KEESINGS HISTORISCH ARCHIEF

GEÏLLUSTREERD DAGBOEK
VAN HET HEDENDAAGS
WERELDGEBEUREN
MET VOORTDUREND BIJGEWERKTE
ALFABETISCHE INDEX

KEESING B.V. UITGEVERSMAATSCHAPPIJ
OPGERICHT 1911
AMSTERDAM - ANTWERPEN

PREMADASA PRESIDENT SRI LANKA

Op 2 januari 1989 werd de 64-jarige Ranasinghe Premadasa in de boeddhistische Tempel van de Tand in de stad Kandy beëdigd als president van Sri Lanka. Hij is de opvolger van de 82-jarige Junius Richard Jayewardene die het presidentschap sinds 4 februari 1978 had vervuld (pag. 67913-'78) en op 20 oktober 1982 voor een tweede ambtstermijn van zes jaar was herkozen (pag. 511-'83).
In zijn inaugurele rede zei de nieuwe president het ais zijn plicht te zien ,,mijn volk te leiden naar eenheid en vriendschap ... naar vrede en harmonie". Hij deed een beroep op de extremisten, zowel Singalezen als Tamils, zich bij het democratisch proces aan te sluiten. ,,Ik ben wanneer dan ook (en) waar dan ook beschikbaar voor elke discussie om tot constructieve oplossingen te komen", aldus Premadasa. Hij voegde daaraan toe: ,,Onze eigen zaken moeten op een wijze worden behandeld die buitenlandse inmenging onnodig maakt. Ik zal geen duimbreed Srilankaans grondgebied afstaan. Wat ook de kosten mogen zijn, ik zal geen stukje van onze soevereiniteit opofferen." Voorts kondigde de president aan dat hij de defensie-uitgaven wilde beperken; het daarmee bespaarde geld zou voor economische ontwikkeling worden gebruikt.
Het trok de aandacht dat Premadasa enkele zinnen in het Tamil sprak, wat als een gebaar werd beschouwd om zijn oproep tot nationale eenheid te beklemtonen.

Presidentsverkiezing. Terreur JVP

Premadasa was op 19 december 1988 tot president gekozen in een directe verkiezing waaraan door drie kandidaten werd deelgenomen. Hij was op 16 september door het 50 leden tellende „working committee" van de regerende United National Party (UNP) op voorstel van president Jayewardene (die geen derde ambtstermijn ambieerde) tot kandidaat voor het presidentschap aangewezen. Deze voordracht werd gesteund door twee andere potentiële kandidaten binnen de UNP, Lalith Athulathmudali (de minister van nationale veiligheid) en Gamini Dissanayake (minister van grondbeheer).
Op 10 november 1988 aanvaardde de verkiezingscommissie de nominatie van drie kandidaten voor het presidentschap. Naast Premadasa waren dit mevrouw Sirimavo Bandaranaike (72), de leider van de oppositionele Sri Lanka Freedom Party (SLFP)en voormalig premier (1960-65 en 1970-77), èn Ossie Abeygoonasekera van de linkse Sri Lanka People's Party (Sri Lanka Mahajana Party-SLMP).

De SLMP had op 21 februari 1988 met drie andere linkse partijen een coalitie gevormd, de United Socialist Alliance (USA).Die drie partijen waren: de (pro-Sowjet) Communist Party of Sri Lanka (CPSL), de Lanka Sama Samaja Party (LSSP) en de Nava Sama Samaja Party (NSSP). De USA werd geleid door Chandrika Kumaranatunge, de weduwe van de op 16 februari 1988 vermoorde Wijaya Kumaranatunge (oprichter van de SLMP) en jongste dochter van Sirimavo Bandaranaike (zie pag. 32213-'85).

Inmiddels had het radicale Singalese Volksbevrijdingsfront (Janata Vimukti Perarnuna - JVP) zijn terreurcampagne opgevoerd. De JVP verzette zich met geweld tegen het vredesakkoord dat president Jayewardene op 29 juli 1987 met premier Rajiv Gandhi van India had gesloten om een eind te maken aan de vier jaar oude opstand van de Tamil-minderheid (pag. 497/1/2-'87). Dat akkoord had geleid tot de legering van bijna 50.000 Indiase militairen in Sri Lanka, die in hun strijd tegen de Tamil-Tijgers (Liberation Tigers of Tamil Eelam - LTTE) ruim 600 man aan doden hebben verloren. De komst van de Indiase troepen leidde tot een sterke opleving van het nationalisme onder de Singalezen. die bijna drie kwart van de bevolking uitmaken. De JVP haakte daarop in en bewerkstelligde op zijn beurt een golf van militant ,,patriottisme", vooral onder studenten en werkloze jongeren.
De JVP voerde vooral in het zuiden een terreurcampagne die in het algemeen gericht was tegen functionarissen van de regerende UNP. maar ook presidentskandidaat Abeygoonasekera (SLMP) overleefde twee moordaanslagen.

Volgens de regering had de JVP tussen 15 oktober en 15 november moorden gepleegd op 324 regeringsaanhangers, terwijl minister Vincent Perera (parlementszaken en sport) op 17 december in het parlement zei dat Singalese extremisten sinds 16 november meer dan 430 mensen hadden vermoord.
Door de JVP-terreur werd de kwestie van de Indiase aanwezigheid in Sri Lanka een hoofdthema in de presidentsverkiezingen. Mohammed Ram berichtte in *NRC/H'blad* (31-10-'88) o.a.:

„Onder druk van de JVP moest mevrouw Bandaranaike zich binden aan een krachtig anti-Indiagezind standpunt. Ze heeft gezegd dat ze, als ze wint, het akkoord van 29 juli (1987) zal opzeggen en opnieuw met de Tamils over hun eisen zal gaan onderhandelen. Uiteraard zal ze dan de Indiase vredesmacht vragen om op te stappen, wat betekent dat de rol van de Indiase troepen, die de Tamil-guerrillastrijders niet konden bedwingen, door Singalese militairen wordt overgenomen.
Een en ander plaatst de UNP in een zeer nadelige positie. Premier Premadasa heeft zich gedwongen gezien om de anti-India-gezinde retoriek van mevrouwBandaranaike over te nemen. Hij heeft ook verklaard dat hij de Indiase vredesmacht zal laten terugsturen en met India zal



De kandidaten voor de Srilankaanse presidentsverkiezingen van 19 december 1988 kwamen op 21 november 1988 in Colombo bijeen. Van links naar rechts: premier Ranasinghe Premadasa (UNP). Ossie Abeygoonasekera (SLMP), verkiezingscommissaris Chandrananda de Silva en mevrouw Sirimavo Bandaranaike (SLFP).

Weekblad 58ste jaargang No. 2878, pag. 43751-43766

onderhandelen over een vriendschapsverdrag op basis van gelijkwaardigheid, ter vervanging van het akkoord van 29 juli." (Zie ook pag. 5281 2-1987)

Rob Vreeken voegde daar in de *Volkskrant* (17-12-'88) aan toe:

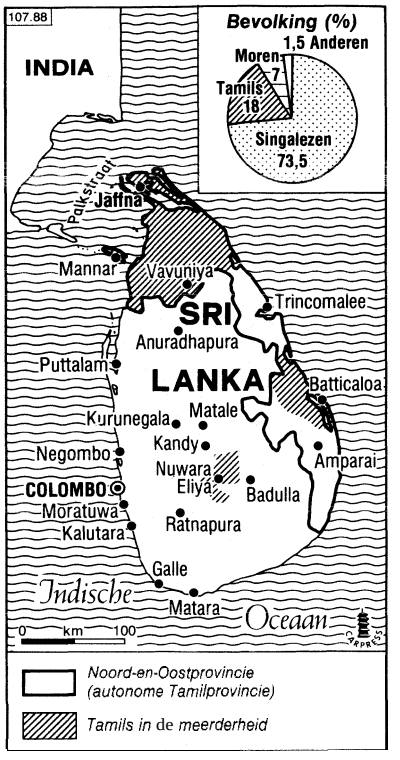
,,Delinkse Abeygoonasekera vindt dat het Indiase leger zijn karwei volgens het akkoord moet afmaken, en heeft de Tamils verregaande autonomie beloofd. Bovendien is hij de enige die zich openlijk heeft gekeerd tegen de .,fascistische beesten" van de JVP..."

Op de verkiezingsdag, 19 december, werden 18 kiezers doodgeschoten - de JVP had tevoren mensen die naar de stembus gingen met de dood bedreigd -, terwijl op 20 stembureaus aanvallen werden uitgevoerd. Zeker 50 bureaus bleven gesloten, omdat de staf en andere medewerkers uit angst wegbleven.
Ondanks deze terreur bedroeg de opkomst bij de presidentsverkiezingen nog ca. 55%.
Premadasa werd tot president gekozen met 50,4% van de stemmen tegen 44,9% voor mevr. Bandaranaike en 4,6% voor Abeygoonasekera.
Op 21 december verklaarde mevr. Bandaranaike de overwinning van Premadasa niet te accepteren. Zij zou de verkiezingsuitslag voor het hooggerechtshof aanvechten, omdat de UNP zich volgens haar had schuldig gemaakt aan fraude, moordaanslagen en intimidatie. Ook wees zij op het feit dat 65 stembureaus wegens het geweld gesloten waren gebleven. Maar de minister van nationale veiligheid, Lalith Athulathmudali, stelde dat 65 op een totaal van 8.071 stembureaus maar een gering aantal was. ,,Zelfs als je al die niet uitgebrachte stemmen toevoegt aan die voor mevrouw Bandaranaike zou zij nog niet winnen", aldus de minister. De SLFP-leider had bovendien haar bakermat Balongoda verloren.

Ranasinghe *Premadasa*

Over de nieuwe president Ranasinghe Premadasa berichtte Jurriaan Kamp in *NRC/H'blad* (19 en 21 december 1988) o.a.:

Premadasa, die op 23 juni 1924 in Colombo werd geboren, is de eerste politicus van een lage kaste die tot de politieke top is doorgedrongen. Hij is afkomstig uit de dhobi (wasmannen)-kaste, terwijl de vroegere politieke leiders allemaal behoorden tot de hoge govigama (landheren)-kaste. Hij volgde zijn opleiding aan een katholieke jongensschool in Colombo. Na zijn schooltijd was hij kort actief in de journalistiek en als schrijver van korte verhalen. Vervolgens begon hij zijn politieke loopbaan bij de inmiddels opgeheven Arbeiderspartij van Ceylon.
In 1956 stapte hij over naar de Verenigde Nationale Partij (UNP). In 1965 werd hij voor het eerst in het parlement gekozen en drie jaar later



werd hij minister van plaatselijk bestuur (1968-70).
Nadat de UNP bij de verkiezingen in 1970 was verslagen door de SLFP van mevr. Sirimavo Bandaranaike streed Premadasa met Jayewardene om de opvolging van UNP-leider Dudley Senanayake. Premadasa verloor deze strijd. Na de verkiezingsoverwinning van de UNP in 1977 werd Premadasa op 23 juli 1977 minister van plaatselijk bestuur. huisvesting en bouwnijverheid. Toen Jayewardene de grondwet wijzigde en Sri Lanka's eerste regerende president werd. volgde Premadasa hem op 6 februari 1978 op als premier.
Premadasa heeft, geholpen door zijn afkomst, zorgvuldig een imago opgebouwd als ,,de man van het volk".

Aankondiging parlementsverkiezingen en *begin* terugtrekking Indiase troepen

Op 20 december 1988 ontbond president Jayewardene het parlement. Op 15 februari 1989 zullen verkiezingen worden gehouden voor een tot 225 zetels uitgebreid parlement, voor het eerst volgens het stelsel van evenredige vertegenwoordiging (Financial Times 3-1).

Op 2 januari gaf de Indiase regering te kennen dat zij haar troepen op Sri Lanka in fasen zou terugtrekken. Op verzoek van Premadasa zouden in eerste instantie twee bataljons (ca. 3.000 man) in de komende dagen naar India terugkeren. Er werd geen melding gemaakt van een tijdschema voor een totale terugtrekking, wel was sprake van overleg met de regering van Sri Lanka over de terugtrekking van meer troepen.

EG

EUROPESE RAAD OP RHODOS

Op 2 en 3 dec. 1988 heeft op het Griekse eiland Rhodos een bijeenkomst plaatsgevonden van de Europese Raad - de vergadering van de Franse president en de regeringsleiders uit de overige EG-Staten.
In de slotverklaring, die op 3 dec. werd uitgegeven, klonk voldoening door over het werk, dat is verricht ter voltooiing van de geïntegreerde Europese markt eind 1992.
Er werd een aparte verklaring uitgegeven over de internationale rol van de EG op het gebied van politiek en economie. Met deze verklaring wilden de deelnemers aan de Raad de angst wegnemen, dat de Europese Gemeenschap na de totstandkoming van de interne markt een ,,fort Europa" zou worden.
Vooral Japan en de Verenigde Staten zijn bevreesd voor een dergelijk protectionistisch Europa.

Een zekere zelfvoldaanheid lijkt te spreken uit het herhaalde gebruik van het woord ,,voldoening"; over het scheppen van voorwaarden voor een normale, stabiele en dynamische ontwikkeling van de Gemeenschap, over het feit dat halverwege december 1988 de helft van de nodige wetgeving reeds vrijwel is voltooid, en over de nieuwe dynamiek die is ontstaan.
Het onomkeerbare karakter van een ontwikkeling in de richting van een Europa zonder binnengrenzen is nogmaals bevestigd, ,,zo dit al nodig was".
Op het politiek gevoelig liggende probleem van harmonisatie van de belastingen en de accijnzen wordt nauwelijks ingegaan - in de woorden van premier Lubbers moeten de ministers van financien .,gewoon hun werk doen".
Maar de twaalf premiers en president Mitterrand konden er niet onder uit te erkennen dat de kwestie van het opheffen van de persoonscontroles aan de grenzen minder eenvoudig is dan eerst werd aangenomen. .,Het is in wezen een ander vraagstuk geworden", aldus Lubbers, namelijk de vraag hoe gezamenlijk de problemen van misdaad, terrorisme, drugs, wapens enzovoort worden aangepakt.
Impliciet wordt toegegeven, dat voortgang op bepaalde terreinen. en stagnatie op andere, in feite ontoelaatbaar is: de verwezenlijking van de grote markt ,,vormt een geheel", een ,,algehele aanpak" is een van de voorwaarden voor succes, ,,op alle terreinen" moet evenwichtige en gecoordineerde voortgang worden gemaakt.
,,Het tempo van de werkzaamheden moet voortaan worden opgevoerd", want in feite heeft men, gezien de tijd die het kost communautaire besluiten om te zetten in nationale regels en wetten, nog maar twee jaar de tijd.
De door de Europese Raad van Hannover aangegeven prioriteiten blijven van kracht - overheidsopdrachten, banken en financiele diensten, de aanpassing van normen en intellectueel eigendom. Daar waar, wat eufemistisch wordt genoemd ,,niet even snelle voortgang is geboekt". moet een extra inspanning worden geleverd: vervoer, energie, fytosanitaire en veterinaire controles, en het vrije verkeer van personen.

Premier Lubbers heeft onder andere de kwestie van de persooriscontroles aan de grenzen besproken met zijn Britse collega Thatcher. Minister Van den Broek heeft haar, en zijn Britse collega Sir Geoffrey Howe, voorgehouden dat Nederland ook na 1992 Schiphol - waar zowel onderdanen van EG-landen als burgers van niet bij de Gemeenschap aangesloten staten arriveren - als een buitengrens zal blijven beschouwen.
Na afloop van de ontmoeting werd gesproken over een „verschil van interpretatie" tussen Nederland en het Verenigd Koninkrijk over de plaats en intensiteit van grenscontroles. Naar Nederlandse opvatting gaat het hier om een politiek probleem, en niet alleen een technisch, in de zin dat er een apart poortje voor reizigers uit EG-landen komt waar slechts steeksproefsgewijs wordt gecontroleerd.
Nederland. zo bleek uit de woorden van premier Lubbers. voelt niets voor het idee van de Duitse bondskanselier Helmut Kohl, om, naar Amerikaans voorbeeld. ,,boven-nationale politie", een soort Europese FBI, op te richten. De gedachten van Den Haag gaan meer in de richting van nauwe samenwerking tussen nationale politie-diensten zoals ook al gebeurt in het kader van Interpol.
Van Nederlandse zijde in Rhodos werd er aan herinnerd dat de Franse autoriteiten van vrijwel iedereen behalve burgers van EG-landen en Zwitserland, een visum verlangen. Het is daarom zeer de vraag, of de vijf landen van het Schengen-overleg - de Duitse Bondsrepubliek, Frankrijk en de Benelux - er in zullen slagen om tegen 1990 de persoonscontroles aan hun binnengrenzen af te schaffen.
Volgens de tekst van de slotverklaring is het vrije verkeer van personen ,,gekoppeld" aan voortgang naar ,,intergouvernementele" samenwerking bij bestrijding van misdaad enzovoort. Op voorstel van premier Lubbers zal elk land iemand aanwijzen die in communautair overleg aanspreekbaar is voor kwesties als controles, uitlevering etcetera. in de woorden van de slotverklaring ,,verantwoordelijk voor de noodzakelijke coordinatie".

SOCIALE DIMENSIE
Het derde grote probleem van de ontwikkeling naar „1992", de ,,sociale dimensie" van de interne markt, is op Rhodos evenmin in detail aan de orde gekomen, maar krijgt in de slotverklaring aanzienlijk meer aandacht dan de onderlinge aanpassing van de belastingstelsels.
Nederland maakt onderscheid tussen zaken die zeer direct zijn verbonden met de totstandkoming van de interne markt, als de veiligheid op de werkvloer en gezondheidsvoorschriften die voor de werkgelegenheid van belang kunnen zijn, en aangelegenheden die minder rechtstreeks verband houden met deze markt, als de kwestie van medezeggenschap. Deze houdt weer verband met het probleem van de Europese vennootschap, waarover de meningen eveneens zeer verdeeld zijn.
Nederland en West-Duitsland kennen een bepaalde vorm van medezeggenschap voor werknemers, in het Verenigd Koninkrijk is dat, zoals premier Lubbers na zijn ontmoeting met Thatcher opmerkte, ,,heel simpel": ,,medezeggenschap krijg je als aandeelhouder".
Nederland, aldus de premier, gelooft in „geleidelijke opwaartse harmonisatie" van de - nu nog sterk uiteenlopende - stelsels van sociale zekerheid, door het aanwenden van een deel van de economische groei voor het wegwerken van achterstanden. Voor wat Lubbers aanduidde als ,,het invullen van het sociaal Europa" verdient het wellicht aanbeveling een afzonderlijke kalender op te stellen.
Nederland, zo bleek uit opmerkingen van diplomaten, maakt zich enigszins zorgen over het gebruik van het begrip ,,harmonisatie", als hiermee wordt bedoeld het verlagen van het niveau van de sociale zekerheid in de rijkere, noordelijke landen tot een bepaald gemiddelde dat door de armere, zuidelijke EG-landen zou moeten worden bereikt door het verbeteren van hun sociale voorzieningen.
De Nederlandse regering wil geen vermindering van de sociale zekerheid, en is bovendien bang dat de armere landen extra geid van hun rijkere partners zullen verlangen om hun sociale voorzieningen te verbeteren.
De Europese Raad spreekt zich duidelijk uit voor hervatting van het al jaren geleden opgeschorte „Hertoginnedal-overleg" tussen vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers. De staats- en regeringsleiders wijzen op ,,het groeiend belang van een systematische voortzetting van een constructieve dialoog tussen de sociale partners op communautair niveau", en verwijzen daarbij uitdrukkelijk naar het artikel uit het Verdrag (118 dat handelt over samenwerking op sociaal gebied). Deze dialoog „zou de actieve deelname van de sociale part. ners aan de verwezenlijking van de grote markt ten doel moeten hebben".
De „sociale dimensie" inspireer: ook tot enkele hooggestemde uitspraken: de interne markt moet ook ,,een ieder een maximum aan welzijn waarborgen overeenkomstig de traditie van sociale vooruitgang die inherent is aan de geschiedenis van Europa". Deze traditie moet waarborgen dat ,,alle burgers, ongeacht hun beroep, in staat zijn daadwerkelijk en direct de vruchten te plukken die worden verwacht van de grote markt als factor van economische groei en als doeltreffend middel ter bestrijding van de werkloosheid".
De Europese Commissie dient uit te gaan van een al bestaande basisformulering, die door op drie na alle EG-landen is aanvaard: het Sociaal Handvest van de Raad van Europa, een samenwerkingsverband van 22 Westerse en niet-gebonden landen. waarvan alle twaalf EG-lidstaten deel uitmaken.

BELASTINGEN
De belastingparagraaf in de slotverklaring vormt een door premier Lubbers voorgesteld compromis. Thatcher verzette zich tegen de uitspraak dat harmonisatie van de belastingstelsels ,,een onmisbare component" is van de vorming van de interne markt.
Men werd het tenslotte eens over ,,de onderlinge aanpassing van de belastingstelsels overeenkomstig artikel 99", en het uitdrukking geven aan de hoop dat toenadering mogelijk is. ,,Voor zover dat nodig is voor de invoering en de werking van de interne markt" moeten ,,maatregelen van fiscale aard" worden getroffen. (Volgens artikel 99 onderzoekt de Commissie hoe belastingwetten kunnen worden geharmoniseerd).

MILIEU
Vooral op aandringen van het Griekse voorzitterschap - premier Andreas Papandreou en zijn minister van buitenlandse zaken Karolos Papoulias - werd een afzonderlijke verklaring over het milieu afgelegd.
De landen van de Europese Vrijhandelszone en van Oost-Europa worden in feite uitgenodigd - Lubbers: ,,je kunt ze niet dwingen" - op dit terrein samen te werken met de Gemeenschap.
De premier en minister Van den Broek stootten zich niet aan het uitspreken van voldoening over ,,de belangrijke besluiten die de Milieuraad kort voordien heeft genomen" (die volgens minister Nijpels niet ver genoeg gingen).
Zonder nadere adstructie wordt in de verklaring gezegd dat de Gemeenschap ,,haar inspanningen" - niet: haar uitgaven - ter bescherming van de Noordzee, de Middellandse Zee en de Ierse Zee dient te verdubbelen.
Het is dringend nodig, een oplossing te vinden voor wereldomspannende problemen als de aantasting van de ozonlaag, het broeikas-effect, de watervoorraden, de erosie van de bodem, de luchtverontreiniging, het probleem van giftige chemicalien en afvalstoffen, en de problemen van de grote steden.
De inspanningen voor rechtstreekse bescherming van het milieu in de Gemeenschap moeten worden vergroot. en deze bescherming moet een integraal bestanddeel van andere takken van communautair beleid gaan vormen.
De Gemeenschap, en de afzonderlijke landen. zijn vastbesloten om in ruimer internationaal verband .,een leidende rol" te gaan spelen.

EILANDEN
De Griekse suggestie, een discussie te wijden aan het probleem van de transportinfrastructuur, en de speciale problemen van de eilanden, was met name door Nederlandse diplomaten met de nodige scepsis ontvangen.
Zij wezen er op, dat kort na de bijeenkomst op Rhodos een transportraad zou worden gehouden waar kwesties als transport via Zwitserland. Oostenrijk en Joego-Slavië - die voor Griekenland van belang zijn - aan de orde zouden komen, en dat de nieuwe opzet van de structuurfondsen de mogelijkheid bood om aan de problemen van de eilanden tegemoet te komen.
De Commissie moet de problemen van de eilanden bestuderen en „in voorkomend geval" voorstellen indienen ,,in het kader van de financiële mogelijkheden die worden geboden door het bestaande gemeenschapsbeleid".
Van Nederlandse zijde werd er nadrukkelijk op gewezen dat geen afspraak is gemaakt dat de Commissie de ministerraad nieuwe programma's om de problemen van niet alleen de Griekse eilanden, maar ook van de Azoren (Portugees) en de Canarische eilanden (Spaans) aan te vatten.

AUDIO-VISUELE SAMENWERKING
Om, zoals Le Monde het uitdrukte, Europa de plaats terug te geven waarvan het door de geschiedenis, Japan en Hollywood is verdreven, stelde president Mitterrand een plan voor dat moet leiden tot een „audio-visueel Eureka", samenwerking op het gebied van de televisietechnologie en -programma's, die openstaat voor niet-EG-landen en waaraan niet noodzakelijk alle EG-landen behoeven deel te nemen. De Franse ideeën zijn in een bijlage bij de slotverklaring opgenomen.
In de ochtend van 3 dec. werd een wat door Nederlanders werd aangeduid als ,,een vrij lange en verwarde discussie" gevoerd, tegen de achtergrond van het beginselakkoord dat onlangs in het kader van de Raad van Europa in Stockholm is gesloten over televisiesamenwerking. De Commissie hoeft haar ,,televisie zonder grenzen"-richtlijn niet in te trekken, maar zij zou die, in het licht van het akkoord van Stockholm, wel moeten aanpassen.
De Europese Raad heeft ,,haar goedkeuring" gehecht aan een bijeenkomst van regeringsvertegenwoordigers, bedrijfsleven, omroep- en produktie-organisaties, programmamakers, en reclame mensen komend voorjaar in Parijs, het ,,Forum van de Audiovisuele Media in Europa". Maar de top heeft zich niet gebonden aan wat verder in de bijlage wordt gezegd over de oprichting, door de Commissie, van een ,,Europees Samenwerkingsverband", demonstraties met de Europese norm en het Europese hogedefinitietelevisiesysteem, ter gelegenheid van de volgende top, in juni in Madrid en de een maand later te houden ,,wereldtop" van de zeven rijkste industrielanden, en het aanwijzen, door de EG-landen en de Commissie, van ,,een functionaris voor het Audiovisueel Eureka".
Het audio-visuele Europa gaf, aldus premier Lubbers, aanleiding tot ,,een pittige discussie". Nederland, aldus diplomatieke kringen, zou het vooral in verband met de positie van Philips toejuichen als op het gebied van de hoge definitietelevisie ook zou kunnen worden samengewerkt met de Verenigde Staten en Japan.
Als enig EG-land heeft Frankrijk zich, in de bijlage, met zo veel woorden bereid verklaard geld beschikbaar te stellen om initiatieven te stimuleren die zijn gericht op de vorming van ,,een echte Europese audovisuele markt".

INTERNATIONALE ROL

Teneinde de vrees bij vooral de Verenigde Staten. Japan en andere OESO-partners voor het ontstaan van een ,,vesting Europa" na 1992 weg te nemen, werd op Rhodos een afzonderlijke „Verklaring van de Europese Raad over de Internationale Rol van de Europese Gemeenschap" gepubliceerd.

Tegen de aanvankelijke bedoeling in werd geen afzonderlijke verklaring over de Oost-west betrekkingen uitgegeven, maar de betrekkingen met de Sowjet-Unie en de Oosteuropese landen worden wel in afzonderlijke paragrafen behandeld.

De verklaring over de positie van Europa in de wereld is, aldus diplomaten, duidelijk bedoeld als ,,signaal" aan de conferentie van Montreal, waar een tussentijdse balans zou worden opgemaakt van de onderhandelingen - de Uruguay-Ronde - in het kader van de GATT (Algemene Overeenkomst voor Tarieven en Handel) over het wegnemen van belemmeringen voor de internationale handel.

Ter wille van goede betrekkingen met de Verenigde Staten was Nederland er veel aan gelegen gebruik van bet woord „reciprociteit" te vermijden. Het woord wordt toch genoemd, maar in de zin van beginsel van de GATT: „De interne markt zal een beslissende factor vormen die een bijdrage levert tot de grotere liberalisering van de internationale handel op basis van de GATT-beginselen van wederkerig en wederzijds voordelige afspraken".

De top van Rhodos verklaart met zo veel woorden dat de interne markt ,,zich niet zal afsluiten"; het Europa 1992 „zal een partner en niet een vesting Europa zijn".

De EG wil de betrekkingen versterken met de landen van de Europese Vrijhandelszone ,,en alle andere Europese naties die dezelfde idealen en doeleinden delen".

Zij streeft naar samenwerking met landen of regionale groeperingen uit het Midden-Oosten, het Middellandse Zeegebied, Afrika. het Caraïbische gebied, de Stille Oceaan, Azie en Latijns-Amerika.

De passages over Oost-Europa werden opgesteld aan de hand van rapporten van EG-deskundigen over de communautaire aspecten en de banden met de Comecon, de Oosteuropese organisatie voor economische samenwerking en van het ,,Comité politique" (van de Europese Politieke Samenwerking) over de politieke aspecten.

Vooral om de greep van het machtigste Comecon-land, de Sowjet-Unie, op haar partners niet te versterken, heeft de Gemeenschap consequent geweigerd zich op één lijn te stellen met de Comecon, en voortdurend gestreefd naar overeenkomsten met individuele Comeconlanden. Ook in de verklaring van Rhodos zegt de Gemeenschap bereid te zijn de economische betrekkingen en de samenwerking met de Comecon-landen te bevorderen ,,met inachtneming van de specifieke situatie van elk land".

Delen van de Oost-West verklaring van het Comité politique zijn niet gepubliceerd, maar worden achter de hand gehouden als elementen van een gemeenschappelijke slotverklaring van de EG-landen in de Weense Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa.

De EG-landen streven naar een spoedige, succesvolle afsluiting van deze bijeenkomst, zodat NAVO en Warschau Pact kunnen gaan onderhandelen over vermindering van de conventionele bewapening in Europa, de zogenaamde „Conventional Stability Talks". NAVO- en Warschau Pactlanden zullen de twaalf andere, neutrale en niet-gebonden Europese landen die deelnemen aan de CVSE regelmatig op de hoogte houden.

MIDDEN-OOSTEN

Een der belangrijkste onderwerpen van gesprek in EPS-kader was het Midden-Oosten, met name het congres van de Palestijnse Nationale Raad (PNC) in Algiers en de Amerikaanse weigering, PLO-leider Yasser Arafat een visum te verlenen om het Midden-Oosten-debat van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in New York bij te wonen.

Een dag voor het begin van de Europese Raad werd, zeer tegen de zin van Nederland, een gemeenschappelijke verklaring over het Amerikaanse optreden gepubliceerd. Nederland slaagde er evenmin in te voorkomen, dat niet alleen di: EPS-verklaring van de ministers van buitenlandse zaken van 21 november in Brussel over het PNC-congres in Algiers, maar ook die over het visum voor Arafat, door de top werden bevestigd.

Voor het begin van de Europese Raad van Rhodos was van Nederlandse zijde opgemerkt dat het Amerikaanse optreden zich niet leende voor een gemeenschappelijke verklaring, op Rhodos werd aanvankelijk gezegd dat het niet nodig was te bevestigen wat diverse EG-landen afzonderlijk, in nationale verklaringen, en later gemeenschappelijk, naar voren hadden gebracht

De EG-landen zeggen ..niet zorg" kennis te hebben genomen van de Amerikaanse beslissing, en vragen de Amerikaanse autoriteiten bijna met zo vee! woorden op hun beslissing terug te komen: Arafat ,,zou in de gelegenheid moeten worden gesteld de VN-Assemblee toe te spreken", volgens de overeenkomst tussen de volkerenorganisatie en de Verenigde Staten over de VN-zetels in New York.

Het woord ,,veroordeling" komt in de verklaring niet voor, evenmin als de term ,,schending" van de zetel-overeenkomst, Wel wordt nadrukkelijk gesproken over de rol van de VN als forum waarin de leider van een der partijen in het Midden Oosten conflict zijn opvattingen naar voren kan brengen.

Het Verenigd Koninkrijk is het enige land dat zich in de VN-Assemblee van stemming heeft onthouden over een resolutie waarin het Amerikaanse optreden werd betreurd. Slechts de Verenigde Staten zelf en Israël stemden tegen.

Volgens minister Van den Broek werd tijdens het afzonderlijke diner van de ministers ,,na een vrij lang" gesprek overeengekomen niets toe te voegen aan de verklaring van 21 november. In deze EPS-verklaring werd geheel voorbijgegaan aan het uitroepen van de staat Palestina door Arafat, en zelfs aan het Palestijnse recht op een zelfstandige staat.

Van den Broek's Franse collega, Roland Dumas, beschuldigde Nederland, de Bondsrepubliek Duitsland en het Verenigd Koninkrijk ervan een besluit te hebben geblokkeerd om alle twaalf ministers naar Genève te laten reizen wanneer daar, in het Europese hoofdkwartier van de Verenigde Naties en in aanwezigheid van Arafat, het Midden-Oosten debat wordt gehouden. Het voorstel. zo voegde hij hier aan toe, werd gesteund door Frankrijk, Italië, Spanje en Griekenland.

Minister Van den Broek verklaarde desgevraagd .,niet te denken" dat slechts drie landen zich tegen het voorstel hadden verzet. Men was overeengekomen om minister Papoulias, namens de Twaalf. een later overeen te komen gemeenschappelijke verklaring te laten afleggen, en de ambassadeurs in het VN-hoofdkwartier in New York voor de duur van het debat naar Geneve te laten komen. In antwoord op de vraag, of hij uitsloot dat nog andere ministers dan de Griek in Geneve acte de présence zouden geven, verklaarde hij dat de komst van de EG-Raads- en EPS-voorzitter en van de ambassadeurs uit New York „een goed idee" leek.

Op Rhodos werd ook duidelijk, dat tijdens de bijeenkomst van 21 november met name Nederland zich heeft verzet tegen het Franse voorstel om in de gemeenschappelijke verklaring te verwijzen naar Veiligheidsraadresolutie 181, het uit 1948 daterende plan van de Verenigde Naties om het Britse mandaatgebied Palestina te verdelen in een Joods en Arabisch deel.

Naar Nederlandse opvatting moet het debat in Geneve worden gevoerd „onder omstandigheden welke die in New York zo veel mogelijk benaderen".

Het zenden van de ambassadeurs is, aldus minister Van den Broek, „bedoeld als steun aan de gematigde krachten in de Palestiinse beweging".

Van Griekse zijde werd op Rhodos opnieuw de mogelijkheid van een ontmoeting van Arafat met Europese ministers aan de orde gesteld. In diplomatieke kring werd niet uitgesloten dat, indien Nederland en het Verenigd Koninkrijk zich blijven verzetten tegen het uitnodigen van Arafat in de ministerraad - naar analogie van de uitnodigingen aan koning Hoessein van Jordanië en de Israëlische minister van buitenlandse zaken Peres - Ce PLO-leider. een ontmoeting zal hebben met een rninisterieie „troika".

Vanaf 1 januari 1989 bestaat de „troika" uit landen die over het algemeen meer begrip hebben getoond voor de Arabische opvattingen over het Midden-Oosten conflict dan veel van hun noordelijke partners: Griekenland is dan als voorzitter opgevolgd door Spanje. dat op zijn beurt door Frankrijk zal worden opgevolgd.

Aan de vooravond van de bijeenkomst op Rhodos vroeg de Arabische Liga - waarvan de Palestijnse Bevrijdings Organisatie volwaardig lid is - de EG-landen om de staat Palestina te erkennen, en stappen te nemen voor het bijeenroepen van een internationale vredesconferentie over het Midden-Oosten.

In een telegram aan de Europese Raad verklaarde de secretaris-generaal van de Liga. de Tunesièr Chedli Klibi, dat ,,voor de lidstaten van de Europese Gemeenschap de tijd is aangebroken om hun gehechtheid aan het internationaal recht om te zetten in een duidelijke erkenning van de in Algiers uitgeroepen staat Palestina".

Klibi sprak ook de hoop uit, dat de Twaalf een commissie vormen die, ter voorbereiding van een internationale vredesconferentie, „de noodzakelijke contacten" gaat voorbereiden.

Op Grieks aandringen sprak de Europese Raad de hoop uit dat de besprekingen tussen vertegenwoordigers van de Griekse en Turkse gemeenschappen op Cyprus, die voordien waren hervat. zullen leiden tot een oplossing die is gebaseerd op onafhankelijkheid, souvereiniteit, de territoriale onschendbaarheid en de eenheid van Cyprus.

Het leek aanvankelijk de bedoeling, de EPS-verklaring over Afghanistan die op 21 november door de ministers was overeengekomen. door de top te laten bevestigen.

Maar in de slot-documenten wordt slechts de verklaring over Libanon bevestigd. De internationale gemeenschap, aldus deze verklaring, moet belangstelling blijven tonen voor de verkiezing van een president van Libanon. Kennelijk doelend op de rol van Syrië in Libanon. spreken de staats- en regeringsleiders hun steun uit voor ,,de inspanningen die thans door de Libanezen worden geleverd" om te komen tot de consensus die voorwaarde is voor het handhaven van de souvereiniteit, onafhankelijkheid en territoriale onschendbaarheid van Libanon.

PARLEMENT

Diplomaten op Rhodos vroegen zich af of Lord Plumb, de voorzitter van het Europees Parlement, met zijn opnieuw aan de orde stellen van de zetelkwestie niet precies het tegengestelde te weeg bracht van wat hij hoopte te bereiken. De parlementsvoorzitter werd, zoals sinds enige tijd gebruikelijk is, aan het begin van het overleg ontvangen om de wensen van het Parlement kenbaar te maken. Zeer tot verbazing roerde hij een onderwerp aan dat, in zijn woorden ,,allang op uw agenda had moeten staan en er zeer snel dient op te komen, de kwestie van de zetel van het Parlement.

Op grond van de Verdragen is het de plicht van de regeringen van de lidstaten om, in onderlinge overeenstemming, de zetel van de instellingen van de Gemeenschap vast te stellen".

Lord Plumb zei ,,niet te zijn geïnteresseerd in nationale rivaliteiten" over dit probleem. ,,Ik geloof dat dit een kwestie van fundamentele in-

stitutionele betekenis is. Ik maak mij vooral zorgen over de doeltreffendheid van het werk van het Parlement. die ook rechtstreeks van invloed is op de kwaliteit van onze deelname aan de institutionele driehoek, met Commissie en Raad". Als gevolg van de Europese Akte zal het parlement in de toekomst eerder meer dan minder werk moeten verrichten. ,,maarwij hebben het gevoel dat wij werken met een hand op de rug gebonden".
Volgens Lord Plumb kan het Parlement .,onder de huidige omstandigheden" niet doeltreffend blijven functioneren. De kiezers zullen op den duur niet langer genoegen nemen met de extra kosten en verminderde efficiency die het gevolg zijn van het heen en weer trekken van personeel en apparatuur.
In een speciaal nummer van „*The European*" het blad dat de Engelse medium magnaat Robert Maxwell wil laten verschijnen, zette Lord Plumb nog eens de kosten van een secretariaat in Luxemburg, commissievergaderingen in Brussel en (soms) in Straatsburg. en plenaire vergaderingen in Straatsburg op een rijtje.
Indien een einde komt aan het van hot naar haar trekken kan alleen al op de huur van gebouwen 140 miljoen gulden, en up reiskosten van personeel 21 miljoen gulden per jaar worden bespaard. Het niet langer behoeven te verhuizen van documenten en allerlei apparatuur zou een besparing van een kleine veertig miljoen gulden opleveren.
President Mitterrand en de Luxemburgse premier Santer lieten onmiddellijk weten dat het bestaande akkoord over de plaatsen waar het Parlement zijn werkzaamheden verricht slechts bij unanimiteit kan worden gewijzigd. (Luxemburg beschikt over een vergaderzaal voor plenaire zittingen die praktisch nooit is gebruikt, in Brussel wordt een zaal gebouwd die geschikt is voor plenaire zittingen).
De Belgische premier Martens karakteriseerde het optreden van het Franse staatshoofd en zijn Luxemburgse collega als verzet tegen „het stil van tafel laten glijden" van het bestaande akkoord.
Het Europese Hof van Justitie heeft bepaald dat het Parlement gerechtigd is om in uitzonderlijke gevallen - bijvoorbeeld een urgentiedebat dat niet langer dan twee dagen duurt - plenaire vergaderingen in Brussel te houden.
Volgens de Belgische premier zou de Europese Raad van Madrid een fundamenteel debat over de zetelkwestie moeten houden. Hoe dit debat zou moeten worden voorbereid, vooral nu Frankrijk en Luxemburg de gelegenheid werd geboden de sluipende aantasting van het akkoord aan de kaak te stellen. werd echter niet duidelijk.
Minister Van den Broek zei Lord Plumb te hebben gevraagd, hoe hij zich voorstelde een ,,politiek acquis". dat slechts bij eenstemmigheid kan worden veranderd. te wijzigen.

Griekse, Ierse en Belgische journalisten hadden het druk met zaken die niet rechtstreeks verband hielden met de Europese Raad.
Premier Papandreou, die heeft aangekondigd te willen scheiden. verscheen in het perscentrum in gezelschap van de 34-jarige Dimitra Liani, die hem ook vergezelde naar Londen waar hij twee maanden herstelde van een hartoperatie.
Thatcher had een wat diplomaten omschreven als „zeer geanimeerd" gesprek met premier Martens over de Belgiche weigering de Ierse priester Patrick Ryan, verdacht van activiteiten ten gunste van de IRA, uit te leveren, België bood Ryan de gelegenheid naar Ierland te gaan, waar hij in een klooster verblijft.
Thatcher had ook haar Ierse collega Charles Haughey, de eerste dag van de conferentie over deze kwestie willen onderhouden. Maar Haughey liet weten, dat hij zich niet op deze manier de les wilde laten lezen.

Verslag over Europese *Raad* in Parlement. Eôaluatie Grieks voorzittersclzap

Het Griekse voorzitterschap van de Gemeenschap heeft in het Eurupees Parlement een onvoldoende gekregen, en van heel wat leden zelfs een dikke onvoldoende, Dat bleek toen op 14 december 1988 dat voorzitterschap kwam uitleggen wat er in het afgeloperi half jaar zoal tot stand gekomen was bij de werkzaamheden richting interne markt. en hoe men de bijeenkomst van de regeringsleiders op Rhodos van 2 en 3 december moest interpreteren.
Het was een gecombineerd debat waarin de Griekse minister van buitenlandse zaken Karolos Papoulias meedeelde ,,zeer tevreden te zijn met het resultaat van de Europese Raad op Rhodos, waarna de Griekse staatssecretaris voor Europese Zaken Theodoros Pangalos in een zeer langdurig betoog alle beleidslijnen van de Gemeenschap naliep om aan te geven waar het voorzitterschap vooruitgang had geboekt.
Hij merkte daarbij keer op keer op dat het Griekse voorzitterschap keihard had gewerkt.
Opvallend was de ruime aandacht voor de betrekkingen met de Oostbloklanden en de ontwapeningsvoorstellen van Sowjet-president Gorbatsjow.

Het resultaat was een stroom van kritiek van Europarlementariërs die globaal genomen hierop neer kwam, dat de beide bewindslieden er goed aan zouden doen hun voornemens, - uitgesproken bij het begin van het voorzitterschap in juli - eens naast de concrete resultaten te leggen. waarbij ze dan zullen moeten vaststellen dat er in feite zo goed als niets van die voornemens is terechtgekomen.
Duidelijk was het verwijt dat beiden probeerden met een .,grote hoeveelheid holle woorden" een mislukking te maskeren. De kritiek was het scherpst uit de hoek van de Griekse oppositie - christen-democraten en communisten - maar anderen bleven daar nauwelijks bij achter.
„De waarheid is anders dan het beeld dat ons door de beide bewindslieden zojuist is voorgehouden". zie de Griekse christen-democraat Georgios Anastassopoulos. Het Duitse voorzitterschap heeft voorafgaand een groot aantal slepende problemen tot een oplossing gebracht. we hadden hoop dat het Griekse voorzitterschap had geleerd van 1983, toen een eerder Grieks voorzitterschap een grote teleurstelling werd. Hoewel dit keer wel iets bereikt is, moet toch worden gezegd dat op geen enkel belangrijk beleidsterrein merkbare vorderingen zijn gemaakt.
Zijn socialistische landgenoot Christos Papoutsis had een heel andere kijk, hij sprak over een positief resultaat dat is bereikt. Als men in aanmerking neenit dat er een opening is gekomen voor een debat over een sociaal beleid, dan is het zelfs meer dan positief. Jammer dat enkele lidstaatregeringen - zo voegde Papoutsis er aan toe - vooruitgang in een aantal belangrijke debatten blokkeren, vooral op sociaal terrein.
Maar zij hebben van zowel de Griekse premier Papandreou als van Commissievoorzitter Delors te verstaan gekregen dat een sociaal beleid in de interne markt niet kan ontbreken. Van de grote successen van het Griekse voorzitterschap mag worden genoemd dat voor het eerst sinds tien jaar een begrotingsbehandeling volgens de regels is verlopen, besloot hij.
De sociale ruimte waarvan het Griekse voorzitterschap zelf had gezegd dat het boven aan de agenda van Rhodos was gezet, omdat dit thema top-prioriteit moest hebben, kwam nog verscheidene keren in het debat voor.
Griekse communisten wilden weten waarom hun regering zweeg toen duidelijk werd dat de andere lidstaten dit thema niet wensten te behandelen. Na nog een aantal opmerkingen die weinig vleiend waren. waarschuwde de communist Konstantinos Filinis dat men niet moest overdrijven, wilde men serieus zijn. De Europese Raad wenste geen stimulansen te geven ten behoeve van de besluitvormirig voor de interne markt. Daar staat wel tegenover dat er een duidelijke uitspraak is gekomen over de noodzaak van een democratiseringsproces in de Gemeenschap. En dat is niet zonder belang. Als er moet worden gesproken van incompetentie, dan moet men naar de Raad kijken.
Dat lokte weer de uitspraak uit dat er in de Gemeenschap een groot gebrek aan democratie is, getuige het feit dat kleine lidstaten eigenlijk nooit de kans krijgen iets moois te maken van hun voorzitterschap; de grote landen zorgen er altijd voor dat besluiten worden genomen als zij aan de beurt zijn.
Wat de niet-Grieken betreft. de Franse liberale Simone Veil maakte zich zorgen over het te lage werktempo van de Europese ministerraad. Ongeveer zestig percent van de besluiten voor de interne markt moet nog worden genomen. en daarbij zitten de lastigste problemen. De kans dat we voor 1993 rondkomen, is dus gering.
Op dit punt heeft de top van Rhodos gefaald. want daar had een stimulans van uit moeten gaan.
Veil zei te hopen dat de Spanjaarden, die per 1 januari 1989 het voorzitterschap overnemen, in staat zullen zijn het tempo flink op te voeren.
Toen ze enkele moeilijke dossiers aanduidde, zei zij zich te ergeren aan de zeer trage gang van zaken bij het openen van de grenzen voor personen. Men durft die grenzen niet te openen - zegt men - terwijl ze lek zijn als zeven.
Onder het mom dat bij open grenzen de terroristen vrij spel hebben, wordt dit essentiele onderdeel van de interne markt geblokkeerd.

Wat de Griekse bewindslieden hadden gezegd over de Europese Politieke Samenwerking, kon al evenmin de goedkeuring krijgen van Veil: holle frasen over Libanon, over Cyprus, over vrede die we wensen, maar dat behoeft toch niet gezegd te worden, we willen allen vrede. Intussen vliegen de Europeanen hals over kow naar Moskou om elkaar daar te overtroeven met aanbiedingen voor commerciele samenwerking, zonder dat daarvoor een Europees beleid is uitgestippeld.
Een opmerking van de Franse gaullist Coste-Floret: Mitterrand zei over Rhodos dat het een etappe is, maar het zal wei een rustdag zijn geweest.
Ook werd opgemerkt dat Commissievoorzitter Delors in zijn verslaggeving over de top van Rhodos opvallend kort was geweest.
Delors had hulde gebracht aan Commissaris Lord Cockfieid die de trein naar de interne markt op de rails heeft gezet, en zei te hopen dat belangrijke thema's als de sociale dimensie

en het milieubeleid in de komende periode met nadruk aan de orde zullen worden gesteld.
Met enig genoegen vertelde hij dat op zijn voorstel elke lidstaat een top-functionaris zal aanstellen om de problemen rond het vrije verkeer voor personen tot een oplossing te brengen. Dat is hard nodig, want als we blijven praten in al die ambtelijke groepen die de vele details bespreken. dan komen we er voorlopig niet uit.
Nadat de Duitse christen-democraat Erik Blumenfeld had opgemerkt dat de deelnemers aan het Rhodos-beraad, naar hij aannam, hoofdelijk naar de gezondheidstoestand van de vergadervoorzitter hadden gevraagd. was er het commentaar van de Griekse staatssecretaris Pangalos. „Ik schaam me niet als wordt gezegd dat het Griekse voorzitterschap de zaken heeft bijgehouden, dat wij praktisch werk hebben gedaan, wij kunnen daar trots op zijn". Ik begrijp overigens niets van de kritiek uit christen-democratische hoek, zijn de leden van die politieke groep in dit Parlement zo ver weggelopen van hun geestverwanten op regeringsniveau? Met name van de ministers van buitenlandse zaken uit christen-democratische kringen heb ik - zonder uitzondering - lof gekregen voor de werkzaamheden van het Grieks voorzitterschap in al die dossiers waarvan ik nu moet horen dat er niets is tot stand gekomen.
Terecht wordt gezegd dat er geen besluiten zijn genomen over de open grenzen, op sociaal vlak en voor de infrastructuur, maar er is nu eenmaal een lidstaatregeling die over die onderwerpen zelfs niet wil praten. Wij konden dus niet anders dan proberen iets te bereiken in die terreinen waar geen blokkade was - aldus het antwoord van Pangalos.

Het debat eindigde in de goedkeuring van een resolutie die door socialisten, christen-democraten, conservatieven en liberalen samen was ingediend.
Die had uitsluitend betrekking op de Europese Raad van Rhodos en bevatte zelfs geen indirecte kritiek op het Griekse voorzitterschap.
Over de opening van grenzen voor personenverkeer wordt erkend dat er een verband ligt tussen het weghalen van de slagbomen en een versterking van de gecoördineerde strijd tegen terroristen, drugshandelaren en criminelen in het algemeen.
De interne markt vereist een versterking van de economische en sociale cohesie en wat de sociale dimensie betreft vraagt het Parlement opnieuw het opstellen van een witboek, dat in etappes de opbouw van een sociaal beleid zal voorstellen.
Verder wordt aandacht besteed aan de gewenste audiovisuele samenwerking, milieubescherming en het tekort aan democratisch gehalte in de Gemeenschap.

BEGROTING 1989 VASTGESTELD

De voorzitter van het Europese Parlement, Lord Plumb, heeft op 15 dec. 1988 met het plaatsen van zijn handtekening de EG-begroting voor 1989 vastgesteld.
Het Parlement had op die dag de procedure tot goedkeuring van die begroting voltooid.

De rapporteur voor deze begroting, de Duitse socialist Thomas von der Vring, noemde het een indrukwekkende gebeurtenis, begrotingscommissaris Christophersen sprak van een zeer goed resultaat, een begroting die zonder problemen kon worden uitgevoerd en hij sprak bijna lyrisch over de voortreffelijke samenwerking die tot stand was gekomen tussen Commissie, Parlement en Raad van ministers.
De Griekse raadsvoorzitter Yonnos Papantoniou kreeg ook een deel van de lof; want het Griekse voorzitterschap in het algemeen mocht dan daags tevoren scherpe kritiek hebben moeten incasseren, dat gold niet voor de man die de begrotingsdebatten in de ministerraad leidde: hij had een voortreffelijke rol gespeeld, zei menig parlementarier.
Nadat nog enige tijd de een de ander en de ander de een had geprezen, merkte de voorzitter van de begrotingscommissie van het Parlement, de Franse socialist Jean-Pierre Cot op, dat menig lid nu al met weemoed terug dacht aan de lange nachten waarin met de ministerraad over de begroting werd gevochten, jaar in jaar uit. De folklore is voorbij. het Parlement en de andere instellingen hebben een stuk efficiency verkregen.

Het begrotingsdebat was twee dagen eerder al in een goede sfeer begonnen. Niet dat er geheel geen problemen waren, want de ministerraad had geweigerd van de 3.200 miljoen gulden die in 1989 op de landbouw kunnen worden bespaard, 465 miljoen te gebruiken om de medeverantwoordelijkheidsheffing op melk te verminderen en te benutten om de inkomenssteun aan kleine boeren te verhogen.
Het Parlement heeft dit voorstel in tweede lezing opnieuw verdedigd, maar in de wetenschap dat de Raad opnieuw nee zal zeggen. Aangezien landbouwuitgaven buiten de directe invloedsfeer van het Parlement vallen, was daar niets tegen te doen.
In de sfeer van de niet verplichte uitgaven. waar het Parlement wel een grote invloed heeft, voor zover tevoren vastgestelde uitgaveplafonds niet worden doorbroken, was de ministerraad ook wat onwillig geweest.
Amendementen van het Parlement uit de eerste lezing - in oktober - die deels waren verworpen, hadden betrekking op het infrastructuur beleid, het sociaal beleid en het milieubeleid, om de belangrijkste beleidsterreinen te noemen.
Oorzaak van de wens om te schrappen, is dat de Raad nog geen beleid heeft uitgestippeld en voorlopig ook niet van plan is dat te doen. Onwil van een of meer lidstaten ligt daaraan ten grondslag.
Het Parlement heeft evenwel alle amendementen die in oktober waren opgevoerd en door de Raad van de hand gewezen, weer ingebracht.
Aangezien in alle gevallen de uitgaveplafonds niet werden doorbroken werd daarmee het laatste woord gesproken. Intussen had men van de raadsvoorzitter begrepen dat op sociaal terrein de Raad medewerking zou verlenen, in die zin dat er een besluit zal worden genomen om de door het Parlement gewenste uitgave te kunnen doen; dat is de zogeheten rechtsgrondslag.
Ook wat de andere amendementen betreft was er vertrouwen dat de Raad deze niet zal blokkeren. Dit vertrouwen paste dan weer bij het vele dat werd gezegd over de voorbeeldige samenwerking tussen Parlement, Commissie en Raad, die tot stand is gekomen nadat de drie instellingen een interinstitutioneel akkoord voor samenwerking hebben gesloten (pag. 44111 e.v. - 1988). Dat akkoord werd vele keren in de debatten genoemd.
In het begin van de debatten was er nog wat wrevel te bespeuren over een vermeende poging van de ministerraad om het Parlement de wet voor te schrijven. De Raad zou een onderscheid maken tussen bevoorrechte en niet-bevoorrechte uitgaven; in de eerste categorie zitten die voor het structuurbeleid en research.
Het zou kunnen betekenen dat bij gebrek aan middelen, om aan alle verlangens te kunnen voldoen, de Raad uitmaakt wat voorrang moet krijgen. terwijl het Parlement meent dat in de sfeer van de niet-landbouw uitgaven niet de Raad maar de volksvertegenwoordiging uitmaakt wat het eerst aan bod mag komen.
Rapporteur Von der Vring maakte nog wel een punt van de besparingen in de landbouw, die over de jaren 1988 en 1989 bij elkaar ongeveer 8.600 miljoen gulden zullen bedragen: daar mocht toch wel iets van af voor boeren in nood en voor een vermindering van de medeverantwoordelijkheidsheffing.
Weinig anderen maakten zich daar druk over, behalve enkele Fransen uit de gaullistische en liberale fracties. Bij menigeen was intiissen bekend dat er binnenkort voorstellen komen om enkele landbouwproblemen aan te pakken.
Von der Vring toonde zich wel gelukkig met het besluit van de Raad om onderhandelingen met Oostenrijk en Joego-Slavië te beginnen over het transitoverkeer; dat een bepaald bedrag voor infrastructuur op de begroting-1989 verdwijnt is dan wel aanvaardbaar.
Maar een lastig probleem blijft dat var. de voedselhulp. Het Parlement had in oktober al gezegd dat die hulp in volume op een gelijk peil moet kunnen blijven. Maar aangezien de wereldmarktprijzen voor voedsel sterk zijn gestegen, betekent dit, dat de beschikbare middelen moeten toenemen omdat die hulp tegen wereldmarktprijzen wordt geadministreerd, Evenwel, de Raad voelde daar niet veel voor.
Het Parlement had ook nog gezegd: door de stijging van de wereldmarktprijzen dalen de kosten van exportsubsidies enorm, dan mag anderzijds de verhoging van kosten van hulpverlening toch geen bezwaar zijn; maar dat was het kennelijk wel.
De Raad had intussen toegezegd dat die voedselhulpverlening geen gevaar behoeft te lopen; als de nood aan de man is, zal er een oplossing zijn. Toch was Von der Vring niet tevreden te stellen, hij bepleitte dan ook een gesprek tussen de voorzitters van de drie instellingen om tot bevredigende afspraken te komen.
Leen van der Waal, vertegenwoordiger van de kleine christelijke partijen. was het geheel eens met de opvatting van de Raad dat men niet tevoren kan bepalen hoeveel geld er in een jaar nodig zal zijn voor voedselhulp.
Nel van Dijk, klein links, had haar vertrouwen in de begroting verloren aangezien veel te wei-

EG-BEGROTING - 1989

Het totaal aan uitgaven in 1989 is geraamd op 104.470 miljoen gulden.
De verdeling over de posten is als volgt:
(in mln gulden)

landbouwgaranties	62.353
structuurfondsen	19.585
Middellandse Zeeprogramma	595
onderzoek	2.786
diverse landbouwposten	194
visserij	904
transportbeleid	87
divers sociaal beleid	475
milieu	86
cultuur	84
slachtofferhulp	98
energie	282
interne markt. industrie	284
voedselhulp	1.072
hulp Azie en Latijns-Amerika	575
hulp Zeelanden (buiten EG)	326
teruggave aan lidstaten	3.409
wegwerken landbouwvoorraden	3.376

Daarnaast nog enkele kleine posten, het personeel, kosten van Parlement, Hof, Rekenkamer.
Opgemerkt moet worden dat de meeste sociale uitgaven zijn ondergebracht onder structuurfondsen. Het Sociaal Fonds participeert daarin voor 6.873 miljoen gulden.

nig geld beschikbaar komt voor bijvoorbeeld de armen in de Gemeenschap, onder wie veie vrouwen
Zwaarder verzet was er uit Frankrijk: de gaullist Jean-Claude Pasty was falikant tegen de landbouwbezuinigingen. Hij voorspelde een handelsoorlog met de Amerikanen en wilde het vrijkomende geld dus in reserve houden; van extreem rechtse Franse zijde werd gesproken over een anti-landbouwdebat en toen het later op stemmen aan kwam, kon ook de liberale Simone Martin vanwege het landbouwhoofdstuk geen ja zeggen tegen de begroting. Dat ondanks het feit dat raadsvoorzitter Papantoniou een vreedzaam beeld had gegeven omtrent de bedoelingen en bereidheid van de Raad.
Begrotingscommissaris Christophersen voorzag dat het eindbedrag van de begroting, nu honderdenvijf miljard voor 1989, in enkele jaren zal oplopen tot honderdvijftig miljard gulden. Dat betekent dat die begroting op macro-economisch vlak voor de lidstaten betekenis gaat krijgen.
Daarbij komt nog de in loed van verschuivingen in de posten: en komt verhoudingsgewijs steeds meer beschikbaar voor investeringen, voor onderzoek en ontwikkeling.
Als de begroting wordt aanvaard zoals die nu in bespreking is, dan beatwoordt ze in hoge mate aan het voorontwerp van de Commissie. en daarvoor was Christophersen het Parlement zeer dankbaar.
Tevreden was hij ook over de uitbreiding van het personeel van de Commissie met 218 mannen en vrouwen: een aantal van hen zal de inspectie op atoomenergie gaan versterken, een wens van het Parlement.
Zelfs de labour-afgevaardigden bleken tevreden te zijn. want de Brit John Tomlison liet weten dat zijn groep voor het eerst zou afzien van een advies om de begroting te verwerpen.
De conservatief Peter Price zag nog de kans om alsnog de 465 miljoen voor kleine boeren en de medeverantwoordelijkheidsheffing binnen te halen. Hij meende dat er een einde kan komen aan de verwerking van overtollige melk tot magere melk, die nu met zware subsidies aan de varkens wordt gevoerd. Maar niemand ging daar verder op in.
Met 289 stemmen voor, negentien tegen en **34** onthoudingen werd tot slot een resolutie goedgekeurd waarin wordt betreurd dat de ministerraad tal van amendementen van het Parlement uit de eerste lezing heeft geschrapt; hetgeen niet strookt met de bedoelingen van het interinstitutioneel akkoord.
Voor de voedselhulpverstrekking eist het Parlement een duurzame regeling, in dit verband wordt de Raad starheid verweten. Een driehoeksoverleg moet uitkomst bieden.
Met genoegen wordt vastgesteld dat er een bijzondere actie komt voor het schoonhouden van de stranden en kustwateren van de Ierse Zee, de Noordzee, de Oostzee en de Atlantische Oceaan.
Er wordt nogmaals aangedrongen op een beleid voor een Europese sociale ruimte.

EUROPESE COMMISSIE PER 6 JAN. 1989

De Europese Commissie is op 6 jan. 1989 aan een nieuwe ambtstermijn van vier jaar begonnen.
De 17 Europese commissarissen, onder wie negen nieuwe leden van de Commissie, hadden op 17 dec. 1988 in een informele bijeenkomst in het Belgische plaatsje Villers-Le Temple tussen Namen en Luik de verdeling van de portefeuilles geregeld.
De resultaten van deze vergadering waren aldus:
Commissievoorzitter Jacques Delors uit Frankrijk, die aan een tweede ambtstermijn begon, kreeg er een nieuwe functie bij: afgezien van de gebieden die hij de afgelopen vier jaar al beheerde - het secretariaat-generaal, de juridische dienst, monetaire zaken, de dienst van de woordvoering, de tolken en de beveiliging - heeft hij er de nog niet bestaande *cellule* prospective bijgekregen. Daarmee wordt de denktank bedoeld die zich met de toekomst van de Europese Gemeenschap moet bezighouden.
Tweede op de lijst is Frans Andriessen, wiens portefeuille in vergelijking met die van zijn voorganger Willy De Clerq - buitenlandse betrekkingen en handelspolitiek - is uitgebreid met de ,,samenwerking met de andere Europese landen". Tot dusver was die niet onder een speciaal hoofdstuk ondergebracht.
Dat betekent overigens wel dat Andriessen bij toekomstige onderhandelingen in het kader van de GATT de aanwezigheid van de nieuwe landbouwcommissaris zal moeten dulden.
Andriessen is de enige Commissaris die een derde ambtstermijn zal bekleden en wordt daardoor de deken van de Europese Commissie.
De Deen Henning Christophersen, tot dusver Commissaris voor begrotingszaken, financiële controle en personeelszaken, krijgt economische en financiële zaken, structuurfondsen en statistiek onder zich: een promotie, gezien de steeds belangrijker rol die de structuurfondsen zullen spelen.
De Spanjaard Manuel Marin kan niet erg tevreden zijn over zijn nieuwe post: in de aftredende Commissie had hij sociale zaken, werkgelegenheid, onderwijs en opleiding, nu dient hij zich tevreden te stellen met ontwikkelingssamenwerking en visserijpolitiek, een wat kunstmatige combinatie van de portefeuilles van de aftredende Italiaan Lorenzo Natali en de Portugees Antonio Cardoso e Cunha.
De Italiaan Filippo Maria Pandolfi krijgt wetenschap, onderzoek, ontwikkeling, telecommunicatie en vernieuwing, terwijl de Duitse liberaal Martin Bangemann - tot nu toe minister van economische zaken in Bonn - een ietwat uitgeklede portefeuille interne markt zal beheren.
Zijn Franse geestverwante Christiane Scrivener zal namelijk alle belastingaangelegenheden uit die portefeuille overnemen, gecombineerd met sociale verplichtingen.
De Brit Leon Brittan heeft de portefeuille concurrentie gekregen, gecombineerd met financiële instellingen.
De Italiaan Carlo Ripa di Meana (tot dusver Commissaris voor ,,kleingoed" als culturele zaken en toerisme) krijgt milieu: nucleaire veiligheid en burgerbescherming.
De Portugese Antonio Cardoso e Cunha personeelszaken, energie, midden- en kleinbedrijf en sociaal-economische politiek.
De Spanjaard Abel Matutes neemt de portefeuille van de vertrekkende Claude Cheysson over: Middellandse-zeepolitiek, betrekkingen met Latijns Amerika en Noord-Zuidbetrekkingen.
De eveneens voor een tweede mandaat uitverkoren Peter Schmidhuber krijgt begrotingszaken en financiële controle, de Brit Bruce Millan regionale politiek.
De landbouwportefeuille ging naa de Ier Ray MacSharry.

De ,,kleingoed[s]-portefeuille is gegaan



De eerste vrouwelijke leden van de Europese Commissie: Vasso Papandreou uit Griekenland (l.) en de Française Christiane Scrivener.

naar de Luxemburger Jean Dondelinger.
De Belgische socialist Karel van Miert heeft transport, krediet- en investeringspolitiek alsmede consumentenbelangen gekregen, terwijl de Griekse mevrouw Vasso Papandreou het pakket overneemt van de eerder genoemde Marin: werkgelegenheid, sociale zaken, onderwijs en opleiding.
In Commissie-kringen word? d e portefeuilleverdeling gekarakteriseerd als ,,evenwichtig[s], waarbij echter opvalt dat Bangemann een minder zware post heeft gekregen dan hij had gewild.
Aan het feit dat landbouw in handen is gekomen van een Ier wordt niet al te zwaar getild: „De bezuinigingen van de afgelopen jaren zijn in eer, stevig institutioneel kader verpakt. Wanneer de nieuwe landbouwcommissaris al te vrijgevig zou willen worden voor de Ierse boeren zal hij al gauw geconfronteerd worden met het keurslijf waarin de EG-landbouwpolitiek is gedwongen", zo reageerde een woordvoerder van de Commissie op de reserves die van Britse en van Nederlandse kant zijn geventileerd over de Ier.
Onder de kop ,,Op naar 1992" bevatte het *NRC/H'blad* van 22 dec. 1988 een commentaar op de portefeuilleverdeling van de nieuwe Europese Commissie.
Het volgende is hieraan ontleend:

Met de slagvaardigheid waarop hij patent lijkt te hebben, heeft Jacques Delors eind vorige week de portefeuilles in de weer door hem te leiden nieuwe Europese Commissie weten te verdelen. Grondig voorbereidend werk zorgde ervoor dat het vrijdagochtend in een uurtje voor elkaar was. Een ,,nacht van de lange messen" kwam er dit keer niet aan te pas.
Tekenend voor Delors' werkwijze is de roulatie van functies die hij doorvoerde. Leden van de huidige Europese Commissie die door hun regeringen voor een nieuwe termijn zijn voorgedragen, werden verplicht een andere stoel te bezetten. Dat voorkomt vastroesten, zal de Fransman hebben gedacht, en schept nieuwe uitdagingen. En dat kan met de blik op „1992" geen kwaad.
Delors was zelf hier de grote uitzondering. Maar hij is dan ook de onbetwiste aanvoerder van de ploeg die de Europese Gemeenschap in vier jaar naar de ,,interne markt" moet voeren. Hij behield, behalve het voorzitterschap, de belangrijke portefeuille van monetaire zaken. Dat is niet onlogisch gezien het feit dat hij ook voorzitter is van de commissie van deskundigen die straks in de zomer op de Europese topconferentie van Madrid verslag moet uitbrengen over de haalbaarheid van een economische en monetaire unie tussen de EG-landen.
Verder valt op dat posten in de nieuwe Europese Commissie evenwichtiger zijn verdeeld dan lange tijd het geval is geweest. Voor bijna elk van de zeventien commissarissen - onder wie voor het eerst twee vrouwen -zal het niet moeilijk zijn de komende jaren een zinvolle tijdpassering te vinden. Van een beperkt aantal supercommissarissen omringd door mindere, hoewel even goed verdienende, goden is dit keer geen sprake.
Deze toestand is vooral bereikt door de portefeuille van de interne markt, die in de huidige commissie op zo'n voorbeeldige wijze is beheerd door de Britse conservatief lord Cockfield, uit te kleden. De Westduitse Martin Bangemann zal het moeten doen zonder verantwoordelijkheid voor de harmonisering van de belastingen - dit gevoelige gebied wordt het domein van de nieuwe Franse commissaris mevrouw Christiane Scrivener. Ook zal hij de zeggenschap over de liberalisering van het bank- en verzekeringswezen moeten opgeven - dat tot grote vreugde van de regering in Londen bij ,,haar" commissaris Leon Brittan terecht is gekomen.
Dit is een begrijpelijke manoeuvre van Delors, want het is geleidelijk aan voor één persoon vrijwel ondoenlijk geworden zicht te houden op de tientallen besluiten die nog moeten worden genomen en uitgevoerd om de EG-markt zonder binnengrenzen, het centrale doel dat de Gemeenschap zich heeft gesteld, op tijd te voltooien. Door een Française en een Brit deze hete hangijzers uit het pakket voor de interne markt toe te schuiven, lijkt hij bovendien de kans te hebben vergroot dat er voorstellen uit de bus komen die door de ministerraad kunnen worden aanvaard.
Behalve deze posten staan ook de meeste ander portefeuilles in het teken van de mars naar 1992. Dat geldt bijvoorbeeld voor het sociale beleid, dat in handen komt van de Griekse mevrouw Vasso Papandreou, en voor de steeds meer op de voorgrond tredende milieupolitiek, waarvoor de Italiaan Carlo Ripa di Meana initiatieven zal moeten ontwikkelen.
Maar ook het werkterrein van Frans Andriessen, de nieuwe ,,minister van buitenlandse zaken en handel" van de Gemeenschap, is niet los te zien van de verdere eenwording binnen Europa. Hij zal met kracht moeten uitdragen dat de EG zich niet achter protectionistische muren zal opsluiten. maar een partner blijft voor de rest van de wereld, zoals het onlangs tijdens de Europese top op Rhodos is geformuleerd.
De nieuwe Europese Commissie, waarin maar liefst zes vroegere ministers van financien zitten, lijkt voor haar taak berekend. Als de Europese burgers volgend jaar zomer een even capabel Europees parlement kiezen en als de regeringen van de twaalf lidstaten het Europese perspectief niet uit het oog verliezen, kunnen er de komende jaren mooie dingen gebeuren op het oude continent.

LEDEN EN TAAKVERDELING VAN DE EUROPESE COMMISSIE
per 6-1-1989

Jacques Delors
Secretariaat Generaal
Juridische Dienst
Monetaire zaken
Gemeenschappelijke tolkenconferentiedienst
Beveiligingsbureau

Frans Andriessen
Buitenlandse Betrekkingen en Handelspolitiek
Samenwerking met andere Europese landen

Henning Christophersen
Economische en Financiele zaken
Coördinatie van de Structuurfondsen
Bureau voor de Statistiek

Mauuel Marin
Samenwerking en Ontwikkeling
Visserij

Filippo Maria Pandolfi
Wetenschappen, onderzoek en ontwikkeling
Gemeenschappelijk Centrum voor Onderzoek
Telecommunicatie, informatie, industrieën en innovatie

Martin Bangemann
Interne Markt en Industrie
Betrekkingen met het Parlement

Leon Brittan
Concurrentie
Financiele instellingen

Carlo Ripa di Meana
Milieu
Nucleaire Veiligheid
Burgerbescherming

Antonio Cardoso Cunha
Personeel. Administratie en Vertaling
Energie, Voorzieningsagentschap Euratom
Midden- en Kleinbedrijf

Abel Matutes
Middellandse Zee Beleid
Betrekkingen met Latijns Amerika
Koord-Zuid betrekkingen

Peter Schmidhuber
Begroting
Financiële controle

Christiane Scrivener
Belastingen en douane unie (fiscale en sociale heffingen)

Bruce Millan
Regionaal beleid

Jean Dondelinger
Audiovisueel beleid
Cultuur
Informatie en Communicatie
Europa van de burger
Bureau voor de Officiële Publicaties

Ray MacSharry
Landbouw
Landelijke ontwikkeling

Karel van Miert
Vervoer
Krediet en Investeringen
Consumentenbelangen

Vasso Papandreou
Werkgelegenheid, Industriële Betrekkingen en Sociale Zaken
Menselijke bronnen, onderwijs en vorming.

SAN MARINO

PARLEMENTSVERKIEZINGEN. TOETREDING TOT DE RAAD VAN EUROPA

Op 29 mei 1988 wisten beide partijen van de regeringscoalitie, de christen-democraten en de communisten, bij algemene verkiezingen voor het 60 leden tellende parlement hun positie te verbeteren.
Na de verkiezingen was de zetelverdeling in het parlement (de Consiglio Grande e Generale) als volgt:

	29-5-1988	29-5-1983
christen-democraten	27	26
communisten	18	15
eenheidssocialisten	8	8
socialisten	7	9
anders	0	2*

* Van die twee zetels was er één naar de Partij van Socialistische Democratie (Partito di Democrazia Socialista) gegaan en de andere naar het Comité ter verdediging van de Republiek (Comitato per la Difesa della Repubblica).

Op 28 juni werden de communisten (Partito Communista Sammarinese) en de christen-democraten (Partito Democratico Christiano Sammarinese) het eens over een nieuw coalitieakkoord, zodat zij verder konden regeren. Het nieuwe kabinet dat kort daarna werd beëdigd, bestond uit zes christen-democraten en vier communisten.

Toetreding tot *de Raad van* Europa

Op *6* okt. 1988 liet de Assemblée van

de Raad van Europa zich positief uit over de wens van San Marino lid te worden van de Raad van Europa. Op dat moment had het ministaatje binnen de Raad van Europa de status van waarnemer.
Op 16 november, aldus Le Monde (24-11-1988), werd San Marino officieel het 22ste lid van de Raad van Europa.
Over San Marino meldde Aart Heering in de Volkskrant (6-8-1988) o.m. het volgende:

Enkele maanden geleden werd de bevolking van de ministaat San Marino opgeschrikt door een grensincident. Bij het beboeten van foutparkeerders op de weg die van Rimini naar San Marino voert, overschreden Italiaanse *carabinieri* de staatsgrens en toen een Sanmarinese politieman in burger hen op het onrechtmatige daarvan wees. onthaalden zij hem op forse klappen. Het liep gelukkig nog goed af, want de al te nijvere dienders zijn berispt en de Sanmarinese autoriteiten hebben, na een eerste verontwaardigde reactie. van verdere diplomatieke stappen afgezien. De duizendjarige onafhankelijkheid van de *Serenissima* Repubblica di *San* Marino, de oudste staat van Europa, was andermaal veilig gesteld.
San Marino, een geheel door Italiaans grondgebied omgeven staatkundige eenheid van zestig rotsachtige vierkante kilometers, met amper twintigduizend inwoners, verspreid over het stadje San Marino en zeven buurtschappen, is op het eerste gezicht een wonderlijk anachronisme. Op de rots, waar ooit volgens de legende de Heilige Marinus, een uit Dalmatië verdreven christelijke keienklopper, zich vestigde, ontstond in de tiende eeuw na Christus een vrije republiek, naar klassiek-Romeins model bestuurd door een Grote Raad van zestig gezinshoofden en twee, halfjaarlijks gekozen *capitani-reggenti*, bij wie tot op de huidige dag de uitvoerende macht berust.
Anders dan de andere middeleeuwse stad-staten is San Marino nooit door een groter land opgeslokt. Dat was aan de ene kant te danken aan de onherbergzaamheid van het onaanzienlijke staatje. Maar ook moet de Sammarinesi worden nagegeven dat zij in eeuwenlange gevechten tussen de heren van Rimini en de hertogen van Urbino, tussen de groot-hertogen van Toscane en de pausen en tussen de koningen van Frankrijk en van Spanje, steeds de kant van de sterkste hebben weten te kiezen. Toen Napoleon in 1797 Italië binnenviel en een reeks vazalstaten schiep, bood hij San Marino een bondgenootschap en gebiedsuitbreiding aan. De Grote Raad besloot het eerste te aanvaarden, maar het tweede niet. Een wijs besluit. want toen na's keizers val in 1815 het Weens Congres Europa herverdeelde, garandeerde het ook de autonomie van de kleine bergstaat, die zich immers niet had gecompromitteerd. Met het nieuw gevormde Koninkrijk Italie sloot San Marino in 1862 een vriendschapsverdrag, dat nog altijd van kracht is.
In de loop der jaren hebben honderden Italiaanse revolutionairen, onder wie Garibaldi en de anarchist Malatesta, asiel gevraagd en gekregen in San Marino, dat in de Tweede Wereldoorlog neutraal bleef en toen honderdduizend Italiaanse vluchtelingen herbergde.
Momenteel wordt door niemand de Sanmarinese onafhankelijkheid ter discussie gesteld, het minst nog door de Sammarinesi zelf. In vroegere jaren buitten zij hun situatie uit door de verkoop van ridderordes en het smokkelen van belastingvrije drank; tegenwoordig ontleent het landje zijn inkomsten vrijwel volledig aan de uitgifte van postzegels en munten, een casino en de verkoop van snuisterijen aan de 2,7 miljoen toeristen, die jaarlijks vanaf de Adriatische stranden een uitstapje naar een ander land komen maken. (..)

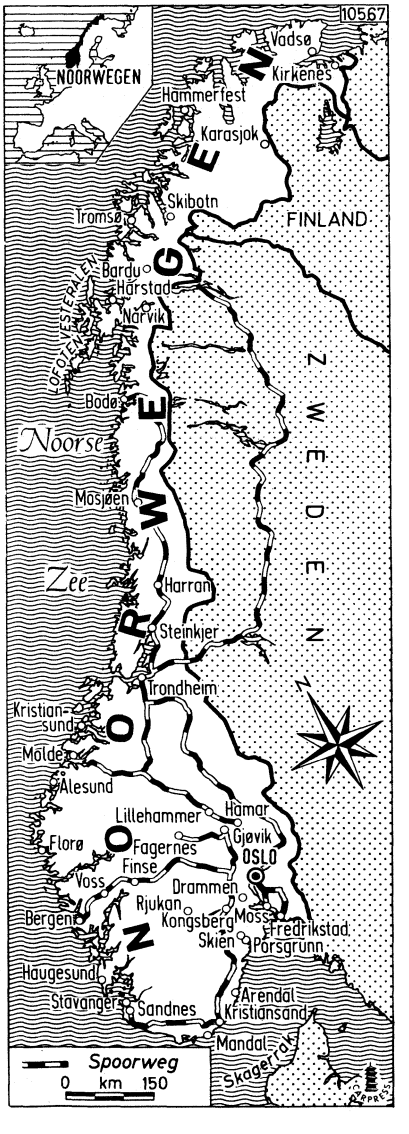
SCANDINAVIË

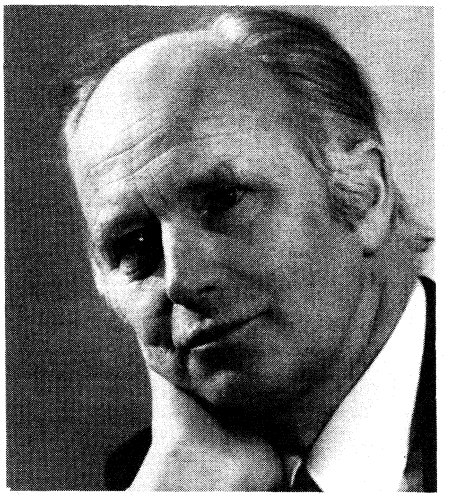
NOORWEGEN

BINNENLANDSE ONTWIKKELINGEN

Sinds het aantreden, op 9 mei 1986, van een sociaal-democratische minderheidsregeling o.l.v. Gro Harlem Brundtland (pag. 80913-1986) deden zich in Noorwegen op politiek gebied o.m. de volgende ontwikkelingen voor:

Na de parlementsverkiezingen van 8 en 9 sept. 1985 (pag. 609-1985) had Kaare Willoch van de conservatieve partij Hoyre zijn uit drie partijen bestaande centrum-rechtse regering voortgezet. De uit conservatieven, Christelijke Volkspartij en Centrumpartij bestaande regeringscoalitie steunde op 78 (resp. 50 + 16 + 12) van de in totaal 157 parlementszetels. Verder kon zij in principe rekenen op de steun van de twee parlementariers van de extreem-rechtse Partij van de Vooruitgang.
Nadat de regering-Willoch op 30 apr. 1986 in het




Minister van defensie Thorvald Stoltenberg

parlement een nederlaag had geleden over een regeringsvoorstel tot verhoging van de belasting op benzine, had premier Willoch op 2 mei zijn ontslag ingediend bij koning Olav V, die vervolgens Gro Harlem Brundtland had gevraagd een nieuwe regering te vormen (pag. 80911 e.v.-1986).
Op grond van bepalingen in de Noorse grondwet was Brundtland als leider van de grootste oppositiepartij, de Arbeiderspartij, die 71 vertegenwoordigers in het parlement had, verplicht het premierschap te aanvaarden. De grondwet voorzag niet in vervroegde verkiezingen. Om de vier jaar vinden in Noorwegen algemene verkiezingen plaats.

Presthus kandidaat conservatieven voor het premierschap. *Overlijden* Presthus. Syse nieuwe leider *Høyre*

Tijdens het jaarlijkse congres van de conservatieve partij Høyre dat op 8-9 aug. 1986 in Oslo werd gehouden liet oud-premier Kaare Willoch weten, dat hij niet langer kandidaat wilde zijn voor het premierschap. Nieuwe kandidaat van de conservatieven voor het premierschap werd Rolf Presthus, sinds 20 apr. 1986 voorzitter van Høyre (pag. 809/2-1986), die onder premier Willoch minister van financiën en korte tijd minister van defensie was geweest.
Op 15 sept. 1987 maakte Presthus bekend op het volgende congres van de conservatieven zijn ontslag als partijvoorzitter te willen aanbieden. De bekendmaking vond plaats nadat op 13 en 14 september plaatselijke en regionale verkiezingen hadden plaatsgevonden waarbij Høyre verlies had geleden. Presthus zei dat hij al voor de verkiezingen had besloten te vertrekken.
Op 1 jan. 1988 overleed Presthus (51) aan de gevolgen van een hersenbloeding.
Tijdens een op 23-24 jan. 1988 gehouden partijcongres werd Jan P. Syse, voormalig minister van industrie en fractieleider van de conservatieven in

het parlement, gekozen tot nieuwe partijvoorzitter.

Minister van buitenlandse zaken Frydenlund overleden. Stoltenberg opvolger. Engseth nieuwe minister van lokaal *bestuur* en arbeid

Op 26 febr. 1987 overleed minister van buitenlandse zaken, Knut Frydenlund, aan de gevolgen van een hersenbloeding. Frydenlund (59) was de dag ervoor door de hersenbloeding getroffen op de luchthaven van Oslo, toen hij terugkeerde van een vergadering in Helsinki. Hij werd op 9 maart opgevolgd door Thorvald Stoltenberg, die van 1979-1981 minister van defensie was geweest.
Op 19 febr. 1987 was William Engseth benoemd tot minister van lokaal bestuur en arbeid ter vervanging van Leif Haraldseth, die was afgetreden om de vakbondsconfederatie LO (Landsorganisasjonen i Norge) te gaan leiden waarvan hij daarvoor vice-president was geweest.

Solheim nieuwe leider SV

Tijdens een op 4-5 apr. 1987 gehouden partijcongres kozen de links-socialisten Erik Solheim tot leider van hun Sosialistik Venstreparti (SV).

Plaatselijke en regionale verkiezingen

Bij de op 13 en 14 sept. 1987 gehouden plaatselijke en regionale verkiezingen leden zowel de sociaal-democratische Arbeiderspartij als de conservatieve Høyre verlies.



Carl I. Hagen, de voorzitter van de Partij van de Vooruitgang, op 15 september 1987, toen duidelijk werd dat zijn partij bij de op 13 en 14 september 1987 gehouden lokale en reeionale verkiezingen, aanzienlijke winst had geboekt.

Inzet van de verkiezingen vormen ongeveer 15.000 zetels in 19 regionale raden en 454 gemeenteraden.
Grote winnaar was de extreem-rechtse Partij van de Vooruitgang o.l.v. Carl I. Hagen die 12,2 procent van de stemmen kreeg, terwijl zij bij de laatste lokale en regionale verkiezingen, op 11-12 sept. 1983 (pag. 61112 e.v.-1985), 6,3 procent had gescoord. De partij had campagne gevoerd tegen immigratie en belasting.
De Arbeiderspartij kwam uit op 36,2 procent (in 1983: 39,2), Høyre op 23,6 procent (in 1983: 26,2), de Centrumpartij op 6,9 procent (in 1983: 7,3) en de Christelijke Volkspartij op 8,0 procent (in 1983: 8,7).
De opkomst bij de verkiezingen was 65,5 procent.

Liberale Volkspartij sluit zich *weer* aan bij de Liberale Partij

Op 4 juni 1988 sloot de Liberale Volkspartij (Det Liberale Folkepartiet, DLF) zich weer aan bij de Liberale Partij (Venstre), waarmee een einde kwam aan een breuk van 16 jaar, die was ontstaan ten tijde van het referendum inzake het Noorse lidmaatschap van de EG in 1972, toen pro- EG-leden van Venstre (onder wie negen van de 13 parlementariërs) de nieuwe partij hadden opgericht (die destijds Nieuwe Volkspartij werd genoemd).
Tijdens een nationale conventie van Venstre, op 6-7 mei, was Arne Fjørtoft bevestigd als leider van de Liberale Partij.
Geen van beide partijen had bij de parlementsverkiezingen van 8 en 9 sept. 1985 een zetel in de Storting (het parlement) behaald.

Kabinetswijziging

Op 13 juni 1988 voerde premier Gro Harlem Brundtland een kabinetswijziging door. Zij benoemde drie nieuwe ministers. Verder kregen drie leden van haar kabinet een andere portefeuille.
Minister van verbindingen Kjell Borgen en minister van lokaal bestuur en arbeid William Engseth wisselden van portefeuille, Kirsti Kolle Grøndal droeg haar portefeuille onderwijs en religie over aan nieuwkomer Mary Kvidal en nam ontwikkelingssamenwerking over van haar collega Vesla Vetlesen.
Nieuwkomer Einfrid Halvorsen volgde Anne-Lise Bakken op als minister van consumentenzaken en bestuur. De derde nieuwkomer was Jan Balstad, tot op dat moment secretaris van de vakbondsfederatie LO, die de portefeuille handel overnam van Kurt Mosbakk.

NECROLOGIEËN

ASHBY, HAL (1929 of 1936 Ogden, Utah Verenigde Staten - 27-12-1988 Malibu, Californië, Verenigde Staten) Amerikaans ciniast.

--
Hal Ashby begon, na een studie aan de universiteit van Utah, zijn loopbaan als regisseur bij een klein theatergezelschap.
Begin jaren zestig kwam hij in de filmindustrie terecht, waar hij in 1965 zijn eerste belangrijke film nonteerde: The loved one van Tony Richardson. Voor zijn montagewerk in In the heat of the night van regisseur Norman Jewison werd Ashby in 1967 met een Oscar bekroond. Samen met Jewison maakte hij de films The Cincinnati kid, The Russians are coming, the Russians are coming, en The Thomas Crown affair.
Jewison stimuleerde hem zelf aan de gang te gaan en in 1970 regisseerde Ashby zijn eerste film: The landlord. In 1972 oogstte hij veel succes met Harold and Maude, een film over de relatie tussen een 20-jarige jongen met zelfmoordplannen en een 79-jarige dame.
De films van Ashby kregen ook vooral bekendheid door hun acteurs. The last detail door het optreden van Jack Nicholson, Shampoo door Warren Beatty (als de kapper die zijn damesklanten niet alleen aan het hoofd hielp), Coming home door Jane Fonda, die zelf het initiatief nam tot dit semi-politieke liefdesverhaal over de verhouding tussen een vrouw en een Vietnam-veteraan, Being there door Peter Sellers, voor het eerst en het laatst in een serieuze rol vlak voor zijn dood.
Behalve door de acteursprestaties vielen de films van Ashby op door de fraaie fotografie en de effectvolle montage.

AVERMAETE, ROGER, baron (Antwerpen 27-10-1893 - Antwerpen 15-9-1988) Belgisch letterkundige.

Stichter van de groep „Lumière", van de school voor Kunstambachten, het Nationaal Dansfestival, de groep Artes.
Lid van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Schone Kunsten en Letteren. Lid van het Institut de France en de Académie Européenne des Sciences, des Arts et des Lettres.

DANIEL, JOELI MARKOWITSCH (1925 Sowjet-unie - 30-12-1988 Moskou, Sowjet-Unie) Russisch dichter, schrijver en satiricus.

Na het doorlopen van de middelbare school vertrok Joeli Daniel in de oorlog naar het Witrussische front, waar hij ernstig gewond raakte. Hij studeerde aan de universiteit van Charkow en het pedagogisch instituut van Moskou en gaf zes jaar les.
Tussen 1957 en 1965 stelde hij veertig bundels met vertaalde gedichten samen, voornamelijk uit het Jiddisch, Kaukasisch en Oekraiens. Zijn eerste proza, de korte roman Vlucht, schreef hij tussen 1952 en 1958.
Toen de verschijning van dit boek, dat al gezet was, op het laatste moment door de autoriteiten werd verhinderd, was dit voor Daniel aanleiding om met zijn volgende publikaties naar het Westen uit te wijken.
Onder het pseudoniem Nikolaj Arzjak kreeg Daniel in het Westen vooral bekendheid met zijn bundel Goworit Moskwa (Hier is Moskou), vier verhalen die voor het eerst in Washington werden gepubliceerd. Hij wilde met dit boek verschijnselen aan de kaak stellen als bureaucratische verstarring, angst en intimidatie, en de slaafse gehoorzaamheid van een murw gemaakt volk. Die publikatie had tot gevolg dat Daniel in september 1963 werd gearresteerd en in februari 1966 tot vijf jaar dwangarbeid werd veroordeeld. Zijn vriend Andrej Sinjawski (schrijvend onder de naam Abraham Terts)

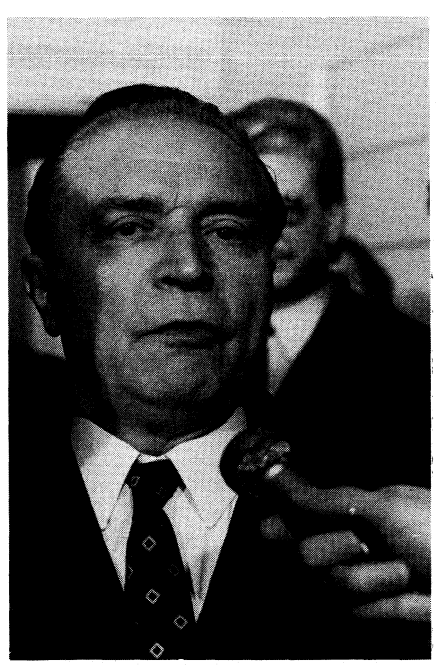
stond tegelijkertijd terecht en kreeg zeven jaar werkkamp, eveneens wegens ,,bespotting van het Sowjet-systeem" en ,,ondermijning van het staatsbestel".
Het proces tegen Sinjawski en Daniel markeerde in februari 1966 het eind van de dooi die door Chroesjtsjow was ingezet en het begin van het post-stalinisme van zijn opvolger Brezjnew. Door voor het eerst schrijvers die onder pseudoniem in het Westen hadden gepubliceerd voor de rechter te brengen voor wat de Prawda omschreef als ,,literaire sabotage" maakte het nieuwe bewind de Sowjet-intelligentsia duidelijk dat het uit was met de relatieve vrijheden.
Het proces betekende echter meer. Het gaf de stoot tot een geheel nieuwe ontwikkeling in de Sowjet-samenleving: het ontstaan van een dissidente beweging, die met haar samizdat-literatuur, haar ondergrondse informatienetwerk, haar mensenrechtenactivisme, haar openbare verklaringen, protesten en oproepen, de opstand van haar kleine en grote helden tegen de almacht van de staat en Sacharows Nobelprijs voor de Vrede Brezjnews regime onmeetbare morele schade heeft toegebracht.
Dat het proces zulke ver reikende gevolgen had is vooral te danken aan de weigering van de twee beklaagden om hun zonden te erkennen. Waar Boris Pasternak een paar jaar eerder nog was gezwicht voor de druk van zijn overheid hielden Sinjawski en Daniel het been stijf. Sterker: ze verdedigden voor de rechtbank de literaire merites van hun werk. Dank zij het witboek dat Aleksandr Ginzboerg van het proces samenstelde werd die verdediging in de hele wereld gehoord en aldus hebben Daniel en Sinjawski een hele generatie van Sowjet-intellectuelen tot voorbeeld gediend.
Ondanks hun veroordeling behaalden de twee een morele zege die mensen als Ginzboerg, Orlow, Boekowski, Amalrik, Sjtsjaranski, Solzjenitsyn en Sacharow en zoveel andere dissidenten van het eerste uur heeft geïnspireerd. Daniels toenmalige vrouw Larisa Bogoraz (later van hem gescheiden en met Anatoli Martsjenko getrouwd) nam de fakkel van hem over en moest op haar beurt boeten toen ze protesteerde tegen de invasie van Tsjechoslowakije en ook hun zoon Aleksandr heeft in een kamp gezeten.
Na zijn vrijlating in 1970 werkte Daniel weer als vertaler. Voor de vertalingen gebruikte hij het pseudoniem J. Petrow. In 1972 verscheen in het Westen onder zijn eigen naam nog een bundel: Gedichten uit het onvrije.
Pas in de zomer van 1988 en dankzij Gorbatsjow kreeg Daniel met enkele gedichten en zonder pseudoniem toegang tot het blad *Ogonjok*. Kort daarop werd ook een van de verhalen waarvoor hij in 1966 was veroordeeld in de Sowjet-Unie gepubliceerd.

ESSED, FRANKLIN EDGAR (21-4-1919 – 22-12-1988 Paramaribo, Suriname) Surinaams politicus.

Essed was van 1958 tot 1963 en van 1969 tot 1973 minister van Opbouw voor de Nationale Partij Suriname. Vóór die periode was hij belast met het opstellen van het meerjaren-ontwikkelingsplan.
Essed was de stuwende kracht achter het West-Suriname Energieproject voor bauxietwinning, dat in de jaren '70 werd uitgevoerd, maar na controverses uiteindelijk werd gestaakt.
Essed was ook lid van de Commissie Ontwikkelingssamenwerking Nederland-Suriname die de onafhankelijkheid van Suriname in 1975 voorbereidde.
Na de staatsgreep van 1980 werd Essed zonder vorm van proces negen maanden door de militairen gevangen gehouden.
Na de verkiezingsoverwinning van het Front voor Democratie en ontwikkeling werd hij door vice-president Arron aangesteld als regeringsadviseur.

EYSKENS, GASTON, Burggraaf (1-4-1905 Lier - 3-1-1988 Leuven) Belgisch politicus.

Gaston Eyskens heeft een groot deel van de Belgische naoorlogse geschiedenis beheerst. Aan de universiteiten van Leuven. Londen, Genève, Chicago en aan de Colombia University behaalde hij tussen 1922 en 1930 een groot aantal diploma's in economische, handels-, politieke en sociale wetenschappen. In 1931 werd hij docent en drie jaar later gewoon hoogleraar aan de Katholieke Universiteit van Leuven, waar hij tot 1975 vele duizenden Vlaamse economen vormde.
Reeds als student kwam hij in contact met de christelijke arbeidersbeweging, waarvan hij spoedig een topman werd, al hadden sommigen daar last van. Via de Katholieke Vlaamse Landsbond belandde Eyskens in de Vlaamse beweging. Hij was één van de bezielers van het tijdschrift Nieuw Vlaanderen.
Namens de Katholieke Vlaamse Volkspartij ondertekende hij in 1936 mede het federalistische beginselakkoord van het Vlaams Nationaal Verbond, dat maar een kortstondig bestaan kende.
Eyskens' eigenlijke politieke loopbaan begon in 1939 toen hij Kamerlid werd voor het arrondissement Leuven. Hij zetelde in de Kamer tot 1965 en daarna was hij nog 8 jaar senator. Bij het begin van WO-I1 reisde Gaston Eyskens met zijn gezin naar Frankrijk en hij woonde in Limoges de vergadering bij van de parlementsleden, die in een motie de houding van koning Leopold III afkeurden. Nadien keerde Eyskens naar Leuven terug. Hij studeerde, gaf les en bereidde met andere jonge politici de omvorming voor van de oude Katholieke Volkspartij tot de Christelijke Volkspartij (CVP).
Met de bevrijding kwam de politieke doorbraak. In de regering-Van-Acker (socialisten, katholieken, liberalen en communisten) werd de 39-jarige hoogleraar minister van financien. Zes maanden later verliet de CVP echter de regering omdat de controverse rond de persoon van koning Leopold III de nationale unie had doorbroken. In de latere CVP-BSP-coalitie onder leiding van de socialist Spaak, werd Eyskens opnieuw minister van financiën.
Na de overwinning van de CVP bij de verkiezingen van 1949. die helemaal in het teken stonden van de koningskwestie, vormde Eyskens zijn eerste regering. Het CVP-liberale kabinet bleef aan tot juni 1950 en organiseerde de volksraadpleging over de terugkeer van Leopold III. Hoewel een meerderheid zich voor de terugkeer had uitgesproken, bezweek de daaropvolgende homogene CVP-regering van Duvieusart onder de druk en het geweld van de straat. In die regering was Eyskens minister van economische zaken en middenstand. Eyskens stond echter niet radicaal achter de ,,harde Leopoldisten" en werd daarom een tijdlang in afzondering geplaatst binnen de CVP. Dat duurde tot 1958.
Toen werd hij premier van een CVP-minderheidsregering, die tot ieders verrassing het vertrouwen kreeg van de Kamer omdat twee liberalen en de enige VU-verkozenen ook het vertrouwen gaven.
Later traden de liberalen tot de regering toe, nadat onderwijsminister Van Hemelrijck de basis had gelegd voor het sluiten van het Schoolpakt. dat door de drie traditionele partijen (CVP, socialisten en liberalen) werd ondertekend.
Weldra werd de regering geconfronteerd met de onafhankelijkheidsdrang van de kolonie - Eyskens ondertekende in Leopoldstad de onafhankelijkheidsverklaring -, met de Waals-Vlaamse tegenstellingen en het uitstellen van de omstreden talentellingen, de sluiting van Waalse steenkoolmijnen in de Borinage en tenslotte met ernstige sociaal-economische moeilijkheden. die leidden tot het opstellen van de eenheidswet. Daartegen kwam de linkse vakbondsleider André Renard in opstand. Omdat de christelijke vakbond weigerde zich aan te sluiten bij een algemene staking en de socialistische partij ook niets wilde weten van de revolutionaire voorstellen van Renard, kwam de regering uitgeput, maar als winnaar uit de strijd. Vervroegde verkiezingen drongen zich op. Theo Lefevre vormde in 1961 een CVP-BSP-regering, waarin geen plaats was voor Eyskens. Na de verkiezingen van 1965 werd hij in het kortstondige kabinet-Harmel minister van financien. Na de val van de regering-Vanden Boeynants en de verwikkelingen rond de overheveling van de Université Catholique de Louvain naar Wallonie, werd Eyskens opnieuw premier van een CVP-BSP-regering, waarvoor Vanden Boeynants als formateur de basis had gelegd.
Het kabinet voerde de derde grondwetsherziening van de Belgische geschiedenis door en legde de basis voor een nieuw België met gemeenschappen en gewesten. ,,De unitaire staat met zijn struktuur en zijn werkwijze zoals die thans door de wetten nog geregeld is, is door de gebeurtenissen achterhaald", stelde Eyskens vast. In 1972 vormde Eyskens zijn laatste regering (CVP-BSP), die echter vroegtijdig ten val kwam door de Voerkwestie.
Daarna trok Eyskens zich terug uit het aktieve politieke leven. In 1973 werd hij in de adelstand verheven met de titel burggraaf. Hij werd in 1974 voorzitter van de Kredietbank.



Oud-premier Gaston Eyskens op een archieffoto d.d. 21 november 1972, een dag vóór de val van zijn kabinet.

FURSTENBERG, MAXIMILIAAN DE (23-10-1904) Terworm - 22-9-1988 Mont-Godinne) Belgisch kardinaal, oud-rector van het Belgisch college te Rome en voormalig apostolisch gezant en prefect van de Romeinse Congregatie voor Oosterse Kerken.

LEIKER, SJOERD (28-5-1914 Smallingerland 15-12-1988 Hoorn) Nederlands schrijver.

Leiker groeide op in Groningen, waar hij in 1935 zijn onderwijzersdiploma behaalde.
In 1934 debuteerde hij met gedichten in de bundel Groningsche Dichters, een uitgave van De Vrije Bladen. In 1937 richtte hij samen met Piet Keunig het christelijk literair tijdschrift Elckerlyc op. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was hij mede-oprichter van de uitgeverij De Bezige Bij en verrichtte via het bezorgingsapparaat veel hulp aan onderduikers.
In 1944 publiceerde hij onder het pseudoniem

Menno van Haasma zijn roman Drie getuigen, die hij later als zijn literair debuut beschouwde. Over eerdere romans als Zwarte Jan en De laatste man was hij toen minder te spreken.
Leiker was na de oorlog korte tijd medewerker van de stichting voor Psychotechniek. Ook werkte hij bij het Ministerie van Defensie. Vanaf 1946 was hij jarenlang bestuurslid van de Vereniging voor Letterkundigen. In later jare-. was hij onder meer verbonden aan de Regionale Omroep Noord en aan Het Vrije Volk.
Kenmerkend voor Leikers proza was de sobere stijl, die alleen de essentiele gebeurtenissen vermeldde. Ook was hij een auteur met een groot psychologisch inzicht in de diepste beweegredenen van de mens.
Verdere publikaties: Spoken op de schaats (1946), Buitengaats (1950), Smalle bruggen naar de vrijheid (1958), De achtervolgers (1967) en Wachten bij de grens (1968).
Nog te verschijnen: De waterklok.

MASSART LUCIEN (22-8-1908 Lint - 5-9-1988 Gent) Belgisch hoogleraar.

Hij wordt beschouwd als één van de grondleggers van de medische biochemie in België. Hij was ere-rector van het RUCA te Antwerpen.

MAST ANDRÉ (2-10-1910 Brugge - 7-5-1988 Brussel) Belgisch rechtsgeleerde.

Mast was een autoriteit op het vlak van staats- en grondwettelijk recht. Zijn werk ,,Overzicht van het Belgisch Grondwettelijk Recht" is niet weg te denken uit de rechtswetenschappelijke literatuur.

MEESTER, LOUIS DE (28-10-1904 Roeselare - 13-12-1987 Gent) Belgisch toondichter.

Als autodidact bouwde hij in de Belgische wereld van de muziek een schitterende loopbaan op. Hij studeerde nooit aan een conservatorium, maar werd wel directeur van het conservatorium van Gent. Hij werd nooit voorgedragen voor de Prijs van Rome, maar werd wel de voorzitter van de jury. Hij zette nooit een voet aan een universiteit, maar werd wel doctor honoris causa van. de Rijksuniversiteit Gent.

NOGUCHI, ISAMU (17-11-1904 Los Angeles, Verenigde Staten - 30-12-1988 New York, Verenigde Staten) Japans-Amerikaans beeldhouwer.

Noguchi was de zoon van een Japans dichter en een Amerikaans schrijfster. Na zijn jeugd grotendeels in Japan te hebben doorgebracht stuurde zijn moeder hem in 1918 terug naar de Verenigde Staten om te studeren. Hij studeerde korte tijd medicijnen. maar zijn belangstelling ging al snel uit naar de beeldhouwkunst.
In 1927 en 1928 verbleef Noguchi dankzij een Guggenheim-beurs in Parijs, waar hij onder meer een half jaar werkte als assistent van Constantin Brancusi. Na terugkeer in de Verenigde Staten maakte hij lange reizen naar het Verre Oosten en China. Hij woonde afwisselend in New York en op het eiland Shikoku in Japan.
Sinds het einde van de jaren '20 maakte Noguchi abstracte sculpturen van soms subtiel bewerkt, soms ruw gelaten materiaal als marmer, graniet, brons, hout en combinaties van verschillende materialen. Hij verbond in zijn werk invloeden uit de Japanse en de Westerse cultuur.
Daarnaast ontwierp hij meditatieve Japanse tuinen, onder meer voor het gebouw van de UNESCO in Parijs en de musea voor moderne kunst in Tokio en in Jeruzalem.
Noguchi maakte tevens decors voor balletvoorstellingen, onder meer voor Martha Graham, Merce Cunningham en George Balanchine. Ook op het terrein van de industriele vormgeving was hij actief; zo ontwierp hij tafels en lampen.
Aan Noguchi's werk werd in 1985 een museum gewijd: het Isamu Noguchi Garden Museum in de Newyorkse wijk Queens, waar zich ongeveer 250 van zijn beelden bevinden.
In 1986 ontving Noguchi uit handen van president Reagan de National Medal of Art.

PORTIER, VALEER (8-10-1913 Gistel - 28-3-1988 Antwerpen) Belgisch voorzitter van het Algen een Nederlan ls Zangverbor d ANZ er oud-sekretaris generaal van het Vlaams Economisch Verbond (VEV)

Hij studeerde rechten in Gent en vestigde zich aanvankelijk als advokaat te Oostende. waar hij tijdens WO II schepen was. Hij werd daarvoor tot drie jaar gevangenisstraf veroordeeld. Na de oorlog trad hij in dienst van het VEV en was van 1952 tot 1987 voorzitter van het ANZ.

SCHRAMME, JEAN (5-3-1929 Brugge, België - 14-12-1988 Rondopolis, Brazilië) Belgisch huurlingenleider.

Jean Schramme reisde op jonge leeftijd naar het toenmalige Belgisch Kongo. vond er werk op een plantage en werd verliefd op Afrika. Zijn in 1957 gekochte eigen plantage werd in de woelige jaren rond de onafhankelijkheid van Kongo (1960) verwoest en Schramme vluchtte naar de provincie Katanga, waar hij de vriend en militair raadsman werd van Moise Tsjombe. Schramme richtte er het Luipaardbataljon op, dat bestond uit jonge Kongolezen, huurlingen en avonturiers.
Na het aan de macht komen van Moboetoe kreeg Schramme in diens leger met zijn bataljon een speciaal statuut. Toen Schramme na enige tijd teveel invloed kreeg, werd de Franse huurling Bob Denard tegen hem ingezet, hetgeen weer aanleiding was tot bloedige gevechten.
Schramme vluchtte in 1967 naar Rwanda en keerde terug naar België. Daar werd hij in 1968 gearresteerd op beschuldiging van moord op de Belg Maurice Quintin, die in mei 1967 namens Tsjombe naar Zaïre was gekomen voor onderhandelingen met Schramme. Schramme vluchtte naar Zuid-Amerika en vestigde zich in Erazilie.
In België werd hij bij verstek veroordeeld tot 20 jaar gevangenisstraf.

SEEFRIED, IRMGARD (9-10-1919Kongetried, Duitsland - 24-11-1988 Wenen, Oostenrijk) Duits-Oostenrijkse sopraan.

Irmgard Seefried volgde een zangopleiding aan het conservatorium van Augsburg in Beieren, waarna zij in Aken onder Herbert von Karajan een opera-contract kreeg.
Vanaf 1943 was Irmgard Seefried 20 jaar lang een van de ,,koninginnen" van de Weense Staatsopera.
Zij had een voorliefde voor werken van Mozart en veroverde met haar Mozartvertolkingen de hele wereld.

SUTTER, IGNACE DE (5-7-1911 Gent - 10-8-1988 Belsele) Belgisch toondichter.

Als toondichter, musicoloog en muziekpedagoog had hij grote verdiensten op het gebied van de kerkzang, de oecumenische liedbeweging en de vernieuwing van het muziekonderricht.

TINBERGEN, NIKOLAAS (15-4-1907 Den Haag, Nederland - 21-12-1988 Oxford, Engeland) Nederlands-Brits etholoog.

Niko Tinbergen studeerde biologie in Leiden en promoveerde in 1932 op een studie over het gedrag van insecten. In 1939 werd hij benoemd tot hoogleraar in de zoölogie in Leiden. Tijdens de oorlog zat hij als gijzelaar in St. Michielsgestel.
In 1947 werd hij in Leiden benoemd tot hoogleraar in de experimentele dierkunde. Twee jaar later nam hij ontslag omdat hem niet voldoende geld ter beschikking werd gesteld voor zijn proeven. Bovendien wilde Tinbergen de ethologie, die op het continent was ontstaan, ook naar Engeland brengen.
In Oxford werd hij benoemd tot lector in de biologie. Hij nam in 1955 de Britse nationaliteit aan (omdat de meeste Britse fondsen alleen beschikbaar waren voor Britse onderdanen), en werd in 1966 aangesteld als hoogleraar op een nieuwe leerstoel over het gedrag van dieren. In 1977, toen Tinbergen met emeritaat ging, werd deze leerstoel weer opgeheven.
Tinbergen ontving in 1973, samen met de Oostenrijkers Karl von Frisch en Konrad Lorenz, de Nobelprijs voor Medicijnen voor zijn baanbrekend ethologisch onderzoek.
Tot omstreeks 1950 werd de ethologie door de gevestigde wetenschap weinig serieus genomen. mede door het geringe aantal experimentele gegevens. Hierin bracht Tinbergen verandering. De Oxfordse School die hij stichtte werd bekend door zijn omvattende, zorgvuldige en vaak ingenieuze experimenten. Via gedragsonderzoek bij bijvoorbeeld zilvermeeuwen, honden en stekelbaarsjes toonde Tinbergen aan dat verandering van het leefmilieu bij dieren afwijkend gedrag veroorzaakt, en dat overbevolking bijvoorbeeld tot agressie leidt.
Tinbergen schreef vele wetenschappelijke werken, waaronder The study of instinct (1951), Social behaviour in animals (1953), The herring gull's world (1953), Curous naturalists (1959) en Autistic children: new hope for a cure (1983).
Hij schreef tijdens de oorlog ook twee kinderboeken.
Bovendien was Tinbergen een verdienstelijk cineast. Voor zijn film Signals for survival werd hij in 1969 bekroond met de Prix Italia.

WEINREB, FRIEDRICH (18-11-1919 Lemberg, Oostenrijks-Hongaarse dubbelmonarchie - 19-10-1988 Zurich, Zwitserland) Nederlands econoom met omstreden oorlogsverleden.

Weinreb emigreerde op 5-jarige leeftijd met zijn ouders naar Nederland. Na zijn studie economie in Rotterdam kreeg hij een baan aan de Economische Hogeschool in Rotterdam en bij het Nederlands Economisch Instituut in Den Haag. In 1941 werd hij, zoals alle joodse ambtenaren, ontslagen.
In 1947 werd Weinreb wegens verraad en celspionage veroordeeld tot drieëneenhalf jaar gevangenisstraf; een jaar later in hoger beroep tot zes jaar. Hij kreeg gratie en ontliep een later vonnis door naar Zwitserland uit te wijken.
Als zogenoemde V-Mann in dienst van de Sicherheitsdienst zou Weinreb in de Tweede Wereldoorlog de dood van een groot aantal joodse Nederlanders op zijn geweten hebben. Zelf heeft hij altijd beweerd emigratielijsten met joodse namen te hebben aangelegd om deportatie van de betreffende personen naar concentratiekampen te verhinderen.
De affaire-Weinreb was in de jaren zestig onderwerp van een felle pennestrijd in dag- en weekbladen, waarbij het Weinreb-comité vergeefs trachtte hem te rehabiliteren.
In opdracht van de regering deed het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (RIOD) vanaf 1970 onderzoek in deze zaak. In het rapport van het RIOD, dat in 1976 verscheen, werd geconcludeerd dat Weinreb volkomen terecht was veroordeeld, dat zijn emigratielijsten produkten van zwendel en collaboratie waren, en dat door zijn verraad zeker 118 personen in Duitse gevangenschap waren geraakt, waarvan er 70 waren omgekomen.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118. 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20. I.S.S.N. 0165-3660

JOEGOSLAVISCHE REGERING TREEDT AF

Premier Branko Mikulic van Joegoslavië kondigde op 30 dec. 1988 het aftreden van zijn regering aan. Het vertrek van premier Mikulic was onvermijdelijk geworden nadat hij in de Joegoslavische pers beschuldigd was van incompetentie bij het bedwingen van de economische crisis in het land, en nadat het parlement vervolgens geweigerd had nieuwe bezuinigingswetten goed te keuren.

Het was voor het eerst in de na-oorlogse geschiedenis van Joego-Slavië dat een regering aftrad.

De roep om Mikulic' aftreden was de laatste maanden steeds luider geworden toen bleek dat hij niet in staat was de galopperende inflatie onder controle te krijgen en de economische crisis te bezweren. De inflatie was opgelopen tot 250%, de buitenlandse schuld bedroeg 21 miljard dollar en de werkloosheid 15%. De levensstandaard was steeds verder uitgehold, hetgeen een golf van stakingen en andere uitingen van sociale onrust tot gevolg had gehad.

Volgens een artikel in het dagblad Borba (26-12-1988) moest de regering Mikulic vallen omdat zij niet in staat was geweest haar eigen programma uit te voeren en een klimaat te scheppen voor een authentiek begin van economische hervormingen. De sociale onrust zou volgens het blad uit de hand lopen als de regering niet werd vervangen door een kabinet dat erin zou slagen de economische situatie te verbeteren. Borba verweet Mikulic ook dat hij de namen niet noemde van de regionale leiders, die naar zijn zeggen zijn economische hervormingen blokkeerden.

De directe aanleidingen voor de val van de regering waren de weigering van de deelrepublieken Slovenië en Kroatië akkoord te gaan met nieuwe bezuinigingsmaatregelen op het gebied van onderwijs en gezondheidszorg, en de weigering van het federale parlement de begroting van 1989 goed te keuren.

In zijn rede tot het parlement op 30 december wees Mikulic er op dat de economische problemen al tientallen jaren bestonden en dat de crisis niet door zijn regering was veroorzaakt. Hij stelde dat zijn kabinet steeds duidelijk had gemaakt dat een oplossing niet zonder een radicale verandering van het economische systeem mogelijk was. Aangezien de federale regering volgens de grondwet nauwelijks enige macht had en voortdurend afhankelijk was van de welwillendheid van de zes republieken en de twee autonome provincies, was het vrijwel onmogelijk geweest de nodige hervormingen door te voeren.

In het *NRC/H'blad* van 31-12-1988 ging correspondent Peter Michielsen na welke factoren geleid hadden tot de val van de regering-Mikulic. Hieraan werd het volgende ontleend:

Zelfs Branko Mikuiic, voormalig politiek krachtpatser uit Bosnie. een van 's lands betere organisatoren. heeft zijn tanden stukgebeten op de crisis en is afgetreden.

Dat aftreden, het eerste van een premier van Joegoslavie sinds de oorlog, kwam uiteindelijk verre van onverwacht. Al maanden is immers duidelijk dat ook Mikulic niet in staat is het veelkoppige monster van de Joegoslavische crisis te bedwingen. Dat hij niet eerder is weggestemd had eerder te maken met het ontbreken van een alternatief dan aan de verwachting dat hij alsnog succes zou hebben. Woensdag (28 december) vond het parlement dat het welletjes is geweest en werden nieuwe bezuinigingswetten afgestemd. Gisteren (30 december) wierp Mikulic de handdoek in de ring.

De voormalige partijleider van Bosnië-Herzegovina is gestruikeld over zijn eigen inconsequentie en over de bijna-onmogelijkheid in een systeem als het Joegoslavische zinvol te hervormen.

Tot begin dit jaar heeft Mikulic de gecompliceerde crisis voornamelijk met lapmiddelen en halve maatregelen willen bestrijden. Zo telden loon- en prijsmaatregelen teveel mazen en uitzonderingen en bleven ze te kort van kracht om de inflatie werkelijk te bedwingen. Elke prijsstop werd gevolgd door een inhaalrace waarbij prijzen met tientallen en honderden procenten stegen. De inflatie werd bovendien - prijsstop of geen prijsstop -krachtig aangewakkerd door het miljardenoverschot in de handel met de Sowjrt-Unie die op de ruilbasis wordt afgewikkeld. Om de Joegoslavische exporteurs te kunnen betalen moest Belgrado de bankbiljetten pers op volle toeren laten draaien. Moskou heeft aangeboden het verschil - dit jaar ruim 3.6 miljard gulden, vorig jaar drie miljard - goed te maken door in Belgrado een ondergrondse en elders kerncentrales te bouwen. De Joegoslaven hebben liever meer olie, maar die geeft Moskou niet.



Branko Mikulic

Mikulic heeft te lang getracht de crisis te bezweren door de inflatiebestrijding te combineren met het stimuleren van de economie. Dat leidde tot een zigzagbeleid zonder structuur. In plaats van zijn officieel beleden streven naar de invoering van marktelementen gestalte te geven door bijvoorbeeld de structuur van ondernemingen te veranderen. hun onafhankelijkheid te bevorderen, de privésector meer ruimte te geven en de economie in het algemeen te liberaliseren zocht Mikulic het jarenlang in restrictieve administratieve maatregelen. Als er al elementen van een markteconomie te vinden waren ontbrak de context waarin ze heilzaam konden werken.

Bovendien bleef onder Mikulic de Joegoslavische werkelijkheid steeds heel anders dan de Joegoslavische praktijk. Officieel werd geproclameerd dat verliesgevende bedrijven zouden worden gesloten. De werkelijkheid was bijvoorbeeld de belofte aan het metallurgisch combinaat Smederevo, dat al twintig jaar verlies lijdt, dat het tot het jaar 2000 nog op 1,7 miljard gulden subsidie mag rekenen. De werkelijkheid is dat het sluiten van verlieslijdende bedrijven ook welhaast onbegonnen werk is, omdat de totale bedrijfsverliezen, vorig jaar al vervijfvoudigd in vergelijking met 1986, inmiddels de totale bedrijfswinsten zijn gaan overtreffen.

De Joegoslavische werkelijkheid is dat met zoveel machtscentra in een land wetten vaak vaag en voor velerlei uitleg vatbaar zijn en iedereen naar zich toe rekent. De Joegoslavische werkelijkheid is dat sanering van de economie pijn doet in de vorm van fabriekssluitingen, werkloosheid en een verdere uitholling van de ievensstandaard en dat regionale en lokale leiders. bang voor hun hachje. alles deden en doen om zo'n sanering te voorkomen.

Zelfs toen Mikulic eerder dit jaar, daartoe door het IMF gedwongen, overstag ging en meer lijn in zijn saneringsprogramma bracht, haalde dat niets uit. De partij kondigde in mei dapper een „ommekeer" aan: de wetten van de vrije markteconomie zouden worden gerespecteerd. In diezelfde week schreef de centrale partijbureaucratie in het geheim brieven aan lokale partijorganisaties waarin de vrije markteconomie werd veroordeeld als het signaal aan rechts om op te staan tegen de partij en het kapitalisme in ere te herstellen.

Zo bleef Belgrado het toneel van een gevaarlijk toneelspel: dagelijks werden de vermoeide en geplaagde burger aantrekkelijk verpakte nieuwe illusies en voornemens voorgeschoteld, dagelijks werden in pompeuze debatten radicale veranderingen aangekondigd die vervolgens voornamelijk uitbleven.

Voeg daarbij de golf van schandalen - want in hun vrije tijd bouwen de leiders dure villa's aan zee. vliegen ze op staatskosten naar Florida en rijden ze rond in zwarte dienstauto's die de schatkist jaarlijks twee miljard dollar kosten, meer dan aan rente en aflossing op de enorme schuld wordt uitgegeven. en helaas komt dat wangedrag steeds vaker uit - en duidelijk wordt waarom niemand meer enig vertrouwen in de leiding heeft en de sociale crisis zorgwekkende proporties heeft aangenomen. Het ruikt naar Polen, in Joegoslavie. Alleen: Joegoslavie heeft geen Walesa en geen paus, het heeft alleen vol-

Weekblad 58ste jaargang No 2979 pag 43767-43782

keren die elkaar slecht liggen en een reputatie als kruitvat.
Het gebrek aan vertrouwen had heilzaam kunnen werken als het zou hebben geleid tot druk in de richting van hervormingen. Maar die druk ontbreekt omdat niemand belang heeft bij hervormingen: de managers voelen er niets voor verliezen te lijden die niet meer worden vergoed. de leiders willen geen macht afstaan en het volk weet dat het opdraait voor de rekening; tweederde van de Joegoslaven is blijkens een recente opiniepeiling tegen hervormingen die op een vrije markteconomie uitdraaien. En zo blijft alles bij het oude. zo blijft het handjeklapsysteem van een corrupte bovenlaag van kracht, worden de steeds zeldzamer goedlopende bedrijven als vanouds kapotbelast om verliesgevende bedrijven in leven te houden, worden rijke deelrepublieken als vanouds geplunderd om de machthebbers in de arme op hun stoel te houden. Aan bodemloze putten is geen gebrek.
En het buitenland draait voor de kosten op: als de pijngrens om de hoek ligt begint het regime te kreunen en het buitenland, bang voor heisa op de Balkan, trekt de portefeuille. Om het land te helpen? Om een onrechtvaardig en absurd systeem in stand te houden.
Dat absurde systeem voorziet ook in een geïnstitutionaliseerde onschuld: met zoveel machtscentra draagt niemand ooit schuld. De crisis is voor de Slovenen de schuld van de Serviers en de potentaatjes in het onderontwikkelde zuiden. is voor de Serviers de schuld van de Kroaten, de Slovenen en de Albanezen, is voor het volk de schuld van de leiders, is voor de leiders de schuld van het volk. Mikulic zelf klaagde deze zomer dat volgens een opiniepeiling negentig procent van de Joegoslaven nee zegt op de vraag of ze voor een hogere levensstandaard even hard willen werken als hun landgenoten die in West-Duitsland als gastarbeider werken. Het aftreden van Mikulic is van symbolisch belang: men weet nu hoe ziek de Joegoslavische patiënt is. Het is politiek van belang omdat een van de weinigen die orde op zaken had kunnen stellen nu definitief is mislukt en alternatieven niet voor het opscheppen liggen. Maar de economische gevolgen konden wel eens het meest ingrijpend zijn: een afwijzing van Mikulic' bezuinigingen betekent een schending van de afspraken met het IMF, en het IMF kan de geldkraan dichtdraaien. Dat zou het laatste restje vertrouwen in de Joegoslavische kredietwaardigheid wegnemen en ertoe kunnen leiden dat Joegoslavie onder zijn buitenlandse schuld bezwijkt.

Ontwikkelingen vanaf mei 1988; partijconferentie in Belgrado

Op 29 mei 1988 werd in Belgrado een driedaagse conferentie geopend van de Bond van Joegoslavische Communisten.
De circa 800 afgevaardigden van de partijconferentie werden op de eerste dag toegesproken door partijleider Bosko Krunic, die een somber beeld schetste van de economische en politieke toestand in het land. De Joego-Slavische partij bevond zich volgens Krunic in „het epicentrum" van een crisis die tot sociale onrust kon leiden als niet met „radicale economische en politieke veranderingen" werd ingegrepen. De partijleider maakte duidelijk dat hij vast wilde blijven houden aan het eenpartijstelsel en aan het systeem van arbeiderszelfbestuur.
Volgens Krunic werd de partij onder druk gezet door zowel „derechtervleugel van de kapitalistische bourgeoisie" als door de conservatieve „dogmatici", partijfunctionarissen die gekant waren tegen enige vorm van vrije markteconomie uit angst dat dat zou leiden tot anarchie en de afschaffing van het socialisme. Krunic zelf steunde een vrije markt voor kapitaal en arbeidskrachten, ook het gebruik van buitenlands kapitaal voor een verhoging van de produktie noemde hij geen bedreiging voor het socialistische staatsbestel. Krunic wees erop dat een radicale verandering in de partij ook een radicale zuivering vereiste en dat alle corrupte partijleden geroyeerd moesten worden.
De conferentie riep drie commissies in het leven, die zich zouden bezighouden mei de thema's economische hervormingen, politieke hervormingen en de vernieuwing van de partijleiding.
Op de tweede dag van de conferentie drong de Servische partijleider Slobodan Milosevic aan op het bijeenroepen van een bijzonder partijcongres, waarneer er voor het eind van het jaar geen „complete sociale hervormingen" zouden zijn doorgevoerd. „Ofwel de leiding voert de wil van het volk uit, ofwel het volk zal haar op democratische en beschaafde wijze vervangen", aldus Milosevic. Hij voegde daaraan toe dat de diepe economische, politieke, sociale en morele crisis in Joego-Slavië het gevolg was van „aarzeling en verdeeldheid" in de partij en hij hekelde de tot dan toe ondernomen pogingen tot hervorming van het economisch bestel.
Ook andere afgevaardigden namen de partijleiding onder vuur. De Serviër Dimitrije Kocovic zei dat de laatste twee partijleiders, Milanko Renovica en Bosko Krunic, hadden gefaald bij de uitvoering van de besluiten van het laatste partijcongres van juni 1986 (zie pag. 746/2 - 1986 e.v.).
Op 1 juni werd de conferentie afgesloten zonder dat een duidelijk plan naar voren was gebracht ter bestrijding van de economische en politieke crisis.

In het *NRC/H'blad* van 1-6-1988 beschreef Theo Engelen de uitkomsten van de conferentie onder meer als volgt:

In Belgrado is een driedaagse partijconferentie geeindigd die vooral in het teken heeft gestaan van kritiek op de partijleiding. Deze werd verweten onderling verdeeld te zijn en geen concept te hebben voor een weg uit de economische en politieke crisis.

De partij verkeert in ernstige problemen. Hoge partijfunctionarissen worden beschuldigd betrokken te zijn bij corruptie en oplichtingsschandalen. Dat is er mede de oorzaak van dat de partij nauwelijks enig vertrouwen onder de bevolking geniet. Met name de arbeiders en jongeren hebben de partij massaal de rug toegekeerd. Zii stellen haar verantwoordeliik voor de crisis: meer dan een miljoen werklozen. een inflatie van 172 procent en een buitenlandse schuld van veertig miljard gulden. De basis van de partij heeft op de conferentie een ontevredenheid gearticuleerd die alom aanwezig is in de Joegoslavische samenleving.
De partijtop houdt echter niet van verrassingen De stellingen die ai.; basis moeten dienen voor de discussie en besluiten op de conferentie zijn in feite al honderden keren herhaalde ideologische frases. inclusief de zelfkritiek die al zo vaak te horen is geweest.
Er zijn in Belgrado economische hervormingen aangekondigd die betrekking hebben op grotere zelfstandigheid van de bedrijven, stimulering van privé-initiatief en grotere investeringsmogelijkheden. Maar waarnemers betwijfelen of de partij bereid zal zijn die ook werkelijk door te voeren omdat ze neerkomen op een beknotting van de invloed van de partij op de economie. Daarbij komt dat men belooft verlieslijdende bedrijven te sluiten (wat de werkloosheid zou vergroten) en de hervormingen koppelt aan een bezuinigingsprogramma dat de levensstandaard nog verder uitholt.
De laatste jaren heeft de partijtop uit angst voor de groeiende ontevredenheid de uitvoering van dit soort programma's steeds uitgesteld. De toezegging dat plannen nu werkelijk worden uitgevoerd is dan ook met enige argwaan en scepsis ontvangen. Het feit dat het voorstel van Milosevic voor een buitengewoon congres niet eens in stemming is gebracht stemt niet tot optimisme.
Waren de gedelegeerden eensgezind met betrekking tot economische hervormingen, voorstellen voor politieke hervormingen stuitten op weerstand van een grote meerderheid. Het Sloveense voorstel om politieke minderheden in de partij het recht te geven voor hun mening op te komen werd verontwaardigd van de hand gewezen. In een tv-commentaar werd de Sloveense delegatie zelfs beschuldigd van „fractievorming van het sociaal-democratische type". De Sloveense gedelegeerden zijn er niet in geslaagd de partijconferentie mee te krijgen betreffende democratisering van de partij en het politieke systeem. De meerderheid heeft er de voorkeur aan gegeven vast te houden aan „de principes van het democratisch centralisme en de voorhoederol van de partij in de samenleving".

Nieuw economisch bezuinigingsprogramma

Op 28 mei 1988 werd in Joego-Slavië een economisch bezuinigingsprogramma van kracht, dat de weg moest effenen voor nieuwe kredieten van het Internationale Monetaire Fonds (IMF) en andere Westerse geldschieters. Het programma voorzag onder meer in een forse devaluatie van de dinar en in de vrijgave van een groot aantal prijzen. De devaluatie, met 23,9% was de tweede in een half jaar (zie pag. 302/1-1988).

De regering van premier Branko Mikulic had de laatste jaren met diverse bezuinigingsprogramma's getracht orde te scheppen in de chaotische economische situatie in het land, echter zonder succes. De buitenlandse schuld was opgelopen tot 21 miljard dollar, het inflatiepercentaae tot officieel 132 en in werkelijkheid boven de–200, en het werkloosheidspercentage tot 15. Een bevriezing van de prijzen in november 1987 (zie pag. 302/1-1987) had de stijging van de inflatie niet kunnen afremmen. Deze was met gemiddeld 5% per maand gestegen, vooral als gevolg van uitzonderingen op de prijsstop en onbelemmerd stijgende overheidsuitgaven.

In het kader van het nieuwe bezuini-

gingsprogramma werd de regeringscontrole op 60% van de prijzen opgeheven. De regering verhoogde zelf de prijzen van benzine (met 32%), olie (36%), elektriciteit (31%), treinkaartjes (38%), kolen (30%) en diverse postdiensten (28%). Men verwachtte in Belgrado dat in de volgende weken 80% van alle produkten duurder zou worden.
Onderdeel van de bezuinigingsmaatregelen vormden ook enkele wetten, waarin lonen en openbare uitgaven werden gekoppeld aan een beoogde inflatie in 1988 van 95%. Als het beoogde infiatiepeil zou worden overschreden kon dit loondalingen van tussen 10 en maximaal 43% tot gevolg hebben.

Nieuwe buitenlandse kredieten

De vice-premier van Joego-Slavië, Janez Zemljaric, deelde begin juni aan het parlement mee dat zijn land in 1988 ruim één miljard dollar aan buitenlandse kredieten zou ontvangen. Krachtens een stand-by-agreement met het IMF kreeg Joego-Slavië in 1988 een krediet van 260 miljoen dollar en in 1989 nog eens 130 miljoen dollar. Verder hadden ongeveer 500 handelsbanken in West-Europa voor 1988 300 miljoen dollar toegezegd en voor 1989 200 miljoen dollar. De 16 bij de Club van Parijs aangesloten westerse industriële landen hadden Joego-Slavië eveneens een krediet van 300 miljard dollar toegezegd. Ook de Wereldbank had 150 miljoen dollar in het vooruitzicht gesteld.

Volgens het *NRC/H'blad* (7-6-1988) had Joego-Slavië als voorwaarde voor het krijgen van een stand-by-agreement met het IMF een memorandum moeten tekenen, waarin het zich verplichtte tot het invoeren van economische hervormingen. De partijleiding had toegezegd zich niet meer te mengen in de aangelegenheden van het bedrijfsleven, terwijl het banksysteem zou worden gereorganiseerd en buitenlandse kapitaalverschaffers gunstigere mogelijkheden zouden krijgen om in het land te investeren. Tevens zou een aantal importbeperkende maatregelen worden opgeheven om de concurrentie op de Joegoslavische markt te vergroten.
Medio juni 1988 meldde het Joegoslavische persbureau *Tanjug* dat Joegoslavië het met de in de Club van Parijs verenigde Westerse overheden eens was geworden over een nieuwe aflossingsregeling voor een deel van zijn schulden. Volgens Tanjug ging het om een bedrag van 946 miljoen dollar aan rente en aflossing, dat tussen april 1988 en juli 1989 had moeten worden betaald. Voor dat bedrag gold nu een betalingstermijn van 10 jaar, waarvan de eerste 6 jaar vrij van aflossing waren.

Protesten en stakingen tegen loonbeleid

Op 17 juni 1988 werd in Belgrado massaal gedemonstreerd tegen verlagingen van de lonen en andere bezuinigingsmaatregelen van de regering. Zo'n 5.000 stakende arbeiders van de fabriek voor landbouwwerktuigen Zmaj marcheerden naar het parlementsgebouw in het centrum van de stad onder het roepen van leuzen als „Wij willen brood". „Wij willen verandering". Nog eens 5.000 mensen voegden zich spontaan bij de stoet. Een delegatie van de stakers mocht het parlementsgebouw binnen om met vertegenwoordigers van de regering te praten. Partij- en regeringsfunctionarissen die zich voor de demonstranten vertoonden werden uitgemaakt voor schurken en leugenaars.

Op 6 juli verzamelde zich voor het parlement in Belgrado een menigte van naar schatting 5.000 stakers van de Kroatische rubber- en schoenfabriek Borovo. Zo'n 1.500 van hen braken door een politiekordon en bezetten korte tijd de centrale hal van het parlementsgebouw. Na verhitte woordenwisselingen met enkele politici vertrokken de stakers naar het vakbondsgebouw voor een ontmoeting met minister van buitenlandse handel Nenad Krekic, die vroeger directeur was van de Borovo-fabriek.
Krekic hield de arbeiders voor dat loonsverhogingen onmogelijk waren en dat wanneer zou worden toegegeven aan de eisen van de stakers de economische hervormingspolitiek van het land tot mislukken was gedoemd.
Vakbondsfunctionaris Zvonimir Hrabar en Ivan Kovac, de Kroatische vicepremier, beloofden dat er gezorgd zou worden voor leningen van 3 miljoen dollar waarmee rubber en leer kon worden geimporteerd, zodat de produktie van de fabriek kon worden hervat.
De betogers verlieten Belgrado nadat onder andere was beloofd de laagste lonen op te trekken tot het wettelijke minimum in Kroatië, 190.000 dinar (166 gulden) per maand. Ze dreigden op 3 augustus terug te komen als de beloften niet zouden zijn ingelost.
De presidentiële raad, het collectieve staatshoofd van Joego-Slavië, gaf op 7 juli een verklaring uit, waarin de plaatselijke en regionale autoriteiten werden opgeroepen ,,alles te doen om stakingen te verhinderen". Hoewel de redenen voor de ontevredenheid van de arbeiders vaak gerechtvaardigd zijn. kunnen de problemen van de ontwikkeling en de hervormingen niet worden opgelost door eisen in te willigen waarvoor de economie de middelen niet kan opbrengen". De problemen, aldus het communiqué, dienden binnen de muren van de bedrijven te worden opgelost en ,,niet op straat".
De verklaring illustreerde volgens waarnemers de ongerustheid van de autoriteiten over de arbeidsonrust in het land, die zich snel uitbreidde. Het was nog niet eerder voorgekomen dat stakers zich en masse naar het centrum van de macht begaven en daar tot bezettingen overgingen. Ook was tijdens de demonstraties voor het eerst het aftreden geëist van politici als premier Branko Mikulic, president Raif Dizdarevic, partijchef Stipe Suvar en minister van buitenlandse handel Nenad Krekic.

Suvar gekozen tot partijleider

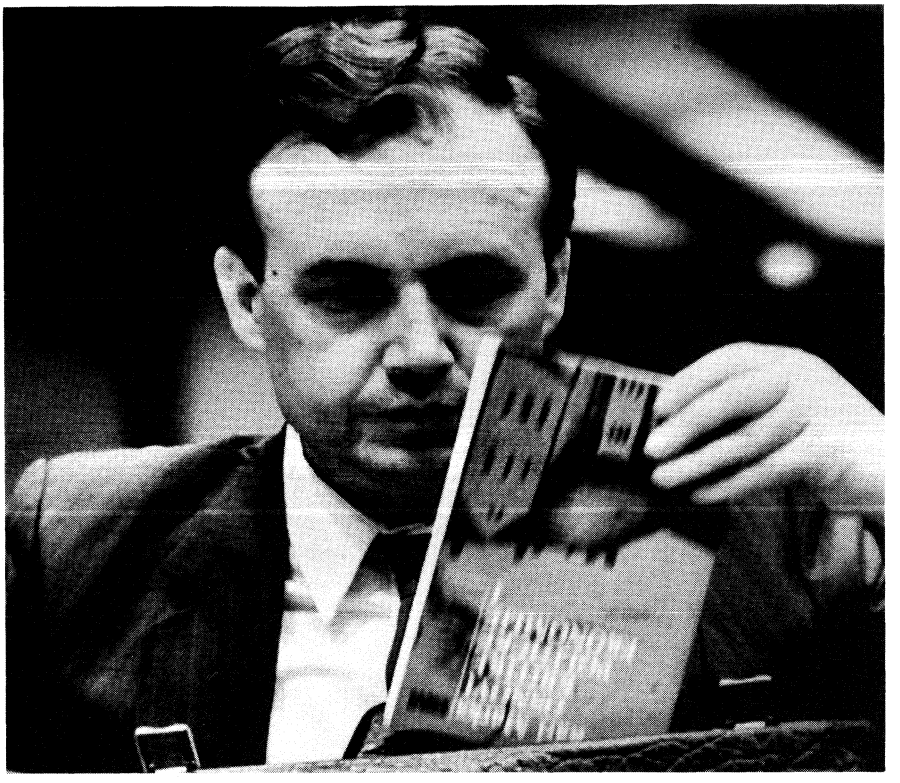
Op 29 juni 1988 koos het presidium van de Bond van Communisten de 52-jarige Kroaat Stipe Suvar tot voorzitter van de partij. Het was voor het eerst dat de jaarlijkse verkiezing van de partijleider via een geheime stemming plaats vond, waarbij het presidium de keus had tussen Suvar en de liberaal Ivica Racan.

Suvars voorganger als partijvoorzitter was Bosko Krunic, uit de provincie Vojvodina.

Suvar, de theoreticus binnen het partijbestuur, werd in Belgrado gezien als de leidende ideoloog van de conservatieve vleugel in de partij. Volgens hem moest de partij als ,,voorhoede en collectieve intellectueel" een centrale en dominerende rol spelen in de Joegoslavische samenleving.
Als gevolg van zijn scherpe politieke opstelling had de nieuwe partijleider met name onder intellectuelen veel vijanden. In de jaren zeventig had Suvar de onderwijswereld tegen zich in het harnas gejaagd met een aantal impopulaire hervormingen. Hij was tevens verantwoordelijk voor de publikatie van een witboek, waarin de namen van tal van ,,anti-communistische" intellectuelen werden genoemd.

Sloveens blad onthult plannen voor militaire coup; journalisten veroordeeld

Op 18 mei 1988 verscheen in het Sloveense jeugdblad Mladina een open brief waarin opheldering werd geëist over ,,documenten en geruchten" betreffende een militaire coup, die eind maart 1988 in Slovenië had moeten plaatsvinden.



Stipe Suvar werd op 29 juni 1988 gekozen tot voorzitter van de Bond van Communisten

Volgens het *NRC/H'blad* (19-5-1988) had Mladina de affaire al een week eerder in de openbaarheid willen brengen. Correspondent Theo Engelen kreeg in een anonieme brief citaten uit partij- of staatsdocumenten toegestuurd, die door de redactie in het artikel waren geschrapt, omdat het staatsgeheimen zou betreffen.

Uit de gegevens die nu bekend zijn zou geconcludeerd kunnen worden dat de legerleiding eind maart de tijd rijp achtte de .,contra-revolutionaire krachten in Slovenie" (journalisten en intellectuelen die het leger bekritiseren, TE) ,,een halt toe te roepen". De open brief van de studenten en jongeren zegt daar het volgende over: ,,Naast de vergadering van het presidium van het Centraal Comité (waar de Sloveense partijleiding en pers scherp bekritiseerd werd; zie pag. 322/2 e.v.-1988)vond rond dezelfde tijd, blijkbaar zonder medeweten van de Centraal Comité's van Joegoslavie en Slovenie, ook een bijeenkomst plaats van de militaire raad van het ministerie van defensie. In dat orgaan zouden de stappen die nodig waren om in Sloveniè in te grijpen tot in de details gepland zijn".

De commandant van het militaire district Ljubljana, generaal Visnjic, zou, zo gaat de open brief verder, ,,de opdracht hebben gekregen contact op te nemen met de politie om na te gaan of de Sloveense leiding de zaak in de hand zou kunnen houden wanneer er arrestaties zouden worden verricht (volgens sommige versies ook liquidaties), die naar verwachting gevolgd zouden worden door demonstraties, algemene stakingen. burgerlijke ongehoorzaamheid en boycot door soldaten, politie. bewakingspersoneel in de gevangenissen, de massamedia enzovoorts."

De commandant van het militaire district Ljubljana zou zijn hulp aangeboden hebben om de situatie ,,in de hand te houden". Daarbij zou hij benadrukt hebben dat het leger de eerst aangewezene is zichzelf te beschermen. Er zouden daarvoor al voorbereidingen getroffen moeten worden. De schrijvers van de open brief: ,,De leiding van de politie is vermoedelijk zo verstandig geweest om niet op eigen houtje te handelen. Ze consulteerde de Sloveense politieke leiding en het offensief werd afgebroken. waarschijnlijk na interventie van Milan Kucan. Bovenstaande geruchten nemen wij serieus."
Aan het einde van hun brief concluderen de jongeren en studentenorganisaties ,,wanneer de geruchten een grond van waarheid zouden hebben heeft Slovenië op de rand van een militair ingrijpen gebalanceerd".
De informatie over de gang van zaken zoals die eind maart plaatsgevonden zou hebben is afkomstig uit een toespraak die volgens de documenten door partijchef Kucan gehouden zou zijn op een bijeenkomst van de partijtop. *Mladina* meldt deze week over een bron te beschikken die bevestigt dat het hier gaat om een rede van Kucan op een geheime vergadering van het federale partijpresidium op 29 maart. De vergadering van in de open brief genoemde militaire raad. waar tot interventie in Slovenië besloten zou zijn. zou op 25 maart plaatsgevonden hebben.

Een hoge Sloveense veiligheidsfunctionaris, die niet nader geïdentificeerd wilde worden, verklaarde op 19 mei dat het Mladina-verslag ,,onzorgvuldigheden" bevatte, maar dat het in grote lijnen correct was.

Het leger zou, geïrriteerd door de eigen Sloveense perestrojka en door de kritiek van Sloveense intellectuelen op de strijdkrachten, alleen door ingrijpen van partijleider Milan Kucan van een coup zijn afgehouden. In de legertop zou een lijst gecirculeerd hebben met zo'n 500 namen van personen die daarbij gearresteerd of geliquideerd hadden moeten worden.
In de Sloveense hoofdstad Ljubljana werden in verband met de onthullingen in *Mladina* op last van het leger drie arrestaties verricht Op 31 mei werden onderofficier Ivan Borstner en de politiek activist en publicist Janez Jansa opgepakt: op 4 juni werd *Mladi*nu-redacteur David Tasic aar- geh houden. Volgens de militaire officier van justitie waren bij huiszoekingen bij de drie documenten gevonden die militaire geheimen bevatten.

Janez Jansa was een van de oprichters van de vredesbeweging in Slovenie. Hij schreef regelmatig commentaren in *Mladina* waar hij ontwikkelingen in de partij en het leger hekelde. Jansa was een van de kandidaten voor het voor zitterschap van de jongerenorganisatie van de partij in Slovenie.
Mladina-redacteur David Tasic kreeg vooral bekendheid door een serie interviews met exgedetineerden van het gevangenkamp op het eiland Goli Otok, waar na de breuk met Stalin in 1948 vermeende handlangers van Stalin werden geinterneerd. In de interviews lag de nadruk vooral op de mensonwaardige behandeling van de politieke gevangenen op dit eiland.

De partijleiding van Slovenië gaf op 6 juni een verklaring uit waarin zij de arrestatie van het drietal door het leger een ,,uitzondering in de juridische praktijk" noemde, waardoor de affaire een ,,zorgwekkende politieke dimensie" had gekregen. In de verklaring werd geëist dat het publiek en de partij op de hoogte werden gesteld en gehouden over de wettelijke basis van de actie tegen Jansa, Borstner en Tasic.
De partijleiding stelde tevens voor binnen de Sloveense Socialistische Alliantie, een overkoepelende organisatie die door de partij wordt gedomineerd, een speciale mensenrechtencommissie in te stellen.

De jeugdorganisatie van de Sloveense communistische partij riep op 7 juni alle Slovenen op om een week later een symbolische proteststaking van een kwartier te houden. Tijdens een bijeenkomst van de organisatie werd tevens opgeroepen tot een campagne van massale burgerlijke ongehoorzaamheid, maar die werd niet door het bestuur van de organisatie ondersteund.

Een delegatie van het Comité voor de Bescherming van de Mensenrechten, dat direct na het bericht over de arrestaties was opgericht, werd op 8 juni ontvangen door de Sloveense president Janez Stanovnik. Stanovnik verklaarde zich ,,persoonlijk en als president" getroffen te voelen door de arrestaties en hij beloofde de zaak op 9 juni te zullen bespreken met de Joegoslavische president Raif Dizdarevic.

Op 8 juni werd ook een comité Communisten voor Democratie opgericht, dat uit naar schatting 50 partijleden bestond. Het comité wilde een onderzoek van een speciale partijcommissie naar de handelwijze van Tomaz Ertel, de Sloveense minister van binnenlandse zaken, inzake de arrestatie van de drie.

In Ljubljana werden op 15 juni op straat handtekeningen verzameld voor de vrijlating van de drie arrestanten.
In Maribor, de tweede stad van Slovenië, werd die dag voor de vrijlating van de drie door meer dan 1.000 mensen gedemonstreerd.
Een dag eerder had generaal Ivo Tominc op een vergadering van het presidium van de Socialistische Alliantie van Slovenië een felle aanval gedaan op de politieke leiding van de republiek en gedreigd dat de ,,provocaties, insinuaties en beledigingen aan het adres van het leger" ernstige en onverwachte gevolgen konden hebben. ,,Militairen gelegerd in Slovenië worden voortdurend geprovoceerd, bedreigd en gehinderd in de uitvoering van hun werk. Het is niet alleen het militair personeel, maar ook hun gezinnen die daar het slachtoffer van zijn", aldus de generaal. Hij eiste van het Sloveense staatspresidium ga anties dat de provocaties in de toekomst voorkomen zouden worden.
De voorzitter van het staatspresidium, Janez Stanovnic, liet diezelfde dag in het televisiejournaal een verklaring voorlezen waarin hij stelde dat de toespraak van Tominc ,,zoveel onjuistheden bevat als de zinnen die hij heeft uitgesproken".
Volgens het *NRC/H'blad* (16-6-1988) waren de redevoering van Tominc en de reactie van Stanovnic daarop een stap naar een verdere escalatie van het conflict tussen de politieke leiding van Slovenië en de legertop.

Het leger voelt zich geprovoceerd door de voortdurende kritiek die door de Sloveense pers wordt uitgeoefend op haar doen en laten. De legerleiding ziet deze kritiek als ,,een speciale oorlog, gericht tegen Joegoslavie, die geleid wordt door politieke provocateurs en door de CIA betaalde huurlingen".
De Sloveense partijleiding ziet de kritische houding ten opzichte van het leger echter als een gevolg van het proces van democratisering .,waarbij alle subjecten in de Joegoslavische samenleving object moeten kunnen zijn van een kritische analyse en maatschappelijke controle".
Op dit moment is het Joegoslavische leger een staat in de staat. Het leger ziet zichzelf als de enige erfgenaam van de communistische partizanenbeweging die als overwinnaar uit de Tweede Wereldoorlog kwam. Als vroedvrouw van de revolutie meent het leger gerechtigd te zijn een belangrijke rol te spelen in het politieke leven van Joegoslavië.
De in 1980 overleden president en partijleider Tito is er 35 jaar lang in geslaagd de ambities van het leger in te tomen. In de huidige politieke situatie. waarin de partij sterk verdeeld is, heeft het leger kans gezien zijn positie te versterken. Aangenomen kan worden dat eind maart een machtsstrijd heeft plaatsgehad tussen het leger en de partij. Deze krachtmeting werd toen in het voordeel van de partij beslecht.
De arrestaties van afgelopen weken in Slovenië zijn echter een duidelijke indicatie dat de legerleiding de strijd nog niet heeft opgegeven. In de Sloveense hoofdstad Ljubljana vraagt men zich dan ook af of de partijtop van deze republiek enige kans maakt om in het conflict met het leger aan het langste eind te trekken.
De Sloveense partijleiding verkeert in een zwakke positie, het democratiseringsproces wordt door de partijleiders in andere republieken met wantrouwen bekeken. Op de partijconferentie eind vorige maand in Belgrado was de Sloveense delegatie in de minderheid. Voorstellen van de Sloveense communisten voor vergaande democratisering van de partij en samenleving werden fel bekritiseerd.
Daarnaast wordt de positie van de Sloveense partijleider Milan Kucan en de zijnen verzwakt door de z ijgende meerderheid van partijfunctionarissen in Slovenië. Zij hebben de bestuursfuncties in de gemeenten in handen. Deze functionarissen dreigen de eerste slachtoffers te worden van de Sloveense perestrojka en glasnost. Zij hebben jarenlang als kleine dictatortjes met bijna onbeperkte macht geregeerd. Nu worden zij in de partijorganisaties van hun gemeente ter verantwoording geroepen voor het wanbeleid en de corruptie van de afgelopen veertig jaar.

Volgens een commentaar in de *Volkskrant* (16-6-1988) deden verschillende speculaties de ronde over de reden waarom het leger plannen had gemaakt voor massale arrestaties in Slovenië.

De eerste en meest waarschijnlijke theorie stelt, dat het leger zijn kracht wil demonstreren in Slovenie. waar de militairen al maandenlang felle kritiek te verduren hebben. Mladina is niet het enige tijdschrift dat artikelen publiceert over amorele wapenverkopen aan autoritaire regimes en een verkeerde bewapeningspolitiek. Er worden vraagtekens gezet bij de zin van een kostbaar leger ten tijde van een ernstige economische crisis. De discussie over het recht op vervangende dienstplicht begon in Slovenie. Bovendien bleek uit een enquête onder Sloveense studenten, dat negentig procent afschaffing wenste van de verplichte partizanencursus.
Volgens een tweede theorie wilden de conservatieve delen (Servië, Macedonie en Montenegro) de meest liberale republiek een lesje leren. Een derde verklaring houdt het op de plaatselijke situatie in Slovenië: de oude garde van politici wilde Milan Kucan haar macht demonstreren. Kucan vertegenwoordigt in Joegoslavië de meest extreme positie en staat symbool voor nieuwe, jonge en ondogmatische politici. Hij maakt zich sterk voor meer rechtszekerheid met een onafhankelijke justitie en een scheiding van partij en staat. Hij wil marktelementen in de economie invoeren en tegelijkertijd een einde maken aan de rol van de partij op dit gebied en hij wenst een democratisering van de interne partijprocedures. In elk geval verzet hij zich tegen iedere poging om de macht van de deelrepublieken te verkleinen.
Slovenië heeft zich tevens ongeliefd gemaakt met het geven van toestemming aan Joegoslavië dissident nummer één, Milovan Djilas, om in Maribor een lezing te houden. Deze vroegere plaatsvervanger van Tito kon, nadat hij in de jaren vijftig in ongenade viel, niet meer op het politieke toneel optreden. Zijn recente eerste verschijning in de openbaarheid werd in de rest van Joegoslavië als een provocatie opgevat, een provocatie die .,opnieuw" uit Slovenië kwam

Het conflict tussen de leiding van Slovenië en het Joegoslavische leger werd op 21 juni verder toegespitst door uitlatingen van de Joegoslavische minister van defensie, generaal Veljko Kadijevic. Deze maakte de critici van het leger uit voor "vijanden" die "de vernietiging van Joego-Slavië en het socialistische systeem" nastreefden. Hij klaagde over "nooit eerder vertoonde druk" op de militaire procureur en over pogingen "de publieke opinie tegen het leger op te zetten".
In Ljubljana woonden die dag circa 20.000 mensen een manifestie bij waarmee steun werd betuigd aan de drie arrestanten.
De drie werden op 30 juni. samen met de hoofdredacteur van het blad *Mladina*, Franci Zavrl, officieel in staat van beschuldiging gesteld wegens het onthullen van militaire geheimen. Zavrl werd niet gearresteerd.

Op 18 juli 1988 begon in Ljubljana het proces tegen de vier beklaagden. De militaire rechtbank willigde de eis van de aanklager in om de rechtszitting achter gesloten deuren te laten plaatsvinden. Verzoeken van drie hooglerаren en van vertegenwoordigers van het Sloveense mensenrechtencomité om het proces bij te wonen werden afgewezen.
Ook de eis van de beklaagden om voor hun verdediging een burgeradvocaat in te schakelen werd niet gehonoreerd.
De protesten tegen de gang van zaken rond het proces waren massaal en algemeen. Voor het militaire gerechtsgebouw verzamelden zich dagelijks honderden mensen, onder wie schrijvers, acteurs, journalisten en oorlogsveteranen in uniform.
De oproep van het onofficiële mensenrechtencomité om tijdens de duur van het proces aan het begin van alle openbare bijeenkomsten een minuut stilte in acht te nemen, vond ook gehoor in het Sloveense parlement, waar op 19 juli aan het begin van een zitting door een derde van de parlementsleden staande een minuut stilte in acht werd genomen.
Het Sloveense parlement diende bij het federale staatspresidium in Belgrado een protest in tegen het besluit van de militaire rechtbank om het proces in het Servokroatisch te laten verlopen. Daarbij werd gewezen op een bepaling in de grondwet dat de justitie in Slovenië verplicht is haar werkzaamheden in het Sloveens te verrichten.

Op 27 juli eindigde het proces met de veroordeling van de vier tot gevangenisstraffen van vijf maanden tot vier jaar. Janez Jansa en Franci Zavrl kregen elk 18 maanden, David Tasic 5 maanden, en onder officier Ivan Borstner 4 jaar
De Sloveense partijleider Milan Kucan verweet het leger op 28 juli in scherpe bewoordingen zich niets te hebben aangetrokken van de oproepen die de Sloveense partijleiding tijdens de juridische afwikkeling van de zaak had gedaan; de oproepen betroffen de openheid van het proces, het gebruik van de Sloveense taal, het recht van de vier verdachten op burgeradvocaten en de vrijlating van drie van hen uit voorlopige hechtenis.

Medio oktober i388 werden drie van de vier vonnissen door het militaire hooggerechtshof bevestigd. De straf van de vierde man werd in hoger beroep verdubbeld tot 10 maanden.

Serviërs betogen in Vojvodina; de opmars van Milosevic

In de republiek Servië liepen in juli 1988 de nationalistische emoties hoog op naar aanleiding van enkele protestdemonstraties van Serviërs, die het ontslag eisten van de partijleiding van de autonome provincie Vojvodina.
Inzet van het conflict waren de grondwetswijzigingen, die in het najaar van 1988 moesten worden doorgevoerd, en die voorzagen in een versterking van de autoriteit van het federale centrum in Belgrado ten koste van die van de deelrepublieken en autonome gebieden (zie pag. 32211-1988).Met name de wijzigingen in de Servische grondwet, die voorzagen in een verkleining van de interne autonomie van Vojvodina en Kosovo waren fel omstreden. De twee gebieden maakten formeel deel uit van de republiek Servië, maar hun autonomie was vrijwel gelijk aan die van de deelrepublieken.
De Servische partijleider Slobodan Milosevic was een groot voorstander van integratie van de twee provincies. Op zijn instigatie werden in honderden Servische bedrijven en fabrieken bijeenkomsten gehouden om de Servische eisen kracht bij te zetten.
In Novi Sad, de hoofdstad van de autonome provincie Vojvodina, demonstreerden op 9 juli circa 1.500 Serviërs en Montenegrijnen. Zij beschuldigden de lokale leiders van separatisme en obstructie van het centrale gezag in de republiek Servië.

Op 23 juli werd in de stad Pancevo in Vojvodina een betoging gehouden van zo'n 4.000 Serviërs die het ontslag eisten van de partijleiding van het gebied en ook de afschaffing van de grenzen tussen Servië en Vojvodina.
De demonstratie werd door president Dizdarevic van Joego-Slavië veroordeeld. Hij zei tegen bijeenkomsten te zijn ,,waarop separatisme, nationale intolerantie en haat" werden aangemoedigd.
De federale partijleiding in Belgrado had op **22** juli de beëindiging geëist van de protestdemonstraties. die ,.politieke schade" aanrichtten en onvoorziene consequenties konden hebben.
Op diezelfde dag riep Milosevic echter op tot meer betogingen, die hij omschreef als ,,een grote en kostbare steun voor de Servische leiding, die streeft naar eenheid in Servië en Joego-Slavië". De demonstraties vormden volgens hem ,,een essentieel onderdeel van de democratie".
Op 24 juli riep de centrale leiding opnieuw op tot beëindiging van de demonstraties. President Raif Dizdarevic zei in een toespraak tot militairen: ,,Deleiding is tegen alle betogingen en manifestaties die separatistische aspiraties, nationale intolerantie en haat aanmoedigen". Het groeiende nationalisme was volgens hem ,,in alle delen van het land zichtbaar" en bedreigde de politieke eenheid van Joego-Slavië en de economische hervormingen.

In het *NRC/H'blad* van 27-7-1988 beschreef correspondent Peter Michielsen de rol van de Servische partijleider Slobodan Milosevic in de recente gebeurtenissen:

Samo Sloga Srbijoe Spasjava betekent ,,Alleen Eenheid kan Servië redden". Een vertrouwde alliteratie, een oude titoistische leus.
Die leus wordt nog wel geroepen. Maar ze is in het Servie van nu toch verdrongen door een andere, die er erg op lijkt: Samo Sloba Srbijoe Spasjava, en dat betekent iets anders, namelijk ,,Alleen Slobo kan Servie redden".
Slobo staat voor Slobodan Milosevic, de partijchef van Servië, en naar het schijnt de coming man van Joegoslavië, een man die door zijn critici wordt omschreven in termen die er niet om liegen: Milosevic is in zijn opvattingen een intolerante hardliner en dogmaticus, in zijn stijl en methoden een demagoog, een populist, een manipulator en een stalinist. Erger nog: steeds duidelijk etaleert hij de ambitie uit te groeien tot Joegoslavie's nieuwe Tito.
Het Samo Sloba Srbina Spasava doet het goed in Servie, althans bij de extreem-nationalisten op wier gevoelens Milosevic bij voorkeur speelt. Goed doet de leus het vooral tijdens de talrijke nationalistische manifestaties in de talrijke Servische bedrijven en bij de recente rumoerige demonstraties van Serviërs in Vojvodina, waarbij de politieke leiding aldaar werd uitgemaakt voor verraders, slappelingen en separatisten.
De man die door zijn talrijke (inmiddels tot machteloosheid gedoemde) liberale tegenstanders met weinig vleiend bedoelde koosnaampjes als Duce en Baby Face Killer wordt bedacht, is er het afgelopen jaar in geslaagd zijn deelrepubliek Servië, Joegoslavie's grootste, te zuiveren van alle prominente politici en journalisten met liberale denkbeelden. Zijn grote schoonmaak begon met de zorgvuldig voorbereide val van president Ivan Stambolic en de partijchef van Belgrado, Dragisa Pavlovic. Zij werden op lager niveau gevolgd door een groot aantal leden van het Centraal Comité en de regering en door een reeks vooraanstaande journalisten. zoals de hoofdredacteuren van de invloedrijke bladen NIN en *Politika* en de chef informatie van de televisie, organen die zich nu stevig in handen van Milosevic' aanhangers bevinden.
Miiosevic heeft die grote zuivering kunnen doorvoeren door handig gebruik te maken van een thema dat zich bij uitstek leent voor populistisch misbruik: Kosovo, het door een Albanese meerderheid bewoonde autonome gebied in het zuiden van Servie. Incidenten in Kosovo waarbij leden van de Servische minderheid het slachtoffer waren werden buiten proporties opgeblazen, terwijl incidenten waarbij Albanezen het slachtoffer werden werden doodgezwegen of gebagatelliseerd. Dat leidde tot een groteske vertekening van de werkelijkheid. Servische kranten drukten foto's af van „Servische" koeien in Kosovo die door Albanezen waren verminkt, niet van de Albanese jongen wiens ogen door Serviers waren uitgestoken. Servische kranten putten zich uil in boze verhalen over de drieduizend Serviërs die vorig jaar door de Albanezen uit Kosovo waren weggepest, geen enkele meldde dat tweeduizend Serviërs in datzelfde 1987 naar Kosovo waren teruggekeerd. Zo werden ressentimenten gecultiveerd, werd woede opgewekt. stemming gekweekt en een probleem geschapen en doelbewust opgeblazen.
Dit beleid van manipulator Milosevic diende een tweeledig doel. Het leidde in de loop van vorig jaar tot een sterke radicalisering van het Servische nationalisme, compleet met heldenliederen uit het verleden, en tot de roep om een krachtdadig optreden tegen de Albanezen. En die ontwikkeling maakte het Milosevic mogelijk de ,,liberalen[x] in de Servische leiding en media aan de kant te zetten met het argument dat ze tegen een krachtdadiger verdediging van de heilige Servische belangen in het zuiden waren.
Ten tweede maakte het ,,probleem" Kosovo het Milosevic mogelijk de leiders in Kosovo rijp te maken voor de aanvaarding van wijzigingen in de grondwet, die voorzien in een aanzienlijke verkleining van de interne autonomie van Kosovo op het gebied van defensie, staatsveiligheid, wetgeving en rechtspraak en een even navenante uitbreiding van het centrale Servische gezag over de provincie. Murw en geïntimideerd durft de Albanese leiding geen ,,nee" en zelfs geen „ja maar" te zeggen tegen de plannetjes en voorstellen van Milosevic, uit vrees voor nieuwe paukenslagen op de Groot-Servische trom.
Nu Kosovo in het gareel is gedwongen, is Vojvodina aan de beurt, de tweede autonome provincie binnen de Servische grenzen. Ook de leiding van Vojvodina moet immers haar fiat geven willen de grondwetswijzigingen doorgaan. Ook Vojvodina moet rijp worden gemaakt voor een inlevering van kostbare rechten.

En zo begonnen vorige week de demonstraties van boze Serviërs, eerst in Belgrado, daarna in de hoofdstad van Vojvodina, Novi Sad, vervolgens in Pancevo. Met bussen (deels uit Kosovo en Montenegro) aangevoerde Serviers scholden de (Servische) leiders van Vojvodina uit voor verraders en separatisten, omdat zij weigeren in te stemmen met de opgave van hun autonome rechten. Er werden portretten meegedragen van historische helden als Tito, taalhervormer Vuk Karadzic, de Montenegrijnse dichter-prins Njegos en de patriarch Arsenije Crnojevic die in de 17de eeuw een Servische exodus uit Kosovo heeft geleid en er werd geroepen dat de grenzen tussen Servië en Vojvodina ,,kunstmatig" zijn en niet worden erkend.
Vojvodina lijkt voor Milosevic een hardere noot dan Kosovo. Er is immers geen probleem-Vojvodina zoals er een probleem-Kosovo is: Vojvodina is een stabiel, rustig en relatief welvarend gebied waar niet wordt gediscrimineerd, waar

(ondanks de aanwezigheid van Hongaarse en Roemeense minderheden) geen etnische spanningen bestaan en waar de regering noch, zoals in Kosovo, onder druk staat noch makkelijk onder druk te zetten is. De demonstranten kregen geen of nauwelijks steun van de plaatselijke Servische bevolking.
En de leiders van het gebied liepen prompt naar Belgrado, om zich bij de federale partijleiding te beklagen tegen de overval van de cohorten van de „machtshongerige" Milosevic. De partijleiding in Belgrado, die geen vinger heeft uitgestoken om de Albanezen tegen Milosevic' extreme Groot-Servische nationalisme in bescherming te nemen; gaf hem in hartige termen te verstaan dat het afgelopen moest zijn met de georganiseerde betogingen van Serviers, een advies dat Baby Face Killer prompt in de wind sloeg door ze aan te prijzen als een ,,essentieel onderdeel van de democratie".
Het is mogelijk dat Milosevic te ver is gegaan en dat hij in Vojvodina zijn Waterloo vindt. Maar zelfs al wordt hij teruggefloten, dan nog blijft hij een politieke kracht van formaat, want zijn fanatieke nationalisme en zijn onmiskenbare leiderskwaliteiten hebben hem zeer populair gemaakt. Kameraad Slobo is een held. de held van alle Serviërs (ook die in deelrepublieken als Bosnië en Kroatie), Montenegrijnen en Macedonièrs die, uitgekeken als ze zijn op de politieke, economische en sociale chaos van de laatste jaren en op het caroussel van de elkaar elk jaar weer vervangende, elk jaar even machteloze grijze mannen in Belgrado. een Tito missen, die verlangen naar een krachtige leider die de augiasstal kan uitmesten en Joegoslavië weer op het rechte spoor kan zetten.
Milosevic werpt zich steeds duidelijker op als zo'n leider. Met succes. Het varkentje Vojvodina is nog niet gewassen. maar nu al wordt in Belgrado gepraat over Servische marsen naar Kroatie, het volgende slachtoffer. Dat heeft dan niets meer met grondwetswijzigingen te maken. Dat heeft te maken met de macht: Milosevic als nieuwe Tito.
Een kracht die Milosevic kan stoppen is tot nu toe in Joegoslavie niet opgestaan. Die kracht zou uit de federale partij of overheid of uit de ,,dissidente" deelrepublieken Kroatie en Slovenie moeten komen. Maar Slovenië is zwak. legt maar weinig politiek gewicht in de schaal en voelt zich zelf op het ogenblik bedreigd door het centralisme van de federale regering, Kroatie is intern verdeeld, in Servie is de stem van de redelijkheid en tolerantie door het geweld van Milosevic geïntimideerd en het federale gezag heeft wegens de opeenhoping van politieke en economische problemen bitter weinig autoriteit. De opmars van Baby Face Killer, de grote manipulator, lijkt onstuitbaar. Servië is de Joegoslavische deelrepubliek waar volgens een oude volkswijsheid een gram macht meer weegt dan een pond hersens. Het is een wijsheid die nog niets aan actualiteit heeft ingeboet.

Centraal Comité waarschuwt voor oplopen etnische spanningen

Op 29 en 30 juli 1988 vond in Belgrado een zitting plaats van het Centraal Comité van de Bond van Communisten, die gewijd was aan de onenigheid tussen de republiek Servië en de beide autonome provincies Kosovo en Vojvodina.

Het Servische verlangen naar grotere invloed in de beide gebieden werd afgewezen door niet-Servische leden van het Centraal Comité. Servische beschuldigingen tegen de voormalige federale partijleider Bosko Krunic uit Vojvodina als „volksverrader en verrader van het socialisme" werden door het Centraal Comité als insinuaties van de hand gewezen.
Oud-partijleider Vidoje Zarkovic veroordeelde de opgelopen spanningen tussen de leidingen van Servië en Vojvodina die hij een ,,ware politieke oorlog" noemde. „Wij hebben iets dergelijks in de geschiedenis van onze partij nooit eerder meegemaakt".
Op voorstel van Zarkovic werd een werkgroep ingesteld van negen leden, die het conflict tussen verschillende leden van het Centraal Comité moest onderzoeken om vast te stellen wie verantwoordelijk was voor het verspreiden van ,,lasteren leugens".
De huidige partijleider, Stipe Suvar, hield de Servische partijleider Milosevic voor dat de Albanezen de territoriale integriteit van Joego-Slavië konden bedreigen als zij te hard zouden worden aangepakt. ,,Wij moeten oppassen dat niet heel Joego-Slavië een Kosovo wordt", aldus Suvar.
Het Centraal Comitë besloot in september opnieuw bijeen te komen om de problemen te bespreken.
Op 29 juli waren circa 300 Serviërs uit Kosovo naar Belgrado gereisd om daar te demonstreren voor betere leefomstandigheden.

Betogende Serviërs dreigen met geweld en eisen *ontslag* partijleiders

In de hoofdstad van de republiek Montenegro, Titograd, kwamen op 20 aug. 1988 meer dan 20.000 Serviërs en Montenegrijnen bijeen om te protesteren tegen de Albanese bevolking van Kosovo. Door sprekers tijdens de bijeenkomst werd geconstateerd dat de Albanese meerderheid in dat gebied zich schuldig maakte aan ,,vervolging" van de Servische en Montenegrijnse minderheid en zelfs aan ,,volkerenmoord". Door de menigte werd daarop om wapens geroepen om het tegen de Albanezen op te kunnen nemen.

Een week later (27 augustus) werd door zo'n 15.000 Serviers en Montenegrijnen gedemonstreerd in de plaats Titov Vbras. Ook hier dreigden de demonstranten met wapengeweld tegen de Albanezen in Kosovo.
Volgens waarnemers hadden de betogingen minder te maken met de kwestie-Kosovo dan met een poging van de conservatieve Servische partijleider Milosevic om de partijleidingen in Kosovo en Vojvodina onder druk te zetten in het debat over grondwetswijzigingen, die voorzagen in inkrimping van de autonomie van beide proviricies.

In het weekeinde van 3 en 4 september werden op vier plaatsen door meer dan 90.000 mensen rumoerige betogingen gehouden. In Smederovo aan de Donau kwamen 70.000 Serviërs bijeen. Zowel in het Servische Smederovo als in Crvenka, in de provincie Vojvodina. waar enkele duizenden Serviërs de straat op gingen, hadden de extremisten ruim baan in hun pleidooien voor bewapening van de Servische minderheid in Kosovo en de uitroeping van de staat van beleg in deze provincie.
Volgens waarnemers namen de demonstraties steeds meer het karakter aan van een verheerlijking van de Servische partijleider Milosevic, die geregeld geprezen werd als een ,,tweede Tito".

Medio september werd in Sarajevo, de hoofdstad van Bosnië-Herzegovina, meegedeeld dat geen toestemming zou worden verleend voor demonstraties van Serviërs en Montenegrijnen. Ook in Slovenië werd afwijzend gereageerd op plannen van Servische actie-



Een groep van naar schatting 300 Serviërs uit de provincie Kosovo arriveerde op 29 juli 1988 in Belgrado om te protesteren tegen de omstandigheden waarin zij leven.

voerders voor massabetogingen in deze republiek.
Op **13** september besloten de federale politie-autoriteiten 270 man extra politietroepen naar Kosovo te sturen. Sinds eind 1987 was in Kosovo al een elite-eenheid van 300 man gelegerd ter ,,bescherming" van de Serviers en Montenegrijnen.
Het persbureau *Tanjug* bracht op 20 september verslag uit van een bijeenkomst een week eerder van het Joegoslavische staatspresidium met de presidenten van de deelrepublieken en autonome provincies, premier Mikulic, de voorzitters van het parlement en de ministers van binnenlandse en buitenlandse zaken en defensie. Volgens *Tanjug* werd geconcludeerd dat de eenheid van het land ,.ernstig gevaar liep" door het oplopen van de spanning in Kosovo en vooral door de openbare manifestaties van Serviërs en Montenegrijnen. Het staatspresidium wilde dat er een eind kwam aan ,,het opzwepen van politieke hartstochten", omdat ,,druk en ondemocratische methoden onmeetbare schade toebrengen aan alle naties en nationaliteiten in Joego-Slavië.
Op 17 en 18 september vonden in verschillende Servische en Montenegrijnse steden opnieuw massale betogingen plaats, waarvan de omvangrijkste die van Niksic (50.000 deelnemers) en Cetinje (30.000) waren. Er werden liederen gezongen ter ere van Milosevic en in spreekkoren werd onder meer het ontslag geëist van twee Sloveense leiders, Milan Kucan en Joze Smole, die beiden de Servische massabetogingen hadden veroordeeld.
Eind september liep de spanning in Joego-Slavië verder op als gevolg van de groeiende militantie van de ontevreden Serviërs. Vrijwel dagelijks vonden massa-betogingen plaats, waarbij steeds vaker en in steeds scherper termen het aftreden werd geëist van Joegoslavische leiders.

In de stad Nis kwamen op 24 september 300.000 mensen bijeen. Op deze en andere bijeenkomsten werden opnieuw wapens geëist om met de Albanezen in Kosovo af te rekenen. Ook werd om het aftreden geroepen van een groot deel van de partijtop en werd Azem Vlasi, de partijleider van Kosovo, met de dood bedreigd.

Onrust leidt tot *vertrek* leden Politburo

Franc Setinc, een van de 22 leden van het Joegoslavische Politburo, maakte op 26 sept. 1988 zijn aftreden bekend. De Sloveen Setinc, die behoorde tot de liberale en hervormingsgezinde fractie in de partij, was binnen het Politburo verantwoordelijk voor de autonome provincie Kosovo. In een open brief, die op 27 september in de Joegoslavische pers werd afgedrukt, deed Setinc een felle aanval op de Servische partijleider Milosevic, die hij ervan beschuldigde de emoties van de Serviërs te manipuleren.

Een week eerder had generaal Petar Matic, lid van het Centraal Comité. af moeten treden als voorzitter van de bond van oorlogsveteranen. nadat hij kritiek had uitgeoefend op de Servische leiding.

Op 30 september nam een tweede lid van het Politburo, Bosko Krunic uit Vojvodina, ontslag uit protest tegen de Servische campagne. Hij liet weten in de voorafgaande maanden te hebben blootgestaan aan „onprincipiële oproepen en onbewezen beschuldigingen op openbare bijeenkomsten en in de pers" en als gevolg daarvan zijn plicht niet te hebben kunnen doen.
Het Joegoslavische Politburo verklaarde zich op 1 oktober in principe akkoord met grondwetswijzigingen, die neerkwamen op een beperking van de autonomie van Vojvodina en Kosovo. Details van de wijzigingen werden niet bekendgemaakt; ze moesten nog door de parlementen van Servië en de twee provincies worden uitgewerkt.

Dat de instemming van het Politburo met de wijzigingen gezien moest worden als een belangrijke concessie aan Milosevic bleek volgens waarnemers uit de opmerking van partijleider Stipe Suvar, dat ,,niemand moet doorgaan met het gooien van olie op het vuur, nu duidelijk is dat de voorgestelde grondwetswijzigingen de Servische soevereiniteit bevestigen en de autonomie van de provincies niet bedreigen".

Partijtop Vojvodina treedt af

Op 6 okt. 1988 diende de partijleiding van de autonome provincie Vojvodina tijdens een buitengewone zitting van het Centraal Comité in Novi Sad haar ontslag in.
Het partijhoofdkwartier in Novi Sad werd dertig uur lang belegerd door aanhangers van de Servische leider Milosevic, die het onmiddellijke aftreden van de partijleiding eisten.
Bovendien riep het Servische Politburo de collega's in Novi Sad op de strijd op te geven en te vertrekken. De Servische leiding vond ook dat er een zuivering moest komen onder de overheidsfunctionarissen in Vojvodina, die in het conflict over de provinciale autonomie de kant van de partijleiding hadden gekozen.
Onder die druk aanvaardde het 99 leden tellende Centraal Comité in Novi Sad met een grote meerderheid de ontslagaanvrage van het 15 man sterke Politburo.

LATIJNS-AMERIKA

DOMINICAANSE REPUBLIEK

BINNENLANDSE ONTWIKKELINGEN

Sinds de beediging, op 16 aug. 1986, van Joaquin Balaguer Ricardo als president van de Dominicaanse Republiek (pag. 545 e.v.-1986)deden zich in dat land op politiek gebied o.m. de volgende ontwikkelingen voor:

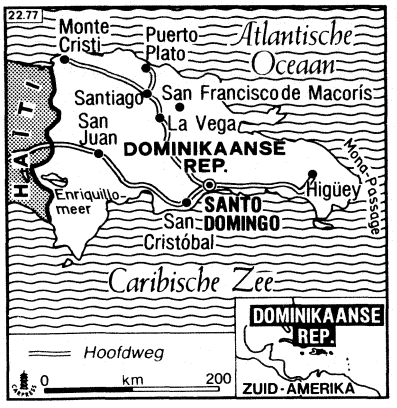
Op 16 aug. 1986 had Balaguer (geb. 1-9-1907), die behoorde tot de rechtse Sociaal-Christelijke Hervormingspartij (PRSC), het presidentschap overgenomen van Salvador Jorge Blanco van de sociaal-democratische Dominicaanse Revolutionaire Partij (PRD) die vanaf 16 aug. 1982 staatshoofd was geweest. Balaguer was op 16 mei 1986 tot president gekozen. Behalve een president hadden de inwoners van de Dominicaanse Republiek die dag een parlement, 120 burgemeesters en 612 gemeenteraadsleden moeten kiezen.
Bij de parlementsverkiezingen had de PRSC 56 van de 120 zetels in het Huis van Afgevaardigden behaald, de PRD 48 zetels en de linkse Dominicaanse Bevrijdingspartij (PLD) 16 zetels. In de **30** zetels tellende Senaat had de PRSC 21 vertegenwoordigers gekregen.

Portret Balaguer

Bij het aantreden van Balaguer merkte *NRC/H'blad* (15-8-1986)o.m. het volgende op:

De conservatieve leider Joaquin Balaguer begint morgen aan zijn vijfde termijn als president van de Dominicaanse Republiek zonder dat hij iets heeft losgelaten over zijn toekomstige regeringsprogramma.
Hij werd 16 mei gekozen met 41,56 procent van de stemmen. Zijn sociaal-democratische rivaal Jacobo Majluta Azar kreeg 39,4 procent. Balaguer, 78 jaar en bijna blind, is een zeer gesloten man die zijn beslissingen bij voorkeur neemt in de eenzaamheid van zijn bibliotheek.
De oude leider van de Sociaal-Christelijke Her-


Joaquin Balaguer Ricardo



vormings Partij (PRSC, gelieerd aan de christen-democraten) is een voorstander van het particuliere ondernemerschap en een trouw bondgenoot van de Verenigde Staten Hij heeft donderdag (14 aug.) beloofd het door acht jaar van sociaal-democratisch bewind ,,totaal verwoeste land weer op te bouwen", maar wat zijn programma betreft zei hij alleen maar dat hij de strijd zal aanbinden tegen de werkloosheid. nu bijna dertig procent.

Het land heeft een buitenlandse schuld van 3.5 miljard dollar en zit middenin een ernstige economische crisis, voornamelijk veroorzaakt door de daling van de suikerprijs (suiker is het belangrijkste exportprodukt) en de stijging van de olieprijzen in de afgelopen jaren. In 1984 leidde de prijsverhoging van een aantal dagelijkse levensmiddelen tot ernstige rellen in de grote steden van het land, waarbij vijftig mensen omkwamen. In 1985 kwam het opnieuw tot gewelddadige demonstraties toen de regering akkoord ging met de voorwaarden van het Internationale Monetaire Fonds voor verlenging van de financiele bijstand.

Aan de vooravond van Balaguers nieuwe termijn kan men weinig anders doen dan speculeren aan de hand van zijn in het verleden gevoerde beleid. In de zakenwereld is men vol vertrouwen. terwijl de vakbonden de toekomst met angst tegemoet zien. Balaguer is een naaste medewerker geweest van generaal Rafael Leonidas Trujillo y Molina, dictator van 1930 tot 1961. Hij was president van 1960 tot 1962 en vervolgens van 1966 tot 1978 (drie ambtstermijnen. red. *KHA*), zette grote infrastructuur-projekten op en maakte een begin met de industrialisatie van het land. Maar zijn ambtstermijnen werden gekenmerkt door meer dan duizend politieke moorden die hij zelf aan ,.oncontroleerbare elementen" in zijn regering toeschreef. Een groot deel van de bevolking denkt echter met heimwee terug aan de dagen van Balaguer, toen, zo zegt men in Santo Domingo, ,.het geld over straat rolde".

Volgens de voorzitter van de Nationale Raad van Ondernemers. Mario Cabrera, zal Balaguer weer het vertrouwen van binnenlandse en buitenlandse investeerders moeten winnen en de produktiesector nieuw leven moeten inblazen na een periode van koortsachtige financiele speculaties. De vakbondsleiders zijn echter bang dat de repressie terugkeert en zij verzetten zich al bij voorbaat tegen privatisering van staatseigendommen en tegen de afvloeiing van personeel in de publieke sector waartoe de regering volgens sommigen waarschijnlijk zal besluiten.

Samenstelling *kabinet* (maart 1987)

Op 16 aug. 1986 benoemde president Balaguer een nieuw kabinet. Nadat daarin enige wijzigingen waren aangebracht, zag de regeringsploeg er vanaf maart 1987 als volgt uit:

Premier - Rafael Bello Andino; financien - Roberto Saladin; buitenlandse zaken - Donald Reid Cabral; strijdkrachten - It-gen. Antonio Imbert Barrera; onderwijs - Pedro C. Pichardo; landbouw - Norberto Quezada: arbeid - Julio Cesar Castanos Espaillat; volksgezondheid en sociaal welzijn - Ney Arias Lora; openbare werken en verbindingen - Simon Tomas Fernandez; industrie en handel - Roberto Martinez Villanueva; sport. lichamelijke opvoeding en recreatie - Andres Vanderhorst; toerisme - Fernando Rainieri Marrancini; binnenlandse zaken en politie - gen. b.d. Elias Wessin y Wessin; minister zonder portefeuille - Manuel Guaroa Liranzo; administratief secretaris t.b.v. de president - Loris Consuelo Torres Mejia: technisch secretaris t.b.v. de president - Guillermo Cara=; justitie - Ramon Gonzalez Hardy; Centrale Bank - Luis Julian Perez.

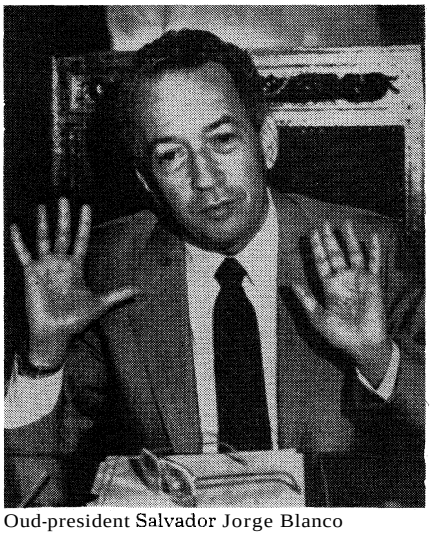
• Reid Cabral had aan het hoofd gestaan van het triumviraat dat na de val van Juan Bosch van 1963-1965 de Dominicaanse Republiek had geleid

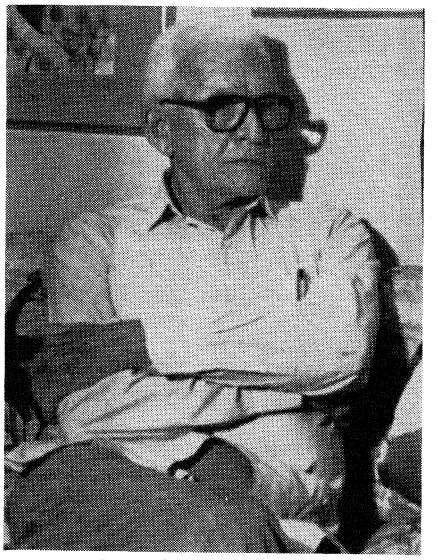
• Vanderhorst was president van de Structuurpartij (La Estructura), die in juli 1985 door Jacobo Majluta Azar was geregistreerd. Vóór haar registratie tot politieke partij was La Estructura een rechtse factie binnen de PRD geweest.

• Imbert Barrera was op 8 okt. 1986 in het kabinet benoemd nadat vice-adm. Victor Manuel Barjan Muffdy als minister van de strijdkrachten ontslag had moeten nemen. De vice-admiraal, die tevens stafchef van de marine was. had samen met 23 hooggeplaatste generaals ontslag moeten nemen wegens ,,passiviteit tegenover excessen die aan leden van de strijdkrachten worden toegeschreven". Imbert Barrera was een nationale held. Wegens zijn rol bij de omverwerping en moord op gen. Rafael Leonidas Trujillo Molina (vermoord op 30 mei 1961).

• Gen. Wessin y Wessin, president van de Partido Quisqueyano Democrata (PQD) en leider van de militaire coup van 25 sept. 1963 (waarbij Bosch werd afgezet), was op 27 nor. 1986 lid van de regering geworden ter vervanging van Juan Demostenes Cotes Morales, die benoemd was in de Camara de Cuentas, een orgaan dat toezicht hield op staatszaken.

• Castanos Espaillat was op 27 nov. 1986 benoemd tot minister van arbeid als opvolger van Juan Aristedes Taveras Guzman, die hoofd van de Dominicaanse missie bij de Verenigde Naties werd.


Oud-president Salvador Jorge Blanco


Juan Rosch van de Dominicaanse Bevrijdingspartij.

Oud-president Blanco beschuldigd van corruptie

Op 1 mei 1987 zocht ex-president Blanco zijn toevlucht in de Venezolaanse ambassade in Santo Domingo, de hoofdstad van de Dominicaanse Republiek, nadat een rechtbank op 30 april een arrestatiebevel tegen hem had uitgevaardigd. Tijdens zijn ambtsperiode als president zou Blanco betrokken zijn geweest bij corruptie.
Blanco bleef in de ambassade totdat hij op 12 mei na een hartaanval in een kliniek werd opgenomen. Op 14 mei mocht hij worden vervoerd naar een speciale kliniek in de Amerikaanse stad Atlanta, nadat zijn advocaten hadden verzekerd dat hij zou terugkeren wanneer hij hersteld was.
Op 15 oktober werd gemeld dat de procureur-generaal Blanco had gelast binnen 15 dagen terug te keren. Gebeurde dit niet, dan zou de oud-president 30 jaar gevangenisstraf riskeren wegens het ,,ontvluchten van de justitie".

In jan. 1987 waren Blanco, tien militaire officieren en een zakenman wegens corruptie aangeklaagd, na beschuldigingen dat zij 300 voertuigen tegen een te hoge prijs hadden verkocht aan militairen en politie om er zelf beter van te worden. Volgens de regering had Blanco verder tijdens zijn ambtstermijn S 3,5 mln gestolen.
Op 5 maart 1987 ontkende Blanco dat hij had deelgenomen aan een komplot om president Balaguer te vermoorden alsmede Mario Vinicio Castillo, een advocaat en leider van de rechtse partij Nationaal Progressieve Kracht (FNP), die de beschuldigingen tegen hem had ingebracht. Het vermeende komplot was op 18 februari bekend geworden.

Kabinetswijzigingen. Samenstelling regering (aug. 1988)

Op 10 aug. 1987 verzocht president Ba-

laguer de regering haar ontslag in te dienen zodat hij zijn handen vrij had om zijn kabinet te reorganiseren. Een dag later bood de voltallige ministersploeg haar ontslag aan.

Op 16 augustus. de eerste verjaardag van de regering-Balaguer, presenteerde de president zijn gewijzigde team. Simon Tomas Fernandez had zijn portefeuille openbare werken en verbindingen overgedragen aan Marcos Subero Sajuin en was minister zonder portefeuille geworden.

Op arbeid was Julio Cesar Castanos Espaillat vervangen door Roberto Martinez Villanueva, die zijn portefeuille industrie en handel in handen had gegeven van Rafael Marion Landais.

Balaguer benoemde ook nieuwe bevelhebbers voor de landmacht (gen. Constantino Matos Villanueva), de luchtmacht (gen. Hector Roman Torres), de marine (schout-bij-nacht Jose Santos Sanchez) en de politie (gen.-maj. Rafael Tejeda Baez).

In maart 1988 nam Jose Carlos Isaias de portefeuille arbeid over van Roberto Martinez Villanueva, die minister van financiën werd als opvolger van Roberto Saladin. Laatstgenoemde volgde Luis Julian Perez op als gouverneur van de Centrale Bank.
Op 17 juni ontsloeg president Balaguer minister van de strijdkrachten lt-gen. Antonio Imbert Barrera. Het ontslag kwam op een moment dat geruchten de ronde deden over een militaire staatsgreep tegen Balaguer. De dag ervoor had Balaguer een communiqué uitgegeven om een einde te maken aan ,,valse geruchten" over gezondheidsproblemen van het staatshoofd.

Tot opvolger van lt-gen. Imbert Barrera werd minister van binnenlandse zaken en politie gen. b.d. Elias Wessin y Wessin benoemd. Rafael Marion Landais werd als minister van industrie en handel vervangen door Julio Valerio Sanchez.
Eind aug. 1988 zag de regeringsploeg er als volgt uit:

Premier - Rafael Bello Andino; financiën - Roberto Martinez Villanueva; buitenlandse zaken - Donald Reid Cabral; onderwijs en cultuur - Pedro C. Pichardo; landbouw - Manuel A. Mezquita; arbeid - Jose Carlos Isaias; volksgezondheid en sociaal welzijn - Ney Arias Lora; openbare werken en verbindingen - Marcos Subero Sajuin; industrie en handel - Juan Valerio Sanchez; sport, lichamelijke opvoeding en recreatie - Temistocles Metz; toerisme - Fernando Rainieri Marrancini; defensie, binnenlandse zaken en politie - gen. b.d. Elias Wessin y Wessin; minister zonder portefeuille - Manuel Guaroa Liranzo; minister zonder portefeuille - Simon Tomas Fernandez; administratief secretaris t.b.v. de president - Luis Toral; technisch secretaris t.b.v. de president - Guiilermo Caram; gouverneur van de Centrale Bank - Roberto Saladin.

GUYANA

BINNENLANDSE ONTWIKKELINGEN

In aansluiting op het bericht van pag. 233 e.v.-1986 deden zich in Guyana o.m. de volgende ontwikkelingen voor:

Enkele uren na het overlijden, op 6 aug. 1985. van president Linden Forbes Sampson Burnham. was eerste vice-president en premier Hugh Desmond Hoyte beedigd als staatshoofd (pag. 545 e.v.-1985).
Onder Burnhams leiding was Guyana op 26 mei 1966 onafhankelijk geworden van Groot-Brittannië. Op 23 febr. 1970 was de republiek uitgeroepen.
President Hoyte behoorde, net als zijn voorganger Burnham, tot het Nationale Volkscongres (People's National Congress, PNC), een partij die door Burnham was opgericht nadat hij de linksgeorienteerde Progressieve Voikspartij (People's Progressive Party, PPP) had verlaten.

Chandisingh plaatsvervangend leider PNC

In febr. 1986 werd Ranji Chandisingh, die binnen het kabinet vice-president met verantwoordelijkheid voor nationale ontwikkeling en plaatsvervangend premier was (zie pag. 234/3-1986), door president Desmond Hoyte benoemd tot plaatsvervangend leider van het regerende People's National Congress (PNC) ter vervanging van Ptolemy Reid, die zich in januari had teruggetrokken (pag. 234/3-1986).

Opposztze breekt besprekzngen met de *regering* af en begznt campagne voor *mne en eerlijke" verkiezingen*
Gemeenteraadsverkzezzngen afgelast

In maart 1986 maakte Cheddi Jagan, de leider van de belangrijkste oppositiepartij, de People's Progressive Party (PPP), bekend dat hij gezien het verloop van de algemene verkiezingen van 9 dec. 1985 (pag. 233/2 e.v.-1986) had besloten de in 1985 begonnen besprekingen met de regering over een politieke oplossing voor de economische en sociale problemen van Guyana niet te hervatten.

Volgens bijna alle oppositiepartijen was bij de verkiezingen fraude gepleegd (pag. 233/3-1986).

Hij zei dat hij vóór de verkiezingen tegen president Desmond Hoyte had gezegd dat ,,wanneer er geen overeenstemming bestaat over een politieke oplossing en verkiezingen worden gehouden, waarmee geknoeid wordt, alle vooruitzichten op een politieke oplossing zullen mislukken, en dat is waar we op dit moment staan".



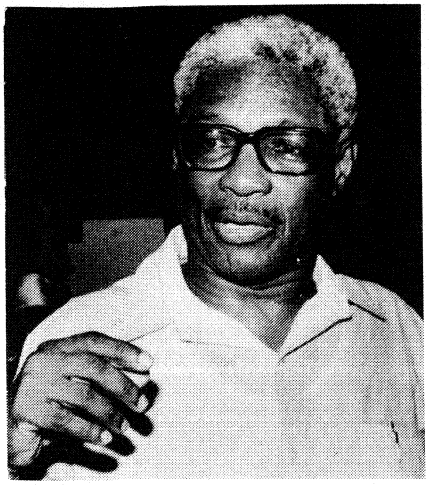
Jagan zei dat de uit vijf partijen bestaande oppositionele Patriottische Coalitie voor Democratie (PCD) d.m.v. demonstraties en andere tactieken campagne zou gaan voeren voor hervormingen teneinde te komen tot ,,vrije en eerlijke" verkiezingen.
De PCD eiste o.m. de instelling van een ,,onafhankelijke" kiescommissie, het opstellen door de commissie van een kieslijst die ieder jaar herzien zou worden, en de toelating van een internationaal team van waarnemers.

De PCD bestond uit de PPP. de linkse Working People's Alliance (WPA), de in het centrum staande Dernocratic Labour Movement (DLM), het National Democratic Front (NDF) en de People's Dernocratic Movement (PDM).

In nov. 1986 werden de voor 8 december geplande gemeenteraadsverkiezingen afgelast, toen de PCD weigerde kandidaten te stellen omdat volgens haar de verkiezingen ,,van begin tot eind" werden beheerst door het regerende People's National Congress (PNC).
Daarna werden de 91 kandidaten van de PNC tot winnaars uitgeroepen en op 19 november beëdigd als gemeenteraadsleden van Georgetown (de hoofdstad), New Amsterdam, Linden, Rose Hall en Corriverton.

Wijzigingen binnen het kabinet

Op 9 okt. 1986 trad de voor landbouw verantwoordelijke vice-premier, Robert Corbin, af, die zijn ,,naam wilde zuiveren" van beschuldigingen van crimineel gedrag. Landbouw werd overgenomen door president Desmond Hoyte, die het onderdeel regionale ontwikkeling in zijn portefeuille afstond aan Jeffrey Thomas, tot dan toe minister voor mankracht, huisvesting en milieu. Thomas werd nu senior minister van regionale ontwikkeling.
Pat McKenzie werd benoemd tot senior minister van landbouw met Vibert Parvattan als junior minister. Senior minister van transport Seeram Prashad werd senior minister van mankracht en huisvesting. Jules Kranenburg werd minister van transport. Minister van staat voor landbouw Jaillal Kissoon ging in diezelfde hoedanigheid over naar het departement van gezondheid.
Nadat de officier van justitie op 22 oktober had besloten dat Corbin niet zou worden vervolgd, keerde deze op 31 december in het kabinet terug. Corbin zou aanklachten wegens smaad hebben ingediend tegen Jagan en Eusi Kwayana, een leider van de marxistische Working People's Alliance (WPA), en tegen de uitgever van het wekelijkse nieuwsbulletin Open Word, Brian Rodway.



President Desmond Hoytc

In het kabinet werd Corbin vice-premier met verantwoordelijkheid voor openbare nutsbedrijven, een nieuwe portefeuille. Verder deden zich op 31 december nog andere portefeuillewijzigingen voor.
Minister op het departement van onderwijs Deryck Bernard promoveerde tot senior minister op hetzelfde ministerie. Kranenburg werd senior minister van verbindingen en werken.
Stella Odie-Alli, voordien parlementair secretaris, werd benoemd tot minister van staat op het departement van binnenlandse zaken. Minister van staat Kissoon werd bevorderd tot minister.
Noel Blackman, een in de VS opgeleide arts, werd senior minister op het departement van gezondheid. Minister van gezondheid Richard van West-Charles werd senior minister op het nieuwe departement van medische opleiding, milieu en voedselbeleid.
Prashad werd senior minister van arbeid en Winston Murray, senior minister van handel, kreeg toerisme erbij.
De verantwoordelijkheden van Roy Fredericks, voorheen minister voor jeugdzaken en sport op het ministerie van onderwijs, werden overgenomen door eerste vice-president en premier Hamilton Green, die daarnaast nog verantwoordelijk was voor huisvesting, gezondheid, openbare diensten en arbeid, alsmede voor medische opleiding, milieu en voedselbeleid.

Gebalsemde lichaam van *oud*-president Burnham in mausoleum bijgezet

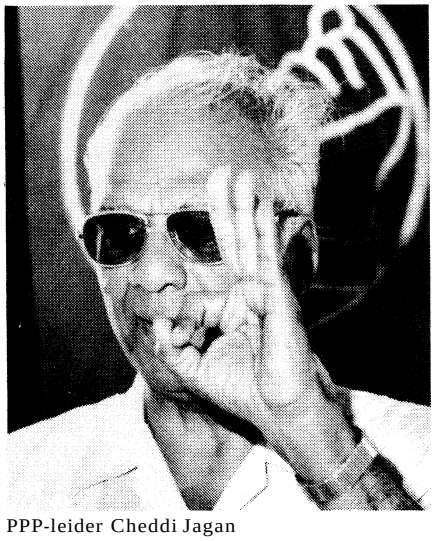
Op 14 dec. 1986 werd het stoffelijk overschot van de in 1985 overleden president Forbes Burnham, dat in de Sowjet-Unie was gebalsemd (pag. 233/ 1-1986), bijgezet in een mausoleum op het plein van de zeven vijvers in de botanische tuin naast het presidentiele paleis in Georgetown.
Het mausoleum had 3,5 mln Guyaanse dollar gekost.

Vorming Verenigde *Republikeinse* Partij

In de Caribbean Times van 30 jan. 1987 werd melding gemaakt van de oprichting van een nieuwe politieke partij, de Verenigde Republilieinse Partij (URP), die onder leiding stond van de in de Verenigde Staten wonende Robert Gangadeen, een voormalig lid van de kleine rechtse oppositiepartij Verenigde Kracht (United Force. UF).

Rapport Integriteitscornrnissie

Eind aug. 1987 legde een drie leden tellende ,,Integriteitscommissie'', die in aug. 1986 door de regering was ingesteld, haar rapport voor aan president Hoyte.
In het rapport werd gepleit voor de vorming van een constitutioneel orgaan dat een gedragscode moest opstellen voor ambtenaren. Verder riep het rapport op tot ,,urgente en constructieve besprekingen tussen de regering en alle politieke partijen om te komen tot electorale hervormingen. Volgens de PPP en de WPA was corruptie bij de overheid een gevolg van de oneerlijke electorale praktijken van het regerende PNC.
Van 1-12 nov. 1987 hield WPA-parlementslid Euso Kwayana een hongerstaking. Hij riep president Hoyte op de aanbevelingen van de Integriteitscommissie te effectueren en besprekingen te beginnen met oppositiepartijen en zei dat er een politieke omwenteling zou komen, wanneer een gunstig antwoord uitbleef.
In jan. 1988 liet het PNC weten bereid



PPP-leider Cheddi Jagan

te zijn tot een ontmoeting met de PPP voor besprekingen over het tellen van stemmen bij verkiezingen.

Verdere *kabinetswijzigingen*

Op 5 jan. 1988 werd gemeld dat president - - ief langer erai- lijk was voor coöperatieven en landbouw. De verantwoordelijkheid voor coöperatieven kwam in handen van senior minister voor mankracht en huisvesting Seeram Prashad. Diezelfde maand werd de verantwoordelijkheid voor wettelijke aangelegenheden tijdelijk overgedragen aan Ranji Chandisingh, de vice-president met verantwoordelijkheid voor nationale ontwikkeling en plaatsvervangend premier, nadat procureur-generaal Mohaniad Shahabuddeen was benoemd tot rechter bij het internationale hof van justitie.
Op 15 april werd Keith Massiah benoemd tot procureur-generaal en minister van justitieen in juli werd hij senior raadsman binnen het kabinet.

Onderzoek naar dood voormalige *oppositieleider Rodney*

Van 1-15 febr. 1988 werd een onderzoek ingesteld naar de dood in juni 1980, van de vroegere WPA-leider Walter Rodney.

Nadat in juli 1979 een minister en kantoren van het regerende People's National Congress (PNC) door brand waren verwoest, waren drie vooraanstaande leden van de oppositionele Working People's Alliance (WPA), onder wie Walter Rodney, beschuldigd van brandstichting (zie pag. 547/3-1985). De rechtszitting over die zaak was op 6 juni 1980 verdaagd. Op 13 juni was Rodney bij een bomexplosie gedood. Daarna had Amnesty International aangedrongen op een onafhankelijk onderzoek naar de dood van Rodney met het oog op de aanzienlijke internationale bezorgdheid die door diens overlijden was gewekt. Dat onderzoek had toen niet plaatsgevonden.

Dood door ongeluk luidde de conclusie van het onderzoek. De WPA verwierp deze conclusie echter. Zij verklaarde dat het onderzoek slechts ,,een demonstratie" was geweest en leverde kritiek op de weigering van de lijkschouwer de terugkeer te vragen uit Frans Guyana van voormalige sergeant Gregory Smith, die volgens de WPA Rodney had voorzien van de bom die hem het leven had gekost.
Het feit dat de juiste verblijfplaats van Smith en van Rodney's broer (die tot twee jaar gevangenisstraf was veroordeeld wegens het in bezit hebben van explosieven, maar tijdens borgtocht hangende hoger beroep naar Groot-Brittannië was gevlucht) niet bekend was, had een belangrijke factor gevormd bij de vertraging in het onderzoek

AFRIKA

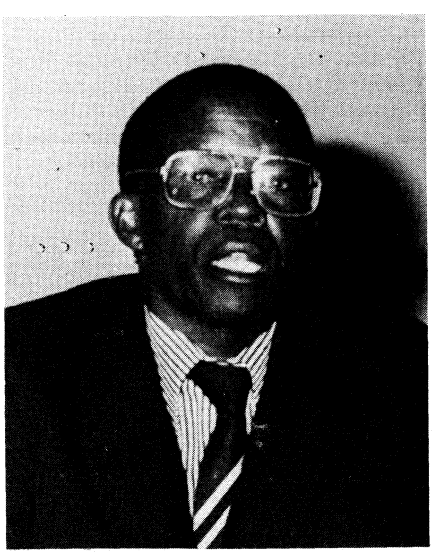
BOTSWANA

BINNENLANDSE ONTWIKKELINGEN 1984-1988. PARLEMENTSVERKIEZINGEN. SAMENSTELLING KABINET

Bij de algemene verkiezingen van 8 september 1984 won de Botswana Democratic Party (BDP) van president Quett Masire 29 van de 34 verkiesbare zetels in de Nationale Assemblée, vergeleken met 29 van de 32 bij de vorige verkiezingen (oktober 1979). De voornaamcte oppositiepartij, het Botswana National Front (BNF) onder voorzitterschap van Kenneth Koma, zag zijn zeteltal verdubbeld tot 4, terwijl de Botswana People's Party (BPP) evenals in 1979 één zetel verwierf. De opkomst bedroeg ca. 76%.

President Masire werd op 10 september 1984 herkozen verklaard voor een ambtstermiin van viif iaar, omdat hij de vooraf bekendgemaakte steun van meer dan de helft van de gekozen parlementsleden genoot.

Op 22 oktober 1984 sprak het Hooggerechtshof zich uit over over een klacht van BNF-voorzitter Koma die in het kiesdistrict Gaborone-Zuid was verslagen door de BDP-kandidaat, vicepresident Peter Mmusi: het hof beslist dat de verkiezing van Mmusi van nul en gener waarde was. Bij de herverkiezing op 1 december 1984 won Koma de zetel van Mmusi met een meerderheid van 742 stemmen. Mrnusi keerde echter in het parlement terug toen een van de vier speciale, door de Assemblée zelf gekozen leden zijn zetel voor hem beschikbaar stelde; op 19 december 1984 werd Mmusi herbenoemd als vice-president.
Vervolgens werd het op 14 september 1984 benoemde kabinet (zonder mevr. Kebatshabile Disele, voorheen minister van binnenlandse zaken) op 28 januari 1985 gereorganiseerd. De samenstelling werd toen:


President Quett Masire van Botswana.

Buitenlandse zaken - mevr. Gaositwe K.T. Chiepe (voorheen minerale rijkdommen en waterstaat,; minerale rijkdommen en waterstaat - Archie M. Mogwe (buitenlandse zaken); binnenlandse zaken - Englishman Kgabo (sinds januari 1983 plaatselijk bestuur en grond): plaatselijk bestuur en grond - Jameson Lesedi Mothibamele (voorheen assistent-minister); openbare werken en verbindingen - Colin Blackbeard: handel en industrie - Moatlakgola Nwako: onderwijs - Kebatlamang Pitseyosi Morake: landbouw - Daniel K. Kwelagobe (voorheen openbare diensten en voorlichting); gezondheid - Patrick Balopi; presidentiele zaken en openbaar bestuur - P.H. Kedikilwe (voorheen assistent-minister).
Bij de reorganisatie hadden twee ministers hun plaats in het kabinet verloren: Washington Meswele (landbouw) en Lemme Makgekgene (gezondheid).

Op 20 november 1985 maakte de voorlichtingssecretaris van het BNF bekend dat twee parlementsleden van de regerende BDP naar het oppositionele BNF waren overgelopen.

Referendum over grondwetswijziging

Op 26 september 1987 konden de kiesgerechtigden zich uitspreken over een voorgestelde wijziging van de grondwet, waarbij de post van supervisor van de verkiezingen onafhankelijk van het bureau van de president werd. Volgens de officiële uitslag van het referendum werd het voorstel goedgekeurd met 45.227 van de 57.908 uitgebrachte stemmen. Het referendum was geboycot door het BNF, omdat het toezicht op het kiesstelsel volgens deze oppositiepartij diende te worden uitgeoefend door een commissie van alle partijen in plaats van door een individu.

BETREKKINGEN MET ZUID-AFRIKA

Tijdens een bezoek aan de Verenigde Staten in mei 1984 verklaarde president Quett Masire in een interview met de Washington Post dat functionarissen van Botswana en Zuid-Afrika tijdens drie ontmoetingen hadden gesproken over een non-agressiepact. De Zuidafrikanen hadden een ontwerptekst gepresenteerd en daarbij een duidelijke ,,hint" gegeven: Als Botswana weigerde te tekenen. kon de Zuidafrikaanse regering troepen langs de gemeenschappelijke grens legeren en het grensverkeer storen.

Op 12 september 1984 meldde de Zuidafrikaanse radio dat president Masire had verklaard dat Botswana zijn onafhankelijkheid zou verliezen



Een door Zuidafrikaanse commando's verwoest huis in Gaborone. de hoofdstad van Botswana (14 juni 1985).

als het een veiligheidsovereenkomst met Zuid-Afrika sloot. De volgende dag veroordeelde het African National Congress (ANC) in een te Lusaka (Zambia) uitgegeven communiqué (beweerde) pogingen van de Zuidafrikaanse regering om Botswana te dwingen een non-agressiepact te tekenen. Voorts ontkende het ANC dat zijn militaire organisatie, Umkhonto Sizwe (speer van de natie). Botswana als basis voor haar operaties gebruikte.
Maar op 31 januari 1985 beweerde de Zuidafrikaanse minister van buitenlandse zaken, Pik Botha, dat er sinds december 1984 een ,,duidelijke toename" van het aantal ANC-strijders was geregistreerd dat Zuid-Afrika vanuit Botswana via het thuisland Bophuthatswana binnenkwam. Vijf dagen later onthulde hij dat hij reeds op 29 januari aan zijn Botswaanse ambtgenoot Chiepe had geschreven dat vrede en stabiliteit niet konden worden gewaarborgd als ,.terroristen" en hun aanhangers in buurlanden werden gehuisvest met of zonder medeweten of instemming van die landen. Botha drong aan op ,,effectieve en praktische afspraken" tussen de veiligheidstroepen van beide landen.
Op 13 februari 1985 explodeerde een bom in Botswana's hoofdstad Gaborone, waarbij een huis werd verwoest dat naar verluidt door ANC-ballingen werd bewoond.

Maar na overleg tussen Botha en Chiepe in Pretoria op 22 februari 1985 werd bekendgemaakt dat Zuid-Afrika niet langer op de ondertekening door Botswana van een veiligheidspact - vergelijkbaar met het Nkomati-akkoord met Mozambique van maart 1984 (pag. 65711-'84) - zou aandringen.
In maart 1985 werd in de Zuidafrikaanse pers bericht dat Zuid-Afrika had verlangd dat Botswana alle bekende ANC-leden op zijn grondgebied zou uitwijzen. Maar minister Chiepe ontkende dat de ca. 500 Zuidafrikaanse politieke vluchtelingen was verzocht het land te verlaten.

Op 22 april werd in Gaborone een grote wapenvoorraad ontdekt bij een politie-onderzoek naar ,,ongewenste elementen en illegale immigranten", Op 14 mei explodeerde in de hoofdstad een autobom, waardoor een Zuidafrikaanse politieke vluchteling omkwam.

Op 14 juni 1985 voerden omstreeks 70 Zuidafrikaanse commando's in de vroege ochtend een verrassingsaanval uit op tien beweerde ANC-centra in Gaborone. De commando's van het Zuidafrikaanse leger (SADF) verwoestten vier huizen. Bij hun optreden, dat minder dan een uur duurde, werden 12 mensen gedood (o.w. drie vrouwen en een kind) en zes verwond. Het merendeel van de doden betrof Zuidafrikaanse politieke vluchtelingen, maar ook een Somalische vluchteling werd gedood en zijn Nederlandse vrouw raakte gewond.
Generaal Constand Viljoen, de chef van de SADF, verklaarde dezelfde dag dat de operatie om ,,het zenuwencentrum van het ANC-apparaat in Botswana te ontwrichten" verband hield met de aanslagen van 12 juni op de huizen van leden van het Zuidafrikaanse Huis van Afgevaardigden (het kleurlingenparlement). Op 20 juni onthulde majoor Craig Williamson van de Zuidafrikaanse veiligheidspolitie dat uit in Gaborone buitgemaakte documenten was gebleken dat zeker 9 van de 12 doden betrokken waren bij de subversieve activiteiten van het ANC in Zuid-Afrika.

Op 21 juni 1985 veroordeelde de Veiligheidsraad in een unaniem aanvaarde resolutie (568) de ,,niet uitgelokte en ongerechtvaardigde militaire aanval" op Gaborone. De Raad verlangde een ,,volledige en adequate" compensatie van Zuid-Afrika aan Botswana voor de aangerichte schade.

Van 27 juli - 2 augustus bracht een VN-missie een bezoek aan Gaborone. Zij raamde de schade in een op 11 september gepubliceerd rapport op ruim $ 190.000, maar besprekingen over schadevergoeding, welke op 25 september in Pretoria tussen de beide ministers van buitenlandse zaken. ..Pik" Botha en Gaositwe Chiepe. werden gevoerd. leverden geen resultaat op.

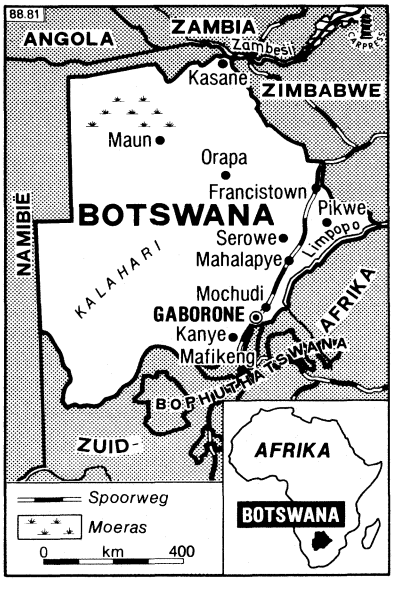
Op 1 augustus 1985 meldde *AFP* dat in totaal 24 ANC-vluchtelingen was verzocht Botswana ,,zospoedig mogelijk" te verlaten. Minister Chiepe verklaarde op 26 augustus dat verzoeken aan vluchtelingen om te vertrekken terwille van hun veiligheid waren gedaan, wanneer er aanwijzingen waren dat hun levens gevaar liepen, en niet omdat een buitenlandse mogendheid dat zei.
Op 16 november 1985 explodeerde een autobom bij een hospitaal in Gaborone. met als gevolg vier doden.
Naar aanleiding van de dood van twee blanke Zuidafrikanen door een landmijnexplosie op 4 januari 1986 bij Stockpoort vlakbij de grens met Botswana waarschuwde de Zuidafrikaanse regering voor een mogelijke vergeldingsactie. Het Zuidafrikaanse ministerie van buitenlandse zaken drong er in een op 6 januari gepubliceerde boodschap bij de regering van Botswana op aan ,.effectieve maatregelen" te treffen om ,,de dreiging van terrorisme te elimineren ", want anders zou Zuid-Afrika ,,passende maatregelen" moeten nemen ,,om zijn burgers te beschermen".

Op 19 mei 1986 voerden per helikopter aangevoerde Zuidafrikaanse troepen (SADF) bij zonsopgang een aanval uit op ,,een complex huizen" bij Gaborone dat door de ANC zou zijn gebruikt. Bij de 10 minuten durende aanval werd een man in zijn bed doodgeschoten, terwijl drie andere personen gewond raakten. Dezelfde dag voerde de SADF ook aanvallen uit op vermeende ANC-doelen in Zimbabwe en Zambia.

Hoewel de regeringen van de VS en Engeland zich bij de internationale veroordeling van deze aanvallen aansloten, spraken beide landen op 23 mei in de Veiligheidsraad een veto uit over een resolutie, waarin de ,.raids" werden veroordeeld en tegelijk werd opgeroepen tot ,,selectieve economische en andere sancties" tegen Zuid-Afrika. Frankrijk onthield zich van stemming over deze resolutie die door 12 leden van de Raad werd gesteund.

In november 1986 verklaarde de Zuidafrikaanse minister van defensie, Magnus Malan, dat nog steeds vanuit Botswana ,,terrorisme[x] tegen Zuid-Afrika werd bedreven. Zuidafrikaanse autoriteiten meldden een ,,terrorist" te hebben gevangengenomen die bij zijn verhoor zou hebben verklaard dat de ANC gebruik maakte van twee infiltratieroutes door Botswana.
Op 9 april 1987 stelde de Zuidafrikaanse minister van buitenlandse zaken, Pik Botha, dat ANC-strijders via bekende routes door Botswana en Zam-

bia Zuid-Afrika binnenkwamen om de aanstaande verkiezingen voor de blanke kamer van het parlement (6 mei, zie pag. 305 e.v.-'87) te verstoren. Botha verbond aan die mededeling een waarschuwing aan Zuid-Afrika's buurlanden.
Enkele uren later (9 april 1987) explodeerde in een voorstad van Gaborone een voertuig met Zuidafrikaanse kentekens, Daardoor kwamen drie Botswaanse burgers om het leven. De Botswaanse regering beschuldigde Zuidafrikaanse agenten, terwijl de Zuidafrikaanse regering suggereerde dat er sprake was van een toevallige ontploffing van een explosievenbergplaats van de ANC.
In november 1987 waarschuwde Zuid-Afrika de regering van Botswana opnieuw voor een ,,mogelijke gewapende interventie" i.v.m. een ,,grootschalige ANC-infiltratie" die voor november en december 1987 was beraamd.
Begin december voerde de Zuidafrikaanse douane een strenge controle uit bij de grenspost te Tlokweng, wat een aanzienlijke vertraging voor het grensverkeer opleverde. Medio december vond in Gaborone een reeks explosies plaats, waarbij vijf verschillende doelen, incl. het huis van een parlementslid, werden beschadigd. Niemand eiste de verantwoordelijkheid voor deze acties op.
Op 28 maart 1988 voerde een Zuidafrikaanse commando-eenheid van de SADF een aanval uit op een huis in de noordelijke buitenwijk Thiring van Gaborone. Bij deze actie kort na middernacht werden vier mensen gedood, terwijl het huis werd platgebrand. Volgens een SADF-verklaring waren de doden ,,terroristen" en was de aanval een vervolg op een schermutseling op 22 maart, waarbij drie (vermeende) ANC-guerrillastrijders door een legerpatrouille bij de grens met Botswana waren gedood.
In de nacht van 20 op 21 juni arresteerde de Botswaanse politie twee Zuidafrikaanse militairen bij een wegversperring, kort nadat een Zuidafrikaans commando van vijf man in Kgale (6 km ten zuiden van Gaborone) het vuur op een politiepatrouille had geopend, waardoor drie agenten gewond raakten. De vijf commando's wisten te ontkomen. De aangehouden blanke Zuidafrikanen, Johannes Basson en Theodore Hermansen, waren naar eigen zeggen een korporaal en een reservist, zo meldden de Botswaanse autoriteiten.
Op 21 juni 's morgens explodeerde een bom in Gaborone. Het huis en de auto van een Botswaanse aannemer werden daarbij vernield. Het bureau van president Masire stelde Zuidafrikaanse commando's voor de explosie verantwoordelijk.



Soda-as project met Zuid-Afrika

Op 21 november 1988 sloten de regering van Botswana en het Zuidafrikaanse bedrijf AECI (African Explosives and Chemica1Industries) een akkoord over een soda-as project in Sua Pan. Door de exploitatie van ondergrondse zoutlagen zou dit project (ter waarde van 920 mln rand), dat in 1991 van start moest gaan, in 1994 een produktie van 300.000 ton soda-as en van 650.000 ton zout moeten opleveren.
Het moest een eind maken aan Zuid-Afrika's afhankelijkheid van het Amerikaanse bedrijf Ansac (American Natural Soda Ash Corporation) dat voor de export naar Zuid-Afrika zorgde. Het nieuwe project zou de behoefte van Zuid-Afrika - toen 260.000 ton per jaar - volledig dekken. De discussie erover was in 1960 begonnen, maar de medewerking van de Zuidafrikaanse regering zou de laatste jaren gekoppeld zijn aan de eventuele bereidheid van de Botswaanse regering ANC-activiteiten op haar grondgebied te beknotten.

Diamant-akkoord met De Beers

Eerder, op 2 juli 1987, was een akkoord bereikt tussen de Zuidafrikaanse mijnmaatschappij De Beers Consolidated Mines Ltd en de regering van Botswana, die met De Beers samen eigenaar was van de De Beers Botswana Mining Company (Debswana), welke in 1986 diamanten van 13,1 mln karaat produceerde d.w.z. 55% van de totale diamantproduktie van De Beers.

De Beers verwierf de voorraad diamanten die door Debswana tijdens de recessiejaren 1982-1985 was aangelegd. Debswana kreeg een aandeel van 5,27% in het kapitaal van De Beers (waarde 770 mln Rand of $ 377 mln) plus een niet-gespecificeerde contante betaling.

LESOTHO

BINNENLANDSE ONTWIKKELINGEN 1986-1988. SAMENSTELLING MILITAIRE RAAD EN KABINET

Na de militaire staatsgreep van 20 januari 1986 (pag. 6511-'86) volgde op 24 januari de beëdiging van de Militaire Raad door koning Moshoeshoe II. Deze raad bestond uit generaal-majoor Justin Lekhanya (voorzitter), de kolonels Elias Tutsoane Ramaema. Aloysius Kethang Mosoeunyane en Michael Mkhahle Tsotetsi alsmede de luitenant-kolonels Thaabe Letsie en Joshua Sekhobe Letsie.
Op 27 en 28 januari volgde de beëdiging van de leden van de ministerraad. De ministersportefeuilles waren als volgt verdeeld:

Defensie en binnenlandse veiligheid - gen.-maj. Justin Lekhanya; wetten, openbare diensten, grondwets- en parlementszaken - Khalaki Sello; planning en economische zaken - Michael Sefali; financien - Evaristus R. Sekhonyana; transport en telecommunicatie - maj. Philip Moyani Mokhanto; gezondheid - Strong Thabo Makenete; buitenlandse zaken - Lengolo Monyake (voormalig ambassadeur in België); binnenlandse zaken en stamhoofdenkwesties - Chief Mathealira Seeiso (de jongere broer van koning Moshoeshoe); waterstaat. energie en mijnbouw - kol. Alexander L. Jane; voorlichting en omroep - Vincent Moeketse Malebo; justitie en gevangenissen - Bennett Makalo Khaketla (de enige vertegenwoordiger van een oppositiepartij); openbare werken - Mohomane Masimule Lebotsa; onderwijs, sport en cultuur - Moiketse M. Tiheli; handel, industrie en toerisme - Moletsane Mokoroane; arbeid - kol. Blythe Ramohlanka Ntsohi; coöperaties, plattelandsontwikkeling, jeugd en vrouwenzaken - Chief Lechesa Mathealira; landbouw en marketing - Daniel Rakora Phororo.
Daarnaast waren er nog vijf staatsministers

Noordkoreanen uitgewezen. Herstel *betrekkingen* met Zuid-Korea

Op 2 februari 1986 werd een groep van 19 Noordkoreaanse technici door Lesotho uitgewezen zonder dat daarvoor officieel een reden werd opgegeven. Noord koreanen zouden de Jeugd Liga van de Basotho National Party (BNP) van de afgezette premier Leabua Jonathan* van wapens hebben voorzien.
Op 20 februari werd bekendgemaakt dat de diplomatieke betrekkingen van Lesotho met Zuid-Korea waren hersteld. Die waren in juni 1983 opgeschort, nadat Lesotho diplomatieke betrekkingen met Noord-Korea had aangeknoopt (zie pag. 6711-'86).

* Chief Leabua Jonathan overleed op 5 april 1987 in een ziekenhuis te Pretoria (Zuid-Afrika). Zie voorts pag. 671/2-'87.

Op 22 augustus 1986 gelastte Lesotho drie personeelsleden van de Noordkoreaanse ambassade het land te verlaten wegens hun betrokkenheid bij activiteiten welke onverenigbaar met hun diplomatielie status werden geacht.

Dood muiters in detentie

Op 6 maart 1986 overleed kolonel Sehlabo Sehlabo, de leider van de muiterij van 17 januari 1986 in de Makoanyane-kazerne buiten Maseru (pag. 65/1-'86), in een hospitaal aan een hartaanval, aldus een mededeling van radio-Lesotho op 10 maart.
Op 17 maart bevestigde de Militaire Raad dat brigadegeneraal B.M. Ramotsekhoane, de vroegere plv. commandant van Lesotho's paramilitaire troepen, op 8 maart vanuit het hoofdkwartier van de politie naar een hospitaal was overgebracht en daar kort nadien was overleden. Dezelfde dag was een derde militair, sergeant M'Tjane, in politie-detentie overleden.

Verbod op politieke activiteiten

Op 27 maart 1986 vaardigde koning Moshoeshoe een decreet uit waarbij alle politieke activiteiten in het land werden verboden. Op overtreding van het verbod stond een boete of een gevangenisstraf van maximaal twee jaar. Het decreet zou gelden tot er overeenstemming over een nieuwe grondwet was bereikt.
Het decreet kwam enkele uren nadat vier politieke partijen van Lesotho de regering hadden gevraagd een dialoog te beginnen. De vier partijen waren: Basotho Congress Party (BCP), Basotho Democratic Alliance (BDA), Maremattou Freedom Party (MFP) en United Democratic Party (UDP). Vertegenwoordigers van die vier partijen hadden tevoren in Johannesburg (Zuid-Afrika) gesproken met Ntsu Mokhehle, de 67-jarige leider van het Lesotho Liberation Army (LLA), de guerrillabeweging van de BCP die tegen het regime van de afgezette premier Leabua Jonathan en diens Basotho National Party (BNP) streed. Mokhehle verlangde o.m. het herstel van de grondwet van 1966 (die in 1970 door Jonathan was opgeschort); integratie van het LLA in het leger van Lesotho; en verkiezingen binnen zes maanden.
Op 20 mei 1986 gaven alle vijf politieke partijen een gemeenschappelijke verklaring uit, waarin zij er bij de Militaire Raad op aandrongen een ,,regering van nationale verzoening" van alle partijen te vormen. Zij stelden dat het land rijp was voor verkiezingen en een terugkeer naar een civiel bewind.
Maar het verbod op politieke partijen bleef van kracht en in maart 1987 werd een aanhanger van de BCP tot een gevangenisstraf van zes maanden ver-



Generaal-majoor Justin Lekhanya. de voorzitter van de Militaire Raad in Lesotho. tijdens zijn eerste persconferentie op 28 januari 1986.

oordeeld wegens het dragen van de partijkleuren.
In juni 1987 werd UDP-leider Charles Mofeli voor een week gedetineerd, nadat hij in een verklaring de militaire leiders van ,,machtsmisbruik" had beschuldigd en had opgeroepen tot een terugkeer naar een parlementair bewind in overeenstemming met de grondwet van 1966.

Twee oud-ministers ontvoerd en vermoord

Op 15 november 1986 werden twee voormalige ministers uit de regering-Jonathan, Desmond T. Sixishe (voorlichting en omroep) en Vincent M. Makhele (buitenlandse zaken), met hun echtgenotes ontvoerd uit het huis van Mantsane Lelala, de zuster van Sixishe. en haar man in Roma (ongeveer 30 km ten zuidoosten van Maseru). Op 17 november bevestigde de politiecommissaris, generaal James Dingizwayo, dat de politie op 16 november de lijken van de twee ex-ministers en hun vrouwen in de Maluti-bergen had gevonden. Mevrouw Lelala bleek ernstig gewond. Haar aanvankelijk vermiste man bleek eveneens te zijn vermoord.

Reorganisatie kabinet (maart 1988)

Op 18 maart 1988 maakte radio-Maseru een reorganisatie van het kabinet bekend. Daarbij werd kolonel Thaabie Letsie, lid van de Militaire Raad, tot minister van buitenlandse zaken benoemd. De ministersportefeuilles waren nu als volgt verdeeld:

Defensie en binnenlandse veiligheid. openbare diensten, jeugd en vrouwenzaken, voedselbeheer en kabinetsbureau - gen.-maj. Justin Lekhanya; wetten. grondwets- en parlementszaken - Khalaki Sello: planning en economische zaken, mankracht - Michael M. Sefali: financiën - Chief Evaristus K. Sekhonyana; transport en telecommunicatie - kol. Philip Moyani Mokhanto; gezondheid - Strong Thabo Makenete: openbare werken - Chief Lengolo B. Monyake (voorheen buitenlandse zaken): buitenlandse zaken - kol. Thaabe Letsie*: binnenlandse zaken. stamhoofdenkwesties en plattelandsontwikkeling - Chief Mathealira Seeiso: waterstaat. energie en mijnbouw - kol. Alexander L. Jane; voorlichting en omroep - Vincent Moeketse Malcbo: justitie en gevangenissen - Benett Makalo Khaketla; hooglandwater en energie (nieuw) - Mohomane Masimule Lebotsa (voorheen openbare werken): onderwijs - Lehlohonolo*; handel en industrie - Chief Moletsane Mokoroane; werkgelegenheid, sociale verzekeringen en pensioenen - Moeketse M. Tiheli (voorheen onderwijs), toerisme, sport en cultuur - Chief Lechesa Mathealira: landbouw, marketing en cooperaties - Daniel Rakora Phororo.

* = nieuw

Daarnaast werden vier staatsministers. deels met een andere taakverdeling, gehandhaafd. De post van staatsminister van openbare werken, beheerd door majoor Albert Sephula, was reeds op 15 september 1986 afgeschaft.
Toen ook was de structuur van diverse portefeuilles gewijzigd. waardoor Lekhanya. Sello, Chief Seeiso. Chief Mokoroane, Chief Mathealira en Phororo met bovengenoemde taken werden belast. Bij diezelfde gelegenheid was de portefeuille van Tiheli tot onderwijs gereduceerd.

Terugkeer *Mokhehle*

Op 20 mei 1988 keerde Ntsu Mokhehle (69), de leider van de BCP, voor het eerst in 14 jaar naar Maseru terug voor besprekingen met kolonel Joshua Sekhobe Letsie, een lid van de regerende Militaire Raad. Volgens radio-Lesotho had kolonel Letsie Mokhehle verzekerd dat de persoonlijke veiligheid van alle BCP-leden in ballingschap zou zijn gegarandeerd als deze ,,in een ware vredesgeest" naar Lesotho terugkeerden. (*The Times* 24-5-'88)

Buskaping

Op 13 september 1988 werd een bus met 71 passagiers gekaapt door vier mannen tijdens de rit van de Qachas Nek (Zuidoost-Lesotho) naar de hoofdstad Maseru. De passagiers, o.w. 8 nonnen en 36 kinderen, waren op weg om paus Johannes Paulus II te zien die op 14 september een bezoek aan Maseru zou brengen. De kapers reden de bus naar de Britse ambassade in Maseru.
Na 26 uur maakte een speciale eenheid van de Zuidafrikaanse politie op 14 september 's avonds met geweld een einde aan de kaping, een kwartier nadat de paus in Maseru was aangekomen. Bij de schietpartij kwamen drie kapers om het leven en een schoolmeisje dat in de bus zat. De volgende dag overleden de vierde kaper en een andere passagier aan hun verwondingen; later ook de buschauffeur (The Times 27-9).

KUNST

PRIJZEN

Algemeen

DRIEJAARLIJKSE STAATSPRIJS TER 3E KRONING VAN EEN KUNSTENAARS-LOOPBAAN (BELGIE) Fotograaf Paul Van den Abeele

ORDE VAN DE VLAAMSE LEEUW: Marc Platel, hoofdredacteur van *Het Belang van Limburg* voor zijn ,,rechtlijnige dwarsliggerij".

PRIJS VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP: Professor Emeritus Fernand Collin, oud-voorzitter van de Kredietbank, voor zijn jarenlange inzet voor de Vlaamse ontvoogding, ook op financieel en economisch vlak.

Beeldende kunst

STAATSPRIJZEN 1988 VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP VOOR DE BEELDENDE KUNSTEN: Ter waardering van hun kunstenaarsloopbaan werden onderscheiden: Jean Paul Laenen (bronssculpturist:, Piet Stockmans (keramist), Félix De Boeck (schilder), Marc Mendelson (schilder), Julien Coulomnier (fotograaf), Gal (cartoonist) en Julian Key (designer).

UNIONPRIJS: De Union Biënnale voor de beeldende kunsten is gewonnen door Urbain van Duyse. De bekroonde inzending is een herfstlandschap.
De Union Biënnale is in 1988 voor de eerste maal gehouden en kent de financieel belangrijkste prijs voor de beeldende kunsten toe.

Journalistiek

PERSPRIJS VAN DE VLAAMSE REGERING, REINAERT DE VOS-PRIJS: Paul Van den Abeele van de krantengroep *De Standaard* voor zijn schoolmakende bijdrage tot de Vlaamse persfotografie.

PRIJS VAN DE VLAAMSE REGERING, GESCHREVEN PERS: Frieda Joris van *Het Laatste* ***Nieuws*** voor haar dagelijkse column.

PRIJS VAN DE VLAAMSE REGERING, TELEVISIE: Xavier Waterloos voor zijn indringende Panorama-uitzendingen, onder meer over de nieuwe armoede.

Letterkunde

DAGEN VAN DE VLAAMSE GIDS: De Poëzieprijs is toegekend aan Miriam Van Hee voor haar bundel Winterhaard.

DRIEJAARLIJKSE HUGUES PERNATH-PRIJS: De dichter Dirk van Bastelaere voor zijn dichtbundel Pornschlegel en andere gedichten.

DRIEJAARLIJKSE STAATSPRIJS TER BEKRONING VAN EEN SCHRIJVERSLOOPBAAN (BELGIË) 1987: Anton van Wilderode, ter wille van zijn omvangrijke werk op het vlak van de poëzie, vertalingen, literatuurhandboeken en bloemlezingen.

DRIEJAARLIJKSE STAATSPRIJS VOOR DE ROMAN (BELGIË) 1987: Monika van Paemel voor haar boek De Vermaledijde Vaders.

JACOB VAN MAERLANDTPRIJS VOOR HET BESTE JEUGDBOEK: Mieke Vanpol voor haar boek Het Etiket van juffrouw Jet.

LITERAIRE DEBUUTPRIJS: Gilbert Grauws voor zijn werk De Papegaaieschommel.

PRIJS DE STANDAARD: Geert Bekaert voor zijn boek Landschap van Kerken.

PRIJS DIETSE WARANDE EN BELFORT: De eerste door het tijdschrift Dietse Warande en Belfort uitgeschreven prijs werd toegekend aan debutante Rita Demeester voor haar bundel van vijf verhalen onder de titel Mokum.

PRIJS VAN DE VLAAMSE LEZER: Monika van Paemel voor haar boek De Vermaledijde Vaders

PRIJZEN VAN DE KONINKLIJKE ACADEMIE VOOR NEDERLANDSE TAAL EN LETTERKUNDE (BELGIË): De Leonard Willemsprijs is toegekend aan professor Jozef Janssens van de Universitaire Faculteit Sint Aloïsius, voor zijn werk op het gebied van de Middelnederlandse literatuurstudie.

De prijzen voor taalkunde zijn toegekend aan Victor Mennen, voor zijn studie Toponymie van de Vrijheid Lommel, en aan Luc Draye, voor de Historisch-vergleichende Phonologie des mittelalterlichen Niedcrlandisch und Deutsch.

Muziek

PRIJS ARTHUR HONEGGER 1987: De Belgische componiste Jacqueline Fontyn voor haar symfonisch werk.

ZILVEREN CULTUREEL JONGERENPASPOORT (BELGIË) 1987-1988: Toondichter Piet Swerts voor zijn werk Rotations, dat het verplichte werk was op de finale van de Koningin Elisabethwedstrijd van 1987.

Theater, film, radio en TV

DAGEN VAN DE VLAAMSE GIDS: De Thaliaprijs is toegekend aan Marc Schillemans, voor zijn enscenering van De Kleine Toverfluit in het Koninklijk Jeugdtheater te Antwerpen.

VTB-VABIOSCAR DE GRUYTERPRIJZEN 1988: De acteur Nolle Verseyp voor de vertolking van de vrek in het gelijknamige toneelstuk van Molière, en aan regisseur Ivo Van Hove voor zijn regie van Macbeth van Shakespeare.

WETENSCHAP EN TECHNIEK

PRIJZEN

FERNAND COLLINPRIJS: Professor Aloïs Van Oevelen van de Universitaire Instelling Antwerpen, voor zijn werk over de overheidsaansprakelijkheid voor het optreden van de rechterlijke macht.

FRANCQUIPRIJS: Professor Pierre van Moerbeke van de Université Catholique de Louvain voor zijn werk in de theoretische mechanica.
Zijn werk vormt een originele synthese tussen vier fundamentele takken van de wiskunde en de mechanica: volledig integreerbare dynamische systemen, vloeistofstromen met oneindig veel eerste integralen en de functietheorie op algebraïsche krommen. Bovendien loste van Moerbeke het probleem op van de integreerbaarheid van Poinsotbewegingen.
De laureaat studeerde wiskunde aan de toen nog unitaire Leuvense universiteit en doceerde in Stanford, Berkeley en Parijs.
Sedert 1979 doceert hij jaarlijks aan de Brandeis University in Boston.

HUMANITASPRIJS 1988: Professor Jean Marquet van de Universitaire Instelling Antwerpen voor zijn baanbrekend wetenschappelijk werk op het gebied van doofheid.

IBM-PRIJS: Marc van Montagu, directeur van het laboratorium voor genetica van de Rijksuniversiteit Gent, en Jozef Schell, directeur van het Max Planck-Instituut voor teeltonderzoek te Keulen.
Beide wetenschappers ontdekten dat het mogelijk is met behulp van een bacterie nieuw erfelijk materiaal in te planten. De moleculen, die dragers zijn van de erfelijkheid (DNA-moleculen) kunnen hierdoor gemanipuleerd worden en aangevuld met nieuwe eigenschappen.

MARCK SHARP EN DOHME-PRIJS: Het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek kende de prijs toe aan professor Gilbert Vassart van de Vrije Universiteit van Brussel voor zijn werk met betrekking tot de toepassing van de methodes van de moleculaire genetica bij de studie van de schildklierfunctie.
Vassart en zijn medewerkers hebben de structuur verklaard van twee eiwitten. die bij de aanmaak van de schildklierhormonen een centrale rol spelen.

NECROLOGIEËN

ZAAIJER, JOHANNES (28-5-1903 Nederland - 4-7-1988 Zwitserland) Nederlands procureur-fiscaal.

Zaaijer trad in 1928 in dienst bij de Haagse politie, werd in 1931 benoemd tot ambtenaar OM in Leeuwarden, en vertrok in 1939 in dezelfde functie naar Den Haag. waar hij bij het uitbreken van de oorlog werd benoemd tot waarnemend substituut-officier van justitie. In 1942 nam hij ontslag na een ruzie met de procureur-generaal Van Genechten, die hem de strafvervolging van een WA-man kwalijk nam.
In de jaren van de bijzondere rechtspleging na de Tweede Wereldoorlog trad Zaaijer op als vervolger van zware oorlogsdelinquenten als onder meer NSB-leider Mussert, de pro-Duitse journalist Blokzijl en de Duitse politiechef Rauter, die op zijn aandrang ter dood werden veroordeeld en vervolgens werden geëxecuteerd.
Zaaijer stond bekend als een felle aanklager, als iemand die meende dat men alleen met de botte bijl de massaliteit van het oorlogskwaad aan zou kunnen. Hij heeft onder meer gewild dat alle SS-ers ter dood zouden worden gebracht en dat veroordeelde oorlogsdelinquenten het recht van cassatie zou worden onthouden. Tot zijn grote ergernis werden er van de in totaal 152 doodvonnissen niet meer dan 38 ten uitvoer gebracht.
Zijn standpunt was dat de regering door streng en snel recht te beloven, daarvoor een organisatie op te richten (het Bijzonder gerechtshof), en dan niet streng recht te doen, bedrieglijk handelde.
,,Doorsteeds gratie te verlenen doorkruisten de katholieke ministers de uitspraken van de Bijzondere gerechtshoven en de Bijzondere raad van cassatie, waarbij mensen in beroep konden gaan, en gaven zij de rechtspleging aan de publieke belachelijkheid prijs", zei hij.
Daarentegen heeft mr. Zaaijer zich steeds gekant tegen het vasthouden van de ,,drie van Breda". Hij vond het ,,heel vreemd" dat andere tot levenslang veroordeelden gratie werd verleend en juist die laatste drie niet.
Na de processen tegen oorlogsmisdadigers werd hij in 1950 benoemd tot advocaat-generaal bij het gerechtshof in Den Haag. Hij kreeg toen ook alle zaken voor het Hoog militair gerechtshof te behandelen.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20. I.S.S.N. 0165-3660

KEIZER HIROHITO OVERLEDEN

Om 6.33 uur Japanse tijd in de ochtend van 7 jan. 1989 is in Tokio keizer Hirohito, 87 jaar oud, overleden. Kort na zijn dood werd officieel meegedeeld, dat de monarch had geleden aan kanker van de twaalfvingerige darm en de pancreas.
Hij heeft gedurende 62 jaar de Chrysanthemum-troon bekleed. langer dan enig van zijn voorgangers.
De nieuwe keizer, Akihito, ontving om tien uur in de ochtend van 7 jan. twee van do drie „heilige schatten", het zwaard en het juweel, alsmede de nationale en keizerlijke zegels in een woordenloze ceremonie van zes minuten, die door de ministerraad staande werd bijgewoond.
Een speciale commissie heeft op 7 jan. al aangekondigd, hoe de nieuwe periode in de Japanse jaartelling, die met het aantreden van de nieuwe keizer was aangebroken, zou gaan heten: Op 8 jan. is de Showa-periode van keizer Hirohito overgegaan in de Heisei-periode van keizer Akihito. De twee karakters, waarmee Heisei geschreven wordt, betekenen ,,Volbrenging van vrede". Showa betekent ,,Verlichte vrede".
Keizer Hirohito is op 19 sept. 1988 ziek geworden; hij leed aan ernstige interne bloedingen. Zijn artsen hebben hem slechts met bijna dagelijkse omvangrijke bloedtransfusies tot in de ochtend van 7 jan. in leven kunnen houden.
De begrafenis zal plaatsvinden op 24 febr.

Keizer Akihito

Japan heeft een nieuwe keizer, de 55-jarige Akihito. Hij is de 125ste bekleder van deze rol in een volgens de overlevering van de zonnegodin Amaterasu Omikami afstammende ononderbroken lijn van monarchen.
De Japanse keizer heeft een symbolische functie. Net zo min als de meeste keizers tussen de twaalfde eeuw en 1867, toen de shoguns over de feitelijke macht beschikten, zal de nieuwe monarch enige politieke invloed kunnen laten gelden.
Hoewel Akihito's overgrootvader, keizer Meiji, zijn grootvader keizer Taisho en zijn vader, die vanaf nu keizer Showa zal heten, gebruikt werden door de machthebbers van het moderne Japan als het brandpunt van nieuwe politieke loyaliteiten, hadden ook zij hoegenaamd geen zeggenschap.
De rol van Hirohito tijdens de Tweede Wereldoorlog zal wel altijd door controverse omgeven blijven, maar velen houden hem ten minste mede-verantwoordelijk voor de Japanse oorlogsdaden. Met zijn dood is deze donkere episode uit de Japanse geschiedenis definitief voorbij.
Het Japanse keizerlijke systeem staat naar recente traditie geen opvolging vóór de dood van de heersende keizer toe - en zo heeft de al 55-jarige Akihito tientallen jaren geduldig moeten wachten op de taak waartoe hij door geboorte was geroepen.

Groot was de opluchting op 23 dec. 1933 toen keizerin Nagako haar echtgenoot Hirohito na vier dochters eindelijk een zoon schonk. De opvolgingswet schrijft een mannelijke troonopvolger voor, al bevonden zich in de eerste eeuwen regelmatig keizerinnen op de troon. De laatste keizerin was Shotoku. van 764 tot 770.
Vóór de Meiii-restauratie was de beschikbaarheid van mannelijke troonopvolgers geen probleem omdat de keizers meer dan een vrouw hadden. Ook Hirohito kreeg van zijn raadgevers het advies om ontrouw te zijn aan keizerin Nagako, iets wat hij steevast weigerde.
De geboorte van prins Akihito maakte aan het probleem een einde.
De jonge telg groeide op in de archaische, overbeschermde keizerlijke hofhouding in een periode dat het Japanse imperialisme hoogtij vierde. Van dichtbij maakte hij de roem en de smadelijke ondergang van het militaristische keizerrijk mee.



De karakters voor "vrede" en "volbrengen", die te zamen de naam "Heisei" opleveren voor het nieuwe tijdperk. dat in Japan is begonnen.

De Japanse nederlaag en het gedwongen afstand doen van de goddelijke status door zijn vader op Nieuwjaarsdag 1946 had ook directe gevolgen voor de opvoeding van de kroonprins. Akihito; die sinds 1940 onderricht genoot aan het Gakushuininternaat voor adellijke kinderen in Tokio, kreeg vanaf 1946 les in de taal van de overwinnaars - het Engels. Zijn vader haalde een Amerikaanse gouvernante. de Quaker Elizabeth Gray-Vining, naar het paleis, die met de opvoeding van de prins werd belast.
Dit vormde het begin van een ,,normaal" leven voor de kroonprins, waar hij zelf nog het meest naar snakte.
Op 10 nov, 1932 werd Akihito officieel geïnstalleerd als troonopvolger. De plechtigheid had plaats in de open lucht in het bijzijn van 332 gasten en vertegenwoordigers van de pers - een radicale breuk met het verleden.
Er ging een schok van verbazing door Japan toen Akihito op 10 april 1959 in het huwelijk trad met Michiko Shoda, de dochter van een grote meelfabrikant, betiteld als ,,gewoon" meisje. Nooit eerder trouwde een troonopvolger met iemand buiten de vijf prinselijke families in Japan.
Het paar ging door met het afwijken van traditie. Ze voedden zelf hun kinderen op en lieten hen niet, zoals Hirohito en Akihito zelf, in afzonderlijke paleizen grootbrengen.
De twee zonen, prins Hiro en prins Aya, gingen naar de universiteit van Oxford.
Terwijl Akihito en Michiko duidelijk een modernere levenswijze ambieerden, wat door de meeste Japanners werd toegejuicht, hebben zij zich toch moeten schikken in een uiterst strak keurslijf, opgedrongen door de ambtenaren van het bureau van de keizerlijke huishouding.
Akihito, die doorgaat voor een hartstochtelijke sportbeoefenaar, studeerde evenals zijn vader mariene biologie. De kroonprins is een expert op het gebied van vissen. Hij schreef enkele wetenschappelijke verhandelingen over goby-visjes. (Keizer van Japan is ook de naam van een stekelklipvis).
Sinds 1960 heeft hij in gezelschap van zijn vrouw vele reizen naar het buitenland gemaakt. De kroonprins bezocht Nederland in 1979.
Als prins heeft Akihito zich een meester getoond in de diplomatie. Zijn internationale optreden is steeds smetteloos geweest.

Tijdens een bezoek aan de Verenigde Staten in 1987 schroomde hij niet discriminerende opmerkingen van de toenmalige Japanse premier Yasuhiro Nakasone recht te zetten. Nakasone had gezegd dat het Amerikaanse onder ijspeil bedroevend laag was door toedoen van de etnische minderheden.
Akihito gispte de premier in het openbaar en zei dat alle groepen in de VS gelijkelijk hadden bijgedragen aan het opbouwen van wat hij noemde een '(veerkrachtige samenleving".
De betrekkelijk nationalistisch georienteerde Japanners menen dat de nieuwe keizer in zijn studietijd te veel onder invloed heeft gestaan van pacifisten en socialisten. Het is leden van de keizerlijke familie echter niet toegestaan om er enige soort van politieke mening op na te houden, zodat het volstrekt onduidelijk is hoe Akihito op maatschappelijk en politiek gebied denkt.
Maar het is zeer onwaarschijnlijk dat Akihito in staat zal zijn om zich los te maken uit de greep van de uiterst archaische en zeer vrijheidsbeperkende hofhouding, die wat formaliteiten betreft zijn weerga in de wereld niet kent.

Weekblad 58ste jaargang No. 2980, pag. 43783-43798



Kroonprins Akihito op 6 nov. 1987 in de zittingszaal van het Hogerhuis van het Japanse parlement, toen hij voor de eerste maal in de plaats van zijn vader de zitting van het parlement opende.

Terugblik op periode-Hirohito

Aan het *NRC/H'blad* van 7 jan. ontleend is de volgende terugblik op de periode-Hirohito:

De „Shows"-periode is geëindigd. Het is de langste periode in de Japanse geschiedenis geweest, want keizer Showa, zoals Hirohito postuum bekend zal zijn, heeft van Japans 110 echte en 14 mythische keizers het langst geregeerd. Deze ook meest turbulente en internationaal meest controversiele periode van de Japanse geschiedenis werd voor Japanners in hoge mate belichaamd door de Keizer. Hoewel terugblikken op zijn leven bij jubilea gewoontegetrouw terugblikken op de belangrijkste nationale momenten waren, had Hirohito maar met een paar daarvan direct iets te maken, en dat op een manier die onduidelijk is gebleven.

Zijn besluit op 14 augustus 1945 om „het ondraaglijke te dragen" met een onvoorwaardelijke overgave aan de geallieerden heeft vermoedelijk honderdduizenden mensenlevens gespaard. Maar het is niet bekend of dit zijn eigen initiatief was.

Zijn bereidheid tot overgave heeft de gepenseelde handtekening onder de oorlogsverklaring aan Amerika drie jaar en acht maanden daarvóór niet kunnen uitwissen.

Niet alleen voor veel buitenlanders met oorlogservaring, maar ook voor een groot aantal Japanners is de vraag blijven bestaan of deze vreedzame man de oorlog had kunnen voorkomen. Zij die menen van niet, redeneren dat als Hirohito zich tegen de militairen zou hebben verzet, dezen bereid waren hem te vervangen door zijn broer.

Maar sommige specialisten hebben opgemerkt dat hij door een samenloop van omstandigheden meer feitelijke macht bezat dan zijn vader en grootvader, en dat hij dat of niet besefte of ervoor had gekozen die macht niet te gebruiken.

Alleen na de befaamde muiterij van jeugdige officieren op 26 februari 1936 - die officieel als een „uitdrukking van de Keizerlijke wil" werd uitgevoerd - heeft Hirohito op ondubbelzinnige wijze uiting gegeven aan zijn boosheid.

Anderhalf jaar daarna gaf hij tegenover de voor de oorlog met China verantwoordelijke militairen blijk van zijn ontstemming over hun leugens.

Op 1 december 1941, tijdens de laatste vergadering van een speciale oorlogsraad voorafgaand aan de verrassingsaanval op Pearl Harbor, ging Hirohito akkoord met de niet meer te stuiten oorlogsverklaring tegen de Verenigde Staten, mits voorbereidingen werden getroffen om de bevolking te beschermen tegen eventuele bombardementen, en de Amerikanen voldoende waarschuwing ontvingen - voorwaarden waar de werkelijke machthebbers lak aan hadden.

Wat Hirohito zelf precies over de oorlog heeft gedacht, is nooit duidelijk geworden. In een toespraak op het Witte Huis tijdens zijn Amerikaanse reis in 1975 verklaarde hij dit verleden „diep te betreuren".

Bij een paar andere gelegenheden heeft hij tegenover buitenlandse regeringshoofden wat meer persoonlijke woorden van s jt geuit, maar deze zijn niet door de hem omringende ambtenaren als werkelijke uitspraken geregistreerd.

Hirohito heeft verder nauwelijks enig contact gehad met mensen die hem vragen over dit onderwerp stelden. Vier maal sinds de oorlog heeft hij een heel zorgvuldig geselecteerd gezelschap persvertegenwoordigers ontmoet.

Bij de laatste van deze ontmoetingen (met directeuren van dagbladen) in 1981, even voor zijn tachtigste verjaardag, liet hij niet méér los dan dat hij de oorlog niet had kunnen verhinderen omdat hij te veel belang hechtte aan het Japanse parlementaire systeem (waar hij boven moest staan).

De uren in de bunker onder het paleis waarin tot onvoorwaardelijke overgave werd besloten, moeten voor Hirohito de pijnlijkste van zijn leven zijn geweest. Drie miljoen onderdanen waren dood en de grote steden lagen in puin na een door hem geautoriseerde oorlog die onder het uitschreeuwen van zijn naam werd gevochten.

Kort daarna maakte hij zijn opwachting bij de opperbevelhebber van de bezettingstroepen, generaal Douglas McArthur, de eerste buitenlander die, althans voor een korte periode, de macht uitoefende in Japan.

Volgens een verklaring, die McArthur pas veel later deed, zou de keizer hebben gezegd te willen worden beschouwd „als degeen die de exclusieve verantwoordelijkheid draagt voor elke politieke en militaire beslissing en elke daad van mijn volk in de manier waarop deze oorlog is gevoerd"

Er zijn redenen om te betwijfelen of Hirohito zich inderdaad zo onomwonden heeft uitgesproken.

Een woordvoerder van het later onrbonden ministerie van binnenlandse zaken en de Japanse tolk die als derde persoon bij de ontmoeting aanwezig was, hebben McArthur tegengesproken met hun verklaring dat verantwoordelijkheid voor de oorlog niet ter sprake was gekomen in het onderhoud met de keizer.

De foto in de Japanse kranten, waarop McArthur zonder hoofddeksel of stropdas en de handen in zijn broekzakken boven de formeel geklede Hirohito uittorende, sprak boekdelen voor de bevolking.

Keizer Showa dankte zijn bijzondere, pseudoreligieuze positie aan de afgedwongen opening van Japan na tweeënhalve eeuw van welhaast hermetisch isolement. Internationale participatie vereiste de formatie van een centrale bron van gezag, want tot die tijd gehoorzaamden de samurai-elite en het volk slechts plaatselijke heersers.

De hervormers van de Meiji-periode dachten in het midden van de vorige eeuw dat Japan een substituut nodig had voor het christendom, dat in hun ogen het maatschappelijke bindmiddel in Europese landen vormde. Hun keus viel op het al langer dan een millennium verwaarloosde keizerschap.

De cultus rond de Keizer als directe afstammeling van de zonnegodin Amaterasu Omikami en als geheiligde centrale vaderfiguur waaromheen „een honderd miljoen harten kloppen als één hart", had zijn ideologische basis in een mengeling van oude en nieuwe mythen waarmee de Meiji-oligarchie probeerde haar legitimiteitsproblemen op te lossen.

De cultus vond ziin eerste duidelijke expressie in het keizerlijke edict voor het onderwijs van 1880 dat ook door de jeugdige Hirohito, samen



De Japanse keizerlijke familie. gefotografeerd in het keizerlijke paleis te Tokio op 27 dec. 1986. Zittend v.l.n.r. :princes Nori, dochter van kroonprins Akihito, keizer Hirohito, keizerin Nagako en prins Aya, tweede zoon van de kroonprins.
Staande v.l.n.r.: prins Hiro, oudste zoon van de kroonprins, kroonprinses Michiko, kroonprins Akihito, prins Hitachi, jongste zoon van de keizer, en prinses Hanako, echtgenote van prins Hitachi.

met zijn geselecteerde klasgenootjes, elke ochtend werd opgedreund.
Tot de nederlaag in 1945 plachten Japanse onderwijzers hun klassen na het reciteren van dit document te vragen wat hun grootste ambitie was, waarop het vaste antwoord luidde: ,.te sterven voor de Keizer!"
Het object van dit eerbetoon was een instrument in de handen van groepen militairen, gelieerd met groepen ambtenaren en keizerlijke ,,adviseurs" die elkaar bestreden, maar tegelijk de uitbreiding van de Japanse macht over Oost-Azië ambieerden.
In zijn jeugd werd met Hirohito gesold zonder enig blijk van besef dat hij persoonlijke gevoelens zou kunnen hebben, en zijn jongensjaren waren in belangrijke opzichten harder en wreder dan die van gewone Japanners.
Drie maanden na zijn geboorte, op 29 april 1901, werd hij naar oud gebruik (wegens gevaar van moord op jonge troonopvolgers) van zijn 17-jarige moeder weggenomen om op te groeien zonder liefde en genegenheid, maar wel met bijna onmenselijke regels van Japanse „karakterbouw".
Toen hij zeven jaar oud was kwam hij onder de hoede van de befaamde generaal Marusuke Nogi, die streng was, maar de vader of vriend die Hirohito nooit heeft gehad, het dichtst benaderde. In speculaties over Hirohito's latere beweegredenen is de invloed van Nogi waarschijnlijk de belangrijkste leidraad.
Nogi was een pathologische nationalist voor wie plicht en zelfopoffering een religieuze betekenis hadden. Zijn zelfmoord, naar aanleiding van het overlijden van Hirohito's grootvader keizer Meiji, is, mede omdat hij een testament naliet waarin hij de zeden en politiek van de late Meiji betreurde, waarschijnlijk een traumatische gebeurtenis voor Hirohito geweest.
Het feit dat de elfjarige prins de emotionele klap van de dood van zijn enige ,,vriend" en mentor verwerkte zonder een uiterlijk teken van bewogenheid gold als bewijs dat hij al uitstekend in Japanse deugden was getraind.
Hirohito heeft, volgens alle bronnen, zijn taak, zoals die hem door generaal Nogi en andere opvoeders werd bijgebracht, uitzonderlijk serieus genomen.
Spelen met leeftijdgenoten was zo goed als uitgesloten. Intieme vriendschappen mocht hij niet hebben, en zelfs voor zijn broers is Hirohito een vreemdeling gebleven.
Ook zijn eigen kinderen werden nog, naar traditie, van de tijd af dat zij baby's waren in afzonderlijke paleizen grootgebracht.
Zijn constante compagnon, van wie hij zielsveel moet hebben gehouden, was de vrouw die hij na een strijd tussen rivaliserende politieke facties mocht trouwen: keizerin Nagako.
In tegenstelling tot zijn voorgangers is Hirohito altijd volstrekt monogaam gebleven, en in zijn welhaast totale isolement van de gemeenschap was zijn huwelijk naar Japanse maatstaven uitzonderlijk gelukkig. Gedurende de laatste jaren van zijn leven is de geestelijke gezondheid van de Keizerin ernstig achteruit gegaan en moet Hirohito erg eenzaam zijn geweest.
Hirohito is een gevangene gebleven van een archaïsche hofhouding waarvan in de tegenwoordige wereld geen ander voorbeeld is te vinden. Slechts een half jaar heeft hij, als 20-jarige kroonprins van maart-okt. 1921 een zekere mate van vrijheid genoten, op een Europese reis.
In 1981 vertelde Hirohito dat hij pas in Europa ontdekte hoe een krant eruit zag. Zijn logeerpartij bij de prins van Wales heeft hij later aangehaald als onvergetelijk, de meest positieve ervaring van zijn leven.

Ter illustratie van wat dit voor de jonge Hirohito moet hebben betekend: zijn entourage, en de weinige Japanners thuis die ervan hoorden, waren zwaar geschokt door het gedrag van koning George V, die in een kamerjas en op sloffen de aan het ontbijt gezeten jonge kroonprins op zijn rug klopte om te vragen of iedereen wel goed voor hem zorgde.
Na dat onvergetelijke bezoek en de ongekende



Een foto van keizer Hirohito (m.) uit 1945, toen hij de schade inspecteerde, die Amerikaanse bombardementen in Tokio hadden aangericht.

vrijheid van Buckingham Palace heeft Hirohito zijn hele verdere leven ham en eieren als ontbijt gegeten en nooit meer een kimono gedragen.
Zes weken na terugkeer uit Europa, in nov. 1921, werd Hirohito regent voor zijn vader wiens zwakzinnigheid een openbaar optreden niet langer toeliet.
Op eerste kerstdag 1926 werd hij automatisch, op het moment dat zijn vader stierf, Keizer, en werd de 'Shows'-periode geproclameerd. Showa betekent ,,verlichte vrede" en zou een persoonlijke hoop van Hirohito hebben weerspiegeld.
Toen deze hoop negentien jaren later in vervulling kon gaan, bleef er door tussenkomst van de Amerikaanse bezetter een keizerschap over dat er. op papier althans, radicaal anders uitzag.
De Amerikaanse autoriteiten hadden besloten dat zij een mogelijk onhandelbaar veiligheidsprobleem zouden hebben indien de Keizer berecht werd.
Hirohito heeft, nadat hem door deze beslissing de galg bespaard is gebleven (aanvankelijk tegen de Australische en Britse opinies in), alle door de bezetters voorgestelde wijzigingen in zijn positie aanvaard.
Hij ging akkoord met de plannen van de bezetters toen een verbouwereerde premier Kijuro Shidehara hem ervan op de hoogte stelde dat zij de soevereiniteit wilden overdragen aan het volk, en dat de Keizer in de grondwet voortaan slechts ,,symbool van de staat en van de eenheid van het volk" zou zijn.
Op nieuwjaarsdag 1946 lazen Hirohito's onderdanen in hun ochtendkrant de verklaring van de Keizer dat zijn banden met hen altijd hadden berust op wederzijds vertrouwen en genegenheid, niet gebaseerd waren op mythen en legenden, en niet berustten ,,op het verkeerde idee dat de Keizer goddelijk is" en ,,het Japanse volk superieur is aan andere rassen".
De verklaring was een door de Amerikaanse bezetter opgelegde voorwaarde, maar Hirohito had als kind zelf al cynische opmerkingen gemaakt tegenover zijn geschiedenisleraar toen deze begon over zijn afstamming van de zonnegodin.
Geschiedenis, zo besloten zijn mentoren toen, was niet een geschikt onderwerp voor de vraaglustige prins, die bovendien liet weten dat hij veel plezier had in het vangen van vlinders en bestuderen van de natuur in het algemeen. Biologie werd daarom het speciale vak dat Hirohito studeerde.
En omdat in berg en bos veel te veel begeleidende hoffunctionarissen hem voor de voeten liepen, en hij er op attent werd gemaakt dat er in een roeiboot heel weinig hoffunctionarissen pasten, werd die studie toegespitst op marinebiologie.
Hirohito bracht in het laatste deel van zijn leven, tot zijn operatie in 1987, twee dagen per week door in een op de paleisgrond gesitueerd oud houten laboratorium - dat hij nooit heeft willen laten herbouwen. In zijn specialiteit was hij een erkende [illegible] en auteur van wetenschappelijke [illegible] door hem ontdekte zeldzame garnaal draagt zijn naam.
In gezelschap van zijn vrouw bracht hij een groot deel van zijn overblijvende vrije tijd door voor het televisietoestel, dat in zekere zin de belangrijkste omwenteling in zijn leven teweegbracht doordat het de buitenwereld zijn geïsoleerde paleis binnenhaalde.
Afgezien van een korte periode tijdens de bezettingsjaren, toen Hirohito door Japan reisde, fabrieken bezocht en met gewone mensen sprak, heeft hij heel weinig contact met landgenoten buiten de hofhouding gehad.
De door de Amerikanen geïnspireerde campagne om de Keizer op een constitutionele monarch in de Europese stijl te doen lijken, was in strijd met de opvattingen van de betrokken Japanse ambtenaren.
Vergeleken met de jaren vijftig en zestig, toen de mythologische aspecten van het keizerschap met klem werden ontkend, is de keizerlijke familie vandaag opnieuw veel meer met taboes omgeven. Een educatief boekje, uitgegeven door de Vereniging van Shinto-schrijnen, herintroduceert de mythe van de Keizer als afstammeling van de zonnegodin.
Sommige politici van de regeringspartij maken gewag van het unicum van het Japanse keizerschap, dat door geen buitenlander kan worden begrepen. En de ambtenaren van de hofhouding hebben standvastig geweigerd toestemming te geven tot het afbeelden van Hirohito op munten, gedenkpenningen en zegels.
Hirohito kon in 1987 pas een darmoperatie ondergaan na ernstige beraadslagingen en veel tegenstand. omdat de geschiedenis geen precedent kende voor het snijden in een Japanse keizer.
In de grondwet heet de Keizer ,,symbool van de eenheid van het volk", maar hoewel de controverse alleen bij tijd en wijle aan de oppervlakte kwam, is zijn functie een bron van verdeeldheid gebleven.
Politici van de oppositie reageerden eens met een storm van protest toen een leider van de regeringspartij Japan een ,,monarchie" noemde.
In een in 1976 gehouden opiniepeiling meende meer dan éénderde van de ondervraagden dat

de Keizer verantwoordelijkheid droeg voor de oorlog. Sommige traditioneel-patriottistische Japanners vinden dat hij die verantwoordelijkheid duidelijker op zich had moeten nemen.
Voor sommige anderen is de keizer nog een Shinto-godheid.
Bezorgde intellectuelen vrezen dat de lange rouwweriode die is aangebroken. zowel als de periode van de opvolging, door nationalistische politici en rechtse groeperingen zal worden gebruikt om hun invloed te vergroten.
Van de generatie die na de oorlog is geboren, hebben weinigen over de kwestie van de plaats en rol van de Keizer nagedacht; waarschijnlijk staat het merendeel vrij onverschillig tegenover het instituut. Maar jonge mensen die vinden dat het bureau van het keizerlijke huishouden (dat de rang van ministerie heeft) met zijn verstikkende protocol geen plaats in het Japan van vandaag zou mogen hebben, lopen het risico door hun ouders de les te worden gelezen als zij zo'n gedachte aan tafel ter sprake–brengen.
Met troonopvolger Akihito heeft Japan een nieuwe gelegenheid gekregen om de plaats van de Keizer duidelijker te maken. Hoewel men zich daarvan buiten en eigenlijk ook binnen Japan niet zo bewust is, raakt die kwestie de kern van het Japanse politieke bestel.

Reacties

In de wereld is op uiteenlopende wijze gereageerd op het overlijden van de Japanse keizer.

Zo verstuurde de Amerikaanse president Reagan op 6 jan. (tijd van de Amerikaanse Oostkust) een telegram aan de Japanse regering, waarin hii zijn medeleven betuigde aan het Japanse volk.

„Wij zullen de keizer ons hele leven blijven herinneren als een man die een grote bijdrage heeft geleverd aan de vriendschappelijke betrekkingen tussen de Verenigde Staten en Japan", zo staat in de verklaring van Reagan die enkele minuten na het overlijden van de keizer werd voorgelezen door de woordvoerder van het Witte Huis, Marlin Fitzwater.
Reagan meent dat de historische rol van keizer Hirohito vooral tot uitdrukking komt in zijn ,,verwoede pogingen om een einde te maken aan de Tweede Wereldoorlog". Hirohito heeft volgens Reagan een ,,heroïsche rol" vervuld toen hij alles in het werk stelde om de hoge Japanse militairen ervan te overtuigen de vijandelijkheden tegen de Verenigde Staten te staken.
Vervolgens heeft Hirohito nauw met de Amerikanen samengewerkt om ,,een stevige basis te leggen voor de vriendschapsbanden tussen beide landen".
Volgens Reagan zal de Amerikaanse regering onder president George Bush ,,hartelijke en vriendschappelijke banden onderhouden met keizer Akihito".
De Chinese radio heeft de dood van keizer Hirohito op 7 jan. negentig minuten na het overlijden, zonder verder commentaar meegedeeld.
De Chinese radio heeft geen melding gemaakt van de Japanse bezetting van delen van China tijdens de Tweede Wereldoorlog.
China wil volgens waarnemers in Peking kennelijk vermijden dat de relatief goede betrekkingen tussen China en Japan op dit moment worden overschaduwd door berichten over ,,de rol die de keizer heeft gespeeld bij Japanse besluiten die aan de Wereldoorlog voorafgingen", zoals de bezetting van de Chinese provincie Mantsjoerije in de jaren dertig.
Leiders in Zuid-Korea hebben echter op 7 jan. wel hun medeleven betuigd aan het Japanse volk na het overlijden van keizer Hirohito.
President Roh Tae Woo heeft direct na het overlijden een telegram aan de nieuwe keizer Akihito gestuurd. „Ik spreek mijn diepste medeleven uit aan 'Uw Keizerlijke Hoogheid' en zijn rouwende familie. Ik bid voor de Hemelse zegen van de overledene".
Veel oudere Koreanen hebben echter een bittere herinnering aan de tijd dat Japan als koloniale macht Korea bestuurde van 1910 tot 1945, waarvan keizer Hirohito twintig jaar regeerde.
De Zuidkoreaanse oppositie heeft dan ook laten weten ,,gemengde gevoelens" te hebben bij het overlijden van Hirohito omdat de Japanners Korea „volledig hebben geplunderd, beroofd en verkracht". Voor veel Koreanen is de dood van Hirohito de laatste bladzijde in een geschiedenis vol pijn en leed.

Andere regeringsleiders in Azië hebben eveneens condoleance-telegrammen naar Tokio gestuurd. ,,Ik zal altijd de vriendelijkheid van de keizer herinneren toen ik in 1986 Japan bezocht", zo zei de Filippijnse president Corazon Aquino.
Japan bezette de Filippijnen in 1942 nadat het de Amerikanen van het eilandenrijk had verjaagd.
De Nieuwzeelandse minister van defensie, Bob Tizard, heeft op 8 jan. verklaard, dat keizer Hirohito meteen na de Tweede Wereldoorlog had moeten worden geëxecuteerd.
Tizard (64), een oorlogsveteraan. zei: „Hirohito had veertig jaar geleden moeten worden doodgeschoten of onthoofd".
Premier Lange meende dat zijn minister op persoonlijke titel had gesproken en zijn standpunt niet dat van de Nieuwzeelandse regering is. Lange volstond in zijn verklaring met de mededeling dat de dood van de keizer het einde van een tijdperk betekent.
De premier heeft zijn condoleanties naar Tokio gestuurd en zei dat zijn land zal worden vertegenwoordigd op hoon niveau. maar wie dit zal zijn is nog niet bekend.
De Australische minister-president Bob Hawke stuurt de vroegere minister van buitenlandse zaken Bill Hayden naar de begrafenis. Hawke zei nooit overwogen te hebben zelf naar Tokio te gaan.
Ook in Australie hebben oorlogsveteranen bittere reacties gegeven op de dood van Hirohito.
China heeft met terughoudende beleefdheid gereageerd op het overlijden van de Japanse keizer.
Vice-premier Yao Yilin heeft een condoleantiebezoek aan de Japanse ambassade gebracht, waar kransen zijn gelegd namens president Yang Shangkun, premier Li Peng en vice-president Wang Zhen.
China's sterke man Deng Xiaoping heeft niet een dergelijke geste gemaakt, maar hieraan kan geen speciale politieke betekenis worden gehecht, aangezien Deng geen formele positie in de staatshiërarchie bekleedt.
De Britse vorstin Elizabeth en premier Margaret Thatcher hebben telegrammen van deelneming gestuurd naar de keizerlijke familie in Japan.
In de Britse pers is daarentegen scherp gereageerd op de dood van de keizer. „Hirohito, verafschuwde godheid van Japan", schreef de *Daily Express.*

Hirohito is op 7 jan. alle eer bewezen tijdens de Parijse conferentie over chemische wapens.
Vlak voor de plechtige opening van de conferentie kwamen de meeste van de 80 aanwezige ministers van buitenlandse zaken hun Japanse collega Sousuke Uno condoleren. Uno zat met zijn delegatie onaangedaan in de banken van de grote vergaderzaal van het Unesco-gebouw.
Ook de Nederlandse minister Hans van den Broek repte zich hoffelijk naar de Japanse delegatie.
De secretaris-generaal van de Verenigde Naties, Perez de Cuellar, herdacht in vriendelijke woorden de Japanse vorst. Perez prees de scherpzinnigheid van Hirohito en de rol die hij speelde, in dienst van de vrede en internationale samenwerking, bij de overgang van zijn land naar een moderne staat.

President Mitterrand, die de conferentie officieel opende, vroeg een minuut stilte voor de overleden vorst. Alle 150 delegaties betoonden staande de Japanse keizer de laatste eer.
De Westduitse president Richard von Weizsäcker roemde op 7 jan. de moed die de Japanse keizer na de Japanse nederlaag in zijn ogen heeft betoond Hirohito heeft „de weg naar een nieuwe toekomst voor zijn volk opengelegd", aldus von Weizsacker.
Bondskanselier Kohl, die persoonlijk de begrafenis zal bijwonen, zei in een brief aan de Japanse premier Takeshita ,,geschokt" te zijn door de dood van de keizer.
De Nederlandse koninklijke farnilie heeft in verband met het overlijden van de Japanse keizer Hirohito op 9 jan. „hofrouw" in acht genomen. Er werden geen sociale en representatieve verplichtingen nagekomen. De hele familie ging in stemmig zwart en grijs gekleed.
Ook op 24 februari, de dag dat Hirohito begraven wordt, zal de koninklijke familie hofrouw in acht nemen.

Premier Lubbers en minister Van den Broek (buitenlandse zaken) hebben namens de regering in de Japanse ambassade in Den Haag het condoléanceregister getekend.
Op 9 jan. tekende de grootmeester van het Huis der koningin mr. F.W. Kist namens de koninklijke familie.
Ook tekenden enkele tientallen diplomatieke vertegenwoordigers, ongeveer honderdvijftig Japanners en vertegenwoordigers van Nederlandse bedrijven en instellingen.
Buckingham Palace maakte op 9 jan. bekend dat Philip, Duke of Edinburgh, op 24 februari het koninklijk huis zal vertegenwoordigen op de begrafenis van de overleden keizer. Minister van buitenlandse zaken Sir Geoffrey Howe zal namens de Britse regering naar Japan gaan.
De Conservatieve parlementarier Terry Dicks heeft Philip gemaand af te treden als voorzitter van de Burma Star Association, een organisatie van oorlogsveteranen uit het Verre Oosten.
Prins Philip heeft in de Tweede Wereldoorlog zelf in het Verre Oosten gediend en was aanwezig bij de officiële Japanse capitulatie in de baai van Tokio op 2 september 1945.
Dicks zei dat degene die had besloten prins Philip te sturen „zou moeten worden doodgeschoten."
Harald Payne, de voorzitter van een organisatie van krijgsgevangenen in het Verre Oosten zei ,,diep geschokt" te zijn door het besluit van het koninklijk huis. Mocht de prins desondanks toch gaan dan moet hij op zijn minst een krans leggen bij het graf van de gevallenen uit de landen van het Gemenebest op het oorlogskerkhof van Yokohama, vindt Payne.
Labour-parlementslid Ron Brown beschreef de overleden Hirohito als ,,een oorlogsmisdadiger van het allerergste soort". Hij riep op actie te ondernemen om het besluit prins Philip naar de begrafenis te sturen te veranderen. ,,Het is een grove belediging voor de mensen die door de Japanners in de oorlog als slaven werden behandeld, zijn gemarteld en werden vermoord", aldus Brown.
George Bush, die op 20 januari zal worden geïnstalleerd als president van de VS, zal op 24 februari de begrafenis van de zaterdag overleden Japanse keizer Hirohito bijwonen. Dit heeft zijn woordvoerder Steve Hart op 10 jan. officieel bekendgemaakt.
Al eerder werd gespeculeerd over de afvaardiging van Bush naar de begrafenis, maar tot 10 jan. bestond daarover geen zekerheid. Het zal waarschijnlijk Bush' eerste buitenlandse reis in de hoedanigheid van president worden.
President Reagan heeft in de Japanse ambassade in Washington het condoléance-register getekend.
De Zuidkoreaanse regering heeft bekendgemaakt dat president Roh Tae Woo de begrafenis in tegenstelling tot eerdere berichten niet zal bijwonen ,,met het oog op de gevoelens van het volk ten aanzien van de keizer die een rol speelde in ons ongelukkige verleden".

INTERNATIONALE ZAKEN

FAO

JAAROVERZICHT 1988. VOEDSELSITUATIE KRITIEK

Door droogte. overstromingen en orkanen zijn de graanvoorraden in de wereld zo sterk geslonken dat de situatie kritiek wordt, aldus de FAO, de voedsel- en landbouworganisatie van de Verenigde Naties.
Om in de voedselbehoefte te voorzien en de voorraden weer op een aanvaardbaar niveau te krijgen, zou volgend jaar de graanproduktie met dertien procent, 225 miljoen ton, moeten stijgen.
In een op 19 dec. 1988 vrijgegeven jaaroverzicht merkt Edouard Saouma, directeur-generaal van de FAO, op dat er geen onmiddellijke voedselcrisis dreigt, maar dat de situatie wel zorgwekkend is.
,,Voor het eerst sinds de Tweede wereldoorlog is de wereldgraanproduktie in twee opeenvolgende jaren gedaald", aldus Saouma. ,,Opnieuw is de wereld gedwongen zwaar in te teren op haar eens overvloedige reserves.
De voorraden zijn nu verminderd tot het laagste niveau sinds de wereldvoedselcrisis in het begin van de jaren zeventig."
Door regenval zijn de oogsten in Azië en in veel delen van Afrika over het algemeen goed geweest. ,,De graanproduktie in de ontwikkelingslanden is met drie procent gestegen", aldus Saouma.
Maar desondanks houdt de voedselproduktie in veel landen geen gelijke tred met de bevolkingsgroei. Bovendien is de oogst op het Amerikaanse continent en in Oost-Europa en de Sowjet-Unie minder dan verwacht. Door de droogte in de Verenigde Staten, de belangrijkste graanproducent ter wereld, is de oogst daar met een derde verminderd.
Ook de orkanen in Midden-Amerika en het Caraïbisch gebied en de overstromingen in Soedan en Bangladesh hebben grote schade aangericht.
Daarnaast blijft in Afrika en de Golflanden het gevaar van de sprinkhanenplaag bestaan, door Saouma de grootste uit de geschiedenis genoemd. ,,Tot nu toe is door gezamenlijke actie de schade aan de oogst beperkt, maar de zwermen kunnen enorme schade aanrichten", waarschuwde Saouma. Hij verwachtte dat de plaag nog zeker twee a drie jaar doorgaat.

In zijn jaaroverzicht merkte de directeur-generaal van de FAO verder op dat 1988 op financieel gebied het moeilijkste jaar uit de 43-jarige geschiedenis van de FAO is.
De organisatie heeft aan achterstallige betalingen nog 111 miljoen dollar tegoed. waarvan t8 miljoen van de Verenigde Staten, die een aantal hervormingen hebben geëist.
Het hervormingsproces binnen de FAO is inmiddels langzaam in gang gezet. Bovendien is er de afgelopen twee jaar voor **45** miljoen gulden bezuinigd.
Omdat een aantal landen ook vervroegd heeft betaald, heeft de FAO daarom niet hoeven aan te kloppen bij banken voor een lening, zoals Saouma in het voorjaar nog verwachtte.

GATT

MINISTERIËLE BIJEENKOMST IN MONTREAL. EVALUATIE VERLOOP URUGUAY-RONDE

Van 5-8 dec. 1988 heeft in de Canadese stad Montreal een ministeriële bijeenkomst plaatsgevonden van de GATT, de internationale overeenkomst inzake handel en tarieven.
Onderwerp van de vergadering was een evaluatie van het verloop van de aan de gang zijnde ronde van onderhandelingen over het vrijer maken van de wereldhandel, de Uruguay-ronde, genoemd naar het land, waar de besprekingen in sept. 1986 waren begonnen (pag. 67613 e.v.-1986).
Aan een voorbeschouwing van de vergadering in Montreal in het NRCI H'blad van **3** dec. 1988 ontleend is het volgende:

GATT. waartoe in 1947 in Genève de aanzet werd gegeven, streeft niet naar volstrekt ,,vrije" handelsstromen in de wereld, maar naar ,,rechtvaardige" handel: er mag niet worden gediscrimineerd.
GATT heeft haar ambitie als internationale politie-agent op handelsterrein nooit echt waar kunnen maken. Een groot deel van de handelsstromen onttrekt zich (nog) aan het gezichtveld van de organisatie. Bovendien blijkt steeds weer dat in tijden van recessie protectionisme (in allerlei gedaanten) sterk toeneemt, alle mooie verklaringen en afspraken ten spijt.
GATT is het enige forum in de wereld waar wordt gesproken over liberalisering van de handel op ,,multilaterale" basis. Dat wil zeggen: alle landen onderhandelen over dezelfde onderwerpen en de bereikte resultaten zijn voor iedereen gelijk. Die unieke positie maakt het waard de GATT te koesteren ondanks haar beperkingen.
Sinds het einde van de laatste grote onderhandelingsronde van de GATT - de Tokio-ronde in 1979 (pag. 1111 e.v.-1980)- is veel in de wereldeconomie veranderd.
De tweede energiecrisis heeft voor stagnatie van de groei gezorgd. Sommige ontwikkelingslanden hebben zich ontwikkeld tot geduchte ,,nieuwe industrielanden". Japan heeft een geweldigd handelsoverschot opgebouwd terwijl de VS zijn geconfronteerd met een enorm tekort. Op het gebied van de landbouw zijn overal in de wereld overschotten ontstaan. En vooral Latijns-Amerikaanse landen zijn in een schuldencrisis gedompeld.
Tegen die achtergrond kan de huidige Uruguay-ronde worden beschouwd als een poging de GATT te moderniseren en haar regels aan te passen aan de veranderende omstandigheden.
De huidige onderhandelingsronde is ,,de meest ambitieuze" tot dusver. zegt bijvoorbeeld EG-commissaris Willy de Clercq. Hij verwacht niet dat in Montreal al definitief zaken zullen worden gedaan. Maar wel moet de uitkomst van de *midterm review* een .politiek signaal" opleveren dat richting geeft voor de tweede helft van de onderhandelingsronde. stelt hij.
De Clercq vertegenwoordigt in Montreal - samen met collega-commissaris Andriessen - een invloedrijk handelsblok. En hij is zich wel bewust van die positie. ,,In de GATT zijn wij de grote heren. Als EG-commissaris vertegenwoordig ik in Montreal de grootste handelsmacht ter wereld.
Meneer Dunkel (de directeur-generaal van de GATT) zal misschien beleefd luisteren naar een minister van een lidstaat van de EG en wellicht een interessant gesprek met hem hebben. maar de echte onderhandelingen voert hij toch met de commissaris die de EG vertegenwoordigt".
Toch zullen De Clercq en Andriessen tijdens het verloop van de onderhandelingen nauwgezet voeling houden met de wensen en opvattingen die in de hoofdsteden van lidstaten leven.
Per slot van rekening is de Europese Commissie niets anders dan het produkt van een bij tijd en wijle verdeelde Gemeenschap.
Op het punt van de landbouw gaan Nederland en Groot-Brittannie bijvoorbeeld een heel eind mee met het vrijhandelsdenken van de Amerikanen. Als het aan Frankrijk had gelegen waren de agrarische subsidies echter helemaal niet ter discussie gesteld in de onderhandelingsronde.

Enkele belangrijke agendapunten in Montreal zijn:
C **Landbouw.** Fundamentele tegenstelling tussen EG en VS. Brussel wil niet ingaan op Amerikaanse eis dat op lange termijn alle produktiegebonden subsidies verdwijnen. Een groep van niet-subsidierende graanexporteurs (zogeheten Cairns-groep) als Argentinië, Canada, Hongarije, Australie neemt tussenpositie in. Kritiek op Japan wegens tegenhouden rijstimport.
C **Handel in diensten.** Tegen de zin in van landen als India en Brazilie vooral onder druk van de VS als apart onderdeel in de onderhandelingsronde opgenomen. Ontwikkelingslanden vrezen te worden overspoeld door dienstverlening uit industrielanden. Onduidelijkheid over definities.
Y **Textiel.** Inzet is verlenging van Multivezelakkoord dat uitvoer uit (Aziatissche) Derde Wereldlanden aan banden legt.
□ **Versterking GATT.** Pogingen om GATT meer bevoegdheden te geven bij controle op naleving GATT-regels en om procedures voor geschillenbeslechting te verbeteren. Aantal geschillenprocedures bij GATT is sterk toegenomen.
O **Intellectueel ,eigendom.** Betreft bescherming patenten, merknamen en dergelijke.
O **Tropische produkten.** Betreft verruiming import van produkten als rubber, cacao, tabak, hout, jute en rijst. Bedoeling is dat hierover wel concrete afspraken worden gemaakt.
Volgens staatssecretaris Yvonne van Rooy - die de Nederlandse afvaardiging leidt - is het ,,een misverstand" te menen dat alleen landbouw een moeilijk punt zal worden. Ook op andere terreinen is succes allesbehalve verzekerd, ,,Hamerstukken kennen we niet in GATT".
Zowel Van Rooy als De Clercq noemen een eventuele mislukking van het GATT-overleg bij voorbaat een ramp. Als GATT wegvalt als multilateraal overlegkader, zal de neiging van de handelsblokken in de wereld toenemen om hun zaakje onderling te regelen. En daar zal op den duur niemand wijzer van worden.

Akkoord over tropische produkten. Voorbehoud VS *i.v.m. landbouwkwestie*

Op de GATT-vergadering in Montreal is overeenstemming bereikt over de handel in tropische produkten. Het

akkoord was ook aanvaardbaar voor de VS, zij het, dat dit land de ondertekening afhankelijk stelde van vooruitgang op andere gebieden, i.h.b. dat van de landbouw.
Dit werd duidelijk op 5 dec., de eerste dag van de conferentie. die officieel was geopend door de Canadese premier Brian Mulroney.
Het akkoord voorziet in verlaging van invoerrechten voor circa 270 tropische produkten en in maatregelen als het verruimen van invoerquota.
Nieuw is dat niet alleen Westerse landen (zoals de EG, Japan en de VS) concessies doen, maar ook een aantal ontwikkelingslanden zich heeft vastgelegd op het nemen van handelsverruimende maatregelen. Het betreft onder andere Brazilië, Columbia, Mexico. Thailand, Maleisië en de Filippijnen.
Het akkoord moet in 1989 van kracht worden. Een woordvoerder van de GATT zei dat het akoord zal worden uitgevoerd, ook al zou Washington definitief besluiten niet mee te doen. Ook een woordvoerder van de EG zei dat de EG in dat geval het akkoord zal blijven uitvoeren.
Twee jaar eerder werd in Uruguay bij het begin van de huidige GATT-onderhandelingsronde al afgesproken ten aanzien van de handel in tropische produkten snel overeenstemming te bereiken.
Tot dusver hadden de Amerikanen hun medewerking op dit onderwerp gekoppeld aan vooruitgang in de GATT-onderhandelingen over het omstreden vraagstuk van de landbouw.
De Amerikaanse onderhandelaar op het terrein van landbouw, Daniel Amstutz, wekte op 4 dec. evenwel de indruk dat de Amerikanen dat voorbehoud zouden laten vallen. ,,De VS zijn zich bewust van hun verantwoordelijkheden", zei hij onder andere.
Maar overleg tussen de Amerikaanse handelsafgevaardigde Clayton Yeutter en de Amerikaanse minister van landbouw, Richard Lyng, leidde later kennelijk tot de conclusie dat het verstandig zou zijn voorlopig in Montreal toch vast te houden aan de volgens waarnemers ,,politieke" koppeling. Op deze wijze willen de Amerikanen op het terrein van de landbouw de druk op de ketel houden.
Staatssecretaris Yvonne van Rooy (economische zaken) gaf evenwel een wat andere lezing. Volgens haar gaat het akkoord uit van een verdeling van lasten over alle partijen. Elke partij moet haar bijdrage leveren en als een van de partijen het laat afweten is er ,,geen deal", zei ze. ,,Ik vind dat we evenzeer de druk op de Amerikanen in stand moeten houden."
Het akkoord over de handel in tropische produkten is vooral bedoeld als ,,politiek signaal" van goede wil naar de landen van de Derde wereld. De handel in tropische produkten omvat met een waarde van circa 70 miljard dollar slechts drie procent van de totale wereldhandel.
Het in Montreal bereikte akkoord heeft betrekking op een handelsomvang van 25 tot 30 miljard dollar. Ongeveer acht miljard dollar betreft export naar de EG.
Het gaat om uiteenlopende produkten (grondstoffen en verwerkte produkten) als koffie, cacao, hout, rubber, vruchten en jute.
Brussel heeft besloten tot extra verlaging van de tarieven tot nul procent voor een groep van tien armste ontwikkelingslanden, waarmee de EG nog geen relatie onderhoudt in het kader van het zogeheten Verdrag van Lomé.

Besprekingen beëindigd zonder resultaten

De GATT-besprekingen zijn op 8 dec. zonder resultaten beëindigd.
In april 1989 zal het overleg in Geneve worden voortgezet. Dat is nodig, omdat geen akkoord was bereikt over de landbouw, het multi-vezelakkoord, de bescherming van intellectueel eigendom en de mogelijkheid de grenzen te sluiten voor importen, die de eigen industrie bedreigen.
Afgesproken is, dat de bijeenkomst in april op ambtelijk niveau zal plaatsvinden.

De directeur-generaal van de GATT, Arthur Dunkel, zal de komende maanden langs de hoofdsteden reizen om de regeringen alsnog op één lijn te krijgen. De resultaten in april zullen dan worden samengevoegd met de resultaten die in Montreal wel zijn geboekt, maar waarvan het van kracht worden voorlopig is opgeschort.
Zo ontstaat een pakket dat in Geneve dan op hoog ambtelijk niveau in zijn geheel kan worden goedgekeurd als zijnde het officiële resultaat van de „mid-term review", de tussentijdse evaluatie van de Uruguay-ronde.
Het getuigt allemaal van weinig elan. De al wel bereikte akkoorden in Montreal betreffen onderwerpen als verlaging van douanetarieven, de handel in tropisch hout, versterking van het functioneren van de GATT en het verrichten van landenonderzoeken naar naleving van de GATT-regels.
's Avonds laat op 8 dec. kwam daar nog het akkoord bij over het onderbrengen van de handel in diensten in het regime van de GATT.
Spanning was in Montreal eigenlijk alleen aanwezig in de nacht van 7 op 8 dec., toen de onderhandelingen over de landbouw in het eindstadium kwamen.

Het optreden van toponderhandelaars als Clayton Yeutter (VS), Richard Lyng (VS) en Willy de Clercq (EG) leverde hier tijd en wijle amusante en boeiende taferelen op. Maar toen opwinding keer op keer tot niets leidde en in de ochtendstond duidelijk werd dat het landbouwoverleg geen doorbraak zou opleveren ebde de spanning snel weg. Iedereen maakte de indruk zo snel mogelijk naar huis te willen.

De Amerikaanse minister van landbouw, Richard Lyng, noemde het falen „verschrikkelijk teleurstellend".
Ook EG-onderhandelaar Willy de Clercq zei dat het resultaat betreurenswaardig was. Maar hij stelde dat de gevolgen van het mislukken van het ministeriële overleg ook weer niet moeten worden overdreven.
„We hebben veel tijd verloren om op basis van redelijkheid en realisme tot overeenstemming te komen, maar dat hoeft niet te betekenen dat we de strijd tegen protectionisme, bilateralisme en unilateralisme hebben verloren. We hebben nog twee jaar te gaan in de Uruguay-ronde", aldus De Clercq.
De confrontatie in Montreal tussen de EG en de VS op het gebied van de landbouw is hard en langdurig geweest. Maar toen op 8 dec. in de loop van de dag na een nachtelijke uitputtingsslag de balans werd opgemaakt bleek dat geen van beide partijen ook maar iets had toegegeven.
Het dispuut is nu terugverwezen naar de ambtelijke landbouwwerkgroep van de GATT in Geneve, die bij het begin van de zogeheten Uruguay-ronde in 1986 in Punta del Este werd opgericht.
Deze GATT-werkgroep staat onder leiding van directeur-generaal Aart de Zeeuw van het Nederlandse ministerie van landbouw. Hij voorziet een terugslag in het overleg om overheidssteun in de landbouw in de hele wereld terug te dringen. Maar, zei hij ,,metalle respect, ik ga gewoon weer aan de slag. Uiteindelijk zal het wel leiden tot succes".
Als voorzitter van de werkgroep heeft De Zeeuw in feite de scherve toon gezet voor de onderhandelingen in Montreal door een notitie op tafel te leggen waarin de fundamenten van het huidige Europese landbouwbeleid nadrukkelijk ter discussie worden gesteld.
Hij kreeg voor die zet geen applaus van EG-landbouwcommissaris Andriessen, maar wel de steun van bijvoorbeeld Nederland.
De VS eisen afschaffing van alle handel verstorende subsidies in de landbouw. Brussel zegt te willen streven naar verlaging van het niveau van overheidssteun in de landbouw maar wil het systeem van interne prijssteun, exportsubsidies en invoerheffingen als zodanig handhaven.
„We willen het gemeenschappelijke landbouwbeleid hervormen, aanpassen maar niet vernietigen", herhaalde De Clercq op 8 dec. nog eens.
Door de interventie van De Zeeuw werden partijen in Montreal gedwongen een keuze te maken tussen de Amerikaanse „nul-optie" en de Brusselse benadering, die ruimte openlaat voor allerlei vormen van overheidssteun in de landbouw.
Hoewel de keuzes in Montreal niet gemaakt konden worden, kunnen partijen (en dus ook de EG) dit fundamentele keuzevraagstuk in de toekomst niet meer ontlopen. Het ,,paper van De Zeeuw" is ook voor de EG acceptabel als ,,het referentiepunt" in verdere onderhandelingen, bevestigde Andriessen.
Maar hij voegde er tegelijkertijd aan toe dat de Amerikaanse eis van eliminatie van alle land-

bouwsubsidies voor Brussel onbespreekbaar zal blijven. Daarover heeft de EG ook in Montreal geen verstoppertje willen spelen.
„We hebben de kloof niet willen overbruggen met cosmetica. Als sprake is van een fundamentele kloof moet dat maar duidelijk zijn."
In haar verdediging tegen de VS is de EG er min of meer toe gedwongen te stellen dat ze bereid is tot „substantiële" verlaging van het steunniveau. Sommige waarnemers stellen dat de Amerikaanse aanpak op die manier al tot succes heeft geleid, maar dat Brussel nog volstrekt niet voor ogen staat hoe die reductie moet worden gerealiseerd.
Andriessen zei op 8 dec. dat de EG zal doorgaan met „hervormingen". Maar volgens hem zou het bereiken van een akkoord in Montreal „het gemakkelijker hebben gemaakt om maatregelen te nemen".
Volgens de Amerikaanse minister van landbouw. Lyng, is in Montreal „vele uren hard onderhandeld" maar betekent de negatieve uitkomst niet dat de betrekkingen tussen de VS en de EG daardoor zijn geschaad. „We hebben een eerlijk verschil van mening over een economisch vraagstuk."
Bijzonder bitter reageerde de Australische minister van handel, Michael Duffy. Als woordvoerder van de zogeheten Cairns-groep - behalve Australië onder andere Nieuw Zeeland, Argentinie, Brazilië en Canada – deed hij vergeefse pogingen om de EG en de VS alsnog op één lijn te krijgen.
De landen van de Cairns-groep (die hun landbouw niet subsidiëren) zijn bijzonder gebaat bij snelle maatregelen van de EG om exportsubsidies te verlagen en de markt te openen voor importen.
De EG en de VS zijn „rippers", zei hij. „Ze verdienen het om elkaar tegen te komen. Het is alleen zo jammer dat wij daar het slachtoffer van worden."
Volgens minister Duffy heeft Brussel volstrekt niet duidelijk gemaakt welke maatregel de EG voor ogen staat om op korte termijn steunverlaging te realiseren.
De Clercq reageerde met de opmerking dat de Commissie in Montreal nooit echt in de gelegenheid is gesteld om te discussieren over maatregelen op de korte termijn. „De Amerikanen wilden alleen praten over het uiteindelijke doel van eliminatie."
In Montreal heeft de Nederlandse minister van buitenlandse handel, Yvonne van Rooy, in het interne beraad van de EG aangedrongen op maatregelen om de markt open te stellen voor importen.
Maar Van Rooy, die alleen in het buitenland de titel van minister mag voeren, zei geen enkele kritiek te hebben op de wijze waarop de Commissie in Montreal is opgetreden. „De Commissie heeft haar uiterste best gedaan in de onderhandelingen met de VS", aldus Van Rooy.

VS-minister Shultz: GATT-overleg niet mislukt

„Er is geen sprake van, dat de midterm-review in Montreal in een échec is geëindigd. Elf van de vijftien punten, die op de agenda stonden, zijn opgelost. In de geschiedenis van de GATT is dat niet ongewoon".
Dit zei op 9 dec. de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken George Shultz op een persconferentie in Brussel nadat hij daar een onderhoud had gehad met de voorzitter van de Europese commissie Jacques Delors en andere EG-commissarissen.

Ook Delors meende dat er niet van een mislukking in Canada kan worden gesproken, omdat er immers in april opnieuw zal worden gesproken en omdat de Uruguay-ronde tot 1992 loopt.
Minister Shultz wees erop dat alle onderhandelingspartners het erover eens waren dat het principe van landbouwsubsidies verkeerd is. „We hebben met de verlening van subsidies aan de landbouw een verkeerde structuur in het leven geroepen, een structuur die de maatschappij 200 miljard dollar per jaar kost. Daarmee doen we afbreuk aan de belangen van de ontwikkelingslanden. Wat de oplossing zal zijn is onzeker, maar de noodzaak dat er iets gedaan moet worden is iedereen duidelijk."
Ook Delors erkende dat: „We zijn het eens over de diagnostiek, het probleem is alleen dat er zoveel verschillende vormen van subsidie zijn. Je kunt de subsidies niet allemaal met dezelfde maat meten. Bovendien verdedigt iedereen zijn eigen belangen."
Delors meende overigens dat er al heel wat was gedaan om de landbouwsubsidiëring te verminderen. In vergelijking met 1985 was volgens hem al de helft afgeschaft.

OESO

RAPPORT ONTWIKKELING ECONOMIE INDUSTRIELANDEN

De OESO heeft op 20 dec. haar halfjaarlijkse rapport gepubliceerd over de economische ontwikkeling in de industrielanden.
De organisatie zegt daarin o.m., dat de economische toestand in de rijke landen sinds het begin van de jaren zeventig niet meer zo gunstig is geweest. Het bruto nationaal produkt groeit vanaf het midden van 1987 met meer dan 4%; de investeringen nemen in 1988 met meer dan 10% toe; de inflatie stijgt weliswaar tot 4%, maar als de expansie wat tempert kan de inflatie zich op dat niveau stabiliseren.

Als oorzaken voor de opbloeiende economie noemt de OESO de loonmatiging, de gedaalde olieprijzen, de wegebbende vrees voor inflatie, het herstel van de winsten en de verbeterde financiele positie van het bedrijfsleven.
Onzekerheid signaleert de OESO nog altijd over de mate waarin de Verenigde Staten, Japan en West-Duitsland bereid zijn hun handelstekorten en handelsoverschotten weg te werken.
Anderzijds maken de forse verlaging van belastingen in sommige landen en een voorzichtige internationale monetaire coördinatie de kans groter op een blijvende economische expansie.
Voor 1989 voorspelt de OESO een economische groei van 3 à 3,5 procent en voor 1990 van 2,5 a 3 procent.
De werkloosheid zal de komende jaren niet aanzienlijk verminderen, tenzij men kiest voor voortgaande verbetering van de structurele economische toestand, vooral op micro-economisch niveau. In eik geval is er weinig ruimte voor stimulering van de vraag om op die manier de werkloosheid terug te dringen zonder de inflatie aan te wakkeren.
De economische bloei gaat gepaard met een duidelijke toename van het vertrouwen van bedrijfsleven en consumenten in de economische vooruitzichten, hetgeen voor een deel wordt weerspiegeld in meer economische samenwerking tussen de lidstaten van de OESO.
Zo was sprake van meer stabiele financiële markten. Toch blijft de Amerikaanse dollar kwetsbaar voor druk vanuit de wisselmarkten: een scherpe daling van de dollarkoers zou de verbeterde economische toestand dan ook ernstig bedreigen. In dit verband blijft het noodzakelijk de vrije handel tussen de landen te bevorderen en toevlucht tot protectie te voorkomen.
In West-Europa, dat lange tijd gekenmerkt werd door lage groei en hoge werkloosheid, expandeerde de economie in 1988 met 3,5 procent, de hoogste groei in meer dan tien jaar.

UNICEF

KINDEREN IN DERDE WERELD SLACHTOFFERS SCHULDENCRISIS

Door de groei van hun schuldenlast neemt in de allerarmste landen de kindersterfte door ondervoeding weer toe.
Dit vermeldt het jaarverslag van het kinderfonds van de Verenigde Naties, Unicef, dat op 20 dec. 1988 is verschenen.
In het rapport wordt geschat dat het afgelopen jaar zeker een half miljoen kinderen zijn overleden als gevolg van de stagnatie of achteruitgang van de economische ontwikkeling in de Derde Wereld.
James Grant, directeur van Unicef, stelt dat vooral de kinderen de tol van de schuldencrisis moeten betalen. De afgelopen veertig jaar was er vooruitgang geboekt, maar nu valt weer een terugkeer naar grote armoede te constateren, zegt Grant.

Sinds 1980 zijn de gemiddelde inkomsten per gezin in Afrika en Latijns-Amerika met 10 tot 25 procent gedaald. Voor de allerarmsten betekent dit, dat er ook op de eerste levensbehoeften moet worden ingeleverd. „In veel landen neemt de ondervoeding onder kinderen toe", aldus het rapport.
De regeringen, die tot over hun oren in de schulden zitten, hebben hun uitgaven voor sociale doeleinden ingekrompen. Ook daarvan zijn vooral kinderen het slachtoffer.
De veertig minst ontwikkelde landen hebben de laatste paar jaar per hoofd van de bevolking bezuinigd met 50 procent op hun uitgaven voor gezondheid en met 25 procent op hun uitgaven voor onderwijs.
Deze schrijnende werkelijkheid wordt iets verzacht door de gestage economische groei in de meeste Aziatische landen, waar de meeste kinderen wo-

nen. Maar tegelijkertijd wordt er in het rapport voor gewaarschuwd dat in Azie ook de meeste armen wonen. Een derde van alle sterfgevallen onder kinderen betreft bijvoorbeeld slechts drie Aziatische landen, te weten Bangladesh, India en Pakistan.

De Derde Wereld kampt vooral met de gevolgen van een daling op de wereldmarkt van grondstoffenprijzen met gemiddeld 30 procent en met de groei van de buitenlandse schuld die nu opgelopen is tot meer dan 1.000 miljard dollar. Hierover moeten gigantische bedragen aan rente en aflossing betaald worden: „De onderontwikkelde landen dragen nu 20 miljard dollar per jaar meer af aan de rijke landen dan ze ontvangen aan nieuwe hulp en lenin gen".
Welke gevolgen die recessie voor de kinderen heeft, zien de Unicef-medewerkers iedere dag. „Wat we zien, dwingt ons de schuldencrisis aan de orde te stellen zonder er doekjes om te winden".
,,Inveel landen hebben de armen nauwelijks iets gezien van de miljarden dollars, die vaak zo onverantwoordelijk geleend en uitgegeven zijn", schrijft Grant. ,,Nu het feest voorbij is en de rekeningen worden gepresenteerd, moeten de armen de kosten betalen".
„Nu de gevolgen zichtbaar worden door de hogere sterftecijfers onder kinderen, door de hogere percentages van kinderen die met een laag geboortegewicht ter wereld komen", gaat Grant verder in zijn rapport, ,,wordt het tijd de kiesheid van het economische taalgebruik overboord te gooien en te zeggen dat wat er gebeurd is eenvoudigweg een grove belediging van een groot gedeelte van de mensheid is".
De kinderorganisatie roept in haar verslag op tot ,,echte hulp voor echte ontwikkeling" om een einde te maken aan deze situatie in de Derde Wereld.
,,De kennis en de goedkope wegen om deze mijlpaal in de menselijke geschiedenis te bereiken bestaan al", aldus Grant. ,,Watwe nog nodig hebben zijn de politieke bereidheid, de bestuurlijke capaciteit en de financiële middelen".
Unicef schat dat de extra investeringen die in de jaren negentig nodig zijn om te voorzien in de basisbehoeften van de ontwikkelingslanden tussen de 30 en 50 miljard gulden per jaar bedragen. De helft daarvan zou van de ontwikkelingslanden zelf kunnen komen door een herbestemming van hun bestedingspatroon. De andere helft zou dan van de rijke landen moeten komen.
Volgens Grant is dit bedrag minder dan een half procent van de huidige wereldeconomie en een ,,minuscuul bedrag in verhouding tot de grote menselijke en economische vooruitgang die er mee kan worden bereikt".
Maar hij geeft in het rapport toe dat één van'de grootste problemen van de ontwikkelingshulp is dat deze niet altijd de beste belangen dient van de armste mensen en de armste landen in de wereld.
In het jaarrapport wordt over sommige ontwikkelingen ook positief geoordeeld. Zo is er bij voorbeeld enorme vooruitgang geboekt op het gebied van preventieve vaccinatie.
Aan het begin van de jaren tachtig was slechts vijf procent van de kinderen in de Derde Wereld ingeënt tegen ziektes als polio, kinkhoest, mazelen en tetanusinfectie, die per jaar ongeveer vijf miljoen levens kostten, alsdus het verslag.
Nu is al meer dan de helft van de kinderen daartegen bestand en het ziet er naar uit dat over iets meer dan tien jaar het door de VN gestelde vaccinatie-doel van 85 procent zal zijn bereikt.
Verder neemt volgens het rapport ook het aantal gevallen van darmziekten (doodsoorzaak nummer één bij kinderen onder vijf jaar) af in de ontwikkelingslanden. Deze ziekten zijn tamelijk gemakkelijk en goedkoop te behandelen en volgens Unicef geeft nu al ongeveer 25 procent van de ouders in de Derde Wereld hun kinderen daartegen medicijnen.
Het verslag noemt dit resultaat weliswaar ,,één van de grootste menselijke prestaties in onze tijd, die aantoont dat het mogelijk is het leven en de groei van de kinderen te beschermen tegen zeer lage kosten", maar laat niet na te benadrukken dat de geboekte vooruitgang wordt bedreigd door de groeiende economische crisis in de Derde Wereld.

VERENIGDE NATIES

VEERTIG JAAR „RECHTEN VAN DE MENS" IN PARIJS HERDACHT

In het Palais Chaillot in Parijs is op 10 dec. 1988 herdacht, dat precies veertig jaar eerder de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties op dezelfde plaats de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens aanvaardde met 48 stemmen voor en nul tegen. De Oostblokstaten onthielden zich indertijd van stemming. De vergadering werd toen in Parijs gehouden, omdat de VN-gebouwen in New York en Genève niet beschikbaar waren.
Bij de herdenking waren o m aanwezig, op uitnodiging van de Franse regering, de Poolse vakbondsleider Lech Walesa (Nobelprijs voor de vrede 1983).strijders voor de mensenrechten Andrei Sacharow uit de Sowjet-Unie (Nobelprijs 1975) en Elie Wiesel (Nobelprijs 1987)en de secretaris-generaal van de Verenigde Naties Javier Perez de Cuellar (Nobelprijs 1988, voor de vredestroepen van de VN).

President Mitterrand wilde met deze feestelijkheden het imago van Frankrijk als bakermat van ,,les droits de l'hommage et du citoyen" oppoetsen. Dat is niet helemaal gelukt. Na de plechtigheden in Palais Chaillot, recht tegenover de Eiffeltoren, op de rechteroever van de Seine, werden Iraanse demonstranten door de Franse politie hardhandig uit het blikveld van de vips geduwd, gesleept en geslagen.
Lech Walesa (45) en Andrei Sacharow (67), de Sowjet-geleerde die voor zijn strijd voor de mensenrechten zeven jaar naar de stad Gorki was verbannen, logeerden op dezelfde etage in hotel Concorde Lafayette.
Een eerste conferentie tussen deze twee Oosteuropese coryfeeën van de strijd voor elementaire rechten was snel georganiseerd. Walesa, die in de avond van 9 dec. in Parijs arriveerde met de constatering: ,,Wij voelen beiden nog de adem van Stalin in onze nek", had een briefje in Sacharows postvakje achtergelaten.
In de ochtend van 10 dec. spraken beide mannen op Walesa's hotelkamer. Na afloop vertelde Bronislaw Geremek, de adviseur van de Pool die als tolk fungeerde, dat er over de mogelijkheid van samenwerking was gesproken.
Sacharow had volgens Geremek tegen Walesa gezegd: ,,Jullie Polen zijn zo romantisch. U staat aan het hoofd van een enorme beweging van miljoenen mensen, ik sta helemaal alleen." Toch meenden beiden, volgens de medewerker van Walesa, dat ,,hun ontmoeting de komst naar Parijs waard was".
De historische foto van Sacharow en Walesa samen werd gemaakt op het bordes van het paleis Matignon, de zetel van de Franse premier. Michel Rocard verwelkomde beide mannen als ,,de bekendste, moedigste en volhoudendste voorvechters van de mensenrechten".

De tiende dec. stond in het teken van eten en plechtigheden. Laurent Fabius, de parlementsvoorzitter en daarom ook bewoner van een paleis, Hôtel de Lassay, bood beide heren en honderden gasten een erewacht en een lunch aan.



De Franse premier Michel Rocard (m.) met Lech Walesa (l) en Andrei Sacharow (r.)

Walesa, verbaasd over zoveel eer, zei: ,,U ontvangt ons als staatshoofden. Deze eer geeft u aan geheel Polen." Waarop Fabius antwoordde: ,,Ja, het is het Poolse volk dat wij Fransen hier ontvangen." Hij voegde er haastig aan toe dat de plechtigheden tegen niemand persoonlijk waren bedoeld.
Ook dat leek even later betrekkelijk. Walesa werd ontvangen door president Mitterrand, op weer een ander paleis, het Elysée.
De Poolse vakbondsleider werd de eer gegund het heiligdom via de ,,Grote Poort" te betreden, terwijl een andere bekende Pool, generaal Jaruzelski, in december 1985 zich tevreden moest stellen met het ,,Hek van de Haan".
Ook Sacharow had een ontmoeting met de Franse president. Na afloop wilde hij alleen kwijt dat hij onder de indruk was van Mitterrands visie. Alle beroemdheden dineerden 's avonds bij de president.
Sacharow steunde tijdens een persconferentie, in de Russische ambassade. de politiek van president Gorbatsjow, maar stelde ook de voortgaande schending van de mensenrechten in zijn land aan de kaak.
De Russische geleerde, die Parijs bezocht aan het eind van zijn eerste buitenlandse reis, na een maand in de Verenigde Staten, bracht de elfde dec. door met Franse vrienden uit de etenschap die voor zijn lot hadden geijverd.
Walesa bezocht op 11 dec. de aartsbisschop van Parijs, Jean-Marie Lustiger, een Poolse kerkdienst en de vakbonden die zijn bond Solidariteit financieel en moreel hadden gesteund.
Daartoe behoorde niet de communistische bond CGT van Henri Krasucki. Walesa: ,,Ik heb Krasucki in 1981 ontmoet, maar daarna heeft hij blijkbaar de problemen die mijn bond in 1982 en 1983 ontmoette niet opgemerkt. Toen hij dit jaar weer naar Polen kwam, had hij blijkbaar mijn adres vergeten."
Krasucki, die wegens recente stakingen in onmin leeft met de gematigde Franse bonden, kon niet nalaten te snieren: ,,Die bonden komen in het geweer voor Polen, wij voor de Franse arbeiders."
Ook had Walesa op 11 dec. een onderhoud met Hans-Dietrich Genscher, de Westduitse minister van buitenlandse zaken, die in Parijs was. Genscher had het initiatief tot de ontmoeting genomen.
Walesa en Sacharow zijn op 12 dec. naar huis teruggekeerd.

CONVENTIE DRUGSBESTRIJDING ONDERTEKEND

Aan het slot van een conferentie, die op 25 nov. 1988 in Wenen was begonnen, hebben vertegenwoordigers uit meer dan honderd landen op 20 dec. de tekst van een conventie ondertekend, die is gericht op de bestrijding van de handel in drugs.
De Verenigde Naties, onder wier auspiciën de conferentie plaats vond, hebben schattingen opgesteld over de omvang van de drugshandel: met 300 miljard dollar op jaarbasis is die groter dan de wereldhandel in olie, vormt hij negen procent van de totale wereldhandel en moet het alleen de wapenindustrie als grootste bedrijfstak voor laten gaan.
Met een deel van dat geld worden douanebeambten, politiefunctionarissen en rechters omgekocht, een ander deel wordt geïnvesteerd in bloeiende takken van de misdaad als wapenhandel en prostitutie.
Een niet gering deel van dit zwarte kapitaal wordt door banken witgewassen en geïnvesteerd in legale industrieën.

Op de Weense conferentie zijn op vier gebieden resultaten geboekt, die kunnen leiden tot nieuwe wetgeving of een verdere internationale samenwerking en coördinering van de maatregelen tegen de internationale drugssyndicaten: de mogelijkheid om door drugshandel verkregen vermogen in beslag te nemen, de grotere mogelijkheden om crimineien uit te leveren aan een land waar het rnisdrijf gepleegd is, een versterking van de internationale samenwerking op justitieel en politieel gebied en grotere controlemaatregelen bij de chemische industrieën die stoffen produceren die als basis kunnen dienen voor het maken van illegale drugs.

Ten aanzien van de confiscatie van de gigantische drugskapitalen - geschat op 300 miljard dollar per jaar - verplichten de landen zich het bankgeheim in deze gevallen op te heffen. tot nu toe een van de belangrijkste schuilmogelijkheden van het drugskapitaal.
Ook wordt het mogelijk een ander land om inbeslagname van vermogen te vragen en kan geld dat door heling of door ,,witten" aan het directe drugscircuit is onttrokken voortaan in beslag worden genomen als blijkt dat het afkomstig is uit de drugshandel.
Een Nederlands voorstel om in dit opzicht de bewijslast om te keren en de drugsdealer te laten bewijzen dat hij legaal aan zijn kapitaal is gekomen werd afgezwakt tot een aanbeveling in de Conventietekst.
Wel lukte het de Nederlandse delegatie om te verhinderen dat het grootste deel van deze illegale opbrengsten tot een fiscaal of politiek delict verklaard werd: in dat geval zou internationale samenwerking en inbeslagname door een ander land bijna onmogelijk zijn geworden, omdat de nationale wetgeving van de meeste landen dat verbiedt.
De conventie voorziet in een vergemakkelijking van het uitwijzen van grote drugshandelaars aan landen die daarom vragen en beveelt deze conventie ook aan als basistekst voor landen die nog geen uitleveringsverdrag met elkaar hebben.
Mocht een land redenen hebben om iemand niet uit te wijzen, dan verplicht het zich bij voldoende verdenking de verdachte zelf te laten berechten.
De conferentie beperkte anderzijds het aantal uitwijzingen aanzienlijk door een uitzondering te maken voor eigen staatsburgers. Verandering van de bestaande praktijk druist in tegen de traditionele rechtsopvatting van de meeste landen.
Een veel verdergaande juridische en politiële internationale samenwerking kreeg gestalte in tal van paragrafen, o.a. over gemeenschappelijke opsporingsteams en het verzamelen en beschikbaar stellen van bewijsmateriaal, inclusief bankrekeningen en commerciële verslagen van verdachte firma's.
Uitbreiding van de controle bij de chemische industrie was vooral een wens van de Derde Wereldlanden. Het was die landen meer en meer een doorn in het oog dat zij als voornaamste produktielanden van opium. cocaine en hasjiesj keer op keer werden opgeroepen die produktie tegen te gaan, terwijl de chemische

industrie in het Westen wel grondstoffen mocht produceren voor de meer ,,moderne" chemische narcotica.
Er is nu een (voor uitbreiding vatbare) lijst van twaalf stoffen opgesteld, waarvan de controle bij de produktie en het transport naar bonafide afnemers strenger en nauwkeuriger moet worden geregeld dan in het verleden.

Een grote hindernis bij het realiseren van de conventie blijft het slinkende budget van de VN-organisaties die zich met drugsbestrijding bezighouden.
Margaret Anstee, directeur-generaal van de VN in Wenen: ,,Het totale VN-budget op jaarbasis voor de drugsbestrijding heeft de waarde van één koffer met heroïne. Zolang er niet meer geld op tafel wordt gelegd is het realiseren van zo'n uitnemende conventie als deze niet meer dan een vrome wens."

WERELDBANK

RAPPORT OVER SCHULDENCRISIS DERDE WERELD

De schuldenlast van de Derde Wereld zal in 1988 met drie procent stijgen tot 1,32 biljoen dollar. Dat is weliswaar een aanzienlijk minder sterke stijging dan de elf procent in 1987, maar een einde van de schuldencrisis is niet in zicht.
De economische groei in veel schuldenlanden is daartoe te gering. De bestaande schuldenstrategie is daarom dringend aan herziening toe. Dit stelt de Wereldbank vast in de World Debt Tables, een jaarlijks rapport over de schuldensituatie dat op 18 dec. 1988 is gepubliceerd.
De Wereldbank meent dat de schuldencrisis de positie van de regeringen in veel ontwikkelingslanden heeft verzwakt en nieuwe risico's kan opleveren voor de banken in de industrielanden.
,,Zonder ordelijke benadering van het schuldenprobleem kan de politieke steun voor nationale regeringen en verstandig economisch beleid worden ondergraven." Er is alleen een uitweg als het lukt de economische groei in de schuldenlanden te vergroten, aldus de Wereldbank.
Het wegvallen van de financiering voor de schuldenlanden heeft volgens de Wereldbank ook gevolgen voor de toekomstige generaties. De verminderde investeringen betekenen dat er minder scholen, wegen en banen komen en dat de gezondheidszorg onder druk komt te staan.

De Derde Wereld moest in 1988 ongeveer 131 miljard dollar aan rente en aflossing betalen tegen 98,7 miljard dollar in 1982.

LANDEN MET HOGE BUITENLANDSE SCHULDEN

	Totale schuld mld $	Part. bank schulden %	Groei BNP (gemiddelde % 1982188)
Brazilië	120,1	76,8	4,8
Mexico	100,0	78,1	0,2
Argentinië	59,6	79,4	1,4
Venezuela	35,0	99,3	1,2
Nigeria	30,5	61,1	–0,3
Filippijnen	30,2	60,0	–0,1
Joego-Slavië	22,1	61,9	1,o
Marokko	22,0	29,0	3,6
Chili	20,8	74,3	4,3
Peru	19,0	61,5	2,9
Columbia	17,2	48,0	4,1
Ivoorkust	14,2	60,2	1,3
Ecuador	11,0	63,6	1,5
Bolivia	5,7	27,3	–1,4
Costa Rica	4,8	53,2	3,6
Jamaica	4,5	17,6	0,7
Uruguay	4,5	77,1	1,7

Bron: Wereldbank

In dat jaar was nog sprake van een netto-toevloed van kapitaal, maar sinds 1984 vloeit netto aanzienlijk meer uit de ontwikkelingslanden dan binnenkomt aan nieuwe leningen. In 1988 bedraagt dat verschil 43 miljard dollar. Dat is 5 miljard dollar meer dan in 1987.
Vooral de commerciele banken laten het afweten. In 1988 verstrekten zij slecht 7,5 miljard dollar aan nieuwe leningen, waarvan 5,2 miljard dollar aan Brazilië.
Enkele landen, zoals Brazilie, Mexico, Chili en Columbia, maken volgens de Wereldbank vorderingen bij de aanpak van het schuldenprobleem. Zij hebben staatsbedrijven geprivatiseerd, realistische wisselkoersen vastgesteld en hun export vergroot.
De Wereldbank komt tot de conclusie dat de in oktober 1985 gelanceerde schuldenstrategie van de vroegere Amerikaanse minister van financiën James Baker aan herziening toe is. ,,Eind 1987 is duidelijk geworden dat de aanvankelijke verwachtingen niet zijn vervuld."
Externe schokken, het uitblijven van economische groei en „schuldenmoeheid" hebben geleid tot ernstige politieke en sociale spanningen en onwil tot verdere hervormingen, aldus het rapport.
Stanley Fischer, vice-president en hoogste econoom van de Wereldbank, zei dat het jaarrapport over de schuldenlanden twee dingen betekende: ,,Het eerste is dat ondanks de opmerkelijk snelle groei in de geindustrialiseerde wereld in 1988, de groei in de schuldenlanden zich niet heeft hersteld. Het tweede is dat de schuldenstrategie in een nieuwe fase komt, waarin de schuldenvermindering een steeds belangrijkere rol speelt."
De Wereldbank stelt voor dat commerciële banken meer hun best zouden moeten doen om het voordeel van de kortingen, waarmee schulden verhandeld worden op de zogenoemde tweede handsmarkt, ten goede te laten komen aan de schuldenlanden.
Sommige schuldenlanden hebben een deel van hun leningen al tegen contanten teruggekocht, of ze hebben kredietverleners de mogelijkheid geboden de leningen te gebruiken om aandelen in de industrieën van hun land te kopen.
De Wereldbank dringt er bij kredietlanden op aan om hun belastingsystemen en voorschriften te harmoniseren, teneinde banken aan te moedigen meer af te schrijven.
Ook zouden de overheden in sommige gevallen garant kunnen staan voor de leningen.
De industrielanden zouden voorts de import uit schuldenlanden moeten stimuleren, terwijl de schuldenlanden een ander beleid zouden moeten voeren om leningen en investeringen aan te moedigen.
De Wereldbank citeert met instemming een verklaring van William Rhodes, de topschuldenonderhandelaar van Citicorp dat „nieuw geld en schuldenvermindering elkaar niet hoeven uit te sluiten".

WEST-EUROPA

NEDERLAND

WETTELIJK MINIMUM(JEUGD)LOON PER 1 JANUARI 1989

De bruto bedragen van het wettelijk minimumloon en het minimumjeugdloon blijven per 1 januari en 1 juli 1989 gelijk.
De netto bedragen zijn in 1989 hoger dan in 1988. Dit hangt niet alleen samen met de invoering van de zogenoemde nominale premie in de ziekenfondswet die niet op het loon wordt ingehouden, maar ook met het

De bruto minimumjeugdlonen bedragen per 1 januari 1989:

Leeftijd:	Percentage van het minimumloon van 23-jarigen en ouder:	Per maand:	Per week:
22	85	*f* 1.689,50	*f* 389,90
21	72 ½	*f* 1.441,10	*f* 332,60
20	61 ½	*f* 1.222,40	*f* 282,10
19	52 ½	*f* 1.043,50	*f* 240,80
18	45 ½	*f* 904,40	*f* 208,70
17	39 ½	*f* 785,10	*f* 181,20
16	34 ½	*f* 685,80	*f* 158,30
15	30	*f* 596,30	*f* 137,60

feit dat voor 1989 het totaal aan door de werknemer af te dragen sociale premies lager is dan voor 1988.

Voor een werknemer van *23* jaar of ouder blijft het bruto minimumloon per *1* januari *1989:*
per maand: *f* 1.987,70
per week : f 458,70
per dag : f 91,74

De werkgever is niet wettelijk verplicht aan partieel leerplichtige jongeren het minimumloon te betalen voor de dagen waarop de leerplicht geldt. Zo is bijvoorbeeld per 1 januari *i989* het minimumjeugdloon voor een 16-jarige bij twee dagen partiële leerplicht en een werkweek van drie dagen f 411,48 per maand en *f* 94,98 per week.
De netto minimumloon- en mimimumjeugdloonbedragen kunnen per bedrijfstak verschillen. Dit komt onder andere door verschillen in premieheffing door bedrijfsverenigingen en door andere inhoudingen. De onderstaande netto bedragen geven daarom alleen een globale aanduiding.
De netto minimumloonbedragen voor werknemers van *23* jaar en ouder zijn afgerond globaal als volgt:

	Per maand:	Per week:
Belastinggroep I	*f 1 442,--* (was *f 1* 404,--)	*f* 333,--
II	*f 1* 508,-- (was *f* 1.471,--)	f 348,--)
III	*f I* 551,-- (was *f* 1 514,--)	*f* 358,--)
IV	*f 1* 534,-- (was *f* 1.497,--)	f 354,--

Voor ongehuwde werknemers van *22* jaar en jonger bedraagt het netto minimumloon globaal:

Leeftijd:	Per maand:	Per week:
22	*f* 1.262,--	*f* 291,--
21	*f* 1.091,--	*f* 252,--
20	*f* 940,--	*f* 217,--
19	*f* 816,--	*f* 188,--
18	*f* 720,--	*f* 166,--
17	*f* 638,--	*f* 147,--
16	*f* 557,--	*f* 129,--
15	*f* 485,--	*f* 112,--

Nadrukkelijk zij vermeld, dat op bovenstaande netto bedragen de nominale premie voor de Ziekenfondswet (dat is het deel van de premiebijdrage dat als een vast bedrag naast een percentage van het loon moet worden betaald) nog niet in mindering is gebracht. Deze premie wordt niet door de werkgever op het loon ingehouden, maar moet door de werknemer zelf aan het ziekenfonds worden betaald.
De nominale premie bedraagt f *13,-* per volwassene per maand en de helft van dit bedrag per kind (voor ten hoogste *2* kinderen). Ter compensatie van deze maatregel wordt de kinderbijslag in *1989* extra verhoogd.

IOAW-IIOAZ EN BIJSTANDSUITKERINGEN PER 1 JANUARI 1989

Het parlement heeft ingestemd met het Wetsvoorstel om in 1989 het minimumloon, de sociale en enkele andere uitkeringen te bevriezen.
Voor de IOAW-/IOAZ en bijstandsuitkeringen gelden per 1 januari 1989 de bedragen in onderstaand overzicht.
Als gevolg van een wijziging van sociale premies en belasting zijn de bedragen in bijna alle gevallen iets hoger dan in het afgelopen jaar.

IOAW/IOAZ
De IOAW is bestemd voor oudere langdurig werklozen die *50* jaar of ouder waren op het moment dat zij werkloos werden en voor gedeeltelijk arbeidsongeschikte werklozen, ongeacht hun leeftijd. De IOAW geldt, nadat de uitkeringsperiode voor de nieuwe werkloosheidswet is verstreken.
Voor de IOAZ komen ouderen van 55 jaar of ouder en gedeeltelijk arbeidsongeschikte (ongeacht hun leeftijd) ex-zelfstandigen in aanmerking die noodgedwongen hun bedrijf of beroep moesten beeindigen.

De bruto grondslag bedraagt voor:

	per maand	vakantie-uitkering per maand
gehuwde en ongehuwde partners	f 1.955,12	*f* 156,42
éénoudergezinnen	*f* 1.770,44	*f* 141,63
alleenstaanden vanaf *27* jaar	f 1.362,76	f 109,02

Op deze bedragen worden inkomsten uit of in verband met arbeid van de werkloze of zelfstandige en zijn of haar partner in mindering gebracht.
In tegenstelling tot de bijstandswet wordt geen rekening gehouden met andere inkomsten en met vermogen.
Als geen inkomsten worden afgetrokken zijn de netto uitkeringen gelijk aan *100%* van het netto minimumloon voor gehuwde en ongehuwde partners, *90%* van het netto minimumloon voor éénoudergezinnen en *70%* van het netto minimumloon voor alleenstaanden vanaf *27* jaar.

Bijstand (netto bedragen)

Voor echtparen*) zonder en met kinderen	per week	per maand
is het normbedrag:	f 353,99	*f* 1.533.96
Voor éénoudergezinnen is het normbedrag:	f 318,59	*f* 1.380,56

Bij gezinnen die met anderen een woning bewonen vindt een vaste aftrek plaats van *f* 162,90 per maand.

*) Hieronder vallen ook twee ongehuwden die een gezameniijke huishouding voeren. Dus ook personen van hetzelfde geslacht. Samenwonende familieleden in de eerste of tweede graad zijn hiervan uitgesloten.

Het vakantiegeld bedraagt bij echtparen f 95,06 per maand en bij éénoudergezinnen *f* 85,55 per maand.

Voor thuisinwonende (werkloze kinderen)

zijn de normbedragen:	per week	per maand
bij 20 jaar	*f* 103,08	*f* 446,70
bij 19 jaar	*f* 82,01	*f* 355,36
bij 18 jaar	*f* 81,29	*f* 352,24

Voor alleenstaanden (niet-woningdelers)

zijn de normbedragen:	per week	per maand
bij *23* jaar en ouder	f 247,79	*f* 1.073,77
bij *22* jaar	f 214,75	f 930,56
bij 21 jaar	f 186,19	f 806,81
bij *18-19-20* jaar	*f* 173,10	f 750,12

Voor alleenstaanden (woningdelers)

zijn de normbedragen:	per week	per maand
bij *23* jaar en ouder	*f* 210,20	f 910,87
bij *22* jaar	f 182,08	f 789,01
bij *18* t/m *21* jaar	f 173,10	*f* 750,12

Het vakantiegeld voor alleenstaanden en thuisinwonende kinderen bedraagt per maand:

bij *23* jaar en ouder	*f* 66,54
bij *22* jaar	*f* 60,29
bij 21 jaar	f 59,17
bij *20* jaar	f 50,56
bij *19* jaar	*f* 43,40
bij *18* jaar	f 37,54

Het vakantiegeld wordt eens per jaar, in juni, uitbetaald.

Woonkosten
Huurders met een huur tussen f 264,16 en *f 725,-* per maand hebben meestal recht op huursubsidie. Bijstandsontvangers met een eigen huis waarvan de woonkosten tussen f 264,16 en *f 725,-* per maand liggen, kunnen een toeslag krijgen die gelijk is aan de huursubsidie.
Bij woonkosten boven f *725,-* per maand kan hooguit tijdelijk een toeslag worden gegeven.

Verdiensten uit (deeltijd-)arbeid
Van het geld dat een bijstandsontvanger verdient, wordt *25%* niet van de uitkering afgetrokken.
Voor éénoudergezinnen geldt, dat de eerste *f* 76,70 van wat de ouder per maand verdient niet wordt afgetrokken.

Inwonende kinderen, onderverhuur en kostgangers
Op de uitkering van ouders met inwonende kinderen met eigen inkomsten wordt - ongeacht het aantal kinderen - een bedrag van f 37,59 per week of f 162,90 per maand in mindering gebracht.*) Dezelfde aftrek geldt voor bijstandsgerechtigden met één onderhuurder.
Voor mensen met één kostganger geldt een aftrek van *f* 57,04 per week of f 247,19 per maand. Heeft men meer dan één onderhuurder of kostganger, dan stelt de gemeente per geval vast welk gedeelte van het kostgeld of de bruto onderhuur wordt aangemerkt als netto inkomsten die op de uitkering in mindering worden gebracht.

Van inkomsten uit arbeid mag niet meer worden behouden dan:
f 230,10 per maand voor het hoofd van een éénoudergezin en voor een echtpaar met of zonder kinderen;
f 161,05 per maand voor een alleenstaande van *23* jaar of ouder;
f 67,- per maand voor een thuisinwonende van *20* jaar.
Voor alleenstaanden beneden de *23* jaar en thuisinwonenden onder de *20* jaar gelden andere bedragen.

Eigen vermogen
Niet al het spaargeld behoeft te worden aange-

*) Dit blijft achterwege, als er uitsluitend kinderen zijn, die studiefinanciering hebben of (beneden *21* jaar) een inkomen dat ongeveer zo hoog is als de RWW-uitkering voor een thuisinwonende.

sproken, voordat men voor bijstand in aanmerking komt. Het vrij te laten vermogen is:
f 15.800,- voor gezinnen;
f 7.900,- voor alleenstaanden.
Voor mensen jonger dan 65 jaar die een bijstandsuitkering ontvangen en een eigen huis bewonen, geldt een extra vrijlating. Bij hen wordt van het vermogen in het huis namelijk nog eens f 15 000, volledig vrijgelaten en van het meerdere de helft.
De totale vermogensvrijlating is begrensd tot f 75.600,- voor gezinnen en f 67.700,- voor alleenstaanden.

Ziekenfonds-/Ziektekostenpremie
Wie verplicht verzekerd is bij een ziekenfonds moet vanaf 1 januari 1989 van zijn/haar uitkering de zogeheten nominale premie zelf aan het ziekenfonds betalen.
Wie niet verplicht verzekerd is ontvangt bij het normbedrag een vergoeding voor de betaling van een particuliere ziektekostenverzekering, die dezelfde risico's dekt als de verplichte ziekenfondsverzekering. De vergoeding wordt verminderd met het bedrag dat een verplicht verzekerde in dezelfde omstandigheden als nominale premie aan het ziekenfonds moet betalen.

DE SOCIALE VERZEKERINGEN PER 1 JANUARI 1989

De uitkeringen, daglonen en premiepercentages voor de sociale verzekeringen zijn volgens onderstaand overzicht vastgesteld.
Ondanks de bevriezing stijgen de netto uitkeringen over het algemeen als gevolg van een verlaging van de belasting- en premiedruk.
De bevriezing geldt niet voor de kinderbijslag.
De verlaging van de belastingdruk is een gevolg van de f 200,-- miljoen die de regering beschikbaar heeft gesteld voor inkomensverbetering van de uitkeringsgerechtigden.

AOW en AWW
Het AOW-pensioen voor gehuwden is netto gelijk aan 50% van het netto-minimumloon als beide partners 65 jaar of ouder zijn.
Het netto-pensioen van een gehuwde met een partner jonger dan 65 jaar en van een ongehuwde is gelijk aan 70% van het netto-minimumloon.

AOW	Bruto per maand	Bruto vakantieuitkering per maand
Gehuwden, partner ouder dan 65	f 807.16	f 55,26
Gehuwden met toeslag	f 1.614,32	f 110,53
Gehuwden zonder toeslag en ongehuwden	f 1.117,98	f 77,37
Ongehuwden met kind tot 18 jaar	f 1.452,54	f 99,47
Maximale toeslag	f 496,34	

Eénoudergezinnen ontvangen een pensioen, dat netto gelijk is aan 90% van het netto-minimumloon. Het gaat hier om ongehuwde bejaarden met een kind dat jonger is dan 18 jaar voor wie zij kinderbijslag ontvangen.
De gehuwde gepensioneerde met een partner jonger dan 65 jaar kan een toeslag op het ouderdomspensioen ontvangen, die afhankelijk is van het inkomen van die jongere partner. Van dit inkomen wordt eerst een deel buiten beschouwing gelaten. Deze vrijlating bedraagt 15% van het bruto-minimumloon en een derde deel van de meerdere bruto inkomsten. Wat daarna overblijft wordt in mindering gebracht op de toeslag. Bij een bruto partnerinkomen van meer dan f 1.042,50 bestaat geen recht meer op een toeslag.

AWW	Bruto per maand	Bruto vakantieuitkering per maand
Weduwen met kind tot 18 jaar	f 1.614,32	f 110,53
Weduwen zonder kind tot 18 jaar	f 1.117,98	f 77,37
Wezen tot 10 jaar	f 357,75	f 24,76
Wezen van 10 tot 16 jaar	f 536,63	f 37.14
Wezen van 16 tot 27 jaar	f 715,51	f 49,52

Kinderbijslag
De prijzen zijn in de periode april 1988 - oktober 1988 gemiddeld met 1,22% gestegen. Als gevolg daarvan zullen de kinderbijslagbedragen per 1 januari 1989 met eenzelfde percentage worden verhoogd.
Daarnaast wordt met ingang van 1 januari 1989 de kinderbijslag extra verhoogd met gemiddeld 4%. Deze verhoging heeft de vorm van een opslag op het gezinsbedrag dat aan kinderbijslag wordt ontvangen.
De aanpassing van de kinderbijslagbedragen aan de prijsontwikkeling leidt per 1 januari 1989 tot kinderbijslagbedragen als vermeld in Tabel A. Deze bedragen worden overigens voor het eerst uitgekeerd aan het eind van het eerste kwartaal van 1989.
Het gezinskinderbijslagbedrag wordt voor een gezin met één kind verhoogd met een opslag van f 17,69 per kwartaal. Voor een gezin met twee of meer kinderen bedraagt de opslag f 35,38 per kwartaal.
In verband met de Wet op de studiefinanciering is het recht op kinderbijslag voor kinderen van 18 tot 25 jaar afgeschaft. Echter, heeft een kind van 18 tot 25 jaar geen recht op studiefinanciering dan kan toch nog recht op kinderbijslag bestaan.

TABEL A
Kinderbijslagbedragen naar leeftijd per kind bij verschillende gezinsgrootten met ingang van 1 januari 1989 (in guldens, per kind, per kwartaal)

	0 tlm 5 jaar	6 tlm 11 18 t/m 27 jaar	12 t/m 17 jaar
	70%	100%	130%
Gezinnen met:			
1 kind	214,51	306,44	398,37
2 kinderen	281,36	401,94	522,52
3 kinderen	301,27	430,39	559,51
4 kinderen	329,08	470,11	611,14
5 kinderen	345,74	493,92	642,10
6 kinderen	363,94	519,91	675,88
7 kinderen	376,94	538,48	700,02
8 kinderen	392,45	560,64	728,83
9 kinderen	404,52	577,89	751,26
10 kinderen	414,18	591,69	769,20

Daglonen
De daglonen waarnaar de uitkeringen op grond van de WAO, de WW en de WWV worden berekend, worden per 1 januari 1989 niet verhoogd.

Minimum-/maximumdaglonen
In een aantal gevallen worden op grond van de overgangswetgeving in het kader van de stelselherziening sociale zekerheid de uitkeringen nog berekend naar het minimumdagloon.
Deze minimumdaglonen zijn per 1 januari 1989:
WW f 141,51
WWV f 141,59
Het maximumdagloon voor de berekening van de WW-, WWV-, WAO- en de Ziektewetuitkeringen blijft per 1 januari 1989 ongewijzigd vastgesteld op f 263,50.

Kopjes op de uitkeringen
Om te voorkomen dat voor bepaalde groepen van uitkeringsgerechtigde alleenstaanden tussen 21 en 27 jaar de uitkering beneden het relevante sociale minimum daalt, kan een verhoging op de uitkering worden verstrekt. Het zogenaamde kopje op de uitkering.

Premiepercentages per 1 januari 1989

	werkg.	werkn.	totaal	maximum inkomen
AOW		10,80	10,80	f 65.900,00 per jaar
AWW		1,20	1,20	idem
AAW 1)	6,20		6,20	idem
AWBZ 1)	5,20		5,20	idem
WAO 2)	-	11,00	11,00	f 263,00 per dag
Wachtgeldverzekering 3)	0,58	0,58	1,16	idem
Werkloosheidsverzekering 4)	1,00	2,40	3,40	idem
ZW 3)	4,30	1,00	5,30	idem
ZFW 5)	4,95	3,15	8,10	f 164,00 per dag 6)
Vorstverlet 3)	0,29	-	0,29	
VUT 3)	1,05	0,46	1,51	

1) De opslagpremies per 1 januari 1989 zijn als volgt:

AAW	AWBZ
51,70	43,30

Het gaat hierbij om de premiepercentages uit bovenstaande tabel, omgerekend in een percentage van de AOW/AWW premie. De verschuldigde premiebedragen voor de AAW en AWBZ worden namelijk afgeleid van het verschuldigde premiebedrag aan AOW/AWW.
2) De franchise of premievrije voet bedraagt f 91,00 per dag.
3) Geraamd gemiddelde voor bedrijven; deze premies worden vastgesteld door de besturen van de bedrijfsverenigingen.
4) Over de verdeling van de premie moet de Raad van State nog adviseren.
5) Voor AOW-uitkeringsgerechtigden, die verzekerd zijn krachtens de verplichte ziekenfondsverzekering geldt een premie van 1,90% over de AOW-uitkering. Over het meerdere dient een premie te worden betaald van 8,10%.
Alle verzekerden zijn bovendien een vaste premie (naast de procentuele premie) verschuldigd. Deze bedraagt per verzekerde en medeverzekerde elk f 156,00 per jaar. Voor medeverzekerde kinderen is die premie f 78,00 per jaar, te betalen voor maximaal twee kinderen.
6) Loongrens f 50.150,00.

Deze kopjesbedragen zijn per 1 januari 1989 als volgt vastgesteld.

Alleenstaanden	AAW/ WAO	WW	WWV
Van 23 tot 27 jaar	f 65,29	f 65,55	f 70,82
van 22 jaar	f 56,50	f 56,74	f 61,30
van 21 jaar	f 48,11	f 48,33	f 52,20

Vereveningsbijdrage/premieheffing over uitkeringen per 1 januari 1989

De vereveningsbijdrage op WWV-uitkeringen bedraagt 4,3%, namelijk 1,2% Ziektewetpremie, 0,7% wachtgeldpremie en 2,4% werkloosheidspremie.

Voor de AAW-uitkeringen bestaat de vereveningsbijdrage eveneens uit 4,3%, alsmede uit 11.00% WAO-wrernie met een premievrije voet van f 91,- per dag.

Over Ziektewet-, WW- en WAO-uitkeringen worden premies werknemersverzekeringen geheven. Daarbij wordt voor de heffing van de wachtgeldpremie en Ziektewetpremie uitgegaan van een gemiddeld percentage.

Dat gemiddelde bedraagt voor de wachtgeldpremie 0,7% voor zowel de uitkeringsgerechtigde als voor de bedrijfsvereniging. De gemiddelde Ziektewetpremie bedraagt 1,2% voor de uitkeringsgerechtigde en 5.6% voor de bedrijfsvereniging.

Deze gemiddelden gelden niet wanneer de uitkering via de werkgever aan de uitkeringsgerechtigde wordt betaald. In dat geval gelden de percentages van de betreffende bedrijfstak.

AWBZ

De eigenbijdrageregeling verandert per 1 januari 1989 niet. Het minimum ter vrije besteding blijvende bedrag (het zogenoemde zakgeld) wijzigt evenmin. Op jaarbasis is dit voor ongehuwden f 3.742,60 en voor gehuwden f 6.237,56.

NIEUWE INKOMENSGRENZEN VOOR PREMIEVRIJSTELLING EN PREMIEREDUCTIE VOOR DE VOLKSVERZEKERINGEN

Met ingang van 1 januari 1989 zullen de premievrijstellings- en reductiegrenzen voor de volksverzekeringen worden aangepast.

De regeling voor vrijstelling of reductie van premiebetaling is bedoeld voor mensen van wie de premies volksverzekeringen (AOW, AWW, AWBZ en AAW) worden geind via een aanslag en die beschikken over een gering inkomen.

Het betreft hier onder meer kleine zelfstandigen en mensen die werk verrichten zonder een dienstbetrekking te hebben (zoals thuiswerkers en alfahulpen) en die niet onder de loonbelasting en de werknemersverzekeringen vallen, omdat zij minder dan 40% van het wettelijk minimumloon verdienen.

De regeling geldt niet voor mensen die een aanslag voor de premies volksverzekeringen ontvangen, waarmee al betaalde premies AOW en AWW worden verrekend.

Degenen van wie premie wordt ingehouden met toepassing van de zogenaamde rose loonbelasting- en premietabellen (met name mensen onder de 65 jaar met een pensioen), kunnen in beginsel wel een beroep doen op de regeling.

Op grond van de premievrijstellings- en reductieregeling worden bij een gering inkomen de premies volksverzekeringen niet of slechts gedeeltelijk ingevorderd.

De inkomensgrenzen, die daarbij gehanteerd worden, gelden voor iedere premieplichtige afzonderlijk, terwijl bovendien alleen het eigen inkomen wordt betrokken bij de beoordeling of men in aanmerking komt voor vrijstelling of reductie.

De premievrijstellingsgrens bedraagt 90% van de belastingvrije som. Dat wil zeggen dat men vrijgesteld is van premiebetaling als het premie-inkomen lager is dan dit bedrag. Uitkeringen op grond van de AOW en de AWW worden bij de berekening van de hoogte van het premie-inkomen meegeteld.

De belastingvrije som is voor iedereen verschillend. Deze kan bestaan uit de algemene belastingvrije som, een tariefgroeptoeslag, de arbeidstoeslag, de aanvullende arbeidstoeslag of de aanvullende alleenstaande-ouder-toeslag.

Voor tweeverdieners kan daar eventueel nog het bedrag van de voetoverheveling bijkomen; daarmee wordt het onbenutte deel van de belastingvrije som van de (huwelijks)partner bedoeld.

Voor 1989 gelden de voigende vrijstellings- en reductiegrenzen:

Tariefgroep		Belastingvrije som		Vrijstellingsgrens	Reductiegrens
I	Allen die niet worden ingedeeld in tariefgroep II, III of IV (jongere ongehuwden. tweeverdieners, samenwonenden)	- zonder arbeidstoeslag	f 7.415	f 6.674	f 11.346
		- met arbeidstoeslag	f 7.828	f 7.046	f 11,979
		- met aanvullende toeslag	f 8.625	f 7.763	f 13.198
		- met voetoverheveling	p.m.	p.m.	p.m
11	Alleenstaanden van 27 jaar en ouder	- zonder arbeidstoeslag	f 11.123	f 10.011	f 17.019
		- met arbeidstoeslag	f 11.536	f 10.383	f 17.652
III	Aleenverdieners (gehuwden en ongehuwd samenwonenden met een partner die geen inkomen heeft)	- zonder arbeidstoeslag	f 14.830	f 13.347	f 22.690
		- met arbeidstoeslag	f 15.243	f 13.719	f 23.323
		- met dubbele aanvullende arbeidstoeslag (echtgenoot werkt mee in onderneming)	f 16.837	f 15.154	f 25,762
IV	Alleenstaande ouders met afhankelijke kinderen	- zonder arbeidstoeslag	f 13.347	f 12.013	f 20.423
		- met arbeidstoeslag	f 13.760	f 12.384	f 21.053
		- met aanvullende alleenstaande-ouder-toeslag	max f 18.242	max. f 16.418	max. f 27.911

De reductiegrens is vastgesteld op het bedrag van de premievrijstellingsgrens vermeerderd met 70% van die vrijstellingsgrens.

Bij een inkomen tussen de vrijstellingsgrens en de reductiegrens is een oplopend percentage van de premie verschuldigd.

Bij een inkomen gelijk aan of hoger dan de reductiegrens moet de volledige premie worden betaald.

De premie wordt eveneens volledig ingevorderd als de verzekerde (of zijn/haar partner) in aanmerking komt voor een aanslag in de vermogensbelasting.

WIJZIGINGEN VERZEKERING ZIEKTEKOSTEN

In de gezondheidszorg wordt in 1989 een belangrijke stap gezet op weg naar een basisverzekering voor iedereen tegen ziektekosten. Voor het eerst moeten ziekenfondsverzekerden, in Nederland zijn dat er ongeveer negen miljoen, behalve de premie die op inkomen of uitkering wordt ingehouden, een vaste premie gaan betalen.

In 1992 zou iedereen de basisverzekering moeten hebben, waarmee het verschil tussen particulier- en ziekenfondsverzekerden is opgeheven. Daarmee komt ook een einde aan het begrip loongrens.

Wie in 1989 ten minste f 50.150 bruto verdient. kan zich niet meer bij een

ziekenfonds verzekeren en zal moeten overschakelen op een particuliere verzekering.

De Tweede Kamer is met de invoering van de vaste premie, onderdeel van de plannen van de Commissie-Dekker, in het afgelopen jaar akkoord gegaan.
Gevolg daarvan is dat vanaf januari maandelijks door volwassen ziekenfondsverzekerden 13 gulden moet worden betaald, ofwel 156 gulden per jaar. Dat geldt ook voor de volwassen meeverzekerde echtgenoot, echtgenote of partner. Voor een meeverzekerd kind moet f 6,50 worden betaald. Vanaf het derde kind hoeft deze premie niet te worden afgedragen.
Een gezin met twee kinderen (tot zes jaar) betaalt zodoende een vaste premie van in totaal 468 gulden per jaar. Daar staat tegenover dat de over het inkomen ingehouden ziekenfondspremie in 1989 daalt, van 5,1 naar 3,15 procent.

De koopkracht voor de minima zou mede hierdoor in 1989 ongeveer gelijk blijven aan die in 1988.

Een tweede belangrijke verandering per 1 januari betreft de uitbreiding van de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ).
Uit deze verzekering, voor zowel particulier- als ziekenfondsverzekerden, worden een groot deel van de psychiatrische hulp en de medische kunst- en hulpmiddelen (bijvoorbeeld gehoortoestellen) betaald. De AWBZ-premie gaat hierdoor voor iedereen omhoog.
Omdat mensen met een minimum - of modaal inkomen er van kabinet en parlement niet op achteruit mogen gaan, is een aantal maatregelen genomen die de premieverhoging moeten compenseren. Voorbeelden zijn verhoging van de kinderbijslag en van de AOW.
Het is de bedoeling dat de AWBZ de komende jaren wordt uitgebreid met voorzieningen uit het ziekenfondspakket en uit de particuliere polissen. Uiteindelijk wordt de AWBZ omgezet in de basisverzekering voor iedereen.
Het is nog niet helemaal duidelijk wat voor premieverhoging er voor particulier verzekerden in het verschiet ligt. Het KLOZ, het overkoepelend orgaan van ziektekostenverzekeraars, werkt een aantal scenario's uit omdat de Tweede Kamer onlangs heeft besloten dat alle (ruim 400.000) bejaarden die particulier verzekerd zijn, in de gelegenheid moeten worden gesteld over te stappen naar de zogenoemde standaardpakketpolis (van 181 gulden per maand).
Dit zal gepaard gaan met een premieverhoging voor de andere verzekerden.
De mate waarin dat gebeurt is afhankelijk van het aantal bejaarden dat een standaardpakketpolis neemt.

AFRIKA

LESOTHO

BETREKKINGEN MET ZUID-AFRIKA. UITWIJZING ZUIDAFRIKAANSE VLUCHTELINGEN. HIGHLANDS WATER PROJECT. HANDELSAKKOORD

Nadat Lesotho op verzoek van Zuid-Afrika een groep van 57 Zuidafrikaanse vluchtelingen met medewerking van het Hoge Commissariaat voor Vluchtelingen van de VN (UNHCR) naar Zambia had uitgewezen, maakte Zuid-Afrika op 25 januari 1986 definitief een einde aan de ,,verscherpte veiligheidsmaatregelen" aan de grens met Lesotho die praktisch een vrijwel complete blokkade inhielden (pag. 651 3-'86).
Dezelfde dag verklaarde de Zuidafrikaanse minister van buitenlandse zaken R.F. „Pik" Botha dat de twee regeringen als gevolg van de ontmoeting in Kaapstad op 21 januari (pag. 6512-'86) tot een overeenkomst waren gekomen inzake de onderlinge veiligheid. Zij huldigden ,,het beginsel dat geen van beide zou toestaan dat haar grondgebied zou worden gebruikt voor het beramen of uitvoeren van geweld- of terreurdaden en dat zij stappen zouden ondernemen om erop toe te zien dat dit beginsel effectief toegepast" zou worden.
Op 31 januari werden 50 ANC-leden in Lesotho gearresteerd en vervolgens gedeporteerd. Nieuwe uitwijzingen volgden in juni en augustus 1986 met als resultaat dat toen in totaal ruim 200 Zuidafrikaanse vluchtelingen (van de naar schatting 11.000) Lesotho hadden moeten verlaten. Voor het eerst kwam het UNHCR nu ook met de regeringen van Kenia en Oeganda tot overeenstemming over de opvang van die evacués op tijdelijke basis; tot dan toe werden zij vooral door Tanzania en Zambia opgevangen.
Op 26 maart 1986 voerde een delegatie van Lesotho o.l.v. generaal-maioor Lekhanya in Kaapstad besprekingen met de Zuidafrikaanse president P.W. Botha. Na afloop werd in een gezamenlijke verklaring gesteld dat beide partijen het erover eens waren dat een ,,duurzame vrede en stabiliteit" van primair belang voor hun economische ontwikkeling waren. Voorts werd overeengekomen om ,,adequate officiële vertegenwoordigingen" te overwegen. Ook was uitvoerig gesproken over het ,,Lesotho Highlands Water Project".

Highlands *Water* Project

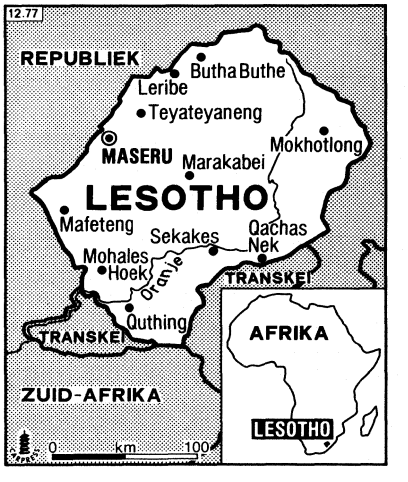
Op 24 oktober 1986 werd door de ministers van buitenlandse zaken van Lesotho en Zuid-Afrika in Maseru een verdrag ondertekend dat het mogelijk maakte met het werk voor bovengenoemd project te starten.

Het project had ten doel het water van de Oranje rivier, die in de Maloti-bergen van Lesotho ontspringt, af te dammen en het over een afstand van 120 mijl via tunnels en een kanaal in noordelijke richting te pompen naar Oranje Vrijstaat (Zuid-Afrika), zodat de toevoer van de Vaal-rivier wordt verdubbeld.
Voorts moet het project Lesotho in staat stellen zijn eigen electriciteit op te wekken, waardoor het in zijn energiebehoefte kan voorzien, en inkomsten te verwerven uit de leverantie van water aan Zuid-Afrika.

Fase 1, het technische ontwerp en de voorbereiding, zou volgens de verwachting in de jaren 1987-1989 worden uitgevoerd voor een geraamd bedrag van $51 mln. Fase 1 **A,** die in 1995 moet zijn voltooid, omvat de bouw van de Katse-dam en een 50 km lange tunnel -waarvoor de kosten op 1,4 mrd Rand (£ 440 mln) worden geschat. Fase 1 B behelst de bouw van de Mohale-dam en een 50 km lange tunnel. Fase **2** voorziet in de bouw van de Mashai-dam en een 20 km lange tunnel, fase 3 in de bouw van de Tsoelike-dam en van verbindingstunnels met de Katse-dam.
In 2019 moet de laatste van de zes dammen gereed komen. Dan ook moet de aanleg van tunnels met een lengte van ca. 250 km en van egen met een lengte van meer dan 300 km zijn voltooid. De totale kosten werden op meer dan 4 mrd Rand (£ 1,3 mrd of $ 1,8 mrd) geraamd.
In 2020, als het project volledig zou functioneren, moesten de inkomsten voor Lesotho ca. $ 44,6 mln belopen, terwijl de opgewekte waterkracht het land ruim 100 MW aan energie moest leveren. De aangelegde stuwmeren moeten dan meer dan 30 mrd m3 water bevatten en per jaar ruim 2 mrd m3 water leveren.

In mei, juni en september 1987 werden diverse contracten voor de uitvoering van het project gegund, resp. aan een Brits-Frans consortium en een Zuidafrikaanse joint venture.
Op 29 maart 1988 ondertekenden vertegenwoordigers van beide regeringen in Kaapstad drie technische protocollen betreffende 1) de aan Lesotho verschuldigde royalties wegens de waterleveranties aan Zuid-Afrika; 2) het inkomen van Lesotho uit de douane-unie van zuidelijk Afrika (SACU) en 3) de financiering door beide regeringen van de eerste fase van het project.

Melding werd gemaakt van leningen door de



Europese Investeringsbank (EIB), de Internationale Ontwikkelingsassociatie (IDA) en de regeringen van Zuid-Afrika. Engeland en Frankrijk. Alle rentebetalingen en aflossingstermijnen werden door Zuid-Afrika gegarandeerd.

Handelsakkoord

Op 30 april 1987 ondertekenden de regeringen van Lesotho en Zuid-Afrika een overeenkomst over de vestiging van handelsmissies over en weer - een Zuidafrikaanse missie in Maseru en een aantal Lesotho-missies in Zuid-Afrika op plaatsen waar de Basotho-trekarbeiders zijn geconcentreerd.

SWAZILAND

BINNENLANDSE ONTWIKKELINGEN 1986-1988. NIEUWE PREMIER

Koning Mswati III (pag. 65413-'86) verving prins Bhekimpi Dlamini op 6 oktober 1986 als premier door Sotsha Dlamini, een vroegere assistent politiecommissaris die in 1984 door de inmiddels ontbonden Liqoqo of Opperste Staatsraad (pag. 65611-'86) was ontslagen. Prins Bhekimpi Dlamini was op 23 maart 1983 tot premier benoemd.
Bij een eerdere reorganisatie van het kabinet op 9 juli 1986 was Shadrack Sibayoni benoemd tot minister van buitenlandse zaken i.p.v. Moses Mhambi Mnisi (sinds eind augustus 1984, pag. 65512-'86).

Er kwam toen tevens een nieuwe minister van binnenlandse zaken en immigratie, Phenyane Mamba. Voorts kregen vijf ministers een andere portefeuille:
natuurlijke hulpbronnen, grondgebruik en energie - Moses Mhambi Mnisi; openbare werken en verbindingen - King Mtsetfwa; gezondheid - Chief Sipho Shongwe; arbeid en openbare diensten - prins Phiwokwakhe Dlamini: zonder portefeuille - Mhlangano Matsebula.



Koning Mswati III van Swaziland (l.) en premier Sotsha Dlamini tijdens een afscheidsceremonie op 29 maart 1987 voor de Britse kroonprins Charles (buiten beeld).

Op 21 mei 1987 werden in diverse delen van Swaziland in totaal 12 personen gearresteerd in verband met politieke gebeurtenissen in augustus 1983, zo maakte premier Sotsha Dlamini de volgende dag bekend. Onder de arrestanten waren volgens de Times of Swaziland ex-premier Bhekimpi lamini, de minister van arbeid en openbare diensten prins Phiwokwakhe Dlamini, twee andere prinsen, twee prinsessen en drie prominente traditionele leiders alsmede nog twee ministers. Minister Mhambi Mnisi bracht in mei 1987 een officieel bezoek aan Lesotho en keerde daarop niet naar Swaziland terug (*Reuter/The* Times 5-6-'87).

Op 28 september 1987 ontbond koning Mswati III het warlement (Libandla) en schreef hij vervroegde verkiezingen uit per 5 november. De verkiezingsprocedure verliew volgens het in 1978 ingevoerde „tinkundla"-stelsel (zie pag. 3213-'84).
Het kiescollege deelde op 16 november 1987 mee dat alle leden van het oude parlement die zich herkiesbaar hadden gesteld waren afgewezen en dat 40 nieuwe parlementsleden waren gekozen, o.w. twee blanken.

Op 30 november maakte premier Sotsha Dlamini, die vijf dagen eerder door de koning in zijn ambt was bevestigd, de samenstelling van een nieuw kabinet bekend. Elk lid was door de koning persoonlijk gekozen. De portefeuilles waren als volgt verdeeld:

Premier - Sotsha Dlamini; landbouw en coöperaties - Sipho Hezekiel Mamba; handel, industrie. mijnbouw en toerisme - Douglas Ntiwane*; onderwijs - Chief Sipho Shongwe (voorheen gezondheid); financien - Sibusiso Barnabas Dlamini: buitenlandse zaken - George M. Mamba*; gezondheid - Fanny Friedman*; binnenlandse zaken en immigratie - Senzenjani E. Tshabalala*; justitie - Reginald Dladla*: natuurlijke hulpbronnen. grondgebruik en energie - prins Nqaba*; openbare werken en verbindingen - Wilson Mkhonta*; arbeid en openbare diensten - Ben Nsibandze*.

* = nieuw

De ministerspost van defensie en jeugd. voorheen beheerd door kolonel Gideon Fonono Duba. bleef vakant.

Proces wegens hoogverraad

Inmiddels was per koninklijk decreet van 12 november 1987 een tribunaal ingesteld voor de berechting van misdrijven tegen de koning of zijn moeder, koningin-regentes Ntombi. Beklaagden voor dit tribunaal hadden geen recht op juridische bijstand noch konden zij tegen vonnissen van het tribunaal in beroep gaan. Op 27 november begon voor dit speciale tribunaal achter gesloten deuren een proces wegens hoogverraad tegen de 12 personen die in mei waren gearresteerd.
Op 12 maart 1988 bevond het tribunaal 10 beklaagden schuldig aan hoogverraad: zij hadden koningin-regentes Dzeliwe in augustus 1983 op illegale wijze afgezet en vervangen door koningin Ntombi (zie pag. 32/1-'84). Zeven beklaagden werden veroordeeld tot 15 jaar gevangenisstraf, o.w. prins Bhekimpi Dlamini (de ex-premier) en prins Mfanasibili Dlamini (een voormalig lid van de Liqoqo. die reeds op 28 mei 1986 door het hooggerechtshof van Swaziland was veroordeeld tot 7 jaar gevangenisstraf - zie ook pag. 6551 3-'86). Twee beklaagden kregen 5 jaar, één werd veroordeeld tot 3 jaar en twee werden vrijgesproken (o.w. prins Phiwokwakhe Dlamini).

BETREKKINGEN MET ZUID-AFRIKA. ANTI- ANC ACTIES IN SWAZILAND

In het weekend van 17 augustus 1986 voerde een groep van omstreeks 10 gewapende mannen vijf aanvallen uit in Swaziland: op huizen en kantoren in de hoofdstad Mbabane en op kantoren in Manzini. In Mbabane werd een vermeende ANC-functionaris in zijn been geschoten, toen hij uit zijn in brand gestoken huis ontvluchtte. In Manzini was de aanval gericht tegen „Ephesus", een vanuit Scandinavië gesteunde organisatie die studiebeurzen voor Zuidafrikaanse vluchtelingen organiseerde. Volgens de politie van Swaziland waren de overvallers illegaal vanuit Zuid-Afrika het land binnengekomen. Verondersteld werd dat het Zuidafrikaanse ,,agenten" waren die een actie tegen het ANC uitvoerden.

Op 12 december vielen gewapende mannen een huis in Mbabane binnen. Zij schoten een 13-jarige jongen dood, ontvoerden diens vader (later teruggestuurd) en twee Zwitserse artisten, en verwondden een ANC-lid Matthew Maphumulo, die naar verluidt later overleed. Na protesten van de Zwitserse regering kondigde de Zuidafrikaanse minister van buitenlandse zaken, Pik Botha, aan dat de twee Zwitsers, die wegens betrokkenheid bij de ANC waren gedetineerd, naar Swaziland zouden worden teruggestuurd.
Minister Botha bracht op 22 december 1986 een bezoek aan Swaziland, dat hij ook reeds op 26 augustus had bezocht.

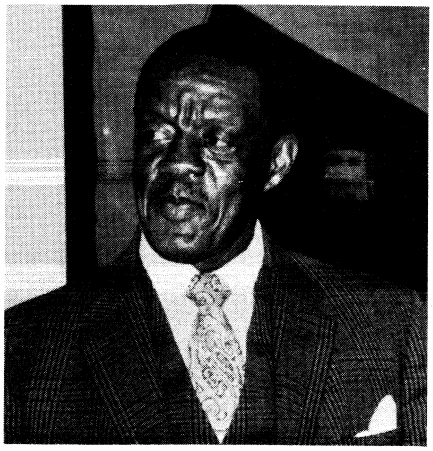
Op 11 januari 1987 maakte Swaziland bekend dat het zes ANC-leden naar Zambia had uitgewezen. Deze maakten deel uit van een groep van 20 personen die wegens illegaal wapenbezit was gearresteerd. Een ander ANC-lid, Mdudzi Sithole werd in verband **hier**mee tot 4 jaar gevangenisstraf veroordeeld. (Zie ook pag. 85913-'82)

Op 9 juli 1987 werden twee ANC-leden. Cassius Make en Paul Dikeledi, in Swaziland door drie blanke aanvallers vermoord (*NRC/H'blad* 16-7-'87). In de voorgaande acht maanden waren zeker 9 vermeende ANC-leden door niet-geïdentificeerde mannen doodgeschoten.
In de periode tussen mei 1987 en april 1988 trof tien vermeende ANC-leden hetzelfde ioi. Voorts werd in Swaziland een aantal ANC-leden gearresteerd wegens illegaal wapenbezit en vervolgens veroordeeld tot gevangenisstraffen of deportatie.
Op 21 augustus 1987 meldde radio-Mbabane dat premier Sotsha Dlamini Zuidafrikaanse ,,agenten" verantwoordelijk had gesteld voor de reeks moorden en een onderzoek had toegezegd. Maar voor zover bekend werden geen moordenaars aangehouden.
Op 15 april 1988 bevestigde de Zuidafrikaanse minister van buitenlandse zaken, R.F. Botha, dat hij besprekingen had gevoerd met koning Mswati III en premier Dlamini.

ZUID-AFRIKA

VERKIEZINGEN IN THUISLAND BOPHUTHATSWANA. STAATSGREEP DOOR ZUIDAFRIKAANSE TROEPEN VERIJDELD

In het thuisland Bophuthatswana, waarvan de op 6 december 1977 geproclameerde onafhankelijkheid internationaal niet wordt erkend (pag. 128/2-'78). vonden op 27 oktober 1987 voor de tweede maal parlementsverkiezingen plaats. De regerende Bophuthatswana Democratie Party (BDP) van president Lucas Mangope, die bij de verkiezingen van 19 oktober 1982 alle 72 verkiesbare zetels had gewonnen, verwierf nu 66 van de 72 zetels. De overige 6 zetels gingen naar de oppositionele Progressive People's Party (PPP) onder leiding van Rocky Malebane-Metsing. Volgens AFP (30-10-'87) bedroeg de opkomst onder de half miljoen kiesgerechtigden ca. 47%. De PPP beschuldigde de regering van geknoei met de stemmen; slechts een gering aantal kiezers zou hun stem hebben uitgebracht.
In de nacht van 9 op 10 februari 1988 voerden militairen van de Bophu-



Chief Lucas Mangope (65), president van het thuisland Bophuthatswana sinds 6 december 1977. Op 7 december 1984 werd hij ingewijd voor zijn tweede ambtstermijn van 7 jaar.

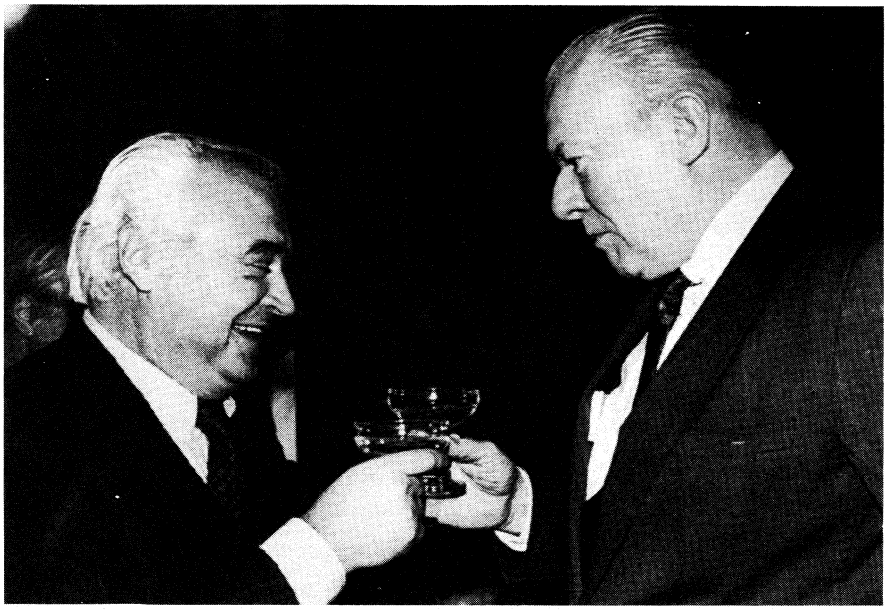
thatswana National Security Unit onder aanvoering van sergeant-majoor Timothy Phiri een staatsgreep uit. Zij arresteerden president Mangope, de meeste van zijn ministers (o.w. brigade-generaal Hennie Riekert, de minister van defensie) en 13 andere blanke leden van het Zuidafrikaanse leger die aan het leger van Bophuthatswana waren uitgeleend (o.w. generaal-majoor Jack Turner, de chef van de Bophuthatswana Defence Force) alsmede hun gezinnen. Die werden overgebracht naar het onafhankelijkheidsstadion in de hoofdstad Mmabatho. In de verwarring werden twee vrouwen doodgeschoten, aldus *The Observer* (14-2-'88).
De opstandige militairen maakten zich meester van Radio Bophuthatswana en maakten via deze zender bekend dat zij PPP-leider Rocky Malebane-Metsing als staatshoofd hadden geïnstalleerd.
Zij gaven als redenen voor hun coup op onregelmatigheden bij de parlementsverkiezingen en toenemende corruptie.
Het nieuwe staatshoofd, de 38-jarige Malebane-Metsing, ondernam pogingen om Zuid-Afrika gerust te stellen. Hij liet minister van buitenlandse zaken, Roelof Botha, in een boodschap weten dat hij ,,volledig (zou) samenwerken en goede betrekkingen (zou) handhaven" met de Zuidafrikaanse regering.
Maar op 10 februari 's middags trokken honderden Zuidafrikaanse militairen Bophuthatswana binnen om de staatsgreep ongedaan te maken. Een speciale eenheid van 34 militairen bevrijdde president Mangope en zijn gezelschap in het stadion. Daarbij werd één opstandige militair gedood; generaal-majoor Turner werd aan een voet verwond.
De Zuidafrikaanse militaire interventie volgde na een bijeenkomst van Zuid-Afrika's Nationale Veiligheidsraad waarop werd besloten Mangope te hulp te komen. Volgens president P.W. Botha beantwoordde Zuid-Afrika daarmee aan een telefonisch verzoek van de minister van buitenlandse zaken van Bophuthatswana, Solomon Rathebe, die in de Zuidafrikaanse ambassade was ondergedoken,
Botha maakte een onderscheid tussen de situatie in het thuisland Transkei, waar Zuid-Afrika niet tussenbeide was gekomen bij de militaire staatsgrepen van 24 september 1987 en 30 december 1987 (pag. 5/1-'88), en die in Bophuthatswana. In het geval van Transkei „was het wettig gekozen staatshoofd niet afgezet, was geen geweld gebruikt en was geen beroep om bijstand door de afgezette regering gedaan", aldus de president.
Na ongeveer 15 uur keerde president Mangope weer op zijn post terug. Op 10 februari 's avonds verklaarde hij voor de televisie: ,,Ik ben weer aan de macht dankzij het Zuidafrikaanse leger." Nog dezelfde avond bracht de Zuidafrikaanse president P.W. Botha, vergezeld van drie ministers - Roelof Botha, Magnus Malan (defensie) en Adriaan Vlok (wet en orde) - een bezoek aan Mmabatho om Mangope te begroeten.
Op 11 februari werden twee opstandige militairen doodgeschoten toen zij heimelijk trachtten te ontsnappen, waarmee het totaal aantal doden i.v.m. de coup op vijf kwam. Diezelfde dag verklaarde minister Roelof Botha in Kaapstad dat veiligheidstroepen in Bophuthatswana ca. 150 dissidenten hadden gearresteerd. Over de coup zelf merkte hij op: ,,Er is een vermoeden (van ANC-betrokkenheid) wegens bepaalde banden tussen (Malebane-) Metsing en bepaalde elementen van het UDF en het ANC". Deze suggestie werd zowel door Winnie Mandela als Archie Gumede (UDF) van de hand gewezen. Naar de voortvluchtige Malebane-Metsing werd nog gezocht, aldus Roelof Botha.
Op 12 februari werd de vermeende coupleider, sergeant-majoor Timothy Phiri, in de buurt van Mmabatho gearresteerd. De volgende dag meldden de autoriteiten dat hij en de 216 andere arrestanten vanaf 15 februari op beschuldiging van hoogverraad voor de rechter moesten verschijnen. Malebane-Metsing ontkwam naar Zambia.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118. 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20. I.S.S.N. 0165-3660

VIERDE RONDE CVSE AFGESLOTEN

Met een bijeenkomst van de ministers van buitenlandse zaken uit de deelnemende landen van 17 - 19 jan. 1989 is in Wenen de vierde ronde afgesloten van de Conferentie over veiligheid eri samenwerking in Europa (CVSE).
De CVSE heeft in 1975 in Helsinki plaatsgevonden (pag. 497 e.v. -1975: voorbereidingen pag. 51/2- 1973 en 715/2 e.v. -1973). Er wordt aan deelgenomen door alle staten in Europa behalve Albanië plus Canada en de VS.
Op de CVSE in Helsinki is o.m. overeengekomen om regelmatig bijeenkomsten te beleggen, waarop zou worden getoetst hoe de deelnemende landen uitvoering gaven aan de besluiten van Helsinki.
De eerste van deze toetsingsconferenties is gehouden van 4 okt. 1977 - 9 maart 1978 in de Joegoslavische hoofdstad Belgrado (pag. 34012 e.v. -1978).
De tweede toetsingsconferentie vond plaats met veel onderbrekingen, haperingen en opschortingen, van 11 nov. 1980 - 9 sept. 1983 in Madrid (pag. 76911 e.v.-1980 en pag. 59311 e.v.-1983).
De derde toetsingsconferentie is op 4 nov, 1986 in Wenen van start gegaan (pag. 67712 e.v.-1987).
De bijeenkomst kon medio jan. 1989 beëindigd worden, nadat de gastheer, de Oostenrijkse regering, eind dec. 1988 enige druk had uitgeoefend. Zonder overleg met de overige 34 deelnemers had de Oostenrijkse minister van buitenlandse zaken, Alois Mock. op 22 dec. 1988 laten weten, dat hij van plan was de ministers van buitenlandse zaken van de deelnemende landen uit te nodigen voor een slotvergadering van 17 - 19 jan. 1989.
De slotfase van de conferentie verliep niet geheel zonder strubbelingen.
Zo tekende Roemenië verzet aan tegen delen van de voorgestelde tekst in de ontwerp-slotverklaring over rechten van de mens. Dat bleek op 1 jan. uit uitlatingen van de Roemeense president Ceausescu ten overstaan van diplomaten in Boekarest.
.,Roemenië zal geen document ondertekenen dat de mensheid op sommige gebieden terugbrengt naar de situatie van vijfhonderd jaar geleden, naar de tijd van de Inquisitie", zo zei Ceausescu op een nieuwjaarsreceptie voor het corps diplomatique.
,,Mensenrechten houden geen terugkeer in naar kwezelarij, naar achterlijkheid, naar slavernij, maar houden vooruitgang in naar het verwerken van de resultaten van wetenschap en cultuur en de noodzaak om mensen in waardigheid en vrijheid gelijke leef- en werkomstandigheden te bieden".
Tegen welke elementen in het CVSE-document Ceausescu bezwaar heeft werd niet helemaal duidelijk. Maar waarschijnlijk slaat zijn bezwaar op een aantal passages over politieke en godsdienstige vrijheden.
In zijn toespraak tot de diplomaten zei hij dat Roemenië weigert ,,de weg te effenen voor diverse religieuze sekten die zelfs in de landen die dit voorstellen worden gekritiseerd".
Daarentegen werd een hinderpaal voor liet succesvol afsluiten van de conferentie weggenomen, toen op 3 jan. uit Washington verluidde, dat de Amerikaanse president Reagan had ingestemd met het houden van een conferentie over de rechten van de mens, in 1991 in Moskou.
Sowjet-minister van buitenlandse zaken Eduard Sjewardnadze had hiertoe een voorstel gedaan op 5 nov. 1986, bij de aanvang van de toetsingsconferentie in Wenen (pag. 67812 - 1987).

Reagan nam zijn beslissing. nadat zijn minister van buitenlandse zaken, George Shultz, hem had aanbevolen niet langer bezwaar te maken tegen de keuze van Moskou als plaats, waar in het najaar van 1991 de voortgang op het gebied van de mensenrechten in Europa zal worden besproken.
Voordien werd in Washington en een aantal Westeuropese hoofdsteden de vooruitgang, die door de Sowjet-Unie werd geboekt op dit terrein onvoldoende geacht om het houden van een mensenrechtenconferentie in Moskou te rechtvaardigen.
Kennelijk was nu de regering-Reagan van standpunt veranderd. .,Hun prestaties zijn nog niet volmaakt. maar ze hebben een hoop gedaan" zei een Amerikaanse woordvoerder op 3 jan.
Een week eerder noemde woordvoerster Phyllis Oakley van het State Departement in Washington als belangrijkste punten van vooruitgang dat in de Sowjet-Unie in de afgelopen twee jaar meer dan zeshonderd politieke gevangenen zijn vrijgelaten en dat in de afgelopen drie maanden ongeveer vijftig gevallen van „refuseniks" íjoden die niet mogen emigreren) in het gebied van Leningrad zijn opgelost.
Verder zijn alleen al in de maand november van het afgelopen jaar 2400 joden uit de Sowjet-Unie geëmigreerd, tegen een totaal van 914 voor heel 1986, en is het storen van Westerse radio-uitzendingen opgehouden.
Problemen rezen evenwel weer op 11 jan., toen er een meningsverschil uitbrak tussen Turkije en Griekenland.
Het geschil had betrekking op de



Stephen Ledogar (r.),lid van de VS-delegatie op de CVSE-bijernkomst in Wenen. brengt een toast uit met Joeri Kasjlew, hoofd van de afvaardiging uit de Sowjet-Unie, nadat de 35 aan de CVSE deelnemende staten het op 15 jan. eens waren geworden over de formulering van de slotverklaring

Weekblad 58ste jaargang No 2981. pag. 43799-43814

voorgenomen besprekingen tussen Oost en West in Europa over de beperking van de conventionele bewapening in dit werelddeel.

Griekenland maakte bezwaar tegen het Turkse standpunt, dat de Turkse Middellandse Zeehaven Mersin buiten deze besprekingen gehouden moest worden.

Vanuit deze haven wordt het noordelijke deel van Cyprus bevoorraad, dat, tot ongenoegen van de Grieken, door Turkije wordt gecontroleerd.

Overeenstemming over slotdocument bereikt

Tijdens een speciale, ingelaste vergadering op zondag 15 jan. bereikten de deelnemers aan de CVSE overeenstemming over een gemeenschappelijk slotdocument.

Tot op het laatste moment had de ruzie tussen Griekenland en Turkije voortgeduurd over de vraag, of de Turkse havenstad Mersin nu wel of niet gerekend moest worden tot het gebied, dat deel uitmaakt van de wapenreductiezone bij de komende onderhandelingen over conventionele bewapening tussen Oost en West.

Daarbij kwam het zelfs tot persoonlijke interventies van de ministers Shultz, Carlucci, Genscher en Dumas bij de Turkse premier Ozal om Mersin in de tekst van het onderhandelingsmandaat niet expliciet van het wapenreductiegebied uit te sluiten, om aldus tegemoet te komen aan de Griekse vrees voor een Turkse militaire dreiging jegens Cyprus.

Zelfs Sowjet-minister van buitenlandse zaken Sjewardnadze stuurde Ozal hierover een brief.

Ten langen leste gaf Turkije toe, nadat het van de vijf grootmachten, inclusief de Sowjet-Unie, de schriftelijke verzekering had gekregen dat met de Turkse wensen inzake Mersin bij de komende militaire onderhandelingen rekening zou worden gehouden.

Stephen Ledogar, de Amerikaanse delegatieleider bij de mandaatsbesprekingen over conventionele wapenreducties in Europa, die voortaan de onderhandelingen over Conventional Armed Forces in Europe (CAFE) heten, vond de uiteindelijke oplossing dubbelzinnig, maar erg belangrijk.

Na deze oplossing van het geschil over Mersin leek niets meer een aanvaarding van het gehele slotdocument in de weg te staan.

Maar tijdens de vergadering van zondag 15 jan. kwam de Roemeense delegatie opeens met een verklaring die een geheel eigen interpretatie van het slotdocument gaf.

Roemenië was wel bereid met het slotdocument in te stemmen, maar merkte op dat het „onder het mom van zorg voor mensenrechten en religieuze vrijheid bepalingen bevat die in strijd zijn met de Akkoorden van Helsinki en met de realiteit van de huidige tijd.

Dit opent de weg naar inmenging in interne aangelegenheden door staten, die de soevereiniteit geweld aandoet en die het obscurantisme aanmoedigt."

Tenslotte verklaarden de Roemenen geen bepaling van het akkoord te zullen uitvoeren. waarmee ze het niet eens waren.

Deze verklaring leidde tot grote consternatie bij de Westelijke delegaties. Uiteindelijk werd een oplossing gevonden door de Canadese delegatieleider Bauer een tegenverklaring af te laten leggen, uit naam van de Westelijke delegaties.

Volgens Bauer zijn alle bepalingen in het slotdocument bindend voor alle staten die met het slotdocument instemmen.

De Amerikaanse delegatieleider Zimmermann zei later dat het Roemeense voornemen, het slotdocument selectief toe te passen „absurd en illegaal" is en „niet serieus wordt genomen".

Volgens mr. J.H. Meesman, de leider van de Nederlandse delegatie, is in Wenen „het beste CVSE-document bereikt sinds de slotakte van Helsinki". Dat is vooral gekomen door de ontwikkelingen in de Sowjet-Unie. „We zien duidelijk een grotere openheid in de laatste jaren. Het wederzijdse wantrouwen neemt af.

Je kunt zeggen dat de stellingen die het Westen heeft betrokken bij de onderhandelingen over de slotakte van Helsinki ook langzamerhand gestalte beginnen te krijgen in Oost-Europa. Dat is de grote winst van deze bijeenkomst."

Meesman zei te verwachten dat het nieuwe controlemechanisme inzake mensenrechtenschendingen, dat deel uitmaakt van het slotdocument, inzake Roemenië spoedig gebruikt zal worden.

Meesman: „Hetheeft natuurlijk geen enkele zin de uitspraken hier een dode letter te laten. We zullen nu overleg moeten plegen met onze partners om te zien hoe we dat instrument gaan gebruiken".

Sowjet-delegatieleider Kasjlew zei op 15 jan. dat „niet Oost of West op deze conferentie heeft getriomfeerd, maar de wil tot compromis". „Wij hebben nu ons gezicht gewend naar de individuele, burgerlijke en politieke rechten en zullen onze wetgeving daar aan aanpassen."

De Amerikaanse delegatieleider Zimmermann sprak van „een voortreffelijk document", dat mogelijk „eenhistorische rol" zou kunnen spelen. Hij zwaaide de Sowjet-delegatie lof toe voor haar houding in de laatste fase.

Samenvatting slotdocument

Het slotdocument van de CVSE-conferentie in Wenen, waarover op 15 jan. na meer dan twee jaar onderhandelen overeenstemming is bereikt, bevat verschillende nieuwe elementen.

Op het gebied van de mensenrechten bijvoorbeeld is de tekst veel gedetailleerder dan alle eerdere CVSE-documenten.

Zo wordt in het slotdocument uitdrukkelijk het recht van het individu gegarandeerd om, individueel of samen met anderen, de mensenrechten te bevorderen en te beschermen. Daarbij wordt ook een beroepsmogelijkheid geschapen voor degene, die zich in dat recht aangetast voelt.

De **35** CVSE-staten garanderen het individu het recht „om bij de uitvoerende, wetgevende, juridische en administratieve organen in beroep te gaan".

Verzekerd wordt ook het recht op een eerlijke en openbare behandeling binnen redelijke termijn voor een onafhankelijke en onpartijdige rechtbank.

Iedereen heeft voortaan het recht zijn eigen advocaat te kiezen.

De overheid verplicht zich de beslissing aangaande het beroep zo snel mogelijk bekend te maken, inclusief de juridische redenen waarop de beslissing is gebaseerd.

In de zogenaamde tweede mand van het slotdocument over samenwerking op het gebied van economie, wetenschap, technologie en milieu. wordt voor het eerst het belang van de bijdrage van milieuactivisten genoemd en hun recht om hun zorgen inzake het milieu te uiten.

Aan een oorspronkelijk Nederlands voorstel over de ontwikkeling van het toerisme tussen de staten, dat redelijk ongeschonden door de onderhandelingen is gekomen, wordt belang gehecht in het kader van de menselijke contacten tussen Oost en West. Daarin beloven de staten de contacten tussen toeristen en lokale bevolking te zullen vergemakkelijken, tot nu toe een teer punt in Oost-Europa.

Daartoe zullen ook mogelijkheden voor *low budget*- en jeugdtoerisme worden geschapen, die met name in de Sowjet Unie tot nu toe niet of nauwelijks bestaan.

Zelfs het ontwikkelen van kleinschalige privé-accommodatie wordt genoemd, waarbij men aan pensions en *bread-and-breakfast*-voorzieningen kan denken.

Hier bevindt zich ook de passage waarin de staten zeggen niet afwijzend te staan tegen een langzame afschaffing van de plicht voor buitenlandse toeristen om een minimumbedrag aan valuta om te wisselen en het scheppen van de mogelijkheid om legaal gekochte lokale valuta terug te wisselen in de eigen muntsoort.

Met deze tekst hadden de DDR en Tsechoslowakije tot op het laatste ogenblik grote problemen.

Ook worden de spoorwegen van de **35** landen opgeroepen om de zogenaamde Inter-Rail kaart ter bevordering van het jeugdtoerisme voortaan voor alle CVSE-landen te laten gelden.

Behalve de gelijkheid tussen gelovigen en niet-gelovigen, wordt ook religieuze gemeenschappen het recht gegarandeerd om vrij toegankelijke kerken te bouwen.

Verder verkrijgen ouders de vrijheid om hun kinderen een religieuze opvoeding te geven, die zij zelf wensen.

De invoer, het drukken en het verspreiden van religieuze publikaties moet volgens het slotdocument voortaan in alle **35** staten worden toegestaan.

Ook de tekst over de rechten van nationale minderheden is, vergeleken met het slotdocument van Madrid in **1983,** aanzienlijk uitgebreid.

In Madrid gold de belangrijkste bepaling hierover „het verzekeren van het respect voor en de actuele uitoefening van de rechten van nationale minderheden".

In het Weense document verplichten de **35** staten zich alle wetgevende, administratieve en juridische maatregelen te nemen om de mensenrechten en de fundamentele vrijheden van nationale minderheden te waarborgen.

Daarbij wordt beloofd dat van discriminatie zal worden afgezien en dat de eigen identiteit van de nationale minderheden zal worden bevorderd.

Een schaduwkant vormt hier het feit dat deze rechten slechts toegekend worden aan nationale minderheden, „binnen het gebied van de nationale staat". Het Westen ziet deze omschrijving als een mogelijke ontsnappingsclausule. Zo ontkent bijvoorbeeld Bulgarije het bestaan, en dus ook de rechten, van de Turkse minderheid op haar grondgebied.

Aan de vrijheid voor iedereen elk land, inclusief het zijne of hare, te verlaten en er naar terug te keren is een hele serie bepalingen toegevoegd die, aan de voornamelijk in Oost-Europa bestaande willekeur van de autoriteiten inzake

het wel of niet laten uitreizen van de eigen burgers een einde moet maken:

- beperkingen aan de mogelijkheid om uitreizen of emigratie te weigeren op grond van het bezit van staatsgeheimen.
- een kortere termijn voor de staat, waarbinnen beslissingen inzake reisaanvragen genomen en meegedeeld moeten worden.
- het oplossen van alle nog lopende reisaanvragen, binnen 6 maanden na het aannemen van het Weense slotdocument.
- het garanderen van een beroepsmogelijkheid tegen een negatieve beslissing van de overheid.

Om in de toekomst een nauwkeurige controle op de naleving te garanderen is in het document een mechanisme ontwikkeld.

In de eerste fase kan een regering een staat om informatie verzoeken, wanneer vermoedens over mensenrechtenschendingen bestaan. De aangeschreven staat is verplicht te antwoorden.
In de tweede fase kan een regering om bilateraal overleg verzoeken met de staat, die vermoedelijk de mensenrechten schendt. Die staat mag dat overleg niet weigeren.
In de derde fase heeft een regering het recht alle 34 andere CVSE-staten op de hoogte te stellen van de mensenrechtenschendingen in de desbetreffende staat.
In de vierde fase kan iedere niet opgeloste mensenrechtenschending voor de jaarlijkse bijeenkomsten van de Conferentie over de Menselijke Dimensie gebracht worden. Daarvan zullen er drie gehouden worden tussen nu en de volgende grote toetsingsconferentie van de Helsinki Akkoorden in 1992 in Helsinki.
De eerste vindt plaats in Parijs van 30 mei tot 23 juni 1989; de tweede in Kopenhagen van 5 juni tot 29 juni 1990; de derde in Moskou van 10 september tot 4 oktober 1991.
Met het accepteren van dit mechanisme hebben de staten erkend zich voortaan niet meer te kunnen verschuilen achter het argument dat mensenrechtenschendingen een interne aangelegenheid zijn. Door velen wordt dit nieuwe controlemechanisme als een van de belangrijkste resultaten van de Weense conferentie gezien.
In het hoofdstuk over de samenwerking op het gebied van economie, wetenschap, technologie en milieu valt het belang op dat gehecht wordt aan de autonomie van ondernemingen en joint ventures .,die een rol kunnen spelen bij het wederzijdse nut van industriële samenwerking". Daartoe zal in Bonn van 19 maart tot 11 april 1990 een conferentie over economische samenwerking worden gehouden.
Terwijl in het slotdocument van Madrid niet meer dan zes alinea's aan het milieu besteed worden, zijn er in het Weense document vier pagina's aan gewijd.
De maatregelen reiken van internationale samenwerking bij wetenschappelijk onderzoek ter ontwikkeling van milieuvriendelijke technologieen, vermindering van vervuiling en bevordering van hergebruik, tot bescherming van de ozonlaag en het tegengaan van het broeikaseffect.
Voor het eerst wordt een reeks van vervuilende stoffen met name genoemd waarvan de grensoverschrijdende uitstoot drastisch verminderd moet worden.
Deze maatregelen zullen op een milieuconferentie van de 35 staten in Sofia in oktober en november van dit jaar verder worden uitgewerkt.
Wat de militaire veiligheid betreft zullen in maart van dit jaar in Wenen twee conferenties van start gaan: een vervolg van de conferentie van Stockholm over Vertrouwenwekkende Maatregelen op militair gebied en de nieuwe conferentie tussen de NAVO, inclusief Frankrijk, en het Warschau Pakt over conventionele wapenreductie van de Atlantische Oceaan tot de Oeral, de zogenaamde Conventional Armed Forces in Europe (CAFE) Conferentie. Dit is de feitelijke opvolger van de MBFR-besprekingen.

Interview Gorbatsjow: *Succes* Wenen dankzij Sowjet-concessies

Het akkoord op de Europese Veiligheidsconferentie in Wenen is vooral te danken aan Sowjet-concessies op het gebied van de mensenrechten en de ontwapening.
Dat heeft Sowjet-leider Gorbatsjow gezegd in een interview met de *Prawda* van 17 jan. waarvan het persbureau Tass op 16 jan. al de inhoud bekendmaakte.
In zijn reactie op de overeenstemming over het slotdocument van de CVSE in Wenen zei Gorbatsjow dat ,,zeventwintig maanden van hard onderhandelen hebben aangetoond dat vrede geen geschenk van boven is".
Meer dan eens, aldus Gorbatsjow, heeft het erop geleken dat de conferentie zou mislukken. ,,We nodigden dan anderen uit met redelijke compromissen te komen. Maar we hebben zelf ook heel wat water in de wijn gedaan," aldus de Sowjet-leider.
Het feit dat er drie mensenrechtenconferenties op stapel staan waarvan er een in Moskou wordt gehouden toont, aldus Gorbatsjow, aan dat ,,de koude-oorlog-stereotypen verdwijnen en dat een nieuw tijdperk, van internationale samenleving aanbreekt".

Volgens Gorbatsjow zal de Sowjet-Unie het Weense slotdocument stipt naleven. „We zullen ons niet van de buitenwereld afsluiten. We verlangen voor onszelf geen privileges en geen uitzonderingen op de voor iedereen verplichte regels", ook al gaat het in sommige gevallen om ,,delicatezaken" waarvoor tot voor kort, aldus Gorbatsjow, vertegenwoordigers van verschillende ideologieën niet rond één tafel te brengen waren.

Bijeenkomst ministers van buitenlandse zaken

Zoals in de aanhef vermeld is de CVSE in Wenen besloten met een bijeenkomst van de ministers van buitenlandse zaken uit de deelnemende landen, die duurde van 17-19 jan.

George Shultz heeft in zijn laatste optreden als Amerikaanse minister van buitenlandse zaken Tsjechoslowakije en Roemenië gekapitteld wegens schendingen van mensenrechten.
In zijn redevoering op de eerste dag van de plechtige slotzitting van de Europese Veiligheidsconferentie veegde hij Tsjechoslowakije de mantel uit wegens het met geweld opbreken van een vreedzame demonstratie in Praag, één uur nadat het Weense slotdocument was aangenomen.
In Roemenië, aldus Shultz, verslechteren de sociale en economische omstandigheden en worden de burgerrechten uitgehold ,,in een ontmoedigend tempo". Roemenië heeft als enige van de 35 Helsinki-landen bij het aanvaarden van het slotdocument een voorbehoud gemaakt bij alle passages waar het 't niet mee eens is.

Shultz, wiens woorden een echo leken van de redevoeringen van president Reagan, klonk overigens vol vertrouwen over de toekomst van de Oost-Westrelatje na het overdragen van de fakkel aan de volgende Amerikaanse regering. ,,Het Europese continent is vandaag veel opener dan toen wij voor het eerst in Wenen bijeenkwamen in november 1986. Wij gaan een tijdperk in, waarin respect voor mensenrechten terrein wint en waarin het voor allen duidelijk wordt dat het allesoverheersende belang van het individu en respect voor zijn fundamentele vrijheden de wezenlijke elementen zijn van succesvolle maatschappijen."

De Amerikaanse minister prees de Sowjet-Unie voor het vrijlaten van politieke gevangenen, het niet meer storen van buitenlandse radiostations en voor het toestaan van grotere vrijheid aan minderheden, dissidenten en gelovigen.
Ook had hij lovende woorden over voor de liberaliseringen in Hongarije en Polen. ,,Wij betreuren evenwel de terughoudendheid van de DDR, Roemenië, Bulgarije en Tsjechoslowakije in het nemen van soortgelijke stappen."
Shultz benadrukte de Amerikaanse verbondenheid met Europa, die niet alleen besloten ligt in historische redenen maar bovenal in het delen van democratische ideeën. ,,In feite is Amerika nooit ver weg geweest van Europa. En nooit is het dichterbij geweest dan thans."
Hoewel Europa nog altijd verdeeld is, - waarbij Shultz opmerkte dat de Koude Oorlog geen drogbeeld was, maar het produkt van pogingen om met geweld politieke systemen op te leggen aan de volkeren van Oost-Europa -, ,,breekt er voor de wereld een tijdperk aan dat een grote belofte inhoudt, één waarin we de gevaren van oorlog kunnen verminderen door expansionisme te stoppen en door processen van wapenreductie en -beheersing".
Shultz citeerde twee dichters, de Amerikaan Robert Frost (,,we hebben beloften te houden en mijlen te gaan") en de Rus Alexander Poesjkin. Van de laatste citeerde hij de woorden over Peter de Grote: ,,Hij brak een raam open naar Europa".
De betekenis van de Weense conferentie ligt volgens Shultz besloten in de uitgebreide mensenrechtenagenda en een nieuw instrument dat ,,elk land het recht geeft om elke mensenrechtenkwestie op elk moment bij elk ander land aan de orde te stellen". Samen met de jaarlijkse mensenrechtenconferenties in respectievelijk Parijs, Kopenhagen en Moskou geeft dit de gelegenheid om ononderbroken het naleven van de mensenrechten te beoordelen.

De Nederlandse minister Van den Broek had in het vliegtuig naar Wenen nog aan zijn toespraak gewerkt om een passage in te lassen waaruit teleurstelling bleek over het gedrag van een overigens niet nader genoemd land, vlak nadat het slotdocument was getekend.
De minister doelde daarmee op Tsjechoslowakije maar verkoos in tegenstelling tot zijn Amerikaanse collega om dat land niet met naam en toenaam in het openbaar terecht te wijzen.
Van den Broek had direct nadat hij zijn rede had uitgesproken een bilaterale ontmoeting met zijn Tjechoslowaakse collega Jaromir Johanes. Van die gelegenheid maakte hij gebruik om zijn ernstige verontrusting uit te spreken over het politie-optreden tegen demonstranten op 15 jan. in Praag.
De Nederlandse minister legde verder in zijn evaluatie van de Weense conferentie de nadruk op de controle van de mensenrechtenafspraken. Van de jaarlijkse conferenties waar gepeild zou worden in hoeverre de Helsinki-landen zich aan hun beloften hebben gehouden, verwacht Van den Broek een zekere preventieve werking.
De minister liet zijn tevredenheid blijken over het feit dat een Nederlands voorstel over het vereenvoudigen van toeristische contacten tussen Oost en West in concrete aanbevelingen was terug te vinden in het slotdocument.
De Britse minister Howe verbond de deelneming van zijn land aan de in Wenen afgespro-

ken mensenrechtenconferentie in Moskou in 1991 aan harde voorwaarden. Alleen als Moskou zich aan de in Wenen gedane toezeggingen houdt en ook de wetgeving wijzigt, zal de Britse regering de Moskou-conferentie bijwonen.

Nog niet eerder zijn op een internationale en openbare bijeenkomst de verschillen en soms tegenstellingen tussen de Warschaupact-landen onderling zo duidelijk gebleken, als op 18 jan op dc tweede dag van de slotzitting van de Europese Veiligheidsconferentie

De Poolse en Hongaarse ministers van buitenlandse zaken committeerden zich aan het uitvoeren van alle bepalingen van het Weense slotdocument en hadden niets dan lof voor de afspraken met betrekking tot mensenrechten.
Hun Tjechoslowaakse en Roemeense collegae verdedigden zich tegen kritiek van Westerse zijde en legden de nadruk op hef soevereine recht van ieder land zijn eigen zaken te behartigen.
De Bulgaarse minister, Petar Mladenow, die een dag eerder had gesproken, prees weliswaar uitvoerig de Sowjet-Unie voor de verandering in het internationale klimaat, maar waarschuwde voor inmenging in binnenlandse aangelegenheden.
De toon van de redevoeringen verschilde zo sterk, dat men soms het gevoel kreeg naar vertegenwoordigers van tegengestelde politieke blokken te luisteren.
De Poolse en Hongaarse ministers maakten geen gebruik van verhullend diplomatiek jargon of van afgesleten clichés, maar zetten in duidelijke bewoordingen en Westerse terminologie hun beleid uiteen. Ze deden dat in het Engels.
Uit de monden van de Bulgaarse en Tjechoslowaakse ministers klonken bijna slaafse loftuitingen aan het adres van Moskou en hun goedkeuring voor de mensenrechten-voorstellen ging gepaard met verkapte waarschuwingen tegen inmenging. Hun toespraken waren in het Russisch.
De Roemeense minister Ioan Totu deed het weer heel anders. Hij hield zijn toespraak in het Engels, en niet in het Frans; noemde Ceausescu tweemaal, de Sowjet-Unie geen enkele keer, en viel in een ingelaste passage scherp uit naar de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken Shultz.
De Poolse minister Tadeusz Olechowski noemde het slotdocument een signaal dat de deling van Europa ophoudt te bestaan en een continent wordt van gemeenschappelijke belangen en culturele overeenkomsten.
Hij zei dat zijn land groot belang hecht aan het beginnen van een dialoog over militaire doctrines. met als doel uit te komen bij strikt defensieve concepties.
De Poolse minister, in wiens land de nacht tevoren een heftige interne partijstrijd was uitgevochten over het al dan niet weer toelaten van Solidariteit, verklaarde dat Polen zich opmaakte voor diepgaande politieke hervormingen.
Olechowski verzekerde dat Polen zijn nationale wetgeving zal herzien en in overeenstemming zal brengen met de Helsinki-normen en internationale wetten. Wij verwachten hetzelfde van andere landen, aldus de Poolse minister, naar het leek tegen niemand in het bijzonder.
De Hongaarse minister Peter Várkonyi kwalificeerde het Weense slotdocument als het belangrijkste sinds de Slotakte van Helsinki. Evenals zijn Poolse ambtgenoot beloofde hij dat zijn regering zich volledig zal houden aan alle afspraken en zei hij hetzelfde van anderen te verwachten.
Als geen ander maakte Várkonyi duidelijk, dat zijn land nationale belangen heeft, die soms niet samenvallen met die van het blok waartoe het behoort.

Met zijn uitspraak dat het een gunstige ontwikkeling is dat sommige voorstellen door landen uit verschillende blokken ingediend zijn, refereerde hij aan de unieke gebeurtenis tijdens de Veiligheidsconferentie, toen Hongarije een Canadees voorstel ter bescherming van nationale minderheden steunde.
Met de uiteindelijke tekst in de slotverklaring was de Hongaarse mininster overigens niet tevreden, omdat die niet ver genoeg ging.
In een indirecte maar duidelijke verwijzing naar Roemenië zei hij dat sommige landen onder het mom van niet-inmenging gerechtvaardigde Kritiek naast zich neer leggen.
Hij klonk bijna juichend over de striktere afspraken met betrekking tot de controle op naleving van de mensenrechten. Daaruit kan worden afgeleid dat Hongarije de verificatie niet als bedreigend ervaart, maar in tegendeel hoopt dat de bescherming van de Hongaarse minderheden in buurlanden zoals Roemenië er mee vergroot wordt.
Zijn Europese droom aldus Várkonyi is een Europa vrij van verdeeldheid, en één in menselijke waarden.
De toespraken van de Bulgaarse en Tjechoslowaakse ministers klonken bijna indentiek. Veel lof voor Gorbatsjow en diens ontwapeningsinitiatieven en enige lippendienst aan begrippen als democratisering en humanisering.
Ze formuleerden een klassiek Oosteuropees standpunt ten aanzien van de mensenrechten: die moeten in hun totaliteit, dat wil zeggen met nadruk op recht op werk en huisvesting worden bekeken.
De Tjechoslowaakse minister Jaromir Johanes verzekerde dat zijn land de mensenrechten bevorderde, in de eerste plaats via het Mensenrechtencomité van het Tjechoslowaakse Publiek. Dit door de overheid gesteunde comité is in dec. 1988 in Praag opgericht in antwoord op versterkte aandacht voor de mensenrechten en activiteiten van onafhankelijke groepen zoals Charta '77.
Aan het einde van zijn toespraak wees hij - overigens op een gematigde toon - de kritiek op het politie-optreden tegen demonstranten van de hand.

Opmerkelijk was verder dat de minister nadrukkelijk als doel van het Warschaupact noemde dat ontwapening moest beginnen met het elimineren van „a-symmetrieën" en moest uitlopen op een situatie waarbij een verrassingsaanval was uitgesloten.

De Roemeense minister Totu, naar wiens optreden met spanning werd uitgekeken, stelde zich op achter de principes van de Slotakte van Helsinki, maar niet achter de slotverklaring van Wenen. Daaraan ontbraken, volgens hem helaas, voorstellen die samenwerking op economisch, technisch en wetenschappelijk gebied vruchtbaar zouden maken en bovendien waren de sociale rechten totaal verwaarloosd.
In een scherpe uitval naar de Amerikaanse minister Shultz die de dag tevoren Roemenië had gekritiseerd, zei Totu dat Shultz de Roemeense werkelijkheid opzettelijk verdraaide. „Men zou alleen maar wensen dat de sociale problemen, de democratische vrijheden en de fundamentele mensenrechten, met inbegrip van die van minderheden, in alle landen op z'n minst worden opgelost tot een niveau waarop dat in Roemenie gebeurd", verdedigde hij.
Hoewel Totu de reserves herhaalde die zijn land - of naar algemeen wordt aangenomen, president Ceausescu - maakt ten aanzien van met name de mensenrechten-passages in het slotdocument, was de formulering beslist minder hard dan op 15 jan. bij het officiële aanvaarden van het stuk.

De Roemenen zitten tijdens de conferentie in een volstrekt isolement. Ze praten met niemand en niemand praat met hen. Mogelijk wilde Totu met zijn toespraak een signaal geven dat Roemenië niet helemaal uit de nieuwe Europese broederschap wil worden uitgestoten.

Aankondiging eenzijdige ontwapeningsmaatregelen door Sowjet-Unie

De Sowjet-Unie heeft op 18 en 19 jan. nieuwe eenzijdige ontwapeningsmaatregelen aangekondigd.
In Wenen zei minister Sjewardnadze in zijn rede tot de CVSE op 19 jan., dat de komende twee jaar uit Oost-Europa niet alleen 50.000 Sowjet-militairen, maar ook tactische kernraketten en nucleaire artillerie zullen worden teruggetrokken.
In Moskou kondigde partijleider Gorbatsjow op 18 jan. een verlaging van de defensiebegroting met 14,2% aan.
Sjewardnadze zei o.m.: „De Sowjet-Unie trekt in overeenstemming met haar doel - een eind te maken aan elke militaire aanwezigheid op het gebied van andere landen - uit Midden-Europa militaire eenheden terug met al hun organische bewapening, inclusief tactische kernsystemen".
Hij maakte duidelijk dat het gaat om korte-afstandsraketten en nucleaire artillerie. Sjewardnadze zei niet om hoeveel wapens het precies zal gaan.
Hij herhaalde Gorbatsjows oproep aan het Westen om besprekingen te beginnen over een vermindering van de korte-drachtswapens (met een bereik tot 500 kilometer).
Sjewardnadze zei dat de Sowjet-Unie zijn tactische nucleaire wapens niet zou moderniseren in afwachting van wat de NAVO op dit punt zou doen. „We gaan uit van de premisse dat modernisering een stap achteruit is en niet vooruit," aldus Sjewardnadze in een duidelijke toespeling op de plannen van de NAVO de kernwapens voor de korte afstand (zoals de Lanceraketten) te moderniseren.
Deze modernisering is vooral in West-Duitsland omstreden.

Gorbatsjow zelf kondigde op 18 jan. in Moskou een vermindering aan van de militaire begroting met 14,2 procent en van de wapenproduktie met 19,5 procent.
In een gesprek met drie Westerse bezoekers, de Franse ex-president Giscard d'Estaing, de Japanse oud-premier Nakasone en de Amerikaanse oud-minister Kissinger, zei Gorbatsjow dat de vermindering deel uitmaakt van de reorganisatie die de Sowjet-strijdkrachten een defensiever karakter moet geven.
De Sowjet-leider gaf geen verdere details over de militaire begroting. Officieel beloopt die 20,2 miljard roebel (33,6 miljard dollar). Westerse deskundigen schatten de werkelijke militaire uitgaven van de Sowjet-Unie op 70 miljard roebel (116 miljard dollar).
Wel ging Gorbatsjow in op de troepen-

verminderingen die hij op 7 december in de VN heeft aangekondigd. Hij zei toen dat de Sowjet-Unie een half miljoen militairen zal demobiliseren en het tankarsenaal met 10.000 zal verminderen (pag. 785 e.v. - 1988).

Op 18 jan. preciseerde Gorbatsjow dat in het Europees deel van de Sowjet-Unie 240.000 man, in het verre oosten 100.000 man en in ,,de zuidelijke Sowjet-republieken" 60.000 man worden gedemobiliseerd.
Uit Mongolië wordt volgens Gorbatsjow driekwart van alle Sowjet-troepen en een groot deel van de Sowjet-luchtvloot teruggetrokken.

De militaire aanwezigheid van de Sowjet-Unie in Mongolië is lang een steen des aanstoots geweest voor China en heeft dan ook lang bijgedragen tot de gespannen verhouding met dat land.
De terugtrekking wordt gezien als een poging de weg te effenen voor een topontmoeting tussen Gorbatsjow en de Chinese leider Deng Xiaoping, waarschijnlijk nog dit jaar.
In zijn toespraak in Wenen zei minister Siewardnadze verder nog, dat eind jan. het Warschaupact met eigen cijfers zal komen over de troepen- en wapensterkte.
Sjewardnadze zei dat het van essentieel belang was om snel overeenstemming te bereiken over de principes en de aanpak van de onderhandelingen, opdat zij niet - zoals met de MBFR-gesprekken is geschied - vastlopen in eindeloze discussies over wapencategorieën en berekeningsmethoden.
Hij zei dat het doel van de nieuwe onderhandelingen moest zijn een akkoord te sluiten over plafonds van wapens en troepen en hij benadrukte het belang van betrouwbare verificatie van de afspraken.
Sjewardnadze stelde verder een topontmoeting voor van de 35 leiders van de ,,Helsinki"-landen om de eerste resultaten van de parallel lopende gesprekken over conventionele wapens en vertrouwenwekkende maatregelen te evalueren.
Uit een nadere toelichting tegenover journalisten bleek, dat de Sowjet-Unie mikt op een dergelijke top over ongeveer een jaar en dat de Franse president Mitterrand zijn volle steun aan het plan heeft gegeven.
De Sowjetminister herhaalde het voorstel van het Warschau Pact om een Europees centrum op te zetten voor de verlaging van militaire risico's.

In de rest van zijn redevoering roerde Sjewardnadze een interessante. en met name in Oost-Europa pijnlijke kwestie aan: die van de nationale minderheden.
In niet mis te verstane bewoordingen zei de Sowjet-minister dat de beschaving van een staat gemeten moet worden naar de wijze waarop zij omgaat met het culturele erfgoed en het recht van nationale minderheden de eigen cultuur te uiten.
,,Het recht van volkeren op hun eigen cultuur staat gelijk aan het recht op leven en vrijheid", zei Sjewardnadze. Hij pleitte voor een wettelijk raamwerk, dat nationale minderheden bescherming biedt.
Tussen de regels door kon men beluisteren dat Sjewardnadze ook in een andere passage Roemenie, zonder het land bij naam te noerneri, een veeg uit de pan gaf. Zo sprak hij de Roemeense bewering tegen dat de afspraken die op de Veiligheidsconferentie in Wenen zijn gemaakt in tegenspraak zijn met de principes van de Slotakte van Helsinki.

Een NAVO-zegsman in Brussel zei dat de stappen van Moskou als ,,bemoedigend" kunnen worden gezien, als zij ,,het teken zijn dat de Sowjet-Unie zich ervan bewust wordt dat ook op dit terrein haar potentieel ver boven haar behoeften ligt".
Hij onderstreepte echter dat het Kremlin antwoord zal moeten geven op een aantal vragen. ,,Welke systemen zullen worden teruggetrokken? Hoeveel? Waar gaan zij naar toe? Wat gaat ermee gebeuren?".

Volgens westerse schattingen beschikt de Sowjet-Unie over circa 1365 kernwapens voor de korte afstand. Naar eigen zeggen kan de NAVO daar slechts 88 Lance-raketten tegenover stellen.
Van de NAVO-landen toonde Groot-Brittannie de grootste twijfel over het Sowjet-besluit. Minister Howe van buitenlandse zaken sprak van een ,,politieke coup" die weinig verandering zal brengen in het enorme overwicht van de Sowjet-Unie op de NAVO.
Volgens Howe gaat Moskou ook door met de modernisering van het arsenaal kernwapens voor de korte dracht. ,,Wanneer de Russen zeggen dat zij hun tactische kernwapens niet moderniseren, dan moet men dat met een grote korrel Siberisch zout nemen", zei hij.

De Berlijnse Muur heeft een rol gespeeld tijdens de slotzitting van de CVSE-conferentie. De Amerikaanse, Westduitse en Britse ministers van buitenlandse zaken pleitten ervoor het 28 jaar geleden gebouwde obstakel te slopen.
Kennelijk met het oog daarop verklaarde de Oostduitse leider Honecker op 19 jan. dat de Muur er desnoods ,,nog 50 of 100 jaar" zal blijven staan. zolang de redenen voor het oprichten ervan niet zijn weggenomen. Volgens Honecker heeft de Muur de vrede gered en de toestand in Europa gestabiliseerd.

Commentaar

Onder de kop ,,Papier is geduldig" schreef dagblad Trouw van 19 jan. het volgende:

Het is nauwelijks te vatten, al die positieve bewoordingen, al die complimenten na het bereiken van een akkoord door de 35 ,,Helsinki"-landen in Wenen. Wie bij het begin van de Conferentie over veiligheid en samenwerking (CVSE) in november 1986 een dergelijke afloop had voorspeld, zou voor gek zijn versleten.
Nu nemen de Europese landen (zonder Albanië), Canada en de VS, bijna snotterend van geluk afscheid van elkaar in de Oostenrijkse hoofdstad. De Amerikaanse minister van buitenlandse zaken George Shultz, die vandaag de laatste dag in functie is, spreekt zelfs over het mooie ,,menselijke contact" dat hij heeft opgebouwd met zijn Sowjet-evenknie Edoeard Ambrosowitsj Sjewardnadze. Dat is wat anders dan die kille en verwijtende toespraken bij het begin van deze conferentie ruim twee jaar geleden.

Een „mijlpaal", een ,.doorbraak", een ,,nieuw hoofdstuk" in de verhoudingen russen Oost en West vormt het 54 pagina's tellende slotdocument. Een Europa, waar de grenzen worden geopend, waar godsdienstvrijheid bestaat, waar minderheden niet meer met de nek worden aangekeken. waar alle radioprogramma's beluisterd mogen worden, waar de toerist op z'n fiets van het ene naar het andere goedkope bed and breakfast-adres kan rijden, zelfs tot in de Oeral toe, ligt in het verschiet. Althans zo lijkt het als men het slotdocument bekijkt.
Op papier is veel bereikt. De ministers van buitenlandse zaken nemen aan het eind van de week hun huiswerk mee en zullen elk op hun eigen wijze aan de gang gaan met het verbeteren van de mensenrechten volgens de interpretatie die de eigen regering daaraan gaat geven.
Alle in Wenen gemaakte afspraken zullen thuis aan de eigen bestaande wetten worden getoetst. Het is een ontsnappingsclausule in liet slotdocument die de erkende schenders van mensenrechten nog de mogelijkheid geeft de door de andere 34 landen verwachte veranderingen te rekken.
Het akkoord van Wenen stelt dat die nationale wetten aangepast dienen te worden, maar voordat de plaatselijke juristen hebben uitgepuzzeld hoe die wetten eruit gaan zien en de parlementen hun goedkeuring hebben gegeven aan de wetswijzigingen, zijn er al weer wat jaren verstreken.
Kortom, de autoriteiten in Praag, Berlijn en Sofia kunnen voorlopig nog wel even doorgaan met het in elkaar slaan van demonstranten. opsluiten van politiek andersdenkenden en het schofferen van minderheden.
Eén land is zo ..eerlijk" geweest om al direct te zeggen dat het zich niet aan het slotdocument zal houden. Roemenië gaat gewoon door met zijn smerige onderdrukkingsmethoden, met het vernielen van boerendorpjes en de gedwongen verhuizing van gezinnen naar eenvormige flats. Het zal zich weinig gelegen laten liggen aan de kritiek, zelfs al komt die van bevriende Warschaupact-landen of van de Sowjet-leiding zelf.
Hongarije, Polen en de Sowjet-Unie hebben het goede voorbeeld gegeven het afgelopen jaar door al aanzienlijke verbeteringen op het gebied van mensenrechten toe te passen. In de Sowjet-Unie bijvoorbeeld mochten de eerste elf maanden van vorig jaar - volgens cijfers van Tass - 90 000 mensen het land voorgoed verlaten en was er een „forse toename van bezoeken aan niet communisiische landen" door Sowjetburgers. De huidige leiding in het Kremlin lijkt er op uit om over twee jaar in eigen huis zo goed mogelijk voor de dag te komen op de in Wenen afgedwongen „mensenrechtenconferentie van Moskou".
Maar het blijft een vraag of landen als de DDR, Tsjechoslowakije en Bulgarije een zelfde weg zullen volgen en de nieuwe afspraken werken. Volgens plan mag elk van de 35 landen een van de andere Helsinki-deelnemers aanklagen, dan wisselen de twee informatie uit en gaan met elkaar praten. Daarna worden de andere 33 landen ingelicht en de overblijvende geschilpunten komen op het jaarlijks te houden mensenrechtenforum, achtereenvolgens Parijs, Kopenhagen en Moskou ter sprake.

CUBA

VIERING 30 JAAR REVOLUTIE EN VOORGAANDE ONTWIKKELINGEN

Op 1 jan. 1989 hield de Cubaanse president Fidel Castro Ruz vanaf het balkon van het raadhuis in Santiago de Cuba, ongeveer 500 km ten zuidoosten van de hoofdstad Havana, een toespraak ter gelegenheid van de 30ste verjaardag van de Cubaanse revolutie. In een redevoering die iets minder dan twee uur duurde. riep Castro het Cubaanse volk op ,,met meer kracht dan ooit" de boodschap van het socialisme uit te dragen. Castro onderstreepte dat ,,het Cubaanse volk altijd trouw zal blijven aan de principes van het socialisme, van het marxisme-leninisme, van het internationalisme". ,,Het marxisme-leninisme of de dood", aldus Castro.
De president kwalificeerde de Cubaanse revolutie als ,,degrootste stap" in de geschiedenis van het land. ,,Zij (de revolutie) zal haar veertigste, haar vijftigste, haar honderdste verjaardag vieren. We twijfelen er niet aan", aldus Castro.

Sinds begin 1981 hebben zich op Cuba o.m. de volgende ontwikkelingen voorgedaan (vor. ber. op pag. 516/2 e.v.-1981):

Gemeenteraadsverkiezingen. Gemeenteraden kiezen tweede Nationale Assemblée van de Volksmacht. Samenstelling Staatsraad en regering

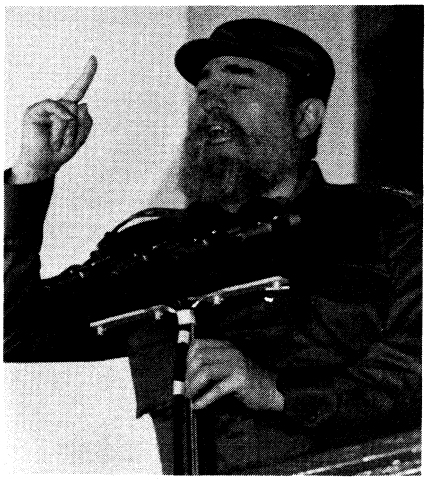
Op 11 en 18 okt. 1981 gingen de kiesgerechtigde Cubanen naar de stembus om 10.725 leden te kiezen in 169 gemeenteraden (de enige direct gekozen lichamen op Cuba). Om gekozen te worden moest een kandidaat meer dan 50 procent van de stemmen in zijn kiesdistrict veroveren.
In de eerste ronde, op 11 oktober, werden, bij een opkomst van 97,2 procent (6.097.139 personen), 9.763 afgevaardigden gekozen. Een week later bracht de tweede ronde de beslissing voor de overige 962 afgevaardigden. De opkomst in de tweede ronde bedroeg 93,6 procent (1.157.216 personen).
Eind november kozen de vernieuwde gemeenteraden vervolgens een nieuwe, 499 leden tellende nationale Assemblée van Volksmacht. Deze 499 leden. onder wie president Fidel Castro Ruz, werden tijdens een op 28-29 december in Havana gehouden zitting beëdigd voor een ambtsperiode van vijf jaar.

De Nationale Assemblée was in 1976 formeel ingesteld. Zij was op 2-3 dec. 1976 aan een eerste termijn van vijf jaar begonnen.

Op 28 december koos de Nationale Assemblée Flavio Bravo Pardo tot haar voorzitter als opvolger van Blas Roca Calderio (die ziek was) en Jorge Lezcano Perez tot vice-voorzitter in plaats van Raul Roa Garcia. Joze Aranaburo Garcia behield zijn positie van secretaris.
Fidel Castro Ruz, hoofd van de staat en de regering, alsmede eerste secretaris van de Cubaanse Communistische Partij. werd door de Assemblee herkozen als president van de Staatsraad (Consejo de Estado), het hoogste vertegenwoordigende orgaan van Cuba bestaande uit leden van de Assernblée, die de Assemblee vertegenwoordigden in de periode tussen de twee keer per jaar plaatsvindende gewone zittingen.

Gen. Raul Castro Ruz werd herkozen als eerste vice-president van de 31 leden tellende Staatsraad, die er verder als volgt uitzag:

Vice-presidenten: Juan Almeida Bosque, gen. Ramiro Valdes Menendez, Guillermo Garcia Frias, Carlos Rafael Rodriguez Rodriguez, Blas Roca Calderio.
Secretaris: Jose Miyar Barruecos.
Leden: Jose Ramon Machado Ventura, Pedro Miret Prieto, Osvaldo Dorticos Torrado. Armando Hart Davalos, Sergio del Valle Jimenez, Arnaldo Milian Castro, Osmany Cienfuegos Gorriaran, gen. Senen Casas Regueiro, gen. Abelardo Colome Ibarra, Vilma Espin Guilloys, Roberto Veiga Menendez, Jose Ramirez Cruz, Armando Acosta Cordero, Diocles Torralba Gonzalez, Flavio Bravo Pardo, Joel Domenech Benitez, Jose Fernandez Alvarez, Raul Roa Garcia, Severo Aguirre del Cristo, Luis O. Dominguez Muniz, Reinaldo Castro Yedra, Marta Depress Arozarena, Braulio Maza Oliva.



De Cubaanse president Fidel Castro Ruz op 1 januari 1989 tijdens een toespraak in Santiago de Cuba ter gelegenheid van de 30ste verjaardag van de revolutie.

Hoewel Bravo Pardo zijn positie binnen de Staatsraad behield, raakte hij zijn functie als vice-voorzitter van het Uitvoerende Comité van de raad van ministers kwijt aan Antonio Esquivel Yebra, een minister zonder portefeuille

Daarna telde het Uitvoerende Comité van de raad van ministers de volgende leden:

Voorzitter - Fidel Castro Ruz; eerste vice-voorzitter - gen. Raul Castro Ruz; vice-voorzitters - Guillermo Garcia Frias, gen. Ramiro Valdes Menendez, Carlos Rafael Rodriguez Rodriguez, Osvaldo Dorticos Torrado, Arnaldo Milian Castro, Joel Domenech Benitez, Antonio Esquivel Yebra, Diocles Torralba Gonzalez, Jose Ramon Fernandez Alvarez, Humberto Perez Gonzalez en Jose A. Lopez Moreno; vice-voorzitter en secretaris - Osmany Cienfuegos Gorriaran.

Alle andere leden van de raad van ministers werden herbenoemd met uitzondering van minister van binnenlandse handel Serafin Fernandez Rodriguez, wiens portefeuille in 1982 werd overgenomen door kol. Manuel Vila Sosa, en het hoofd van het staatscomité voor prijzen Santiago Riera, die werd opgevolgd door Antonio Rodriguez Maurell.

De verwijdering van de twee mannen kwam na protesten van de bevolking tegen recente prijsverhogingen, die het gevolg waren van het afschaffen van subsidies op bepaalde voedingsmiddelen, benzine en sigaretten. De maatregelen waren op 14 dec. 1981 door de regering aangekondigd, tegelijk met een opheffing van bepaalde privileges, als gratis toegang tot musea. Ter compensatie waren de sociale uitkeringen verhoogd.
De regering zei dat de prijsverhogingen noodzakelijk waren geworden door de medio 1980 van kracht geworden salarisverhogingen. Volgens het communistische partij-orgaan Granma was het gemiddelde salaris op Cuba in 1981 gestegen tot 168 pesos ($ 208) vergeleken met 148 pesos in 1980 en 108 pesos in 1970.

De rest van het kabinet zag er na deze wijzigingen als volgt uit:

Raad van ministers:
Binnenlandse zaken - gen. Ramiro Valdes Menendez; revolutionaire gewapende krachten - gen. Raul Castro Ruz: buitenlandse zaken - Isidoro Octavio Malmierca Peoli; justitie - Osvaldo Dorticos Torrado; landbouw - Arnaldo Milian Castro; buitenlandse handel - Ricardo Cabrisas Ruiz; binnenlandse handel - kol. Manuel Vila Sosa; verbindingen - Pedro Guelmes Gonzalez; bouw - Jose A. Lopez Moreno; cultuur - Armando Hart Davalos; onderwijs - Jose Ramon Fernandez Alvarez; hoger onderwijs - Fernando Vecino Alegret; voedselindustrie - Alejandro Roca Iglesias; ijzer, staal en metallurgie - Marcos Lage Coello; lichte industrie - Manuel Millares Rodriguez; visverwerkende industrie - Jorge A. Fernandez Cuervo Vinent; suikerindustrie - Diocles Torralba Gonzalez; basisindustrie - Joel Domenech Benitez; volksgezondheid - Sergio del Valle Jimenez; transport - Guillermo Garcia Frias; bouw overzee - Levi Farah Balmaseda; minister zonder portefeuille - Jorge Lezcano Perez; minister zonder portefeuille - Antonio Esquivel Yebra; minister t.b.v. de president - Jose A. Naranjo Morales; secretaris - Osmany Cienfuegos Gorriaran.

Hoofden van Staatscomité's:
Centrale planning - Humberto Perez Gonzalez; technische en materieie voorziening - Irma Sanchez Valdes; economische samenwerking - Hector Rodriguez Liompart; statistiek - Fidel Vascos; financien - Francisco Garcia Valls; standaardisatie - Ramon Darias Rodes; prijzen - Antonio Rodriguez Maurell; arbeid en sociale zekerheid - Joaquin Benavides: Nationale Bank van Cuba - Raul Leon Torras.

Hoofden van Staatsinstituten:
Academie van wetenschappen - Wilfredo Torres Iribar: radio en televisie - Nivaldo Herrera Sardinas; sport. lichamelijke opvoeding en recreatie (INDER) - Carlos Galvan Vila: geautomatiseerde systemen en computertechnologie (INSAC) - Rodrigo Fernandez Monert: toerisme (INTUR) - Jose L. Padron Gonzalez; hydrografie - Angel Chaveco Hernandez.

Op 6 juli 1982 overleed Raul Roa Garcia, lid van de Staatsraad en voormalig minister van buitenlandse zaken (1959-1976).Sinds 1965 was hij lid van het Centrale Comité van de Cubaanse Communistische Partij en van 1976-1981 was hij vice-voorzitter van de Nationale Assemblée geweest.
Op 16 mei 1983 werd bekendgemaakt dat Pedro Miret Prieto, die lid was van de Staatsraad, vice-voorzitter van het Uitvoerende Comité van de ministerraad werd met verantwoordelijkheid voor de ministeries van basis- en staalindustrie (elk lid van het Uitvoerend Comité had de supervisie over diverse ministeries, staatscomités of staatsinstituten).
Minister van basisindustrie Joel Domenech Benitez, lid van de Staatsraad en vice-voorzitter van het Uitvoerende Comité van de raad van ministers, werd hoofd van de Nationale Energiecommissie. Zijn portefeuille basisindustrie werd overgenomen door Marcos Portal Leon.

Op 23 juni 1983 overleed Osvaldo Dorticos Torrado (necrologie op pag. 6231 3-1983). Als minister van justitie werd hij op 30 september opgevolgd door Juan Escalona Reguera.
Op 1 juli 1983 stierf Arnaldo Milian Castro. Zijn portefeuille landbouw werd later dat jaar overgenomen door Adolfo Diaz Suarez.
Verder deed in de tweede helft van 1983 Levi Farah Balmaseda zijn intrede in het kabinet als minister zonder portefeuille met verantwoordelijkheid voor bouwwerkzaamheden in het buitenland.
Antonio Rodriguez Maurell werd als hoofd van het Staatscomité voor prijzen vervangen door Arturo Guzman Pascual en werd minister zonder portefeuille.

Toespraak Castro ter gelegenheid van viering 25 jaar revolutie

Op 26 juli 1984 verklaarde Fidel Castro een oprecht tegenstander te zijn van verbetering van de betrekkingen met de Verenigde Staten. Hij waarschuwde echter dat elke vorm van Amerikaanse militaire agressie tegen Cuba ,,een zeer hoge prijs" zou hebben.
Castro zei dit in een toespraak van drie uur voor zo'n 100.000 toehoorders op de herdenkingsdag van de aanval op 26 juli 1953 op de Moncada-kazerne in Santiago de Cuba, die uiteindelijk leidde tot de omverwerping van het bewind van president Fulgencia Batista y Zaldivar op 1 jan. 1959. De Cubaanse revolutie en het bewind van Castro bestond in 1984 25 jaar.
Castro beschuldigde de Verenigde Staten ervan hun economisch herstel en hun bewapening door te voeren ten koste van de rest van de wereld. Ook stelde hij de VS verantwoordelijk voor de toenemende problemen in Midden-Amerika.
De Cubaanse president zei bereid te zijn te praten over onderhandelingen om een einde te maken aan de burgeroorlogen in El Salvador en Nicaragua en de guerrilla in zuidelijke Afrika, waar Cubaanse troepen gestationeerd waren in Angola.
Hij zei verder dat de binnenlandse politiek van zijn land niet zou veranderen en dat de banden met de Sowjet-Unie en andere communistische landen nooit verbroken zouden worden.
Castro kondigde ook aan dat met behulp van de Sowjet-Unie een kerncentrale met vier reactoren zou worden gebouwd in Cienfuegos, 240 km ten zuidoosten van Havana. De centrale zou voldoende energie gaan leveren om de olie-importen van zijn land met $500 mln per jaar terug te brengen.
Het eerste deel van zijn rede wijdde Castro aan een uiteenzetting over de economische en sociale vooruitgang sinds hij in 1959 aan de macht kwam. Hij vergeleek deze met de economische crisis in de rest van Latijns-Amerika en stelde vast dat het socialistische systeem de Cubanen vrijwaarde van economische moeilijkheden.

Over de $350 mrd schuld van de Latijns-Amerikaanse landen zei Castro dat die te wijten was aan de hoge rentetarieven en het protectionisme van de geïndustrialiseerde wereld, die op hun beurt weer het gevolg waren van begrotingstekorten en groeiende defensie-uitgaven van de Verenigde Staten.
Hij stelde het Internationale Monetaire Fonds (IMF), dat volgens hem door de VS werd gedomineerd, verantwoordelijk voor het verslechteren van de levensstandaard in Zuid-Amerika.

Nieuwe volkshuisvestingwet

Op 1 juli 1985 werd een nieuwe volkshuisvestingswet van kracht. Onder deze wet konden alle huurders in een periode van vijf tot 20 jaar eigenaar van hun woning worden. De Volksspaarbank zorgde voor het geld; de maandelijkse termijnen bedroegen nooit meer dan de oorspronkelijke maandhuur.
,,Een uiting van de wil van het volk", noemde Flavio Bravo Pardo, de voorzitter van de Nationale Assemblée, de nieuwe wet. Hij ontkende dat eigen woningbezit in strijd zou zijn met de socialistische ideologie: ,,Het socialisme staat het toe eigendommen als een auto en een woning te bezitten. Wat niet toegestaan is. is de exploitatie van de arbeid van de één door de ander."

Derde congres PCC uitgesteld. Mutaties binnen partij en regering

In de loop van 1985 werd een serie wijzigingen binnen de regering en de partij doorgevoerd, waardoor jongere mensen terechtkwamen in de hogere echelons van de regering die de oudere revolutionaire generatie vervingen.
De veranderingen vonden ook plaats vooruitlopend op het derde congres van de Cubaanse Communistische Partij dat aanvankelijk in december zou worden gehouden, maar op 3 juli 1985 werd uitgesteld tot februari 1986. Volgens een officiële verklaring werd de openingsdag van het congres verschoven van medio december naar 4 februari wegens ,,de grote achterstand in het werk" bij de voorbereidingen van het vijfjaarlijkse congres (het tweede congres was van 17-20 dec. 1980 gehouden, zie pag. 51911 e.v.-1981).

Op 31 jan. 1985 raakte Antonio Perez Herrero tijdens een speciale bijeenkomst van het Centrale Comité (CC) van de partij zijn invloedrijke positie als lid van het secretariaat van het CC (verantwoordelijk voor ideologie) en als plaatsvervangend lid van het politieke bureau (politburo) kwijt wegens ongespecificeerde ,,tekortkomingen en herhaalde fouten". Omdat hij een ,,lange staat van dienst binnen de partij" had, bleef hij echter volledig lid van het CC.
Binnen het secretariaat werd hij vervangen door Jose Ramon Balaguer, een lid van het CC en tot op dat moment eerste partijsecretaris voor de provincie Santiago de Cuba.
Binnen het secretariaat werd de sector ideologie in twee afdelingen gesplitst: de afdeling revolutionaire oriëntatie o.l.v. Jorge Risquet Valdes (lid van het secretariaat en politburo) en Carlos Aldama Escalante (lid van het CC en politburo) en de afdeling onderwijs, wetenschap en sport o.l.v. Balaguer.
Tijdens de speciale bijeenkomst van

het CC werd ook besloten dat Jorge Lezcano Perez het vice-voorzitterschap van de Nationale Assemblée zou opgeven om eerste partijsecretaris in Havana te worden. Nieuwe vice-voorzitter werd Severo Aguirre del Cristo (lid van de Staatsraad)

Julio Camacho Aguilera (lid van het politburo) werd benoemd tot eerste partijsecretaris voor Santiago de Cuba.

Verder werd besloten een bureau voor religieuze zaken te vormen, dat onder leiding zou staan van Jose Felipe Carneado en direct afhankelijk was van het secretariaat van het CC. De vorming van zo'n bureau was eerder die maand beloofd aan een delegatie Amerikaanse geestelijken die een bezoek aan Cuba had gebracht In maart 1985 werd het bureau gevestigd.

Op 13 juni 1985 vertrok Guillermo Garcia Frias als minister van transport. Hij bleef echter lid van het politburo. Zijn portefeuille werd overgenomen door Diocles Torralba Gonzalez, die zijn portefeuille suikerindustrie afstond aan Antonio Rodriguez Maurell, tot dan toe minister zonder portefeuille.

Tegelijkertijd werd een instituut voor de burgerluchtvaart opgericht, dat werd geleid door Luis Orlando Dominguez.

Op 1 juli moest Humberto Perez Gonzalez vertrekken als vice-voorzitter van het Uitvoerende Comité van de raad van ministers en als hoofd van het Staatscomité voor centrale planning (JUCEPLAN). Hij werd opgevolgd door Jose Lopez Moreno, minister van bouwzaken en tevens vice-voorzitter van het Uitvoerende Comité van de raad van ministers. De portefeuille bouwzaken kwam in handen van Raul Cabrera Nunez, tot dan toe eerste plaatsvervangend minister van bouwzaken.

In 1985 werd verder Conrado Martinez benoemd tot hoofd van het Staatsinstituut voor sport, lichamelijke opvoeding en recreatie in de plaats van Carlos Galvan Vila. Rodrigo Garcia Leon werd hoofd van het Staatscomité voor financiën als opvolger van Francisco Garcia Valls. Nivaldo Herrera Sardinas werd op 25 maart als hoofd van het Staatsinstituut voor radio en televisie vervangen door Ismael Gonzalez.

Radio Havana berichtte op 1 april dat Rosa Elena Simeon Negrin hoofd van academie van wetenschappen was geworden ter vervanging van Wilfredo Torres Iribar en dat Roberto Ogando Zas tot minister van lichte industrie was benoemd als opvolger van Manuel Millares Rodriguez.

In nov. 1985 werd bekendgemaakt dat Hector Rodriguez Llompart was aangewezen als president van de Nationale Bank van Cuba nadat Raul Leon Torras plotseling was overleden.

Op 3 dec. 1985 meldde radio Havana dat de Staatsraad had ingestemd met een verzoek van het politburo gen. Ramiro Valdes Menendez te ontheffen van zijn functie van minister van binnenlandse zaken. De portefeuille werd overgenomen door gen. Jose Abrantes Fernandez, tot op dat moment eerste vice-minister van binnenlandse zaken. Valdes bleef vice-president van de Staatsraad.

Op 17 december werd Sergio del Valle Jimenez op eigen verzoek ontslagen als minister van volksgezondheid. Hij werd opgevolgd door zijn eerste vice-minister, Julio Tejas Perez

Op 7 jan. 1986 werd bekendgemaakt dat de Staatsraad via een resolutie Adalberto Lopez de Guevara Quintana had ontslagen als procureur-generaal. Ramon de la Cruz Ochoa, tot dan toe vice-minister van justitie, werd benoemd tot nieuwe procureur-generaal.

Vijfjarenplan

In de Volkskrant van 20 nov. 1985 werd gemeld dat de Cubaanse regering haar programma voor 1986-1990 had bekendgemaakt. Dit vijfjarenplan diende door het derde congres van de Cubaanse Communistische Partij te worden goedgekeurd.

Over de inhoud van het ontwerp-programma meldde de Volkskrant (20-11-1985) o.m. het volgende:

De Cubaanse regering heeft het ontwerp van haar volgende vijf-jarenplan openbaar gemaakt. Het legt de nadruk op het verwerven van harde valuta, op het verminderen van de olie-importen, op het verbeteren van de doelmatigheid en de winsten en op het uitbannen van slecht vakmanschap.

Het plan bestrijkt de jaren 1986 tot en met 1990. Veel details staan er niet in en hoewel er nogal wat vage doelstellingen in voorkomen, zoals ,,de voortgaande perfectionering" van de economie, menen diplomaten in Havana dat de belangrijkste problemen waarover de regering van president Castro zich zorgen maakt erin staan.

,,De Cubaanse leiders lijken te proberen wat Gorbatsjow in de Sowjet-Unie probeert, namelijk de zaak wakker schudden met de bedoeling de doelmatigheid en verantwoordelijkheid op alle gebieden van het economisch leven te verbeteren", aldus een westerse diplomaat.

Cuba is vooral zwaar getroffen door de dramatische daling van de suikerprijzen op de wereldmarkt. De suiker brengt vanouds de meeste dollars binnen en Cuba zoekt nu naarstig naar andere bronnen die harde valuta kunnen opleveren. Het toerisme, de teelt van citrusvruchten, de winning van nikkel en de visserij komen volgens het plan in aanmerking voor uitbreiding.

Veruit de belangrijkste en onmiddellijk beschikbare bron van inkomsten is echter het overschot aan olie uit de Sowjet-Unie. .,Beperking van de consumptie van olie stelt ons in staat olie te heruitvoeren, hetgeen het land een stroom vrij inwisselbare inkomsten garandeert". aldus het plan.

Het belang van de Sowjet-olie kon onlangs ook worden afgeleid uit een rapport van de Cubaanse centrale bank, waarin stond dat Cuba vorig jaar ongeveer 540 miljoen dollar verdiende met het verkopen van geïmporteerde olie tegen slechts 250 miljoen met de traditionele export van suiker.

Hoewel 85 percent van de handel zich afspeelt tussen Cuba en zijn communistische bondgenoten, heeft de regering-Castro dringend behoefte aan dollars om haar schuld aan het Westen van 3,2 miljard dollar te kunnen afbetalen en om vitale onderdelen, medicijnen en geavanceerde technologie te kunnen kopen.

Diplomaten hebben uit de tekst van het plan afgeleid dat Moskou bereid is per jaar 11 miljoen ton olie te blijven leveren. Cuba kan daardoor het overschot dat wordt verkregen door strenge bezuinigingsmaatregelen op de vrije markt verkopen. Tegen de eeuwwisseling hoopt Cuba nagenoeg geheel in zijn behoefte aan energie te kunnen voorzien door z'n eigen bescheiden oliereserves te exploiteren en door - volgens het plan - drie kerncentrales te bouwen.

In de vijf jaar moet een jaarlijkse groei van vijf percent tot stand worden georacht, eeïï gemiddelde dat ook de afgelopen vijf jaar gold. De nadruk komt daarbij te liggen op modernisering en op het bevorderen van de verscheidenheid van wat het rapport de .,onderontwikkelde economie" noemt, die van één oogst afhankelijk is. Winst maken en materiële prikkels (ongehoorde zaken tijdens de eerste jaren van Castro's bewind) hebben in het nieuwe plan een zwaar accent gekregen. ,,Economische prikkels moeten een reële kracht worden in de komende vijf jaar om de arbeiders aan te sporen tot grote efficiency. Daarbij is groeiende winstgevendheid een fundamentele en beslissende taak". zegt het rapport.

Het bevat verder boze woorden over beroerd vakmanschap, de vloek van veel Cubanen, die doorlopend klagen over hun schoenen die bij de eerste regenbui uit elkaar vallen of over tv-toestellen die steeds in reparatie moeten. ,,Het is nodig dat een bewustwording, een politiekmorele ethiek, ontstaat voor kwaliteit en tegen slordigheid in alle sectoren van de economie", zegt het plan.

Er waren nog nauwelijks reacties op het plan te verkrijgen, maar een fabrieksarbeider zei dat er teleurstelling bestaat omdat geen duidelijke uitspraken zijn gedaan over het beëindigen voor het eind van de eeuw van de voedseldistributie. ,,Velen van ons vragen zich af waarom we na 25 jaar nog altijd met de bonkaarten moeten rondlopen", klaagde hij.

Het plan is bijna geheel aan economische vraagstukken gewijd, hoewel ook de verbetering van het onderwijs, gezondheidszorg en de sociale diensten aandacht krijgt. Er was zelfs een bedekte toespeling te lezen op de geringe vooruitgang die vrouwen en zwarten hebben gemaakt in regeringsfuncties in een land waar discriminatie van welke aard ook theoretisch onwettig is. ,,De partij moet zichzelf ertoe zetten potentiele leiders te recruteren op een manier die meer in overeenstemming is met de etnische en seksuele samenstelling van de natie", aldus het plan.

Derde congres PCC

Van 4-7 febr. 1986 werd in Havana het derde congres van de Cubaanse Communistische Partij (Partido Comunista Cubano, PCC) gehouden. Aan het congres namen 1.784 afgevaardigden deel, alsmede vertegenwoordigers van 197 buitenlandse communistische partijen, revolutionaire bewegingen en andere organisaties uit 110 landen.

Aan het begin van het congres deelde de tweede partijsecretaris, gen. Raul Castro Ruz, mee dat het congres een

strategie zou goedkeuren voor de opbouw van het socialisme in de komende vijf jaar en doelstellingen zou ratificeren voor economische: politieke en sociale ontwikkeling in diezelfde periode. Verder zou worden gediscussieerd over het ontwerpprogramma van de PCC.

Op 4 februari stelde eerste partijsecretaris Fidel Castro Ruz in een ongeveer zes uur durende toespraak een groot aantal binnen- en buitenlandse vraagstukken aan de orde.

In zijn rede verklaarde Castro dat de economische en sociale ontwikkeling van het land beneden verwachting waren gebleven. Hij zei dat korte metten zou worden gemaakt met ,,slordigheid, luiheid, incompetentie en onverantwoordelijkheid" van functionarissen en arbeiders en riep op tot een doelmatiger en veelzijdiger economie. Castru gaf voorbeelden van tegenvallende oogsten en slechte planning in de landbouw en riep op tot de ontwikkeling van andere produkten die het land minder afhankelijk moesten maken van het belangrijkste exportprodukt, suiker. Als voorbeeld noemde hij nikkel, citrusvruchten, visserijprodukten en toerisme.

De partijsecretaris kenschetste de economische groei als ,,matig" en erkende dat de doelstelling met betrekking tot de suikerproduktie in 1986 niet was gehaald. Hij weet dat aan de gevolgen van de orkaan Kate. waardoor Cuba op 20 nov. 1985 was getroffen.

Andere punten van kritiek betroffen onvoldoende telefoonaansluitingen, slecht gebruik van landbouwgronden. vertraging in het aanleggen van irrigatiesystemen, gebrekkige kwaliteit van goederen, woningnood in Havana en Santiago, vriendjespolitiek in het onderwijs en onvoldoende openbaar vervoer.

In een aantal opzichten had Cuba belangrijke vorderingen gemaakt, aldus Castro. Het land had een leidende positie veroverd op het gebied van gezondheidszorg en wetenschappelijk onderwijs.

Hij stelde een optimistisch vijfjarenplan voor de periode 1986-1990 in het vooruitzicht, dat uitging van vijf procent economische groei per jaar. Castro waarschuwde echter dat de sobere levensstijl van de Cubanen niet van de ene op de andere dag zou veranderen, omdat de regering zou vasthouden aan een prioriteit van investeringen boven verhoging van de lonen. Hij waarschuwde dat Cuba zich na 27 jaar revolutie niet meer kon beroepen op gebrek aan ervaring als excuus voor tegenvallende resultaten.

De Cubaanse leider deed verder een felle aanval op de Verenigde Staten, die hij verantwoordelijk stelde voor de conflicten in zuidelijk Afrika, Midden-Amerika en Afghanistan. de schuldencrisis in de Derde Wereld, de economische wereldwijde recessie, de bewapeningswedloop en de gespannen Oost-West-betrekkingen. Desondanks nodigde hij Washington uit om de meningsverschillen met Cuba te bespreken, op voorwaarde dat een dergelijk gesprek „serieus en evenwichtig" was en „gebaseerd op wederzijds respect".



De Cubaanse leider Fidel Castro Ruz feliciteert Vilma Espin Guilloys, de vrouw van zijn broer Raul. met haar verkiezing in het politburo van de Cubaanse Communistische Partij.



Ulises Rosales de Toro. in februari 1986 tijdens het derde congres van de Cubaanse Communistische Partij gekozen tot kandidaat politburo.

Over de Cubanen in Angola merkte hij op dat geleidelijke terugtrekking van deze troepen vergemakkelijkt zou worden door de onafhankelijkheid van Namibië en de stopzetting van hulp aan de guerrillabeweging van Jonas Savimbi, UNITA. Hij noemde Savimbi een huurling en veroordeelde de VS wegens het verlenen van steun aan UNITA,

Tijdens het congres werd Fidel Castro herkozen als eerste partijsecretaris en zijn broer Raul als tweede secretaris.

Op de slotzitting maakte Fidel Castro de samenstelling van een nieuw politburo en secretariaat bekend, die er als volgt uitzagen:

Volledig lid politburo: Fidel Castro Ruz, gen. Raul Castro Ruz, Juan Almeida Bosque. Julio Carnacho Aguilera: Osmany Cienfuegos Gorriaran: gen. Abelardo Colome Ibarra**, Vilma Espin Guilloys *, Armando Hart Davalos, Esteban Lazo Hernandez", Jose Ramon Machado Ventura. Pedro Miret Prieto, Jorge Risquet Valdes-Saldana, Carlos Rafael Rodriguez Rodriguez, Roberto Veiga Menendez"".

Kandidaat lid politburo: Luis Alvarez de la Nuez*, gen. Senen Casas Regueiro, Jose Ramon Fernandez Alvarez". Yolanda Ferrer Gomez*, Raul Michel Vargas*, Jose Ramirez Cruz, Julian Rizo Alvarez*, Ulises Rosales de Toro*, Rosa Elena Simeon Negrin*, Lazaro Vazquez Garcia*

Secretariaat: Fidel Castro Ruz, gen. Raul Castro Ruz. Jose Ramon Machado Ventura. Jorge Risquet Valdes-Saldana, Julian Rizo Alvarez, Jose Ramon Balaguer Cabrera, gen. Sixto Batista Santana*, Jaime Crombet Hernandez-Baquero", Lionel Soto Prieto.

* nieuw

** voormalig kandidaat lid

Nmeida werd herkozen als voorzitter van het Controlecomité van de partij.

Vilma Espin Guilloys (de vrouw van Raul Castro) stond aan het hoofd van de Federatie van Cubaanse vrouwen. Esteban Lazo Hernandez was eerste secretaris van de PCC in de provincie Matanzas geweest en gen. Abelardo Colome Ibarra minister van defensie. Roberto Veiga Menendez leidde de Vakbondsfederatie.

De vervanging van negen van de 24 politburo-leden en eenderde van het Centrale Comité was volgens Fidel Castro onderdeel van een beleid van ,,brede vernieuwing" van de partijleiding. ,,De wijzigingen in de partijleiding waren in het verleden vaak voornamelijk symbolisch, maar dit keer was het noodzakelijk te vernieuwen", aldus Fidel Castro.
Tot degenen die hun zetel in het politburo en secretariaat kwijtraakten, behoorden drie ,,historische" leiders van de revolutie, oud-minister c-an transport Guillermo Garcia Frias, oud-minister van binnenlandse zaken gen. Ramiro Valdes Menendez en voormalig minister van volksgezondheid Sergio del Valle Jimenez.
Blas Roca Calderio, een oprichter en leider van de Socialistische Volkspartij (Partido Socialista Popular, een voorloper van de PCC) tevens vicevoorzitter van de Staatsraad, verliet het politburo op eigen initiatief.
Op 7 februari stemde het congres in met Castro's beleid. Verder keurde het resoluties over veranderingen in de partijstatuten en resoluties inzake veranderingen over de politieke en bestuurlijke indeling van het land goed. Een aparte resolutie over het buitenlandse beleid werd eveneens door het congres aanvaard.
De slotzitting van het congres werd verdaagd voor ,,brede consultatie van partij en volk" over het vijfjarenplan.

Vrije markten voor boeren afgeschaft

Op 19 mei 1986, aldus Le Monde (21-5-1986), besloot Fidel Castro tijdens een twee dagen durende bijeenkomst met vertegenwoordigers van kleine landbouwers en boerencoöperaties, dat de uit 1980 daterende vrije markten voor boeren werden gesloten.
Naar aanleiding van deze beslissing merkte Lionel Martin in *NRC/H'blad* (3-7-1986)o.m. het volgende op:

Na zes jaar experimenteren met het particuliere ondernemerschap heeft de Cubaanse president Fidel Castro de vrije markten voor de boeren als ,,corrupt en neo-kapitalistisch" in de ban gedaan. Deze markten, waar boeren hun produkten direct aan de man konden brengen, werden in 1980 opgezet om de aanvoer van fruit, groente en vlees te verbeteren. De markten werden een eiland van particulier ondernemerschap in Cuba, maar er zijn van begin af aan veel klachten geweest over de hoge prijzen van de produkten.
Volgens Castro waren de markten een afspiegeling van de kapitalistische ideologie, en dus volstrekt in strijd met de revolutie. Het besluit ze op te heffen werd 20 mei bekendgemaakt, twee dagen nadat 4000 vertegenwoordigers van Cuba's boerencooperaties ze tijdens een bijeenkomst in Havana als een .,corrumperende invloed" hadden veroordeeld.
Castro zei in zijn slottoespraak tijdens de bijeenkomst dat zijn regering bereid was een meedogenloze oorlog te voeren tegen wat hij „corrupte elementen en neokapitalisten" noemde. .Onze strijd tegen neo kapitalisten die als zodanig bekend worden, zal niet beperkt blijven tot het afschaffen van de vrije markten; we zullen dit soort tendensen en uitingen op alle fronten en op alle plaatsen bestrijden", zei hij. Castro riep hiermee herinneringen op aan tientallen toespraken die hij in de jaren zestig hield, toen zuiverheid in de socialistische leer voor Cuba de maatstaf voor alle dingen was.
In de toespraak werd erkend dat er op het eiland alom tekenen te bespeuren zijn van „neokapitalisme". evenals van bureaucratische corruptie en gewone criminaliteit. Enkele weken tevoren had Castro, verwijzend naar andere problemen. gezegd: „In het streven naar economische doelmatigheid hebben wij een voedingsbodem gecreeerd voor een hoop kwalijke zaken en, wat erger is. corruptie."
Statistisch bezien is de rol van de kleine zelfstandige boer verreweg inferieur aan die van de staatsboerderijen en boerencooperaties. Tachtig procent van de landbouwgrond is in handen van de regering, 13 procent in handen van cooperaties en zeven procent in handen van particuliere boeren. Het aantal van dit soort boerenfamilies wordt op nog geen 80.000 geschat.
Veel kleine boeren en mensen die zich bij de cooperaties aansloten waren vóór de revolutie van 1959 deelpachters of pachters en kregen hun land toen de revolutionaire regering in mei van dat jaar de landhervormingswet aannam. Tot 1980 verkochten particuliere boeren hun produkten aan de regering, die de distributie-, de groothandels- en detailhandelsnetwerken in Cuba beheert. Toen besloot de regering dat er met particulier ondernemerschap mocht worden geexperimenteerd.
Volgens de met het oog daarop ingevoerde wet mochten boeren als ,,eigen baas" hun overtollige produktie en agrarische nevenprodukten afzetten zodra de verplichtingen aan het staatsinkoopbureau waren nagekomen. Voor de ,,vrije markten" gold geen prijscontrole. Dank zij deze markten konden mensen die zich de hoge prijzen konden veroorloven landbouwprodukten kopen die schaars waren of niet door de staatswinkels werden geleverd.
Cubaanse functionarissen verdedigden de markten omdat ze in een maatschappelijke behoefte voorzagen die niet door de staat werd opgevangen. Maar de klachten over exorbitante prijzen waren wijdverbreid. In 1982 trokken inspecteurs van de regering massaal de markten op. Ze arresteerden ten minste 165 mensen wegens ,,onregelmatigheden", zoals de verkoop van produkten via tussenhandelaren en de verkoop van produkten die van de regering waren gestolen.

In zijn toespraak tot de boerencooperaties deed Castro een vernietigende aanval op regeringsfunctionarissen die hun positie gebruikten om zichzelf te begunstigen. Castro zei dat hij van begin af aan tegenstander was geweest van deelneming van de cooperaties aan de vrije markten. Hij riep op tot ,,een grote kruistocht" tegen kwalijke praktijken en corruptie.
De regering staat nu voor de lastige taak het vacuüm te vullen dat door het wegvallen van de vrije markten is ontstaan. Op deze markten werd ongeveer 70 miljoen peso per jaar (ongeveer 83 miljoen dollar volgens de door Cuba vastgestelde koers) omgezet.
Castro is ervan overtuigd dat de staat, zonder de kleine zelfstandige boeren nadeel te berokkenen, als tussenhandelaar en detailhandelaar zal kunnen fungeren voor produkten die tot voorheen op de vrije markten werden verhandeld. De staat zou deze boeren een speciale prijs betalen voor hun overschotten en deze tegen hogere prijzen aan het publiek verkopen.

Castro roept media op tot kritisch volgen van beleid

Op 24 juli 1986 nodigde president Fidel Castro de Communistische Partij en alle staatsorganen in het het openbaar uit ..een einde te maken aan de geheimzinnigdoenerij" waarmee tot op dat moment de pers en de informatievoorziening in het land te kampen had. ..We moeten de vuile was buiten hangen en er moet een permanent proces zijn van uitstoting van giftige stoffen", zei hij. Voortaan zou er meer informatie aan de pers moeten worden doorgegeven, ,,zowel goed als slecht nieuws".
De Cubaanse president deed zijn uitspraken tijdens een plenum van het Centrale Comité dat van 17 tot en met 19 juli achter gesloten deuren vergaderde. De Cubaanse televisie zond hiervan op 24 juli beelden uit.
Castro onderstreepte de ,,beslissende" rol van de pers in het proces van ,,rectificatie van fouten en van negatieve tendensen", dat sinds enkele maanden aan de gang was. Daarbij, zo zei hij, moest de pers kritisch en dynamisch zijn, en niet stommetje spelen of zich beperken tot overdreven zelfverzekerdheid.
„We beschikken over een uiterst machtig wapen, dat we niet weten te gebruiken", verklaarde Castro. Hij moedigde de journalisten aan op onderzoek uit te gaan, af te keuren, en ,,met eerlijkheid" te oordelen.
De president wees erop dat het nieuwe informatiebeleid negatieve consequenties kon hebben. Hij meende dat dit echter een noodzakelijk kwaad was, dat op den duur zou verdwijnen.

Op 12 aug. 1986 maakte het Russische persbureau Tass bekend dat Fidel Castro de Lenin-orde had gekregen, de hoogste Russische onderscheiding, wegens de ,,voortreffelijke diensten" die hij had bewezen aan de ,,ontwikkeling van broederlijke vriendschap en veelvormige samenwerking" tussen Cuba en de Sowjet-Unie en wegens zijn ,,grote bijdrage aan de versterking van de vrede en het socialisme".
De onderscheiding was verleend ter gelegenheid van het feit dat Castro op 13 aug. 1986 60 jaar werd.

Kabinetswijzigingen

Op 21 juli 1986 werd bekendgemaakt dat Antonio Rodriguez Maurell als minister van suikerindustrie was vervangen door Juan Herrera Machado. Rodriguez werd benoemd tot minister zonder portefeuille.

Op 18 oktober werd Roberto Ogando Zas ontslagen als minister van lichte industrie. Ogando werd beschuldigd van ,,tekortkomingen en vergissingen bij de uitvoering van zijn taken". Hij werd opgevolgd door Antonio Esquivel Yebra.

Slotzitting derde corigres PCC

Op 30 nov. 1986 opende gen. Raul Castro de slotzitting van het derde congres van de PCC, die was verdaagd om de achterban in de gelegenheid te stellen zich over het vijfjarenplan uit te spreken.

Tijdens de zitting legde Jorge Risquet Valdes-Saldana. lid van het secretariaat en het politburo van de PCC, een ontwerpresolutie over het vijfjarenplan voor aan de 1.723 afgevaardigden. Nadat de ontwerpresolutie door het congres was besproken en geamendeerd. werd zij definitief goedgekeurd,

Op 3 december zei president Castro in zijn slottoespraak tot het congres dat hij blij was dat het vijfjarenplan, dat hij ,,een uitdrukking van onze aspiraties" noemde, was goedgekeurd, maar hij benadrukte dat de doelstellingen daarin slechts gerealiseerd konden worden wanneer ,,fouten en negatieve tendensen" zowel binnen de partij als het land werden gerectificeerd.
Castro herinnerde de afgevaardigden eraan dat hij in juli 1986 over het bestaan van dergelijke tendensen had gesproken en dat sindsdien tegen meer dan 1.200 partijleden disciplinaire actie was ondernomen.
Onder degenen die van hun functie werden ontheven, waren meer dan 400 managers, 85 plaatselijke partijchefs en 44 partijfunctionarissen. De president trok fel van leer tegen corruptie, buitensporige consumenteneisen, en een gebrek aan revolutionair idealisme op alle niveaus van de Cubaanse samenleving.

Volgens hem waren het voornamelijk de managers die verantwoordelijk waren voor de ontwikkeling van deze ondermijnende tendensen. Zij zouden de neiging hebben zich te gedragen als ,,vermomde kapitalisten" en bereid zijn de arbeiders om te kopen door het geven van bonussen ongeacht kwaliteit of produktieniveau. Voor een grotere doelmatigheid was een herleving van de revolutionaire geest nodig, aldus Castro.

Gemeenteraadsverkiezingen. Gemeenteraden kiezen derde Nationale Assemblée van Volksmacht. Samenstelling Staatsraad.

Op 19 okt. 1986 ging meer dan 97 procent van de Cubanen naar de stembus om 13.257 leden in 169 gemeenteraden te kiezen. In de districten waar geen kandidaat meer dan 50 procent van de stemmen behaalde, werd op 26 oktober een beslissende tweede ronde gehouden. Ook zij die geen lid waren van de PCC konden als kandidaat worden voorgedragen.
Onder de succesvolle kandidaten waren 2.266 vrouwen, i.e. 1.005 meer dan in de periode daarvoor.



Gen. Raul Castro Ruz, een foto uit 1986.

Op 27 november kozen de vernieuwde gemeenteraden 510 afgevaardigden (onder wie 178 vrouwen) in de Nationale Assemblée van Volksmacht. Deze werd op 27 december geïnaugureerd, nadat de vertrekkende Assemblée op 26 december haar slotzitting had gehouden.
De nieuwe Nationale Assemblée koos Flavio Bravo Pardo opnieuw tot haar voorzitter en Severo Aguirre del Christo tot vice-voorzitter. Jose Aranaburo Garcia werd als secretaris vervangen door Luis Mendez Morejou.

Op 28 dec. 1986 werd Fidel Castro herkozen als president van de 31 leden tellende Staatsraad en zijn broer Raul als eerste vice-president. De rest van de Staatsraad zag er als volgt uit:

Vice-presidenten: Juan Almeida Bosque, Carlos Rafael Rodriguez Rodriguez, Osmany Cienfuegos Gorriaran**; Jose Ramon Machado Ventura,**, Pedro Miret Prieto.**
Secretaris: Jose Miyar Barrueco.
Leden: Armando Acosta Cordero, Severo Aguirre del Cristo, Jose Ramon Balaguer Cabrera*, Flavio Bravo Pardo, gen. Senen Casas Regueiro, gen. Abelardo Colome Ibarra, Pedro Chavez Gonzalez*. Mercedes Diaza Herrera*, Vilma Espin Guilloys. Jose Ramon Fernandez Alvarez, Guillermo Garcia Frias, Armando Hart Davalos, Carlos Lange Davila', Orlando Lugo Fonte", Jose Ramirez Cruz, Roberto Robalna Gonzalez, Pedro Canisio Saez Jove*, Zeida Suarez Premier*, Lidia Tablada Romero*, Lazaro Trencillo Fis*, gen. Ramiro Valdes Menendez, Roberto Veiga Menendez, Felix Villar Bencomo.*

* = nieuw
** = voordien gewoon lid

Bezuinigingsmaatregelen voor X987 aangekondigd

Op 26 dec. 1986 verklaarde Fidel Castro tegenover de vertrekkende Nationale Assemblée dat de regering onder druk van de economische situatie had besloten tot een reeks ingrijpende bezuinigingsmaatregelen in 1987. De maatregelen waren gericht op beperking van de overheidsuitgaven, vergroting van de exportinkomsten en het in evenwicht brengen van de begroting zonder grote offers te brengen ten aanzien van de economische ontwikkeling, aldus Castro.
De president noemde de economie het grootste probleem van zijn land. Hij zei dat de exportinkomsten zouden afnemen van $ 1,2 mrd in 1985 tot $600 mln in 1987. Dat lag vooral aan de daling van de prijzen van suiker en olie. Cuba verkocht een deel van de ongeveer 13 mln ton olie die het jaarlijks van de Sowjet-Unie ontving door op de wereldmarkt. In 1984 en 1985 had dat meer deviezen opgebracht dan de uitvoer van suiker. traditioneel het belangrijkste exportprodukt.
Tot de maatregelen behoorden een verdubbeling van de tarieven voor openbaar vervoer en een verhoging van het elektriciteitstarief met bijna 40 procent.
Een deel van de werkende bevolking zou geen gratis lunches meer krijgen en het aanbod van melk, benzine en kleding zou worden verminderd.
Om de handelspositie te verbeteren wilde de regering de export van kleding vergroten en de import van melkpoeder beperken.
Castro verklaarde dat Cuba zich voor het oplossen van zijn deviezenproblemen niet kon verlaten op de Sowjet-Unie omdat dat land hard was getroffen door de daling van de prijzen van olie en aardgas. Hij zei voorts dat Cuba in 1986 voor het eerst niet in staat was geweest zijn schuldverplichtingen aan het buitenland na te komen.
Het door de Nationale Assemblée goedgekeurde economische plan voor 1987 voorzag in een economische groei van 1,5 tot 2 procent, het laagste niveau in jaren. Het begrotingstekort werd in het plan geraamd op $ 141,5 mln.

Blas Roca *Calderio* overleden

Op 25 apr. 1987 overleed Blas Roca Calderio in Havana na een lange ziekte. Hij werd met militaire eer begraven.
Op de begrafenis omschreef president Castro de overledene als ,,een uitzonderlijk man met bijzondere deugden en buitengewoon talent" en als een ,,voorbeeldig revolutionair" die zijn le-

ven had gewijd aan het bevorderen van het internationale communisme.

Blas Roca Calderio werd op 24 juli 1908 te Manzanillo in de (toenmalige) provincie Oriente geboren. In 1929 werd hij actief in de arbeidersbeweging. Van 1942-1960 was hij secretaris-generaal van de Partido Popular Socialista (PPS). Nadat Castro in 1959 het bewind van Batista ten val had gebracht, bekleedde Roca een serie belangrijke functies binnen de in 1965 opgerichte PCC. Roca had een belangrijke rol gespeeld bij het opstellen van de grondwet van 1976. Van 1976-1981 was hij voorzitter geweest van de Nationale Assemblée.

Samenstelling regering

Vanaf 30 apr. 1987 zag de regering er als volgt uit:

Uitvoerend Comité van de raad van ministers: Voorzitter - Fidel Castro Ruz; eerste vice-voorzitter - gen. Raul Castro Ruz; vice-voorzitters - Antonio Esquivel Yebra, Jose Lopez Moreno, Jose Ramon Fernandez Alvarez, Carlos Rafael Rodriguez Rodriguez. Joel Domenech Benitez. Pedro Miret Prieto, Diocles Torralba Gonzalez, gen. Ramiro Valdes Menendez: secretaris - Osmany Cienfuegos Gorriaran.

Raad van ministers:
Binnenlandse zaken - gen. Jose Abrantes Fernandez; revolutionaire gewapende krachten - gen. Raul Castro Ruz; buitenlandse zaken - Isidoro Octavio Malmierca Peoli; justitie - Juan Escalona Reguera; landbouw - Adolfo Diaz Suarez; buitenlandse handel - Ricardo Cabrisas Ruiz: binnenlandse handel - Manuel Vila Sosa; verbindingen - Manuel Castillo Rabassa: bouw - Raul Cabrera Nunez; cultuur - Armando Hart Davalos: onderwijs - Jose Ramon Fernandez Alvarez; hoger onderwijs - Fernando Vecino Alegret: voedselindustrie - Alejandro Roca Iglesias; staalverwerkende industrie - Marcos Lage Coello; lichte industrie - Antonio Esquivel Yebra; visverwerkende industrie - kapt. Jorge Fernandez Cuervo-Vinent; suikerindustrie - Juan Ramon Herrera Machado; basisindustrie - Marcos Portal Leon; volksgezondheid - Julio Teja Perez: transport - Diocles Torralba Gonzalez; minister zonder portefeuille - Levi Farah Balmaseda; minister zonder portefeuille - Jose Alberto Naranjo Morales; minister zonder portefeuille - Antonio Rodriguez Maurell.
Hoofden van Staatscomité's:
Centrale planning - Jose Lopez Moreno: technische en materiele voorziening - Sonia Rodriguez Cardona; economische samenwerking - Ernesto Melendez Bach; statistiek - Fidel Vascos Gonzalez: financién - Rodrigo Garcia Leon; standaardisatie - Ramon Darias Rodes: prijzen - Arturo Guzman Pascual; arbeid en sociale zekerheid - Francisco Linares Calvo; Nationale Bank van Cuba - Hector Rodriguez Llompart.

Hoofden van Staatsinstituten:
Academie van wetenschappen - Rosa Eleana Simeon: radio en televisie - Ismael Gonzales Gonzales; toerisme - Rafael Sed Perez; hydrografie - Angel Chaveco Hernandez.

Op 23 nov. 1987 werd Raul Cabrera Nunez als minister van bouwzaken vervangen door Homero Crabb Valdes.

Hoge militair loopt *over* naar de VS

Op 28 mei 1987 liep een hoge militair, luchtmachtgeneraal Rafael del Pino Diaz, eerste plaatsvervangend minister van defensie, samen met zijn gezin over naar de Verenigde Staten. Hij vloog met vrouw en drie kinderen in een klein vliegtuig, een Cessna 402, naar een marinebasis bij Key West in Florida en vroeg politiek asiel aan. Del Pino was enkele dagen daarvoor ,,eervol" met pensioen gegaan.
NRC/H'blad (29-5-1987):

Het overlopen van de generaal is een van de spectaculairste vluchten uit Cuba sinds 1969 toen de luchtmacht-luitenant Eduardo Guerra Jimenez het land verliet met een MiG-17. Hij keerde tien jaar later naar Cuba terug door een vliegtuig van de Amerikaanse luchtvaartmaatschappij Delta Airlines te kapen.
In Cuba werd Del Pino Diaz als een held beschouwd wegens zijn rol in het incident bij de Varkensbaai in 1961, de mislukte poging van ongeveer 1500 door de CIA gesteunde Cubaanse ballingen op het eiland te landen.
Bij die aanval steeg de toen 23-jarige luchtmachtpiloot die minder dan 100 vlieguren op zijn naam had staan en nog nooit vanuit een vliegtuig een schot had gelost, op met een **T-33** lesvliegtuig en schoot een van de B-26 bommenwerpers neer die van een vliegbasis in Midden Amerika waren vertrokken om de aanvalsvloot te steunen

Zitting Nationale Assemblée. Wijzigingen in wetboek van strafrecht

Tijdens een op 28 en 29 dec. 1987 gehouden zitting keurde de Nationale Assemblée de begroting voor 1988 goed en een plan voor economische ontwikkeling. Verder ging zij akkoord met wijzigingen in het wetboek van strafrecht.

In dec. 1987, aldus het Jaarboek 1988 van de internationale mensenrechtenorganisatie Amnesty International, had de minister van justitie bekendgemaakt dat de regering voornemens was 63 van de 452 artikelen van het wetboek van strafrecht af te schaffen. Dit zou, zo vervolgde het Jaarboek. o.a. tot gevolg hebben dat de doodstraf zou worden afgeschaft voor alle delicten behalve bepaalde misdrijven tegen de staatsveiligheid, moord, verkrachting en pedofilie met geweld.

Castro: geen perestrojka op Cuba

Op 26 juli 1988 zei Castro in een rede ter gelegenheid van de herdenking van de aanval op de Moncada-kazerne in Santiago de Cuba in 1953 dat er op Cuba geen sprake was van perestrojka maar van ,,een strijd voor de zuiverheid van de revolutie". ,,De Cubaanse revolutie creëert en kopiëert niet", aldus Castro, die verder zei dat de verschillen tussen Cuba en de Sowjet-Unie geen probleem vormden in de ,,uitstekende" betrekkingen tussen beide landen.
Hij verklaarde dat Cuba ,,nooit de methodes van het kapitalisme" zou accepteren en dat er geen sprake zou zijn van meer partijen op het eiland.
Castro had het verder over de dreiging van het imperialisme dat de revolutie probeerde te ,,verzwakken" en trachtte ,,verdeeldheid te zaaien".

Oproep tot het houden van een referendum

Op 27 dec. 1988 verwierp de regering een oproep van meer dan honderd artiesten en intellectuelen in de gehele wereld tot het houden van een plebisciet over net regime van Castro. ,,Dat referendum, of plebisciet, hebben wij 30 jaar geleden gerealiseerd en sindsdien hebben we het elke dag toegepast", zo verklaarde een woordvoerder van het ministerie van buitenlandse zaken.

De ondertekenaars van de oproep hadden in een open brief Castro aangespoord het voorbeeld te volgen van de Chileense president Augusto Pinochet Ugarte, die op 5 oktober een referendum over zijn aanblijven had gehouden. Volgens de woordvoerder was ,,een vergelijking tussen de Cubaanse revolutie en het fascistische regime van Pinochet absurd, ondenkbaar".
Tot de ondertekenaars behoorden de Franse zanger Yves Montand, de Italiaanse regisseur Federico Fellini, de Amerikaanse auteur Saul Bellow, de Amerikaanse acteur Jack Nicholson, de Mexicaanse schrijver Octavio Paz, de Argentijnse schrijver Ernesto Sabato en een groep Cubaanse bannelingen, onder wie Armando Fernando Valladares Perez.
Aanleiding tot de oproep was de 30ste verjaardag van de Cubaanse revolutie op 1 jan. 1989.
In een reactie op de open brief schaarden 114 Cubaanse artiesten, onder wie de zangers Silvio Rodriguez, Pablo Milanes en de prima-ballerina Alicia Alonso, zich achter de Cubaanse revolutie. In een brief aan Fidel Castro noemden zij de dertigjarige revolutie ,,de belangrijkste culturele gebeurtenis in de geschiedenis van Cuba".

Economische situatie eind 1988

In *NRC/H'blad* (16-12-1988) meldde correspondent Ferry Versteeg over de economische situatie op Cuba eind 1988 o.m. het volgende:

De onbevangen bezoeker die door het oude centrum van de Cubaanse hoofdstad Havana flaneert, doet nogal tegenstrijdige indrukken op. Hij ziet na dertig jaar van spraakmakende revolutie nog altijd lange rijen wachtenden voor winkels met povere, halfgevulde etalages. Maar hij ziet geen bedelaars op straat en de mensen lopen er eenvoudig maar redelijk gekleed bij. De wandelende bezoeker zou in de hoofdstad Port-au-Prince van het nabije Haïti wel goedgevulde etalages zien, zonder rijen wachtenden. Maar op straat zou hij echter worden geschokt door legers bedelaars, lompen en honger-oedeem. Feit is dat de winkeletalages en ander uiterlijk materieel vertoon niet zo veel zeggen in een sterk gereguleerde en egalitaire samenleving als de Cubaanse.
Voordat de klant in Havana op pad gaat, weet hij zich al verzekerd van gratis medische zorg en onderwijs, terwijl hij recht heeft op werk en

sociale voorzieningen. Ook al is er eigenlijk niet genoeg werk. In de lobby van het Havana Libre-Hotel zag ik een man stofzuigen, een tweede hield di- stroomdraad vast en een derde controleerde de inspanningen van zijn collega's.
Het officiële minimumloon bedraagt in Cuba 100 peso (257 gulden) per maand en het gemiddelde inkomen zo'n 180 peso (463 gulden).
Als de klant zich aansluit bij een rij wachtenden voor een w-inkel heeft hij meestal zijn „libreta" (bonboekje) bij zich. Daarmee kan elke Cubaan voor slechts dertien peso (33 gulden) een vast maandrantsoen kopen - vijf pond rijst, vier pond suiker, een pond bonen, een pond maismeel, vier ons vlees, drie liter melk, wat groenten. fruit en andere aitikelen. Dat gerantsoeneerde pakket garandeert zijn overleving. Hij kan dat a ankelijk van zijn inkomen aanvullen met selectieve aankopen op de zogenoemde „parallel-markt" waar geen rantsoenering bestaat maar de prijzen wel 300 a 500 procent hoger liggen.
Bleef de modale Cubaan daarmee gespaard voor het schrikbarende koopkrachtverlies tot vijftig procent, waarmee het gros van de overige Latijns-Amerikanen in de jaren tachtig kampt? Ten dele. Het maandelijkse basispakket. dat dus met de „libreta" voor een prikje kan worden gekocht, bleef grotendeels intact. Op papier althans, want in werkelijkheid blijkt dat artikelen als vlees, groente of fruit vaak niet voorradig zijn. Bovendien zijn de prijzen van artikelen op de parallelmarkt de laatste jaren fors gestegen.
Zelfs de Cubaanse minister van binnenlandse vraag (.) gaf afgelopen september toe dat schaarste, inflatie en het minder snel toekennen van produktiebonussen het welvaartsniveau van de bevolking hebben gedrukt. Al voegde hij daar snel aan toe dat de minst bedeelden goeddeels buiten schot bleven en dat de verarming in Cuba niet valt te vergelijken met die op het overige continent.

De oorzaken van de Cubaanse economische crisis vallen ten dele buiten de verantwoordelijkheid van de overheid. Zo kwam de val van de dollar hard aan omdat veel Cubaanse exportprodukten zijn geprijsd in de Amerikaanse munteenheid. Ook de daling van de olieprijs betekende een forse klap. Cuba betrekt jaarlijks tegen betrekkelijk fictieve prijzen in roebels 13 miljoen ton olie van de Sowjet-Unie, en mag het overschot - een kleine drie miljoen ton - tegen dollars verkopen op de wereldmarkt. Deze olieverkoop passeerde de laatste jaren de suiker als belangrijkste bron van buitenlandse deviezen.
Daarnaast bepalen interne factoren de economische malaise. Zo noteerde het officiele weekblad *Bohemia* onlangs: ,,De Cubanen hoeven geen economen te zijn om te begrijpen dat de lonen niet zo hoog zijn als zij zouden kunnen zijn, en dat de prijzen niet zo laag zijn als zij zouden kunnen zijn, omdat wij niet zo produktief zijn als wij zouden moeten zijn."
Dit euvel kwam ook ter sprake toen het politbureau en het secretariaat van het Centrale Comité afgelopen september drie dagen in conclaaf gingen om de moeilijke economische situatie te bespreken. Maar na afloop bezong Cuba's communistische leiding nogal plichtmatig de positieve veranderingen als gevolg van de twee jaar geleden door Fidel Castro gelanceerde ,,rectificatie van fouten en negatieve tendensen", een orthodoxe poging om door middel van meer centralisatie en revolutionaire inzet de produktiviteit te verhogen. Maar in één adem klaagde de vergadering over de gebrekkige arbeidsdiscipline. de wijd verspreide onverschilligheid en het slechte functioneren van het staatsapparaat, wat leidt tot ,,onrust, bezorgdheid en vertoon van onbegrip en irritatie".

Een westerse diplomaat in Havana oordeelt: ,,De waarheid is dat in de loop der jaren vele goedbedoelde plannen en projecten zijn verzopen in een dirigistisch en chaotisch economisch systeem dat zich slecht verhoudt met begrippen als rationaliteit, produktiviteit en efficiency."
Over buitenlandse hulp had Cuba nooit te klagen. In vele vormen werd de Cubaanse economie door het Oostblok gesubsidieerd met zo'n vijf miljard dollar per jaar. Cuba's totale buitenlandse schuld aan de communistische wereld wordt op twintig niiljard dollard geschat. maar is in feite kwijtgescholden. Maar echt veel lijkt het niet te helpen. Vorig jaar slonk de Cubaanse economie met ruim vijf procent. al wordt dit jaar weer op licht herstel gerekend.
Omdat het Oostblok niet alles kan leveren. blijft Cuba ook sterk afhankelijk van westerse onderdelen, grondstoffen en hoogwaardige produkten, waarvoor met dollars moet worden betaald. Hoewel slechts vijftien procent van de Cubaanse handel op het kapitalistische Westen is gericht, blijft deze essentieel voor de economie. Volgens Cubaanse deskundigen heeft het land 1,2 miljard dollar nodig om de benodigde westerse produkten te kopen. Maar door de tegenvallende exportopbrengsten van suiker, aardolie. tabak, kreeft en andere produkten is slechts 750 milioen dollar beschikbaar. Wat de produktie op het eiland ernstig schaadt.
Daarbij komt dat de kredietmogelijkheden verregaand zijn uitgeput omdat Cuba nauwelijks meer in staat blijkt te zijn de tot 6,4 miljard dollar opgelopen schuld aan het Westen af te betalen. Intussen zoekt de Cubaanse regering koortsachtig naar nieuwe buitenlandse deviezenbronnen, zoals het toerisme. Overal worden hotels opgekalefaterd en nieuwe uit de grond gestampt. Vorig jaar al lieten 190.000 buitenlandse toeristen uit Latijns-Amcrika, Canada en West-Europa 120 miljoen dollar achter op het eiland. Zij konden er voornamelijk genieten van zon, blauwe zee en wit zand. Want het wereldse vermaak blijft in Cuba beperkt tot rumba-trio'tjes die op de hotelterrassen La Paloma spelen, of treurige balladen over ,,Commandante Che".
Fidel Castro wil in 1991 tegen de half miljoen toeristen naar zijn eiland lokken, wat dan 500 miljoen dollar zou moeten opleveren, waarmee het toerisme ook 's lands voornaamste deviezenbron zou worden. Of hij erin zal slagen valt nog te bezien. Zelfs Cuba's beste hotels kunnen zich lang niet meten met die van de naburige eilandrepublieken. Als de heetwatervoorziening niet stagneert, zijn er wel problemen met de waterafvoer. De bediening wordt verzorgd door staatsemployé's voor wie de klant zeker geen koning is en het eten dat zij uiteindelijk opdienen roept herinneringen op aan kazernekantines of derde klas ziekenhuisafdelingen.
Daar staat echter tegenover dat Cuba toeristen kan verleiden met waarlijk proletarische prijzen - zo'n 800 dollar voor een week hotel, twee maaltijden per dag en een vliegbiljet vanaf Frankfort. In vakkringen geldt het eiland dan ook als ,,de Bahama's voor de kleine man".



SITUATIE VAN DE MENSENRECHTEN

Sinds begin 1981 deden zich m.b.t. de situatie van de mensenrechten op Cuba o.m. de volgende ontwikkelingen voor:

Vrijlating *van* de dichter *Valladares*

Op 21 okt. 1982 arriveerde de Cubaanse dichter Armando Fernando Valladares Perez op het vliegveld Orly bij Parijs. nadat hij op 19 oktober was vrijgelaten uit een Cubaanse gevangenis. Valladares was op 27 dec. 1960 met een groep jonge mensen in Havana gearresteerd op verdenking van contra-revolutionaire activiteiten.
Zijn vrijlating was het resultaat van een verzoek van de Franse president François Mitterrand en van langdurige bemiddeling door diens adviseur voor Latijns-Amerika Regis Debray.
In Parijs vertelde Valladares op 24 oktober dat hem nooit nauwkeurig was verteld waarom hij gevangen zat ,,na twee verhoren van een kwartier". De Cubaanse autoriteiten hadden hem alleen gezegd dat hij een destructieve invloed had. .,Ze waren ervan overtuigd dat ik een vijand van de revolutie was", aldus Valladares, die in 1961 tot 30 jaar gevangenisstraf was veroordeeld.
Hij zei dat de Cubaanse autoriteiten hem later hadden gezegd dat hij het slachtoffer was geworden van de excessen van de revolutie. Hij zou hoogstens zes jaar hadden gekregen als het proces niet in 1961, maar vier of vijf jaar later zou hebben plaatsgehad.
Op 24 mei 1985 deelde Valladares op een persconferentie in Barcelona mee dat de laatste maanden op Cuba 40 tegenstanders van het Castro-bewind waren terechtgesteld. Het zou gaan om leden van een ondergrondse beweging en boeren die een onafhankelijke vakbond wilden oprichten.

Rapport America's Watch

In sept. 1983 bracht de Amerikaanse mensenrechtenorganisatie America's Watch in New York een rapport uit over de situatie van de mensenrechten op Cuba. Samenvattend constateerde deze organisatie dat 1) minstens 250 langgestrafte politieke gevangenen in

Cubaanse gevangenissen onder zware omstandigheden gevangen zaten, terwijl velen hun oorspronkelijk opgelegde straf al hadden uitgezeten 2) dat 1.500 tot 2.000 voormalige politieke gevangenen als paria's in de samenleving werden behandeld: zij hadden geen werk en werden niet gerespecteerd; zij hoopten te kunnen vertrekken **3)** dat vrijheid van mening en meningsuiting niet bestond 4) dat burgerrechten niet bestonden *5)* dat afwijkingen van maatschappelijk geaccepteerde normen, zoals homoseksualiteit, scherp werden belemmerd en in sommige gevallen niet getolereerd en 6) dat mensenrechtengroeperingen in Cuba niet konden functioneren en internationale mensenrechtenorganisaties geer, toestemming kregen voor bezoeken teneinde onderzoek te kunnen doen.

Rapport commissie OAS

Op 21 dec. 1983 schreef de Interamerikaanse commissie voor de mensenrechten, die deel uitmaakte van de Organisatie van Amerikaanse Staten (OAS), in een 240 pagina's tellend rapport over de situatie van de mensenrechten op Cuba dat de Cubaanse regering vooruitgang had geboekt op het gebied van de voedselvoorziening, gezondheidszorg, onderwijs en werkgelegenheid, maar elementaire burgerrechten bleef schenden en de politieke oppositie ,,vrijwel had geëlimineerd.
In haar rapport klaagde de commissie talrijke schendingen van de mensenrechten aan en veroordeelde zij de gevangenisstraffen om politieke redenen, de ,,mensonterende" omstandigheden in de gevangenissen, de willekeurige verlenging van gevangenisstraffen en het ontbreken van waarborgen tegen willekeurige arrestaties.
Het aantal vergrijpen waarvoor de doodstraf kon worden gegeven was volgens de commissie buitengewoon groot. In 1981 en 1982 was een aantal politieke gevangenen geëxecuteerd, zo schreef de commissie.
Het stakingsrecht werd niet erkend, collectieve arbeidsonderhandelingen bestonden vrijwel niet, er was geen persvrijheid en de godsdienst- en bewegingsvrijheid was ernstig beperkt, aldus het rapport.

De OAS-commissie schreef dat de Communistische Partij op Cuba werd gedomineerd door een kleine groep, die een excessief grote rol speelde op het eiland.
Gemeten naar de hoeveelheid calorieën in het dagelijkse voedselpakket behoorde de Cubaanse bevolking tot de best gevoede groepen in Latijns-Amerika, aldus het rapport.

Castro's zuster Juanita levert kritiek op haar broer

Op 27 apr. 1984 meldde de Volkskrant dat Juana Castro, een zuster ca11 Fidel Castro, in de Deense hoofdstad Kopenhagen tijdens een hoorzitting van het Sacharow-comité had gezegd dat haar broer de revolutie op Cuba had veranderd in een ,,pijnlijke grap". Volgens Juanita was Cuba een reusachtige gevangenis geworden, waar zelfs voor kinderen concentratiekampen waren.
,,Diegenen die in Midden-Amerika en elders Fidel Castro willen imiteren, schijnen niet te weten dat zij voor het slechtste model hebben gekozen", aldus Juanita Castro tijdens de openingszitting van een tweedaagse bijeenkomst over de schendingen van de mensenrechten op Cuba. Juanita Castro had, zo vervolgde de Volkskrant, in 1964 met haar broer gebroken. Sindsdien leefde zij als balling in de VS.

De op okt. 1982 uit Cubaanse gevangenschap vrijgelaten dichter Valladares zei tijdens de hoorzitting dat ,,Cuba een van de oudste dictaturen ter wereld geworden was".

De hoorzittingen waren georganiseerd door het internationale Sacharow-comité, dat vernoemd is naar de Russische dissidente kernfysicus Andrej Sacharow.

Vrijlating van de schrijver en dichter Valls

Op 21 juni 1984 werd de Cubaanse schrijver en dichter Jorge Valls Arango uit een gevangenis op Cuba vrijgelaten. Drie dagen later kwam hij aan in de Venezolaanse hoofdstad Caracas.
Valls was in 1964 gearresteerd wegens contra-revolutionaire activiteiten en tot 20 jaar gevangenisstraf veroordeeld. Nadat hij zijn straf op 8 mei 1984 had uitgezeten, was hij met 34 andere gevangenen opnieuw veroordeeld omdat hij had geweigerd zich te onderwerpen aan een heropvoedingsprogramma voor politieke gevangenen.
Bij aankomst in Caracas zei Valls: ,,Het belangrijkste is nu de andere politieke gevangenen te helpen".
In een vraaggesprek voor zijn vertrek uit Venezuela naar Parijs, waar zijn vrouw Christina verbleef, zei Valls dat hij de laatste vier jaar van zijn gevangenschap had doorgebracht in eenzame opsluiting.

Op 27 juni nam Valls in Rotterdam de Poetry International Award in ontvangst. Dit eregeld van f 10.000 was hem het jaar daarvoor toegekend. Poetry International kende het eregeld jaarlijks toe aan een dichter in gevangenschap.
Valls' echtgenote had op 21 juni in Parijs namens haar man de Vrijheidsprijs 1984 van de Franse afdeling van de internationale PEN-club van schrijvers, dichters en toneelschrijvers in ontvangst genomen.

Gedetineerde schrijver Lopez erelid Zweedse PEN-club

Op 17 dec. 1984 werd, aldus AFP, in Stockholm vernomen dat de Zweedse PEN-club de gedetineerde Cubaanse



Juanita Castro, zuster van de Cubaanse president Fidel Castro Ruz, op 25 juli 1984 tijdens een persconferentie in Washington. Naast haar Roger Jepsen, Republikeins Senator uit Iowa.

schrijver Edmigio Lopez Castillo had benoemd tot erelid.
Lopez was in 1980 tot acht jaar gevangenisstraf veroordeeld omdat hij had geprobeerd tekeningen naar het buitenland te sturen die lasterlijk voor de regering werden geacht.
In 1968 had hij al 12 jaar cel gekregen voor zijn ,,dissidente activiteiten", aldus *AFP.*

Vrijlating *Bofill.* Arrestaties *andere* leden van het Cubaanse Comité voor de Mensenrechten. Uitwijzing van twee journalisten

Op 8 aug. 1985 werd de Cubaanse dissident Ricardo Bofill Pages, die in sept. 1983 was gearresteerd, voorwaardelijk vrijgelaten wegens problemen met zijn gezondheid.
Het was de derde keer dat Bofill, een socioloog, was gearresteerd. In 1967 was hij opgepakt omdat hij, zo meldde Le *Monde* (6-10-1988), ,,Opmerkingen voor een kritische geschiedenis van de Cubaanse revolutie" had gepubliceerd. Nadat hij in 1974 was vrijgekomen, was hij in 1980 gevangen gezet wegens ,,vijandelijke propaganda".

Volgens Le Monde had Bofill, die in 1976 een onafhankelijk Cubaans Comité voor de Mensenrechten (CCDH) had opgericht, toen in een artikel schendingen van de mensenrechten op Cuba veroordeeld. Daarna was hij in 1982 vrijgekomen.
In 1983 was hij gearresteerd na een interview met twee Franse journalisten en was hij, aldus Le Monde, tot 17 jaar cel veroordeeld.
Op 4 okt. 1988 deelde Bofill, die al jaren op toestemming wachtte te mogen vertrekken, het Franse persbureau AFP mee dat hij op 5 oktober met een vliegtuig uit Madrid Cuba mocht verlaten. Hij zei dat hij van plan was zich in West-Duitsland te vestigen, waar hij wilde gaan samenwerken met een in Frankfort zetelende internationale mensenrechtenorganisatie.

Op 6 febr. 1987 werden Adolfo Rivero Caro en Enrique Hernandez Mendez, voormalige hoogleraren van de Universiteit van Havana, vrijgelaten. Beiden werkten voor het CCDH, wat volgens de internationale mensenrechtenorganisatie Amnesty International de reden was geweest van hun arrestatie op 25 sept. 1986.
Diezelfde dag (25 sept. 1986) was de vice-voorzitter van het Cubaans Comité voor de Mensenrechten, Elizardo Sanchez Santacruz, opgepakt. Zijn arrestatie, aldus Le Monde (27-9-1986), vond plaats enige uren na de uitwijzing van de correspondenten van AFP en Reuter in Havana, Noël Lorthiois en Robert Powell, die verklaringen van Sanchez hadden gepubliceerd waarin deze zei dat op 25 aug. 1986 twee andere leden van het comité waren gearresteerd, juridisch adviseur Domingo Jorge Delgado Castro en Jose Luis Alvarado. Deze twee zouden volgens Sanchez in de Combinado-del-Este-gevangenis in Havana zitten.
Een woordvoerder van de Cubaanse regering zei naar aanleiding van Sanchez' opmerkingen dat Delgado en Alvarado inderdaad waren gearresteerd. Maar, zo ging hij verder, .,met mensenrechten hebben deze heren niets te maken: ze vertegenwoordigen lokale terroristen die tegen de Cubaanse staat ageren".
Op 26 mei 1987, aldus het Jaarboek 1988 van Amnesty International, werd Elizardo Sanchez Santacruz vrijgelaten.

Vrijlating Gutierrez

Op 21 dec. 1986 kwam de dissident Eloy Gutierrez Menoyo na 21 jaar gevangenschap op Cuba aan in zijn geboorteland Spanje. De vrijlating van Gutierrez werd beschouwd als een diplomatieke overwinning voor de Spaanse premier Felipe Gonzalez Marquez, die bij Fidel Castro had gepleit voor gratieverlening van Gutierrez.
Gutierrez, in 1934 in Madrid geboren, was aan het einde van de Spaanse burgeroorlog met zijn ouders naar Cuba gekomen. Verscheidene familieleden van hem hadden actief deelgenomen aan de strijd tegen het bewind van Batista. Gutierrez zelf was een van de ,,commandanten" van de revolutionaire beweging van Castro geworden.
Na de val van Batista had hij onenigheid met Ernesto „Che" Guevara en Castro gekregen en in 1961 had hij Cuba verlaten. In Miami, Florida, had hij vervolgens met steun van de CIA de leiding op zich genomen van het gewapend verzet tegen Cuba. Hij had vervolgens verscheidene militaire acties op Cuba georganiseerd.
In jan. 1965 was hij na een schietpartij met soldaten van Castro gearresteerd. Aanvankelijk was de doodstraf tegen hem uitgesproken, maar later was deze straf omgezet in 30 jaar gevangenisstraf.



Eloy Gutierrez Menoyo bij zijn aankomst in Madrid op 21 december 1986 na 21 jaar Cubaanse gevangenschap, Naast hem zijn dochter Patricia.

De Spaanse premier Gonzalez had van 9-16 nov. 1986 een bezoek aan achtereenvolgens Ecuador (9-11 nov.), Peru (11-13 nov.) en Cuba (13-16 nov.) gebracht. Tijdens dit bezoek had hij van Castro de belofte gekregen dat Gutierrez zou worden vrijgelaten.

Rapport Amnesty *International*

In Wordt Vervolgd (febr. 1987), een uitgave van de internationale mensenrechtenorganisatie Amnesty International, merkte Bart Simrnelink over de situatie van de mensenrechten op Cuba het volgende op:

In het document getiteld „Political Imprisonment in Cuba" uit juni 1986 meldt Amnesty International dat na 1979 duizenden politieke gevangenen zijn vrijgelaten. Volgens gegevens van Amnesty zitten echter momenteel op Cuba nog enkele honderden politieke gevangenen vast op grond van overtredingen van politieke aard. In veel gevallen waren de beschuldigingen van criminele aard, maar Amnesty heeft geconcludeerd dat er in verscheidene gevallen reden is aan te nemen dat de persoon in kwestie alleen vanwege zijn/haar oppositie tegen de Cubaanse regering is veroordeeld.
Documenten van rechtszaken wijzen er bovendien op dat polirieke gevangenen soms worden veroordeeld ondanks een ernstig gebrek aan bewijs.
Het document geeft informatie over gewetensgevangenen en politieke gevangenen, onder wie gevangenen die weigeren mee te werken aan de heropvoedingsprogramma's. Verder geeft het een beschrijving van de gevangenisomstandigheden, juridische procedures en de doodstraf op Cuba. Ook worden gevallen beschreven van personen die op beschuldiging van ,,vijandige propaganda" of het ,,pogen het land op illegale wijze te verlaten" zijn veroordeeld. Ook zijn vele Jehova's Getuigen vervolgd vanwege hun weigering ,,elementaire plichten" te vervullen, zoals de militaire dienst.
Politieke gevangenen op Cuba worden ter heropvoeding in besloten strafinrichtingen geplaatst of tewerkgesteid op arbeidsprojecten. In de praktijk blijkt dat gevangenen die weigeren mee te werken aan de heropvoedingsprogramma's - „plantados" - niet binnen de wettelijke garanties voor goede gevangenisomstandigheden vallen. Ze mogen geen bezoek ontvangen, kunnen niet corresponderen, krijgen geen medische verzorging of frisse lucht.
Bovendien zijn tussen 1979 en 1983 minstens 50 „plantados" lange tijd vastgehouden nadat zij hun oorspronkelijke straf hadden uitgezeten. Dit gebeurde zonder dat een nieuwe rechtszaak werd gevoerd of na summiere procedures die niet voldeden aan internationale normen. Deze „plantados" zijn inmiddels vrij.
In de loop van de jaren heeft Amnesty International de Cubaanse regering gevraagd om nadere informatie over personen die in de eerste jaren na de revolutie door zogenaamde Revolutionaire Tribunalen zijn veroordeeld. Hoewel Amnesty geen bewijs heeft dat het hierbij gaat om gewetensgevangenen, heeft de organisatie gevraagd om herziening van hun rechtszaak en hun vonnis.

Met betrekking tot de strafwetgeving constateert Amnesty dat voorschriften inzake „incommunicado" detentie (zonder contact met familie, arts of advocaat) en het uitvaardigen van arrestatiebevelen ontbreken. In de loop van de jaren is Amnesty door voormalige politieke gevangenen vaak voorzien van informatie over de sterk beperkte mogelijkheden voor juridische bijstand. De advocaat op Cuba is verplicht zich aan richtlijnen te houden onder andere ter

behoud van het socialistische systeem. Het schijnt dat slechts een beperkt aantal juristen bereid is zich bezig te houden met politieke gevallen.
Op Cuba kan de doodstraf worden uitgesproken voor 22 categorieën van strafbare feiten. Amnesty International heeft berichten ontvangen van bijna 25 executies in de jaren 1980-1984

Rapport *Amnesty:* „*tekenen* van verbetering *in* situatie *mensenrechten*"

Naar aanleiding van een bezoek, in maart 1988, van een delegatie van Amnesty International aan Cuba plubliceerde de mensenrechtenorganisatie op 6 sept. 1988 een rapport, waarin zij ,,tekenen van verbetering in de situatie van de mensenrechten" signaleerde.
Amnesty „is verheugd over de bevrijding van een groot aantal politieke gevangenen in de loop van de laatste 18 maanden, de verbetering van de leefomstandigheden in de gevangenissen, de wettelijke hervormingen inzake het lot van gevangenen en de beperkingen die zijn aangebracht in de toepassing van de doodstraf', aldus het rapport.
Ondanks deze ,,tekenen van verbetering in de situatie van de mensenrechten" gingen de schendingen op dit gebied door, aldus Amnesty. Zo werd in het rapport kritiek geleverd op de handhaving van wetten die oppositie tegen de regering smoorden en leden van de oppositie in de gevangenis brachten wegens gewetensdelicten. ,,Zij (die wetten) vormen een ernstige bedreiging voor allen die oppositie voeren tegen de regering", aldus de mensenrechtenorganisatie, die de regering vroeg de overige gewetensgevangenen vrij te laten.
Begin aug. 1988 waren er volgens Amnesty ,,ongeveer 250 gevangenen die worden vastgehouden wegens delicten tegen de veiligheid van de staat plus een onbepaald aantal (waarschijnlijk enige honderden) personen die gevangen zitten krachtens andere artikelen in het wetboek van strafrecht die de fundamentele rechten beperken".

In de loop van 1986 hadden de Cubaanse autoriteiten de weinige overgebleven gevangenen vrijgelaten die een straf uitzaten voor hun rol in de mislukte poging de regering op Cuba omver te werpen via een door de Amerikaanse regering gesteunde militaire macht, die Cuba in 1961 had aangevallen.
De vrijlating van die gevangenen was op 10 mei 1986 begonnen na verzoeken om clementie van de Amerikaanse Democratische Senator Edward Kennedy en de Franse oceanograaf Jacques-Yves Cousteau (die Cuba in 1985 had bezocht).
Onder de vrijgelatenen bevonden zich Ricardo Montero Duque en Ramon Conte Hernandez, die in 1961 wegens hun deelneming aan de ,,Varkensbaai" invasie beiden tot 30 jaar cel waren veroordeeld. Zij kwamen resp. op 8 juni en 18 okt. 1986 in de VS aan.

Op 15 sept. 1986 waren 68 politieke gevangenen, vergezeld van hun familie, i.e. 111 personen in totaal, aldus Le Monde (17-9-1986), vanuit Havana in Miami gearriveerd. Allen hadden, zo vervolgde Le *Monde*. ten minste tien jaar gevangenisstraf achter de rug. Onder hen bevond zich Ramon Pedro Grau Alsina, neef van de voormalige Cubaanse president Ramon Grau San Martin (1944-1948) aldus *Le Monde*. De groep was vrijgelaten na bemiddeling van o.m. Amerikaanse bisschoppen.

Begin juni 1988 deelde president Castro in een brief aan de aartsbisschop van New York, kardinaal John O'Connor, mee dat hij bereid was 385 van de 429 politieke gevangenen die veroordeeld waren wegens overtredingen tegen de staatsveiligheid vrij te laten. O'Connor had van 18-22 apr. 1988 een bezoek aan Cuba gebracht. Tijdens dit bezoek had hij Castro om vrijlating van alle politieke gevangenen verzocht.

Rode *Kruis en VN-commissie voor* de *mensenrechten* naar Cuba

Op 31 mei 1988 begon een delegatie van het Rode Kruis een reeks gesprekken met Cubaanse politieke gevangenen. Het was voor het eerst sinds Castro in 1959 aan de macht was gekomen dat Cuba toestemming had gegeven voor een dergelijk bezoek.

Op 16 sept. 1988 arriveerde een delegatie van de commissie voor de rechten van de mens van de Verenigde Naties op Cuba voor een onderzoek naar de situatie van mensenrechten. De groep werd op de luchthaven van Havana ontvangen door vice-minister van buitenlandse zaken Raul Roa Kouri.
Het sturen van een delegatie naar Cuba had op de 44ste zitting van de VN-commissie voor de rechten van de mens in februari en maart 1988 te Genève tot felle debatten tussen Amerikaanse en Cubaanse vertegenwoordigers geleid. De Amerikanen hadden de op 19 okt. 1982 vrijgelaten dichter Valladares als speciale VN-ambassadeur naar Genève gestuurd.
Tijdens de zitting van de VN-commissie hadden de VS op 26 februari 1988 een ontwerp-resolutie ingediend over Cuba, waarin werd gevraagd er bij de Cubaanse autoriteiten op aan te dringen het Internationale Rode Kruis toe te laten in Cubaanse gevangenissen. Aan de secretaris-generaal van de VN werd verzocht de mensenrechtensituatie ,,in studie" te nemen.

Oprichting Partij voor de Mensenrechten. Veroordeling van de secretaris van de partij

In de *FAZ* van 30 juli 1988 werd gemeld dat leden van het Cubaanse Comité voor de Mensenrechten hadden besloten een partij voor de Mensenrechten (PDH) op te richten. Een verzoek tot registratie van de partij was ingediend bij de minister van justitie.

Op 29 november werd de secretaris-generaal van de PDH, Tania Diaz Castro, tot een jaar gevangenisstraf veroordeeld wegens verstoring van de openbare orde Diaz zou bij een bezoek aan de Combinado-de!-Este-gevangenis functionarissen hebben beledigd en aangevallen.
In de gevangenis wilde zij een bezoek brengen aan Ernesto Diaz Rodriguez, een politieke gevangene die in 1969 tot 15 jaar en in 1974 tot 25 jaar gevangenisstraf was veroordeeld

Kunstenaars vormen organisatie Pro *Arte* Libre. Arrestaties

Eind aug. 1988, aldus de NZZ (24-10-1988), vormden kunstenaars op Cuba de organisatie Pro Arte Libre (Voor een Vrije Kunst).
Op 24 oktober werd een lid van de groep, Armando Araya Garcia, veroordeeld tot één jaar gevangenisstraf wegens ,,openbare wanorde en belediging van het gezag". Vijf andere leden van Pro Arte Libre werden, aldus Le Monde (27-10-1988) eveneens veroordeeld.
Araya was samen met andere leden van de groep op 20 oktober, de dag waarop Cuba de Dag van de Cubaanse Cultuur viert, gearresteerd tijdens een manifestatie voor het monument van de Cubaanse vrijheidsstrijder Jose Marti. Met de manifestatie had de groep zich de woede van omstanders op de hals gehaald en was er een vechtpartij ontstaan.

Vrijlating journalist en dichter Rivas

Op 28 dec. 1988 kwam de dichter en journalist Guillermo Rivas Porta, die 22 jaar gevangen had gezeten wegens zijn politieke opvattingen, aan in de Verenigde Staten nadat hij, samen met zijn zoon, was vrijgelaten.
Op een persconferentie verklaarde Rivas dat hij zou blijven strijden voor de vrijheid van alle politieke gevangenen, onder wie zijn vrouw Tania.
Hij zei dat hij in 1967 tot dertig jaar gevangenisstraf was veroordeeld omdat hij uit Cuba had proberen te ontsnappen. Zijn zoon had een jaar gevangen gezeten omdat hij had geprotesteerd tegen de gevangenschap van zijn vader. Tania zat gevangen wegens een ontsnappingspoging.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20. I.S.S.N. 0165-3660

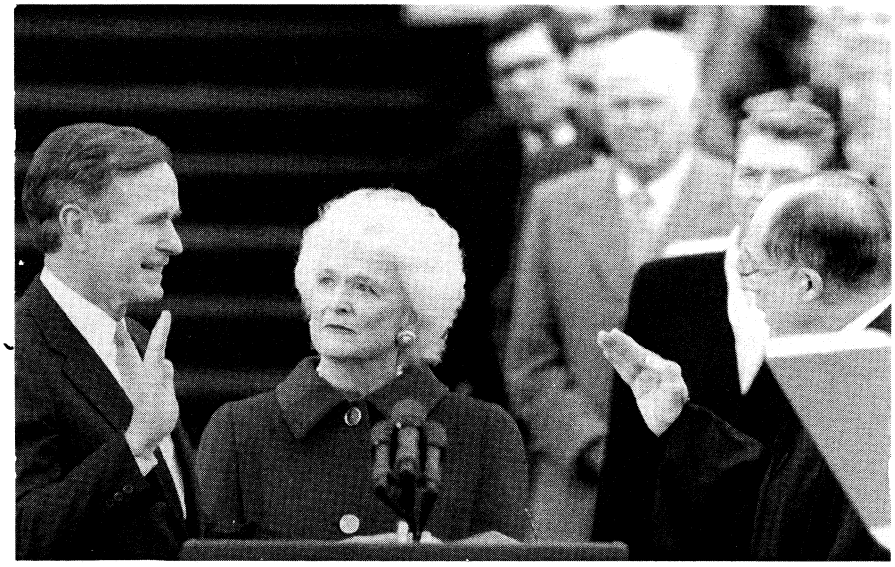
BUSH BEEDIGD ALS 41STE PRESIDENT VS

Op 20 januari 12.00 uur 's middags plaatselijke tijd is de 64-jarige Republikein George Herbert Walker Bush (biografie op pag. 72111-1988) de 41ste president van de Verenigde Staten geworden. Zijn ambtsperiode bedraagt vier jaar.
George Bush heeft het presidentschap overgenomen van de Republikein Ronald Wilson Reagan, onder wie hij sinds 20 jan. 1981 - toen Reagan aantrad - vice-president was geweest.
Met zijn hand op de bijbel van 's lands eerste president, George Washington (1789-1797), legde Bush voor het Capitool te Washington tegenover opperrechter William Rehnquist de eed af. Even daarvoor was de 41-jarige Dan Quayle, die op 16 aug. 1988 door Bush was gekozen als ,,running mate" (pag. 684/1-1988), beëdigd als vice-president.
Bush was op 19 dec. 1988 tot president van de VS gekozen door een 538 leden tellend kiescollege, dat op 8 nov. 1988 door de Amerikanen was gekozen. Tegelijk met de verkiezingen voor het kiescollege hadden verkiezingen plaatsgevonden voor alle 435 zetels in het Huis van Afgevaardigden. 33 van de 100 zetels in de Senaat en voor 12 van de 50 gouverneursposten (pag. 721 e.v.-1988).

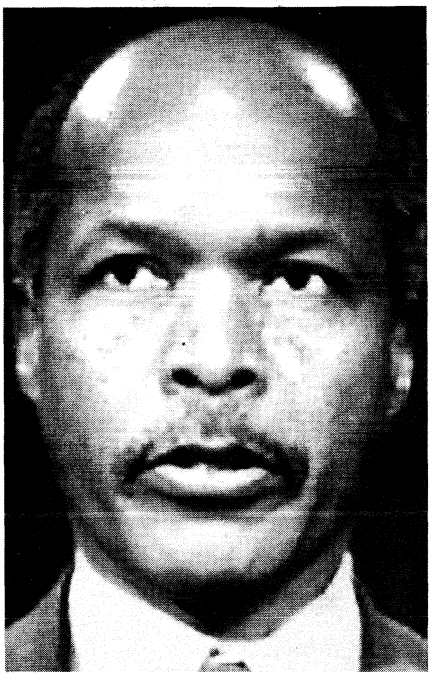
Het op 8 nov. 1988 vernieuwde - 101ste - Congres van de VS kwam op **3** jan. 1989 in Washington bijeen voor zijn constituerende zitting. Centraal stond de beediging van de nieuwe Congresleden. Verder stonden organisatorische kwesties op de agenda.
Op **4** januari, aldus Reuter (3-1-1989), werden tijdens een gezamenlijke zitting van Huis van Afgevaardigden en Senaat, de door het kiescollege uitgebrachte stemmen geteld.

Onmiddellijk na zijn beëdiging zei Bush in een 20 minuten durende toespraak o.m.: „We leven in een vreedzame, welvarende tijd, maar we kunnen het nog beter doen. Want er waait een nieuwe wind en een wereld verkwikt door vrijheid lijkt te zijn herboren; want in het hart van de mens, zo niet feitelijk, is de dag van de dictator voorbij. Het totalitaire tijdperk gaat voorbij, zijn oude ideeën weggeblazen als bladeren van een oude, levenloze boom."
(...)
,,Grote naties van de wereld gaan richting democratie - door de deur van de welvaart."
,,Vrienden, we hebben werk te doen. Er zijn daklozen, verlorenen en zwervers - er zijn kinderen die niets hebben, geen liefde en geen normale situatie - er zijn mensen die zich niet kunnen bevrijden van de verslaving aan wat voor verslaafdheid dan ook - drugs, ,,welfare", de demoralisatie die de krottenwijken regeert.
Er moet misdaad overwonnen worden, de ruwe misdaad van de straat. Er moet hulp komen voor vrouwen die op het punt staan moeder te worden van kinderen voor wie ze niet kunnen zorgen en van wie ze misschien niet kunnen houden. Zij hebben onze zorg nodig, onze begeleiding en opvoeding: al zegenen we hen omdat ze voor leven hebben gekozen.
De oude oplossing, de oude manier, was te denken dat alleen overheidsgeld een einde kon maken aan deze problemen. We hebben echter geleerd dat dit niet zo is. En in elk geval, onze fondsen zijn niet groot. We hebben een tekort dat verminderd moet worden. We hebben meer wil dan geld; maar wil is wat we nodig hebben."
(...)
,,En dan zullen we het wijste van alles doen: we zullen een beroep doen op de enige bron die we hebben, die in tijden van nood altijd floreert, de goedheid en moed van het Amerikaanse volk."
,,Ik spreek van een nieuw engagement jegens de anderen - een nieuw vrijwillig activisme. De oude ideeën zijn opnieuw aan de orde van de dag omdat zij niet oud zijn, maar eeuwig: plicht, opoffering, engagement en een patriottisme dat zijn uitdrukking vindt in participatie."
(...)
„Wij hebben ook nieuwe relaties nodig tussen de uitvoerende macht en het Congres (...) Wij hebben compromissen nodig daar waar wij onenigheid hebben gehad. Wij hebben harmonie nodig daar waar we gebrek aan overeenstemming hebben gehad (...), onze grote partijen zijn te vaak radicale tegenstanders geweest. waarbij de een de ander wantrouwde (...). Een nieuwe wind waait en de oude geest van samenwerking tussen de partijen moet herleven (...)."
,,Ook de wereld bieden wij engagement aan en een vernieuwde belofte: we zullen sterk blijven om de vrede te beschermen. De uitgestrekte hand kan, zij het ongaarne, veranderd worden in een gebalde vuist en die vuist kan met grote doelmatigheid worden gebruikt.
Op dit moment zijn er Amerikanen die tegen hun wil in vreemde landen worden vastgehouden en Amerikanen wier lot onbekend is. Dit is een gelegenheid om hulp te bieden en deze hulp zal lang in herinnering blijven."
(...)

„(...) Wij zullen de nieuwe toenadering tot de Sowjet-Unie voortzetten (...). Men zou kunnen zeggen dat onze nieuwe relaties gedeeltelijk de triomf van de hoop (...) weerspiegelen. Hoop is een goede zaak, evenals standvastigheid en waakzaamheid."
,,Ik wantrouw de toekomst niet. Ik vrees niet wat komen gaat. Onze pro-



Een beeld van de beëdiging van George Bush als 41ste president van de Verenigde Staten. In het midden de echtgenote van Bush. Barbara, en rechts opperrechter William Rehnauist. Achter Rehnguist Ronald Reagan.



Minister van gezondheid en sociale diensten Louis Sullivan.

blemen zijn groot, maar ons hart is groter."

Afscheid Reagan van het Amerikaanse volk

Op 11 jan. 1989 had president Reagan in een toespraak voor de televisie afscheid genomen van het Amerikaanse volk. Hij deed dat, naar hij zei, als ,,een man die de natie wilde veranderen en in plaats daarvan een wereld veranderde".
Reagan noemde het begrotingstekort als enige minpunt van zijn achtjarige presidentschap. ,,Er is me gevraagd of er iets is dat ik betreur. Ja, dat doe ik. Het tekort is zoiets."
De toespraak stond geheel in het teken van wat volgens Reagan de laatste acht jaar was bereikt. ,,Het is de Reagan-revolutie genoemd en dat aanvaard ik, maar ik heb het altijd meer een Grote Herontdekking gevonden, de herontdekking van onze waarden en ons gezond verstand."
De president maakte melding van twee grote triomfen tijdens zijn regering. ,,Deeerste is het economisch herstel, waardoor het Amerikaanse volk 19 miljoen nieuwe banen creëerde en opvulde. De tweede is het herstel van ons moreel: Amerika wordt in de wereld weer gerespecteerd en wordt weer gezocht om zijn leiderschap."
Reagan ging ook in op de verbeterde betrekkingen met de Sowjet-Unie en zei dat beide supermogendheden de laatste jaren dichter bij elkaar waren gekomen.
,,Mijn mening is dat president Gorbatsjow anders is dan vorige Sowjetleiders. Ik denk dat hij weet dat er bepaalde dingen verkeerd zijn in zijn samenleving en dat hij probeert daar iets aan te doen. We wensen hem het beste", aldus Reagan.
Het presidentschap van de Verenigde Staten zou bij George Bush in goede handen zijn, zo meende Reagan. ,,Als we het werk gaan afmaken, zullen Reagans regimenten zijn vervangen door Bush's brigades. Hij zal spoedig de baas zijn en hij zal u net zo hard nodig hebben als ik." „My friends, we did it", aldus de president aan het einde van zijn toespraak. ,,Alles bij elkaar: niet slecht. helemaal niet slecht."

Samenstelling regering-Bush

De op 20 januari beëdigde regering-Bush, die een pragmatische inslag had, zag er als volgt uit:

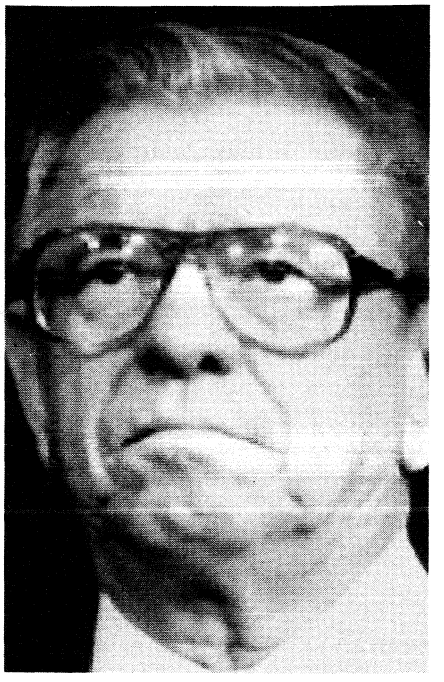
Buitenlandse zaken - James Baker; defensie - John Tower; financiën - Nicholas Brady*; justitie - Richard Thornburgh*; handel - Robert Mosbacher; huisvesting en stedelijke ontwikkeling - Jack Kemp; landbouw - Clayton Yeutter; onderwijs - Lauro Cavazos*; verkeer - Samuel Skinner; gezondheid en sociale diensten - Louis Sullivan; energie - James Watkins; binnenlandse zaken - Manuel Lujan; arbeid - Elizabeth Dole; oud-strijders - Edward Derwinski.

* onveranderd.

• James A. Baker III werd op 28 apr. 1930 in Texas geboren. Hij studeerde aan de Princeton University en de University of Texas Law School. Van 1952-1954 diende hij bij het Amerikaanse marinecorps. Van 1957-1975 was hij werkzaam bij de advocatenfirma Andrews, Kurth, Campbell en Jones in Houston, Texas.



Edwin Derwinski. minister voor oud-strijders in de regering-Bush.



Minister van binnenlandse zaken Manuel Lujan.

Onder president Gerald Ford was hij in 1975 onderminister voor handel. Een jaar later werd hij nationaal voorzitter van Fords verkiezingscampagne voor het presidentschap. In 1980 leidde hij de verkiezingscampagne van Bush; later sloot hij zich aan bij de campagne van Reagan.
Onder Reagan was Baker achtereenvolgens stafchef van het Witte Huis (begin 1981-begin 1985) en minister van financien (begin 1985-aug. 1988).
Op 5 aug. 1988 had president Reagan meegedeeld dat Baker het ministerschap neerlegde om campagneleider van Bush te worden (pag. 69913-1988).
Op 9 nov. 1988 had Bush bekendgemaakt dat Baker minister van buitenlandse zaken zou worden als opvolger van George Shultz, die na het vertrek van Alexander Haig op 26 juni 1982 op buitenlandse zaken was benoemd.
Baker zei op 17 jan. 1989 tijdens een hoorzitting van de Senaat dat hij zou voortbouwen op het beleid van Shultz.
In de *NZZ* van 7 jan. 1989 werd gemeld dat Baker de vroegere leider van de afdeling-Europa en onderminister voor politieke aangelegenheden Lawrence Eagleburger had aangewezen als zijn plaatsvervanger op buitenlandse zaken. Eagleburger had in 1984 na 27 jaar overheidsdienst het State Department verlaten.
• Tower werd op 29 sept. 1925 in Houston, Texas, geboren Hij studeerde aan de Southwestern University in Texas, aan de Southern Methodist University en aan de London School of Economics.
Van 1961-1985 vertegenwoordigde hij Texas in de Senaat. Voorzitter van de Senaatscommissie voor de strijdkrachten was hij van 1981-1985. In 1985-1986 was hij Amerikaans onderhandelaar bij de SALT-besprekingen en lid van de Amerikaanse delegatie bij onderhandelingen over kern- en ruimtewapens.
In 1986-1987 leidde Tower de commissie die een onderzoek instelde naar het functioneren van de Nationale Veiligheidsraad (pag. 263/2-1987). In de op 1 dec. 1986 geinstalleerde drie leden tellende commissie zaten verder Scowcroft en voormalig Senator Edmund Muskie.
Bij de benoeming van Tower tot minister van defensie, op 16 dec. 1988. zei Bush dat de voormalige Senator een unieke deskundigheid en

ervaring had op het gebied van de nationale veiligheid.
Tower kreeg tot taak een reusachtige ombuiging in de defensie-uitgaven tot stand te brengen. Hij sprak op 16 december over de noodzaak ,,evenveel,zo niet méér defensie voor minder geld" te verkrijgen.

• Brady was op 5 aug. 1988 door president Reagan tot minister van financiën benoemd als opvolger van James Baker, die de verkiezingscampagne van Bush ging leiden (pag. 700/1-1988). Op 15 nov. 1988 had Bush meegedeeld dat hij Brady op financiën handhaafde.
Brady (58) was Senator voor New Jersey geweest en had sinds 1954 voor de investeringsfirma Dillon Read & Co gewerkt. Hij was in de bekendheid gekomen toen hij voor Reagan een onderzoek moest doen naar de beurskrach van 19 okt. 1987. Zijn vriendschap met Bush dateerde uit de tijd dat hij samen met Bush aan de Yale University studeerde.

• Thornburgh was sinds 11 aug. 1988 minister van justitie (pag. 69911 e.v.-1988). Zijn herbenoeming werd op 21 nov. 1988 bekendgemaakt.
Thornburgh (56) was een voormalig gouverneur van Pennsylvania. Niet alleen als gouverneur, maar ook als onderminister op het ministerie van justitie (1975-1977) had hij naam gemaakt als resoluut en uitgesproken tegenstander van georganiseerde misdaad en officiele corruptie.

• Mosbacher (61), wiens ministersbenoeming op 6 dec. 1988 werd bekendgemaakt, was een oude vriend van Bush. Hij stond aan het hoofd van een oliemaatschappij in Houston en was actief in werkgeversorganisaties. Hij nam de portefeuille handel over van William Verity.

• Kemp (53) zat van 1971-1989 in het Huis van Afgevaardigden voor een district in het noorden van de staat New York. In 1988 was hij één van de Republikeinse kandidaten voor het presidentschap geweest (kandidaatstelling Kemp op pag. 172/2-1988).
Op 19 dec. 1988 kondigde Kemp bij zijn benoeming tot minister van huisvesting en stedelijke ontwikkeling aan dat hij door het bundelen van particuliere en openbare inspanningen een ,,oorlog tegen de armoede" wilde voeren.
Kemp gold als een vertegenwoordiger van de conservatieve vleugel van de Republikeinse partij.

• Yeutter werd op 10 dec. 1930 in Eustis, Nebraska, geboren. Hij behaalde in 1963 een graad in de rechten aan de universiteit van Nebraska en in 1966 een graad in de landbouweconomie. Tijdens het presidentschap van Richard Nixon (1969-1974) vervulde hij verscheidene functies op het ministerie van landbouw. Van 1975-1977 was hij onder president Gerald Ford (1974-1977) plaatsvervangend handelsafgezant. Van 1978-1985 was hij voorzitter van de handelsbeurs in Chicago.
Op 2 apr. 1985 werd Yeutter benoemd tot speciale handelsvertegenwoordiger van de VS (pag. 42712-1986).
„Zijn brede kennis van zaken en zijn duidelijk bewezen bekwaamheid maken hem de beste man voor deze zeer belangrijke baan", aldus Bush bii de benoeming van Yeutter tot minister van handel op 14 dec. 1988.

• Cavazos, een Hispanic, was sinds 20 sept. 1988 minister van onderwijs (pag. 700/1-1988). Zijn herbenoeming werd op 21 nov. 1988 bekendgemaakt.
Cavazos (62) was president van de Texas Tech University geweest.

• De benoeming van Skinner (50) tot minister van verkeer werd op 22 dec. 1988 bekendgemaakt. Skinner was vice-voorzitter geweest van een door Reagan gevormde werkgroep over misdaad in de VS. Op het moment van zijn benoeming was hij een naaste medewerker van gouverneur Jim Thompson van Illinois. Hij had zich tijdens de verkiezingscampagne zeer ingespannen voor Bush.

• Sullivan, een decaan van een medische faculteit in Atlanta, werd op 22 dec. 1988 door Bush tot minister van gezondheid en sociale diensten benoemd ondanks oppositie van de anti-abortusbeweging. Verscheidene anti-abortusgroepen hadden er de dagen daarvoor bij Bush op aangedrongen Sullivan niet te benoemen, aangezien hij geen streng tegenstander van abortus zou zijn.
Sullivan zelf verklaarde op 22 december dat hij het abortus-standpunt van Bush volledig onderschreef. Dat standpunt luidde dat abortus alleen was toegestaan in het geval van incest en verkrachting en als het leven van de moeder gevaar liep.
Sullivan was het enige zwarte lid binnen de regering-Bush.

• De benoeming van Watkins (61), een gepensioneerde admiraal, werd op 12 jan. 1989 bekendgemaakt. Watkins, die de leiding over een atoomonderzeeboot had gehad, was door president Reagan belast met de bestrijding van AIDS. Onder zijn leiding was een rapport samengesteld waarin de omvang van de virusziekte in de VS duidelijk was geworden.

• Manuel Lujan (60) was een Republikeinse Afgevaardigde uit New Mexico. Zijn benoeming tot minister van binnenlandse zaken werd op 22 dec. 1988 bekendgemaakt. Lujan was van Latijns-Amerikaanse afkomst.

• Elizabeth Dole (52) was op 5 jan. 1983 door president Reagan benoemd tot minister van verkeer (pag. 648/2-1983), nadat zij vanaf het aantreden van de regering-Reagan, op 20 jan. 1981, adviseur van de president voor vrouwenzaken en problemen betreffende minderheden was geweest.
Op 14 sept. 1987 had zij haar aftreden (per 1 okt.) als minister bekendgemaakt (pag. 42/1-1988) om zich geheel te kunnen wijden aan de campagne van haar echtgenoot, Senator Robert Dole. die zich bii de Reoublikeinen kandidaat wilde stellen voor het Amerikaanse presidentschap.
Toen Robert Dole op 29 maart 1988 zijn kandidatuur voor het presidentschap introk, beloofde hij Bush „alle steun die ik kan geven" (pag. 679/3-1988).
Bij de benoeming van Elizabeth Dole tot minister van arbeid zei Bush op 24 dec 1988 dat haar aanstelling geen gebaar was tegenover haar echtgenoot, maar dat zij benoemd was op grond van haar persoonlijke kwaliteiten.
Elizabeth Dole was de enige vrouw in de ministersploeg van Bush. Haar benoeming werd in vakbondskringen positief ontvangen.

• Derwinski (62) had voor Illinois in het Huis van Afgevaardigden gezeten.
Hij werd op 22 dec. 1988 benoemd tot minister voor oud-strijders. een nieuwe portefeuille.
Met een budget van jaarlijks zo'n $30 mrd en met 240.000 ambtenaren was het ministerie één van de grootste departementen van de Amerikaanse regering, aldus de NZZ (24-10-1988).

Sununu stafchef Witte Huis

Op 17 nov. 1988 benoemde Bush de gouverneur van New Hampshire, John Sununu, tot stafchef van het Witte Huis.

Sununu werd in 1939 in Havana op Cuba geboren, maar groeide vervolgens op in New York. Hij studeerde aan het Massachusetts Institute of Technology en begon al spoedig een eigen ingenieursbureau. Daarna kreeg hij een betrekking aan Tufts University.
Vanaf het eind van de jaren zestig, toen hij naar New Hampshire was verhuisd, raakte hij steeds meer betrokken bij de politiek.
De 49-jarige Sununu, die bekend staat als een zeer krachtig manager, speelde'een belangrijke rol bij de overwinning van Bush in de voorverkiezingen in New Hampshire. Een nederlaag in die staat had, volgens waarnemers Bush de kandidatuur van de Republikeinse partij kunnen kosten.
Het nieuws van Sununu's benoeming werd niet overal in de Verenigde Staten met enthousiasme begroet. Speciaal joodse groeperingen hadden bedenkingen geuit over Sununu. die zich graag liet voorstaan op zijn katholieke Libanese afkomst. Sununu weigerde in 1987 als enige gouverneur een resolutie van de Verenigde Naties te veroordelen. waarin het zionisme als racisme werd aangemerkt.

Darman directeur van het Bureau voor Management en Begroting

Op 21 nov. 1988 werd Richard Darman (45) door Bush voorgedragen als directeur van het Bureau van Management en Begroting. Darman was in 1981 toegetreden tot de staf van het Witte Huis als rechterhand van James A. Baker, toen stafchef van het Witte Huis. Hij was twee jaar als onderminister werkzaam geweest op het ministerie van financiën toen Baker daar de scepter zwaaide. Daarna was hij een beleggingsfirma gaan leiden.

Scowcroft hoofd Nationale *Veiligheidsraad. Voorganger Powell opperbevelhebber van de* landmacht. Dugan opperbevelhebber *luchtmacht* in Europa

Op 23 nov. 1988 wees Bush oud-luchtmachtgeneraal Brent Scowcroft aan als hoofd van de Nationale Veiligheidsraad (National Security Council, NSC), een functie die in handen was geweest van Colin Powell (benoeming Powell Op pag. 42/3-1988).
Over de op 19 maart 1925 in Ogden. Utah, geboren Scowcroft meldde *NRC/H'blad* (24-11-1988) o.m. het volgende:

Scowcroft is geen onbekende voor Washington en ook niet voor Bush. De weerbarstige, kale ex-generaal was in het midden van de jaren zeventig onder president Gerald Ford al eens veiligheidsadviseur van het Witte Huis. In dezelfde jaren werkte hij nauw samen met George Bush, die toen directeur was van de inlichtingendienst CIA ..
De 63-jarige Scowcroft komt uit de Mormonenstaat Utah, werd in 1948 piloot bij de luchtmacht en maakte carrière-bij dit legeronderdeel. In 1967 behaalde hij de graad van doctor in de internationale betrekkingen aan de gezaghebbende Columbia-universiteit, doceerde aan diverse militaire academies en diende het ministerie van defensie van advies. Na zijn adviseurschap onder Ford trad Scowcroft nog herhaaldelijk op in commissies en adviesraden.
Hii was onder andere lid van de driekoppige Tower-commissie die orde op zaken stelde in het Witte Huis na de Iran/contras-affaire. Deze commissie kwam met harde kritiek op de nonchalante wijze van besturen van president Reagan.
Eerder leidde Scowcroft een commissie die een compromis moest aandragen voor politieke onenigheid over de lange-afstandsraket MX. Het Scowcroft-rapport uit 1983, waarin voor een mengeling van verschillende types lange-afstandsraketten werd gepleit, geldt tot op heden als een fundamenteel document in de militair-strategische discussie van het land. De laatste jaren trad Brent Scowcroft onder meer op als commentator voor commerciële televisiestations in militair-politieke zaken en was hij lid van de zogeheten Kissinger AU Stars - een gezelschap oud-politici dat tegen marktwaarde lezingen geeft in den lande.
Scowcroft geldt als een onafhankelijke figuur.

Op 28 dec. 1988 kondigde Bush aan dat hij Robert Gates, sinds 1982 tweede man van de Centra1 Intelligence Agency (CIA),had gekozen als plaatsvervangend veiligheidsadviseur onder Scowcroft. Gates was van 1974-1979 ook al lid van de Nationale Veiligheidsraad geweest.

Binnen de CIA werd Gates, aldus Le Monde (30-12-1988), opgevolgd door Richard Ken. op dat moment chef van de afdeling inlichtingen van de CIA.

Op 1 dec. 1988 deelde president Reagan mee dat hij It-gen. Powell had bevorderd tot viersterren-generaal en tot opperbevelhebber van de landmacht in Fort McPherson in Georgia. Powell zou op 20 jan. 1989 het Witte Huis verlaten.
In de *NZZ* van 20 jan. 1989 werd gemeld dat gen. Michael J. Dugan. plaatsvervangend chef van de afdeling planning van de Amerikaanse luchtmacht, was benoemd tot opperbevelhebber van de Amerikaanse luchtmacht in Europa (USAFE).
Dugan zou op 12 april op de luchtmachtbasis Ramrtein gen. William L. Kirk opvolgen, die met pensioen ging.
Als chef van de Amerikaanse luchtmacht in Europa werd Dugan tegelijk commandant van het hoofdkwartier van de Geallieerde Luchtstrijdkrachten in Midden-Europa (AAFCE), dat eveneens in Ramstein was gevestigd.

Fitzwater blijft aan als woordvoerder Witte Huis

Op 28 nov. 1988 maakte Bush bekend dat hij Marlin Fitzwater zou handhaven als woordvoerder van het Witte Huis. De 46-jarige Fitzwater was, voor hij op 2 febr. 1987 woordvoerder van president Reagan was geworden (pag. 230/3-1987), enige jaren opgetreden als zegsman van vice-president Bush.
„Ik geloof dat hij de beste is", aldus Bush op een persconferentie. ,,Dit is continuïteit in de beste zin van het woord."

Carla *Hills* volgt Yeutter op als afgevaardigde voor de handel

Op 6 dec 1988 maakte Bush bekend dat Carla Hills (55) afgevaardigde voor de handel werd in de plaats van Clayton Yeutter Hills, een advocate, had in de regering van president Gerald Ford gediend als minister van huisvesting en stedelijke ontwikkeling
De functie van handelsvertegenwoordiger is direct verbonden aan het Witte Huis.

Boskin voorzitter van de Raad van Economische *Adviseurs*

Op 6 dec. 1988 werd Michael Boskin (43) voorgedragen ais voorzitter van de Raad van Economische Adviseurs (CEA) als opvolger van Beryl Sprinkel.
Boskin, hoogleraar aan de Universiteit van Stanford, Californië, verklaarde op 6 december tegen de pers: „Ik ben er volledig van overtuigd dat het begrotingstekort onder controle kan worden gebracht zonder verhoging van de belastingen."

De CEA is een uit drie stafleden van het Witte Huis bestaand orgaan, dat in 1946 door het Congres in het leven was geroepen om er voor te zorgen dat de president kon beschikken over een onafhankelijke en gezaghebbende economische analyse.
Sprinkel was op 21 febr. 1985 tot voorzitter van de CEA benoemd (pag. 427 e.v.-1986).

Webster gehandhaafd als directeur CIA

Eveneens op 6 dec. 1988 deelde Bush mee dat hij William Webster (64) handhaafde als directeur van de Centrale Inlichtingendienst. Webster was op 3 maart 1987 door Reagan benoemd als opvolger van William Casey, wiens ontslag op 2 febr. 1987 was aanvaard (pag 216/1-1987) Casey was op 18 dec 1986 aan een hersentumor geopereerd

De op 6 maart 1924 in St Louis, Missouri, geboren Webster, een Republikein. was in febr. 1978 door de Democratische president Jimmy Carter aan het hoofd van de FBI gesteld. Daarvoor was hij rechter geweest.

Bush prees het ingetogen leiderschap dat de CIA-directeur had getoond. en zei dat hij zich bij zijn keuze mede had laten leiden door de overweging dat de inlichtingendienst gebaat was bij continuïteit.

Pickering Amerikaanse ambassadeur bij de Verenigde Naties

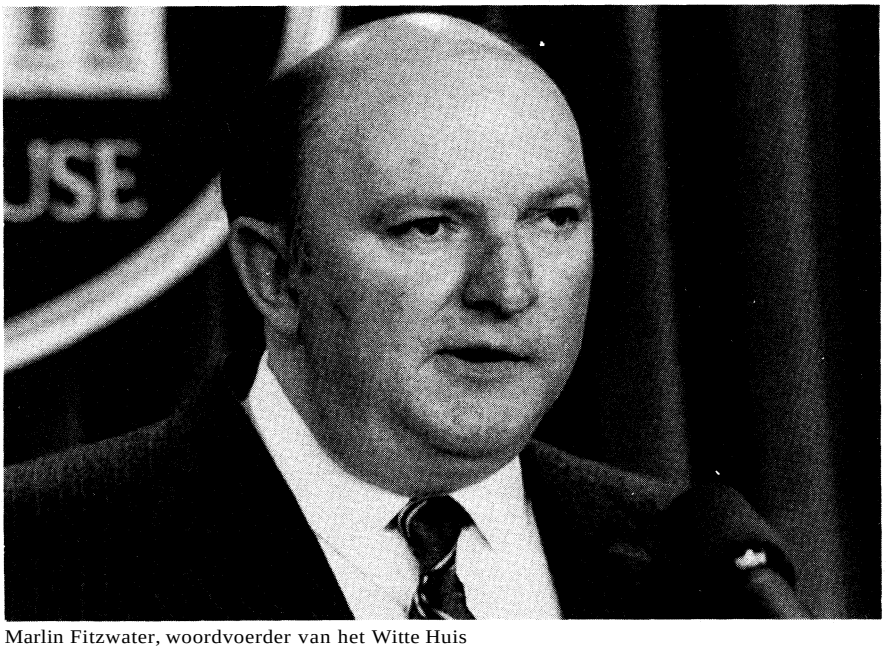
Op 6 dec. 1988 koos Bush de beroepsdiplomaat Thomas Pickering (57) als ambassadeur bij de Verenigde Naties. Als diplomaat had Pickering zijn land in verscheidene buitenlandse hoofdsteden vertegenwoordigd. Op dat moment was hij ambassadeur in Israël.

Reilly hoofd *van* het Bureau voor Milieubescherming *(EPA)*

Op 22 dec. 1988 werd de milieudeskundige William Reilly (48) uit Illinois benoemd tot hoofd van het Environmental Protection Agency (EPA). Reilly had 15 jaar lang de Stichting voor de Bescherming van het Milieu geleid, voordat hij in 1985 een fusie organiseerde tussen deze organisatie en de Amerikaanse tak van het World Wildlife Fund.
Reilly ,,begrijpt de noodzaak van een internationale samenwerking op het gebied van het milieu", aldus Bush.

Benrrett gaat drugsbestrijding coördineren

Op 12 jan. 1989 werd William Bennett (45) benoemd tot directeur van het Office of National Drug Control Policy, een post die in het kader van een op 18 nov. 1988 door president Reagan ondertekende wet ter verscherping van de drugsbestrijding was gecreëerd. Kern van de nieuwe bepalingen waren een vergroting van de strafmaat voor gebruikers van drugs en de invoering van de doodstraf voor grote drugshandelaars en personen die in samenhang met drugshandel aan moord schuldig bevonden werden.
De in Brooklyn, New York, geboren Bennett, die van begin 1985 tot sept. 1988 onder Reagan minister van onderwijs was geweest (pag. 87/3-1985 en


Marlin Fitzwater, woordvoerder van het Witte Huis

700/1-1988), ging de meer dan 30 regeringsbureaus coördineren die zich op dat moment met de drugsbestrijding bezighielden.

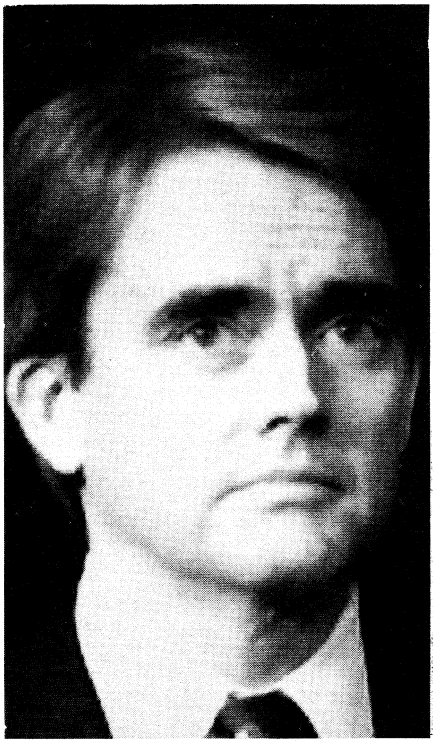
Gelb directeur USIA

In Le Monde van 27 jan. 1989 werd de benoeming gemeld van Bruce Gelb, vice-voorzitter van het bestuur van de farmaceutische groep Bristol-Meyers, tot directeur van het Amerikaanse Voorlichtingsbureau (United States Information Agency. USIA),

Ambassadeursbenoemingen

Op 12 jan. 1989 deelde de beleggingsfirma Drexel Burnham Lambert mee dat zij John Shad, sinds juni 1987 Amerikaans ambassadeur in Nederland (pag. 21712 e.v.-1987), had gevraagd voorzitter van de board of directors te worden.
Rond 20 januari deelde de Amerikaanse ambassade in Den Haag mee dat Shad zijn functie als ambassadeur neerlegde om terug te keren naar het bedrijfsleven. Shad zou Nederland op 23 februari verlaten. Vóór hij ambassadeur werd, was Shad voorzitter van de Securities en Exchange Commission (SEC), de Amerikaanse beurscommissie, geweest.

Drexel was in een kwaad daglicht komen te staan nadat topfunctionarissen met justitie in aanraking waren gekomen door misbruik van voorkennis in de aandelenhandel.



William Reilly. hoofd van het Environmental Protection Agency (EPA).

In The Times van 9 jan. 1989 werd de benoeming gemeld van Henry Catto (55), een Texaanse multimiljonair tot ambassadeur in Londen als opvolger van Charles Price en van Vernon Walters, Amerikaans ambassadeur bij de Verenigde Naties, tot ambassadeur in Bonn als opvolger van Richard Burt. Tevens maakte The Times melding van de benoeming van Donald Gregg, vroeger assistent van vice-president Bush voor zaken betreffende de nationale veiligheid, tot ambassadeur in Zuid-Korea.

Op 14 nov. 1988 had de Amerikaanse ambassadeur in Japan. Mike Mansfield (85), meegedeeld dat hij met pensioen wilde gaan. Mansfield had zijn land sinds 1977 in Tokio vertegenwoordigd.

Mitchell leider Democraten in de Senaat. Dole opnieuw fractieleider Republikeinen

Op 29 nov. 1988 wezen de Democratische leden van de Senaat de 55-jarige George Mitchell aan als hun nieuwe leider. De Democraten moesten een nieuwe leider benoemen, omdat hun vorige fractieleider, Robert Byrd, die deze post 12 jaar had bekleed, niet langer beschikbaar was.
Mitchell bleef bij de stemming zijn beide concurrenten, Daniel Inouye van Hawaï en Bennett Johnston van Louisiana, ruim voor.

Mitchell werd in 1933 geboren in de plaats Waterville, in de staat Maine, als zoon van een dagloner en diens Libanese vrouw, die naar de verenigde Staten was geemigreerd. Hij genoot zijn opleiding in Maine, deed vervolgens zijn militaire dienstplicht en ging toen rechten studeren aan de universiteit van Georgetown in Washington DC. In deze periode verdiende hij overdag zijn geld bij een verzekeringsbedrijf, terwijl hij 's nachts studeerde.
In de jaren zestig en zeventig vervulde hij verschillende functies in overheidsdienst en was daarnaast actief als advocaat. In 1979 werd hij aangesteld als rechter in Maine.
In 1980 nam hij de opengevallen plaats in de Senaat in van Edward Muskie, die in de slotfase van de regering-Carter werd genoemd tot minister van buitenlandse zaken. Bij verkiezingen in 1982 handhaafde hij zich en in nov. 1988 werd hij opnieuw, met maar liefst 81 procent van de stemmen, gekozen (pag. 72312-1988).
Als leider van de verkiezingscampagne van de Democratische Senatoren stond Mitchell in 1986 aan de basis van de grote overwinning die de Democraten hun meerderheid in de Senaat teruggaf.
In 1987 onderscheidde Mitchell zich tijdens de hoorzittingen over de zogeheten Iran/contras-affaire als een van de meest welbespraakte en scherpzinnige leden van de commissie die de zaak onderzocht.
Na afloop publiceerde hij samen met de andere Senator uit Maine, Wiliam Cohen, een boek over de zaak.

Diezelfde dag werd Robert Dole herkozen als fractieleider van de Republikeinen in de Senaat.
(NRC/H'blad, Volkskrant, NZZ, Le Monde, The Times).

INTERNATIONALE ZAKEN

ALGEMEEN

INTERNATIONALE CONFERENTIE OVER VERBOD OP CHEMISCHE WAPENS

In Parijs heeft van 7 - 11 jan. 1989 een internationale conferentie plaatsgevonden over een verbod op de produktie en het gebruik van chemische wapens.

De correspondent in Parijs van het *NRC/H'blad* schreef in dit dagblad op 7 jan. het volgende over de voorgeschiedenis en het doel van deze conferentie:

Een verbod op de produktie en het gebruik van chemische wapens vormt nauwelijks een probleem tussen Oost en West, veeleer tussen rijke en arme landen.
Sinds 1984 gaat de Sowjet-Unie die grote voorraden chemische wapens heeft aangelegd, akkoord met het principe van controle ter plaatse. En in januari 1986 verklaarde de Sowjetleider Michail Gorbatsjow zich bereid tot het wederzijds vernietigen van de voorraden en de fabrieken, onder strikte internationale controle.
De Russen zijn ongetwijfeld door de .,glasnost" toegeeflijker geworden, maar vooral de Amerikaanse beslissing in 1980 om het zichzelf opgelegde embargo op de aanmaak van chemische wapens op te heffen heeft hen van gedachten doen veranderen. Zeker toen bleek dat de Amerikanen een technologische voorsprong op het gebied van de chemische wapens hadden.
Binnen het Westerse kamp bestaat tegenwoordig zelfs een redelijke mate van eensgezindheid over het verbod op chemische wapens sinds Frankrijk zijn aparte positie heeft opgegeven.
In de wet op het defensie-programma van 1986 eiste de regering-Chirac nog het recht op chemische wapens aan te maken. Deze Franse behoefte vloeide voort uit het feit dat na een eventueel verdrag het grondig vernietigen van alle voorraden en fabrieken tien jaar in beslag zou nemen en de Fransen wilden zich in die overgangsperiode beschermen tegen eventuele aanvallen met chemische wapens door een eigen aanmaak.
Dit standpunt heeft president Mitterrand tijdens zijn toespraak tot de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties van 29 september 1988 verlaten. Frankrijk is bereid af te zien van iedere aanmaak op het moment dat een verdrag op verbod van produktie van chemische wapens in werking treedt.
De Nederlandse delegatie op de Parijse conferentie over het verbod van chemische wapens ziet ook in het feit dat de Fransen deze conferentie wilden organiseren een bevestiging van hun wil om chemische wapens van de aardbodem te bannen.
Het Westen en de Sowjet-Unie zijn elkaar een eind genaderd, maar grote problemen bestaan met de arme landen.
Het chemische wapen is goedkoop en kan zoals in de Golfoorlog tussen Irak en Iran is gebleken, beslissend zijn.
Libië is volgens Amerikaanse beschuldigingen bezig een fabriek voor chemische wapens te bouwen, met hulp van Westeuropese leveranciers.
Officieel hebben maar twee landen toegegeven over een voorraad gif-, zenuw-, mosterd- en andere gassen te beschikken, Amerika en de Sowjet-Unie, maar experts schatten het aantal landen met deze wapens op twintig. Waaronder Egypte, Syrie, Iran, Israël, Cuba, Angola, Ethiopië, China en Zuid-Afrika.



Een blik in de vergaderzaal van het UNESCO-hoofdkwartier in Parijs op de laatste dag van de internationale conferentie van 149 landen over chemische wapens.

Al in 1925 hebben veertig landen, waaronder Nederland, maar ook Estland, Letland en Litouwen, via het zogeheten Protocol van Geneve geprobeerd de chemische oorlogvoering, die kwade herinnering uit de Eerste Wereldoorlog, een halt toe te roeven.
De laatste jaren worden steeds vaker schendingen van het protocol gemeld. De Russen zouden chemische wapens in Afghanistan gebruikt hebben, de Cubanen in Angola, de Vietnamezen in Laos en Cambodja.
Zeker is dat Irak de troepen van Khomeiny met giftige gassen bestookte en juli 1988 zijn eigen Koerden in het noorden.
Vooral de chemische bombardementen op de Koerden leidden tot hevige verontwaardiging in de wereld. De Veiligheidsraad van de VN nam in augustus van het vorig jaar een resolutie aan, waarin wederom het gebruik van chemische wapens werd veroordeeld. maar zonder hieraan sancties te geven.
Het was president Reagan. die uit bezorgdheid over de verspreiding van chemische wapens naar ,,onverantwoordelijke" landen als Irak, Iran en Libië tijdens een toespraak voor diezelfde Verenigde Naties, twee dagen voor Mitterrands rede in september 1988, het initiatief nam tot een conferentie over een verbod.
Mitterrand nam dit initiatief over door de organisatie en financiering van een conferentie in Parijs aan te bieden.
Het doel van de Parijse conferentie is, in de woorden van de officiële voorzitter en gastheer, de Franse minister van buitenlandse zaken Roland Dumas, de afschuw van deze wapens te benadrukken en een nieuwe impuls te geven aan de onderhandelingen in Genève. Men zou het bijna vergeten, maar al vanaf 1970 onderhandelen 40 delegaties over een nieuw verdrag. Het protocol van 1925 voldoet duidelijk niet, want het spreekt uitsluitend over een verbod op gebruik in oorlogstijd en niet over produktie en ook niet over binnenlands gebruik. zoals door Irak tegen zijn eigen bevolking.
De conferentie van Geneve vordert echter slechts langzaam. Dumas noemde tijdens zijn persconferentie op **4** jan., als belangrijkste oorzaken: de exacte definiering van een chemisch wapen, sancties op gebruik, verificatie van produktie, vernietiging van bestaande voorraden en de bescherming tegen aanvallen tijdens de overgangsfase.

De belangstelling voor de conferentie van Parijs is overweldigend, 149 delegaties zijn op 6 jan. gearriveerd en tachtig regeringen zenden hun ministers van buitenlandse zaken.
Men mag dus concluderen dat bijna de gehele wereldgemeenschap met de Fransen deze nieuwe impuls aan de conferentie van Genève wil geven en verlangt naar een definitief verbod op chemische wapens.
Dumas heeft alle delegaties een ontwerp-slotverklaring gestuurd, waarover van 7 - 11 jan. zou worden onderhandeld.
De Franse minister zei op zijn persconferentie dat in zijn ogen de vijf hoofdpunten van zo'n verklaring moeten zijn.
□ de afschaffing van chemische wapens;
O een uitnodiging aan de onderhandelaars van Geneve eindelijk met een verdrag en een oplossing voor het probleem van verificatie te komen;
C herbevestiging van het protocol van Geneve;
□ een veroordeling van de proliferatie:
□ een controlerende rol voor de Verenigde Naties.
Parallel aan de plenaire zitting zal een speciale commissie, die oven staat voor alle delegaties, vanaf 8 jan. onderhandelen over de slottekst.
Voorzitter Roland Dumas beseft dat de conferentie in het teken kan komen te staan van de recente botsingen tussen Amerika en Libië. Hij heeft de conferentiegangers op het hart gedrukt dat de bijeenkomst niet mag ontaarden in een tribunaal van aanklagers. Ook de Amerikanen hebben gezegd dat ze van de conferentie geen rechtbank willen maken.
Het zal dus vooral aan de Libische delegatie en aan andere landen als Syrië, Irak en Iran zelf liggen of de conferentie rustig werkt aan de slottekst of ontaardt in een spektakel van beschuldigingen en verdedigingen.
Een complicatie hierbij vormt dat een aantal gematigde Arabische landen het chemische wapen als een goede en goedkope bescherming beschouwen tegen het atoomwapen van Israël.
De Nederlandse delegatie wil in ieder geval de slotverklaring niet afhankelijk maken van een paar weigerachtige landen. ,,Een verklaring van een ruime meerderheid is nog altijd beter dan geen verklaring", aldus een delegatielid.
Mitterrand hoopt uiteraard op een universele verklaring. Het zou het netelige probleem van Libië en Irak, belangrijke inkopers van Franse wapens, aanzienlijk vergemakkelijken. ,,Dan hebben we een juridisch instrument in handen om tot verificatie over te gaan en zijn loze verdachtmakingen de wereld uit", zei Mitterrand.

Uiteraard zien de delegaties uit genoemde landen deze val ook en lijkt een slottekst, ondertekend door de 149 delegaties, een droom Maar een stevige impuls voor een akkoord in Geneve ook geen slecht resultaat

Arabische landen voor behoud chemische wapens

,,De verspreiding van chemische wapens vormt geen probleem tussen de ontwikkelde en de ontwikkelingslanden". Geen zin uit de speech van George Shultz, 's ochtends op 7 jan. de eerste spreker op de conferentie over chemische wapens in Parijs, werd zo snel ontkracht als deze.
Brazilië en Tunesië stelden zich op 7 jan. vierkant tegen de rijke industriële landen op en op 8 jan. voegden zich daar Egypte, Irak, Algerije en Marokko bij. Het Arabische blok weigert chemische wapens af te keuren zolang Israël een atoombom heeft.
De minister van buitenlandse zaken van Egypte, Esmal Abdel Mequid, verwoordde dit standpunt op jan. als volgt: ,,Het is niet logisch dat de internationale gemeenschap aan sommige landen in een van de gevoeligste regio's ter wereld het recht geeft nucleaire wapens te bezitten en tegelijk andere landen, in de zelfde regio, het bezit van chemische wapens verbiedt".
Tariq Aziz, de Iraakse minister, was zeer fel. „Israel vormt een gevaar voor de Arabische veiligheid en wij moeten ons beschermen". Irak wil in de slotverklaring van de Parijse conferentie zowel een veroordeling van chemische als atoomwapens; anders weigert het land zijn handtekening te zetten.
George Shultz reageerde op het Iraakse standpunt: „Zo'n verklaring van een land dat onlangs zelf chemische wapens gebruikte maakt een mens bezorgd".
De Arabische ministers opereren als een blok. Juridisch baseren zij zich op een verklaring van de eerste speciale zitting van de Verenigde Naties over ontwapening in 1978.
Het slotdocument daarvan stelde dat ,,Ontwapening op een evenwichtige wijze moet geschieden, zodanig dat de veiligheid van geen enkel land of gebied in gevaar komt en dat geen enkel land er voordeel van heeft".
Ook verwijzen de Arabieren met instemming naar een uitspraak van de Franse president Mitterrand, de offi. ciële gastheer van deze conferentie. Mitterrand zei afgelopen september tegen de Algemene Vergadering van de VN in New York: „Het verbod van het chemische wapen kan niet worden opgelegd aan de één, terwijl de ander

zich het recht van nucleaire wapens voorbehoudt".
Niet de bouw van een fabriek voor chemische wapens van Libië beheerst, zoals de Franse organisatoren aanvankelijk vreesden, de Parijse conferentie, maar deze stellingname van de Arabieren.

Libië speelde vooral een rol in de speech van George Shultz, die opvallend bezorgd was over de proliferatie van chemische wapens. ,,Deze verspreiding is zo gevaarlijk. De bedreiging van de veiligheid in deze wereld is zo urgent, dat we ons op dit probleem moeten concentrereri".

Navraag bij Westerse delegaties leerde dat er geen bewijzen waren dat terroristen al chemische wapens in handen hebben, maar dat inderdaad het ergste moet worden gevreesd.

Shultz zwaaide op 8 jan. de Fransen alle eer toe dat ze de conferentie zo snel georganiseerd hebben.
De vraag is echter of de Fransen niet te overhaast te werk zijn gegaan. Conferentievoorzitter Roland Dumas, de Franse minister van buitenlandse zaken, wil een gespierde slotverklaring tegen chemische wapens en geen verwijzing naar atoomwapens.

In een aparte commissie wordt achter gesloten deuren en onder voorzitterschap van de Finse minister Kalevi Sorsa over deze slottekst onderhandeld.

Franse diplomaten geven toe dat de Arabieren zich in deze commissie even hard opstellen als tijdens de openbare debatten, maar dat Sorsa en Dumas in bilaterale gesprekken een voor ieder acceptabele tekst proberen te produceren.

Sowjet-Unie vernietigt chemische wapens

De Sowjet-Unie zal nog dit jaar beginnen haar voorraad chemische wapens te vernietigen in een speciaal daarvoor gebouwde fabriek. Dit heeft minister van buitenlandse zaken Edoeard Sjewardnadze op 8 jan. beloofd op de tweede dag van de Parijse conferentie over chemische wapens.

Zijn Amerikaanse collega, George Shultz, verwelkomde de Russische stap, en hij voegde er aan toe: ,,Het is goed om op te merken dat terwijl zij een fabriek bouwen wij er al een bezitten."

Shultz sprak op een persconferentie in zijn hotel, nadat hij anderhalf uur met Sjewardnadze had gesproken.

De Amerikaanse minister vertelde dat hij de Russen had ingelicht over de bouw van de Libische chemische fabriek in Rabta.
De VS beschuldigen de Libische leider Kadhafi ervan in deze fabriek chemische wapens te willen produceren. Shultz zei dat zijn Sowjet-collega zich zeer bezorgd had getoond.
Shultz kwam er rond voor uit dat het doel van de Amerikanen nog altijd is ,,te voorkomen dat deze fabriek daadwerkelijk chemische wapens gaat produceren".
De Amerikanen hebben de wandelgangen van de conferentie in Parijs, waar 149 delegaties en 80 ministers van buitenlandse zaken rondlopen, gebruikt om de regeringen van hun bondgenoten ervan te overtuigen dat Westerse bedrijven de leveranties voor deze fabriek in Rabta moeten staken. De Verenigde Staten beschuldigen Franse, Zwitserse, Japanse. Britse en Westduitse bedrijven ervan Kadhafi bij de bouw te hebben geholpen.

Sjewardnadze zei in zijn toespraak, dat zijn land de vernietiging van chemische wapens dit jaar begint, ook als er geen verdrag is.

De Sowjet-minister was voorstander van een ,,zo stringent mogelijke verificatie ter plaatse, die niet geweigerd kan worden".

De Sowjet-Unie accepteert een korte aankondigingstijd, onbeperkte toegang en herhaalde controles.

Minister *Sjewardnadze* niet overtuigd m.b.t. chemische fabriek in Libië

De Amerikanen zijn er niet in geslaagd Sowjet-minister Edoeard Sjewardnadze ervan te overtuigen, dat de Libiërs in Rabta een fabriek voor chemische wapens bouwen. Dit heeft de Sowjet-minister op 9 jan. verklaard.

Hij zei n.a.v. het onderhoud, dat hij de dag tevoren had gehad met zijn Amerikaanse ambtsgenoot: ,,Ik zal niet zeggen dat hij me overtuigd heeft. Hij heeft mij een schema getoond, maar dat bewijst niets. Ik heb hem gezegd dat het om uiterst ernstige beschuldigingen gaat en dat volledige bewijsvoering noodzakelijk is."

Sjewardnadze heeft Shultz aangeboden om gezamenlijk te proberen nieuwe problemen in de regio te voorkomen.

De Libische minister van buitenlandse zaken, Jaddallah Azzouz al-Talhi, viel op 9 jan. uit naar de Verenigde Staten, Zuid-Afrika en Israël, maar dreigementen bleven achterwege.
Geen woord wijdde de Libische „volkssecretaris" aan de fabriek in Rabta. Wel memoreerde hij de aanval in 1930 van de ,,Italiaanse fascisten op de vreedzame oase van Tazirbou met mosterdgas".
Het woord Israël nam de Libische minister niet in de mond. Hij sprak van ,,de zionistische en racistische eenheid". Hij beschuldigde Israël ervan ,,een enorm arsenaal van atoom-, chemische en bacteriologische wapens" te hebben.
De Amerikanen figureerde in zijn speech vooral als helpers van Israel.

De minister van buitenlandse zaken van Israël, Moshe Arens, had eerder al gewezen op de verspreiding van chemische wapens in het Midden-Oosten. Irak, Libië en Syrie werden door hem genoemd als bezitters van chemische wapens.
.,Ik hoef u er niet aan te herinneren dat al deze landen zich in oorlog beschouwen met Israël en bekend staan om hun hulp aan terroristen. Daarom hebben wij, ondanks begrotingsproblemen, op grote schaal onze civiele verdedigingsorganisatie opgebouwd".
Arens deed vervolgens het voorstel in het Midden-Oosten een zone vrij van chemische wapens te vestigen, zoals eerder premier Shamir had gedaan.

Ook Syrie en Koeweit verkondigden op 9 jan. het Arabische standpunt op deze conferentie dat chemische en nucleaire ontwapening niet los van elkaar gezien kunnen worden.

Slotverklaring. Westerse landen tevreden

Behalve een oproep tot uitbanning van chemische wapens bevat de slotverklaring van de op 11 jan. besloten Parijse conferentie paragrafen die de rol van de Verenigde Naties bij schending versterken en die waarschuwen tegen verdere verspreiding.
De slotverklaring van de Parijse conferentie over chemische wapens werd op 11 jan. unaniem door 149 landen aangenomen.
Na sluiting van de stemming verklaarde de Iran dat het een expliciete veroordeling van Irak in de tekst had gewild en maakte Roemenië bekend dat het nog altijd voorstander is van een koppeling tussen nucleaire en chemische ontwapening.

Libië had al eerder in de commissie waar over de slottekst werd onderhandeld, verklaard dat ,,het individuele acties" niet uitsloot.

Alle Westerse delegaties noemden de conferentie een succes. De Nederlandse ambassadeur bij de Ontwapeningsconferentie in Genève, R.J. van Schaik, zei: „Als dit in vijf dagen kan worden bereikt, betekent dat toch wel een impuls voor de onderhandelaars in Geneve".
De conferentie in Parijs was niet bedoeld om een verdrag te schrijven of sancties tegen gebruik van chemische wapens te formuleren. Het doel was de wereldopinie tegen chemische wapens te mobiliseren en de onderhandelingen in Genève, waar wel over een verdrag om chemische wapens uit te bannen wordt gesproken, een stimulans te geven.

Volgens conferentievoorzitter Roland Dumas, de Franse minister van buitenlandse zaken, was dit het belangrijkste doel van de conferentie en hij noemde de slottekst dan ook ,,een beslissende stap naar een akkoord".
De Amerikaanse delegatieleider, William F. Burns, zei op 11 jan. tijdens een persconferentie: „Als we de tekst alleen hadden geschreven was hij harder geweest". Hij zag echter in dat consensus op internationale conferenties het resultaat van compromissen is.
Ook Van Schaik had scherpere paragrafen gewild, met name in paragraaf 5 waar de proliferatie wordt veroordeeld.
Nu staat er dat de landen ,,ernstig bezorgd zijn over het gebruik van chemische wapens (...) zolang deze bestaan en verspreid zijn". Vervol-

gens vraagt de tekst alle landen om terughoudendheid. De Amerikanen hadden hier eveneens expliciete veroordelingen gewild en het liefst sancties.
De conferentie vraagt verder om een grotere rol voor de secretaris-generaal van de Verenigde Naties bij naleving van het verbod op het gebruik van chemische wapens.
De passage over de naleving in een stap voorwaarts. Irak en Turkije weigerden in de zomer van 1988 nog VN-waarnemers toe te laten om beschuldigingen na te trekken dat Irak gifgas had gebruikt tegen de Koerden. Beide landen hebben deze verklaring nu ondertekend.
Handtekeningen garanderen echter niet vee: Irak ondertekende al eerder evenals Libië en Syrie het Protocol van Geneve, maar heeft inmiddels het gebruik van chemische wapens toe moeten geven.
Ook de Sowjet-Unie was tevreden met het resultaat van deze conferentie, aldus het hoofd van de Sowjet-delegatie. Joeri Nazarkin, die op 11 jan. na de Amerikanen zijn commentaar gaf op de slottekst.
Ontevreden waren de Arabieren. Zij hebben de verbinding tussen nucleaire en chemische ontwapening niet in de slottekst gekregen. Zij wilden dit om een argument tegen de Israelische atoombom te hebben, in de trant van: als wij iets inleveren dan zij ook.
De Iraakse minister van buitenlandse zaken. Tariq Aziz, die fel voorstander van deze koppeling was, zei op 11 jan. op een persconferentie: „Het eindresultaat is minder dan de Arabische landen verwacht hadden, maar we onderschrijven de tekst".
Aziz beloofde chemische wapens niet te exporteren: „In het Midden-Oosten zijn wij nu experts op het gebied van chemische wapens, vele landen vragen ons om technische en militaire adviezen, maar we zullen die niet geven".
De Iraakse minister kondigde aan het waarnemerschap bij de Conferentie in Geneve aan te vragen.

De Parijse verklaring van de 149 landen stimuleert ieder land dat te doen: „Alle landen wordt verzocht een steekhoudende bijdrage te leveren aan de onderhandelingen in Geneve. Ieder land dat mee wil onderhandelen mag dat".
Iran heeft tot nu toe de aanwezigheid van Irak in Genève tegengehouden. Delegatieleider Burns zei dat Amerika geen bezwaar heeft tegen Iraks deelname. Burns wees er wel op dat de uitbreiding in Geneve alleen maar waarnemerschappen kan betreffen. „We gaan de spelregels niet veranderen".

De Franse minister Dumas maakte bekend dat tijdens de Conferentie zich 12 staten hadden aangemeld als ondertekenaar van het Protocol van Geneve. Het totaal komt daarmee op 141.

Ook had, zo vertelde hij in zijn slotbeschouwing voor de pers, het secretariaat van de Conferentie in de wandelgangen van het UNESCO-gebouw, waar de conferentie gehouden was, 125 bilaterale ontmoetingen georganiseerd. Dumas had zelf 47 ministers ontvangen.

Commentaar

Aan een hoofdartikel onder de kop Kentering in h-et Parool van 12 jan. is het volgende commentaar op de resultaten van de Parijse conferentie over chemische wapens ontleend.

De plechtige verklaring waarmee gisteren de vijfdaagse conferentie in Parijs over het uitbannen van chemische wapens werd besloten, is precies wat mag worden verwacht van een tekst waarover honderdnegenenveertig landen wat te zeggen wilden hebben. Een verzameling grootste gemene delers dus, veel geven en nemen, en veel fraaie maar weinig krachtige uitspraken. Toch is deze conferentie allerminst een mislukking te noemen.
Het belang van deze bijeenkomst zat niet zï zeer in de verklaring die er uit moest komen, maar in het feit dát zij heeft plaats gevonden. Het bestaan van chemische wapens is een gegeven, dat gruwelijk genoeg is om de wereld in beweging te hrengen. Dat de politieke uitkomst nu een anaere is geworden dan de organisatoren, de Verenigde Staten en Frankrijk, hadden gedacht, is alleen maar des te gunstiger voor het doel: het uit de wereld bannen van die chemische wapens.
Zo stond in Parijs niet Libië centraal, zoals de Verenigde Staten hadden gewild. Het regime van Kadhafi is weliswaar heel dubieus, maar het produceren van chemische wapens is op zichzelf geen misdaad - de Verenigde Staten doen het zelf ook. Nee, veel meer dan de VS. Frankrijk en andere westerse landen lief was. ging de aandacht uit naar Irak, dat de afgelopen jaren een zeer verachtelijke reputatie heeft opgebouwd door het gebruik van gifgassen tegen Iran en tegen eigen Koerdische burgers.
Terwijl de VS de conferentie had willen zien als een grote demonstratie tegen de verspreiding van chemische wapens naar verdachte regimes, kreeg juist het gevaar van het bezit van chemische wapens veel meer nadruk. Veel meer dan ze lief was, kwamen zo de Amerikanen zelf in de schijnwerpers - hun land bezit niet alleen chemische wapens, maar is bovendien een heel nieuw type aan het ontwikkelen ook. Dit effect werd versterkt door de aankondiging van de Sowjet-Unie alvast te beginnen met de afbraak van haar chemische wapenarsenalen.
Bepalend voor dit verloop van de conferentie was het hardnekkige als blok optreden van de niet gebonden landen: de grote groep van Zuidamerikaanse. Afrikaanse en Aziatische landen die tot nu toe zo weinig te vertellen hadden op het gebied van wereldvrede en wapenbeheersing. In de slotverklaring leidde deze botsing tegen het rijke westen en de in actie gekomen Derde Wereld vooral nog tot veel verwaterde teksten.

Maar belangrijker is het beeld dat de niet gebonden landen in deze conferentie hebben opgebouwd. De arme landen hebben duidelijk kunnen maken dat beperken van chemische wapens tot enkele invloedrijke westerse landen voor hen niet langer aanvaardbaar is. Als er chemische wapens mogen blijven bestaan, dan bij rijk én arm. Wie kan zonder hypocrisie volhouden dat een gruwelijk wapen bij de VS vanzelfsprekend in betere handen is dan bij een willekeurig Afrikaans, Aziatisch of Zuidamerikaans land? Wie bepaalt dergelijke privileges? Chemische wapens kunnen, zo heeft Irak duidelijk aangetoond. maar al te makkelijk worden aangegrepen om een regionaal conflict te beslechten. Geheel terecht hebben de niet gebonden landen dezer dagen dan ook gehamerd op het feit, dat niet alleen in de verspreiding van chemische wapens over meer landen het grootste gevaar schuilt, maar vooral in de simpele aanwezigheid van chemische wapens. Hier ligt politiek de belangrijkste en meest verrassende conclusie van de Parijse conferentie. Het probleem van wapenbeheersing is niet langer een zaak tussen Oost en West. De verhouding tussen Noord en Zuid, tussen rijk en arm, tussen economisch machtig en onderontwikkeld, is van nu af aan ook volop bepalend aan de onderhandelingstafel als het over ontwapening gaat.
Dat de conferentie in Parijs de onderhandelingen over chemische ontwapening in Geneve een stimulans heeft gegeven. staat buiten kijf en is belangrijke winst. Maar veel belangrijker is deze kentering in de machtsverhoudingen op de wereld.

JOEGO-SLAVIË

ZITTING CENTRAAL COMITÉ. ONRUST IN KOSOVO EX MONTENEGRO

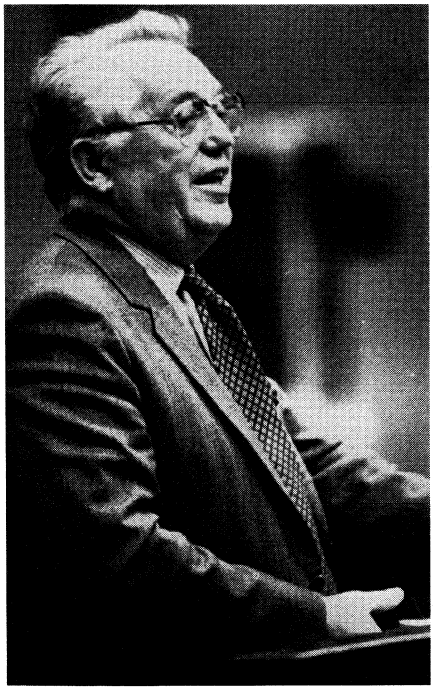
Van 17 - 19 okt. 1988 vond in Belgrado de 17de zitting plaats van het Centraal Comité van de Joegoslavische Bond van Communisten. Het CC was bijeengeroepen om de ,,collectieve en individuele verantwoordelijkheid" van de partijleiding onder de loep te nemen.
Partijvoorzitter Stipe Suvar stelde in zijn openingsrede voor om staat en partij te scheiden. nieuwe statuten op te stellen voor de communistische partij en een einde te maken aan het ..politieke monopolie van de partij". Ook drong Suvar aan op vergaande economische, constitutionele en politieke hervormingen om de armoede te verlichten en de rust onder de bevolking te herstellen.
Met betrekking tot de etnische onlusten veroordeelde de partijleider het Albanese nationalisme als ,,agressief en wreed". Daarnaast uitte hij kritiek op de Servische massabetogingen van de laatste weken, waarbij sprake was van ,,euforische verheerlijking van enkelingen, van individuele leiders en hun messias-rol"
Hoewel de bijeenkomst van het CC al vóór het begin ervan was gekarakteriseerd als zijnde ,,van historisch belang" en ,,het begin van een nieuwe weg", werden ook op de tweede zittingsdag weinig concrete suggesties gedaan voor een uitweg uit de economische en politieke crisis van het land.

De enige concrete voorstellen kwamen van Radovan Radonjic uit Montenegro. Volgens hem moesten de belastingen binnen een maand met 20% worden verminderd, en moesten dienstreizen van functionarissen en het overheidswagenpark worden gehalveerd. Verder zou de bureaucratie met een derde ingekrompen moeten worden, en moest de helft van de beroepspolitici opstappen.

Felle kritiek op de partijleiding kwam onder meer van Nikola Stojanovic, een Bosnisch lid van het Centraal Comité. Hij zei dat de partijtop al sinds de dood van Tito de gewoonte had zich niet te bekommeren om de urgente problemen van het land. Oorzaak daarvan was „de angst dat de partijleiding zelf op de agenda komt".
Naar aanleiding van een eis van de Servische partij riep het Centraal Comité op 18 oktober een commissie in het leven, die de politieke verantwoordelijkheid van drie uit de provincie Kosovo afkomstige leden moest onderzoeken. Eén van hen was de onder de Albanese bevolking van Kosovo

populaire ex-partijleider Azem Vlasi. die door de Serviërs gezien werd als de verantwoordelijke persoon voor de gespannen situatie in het gebied.
Het CC besloot op 18 oktober eveneens zijn bijeenkomst met een dag te verlengen.
Op de laatste zittingsdag werden tien permanente leden van het Politburo onderworpen aan een vertrouwensvotum. De partijvoorzitters van de acht republieken en provincies, alsmede de vertegenwoordiger van de strijdkrachten, die uit hoofde van hun functie zitting hadden in de partijleiding, hoefden niet beoordeeld te worden.

In de geheime stemming behaalde de Serviër Dusan Ckrebic als enige niet de vereiste meerderheid van stemmen. Na de bekendmaking van de uitslag van de stemming werd een voorstel van Milosevic geaccepteerd dat het Servische CC een beoordeling moest geven over de uitspraak van het federale CC en dat daarna over het politieke lot van Ckrebic zou worden beslist. De 61-jarige Ckrebic, die slechts 68 van de 146 uitgebrachte stemmen verwierf, terwijl de meeste anderen vaak meer dan 120 stemmen achter zich kregen, had tientallen jaren een stempel gedrukt op de politiek in Servië, eerst als partijleider en later als staatshoofd.
Het resultaat van de stemming werd in Belgrado gezien als gezichtsverlies van–en waarschuwing "oor de Servische partijleider Slobodan Milosevic, en als veroordeling van het Servisch nationalisme van de voorafgaande maanden.
Het CC besloot verder het agendapunt over personele vernieuwing, waarbij over het politieke lot van een derde van de 165 leden zou worden beslist, anderhalve maand uit te stellen.
Het slotdocument van de bijeenkomst, dat op 19 oktober werd gepubliceerd, bevatte geen nieuwe voorstellen voor een uitweg uit de crisis. Het document riep wederom op tot eenheid in de partij en pleitte voor uitvoering van de drie grote hervormingsplannen: de vernieuwing van de economie, de grondwettelijke inrichting van de staat en de partij zelf.



De Serviër Dusan Ckrebic behaalde in een vertrouwensvotum tijdens de zitting van het Centraal Comité op 19 oktober 1988 geen meerderheid en verdween uit het partijpresidium.

Aan de vooravond van de zitting van het CC, op 16 oktober, hadden twee leden van het Politburo, Kolj Siroka en Milanko Renovica, hun ontslag ingediend.

Renovica, de voormalige premier van Bosnië-Herzegovina en sinds 1986 lid van het Politburo. was recentelijk beschuldigd van corruptie waarbij bouwfondsen waren betrokken en was al genoemd als één van de leden van de partijtop die terzijde zouden worden geschoven.
Het ontslag van Siroka, voormalig president en partijleider van de provincie Kosovo. kwam meer als een verrassing, hoewel het Centraal Comité van de republiek Servië op zijn aftreden had aangedrongen.

Serviërs hervatten betogingen

In de dagen volgend op de bijeenkomst van het Centraal Comité togen duizenden Serviërs de straat op om te demonstreren tegen de onbevredigende resultaten van de zitting.
In het plaatsje Kosovo Polje werd op 20 oktober door enkele tienduizenden Serviërs het ontslag van de hele partijtop geëist.
De dag daarop werden in Servië drie massale demonstraties gehouden, die waren georganiseerd als steunbetuiging aan partijleider Milosevic.

Parlement matigt loonmaatregelen

Het federale parlement bracht op 20 oktober enkele verlichtingen aan in het pakket loonmaatregelen, dat in mei 1988 door premier Mikulic was geïntroduceerd. De werknemers konden op een nominale loonsverhoging van 20% rekenen, waarmee de eerdere daling van de lonen werd gecompenseerd.

Tegelijkertijd besloot de regering tot enkele populaire maatregelen: kortingen op vergoedingen voor representatie, inkrimping van het auto- en vliegtuigpark van de regering, en vermindering van het aantal staatsambtenaren.

Grondwetswijzigingen aangenomen

Op 25 nov. 1988 werden door het Joegoslavische parlement **34** amendementen aangenomen op de grondwet, hetgeen betekende dat een derde van de in 1974 onder Tito aanvaarde grondwet was veranderd. De wijzigingen hadden tot doel radicale economische hervormingen van de grond te krijgen en het politieke bestel te reorganiseren.
Eén van de wijzigingen opende voor buitenlandse bedrijven en investeerders de mogelijkheid tot volledig eigendom van Joegoslavische ondernemingen in speciale vrijhandelszones. Tot dan toe waren buitenlandse belangen beperkt tot een maximum van 49%.
Voorts was de hoeveelheid grond die in particulier eigendom kon worden verworven uitgebreid van 10 tot 30 hectare. Een aantal bepalingen, waardoor bezit van onroerend goed van zowel particulieren als bedrijven en organisaties aan banden werd gelegd, werd opgeheven.
De wetswijzigingen boden verder de mogelijkheid om verlieslijdende ondernemingen te sluiten en een aandelen- en obligatiemarkt in het leven te roepen om bedrijven aan kapitaal te helpen.
Fundamentele veranderingen in het politieke bestel, bijvoorbeeld in de richting van een meer-partijenstelsel, werden niet doorgevoerd.
Volgens waarnemers in Belgrado gingen de grondwetswijzigingen niet ver genoeg om een werkelijke sanering van de economie te kunnen bewerkstelligen.

Massale protesten in Kosovo na ontslag partijleiders

OP 1 nov. 1988 werd bekend dat de president van de autonome provincie Kosovo en een andere hoge, etnisch Albanese functionaris, zouden vertrekken uit het provinciale Politburo. Het persbureau Tanjug meldde dat Remzi Koljgeci, de voorzitter van het collectief presidentschap, heenging omdat de landelijke partijleiding had besloten dat regerings- en partijfuncties gescheiden moesten worden. Rahman Dedaj, directeur van de Albanees-talige krant Rilindija, stapte op vanwege „beroepsmatige verplichtingen" elders. Het vertrek van beide politici kwam aan de vooravond van een vergadering van de partijtop van de republiek Servië met de partij in Kosovo om te overleggen over wijzigingen in de partijleiding van de provincie.
Tijdens de gemeenschappelijke zitting van de twee partijleidingen op 2 november, waarbij Servië de partijlei-



De Joegoslavische partijleider Stipe Suvar (r.) in gesprek met de partijleider van Kosovo, Kacusa Jasari, tijdens een partijvergadering in Pristina op 11 oktober 1988.

ding van Kosovo trachtte te overreden op te stappen, brak grote onenigheid uit tussen de beide vertegenwoordigingen. De Serviërs gaven de leiders van Kosovo de schuld van de voortdurende twisten tussen de Servische minderheid en de Albanese meerderheid in de provincie. De vertegenwoordigers van Kosovo met een Albanese achtergrond wierpen de beschuldigingen verre van zich. Wijzigingen in de top van Kosovo ,,kunnen niet onder druk worden doorgevoerd in twee of drie dagen", zei Kacusa Jasari, de partijleider van Kosovo.
Op 3 november werd bekend dat een Servisch lid van de partijtop in Kosovo zijn plaats in het partijpresidium opgaf, volgens het persbureau Tanjug om zijn steun uit te drukken voor ,,radicale veranderingen in het leiderschap van Kosovo". Uros Seselija gaf zelf als reden voor zijn vertrek op de Albanese gerichtheid van de provinciale partijleiding.
Het persbureau Tanjug meldde op 4 november het aftreden van meer leden van de partijtop van Kosovo. Volgens het bericht hadden de twee Servische leden Milan Gvozdic en Vojislav Zajic, en het etnisch Albanese lid Ekrim Arifi hun terugtreding aangekondigd uit het dertien leden tellende partijpresidium.
In de hoofdstad van de provincie Kosovo, Pristina, trokken op 17 november naar schatting 20.000 etnische Albanezen de straat op met vlaggen en spandoeken om hun steun te betuigen aan de provinciale bestuurders Kacusa Jasari en Azem Vlasi. De circa 200.000 Serviërs in Kosovo hadden het aftreden van de twee partijbestuurders geëist omdat zij het nationalisme van de 1.7 miljoen etnische Albanezen zouden hebben aangewakkerd. Jasari en Vlasi spraken de menigte toe bij het hoofdkwartier van de Communistische Partij, waar het Centraal Comité in zitting bijeen was om te vergaderen over personele wijzigingen.

Op 18 november vond een massale demonstratie plaats tegen het aftreden van partijleider Kacusa Jasari en haar voorganger Azem Vlasi, dat de vorige avond bekend was gemaakt. Een verontwaardigde menigte van 50.000 mensen verzamelde zich die middag in het centrum van Pristina om te protesteren tegen de zuiveringen. Zij werden toegesproken door Jasari, die de demonstranten aanraadde naar huis te gaan.

Het was voor het eerst sinds de opstand van 1981 dat de Albanese bevolking van Kosovo weer massaal de straat op ging. Hun protest tegen de Servische overheersing werd toen door het leger neergeslagen (pag. 273 e.v.-1981).

Op 19 november werd in Pristina door 100.000 mensen gedemonstreerd tegen het aftreden van hun leiders en voor handhaving van de autonomie van het gebied.
In Belgrado kwamen die dag naar schatting 800.000 Serviërs bijeen om te demonstreren tegen de vermeende achterstelling van hun volk in Kosovo. De menigte werd onder meer toegesproken door de Servische partijleider Slobodan Milosevic.
In een toespraak tot het Centraal Comité, dat op 21 november in Belgrado vergaderde, riep de Servische partijleider Milosevic op tot de arrestatie van de leiders van de onrust in Kosovo. Hij stond in zijn rede stil bij de talrijke jonge Albanezen die in de voorafgaande jaren tot vaak lange gevangenisstraffen waren veroordeeld wegens ,,terrorisme" of uitingen van separatisme. Volgens Milosevic hoorden zij niet in de gevangenis thuis omdat zij geïndoctrineerd waren. ,,Hun plaats in de gevangenis zou moeten worden ingenomen door diegenen die verantwoordelijk zijn voor de volkerenmoord en de terreur in Kosovo", aldus de Servische leider.
Na vijf dagen van grote onrust werd door de minister van binnenlandse zaken van Kosovo, Rahman Morina, een verbod ingesteld op het houden van massa-bijeenkomsten in de provincies. De maatregel werd genomen omdat ,,de toestand die is ontstaan door de Albanese manifestaties de openbare orde in gevaar brengt", aldus een communiqué van het ministerie. Het verbod gold ook voor ,,de verplaatsing van grote groepen mensen".

Regering en partijleiding Montenegro treden af

Op 11 jan. 1989 werd bekend dat de regering en het partijbestuur van de republiek Montenegro waren afgetreden. Zij hadden daartoe besloten onder druk van duizenden demonstranten, die op 10 en 11 januari het parlement in de Montenegrijnse hoofdstad Titograd hadden belegerd. De naar schatting 120.000 demonstranten scholden de politici onder meer uit voor ,,verraders" en ,,zakkenvullers".

De republiek behoorde tot de armste delen van Joego-Slavië en was harder getroffen door de economische crisis in het land dan de welvarender republieken in het noorden. Enkele recente bedrijfssluitingen hadden het aantal werklozen in Montenegro in korte tijd met meer dan 10.000 doen toenemen.

De demonstraties waren de tweede massale uiting van ongenoegen in enkele maanden. In oktober 1988 hadden duizenden boze Montenegrijnen het partijbureau in Titograd belegerd en het aftreden geëist van de republikeinse partijleiding en regering, die zij de schuld gaven van de economische crisis. De belegering was destijds met geweld door de politie gebroken. Partijleiding en regering hadden toen toegezegd zich te zullen onderwerpen aan een vertrouwensvotum.
Op 25 oktober had de premier van de republiek het ontslag van zijn regering aangeboden, nadat het Montenegrijnse parlement tegen vijf ministers een motie van wantrouwen had ingediend. Personele wijzigingen hadden sindsdien echter nog niet plaatsgevonden.
(Vor.ber. pag. 17 e.v.)

JEMEN (NOORD)

EERSTE ALGEMENE VERKIEZINGEN. NIEUW KABINET

Op 5 juli 1988 vonden de eerste algemene verkiezingen plaats. Van de 3,51 mln* personen, die in beginsel over het kiesrecht beschikten: hadden 1,11 mln zich als kiezers laten registreren, met inbegrip van 30.000 (*Le* Monde 19-7) of 60.000 vrouwen (*NZZ* (7-7). Zij konden 128 van de 159 afgevaardigden kiezen voor de nieuwe Raadgevende Vergadering (Majlis al-Shura) die in de plaats kwam van de niet-gekozen Constitutionele Volksvergadering. De overige 31 afgevaardigden zouden door president Ali Abdallah Saleh worden benoemd.

Georganiseerde politieke partijen waren niet toegelaten. Er waren omstreeks 1.300 kandidaten. Zij moesten goede moslems van minstens 25 jaar zijn, kunnen lezen en schrijven, en zij moesten een onberispelijke reputatie genieten. De kandidaten - alleen mannen - werden beoordeeld door een verkiezingscommissie onder voorzitterschap van vice-president Abdulkarim al-Arashi.

Wel werd toegestaan dat diverse groepen kandidaten samenwerkten en gemeenschappelijke manifesten publiceerden. Daaruit bleek dat onder de kandidaten de volgende stromingen waren vertegenwoordigd: moslembroeders, Arabische nationalisten van de Baath, communisten, nasseristen en sympathisanten van de vroegere monarchie (*NZZ; FAZ* 5-7). Wegens het grote aantal kandidaten werd besloten dat geen van hen voor radio of televisie mocht optreden.

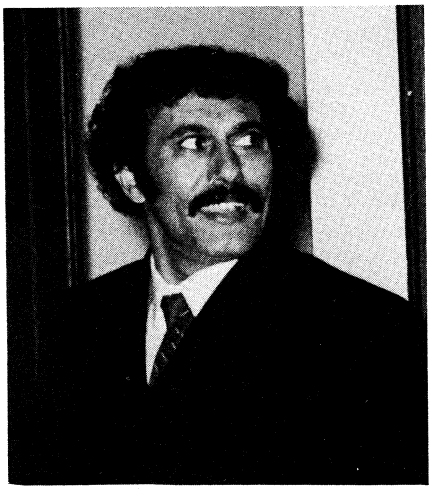
Op 10 juli werd de verkiezingsuitslag bekendgemaakt. Daaruit bleek volgens waarnemers dat de islamitisch-fundamentalistische stroming ongeveer een kwart van de 128 zetels had verworven; van de 7 zetels van de hoofdstad Sanaa vielen 5 of 6 aan kandidaten van deze stroming toe die naar verluidt talrijke aanhangers onder hoge ambtenaren had. Voorts zouden verwanten of kandidaten van plaatselijke stamhoofden een kwart van de zetels hebben gewonnen.

Op 17 juli werd president Ali Abdallah Saleh door de nieuwe Raadgevende Vergadering met 152 stemmen vóór herkozen voor een derde ambtstermijn van 5 jaar. Twee afgevaardigden onthielden zich van stemming en vijf waren afwezig. Dezelfde dag werd vice-presiderit Abdelkarim al-Arashi tot voorzitter van dit parlement gekozen.

Op 31 juli benoemde president Saleh majoor Abdel Aziz Ghani opnieuw tot premier van een nieuw kabinet waarin de portefeuilles als volgt waren verdeeld:

Vice-premier en minister van buitenlandse zaken - Abdel Karim al-Iryani; vice-premier en minister van ontwikkeling - Mohammed Said al-Attar; vice-premier voor binnenlandse zaken - luitenant-kolonel Mujahid Abu Shawrib: vice-premier - Hassan Mohammed Makki; landbouw en visserij - Nasir Abdullah al-Awlaqi*; religieuze bezittingen en orientatie - Qadi Ali bin Ali al-Samman; wetten en zaken Raadgevende Vergadering (nieuw) - Ismail Ahmad al-Wazir (voorheen openbare diensten en bestuurshervorming); onderwijs - Ahmad Mohammed al-Unsi (verbindingen en transport); verbindingen - Ahmad Khadim al-Wajih (sinds 16-7-'86 economie. voordien financiën); economie - Abd at-Wahhab Mahmud Abd al-Hamid*; openbare diensten en bestuurshervorming - Mohammed Abdullah al-Jayfi (onderwijs); energie, waterstaat en irrigatie - Jamal Mohammed Abduh*; financiën - Alawi Salih al-Salami (sinds 16-7-'86); gezondheid - Mohammed Ali Muqbil"; voorlichting en cultuur - Hasan Ahmad al-Lawzi; binnenlandse zaken - Abdullah Hussain Barakat; justitie - luitenant-kolonel Muhsin Mohammed al-Ulufu (arbeid en sociale zaken); arbeid en sociale zaken - Ahmad Mohammed Luqman (gemeentezaken en huisvesting): gemeentezaken en huisvesting - Muhsin Ali al-Hamadani*; olie en minerale rijkdommen - Ahmad Ali al-Muhani; openbare werken en transport - Abdallah al-Kurshomi (openbare werken); jeugd en sport - Mohammed Ahrnad al-Kabab (gezondheid); staatsminister voor zaken m.b.t. eenheid van Jemen - Yahya Hussein al-Arashi. (Vor. ber. pag. 432/2-1986)

* = nieuw



De Noordjemenitische president Ali Abdallah Saleh (archieffoto uit 1984)

BEGIN OLIE-EXPORT. ECONOMISCHE ONTWIKKELINGEN

Op 9 december 1987 werd een 440 km lange pijpleiding van het olieveld Alef (in de vlakte van Marib) naar de haven Ras Issa aan de Rode Zee (bij Hodeida) ingewijd. Nadat de Amerikaanse maatschappij Hunt Oil of Texas op 11 juli 1984 de ontdekking van olie in dit gebied had gemeld, had president Ali Abdallah Saleh op 28 mei 1987 bekendgemaakt dat ook olie was aangeboord in Azal, eveneens in de vlakte van Marib. Hunt Oil schatte eind 1987 dat er zeker 1 rnrd vaten olie in de bodem van Noord-Jemen zit.

Eind december 1987 werd de eerste lading olie door Noord-Jemen uitgevoerd. Aanvankelijk bedroeg de dagproduktie van het Alef-veld 125.000 vaten. In juli 1988 was die opgevoerd tot 175.000 vaten, terwijl nog datzelfde jaar een dagproduktie van 200.000 vaten (incl. het Azal-veld) werd verwacht.

Dit betekende voor Noord-Jemen olie-inkomsten van $600 mln a 700 mln per jaar. Die extra opbrengsten waren echter ook nodig om tegenvallers op te vangen. De bedragen die de in het buitenland (vooral Saoedi-Arabië) werkende Noordjemenieten overmaakten waren gedaald van $ 1,2 rnrd in 1982 tot $600 mln in 1987. Bovendien werd gevreesd dat de buitenlandse hulp van ca. $400 mln per jaar, voor het merendeel afkomstig uit Saoedi-Arabië, zou worden bevroren.

Niettemin ging de regering wel uit van een toename van de inkomsten. Zo werd in begin 1988 de controle op de invoer en de handel in buitenlandse valuta versoepeld. Bovendien werd bij de opstelling van de begroting voor 1988 uitgegaan van een toename van de ontvangsten met 65% tot een totaal van 13,72 rnrd Jemen-Rial. De uitgaven stegen met 31% tot 15,54 rnrd JR, zodat de begroting een tekort van 1,82 rnrd JR vertoonde (vergeleken met een tekort van 3,52 rnrd JR op de begroting voor 1987).

Eind december 1987 waren ook details gepubliceerd van het ontwikkelingsplan 1987-1992, met investeringsuitgaven ter waarde van $3,776 mrd. De nadruk bij dit plan lag op de ontwikkeling van de landbouw, vooral van grootschalige bedrijven gebaseerd op nieuwe irrigatieprojecten. Reeds in december 1986 was een nieuwe stuwdam bij Marib feestelijk ingewijd welke voor de irrigatie van 20.000 ha moest zorgen. Maar de uitbreiding van de landbouw had de laatste jaren al een grote 'aanslag op het aanwezige grondwater gepleegd en ook de nieuwe dam zou op langere termijn niet

*Volgens de eind 1987 gepubliceerde voorlopige resultaten van een in februari 1986 uitgevoerde volkstelling zijn er 9,3 mln Noordjemenieten. Daarvan zouden 8,1 mln in het land zelf verblijven, terwijl 1,2 mln in het buitenland werken. Onafhankelijke deskundigen meenden echter dat het aantal in Noord-Jemen gevestigde inwoners eerder in de buurt van 6,2 mln lag. In een interview met Le Monde (19-7-'88) noemde minister van buitenlandse zaken Abdel Karim al-Iryani een aantal van 7,8 mln, waarbij hij aantekende dat *55%* van hen jonger dan 18 jaar was.

echt soelaas bieden, aldus Harm Botje in *NRC/H'blad* (28-1-'88). Hij berichtte voorts:

,,Het enige wat erop zit, zo zeggen alle experts. is de bouw van uiterst kostbare ontziltingsinstallaties langs de Rode-Zeekust om aan de waterbehoeften van de Jemenitische landbouw en industrie te blijven voldoen. Daai zouden die olierevenuen de eerstkomende jaren weleens aan kunnen opgaan.
Of de Zaidi-stammen in de bergen van het noorden. waar de olievoorraden liggen. echter voldoende nationaal-Jemenitisch gevoel hebben om het geld van ,,hun olie" door de centrale overheid te laten investeren in kostbare ontziltingsinstallaties in de kustvlakte is niet helemaal zeker. Van die ontziltingsinstallaties profiteren in de eerste plaats de soennitische landbouwers en handelaars in de kustvlakte en dat kan de stammen in de bergen eigenlijk niet zo erg veel schelen."

JEMEN (ZUID)

NASLEEP BURGEROORLOG, PARLEMENTSVERKIEZINGEN, WIJZIGINGEN IN KABINET EN JSP-LEIDING

Na de burgeroorlog van januari 1986 (zie pag. 37313 e.v.-'86) tussen rivaliserende facties van de heersende Jemenitische Socialistische Partij (JSP), die volgens een officiële balans *(Le* Monde 15-12-'87) 4.330 doden had gevergd, trad in Zuid-Jemen een nieuw bewind op met Haider Abu Bakr al-Attas als president en Ali Salim al-Bid als secretaris-generaal van de JSP.
De toestand werd spoedig betrekkelijk stabiel, ook al bleef er een dreiging uitgaan van ex-president Ali Nasser Mohammed, die met zeker 30.000 aanhangers naar Noord-Jemen was gevlucht (incl. 8.000 voormalige militairen) en daar in het grensgebied een eigen strijdmacht zou hebben opgebouwd.

Amnestiemaatregelen. Vrijlating gevangenen

Op 29 maart 1986 werd een algemene amnestie afgekondigd voor allen die de wapens tegen de nieuwe regering hadden opgenomen of die ,,misdaden in verband met de samenzwering van 13 januari" hadden gepleegd. Ballingen kregen 60 dagen de tijd om terug te keren.
Op 30 maart werden 720 gedetineerden vrijgelaten. Volgens officiële gegevens waren toen sinds het einde van de strijd meer dan 2.000 gedetineerden in vrijheid gesteld.

Op 14 november 1986 meldde de minister van nationale veiligheid, Said Saleh Salem, dat er inmiddels 4.000 gevangenen waren vrijgelaten JAP 14-11-'86). Hoeveel personen onder de inmiddels tot eind 1986 verlengde amnestie naar Zuid-Jemen waren teruggekeerd werd toen niet meegedeeld. Volgens officiële cijfers van medio september 1986 waren dat 1.000 personen. Voorts waren ex-president Mohammed en 47 van zijn nauwste medewerkers van de amnestie uitgesloten, aldus een regeringspublikatie van 12 augustus 1986.
Begin december 1986 maakte minister Salem bekend dat nog eens 1.200 gedetineerde aanhangers van ex-president Mohammed waren vrijgelaten (The Times 10-12-'86).

Eind 1986 verbleven volgens officiële cijfers uit Zuid-Jemen nog 700 mensen in detentie, maar volgens oppositionele bronnen liep hun aantal nog steeds in de duizenden (Amnesty *International,* jaarboek 1987).
Eveneens eind 1986 meldde de president van Noord-Jemen, Ali Abdallah Saleh, dat 30.000 Zuidjemenieten naar zijn land waren uitgeweken. Volgens een verklaring van de Zuidjemenitische regering van medio september zouden 6.000 van hen door pro-Mohammed troepen worden gevangengehouden in ,,detentiekampen" in het grensgebied.
President Haider Abu al-Attas van Zuid-Jemen had inmiddels de amnestie tot 31 juli 1987 verlengd.

Parlementsverkiezingen

Van 28-30 oktober 1986 werden verkiezingen gehouden voor de bezetting van de 111 zetels in de Opperste Volksraad (parlement). Omstreeks 660.000 kiesgerechtigden (op een bevolking van 2,2 mln) konden een keus maken uit ca. 176 kandidaten, leden van de regerende Jemenitische Socialistische Partij (JSP) en onafhankelijken. De onderlinge zetelverdeling bleef, zoals tevoren overeengekomen, JSP 71 en onafhankelijken 40. De opkomst bedroeg volgens een officiële mededeling 89%.
Tegelijk werden 325 leden van de regionale raden gekozen.

Attas als president bevestigd

Het nieuwe parlement koos tijdens zijn eerste zitting op 6 november 1986 unaniem een 15 leden tellend presidium met president Haider Abu Bakr al-Attas als voorzitter. Deze werd zo voor een ambtsperiode van 5 jaar in zijn ambt als staatshoofd bevestigd.

Proces wegens hoogverraad. Doodvonnissen

Op 2 december 1986 begon voor het Opperste Gerechtshof in Aden het proces tegen ex-president Ali Nasser Mohammed en 141 van zijn aanhangers. Zij waren aangeklaagd wegens hoogverraad, terreur, sabotage en andere misdrijven in verband met de burgeroorlog. Op uitnodiging van de regering waren vertegenwoordigers van de mensenrechtenorganisatie Amnesty International aanwezig alsook afgevaardigden van de Arabische advocatenunie.
Van de beklaagden woonden 94 de rechtzitting bij: de overigen. o.w. ex-president Mohammed, werden bij verstek berecht.
Op 12 december 1987 werd het proces beëindigd. Het Opperste Gerechtshof veroordeelde 35 beklaagden ter dood, van wie 19 bij verstek. Voorts kregen 67 beklaagden, van wie 20 bij verstek. gevangenisstraffen variërend van 5 tot 15 jaar opgelegd. Van de aanwezige beklaagden werden zes vrijgesproken. Bovendien werden 29 verdachten in het kader van de algemene amnestie vrijgelaten.
Op 27 december 1987 bekrachtigde de Opperste Volksraad 11 van de 35 doodvonnissen; de andere 24 werden gewijzigd in 15 jaar gevangenisstraf. Van deze 11 doodvonnissen hadden 6 betrekking op personen die bij verstek waren veroordeeld, o.w. ex-president Mohammed.

De vijf andere ter dood veroordeelden zaten in Aden gevangen en werden op 29 december 1987 door een vuurpeloton terechtgesteld. Het waren volgens Al-Ittihad: Farouk Ali Ahmed (voormalig vice-voorzitter van de journalistenvereniging en ex-CC-lid van de JSP), Alawi Hussein Farhan (voormalig onderminister van staatsveiligheid), Hedi Ahmad Nasser (ex-lid van het JSP-presidium), Mubarak Salem Ahmad (ex-commandant van de presidentiële garde) en Ahmad Hussein Mussa (ex-commandant van de luchtmacht).

Reeds op 14 december had ex-president Mohammed verklaard dat de vonnissen ,,de deur naar de mogelijkheid van het bewerken van nationale verzoening in Zuid-Jemen volledig hadden gesloten" en dat meer geweld zou volgen als de vonnissen werden voltrokken. Hij sprak van een dubbele wraak voor elke terechtgestelde aanhanger.

Voortdurende vluchtelingenstroom?

Terwijl Zuid-Jemen op 18 juni 1987 volgens Reuter (The Times 30-6-'87) de resterende 80 gedetineerden vrijliet, hielden de berichten over een voortdurende vluchtelingenstroom van het zuiden naar het noorden aan.

De Noordjemenitische staatsminister voor zaken betreffende de Jemenitische eenheid, Yahya Hussein al-Arashi, sprak van 50.000 vluchtelingen, aldus de FAZ (1-7-'87). Ex-president Mohammed noemde zelfs een aantal van 85.000 mensen, waaronder 95% van de diplomaten. De

groep van uitgeweken ex-ministers was onlangs versterkt met Mohammed Abdullah al-Batani (binnenlandse zaken). die medio januari 1986 in de Sowjet-ambassade te Aden had bemddeld; ria 75 dagen kreeg hij toestemming naar Moskou te vertrekken, vanwaar hij onlangs via Damascus naar Sanaa was gekomen. Op 11 oktober 1987 vluchtte de onderminister van justitie en religieuze bezittingen, Jaafar Abdullah Shotah, in aansluiting op een verblijf in de Sowjet-Unie naar Noord-Jemen.

Overigens had minister Said Saleh Salem op 1 augustus 1987 bekendgemaakt dat de amnestieperiode voor politieke ballingen tot 31 december 1987 was verlengd.

Wijzigingen *in* kabinet

Op 4 november 1987 benoemde president Attas twee nieuwe ministers. De portefeuilles in het kabinet waren toen als volgt verdeeld:

Premier - Yassin Said Noman; vice-premier en minister van binnenlandse zaken - Salih Munassar al-Siyayli; vice-premier en minister van energie en mijnbouw - Saleh Abu Bakr Bin Hussain; buitenlandse zaken - Abdel Aziz al-Dali; nationale veiligheid - Said Saleh Salem; defensie - Saleh Obaid Ahmed; financiën - Said Ahmed Bakr al-Dinawi*; huisvesting en bouwnijverheid - Abdul Qawi Muthena Hadi*: planning - Faraj Ben Ghanem; arbeid en openbare diensten - Uthman Abdel Jabir Rashid (sinds 21-9-'86. voordien visserij); industrie, handel en bevoorrading - Abdullah Mohammed Uthman; transport - Salih Abdullah Muthanna; visserij - Salem Mohammed Jubran (sinds 21-9-'86); justitie en religieuze bezittingen - Abdel Wasi Ahmed Sallam; landbouw en landbouwhervorming - Ahmed Ali Muqbil; cultuur en voorlichting - Mohammed Ahmed Jirghum (eerder aangeduid als Garhum); onderwijs - Salim Abu Bakr Ba Salim: gezondheid - Said Sharaf; staatsminister voor eenheidszaken (Noord-Jemen) - Rashid Mohammed Thabit.

* = nieuw.

Mahmud Said Mahdi (voorheen financien) en Mohammed Ahmad Salman (voorheen huisvesting) verlieten het kabinet.

Wijzigingen politiek bureau JSP

Tijdens een zitting van het Centrale Comité van de JSP op 28 december 1987 werden drie kandidaat-leden tot volwaardige leden bevorderd: Saleh Obaid Ahmed, Abdullah Ahmed al-Khamari en Mohammed Haider Masdus.

Tevens werden drie nieuwe kandidaat-leden benoemd: Salem Mohammed Jubran, Sayf Sa'il Khalid en kolonel Haitham Qasim Tahir (stafchef).

Reeds op 6 februari 1986 waren vier volwaardige leden in het politieke bureau gekozen (pag. 378/1-'86);Yassin Said Noman, Mohammed Said Abdullah Muhsin, Fadil Muhsen Abdullah en Said Saleh Salem.

ECONOMISCHE TOESTAND. 3DE VIJFJARENPLAN. OLIEPRODUKTIE

De burgeroorlog bracht Zuid-Jemen een schade toe die werd geraamd op meer dan $ 140 mln *(Le* Monde 22-1-'88), wat neerkomt op ruim 12% van het BNP. De buitenlandse schuld bedroeg in 1987 officieel $ 1,4 mrd, met als voornaamste crediteur de Sowjet-Unie (in 1985 ruim $550 mln). Daartegenover stonden in 1987 deviezenreserves van amper $200 mln. De voornaamste inkomstenbron, de bedragen die de in het buitenland werkende Zuidjemenieten overmaken, leverde steeds minder op: $556 mln in 1982, $382 mln in 1986 en ca. $260 mln in 1987 *(NZZ* 16-4-'87; FAZ 24-8-'87).
Met aanzienlijke vertraging trad op 7 oktober 1987 het derde vijfjarenplan voor economische en sociale ontwikkeling (1986-1990)in werking. Om aan de behoeften van de lokale markt te voldoen zou het aandeel van de binnenlandse produktie worden vergroot. De nationale groei zou voortaan ,,van binnen uit" moeten geschieden, o.a. door de uitbreiding van de staatssector (van 53 naar 64%).

Olieproduktie en aanleg pijpleiding met Sowjet-hulp

De Zuidjemenitische minister van energie en mijnbouw, Saleh Abu Bakr Bin Hussain, en de Sowjet-minister van geologie, Jewgeni Kozlowski, ondertekenden op 1 december 1986 in Aden een aantal akkoorden over financiele en technische hulp van de Sowjet-Unie bij de olie-exploratie in Zuid-Jemen. Sowjet-experts zouden in de jaren 1987 tot 1990 naar olie zoeken in het gebied van Shabwa. Voor de financiering daarvan zou de Sowjet-Unie een krediet van 130 mln roebel verlenen, aldus het Zuidjemenitische persbureau.
Op 15 april 1987 meldden beide ministers in een gezamenlijke verklaring dat in drie velden in Shabwa olie was aangetroffen door de Sowjet-firma Techno-export. De hoeveelheid was voldoende voor commerciële exploitatie, zodat Zuid-Jemen zich nu kon scharen in de rij van olieproducerende landen, aldus de verklaring.
In december 1987 volgde de ondertekening van een protocol met de Sowjet-Unie over de aanleg van een 220 km lange pijpleiding van de Shabwa-velden naar de haven Bir Ali; de kosten daarvan werden op 285 mln roebel geraamd. De capaciteit van de pijpleiding zou uiteindelijk 100.000 vaten olie per dag zijn. Volgens de *Financial* Times (26-11-'87) bedroeg de produktie van de Shabwa-velden inmiddels 10.000 vaten per dag.

Op 12 oktober 1988 gaf de secretarisgeneraal van de JSP, Ali Salin al-Bid, het startsein voor de aanleg van de pijpleiding die in 1989 moet zijn voltooid. (Zie ook pag. 48/2 en volgend bericht)

RELATIE MET NOORD-JEMEN

Nadat de presidenten van Noord- en Zuid-Jemen op **2** december 1981 een ,,akkoordover de ontwikkeling van de samenwerking" tussen de beide Jemens hadden getekend (pag. 35/1-'82), was er ondanks talrijke besprekingen over de vereniging van de twee staten geen effectieve fusie tot stand gekomen (pag. 22/2-'85).
Na de Zuidjemenitische burgeroorlog van januari 1986 duurde het tol 2 juli 1986 voordat de dialoog tussen de staatshoofden van heide staten werd hervat. De nieuwe Zuidjemenitische president Haider Abu Bakr al-Attas had toen in Tripoli (Libië)een ontmoeting met zijn Noordjemenitische ambtgenoot Ali Abdallah Saleh in aanwezigheid van de Libische leider kolonel Kadhafi. Zij beloofden zich in te spannen om een eenwording van beide Jemens te bereiken. Voorlopig stond het probleem van de Zuidjemenitische vluchtelingen in Noord-Jemen echter een verdere toenadering in de weg.
Op 21 juli 1987 voerde de secretaris-generaal van de JSP, Ali Salim al-Bid, in Sanaa besprekingen met de Noordjemenitische leiders. Op 27 september 1987 volgde een nieuwe bijeenkomst van de twee presidenten. Zij troffen elkaar opnieuw tijdens de Arabische topconferentie in Amman (8-11 november 1987).

Op 13 en 14 april 1988 voerde secretaris-generaal Al-Bid in Taiz (Noord-Jemen) nader overleg met president Saleh. Na afloop verklaarde hij: „Wij hebben besloten onze betrekkingen weer op het voor 1986 bestaande niveau te brengen ... en de troepen aan weerszijden van de grens te beperken om elke confrontatie uit te sluiten..." *(AdG* 4-5-'88)

Op 3 en 4 mei ontmoetten Al-Bid en Saleh elkaar in de Noordjemenitische hoofdstad Sanaa. In een daarna uitgegeven gemeenschappelijke verklaring meldden zij overeenstemming te hebben bereikt over de volgende maatregelen.

1. Verwezenlijking van de reeds eerder getroffen afspraken zoals het reactiveren van de Opperste Jemenitische Raad en het eenheidscomité.
2. Uitwerking van een tijdschema voor de indiening van een grondwetsontwerp dat aan de volksraden van beide staten zal worden gepresenteerd en waarover in een referendum openbaar zal worden gestemd.
3. Vernieuwing van de gemeenschappelijke politieke structuren ,,tot beide zijden een gemeenschappelijk concept voor het politieke handelen hebben bereikt".

4. Voortzetting van de pogingen „om de gevolgen van de betreurenswaardige gebeurtenissen van 13 januari 1986 te beperken en tegen te gaan alsmede gemeenschappelijk met alle mogelijke middelen te streven naar de consolidatie van veiligheid en stabiliteit voor beide delen van Jemen".
5. Met het oog op het belang van de economische Integratie van de beide delen var; het vaderland en met het doel ae econoinische activiteiten uit te breiden en te intensiveren werd het volgende overeengekomen: a) Oprichting van een gemeenschappelijke onderneming voor de exploitatie van de door Amerikaanse en Sowjet-experts ontdekte olievoorraden in de grensprovincies Marib (Noord-Jemen) en Shabwa (Zuid-Jemen) in een gebied van **2.200** km²; b) terugtrekking van de troepen van beide partijen uit het gebied van het gemeenschappelijke investeringsproject; c) uitvoering van dit gemeenschappelijke project.
Deze overeenkomst betekende, aldus de verklaring, geenszins ,,dat grenzen tussen beide delen van Jemen zullen worden gemarkeerd of getrokken".
Bovendien bereikten beide Jemenitische staten overeenstemming over een protocol om het grensverkeer te vergemakkelijken. Dit voorzag o.a. in de oprichting van gemeenschappelijke grensposten; het zonder voorwaarden passeren van de grens met een identiteitsbewijs; en de aanleg van extra wegen tussen beide delen van het land.

Op 4 mei meldde radio-Aden dat beide Jemens vanaf 7 mei hun troepen uit het grensgebied zouden terugtrekken om daar een gedemilitariseerde zone in te richten.
Op 7 mei ondertekenden de twee premiers, Yassin Said Noman (Zuid) en Abdel Aziz Ghani (Noord) - die elkaar ook reeds op 28 maart 1988 hadden ontmoet -, bovengenoemd protocol inzake het grensverkeer.

CONTACTEN MET LANDEN IN DE REGIO

Het nieuwe Zuidjernenitische bewind nam ook contacten op met landen in de regio.

ETHIOPIË. Het dagblad Al-Ittihad (Aboe Dhabi) berichtte op 4 mei 1986 dat een Zuidjemenitische delegatie o.l.v. Salih Munassar al-Siyayli (vicepremier en minister van binnenlandse zaken) in Addis Abeba besprekingen had gevoerd met functionarissen van de regerende Ethiopische Arbeiderspartij (WPE). Daarbij kwam o.m. de kwestie aan de orde van de Zuidjemenitische marine-eenheden welke na de nederlaag van Ali Nasser Mohammed in januari 1986 naar Ethiopische havens waren uitgeweken (zie pag. 377/1-'86).
In de loop van mei 1986 werden vier oorlogsschepen uit die havens naar Aden overgebracht samen met de bemanningsleden die zich voor een terukeer naar Zuid-Jemen hadden uitgesproken. Medio juni 1986 bracht een Ethiopische militaire delegatie een bezoek aan Zuid-Jemen.
Op 29 januari 1988 werd tussen beide landen een handelsprotocol voor 1988 getekend na een bezoek van de Zuidjemenitische minister van buitenlandse zaken, Abdel Aziz al-Dali, aan Addis Abeba.

SOMALIA. Op 18 december 1986 werd aan het slot van een bezoek van minister Al-Daii aan de Somalische hoofdstad Mogadiscio overeengekomen de betrekkingen tussen Somalia en Zuid-Jemen te normaliseren. (De rol van Zuid-Jemen in de oorlog tussen Somalia en Ethiopië om de Ogaden in 1977 had de relatie verstoord, zie pag. 196111 2-'78.)
Van 11-14 juli 1987 bracht de toenmalige Somalische minister van buitenlandse zaken, Abderrahman Jama Barre, een bezoek aan Aden.
Van 1-3 november 1987 verbleef de Zuidjemenitische president Al-Attas in Somalia voor een ontmoeting met zijn Somalische ambtgenoot Mohammed Siad Barre. Het was het eerste bezoek van een Zuidjemenitische leider aan Somalia in 10 jaar. Er werd een akkoord over economische, technische en culturele samenwerking ondertekend alsook een handelsprotocol.

DJIBOUTI. Op 16 augustus 1986 werd een Boeing 720 van Air Djibouti op een vlucht van Sanaa (Noord-Jemen) naar Djibouti boven de Rode Zee door twee Zuidjemenitische Migs onderschept en gedwongen in Aden te landen. Daar moesten de 59 passagiers het toestel verlaten voor controle door Zuidjemenitische veiligheidsfunctionarissen die naar aanhangers van de afgezette president Ali Nasser Mohammed zochten. Een pro-Mohammed delegatie zou op het laatste moment een reis met dit vliegtuig hebben geannuleerd.
De enige bekende aanhanger van Mohammed aan boord van de Boeing, Hussein Kassem Ahmed, mocht uiteindelijk met de andere passagiers vertrekken, nadat de Ethiopische piloot geweigerd had zonder hem op te stijgen.
Djibouti's minister van buitenlandse zaken, Moumin Bahdon Farah, ontbood de Zuidjemenitische zaakgelastigde voor een officieel protest tegen de ernstige en onrustbarende ,,daad van piraterij" Op 17 augustus verbrak Djibouti alle lucht- en zeeverbindingen met Zuid-Jemen, dat het incident toeschreef aan een navigatiefout van de piloot: De Boeing zou van zijn gebruikelijke koers zijn afgeweken en „80 km binnen verboden Jemenitisch gebied" zijn afgedwaald.

Op 27 oktober 1986 werd het lucht- en zeeverkeer tussen Djibouti en Zuid-Jemen hervat.

Ruim een jaar later, van 30-31 oktober 1987, bracht de Zuidjernenitische president Al-Attas een officieel bezoek aan Djibouti, waar hij besprekingen voerde met president Hassan Gouled Aptidon.

OMAN. Nadat Oman en Zuid-Jemen reeds per 15 november 1982 waren overeengekomen hun betrekkingen te normaliseren en in januari 1985 een derde ronde van de grensbesprekingen had plaatsgevonden, werden de contacten onder het nieuwe bewind in Aden voortgezet.
De staatsminister van buitenlandse zaken van Oman, Yusuf al-Alawi Abdullah, bracht medio juni 1986 een bezoek aan de Zuidjernenitische hoofdstad. Zijn Zuidjemenitisc-he collega Al-Dali bezocht de Omanitische hoofdstad Muscat van 11-14 januari 1987 en bij deze gelegenheid kwamen beide staten overeen ambassadeurs uit te wisselen. Op 2 maart 1987 vond de 4de zitting van de gemeenschappelijke grenscommissie in Aden plaats.
Een grensincident op 11 oktober 1987, waarbij zeker 10 doden vielen (acht militairen uit Zuid-Jemen en twee uit Oman), werd na een snelle diplomatieke interventie van president Zayed bin Sultan al-Nahayan van de Verenigde Arabische Emiraten als ,,misverstand" afgedaan.
Op 29 oktober 1988 arriveerde de Zuidjemenitische president Al-Attas in Oman voor een vierdaags bezoek, het eerste van een Zuidjemenitisch staatshoofd. Bij zijn aankomst in Muscat werd Al-Attas door sultan Qaboos bin Said begroet. Dit bezoek gold als de formele afsluiting van de normalisering van de betrekkingen tussen de beide buurlanden, aldus de FAZ (31-10-'88), ook al was de grenskwestie nog niet geregeld. Wel werden tijdens het bezoek drie samenwerkingsakkoorden ondertekend.

PREMIER NOMAN IN SU EN CHINA

De Zuidjemenitische premier Yassin Said Noman bracht van 2-5 juni 1986 een bezoek aan de Sowjet-Unie. Op 21 juli werd vervolgens een reeks economische akkoorden getekend.

Volgens persberichten zou de Sowjet-Unie in de loop van dit jaar de militaire uitrusting hebben vervangen die tijdens de burgeroorlog was vernietigd; ook zou het aantal Russische militaire adviseurs en technici in Zuid-Jemen zijn uitgebreid.

Op 19 maart 1987 verbleef premier Noman in China voor de ondertekening van een aantal protocols inzake de onderlinge handel en samenwerking op economisch, technisch en cultureel gebied.

INDIA

WIJZIGINGEN IN CENTRALE REGERING

Premier Rajiv Gandhi voerde op 14 februari 1988 een ingrijpende reorganisatie van zijn regering door. Terwijl zijn op 31 december 1984 gevormde regering uit 15 ministers en 25 staatsministers (pag. 62012-'85) bestond, telde het gereorganiseerde team op 14 februari 1988 16 ministers, 37 staatsministers en 7 onderministers: Van de oorspronkelijke 40 leden maakten nog 18 deel uit van de regering; van de 15 ministers (met kabinetsrang) waren er nog 7 over.
Volgens de NZZ (17-2-'88) had Rajiv Gandhi in een regeringsperiode van 37 maanden 23 reorganisaties van de regering ondernomen. Een samenvatting van de ministersmutaties in de periode tot 14 februari 1988 volgt hierna.
Op 25 september 1985 benoemde premier Rajiv Gandhi drie nieuwe ministers (met kabinetsrang) en 10 nieuwe staatsministers, terwijl ook drie onderministers werden benoemd. Tegelijk vertrokken 2 ministers en 4 staatsministers.

De nieuwe ministers waren: Narain Dutt Tiwari (industrie), Bali Ram Bhagat (buitenlandse zaken, tevoren beheerd door de premier) en A.B.A. Ghani Khan Choudhury (uitvoering programma, nieuw ministerie). De aftredende ministers waren: Rao Birendra Singh (voeding en civiele bevoorrading) en Veerendra Patil (chemicaliën en kunstmest). De portefeuille van eerstgenoemde werd als onafhankelijke taak opgedragen aan staatsminister K.P. Singh Deo; chemicaliën werd gecombineerd met het ministerie van industrie, kunstmest met dat van landbouw.
Premier Gandhi nam zelf de portefeuille van defensie over van P.V. Naramsimha Rao, die de leiding kreeg van een nieuw ministerie van ontwikkeling van de menselijke vaardigheden (o.a. belast met onderwijs). De vorige minister van onderwijs, K.C. Pant, werd nu minister van staal en mijnbouw, een portefeuille die tevoren samen met steenkool werd beheerd door Vasant Sathe die nu de titel minister van energie kreeg.
Bij de mutaties onder de staatsministers trok de aandacht dat Arun Nehru (staatsminister energie) en Arun Singh (parlementair secretaris van de premier), die als vrienden en medewerkers van Rajiv Gandhi golden, tot staatsministers werden benoemd van binnenlandse veiligheid resp. voor de organisatie van defensie-research en -ontwikkeling.

Op 15 november 1985 werd Arjun Singh, die de vorige dag als gouverneur van Punjab was afgetreden, benoemd tot minister van handel, een portefeuille die tot dan toe door een staatsminister werd beheerd. Na zijn benoeming tot vice-president van de regerende Congrespartij op 19 januari 1986 werd Arjun Singh op 20 januari als minister van handel vervangen door Shiv Shankar, een adviseur van de premier.
Op 12 mei 1986 benoemde premier Gandhi twee nieuwe ministers, 9 nieuwe staatsministers en een onderminister. Bali Ram Bhagat verliet de regering en werd als minister van buitenlandse zaken opgevolgd door Shiv Shankar, die tevens met handel bleef belast.

De twee nieuwe ministers waren: Gurdial Singh Dhillon (landbouw en plattelandsontwikkeling) en Mufti Mohammed Syed (toerisme, tevoren beheerd door de premier). Buta Singh wisselde het ministerie van landbouw en plattelandsontwikkeling in voor dat van binnenlandse zaken, dat na de benoeming van minister S.B. Chavan tot premier van Maharashtra op 12 maart 1986 tijdelijk was beheerd door minister P.V. Narasimha Rao.

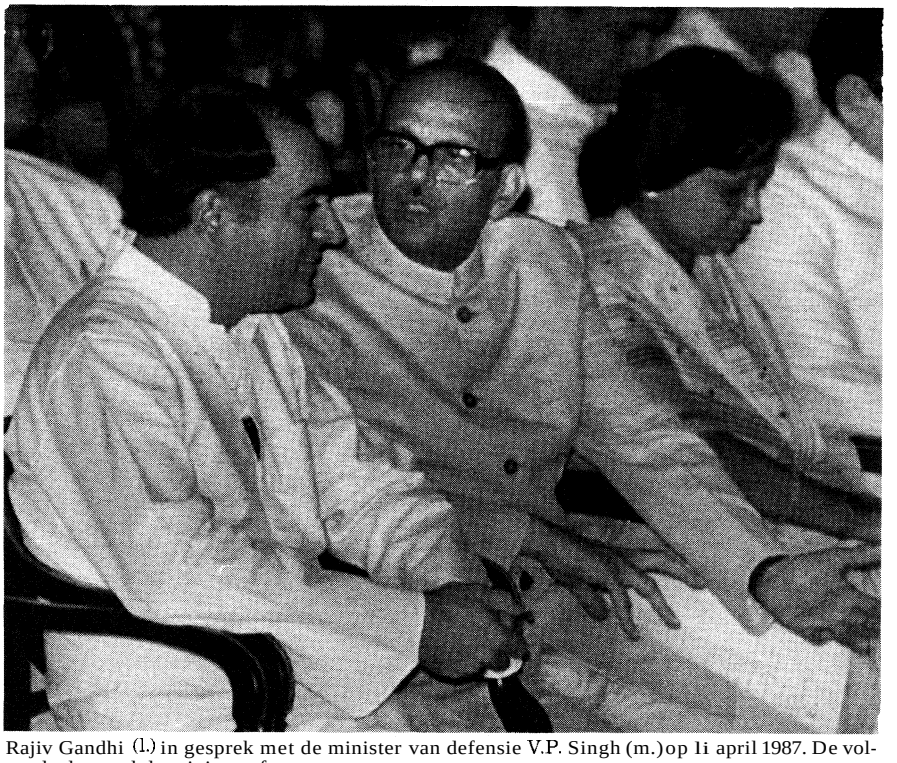
Op 24 juni 1986 werd mevr. Mohsina Kidwai benoemd tot minister van transport (vroeger spoorwegen) als opvolger van Bansi Lal, die op 4 juni 1986 premier van Haryana was geworden. De vroegere portefeuille van mevr. Kidwai, gezondheid en gezinszorg, werd overgenomen door minister Rao (ontwikkeling menselijke vaardigheden).

Op 22 oktober 1986 benoemde premier Gandhi drie nieuwe ministers en vier nieuwe staatsministers. Een minister en vier staatsministers verlieten de regering.

De nieuwe ministers waren: Arjun Singh (verbindingen, tevoren beheerd door een staatsminister), J. Vengal Rao (industrie) en Bhajan Lal (milieu en bosbouw. tevoren beheerd door de premier).

Narain Dutt Tiwari (voorheen industrie) werd minister van buitenlandse zaken i.p.v. Shiv Shankar die wel minister van handel bleef.
Arun Nehru, de staatsminister voor binnenlandse veiligheid, die al in juni 1986 wegens ziekte tijdelijk was vervangen, vertrok nu uit de regering. Dit was ook het geval met Abdul Ghafoor, de minister van stadsontwikkeling (vroeger openbare werken en huisvesting). Zijn portefeuille werd overgenomen door mevr. Kidwai (voorheen transport).

Op 24 januari 1987 werd V.P. Singh, tot dusver minister van financiën, benoemd tot minister van defensie. Premier Gandhi, die de portefeuille van defensie sinds 25 september 1985 persoonlijk had beheerd, nam nu de portefeuille van financiën over.
Op 27 maart 1987 trad Asoke Sen als minister van justitie af.
Op 12 april 1987 diende V.P. Singh zijn ontslag in als minister van defensie na kritiek op zijn rol bij recente onderzoeken naar corruptie (volgend bericht). Hij werd onmiddelijk vervangen door K.C. Pant, tevoren minister van staal en mijnbouw.
Op 4 mei 1987 trad A.B.A. Ghani Khan Choudhury af als minister van uitvoe-



Rajiv Gandhi (l.) in gesprek met de minister van defensie V.P. Singh (m.) op 1i april 1987. De volgende dag trad de minister af.

ring programma, nadat een parlementaire onderzoekscommissie kritiek op hem had geleverd wegens het tonen van ,,ongepaste consideratie" voor een particuliere firma in de tijd (1982) dat hij minister van spoorwegen was. Premier Gandhi nam zijn portefeuille over.
Op 14 juli 1987 diende Mufti Mohammed Syed zijn ontslag als minister van toerisme bij premier Gandhi in.

Hij verweet de regering in zijn ontslagbrief nalatig te zijn geweest t.a.v. het communale geweld in Uttar Pradesh (mei 1987). Ook leverde hij kritiek op de kabinetsformatie in zijn staat van herkomst, Jammu en Kasjmir, na de deelstaatverkiezingen van 23 maart 1987.

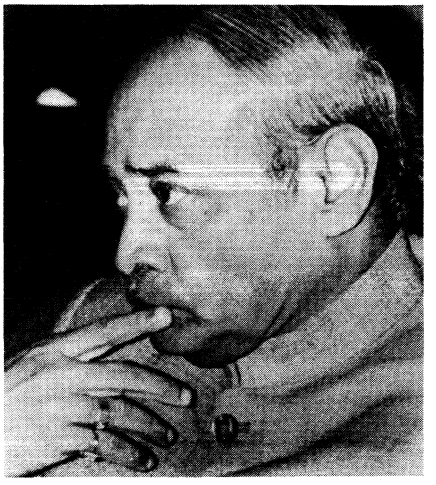
Op 15 juli 1987 volgde de ontslagbrief van Arun Singh, de staatsminister voor de organisatie van defensie-research en -ontwikkeling. Hoewel hij weigerde over de reden van zijn aftreden te spreken, werd dit in verband gebracht met de Bofors-affaire (zie volgend bericht).

Op 25 juli 1987 nam premier Gandhi de portefeuille van buitenlandse zaken over van Narain Dutt Tiwari, die nu minister van financiën (tevoren beheerd door de premier) en handel werd.
Shiv Shankar, tot dusver minister van handel, werd minister van planning en uitvoering programma (tevoren beheerd door de premier) alsmede van justitie. Voorts werd M.L. Fotedar (tevoren Gandhi's politieke secretaris) benoemd tot minister van staal en mijnbouw (vakant sinds 12 april).
Op 21 augustus 1987 trad B. Shankaranand af als minister van watervoorraden (voorheen irrigatie en energie) na zijn benoeming in de parlementaire onderzoekscommissie voor de Bofors-affaire.

Reorganisatie 14-2-1988

Bij de reorganisatie van 14 februari 1988 werden 13 nieuwe regeringsleden benoemd: 3 ministers, 4 staatsministers en 6 onderministers. Tegelijk werd Gurdial Singh Dhillon ontslagen als minister van landbouw en plattelandsontwikkeling.
De taakverdeling onder de ministers en staatsministers (gedeeltelijk) werd als volgt:

Premier, buitenlandse zaken, wetenschap en technologie. atoomenergie en ruimtevaart - Rajiv Gandhii; stadsontwikkeling en toerisme - mevr. Mohsina Kidwai†; binnenlandse zaken - Buta Singh†; parlementszaken, voorlichting en omroep - H.K.L.Bhagat†; defensie - K.C. Pantt: ontwikkeling menselijke vaardigheden - P.V. Narasimha Rao†; energie en verbindingen - P.V. Sathet: staal en mijnbouw - Makhan Lal Fotedar; landbouw en plattelandsontwikkeling - Bhajan Lal; financien en handel - Narain Dutt Tiwari; planning en uitvoering programma - Shiv Shankar; industrie - J. Vengala Rao; watervoorraden - Dinesh Singh*; textiel - Ram Niwas Mirdha† (voorheen staatsminister met onafhankelijke taak); justitie - Bindeshwari Dubey*; gezondheid en gezinszorg, burgerluchtvaart - Moti Lal Vora*.



P.V. Narasimha Rao, die bij de kabinetsreorganisatie zaken werd benoemd. minister van buiten-

Staatsministers (met onafhankelijke taak): olie en aardgas - Brahm Dutt; arbeid - Jagdish Tytler; welzijn - mevr. R.K. Bajpai; spoorwegen - M.R. Scindia†; transport - Rajesh Pilot; voedsel en civiele voorraden - Sukh Ram; milieu en bosbouw - Z.R. Ansari†.

Staatsministers: stadsontwikkeling - Dalbir Singh; plattelandsontwikkeling - Janardhana Poojaryi; buitenlandse zaken - K. Natwar Singh†; buitenlandse zaken, bankwezen - Eduardo Faleiro; jeugd, sport en kinderontwikkeling - mevr. Margaret Alva†; industriele ontwikkeling - M. Arunachalam; binnenlandse zaken - Chintamani Panigrahi; wetenschap en technologie - K.R. Narayanant; defensieproduktie en voorraden - S.R. Patil†; staal - Yogendra Makwana†; justitie - H.R. Bharadwaj†; chemicaliën en petrochemicaliën - R.K. Jaichandra Singht; defensie - S.M. Dev.

† = leden regering 31 dec 1984
* = nieuw

Reorganisatie 25-6-1988

Op 25 juni 1988 ging premier Gandhi opnieuw over tot een reorganisatie van de regering. Hij benoemde vier nieuwe ministers in het kabinet, o.w. Bir Bahadur Singh en S.B. Chavan die de vorige dag waren afgetreden als premier van resp. Uttar Pradesh en Maharashtra. Tevens bevorderde hij een staatsminister tot minister. Eén minister, N.D. Tiwari (financiën en handel) verliet het kabinet; hij werd de nieuwe premier van Uttar Pradesh. Het kabinet telde nu 20 ministers.

Premier Gandhi stond bij deze gelegenheid de portefeuille van buitenlandse zaken af aan P.V. Narasimha Rao (tevoren ontwikkeling menselijke vaardigheden). Drie andere ministers raakten een deel van hun taken kwijt: mevr. Kidwai toerisme, P.V. Sathe verbindingen en Moti Lal Vora burgerluchtvaart.
De verdeling van de overige bij de reorganisatie betrokken ministersportefeuilles werd:

Verbindingen - Bir Bahadur Singh*; justitie, watervoorraden - d. Shankaranand†, financien - S.B. Chavan*; ontwikkeling menselijke vaardigheden - Shiv Shankar (voorheen planning en uitvoering programma); planning en uitvoering programma - Madhavsinh Solanki*: handel - Dinesh Singh (watervoorraden); arbeid - Bindeshwari Dubey (justitie); milieu en bosbouw - Z.R. Ansari (tevoren staatsminister met deze taak).

* = nieuw

De mutaties onder de staatsministers betroffen o.m.:

Burgerluchtvaart en toerisme (onafhankelijke taak) - S.R. Patil (voorheen defensieproduktie); voedsel (onafh. taak) - Jagdish Tytler (voorheen arbeid); buitenlandse zaken - K.K. Tewari (nieuw); binnenlandse zaken - S.M. Dev (voorheen defensie); defensieproduktie - Chintamani Panigraphi (voorheen binnenlandse zaken).

VERKIEZING NIEUWE PRESIDENT EN VICE-PRESIDENT

Op 16 juli 1987 werd Ramaswamy Venkataraman, sinds 22 augustus 1984 vice-president van India (pag. 768/3-'84), tot achtste president van India gekozen verklaard. Bij de indirecte verkiezing door een kiescollege verwierf Venkataraman op 13 juli 740.148 stemmen, terwijl de kandidaat van de gecombineerde oppositie, V.R.K. Iyer, als voornaamste opponent niet meer dan 281.550 stemmen verwierf. Een onafhankelijke kandidaat, M.K. Sinha, behaalde 2.223 stemmen, terwijl er volgens de uitslag ook 13.907 ongeldige stemmen waren uitgebracht.

Op 25 juli 1987 werd Venkataraman beëdigd als opvolger van Zail Singh, die het presidentschap sinds 1982 had vervuld (pag. 12512-'83).

Venkataraman, geboren op 4 december 1910, was lid van het Indiase Lagerhuis (Lok Sabha) van 1952-1957 en opnieuw sinds 1977. Nadat hij o.m. minister van industrie en arbeid in de deelstaatregering van het toenmalige Madras (nu Tamil Nadu) was geweest (1957-1967), beheerde hij twee ministersposten in het Indiase kabinet: financiën en industrie (1980-1982) en defensie (jan. 1982 - aug. 1984).

Op 21 augustus 1987 werd Shankar Dayal Sharma, sinds 1 april 1986 gouverneur van Maharashtra, door een kiescollege zonder tegenkandidaat tot vice-president gekozen om de plaats van Venkataraman in te nemen.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20. I.S.S.N. 0165-3660

VREDESPACT AMAL-HEZBOLLAH IN LIBANON

Op 30 januari hebben de twee sjiïtische milities in Libanon, de pro-Syrische Amal en de pro-Iraanse Hezbollah, in de Syrische hoofdstad Damascus een „alomvattend vredesakkoord" getekend dat een einde moet maken aan hun onderlinge strijd die sinds begin januari al omstreeks 150 doden had gevergd.
Dit akkoord kwam tot stand na onderhandelingen onder auspiciën van de Syrische en Iraanse ministers van buitenlandse zaken Farouk el-Chareh en Ali Akbar Velayati.
Hieronder volgt een samenvatting van eerdere ontwikkelingen waarin Amal en Hezbollah een rol speelden.

Positie Amal. Gevechten met Palestijnen *en* Hezbollah *(juni*-december 1987)

Nadat op 5 april 1987 onder auspiciën van Syrië een akkoord was bereikt tussen de sjiitische Amal en het Palestijnse Nationale Reddingsfront (PNSF, een alliantie van anti-Arafat groeperingen) over een bestand in de kampoorlog (pag. 510/3-'88), bemanden Syrische militairen bufferzones bij de Palestijnse kampen Chatila en Bourj el-Barajneh aan de zuidkant van Beiroet, maar zij bleven buiten de zuidelijke voorsteden waar de invloed van de pro-Iraanse Hezbollah toenam ten koste van die van de pro-Syrische Amal.
Van 19-22 juni 1987 leverde de Amal in de zuidelijke buitenwijken van Beiroet gevechten met de sjiitische Moktad-militie, die aan de Hezbollah verwant zou zijn. Op 29 juni legde het Syrische leger beperkingen op aan Hezbollah-strijders en Iraanse Revolutionaire Gardisten in de oostelijke Bekaa-vallei, wat in verband werd gebracht met de ontvoering van de Amerikaanse journalist Charles Glass (pag. 38213 e.v.-'88).
In Zuid-Libanon stelde Amal pogingen in het werk de invloed van de Hezbollah en Iran te beperken. Daar was de militaire kracht van de Hezbollah toegenomen, wat bleek uit aanvallen op het door Israël gesteunde Zuidlibanese Leger (SLA). De leider van de Amal-militie in Tyrus, Abdelmajid Saleh, verdedigde *(NZZ* 23-7-'87) de strategie van Amal Israël niet door aanvallen te provoceren en voegde daaraan toe: „Wij zullen niet toelaten dat vanuit de door ons gecontroleerde gebieden aanvallen worden ondernomen."
Voorts sloot Amal het Iraanse culturele centrum in Tyrus, terwijl ca. 20 Iraanse Revolutionaire Gardisten deze havenstad moesten verlaten.
Op 29 juli openden militieleden van de Amal in Tyrus het vuur op Hezbollah-aanhangers die een solidariteitsbetoging ten gunste van Iran hielden en een bevel om zich te verspreiden negeerden. Drie betogers raakten gewond.
Inmiddels was Amal in Zuid-Libanon ook weer slaags geraakt met Palestijnen. Op 21 juli werd bij Sidon voor de vijfde achtereenvolgende dag strijd geleverd tussen Amal en het Palestijnse Verzetscommando. Op 23 juli werd een Amal-post door Palestijnen bezet. Bij de strijd waren toen al zeker 7 doden en 25 gewonden gevallen.
Op 13 augustus 1987 braken gevechten uit bij de Palestijnse kampen Ain al-Hilweh en Mieh Mieh bij Sidon tussen Amal en de PLO, terwijl Palestijnen tegelijk protesteerden tegen de voortdurende belegering van het kamp Chatila door de Amal.
De gevechten bij Sidon duurden sporadisch voort tot 11 september 1987, toen een akkoord werd gesloten tussen Amal en Palestijnse organisaties (met inbegrip van Al Fatah). Daarbij werd overeengekomen dat Al Fatah zich zou terugtrekken uit de op Amal veroverde posities ten oosten van Sidon in ruil voor Amals toezegging de druk op de vluchtelingenkampen op te heffen.
Inmiddels had Amal-leider Nabih Berri op 31 augustus voor het eerst in acht jaar een bezoek aan Zuid-Libanon gebracht. Bij die gelegenheid leverde hij in een toespraak te Tyrus scherpe kritiek op de Hezbollah. Twee dagen later kwam het in Nabatiyeh tot een gewapend treffen tussen aanhangers van Amal en Hezbollah.



Sjeik Ibrahim Amin, een leider van de sjiïtische Hezbollah in Libanon.

Hoewel Berri op 31 augustus ook voorstelde het conflict met de Palestijnen bij te leggen, bleek op 5 oktober, toen de bepalingen van het akkoord van 11 september hadden moeten zijn uitgevoerd, dat beide partijen zich niet aan hun afspraken hadden gehouden. Vier dagen later werd de strijd hervat.

Palestijnse strijders veroverden op 9 oktober de dorpen Bayssour en Mharbiyé op de Amal. De volgende dag kondigden zij hun terugtrekking aan na een bemiddelingspoging van de soennitische leider in Sidon, Moustapha Saad, en op 11 oktober meldden de Palestijnen dat zij hun posities in die dorpen hadden overgedragen aan de militie van Saads Nasseristische Volksorganisatie. De dorpen gingen diverse malen in andere handen over, maar volgens de NZZ (14-10-'87) leek het de Palestijnen te zijn gelukt de Volksorganisatie aan hun zijde in de strijd te betrekken door de beide dorpen aan haar over te geven. Intussen was ook de strijd bij het kamp Chatila hervat.
Op 14 oktober deelde de leider van de Libanese Baath-partij, Assem Kanso, in Beiroet mee dat de strijdende partijen een staakt-het-vuren waren overeengekomen.
Niettemin werden op 23 oktober nieuwe gevechten tussen Amal en Palestijnen gemeld, zowel bij het kamp Ain al-Hilweh (Sidon) als bij het kamp Chatila (Zuid-Beiroet).
Op 14 november vonden bij Sidon gevechten plaats tussen Palestijnse strijders van Al Fatah en de militie van de Nasseristische Volksorganisatie, het Volksbevrijdingsleger (PLA). Bij deze strijd vielen op 16 november vijf doden en 49 gewonden. Op 16 november was er ook sprake van nieuwe gevechten tussen Palestijnen en de Amal-militie bij Sidon, terwijl op 25 november hevige gevechten tussen deze partijen bij het kamp Chatila uitbraken.
Op 14 december vond in Baalbek een

Weekblad 58ste jaargang No. 2983, pag. 43831-43846



Syrische militairen op de uitkijk bij het verwoeste Palestijnse vluchtelingenkamp Chatila (20 januari 1988).

troepenparade plaats, waaraan werd deelgenomen door militieleden van de Islamitische Amal en de Hezbollah alsook door Iraanse Revolutionaire Gardisten. Bij die gelegenheid leverde een van de voornaamste geestelijke leiders van de Hezbollah, sjeik Mohammed Hussein Fadlallah, voor het eerst openlijk kritiek op PLO-leider Yasser Arafat. Deze werd ervan beschuldigd steeds meer strijders naar Bagdad te sturen om Irak tegen Iran te steunen, terwijl Arafats PLO in Zuid-Libanon de strijd tegen Israël aan de islamitische activisten overliet.

Beëindiging blokkade Palestijnse kampen door Amal

Op 16 januari 1988 meldde Amal-leider Nabih Berri dat zijn militie de belegering van drie Palestijnse vluchtelingenkampen in Libanon ophief, t.w. Bourj el-Barajneh en Chatila in Zuid-Beiroet en Rashidiyeh in Tyrus. Berri omschreef de opheffing van het beleg als een steunbetuiging aan de Palestijnen bij hun opstand (intifada) in de door Israël bezette gebieden.

Op 20 januari trokken de Amal-strijders zich uit hun posities bij Bourj el-Barajneh en Chatila terug, waar zij onmiddellijk werden vervangen door Syrische militairen. Op 24 januari werd de belegering van Rashidiyeh opgeheven. De Libanese politie maakte bekend dat zij daar de verantwoordelijkheid voor de veiligheid overnam. De voorgaande dag verklaarde Berri dat de „kampoorlog", die met onderbrekingen 32 maanden had geduurd (sinds mei 1985, zie pag. 150/2-'87), was ,,beëindigd".

Ontvoering Higgins. Gevechten Amal-Hezbollah (april 1988)

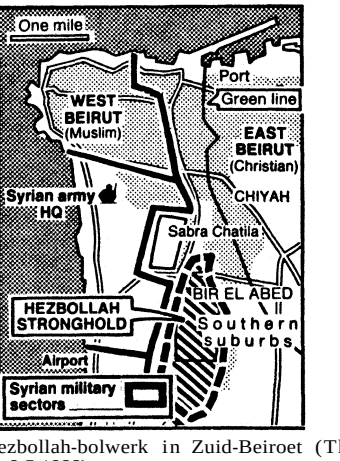
Op 17 februari 1988 werd de Amerikaanse luitenant-kolonel William Higgins in de buurt van Tyrus ontvoerd (zie pag. 38412-'88). Het deel van de kustweg waar de ontvoering plaatsvond stond nominaal onder de jurisdictie van Amal, maar de controle over dit gebied werd door de Hezbollah betwist. Amal-strijders en UNIFIL-troepen startten een zoekactie en op 23 februari meldde Amal dat twee verdachten waren gearresteerd. Op 26 februari werd de chef van de veiligheidsdienst van Amal, Ali Abu Mustafa Dirani, van zijn functie ontheven; hij werd als leider van de pro-Iraanse stroming binnen Amal beschouwd (Le Monde 29-2-'88). Terwijl Amal de ontvoering van Higgins had veroordeeld, werd die zowel door Dirani als door de Hezbollah gerechtvaardigd genoemd.
Nadat Hezbollah-leden op 2 april 1988 bij een controlepost van Amal waren ontwapend, braken op 5 april in Nabatiyeh en omliggende dorpen in Zuid-Libanon gevechten uit tussen de Amal en de Hezbollah. Na vier dagen van bloedige gevechten had Amal Nabatiyeh en de omliggende dorpen veroverd en daarmee haar hegemonie in Zuid-Libanon gevestigd. Volgens de Libanese politie waren 62 mensen gedood en ca. 150 gewond geraakt.

Arafat-aanhangers uit Chatila en Bourj el-Barajneh verdreven

Op 30 april 1988 braken in het vluchtelingenkamp Chatila gevechten uit tussen pro-Arafat strijders van Al Fatah en aanhangers van kolonel Abou Mousa, de leider van de pro-Syrische Fatah revolutionaire raad. Aanvankelijk boekten de Arafat-aanhangers terreinwinst, maar in de loop van juni wijzigde de situatie. Op 22 juni deed Arafat een beroep op de Syrische president Hafez Assad, met wie hij zich op 25 april in Damascus had ,,verzoend", onmiddellijk de stopzetting van de artilleriebeschietingen „vanuit gebieden onder controle van de Syrische troepen" te gelasten.
Op 27 juni gaven de laatste Arafat-strijders in Chatila zich over. Bij de strijd, die zich ook tot het kamp Bourj el-Barajneh had uitgebreid, waren zeker 127 mensen omgekomen en 527 gewond geraakt *(Volkskrant* 28-6-'88)
Op 4 juli begonnen de strijders van Abou Mousa een offensief tegen de Arafat-aanhangers in het kamp Bourj el-Barajneh. Op 8 juli viel het kamp in handen van de strijders van Abou Mousa en werden de laatste Arafat-getrouwen naar Sidon afgevoerd. Daarmee verloor Arafat zijn laatste militaire bolwerk in Beiroet.

Gevechten Amal-Hezbollah in Zuid-Beiroet. Komst Syrische troepen (27 mei 1988)

Inmiddels waren op 6 mei 1988 in de zuidelijke voorsteden van Beiroet felle gevechten uitgebroken tussen de sjiïtische milities van Amal en Hezbollah. Het initiatief ging daarbij uit van de Amal die haar greep op het gebied, aangeduid als „dahiya", wilde consolideren. Aanvankelijk boekte Amal enige terreinwinst, maar op 8 mei ging de Hezbollah - naar verluidt versterkt met Iraanse Revolutionaire Gardisten - in het offensief en tegen 13 mei had zij de hoofdweg naar de luchthaven van Beiroet onder controle.
Op 15 mei maakte de chef van de Syrische militaire inlichtingendienst in Libanon, generaal Ghazi Kanaan, bekend dat Syrische troepen het bevel



Het Hezbollah-bolwerk in Zuid-Beiroet (The Times 9-5-1988).

hadden gekregen de strijd te beëindigen en Zuid-Beiroet binnen te trekken. Er waren toen al 5.000 Syrische militairen bij het vliegveld samengetrokken, terwijl 700 man van de Speciale Eenheden met meer dan 250 tanks en pantserwagens aan de rand van de zuidelijke sloppenwijken zouden zijn geposteerd.
Maar voor Syrië daadwerkelijk ingreep vond overleg met Iran plaats, o.m. met de onderminister van buitenlandse zaken Ali Mohammed Besharati. Terwijl die onderhandelingen in een impasse waren terechtgekomen, escaleerde de strijd waarbij Hezbollah-strijders steeds meer terreinwinst op de Amal boekten. Op 26 mei, toen de Hezbollah omstreeks 90% van de omstreden sloppenwijken in handen had, bereiken Syrië en Iran een akkoord over de legering van Syrische militairen en Libanese gendarmerie in de „dahiya".
Op 27 mei, toen de strijd zeker 400 doden had gevergd, trokken ca. 900 Syrische militairen en 52 Libanese gendarmes het 22 km^2 grote gebied binnen. De strijders van beide milities moesten zich terugtrekken; zij mochten alleen langs de ,,groene lijn" worden gelegerd. Binnen enkele dagen werden in totaal ca. 2.400 Syrische militairen in de zuidelijke wijken gelegerd.

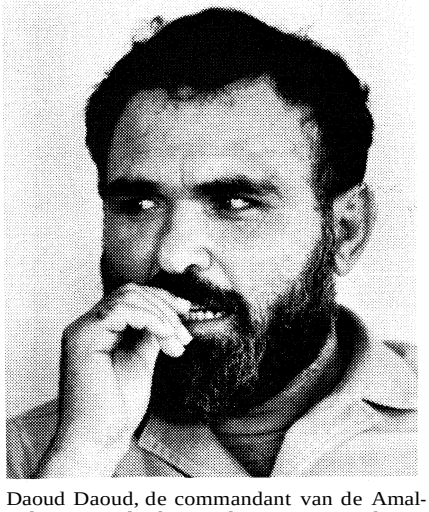


Syrische militairen tijdens een patrouille in de sloppenwijken van Zuid-Beiroet op 27 mei 1988.

Berri kondigt ontbinding Amal-militie aan. Drie Amal-leiders vermoord. Nieuwe gevechten met Hezbollah

Op 3 juni 1988 maakte Amal-leider Berri bekend dat de Amal-militie uit alle door Syrië gecontroleerde gebieden van Libanon zou worden teruggetrokken en alleen in Zuid-Libanon zou worden gelegerd om ,,Israël te bestrijden". „Wij zijn niet langer verantwoordelijk voor de veiligheid in Beiroet, de zuidelijke voorsteden en de Bekaa-vallei nu deze gebieden onder Syrische bescherming staan", aldus Berri. Hij riep zijn militieleden op zich bij Amals ,,geregelde leger" aan te sluiten, waarmee hij mogelijk de sjïitische Zesde Brigade van het Libanese leger bedoelde.
In augustus 1988 werd weer melding gemaakt van botsingen tussen Amal en de Hezbollah. Bij een gevecht in Zuid-Beiroet werd op 12 augustus één man gedood, terwijl de volgende dag bij Bir el-Salasel (Zuid-Libanon) de geestelijke sjeik Ali Karim volgens de Hezbollah door de Amal-militie werd vermoord.

Op 22 september werden drie Amal-leiders in Ouzai (West-Beiroet) in een hinderlaag doodgeschoten. Het waren Daoud Daoud, de voornaamste Amal-leider in het zuiden, die bekend stond als de ,,grenswachter" van Israël, Mahmoud Faqih en Hassan Sbaiti. Hoewel de aanslag door een tot dusver onbekende organisatie, de ,,organisatie voor bestrijding van agenten van het zionisme", werd opgeëist, schreven de meeste persberichten de verantwoordelijkheid voor de moorden aan Hezbollah-strijders toe,
Op 16 oktober vonden in Zuid-Beiroet gedurende enkele uren felle gevechten plaats tussen Amal en Hezbollah.
Op 5 november kwamen beide sjïïti-



Daoud Daoud, de commandant van de Amal-militie in Zuid-Libanon, die op 22 september in Ouzai (Zuid-Beiroet) werd vermoord.

sche milities een staakt-het-vuren overeen, aldus Reuter (6-11-'88), waarna de volgende dag 20 gevangenen werden uitgewisseld.
Op 21 november ontkwamen vier Hezbollah-leiders in de Bekaa-vallei ternauwernood aan een aanslag met een autobom. De volgende dag braken tussen Amal en Hezbollah in Zuid-Beiroet verbitterde gevechten uit. De strijd breidde zich in de nacht van 25 op 26 november uit tot West-Beiroet. Na zes dagen - met 30 doden en 85 gewonden - herstelden Syrische troepen op 27 november de orde. Bij een zoekactie op 28 november werden wapens buitgemaakt en 300 militieleden gearresteerd (The Times 29-11-'88).
Ook op 29 november voerden Syrische troepen grootscheepse zoekacties uit om aan het op 26 november afgekondigde bestand kracht bij te zetten. Niettemin vonden op 13 december in Zuid-Beiroet nieuwe gevechten plaats tussen de Hezbollah en de Amal. Op 21 december grepen Syrische troepen in de gevechten in, maar op 27 december laaide de strijd opnieuw op.

Strijd Amal-Hezbollah in *Zuid*-Libanon

Op 2 januari 1989 begonnen ook gevechten tussen beide sjïitische milities in de heuvels van Iqlim al-Tufah ten zuidoosten van Sidon, het laatste bolwerk van de Hezbollah in Zuid-Liba-

non. Volgens een verklaring van de Hezbollah had Amal haar stellingen aangevallen, daartoe in de gelegenheid gesteld door een akkoord dat Amal-leider Berri op 23 december 1988 met PLO-leider Arafat had gesloten. Daarbij zou zijn afgesproken dat de PLO haar steun aan de Hezbollah zou staken.
Terwijl de strijd in Zuid-Beiroet sporadisch voortduurde, startte de Hezbollah op 8 januari een offensief tegen vier dorpen bij Sidon. Maar de volgende dag meldde Amal dat de Hezbollah vijf van de zes dorpen in het gebied had moeten prijsgeven.
Op 10 januari deed Amal verwoede pogingen om Hezbollah uit de plaats Jbaa te verdrijven. Schattingen over het aantal doden varieerden toen van 91 tot 122.
Op 13 januari explodeerde in Roueiss (Zuid-Beiroet) een autobom, net nadat een optocht van 200 a 300 Hezbollahvrouwen was gepasseerd, zodat er slechts één dode viel.
Op 22 januari arriveerde de Iraanse minister van buitenlandse zaken, Ali Akbar Velayati, in Damascus om een eind te maken aan de gevechten tussen Amal en Hezbollah. De volgende dag sprak hij met zijn Syrische collega Farouk el-Chareh en Amal-leider Berri.
Op 25 januari werd bericht dat een ,,voorlopig"akkoord over een bestand was bereikt. Maar diezelfde dag werd in Zuid-Libanon opnieuw gevochten, terwijl Velayati uit Damascus vertrok.
Op 28 januari keerde Velayati in de Syrische hoofdstad terug en in de nacht van 29 op 30 januari werd naar zijn zeggen een definitief akkoord bereikt. Het op 30 januari ondertekende akkoord behelst een onmiddellijk staakthet-vuren. Amal zal verantwoordelijk zijn voor de ,,veiligheid" in Zuid-Libanon, wat zou neerkomen op een erkenning door de Hezbollah van de suprematie van Amal in dat gebied.
Anderzijds beloven beide partijen zich te verzetten tegen ,,de zionistische vijand en zijn agenten". Daartoe zal een gezamenlijk operatiecentrum worden ingericht, maar elk van beide partijen behoudt zich het recht voor eigen „verzets"operaties te ondernemen, aldus The Economist (4-2). Andere punten van het akkoord betreffen de uitwisseling van gevangenen, de stopzetting van vijandige propaganda en de uitlevering door Hezbollah van diverse aanhangers aan het Syrische leger die beschuldigd zijn van de moord op Amal-leiders. Tenslotte beloven beide partijen niets te ondernemen tegen de VN-vredesmacht in Zuid-Libanon (UNIFIL) of andere internationale organisaties.

WEST-EUROPA

NEDERLAND

DE TWEE VAN BREDA

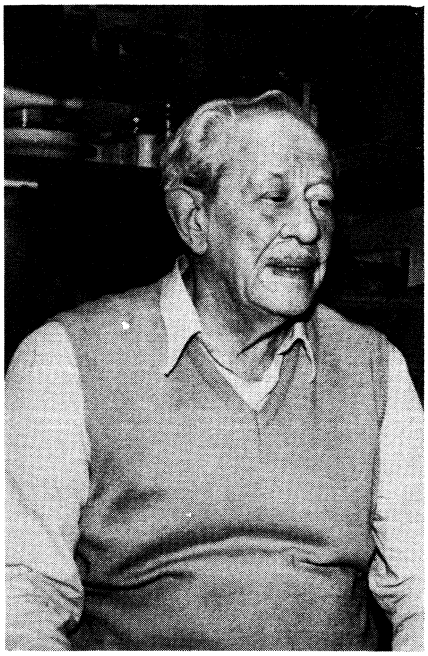
Naar aanieiding van een klemmende oproep van 19 Nederlanders, onder wie veel personen die tijdens de Tweede Wereldoorlog slachtoffer waren van de Duitse bezetters of actief' deelnamen aan het verzet, om de levenslange gevangenisstraf van de twee in Breda gedetineerde Duitse oorlogsmisdadigers te beëindigen, stelt het kabinet zich op het standpunt dat verdere voortzetting van de vrijheidsstraf geen erkend doel meer kan dienen en dat in het belang van de beginselen van de rechtsstaat deze detentie moet worden beëindigd.
Dat schrijft minister Korthals Altes in een brief van 24 januari aan de Tweede Kamer, die eindigt met de mededeling dat de regering naar vermogen zal bevorderen dat hulp wordt verleend aan hen die in het bijzonder worden geraakt door de vrijlating en de discussie daarover.
Onderstaand volgt de tekst van de brief plus nog een aanvullende mededeling over raadpleging van een vijfde vertrouwenspersoon.

1 Inleiding
Op **5** juli 1988 ontvingen de minister-president en ik een klemmende oproep van 19 Nederlanders om de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraffen van de twee nog in Breda gedetineerde Duitse oorlogsmisdadigers in het belang van de beginselen van de rechtsstaat te beëindigen.
De 19 Nederlanders die deze oproep doen, behoren vrijwel allen tot de generatie die de Tweede Wereldoorlog bewust heeft meegemaakt; onder hen is een aanmerkelijk aantal personen van wie vaststaat dat zij slachtoffer van vervolging door de bezetter zijn geweest en/of actief hebben deelgenomen aan het verzet tegen de bezetter. Van deze oproep doe ik u hierbij een afschrift toekomen.
De minister-president en ik hebben met een vertegenwoordiging van de ondertekenaren van die oproep gesproken op 5 juli jl., tijdens de overhandiging van de oproep, en op 5 januari jl. Vervolgens heeft de ministerraad op 20 januari jl. beraadslaagd over de oproep en het naar aanleiding daarvan in te nemen standpunt.
Naar het oordeel van de regering ontleent de oproep zijn belang niet alleen aan de inhoud - een voornaam betoog voorrang te verlenen aan de beginselen van de rechtsstaat - maar ook aan de ondertekenaren. Zij vertegenwoordigen tot op grote hoogte de deelnemers aan het verzet tegen de Duitse overheersing en slachtoffers van de bezetting.
De regering is zich niettemin ervan bewust dat er onder de slachtoffers en de deelnemers aan het voormalig verzet ook velen zijn die de oproep niet kunnen steunen.
In deze brief zet ik het standpunt van de regering ter zake van de beëindiging van de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraffen van de twee Duitse oorlogsmisdadigers uiteen.

2 Terugblik
Op **4** maart 1972 heeft de regering na diepgaand beraad de navolgende verklaring uitgegeven als antwoord op de op 29 februari 1972 met 85 tegen 61 stemmen aanvaarde motie-Voogd:
„1. De regering heeft besloten, gelet op het debat in de Tweede Kamer op 29 februari jl., af te zien van haar aanvankelijk voornemen de drie te Breda nog gedetineerde Duitse oorlogsmisdadigers thans gelijktijdig in vrijheid te stellen.
2. De regering handhaaft haar standpunt dat verdere voortzetting van de vrijheidsstraffen geen in onze strafrechtspleging erkend doel meer kan dienen. De regering aanvaardt tevens de in de Kamer aangevoerde argumenten dat in deze bijzondere gevallen naast juridische de sociaal-psychologische factoren sterker in het oordeel dienen te worden betrokken.
3. Dit laat het recht van de Kroon tot individuele gratieverlening uiteraard onverlet. Met het oog daarop zal de regering, in aanvulling op de adviezen van de daarvoor aangewezen rechterlijke colleges, een nader onderzoek doen instellen naar de lichamelijke eri geestelijke toestand van elk der drie gedetineerden
Ook zal de regering voor elk der drie gevallen met het oog op de in de Kamer aangevoerde argumenten zich laten voorlichten door een groep van deskundigen die na rijp beraad haar oordeel zal geven. In deze groep zullen ook personen worden opgenomen die geacht kunnen worden vertrouwen te genieten in kringen van de illegaliteit en van de vervolgden.
4. Alle bovengenoemde factoren zullen in aanmerking worden genomen bij de toepassing van het gratiebeleid ten aanzien van elk der drie gedetineerden."

Deze verklaring volgde op de navolgende gebeurtenissen:

Op 1 oktober 1971 hadden de drie nog overgebleven gedetineerde oorlogsmisdadigers F. Fischer, F.H. Aus der Funten en J.J. Kotälla elk voor zich opnieuw een gratieverzoek ingediend. nadat eerdere verzoeken om gratie in 1964 en 1969 waren afgewezen. De naar aanleiding daarvan uitgebrachte verslagen van het openbaar ministerie en de rechterlijke adviezen van o a de Hoge Raad der Nederlanden hadden de strekking dat de verzoeken voor inwilliging in aanmerking kwamen.
Bij de behandeling van de begroting van het ministerie van Justitie eind oktober 1971 brachten verschillende leden van de Tweede Kamer hun zeer uiteenlopende inzichten over de al dan niet wenselijkheid van gratieverlening tot uitdrukking. Desgevraagd verklaarde mijn toenmalige ambtsvoorganger zich bereid met de Tweede Kamer van gedachten te wisselen over de algemene aspecten van gratieverlening.
Op 16 februari 1972 lichtte hij de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal in over het voornemen van de regering om, in overeenstemming met de ontvangen rechterlijke adviezen, de gelijktijdige vrijlating van de drie gedetineerde oorlogsmisdadigers te bevorderen.
Na een bewogen openbare hoorzitting op 24 februari 1972 en een vele uren durend debat op 29 februari 1972, nam de Tweede Kamer met 85 stemmen voor en 61 tegen de hiervoor genoemde motie-Voogd (Tweede Kamer 11714, nr. 8) aan, waarin de regering in ernstige overweging werd gegeven haar voornemen niet ten uitvoer te brengen.
Op 4 maart 1972 volgde de hiervoor reeds geciteerde regeringsverklaring.
Op 15 maart 1972 is aan de drie veroordeelden bericht dat de beslissing op de gratieverzoeken voorlopig werd aangehouden.
Op 16 maart 1972 heeft de vaste Commissie voor Justitie van de Tweede Kamer met de minister van Justitie mondeling overleg gevoerd over de regeringsverklaring. Daarbij heeft mijn toenmalige ambtsvoorganger nog eens onomwonden meegedeeld dat gelijk met de motie beoogd, collectieve of gelijktijdige gratieverlening, van de baan was, doch dat individuele gratieverlening op grond van persoonlijke omstandigheden zonder enig vooroverleg met de Tweede Kamer mogelijk bleef.



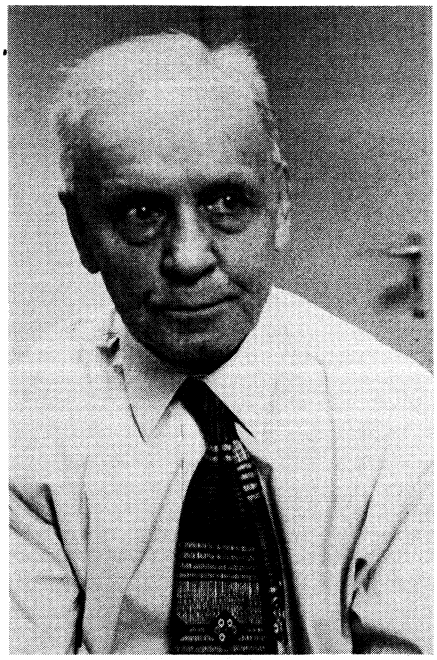
Ferdinand Hugo Aus der Funten werd op 17 december 1909 geboren. Hij was in de rang van SS-Hauptsturmfuhrer de dagelijkse leider van de Zentralstelle fur judische Auswanderung en heeft als zodanig een belangrijk aandeel gehad in de deportatie van tienduizenden Nederlandse joden.

Daarbij zou het zelfs denkbaar, maar uiterst onwaarschijnlijk zijn dat zich de situatie zou voordoen dat individuele gronden, verschillend per geval, toch aanleiding zouden kunnen geven tot gelijktijdige vrijlating.
In de loop van 1972 is een nader onderzoek ingesteld naar de geestelijke en lichamelijke toestand van de drie en heeft overleg plaatsgevonden met vertegenwoordigers van het Centraal Orgaan Voormalig Verzet en Slachtoffers (COVVS). Daarnaast werd een aantal onafhankelijke personen uit verschillende geledingen van de samenleving uitgenodigd en bereid gevonden in deze moeilijke zaak van advies te dienen.
De uitslag van het nadere medische onderzoek, gevoegd bij de opvattingen die in het overleg met de vertrouwenslieden naar voren kwamen, leidden ertoe dat de aanhouding van de beslissing op de gratieverzoeken van kracht bleef.
Medio 1979 werd van medische zijde bericht dat de toestand van één van de drie, Kotälla, ernstig achteruit ging. Naar menselijke berekening had hij nog maar korte tijd te leven.
Na vooroverleg met het kabinet is vervolgens, overeenkomstig een door mijn toenmalige ambtsvoorganger gedane toezegging, de vertrouwensarts van het eerder genoemde COVVS in de gelegenheid gesteld Kotälla te bezoeken en zijn de vertrouwenslieden op 7 juli 1979 bijeengeroepen.
Nadat de vertrouwensarts had gerapporteerd dat zijn bevindingen ongeveer overeenkwamen met de ongunstige prognose van de medici die aan de minister van Justitie hadden gerapporteerd, zij het dat hij nog wel behandelingsmogelijkheden zag, gaf de consultatie van de groep mijn ambtsvoorganger geen aanleiding op dat moment verdere stappen tot vrijlating te ondernemen.
Kotälla overleed op 31 juli 1979 tijdens zijn detentie in de gevangenis te Breda.

3 Beleid sinds mijn ambtsaanvaarding
Voor de twee overgeblevenen duurt, ondanks regelmatig terugkerende soms klemmende betogen uit de samenleving om de ongekend lange detentie te beeindigen, de sinds 1972 bestaande status quo nog steeds voort.
Weliswaar heb ik mij daarover nimmer jegens de Staten-Generaal uitgelaten. maar in brieven en tegenover journalisten heb ik verklaard de regeringsverklaring van 4 maart 1972 als richtsnoer voor beleid en handelen aan te houden. Daarbij gold voor mij als voornaamste overweging dat ik weliswaar ook van oordeel was dat voortzetting van de vrijheidsstraffen jegens Fischer en Aus der Funten geen in onze strafrechtspleging erkend doel meer kan dienen, maar dat het leed dat slachtoffers door vrijlating zou worden aangedaan, voor mij zwaarder woog en leidde tot de opvatting dat in de in 1972 ingetreden situatie geen wijziging moest worden aangebracht, behoudens op grond van de persoonlijke omstandigheden van de betrokkene. Zodanige persoonlijke omstandigheden hebben zich echter niet voorgedaan.
Van 1385 af bereikten mij op gezette tijden berichten. afkomstig van bezoekers of verzorgers, dat de lichamelijke toestand van Aus der Funten zeer te wensen overliet en dat hij hulpbehoevend werd. Van medische zijde werd evenwel geen wijziging van het bestaande detentieregiem of beeindiging van de detentie geïndiceerd geacht.

4 Onderzoek 1988
Toen in de loop van 1988 de berichten over de slechter wordende gezondheidstoestand van Aus der Funten niet alleen aanhielden, maar ook van meer ernstige aard leken. heb ik het tot mijn plicht gerekend de twee thans hoogbejaarde gedetineerden te laten onderzoeken met het oog op het toe te passen regiem en de vraag of detentie nog langer kon worden voortgezet. In de regeringsverklaring van 4 maart 1972 ligt immers besloten dat het niet de bedoeling was en is de straffen van de Duitse oorlogsmisdadigers te laten voortduren tot hun dood.
Het onderzoek heeft tot uitkomst gehad dat er naar het eenparig inzicht van de drie onderzoekers geen medische indicatie bestaat tot wijziging van het regiem.

5 Verdere ontwikkelingen
In de periode dat het medisch onderzoek werd voorbereid - de opdracht daartoe werd op 2 juni 1988 verleend, - ontvingen de minister-president en ik op 5 juli 1988 de in de aanvang van deze brief vermelde oproep, die de dagtekening van 11 mei 1988 draagt.
Op 5 juli 1988 hebben de minister-president en ik een delegatie van de ondertekenaren van die oproep, te weten mevrouw mr. L.A. Barendsen-Cleveringa, mevrouw M. Gardeniers-Berendsen, en de heren W.Ch.J.M. van Lanschot, mr. Th.J.A.M. van Lier, prof. mr. D. Simmons en H.J. Teengs Gerritsen, ontvangen en met deze delegatie van gedachten gewisseld.
Ik acht van belang dat in de oproep gewag wordt gemaakt van een duidelijke kentering in de standpuntbepaling van een aantal prominente personen uit kringen van het voormalig verzet en van vervolgingsslachtoffers. In dit verband zij vermeld dat ik zeer kort na mijn ambtsaanvaarding en daarna met onregelmatige tussenpozen, over de positie van de twee gedetineerde oorlogsmisdadigers heb gesproken met enkelen wier opvatting door de jaren heen van belang is geoordeeld door onderscheidene van mijn ambtsvoorgangers.
Uit die gesprekken was van een kentering als waarover in de oproep wordt gesproken, nog niet duidelijk gebleken, al was er wel sprake van optredende nuanceringen.
Van zeer groot belang acht het kabinet het klemmend beroep op de beginselen van de rechtsstaat.
In de gedachtenwisseling met de genoemde vertegenwoordigers van de 19 ondertekenaren is van de zijde van de regering geen mededeling gedaan van het ingestelde medisch onderzoek. Wel werd gevraagd aan het genomen initiatief nog geen ruchtbaarheid te geven, opdat de regering zich eerst nader kon beraden. Aan dit verzoek hebben de betrokkenen gevolg gegeven.
Nadat gebleken was dat er geen medische indicatie bestond de detentie van een of beide veroordeelde oorlogsmisdadigers te beeindigen of het regiem te wijzigen, heeft op 5 januari jl. opnieuw een gedachtenwisseling plaatsgevonden met de voornoemde vertegenwoordigers van de ondertekenaren van de oproep.
Tijdens dat onderhoud is gebleken dat de ondertekenaren volharden in hun opvatting dat de executie van de levenslange gevangenisstraf dient te worden beeindigd en dat deze niet mag worden voortgezet tot een al dan niet onverwachte dood van de betrokkenen.



Franz Fischer werd geboren op 10 december 1901. Zijn voornaamste arbeidsterrein in de oorlog was Den Haag, waar hij als Kriminal Oberassistent het z.g. Judenreferat leidde. De dagvaarding beschuldigde hem van de deportatie van vijftienduizend joden en tal van mishandelingen.

6 Standpunt van de regering
Op de vraag van de vertegenwoordigers van de ondertekenaren welk standpunt de regering innam nu er klaarblijkelijk in het medisch onderzoek geen aanleiding lag tot beëindiging van de executie op individuele gronden als in de regeringsverklaring van 4 maart 1972 bedoeld, hebben de minister-president en ik langs de navolgende lijnen geantwoord.
De regering staat nog steeds op het in 1972 ingenomen standpunt dat verdere voortzetting van de vrijheidsstraffen geen in onze strafrechtspleging erkend doel meer kan dienen en deelt derhalve de mening die in de oproep is neergelegd.
De regering is zich ervan bewust dat er nog steeds vervolgingsslachtoffers en deelnemers aan het voormalig verzet zijn, die door beëindiging van de tenuitvoerlegging, zoals aanvankelijk in 1971 en begin 1972 beoogd, heftig zullen worden beroerd of zelfs aan vertwijfeling ten prooi zullen vallen.
Daarnaast is de regering zich ook ervan bewust dat er vele anderen zijn, aan wier inzicht en gevoelens geen minder gewicht mag worden toegekend, die - gelijk de ondertekenaren van de oproep -juist door de zeer langdurige voortzetting van de detentie zijn geschokt in hun vertrouwen in de rechtsstaat, voor welks herstel zij

zich in de oorlog hebben ingezet dan wel door welks ontbreken zij in de oorlog hebben geleden.
Tegelijkertijd is de regering zich ervan bewust dat de bescherming van de slachtoffers door niet over eventuele vrijlating te reppen in zoverre tot mislukking is gedoemd, dat weliswaar de regering harerzijds het zwijgen ertoe kan doen, gelijk ik ook altijd gedaan heb, maar dat niet voorkomen kan worden dat anderen openlijk van hun mening en gevoelens doen blijken.
Gebleken is dan ook dat de discussie over de vrijlating van de twee Duitse oorlogsmisdadigers geregeld oplaait, omdat zij die het regeringsbeleid ter zake verwerpen, die discussie noodzakelijk achten.
Dientengevolge heb ik mij bij herhaling afgevraagd of het te beschermen belang van oorlogsslachtoffers en deelnemers aan het voormalig verzet, op wier gevoelens de regeringsverklaring van 4 maart 1972 het oog had, niet beter zou worden gediend door beëindiging van de tenuitvoerlegging van de gevangenisstraf; dat zou wellicht de steeds weerkerende discussie kunnen beëindigen.
Wel zou vermoedelijk sprake zijn van een eenmalige heftige schok en van angst en twijfel bij de laatstbedoelde groep oorlogs- en verzetsslachtoffers, in plaats van de steeds weerkerende gevoelens van angst en twijfel bij elke keer dat de discussie weer oplaait.
Tot nog toe heeft de regering zich evenwel niet vrij gevoeld de gelijktijdige beëindiging van de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraffen in overweging te nemen, omdat zij zich gebonden acht aan de regeringsverklaring van 4 maart 1972, die zodanige beëindiging uitsluit. Er waren, mede gelet op verklaringen ter zake van individuele leden van de Tweede Kamer, geen aanwijzingen dat de Tweede Kamer daarover anders zou oordelen dan in 1972 het geval was.
Tot een besluit als door de ondertekenaren voorgestaan, zou de regering slechts het initiatief kunnen nemen, als zij zich ontslagen zou mogen achten van de door het kabinet-Biesheuvel aangegane verplichting van 4 maart 1972.

7 Nadere overwegingen
De regering blijft, evenals in 1972, voorop stellen dat de beslissing om tot beeindiging van de tenuitvoerlegging over te gaan - hetzij op strikt individuele gronden hetzij aan de beide overgebleven gedetineerden gezamenlijk - tot de verantwoordelijkheid van de regering behoort en dat de betrokken minister daarvoor achteraf verantwoording schuldig is aan de Staten-Generaal.
Van een verzoek om instemming of machtiging door de Staten-Generaal behoeft of kan geen sprake zijn. Wel dient de regering zich, indien zij de vrijheid van handelen van vóór 4 maart 1972 wil hernemen, zich ervan te overtuigen dat de Tweede Kamer uitdrukkelijk of stilzwijgend aanvaardt dat de regering die vrijheid van handelen herneemt.
Het aanvaarden of dulden dat de regering die vrijheid herneemt, omvat geen goedkeuring - noch uitdrukkelijk noch stilzwijgend - van de beslissing die de regering vervolgens neemt. Die beslissing is, zo deze genomen wordt, achteraf onderworpen aan de verantwoordingsplicht van de betrokken minister.
De vraag of de regering haar vrijheid van handelen zou mogen hernemen ten einde op basis van die hernomen vrijheid van handelen eventueel te beslissen of zij, anders dan op 4 maart 1972 toegezegd, de nog aanhangige gratieverzoeken van de twee gedetineerde Duitse oorlogsmisdadigers wil inwilligen, beantwoordt de regering, mede op grond van de navolgende afweging, bevestigend.
In deze overweging onderscheidt de regering afwegingen die betrekking hebben op de sociaal-psychologische factoren, en die welke de juridische factoren betreffen.
De regering kent betekenis toe aan de navolgende feiten:
Het feit dat de gevoelens van de oorlogsslachtoffers en de leden van het voormalig verzet, anders dan in 1972 het geval was, niet meer nagenoeg eensluidend wijzen in de richting van een voortzetting van de detentie, behoudens beëindiging daarvan op louter individuele gronden.
Het feit dat de gevoelens van de oorlogsslachtoffers en de leden van het voormalig verzet die wel aan voortzetting van de detentie hechten, in zoverre toch niet kunnen worden ontzien.
dat de discussie over de vrijlating zal blijven voortgaan en wellicht een verheviging zal ondergaan naarmate de tijd, en daarmee zowel de leeftijd van de betrokkenen als de duur van de gevangenschap, vordert.
Het feit dat een kentering is ontstaan bij een deel van de oorlogsslachtoffers en de leden van het voormalig verzet, die met zich meebrengt dat onder hen een grotere groep dan in 1972 het geval was, zich gekwetst voelt door een beleid waarbij de beginselen van de rechtsstaat niet prevaleren boven de gedachte dat de gevoelens van andere slachtoffers en verzetsdeelnemers moeten worden ontzien. Juist door het ontbreken van de beginselen van de rechtsstaat hebben deze slachtoffers geleden en voor het herstel van de rechtsstaat hebben velen hun leven in de waagschaal gesteld en zijn vele anderen gevallen.
Desalniettemin is de regering zich ervan bewust dat voor een groot deel van de slachtoffers en de deelnemers aan het verzet heropening van de discussie van 1972 en beëindiging van de tenuitvoerlegging van de gevangenisstraffen een heftige emotionele schok zal betekenen.

Daarnaast overweegt de regering het volgende:
Reeds in 1971 was de regering van oordeel dat verdere tenuitvoerlegging van de gevangenisstraf geen in onze strafrechtspleging erkend doel meer kan dienen. Nu, achttien jaar later, klemt dit te meer: de gedetineerden zijn respectievelijk 79 en 87 jaar oud.
De tot rapportering en advisering geroepen rechterlijke instanties indiceerden reeds in 1971 gratieverlening.
Nergens ter wereld zijn gedurende zo lange tijd oorlogsmisdadigers in gevangenschap gehouden.
Noopt handhaving van de beginselen van de rechtsstaat op zichzelf al tot beëindiging van de tenuitvoerlegging van een vrijheidsstraf na zo lange tijd - ruim 43 jaar -, deze beginselen brengen ook anderszins met zich mee dat beëindiging door de regering in vrijheid overwogen moet kunnen worden.

Ook in 1972, bij het afleggen van de regeringsverklaring op 4 maart van dat jaar en het mondeling overleg op 16 maart daaraanvolgend, stond het vast dat de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf niet mag worden voortgezet tot aan de dood van de betrokkenen.
Juist nu zich geen ziekte of andere gezondheidsstoornis voordoet, moet, gelet op de zeer hoge leeftijd van de betrokkenen, een overlijden dat niet door ziekte of verzwakking wordt aangekondigd, geenszins onwaarschijnlijk worden geacht.
Het standpunt van hen die van oordeel zijn dat ook ten aanzien van deze oorlogsmisdadigers de beginselen van de rechtsstaat principieel en onverkort in acht genomen dienen te worden, krijgt zwaarder gewicht, nu het gelijkheidsbeginsel als principieel richtsnoer voor het handelen van de overheid en van de wetgever jegens een ieder sedert 17 februari 1983 in onze Grondwet is opgenomen en de regering in rechtspraak van o.a. de Hoge Raad der Nederlanden met dit beginsel, dat ook in verdragen is verankerd, herhaaldelijk wordt geconfronteerd.
Van belang acht de regering in dit verband het feit dat in de jaren 1959 en 1960 ten aanzien van vijf onherroepelijk ter dood veroordeelde Duitse oorlogsmisdadigers, wier doodstraffen eerst door gratieverlening waren veranderd in levenslange gevangenisstraffen, is besloten tot verdere gratieverlening, die vrijlating tot gevolg had.
Eenzelfde gedragslijn is gevolgd jegens de oorspronkelijk ter dood veroordeelde Nederlandse oorlogsmisdadigers, voor zover hun doodstraf niet was voltrokken, maar was veranderd in levenslange gevangenisstraf.
Voor voortzetting van de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf nu 25 jaar langer dan ten aanzien van de oorlogsmisdadiger Lages het geval was, zijn geen andere gronden aangevoerd dan de sociaal-psychologische factoren, die sterker in het oordeel zijn betrokken dan voor 1972 het geval was. Hoezeer zulks toen ook gerechtvaardigd mocht worden geacht en wellicht ook thans nog mag worden geacht, het is op zijn minst voor betwisting vatbaar of deze zwaardere weging van de sociaal-psychologische factoren ten aanzien van deze oorlogsmisdadigers de toetsing aan het gelijkheidsbeginsel kan doorstaan.
Met de ondertekenaren van de oproep meent de regering na rijp beraad dat aan de argumenten die aan de beginselen van de rechtsstaat zijn ontleend zodanig gewicht toekomt, dat deze de doorslag geven.

S Uitwijzing
Aan het door sommige tegenstanders van voortzetting van de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraffen gedane voorstel de betrokkenen zonder meer uit te wijzen, kan geen gevolg worden gegeven. De regering heeft geen andere bevoegdheid de tenuitvoerlegging van door de onafhankelijke rechter opgelegde, onherroepelijk geworden straffen te beëindigen of te wijzigingen, dan door het in de Grondwet voorziene en nader bij wet geregelde instituut van gratie.
De wel bestaande bevoegdheden tot schorsing van de tenuitvoerlegging of strafonderbreking komen vanwege het tijdelijke karakter van deze maatregelen niet in aanmerking.

9 Advies onafhankelijke personen
Op maandag 23 januari jl. heb ik het oordeel gevraagd van de onafhankelijke personen die in 1972 zijn aangezocht om hun oordeel te geven in geval de regering de mogelijkheid van beëindiging van de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf van één der Duitse oorlogsmisdadigers zou overwegen.
Bij het voltooien van deze brief op maandagavond 23 januari jl. heb ik vier (mevrouw dr. F.T. Diemer-Lindeboom, de heer H.G. Buiter, Prof. Dr. J. de Graaf en de heer H.J. Neuman) van de vijf onafhankelijke personen gezamenlijk kunnen raadplegen, waarvan één, wegens diens gezondheidstoestand, telefonisch.
De vier geraadpleegde onafhankelijke personen waren eenparig van oordeel dat de regering gevolg diende te geven aan de oproep en mitsdien haar vrijheid tot gezamenlijke beeindiging van de tenuitvoerlegging van de gevangenisstraffen zou moeten herkrijgen.
Zij voegden daaraan toe dat naar hun oordeel de slachtoffers zoveel mogelijk dienden te worden ontzien en dat zulks naar hun oordeel met zich meebracht dat de periode van discussie tot aan de uiteindelijke beslissing zo kort mogelijk diende te duren.

10 Slotsom
De regering stelt zich op het standpunt dat zij bevoegd is zonder voorafgaand overleg of voorafgaande instemming een besluit tot gratieverlening te nemen en dat zij daarvoor ter verantwoording kan worden geroepen als het besluit genomen is.
Door de regeringsverklaring van 4 maart 1972 en het daarop gevolgde mondeling overleg met de vaste Commissie voor Justitie van uw Kamer van 16 maart 1972 ondergaat dit staatsrechtelijk beginsel geen wijziging.
Wel is van invloed dat de regering door die regeringsverklaring haar vrijheid van handelen in dier voege heeft beperkt, dat zij niet langer vrij is de tenuitvoerlegging van de gevangenis-

straffen van de beide gedetineerden gelijktijdig te beeindigen anders dan op individueie grondslag.
De regering meent dat het op grond van de in voormelde nadere afweging vermelde overwegingen van sociaal-psychologische en juridische aard niet langer verantwoord is te blijven afzien van haar bevoegdheid tot gratieverlening op andere dan individuele basis. Zij zou daarbij ervan willen uitgaan dat uw Kamer die mening deelt. als zij niet van het tegendeel doet blijken.
De regering zal naar vermogen bevorderen dat hulp wordt verleend aan hen die door de gedachte aan mogelijke beeindiging van de gevangenschap van de twee Duitse oorlogsmisdadigers en de discussie hierover in het bijzonder worden geraakt.

Raadpleging vertrouwenspersoon
In aanvulling op mijn brief van heden. nr. 631 63/2, over de mogeiijke beëindiging van de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraffen van de twee Duitse oorlogsmisdadigers, deel ik u mede dat ik na afsluiting van die brief op maandagavond 23 januari jl., overleg heb gepleegd met de vijfde vertrouwenspersoon, mevrouw Dr. H. Verwey-Jonker.
Zij bleek van oordeel dat de tenuitvoerlegging van de gevangenisstraffen een einde moest nemen en drong in het belang van de slachtoffers aan op een zo snel mogelijk verloop van de te voeren discussie.

Oproep van de 19

De oproep van de 19 Nederlanders, waarnaar minister Korthals Altes in zijn brief verwijst, was ondertekend door de volgende personen:

prof.dr. P.R. Baehr, mr. L.A. Barendsen-Cleveringa, prof.dr. S.W. Couwenberg, prof.mr. Ch.J. Enschedé, drs. F.M. Feij, M. Gardeniers-Berendsen, dr. J.F.Ph. Hers, C.C. van den Heuvel, P.J.S. de Jong, W.Ch.J.M. van Lanschot, mr. Th.J.A.M. van Lier, W. Nijsse, drs. G.H.J.M. Peijnenburg, E. Roest, dr. I. Samkalden, prof.mr. D. Simons, mr. M. van der Stoel, H.J. Teengs Gerritsen en W.J.C. Tensen.

De tekst van de oproep luidde als volgt:

Aan de Minister-President en de Minister van Justitie

Het is een onmiskenbaar feit dat de niet-beëindiging van de levenslange gevangenisstraf van de Duitse oorlogsmisdadigers Fischer en Aus der Funten, hierna te noemen ,,de twee", in ons land de gemoederen blijft bezighouden.
Vastgesteld kan worden dat in onze samenleving de gevoelens van onbehagen toenemen over de in veler ogen ontoelaatbare tenuitvoerlegging van een onbegrensde vrijheidsstraf.
Met grotere of kleinere tussenpauzen komt dit dan ook steeds weer opnieuw in de publiciteit. In talrijke artikelen in dagbladen en periodieken, in radio- en tv-uitzendingen, alsmede in ingezonden brieven komt tot uitdrukking dat met het verstrijken der jaren een groeiend aantal landgenoten tot de overtuiging is gekomen dat deze straftoepassing beeindigd dient te worden.
In de rij dergenen, die openlijk hun principieel-juridische en/of ethische bezwaren tegen het doen voortleven van de gevangenisstraf van de twee kenbaar maken, voegen zich steeds meer rechtsgeleerden, publicisten en politici van vrijwel alle politieke partijen.
Inmiddels heeft zich ook een duidelijke kentering voorgedaan in de standpuntbepaling van een aantal prominente personen uit kringen van het voormalige verzet en van vervolgingsslachtoffers. Van hen heeft een aantal zich thans zonder voorbehoud vóór de vrijlating van de twee uitgesproken; anderen zouden, naar hun zeggen, ,,niet meer op de barricaden klimmen" indien de vrijheidsstraf van de twee zou worden beeindigd.
Velen in deze kring betreuren het nog steeds dat de twee, door de omzetting van de hun aanvankelijk opgelegde doodstraffen in levenslange gevangenisstraffen, aan hun terechtstelling zijn ontkomen.
Doch nu deze omzetting een feit is, wint de overtuiging veld dat de doorgaande tenuitvoerlegging van een tot het uur van de dood opgelegde gevangenisstraf een smet werpt op de geloofwaardigheid van Nederland, dat zich ook internationaal graag als voorvechter van de mensenrechten laat kennen.
Hierbij zij benadrukt, dat een zodanige overtuiging niets van doen behoeft te hebben met een in de loop der jaren toegenomen vergevingsgezindheid, dan wel met gevoelens van mededogen of barmhartigheid.
Beziet men de historie van de (bijzondere) rechtspleging, dan dienen naar het oordeel van de ondergetekenden de volgende feiten en omstandigheden onder ogen te worden gezien.
1. De bijzondere gerechtshoven en de Bijzondere Raad van Cassatie hebben na de bevrijding van ons land 136 Nederlanders en 18 Duitsers ter dood veroordeeld. Van hen zijn 35 Nederlanders en 5 Duitsers terechtgesteld.
Alle andere onherroepelijk geworden doodvonnissen (4 Duitsers werden bij verstek veroordeeld en zijn nooit gevonden) zijn omgezet in levenslange gevangenisstraffen. In mei 1960 bevonden zich nog 22 van de oorspronkelijk ter dood veroordeelde Nederlanders in gevangenschap: de laatste van hen kwam in mei 1964 vrij.

In 1959 en 1960 zijn 5 van de 9 nog overgebleven Duitsers, na omzetting van de levenslange gevangenisstraffen in tijdelijke straffen. met voorwaardelijke invrijheidstelling uit i gevangenis ontslagen en het land uitgezet. Van de 4 overigen stierf Lages in 1971 in Duitsland nadat zijn straf in juni 1966 wegens zijn gezondheidstoestand was onderbroken: Kotälla stierf in 1979 in Nederlandse gevangenschap.

Van de 154 oorspronkelijk door de bijzondere rechtspleging ter dood veroordeelde Nederlanders en Duitsers verkeren dus thans nog alleen Fischer (86 jaar) en Aus der Funten (78) jaar in Breda in gevangenschap.
2. De twee verblijven thans 43 jaar in gevangenschap: 6 jaar in voorlopige hechtenis en 37 jaar als levenslang gestraften. Zij hebben zeer zware oorlogsmisdrijven begaan. Maar dat kan op zichzelf de voortzetting van de strafexecutie niet meer rechtvaardigen.
3. In alle landen om ons heen waren er in de door de Duitsers bezette gebieden oorlogsmisdadigers van dezelfde soort of erger.
Nederland is het enige land ter wereld dat nog, sinds 1945, onafgebroken Duitse oorlogsmisdadigers gevangen houdt. De twee zijn sinds de dood van Rudolf Hess de enige Duitse oorlogsmisdadigers op wie sedert de capitulatie van het Derde Rijk onafgebroken gevangenisstraf wordt uitgevoerd.
Nederland, een democratisch deelgenoot in de gemeenschap der moderne staten, kan zich naar de mening van de ondergetekenden niet meer veroorloven daarmede voort te gaan.
4. In ten minste drie opzichten verscherpt een verdere voortzetting van deze strafexecutie verschillen in rechtstoepassing die naar Nederlandse rechtsopvattingen bedenkelijk zijn:
- Levenslang veroordeelden worden gewoonlijk, als zij niet voor anderen gevaarlijk zijn, na 13 tot 15 jaar losgelaten; de straf van de twee duurt nu al 22 jaar langer.
- De 5 oorspronkelijk ter dood veroordeelde Duitsers, die in 1959 en 1960 het land zijn uitgezet, hebben 15 jaar gevangen gezeten; de twee thans 43 jaar.
- De 101 oorspronkelijk ter dood veroordeelde en later in vrijheid gestelde Nederlanders verbleven maximaal 19 jaar in gevangenschap: deze twee Duitsers nu reeds 43 jaar.
Deze verschillen in rechtstoepassing achten de ondergetekenden in een rechtsstaat onduldbaar.
5. Ook afgezien van de vorenstaande vergelijking: de thans op de twee geexecuteerde straffen hebben alle maat en doel verloren. Straf kan noch mag zijn een wachten op de dood.
Naar de stellige overtuiging van de ondergetekenden kan het vorenstaande tot geen andere conclusie leiden dan dat de executie van de levenslange gevangenisstraf van de twee alsnog zo spoedig mogelijk dient te worden beëindigd. Zoals dat 28 jaar geleden niet 5 oorspronkelijk ter dood veroordeelde Duitsers eveneens is gebeurd.
Tegenstanders van een strafbeëindiging van de twee beroepen zich er veelal up, dat met het verder laten rusten van de zaak en door geen wijziging te brengen in de gevangenhouding van de twee, de gevoelens van hun vroegere slachtoffers en van nabestaanden zouden worden ontzien.
Men geve zich er evenwel rekenschap van dat elke nieuwe publikatie of openbare uitlating van bekende of gezaghebbende personen in deze zaak, telkens een golf van onrust veroorzaakt bij de groeperingen die men nu juist in bescherming wil nemen.
In dit licht bezien zou een definitieve beslissing die een eind aan deze kwestie zou maken uiteindelijk voor iedereen, ook voor de tegenstanders van vrijlating, de beste oplossing kunnen blijken te zijn.
Het is op grond van de vorenstaande overwegingen dat de ondergetekenden de Nederlandse regering dringend verzoeken de verantwoordelijkheid op zich te nemen voor een besluit dat leiden zal tot de beëindiging van de levenslange gevangenisstraf van de twee van Breda, gevolgd door hun verwijdering uit ons land.
Uiteraard zijn de ondergetekenden zich ten volle bewust van het gewicht en van de implicaties van een zodanig besluit. De rechtvaardiging ervan ligt naar hun oordeel evenwel in het overheersende belang van het behoud van de rechtsstaat, ons aller plechtanker.
De rechtsstaat, bij het gemis waarvan in de jaren 1940-1945 vele tienduizenden landgenoten het leven hebben moeten laten en voor de herwinning waarvan zo vele anderen hun leven veil hebben gehad.
's-Gravenhage, 11 mei 1988

Enkele reacties

,,Ik geloof nooit, dat er een meerderheid zal zijn in het Nederlandse parlement, die het voornemen van het kabinet zal steunen om de twee van Breda gratie te verlenen". Dit zei Simon Wiesenthal in een eerste reactie op het verzoek van het kabinet aan de Tweede Kamer.

Tijdens een bezoek aan Nederland in okt. 1988 had Wiesenthal zich al uitgesproken tegen vrijlating van Fischer en Aus der Fünten.
Prof.dr. L. de Jong zegt het initiatief van het kabinet in hoge mate te betreuren en vreest dat het dezelfde misère zal opleveren als in 1972.
Het gebruik van begrippen als ,,zinloos en inhumaan" om de vrijlating van Fischer en Aus der Funten te rechtvaardigen wijst hij van de hand. ,,Die woorden zou ik alleen willen toepassen op het vervolgingsbeleid waaraan deze twee zelf deelnamen. Het zijn dezelfde argumenten die Van Agt in

1972 hanteerde. De situatie is sindsdien niet veranderd."

In 1972 nam De Jong een tegengesteld standpunt in over het vrijlaten van wat toen nog de ,,Drie van Breda" waren. „Aanvankelijk was ik voor vrijlating maar toen baseerde ik mijn standpunt op louter juridische gronden. Dat was voordat het debat over vrijlaten of vasthouden in het openbaar werd gevoerd. Ik heb mij toen laten overtuigen door de argumenten van de vertegenwoordigers van de 'geschonden groepen'.
Deze misdaden kun je niet meten aan het normale strafrecht. Een wijdere rechtvaardigheid moet prevaleren boven het recht in engere zin."

M. Kopuit, hoofdredacteur van het Nieuw Israelitisch Weekblad, vindt het tijdstip waarop het kabinet zijn voornemen kenbaar heeft gemaakt ,,meer dat. grof."
,,Het gebeurt aan de vooravond van de jaarlijkse Auschwitzherdenking, aanstaande zondag. Volgende maand heeft de februariherdenking plaats. Al degenen die nog dagelijks lijden onder de gevolgen van oorlog en bezetting worden op deze manier gebruskeerd," aldus Kopuit.
Volgens A. Fels van het Auschwitzcomité is het plan te gek om los te lopen. ,,Wij blijven tegen."
De directeur van de Stichting Samenwerkend Verzet '40-45, E.G.T. van der Wall, wilde niet namens de stichting commentaar geven. Tijdens een ,,informerende bijeenkomst" met minister Brinkman (WVC) gisteren (23 jan., red. KHA), is het argument van het ongelukkige tijdstip wel ter sprake gekomen. ,,Dat argument is terzijde geschoven omdat elk tijdstip als ongelukkig kan worden beschouwd", aldus Van der Wall.
Ook is gepraat over de manier waarop de reacties van de ,,geschonden groepen" moeten worden opgevangen.
Prof.mr. Ch. J. Enschedé liet weten dat hij niet wilde afwijken van zijn eerder ingenomen standpunt. ,,Het is in strijd met de beginselen van ons strafrecht om er steeds maar op te wijzen dat degenen die zich slachtoffer voelen van dit soort mensen door de vrijlating in hun geestelijke of lichamelijke gezondheid geschaad zouden worden. (...) Er zit niet anders op dan die twee mensen zo snel mogelijk in vrijheid te stellen," zo zei hij twee jaar geleden.
Het voornemen van het kabinet om de ,,twee van Breda" gratie te verlenen heeft bij de instellingen voor oorlogsgetroffenen tot een stroom van telefonische reacties geleid.
Bij de stichting Icodo kwamen op 24 jan. meer dan vierhonderd binnen. De acht telefoonlijnen waren ook op 25 jan. constant bezet, aldus de stichting.
Bij de stichting burger-oorlogsgetroffenen zijn 100 reacties binnen gekomen. Volgens directeur J. Kok Is één op de tien reacties voor het verlenen van gratie. Als argumenten worden genoemd dat nog langer vasthouden niet zinvol is en niet langer in overeenstemming met de beginselen van de rechtsstaat.
De echtgenote van Aus der Funten wilde geen commentaar geven op de eventuele vrijlating van haar man. Wel zegt zij dankbaar te zullen zijn wanneer hij naar huis komt.
Ook mevrouw E. Fischer wilde geen commentaar geven. Zij zegt ..zeer verrast" te zijn over de recente ontwikkelingen.

Debat Tweede Kamer. Kabinetsvoornemen gebillijkt

De Tweede Kamer heeft op 26 en 27 jan. gedebatteerd over het verzoek van het kabinet, vervat in de brief van de minister van justitie van 24 jan., om als regering zelf te mogen beslissen over gratiëring van de twee van Breda.
Het was van het begin af aan duidelijk, dat toestemming van de Tweede Kamer materieel zou leiden tot gratiëring en vrijlating van Fischer en Aus der Funten.

In een proceduredebat in de avond van 24 jan. had de Tweede Kamer in meerderheid besloten het debat op 26 en 27 jan. te houden. Alleen de fractie van de PvdA had liever een later tijdstip gezien omdat zij meer inspraak van slachtoffers en voormalig verzet geboden achtte.
De PvdA toonde zich uiteindelijk bereid de meerderheid te volgen. Alle andere fracties gingen zonder overwegende bezwaren met de voorgestelde data akkoord.
Voorafgaand aan het debat hoorde de TK-commissie voor justitie in de ochtend van 26 jan. in een besloten zitting de standpunten van organisaties van oorlogsslachtoffers en het voormalig verzet alsmede van joodse organisaties.
Het navolgende verslag is ontleend aan het *NRC/H'blad* van 27 jan.

Alleen in de Tweede-Kamerfracties van het CDA en D66 was een grote meerderheid bereid in te stemmen met de eventuele vrijlating van de twee Duitse oorlogsmisdadigers Fischer en Aus der Funten.
Volgens de meeste christen-democraten in deze fractie, met 54 leden de grootste in de Kamer, moesten de ,,beginselen van de rechtsstaat de doorslag geven".
Vier christen-democraten konden zich daar niet bij aansluiten.
In de andere fracties was de interne meningsvorming minder duidelijk uitgekristalliseerd.
Enkele fracties riepen, met het oog op de discussie die de mogelijke gratie had ontketend, de regering in febr. op hoe dan ook geen hoge afvaardiging te sturen naar de begrafenis van de Japanse keizer Hirohito.
De aanwezigen van de uit 52 leden bestaande PvdA-fractie waren in meerderheid tegen gratiëring: 28 leden spraken zich daarvoor op 27 jan. uit. In de avond van 26 jan. was al duidelijk dat mevrouw Haas-Berger, een van de twee woordvoerders in het debat, 's ochtends op 27 jan. een motie zou indienen waarin de regering wordt gevraagd af te zien van haar voornemen om de bevoegdheid om de ,,twee van Breda" gratie te verlenen weer naar zich toe te trekken.



Mevr. R.M. Haas-Berger tijdens het TK-debat over de twee van Breda.

Ook in de VVD (27 leden) wilde een meerderheid van zestien parlementariers niet dat de regering terugkwam op haar toezegging uit 1972 om eerst met de Kamer te overleggen alvorens tot collectieve gratie over te gaan.
De liberale minister Korthals Altes van justitie had daarom in zijn brief aan de Tweede Kamer gevraagd. Een meerderheid van D66 (zeven van de negen) steunde daarentegen diens verzoek aan de Kamer.
Van de kleine fracties had alleen de SGP (drie leden) geen verschil van inzicht. De staatkundig-gereformeerden waren tegen gratie
De twee leden tellende PPR-fractie was wel verdeeld Voorzitster Beckers kon instemmen met het verzoek van de regering, Lankhorst niet

De RPF en de PSP (beide één zetel) hadden hun standpunt op 26 jan. nog niet bepaald.
Op 27 jan. bleek dat RPF'er Leerling de regering toch niet wilde volgen.
Het pacifistisch-socialistische Kamerlid Van Es was aanvankelijk niet tegen het voornemen van de regering, maar werd op 26 jan. geconfronteerd met een delegatie van het partijbestuur van de PSP die naar Den Haag was gekomen om haar te overtuigen van het tegendeel. Ze liet haar eigen standpunt toch de doorslag geven.
Alle woordvoerders betoogden in de eerste termijn van het Kamerdebat over de brief van minister Korthals Altes overigens dat de uiteindelijke keuze slechts gemaakt kon worden na afweging van twee kwaden. Bijna allen verwezen naar rabbijn Soetendorp die op 26 jan. in de besloten hoorzitting van de vaste Kamercommissie voor justitie had gezegd dat het een keuze was tussen ,,recht en recht".
Bovendien hadden alle fracties hun leden vrij gehouden bij de bepaling van hun standpunt. De verantwoordelijkheid daarvoor berustte bij de individuele leden, niet bij de fractie als geheel.
Uitgangspunt voor het CDA was niet dat er sprake zou moeten zijn van ,.barmhartigheid". De ,,misdaden tegen de mensheid" waaraan Aus der Funten en Fischer zich schuldig hebben gemaakt, ,,tarten elke beschrijving". ,,Het leed dat zij veroorzaakt hebben is onmetelijk", aldus woordvoerder Van der Sanden, vicevoorzitter van de CDA-fractie.
Volgens de christen-democraten kon de enige reden om de twee na 44 jaar vrij te laten, gelegen zijn in de eisen die de rechtsstaat stelt. „Wij kijken niet naar het belang van de twee, maar naar het grote goed dat verankerd ligt in onze democratie", betoogde Van der Sanden. .„Het gaat om ons", zei hij de strafrechtgeleerde prof. Langemeijer na.
Mevrouw Haas-Berger. die het woord voerde namens de meerderheid van de PvdA-fractie, legde er de nadruk op dat er sinds 1972 niets is veranderd.

Zeventien jaar geleden debatteerde de Kamer ook over de mogelijke vrijlating van de toen nog drie Duitse oorlogsmisdadigers (Kottäla is in 1979 in gevangenschap overleden) omdat de toenmalige minister Van Agt hen vrij wilde laten. Een meerderheid van 85 tegen 61 Kamerleden blokkeerde dat voornemen toen via een motie van de PvdA'er Voogd.
Haas-Berger verweet de regering dat zij de Kamer, met haar onaangekondigde brief en de snelle afhandeling die daarop volgde, heeft overrompeld.
Zij bestreed de gedachte dat de steeds weerkerende discussie nu beeindigd zou kunnen worden. „De angst en twijfel ontstaat door de discussie in het parlement op voorstel van de regering", aldus de PvdA'er.
De minister van justitie had zich in zijn brief mede gebaseerd op een schrijven van negentien prominente Nederlanders die medio 1988 al op vrijlating hadden aangedrongen, onder andere omdat de meningen in de kring van slachtoffers en verzetsstrijders gekenterd leken en anderen „niet meer op de barricaden zouden gaan".
„Natuurlijk is het waar dat velen niet meer strijden. Zij zijn niet meer in staat tot vechten, moe en murw als zij zijn geworden van het leed dat zij hebben geleden", aldus Haas-Berger. ,,Er is één keer gratie verleend (in 1951 toen de doodstraf werd omgezet in levenslang, red.). een tweede maal kan niet".
Haar partijgenoot Kosto, tweede vice-voorzitter van de PvdA-fractie, kwam tot een andere afweging. ,,Van vergeven en vergeten is geen sprake. Het beginsel van de rechtsstaat brengt echter met zich mee dat niet op grond van maatschappelijke opinies, hoe begrijpelijk op zichzelf ook, iets aan mensen mag worden aangedaan maar slechts op grond van het recht. Het recht dat geldt voor de hele samenleving. voor allen die zich in Nederland bevinden, hoe misdadig ook. Dat is een essentiële kwaliteit van onze samenleving", aldus Kosto.
Volgens de VVD'er Wiebenga, zelf gekant tegen eventuele gratiering, illustreerde het debat in de Kamer dat ,,ons land nog niet klaar is met de oorlog, noch met de oorlog hier noch met die in het Verre Oosten".
Hij kritiseerde eveneens de haast van de regering en met name de wijze waarop de minister in de ochtend van 24 jan. de organisaties van vervolgden en verzetsslachtoffers had overrompeld met het verzoek ,,binnen enkele uren" naar het departement te komen.
De gedachte dat er sprake zou kunnen zijn van ,,collectieve"gratie wees hij van de hand. Dat is een individuele gunst. aldus Wiebenga.
De beslissing dient niettemin nu of nooit genomen te worden. Bij de keuze daarbij, voegde de VVD'er toe, moet gewaakt worden voor ,,ongewild paternalisme ten opzichte van de betrokken oorlogsslachtoffers".
Voor de meerderheid van de D66-fractie is een overweging dat de discussie over de twee oorlogsmisdadigers weer kan oplaaien als een van hen in de cel zou sterven. ,,Die zou misschien nog heftiger zijn dan thans, omdat wij dan de vraag onder ogen moeten zien of de dood is wat wij hebben gewild", aldus woordvoerder Wolffensperger.
In de ,,vergelijking van de twee onvergelijkbare grootheden" was een meerderheid van zijn fractie tot de conclusie gekomen dat alleen door de twee vrij te laten ,,wij kunnen tonen dat wij een tijd van willekeur en rechtsverkrachting daadwerkelijk achter ons hebben gelaten".
Ook SGP-woordvoerder Van den Berg zei te hopen dat deze discussie de laatste zou zijn. Hij legde er de nadruk op dat de regering bij gratie een eigen verantwoordelijkheid heeft en houdt, maar dat de SGP-fractie vast wenste te houden aan de afspraak van 1972 omdat de overheid, die ,,als Gods dienaresse het zwaard niet tevergeefs draagt", nadat de twee in 1951 al ten onrechte waren gegratieerd nu ,,de vergeldingsgedachte in het strafrecht recht moet laten wedervaren".
Volgens PPR-fractievoorzitter Beckers, die zelf van mening zei te zijn dat de ,,wederzijdse gijzeling" nu doorbroken zou moeten worden, heeft de regering zich in haar brief en beleid veel te weinig bekommerd om de oorlogsgetroffenen zelf.
De laatste zin van de brief, waarin Korthals Altes hulp toezegt aan die slachtoffers die door een eventuele vrijlating ..in het biizonder worden geraakt". was volgens haar ,,terecht hard aangekomen" omdat de regering ,,eigenlijk alleen maar hulp afbreekt".
Tot premier Lubbers zei ze: „Ik onderschrijf uw argumentatie over de rechtsstaat, Maar u hebt nu het hart niet meer in uw lijf dat u - om economische redenen - een zware delegatie naar Japan stuurt om Hirohito de laatste eer te bewijzen".

PSP-fractieleidster Van Es vroeg zich af of ze het ,,recht had om een keuze te maken anders dan op grond van de slachtoffers".
De twee van Breda hebben volgens haar een symboolfunctie gekregen die zich tegen ,,ons heeft gekeerd". tegen de Nederlandse samenleving die ,,geenszins de bereidheid toont tot antifascistisch bewustzijn". ,,Een godvergeten symbool van veertig jaar waarin mensen zich verlaten en verraden hebbeii gevoeld", aldus Van Es.
Zelf zou ze niettemin uiteindeiijk geen bezwaar tegen vrijlating hebben gehad, ware het niet dat de partij van haar een ander standpunt verlangde. ,,Tochverkies ik het mijn partij te vertegenwoordigen", zei Van Es die haar stemgedrag daarom nog niet definitief had kunnen bepalen.
De GPV'er Schutte betoogde dat de staatsrechtelijke beginselen moeten prevaleren. „Laten wij de 'twee van Breda' uit de beelden van het verleden wegsnijden. Zij waren en zijn hrt niet waard dat telkens weer oude wonden worden opengereten. Het is beter dat zij vertrekken". aldus Schutte.
RPF-fractievoorzitter Leerling kon in eerste termijn zijn standpunt ook nog niet onvoorwaardelijk uiteenzetten. Wal is op grond van de bijbel gerechtvaardigd, vroeg hij zich af. ,,Die vraag is voor mij nog klemmender dan de vraag hoe groot het leed is dat slachtoffers zal worden toegebracht als het kabinet haar besluit uitvoert".
Anderzijds, betoogde Leerling, .,moet het niet ais onbarmhartig tegenover de slachtoffers worden gezien als na 1931 een nieuwe gratiëring wordt toegepast".

Antwoord minister Korthals Altes van justitie

Minister Korthals Altes van justitie legde er op 27 jan. in zijn antwoord aan de Kamer de nadruk op dat hij zich niet had willen ,.verschuilen achter de oproep van de negentien" ondertekenaars van de brief van medio vorig jaar waarin werd gepleit voor vrijlating van de twee oorlogsmisdadigers. ,,Ik zal nimmer trachten mij voor die verantwoordelijkheid te verbergen of die te ontlopen".
Maar de inhoud van de brief „blijf ik imponerend vinden en daarom kwalificeerde ik het betoog als voornaam. Die factor was voor de minister-president en mij van groter gewicht dan de vraag of de ondertekenaren als representatief mochten worden beschouwd. Het is duidelijk dat zij dat niet waren in de zin dat zij organisaties van het voormalig verzet of van slachtoffers vertegenwoordigden".
,,Ik ben me er pijnlijk van bewust dat deze keer de hernieuwde discussie en de daardoor ontstane gevoelens voor mijn verantwoordelijkheid komen en voor die van het kabinet", aldus de bewindsman.

Korthals Altes was tot voor kort altijd tegen vrijlating gekant, zei hij. Vanaf het moment dat hij in 1982 minister werd, heeft hij nooit initiatieven tot gratiëring willen ontplooien.
Korthals Altes: „Wel was ik mij ervan bewust dat de gevoelens van de slachtoffers met het klimmen hunner jaren even zwaar zo niet zwaarder op de proef zouden worden gesteld door hernieuwde discussie en door beeindiging van de tenuitvoerlegging".
„Tot nu toe ben ik de verantwoordelijkheid voor mijn handelen nimmer uit de weg gegaan en ik heb die verantwoordelijkheid voor mijn beslissingen kunnen dragen in de overtuiging dat het beleid dat ik voorstond juist was, noodzakelijk was of soms onvermijdelijk", betoogde de minister over zijn werk in het algemeen.
,,Niet anders maar wel veel zwaarder ligt dat in dit geval: mijn sympathie voor en mijn emotionele verbondenheid met de slachtoffers heeft het in het verleden altijd gewonnen van de andere overwegingen die beëindiging van de tenuitvoerlegging van de straffen indiceerden. Maar nu sta ik voor het onvermijdelijke", aldus Korthals Altes.
Het probleem is in 1951 ontstaan toen de doodstraf werd omgezet in levenslang, betoogde hij. Zijn ,,persoonlijke opvatting" is nog steeds dat het door de bijzondere raad van cassatie uitgesproken doodvonnis toen had moeten worden voltrokken.

Maar nu, zei de minister, was hij toch tot de conclusie gekomen dat de twee van Breda een symbool waren geworden dat ,,al even verwerpelijk was geworden als alles wat deze oorlogsmisdadigers aankleeft".
Dat Fischer en Aus der Fünten alleen vrijgelaten en uitgezet kunnen worden via gratiëring, was volgens de bewindsman helaas onvermijdelijk. „Ik betreur het met velen dat het woord gratie ook in dit geval mûet worden gebruikt. Het is echter de enige mogelijkheid die de Grondwet en de wet bieden om tot beëindiging van de levenslange gevangenisstraf te geraken. En om dat laatste gaat het". aldus Korthals Altes
Van ,,collectieve gratie" zou geen sprake zijn, het gaat om ,,gelijktijdige beëindiging van de tenuitvoerlegging", zo verklaarde hij nader. „Mijn slotsom is dat jegens de slachtoffers en jegens degenen die de oorlog niet overleefden wij verschuldigd zijn de rechtsstaat te laten prevaleren."

Motie Haas-Berger tegen gratie *verworpen:* 85 - 55

Aan het slot van het debat heeft de Tweede Kamer de regering de mogelijkheid geboden de twee Duitse oorlogsinisdadigers Fischer en Aus der Funten vrij te laten.
Een meerderheid van 85 tegen 55 wees op 27 jan. in de Tweede Kamer een motie van mevr. Haas-Berger (PvdA) af. Daarmee herkreeg de minister van justitie de bevoegdheid de twee van Breda te gratiëren.
In haar motie vroeg mevr. Haas-Berger om de afspraak te continueren, die regering en Kamer in 1972 hadden gemaakt, toen een meerderheid zich nog tegen gratie voor de resterende gevangen zittende oorlogsmisdadigers had uitgesproken en het toenmalige kabinet met een schriftelijke verklaring had vastgelegd, dat het zich hieraan zou houden.
De motie van mevr. Haas-Berger was mede-ondertekend door de TK-leden Beinema (CDA), Wiebenga (VVD), Tommel (D66), Van den Berg (SGP), Lankhorst (PPR) en Leerling (RPF).
De betrokken motie luidde aldus:

,,De Kamer gehoord de beraadslaging;
gelezen de brief van de minister van justitie van 24 januari 1989 betreffende de twee te Breda gedetineerde oorlogsmisdadigers;
verzoekt de regering, te blijven afzien van het gebruik van haar bevoegdheid tot gratieverlening op andere dan individuele basis,
en gaat over tot de orde van de dag."

De motie werd met 85 tegen 55 stemmen verworpen, hetgeen de weg vrijmaakte voor vrijlating van de twee oorlogsmisdadigers.
Voor de motie stemden

CDA: Beinema, Eversdiik, Van Leiienhorst en Reitsma.
PvdA: Ter Beek, Van den Berg, Buurmeijer, De Cloe, Dolman, Haas-Berger, Hummel, Huys, Jabaaij, Leijnse, Lilipaly, Lonink, Moor, Netelenbos, Van Otterloo, De Pree, Pronk, Rienks, Schaefer, Spieker, Stoffelen, Swildens-Rozendaal. Vermeend. De Visser. Vliegenthart, Wallage, Worrel en Zijlstra.
W D : De Beer. Blaauw, Van Erp, Franssen, De Grave, Heemskerck Pillis-Duvekot, Kamp, Keja. Linschoten, Nijhuis, Ploeg, Van Rey, Terpstra, Te Veldhuis, Weisglas en Wiebenga.
D66: Nypels en Tommel.
SGP: Van den Berg, Van Dis en Van der Vlies.
PPR: Lankhorst.
RPF: Leerling.

Tegen de motie stemden

CDA: Aarts, Baas-Jansen, Biesheuvel, De Boer. Boers-Wijnberg, Borgman, Van der Burg, Doelman-Pel. Esselink. Frinkinq, Frissen. Gerritse, Gualtherie van Weezel, Van der Heijden, Hennekam, Hermes, De Hoop Scheffer, Van Iersel, Janmaat-Abee, Koetje, De Kok, Krajenbrink, De Kwaadsteniet, Laning-Boersema, Lansink, Van der Linden, De Leeuw, Mateman, Moret-De Jong, Nijland, Van Noord, Oomen-Ruijten, Paulis, Roosen-Van Pelt, Van der Sanden, Schartman. Smits, Soutendijk-van Appeldoorn, Tegeiaar-Boonacker, Terpstra. Tuinstra, Vreugdenhil. Vriens-Auerbach, De Vries, Weijers en Wolters.
PvdA: Alders, Castricum. Feenstra. Var. Gr! der, Hageman, Knol. Kok, Kombrink, Kosto, Melkert, Niessen, Van Rijn-Vellekoop, Roethof, Stemerdink, Van Traa, Van der Vaart, Ter Veld, Verspaget en Wöltgens.
W D : Blauw, Braams, Dijkstal, Joekes. Jorritsma-Lebbink, Korthals, Lauxtermann, Rempt-Halmmans de Jongh, Scherpenhuizen en Voorhoeve.
D66: Engwirda, Eisma, Groenman, Kohnstamm, Van Mierlo, Nuis en Wolffensperger.
PPR: Beckers-de Bruijn.
PSP: Van Es.
GPV: Schutte.
Afwezig waren: Van Amelsvoort, Van der Camp, Van Vlijmen. (allen CDA), Herfkens, Muller-van Ast, Van Nieuwenhoven, Veldhoen, Vos (allen PvdA) en Hermans (VVD).
Vier Kamerleden die in 1972 ook volksvertegenwoordiger waren en zich toen met de meerderheid van de Kamer (85 tegen 61) nog wel tegen gratie keerden, stemden op 27 jan. 1989 niet meer tegen vrijlating. Dat waren: Engwirda, Joekes, Van Mierlo en Stemerdink.

Fischer en Aus der *Fünten* vrijgelaten

In de middag van 27 jan., vier uur na afloop van het TK-debat, zijn de twee Duitse oorlogsmisdadigers F. Fischer en F.H. Aus der Funten door minister Korthals Altes van justitie uit hun gevangenschap in Breda ontslagen. Om kwart over vijf in de middag zijn zij bij Venlo als ongewenste vreemdelingen over de grens gezet.
Bij de grensovergang werden zij aan de Westduitse autoriteiten overgedragen en door familieleden ontvangen.
Eerder op de dag had koningin Beatrix de twee afzonderlijke gratiebesluiten ondertekend en was door de minister van justitie door plaatsing van het contra-seign de uitzetting voltooid.

Volgens minister-president Lubbers, die op speciaal verzoek van de PvdA-fractie wel bij het debat aanwezig was maar zich er niet in mengde, vormde het overleg over de zaak een ,,hoogtepunt in het niveau van ons parlementaire stelsel".
De premier zei een ,,gevoel van opluchting" te hebben na de „heel moeilijke dagen" waarin hij tot op het laatst niet zeker wist of de Tweede Kamer het kabinet zou steunen in het debat waarvan. naar hii 's avonds op 27 jan. zei. de uitslag ook heel anders had kunnen uitvallen.

INDIA

WIJZIGINGEN IN LEIDING CONGRESPARTIJ (I). UITSTOTING PARTIJLEDEN. VORMING NIEUWE ORGANISATIES DOOR DISSIDENTEN

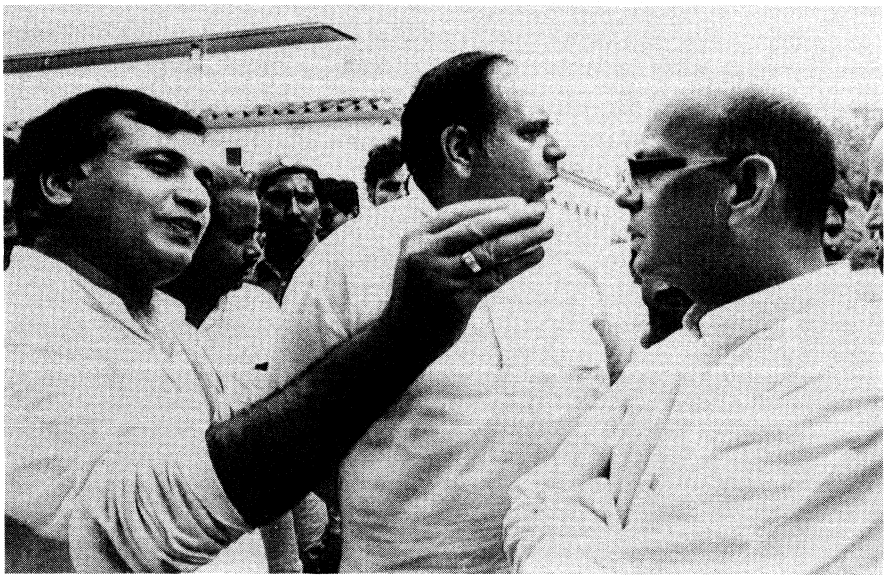
Op 19 januari 1986 benoemde Rajiv Gandhi, de ,,president" van de Congrespartij (I), Arjun Singh (tevoren minister van handel) tot vice-president van de partij, een nieuwe functie. Tegelijk werden drie nieuwe secretarissen-generaal benoemd en werden drie leden van het werkcomité van de partij ontslagen t.w. Pranab Mukherjee, R. Gundu Rao en B. Shankaranand.
Op 27 april 1986 werd Mukherjee, een voormalige minister van financiën, voor 6 jaar uit de partij gestoten.

Hij startte op 2 november 1986 een nieuwe partij in de staat West-Bengalen onder de naam Indian National Congress (Subhas Indira), waarna hij op 6 januari 1987 werd benoemd tot president van een nieuwe nationale partij van zogeheten „Indira loyalisten", welke de naam Rashtriya Samajwadi Congress (Nationale Socialistische Congrespartij) aannam. Maar begin 1988 stemde de leiding van deze partij in met ontbinding van de organisatie en aansluiting bij de „hoofdstroming" van de Congrespartij.
Mukherjee's voormalige collega in het werkcomité van de Congrespartij, R. Gundu Rao, had reeds op 22 augustus 1986 in Bangalore een nieuwe politieke partij ten doop gehouden, Indian National Congress (Indira Gandhi).

Op 16 oktober 1986 werd oud-minister P.C. Sethi wegens ,,anti-partij activiteiten" als lid van de Congrespartij (I) geschorst.
Op 12 november 1986 trad Kamlapati Tripathi op verzoek van Rajiv Gandhi af als „working president" van de Congrespartij (I). Hij had in een op 22 april aan Gandhi verzonden brief, waarvan op 28 mei details in de Indiase pers waren gepubliceerd, scherpe kritiek geleverd op Gandhi's behandeling van de partijzaken en zijn regeringsbeleid.

Uitstoting *V.P.* Singh e.a. Vorming Jan Morcha

Op 15 juli 1987 werden drie parlementsleden van de Congrespartij (I), allen voormalige leden van de centrale regering, uit de Congrespartij (I) gestoten wegens „anti-partij activiteiten": Arun Nehru, Arif Mohammed Khan en V.C. Shukla.
Op 16 juli diende ex-minister van defensie V.P. Singh zijn ontslag in als lid van de partij en van het Hogerhuis (Rajya Sabha) uit protest tegen de uitstoting van zijn drie collega's. Aanvankelijk weigerde Rajiv Gandhi dit ontslag, maar op 19 juli stootte hij Singh uit de Congrespartij (I) wegens ,,anti-



Arif Mohammed Khan (l.) en Arun Nehru (m.),die op 15 juli 1987 uit de Congrespartij (I) werden gestoten, overleggen met V.P. Singh (r.).die op 19 juli 1987 hetzelfde lot ten deel viel.

partij activiteiten". Singh liet toen weten dat hij lid van het Hogerhuis zou blijven.
Vijf parlementsleden die zich openlijk met Singh hadden geassocieerd werden op 27 augustus 1987 als partijlid geschorst. Mufti Mohammed Syed, die zich na zijn aftreden als minister van toerisme op 14 juli 1987 openlijk bij de groep van dissidenten o.l.v. Singh had aangesloten, werd op 20 september 1987 eveneens als partijlid geschorst.
Op 2 oktober 1987 vormde de groep-Singh, incl. Arun Nehru, V.C. Shukla, A.M. Khan en Mohammed Syed, een politiek forum onder de naam Jan Morcha of Volksfront. Als ,,direct antwoord op de krachtige eis van het volk een front te vormen waarin het kon deelnemen om gezamenlijk te strijden voor de vervulling van zijn aspiraties inzake een rechtvaardige en billijke orde en een gezond openbaar leven".
Op 7 maart 1988 maakte oud-minister van justitie Ashoke Sen bekend dat hij zich bij Jan Morcha had aangesloten. Sen was sinds 1932 lid van de Congrespartij.
Inmiddels had Rajiv Gandhi op 7 september 1987 viif van de zeven secretarissen-generaal van de Congrespartij (I) vervangen. Twee van de vijf nieuwelingen werden op hun beurt op 9 mei 1988 ontslagen en vervangen.

Bundeling oppositie

Op 26 juli 1988 kondigden vier ,,nationale" oppositiepartijen aan dat zij op 15 augustus zouden samengaan in een nieuwe partij, de Samajwadi Janata Dal (Socialistische Volkspartij). De vier waren: Jan Morcha, Janata partij, Lok Dal (B) en Congrespartij (S).

Tevoren hadden zich binnen de drie laatstgenoemde partijen de volgende ontwikkelingen voorgedaan:

De **Lok Dal** (B) was de factie van H.N. Bahuguna in de Lok Dal na de formele scheuring van de partij op 26 februari 1987. Toen hadden de aanhangers van Ajit Singh (de enige zoon van partijvoorzitter Charan Singh) besloten Bahuguna als „working president" af te zetten vanwege ,.anti-partij activiteiten". Op 5 maart 1987 proclameerde de factie van Ajit Singh, nu aangeduid als Lok Dal **(A),** haar leider tot vicevoorzitter en na de dood van Charan Singh op 29 mei 1987 werd Ajit Singh op 1 juni 1987 als partijvoorzitter geinstalleerd.

Op 5 april 1988 ratificeerde het nationale bestuur van de **Janata** partij unaniem de fusie van de Janata partij. de Lok Dal (A) en de Rashtriya Sanjay Manch, de partij van mevr. Maneka Gandhi (de schoonzuster van Rajiv Gandhi). Voorts werd de benoeming goedgekeurd van Ajit Singh tot „working president" van de nieuwe Janata partij.
Op 21 mei 1988 werd Ajit Singh bevestigd als voorzitter van de Janata in plaats van Chandra Shekhar, die de oorspronkelijke Janata vanaf de start in 1977 had geleid. Madhu Dandavate werd tot voorzitter van het fractiebestuur benoemd.
De **Congrespartij (S),** zoals deze partij sinds de verkiezing van Sharad Pawar op 25 augustus 1981 tot voorzitter werd aangeduid (zie pag. 1271 2-'83). viel op 29 november 1986 in twee secties uiteen. De meerderheidssectie stelde tijdens een conventie in Aurangabad (Maharashtra) op 7 december 1986 in een „eenheidsresolutie" een fusie met de Congrespartij (I) voor, waardoor de in 1979 ontstane breuk zou worden te niet gedaan. Hoewel dit voorstel door een plenaire zitting van de partij op 8 december 1986 werd aanvaard, bleef een deel van de partij als Congrespartij (S) voortbestaan.

Op 3 augustus 1988 presenteerde V.P. Singh (Jan Morcha) zich als leider van de Samajwadi Janata Dal (SJD). Woordvoerder Devi Lal, premier van Haryana en lid van Lok Dal (B), verklaarde toen dat dit gebeurde op basis van een unanieme beslissing. Maar zowel de voorzitter van de Congrespartij (S). Kishore Deo, als de Janata-premier van Karnataka, R. Hegde, lieten weten niet te zijn geraadpleegd.
Niettemin werd als volgende stap de vorming van een nationaal oppositiefront van de vier partijen met drie van de grootste regionale (oppositie) partijen aangekondigd: Telugu Desam (Andhra Pradesh) o.l.v. premier N.T. Rama Rao, Asom Gana Parishad/AGP (Assam) en Dravida Munnetra Kazhagam/DMK (Tamil Nadu) o.l.v. Muthuvel Narunanidhi.
Op 7 augustus besloten de zeven partijen een alliantie te vormen, het Nationaal Front, met als voorzitter N.T. Rama Rao.
Op 11 oktober besloten de vier ,,nationale" partijen - Janata, Lok Dal (B), Jan Morcha en Congrespartij (S) - tijdens een bijeenkomst in Bangalore (Karnataka) samen te gaan om een nieuwe partij te vormen met als naam Janata Dal (Volkspartij). Maar op het laatste moment trok de Congrespartij (S) zich terug.
V.P. Singh werd tot leider van de Janata Dal gekozen, met Devi Lal en Ramakrishna Hegde als assistenten.
In aanwezigheid van V.P. Singh werd op 12 januari 1989 bekendgemaakt dat Rajmangal Pandey uit de Congrespartij (I) was getreden en zijn zetel in het parlement had opgegeven.

DRIE NIEUWE DEELSTATEN

In 1987 werd het aantal deelstaten van India met drie uitgebreid tot 25.

1) Het unie-territorium Mizoram werd op 20 februari 1987 formeel de 23ste staat van India, nadat de betreffende wetten op 5 augustus 1986 door het Lagerhuis en op 7 augustus 1986 door het Hogerhuis van het centrale parlement waren goedgekeurd (zie ook het volgende bericht).

2) Het unie-territorium Arunachal Pradesh werd eveneens op 20 februari 1987 India's 24ste staat, nadat de betreffende wetten door Lagerhuis en Hogerhuis op resp. 8 en 9 december 1986 waren goedgekeurd. (Vor. ber. pag. 620/2-'85)

3) Op 30 mei 1987 werd het unie-territorium Goa, Daman en Diu gesplitst: Goa werd India's 25ste staat, terwijl Daman en Diu een afzonderlijk unieterritorium werden.
Pratap Singh Rane bleef premier van Goa in een regering van de Congrespartij (I). (Zie pag. 62012-'85)

VERKIEZINGEN EN POLITIEKE ONTWIKKELINGEN IN DEELSTATEN

Op 21 januari 1989 vonden in drie deelstaten parlementsverkiezingen plaats.

In Tamil Nadu won de regionale oppositiepartij Dravida Munnetra Kazhaghan (DMK) van Muthuvel Karunanidhi 151 van de 234 zetels met 33% van de totale stemmen. De Congrespartij (I) van Rajiv Gandhi werd derde met 26 zetels en 20% van de stemmen. De factie van Jayalalitha Jayaram uit de vroegere regeringspartij ADMK werd tweede met - volgens voorlopige gegevens - 27 zetels. Bij de verkiezingen van 24 december 1984 had de ADMK 132 zetels behaald en zijn alliantiepartner de Congrespartij (I) 62 zetels (zie pag. 62011-'85).
In Nagaland won de Congrespartij (I) opnieuw de absolute meerderheid met 31 van de 52 zetels (Volkskrant 25-1-'89).
In Mizoram versloeg de Congrespartij (I) het sinds februari 1987 regerende Mizoram National Front (MNF) door **22** van de 39 zetels te winnen (Reuter 24-1-'89).

Het resultaat is dat de Congrespartij (I) nu in 14 van de 25 deelstaten de regering vormt of zal vormen, terwijl zij in twee deelstaten aan een coalitieregering deelneemt.
In 8 van de 25 deelstaten leidt de oppositie de regering (resp. zal leiden): Andhra Pradesh, Assam, Haryana, Karnataka, Kerala, Sikkim, Tamil Nadu en West-Bengalen.
Punjab staat sinds 11 mei 1987 onder presidentieel bestuur.

Hieronder volgt een overzicht van politieke ontwikkelingen in 18 deelstaten sinds maart 1985 (vor.ber.pag. 62011 e.v.-'85).

ASSAM. Op 15 augustus 1985 bereikte de unieregering een akkoord met hindoe-activisten uit Assam, vertegenwoordigd door de All-Assam Student~Union (AASU) en de All-Assam Gana Sangram Parishad (AAGSP), over het probleem van de immigranten van Belgaalse herkomst (zie pag. 639 - 1985).

Nadat het deelstaatparlement op 18 augustus 1985 was ontbonden, werden twee politieke groeperingen gevormd: 1) de Volksraad van Assam (Asom Gana Parishad, AGP) op 14 oktober, uit leden van de AASU en de AAGSP; en 2) het United Minorities Front (UMF) op 10 november, uit minderheidsorganisaties die tegen het akkoord waren gekant. De AGP werd geleid door Prafulla Kumar Mahanta. voorzitter van de AASU, terwijl Kalipada Sen tot UMF-voorzitter werd gekozen.
Op 16 december 1985 werden verkiezingen gehouden voor de Wetgevende Vergadering van Assam. De AGP won 64 van de 126 zetels; de vroegere regeringspartij, de Congrespartij (I) verwierf slechts 25 zetels; het UMF behaalde 17 zetels. Voorts werden 10 onafhankelijken gekozen en 9 vertegenwoordigers van andere partijen. In één district werden de verkiezingen geannuleerd.
Op 24 december 1985 werd AGP-leider Mahanta (32) beedigd als premier van Assam.


Aanhangers van de Asom Gana Parishad (AGP) rijden in de straten van Gauhati tijdens de campagne voor de verkiezingen in Assam van december **1985.**

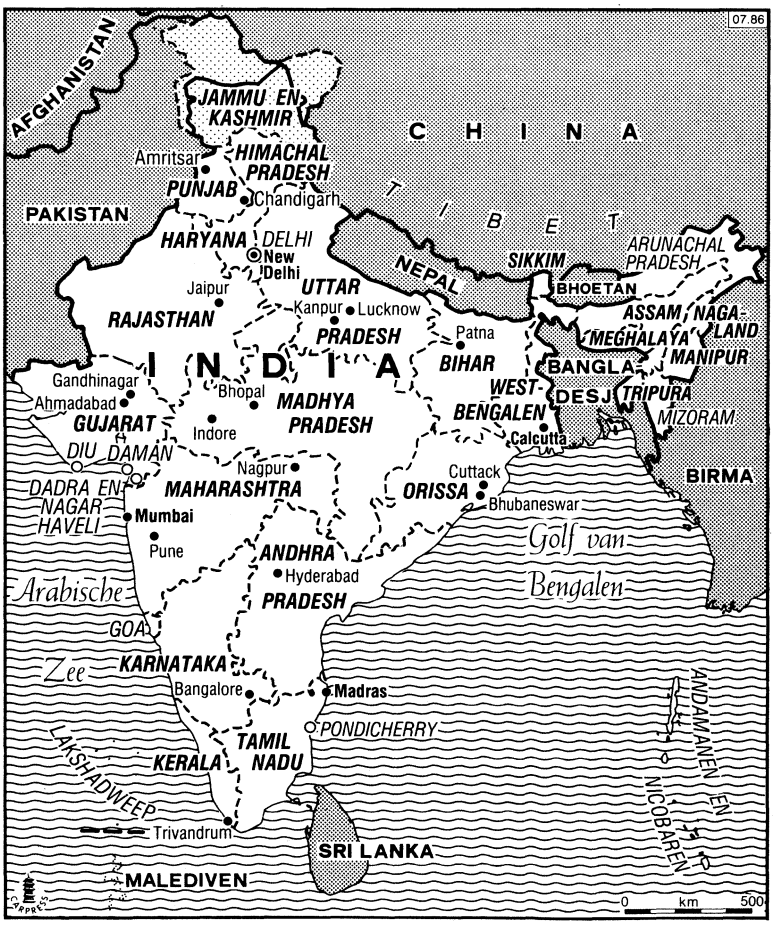
Bij de eveneens op 16 december gehouden verkiezingen voor Assams **14** zetels in het Indiase Lagerhuis won de AGP **7** zetels, de Congrespartij (I) **4** en drie andere partijen (w.o. het UMF) elk één.

Op 17 september 1986 werd UMF-voorzitter Sen in zijn huis te Gauhati doodgeschoten.
Op 10 januari 1988 won de AGP bij een tussentijdse verkiezing een zetel in de Wetgevende Vergadering die voorheen in handen van de Congrespartij (I) was.

De betreffende zetel was vakant geraakt door het vertrek van oud-premier Hiteswar Saikia. Diens broer Rohiteswar Saikia, de Congreskandidaat, kwam **714** stemmen tekort.

BIHAR. Op 13 februari 1988 trad Bideshwari Dubey van de Congrespartij (I) af als premier van Bihar (pag. 621/2-'85). Hij werd opgevolgd door Bhagwat Jha Azad.

HARYANA. Premier Bahajan Lal van de Congrespartij (I) - zie pag. 35/2-'83 - trad op 4 juni 1986 af en werd vervangen door Bansi Lal, tot dusver unie-





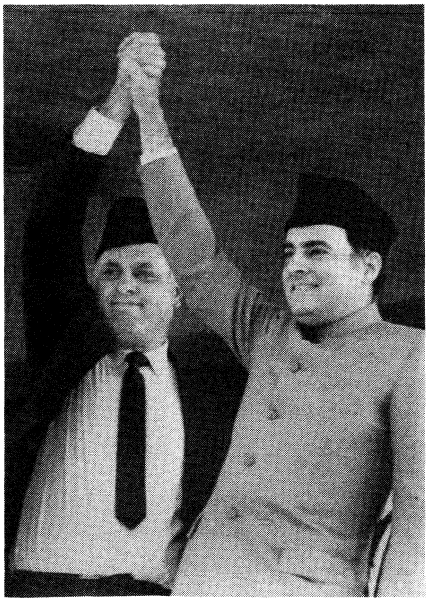
H.N. Bahuguna (m.),de leider van de Lok Dal (B), viert de overwinning var! zijn partij bij de deelstaatverkiezingen van 17 juni 1987 in Haryana buiten het hoofdkantoor van de Lok Dal in New Delhi.

minister van transport. Het parlement van Haryana koos Bhajan Lal - zonder tegenkandidaat - op 19 juli 1986 tot lid van het Indiase Hogerhuis.
Bij de verkiezingen voor de Wetgevende Vergadering op 17 juni 1987 werd de regerende Congrespartij (I) verpletterend verslagen door de Volkspartij of Lok Dal (B), die 59 van de 87 betwiste zetels veroverde. De Congrespartij behield slechts 5 zetels, een verlies van 31 t.o.v. mei 1982; ook premier Bansi Lal verloor zijn zetel. Daarentegen hadden de Bharatiya Janata Party (BJP) en andere partijen die een stembusalliantie met de Lok Dal (B) waren aangegaan samen nog eens 20 zetels behaald.
Op 20 juni 1987 beëdigde gouverneur S.M.H. Burney de leider van de Lok Dal (B), Devi Lal, als premier van een coalitiekabinet van Lok Dal en BJP:

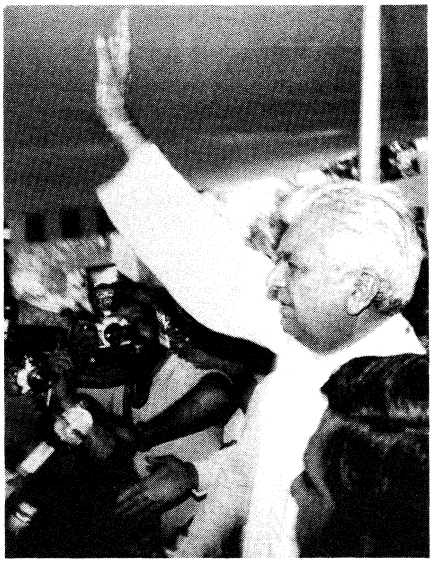
JAMMU EN KASJMIR. Op 6 maart 1986 zegde de leider van de 26 leden tellende parlementsfractie van de Congrespartij (I), Iftikhar Hussain Ansari, het vertrouwen in de regering van premier Ghulam Mohammed Shah (pag. 76412-'84) op, omdat deze acties van verdeeldheid zaaiende communale groepen zou hebben aangemoedigd. Shah, die toen nog slechts de steun genoot van de 12 leden tellende factie van de National Conference (mevr. Khalida Shah), diende op 7 maart zijn ontslag in bij gouverneur G.M. Jagmohan, die daarop de ministerraad ontbond en de deelstaat onder zijn bestuur stelde.
Nadat het bestuur van de gouverneur op 6 september 1986 na een maximale periode van zes maanden was afgelopen, kwam de deelstaat op 7 september 1986 onder presidentieel bestuur.
Op 2 november 1986 keurde de Congrespartij (I) een akkoord met de National Conference van oud-premier Farooq Abdullah goed. waarna op 6 november een eind kwam aan het presidentiële bestuur.
Op 7 november 1986 werd Farooq Abdullah beëdigd als premier van een coalitieregering van zijn National Conference en de Congrespartij. Deze regering adviseerde gouverneur Jagmohan het parlement te ontbinden en nieuwe verkiezingen uit te schrijven in maart 1987. Aldus geschiedde.
Rij de verkiezingen van 23 maart 1987 verwierf Farooqs National Conference 38 van de 76 zetels, terwijl zijn coalitiepartner 24 zetels behaalde. Op 27 maart 1987 werd Farooq beëdigd als premier van een nieuwe coalitieregering.

KARNATAKA. Op 10 augustus 1988 trad premier Ramakrishna Hegde van de Janata partij af, nadat bekend was geworden dat zijn regering sinds 1985 (zie pag. 62113-'85) tientallen telefoongesprekken van politieke tegenstanders en dissidenten van de regeringspartij had laten afluisteren. Op 13 augustus werd Hegde door S.R. Bommai opgevolgd.

KERALA. Bij de verkiezingen voor de Wetgevende Vergadering van 23 maart 1987 versloeg het Left Democratic Front (LDF), geleid door de Communist Party of India (Marxist) of CPI(M), het regerende United Democratic



Premier Rajiv Gandhi van India (r.) hand in hand met de zojuist beedigde premier van Jammu en Kasjmir, Farooq Abdullah (7 november 1986).



Devi Lal na zijn beëdiging als premier van Haryana op 20 juni 1987

Front (UDF), geleid door de Congrespartij (I). Het LDF won 77 van de 138 zetels, tegen 63 van de 140 in mei 1982 (pag. 3512-'83). De Congrespartij verwierf nu 33 zetels (+ 13), maar de overige UDF-partijen behaalden slechts 28 zetels (– 29). Bij de uitgestelde verkiezingen voor de overige twee zetels boekte het LDF opnieuw succes: beide zetels werden gewonnen door de CPI(M).
Reeds op 26 maart 1987 was E.K. Nayanar van de CPI(M) beëdigd als premier van Kerala, een ambt dat hij ook reeds in 1980-81 had vervuld.

MADHYA PRADESH. Op 13 februari 1988 trad Moti Lal Vora van de Congrespartij (I) af als premier van deze deelstaat. Hij werd opgevolgd door Arjun Singh, tot dan toe minister van verbindingen in de unie-regering. (Vor.ber.pag. 62113-'85)

MAHARASHTRA. Vasantrao Patil, de leider van de Congrespartij (I) in Maharashtra en premier van deze deelstaat sinds februari 1983 (pag. 622/1-'85), diende op 1 juni 1985 zijn ontslag in na een conflict met de centrale partijleiding. De door Patil zelf voorgestelde opvolger, S.P. Nilangekar, werd op 3 juni beëdigd door gouverneur K.P. Rao (benoemd op 29 mei 1985).
Maar op 7 maart 1986 trad Nilangekar af, nadat beschuldigingen van nepotisme tegen hem door het hooggerechtshof in Bombay waren bevestigd. Op 12 maart 1986 werd S.B. Chavan, tot dan toe minister van binnenlandse zaken in de unie-regering, benoemd tot premier van Maharashtra.
Op 24 juni 1988 trad Chavan af - naar verluidt in opdracht van Rajiv Gandhi

- om de volgende dag tot minister van financiën in de unie-regering te worden benoemd. Sharad Pawar werd de nieuwe premier van Maharashtra.

MANIPUR. R.K. Jaichandra Singh trad op 15 februari 1988 af als staatsminister voor chemicaliën en petrochemicaliën in de unie-regering en werd op 4 maart benoemd tot premier van Manipur als opvolger van Rishang Keishing, die dit ambt sinds november 1980 had vervuld (pag. 62012-'85).

MEGHALAYA. Bij de verkiezingen voor de Wetgevende Vergadering op 2 februari 1988 slaagde de Congrespartij (I) er, evenals in februari 1983, niet in een meerderheid te verwerven. Zij behaalde nu 22 van de 60 zetels (– 2). (Zie pag. 26713-'84)
Niettemin werd op 6 februari 1988 een regering van de Congrespartij beëdigd onder premier P.A. Sangma (oud-staatsminister in de unie-regering) als opvolger van kapitein Williamson Sangma.

MIZORAM. Nadat de Congrespartij (I) bij de verkiezingen voor de Wetgevende Vergadering op 25 april 1984 een absolute meerderheid had behaald met 19 van de 30 zetels, werd Lal Thanhawla van de Congrespartij premier. Hij volgde Thenphunga Sailo op (zie pag. 135/1-'83), wiens partij, de People's Conference, slechts 8 zetels had verworven tegen 23 in 1978.
Op 2 oktober 1984 gaf Laldenga, de leider van het separatistische Mizo National Front (MNF), aan het Mizo National Army (de militaire vleugel van het NMF) opdracht een algemeen staakt-het-vuren in acht te nemen. Op 30 oktober 1984 keerde Laldenga uit zijn ballingschap in Engeland naar New Delhi terug, nadat hij ermee had ingestemd te onderhandelen over een politieke oplossing in het kader van de Indiase grondwet (zie pag. 13512-'83).
Daarop begonnen onderhandelingen tussen Laldenga en regeringsfunctionarissen welke op 30 juni 1986 resulteerden in de ondertekening van een memorandum inzake de beëindiging van de door het MNF sinds 1966 gevoerde opstand in Mizoram. Krachtens dit memorandum verplichtte het MNF zich alle ,,ondergrondse activiteiten" te beëindigen, terwijl de unie-regering beloofde maatregelen te treffen om Mizoram de status van 23ste staat van India te geven met een eigen parlement van 40 leden, waarvoor na normalisatie van de toestand verkiezingen zouden worden gehouden (zie voorgaand bericht).
Op 18 augustus 1986 werd het uit 1979 daterende verbod van het MNF opgeheven, waardoor het MNF een politieke partij kon worden. Dezelfde dag trad de regering van premier Lal Thanhawla (Congrespartij) af.
Op 21 augustus 1986 werd Laldenga beëdigd als premier van een voorlopige coalitieregering van Congrespartij en MNF, met Thanhawla als vice-premier.

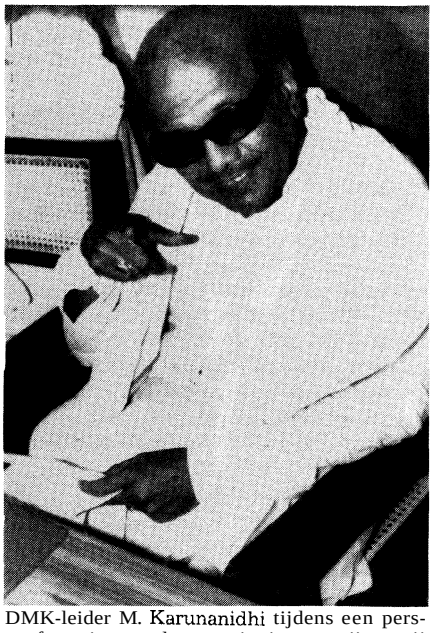
Bij de verkiezingen voor de Wetgevende Vergadering van Mizoram won het MNF op 16 februari 1987 een absolute meerderheid met 24 van de 40 zetels. De Congrespartij (I) verwierf 13 zetels en de People's Conference 3 zetels. Op 20 februari 1987 werd MNF-leider Laldenga opnieuw als premier beëdigd, nu van een MNF-kabinet.
Op 29 augustus 1988 scheidden 8 afgevaardigden van het MNF zich van hun partij af; zij beschuldigden Laldenga van corruptie en autoritair optreden. Omdat diens regering niet langer over een meerderheid beschikte, werd zij op aanbeveling van gouverneur Hiteswar Saikia ontslagen. Het deelstaatparlement werd ontbonden en Mizoram werd op 7 september 1988 onder presidentieel bestuur geplaatst.

NAGALAND. Nadat op 17 november 1982 een kabinet van de Congrespartij (I) onder premier S.C. Jamir was geïnstalleerd (pag. 267/3-'84), trad deze op 27 oktober 1986 af. Twee dagen later werd Hokishe Sema als premier beëdigd.
Bij de verkiezingen voor de Wetgevende Vergadering van 18 november 1987 verwierf de Congrespartij (I) voor het eerst een absolute meerderheid met 31 van de 60 parlementszetels (winst 7). Sema werd op 22 november eenstemmig tot fractieleider gekozen en op 29 november opnieuw als premier beëdigd.
Maar begin augustus 1988 traden 13 parlementsleden, o.w. vier ministers, uit de Congrespartij (I). Zij vormden een eigen fractie, waardoor de regering-Sema niet meer over een meerderheid beschikte. Op 7 augustus 1988 ontbond president Venkataraman het parlement van Nagaland en werd de staat onder presidentieel bestuur geplaatst.

PUNJAB. Bij de op 25 september 1985 gehouden verkiezingen voor de Wetgevende Vergadering won de gematigde Sikh-partij Akali Dal onder waarnemend voorzitter Surjit Singh Barnala (pag. 56113-'85) 73 van de 115 zetels. De Congrespartij (I) behaalde 32 zetels.
Op 29 september 1985 werd Surjit Singh Barnala als premier beëdigd, waarna het op 6 oktober 1983 ingestelde presidentiële bestuur (pag. 275/2-'84) werd opgeheven.
Maar op 11 mei 1987 werd Punjab opnieuw onder presidentieel bestuur geplaatst, nadat de unie-regering een aanbeveling in die zin van gouverneur Siddharta Shankar Ray had aanvaard. Deze stelde dat vele gebieden van Punjab in ,,chaos en anarchie" waren weggezonken (zie een volgend bericht). Op 11 november 1987 werd liet presidentiële bestuur met zes maanden verlengd.
Op 23 maart 1988 keurde het Indiase parlement een amendement op de grondwet goed dat de regering machtigde het presidentiële bewind in Punjab met maximaal 3 jaar te verlengen. Reeds op 6 maart had de regering de Wetgevende Vergadering van Punjab ontbonden.

RAJASTHAN. Op 18 januari 1988 trad Harideo Joshi van de Congrespartij (I) af als premier, nadat hij dit ambt sinds 10 maart 1985 had vervuld (en eerder van 1973 tot 1977, zie pag. 62211-'85). Op 20 januari werd Shiv Charan Mathur tot zijn opvolger benoemd; deze was ook reeds premier geweest van juli 1981 tot februari 1985.

TAMIL NADU. Op 24 december 1987 overleed premier Maruthur Gopalamenon Ramachandran op 70-jarige leeftijd. De voormalige filmster had het ambt van premier sinds juni 1977 vervuld met behulp van de door hem opgerichte Anna Dravida Munnetra Kazagham (ADMK), waarvan hij secretaris-generaal was.



DMK-leider M. Karunanidhi tijdens een persconferentie t.g.v. de overwinning van zijn partij bij de parlementverkiezingen in Tamil Nadu van 21 januari 1989.



Mevrouw Janaki Ramachandran tijdens haar beëdiging op 7 januari 1988 als premier van Tamil Nadu

Zijn opvolging werd betwist door twee facties in de ADMK: 1) die van zijn weduwe, mevr. V.N. Janaki Ramachandran, die de steun van de meerderheid van de parlementsfractie genoot; en 2) die van mevr. Jayalalitha Jayaram, de propaganda-secretaris van de ADMK, die door de meerderheid van de gewone partijleden werd gesteund.
Een meerderheid van de districtssecretarissen koos mevr. Jayaram op 31 december 1987 als secretaris-generaal van de ADMK. Voorts stelde deze groep waarnemend premier V.R. Nedunchezhian als nieuwe regeringsleider voor.
Maar op 1 januari 1988 zegden 97 van de 131 parlementsleden van de ADMK-fractie o.l.v. R.M. Veerappan hun steun toe aan een nieuwe regering o.l.v. mevr. Janaki Ramachandran.
Na een persoonlijk onderzoek deelde gouverneur S.L. Kurana op 3 januari mee dat mevr. Ramachandran als premier zou worden beëdigd, mits zij per 28 januari haar meerderheid in de Wetgevende Vergadering (d.w.z. 112 van de 223 parlementariërs) aantoonde. Op 7 januari volgde haar beëdiging als 10de premier van Tamil Nadu.

Na een rumoerige parlementszitting op 28 januari maakte voorzitter P.H. Pandian bekend dat de regering-Ramachandran de vertrouwensstemming had gewonnen met 99 tegen 8 stemmen bij 3 onthoudingen.
Gouverneur Khurana stelde daarop in een aanbeveling aan de unie-regering dat „het onmogelijk was geworden" Tamil Nadu in overeenstemming met de bepalingen van de grondwet te regeren vanwege een „breakdown" van het constitutionele apparaat.

Op 30 januari werd Tamil Nadu onder presidentieel bestuur geplaatst. Khurana trad op 1 februari af als gouverneur en werd vervangen door P.C. Alexander.

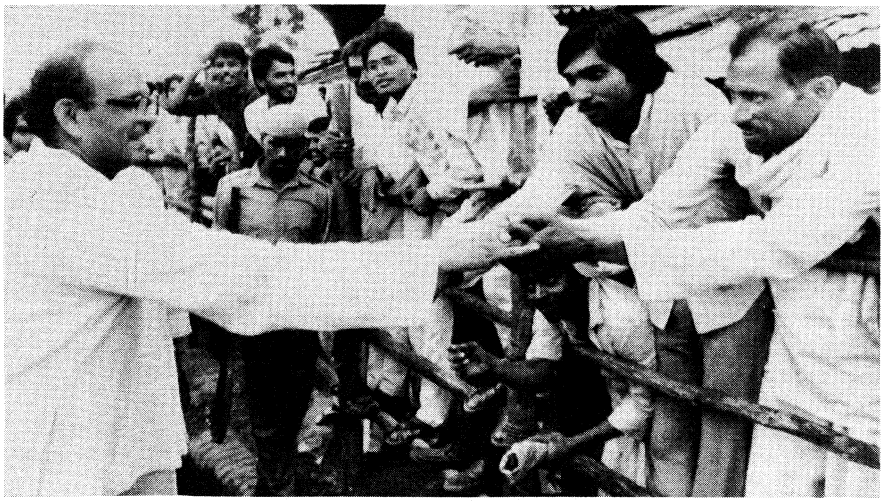
TRIPURA. Bij de verkiezingen voor de Wetgevende Vergadering op 2 februari 1988 won de alliantie van Congrespartij (I) en Tripura Upajati Juba Samiti (TUJS) 30 van de 60 parlementszetels. Daarmee kwam een einde aan een 10-jarige regeringsperiode van het Linkse Front onder leiding van de CPI(M) met (sinds 5 januari 1978) als premier Nripen Chakravorty. Het Linkse Front verwierf 29 zetels. (Zie pag. 3312 en 133/3-'83)
Op 5 februari 1988 werd Sudhir Ranjan Majumber (TUJS) beëdigd als premier van een coalitiekabinet van Congrespartij (I) en TUJS.

UTTAR PRADESH, Op 16 juni 1988 vond een tussentijdse verkiezing plaats voor de Lagerhuis-zetel van Allahabad, die sinds juli 1987 vakant was na het aftreden van Amitab Bachchan (Congrespartij). Tegenover de kandidaat van de Congrespartij (I), Sunil Shastri (zoon van de vroegere Indiase premier Lal Bahadur Shastri) stond V.P. Singh, de leider van Jan Morcha of Volksfront, een door Congres-dissidenten op 2 oktober 1987 opgericht politiek forum. V.P. Singh boekte een zeer royale winst.

Op 24 juni trad Bir Bahadur Singh (Congrespartij) af als premier van Uttar Pradesh, naar verluidt in opdracht van Rajhiv Gandhi i.v.m. bovengenoemde verkiezingsnederlaag. Singh was de opvolger van Narain Dutt Tiwari (pag. 62211-'85) die op 25 september 1985 tot minister van industrie in de unie-regering was benoemd. Tiwari werd nu opnieuw premier van Uttar Pradesh, terwijl Bir Bahadur Singh op 25 juni minister van verbindingen in de unie-regering werd (pag. 8012).

WEST-BENGALEN. Bij de verkiezingen voor de Wetgevende Vergadering van 23 maart 1987 vergrootte het regerende Linkse Front zijn meerderheid. Het behaalde nu 251 van de 294 zetels tegen 238 in mei 1982 (pag. 3513-'83). De voornaamste partij in deze coalitie, de Communist Party of India (Marxist) of CPI(M) verwierf 187 zetels. Van de overige 43 zetels gingen 40 naar de Congrespartij (I), een verlies van 9 t.o.v. 1982.

Premier Jyoti Basu (sinds 1977 in functie) werd op 31 maart beëdigd voor een derde ambtstermijn (zie pag. 3513-'83).



V.P. Singh begroet zijn aanhangers na zijn overwinning bij de tussentijdse verkiezing voor de Lagerhuiszetel van Allahabad (Uttar Pradesh) op 16 juni 1988.

REGERINGEN EN VERKIEZINGEN

BENIN. Op 29 juli 1988 reorganiseerde president Mathieu Kerekou het kabinet. Vijf ministers werden vervangen, vooral wegens onbekwaamheid m.b.t. liet economisch beleid. Verondersteld werd dat hun vertrek verband hield met de onderhandelingen die toen werden gevoerd met het IMF en de Wereldbank en de daarmee gepaard gaande economische herstructureringsplannen.
Na de reorganisatie waren de portefeuilles als volgt verdeeld:
President, regeringsleider en minister van defensie en de strijdkrachten - Mathieu Kerekou; financiën - Didier Dassi*; industrie en energie (nieuw) - Justin Gnidehou*; minister in het bureau van de president, belast met planning en statistiek - Simon Afeda Ogouma*; plattelandsontwikkeling en coöperatieve actie - Gandonou Kodja*; handel, nijverheid en toerisme - Girigissou Gado: uitrusting en transport Mûrtin Dohou Azonhiho (voorheen ontwikkeling platteland); justitie, inspectie openbare en semi-openbare ondernemingen - Saliou Abdoudou: voorlichting en verbindingen - Ousmane Dankoto (voorheen cultuur, jeugd en sport): cultuur, jeugd en sport - Ali Houdou (voorheen voorlichting en verbindingen); basisonderwijs - kapitein Philippe Akpo; voortgezet en hoger onderwijs - Vincent Guezodje; arbeid en sociale zaken - mevr. Irenee Zinsou*; gezondheid - Soule Dankoro (voorheen uitrusting en transport); buitenlandse zaken en samenwerking - Guy Landry Hazoumé; minister in het bureau van de president, belast met binnenlandse zaken, openbare veiligheid en territoriaal bestuur – majoor Edouard Zodehougan.

* = nieuw

Didier Dassi was van augustus 1984 tot 15 februari 1987 minister van justitie, daarna was hij prefect van de provincie Mono. Mevr. Zinsou was de eerste vrouw die door president Kerekou op een kabinetspost werd benoemd.

(Vor. ber. pag. 762/1/2-'87)

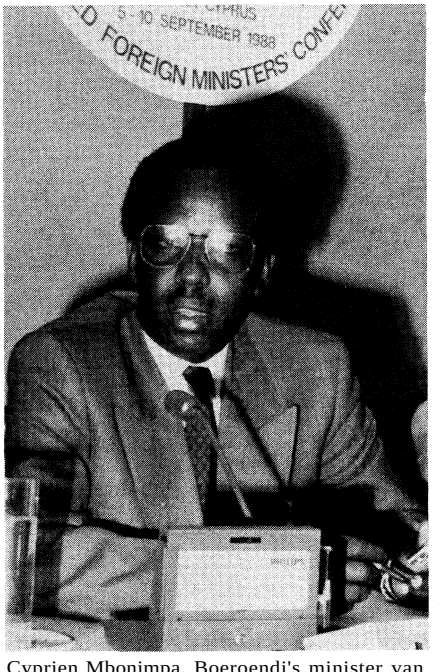
BOEROENDI. Op 19 oktober 1988 maakte de president, majoor Pierre Buyoya, de samenstelling bekend van een nieuw kabinet.
Het ambt van premier, dat op 13 oktober 1978 door de vorige president Jean-Baptiste Bagaza was afgeschaft (pag. 760/1-'78), werd in ere hersteld en opgedragen aan Adrien Sibomana, een vertegenwoordiger van de Hoetoe-meerderheid. In het tot 23 leden uitgebreide kabinet waren nu 13 Hoetoes opgenomen, wat beschouwd werd als een verzoenend gebaar na de etnische onlusten van augustus (zie pag. 561 e.v.-'88).
Buyoya behield de portefeuille van defensie.
De overige portefeuilles waren als volgt verdeeld: Buitenlandse zaken en samenwerking - Cyprien Mbonimpa; landbouw en veeteelt - Jumaine Hussein; financiën - Gerard Niyibigira*: plattelandsontwikkeling en nijverheid - Gabriel Toyi; justitie - Evariste Niyonkuru; binnenlandse zaken - It.-kol. Aloys Kadoyi; handel en industrie - Bonaventure Kidwingira; transport en PTT - majoor Simon Rusuku; openbare werken en stadsontwikkeling - Evariste Simbarakiye; energie en mijnbouw - Gilbert Midende*; gezondheid - Norbert Ngendabanyikwa*; openbare diensten - Didace Rudaragi*; werkgelegenheid en beroepsopleiding - Charles Karikurubu (voorheen openbare diensten); gezins- en vrouwenzaken - mevr. Pia Ndayiragije (sociale zaken); sociale zaken - mevr. Julie Ngiriye*; voorlichting - Frederick Ngenzebuhoro; jeugd, sport en cultuur - Adolphe Nahayo; toerisme, grondgebruik en milieu - Basile Sindaharaye*; hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek - Nicholas Mayugi*; lager en voortgezet onderwijs - Gamariel Ndaruzaniye (werkgelegenheid en beroepsopleiding); staatssecretaris voor economische samenwerking - Fridolin Hatungimana[x]; staatssecretaris voor planning in het bureau van de premier - Salvator Sahinguvu*. (Zie pag. 782/3-'87)

* = nieuw

Adrien Sibomana (38) was onder het regime-Bagaza vice-voorzitter van de Nationale Assemblée. Daarna was hij gouverneur van de provincie Muramvya. Hij is een van de 23 leden van de Nationale Consultatieve Commissie die op 5 oktober 1988 door president Buyoya werd ingesteld om voorstellen te formuleren ter beëindiging van het etnisch conflict tussen Toetsi's en Hoetoes en ter bevordering van de nationale eenheid.
Van de 21 ministers (incl. de premier) zijn 12 Hoetoes; Le Monde (21-10-'88) noemde o.a. Jumaine Hiissein, Gerard Niyibigira, Norbert Ngendabanyikwa, Didace Rudaragi en Nicholas Mayugi.

CENTRAAL AFRIKAANSE REPUBLIEK. Nadat op 3 december 1987 een reorganisatie van het kabinet in een presidentieel decreet was bekendgemaakt, werden op 5 juli 1988 nog enkele wijzigingen in de regering aangebracht. Daarbij werd Jean-Louis Psimhis als minister van buitenlandse zaken (sinds 21 september 1985) vervangen door Michel Gbezera-Bria, een voormalige diplomaat, die op 3 december 1987 als minister van justitie zijn intrede in het kabinet had gedaan.
Na deze wijzigingen was het kabinet (nog in november 1988) als volgt samengesteld:
Premier. defensie, strijdkrachten en oud-strijders - generaal André Kolingba, de president; economie en financien. planning en internationale samenwerking - Dieudonné Wazoua; buitenlandse zaken - Wichel Gbezera-Bria; plattelandsontwikkeling - Theodore Baga-Yambo (sinds 3-12-'87); binnenlandse zaken en territoriaal bestuur - It.-kol. - Christophe Grelombe: nationaal en hoger onderwijs - Pierre Sammy Mackfôy (sinds 3-12-'87); PST - Jean-Louis Psimhis (voorheen buitenlandse zaken); transport en burgerluchtvaart - Pierre Gonifei Gaibounanou; handel en industrie - Timothée Marboua (sinds 3-12-'87); openbare diensten, arbeid, sociale verzekeringen en beroepsopleiding - Daniel Sehoulia; toerisme, waterstaat, bosbouw, natuurbescherming en visserij - Raymond Mbitikon; justitie - Thomas Matouka (sinds 3-12-'87 PTT); mijnbouw en energie, geologie en watervoorraden - luitenant Michel Salle; voorlichting, kunst en cultuur - David Ngindo (sinds 3-12-'87); gezondheid - Jean Willibiro-Sako (sinds 3-12-'87, voordien minister voor secretariaat kabinet); openbare werken en territoriale planning - Jacques Kitte: minister belast met secretariaat kabinet - Justin Ndjapou (sinds 3-12-'87, voordien handel en industrie).
Voorts telde het kabinet vier staatssecretarissen, o.w. de op 5 juli 1988 benoemde mevr. Genevieve Lambilo (sociale zaken).
Onder de zeven ministers die het kabinet per 3 december 1987 verlieten was luitenant-kolonel Jean-Louis Gervil Yambala, die sinds de staatsgreep van 2 september 1981 deel van de regering had uitgemaakt. het laatst als minister van justitie.

(Vor. ber. pag. 763/1/2-'87)



Cyprien Mbonimpa, Boeroendi's minister van buitenlandse zaken en samenwerking.

DJIBOUTI. Nadat president Hassan Gouled Aptidon op 29 juni 1985 Habib Mohammed Loita als minister van defensie had ontslagen (pag. 414/3-'87), trad minister Fahmy Ahmed el-Hag (industrie) op 6 juli 1986 af en overleed minister Omar Kamil Warsama (justitie en islamitische zaken) op 15 september 1986.
In verband met deze vacatures benoemde de president op 2 oktober 1986 drie nieuwe ministers en belastte hij drie andere ministers met nieuwe taken: onderwijs, jeugd en sport - Souleiman Farah Lodon (nieuw); openbare diensten en bestuurshervorming - Helem Houmed (nieuw); industrie en industriele ontwikkeling - Salem Abdou (nieuw); defensie - Ibrahim Mohammed Soultan (financiën en economie): justitie en islamitische zaken - Helaf Orbis Ali (openbare diensten en bestuurshervorming); financiën en economie - Mohammed Djama Elabe (onderwijs, jeugd en sport).
Op 24 november 1986 overleed minister van defensie Soultan.

Op 17 november 1987 ontbond de president de regering per decreet, waarna hij op 23 november 1987 een nieuw kabinet vormde. Dit telde 16 ministers (twee meer dan voorheen), van wie 7 nieuwelingen. De portefeuilles waren als volgt verdeeld:
Premier, minister van planning en landontwikkeling - Barkat Gourad Hamadou (voorheen premier en minister van havenzaken); landbouw en plattelandsontwikkeling - Mohammed Moussa Chehem*; openbare diensten en bestuurshervorming - Ismail Ali Youssouf*; handel, transport en toerisme - Musa Buralah Robleh; financiën en economie - Mohammed Djama Elabe; buitenlandse zaken en samenwerking - Moumin Bahdou Farah; gezondheid en sociale zaken - Ougoure Hassan Ibrahim*; industrie en industriële ontwikkeling - Salem Abdou; binnenlandse zaken en PTT - Youssouf Ali Chirdon; justitie en islamitische zaken - Helaf Orbis Ali; arbeid en maatschappelijke zorg - Ahmed Ibrahim Abdi*; defensie - Hussein Barkad Siraj*; onderwijs - Souleiman Farah Lodon (jeugd en sport afgesplitst); havenzaken en scheepvaart - Bourhan Ali Warki (openbare werken); openbare werken, stadszaken en huisvesting - Ahmed Aden Youssouf*; jeugd, sport en cultuur - Omar Chirdon Abass*.

* = nieuw

Op 8 juni 1988 overleed minister Chirdon (binnenlandse zaken en PTT).

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20. I.S.S.N. 0165-3660

MANLEY NIEUWE PREMIER JAMAICA

Op 9 februari heeft de sociaal-democratische People's National Party (PNP) van Michael Manley bij parlementsverkiezingen op Jamaica de regerende centrum-rechtse Jamaica Labour Party (JLP) van Edward Seaga verslagen.
In het 60 zetels tellende Huis van Afgevaardigden krijgt de PNP volgens voorlopige uitslagen ten minste 44 zetels, terwijl de JLP naar verwachting de overige zetels zal innemen.

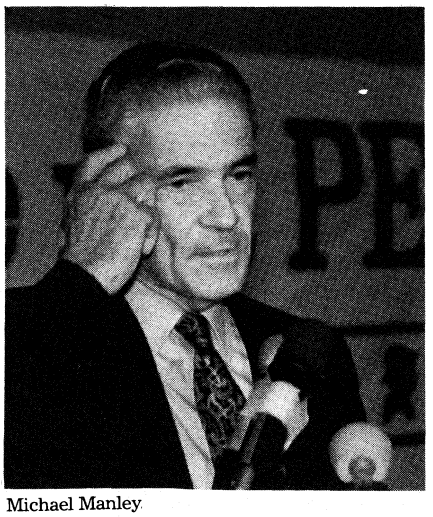
Behalve uit een Huis van Afgevaardigden bestaat het Jamaicaanse parlement, waarvan de zittingsperiode formeel vijf jaar bedraagt, uit een Senaat. Deze telt 21 leden, die door de gouverneur-generaal worden benoemd: 13 op advies van de premier en acht op advies van de oppositieleider.
Jamaica, dat in 1655 door de Britten op de Spanjaarden was veroverd, had in 1944 een begin van zelfbestuur verworven en was op 6 aug. 1962 onafhankelijk geworden binnen het Gemenebest. Tevens was toen een nieuwe grondwet van kracht geworden.

Op grond van de verkiezingsuitslag neemt Manley, na acht jaar in de oppositie te hebben gezeten, het premierschap over van Seaga, die sinds 1 nov. 1980 heeft geregeerd (zie pag. 44/3-1981).

Michael Norman Manley werd op 10 dec. 1923 in Kingston geboren. Zijn vader was Norman Washington Manley, die in 1938 de PNP had opgericht en van 1955-1962 regeringsleider was geweest.
Michael Manley studeerde o.m. aan de London School of Economics. In het begin van de jaren vijftig was hij journalist bij o.m. de BBC (1950-1951). Daarna werd hij actief binnen de vakbeweging en de politiek.
Van 1962-1967 was hij lid van de Senaat. In 1967 erfde hij bij de dood van zijn vader, aldus Le Monde (11-2-1989), het leiderschap over de PNP. In hetzelfde jaar werd hij in het Huis van Afgevaardigden gekozen.
Na de parlementsverkiezingen van 29 febr. 1972 werd Manley voor de eerste keer premier. Na de verkiezingen van 15 dec. 1976, waarbij de PNP 48 van de 60 zetels behaalde, kon Manley zijn beleid voortzetten (pag. 43-1977).
Bij de parlementsverkiezingen van 30 okt. 1980 moest Manley's PNP echter het onderspit delven tegen de JLP, die 51 van de 60 zetels kreeg. Daarna kwam Seaga aan de macht. Sinds de vervroegde algemene verkiezingen van 15 dec. 1983, die werden geboycot door de PNP (zie verderop), beschikte de JLP in het Huis van Afgevaardigden over alle 60 zetels.
Sinds 1979 is Manley vice-president van de Socialistische Internationale.
Publikaties van zijn hand zijn o.m.: Politiek van verandering (1974), Op zoek naar oplossingen (1976), Jamaica: strijd aan de periferie (1982).

Toen aan het einde van de verkiezingsdag duidelijk werd dat de PNP de verkiezingen had gewonnen, zei Manley vanuit het hoofdkwartier van zijn partij: ,,Niet veel mensen krijgen een tweede kans." Hij beloofde Jamaica te verenigen achter een nationale consensus over de toekomst van het eiland en het soort confrontaties met lokale zakenmensen en met Washington waardoor zijn vorige regering was geplaagd, te vermijden.
Hij beloofde ,,aan mensen voorrang te geven" en zei dat hij een raad van adviseurs zou instellen uit alle gelederen van de Jamaicaanse samenleving om hem te helpen bij het formuleren van zijn beleid.
„Ik voel dat iedereen een rol moet spelen", aldus Manley, die er aan toevoegde dat hij zo vroeg mogelijk met Seaga zou overleggen over de toekomst van het eiland.
Manley riep zijn aanhangers op de verkiezingsoverwinning ,,met waardigheid en bescheidenheid" te aanvaarden.
Seaga erkende in de vroege ochtend van 10 februari dat hij was verslagen. ,,Het volk heeft gesproken en wij zullen deze beslissing accepteren", zo zei hij. Hij riep zijn aanhangers op de nederlaag ,,met een lach te dragen".
„Wij hoeven ons niet te schamen over wat we als regering hebben bereikt en we zullen in de oppositie ons hoofd hoog houden", aldus Seaga.

Tijdens zijn eerste persconferentie na zijn overwinning zei Manley dat hij betrekkingen met de VS wenste ,,op de meest brede en meest constructieve basis" en verklaarde dat hij van plan was zo spoedig mogelijk Washington te zoeken.
Hij zei dat hij met de regering-Bush wilde werken aan problemen als de schuldenlast van de Derde Wereld.


Michael Manley

drugs en verbetering van het Caribbean Basin Initiative (CBI).

Het op 24 febr. 1982 door de Amerikaanse president Reagan aangekondigde Caribbean Basin Initiative was een omvangrijk hulpprograin voor een aantal landen in Midden-Amerika en het Caribisch gebied (zie pag. 12513 e.v.-1984).

Hij beloofde de in 1981 verbroken diplomatieke betrekkingen met Cuba (zie verderop) te herstellen, maar voegde er aan toe dat die betrekkingen niet dezelfde intensiteit zouden hebben als vroeger. De Cubaanse adviseurs en technici die vroeger op zijn uitnodiging op Jamaica scholen en wegen hadden gebouwd ,,als een daad van solidariteit" zouden dit keer niet naar Jamaica komen, aldus Manley.

Verkiezingscampagne

In de verkiezingscampagne van Seaga stond de verbetering van de economische situatie na een jarenlange stagnatie centraal.
Manley erkende dat de economie was gegroeid, maar beschuldigde de regering-Seaga van het verwaarlozen van sociale diensten als gezondheidszorg en onderwijs, w-aardoor de kwaliteit van het leven voor de armen werd aangetast. Verder hamerde de PNP op de buitenlandse schuld van $ 4,5 mrd.
PNP-lid Seymour Mullings: ,,De cycloon Gilbert (zie verderop, red.) heeft enorme schade toegebracht, maar niet van dezelfde omvang als acht jaar verwaarlozing van onderwijs en gezondheidszorg. Het beleid van Seagan heeft ertoe geleid, dat 42 cent van elke dollar naar afbetaling van de schuld gaat."

Over de economische situatie van Jamaica merkte Marjan de Bruin in de Volkskrant (11-2-1989) o.m. het volgende op:

... De twee politieke partijen, de PNP en JLP, vormen al tientallen jaren de as waar het maatschappelijk leven in Jamaica om draait. Het is een as die het land regelmatig in tweeën splijt, wanneer JLP- en PNP-supporters elkaar het leven onmogelijk maken. Soms letterlijk, zoals bij schietpartijen met dodelijke afloop die er ook tijdens deze verkiezingen zijn geweest.
De sociale achtergrond van PNP- en JLP-aanhangers laat misschien nog het duidelijkst zien waar beide partijen voor staan: het grootste deel van de arme onderlaag - en die is groot op Jamaica - stemt voornamelijk PNP en het merendeel van de rijke bovenlaag kiest voor de JLP.
Het is nog niet duidelijk of de armen er met de nieuwe socialistische regering op vooruit zullen gaan, en of de beter bedeelden moeten inleveren. Drastische veranderingen zijn niet te verwachten, leggen PNP-economen uit. Daar is

Weekblad 58ste jaargang No. 2984, pag. 43847-43862

het budget te beperkt voor. Het gaat eerder om het verschuiven van prioriteiten.
Geen wonder, het land is met handen en voeten gebonden aan internationale betalingsverplichtingen. Van elke Jamaicaanse dollar die door export wordt verdiend, is 43 cent al bestemd om te worden terugbetaald aan geldschieters elders. Dat maakt de speelruimte beperkt. De schulden aan het buitenland zijn groter dan ooit.
Maar de economische ontwikkeling van het land biedt hoop. De produktie heeft de laatste jaren een groei laten zien en als die groei doorzet, zal de druk van de schuldenlast langzaam afnemen, berekent het IMF voor de eerstvolgende vijf jaar.
Voorzichtig kaart Manley aan dat er wegen gezocht moeten worden om de enorme deviezenuitgaven voor de import van luxe goederen te beperken. Hij doet dit in niet al te concrete termen, want van dit soort maatregelen merkt de consument in eerste instantie vooral de nadelen: sommige buitenlandse produkten worden duurder en andere zullen niet meer in de winkel liggen.
De meeste Jamaicanen herinneren zich nog goed de schaarste in vorige Manley-jaren. Toen kon geen Jamaicaan naar het buitenland reizen zonder boodschappenlijstje van vrienden en familieleden. Bij terugkomst moesten worden meegebracht: shampoo, closetpapier, tandpasta, zeep... Maar Manley lijkt schaarste, zoals tijdens zijn vorige regeringsperiode, nu koste wat kost te willen voorkomen.
Onder Seaga hebben de vakken in de supermarkt zich weer gevuld, maar ze zijn voor een groot deel van de bevolking onbereikbaar gebleven. Bijna driekwart van alle Jamaicaanse huishoudens geniet ongeveer 40 procent van het nationaal inkomen. Die huishoudens geven. omgerekend in Nederlands geld, per jaar 5.500 gulden uit. En deze cijfers zijn van vier jaar geleden. De situatie is sindsdien echter niet noemenswaardig verbeterd.
Manley geeft toe in zijn vorige regeringsperiode sommige problemen te hebben onderschat. Het beleid moet meer aansluiten bij de bestaande politieke cultuur en minder voortkomen uit vooropgezette theorieën, zegt hij in een interview met het Jamaicaanse ochtendblad The Daily Gleaner.
„We geven voorrang aan mensen" - de PNP-leuze tijdens de afgelopen campagne - betekent meer aandacht voor basisvoorzieningen, zoals onderwijs en gezondheidszorg, twee gebieden die de laatste jaren herhaaldelijk onderwerp van kritiek zijn geweest. Kinderen die amper ruimte in klassen hebben, scholen waarvan het dak na de cycloon Gilbert in september vorig jaar nog steeds niet is gerepareerd, leerkrachten die zelf ernstige taalfouten maken, ouders die kinderen thuis houden, omdat de wc's op school al dagenlang kapot zijn.
De gezondheidszorg kent een niet minder troosteloze rij klachten: peperdure medicijnen. maandenlange wachttijden voor soms simpele specialistische hulp, gammele gebouwen en een groep onderbetaalde verpleegsters die steeds sterker uitdunt door de aanlokkelijke salarissen in de Verenigde Staten op een afstand van nog geen anderhalf uur vliegen. Oplossingen zullen niet makkelijk zijn en vergen geduld, heeft Manley zijn kiezers al voorgehouden

De verkiezingsstrijd kostte een twaalftal mensen het leven.

In de nacht van 5 op 6 februari was Seaga volgens eigen zeggen aan een moordaanslag ontsnapt. Toen hij naar een verkiezingsbijeenkomst in de buurt van Kingston reed, hadden onbekenden op twee plaatsen schoten gelost op zijn verkiezingscaravaan, aldus Seaga.



Premier Edward Seaga (m.)tijdens een verkiezingsbijeenkomst van zijn Jamaica Labour Party op 5 februari 1989.

POLITIEK-ECONOMISCHE ONTWIKKELINGEN TIJDENS DE REGEERPERIODE VAN SEAGA

Sinds het aan de macht komen van Seaga (pag. 44 e.v.-1981) hebben zich in Jamaica op politiek-economisch gebied o.m. de volgende ontwikkelingen voorgedaan.

Economische situatie eind 1981.

Ongeveer een jaar na het aantreden van de regering-Seaga meldde Paget Defreitas van Reuter in *NRC/H'blad* (21-11-1981) onder de kop ,,Economie Jamaica trekt langzamer aan dan verwacht" het volgende:

Toen Edward Seaga een jaar geleden tot premier werd gekozen beloofde hij Jamaica te ,,bevrijden" van het socialisme. Maar inmiddels heeft hij zijn optimisme wat teruggeschroefd, want de economie blijkt langzamer aan te trekken dan werd verwacht.
Met Seaga's verkiezingsoverwinning 30 oktober vorig jaar kreeg de Jamaicaanse Labour Party (JLP) een mandaat om het socialisme van de vorige premier, Michael Manley, te ontmantelen en te werken aan de wederopbouw van een kapitalistisch vrije marktsysteem voor dit welvarende Caribische eiland.
De nieuwe regering kreeg buitenlandse kredieten, schafte invoerbeperkingen af en hevelde de activiteit van de inkooporganisatie van de staat over naar de particuliere sector.
Maar bankiers en economen hebben hun twijfels over de mate van toekomstige economische groei en Seaga heeft de streefcijfers van zijn regering herzien (aanvankelijk hoopte men een reële groei van 3,7% te kunnen bereiken in het huidige boekjaar, en 4 en 5 procent in de komende twee jaar).
„We zijn het erover eens dat de economie reageert op de beleidsstrategie", zei hij in augustus tegen het parlement, ,,endat er in het ergste geval nul procent groei wordt bereikt en in het gunstigste een reële groei van 2 procent, vergeleken met een negatieve groei van 5,4 procent vorig jaar".
Seaga probeert het economisch verval te keren dat optrad tijdens de jaren van Manley's premierschap, waarin het Bruto Nationaal Produkt met 25 procent daalde en kredieten en geinvesteerd kapitaal steeds verder terugliepen. Manley nam een anti-imperialistisch standpunt in en sloot vriendschap met Cuba. tot grote bezorgdheid van de Verenigde Staten. Seaga, die nauwe banden heeft met de Verenigde Staten waar hij geboren werd en zijn opleiding ontving, herinnerde er na de verkiezingen aan dat het vrije ondernemerschap het eiland met zijn twee miljoen inwoners van een gezonde economie had verzekerd in de tijd dat de JLP aan het bewind was, in de jaren zestig.
„We realiseerden ieder jaar een aanzienlijke groei, onze valutareserves werden ieder jaar groter, we financierden onze budgettaire programma's zonder onze toevlucht te hoeven nemen tot leningen of het drukken van nieuw geld zonder dekking, en we hielden de inflatie beperkt tot één-cijferige getallen", aldus Seaga. „Maar het is ons niet gelukt de werkloosheid te verminderen."
Nu, in de jaren tachtig, wordt de Jamaicaanse economie geconfronteerd met invloeden van buitenaf zoals de recessie in de Westerse geindustrialiseerde landen en de hoge rentestanden die een belemmering zijn voor nieuwe investeringen.
De regering-Seaga begon met de afbraak van de enorme staats-sector die in de periode Manley was opgebouwd om het vertrouwen van investeerders te herstellen. Daarbij wist zij verschillende leningen te krijgen - zoals een krediet van 698 miljoen dollar van het Internationale Monetaire Fonds (IMF),400 miljoen dollar van de Caribische Groep voor economische ontwikkelings-samenwerking en 70 miljoen dollar van internationale banken - en trof zij regelingen voor uitstel van de aflossing van bestaande schuldverplichtingen (in totaal 103 miljoen dollar).
Maar volgens economen verloopt de toevloed van buitenlands kapitaal, met name in particuliere investeringen, niet snel genoeg om de nagestreefde groeicijfers te halen en is de opheffing van import-beperkingen nadelig gebleken voor lokale ondernemingen.
De ,,Jamaica National Investment Promotion Company" die door de regering werd opgezet om potentiële investeerders te assisteren zegt echter 408 voorstellen te hebben behandeld voor mogelijke investeringen met een totale waarde van bijna 500 miljoen dollar en werkgelegenheid voor 25.000 mensen.
In termen van te investeren kapitaal kwam bijna de helft van de voorstellen van lokale ondernemers.
Neville James, eerste secretaris van de ,,Private

Sector Organisation of Jamaica" die het zakenleven vertegenwoordigt, meent dat ,,het vertrouwen is teruggekeerd". ,,Volgens ons beginnen de zaken nu weer in het gareel te komen. maar er is nog steeds een valuta-tekort zodat er niet genoeg grondstoffen en onderdelen kunnen worden gekocht, en dat heeft een nadelige invloed op de produktie en de resultaten", aldus James.
,,Ik geloof niet in de komst van een grote stroom buitenlandse investeringen die op Jamaica wonderen zullen verrichten. Hoewel die investeringen wel zullen worden gedaan, moet het economisch herstel waarover wij spreken van de lokale particuliere sector komen", zo voegde hij hieraan toe.
Volgens het Nationaal Planbureau van de regering zijn de kosten van levensonderhoud in de eerste helft van 1981 met slechts 1,4 procent gestegen, tegen 16,6 procent in dezelfde periode van 1980. Uit andere cijfers blijkt dat de werkloosheid in het jaar tot aprii 1981 van 27,9 tot 26,2 procent is gedaald, maar tegenstanders van de regering betogen dat dit cijfer ook vóór de verkiezingen al dalende was.
Ook zeggen critici dat de gemiddelde Jamaicaan er nauwelijks op vooruit is gegaan sinds de verkiezingen, die gevolgd werden door een forse stijging van de huren en van de kosten van allerlei voorzieningen. Ze wijzen tevens op het tekort op de handelsbalans van 176 miljoen dollar de eerste helft van dit jaar en op de daling van het aantal binnengekomen toeristen met 14 procent.
De vraag naar aluminium in de wereld is gedaald en de bauxiet-produktie. een van de belangrijkste bronnen van inkomsten, zal naar verwacht van 11,99 miljoen ton vorig jaar dit jaar teruglopen tot circa 11.5 miljoen ton.
Antony Williams, voorzitter van de Jamaicaanse Associatie van Fabrikanten zegt dat veel fabrieken op minder dan halve capaciteit draaien vanwege de ontoereikende import van grondstoffen. Sommige fabrikanten, die in het verleden profiteerden van de protectie van de binnenlandse markt, klagen dat ze nu door importen worden verdrongen.

Paul Chen-Young, lid van de Amerikaans-Jamaicaanse commissie voor werkgelegenheid en investeringen zegt dat zakenmensen een afwachtende houding aannemen ,,om te zien of wij inderdaad economisch herstel teweeg kunnen brengen". Hij opperde de mogelijkheid dat de venvachtingen wat betreft de economische groei misschien verder moesten worden teruggeschroefd, ,,tenzij er een belangrijke verbetering komt in het toerisme en in de vraag naar bauxiet", zo voegde hij hieraan toe.

Ontwikkelingen binnen de PNP

De overweldigende nederlaag voor de PNP bij de verkiezingen van 30 okt. 1980 - de partij viel terug van 47 tot negen zetels - en bij op 2 maart 1981 gehouden plaatselijke verkiezingen - waarbij de JLP bijna 90 procent van de te kiezen zetels behaalde - leidde tot een polarisatie binnen de partij van links en rechts en uiteindelijk tot het vertrek van prominente linkse leden en een volledige breuk met de kleine Worker's Party of Jamaica (WPJ), waarmee de PNP een alliantie vormde, zij het niet formeel.
De rechtervleugel binnen de partij, en vooral voormalig vice-premier Percival J. Patterson, gaf de schuld van de verkiezingsnederlaag aan de linkervleugel, die onder leiding stond van Donald K. Duncan, de secretaris-generaal van de partij.
De verdeeldheid kwam in febr. 1981 in de openbaarheid toen partijleider Manley, die beschouwd werd als gematigd, en Anthony Spaulding. een vertegenwoordiger van de linkervleugel binnen de partij, beiden aanboden het partijbestuur te verlaten. Het aanbod van beiden werd echter afgewezen en op 16 februari werd Manley herkozen als partijleider.
In mei 1981 kreeg Manley tijdens een bijeenkomst van het partijbestuur aanzienlijk grotere bevoegdheden om het beleid vast te stellen en de partij te leiden.
Manley verklaarde dat zijn partij zich distantieerde van de ,,kritische steun" die zij sinds 1979 van de communistische WPJ had gekregen. Tijdens het later in 1981 gehouden partijcongres werd het linkse deel van de partijleiding echter zonder problemen herkozen.

Kort voor het volgende congres, in sept. 1982, riep partijvoorzitter Dudley Thompson - die vroeger met de linkervleugel van de PNP was geïdentificeerd - de ,,communisten" binnen de PNP op de partij te verlaten. De oproep werd gesteund door Manley, die zich opnieuw tegen de WPJ keerde.
Tijdens het congres werd de gehele partijleiding herkozen, maar na het congres kwam Spaulding opnieuw in conflict met Manley en trad af als vicepresident van de partij (er waren in totaal vier vice-presidenten). Zijn opvolger, O.D. Ramtallie, werd beschouwd als een vertegenwoordiger van de rechtervleugel binnen de partij.
De rechtervleugel versterkte zijn positie verder in dec. 1982 toen secretaris-generaal Duncan en Beverley Manley, leider van de Vrouwenbeweging binnen de PNP, verplicht werden op te stappen. Nieuwe secretaris-generaal werd Paul Robertson, die aan de universiteit had gedoceerd en voor de regering-Manley had gewerkt.

Ontwikkelingen binnen de JLP

Medio 1983 werd Winston Spaulding, sinds 7 nov. 1980 minister van nationale veiligheid en justitie alsmede procureur-generaal in de regering-Seaga, tijdens een congres van de Jamaica Labour Party als één van de vier plaatsvervangende partijleiders vervangen door Neville Lewis, op dat moment minister van sociale zekerheid.

Vervroegde algemene verkiezingen

Op 25 nov. 1983 maakte premier Seaga in een toespraak voor de radio bekend dat er vervroegde algemene verkiezingen zouden plaatsvinden. Seaga zei dat hij gouverneur-generaal Sir Florizel Glasspole had verzocht het parlement te ontbinden. Dit laatste gebeurde op 28 november.
De premier had tot vervroegde verkiezingen besloten nadat de oppositionele PNP van Manley die dag om zijn aftreden als minister van financiën had gevraagd. Volgens Manley misleidde Seaga de bevolking op economisch gebied.
In zijn radiotoespraak verklaarde Seaga dat hij via de verkiezingen het volk toestemming wilde vragen voor zijn economisch beleid.

Behalve premier was Seaga minister van financien, mijnbouw, energie en voorlichting

Volgens Manley wilde Seaga verkiezingen houden voordat de bevolking zich realiseerde hoe ver komende bezuinigingsmaatregelen zouden gaan die de regering zou nemen om een lening van het Internationale Monetaire Fonds (IMF) te krijgen. In dat kader was op 25 november de Jamaicaanse dollar gedevalueerd van 1,78 tot 3,15 Jamaicaanse dollar voor een Amerikaanse dollar.
Manley noemde het onverwachte uitschrijven van verkiezingen op 25 november ,,bedrog" en ,,een verkrachting van de democratie".
Het bezwaar van Manley was dat bij de verkiezingen gebruik zou worden gemaakt van een verouderde kiezerslijst uit 1980. Hierop stonden volgens hem de namen van 100.000 mensen die sinds dat jaar waren gestorven of verhuisd en ontbraken de namen van ongeveer 150.000 kiesgerechtigden. voornamelijk jongeren die sinds 1980 de kiesgerechtigde leeftijd van 18 jaar hadden bereikt.

Seaga had volgens Manley een belofte geschonden die hij na zijn grote overwinning op Manley in 1980 had gedaan, namelijk dat geen nieuwe verkiezingen zouden worden gehouden totdat een nieuw kiesregister was opgesteld.
Manley verklaarde dat zijn partij daarom de verkiezingen zou boycotten.

De populariteit van de regering-Seaga was gestegen, nadat de premier Jamaicaanse soldaten had gestuurd naar het Caribische eiland Grenada ter ondersteuning van de Amerikaanse invasie van Grenada op 25 okt. 1983 (pag. 423/3-1984).

Bij de verkiezingen, die op 15 dec. 1983 plaatsvonden, behaalde de regerende JLP in alle 60 kiesdistricten de overwinning. In 54 van de 60 kiesdistricten was de overwinning al voor de verkiezingen zeker geweest, omdat daar geen tegenkandidaten waren gesteld. In de overige zes kiesdistricten hadden in totaal zeven kandidaten de

strijd aangebonden met de JLP: drie onafhankelijke kandidaten en vier kandidaten van kleine partijen (twee van de Republikeinse Partij, één van Christian Conscience en één van het Jamaica United Front).

De kandidaat van liet Jamaica United Front (JUF), Charles Johnson, tevens partijleider, was samen met een andere burger en een aantal soldaten van de Jamaicaanse Verdedigingsmacht (JDF) beschuldigd van een samenzwering ter omverwerping van de regering-Manley in juni 1980 (pag. 44/1-1981). In okt. 1981 waren Johnson en drie anderen vrijgesproken nadat een kroongetuige onbetrouwbaar was bevonden, maar waren twee van de aangeklaagden, die in febr. 1981 reeds door een krijgsraad waren veroordeeld, in hechtenis gebleven.

Na de verkiezingen zei Seaga dat Jamaica geen een-partijstaat zou worden en hij beloofde de vrijheid van meningsuiting te handhaven. Manley zei dat zijn partij buiten het parlement de oppositie zou voortzetten.
Op 17 december werd Seaga opnieuw beëdigd als premier. Bij die gelegenheid zei hij maatregelen te zullen nemen om de democratische vrijheden te garanderen. De maatregelen moesten de afwezigheid van een formele oppositie in het parlement compenseren.
Zo zou hij, zei Seaga, acht Senatoren benoemen die niet tot de JLP behoorden (nu er geen gekozen oppositie was en geen oppositieleider mocht de premier acht Senatoren voordragen bij de gouverneur-generaal).
Hij beloofde dat hij acht mensen zou kiezen van nationaal formaat en integriteit met onafhankelijke standpunten die kritische bijdragen zouden kunnen leveren aan de nationale discussie.
Op 19 dec. 1983 werd een nieuw kabinet o.l.v. Seaga beëdigd. Het zag er als volgt uit:

Premier, financiën en planning, voorlichting en cultuur - Edward P.G. Seaga†; vice-premier, buitenlandse zaken en buitenlandse handel - Hugh Shearer*; bouw - Bruce Golding*; landbouw - Percival Broderick*; nationale veiligheid en justitie, procureur-generaal - Winston Spaulding*; lokaal bestuur - Neville Lewis†; arbeid - J.A.G. Smith†; openbaar nutsbedrijven en transport - Pearnel Charles*; industrie en handel - Douglas Vaz*; onderwijs - Mavis Gilmour*; openbare dienstverlening en sociale zekerheid - Errol Anderson†; jeugdzaken, sport en gemeenschapsontwikkeling - Edmund Bartlett; toerisme - Anthony Abrahams*; gezondheid - Kenneth Baugh*; mijnbouw en energie - Hugh Hart; milieu. wetenschap en technologie - Ronald Irvine†.

* geen verandering
t andere portefeuille

m Seaga werd op 28 mei 1930 in Boston (VS) geboren als zoon van een Libanese vader en een Jamaicaanse moeder. Hij studeerde sociologie aan de Harvard Universiteit en promoveerde in Jamaica op een proefschrift over primitieve godsdiensten die geïnspireerd zijn door het Christendom. In 1962 gaf hij de Amerikaanse nationaliteit op en werd tot Jamaicaan genaturaliseerd.
Onder het Britse bestuur, dat tot 1962 duurde, was Seaga korte tijd het jongste lid van het Hogerhuis. Ook in het onafhankelijke parlement werd Seaga gekozen en van 1962 tot 1967 was hij minister van ontwikkeling onder premier Alexander Bustamente. Van 1967 tot 1972 was hij minister van economische zaken onder premier Hugh Shearer. Na de verkiezingsnederlaag van de regeringspartij in 1972 en de overneming van de regering door Manley, werd Edward Seaga oppositieleider.
Seaga is een bewonderaar van Afrikaanse waarden en tradities (een groot deel van de Jamaicaanse bevolking is van Afrikaanse herkomst) en heeft de as van de nationale held en négritude-voorvechter Marcus Garvey uit de Verenigde Staten naar Jamaica laten overbrengen.
Hij is fel anti-communist en voorstander van een associatieverdrag van Jamaica met de VS volgens het Portoricaanse model.

In het nieuwe kabinet werd Seaga tevens verantwoordelijk voor defensie.
m Golding werd tevens belast met de verantwoordelijkheid voor electorale kwesties.
• Lewis had in het vorige kabinet de portefeuille sociale zaken beheerd.
• Smith, vroeger minister van arbeid en openbare werken. werd tevens leider van het Huis van Afgevaardigden.
Anderson had in het vorige kabinet de portefeuille jeugdzaken en gemeenschapsontwikkeling in handen gehad.
• Irvine was voorheen minister zonder portefeuille geweest.
• Nieuwkomer Bartlett had op het bureau van de premier gewerkt.
• Hart. de andere nieuwkomer in de regering, was Seaga's zwager. Hij was voorzitter geweest van het Jamaicaanse Bauxiet Instituut en werd inde Senaat benoemd. In nov. 1983 was een politieke controverse ontstaan, nadat Hart Manley's zoon, een statisticus aan het Instituut, had ontslagen.
Seaga verklaarde dat hij van plan was Alva Ross, het enige lid van zijn vorige kabinet dat niet terugkeerde, te benoemen tot voorzitter van het Huis van Afgevaardigden.
Ross had begin 1982, toen hij minister van openbare nutsbedrijven en transport was, van portefeuille gewisseld met Pearnel Charles, op dat moment minister van lokaal bestuur.

Op 6 jan. 1984 meldde *Reuter* dat Jamaica zijn dollar ten opzichte van de Amerikaanse dollar had gedevalueerd met 3,07 procent. Volgens de centrale bank in Kingston noteerde de Amerikaanse dollar voortaan ongeveer 3,25 Jamaica-dollar tegen voorheen 3,15. Afwijkingen van 15 cent boven of onder de nieuwe koers zouden worden toegelaten.

Op 3 januari was een persoon vanuit een passerende auto doodgeschoten en op 4 januari waren een politieman en diens vriendin tijdens een wandeling in het centrum van Kingston doodgeschoten. Volgens premier Seaga waren de schietpartijen het werk van ,,een bende criminelen".
Uit protest tegen de stijging van een aantal prijzen begin januari hadden busbestuurders en automobilisten op 3 januari de straten met voertuigen geblokkeerd.
De prijs van benzine was, aldus *The Times* (6-1-1984), begin 1984 met 50 procent gestegen. die van elektriciteit met 40 procent en die van gas (om te koken) met gemiddeld 33 procent.

Wijzigingen binnen het kabinet

In aug. 1984 maakte premier Seaga een aantal wijzigingen in zijn kabinet bekend. Ronald Irvine nam om ,,persoonlijke redenen" ontslag als minister van milieu, wetenschap en technologie. Het grootste deel van zijn portefeuille werd per 1 september overgenomen door minister van landbouw Percival Broderick.
Irvine gaf ook het leiderschap op over een speciale werkgroep van de regering ter bestrijding van de drugshandel, maar bleef parlementslid en voorzitter van de JLP.
Senator Hugh Hart, minister van mijnbouw en energie, kreeg toerisme erbij van Anthony Abrahams, die eveneens zijn ontslag had ingediend.
De voorzitter van de Senaat. Oswald Harding, werd benoemd tot minister zonder portefeuille (maar mrt bepaal de verantwoordelijkheden op het gebied van financien en buitenlandse zaken) en werd leider van de regering in de Senaat.
Neville Gallimore nam sociale zekerheid over van Errol Anderson, die minister van openbare dienstverlening bleef,

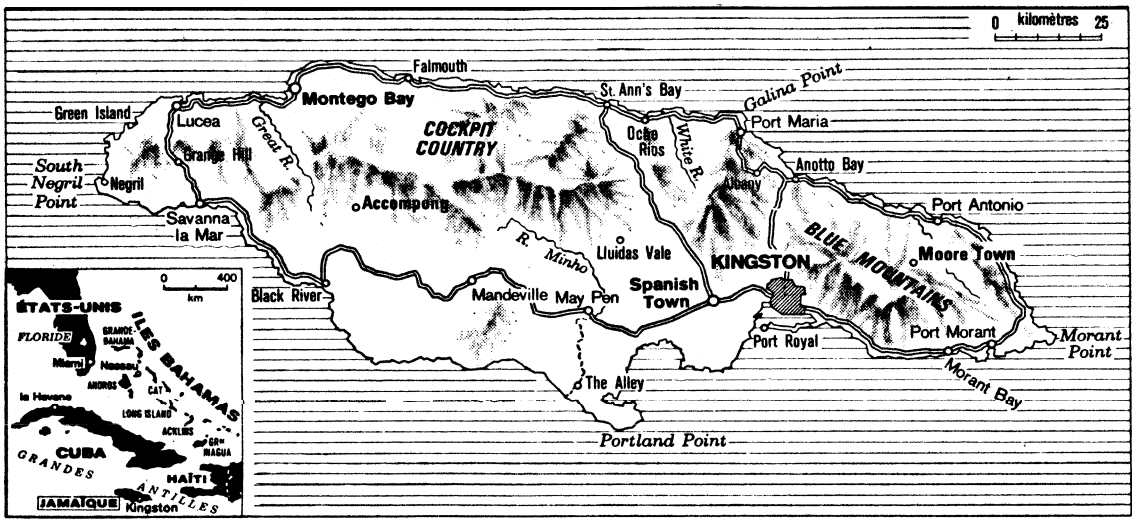
Minister Spaulding beschuldigt leden van de PNP en WPJ van misdadige activiteiten. Twee prominente leden WPJ doodgeschoten

In dec. 1984 zei minister van nationale veiligheid en justitie Spaulding tijdens een toespraak voor het parlement dat leden van de PNP en WPJ betrokken waren bij het organiseren van criminele activiteiten, in een poging ,,bepaalde instellingen te treffen, vrees te verspreiden, paniek te zaaien en terreur te verspreiden onder het mom van gewone misdaad".

Spaulding verklaarde dat linkse groepen werden gefinancierd met de opbrengsten van de drugshandel en werden gesteund door buitenlandse regeringen, ,,vooral Cuba". Volgens de minister had Cuba gezorgd voor training in technieken van guerrilla-oorlogsvoering voor bendes die na de verkiezingsoverwinning van de regering-Seaga in okt. 1980 van Jamaica waren gevlucht.

Op 25 febr. 1985 werden twee prominente leden van de WPJ, Joseph Robinson en Karl Hurge, alsmede een vroeger lid van de partij, door de politie doodgeschoten.

Volgens een officiële politieverklaring werden de drie mannen gedood in een vuurgevecht, maar volgens andere berichten waren de mannen vóór de schietpartij met hun handen boven hun hoofd onder politiebewaking gezien.



(Le Monde 26 2 1987)

Verhoging benzineprijs leidt tot onlusten. Algemene staking

Nadat premier Seaga op 14 jan. 1985 een verhoging van de benzineprijs met 21,5 procent had bekendgemaakt, deden zich op 15 en 16 januari op Jamaica onlusten voor.

Wegen werden geblokkeerd met oude auto's en stenen. Winkels, scholen en kantoren bleven dicht en de politie trad met traangas op om demonstranten uiteen te drijven.

Seaga zei op 15 januari dat de veiligheidstroepen de situatie onder controle hadden. Hij zei dat de Jamaicanen moesten inzien dat de prijsverhogingen van de laatste jaren het gevolg waren van de devaluatie van de Jamaicaanse dollar. Bij de onlusten zouden zeven mensen om het leven zijn gekomen.

In *NRC/H'blad* (5-3-1985) merkte Pierre Cayrol over de economische problemen van Jamaica het volgende op:

Jamaica houdt de adem in. Een maand na de rellen van 15 en 16 januari - waarbij zeven doden en tientallen gewonden vielen - maakt dit Caribische eiland een sociaal-economische crisis door die doet vrezen dat het tot nieuwe uitbarstingen van gewelddadigheid zal komen.

Begin dit jaar werd een verhoging van de brandstofprijs met 21,5 procent afgekondigd die de bevolking spontaan de straat op dreef. En nu zou het kleinste vonkje genoeg zijn om een nog veel explosievere situatie te ontketenen. Sommige Westerse waarnemers zeggen dat nieuwe prijsverhogingen onvermijdelijk zijn en zij voorspellen dat het over enkele maanden tot een grote uitbarsting zal komen, in een land waar de bevolking zeer sterk bewapend is.

Jamaica verenigt in feite alle trieste kenmerken van de Derde Wereld: een buitenlandse schuld van bijna 4 miljard dollar voor een bevolking van 2 miljoen mensen, moeizame onderhandelingen met het Internationale Monetaire Fonds, snel slinkende financiele middelen, een werkloosheid die geschat wordt op circa 40 procent, waarbij de helft van de jongeren zonder werk zit.

Een voorbeeld: de Amerikaanse dollar stond in 1980 nog gelijk aan 1,7 Jamaicaanse dollar, tegen 5,45 Jamaicaanse dollar nu. Twee keer per week verkoopt de Bank van Jamaica Amerikaanse dollars bij opbod, een praktijk die zijn weerslag vindt in twee maal per week een devaluatie.

De economische situatie is van dien aard dat bij de spoorwegmaatschappij, de Jamaica Railways Corporation, de telefoon en de elektriciteit werden afgesneden: de onderneming kon haar laatste rekeningen niet betalen. De luchtvaartmaatschappij Air Jamaica moest haar Boeing-vloot verkopen en huurt sindsdien vliegtuigen van dit merk.

De oorzaken van de malaise zijn talrijk. De crisis dateert al gedeeltelijk uit de tijd van de socialistische premier Michael Manley, de voorganger van de huidige, sterk pro-Amerikaans gezinde Edward Seaga.

Tien jaar lang werd de regering van Manley - die speciale betrekkingen met Cuba onderhield - door Washington in de steek gelaten. Het IMF draaide de geldkraan dicht. Het land stortte in een crisis terwijl de regering tegelijkertijd probeerde de bevolking van een behoorlijke levensstandaard te verzekeren.

De komst van Seaga eind 1980 luidde een terugkeer naar een liberale economie in, en prompt begon er geld naar het eiland te stromen. Het IMF de-blokkeerde 700 miljoen dollar voor drie jaar, US-AID bood 200 miljoen dollar hulp per jaar. De Verenigde Staten de-blokkeerden kredieten voor de financiering van tal van projekten.

Maar ondanks de goedgeefsheid van Seaga's Noordamerikaanse vrienden - waardoor het eiland nog steeds op een kunstmatige manier het hoofd boven water houdt - duurt de recessie voort. De infrastructuren verslechteren wegens gebrek aan deviezen. Erger nog: bauxiet, suiker en bananen, de traditionele bronnen van inkomsten, worden slecht of helemaal niet meer verkocht.

Om met bauxiet te beginnen: de produktie daalde van 14 miljoen ton in 1982 tot 7 miljoen in 1984, terwijl de prijs op de wereldmarkt met 50 procent terugliep. Als gevolg daarvan werden er fabrieken gesloten, zoals onlangs (op 20 febr., red. *KHA)* de Alcoa-fabriek, waarbij 800 werknemers op straat kwamen te staan.

De suikerproduktie, nu geschat op 200.000 ton, bedroeg in de beste jaren 400.000 ton. In 1984 was Jamaica volgens welingelichte bron niet in staat zijn suiker quota aan Europa (zoals vastgesteld bij de akkoorden van Lomé) te leveren en moest het dit tekort aanvullen met de aankoop van Cubaanse suiker.

De produktie en de export van bananen is ingestort: van 160.000 ton vier jaar geleden tot 25.000 ton in 1984.

Rest het toerisme. Ondanks kokospalmen, witte stranden en *reggae* muziek heerst ook hier de crisis. De Amerikaanse toeristen, afgeschrikt door het oproer van vorige maand, blijven weg. Het streefcijfer van 1 miljoen toeristen voor dit jaar zal niet worden gehaald.

De meeste hoop wordt nu op de landbouw gevestigd. De regering heeft een ambitieus projekt, „Agro 21". gelanceerd, maar de gebrekkige infrastructuur staat een snelle ontwikkeling in de weg. Alleen de Jamaicaanse „blue mountain" koffie wordt goed verkocht, vooral aan Japan, voor twee keer de prijs op de wereldmarkt. Niettemin blijft de produktie van deze arabica van weinig belang: 1250 ton per jaar.

In feite is de belangrijkste economische pijler van Jamaica, aldus een westerse deskundige, de *ganja,* de marihuana van topkwaliteit die naar schatting 1 miljard dollar per jaar oplevert. Een kwart van deze som komt „wit" het land ten goede. De drug is weliswaar verboden in Jamaica. maar wel alom aanwezig.

De straten van het ghetto van Kingston zijn vol met jeugdige werklozen met een stick in hun mond, en er hangt een permanente geur van marihuana. De ganjavelden strekken zich uit over de valleien van het eiland. De drug biedt aan duizenden mensen werk.

In de gegeven omstandigheden is het dan ook moeilijk voor de regering tegemoet te komen aan de talloze petities van Washington en serieus de strijd tegen de drugsmokkel aan te binden. Officieel wordt alles in het werk gesteld om deze „plaag" die een enorme bron van deviezen vormt uit te roeien. Jamaica is de tweede grootste drug-leverancier van de Verenigde Staten (10 procent), na Columbia (50 procent).

Op 24 juni 1985 begon een algemene staking, die drie dagen moest duren. De staking was georganiseerd door zes grote vakbonden om „de regering te laten zien dat de arbeiders nee willen zeggen tegen verdere ontslagen en de hoge kosten van het levensonderhoud", aldus E. Lloyd Taylor, secretaris-generaal van de Jamaica Association of Local Government Officers.

Overstromingen

In juni 1986 kwamen bij grote over-

stromingen die het gevolg waren van twee weken hevige regenval zo'n 50 mensen om het leven. Tevens werd ongeveer 17.600 acres landbouwgrond vernield. Vooral de buurtschap Clarendon in het zuiden werd getroffen.
De overstromingen brachten een slag toe aan de landbouw, die net tekenen van herstel vertoonde en in de eerste drie maanden van 1986 negen procent meer voedsel had opgeleverd dan in het eerste kwartaal van 1985.
Er werd een nationaal rampenfonds ingesteld. De schade werd geschat op 400 mln Amerikaanse dollar.

Lokale verkiezingen leveren nederlaag voor regeringspartij op

Op 29 juli 1986 kreeg de oppositionele PNP bij lokale verkiezingen de controle over 11 van de 13 buurtschappen. Met 57 procent van de stemmen behaalde de PNP 126 van de 187 zetels.

Van de 970.959 geregistreerde kiezers gingen er 623.306 naar de stembus (zo'n 64 procent).

In juni 1984 was de herziening van het oude kiesregister voltooid. Bij de verkiezingen van 30 okt. 1980 waren er ruim 990.000 kiesgerechtigden geweest.

De JLP veroverde de overige 43 procent van de stemmen. Twee andere partijen die aan de verkiezingen meededen, de WJP en de Jamaica-America Party, die in apr. 1986 was opgericht door James Chisholm, een zakenman met belangen in de Verenigde Staten, behaalden slechts weinig stemmen (de Jamaica-America Party wilde dat Jamaica de 51ste staat van de VS werd).
Manley, die had gezegd de verkiezingen te beschouwen als een referendum inzake Seaga's beleid, eiste na de verkiezingsoverwinning van zijn partij vervroegde algemene verkiezingen.

Tijdens de verkiezingscampagne had Manley kritiek geleverd op het economisch beleid van de regering-Seaga en m.n. de deregulering van de economie en de devaluatie van de Jamaicaanse dollar. Volgens Manley had de regering door haar strategie verwarring gezaaid en was vooral de situatie op het gebied van gezondheid en onderwijs verslechterd.
„Dit alles moet worden gezien in de context van de ernstige verslechtering van de levensstandaard die het gevolg is van het economisch beleid", aldus Manley.
Seaga verklaarde echter dat zijn regering de laatste vijf jaar 80.000 banen had gecreeerd terwijl de regering-Manley de laatste vijf jaar van haar bestaan slechts voor 30.000 nieuwe banen had gezorgd. Jamaica trok elk jaar meer dan 100 nieuwe industrieën aan tegenover negen per jaar onder het bestuur van Manley, aldus de premier.
Seaga stelde verder dat zijn regering de prijzen van voedsel en elektriciteit had verlaagd, het belastingsysteem zodanig had gewijzigd dat 150.000 arbeiders geen inkomstenbelasting hoefden te betalen, en dat zij een programma van voedselbonnen had ingesteld teneinde de armen te helpen.

Na klachten over onregelmatigheden en wanpraktijken bij de verkiezingen stelde gouverneur-generaal Glasspole in aug. 1986 een onderzoekscommissie in onder voorzitterschap van voormalig opperrechter Sir Herbert Duffus.
in november vertelde Noel Lee. de leider van de verkiezingen, dat uit 17 kiesdistricten in vijf buurtschappen meldingen waren binnengekomen van geweld. intimidatie en bedreiging van verkiezingsfunctionarissen.
Verscheidene mensen zouden zijn gedood bij gewelddadige incidenten, die zich voornamelijk voordeden in Kingston en St. Andrew. Gewapende personen zouden stembureaus hebben overgenomen, kiezers zouden zijn gemolesteerd, stembussen zouden zijn gestolen en verder zouden er vuurgevechten zijn geweest met de politie.
Premier Seaga ontkende dat het onderzoek bedoeld was om de verkiezingsuitslag te wijzigen. Volgens hem had het onderzoek tot doel zwakheden in het electorale systeem aan het licht te brengen.
Na haar onderzoek concludeerde de commissie-Duffus in een rapport, dat als gevolg van intimidatie en fraude de verkiezingen in Kingston, St. Andrew en St. Catherine niet vrij en eerlijk waren geweest.

Premier Seaga dreigt met aftreden. Problematiek van de drugshandel

Op 12 okt. 1986 maakte premier Seaga bekend dat hij zich in november niet herkiesbaar zou stellen als leider van de JLP en dat hij op 12 aug. 1987 als premier zou aftreden.

Op 4 nov. 1986 kwam hij tijdens een speciale bijeenkomst van parlements- en gemeenteraadsleden echter op zijn beslissing terug, nadat partijfunctionarissen hem hadden verzocht aan te blijven.
In een verklaring aan zijn partij zei Seaga dat aanhangers hem hadden overgehaald in het nationale belang aan te blijven.
„Men heeft mij ervan overtuigd dat het herstel van de economie afhangt van de heroverweging van mijn beslissing, vooral in het licht van de harde scheidslijnen die nog steeds bestaan tussen ons en het Internationale Monetaire Fonds bij het zoeken naar een overeenkomst op onze voorwaarden", aldus Seaga.
Eind dec. 1986 zei de premier tijdens het jaarlijkse congres van zijn partij dat ganja-bazen de campagne van de PNP voor de lokale verkiezingen van eind juli hadden gefinancierd.
In een reactie daarop zei PNP-voorzitter Percival Patterson dat Seaga met zijn uitspraak de aandacht probeerde af te leiden van de groeiende problemen voor zijn regering. Hij zei dat een studie van de Amerikaanse regering juist had uitgewezen dat „hoge ambtenaren van de regering-Seaga" bij de marihuana-handel betrokken waren.

Over de drugsproblematiek op Jamaica schreef Marcel Bayer in de *Volkskrant* van 29 juni 1985 o.m. het volgende:

Ganja is overal op Jamaica (...)
(...) Het was nooit zo'n probleem in het verleden. De ganja kwam naar het Caribische eiland in de bepakking van de Indiase contractarbeiders, toen deze de plaats van de vrij geworden slaven op de suikerplantages moesten gaan innemen. „Kali" staat in het Hindi voor de meest krachtige marihuanavarieteit en ook voor de „Zwarte Godin van de Kracht". Behalve ganja is herb de meest gebruikte term.
De eerste zorg omtrent het gebruik van ganja kwam voort uit kapitalistische overwegingen: het drukte de arbeidsproduktiviteit en dus de winsten. Niettemin nam het gebruik langzaam toe. Vooral de opkomst van de rastafari-beweging in de jaren dertig gaf een nieuwe impuls aan de cultivatie en het gebruik. Zij ziet het als het „kruid der wijsheid" en „het heilige kruid". Ze gebruikt het bij haar religieuze rituelen, maar ook daarbuiten. (...)
Inmiddels is de ganja onderdeel van de cultuur geworden. Via de reggae-artiesten werd het gebruik gepopulariseerd. Tegenwoordig raadt men je ganjathee aan bij griep, terwijl ganja in rum of wijn als „tranquillizer[5] wordt gebruikt. Ook de officiële medische wereld heeft de geneeskrachtige werking van de ganja ontdekt. Het aan de Universiteit van de West-Indies ontwikkelde Canasol, een oogmedicijn op basis van een extract van de cannabis sativa (ganja), blijkt hét middel te zijn tegen glaucoma, een oogziekte en een van de belangrijkste oorzaken van blindheid in Jamaica.
De problemen kwamen toen de produktie op grote schaal ging plaatsvinden en niet meer voor de lokale consumptie, maar voor de Amerikaanse markt. (Na Columbia is Jamaica de belangrijkste leverancier van marihuana aan de VS geworden. Een produktie in 1984 van tussen de 200- en 300 duizend kilo; 90 percent daarvan is bestemd voor de Amerikaanse markt.) Het was een antwoord op het snel toenemende gebruik van marihuana in de VS en West-Europa, maar ook op het minder aantrekkelijk worden van andere produktiegebieden. De klimatologische omstandigheden zijn gunstig en Jamaica heeft een uiterst vruchtbare bodem, waar volgens de bevolking álles groeit. De lokatie, nog geen twee uur vliegen van Florida en Miami, het epicentrum van de Amerikaanse narcoticahandel, maakt het Caribische eiland ideaal. De beroerde economische situatie deed de rest.
(..) De verbouw van ganja is een tijdrovend karwei. De planten moeten goed worden bijgehouden. Elke dag kun je de hele oogst verliezen. Maar het loont de moeite. Een acre kan mits goed onderhouden en afhankelijk van de variëteit zo'n vijf tot tienduizend Jamaicaanse dollar per jaar opleveren. Het beste seizoen is de herfst: planten in september en oogsten in december/januari. De „sensi" levert dan tot 300 dollar per pond op (ca. 200 gulden).(...) Sensi of „sensimilla" is de beste ganja, afkomstig van de niet-bestoven zaadbol van de vrouwtjesplant. (...)
Na de oogst wordt de ganja in de zon gehangen om te drogen. Daarna wordt ze samengeperst tot compacte balen. Deze worden door de dealers opgehaald. „Wanneer ze komen weten we niet. Ze werken het hele gebied af. Zij kennen alle boeren, alle contacten en alle plaatsen. Hun bazen, die echter het grote geld verdienen zien we nooit. Dat zijn meestal tot Amerikaans

staatsburger genaturaliseerde Jamaicanen, die per jaar, meestal tijdens het seizoen, enkele maanden op het eiland zijn. Zij regelen en coördineren. laten hun agenten het spul ophalen en naar de afgesproken plaatsen brengen, meestal een vliegveld. Daar pikken hun piloten het op." Jamaica is bezaaid met vliegvelden, legale en illegale. Men schat het totaal op tachtig tot honderd, de hoogste concentratie voor zo'n beperkt geografisch gebied ter wereld. De landingsstrook is vaak niet meer dan een geegaliseerd stuk grond uitgekapt in de bush. Regelmatig worden er een aantal opgeblazen door de JDF. het Jamaicaanse leger. Grote foto's verschijnen er dan op de voorpagina van de *Daily Cleaner*, het enige nationale dagblad. Na een paar dagen zijn de betreffende vliegstroken weer gebruiksklaar. (...)

Het is niet alleen van illegale vliegvelden dat de ganja Jamaica verlaat. Op 18 februari j.l. gaf de piloot van de Air Jamaica Airbus (vlucht 028) op weg van Kingston naar Miami, kort na de take-off aan de verkeerstoren door dat hij problemen had het toestel in balans te houden. Er was ruim tweeenhalve ton ongeregistreerde vracht aan boord. In Miami. waar de narcoticabrigade en de kustwacht het bericht ook hadden opgevangen, bleek dat ganja te zijn. Het toestel werd in beslag genomen en Air Jamaica, toch al noodlijdend, kreeg een borgsom van 13 miljoen Jam. dollar te betalen.
Behalve over betrokkenheid van politie bij de ganjahandel, gaan er ook geruchten over de betrokkenheid van politici en hoge ambtenaren. Amerikaanse bronnen vermeldden al dat beide politieke partijen een deel van hun fondsen gefinancierd krijgen uit de narcoticahandel. „Met een inkomen van 6 duizend Amerikaanse dollar per jaar ben je als parlementslid ook makkelijk omkoopbaar.. "
De explosie in de ganjaproduktie en -handel heeft de Jamaicaanse autoriteiten in een moeilijke positie gebracht. Alhoewel het overgrote deel van de winsten buiten het eiland wordt gemaakt - een pond „sensi" brengt op de Amerikaanse markt rond de 250 US dollar op - en de grote Jamaicaanse dealers vrijwel allemaal bankrekeningen in het buitenland hebben, is de ganja voor veel mensen op het eiland een zegen. Aan de andere kant gaat het gepaard met een toenemende criminaliteit, corruptie en moreel verval. Er bestaat een duidelijke relatie tussen de illegale valutahandel, wapensmokkel en de ganja. Maar verreweg het grootste probleem voor de regering-Seaga vormt de strenge Amerikaanse houding inzake de toenemende narcoticahandel in Jamaica. De druk vanuit Washington wordt steeds groter om de zaak strenger aan te pakken. In die context is het bijvoorbeeld duidelijk waarom premier Seaga op 28 sept. 1984 in-het parlement aankondigde dat, wat hij noemde de achtentwintig „Kingpins", de grootste dealers, zouden worden aangepakt. Echte bewijzen dat ze bij de ganjahandel betrokken zouden zijn, waren er niet. maar ze moesten nu toch maar belasting met terugwerkende kracht gaan betalen (in totaal J$117 mln, red. ***KHA)*** over hun onwaarschijnlijke hoeveelheid eigendommen en hoge bankrekeningen, zonder dat duidelijk was waar die rijkdom mee verdiend was. Verschillende wetten worden aangepast aan de veranderende omstandigheden om de autoriteiten meer bevoegdheden te geven. Zo is er een amendement op de Burgerluchtvaartwet aangenomen, die de straffen voor een illegale landing aanzienlijk heeft verhoogd en de bevoegdheden voor politie en leger om in te grijpen heeft uitgebreid.
„Met succes, het aantal landingen is de laatste maanden aanmerkelijk afgenomen." Hoofdinspecteur Glen Shay, hoofd van de „Drugsquad" binnen de narcotica-afdeling van de politie, maakt overuren. Met tweeëndertig permanente krachten wordt dag en nacht gewerkt aan de beteugeling van de ganjaconnectie. Er wordt nauw samengewerkt met de JDF en met name de luchtmacht. De grootste produktiegebieden zijn met luchtfoto's in kaart gebracht. „We weten waar de velden en de landingsstroken liggen,
In de produktietijd worden de velden gespot, waarna er een 'task-force' naartoe gaat. Die is samengesteld uit onze lokale politiefunctionarissen. De velden worden afgebrand of met een zogenaamde 'brushcutter', een soort maaimachine met zaagblad, bewerkt. Ook daarna blijft men de velden controleren, zodat er niet opnieuw geplant wordt." Shay laat. niet zonder trots, in cijfers de hoeveelheid afgebrande en in beslag genomen ganja zien. Een toename van 80 duizend pond in 1981 naar bijna een half miljoen pond vorig jaar. Vorig jaar werd meer dan duizend acres vernietigd, een vijfde van de totaal geschatte aanplant (. .)
De Amerikanen zijn minder onder de indruk. In februari verscheen een onderzoeksrapport van de buitenlandcommissie van het Amerikaanse Huis van Afgevaardigden over de verschillende produktielanden van drugs, de problemen, het beleid en de resultaten daarvan. Het oordeel over Jamaica was hard. Er is te weinig coordinatie, de straffen zijn te licht, de wetgeving is ontoereikend, de regering heeft geen vast omlijnd plan en er zijn te weinig middelen en prioriteit voor de drugsaanpak. Het rapport wijt het vooral aan de corruptie binnen het overheidsapparaat, die ,,nietalleen tot de lagere niveaus beperkt is".
Het rapport sloeg in als een bom. Dagenlang haalde het de voorpagina in de kranten. Niet omdat de informatie nieuw was, maar vanwege de hoek waaruit de scherpe kritiek kwam. (...) (...) De strategie die de Amerikanen voor Jamaica voorstellen is dezelfde als die in landen als Mexico, Columbia en Bolivia. ,,Een totale oorlogsverklaring aan de drugsmaffia, met aparte wetten, verregaande bevoegdheden voor de speciale narcotica-eenheden en volledige uitroeiing van de planten door middel van spuiten met paraquat, een chemisch gif."
In Jamaicaanse regeringskringen is het rapport volledig in het verkeerde keelgat geschoten. Minister Winston Spaulding van nationale veiligheid en justitie, reageert fel. „Totally false! Natuurlijk, we hebben lang niet voldoende middelen, maar dat geldt niet alleen voor de narcotica-aanpak. We zijn een ontwikkelingsland en verkeren momenteel in grote financiële moeilijkheden. Dat heeft z'n weerslag op de aanpak van de problemen. Om dat af te doen als een geringe bereidheid van deze regering om het probleem aan te pakken is een verdraaiing van de werkelijkheid. Voor onze begrippen is het aantal mensen dat permanent met de drugsproblemen bezig is juist indrukwekkend."

Het gebruik van drastischer methodes zoals het vanuit de lucht besproeien met paraquat, wordt door de Jamaicaanse regering verworpen. „Zolang we niet weten wat de precieze effecten ervan zijn. is het gebruik van paraquat voor ons onaanvaardbaar", zegt de minister. Wat hij niet zegt. maar iedereen in Jamaica weet. is dat besproeien vanuit de lucht gelijk zou staan met „politieke zelfmoord". Op een beperkte oppervlakte als Jamaica is, staan de voedselgewassen nooit ver van de ganja vandaan, meestal zelfs ertussenin.
De Jamaicaanse regering geeft de voorkeur aan het verscherpen van de wetgeving en uitbreiding van het politieapparaat. Daarnaast wil men proberen door voorlichtingscampagnes op scholen en in de media de opmars van de ganja (...) te stoppen. „Maar we kunnen niet alles tegelijk". aldus Spaulding en hij spitst zijn verdere betoog toe op de schuldvraag. „Is het niet hypocriet om een ontwikkelingsland als Jamaica aan te wijzen als de grote boosdoener en van ons te verwachten dat wij de drugsmaffia wel even zullen oprollen. terwijl ze daar zelf met al hun middelen, die wij niet hebben, niet eens toe in staat zijn? En laten we wel realistisch blijven: als de vraag niet zo stormachtig was gegroeid, hadden we hier ook niet zo'n probleem gehad. De vraag heeft in dit geval het aanbod gecreeerd en niet andersom." (. .)

Direct na de aankondiging van belastingmaatregelen tegen de grote ganjadealers door premier Seaga vorig jaar, kwamen er al anonieme dreigementen dat suikerrietvelden zouden worden platgebrand en er aanslagen in de toeristencentra zouden worden gepleegd. Niet lang daarna kwam Seaga zelf (op 1 okt. 1984, red. ***KHA)*** met de mededeling dat er een moordcomplot tegen hem zou bestaan. Het doet het imago van het Caribische eiland, dat zeker in de VS toch al niet zo florissant was door de woelige Manley-jaren, geen goed. En dat terwijl men druk bezig is het toerisme tot een van de belangrijkste pijlers van de economie te maken. Een probleem voor de regering in Washington is. hoe men ook in z'n maag zit met de toenemende narcoticabusiness in Jamaica, dat men de regering-Seaga niet te veel het mes op de keel kan zetten

De economische en politieke problemen zijn al prooi genoeg. Een verdere ondermijning van het gezag en wellicht de val van de regering zal, gezien de huidige stemverhouding in het land, zeker leiden tot een terugkeer van democratisch-socialist Manley als regeringsleider. Dat is ongetwijfeld wel het laatste waar men in Washington op wacht.

Wijzigingen binnen het kabinet

Op 17 *okt.* 1986 *werd bekendgemaakt dat het kabinet was gewijzigd. Het zag er nu als volgt uit:*

Premier, financiën en planning - Edward P.G. Seaga; vice-premier, buitenlandse zaken, handel en industrie - Hugh Shearer; bouw- Bruce Golding; landbouw - Percival Broderick; justitie, procureur-generaal - Oswald Harding; nationale veiligheid - Errol Anderson; openbare dienstverlening - Clifton Stone*; onderwijs - Neville Gallimore; arbeid - J.A.G. Smith; openbare nutsbedrijven en transport - Pearnel Charles; sociale zekerheid en consumentenzaken - Mavis Gilmour: gezondheid - Kenneth Baugh; jeugdzaken en gemeenschapsontwikkeling - Edmund Bartlett; lokaal bestuur - Neville Lewis; minister zonder portefeuille - Douglas Vaz.

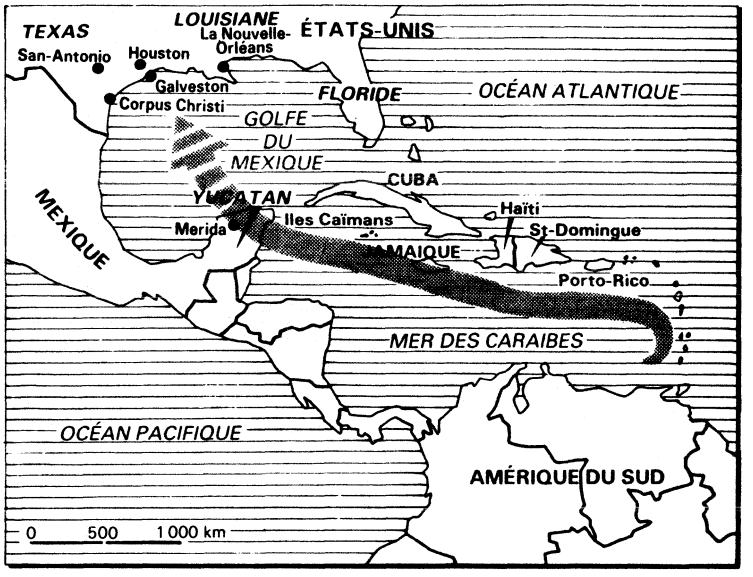
* nieuw

Een onmiddellijk gevolg van de reorganisatie was dat twee regeringsorganen, *de Jamaica* National *Export* Corporation *en de Jamaica* National Investment *Promotion Company (die tot dan toe onder* Seaga *was gevallen),* samengingen en opgenomen werden in de portefeuille van Shearer. *Minister zonder* portefeuille Vaz res- *Sorteerde onder* Shearer.

In de Financial Times van 13 *jan.* 1987 werd gemeld dat minister Douglas Vaz was ontslagen, nadat hij in een *brief aan premier Seaga bezwaren had* gemaakt tegen bepaalde aspecten van een nieuwe overeenkomst met het IMF. *Volgens* Vaz zou *de* overeenkomst *de zakenwereld op Jamaica schade berokkenen doordat* aanmoedigingspremies *die de laatste* 30 *jaar waren gegeven, werden ingetrokken.*

Jamaica getroffen door tropische cycloon Gilbert

Op 12-13 *sept.* 1988 *werd Jamaica geteisterd door de tropische cycloon* Gil-



De route die de tropische cycloon Gilbert aflegde. (Le Monde 17-9-1988)

bert. Als gevolg daarvan kwamen meer dan 30 mensen om het leven. Verder zouden naar schatting 100.000 huizen volledig zijn vernield en 300.000 huizen ernstig zijn beschadigd, waardoor zo'n 500.000 mensen (op een totale bevolking van ongeveer 2,3 mln mensen) dakloos werden.
Water- en stroomvoorziening vielen uit, telefoonverbindingen werden verbroken. De internationale vliegvelden bij Kingston en Montego Bay konden verscheidene dagen niet worden gebruikt.
Premier Seaga sprak over ,,de grootste natuurramp die mijn land ooit heeft getroffen" en kondigde op 15 september voor een maand de noodtoestand af in vijf buurtschappen. Daar moesten veiligheidstroepen zorgen voor handhaving van recht en orde. Op 14 september werden in Kingston drie plunderaars door de politie doodgeschoten.
In eerste instantie zei Seaga dat het 7,25 mrd dollar zou kosten om de schade op het eiland te herstellen, maar later hield hij het op een schade van 1 mrd dollar.

Onder de kop ,,Cycloon Gilbert is over zijn hoogtepunt heen" meldde weerkundig medewerker Cees Floor in de Volkskrant (16-9-1988) het volgende op:

De tropische cycloon Gilbert, die zich boven de Golf van Mexico bevindt, is over zijn hoogtepunt heen, maar het gevaar is nog niet geweken. Orkaanwinden, zware regenval, hoge golven en hoge waterstanden vormen nog steeds een bedreiging voor de bewoners van de kuststreken van het noordoosten van Mexico en van Texas.
De tropische cycloon is nog geen week oud. Op zaterdag 10 september bleek uit satellietfoto's dat zich in het Caribische gebied ongeveer 400 kilometer ten zuid-zuidoosten van Porto Rico een tropische storm aan het ontwikkelen was. Die dag gaf de regering van de Dominicaanse Republiek als eerste waarschuwingen uit voor de storm, die als naam Gilbert mee kreeg.
Diezelfde avond nog groeide Gilbert uit tot een volwaardige hurricane, de benaming die in het Caribisch gebied gewoonlijk voor tropische cyclonen wordt gebruikt. Voorwaarde voor erkenning als tropische cycloon is het optreden van windsnelheden van orkaankracht: 120 kilometer per uur of windkracht 12 op de schaal van Beauvoir.
Gilbert ontwikkelde zich snel. Elke dag was, volgens metingen tijdens verkenningsvluchten per vliegtuig, de luchtdruk in de kern verder gezakt. Daardoor was het onvermijdelijk dat de waargenomen windsnelheden steeds hoger werden. Tijdens het hoogtepunt van de orkaan, op 13 en 14 september, werden windsnelheden van maar liefst 280 kilometer per uur geregistreerd. Deze waarde heeft een gemiddelde over een periode van bijvoorbeeld tien minuten; in uitschieters traden windsnelheden op van meer dan 300 kilometer per uur.
Het gebied met windsnelheden van orkaankracht had op dat moment een diameter van ongeveer 150 kilometer. Tijdens deze hoge windsnelheden was de luchtdruk in de kern tot recorddiepte gedaald: 885 millibaar. Nooit eerder was in het Caribische gebied zo'n lage barometerstand genoteerd. Het wereldrecord van 870 millibaar, gemeten op 12 oktober 1979 in het oog van een cycloon bij Guam in de Stille Oceaan, werd echter niet geëvenaard.
De hoge windsnelheden die bij tropische cyclonen optreden zijn uiteraard hinderlijk, maar de directe effecten ervan blijven meestal beperkt. Indirect wordt veel grotere schade toegebracht. De orkaanwinden stuwen het zeewater in de kuststreken omhoog, waarbij het water zo'n 4 tot 5 meter hoger komt dan normaal. Daarboven komen dan nog de huizenhoge golven (10 tot 50 meter), die veel eerder dan de wind schade veroorzaken en slachtoffers maken. Daarnaast kan de uitzonderlijk zware regenval, die tropische cyclonen kenmerkt, desastreuze gevolgen hebben.
Het gebied waarin tropische cyclonen huishouden, ligt gewoonlijk op subtropische breedte of verder naar de evenaar toe. Ze ontstaan meestal tussen de 5e en 25e breedtegraad. Dichterbij de evenaar is de afwijkende kracht van de aardrotatie (de kracht uit de Wet van Buys Ballot) te klein om de spiraalvormige instroming van vochtige oceaanlucht te veroorzaken, die zo kenmerkend is voor tropische cyclonen.

Eén van de voorwaarden voor het ontstaan is dat het zeewater in die gordel een temperatuur van 27 graden of meer moet hebben. Daarom vormen de cyclonen van het Caribische gebied zich voornamelijk in augustus, september en oktober. Het gaat in die zone om gemiddeld acht of tien hurricanes per jaar. met als uiterste 1933 (21 wervelstormen) en 1914 (slechts 1). Daarin ontstaan volgen de cyclonen gewoonlijk een westelijke koers, over de eilanden van het Caribisch gebied of daar tussendoor naar het vasteland van Midden-Amerika of de Verenigde Staten.
Karakteristiek voor tropische cyclonen is de windstille wolkenloze zone in het centrum: het oog van de cycloon. Bij Gilbert heeft het oog een doorsnede van ongeveer 15 kilometer. Om het oog heen bevindt zich als het ware een muur van stapelwolken, waaruit enorme hoeveelheden neerslag vallen.
De wolken ontstaan doordat de met orkaankracht spiraalvormig op het centrum van de cycloon aanstormende lucht zich een uitweg zoekt naar boven. De stijgsnelheid bedraagt 50 tot 100 kilometer per uur. Aan de bovenzijde op zo'n 18 kilometer hoogte stroomt de lucht met bewolking weer spiraalsgewijze naar buiten, zodat er zich aan de bovenzijde van de cycloon een kap van ijswolken bevindt.
Opstijgende bewegingen gaan in de atmosfeer bijna altijd gepaard met wolkenvorming. De bij de wolkenvorming vrijkomende warmte (condensatie) levert voor een belangrijk deel de energie om het stormgeweld in stand te houden. Deze energie is ongeveer even groot als die van een ,,normale" depressie op onze breedte, maar is werkzaam in een kleiner gebied, zodat het stormgeweld groter is...

Akkoord *tussen* Seaga en Manley

In de Financial Times van 30 aug. 1988 werd gemeld dat Seaga en Manley een gedragscode hadden getekend als onderdeel van een poging partijpolitiek geweld bij de op het programma staande algemene verkiezingen te verminderen. De twee partijleiders zeiden dat zij een herhaling van het geweld bij de verkiezingen van 1980, toen meer dan 600 mensen om het leven waren gekomen, wilden voorkomen.

Op 15 jan. 1989 maakte premier Seaga tijdens een massale bijeenkomst van zijn Jamaica Labour Party bekend dat de Jamaicanen op 9 februari naar de stembus zouden gaan.

SITUATIE VAN DE MENSENRECHTEN

In een op 21 nov. 1984 in Londen gepubliceerd bericht drong de internationale mensenrechtenorganisatie Amnesty International bij de regering van Jamaica aan op afschaffing van de doodstraf.
De doodstraf, die door ophanging werd voltrokken, was op 27 aug. 1980 na een onderbreking van vier jaar weer toegepast, hoewel een in 1979 door het parlement benoemde commissie nog met de kwestie bezig was geweest.
De commissie, die was benoemd om na te gaan of de doodstraf een geschikte straf voor moord was, en die onder leiding stond van H. Aubrey Fraser,

voormalig lid van het Hooggerechtshof, had vervolgens in maart 1981 het advies gegeven alle doodvonnissen van voor 31 dec. 1980 (de oorspronkelijk voorgeschreven datum voor aanbieding van het rapport) om te zetten in levenslange gevangenisstraf.
Volgens de commissie-Fraser was weinig bewijsmateriaal gevonden waaruit bleek dat de doodstraf een afschrikwekkende werking had. De meeste mensen die tot de doodstraf waren veroordeeld, waren schuldig aan moord zonder voorbedachten rade en waren nooit eerder veroordeeld geweest, aldus de commissie.
Een ander advies van de commissie was geweest dat het aantal halsmisdaden teruggebracht diende te worden en dat voor een periode van vijf jaar alleen die personen ter dood veroordeeld konden worden, die schuldig bevonden waren aan moord met gebruik van een vuurwapen of explosieven.
De regering had de adviezen van de commissie echter niet overgenomen en was met de executies doorgegaan. Nadat in 1982 tien mensen waren opgehangen, bedroeg het aantal executies sinds 1980 14, zo meldde Amnesty in haar Jaarboek 1982. In 1983 werden volgens de organisatie acht mensen opgehangen, in 1984 acht, in 1985 negen, in 1986 14 en in 1987 zes.

Eind 1982 telde Jamaica 193 ter dood veroordeelde gevangenen en in 1987 ongeveer 170, aldus de mensenrechtenorganisatie in haar jaarboeken van 1982 en 1988. In nov. 1983 had een delegatie van Amnestv een bezoek aan Jamaica gebracht.
Mensenrechtenorganisaties toonden zich ook bezorgd over het aantal mensen dat door de politie werd gedood en door mensenmenigten werd gelyncht. Volgens de Jamaicaanse Raad voor de Mensenrechten werden in 1980 206 personen door de politie doodgeschoten en 33 gewond en in 1981 322 doodgeschoten en 21 gewond.
Volgens andere bronnen, die het aantal gewonden niet specificeerden, werden in 1982 197 mensen door de politie doodgeschoten.
De benoeming in 1982 van Joe Williams, die nauwe banden zou onderhouden met premier Seaga, tot commissaris van de Jamaicaanse politie leidde tot beschuldigingen dat de politie gepolitiseerd was. Williams had vroeger een speciale politie-eenheid geleid die op Jamaica bekend stond als de „uitroeiingsploeg".
In de e'erste helft van i983 zouden 60 mensen door de politie zijn doodgeschoten. In 1984 kwamen volgens de Jamaicaanse Raad voor de Mensenrechten 289 personen bij schietpartijen met de politie om, terwijl de politie verklaarde dat er 484 mensen waren vermoord, onder wie 20 politiemensen, 35 mensen die waren gelyncht en 291 mensen die met vuurwapens waren gedood.
In sept. 1986 maakte de Amerikaanse mensenrechtenorganisatie America's Watch na een onderzoek naar de situatie van de mensenrechten op Jamaica bekend dat een derde van alle moorden op Jamaica werd gepleegd door de politie, die regelmatig verdachten doodschoot of met moord geschillen „oplost[x].
Volgens het rapport van America's Watch had de Jamaicaanse politie de laatste zeven jaar gemiddeld 217 moorden per jaar gepleegd, i.e. 36 procent van het totale aantal moorden op het eiland.
In veel gevallen kwamen dergelijke moorden in de officiële statistiek terecht als sterfgevallen tijdens vuurgevechten met gewapende benden. Maar volgens America's Watch ging het in werkelijkheid meestal om „buitenjuridische executies". De politie in Jamaica maakte zich volgens het rapport ook schuldig aan veel andere schendingen van de mensenrechten.
In 1987 nam de bezorgdheid over het geweld in Jamaica toe, vooral na de dood, op 11 sept. 1987, van reggaezanger Peter Tosh, die bij een roofoverval op zijn woning werd vermoord (zie voor necrologie pag. 3011 e.v.-1988), en de moord, op 15 nov. 1987, op Derrick Hugh, een medewerker van het Hooggerechtshof. Verder werd op 2 dec. 1987 in Kingston de vrouw van een Nederlandse diplomaat in haar woning door twee inbrekers om het leven gebracht.

Wegens de moord op Peter Tosh en twee anderen werd Dennis Lobban op 17 juni 1988 veroordeeld tot de doodstraf.

BUITENLANDSE BELEID

Tijdens de acht jaar dat Seaga regeerde, deden zich inde relaties met de VS, Cuba, de Sowjet-Unie en Thailand o.m. de volgende ontwikkelingen voor:

Relatie met de VS

Op 28 jan. 1981 werd premier Seaga op het Witte Huis in Washington ontvangen door de Amerikaanse president Reagan, die sinds 20 januari in functie was.

Reagan verklaarde dat de verkiezing van Seaga in okt. 1980 „ de mees? hoopvolle gebeurtenis" was die de Amerikanen de laatste jaren in de Cariben hadden gezien.

Op 7 apr. 1982 bezocht de Amerikaanse president Jamaica als onderdeel van een „werkvakantie".
De president verklaarde dat het beleid van de regering-Seaga een ,,inspiratie[v] was en het bewijs leverde dat ,,democratische regering en economische ontwikkeling hand in hand kunnen gaan".
Op zijn beurt zei Seaga dat hij blij was met de politiek van de regering-Reagan in het Caribisch gebied en somde een aantal Amerikaanse maatregelen op die, zo zei hij, hadden bijgedragen aan een herstel van de economische teruggang op Jamaica sinds begin 1981.
In 1981 bedroeg de Amerikaanse economische hulp aan Jamaica 93 mln dollar, in 1982 144 mln en in 1983 170 mln dollar.

Diplomatieke betrekkingen met Cuba verbroken

Op 29 okt. 1981 verbrak Jamaica de diplomatieke betrekkingen met Cuba en gaf de Cubaanse zaakgelastigde in Kingston opdracht binnen 48 uur het land te verlaten.

Premier Seaga zei die dag in het parlement dat de maatregel was genomen omdat Cuba weigerde drie van de vier meest gezochte misdadigers van Jamaica uit te leveren.

Op 1 nov. 1980 had Seaga bij zijn beëdiging als premier verklaard dat hij de Cubaanse regering had verzocht de ambassadeur in Kingston, Ulises Estrada, terug te roepen omdat diens aanwezigheid in Jamaica niet bevorderlijk was voor de handhaving van de goede betrekkingen tussen Jamaica en Cuba (pag. 44/3-1981).

Op 1 nov. 1983 deelde Seaga in het parlement mee dat Jamaica vier Sowjet-diplomaten en een Cubaanse journalist had uitgewezen. Zij zouden zich met spionage-activiteiten hebben beziggehouden en een functionaris van het Jamaicaanse ministerie hebben willen vermoorden. Ook had Jamaica de sluiting gelast van het kantoor van het Cubaanse persbureau Prensa *Latina* in Kingston.

Op 8 jan. 1984 meldde Reuter dat de Sowjet-regering een Jamaicaanse diplomaat had uitgewezen. De diplomaat zou op 7 okt. 1983 na een verkeersongeval in Moskou hebben geweigerd met de Sowjet-autoriteiten samen te werken.

Diplomatieke betrekkingen met Thailand

Op 10 sept. 1984 maakten Jamaica en Thailand bekend dat zij met elkaar diplomatieke betrekkingen op ambassadeursniveau zouden aangaan.

DUITSLAND (BONDSREPUBLIEK)

PHILIPP JENNINGER AFGETREDEN ALS VOORZITTER BONDSDAG. HERDENKINGSREDE „KRISTALLNACHT" VERKEERDBEGREPEN

De voorzitter van de Bondsdag, Philipp Jenninger (56, CDU), heeft in de ochtend van 11 nov. 1988 zijn ambt neergelegd.
Hij deed dit, nadat hij een dag te voren in de Bondsdag een redevoering had gehouden ter herdenking van de Reichskristallnacht van 9 op 10 nov. 1938. In die nacht had in geheel Duitsland een georganiseerde pogrom plaatsgevonden, waarbij synagogen en joodse eigendommen op grote schaal -waren vernietigd, quasi als vergelding voor de moord op een Duitse diplomaat in Parijs, E.E. von Rath.
Jenninger, die in okt. 1984 de wegens een financieel schandaal afgetreden Rainer Barzel was opgevolgd (pag. 568/1-1985), had zijn besluit tot aftreden genomen na lange gesprekken met de leiding van CDU en CSU en op aandrang uit eigen kring en van de oppositiepartijen SPD en Groenen.
Bij zijn aftreden op 11 nov. zei Jenninger het diep te betreuren, als hij met zijn rede mensen had pijngedaan.
,,Veel luisteraars hadden mijn speech niet begrepen op de manier waarop ik de toespraak had bedoeld", zei hij.
De Bondsdag-president schetste op 10 nov. in een rede tijdens een plechtigheid ter herinnering aan de zogeheten „Reichskristallnacht" in 1938 op zodanige wijze de politieke en gemoedstoestand van Duitsland en de Duitsers in de jaren na Hitlers machtsovername in 1933, dat bij veel aanwezigen in de Bondsdag de indruk ontstond alsof hij de gebeurtenissen vergoelijkte.
Zo'n vijftig parlementsleden van Groenen, SPD en FDP verlieten nog tijdens de rede verontwaardigd de zaal. waarin ook president Richard von Weizsacker, de voorzitter van de Centrale raad van joden in Duitsland, Heinz Galinski, en andere genodigden aanwezig waren.
Voor de Duitsers, aldus Jenninger in zijn rede, moeten de eerste jaren van Hitlers heerschappij als een wonder geleken hebben. Uit massale werkloosheid ontstond volledige werkgelegenheid, uit ellende bij velen ontstond welstand, uit vertwijfeling ontstonden hoop, optimisme en zelfvertrouwen.
,,Maakte niet Hitler waar wat Wilhelm II slechts had beloofd, namelijk de Duitsers kostelijke tijden te bezorgen? Was hij niet werkelijk uitverkoren door de voorzienigheid, een leider, die een volk slechts eenmaal in de duizend jaar wordt geschonken?" aldus de Bondsdagpresident.
Jenninger citeerde ook opvattingen tegenover ioden uit die tiid. zonder dat hij steeds duidelijk maakte dat het om citaten ging en zonder dat hij er zich vervolgens duidelijk van distantieerde.
SPD-fractievoorzitter Hans-Jochen Vogel overhandigde Jenninger op 10 nov. nog een brief, waarin werd gezegd dat Jenninger de gevoelens van schaamte over de vernietiging van synagogen en joodse eigendommen in de nacht van 9 op 10 november 1938 „op beklemmende wijze geschonden heeft".
Het Israelische ministerie van buitenlandse zaken noemde in een verklaring Jenningers rede ,,voor joden onaanvaardbaar".
,,Het was een jammerlijke rede, welke ook de oorspronkelijke bedoelingen ervan mogen zijn geweest", zo stond er verder.
Ook bij Groenen en SPD twijfelde men niet aan de ,,innerlijke instelling" van Jenninger tegenover de jodenvervolging, maar deze ,,ontspoorde rede", zoals in CDU-kring werd gezegd, was een parlementspresident onwaardig.
Onmiddellijk na de plechtigheid ging bondskanselier Kohl in conclaaf met Jenninger, plaatsvervangend fractieleider Theo Waigel (fractieleider Dregger was ziek) en fractiemanager Rudolf Seiters.
De fracties kwamen in spoedzitting bijeen en later in de avond van 10 nov. confereerden ook de fractievoorzitters met elkaar.

Even leek het erop, dat Jenninger als Bondsdagpresident gehandhaafd kon worden, toen de vice-voorzitter van de Centrale raad van joden, Michael Fürst, Jenninger verdedigde.

De negatieve reactie uit Israel maakte Jenningers aanblijven definitief onmogelijk.

Fragmenten uit de rede van Jenninger

Hierna volgen enkele fragmenten uit de rede van Bondsdagvoorzitter Jenninger van 10 nov., die tot misverstanden aanleiding gegeven hebben.

,,Achteraf wordt duidelijk dat zich tussen 1933 en 1938 in feite een revolutie in Duitsland heeft voltrokken - een revolutie waarbij de staat van rechtsstaat veranderde in een instrument van onrecht en misdaden, een instrument voor het vernietigen van juist die wettelijke en ethische normen en principes waarvoor de staat zich - op grond van zijn eigen denkbeelden - als bewaarder en verdediger zou moeten opwerpen.

Voor het lot van de Duitse en Europese joden waren de successen van Hitler wellicht nog meer fataal dan zijn misdaden. Van de periode 1933 tot 1938 gaat, zelfs zo ver achteraf bezien en in de wetenschap van wat er volgde, tot op heden een fascinerende werking uit, in die zin dat er in de geschiedenis vrijwel geen parallel bestaat van Hitlers politieke triomftocht in die eerste jaren
Voor die Duitsers die de Weimar-Republiek hoofdzakelijk als een aaneenschakeling van vernederingen op het gebied van de buitenlandse politiek hadden ervaren, moest die triomftocht wei een wonder iijken
En alsof dat nog niet genoeg was: massale werkloosheid veranderde in volledige werkgelegenheid, massale armoede maakte plaats voor een zekere welstand voor brede lagen van de bevolking. In plaats van vertwijfeling en uitzichtloosheid heerste er optimisme en zelfvertrouwen.
Maakte Hitler niet waar wat Wilhelm II alleen maar had beloofd: dat hij de Duitsers een heerlijke tijd zuu binnenvoeren? Was Hitler niet waarachtig door de Voorzienigheid uitverkoren, een Führer, zoals die een volk maar eens in de duizend jaar wordt geschonken?
Hitlers successen brachten bovenal het langs parlementaire weg vastgelegde, op vrijheid gerichte systeem, de Weirnar-democratie zelf, in diskredıet.

Bij veel Duitsers kwam de vraag welk systeem de voorkeur verdiende niet eens meer aan de orde. Want al genoot men dan misschien minder individuele vrijheid, het ging een ieder persoonlijk beter dan voorheen.
En het Reich was onweerlegbaar weer groot, groter en machtiger zelfs dan ooit tevoren. Hadden niet zelfs de leiders van Groot-Brittannië, Frankrijk en Italie bij Hitler in Munchen hun opwachting gemaakt en hem geholpen aan deze niet voor mogelijk gehouden successen een vervolg te geven?
En wat de joden betrof: hadden zij zich in het verleden niet een rol toegeeigend die hun niet toekwam? Moesten zij niet eindelijk accepteren dat ze het met minder moesten doen? Hadden ze het misschien niet zelfs verdiend dat hun hun plaats werd gewezen? En bovenal: beantwoordde de propaganda - afgezien van wilde, niet serieus te nemen overdrijvingen - niet op wezenlijke punten aan de eigen vermoedens en overtuigingen?
En wanneer het al te erg werd, zoals in november 1938, dan kon men altijd nog de uitspraak van een tijdgenoot (Rauschning) citeren: „Wat gaat het ons aan! Kijk de andere kant uit wanneer jullie huiveren. Het is niet ons lot".
Aan Hitlers zogenoemde „Weltanschauung" was iedere oorspronkelijke gedachte vreemd. Voor hem lag alles al vast: de tot biologisch gefundeerd racisme verheven jodenhaat, evenals de afkeer van de moderne maatschappij en de utopie van een natuurlijke, agrarische samenleving, die voor haar verwezenlijking „Lebensraum" in het Oosten nodig had.
Zijn eigen bijdrage bestond, behalve uit een verdere vergroving. vereenvoudiging en verruwing van wereldvisies die hij van anderen had overgenomen, in wezen uit de fanatieke bezetenheid en het talent voor massapsychologie waarmee hij zich tot de belangrijkste propagandist van het nationaal-socialisme had opgewerkt.

Vele Duitsers lieten zich door het nationaal-socialisme verblinden en verleiden. Velen hebben door hun onverschilligheid de misdaden mogelijk gemaakt. Velen zijn zelf als misdadiger geeindigd. De schuldvraag en het vraagstuk van de verdringing van de schuld moet ieder voor zichzelf beantwoorden.
Waar wij ons echter gezamenlijk op moeten richten is het vraagstuk van de historische waarheid, van de vereffening van de schuld, van het loochenen van de feiten. Wie de schuld wil berekenen, wie beweert dat het allemaal niet zo - of niet helemaal zo - erg is geweest, die

probeert zich al te verdedigen waar er niets te verdedigen valt

Zulke inspanningen lopen niet alleen uit op verloochening van de slachtoffers - ze zijn ook volstrekt zinloos. Want wat er ook in de toekomst mag gebeuren, en wat er ook in de vergetelheid mag geraken van wat gebeurd is: de mensen zullen zich Auschwitz tot het einde der dagen herinneren als een deel van onze, de Duitse geschiedenis."

Portret Philipp Jenninger

Philipp Jenninger, die in juni 1932 in Rindelbach is geboren, werd op 5 nov. 1984 voorzitter van de Westduitse Bondsdag op aandrang van bondskanselier Helmut Kohl.
Jenningers voorganger Rainer Barzel moest aftreden in verband met een financieel schandaal, hetgeen de christen-democratische CDU geen goed had gedaan. Kohl offerde zijn rechterhand en staatsminister in zijn kabinet Jenninger om op de presidentsstoel een man te kunnen zetten, die betrouwbaar was en die geen fouten maakte.
Een creatief politicus was de CDU-man uit Baden-Wùrttemberg nooit geweest. Hij was na zijn rechtenstudie en promotie ambtenaar geworden, referent van staatssecretarissen en ministers, onder andere drie jaren lang bij minister van financien Franz Josef Strauss in de ,,grotecoalitie" van CDUICSU en SPD van 1966 tot 1969.
Hij gold in Bonn als ,,man van Strauss", aan wie hij ook zijn functie als fractie-manager te danken had in 1975.
Toen Helmut Kohl in 1976 naar Bonn kwam, veranderde dat snel. Jenninger werd een van zijn trouwste aanhangers, zo trouw dat hij eens in het gebouw van de Parlementaire club een affiche van de wand scheurde van de graficus Klaus Staeck, dat hij als negatief voor Kohl ervoer. Hij moest er zijn verontschuldigingen voor aanbieden.
Kohl steunde in veel gevallen geheel op Jenninger, die hem altijd ter zijde stond en als staatsminister niet alleen in Kohls nabijheid bleef toen deze in 1982 kanselier werd, maar ook nog werd belast met een van de gevoeligste taken in de Bondsrepubliek, de zogeheten Duitslandpolitiek, de verhoudingen met de DDR.
Koelheid, uiterst pragmatisme, zijn eigenschappen, die Jenninger kenmerken, in de ogen van veel fractieleden van de CDU/CSU te sterk.
De rechtervleugel vond zijn praktische samenwerking met DDR-leiders teveel gespeend van emoties, in het bijzonder nadat Jenninger de regie had gevoerd voor een miljardenlening aan de andere Duitse staat, waarbij hij zo slim was Strauss die boodschap in Oost-Berlijn te laten overbrengen.
Zijn kandidatuur als Bondsdagpresident werd dan ook niet met groot enthousiasme begroet in 1984, maar grote bezwaren kon men ook niet tegen hem aanvoeren.
Bij de oppositiepartij SPD zag men hem als man van Kohl, die de opdrachten van zijn meester zou uitvoeren. Bij de oppositie en in eigen kring heeft Jenninger de afgelopen jaren echter duidelijk aan respect gewonnen doordat hij zich onafhankelijk tegenover de regeringscoalitie opstelde en de rechten van het parlement juist hardnekkig verdedigde tegenover partij-afspraken.
In kringen van de SPD was men tevreden over Jenningers onpartijdigheid. SPD-leider Vogel zei op 10 nov. dan ook dan niemand twijfelde aan de ,,juiste instelling" van Jenninger tegenover het verleden. Een opvatting die openlijk werd gedeeld door de Groene Otto Schily.
In de redevoering naar aanleiding van de „Reichskristallnacht" kwamen voor de Westduitse politici Jenningers eigenschappen van koelheid en pragmatisme te sterk tot uitdrukking. „Op deze wijze kan men blijkbaar in Duitsland nog niet over het verleden spreken", zei de Berlijnse historicus Arnulf Bahring op 10 nov. voor de televisie.

Vice-voorzitter *Centrale* Raad van joden afgetreden

Als gevolg van een conflict met de voorzitter van de Centrale Raad van joden in Duitsland, Heinz Galinski, over de uitleg van de rede van Bondsdagvoorzitter Philipp Jenninger is Galinski's plaatsvervanger Michael Furst op 16 nov. afgetreden. Na afloop van een speciale vergadering van het bestuur in Frankfurt zei Furst, dat er tussen hem en de voorzitter ,,sinds geruime tijd vergaande onenigheid bestond".
De Hannoverse advocaat Furst had zich na Jenningers herdenkingsrede in de Bondsdag over de „Rijkskristalnacht" tegen aftreden van de Bondsdagpresident uitgesproken.
Furst had zelfs lof voor de toespraak, omdat duidelijk tot uitdrukking was gebracht ,,datalles wat Hitler heeft gedaan ondubbelzinnig en door de hele massa van de Duitse bevolking werd gedragen".

Galinski had zich in het openbaar van de uitlatingen van zijn vice-voorzitter gedistantieerd en Furst bovendien het recht ontzegd namens de Joodse raad te spreken.

Rita Sussmuth nieuwe voorzitter van de Bondsdag

De grootste fractie in de Bondsdag, de CDU/CSU, heeft op 18 nov. mevr. Rita Sussmuth kandidaat gesteld als nieuwe voorzitter van de Westduitse Tweede Kamer, als opvolger van Philipp Jenninger.



Rita Sussmuth tijdens haar eerste toespraak tot de Westduitse Bondsdag na haar verkiezing als voorzitter van de Bondsdag op 25 november 1988.

Op het moment van haar kandidaatstelling was mevr. Sussmuth minister van jeugd-, gezins- en vrouwenzaken en volksgezondheid.
De coalitiepartner van de CDU/CSU, de FDP, reageerde direkt positief op het voorstel. Fractievoorzitter Wolfgang Mischnick sprak van een ,,zeer respectabele kandidaat".
Oppositieleider Hans-Jochen Vogel (SPD) noemde het voorstel ,,bespreekbaar en respectabel". Mevr. Sussmuth, zei hij, geniet ,,ook respect in onze kringen".
De Groenen zagen in haar kandidatuur een zet van bondskanselier Kohl ,,om een lastige minister kwijt te raken".

Mevrouw Sussmuth (51), die volgens opiniepeilingen een van de populairste politici in de Bondsrepubliek is, geldt als eigenzinnig. Binnen het kabinet behoort zij tot de sociale vleugel van de CDU, staat zij duidelijk links van het midden.
Haar verzet tegen verscherping van de abortuswetgeving heeft tot kritiek in rechtse CDU-kring geleid.
De uit Wuppertal afkomstige Rita Sussmuth is pas sinds januari 1987 lid van de Bondsdag.
In 1985 werd zij verrassend tot minister benoemd; voordien was zij hoogleraar pedagogiek aan de universiteit van Dortmund.

De verkiezing van Rita Sussmuth tot voorzitter van de Bondsdag vond plaats op 25 november.
Van de 475 uitgebrachte stemmen waren er 380 voor mevr. Sussmuth; 72 Bondsdagleden stemden tegen haar en er waren 21 onthoudingen.

Na haar verkiezing zei mevr. Sussmuth in een korte toespraak, dat zij er blij over was, dat zich een traditie begon te vormen, waarvan zij hoopte dat die ook andere vrouwen de moed zou geven politieke verantwoordelijkheid op zich te nemen.
Zij zou haar ambt benutten om ook in de toekomst op te treden voor gelijkberechtiging, sociale gerechtigheid en de belangen van de zwakken in de samenleving.
Zij bracht nadrukkelijk dank aan haar voorganger, Philipp Jenninger, die tolerantie en objectiviteit boven alles had gesteld.

Ursula Maria Lehr volgt Rita Sussmuth op als minister

Op 29 nov. is Ursula Maria Lehr (58), hoogleraar psychologie en gerontologie aan de universiteit van Heidelberg, benoemd tot minister van jeugd-, gezins- en vrouwenzaken en volksgezondheid, als opvolger van Rita Süssmuth.
Met deze benoeming heeft bondskanselier Kohl druk weerstaan uit de vrouwelijke leden van de CDU/CSU-fractie in de Bondsdag om iemand uit hun midden te benoemen.

Mevr. Lehr had al jaren lang meegewerkt aan de formulering van het vrouwen- en gezinsbeleid van de CDU.
Zij heeft zich steeds ingezet voor werkende ge-



Ursula-Maria Lehr, de nieuwe minister van jeugd, gezin, vrouwen en gezondheid in de Westduitse Bondsregering.

huwde vrouwen. Eén van haar bekendste uitspraken is: „Niet kinderen met een werkende moeder ontwikkelen zich slechter, maar kinderen, die overmatig worden verzorgd en betutteld".
In het meer progressieve deel van de CDU was men opgelucht. Men vreesde de benoeming van een conservatieve minister, die het beleid van minister Sussmuth zou terugdraaien.

HELMUT HAUSSMANN MINISTER VAN ECONOMISCHE ZAKEN. OPVOLGER VAN MARTIN BANGEMANN

Naast de benoeming van mevr. Lehr werd op 29 nov. Helmut Haussmann (45, FDP) aangewezen tot minister van economische zaken. Hij was daarmee opvolger van Martin Bangemann, die dit ambt had neergelegd om lid te worden van de Europese Commissie (pag. 1111 e.v. - 1989).
Op het moment van zijn benoeming was Haussmann secretaris-generaal van de FDP.

Beide nieuwe ministers, mevr. Lehr en Helmut Haussmann, zijn op 9 dec. in de Bondsdag beëdigd door de parlementsvoorzitter, Rita Sussmuth.

PARLEMENTSVERKIEZINGEN IN WEST-BERLIJN. ZWAAR VERLIES VOOR CDU. EXTREEM RECHTS MAAKT ENTREE. FDP NIET LANGER VERTEGENWOORDIGD.

In West-Berlijn zijn op 29 jan. verkiezingen gehouden voor het Huis van Afgevaardigden.
Bij deze verkiezingen heeft de met leuzen tegen buitenlanders optredende extreem-rechtse groepering van de Republikeinen 7,5% van de uitgebrachte stemmen gekregen.
Tegelijkertijd verloor de regerende christelijk-liberale coalitie van burgemeester Eberhard Diepgen haar meerderheid.

Diepgens CDU bleef met 37,8 procent (een verlies van 8,6 procent) nog net de grootste partij, vóór de SPD (37.3 procent, winst 4,9 procent).
Coalitiepartner FDP verdween echter met 3,9 procent onder de vijf procents kiesdrempel.
De Alternatieve Lijst (AL), de Berlijnse Groenen, kreeg opnieuw een hoog percentage stemmen: 11,8 (plus 1,2).
CDU en SPD bezetten in het Berlijnse stadsparlement nu beide 55 zetels, de Alternatieve Lijst 17 en de Republikeinen 11.

De Republikeinen zijn in oorsprong een afsplitsing van de Beierse christen-democratische partij CSU. Landelijk voorzitter is Franz Schönhuber, die zijn politieke aspiraties vooral ontwikkelde nadat hij in 1982 als hoofdredacteur van de Bayerische Rundfunk was ontslagen.
Dat gebeurde toen ontdekt werd dat hij lid was geweest van de Waffen-SS.

Een consequentie van het Berlijnse succes van de Republikeinen, die voor het eerst in West-Berlijn meededen, is dat zij in december 1990 al zeker zijn van twee zetels in de Westduitse Bondsdag.

WEST-BERLIJN, HUIS VAN AFGEVAARDIGDEN

	1989		1985	
Partij	%	zetels	%	zetels
CDU	37.8	55	46,4	69
SPD	37.3	55	32.4	48
AL	11 8	17	10.6	15
FDP	3,9	–	8,5	12
Republikeinen	7,5	11	–	–

Uit de opiniepeilingen van de voorafgegane weken was het succes van de rechtse groepering niet op te maken. Evenmin was voorspeld dat de CDU zoveel stemmen zou verliezen en dat de liberalen uit het stadsparlement zouden verdwijnen.
Burgemeester Diepgens persoonlijke populariteit lag ook de laatste dagen voor de verkiezingen onverminderd bij 60 procent, maar ten aanzien van zijn partij tekende zich wel al een negatieve trend af.

De Alternatieven dringen aan op de vorming van een rood-groene coalitie met de sociaal-democraten.

SPD-voorzitter Walter Momper **(43)** acht de AL echter „niet geschikt voor een coalitie of voor een regering", zolang zij niet hun positieve houding te-



Helmut Haussmann legt de eed af als minister van economische zaken ten overstaan van Bondsdagvoorzitter Rita Sussmuth.

genover het gebruik van geweld opgeven. alsmede hun streven de Amerikaanse, Britse en Franse troepen in de stad naar huis te sturen.

Diepgen pleitte in de verkiezingsavond voor een ,,grote coalitie" van CDU en SPD, een mogelijkheid die door Momper niet direct van de hand werd gewezen.

„Wij zijn geen partij van extremisten en wij staan ook niet vijandig tegenover buitenlanders", herhaalde een bijzonder vriendelijk ogende Franz Schonhuber 's avonds op 29 jan. in West-Berlijn tegen elke televisiecamera die op hem werd gericht.
De 66-jarige landelijk voorzitter van de uiterst rechtse groepering ,,Die Republikaner", die in één keer met 11 zetels (7,5 procent) het Berlijnse stadsparlement binnentrekt, was begonnen aan een .,operatie glimlach". Schönhubers doel was en is de partij als democratisch en redelijk te presenteren, waarbij de tactiek het volgende patroon heeft: wij zijn niet tegen buitenlanders, integendeel, met onze voorstellen om ze naar huis te sturen bewijzen wij ze een grote dienst. Het is de tactiek van het Front National van Le Pen in Frankrijk en van de Centrumpartij in Nederland.
Borreltafel-parolen worden opgepikt om er politiek mee te maken. ,,Wij spreken luidop uit wat veel mensen denken, maar niet durven zeggen. Wij zijn gewoon eerlijk". zei de Berlijnse Republikeinen-voorzitter Bernhard Andres, een politieman, werkzaam bij de verkeersongevallendienst.
Voor Schonhuber is West-Berlijn het eerste grote succes. Bij de deelstaatverkiezingen in Beieren in 1986 kregen de Republikeinen drie procent, onvoldoende stemmen om zitting te krijgen in het deelstaatparlement, voldoende echter om hoop te vatten en om de CSU van de inmiddels overleden Franz Josef Strauss behoorlijk angst aan te jagen (pag. 227/3-1987).
Bij de verkiezingen daarna in Baden-Württemberg en Bremen behaalde de partij echter slechts circa één procent van de stemmen (Bremen pag. 10312-1988; Baden-Wurttemberg pag. 21913 e.v.-1988.)

De Republikeinen zijn in oorsprong een afsplitsing van de Beierse CSU. Schönhubers politieke aspiraties ontwikkelden zich vooral nadat hij in 1982 als hoofdredacteur van de Bayerische Rundfunk was ontslagen. De officiele reden daarvan was de ontdekking van het feit dat hij lid was geweest van de Waffen-SS.

Het ontslag was wat verdacht want honderdduizenden Duitse mannen waren bij de Waffen-SS, velen daarvan bereikten naderhand ongehinderd hoge posities. niet in de laatste plaats ook in Beieren. Het leek er eerder op dat de bij de omroep in de deelstaat invloedrijke CSU zich wilde ontdoen van een lastig lid.
De belangrijkste leuzen waarmee de Republikeinen werken zijn gericht tegen buitenlanders, vóór een harder optreden tegen krakers, vermomde ,.chaoten" en andere radicale demonstranten en vooral ook voor een radicaal beleid tegen drugsgebruikers.
,,Onze kinderen worden dagelijks met drugs bedreigd. Straks zijn er in deze stad geen gewone kinderen meer over; onze stad sterft", kan men op bijeenkomsten van de Republikeinen uit de mond van Bernhard Andres horen.
Hij wil, zegt hij ook steeds in een zin waarmee hij tegen nationaal-socialistische parolen begint aan te leunen. de ,,Duitse waarden" weer populair maken. Die waarden zijn in zijn ogen vooral ,,eerlijkheid, zuiverheid, betrouwbaarheid, hard werken".
Schönhuber windt zich de laatste tijd vooral op over een uitspraak van CDU-burgemeester



Bernhard Andres, de voorzitter van de "Republikaner" in West-Berlijn.

Manfred Rommel van Stuttgart, die pleit voor een ,,multi-culturele samenleving", waarin allerlei etnische groepen niet alleen volledig vreedzaam naast elkaar bestaan, maar elkaar met hun culturele erfenissen bevruchten. De consequentie daarvan is bijvoorbeeld dat in elk geval op gemeentelijk niveau buitenlanders stemrecht krijgen.
,,Ik wil geen multi-culturele maatschappij", riep 's avonds op 29 jan. Schonhuber nog eens luid in de richting van een camera. ,,Ik ben en blijf er trots op een Duitser te zijn", voegde hij er in één adem aan toe, suggererend dat er noodzakelijkerwijs een tegenstelling bestaat tussen Duits-zijn en leven in een samenleving die verscheidene culturen integreert.
In de maanden voor de verkiezingen in West-Berlijn leed de partij De Republikeinen aanvankelijk een tamelijk onopvallend bestaan. De enige publiciteit die zij lange tijd kreeg, ging over een ruzie in het bestuur.
De voorzitter en twee vice-voorzitters traden af, omdat ze er geen heil in zagen mee te doen aan verkiezingen waarin toch niets te behalen viel. Bernhard Andres nam de fakkel over.
Twee zaken veranderden alles. De Republikeinen maakten een tv-reclamespot, waarin men bijvoorbeeld Turkse kinderen zag lopen, waarbij als muziek werd gedraaid ,,Speelmij het lied van de dood". Dat leidde tot een enorme rel, die de partij binnen enkele dagen onder de aandacht van elke Berlijner bracht.
Dat gebeurde nog een keer toen een grote demonstratie tegen Franz Schonhubers verkiezingsoptreden in het congrescentrum uit de hand liep en 95 politiemannen gewond raakten. Daarna kon Schönhuber vrolijk vaststellen: ,,Nu hebben we de wind mee".
Bij de verkiezingen in Beieren in 1990 willen de Republikeinen ,,ten minste tien procent" (Schönhuber) halen.
Vooraf echter doen ze nog mee aan de Europese verkiezingen in juni sinds 29 jan. in de vaste overtuiging dat men met parolen tegen buitenlanders het Europese parlement kan binnentrekken.
Voor de CDU in West-Berlijn, die zijn coalitiepartner FDP onder de kiesdrempel heeft zien verdwijnen, zijn de Republikeinen geen alternatief. ,.Alleen de gedachte is al bedenkelijk", zei bondskanselier Kohl in de avond van 29 jan.

INDIA

BESCHULDIGINGEN VAN CORRUPTIE TEGEN REGERING VAN RAJIV GANDHI. AFFAIRES INZ. FAIRFAX, WESTDUITSE ONDERZEEËRS EN ZWEEDSE VELDARTILLERIE (BOFORS)

Op 12 april 1987 trad V.P. Singh af als minister van defensie, nadat er door zijn collega's in de Congrespartij (I) scherpe kritiek was geuit op zijn rol bij twee recente onderzoeken inzake corruptie op hoog niveau (zie pag. 79/3-'89). Daarbij ging het om twee zaken: 1) de Fairfax-affaire en 2) mogelijke illegale afspraken bij wapenaankopen in het buitenland.

Fairfax-affaire Rapport Thakkar-Natarajan

In oktober 1986 had V.P. Singh als minister van financiën het Amerikaanse detectivebureau Fairfax Group Ltd ingehuurd om een onderzoek in te stellen t.b.v. het ministerie van financiën naar mogelijke illegale invoerpraktijken van de firma „Reliance Industries of India" en naar eventuele overtredingen van deviezenregels door Indiase zakenlieden in het buitenland (illegale fondsen).
Tijdens een speciale zitting van het Lagerhuis (Lok Sabha) op 31 maart 1987 over het huren van de Fairfax Group werd Singh er door sommige partijgenoten van beschuldigd door het aantrekken van een buitenlands bureau de nationale veiligheid in gevaar te hebben gebracht.
Inmiddels was Singh op 24 januari 1987 zonder nadere toelichting als minister van financiën vervangen en tot minister van defensie benoemd (pag. 79/3), terwijl een door Singh speciaal met het opsporen van zwart geld belaste functionaris, Bhure Lal, op 11 maart was vervangen.
Op 6 april 1987 benoemde de regering een commissie van onderzoek, bestaande uit de opperrechters M.P. Thakkar en S. Natarajan. Deze moest de omstandigheden waaronder de Fairfax Group was gehuurd en de ,,aard van de overeenkomst" onderzoeken, en daarover binnen drie maanden verslag uitbrengen.
Inmiddels had de ,resident-directeur van de Fairfax Group, Michael Hershman, op 2 april in een interview met de *Statesman* verklaard dat V.P. Singhs vervanging op financiën plaatsvond onmiddellijk nadat Fairfax de Indiase regering had bericht dat een ,,sleutelgetuige" op het punt stond belangrijk

bewijsmateriaal te verschaffen. (Deze figuur weigerde vervolgens te getuigen.) Op 27 juli publiceerde de *Statesman* een interview met Hershman waarin deze stelde dat de onderzoekscommissie ,,onderdeel van een cover-up" door Gandhi was.
Op 9 december 1987 bracht de onderzoekscommissie van de opperrechters Thakkar en Natarajan verslag uit aan het Lagerhuis. In haar 293 pagina's tellende rapport leverde de commissie indirect kritiek op V.P. Singh voor het inhuren van Fairfax op een wijze die ,,niet verenigbaar (was) met de veiligheid van het land".

De regering en de premier waren niet op de hoogte gesteld van het inhuren van de Fairfax Group en er bestond geen schriftelijk document van de beweerde mondelinge toestemming daartoe die V.P. Singh aan Bhure Lal zou hebben verleend.
Volgens het rapport was Nusli Wadia, president-directeur van Bombay Dyeing - een concurrent van Reliance Industries - samen met een functionaris van het blad Indian *Express* verantwoordelijk voor de keuze van Fairfax door ambtenaren van het ministerie van financiën. De Indiase regering was ,,gebruikt als instrument om doelstellingen van Wadia te bereiken of te dienen". Het rapport suggereerde dat Wadia het werk van Fairfax had gefinancierd en dat dit bureau ,,trouw aan enige andere instanties, vijandig t.o.v. de regering van India" was. Daarmee werd gedoeld op de Amerikaanse inlichtingendienst CIA. Een Fairfax-functionaris had toegegeven dat zijn bureau ex-stafleden van de CIA tewerkstelde en inlichtingen met Amerikaanse regeringsbureaus uitwisselde (*Financial* Times 10-12-'87).
In het rapport werd voorts bezorgdheid uitgesproken over de betrokkenheid bij deze affaire van Ramnath Goenka, president-directeur van het krantenconcern Indian *Express*, en van S. Gummurthy, financieel adviseur van dit concern

V.P. Singh kwalificeerde het Thakkar-Natarajan rapport op 10 december als een ,,monument van ongerechtigheid".
Op 15 december 1987 gelastte Om Prakash Sharma, rechter voor economische misdrijven, een politie-onderzoek tegen V.P. Singh en anderen die in het rapport waren beschuldigd.

Westduitse onderzeeërs. Officieel onderzoek

Op 9 april 1987 gelastte Singh als minister van defensie een onderzoek door zijn departement naar mogelijke illegale afspraken bij wapenaankopen, in het bijzonder bij de aankoop van onderzeeërs van de Westduitse Howaldtswerke Deutsche Werft (HDW) in het begin van de jaren '80. Het contract met de HDW zou naar verluidt gepaard zijn gegaan met de betaling van een commissie van 7% aan een Indiase agent.

Op 13 april ontkende de HDW geld aan Indiase agenten te hebben betaald, maar volgens de Statesman (20-6-37) had het ministerie van financien bewijsmateriaal ontdekt waaruit bleek dat de HDW (tussen 1980 en april 1987) geld had gestort op de rekening van een in Liechtenstein geregistreerde investeringsfirma.
Vele ministers en de leiding van de Congrespartij (I) beschouwden dit onderzoek als een aanval op de integriteit van premier Rajiv Gandhi die de portefeuille van defensie van 25 september 1985 tot 24 januari 1987 had beheerd.

Op 21 april 1988 verklaarde de nieuwe minister van defensie, Krishna Chandra Pant, in het Lagerhuis dat de beweerde commissiebetaling door de HDW aan een Indiase agent volgens een officieel onderzoek ongegrond was gebleken en dat hij daarom had beslist de zaak als ,,gesloten" te beschouwen.

Maar in het jaarverslag van de auditeur-generaal, dat in mei 1988 werd gepubliceerd, werd gesteld dat er ernstige onregelmatigheden bij het onderzeeërs-contract waren geweest en dat er tekortkomingen bij de prijsanalyse waren geconstateerd. Voorts werd opgemerkt dat de regering het contract had gegund aan een ,,buitenlandse fabrikant wiens onderzeeër volgens een technische evaluatie niet de beste was". Volgens de Hindu (13-5-'88) was een gunstiger contract met een Zweedse firma door de regering afgewezen.

Bofors-affaire

Op 16 april 1987 meldde de Zweedse omroep Eko-redaktionen dat de Zweedse firma Bofors in begin 1986 steekpenningen had betaald aan voor-aanstaande politici en defensiefunctionarissen in India om zich te verzekeren van een belangrijke order van de Indiase regering inzake veldartillerie. Het Indiase ministerie van defensie, onder verantwoordelijkheid van Rajiv Gandhi, had op 24 maart 1986 een contract met Bofors getekend voor de aankoop van 400 stuks 155 mm geschut voor de prijs van ca. 8,4 mrd kronen.

Volgens de mededeling van de omroep zou Bofors op 12 november 1986 drie bedragen van in totaal 29,7 mln kronen hebben gestort op een rekening (codenaam Lotus) bij de Schweizerischer Bankverein in Bazel; op 22 december 1986 zou nog eens 2,5 mln kronen op deze rekening zijn gestort. Zowel de Indiase regering als Bofors ontkenden deze beschuldigingen in afzonderlijke verklaringen op 17 april 1987.

Op 19 april 1987 overhandigde de Zweedse ambassadeur in India, Axel Edelstam, een nota aan het Indiase ministerie van buitenlandse zaken. Daarin werd gesteld dat er bij de Boforsdeal geen tussenpersonen betrokken waren geweest en dat de contractonderhandelingen rechtstreeks waren gevoerd tussen Bofors en het Indiase ministerie van defensie.
Op 21 april verzocht de Zweedse regering Bofors volledige details te verschaffen over het wapenakkoord met India en op 29 april droeg zij - op verzoek van India - de nationale rekenkamer van Zweden op het Bofors-contract te onderzoeken.
De Zweedse rekenkamer bracht op 1 juni verslag uit aan het Zweedse ministerie van buitenlandse handel Het rapport werd, behalve de door Zweden als .geheim" geclassificeerde passages, doorgegeven aan de Indiase regering en vervolgens op 4 juni vrijgegeven voor de pers.

Het rapport bevestigde het bestaan van een afspraak over betaling van commissies aan niet-genoemde personen. Geraamd werd dat Bofors aan Indiase agenten „afsluit"provisie had betaald tot een waarde van 2% a 3% van de totale order (170 mln a 250 mln kronen). De definitieve betalingen waren in de loop van 1986 verricht. Hoewel geen specifieke agent bij name werd vermeld, citeerde het rapport uit een brief van Martin Ardbo (managing director van Bofors) aan de onderstaatssecretaris van het Indiase ministerie van defensie waarin werd gesteld dat Bofors de in India gevestigde Anatronic Genera1 Corporation had gecontracteerd om te helpen bij ,,administratieve diensten".

In een reactie op het rapport van de Zweedse rekenkamer maakte de Indiase regering op 11 juni bekend dat een team van deskundigen o.l.v. Amitabh Ghosh, de plv. gouverneur van de nationale bank van India, binnenkort een bezoek aan Zwitserland zou brengen om de mogelijkheid te onderzoeken of er informatie kon worden ingewonnen over bankrekeningen die illegaal door Indiase staatsburgers werden aangehouden.

Op 30 juli meldde het persbureau *PTI* dat India ,,stappen ondernomen" had met het oog op de ondertekening van een verdrag met de Zwitserse autoriteiten inzake medewerking voor het verwerven van dergelijke informatie.

Volgens ramingen van een IMF-rapport uit 1986 zouden particuliere (en mogelijk illegale) Indiase tegoeden bij Zwitserse banken een waarde hebben van 2,5 mrd Zwitserse francs.

Op 31 juli maakte de meerderheid van de oppositiegroepen in het Hogerhuis bekend dat zij de parlementszittingen zou boycotten totdat een debat over de Bofors-affaire op de agenda stond.

De zittingen van beide Huizen waren op 28 en 29 juli verdaagd, toen oppositie-afgevaardigden tevergeefs poogden een regeringsmotie inzake een parlementair onderzoek naar de Bofors-affaire te blokkeren. Die motie werd uiteindelijk op 3 augustus ingediend.

Op 6 augustus ontkende premier Rajiv Gandhi in het Lagerhuis dat hij of enig lid van zijn familie enigerlei betaling had ontvangen bij transacties i.v.m. het Bofors-contract. Vervolgens keurde het Lagerhuis de door de regering

ingediende motie goed om een gezamenlijke parlementaire commissie (JPC) in te stellen om de Bofors-affaire te onderzoeken. De oppositiepartijen besloten deze parlementaire enquête te boycotten, omdat zij het niet eens waren met de voorwaarden van het onderzoek. Zo kon de JPC tegen de zin van de oppositie geen ministers dagvaarden of andere beschuldigingen inzake corruptie (zoals bij de aanschaf van Westduitse onderzeeërs) onderzoeken.
Op 12 augustus bracht een delegatie van 18 oppositiepartijen o.l.v. V.P. Singh een bezoek aan de Zweedse ambassade in New Delhi om eer, brief te overhandigen waarin er bij de Zweedse openbare aanklager op werd aangedrongen een onderzoek naar de Bofors-affaire in te stellen.
Op 21 augustus meldde de Zweedse openbare aanklager in Stockholm dat hij een vooronderzoek naar de beschuldigingen inzake steekpenningen had ingesteld.
Diezelfde dag wees de Congrespartij (I) haar vertegenwoordigers in de 30 leden tellende JPC aan. Ook vier parlementsleden van met de Congrespartij geallieerde partijen werden benoemd. Een van de JPC-leden was B. Shankaranand die onmiddellijk na zijn benoeming als minister van watervoorraden aftrad (pag. 8011).
Op 26 augustus verklaarde de president-directeur van het Zweedse Nobel-concern, Lars Erik Thunholm, dat hij niet kon garanderen dat Bofors, een dochteronderneming van Nobel Industrier, geen smeergeld had betaald voor de opdracht inzake de levering van veldgeschut aan India. „Ik kan niet garanderen dat zij (onze vertegenwoordigers in India) geen smeergeld hebben betaald aan Indiase functionarissen. Maar ik kan het me eigenlijk niet voorstellen", aldus Thunholm.
Op 19 september verschenen de president-directeur van Bofors, Per Ove Morberg, en de vice-president-directeur van Nobel Industrier, Lars Gothlin, in New Delhi voor de JPC. Zij verklaarden de Indiase regering de namen te hebben verstrekt van drie niet-Indiase firma's aan wie door Bofors afsluitprovisies waren betaald. Zij weigerden de namen van die firma's tegenover de JPC te noemen, maar die namen waren wel aan het Indiase ministerie van defensie bekendgemaakt. Voorts meldden zij dat geen afsluitprovisies waren betaald aan de Anatronic Genera1 Corporation van Win Chadha, de agent van Bofors in India tot eind 1985.

Op 25 januari 1988 maakte de Zweedse openbare aanklager, Lars Ringberg, bekend dat een onderzoek naar de Bofors-India overeenkomst was gestaakt wegens onvoldoende bewijs.
Op 15 april verscheen Win Chadha voor de JPC, nadat de Indiase regering de nodige druk op hem had uitgeoefend daartoe uit de Verenigde Staten over te komen. Chadha ontkende iets af te weten van de drie door Morberg en Gothlin genoemde firma's. Met deze drie firma's had hijzelf geen enkele connectie, aldus Chadha. Wel bevestigde hij dat er in januari 1986 een nieuwe overeenkomst was getekend tussen zijn Anatronic General Corporation en Bofors i.v.m. „administratieve diensten".
Op 21 april publiceerde het blad *Hindu* een aantal documenten waaruit de „onweerlegbare connectie tussen de Moresco-Pitco (codenamen) betalingen verricht door Bofors... en Sangam Ltd" zou moeten blijken.
Sangam is een in Europa gevestigde Indiase handelsfirma van de familie Hinduja (vier broers).

Rapport parlementaire commissie inzake Bofors-affaire

Op 26 april 1988 diende de JPC haar rapport over de Bofors-affaire bij het parlement in. Daarin werd gesteld dat de JPC geen bewijzen had ontdekt van enige tussenpersoon die bij de overeenkomst betrokken zou zijn geweest noch van enigerlei betalingen (commissie of steekpenningen) afgezien van de vergoeding die door Bofors aan drie niet-Indiase firma's was betaald voor adviezen en marketing diensten. Het „onvermogen" van Bofors om copieën van zijn overeenkomsten met deze drie firma's te verschaffen werd „onder de gegeven omstandigheden" verdedigbaar geacht.

Bij het JPC-rapport was een afwijkende mening gevoegd van Aladi Aruna, een parlementslid verbonden met de Janaki-factie van de Andra Dravida Munnetra Kazagham in Tamil Nadu. Deze stelde dat de commissieleden onvoldoende gelegenheid hadden gekregen getuigen te ondervragen.

Nieuwe beschuldigingen *V.P.* Singh

Op 6 november 1988 beschuldigde V.P. Singh premier Gandhi ervan meer dan 80 mln roepies ($ 5,2 mln) op een Zwitserse bankrekening te hebben gestort. Dat geld betrof commissies die Gandhi voor de overeenkomst met Bofors zou hebben ontvangen. Volgens Singh waren op drie data in 1986 en 1987 door Bofors bedragen overgemaakt op een geheime nummerrekening bij de Schweizerischer Bankverein van Svenska, een Panamese firma. Vervolgens verstrekte Singh fotocopieën van drie documenten, waaruit die overboekingen moesten blijken.
Op 10 november ontkende premier Gandhi dat hij een bankrekening in Zwitserland of elders buiten India had.
Maar op 13 november weigerde Singh zijn beschuldigingen in het parlement te herhalen.
Op 25 november publiceerde het blad Hindu documenten, die volgens de *Financial* Times (26-11-'88) schenen aan te tonen dat er betalingen aan Svenska waren gedaan. Maar aan de eis van de oppositie inzake een nieuw onderzoek werd niet voldaan.

MAATREGELEN TEGEN INDIAN EXPRESS. WETSONTWERP TEGEN LASTER INGETROKKEN

Op 1 september 1987 vielen politieagenten, vergezeld van douane- en belastingpersoneel, gelijktijdig alle elf regionale kantoren van het Engelstalige dagblad Indian *Express* binnen. De volgende dag maakte de fiscale opsporingsdienst (DRI) bekend dat de onderzoeking van de kantoren had aangetoond dat voor ingevoerde Westduitse drukpersen een veel te lage waarde was opgegeven, terwijl ook van belastingontduiking op apparatuur uit Taiwan sprake was. Maar de hoofdredacteur van Indian *Express*, Arun Shourie, gaf een andere verklaring: „De regering tracht de pers tot zwijgen te brengen." Sinds 1986 had zijn blad voortdurend beschuldigingen van corruptie tegen de regering gepubliceerd, incl. de Bofors-affaire. Bovendien had het de dissident V.P. Singh actief gesteund.

Tussen 14 oktober en 2 december 1987 werd het kantoor van de Indian *Express* in New Delhi gesloten als gevolg van een staking die door een minderheid van de staf werd gesteund. Volgens Shourie was de staking georganiseerd door met de Congrespartij (I) verbonden vakbondsleden. Ruim 600 van de 670 werknemers wilden werken, maar dat werd hun belet door de grote politiemacht bij het gebouw, aldus de hoofdredacteur.
Intussen maakte de regering op 15 november bekend dat zij een langlopende pachtovereenkomst inzake de grond voor de kantoren en drukkerijen van de Indian *Express* in New Delhi annuleerde. De krant zou de pachtvoorwaarden hebben geschonden door uitbreiding naar een terrein van de overheid alsook door een groot deel van het aan de krant toebedeelde terrein aan derden te verhuren. Volgens de krant Statesman was het optreden tegen de Indian *Express* „niet slechts een kwestie van rancune", maar riekte

het ook naar willekeur *(NRC/H'blad* 20-11-'87).

Omstreden perswet ingetrokken

Op 30 augustus 1988 werd een door de regering ingediend wetsontwerp inzake laster volgens persberichten door het Lagerhuis ,,gejaagd".
Het wetsontwerp verbreedde de bestaande omschrijving van het begrip laster. Aan de oude wet werd een nieuw hoofdstuk toegevoegd onder de titel ,,misdadige verdachtmaking". Dit bepaalde dat de insinuatie dat iemand een bestaande wet heeft overtreden voortaan (met maximaal 5 jaar cel) strafbaar is. Voorts zou de beklaagde nu moeten bewijzen dat hij onschuldig is.
De regering verdedigde haar wetsvoorstel met het argument dat een deel van de pers zijn vrijheid heeft misbruikt om zonder bewijs een smet te werpen op de reputatie van sommige mensen. De oppositie daarentegen meende dat de bestaande wetgeving voldoende was en dat er andere manieren zijn om eventuele excessen aan de kaak te stellen, zoals bijvoorbeeld via de persraad.
Het dagblad Statesman schreef in een commentaar: ,,Wat nog alarmerender is, is dat de regering in paniek heeft gereageerd op zich ophopende bewijzen dat gezagsdragers op het hoogste niveau schijnen te hebben samengespannen met oplichters om curruptie te institutionaliseren, terwijl zij tegelijkertijd veinsden respect te hebben voor de hoogste normen in het openbare leven."
Op 4 september meldde premier Rajiv Gandhi dat het debat over het wetsontwerp in het Hogerhuis was uitgesteld.
Op 6 september gingen duizenden journalisten in heel India voor 24 uur in staking uit protest tegen het wetsontwerp. In New Delhi deden 16 van de 17 dagbladen aan de staking mee.
Op 22 september trok premier Gandhi het wetsontwerp terug. Dat gebeurde naar zijn zeggen om een ,,breder en vollediger nationaal debat" over zaken als smaad en laster in de pers mogelijk te maken.

VERKIEZINGEN HOGERHUIS

Op 28 maart 1988 werden door 11 deelstaatparlementen verkiezingen gehouden voor 55 van de 245 zetels in het Hogerhuis (Rajya Sabha). Het resultaat was dat het zeteltal van de Congrespartij (I) daalde van 148 tot 140 zetels.
Bij de Hogerhuisverkiezingen van maart 1986 (voor 19 zetels in 7 deelstaten) had de Congrespartij (I) reeds 7 zetels verloren. (Vor.ber.pag. 26912-'84)

AKKOORD MET GURKHA'S OVER AUTONOMIE. CAMPAGNE GNLF

In mei 1986 riep het Gurkha Nationaal Bevrijdingsfront (GNLF) op tot een algemene staking om zijn eisen kracht bij te zetten. Het in het begin van de jaren '80 opgerichte GNLF streefde naar een afzonderlijke staat binnen de Indiase unie, Tarun Gorkha of Gurkha, voor de Nepalees sprekende bevolking aan de voet van het Himalaya-gebergte.
Het door het GNLF opgeëiste gebied omvatte het heuveldistrict Darjeeling (het thee-district) met de subdistricten Kurseong en Kalimpong alsmede delen van de districten Jalpaiguri en Cooch-Behar. Omstreeks 60% van India's 1,5 mln Nepalees sprekende burgers woont in dit gebied. De heuveldistricten liggen in de Indiase staat West-Bengalen, maar ook in de staten Uttar Pradesh en Himachal Pradesh zijn etnische Nepalezen of Gurkha's geconcentreerd.
Behalve een eigen staat eiste het GNLF ook constitutionele erkenning van het Nepalees als een van India's officiële talen. Deze eis werd tevens door de Nepalees sprekende staat Sikkim bij monde van zijn premier gesteund.
Het betwiste gebied werd van strategisch belang voor India geacht; vooral de in het noorden gelegen Chumbivallei werd als een kwetsbaar punt aan de Chinees-Indiase grens beschouwd.
In maart 1986 kreeg het streven van het GNLF een nieuwe impuls, toen ca. 10.000 etnische Nepalezen uit de noordoostelijke staat Meghalaya werden verdreven.

De driedaagse algemene staking (12-14 mei 1986) werd op grote schaal gesteund door de Nepalese gemeenschap in West-Bengalen. Het openbare leven in Darjeeling, de hoofdstad van het gelijknamige district, werd verlamd. Op de eerste dag van de staking werd door de politie een man gedood bij gevechten met GNLF-supporters.
Er volgde een periode van ruim twee jaar waarin bij gevechten - vooral tussen GNLF-leden en politie - meer dan 300 doden vielen, maar waarin ook - vanaf januari 1987 - onderhandelingen op gang kwamen tussen GNLF-leider Subhash Ghising en de Indiase minister van binnenlandse zaken Buta Singh.
Op 18 september 1987 stelde de regering van West-Bengalen de vorming voor van een Heuvel-ontwikkelingsraad (HDC) voor Darjeeling. Deze HDC zou verantwoordelijk zijn voor de sociale en economische ontwikkeling van de heuvelgebieden binnen het kader van de staat West-Bengalen. Minimaal tweederde van de HDC-leden zou worden gekozen; de rest zou worden benoemd.
Dit voorstel werd op 26 september door de deelstaatcommissie van het GNLF verworpen, omdat twee gebieden - Siliguri en Duars - niet onder de werkingssfeer van de HDC vielen en omdat de aanduiding „Gurkhaland" niet in de naam van de raad voorkwam.
Op 19 januari 1988 maakte GNLF-leider Ghising echter bekend dat hij had besloten de voorgestelde HDC tegen het einde van die maand toch te aanvaarden, mits de situatie in Darjeeling niet ,,een nieuwe wending" nam.
Op 25 januari begonnen in New Delhi tripartite besprekingen tussen het GNLF, de regering van West-Bengalen en de unie-regering.
Maar de Westbengaalse premier Basu weigerde de op 27 januari ingediende GNLF-voorwaarden te aanvaarden. Ook weigerde hij de aangekondigde slotronde van de besprekingen bij te wonen. De GNLF-leiding beschouwde het optreden van Basu als een bewuste sabotage van elke poging om een akkoord te bereiken en zij stelde op haar beurt een tijdslimiet voor een definitief akkoord met als uiterste datum 9 februari.
Toen deze limiet was verstreken, riep het GNLF per 10 februari een algemene staking van 40 dagen uit.
Op 10 juli 1988 deelde GNLF-leider Ghising mee dat zijn organisatie het voorstel voor beperkte autonomie voor drie van de vier subdistricten van Darjeeling had aanvaard. Voor de drie gebieden, waarin de Gurkha's ruim 85% van de bevolking vormen, zou een „Darjeeling Gurkha Hill Council" (DGHC) worden gevormd die de Gurkha's de controle zou geven op culturele, educatieve en lokale ontwikkelingsprogramma's via een eigen ontwikkelingsbudget. Het Nepalees werd geen officiële taal.
Op 25 juli werd over de vorming van de DGHC overeenstemming bereikt tijdens besprekingen tussen Subhash Ghising, Buta Singh en Jyoti Basu. Ghising maakte daarop de beëindiging van de GNLF-campagne bekend.
Op 22 augustus werd het akkoord in Calcutta ondertekend.
Op 15 december werd de verkiezing van de 42 leden tellende DGHC voltooid. Het GNLF verwierf 23 van de 26 verkiesbare zetels. De overige 16 leden zouden worden benoemd.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20. I.S.S.N. 0165-3660

SOWJET-TROEPEN UIT AFGHANISTAN

Op 15 februari 1989 is de terugtrekking van de Sowjettroepen uit het buurland Afghanistan in overeenstemming met het tijdschema van het Geneefse Afghanistan-akkoord van 14 april 1988 voltooid. De opperbevelhebber van de Sowjet-troepen in Afghanistan passeerde als laatste de zogeheten Vriendschapsbrug over de grensrivier de Amu-Darja.
Hiermee kwam een einde aan de militaire aanwezigheid van de Sowjet-Unie in Afghanistan die ruim 9 jaar had geduurd.
Maar het vertrek van de Sowjet-troepen bracht Afghanistan geen vrede. Het Kremlin heeft de oorlog tegen de mujaheddin ,,ge-afghaniseerd", aldus J.H. Sampiemon in *NRC/H'blad* (9-2), ,,hetgeen wil zeggen dat het leger van het door Moskou geprotegeerde communistische regime moet trachten de belangrijke steden in handen te houden. Van hun kant zijn de verschillende islamitische verzetsgroepen begonnen die laatste steunpunten te omsingelen en via een tactiek van uithongering en terreur door middel van raketbeschietingen tot overgave te dwingen. Zouden zij daarin slagen, dan wordt gevreesd voor een onderlinge strijd om de macht. Religieuze, etnische en politieke tegenstellingen vormen de voedingsbodem voor wat dan mogelijk een slepende burgeroorlog zal worden."

Terugtrekking Sowjet-troepen (eerste fase). Sowjet-mededelingen over verliezen

Zoals in het op 14 april 1988 te Genève ondertekende Afghanistan-akkoord was overeengekomen (pag. 257 e.v.-'88) trad dit akkoord op 15 mei 1988 in werking (pag. 25811-'88) en werd die dag een begin gemaakt met de formele terugtrekking van de Sowjet-troepen uit Afghanistan.
De stafchef van de Sowjet-strijdkrachten, maarschalk Sergei Achromejew, maakte op 26 mei bekend dat per 15 mei in Afghanistan 100.300 Sowjet-militairen waren gelegerd. De helft van hen moest op grond van het akkoord per 15 augustus 1988 zijn teruggetrokken.
Tot 15 mei 1988 waren in Afghanistan 13.310 Sowjet-militairen gedood en 35.478 gewond geraakt sinds de Sowjet-interventie op 27 december 1979. Voorts waren 311 Sowjet-militairen als vermist opgegeven. Deze eerste officiële cijfers over de Sowjet-verliezen* werden op 25 mei in Moskou op een persconferentie bekendgemaakt door generaal Alexei Lizitsjew, de chef van het politieke directoraat van de Sowjet-strijdkrachten.
Op 15 mei 1988 vertrok een 1.200 man tellend konvooi (Sowjet-militairen van de ,,brigade 66") uit Jalalabad, het voornaamste garnizoen van de Sowjets en de Afghaanse regeringstroepen in het oosten van Afghanistan, op weg naar Kaboel. Vandaar trok dit konvooi via de Salang-pas naar de Sowjet-Unie, waar het op 18 mei in Termez arriveerde.

Hoewel de Sowjet-troepen met hun vertrek uit Jalalabad voor het eerst een belangrijke basis ontruimden, hadden zij en Afghaanse regeringstroepen reeds vanaf medio april diverse grensposten verlaten.

Zo zouden luchtlandingstroepen op 22 en 23 april zijn geevacueerd uil de garnizoenen Maruf en Atagar in de zuidelijke provincie Kandahar en uit het garnizoen Barikot in de noordoostelijke provincie Konar.
Op 12 mei meldde radio-Kaboel dat de Afghaanse regering van plan was een gedemilitariseerde zone langs de grens met Pakistan te creeren en dat daarom troepen zouden worden teruggetrokken uit stellingen in de provincies Konar, Paktia, Zabul, Kandahar, Helmand en Nimruz (Chakhansur). (Zie kaart pag. 66-1987).
Op 3 mei berichtte Reuter dat Russische en Afghaanse troepen een garnizoen in Arghastan (Kandahar) hadden ontruimd.
Op 15 mei zouden mujaheddin van Ahmad Shah Masood (de voornaamste noordelijke commandant van de Jamiaat-i-Islami) het garnizoen van Tanbana in de Panjshir-vallei hebben overmeesterd en 60 Afghaanse militairen hebben gedood. Twee dagen later claimde Gulbuddin Hekmatyar, de leider van de mujaheddin-alliantie en van de Hezb-i-Islami, dat de mujaheddin in de drie voorgaande weken 13 districten en 50 militaire posten onder controle hadden gekregen.



Luitenant-generaal Boris Gromow, de opperbevelhebber van de Sowjet-troepen in Afghanistan, verliet dit land op 15 februari 1989 symbolisch ais laatste soujet-militair. Gromow (l.), vergezeld van zijn zoon Maxim, passeert hier de "Vriendschapsbrug" over de grensrivier de Amu-Darja of Oxus tussen Hairatan (Afghanistan) en Termez (Sowjet-Unie).

Op 22 mei verlieten de laatste Sowjet-troepen Jalalabad. aldus Tass. Ook in de provincie Nangahar, waarvan Jalalabad de hoofdstad is, zou zich geen enkele Sowjet-militair meer bevinden.
Op 25 mei verklaarde generaal Lizitsjew dat tot dusver 9.500 Sowjet-militairen uit Afghanistan waren teruggetrokken.
De Financial Times (26-5-'88) meldde vanuit Kaboel dat de Sowiet-troepen waren begonnen met de terugtrekking uit de zuidelijke stad Kandahar en uit de basis te Shindand (in de westelijke provincie Farah).
Op 30 mei deelde een woordvoerder van de Jamiaat-i-Islami te Islamabad mee dat Sowjet-troepen en Afghaanse regeringstroepen de Panjshir-vallei hadden ontruimd. De ca. 5.000 Sowjet-militairen hadden zich uit hun bases Rokha en Unaba teruggetrokken, waarna het Afghaanse leger haastig zijn bases bij Tanbana, Bazarakett en Baharak ontruimde. De vallei was nu volledig onder controle van de mujaheddin, aldus de woordvoerder.
Op 31 mei begon volgens diplomaten de tweede grote terugtrekkingsoperatie van de Sowjet-troepen met de evacuatie van de garnizoenen in Gardez (provincie Paktia) en Ghazni (hoofdstad van de gelijknamige provincie).
Op 4 juni overlegde de Afghaanse president Najibullah - op doorreis naar New York - in Moskou met Sowjet-leider Gorbatsjow. Op 7 juni deelde Najibullah in New York mee dat sinds 15 mei reeds 34.000 Sowjet-militairen Afghanistan hadden verlaten. Op 9 juni arriveerde hij in Havana voor zijn eerste officiele bezoek aan Cuba. Op zijn terugreis naar Afghanistan had Najibullah op 13 juni in Moskou opnieuw een onderhoud met Gorbatsjow.

* In Westerse persberichten werd een vergelijkinn gemaakt met de Amerikaanse verliezen in de Vietnam-oorlog: 58.135 doden (incl. 2.413 vermisten in actie) en 153.303 gewonden. De Amerikaanse troepenmacht omvatte bijna een half miljoen militairen.

Weekblad 58ste jaargang No. 2985. pag. 43863-43878



Een beeld van terugkerende Sowjet-troepen in Termez (Sowjet-Unie) op 18 mei 1988

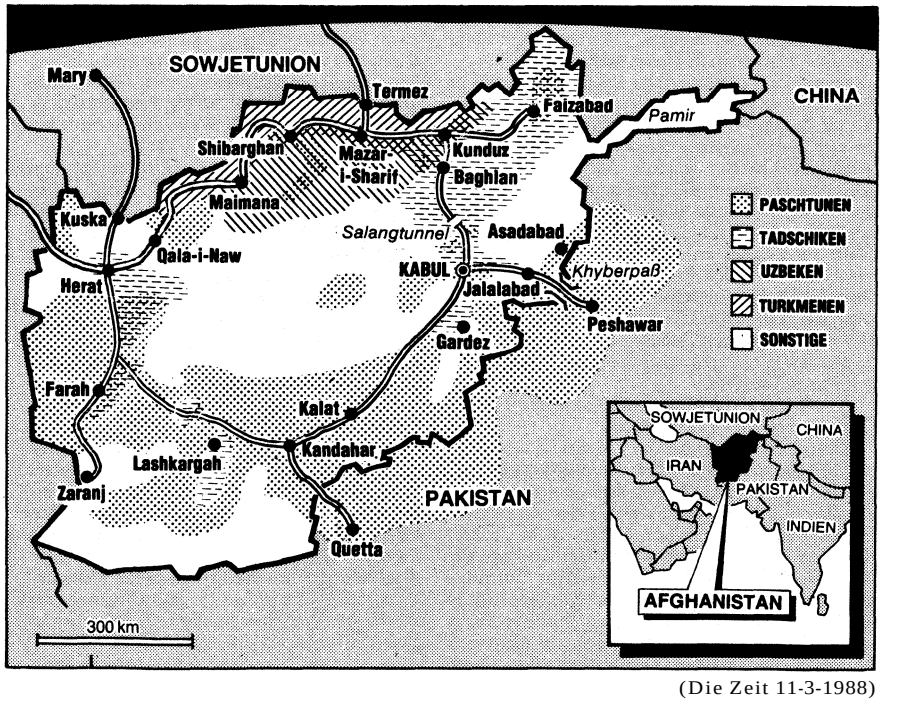
Vervolgens meldde de Sowjet-televisie dat de Sowjet-troepen de ontruiming van drie provincies aan de grens met Pakistan-Nangarhar, Paktia en Logar - op 14 juni hadden voltooid.
Op 17 juni nemen mujaheddin Kalat, de hoofdstad van de provincie Zabul, in. Daarmee viel voor het eerst een provinciehoofdstad in handen van het verzet. Maar op 20 juni meldde het Afghaanse persbureau *Bakhtar* dat de rebellen in Kalat de vorige dag waren vernietigd en op 21 juni gaven woordvoerders van de mujaheddin toe dat hun strijders zich uit Kalat hadden moeten terugtrekken.
Op 29 juni maakte de bevelhebber van de Sowjet-troepen in Afghanistan, luitenant-generaal Boris Gromow, in Moskou bekend dat toen ca. 20.000 Sowjet-militairen uit Afghanistan waren teruggetrokken. Sinds 15 mei waren naar zijn zeggen 10 Sowjet-militairen gedood en 15 gewond geraakt. Voorts liet Gromow weten dat de nog in Afghanistan verblijvende Sowjet-militairen niet langer actief betrokken waren in de strijd met het islamitische verzet.
Maar op 29 juni en de voorgaande dag zou Maidan Shar, de hoofdstad van de provincie Wardak, in opdracht van Sowjet-adviseurs zijn gebombardeerd, als wraak voor de bezetting van deze stad op 23 juni (één etmaal) door mujaheddin.
Op 4 juli meldden mujaheddin de verovering van de stad Mohammed Agha (30 km ten zuidoosten van Kaboel) in de provincie Logar op 1 juli.
Op 10 juli verklaarde luitenant-generaal Gromow in een interview met het legerblad Rode *Ster* dat de Sowjet-terugtrekking uit de oostelijke en zuidoostelijke provincies van Afghanistan was voltooid. Naar zijn zeggen was de ontruiming van de steden Jalalabad, Gardez, Ghazni, Tourougoundi en Khairaton door VN-waarnemers geconstateerd *(Le* Monde 12-7-'88).
Volgens een NZZ-bericht uit Peshawar d.d. 18 juli waren Sowjet-militairen en Afghaanse troepen sinds medio mei teruggetrokken uit de garnizoenen van Barikot (Konar), Samkani (Paktia) en Mohammed Agha (Logar).
Op **24** juli meldde het Sowjet-bureau *Tass* dat sinds 15 mei meer dan 35.000 van de 115.000 Sowjet-militairen uit Afghanistan waren gerepatrieerd.

Eveneens op 24 juli gaf generaal-majoor Kim Tsagolow, niilitair adviseur van de Sowjet-Unie in Afghanistan van 1981-1984 en in 1987, een pessimistische analyse van de toestand in Afghanistan in een interview met het weekblad *Ogonjok* Hij meende dat men er niet op kon vertrouwen dat het Afghaanse regeringsleger stand zal houden als de terugtrekking van de Sowjet-troepen is voltooid

Het huidige bewind van Najibullah was ernstig verdeeld en de communistische partij **van** Afghanistan liet zich geheel in beslag nemen door interne twisten. Najibullah had bij zijn aantreden beloofd de eenheid te herstellen, maar hij was daarin volgens Tsagalow niet geslaagd.
Mede daardoor heeft de Afghaanse regering het vertrouwen van de bevolking verloren. aldus de generaal. Bovendien had ze de invloed van de islamitische geestelijken op de bevolking verkeerd getaxeerd en de gelovigen tegen zich in het harnas gejaagd. Ook had ze niets terechtgebracht van de herverdeling van het land.
Tsanolow voorspelde dat de islamitische fundamentalisten de macht zouden overnemen als de Sowjet-troepen zich eenmaal hadden teruggetrokken. Op den duur zouden ook de fundamentalisten echter moeten wijken voor de economische vooruitgang, zo meende de generaal.

Op 29 juli liet het Sowjet-ministerie van buitenlandse zaken weten dat Tsagolow voor eigen rekening had gesproken en op 2 augustus betwistte een andere voormalige Sowjet-adviseur, kolonel-generaal Wladimir Wostrow, de visie van Tsagolow in het legerblad Rode ***Ster.***

Van 4-7 augustus bracht de Sowjet-minister van buitenlandse zaken Sjewardnadze een „werkbezoek" aan Kaboel.
Op 5 augustus kondigde Rode Ster het vertrek van de laatste Sowjet-militairen uit Kandahar (oorspronkelijk 10.000 man) aan, waardoor heel Zuid-



(Die Zeit 11-3-1988)

Afghanistan zou zijn ontruimd. Op 7 augustus was de ontruiming van Kandahar voltooid.
Volgens een NZZ-bericht uit Kaboel d.d. 7 augustus waren toen in 19 van de 31 provincies van Afghanistan geen Sowjet-militairen meer aanwezig. Daarbij werd erop gewezen dat dit vóór 15 mei reeds in 13 provincies het geval was geweest, zodat in de praktijk slechts 6 provincies waren ontruimd.
Op 8 augustus verlieten de eerste Sowjet-troepen - 500 man - de Afghaanse hoofdstad Kaboel, waar in totaal 22.000 man waren gelegerd.
Op 10 augustus veroverde het Afghaanse verzet de noordelijke stad Kunduz. Dit werd twee dagen later door Sowjet-bronnen bevestigd, maar op 15 augustus meldde president Najibullah de herovering van Kunduz door regeringstroepen.
Op 14 augustus berichtte radio-Moskou dat de helft van de Sowjet-troepen Afghanistan nu had verlaten. één dag vóór de overeengekomen datum. Luitenant-generaal Gromow verklaarde die dag te Kaboel dat zijn troepen nu uit 25 van de 31 provincies waren vertrokken. Zij bleven voorlopig in de volgende zes provincies gelegerd: Kaboel, Kapisa, Baghlan en Samangan alsmede Farah en Herat (in het westen langs de grens met Iran).



Afghaanse mujaheddin trekken op een buitgemaakte Sowjet-tank de stad Asadabad (provincie Kunar) binnen, nadat zij die stad een maand hadden belegerd.

Sowjet-Unie schort troepenterugtrekking uit Afghanistan op

Op 4 november 1988 maakte de eerste vice-minister van buitenlandse zaken van de Sowjet-Unie, Alexander Bessmertnych, op een persconferentie te Moskou bekend dat zijn land de terugtrekking van zijn troepen uit Afghanistan had opgeschort en dat de Sowjet-troepen in Afghanistan die aan aflossing toe waren zouden worden vervangen door eenheden die met moderne wapens zijn uitgerust.
Bessmertnych zei dat de Sowjet-regering nog steeds van plan was aan haar verplichtingen te voldoen, maar dat „om de verplichtingen van de Geneefse akkoorden uit te voeren het nodig is dat de Geneefse akkoorden effectief zijn en door alle partijen worden nageleefd". In dit verband sprak hij van „ernstige schendingen vanwege het door Amerika gesteunde Pakistan".
Onder de kop „Het gelijk in Afghanistan" had *NRC/H'blad* reeds op 4 oktober het volgende commentaar aan de situatie gewijd:

„Boter bedekt de hoofden van alle bij de Afghaanse oorlog betrokken partijen. De Sowjet-Unie overweegt de terugtrekking van haar troepen uit Afghanistan stop te zetten met een terechte verwijzing naar het op 14 april ondertekende akkoord van Geneve. Immers, het Afghaanse islamistische verzet krijgt ondanks de Geneefse afspraken nog steeds Pakistaanse ondersteuning. Pakistan fulmineert tegen aanvallen die Afghaanse gevechtsvliegtuigen uitvoeren op zijn grondgebied en noemt het geweld even terecht in strijd met de overeenkomst.
Vijf maanden nadat de ministers van buitenlandse zaken van Pakistan, Afghanistan, de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie in het Palais des Nations van Geneve hun handtekening hebben gezet onder een moeizaam tot stand gekomen akkoord, is duidelijk dat de heldere en ondubbelzinnige bewoordingen van de overeenkomst niet de angel uit het Afghaanse conflict konden halen.
Het Geneefse akkoord bevat twee hoofdpunten: gefaseerde terugtrekking van de 115.000 man Sowjet-troepen vóór 15 februari 1989 en de wederzijdse belofte van Afghanistan en Pakistan zich niet meer met elkaars interne aangelegenheden te bemoeien.
De uitvoering van het eerste punt is in de praktijk tamelijk eenvoudig gebleken. De terugtrekking van de Sowjet-troepen is voorspoedig verlopen. Op 15 augustus was, zoals overeengekomen, inderdaad de helft van het Sowjet-leger huiswaarts gekeerd. De VN-waarnemers die toezicht hebben gehouden op de operatie, zeggen dat alles volgens schema is verlopen. Dit is echter eerder te danken aan het onbedwingbare Russische verlangen een zinloze oorlog in een ver en onbegrepen land te beëindigen dan het logische uitvloeisel van het akkoord. Sowjet-generaals wisten al jaren dat de moslimstrijders, mujahedeen, in het onherbergzame Afghanistan niet te verslaan waren en kregen partijleider Gorbatsjow aan hun zijde.
Het terugtrekken van de Sowjet-troepen betekent niet dat het Moskou verder onverschillig laat welk regime er in Kaboel komt. De Sowjet-leiders beseffen dat een volledig communistisch bewind in Afghanistan geen haalbare kaart meer is en spelen hun laatste troef uit: een regering van nationale verzoening. Op die manier hoopt het Kremlin een tweede fundamentalistische moslimstaat in zijn achtertuin tegen te houden.
De schoen wringt bij het tweede punt uit het Geneefse akkoord. Niet-inmenging en niet ingrijpen waren de gevleugelde woorden. Afghanistan en Pakistan beloofden plechtig geen bemoeienis meer te zullen hebben met elkaars interne aangelegenheden en elkaars grenzen niet te schenden. Beide landen zouden afzien van steun aan groeperingen die subversieve activiteiten in het andere land zouden willen ondernemen. Het akkoord had heel goed kunnen werken, als er niet sprake was geweest van miljoenen Afghaanse vluchtelingen in Pakistan.
De gevluchte Afghanen wonen in opvangkampen bij de grens en van daaruit opereren ook de mujahedeen die hun manschappen onder de vluchtelingen recruteren. De terugkeer van de vluchtelingen is krachtens het Geneefse akkoord eveneens geregeld, maar is een proces dat nog maanden zo niet jaren kan duren. Tot die tijd kan Pakistan met recht zeggen dat het zich houdt aan de akkoorden, want het bemoeit zich niet met de interne aangelegenheden van Afghanistan. In de vluchtelingenkampen valt moeilijk onderscheid te maken tussen gewone Afghanen en verzetstrijders, zo gaat de simpele redenatie van Islamabad verder. De mujahedeen waren niet bij het akkoord van Geneve betrokken en voelen zich om die reden ook geheel niet aan de afspraken gebonden. Dat past precies in het Pakistaanse straatje: schendingen van het akkoord kunnen op het conto van het verzet worden geschreven en daar heeft Islamabad zogenaamd niets mee te maken. De beschuldiging van de Sowjet-Unie dat Pakistaanse instructeurs de mujahedeen gevechtstrainingen geven, zit waarschijnlijk dicht bij de waarheid.
Pakistan toont zich een meester in het spel van overdrijving van de slechtheid van de tegenstander en het ontkennen van eigen feilen, al is het land zijn absolute meester van de intrige, Zia ul-Haq, kwijt. De Pakistanen weten natuurlijk heel goed dat zij niet tegen de letter, maar wel tegen de geest van de Geneefse overeenkomst handelen. De wapens voor de mujahedeen komen van de VS en nergens in het Geneefse akkoord staat dat dat niet mag.
Moskou en Kaboel weten op hun beurt dat de blijvende Sowjet-wapenleveranties aan Afghanistan, waar in Geneve evenmin een regeling voor is getroffen. reacties van het andere kamp uitlokken. Het overheersende beeld van de afgelopen maanden was dan ook over en weer aanvallen. Moslimstrijders voerden met Westerse wapens acties uit op Afghaans grondgebied; vliegtuigen van het Afghaanse regeringsleger bombardeerden vluchtelingenkampen en Pakistaanse dorpen.
Een regering van nationale verzoening zou voor Afghanistan het beste zijn. Uiteraard prevaleert het eigenbelang van Moskou en het bewind in

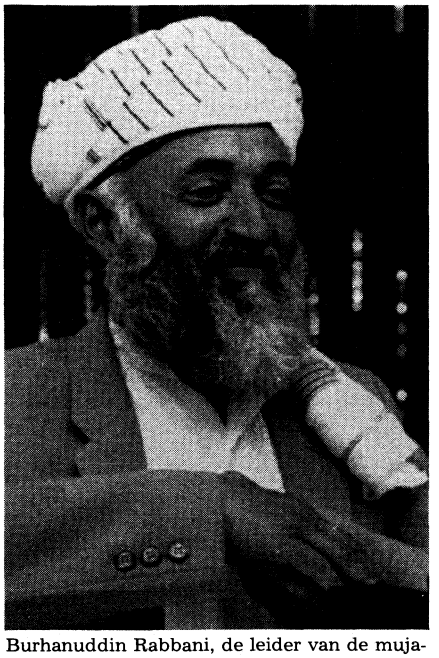
Kaboel in het nastreven van een dergelijk oplossing, maar een land dat door oorlog verscheurd is en waar de onderling ernstig verdeelde moslimgroepen na de strijd tegen het communistische bewind ongetwijfeld elkaar te lijf gaan, is alleen gebaat bij rust."

Op 25 januari 1989 bevestigde de woordvoerder van het Sowjet-ministerie van buitenlandse zaken, Gennadi Gerasimow, dat de Sowjet-troepen hun terugtrekking hadden hervat

Missie Worontsow

Inmiddels waren diplomatieke activiteiten op gang gekomen om een politieke oplossing te vinden. Daarbij speelde de Sowjet-Unie een directe rol.
Op 13 oktober 1988 maakte woordvoerder Gerasimow bekend dat de eerste plaatsvervangende minister van buitenlandse zaken van de Sowjet-Unie, Joeli Worontsow, tot ambassadeur in Afghanistan was benoemd. Bij zijn aankomst in Kaboel op 15 oktober zei Worontsow dat zijn land de politiek van nationale verzoening in Afghanistan een warm hart toedroeg.

Op 22 oktober stelde de Afghaanse president Najibullah de mujaheddin-leiders voor verzoeningsbesprekingen te houden in Mekka. Dit voorstel werd op 24 oktober door Burhanuddin Rabbani, de leider van de in Pakistan gevestigde mujaheddin-alliantie, verworpen.
Op 26 oktober verklaarde de Sowjet-Unie bij monde van haar ambassadeur in Pakistan, Viktor Jakoenin, zich bereid rechtstreeks met het Afghaanse verzet te onderhandelen over vrijlating van Sowjet-krijgsgevangenen, aldus diplomatieke bronnen in Islamabad.



Burhanuddin Rabbani, de leider van de mujaheddin-alliantie van zeven partijen.



Sowjet-ambassadeur Joeli Worontsow (l.) met afgevaardigden van de mujaheddin tijdens onderhandelingen in Teheran op 2 januari 1989.

Op 27 oktober verklaarden de mujaheddin zich bereid tot rechtstreekse onderhandelingen met Worontsow, maar dan wel in zijn functie van plaatsvervangend minister van buitenlandse zaken, aldus een verklaring van Rabbani.
Op 31 oktober kondigde deze een plan aan voor de verkiezing van een 400 leden tellend parlement (Shura) uiterlijk in januari 1989. Deze Shura moest een staatshoofd kiezen en een kabinet installeren.
Op 10 november verklaarde Rabbani in New York dat vertegenwoordigers van het Afghaanse verzet en de Sowjet-Unie binnenkort in Islamabad rechtstreeks met elkaar zouden overleggen over de vrijlating van Sowjet-gevangenen. Dit eerste officiële overleg vond op 27 november plaats tussen lagere vertegenwoordigers.

Op 3 en 4 december volgde in Taif (Saoedi-Arabië) rechtstreeks overleg tussen een Sowjet-delegatie o.l.v. Worontsow en een mujaheddin-delegatie o.l.v. Rabbani. Beide partijen stemden ermee in het overleg in de nabije toekomst in Pakistan voort te zetten.
Op 6 december zei Worontsow dat de goed verlopen besprekingen een bijdrage zouden leveren tot „de vrede in Afghanistan en de vorming van een Afghaanse regering op brede grondslag". Een woordvoerder van de mujaheddin liet in Islamabad weten dat het verzet had toegezegd de terugtrekkende Sowjet-troepen tot 15 februari een vrije aftocht te verlenen (d.w.z. met rust te laten), mits zij geen guerrillastrijders aanvielen (*The* Times 7-12-'88).
Maar het voorstel van Sowjet-president Gorbatsjow, vervat in zijn toespraak tot de Algemene Vergadering van de VN op 7 december, om per 1 januari 1989 in Afghanistan een algemene wapenstilstand te doen ingaan (zie pag. 788/1-'88), werd op 8 december door woordvoerders van de mujaheddin verworpen.
Op 12 december citeerde het Iraanse persbureau *Irna* een woordvoerder van de mujaheddin in Iran. Deze zouden ook een aanbod voor rechtstreekse onderhandelingen van de Sowjet-Unie hebben ontvangen.
Op 17 december volgde in Islamabad het aangekondigde overleg tussen een Sowjet-delegatie en mujaheddin-leiders.
Op 24 december had Worontsow in Rome een twee uur durend onderhoud met de vroegere koning van Afghanistan, Zahir Shah. Volgens Worontsow had hij de ex-koning uitgenodigd deel te nemen aan besprekingen over de vorming van een coalitie-regering op brede grondslag in Afghanistan. Maar de ex-koning zou hebben geweigerd besprekingen met het regime in Kaboel te beginnen (The Times 28-12-'88).
Op 30 december kondigde president Najibullah een eenzijdig staakt-het-vuren voor de periode van 1-5 januari 1989 af, maar dit werd door de mujaheddin niet gerespecteerd.

Op 2 januari 1989 arriveerde Worontsow in Teheran (Iran) voor overleg met het Afghaanse verzet aldaar. Dit overleg werd op 3 januari voortgezet, waarna Worontsow op 4 januari in Islama-

bad (Pakistan) aankwam voor wat hij omschreef ais ,,beslissende besprekingen" over de toekomst van Afghanistan met het Afghaanse verzet. Die besprekingen op 6 januari eindigden in een impasse.
Op 9 januari verklaarde Sibghatullah Mojaddidi, de nieuwe leider van de mujaheddin-alliantie, dat er geen verder overleg met de Sowjet-Unie zou plaatsvinden.

ONTWIKKELINGEN ONDER BEWIND NAJIBULLAH

In aansluiting op het overzicht van 29 januari 1987 (pag. 65 e.v.-'87) volgt hier een samenvatting van de voornaamste politieke ontwikkelingen onder het bewind van Najubullah in Afghanistan sinds eind 1986.

Najibullah president Revolutionaire Raad

Op 30 september 1987 werd Najibullah eenstemmig gekozen tot president van de Revolutionaire Raad en voorzitter van het presidium van deze raad, waarmee hij de functie van staatshoofd kreeg. Dit ambt was sinds 20 november 1986 ad interim vervuld door Haji Mohammed Tsamkani (pag. 69/3-'87), die nu tot eerste vice-voorzitter van het presidium werd gekozen.
Dezelfde dag publiceerde het officiële persbureau Bakhtar de volgende richtlijn voor alle massamedia: ,,Voortaan moet de volledige naam van kameraad Najib in alle publikaties als volgt worden vermeld: kameraad dr. Najibullah." Dit betekende dat de instructie van 5 mei 1986 (pag. 68/1-'87) teniet werd gedaan.

Mutaties Centrale Comité en Politburo DVA (eind 1986 - oktober 1987)

In bovengenoemde organen van de Democratische Volkspartij van Afghanistan (DVA) werden de volgende wijzigingen aangebracht.

Tijdens een plenaire zitting van het Centrale Comité van de DVA op 30-31 december 1986 werd Abdul Wakil, minister van buitenlandse zaken sinds 4 december 1986 (pag. 70/1-'87), tot volwaardig lid van het politburo gekozen, terwijl Abdol Zohour Razimjo van kandidaat-lid (pag. 6611-'87) tot volwaardig lid werd bevorderd.
Gedurende een plenaire zitting van het CC van de DVA op 10 juni 1987 werd luitenant-generaal Sayed Mohammed Ghulabzoi bevorderd van kandidaat-lid van het politburo (pag. 6913-'87) tot volwaardig lid. Hij verving Anahita Ratebzad, die als de voornaamste medestander van de pro-Karma1 stroming in de Parcham-factie gold. Voorts zou kandidaat-lid Mahmud Barialay (de jongere halfbroer van Babrak Karmal) uit het politburo zijn gestoten.
Tijdens een plenaire zitting van het CC van de DVA op 17 oktober 1987 werden 11 leden en 4 kandidaat-leden uit het CC gestoten. Onder hen waren Ratebzad en Barialay alsmede ex-minister Abdul Ghaffar Lakanu-al (landbouw en landhervorming), minister Mohammed Shah Sorkhabi (irrigatie en waterstaat), generaal-majoor Gol Aqa (een vice-voorzitter van het presidium van de Revolutionaire Raad) en generaalmajoor Mohammed Yasin Sadeqi (ex-secretaris van het CC, zie pag. 6813-'87).
Ook werden op 17 oktober nieuwe benoemingen in het politburo verricht. Najmoddin Kawiani en Niaz Mohammed werden van kandidaat-lid (sinds medio 1987) tot volwaardig lid bevorderd, terwijl Haydar Masud tot volwaardig lid werd gekozen. Generaal Shahnawaz Tanay, de stafchef van de Afghaanse strijdkrachten, werd kandidaat-lid.
Als leden van het secretariaat van het CC werden gekozen: Daud Razmyar, Abdol Qader Ashna. Mohammed Khalil Sepahi, Mohammed Sharif en Mohammed Anwar Esar.

Wijzigingen ministerraad *(1987)*

In de samenstelling van de ministerraad sinds 4 december 1986 (zie pag. 7012-'87) werden in 1987 de volgende wijzigingen aangebracht.

Op 1 januari 1987 werd de benoeming bekendgemaakt van Nematullah Pazhwak tot minister-adviseur (staatsminister). Pazhwak was minister geweest in de regeringen van koning Mohammed Zahir Shah en president Mohammed Daoed. Zijn oudere broer, de ex-diplomaat Abdurrahman Pazhwak, gold als de ,,bekendste gematigde Afghaan in ballingschap" (*The Independent* 7-1-'87) na ex-koning Zahir.
Op 14 maart 1987 keurde het presidium van de Revolutionaire Raad (toen de facto het hoogste staatsorgaan) de benoemingen goed van Ghulam Faruq Kobakiwal als minister van landbouw en landhervorming (i.p.v. Abdul Ghaffar Lakanwal) en van Sher Bahadur als minister van gezondheid (i.p.v. Mohammed Nabi Kamyar).
Op 9 juni 1987 meldde radio-Kaboel dat Abdol Hamid Mohat tot vice-premier was benoemd.
Op 27 juni meldde radio-Kaboel de benoeming van Mohammed Hasan Sharq tot vice-premier en minister van repatriantenzaken (een nieuwe portefeuille).
Op 30 oktober 1987 maakte het persbureau *Bakhtar* de volgende benoemingen bekend: %ice-premier en voorzitter staatsplancommissie - Mahbubollah Koshani (i.p.v. Mohammed Aziz); minister van mijnbouw en industrie - Mohammed Eshaq Kawa (i.p.v. Najibollah Masirhad); lichte industrie en levensmiddelen - Najibollah Masirhad (i.p.v. Lmar Ahmad Lmar).

Tweede nationale conferentie DVA. Vorming andere politieke partijen mogelijk

Van 18-20 oktober 1987 vond in Kaboel de tweede nationale conferentie van de DVA plaats (voor de eerste op 14/15 maart 1982 zie pag. 72313-'82). De conferentie werd bijgewoond door 677 afgevaardigden uit alle provincies van Afghanistan.
Bij de opening van de conferentie bracht Najibullah op 18 oktober verslag uit over de in januari 1987 ingeleide politiek van nationale verzoening (zie pag. 7111-'87).

Naar zijn zeggen was deze politiek bezig ,,een realiteit te worden". Sinds de invoering ervan hadden ca. 1.500 dorpen ,,zich vrijwillig bij de volksmacht aangesloten", waren 90.000 vluchtelingen uit Pakistan en Iran teruggekeerd en hadden 30.000 rebellen, behorend tot 174 gewapende groepen. zich aan regeringstroepen overgegeven. Niettemin had de politiek van nationale verzoening !ot dusver geen ,,onomkeerbaar karakter" aangenomen; de uitvoering ervan was vertraagd door ,.negatieve fenomenen binnen de DVA en het staatsapparaat".
Najibullah sprak uitvoerig over de noodzaak van eenheid binnen de DVA. De strijd om de hegemonie hetzij door de Khalq-factie dan wel door de Parcham-factie zou voortaan als verraad worden beschouwd en streng worden bestraft.
Najibullah deelde mee dat een nieuwe versie van het „actieprogramma" van de DVA was opgesteld in overeenstemming met een besluit van het Centrale Comité uit juni 1987. Dit herziene programma vermeed ,,overmatige haast en vereen\-ouding van de hoofdproblemen van het revolutionaire proces" en waarborgde dal de DVA afstand deed van zijn machtsmonopolie.
In de tweede fase van de politiek van nationale verzoening moest de formatie van het links-democratische blok worden voortgezet, een mechanisme voor de samenwerking met diverse (andere) partijen worden uitgewerkt en een coalitieregering worden gevormd.

Het op 15 januari 1987 door de regering in Kaboel eenzijdig afgekondigde bestand van zes maanden (pag. 71/1-'87), dat op 14 juli 1987 met zes maand e was verlengd, moest tot 15 januari 1988 strikt worden nageleefd en de terugkeer van de vluchtelingen moest worden versneld. Uiteindelijk ging het erom een grondwet op te stellen alsook verkiezingen voor de nationale assemblée en de president van de staat uit te schrijven, aldus Najibullah.
Aan het slot van de conferentie keurden de deelnemers eenstemmig het nieuwe actieprogramma van de DVA goed. Zij kwamen overeen in april 1988 een partijcongres te houden, dat zou moeten samenvallen met de 10de verjaardag van de Sowr-revolutie welke de DVA aan de macht bracht.
Voorts juichten de afgevaardigden de plannen toe om nieuwe politieke partijen te vormen die in een Nationaal Vaderlands Front zouden moeten worden gebundeld.
Het presidium van de Revolutionaire Raad had op *6* juni 1987 een wet goedgekeurd die de vorming van (andere) politieke partijen toestond op drie voorwaarden: 1) het eerbiedigen van nationale, historische, religieuze en culturele tradities; 2) de toezegging zich niet in te laten met gewapende strijd tegen de staat; en 3) het afzweren van contacten met de krachten van ,,kolonialisme, imperialisme, zionisme, apartheid en fascisme". Voor registratie kwamen alleen nationale (dus net regionale of op stammen gebaseerde) partijen in aanmerking die over minimaal 500 leden beschikten, Dergelijke partijen waren gerechtigd zich bij het Nationale Front aan te sluiten om deel te nemen aan de verkiezingen voor staatsorganen en om hun eigen bladen te publiceren.

Begin november 1987 vaardigde het presidium van de Revolutionaire Raad een decreet uit waarin de procedure voor de vorming en registratie van politieke partijen werd geschetst en waardoor een apart departement voor politieke partijen binnen het presidium werd geschapen.

Nieuwe grondwet door *Loya Jirga* goedgekeurd. *Najibullah* tot president gekozen

Op 23 november 1987 werd het ontwerp van een nieuwe grondwet aan het presidium van de Revolutionaire Raad ter goedkeuring voorgelegd. Dit ontwerp was opgesteld door een op 20 februari 1986 gevormde commissie die sinds 23 december 1986 werd voorgezeten door Najibullah. De oorspronkelijke voorzitter, Babrak Karmal, was op 20 november 1986 ook van deze functie ontheven (pag. 66/3 en 69/2-'87). Najibullah deelde mee dat de bevolking overal in het land was geraadpleegd. De ondervraagden hadden zich met de beginselen van het ontwerp akkoord verklaard en tevens nieuwe punten aan de orde gesteld die de commissie in haar overwegingen had betrokken om het ontwerp te verbeteren. Daardoor was het ontwerp begrijpelijker geworden en dichter bij het volk gebracht, aldus Najibullah.
Daarop keurde het presidium het ontwerp goed. Het verlangde dat het grondwetsontwerp vervolgens ter beoordeling en goedkeuring aan de Loya Jirga zou worden voorgelegd.
Deze Grote Raad, de traditionele nationale vertegenwoordiging van stammenleiders, kwam daartoe op 29 en 30 november 1987 in Kaboel bijeen. Op 30 november keurde de Loya Jirga (zie ook pag. 6511-'87) de nieuwe grondwet goed. Deze kwam in de plaats van de sinds april 1980 van kracht zijnde voorlopige grondwet die werd aangeduid als de „basisbeginselen van de Democratische Republiek Afghanistan".
De voornaamste elementen uit de nieuwe constitutie waren:

Politiek systeem. De ,,republiek Afghanistan" (nu zonder de toevoeging ,,democratisch") wordt omschreven als een niet-gebonden, islamitische natie, waarin politieke partijen mogen worden gevormd voor zover hun reglementen, doelstellingen en activiteiten niet strijdig zijn met de artikelen van de grondwet of de wetten van het land. Het Nationaal Front van Afghanistan (voorheen het Nationale Vaderlandse Front) bleef de ,,meest uitgebreide" sociaal-politieke organisatie van het land.

Loya ***Jirga***. De Loya Jirga, omschreven als ,,de hoogste manifestatie van de wil van het volk van Afghanistan", is gemachtigd de president te kiezen, de grondwet te amenderen en te interpreteren, oorlog te verklaren, en besluiten te nemen aangaande „de belangrijkste kwesties betreffendehet nationale lot van Afghanistan.

De Loya Jirga bestaat uit de leden van de Nationale Assemblée, afgevaardigden van de provincies, de ministerraad, leden van het hooggerechtshof en de procureur-generaal, het uitvoerend orgaan van het Nationale Front en minstens 50, door de president benoemde ,,eminente politieke, wetenschappelijke, sociale en religieuze figuren"

President. De president wordt door de Loya Jirga bij meerderheid van stemmen gekozen. Hij dient niet meer dan twee ambtstermijnen van 7 jaar. De president is opperbevelhebber van de strijdkrachten. Hij heeft de mach? de wetten en resoluties van de Nationale Assemblée goed te keuren en de premier te benoemen.

Nationale Assemblée. De Nationale Assemblée is 's lands hoogste wetgevende orgaan. Zij bestaan uit twee kamers: de Raad van Afgevaardigden (Wolosi Jirga) en de Raad van Ouderen (Meshrano Jirga). De leden van de Raad van Afgevaardigden worden gekozen voor een termijn van 5 jaar uit districten met een gelijk aantal beu-ui-leis. De leden van de Raad van Ouderen worden voor tweederde deel gekozen uit de provincies (voor **3** en 5 jaar) en voor eenderde benoemd door de president (voor 4 jaar). De Nationale Assemblée houdt twee gewone zittingen van drie maanden, met als begindata **23** augustus en **23** februari.

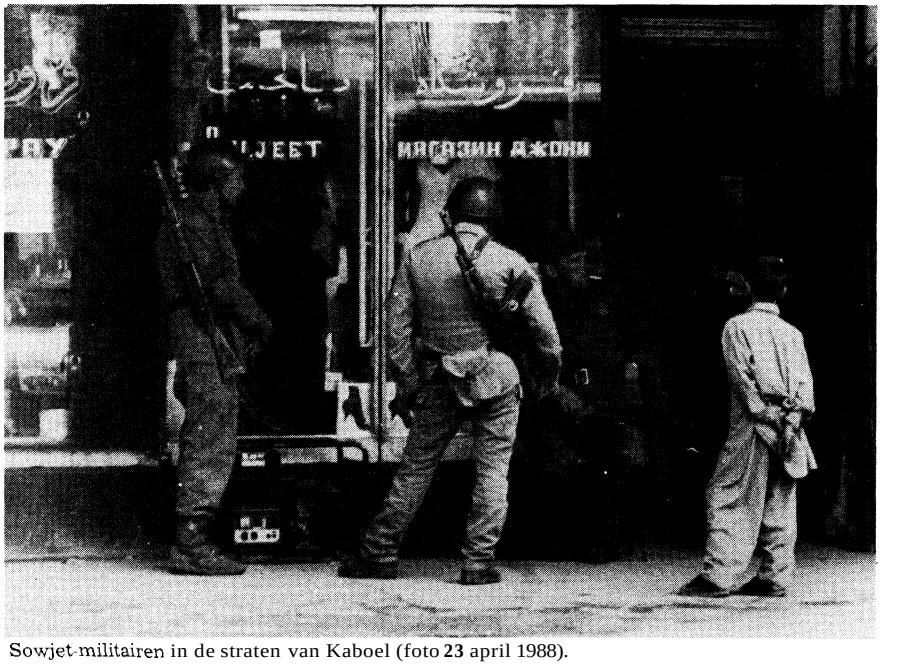
Ministerraad. De ministerraad is het ,,hoogste uitvoerende en administratieve orgaan van de staatsmacht". Hij is o.m. verantwoordelijk voor de planning en uitvoering van de binnenlandse en buitenlandse politiek.

Taal. Pashtu en Dari zijn de officiële talen.

Voorts koos de Loya Jirga op 30 november 1987 Najibullah eenstemmig tot president van het land, met een ambtstermijn van 7 jaar. (Zie biografie pag. 6712-'87)

Verkiezing Nationale Assemblée. *Opheffing* Revolutionaire Raad

Van 5-14 april 1988 werden verkiezingen gehouden voor de Nationale Assemblée of Meli Shura. Die waren op 18 maart door president Najibullah aangekondigd, nadat de Revolutionaire Raad eerder die dag een kieswet had goedgekeurd.
Aan de verkiezing van 316 afgevaardigden voor beide Kamers van de Meli Shura mocht iedereen deelnemen die ouder was dan 18 jaar en in het bezit van het Afghaanse staatsburgerschap tmet uitzonaering van geestelijk gestoorden en personen die hun straf uitzaten).
De verkiezingen werden betwist door kandidaten van het Nationale Front van Afghanistan, de overkoepelende organisatie voor alle georganiseerde politieke partijen. Daaronder waren kandidaten van de drie oude ,,democratisch-linkse" partijen: de Democratische Volkspartij van Afghanistan (DVA), de Revolutionaire Organisatie van Werkers van Afghanistan en de Organisatie van Werkers van Afghanistan; voorts kandidaten van twee nieuwe partijen: de Gerechtigheidspartij van Boeren van Afghanistan en de Islamitische Volkspartij van Afghanistan; en kandidaten van organisaties als de Centrale Raad van Nomaden, de Raad van Afghaanse Vrouwen, boeren-coöperaties en de strijdkrachten.
In overeenstemming met de door hem geproclameerde politiek van nationale verzoening nodigde president Najibullah leden van de mujaheddin uit aan de verkiezingen mee te doen. Mochten zij daartoe niet bereid blijken, dan zou een aantal zetels in de Nationale Assemblée voor hen worden gereserveerd.
Uiteindelijk vonden volgens de cen-



Sowjet-militairen in de straten van Kaboel (foto **23** april 1988).

trale kiescommissie (op 8 mei) voor de Raad van Afgevaardigden (Wolosi Jirga) verkiezingen plaats in 184 van de 234 kiesdistricten; in 48 districten waren de zetels gereserveerd voor de oppositie en in 2 districten werden de verkiezingen wegens ,,overtredingen" en gebrek aan organisatie geannuleerd. De verkiezingen voor de Raad van Ouderen (Meshrano Jirga) of Senaat (Sena) vonden in 51 van de 128 kiesdistricten doorgang; voor 45 districten werden de senatoren rechtstreeks door president Najibullah benoemd (op 27 mei) en voor een beperkt aantal districten waren de zetels voor de oppositie gereserveerd.

Op 22 april maakte president Najibullah op de slotzitting van de centrale kiescommissie bekend dat 1.547.000 mensen hun stem bij de verkiezingen hadden uitgebracht, onder wie ca. 200.000 van de oppositie.
De nieuwe Nationale Assemblée, die op 29 mei 1988 haar eerste zitting hield, kwam in overeenstemming met de grondwet van 30 november 1987 in plaats van de Revolutionaire Raad. Deze had op 26 mei zijn laatste zitting gehouden.

Benoeming nieuwe premier en drie vice-presidenten

Op 26 mei 1988 ontsloeg president Najibullah de voorzitter van de ministerraad, Sultan Ali Keshtmand, die het ambt van premier sinds 11 juni 1981 had vervuld (pag. 72213-'82). In zijn plaats benoemde de president nog dezelfde dag Mohammed Hasan Sharq, die sinds juni 1987 vice-premier en minister van repatriantenzaken was.

De 62-jarige Sharq bezocht de militaire academie in Kaboel en studeerde medicijnen aan de universiteit van Kaboel, waar hij in 1953 promoveerde. In aansluiting daarop werkte hij eerst als arts in het militaire hospitaal van de Afghaanse hoofdstad, maar nog in 1953 werd Sharq kabinetschef van prins Mohammed Daoud, toen premier onder koning Zahir Shah. tot die in 1963 aftrad. Vervolgens steunde Sharq de staatsgreep van Daoed. waarbij de koning op 17 juli 1973 werd afgezet. Hij werd vice-premier onder de nieuwe president Daoed.
Na de ,,revolutie" van de Democratische Volkspartij op 27 april 1978 werd Sharq gevangen gezet. tot hij in 1980 door president Babrak Karmal tot ambassadeur in India werd benoemd. In 1986 keerde hij uit New Delhi naar Kaboel terug. Hij is geen lid van de DVA.

Op 3 juni vaardigde president Najibullah een decreet uit waarin vier vicepresidenten werden benoemd: luitenant-generaal Mohammed Rafi (minister van defensie), Abdol Hamid Mohat (vice-premier), Abdol Wahed Sorabi (staatsminister) en Abdorrahim Hatef (geen lid van de DVA).

Regering Shorq. Voorafgaande wijzigingen

Op 7 juni 1988 presenteerde premier Mohammed Hasan Sharq zijn ministerraad aan de Nationale Assemblée. Dit kabinet bestond uit 24 ministers en 5 ministers-adviseurs (staatsministers) met de volgende taken:

Vice-premiers - Sayed Ammanoddin Amin, Mohammed Sarwar Mangal* en Mahbubollah Koshani; financiën - Hamidollah Tarzi*; binnenlandse zaken - luitenant-generaal Sayed Mohammed Ghulabzoi; hoger onderwijs en beroepsopleiding - Nur Ahmed Barets*; staatsveiligheid - luitenant-generaal Gholam Faruq Yaqubi: gezondheid - Abdol Fatah Najim*; buitenlandse zaken - Abdul Wakil; handel - Mohammed Khan Jalalar; planning - Soltan Hosayn*; landbouw en landbouwhervorming - Mohammed Ghofran*; stammenzaken - Sulayman Ali Laiq; repatriantenzaken - Abdol Ghafar*; onderwijs en opleiding - prof. Gholam Rasul*; burgerluchtvaart - Pacha Gol Wafadar*: transport - Mohammed Aziz*; mijnbouw en industrie - Mohammed Eshaq Kawa; water en elektriciteit - Raz Mohammed Paktin; bouwnijverheid - Nazar Mohammed; verbindingen - generaal-majoor Mohammed Aslam Watanyar; ontwikkeling platteland (nieuw) - Mohammed Asef Zaher*; lichte industrie en levensmiddelen - Dost Mohammed Fazl*; justitie - Mohammed Bashir Baghlani.

Ministers-adviseurs: Faqir Mohammed Yaqubi, Fazl Haq Khaleqiar, Shah Mohammed Dost, Nematullah Pazhwak en Sarjang Zazi*.

* = nieuw

Eerder in 1988 waren nog de volgende wijzigingen in de ministerraad aangebracht:

Medio maart 1988 werd Najibollah Masirhad, nu aangeduid als Najibollah Masir, benoemd tot vice-premier met speciale verantwoordelijkheid voor de noordelijke provincies. Hij werd volgens een bericht van radio-Kaboel op 2 mei 1988 als minister van lichte industrie en levensmiddelen opgevolgd door Fateh Mohammed Tarin, terwijl toen tevens Abdol Rahim Karwal werd benoemd als minister van transport (i.p.v. luitenant-kolonel Sheryan Mazduryar).

Twee nieuwe partijen

Op 2 augustus 1988 meldden Westerse diplomaten in Islamabad dat president Najibullah in de voorgaande week een decreet had getekend waarbij nog twee politieke partijen officieel werden toegelaten: 1) de Unie van de Ansarullah (aanhangers van Allah) onder voorzitterschap van parlementslid Hajji Safar; en 2) de Fidayan Afghanistan (degenen die zich voor Afghanistan opofferen). (AFP 2-8-'88)

Nieuwe stafchef

Op 17 augustus 1988 werd luitenant-generaal Shahnawaz Tanay, tot dan toe stafchef van de Afghaanse strijdkrachten, benoemd tot minister van defensie, een post die in de regering van premier Sharq vakant was gebleven. Hij werd als stafchef opgevolgd door generaal-majoor Mohammed Asef Delawar, tevoren commandant van het Eerste Legerkorps.

Asiel *in* VS *voor* broer Najibullah

Op 18 augustus 1988 deelde een Amerikaanse regeringsfunctionaris in Washington mee dat de Verenigde Staten politiek asiel hadden verleend aan de jongere broer van de Afghaanse president Najibullah, Siddiqullah. Deze was eerder die week met zijn gezin in de VS aangekomen.

Siddiqullah was in september 1987 uit Kaboel gevlucht en had zich in de Panjshir-vallei bij de mujaheddin van de Jamiaat-i-Islami o.l.v. Ahmed Shah Masood aangesloten. Op 3 augustus trok hij vandaar met zijn vrouw en zijn twee kinderen naar Pakistan, waar hij op 15 augustus 1988 in Peshawar een persconferentie gaf.



De Afghaanse premier Mohammed Hasan Sharq (l.) werd op 19 september 1988 op de luchthaven van Moskou begroet door zijn Sowjet-ambtgenoot Nikolai Ryzjkow.

Bij die gelegenheid uitte hij de beschuldiging dat agenten van Najibullah in 1983 hun vader hadden gedood in een hospitaal te Kaboel, omdat deze zich tegen zijn oudste zoon had gekeerd.

Ontslag twee leden politburo

Tijdens een plenaire zitting van het Centrale Comité van de DVA op 19 oktober 1988 werden volgens radio-Kaboel zowel Saleh Mohammed Ziray als Abdoi Zohour Razimjo uit het politburo en het secretariaat ontslagen. Er volgden berichten over de arrestatie van een aantal partijleden, o.w. Ziray en Razimjo. Maar CC-lid Mohammed Wali ontkende op 20 oktober nadrukkelijk dat de twee ontslagen functionarissen zich onder de arrestanten bevonden. Hij deelde mee dat 97 (van de 140) CC-ieuen aan de zitting hadden deelgenomen.
De benoeming van Razimjo tot lid van het secretariaat was tijdens een plenaire zitting van het CC op 27 januari i988 goedgekeurd.

Vervanging minister Ghulabzoi

Op 15 november 1988 meldde radio-Kaboel dat Sayed Mohammed Ghulabzoi was ontheven uit zijn functie van minister van binnenlandse zaken en naar Moskou was gezonden om daar als ambassadeur van Afghanistan te fungeren. Hij werd als minister van binnenlandse zaken opgevolgd door generaal-majoor Mohammed Aslam Watanyar, die tot dan toe de portefeuille van verbindingen beheerde.

Ghulabzoi gold als leider van de Khalq-factie binnen de DVA. Hij werd als zodanig opgevolgd door generaal Shanawaz Tanay, de minister van defensie, aldus Le Monde (31-l-'89). Volgens dit blad kon Tanay rekenen op de steun van een ander belangrijk Khalq-lid, minister van binnenlandse zaken Watanyar.

Onderminister *Lakanwal* uitgeweken naar VS

Op 17 november 1988 bevestigde een Amerikaanse functionaris in New York dat de Afghaanse onderminister van buitenlandse zaken Abdul Ghaffar Lakanwal, die daar verbleef in verband met de Algemene Vergadering van de VN, was overgelopen en politiek asiel in de Verenigde Staten had gevraagd.

Lakanwal was in maart 1987 ontheven van zijn functie van minister van landbouw en landbouwhervorming, waarna hij op 17 oktober 1987 uit het Centrale Comité van de DVA was gestoten (zie hierboven).

(Voortzetting volgende aflevering)

WEST-EUROPA

BELGIË

TWEEDE FASE VAN DE STAATSHERVORMING HERSCHIKKING VAN CENTRALE REGERING EN VAN DE DEELREGERINGEN. KERSTBOODSCHAP VAN KONING BOUDEWIJN.

Kort nadat kamerleden en senatoren op 5 aug 1988 de eerste fase van de staatshervorming afrondden met de eindstemming over de ontwerpen op de bevoegdheden van gewesten en gemeenschappen in de senaat en over de faciliteitengemeenten in de kamer (zie pag. 51911 e.v.-1988), begon de regering met de voorbereiding van de tweede fase van de staatshervorming

Hoofdstedelijk Gewest

Op 30 sept. bereikte de ministerraad een akkoord over het ontwerp van bijzondere wet inzake de Brusselse instellingen.
De verkiezing van de eerste hoofdstedelijke raad is gepland voor 18 juni 1989, samen met de verkiezingen voor het Europees parlement. Daarna kan het hoofdstedelijke bestuursorgaan worden verkozen. Het hoofdstedelijk gewest blijft beperkt tot de huidige 19 gemeenten van de Brusselse agglomeratie. Brussel krijgt dezelfde bevoegdheden als de gewesten Vlaanderen en Wallonië en neemt een deel van de bevoegdheden van de agglomeratieraad en van de cultuurcommissies (N en F) over. Brussel verwerft ook bevoegdheid over de sociale aangelegenheden, die de beide taalgemeenschappen aanbelangen (bi-communautaire zaken).
De hoofdstedelijke raad telt 75 leden en wordt rechtstreeks verkozen op eentalige lijsten door de kiezers uit de 19 gemeenten.
De raad heeft een ordonnancerende bevoegdheid. De ordonnanties kunnen, zoals de decreten, bestaande wetten opheffen, aanvullen, wijzigen of vervangen. Als een ordonnantie niet strookt met de wet tot oprichting van het Brusselse gewest of met de Grondwet, kunnen de hoven, rechtbanken en de Raad van State de toepassing ervan weigeren. Voor het overige zijn de ordonnanties onderworpen aan dezelfde controle van het Arbitragehof als de wetten en de decreten. Daarenboven kan de Kamer van Volksvertegenwoordigers ordonnanties vernietigen, op voorwaarde dat daarvoor een meerderheid in elke taalgroep bestaat en dat het gaat om aangelegenheden inzake ruimtelijxe ordening, infrastructuur en verkeer. Deze maatregel is ingegeven door de bezorgdheid de hoofdstedelijke en internationale functie van Brussel te kunnen vrijwaren.
Voorts is voorzien in de oprichting van een paritair samenwerkingscomité tussen het rijk en het Brussels gewest teneinde samen te kunnen werken aan de promotie van de internationale en hoofdstedelijke functie van Brussel.
De voorzitter uitgezonderd bestaat de Brusselse executieve uit twee leden van elke taalgroep, verkozen uit en door de Raad. Elke taalgroep verkiest zijn twee leden. Drie gewestelijke staatssecretarissen, van wie één moet behoren tot de minst talrijke taalgroep. kunnen aan de executieve toegevoegd worden. Zij kunnen de vergadering van de executieve bijwonen, maar maken er geen deel van uit.
Indien de executieve geen consensus bereikt over de bevoegdheidsverdeling, worden die volgens vijf bevoegdheidspaketten verdeeld: economie en energie, openbare werken en verkeer, tewerkstelling en plaatselijke instellingen, huisvesting en ruimtelijke ordening, financiën, begroting en externe betrekkingen.
Elk lid van de Raad krijgt een vergoeding, gelijk aan de helft van deze van de kamerleden. Cumulatie van een nationale en een gewestelijke vergoeding is uitgesloten. De uitoefening van drie politieke mandaten (nationaal, gewestelijk en gemeentelijk) wordt verboden vanaf de parlementsverkiezingen, die volgen op de eerste verkiezing van de Hoofdstedelijke Raad.

Financieringsakkoord

Op 14 nov. 1988 bereikte de regering een akkoord over de financiering van gewesten en gemeenschappen, waarbij wordt voortgebouwd op de gewone wet op de staatshervorming van 9 augustus 1980 (verschenen in het Staatsblad van 15 aug. 1980).
De gewesten kunnen kortingen toestaan op sommige belastingen, maar de centrale regering kan deze begrenzen, teneinde te voorkomen dat België een land zou worden met gewestelijk te zeer uiteenlopende belastingstelsels.
De gemeenschappen beschikken over drie financieringsbronnen: eigen niet-fiscale bronnen, fiscaliteit en leningen.
De gewesten hebben dezelfde bronnen van inkomsten, maar beschikken daarenboven over een solidariteitsbijdrage.
Het parlement blijft de aanslagvoet bepalen van de geristorneerde of duidelijk lokaliseerbare belastingen, zolang de overdracht naar de deelgebieden niet volledig is geschied. Zodra dit

het geval Is, mogen de deelgebieden zelf de aanslagvoeten en kortingen bepalen. Deze belastingen zijn: spelen en weddenschappen, speelautomaten, openingsbelasting op dranklijterijen, erfenis- en successierechten. onroerende voorheffing, registratierechten en de verkeersbelasting. Alleen de registratierechten en de verkeersbelasting zijn nog niet volledig geristorneerd.
Vanaf 1 jan. 1989 mogen de gewesten op de registratierechten – in afwachting van hun volledige overdracht – wel opcentiemen heffen of kortingen toestaan.

Voor de verkeersbelasting blijft de nationale wetgever bevoegd, ook na volledige overdracht van de opbrengsten. In alle gevallen is voor een wijziging van nationaal vast te stellen belastingen het akkoord van de gewesten vereist.
De gewesten kunnen zelf de volledig geristorneerde belastingen innen, maar zij kunnen ook vragen dat het ministerie van financien dat kosteloos voor hen doet. Voor het registratierecht en de verkeersbelastingen blijft het geristorneerde percentage in 1989 gelijk aan dat van 1988. Van 1990 af mag het niet lager zijn dan het jaar voordien. Het percentage wordt bepaald door de centrale regering, in overleg met de deelregeringen.
De gewesten beschikken voorts over samengevoegde belastingen. Het zijn rijksbelastingen, waarvan een gedeelte aan de gewesten wordt toegekend en waarop zij opcentiemen kunnen heffen of kortingen van ten hoogste 100% van de toegewezen opbrengst kunnen toestaan. Het gaat hier om de personenbelasting, die de gewesten vanaf 1 jan. 1989 dus kunnen verhogen of verlagen, wat betreft het hun toegewezen deel. Tot eind 1991 mogen de opcentiemen de globale belastingdruk niet verhogen.
De gemeenschappen beschikken alleen over gedeelde belastingen, wat belastingen–zijn die over het rijk zijn gevestigd en waarvan de opbrengst geheel of gedeeltelijk aan de gemeenschappen wordt toegewezen. Het gaat hier over het kijk- en luistergeld, de BTW en de personenbelasting.

Onderwijsfinanciering

Voor het onderwijs gebeurt de verdeling van de belastingen over de gemeenschappen op basis van het aantal leerlingen. De gemeenschappen krijgen voor hun onderwijsuitgaven van de centrale staat iets meer middelen dan aanvankelijk was gepland. Rapporten van deskundigen toonden immers aan dat bij een te krappe overdracht van middelen de gemeenschappen na enkele jaren tot drastische besparingen gedwongen zouden zijn.
Het regeerakkoord inzake onderwijsfinanciering (zie pag. 319/1 e.v.-1988) wordt op drie punten aangevuld.

1) Het effect van de geboortedaling op de onderwijskredieten wordt afgezwakt. Een daling met 1% van het aantal leerlingen zal leiden tot een daling van de kredieten met slechts 0,8‰.
2) de onderwijskredieten bevatten ook een bedrag voor de financiering van de gehouwen van het gesubsidieerd onderwijs. Aanvankelijk was enkel rekening gehouden met het gebouwenfonds voor het rijksonderwijs. De intrestlasten, die de overheid voorheen gespreid over een aantal jaren ten laste nam, worden omgezet in een dotatie. Hoe de gemeenschappen dat bedrag aanwenden, moeen ze zelf uitmaken (zij kunnen het stelsel van de leningen voortzetten, of voortaan het gesubsidieerd onderwijs ook subsidies geven voor gebouwen).
3) Het extra bedrag van 1,5 miljard dat de centrale overheid uittrekt voor de financiering van de buitenlandse universiteitsstudenten wordt geïndexeerd. Het wordt ook aangepast indien de centrale regering beslissingen neemt met gevolgen op dat vlak. De bestaande verdeling van dit krediet a rato van 80% F - 20% N blijft behouden.

Financiering van overige bevoegdheden

Voor de andere bevoegdheden, gebeurt de verdeling op basis van de opbrengst van de personenbelasting in elke gemeenschap. Voor Brussel geldt een verdeling van 80% Franstalig - 20% Nederlandstalig.
Om de economische en monetaire unie te vrijwaren, kan de regering vanaf 1 jan. 1994, na overleg met de gewesten en de gemeenschappen, een maximumpercentage opleggen voor de opcentiemen en de kortingen.
De deelgebieden kunnen leningen aangaan. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen enerzijds openbare leningen in Belgische franken op de Belgische kapitaalmarkt, waarvan de modaliteiten door de centrale minister van financiën of, bij betwisting, door de ministerraad worden bepaald, en anderzijds particuliere leningen in Belgische franken op de Belgische kapitaalmarkt en kortlopende effecten in Belgische franken en in België uitgegeven, waarover een akkoord moet worden gesloten met de minister van financiën.
Voor leningen in Belgische franken in het buitenland of leningen in deviezen is steeds het akkoord van de minister van financiën vereist of, bij betwisting, van de ministerraad.
Op de schuldopbouw van de centrale overheid, de gewesten en de gemeenschappen wordt controle uitgeoefend door een hoge autoriteit. Dat wordt een binnen de Hoge Raad van Financiën op te richten afdeling „Financieringsbehoeften van de Overheid". De door de koning benoemde leden worden voorgedragen door de regering, de deelregeringen en de Nationale Bank van België. Er moet taalpariteit bestaan. Deze afdeling stelt elk jaar een advies op over de financieringsbehoeften van de overheid. Zij kan ook op eigen initiatief of op verzoek van de minister van financiën een advies opstellen over de opportuniteit van de lenirigscapaciteit van de overheid.
Dat advies moet rekening houden met de te behouden economische en monetaire unie, het interne en externe monetaire evenwicht en de ontsporing van de financieringsbehoeften. Als uit het advies blijkt dat een deelgebied zijn leningscapaciteit overschrijdt, kan de centrale regering de leningsmogelijkheid van dat deelgebied beperken, na overleg met de betrokken executieve.
De gewesten waarvan de gemiddelde belastingopbrengst per inwoner onder het rijksgemiddelde ligt, krijgen een solidariteitsbijdrage van de centrale regering. Per inwoner en per procentpunt dat de belastingopbrengst lager ligt, krijgen zij 468 frank. Dat bedrag wordt jaarlijks geïndexeerd.
De gewesten en gemeenschappen kunnen een eigen thesaurie krijgen, die volledig los staat van de nationale Schatkist.
De financieringsregeling wordt van kracht na een overgangsperiode van 10 jaar. In tegenstelling met het regeerakkoord, waarin staat dat de gewesten in die periode maximum 85% van de toegewezen middelen kunnen krijgen en de rest moeten aanvullen met leningen, is in het definitieve akkoord bepaald dat de regeling in 1990 ingaat en dat de gewesten in 1989 98% van de toegewezen middelen verwerven.
In de eindfase, dus na de overgangsperiode van 10 jaar, zullen de financiële middelen van gewesten en gemeenschappen meegroeien met het nominale BNP (reële groei plus inflatie).

Scheidsrechters

Een college van scheidsrechters zal waken over de verplichte samenwerkingsakkoorden tussen de centrale staat, de gewesten en de gemeenschappen.

Volgens de bijzondere wet op de staatshervorming van 8 augustus 1980 (Staatsblad van 15 aug. 1980) kunnen de geledingen van de Belgische Staat samenwerkingsakkoorden sluiten inzake de gezamenlijke oprichting en het gezamenlijk beheer van diensten en instellingen, of het gezamenlijk uitoefenen van eigen bevoegdheden, of de gezamenlijke ontwikkeling van initiatieven. Sarnenwerkingsabkoorden zijn verplicht voor de grensoverschrijdende wegen, waterwegen, havens, stads- en streekvervoer, taxidiensten, telecommunicatie en telecontrolenetwerken.
De bestaande toestand blijft behouden (regelingen inzake bv. grensoverschrijdend gemeenschappelijk vervoer kunnen niet eenzijdig worden gewijzigd), maar nieuw is de oprichting van een college van scheidsrechters om geschillen te beslechten. Elke betrokken partij duidt een scheidsrechter aan en dat college kiest een voorzitter. Dat moet een magistraat of een oud-magistraat zijn. Bij staking van stemmen heeft hij de beslissende stem. De beslechting is definitief en bindend voor alle partijen. De scheidsrechters kunnen beslissingen opleggen of werken op kosten van de verliezende partij laten uitvoeren.
Voor niet-verplichte samenwerking kan dezelfde procedure worden gevolgd.

Reacties

De voormalige vice-premier Guy Verhofstadt (PVV) noemde de voorgestelde financieringsregeling ,,politieke science fiction zonder voorgaande". De Waalse voormalige liberale vicepremier Jean Gol (PRL) sprak van ,,een federalisme, dat wordt gecontroleerd en bevoogd door een soort van intern IMF. De financiële toestand van Wallonië zal er niet op verbeteren". Voor Mieke Vogels (Agalev) is de ,,regeling met de opeenstapeling van nieuwe comités en scheidsrechters een aanslag op de democratie".

Enkele VU-parlementsleden, zoals Nelly Maes, Daan Vervaet, Herman Candries en Luk Vanhorenbeek reageerden ontgoocheld op het akkoord. Maar op 18 november 1988 maakte het Vlaams-nationaal Studiecentrum (de studiedienst van de VU) berekeningen bekend volgens welke Vlaanderen tijdens de financiële overgangsfase 286,2 miljard meer middelen krijgt in vergelijking met de bestaande verdeling van de financiën. Hiermee antwoordde de VU-studiedienst ook op kritiek, die geuit werd door de studiedienst van het Vlaams Economisch Verbond (VEV), die berekend had dat de overgangsfase Vlaanderen ruim 550 miljard zou kosten.
De studiedienst van de VU en vicepremier Dehaene verweten het VEV dat het voor zijn berekeningen uitgaat van de ideale situatie van een volledige „juste retour", waarbij elk gewest evenveel krijgt als zijn inwoners aan belastingen betalen. Elke frank die Vlaanderen ten opzichte van die onbestaande toestand te weinig krijgt en elke frank die Wallonië dan te veel krijgt, wordt dan aangerekend als een kostenpost voor Vlaanderen.
De VU-studiedienst merkte echter op dat de middelen die Wallonië op dit ogenblik te veel krijgt in vergelijking met „juste retour" uit de nationale staatskas komen, waarin het aandeel van Vlaanderen geen 100, maar 57% is. Het is onmogelijk het voorgestelde juste retour-principe van vandaag op morgen toe te passen. Bovendien heeft de overgangsfase tot doel de bestaande scheve verhoudingen tussen Vlaanderen en Wallonië weg te werken. Vlaanderen brengt 57% van de belastingen op, maar krijgt slechts 49% van de lopende overheidsuitgaven voor zijn nieuwe bevoegdheden en ongeveer 53% van de dotaties, het gemeentefonds en de investeringsprogramma's.

In vergelijking met de bestaande verdeling van de overheidsmiddelen kost de overgangsfase niets aan Vlaanderen. integendeel. Er is tijdens deze periode een bestendige groei van Vlaamse middelen, aldus de VU-studiedienst. Simulaties tonen aan dat Vlaanderen aan het einde van de overgangsperiode 286,2 miljard meer zal krijgen dan het zou ontvangen zonder nieuw financieringsmechanisme. In het definitieve stelsel neemt de groei nog verder toe. Over een periode van 20 jaar realiseert Vlaanderen een winst van 985,5 miljard, aldus de VU.

Bedragen

Na langdurige onderhandelingen slaagde de regering er op 1 december 1988 in concrete cijfers te vermelden voor de financiering van gewesten en gemeenschappen. In totaal beschikken zij over 648,7 miljard of 33% van de globale rijksbegroting voor 1989, inclusief de rijksschuld.
De verdeling ziet er als volgt uit:

Kredieten voor gewesten en gemeenschappen
(in miljarden **franken)**

	Gewesten				Gemeenschappen			
	Vlaanderen	Wallonië	Brussel	**Totaal Gewesten**	Vlaams	Frans	**Totaal Gemeenschappen**	**Algemeen Totaal**
Onderwijs					164.3	126.6	290 9	290.9
Bestaande dotaties	33.8	25.0	5.6	64.5	39.8	32.2	72.0	136.4
Gemeente- en Provinciefonds	37 0	28.3	5.5	70.9				70.9
Openbare werken	26 6	17 2	3.5	47.3	0.1	0.1	0.2	47.5
Verkeerswezen	9.8	7.0	9.8	26.6	0.2		0.2	26.8
Tewerkstelling en Arbeid	9.0	6.8	1.4	17.2				17.2
Rijksfonds *soc.* reclass. mindervaliden					5.0	3.2	8.1	8.1
Wetenschappel~jk onderzoek	2.4	1.0	0.2	3.6	1.7	1.4	3.1	6.7
Economische Zaken en Middenstand	1.2	1.0	0.1	2.3	0.1	0.1	0 1	2.4
Diversen	1.1	0.8	0.2	2.1	0.8	0.7	1.5	3.6
Totaal	121.0	87.2	26.3	234.5	2120	164.2	376.1	610.6
	% (51,6)	(37,2)	(11,2)		(56,4)	(43,6)		
Eigen belastingen	13.1	7.8	5.5	26.4	7.3	4.4	11.7	38.1
	% (49,6)	(29,5)	(20,8)		(62,4)	(37,6)		
Totaal	134.1	95.0	31.8	260.9	219.3	1686	387.8	648.7
	% (51,4)	(36,4)	(12,2)		(56,5)	(43,4)		

Het geredetwist tussen enerzijds de studiedienst van het VEV en prof. Van de Velde van de Economische Hogeschool Sint Aloisius (EHSAL), die oppositie voerden tegen de financiering van gewesten en gemeenschappen en ageerden tegen het verborgen solidariteitsmechanisme of een „overdosis" aan solidariteit, en anderzijds de vicepremiers Dehaene en Schiltz, die het stelsel verdedigden en erop wezen dat er geen federalisme bestaat zonder financiële verantwoordelijkheid en solidariteit, werd voortgezet via vrije tribunes in de krant De Standaard.

Dehaene beklemtoonde dat de financiële verantwoordelijkheid terdege is ingebouwd. 1) De overgedragen middelen zijn ruim berekend.

2) De gewesten kennen bij voorbaat de evolutie van deze middelen, die vastgelegd zijn in een wet met bijzondere meerderheid en derhalve niet eenzijdig en arbitrair herzien kunnen worden door de centrale overheid. 3) Bovenop de toebedeelde middelen beschikken de gewesten over een voldoende marge aan fiscale autonomie. **4)** De deelgebieden kunnen op geen enkele manier de centrale staat financieel verbinden.
Anderzijds is een federale staat niet leefbaar zonder solidariteitsmechanisme. Het ontworpen mechanisme vertrekt van de „juste retour", aangezien elk van de deelgebieden een bedrag aan belastingopbrengsten ontvangt op basis van de oorsprong van deze belastingen, met name de eigen economische activiteit van het gewest. Daar de huidige verdeling van de middelen sterk verschilt van dit mechanisme, moest een overgangsfase worden ingebouwd om van de huidige verdeling naar de andere over te gaan.
Dat heeft. aldus Dehaene, niets met solidariteit te maken, maar alles met operationaliteit. In deze periode is er geen verlies voor Vlaanderen. maar van een in de loop der jaren groeiende winst. Daarnaast is een solidair correctiemechanisme ingebouwd, waarvan niemand kan betwisten dat het doorzichtig en omkeerbaar is. Dehaene is het niet eens met de redenering van prof. Van de Velde, die stelt dat, door uit te gaan van het nationale BNP. het sterkst groeiend gewest extra solidair is met het zwakkere gewest, vermits het BNP de som is van de regionale toegevoegde waarden en de nationale BNP-groei een gemiddelde van de regionale groeiprestaties. Deze redenering klopt volgens Dehaene niet omdat de economische groeikracht van een gewest zich weerspiegelt in de evolutie van zijn aandeel in de nationale belastingopbrengsten. Het aandeel van de economisch sterker groeiende gewesten zal in de totale opbrengst van de personenbelasting toenemen. In de definitieve fase worden de middelen, die uit de personenbelasting worden overgedragen aan de gewesten, volledig verdeeld volgens de lokalisatie van de opbrengsten per gewest. Een sneller groeiend gewest zal dus steeds een groter aandeel krijgen in de overgedragen personenbelasting. Er is dus geen sprake van een verborgen solidariteitsmechanisme, aldus Dehaene.

Ten slotte verwijt hij de tegenstanders twee basiscriteria te vermengen. met name dat van de belastingopbrengst en dat van het bevolkingsaantal. Beiden zijn volgens de vice-premier niet vergelijkbaar. Het door de regering ontworpen mechanisme steunt op de „juste retour" van de belastingopbrengsten, wat fundamenteel iets anders is dan een verdeling volgens het bevolkingsaantal. Dit laatste leidt veeleer tot een toewijzing volgens de behoeften.

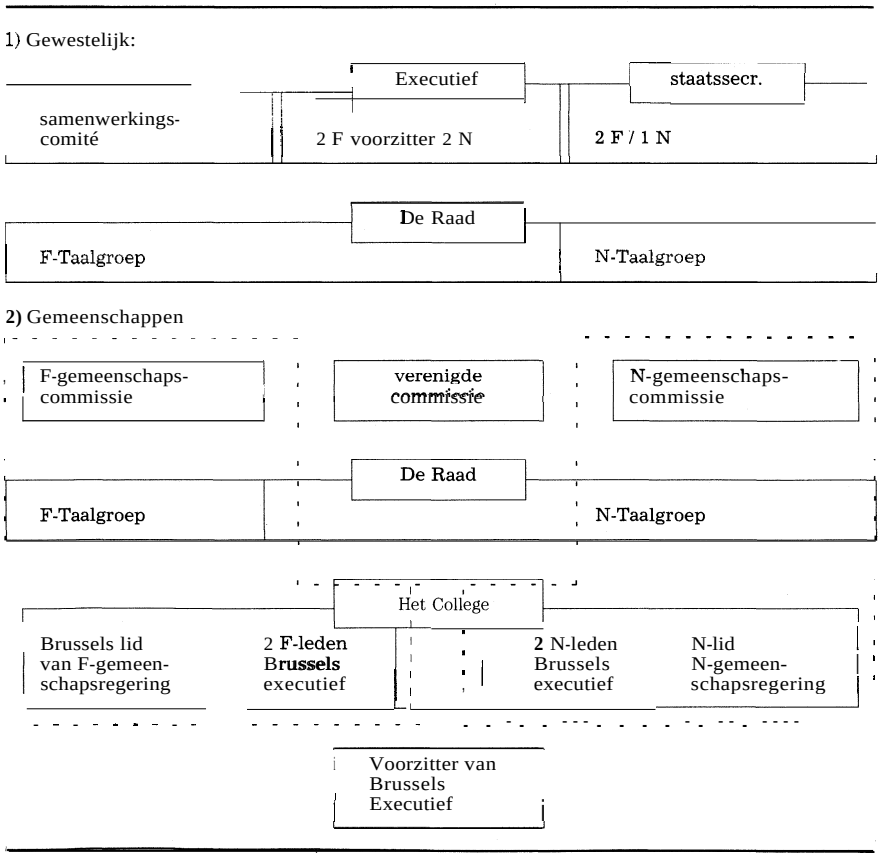
Vice-premier Schiltz wees de VEV-nota over de financiering categorisch af met de stelling dat het federalisme leefbaar moet zijn. „Als we van vandaag op morgen terechtkomen in een systeem waarbij de deelgebieden krijgen wat ze opbrengen met de personenbelasting, wordt de Waalse situatie onhoudbaar. Wie geen rekening houdt met het federale staatsverband, opteert in feite voor separatisme", aldus Schiltz.
Uitgaande van de „juste retour". zou Vlaanderen volgens het VEV 555 miljard verliezen gedurende de overgangsperiode van 10 jaar. Maar ook daarna blijft Vlaanderen gevoelig minder krijgen dan waarop het normaal recht heeft, aldus het VEV.
Vice-premier Schiltz reageerde prompt en beklemtoonde dat een akkoord met de Franstaligen nodig is om de huidige situatie te veranderen. Wallonië zou niet leefbaar zijn indien Vlaanderen van de ene dag op de andere krijgt waarop het in het ideale model recht zou hebben. Als een deelstaat niet leefbaar is, kan een federale staat niet werken en belandt men in een discussie over federalisme of separatisme, aldus Schiltz.

Hij verweet het VEV de zaken op een misleidende manier voor te stellen. Vlaanderen lijdt in de voorgestelde regeling geen verlies, maar gaat er aanzienlijk op vooruit ten overstaan van de bestaande situatie. In een vrije tribune in *De Standaard* riep Schiltz de Vlamingen op zich niet te laten verdelen. Hij noemde bij wijze van besluit de tweede fase van de staatshervorming revolutionair, omdat een reusachtige doorbraak is gerealiseerd naar een volwaardig federalisme.

Er is een enorme verbetering bedongen t.o.v. de huidige financieel scheefgetrokken verdelingsmechanismen. „Welke Vlaamse politicus met zin voor verantwoordelijkheid zou deze kans kunnen afwijzen omdat het absolute ideaal niet is bereikt. Het alternatief is niet het verwezenlijken van dit absolute ideaal, maar het nog jaren voortploeteren in de huidige slechte situatie. (...) Laat de Vlamingen zich hierop niet verdelen! Want de Vlaamse Beweging is met deze fase natuurlijk nog lang niet ten einde. Het afdwingen van de derde fase van de staatshervorming zal een eensgezinde inzet vragen. Bovendien is het verlanglijstje ook met deze fase niet afgewerkt", aldus Schiltz.
Karel Dillen. voorutter van het Vlaams Blok. repliceerde daarop, eveneens in *De Standaard* dat de redenering van Schiltz voor een zeer groot stuk kan worden gevolgd, als een belangrijke factor, waarmee alles staat of valt, over het hoofd wordt gezien: het uitgangspunt is verkeerd, wat meebrengt dat men nooit meer op de juiste weg belandt, maar ergens waar men persoonlijk zou willen uitkomen. maar waar alle ander& allerminst denken dat het voorlopig eindpunt zou liggen. Indien de partij van vicepremier Schiltz in de oppositie zou zitten, zou zij geen spaander heel laten van het voorliggende akkoord, aldus Dillen

„Nieuw België"

Op 9 jan. 1989 keurde de kamer van volksvertegenwoordigers de financieringswet goed met 148 stemmen tegen 56, of een bijzonder ruime meerderheid. Ook de vereiste meerderheid in elke taalgroep stelde geen problemen. Het ontwerp op de instellingen van het Hoofdstedelijk gebied Brussel werd goedgekeurd met 147 tegen 48 stemmen, bij 10 onthoudingen. Die kwamen van Agalev-Ecolo en het onafhankelijke kamerlid Robert Hendrick. gewezen UDRT-RAD en thans verkozen op de PSC-lijst. Bijna 19 jaar nadat Brussel grondwettelijk als gewest werd erkend. krijgt Brussel een eigen Raad en een eigen executieve.
De meerderheid begroette het nieuwe België op applaus. De Brusselse Franstalige krant *Le Soir* sprak van een historisch moment en stelde de hoofdstedelijke structuur als volgt voor:



Het offensief van de Vlaamse Volksbeweging (VVB) en het VEV richtte zich daarna op de senatoren van de meerderheid, teneinde alsnog het financieringsontwerp te verwerpen. Maar deze ultieme poging leidde niet tot het verhoopte resultaat.
Op 15 jan. 1989 keurde de senaat zonder problemen de financieringswet goed met 127 stemmen tegen 43, bij

één onthouding wegens stemafspraak. CVP-senator De Bondt, die als enige lid van de meerderheid tijdens het debat het ontwerp had bestreden, nam aan de stemming niet deel.
De financieringswet is gepubliceerd in een tweede editie van het Belgisch Staatsblad van 17 jan. 1989. Zij heeft terugwerkende kracht op 1 januari 1989.

Davidsfonds

Op 17 jan. riep het Davidsfonds de Vlamingen op ,,de vergissingen van de staatshervorming weg te werken". Het Davidsfonds is tevreden omdat een grote stap voorwaarts is gezet in de richting van een maximale autonomie voor Vlaanderen en Wallonië, maar betreurt anderzijds dat op drie zeer belangrijke vlakken - namelijk de taalregeling, de financiering en de tweeledigheid - Vlaanderens politieke verantwoordelijken hun eigen volksgemeenschap een zware, vernederende en vergrendelde nederlaag hebben doen ondergaan ten voordele van de Franstaligen, van Wallonië en van Brussel.
Het Davidsfonds betreurt de drieledigheid van de staatsstructuur, waardoor Vlaanderen in een staatkundig-structurele minderheidspositie komt. Deze vergissingen moeten worden hersteld. Ook de grove onrechtvaardigheid inzake de onderwijsfinanciering moet worden weggewerkt via fiscale autonomie.

Waalse staat

De voorzitter van de Waalse gewestraad, de PS'er Willy Burgeon, hield op 16 jan., na de verkiezing van de zevende Waalse gewestminister, een militante toespraak, waarin hij beklemtoonde dat ,,een Waalse staat tot stand is gekomen". Dit Waalse gewest moet nauw samenleven met de Franse en de Duitstalige gemeenschap, die culturele bevoegdheid hebben. Wallonië zal, zo zei hij, nauwe contacten aanknopen met het Franse gewest Nord-Pas de Calais, Frans en Luxemburgs Lotharingen, het Groot-Hertogdom, Nordrhein-Westfalen en Nederlands Limburg. Ook Vlaanderen en Brussel moeten, in een federaal België, hierbij worden betrokken, aldus Burgeon.

Kerstboodschap van koning Boudewijn

In zijn op 24 dec. 1988 uitgezonden Kerstboodschap, riep koning Boudewijn de gewesten op tot een nieuwe dialoog.
De integrale tekst luidt als volgt:

Beste landgenoten,
Dit jaar zijn er in ons land belangrijke institutionele veranderingen tot stand gekomen. Op onze nationale feestdag heb ik er in mijn toespraak op gewezen welke de voornaamste doelstellingen van deze hervorming zouden moeten zijn. In grote lijnen heb ik een federalisme geschetst dat de eenheid in de hand werkt, de solidariteit tussen de verschillende delen van ons land behoudt en elke vorm van open of verdoken separatisme afwijst.
Velen onder u hebben mij geschreven en er vraagd wat zij kunnen doen om deze eenheid in verscheidenheid te bevorderen.
Ik geloof dat ieder van ons zich regelmatig deze vraag moet stellen. Een goede verstandhouding hangt immers in grote mate af van eenvoudige, bijna dagelijkse gebaren: spontaan naar de andere toe gaan, elkaar trachten te begrijpen, met de andere praten en als het kan in zijn taal...
De wet blijft dode letter en instellingen zijn nutteloos als zij niet kunnen steunen op de wederzijdse goede wil van alle burgers.
In het afgelopen jaar heb ik vastgesteld dat vele landgenoten zich, individueel en gezamenlijk, inspannen om een nieuwe grondslag te leggen voor de sameniiorigheid in ons land. Ik geef u enkele voorbeelden, die voor sommigen een bron van inspiratie kunnen zijn, voor anderen een aanmoediging om door te zetten.
Neem bijvoorbeeld de universiteiten met verschillend taalstelsel. In een geest van wederzijdse waardering hebben zij nieuwe vormen van samenwerking ontwikkeld. In sommige gevallen hebben zij een moeilijk hoofdstuk uit hun geschiedenis afgesloten. Zij willen in een nieuw verband, samen iets opbouwen en de bittere gevoelens uit het verleden vergeten. Ik was verheugd dit vaste voornemen terug te vinden in de openingstoespraken van verscheidene rektoren. Zij zijn zeker de juiste personen om een dergelijke boodschap aan hun studenten mee te geven. Zij moeten hen immers voorbereiden op een Europese toekomst.
Scholen laten zich trouwens ook niet onbetuigd: in het hele land worden uitwisselingsprogramma's opgezet. Leerlingen die lessen volgen in een andere gemeenschap, leren er niet alleen de taal, maar ontdekken er ook een verschillende cultuur.
Nog een voorbeeld: kranten uit de twee taalgemeenschappen werkten samen om voor jongeren gastgezinnen te zoeken in de andere gemeenschap. Iemand die in zijn jeugd een dergelijke ervaring heeft opgedaan, is waarschijnlijk voor altijd immuun voor karikaturale opvattingen en vooroordelen.
De Festivals van Vlaanderen en Wallonie organiseerden concerten in elkaars landsgedeelte. Dit initiatief werd overal hartelijk en met sympathie onthaald.
Een aantal provincies en gemeenten leveren een bijzondere inspanning om landgenoten uit alle streken gastvrij te ontvangen.
Politici van verschillende strekkingen gaan ook spreken buiten hun gewest, of brengen hun boodschap via de televisieomroep van de andere gemeenschap. Zodoende nemen zij op nationaal niveau hun verantwoordelijkheid op. Dit zijn, stuk voor stuk, waardevolle initiatieven. Zij wijzen duidelijk op een verlangen om, in ons land, een nieuwe vorm van dialoog tussen de gemeenschappen en gewesten op gang te brengen. Zij vullen talrijke banden aan, die gegroeid zijn gedurende vele jaren van samenleven op persoonlijk, familiaal, economisch, sociaal en cultureel vlak. Die banden moeten verstevigd worden.
Ik hoop dat de mogelijkheid tot dialoog tussen gemeenschappen en gewesten en tussen medeburgers onderling in aantal zullen toenemen, en dat er zich een vernieuwd bewustzijn zal ontwikkelen dat het land, op een nieuwe grondslag, samenbrengt.
Ik ben ervan overtuigd dat deze inspanningen beantwoorden aan de verwachtingen van de jongere generatie. Jonge mensen kijken spontaan verder dan de horizon van hun streek: zij zijn een levend bewijs van openheid en verdraagzaamheid. Beter dan wie ook beseffen zij dat de fierheid tot een gewest of een gemeenschap te behoren best kan samengaan met nationale fierheid en met het gevoel Europeaan te zijn.
Zij begrijpen zeer goed dat de geschiedenis ons een grote uitdaging heeft nagelaten, namelijk: gemeenschappen en gewesten, die elk een eigen karakter hebben, harmonisch en binnen een zelfde geheel laten samenleven.
Als we deze uitdaging aannemen tonen wij in welke richting de Europese eenmaking moet gaan. België kan en moet de bakermat worden van een federaal Europa.
Die uitdaging heeft ten slotte nog een ruimer betekenis. Ons land kan een voorbeeld worden voor alle gebieden in de wereld, waar geschillen met geweld worden opgelost.
Wij mogen immers niet onverschillig zijn voor wat buiten onze grenzen gebeurt. Op internationaal vlak doen zich hoopgevende gebeurtenissen voor. De veranderingen in de Sowjet-Unie kunnen een vermindering van de spanningen in Europa tot gevolg hebben. Zij scheppen nieuwe kansen voor het oplossen van de regionale conflicten in Azie en Afrika, en voor het verstevigen van de vrede in de wereld.
Kerstmis is werkelijk het feest van hoop, verzoening en solidariteit. Het is een goede gelegenheid om ons af te vragen hoe wij concreet kunnen bijdragen tot een betere verstandhouding in ons land, maar ook daarbuiten, ondanks alle geschilien in ideologie, godsdienst, taal of ras. Mijn vrouw en ik wensen ieder van u van ganser harte een zalig kerstfeest en een goed nieuw jaar.

Herschikking van de regering

Ingevolge de voltooiing van de tweede fase van de staatshervorming; ingevolge de gemeenteraadsverkiezingen en de benoeming van PTT-minister Willockx tot burgemeester van Sint-Niklaas; en ingevolge de verkiezing op 17 sept. 1988 van staatssecretaris voor financiën Herman Van Rompuy tot CVP-voorzitter, in opvolging van Frank Swaelen, werd de centrale regering herschikt en werden kleine wijzigingen aangebracht in de bevoegdheidsverdeling.
Op 20 sept. 1988 volgde Wivina Demeester, kamerlid voor Antwerpen, Herman Van Rompuy op als staatssecretaris voor financiën.
Op 18 okt. 1988 stapten de staatssecretarissen Luc Van den Bossche (SP) en Norbert De Batselier (SP) over naar de Vlaamse regering. In de centrale regering werden zij vervangen door Pierre Chevalier (SP, onderwijs) en Jos Dupré (CVP, institutionele zaken).
Op 16 jan. 1989 werd staatssecretaris voor wetenschapsbeleid Marcel Colla minister van PTT. Pierre Chevalier (SP) werd staatssecretaris voor wetenschapsbeleid. Minister van Franstalig onderwijs Yvan Ylieff verliet de nationale regering en werd gemeenschapsminister in de Franstalige gemeenschapsregering, bevoegd voor middelbaar en hoger onderwijs en wetenschapsbeleid. Minister van openbare werken Paula D'Hondt verliet de nationale regering en werd benoemd tot koninklijk commissaris voor het migrantenbeleid.
De centrale regering is als volgt samengesteld:

MINISTERS

Functie	Naam
Eerste minister	**Wilfried MARTENS**
Vice-eerste minister en minister van het Brusselse Gewest en Institutionele Hervormingen en Herstructurering van het Onderwijs (F)	**Philippe MOUREAUX**
Vice-eerste minister en minister van Economische Zaken en het Plan en Herstructurering van het Onderwijs (N)	**Willy CLAES**
Vice-eerste minister en minister van Vekeerswezen en Institutionele Hervormingen	**Jean-Luc DEHAENE**
Vice-eerste minister en minister van Justitie en Middenstand	**Melchior WATHELET**
Vice-eerste minister en minister van Begroting en Wetenschapsbeleid	**Hugo SCHILTZ**
Minister van Buitenlandse Betrekkingen	**Leo TINDEMANS**
Minister van Financiën	**Philippe MAYSTADT**
Minister van Buitenlandse Handel	**Robert URBAIN**
Minister van Openbaar Ambt	**Michel HANSENNE**
Minister van Sociale Zaken	**Philippe BUSQUIN**
Minister van Landsverdediging	**Guy COEME**
Minister van Binnenlandse Zaken. van de Modernisering van de Openbare Diensten en van de Nationale Wetenschappelijke en Culturele Instellingen	**Louis TOBBACK**
Minister van Ontwikkelingssamenwerking	**Audré GEENS**
Minister van Pensioenen	**Alain VAN DER BIEST**
Minister van Tewerkstelling en Arbeid	**Luc VAN DEN BRANDE**
Minister van PTT	**Marcel COLLA**

STAATSSECRETARISSEN

Functie	Naam
Staatssecretaris voor Energie, toegevoegd aan de minister van Economische Zaken	**Elie DEIVORME**
Staatssecretaris voor Middenstand en Oorlogsslachtoffers. toegevoegd aan de minister van Justitie en Middenstand	**Pierre MAINIL**
Staatssecretaris voor Europese Zaken en Landbouw, toegevoegd aan de minister van Buitenlandse Betrekkingen	**Paul DE KEERSMAEKER**
Staatssecretaris voor het Brussels Gewest, toegevoegd aan de minister van het Brusselse Gewest	**Jeau-Louis THYS**
Staatssecretaris voor Leefmilieu en Maatschappelijke Emancipatie. toegevoegd aan de eerste minister	**Miel SMET**
Staatssecretaris voor Europa 1992. toegevoegd aan de minister van Buitenlandse Handel	**Aune-Marie LIZIN**
Staatssecretaris voor het Bmssels Gewest. toegevoegd aan de minister van het Brusselse Gewest	**Jef VALKENIERS**
Staatssecretaris voor Volksgezondheid en Gehandicaptenbeleid, toegevoegd aan de minister van Sociale Zaken	**Roger DELIZEE**
Staatssecretaris voor Pensioenen, toegevoegd aan de minister van Pensioenen	**Leona DETIEGE**
Staatssecretaris voor Wetenschapsbeleid, toegevoegd aan de minister van Wetenschapsbeleid	**Pierre CHEVALIER**
Staatssecretaris voor Financiën, toegevoegd aan de minister van Financien	**Wivina DEMEESTER**
Staatssecretaris voor Institutionele Hervormingen, toegevoegd aan de minister van Institutionele Hervormingen voor KMO, toegevoegd aan de minister voor Middenstand, en voor de herstructurering van Openbare Werken, toegevoegd aan de minister van Verkeerswezen	**Jos DUPRE**

(Vor. ber. pag. 308/2-1988)

De deelregeringen

Ingevolge het politiek akkoord inzake de toetreding van SP en VU tot de Vlaamse regering (zie pag. 30512 e.v.-1988) en de verruiming met twee portefeuilles van de Vlaamse regering en, telkens met 1 portefeuille, van de Waalse gewest- en de Franse gemeenschapsregering, ziet hun samenstelling er nu als volgt uit:

VLAAMSE REGERING

Functie	Naam
Voorzitter van de Vlaamse Executieve en gemeenschapsminister voor Financiën en Begroting	**Gaston GEENS (CVP)**
Vice-voorzitter van de Vlaamse Executieve, gemeenschapsminister van Economie, Middenstand en Energie	**Norbert DE BATSELIER (SP)**
Gemeenschapsminister van Ruimtelijke Ordening en Huisvesting	**Louis WALTNIEL (PVV)**
Gemeenschapsminister voor Gezin en Welzijnszorg	**Jan LENSSENS (CVP)**
Gemeenschapsminister van Leefmilieu. Natuurbehoud en Landinrichting	**Theo KELCHTERMANS (CVP)**
Gemeenschapsminister van cultuur	**Patrick DEWAEL (PVV)**
Gemeenschapsminister van Volksgezondheid en Brusselse Aangelegenheden	**Hugo WECKX (CVP)**
Gemeenschapsminister van Onderwijs	**Daniël COENS (CVP)**
Gemeenschapsminister van Binnenlandse Aangelegenheden en Openbaar Ambt	**Luc VAN DEN BOSSCHE (SP)**
Gemeenschapsminister voor Tewerkstelling	**Roger DE WULF (SP)**
Gemeenschapsminister van Openbare Werken en Verkeer	**Johan SAUWENS (VU)**

FRANSE GEMEENSCHAPSREGERING

Functie	Naam
Voorzitter en gemeenschapsminister voor Cultuur, Infrastruktuur en Patrimonium, Personeel en Begroting	**Valmy FÉAUX (PS)**
Gemeenschapsminister voor Basisondemijs, Vorming, Sport en Toerisme en Internationale Betrekkingen	**Jean-Pierre GRAFÉ (PSC)**
Gemeenschapsminister voor Middelbaar en Hoger Onderwijs en Wetenschapsbeleid	**Yvan YLIEFF (PS)**
Gemeenschapsminister voor Sociale Zaken en Volksgezondheid	**Charles PICQUÉ (PS)**

WAALSE GEWESTREGERING
(voorlopige adressen)

Functie	Naam
Voorzitter, gewestminister voor Economie, KMO en Openbaar Ambt	Bernard ANSELME (PS)
Gewestminister voor Begroting, Financien en Verkeerswezen	Amand DALEM (PSC)
Gewestminister voor Ondergeschikte Besturen. Gesubsidieerde Werken en Watervoorziening	André COOLS (PS)
Gewestminister voor Landinrichting, Nieuwe Technologie, Buitenlandse Betrekkingen. Wetenschappelijk Onderzoek	Albert LIÉNARD (PSC)
Gewestminister voor Leefmilieu en Huisvesting	Guy LUTGEN (PSC)
Gewestminister voor Plattelandsherwaardering, Natuurbehoud, Industriepark en Werkgelegenheid	Edgard HISMANS (PS)
Openbare Werken	André BAUDSON (PS)

(Vor. ber. pag. 120/3 e.v.-1988)

NEDERLAND

WERKLOOSHEID IN 1988

De geregistreerde werkloosheid is in de maand december 1988 na correctie voor seizoeninvloeden gedaald met 3.000 tot een niveau van 677.400. Deze ontwikkeling is het resultaat van een vermindering van het aantal werkloze mannen met 2.800 en van het aantal werkloze vrouwen met 200.
Niet voor seizoeninvloeden gecorrigeerd nam de werkloosheid met 11.300 toe tot een niveau van 689.900. In december werden volgens de tellingen van arbeidsbureaus 73.700 personen werkloos en hebben 62.400 personen het werklozenbestand verlaten.
Per saldo is de werkloosheid in vergelijking met eind december 1987 gedaald met 7.100. Het aantal werkloze mannen daalde in de afgelopen twaalf maanden met 12.600; het aantal werkloze vrouwen nam toe met 5.500.
Naar leeftijd bezien daalde in december de voor seizoen gecorrigeerde werkloosheid van de leeftijdsgroep 23-39 jarigen met 2.100. Voor de overige leeftijdsgroepen waren de verschuivingen gering.
De voor seizoeninvloeden gecorrigeerde werkloosheid van bouwvakpersoneel daalde met 700 en van metaalbewerkend personeel met 900. Voor de overige beroepsgroepen waren de veranderingen niet groter dan enige honderdtallen.
In vrijwel alle provincies daalde het voor seizoeninvloeden gecorrigeerde aantal werklozen of bleef gelijk. Het grootst was de daling in Noord-Brabant (- 1.000).
Uitgedrukt in een percentage van de afhankelijke beroepsbevolking bedroeg eind december 1988 de werkloosheid van mannen 12,3, van vrouwen 17,1 en van mannen en vrouwen tezamen 13,8%. Voor seizoen gecorrigeerd bedroegen deze percentages respectievelijk 12,0, 17,1 en 13,6%.
Behalve genoemd aantal werklozen stonden eind december 1988 bij de arbeidsbureaus 47.700 werkzoekenden ingeschreven die beschikbaar waren voor een baan van minder dan 20 uur per week. Ten opzichte van eind november is er sprake van een toeneming met 100 personen.
De geregistreerde vraag naar personeel is in de verslagmaand met 3.100 gedaald tot een niveau van 23.500. Gecorrigeerd voor seizoensinvloeden nam de openstaande vraag toe met 300 tot 28.800.

Ontwikkelingen in het jaar 1988

Het jaargemiddelde van de werkloosheid voor 1988 bedraagt 682.200, 3.300 lager dan het gemiddelde over 1987. Deze ontwikkeling is het resultaat van een toeneming van de werkloosheid bij vrouwen met 5.100 en een daling bij mannen met 8.400.
Een versnelling van de werkgelegenheidsgroei in de loop van het jaar zorgde ervoor dat de ontwikkeling van de voor seizoeninvloeden gecorrigeerde werkloosheid in het tweede halfjaar van 1988 gunstiger was dan in het eerste.
Vooral in sectoren als de landbouw, de horeca en de zakelijke diensten nam het aantal banen fors toe. Gematigder was de groei in de industrie en de kwartaire diensten. In de metaalindustrie nam de werkgelegenheid in het geheel niet toe en het aantal banen in het onderwijs daalde met ruim 4.000.
Dit gedifferentieerde beeld van de werkgelegenheidsontwikkeling wordt deels weerspiegeld in het verloop van de werkloosheid naar beroepsgroep.
Bij mannen nam alleen onder het onderwijzend personeel de werkloosheid toe. Het aantal werkloze metaalbewerkers is ook in het laatste kwartaal gedaald, ondanks een stagnerende werkgelegenheidsgroei in deze sector.
De grootste daling van de werkloosheid deed zich in 1988 voor onder het bouwvakpersoneel.
Voor vrouwen daalde gedurende 1988 alleen onder het handelspersoneel en het huishoudelijk personeel het aantal werklozen.
De toeneming van het aantal werkloze vrouwen in 1988 komt geheel voor rekening van de leeftijdsgroep 25-49 jarigen.
Bij jongeren (tot 25 jaar) is de ontwikkeling van de werkloosheid in 1988 bij mannen en vrouwen nagenoeg gelijk. Een grote stroom schoolverlaters in het tweede kwartaal leidde tot een sterke toeneming van het aantal werklozen. Het waren vooral de wat oudere schoolverlaters vanuit mbo, hbo en wo die in grote getale tot de arbeidsmarkt toetraden.
Omdat de werkloosheid van deze groep schoolverlaters in het derde en vierde kwartaal echter weer sterk is gedaald mag worden verondersteld dat velen van hen inmiddels een baan hebben gevonden.
In 1988 nam het aantal werklozen in Groningen, Drenthe, Flevoland, Utrecht en Zuid-Holland toe. Groningen blijft de provincie met het hoogste werkloosheidsniveau.
In het zuiden van het land en met name in Limburg was in 1988 juist sprake van een gunstige werkloosheidsontwikkeling.

Werkloosheidscijfers van het CBS

Per 1 januari 1989 is het CBS cijfer het officiële werkloosheidscijfer.
Volgens het CBS bedraagt de geregistreerde werkloosheid over de periode oktober-december 1988 gemiddeld 412.000. Het werkloosheidscijfer dat is gebaseerd op de tellingen van arbeidsbureaus bedraagt voor deze periode 682.000. Het procentuele verschil tussen beide cijfers bedraagt 40%.
In de eerste drie maanden van 1988 bedroeg het procentuele verschil tussen beide werkloosheidscijfers nog maar 31%.
Uit deze toeneming van het verschil tussen beide reeksen kan worden afgeleid dat de ontwikkeling van de werkloosheid in 1988 gunstiger zou kunnen zijn dan wordt geschetst door de werkloosheidscijfers die zijn gebaseerd op de tellingen van arbeidsbureaus.
Volgens deze laatsgenoemde cijfers daalde de geregistreerde werkloosheid tussen de periode november '87-januari '88 en oktober '88-december '88 met 10.000.
Volgens de CBS-cijfers was de werkloosheidsdaling in die periode beduidend groter, te weten ongeveer 50.000.
Het is vooralsnog niet mogelijk een goede verklaring voor deze uiteenlopende cijferreeksen te geven. Wel zijn enkele elementen voor een verklaring aan te dragen.
De werkgelegenheid stijgt het snelst in de handel, horeca en zakelijke diensten, bedrijfstakken waar veel tijdelijke banen voorkomen. Niet ondenkbaar is dat de cijfers van de arbeidsbureaus een zeker naijlingseffect vertonen.
Opmerkelijk is verder dat het verschil tussen CBS- en arbeidsbureauscijfers vooral in de werkloosheid van vrouwen is geconcentreerd. Ook dit doet vermoeden dat veel werklozen een tijdelijke baan hebben gevonden maar dit nog niet aan de arbeidsbureaus hebben gemeld.
Voor een echte verklaring zijn nadere gegevens nodig.

Nationaliteit

Het aantal werkloze buitenlanders bedroeg eind december 1988 77.400. Is de totale geregistreerde werkloosheid het afgelopen jaar iets gedaald; de werkloosheid onder buitenlanders, met name onder Turken en Marokkanen, is nog toegenomen.
Eind december 1987 stonden nog 75.600 buitenlanders als werkloos ingeschreven. Ook het aantal werkloze Surinamers, Antillianen en Arubanen is het afgelopen jaar toegenomen.
De meest recente gegevens over de afhankelijke beroepsbevolking naar nationaliteit zijn van 1987. Het werkloosheidspercentage voor Nederlanders en buitenlanders samen was 14%.
Voor buitenlanders was het gemiddeld 29%. Nog hoger lag dit percentage voor Turken (44%) en Marokkanen (42%).
Het sterkst blijkt de werkloosheid te zijn gestegen onder Antillianen en Arubanen. Hieronder zijn waarschijnlijk nieuwe immigranten die nog een plaats moeten vinden op de Nederlandse arbeidsmarkt.

Maatregelen

Eind december 1988 was het pakket arbeidsvoorzieningsmaatregelen op ongeveer 69.500 personen van toepassing, waarvan er 62.900 onder de scholingsmaatregelen (excl. BVJ) vielen, 1.300 onder de Werkgelegenheidsverruimende maatregel en 2.800 onder de Maatregel ter ondersteuning arbeidsinpassing. Het Jeugd-ontplooiingsbanenplan was eind december op 2.600 personen van toepassing.
In het genoemde totaalcijfer zijn niet opgeno-

men de toepassing uit hoofde van de Maatregel langdurig werklozen. In tegenstelling tot de overige maatregelen gaat het bij deze toepassing om cumulatieve gegevens. Eind december bedroeg het gecumuleerde aantal toepassingen ongeveer 15.400.
De Maatregel langdurig werklozen dient in samenhang te worden gezien met de Wet Vermeend/Moor. Op grond van deze wet waren aan het eind van de verslagmaand ongeveer 17.000 verklaringen afgegeven op basis waarvan werkgevers voor maximaal 4 jaar vrijgesteld kunnen worden van een deel van de werkgeverspremie. Sedert 1 januari 1988 zijn in hei kader van de Premieregeling aanvaarding lager loon 500 toezeggingen afgegeven.
In bovengenoemde cijfers komen voorts niet tot uitdrukking de leerlingen tot 25 jaar die in het cursusjaar 1988/89 het eerste jaar van een veelal primaire opleiding volgen in het kader van het leerlingwezen en voor wie de overheid een bijdrage verstrekt aan de opleidingsfondsen. Eind december bedroeg de instroom van leerlingen 33.000.
Ten slotte kan worden vermeld dat 2.600 werklozen een opleiding volgen aan de Centra voor beroepsorientatie en beroepsoefening.

VOORLOPIG REGERINGSSTANDPUNT PROJECT KWANTIFICERING POLITIEWERK (PKP) UITGEBRACHT

De minister van binnenlandse zaken, drs. C.P. van Dijk. en de minister van justitie, mr. F. Korthals Altes,hebben besloten een reallocatie (herschikking) in de politiesterkte aan te brengen van in totaal circa 1425 man/vrouw. Door een groei in het politiebudget kunnen daaraan 675 hoofden worden toegevoegd, zodat per saldo circa 2100 mensen beschikbaar komen voor versterking van de gemeentelijke korpsen die thans in sterkte aanzienlijk tekort schieten. De reallocatie zal - zonder gedwongen overplaatsingen - gespreid plaatsvinden over een periode van in principe vier jaar, te beginnen in 1989.
Dit is de kern van het voorlopig regeringsstandpunt over de voorstellen van de stuurgroep Project Kwantificering Politiewerk (PKP), dat op 7 febr. aan de Tweede Kamer is toegezonden.
De stuurgroep PKP, bestaande uit vertegenwoordigers van bestuur, justitie en politie, had tot taak advies uit te brengen over een nieuw systeem voor een betere verdeling van de politiesterkte. Aanleiding daartoe was de in brede kring ervaren onvrede met het huidige sterktestelsel van de politie. Deze spitst zich vooral toe op de aanwijzingen dat niet overal de criminaliteit met dezelfde inzet en middelen bestreden kan worden.
Op grond van een grootscheeps opgezet werkdrukonderzoek presenteerde de stuurgroep eind oktober 1988 een nieuwe sleutel voor de sterkteverdeling die zou leiden tot een verschuiving van ruim 2500 politieambtenaren in een groot aantal gemeenten.
De regering heeft ervan afgezien de aanbeveling van de stuurgroep onverkort uit te voeren, omdat forse uitbreidingen en inkrimpingen bestuurlijk en infrastructureel slechts met onevenredig grote inspanningen kunnen worden gerealiseerd.
Daarom is besloten om sterktestijgingen tot maximaal 30% van de huidige organieke sterkte van de onderbezette korpsen toe te kennen. Dit heeft tot gevolg dat de omvang van de reallocatie met circa 400 hoofden wordt beperkt ten opzichte van het door de stuurgroep genoemde aantal.
De reallocatie van het politiepersoneel wordt tot stand gebracht door 600 formatieplaatsen van de rijkspolitie naar de gemeentepolitie over te hevelen. Met het oog op het minimaal te handhaven niveau van politiezorg in de landelijke gebieden is een grotere overheveling volgens de bewindslieden niet toelaatbaar.
Daarnaast zullen door natuurlijk verloop bij de gemeentelijke politiekorpsen die in sterkte achteruit gaan, circa 825 formatieplaatsen beschikbaar komen.
De regering heeft echter besloten deze teruggang niet verder te laten gaan dan de uit de PKP-meting voortvloeiende reductie met een maximum van 10% van de huidige organieke sterkte van deze korpsen. Dit betekent dat deze in de kleinste korpsen niet verder zal dalen dan tot 36,2 hoofden (was 27 in de voorstellen van de stuurgroep PKP).
Evenals bij de rijkspolitie is voor de gemeentepolitiekorpsen met een bewakingsgebied groter dan 150 km^2 een correctie op de minimum sterkte aangebracht.
Het voorlopig regeringsstandpunt zal ter advisering worden voorgelegd aan o.m. de burgemeesters, de procureurs-generaal en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Na afloop van de adviestermijn op 1 april 1989 a.s. zullen de ministers de definitieve sterkte van de politie vaststellen.
Effectuering van de eerste fase zal dan plaats vinden per medio 1989.

NATIONAAL PLAN KERNONGEVALLENBESTRIJDING NAAR TWEEDE KAMER STRUCTUUR VAN DE KERNONGEVALLENBESTRIJDING VERBETERD

Minister Nijpels van milieubeheer heeft op 13 febr. het Nationaal Plan voor de Kernongevallenbestrijding (NPK) en een beleidsnota over dit onderwerp aan de Tweede Kamer toegezonden.
Het plan vormt de basis voor de betere bestuurlijke coördinatie en ongevalsbestrijding bij verschillende soorten kernongevallen. Ook wordt hierin aangegeven welke maatregelen bij dergelijke ongevallen moeten worden genomen en welke regelingen en voorzieningen hiervoor noodzakelijk zijn.
Zo moet bij een grootschalig kernongeval een interdepartementaal beleidsteam de bestuurlijke en operationele afstemming met lagere overheden verzorgen vanuit een Nationaal Coördinatie Centrum.

Doel van het NPK

In het Werkplan afwikkeling Tsjernobyl van 23 juni 1986 is een verbetering van de bestrijding van kernongevallen aangekondigd. Het Nationaal Plan Kernongevallenbestrijding is daar het directe resultaat van.
In het NPK, de operationele uitwerking van de beleidsnota, is vastgesteld hoe de overheid zal optreden bij ongevallen met radioactieve stoffen in binnen- of buitenland. waarbij sprake is van een bedreiging van de Nederlandse samenleving.
In het plan is aangegeven hoe de ongevalsbestrijding zal moeten verlopen, hoe technische informatie wordt verzameld, hoe voorlichting wordt gegeven en welke maatregelen in een specifieke situatie moeten worden genomen.

Ongevalstypen

Het niveau waarop de ongevalsbestrijding bestuurlijk wordt gecoördineerd is afhankelijk van de omvang van de gevolgen van een kernongeval. Hierbij betreft de bestuurlijke coördinatie niet alleen de bevoegdheid om tot stralingshygiënische maatregelen te beslissen, maar ook de plicht en bevoegdheid om de operationele ongevalsbestrijding te leiden.
De verschillende typen nucleaire objecten in binnen- en buitenland zijn verdeeld in twee categorieën.
Bij categorie A-objecten (bijvoorbeeld kerncentrales) kan de omvang van een ongeval gevolgen hebben voor het hele land en kan de inschakeling van de rijksoverheid nodig zijn voor internationele afstemming. Bij deze objecten zal het Rijk dan ook bestuurlijk coördineren.
Voor categorie B-objecten (bijvoorbeeld installaties voor de verwerking en opslag van radioactief afval) geldt dat de gevolgen van een ongeval in principe niet verder zullen reiken dan de gemeentegrenzen. Bij dergelijke objecten zal daarom de burgemeester de bestuurlijke coördinatie verzorgen.

Maatregelen

In het Nationaal Plan Kernongevallenbestrijding zijn voor de verschillende typen ongevallen met nucleaire objec-

ten maatregelen geformuleerd, die in de diverse stadia van die ongevallen moeten worden genomen. Het gaat hierbij om de volgende drie categorieën van maatregelen:
- beschermende (preventieve) en medische maatregelen;
- maatregelen voor de landbouw(produkten) en de voedselvoorziening en
- maatregelen voor de waterhuishouding en de drinkwatervoorziening,

De maatregelen uit de eerste categorie zullen vooral gelden voor de directe omgeving van het kernongeval. De overige maatregelen hebben zowel op de directe omgeving als op verder weg gelegen gebieden betrekking.
Alle maatregelen zullen gedetailleerd worden voorbereid in rampenbestrijdingsplannen, die de gemeenten op grond van de Rampenwet moeten opstellen. Zij zullen worden uitgevoerd door onder andere provincies, gemeenten en functionele overheden (b.v. waterschappen), die daarbij worden ondersteund door gedeconcentreerde rijksdiensten, zoals de Algemene Inspectie Dienst (A.I.D.) en de regionale arbeids- en milieu-inspecties.
Voor de bestuurlijke coördinatie op rijksniveau bij een ongeval met een categorie A-object, is in het NPK een nieuwe structuur ontwikkeld.

Nationaal Coördinatie Centrum

De kern van de nieuwe structuur vormt een interdepartementaal beleidsteam, dat verantwoordelijk is voor de bestuurlijke coördinatie. Afhankelijk van de omvang van het kernongeval en de maatregelen die moeten worden genomen is het voorzitterschap van dit team in handen van het ministerie van milieubeheer of het ministerie van binnenlandse zaken.
Het beleidsteam zal altijd bijeenkomen in een Nationaal Coördinatie Centrum (NCC), gevestigd in het Landelijk Coördinatie Centrum (LCC) van het ministerie van binnenlandse zaken. Vanuit dit LCC vindt zowel de bestuurlijke als de operationale afstemming met de lagere overheden plaats. Via de Departementale Coördinatie Centra wordt vooral de afstemming met de gedeconcentreerde rijksdiensten verzorgd.
Bij het bestrijden van kernongevallen zijn een efficiënte technische informatievoorziening, voorlichting en internationale communicatie van groot belang. Het beleidsteam zal daarom bij coördinatie-activiteiten voortdurend worden ondersteund door een technische informatie groep en een voorlichtingsgroep.
In het NCC wordt het verzamelen en verwerken van technische informatie afkomstig van acht steuncentra, waaronder het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne (RIVM) in Bilthoven, gecoördineerd door de technische informatie groep. Deze groep ontvangt behalve de meetresultaten van de steuncentra ook rechtstreeks informatie van de Nederlandse kerncentrales.
Daarnaast zal in het NCC een interdepartementaal voorlichtingscentrum worden ingericht. Van hieruit zal de voorlichtingsgroep alle pers- en publieksvoorlichtingsactiviteiten coördineren.
Naast de voorlichting over kernongevallen is er voor de voorlichting over grootschalige incidenten en rampen (VORAMP) in april 1987 door de ministerraad een commissie ingesteld. Het eindrapport van deze commissie VORAMP zal waarschijnlijk in maart 1989 worden gepubliceerd.

Vervolgproject

Het NPK geeft een overzicht van regelingen en voorzieningen, die noodzakelijk zijn voor een effectieve bestrijding van kernongevallen. In een vervolgproject zal aan de nieuwe structuur nader vorm worden gegeven.
Hierbij zal vooral aandacht worden besteed aan de opleiding en oefening van alle betrokken instanties. Dit is immers een belangrijke voorwaarde voor een echt operationele bestrijdingsorganisatie.
(Vor. ber. pag. 34113 e.v.-1986)

VERSNELDE FOSFAATAANPAK NOODZAKELIJK

Het fosfaatgebruik in wasmiddelen is op jaarbasis teruggebracht van circa 10.000 ton in 1980 tot circa 3.500 ton in 1988. Het percentage fosfaatvrije wasmiddelen in Nederland is gestegen van 15 a 20% eind 1987 tot circa 55% over de eerste negen maanden van 1988.
Dit zijn op dit moment de gunstige resultaten van het convenant tussen de Nederlandse Vereniging van Zeepfabrikanten en minister Nijpels (milieubeheer) over fosfaatvrije wasmiddelen in Nederland (pag. 298/2-1988).
Het percentage fosfaatverwijdering bij rioolwaterzuiveringsinstallaties (rwzi's) per beheersgebied moet worden verhoogd tot 75%. Op dit moment is dit percentage ongeveer 40%.
In gebieden die naar verhouding gevoelig zijn voor algengroei zou een hoger verwijderingspercentage gehaald moeten worden.
Deze doelstelling is verwoord in het zogenaamde „75 scenario" van de CUWVO (Coördinatiecommissie Uitvoering Wet Verontreiniging Oppervlaktewateren) en dient als basis voor het desfosfateringsprogramma dat vóór 1995 moet worden uitgevoerd.
Binnenkort wordt een Algemene Maatregel van Bestuur van kracht waarin de effluenteisen voor fosfaat worden vastgelegd. In de eerste plaats gelden de normen voor nieuwe rwzi's en vervolgens voor de bestaande.
Het „75 scenario" zal naar verwachting niet voldoende zijn om op grote schaal tot een merkbare vermindering in de algengroei te komen. Het is een eerste stap, waarmee Nederland aan zijn internationaal aangegane verplichting voldoet. Verwacht wordt dan ook dat na 1995 nog verder maatregelen genomen moeten worden.
Dit schrijven minister Nijpels (VROM) en Smit (verkeer en waterstaat) mede namens hun collega Braks (landbouw en visserij) op 13 febr. in de ,,voortgangsnotitie fosfaatbeperkende maatregelen" aan de Tweede Kamer. In de notitie wordt de stand van zaken van de maatregelen tegen het teveel aan fosfaat in het oppervlaktewater aangegeven.
Op dit moment wordt aan de uitwerking van het „75 scenario" gewerkt en worden afspraken voorbereid op het gebied van rapportage, zuiveringsslib, internationaal overleg en dergelijke. Dit zal in een bestuursovereenkomst tussen Rijk, Unie van Waterschappen en Inter Provinciaal Overleg (IPO) worden vastgelegd.
Van belang is wel dat de ontwikkeling van geavanceerde technieken voor de fosfaatverwijdering onverminderd voortgezet worden. Het Rijk heeft hiertoe financiële middelen ter beschikking gesteld.
(Vor. ber. pag. 29811 e.v.-1988)

VAKANTIEWERK EN KINDERBIJSLAG

Staatssecretaris De Graaf van sociale zaken en werkgelegenheid heeft bepaald dat voor het jaar 1989 inkomsten uit vakantiewerk tot een netto-bedrag van f 1450,– niet van invloed zullen zijn op het recht op kinderbijslag.
Dit besluit is gepubliceerd in de Staatscourant.
Indien de inkomsten uit vakantiewerk meer bedragen dan f 1450,–, wordt alleen met het meerdere rekening gehouden bij de beoordeling van het recht op kinderbijslag.

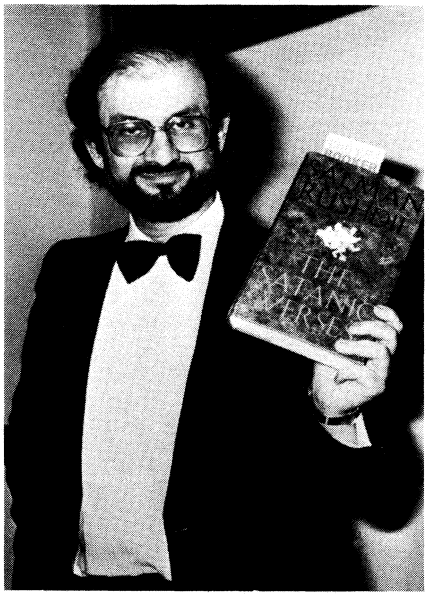
Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20. I.S.S.N. 0165-3660

ROMAN STICHT ONRUST BINNEN ISLAM

Onder gelovige islamieten, wereldwijd, is grote onrust ontstaan na en naar aanleiding van het verschijnen van een roman van de Britse auteur Salman Rushdie. Het boek, getiteld The Satanic Verses, verscheen op 26 sept. 1988 bij de uitgeverij Penguin/Viking in Londen.
Het leidde tot protestdemonstraties o.m. in India en Pakistan, waarbij doden en gewonden zijn gevallen.
Een culminatie vond het protest op 14 febr. van dit jaar, toen de ayatollah Khomeiny, geestelijk leider van Iran, verklaarde, dat Rushdie voor zijn boek de doodstraf verdiende. Radio Teheran gaf in de ochtend van 14 febr. de volgende verklaring van de ayatollah Khomeiny uit: „Ik deel de trotse moslem-gemeenschap in de wereld mee, dat de schrijver van het boek The Satanic Verses, dat zich keert tegen de islam, de profeet en de koran, en iedereen, die, kennis dragend van de inhoud ervan, betrokken is geweest bij de publikatie van het boek, ter dood zijn veroordeeld. Ik vraag alle moslems, waar dan ook, hen te executeren".

Over het in de Islam-gemeenschap geïncrimineerde boek bevatte Het *Pa*rool van 16 febr. de volgende toelichting:

De protesten tegen The Satanic *Verses* van Salman Rushdie spitsen zich toe op enkele passages, terwijl het 547 pagina's dikke boek een groot aantal gecompliceerde verhaal-lijnen kent, waarvan die welke zich toespitsen op de islam, slechts één aspect vormen.
Het geven van een idee van de inhoud van het boek is ongeveer even eenvoudig als een samenvatting maken van Finnegan's Wake van Joyce (waar Rushdie een keer naar verwijst).
The Satanic Verses is een kaleidoscopisch boek, waarin allerlei gebeurtenissen uit heden en verleden aan de orde komen, dezelfde namen voor verschillende personages worden gebruikt, droom en werkelijkheid amper te onderscheiden zijn en verhalen onontwarbaar in een zijn gevlochten. Een poging tot samenvatten kan dan ook alleen dienen om een zwak beeld te geven van de gecompliceerdheid van dit boek.
Het boek heeft twee hoofdpersonen, Gabreel Farishta, een Indiaas filmacteur die furore maakt in semi-religieuze films die rijkelijk putten uit de hindoe-godenwereld, en Saladin Chamcha, die in Engeland stemmetjes inspreekt bij tv-films.
Het vliegtuig waarin ze naar Londen vliegen. wordt door sikh-terroristen opgeblazen boven het Kanaal, vlakbij de Engelse kust.
Chamcha was op de terugweg, nadat hij voor het eerst sinds lange tijd met een theatergezelschap zijn geboorteland had bezocht. Gabreel Farishta heeft zijn filmcarrière in de steek gelaten na een heftige liefdesaffaire met de Engelse bergbeklimster Alleluia Cone, die hij achterna reist.
Na een beschrijving van hun voorgeschiedenis - Saladin is de zoon van een rijke vader, die zich afzet tegen zijn achtergrond en probeert te verengelsen, en Farishta heeft zich van arme boodschappenjongen opgewerkt tot superstar - en het relaas van de kaping van hun vliegtuig begint op pagina 91 het hoofdstuk „Mahound", een bron van ergernis voor de moslim-fundamentalisten.
In een visioen waarin Gabreel beurtelings de rol vervult van de aartsengel Gabriël en van Mahound (Mohammed), wordt een beschrijving gegeven van het ontstaan van de islam in de stad Jahilia (Mekka), een bedevaartsplaats voor vele goden, met zijn heerser Abu Simbel en diens vrouw Hindi.
De zakenman Mahound krijgt op „Mount Cone" de eerste verzen van de koran van aartsengel Gabriël, de boodschapper. De dichter Baal maakt Mahound bespottelijk in opdracht van Abu Simbel. De eerste volgelingen komen, de twijfel ook. Vooral de oude godinnen hebben veel aanhangers en de taak lijkt onmogelijk.
Dan komt het compromis. de Satanische Verzen. „Zijdt gij gedachtig geweest aan Lat en Uzza, en Manat, de derde/Zij zijn de verheven vogels, en hun voorbede is waarlijk gewenst". De godinnen worden geannexeerd.
Later zal Mahound verklaren dat Satan hem deze verzen influisterde en ze herroepen. Hij wijkt uit naar de oase Yahtrib.
Farishta en Chamcha komen na hun val uit de hemel terecht bij een oude vrouw die aan de Engelse kust woont. Chamcha transformeert, als in Die Verwandlung van Kafka, langzaam tot een duivel, wordt als ongewenst vreemdeling gearresteerd door de vreemdelingenpolitie, mishandeld, opgesloten, ontsnapt en komt uiteindelijk terecht bij zijn Engelse vrouw Pamela, die hem dood waande en een verhouding is begonnen met zijn beste vriend. Farishta laat Chamcha arresteren zonder iets te doen. Hij gaat op zoek naar Alleluia Cone.



Salman Rushdie is op 19 juni 1947 in Bombay geboren. Zijn vader, een welgesteld zakenman. stuurde hem toen hij dertien jaar was naar een dure particuliere school in Rugby in Engeland. Hij was van plan nadat hij de middelbare school had doorlopen naar India terug te keren, maar intussen had hij een beurs gekregen voor Cambridge. Daar studeerde hij geschiedenis, waarbij hij een grote belangstelling aan de dag legde voor met name de profeet Mohammed. Hij las tal van boeken die in islamitische landen verboden zijn.
Nadat hij was afgestudeerd ging hij naar Pakistan, waar zijn ouders inmiddels woonden, maar daar kon hij niet aarden. Rushdie keerde terug naar Engeland waar hij in 1975 zijn eerste boek publiceerde. *Grimus*, dat maar weinig lezers trok.
Zijn tweede boek, *Midnight's* Childeren uit 1981, was daarentegen een succes. Hij won er twee belangrijke prijzen mee, de Booker McConnel Prize en de James Tailt Black Memorial Book Prize. Dit boek behandelt de geschiedenis van kinderen die, net als Rushdie zelf, in India werden geboren toen dit land in 1947 onafhankelijk werd van Engeland.
Dankzij dit succes kon Rushdie, die tot dan toe op een reclamebureau had gewerkt, voortaan zijn brood verdienen met schrijven. In 1983 verscheen Shame over Pakistan en in 1987 The Jaguar *Smile:* a Nicaraguan Journey.
Het boek dat hem in een klap op de hele wereld bekend en berucht maakte. The Satanic *Verses*. verscheen vorig jaar.
Van dat boek zijn in Engeland 50.000 exemplaren verkocht.

Een nieuwe episode is de geschiedenis van Ayesha, een geexalteerd meisje dat omgeven door vlinders een groep Indiase dorpelingen op een barre tocht naar de kust leidt, op weg naar Mekka; een vermenging van heidense en moslim-elementen. Zij geloven dat de zee, als voor Mozes destijds, zal opensplijten om de tocht naar het Arabisch schiereiland mogelijk te maken.
Chamcha komt terecht in een Indiaas pension, de Shandaar Band B, voltooit in een hallucinerende scène zijn metamorfose en krijgt dan weer zijn oorspronkelijke menselijke gestalte.
Gabreel Farishta, die zijn Alleluia terugvindt, valt steeds terug in de droom dat hij Gabriël of dan weer Mahound is. In het hoofdstuk ,,Terugkeer naar Jahilia" (blz. 339 e.v.) volgt dan een tweede controversièle episode.
Eerst het verhaal van de Perzische schrijver Salman, die een eigen draai geeft aan hem door Mahound gedicteerde Koranverzen. Dan de terugkeer van Mahound in Jahilia en de invoering van strenge zedelijkheidswetten.

De dichter Baal verstopt zich in een labyrintisch bordeel Hijab (het Gordijn). Hij is het die de twaalf hoeren op het idee brengt de rol te gaan spelen van Mohammeds twaalf vrouwen, als extra prikkeling voor de klanten, die weliswaar moslim werden maar hun oude gewoonten moeilijk kunnen afleggen.
Het is een rol waarmee ze zich op den duur vereenzelvigen. De vrouwen worden uiteindelijk gearresteerd en ter dood gebracht. Ook Baal wordt gepakt, nadat hij zijn vrouwen een ode heeft gebracht.
Als hij naar de executieplaats wordt gebracht, zegt hij tegen de profeet: ,,Hoeren en schrijvers, Mahound. Wij zijn de mensen die je niet kunt vergeven..."
Verder volgen dan nog waarlijk duivelse machinaties van de weer mens geworden Chamcha om Farishta en Alleluia uit elkaar te drijven.
In Bombay eindigt dan het boek met de climax van het drama tussen Farishta en Chamcha. Over Chamcha schrijft Rushie in de slotscène: „Hij schudde zijn hoofd, kon niet langer geloven in sprookjes. De jeugd was voorbij (...) naar de duivel ermee".

Weekblad 58ste jaargang No. 2986, pag. 43879-43894

Chronologie der gebeurtenissen

Na het verschijnen van The Satanic Verses deden zich de volgende gebeurtenissen voor:
Op 3 okt. 1988 zond Faiyazuddin Ahmad van de Islamic Foundation in Leicester in Engeland, nadat hij door een vriend in Madras op het boek opmerkzaam was gemaakt, exemplaren ervan naar andere moslem-organisaties in Engeland. Zelf reisde hij af naar Saoedi-Arabië om te bereiken, dat de Islamitische Conferentie zou ingrijpen.
De regering van India verbood op 5 okt. publikatie van het boek in India. Volgens een officiële verklaring zou de roman beledigend zijn voor ,,de godsdienstige gevoelens van sommige delen van de bevolking".
In de aarisluitende weken werd het boek ook verboden in Pakistan, Saoedi-Arabië, Egypte, Somalië, Soedan, Maleisië, Qatar, Indonesië en Zuid-Afrika.
Rushdie moest een voorgenomen reis naar Zuid-Afrika afzeggen.
In Londen riep Syed Pasha, secretaris van de vereniging van moslem-organisaties, op 5 okt. een crisisvergadering bijeen.
Op 20 okt. vroeg Pasha in een brief aan premier Thatcher gerechtelijke stappen tegen het boek te ondernemen.
De premier antwoordde op 11 nov., dat er geen aanleiding voor strafrechtelijke vervolging bestond.
Ambassadeurs van islamitische staten in Londen, die tevens optraden als bewindvoerders van het islamitische centrum in Londen, kwamen op 29 nov. bijeen om zich te beraden op maatregelen tegen het boek.

Op 19 dec. dienden de ambassadeurs van Pakistan, Qatar en Somalië, te zamen met de geestelijke van de moskee van Regent's Park, een protest in bij de Britse minister van binnenlandse zaken.
De Britse procureur-generaal verklaarde op 23 dec., dat het boek niet in strijd met de wet was.
In de Britse stad Bradford (460.000 inwoners, van wie 55.000 moslems) vond op 14 jan. 1989 een publieke verbranding plaats van The Satanic Verses.
Minister Douglas Hurd van binnenlandse zaken verklaarde op 1 febr., dat de Britse regering geen voornemens had de wetgeving inzake godslastering, die alleen op de Anglicaanse Kerk van toepassing is, te veranderen.
In Islamabad in Pakistan heeft de politie op 12 febr. vijf mensen doodgeschoten toen duizenden moslems het Amerikaanse culturele centrum in de stad bestormden uit protest tegen de voorgenomen publikatie van The Satanic Verses in de VS.
Srinagar in het Indiase deel van Kashmir vormde op 13 febr. het toneel van een grote demonstratie tegen het boek van Rushdie. Hierbij vielen twee doden en tientallen gewonden.
Op 14 febr. sprak de ayatollah Khomeiny zijn doodvonnis jegens Salman Rushdie uit.
Een paar uur, nadat de ayatollah Khomeiny hem ter dood had veroordeeld, verscheen Salman Rushdie voor de televisie. Hij zei, dat hij de bedreiging met de dood zeer ernstig nam. Daarnaast verklaarde hij, dat leiders van een religie, die zich gedragen als de ayatollah Khomeiny, kritiek verdienen. Het speet hem, dat hij niet nog kritischer was geweest.
,,Het lijkt mij toe, dat islamitische fundamentalisten een beetje kritiek op dit moment wel kunnen gebruiken", aldus Rushdie.

Op 15 febr. heeft Rushdie besloten voorlopig onder te duiken.
Namens het Britse ministerie van buitenlandse zaken werd op 14 febr. verklaard; dat de ambassadeur in Teheran ,,dringend om opheldering" zou vragen.
De instigator van de boekverbranding in Bradford, Sayed Abdul Quddus. secretaris van de raad van moskeeën ter plaatse, stelde zich op 14 febr. volledig achter de oproep van de ayatollah Khomeiny. Rushdie had volgens hem ,,de islam gemarteld" en verdiende nu opgehangen te worden bij wijze van boetedoening.
Soortgelijke sentimenten werden verwoord door de vice-voorzitter van de UK Islamic Mission in Manchester.
De Nederlandse minister van buitenlandse zaken Van den Broek besloot op 15 febr. een voor maart 1989 voorgenomen bezoek aan Iran af te gelasten.
De oproep van de ayatollah Khomeiny om Rushdie ter dood te brengen noemde de Nederlandse regering een daad van terreur.
Een hoge Iraanse geestelijke, Hassan Saneie, maakte op 15 febr. bekend, dat Iran een prijs op het hoofd van Rushdie had gesteld van een miljoen dollar voor elke buitenlander, die het vonnis aan de auteur zou voltrekken en van drie miljoen dollar voor een Iraniër, die het zou volvoeren.
De Britse ambassade in Teheran werd op 15 febr. met stenen bekogeld door een menigte van enkele duizenden gelovigen, die leuzen tegen Rushdie en Engeland riepen. De betoging was onderdeel van een dag van nationale rouw over het boek van Rushdie.
Moslemleiders in Groot-Brittannië hebben op 15 febr. na een spoedvergadering in Londen de bij hen aangesloten imams opgeroepen hun congregaties duidelijk te maken, dat moslems in Engeland aan de Engelse wetten moeten gehoorzamen. De vergadering vertegenwoordigde 300 van de 400 moskeeën in het land.
Maar de Islamitische vereniging ter bevordering van religieuze verdraagzaamheid in het Verenigd Koninkrijk waarschuwde op 15 febr., dat het uitbrengen van een pocket-editie van The Satanic Verses in Engeland als een provocatie zou worden beschouwd.

Een delegatie Britse schrijvers en kunstenaars onder aanvoering van toneelschrijver Harold Pinter en Stuart Weir, hoofdredacteur van *The* New *Statesman,* heeft op 15 febr. een petitie aangeboden bij de ambtswoning van premier Thatcher, waarin de premier werd opgeroepen zich tegen Iran te verzetten.

In Frankrijk zei uitgever Christian Bourgois op 15 febr. de publicatie op te schorten om de veiligheid van het personeel van zijn bedrijf. zijn klanten en de lezers niet in gevaar te brengen. Er stond nog geen datum vast voor de verschijning van „Verses Sataniques", zoals de titel van de Franse vertaling zou luiden.
Bourgois heeft contact gehad met het ministerie van binnenlandse zaken in Parijs. Het is niet duidelijk of van die kant druk op hem is uitgeoefend het boek voorlopig van de markt te houden. De uitgeverij en de woning van Bourgois staan inmiddels onder politiebewaking.
De Grote Moskee van Parijs - de hoogste moslim-instantie in Frankrijk - heeft op 15 febr. ,,elke aantasting van het heilige karakter van godsdiensten en van profeten" met kracht veroordeeld. De Grote Moskee is bezorgd over de reacties op het boek van Rushdie, maar wil pas uitgebreider reageren na het boek gelezen te hebben.
In Italië heeft uitgever Mondadori op 15 febr. besloten het boek voorlopig niet te laten verschijnen. De uitgever had 20.000 exemplaren klaar liggen voor distributie. Ook Mondadori wil het personeel van het bedrijf niet in gevaar brengen.
In Nederland noemde op 15 febr. U. Gormez, werkzaam bij de Islamitische Omroep Stichting, het geen normale zaak dat iemand vogelvrij wordt verklaard. Dit wil volgens hem niet zeggen dat binnen de Moslimgemeenschap in Nederland die 400.000 mensen telt, sympathie bestaat voor Rushdie. ,,Hij is geen moslim, hij is een afvallige. Op jonge leeftijd heeft hij de islam de rug toegekeerd. Ook in Nederland valt wat hij heeft geschreven niet in goede aarde," aldus Gormez.
Wat Rushdie precies geschreven heeft weet Gormez niet omdat hij het boek nog niet gelezen heeft. ,,Wehebben het wel besteld, maar het is nog niet binnen," zo zei hij.

Groot-Brittannië heeft op 16 febr. besloten de betrekkingen met Iran voorlopig op het bestaande lage niveau te bevriezen, nadat de Iraanse regering geen afdoende opheldering had kunnen geven over de uitspraak van de ayatollah Khomeiny.
Uit Teheran kwamen berichten. dat speciale moordeskaders al op weg waren naar Engeland en uit India werd

gemeld, dat daar gedreigd was met het opblazen van Britse vliegtuigen.
De Nederlandse ambassadeur in Teheran is op 16 febr. door de Iraanse autoriteiten ontboden. Ambassadeur J.N.J.B. Horak moest tekst en uitleg geven over het besluit van minister Van den Broek om niet naar Teheran te reizen. De Iraniërs hebben een krachtig protest laten horen bij ambassadeur Horak over de uitlating van minister Van den Broek, dat de oproep van Khomeiny een daad van terreur was.
De Westduitse regering heeft op 17 febr. haar zaakgelastigde in Teheran voor overleg naar Bonn teruggeroepen. Bonn heeft Iran gewaarschuwd, dat de Rushdie-affaire de Iraans-Duitse betrekkingen ernstig bedreigde.
Sir Geoffrey Howe, de Britse minister van buitenlandse zaken, heeft op 16 febr. desgevraagd gezegd, dat ,,stap voor stap en omzichtig" tot een antwoord op nieuwe ontwikkelingen zal worden besloten.
De Iraanse zaakgelastigde in Londen kreeg op 16 febr. te horen, dat de Britse regering afzag van de eerder met Iran afgesproken uitbreiding van de wederzijdse ambassadestaf tot 16 man.
Iran had één diplomatieke vertegenwoordiger in Londen, Engeland drie diplomaten in Teheran.
„Wij erkennen, dat moslems en anderen uitgesproken meningen kunnen hebben over de inhoud van het boek van de heer Rushdie, maar niemand heeft het recht om mensen tot geweld aan te zetten op Brits grondgebied of tegen Britse onderdanen. (...) Ayatollah Khomeiny's uitspraak is volstrekt onaanvaardbaar", aldus Sir Geoffrey.
De Britse zaakgelastigde in Iran had eerder op de morgen van 16 febr. in Teheran te horen gekregen dat de ayatollah slechts heeft gesproken als geestelijk leider van de sjiïeten. Volgens het Iraanse ministerie van buitenlandse zaken heeft Khomeiny's oproep tot moord dan ook geen implicaties voor de betrekkingen met Iran, ,,waar Iran prijs op stelt".
Het ministerie garandeerde vervolgens de veiligheid van de Britse diplomaten in Teheran en gaf hun toestemming in maart een bezoek te brengen aan Roger Cooper, een Engelse zakenman die sinds 1985 in Teheran gevangen zit als ,,spion".

De melding van een dreigement, dat Britse vliegtuigen in India zouden worden opgeblazen, binnengekomen bij een nieuwsbureau in Bombay, bereikte Sir Geoffrey tijdens zijn lunch met de buitenlandse persvereniging in Londen. Gevraagd om een reactie, zei de minister zich te willen onthouden van een ,,instant-formulering van buitenlands beleid".
Maar de Britse minister van vervoer, Paul Channon, liet vanuit Montreal weten dat hij het dreigement ,,zeer ernstig" neemt.
In de Britse pers doken te zelfder tijd berichten op dat het vermoeden sterker wordt dat Iran opdrachtgever is geweest voor de aanslag op het Pan Am-toestel dat in december neerstortte op Lockerbie.
Het Amerikaanse State Department kwam eveneens op 16 febr. met een verklaring waarin werd gezegd dat de bedreigingen jegens Rushdie ,,uiterst ernstig worden genomen".

In Italie zal het boek van Rushdie alsnog in de boekwinkels liggen. Na een beraad over de dreigementen vanuit Teheran gaf uitgever Mondadori op 16 febr. een kort communique uit. Hierin werd gezegd dat de uitgeverij respect heeft voor de islam, maar dat ,,iedere beperkende maatregel tegenover de vrucht van de verbeelding van de Indiase schrijver een inbreuk zou zijn op de gedragsregels die de internationale gemeenschap van uitgevers heeft aanvaard en hanteert om de vrijheid van meningsuiting te garanderen." De boekwinkels hebben al 20.000 exemplaren van het boek besteld.

De Iraanse president Khamenei heeft op 17 febr. gezegd dat de Britse schrijver Salman Rushdie zijn ,,doodstraf" kan ontlopen indien hij zich tegenover alle moslims excuseert.
Rushdie zal moeten bekennen dat hij een ,,blunder" heeft begaan, aldus Khamenei, waarna de straf die hem door ayatollah Khomeiny werd ,,opgelegd" wegens de publikatie van zijn boek „The Stanic Verses" zal worden ingetrokken.
De Iraanse president eist van de regering in Londen een verklaring ,,waarom zij één van haar ingezetenen heeft toegestaan een dergelijke fout te maken".
In Nederland zal minister Korthals Altes (justitie? laten nagaan of de beschuldiging ,,smalende godslastering" door de islamitische wereld aan het adres van Rushdie gegrond is. Dit heeft premier Lubbers op 17 febr. gezegd.
Uitgeverij Veen in Utrecht, die komend najaar de Nederlandse vertaling op de markt brengt, wil overleg met de overheid en met vertegenwoordigers van islamitische organisaties. De hoog opgelopen emoties om Rushdie's boek nopen tot zulk overleg, aldus de uitgeverij.
De Spaanse regering heeft op 17 febr. de Iraanse bedreiging van Rushdie ,,een aanval op de vrijheid van meningsuiting genoemd". Spanje is op het ogenblik voorzitter van de EG.
Een Iraanse diplomaat in Italiè zei op 17 febr. dat de Italiaanse uitgever die „The Stanic Verses" publiceert eveneens moet worden vermoord.
In Griekenland heeft uitgever Livani publikatie opgeschort wegens dreigende aanslagen.
De grootste boekhandel in de Verenigde Staten, Waldenbooks, is overgegaan tot het verwijderen van het omstreden boek uit zijn winkels. Het bedrijf vreest terreur tegen het personeel. Het boek is er een best-seller.
In Frankrijk heeft een aantal uitgevers besloten tot gezamenlijke uitgave om zo de risico's te spreiden.
Voorafgaand aan de toespraak van Khamenei hadden tienduizenden Iraniërs in Teheran gedemonstreerd tegen Rushdie.
Salman Rushdie heeft op 18 febr. via zijn agent een verklaring uitgegeven, waarin hij zei:

„Ik besef, dat moslems in veel delen van de wereld oprecht van hun stuk zijn gebracht door de publikatie van mijn roman. Ik betreur in alle eerlijkheid, dat oprechte aanhangers van de islam leed is aangedaan. Wij leven in een wereld waarin vele religies voorkomen en deze ervaring heeft ertoe gediend ons eraan te herinneren, dat we ons allen bewust moeten zijn van de gevoeligheden die bij anderen leven".

De ayatollah Khomeiny verwierp op 19 febr. deze verontschuldiging van de auteur:

,,Zelfs al toont Salman Rushdie berouw en wordt hij de vroomste mens die ooit heeft bestaan. dan nog heeft elke moslem de plicht om alles wat hij bezit, zijn leven en zijn geldelijke bezittingen in de waagschaal te stellen om hem naar de hel te sturen".

De eerdere suggestie van president Khamenei, dat Rushdie vergiffenis kon krijgen als hij berouw toonde, werd nu namens de ayatollah Khomeiny ,,voor honderd procent ontkend", aldus radio Teheran.

Verklaring EG-ministers

Op 20 febr. voerden de 12 EG-ministers van buitenlandse zaken in Brussel overleg. Op verzoek van de Britse minister van buitenlandse zaken was de kwestie-Rushdie aan de agenda toegevoegd.
De EG-ministers besloten de hoofden van hun diplomatieke missies in Teheran voor overleg terug te roepen, alsmede alle bezoeken op hoog niveau naar en uit Teheran op te schorten.
De verklaring, waarin de ministers hun standpunt en hun besluiten kenbaar maakten, luidde aldus:

,,De ministers van buitenlandse zaken van de twaalf lidstaten van de EG. op 20 februari in Brussel bijeengekomen, hebben gesproken over de Iraanse dreigementen en de aansporing tot moord tegen de romanschrijver Salman Rushdie en zijn uitgevers, dreigementen die

werden herhaald hoewel de auteur op 18 februari zijn excuses heeft aangeboden.
De ministers van buitenlandse zaken bezien deze dreigementen met de diepste bezorgdheid. Zij veroordelen deze aansporing tot moord als een onaanvaardbare schending van de meest elementaire principes en verplichtingen waaraan de betrekkingen tussen soevereine staten onderworpen zijn. Zij onderstrepen dat een dergelijke handelwijze in strijd is met het Handvest van de Verenigde Naties.
Zij zijn van mening dat er wezenlijke principes in het geding zijn.
Zij bevestigen nogmaals dat de twaalf net grootste respect hebben voor de reiigieuze gevoelens van alle volkeren. Zij blijven onverkort vasthouden aan de beginselen van vrijheid van denken en meningsuiting binnen hun grondgebieden. Zij zullen de bescherming van de levens en de eigendommen van hun burgers waarborgen. Pogingen om deze elementaire rechten te schenden zullen zij onder geen voorwaarde accepteren
De twaalf drukken hun aanhoudende belangstelling uit voor de ontwikkeling van normale constructieve betrekkingen met de Islamitische Republiek Iran, maar als Iran deze wens deelt zal het zijn respect voor internationale verplichtingen moeten verklaren en moeten afzien van het gebruik van of het dreigen met het gebruik van geweld.
Intussen hebben de ministers van buitenlandse zaken van de twaalf besloten om gelijktijdig de hoofden van hun diplomatieke missies uit Teheran terug te roepen voor overleg en om de uitwisseling van officiele bezoeken op hoog niveau op te schorten.
De Iraanse autoriteiten zuilen van het bovenvermelde op de hoogte worden gebracht in de hoop dat universele waarden als tolerantie, vrijheid en respect voor het internationale recht zullen zegevieren.
Zij vertrouwen erop dat de Iraanse autoriteiten de levens en veiligheid van alle burgers van de Gemeenschap in hun land zullen beschermen."

In reactie op de besluiten van de EG-ministers heeft Iran op 21 febr. zijn ambassadeurs in de landen van de EG teruggeroepen.

Religieuze leiders in Teheran hebben op 21 febr. de Iraanse regering opgeroepen alle betrekkingen met Groot-Brittannië te verbreken. Ze zeiden verder dat het doodvonnis tegen Salman Rushdie moet worden uitgevoerd, zo meldt het officiele persbureau *IRNA*.
Het besluit van de Iraanse regering om haar ambassadeurs in de EG-lander terug te roepen was volgens *IRNA* genomen door het ministerie van buitenlandse zaken en moet worden beschouwd als een direct antwoord op de actie van de EG.
Het Iraanse ministerie van buitenlandse zaken zei in een verklaring dat respect voor de islam en zijn waarden een onschendbaar principe zal blijven in de betrekkingen tussen Iran en andere landen. Het ministerie betreurde de weigering van de EG Rushdies boek te veroordelen en kritiseerde de steun van de EG voor een boek dat de Islam beledigt.
IRNA voegde eraan toe dat Khomeiny's bevel om Rushdie te doden wegens het lasteren van de islam in zijn boek „De duivelsverzen" een „eensgezind oordeel van alle moslimleiders over de hele wereld" was.

Anders dan de overige EG-landen had Groot-Brittannië overigens besloten al zijn diplomaten uit Teheran te laten terugkeren.

Wel toonde minister Sir Geoffrey Howe zich na afloop van de bijeenkomst van de 12 EG-ministers verheugd over de besluitvaardigheid van de ministers. „Het bewijs voor de effectiviteit van de ministers is hiermee geleverd", zo zei de Britse minister. die de EG-verklaring karakteriseerde als „het krachtigst mogelijke gemeenschappelijke standpunt"

Steun VS-president Bush aan ES-verkiaring

De Amerikaanse president George Bush heeft op 21 febr. zijn „krachtige steun" uitgesproken voor de maatregelen die de Europese Gemeenschap tegen Iran heeft genomen.
Bush veroordeelde het optreden van Khomeiny en hij waarschuwde dat de regering van Iran verantwoordelijk zal worden gesteld voor iedere aanval op Amerikaanse belangen. Het was het eerste openbare commentaar van de Amerikaanse president op de affaire-Rushdie.
„Hoe kwetsend het boek ook moge zijn, het aanzetten tot moord en het aanbieden van beloningen voor de uitvoering daarvan gaan op zeer kwetsende wijze in tegen de normen van beschaafd gedrag" aldus Bush.

Reactie Iran

De Iraanse president Ali Khamenei heeft op 21 febr. gewaarschuwd dat verdere verspreiding van Rushdies boek slechts zal leiden tot grotere boosheid van de moslims. „Dit is een golf die zich zal verspreiden", zei Khamenei tijdens een diner in de Iraanse ambassade in Belgrado.
De Iraanse president brengt een bezoek van drie dagen aan Joego-Slavië. Volgens hem is een „pijl" van vergelding afgeschoten op Rushdie als straf voor het beledigen van de islam. Volgens een Iraanse woordvoerder had Khamenei letterlijk gezegd: „Een pijl vliegt naar het hart van de godslasterlijke bastaard Rushdie. Hij moet gedood worden".
De Iraanse president deed de terugtrekking van de Europese diplomaten af als niet effectief. „We hebben onze eigen principes op het gebied van de buitenlandse politiek en we zullen er nooit van afwijken uit politieke overwegingen", zo citeerde het Iraanse persbureau *IRNA* Khamenei.
De secretaris-generaal van de Verenigde Naties, Javier Perez de Cuellar, heeft op 21 febr. opgeroepen de bedreigingen tegen het leven en de mensenrechten van Rushdie in te trekken. Hij onderstreepte tegelijkertijd het belang van respect voor het religieuze geloof van alle mensen.
„De secretaris-generaal heeft al de gelegenheid gehad het grote belang dat hij hecht aan respect voor het religieuze geloof van alle mensen te onderstrepen. Tegelijkertijd wil hij een oproep doen de bedreigingen tegen het leven en de mensenrechten van Salman Rushdie en degenen die met hem zijn verbonden in te trekken". aldus een VN-woordvoerder in een voorbereide verklaring.
Verscheidene grote Amerikaanse boekverkopers hebben het gewraakte boek van Rushdie, „De duivelsverzen", van de schappen verwijderd uit angst voor repressailles uit moslimkringen. Bush zei op 21 febr. hierover bezorgd te zijn en kondigde aan de wet toe te passen om de grondwettelijke waarborg die in de Verenigde Staten bestaat op vrijheid van meningsuiting te verdedigen.
„Ik ben van mening dat we in een open samenleving leven. Niemand van ons is gelukkig met alles dat wordt geschreven. Maar mensen moeten zeker de bescherming van de wet genieten als ze besluiten door te gaan en boeken van deze aard te verkopen", merkte de Amerikaanse president op.
Noorwegen en Zweden hebben zich op 21 febr. bij de actie van de EG-landen aangesloten en hun ambassadeurs uit Teheran teruggeroepen. Volgens de Noorse regering was de maatregel bedoeld als protest tegen de opdracht van Khomeiny om Rushdie te vermoorden. De Zweedse minister van buitenlandse zaken, Sten Andersson zei dat de Zweedse ambassadeur is teruggeroepen om de regering in Stockholm te informeren over de zaak-Rushdie.

Kardinaal Albert Decourtray, leider van de Franse rooms-katholieken, heeft op 21 febr. Rushdies roman gekritiseerd. Hij trok een parallel met de controversiële film „De laatste verleiding van Christus". „Opnieuw zijn gelovigen beledigd", aldus de kardinaal in een verklaring.

Debat in Tweede Kamer

De kans op strafvervolging van de uitgever van The Satanic Verses van Salman Rushdie in Nederland is minimaal. Van een verbod van het boek door justitie is nooit sprake geweest.
De Nederlandse minister van justitie, Korthals Altes, zei dit op 21 febr. in de Tweede Kamer in antwoord op een interpellatie door het PvdA-TK-lid A. Kosto.
Kosto had de interpellatie aangevraagd n.a.v. uitlatingen van premier Lubbers op 17 febr. over een „onderzoek", dat zou worden ingesteld.

Van een „onderzoek" door justitie was geen sprake, alleen van een „eerste analyse" die hooguit begrepen kan worden als een inventarisatie van mogelijke juridische complicaties

als er een strafklacht zou komen. Van ,,ingrijpen vooraf is geen moment sprake geweest", aldus de minister.
Korthals Altes zei dat ,.het achteraf beter was geweest" als daar op 17 febr. uit het kabinet geen mededelingen over waren gedaan.
Volgens hem is ,,geen enkele justitie-ambtenaar" thans doende het boek van Rushdie door te nemen op godslasterlijke passages.
De ,,eerste analyse" heeft plaats aan de hand van een brief van een islamitische organisatie in Nederland aan Lubbers waarin bezwaar wordt gemaakt tegen een aantal passages.
Op basis van die analyse leek het Korthals Altes uiterst onwaarschijnlijk dat een beroep op het strafrecht mogelijk is. ,,En als wij tot die conclusie komen dan spreken we vervolgens met voorlieden uit de islamitische organisaties om uit te leggen hoe wij in Nederland omgaan met de vrijheid van meningsuiting". aldus Korthals Altes. „Dus wel vrede stichten, maar niet met het Wetboek van Strafrecht".
In de Kamer was algemene bevreemding over het kennelijke voornemen van het kabinet op eigen initiatief maatregelen tegen het boek te nemen.

Reacties *in* Israël

Het Israeiische parlementslid rabbijn Avraham Ravits van de ultra-orthodoxe Dekel-Hathorah-partij heeft op 21 febr. in de Knesset begrip getoond voor de opwinding in de islamitische wereld over de publikatie van Salman Rushdie's boek The Satanic Verses.
Hoewel hij de door Iran over de schrijver uitgesproken doodstraf hekelde heeft Rushdie volgens hem de ,,gevoelens van honderden miljoenen islamieten gekwetst" Rabbijn Ravits deed een beroep op de Westerse wereld daarvoor begrip te hebben en van de schrijver ,,geen heilige te maken".
Hij zei in een radiovraaggesprek zijn oordeel over het boek te hebben gebaseerd op uittreksels ervan in de pers.
Ondertussen hebben aangekondigde plannen van de israëlische uitgever Keter De Duivelsverzen zo snel mogelijk in het Ivriet, modern Hebreeuws, uit te geven kritiek uitgelokt van Arabische zijde.
De Israelische uitgever kreeg op 21 febr. een telegram van Mohammed Abu Ahmed, een bekende persoonlijkheid in Nazareth, waarin wordt gezegd dat de uitgave van het boek in Israel de gevoelens van de islamieten in Israel zal kwetsen en daardoor schade zal berokkenen aan de betrekkingen tussen joden en Arabieren.

Op 21 febr. heeft ook een bekende Israëlische islam-specialist, professor Immanuel Sivan van de Hebreeuwse Universiteit in Jeruzalem, gezegd dat Salman Rushdie in The Satanic Verses de gevoelens van de islamieten dermate heeft gekwetst dat een felle reactie niet kon uitblijven.
Volgens hem heeft de schrijver gezondigd tegen de ook door linkse Arabische intellectuelen gerespecteerde regel de profeet Mohammed en diens levenswijze niet te bekritiseren.
Hij wees erop dat de koran vrijwel uitsluitend handelt over het leven van de profeet Mohammed in tegenstelling tot bij voorbeeld de bijbel, die een veel langer tijdsbestek beslaat. Wegens het emotionele karakter van de koran komt bij de isiamieten juist daarom kritiek op de profeet Mohammed hard aan. aldus Sivan.
In een hoofdartikel dat aan de zaak-Rushdie is gewijd komt het blad *Maariv* op 22 febr. tot de conclusie dat het goed is dat het Westen wordt herinnerd aan het karakter van het islamitische fundamentalisme, dat niet alleen het leven van de schrijver maar ook de joodse staat bedreigt.

Verharding standpunt Khomeiny

Khomeiny heeft op 22 febr. zijn standpunt verder verhard. ,,De wereld van arrogantie en barbarisme heeft in de affaire-Rushdie haar ware gezicht van chronische vijandschap tegen de islam laten zien", aldus de ayatollah.
Hij beloofde dat Iran zich zal verweren tegen buitenlandse invloed. ,,Zo lang ik leef zal ik niet van het principe 'Oost noch West' afwijken", zei de 86-jarige geestelijke leider. „Ik zal de invloed van Amerikaanse en Sowjet-agenten op alle gebieden beknotten".
Khomeiny merkte verder op dat handelsembargo's en andere sancties tegen zijn land nutteloos zijn en hij weigerde het doodvonnis dat hij over Rushdie heeft uitgesproken te herroepen.

Reacties *in* West-Duitsland, Frankrijk en Nieuw-Zeeland

De Westduitse regering heeft op 22 febr. voorgesteld de affaire-Rushdie in de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties te bespreken. Volgens bondskanselier Helmut Kohl moet ,,de hele beschaafde volkengemeenschap" in het geweer komen tegen de Iraanse dreiging om de Britse schrijver Salman Rushdie te vermoorden.

De Westduitse regering heeft verder twee ministeriele bezoeken aan Iran afgezegd en de voorbereidingen voor een economische bijeenkomst in Teheran die voor later dit jaar op het programma stond stopgezet.
In VN-kringen is het Westduitse voorstel om de zaak-Rushdie in de Veiligheidsraad te brengen met laatdunkendheid begroet. Hoge zegslieden vroegen zich af of dit wel een onderwerp is voor een orgaan dat is opgezet om zich met brandende kwesties van oorlog en vrede bezig te houden.
Een afgevaardigde van een Golfstaat noemde de Westduitse houding ,,belachelijk".
Een bron in de buurt van het voorzitterschap van de Veiligheidsraad, dat nu door Nepal wordt bekleed, zei te hopen dat in deze zaak geen actie van de Raad wordt gezocht. Volgens hem zal een akkoord tussen de leden van de Raad in zo'n ongebruikelijke situatie moeilijk te bereiken zijn.

,,Het absolute kwaad" noemde president Mitterrand van Frankrijk op 22 febr. het fanatisme van Iran. In de ministerraad zei Mitterrand: ,,In mijn ogen is ieder dogmatisme dat door geweld de vrijheid van denken en meningsuiting bedreigt, het absolute kwaad. De geestelijke en morele voorUitgang van de mensheid is verbonden met het terugdringen van het fanatisme".

Nieuw-Zeeland heeft op 23 febr. onder druk van Groot-Brittannië formeel geprotesteerd tegen het optreden van Iran tegen Rushdie.
Eerder weigerde het land zijn stem tegen Iran te verheffen oindat het bang was dat daardoor zijn schapenexport ter waarde van 185 miljoen dollar (390 miljoen gulden) in gevaar zou komen.
Een Britse woordvoerder had in een programma van radio-Auckland gezegd dat de terughoudendheid van Nieuw-Zeeland .,zeer onwelkom" was nu de Nieuwzeelandse regering gewikkeld is in handelsbesprekingen met de Europese Gemeenschap.

Dreigementen Islamitische Jihad

Pro-Iraanse ontvoerders van drie Amerikanen hebben op 23 febr. in Beiroet gedreigd wraak te nemen tegen de Britse schrijver Salman Rushdie, de uitgevers van zijn boek ,;De Duivelsverzen" en hun aanhangers.
De beweging Islamitische Jihad voor de bevrijding van Palestina maakte bekend dat zij ,,wraak zal nemen tegen allen die deelnemen aan de krachtige en meedogenloze campagne tegen de islam".
De wraak zal blijkens een geschreven verklaring ,,alle instituties en organisaties" treffen die .,op de een of andere manier" leden van de familie van de profeet Mohammed hebben ,,beledigd".
De in het Arabische gestelde verklaring werd afgegeven bij het kantoor van een Westers persbureau in West-Beiroet. Ze ging vergezeld van foto's van de Amerikaanse gijzelaars Alann Steen, Robert Pohill en Jesse Turner.
De drie mannen werden op 24 januari 1987 ontvoerd van de campus van de universiteit van Beiroet, waar ze doceerden.
In de verklaring wordt gedreigd met aanvallen tegen Amerikaanse en Israelische doelen wegens steun voor Rushdies boek.

In Bombay vond op 24 febr. een botsing plaats tussen de politie en betogers tegen het boek van Rushdie. Daarbij zijn zeker tien mensen om het leven gekomen en meer dan vijftig mensen zouden gewond zijn geraakt.
De voorzitter van het Iraanse parlement, Hashemi Rafsanjani, heeft op **24** febr. de waarschuwing geuit, dat de controverse over het boek van Rushdie kan leiden tot ,,een grote slag" tussen het islamitische Iran en het Westen.
Rafsanjani, die vaak vereenzelvigd wordt met een gematigde stroming in Iran die het land uit het isolement wil halen, drong er bij Westerse landen op aan duidelijk te maken of ze het eens zijn met de inhoud van Rushdies roman, die door veel moslims als godlasterlijk wordt beschouwd.

De Britse minister van buitenlandse zaken, Sir Geoffrey Howe, heeft de Sowjet-Unie gevraagd Iran ertoe te bewegen geen geweld te gebruiken tegen Rushdie.

Op 26 febr. zou de Sowjet-minister van buitenlandse zaken, Sjewardnadze, in Teheran een ontmoeting hebben met Khomeiny.
Maar de woordvoerder van het ministerie van buitenlandse zaken in Moskou Gennadi Gerasimow zei dat de affaire-Rushdie ,,niet van onze kant ter sprake zal worden gebracht". „Of dat door de andere partij zal gebeuren weet ik niet", zo loegde hij eraan toe

Britse uitgever van Rushdie's boek suggereert concessies

In het weekeinde van 25 en 26 febr. zag het er naar uit, dat de Britse uitgever van The Satanic Verses bereid zou zijn concessies te doen aan moslems, die het boek vernietigd willen zien.
Een airecteur van de uitgeverij, die op zijn verzoek niet genoemd wordt wegens de dreigementen jegens Viking Penguin, zei in het weekeinde op een bijeenkomst van schrijvers dat het aanbrengen van ,,een soort waarschuwing" voorin het boek, ,,misschien verstandig is".
En hoewel de uitgever zegt dat daarover niet is beslist, komen berichten naar buiten dat het uitbrengen van een paperback-editie van Rushdies boek, voorzien voor augustus, voorlopig niet doorgaat. Formeel zijn daarvoor ,,commerciële redenen" aangevoerd: er is aanhoudende vraag naar de gebonden editie.
De moslems hebben hun eisen aan de uitgever herhaald: ,,De Duivelsverzen" mag niet langer in welke vorm ook worden gedrukt, uitstaande exemplaren moeten worden ingenomen en vernietigd en de uitgever moet de moslemgemeenschap schadeloos stellen voor de ondergane belediging door een nader overeen te komen bedrag te betalen voor een eveneens nader overeen te komen liefdadig doel.

Op de bijeenkomst met de Writers' Guild in Londen werd kritiek uitgeoefend op de neiging tot concessies die de uitgever vertoont. Maar de directeur van Viking Penguin zei: ,,Twintig mensen hebben hun leven verloren. Als er een manier is om verdere slachtoffers te voorkomen, dan denk ik dat we die moeten kiezen. Waarom zouden we onze verontschuldigingen niet aanbieden.?"

Het dilemma van de uitgever roept uiteenlopende reacties op. Enerzijds is er begrip, gezien de reële gevaren die het hoofdkantoor en het personeel van Viking Penguin bedreigen. Anderzijds wijzen schrijvers en uitgevers erop dat zelfs met een schijnbare concessie van Viking Penguin ,,het hek van de dam is".

De Britse krant The Independent roept de uitgever op 27 febr. in een hoofdartikel op niet toe te geven, omdat compromissen met religieuze fundamentalisten niet bestaan.
Teheran gelastte in het weekeinde van 25 en 26 febr een Britse handelsweek af, die in maart zou beginnen.
Ongeveer 1000 moslims eisten op 26 febr. in Parijs de dood van schrijver Salman Rushdie In de demonstratie werden spandoeken meegedragen als „We willen de dood van Rushdie". Een man van 37 jaar en al 15 jaar woonachtig in Frankrijk zei onomwonden dat hij bereid was Rushdie te vermoorden. Vooral Noordafrikanen, Afrikanen en Pakistanen liepen mee in de optocht vol portretten van Khomeiny. Op de Place dc la République bad de menigte tot Allah, terwijl de doeken met „Rushdie, Allah heeft jou verdoemd" even opgerold werden.
Als verklaring voor zijn bloeddorstigheid gaf een man van 30 jaar: „Rushdie heeft onze godsdienst beledigd en daarvoor moet hij sterven".
De protesttocht van twee uur verliep zonder incidenten.

In de Pakistaanse stad Karachi is op 26 febr. een bom ontploft bij het Britse culturele centrum. De politie gaat ervan uit dat de aanslag verband houdt met de onrust in Pakistan over de publikatie in Groot-Brittannië van ,,De Duivelsverzen".
Bij de explosie kwam een Pakistaanse bewaker van het centrum om het leven, het 21ste slachtoffer van rellen om het boek. De bewaking van Westerse diplomaten in Karachi werd na de ontploffing verscherpt.
De British Council in Londen zei op 27 febr. dat er geen plannen bestaan om uit Pakistan te vertrekken na de aanslag op zijn gebouw in Karachi. De politie onderzoekt of het opblazen van het bouwwerk door Rushdie-vijandige moslims is gebeurd.
Indonesië, dat de grootste islamitische gemeenschap van de wereld telt, heeft op 26 febr. de invoer van de omstreden roman van Rushdie gestaakt. Er zijn al beperkte aantallen van het werk in omloop, maar de autoriteiten hebben de eigenaars hiervan opgeroepen deze bij de overheid in te leveren.
De Indonesische regering heeft zich overigens nog niet gebogen over de sancties die er op overtreding van het invoerverbod moeten staan.
Ook Maleisië heeft op 26 febr. een algeheel verbod op de verspreiding van het boek van Rushdie afgekondigd. Het boek zal zelfs niet mogen worden ingevoerd in Maleisië voor onderzoek.
In de Iraanse stad Qom, een belangrijk religieus centrum, is op 26 febr. een grote betoging tegen Rushdie gehouden. Duizenden betogers schreeuwden dat ze bereid waren Rushdie te doden.

Commentaar

Onder kop De grenzen aan verdraagzaamheid bevatte het weekblad The Economist van 25 febr. - 3 maart een commentaar m.b.t. de gebeurtenissen rond het boek van Rushdie, waaraan het volgende is ontleend:

Er zijn maar weinig boeken die zo'n invloed hebben gehad op de wereldpolitiek. De reactie op Salman Rushdie's „The Satanic Verses" heeft de dooi in de betrekkingen tussen Iran en het Westen abrupt tot stilstand gebracht.

De publikatie van het boek in Engeland bleek een voorwendsel dat de fundamentalisten in Iran gelegen kwam om het vuur van hun tien jaar oude revolutie aan te wakkeren. Maar het boek en de opwinding erover zijn geen bijzaken.
De botsing tussen moslims die vastbesloten zijn godslastering de kop in te drukken en westerlingen die even vastbesloten zijn de vrijheid van meningsuiting te handhaven, liet zien hoe moeilijk het kan zijn de twee krachtigste ideologieën in de wereld met elkaar in overeenstemming te brengen. Dat is even zorgwekkend voor de moslims in Bradford als voor de pragmatici in Teheran.
Voor 14 februari leek ayatollah Khomeiny zijn regering aan te moedigen de banden met het Westen weer aan te knopen.
Zijn oproep aan de moslims in de wereld om Rushdie te vermoorden werd door sommige diplomaten geïnterpreteerd als een teken dat hij, nu hij ouder en zwakker wordt, steeds meer gemanipuleerd wordt door adviseurs. Maar er bleek geen reden te zijn om aan te nemen dat de oproep werd gedaan tegen beter weten van de ayatollah in.
Hoewel hij ontvankelijk is voor de woorden van ministers die een meer pragmatische buitenlandse politiek propageren, is hij toch in de eerste plaats een geesteliike, wiens loyaliteit de profeet geldt die kennelijk door Rushdie belachelijk is gemaakt.
De verklaring van de ayatollah kwam geen ogenblik te vroeg voor de Iraanse radicalen, die wanhopig zochten naar iets dat hun revolutie nieuw elan gaf na Irans troosteloze vertoning in de oorlog tegen Irak.

Het aanzetten tot moord op een Brits staatsburger door de ayatollah veroorzaakte voorspelbare, hoewel niet overal dezelfde, verontwaardiging in Westerse landen.
Het besluit van boekwinkels en uitgevers in sommige landen om de veiligheid van hun personeel boven het principe van vrijheid van meningsuiting te stellen, was bedroevend.
Veel erger was de dubbelzinnigheid van Engelse en Amerikaanse commentatoren die verklaarden dat Rushdie door moslims te beledigen zelf schuld had aan zijn problemen, waarbij zij ten onrechte suggereerden, dat de vrijheid van godsdienst van de één de vrijheid van meningsuiting van de ander zou moeten beknotten.

Politici toonden zich, voor de verandering, bereidwilliger het op te nemen voor een principiële zaak dan veel knappe koppen. Niemand méér dan Margaret Thatcher, hoewel in „The Satanic Verses" naar haar verwezen wordt als naar Maggie Torture.
Zij stuurde de minister van buitenlandse zaken, Sir Geoffrey Howe, op 20 februari naar Brussel om andere EG-landen over te halen maatregelen tegen Iran te nemen. Hij slaagde

hierin - misschien meer dan hem lief was: door hun ambassadeurs terug te trekken. gaven de andere EG-landen en later Zweden en Canada blijk van hun steun aan Engeland en lieten de premier geen andere keus dan haar bescheiden missie helemaal terug te trekken.

Engeland bevindt zich dus, tot ergernis van sommigen op het ministerie van buitenlandse zaken, in een slechtere positie dan de meeste andere landen, die nog een paar diplomaten in Iran houden, om nieuwe handelsbetrekkingen met Iran te cultiveren en de zaak van de vermiste gijzelaars te bepleiten.

De meesten van Engelands 1,5 miljoen moslims vinden dat de Rushdie-affaire het bewijs is van het onvermogen van andere Engelsen om hun waarden te begrijpen.
Tussen oktober. toen het boek uitkwam, en midden februari, produceerden hun luide protesten niet één gedetailleerd verslag in een Engelse krant over wat er in de beledigende passages van „The Satanic Verses" stond, noch waarom moslims er bezwaar tegen maakten. De meeste publiciteit kregen de ceremoniele boekverbrandingen, die moslims afschilderden als barbaren.
Dat soort protest werd voornamelijk aangemoedigd door groepen onder de auspicien van het actiecomité voor islamitische zaken, een door Saoedi-Arabie gesteunde organisatie die ernaar streeft steun te verwerven voor de soenni-islam in Engeland. Het waren die groepen die ambassades van islamitische landen attendeerden op het kwaad van „The Satanic Verses" en zodoende, ironisch genoeg, de veroordeling ervan door de ayatollah, een sjice veroorzaakten.

Minder dan 10 procent van de Engelse moslims is sjiiet, maar de verschillen tussen de twee sekten zijn te klein om hun reactie op de oproep van de ayatollah te hebben beinvloed: degenen die boos genoeg waren steunden deze, ongeacht de sekte. Maar na een paar uitbarstingen in het begin die het vermoorden van Rushdie goedkeurden, zijn de meeste plaatselijke mullahs door hun gematigde politieke leiders overgehaald respect voor het Britse recht te propageren.

Die leiders hadden gehoopt dat moslims langzaam bezig waren de acceptatie en het respect van andere Britten te verwerven. Een bewonderende serie artikelen in het boulevardblad Daily *Mail,* een week vóór het doodvonnis van de ayatollah. prees hen als .,de nieuwe traditionalisten: vroom, hard werkend gedisciplineerd als zij zijn. hebben zij alle kwaliteiten die ons tot een grote natie maakten."

In de jaren tachtig zijn rassenonlusten gericht tegen Aziaten geèscaleerd, maar in Bradford. waar Aziaten en blanken altijd redelijk met elkaar hebben kunnen opschieten, is het aantal aanvallen sterk gedaald, mede door een sterke betrokkenheid van de politie om ze in de kiem te smoren.

Er zijn weinig moslims die eraan twijfelen dat de Rushdie-affaire de rassenverhoudingen zal schaden. In sommige redactionele krante-artikelen is de affaire al aangegrepen om vraagtekens te zetten bij ,,multicultureel onderwijs" gebaseerd op het feit dat sommige aspecten van de moslimcultuur voor Engeland misschien te wezensvreemd blijken.
Maar verdedigers van dat multicultureel onderwijs zeggen dat de affaire juist pleit voor het bevorderen van begrip tussen culturen.

Het grootste gevaar is echter dat de oproep van moslims tot gebruik van geweld tegen Rushdie meer geweld van blanken tegen moslims zou uitlokken. Het is veelbetekenend dat op 22 februari een brandbom naar de Londense grote moskee in Regents Park werd gegooid.

WEST-EUROPA

NEDERLAND

VAN DEN BROEK NAAR BEGRAFENIS HIROHITO. GEEN LID KONINKLIJK HUIS IN NEDERLANDSE DELEGATIE

De begrafenis van de Japanse keizer Hirohito zal niet worden bijgewoond door een lid van het Nederlandse Koninklijk Huis. Alleen minister Van den Broek van buitenlandse zaken zal er voor Nederland bij aanwezig zijn.
Volgens premier Lubbers, die dit besluit op 31 jan. aan de Tweede Kamer mededeelde, zal Nederland hiermee bij de uitvaartplechtigheid op 24 febr. een uitzonderingspositie innemen.
De kabinetsbeslissing werd alom met instemming begroet. De fracties in de Tweede Kamer, de organisaties van oorlogsslachtoffers, maar ook de Japanse regering, stemden ermee in.
In zijn brief aan de Tweede Kamer legt de premier er de nadruk op dat de begrafenis op 24 februari wel zal worden bijgewoond door ,,staatshoofden en vorstenhuizen" van andere landen, zoals de presidenten Bush (Verenigde Staten), Mitterrand (Frankrijk), Von Weizsacker (Bondrepubliek), Soares (Portugal), Herzog (Israel), Soeharto (Indonesië) en Cossiga (Italië) alsmede de Britse prinsgemaal Philip, koning Boudewijn der Belgen en koning Juan Carlos van Spanje.
Alleen Zwitserland, Oostenrijk en China, dat tijdens de Tweede Wereldoorlog zeer te lijden heeft gehad van de Japanse expansie, sturen ook slechts hun minister van buitenlandse zaken.
Bovendien, zo stipuleert Lubbers, zijn de contacten tussen het Japanse hof en het Nederlandse Koninklijk Huis door de iaren heen hecht geweest.
,,Desalniettemin is - waar bij de plechtigheid in Tokio wordt stilgestaan bij de gehele regeerperiode van de overleden Keizer - besloten nu in het bijzonder rekening te houden met herinneringen in onze samenleving en daarom te volstaan met de aanwezigheid van de minister van buitenlandse zaken", aldus de premier.
De CDA-fractie heeft op 31 jan. positief gereageerd op het kabinetsbesluit. ,,Het kabinet geeft er blijk van dat rekening is gehouden met gevoelens die in brede kringen van de Nederlandse samenleving leven", aldus woordvoerder Gualthérie van Weezel.
D66 liet zich in vergelijkbare bewoordingen uit.
De PvdA-fractie etaleerde evenmin bezwaar. Beide oppositie-fracties hadden al in een eerder stadium laten weten dat alleen de aanwezigheid van minister Van den Broek aanvaardbaar zou zijn.
Ook de VVD neemt genoegen met de beslissing van de regering. De liberalen willen de Nederlandse vertegenwoordiging bij de plechtigheid niet aan de orde stellen ,,omdat niets en niemand gediend wordt met een verdere discussie over deze aangelegenheid".
Vertegenwoordigers van het voormalig verzet en slachtoffers van de Japanse bezetting hebben zich eveneens achter het besluit geschaard.
Voorzitter S. Minco van de stichting Samenwerkend Verzet toonde zich er verheugd over dat er geen lid van de koninklijke familie gaat.
Brigade-generaal buiten-dienst R. Boekholt, voorzitter van de stichting Herdenking 15 augustus (bevrijdingsdag in voormalig Nederlands-Indië) en een der belangrijkste tegenstanders van een protocollaire afvaardiging naar Japan, zei hetzelfde. „We hadden natuurlijk ook liever gezien dat er een ambtenaar ging. We moeten echter begrip opbrengen voor het besluit om een minister te sturen. Voor de regering is dat het laagste niveau dat haalbaar is", aldus Boekholt.
Op haar beurt juichte ook de Japanse ambassade in Den Haag het besluit toe. Een woordvoerder zei er ,,zeer erkentelijk" voor te zijn.
Anderhalve maand na de begrafenis zal er wel een lid van het koninklijk huis op officieel bezoek naar Japan gaan,

Medio april zullen prinses Margriet en de ministers Van den Broek (buitenlandse zaken) en De Korte (economische zaken) er de ,,Nederland-Japan manifestatie" bijwonen. Het exacte programma van prinses Margriet is overigens nog niet bekend.

In dezelfde periode zal tevens een Nederlandse parlementaire delegatie op uitnodiging van het Japanse parlement naar Tokio reizen. Van deze delegatie zullen onder anderen de Kamervoorzitter Dolman en de fractieleiders De Vries (CDA) en Kok (PvdA) deel uitmaken.

WETSVOORSTEL VOOR BELEIDSMATIGE AANPASSING MINIMUMLOON EN SOCIALE UITKERINGEN INGEDIEND

De minimumlonen en de sociale uitkeringen zullen jaarlijks op beleidsmatige gronden worden vastgesteld. Daarbij spelen, behalve de ontwikkeling van de lonen, ook de situatie op de arbeidsmarkt, de ontwikkeling van de collectieve uitgaven en die van de koopkracht een rol.

Dit is de kern van het wetsvoorstel beleidsmatige aanpassing van minister De Koning en staatssecretaris De Graaf van sociale zaken en werkgelegenheid, dat op 31 jan. is aangeboden aan de Tweede Kamer.
In het wetsvoorstel is een ondergrens voor de aanpassing van minimumloon en uitkeringen aangebracht. Een aanpassing die leidt tot een voorziene daling van de koopkracht voor de minima, kan op grond van het wetsvoorstel niet plaatsvinden. Daarvoor is afzonderlijke wetgeving nodig.
De nieuwe wet zal de Wet aanpassingsmechanismen (WAM)vervangen. Op grond van deze wet is de ontwikkeling van het minimumloon en de sociale uitkeringen gekoppeld aan de ontwikkeling van de lonen.
De WAM is sinds de inwerkingtreding in 1980 slechts één keer volledig toegepast. Met name de snel verslechterende economische omstandigheden en de sterk stijgende werkloosheid noodzaakten volgens de bewindslieden tot een herstelbeleid, dat vroeg om terughoudendheid bij het aanpassen van het minimumloon en de sociale uitkeringen. Dit leidde in de afgelopen jaren herhaaldelijk tot het doorbreken van het aanpassingsmechanisme van de WAM.
De bewindslieden schrijven in de toelichting op het wetsvoorstel, dat het toepassen van de WAM vanaf 1980 de uitgangssituatie voor de komende jaren zou hebben verslechterd. Dit zou tot een dusdanig grote stijging van belastingen en premies hebben geleid, dat de inkomenspositie van de uitkeringsgerechtigden per saldo slechts in zeer bescheiden mate zou zijn verbeterd.
Zou de stijging van de overheidsuitgaven zijn afgewenteld op de loonkosten, dan zou dit volgens de bewindslieden in de betreffende periode een beduidende stijging van de werkloosheid tot gevolg hebben gehad.
De erkenning dat sociale partners de eerste verantwoordelijkheid dragen voor de ontwikkeling van de lonen in de marktsector, verdraagt zich volgens de bewindslieden niet met een systeem van automatische koppeling. De overheid zou dan over onvoldoende middelen beschikken om aan de eigen verantwoordelijkheid op sociaal-economisch terrein invulling te geven.

Het loslaten van de formele koppeling van het minimumloon en de uitkeringen aan de lonen mag volgens het wetsvoorstel niet tot gevolg hebben, dat minder belang wordt gehecht aan de rechtszekerheid van de burger. Daarom is in het wetsvoorstel vastgelegd welke factoren, welke procedures en welke ondergrens in acht moeten worden genomen bij aanpassingen op grond van de wet.

Hoewel een automatische koppeling van de hand wordt gewezen, wijzen de bewindslieden er op dat naarmate sprake is van evenwichtiger economische verhoudingen, de loonontwikkeling in de marktsector een zwaarder wegend criterium voor de aanpassing kan gaan vormen. Uitgangspunt blijft het streven om mensen met een minimumloon en uitkeringsgerechtigden zo veel mogelijk te laten delen in de ontwikkeling van de welvaart. Het beleid voor het minimumloon en de sociale uitkeringen mag echter niet strijdig zijn met het sociaal-economisch beleid, gericht op economische groei en volledige werkgelegenheid.
In het wetsvoorstel zijn criteria geformuleerd aan de hand waarvan jaarlijks de minimumlonen en sociale uitkeringen worden aangepast.
De gemiddelde loonontwikkeling in de marktsector blijft een belangrijk referentiepunt. Deze loonontwikkeling dient echter wel te zijn afgestemd op economisch herstel en het scheppen van werkgelegenheid. Is dat niet het geval, dan ligt het doorberekenen van de loonstijging in het minimumloon en de sociale uitkeringen volgens de minister niet voor de hand.
Ook de ontwikkeling van de werkgelegenheid en de situatie op de arbeidsmarkt spelen een rol bij de jaarlijkse aanpassing. Wanneer zich bijvoorbeeld een grote werkloosheid voordoet onder mensen met een inkomen op minimumniveau of iets daarboven, kan dit een overweging vormen om de ontwikkeling van het minimumloon bij die van de gemiddelde lonen te laten achterblijven.

De ontwikkeling van de uitgaven voor de sociale zekerheid, en in uitzonderingsgevallen ook van andere collectieve uitgaven, vormt een derde criterium voor de jaarlijkse aanpassing. Zo zal er geen ruimte zijn om de uitkeringen evenredig in de welvaartsgroei te laten delen, als het aantal uitkeringsgerechtigden fors groeit.
Tenslotte zal de ontwikkeling van de koopkracht bij het bepalen van de aanpassing een belangrijke rol spelen. Het kabinet heeft dit in het wetsvoorstel vastgelegd en bovendien daarin de bepaling opgenomen, dat de aanpassing op grond van deze wet tenminste gelijk moet zijn aan het bedrag dat nodig wordt geacht om koopkrachtbehoud voor de minima te garanderen. Als ijkpunt geldt daarbij de algemene koopkrachtontwikkeling van een alleenverdienend echtpaar zonder kinderen met een minimumuitkering.
Tot een aanpassing van het minimumloon en de sociale uitkeringen die leidt tot een daling van de koopkracht voor deze groep, kan op grond van het wetsvoorstel niet worden besloten. Daarvoor is afzonderlijke wetgeving nodig. Het kabinet komt met het aanbrengen van deze ondergrens in het wetsvoorstel tegemoet aan de wens van de Raad van State om een zo groot mogelijke rechtszekerheid te bieden aan de mensen die van een minimumloon of sociale uitkering afhankelijk zijn.

ECONOMISCHE ZELFSTANDIGHEID DOOR BETAALDE ARBEID

Het kabinet vindt dat economische zelfstandigheid van vrouwen in de eerste plaats moet worden bereikt door een beleid dat zich richt op een grotere (blijvende)deelname van vrouwen aan betaalde arbeid. Zo'n beleid heeft de voorkeur boven uitbreiding van rechten in de sociale zekerheid.
Het is namelijk onzeker of een dergelijke uitbreiding bijdraagt aan het streven naar duurzame economische zelfstandigheid.
Dit blijkt uit de reactie van het kabinet op het rapport „Verzelfstandiging van uitkeringsrechten". Minister De Koning en staatssecretaris De Graaf van sociale zaken en werkgelegenheid hebben het rapport en de kabinetsreactie op 31 jan. aan de Tweede Kamer aangeboden.

Het rapport is een ambtelijke inventarisatie van de mogelijkheden tot verdere verzelfstandiging van uitkeringsrechten. Ook worden de financiële gevolgen van de verschillende mogelijkheden aangegeven.
De studie is aan de Tweede Kamer toegezegd naar aanleiding van de tijdens de parlementaire behandeling van de stelselherziening sociale zekerheid gevoerde discussie over een verdergaande verzelfstandiging van uitkeringsrechten. Bij zelfstandige uitkeringsrechten wordt bij de bepaling van het recht op en de hoogte van een uitkering geen rekening gehouden met het inkomen van de partner.

In de Toeslagenwet is uitwerking gegeven aan het in het Beleidsplan Emancipatie neergeleg de idee, dat het voor de toekomstige generatie niet zonder meer vanzelfsprekend is toeslagen te verstrekken ten behoeve van een niet verdienende partner.

De Toeslagcnwet vult WW-, WAO-, AAW-, en Ziektewetuitkeringen aan tot het sociaal minimum. Bepaald is dat mensen die gehuwd of ongehuwd samenwonen vanaf 1 januari 1990 geen recht op een toeslag hebben voor de afhankelijke partner, als deze partner is geboren na 31 december 1971 (in 1990 18 jaar).
Er bestaat wel recht op een toeslag als er een kind .jonger dan 12 jaar tot het huishouden behoort.
Voor deze zogenoemde 1990-generatie wordt - anders dan bij de huidige generatie - uitgegaan van arbeidsparticipatie en dus economische zelfstandigheid van beide partners.
Voor de gehuwden en samenwonenden van de 1990-generatie, zonder jonge kinderen, zal de garantie voor een minimuminkomen via de bijstand lopen in plaats van via de Toeslagenwet. Er wordt dan, anders dan bij de Toeslagenwet, wel rekening gehouden met het bezit van een eigen huis of spaargeld.
In het ambtelijk rapport worden onder meer de mogelijkheden verkend of het recht op een vervolguitkering (volgend op de uitkeringsperiode van de Werkloosheidswet) kan worden uitgebreid.
Bij de vervolguitkering, die onder bepaalde voorwaarden recht geeft op 70% van het minimumloon gedurende een jaar, wordt geen rekening gehouden met het inkomen van de partner.
Gedacht zou kunnen worden aan verlenging met één of 5 jaar of tot het 65e jaar. Ook zou de duur afhankelijk kunnen worden gesteld van het arbeidsverleden zoals bij de Werkloosheidswet.
Bekeken is voorts of er een nieuwe, verzelfstandigde inkomensvoorziening buiten de bijstand om te creeren valt. De werkgroep stelt zich daarbij een regeling voor die recht geeft op 50% van het minimumloon gedurende één jaar, waarbij het inkomen van de partner geen rol speelt.
De doelgroep zou kunnen bestaan uit herintredende vrouwen, die behoren tot de 1990-generatie, die met een ander een gezamenlijke huishouding voeren en financieel afhankelijk (kunnen) zijn van een partner.
De belangrijkste voorwaarde om voor een dergelijke uitkering in aanmerking te komen, zou beschikbaarheid voor de arbeidsmarkt moeten zijn. Die beschikbaarheid zou moeten blijken uit deelname aan scholing of actief en controleerbaar zoekgedrag.
Het kabinet wijst uitbreiding van uitkeringsrechten van de hand. Wat betreft mogelijkheden om te komen tot uitbreiding van rechten in de vervolguitkering, meent het kabinet dat de financiele middelen hiervoor ontbreken.

PARAGUAY

ONTWIKKELINGEN SINDS BEGIN 1986

Sinds begin 1986 ontwikkelde de situatie in Paraguay zich als volgt (vor. ber. op pag. 30013-1987):

Op 4 mei 1954 had de Paraguyaanse opperbevelhebber, gen Alfredo Stroessner Matiauda. met een staatsgreep president Federico Chaves verdreven. Daarna had Tomas Romero Pereira voorlopig het presidentschap overgenomen.
Nadat op 11 juli 1954 presidentsverkiezingen waren gehouden, was Stroessner op 15 aug. 1954 voor de eerste keer president geworden. Op 15 aug. 1983 was hij aan zijn zevende ambtstermijn begonnen (pag. 30211-1987).
Stroessner behoorde tot de Colorado-partij, die over tweederde van de zetels in het parlement beschikte.

Demonstraties tegen Stroessner

Op 16 maart 1986 demonstreerden zo'n 3.000 mensen tegen president Stroessner.
Op 22 maart eisten 400 mensen in de hoofdstad Asuncion ,,het einde van de dictatuur" en een herstel van de ,,democratie". Tevens eisten zij een herverschijning van de in 1984 verboden krant ABC *Color*.
Op 27 april namen 500 a 1.000 mensen in Asuncion deel aan een door de oppositiepartij Partido Liberal Radical Autentico (PLRA) georganiseerde demonstratie ter ondersteuning van een op 23 april door de bisschoppenconferentie gedaan voorstel voor een nationale dialoog.
Daarbij werden een lid van de Westduitse ambassade en vier medewerkers van de Westduitse televisie, onder wie twee Argentijnen, door de politie geslagen en opgepakt.
Een dag later maakte een woordvoerder van het Westduitse ministerie van buitenlandse zaken bekend dat de Westduitse ambassadeur in Paraguay een formeel protest zou indienen bij het Paraguyaanse ministerie van buitenlandse zaken tegen het optreden van de politie en een onderzoek zou verlangen.
Op 29 april trad de politie op tegen ongeveer 500 rechtenstudenten die een onderzoek eisten naar de dood van een medestudent. Deze was gearresteerd door de politie, die later had gemeld dat de student bij een verkeersongeluk om het leven was gekomen.
Op 1 mei verhinderde de politie een voor die dag geplande betoging.

Op 14 mei, onafhankelijkheidsdag, trotseerden enige honderden mensen in Asuncion een verbod op betogingen. Zij riepen op tot een geweldloze campagne om een einde te maken aan het bewind van Stroessner, De politie liet de demonstranten ongemoeid.

Stroessner wijst democratische opening af. Verdeeldheid binnen de Colorado-partij

Op 1 apr. 1986 wees Stroessner bij de opening van het parlementaire jaar een democratische opening van de hand. Politieke activiteiten die werden ondernomen om te komen tot gesprekken over een democratische opening noemde hij onwettig en subversief.
Hij zei dat de oppositie bestond uit ,,beledigde mensen en deserteurs", wees stappen om te komen tot een nieuwe grondwet of een verandering in het kiesstelsel van de hand, en kritiseerde de Kerk en de pers.
,,Blijf standvastig", zei hij tot zijn volgelingen, ,,ook al lopen sommigen over omdat ze geloven dat dit schip watermaakt. Er zijn een paar gaten, maar die gaan we dichten."
Op 25 april zei minister van justitie en arbeid Jose Eugenio Jacquet dat er een samenzwering tegen Stroessner aan de gang was. Hij riep alle aanhangers van het regime op ,,zich geestelijk, fysiek en intellectueel te verdedigen om de vijand te bestrijden en te neutraliseren".

Tot de ,,deserteurs" behoorden volgens Stroessner twee vooraanstaande politici binnen de Colorado-partij, Carlos Romero Pereira en Angel Roberto Seifart, die hadden voorgesteld Stroessner met pensioen te sturen en de macht over te dragen aan een burgerpresident. Beiden behoorden tot de ,,ethische" vleugel binnen de partij. De „ethische" factie, die haar naam ontleende aan haar kritiek op de corruptie binnen de partij, was in 1985 ontstaan onder de leiding van Carlos Romero Pereira, zoon van Tomas Romero Pereira, die in 1954 korte tijd president was geweest.

Over de opvattingen van de „eticos" binnen de Colorado-partij meldde correspondent Jan van der Putten in de Volkskrant (8-1-1987) o.m. het volgende:

.. Het meest radicale verzet (tegen de persoonsverheerlijking van Stroessner) komt uit de Colorado-partij zelf en wordt aangevoerd door bestuurslid Carlos Romero Pereira, wiens vader na Stroessners staatsgreep in 1954 president mocht worden om hem na een paar maanden de presidentiële sjerp over te dragen. In september 1985 hield Romero Pereira een toespraak over politieke ethiek. Dat felle pleidooi tegen de corruptie leidde tot het ontstaan van de groep van ,,ethici" in de Colorado-partij.
„We willen vermijden", zegt Romero Pereira, ,,dat de partij nog verder in diskrediet raakt. We willen werken aan haar herstel en haar toekomst. Stroessner heeft de Colorado-partij ondermijnd, zoals hij alle instituties ondermiind heeft:. de rechterlijke macht, het parlement, noem maar op. Het enige dat hier functioneert, is de wil van Stroessner. De Colorado-partij en Stroessner hebben niets met elkaar te maken. Stroessner heeft zich simpelweg meester gemaakt van het partij-apparaat en de partij voor zijn eigen doel en voordeel gebruikt."
De crisis in de Colorado-partij heeft niet alleen te maken met de gevorderde leeftijd van Stroessner maar ook met de economische crisis die een paar jaar geleden inzette toen na de bouw van de Braziliaans-Paraguyaanse stuwdam Itaipú de werkloosheid plotseling scherp toenam, de inkomsten afnamen en de afzetmarkt voor de smokkelhandel inkromp.
Die crisis heeft de handel en het bedrijfsleven plotseling kritisch gemaakt. Ze eisen nu dat de strijd wordt aangebonden met de smokkel en de corruptie, want de smeergelden zijn niet meer te betalen. Die crisis heeft ook haar weerslag gehad in de grootste organisatie in Paraguay na de kerk: de Colorado-partij.
Tegenover de Stroessner-aanhangers door dik en dun, de militantes. kwamen de ethici, en daar tussenin de tradicionalistas, plus nog de opportunistische Groep van 34 onder leiding van een ex-minister van binnenlandse zaken. Is Romero Pereira zelf ook geen opportunist, die op tijd het zinkende schip verlaat?
„Nee", zegt hij, „we verlaten het schip niet want we blijven in de partij; wie wij verlaten is degene die de schuld is van de verdeeldheid in de partij en tussen de Paraguyanen. Er is hier geen democratie maar een demogratie, waarin we hem die ons zijn weldaden en gunsten verleent dankbaar moeten zijn. Maar juist degenen die de gelden van de staat hebben misbruikt en eigenlijk in de gevangenis hadden moeten zitten, dié zouden dankbaar moeten zijn."

Romero Pereira wil dat de partijconventie in september 1987 voor de verkiezingen van februari 1988 met een andere presidentskandidaat komt dan Stroessner („een man die verliefd is op de macht om de macht zelf"). Bescheiden zegt hij te geloven dat er daarvoor bekwamere mensen zijn dan hij zelf.

Stroessner heeft Romero Pereira een deserteur genoemd en hem ontslagen als directeur van de nationale ontwikkelingsbank, terwijl Romero Pereira zelf ontslag nam als lid van de Raad van State. Toch zit Romero Pereira nog altijd in het bestuur van de Colorado-partij. In andere tijden zou een ,,deserteur" heel snel als lijk in de rivier de Paraguay hebben gedreven. Hoe is dat mogelijk?
,,Dat komt doordat zowel het land als de internationale context veranderd zijn. Toch treedt de regering keihard op. Op denkdelicten volgt de meest brute vorm van onderdrukking. De oppositieleider Miguel Abdon Saguier zit vast (zie verderop, red. KHA) omdat hij gezegd had dat volken het recht hebben te rebelleren tegen tirannieën. Ik heb ongeveer hetzelfde gezegd, maar volgens de openbare aanklager waren mijn woorden een academische toelichting, terwijl Saguier er politieke agitatie mee zou plegen. Toch heeft niemand hier de gewapende strijd gepredikt. Maar de wanhoop groeit en niemand weet wat er in de toekomst kan gebeuren."

Terugkeer christen-democraat Resck

Op 20 apr. 1986 keerde de voormalige president van de Christen-Democratische Partij, Luis Alfonso Resck, na vijf jaar ballingschap in Buenos Aires (Argentinië) terug in Paraguay.

De Christen-Democratische Partij (PDC) was één van de vier oppositiepartijen die in 1978 het Nationale Akkoord (Acuerdo Nacional, AN) hadden gesloten. De andere drie waren de sociaal-democratische Partido Revolucionario Febrerista (PRF), die als enige van de vier als wettig werd erkend, de Partido Liberal Radical Autentico (PLRA) en de Movimiento Popular Colorado (Mopoco), een dissidente afsplitsing van de regerende Colorado-partij.

VS vragen om liberalisering *regime*-Stroessner

Op 23 juli 1986 verzocht een speciale afgezant van de Amerikaanse president Ronald Reagan, Robert Gelbard, na vijfdaags overleg in Paraguay president Stroessner zijn regime zo veel mogelijk te liberaliseren. Dit was volgens hem van ,,het grootste belang".
Tegenover journalisten verklaarde Gelbard dat er in Paraguay op dat moment nog ,,praktische en pragmatische oplossingen" mogelijk waren omdat de spanningen in het land nog niet hetzelfde niveau hadden bereikt als in Chili.
Een eerbiediging van fundamentele mensenrechten, het recht op vrijheid van meningsuiting, persvrijheid en vrijheid van vergadering waren nodig voor een ,,sterke democratie", aldus Gelbard.

De Amerikaanse regering betreurde vooral dat de staat van beleg al 32 jaar van kracht was, dat de krant ABC Color niet meer mocht verschijnen, Radio Nanduti werd gestoord (zie verderop) en de directeur van de rooms-katholieke zender Caritas, de franciscaner pater Javier Arancon, het land niet meer binnen mocht komen.

Op 8 apr. 1987 kwam een einde aan de staat van beleg in Paraguay (pag. 300/3-1987). Onder de staat van beleg mocht de regering zonder proces mensen vasthouden voor onbepaalde tijd. iedere staking verbieden, en de vrijheid van meningsuiting beperken.

Rapport America's Watch over de situatie van de mensenrechten

In aug. 1986 meldde de Amerikaanse mensenrechtenorganisatie America's Watch dat dankzij internationale druk, met name van de zijde van de Verenigde Staten, de situatie van de mensenrechten in Paraguay was verbeterd, hoewel de grondpijlers van het repressieve regime van gen. Stroessner nog intact waren.
Volgens de organisatie waren er in Paraguay nog maar vier politieke gevangenen, terwijl het aantal politieke gevangenen tot voor kort meer dan 30 had bedragen. Verder werden de politieke gevangenen niet meer gefolterd, aldus America's Watch. Foltering kwam echter wel voor bij niet-politieke gevangenen, zo meldde de organisatie.
America's Watch maakte verder melding van willekeurige arrestaties en voortdurende inbreuken op het recht van vergadering. Sinds begin 1985 waren 115 politici, vakbondsmensen en vertegenwoordigers van boerenorganisaties zonder behoorlijke gerechtelijke procedure in de gevangenis gekomen, aldus America's Watch.

Op 20 nov 1986 vroeg het Amerikaanse ministerie van buitenlandse zaken de regering van Paraguay om vrijlating van gevangen zittende vakbondsmensen en burgerrechtenactivisten. De woordvoerder van het ministerie, Charles Redman noemde de namen van vier personen, die ten dele zonder uitzicht op vrijlating of een proces werden vastgehouden.

Arrestaties leden Nationale Akkoord

Op 7 sept. 1986 werd PLRA-voorzitter Juan Carlos Zaldivar samen met een aantal andere leden van de oppositie in Itauga gearresteerd aan het begin van een door de regering verboden manifestatie. Een dag later werd hij op vrije voeten gesteld.
Op 13 september 1986 werd de secretaris-generaal van de PLRA, Miguel Abdon Saguier, opgepakt en gevangen gezet wegens opruiing en het aansporen tot geweld, nadat hij in het openbaar had verklaard dat het volk het recht had in opstand te komen tegen tyrannie. Hij werd op 12 febr. 1987 vrijgelaten.
Van 6 oktober tot 19 dec. 1986 zat Alejandro Stumpfs, de tweede vice-voorzitter van de Mopoco, gevangen.

Betoging voor Stroessner

Op 11 sept. 1986 betuigden zo'n 100.000 mensen in Asuncion hun aanhankelijkheid met president Stroessner en drongen er op aan dat deze zich kandidaat zou stellen voor een nieuwe ambtstermijn van vijf jaar.
De Colorado-partij, met 1,4 miljoen leden op 3,5 miljoen Paraguyanen, vierde die dag haar 99-jarig bestaan.

Het lidmaatschap van de Colorado-partij was regel voor ambtenaren en militairen.

Vergunning van Radio Nanduti ingetrokken. Steun van Amerikaanse ambassadeur voor de zender

Op 13 apr. 1987 maakte de directeur van Radio Nanduti, Humberto Rubin, bekend dat de regering de vergunning voor zijn zender, die als gevolg van stoorzenders al sinds 14 jan. 1987 niet meer in de lucht was, had ingetrokken. In zijn programma's had Radio Nanduti de oppositie aan het woord laten komen en kritiek op de regering geuit.
De zender was sinds apr. 1986 gestoord en op 29 april en 3 mei 1986 was hij het doelwit geweest van aanvallen.

Op 20 febr. 1987 was Rubin opgepakt door de politie, die zijn paspoort in beslag nam om te verhinderen dat Rubin (en Carlos Filizzola, de president van de Nationale Associatie van Doktoren, Verpleegkundigen en Studenten, die begin mei 1986, op 29 nov. 1986 en begin 1987 was opgepakt wegens het voeren van acties) in Madrid een driedaags ,,Forum voor de Paraguyaanse Democratie" zou bijwonen.

In ae *Volkskrant* (14-1-1987) merkte verslaggever Jan van der Putten over de problemen van Radio Nanduti o.m. het volgende op:

... ,,Sinds april worden we gestoord", zegt Rubin. ,,In het begin waren het alleen de reportages. Als ik een reportage maakte met een politicus en die beviel hun niet, dan straften ze me met een storing van vijf, tien minuten, soms een uur. Als we een studentenmanifestatie uitzonden of klachten van boeren, dan was het twee uur. Daarna begonnen ze onze adverteerders onder druk te zetten. De helft van hen trok zich terug. Op 1 december begonnen ze ook de reclameboodschappen te storen. Vanaf dat moment heb ik niet één spot kunnen uitzenden. Onze enige inkomsten komen uit de reclame. Iedere dag moet ik nu iets van mijn spullen verkopen, maar zo kan het niet lang meer doorgaan. Gisteren heb ik door dit elektronisch terrorisme niet één minuut kunnen uitzenden, vandaag tot nu toe tien minuten. Aan het eind van de maand zullen we moeten sluiten. En dan zullen zij zeggen dat we zelf hebben gesloten. Ik ben bang dat ze het één of andere belastende papier bij me zullen vinden om hun optreden te rechtvaardigen en mij gevangen te zetten." (..)
De agressie tegen Nanduti begon in juli 1983, toen de zender voor een maand dicht moest vanwege het ,,systematisch verstoren van de openbare orde en het creëren van sociale onrust". Daarnaast werden live-programma's met telefoontjes van luisteraars verboden, evenals een druk beluisterd ochtendprogramma van Rubin. Diens naam bleek plotseling niet voor te komen op een officiëlelijst van omroepers. Hij werd verschillende keren gearresteerd, en de radio opnieuw tijdelijk gesloten.
Na de diefstal van een reportagewagen klonk er iedere keer als Rubin een reportage wilde uitzenden een vreemde stem op de frequentie van Nanduti: ,,Loopnaar Moskou, smerige communist".
Mensen die uit het binnenland naar Radio Nanduti wilden bellen, werden geïntimideerd. Vrienden van Rubin verloren hun werk. Bij demonstraties werden medewerkers in elkaar geslagen. Een maand lang waren de vijf telefoons van de zender afgesneden.
Rubin blijkt uit een enquête samen met de journalist Alcibiades Gonzalez Delvalle en de in ballingschap levende schrijver Augusto Roa Bastos te behoren tot de invloedrijkste ,,sociale leiders" van Paraguay. Dat heeft hij te danken aan de sociale service die Radio Nanduti jarenlang heeft verleend, aan zijn pleidooi voor solidariteit en geweldloosheid, en zeker niet in de laatste plaats aan het feit dat hij de problemen van Paraguay niet verzwegen heeft. Rubin: „Maar hier wordt iedereen die voor sociale rechtvaardigheid opkomt of een land wil met minder misère en een betere verdeling van de rijkdom, uitgemaakt voor communist. Bovendien ben ik jood en daar maken ze in hun campagne tegen me heel dankbaar gebruik van. Het enige wat me nog niet is toegevoegd, is dat ik homoseksueel ben. Ik heb erg veel steun gekregen van de kerk. Maar nu zijn ook de bisschoppen communisten."
Vlak voor kerstmis diende de Amerikaanse regering een officieel protest in tegen de storing van Nanduti. Ongeveer op hetzelfde moment werd een van de journalisten van deze radio, Rubins schoonzoon Oscar Acosta, door de politie opgepakt, toen hij een mis wilde bijwonen voor een kerstfeest zonder politieke gevangenen. De Amerikaanse ambassadeur was al eerder naar de studio gekomen om Rubin van zijn

steun te verzekeren. „Maar de regering bestookt de ambassade", zegt Rubin. „Ze heeft de ambassadeur aangezegd dat hij kan vertrekken als hij zich in de problemen van Paraguay mengt."
De haat tegen Nanduti verklaart Rubin uit de grote verdeeldheid binnen de regerende Colorado-partij. De meest rechtse groep van onvoorwaardelijke Stroessner-aanhangers probeert nu aan iedere dissidentie een eind te maken. Kritische leden van de Colorado-partij hebben dan ook hun steun gegeven aan Radio Nanduti. Rubin gelooft niet in de versnipperde oppositie. ,,De democratie zal komen via de Coloradopartij zelf. Het absurde is dat Stroessner dit helemaal niet nodig heeft. Als er hier vrije verkiezingen zouden zijn dan zou hij die nog winnen, al zou de paus zelf komen controleren, Nee. natuurlijk niet met negentig procent zoals nu altijd, maar wel met een ruime meerderheid. Het ergste probleem hier is de corruptie. Daarom werd de krant ABC *Color* in 1984 gesloten toen ze de deksel van de beerput begon te halen. De repressie van nu kan de klok weer vele jaren terugdraaien."

Op 19 jan. 1987 dreigde de Paraguyaanse minister van binnenlandse zaken, Sabino Augusto Montanaro, de Amerikaanse ambassadeur, Clyde Taylor, persona non grata te verklaren wanneer deze zich bleef mengen in binnenlandse aangelegenheden van Paraguay.
Wanneer het de Amerikaanse ambassadeur in Paraguay ,,niet bevalt en hij niet tevreden is, moet hij zich maar klaarmaken om te vertrekken", zei de minister in Asuncion tegen leden van de Colorado-partij.

Op 9 februari maakten politie-agenten met traangas een einde aan een diner ter ere van de Amerikaanse ambassadeur en verhinderden een aansluitende receptie. Ambassadeur Taylor en zijn vrouw verlieten de bijeenkomst onder bescherming van Amerikaanse mariniers. De bijeenkomst was door de oppositionele groep Vrouwen voor Democratie georganiseerd als blijk van steun voor de Amerikaanse ambassadeur.
Na protesten van de Amerikaanse regering tegen het optreden van de politie overhandigde de Paraguyaanse ambassadeur in Washington op 2 april op het State Department een nota waarin excuses voor het incident werden aangeboden. In de nota werd het incident omschreven als ,,ernstig" en werden de Amerikaanse ambassadeur en alle Amerikanen in Paraguay garanties voor hun veiligheid in de toekomst gegeven.
Op 22 maart maakte de politie met geweld een einde aan een mis in de kathedraal van Asuncion tegen de onderdrukking van de persvrijheid. De Amerikaanse ambassadeur ontkwam door een zijdeur.
De mis werd opgedragen door de aartsbisschop van Asuncion, Ismael Blas Rolon Silvero, ter herdenking van de sluiting, in 1984, van ABC Color. De bisschop verdedigde de heropening van de krant en van Radio Nanduti.

Nationale conventie Colorado-partij

Tijdens een op 1 en 2 aug. 1987 gehouden nationale conventie van de regerende Colorado-partij, werd vice-voorzitter Sabino Augusto Montanaro, een lid van de ,,militante" vleugel binnen de partij, gekozen tot voorzitter als opvolger van Juan Ramon Chavez, die behoorde tot de ,,traditionalistische" vleugel binnen de partij en die met zijn aanhangers uit de conventie was weggelopen
Volgens Juan Ramon Chavez had de politie afgevaardigden van zijn ,,traditionalistische" vleugel de toegang tot de conventie geweigerd.
In een vraaggesprek met Reuter vóór de conventie had Montanaro gezegd dat de militanten de partij zouden zuiveren van elementen die gebrek aan loyaliteit jegens Stroessner hadden getoond. „Wegeven de voorkeur aan een autoritaire aanpak om de onrust en de wanorde te voorkomen zoals die voorkomen in landen als Spanje, Peru en Columbia", aldus Montanaro.
De militante vleugel koos Jose Eugenio Jacquet, minister van justitie en arbeid, tot vice-voorzitter van de partij.

Acties van de oppositie voor democratische hervormingen. Arrestaties. Sluiting El Pueblo. Reactie VS

Op 21 juni 1987 waren naar schatting 30.000 mensen in Caaguazu aanwezig bij het eerste optreden in het openbaar van PLRA-leider Domingo Laino sinds diens terugkeer in Paraguay op 25 apr. 1987 (pag. 301/3-1987).
Op 11, 23 en 30 juli, alsmede op 13 augustus maakte de politie hardhandig een einde aan door de oppositie georganiseerde ,,bijeenkomsten van burgers" (asambleas de la civilidad), die democratische hervormingen eisten. Tijdens deze manifestaties werden diverse arrestaties verricht.
In de nacht van 12/13 augustus pakte de politie Cesar Baez Samaniego, de directeur van El Pueblo, het orgaan van de Partido Revolucionario Febrerista (PRF), en drie leiders van de PRF op, nadat de Colorado-partij op 10 augustus had laten weten dat El Pueblo niet meer mocht verschijnen.

Op 28 augustus sloot het ministerie van binnenlandse zaken El Pueblo, omdat dit ,,haaten klassenstrijd" zou hebben gepredikt. De politie bezette de burelen van het weekblad in Asuncion en nam dossiers en apparatuur in beslag.

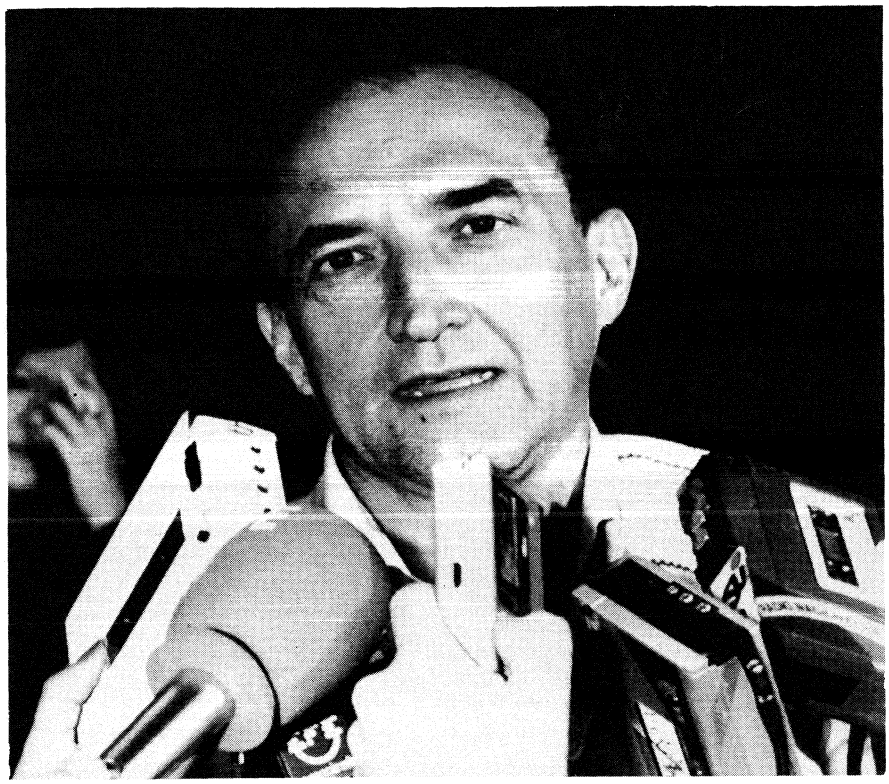
Op 30 augustus arresteerde de politie tijdens een anti-Stroessner demonstratie, waaraan zo'n 200 mensen deelnamen, tien mensen. Op 9 september werden negen van hen vrijgelaten.
Op 22 sept. 1987 overhandigde de Amerikaanse onderminister van buitenlandse zaken voor Interamerikaanse aangelegenheden, Elliott Abrams. in New York een nota aan de Paraguyaanse minister van buitenlandse zaken, Carlos Augusto Saldivar, waarin het State Department protesteerde tegen toegenomen repressie van leden van de politieke oppositie en de pers.
In een reactie hierop liet Paraguay in een protestnota aan de Amerikaanse ambassadeur in Asuncion weten dat Washington zich schuldig maakte aan ,,imperiale arrogantie".
Op 30 oktober namen in Asuncion ongeveer 15.000 mensen deel aan een stille mars uit protest tegen het minachten van de mensenrechten door het regime-Stroessner. De Rooms-Katholieke Kerk had tot de mars opgeroepen.

Rapport OAS over de situatie van de mensenrechten *in* Paraguay

In de Financial Times van 23 dec. 1987 werd gemeld dat de Organisatie van Amerikaanse Staten (OAS) de maand daarvoor een rapport over de situatie van de mensenrechten in Paraguay had gepubliceerd, waarin zij opmerkte dat ,,het gebruik van wreedheid" in Paraguay ,,algemeen" was. ,,Zowel criminele verdachten als vermeende politieke wetsovertreders worden gearresteerd en tijdens hun eerste of tweede week gevangenschap onderworpen aan systematische foltering ter verkrijging van informatie", aldus het rapport. Vrouwelijke gevangenen werden volgens het rapport ook „sexueel misbruikt en verkracht".
Verder maakte het rapport melding van ,,de uitzonderlijke overheersing van de uitvoerende macht over de andere machten van de staat, in het bijzonder de rechterlijke macht, hetgeen er toe heeft geleid dat de rechterlijke macht is beroofd van de onafhankelijkheid die zij nodig heeft bij het uitvoeren van haar taak de rechten van de burger te beschermen".

Vrijlating Ortigoza

Op 20 dec. 1987 werd oud-kapitein Napoleon Ortigoza Gomez na 25 jaar gevangenisstraf vrijgelaten uit de gevangenis.
Ortigoza was in dec. 1962 gearresteerd en, samen met een groep mensen, beschuldigd van betrokkenheid bij een samenzwering tegen president Stroessner. Tevens was hij beschuldigd van moord op een militaire cadet, die volgens de politie een boodschap



Napoleon Ortigoza Gomez bij zijn aankomst in Madrid op 17 juni 1988.

had overgebracht van Ortigoza naar een andere officier.
Aanvankelijk was Ortigoza veroordeeld tot de doodstraf, maar later was dit vonnis omgezet in 25 jaar gevangenisstraf.
Na zijn vrijlating kwam Ortigoza onder huisarrest te staan. Op 15 febr. 1988 bood Spanje hem politiek asiel aan. Op 23 maart vluchtte Ortigoza naar de Columbiaanse ambassade in Asuncion, op 15 juni verliet hij Paraguay en op 17 juni arriveerde hij in Madrid.

Presidents- en parlementsverkiezingen. Achtste ambtstermijn voor *president* Stroessner

Op 14 febr. 1988 werd gen. Stroessner bij algemene verkiezingen herkozen als president van Paraguay.
Stroessner, die op 21 nov. 1987 door de Colorado-partij was aangewezen als presidentskandidaat, begon op 15 aug. 1988 aan zijn achtste ambtstermijn van vijf jaar. Volgens de officiële uitslag kreeg de generaal 1.187.738 stemmen, i.e. 88,6 procent van de geldig uitgebrachte stemmen.

De twee legale kandidaten van de oppositie die aan de verkiezingen deelnamen, Luis Maria Vega van de Radicale Liberale Partij (Partido Liberal Radical, PLR) en Carlos Ferreira Ibarra van de Liberale Partij (Partido Liberal, PL), zouden resp. 95.440 en 43.442 stemmen hebben gekregen. Er zouden 6.056 blanco en 7.187 ongeldige stemmen zijn uitgebracht. De opkomst zou 92,6 procent zijn geweest.

Volgens de oppositie, die de bevolking had opgeroepen de verkiezingen te boycotten of blanco te stemmen, klopte de uitslag niet en was er sprake van fraude.
Internationale waarnemers, die door de regering en de oppositie waren uitgenodigd om het verloop van de verkiezingen te volgen. maakten melding van onregelmatigheden
Zo zouden blanco stembiljetten zijn geweigerd, stembiljetten van oppositiepartijen zijn verdwenen, kiezers zijn geregistreerd die al waren overleden. talrijke kiezers meer dan één stem hebben uitgebracht en zou er sprake zijn geweest van intimidatie van kiezers.

Op wegblijven van de stembus stonden zware sancties. aldus de *NZZ* (17-2-1988)

Tegelijk met de presidentsverkiezingen vonden verkiezingen plaats voor het parlement: de inmiddels 72 leden tellende Kamer van Afgevaardigden en 36 leden tellende Senaat.

Volgens de grondwet kreeg de winnaar van de verkiezingen tweederde van de zetels in het parlement en werden de overblijvende zetels verdeeld tussen de andere legale partijen in evenredigheid met de door hen behaalde percentages stemmen.

Aan het begin van de verkiezingsdag waren Domingo Laino en Juan Manuel Benitez Florentin, resp. president en vice-president van de Partido Liberal Radical Autentico (PLRA), samen met partijbestuurder Ramon Ferreira en de vrouw van Benitez gearresteerd, terwijl ze op weg waren naar een demonstratie voor een boycot van de verkiezingen. Ongeveer 12 uur later werden zij weer vrijgelaten.
Op 13 februari had Laino in Asuncion een antiverkiezingsdemonstratie geleid. De politie had de demonstranten, die de verkiezingen een farce noemden, uiteengedreven.



Gen. Alfredo Stroessner (l.) na zijn benoeming, op 21 november 1987, tot kandidaat voor de presidentsverkiezingen van 1988. Rechts de voorzitter van de nationale conventie van de Colorado-partij, Rodolfo Nawman.

Op 31 aug. 1988 werd Stroessner in het ziekenhuis opgenomen voor een prostaatoperatie. Op 11 september verscheen hij voor het eerst sinds zijn ziekenhuisopname weer in het openbaar.

Minister *van financiën* overleden

In de NZZ van 21 juni 1988 werd gemeld dat gen. Cesar Barrientos, sinds het aantreden van Stroessner in 1954. minister van financien. was overleden.

Bezoek van de paus. *Spanningen* tussen de *regering en* de *Rooms-Katholieke* Kerk

Van 16-19 mei 1988 bracht paus Johannes Paulus II een bezoek aan Paraguay. Tijdens het bezoek drong de paus er op 17 mei bij Stroessner op aan de rechten van de mens te respecteren en de politieke ethiek serieus te nemen.
De paus zei het niet eens te zijn met Stroessner, volgens wie Paraguay een ,,probleem-vrij" land was. ,,Hier hebben we geen last van terrorisme, honger of drugs", had de president in een toespraak op zijn paleis tegen de paus gezegd.
De paus riep later in een eucharistieviering de politici en grootgrondbezitters op een oplossing te zoeken voor de crisis waarin de landarbeiders zich bevonden. ,,De vooruitgang in de industrie. handel en dienstverlening mag niet de onrechtvaardigheid voor de boeren vergroten", zo beklemtoonde de waus tiidens de eucharistie-viering in Villarrica, 150 km ten zuidoosten van Asuncion.
De paus eiste voor de kleine boeren onbelemmerde toegang tot de markt. Verder achtte hij het wenselijk dat ,,steeds meer arbeiders grond in eigendom" kregen.
De oppositie greep het pausbezoek meermalen aan om blijk te geven van haar onvrede met het bewind.
Op 25 juli 1988 wees de regering een Spaanse jezuietische priester, Juan de la Vega, die een lezing had gehouden over de (volgens de regering marxistische) bevrijdingstheologie, het land uit.
Op 4 augustus namen enige tienduizenden mensen deel aan een door de Rooms-Katholieke Kerk georganiseerde manifestatie.
Op 6 augustus demonstreerden 45.000 a 50.000 mensen in Asuncion tegen het bewind van Stroessner. De betoging was georganiseerd door de Rooms-Katholieke Kerk.
Op 14 augustus weigerde de aartsbisschop van Asuncion, Ismael Blas Rolon Silvero, een mis op te dragen waarbij Stroessner en andere hoogwaardigheidsbeklederS aanwezig zouden zijn.



President Alfredo Stroessner (r.)wordt op 15 augustus 1988 beedigd voor zijn achtste ambtstermijn. Links de president van het Hooggerechtshof. Luis Maria Argana, en in hel midden minister van binnenlandse zaken Sabino Aueusto Montanaro.

Met zijn weigering wilde de aartsbisschop protesteren tegen de uitwijzing van de priester op 25 juli.

Op 21 en 22 oktober zette Paraguay vier voormalige priesters het land uit, omdat zij marxistische lectuur zouden hebben verspreid. De vier waren op 13 oktober gearresteerd.

„*Mars* voor *het* Leven"

Op 10 dec. 1988 sloeg de politie in Asuncion een demonstratie uiteen die de oppositie tegen Stroessner had georganiseerd ter gelegenheid van de herdenking van de 40ste verjaardag van de Algemene Verklaring van de Rechten van de Mens. Zo'n 15.000 mensen namen deel aan de ,,mars voor het leven", die door de autoriteiten was verboden.
Tot de mensen die tijdens de demonstratie werden aangehouden, behoorden de echtgenote van PLRA-leider Domingo Laino en de christen-democraat Luis Alfonso Resck.
Laino zelf was op 7 december gearresteerd, samen met Oscar Acosta, secretaris-generaal van de bond van journalisten (de bond was in juli 1988, negen jaar na zijn oprichting, officieel erkend). en andere leden van de oppositie.

Op 2 en 18 okt. 1988 had de politie Laino ook al gearresteerd.

Reorganisatie strijdkrachten

Op 12 jan. 1989 vond een reorganisatie van de strijdkrachten plaats. Daarbij werd Stroessners zoon, lt-kol. Gustavo Stroessner, bevorderd tot kolonel bij de luchtmacht, aldus de Financial Times (6-2-1989).
Verder leidde de reorganisatie volgens The Times (4-2-1989) tot het pensioen of de overplaatsing van leidende figuren die geïdentificeerd werden met de tradicionalistas binnen de Coloradopartij.

Gen. Stroessner als staatshoofd en opperbevelhebber strijdkrachten afgezet door gen. Rodriguez

In de nacht van 2/3 febr. 1989 werd de 76-jarige Stroessner als staatshoofd en opperbevelhebber van de strijdkrachten afgezet door gen. Andres Rodriguez (64), de commandant van het eerste legercorps wiens jongste dochter Marta met Alfredo Stroessner junior („Freddie") was getrouwd.

Het door Rodriguez aangevoerde eerste legercorps had zich op 2 februari even voor tien uur 's avonds met tanks en lichte wapens naar het hoofdkwartier van de politie en de regeringsgebouwen in Asuncion begeven om de macht over te nemen
Rond middernacht had Rodriguez via het onafhankelijke radiostation *Primero* de *Marzo (De eerste maart)* laten weten dat zijn corps de kazerne had verlaten om de ,,waardigheid en eer van de strijdkrachten te verdedigen", de Colorado-partij te verenigen en met de ,,democratisering van Paraguay te beginnen".
Verder zei hij dat de mensenrechten gerespecteerd dienden te worden en het christelijk geloof verdedigd moest worden. Hij noemde de door hem geleide opstand een ,,edele en rechtvaardige zaak" en nodigde zijn „wapenbroe-

ders" uit zich bij hem aan te sluiten om ,,de democratie te herstellen en het nobele volk van Paraguay te dienen".
Hij riep het volk op kalm te blijven. Deze boodschap was elke vijf minuten herhaald.
Even voor drie uur's morgens hadden de derde en vierde divisie infanterie laten weten dat zij zich bij Rodriguez aansloten.
Om half acht 's morgens verklaarde gen. Rodriguez voor de radio dat Stroessner gevangen was genomen, maar ,,in goede gezondheid" verkeerde en in de komende uren het land zou worden uitgewezen.

Inwoners van Asuncion gingen dansend de straat op toen ze hoorden dat Stroessner was afgezet. Stand- en borstbeelden van hem werden omgetrokken.

Op 5 februari vertrok Stroessner per vliegtuig naar Brazilië, waar hij zich voorlopig vestigde in Itumbiara, in de deelstaat Goias (eerder had Chili hem politiek asiel aangeboden).
Onder de kop „Alfredo Stroessner behield macht door list, fraude en intimidatie" schetste de *Volkskrant* (4-2-1989) het volgende portret van de afgezette president:

De 76-jarige generaal Alfredo Stroessner werd jarenlang de laatste klassieke caudillo van Zuid-Amerika genoemd. Maar nu is er dan toch een einde gekomen aan het bewind van deze ,,nestor onder de Latijns-Amerikaanse dictators", die op 4 mei 1954 aan de macht kwam via een coup tegen de toenmalige president Chaves.
Stroessner zorgde er steeds voor dat hij herkozen werd. De ene keer lukte hem dat door grondwetswijzigingen, de andere keer door intimidatie van tegenkandidaten of door fraude. Zo kon hij in 1988 na verkiezingen beginnen aan zijn achtste ambtstermijn. Vooral sinds augustus, toen hij aan zijn prostaat werd geopereerd, was zijn gezondheid slecht.
Stroessner werd op 3 november 1912 geboren in Encarnacion aan de rivier de Parana. Zijn vader was een Beierse bierbrouwer die aan het einde van de vorige eeuw met de eerste stroom Duitse emigranten naar de Nieuwe Wereld was gekomen. Zijn moeder was een schatrijke Paraguyaanse.
Stroessner liet zich altijd voorstaan op zijn Duitse afkomst. Het was ook de oorsprong van zijn sympathie voor de vele voortvluchtige nazi's. Zo verschafte hij de oorlogsmisdadiger Mengele, die arts was in het vernietigingskamp Auschwitz, na de Tweede Wereldoorlog een nieuw vaderland.
Op zijn zestiende koos Stroessner voor een carrière bij het leger. In 1932 verliet hij als onderofficier de militaire academie in Asuncion. Hetzelfde jaar kreeg hij zijn vuurdoop toen hij werd ingezet in de oorlog tegen Bolivie. Onder de dictatuur van generaal Marinigo (1940-1948) werd hij kolonel. Hij onderscheidde zich tijdens de burgeroorlog van 1947 en maakte snel carrière in het kleine beroepsleger. Hij hield zich in belangrijke kwesties steeds op de vlakte en koos consequent partij voor de winnende partij.
Met de komst van president Chavez begon zijn ster snel te rijzen. In 1951 werd hij benoemd tnt opperbevelhebber van de strijdkrachten. Drie jaar later organiseerde hij, samen met de vele vrienden in de conservatieve Colorado-partij, een putsch en werd president.
De nagenoeg onbeperkte macht van de generaal was gebaseerd op die Colorado-partij, op zijn gave de oppositie te verdelen, op de trouw van het leger, op de corruptie en vooral op de repressie. De generaal maakte van de Coloradopartij het machtigste orgaan. Waarnemers zien vooral in deze oppermachtige organisatie de verklaring van het feit dat Stroessner zo lang aan de macht kon blijven. Maar Stroessner had ook al die jaren de onvoorwaardelijke steun van het leger.
Onder zijn bewind konden zijn vrienden en het leger zich verrijken met corruptie en smokkel. Wapens, sigaretten, drank, parfums, auto's (die gestolen werden in Brazilië). vee, het zijn slechts enkele voorbeelden van de welig tierende illegale handel.
In het hele land was er sprake van persoonsverheerlijking. Veel straten, dorpen, bruggen, wijken, en scholen dragen Stroessners naam. Zijn macht was bijna absoluut.
In 1987 hief Stroessner (..) de staat van beleg op, die sinds 1954 onbeperkt van kracht was en slechts bij verkiezingen voor een periode van 24 uur werd opgeheven. De generaal liet in 1987 ook de belangrijkste leider van de oppositie van het land, Domingo Laino, na vijf jaar ballingschap terugkeren. Een anti-regeringsbetoging die hij in juli 1987 organiseerde, werd echter weer met harde hand neergeslagen.
De Paraguyaanse oppositie verzuchtte eens dat ,,alleen de dood een einde kan maken aan het bewind van Stroessner". De generaal zelf zei altijd „Hier & nu rft men ,,@ijn werk". Deze wens ging (...) niet in vervulling.



De commandant van het eerste legercorps, gen. Andres Rodriguez (l.), en de minister van defensie, gen. Gaspar German Martinez (2de v.l.), betuigen de president. gen. Alfredo Stroessner Matiauda, op diens 75ste verjaardag de trouw van de strijdkrachten.

In *NRC/H'blad* (4-2-1989) werd over Stroessner gemeld:

Met een snelle coup tegen president Alfredo Stroessner is gisteren in Paraguay een tijdperk afgesloten: een tijdperk dat zó lang duurde dat niemand had kunnen bevroeden dat het in enkele uren zou worden beëindigd. Slechts enkele tientallen tanks, kortstondig mitrailleurvuur en een radiotoespraak, die elke vijf minuten werd herhaald om het ,,ongelooflijk" goed te laten doordringen tot de verblufte Paraguyanen, had generaal Andres Rodriguez nodig om Stroessner te arresteren en zelf in het Lopez-paleis plaats te nemen. De staatsgreep tegen de 76-jarige Stroessner, de laatste van de oude garde Latijns-Amerikaanse potentaten zoals men die alleen nog tegenkomt in de romans van Gabriel Garcia Marquez, was een feit.
Bijna 35 jaar lang regeerde El Rubio (De Blonde), zoon van een geëmigreerde Beierse bierbrouwer, met ijzeren hand. In die periode zag hij achtmaal kans om op ,,overtuigende" wijze de verkiezingen te winnen en wiste hij met behulp van een ijverig leger- en politieapparaat ieder spoor van kritiek uit. Bijna een derde van de drie miljoen Paraguyanen verliet het land en voormalige leiders van oppositionele groeperingen verwierven onder Stroessner de twijfelachtige eer de langst gedetineerde politieke gevangenen van Zuid-Amerika te worden.
Desondanks moesten zelfs zijn tegenstanders erkennen dat de generaal rust had gebracht in het door staatsgrepen en oorlogen getekende land, dat vóór Stroessners coup in 1954 in 27 jaar 22 presidenten de revue zag passeren. Met Amerikaanse hulp werkte de generaal aan de modernisering van het land en zette hij belangrijke economische projecten op poten.
Twee machtszuilen bleven Stroessner al die jaren trouw: het leger, waarover hij zelf het opperbevel voerde, en de Colorado-partij. Bij de trouw van het leger speelden inkomsten uit grootschalige smokkel van drugs en andere goederen een belangrijke rol. Stroessner noemde dit geld ooit de prijs voor de vrede. Argwaan was een andere factor: de generaal, van wie men fluisterde dat hij sliep met zijn ogen open, had de gewoonte midden in de nacht naar kazernes te bellen om te controleren of alles rustig was.

De val van collega-dictators elders op het continent tastte ook het aanzien van Stroessner aan en onder die druk stond de generaal de laatste jaren enige oppositie toe, zij het sporadisch en met grote willekeur. Zo liet hij in 1982 een conferentie over mensenrechten toe: mocht er af en toe worden betoogd, maar werd de kritische Rooms-Katholieke Kerk gewaarschuwd dat ,,de Colorado's maar één Christus hebben en dat is Stroessner". De laatste maanden werd Stroessners positie verder verzwakt door een slechte gezondheid.
De vrienden van Stroessner waren van twijfelachtig kaliber: gevallen dictatoren als Anastasio Somoza Debayle ontving hij met open armen en ook Josef Mengele, arts in het voormalige concentratiekamp Auschwitz, zou met vele andere ex-nazi's onderdak hebben gevonden in Paraguay. De geruchten over Stroessners band met Mengele waren voor de Westduitse regering in 1985 reden om hem de toegang te weigeren, hoewel hij eerder al Beieren had bezocht.
In het vliegtuig op weg naar zijn ballingsoord heeft Stroessner ongewijfeld moeten denken aan de woorden van Franz-Josef Strauss, de in-

middels overleden CSU-leider, bij dat bezoek: „Ga toch met pensioen en kom in de Heimat wonen."

Gen. Rodriguez beëdigd als president Paraguay. Nieuw kabinet

Op 3 febr. 1989 werd gen. Rodriguez beëdigd als nieuwe president van Paraguay. Bij die gelegenheid zei hij in een korte toespraak dat hij het land naar de democratie zou leiden. Tevens werden nieuwe ministers beëdigd.

's Avonds werd voor de radio een bericht voorgelezen waarin werd gezegd dat Stroessner een verklaring had ondertekend waarin hij instemde met zijn ontslag als president en commandant van de strijdkrachten.

Luis Maria Argana, van 1983-1988 president van het Hooggerechtshof (zie pag. 30211 e.v.-1987), werd minister van buitenlandse zaken en vice-president.

De portefeuille financiën kwam in handen van Enzo Debernardi, leider van de nationale elektriciteitsmaatschappij en plaatsvervangend directeur van de Itaipu-dam.
Juan Ramon Chavez, voormalig voorzitter van de Colorado-partij, werd minister zonder portefeuille. Tevens nam hij opnieuw het partijvoorzitterschap op zich.
De portefeuille handel en industrie kwam in handen van Antonio Zucolillo, die onder Stroessner ambassadeur in Londen was geweest en een broer was van Aldo Zucolillo, de directeur van ABC *Color*.
Nieuwe minister van binnenlandse zaken werd, aldus *NRC/H'blad* (11-2-1989), Orlando Machuca Vargas.

Op 6 februari beëdigde gen. Rodriguez volgens de Financial Times (7-2-1989) de laatste twee leden van zijn kabinet, Juan Manuel Cano als minister van gezondheid en gen. Adolfo Somaniego als minister van defensie. Somaniego was onder Stroessner ambassadeur in Brazilië geweest, aldus de Financial Times.

In de Volkskrant (6-2-1989) meldde correspondent Jan Keulen over de nieuwe machthebber van Paraguay het volgende:

Generaal Andres Rodriguez lijkt niet de meest geschikte figuur om, zoals hij op 3 februari bij zijn beëdiging als voorlopig president van Paraguay beloofde, van het Zuidamerikaanse land een ,,authentieke democratie" te maken. „Whisky-man", zoals sommigen hem noemen, maakte carrière in de schaduw van zijn vriend en leider, generaal Alfredo Stroessner. Hij wordt in verband gebracht met drugshandel en de smokkel van whisky en sigaretten.
De loopbaan van Rodriguez begon in 1954, het jaar dat Stroessner aan de macht kwam, als kapitein van het leger. In 1981 werd hij benoemd tot commandant van de invloedrijke eerste cavalerie-divisie. In 1975 was een van zijn twee dochters, Marta, met de jongste zoon van Stroessner -net als zijn vader Alfredo geheten - getrouwd. Vanaf dat moment was generaal Rodriguez in Feite de tweede rnan van het land.
Behalve familiebanden onderhielden generaal Stroessner en Rodriguez ook zakelijke banden. Rodriguez kreeg het monopolie van de smokkel van Amerikaanse sigaretten en whisky naar Argentinië en Brazilie. Ook had Rodriguez, zonder twijfel met goedvinden van Stroessner, een flinke vinger in de pap bij de cocaïnesmokkel van Bolivia, via Paraguay naar de rest van de wereld.
Rodriguez, afkomstig uit een arme boerenfamilie, werd een van de rijkste mensen in Paraguay. Hoewel zijn officiele salaris maar zevenhonderd gulden per maand bedraagt, liet de generaal een heus paleis bouwen in de luxe wijk Las Carmelitas van Asuncion.
Intussen werd generaal Rodriguez door Stroessner voorbestemd als beschermheer van zijn dynastie te spelen. Stroessner wilde dat zijn oudste zoon, kolonel van de luchtmacht Gustavo Stroessner, hem op den duur op zou volgen. De oude dictator wist echter dat Gustavo niet goed lag bij grote delen van het leger. Sommigen twijfelden aan de verstandelijke vermogens van Gustavo en het ,.kolonelletje" werd verwijfd gevonden door veel van zijn wapenbroeders. Als ,,tussenoplossing" dacht Stroessner aan Rodriguez. Het plan was dat, als de ziekte van de 76-jarige Stroessner zou verergeren, Rodriguez zou optreden als interim-president en de weg zou plaveien voor Gustavo. Een groep aanhangers van vrienden van Gustavo wantrouwden generaal Rodriguez echter. De militante vleugel van de Colorado-partij, de politieke groepering die Stroessner tientallen jaren had gebruikt als democratisch uithangbord van zijn autoritaire regime, wilde Rodriguez passeren, direct overgaan tot het installeren van de Stroessner-dynastie en Gustavo aan de macht brengen. De traditionele vleugel van de Colorados steunde daarentegen Rodriguez en ergerde zich aan de steeds grotere invloed van Gustavo en een aantal raadslieden van de zieke Stroessner.

De machtsstrijd tussen de twee groepen kwam tot een hoogtepunt in de laatste paar maanden. Om de macht van Rodriguez in te perken werd zelfs een nieuw paramilitair corps in het leven geroepen: de Militante Stedelijke Garde.
Vorige week donderdag (2 febr., red. KHA) riep Stroessner zijn oude vriend Rodriguez bij zich. verklaarde nog steeds de baas te zijn en vroeg hem met pensioen te gaan.
De volgende dag was de staatsgreep van Rodriguez een feit. Meer dan het begin van een democratiseringsproces lijkt de coup de culminatie van een vriendenruzie.

Een andere reden voor de machtsovername van Rodriguez zou volgens *NRC/H'blad* (15-2-1989) de sluiting zijn geweest van een geldwisselkantoor in Asuncion, waarvan Rodriguez eigenaar was. Stroessner zou het kantoor in jan. 1989 hebben gesloten wegens ,,ongeoorloofde en illegale praktijken".

Rodriguez maakt *datum* voor presidents- en parlementsverkiezingen bekend

Op 5 febr. 1989 verklaarde de nieuwe minister van buitenlandse zaken, Luis Maria Argana, dat het nieuwe bewind binnen drie maanden verkiezingen zou uitschrijven. ,,Binnen enkele dagen zullen wij een nieuwe kieswet en een nieuw kiesstelsel invoeren, waarna beide Huizen van het Congres zullen worden ontbonden. Binnen drie maanden na afgelopen vrijdag (3 februari) zullen verkiezingen worden gehouden", aldus Argana. De verkiezingen .,zullen vrij zijn, democratisch en allen gelijke kansen bieden", zo zei de minister.
De minister zei dat tegen journalisten op het legerhoofdkwartier Campo Grande in aanwezigheid van president Rodriguez en de Braziliaanse ambassadeur Orlando Soares Carbonar. Argana zei verder dat aanhangers van Stroessner niet bevreesd hoefden te zijn dat hun trouw door de nieuwe regering zou worden bestraft.

De Paraguyaanse grondwet schrijft voor dat een president. die in de eerste helft van de ambtsperiode van zijn voorganger de regering overneemt, binnen 90 dagen nieuwe verkiezingen moet uitschrijven

Op *6* febr. 1989 zei gen. Rodriguez tijdens zijn eerste persconferentie als staatshoofd dat Paraguay op 1 mei naar de stembus zou gaan om een president en een parlement te kiezen.
Rodriguez zei verder dat de communisten niet zouden mogen deelnemen aan de verkiezingen, omdat ,,onze grondwet de communistische partij niet als democratisch beschouwt".
De nieuwe president ontkende geruchten dat hij banden zou onderhouden met drugshandelaars. De geruchten maakten deel uit van een campagne hem in diskrediet te brengen, zo zei hij.
Hij verklaarde deel te zullen nemen aan internationale campagnes ter bestrijding van drugs en samen te zullen werken met de Amerikaanse drugsbestrijdingsorganisatie DEA.
Ook ontkende Rodriguez dat er meer dan 300 doden zouden zijn gevallen bij de coup. ,,Geloof me", zei hij, ,,het totale aantal slachtoffers, doden en gewonden, bedraagt niet meer dan 50".
Op 11 februari bevestigde een decreet officieel de verkiezingsdatum.

Volgens officiele cijfers waren bij de staatsgreep 17 mensen, onder wie twee burgers, gedood en 30 gewond.
De woordvoerder van het Witte Huis in Washington zei op 6 februari in een reactie dat de Verenigde Staten hoopten dat het ,,echte verkiezingen zullen zijn en dat hiermee een begin gemaakt wordt met het vestigen van democratische instellingen in het land".

Herstel persvrijheid. Schrijver Augusto Roa *Bastos* mag terugkeren

Op 7 febr. 1989 kregen de krant ABC *Color* en het radiostation *Nanduti* toestemming weer te gaan werken.
Verder had de al 40 jaar in Frankrijk in ballingschap levende Paraguyaanse schrijver Augusto Roa Bastos opnieuw een paspoort van Paraguay gekregen. In 1982 had Roa al mogen terugkeren, maar was hij na een week het land weer uitgezet.

Ook werden die dag beperkende maatregelen tegen oppositieleider Domingo Laino opgeheven.
Tevens kwam het weekblad El Pueblo, het orgaan van de Partido Revolucionario Febrerista (PRF), voor het eerst in 17 maanden weer uit.

In *NRC/H'blad* (11-2-1989)meldde correspondent Ferry Versteeg over het herstel van de persvrijheid in Paraguay o.m. het volgende

. . El Pueblo' het orgaan van de Revolutionaire Febristische Partij, verscheen deze week al zonder toestemming, maar ongehinderd in de kiosken. De voorpagina bestaat uit één grote cartoon. waarop scheidsrechter generaal Rodriguez een tamelijk gekneusde Stroessner het veld uitzendt. .,Rode kaart voor de tirano-saurus", luidt het onderschrift, Nu de democratie binnen handbereik is, roept het blad zijn lezers hartstochtelijk op die ook te grijpen. Een oproep tot passie. maar wellicht niet vrij van enig surrealisme. Want anders dan bijvoorbeeld een land als Chili, kende Paraguay nooit enige democratische traditie. Bovendien werd zeventig procent van de bevolking in het Stroessnertijdperk geboren.
Deze week werd Aldo Zuccolillo, directeur van het vijf jaar geleden gesloten dagblad ABC-Color. op de thee genood door de voorlopige machthebber, generaal Rodriguez. Zuccolillo mag zijn krant, destijds 's lands grootste, weer uitgeven. al zal dat om technische redenen nog wel een maand duren. In een stoffig en deels ontruimd redactielokaal zegt de krantendirecteur: ,,Hier deden wij vaak met doodsangst aan journalistiek. Ik raadde mijn journalisten altijd aan een tas met eerste benodigdheden onder hun bureaus gereed te houden om eventueel te kunnen overnachten in een politiecel." In zeventien jaar tijd hadden zij die tassen 32 keer nodig.
Ook directeur Humberto Rubin van het twee jaar gesloten populairste radiostation Nanduti kreeg een uitnodiging en wel van Miguel Cirilo, chef van de nationale telecommunicatie. Rubin: ,,Het was even wennen, want diezelfde heer haalde ons twee jaar geleden uit de lucht. Hij zei dat wij weer mogen uitzenden, maar suggereerde een bepaald taalgebruik om de nationale gemoederen niet te verhitten. Ik antwoordde dat wij alleen technische controles kunnen accepteren en daar bleef het bij." Over een week is radiostation Nanduti weer te horen. Hoy, Noticias en Patria, dagbladen die nauw zijn verbonden met de regerende Colorado-partij en onversneden spreekbuizen van de dictatuur waren, prijzen nu de democratische gezindheid van generaal Rodriguez en zijn militairen, en waarschuwen tegen ,,revanchisme".

Zuiveringen binnen strijdkrachten en media

Op 7 febr. 1989 voerde gen. Rodriguez een zuivering binnen de strijdkrachten door. Meer dan 40 officieren zouden van hun functie zijn ontheven, onder wie de stafchef, gen. Alejandro Fretes Davalos.
Op 8 februari ontsloeg de leiding van de krant Patria alle redacteuren die onder Stroessner op de voorgrond waren getreden door vijandige commentaren tegen de oppositie, aldus de NZZ (11-2-1989).
Verder verloor de directeur van de regeringszender Radio Nacional, Alejandro Caceres Almada, een van de vroegere propagandisten van Stroessner, zijn post.

Arrestaties leden vroegere bewind

Op 8 febr. 1989 pakte de politie in Asuncion een aantal mensen op. onder wie voormalig minister van onderwijs Carlos Ortiz Ramirez, oud-directeur van de posterijen Manuel Modesto Esquivel en oud-president van de centrale bank Cesar Romeo Acosta. Zij werden verdacht van verduistering van overheidsgelden.
Op 13 februari diende het openbaar ministerie in Asuncion aanklachten in tegen Mario Abdo Benitez, die privésecretaris van Stroessner was geweest en na de staatsgreep was opgepakt. voormalig minister van justitie en arbeid Jose Eugenio Jacquet, die ten tijde van de staatsgreep in Caracas (Venezuela) verbleef en nog niet was teruggekeerd. tegen oud-minister van binnenlandse zaken Sabino Augusto Montanaro, die zijn toevlucht had gezocht in de Hondurese ambassade te Asuncion, en tegen oud-minister van volksgezondheid en sociaal welzijn Adan Godoy Jimenez, die zich al in hechtenis bevond, wegens ,,illegale toeëigening van openbare goederen" en andere delicten. De vier stonden bekend als ,,het gouden kwartet".

Over de praktijken van ,,het gouden kwartet" meldde de Volkskrant (9-2-1989) o.m. het volgende:

Meer nog dan tegen generaal Alfredo Stroessner, richt de volkswoede in Paraguay zich tegen zijn naaste medewerkers, die als werkelijke verantwoordelijken worden gezien van de repressie, de corruptie en de morele verwording van de laatste periode van het regime-Stroessner.
Door de bank genomen vinden de Paraguyanen dat de ex-dictator met zijn verbanning voldoende is gestraft. Alle kreten om wraak richten zich tegen de mannen die nooit anders worden aangeduid dan met ,,het gouden kwartet", de lokale variant op de Chinese Bende van Vier.
(...)
Er zijn reeds talloze klachten tegen het viertal ingediend. Het meest volledige en best gedocumenteerde materiaal is samengesteld door een jonge advocaat die bekend staat om zijn sterke overtuigingen ten aanzien van de mensenrechten. De advocaat, Pedro Abilio Rolon, beschuldigt in de klacht die hij de justitiële autoriteiten heeft toegestuurd het viertal ervan hun functies te hebben misbruikt en het land te hebben onderworpen aan een ware ,,economische terreur".
Hij veroordeelt in het bijzonder frauduleuze contracten die uit naam van de regering werden getekend, het verkopen van staatseigendommen ten eigen bate, het verkrijgen van illegale belastingvoordelen, het beschermen van smokkelpraktijken, het afgeven tegen grote geldsommen van Paraguyaanse identiteitspapieren aan notoire buitenlandse misdadigers, afpersing van particuliere bedrijven en malversaties met staatsfondsen.
Rolon zegt verder dat de leden van het ,,gouden kwartet" eigenaars zijn van luxueuze landgoederen en weelderige appartementen in Paraguay en in het buitenland, - zij schijnen vooral een voorkeur te hebben voor de Braziliaanse stranden -, van privé-vliegtuigen, jachten en auto's. De bezittingen worden ondersteund door solide bankrekeningen in Asuncion, en in het buitenland.
De advocaat gaat in zijn klacht niet in op de politieke onderdrukking. waarvoor de oppositie het kwartet van Stroessner grotendeels verant woordelijk stelt. In de loop van de 35 jaar die de dictatuur van Stroessner heeft geduurd, hebben naar de schatting van de oppositie zo'n honderdduizend mensen gevangen gezeten om politieke redenen en zijn er duizend gevangeneri als gevolg van mishandeling gestorven
In twee perioden was de onderdrukking wel bijzonder hard, zegt de oppositie. De eerste was in 1959-1960, toen er door een deel van de Liberale Partij een strijd tegen de guerrilla werd ontketend. De tweede periode begon in augustus 1987, toen minister Montanaro en zijn kameraden het hele raderwerk van de macht en van de Colorado-partij in handen kregen.
Geschat wordt dat in de laatste anderhalf jaar het „gouden kwartet" bijna tweeduizend mensen gevangen heeft gezet op verdenking van vijandige politieke activiteiten.
De vier zijn tevens schuldig aan de economische neergang die de laatste twee jaar een razendsnel tempo kreeg en die dramatische gevolgen heeft gehad voor de koopkracht en de 'vcrkgelegenheid. Vandaag is bijna de helft van de beroepsbevolking werkloos en driekwart van de werknemers verdient minder dan 250 gulden per maand.

VS erkennen nieuwe bewind

Op 9 febr. 1989 deelde de Amerikaanse ambassadeur in Paraguay, Timothy Towell, mee dat de Verenigde Staten officieel de nieuwe regering van Rodriguez erkenden. Volgens de ambassadeur bood het programma van de nieuwe regering uitzicht op ,,democratie en het respect van de internationale normen op het gebied van de rechten van de mens".
Washington waardeerde met name het vooruitzicht van vrije verkiezingen en het voornemen van de regering-Rodriguez de strijd aan te binden met de drugshandel.

Oppositie eist uitstel verkiezingen

Op 11 febr. 1989 hield de oppositie in het centrum van Asuncion een manifestatie die in teken stond van de komende verkiezingen. De oppositie wilde die uitstellen. „Wijzullen de politieke arena niet betreden in een situatie van absolute ongelijkheid en op grond van een eenzijdig dictaat", aldus oppositieleider Laino. „Wijwillen eerst een hervorming van de kieswet, nieuwe kieslijsten en ontmanteling van het repressieve apparaat", zo zei hij.
Bij de manifestatie waren zo'n 20.000 a 30.000 mensen aanwezig. *(NRC/H'blad, Volkskrant, NZZ, FAZ, The Times. Financial Times, Le Monde, KCA)*

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20. I.S.S.N. 0165-3660

POLITIEKE HERVORMING IN ALGERIJE

Op 23 februari konden de Algerijnen zich in een referendum uitspreken over een nieuwe grondwet, waarvan de tekst op 5 februari door de Algerijnse pers in extenso was gepubliceerd. De ,,grondwet van 1989" verschilt fundamenteel van de oude, in 1976 aanvaarde constitutie. Deze had in artikel 1 bepaald: ,,De Algerijnse staat is socialistisch". De nieuw-e tekst bevat geen verwijzing meer naar het socialisme en noemt amper het regerende Nationale Bevrijdingsfront (FLN) of het Nationale Handvest. Daarentegen werd de weg geopend naar een meerpartijenstelsel, want artikel 40 bepaalt dat ,,het recht om verenigingen met een politiek karakter te vormen wordt erkend". Alleen in de preambule van de nieuwe grondwet werd nog verwezen naar ,,de historische rol" van het FLN bij de vorming van een moderne, soevereine staat.
Het nationale volksleger (ANP), waaraan in de constitutie van 1976 een apart hoofdstuk was gewijd, was nu ondergebracht in het hoofdstuk over de staat. Het ANP heeft niet meer tot taak deel te nemen ,,aan de ontwikkeling van het land en de opbouw van het socialisme". Het heeft nu volgens artikel 24 als ,,permanente taak het waarborgen van de nationale onafhankelijkheid en het verdedigen van de nationale soevereiniteit", terwijl het bovendien ,,de verdediging van de eenheid en de territoriale integriteit van het land (moet) verzekeren".
In de ambtseed van de president wordt de nadruk gelegd op de bescherming van de ,,vrijheden en fundamentele rechten van de mens en van de burger" en niet meer op ,,de rechten en fundamentele vrijheden van het volk". De Islam blijft de staatsreligie.
De nieuwe constitutie garandeert de individuele vrijheid alsmede de vrijheid van meningsuiting en opvatting. Het stakingsrecht wordt uitgebreid tot arbeiders in de publieke sector, terwijl het voorheen alleen voor arbeiders in de particuliere sector gold.
De president wordt volgens algemeen kiesrecht gekozen voor een ambtstermijn van 5 jaar (i.p.v. 6 jaar). Er is geen limiet voor het aantal malen dat de president kan worden herkozen.

De nieuwe grondwet werd bij het referendum van 23 februari met 73,43% van de uitgebrachte stemmen goedgekeurd. Er kwamen 12.961.628 kiezers naar de stembus, wat neerkomt op een opkomst van 78,81%.

Het referendum van 23 februari 1989 vormde een belangrijke stap op de weg van de „politieke hervormingen" die president Bendjedid Chadli op 10 oktober 1988 na het gewelddadig protest eerder die maand had beloofd te zullen inslaan (pag. 674/3-'88). De eerste stappen op die weg waren op 12 oktober 1988 in een regeringsverkiaring uiteengezet (pag. 67511-'88). Sindsdien hadden zich o.m. de volgende ontwikkelingen voorgedaan, waarbij de president zijn rivalen in het FLN - conservatieve voorstanders van een harde koers - behendig afweerde en van de crisis gebruik maakte om zijn eigen ideeën te bevorderen (*The* Economist 4-3-'89).

Kader politieke hervormingen

In een op 24 oktober 1988 door het Algerijnse persbureau APS verspreid communiqué stelde president Chadli dat het één-partijstelsel vooralsnog gehandhaafd zal blijven, maar dat mogelijkheden zullen worden geschapen voor een democratische controle op de regeringspartij FLN. Hij wilde de basis van het FLN verbreden door de partij - en hogere functies in de partij - open te stellen voor individuele vertegenwoordigers van diverse maatschappelijke stromingen. Ook zouden onafhankelijke kandidaten zich individueel verkiesbaar kunnen stellen voor lokale en landelijke volksvertegenwoordigingen.

Messaadia vervangen door Mehri

Op 29 oktober 1988 onthief president Chadli de tweede man van het FLN, Mohammed Cherif Messaadia. van zijn functie als leider van het permanente secretariaat van liet Centrale Comité van de regeringspartij. De 64-jarige Messaadia, die deze functie sinds juli 1980 had vervuld, werd volgens de bekendmaking ,:geroepen tot andere functies". Hij werd vervangen door de 62-jarige Abdelhamid Mehri, die sinds mei 1988 ambassadeur in Marokko was en voordien (sinds 1984) ambassadeur in Frankrijk.
Eveneens op 29 oktober werd de chef van de interne veiligheidsdienst, generaal Medjoub Lakhal-Ayat, door de president van zijn functie ontheven en vervangen door kolonel Mohammed Betchine, die sinds 1 november 1987 was belast met de veiligheid in het leger.

Referendum 3 *november* 1988

Op 3 november 1988 konden de kiesgerechtigde Algerijnen zich uitspreken over een wijziging van de grondwet m.b.t. de scheiding van partij (FLN) en staat. Bepaalde prerogatieven - vooral op binnenlands gebied - van de president zullen worden overgeheveld naar de premier, die voort-



President Chadli (r.) brengt zijn stem uit bij het referendum van 3 november 1988

aan voor zijn beleid aan het parlement verantwoording moet afleggen en niet langer alleen aan de president. Tot dusver vertegenwoordigde de president ,,de politieke leiding van de partij en de staat"; nu werd hij ,,de belichaming van de eenheid van de natie", waardoor zijn constitutionele binding met het FLN verviel.
in feite werd het referendum beschouwd als een vertrouwensvotum voor president Chadli bij zijn hervorming van het politieke systeem.
Volgens de officiële uitslag werd de grondwetswijziging goedgekeurd met 92,27% ja-stemmen bij een opkomst van 83,08%.

Kasdi Merbah premier. Reorganisatie kabinet

Op 5 november 1988 benoemde president Chadli de 57-jarig Kasdi Merbah, sinds 15 februari 1988 minister van gezondheid, tot premier in plaats van Abdelhamid Brahimi, die dit ambt sinds 22 januari 1984 had vervuld (zie pag. 55811-'84).
Vier dagen later, op 9 november, maakte Kasdi Merbah de samenstelling van zijn regering bekend. Slechts negen van de ministers uit het vorige kabinet (pag. 65313-'88) werden gehandhaafd; vijf van hen behielden hun oude post. Dertien nieuwe ministers werden benoemd, onder wie veel jonge technocraten.
De portefeuilles werden als volgt verdeeld:

Premier - Kasdi Merbah; buitenlandse zaken - Boualem Bessaieh (voorheen cultuur en toerisme); binnenlandse zaken en milieu - Aboubakr Belkaid (hoger onderwijs); financien - Sid-Ahmed Ghozali*; justitie - Ali Benflis*; voorlichting en cultuur - Mohammed Ali-Ammar*; religieuze zaken - Boualem Baki; landbouw - Noureddine Kadra*; oud-strijders (moudjahidines) - Mohammed Djeghaba; transport - El Hadi Khediri (binnenlandse zaken); arbeid en sociale zaken - Mohammed Nabi; handel - Mourad Medelci*; irrigatie, bosbouw en visserij - Ahmed Benfreha; openbare werken - Aissa Abdellaoui; bouwnijverheid en stadsontwikkeling - Nadir Benmaati*; lichte industrie - Mohammed Tahar Bouzghoub*; zware industrie - Mohammed Ghrib*; energie en petrochemische industrie - Saddek Boussena*; gezondheid - Messaoud Zitouni*; hoger onderwijs - Abdelhamid Aberkane*; onderwijs en opleiding - Slimane Cheikh*; jeugd en sport - Cherif Rahmani*; PTT - Yacine Fergani.

* = nieuw

Onder de nieuwe ministers was ook een oud-gediende nl. Sid'Ahmed Ghozali. Hij was directeur-generaal van Sonatrach (het Algerijnse staatsenergiebedrijf) van 1966-1977; in april 1977 werd hij minister van energie en petrochemie onder president Boumedienne; in maart 1979 werd hij door president Chadli vervangen en overgeplaatst naar het ministerie van water-



Kasdi Merbah, sinds 5 november 1988 premier van Algerije.

kracht en vervolgens in oktober 1979 ontslagen. In 1983 kreeg hij weer een functie, nl. ambassadeur in Brussel (ook bij de EG).
De nieuwe minister van energie en petrochemie, Saddek Boussena, was in 1988 tot directeur-generaal van Sonatrach benoemd, nadat hij 10 jaar secretaris-generaal op het ministerie van energie was geweest.
Onder de ministers die hun plaats in het nieuwe kabinet verloren waren: Ahmed Taleb Ibrahimi (buitenlandse zaken), Belkacem Nabi (energie en petrochemische industrie), Abdelaziz Khellef (financiën) en Mohammed Ben Ahmed Abdelghani (staatsminister bureau president).
In de nieuwe regering werden geen onderministers benoemd.

Regeringsprogramma goedgekeurd

Op 12 november 1988 presenteerde de regering van premier Kasdi Merbah een actieprogramma aan de Nationale Vergadering. Dit programma behelsde volgens APS maatregelen die de werkgelegenheid voor jongeren moesten bevorderen en de woningbouw moesten stimuleren. Voorts moesten de investeringen met 40% worden uitgebreid en werd een verhoging van de minimum-inkomens per 1 januari 1989 aangekondigd.
De parlementsleden eisten en verkregen 48 uur bedenktijd voordat het debat over het regeringsprogramma op 14 november begon. Toen hadden 175 afgevaardigden (van de 295) zich aangemeld om het woord te voeren. Nadat bijna 150 van hen veelal kritische interventies hadden laten horen, kreeg de premier op 17 november zelf het woord. Hij verklaarde dat het debat ,,lang, vruchtbaar en van hoog niveau" was geweest en dat hij rekening zou houden met de kritiek van de afgevaardigden
Op 19 november presenteerde de premier een ,,verrijkt" programma dat later die dag door 268 van de 291 aanwezige afgevaardigden werd goedgekeurd. Slechts 21 afgevaardigden stemden tegen en twee onthielden zich van stemming.

Reorganisatie militaire top

Op 16 november 1988 ging president Chadli - tevens minister van defensie - over tot een reorganisatie van de militaire top. Generaal Khaled Nezzar werd benoemd tot stafchef van het leger in plaats van generaal-majoor Abdallah Belhouchet, die nu tot adviseur voor militaire zaken in het bureau van de president werd benoemd. Generaal Lamine Zéroual volgde generaal Nezzar op als adjunct-stafchef en commandant van de landmacht (pag. 654/1-'88). *Le* Monde (18-11-'88) wees erop dat Belhouchet in het voorjaar van 1989 de leeftijd van 65 jaar zou bereiken en dat zijn vervanging geen ,,sanctie" was.

Zesde FLN-congres

Van 27-29 november 1988 vond in Algiers het zesde gewone congres van het Nationale Bevrijdingsfront (FLN) plaats. Het werd door president Chadli geopend met een toespraak tot de 5.078 afgevaardigden.
Chadli riep het FLN op terug te keren naar zijn vroegere positie, die van een breed Front, waardoor het tijdens de onafhankelijkheidsstrijd tegen Frankrijk (1954-1962) was gekenmerkt. Hij gebruikte herhaaldelijk de term ,,democratie". Het FLN moest zich veel meer dan voorheen inspannen om te luisteren naar de 25 mln Algerijnen en het moest jongeren toestaan vrijelijk hun opvattingen te uiten.
Betreffende de door hem voorgestelde politieke hervormingen merkte de president op: ,,Het staat het congres vrij die te aanvaarden of te verwerpen, maar wij moeten in onze ideeën en methodes evolueren om ze aan te passen aan de veranderingen in de maatschappij." ,,De scheiding in de leiding van de partij en van de staat betekent niet een scheiding van de machten, maar een scheiding van de functies, een deling van de verantwoordelijkheden en een herverdeling van de taken." De voorgestelde ,,herziening van de partijstatuten betreft het systeem en niet de mensen", aldus Chadli.

Over .,het meer-partijenstelsel" merkte hij op dat dit „een gevaar vormt voor de nationale eenheid" voor zover daarbij ,,groepjes" een rol spelen die ,,door de geschiedenis en het FLN om objectieve redenen uitgesloten" zijn. Maar als ,,de noodzaak van het meer-partijenstelsel zich op termijn doet gelden, en na een dialoog en een constructief debat van alle krachten van de natie onder de banier van het FLN, dan zal de beslissing opnieuw bij het volk berusten." Chadli stelde: ,,Als het volk een meer-partijenstaat wil hebben, dan is het vrij en soeverein zich daarvoor uit te spreken."

Voorts bepleitte Chadli de instelling van een constitutionele raad om overeenstemming tussen aanvaarde wetten en de grondwet te toetsen.

Het congres keurde alle voorgestelde hervormingen goed. Dat betekende dat de scheiding van partij en staat nu formeel was voltooid. De president van de republiek is niet langer de secretaris-generaal van de partij. Het congres aanvaardde nieuwe statuten voor het FLN welke het in staat stelt opnieuw een ,,Front" te worden dat verscheidene stromingen hergroepeert.

Het politieke bureau werd afgeschaft en het ledental van het Centrale Comité (CC) werd tot 155 teruggebracht, waarbij het aandeel van de militairen op zijn oude peil werd gehandhaafd (*NZZ* 2-12-'88). Onder die door het congres gekozen CC-leden was ook Mohammed Cherif Messaadia (de voormalige nr. 2 van de partij); ook de vroegere leden van het oude politieke bureau kregen een plaats in het CC. Daaruit verdwenen echter o.a. Abdelaziz Khellef (ex-minister van financiën), Bachir Rouis (ex-minister van voorlichting en kandidaat-lid van het politieke bureau), Rachid Benyelles (ex-minister van transport), generaal Medjoub Lakhal-Ayat (ex-chef van de interne veiligheidsdienst) en generaal Kamel Abderrahim (zojuist ontslagen als commandant van de marine), aldus Le Monde (30-11-'88).

Aan het slot van het congres kozen de CC-leden president Chadli tot voorzitter van het FLN (een nieuwe functie) en tevens tot (enige) kandidaat van de partij bij de komende presidentsverkiezingen waarvoor de datum nu werd bepaald op 22 december 1988 (voorheen was aangekondigd dat deze verkiezingen in februari 1989 zouden plaatsvinden).

Voorts meldde Le Monde:

De „mouhafadhates", de vertegenwoordigingen van de partij in de wilaya's (departementen), verdwijnen.
De massa-organisaties zijn vrijgemaakt van de voogdij van het Front, dat evenwel aan de leden van hun twee nationale raden plaatsen q.q. aanbiedt in het CC. „Wij wensen dat zij hun eenheid behouden en dat zij opereren in een democratisch kader", aldus Abdelhamid Mehri, die als woordvoerder van het congres optrad.
Naar zijn zeggen zou de partij zich ontwikkelen tot ,,een grote bundeling van energieën om de uitdagingen het hoofd te bieden". Het ging daarbij volgens Mehri niet om een ,,ja" of ,,neen" tegen het meer-partijenstelsel, maar veeleer om een poging ,,een formule (te vinden) die de uiting van alle wensen in de dialoog toestaat". Er was ook geen kwestie meer van een ,,erkenning" van partijen of stromingen. maar van een ,,wederzijdsekennis" op politieke basis welke het best uiting geeft aan ,,de aspiraties van het volk, d.w.z. het Nationale Handvest".
Mehri voegde daaraan toe: „Wij willen deze formule alle kans van slagen geven. alvorens het meer-partijenstelsel te overwegen. met dien verstande dut als geen basis van overeenstemming wordt gevonden een buitengewoon congres van het Front zal worden bijeengeroepen om de kwestie te bestuderen die vervolgens aan een referendum zal worden onderworpen."
De kandidatuur voor de verkiezingen van de volksvergaderingen zal voortaan „vrij" zijn. Voorstellen tot wijziging van de kieswet zouden binnenkort bij de Nationale Vergadering worden ingediend. De verkiezingen voor de gemeente- en wilaya-raden zouden volgens plan in de loop van 1989 plaatsvinden.

Voorts aanvaardde het congres een resolutie tegen de corruptie in het staatsbestuur, aldus de FAZ (30-11-'88). Alle Algerijnen die een openbare functie bekleden moeten zowel bij de aanvaarding van hun ambt als bij hun ontslag verklaringen over hun vermogenspositie afleggen.

Verdere wijzigingen militaire top

Op 5 december bracht president Chadli nog enkele wijzigingen in de militaire top aan. Zo werd generaal Mohammed Atailia, tot dusver commandant van de eerste militaire regio (incl. Algiers), van zijn functie ontheven en benoemd tot inspecteur-generaal van de strijdkrachten als opvolger van generaal El Hachemi Hadjeres.

Voorts werd generaal Hocine Ben Maalem, oud-commandant van de tweede militaire regio (Oran), chef van de afdeling defensie- en veiligheidszaken in het bureau van de president. Volgens het persbureau APS werden ook andere commandanten van de marine en luchtmacht benoemd en waren de commandanten van vijf militaire regio's vervangen.

Mehri secretaris-generaal FLN

Op 14 december 1988 koos het Centrale Comité van het FLN, op voorstel van FLN-voorzitter Chadli, Abdelhamid Mehri als secretaris-generaal van het Front.

President Chadli herkozen voor derde termijn

Op 22 december werd Benjedid Chadli, de enige kandidaat, herkozen als president voor een derde ambtstermijn van 5 jaar. Hij kreeg 81,17% van de uitgebrachte stemmen bij een opkomst van 88,67%. Daarmee bleef hij duidelijk beneden zijn resultaten bij de presidentsverkiezingen van 1979 en 1984, toen hij resp. 94,23% en 95,36% ja-stemmen verwierf bij een opkomst van resp. 94,94% en 96,71%.



Abdelhamid Mehri, sinds 14 december 1988 secretaris-generaal van het FLN.

Optreden *nieuwe* organisaties

Op 11 februari werd in Tizi-Ouzou, de hoofdstad van de Berber-regio Kabylië, de Rassemblement pour la culture et la démocratie (RCD) opgericht aan het slot van een tweedaagse bijeenkomst onder auspiciën van de Mouvement culturel berbere, een semi-clandestiene organisatie die vooral een rol had gespeeld bij het Berber-protest in het voorjaar van 1980 (zie pag. 52613-'80 en 51113-'83). De RCD werd omschreven als een ,,politiek-culturele organisatie", die ,,de uitdrukking" moet zijn van ,,een democratische stroming van sociaal-democratische strekking". Het voornaamste doel van de RCD is de verdediging van de taal, cultuur en identiteit van de Berbers.

Secretaris-generaal van de RCD is Said Sadi (40), psychiater in het ziekenhuis van Tizi-Ouzou.

Op 21 februari werd bericht dat twee islamitische predikers, Ali Bel-Hadj en Abassi Madani, hadden besloten een ,,Front islamique de salut" (FIS) te vormen. Volgens Madani leed het geen twijfel dat het uur van de verandering is aangebroken en dat men nu ,,het volk bij de hand moet nemen en, zo Allah het wil, de islamitische staat verwezenlijken".

(Vor.ber.pag. 67311 e.v.-'88 en 65313 e.v.-'88. Zie ook pag. 55613 e.v.-'84)

ETNISCHE ONLUSTEN IN TRANSKAUKASUS

Op pag. 209 e.v.-i988 werd verslag gedaan van de etnische onlusten in de Sowjet-republieken Armenië en Azerbajdzjan. Centraal in het conflict stond het verlangen van de grotendeels Armeense bevolking van het autonome gebied Nagorno-Karabach, dat deel uitmaakte van de republiek Azerbajdzjan, om te worden ingelijfd bij de republiek Armenië. Uit protest tegen de afwijzing van dit verzoek om hereniging door het presidium van de Opperste Sowjet (23-3-1988) werd in Nagorno-Karabach op grote schaal twee weken lang gestaakt.

Op 12 en 13 mei werden in verschillende plaatsen in Nagorno-Karabach protestbijeenkomsten gehouden na de benoeming van een Azerbajdzjaan tot officier van justitie. Een tweede aanleiding vormde het overlijden van een jonge Armeniër, die op 11 mei in de plaats Sjusja in elkaar geslagen zou zijn door Azerbajdzjani.

In Jerevan verzamelden zich op 12 mei 40.000 mensen voor het gebouw van de Opera om solidariteit te betuigen met de Armeniërs in Karabach. Zij eisten ook de vrijlating van de op 24 maart gearresteerde dissident Paroeir Ajrikjan, die van anti-Sowjetlaster was beschuldigd (zie ook pag. 212/3 e.v.-1988).

Nadat op 16 mei in Soeingait het eerste vonnis was uitgesproken in het proces tegen circa 80 Azerbajdzjani, die terecht stonden in verband met de anti-Armeense pogroms in februari (zie pag. 210/3 e.v.-1988), werden een dag later zowel in Armenië als in Azerbajdzjan demonstraties gehouden. In de Azerbajdzjaanse hoofdstad Bakoe drongen betogers aan op clementie met de beklaagden van Soemgait. In Jerevan en in Stepanakert, de hoofdstad van Nagorno-Karabach, vonden demonstranten de straf (15 jaar kamp wegens moord met voorbedachte rade) te licht.

Ook op de daaropvolgende dagen werd in Bakoe en Jerevan gedemonstreerd. Betogers in Jerevan eisten onder meer dat het proces in Soemgait openbaar zou zijn; tevens eiste men maatregelen van de autoriteiten ter verdediging van de bevolking van Nagorno-Karabach.

Partijleiders Armenië en Azerbajdzjan vervangen

Op 24 mei 1988 maakte het persbureau *Tass* in twee afzonderlijke communiqué's het ontslag bekend van de partijleiders van Armenië en Azerbajdzjan. Karen Demirtsjan en Kjamran Bagirow werden tijdens twee gelijktijdig gehouden partijplenums in resp. Jerevan en Bakoe „om gezondheidsredenen" van hun functie ontheven.

Tot nieuwe Armeense partijleider werd Soeren Aroetjoenjan benoemd, die tot dan toe vice-president van Armenie was. In Bakoe werd Bagirow opgevolgd door Abdoel Rachman Wezirow, tot dan toe ambassadeur voor de Sowjet-Unie in Pakistan. Geen van beide nieuwe leiders was lid van de partij, hetgeen ongebruikelijk was.

Volgens welingelichte kringen in Moskou maakte de partijtop aldaar zich ernstige zorgen over het groeiende nationalisme in de twee republieken. Het verwijt dat Moskou de twee partijleidingen maakte zou inhouden dat zij zich in dat nationalisme lieten meeslepen of er zelfs gebruik van probeerden te maken om de aandacht af te leiden van hun eigen slechte bestuur.

Algemene stakingen in Armenië en Nagorno-Karabach

Het Sowjet-partijblad *Prawda* meldde op 10 juni 1988 dat door aanhoudende betogingen en stakingen het openbare leven in verscheidene steden in Nagorno-Karabach was stilgelegd. In Stepanakert waren winkels, fabrieken en restaurants gesloten en lag het openbaar vervoer stil. De onrust in het gebied had volgens de krant de regering al 25,4 miljoen roebel gekost sinds het begin van de problemen in februari. Ook in Jerevan duurden de vrijwel dagelijkse demonstraties voort.



De nieuwe Azerbajdzjaanse partijleider, Abdoel Rachman Wezirow.

Op 13 juni begon in Armenië een nationale staking, die tot doel had het parlement van de republiek onder druk te zetten om tijdens zijn zitting van 15 juni een resolutie aan te nemen waarin „de wil van de meerderheid wordt gerespecteerd" maar waarin het zich zou uitspreken voor aansluiting van Nagorno-Karabach bij Armenie.

De staking werd een dag later stopgezet, nadat partijleider Soeren Aroetjoenjan honderdduizenden betogers in Jerevan beloofd had dat het parlement in gunstige zin zou antwoorden op de territoriale eisen van de Armeniers.

Tijdens de zitting van de Armeense Opperste Sowjet op 15 juni stemden de 340 parlementariërs unaniem voor aansluiting van de regio Nagorno-Karabach bij hun republiek. De resolutie zou worden voorgelegd aan de Opperste Sowjet in Moskou. Het Armeense parlement vroeg eveneens om de officiële erkenning van de genocide van 1915, toen honderdduizenden Armeniërs door de Turken werden vermoord.

Regeringswoordvoerder Gennadi Gerasimow bevestigde op 13 juni het bericht dat op 11 juni tijdens anti-Armeense betogingen in Bakoe een politieagent was doodgeschoten. Volgens het weekblad *Moskowskieje Nowosti* werden de Armeense wijken in Bakoe sinds 13 juni door het leger bewaakt.

Tijdens een zitting van de Opperste Sowjet van Azerbajdzjan op 17 juni werd het verzoek van Nagorno-Karabach om bij Armenië te worden ingedeeld unaniem afgewezen. De gedeputeerden van het omstreden gebied waren niet aanwezig bij de zitting.

De Azerbajdzjaanse autoriteiten baseerden zich op artikel 78 van de Grondwet, dat bepaalde dat voor grenswijzigingen de toestemming van de betreffende republiek nodig was. Het Armeense parlement had zich bij zijn resolutie beroepen op artikel 70 van de Grondwet, waarin het recht op zelfbeschikking van de volkeren van de Sowjet-Unie was vastgelegd.

Bij ongeregeldheden op 18 en 19 juni in het zuiden van Armenië raakten in de dorpen Masis en Sajat Nova acht Armeniers en acht Azerbajdzjani gewond.

Op 5 juli kwamen in Jerevan twee mensen om het leven toen door Sowjet-militairen met harde hand een eind werd gemaakt aan een bezetting van het vliegveldvan de stad. Bij de ontruiming zouden ook 40 gewonden zijn gevallen. Demonstranten hadden de luchthaven bezet op 4 juli, de dag waarop in veel Armeense steden opnieuw stakingsacties werden gehouden uit ontevredenheid over het verloop van de partijconferentie in Moskou (zie pag. 513 e.v.-1988). waarvan de Armeniërs het begin van een oplossing van de kwestie Nagorno-Karabach hadden verwacht.



Een beeld van een demonstratie op het Operaplein in Jerevan op 13 juni 1988

Het verboden Comité-Karabach kondigde op 8 juli drie dagen van rouw aan voor de twee slachtoffers.

In het centrum van Jerevan werd op 10 juli gedemonstreerd door een menigte van 300.000 a 400.000 mensen. Zij besloten tot voortzetting van de een week eerder begonnen stakingen. De betoging werd op enkele honderden meters afstand van het Operaplein gehouden; het plein was niet langer toegankelijk, nadat het op 9 juli door politie-eenheden was afgezet.
De Sowjet-autoriteiten maakten op 8 juli bekend dat de Azerbajdzjani, die na de anti-Armeense rellen in Soemgait in februari waren aangehouden, niet in Azerbajdzjan zouden worden berecht, maar door regionale rechtbanken in de Russische Federatieve Republiek, de grootste Sowjet-republiek. De autoriteiten kwamen daarmee tegemoet aan een van de eisen van Armeniërs.

Nagorno-Karabach scheidt zich af; Opperste Sowjet verwerpt Armeense eis

De Opperste Sowjet van Nagorno-Karabach sprak zich op 12 juli 1988 uit voor afscheiding van de republiek Azerbajdzjan. Het parlement was in de hoofdstad Stepanakert bijeengekomen ter bespreking van de slechte voedselsituatie, die was ontstaan door de langdurige stakingen in het gebied. Tijdens de zitting werd besloten Nagorno-Karabach af te scheiden van Azerbajdzjan, het om te doopen tot Artsach Armeens Autonoom Gebied (Artsach was de oude naam van de enclave) en zich aan te sluiten bij de republiek Armenië. Het voorstel werd aanvaard zonder tegenstem en met één onthouding. In de resolutie werd de bevolking opgeroepen de staking te beëindigen.
Enkele uren na de bekendmaking van de eenzijdige afscheiding kwam in Bakoe het parlement van Azerbajdzjan bijeen. Het nam een resolutie aan waarin het besluit van Stepanakert illegaal werd genoemd en nietig werd verklaard.

In Jerevan kwam het Centraal Comité van de republiek op 13 juli in spoedzitting bijeen om de beslissing van het parlement van Nagorno-Karabach te bespreken. Het CC deed een beroep op het Presidum van de Opperste Sowjet om zo snel mogelijk een uitspraak te doen over het conflict.

Aan een demonstratie in Moskou voor het zelfbeschikkingsrecht van de Armeniers van Nagorno-Karabach werd op 14 juli na een minuut door de politie een einde gemaakt. Zestien deelnemers aan de betoging werden aangehouden, maar na korte tijd weer vrijgelaten.

Op 16 juli werd tijdens een massa-bijeenkomst in Jerevan besloten de algemene staking, die al sinds 4 juli van kracht was, om ,,tactische redenen" op te schorten in het vooruitzicht van een vergadering van het Presidium van de Opperste Sowjet op 18 juli over de kwestie Nagorno-Karabach.

Volgens het partijblad ***Prawda*** (14-7-1988) had de staking in Armenië inmiddels 130 miljoen gulden gekost aan verloren produktie, terwijl aan niet uitgevoerde bouwwerkzaamheden 58 miljoen gulden verloren was gegaan.

Na een vergadering van acht uur verwierp het Presidum van de Opperste Sowjet op 18 juli unaniem het verzoek van de enclave Nagorno-Karabach om bij Armenië te worden ingedeeld, Volgens het persbureau Tass had het Presidium echter besloten maatregelen te nemen die een werkelijke en volledige economische, sociale en culturele autonomie van het gebied garandeerden.
In een toelichting op de resolutie van het Presidium verklaarde vice-president Pjotr Demitsjew op 19 juli dat deze ,,niet het laatste woord" over de kwestie vormde. Hij maakte duidelijk dat er ruimte was voor een compromis, waarmee ten dele tegemoet kon worden gekomen aan de Armeense grieven. Zo voorzag de resolutie in de oprichting van een speciaie commissie van de Opperste Sowjet, die alternatieven en opties moest uitwerken om het dispuut met politieke middelen te beëindigen. Volgens Demitsjew was een van de voorstellen waar de commissie zich over zou buigen de mogelijkheid om van Nagorno-Karabach een autonome republiek te maken, met een eigen grondwet en zelfbestuur.
Demitsjew hekelde de autoriteiten in Armenië, Nagorno-Karabach en Azerbajdzjan en gaf toe dat de partij de controle over de gebeurtenissen was kwijtgeraakt. De autoriteiten moesten volgens hem ,,actief en resoluut" optreden tegen elke poging nationale tegenstellingen aan te scherpen en tegen ,,het misbruik van democratische rechten voor anti-democratische doelen".

Armeense nationalist verbannen

Tass maakte op 20 juli bekend dat de Armeense nationalist Paroeir Ajrikjan vervallen was verklaard van zijn Sowjet-staatsburgerschap en het land zou worden uitgezet. De maatregel tegen Ajrikjan was genomen door het Presidium van de Opperste Sowjet op grond van ,,daden die een Sowjet-burger onwaardig zijn en het Sowjet-prestige hebben geschaad". Hij werd beschuldigd van ,,het opzwepen" van haat tussen de volkeren.

Ajrikjan, die sinds 1969 zeventien jaar in gevangenschap en ballingschap had doorgebracht, was lid van het Karabach Comité dat de demonstraties in Armenië voor aansluiting van de enclave had gecoördineerd. Vóór zijn arrestatie op 24 maart was Ajrikjan herhaaldelijk op en neer gereisd tussen Armenië en Moskou om de buitenlandse pers op de hoogte te houden van wat er zich sinds eind februari in Jerevan afspeelde (zie ook pag. 21213 e.v.-1988).

In Armenië was op 19 en 20 juli opnieuw massaal gestaakt uit ongenoegen over het besluit van de Opperste Sowjet ten aanzien van de kwestie Nagorno-Karabach.

Ook op 22 juli waren in Jerevan de fa-

brieken de hele dag gesloten. Nog vrijwel dagelijks vonden in de Armeense hoofdstad demonstraties plaats waar door honderdduizenden mensen aan werd deelgenomen.
In Nagorno-Karabach, waar de afwijzing door het Presidium volgens meldingen uit de hoofdstad Stepanakert verbittering en frustratie teweeg had gebracht, werden de reeds twee maanden durende stakingen voortgezet.
Tass meldde op **21** juli de arrestatie van *6* Armeniërs. Albrik Gevojan en Artur Pogosjan, die op **4** en **5** juli een leidende rol zouden hebben gespeeld bij de blokkade van het vliegveld bij Jerevan, waren aangehouden door de speciale ordetroepen die naar Armenië waren gestuurd. Vartan Silikjan en Martin Barsekjan, twee leden van het Karabach Comité waren gearresteerd, omdat zij in het bezit zouden zijn van een aantal benzinebommen, en twee anderen wegens het bezit van vuurwapens.

Algemene staking Nagorno-Karabach beëindigd

Op **25** juli 1988 werd de algemene staking in Nagorno-Karabach, die op **23** mei was begonnen, beëindigd. Woordvoerders van de partij en het stakingscomité verklaarden dat dit gebeurde in de verwachting dat ,,het laatste woord" over de kwestie Karabach nog niet was gesproken.
In een artikel in de krant *Komsomolskaja* Prawda was kort daarvoor uitvoerig aandacht besteed aan het comité dat de stakingen in Nagorno-Karabach had gecoördineerd, het Krunk Comité (het woord „Krunk" stond zowel voor ,,kraanvogel", nationaal symbool van Karabach, als voor ,,Comité voor de Revolutionaire Leiding van Nagorno-Karabach").
Het comité bestond uit **47** partijleden, **4** ambtenaren uit Stepanakert, **4** parlementsleden en **22** vooraanstaande industriële leiders, journalisten en wetenschappers.

Volgens een bericht van het persbureau Tass op **24** juli was tijdens een vergadering van het Politburo van de Armeense partij-afdeling aangedrongen op een onderzoek naar de activiteiten van de organisatoren van de stakingen en demonstraties. Er werden ook maatregelen bepleit tegen partijleden die aan de acties hadden meegedaan. Volgens de partijleiding had het Karabach-comité met zijn ,,provocatieve" acties de wet overtreden.
Het partijblad Prawda meldde op **24** juli dat de situatie in Jerevan zich weer normaliseerde en dat in meer dan honderd bedrijven in de stad het werk was hervat.

Moskou benoemt speciale afgezant voor Transkaukasus

Op **25** juli werd in Moskou bekendgemaakt dat het lid van het Centraal Comité van de CPSU, Arkadi Wolski, de speciale taak had gekregen bemiddelend op te treden in het conflict tussen de republiek Azerbajdzjan en het gebied Nagorno-Karabach. Hij moest de besprekingen tussen de leiders van de twee partijen coördineren en was tevens verantwoordelijk voor een verbetering van de betrekkingen tussen Azerbajdzjan en Armenië en voor de speciale politie- en legertroepen die met het oog op de onrust naar de Transkaukasische gebieden waren gestuurd.
In Jerevan werd op 29 juli door naar schatting een half miljoen mensen gedemonstreerd voor aansluiting van Nagorno-Karabach bij Armenië. Tijdens de betoging, die deels gewijd. was aan de milieuproblemen in Armenië, werd ook protest aangetekend tegen de reeks ontslagen van prominenten in de republiek in de voorafgaande twee weken. De ontslagen maakten deel uit van de ,,harde lijn" die sinds het besluit van het Presidium van de Opperste Sowjet werd gevolgd.
Onder de functionarissen die waren ontslagen bevonden zich het hoofd van het Armeense staatscomité voor radio en televisie, Stepan Pogosjan, en de partijleider van de tweede stad van Armenië, Leninakan. Beiden waren ontslagen omdat ze geen pogingen hadden ondernomen stakingen te verhinderen.
Tass meldde op **3** augustus dat de partijleiders van Azerbajdzjan en Armenië overeen waren gekomen samen te werken ten behoeve van de ontwikkeling van de regio Nagorno-Karabach. Het akkoord was bereikt na een bijeenkomst in Stepanakert op **2** augustus.
Op **20** augustus werd in Moskou bekend dat het hoofd van de geheime dienst KGB in de republiek Azerbajdzjan, Zija Joesif Zade, was afgezet. Zade was ,,met pensioen gestuurd" en vervangen door generaal Iwan Gorelowski. Diplomaten in Moskou meenden dat het ontslag van Zade verband hield met de etnische onrust in Azerbajdzjan.

Nieuwe periode van onrust

Op **3** sept. 1988 werd in Jerevan het verbod om het Operaplein in die stad te betreden opgeheven. Diezelfde dag werd op het plein door een menigte nationalistische betogers een manifestatie gehouden. Ook op 9 en **14** september kwamen tienduizenden mensen op het plein bijeen. Op 16 septem-



Arkadi Wolski, de speciale afgezant van de Sowjet-leiding in de Transkaukasische republieken.

ber bleven duizenden Armeniërs thuis van werk en school uit solidariteit met de inwoners van Stepanakert, die op **12** september het werk hadden neergelegd.
Met de nieuwe staking wilden de Armeniërs onder meer een stopzetting bereiken van de immigratie van Azerbajdzjaanse gezinnen in Nagorno-Karabach.
Bij vechtpartijen tussen Armeniërs en Azerbajdzjanen op 18 september in het dorp Chadzjaly nabij Stepanakert vielen één dode en **25** gewonden.

Op 19 september werden leden van het Comité Karabach, dat officieel door de Opperste Sowjet was ontbonden, maar officieus door de autoriteiten als gesprekspartner werd beschouwd, ontvangen door de Armeense partijleider Soeren Aroetjoenjan.
Tijdens het onderhoud werd Aroetjoenjan opgebeld door Sowjet-partijleider Michail Gorbatsjow met het verzoek een appel te doen op de leden van het Comité om de bevolking te kalmeren en hem tijd te geven een oplossing te vinden voor de kwestie Nagorno-Karabach.
Tass maakte op **21** september bekend dat in Nagorno-Karabach de uitzonderingstoestand was uitgeroepen. Er was een uitgaansverbod van kracht tussen 9 uur 's avonds en *6* uur 's ochtends. Aanleiding tot de maatregel waren volgens Tass nieuwe gevechten tussen Armeniërs en Azerbajdzjani op **20** september, waarbij vuurwapens waren gebruikt en huizen in brand waren gestoken.
Naar aanleiding van de gebeurtenis-

sen in Karabach werd in Jerevan op 21 september opnieuw massaal gestaakt. Op het Operaplein in de stad eisten 200.000 mensen een uitspraak van het Armeense parlement over annexatie van het omstreden gebied.
De belangrijkste gebouwen in Jerevan werden op 22 september door militairen met pantserwagens bewaakt. Het ging om de zetels van de regering, het partijbestuur, het parlement en het stedelijk partijcomité.
Op 22 september werd tijdens een massale betoging op het Operaplein opnieuw het bijeenroepen van een speciale zitting van de Opperste Sowjet van Armenië geëist.
Volgens verschillende zegslieden in Armenië was de situatie er uiterst gespannen en kon de aanwezigheid van de troepen in de straten van Jerevan bij het minste of geringste incident tot een bloedbad leiden.
De Armeense autoriteiten gingen niet in op de eis van de betogers om een spoedzitting van de Opperste Sowjet te beleggen. Wel verzochten zij de Opperste Sowjet van de Sowjet-Unie opnieuw aandacht te besteden aan het conflict. Ook drongen zij er bij Moskou op aan de maatregelen voor economische ontwikkeling en bescherming van de Armeense bevolking in Nagorno-Karabach te versnellen. Tevens werd een dringend beroep gedaan op de leiding van de buurrepubliek Azerbajdzjan om de veiligheid van zijn Armeense inwoners te garanderen.
Volgens het *NRC/H'blad* van 28 sept. 1988 was de spanning in Jerevan een stuk verminderd en waren de soldaten er vrijwel geheel uit het straatbeeld verdwenen. Wel werden nog dagelijks massabetogingen gehouden.
De autoriteiten in Armenië waarschuwden de bevolking op 27 september dat er een einde moest komen aan de stakingen. Zij dreigden de stakers met straffen zoals inhouding van hun loon en langere wachttijden voor woningen.
Volgens officiële mededelingen waren eind september in Nagorno-Karabach 600 mensen opgepakt wegens overtreding van de avondklok.

Nieuwe uitbarstingen van geweld

In november kwam het tot nieuwe uitbarstingen in het conflict tussen de republieken Azerbajdzjan en Armenië. Vanaf medio november werd in de Azerbajdzjaanse hoofdstad Bakoe op grote schaal gestaakt uit protest tegen Armeense ,,manoeuvres rond Nagorno-Karabach".

In de *Volkskrant* van 24 nov. 1988 schreef correspondent André Roelofs de volgende toelichting:

> De Armeense ,,manoeuvres rond Nagorno-Karabach" bestaan volgens Azerbeidzjan uit een Armeense poging via de bouw van een aluminiumfabriek met bijbehorende flatgebouwen het Armeense aandeel in de bevolking van Nagorno-Karabach te vergroten.
> De fabriek moet in de buurt van het stadje Sjoesja komen. Sjoesja is de tweede stad van Nagorno-Karabach maar is in meerderheid Azerbeidzjaans: een etnische enclave binnen een enclave. Volgens de Azerbeidzjani is de bouw van de fabriek bedoeld om de meerderheid in Sjoesja Armeens te maken. Om hun standpunt kracht bij te zetten hebben de Azerbeidzjaanse autoriteiten vorige week de wegen naar Sjoesja voor alle vrachtverkeer uit Armenië afgesloten.
> De achtergrond van dit hardhandige Azerbeidzjaanse optreden wordt waarschijnlijk gevormd door geruchten dat Moskou overweegt terug te komen van het afgelopen zomer ingenomen standpunt dat in de status van Nagorno-Karabach geen verandering kan komen. Volgens deze geruchten zou Nagorno-Karabach de status krijgen van een autonome republiek binnen de republiek Azerbeidzjan. Nagorno-Karabach is nu slechts een ,,autonoom gebied". De Azerbeidzjani zien opwaardering in de status van Nagorno-Karabach als inleiding tot overdracht aan Armenië.

Bij botsingen in de Azerbajdzjaanse stad Kirovabad en in het gebied Nachitsjevan - een door Armeens gebied omringde enclave die deel uitmaakte van Azerbajdzjan - werden op 22 november drie Sowjet-soldaten gedood en werden 126 personen gewond. Volgens Armeense zegslieden waren de ongeregeldheden ontstaan toen opgezweepte groepen Azerbajdzjani in tal van steden en dorpen van Azerbajdzjan woningen en bezittingen van Armeniërs aanvielen. De drie militairen werden gedood toen in Kirovabad speciale troepen werden ingezet om aan de geweldpleging tegen de Armeense minderheid een halt toe te roepen.
De Azerbajdzjaanse televisie zond reportages uit van anti-Armeense betogingen in Bakoe, waarin naast groene islamitische vlaggen ook spandoeken te zien waren ter verheerlijking van de Azerbajdzjani die in Moskou terecht stonden in verband met de anti-Armeense pogroms van februari 1988. De betogers droegen onder meer portretten mee van Achmed Achmedow, die op 19 november in Moskou ter dood was veroordeeld wegens zijn aandeel aan het bloedbad van Soemgait. In de Azerbajdzjaanse hoofdstad Bakoe werd dagenlang op grote schaal gestaakt en ondanks de afkondiging van een uitgaansverbod op 23 november verzamelden zich er 's nachts duizenden mensen op straat.

Op 27 november eisten duizenden demonstranten in Bakoe dat het partijcomité van Nagorno-Karabach zou worden ontbonden. Het partijcomité was de dag ervoor in zijn geheel uit de Azerbajdzjaanse communistische partij getreden uit protest tegen de recente ontwikkelingen. Tiidens de demonstratie werden volgens het regeringsblad *Izwestija* (28-11-1988) opnieuw groene vlaggen en meegedragen, evenals portretten van de Iraanse leider Khomeini.
In de Armeense hoofdstad Jerevan trad de politie op 28 november op tegen enkele activisten: Sergej Grigorjants, de redacteur van het in Moskou verschijnende onofficiële blad *Glasnost*, werd in Jerevan gearresteerd. Ook Movses Gorgosjan, de redacteur van het Armeense onofficiële blad *Arevik*, werd aangehouden en onmiddellijk tot 30 dagen gevangenisstraf veroordeeld. Chadjik Stamboeltsjan, lid van het Comité-Karabach en sinds 13 november ook lid van het Armeense parlement, werd aangehouden nadat hij een toespraak had gehouden, maar werd na enkele uren vrijgelaten.
Volgens brrichten in het Sowjet-legerblad *Rode Ster* en het partijblad *Prawda* (26 en 27 nov. 1988) waren in de voorafgaande dagen op verschillende plaatsen in Azerbajdzjan niet alleen Armeense wijken, maar ook partijgebouwen aangevallen. Volgens de kranten stonden achter de geweldplegers in Azerbajdzjan de politieke vijanden van de perestrojka, avonturiers en leidende mafia-figuren uit de ,,schaduweconomie".

Tijdens de zitting van de Opperste Sowjet van 29 november - 1 december in Moskou, die gewijd was aan wijzigingen van de Sowjet-grondwet en de kieswet (zie ook pag. 774/1-1988), kwam het tot een confrontatie tussen de presidenten van de republieken Azerbajdzjan en Armenië.
De Armeense president Voskanjan stelde in een redevoering op 30 november dat de Azerbajdzjaanse leiding de moordpartijen op Armeniërs in de hand had gewerkt door een dubbelzinnige houding aan te nemen tegenover de pogroms in de stad Soemgait van februari 1988. Hij noemde het onbegrijpelijk dat de Azerbajdzjaanse leiders inzake het omstreden Nagorno-Karabach ,,categorisch ieder compromis afwijzen". Voskanjan veroordeelde de opvatting van zijn collega Soelejman Tatlijew, dat de gebeurtenissen in Azerbajdzjan konden worden verklaard en zelfs goedgepraat door de wens van Nagorno-Karabach zich bij Armenië aan te sluiten.
De Azerbajdzaanse president had in een eerdere redevoering fel uitgehaald naar de Armeniers, die volgens hem de spanningen tussen beide volkeren opzweepten.

Een woordvoerder van het Armeense persbureau Armenpress verklaarde op 30 november dat bij botsingen tussen Armeniërs en Azerbajdzjani opnieuw dodelijke slachtoffers waren gevallen. De woordvoerder zei verder t alleen al in Jerevan r 40.000 vluchtelingen uit Azerbajdzjan waren aangekomen. In Moskou verklaarde een woordvoerder van de officiële Arrneense vertegenwoordiging bij de Opperste Sowjet dat er circa 230.000 Armeense vluchtelingen uit Azerbajdzjan werden verwacht. Azerbajdzjaanse woordvoerders maakten melding van tienduizenden Azerbajdzjaanse vluchtelingen in omgekeerde richting.
Op 2 december werd door de Sowjetministerraad een commissie in bet *!e*ven geroepen voor hulp aan de vluchtelingen uit Armenië en Azerbajdzjan. Het persbureau Tass meldde op 2 december dat de commissie, die end-er leiding stond van Sowjet-vice-premier Boris Tsjerbina, de huisvesting en voedselvoorziening van de vluchtelingen zou gaan regelen, en tevens zorg zou dragen voor onderwijs, medische verzorging en werkverschaffing.
Op 3 december werd ook een commissie ingesteld van Armeniërs, Azerbajdzjani en Politburoleden, die tot taak had op korte termijn ,,een optimale, in ware zin internationale oplossing voor de problemen te zoeken". Volgens Tass mocht een dergelijke oplossing niet bestaan uit de aansluiting van Nagorno-Karabach bij Armenië, omdat de bestaande staatkundige indeling niet mocht worden aangetast.
De beslissing tot het instellen van deze commissies was genomen op een speciale spoedzitting over de problemen in de Kaukasus, die op 1 december na de zitting van de Opperste Sowjet in Moskou was bijeengeroepen, en die twee dagen duurde.

Tijdens deze vergaderingen werden krachtige waarschuwingen geuit aan het adres van de Armeense en Azerbajdzjaanse leiding, die er niet in geslaagd waren de veiligheid van alle bewoners van hun gebieden te garanderen.

Volgens het Tass-verslag van de zitting, die door Gorbatsjow werd toegesproken, was de leiding van beide republieken, in plaats van zich te concentreren op de strijd met lieden ,,die het volk aanzetten tot wanorde, allerhande geruchten verspreiden en tweedracht zaaien tussen de volkeren", verstrikt geraakt in het doorschuiven van de zwarte piet: ,,Hun enige dispuut gold de vraag wie meer schuld droeg", aldus Tass.

Op 5 december werd een door partijleider Gorbatsjow en premier Ryzjkow ondertekende verklaring uitgegeven waarin de regeringen van Armenië en Azerbajdzjan werden gesommeerd onmiddellijk een eind te maken aan het ontslag van duizenden leden van de minderheden in beide landen. Een aantal partijfunctionarissen en regeringsambtenaren was volgens de verklaring direct betrokken bij „grove schendingen van grondwettelijk vastgelegde rechten" van werknemers in Azerbajdzjan en Armenië door hen op grond van hun nationaliteit te ontslaan. Degenen die zich hieraan schuldig hadden gemaakt konden strafrechtelijk worden vervolgd of uit de partij worden gezet. De ontslagen werden in de verklaring ,,illegaal, misdadig en willekeurig" genoemd.

Een woordvoerder van het ministerie van buitenlandse zaken, Wadim Perfiljew, maakte op 6 december in Moskou bekend dat in Azerbajdzjan opnieuw drie doden waren gevallen bij botsingen tussen Armeniërs en Azerbajdzjani. Het officiële dodental van onlusten in de voorafgaande twee weken was daarmee op 31 gekomen.

Strengere straffen voor *nationalisten*

Op 28 dec. 1988 gaf het Hooggerechtshof van de Sowjet-Unie aan lagere rechtbanken een aantal richtlijnen inzake de bestraffing van activisten die in de republieken Armenië en Azerbajdzjan aanzetten tot etnische onrust. Volgens de directieven van het Hooggerechtshof was het strafbaar ,,kwaadwillende geruchten" te verspreiden met de bedoeling ,,vertrouwen in en respect voor andere nationaliteiten te ondermijnen". Ook het ontslaan of weigeren van werk, het onthouden van stemrecht of van huisvesting aan mensen om redenen van hun etnische afkomst was strafbaar gesteld.
Het Hof raadde de rechtbanken aan bij veroordelingen gebruik te maken van artikel 74, dat handelde over de ,,schending van de gelijke rechten van nationaliteiten en rassen". Straffen voor overtredingen van de wet konden oplopen tot maximaal drie jaar gevangenisstraf of vijf jaar interne verbanning.
Werden deze misdrijven begaan tijdens een natuurramp of onder andere extreme omstandigheden, dan moest volgens het Hof de maximumstraf worden toegepast.
Sowjet-leider Michail Gorbatsjow en andere hoge partijfunctionarissen hadden recentelijk harde kritiek geuit op Armeense activisten, die doorgingen met hun strijd tegen Azerbajdzjan over de kwestie Nagorno-Karabach ondanks de zware aardbeving die Armenië op 7 december had getroffen (zie pag. 788/2-1988).
Volgens Armeense activisten waren in de dagen volgend op de ramp verscheidene van hun leiders gearresteerd, onder wie enkele leden van het Comité Karabach.

Speciale bestuursvorm voor *Nagorno-Karabach*

Volgens een mededeling van het persbureau Tass op 12 jan. 1989 had het presidium van de Opperste Sowjet besloten de omstreden enclave Nagorno-Karabach voorlopig ,,een speciale bestuursvorm" te geven. Tass gaf geen bijzonderheden over de aard van dit speciale bestuur.
Uit een interview met de speciale gevolmachtigde van Moskou in Nagorno-Karabach, Arkadi Wolski, in de Prawda van 15 jan. 1989 werd duidelijk dat de enclave bestuurd zou worden door een speciale commissie van acht leden, onder voorzitterschap van Wolski. Het gebied bleef achter deel uitmaken van de republiek Azerbajdzjan.

Alle leden Comité Karabach gearresteerd

Op 7 jan. 1989 werden de vier leden van het Comité Karabach die nog op vrije voeten waren, in de Armeense hoofdstad Jerevan gearresteerd. De arrestaties vonden plaats twee dagen voordat de hechtenisperiode afliep van de andere leden van het Comité, die op 10 december 1988 waren aangehouden.
Op 17 januari werd van familieleden van de arrestanten vernomen dat de elf waren overgebracht naar een gevangenis in Moskou.

AARDBEVINGEN TREFFEN ZUIDELIJKE REPUBLIEKEN

De aardbeving, waardoor het noorden van Armenië op 7 dec. 1988 werd getroffen (zie ook pag. 788/2-1988), had een kracht van zeven op de schaal van Richter en was de zwaarste in de Kaukasus in tachtig jaar. De stad Spitak (30.000 inwoners) werd vrijwel helemaal met de grond gelijk gemaakt; ook de steden Leninakan (300.000 inw.) en Kirovakan (220.000 inw.) werden ernstig verwoest.
Aanvankelijke schattingen van het aantal dodelijke slachtoffers liepen op tot boven de 50.000, waarbij rekening was gehouden met het feit dat zich in het getroffen gebied zeer veel vluchtelingen bevonden uit Azerbajdzjan.
Op 29 december maakte de Armeense vice-premier Artsrooni bekend dat de ramp aan ongeveer 25.000 mensen het leven had gekost. Op dat moment waren 24.854 doden geborgen en ver-

wachtte men nog hoogstens 150 lichamen onder het puin aan te treffen.
Een door het Politburo ingestelde speciale rampencommissie onder leiding van premier Nikolaj Ryzjkow coördineerde de reddingswerkzaamheden in de eerste dagen na de aardbeving. Niet alleen vanuit de andere Sowjet-republieken maar ook uit tal van Westerse en Oosteuropese landen werden geld, goederen en speciale hulpteams naar Armenië gestuurd.
Voor het eerst sinds de Tweede Wereldoorlog accepteerde de Sowjet-Unie regeringshulp van de Verenigde Staten. Ook Israël stuurde een groep van ruim 50 hulpverleners om te helpen bij de reddingsoperatie.
Op 11 december kwamen 89 Sowjetsoldaten en bemanningsleden om het leven toen hun vliegtuig vlak voor de landing bij de stad Leninakan in botsing kwam met een helicopter.
Op 12 december verongelukte een Joegoslavisch transportvliegtuig dat met hulpgoederen op weg was naar Armenië, bij het vliegveld van Jerevan. Alle zeven bemanningsleden kwamen om. Het persbureau *Novosti* noemde de toestand rond de luchthaven van Jerevan en andere Armeense steden ,,erg ingewikkeld" sinds er uit alle windstreken vliegtuigen met hulpgoederen en bergingsmateriaal wilden landen.

Sowjet-leider Michail Gorbatsjow, die na het bericht over de aardbeving zijn bezoek aan de Verenigde Staten had afgebroken, arriveerde op 10 december in Armenië, waar hij de plaatsen Leninakan en Spitak bezocht. Hij kreeg veel verwijten te horen over de traagheid waarmee het reddingswerk op gang kwam en over het gebrek aan materieel voor bergingswerkzaamheden.
Gorbatsjow kondigde de oprichting aan van een speciale regeringscommissie die een onderzoek moest instellen naar de slechte kwaliteit van de recente bouw in het aardbevingsgebied.
Een groot aantal flatgebouwen was als kaartenhuizen ineengezakt omdat het beton te veel zand en te weinig cement bevatte.



Soujet-leider Michail Gorbatsjow (midden, met hoed) praat met inwoners van de door de aardbeving getroffen stad Spitak op 11 december 1988. Naast hem, eveneens met hoed, premier Nikolaj Ryzjkow.



(FAZ 24-1-1989)

Uit reportages van Sowjet-journalisten uit de getroffen steden bleek dat vooral gebouwen die in de laatste tien jaar waren gebouwd, waren bezweken. In Leninakan waren de oude stadsdelen min of meer intact gebleven. Ook de flats die in de periode van Chroesjtsjow waren gebouwd. bleven veelal overeind. De daarna gebouwde flats van acht en negen verdiepingen waren met hele straten tegelijk tegen de vlakte gegaan, waarbij duizenden bewoners onder het beton bedolven waren geraakt.

Aardbeving in Tadzjikistan

In de vroege ochtend van 23 jan. 1989 werd de republiek Tadzjikistan getroffen door een aardbeving, die een kracht van zes had op de schaal van Richter. Het epicentrum van de beving lag bij het dorp Sjarora, vijftig kilometer ten zuidwesten van de Tadzjiekse hoofdstad Doesjanbe. Diverse dorpen in dat gebied werden bedolven onder een metersdikke laag modder.
Naar schatting 300 mensen verloren bij de ramp het leven.

BURKINA FASO

ONTWIKKELINGEN NA DE COUP VAN 15 OKTOBER 1987

Nadat het Volksfront onder leiding van kapitein Blaise Compaore op 15 oktober 1987 de macht in de hoofdstad Ouagadougou had overgenomen (pag. 673-'87). bleek nog op 23 oktober dat het nieuwe bewind niet het hele land onder controle had. Kapitein Boukari Kabore. de commandant van de 3de militaire regio, weigerde toen het nieuwe regime te steunen wegens de moord op ,,kameraad Thomas Sankara". Kapitein Kabore voerde het bevel over een bataljon luchtlandingstroepen (ruim 400 man) in Koudougou (ca. 100 km ten westen van de hoofdstad).
Op 28 oktober 1987 meldden regeringskringen dat het garnizoen van Koudougou zich aan regeringsgetrouwe troepen had overgegeven. Kapitein Kabore, bijgenaamd de Leeuw van Bulkiembe, zou naar Ghana zijn gevlucht.
Op 1 november 1987 werden de grenzen met de buurlanden heropend. Het na de coup afgekondigde nachtelijke uitgaansverbod werd geleidelijk versoepeld en begin januari 1988 geheel opgeheven.

Kabinet 31 oktober 1987

Op 31 oktober 1987 maakte het Volksfront de samenstelling van een nieuw kabinet onder leiding van kapitein Blaise Compaore bekend. De ministersportefeuilles waren als volgt verdeeld:

Volksdefensie en veiligheid - majoor Jean-Baptiste Boukary Lingani; economische promotie - kapitein Herni Zongo; buitenlandse betrekkingen - Jean Marc Palm*; gezondheid en sociale zaken - Alain Zougba"; voortgezet en hoger onderwijs - Clément Oumarou Ouedraogo (sinds 4-9-'87); samenwerking - Youssouf Ouedraogo; onderwijs - Philippe Some*; boerenzaken - Jean-Léonard Compaore; voorlichting en cultuur - Serge Théophile Balima*; milieu en toerisme - mevr. Beatrice Damiba; handel en bevoorrading - Frédéric Korsaga*; transport en verbindingen - Issa Konate*: territoriaal bestuur - Leopold Ouedraogo*: justitie - Salif Sampegbo*; uitrusting - Balao Badiel*; sport - luitenant Hien Theodore Kilimite*; arbeid, sociale verzekeringen en openbare diensten - Albert Milogo*; financiën - Guy Some*: landbouw en veeteelt - Albert Guigma"; waterstaat - Alfred Nombre*.

* = nieuw

Voorts telde het kabinet vijf staatssecretarissen.
Ook werden twee secretarissen-generaal benoemd: van de revolutionaire comités - kapitein Arsène Yé Bognessan (opvolger van de ontslagen kapitein Pierre Ouedraogo) en van de regering en ministerraad - Prosper Vocouma.

Arrestaties en detenties. Vrijlating deel gevangenen

Twee voormalige ministers uit het kabinet van 4 september 1987 werden op 21 oktober 1987 gearresteerd wegens het voeren van een ,,desinformatie campagne": Talata Eugène Dondasse (financiële bronnen) en Ernest Nongma Ouedraogo (territoriaal bestuur en veiligheid).
Onder de acht politici die medio december 1987 werden gearresteerd waren twee voormalige ministers die eind augustus 1987 - nog onder het bewind van president Thomas Sankara - hun portefeuilles hadden verloren (pag. 673/3-'87): Dieudonné Valere Some (hoger onderwijs) en Basile Laitar Guissou (voorlichting). Beide ex-ministers waren leiders geweest van de Union de la lutte communiste - Reconstruite (ULC-R).

Op 19 januari 1988 meldde Amnesty International in een te Londen uitgegeven communiqué dat sinds de coup van 15 oktober 1987 meer dan 40 tegenstanders van het nieuwe bewind zonder vorm van proces waren gedetineerd. Onder hen waren de voormalige ministers Rasile Laitar Guissou, Fidele Toe (arbeid, sociale verzekeringen en openbare diensten), en Abdou Salam Kabore (sport); de vroegere secretaris-generaal van de comités ter verdediging van de revolutie (CDRs), Pierre Ouedraogo; en de voormalige ambassadeur in Libië, Moussbila Sankara.

Op 17 februari 1988 werd de weduwe van de vermoorde president, Mariam Sankara, met haar twee zonen aangehouden en gedetineerd, toen zij volgens een officiële mededeling voorbereidingen trof ,,het land te ontvluchten". Op 21 juni arriveerde zij met haar zonen in Libreville (Gabon) aan boord van het persoonlijke vliegtuig van Gabons president Bongo. Inmiddels was op 5 april ook de jongere broer van de voormalige president, Pascal Sankara, gearresteerd in verband met een onderzoek naar een koffer met geld die onder de bezittingen van Thomas Sankara was aangetroffen. Hij werd twee weken later vrijgelaten.

Op 27 maart werd van officiële zijde in Ouagadougou de vrijlating van 14 gedetineerden bekendgemaakt. Onder hen waren de twee voormalige ministers Some en Guissou en vijf officieren, incl. kapitein Ousseni Compaore (ex-commandant van de nationale gendarmerie) en luitenant Diallo Moussa (zijn adjunct).
Medio mei werden nog vijf prominente figuren in vrijheid gesteld, o.w. Pierre Ouedraogo en oud-minister Kabore.

Actieprogramma Volksfront. *Ontbinding* CDRs

Op 11 maart 1988 werd het „actieprogramma" van het Volksfront gepubliceerd. Daarin werd het Volksfront omschreven als een ,,groepering van politieke, anti-imperialistische en ~democratische massa-organisaties". De centrale organen waren: 1) het congres, dat elke twee jaar bijeen zou komen om politieke ricntlijnen te bepalen: 2) het coördinatie-comité, ,,de hoogste instelling tussen de bijeenkomsten van het congres", dat elke drie maanden zou vergaderen; en 3) het uitvoerend comité, dat verantwoordelijk was voor de ,,leiding en oriëntatie" van het Volksfront voor alle andere periodes.

De comités voor de verdediging van de revolutie (CDRs) zouden worden ontbonden en vervangen door ,.revolutionaire comités" die hei volk zouden organiseren per klasse en op grond van sociale beroepscategorieën om het in staat te stellen ,,zijn eigen belangen te presenteren en te verdedigen". Er zouden comités komen voor de jeugd, vrouwen, ouderen (d.w.z. stamhoofden), arbeiders, ambtenaren, boeren en militairen, onder de algehele leiding van een nieuwe instantie, het nationaal coördinatie-comité van volksorganisaties, onder voorzitterschap van kapitein Arsène Ye Bognessan. Het functioneren van de ,,revolutionaire comités" op lokaal niveau zou worden gecoördineerd door nieuwe ,,revolutionaire raden". Op nationaal niveau zouden vier ,,specifieke organisaties" opereren: de nationale unies van jongeren, vrouwen, ouderen en ambtenaren.

Tijdens een persconferentie in Ouagadoudou op 18 maart 1988 bevestigde kapitein Blaise Compaore dat de inmiddels ontbonden CDRs zouden worden ontwapend en dat de nieuwe ,,revolutionaire comités" (CRs) deze wapens moesten overnemen. Hij deelde voorts mee dat het Volksfront niet als politieke partij zou fungeren. Het zou afzonderlijke partijen worden toegestaan binnen het Front te opereren.

Graf voor Sankara

Thomas Sankara, wiens lijk op 15 oktober 1987 in een massagraf was bijgezet, kreeg op 18 mei 1988 een eigen graf met een door de regering opgericht monument.

Reorganisatie kabinet *(23-8-1988)*

Op 23 augustus 1988 werd de gebruikelijke jaarlijkse reorganisatie van het kabinet doorgevoerd. Er werden vijf nieuwe ministers benoemd, terwijl één minister van portefeuille wisselde. De wijzigingen hadden betrekking op de volgende posten:

Territoriaal bestuur - Jean-Léonard Compaore (voorheen boerenzaken); boeren coöperaties - kapitein Laurent Sedgho*; uitrusting - kapitein Kambou Daprou*; arbeid, sociale verzekeringen en openbare diensten - Nabou Kanidoua*; Anancien - mevr Bintou Sanogo*; primair onderwijs en massa-alfabetisme - mevr. Alice Tiendrebeogo*

* = nieuw

Het kabinet telde nu zeven staatssecretarissen.

Relatie met buurlanden en Libië

De regering van Ghana gaf uiting aan haar ongenoegen over de ,,schokkende en tragische dood" van Thomas Sankara en verleende hem op 25 oktober 1987 postuum de ,,Ster van Ghana", de hoogste onderscheiding van het land. Ook een plein in de hoofdstad Accra kreeg de naam van de vroegere president.
Maar op 24 november 1987 reisde een Ghanese delegatie o.l.v. kapitein Kojo Tsikata naar Burkina Faso voor uitgebreide besprekingen met de leiders van het nieuwe regime. Op 20 januari 1988 bracht kapitein Compaore een bezoek aan Ghana, waar hij in Tamale besprekingen voerde met president Jerry Rawlings. Bericht werd dat beide leiders overeengekomen waren ,,te werken aan het herstel van een gezonde arbeidsrelatie", maar Rawlings noemde dit herstel tegenover journalisten niet gemakkelijk. Naar zijn zeggen moest men voor het behoud van de vriendschap strijden.

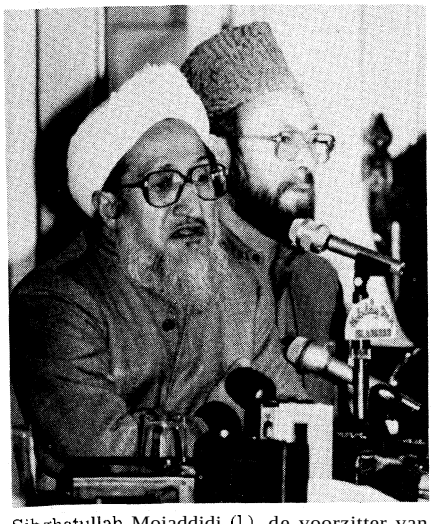
Eerder, van 26-29 december 1987, had Compaore bezoeken gebracht aan Benin, Togo, Niger en Mali, waar hij in ontmoetingen met de presidenten het verlangen naar goede betrekkingen beklemtoonde. Van 15-16 februari 1988 bezocht Compaore het laatste buurland, Ivoorkust, waar hij in Abidjan overlegde met president Houphouët-Boigny. Op 6 april 1988 volgde een ontmoeting met president Babangida van Nigeria.
De andere belangrijke bondgenoot van Sankara. Libië, zond zijn minister van buitenlandse zaken, Jadallah Azuz al-Talhi, medio november 1987 naar Burkina Faso om Compaore te verzekeren dat de Libische steun aan de Burlinese revolutie ,,ongewijzigd" bleef. Op 2 en 3 januari 1988 bracht Compaore persoonlijk een bezoek aan Libië voor een ontmoeting met kolonel Kadhafi en andere leiders. Besloten werd de gemeenschappelijke economische samenwerkingscommissie van 3 mei 1983 te reactiveren.

AFGHANISTAN

HET AFGHAANSE VERZET. PARTIJEN EN LEIDERS. VORMING VOORLOPIGE REGERING

In het Pakistaanse Peshawar zijn zeven soennitische partijen gevestigd die gebundeld zijn in een alliantie, de Islamic Unity of Afghan Mujaheddin (IUAM).
Vier van de zeven partijen gelden als „fundamentalistisch" of „radicaal islamitisch", de andere drie als ,,gematigd" of ,,traditionalistisch".

De ,,fundamentalistische" partijen zijn:
• Hezb-i-Islami (Partij van de Islam). Leider: Gulbuddin Hekmatyar (41). De meest radicale en best georganiseerde partij. Lange tijd gesteund door de Verenigde Staten en de Pakistaanse geheime diensten; ontving lange tijd verreweg de meeste wapens. Waarschijnlijk de enige partij die echt boven de stamgrenzen uitreikt (The Times 10-2). Sterk vertegenwoordigd in de vluchtelingenkampen van Pakistan, maar minder in Afghanistan.
• Hezb-i-Islami II. Leider: Maulavi Yunus Khalis (67). Deze groep splitste zich in 1979 af van de Hezb-i-Islami van Hekmatyar. Voornamelijk gebaseerd op Pashtunse stammen in het oosten van Afghanistan en rond Kaboel. Khalis geniet groot aanzien onder de mujaheddin, omdat hij persoonlijk meerdere malen aan de strijd in Afghanistan heeft deelgenomen. Tot deze groep behoort de mujaheddin-commandant Abdul Haq.
• Jamiat-i-Islami (Islamitische Unie). Leider: Burhanuddin Rabbani (48). Waarschijnlijk de grootste partij, met vooral aanhang onder de Tadzjieken (omstreeks een kwart van de vooroorlogse bevolking). Tot deze groep behoren de mujaheddin-commandanten Ahmad Shah Massoud (Panjshir) en Ismail Khan (omgeving Herat).
• Ittehad-i-Islami (Islamitische Eenheid). Leider: Abdul Rasul Sayyaf (42). Ontving veel geld van Saoedi-Arabië. Vooral actief in gebied ten noordwesten van Kaboel en de provincies Paktia en Paktika.

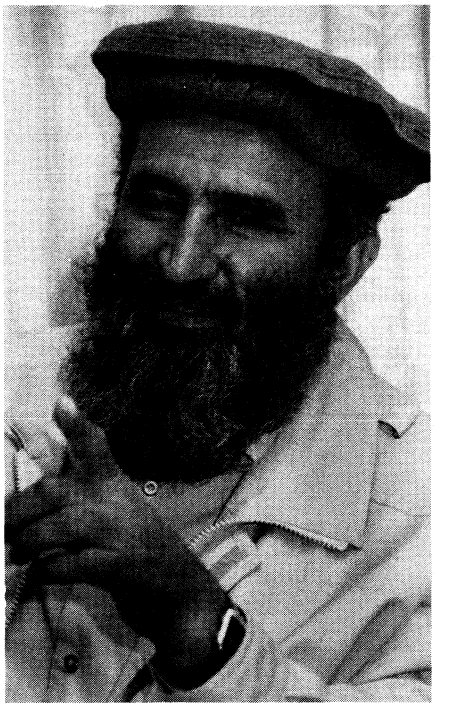


Sibghatullah Mojaddidi (l.), de voorzitter van de soennitische mujaheddin-alliantie, en Mohammed Karim Khalili (r.), de leider van de sjiitische mujaheddin-alliantie, tijdens een persconferentie op 9 januari 1989 in Islamabad (Pakistan) waarin zij de beeindiging van de besprekingen met de Sowjet-Unie toelichtten (pag. 117/1).

De drie ,,gematigde" partijen zijn:
• Mahaz-i-Milli Islami Afghanistan (Nationaal Islamitisch Front van Afghanistan/NIFA). Leider: Sayyed Ahmad Pir Gailani (of Gilani) (56). De grootste en best georganiseerde onder de gematigde partijen. Vooral wegens hun afstamming van de islamitische heilige Abdul Qadir Gilani staan de Gilani's vooral in het zuiden van Afghanistan in hoog aanzien. De partij zou daar ca. 20.000 aanhangers hebben, maar militair van weinig belang zijn.
• Harakat-i-Inqilab-i-Islami (Beweging van de Islamitische Revolutie). Leider: Mohammed Nabi Mohammadi (67). Oorspronkelijk de grootste partij, maar aanhang zou o.a. door gebrek aan organisatie zijn verminderd. Steunt vooral op royalistische Pashtunse stammen in het zuiden.
• Jabha-i-Nijat-i-Milli (Nationaal Bevrijdingsfront van Afghanistan1 ANLF). Leider: Sibghatullah Mojaddidi (63). De kleinste van de traditionalistische partijen en de meest overtuigde aanhanger van ex-koning Zahir Shah. Organisatie militair van weinig belang.

In de Iraanse hoofdstad Teheran is een alliantie van acht sjïietische groepen gevestigd, met als voornaamste:
• Harakat-i-Islami (Islamitische Beweging). Leider: Ajatollah Mohammed Asef Mohseni.
• Shura-i-Inqilab-i-Ittefaq-i-Islami (Revolutionaire Raad van de Islamitische Alliantie). Leider: Sayyed Mohammed Ali Beheshti.
• Sazeman-i-Nasr (Organisatie van de Overwinning).
• Pasdaran-i-Jihad-i-Islami (Wachters van de Islamitische Heilige Oorlog).
• Hezb-e Illahi (Partij van God).
• Jabha Mutahhid-i-Inqilab-i-Islami (Verenigd Front van de Islamitische Revolutie).

De sjïietische strijders zijn vooral actief onder de Hazara's in centraal Afghanistan.

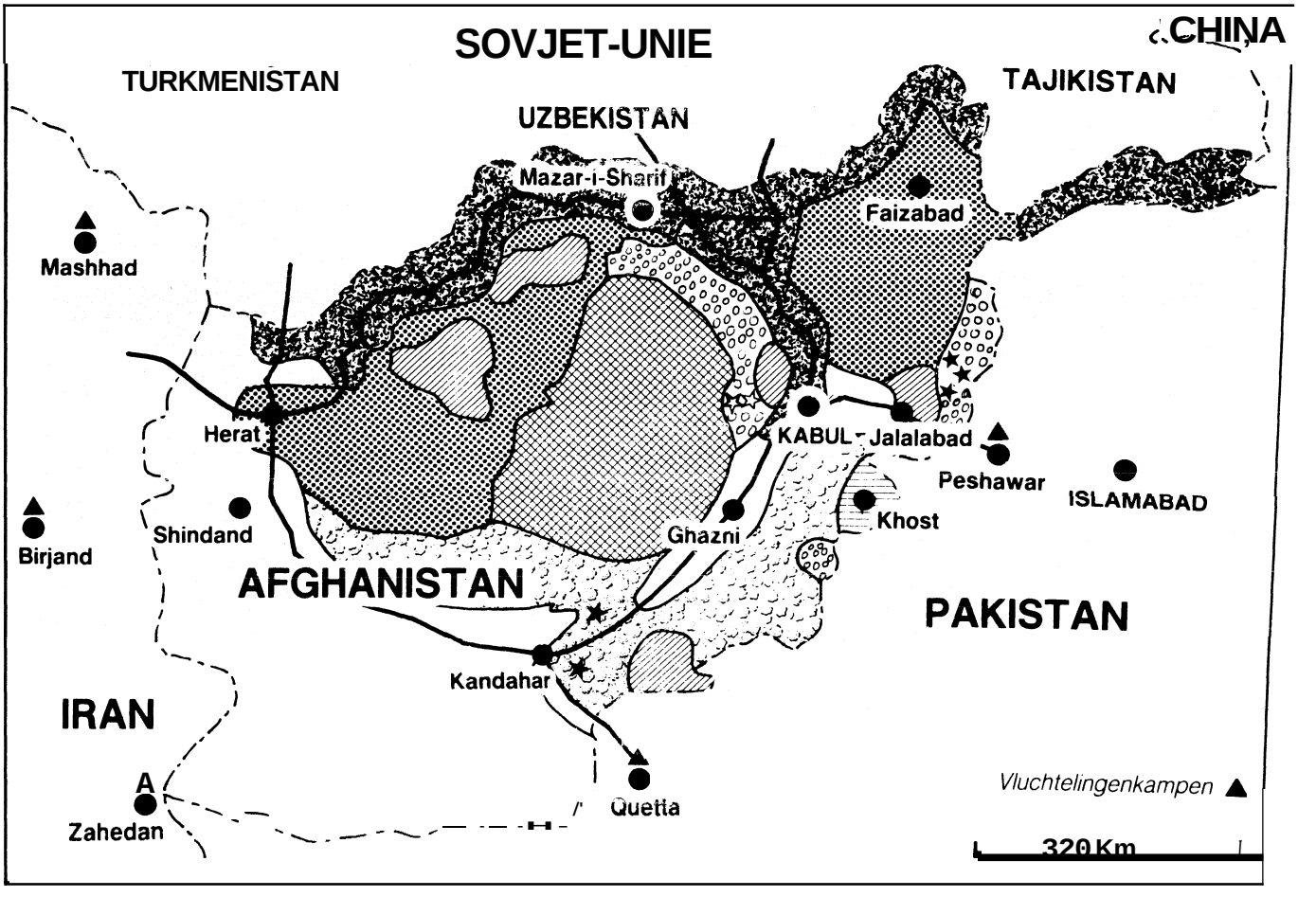


Ahmad Shah, oorspronkelijk aangewezen tot premier van de overgangsregering van de mujaheddin.

Volgens Le Monde (15-2) wordt de sjïietische alliantie in Teheran geleid door Mohammed Karim Khalili.

Leiding soennitische alliantie. Overgangsregering

De in maart 1982 gevormde soennitische alliantie (pag. 73012-'82) wordt voorgezeten door een van de leiders van de zeven partijen. Op 20 oktober 1387 meldde de *Independent* dat Maulavi Yunus Khalis (Hezb-i-Islami II) tot voorzitter was gekozen. Hij trad op 12 maart 1988 naar verluidt om ,,gezondheidsredenen" af en werd op 15 maart 1988 vervangen door Gulbuddin Hekmatyar (Hezb-i-Islami).
Op 15 juni 1988 werd het voorzitterschap overgenomen door Sayyed Ahmad Pir Gailani (NIFA).
Op 19 juni maakte Gailani in Peshawar de samenstelling van een overgangsregering bekend. Deze werd geleid door Ahmad Shah (Ittehad-i-Islami), die voor deze post reeds in februari 1988 (mededeling op 25 februari) was aangewezen. Voorts bestond de overgangsregering uit twee vice-premiers en 12 ministers. Volgens Le Monde (21-6-'88) behoorden beide vice-premiers tot de gematigde groepen, terwijl bij de verdeling van de ministersposten een evenwicht tussen fundamentalisten en gematigden was geschapen. De NZZ (22-6-'88) meldde dat 14 van de 15 regeringsleden volgens politieke waarnemers tot de zeven al-



INVLOEDSSFEREN IN AFGHANISTAN (Volkskrant 9-6-'88)

- Sowjet-troepen en Afghadnse regeringsleger
- Hezb-i-Islami (Hekmatyar)
- Hezb-i-Islami (Khalis)
- Jamiat-i-Islami
- Harakat-i-Islami
- Harakai-i-Inqilab-i-Islami
- Mahaz-i-Milli Islami Afghanistan
- ☆ Ittehad-i-Islami
- ★ Jabha-i-Nijat-i-Milli

liantie-partijen behoorden. De enige uitzondering was de partijloze Abdulaziz die tot minister van planning was aangewezen. In de regering zaten geen mujaheddin-commandanten.
Gailani zei te verwachten dat er binnen ,,drie a vier maanden verkiezingen worden gehouden" welke een volksvertegenwoordiging zouden moeten opleveren die dan haar vertrouwen in de overgangsregering zou kunnen uitspreken.

Maar die verkiezingen vonden geen doorgang, zodat een confirmatie van de overgangsregering door een parlement uitbleef. Ook de als alternatief voorgestelde bijeenroeping van een Shura liet op zich wachten, met als gevolg dat de gematigde partijen in oktober de regering van Ahmad Shah niet langer erkenden. Deze regering had toen haar staf ontslagen, omdat de partijen hun toegezegde contributies niet hadden betaald (The *Times* 5-1-'89).

Op 5 januari 1989 verklaarde Pir Gailani, leider van de gematigde NIFA: „De regering Ahmad Shah is noch representatief noch (een regering) op brede basis, en zij werd ontbonden door schriftelijke toestemming van de alliantie op 7 oktober (1988)." Maar Gulbuddin Hekmatyar, de leider van de fundamentalistische Hezb-i-Islami, stelde dat hij garandeerde dat de overgangsregering een vertrouwensvotum zou krijgen in de voorgestelde Shura

(die volgens plan op 1 februari 1989 bijeen zou komen), omdat zij de steun van vier van de zeven partijen genoot en dus de meerderheid had.
Inmiddels was Burhanuddin Rabbarii (Jamiat-i-Islami) in oktober 1988 op zijn beurt voorzitter van de alliantie geworden i.p.v. Gailani.
Per 1 januari 1989 werd Rabbani als voorzitter opgevolgd door Sibghatullah Mojaddidi, leider van het gematigde Nationaal Bevrijdingsfront van Afghanistan.

Bijeenkomst Shura

Op 10 februari kwam de Shura, de raadgevende vergadering van het Afghaanse verzet, in Rawalpindi bijeen. Maar direct na de officiële openingszitting van ca. 40 minuten werd de vergadering voor onbepaalde tijd geschorst.
De vertegenwoordigers van de acht sjïietische in Iran gevestigde verzetsgroepen weigerden genoegen te nemen met de 60 zetels die voor hen in de totaal 526 zetels tellende vergadering waren ingeruimd. Zij dreigden de Shura te boycotten als zij niet de hun toegezegde 100 zetels zouden krijgen.
Die 100 zetels waren vastgelegd in een akkoord dat de voorzitter van de soennitische alliantie, Mojaddidi, op 5 februari in de Iraanse hoofdstad Teheran had ondertekend, met behulp van de Iraanse minister van buitenlandse zaken Ali Akbar Velayati.
Maar vooral de fundamentalistische soennitische leiders Hekmatyar en Sayyaf meenden dat het akkoord niet geldig was en dat de sjïieten toch al teveel zetels hadden gekregen. Zij stelden dat de Shura ook zonder de sjïieten moest doorgaan. Maar een woordvoerder van Mojaddidi's ANLF dreigde vervolgens dat zijn partij en mogelijk ook de andere gematigde partijen de Shura zouden boycotten als de sjiieten daaraan niet deelnamen.
Op 12 februari vloog de Iraanse vicepremier Ali Reza Moayyeri naar Pakistan om over het geschil te spreken. Ook de leider van de sjïietische alliantie: Mohammed Karim Khalili, bleef in Pakistan, ondanks herhaalde aankondigingen van zijn vertrek.

Op 14 februari kwam de Shura voor twee uur in Rawalpindi bijeen, maar zonder het ANLF van Mojaddidi en de sjiietische groeperingen. De volgende dag duurde deze situatie voort.
Niettemin kondigde de woordvoerder van de Shura, Abdul Rasul Sayyaf (tevens leider van de fundamentalistische Ittehad-i-Islami), op 15 februari aan dat de Shura de volgende dag zou worden voorgesteld zijn partijgenoot Ahmad Shah te benoemen tot premier van een voorlopige regering van 28 leden.

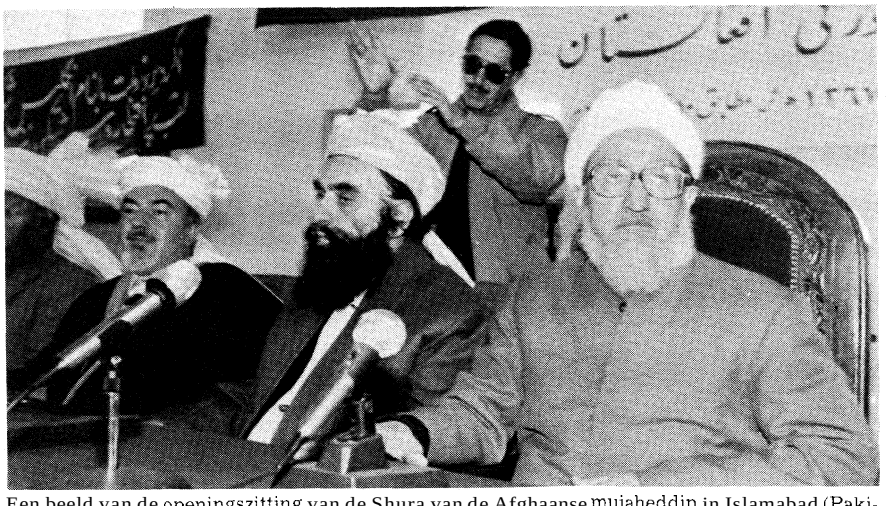
Op 16 februari beëindigde het ANLF van Mojaddidi zijn boycot van de Shura, hoewel de kwestie van de sjïietische vertegenwoordiging nog niet was opgelost. De voordracht van de (niet gewenste) Ahmad Shah was een van de redenen om de boycot te beëindigen, aldus Zabihullah Mojaddidi (zoon van de ANLF-leider).
Op 18 februari werd Mohammed Nabi Mohammadi van de gematigde Harakat-i-Inqilab, voorgedragen als president in de overgangsregering, nadat de drie gematigde partijen met de nominatie van Ahmad Shah als premier zouden hebben ingestemd.
Op 19 februari stelde Ahmad Shah zijn lijst met 28 ministers voor, maar de meningsverschillen daarover liepen zo hoog op dat meer dan de helft van de 440 afgevaardigden uit de vergadering wegliep waarna de zitting tot 20 februari werd verdaagd.
Die dag werd het beraad achter gesloten deuren hervat. Het resultaat was dat de zeven soennitische partijen een commissie van 14 in het leven riepen die een lijst van ministers moest opstellen. Voordien hadden de fundamentalisten geëist dat Ahmad Shah zijn kabinet zelf moest samenstellen.
Deze commissie werd voorgezeten door de mujaheddin-commandant Jalaluddin Haqqani (Hezb-i-Islami II).
Inmiddels hadden de sjïietische vertegenwoordigers Pakistan verlaten om naar Teheran terug te keren. Hun woordvoerder verkiaarde dat zij zich niet gebonden zouden achten aan de besluiten die de Shura zou nemen (*Le* Monde 21-2).
Op 21 februari begon de commissie van 14 haar werkzaamheden. Zij bereidde een voorstel voor dat twee dagen later in stemming werd gebracht.

Interim-regering soennitisch verzet

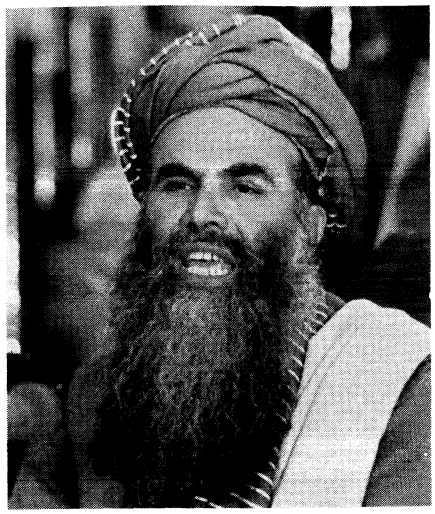
Op 23 februari gingen de 425 overgebleven leden van de Shura akkoord met de voorgestelde stemprocedure. Zij konden twee van de zeven partijleiders aanwijzen voor zeven ambten, waarbij de rangorde door het totaal van de uitgebrachte stemmen werd bepaald.
Het resultaat van deze procedure was:
1. Sibghatullah Mojaddidi, 174 stemmen - president
2. Abdul Rasul Sayyaf, 173 stemmen - premier
3. Mohammed Nabi Moharnmadi, 139 stemmen - minister van financiën
4. Gulbuddin Hekmatyar, 126 stemmen - minister van defensie
5. Maulavi Yunus Khalis, 102 stemmen - minister van binnenlandse zaken en staatsveiligheid
6. Burhanuddin Rabbani, 99 stemmen - minister van buitenlandse zaken
7. Sayyed Ahmad Pir Gailani, 65 stemmen - minister van wederopbouw.

Op 24 februari vond reeds een portefeuillewisseling plaats. Hekmatyar moest toen de portefeuille van defensie afstaan (aan Mohammadi) in ruil voor die van buitenlandse zaken.
Volgens de *NZZ* (27-2) zullen de zeven regeringsleden de andere, waarschijnlijk 21 ministersposten met mensen uit hun groeperingen bezetten. Voorts zouden vier portefeuilles voor sjiieten worden gereserveerd (mits deze hun boycot opheffen) en nog eens drie voor politici uit Kaboel die niet tot de partij van Najibullah behoren. De *NZZ* berichtte voorts:

„Door deze gang van zaken ontstond een provisorische regering die sterk lijkt op die welke de Shura in het voorgaande weekend had afgewe-



Een beeld van de openingszitting van de Shura van de Afghaanse mujaheddin in Islamabad (Pakistan). V. r. n. l. Sibghatullah Mojaddidi, Mohammed Nabi Mohammadi en Sayed Ahmed Gailani. Op 23 februari 1989 werd Mojaddidi tot president van de voorlopige regering gekozen.



Abdul Rasul Sayyaf, leider van de Ittehad-i-Islami, tijdens een persconferentie op 11 februari 1989 in Islamabad. Op 23 februari werd Sayyaf tot premier van de voorlopige mujaheddin-regering gekozen.

zen: het belangrijkste verschil is dat nu de zeven partijleiders zelf ministersposten op zich nemen, terwijl zij deze tevoren aan hun plaatsvervangers en andere volgelingen hadden willen toewijzen. Bovendien werd Mohammadi door zijn geestverwant Mojaddidi, eveneens een traditionalist, in het ambt van de provisorische president vervangen.
De 'gekozen' regering lijkt inderdaad zo zeer op de tevoren afgewezen (regering) dat vele Afghanen binnen en buiten de vergadering de verdenking uitspraken dat de verkiezing vervalst was. Berichten over naar verluidt enorme sommen geld, die bepaalde Shura-leden zou zijn aangeboden om hen tot stemmen vóór de fundamentalisten, in het bijzonder Hekmatyar, over te halen, droegen ertoe bij zulke verdenkingen te versterken. Bron van deze gelden was. volgens de in omloop zijnde geruchten, de Pakistaanse geheime dienst.
In Peshawar en Quetta (. .), waar de meeste Afghaanse vluchtelingen leven, kwam het tot demonstraties van vrij grote groepen Afghanen tegen de Shura en de politici. De deelnemers wilden uiting geven aan hun ontevredenheid over de vermeende manipulatie van de vergadering 'door de niet-Afghaanse krachten'. Daarmee werd in de eerste plaats de Pakistaanse geheime dienst bedoeld, maar ook werd vermoed dat achter deze nog andere geheime diensten zoals de Amerikaanse en zelfs de Chinese konden staan .."

De woordvoerder van de sjïietische alliantie, Khalili, liet zich op 23 februari laatdunkend uit over de interim-regering. Deze zou ,,niets van betekenis" bereiken, omdat de sjïietische strijders naar zijn zeggen 25% van het Afghaanse grondgebied beheersen.
Op 24 februari kondigde de president van de interim-regering, Mojaddidi, aan dat zijn kabinet ,,binnen een maand in Afghanistan" bijeen zal komen. Hij verzocht de Verenigde Naties ,,de zetel van Afghanistan aan de legale regering van de mujaheddin te geven" en hij deed een beroep op ,,alle bevriende landen" zijn regering te erkennen.

ZUIDOOST-AZIE EN VERRE OOSTEN

MONGOOLSE VOLKSREPUBLIEK

ONTWIKKELINGEN VANAF 1985

Op pag. 59/3 e.v.-1985werd onder meer verslag gedaan van de verkiezing van Jambyn Batmunh tot secretaris-generaal van de Mongoolse Revolutionaire Volkspartij in aug. 1984 en tot staatshoofd in dec. 1984.
Hierna volgt een overzicht van de politieke ontwikkelingen in de Mongoolse Volksrepubliek sinds die tijd.

19de Partijcongres

Van 28-31 mei 1986 werd in de Mongoolse hoofdstad Oelan Bator het 19de congres gehouden van de Mongoolse Revolutionaire Volksparij. Het congres werd bijgewoond door 841 afgevaardigden van de partij, alsmede door 73 buitenlandse delegaties uit 66 landen.
In zijn openingsrede werd door president Jambyn Batmunh met nadruk gesproken over het grote belang dat zijn land hechtte aan de bestaande vriendschappelijke betrekkingen met de Sowjet-Unie en aan de economische samenwerking tussen beide landen.
In het deel van zijn rede dat aan de economie was gewijd, wees Batmunh erop dat gebrek aan discipline en onverantwoordelijk gedrag er onder meer de oorzaak van waren dat bepaalde produktie-eenheden hun vijfjarenplan niet hadden gehaald.
De Mongoolse leider riep ook op tot veranderingen binnen de partij en tot een vermindering van bureaucratische werkmethoden.
Het congres eindigde op 31 mei met de verkiezing van een nieuw Centraal Comité, dat daarna bijeenkwam om de leidende partij-organen te kiezen.
Jambyn Batmunh werd unaniem herkozen als secretaris-generaal van het Centraal Comité.



De Mongoolse leider Jambyn Batmunh

De samenstelling van de leidende organen bleef ongewijzigd:

Politburo
Volledige leden: Jambyn Batmunh, Bat-ochiryn Altangerel, gen. Bugyn Dejid, Demchigjavyn Molomjamts, Tserendashiyn Namsray, Tümenbayaryn Ragchaa en Dumaagiyn Sodnom.
Kandidaat-leden: Nyamyn Jagvaral, Banzragchiin Lamzav en Sonomvn Luvsangombo
Secretariaat
Jambyn Batmunh, Tserenpilyn Balhaajav. Paavangiyn Damdin, gen. Bugyn Dejid, Demchigjavyn Molomjamts en Tserendashiyn Namsray.
Centrale controlecommissie
Voorzitter: Dogoyn Yondonsuren.

Parlementsverkiezingen. Samenstelling kabinet ongewijzigd

Op 22 juni 1986 werden verkiezingen gehouden voor de 370 zetels van de Grote Volks-Hoera1 (het Mongoolse parlement). Onder de nieuw gekozen afgevaardigden bevonden zich 92 vrouwen.
Tijdens de eerste zitting van het nieuwe parlement werd Jambyn Batmunh herkozen als voorzitter van het presidium van het parlement.

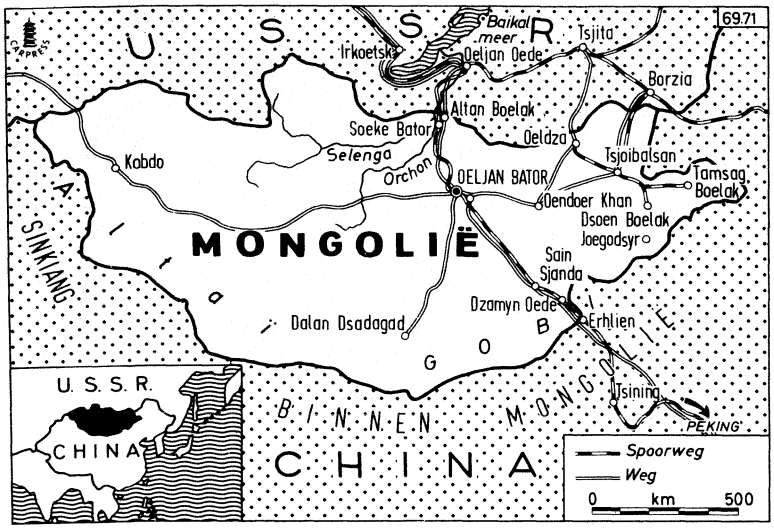
De volledige samenstelling van het presidium was als volgt:

Voorzitter: Jambyn Batmunh
Vice-voorzitter: Nyamyn Jagvaral
Secretaris: Tsedendambyn Gotov
Leden: mevr. Tsevegiyn Amgalan*, Tserendashiyn Namsray, Bat-ochiryn Luvsantseren, Tserendorjiyn Narangerel* en Luvsandorjiyn Rinchin*.

* nieuwe benoeming

De samenstelling van het kabinet, die ongewijzigd bleef, zag er op 1 juli 1986 als volgt uit:

Premier - Dumaagiyn Sodnom; eerste vice-premier - Tumenbayaryn Ragchaa; vice-premier en voorzitter van de commissie voor betrekkingen met de COMECON - Myatavyn Peljee; vice-premier en voorzitter van de Staatsplancommissie - Puntsagiyn Jasray; vice-premier - Choynoryn Suren; vice-premier - Dondogiyn Tsevegmid; vice-premier en voorzitter van de staatscommissie voor bouwnijverheid, architectuur en technische controle - Sonomyn Luvsangombo; landbouw - Surenhoryn Sodnomdorj; verbindingen - Irvüüdzijn Noravjav; bouwnijverheid en bouwmaterialen - Lhamyn Tserendondog; cultuur - Budyn Sumyaa; defensie - gen. Jamsrangiyn Yondon; financiën - Demchigjavyn Molomjamts; buitenlandse zaken - Mangalyn Dugersuren; buitenlandse handel - Jamsramgiyn Dulmaa; bosbouw en houtverwerkende industrie - Shagdarjabyn Bold; brandstof en energie - Sodovyn Bathuyag; geologie en mijnbouw - Uthany Mavlyet: gezondheid - Choyjiljavyn Tserennadmid; justitie -



Origiyn Jambaldorj; lichte industrie en voedselproduktie - Gombojavyn Naydan; volksonderwijs - Byambyn Devaasuren; openbare veiligheid - gen. Agvaanjantsangiyn Jamsranjav; plaatselijke economie en diensten - Tumengiyn Demchigdorj; handel en bevoorrading - Badarchiyn Sharavsambuu; transport - Dogoyn Yondonsuren; waterstaat - Dzunduyn Janjaadorj; voorzitter van de volkscontrolecommissie - Chuvaandorjiyn Molom; voorzitter van de algemene commissie van de staatsbank - Gochoogiya Huderchuluun; voorzitter van de centrale statistische raad - Damiranjavyn Dzagasbaldan; voorzitter van de staatcommissie voor buitenlandse economische betrekkingen - Punsalmaagiyn Ochirbat; voorzitter van de staatscommissie voor arbeid en sociale zekerheid - Ravjaagiyn Dagvadorj; voorzitter van de staatcommissie voor materiële en technische bevoorrading - Dahyn Gotov; voorzitter van de staatscommissie voor lichamelijke opvoeding en sport - Davaagiyn Dashdovdon; voorzitter van de staatcommissie voor prijzen en standaarden - Erdenijn Byambajav; voorzitter van de staatscommissie voor wetenschap en technologie – Monhdorjiyn Dash; voorzitter van de staatscommissie voor voorlichting, radio en tv - Lhagvajabyn Dzantav; eerste vice-voorzitter van de Staatsplancommissie - Tömöriyn Namjim; eerste vice-voorzitter van de volkscontrolecommissie - Oldziyhutagiyn Ganhuyag; president van de Academie van Wetenschappen - Choydogiyn Tseren.

Verdere benoemingen en kabinetswijzigingen

In de Far Eastern *Economic* Review van 1 mei 1986 werd meegedeeld dat gen. Shagalyn Jadambaa was benoemd tot stafchef van de Mongoolse strijdkrachten en tot eerste onderminister van defensie. Hij volgde in deze functie gen. Choyndongiyn Purevdorj op.

Montsame berichtte op 22 okt. 1986 dat de Grote Volks-Hoera1 had besloten het ministerie van waterstaat op te heffen en de betreffende minister, Dzunduyn Janjaadorj, te ontslaan als lid van de ministerraad.

Het parlement had eveneens besloten minister van landbouw Surenhoryn Sodnomdorj te vervangen door Sharavyn Gungaadorj.

Montsame maakte op 13 dec. 1986 melding van het besluit van de Grote Volks-Hoera1de staatscommissie voor bouwnijverheid, architectuur en technische controle en het ministerie van bouwnijverheid en bouwmaterialen te laten opgaan in een nieuwe staatscommissie voor bouwnijverheid. Vice-premier Sonomyn Luvsangombo werd voorzitter van de nieuwe commissie. De voormalige minister van bouwnijverheid en bouwmaterialen, Lhamyn Tserendondog, werd benoemd tot minister zonder portefeuille.

Volgens een bericht van Montsame op 8 mei 1987 was Dondogiyn Tsevegmid ontheven van zijn functie van vicepremier en vervangen door Politburolid Bat-ochiryn Altangerel.

Tijdens een zitting van het Centraal Comité op 30 juni 1987 werd Tumenbayaryn Ragchaa, die eerder dat jaar ontslag had genomen als eerste vicepremier, ontheven van zijn taken als volledig lid van het Politburo. Banzragchiin Lamzav promoveerde van kandidaat-lid van het Politburo tot volledig lid, en Paavangiyn Damdin, lid van het secretariaat van het Centraal Comité, werd verkozen tot kandidaat-lid van het Politburo.

De partijkrant Unen meldde op 11 okt. 1987 dat minister van landbouw Sharavyn Gungaadorj tevens benoemd was tot vice-premier.

Unen meldde eveneens dat vice-premier Choynoryn Suren de leiding kreeg over het ministerie van lichte industrie en voedselproduktie. Zijn voorganger op die post, Gombojavyn Naydan, was in september 1987 ontslagen.

De Grote Volks-Hoera1 verkoos tijdens een zitting op 11 dec. 1987 Lodongiyn Rinchin tot parlementsvoorzitter; Hij volgde in deze functie Batochiryn Altangerel op. Tserendashyn Namsray werd verkozen tot vice-voorzitter van het presidium van het parlement: zijn voorganger Nyamyn Jagvaral was op 19 sept. 1987 overleden. L. Molomjamb en L. Lantuu werden tot leden van het presidium van het parlement verkozen.

Het parlement hechtte op 11 december zijn goedkeuring aan een reorganisatie waarbij acht ministeries of staatscommissies werden opgeheven en vijf nieuwe ministeries werden opgericht. De nieuwe ministeries waren: het ministerie van milieubescherming met, aan het hoofd Uthany Mavlyet (voorheen: geologie en mijnbouw); het ministerie van landbouw en voedselproduktie met aan het hoofd Sharavyn Gungaadorj (voorheen: landbouw); het ministerie van lichte industrie met aan het hoofd Choynoryn Suren (voorheen: lichte industrie en voedselproduktie); het ministerie van energie, mijnbouw en geologie met aan het hoofd Sodovyn Bathuyag (voorheen: brandstof en energie); het ministerie van buitenlandse economische betrekkingen en bevoorrading met aan het hoofd Punsalmaagiyn Ochirbat (voorheen: staatscommissie voor buitenlandse economische betrekkingen).

De drie overige ministeries die werden opgeheven waren het ministerie van buitenlandse handel, het ministerie van bosbouw en houtverwerkende industrie en de staatscommissie voor materiële en technische bevoorrading.

Betrekkingen met de Sowjet-Unie. Terugtrekking deel Sowjet-troepen

Woordvoerder Gennadi Gerasimow van het Sowjet-ministerie van buitenlandse zaken deelde op 15 jan. 1987 mee dat de Sowjet-Unie tussen april en juni van dat jaar een gemotoriseerde gevechtsdivisie en enige militaire eenheden uit Mongolië terug zou trekken. Volgens waarnemers zou het gaan om 15 a 20% van de naar schatting 70.000 in Mongolië gestationeerde Sowjet-manschappen.

Sowjet-leider Michail Gorbatsjow had in juli 1986 tijdens zijn rede in Wladiwostok (zie pag 31411 e.v.-1987) al ,,substantiële" troepenverminderingen uit Mongolië aangekondigd. De aanwezigheid van Russische troepen in Mongolië vormde reeds jaren een belangrijk struikelblok in de verbetering van de betrekkingen tussen de Sowjet-Unie en China.

In zijn toespraak tot de Verenigde Naties op 7 dec. 1988 (zie pag. 785 e.v.-1988) kondigde Gorbatsjow opnieuw de terugtrekking aan van een groot deel van de Sowjet-troepen die nog in Mongolië gestationeerd waren.

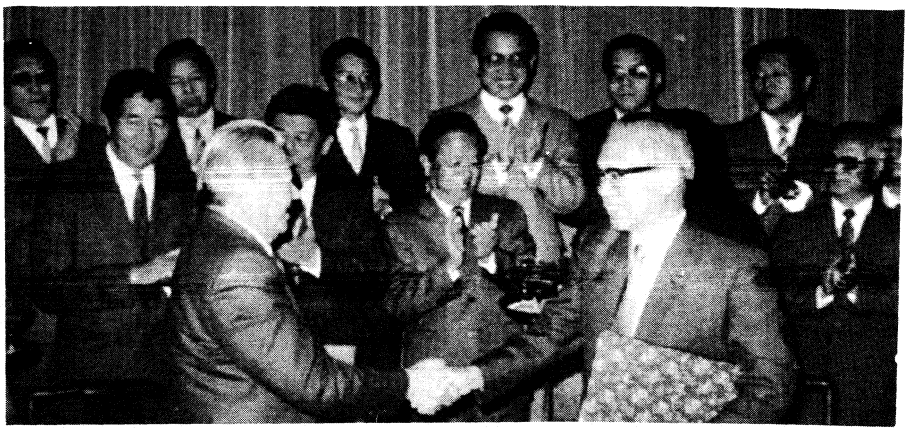
Samenwerkingsakkoord

Op 29 aug. 1985 ondertekenden de Mongoolse president Batmunh en Sowjet-partijleider Gorbatsjow in Moskou een overeenkomst betreffende economische, wetenschappelyke en technische samenwerking tussen hun beide landen met een looptijd van 15 jaar.

Betrekkingen met China
Ondertekening akkoorden

Op 9 aug. 1986 werd in de Mongoolse hoofdstad Oelan Bator een consulair verdrag getekend tussen China en de Mongoolse Volksrepubliek. Het verdrag, dat werd ondertekend door de Chinese onderminister van buitenlandse zaken Liu Shuqing en zijn Mongoolse ambtgenoot Daramyn Yondon, was het eerste sinds 1949 tussen beide landen. Over de voorafgaande ontwikkelingen in de Mongools-Chinese betrekkingen schreef Willem van Kemenade in het *NRC/H'blad* van 11-8-1986 onder meer het volgende:

Mongolie behoorde vroeger tot het Chinese keizerrijk maar verklaarde zich na de Chinese revolutie van 1911 onafhankelijk. In 1921 vestigden de Bolsjewieken er het eerste satellietregime, waarop het een in naam onafhankelijke volksrepubliek werd. In 1950 trachtte Mao Zedong in onderhandelingen met Stalin tevergeefs herannexatie te bedingen.
In de jaren '50 waren de onderlinge betrekkingen vriendschappelijk en als uitvloeisel daarvan kwamen er vele tienduizenden Chinese ,,gastarbeiders" in het dunbevolkte Mongolie werken, met name in de mijnbouw- en bouwsectoren. Na de Chinees-Russische breuk in 1964 werden zij langzaam weggewerkt, tot zij in 1967 op veel drastischer wijze in grote aantallen het land werden uitgezet wegens hun door het Rode Boekje van Mao geinspireerde turbulent gedrag. Niettemin bleef er een gemeenschap van ongeveer 2000 Chinezen in en nabij Ulan Bator achter.
Deze werd in 1983 opnieuw het doelwit van een Mongoolse vervolgings- en uitwijzingscampagne. De Mongoolse media beschuldigden de Chinezen van ,,lijntrekkerij en woekerhandel".



De Mongoolse eerste onderminister van buitenlandse zaken Daramyn Yondong (l.) schudt de hand van de Chinese onderminister van buitenlandse zaken Liu Shuqing na dc ondertekening op 28 november 1988 in Peking van het grensakkoord tussen beide landen.

China zei medio 1983 dat er 1764 Chinezen verdreven waren, van wie de bezittingen verbeurd verklaard waren. De maatregelen kwamen aan het begin van de Chinees-Russische normaliseringsonderhandelingen die volgden op de dood van Sowjet-president Leonid Brezjnew eind 1982. Waarnemers meenden toen dat de Mongolen hun ongenoegen over de Chinees-Russische toenadering achter hun rug om wilden tonen en dat de Russen aanvankelijk niet in staat waren de Mongolen in te tomen. De campagne werd toegeschreven aan de fervent Moskou-getrouwe en anti-Chinagezinde Mongoolse leider Joemdzjagyn Tsedenbal. In augustus 1984 werd hij echter plotseling afgezet als president en opgevolgd door Jambynh Batmonh. Sindsdien heeft Mongolie de Chinees-Russische detente als voldongen feit aanvaard.
China heeft nu kennelijk als eerste stap in zijn eigen detente met Mongolië een consulair verdrag geëist dat de belangen van de achtergebleven Chinezen waarborgt. Het verdrag legt wellicht ook de basis voor de terugkeer van grotere aantallen Chinezen naar Mongolie, dat met een nijpend arbeidstekort blijft kampen. Het land is driemaal zo groot als Frankrijk en heeft slechts 1,5 miljoen inwoners die voor een belangrijk deel nog veeteeltnomaden zijn.

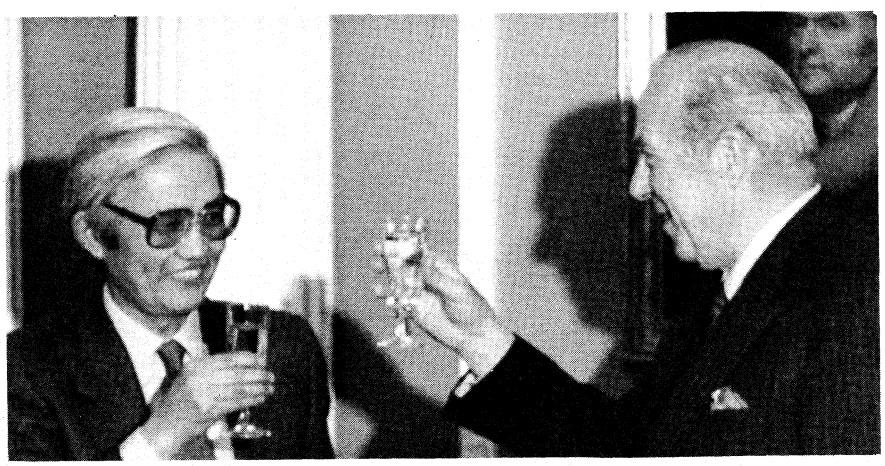
In april 1987 tekenden Mongolië en China een handelsovereenkomst voor de periode 1986-1990.

Op 6 juni 1987 werd het luchtvaartverkeer tussen Oelan Bator en Peking na een onderbreking van 19 jaar, hervat.

Op 28 nov. 1988 werd in Peking door de Chinese en Mongoolse onderministers van buitenlandse zaken een overeenkomst getekend, die moest voorzien in het behouden van de vrede langs de 4.655 km lange grens tussen de beide landen.

Betrekkingen met de Verenigde Staten. Vestiging van diplomatieke betrekkingen

Op 27 jan. 1987 werd in Washington een akkoord getekend over het vestigen van diplomatieke betrekkingen op ambassadeursniveau tussen Mongolië en de Verenigde Staten. Het akkoord werd getekend door de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken George Shultz en door de permanente Mongoolse vertegenwoordiger bij de Verenigde Naties Gendengiin Nyamdoo.
De Amerikaanse ambassadeur voor Mongolië, Richard Williams, reisde medio september 1988 naar Oelan Bator om er zijn geloofsbrieven te overhandigen. Williams vestigde zich echter niet in de Mongoolse hoofdstad, maar zou vanuit Washington de honneurs waarnemen. De VS hadden bepaald dat de barre klimatologische omstandigheden een permanente vestiging van een ambassade in Mongolië onmogelijk maakten.
Van de 100 landen waarmee Mongolië diplomatieke betrekkingen onderhield, hadden er 18 een ambassade gevestigd in Oelan Bator.



De Amerikaanse minister van buitenlandse zaken George Shultz (r.) brengt in Washington een toost uit op Gendengiin Nyamdoo, de permanente Mongoolse vertegenwoordiger bij de Verenigde Naties, ter gelegenheid van het vestigen van diplomatieke betrekkingen tussen beide landen op 27 januari 1987.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13. Postbus 1118. 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20. I.S.S.N. 0165-3660

ONLUSTEN IN VENEZUELA

Op 6 maart maakte de Venezolaanse minister van binnenlandse zaken, Alejandro Izaguirre, bekend dat bij onlusten die op 27 februari na prijsstijgingen waren begonnen, 256 mensen om het leven waren gekomen. Het aantal gewonden werd geschat op 1.800. Minister van defensie Italo del Valle Alliegro deelde die dag volgens NRCI *H'blad* (7-3-1989) mee dat van de 1.000 mensen die bij de onlusten waren gearresteerd er 327 waren vrijgelaten.
Diezelfde dag werd de op 28 februari ingestelde avondklok opgeheven. De beperking van de constitutionele rechten, die eveneens op 28 februari was afgekondigd, bleef echter nog van kracht.
De rellen waren op 27 februari in alle delen van Venezuela en m.n. de hoofdstad Caracas uitgebroken, nadat op 26 februari decreten waren gepubliceerd, waarmee een op 16 februari door president Carlos Andres Perez Rodriguez aangekondigd bezuinigingsprogramma in werking werd gezet. Het onder druk van het Internationale Monetaire Fonds (IMF) afgekondigde bezuinigingsprogramma had o.m. tot gevolg dat de prijzen voor benzine, openbaar vervoer en bepaalde levensmiddelen sterk stegen.
Tijdens de rellen waren winkels en supermarkten geplunderd en soms in brand gestoken.

Carlos Andres Perez Rodriguez had, nadat hij de presidentsverkiezingen van 4 dec. 1988 had gewonnen, op 2 febr. 1989 het presidentschap overgenomen van Jaime Lusinchi (zie verderop). Perez behoorde, net als Lusinchi, tot de sociaal-democratische Democratische Actie (Accion Democratica, AD).
Zijn op 16 februari aangekondigde bezuinigingsprogramma omvatte de instelling van één, zwevende, wisselkoers (hetgeen een belangrijke devaluatie van de bolivar betekende), een toenemende verslapping van regeringscontroles op binnenlandse rentetarieven en op prijzen van goederen en diensten, de belofte het begrotingstekort van de regering te verminderen, hogere prijzen voor goederen en diensten geleverd door de overheidssector, en hervormingen van tarieven, handelsvoorschriften en het belastingsysteem.
Het programma ging gepaard met initiatieven op het gebied van salarissen en sociaal welzijn. Tot die initiatieven behoorden een verhoging van de ambtenarensalarissen met maximaal 30 procent, een verhoging van het minimumloon en een aantal directe subsidies.
President Perez had verder gezegd dat de particuliere sector „vrijwillig" de lonen zou verhogen met ongeveer hetzelfde percentage als waarmee de ambtenarensalarissen werden verhoogd.

POLITIEKE ONTWIKKELINGEN SINDS BEGIN 1988

In aansluiting op het bericht van pag. 205/3 e.v.-1988 deden zich in Venezuela op politiek gebied o.m. de volgende ontwikkelingen voor:

Na de presidents- en parlementsverkiezingen van 4 dec. 1983 (pag. 34812-1984) was Jaime Lusinchi van de sociaal-democratische Accion Democratica (AD) op 2 febr. 1984 president van Venezuela geworden voor een ambtstermijn van vijf jaar (pag. 366/2-1984).

Aftreden minister van justitie

Op 29 maart 1988 trad minister van justitie Jose Manzo Gonzalez af, na een wekenlange controverse over zijn activiteiten binnen de regering. In de pers en het parlement was kritiek geleverd op de minister wegens zijn behandeling van een controversieel regeringsrapport over onregelmatigheden binnen een groep belangrijke industriële concerns die onder controle stonden van de CVG, een regeringsbureau voor regionale ontwikkelingen. Verder zou Manzo een geheime politiegroep hebben geleid, die alleen aan hem verantwoording schuldig was.
Een dag later zou Pedro Arturo Torres Agudo, volgens de Financial Times (30-3-1988) een zeer gerespecteerd expert op het gebied van wettelijke en criminele zaken, worden beedigd als opvolger van Manzo. Torres was onder Manzo werkzaam geweest als hoofd van de Technische Judiciële Politie (PTJ). Hij had ook aan het hoofd gestaan van de DISIP, de machtige Venezolaanse veiligheidspolitie in het midden van de jaren zeventig.
Manzo zelf verklaarde dat hij niets verkeerds had gedaan en dat hij het kabinet verliet om zich zelf beter te kunnen verdedigen.

Nieuwe minister van defensie

Op 21 juni 1988 maakte president Lusinchi bekend dat hij de opperbevelhebber van de landmacht, gen. Italo del Valle Alliegro, had benoemd tot minister van defensie. Del Valle zou op 29 juni als minister worden beëdigd.

Nieuwe minister van mijnbouw en energie

Op 7 aug. 1988 verliet Arturo Hernandez Grisanti, sinds 2 febr. 1984 minister van mijnbouw en energie, het kabinet om zich voor de regerende Demo-



Een beeld van een straat in de Venezolaanse hoofdstad Caracas op 27 februari 1989, toen daar rellen plaatsvonden wegens prijsverhogingen.

cratische Actie verkiesbaar te kunnen stellen voor een zetel in de Senaat.
Hernandez had tijdens zijn ministerschap een belangrijke rol gespeeld binnen de Organisatie van Olie Exporterende Landen (OPEC), o.m. als lid van de prijzencommissie van deze organisatie. Hij was voorzitter van de OPEC in 1986, toen de olieprijzen kelderden. In 1987 had hij zich een fel pleitbezorger getoond van samenwerking van OPEC met olie exporterende landen die geen lid waren van deze organisatie, om zo effectiever de overproduktie te kunnen bestrijden.
Vice-minister van mijnbouw en energie Julio Cesar Gil volgde Hernandez als minister op.

Programma van presidentskandidaat Perez

Op 17 okt. 1988 maakte Carlos Andres Perez Rodriguez, de kandidaat van de sociaal-democratische partij Acciûn Democratica (AD) voor het presidentschap van Venezuela (zie pag. 20613-1988), de grote lijnen van zijn programma bekend. Zijn prioriteiten lagen bij het „sociaal efficiënt" maken van de Venezolaanse democratie.
Perez beloofde een modern Venezuela, waar de armen de vruchten zouden plukken van de opbrengsten van de ontwikkeling en waar de economie minder zou worden bepaald door de staat en produktiever zou zijn.
De presidentskandidaat zei dat de economie zich in een crisissituatie bevond, die te wijten was aan de buitenlandse schuld van het land en aan de afhankelijkheid van de olie-inkomsten en stelde voor een „nieuwe economie" te creëren die was „gericht op produktiviteit, competentie en gelijkheid".
Venezuela moest in staat zijn aan de binnenlandse vraag te voldoen, zijn import te betalen met zijn eigen export, en inkomsten en winsten te genereren die aansloten bij aanvaardbare niveaus van sociaal welzijn.
De vrijheid van handelen van de regering m.b.t. de economie wilde Perez beperken tot „strategische participatie" op gebieden als het bevorderen van de export in de particuliere sector en het duidelijk onderscheiden van de functies van de particuliere en openbare sector.

Algemene verkiezingen

Op 4 dec. 1988 vonden in Venezuela verkiezingen plaats voor een president, een parlement en deelstaat-parlementen. Van de 18,7 mln Venezolanen waren er 9,18 mln kiesgerechtigd. Aan de strijd om het presidentschap, die op 2 mei 1988 van start was gegaan, namen meer dan 20 kandidaten deel.



Eduardo Fernandez, de kandidaat van de Copei voor de presidentsverkiezingen van 4 december 1988.

De belangrijkste drie van hen waren Carlos Andres Perez Rodriguez, de jurist Eduardo Fernandez, secretaris-generaal van de sociaal-christelijke partij Copei (Comité de Organizacion Politica Electoral Independiente), en Theodoro Petkoff, een vroegere communistische guerrillaleider die in 1971 samen met anderen een nieuwe partij had opgericht, de Beweging om te komen tot het Socialisme (Movimiento al Socialisme, MAS).

De MAS ging samen met een andere partij, de Beweging van Revolutionair Links (MIR), de verkiezingen in.

• Carlos Andres Perez Rodriguez (in Venezuela ook wel „CAP" genoemd) werd op 27 okt. 1922 in Rubio geboren. Hij studeerde aan de Centrale Universiteit van Venezuela. In 1945 was hij privé-secretaris van president Romulo Betancourt. In 1947-1948 en van 1958-1974 maakte hij deel uit van de Kamer van Afgevaardigden. Van 1949-1958 verbleef hij in ballingschap.
In 1963-1964 was hij minister van binnenlandse zaken. In 1968 werd hij secretaris-generaal van de AD.
Nadat hij de presidentsverkiezingen van 9 dec. 1973 had gewonnen, werd hij op 12 maart 1974 voor de eerste keer president van Venezuela (pag. 255/1-1974). Na de presidentsverkiezingen van 3 dec. 1978, waarbij Perez geen kandidaat was (pag. 809-1978),nam Luis Herrera Campins van de Copei op 12 maart 1979 het presidentschap van hem over (pag. 33412-1979).
Op 24 jan. 1982 wees de AD Jaime Lusinchi aan als kandidaat voor de presidentsverkiezingen van 4 dec. 1983 (pag. 347/2-1984). Lusinchi won de verkiezingen en werd op 2 febr. 1984 als staatshoofd beedigd (pag. 366/2-1984). Op 11 okt. 1987 koos de AD Perez opnieuw tot presidentskandidaat (pag. 20613-1988).
Perez is vice-president van de Socialistische Internationale.

• Eduardo Fernandez, bijgenaamd de Tijger, werd in 1940 in Caracas geboren. Toen hij begin 20 was, werd hij actief binnen de jeugdafdeling van de Copei. In de tweede helft van de jaren zestig was hij politieke secretaris van Rafael Caldera Rodriguez, die bij de algemene verkiezingen van 1 dec. 1968 tot president van Venezuela werd gekozen, Fernandez werd bij die verkiezingen in de Kamer van Afgevaardigden gekozen.
Van 1974-1979 was hij fractievoorzitter en in nov. 1979 werd hij secretaris-generaal van de Copei (pag. 34611-1984).
In nov. 1987 wees de partij Fernandez aan als kandidaat voor het presidentschap (pag. 20711-1988).

De presidentsverkiezingen werden gewonnen door Perez, die 52,9 procent van de geldig uitgebrachte stemmen kreeg (in 1983: 56,81 procent). Copei-kandidaat Fernandez werd met 40,2 procent (in 1983: 34,58) tweede en Petkoff van de MAS eindigde met 2,7 procent (in 1983: 4,17) op de derde plaats.
Bij de parlementsverkiezingen behaalde de AD 43,76 procent van de geldig uitgebrachte stemmen (in 1983: 49,97 procent), hetgeen betekende dat zij haar absolute meerderheid in zowel Kamer als Senaat verloor.
De Copei scoorde 31,43 procent (in 1983: 28,73 procent) en de MAS-MIR 10,27 (in 1983 MAS: 5,74 en MIR: 1,58 procent).

Direct nadat duidelijk was geworden dat hij als overwinnaar uit de bus zou komen, zei Perez in een televisie-interview dat de afbetaling van Venezuela's buitenlandse schuld niet „over de ruggen van de mensen" mocht gaan. Hij wilde dat Venezuela met de andere Latijns-Amerikaanse landen één front vormde tegenover de westerse crediteuren. „Terugbetaling van de schuld volgens de huidige voorwaarden is niet (langer) mogelijk", zei Perez in het vraaggesprek.
In zijn eerste verklaring na de verkiezingen zei Perez dat hij Venezuela wilde „moderniseren" en een actieve sociale politiek ten gunste van de minder draagkrachtigen wilde voeren. Verder moest er een eind komen aan de corruptie van het staatsapparaat.
Fernandez zei in de nacht na de verkiezingen dat hij opnieuw secretaris-generaal van de Copei wilde worden - een functie die hij ten behoeve van de verkiezingen had moeten neerleggen - en vanuit die functie zijn overwinning bij de volgende presidentsverkiezingen, in 1993, zou voorbereiden.

Verkiezingsstrijd

De verkiezingsstrijd was niet zo zeer door programmatische verschillen tussen de AD en Copei gedomineerd als wel door persoonlijke aanvallen.
Zowel Perez als Fernandez had beloofd de economie te versterken, de

buitenlandse schuld te herstructureren, territoriale aanspraken te verdedigen, de particuliere sector een belangrijker rol te laten spelen en de openbare diensten te verbeteren.
Maar de algemene toon van de campagne was, aldus de *Financial Times* (3-12-1988), gekenmerkt door vaak hatelijke aanvallen en tegenaanvallen, en leuzen en persoonlijkheden leken belangrijker dan gedetailleerde discussies over programma's.
Zo had de „Tijger", een naam die volgens de *Financial Times* (3-12-1988) was bedacht om Fernandez een agressief image te geven, Perez ervan beschuldigd tijdens zijn presidentschap een geheime overeenkomst te hebben getekend met buurland Columbia, waarbij Venezuela zijn territoriale rechten in de Golf van Venezuela zou hebben verkwanseld. In deze wateren worden grote olievoorraden vermoed. Perez had de beschuldiging en een bewijsstuk „een verzinsel" genoemd.

Verder was Perez ervan beschuldigd cadeaus, zoals een renpaard, te hebben aangenomen van een Columbiaanse familie die handelde in cocaïne.
De verkiezingsstrijd was verder overschaduwd door een schietpartij aan de grens met Columbia op 29 oktober, waarbij de strijdkrachten 14 mensen hadden doodschoten, die volgens hen guerrillastrijders waren, maar later onschuldige vissers bleken te zijn. Naar aanleiding van deze kwestie had Fernandez Perez om een openbaar debat gevraagd. Toen deze laatste daartoe niet bereid bleek, had Fernandez gesuggereerd dat Perez bang was het tegen hem op te nemen.

Op 30 okt. 1988 hadden de strijdkrachten in een communiqué meegedeeld dat het aan de grens met Columbia, in de deelstaat Apure, ongeveer 600 km van de hoofdstad Caracas, tot een gewapend treffen was gekomen tussen het Jose-Antonio Paez-commando - een speciale eenheid die het jaar daarvoor was gevormd ter bestrijding van guerrilleros - en een groep van 50 mannen. deels zwaarbewapende guerrilleros uit Columbia.
Volgens de leider van het commando, gen.-maj. Camejo Arias, waren bij het treffen 16 guerrilleros gedood en was de rest over de grens naar Columbia gevlucht.
Diezelfde dag waren echter in een kleine stad in die streek, El Amparo, twee overlevenden van de schietpartij opgedoken met een ander verhaal: de twee hadden op 29 oktober met 14 vrienden, van wie niemand bewapend was, willen gaan vissen in een lagune van de rivier de Arauco, toen plotseling vanuit een hinderlaag zonder waarschuwing het vuur was geopend op de boot waarin zij zaten.
De schietpartij had Venezuela tot tien dagen durende studentenrellen geleid. President Jaime Lusinchi gelastte een onderzoek naar de gebeurtenissen.
Op 23 november meldde *NRC/H'blad* dat de twee overlevenden van de schietpartij hun toevlucht hadden gezocht in de residentie van de Mexicaanse ambassadeur in Caracas. De twee, die door Venezuela werden beschuldigd van het „aanstichten van een oproer", waren begeleid door Walter Marquez, die voor de MAS in de Kamer van Afgevaardigden zat.
In de Financial Times van 4 jan. 1989 werd gemeld dat de Venezolaanse militaire politie de twee had gearresteerd toen zij na een verblijf in Mexico per vliegtuig in Venezuela waren teruggekeerd.
Op 14 jan. 1989 publiceerde een Venezolaanse parlementaire onderzoekscommissie een rapport waaruit bleek dat de militaire versie van de schietpartij niet klopte.
In de Financial Times van 16 jan. 1989 werd bericht dat een militaire rechter recentelijk de arrestatie had gelast van de 20 mannen die op de vissers hadden geschoten.
Diezelfde dag werden de twee overlevenden van de schietpartij op vrije voeten gesteld.

Samenstelling kabinet

Op 14 jan. 1989 maakte Perez de samenstelling van zijn kabinet bekend. Daarin waren de portefeuilles als volgt verdeeld:

Binnenlandse zaken - Alejandro Izaguirre; buitenlandse zaken - Enrique Tejera Paris; defensie - gen. Italo del Valle Alliegro; energie en mijnbouw - Celestino Armas; financiën - Eglee Iturbe de Blanco; planning - Miguel Rodriguez; industrie en handel - Moises Naim; landbouw - Fanny Bello; transport en verbindingen - Gustavo Rada; onderwijs - Gustavo Roosen; arbeid - Marisela Padron; justitie - Luis Beltran Guerra; gezondheid - Felipe Bello; stedelijke ontwikkeling - Luis Penzini Fleuri; wetenschap en technologie - Dulce Arnao; cultuur - Jose Antonio Abreu; milieu - Guillermo Colmenares Finol; secretaris t.b.v. de president - Reinaldo Figueredo Planchart.

- Izaguirre was secretaris-generaal van de Democratische Actie.
- Iturbe was president van een commerciële bank geweest. Ten tijde van haar ministersbenoeming was zij vice-minister van financiën.
- Rodriguez, een econoom en hoogleraar, was economisch adviseur van de nieuwe president.
- Naim doceerde aan Venezuela's meest prestigieuze opleidingsinstituut voor managers. IESA.
- Figueredo was een voormalig wresident van het Instituut voor Buitenlandse Handel

Verder werd Pedro Tinoco, een vooraanstaand investeerder en president van een grote commerciële bank, benoemd tot president van de Centrale Bank als opvolger van Mauricio Garcia Araujo, en ging Edgard Leal, president van een dochtermaatschappij van PDVSA, de onderhandelingen over de Venezolaanse schuld leiden.

Garcia was president van de Centrale Bank geworden na het vertrek, in okt. 1987, van Hernan Anzola Jimenez. die sinds 1 aug. 1986 op die post bad gezeten. Anzola's voorganger was de in dec. 1983 door president Lusinchi benoemde Benito Raul Losada (pag. 366/3-1984).

Perez beëdigd als president Venezuela

In aanwezigheid van meer dan 20 staats- en regeringshoofden werd Carlos Andres Perez Rodriguez op 2 febr. 1989 beëdigd als president van Venezuela. Onder de aanwezigen waren de Cubaanse president Fidel Castro Ruz, de Nicaraguaanse president Daniel Ortega Saavedra, de Spaanse premier Felipe Gonzalez Marquez en de Portugese president Mario Alberto Nobre Lopes Soares.
De VS hadden vice-president Dan Quayle gestuurd. Ook was van Amerikaanse zijde oud-president Jimmy Carter aanwezig.
Afwezig waren de Salvadoraanse president Jose Napoleon Duarte, die met een slechte gezondheid kampte (zie pag. 491/1-1988), en de Argentijnse president Raul Alfonsin Foulkes, die wegens binnenlandse onrust had besloten niet zelf de plechtigheid bij te wo-



Carlos Andres Perez Rodriguez (l.) bij zijn beëdiging als president van Venezuela. Op de achtergrond rechts zijn voorganger Jaime Lusinchi en op de voorgrond Senaatsvoorzitter Octavio Lepage.

nen, maar zijn minister van buitenlandse zaken te sturen.
In zijn inaugurele rede beloofde Perez een nauwe samenwerking met geïndustrialiseerde landen, de Verenigde Staten en Latijns-Amerikaanse landen, in een poging een oplossing te vinden voor het probleem van de buitenlandse schuld.
Hij knndigde ook een serie strenge economische maatregelen aan die 's lands financiële situatie moesten stimuleren. Zo zou er één, zwevende, wisselkoers komen en zou er een liberalisering van de rentepercentages plaatsvinden, twee maatregelen die door het Internationale Monetaire Fonds en de Wereldbank waren geëist als voorwaarden voor het verstrekken van kredieten.
De nieuwe president zei verder dat hij, nu hij niet over een meerderheid in het parlement beschikte, politieke steun zou zoeken om zijn kiervormingen goedgekeurd te krijgen.


Jaime Lusinchi

ECONOMISCHE ONTWIKKELINGEN SINDS BEGIN 1984

Tussen het aantreden van de sociaaldemocratische president Jaime Lusinchi, op 2 febr. 1984 (pag. 366/2-1984), en het aantreden van zijn opvolger Carlos Andres Perez Rodriguez, op 2 febr. 1989, deden zich in Venezuela op economisch gebied o.m. de volgende ontwikkelingen voor (vor. ber. op pag. 36712 e.v.-1984):

Maatregelen ter reactivering economie

Op 24 febr. 1984 kondigde president Jaime Lusinchi een serie maatregelen aan om de economie te reactiveren en de overheidssector te reorganiseren. Tot de maatregelen behoorden een devaluatie van de bolivar (de nationale munteenheid), het instellen van een systeem van vier (i.p.v. drie) wisselkoersen, het bevorderen van de werkgelegenheid, landbouwproduktie en bouw, het afschaffen van subsidies op olie, een bevriezing van lonen, en het verlenen van subsidies op voedselprodukten teneinde de lagere inkomensgroepen te beschermen.

De vier wisselkoersen die de regering-Lusinchi hanteerde, waren 1) een preferentiële wisselkoers van $ 1 = 4,30 bolivar voor het aflossen van de buitenlandse schuld en betaalde particuliere schulden; deze koers zou tot eind 1985 ook worden gebruikt voor de import van essentiële voedselprodukten en geneesmiddelen; 2) een nieuwe preferentiele koers van $ 1 = 6 bolivar voor transacties waarmee staatsolie of ijzererts was gemoeid; 3) een nieuwe officiële koers van $ 1 = 7,5 bolivar (voordien 4,3) voor niet-essentiële importen en rentebetalingen over de buitenlandse schuld (m.i.v. 1 jan. 1984); en 4) een zwevende toeristenkoers voor het toerisme, geldzendingen in de particuliere sector, en andere transacties (op 29 febr. 1984 lag deze koers bij 12.88 bolivar voor een dollar en op 27 febr. 1985 bij 13,40 bolivar).

Op 16 maart werden bezuinigingsmaatregelen voor de publieke sector bekendgemaakt die het begrotingstekort van 1984 met $ 1,3 mrd moesten verminderen. Zo zouden onrendabele staatsbedrijven worden gereorganiseerd of geprivatiseerd, fiscale hervormingen worden doorgevoerd, waaronder een verhoging van de belasting op tabak, alcohol en visums, en de regeringsuitgaven met 10 procent worden verminderd (door o.m. een bevriezing van de salarissen van functionarissen die meer dan 10.000 bolivar per maand verdienden en een salarisverlaging van 10 procent voor functionarissen die meer dan 16.000 bolivar per maand verdienden).
Op 5 apr. 1984 deelde minister van financiën Manuel Azpurua Arreaza mee dat Venezuela die week zijn achterstand in rentebetalingen aan internationale banken had weggewerkt. Volgens Azpurua had zijn land al $ 184,6 mln aan achterstallige rente betaald en zou nog die week een laatste bedrag van $ 15,6 mln worden betaald, waardoor de achterstand van $200 mln volledig zou zijn weggewerkt. Het ging om achterstallige rentebetalingen over de buitenlandse schuld van in totaal $ 35 mrd. Het betalen van aflossing was sinds 1 april 1983 opgeschort (pag. 36812-1984).

Op 1 apr. 1983 was een moratorium van 90 dagen van kracht geworden inzake de aflossing van de buitenlandse schuld. Sindsdien was het moratorium om de 90 dagen verlengd.

In *NRC/H'blad* (21-6-1984) werd over de Venezolaanse schuldenproblematiek o.m. het volgende opgemerkt:

„Venezuela heeft geen gebrek aan natuurlijke rijkdommen. De crisis is een typisch geval van slecht management", aldus een buitenlandse bankier over de Venezolaanse buitenlandse schuld van 35 miljard dollar.
Toen de olieprijzen in 1973 omhoog schoten, besloot Venezuela tot snelle industrialisatie. Staatsbedrijven leenden naar hartelust in het buitenland, zonder dat de centrale overheid ook maar enig idee had hoe de schulden zich opstapelden. Geen van de indrukwekkende projecten werd ooit voltooid.
Maar de Venezolanen genoten van de nieuwe rijkdom. Alles werd geïmporteerd, de landbouwproduktie kwam nagenoeg tot stilstand. Het aantal werknemers op de loonlijsten van de staatsbedrijven nam voortdurend toe, vrijwel niemand werkte meer. Men smeet met geld. „We hebben de rijkdom niet verspild, we hebben er van genoten", aldus een Venezolaan.
De crisis komt daarom psychologisch hard aan. „Wewaren er aan gewend dat we konden reizen en konden kopen wat we wilden", herinnert een vertegenwoordiger van de welgestelde middenklasse zich. „Die droomwereld komt ncoit meer terug." Een buitenlander in Caracas merkt op: „Er zijn nu Venezolanen die een baan zoeken."
Als enig Latijns-Amerikaans land probeert Venezuela tot een akkoord met de banken te komen over herfinanciering van zijn schuld zonder zich onder curatele van het Internationale Monetare Fonds (IMF) te stellen. Venezuela moet dit jaar 17 miljard dollar aan kortlopende leningen aflossen en probeert dit bedrag over een langere periode opnieuw te financieren. Als blijk van goede wil heeft de regering van de sociaaldemocratische president Jaime Lusinchi voorzichtige bezuinigingsmaatregelen aangekondigd. Eén van de maatregelen is dat het aantal body-guards voor ministers is verminderd.

Op 22 juni 1984 ondertekende president Lusinchi een wet die hem gedurende een jaar een speciale volmacht gaf zonder goedkeuring van het parlement economische maatregelen door te voeren die hij nodig achtte voor de oplossing van de economische crisis in zijn land. De wet was op 14 juni door de Kamer van Afgevaardigden aangenomen.

Begin juli ondertekende president Lusinchi een wet op kosten, prijzen en lonen, die de week daarvoor door het parlement was goedgekeurd. De wet had tot doel te komen tot een nieuw systeem voor het reguleren van prijzen en lonen.
Alle belangrijke besluiten betreffende verhogingen van prijzen en lonen zouden onder toezicht staan van de Nationale Commissie voor Kosten, Prijzen en Lonen die door de regering was benoemd.

Zevende nationale ontwikkelingsplan

Op 30 nov. 1984 presenteerde de minister van Cordiplan (bureau voor staatsplanning), Luis Raul Matos Azocar, het zevende nationale ontwikkelingsplan (1985-1990) in het parlement.

In het plan werd gestreefd naar een groei van het Bruto Nationale Produkt (BNP) in 1985 van 4.3 procent, met grote investeringen in de landbouw, de industrie en de bouwsector. Verder werd in het plan gepleit voor de besteding van 18 mrd bolivar aan arbeidsintensieve bouwprojecten en het onderhoud van 's lands infrastructuur.

In 1984 bedroeg de inflatie 11,4 procent op jaarbasis en de werkloosheid 13,4 procent van de beroepsbevolking.

Verhoging minimumloon

Op 15 maart 1985 werd een door de regering op ? februari goedgekeurd decreet van kracht, waardoor zo'n 500.000 werknemers in aanmerking kwamen voor een verhoging van het minimumloon van 900 tot 1.500 bolivar per maand.
Voor werkgevers was een vrijstelling van betaling van de loonsverhoging mogelijk wanneer ze konden bewijzen dat de verhoging zou leiden tot financiële verliezen.
De Venezolaanse Confederatie van Arbeiders (Confederacion de Trabajadores de Venezuela, CTV), de grootste vakbondsfederatie van Venezuela, die banden had met de AD), was een tegenstander van die mogelijkheid tot beroep voor de werkgevers.

In de nacht van 3l4 maart 1985 was Hemmy Croes, de president van de communistische Eenheidsconfederatie van Venezolaanse Arbeiders (CUTV), in Caracas door onbekenden gedood. Volgens de Communistische Partij van Venezuela (PCV) betrof het een politieke moord.

Vakbeweging vraagt algemene salarisverhoging. Reactie regering-Lusinchi

Op 1 mei 1985 vroeg de leiding van de Venezolaanse Confederatie van Arbeiders om een algemene verhoging van de salarissen in verband met de toegenomen winsten en produktiviteit, om aanvullende uitkeringen, maatregelen om speculatie door bedrijven te voorkomen, en om meer particuliere investeringen teneinde de werkloosheid te verminderen.
In een reactie hierop kondigde president Lusinchi in het parlement een Serie alternatieve maatregelen aan om de economie te reactiveren en mensen met lage inkomens te helpen. Zo kwam er een voedselprogramma en een programma voor sociale ontwikkeling.

Op 2 mei stuurde de regering een „banenwet" naar het parlement waarin grote bedragen waren opgenomen voor bouw- en ontwikkelingsprojecten ter verbetering van de infrastructuur. Op die manier wilde de regering banen creëren.

Meer controle op de banken

In juni 1985 voerde de regering een ingrijpende hervorming van het financiële systeem door om meer controle te krijgen over de banken. Zo werd er een limiet gesteld aan leningen die een bank mocht verstrekken en kwamen er gevangenisstraffen en boetes voor degenen die de regels overtraden.
Op 16 juni deelde de regering verder mee dat zij de vestiging van nieuwe banken, kredietinstellingen, verhuurbedrijven, verzekeringsfirma's, spaar- en hypotheekbanken zou verbieden.
Volgens minister van financiën Manuel Azpurua Arreaza had de regering tot de verscherping van de controle besloten om administratieve onregelmatigheden te voorkomen.
Op 3 juni had de regering de controle overgenomen over de Banco de Comercio, één van Venezuela's grootste commerciële banken, en een paar dochtermaatschappijen, de Sociedad Financiera de Comercio, Arrendadora Bancomer en Orient Leasing de Venezuela.

Volgens Carmelo Lauria Lessieur, de secretaris van president Lusinchi en een vroegere bankier, had de bank ongeveer 900 mln verloren aan riskante leningen.

Liberalisering regels voor buitenlandse investeerders

In juni 1985 keurde de regering voorstellen goed die het buitenlandse firma's gemakkelijker moesten maken in Venezuela te investeren. De voorstellen, die bij decreet werden afgekondigd, waren in okt. 1984 gedaan door het Toezichthoudende Orgaan voor Buitenlandse Investeringen (Superintendencia de Inversiones Extranjeras, SIEX) teneinde de van olie afhankelijke economie te reactiveren en te diversifiëren.
Begin 1986 meldde het ministerie van financiën dat de directe buitenlandse investeringen in 1985 waren gestegen met 14,5 procent.

Tripartite overleg

Op 18 juli 1985 spraken president Lusinchi, Rafael Maricial Garmendia, de president van de werkgeversorganisatie Fedecamaras, en Juan Jose Delpino, de president van de CTV, met elkaar over o.m. economisch herstel, werkgelegenheid, salarisverhogingen en de bouwindustrie.
De vakbeweging betoogde dat een door de drie partijen gesloten sociaal pact - volgens welk de last van de schuldencrisis in gelijke mate moest worden gedragen door de staat, de zakenwereld en de werknemers - de staat en de werkgevers had bevoordeeld ten koste van de vakbeweging. De dingen die de vakbeweging had bereikt werden ongedaan gemaakt door de concessies van de regering aan de particuliere sector, aldus de vakbeweging.
Het minimumloon bleef onder de armoedegrens van 2.500 bolivar per maand, 38 procent van de bevolking zat onder die grens en 80 procent van de bevolking verdiende minder dan 3.000 bolivar per maand.
Verder staakten tegen medio 1985 80.000 firma's verzocht om vrijstelling van betaling van de verhoging van het minimumloon.
De particuliere sector had volgens de CTV daarnaast geprofiteerd van de preferentiële wisselkoers voor het aflossen van de buitenlandse schuld, en van prijsverhogingen op de meeste landbouwprodukten, waaronder melk (zo'n 120 procent), vlees, granen en bonen. Tegen begin 1985 had de regering-Lusinchi het aantal gesubsidieerde voedselprodukten verminderd van 70 tot 20.
Rond de jaarwisseling kondigde president Lusinchi in een via radio en TV uitgezonden toespraak voor werknemers in de meeste sectoren loonsverhogingen aan van tussen de 10 en 20 procent. De loonsverhogingen werden hoofdzakelijk gefinancierd met een verhoging van de benzineprijs. Superbenzine werd 25 procent duurder en gewone benzine 62,5 procent.
Zij die tot 2.000 bolivar per maand verdienden, kregen een loonsverhoging van 20 procent, zij die tussen de 2.001 en 4.000 bolivar verdienden een verhoging van 15 procent, en de mensen met een salaris van tussen de 4.001 en 6.000 bolivar een verhoging van 10 procent. Mensen die daarboven zaten, kregen bonussen. Werknemers in de agrarische sector die minder dan 3.000 bolivar verdienden, kregen 10 procent loonsverhoging en die tussen de 3.001 en 6.000 bolivar verdienden een verhoging van 7,5 procent.

Regering gaat olie-industrie ,,internationaliseren'

Eind 1985 begon de regering met een ,,internationalisatie" van haar oliebeleid in een poging zich op de lange termijn te verzekeren van buitenlandse markten in een tijd van dalende olieprijzen en sterke concurrentie.

In jan. 1986 kondigde de regering aan dat de staatsoliemaatschappij PDVSA (Petroleos de Venezuela SA) zo'n $90 mln zou investeren in een aantal joint

ventures in West-Duitsland, Zweden en de VS. ,,Letters of intent" om aandelen in andere Amerikaanse olieconcerns te kopen werden in februari en april getekend.
Op 10 februari liet de regering weten de PDVSA voortaan zelf haar prijzen mocht vaststellen zonder goedkeuring van de regering. PDVSA zou voortaan ,,de commerciële flexibiliteit hebben zich aan te passen aan de nieuwe dynamiek van de (olie)markt", aldus een regeringscommuniqué.

Op 30 januari had de oppositionele Copei het aftreden van minister van energie en mijnbouw Arturo Hernandez Grisanti geëist. Volgens de secretaris-generaal van de Copei, Eduardo Fernandez, was de minister een ,,gezworen vijand" van het nieuwe beleid van de regering de olie-industrie te internationaliseren.

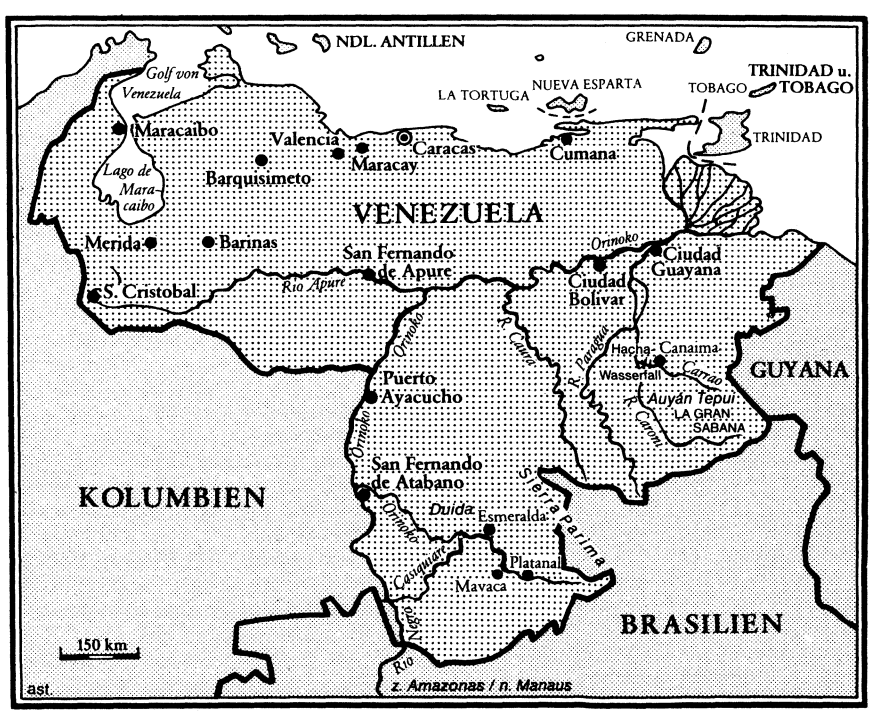
Akkoord over aflossing *$ 21,2* mrd. Venezuela doet beroep op onzekerheidsclausule in het akkoord. *Demonstratie*

Op 17 mei 1985 bereikte Venezuela met een stuurgroep van het internationale bankwezen een akkoord over de aflossing van $ 21,2 mrd die de overheid het buitenland schuldig was.
Na goedkeuring door alle betrokken banken werd het akkoord op 26 febr. 1986 getekend. Het bedrag van $ 21,2 mrd kon worden terugbetaald over een tijdvak van 12 jaar. De rente zou 1,125 procent boven het interbancaire tarief van de Londense banken liggen. Na de ondertekening van het akkoord zou Venezuela een aanbetaling van $750 mln aan aflossing doen. De overige betalingen zouden per kwartaal plaatsvinden. Zij zouden in 1986 beginnen en in het tweede kwartaal van 1997 eindigen.

Onder de kop ,,Lage olieprijs bedreigt schuldenakkoord Venezuela" meldde correspondent Ferry Versteeg in *NRC/* H'blad (25-2-1986) o.m. het volgende:

Venezuela sluit morgen in het New Yorkse hoofdkwartier van de Chase Manhattan Bank een herstructureringsakkoord met 463 banken over het merendeel van zijn buitenlandse schuld. Aan het akkoord is twee jaar gewerkt maar het moet na de recente olieprijsdalingen wellicht al binnen een jaar weer worden opengebroken. Het vormt daarmee een geliefd mikpunt voor de politieke oppositie.
Venezuela heeft een totale buitenlandse schuld van 35 miljard dollar, de up drie na grootste ter wereld. Per hoofd van de bevolking komt het land met 200 doilar aan schuld zelfs op een weinig benijdenswaardige eerste plaats. Van die 35 miljard belopende schuld neemt de Venezolaanse staat er 27 miljard voor zijn rekening en het vandaag beklonken akkoord slaat op 21,2 miljard dollar aan staatsschuld. (...)
Door het dramatische prijsverval van de olie deden de banken Venezuela op het laatste moment nog twee concessies: uitstel van kapitaalaflossing over twee jaar en toevoeging aan het akkoord van een „onzekerheidsclausule" volgens welke opnieuw over herstructurering van de schuld kan worden gesproken als Venezuela's financieel-economische positie zich ingrijpend zal wijzigen. Volgens de oppositie is dat nu al het geval en secretaris-generaal Eduardo Fernandez van de oppositionele sociaal-christelijke partij (COPEI) omschreef het akkoord derhalve als ,,waaghalzerij".
Ook ex-president Carlos Andres Perez Rodriguez van de nu regerende Accion Democratica (AD) toont zich weinig enthousiast: „De regering is nu niet meer in de positie om akkoord te gaan met de oorspronkelijk geprogrammeerde bepalingen zonder het land een last op te leggen die onberekenbare gevolgen kan hebben", aldus Perez.
President Jaime Lusinchi, die nu twee jaar aan de macht is, liet echter weten: „Als Venezuela het akkoord niet ondertekent zal het land zich isoleren van de wereld."
Volgens de president is ondertekening noodzakelijk ten behoeve van 's lands krediet- en geloofwaardigheid Bovendien zou een verder dralen het verlies betekenen van een aantal voordelen die tijdens de onderhandelingen met internationale bankiers zijn geboekt.
Maar kan Venezuela volgens het nu in New York beklonken akkoord zijn schulden afbetalen? Venezuela, dat voor negentig procent van zijn exportinkomsten afhankelijk is van de aardolie, verdiende in 1981 nog 19 miljard dollar aan dit produkt. In 1984 was het al gedaald tot 14 miljard en vorig jaar tot 13 miljard dollar. Dit jaar hoopte Venezuela zo'n 12,9 miljard aan oliedollars binnen te halen op basis van een gemiddelde prijs van zo'n 24 dollar per vat. Maar de Venezolaanse prijsnotering komt nu uit op een luttele 14,7 dollar per vat. Dit zou op jaarbasis ruim 8 miljard dollar opleveren. terwijl de geplande importrekening over 1986 al 7 miljard bedraagt.
Dit jaar zal het waarschijnlijk nog wel gaan en deskundigen verwachten niet dat Venezuela voor eind 1986 een beroep zal doen op de „onzekerheidsclausule" in het nieuwe schuldenakkoord. Zij worden in deze verwachting gesterkt door eerdere suggesties van president Lusinchi dat hij dit jaar bij de schuldenafbetaling Venezuela's nog altijd forse deviezenvoorraad van 13,8 miljard dollar zal aanspreken. Maar na 1986 zijn de vooruitzichten hoogst onzeker en als de olieprijs zich op het huidige droefgeestige niveau handhaaft, zal Venezuela in de komende jaren minstens zestig procent van zijn exportopbrengsten aan afbetaling moeten spenderen, wat een ondoenlijke zaak is.

Intussen vragen veel Venezolanen zich verbijsterd af hoe het zo ver kon komen. Van 1970 tot 1978 nam het Venezolaanse bruto nationale produkt toe met niet minder dan vijftig procent en de gestaag groeiende toevloed van oliedollars werd gevolgd door gigantische overheidsinvesteringen met name in publieke bedrijven. Sommige Venezolanen maten zich een ,,Saoedische" levensstijl aan. tienduizenden midden klassers gingen een of twee keer per jaar winkelen in Miami en de massa bleef vooralsnog arm maar had tenminste hoop op betere tijden. Lenen van bereidwillige buitenlandse banken was met de zwakke dollar en de prima oliemarktvenvachtingen geen enkel probleem. Tezelfder tijd kwam er ondanks de overmaat aan middelen niets terecht van broodnodige economische diversificatie en trok de Venezolaanse bevolking - zonder voldoende economische en industriële aanpassingen - massaal naar de stad (71 procent van de bevolking woont daar nu).
Het scenario dat zich aan het begin van de jaren tachtig ontrolde is intussen overbekend: een stijgende dollarkoers en rente en gelijktijdig dalende olieprijzen. Daarnaast is er sprake van massale kapitaalvlucht (in het Venezolaanse geval 40 miljard dollar!), ingrijpende bezuinigingsprogramma's, stagnerende inkomens en stijgende prijzen. ,,Het tijdperk van het gemak is voorbij", zo verzekerde president Jaime Lusinchi toen hij begin 1984 de macht overnam van Luis Herrera Campins. „Wij zijn afhankelijk van uw arbeid en niet meer van de oliesubsidies." Intussen slonk de economie in 1983 met 5,6 procent, in 1984 met 1,4 procent en vorig jaar met 0,4 procent. Eerder kondigde president Lusinchi aan dat de bezuinigingen van zijn onderdanen vruchten gingen afwerpen en dat 1986 ,,het jaar van het herstel" zal worden. De grillen van de oliemarkt halen vrijwel zeker een streep door zijn rekening.



(*FAZ*, 28-11-1988)

Op 5 maart 1986 deelde minister van financiën Manuel Azpurua Arreaza na een kabinetszitting mee dat teneinde

het effect van de daling van de olieprijzen op de inkomsten op te vangen de regering strenger zou gaan letten op de toewijzingen van deviezen voor de import. Er kwam een commissie die strengere maatregelen moest opstellen voor het verstrekken van vreemde valuta's.
In de commissie, die onder leiding stond van Azpurua, zat verder o.m. de gouverneur van de Centrale Bank, Benito Raul Losada. Bij het verstrekken van de vreemde valuta's gold een wisselkoers van 7,50 bolivar voor een dollar i.p.v. de zwevende toeristenkoers.
Op 12 maart 1986 zei president Lusincni in zijn jaariijkse boodschap tot het parlement dat Venezuela wegens de sterke daling van de olie-inkomsten opnieuw wilde gaan onderhandelen over de voorwaarden van het op 26 februari ondertekende akkoord.
Venezuela maakte hiermee gebruik van de clausule in het akkoord met de banken die voorzag in nieuw overleg voor het geval zich grotere veranderingen voordeden in de economische situatie.
,,Het is niet zo dat we onze schuldeisers hebben misleid. We hebben nu de juridische, morele en economische gronden te zeggen dat wanneer ons geld is geleend op basis van onze olieinkomsten we dan ook moeten betalen op basis van die inkomsten", aldus Lusinchi.
Op 23 april deelde de president na afloop van kabinetsberaad mee dat de regering formeel had besloten een beroep te doen op de „onzekerheidsclausule" in het akkoord.
Lusinchi: „Wij hebben onze schuldeisers voortdurend laten weten dat ons land bereid is zijn overeengekomen verplichtingen na te komen. Maar wij zijn niet bereid dat te doen ten koste van het welzijn van ons volk en van de economische en sociale ontwikkeling van Venezuela."
Volgens de president hadden ook de schuldeisers belang bij groeiende economieën in de schuldenlanden die daardoor hun schulden konden afbetalen.

Op 1 mei 1986 hielden zo'n 200.000 werknemers, die 240 vakbonden vertegenwoordigden, een mars in Caracas. Zij eisten onmiddellijk nieuwe investeringen van de regering in de economie, een bevriezing van de prijzen van 30 basisprodukten en een herleving van de Tripartite Commissie, die aanvankelijk was bedoeld er voor te zorgen dat de last van de recessie gelijkelijk werd gedragen door staat, werkgevers en werknemers.
CTV-president Delpino verklaarde dat hij de beslissing van de regering een beroep te doen op de „onzekerheidsclausule" in het akkoord met de banken steunde.

Olievlek op het Meer van Maracaibo

Op 6 juni 1986 brak een oliepijpleiding in het Bachaquero-veld op het Meer van Maracaibo, waardoor een olievlek ontstond die bijna de gehele oppervlakte van het meer (14.000 vierkante km) bestreek.

Bezuinigingsplan

Op 17 juli 1986 kondigde president Lusinchi een pakket bezuinigingsmaatregelen om aan het verlies aan olie-inkomsten dat jaar als gevolg van de daling van de wereldolieprijzen te compenseren.
Hij legde er de nadruk op dat de regering in het licht van een daling van de olie-inkomsten van ongeveer $ 5 rnrd dat jaar niet langer kon doorgaan met verstrekken van allerlei subsidies. Daarnaast maakte hij een economisch programma van 21 punten bekend.
Het programma omvatte veranderingen van de wisselkoers, belastinghervormingen, stimulering van buitenlandse investeringen en importbeperkingen. Voor de aflossing van de particuliere buitenlandse schuld van in totaal $ 6,9 rnrd gold voortaan een wisselkoers van 7,50 bolivar per dollar in plaats van 4,3 bolivar.

Maatregelen ter compensatie van de daling in de inkomsten uit de olie

Op 6 dec. 1986 kondigde president Lusinchi een serie economische maatregelen aan die de daling van de inkomsten uit de olie moesten opvangen. Tot de maatregelen behoorden een devaluatie van de bolivar. Voortaan gold er een koers van $ 1 = 14,50 bolivar voor ongeveer 75 procent van de transacties op het gebied van de import, terwijl de vroegere koers van $ 1 = 7,50 bolivar werd gehandhaafd voor olie- en ijzerertstransacties, essentiële importen (waaronder voedsel- en landbouwprodukten) en bepaalde schulden van de particuliere sector.
Andere maatregelen waren een bevriezing van de prijzen voor 100 basisgoederen en diensten en een verhoging van het minimumloon van 1.500 tot 2.000 bolivar per maand voor werknemers in de steden, en van 1.200 tot 1.500 bolivar voor mensen in de agrarische sector.

In de NZZ van 28 okt. 1988 werd gemeld dat de wisselkoers van bolivar 7,50 voor een dollar voor de import van voedings- en geneesmiddelen niet meer geldig was.

Cijfers over economische groei, inflatie, werkloosheid, olie-inkomsten, investeringen en valutareserve, ex- en import in 1986

In 1986 bedroeg de economische groei 6,8 procent (in 1985: 1,3 procent). Eind december 1986 bedroeg de inflatie 11,7 procent op jaarbasis en de werkloosheid zo'n 16 procent van de beroepsbevolking (in 1984: 13,4 procent).
In de *NZZ* (8-4-1987) werd gemeld dat de inkomsten van PDVSA in 1986, ondanks meer export, met 45 procent waren gedaald tot $7.2 rnrd (voordien 13,3 rnrd). Volgens minister van energie en mijnbouw Hernandez Grisanti waren er in dat jaar gemiddeld zo'n 1,508 mln (in 1985: 1,371 mln) vaten per dag geëxporteerd.
De daling in inkomsten was te danken aan de sterk gedaalde olie-prijzen. Volgens de minister was in 1986 een gemiddelde prijs bereikt van $ 13,90 per vat, na $ 25,88 in 1985 (in jan. 1986 kostte een vat $24 en in juli 1986 $ 9,77 en in december $17).

In 1986 keurde het Toezichthoudend Orgaan voor Buitenlandse Investeringen (SIEX) volgens de Financial Times (5-1-1987) 102 aanvragen van buitenlandse investeerders voor nieuwe investeringen en uitbreiding van bestaande projecten goed.
Eind 1986 bedroeg de valutareserve bij de Centrale Bank $9,847 rnrd (eind 1985 $ 13,7 rnrd en eind 1984 $ 12,45 rnrd).
De totale export had in 1986 een waarde van $ 8,6 rnrd (in 1985 14,2 mrd) en de import een waarde van $ 7,8 rnrd (in 1985 $ 7,4 rnrd).

Hulp voor werknemers

Op 30 apr. 1987 kondigde president Lusinchi maatregelen aan om werknemers te helpen. Tot de maatregelen behoorden een algemene loonsverhoging van gemiddeld 25 procent, een verbod van 120 dagen voor het ontslaan van werknemers, en een bevriezing van de prijzen gedurende 120 dagen voor essentiële goederen en diensten.
Mensen met een salaris tot 2.100 bolivar per maand kregen een loonsverhoging van 30 procent en mensen die tussen de 2.100 en 6.100 bolivar per maand verdienden een loonsverhoging van 25 procent. Zij die een salaris hadden van tot 20.000 bolivar per maand gingen er 20 procent op vooruit.
De maatregelen werden op 1 mei 1987 van kracht.

Nieuw akkoord met de banken

Op 18 sept. 1987 tekenden de regering

en een adviescommissie van 13 banken een nieuw akkoord over de afbetaling van de buitenlandse schuld van $ 21,2 mrd.
Krachtens het akkoord werd de looptijd van de leningen verlengd van 12 tot 14 jaar en het rentetarief verlaagd van 1,125 procent boven LIBOR (het rentetarief dat de Londense banken elkaar bij onderlinge transacties berekenen) tot 0,875 boven LIBOR (Londen Inter-Bank Offered Rate). Ook behoefde Venezuela in de periode 1987-1989 minder schuldbetalingen te verrichten, namelijk $ 1,35 rnrd in plaats van $ 3,82 mrd.
Minister van financiën Azpurua sprak van een ,,stap voorwaarts die bijdraagt tot de normalisering van de relaties met de internationale financiële gemeenschap".
Hij zei te hopen dat het schuldenakkoord een steun zou zijn bij de pogingen van zijn land nieuwe kredieten in het buitenland los te krijgen alsmede bij de emissie van nieuwe schuldenobligaties op de internationale kapitaalmarkt.

Het akkoord was door de adviescommissie op 27 febr. 1987 goedgekeurd, maar daarna in Venezuela op sterke oppositie gestuit, waardoor de formele goedkeuring door de regering op zich had laten wachten en president Lusinchi in augustus zelfs had geweigerd het akkoord te tekenen.
Op 6 september had het kabinet tenslotte zijn goedkeuring gehecht aan het akkoord in de hoop dat de overeenkomst de weg zou openen naar nieuwe buitenlandse kredieten.
Na de ondertekening van het akkoord zei Hector Hurtado Navarro, de president van het Venezolaanse Investeringsfonds (FIV), dat de regering $800 mln aan nieuwe leningen wilde hebben ter financiering van plannen voor een uitbreiding van de aluminium- en staalindustrie.

Wijziging wetgeving voor buitenlandse investeringen

In de *NZZ* van 30 dec. 1987 werd gemeld dat de Venezolaanse regering een wijziging van de voor buitenlandse investeringen geldende wetgeving had bekendgemaakt. Voortaan gold voor buitenlandse investeringen in de sectoren metaal, chemie, papier en aluminium de wisselkoers van de vrije markt. Om voor die wisselkoers in aanmerking te komen, moesten de investeerders wel ten minste 80 procent van de produktie exporteren.
Over andere pogingen van de regering buitenlandse beleggers aan te trekken, meldde de Volkskrant op 7 juni 1988 het volgende:

De Venezolaanse staatsoliemaatschappij PDVSA - het grootste bedrijf in de Derde Wereld - zoekt weer buitenlandse beleggers. In 1975 werden de buitenlandse beleggers nog naar huis gestuurd en nationaliseerde Venezuela de gehele olie-industrie van de produktie tot aan de distributie bij de tankstations toe. De regering lijkt nu echter geruisloos op het oude standpunt te zijn teruggekeerd. De buitenlandse investeringen moeten omhoog, zodat in navolging van Mexico en Chili een deel van de enorme schuld kan worden omgezet.
Dit jaar moeten de buitenlandse investeringen omhoog worden gestuwd tot 3,5 miljard dollar. Naast het participeren in de olie-industrie heeft Venezuela nog enkele honderden projecten op de plank liggen. Zo kunnen buitenlandse geldschieters investeren in de mijnbouw en wordt zelfs gedacht de distributie van elektriciteit over te doen aan buitenlandse geïnteresseerden.

Het Venezolaanse ministerie van financiën houdt samen met de Centrale Bank toezicht op de buitenlandse investeringen. Deze bedroegen het afgelopen begrotingsjaar 1,8 miljard dollar. Dit jaar moeten de investeringen verdubbelen. De olie-industrie neemt vermoedelijk het grootste deel van de geldstroom voor zijn rekening.
Officieel bleef de buitenlandse bemoeienis met de Venezolaanse olie-industrie sinds 1975 beperkt tot het verlenen van technische hulp. De staatsoliemaatschappij PDVSA heeft de laatste paar jaar echter al (...) geflirt met buitenlandse investeerders. Enkele dochtermaatschappijen zijn voor nieuwe projecten reeds gezamenlijk onderne ingen aangegaan met buitenlandse partners.
Pequiven, een dochter van PDVSA gaat met Ecofuel, een Italiaans bedrijf, een petrochemische fabriek in Oost-Venezuela bouwen, die door beide firma's zal worden geëxploiteerd. Met een Noors bedrijf investeerde Pequiven in een ammonia-fabriek eveneens in het oosten. Met het Japanse bedrijf Mitsui Petrochemische Industrieeën bouwt Pequiven een plasticfabriek.

Cijfers over 1987

In 1987 groeide de economie met 3,0 procent. Eind dec. 1987 bedroeg de inflatie officieel 40,3 procent op jaarbasis.
De totale inkomsten uit olie voor PDVSA bedroegen in 1987 $ 9,2 mrd. Volgens PDVSA waren dat jaar dagelijks 1,5 mln vaten olie geëxporteerd tegen een prijs van gemiddeld $ 17,57 per vat.
De totale uitvoer had in 1987 een waarde van $ 10,6 mrd, de invoer een waarde van $ 8,8 mrd. De valutareserve bij de Centrale Bank bedroeg eind 1987 $ 9,4 mrd.
Eind 1987 stonden de directe buitenlandse investeringen op $ 1,795 mrd, i.e. 36 procent - of $477 mln - hoger dan eind 1986.

Speciale missie voor de schuldenproblematiek

Op 4 aug. 1988 kondigde president Lusinchi in een toespraak voor radio en TV de vorming bekend van een ,,speciale missie", die met buitenlandse banken waarbij Venezuela in de schuld stond, en regeringen van de industrielanden de Venezolaanse schuldenproblematiek zou gaan bespreken. De missie werd geleid door minister van financiën Hector Hurtado Navarro en de president van de Centrale Bank, Mauricio Garcia Araujo.
De missie moest de crediteuren meedelen dat Venezuela zijn verplichtingen verder zou nakomen, maar dat de omvang van de verplichtingen onmiddellijk diende te worden beperkt en dat het land dringend nieuwe financieringsmiddelen nodig had

Medio augustus sloot de missie een bezoek aan de VS af. In een op 15 augustus door Lusinchi uitgegeven communiqué werd gesproken over een ,,positief klimaat" tijdens de besprekingen de week daarvoor.

Verhoging invoerrechten op zo'n 500 produkten. Venezuela schort aflossing deel buitenlandse staatsschuld op

Op 30 dec. 1988 verhoogde de regering een aantal invoerrechten om een einde te maken aan de vermindering van de deviezenreserve. Voor ongeveer 500 produkten, waaronder sterke drank en electronica, gingen de tarieven omhoog met tussen de 128 en 160 procent.
Op 31 december deelde president Lusinchi mee dat zijn land per 17 jan. 1989 stopte met de aflossing van de $ 21,2 rnrd aan staatsschuld die was overeengekomen in het op 18 sept. 1987 gewijzigde akkoord met de internationale banken.
Lusinchi verklaarde dat het besluit was genomen naar aanleiding van de daling van de inkomsten uit de olieexport en wegens de hoge rentetarieven. De betaling van rente werd niet stopgezet.
Zodra overleg met de banken over een herstructurering van de buitenlandse staatsschuld succes had, zou Venezuela de aflossing hervatten.
Op 13 jan. 1989 deelde de vice-president van de Amerikaanse bank Chase Manhattan, Dominique Clavel, mee dat de banken akkoord gingen met het opschorten van de aflossing.

Cijfers over 1988

Volgens een publikatie van de Banco Centra1 de Venezuela van 5 jan. 1989 groeide de Venezolaanse economie in 1988 met 4,2 procent. De inflatie bedroeg eind 1988 36,0 procent op jaarbasis en de werkloosheid 7 procent van de beroepsbevolking.
De totale uitvoer had in 1988 een waarde van $ 10,4 rnrd (de export van olie $ 8,4 rnrd en overige export $ 2,0 rnrd). De invoer had een waarde van $ 10,9 mrd.
De valutareserve bij de Centrale Bank was eind 1988 gedaald tot $ 6,6 mrd. De totale schuldendienst bedroeg in 1988 $ 4,7 rnrd (in 1987 $ 4,8 mrd).
Eind 1988 bereikten de directe buitenlandse investeringen in Venezuela de $ 2,15 mrd.

ALGEMEEN

ISLAMITISCHE OPWINDING ROND THE SATANIC VERSES VAN SALMAN RUSHDIE

Op pag. 129 e.v. is verslag uitgebracht over de opschudding, die het verschijnen van de roman The Satanic Verses van de Britse auteur Salman Rushdie in de islamitische wereld teweeg heeft gebracht en die uitliep op de ter dood veroordeling van de schrijver door de Iraanse ayatollah Khomeiny.
Ook is daar melding gemaakt van de wereldwijde reacties op de uitspraak van de ayatollah.
Hierna volgt een voortzetting van dit verslag, te beginnen met een reactie van Salman Rushdie zelf.

Reactie Salman Rushdie

In het Britse zondagsblad *The Observer* van 26 febr. stond een recensie, die Rushdie op verzoek van het blad had geschreven over de autobiografie van de Amerikaanse auteur Philip Roth.
Rushdies kopij was op 21 febr. per post bij *The Observer* binnengekomen.
Vanuit zijn schuilplaats ergens in Engeland belde Rushdie op 23 febr. op naar de redacteur literatuur van *The Observer* met de vraag of de recensie de redactie had bereikt.
Volgens redacteur Blake Morrison ,,klonk hij niet teneergeslagen of zoiets".
Morrison zei dat Rushdie in de recensie van Roth's boek op subtiele wijze inging op zijn eigen lotgevallen.
Rushdie had Morrison gevraagd verder niets over hun telefoongesprek naar buiten te brengen.
Rushdie bleek kracht te putten uit het relaas van Roth, die van joodse afkomst is.
Na de publikatie van het boek ,,Goedbye Columbus" werd Roth beschuldigd van antisemitisme; hij zou een zichzelf hatende jood zijn. En hij kwam kort daarna tot de ontdekking dat er niet alleen kritiek op hem werd uitgeoefend maar dat hij werd gehaat.
Rushdie schrijft in zijn recensie: „Roth's antwoord op deze toestand waarin hij werd belasterd is - als ik een persoonlijke aantekening zou mogen maken - voor mij zeer ontroerend, zelfs bruikbaar geweest voor deze op soortgelijke wijze belegerde schrijver. Ik was in staat in mijzelf de vreemde lethargie, de slaapverwekkende apathie te herkennen die Roth overkwam toen hij werd aangevallen; en ook de domme, vernederende razernij te herkennen die hem deed uitschreeuwen: 'Ik zal nooit meer over joden schrijven!' ".
,,En toen de woede was uitgewerkt", vervolgt Rushdie, ,,en hij (Roth) begreep dat 'de meest bruisende openbare discussie die ik in mijn leven had meegemaakt niet het einde betekende van de betrokkenheid van mijn verbeelding met de joden - laat staan dat er sprake zou zijn van een excommunicatie - maar het begin was van mijn knechtschap ...' leek hij opnieuw direct, diep, niet alleen tegen mij, maar voor mij te spreken".

Franse regering vervolgt bedreigers van Rushdie

De Franse regering zal iedereen die oproept tot moord op de Britse schrijver Salman Rushdie laten vervolgen.
Premier Michel Rocard maakte dit op 27 febr. bekend naar aanleiding van een demonstratie van moslims, op zondag 26 febr. in Parijs. Sommige moslims riepen - al dan niet met spandoeken - in navolging van de Iraanse geestelijke leider Khomeiny op tot het vermoorden van de schrijver van het boek De Duivelsverzen of boden zich aan als moordenaar.
De socialistische premier reageerde met een communiqué: ,,De wetten van de republiek garanderen de vrijheid van meningsuiting, maar oproepen tot moord kunnen niet getolereerd worden. Iedere nieuwe oproep tot geweld of moord, in welke vorm dan ook, zal door de justitie worden vervolgd".
Inmiddels heeft een mensenrechtenbeweging het Franse ministerie van justitie gevraagd ,,degenen die zondag tot moord opriepen te vervolgen". De verontwaardiging in Frankrijk over de publieke moordlust van de moslims die in Frankrijk leven en vooral uit de Noordafrikaanse landen komen, is groot.
De ultra-rechtse politicus Jean-Marie Le Pen ziet uiteraard een van zijn stellingen bevestigd. Hij reageerde op 26 febr. als volgt: ,,Er zijn een groot aantal moslim-immigranten in ons land die culturele banden met andere landen hebben en die onze vijanden kunnen worden".

Tijdens zijn persconferentie op 27 febr. na de top met de Britse premier Thatcher zei president Mitterrand: ,,Ons land moet zich op alles voorbereiden na de ter dood veroordeling door Khomeiny, er is een totaal irrationele situatie geschapen door het fanatisme".
De Britse en Franse ministers van binnenlandse zaken hebben ,,gezamenlijk bekeken hoe de veiligheid van de burgers kan worden gewaarborgd", aldus Mitterrand.
Premier Rocard heeft wegens dreigementen met aanslagen voor 7 maart een vergadering uitgeschreven van de raad voor de binnenlandse veiligheid.

Roald Dahl tegen Rushdie

Salman Rushdie is niet ,,een soort held", maar ,,een gevaarlijke opportunist". Dat schrijft de auteur Roald Dahl, collega van Rushdie uit de Viking Penguinstal, op 28 febr. in een brief aan *The Times*.
Dahl heeft Rushdie al eerder, op 16 febr., de raad gegeven uit pragmatische overwegingen afstand te nemen van zijn laatste boek.
Dahl verwijt zijn collega dat hij met het schrijven van ,,De Duivelsverzen" precies heeft geweten wat hij zou veroorzaken, gezien Rushdies diepgaande kennis van de islam.



In de visie van deze recensent...

,,Dit soort sensatiezoekerij blijkt een middelmatig boek inderdaad bovenaan de bestsellerlijst te kunnen krijgen. (Spycatcher is een ander voorbeeld), maar naar mijn mening is het een goedkope manier van doen. Een dergelijke methode staat bovendien op zeer gespannen voet met het juiste beginsel dat de schrijver een absoluut recht heeft om te zeggen wat hij wil." aldus Dahl.
,,In een beschaafde wereld hebben we allemaal de verplichting om een zekere mate van censuur op ons eigen werk toe te passen, teneinde dit beginsel van vrijheid van meningsuiting te versterken".

Steunbetuiging andere collega's

Dahls ingezonden brief contrasteert met die van een groep schrijvers, die met Rushdie sympathiseert en die de Britse regering haar volledige steun toezegt in het beleid om ,,strenge maatregelen tegen Iran te nemen en krachtige stappen te ondernemen teneinde Rushdie en zijn uitgevers te beschermen".
Tot de ondertekenaars behoren Eric Ambler, Lord Asa Briggs, A.S. Byatt, Monica Dickens, Margaret Drabble, Antonia Fraser, William Golding, James Herriott, Penelope Lively, Anthony Powell, Victor Pritchett, Alan Sillitoe, en Tom Stoppard.

Britse regering verwerpt Iraans ultimatum

De Britse regering heeft op **28** febr. een ultimatum van Iran met betrekking tot de affaire-Rushdie verworpen.

Het Iraanse parlement en de Iraanse Raad van Wachters keurden op **28** febr. een voorstel goed om de betrekkingen met Groot-Brittannië te verbreken als de regering in Londen niet binnen een week haar mening over Rushdies boek „De Duivelsverzen" herziet.

In het Britse parlement zei premier Thatcher op **28** febr.: ,,Vrijheid van meningsuiting is slechts onderworpen aan de wetten van dit land - dat geldt met name voor smaad en godslastering - en zal aan de wetsregels onderworpen blijven. Dit is absoluut fundamenteel bij alles waarin we geloven en hier kan niet tussenbeide worden gekomen door enige macht van buiten".
Een woordvoerder van het ministerie van buitenlandse zaken in Londen zei dat er geen sprake van is dat Groot-Brittannië zijn politiek zal veranderen totdat Khomeiny zijn doodvonnis tegen Rushdie intrekt.

President Bush veroordeelt aanslagen

De Amerikaanse president George Bush heeft op **28** febr. aanslagen met brandbommen die verband kunnen houden met Rushdies roman veroordeeld.
De kantoren van een weekblad in New York en twee boekhandels in Berkeley, Californië, werden op **28** febr. door dergelijke bommen beschadigd.
,,Dit land is gegrondvest op de principes van vrijheid van meningsuiting en religieuze tolerantie", aldus Bush. ,,En ik wil volstrekt duidelijk maken dat de Verenigde Staten elke aanval op deze rechten niet zullen tolereren".
„We weten nog niet of de bomaanslagen verband houden met het boek De Duivelsverzen", zei Bush, ,,maar laat me duidelijk zijn: iedereen die daden van intimidatie of geweld pleegt die gericht zijn tegen de auteur, de uitgevers of de verkopers van De Duivelsverzen zullen tot het uiterste worden vervolgd".

Sjewardnadze bespreekt kwestie - *Rushdie* met Iraanse leiders

Sowjet-minister van buitenlandse zaken Eduard Sjewardnadze heeft de affaire-Rushdie op **28** febr. ter sprake gebracht tijdens een onderhoud met zijn Iraanse collega, Ali Akbar Velayati, en de voorzitter van het Iraanse parlement, Ali Akbar Hashemi Rafsanjani. Dat heeft woordvoerder Gennadi Gerasimow van het Sowjet-ministerie van buitenlandse zaken op **28** febr. bekendgemaakt.

,,De Sowjet-leiding is ernstig bezorgd over de situatie rondom De Duivelsverzen", aldus Gerasimow op een persconferentie. Hij voegde eraan toe dat de ruzie tot ,.onvoorziene gevolgen" kan leiden.
„De Sowjet-Unie heeft de indruk gekregen dat de Iraanse regering een oplossing wil en gelooft dat de Sowjet-Unie bij het bereiken daarvan een positieve rol kan spelen", aldus Gerasimow.
De woordvoerder wilde niet verder ingaan op ,,deze zeer delicate en gevoelige kwestie", maar zei wel dat de affaire ter sprake zal worden gebracht tijdens de besprekingen die de Spaanse minister van buitenlandse zaken, Francisco Fernandez Ordonez in Moskou zou voeren.
Spanje bekleedt op dit moment het voorzitterschap van de EG.

Internationale schrijversoproep

Meer dan duizend vooraanstaande schrijvers uit de hele wereld hebben op **2** maart in een gezamenlijke verklaring de politieke leiders van de wereld opgeroepen de dreigementen van de Iraanse geestelijk leider ayatollah Khomeiny tegen de Britse schrijver Salman Rushdie te verwerpen,
De schrijvers dringen er op aan krachtige stappen te ondernemen om te bewerkstelligen dat de dreigementen van Khomeiny worden ingetrokken.
Onder de ondertekenaars van de verklaring die gratis in tal van kranten werd gepubliceerd bevinden zich de Amerikaanse auteurs Saul Bellow en Arthur Miller, de Brit Graham Greene, de Russen Wladimir Woinovitsj en Joseph Brodsky, en de Zuidafrikaanse Nadine Gordimer.
Van Nederlandse zijde is de verklaring onder anderen getekend door Bert Schierbeek, Hella Haasse, Harry Mulish, Marga Minco en Gerrit Kouwenaar.

Nobel-jury wil Iran niet veroordelen

De Zweedse Academie voor Letterkunde, die de Nobelprijzen voor literatuur toekent, heeft geweigerd de Iraanse moordoproep tegen Salman Rushdie met zoveel woorden te veroordelen.
Na de langste bijeenkomst uit haar twintigjarige geschiedenis gaf de Academie op **2** maart een verklaring uit waarin weliswaar bedreiging van de vrijheid van meningsuiting wordt betreurd, maar waarin noch Iran, noch Rushdie voorkomt.
,,De Academie doet uit principe geen uitspraak in politieke kwesties om niet de verdenking te wekken dat de Nobelprijs op politieke gronden wordt toegekend", aldus de verklaring.

Japan vermindert invoer olie uit Iran

Het MITI, het Japanse ministerie voor internationale handel en industrie, heeft de Japanse handelshuizen verzocht de import van olie uit Iran te verminderen met ong. 20%. Dit heeft Naohiro Matsusawa van het handelshuis Ito & Co. op **3** maart medegedeeld.
Het MITI wilde eerder bevestigen noch ontkennen dat er van zo'n verzoek sprake is geweest, maar de woordvoerder van het handelshuis bevestigde eerdere geruchten.

Dat Japan niet openlijk uitkomt voor het verzoek van het MITI is vermoedelijk ingegeven door de angst Iran te veel te kwetsen en de diplomatieke betrekkingen met Teheran op het spel te zetten.
Het komt maar heel zelden voor dat Tokio overgaat tot een officiële boycot.
Het MITI stelt nu dat het niet in zijn macht ligt dwingende richtlijnen te

THE INTERNATIONAL COMMITTEE FOR THE DEFENCE OF SALMAN RUSHDIE AND HIS PUBLISHERS

1989

WORLD STATEMENT

On February 14th the Ayatollah Khomeini called on aii Musiims to seek out and execute Salman Rushdie, the author of The Satanic Verses, and those involved in its publication worldwide.

We, the undersigned, insofar as we defend the right to freedom of opinion and expression as embodied in the Universal Declaration of Human Rights, declare that we also are involved in the publication.

We are involved whether we approve the contents of the book or not. We appreciate the distress the book has aroused and deeply regret the loss of life associated with the ensuing conflict.

We call upon world opinion to support the right of all people to express their ideas and beliefs and to discuss them with their critics on the basis of mutual tolerance, free from censorship, intimidation and violence.

We request all world leaders to continue to repudiate the threats made against Salman Rushdie and those involved in the book's publication worldwide, and to take firm action to ensure that these threats are withdrawn.

Thousands of literary figures across the world have put their names to this statement, including writers, publishers, booksellers, agents and literary organisations. These are some of them:

★ ★ ★ list of names goes here ★ ★ ★

Published by the International Committee for the Defence of Salman Rushdie and his Publishers (UK).

This statement is appearing in media worldwide including in the UK: The Economist, The Guardian, The Financial Times, New Statesman & Society, The Independent, The Scotsman, Signals, The Spectator, The Tribune Labour Weekly.

International: Aftonbladet (Sweden), Brecha (Uruguay), Dagbladet (Norway), 7 Days (USA), Dagens Nyheter (Sweden), Die Tageszeitung (FRG), El Pais (Spain), El Tiempo (Colombia), L'Espresso (Italy), Expressen (Sweden), Harpers Magazine (USA), Helsingin Sanomat (Finland), Hufvudsstadtabladet (Finland), The Indian Post (India), Indian Express (India), Information (Denmark), La Jornado (Mexico), Nation (USA), New Republic (USA), NRC Handelsblad (Netherlands), Le Monde (France). Odglosoy (Poland), Pagina 12 (Argentina), Politiken (Denmark), Publishers Weekly (USA), La Reppublica (Italy), Standard (Austria), Village Voice (USA), El Tiempo (Colombia), Weekly Mail (S. Africa).

Chinua Achebe, Nigeria
Fouwad Ajami, U S A
Brian Aldiss, U K
A Alvarez, U K
Eric Ambler U K
Yehuda Amichai Israel
Babakh Amir-Khosravi, Iran
Kingsley Amis, U K
Martin Amis U K
Duyen Anh, Vietnam
Michaelangelo Antonioni, Italy
John Arden, Ireland
Gae Aulenti Italy
John Banville, Ireland
Julian Barnes, U K
Samuel Beckett Ireland
Suresrahl Behruz, Iran
Gioconda Belli Nicaragua
Saul Bellow, U S A
Alan Bennett U K
J Bernlef The Netherlands
Adolfo Bioy Casares Argentina
Alexandre Blokh France/USSR
Robert Bait, U K
Edward Kamau Brathwaite, West Indies
Andre Brink, South Africa
Joseph Brodski USSR
Jeroen Brouwers, The Netherlands
John M Coetzee, South Africa
Catherine Cookson U K
Robert Coover U S A
Regis Debray, France
Don DeLillo, U S 4
Anita Desai India
Joan Didion U S 4
Mohammed Djalali, Iran

Gujko Djogo, Yugoslavia
E L Doctorow, U S 4
Jean-Marie Domenach France
Margaret Drabble U K
David Edgar, U K
Nawal El Saadawi, Egypt
Buchi Emecheta, Nigeria
Shusako Endo Japan
Per Olov Enquist, Sweden
Fadia Faqir, Jordan
Frederico Fellini, Italy
Alain Finkielkraut, France
Sylva Fischerova, Czechoslovakia
Frances FitzGerald, U S A
Foundation for Translations, The Netherlands
Antonia Fraser U K
Carlos Fuentes, Mexico
Athol Fugard, South Africa
John Kenneth Galbraith U S A
Rudolf Geel, The Netherlands
Allen Ginsberg U S A
Natalia Ginzburg Italy
Andre Glucksmann France
William Golding U K
Nadine Gordimer South Africa
Juan Goytisolo Spain
Graham Greene U K
Hella Haasse The Netherlands
Miklos Haraszti Hungary
Wilson Harris West Indies
Seamus Heaney, Ireland
Joseph Heller U S 4
John Hersey U S 4
George V Higgins U S A
Eric Hobsbawm U K

H J A Hofland, The Netherlands
Michael Holroyd U K
Irving Howe U S A
Eugene Ionesco, France
Kazuo Ishiguro, U K / Japan
Iraj Jannarie-Aiale Iran
Ryszard Kapuscinski, Poland
Dhabiva Khamees,
United Arab Emirates
Ismai Khoi, Iran
Francis King, U K
Danilo Kis Yugoslavia
Janos Kis, Hungary
George Konrad Hungary
Jannis Kounellis Italy
Gerrit Kouwenaar, The Netherlands
Ryszard Krynicki, Poland
Milan Kundera, France
Hanif Kureishi UK / Pakistan
Jean Lacouture, France
Doris Lessing U K
Penelope Lively, U K
Alison Lurie USA
Manoocher Mahjoobi Iran
Norman Mailer USA
A**** Mansour Egypt
Don Mattera South Africa
Claude Mauriac France
Vladimir Maximov LSSR France
Ved Mehta India USA
James Michener, U S A
Czeslaw Milosz L S A
Marga Minco The Netherlands
Alberto Moravia Italy
Toni Morrison U S A

John Mortimer UK
Daniel Moyano, Argentina
Frank Muir UK
Bharati Mukherjee U S A
Harry Mulisch, The Netherlands
Alice Munro Canada
Iris Murdoch U K
Cees Nooteboom, The Netherlands
Denis Norden U K
Edna O Brien Ireland
Kole Omotoso Nigeria
Michael Ondaatje Canada
Juan Carlos Onetti, Uruguay
Parviz Owsia Iran
Grace Paley U S A
I G Patel UK / India
PEN Centre Netherlands The Netherland
Gyorgy Peteri Hungary
Harold Pinter UK
Agneta Pleijel Sweden
Poetry International The Netherlands
Igor Pomerantsev U K
Elena Poniatowska Mexico
Dennis Potter U K
V S Pritchett U K
Lenka Prochazkova Czech
Frederic Raphael U K
Jean Francois Revel France
Mordecai Richler Canada
Augusto Roa Bastos Paraguay
Philip Roth U S A
Anatoly Rybakov USSR
Ernesto Sabato Argentina
Francoise Sagan France

Amina Said Tunisia
Edward Said, U S A
Bert Schierbeek The Netherlands
Arthur Schlesinger Jr., U S A
Peter Schnieder, Germany
Peter Shaffer U K
Anton Shammas Israel
Alan Sillitoe UK
Milan Simecka Czech
Claude Simon, France
Andrej Sinyavsky USSR, France
Joseph Skvorecky, Czechoslovakia / Canada
Muriel Spark U K
George Steiner U K
Veronique Tadjo, Cote d Ivoire
Amir Taheri Iran
Rene Tavernier France
Paul Theroux USA
E P Thompson, U K
Tatyana Tolstaya USSR
Milan Tnde Czech
Ludvik Vaculik Czech
Luisa Valenzuela Argentina
Mario Vargas Llosa Peru
Emilio Vedova, Italy
Jan Vladislav Czechoslovakia / France
Vladimir Voinovihc USSR FRG
Kurt Vonnegut USA
Hans van de Waarsenburg The Netherlands
Arnold Wesker U K
Elie Wiesel U S A
A B Yehoshua Israel
Adam Zagajewski, Poland
Andrea Zanzotto Italy
Alexander Zinov ei USSR FRG

Sponsoring organizations include:

ACTT, ARTICLE 19, The Association of Authors' Agents, The Booksellers Association of Great Britain and Ireland, Charter 88, English Centre of International PEN, The Independent Publishers Guild, Index on Censorship, The International Press Institute, The National Union of Journaiists, New Statesman and Society, The Publishers Association, The Society of Authors, Theatre Union of Writers, The Writers Guild of Great Britain

verstrekken. In de meeste gevallen wordt tot dit soort maatregelen achter de schermen besloten in overeenstemming met stappen van de Verenigde Staten of Europa.
Het MITI betitelt een dergelijke stap als ,,verzoek tot terughoudendheid". maar zal hieraan nooit officiële ruchtbaarheid geven.

De Franse regering had ai op 21 febr. olie-importeurs gevraagd de invoer uit Iran te beperken. Dit heeft een woordvoerder van het ministerie van industrie op 2 maart bekendgemaakt.

Verzoenende uitlatingen uit Engeland door Iran afgewezen

Intussen woedt de crisis tussen Iran en Groot-Brittannië in alle hevigheid voort. Beide zijden hebben gezegd door de ander te zijn benaderd voor overleg over de affaire-Rushdie maar het verzoek te hebben afgewezen.
De Britse minister van buitenlandse zaken, Geoffrey Howe, probeerde op 2 maart een verzoeningsgezind gebaar te maken door in een vraaggesprek met de BBC te stellen dat de regering het niet eens is met de inhoud van Rushdie's boek De Duivelsverzen.
De Britse bewindsman maakte echter tegelijkertijd duidelijk dat de regering gebonden is aan het recht van de vrijheid op meningsuiting en dat ze niet van plan is hiervan af te wijken.
In het vraaggesprek met de BBC merkte Howe op: „We zijn het niet eens met het boek. Het is beledigend voor onze samenleving. Wij begrijpen waarom de mensen van het moslimgeloof, dat we respecteren, boos zijn over wat in het boek wordt gezegd over hun geloof."
Hij voegde hier echter aan toe: ,,Het enige verband tussen onszelf en het boek is onze verbondenheid met het beginsel van de vrijheid van meningsuiting, en we geloven niet dat dat principe opzij kan worden geschoven."
Het Britse ministerie van buitenlandse zaken liet op 2 maart weten dat het alle onderhandelingen met Iran afwees zolang de Iraanse autoriteiten de bedreiging met de dood tegen Rushdie niet hadden ingetrokken.
Iran verwierp op 3 maart het verzoeningsgezinde gebaar van Howe. De minister ,,speelde slechts met woorden", zo zei het officiële Iraanse persbureau *IRNA*.
De Iraanse premier Mir-Hossein Mousavi zei dat Iran er beslist niet voor terugschrok om de diplomatieke betrekkingen met Groot-Brittannië te verbreken.
IRNA meldde dat de crisis tussen beide landen nog steeds niet was opgelost.
Het Sowjet persbureau Tass heeft op 2 maart een commentaar gepubliceerd waarin wordt gesteld dat het niet juist is om het dreigement van geestelijk leider Khomeiny te vereenzelvigen met het standpunt van de Iraanse regering.
Salman Rushdie heeft zich op 3 maart in een telefoongesprek met de leider van de Britse Democraten, het parlementslid Paddy Ashdown, zeer bezorgd getoond over opmerkingen van minister van buitenlandse zaken Howe over zijn boek.
Rushdie belde vanaf zijn onderduikadres nadat minister Howe in een vraaggesprek met de BBC had gezegd dat het boek ,,kwetsend" is voor moslims, maar ook voor niet-moslims.
Zo had Howe er aanstcot aan genomen dat Rushdie Groot-Brittannië met nazi-Duitsland had vergeleken. Howe had er overigens aan toegevoegd dat geen sprake kan zijn van een hervatting van de relaties met Iran zolang het tegen Rushdie uitgesproken doodvonnis niet is opgeheven.
Howe is in zijn kritiek inmiddels bijgevallen door premier Thatcher, die op 3 maart zei te begrijpen dat Rushdie's boek ,,diep kwetsend" is voor islamieten.
In Iran heeft het commentaar van Howe weinig indruk gemaakt. President Khamenei zei dat de opmerkingen van Howe geen verandering brengen in de plicht van de Britse regering ,,zich ten overstaan van de islamitische natie te verontschuldigen".

Op een groot aantal plaatsen in de wereld hebben moslims op 3 maart tegen het boek gedemonstreerd.
In Istanbul werden Britse vlaggen en foto's van Rushdie verbrand.
In Jammu en Kashmir, de enige Indiase deelstaat met een islamitische meerderheid, vielen een dode en 300 gewonden toen de politie het vuur opende op betogers.

Demonstraties in Nederland

Naar schatting vierduizend moslims, overwegend Turken, hebben op 3 maart in de Haagse binnenstad betoogd voor een verbod van Satanic Verses in Nederland, daarbij de leuzen „Dood aan Rushdie" en ,,Satan Rushdie" roepend.
In Amsterdam is de eigenaar van boekwinkel Dickens telefonisch met de dood bedreigd. Hij had geadverteerd dat hij het gewraakte boek verkocht.
De demonstranten in Den Haag verbrandden en vertrapten portretten van de gehate schrijver terwijl zij liepen van Station Holands Spoor via het ministerie van justitie naar de Britse ambassade, die door de ME werd beschermd. Er deden zich geen incidenten voor.
In de avond van 3 maart demonstreerden in Amsterdam zo'n tweehonderd mensen die steun betuigden aan Rushdie
De politie in Rotterdam, waar op 4 maart tijdens een anti-Rushdie-betoging werd opgeroepen de Britse schrijver te doden, zal deze betoging ,,evalueren" en een verslag naar de burgemeester zenden.
Volgens een Rotterdamse politiewoordvoerder maken aanhoudingen meer los dan dat ermee wordt bestreden.
Naar aanleiding van de demonstratie van 3 maart in Den Haag onderzoekt het Haags openbaar ministerie de mogelijkheden voor een gerechtelijk vooronderzoek.

Tijdens de demonstratie in Rotterdam werd wel „Rushdie dood" gescandeerd, maar tot vervolging komt het waarschijnlijk toch niet, aldus de politiewoordvoerder.
Tevoren was door de organisatie gezegd dat bij de demonstratie niet zou worden opgeroepen Rushdie te doden. Toch werd voortdurend ,,Dood aan Rushdie" gescandeerd.
A.R. Moshin van het Pakistaans Islamitisch Centrum zei desgevraagd ,,graag" bereid te zijn Rushdie te doden. In discussies met winkelende Rotterdammers probeerde hij begrip te wekken voor de actie. ,,Het schrijven van het boek was een provocatie, het uitgeven was een provocatie en dit is onze reactie daarop", aldus Moshin. ,,Dan moet je het niet lezen", meende een omstander.
Dat het oproepen tot moord in strijd is met de Nederlandse wet, was voor Moshin geen probleem: ,,Dan moet de Nederlandse wet worden aangepast aan ons", verklaarde hij, tot verontwaardiging van de Rotterdammers.
Op de Coolsingel werd een pop verbrand die Rushdie moest voorstellen.
Bij een boekhandel op de Nieuwe Binnenweg hadden zich enkele tegendemonstranten geposteerd, die ,,geen censuur, geen censuur" scandeerden.
Een van de actievoerende moslims, met een kind op de schouders, maakte zich daar zo kwaad over dat hij de mannen te lijf wilde gaan. Zijn collega's konden hem daarvan weerhouden.

Verscheidene islamitische migrantenorganisaties hebben zich openlijk gedistantieerd van de demonstraties in Den Haag en Rotterdam.
De voorzitter van het Islamitisch Landelijk Comité, **A.** van Bommel, zegt in een reactie op de demonstraties en de meegevoerde leuzen de oproep tot moord op Salman Rushdie krankzinnig te vinden. ,,Het zijn blaffende honden

die niet bijten. Het heeft ook weinig te maken met religieus fanatisme maar veel meer met dieper liggende frustraties van het niet aan de bak kunnen komen en niet geaccepteerd worden", zo zei hij.
Directeur M. Rabbae van het Nederlands Centrum Buitenlanders (NCB) kondigde op 5 maart aan dat hij de organisatoren van de betoging zal uitnodigen voor een onderhoud.
Volgens Rabbae moeten de migrantenorganisaties hun energie steken in de werkelijk belangrijke maatschappelijke problemen waarmee buitenlanders in Nederland te kampen hebben en niet in de bestrijding van Rushdie.
Acties tegen het boek „Satanic Verses" hebben bovendien een averechts effect omdat ze de xenofobie onder de autochtone bevolking van Nederland niet verminderen maar juist stimuleren.
Ook het Komitee Marokkaanse Arbeiders Nederland (KMAN) veroordeelt de moordoproep. De organisatie vreest dat de toenadering tussen verschillende bevolkingsgroepen in Europa door deze affaire zal worden bemoeilijkt.

Reacties Nederlandse politiek

N.a.v. de demonstraties in Den Haag en Rotterdam is in de Tweede Kamer op 7 maart opnieuw gesproken over de kwestie-Rushdie,
In dit debat stelde minister Korthals Altes van justitie van mening te zijn, dat allereerst d.m.v. overleg moet worden voorkomen, dat in Nederland wonende moslims opnieuw aanzetten tot het vermoorden van Salman Rushdie. Strafrechtelijke vervolging van degenen die hiertoe tijdens de demonstraties in Den Haag en Rotterdam hebben opgeroepen komt voor hem pas op de tweede plaats.

Korthals Altes zei in de Tweede Kamer het ,,niet uit te sluiten" dat tegen demonstranten die kunnen worden geïdentificeerd een strafvervolging zal worden ingesteld. Dit is echter een zaak voor het openbaar ministerie.
Hij vindt het ,,belangrijker" dat strafbare feiten en een mogelijke escalatie worden voorkomen.
Minister Van Dijk (binnenlandse zaken) zal met alle minderheidsgroeperingen hierover gesprekken voeren.
Korthals Altes noemde de televisiebeelden van de demonstraties in Den Haag en Rotterdam tegen het boek van Rushdie ,,schokkend". Er sprak volgens hem een ,,grote onverdraagzaamheid" uit.
Hij noemde verdraagzaamheid een ,,voorwaarde" voor een samenleving waarin verschillende geloofs- en levensovertuigingen leven.

Korthals Altes was samen met zijn collega Van Dijk naar de Kamer geroepen om te antwoorden op vragen van de leden Wiebenga (VVD) en Wolffensperger (D66).
Beiden konden instemmen met de lijn die de minister wilde volgen.
De Kamerleden Roethof (PvdA) en Van Es (PSP) hadden echter twijfels. Zij spraken de vrees uit dat strafrechtelijke vervolging op de achtergrond zou raken. Volgens Roethof is dit in strijd met het rechtsgevoel.
Van Es wees er op dat door vervolging mensen individueel kunnen worden aangepakt en zodoende niet een hele groep wordt verdacht.
De PvdA wil in elk geval nog een apart debat over de resultaten van het lopende politie-onderzoek naar de gang van zaken rondom de demonstraties en de uitkomsten van het overleg met de moslim-organisaties.
Op 4 en 5 maart hadden de grote partijen al hun verontwaardiging uitgesproken over de tijdens de betogingen geuite oproep om Salman Rushdie te vermoorden.
Korthals Altes zei in de Tweede Kamer dat deze leuzen niet ,,gebagatelliseerd" mochten worden, omdat er een formele terdoodveroordeling door een geestelijk leider aan ten grondslag lag. Over de bedreiging van een Amsterdamse boekhandelaar die met de verkoop van Rushdie's „The Satanic Verses" had geadverteerd zei hij dat er geen twijfel over bestond dat hier sprake was van een strafbaar feit.
Minister Van Dijk zei dat het een taak is van het ,,bevoegd gezag op lokaal niveau" bedreigde uitgevers en boekhandelaren te beschermen.
Minister Van den Broek (buitenlandse zaken) beoordeelt „The Satanic Verses" als een boek dat niet de moeite waard is om te lezen. Hij erkent dat het door islamieten als beledigend wordt opgevat, ,,maar dat mag op geen enkele wijze als voorwendsel dienen voor een oproep tot actie voor een zo gewelddadige daad als het om het leven brengen van de auteur", zei hij op 7 maart in Wenen.
De minister woont daar overleg bij van de ministers van buitenlandse zaken van de NAVO en het Warschaupact over conventionele bewapening in Europa.

Dreigementen Palestijnse groep

Een radicale Palestijnse guerrillaleider kondigde op 5 maart aan te zullen proberen het doodvonnis van de ayatollah Khomeiny jegens Salman Rushdie te voltrekken.
Dit dreigement was afkomstig van Ahmed Jibril, leider van het door Syrië en Libië gesteunde Volksfront voor de bevrijding van Palestina - algemeen commando (PFLP-gc).

De groep is in verband gebracht met de bomaanslag in december op een Boeing 747 van de Amerikaanse luchtvaartmaatschappij PanAm boven Schotland.
Het PFLP-gc, een van de meest radicale Palestijnse groeperingen en tegenstander van de koers van PLO-leider Yasser Arafat, wordt overigens bezield door Arabisch nationalisme en moet niets weten van het islamitisch fundamentalisme.
Niettemin liet Jibril op 5 maart weten dat ,,wij van het PFLP-gc deze nieuwe samenzwering (tegen de islam) het hoofd bieden en ons inspannen de justitiële actie tegen Rushdie ten uitvoer te leggen".
Verzen uit de Koran citerend meldde Jibril dat Rushdies boek een komplot vormt om de islam te belasteren op verzoek van Westerse krachten.
Uit Iran kwamen intussen op 5 maart enkele verzoenende geluiden jegens Londen na verklaringen van de Britse premier Thatcher en haar minister van buitenlandse zaken Howe dat het boek De Duivelsverzen voor moslims beledigend is.
De Engelstalige krant Teheran Times schreef dat ,,zich een wijziging in de Britse houding ten aanzien van het satanische boek lijkt af te tekenen".
Deze en andere kranten menen echter dat de Britse autoriteiten nog niet ver genoeg zijn gegaan: een verbod van het boek was wel het minste dat de Britse regering kon doen.
De Franse premier Rocard zette zich op 4 maart af tegen Thatchers commentaar met de opmerking dat zijn eventuele gedachten over De Duivelsverzen ,,alleen mij aangaan en niet de basis vormen voor een publieke actie van mijn zijde".
Hij noemde Khomeiny daarbij een ,,aanzetter tot moord".
Rocard voegde eraan toe dat Parijs werkt aan een gemeenschappelijk Westers standpunt ten aanzien van Iran.

In een niet-ondertekend artikel in de Osservatore Romano, de officiële krant van het Vaticaan, is de omstreden roman op 4 maart beschreven als ,,beledigend voor miljoenen gelovigen", ,,een goedkope verdraaiing" en ,,een blasfemistische uiting".
Aan het einde van het stuk wordt opgemerkt dat hiervoor natuurlijk nooit iemands leven in gevaar mag worden gebracht.
Israëls ashkenazische opperrabbijn Avraham Shapira heeft op 6 maart opgeroepen tot het verbod in Israël van De Duivelsverzen.
In een vraaggesprek met het blad *Maariv* zegt de opperrabbijn de gevoelens van miljoenen islamieten te begrijpen omdat het boek ,,onmenselijk en immoreel is". ,,Dat boek moet worden verboden, omdat het besmettend werkt. Vandaag wordt dit aangevallen, morgen wat anders".

Iran verbreekt banden met Groot-Brittannië

Iran heeft op 7 maart de ,,totale verbreking" van de diplomatieke relaties met Groot-Brittannië bekendgemaakt na het aflopen van het ultimatum, dat het Iraanse parlement een week eerder had gesteld.
Een Britse regeringswoordvoerder liet daarop weten, dat ,,de huidige situatie geheel van Iraanse makelij is". ,,Aanzetting tot moord vormt een schending van de meest elementaire beginselen en verplichtingen, die de relaties tussen soevereine staten bepalen", aldus de woordvoerder.

In Londen heerst wel bezorgdheid over het lot van Roger Cooper, een Brit die al jaren in Iran gevangen zit op beschuldiging van spionage.
De Iraanse autoriteiten annuleerden op 6 maart

een bezoek van een Zweedse consulaire functionaris aan Cooper. Zweden behartigt de Britse belangen in Iran.
Britse regeringsfunctionarissen noemden de breuk voorts een tegenslag voor de handel. Londen koesterde hoge verwachtingen op dit gebied na de verbetering van de onderlinge relaties in het afgelopen jaar.

Britse tegenmaatregelen

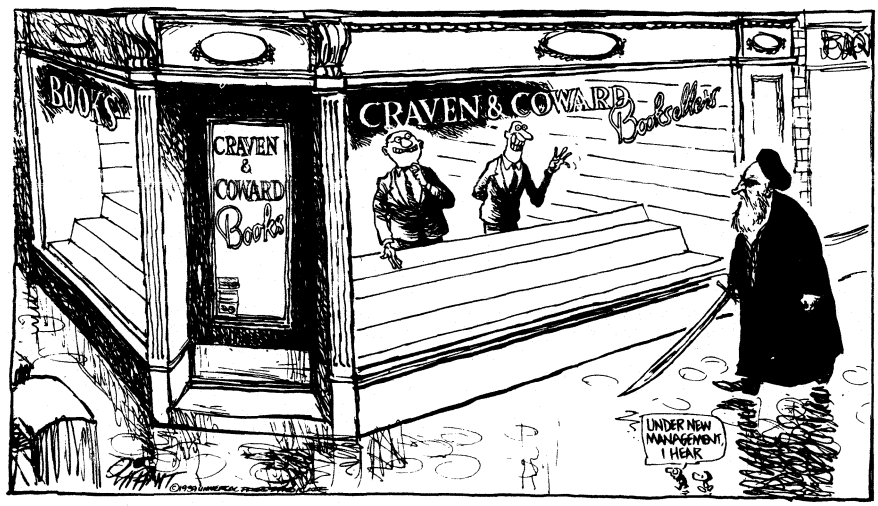
Groot-Brittannië gaat wegens de dreigementen jegens Salman Rushdie ,,een aantal" Iraniërs uitwijzen, aldus op 8 maart minister van buitenlandse zaken Sir Geoffrey Howe.

Voorts wordt het Iraanse consulaat in Hongkong gesloten in verband met de Iraanse diplomatieke breuk met Londen.
Volgens regeringskringen worden ongeveer 30 Iraniërs uitgewezen, ,,die als dichtbij het (Iraanse) regime worden beschouwd".
Er zijn ongeveer 25.000 Iraniers in Groot-Brittannië, onder wie 2.400 studenten.
Howe, die sprak van het ,,deplorabele regime" in Teheran, zei op 8 maart dat de activiteit van andere Iraniers dan degenen die worden uitgewezen nauwlettend in de gaten wordt gehouden, en dat zo nodig verdere actie wordt ondernomen.

De Britse ambassade in de Libanese hoofdstad Beiroet waarschuwde Britse staatsburgers op 8 maart voorlopig niet naar Libanon te reizen ,,in verband met de kwestie van de schrijver Salman Rushdie".
Britten die in islamitische streken van Libanon wonen vroeg de ambassade dringend zo snel mogelijk te vertrekken.
In totaal wonen er 2.700 Britten in Libanon.
Pro-Iraanse sjiitische groepen in Libanon houden al geruime tijd verscheidene Britten in gijzeling, onder wie een afgezant van de anglicaanse kerk, Terry Waite.
Een dergelijke groep die een aantal Amerikanen in gijzeling houdt, de Organisatie van Revolutionaire Gerechtigheid, meldde op 8 maart dat zij ,,haar voorbereidingen had afgerond om het rechtvaardige vonnis ten uitvoer te leggen" dat Khomeiny tegen Rushdie heeft geveld.
De groep kondigde aan eerst ,,de Britse politieposten aan te vallen die zijn aangewezen om Salman Rushdie te beschermen".

Sjiïtische dreigementen jegens *Frankrijk*

De geestelijk leider van de sjiitische gemeenschap in Europa, ayatollah Mehdi Rouhani, heeft op 6 maart gewaarschuwd dat Frankrijk ,,tientallen aanslagen riskeert" door ,,fanatieke moslims" als het Rushdie blijft steunen. Hij deed een beroep op de autoriteiten verschijning van het boek in Frankrijk te verhinderen.



De Franse minister van binnenlandse zaken Pierre Joxe op zijn beurt achtte de huidige risico's voor Frankrijk ,,niet veel groter dan de afgelopen jaren". „We moeten ons niet laten terroriseren; het is het lot van elke grote mogendheid in de wereld dreigementen te ondergaan".

Iraanse kritiek op West-Duitsland

Na de breuk met Groot-Brittannië volgden uit Iran boze geluiden jegens West-Duitsland.
Kayhan, de grootste Iraanse krant, riep op 7 maart op tot maatregelen tegen West-Duitsland omdat dat de economische samenwerking heeft bevroren en een cultureel akkoord in de ijskast heeft gezet na de oproep van de Iraanse leider Khomeiny de Britse schrijver Rushdie te vermoorden.

Het commentaar van Kayhan, dat vaak standpunten van Iraanse leiders weerspiegelt, werd verspreid door het officiële Iraanse persbureau *IRNA*.
Kayhan betichtte Bonn van ,,beledigingen van de heilige islam en het grote leiderschap van de Islamitische Revolutie". Verbreking van de relaties met West-Duitsland ,,zal een les zijn voor anderen om zorgvuldig te zijn in hun doen en laten".
De krant haalde tevens uit naar de functionarissen van het Goethe-instituut in Teheran die werden beschuldigd van ,,corruptie, prostitutie, handel in verdovende middelen en andere illegale daden".
Het Duitse taleninstituut zelf werd betiteld als ,,centrum van spionage".

Kritiek *Kadhafi* op islamitisch fundamentalisme

De Libische leider Kadhafi is op 8 maart in een toespraak voor de Libische televisie uitgevallen tegen islamitisch extremisme en tegen heersers die zeggen in naam van God te regeren: ,,Ik ben tot de conclusie gekomen dat als een heerser wordt benoemd in de naam van de godsdienst, dat een grote ramp is omdat zelfs als hij het verkeerde pad volgt niemand hem dat kan vertellen", zei Kadhafi.

De Libische leider wees erop dat oproepen tot religieuze kruistochten zijn verspreid door niet-Arabische moslims - ,,mensen die willen dat religie de overhand krijgt boven pan-Arabisme omdat ze jaloers zijn op de Arabieren die de imams (leiders) zijn van de moslims". ,,Het slachtoffer (...) zijn natuurlijk Arabisch nationalisme, Arabische eenheid, socialisme en vooruitgang."

Kadhafi noemde geen namen. Maar het was duidelijk dat zijn woorden behalve voor de steeds krachtiger fundamentalisten in eigen land waren bedoeld voor de Iraanse leider imam Khomeiny en zijn islamitische bewind.

Kadhafi, die er geheel eigen ideeën op nahoudt ten aanzien van de islam, onderhoudt wisselende relaties met Iran.

Het Iraanse persbureau *IRNA* meldde op 5 maart nog dat Kadhafi zich had geschaard achter Khomeiny's oproep tot moord op de Britse schrijver Salman Rushdie.

Door Libië is daarvan echter geen melding gemaakt, en Kadhafi zei op 8 maart alleen dat de kwestie ,,niet een van individuen is, maar een zaak van politieke strijd".

NEDERLAND

G+G-SECTOR HEEFT PLANNEN VOOR CA. 5.000 WERKERVARINGSPLAATSEN

In de gepremieerde en gesubsidieerde sector kunnen ongeveer 5.000 langdurig werklozen aan de slag om werkervaring op te doen. De plannen daarvoor, die de werkgevers in deze sector hebben opgesteld, zijn op 22 febr. gepresenteerd aan minister De Koning van sociale zaken en werkgelegenheid en minister Brinkman van welzijn, volksgezondheid en cultuur.

Werkgevers- en werknemersorganisaties hebben beginsel-akkoorden en afspraken over werkervaringsplaatsen in de volgende sectoren:

- 1.500 plaatsen in de bejaardenoorden;
- 500 plaatsen in de gezinsverzorging;
- 500 plaatsen in de brede welzijnssector.

Werkgevers en werknemers in de sector van de intramurale gezondheidszorg overleggen over een voorstel voor:

- 700 plaatsen in de zwakzinnigenzorg;
- 900 plaatsen in de verpleeghuizen;
- enige honderden plaatsen in de overige instellingen in de intramurale gezondheidszorg.

In het streekvervoer komen naar schatting 200 plaatsen beschikbaar.
De plannen zijn een uitwerking van de afspraken over werkervaringsplaatsen die tijdens het najaarsoverleg zijn gemaakt.
Met de uitvoering van deze plannen levert de gepremieerde en gesubsidieerde sector een belangrijke bijdrage aan het verbeteren van de arbeidsmarktpositie van langdurig werklozen. Tegelijkertijd kan op deze manier het gebrek aan personeel bij de instellingen in de sector worden verminderd.
De ministers zijn beiden verheugd met de initiatieven van de werkgevers. Als deze plannen volledig tot uitvoering komen, beantwoordt de werkervaringsregeling voor 1989 aan het gestelde doel.

De uitvoering van de plannen kan beginnen zodra de werkervaringsregeling is goedgekeurd door het parlement. Het parlement zal zich uitspreken over de regeling bij de behandeling van het voorstel tot wijziging van de wet Vermeend/Moor, waarvan de regeling een onderdeel is.
De voorgestelde werkervaringsregeling voor de gepremieerde en gesubsidieerde sector subsidieert de loonkosten van werklozen die langer dan drie jaar werkloos zijn. De subsidie bedraagt maximaal 100% van de kosten op het niveau van het bruto minimumloon bij een maximale werkweek van 32 uur (fl. 22.000).
De subsidie wordt gegeven voor werkervaringsplaatsen waarover werknemers en werkgevers op centraal niveau afspraken hebben gemaakt. Als die afspraken ontbreken, komen alleen functies voor de subsidie in aanmerking die boventallig zijn.

WEER KINDERBIJSLAG VOOR 25- EN 26-JARIGE STUDERENDEN

Er ontstaat weer recht op kinderbijslag voor studerende 25- en 26-jarigen die niet in aanmerking komen voor studiefinanciering.
Dit blijkt uit een wetsvoorstel van staatssecretaris De Graaf van sociale zaken en werkgelegenheid, dat op 23 febr. bij de Tweede Kamer is ingediend.
Voor deze groep verviel het recht op kinderbijslag op 1 oktober 1988 als gevolg van de invoering van de Harmonisatiewet collegegelden.

Op 1 oktober 1986 trad de wet op de studiefinanciering in werking. Deze wet bepaalt dat voor kinderen van 18 tot en met 26 jaar in het algemeen geen recht bestaat op kinderbijslag.
Voor studerende kinderen die geen studiefinanciering ontvangen en voor kinderen die het huishouden volledig verzorgen, bleef dat recht tot en met hun 26ste wel bestaan. Zij moeten dan geboren zijn vóór 1 oktober 1986.
Bij de invoering van de harmonisatiewet collegegelden (waarin de duur van de studiefinanciering werd beperkt tot 6 jaar) is de maximumleeftijd voor de kinderbijslag voor deze groep verlaagd van 26 naar 24 jaar. Uitgangspunt hierbij was dat in de kinderbijslag een vergelijkbare maatregel dienden te worden getroffen als bij de studiefinanciering.

Inmiddels heeft de rechter onderdelen van de harmonisatiewet collegegelden buiten werking gesteld (pag. 550/3 e.v.-19881, waaronder de beperking van de duur van het recht op studiefinanciering. Daardoor blijft voor bepaalde jongeren gedurende het studiejaar 1988-1989 wel recht op studiefinanciering bestaan.

Uit oogpunt van een vergelijkbare behandeling acht het kabinet het daarom wenselijk dat voor studerenden van 25 en 26 jaar die niet in aanmerking komen voor studiefinanciering, voor het studiejaar 1988-1989 opnieuw een recht op kinderbijslag ontstaat (met terugwerkende kracht tot en met 1 oktober 1988).
Voor dit doel is nu het wetsvoorstel ingediend, dat voorziet in een tijdelijke verhoging van de leeftijdgrens in de kinderbijslag voor deze groep.
Het voorstel heeft betrekking op ongeveer 1800 25- en 26- jarige studerenden voor wie in het derde kwartaal van 1988 recht op kinderbijslag bestond in verband met studie. In overleg met de Sociale Verzekeringsbank zullen de betrokkenen worden ingelicht.
Voor de zogenoemde huishoudkinderen blijft de leeftijdsgrens van 25 jaar van toepassing.

WET TOEZICHT EFFECTENVERKEER

Op voorstel van minister Ruding van financiën is op 28 febr. een nieuwe wettelijke regeling voor het toezicht op vrijwel het gehele effectenverkeer, beurzen en buitenbeurshandel, aangeboden aan de Tweede Kamer.
Het wetsvoorstel zal de bestaande wetgeving zoals die is opgenomen in de Beurswet 1914 en de Wet effectenhandel vervangen. Voor een ander deel vormt het wetsvoorstel een aanvulling van de bestaande effectenwetgeving.

Vernieuwing
Er is een aantal redenen voor vernieuwing van deze bestaande wetgeving.
Een eerste reden is dat de Beurswet 1914 als grondslag voor het toezicht op de beurzen als achterhaald moet worden beschouwd. Het betreft hier namelijk een wet die in 1914 is ingevoerd met als doel de minister van financiën de mogelijkheid te geven om maatregelen te nemen ter bestrijding van de kredietcrisis waarvan destijds sprake was. Een aantal van de in deze wet neergelegde bevoegdheden is thans overbodig omdat de noodzakelijke bevoegdheden voor de minister van financiën in bijzondere situaties thans zijn neergelegd in de Noodwet financieel verkeer.
Daarnaast geeft de huidige wet een te algemene omschrijving van bevoegdheden hetgeen rechtsonzekerheid over de omvang en reikwijdte hiervan met zich mee kan brengen.
Een tweede reden voor vernieuwing van de effectenwetgeving is dat er thans enige gebieden zijn waarop nadere regels wenselijk zijn. Het betreft hier onder meer regels op het gebied van periodieke informatieverschaffing van effecten-uitgevende instellingen, op het gebied van de naleving van de wet en de informatie-uitwisseling met andere (buitenlandse) autoriteiten.
Doel van het wetsvoorstel is een adequate functionering van effectenmarkten en de bescherming van beleggers op die markten. Het wetsvoorstel geeft in dat verband achtereenvolgens regelingen voor informatieverschaffing betreffende effecten, de uitoefening van het beroep of bedrijf van effectenbemiddelaar en vermogensbeheerder, het toezicht op de beurzen (Amsterdamse Effectenbeurs, Optiebeurs en Financiele

Termijnmarkt Amsterdam), controle op de naleving van bepalingen alsmede voor informatie-uitwisseling met buitenlandse autoriteiten.
In het wetsvoorstel zijn regels opgenomen die een goede informatievoorziening aan het publiek moeten waarborgen over uit te geven en te verhandelen effecten.
Ten aanzien van effecten die buiten de beurs worden verhandeld, bevat het wetsvoorstel naast de prospectusverplichting die reeds is opgenomen in de Wet effectenhandel, regels ten aanzien van periodieke informatieverschaffing over de uitgevende instellingen,

Vergunningplicht
Ten aanzien van de uitoefening van het beroep en bedrijf van effectenbemiddelaar wordt voorgesteld deze te onderwerpen aan een vergunningplicht.
Een vergunning wordt verleend indien wordt voldaan aan eisen op het gebied van deskundigheid en betrouwbaarheid van leiding en daarvoor in aanmerking komend personeel. financiële waarborgen, de wijze waarop de bedrijfsvoering is ingericht en de aan clienten te verstrekken informatie.
Effectenbemiddelaars die zijn aangesloten bij een erkende effectenbeurs vallen niet onder de vergunningplicht. Het gaat hierbij met name om leden van de Vereniging voor de Effectenhandel, de Optiebeurs en de Financible Termijnmarkt Amsterdam.
Met het oog op de positie van de beleggers wordt het wenselijk geacht dat zogenaamde vermogensbeheerders aan bepaalde minimumvereisten voldoen. Onder vermogensbeheerders worden natuurlijke personen en rechtspersonen verstaan die beroeps- of bedrijfsmatig het beheer over vermogens van particuliere en professionele beleggers voeren.
De bestaande wetgeving voorziet thans niet in afzonderlijke vergunningvereisten.
Evenals bij effectenbemiddelaars het geval is geldt een uitzondering voor degenen die zijn aangesloten bij een erkende effectenbeurs.
Een vergunning als vermogensbeheerder werkzaam te zijn, wordt verleend indien wordt volstaan aan eisen ten aanzien van deskundigheid, betrouwbaarheid, bedrijfsvoering en informatie aan het publiek.

Zelfregulering
In het wetsvoorstel wordt, wat betreft het toezicht op de beurzen, aangesloten bij de bestaande praktijk, waarbij veel ruimte voor zelfregulering wordt gelaten aan de organisaties die de beurs houden.
Indien een beurshouder een zodanige regelgeving en controle ten aanzien van de bij die beurs aangesloten ondernemingen en de door haar te organiseren markt zal hanteren, dat wordt voldaan aan hetgeen nodig is met het oog op een adequate functionering van de effectenmarkten en de positie van de beleggers op die markten, zal haar een erkenning als beurs worden verleend. Zonder erkenning is het houden van een beurs verboden.

Het wetsvoorstel biedt voorts de mogelijkheid om een aantal bevoegdheden bij algemene maatregel van bestuur te delegeren aan een rechtspersoon buiten de overheid.
Uitgangspunt is dat het toezicht op het effectenwezen in de toekomst op vele onderdelen niet meer door de minister van financiën wordt verricht maar door een instelling die los staat van de overheid. Het is de bedoeling dat dat de Stichting toezicht effectenverkeer wordt die op 21 juli 1988 is opgericht door de Vereniging voor de Effectenhandel en de Vereniging European Options Exchange.
Vooruitlopend op de totstandkoming van het wetsvoorstel is per 1 februari 1989 het toezicht op de effectenbeurzen door de minister van financiën overgedragen aan deze Stichting. De Beurswet 1914 biedt hiervoor reeds de mogelijkheid.
Voor een taakvervulling ten aanzien van het toezicht op de buitenbeurshandel zal moeten worden gewacht op de totstandkoming van het wetsvoorstel.

Internationale samenwerking
Door de internationalisatie van de handel in effecten is de internationale samenwerking bij het toezicht op het effectenwezen van groot belang geworden. Ten einde die samenwerking. die nu nog in de beginfase verkeert. van de grond te brengen, is het nodig afspraken te maken tussen nationale toezichthoudende autoriteiten.
Om te voorkomen dat ons land aansluiting bij de internationale samenwerking op het punt van de informatie-uitwisseling verliest, is in het wetsvoorstel de bepaling opgenomen die het mogelijk maakt informatie met buitenlandse autoriteiten uit te wisselen.

STATISTIEK VERKEERSONGEVALLEN

Sinds de invoering van de nieuwe snelheidslimieten van 120 en 100 kilometer per uur is het aantal verkeersdoden op autosnelwegen en autowegen in vergelijking met 1987 met 30 procent gedaald.
In 1987 waren 111 verkeersdoden te betreuren en in 1988 79.
Het aantal gewonden dat na ongelukken op autosnelwegen en autowegen in ziekenhuizen werd opgenomen, is in vergelijking met het voorafgaande jaar met 15 procent afgenomen. In 1987 waren er 519 ziekenhuisgewonden terwijl dit er in 1988 444 waren.
Deze cijfers werden op 31 jan. op de Auto-RA1 in Amsterdam bekendgemaakt door J. Joustra van het ministerie van verkeer en waterstaat.
Hij deelde mee dat ongeveer 75 procent van de automobilisten de maximumsnelheid van 120 kilometer accepteert. Op de weggedeeltes waar maximaal 100 kilometer per uur mag worden gereden, ligt de gemiddelde snelheid iets hoger.
Vooral zakelijke rijders, met name mannen van onder de 40 jaar, rijden veel te hard.

Tijdens een nieuwe voorlichtingscampagne over de maximumsnelheid in maart zal speciale aandacht worden besteed aan deze categorie als ook aan de vrachtwagenchauffeurs, die over het algemeen te hard rijden.
C. Doornheim, commandant van de algemene verkeersdienst, kondigde op 31 jan. aan dat er plannen zijn voor de invoering van een nieuw systeem waarmee snelheidsovertreders kunnen worden betrapt.
Bij dit systeem wordt gebruik gemaakt van een video-apparaat dat kentekens kan lezen. Via een rechtstreekse verbinding met de computer rolt er vervolgens automatisch een giro met de te betalen boete uit voor de overtreder.
Het nieuwe systeem zou na drie jaar operationeel kunnen zijn.

GAS- EN OLIEWINNING IN 1988

In Nederland is vorig jaar minder gas en olie geproduceerd dan in 1987. De gasproduktie liep terug met 12 procent en de olieproduktie met 9 procent.
Dit blijkt uit de voorlopige produktieopgave van het Staatstoezicht op de Mijnen die op 9 febr. door het ministerie van economische zaken is gepubliceerd.

Uit de Nederlandse bodem is vorig jaar 66 miljard kubieke meter aardgas gewonnen. Dat is 9 miljard kubieke meter (12 procent) minder dan in 1987. De afname houdt verband met de zachte winter en lentemaanden.
Uit de velden op het vasteland werd 49,1 miljard kubieke meter geproduceerd en uit de velden buitengaats 16,9 miljard kubieke meter.
In ons land werd vorig jaar 4,41 miljoen kubieke meter aardolie gewonnen tegen 4,86 miljoen kubieke meter in 1987, een afname van 9 procent.
Uit Schoonebeek en de velden in Zuid-Holland werd bij elkaar 1,38 miljoen kubieke meter gewonnen. De olievelden op het Nederlandse gedeelte van de Noordzee produceerden 3,03 miljoen kubieke meter
De teruggang van de olieproduktie is voor een belangrijk deel te wijten aan een produktiestop van vijf velden in de Noordzee in maart 1988.
Een beschadiging van de pijpleiding naar IJmuiden door een gezonken schip veroorzaakte de stagnatie.
De produktie uit het olieveld onder Wassenaar werd in december gestopt. Dat veld is 32 jaar onafgebroken in produktie geweest. In totaal werd er ruim 7 miljoen kubieke meter uit gewonnen.
Het aantal olie- en gasboringen in Nederland steeg vorig jaar in vergelijking met 1987 met 7 procent. Het totaal aantal boringen in 1988 bedroeg 77, zo blijkt uit een overzicht van de Rijks Geologische Dienst. Dat is 5 meer dan in 1987.
Van de 29 opsporingsboringen, gericht op het vinden van nieuwe velden, waren er 19 succesvol.
De neerwaartse trend die zich in 1985 inzette lijkt hiermee te zijn doorbroken. In 1986 was één op de 2,S boringen succesvol en in 1987 één op de 2,4. (ANP)

STUDENTENAANTALLEN 1988 - 1989

Aan de Nederlandse universiteiten studeren in 1988 - 1989 ruim 8.000 studenten minder dan een jaar geleden: 154.563 tegen 162.660 in het studiejaar 1987-1988.
De hogescholen tellen dit jaar bijna 12.000 „voltijdstudenten" meer en zitten nu op een totaal van 167.266.
Het aantal deeltijdstudenten in het hoger beroepsonderwijs daalde met 500 tot 48.903.
Het aantal vrouwelijke studenten aan de universiteiten is vergeleken met het vorige studiejaar nauwelijks afgenomen. Volgens cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) daalde het aantal vrouwelijke studenten van 64.574 naar 63.594.
Aan de universiteiten van Leiden, Utrecht, Amsterdam en Maastricht studeren nu meer vrouwen dan mannen.
De daling van het studentenaantal aan de universiteiten is vooral het gevolg van de invoering van de twee-fasenstructuur in 1982. Daardoor is de inschrijvingstijd van studenten tot zes jaar beperkt.
Aan het einde van het vorig studiejaar studeerden veel studenten af die al voor 1982 waren begonnen.
Aan alle universiteiten, met uitzondering van die van Enschede, Maastricht en Rotterdam, nam het aantal ingeschreven studenten af.
Er zijn aan de universiteiten 1.632 auditoren ingeschreven, studerenden die niet meer over inschrijvingstijd beschikken en niet voor studiefinanciering in aanmerking komen.
De tweede fase-opleidingen tellen ruim 6.200 ingeschreven studenten.
Eerder was al bekend dat het aantal eerstejaarsstudenten aan de universiteiten dit jaar, vergeleken met 1987-1988 met één procent is gestegen.
Aan de hogescholen is het aantal eerstejaars sterker toegenomen, vooral in de technische, economische en pedagogische sector. Aan de pedagogische academies steeg het aantal eerstejaars met 35 procent, aldus de HBO-Raad.
Alleen de belangstelling voor de deeltijdopleidingen, de zogeheten mo-opleidingen, daalde.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam - Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

DRIEVOUDIG MILIEUOVERLEG

In Brussel, Londen en Den Haag heeft in de eerste helft van maart internationaal overleg plaatsgevonden over milieuvraagstukken.
In Brussel gebeurde dat in EG-verband; in Londen vond een internationale conferentie plaats op uitnodiging van premier Thatcher; en in Den Haag werd een topconferentie gehouden, waar door 24 landen aan werd deelgenomen. die waren uitgenodigd door de premiers Rocard van Frankrijk, Lubbers van Nederland en Harlem Brundtland van Noorwegen.
Hierna volgt een verslag:

EG-milieuministers *willen eind* aan gebruik *CFK's*

Binnen de EG is het einde van de produktie en het gebruik van CFK's - chloorfluorkoolwaterstoffen - in zicht gekomen.
De CFK's, die als oorzaak worden gezien voor het aantasten van de ozonlaag en die mede-verantwoordelijk worden geacht voor het broeikaseffect, worden uitgebannen. De kans is groot, dat de CFK's als drijfgassen in spuitbussen, als koelvloeistof in koelkasten en in verpakkingsmateriaal (piepschuim) tegen de eeuwwisseling geheel of bijna geheel zullen zijn verdwenen.
De EG-Milieuraad kwam op 2 maart tot een principeakkoord over dit onderwerp. De ministers van milieu maakten de afspraak dat in het jaar 2000 de produktie en het gebruik van CFK's moeten worden beëindigd. Zo snel mogelijk moeten produktie en gebruik met 85 procent worden teruggedrongen.
De verklaring van de EG-milieuministers dient als onderhandelingsbasis voor een herziening van het protocol van Montreal, waarin 35 landen in 1987 overeenkwamen de produktie en het gebruik van CFK's met vijftig percent terug te dringen in 1998 (pag. 635/3 e.v.-1987).
Begin mei wordt in Helsinki onderhandeld over een herziening van het protocol van Montreal.
Aanvankelijk dachten de meeste milieuministers aan een reductie met 85 percent rond de eeuwwisseling. Maar op voorstel van minister Nijpels en diens Duitse collega Töpfer ging men uiteindelijk akkoord met een intentieverklaring dat dit percentage veel eerder moet worden gehaald, liefst zo snel mogelijk.
De enige uitzondering die de ministers willen toestaan is het gebruik van CFK's voor medische toepassingen. Het gaat daarbij om geringe hoeveelheden. Bruikbare alternatieven zijn nog niet ontwikkeld.
In de hele wereld wordt er jaarlijks 1 miljoen ton CFK's geproduceerd, waarvan de helft in de Europese Gemeenschap.
Omdat uit de jongste studies blijkt dat de aantasting van de ozonlaag steeds verder gaat en net broeikaseffect toeneemt, zijn de Europese milieuministers van mening dat nu al een herziening nodig is van het Protocol van Montreal.
Tijdens de discussie bleek dat Nederland, België, Italië, de Bondsrepubliek en Denemarken nog verder wilden gaan: produktie en gebruik moeten volgens die landen in 1995 met 95 procent worden beperkt, waarbij de overblijvende vijf procent alleen zou zijn toegelaten voor medische toepassingen.
Frankrijk en Groot-Brittannië - met het chemische bedrijf ICI een van de grootste producenten in Europa - keerden zich daar echter tegen.

VS sluiten *zich aan bij* EG-besluit

President Bush van de VS heeft op 3 maart besloten, dat zijn regering zich bij het EG-besluit m.b.t. de CFK's zou aansluiten.
Hij heeft zijn hoogste milieufunctionaris, William Reilly, opgedragen om op de milieuconferentie, die op 5 maart in Londen zou beginnen (zie volgende bericht) duidelijk te maken, dat de VS hetzelfde tijdschema zouden aanhouden als de EG.

Toelichting

Aan het *NRC/H'blad* van 4 maart is de volgende toelichting ontleend op het besluit van Brussel.

Cynici beweren dat de plotselinge daadkracht in Brussel samenhangt met het feit dat de industrie zo zoetjesaan wel vervangers van CFK's kan leveren.
Zeker zo belangrijk is dat het protocol is opgesteld in de zomer van 1987. toen velen nog steeds geen volstrekte zekerheid hadden over de werking van de CFK's in de stratosfeer en nog niet duidelijk was hoe onverbiddelijk het gat in de ozonlaag boven de zuidpool elke lente zou terugkeren.
Nu dat inzicht er wel is is het goed beschouwd niet meer dan normaal dat tot stringentere maatregelen wordt besloten dan het halfhartige beleid waartoe Montreal oproept.
Al te veel moet van Brussel ook weer niet verwacht worden: in de eerste plaats zijn op 2 maart alleen intentieverklaringen afgelegd en valt nog te bezien hoe snel de fiere taal in daden wordt omgezet.
Bovendien neemt de EG maar eenderde van de totale wereldproduktie aan CFK's voor haar rekening.



De initiatiefnemers en organisatoren van de milieutop in Den Haag (v.l.n.r.)premier Gro Harlem Brundtland van Noor egen, premier Ruud Lubbers van Nederland en premier Michel Rocard van Frankrijk.

Weekblad 58ste jaargang No. 2989, pag. 43927-43942

Verder is alleen sprake van afschaffing van volledig gehalogeneerde CFK's, dat zijn de CFK's met de coderingen 11, 12, 113, 114 en 115, de „harde" CFK's, die de grootste bedreiging van het ozon vormen.
De onvolledig gehalogeneerde, „zachte" CFK's (zoals CFK-22) worden niet genoemd, zij moeten immers op korte termijn als vervanger gaan optreden. Van CFK-22 dat harde CFK's in koelinstallaties en piasticschuimen vervangt wordt aangenomen dat het toch wel 5 procent van de Ozon Depletion Power (ozon aantastend vermogen) bezit van de agressieve CFK's 11 en 12. Ook de in brandblusapparaten opgenomen „halonen" (broomfluorkcolwaterstoffen) die, eenmaal in de stratosfeer, nog reactiever zijn dan CFK's worden niet afzonderlijk genoemd.
De meest opmerkelijk stappen in de ozonproblematiek zijn ongetwijfeld door de industrie zelf genomen. Nadat zekerheid was gekregen over de schadelijke effecten van de harde CFK's is redelijk snel veel research gestoken in het ontwerp van minder schadelijke vervangingsmiddelen.
In spuitbussen bleken de CFK's zonder veel bezwaar door onschuldige gassen te vervangen en de Nederlandse spuitbussenproducenten verwachten al halverwege dit jaar van de harde CFK's af te zijn, daarmee harder lopend dan zij van hun convenant moeten.
Voor het CFK-12 in koelkasten is als vervanger gevonden het CFK-134a waarvoor nu door ICI en Du Pont al produktie-eenheden worden gebouwd voordat zekerheid bestaat over de onschadelijkheid van de verbinding.
In december vorig jaar hebben's werelds 14 belangrijkste CFK-producenten (waaronder Du Pont, ICI, Hoechst, Montedison en Akzo) besloten het milieu- en gezondheidsonderzoek aan deze verbinding in een gezamenlijke inspanning en voor gezamenlijke rekening uit te voeren, een stap die zijn weerga niet kent.
Op diverse plaatsen in Europa zijn inmiddels ook initiatieven genomen om de grote hoeveelheden CFK's die in koelkasten en koelinstallaties voorkomen terug te nemen voor de apparatuur na afdanking tot schroot vernietigd wordt. Daarbij zou het CFK immers vrijkomen.
In Nederland heeft Akzo in Weert een terugwinningsinstallatie gebouwd waarin teruggewonnen CFK-12 via destillatie voor nieuw gebruik wordt geschikt gemaakt.
Dit alles neemt niet weg dat nog heel veel CFK's uit afgedankte ijskasten de stratosfeer zullen bereiken, al was het maar omdat in het isolatieschuim van de kast meer CFK is verwerkt dan als koelvloeistof is aangebracht.
Wat er vanuit vuilnisbelten en spouwen nog aan CFK's wordt nageleverd uit alle polyurethaan- en polystyreenschuim dat de laatste decennia is geproduceerd valt nauwelijks te overzien. Het is als met de bedreiging van het grondwater: het gif is onderweg en geen mens houdt het meer tegen.

Conferentie over aantasting ozonlaag in Londen

In Londen heeft van 5 - 7 maart een internationale conferentie plaatsgevonden, die geheel was gewijd aan de aantasting van de ozonlaag.
De conferentie van Londen, waaraan door 123 landen werd deelgenomen, vond plaats op initiatief van de Britse premier, Margaret Thatcher.

Mevr. Thatcher opende op 5 maart de bijeenkomst met een rede, waarin zij er bij overheden, industrie en de wetenschap overal ter wereld krachtig op aandrong zich in te spannen om de vernietiging van de ozonlaag te beëindigen.
Volgens Thatcher is het zaak, dat alle landen meer en sneller actie ondernemen om de verdere aantasting van de ozonlaag tegen te gaan. Zij legde in dit verband nadruk op de verantwoordelijkheid van de consument. „De schade aan de ozonlaag is van invloed op ons allemaal en is een probleem voor ons allemaal", aldus de Britse premier.
Het doel van de conferentie is vooral het bewustzijn over de milieuproblematiek in de Derde Wereld te vergroten en de ontwikkelingslanden ertoe over te halen het Protocol van Montreal te ratificeren. Dit gaat uit van een vermindering van CFK's en drijfgassen met vijftig procent.
„Maar veel landen, inclusief het Verenigd Koninkrijk, zijn ervan overtuigd dat we verder en sneller moeten gaan: dat we op kortere termijn hogere doelstellingen moeten accepteren", aldus Thatcher.
Ze doelde daarbij vooral op actie die nodig zal zijn in volkrijke naties als China en India.

De belangrijkste toespraak van de eerste dag van de conferentie was afkomstig van president Daniel Arap Moi van Kenia. Ook hij drong er bij andere ontwikkelingslanden op aan het Protocol van Montreal en de Conventie van Wenen te ratificeren.
Maar hij voegde eraan toe dat de industrielanden de Derde Wereld moeten helpen „de juiste keuzen en prioriteiten te stellen". „Om de ozonlaag te beschermen moeten de industrielanden dezelfde offers brengen als de Derde-Wereldlanden, die van het gebruik van chemicaliën welke de ozonlaag aantasten moeten afzien", aldus Moi.

Afwijkend geluid uit Sowjet-Unie

Volgens de Sowjet-Unie is er meer wetenschappelijke duidelijkheid nodig, voordat zij kan overgaan tot snelle vermindering van het gebruik van CFK's.
Dat zei op 5 maart de afgevaardigde van de SU naar de conferentie in Londen, Wladimir Zjakarow.
De dikte van de ozonlaag boven de Sowjet-Unie neemt op grote schaal af maar volgens Sowjet-geleerden liggen hier deels natuurlijke oorzaken aan ten grondslag.
De dikte van de ozonlaag zou boven delen van het westen van de Sowjet-Unie van tijd tot tijd met zo'n 25 procent verminderen, aldus Zjakarow.
Maar er zit een patroon in. „Deze vermindering komt iedere 10 tot 15 dagen voor", zei Zjakarow, „en ze beweegt zich van west naar oost". Het verschijnsel zou samenhangen met het optreden van stormen en andere natuurlijke oorzaken.
Dat laatste wordt door de Westerse onderzoekers niet bestreden: de dikte van de ozonlaag is onderhevig aan lange-termijn fluctuaties van verschillendeperiodes, zoals de elfjarige zonnecyclus, meteorologische oscillaties en de invloed van de warme golfstroom El Niño.
Een internationaal „Trends Panel" concludeerde echter vorig Jaar op grond van alle beschikbare meetgegevens dat, wanneer men voor al deze natuurlijke schommelingen corrigeert er een reële afname overblijft.
Deze afname bedraagt sinds 1970 op het Noordelijk Halfrond tussen 40 en 60 graden Noorderbreedte in de wintermaanden 5 tot 6 procent.
In het Trends Panel namen organisaties als de NASA en de Wereld Meteorologische Organisatie deel; de Sowjets waren niet vertegenwoordigd.
De Sowjet-Unie nam wel deel in experimenten in januari en februari dit jaar aan de stratosfeer boven de Noordpool.

China en India vragen internationaal fonds

China en India hebben tijdens de conferentie in Londen over de ozonlaag de stichting bepleit van een internationaal fonds ter bescherming van de ozonlaag. Dat fonds moet ontwikkelingslanden steunen als er produkten zonder CFK's worden ontwikkeld.
Deze landen hebben zowel het geld als de technologie broodnodig voor het maken van vervangingsmiddelen. De Chinese delegatieleider Liu Ming Pu bepleitte dit op de conferentie.
De Chinees constateerde dat de westerse industrielanden tachtig procent van de CFK's de lucht insturen, terwijl de Chinezen minder dan twee procent vervuiling met CFK's hebben veroorzaakt.
De ontwikkelingslanden vrezen dat hun economische groei zal worden geschaad als deze chemische stoffen niet meer mogen worden toegepast.
De Indiase afgevaardigde merkte op dat de grenzen, die in het zogeheten protocol van Montreal aan ontwikkelingslanden zijn gesteld voor de consumptie van CFK's oneerlijk zijn omdat deze landen op deze wijze niet wordt toegestaan de technologie te verkrijgen die de industrielanden al bezitten.
De Indiase minister van milieu, Z. R. Ansari, merkte op dat de consumptie van CFK's in de industriële wereld per hoofd van de bevolking honderd maal zo groot is als die in India.
De Britse kroonprins Charles heeft de conferentie in Londen op 7 maart opgeroepen een verbod in te stellen op alle chemicaliën die de ozonlaag aantasten.
De ontwikkelde landen moeten volgens hem de schade herstellen die ze aan deze beschermende laag hebben toegebracht.

Slotverklaring

Om de ozonlaag te beschermen en de

opwarming van de aarde tegen te gaan moet voor het einde van deze eeuw de uitstoot van CFK's worden uitgeband. De industrie moet onder druk worden gezet om uit te zien naar alternatieve oplossingen.
De ontwikkelingslanden moeten worden geholpen bij de overschakeling van de produktie en het gebruik van CFK's op milieuvriendelijker stoffen en technieken.
Dit stond in de slotverklaring van de conferentie van Londen, die specifiek was geadresseerd aan de landen, die het protocol van Montreal hebben ondertekend en die begin mei in Helsinki opnieuw bijeenkomen om het protocol te herzien.
De deelnemers aan de conferentie achten de maatregelen in het protocol onvoldoende en dringen daarom aan op verdergaande maatregelen in een herzien verdrag.

In zijn slotrede sprak de Britse minister van milieu, Nicholas Ridley, voorzitter van de conferentie, van een succesvolle bijeenkomst.
Twintig landen, waaronder vele uit de Derde Wereld, hebben inmiddels te kennen gegeven zich te willen aansluiten bij het protocol van Montreal. Tot dan hadden slechts dertig, vooral geïndustrialiseerde landen, het verdrag ondertekend. Twaalf andere landen, waaronder Japan, overwegen zich ook bij het protocol aan te sluiten.
Ten aanzien van de ontwikkelingslanden zei minister Ridley namens de deelnemers aan de conferentie, dat hulp bij de verwijdering van CFK's een belangrijk onderdeel moet vormen van onderhandelingen over de herziening van het protocol. Alle mogelijkheden, zoals investeringen, kennisuitwisseling, opleiding en financiële en economische ondersteuning, via bilaterale en multilaterale overeenkomsten, moeten zo snel mogelijk worden bestudeerd.
Groot-Brittannië heeft op 7 maart per ongeluk een extra financiële bijdrage geleverd aan de bescherming van het milieu. Aanleiding was een fout van een ambtenaar.
Premier Thatcher verklaarde op een persconferentie over de ozonlaag dat Londen zijn jaarcontributie van ruim 5,2 miljoen gulden aan het milieuprogramma van de Verenigde Naties (UNEP) verdubbelt. Minister Ridley, die naast haar zat, siste: ,,Mevrouw de premier, die contributie is in feite 4,3 miljoen gulden", ,,Prima, maak er dan meteen 5,2 miljoen van", zei Thatcher. ,,Dat lijkt me een goede les voor degene die mij verkeerd heeft ingelicht."

Milieuconferentie in Den Haag

Op 11 maart heeft in het Vredespaleis in Den Haag een topconferentie over milieuvraagstukken plaats gevonden, waaraan door 24 landen werd deelgenomen.

De vertegenwoordigers van deze landen ondertekenden een Verklaring van Den Haag, waarin zij stelden, dat bestaande instituties niet in staat zijn om het voortbestaan van het menselijk leven op aarde te garanderen. Nationale overheden zullen, om aan de verslechtering van het milieu een halt toe te roepen, bereid moeten zijn een deel van hun bevoegdheden af te staan aan een hoger gezagslichaam.
Uitgangspunt voor de conferentie was het groeiende besef dat de aanslagen op de atmosfeer het leven zelf bedreigen, en dat afzonderlijke landen of bestaande internationale organisaties vermoedelijk niet in staat zullen zijn die aanslagen het hoofd te bieden.
,,Die afbraak van de biosfeer," sprak premier Lubbers op 11 maart tot de grootste verzameling regeringsvertegenwoordigers die hij in zijn loopbaan heeft ontvangen, ,,kan niet langer alleen toegeschreven worden aan onwetendheid en onachtzaamheid. Nu wij weten wat de gevolgen zijn, moet gesproken worden van nalatigheid, van bewust misbruik, van wanbeheer."
Het probleem is mondiaal, stelden verschillende van zijn ambtsgenoten, en oplossingen kunnen alleen op mondiaal niveau worden ontworpen.
Koning Hussein van Jordanië: „Wij hebben de plicht jegens komende generaties de kwaliteit van het leven veilig te stellen."
Het nieuwe internationale gezagsorgaan zoals dat de 24 landen voor ogen staat moet besluiten kunnen nemen ,,zelfs wanneer soms geen algemene overeenstemming is bereikt," aldus de gemeenschappelijke verklaring, waarover diplomaten 's middags op 10 maart al overeenstemming hadden bereikt.
Het orgaan moet tot taak krijgen, internationale normen te ontwikkelen voor het beschermen en verbeteren van de atmosfeer, en dient die normen ook te bewaken.
Het zou verder wetenschap en industrie moeten aanzetten tot onderzoek naar verantwoorde technologie en moeten zorgen dat de resultaten van dat onderzoek hun weg vinden naar de internationale gemeenschap.

Het Internationale Gerechtshof in Den Haag krijgt een cruciale rol. Het wordt belast met het toezicht op de naleving van besluiten en moet tevens een waarborg zijn tegen onrechtvaardige beslissingen.
Bij geschillen tussen staten onderling, of tussen staten en het gezagsorgaan, moet het Hof optreden als scheidsrechter.
De ,,Verklaring van Den Haag" doet, geheel in de geest van het VN-rapport „Our Common Future' (pag. 34312 e.v. -1987) een beroep op de internationale solidariteit. De industrielanden, stelt het, hebben verplichtingen aan de ontwikkelingslanden. Zij zijn de grootste schuldigen van een vervuiling van de atmosfeer die ook de ontwikkelingslanden treft, die daaraan vaak weinig of geen aandeel hebben.
Tegelijkertijd hebben de geïndustrialiseerde landen de meeste technologische en economische middelen om die vervuiling te bestrijden.
Daarom dienen zij te zorgen dat de landen die dat niet hebben ,,billijke en rechtvaardige hulp zullen ontvangen om hen te compenseren voor het dragen van deze last."

Voorgeschiedenis

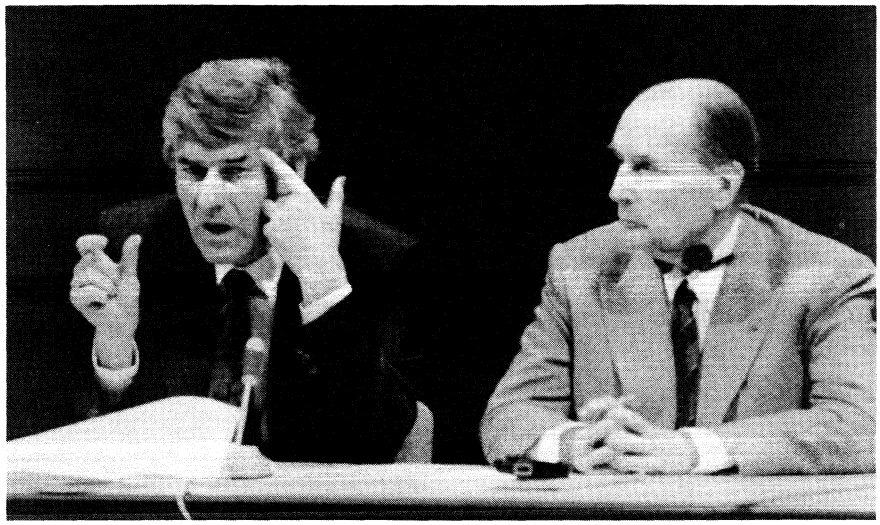
Het initiatief voor de Haagse topontmoeting is afkomstig van Frankrijk dat, zoals president Mitterrand het op 11 maart formuleerde, de herdenking van zijn Revolutie van 200 jaar geleden ,,pas echt waard is wanneer we aan het eind van de eeuw kunnen zeggen dat we hebben bijgedragen aan de verbetering van het leven."

Premier Michel Rocard had zijn ambtgenoot Lubbers gevraagd om in het symbolische Vredespaleis, zetel van het Internationale Gerechtshof, als gastheer op te treden. Derde organisator was de Noorse eerste minister Gro Harlem Brundtland, voorzitter van de VN-commissie die twee jaar geleden met het rapport „Our common Future" de internationale milieudiscussie een nieuwe impuls gaf.
De organisatoren hadden zich slechts zes weken voorbereidingstijd gegund, en daarom slechts een beperkt aantal landen uitgenodigd.

De samenstelling - vijf EG-landen, vier Europese daarbuiten waarvan een uit het Oostblok; twee Noordafrikaanse landen en vier uit zwart Afrika; vier Aziatische, twee Australische, twee Latijnsamerikaanse landen en een uit

Deelnemende landen

De landen, die een vertegenwoordiger naar de conferentie in Den Haag hadden gezonden, waren:
Australië
Brazilië
Canada
Bondsrepubliek
Egypte
Frankrijk
Hongarije
India
Indonesië
Italië
Ivoorkust
Japan
Jordanië
Kenia
Malta
Nederland
Nieuw-Zeeland
Noorwegen
Senegal
Spanje
Tunesië
Venezuela
Zimbabwe
Zweden



Premier Lubbers (l) en president Mitterrand op de persconferentie in Den Haag na afloop van de milieutop

Noord-Amerika - moest een zo goed mogelijk evenwicht waarborgen.
Om de vrijheid voor de deelnemers zo groot mogelijk te houden, waren de grootmachten Rusland, China en de Verenigde Staten niet uitgenodigd.

Persconferentie

Gevolg van deze aanpak was dat de conferentie geen bindende uitspraken kon doen. Premier Lubbers, op de persconferentie na afloop van de ondertekening: ,,Hoe kun je met 24 landen die willekeurig bij elkaar zitten iets besluiten?"
De Verklaring heeft meer de status van een politiek document, een uitspraak waarop de ondertekenaars zich hebben vastgelegd en waaraan ze gehouden willen worden.
Toch verwachtten de deelnemers veel van het initiatief. De ,,Verklaring van 's-Gravenhage", stelden zij in verschillende bewoordingen, luidt een nieuw tijdperk in van internationaal begrip en samenwerking en moet leiden tot een doorbraak in het denken over soevereiniteit.
Premier Harlem Brundtland: ,,Het werk van de Verenigde Naties is gebaseerd op algemene consensus. Hier moeten we besluiten nemen op dezelfde manier als dat binnen de afzonderlijke staten gebeurt."
Premier Lubbers: ,,Wanneer je op eenstemmigheid moet wachten, kun je vergeten dat het ooit tot besluiten komt."
De ontwikkelingslanden beklemtoonden het belang van steun uit het westen. ,,Armoede en onwetendheid zijn de grootste vervuilers," stelde de Indiase minister van Buitenlandse Zaken P.V. Narasimha Rao.
,,De ontwikkelingslanden staan pas aan het begin van hun industriële ontwikkeling," betoogde president Daniel Arap Moi van Kenya. „Zij moeten genoeg technische en financiële hulp krijgen om dat te doen op een manier die de atmosfeer spaart."
Zijn ambtsgenoot Houphouet-Boigny van Ivoorkust stelde: „Wij zijn een jong ontwikkelingsland. We zitten met de gevolgen van de welvaartstijging in de ontwikkelde landen. Toch hebben we zonder voorbehoud getekend. Want het probleem waarvoor we staan is planetair. Wij moeten solidair zijn. Geen land heeft recht zich te onttrekken aan de maatregelen die noodzakelijk zijn om onze atmosfeer te redden voor komende generaties."
Ook andere regeringsleiders beklemtoonden het belang van internationale eensgezindheid. De Westduitse kanselier Helmut Kohl sprak van een ,,Werk des Friedens". Premier Nemeth van Hongarije over het ,,bouwen van een gemeenschappelijk huis, waarin we ons allemaal thuis voelen."

De ,,Verklaring van Den Haag" heeft het karakter van een compromis. Was in eerdere versies nog nadrukkelijk sprake van de mogelijkheid van een nieuw internationaal gezagsorgaan, in de eindtekst lag de nadruk op nieuwe bevoegdheden.
Die bevoegdheden moeten, stelden de organisatoren, een plaats krijgen binnen de structuur van de Verenigde Naties, en moeten overlapping met bestaande organisaties vermijden. Pas wanneer pogingen om een bestaande VN-organisatie als de UNEP (United Nations Ecology Programme) op te tuigen falen, moet er een nieuw orgaan komen.
In de eindtekst is verder het woord ,,sancties" vervangen door ,,maatregelen".,,Het is moeilijk om 24 landen op een lijn te krijgen," zei premier Brundtland hierover op de persconferentie na afloop van de ondertekening. „Maar de intentie is gebleven: het nieuwe orgaan krijgt immers de bevoegdheid om toe te zien op de naleving van normen."
En premier Lubbers verklaarde, dat het woord sancties, gezien de internationale geschiedenis ervan, te veel ongewenste associaties oproept en een te negatieve lading heeft. ,,Het Internationale Hof van Justitie," zei hij, ,,is er niet alleen om onwilligen te straffen maar ook om landen te beschermen die denken door de autoriteit onrechtvaardig behandeld te zijn."
Van enige onenigheid of reserve was tijdens de zitting in het Vredespaleis echter nauwelijks sprake. De toon van de toespraken was optimistisch en vastberaden. „Wij mogen niet falen," zei koning Hussein van Jordanië, ,,succes is een bevel."

Alleen de Australische minister van Buitenlandse Zaken Gareth Evans liet een voorzichtige waarschuwing horen. ,,De volgende stap" zei hij, ,,zal veel moeilijker zijn."
Een voorproefje daarvan hadden de initiatiefnemers voorafgaand aan de conferentie overigens al gehad. De niet uitgenodigde EG-lidstaten België en Denemarken lieten weten zich gepasseerd te voelen. De Europese milieuministers vaardigden twee weken eerder een verbod uit op voor de Gemeenschap bindende afspraken, en de komst van EG-voorzitter Delors was pas rond toen de tekst van di slotverklaring vaststond.
De Britse premier Thatcher tenslotte, wel gepolst, zou niet zijn gekomen omdat de Haagse top haar eigen ozonconferentie concurrentie aandeed.
Het gevoerde uitnodigingenbeleid, aldus verwoordde de internationale milieubeweging „Friends of the Earth" in een persconferentie zaterdagmiddag in het Haagse Congresgebouw een veel algemener vermoeden, heeft de milieuzaak misschien meer kwaad gedaan dan goodwill opgeleverd.
De organisatoren echter staan nog steeds achter hun beleid. „De keus om België en Denemarken niet uit te nodigen was bewust," zei premier Lubbers na afloop van de top. „We wilden geen Europees blok dat als schooljuffrouw de andere staten de les leest. En ik heb sterk het gevoel dat België en Denemarken het met deze verklaring eens zijn."
Met Groot-Brittannië, gaf hij toe, bestaat een klein meningsverschil. „Wij zijn een beetje verder dan de besluitnemers in Londen. Ik hoop dat het niet lang duurt voor zij de voordelen van onze benadering zien."
Dat laatste is bijna een voorwaarde voor het welslagen van de conferentie. Er zijn nu twee prioriteiten, stelden de drie organisatoren op 11 maart. De aanwezige landen moeten hun invloed gebruiken bij bevriende naties, want voor besluiten is de steun nodig van meer dan 24 landen. Daarnaast moeten de ondertekenaars binnen de Verenigde Naties hun uiterste best doen om de nieuwe autoriteit gestalte te geven.
Voor de uitwerking van de juridische consequenties is de IPCC genoemd, de in 1987 ingestelde intergouvernementele werkgroep die zich binnen VN-verband bezighoudt met klimaatsveranderingen en die tot taak heeft juridische instrumenten te identificeren en zo mogelijk te versterken.
Verder komen in mei vertegenwoordigers van de 24 landen nog eenmaal bij elkaar om de voortgang te bespreken. Informeel, want, stelde premier Rocard uitdrukkelijk, „we willen geen clan creeren."
Of de internationale lobby iets oplevert, moet blijken op de eerstvolgende Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in september of oktober. Maar concrete resultaten zijn ook dan nog niet te verwachten.
Volgens Lubbers komen die pas over een of twee jaar, terwijl de echte balans wordt opgemaakt in 1992, twintig jaar na het verschijnen van het Rapport van de Club van Rome, op de VN-Conferentie over Milieu en Ontwikkeling.

Verklaring van Den Haag

De tekst van de Verklaring van Den Haag luidt aldus:

1
Het recht op leven is het recht waaruit alle andere rechten voortspruiten. Het waarborgen van dit recht is de hoogste plicht van hen die de leiding hebben in alle Staten ter wereld.

2
Thans worden de voorwaarden voor het leven zelf op onze planeet bedreigd door de ernstige aanslagen die de atmosfeer van de aarde ondergaat.

3
Gezaghebbende wetenschappelijke studies hebben het bestaan en de omvang aangetoond van aanzienlijke gevaren die in het bijzonder verband houden met de opwarming van de atmosfeer (het broeikaseffect) en de aantasting van de ozonlaag. Dit laatstgenoemde gevaar heeft reeds tot optreden geleid in het kader van het Verdrag van Wenen ter bescherming van de ozonlaag van 1985 en het Protocol van Montreal van 1987, terwijl het eerste wordt onderzocht door een Intergouvernementele Werkgroep inzake klimaatverandering, opgericht door het UNEP en de WMO, die onlangs met haar werkzaamheden is aangevangen. Daarnaast heeft de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in 1988 Resolutie **43/53** aanvaard inzake de bescherming van het klimaat waarin wordt erkend dat klimaatverandering een gemeenschappelijke bron van zorg voor de mensheid is.

4
Volgens de huidige stand van de wetenschap kunnen de gevolgen van deze verschijnselen de ecosystemen verstoren en de meest vitale belangen van de gehele mensheid schaden.

5
Aangezien het om een mondiaal probleem gaat, kunnen oplossingen ook alleen op mondiaal niveau worden ontworpen. Door de aard van deze gevaren gaat het bij het zoeken naar oplossingen niet alleen om de fundamentele plicht het ecosysteem te beschermen, maar ook om het recht in waardigheid in een leefbaar mondiaal milieu te leven en de daaruit voortvloeiende plicht van de volkerengemeenschap jegens de huidige en toekomstige generaties al het mogelijke in het werk te stellen om de kwaliteit van de atmosfeer te beschermen.

6
Wij zijn evenwel van oordeel dat, gesteld voor een vraagstuk waarvan de oplossing drie belangrijke aspecten heeft, namelijk dat zij van vitaal belang, dringend noodzakelijk en mondiaal is, wij ons in een situatie bevinden die niet alleen de toepassing van bestaande beginselen vereist maar ook om een nieuwe aanpak vraagt door de ontwikkeling van nieuwe beginselen van internationaal recht, met inbegrip van nieuwe en meer doeltreffende methoden voor besluitvorming en uitvoering.

7
Wat in deze zaak nodig is, zijn regulerende, ondersteunende en op aanpassing gerichte maatregelen waarin rekening wordt gehouden met de deelneming en het vermogen een bijdrage te leveren van landen die uiteenlopende ontwikkelingsniveaus hebben bereikt. Het grootste deel van de emissies die de atmosfeer beïnvloeden, is momenteel afkomstig uit de industrielanden. Juist in deze landen is de ruimte voor verandering het grootst en ook zijn dit de landen die over de meeste hulpbronnen beschikken om dit vraagstuk doeltreffend aan te pakken.

8
De internationale gemeenschap en vooral de industrielanden hebben bijzondere verplichtingen tot hulpverlening aan de ontwikkelingslanden, die zeer zwaar zullen worden getroffen door veranderingen in de atmosfeer. hoewel vele van hen thans slechts in zeer geringe mate verantwoordelijk zijn voor deze ontwikkeling.

9
Financiele instellingen en ontwikkelingsorganisaties, internationaal of nationaal, moeten hun activiteiten coordineren ter bevordering van duurzame ontwikkeling.

10
Onverminderd de internationale verplichtingen van elke Staat, erkennen de ondertekenaars de onderstaande beginselen die zij zullen bevorderen:
a. Het beginsel, in het kader van de Verenigde Naties een nieuwe institutionele autoriteit te ontwikkelen, hetzij door bestaande instellingen te versterken, hetzij door een nieuwe instelling in het leven te roepen die, tegen de achtergrond van de bescherming van de atmosfeer van de aarde. verantwoordelijk zal zijn voor de bestrijding van verdere opwarming van de atmosfeer en met zodanige procedures voor besluitvorming als doeltreffend zijn, zelfs wanneer soms geen algemene overeenstemming is bereikt;
b. Het beginsel dat deze institutionele autoriteit de noodzakelijke onderzoeken verricht of doet verrichten, dat haar op verzoek passende informatie wordt verstrekt, dat zij de verspreiding en uitwisseling van wetenschappelijke informatie verzekert - met inbegrip van de vergemakkelijking van de toegang tot de vereiste technologie - instrumenten ontwikkelt, normen vaststelt–voor het verbeteren of waarborgen van de bescherming van de atmosfeer en de naleving van deze normen bewaakt;
c. Het beginsel van passende maatregelen ter bevordering van de doeltreffende uitvoering en naleving van de besluiten van de nieuwe institutionele autoriteit. welke besluiten zullen zijn onderworpen aan controle door het Internationale Gerechtshof;
d. Het beginsel dat landen waarvoor besluiten ter bescherming van de atmosfeer een abnormaal zware of bijzondere last zullen blijken te vormen, onder meer vanuit het oogpunt van hun ontwikkelingspeil en de omvang van hun feitelijke verantwoordeliikheid voor de achteruitgang van de atmosfeer, billijke en rechtvaardige hulp zullen ontvangen om hen te compenseren voor het dragen van deze last. Hiertoe zullen methoden moeten worden ontwikkeld:
e. Het voeren van onderhandelingen over de daartoe noodzakelijke juridische documenten, ten einde de bovengenoemde beginselen in institutioneel en financieel opzicht hecht en deugdelijk te funderen.

11
De Staatshoofden en Regeringsleiders of hun vertegenwoordigers die hun instemming met deze Verklaring hebben betuigd door het plaatsen van hun handtekening beklemtonen hun vastberadenheid de aldus omschreven beginselen te bevorderen door:
a. Uiting te geven aan hun voornemen de ontwikkeling van hun initiatief binnen de Verenigde Naties te stimuleren, in nauwe coördinatie en samenwerking met reeds bestaande organisaties die onder auspiciën van de Verenigde Naties zijn ingesteld;
b. Alle Staten ter wereld en de op dit gebied bevoegde internationale organisaties uit te nodigen mede te werken aan het tot stand brengen, rekening houdend met de onderzoeken van de Intergouvernementele werkgroep inzake klimaatverandering, van de kaderovereenkomsten en andere juridische documenten die nodig zijn voor de oprichting van de institutionele autoriteit en voor de toepassing van de andere in het bovenstaande vervatte beginselen ter bescherming van de atmosfeer en ter voorkoming van klimaatveranderingen, met name de verwarming van de aarde;
c. Er op aan te dwingen bij alle Staten ter wereld en de op dit gebied bevoegde internationale organisaties om overeenkomsten betreffende de bescherming van de natuur en het milieu te ondertekenen en te bekrachtigen;
d. Een beroep te doen op alle Staten ter wereld hun instemming met deze Verklaring te betuigen.

Commentaar

Aan het in Brussel verschijnende dagblad De Standaard van 13 maart ontleend is het volgende commentaar op de milieutop in Den Haag.

De Verklaring van Den Haag is in controverse en tegenstrijdigheid geboren. Nederland, Frankrijk en Noorwegen voeren aan dat zij een beperkt aantal landen hebben uitgenodigd om snel en doeltreffend te kunnen werken. Maar alle landen ter wereld worden wel verzocht mee te werken aan het formuleren van konkrete juridische en financiële modaliteiten. Voor het moeilijkste werk zal men dus met z'n allen rond de tafel gaan zitten.
De term „Verklaring van Den Haag" is binnen de EG taboe geworden omdat de initiatiefnemers de milieuverstandhouding binnen de EG hebben aangetast. Kommissievoorzitter Jacques Delors sprak niet één keer van de „Verklaring" en liet fijntjes verstaan dat de EG-kommissie al veel verder staat dan beginselverklaringen.

President Mitterrand kon daarna niet anders meer zeggen dan dat de „Verklaring" op de eerstkomende VN-vergadering zal worden voorgelegd „en dat andere landen wel zullen volgen".
De EG zal er dus niet als politiek en ekonomisch blok optreden, zodat men zich moet afvragen hoe krachtig de politieke boodschap nog kan zijn, die Frankrijk, Noorwegen en Nederland willen uitzenden.

Ten slotte wordt naast de reeds goed werkende milieu-organizatie van de VN, namelijk UNEP, nog een nieuwe instelling opgericht. Zal de gevestigde UNEP-struktuur daaraan meewerken, of het voornemen beschouwen als een kaakslag en de uitvoering belemmeren?
Het milieubeleid wordt steeds meer het terrein waarop Staten vandaag hun prestigegevechten leveren. Hebben Frankrijk, Nederland en Noorwegen daaraan hogere milieubelangen opgeofferd?

OOST-EUROPA

ALBANIË

ONTWIKKELINGEN SINDS MEDIO 1986. NEGENDE PARTIJCONGRES

Van 3-8 nov. 1986 werd in het nieuwe congrespaleis in de Albanese hoofdstad Tirana het negende congres gehouden van de Partij van de Arbeid van Albanië.
Het congres werd bijgewoond door ruim 1.500 afgevaardigden onder wie zich ook niet-partijleden bevonden en gasten uit 20 landen. De enige andere regerende communistische partij die was vertegenwoordigd, was die van Vietnam.
Partijleider en president Ramiz Alia

verklaarde in zijn openingstoespraak tot het congres dat de partij zich bij het uitstippelen van haar koers zou blijven richten op de leer van Enver Hoxha, de in april 1985 overleden oprichter van de partij (zie pag. 273 e.v.-1985).

Alia zei dat de partij en het volk nooit revisionistische en bourgeois-ideeën zouden toelaten en dat Albanie's volledige onafhankelijkheid nooit zou worden aangetast door verplichtingen aan een buitenlandse mogendheid.
Een van de belangrijkste taken van de partij, die bijna 147.000 leden telde, was volgens Alia de verdediging van de marxistisch-leninistische leer en de creatieve toepassing ervan.
In het nieuwe vijfjarenplan (1986-1990) zou de nadruk blijven liggen op de ontwikkeling van de zware industrie. Het plan voorzag bovendien in de verbetering van de voedselsituatie op het platteland en in de verdere ontwikkeling van het onderwijs, de cultuur en de gezondheidszorg.
Ten aanzien van de buitenlandse politiek wees Alia op de verbetering in de betrekkingen met Griekenland, Italië en Turkije. Hij beloofde dat er stappen werden ondernomen de betrekkingen met andere landen te verbeteren, maar dat zijn land zou blijven strijden tegen het Amerikaanse imperialisme, het Russische sociaal-imperialisme en het Chinese en Joegoslavische revisionisme.

Verkiezing en samenstelling leidende organen

Het congres werd afgesloten op 8 november, op de 45ste verjaardag van de partij.
Tijdens de slotzitting maakte Ramiz Alia zijn eigen herverkiezing bekend als eerste secretaris van het Centraal Comité.
De samenstelling van de nieuw-gekozen leidende partijorganen was de volgende:

Politburo
Volledige leden: Ramiz Alia, Adil Carcani, *Besnik Bekteshi, *Foto Cami, Hajredin Celiku, Hekuran Isai, Mevr. Lenka Cuko, Manush Myftiu, Muho Asllani, Pali Miska, *Prokop Murra, Rita Marko, Simon Stefani.
Kandidaat-leden: *Kico Mustaqi, Llambi Gegprifti, *Pirro Kondi, Qirjako Mihali, *Vangjel Cerrava.

* = nieuw

Door de promotie van de kandidaat-leden Bekteshi, Cami en Murra tot volledige leden was het Politburo uitgebreid tot 13 leden.
Het secretariaat van het Centraal Comité bleef op 8 november ongewijzigd.
Op 18 febr. 1987 werd Vangjel Cerrava echter ontheven van zijn taken als partijsecretaris in verband met zijn benoeming op 20 februari tot vice-premier, en werd Hajredin Celiku tot zijn opvolger benoemd. Dientengevolge zag het secretariaat er op 20 febr. 1987 als volgt uit:

Ramiz Alia (eerste secretaris), Foto Cami, mevr. Lenka Cuko, Simon Stefani, Hajredin Celiku.
Pilo Peristeri werd op 11 nov. 1986 herkozen als voorzitter van de centrale controlecommissie.

Parlementsverkiezingen. Nieuwe regering

Op 1 febr. 1987 vonden verkiezingen plaats voor het 250 leden tellende parlement. Het officiele persbureau ATA meldde op 3 februari dat alle 1.830.653 geregistreerde kiezers hun stem hadden uitgebracht. Eén stem was ongeldig verklaard.
Het nieuw verkozen parlement kwam op 19 februari voor het eerst bijeen en herkoos Ramiz Alia ais voorzitter van het Presidium van het parlement (staatshoofd).
Het nieuwe Presidium was als volgt samengesteld:

Voorzitter: Ramiz Alia;
Vice-voorzitters: Rita Marko, Xhafer Spahiu, mevr. Emine Guri;
Secretaris: Sihat Tozay;
Leden: Simon Ballabani, Faik Cinaj, Petrit Gace, Rahman Hanku, Sotir Kocollari, mevr. Terezina Marubi, Stefan Qirjako, Kristaq Rama, mevr. Lumturi Rexha, mevr. Elena Selenica.

Het parlement gaf zijn goedkeuring aan het voorstel van partijleider Alia om Adil Carcani opnieuw tot ministerpresident te benoemen.
Carcani's voorstellen voor de samenstelling van de nieuwe ministerraad, die op 20 februari door het parlement werden goedgekeurd, behelsden een aantal wijzigingen: Qirjako Mihali werd als vice-premier vervangen door Vangjel Cerrava; bovendien werd het aantal vice-premiers door de benoeming van Hekuran Isai uitgebreid tot vier. Het ministerie van lichte industrie en voedselproduktie werd gesplitst in twee ministeries. Er werd een staatscontrolecommissie opgericht. Het ministerie van onderwijs en cultuur werd gesplitst in een ministerie van onderwijs en een ministeriële commissie voor kultuur en kunst.
De samenstelling van het kabinet was op 20 febr. 1987 als volgt:

Premier - Adil Carcani; vice-premiers - Besnik Bekteshi, Manush Myftiu, Vangjel Cerrava, Hekuran Isai; binnenlandse zaken - Hekuran Isai; buitenlandse zaken - Reis Malile; defensie - Prokop Murra; voorzitter van de staatsplancommissie - Niko Gjyzari; voorzitter van de staatcontrolecommissie - Enver Halili; financiën - Andrea Nako; industrie en mijnbouw - Llambi Gegprifti; lichte industrie - Lavdosh Hametaj; voedselproduktie - Jovan Bardhi; landbouw - mevr. Themie Thomai; bouwnijverheid - Farudin Hoxha; transport - Luan Babameto; binnenlandse handel - Osman Murati; buitenlandse handel - Shane Korbeci; gemeentelijke economie - Xhemal Tafaj; gezondheidszorg - Skender Gjinush.

Ingrijpende wijzigingen binnen regering en partij

Tijdens de 17de zitting van het Centraal Comité van de Partij van de Arbeid van Albanië, begin febr. 1989, werden door partijleider Ramiz Alia ingrijpende wijzigingen bekendgemaakt binnen de leidende partij- en regeringsorganen van het land. In een toespraak tot het plenum, die op 2 februari werd uitgezonden door *Radio Tirana*, legde Alia er de nadruk op dat de mutaties geen „zuivering" inhielden, maar tol doel hadden het functioneren van de ministerraad en het partijsecretariaat te verbeteren, met name op het terrein van de economische problematiek.
De wijzigingen voorzagen in een vermindering van het aantal leden van het secretariaat van het Centraal Comité van vier naar drie. Simon Stefani en Hajredin Celiku verdwenen uit het partijsecretariaat; Hekuran Isai, tot dan toe vice-premier en minister van binnenlandse zaken, werd tot nieuwe secretaris benoemd.
Het aantal vice-premiers werd eveneens teruggebracht van vier naar drie. Behalve Isai werden ook Besnik Bekteshi en Vangjel Cerrava ontheven van hun taken als vice-premier; nieuwe vice-premiers werden Simon Stefani en Pali Miska.

Ter verklaring van de instelling van de nieuwe minsteriele functie van secretaris-generaal van de ministerraad werd gezegd dat deze bedoeld was het werk van premier Adil Carcani te verlichten.
Een jaar eerder, op 18 febr. 1988, had het parlement Farudin Hoxha benoemd op de nieuwe post van minister, lid van het presidium van de ministerraad. Hoxha, die tot dan toe minister van bouwnijverheid was geweest, werd in die functie opgevolgd door Ismail Ahmeti.

De samenstelling van de gereorganiseerde ministerraad zag er begin febr. 1989 als volgt uit:

Premier: Adil Carcani; vice-premiers: Pali Miska, Manush Myftiu, Simon Stefani; binnenlandse zaken - Simon Stefani; buitenlandse zaken - Reis Malile; defensie - Prokop Murra; voorzitter van de staatsplancommissie - Niko Gjyzari; voorzitter van de staatscontrolecommissie - Manush Myftiu; financiën - Andrea Nako; industrie en mijnbouw - Besnik Bekteshi; lichte industrie - mevr. Vito Kapo; voedselproduktie - Jovan Bardhi; landbouw - Pali Miska; bouwnijverheid - Ismail Ahmeti; transport - Hajredin Celiku; binnenlandse handel - Osman Murati; buitenlandse handel - Shane Korbeci; gemeentelijke economie - Xhemal Tafaj; gezondheidszorg - Ahmet Kamberi; onderwijs - Skënder Gjinush; energie - Besnik Bekteshi; minister, lid van het presidium van de ministerraad - Farudin Hoxha; minister, secretaris-generaal van de ministerraad - Enver Halili.

Voorzichtige *hervormingen* in de economie

Hoewel de Albanese media de perestrojka (herstructurering) van Sowjetleider Michail Gorbatsjow een vorm van ,,puur kapitalisme" bleven noemen, deden zich begin 1987 in Albanië de eerste verschijnselen voor van een soortgelijke hervorming.

Aan een commentaar van Peter Michielsen in het *NRC/H'blad* van 29-8-1987 werd het volgende ontleend:

Een Albanese perestrojka? Een Albanese perestrojka. Midden maart kwamen de eerste tekenen. Foto Cami, chef-ideoloog, lid van het Albanese Politburo en secretaris van het Centraal Comité met een reputatie van gematigdheid, riep in een rede tot leden van de Academie van Wetenschappen in ongebruikelijk krachtige termen op tot veranderingen. Cami hekelde ,,sectorale en departementale tendenzen" (een eufemisme voor excessief centralisme) als obstakels voor vooruitgang en stelde ,,tekortkomingen op sociaal gebied", het ,,subjectivisme en de oppervlakkigheid" van 's lands historici, het ,,gebrek aan diepgang van de schrijvers", de ,,simplificatiesen het empiricisme van de cultuurscheppers" en de ,,feitelijk dubieuze studies van de archeologen" aan de kaak. Dat was harde en verrassende taal. Die fundamentele kritiek kwam des te harder aan omdat Cami sectoren op de korrel nam waarin de ideologische eigen weg van Albanië altijd tot volledige tevredenheid van de leiding was verlopen.

En Cami liet het daarbij ook niet. Hij had ook kritiek op de gang van zaken in de economie in petto: daar heerst ,,gebrek aan creativiteit en filosofie", daar brengen ,,mensen hun mening niet openlijk en moedig naar voren". Dat is, aldus Cami, schadelijk omdat nieuwe situaties in het leven nieuwe oplossingen vergen en men niet kan verwachten dat alle besluiten aan de top worden genomen.

Dat Cami daarmee nogal makkelijk heen stapte over het argument dat het uiten van een eigen mening in Albanië altijd weinig bevorderlijk is geweest voor de carrière en zelfs voor de onschendbaarheid van lijf en goed is niet zo belangrijk. Belangrijker is de kern van Cami's betoog. Volgens de Albanese chef-ideoloog zijn in het Albanië van 1987 twee zaken onaantastbaar: ten eerste de leer van Enver Hoxha en het marxisme-leninisme, ten tweede de onafhankelijkheid en vrijheid van het land. Als men, met andere woorden, de ideologische leer en 's lands onafhankelijkheid respecteert kan men veel veranderen zonder dat het socialisme schade wordt toegebracht, en aangezien ,,het leven veranderingen dicteert" is men tot zulke veranderingen zelfs geroepen. En dat is een principieel andere houding dan de Albanese leiding tot dusverre heeft aangenomen.

In zijn opmerkelijke toespraak stelde Cami dat er in de economie al het een en ander verandert. Het overdreven economische centralisme is hier en daar wat afgezwakt, motivering en creativiteit gaan een wat grotere rol spelen. Cami: ,,Maar waarom moesten deze maatregelen van boven worden opgelegd?" Hij had het antwoord makkelijk kunnen geven - initiatief is steeds taboe geweest omdat Hoxha alles beter wist - maar opnieuw, dat is minder relevant dan de retorische vraag zelf.

Sinds maart is meer veranderd. Zo is een aarzelend begin gemaakt met loonprikkelingen. Tot nu toe gingen de Albanezen juist prat op het ontbreken van zulke prikkelingen en op het feit dat desondanks elke Albanees elke dag zijn socialistische best doet: de bestverdienende Albanees krijgt maar weinig meer dan de laagstbetaalde, zelfs de partijchef verdient - in theorie - nauwelijks meer dan tweemaal zoveel als de nederigste herder.

Nu heet het opeens (in het theoretische partijblad *Rruga e Partise)* dat ,,kleinburgerlijk loonegalitarisme" leidt tot ,,parasitisme" en tot ,,vertraging van de ontwikkeling van de produktiekrachten", alsof loonegalitarisme niet juist steeds een kenmerk van zuiverheid in de leer is geweest.

Dit nieuwe beleid heeft er inmiddels toe geleid dat bonussen worden uitgereikt voor het overtreffen van de plancijfers en voor ,,het ontwikkelen van nieuwe vindingen, het rationaliseren of het realiseren van tastbare winst voor 's lands economie". Bestaande bedrijfsfondsen voor sociale uitgaven moeten worden verdubbeld om ze te kunnen gebruiken voor „aansporingsuitkeringen" en extra-beloningen voor voortreffelijke arbeid. Dertig procent van de fondsen moet worden uitgekeerd als beloning voor verbeteringen van doelmatigheid en innovatie, dertig procent voor het overtreffen van het plan en de rest voor de oorspronkelijke doeleinden, collectieve voorzieningen op het gebied van cultuur, sport en sociaal beleid.

Zorgvuldigheid, zo blijkt uit de regelmatige oproepen in de Albanese pers, is daarbij overigens geboden, want men dient fouten te vermijden: ,,Tekortkomingen op dit gebied kunnen leiden tot overbodige geschillen binnen de arbeidersklasse" en de beste stimuli zijn natuurlijk altijd nog ,,de morele bonussen".

Maar niettemin: de ommezwaai is opmerkelijk, zeker gezien de felheid waarmee de Albanese leiding dit soort economische concessies altijd heeft veroordeeld als schandelijke uitwassen van kapitalistische gierigheid of revisionistisch opportunisme. Veel zaken veranderen, in Albanie. Tegenwoordig kunnen de Albanezen in hun kranten zelfs artikelen aantreffen waarin het (vroeger altijd ontkende) bestaan van een bescheiden privéhandel in landbouwprodukten niet alleen wordt erkend, maar zelfs wordt goedgepraat met verwijzing naar bevoorradingsproblemen.

Dat de partij die Albanese perestrojka doorvoert uit economische dwang en niet vrijwillig bleek vorige maand (11 juli 1987) duidelijk bij een openhartige toespraak van partijchef Ramiz Alia zelf tot het Centraal Comité. Alia spaarde zijn gehoor niet. Hij uitte kritiek op ,,zelfgenoegzaamheid" en tekortkomingen in organisatie, discipline en controle en drong aan op meer flexibiliteit. Alia maakte duidelijk dat juist in de sleutelsectoren van de economie - de olie- en chroomindustrie - de zaken ,,niet al te goed" gaan. Dat heeft grote gevolgen voor de valuta-inkomsten waarvan de economische toekomst van het land afhangt: zonder olie- en chroomexport is er geen import, dus geen technologische vernieuwing, en zakt Albanië terug. Bij de chroomwinning, zo stelde Alia, zijn de plancijfers met tienduizenden tonnen gemist, is sprake van ,,onverwachte situaties", investeringstekorten, technologische achterlijkheid, slecht management en zelfs slecht partijwerk. Hij riep op tot reorganisatie van zowel het ministerie van energie als van het partijwerk in de oliegebieden en spaarde zelfs zichzelf niet: de mensen uit de oliegebieden, aldus Alia, waren ,,met gebogen hoofd" naar het plenum in Tirana gekomen maar men moest beseffen dat ook ,,wij"- d.w.z. de partijleiders - ,,knel zitten". En dat zijn termen waarin de Albanezen nog nooit zijn toegesproken.

Van dezelfde correspondent verscheen in het *NRC/H'blad* van 30 april 1988 de volgende beschouwing over de problemen in de Albanese economie:

In de Albanese economie is de laatste maanden sprake van minder ideologie en meer pragmatisme. Nu is daar ook wel reden voor want het gaat Albanië economisch niet voor de wind. Het land staat op de drempel van de overgang van een extensieve naar een intensieve economie en wordt juist nu overvallen door tegenslagen bij de produktie en verkoop van zijn belangrijkste exportgoederen, chroom, olie en landbouwprodukten.

De chroomexport levert zeventien procent van de valuta-inkomsten op. Maar die export is inmiddels gedaald van een miljoen ton in 1981 tot 700.000 ton in 1987 en de kwaliteit gaat achteruit. Vorig jaar (1987) werden maar 40.000 vaten olie per dag gewonnen, de helft van de geplande produktie. Door de daling van de wereldolieprijs verloor Albanië nog eens 45 miljoen dollar, een naar verhouding groot bedrag.

De econoom Gramos Pashko schreef eind vorig jaar dat Albanië ,,het historische moment bereikt waarop we de structuur van onze economie uit technisch oogpunt moeten veranderen". Dat betekent dat technologie moet worden ingevoerd. En daar begint een vicieuze cirkel: technologie kost geld, Albanië wil niet lenen, is dus aangewezen op export. en kan wegens een gebrek aan technologie niet voldoende en in de gewenste kwaliteit exporteren.

Daarbij komen andere problemen: de droogte speelde vorig jaar zowel de landbouw als de elektriciteitsproduktie parten en steeds meer voelt Albanië aan den lijve de nadelen van de razendsnelle bevolkingsgroei van de laatste decenn,a. In Tirana wint het besef veld dat het extreem hoge geboortencijfer lang een zegen is geweest, maar langzamerhand een plaag dreigt te worden.

De Albanezen hebben zich, aangespoord door Alia's voorganger, de wijze Enver Hoxha, veertig jaar lang ijverig voortgeplant om voorgoed een eind te maken aan de onderbevolking. Het land heeft nu de gemiddeld jongste bevolking van Europa. Wie tot voor kort in Tirana wees op de problemen die dat in de verdere toekomst heeft en daarbij het woord werkloosheid liet vallen, werd gewoonlijk uitgelachen en verwezen naar Hoxha's vooruitziende blik.

Nog steeds past men er in Tirana voor dat ideologisch beladen woord werkloosheid te laten vallen. Maar Alia heeft wel al indirect op het probleem gewezen door aan te dringen op een betere coördinatie van de verschillende sectoren van de economie, het scheppen van meer banen en het vergroten van de flexibiliteit bij de toelating van stagiaires en leerlingen.

Al met al vielen de resultaten van de economie in 1987 zo tegen dat men de publikatie van statistische gegevens achterwege heeft gelaten. Daar komt nog bij dat de Albanese consument ontwaakt. Wijlen Oom Enver heeft in een beroemde uitlating eens gezegd dat de Albanees liever gras eet dan het hoofd te buigen. Alia zal het daarmee ongetwijfeld nog eens zijn, maar het wordt steeds duidelijker dat de Albanees is uitgekeken op zijn grasdieet en na ruim veertig jaar wel aan iets anders toe is.

Er is de laatste tijd veel aandacht besteed aan zaken als consumptiegoederen en kwaliteit, kennelijk met het oog op een groeiende ontevredenheid. De voorzitter van de plancommissie, Niko Gjyzari, heeft een ,,kwalitatieve en kwantitatieve sprong" in de economische prestaties geëist. In de consumptiesector moet de produktie omhoog, de variatie groter worden en meer aan recycling worden gedaan: consumptiegoederen moeten worden gemaakt van industrieel afval. De landbouwproduktie, zei Gjyzari, moet dit jaar sneller stijgen dan de andere sectoren en de Albanees moet meer vlees, eieren, groenten, aardappelen en bonen, textiel en keukengerei kunnen kopen.

Kortom: veel moet en Tirana zit niet ruim in zijn middelen. Geen wonder dat Alia zijn eigen bescheiden perestrojka heeft gelanceerd, veel behoedzamer en verhulder weliswaar dan Gorbatsjow, want tenslotte drukt de erfenis van veertig jaar Hoxha nog krachtig op het dagelijks leven in Albanië en kan Alia, lange tijd Hoxha's rechterhand, zich niet veroorloven afstand te nemen van diens beleid. Bovendien wil hij niet de indruk wekken op één spoor te zitten met Gorbatsjow. Wat moet, moet op kousevoeten.

Zo wordt schuchter geexperimenteerd met een versoepeling van de centralisatie door plaatselijke autoriteiten grotere bevoegdheden te geven, wordt de gewone Albanees voor het eerst gevraagd om eigen initiatieven, worden bureaucraten gehekeld wegens hun verzet tegen die initiatieven, worden lonen gedifferentieerd en prijzen meer dan vroeger economisch gebruikt. Tirana toont zich voor **her perst** gevoelig voor suggesties van bedrijven, die meer speelruimte krijgen in de zin van zelffinanciering en het maken van winst.
Kortom: het bewind lijkt meer dan vroeger te geloven in een pragmatische en realistische benadering van de economie en dat is, alle voorzichtigheid ten spijt, een belangrijke doorbraak in een land dat ook op het gebied van de economie altijd zeer strikte normen heeft gehanteerd.

BETREKKINGEN MET HET BUITENLAND. DIPLOMATIEK AKKOORD MET BONN

Op 15 sept. 1987 werd in Tirana door West-Duitsland en Albanië een akkoord getekend over het aanknopen van wederzijdse diplomatieke betrekkingen. Details over het akkoord, dat op 2 okt. 1987 in werking zou treden, werden niet gegeven, maar waarnemers gingen ervan uit dat Albanië zijn eis van vergoeding van oorlogsschade had laten vallen in ruil voor Westduitse toezeggingen over de levering van fabrieken en technologie (zie ook pag. 40611 e.v.-1986).
De eerste Westduitse ambassadeur voor Albanië, Friedrich Kroneck, arriveerde in Tirana op 7 jan. 1988.
De Westduitse minister van buitenlandse zaken, Hans-Dietrich Genscher, bracht op 23 okt. 1987, als eerste Westerse minister van buitenlandse zaken, een werkbezoek van een dag aan Tirana. Hij voerde er gesprekken met partijleider Ramiz Alia, premier Adil Carcani, en met zijn ambtgenoot Reis Malile. Centraal tijdens de besprekingen stond de keuze van de thema's waarop de samenwerking tussen beide landen zich zou concentreren.
Tijdens een bezoek dat de Beierse premier Franz-Josef Strauss op 15 en 16 nov. 1987 aan Albanië bracht - zijn derde sinds medio 1984 - werd een ,,machtiging tot beschikking" getekend, die Albanië het recht gaf voor een bedrag van DM. 6 miljoen goederen te kopen op de Westduitse markt zonder verplichting tot terugbetaling.
Op 13 sept. 1988 arriveerde de Albanese minister van buitenlandse zaken, Reis Malile, in Bonn voor een officieel bezoek van vier dagen aan de Bondsrepubliek. Diezelfde dag tekende Malile, samen met zijn Westduitse ambtgenoot Genscher, een akkoord over culturele samenwerking tussen de beide landen. Verder stond Malile's bezoek in het teken van uitbreiding van de economische samenwerking met West-Duitsland.



De Albanese minister van buitenlandse zaken, Reis Malile, begroet zijn Griekse collega Karolos Papoulias na aankomst in Athene op 14 april 1988.

Verbetering van de betrekkingen met *Griekenland*

De Griekse regering kondigde op 28 aug. 1987 haar besluit aan de sinds 1940 heersende staat van oorlog met Albanië op te heffen. Een Griekse regeringswoordvoerder verklaarde dat het besluit zou bijdragen aan een verdere versteviging van de bilaterale betrekkingen, en dat het gunstig zou zijn voor de grote Griekse minderheid in ,,Noord Epirus" (Zuid-Albanië).
De Albanese autoriteiten verklaarden ingenomen te zijn met de Griekse beslissing, die de mogelijkheid opende de samenwerking met het buurland uit te breiden.
De Albanese onderminister van buitenlandse zaken. Sokrat Plaka. bracht van 4-6 sept. 1987 een officieel bezoek aan Griekenland. Tijdens zijn besprekingen met de Griekse minister van buitenlandse zaken Karolos Papoulias en met andere prominente functionarissen kwam ook de positie van de Griekse minderheid in Albanië aan de orde.

Volgens schattingen van Tirana bestond de Griekstalige minderheid in Albanië uit 50.000 zielen; door de Griekse regering werd deze minderheid op 200.000 geschat, en door de rechtse oppositie in Griekenland op 400.000.

Op 17 okt. 1987 werd in Tirana een cultureel uitwisselingsakkoord tussen de twee landen getekend.
Tijdens een bezoek van de Griekse minister Papoulias aan Albanië van 17-19 nov. 1987 werd een ontwerp-akkoord getekend over bilaterale samenwerking op het gebied van economie en handel.
Van 14-16 april 1988 bracht de Albanese minister van buitenlandse zaken Reis Malile een officieel bezoek aan Griekenland, waar hij besprekingen voerde met premier Andreas Papandreou, met zijn ambtgenoot Karolos Papoulias en met vertegenwoordigers van verschillende politieke partijen. De Griekse premier verklaarde na zijn ontmoeting met Malile een uitnodiging te hebben aanvaard voor een bezoek aan Albanië.
Aan het slot van het bezoek tekenden Malile en Papoulias in de Noordgriekse plaats Ioannina een handelsovereenkomst tussen beide landen. Ook zou er een bootverbinding komen tussen het Griekse eiland Korfu en de Albanese havenstad Sarande.

Belgrado sluit spoorverbinding met Albanië

De enige spoorverbinding tussen Albanië en de buitenwereld, die in aug. 1986 plechtig was geopend, werd op 28 juni 1988 door Joego-Slavië gesloten omdat hij volgens Belgrado niet rendabel bleek te zijn. Over de spoorlijn tussen de Albanese stad Shkoder en het Joegoslavische Titograd waren in 1987 139.000 ton goederen vervoerd bij een capaciteit van een miljoen ton.
Het Albanese gedeelte van de 60 km. lange spoorlijn was in jan. 1985 geopend (zie pag. 398/2-1986). De voltooiing van het 25 km. lange Joegoslavische gedeelte had nog tot aug. 1986 op zich laten wachten, onder meer vanwege onenigheid tussen de verschillende republieken over de verdeling van de kosten.
(Vor. ber. pag. 293 e.v. en 406-1986).

LIBIË

PERSONELE MUTATIES 1984-1989

In de jaren 1984-1989 werden in de hoogste Libische organen diverse wijzigingen aangebracht, maar kolonel Moammar Kadhafi bleef de Libische leider en de tweede man, majoor Abdel Salam Jalloud, verscheen op 1 maart 1987 weer in eigen land in het openbaar na een afwezigheid van bijna vier maanden in de Syrische hoofdstad Damascus.

Wijzigingen in secretariaat Algemeen Volkscongres en Algemeen Volkscomité *(1984-1986)*

Tijdens zijn 11de gewone zitting, gehouden van 27 februari - 3 maart 1986 in Tripoli, keurde het Algemene Volkscongres (Libië's hoogste wetgevende en uitvoerende macht) een aantal wijzigingen in zijn secretariaat en in het Algemene Volkscomité (kabinet) goed.
Het Algemene Volkscongres had tijdens de 10de gewone zitting, die van 26 februari - 2 maart 1985 in Tripoli was gehouden, geen wijziging in die organen aangebracht. Wel waren bij andere gelegenheden sinds de 9de gewone zitting van het Algemene Volkscongres (pag. 64011-'84) mutaties in het Algemene Volkscomité doorgevoerd.

Op 11 oktober 1984 trad de secretaris van oliezaken, Kamal Hasan al-Maqhur, af. Hij werd ad interim vervangen door Fawzi al-Shakshuki, de secretaris van planning.
Tijdens een buitengewone zitting van het Algemene volkscongres (6-7 mei 1985) werd de benoeming goedgekeurd van Mohammed al-Fayturi als secretaris van voorlichting en cultuur en van Musa Mohammed Umar als secretaris van wetenschappelijk onderzoek (een nieuwe portefeuille). (Vor.ber.pag. 460/1-'83)

Op 3 maart 1986 werd de samenstelling van het tot 11 leden beperkte Algemene Volkscomité als volgt:

Secretaris-generaal (premier) - Jadallah Azzuz al-Talhi*; planning - Fawzi al-Shakshuki; financiën - Mohammed Qasim Sharlalah; verbindingen en zeetransport - Mubarak al-Shamikh; buitenlandse betrekkingen - Kamal Hasan al-Mansour* (voorheen Maqhur); openbare diensten - Mohammed Abdallah al-Mabrouk; economie en handel - Ibrahim Mohammed al-Bishari*; industrie - Hassan Abdel Ati al-Barghashi*; gezondheid - Abdallah Hussein Khdura*; onderwijs en wetenschappelijk onderzoek - Ahmed Ibrahim*: voorlichting en cultuur - Mohammed al-Fayturi.

* = nieuw

Al-Talhi, de nieuwe premier, keerde zo terug op de post die hij ook reeds van maart 1979 tot februari 1984 had bezet.

Mansour, de nieuwe minister van buitenlandse betrekkingen, was eerder ambassadeur bij de VN (1972-76), in Frankrijk (1976-78) en in China (1978-81), minister van oliezaken (maart 1982 - oktober 1984) en plaatsvervangend secretaris-generaal van de Arabisch-Afrikaanse Unie. In januari 1985 wijzigde hij zijn naam op verzoek van kolonel Kadhafi van Maqhur (onderdrukte) in Mansour (zegevierende), aldus Le Monde (5-3-'86).
Hun plaats in het Algemene Volkscomité verloren o.a. Mohammed al-Zarrouk Ragab (premier) en Ali Abdessalam al-Triki (buitenlandse betrekkingen).

Het nieuwe secretariaat van het Algemene Volkscongres bestond nu uit:

Secretaris-generaal - Mifta al-Usta Omar; assistent secretaris-generaal - Abdel-Raziq al-Sawsa*; zaken Volkscongres - Umar Ishkal; zaken Volkscomites - Ibrahim Bukhizam*; vakbonden, federaties en beroepsorganisaties - Bashir Huwaij"; voorzitter rekenkamer (nieuwe portefeuille) - Rajeb Misellati*.

* = nieuw

12de zitting Algemeen Volkscongres. Reorganisatie Volkscomité (1987)

Het Algemene Volkscongres hield zijn 12de gewone zitting van 25 februari - 2 maart 1987. Deze vond dit maal niet in Tripoli plaats, maar in de oasestad Sebha. Ook nu werd een reorganisatie van het Algemene Volkscomité goedgekeurd, waarbij opnieuw de secretaris-generaal (premier) werd vervangen. De samenstelling werd als volgt:

Secretaris-generaal (premier) - Omar Mustafa al-Muntasir*; buitenlandse betrekkingen - Jadallah Azzuz al-Talhi (voorheen premier); openbare diensten - Fawzi al-Shakshuki (planning); verbindingen en zeetransport - Mubarak al-Shamikh: onderwijs en wetenschappelijk onderzoek - Ahmed Ibrahim: economie en buitenlandse handel - Farhat Sharnanah'; planning - Mohammed Lutfi Farhat*; gezondheid - Mustafa Mohammed al-Zaydi*; industrie - Fatih Hamad bin Shatwan*: financiën - Mohammed Madani al-Bukhari*; voorlichting, cultuur en revolutionaire orientatie - Rajab Muftah Abu Dabbus*.

* = nieuw



Jadallah Azzuz al-Talhi, sinds begin maart 1987 minister van buitenlandse betrekkingen in Libië.

Voorts werden twee secretarissen zonder de status van minister benoemd: Mohammed Ali al-Mustari (binnenlandse veiligheid) en Mohammed al-Bushari (buitenlandse veiligheid).
Muntasir, de nieuwe premier, beheerde van maart 1979 tot maart 1986 de portefeuille van zware industrie. Ook was hij een tijdlang directeur van de Libische Nationale Oliemaatschappij.

13de *zitting Algemeen* Volkscongres. *Mutaties* Secretariaat en Volkscomité (maart 1988)

De 13de zitting van het Algemene Volkscongres vond van 2-9 maart 1988 plaats in Ras Lanuf aan de Golf van Sirte. Opnieuw keurde het congres een aantal wijzigingen in zijn secretariaat en het Algemene Volkscomité goed.

In het secretariaat kreeg Ibrahim Bukhizam nu de functie van assistent secretaris van het Algemene Volkscongres, terwijl zijn vroegere post van secretaris voor de zaken van de Volkscomités werd overgenomen door Soleiman Sasi al-Shuhumi (nieuw). Een tweede nieuweling, Bashir Huwayj Huwaydi, werd secretaris voor de zaken van de Beroepscongressen.
In het Algemene Volkscomité werden drie nieuwe secretarissen benoemd met de volgende portefeuilles: maritieme rijkdommen - Mifta Mohammed Kuaybah; beroepsopleiding - Matooq Mohammed Matooq; massa-mobilisatie en revolutionaire oriëntatie - Ali al-Shairi. Laatstgenoemde taak werd afgesplitst van de portefeuille van Rajab Muftah Abu Dabbas, die secretaris van voorlichting en cultuur bleef.

Voorts bevestigde het congres de benoeming van ex-premier Mohammed al-Zarrouk Ragab tot gouverneur van de Centrale Bank, een post die hij sinds medio 1987 ad interim had bezet.

Kabinetsreorganisatie maart 1989

Aan het slot van de 14de gewone zitting van het Algemene Volkscongres, dat sinds 2 maart 1989 bijeen was, werd op 9 maart een reorganisatie van het kabinet (Algemeen Volkscomité) bekendgemaakt.
Daarbij werden acht nieuwe ministeries in het leven geroepen. Vijf nieuwe ministers deden hun intrede in het kabinet, o.w. een Egyptenaar, Amin Hilmi Osman Kamel, wiens benoeming tot minister van lichte industrie ,,de nationalistische (Arabische) oriëntatie van de Libische revolutie" benadrukte en bovendien aantoonde dat ,,de dag van de Arabische eenheid" naderbij komt en dat Libië ,,het land van alle Arabieren" is, aldus het Libische persbureau *Jana*. Voorts werd voor het

eerst een vrouw in het Libische kabinet opgenomen, nl. mevr. Fatima Abdel Hafiz Mukhtar, en wel als minister van onderwijs.
De drie andere nieuwelingen kregen de volgende portefeuilles:

Justitie - Ezzedin al-Hanchiri; landbouwhervorming en bouwnijverheid - Abdel Majid al-A'oud; wetenschappelijk onderzoek - Nuri al-Madani.

Voorts wisselde een aantal oude ministers van portefeuille:
Oliezaken - Fawzi al-Shakshuki (voorheen openbare diensten); hoger onderwijs - Ahmed Ibrahim (voorheen onderwijs en wetenschappelijk onderzoek); strategische industrieën - Fatih Hamad bin Shatwan (voorheen industrie). (*AFP/Le* Monde 11-3-'89)

OPTREDEN TEGEN OPPOSITIE. KOERSWIJZIGING INZAKE MENSENRECHTEN?

Nadat in 1986 en 1987 nog melding was gemaakt van moorden op Libische dissidenten in het buitenland en in 1987 openbare terechtstellingen op de Libische televisie waren uitgezonden, leek er in 1988 in Libië een koerswijziging m.b.t. de mensenrechten te zijn ingetreden.

Moorden op Libiërs in het buitenland

Op 6 september 1986 publiceerde het in West-Europa gevestigde Nationale Front voor de Redding van Libië (Libyan National Salvation Front/LNSF) een lijst van 78 tegenstanders van het regime-Kadhafi die volgens deze oppositiegroepering in ballingschap waren vermoord, voor het merendeel in Londen, Rome en Athene (zie ook pag. 3612 en 3713-'86).
Maar dergelijke moorden vonden ook elders plaats. Zo was in de nacht van 2 op 3 mei 1986 in een park in Oost-Berlijn een voormalig lid van het Libische Volksbureau (ambassade) in Bonn, Mohammed Ashour, doodgeschoten, aldus het Westduitse dagblad Die Welt (22-5-'86).

Ashour verbleef volgens AP (22-5-'86) sinds 1977 in West-Berlijn, waar hij aan de Vrije Universiteit politieke wetenschappen studeerde. Volgens het Westduitse dagblad Bild zou hij daar zijn gerecruteerd door de Amerikaanse CIA. Hij zou deze Libië belastende informatie hebben verstrekt over de aanslag op de discotheek La Belle in West-Berlijn op 5 april 1986 (zie pag. 61511-'86). Ashour zou op persoonlijk bevel van Kadhafi zijn vermoord, aldus Bild dat zijn gegevens zei te ontlenen aan bronnen bij Westerse inlichtingendiensten (*Le* Monde 24-5-'86).

In een op 17 juli 1987 te Londen gepubliceerd bericht van Amnesty International werd gesteld dat sinds het begin van het „fysieke liquidatie"-beleid in 1980 minstens 37 aanslagen op Libische dissidenten in het buitenland waren uitgevoerd. Daarbij waren zeker 25 mensen gedood. Volgens Amnesty waren in 1987 tot dan toe drie aanslagen gepleegd.

Op 7 januari 1987 werd Mohammed Fehaima, lid van een Libische oppositiegroep, in Athene vermoord.
Op 20 mei 1987 raakte de voormalige Libische ambassadeur in Oostenrijk, Ezzedin al-Ghadamsi, opnieuw bij een aanslag gewond. Dit was eerder gebeurd op 28 februari 1983 (pag. 3811-'86). De ex-ambassadeur werd nu in het centrum van Wenen neergeschoten door een man die blijkens het door hem verloren paspoort Mohammed Elhag heette. Deze meldde zich nog dezelfde avond bij de Weense politie en legde de volgende dag een bekentenis af. Elhag bleek een Libische diplomaat te zijn die kort tevoren uit Praag in Wenen was aangekomen.

Op 26 juni 1987 werd de directeur van het LNSF-bureau in Egypte Youssef Kherbish, in Rome door twee Libiërs doodgeschoten. Deze werden kort daarop door de Italiaanse politie gearresteerd. Zij bekenden in opdracht van Libische revolutionaire comités te hebben gehandeld. Volgens een LNSF-woordvoerder was Kherbish een week tevoren „voor een patriottische missie" naar Rome gekomen. Kherbish was het zevende slachtoffer van Libische moordcommando's in Rome sinds 1980, aldus een mededeling van de Italiaanse autoriteiten.
Op 12 november 1987 werden drie Libiërs door de Zwitserse autoriteiten uitgewezen i.v.m. „een komplot om Libische dissidenten en andere buitenlandse staatsburgers te vermoorden". Een van hen, in het bezit van een diplomatiek paspoort, stond bekend als officier van de Libische inlichtingendienst.

Openbare terechtstellingen

Op 17 februari 1987 toonde de Libische televisie de terechtstelling van negen Libiërs: zes burgers door ophanging en drie militairen door een vuurpeloton.
Tegelijk werd bekendgemaakt dat de negen mannen door een revolutionaire rechtbank in Bengasi ter dood waren veroordeeld. Zij waren o.m. schuldig bevonden aan de moord op twee Libiërs en pogingen tot moord op Sowjet-deskundigen. Zeven van de negen terechtgestelden, o.w. de drie militairen, behoorden tot Al Jihad, kennelijk een fundamentalistisch-islamitische groep, welke volgens de officiële mededeling „valselijk de Islam gebruikte om vrees in te boezemen en terrorisme en moord te praktiseren".

In oktober 1986 hadden Basis Volkscongressen in het hele land opgeroepen tot de „fysieke liquidatie" van acht personen omschreven als „vijanden van God", wier bekentenissen kennelijk diezelfde maand door de televisie werden uitgezonden. Tot deze acht behoorden zes van de in februari 1987 terechtgestelden, aldus Amnesty International (jaarboek '88).

Het waren naar verluidt de eerste openbare executies sinds 1984 (zie pag. 3513-'86).
In een op 23 mei 1987 door het TV-station van Tripoli uitgezonden toespraak noemde de Libische leider Kadhafi terechtstellingen „zeer nuttige lessen".

Kadhafi over rechtspraak. Vrijlating Libische en buitenlandse gevangenen

In een toespraak ter opening van de 13de gewone zitting van het Algemene Volkscongres kondigde kolonel Kadhafi op 2 maart 1988 in Ras Lanuf aan dat voortaan geen processen meer voor speciale revolutionaire rechtbanken zouden plaatsvinden. Alleen Volkstribunalen, die door de Volkscongressen moesten worden benoemd, zouden nog vonnissen mogen opleggen. Voorts maakte Kadhafi bekend dat hij de volgende dag, 3 maart, de gevangenis van Tripoli zou verwoesten om 400 gevangenen te bevrijden en hen de „historische gelegenheid" te bieden „de duivel die in hen was te veranderen in een engel".
Op 3 maart reed Kadhafi aan het stuur van een bulldozer in aanwezigheid van duizenden juichende Libiërs de toegangspoort van de Abu Salim-gevangenis in Tripoli omver, waarna 400 Libische gevangenen in vrijheid werden gesteld.
Op 5 maart kondigde Kadhafi de vrijlating van alle 130 buitenlandse gevangenen aan. Daarmee werd op 7 maart een begin gemaakt. Op 13 maart werd de enige Britse gevangene in Libië, James Abra, vrijgelaten. Abra zat sinds januari 1984 wegens vermeende spionage-activiteiten gevangen; hij was op 13 april 1986 tot levenslang veroordeeld.

De in november 1982 tot 12 jaar gevangenisstraf veroordeelde Schotse ingenieur Robert Maxwell (pag. 3713-'86) was reeds op 23 april 1987 vrijgelaten.

Op 10 maart diende Kadhafi bij het Algemene Volkscongres een voorstel in tot afschaffing van de doodstraf voor alle misdaden. In plaats daarvan zouden andere straffen moeten komen. Levenslange gevangenisstraf stond voortaan op misdrijven als „ondergrondse activiteiten, wapengebruik, verraad of samenwerking met buitenlandse vijanden".
Op 15 maart werd ook de gevangenis van Sebha symbolisch verwoest, waarbij alle gedetineerden in vrijheid werden gesteld.
Wel had Kadhafi op 2 maart meegedeeld dat minder dan 100 mensen, die beschuldigd waren van landverraad, in gevangenschap zouden blijven.

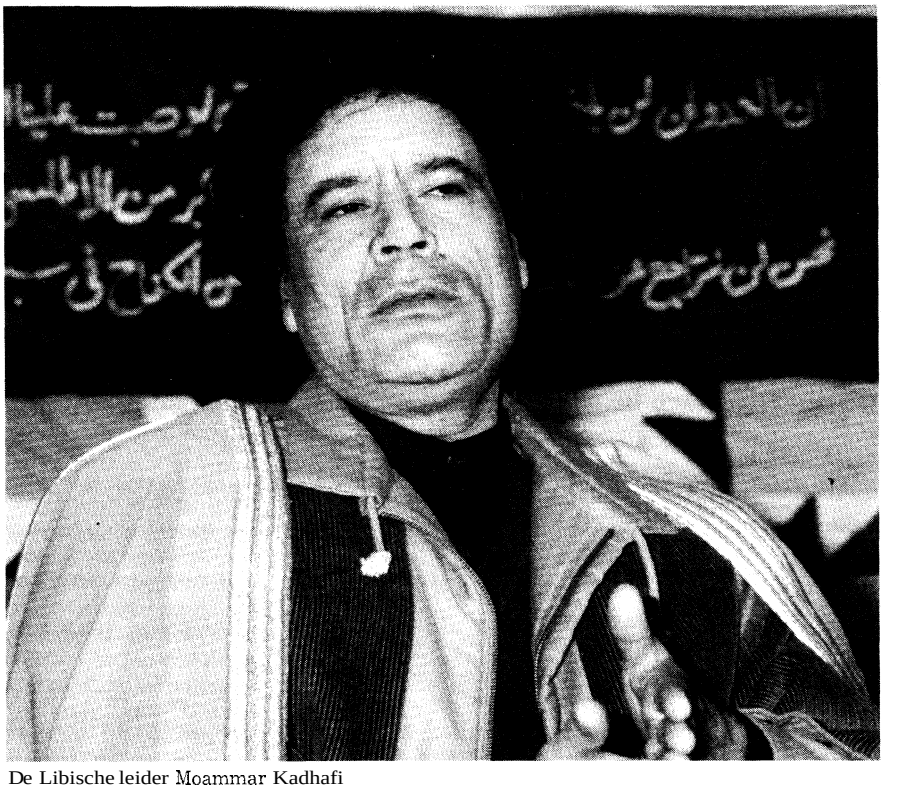
Verklaring over mensenrechten

Op 12 juni 1988 bezocht een missie van Amnesty International o.l.v. Ezzat Abdel Fattah het Algemene Volkscongres, dat toen een tweedaagse buiten-

gewone zitting besloot met de goedkeuring van een 27 punten tellende verklaring over de rechten van de mens, het ,,grote groene document over de mensenrechten in het tijdperk van de massa's (Jamahir)".

Het Grote Groene Document verleent de „zonen van de Jamahiriyah-maatschappij" in vredestijd bewegingsvrijheid en vrije keuze van woonplaats (punt 2).
Het staat hun vrij verenigingen. vakbonden en beroepsorganisaties te vormen om hun belangen te beschermen (punt 4). Zij genieten in hun privé-leven en hun persoonlijke betrekkingen volledige vrijheid (punt 5).
De zonen van de Jamahiriyah-maatschappij beschouwen de menselijke vrijheid als heilig. De gevangenis is alleen voor diegenen bestemd, van wie de vrijheid anderen bedreigt of henzelf schaadt. De Jamahiriyah verbiedt straffen die de mens in zijn waarde aantasten en zijn bestaan schaden, zoals bijv. dwangarbeid en langdurige gevangenisstraffen. De bestraffing is een individuele zaak die tegen een individu wegens een misdrijf wordt uitgesproken dat zo'n straf vereist (punt 6).
De zonen beschouwen het leven als heilig en zij beschermen het. Het doel is de afschaffing van de doodstraf. Deze straf moet slechts mensen treffen wier leven de maatschappij bedreigt of te gronde richt. Wie tot de doodstraf is veroordeeld, heeft het recht daartegen in beroep te gaan. De rechtbank mag deze straf door een andere vervangen, als deze geen schadelijke werking voor de maatschappij heeft of strijdig is met de menselijke gevoelens (punt 7).
De Jamahiriyah garandeert ieder het recht naar gerechtigheid te streven. Zij garandeert de onafhankelijkheid van de justitie en het recht van ieder individu op een fair en eerlijk proces (punt 8).
De Jamahiriyah garandeert het recht op arbeid. Arbeid is een recht en een plicht voor ieder individu binnen het kader van zijn capaciteiten (.), uitgaande van het beginsel: Wie produceert, consumeert. Een rechtvaardige maatschappij is een maatschappij van partners, niet van aalmoezenontvangers (...) Ieder heeft het recht het werk te kiezen, dat voor hem geschikt is (punt 10).
De zonen (...) zijn van mening dat de bedienden de lijfeigenen van de moderne tijd en slaven van hun werkgevers zijn. Hun werkzaamheden zijn wettelijk niet geregeld en zij genieten noch zekerheid noch bescherming. (...) Daarom verbiedt het Jamahiriyah-regime huishoudelijk personeel in dienst te nemen, want de huishouding moet door de huisbewoners worden geregeld (punt 22). (Gegevens ontleend aan *AdG* 12-6-'88).

Dit document moest volgens Kadhafi in de plaats komen van de Universele Verklaring van de rechten van de mens van de VN, die weliswaar in de afgelopen 40 jaar een positieve en belangrijke stap had betekend maar die slechts ,,traditionele rechten" opsomde, welke overeenstemden met de traditionele voorstellingen van regeringen die op onderdrukking en uitbuiting berustten".
Wel kondigde Kadhafi aan dat Libië twee internationale verdragen op het gebied van de mensenrechten zou ratificeren: 1) het internationaal verdrag over burgerrechten en politieke rechten; en 2) het verdrag inzake martelen, onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing.


De Libische leider Moammar Kadhafi

De leider van de Amnesty-missie Fattah sprak zijn steun uit aan de in het document vervatte voorstellen, maar hij vroeg ook om maatregelen tegen het martelen en om stopzetting van de fysieke liquidatie van politieke tegenstanders (Wordt Vervolgd juli/augustus 1988).

Kadhafi beschuldigt revolutionaire comités van moorden

Op 29 augustus hield Kadhafi een door radio en televisie uitgezonden toespraak tot leden van Revolutionaire Comités uit heel Libië. Hij verklaarde dat infiltranten deze comités waren binnengedrongen en politieke tegenstanders fysiek hadden geliquideerd, ,,duidelijk met de bedoeling om de massa's schade te berokkenen zodat zij de Revolutionaire Comités zouden gaan haten". Maar, zo vervolgde Kadhafi, ,,als terrorisme aan de orde is, moet het terrorisme van de massa's zijn en niet terrorisme van een individu of van een comité".

De Libische leider gaf de Revolutionaire Comités opdracht hun werkterrein te beperken tot Volkscongressen van de buurt. Hij liet er weinig twijfel over bestaan dat zij hun langste tijd hebben gehad. „In de volgende fase moeten de massa's zelf en niet de Revolutionaire Comités het opnemen tegen de vijanden", aldus Kadhafi.

LIBISCHE PILOTEN NAAR EGYPTE. DOOI IN ONDERLINGE RELATIE?

Op 2 maart 1987 landde een Hercules C 130 transporttoestel van de Libische luchtmacht op het vliegveld van Abu Simbel (Zuid-Egypte). Het Libische persbureau *Jana* meldde vervolgens dat de C 130, onderweg van Libië naar Tsjaad met voedsel en medicamenten, een ,,noodlanding" had gemaakt ,,wegens verslechterende weersomstandigheden". De vijf inzittenden, twee officieren en drie onderofficieren, werden naar een militaire basis bij Cairo overgebracht om de Egyptische autoriteiten in staat te stellen hun verzoeken om politiek asiel ,,van geval tot geval" te bestuderen, aldus het Egyptische persbureau *Mena*.

Op 9 maart meldde Le Monde dat de Egyptische autoriteiten hadden besloten politiek asiel te verlenen aan de piloot en de co-piloot van het toestel, een luitenant-kolonel en een luitenant. De drie andere bemanningsleden, die geweigerd hadden over te lopen, zouden naar Libië terugkeren wanneer over de door Libië geëiste teruggave van het transporttoestel overeenstemming was bereikt.

Op 29 maart 1987 landde een Libische militaire helikopter van het type Chinook op een vliegveld in de Westegyptische woestijn. De drie inzittenden,

twee officieren en een onderofficier, vroegen volgens *Mena* politiek asiel.

Op 1 april zei de Egyptische president Mubarak dat beide toestellen pas aan Libië zouden worden teruggegeven als dit land drie gedetineerde Egyptenaren vrijliet. Het zou gaan om **twee** militairen en een nomade die in de woestijn in het grensgebied waren verdwaald; volgens Libië hadden zij zich schuldig gemaakt aan spionage.

Op 16 juli 1987 landde een MI-8 helikopter van de Libische luchtmacht op een Egyptisch vliegveld in de westelijke woestijn. De drie bemanningsleden vroegen politiek asiel.
Op 29 juli 1987 bevestigde de woordvoerder van het Egyptische leger, kolonel N. Touhami, dat de drie bemanningsleden van de C 130 die geen politiek asiel hadden gevraagd toestemming hadden gekregen naar Libië terug te keren. Inmiddels was het C 130 transporttoestel al geruime tijd tevoren naar Libië teruggevlogen als teken van goede wil, aldus Harm Botje in *NRC/H'blad* (22-7-'87).
Op 1 maart 1988 volgde het vierde soortgelijke incident. Toen landden vier Libische Mig-23 toestellen op een Egyptische luchtmachtbasis bij de oase Siwa. Volgens het Libische persbureau *Jana* moesten de Migs wegens brandstofgebrek naar Egypte uitwijken, nadat ze door een zandstorm niet in Bengasi (Libië) hadden kunnen landen.
De Egyptische president Mubarak maakte op 5 maart bekend dat de vier Migs als gevolg van een bemiddeling door Saoedi-Arabië naar Libië zouden terugkeren nadat hun technische revisie was voltooid. De volgende dag landde een Saoedische Galaxy met een Libische onderhoudsploeg aan boord op een Egyptische luchtmachtbasis. Op 9 maart keerden drie van de vier Migs in Libië terug, aldus Le Monde (11-3-'88); de vierde zou volgen zodra het toestel weer luchtwaardig was.

Dooi in relatie Egypte-Libië?

Na bemiddeling van Saoedi-Arabië, Tunesië en Soedan had president Mubarak ook besloten vijf Libische piloten, die geen politiek asiel in Egypte hadden gevraagd, naar huis terug te zenden. Libië beloonde het Egyptische gebaar met het geruisloos over de grens zetten van 36 Egyptenaren die al enkele jaren in Libische gevangenschap verkeerden (onder wie drie op beschuldiging van spionage), aldus Maarten Jan Hijmans in de Volkskrant (28-3-'88).
Enkele dagen eerder werd bekend dat de regeringen van beide landen een halt hadden toegeroepen aan uitzendingen van radio-uitzendingen van oppositionele groepen over en weer. Egypte sloot de zender ,,De Stem van het Libische volk" in Cairo die driemaal per week uitzendingen van Libische opposanten verzorgde. En Libië op zijn beurt maakte een eind aan de uitzendingen van het radiostation ,,De Stem van vrij Egypte" waarmee Egyptische opposanten propaganda maakten vanaf Libisch grondgebied. Ook werden wederzijdse scheldcampagnes in de pers gestaakt.
Op 28 maart 1988 kondigde de Libische leider Kadhafi tijdens een toespraak te Tobruk de terugtrekking van de Libische troepen langs de grens met Egypte aan alsmede de heropening van de grens van zijn land met Egypte. Maar Kadhafi sloot het herstel van diplomatieke betrekkingen met Egypte uit zolang dit land verbonden bleef ,,met het imperialisme en de zionistische vijand". Overigens was hij niet van plan geweld te gebruiken om ,,Egypte van binnenuit te veranderen" en het land ,,loste rukken uit de imperialistisch-zionistische omhelzing".
De Egyptische staatsminister van buitenlandse zaken, Boutros Ghali, reageerde op 29 maart instemmend: „We juichen elke ontwikkeling toe die tot verbetering van de Libisch-Egyptische betrekkingen leidt." Maar nog dezelfde dag vroeg de Egyptische president Mubarak zich tijdens een bezoek aan Gizeh af of Kadhafi met het openen van de grens niet het aanmoedigen van terroristische acties in Egypte op het oog had. „Waaromgaat de grens open? Voor bommen? Ik waarschuw Kadhafi voorzichtig te zijn als hij die truc in gedachten heeft. Ik ken al zijn trucs", aldus Mubarak.
Maar op 12 april verklaarde de Egyptische president zich bereid kolonel Kadhafi te ontmoeten. Dit topoverleg vond echter geen doorgang en Mubarak bleef naar eigen zeggen (op 1 mei 1988) geen vertrouwen in Kadhafi hebben. De Egyptische president vroeg zich bij dezelfde gelegenheid ook af waarom de door hem voorgestelde hervatting van het luchtverkeer tussen beide landen door Kadhafi was afgewezen.

Op 4 december 1988 opende Egypte zijn luchtruim voor Libische civiele vliegtuigen. Met onmiddellijke ingang mocht Libyan Arab Airlines via het Egyptische luchtruim vliegen en op het vliegveld van Cairo landen, aldus de chef van de Egyptische burgerluchtvaartdienst Ali Zeiko. Volgens hem had de Libische luchtvaartmaatschappij daartoe twee weken eerder een officieel verzoek ingediend, waarmee de Egyptische regering nu had ingestemd. Deze had de diplomatieke betrekkingen met Libië op 5 december 1977 verbroken en het Egyptische luchtruim sinds maart 1979 voor Libische vliegtuigen gesloten
(Vor.ber.pag. 3613 e.v. en 27112 e.v.-'86)

RELATIE MET VS SINDS APRIL 1986

Na de Amerikaanse luchtaanvallen op Tripoli en Bengasi van 15 april 1986 (pag. 61613 e.v.-'86) bleef de relatie tussen Libië en de Verenigde Staten gespannen.

Vertrek *Amerikaanse* oliemaatschappijen

Nadat de regering-Reagan op 7 januari 1986 nieuwe economische sancties tegen Libië had afgekondigd (pag. 33/1-'86), hadden vijf Amerikaanse oliemaatschappijen hun operaties in Libië mogen voortzetten. Die vijf maatschappijen - Occidental Petroleum Corp., Marathon Oil, Conoco, Amerada Hess en W.R. Grace & Co. - kregen uitstel om hun zaken in Libië te regelen. Zij probeerden tevergeefs hun bezittingen (ter waarde van ca. $ 1 mrd) aan de Libische overheid te verkopen. Bij het streven haar bondgenoten voor economische sancties tegen Libië te winnen (zie ook pag. 322/1 e.v.-'86) bleek de uitzonderingspositie van de oliemaatschappijen voor de Amerikaanse regering een handicap te vormen. Reeds begin mei 1986 werd door Amerikaanse functionarissen te verstaan gegeven dat de speciale vergunningen van de vijf maatschappijen op 30 juni zouden aflopen.
Op 9 juni 1986 aanvaardde het Huis van Afgevaardigden een wetsontwerp dat de oliemaatschappijen verplichtte Libië vóór 30 juni te verlaten. Aldus geschiedde.

Inmiddels was op **2** mei een andere wet van kracht geworden die het toekennen van militaire contracten verbood aan maatschappijen die gedeeltelijk eigendom van Libië waren. Dit gold in het bijzonder voor Fiat, waarvan de aandelen voor 14% in handen waren van de Libisch Arabische maatschappij voor buitenlandse investeringen (Lafico). Deze maatschappij verkocht zijn Fiat-aandelen op **30** september 1986 aan Fiat voor een bedrag van **$ 3** mrd.

Libische en Amerikaans-Egyptische manoeuvres

Van 13-15 juli 1986 hield Libië ,,grootscheepse manoeuvres" in de Golf van Sirte, waarbij ook schietoefeningen met raketten op het programma stonden. Gevechtstoestellen van de Amerikaanse marine voerden toen vluchten boven de golf van Sirte uit, maar zij passeerden niet de ,,lijn des doods" die

de Libische leider Kadhafi had aangegeven.
Van 24-28 augustus 1986 vonden in de Middellandse Zee gezamenlijke Amerikaans-Egyptische manoeuvres plaats van luchtmacht en marine onder de codenaam „Sea Wind". Aan de oefening werd deelgenomen door ca. 15.000 man, alsmede 15 Egyptische marineschepen en de Amerikaanse Zesde Vloot met het vliegdekschip Forrestal.

Amerikaanse campagne tegen *Kadhafi*

Op 25 augustus 1986 meldde de *Wall* Street Journal op grond van mededelingen van een ,,hoge Amerikaanse functionaris" dat ,,er steeds meer aanwijzigingen zijn dat (kolonel Kadhafi) plannen en voorbereidingen voor terroristische daden heeft hervat". Daaraan werd toegevoegd: ,,De regering-Reagan treft voorbereidingen de Libische leider nog een lesje te leren. Op dit moment is het Pentagon bezig plannen te voltooien voor een nieuw en groter bombardement op Libië voor het geval dat de president zulks gelast."
Dit artikel werd door regeringsfunctionarissen als „gezaghebbend" omschreven. Zij zeiden dat een driedelig programma voor openlijke en geheime acties om Kadhafi onder druk te zetten en te destabiliseren was ontwikkeld. De woordvoerder van het Witte Huis, Larry Speakes, weigerde details te geven over dit programma, maar hij bevestigde dat de VS ,,alle geëigende middelen zullen gebruiken om Libië ertoe te brengen zijn terroristische politiek te staken", met inbegrip van economische maatregelen waarvoor Washington contact zou opnemen met de Westeuropese bondgenoten.
Er volgden enkele ,,dreigende[n] Amerikaanse stappen.
Op 26 augustus kreeg het Amerikaanse vliegdekschip Forrestal opdracht af te zien van een voorgenomen bezoek aan de Israëlische haven Haifa en aan het eind van die week de patrouilles ten noorden van Libië te hervatten.
Op 27 augustus arriveerde een contingent van 18 F-111 jachtbommenwerpers op Amerikaanse luchtmachtbases in Groot-Brittannië. Met dit type jachtbommenwerpers waren in april doelen in Libië bestookt.
Op 28 augustus kwamen twee Amerikaanse vliegdekschepen in de Spaanse haven Cadiz aan.
Van 31 augustus - 5 september maakte de Amerikaanse VN-ambassadeur Vernon Walters een rondreis door West-Europa, zoals hij ook reeds van 12-14 april had gedaan. Hij bezocht achtereenvolgens Madrid, Brussel, Parijs, Den Haag, Bonn, Rome, Parijs en Londen. In de Britse hoofdstad verklaarde Walters dat het doel van zijn trip was geweest het spreken met vrienden en bondgenoten over de situatie in de Middellandse Zee en over de strijd tegen terrorisme en de manier waarop deze strijd moest worden gevoerd. De trip had niet ten doel eisen aan wie dan ook te stellen, maar veeleer partners te raadplegen. Walters sprak van ,,een uiterst bevredigende trip".

Reeds op 4 september had Bob Groen in de Volkskrant geschreven: ,,De Westeuropcse regeringen lijken het eens te zijn over de noodzaak tot betere samenwerking te komen bij de bestrijding van het terrorisme. (...) Maar verdergaande economische sanctiemaatregelen tegen Libië lijken er niet in te zitten. En Westeuropese medewerking aan een nieuwe militaire actie tegen Tripoli helemaal niet..."

Artikel Washington Post over ,,desinformatie[o]-campagne

Op 2 oktober 1986 publiceerde de Washington Post een artikel waarin uitgebreid werd geciteerd uit een geheim memorandum van de hand van admiraal John Poindexter, toen president Reagans adviseur voor nationale veiligheid. Dit ,,uitgelekte[x] memorandum van 6 augustus diende als uitgangspunt bij een vergadering op 14 augustus in het Witte Huis waaraan naast Poindexter o.m. ook president Reagan en minister Shultz (buitenlandse zaken) deelnamen. Toen werd een plan goedgekeurd over een geheime campagne tegen Kadhafi om deze de indruk te geven dat de Verenigde Staten Libië op korte termijn opnieuw zouden bombarderen.

Volgens het memorandum was ,,een van de sleutel-elementen" van het plan ,,dat het echte en denkbeeldige gebeurtenissen - door middel van een desinformatieprogramma - combineert met ais belangrijkste doel Kadhafi de indruk te geven dat er een hoge mate van oppositie tegen hem bestaat in Libië, dat zijn naaste vertrouwelingen hem ontrouw zijn en dat de Verenigde Staten op het punt staan een militaire actie tegen hem te ondernemen". Dit vereiste ,,een reeks goed gecoördineerde gebeurtenissen met inbegrip van geheime, diplomatieke, militaire en openbare acties". Het doel was Kadhafi van zijn stuk te brengen en hem af te schilderen ais ,,paranoïde en niet-effectief', zodat ,,krachten in Libië die zijn omverwerping wensen zullen worden aangespoord in actie te komen".
Overigens stelde het memorandum vast dat Amerikaanse inlichtingendiensten hadden geconcludeerd dat er geen bewijzen waren dat het Libische regime toen enigerlei terroristische acties beraamde.

Het artikel in de *Washington Post*, geschreven door Bob Woodward, één van de onthullers van het Watergate-schandaal, stelde dat het bericht van de *Wall* Street Journal van 25 augustus voortvloeide uit de ,,desinformatie[n] die door de Amerikaanse regering was verstrekt.
Zowel president Reagan als minister Shultz ontkenden op 2 oktober dat er een plan was goedgekeurd om „leugens te vertellen aan de media".

Maar Reagan verklaarde zich vóór maatregelen om ervoor te zorgen dat Kadhafi ,,elke nacht naar bed gaat met de angstige vraag wat wij (Amerikanen) zouden kunnen doen". Shultz zei o.m.: „Ik vind, als er manieren zijn om Kadhafi zenuwachtig te maken, waarom zouden we dat dan niet doen?"

Op 8 oktober nam Bernard Kalb, de voornaamste woordvoerder van Shultz, wegens deze affaire ontslag (zie pag. 219/2-'87).
In het weekend van 2 november 1986 vertrok het Amerikaanse vliegdekschip Forrestal uit de Middellandse Zee. Alleen het zusterschip J.F. Kennedy bleef daar toen over.

Sancties en terrorisme

Terwijl de Amerikaanse regering de economische sancties tegen Libië ook in 1987 handhaafde, meldden Amerikaanse instanties dat het aantal internationale terroristische incidenten afnam en dat de betrokkenheid van Libië daarbij verminderd leek.

Paul Bremer III, de reizende ambassadeur voor terreurbestrijding, deelde een subcommissie van de Senaat mee dat het aantal terroristische incidenten in 1986 vergeleken met 1985 was gedaald van 785 tot 737. In West-Europa hadden zich 150 van deze incidenten voorgedaan in 1986, vergeleken met 218 in 1985, aldus Bremer (*The* Times 28-3-'87).
Volgens de cijfers van het Amerikaanse ministerie van buitenlandse zaken nam het aantal terroristische acties in Europa door Midden-Oostengroepen af van 74 in 1985 tot 39 in 1986 (The Times 16-4-'87).
Die ontwikkeling werd ten dele toegeschreven aan de uitbreiding van de preventieve veiligheidsmaatregelen en aan de uitwijzing van Libiërs door Europese landen.

Anderzijds rapporteerde de Amerikaanse Algemene Rekenkamer (GAO) volgens AFP (Volkskrant 16-6-'87) dat de economische sancties van de Verenigde Staten tegen Libië een gering effect hadden gesorteerd, omdat de Europese landen geen vergelijkbare maatregelen hadden getroffen.

Frankrijk, West-Duitsland en Griekenland hadden hun import uit Libië sinds 1985 wel beperkt, maar de Libische export naar Italië en Spanje was daarentegen toegenomen. Volgens het Amerikaanse ministerie van handel was de omvang van de Libische export naar de Verenigde Staten gedaald van $553 mln in 1982 tot minder dan $ 2 mln in 1986, terwijl de Libische invoer uit de VS in dezelfde periode terugliep van $301 mln naar $46 mln.
Volgens een Amerikaans regeringsrapport was de directe handel tussen beide landen in de periode 1980-1987 praktisch uitgeschakeld. De handel van overzeese dochterondernemingen van Amerikaanse maatschappijen met Libië was met ca. $ 740 mln in waarde verminderd.

Maar op 12 januari 1988 verklaarde Phyllis Oakley, woordvoerster van het State Department, dat Washington niet over aanwijzingen beschikte dat Libië de politiek van steun aan het internationale terrorisme en aan subversieve activiteiten had opgegeven. Daarom bleef de Amerikaanse regering pogingen in het werk stellen om Kadhafi diplomatiek en economisch te isoleren teneinde zijn actieradius te beper Ken. De economische sancties waren opnieuw met een jaar verlengd.

Op 28 december 1988 verlengde president Reagan de economische sancties tegen Libië met zes maanden, maar op 19 januari 1989 machtigde hij de vijf Amerikaanse oliemaatschappijen, die in juni 1986 hun activiteiten in Libië hadden moeten staken, hun werkzaamheden daar te hervatten. Volgens Charles Redman, woordvoerder van het State Department, mochten de vijf maatschappijen weer. in Libië opereren via buitenlandse dochterondernemingen of een derde land.
De gedeeltelijke opheffing van het embargo, genomen „om de Amerikaanse belangen te beschermen", hield verband met de vrees van de oliemaatschappijen dat hun in Libië geïnvesteerde vermogen (nu geraamd op $ 2 mrd a $ 4 mrd) eind juni 1989 volledig zou worden onteigend. Zij hadden namelijk een tot 30 juni geldend akkoord met de Libische regering gesloten op grond waarvan de Libiërs hun installaties in bedrijf konden houden, terwijl Libië het Amerikaanse minderheidsaandeel van 49% in de Libische staatsoliemaatschappij erkende. De winsten, die voorheen naar de maatschappijen gingen, kwamen sinds 1986 de Libische regering ten goede. Het ging daarbij volgens schattingen van de Amerikaanse regering om een bedrag van ,,diverse honderden miljoenen" dollars.

Amerikaanse berichten over fabriek voor chemische wapens in Libië

Intussen was sinds medio september 1988 een nieuw geschil tussen de Verenigde Staten en Libië gerezen.

Op 14 september 1988 meldde de woordvoerder van het State Department, Charles Redman, dat Libië een fabriek voor de produktie van chemische wapens bezat en op het punt stond die produktie op grote schaal te beginnen. Dat was ,,een bijzonder zorgelijke ontwikkeling, gezien Libiës staat van dienst", aldus de woordvoerder. Deze Amerikaanse verklaring werd door het Libische persbureau *Jana* als ,,leugen" gekwalificeerd.

Op 6 oktober zei de Libische minister van onderwijs en wetenschappelijk onderzoek, Ahmed Ibrahim, in Rome dat zijn land geen chemische wapens bezat en ook niet in staat was dergelijke wapens te produceren.

Op 25 oktober verklaarde CIA-directeur William Webster dat Libië bezig was de grootste fabriek voor chemische wapens te bouwen die zijn dienst ooit had ontdekt, maar hij liet zich er niet over uit of de fabriek al in bedrijf was.
Inmiddels verschenen in de Westerse pers berichten dat de Libische fabriek zou zijn gebouwd met hulp van een Japans bedrijf, Japan Steel Works.

Op 15 november kregen de Westduitse Bondskanselier Kohl en zijn minister van buitenlandse zaken Genscher tijdens hun bezoek aan Washington o.a. van Webster aanwijzingen over een betrokkenheid van Westduitse firma's bij de bouw van de Libische fabriek, waaronder Imhausen-Chemie in Lahr en de vestiging van Ishan Barbouti Industrial in Frankfurt. Op 17 en 18 november informeerde Kohl het Westduitse kabinet en de Bondsveiligheidsraad. Toen ook meldde de Westduitse federale inlichtingendienst (Bundesnachrichtendienst/BND) aan het bureau van Bondskanselier Kohl dat bij de bouw van de Libische fabriek in Rabta (ca. 60 km ten zuidwesten van Tripoli) was meegewerkt door Salzgitter AG (de levering van een bouwplan) en door Irnhausen-Chemie (levering van o.a. chemicaliën).

Op 21 november zei de Amerikaanse president Reagan in een ABC-televisie-interview dat ,,nog geen enkele beslissing" was genomen over een mogelijke militaire actie tegen de Libische fabriek, maar dat de Amerikaanse regering in contact stond met haar bondgenoten en de NAVO en dat zij ,,de situatie van zeer nabij" in de gaten hield. De volgende dag verklaarde woordvoerder Marlin Fitzwater van het Witte Huis dat de president duidelijk had laten weten dat ,,het gebruik van de militaire macht een optie was die men moet overwegen".

Op 22 december ontkende de Libische leider Kadhafi in een interview met de Franse TF1 dat de betrokken fabriek chemische wapens kon produceren. Naar zijn zeggen ging het om een farmaceutische fabriek die medicamenten produceert.
Op 23 december ontkenden zowel de Westduitse regering als het Nederlandse ministerie van buitenlandse zaken dat er in de NAVO overleg was geweest over een mogelijke preventieve militaire actie tegen de Libische fabriek.

De Organisatie van Afrikaanse Eenheid (OAE) en de Islamitische Conferentie Organisatie (ICO) deden een beroep op de Verenigde Staten zich te onthouden van militaire actie tegen Libië, terwijl de Raad van de Arabische Liga zich op 26 december zijn ,,totale solidariteit" met Libië betuigde en waarschuwde dat elke Amerikaanse „agressie" tegen Libië de Amerikaans-Arabische betrekkingen ernstig zou schaden.

Inmiddels had de Italiaanse minister van buitenlandse zaken, Guilio Andreotti, na overleg met Libiës tweede man, majoor Jalloud, op 24 december in een boodschap aan zijn Amerikaanse ambtgenoot Shultz meegedeeld dat Libië bereid was tot een internationale inspectie van de betrokken fabriek.
Op 28 december werd Andreotti tijdens een officieel bezoek in Algerije opgebeld door zijn Westduitse ambtgenoot Genscher die wilde weten of de VS op het Libische aanbod hadden gereageerd.
Dit aanbod werd op 30 december door de Amerikaanse regering verworpen. Woordvoerster Phyllis Oakley van het State Department verklaarde dat ,,een eenmalige inspectie" geen uitsluitsel kon geven. „Een fabriek voor chemische wapens kan gemakkelijk zo worden aangepast dat ze lijkt op een fabriek waar farmaceutische produkten of kunstmest wordt gemaakt", aldus Oakley. Bovendien zou ,,een door Libië georganiseerd bezoek" de bezorgdheid over ,,de ware aard van Pharma-150 in Rabta" niet wegnemen.
Vervolgens werden nieuwe beschuldigingen geuit tegen het Westduitse Imhausen-Chemie.

Op 1 januari 1989 berichtte de New York Times dat het Westduitse Imhausen-Chemie een centrale rol zou hebben gespeeld in een goed georganiseerde geheime operatie, waarbij materiaal voor de Libische fabriek via Hongkong en andere tussenstations in Azië naar Libië werd getransporteerd. Het bedrijf zou bovendien materieel bij andere firma's hebben gekocht, bij het ontwerpen van de fabriek hebben geholpen en de technische controle tijdens de bouw hebben uitgevoerd. Voorts zou de Japanse onderneming Japan Steel Works hebben geholpen bij de inrichting van een metaalfabriek die de koppen van raketten vervaardigde welke naderhand met gifgas zouden kunnen worden gevuld.
Bondskanselier Kohl zou op 15 november tijdens zijn ontmoeting met president Reagan en minister Shultz hebben toegezegd de exportcontroles te verscherpen en een onderzoek in te stellen.
In hetzelfde blad ontkende directeur Jurgen Hippenstiel-Imhausen dat zijn firma iets te maken had met de bouw van een fabriek voor chemische wapens in Libië.

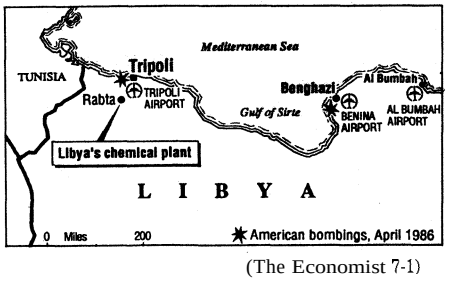
Op 2 januari meldde de woordvoerder van het Westduitse ministerie van financiën, Karl Heinz von den Driesch, dat de belastingdienst in Freiburg op 30 december een onderzoek had geopend om te onderzoeken of Imhau-

sen-Chemie de wet op de buitenlandse handel had overtreden. Maar de regeringswoordvoerder Norbert Schäfer liet op 2 januari doorschemeren dat Westduitse experts de Amerikaanse aanwijzingen inzake de betrokkenheid van Imhausen nogal vaag vonden. Niettemin had de regering-Kohl de beschuldigingen serieus genomen en was zij een nauwkeurig onderzoek begonnen, waarbij ook andere firma's waren betrokken.

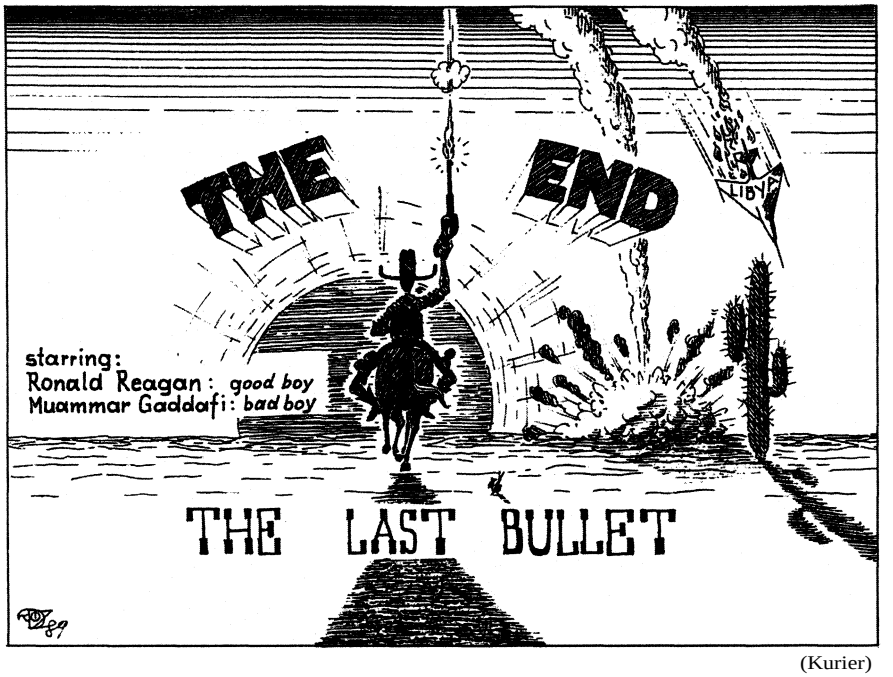
Op 3 januari verklaarden anonieme Amerikaanse functionarissen dat Libië reeds met de produktie van beperkte hoeveelheden chemische wapens was begonnen. De woordvoerder van het State Department Redman wilde geen commentaar geven, maar hij stelde wel dat Libië alleen van de massale produktie van chemische wapens kon worden afgehouden, indien buitenlandse bedrijven onmiddellijk hun technische assistentie zouden staken. De VS zouden de kwestie aan de orde stellen tijdens de internationale conferentie over chemische wapens die op 7 januari in Parijs zou beginnen (zie pag. 6913 e.v.).

Twee Libische Migs neergeschoten door Amerikaanse gevechtsvliegtuigen

Op 4 januari 1989 werden twee Libische Mig-23 straaljagers boven de Middellandse Zee op ca. 120 km ten noorden van de Libische kust neergeschoten door twee Amerikaanse F-14 Tomcats van het Amerikaanse vliegdekschip John F. Kennedy. De Amerikaanse en Libische versies van het incident liepen uiteen.
Volgens de Amerikaanse minister van defensie, Frank Carlucci, die zes uur na het treffen een toelichting gaf, handelden de Amerikaanse piloten ,,uit zelfverdediging". De F-14's waren bezig met een routine-patrouillevlucht boven de Middellandse Zee toen zij werden onderschept door de twee Libische Migs die waren opgestegen van de luchtmachtbasis Al Bumbah (ten westen van Tobroek). De F-14's voerden enkele ontwijkende manoeuvres uit, waarbij zij o.m. hun vluchthoogte



(The Economist 7-1)



(Kurier)

verminderden van 4.200 naar 1.500 meter. Maar de Migs bleven op hen afkoersen, wat de Amerikaanse groepleider tot de conclusie bracht dat er sprake was van ,,vijandige bedoelingen". Toen de Libiërs tot op 20 km waren genaderd stelden de F-14's hun gevechtssystemen in werking. Minister Carlucci zei niet te weten of de Amerikaanse toestellen een radiografische waarschuwing hadden doen uitgaan alvorens hun raketten af te vuren.
Volgens een andere zegsman in het Pentagon zouden de Mig-piloten ook een „missile lock" op een van de F-14's hebben gehad, d.w.z. dat hun rader het object als doelwit had geïdentificeerd zodat een raket kon worden afgevuurd. In *NRC/H'blad* (5-1) tekende Dick van der Aart hierbij aan:

,,Het is ook mogelijk dat de Mig-23 vliegers een elektronische waarschuwing wilden geven of zich door de veel beter bewapende Tomcats zo bedreigd voelden dat ze hun verouderde raketbewapening voor alle zekerheid maar vast op scherp stelden. (...)
Uit de verklaring van (...) Carlucci dat een van de Libische Migs op 14 mijl afstand is neergeschoten door een radargeleide Sparrow-vliegtuigraket en de tweede Mig-23 op 6 mijl afstand door een hittezoekende Sidewinder zou men zelfs kunnen concluderen dat er van een luchtgevecht helemaal geen sprake is geweest. De Tomcat-vliegers kunnen hun vermeende Libische aanvallers niet of nauwelijks gezien hebben."

Volgens Libië werden de twee Libische toestellen tijdens een ongewapende verkenningsvlucht boven internationale wateren met voorbedachten rade door Amerikaanse vliegtuigen aangevallen en neergeschoten. De Libische leider Kadhafi waarschuwde dat ,,provocaties met provocaties zullen worden beantwoord". De Libische VN-delegatie verzocht om een ,,onmiddellijke" bijeenkomst van de Veiligheidsraad wegens ,,gevaren voor de vrede". ,,Het betreft een voorspel op een massale aanval op Libische economische en militaire doelen", aldus de toelichting op het Libische verzoek.

Overigens had minister Carlucci beklemtoond dat er wat de VS betrof geen enkel verband bestond tussen het incident en de Amerikaanse bezorgdheid over de bouw van een fabriek voor chemische wapens bij Rabta. Carlucci zei: ,,Er is geen verband (...) en wij beschouwen deze zaak nu als afgehandeld."

Op 5 januari gaf het Pentagon in Washington foto's van het luchtgevecht vrij. De vage foto's lieten zien dat er onder een van de Migs een raket hing. Volgens Pentagon-woordvoerder Dan Howard was dit toestel uitgerust met twee Apex-raketten voor de lange afstand en twee Aphid-raketten voor de korte afstand. Uit de geluidsband van de vrijgegeven videofilm bleek overigens dat twee door een F-14 afgevuurde Sparrow-raketten hun doel hadden gemist, voordat de derde doel trof. Er werden twee parachutes waargenomen, maar de Libische piloten werden niet gevonden.
De Veiligheidsraad kwam op 5, 6, 9 en 10 januari voor de door Libië gevraagde spoedzitting bijeen. Op 11 januari kwam een resolutie in stemming waarin ,,de vernietiging van twee Libische vliegtuigen door de strijdkrachten van

de VS betreurd" werd en waarin de VS werden opgeroepen ,,hun militaire manoeuvres voor de Libische kust op te schorten". Over deze ontwerp-resolutie spraken de VS, Engeland en Frankrijk hun veto uit, terwijl ook Canada tegenstemde. Brazilië en Finland onthielden zich van stemming, terwijl de negen overige leden van de Raad, incl. de SU en China, zich ervoor verklaarden.
Kort na de stemming kondigde de Amerikaanse vertegenwoordiger Herbert Okun aan dat de VS hun voorgenomen manoeuvres in de Middellandse Zee ten noorden van de Libische kust (15 en 16 januari) hadden afgelast.

Overdracht lijk Amerikaanse piloot

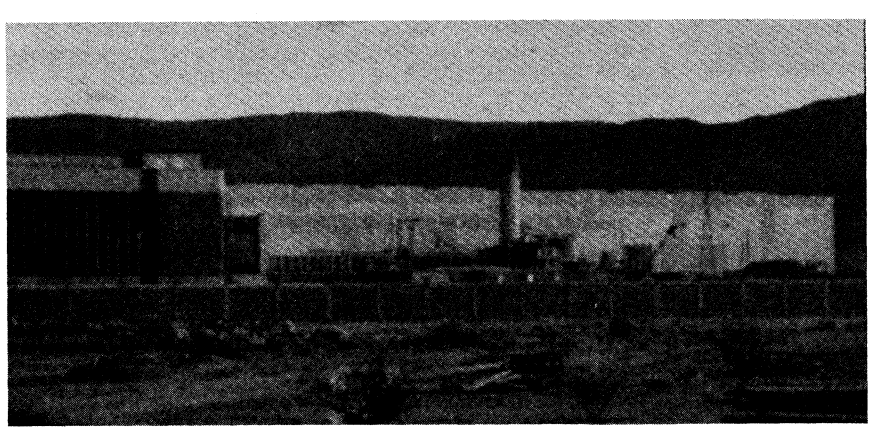
Op 13 januari droeg Libië het stoffelijk overschot van een Amerikaanse piloot,, die op 15 april 1986 boven Libië was neergeschoten, over aan een vertegenwoordiger van het Vaticaan, die het in een Libisch militair toestel naar Rome begeleidde. Daar werd het de volgende dag aan de Amerikaanse autoriteiten overgedragen. De dode was de postuum tot majoor bevorderde Fernando Ribas-Dominicci, piloot van de neergeschoten F-111 bommenwerper (pag. 61712 -'86).

Verdere berichten over Rabta en Westduitse betrokkenheid. Geschil Bonn-Washington

Op 4 januari maakte een woordvoerder van het Britse ministerie van buitenlandse zaken bekend dat de Britse regering over ,,onafhankelijke informatie" beschikte dat Libië bezig was met de bouw van een ,,zeer grote" fabriek die ,,bedoeld is voor de fabricage van chemische wapens". Daarmee schaarden de Britten zich, als eerste Westerse bondgenoot, achter de Amerikaanse beschuldigingen tegen Libië. Dezelfde dag verklaarde de Westduitse minister van buitenlandse zaken, Hans-Dietrich Genscher, dat er nog steeds geen bewijzen waren gevonden dat Imhausen-Chemie in belangrijke mate betrokken was geweest bij de bouw van de fabriek in Rabta.
Eveneens in zijn editie van 4 januari meldde het Westduitse dagblad *Die* Welt dat de bouw van de fabriek in Rabta werd geleid door het Londense filiaal van Ishân Barbouti International (IBI), met als chef de Irakees Ishan Barbouti. Ook op 4 januari berichtte de New York Times met een beroep op een anonieme regeringsfunctionaris dat Libië chemicaliën uit de directe omgeving van de fabriek in Rabta had verwiiderd.

Op 5 januari verklaarden officiële woordvoerders van het Westduitse ministerie van financiën dat een driedaags onderzoek naar Imhausen-Chemie geen enkel bewijs aan het licht had gebracht dat deze firma ,,hetzij direct, hetzij via derde landen" van 1984 tot 1988 materiaal of onderdelen voor de produktie van chemicaliën naar Libië heeft uitgevoerd". De resultaten van het onderzoek ,,hebben geen aanwijzingen opgeleverd voor de verdenking dat er via illegale exporten een criminele daad is gepleegd". ,,Derhalve is er geen reden om een gerechtelijk onderzoek te beginnen", aldus zegsman Willi Vögele.

Op 5 januari beklaagde de Westduitse Bondskanselier Kohl zich bij de Amerikaanse president Reagan over de manier waarop de Amerikaanse media met beschuldigende vinger in de richting van zijn land hadden gewezen. Regeringswoordvoerder Friedhelm Ost zei op 6 januari dat de Amerikaanse regering niet op het Westduitse verzoek om aanvullende informatie had gereageerd. „Wij moeten zeer snel uit de sfeer van vermoedens en verdenkingen komen; wij zijn een rechtsstaat. Als er duidelijke bewijzen zijn, moeten zij nu op tafel komen", aldus Ost.


Het fabriekscomplex in Rabta

Op 7 januari 's avonds werd een groep van ruim 200 buitenlandse journalisten met bussen naar de fabriek in Rabta gebracht. Toen zij daar bij invallende duisternis aankwamen werden de journalisten niet tot de eigenlijke fabrieksgebouwen toegelaten; zij mochten slechts enige tijd in een soort kantine op het complex doorbrengen. Wel konden zij vaststellen dat het compiex omringd was met militaire installaties, luchtafweerraketten en een radarstation op enkele kilometers afstand. Bij hun terugkeer in Tripoli kregen de journalisten te horen dat zij Libië zo spoedig mogelijk moesten verlaten. De meesten werden op 8 januari op een vliegtuig naar Rome gezet.
Op 8 januari sprak de Libische VN-ambassadeur Ali Abdessalam al-Triki voor de Amerikaanse ABC-televisie over de mogelijkheid van een internationale inspectie van de fabriek in Rabta. „Als de VN besluiten tot inspectie van soortgelijke fabrieken, niet enkel die in Libië maar ook in andere landen, zijn we bereid aan zulk een onderzoek mee te werken en de poorten van de fabriek open te stellen", aldus Triki.

Op 10 januari meldde de New York Times met een beroep op anonieme regeringsvertegenwoordigers in Washington dat de Iraakse ingenieur Ihsan Barbouti bij de bouw van de fabriek in Rabta een ,,sleutelrol" zou hebben gespeeld. Barbouti zou op Libisch verzoek een reeks buitenlandse firma's hebben overgehaald tot medewerking aan dit project zoals de Westduitse Imhausen-Chemie en de in Zwitserland gevestigde IBI Engineering Services.
Eveneens op 10 januari ging de Westduitse regering over tot een aanzienlijke verscherping van de controle op de export van onderdelen voor kerncentrales en chemische fabrieken, nu gebleken was dat Westduitse firma's - NTG en PTB - nucleaire technologie aan Zuid-Afrika, India en Pakistan hadden geleverd. Tegelijk meldde regeringswoordvoerder Ost dat Westduitse experts in Washington verbleven om daar bewijsmateriaal te bekijken dat de Amerikanen zouden hebben over de Libische fabriek.
Op 11 januari zei een anonieme regeringsfunctionaris in Bonn, aldus Reuter: „We hebben aanwijzingen, nog geen bewijzen, waaruit blijkt dat de Amerikaanse beweringen niet zonder grond zijn."

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

KOERSWIJZIGING IN SOEDAN

Op 32 maart 1989 maakte de Soedanese premier Sadiq el-Mahdi bekend dat hij - voor de vierde maal sinds 1986 - een nieuwe regering had gevormd. De 23 ministersposten waren nu verdeeld onder vertegenwoordigers van zijn eigen partij, de Oemma (8), van de Democratische Unionistische Partij (DUP) van Mohammed Osman el-Mirghani (6), de zuidelijke partijen (4), de vakbonden (2), de Soedanese Nationale Nuba Partij/SNNP (1) en de Communistische Partij (1), terwijl het ministerie van defensie zal worden bezet door een ,,onafhankelijke" minister over wie de politieke partijen en de strijdkrachten het eens zijn geworden.
Nadat de macht in Soedan op 6 mei 1986 door het militaire bewind aan een burgerbestuur was overgedragen, had premier El-Mahdi op 15 mei 1986 een regering gevormd die berustte op een coalitie van Oemma, DUP en zuidelijke partijen (pag. 540/3-'87).
Op 15 mei 1988 stelde hij een .,regering van nationale verzoening" voor waarvan de ministers afkomstig waren uit de Oemma, de DUP, kleinere zuidelijke partijen, de SNNP en het Nationaal Islamitisch Front (NIF) o.l.v. Hassan Abdallah al-Turabi.
Op 28 december 1988 trok de DUP zich uit de regering terug, waarop de premier zijn kabinet reorganiseerde. Dit bestond sinds 30 december nog uit ministers van de Oemma, het NIF, de SNNP en de Southern Sudan Political Association (SSPA) en beschikte daarmee over een uiterst krappe meerderheid in het parlement.
Nadat de minister van defensie, generaal Abdel Magid Hamid Khalil, op 21 februari 1989 was afgetreden, ontving premier El-Mahdi nog dezelfde dag een memorandum van 150 Soedanese opperofficieren o.l.v. de stafchef, generaal Fati Ahmed Ali, waarin de premier een ultimatum van een week werd gesteld om een regering van ,,nationale redding" te vormen en een begin te maken aan de beëindiging van de oorlog in Zuid-Soedan. Gebeurde dit niet dan dreigden de militairen met ,,maatregelen" om de ,,eenheid" in het land te bewaren. Generaal Khalil had de onwil van de regering om vredesinitiatieven te steunen als belangrijkste reden voor zijn aftreden aangeduid.
Het had vooral kwaad bloed gezet dat de partij van de premier, de Oemma, zich gekeerd had tegen het vredesakkoord dat DUP-leider Mohammed Osman el-Mirghani op 16 november 1988 in de Ethiopische hoofdstad Addis Abeba had gesloten met de leider van de zuidelijke opstandelingenbeweging SPLMISPLA, kolonel John Garang.
Maarten Jan Hijmans berichtte in de Volkskrant (24-3):

,,El-Mahdi had geweigerd dit akkoord voor te leggen aan het parlement. In plaats ervan vroeg hij een mandaat om zelf met de SPLA te mogen onderhandelen. en dat leidde ertoe dat de DUP eind december opstapte. El-Mahdi steunde vanaf dat moment alleen nog op een coalitie tussen zijn eigen Oemmapartij en het Nationale Islamitische Front (NIF). En dat maakte de kansen op een vergelijk met het zuiden al helemaal onwaarschijnlijk. want de eis van het NIF dat de islamitische wetgeving shari'a weer van toepassing wordt verklaard, is iets waar het overwegend christelijke en animistische zuiden zich met hand en tand tegen verzet.
El-Mahdi's afwijzing van het Addis Abeba-akkoord leidde tot een groeiend isolement, ook in het buitenland. Zo zette Egypte, dat in samenwerking met Ethiopie een werkzaam aandeel had gehad in de afsluiting van het akkoord, uit protest zijn wapenleveranties aan Soedan stop, terwijl diverse Westerse landen hun hulp opschortten.
Ter compensatie probeerde El-Mahdi meer te leunen op Libië. maar dat vergrootte alleen maar het verzet tegen zijn politiek. Een verzet dat overigens ook op het economische vlak aanzienlijk was: sinds begin dit jaar woedden er meerdere stakingen. Het Soedanese leger, dat onrustig was geworden doordat de rebellen in het zuiden onlangs enkele belangrijke successen hebben geboekt, was uiteindelijk de instantie die de kat de bel aanbond. Dat gebeurde nadat El-Mahdi in februari, akkoord was gegaan met een plan om vijftigduizend leden van de militie van zijn eigen Oemma-partij die in Libië worden getraind terug te halen naar Khartoem, zodat eenheden van het reguliere leger naar het zuiden konden worden gestuurd. De Soedanese minister van Defensie, generaal Abdel Magid Khalil trad af uit protest. En nog dezelfde dag, 21 februari, stelde het leger El-Mahdi een ultimatum.


Premier Sadiq el-Mahdi

De legerleiding verweet hem de vredeskansen in het zuiden te hebben gesaboteerd en 'een onevenwichtige buitenlandse politiek' te hebben gevoerd, die Soedan had vervreemd van zijn westerse donorlanden. De legertop eiste dat hij akkoord zou gaan met de vorming van een 'regering van nationale redding'. Politieke partijen en vakbonden sloten zich bij die eis aan, en begin maart resulteerde dat in een akkoord van meer dan veertig van die organisaties waarin het 'regeerakkoord' van zo'n kabinet werd vastgelegd.
Dat akkoord bracht Ei-Mahdi in grote moeilijkheden, want het wees zijn politiek op alle punten af. De belangrijkste eis was dat de nieuwe regering van nationale redding zich alsnog achter het akkoord van Addis Abeba zou moeten stellen en dus akkoord zou moeten gaan met: een staakt-het-vuren in het zuiden: een opschorting van de staat van beleg; het schrappen van defensie-pacten van Soedan met derde landen; een bevriezing van de shari'a; en ten slotte het bijeenroepen van een 'constitutionele conferentie' waarin noord en zuid het eindelijk eens zouden moeten worden over de verhouding tussen hen beide, die al sinds de onafhankelijkheid in 1936 een probleem vormt.
Maar het betekende ook dat El-Mahdi zijn bondgenootschap met het NIF moest opgeven, want een regering op deze basis zou - door de afwijzing van de shari'a - voor deze partij volstrekt onaanvaardbaar zijn. EI-Mahdi deed nog een vertwijfelde poging het zeven punten tellende 'regeerakkoord' open te breken, maar kreeg te verstaan dat daar geen sprake van kon zijn. En nadat zodoende het NIF was afgevallen, en hij niet meer kon terugvallen op een parlementaire meerderheid. was het ook op alle andere punten voor hem slikken of stikken. Schoorvoetend omhelsde hij alsnog het Addis Abeba-akkoord. En het feit dat van het woensdag (22 maart) aangekondigde kabinet toch ook - na een aanvankelijke weigering - twee vakbondsleden deel uitmaken, lijkt erop te duiden dat El-Mahdi zich in de laatste paar dagen ook nog eens neergelegd heeft hij een ombuiging van zijn economische politiek.
Natuurlijk lijkt het vreemd dat een premier die zozeer heeft moeten inbinden nu weer gewoon kan terugkeren op zijn post. Maar dat verschijnsel, dat in de meeste andere democratieën ondenkbaar zou zijn, is een trekje dat inherent is aan de Soedanese politiek. De leiders van de twee belangrijkste politieke partijen - de Democratische Unionistische Partij (DUP) en El-Mahdi's eigen Oemma - zijn tevens leiders van (elkaar niet al te vriendelijk gezinde) mystieke sufi-sekten, respectievelijk de Khatmiyya en de Ansar. El-Mahdi's dubbelrol als religieuze leider die niet zonder meer kan worden vervangen en tegelijkertijd leider van de ermee verwante partij, is op zich al een reden waarom hij terugkeert in een 'brede regering', waaraan deelname van de Oemma onontbeerlijk is.

Tegelijkertijd is het nog een open vraag of El Mahdi zelf wel zo ongelukkig is met het feit dat het leger hem tot de orde heeft geroepen en in deze nieuwe situatie heeft gemanoeuvreerd. Het feit dat zijn partij, de Oemma, bij de eerste democratische verkiezingen in 1986 de grootste werd, was er vooral aan te danken dat hijzelf in brede kringen werd beschouwd als de man die Soedan uit het moeras kon trekken. Hij had jarenlang oppositie gevoerd tegen Nimeiry (zijn verzet tegen diens invoering van de shari'a bracht hem in 1984 in de gevangenis) terwijl hij

Weekblad 58ste jaargang No. 2990, pag. 43943-43958

ook bekend stond als voorstander van een compromis met het zuiden.
Zijn aanvankelijke politiek volgde deze lijn. De shari'a, hoewel niet afgeschaft, is al sinds 1986 niet meer toegepast. En in hetzelfde jaar sloot zijn Oemma-partij ook een akkoord met de zuidelijke rebellen (het akkoord van Koka-Dam) dat als twee druppels water lijkt op dat van Addis Abeba.
Maar wat te vervolgens gebeurde is dat El-Mahdi verstrikt raakte in de oude Oemma-DUP rivaliteit die de Soedanese politiek zo onoverzichtelijk maakt. De DUP wees in 1986 het Koka-Dam akkoord af om de Oemma geen voordeel te gunnen en dreef El-Mahdi geleidelijk in de armen van het Islamitisch Front. De geschiedenis herhaalde zich toen de DUP goede sier wenste te maken met zijn eigen Koka-Dam overeenkomst (het akkoord van Addis Abeba) en El-Mahdi toen de eer niet aan zijn rivalen wenste te gunnen.
Het leger heeft de situatie nu weer enigszins in evenwicht gebracht. En El-Mahdi kan nu, zij het met een fiks gedeukt image, maar wel met een regering die voor het eerst sinds 1986 op bijna alle belangrijke krachten in het noorden steunt, weer beginnen met waar hij in 1986 mee bezig was."

Op 26 maart besloot het nieuwe kabinet tijdens zijn eerste zitting het vredesakkoord van Addis Abeba goed te keuren en uit te voeren.
Reeds op 23 maart had UNICEF-functionaris James Grant meegedeeld dat de Soedanese regering en het SPLA waren overeengekomen vanaf 1 april ,,een maand rust" te houden, zodat voedselhulp kan worden aangevoerd voor de met hongersnood bedreigde bevolking van Zuid-Soedan.

Hieronder volgt een overzicht van de problemen waarmee Soedan sinds medio 1987 werd geconfronteerd en van de pogingen die werden ondernomen om oplossingen te vinden.

Herstel coalitie Oemma-DUP. Wijzigingen kabinet

Nadat de Democratische Unionistische Partij (DUP) o.l.v. Osman el-Mirghani op 22 augustus 1987 zijn uittreden uit de regeringscoalitie met de Oemma had aangekondigd, werden pogingen in het werk gesteld de breuk te lijmen dan wel een regering van nationale eenheid te vormen (zie pag. 55612-'87).
In afwachting van een oplossing maakten Oemma en DUP op 8 september 1987 bekend dat zij de coalitieregering van premier Sadiq el-Mahdi (Oemma) zouden blijven steunen om een machtsvacuum te vermijden. Nadat de voornaamste oppositiepartij, het Nationaal Islamitisch Front (NIF) zich uit het overleg had teruggetrokken, omdat het NIF voor zijn standpunt inzake handhaving van de shari'a onvoldoende steun vond (zie pag. 5561 1-'87), besloten DUP en Oemma eind september hun coalitie te herstellen.
Op 8 oktober 1987 bereikten beide partijen een akkoord over de zetelverdeling in de Hoge Raad. Het aantal leden werd van vijf tot drie verminderd: één vertegenwoordiger van de DUP (die voorzitter van de Hoge Raad, d.w.z. president van Soedan, bleef), één van de Oemma en één van de zuidelijke politieke partijen.

Inmiddels was op 16 augustus 1987 het aftreden bekendgemaakt van Hussein Suleiman Abu-Salih (DUP) als minister van gezondheid. terwijl Mohammed Tawfiq Ahmed (DUP) op 5 september 1987 om ,,persoonlijke" redenen als minister van buitenlandse zaken was afgetreden. Laatstgenoemde werd vervangen door Mahmun Mahjub Sinadah (DUP), tevoren minister van voorlichting en cultuur (pag. 5551 3-'87). Deze post werd op 2 december 1987 overgenomen door Altom Mohammed Altom.

Akkoord met IMF. Devaluatie munt. Protesten

Ondanks de tijdelijke breuk in de coalitie (zie hierboven) bereikte de Soedanese regering op 26 september 1987 een akkoord met het Internationale Monetaire Fonds (IMF) over een aanpassingsprogramma voor de middellange termijn, waardoor de economie van het land zou worden gesaneerd. Begin augustus was reeds een beginsel-akkoord tot stand gekomen (zie pag. 556/2-'87).
Op 4 oktober meldde de minister van financiën en economische planning, Bashir Umar, dat de munt, het Soedanese pond, met 44,4% was gedevalueerd. De nieuwe koers, die in plaats kwam van een stelsel met twee wisselkoersen, werd 4,5 pond per $ 1 (tegen voorheen 2,5 pond), terwijl op de zwarte markt nog 7 tot 9 pond voor een dollar werd betaald. Voorts werden forse prijsverhogingen aangekondigd voor de importprodukten suiker (66,6%), benzine (26%) en cement (33%). Volgens de minister zouden de prijsverhogingen de regering jaarlijks 349 mln pond aan extra inkomsten opleveren. Voorts hoopte de regering dat de devaluatie de Soedanezen die in het buitenland werken ertoe zou brengen meer geld via officiële kanalen (tot dan toe $ 3 mln a $ 5 mln per maand) naar hun vaderland over te maken.
Soedan, dat in februari 1986 door het IMF wegens een te grote betalingsachterstand was uitgesloten van nieuwe kredieten (zie pag. 33011-'86) - een achterstand die inmiddels was opgelopen tot $500 mln -, zou daarvoor nu weer in aanmerking komen. Het zou over een periode van 4 jaar voor $4,845 mrd aan nieuwe leningen ontvangen. Die moesten worden gebruikt voor de vermindering van het tekort op de betalingsbalans ($750 mln), de aflossing van schulden en de ontwikkeling van de economie.
Hoewel brood, medicijnen, dieselolie en andere eerste levensbehoeften gesubsidiëerd bleven en dus nauwelijks duurder werden, vonden op 4 oktober in de hoofdstad Khartoem en elders protestbetogingen tegen de prijsverhogingen plaats In Khartoem raakte scholieren slaags met de politie, waardoor 25 mensen gewond raakten. De volgende dag sloten studenten van de universiteit van Khartoem zich bij de protesterende scholieren aan. Daarop werden alle scholen in de hoofdstad tot nader order gesloten. Op 27 oktober werden zij heropend.

Akkoord van Nairobi tussen SPLA, zuidelijke partijen en Anya-Nya 11

Van 19-23 augustus 1987 voerde de verzetsbeweging in Zuid-Soedan. de Sûedanese Volksbevrijdingsbeweging (SPLM) met als militaire vleugel het Soedanese Volksleger (SPLA), in de Ethiopische hoofdstad Addis Abeba besprekingen met de alliantie van zes zuidelijke politieke partijen en de guerrillabeweging Anya-Nya II die tot dan toe vijandig tegenover het SPLA stond.
In de nacht van 24 op 25 augustus werd een akkoord bereikt. In een gemeenschappelijke verklaring werd kritiek geleverd op de ,,militaire oplossing" die de Soedanese regering aan het Zuiden wilde opleggen en werd steun betuigd aan de ,,Koka Dam"-verklaring van maart 1986 (pag. 54013 e.v.-'87).

In deze verklaring waren een aantal prealabele voorwaarden voor de bijeenroeping van een nationale constitutionele conferentie opgenomen, waaronder afschaffing van de shari'a (islamitische wetgeving) en ,,annulering van alle militaire akkoorden met buitenlandse mogendheden" (i.c. Egypte en Libië).

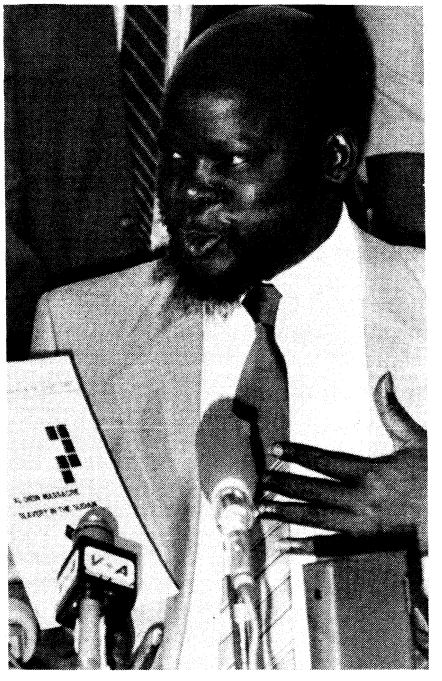
In de verklaring van Addis Abeba werd voorts gesteld: ,,Zolang de Soedanese regering de voorwaarden voor het houden van de geplande nationale constitutionele conferentie, welke in de ,,Koka Dam"-verklaring zijn overeengekomen, verder negeert, zal het onmogelijk zijn een duurzame vrede en democratie in ons land te bereiken. (...) Wij roepen daarom alle politieke krachten in het land op druk op de Soedanese regering uit te oefenen, opdat deze onverwijld de bepalingen van de verklaring van Koka Dam vervult..."
De leider van de zuidelijke politici, James Surur, liet weten dat hij het nieuwe akkoord aan het parlement in Khartoem zou voorleggen. Daarmee plaatste hij premier Sadiq el-Mahdi in

een lastig parket, omdat deze onlangs had verklaard dat de verklaring van Koka Dam ,,achterhaald" was, aldus Le Monde (27-8-'87).
Daarentegen betekende de steunbetuiging aan ,.Koka Dam" een belangrijk succes voor SPLM/SPLA-leider John Garang, omdat drie van de zuidelijke partijen en de Anya-Nya II (zie ook pag. 54413-'87) niet in Koka Dam aanwezig waren geweest.
Dezelfde partijen voerden een tweede reeks besprekingen in de Oegandese hoofdstad Kampala (begin september) en een derde in de Keniaanse hoofdstad Nairobi (19-22 september).

Op 22 september 1987 werd een gemeenschappelijk document, een ,,vredesakkoord", ondertekend door luitenant-kolonel Lual Ding Wol (namens SPLM/SPLA) en James Surur (namens de zes zuidelijke partijen. ook aangeduid als Soedanese Afrikaanse Partijen/SAP) alsmede door de Keniaanse staatsminister Justus Ole Tipis (als getuige) en door majoor Gordon Kong (leider van de Anya-Nya II delegatie). De ondertekening werd bijgewoond door president Moi van Kenia en kolonel John Garang, die ,,slechts als waarnemer" in Nairobi aanwezig was.
Het document van Nairobi bestond uit de volgende zeven punten voor het bereiken van vrede in Soedan:

1. Zij (de betrokken partijen) roepen daartoe de gezamenlijke politieke krachten van het land op, ongeacht hun ideologische instelling, hun ras of hun religie aan de vredesinspanningen (...) deel te nemen, opdat zo spoedig mogelijk een nationale constitutionele conferentie kan worden gehouden.
2. Zij doen een beroep op internationale en regionale organisaties zoals bijv. de VN, de OAE en de Arabische Liga, druk op de regering van Soedan uit te oefenen, om het huidige vredesproces te steunen.
3. Zij roepen alle buurstaten van Soedan en alle vredelievende landen dringend op hun invloed te doen gelden, opdat de Soedanese regering de dringende noodzaak van het vredesproces en de vurig gewenste doelstellingen van het Soedanese volk erkent.
4. Daarenboven richten de betrokken partijen zich, met het oog op de thans in het bijzonder in Zuid-Soedan heersende verschrikkelijke omstandigheden, tot alle buurlanden en mensen van goede wil de oproep humanitaire hulp ter beschikking te stellen, om de catastrofale omstandigheden, die in het Zuiden heersen, te verlichten.
5. Een welslagen van het vredesproces is alleen mogelijk als alle politieke krachten van het land ervan afzien een antagonistische of vijandelijke houding jegens elkaar in te nemen.
6. Bovendien moeten zij geen handelingen verrichten die een scheuring van het Soedanese volk beogen.
7. ,,De betrokken partijen verplichten zich hiermee een echte vrede te zoeken."

President Moi prees het streven van de in Nairobi vertegenwoordigde partijen naar een oplossing van de problemen van Soedan. Hij sprak de hoop uit



SPLA-leider John Garang tijdens een persconferentie op 24 september 1987 in Nairobi (Kenia).

dat zij de vredesgeest nu in hun vaderland zouden uitdragen.
In Khartoem werd meegedeeld dat de Soedanese regering de bemoeienissen van Kenia om dialoog-kanalen tussen Garang en andere politieke krachten te openen waardeerde. Maar zij wenste toch opheldering te ontvangen over de vraag of Kenia zijn neutraliteit in het Soedanese conflict had opgegeven.
In haar antwoord beklemtoonde de Keniaanse regering haar ,,humanitair" belang bij het beëindigen van de oorlog in Zuid-Soedan.

De betrokkenheid van Oeganda en Kenia bij de besprekingen werd in sommige commentaren geinterpreteerd als een poging van kolonel Garang de indruk te wekken dat zijn afhankelijkheid van Ethiopië minder groot werd.

Scheuring in Anya-Nya *II*?

Namens de Anya-Nya II werd een verklaring uitgegeven waarin werd gesteld dat de Anya-Nya 11-delegatie niet gemachtigd was het document van Nairobi d.d. 22 september 1987 te ondertekenen. Ook werd verklaard dat de beweging niet zou deelnemen aan vredesonderhandelingen met het SPLA. Waarnemers concludeerden hieruit dat een machtsstrijd in de leiding van Anya-Nya II had geleid tot de uitstoting van figuren die onverzoenlijk gekant waren tegen onderhandelingen met kolonel Garang.
In oktober 1987 vonden in Gambela (Ethiopië) besprekingen plaats tussen het SPLA en een ,,factie" van Anya-Nya II. Deze factie meldde dat de besprekingen waren ,,vastgelopen", nadat zij SPLA-voorstellen voor een fusie van beide bewegingen onder leiding van kolonel Garang had verworpen. In een verklaring verwierp Anya-Nya II het SPLA-manifest, dat volgens haar was ,.gebaseerd op socialistische beginselen waarin de Anya Nya II geen vertrouwen had". Bovendien werd de Anya-Nya II in dit manifest als een ,,reactionaire beweging" omschreven.

Bloedbad in *Wau*. Berichten over slavenhandel

Op 19 augustus 1987 meldde de SPLA-radio dat Soedanese regeringstroepen onder bevel van de militaire gouverneur van de provincie Bahr al Ghazal, generaal Abou Ghouroun Abdallah, op 11 en 12 augustus een bloedbad hadden aangericht onder de burgerbevolking van de stad Wau (ca. 1.000 km ten zuidwesten van Khartoem). Daarbij zouden 350 mensen zijn gedood. In de volgende dagen zouden nog eens 250 mensen zijn omgebracht, aldus het SPLA-bericht. Een vertegenwoordiger van een internationale hulporganisatie bevestigde in Khartoem dat het bloedbad had plaatsgevonden, maar hij raamde het totaal aantal doden op 250.
De Soedanese regering sprak de berichten over het bloedbad op 20 augustus tegen; de staatsminister van defensie, brigade-generaal Fadlallah Burmah Nasir, noemde het SPLA-bericht ,,ongegrond en totaal onjuist".

De correspondent van *NRC/H-blad* in Cairo meldde op 20 augustus 1987 o.a.:

De stad Wau werd na maandenlange omsingeling door de guerilla-strijders van het SPLA deze lente door het Soedanese leger min of meer ontzet, maar blijft alleen voor in konvooi rijdende vrachtwagens te bereiken.
Het is de tweede grote slachtpartij onder de burgerbevolking dit jaar in Zuid-Soedan. Eind maart* vond in de provincie Zuid-Darfur, in het Westen van Soedan, een grote slachtpartij plaats onder vluchtelingen van de Dinka-stam. Toen kwamen zo'n 2.000 mensen om.
De strijd in Zuid-Soedan neemt steeds bloediger vormen aan mede omdat de Soedanese regering zich in het grensgebied tussen Noord en Zuid, en voor in de provincies Kordofan en Darfur, is gaan bedienen vanuit lokale Noordsoedanese stammen gerecruteerde milities, die vaak zeer persoonlijke vetes te vereffenen hebben met de Zuidsoedanese Dinka- en Shilluk-stammen, waar het SPLA veel aanhang heeft. Voorts maakt de regering in Khartoem steeds drukker gebruik van de naar haar zijde overgelopen zuidelijke beweging Anya-Nya II, die haar aanhang recruteert onder andere uit de Zuidsoedanese Nuer-stammen, die ook al tradi-

* Dit bloedbad voltrok zich op 27 en 28 maart 1987 in Diein, een stad van 60.000 inwoners in de provincie Darfur. Leden van de Arabische Rizagat-militie werden verantwoordelijk gesteld voor de moord op zeker 1.000 Dinka's. (*FAZ* 29-8-'87)

tioneel tegenstanders zijn van de Dinka's en de Shilluk.
De stad Wau ligt in Dinka-gebied en uit de berichten kan men opmaken dat niet soldaten van het reguliere Soedanese leger maar leden van de Dinka-stam vijandige milities in Wau met de slachtpartij zijn begonnen.
De bloedige oorlog in Zuid-Soedan dreigt nu uit te gaan: lopen op een complete stammenoorlog, die zich makkelijk kan uitbreiden tot de roerige provincies Kordofan en Darfur. (...) De grootste oppositiebeweging in Noord-Soedan, de moslim-broederschap heeft herhaaldelijk gewaarschuwd tegen die ontwikkeling en gezegd dat Soedan zich razendsnel beweegt in de richting van een „staat waarin de milities het voor het zeggen hebben". Dit was een antwoord op mededelingen van de kant van premier Sadeq el-Mahdi's eigen Oemma-partij dat de regering doende is lokale milities op te richten in die gevallen waar het reguliere leger moeilijk kan optreden tegen de rebellen.

De door de Soedanese regering bewapende moslem-milities zouden zich bovendien schuldig maken aan slavenhandel, zo verklaarde Bernd Kaut, voorzitter van de internationale katholieke missie. tegenover AFP *(Le* Monde 21-8-'87).

Volgens Kaut tolereerde de Soedanese regering deze activiteiten, waarvan zij op de hoogte was, omdat de betrokken milities tegen het SPLA vochten. Naar zijn zeggen maakte de slavenhandel „honderden, zo geen duizenden slachtoffers" onder mensen uit het Zuiden en vooral onder „kinderen van 8 tot 15 jaar, waarvan de ouders zijn gedood tijdens gevechten of razzia's (...) door de militieleden van de Rizagat-stam". Kaut meldde voorts dat deze kinderen in het Noorden werden verkocht voor de som van 600 Soedanese ponden voor een jongen en 400 ponden voor een meisje.
Hij had de slavenhandel besproken met o.a. de aartsbisschop van Khartoem, mgr Gabriel Zubeir Wako, en twee docenten van de universiteit van Khartoem, Ushari Ahamad Mahmoud en Soleiman Ali Baldo, die samen een rapport over deze zaak hadden uitgebracht. Mahmoud werd in oktober 1987 korte tijd gedetineerd wegens zijn kritiek op de houding van de regering t.o.v. de slavernij. Na een nieuwe periode van detentie (eind 1987, begin 1988) in verband met zijn vermeende steun aan het SPLA werd Mahmoud in staat van beschuldiging gesteld wegens „ophitsing van het publiek tegen de staat".

Over de weer oplevende slavenhandel in Soedan verscheen ook een uitvoerig artikel van Jean Bérenger in de *FAZ* (29-8-'87).
Op 28 september 1987 beschuldigde de SPLA-radio de regeringstroepen van een nieuwe slachtpartij onder de burgers van Wau. Daar zouden bij afzonderlijke incidenten op 7 en 12 september ruim 400 burgers zijn gedood. Tevens werd bericht dat Wau nu in twee zones was verdeeld: de ene werd hoofdzakelijk door Arabische noorderlingen bewoond die door leger en milities werden beschermd, de andere door Dinka-burgers en leden van andere zwarte stammen.

Optreden SPLA. Uitbreiding invloedssfeer. Verovering Kurmuk

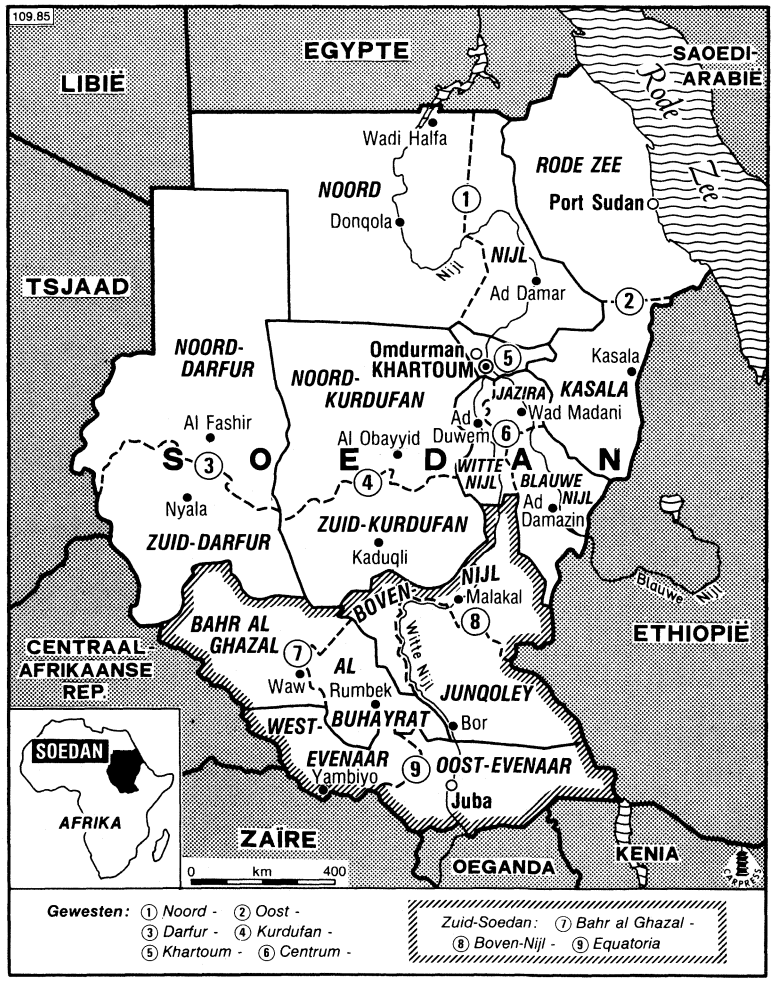
Tijdens gevechten tussen het SPLA en regeringstroepen werden op 7 juli 1987 bij het stadje Mundri (provincie Equatoria) drie Amerikaanse hulpverleners en een Britse verpleegster gevangengenomen. Na een mars van ca. 360 km arriveerden zij in Pibor. Nadat zij daar enige tijd hadden verbleven, werden zij op 25 augustus in de buurt van de Keniaanse grenspost Lokichoggio vrijgelaten. De SPLA-radio meldde dat het de bedoeling was geweest de vier „gijzelaars van de situatie" in Zaïre vrij te laten, maar dat Soedanese regeringstroepen de route naar de grens met Zaïre hadden geblokkeerd.

Op 12 oktober werden in het grensgebied van Soedan en Kenia ook twee buitenlandse missionarissen (Jezuïeten) en een Soedanese priester vrijgelaten. De twee missionarissen waren op 13 juli door het SPLA ontvoerd; de priester was in april 1987 in handen van het SPLA gevallen.

Voor de SPLA-radio gaf kolonel Garang op 28 september 1987 toe dat de garnizoenssteden in het Zuiden nog onder controle van de regeringstroepen stonden, met name Juba, Torit en Bor. Maar volgens Garang konden de regeringstroepen „niet meer dan 5 km vanaf deze steden" opereren. „Onze kampen liggen binnen 5 tot 10 km van elke stad in wat wij oorlogszone één noemen (...) Wij hebben het platteland volledig onder controle."

De Soedanese legerleiding had op 2 juni 1987 erkend dat het SPLA eind mei de garnizoensstad Jokaw, bij de Ethiopische grens, had bezet, dankzij de steun van „blanke huurlingen en Ethiopische troepen". Bij de strijd zouden 560 rebellen zijn gedood, maar bij de evacuatie van het garnizoen zouden 170 van de 196 regeringsmilitairen zijn omgekomen of gevangengenomen door het SPLA.

Op 12 november 1987 meldde het SPLA via zijn radiostation die dag de stad Kurmuk aan de grens met Ethiopië (in de provincie Blauwe Nijl) te hebben veroverd. Kurmuk was daarmee de eerste stad in het islamitische Noord-Soedan die voor de regeringstroepen verloren ging.
De Soedanese minister van buitenlandse zaken, Mahmun Mahjub Sinadah, protesteerde bij de Ethiopische zaakgelastigde in Khartoem tegen de militaire inmenging van zijn land in Soedan: Het garnizoen van Kurmuk



zou vanaf de Ethiopische kant van de grens met artillerie zijn beschoten en Ethiopische vliegtuigen zouden Soedanese stellingen rond Kurmuk hebben bestookt. Deze beschuldigingen werden zowel door het SPLA als de Ethiopische regering van de hand gewezen.
In Khartoem werd de verovering van Kurmuk door het SPLA zeer hoog opgenomen. Harm Botje meldde in NRCI H'blad (10-12-'87):

„Men vreest in de Soedanese hoofdstad dat de opstandelingen het in feite hebben voorzien op de stuwdam bij Roseires in Zuid-Soedan. een dam die onder andere Khartoem van een deel van zijn elektriciteit voorziet en die uitermate belangrijk is voor de watervoorziening van Soedans belangrijkste landbouwgebied, de Gezira. Of het SPLA ooit in staat mag worden geacht die belangrijke dam op de regeringstroepen te veroveren is zeer de vraag, maar de verovering van Kurmuk door de rebellen dwingt het bewind in Khartoem wel extra troepen naar het gebied rond Roseires te sturen, troepen die noodzakelijke js onttrokken worden aan andere gebieden in het opstandige zuiden. Het SPLA krijgt daardoor meer kansen in die gebieden."

Voorts berichtte Günter Krabbe in de FAZ (8-12-'87):

De Soedanese regering riep op tot ,,mobilisatie van alle krachten" om Kurmuk te heroveren. Omdat zulks niet gebeurd was bij het verlies van andere steden beschuldigde de alliantie van Soedanese Afrikaanse Partijen premier Sadiq el-Mahdi van racisme. Zijn regering wilde „de Arabische bevolking van het land tegen de niet-Arabische ophitsen", aldus de SAP.

Soedanees-Ethiopische top. Leger herovert Kurmuk

Op 3 december 1987 had de Soedanese premier Sadiq el-Mahdi in de Oegandese hoofdstad Kampala in de marge van inter-Afrikaanse besprekingen een topgesprek van een uur met president Mengistu Haile Mariam van Ethiopië. Zij kwamen overeen een gemeenschappelijke gesprekscommissie op te richten om de bestaande geschillen tussen beide landen „op hoog niveau" door te praten en in kaart te brengen.
Volgens de Soedanese premier was het gesprek ,,zeer goed" en in ,,broederlijke atmosfeer" verlopen en was ,,een hele reeks kwesties en gebeurtenissen van wederzijds belang" aan de orde waren gekomen.

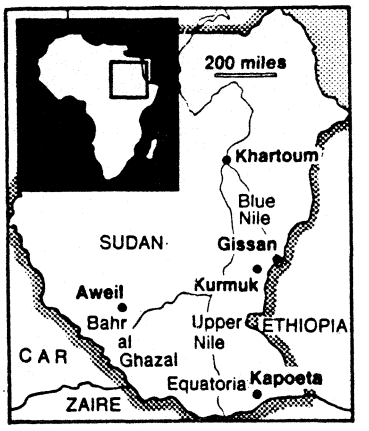
Soedan verleent steun aan de ,,rebellen" in Ethiopië, zowel die in Eritrea als Tigre, terwijl het SPLA steun ontvangt van Ethiopië. Maar er is nog een kwestie die beide landen raakt. Harm Botje berichtte in *NRC/H'blad* (10-12-'87):

„Vanuit Khartoem bekeken dreigt er vanuit Ethiopie namelijk nog een heel ander gevaar, dat van een enorme stroom hongerende Ethiopische vluchtelingen die vanuit hun door droogte geteisterde bergland de Soedanese laagvlakte binnentrekken in de hoop daar wel eten te vinden.
In Khartoem heeft de bestrijding van die gevreesde vluchtelingenstroom op dit moment topprioriteit. Dat kan alleen gebeuren als er ten minste enige coördinatie met het bewind in Addis Abeba is, vandaar Sadiq el-Mahdi's besluit alsnog met Mengistu in Kampala te praten. Zo is men bij voorbeeld in Khartoem zeer geschrokken van de mededeling van het in Noord-Ethiopië werkzame bevrijdingsfront voor Tigre, de door honger, dorst en sprinkhanen geteisterde bevolking van die provincie aan te sporen naar Soedan te verhuizen. De Soedanese commissaris voor vluchtelingenzaken Kassan Attiya heeft tijdens een recent bezoek aan Genève gezegd dat Soedan geen enkele opvangcapaciteit voor vluchtelingen meer heeft en zijn grenzen definitief wil sluiten voor vluchtelingen.
In Soedan zelf is het vluchtelingenprobleem de laatste jaren uitgegroeid tot een bron van enorme spanningen. De Soedanezen, die zelf met reusachtige problemen worstelen, onder andere een eigen droogte, kijken rnet jaloerse ogen toe hoe vluchtelingen uit andere landen in Soedan door allerlei internationale vluchtelingenorganisaties 'in de watten' worden gelegd. Daarbij verstoort die hulp nogal eens, om niet te zeggen zeer vaak. de hele economie van het gebied waarin die vluchtelingen zijn gehuisvest. Met name lokale handelaren en ambachtslieden zien zich compleet van de markt gedreven door de overvloed aan gratis spullen die Westerse hulporganisaties in de vluchtelingenkampen dumpen en die dan tegen prijzen waar de lokale handel niet tegenop kan concurreren, hun weg vinden in het Soedanese circuit zelf. Daarnaast wordt de Soedanese arbeidsmarkt in Soedans grote steden in ernstige mate ontwricht door de stroom vluchtelingen die zich naar die steden spoedt om werk te vinden. Anti-vluchtelingen maatregelen van regeringszijde kunnen op die manier rekenen op grote populariteit onder de Soedanezen zelf.
Soedan is zeer duidelijk vluchtelingen moe en praten met de hoofdleverancier van vluchtelingen. Ethiopië, is dus alleszins noodzakelijk voor de regering in Khartoem, die zich, en dat zit de Soedanezen dubbel dwars, ook op dit gebied steeds meer de gevangene van Ethiopië voelt."

Aan het Soedanees-Ethiopische topgesprek was een intensieve Egyptische bemiddeling voorafgegaan. Niettemin bleven praktische resultaten vooralsnog uit. Een voor 7 januari 1988 aangekondigde eerste bijeenkomst van de gemeenschappelijke gesprekscommissie werd diverse malen uitgesteld, omdat geen overeenstemming over een geschikte neutrale ontmoetingsplaats kon worden bereikt.
Terwijl de strijd om Kurmuk voortduurde, meldde de SPLA-radio op 9 december 1987 de verovering van de plaats Qeissan in de provincie Blauwe Nijl (op ca. 100 km ten noordoosten van Kurmuk en 160 km van Roseires).

Op 12 december maakte het Soedanese persbureau Suna melding van zware gevechten rond Qeissan.

Op 22 december werd van officiële zijde in Khartoem bekendgemaakt dat regeringstroepen de stad Kurmuk hadden heroverd. Het verlies van Kurmuk werd door het SPLA bevestigd,



(*The Times* 23-1-1988)

maar daaraan werd toegevoegd dat het regeringsgarnizoen in Kurmuk door het SPLA was omsingeld. Een plaatselijke legercommandant meldde dat bij de strijd om Kurmuk 3.000 rebellen waren gedood, maar het SPLA gaf slechts een verlies van 23 doden toe.

Tegelijk verschenen er berichten dat Soedanese regeringsvertegenwoordigers in Londen ,,geheime" besprekingen met SPLA-afgevaardigden zouden hebben gevoerd. Die zouden echter niet tot resultaten hebben geleid.

Op 1 januari 1988 heroverden regeringstroepen Qeissan, aldus een mededeling van radio-Omdurman. Op 3 januari vonden bij Qeissan artillerieduels en andere vuurgevechten plaats tussen Soedanese en Ethiopische troepen volgens een bericht van het Soedanese persbureau Suna (5-1-'88). Op 13 januari meldde de Britse omroep BBC vanuit Qeissan (of Gissan) dat Soedan troepenversterkingen naar de grens met Ethiopië had gestuurd; er zouden extra artillerie en luchtdoelraketten zijn gestationeerd.
De vorige dag, 12 januari, had de SPLA-radio de verovering gemeld van het zuidelijke stadje Kapoeta, op 200 km ten oosten van Juba in de provincie Equatoria. Het verlies van Kapoeta werd op 25 januari door het Soedanese leger toegegeven. Inmiddels had de SPLA-radio gemeld dat honderden uit Kapoeta verdreven regeringsmilitairen in de richting van de grens met Kenia en Oeganda werden achtervolgd. Volgens berichten uit de Oegandese hoofdstad Kampala zouden 450 Soedanese militairen en politie-agenten Oeganda zijn binnengevlucht (*NRC/H'blad* 23-1-'88).

Ondertekening *„overgangshandvest"*

Op 10 januari 1988 ondertekenden elf politieke partijen - Oemma, DUP en negen zuidelijke partijen (maar niet de SPLM) - een „overgangshandvest" dat de politieke structuur van Soedan

moest regelen tot de bijeenroeping van een nationale constitutionele conferentie. In dit document werden o.a. de volgende aspecten behandeld:

a) De ondertekenaars verplichten zich tot een meer-partijendemocratie met gelijke rechten en plichten voor alle burgers

b) „Soedan is een Arabisch-Afrikaanse staat. De officiële taal van het land is Arabisch, terwijl Engels als een hoofdtaal in Zuid-Soedan wordt beschouwd. De staat heeft de plicht de verschillende lokale spreektalen in stand te houden.

c) De Soedanese identiteit is gebaseerd op Arabische en Afrikaanse tradities.

d) Het bestuur van Zuid-Soedan moet in overeenstemming zijn met het systeem van de autonome regionale regering voor de zuidelijke provincies uit 1972.

e) „Islam en christendom zijn de hoofdreligies in Soedan: de islam is de religie van de meerderheid, terwijl het christendom de religie van een groot aantal mensen is. Het vraagstuk van de relatie tussen religie en politiek moe? evenwel door de voorgestelde constitutionele conferentie worden opgelost."

f) De regering wordt uitgenodigd alternatieve wetten af te kondigen ter vervanging van de z.g. septemberdecreten van 1983 - d.w.z. de invoering van de shari'a - en nog in de loop van 1988 de nationale constitutionele conferentie bijeen te roepen met afgevaardigden van alle politieke krachten zowel binnen als buiten Soedan.

Na de ondertekening van het overgangshandvest maakte de voorzitter van de interim Raad voor het Zuiden (pag. 555/2-'87), Matthew Ubur, zijn afgetreden bekend. De Raad zelf werd geschorst en de regionale gouverneurs namen het bestuur van de zuidelijke provincies over.

Droogte en hongersnood in *Zuid*-Soedan

Een verslaggever van het persbureau Reuter, die in december 1987 de zuidelijke provincie Equatoria bezocht, meldde dat de voortdurende oorlog, in combinatie met droogte, 900.000 mensen met de hongerdood bedreigde. Bij de provinciehoofdstad Juba arriveerden dagelijks tientallen hongerslachtoffers, die door gebrek aan voedsel en medicamenten niet goed konden worden opgevangen. Het totaal aantal vluchtelingen in Juba werd toen op 80.000 geraamd.

Eind januari kondigde een woordvoerder aan dat de VN op 1 februari 1988 een voedselluchtbrug naar Juba zouden starten, maar twee dagen later was die luchtbrug nog niet op gang gekomen. Wel vloog een Noorse hulporganisatie op 4 februari ca. 30 ton levensmiddelen over van Nairobi (Kenia) naar Juba. Ook de door premier El-Mahdi op 2 februari aangekondigde voedselvluchten werden niet uitgevoerd. VN-functionarissen zeiden te vermoeden dat de regering voorrang gaf aan het luchttransport van militaire goederen naar Equatoria, waar het SPLA de strijd had opgevoerd.

Dergelijke veronderstellingen werden ook door andere hulporganisaties geopperd. Deze verweten de Soedanese regering ook een geringe bereidheid bij het verschaffen van geregelde gewapende escortes voor de voedselkonvooien in de hongergebieden Eerder had de regering ae indruk gewekt van de hulporganisaties af te willen.

Op 27 september 1987 had zij drie niet-gouvernementeie hulporganisaties gelast Soedan binnen drie weken te verlaten: de Associatie van Christelijke Hulporganisaties voor Soedan (Across), de Amerikaanse World Vision International en de Lutheraanse Wereldfederatie. Daarbij werd gesteld dat de voedselsituatie duidelijk was verbeterd en dat hun diensten dus niet langer nodig waren.

Maar volgens waarnemers ergerden de Soedanese autoriteiten zich aan de contacten die de hulporganisaties met het SPLA onderhielden en aan hun berichtgeving over moordpartijen door regeringstroepen.

(Verdere berichten over de hongersnood en de burgeroorlog in het Zuiden worden opgenomen in een volgende aflevering.)

Aftreden regering. Herverkiezing premier El-Mahdi

Op 2 april 1988 maakte premier El-Mahdi bekend dat de drie grootste partijen van Soedan - Oemma, DUP en het oppositionele Nationale Islamitische Front (NIF) - het eens waren geworden over een overgangshandvest voor Soedan dat zou moeten gelden tot de bijeenroeping van de nationale constitutionele conferentie. (Dit betekende dat het NIF zich bij de ondertekenaars van het handvest van 10 januari 1988 had aangesloten.) Binnen twee maanden zouden wetten ter vervanging van de ,,september-wetten" (Shari'a) moeten zijn opgesteld. Voorts hadden de drie partijen de vorming van een nieuwe regering van 26 ministers afgesproken waarin El-Mahdi het premierschap zou behouden.

Op 12 april deelde El-Mahdi in het parlement mee dat uit zijn overleg met de partijen was gebleken dat deze een reorganisatie van de regering wensten. Daarop sprak het parlement met 229 tegen 3 stemmen (communisten) bij één onthouding zich voor de door de premier voorgestelde vorming van een regering van ,,nationale verzoening" uit.

Op 16 april maakte El Mahdi bekend dat hij het ontslag van zijn regering bij de Hoge Raad onder voorzitterschap van Ahmed Ali el-Mirghani had ingediend. De Hoge Raad aanvaardde het ontslag en riep de partijen op zo spoedig mogelijk een nieuwe regering te vormen die in het land vrede kon scheppen en de economische crisis kon overwinnen.

Op 20 april ondertekenden vertegenwoordigers van de Oemma, DUP, Soedanese Nationale Partij (SNP) en de zuidelijke partijen een overeenkomst over de politiek en doelstellingen van de regering van nationale verzoening. Het NIF stemde vier dagen later met deze overeenkomst in, waarbij het de wens formuleerde dat de nieuwe regering binnen 60 dagen de voorgenomen nieuwe islamitische wetgeving zou invoeren.

Op 27 april werd El-Mahdi door het parlement (Constituerende Vergadering) met 196 stemmen als premier herkozen. Zijn rivalen, James Surur (van de zuidelijke Arabische partijen) en Issoddin Ali Amir, kregen resp. 21 en 4 stemmen. Surur kondigde daarop aan dat de zuidelijke Arabische partijen in de oppositie gingen om de democratie te beschermen. Zij namen het El-Mahdi kwalijk dat hij was gezwicht voor de eis van het NIF om de shari'a-wetgeving in de een of andere vorm te handhaven. ,,Eenleider die godsdienst in de politiek brengt, is gedoemd te falen", aldus Surur.

Regering van nationale verzoening (15 mei 1988)

Op 15 mei stelde premier El-Mahdi zijn ,,regering van nationale verzoening" voor. Deze bestond uit 27 ministers die afkomstig waren uit de volgende partijen: 10 uit de Oemma (101 parlementszetels), 6 uit de DUP (62 zetels), 5 uit het NIF (51 zetels), 5 uit kleinere zuidelijke partijen en 1 uit de Soedanese Nationale Nuba Partij (SNNP, een regionale partij in Kordofan). Slechts zeven ministers uit het oude kabinet keerden terug; er waren niet minder dan 20 nieuwe ministers.

De samenstelling van de nieuwe regering was als volgt:

Defensie - generaal Abdel Magid Hamid Khalil (Oemma); buitenlandse zaken - Hussein Suleiman Abu-Salih* (DUP, tot 16 aug. 1987 minister van gezondheid); landbouw - Abdel Fattah al-Tigani (DUP); energie en mijnbouw - Bakri Ahmed Adeil* (Oemma, voorheen onderwijs); regeringszaken - Salaheddin Abdel Salam al-Khalifa* (Oemma, voorheen presidentiële zaken): onderwijs en wetenschappelijk onderzoek - Al Cheikh Mahjub (Oemma); gezondheid - Ohaj Mohammed Hussa (DUP); industrie - Abdel Wahab Osman (NIF); irrigatie en waterkracht - Mahmud Bashir Jamma* (Oemma); regionale coördinatie - Richard Makobi (zuidelijk); financiën en economische planning - Omer Nour el-Daim* (Oemma, voorheen landbouw en natuurlijke hulpbronnen); binnenlandse handel, samenwerking en bevoorrading - Ali al-Haj Mohammed (NIF); veeteelt - Ismail Ababaker (Oemma); openbare werken en huisvesting - Osman Omar Ali (DUP); justitie - Hassan Abdullah al-Turabi (NIF); arbeid - Mathews Obur (zuidelijk); cultuur en voorlichting - Abdallah Mohammed Ahmed (Oemma); transport en vice-premier - Aldo Ajo Deng* (zuidelijk, voorheen transport en verbindingen); jeugd en sport - Joshua de Wal (zuidelijk); Zakat, sociale zaken en vluchtelingen - Ahmed Abdel Rahman Mohammed (NIF); religieuze zaken en bezittingen - Abdel Malek al-Jaali (DUP); openbare diensten en bestuurshervorming - Fadlallah

Ali Fadlallah (Oemma); economie en buitenlandse handel - Mubarak Abdullah el-Fahdil el-Mahdi* (Oemma, voorheen industrie); verbindingen - Taj al-Sirr Mustafa Abdel Salam (NIF); vluchtelingen en hulp - Hassan Ali Shabu (DUP); toerisme en hotels - Amir Beshir Filin (SNNP); zonder portefeuille - Anglo Beda (zuidelijk).

* = leden oude regering

Generaal b.d. Khalil, die nu de portefeuille van defensie overnam van premier El-Mahdid, was onder de voormalige president Jaafar Mohammed al-Nimeiry eerste vice-president van Soedan (tot 25 januari 1982).

Later, op 19 september 1988. werd Hassan Shaykh Idris (Oemma) beedigd als minister van parlementszaken.

Wijzigingen militaire top

Op 6 juni 1988 ontsloeg de Hoge Raad onder voorzitterschap van (president) Ahmed el-Mirghani op verzoek van premier El-Mahdi de opperbevelhebber van de strijdkrachten, de chef van de generale staf, de chef van de politie en diens plaatsvervanger. Generaal Fawzi Ahmed al-Fahdil werd als opperbevelhebber van de strijdkrachten opgevolgd door admiraal Fathi Ahmed Ali, de commandant van de marine. Generaal-majoor Abdul-Azim Siddek Muhammad werd als chef van de generale staf vervangen door luitenant-generaal Faisel Mansour Shawar. Nieuwe commandant van de politie werd generaal Osman al-Shafi Mohammed. Volgens de krant Al-Ayam had generaal Al-Fahdil meningsverschillen met de minister van defensie, generaal b.d. Khalil. De nieuwe opperbevelhebber, admiraal Ali, gold meer als een symbolische figuur, aldus de NZZ (11-6-'88).

Op 18 augustus werd de chef van de generale staf, generaal Faisel Mansour Shawar. met drie van zijn assistenten door de Hoge Raad ontslagen. Hij werd opgevolgd door generaal-majoor Mahdi Babu Nimr, die gold als de niet-officiële militaire adviseur van premier El-Mahdi (*Le* Monde 20-8-'88). Volgens opperbevelhebber Ali waren de wijzigingen ,,noodzakelijk voor het bereiken van harmonie in het opperbevel". Op 30 augustus werd de benoeming van Ali definitief.

Debat over islamitische wetgeving

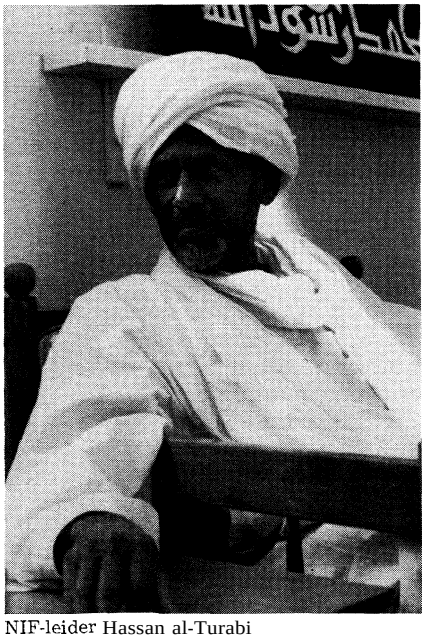
Na zijn herverkiezing als premier verklaarde Sadiq el-Mahdi dat de moslem-meerderheid het recht had wetten te kiezen die het leven van de moslems beheersten ,,voor zover deze wetten het recht van niet-moslems niet schenden". Overigens meende El-Mahdi dat de preciese aard van de relatie tussen staat en religie op de voorgestelde nationale constitutionele conferentie moest worden bepaald.

Een aantal artikelen van de z.g. september-wetten was op 15 december 1987 formeel afgeschaft. Zo werd de toediening van zweepslagen voor het uitroepen van een staking geschrapt. In alle gevallen waarin deze vorm van bestraffing werd gehandhaafd werd het aantal zweepslagen tot tien beperkt. Voorts werd de staatsbevoegdheid t.a.v. detentie en toepassing van de doodstraf voor minderjarigen beperkt.

Op 12 juli 1988 verklaarde premier El-Mahdi tijdens een persconferentie dat het door de minister van justitie Al-Turabi voorgestelde ontwerp van een nieuwe wetgeving inzake het strafrecht eerst in het algemeen ter discussie zou worden gesteld, alvorens het kabinet zich ermee bezig zou houden, want het ging hierbij om een fundamenteel vraagstuk voor de natie.

De verkiezingen hadden aangetoond dat de meeste politieke krachten op de Islam waren gebaseerd. Maar Soedan was ook een land, waarin de burgerrechten, incl. de religieuze rechten, van alle mensen werden gerespecteerd. Bij het strafrecht moest men een alomvattend overzicht van de islamitische wetten verkrijgen en daarbij zowel de opvattingen van de islamitische meerderheid als de internationale verplichtingen van het land in aanmerking nemen. Er bestond een wisselwerking tussen politieke en religieuze vraagstukken.

De regering streefde ernaar zo spoedig mogelijk een constitutionele conferentie te beleggen, maar voordien moesten de september-wetten worden afgeschaft en door nieuwe worden vervangen. De Constituerende Vergadering (parlement) was niet gerechtigd wetten uit te vaardigen, maar zij kon wel wetten bespreken, ais zij dat wenste.



NIF-leider Hassan al-Turabi

De regering zou een vrije en algemene discussie van de desbetreffende voorstellen toestaan, aldus de premier.

Harm Botje meldde in *NRC/H'blad* (18-7-'88) o.m.:

In Soedan is een heftige woordenstrijd losgebarsten tussen voor- en tegenstanders van invoering van het islamitische plichtenrecht, de shari'a. Een week geleden liet de Soedanese Orde van Advocaten weten een felle campagne te beginnen tegen de wetgeving. die later in de Soedanese ministerraad aan de orde zou komen.
De wetgeving. in feite een aanpassing van de zogeheten „septemberwetten" van de afgezette president Nimeiry, is voorbereid door minister van justitie Hassan al-Turabi, leider van de Soedanese Moslimbroederschap en in Nimeiry's tijd de drijvende kracht achter de invoering van de shari'a.
De Soedanese Orde van Advocaten zegt een ,,strikt vertrouwelijke kopie" van de nieuwe wetgeving in handen te hebben en noemt haar ,,discriminerend" en .,ondermijnend voor de nationale eenheid". (.)
De in Khartoem vertegenwoordigde zuidelijke partijen hebben inmiddels laten weten zich per brief te wenden tot de Verenigde Naties, de Organisatie van Afrikaanse Eenheid en de Arabische Liga om hun bezwaren tegen het discriminerende karakter van de voorgestelde wetgeving uiteen te zetten.
De plannen van minister Hassal al-Turabi rond de islamitische wetgeving hebben ook gezorgd voor een stevige rel bij een van de drie coalitiepartners binnen de regering, de Democratisch Unionisten (DUP). De parlementsleden van die partij hebben onverwachts hun instemming betuigd met de behandeling van de islamitische wetgeving in het parlement nog voor het einde van deze maand. Mohammed Osman el-Mirghani, een van de erfelijke leiders van de Khatmiyta-beweging, waarvan de DUP de politieke vleugel vormt, heeft zich daartegen echter verzet met als argument dat de zaak geen haast heeft.
„De abrupte invoering van de shari'a onder Nimeiry heeft Soedan en de islam grote schade berokkend", aldus El-Mirghani. ,,Die fout moeten we niet opnieuw maken". Mirghani stelt nu voor een commissie te benoemen van schrift- en wetsgeleerden uit Soedan. Egypte, Saoedi-Arabië en andere islamitische landen die moeten bekijken welke onderdelen van de shari'a in Soedan zouden kunnen worden ingevoerd.
Het is duidelijk dat het bijeenroepen of liever gezegd bijeenzoeken van zo'n commissie tot eindeloos uitstel en desnoods afstel van de gewraakte wetgeving zal leiden.
De DUP heeft trouwens toch al ruzie met de Moslimbroederschap over de verdeling van de provinciale gouverneursposten in Soedan. De partij heeft gedreigd uit de regering te stappen als ze op dat gebied haar zin niet krijgt.
Anderzijds hebben de moslimbroeders voor hun deelneming aan de regering als absolute voorwaarde gesteld dat de zaak van shari'a voor het einde van deze maand door regering en parlement wordt geloodst. De Broeders hebben met hun vertakkingen naar Saoedi-Arabië en Koeweit toe een grote greep op Soedans financiële en economische leven en zijn door premier Sadiq el-Mahdi speciaal in de regering gehaald om Soedan uit het financiële slop te helpen.."

Op 11 september 1988 keurde het kabinet een reeks wetsvoorstellen goed, die de islamitische shari'a-wetgeving van 1983 moesten vervangen.
Volgens dit nieuwe strafrecht zouden o.a. de volgende straffen gelden: zweepslagen voor alcoholmisdrijven,

steniging voor ontucht en echtbreuk, 100 stokslagen en 5 jaar gevangenis voor homosexualiteit, kruisiging voor gewapende roofovervallen, amputatie van handen en voeten voor diefstal, en de doodstraf voor afval van het islamitisch geloof. Een deel van die straffen zou niet worden toegepast in het Zuiden van Soedan, waar de meerderheid van de bevolking uit christenen en aanhangers van natuurreligies bestaat; daar zouden in die gevallen gevangenisstraffen worden opgelegd.

Maar de nieuwe wetgeving zou in het Noorden van Soedan zowel voor moslems als niet-moslems gelden. Naar schatting 2,5 mln niet-moslems waren inmiddels wegens de burgeroorlog naar het Noorden gevlucht.
De leider van de oppositionele alliantie van Soedanese Afrikaanse Partijen (d.w.z. zuidelijke partijen), James Surur, verklaarde dat de nieuwe wetgeving de niet-moslems tot tweederangsburgers zou maken. „Wij zullen dit doodvonnis niet ondertekenen. (...) Als het toch wordt voltrokken, zullen velen van ons naar het zuiden gaan en zal het niet meer Garangs oorlog alleen zijn."
Op 19 september werd de voorgestelde islamitische wetgeving door de regering bij het parlement ingediend. De 22 leden van de Soedanese Afrikaanse Partijen verlieten demonstratief de vergaderzaal, toen de parlementsvoorzitter weigerde hun leider Surur toe te staan de afgevaardigden toe te spreken.
Na een debat van twee weken ging het parlement op 4 oktober een stemming over het wetsvoorstel uit de weg. Het wees het voorstel terug naar de rechtscommissie van het parlement voor nadere bestudering. Wel nam het parlement een motie aan, waarin werd gesteld dat de volksvertegenwoordiging een nieuwe wet wenste die zou zijn ,,gebaseerd op traditionele islamitische waarden". Daarop besloot het parlement zijn zitting te verdagen tot 21 november 1988.

Vredesinitiatieven

Tijdens een persconferentie op 12 juli 1988 maakte de Soedanese premier El-Mahdi bekend dat zijn regering een vredesinitiatief had ontworpen dat uit drie delen bestond:
1) Een staakt-het-vuren, waarborgen m.b.t. de hulpoperaties in de door honger en oorlog getroffen gebieden alsmede overleg over tijdstip, plaats en agenda van de constitutionele conferentie.
2) Het vaststellen van de aard van de staat, d.w.z. van zijn Afro-Arabische identiteit, de relatie tussen staat en religie, de eerlijke verdeling van de rijkdom van het land en de participatie aan de macht.
3) Overgangsmaatregelen voor het van kracht worden van de nieuwe grondwet, incl. de afkondiging van een algemene amnestie, een brede deelneming van de bevolking aan de macht alsook een programma voor de terugkeer van de geëmigreerde en naar het buitenland gevluchte Soedanezen.
El-Mahdi beklemtoonde dat dit initiatief oorspronkelijk deel had uitgemaakt van een totaal concept voor de oplossing van de conflicten in de Hoorn van Afrika. Daarbij kwam de positie van Ethiopië in het geding.

De secretaris-generaal van het Eritrese Volksbevrijdingsfront (EPLF), Isayan Afeworki, had op 3 juli een bezoek aan Soedan beëindigd, in de loop waarvan hij ook door premier El-Mahdi was ontvangen. Volgens de EPLF-radio hadden beide partijen op 2 juli in Khartoem een akkoord ondertekend, waarbij zij een militaire regeling van conflicten verwierpen en een vreedzame oplossing bepleitten. Daarbij mocht tussen het vraagstuk Eritrea en het probleem van Zuid-Soedan - aparte problemen - geen koehandel worden bedreven, zoals het Ethiopische regime in Addis Abeba beoogde, aldus de EPLF-radio.
De Soedanese minister van buitenlandse zaken, Hussein Suleiman Abu-Salin, had op 10 juli opgemerkt dat Soedan de inspanningen t.b.v. een vreedzame oplossing van het probleem-Eritrea voortzette, waarbij Khartoem als ontmoetingsplaats voor een dialoog tussen de Ethiopische regering en de Writrese groeperingen kon dienen, zonder dat Soedan zich in hun interne aangelegenheden mengde.

Van 18-20 augustus vond in de Ethiopische hoofdstad Addis Abeba een ontmoeting plaats tussen een delegatie van de Soedanese regeringspartij DUP o.l.v. plaatsvervangend secretaris-generaal Sid'Ahmed el-Hussein en een afvaardiging van het politiek-militaire opperbevel van SPLWSPLA o.l.v. Lam Akol Ajawin. Volgens een gemeenschappelijk communiqué kwamen beide partijen overeen dat in de nabije toekomst een ontmoeting tussen SPLWSPLA-leider John Garang en DUP-leider Mohammed Osman el-Mirghani moest plaatsvinden.
Op 21 en 22 augustus bracht de Oegandese president Yoweri Museveni een bezoek aan Khartoem, waar hij premier El-Mahdi en leden van de Hoge Raad ontmoette. Tegenover de pers verklaarde Museveni dat zijn regering de rebellie van Garang niet steunde, maar dat zij slechts humanitaire hulp verleende, waarover het Soedanese kabinet nauwkeurig was ingelicht. Ook wilde Oeganda geen vredesbemiddelaar tussen beide partijen zijn, omdat het hier een zuiver Soedanese aangelegenheid betrof. „Onze rol bestaat er slechts in een toenadering van de standpunten tussen beide zijden te waarborgen en elk van beide zijden te adviseren", aldus Museveni.
Op 26 augustus verklaarde premier El-Mahdi in een interview met de Soedanese krant Al-Adwaa dat hij in de loop van de komende twee dagen in een Europese of Afrikaanse hoofdstad een ontmoeting zou hebben met John Garang. Hij wachtte alleen nog op diens bevestiging van de bijeenkomst.
Namens het SPLA werd echter te kennen gegeven dat een gesprek van Garang met El-Mahdi pas dan aan de orde kwam, nadat Garangs ontmoeting met DUP-leider El-Mirghani had plaatsgevonden.
Op 29 september deelde de Oegandese president Museveni mee dat kolonel Garang bereid was zonder voorwaarden vooraf vredesbesprekingen met de Soedanese regering te houden.
Op 5 oktober werd in Khartoem bekendgemaakt dat premier El-Mahdi kolonel Garang op 25 oktober in de Oegandese hoofdstad Kampala zou ontmoeten. Maar het SPLA ontkende op 8 oktober dat zo'n ontmoeting was afgesproken.

Aanslagen in Khartoem. Vijf doodvonnissen

Op 15 mei 1988 werden in Khartoem vrijwel gelijktijdig aanslagen met machinegeweren en bommen gepleegd op het hotel Acropole en de Soedan Club, instellingen die vooral door buitenlanders werden bezocht. Daarbij vielen zeven doden - vijf Britten en twee Soedanezen. Drie mannen met Libanese paspoorten werden gearresteerd, aldus een politiemededeling op 16 mei. Zij bekenden de aanslagen te hebben uitgevoerd en verklaarden in Libanon te zijn opgeleid. Op 23 mei werden nog twee arrestaties verricht. Alle vijf verdachten bleken Palestijnen te zijn.

De verantwoordelijkheid voor de aanslagen werd opgeëist door de ,,Arabische Revolutionaire Cellen" in een op I juni te Beiroet uitgegeven verklaring. Op 19 juni begon het proces tegen de vijf verdachten die nu werden aangeduid als Palestijnen. Volgens Amerikaanse deskundigen zouden zij tot de groep van Abu Nidal behoren.
Op 27 juli waarschuwde de organisatie van de ,,ArabischeRevolutionaire Cellen" de Soedanese regering i.v.m. het lot van de vijf. Daarbij werd gesteld dat de aanslag een vergelding vormde voor de moord op de Palestijnse leider Abu Jihad (op 16 april in Tunis) door de ,,zionistische vijand, in samenwerking met de Amerikaanse en Britse inlichtingendiensten alsmede de welbekende agenten van de Soedanese minister van justitie, Hassan al-Turabi".

Op 27 oktober veroordeelde een rechtbank in Khartoem de vijf Palestijnen tot de dood door de strop.

Akkoord van *Addis* Abeba

Van 15-17 oktober vond in Addis Abe-

ba (Ethiopië) opnieuw een ontmoeting plaats tussen een DUP-delegatie o.l.v. Sid'Ahmed el-Hussein en een SPLM/SPLA-afvaardiging o.l.v. Lam Akol Ajawin. In een gemeenschappelijke verklaring stelden beide partijen vast dat zij overeenstemming hadden bereikt over alle noodzakelijke stappen voor het beleggen van een nationale constitutionele conferentie die uiterlijk eind december 1988 moest plaatsvinden. De bijzonderheden zouden worden bekendgemaakt ,,op een bijeenkomst die binnen drie weken op een nog vast te stellen plaats zal worden gehouden" tussen beide leiders, Mohammed Osman el-Mirghani en John Garang.

Op 16 november 1988 ondertekenden El-Mirghani en Garang in Addis Abeba na vijfdaagse besprekingen een akkoord dat o.m. voorzag in een staakt-het-vuren, toegang van de internationale hulporganisaties tot beide zijden van het front, bevriezing van de voorgenomen islamitische wetgeving, opheffing van de noodtoestand en bijeenroeping van een constitutionele conferentie van alle partijen en stromingen in Soedan vóór eind 1988. Het SPLA zou echter pas een bestand in acht nemen nadat het akkoord door de Constituerende Vergadering (parlement) en de regering in Khartoem was geratificeerd.
Terwijl de secretaris-generaal van de Oemma - de grootste regeringspartij -, Ali Hassan Tajeddin, op 18 november verklaarde: ,,Het akkoord is een stap naar vrede", werd de overeenkomst onmiddellijk veroordeeld door het NIF, de derde regeringspartij. NIF-leider Hassan al-Turabi zei op 18 november dat het akkoord kon leiden tot de val van de regering, ontbinding van het parlement en destabilisatie van het leger. (Eerder die week had de minister van defensie, generaal Khalil, verklaard dat het leger elk akkoord zou steunen.)
Op 20 november zei premier El-Mahdi, die zich aanvankelijk tamelijk positief over het akkoord had uitgelaten, dat ,,de rebellen (van het SPLA) niet serieus het herstel van de vrede wensen". Dat bleek z.i. uit de raketaanval op een vliegtuig met de minister van defensie Khalil aan boord na de start van het vliegveld van Wau op 17 november. De premier schreef die aanslag toe aan het SPLA, hoewel dit de verantwoordelijkheid voor de raketaanval had ontkend.
Op 22 november hield het NIF in Khartoem een demonstratie tegen het vredesakkoord. Daarbij kwam het tot felle botsingen tussen NIF-aanhangers en zuiderlingen die zich in de



DUP-leider Mohammed Osman el-Mirghani

hoofdstad hadden gevestigd. Er vielen enkele tientallen gewonden.
Op 1 december keurde de Soedanese regering het akkoord van Addis Abeba goed, maar er werd nog geen datum vastgesteld voor het parlementsdebat (Le Monde 3-12-'88). Premier El-Mahdi wees erop dat het NIF zich tegen de voorgestelde overeenkomst bleef verzetten.
Een aangekondigde ontmoeting van een Soedanese regeringsdelegatie en het SPLA in Addis Abeba werd diverse malen uitgesteld (o.a. op 18 december). Wel had premier El-Mahdi op 14 december een motie bij het parlement ingediend om op 31 december een nationale constitutionele conferentie te houden waarvoor het SPLA zou worden uitgenodigd. Maar in deze motie werd niet gelijktijdig instemming betuigd met het vredesakkoord.

Op 21 december aanvaardde het parlement de door premier El-Mahdi ingediende motie, maar het verwierp een door de DUP ingediend amendement om het akkoord van Addis Abeba integraal goed te keuren. Zowel de Oemma als het NIF stemden tegen dit amendement.

DUP uit regering

Op 28 december trok de DUP zich uit de regering terug. De zes vakante ministersposten werden bij een kabinetsreorganisatie op 30 december ten dele aan andere ministers toegewezen. NIF-leider Hassan al-Turabi werd nu vice-premier en minister van buitenlandse zaken.
De kabinetscrisis viel samen met heftige protesten tegen op 26 december door de regering afgekondigde prijsverhogingen, welke vervolgens op 29 december weer werden ingetrokken.

(Voortzetting volgende *aflevering*)

SOWJET-UNIE

BINNENLANDSE ONTWIKKELINGEN. MUTATIES BINNEN REGERING, PARTIJ EN STRIJDKRACHTEN SINDS 1987

Op pag. 165 e.v.-1987 werd verslag gedaan van een aantal mutaties binnen regering, partij en strijdkrachten in 1986 en begin 1987. Hierna volgt een bericht over de wijzigingen die sindsdien hebben plaatsgevonden.

Op 28 febr. 1987 meldde het persbureau Tass dat Aleksej Sjkolnikow was afgetreden als voorzitter van de Controiecommissie van de USSR en was vervangen door Sergej Manjakin.

Op 6 april werd bericht dat Aleksandr Boedyka, afkomstig uit de etnisch Griekse bevolkingsgroep van de Sowjet-Unie, benoemd was tot minister van graanprodukten als opvolger van Grigori Zolotoechin.
De benoeming van Aleksandr Wolkow tot minister van burgerluchtvaart werd op 4 mei 1987 bekendgemaakt. De 58-jarige Wolkow volgde in deze functie Boris Boegajew (63) op, die in febr. 1986 een officiële berisping had gekregen wegens de ,,vervolging" van journalisten die kritiek hadden geleverd op zijn werkwijze.

Op 7 juni maakte Tass bekend dat Boris Belooesow (52), tot dan toe eerste plaatsvervangend minister van defensie-industrie, Wjatsjeslaw Bachirew was opgevolgd als minister van machinebouw.

Op 20 juli werd bekendgemaakt dat het ministerie van de bouw van machines voor veeteelt en veevoeder, dat geleid werd door Leonid Chitroen, voortaan onderdeel zou uitmaken van het ministerie van de bouw van landbouwmachines, dat onder leiding stond van Aleksandr Jezjewski. Leonid Chitroen was twee dagen eerder benoemd tot partijsecretaris van het district Rjazan.
Het ministerie van de bouw van zware en transportmachines, dat tot dan toe geleid werd door Sergej Afanasjew, zou voortaan samengaan met het ministerie van elektrische machinebouw, met aan het hoofd Wladimir Welitsjko. Afanasjew werd met pensioen gestuurd.

Wijzigingen in de samenstelling van het Presidium van de Opperste Sowjet

Tijdens een tweedaagse zitting van de Opperste Sowjet van de USSR, die op 29 juni 1987 begon, u-erd een aantal wijzigingen doorgevoerd in de samenstelling van het Presidium.
Rafik Nisjanow, die sinds dec. 1986 voorzitter was van het Presidium van de Opperste Sowjet van Oezbekistan, werd bevestigd als vice-voorzitter van het Presidium van de Opperste Sowjet van de USSR.

Gennadi Kolbin en Jefrem Sokolow, de partijleiders van resp. Kazachstan en Wit-Rusland, werden benoemd tot leden van het Presidium in de plaats van de voormalige partijleiders in deze republieken, Dinmoechamed Koenajew en Nikolaj Sljoenkow (zie pag. 103 e.v.-1987).
Midchat Sjakirow, de op 23 juni 1987 in verband met corruptie ontslagen partijleider van het Basjkir-district verdween uit het Presidium.

Op 14 juli maakte *Tass* bekend dat het Presidium van de Opperste Sowjet Wiktor Grisjin, de in dec. 1985 ontslagen partijleider van Moskou (zie pag. 76/2-1986), had ontheven van zijn taken als afgevaardigde in de Opperste Sowjet. Grisjin was daarmee ook zijn laatste officiële functie kwijt. In febr. 1986 was hij ontslagen als lid van het Politburo (zie pag. 195/1-1986).

Verdere mutaties

Het Centraal Comité van de CPSU aanvaardde op 21 okt. 1987 het ontslag van Gejdar Alijew als lid van het Politburo. Op 23 oktober trok Alijew zich eveneens terug als eerste vice-premier en als voorzitter van het bureau van de ministerraad voor maatschappelijke ontwikkeling. Als reden van zijn ontslag werd zijn slechte gezondheid genoemd.
Tass maakte op 14 nov. 1987 melding van de benoeming van Wladimir Sjimko als minister van radio-industrie. Hij volgde gen. Pjotr Plesjakow op, die op 11 sept. 1987 was overleden.
Op 16 jan. 1988 werd de oprichting bekend gemaakt van een nieuw ministerie van economische betrekkingen met het buitenland, waarin het oude ministerie van buitenlandse handel en de staatscommissie voor economische betrekkingen met het buitenland waren opgenomen. Het nieuwe ministerie zou geleid worden door Konstantin Katoesjew, tot dan toe voorzitter van de staatscommissie.
Volgens een bericht van *Tass* op 17 jan. 1988 had de staatscommissie voor hydrometeorologie en milieubeheer de portefeuille milieubeheer overgedragen aan een nieuw ingestelde staatscommissie voor natuurbescherming (Goskompriroda). Op 13 maart werd Fjodor Morgoen benoemd tot voorzitter van de nieuwe staatscommissie.
Inamszjan Oesmanchodzjajew, de partijsecretaris van Oezbekistan, ging op 12 jan. 1988 met pensioen en werd opgevolgd door Rafik Nisjanow, tot dan toe voorzitter van het Presidium van de Opperste Sowjet van die republiek.
Nikolaj Talyzin, de voorzitter van het Staatsplanbureau (Gosplan), werd op



Voorzitter van het Staatsplanbureau en eerste vice-premier van de USSR, Joeri Masijoekow.

6 febr. 1988 in deze functie opgevolgd door Joeri Masljoekow, die tussen 1982 en 1985 eerste vice-voorzitter van Gosplan was geweest.
Talyzin werd benoemd tot voorzitter van het ministerraadbureau voor maatschappelijke ontwikkeling en behield de functie van eerste vice-premier.

Masljoekow promoveerde tevens van vice-premier tot eerste vice-premier.
Igor Belooesow, die tot dan toe minister was van de scheepsbouwindustrie, werd op 13 februari benoemd tot vicepremier. Igor Koksanow, die voorheen eerste vice-premier was, nam het departement van de scheepsbouwindustrie op 20 februari van hem over.

Het ministerie van machinebouw voor de lichte en voedselindustrie en huishoudelijke apparaten werd op 1 maart 1988 opgeheven. Lew Wasiljew, die dit ministerie geleid had, werd op 5 maart benoemd tot voorzitter van een niet nader genoemde staatscommissie en hij kreeg de rang van minister. De verantwoordelijkheid voor de toerusting van de voedselindustrie werd overgeheveld naar het ministerie van defensie.

Op 8 maart werd bekend dat het ministerie van onderwijs, het ministerie van hoger en middelbaar specialistisch onderwijs en de staatscommissie voor beroeps- en technisch onderwijs waren samengevoegd tot een nieuwe staatscommissie voor openbaar onderwijs. Gennadi Jagodin, tot dan toe minister van hoger en middelbaar gespecialiseerd onderwijs, werd op 12 maart benoemd tot voorzitter van de nieuwe staatscommissie. Feliks Peregoedow en Wladimir Sjadrikow, die waren benoemd tot eerste vice-voorzitters van de staatscommissie, kregen volgens een bericht van *Tass* van 18 april de rang van minister.

De staatscommissie voor bosbouw en het ministerie van hout-, pulp- en papier- en houtverwerkende industrie werden op 16 maart gereorganiseerd tot de staatscommissie voor bossen en het ministerie van houtindustrie Michail Boesygin behield de leiding over her houtministerie; Aleksandr Isajew werd aangesteld als voorzitter van de staatscommissie.

Witaly Dogoezjijew promoveerde op 26 maart van eerste onderminister tot minister van algemene machinebouw. Hij verving in deze functie Oleg Bachlanow, die op 18 februari was gekozen tot secretaris van het Centraal Comité van de CPSU.
Op 1 okt. 1988 hechtte de Opperste Sowjet goedkeuring aan de volgende wijzigingen in de ministerraad:
Aleksej Antonow werd ontheven van zijn taken als vice-premier en als permanent vertegenwoordiger van de Sowjet-Unie in de COMECON. In beide functies werd hij opgevolgd door Nikolaj Talyzin, die afstand deed van het eerste vice-premierschap en van het voorzitterschap van het bureau voor maatschappelijke ontwikkeling. Tot nieuwe voorzitter van dit bureau werd mevr. Aleksandra Birjoekowa benoemd, die eveneens vice-premier werd.
Wadim Bakatin, partijsecretaris van het district Kemerowo in West-Siberië, werd op 20 okt. 1988 benoemd tot minister van binnenlandse zaken van de USSR. Hij volgde in deze functie Aleksandr Wlasow op, die op 3 oktober was benoemd tot premier van de RSFSR (zie pag. 658/2 e.v.-1988).

Nieuwe presidenten in Kazachstan, Oezbekistan en Toerkmenië

De Opperste Sowjet van Kazachstan verkoos op 9 febr. 1988 Zakasj Kamalidenow als voorzitter van het Presidium. Zijn voorganger Salamat Moekasjew was met pensioen gegaan.
Op 9 april 1988 werd Poelat Chabiboellajew verkozen als voorzitter van het Presidium van de Opperste Sowjet van Oezbekistan. Hij volgde Rafik Nisjanow op, die in jan. 1988 eerste secretaris van de Oezbeekse communistische partij was geworden.
Volgens een bericht van de regeringskrant *Izwestija* van 23 jan. 1989 was Chabiboellajew wegens machtsmisbruik ontslagen als president van Oezbekistan. Op 6 maart 1989 werd tot zijn opvolger benoemd Mirzaolim Ibrahimow.
Balli Jazkoelijew werd op 13 aug. 1988 ontslagen als voorzitter van het Presidium van de Opperste Sowjet van Toerkmenië wegens ,,tekortkomingen in zijn werk". Hij werd vervangen door

mevr. Roza Bazarowa, tot dan toe vicepremier en minister van buitenlandse zaken van de republiek.

Verdere wijzigingen in het Presidium van de Opperste Sowjet

Op 24 mei 1988 werden Vytautas Astrauskas, Zakasj Kamalidenow en Poelat Chabiboellajew, de onlangs benoemde presidenten van resp. Litouwen, Kazachstan en Oezbekistan, bevestigd als vice-voorzitters van het Presidium van de Opperste Sowjet van de USSR.
De nieuwe partijsecretarissen van Moskou en van Oezbekistan, resp. Lew Zajkow en Rafik Nisjanow, werden benoemd tot leden van het Presidium in de plaats van hun voorgangers Boris Jeltsin en Inamszjan Oesmanchodzjajew. Ravmer Chabiboellin, de partijsecretaris van het Basjkir-district, kwam in het Presidium de sinds juni 1987 vacante plaats innemen van zijn voorganger Midchat Sjakirow.

Tijdens een zitting van de Opperste Sowjet op 27 okt. 1988 werd Witali Worotnikow, de nieuwe president van de RSFSR, bevestigd als vice-voorzitter van het Presidium in plaats van zijn voorganger Wladimir Orlow.

Moisejew nieuwe stafchef Sowjetstrijdkrachten

Op 15 dec. 1988 werd in de legerkrant Rode Ster de benoeming bekendgemaakt van generaal Michail Moisejew tot stafchef van de Sowjet-troepen. Hij volgde generaal Sergej Achromejew op, die op 7 december van deze functie was ontheven (zie pag. 786/2 e.v.-1988).



Generaal Michail Moisejew, de nieuwe stafchef van de Sowjet-strijdkrachten.

In de Volkskrant van 16 dec. 1988 schreef correspondent André Roelofs onder meer het volgende commentaar op de benoeming:

Kolonel-generaal Michail Moisejew, thans bevelhebber van de Sowjet-strijdkrachten in het Verre Oosten, is naar Sowjet-maatstaven zeer jong: 49 jaar. Bij de benoeming is een aantal officieren met hogere ancienniteit en rang gepasseerd. Waarnemers in Moskou denken dat met Moisejew een nieuwe generatie hoge militairen aantreedt. Zij kunnen zich verder niet aan de indruk onttrekken dat de benoeming te maken heeft met een conflict over Gorbatsjows nieuwe militaire doctrine van de Sowjet-Unie.
Deze gaat uit van ,,toereikendedefensie" en als uitvloeisel daarvan maakte Gorbatsjow vorige week in de Verenigde Naties een eenzijdige inkrimping van de Sowjet-strijdkrachten bekend met 500.000 man. Een belangrijk onderdeel daarvan is de terugtrekking en ontbinding van zes tankdivisies uit de DDR, Tsjechoslowakije en Hongarije. De overblijvende Sowjet-divisies in Oost-Europa moeten volgens Gorbatsjow worden gereorganiseerd en krijgen een meer defensieve structuur. Zij zullen niet langer beschikken over de grote hoeveelheden materiaal benodigd voor een grootscheeps (tegen) offensief tegen West-Europa, zoals mobiele bruggen en dergelijke.
Volgens niet-bevestigde berichten in Moskou heeft een deel van de militaire top zich tegen deze reorganisatie verzet. Volgens een versie zou Achromejew behoord hebben tot degenen die bezwaar maakten tegen het opgeven van de offensieve capaciteit in Europa. Gorbatsjow zou hem daarop gezegd hebben dan maar als stafchef te vertrekken. Achromejew zou dit in eerste instantie geweigerd hebben, aldus deze berichten, en daarin enige steun hebben gekregen van enkele leden van het Politburo, onder wie Lew Zaikow, de partijsecretaris van Moskou die in een eerdere functie verantwoordelijk was voor de defensie-industrie. Dit zou de toestand zijn geweest toen Gorbatsjow zaterdag jongstleden vanwege de aardbeving in Armenië vervroegd uit Amerika in Moskou terugkeerde. Deze week zou in het gebouw van het Centraal-Comité van de partij een conferentie zijn gehouden waarvoor de voornaamste militaire bevelhebbers naar Moskou waren geroepen.
Berichten dat Achroniejew vervangen zou worden werden vorige week vanuit New York door woordvoerder Gerasimow min of meer bevestigd. Volgens hem was er echter geen verband met de eenzijdige troepenvermindering en trad Achromejew op eigen verzoek om gezondheidsredenen terug. In de mededeling in De Rode *Ster* is daarvan echter geen sprake en wordt gezegd dat de 65-jarige maarschalk is afgetreden ,,in verband met zijn overplaatsing naar ander werk".
Onderminister van Buitenlandse Zaken Wiktor Karpow zei gisteren op een persconferentie dat Achromejew adviseur wordt van de Defensieraad, die door Gorbatsjow wordt voorgezeten. Karpow is een van de belangrijkste Sowjet-onderhandelaars bij de ontwapeningsbesprekingen en zijn persconferentie diende om de inkrimping van de Sowjet-strijdkrachten toe te lichten. Hij sprak daarbij van een vermindering van ,,het offensieve potentieel van de Sowjetstrijdkrachten" en .,het begin van een defensieve herstructurering".
In tegenstelling tot enkele militaire commentaren van afgelopen dagen bleek Karpow zeer tevreden over de westelijke reacties op Gorbatsjows aankondiging. Deze waren vrijwel allemaal zeer positief geweest. Karpow zei dat bij de vermindering de grootst mogelijke openheid zal worden betracht. Het Westen zal worden uitgenodigd om waarnemers te sturen teneinde zelf te kunnen vaststellen dat de verminderingen plaats hebben. De vermindering met 500.000 man komt neer op een inkrimping met ongeveer tien procent, zo zei hij in antwoord op een vraag naar de grootte van de Sowjet-strijdkrachten.
Hij bevestigde daarmee de westelijke schattingen dat de Sowjet-Unie in totaal ruim vijf miljoen man onder de wapenen heeft. Onder de tienduizend tanks die gesloopt worden, zullen zowel oude als nieuwe types zijn.

Rehabilitatie Boecharin en andere slachtoffers stalinistische showprocessen

Op 4 febr. 1988 werden door het Opperste Gerechtshof van de Sowjet-Unie de vonnissen tegen tien voormalige prominente Sowjet-functionarissen, die tijdens een showproces in maart 1938 schuldig waren bevonden aan contrarevolutionaire activiteit en spionage, nietig verklaard wegens gebrek aan bewijs.

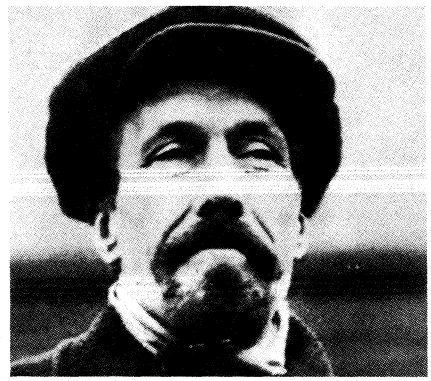
Van de in totaal 21 veroordeelden in dat proces waren er tien in een eerder stadium gerehabiliteerd. Eén van de veroordeelden, Genrich Jagoda, die ook zelf verantwoordelijk was geweest voor het opzetten van showprocessen, was niet gerehabiliteerd.

Van de tien in ere herstelde slachtoffers waren Nikolaj Boecharin en Aleksej Rykow. die beiden kort na het proces waren geëxecuteerd, het bekendst. De rehabilitatie van Boecharin werd door waarnemers al enige tijd verwacht. Sowjet-leider Michail Gorbatsjow had in een rede ter herdenking van de Oktoberrevolutie op 2 nov. 1987 enkele positieve opmerkingen over Boecharin gemaakt en aangekondigd dat een speciale commissie van het Politburo zich met een onderzoek naar diens zaak zou bezighouden. Eind november had het weekblad Ogonjok een interview gepubliceerd met Boecharins weduwe, Anna Larina.

Boecharin was sinds 1912 een van de naaste medewerkers van Lenin. Hij werd na Lenins dood lid van het Politburo en koos Stalins kant tijdens diens machtsstrijd met Trotski, Zinowjew en Kamenew. In 1926 volgde hij Zinowjew op als leider van de Komintern. Drie jaar later, toen Stalin zich bekeerde tot een beleid van snelle industrialisering en gedwongen collectivisering van de landbouw, kwam het tot een conflict. Boecharin verloor zijn functie in de Komintern en het Politburo. Hoewel hij hoofdredacteur van Izwestija werd en werd betrokken bij het opstellen van de grondwet van 1936 bleef zijn invloed beperkt. In februari 1937 werd Boecharin gearresteerd en uit de partij gestoten. Een jaar later stond hij terecht op beschuldiging van contrarevolutionaire activiteit en spionage. Zijn weduwe heeft zich na zijn dood een halve eeuw ingespannen om hem gerehabiliteerd te krijgen.
Aleksej Rykow werd ondanks meningsverschillen met Lenin minister in de eerste regering na de Oktober-Revolutie. In 1922 werd hij lid van het Politburo en in 1924 volgde hij Lenin na diens dood op als premier. Net als Boecharin sloot hij zich in de machtsstrijd tussen Stalin en Trotski, Zinowjew en Kamenew bij eerstgenoemde aan en net als Boecharin kwam hij vanaf 1929 met Stalin in conflict, vooral over het beleid van de gedwongen landbouwcollec-



Nikolaj Boecharin



Aleksej Rykow

tivisering. In december 1930 moest hij aftreden als premier en werd hij uit het Politburo gezet. Rykow was nog tot 1936 minister. Hij werd in 1937 gearresteerd, uit de partj gezet, samen met Boecharin wegens verraad veroordeeld en op 14 maart 1938 met hem geexecuteerd. Zijn rehabilitatie kwam evenmin onverwacht sinds de Izwestija hem onlangs noemde als lid van Lenins regering in 1917.

Op 21 juni 1988 werden overeenkomstig een beslissing van de controlecommissie van de CPSU Nikolaj Boecharin, Aleksej Rykow en vijf andere in 1938 veroordeelde Bolsjewieken postuum weer opgenomen in de partij. De partij verleende eveneens postuum eerherstel aan de voormalige vakbondsleider Michail Tomski, die in 1936 zelfmoord had gepleegd nadat hij samen met Boecharin en Rykow beschuldigd was van rechtse oppositionele activiteiten.
Eind maart 1988 werd door de speciale partijcommissie opnieuw een aantal slachtoffers van Stalin postuum gerehabiliteerd en weer tot de partij toegelaten. Tot de gerehabiliteerden behoorden Nikolaj Woznesenski, die in de Tweede Wereldoorlog als leider van het Planbureau een belangrijke rol speelde bij de pogingen de Sowjet-industrie op peil te houden, Aleksej Koeznetsow, secretaris van het Centraal Comité en partijleider van Leningrad tijdens de 900 dagen durende Duitse bezetting van de stad, en acht hoge legerleiders, onder wie de maarschalken Toechatsjewski en Jona Jakir, helden uit de Burgeroorlog die in de jaren dertig werden geëxecuteerd.
De meeste betrokkenen waren al in een eerder stadium - na Stalins dood in 1953 - juridisch gerehabiliteerd, maar daarbij niet postuum weer in de partij opgenomen. Overigens waren Woznesenski en Koeznetsow nooit formeel uit de partij gezet, maar was hun partijlidmaatschap ,,opgeschort".

Op 13 juni 1988 werden door het Opperste Gerechtshof van de Sowjet-Unie de vonnissen vernietigd van onder meer Lew Kamenew, Grigori Zinowjew, Joeri Pjatakow en Karl Radek.

Kamenev en Zinowjew hadden zich in 1923 bij Stalin aangesloten om diens rivaal Trotski te bestrijden, maar zochten later toenadering tot Trotski. In 1932 werd Kamenew uit de communistische partij gestoten, waarna hij als tegenstander van het regime werd veroordeeld en ter dood gebracht. Zinowjew, voorzitter van het Uitvoerend Comité van de Komintern (Derde Internationale), onderging hetzelfde lot. Tijdens de schijnprocessen bekenden Zinowjew, Kamenew en anderen dat zij deel uitmaakten van een ,,Trotskistisch Zinowjewistisch Centrum", dat een complot zou hebben gesmeed om Stalin in opdracht van Trotski te vermoorden. Ook bekenden zij de moord op Sergej Kirow, de partijleider van Leningrad, in 1934.
Karl Radek, die nog enige jaren hoofdredacteur van de Izwestia is geweest, maakte sinds 1923 deel uit van de trotskistische oppositie en werd in 1936 uit de partij gestoten. Hij kreeg een gevangenisstraf van tien jaar en overleed enkele jaren later in een werkkamp. Pjatakow, die eveneens had bekend banden met Trotski te hebben onderhouden, werd op het tweede schijnproces begin 1937 ter dood veroordeeld.

In een interview met het partijdagblad Prawda, dat op 19 aug. 1988 werd gepubliceerd, verklaarde Michail Solomentsew, de voorzitter van de speciale commissie die een onderzoek instelde naar de zuiveringen onder Stalin, dat inmiddels 636 slachtoffers van diens bewind waren gerehabiliteerd.
Solomentsew stelde voor om degenen die verantwoordelijk waren geweest voor het uitvoeren van de zuiveringen alsnog juridisch te vervolgen.

Het Centraal Comité van de CPSU besloot op 5 jan. 1989 dat bijna alle vonnissen die tussen 1930 en Stalins dood in 1953 door speciale trojka-rechtbanken werden uitgesproken, nietig zouden worden verklaard.
Het decreet van het CC, dat op 6 januari in de Prawda werd gepubliceerd, maakte een uitzondering voor hen die waren veroordeeld wegens hoogverraad, collaboratie met de Duitsers, moord en voor ,,functionarissen die strafzaken vervalsten". Deze laatste categorie behelsde duizenden leden van de veiligheidspolitie, aanklagers en rechters die een actieve rol speelden in de stalinistische excessen maar er later zelf het slachtoffer van werden. Volgens het decreet was uit achteraf verzameld bewijsmateriaal duidelijk gebleken dat van de jaren dertig tot begin jaren vijftig ,,massa-repressie en schending van de wet werden uitgeoefend".
De zogenaamde trojka's, de driemanstribunalen die gewoonlijk bestonden uit het plaatselijk hoofd van de geheime politie, de plaatselijke partijleider en een aanklager, werden in het decreet illegaal genoemd. In tegenstelling tot de grote showprocessen die tegen vooraanstaande politici en officieren werden gevoerd en die in formele rechtbanken plaatsvonden, behandelden de trojka's de zaken van gewone arbeiders en boeren. Vaak duurden deze processen minder dan een minuut.
Het Centraal Comité drong in zijn besluit ook aan op compensatie aan nog levende slachtoffers van Stalin en op de instelling van plaatselijke commissies die monumenten voor en graven van Stalins slachtoffers moesten verzorgen.

Op 16 januari werd het CC-decreet door het Presidium van de Opperste Sowjet bekrachtigd.

Sowjet-pers publiceert cijfers over Stalins terreur

In febr. 1988 werden in de Sowjet-Unie voor het eerst cijfers gepubliceerd over de omvang van Stalins terreur. Naar aanleiding van de publikatie schreef André Roelofs in de Volkskrant van 26 febr. 1988 het volgende commentaar:

Toen Stalin in maart 1953 stierf zaten in de Sowjetconcentratiekampen twaalf miljoen mensen. Dit aantal wordt genoemd in de *Moskowski Komsomolets*, het dagblad van de Moskouse afdeling van de communistische jeugdbeweging, dat een artikelenreeks publiceert van de schrijver Joelian Semjonow, die de zoon is van een vroegere Goelaggevangene. De publikatie is niet alleen een glasnost-verschijnsel, maar ook een aanduiding van de verscherping van de strijd tussen hervormers en anti-hervormers in de Sowjet-Unie.
Inzet van deze strijd is immers de vraag in hoeverre de Sowjet-samenleving zich moet ontdoen van haar grotendeels door Stalin ontworpen structuren. Een groot deel van de conservatieven verkondigt nog steeds dat Stalin een groot leider was wiens fouten door zijn verdiensten ver worden overtroffen. In deze kring wordt ook de mythe gecultiveerd dat Stalin van de misdaden die in zijn naam begaan werden zelf goeddeels onkundig geweest was.
Ook deze mythe wordt in het artikel in de *Moskowski Komsomolets* doorgeprikt. Semjonow komt te voorschijn met een geheim maar officieel rapport dat in 1952 aan Stalin persoonlijk werd uitgebracht door zijn minister van staatsveiligheid Ignatjew. Dit rapport bevat drie huiveringwekkende getallen:

- gevangenen in de strafkampen: twaalf miljoen

• boerenfamilieleden in de categorie TsjSVN: twintig miljoen

• mensen zonder intern paspoort: 42 miljoen.

TsjSVN is de afkorting voor ,.Gezinsleden van Vijanden van het Volk". Boeren-TsjSVN's waren de familieleden van de boeren die tijdens de collectivisatie van de jaren 1928-1933 werden gedood of in strafkampen of gevangenissen opgesloten. Waarschijnlijk leefden de meesten van de twintig miljoen mensen die in Ignatjews tweede categorie worden genoemd op dat moment op zijn best in verbanningsoorden.

Behalve TsjSVN's van boeren waren er ook nog miljoenen TsjSVN's van vermoorde of gedeporteerde partijfunctionarissen, ambtenaren, militairen, geleerden, kunstenaars en anderen. In Ignatjews rapport aan Stalin wordt voor deze categorie geen apart cijfer gegeven. Een indicatie van de totale omvang van de verschillende categorieën TsjSVN's geeft het derde getal in het rapport: de 42 miljoen mensen zonder intern paspoort. dat wil zeggen zonder bewegingsvrijheid.

Het rapport van Ignatjew schetst de toestand aan het eind van Stalins leven. Daaraan waren de bloedige collectivisatie en de terreurgolven van de jaren dertig. tijdens de oorlog en de jaren na de oorlog vooraf gegaan. Uit allerlei historisch materiaal is verder komen vast te staan dat Stalin eind 1952, vlak voor zijn overlijden. nog voorbereidingen trof voor een nieuwe terreurgolf.

Over de vraag hoeveel slachtoffers Stalin heeft gemaakt verschillen ook de experts van mening. Het wel genoemde aantal van twintig miljoen is vroeger vanuit de Sowjet-Unie tegengesproken. De nu bekend geworden gegevens laten echter zien dat de terreur van Stalin die van Hitler in omvang naar de kroon steekt.

Sowjet-naslagwerken vermelden dat in de Duitse concentratiekampen ongeveer elf miljoen mensen, afkomstig uit vele landen, omkwamen. Een frappant kenmerk van de Stalinterreur was de mate waarin deze tegen het eigen volk en tegen de eigen partij gericht was.

De Sowjet-historicus Roy Medwedew schreef eind november 1988 in het weekblad *Moskowskije* Nowosti dat tijdens het bewind van Stalin 17 miljoen inwoners van de Sowjet-Unie waren omgekomen door hongersnood, vervolging en de collectivisering van de landbouw. Volgens Medwedew waren zijn schattingen mogelijk 50% te laag wegens het ontbreken van officiële gegevens.

Schoonzoon Brezjnew veroordeeld wegens corruptie

In Moskou begon op 5 sept. 1988 het proces tegen de schoonzoon van wijlen Sowjet-leider Leonid Brezjnew, Joeri Tsjoerbanow, en tegen acht medebeklaagden, onder wie de vroegere minister van binnenlandse zaken van Oezbekistan, Chajdar Jachjajew, twee van diens vroegere plaatsvervangers en vijf andere ex-politiechefs uit deze Centraalaziatische republiek.

Tsjoerbanow, een voormalige functionaris van de Komsomol, maakte na zijn huwelijk in 1971 met Brezjnews enige dochter Galina een bliksemcarrière. Van 1980 tot 1984 was hij onderminister van binnenlandse zaken van de Sowjet-Unie en daarmee de op een na hoogste politiefunctionaris van het land.

In jan. 1987 werd hij gearresteerd op beschuldiging van corruptie op grote schaal en persoonlijke verrijking.

Enkele andere functionarissen. die wegens corruptie terecht hadden moeten staan, hadden zelfmoord gepleegd. De belangrijkste van hen was Tsjoerbanows superieur, minister van binnenlandse zaken Nikolaj Sjtsjolokow, die zich in dec. 1984 door het hoofd schoot toen duidelijk werd dat een onderzoek tegen hem niet meer te stoppen was. Sjtsjolokow zou meer dan een miljoen roebel aan staatsgelden hebben verduisterd.

Op de eerste dag van het proces werd door Tsjoerbanows advocaat Andrej Makarow geprotesteerd tegen het feit dat zijn cliënt in de Sowjet-pers reeds als schuldig was beschreven voordat het proces was begonnen. Volgens hem mocht niet in de persoon van Tsjoerbanow het hele Brezjnew-tijdperk berecht worden.

De Sowjet-pers had in de maanden voorafgaand aan het proces herhaaldelijk verhalen gepubliceerd over de corruptie, het nepotisme en de mafia-achtige toestanden tijdens het Brezjnew-bewind, toen het bestuur in verschillende delen van het land in handen kwam van regionale klieken die alleen op eigen verrijking en machtsuitbreiding uit waren en daarbij niet terugdeinsden voor het uit de weg ruimen van dwarsliggers. Verschillende van deze klieken vcrmden onderlinge netwerken die verbonden waren met machtige figuren in Moskou. Veel Sowjet-journalisten waren ervan overtuigd dat deze netwerken nog steeds niet geheel waren opgerold.

Tsjoerbanow en zijn chef waren volgens de berichten met name opgetreden als beschermers van de mafia, die in Oezbekistan de partijtop inclusief regering en politie in handen had. Deze mafia, waartoe de toenmalige Oezbeekse partijleider en persoonlijke vriend van Brezjnew, Sjaraf Rasjidow, behoorde, hield zich bezig met vervalsing van de cijfers van de katoenproduktie alsmede met zwarte handel en afpersing.

De Prawda beschreef op 30 aug. 1988 Tsjoerbanows activiteiten als ,,een fenomeen van jaren van stagnatie toen de persoon werd beoordeeld op grond van zijn familiebanden".

Tsjoerbanow werd op **30** dec. 1988 veroordeeld tot 12 jaar gevangenisstraf, die hij moest uitzitten in een strafkamp met streng regime. Hij werd schuldig bevonden aan corruptie op grote schaal, het aannemen van steekpenningen en het misbruik maken van zijn functie. Al zijn bezittingen werden bovendien verbeurd verklaard en zouden aan de staat toevallen. De openbare aanklager had 15 jaar geëist tegen Tsjoerbanow.

Zes andere beklaagden, allen hoge politiefunctionarissen uit Oezbekistan, kregen straffen van acht tot tien jaar. Eén Oezbeekse functionaris werd vrijgesproken. De zaak tegen de vroegere Oezbeekse minister van binnenlandse zaken Jachjajew werd voor nader onderzoek uitgesteld.

Voormalige Sowjet-leiders niet langer geëerd

Het persbureau Tass berichtte op ***6*** jan. 1988 dat het Centraal Comité van de CPSU, het Presidium van de Opperste Sowjet en de ministerraad een besluit van nov. 1982 hadden herroepen, dat een stad, een Moskouse wijk en een groot aantal straten en pleinen had vernoemd naar wijlen Sowjetleider Leonid Brezjnew.

Na Brezjnews dood werd de stad Na-



Joeri Tsjoerbanow (r.) in gesprek met zijn advocaat Andrej Makarow op de tweede dag van het corruptieproces in Moskou.

berezjnije Tsjelny (in de Tataarse Autonome Sowjet-republiek) omgedoopt tot Brezjnew. Ook een kernonderzeeboot, een passagiersschip, een tankdivisie in het leger, een instituut voor metallurgie, een militaire academie, een kerncentrale. een dam. de Moskouse wijk Tsjerjomoesjki, en een groot aantal pleinen en straten overal in het land kregen de naam van de overleden leider. De inwoners van Naberezjnije Tsjelny hadden in sept. 1987 officieel verzocht hun stad weer de oude naam terug te geven.
Tass maakte op 29 dec. 1988 bekend dat alle steden, bedrijven, scholen, instellingen e.d., die genoemd waren naar de voormalige Sowjet-leiders Leonid Brezjnew en Konstantin Tsjernenko, zouden worden omgedoopt. Ook zouden van de huizen waar zij gewoond hadden de plaquettes worden verwijderd. Het besluit was volgens *Tass* genomen op grond van ,,talrijke brieven en verzoeken" van Sowjetburgers aan de hoogste organen van partij en staat en aan de kranten, en moest de herinnering uitwissen aan deze twee figuren uit ,,de periode van stagnatie".

Brezjnew was van 1964 tot zijn dood in 1982 partijleider. Tsjernenko werd in 1984, na de dood van Brezjnews opvolger Joeri Andropow, partijleider. Hij overleed een jaar later. Naar Tsjernenko waren onder meer steden in de Sowjetrepubliek Moldavië en in het gebied van Krasnojarsk in Siberië vernoemd.

Op 17 jan. 1989 publiceerde *Tass* een verordening van het Centraal Comité dat de naam van Andrej Zjdanow, een van de meest vooraanstaande vertrouwelingen van Josef Stalin, zou worden verwijderd van naar hem genoemde steden, straten, gebouwen, universiteiten, legeronderdelen, kolchozen, e.d. Volgens het CC was Zjdanow een van de mensen die onder Stalin leiding gaven aan de massale onderdrukking in de jaren dertig en veertig. Zjdanow was eveneens verantwoordelijk voor de uiterst repressieve politiek op het gebied van de literatuur en andere kunsten na de Tweede Wereldoorlog.
De stad Zjdanow zou haar oude naam Marioepol terugkrijgen en ook de universiteit van Leningrad zou worden omgedoopt. In Moskou werd voorgesteld de naar Zjdanow genoemde wijk te herdopen tot Tangankawijk, het naar hem vernoemde metrostation Vychino te noemen, en de Zjdanowstraat zijn oude naam Rozjdestvenka terug te geven.

Veroordeling en vervroegde vrijlating van Mathias Rust

Op 2 sept. 1987 begon in Moskou het proces tegen Mathias Rust, de Westduitse sportvlieger die in mei van dat jaar na een vlucht vanuit Helsinki met zijn éénmotorig vliegtuigje landde op het Rode Plein (zie pag. 459 e.v.-1987). Direct na de opening van het proces in het gebouw van de Opperste Sowjet verklaarde Rust zich schuldig aan de drie punten van de aanklacht tegen hem: illegale grensoverschrijding, schending van de internationale luchtverkeersregels en straatschenderij. Later die dag ontkende hij echter schuldig te zijn aan ,,opzettelijke straatschenderij". Met zijn landing op het Rode Plein had hij niemands leven of goed in gevaar willen brengen.
Rust presenteerde zich tijdens de ondervragingen door de officier van justitie en de rechter als een vredesapostel. ,,Ik was op zoek naar de bron van de vrede", verklaarde hij. Teleurgesteld over de mislukte top tussen Reagan en Gorbatsjow in Reykjavik in okt. 1986 (zie pag. 689 e.v.-1986) en over het uitblijven van een wapenakkoord, wilde hij zelf het initiatief nemen. Hij had al geruime tijd rondgelopen met het plan tot zijn vredesmissie, maar pas na het opstijgen uit Helsinki op 28 mei had hij de definitieve beslissing genomen het plan uit te voeren.
Op de tweede dag van het proces eiste de openbare aanklager, Wladimir Andrejew, een straf van acht jaar werkkamp met verzwaard regime tegen de sportvlieger. Deze straf gold de ernstigste van Rusts overtredingen, de schending van internationale luchtverkeersregels, waarop een maximumstraf van tien jaar stond. Hij eiste tevens twee jaar werkkamp wegens illegale grensoverschrijding en vier jaar wegens opzettelijke straatschenderij. Deze straffen zouden gelijktijdig kunnen worden uitgezeten.


Mathias Rust (r.) kijkt naar zijn advocaat Wsewolod Jakowljew op de tweede dag van het proces tegen hem.

Op 4 september werd de 19-jarige Rust veroordeeld tot vier jaar opvoedingskamp met normaal regime. In het vonnis, waartegen geen beroep mogelijk was, onderstreepte de rechter het ,,buitengewoon brutale" karakter van Rusts landing midden in Moskou en plaatste hij vraagtekens bij diens vredelievende bedoelingen. Het zwaarst werd hem de aanklacht opzettelijke straatschenderij aangerekend.
Rusts advocaat had zijn verdediging voornamelijk op het idealisme en de jeugd van de verdachte gestoeld en had om een lichte straf van één jaar vrijheidsberoving gevraagd voor overtreding van de internationale luchtverkeersregels. Rust zelf erkende in zijn laatste woord dat hij een ,,ernstige vergissing" had begaan.

Begin dec. 1987 werd een verzoek om gratie van Mathias Rust afgewezen. Er zouden geen omstandigheden zijn die een strafvermindering rechtvaardigen.

Op 3 aug. 1988 werd Rust door het Presidium van de Opperste Sowjet vervroegd vrijgelaten en op een vliegtuig naar Frankfurt gezet. Hij had zijn voorarrest en een deel van zijn veroordeling uitgezeten in de Lefortowogevangenis in Moskou. Volgens een commentaar van *Tass* op 3 augustus had de Sowjet-Unie met de vervroegde vrijlating van Rust opnieuw haar menselijkheid getoond.

LIBIË

NADERE BERICHTEN OVER FABRIEK IN RABTA. KOERSWIJZIGING BONN T.A.V. INFORMATIE OVER WESTDUITSE BETROKKENHEID

Nadat de Westduitse Bondskanselier Kohl zich op 5 januari bij de Amerikaanse president Reagan had beklaagd over de manier waarop de Amerikaanse media over de Westduitse betrokkenheid bij de bouw van de fabriek in Rabta hadden bericht (pag. 192/2), erkende een anonieme regeringsfunctionaris in Bonn op 11 januari over „aanwijzigingen" te beschikken ,,dat de Amerikaanse beweringen niet zonder grond zijn".
Over de houding van de Westduitse regering had de correspondent van de Volkskrant in Bonn, Jos Klaassen, reeds op 10 januari o.m. het volgende geschreven:

,,De regering in Bonn werpt de beschuldiging ver van zich dat zij de Libische leider Kadhafi geholpen zou hebben met de bouw van een gifgasfabriek in de woestijn. Maar waarom gedragen Helmut Kohl en zijn compagnons zich net alsof zij ervan worden verdacht de revolutionair Kadhafi te helpen?
Is het niet verdacht dat Kohl pas ná de berichten in The New York Times over Westduitse hulp voor de Libische chemiefabriek besloot om de boeken van Imhausen Chemie te controleren, hoewel hij ai bijna twee maanden op de hoogte was van de Amerikaanse verdenkingen jegens het Westduitse bedrijf? Imhausen Chemie zou volgens Washington de coördinator zijn van de bouw van het omstreden Libische wapenproject.
Kohl had de Amerikanen in november al beloofd dat hij alles zou doen wat in zijn vermogen lag om de kwestie te onderzoeken. Maar dat schijnt hij niét gedaan te hebben, anders had de bondskanselier de door Washington beschuldigde firma Imhausen Chemie direct laten onderzoeken, nadat hij door de Amerikaanse regering was geïnformeerd.
Wat Kohl tussen 15 november en 22 december aan de kwestie gedaan heeft, blijft onduidelijk. Op 22 december arriveerde een Amerikaanse commissie in Bonn, die tegenover de bondskanselier de verdenking herhaalde dat Westduitse ondernemingen Libië helpen een gifgasfabriek te bouwen.
Waarschijnlijk ondernam Kohl tot 22 december niets. Want Kohls woordvoerder Friedhelm Ost vertelde de pers in Bonn op vrijdag 6 januari dat de bondskanselier gehoopt had op 22 december van die Amerikaanse commissie iets concreters over Imhausen Chemie te horen. De conclusie ligt dus voor de hand dat Kohl tot 22 december de Amerikaanse klacht gewoon heeft genegeerd.
Na het bezoek van de Amerikaanse commissie heeft Kohl het Zollkriminalinstitut, de douanerecherche, onderzoek laten doen. Die heeft, aldus Ost, niets gevonden dat Imhausen Chemie zou kunnen belasten. Maar waarom de regering in Bonn niet onmiddellijk bij Imhausen Chemie zelf in Lahr is gaan kijken, blijft een onbeantwoorde vraag.
Opmerkelijk is tevens dat Kohl plotseling een tussentijds verslag aan de Bondsdag heeft gestuurd over de verkoop van Westduitse chemische laboratoria aan Irak.* Experts van de Verenigde Naties en de Amerikaanse inlichtingendienst CIA hadden in 1984 al ontdekt dat sommige Westduitse firma's dergelijke laboratoria, die chemische wapens konden produceren, aan Irak verkochten.
Maar liefst vier jaar heeft de regering van Helmut Kohl erover gedaan om toe te geven dat zij, zij het naar alle waarschijnlijkheid ongewild, Irak heeft geholpen om gifgaswapens te maken die in de oorlog tegen Iran en tegen onwelgevallige Koerden gebruikt zijn.
Tegelijkertijd heeft Kohl moeten bevestigen dat Westduitse ondernemingen als Neue Technologien (NTG) en de Physikalisch-Technische Beratungen (PTB) nucleaire technologie hebben geleverd aan Pakistan, India en Zuid-Afrika, drie landen die vermoedelijk kernwapens hebben of op z'n minst in staat zijn ze te maken.
Als Bonn niets te maken heeft gehad met de bouw van de Libische chemiefabriek, waarom zou Kohl dan nu besloten hebben oin de controle te verscherpen op de export van mogelijke onderdelen voor chemische of nucleaire wapens? Als hij zo zeker was geweest dat Westduitse ondernemers eerlijker zijn dan Nederlandse, Britse, Amerikaanse en Franse fabrikanten, zou hij - zoals zijn steevaste gewoonte is - er dan nu op gehamerd hebben hoe perfect zijn regering deze dubieuze handel en wandel bestrijdt? Jazeker!
Maar dat kan Kohl niet, sinds Westduitse bedrijven landen als Pakistan, India en Zuid-Afrika te hulp zijn gekomen om hun kerncentrales te bouwen, toen Amerikanen en Canadezen dit weigerden met het argument dat zij deze landen geen toegang wilden verschaffen tot de atoombom.. "

Westduitse onthullingen en maatregelen

Deze Westduitse koerswijziging werd mede in verband gebracht met berichten in het zojuist verschenen nummer van het Westduitse weekblad Stern en met mededelingen van de Westduitse televisie (ZDF) op 10 januari 's avonds.

Volgens *Stern* was de belangrijkste schakel in de operatie de Frankfurtse vestiging van IBI Engineering van Ihsan Barbouti. Douane-ambtenaren van het Zollkriminai-Institut (ZKI) in Keulen hebben woensdag een gerechtelijk onderzoek geopend naar de activiteiten van het bedrijf dat inmiddels is geliquideerd. Enkele dagen geleden zijn ten huize van de belastingconsulent van IBI, Harry Meyer, belastende documenten gevonden. aldus *Stern.*
ZKI-ambtenaren hebben de Belgische douane in de Antwerpse haven bij het onderzoek ingeschakeld. Volgens de *Gazet van Antwerpen* zouden in de periode 1985-1986 bouwmaterialen en basisprodukten voor de Libische fabriek in Rabta afkomstig uit Hamburg en voor Hongkong ingeklaard, in Antwerpen opnieuw zijn ingeklaard maar nu voor Tripoli. Belgische autoriteiten hebben een onderzoek ingesteld naar de activiteiten van een Antwerpse expediteur, Cross Link. De eigenaar is wegens financiele fraude gearresteerd, zo meldde de Belgische justitie.
De bouwmaterialen en basisprodukten zouden door Imhausen zijn geleverd aan een Westduits filiaal van het Hongkongse bedrijf Pen Tsao Materia Medica. De Westduitse douane kon vorige week Imhausen, noch Pen Tsao op overtreding van export-wetten betrappen.
Volgens *Stern* zijn nog zeven andere Westduitse bedrijven en een Oostduits bedrijf „al of niet bewust" betrokken geweest bij de bouw van het Libische complex. Het gaat om het ingenieursbüreau Krebs en Kieffer uit Darrnstadt, Bischoff KG uit Frankfurt, Preussag AG uit Hannover, Zink uit Frankfurt, Hunebeck uit Ratingen en Gesellschaft fur Automation uit Bochum. Het Oostduitse bedrijf VEB Stahlbau Plauen zou metalen materialen hebben geleverd. Preussag zou een ontziltingsinstallatie hebben geleverd.

Het ZDF meldde o.a. dat de firma Sartorius Metallbau uit Bensheim via IBI ramen voor de fabriek in Rabta zou hebben geleverd.

Op 12 januari begon de officier van justitie in Offenburg een strafrechtelijk vooronderzoek tegen de firma Imhausen-Chemie in Lahr.
Op 13 januari moest regeringswoordvoerder Ost - na onthullingen in het weekblad *Bunte* - toegeven dat de inlichtingendienst BND de Bondsregering reeds medio oktober ervan in kennis gesteld dat er serieus te nemen aanwijzingen waren over een betrokkenheid van Imhausen-Chemie bij de bouw van de fabriek in Libië. Die aanwijzingen waren doorgegeven aan het Zollkriminalinstitut (ZKI, de douanerecherche) in Keulen. Maar tegelijk stelde Ost vast: ,,Een definitief bewijs dat er in de Libische fabriek gifgassen gemaakt worden ontbreekt, omdat de fabriek nog niet in gebruik is genomen. Bovendien is niet bewezen dat Westduitse firma's wisten dat Libië in die fabriek strijdgassen wilde gaan maken."

Op 14 januari keerde de groep Westduitse experts uit Washington terug. De volgende dag liet regeringswoordvoerder Ost weten dat de experts in Washington geen enkel bewijs hadden gevonden waarmee de verdachte firma's voor de rechter konden worden gebracht. Maar Welt am Sonntag meldde dat zij wel nieuwe en concrete bewijzen hadden meegebracht.

Op 16 januari verklaarde de Westduitse regering bij monde van minister van financiën Stoltenberg voor het eerst dat zij er nu van uitging dat een deel van de fabriek in Rabta zal kunnen worden gebruikt voor de produktie van gifgas. Voorts bevestigde minister Stoltenberg dat Salzgitter Industriebau, een dochteronderneming van het Westduitse staatsbedrijf Salzgitter AG, plannen had geleverd voor een farmaceutische fabriek in Hongkong. Hij voegde daaraan toe: ,,Ik weet niet of deze fabriek door anderen is misbruikt." Salzgitter gaf toe dat zij voor DM 7 mln bouwplannen had verkocht aan Imhausen-Chemie voor de bouw van een farmaceutische fabriek

* In dit op 5 januari aan de Bondsdag verstuurde verslag werden vijf Westduitse firma's genoemd die ,,hoogstwaarschijnlijk" materiaal aan Irak hadden geleverd dat kan worden gebruikt bij de produktie van chemische wapens. Die vijf firma's waren: Walter Engineering Trading uit Hamburg, Karl Kolb uit Dreiech, Pilot Plant uit Dreiech, Preussag uit Hannover en Heberger Bau uit Schifferstadt.

in Hongkong, die bij Salzgitter bekend stond onder de naam „Pharma 150". Volgens het Westduitse weekblad Stern (19-1) zou het project in Hongkong alleen hebben gediend om de leveranties van Imhausen-Chemie aan Libië te verhullen. Overigens gaf minister Stoltenberg toe dat de BND reeds begin augustus 1988 ,,zeer vage aanwijzingen" over een mogelijke medewerking van Imhausen-Chemie aan de bouw van de Libische fabriek aan het ZKI had verstrekt.
Op 18 januari hield de Westduitse Bondsdag een spoeddebat over de ,,Libië-affaire" en het beleid van de regering-Kohl. Dezelfde dag opende de Frankfurtse justitie een gerechtelijk onderzoek tegen IBI Engineering.

Geen *gifgasproduktie* in Rabta?

Op 26 januari verklaarden veiligheidsdeskundigen in Bonn dat de leider van de BND, Hans-Georg Wieck, de Bondsregering had meegedeeld dat de Amerikaanse en Westduitse inlichtingendiensten gezamenlijk tot de conclusie waren gekomen dat Libië nog niet in staat is in de fabriek van Rabta gifgas te produceren. Deze conclusie werd in Washington bevestigd door de woordvoerder van het State Department, Redman.
De produktie van gifgas kon worden verhinderd door te beletten dat de nog benodigde blauwdrukken en technologie in Libië terechtkwamen, aldus Redman.
Op 28 januari werd in Bonn bekendgemaakt dat de Westduitse minister van buitenlandse zaken, Genscher, zijn nieuwe Amerikaanse collega James Baker per brief had voorgesteld te overleggen over gemeenschappelijke maatregelen om Libië te beletten chemische wapens te produceren.
Maar op 31 januari meldde de Washington Times dat in de fabriek te Rabta reeds gifgas was geproduceerd. Volgens gegevens van de CIA zou het gaan om het strijdgas Sarin, waarvan ,,minder dan 4000 liter" zou zijn vervaardigd.

Eerdere Amerikaanse ramingen over de produktiecapaciteit van de fabriek in Rabta liepen uiteen van 20.000 pond (10 ton) gifgas per dag tot 84.000 pond per dag. Daarbij ging het om mosterdgas en het dodelijke zenuwgas Sarin (The Times 2-1 en 7-1).

VEROORDELING TWEE LIBIËRS IN ANKARA. BEZOEK OZAL AAN LIBIË

Een staatsveiligheidshof in Ankara veroordeelde op 6 juni 1986 twee Libiërs tot 5 jaar gevangenisstraf elk wegens het illegale bezit van explosieven. De twee mannen, Ali al-Ecefli Ramadan en Rajab Mukhtar Tarhuni, waren op 18 april 1986 in de buurt van de Amerikaanse officiersclub in Ankara gearresteerd (pag. 620/1-'86), terwijl zij in het bezit waren van een tas met zes handgranaten en drie kneedbommen

Op 28 april werden door de Turkse justitie arrestatiebevelen uitgevaardigd tegen drie andere Libiërs die inmiddels het land hadden verlaten Dat maren twee leden van het Libische Volksbureau (ambassade)en een employé van de Libische luchtvaartmaatschappij. De volgende dag verklaarde de met de zaak belaste procureur dat de Libische consul in Istanboel, Ali al-Zayyani, van de voorbereiding van de aanslag op de Amerikaanse officiersclub ,,op de hoogte" was en ook met Ramadan en Tarhuni „in contact" had gestaan. De twee voortvluchtige diplomaten zouden de explosieven hebben geleverd, terwijl de luchtvaartemployé ,,het doel had aangewezen". Het Turkse ministerie van buitenlandse zaken sprak berichten tegen dat ook de chef van het Libische Volksbureau. Mohammed Abdulmalik, bij de zaak betrokken was.
Op 13 mei begon het proces tegen Ramadan. Tarhuni en de drie voortvluchtige Libiërs. Ramadan en Tarhuni verklaarden toen tijdens hun verhoor te zijn gefolterd. Op 5 juni staakte het staatsveiligheidshof de vervolging van de diplomaten met het oog op hun diplomatieke onschendbaarheid.

Op 14 april 1988 werden Ramadan en Tarhuni door een Turks staatsveiligheidshof elk veroordeeld tot een gevangenisstraf van 8 jaar en 4 maanden. Nadere gegevens ontbreken.
Van 28-30 mei 1988 bracht de Turkse premier Turgut Ozal een bezoek aan Libië, waar hij o.a. ontmoetingen had met kolonel Kadhafi en majoor Jalloud. Aan het slot van het bezoek kondigde Ozal aan dat Turkije Libië exportkredieten zou verstrekken ter waarde van $150 mln a $250 mln. Overeengekomen werd de onderlinge handel, geraamd op ca. $600 mln per jaar, uit te breiden. Turkije zou zijn invoer van olie uit Libië hervatten die in februari 1988 was stopgezet wegens een geschil over de prijs. Özal stelde voor dat de Libische schulden aan Turkije zouden worden afgelost door een verdubbeling van de jaarlijkse Libische olieleverantie van 3 mln ton.

GEVANGENENRUIL ITALIË-LIBIË. BILATERALE ONTWIKKELINGEN

In de nacht van 6 op 7 oktober 1986 liet Italië drie Libiërs vrij, nadat Libië de avond tevoren vier Italianen had vrijgelaten. In een Italiaanse verklaring werd het ,,humanitaire" aspect van de zaak benadrukt, terwijl een Libische woordvoerder „deze stap ongetwijfeld een teken van de verbetering in de betrekkingen tussen de beide landen" noemde.

Bij de vrijgelaten Italianen ging het vooral om Edoardo Seliciato en Enzo Castelli. Zij waren in augustus 1980 in Tobruk gearresteerd, waar zij voor officiele Libische instanties bouwprojecten uitvoerden. Op beschuldiging van samenzwering tegen de staatsveiligheid werden zij in 1982 door een militair tribunaal veroordeeld. Seliciato kreeg de doodstraf, Castelli 15 jaar. In hoger beroep kregen beiden levenslange gevangenisstraf opgelegd. Italië had in verband met hun gezondheidstoestand al geruime tijd op hun vrijlating aangedrongen.
De beide andere Italianen, Mauro Piccin en Massimo Caporali, waren resp. in 1982 en 1984 op het vliegveld van Tripoli gearresteerd en vervolgens wegens „drugsbezit" tot 10 jaar gevangenisstraf veroordeeld.

Bij de Libiërs betrof het a) Yussef Uhida, die in april 1980 in Rome een geëmigreerde Libische zakenman had doodgeschoten en daarvoor in hoger beroep tot 26 jaar gevangenisstraf was veroordeeld; en b) Mohammed Sidki Sayed Dous en Djuma Mohammed Ali Mezdawi. die in februari 1981 op het vliegveld Fiumicino (Rome) een mislukte moordaanslag hadden gepleegd op twee Libiërs - in de veronderstelling dat een van hen een Libische oppositieleider was - en daarvoor elk tot 14 jaar en 11 maanden waren veroordeeld

N.a.v. de gevangenenruil werd erop gewezen dat Libië zich kort tevoren had verplicht tot aflossing van zijn schulden (ca. $750 mln) in de vorm van olieleveranties aan Italië, dat eind september een akkoord over culturele uitwisseling tussen beide landen was gesloten en dat Libië op 30 september afstand had gedaan van het Libische aandeel in het Fiat-concern.
Maar de relatie tussen Libië en Italië bleef zeer wisselend.

Op 7 oktober 1986 noemde de Libische leider Kadhafi in een rede Italié ,,vijand nr. 1" van Libie. Hij voegde daaraan toe dat zijn land voor ,,de jeugd en het volk van Italië een basis (zou zijn) voor de bevrijding van hun land van de Amerikaanse overheersing". Tegelijk bedreigde hij Italië met ,,elk soort militaire operaties, voor het geval dat de Amerikaanse troepen het Italiaanse grondgebied zouden gebruiken als uitgangsbasis voor een (nieuwe) agressie tegen Libië". Op 10 oktober diende Italië bij de Libische ambassadeur een formeel mondeling protest in tegen ,,de absoluut onaanvaardbare en absurde" opmerkingen van kolonel Kadhafi.

Op 20 november volgde een ontmoeting van de ministers van buitenlandse zaken van Italië en Libië, toen Giulio Andreotti en Kamal Hassan al-Mansour, op Malta.

Op 29 oktober 1987 uitte kolonel Kadhafi echter opnieuw dreigementen aan het adres van Italië. Als Italië niet voor het einde van het jaar de schade vergoedde die Libië tijdens de koloniale periode (1911-1943) had geleden, dan zou ,,het nieuwe jaar slecht nieuws brengen", aldus Kadhafi. De secretaris van het Volkscomité van Tripoli dat Italiaanse staatsburgers in Libië - omstreeks 2.000 a 3.000 - zouden kunnen worden gegijzeld als Italie de Libische eis niet inwilligde. De Italiaanse regering protesteerde onmiddellijk in een nota tegen de dreigementen. Daarbij werd eraan herinnerd dat de kwestie van schadevergoeding reeds in een akkoord uit 1956 met koning Idris was geregeld.

(Vor.ber.pag. 65211 e.v.-1986)

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 LS.S.N. 0165-3660

VERKIEZINGEN IN TUNESIË

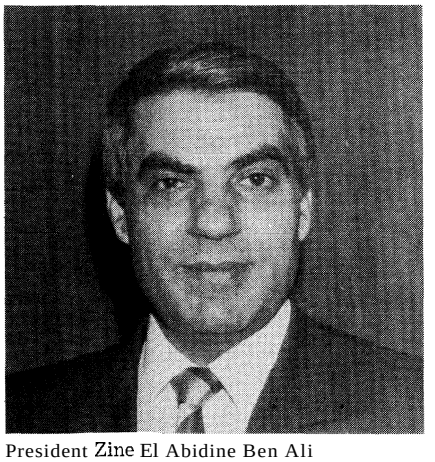
Op 2 april 1989 vonden in Tunesië de eerste algemene verkiezingen plaats sinds president Habib Bourguiba op 7 november 1987 werd afgezet door Zine El Abidine Ben Ali die toen het ambt van president op zich nam (pag. 721/1-'87).
Het ging op 2 april om presidents- en parlementsverkiezingen. De presidentsverkiezingen waren de eerste sinds 3 november 1974, toen Habib Bourguiba zonder tegenkandidaat voor een vierde termijn werd gekozen. Op 18 maart 1975 keurde de Nationale Vergadering een amendement op de grondwet goed, waarin Bourguiba tot president voor het leven werd uitgeroepen. De laatste parlementsverkiezingen hadden op 2 november 1986 plaatsgevonden. Alle 125 verkiesbare zetels werden toen gewonnen door de regerende PSD (Parti socialiste destourien); de oppositiepartijen hadden deze verkiezingen geboycot.
Bij de presidentsverkiezingen van 2 april was er maar één kandidaat, president Zine El Abidine Ben Ali. Hij was op 11 februari 1989 door het Centrale Comité van de regeringspartij, op 27 februari 1988 omgedoopt in RCD (Rassemblement constitutionnel démocratique), tot zijn kandidaat aangewezen. De zes officieel erkende oppositiepartijen zagen af van eigen kandidaten en zegden Ben Ali hun steun toe.
Voor de verkiesbare 141 parlementszetels hadden zich 489 kandidaten aangemeld. Die kandidaten vertegenwoordigden niet alleen de RCD en de zes legale oppositiepartijen, maar ook een nog niet gelegaliseerde partij, de Parti de la renaissance, voortgekomen uit de Mouvement de la tendance islamique (MTI). De Parti de la renaissance - een bundeling van islamitische fundamentalisten - had medio februari bij de autoriteiten een verzoek tot legalisering ingediend, maar een besluit daarover kon pas na de verkiezingen worden verwacht. Daarom vormden of steunden de fundamentalisten lijsten van ,,onafhankelijke" kandidaten die in 19 van de 25 kiesdistricten deelnamen.

Politieke partijen

De legale oppositiepartijen bestonden uit drie oude en drie nieuwe partijen. De oude waren de MDS (Mouvement des démocrates-socialistes) o.l.v. Ahmed Mestiri, de Communistische Partij o.l.v. Mohammed Harmel en de PUP (Parti de l'unité populaire).
Op 12 september 1988 werden twee nieuwe partijen officieel erkend: de Parti social pour le progrès o.l.v. Mounir Beji (omschreven als een liberale groepering met een ,,sociale dimensie") en de Rassemblement socialiste progressiste o.l.v. Najib Chabbi (deze in 1983 opgerichte partij geldt als vertegenwoordiger van radicaal links).
Op 26 november 1988 volgde de officiële erkenning van een zevende politieke partij, de Union démocratique unioniste o.l.v. Abderrahaman Tlili. Deze partij streefde naar de verwezenlijking van de Arabische eenheid op basis van het baathisme, nasserisme en ,,Arabisch marxisme" (Le *Monde* 29-11-'88).
De regeringspartij RCD had in alle 25 kiesdistricten kandidaten gesteld. Dat waren veelal nieuwe kandidaten. Slechts 25 van de vroegere 141 parlementsleden kwamen voor herverkiezing in aanmerking.
De MDS was in 21 kiesdistricten vertegenwoordigd.
De Communistische Partij presenteerde slechts drie kandidaten in twee kiesdistricten op ,,democratische en progressieve" onafhankelijke lijsten.
De overige vier partijen namen min of meer symbolisch aan de verkiezingen deel, aldus Le Monde (25-3),met enkele lijsten - drie tot zes -, terwijl ,,progressieve onafhankelijken" in drie kiesdistricten optraden.

Uitslagen. Kritiek oppositie

Bij de presidentsverkiezingen werd president Ben Ali met 99,3% van de stemmen in zijn ambt bevestigd. Bij de parlementsverkiezingen won de regeringspartij RCD alle 141 zetels met 80,48% van de stemmen.



President Zine El Abidine Ben Ali

De MDS werd de grote verliezer. Zij verloor haar traditionele tweede plaats in de Tunesische politiek aan de fundamentalisten die nationaal ruim 13% van de stemmen behaalden tegen de MDS 3,7%. In Tunis en de zuidelijke steden Gafsa en Gabes kregen fundamentalistische kandidaten zelfs ruim 25% van de stemmen. De MDS daarentegen wist zelfs niet meer dan 8,5% van de stemmen aan te trekken in de districten waar zij eigen kandidaten had.

Terwijl president Ben Ali zijn partijgenoten op 31 maart had opgeroepen van de verkiezingen een ,,feest van de democratie" te maken, bleek dat in de praktijk niet het geval te zijn. De opkomst van de 2,7 mln kiesgerechtigde Tunesiërs viel tegen. Schattingen varieerden van 50 tot 80%.
Ook de herhaaldelijke belofte van de president dat de verkiezingen eerlijk en ordelijk zouden verlopen werd niet of slechts gedeeltelijk ingelost. De islamitische fundamentalisten klaagden op 2 april de hele dag over ,,misbruik" van de verkiezingen door de RCD. En de MDS besloot aan het begin van de middag zijn waarnemers uit alle stembureaus terug te trekken ,,wegens overtredingen van allerlei aard in alle kiesdistricten" door leden van de RCD. MDS en fundamentalisten zeiden dat de regeringspartij de kiezers heeft geïntimideerd, verkiezingsfunctionarissen heeft gemanipuleerd en gepoogd heeft waarnemers uit de stemlokalen te verwijderen.
Uit protest tegen de vermeende verkiezingsfraude trokken enkele ,,onafhankelijke" kandidaten op 2 april hun kandidatuur voor het parlement in, o.m. in de stad Kairouan waar de liist van de RCD werd aangevoerd door de imam van de grote moskee, sjeik Abderrahman Khelif.

De regeringspartij op haar beurt sprak van aanvallen op haar aanhangers door moslem-fundamentalisten.
Volgens het ministerie van binnenlandse zaken hadden inderdaad enkele onregelmatigheden plaatsgevonden, zowel van de kant van de RCD als de oppositiepartijen.
Onder de kiezers was ook ex-president Habib Bourguiba. TV-camera's volgden hem voor het eerst sinds 7 november 1987 toen hij in zijn ballingsoord Monastir zijn stem ,,vóór president Ben Ali" uitbracht. (*Le* Monde. *Financial* Times, Volkskrant)

Weekblad 58ste jaargang No 2991, pag 43959-43974

BELGIË

JAARVERSLAG 1988 **VAN *DE NATIONALE* BANK VAN BELGIE**

Op 1 febr. 1989 publiceerde de Nationale Bank van België (NBB) het jaarverslag over het dienstjaar 1988. De NBB wees op de aanzienlijke verbetering van het algemeen economisch klimaat, de toename van de tewerkstelling en de aanzienlijke vermindering van de werkloosheid.
De N W spoorde de overheid echter aan onverminderd werk te blijven maken van de sanering van de overheidsfinanciën en merkte op dat in 1988 blijkbaar een pauze was ingetreden in het terugdringen van de rijksschuld.

Economische en financiële ontwikkeling in België

De Belgische economie is wegens haar hoge graad van openheid bijzonder gevoelig voor impulsen uit het buitenland. In 1988 kon zij opmerkelijk partij trekken van de conjuncturele verbetering van de belangrijkste parameters van de wereldeconomie. inzonderheid die van de Europese economie. De uitvoer profiteerde volop van de aanzienlijke toename van de buitenlandse vraag; de economische groei, die reeds vijf jaar lang geringer was dan die van het geheel van de Europese Economische Gemeenschap, liet een duidelijke versnelling zien en bereikte met 3,9 pct. het gemiddelde van de Gemeenschap; de reeds drie jaar aan de gang zijnde verbetering op de arbeidsmarkt liet zich nog sterker gevoelen. Al deze ontwikkelingen hebben niet geleid tot onevenwichtigheden, noch intern, onder meer wat de vorming van prijzen en kosten betreft, noch extern, aangezien het overschot in het lopende betalingsverkeer met het buitenland nog iets ruimer werd.
De voornaamste categorieën van finale bestedingen hebben, zij liet in verschillende mate, bijgedragen tot de economische groeiversnelling in België.

Het uitvoervolume van goederen en diensten verruimde met 9,5 pct., tegen 6,3 pct. in 1987, en zou aldus parallel verlopen zijn met de forse uitbreiding van de buitenlandse afzetmarkten.
Ook de binnenlandse bestedingen - die reeds twee jaar een stevige pijler van de economische expansie waren - vertoonden een snellere groei, namelijk met 4,1 pct. De toename van de investeringen in woongebouwen - met zowat 22 pct. - was bijzonder spectaculair en bevestigde ten volle de forse opleving in de woningbouw die in de loop van 1987 een aanvang had genomen. De brutovorming van vast kapitaal door de bedrijven, die sedert meerdere jaren gestaag aan het stijgen was, nam toen met bijna 14 pct. onder invloed van de verhoogde druk van de vraag op de produktiecapaciteit, van de reeds verscheidene jaren aan de gang zijnde verbetering van de rentabiliteit van de ondernemingen en wellicht ook van de versnelling van bepaalde projecten als reactie op de aankondiging dat bepaalde fiscale stimuli in 1989 zouden worden beperkt.

De investeringsuitgaven zijn bijzonder fors opgelopen in de verwerkende nijverheid en zouden, meer dan in het verleden, gericht zijn geweest op de verruiming van de capaciteit, met na-

VOORNAAMSTE BESTEDINGSCATEGORIEEN TEGEN WERKELIJKE PRIJZEN

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988 c
A. Miljarden franken									
1. Particuliere consumptie	2.225	2.392	2.618	2.753	2.951	3.189	3.321	3.446	3.573
2. Overheidsconsumptie	644	700	740	765	800	854	883	891	902
3. Brutovorming van vast kapitaal	728	644	671	670	710	743	782	848	979
3.1 Particulieren	278	189	1X2	185	193	212	232	257	312
(waarvan : woongebouwen)	(225)	(139)	(131)	(133)	(138)	(152)	(164)	(183)	(227)
3.2 Vennootschappen	307	307	341	342	383	410	439	486	
3.3 Overheid	144	148	148	143	133				
4. Voorraadwijziging	27	- 5	7	- 27	17	121 - 34			
5. Totaal van de binnenlandse bestedingen (1 tot 4)	3.624	3.731	4.037	4.161	4.478	4.752	4.938	5.189	5.459
6. Uitvóer van goederen en diensten	2.026	2.284	2.637	2.920	3.332	3.467	3.363	3.444	3.844
7. Invoer van goederen en diensten	2.125	2.357	2.694	2.863	3.276	3.375	3.186	3.310	
8. Netto-uitvoer van goederen en diensten (6 – 7)	- 98	- 73	- 57	58	57	92	177	135	150
Y. Bruto binnenlands produkt (5 + 8)	3.526	3.658	3.980	4.219	4.534	4.843	5.115 110	5.323	5.608
10. Saldo van de factorinkomens	- 18	- 19	- 39	- 4 3	- 40	- 4 7	- 44 48	- 30	- 43
11. Bruto nationaal produkt (9 + 10)	3.508	3.639	3.941	4.176	4.495	4.797	5.073 938	5.293	5.565
							963		
							186		
B. Procenten van het B.N.P.							177		
1. Particuliere consumptie	63,4	65,7	66,4	65,9	65,7	66,5	6115	65,1	64,2
2. Overheidsconsumptie	18,4	19,2	18,8	18,3	17,8	17,8	17,4	16,8	16.2
3. Brutovorming van vast kapitaal	20,8	17,7	17,0	16,0	15,8	15,5	15,4	16,0	17,6
3.1 Particulieren	7,9	5,2	4,6	4,4	4,3	4,4	4,6	4,9	
(waarvan : woongebouwen)	(6,4)	(3,8)	(3,3)	(3,2)	(3,1)	(3,2)	(3,2)	(3,5)	(4,1)
3.2 Veniiootschapprn	8,8	8,4	8,7	8,2	8,5	8,5	8,7	9,2	10,1
3.3 Overheid	4,1	4,1	3,8	3,4	3,0	2,5	2,2	2,0	1,9
4. Voorraadwijziging	0,8	- 0,1	0,2	- 0,6	0,4	- 0,7	- 0,9	0,1	0,1
5. Totaal van de binnenlandse bestedingen (1 tot 4)	103,3	102,5	102,4	99,6	99,6	99,1	97,4	98,0	98,1
6. Uitvoer van goederen en diensten	57,8	62,8	66,9	69,9	74,1	72,3	66,3	65,1	69,1
7. Invoer van goederen en diensten	60,6	64,8	68,4	68,6	72,9	70,4	62,8	62,5	66,4
8. Netto-uitvoer van goederen en diensten (6 – 7)	- 2,8	- 2,0	- 1,4	1,4	1,3	1,9	3,5	2,6	2,7
9. Bruto binnenlands produkt (5 + 8)	100,5	100,5	101,0	101,0	100,9	101,0	100,8	100,6	100,8
10. Saldo van de factorinkomens	- 0.5	- 0,5	- 1,0	- 1,0	- 0,9	- 1.0	- 0,9	- 0,6	- 0.8
11. Bruto nationaal produkt (9 + 10)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

BEROEPSBEVOLKING

*(in duizenden eenheden per **30 juni**)*

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988 e
1. Bevolking op arbeidsleeftijd[1]	6.240	6.255	6.285	6.309	6.325	6.339	6.350	6.356	6.356
1.1 mannen	3.233	3.251	3.278	3.303	3.320	3.332	3.338	3.342	3.342
1.2 vrouwen	3.007	3.004	3.007	3.006	3.005	3.008	3.012	3.014	3.014
2. Bruto beroepsbevolking[2]	4.230	4.263	4.305	4.339	4.351	4.382	4.425	4.447	4.463
2.1 mannen	2.660	2.661	2.671	2.679	2.673	2.676	2.682	2.680	2.678
2.2 vrouwen	1.571	1.601	1.634	1.661	1.678	1.706	1.742	1.766	1.785
3. *Bruto activiteitsgraad (2 in pct. van 1)*	*67,8*	*68,2*	*68,5*	*68,8*	*68,8*	*69,1*	*69,7*	*70,0*	*70,2*
3.1 mannen	*82,3*	*81,9*	*81,5*	*81,1*	*80,5*	*80,3*	*80,4*	*80,2*	*80,1*
3.2 *vrouwen*	*52,2*	*53,3*	*54,4*	*55,2*	*55,8*	*56,7*	*57,9*	*58,6*	*59,2*
4. Vervroegde en tijdelijke uittredingen	75	90	108	126	137	180	213	230	242
4.1 *mannen*	55	68	83	99	112	145	168	180	186
bruggepensioneerden	55	68	83	99	112	119	129	135	138
- niet-werkzoekende *oudere* werklozen	—	—	—	—	—	25	39	43	45
- volledige loopbaanonderbrekingen	—	—	—	—	—	—	1	1	3
4.2 *vrouwen*	20	23	25	27	25	35	45	50	56
- bruggepensioneerden	20	23	25	27	25	22	21	21	20
- niet-werkzoekende *oudere* werklozen	—	—	—	—	—	13	20	23	25
- volledige loopbaanonderbrekingen	—	—	—	—	—	—	4	7	11
5. Netto beroepsbevolking (2 – 4)[3]	4.156	4.173	4.197	4.213	4.214	4.202	4.212	4.217	4.222
5.1 mannen	2.605	2.594	2.588	2.579	2.561	2.531	2.514	2.501	2.492
5.2 vrouwen	1.551	1.579	1.609	1.634	1.653	1.671	1.698	1.716	1.729
6. *Netto activiteitsgraad (5 in pct. van 1)*	*66,6*	*66,7*	*66,8*	*66,8*	*66,6*	*66,3*	*66,3*	*66,3*	*66,4*
6.1 mannen	*80,6*	*79,8*	*79,0*	*78,1*	*77,1*	*76,0*	*75,3*	*74,8*	*74,6*
6.2 *vrouwen*	*51,6*	*52,6*	*53,5*	*54,4*	*55,0*	*55,6*	*56,4*	*56,9*	*57,4*

[1] Mannen van 15 tot 64 jaar, vrouwen van 15 tot 59 jaar.
[2] Werkzame personen, niet-werkende werkzoekenden en personen die deelnemen aan een vervroegde- of tijdelijke-uittredingsregeling.
[3] Werkzame personen en niet-werkende werkzoekenden.

me het in gebruik nemen van nieuwe produktie-eenheden in de chemische nijverheid. De particuliere consumptie werd van haar kant gestimuleerd door de opmerkelijke stijging van het beschikbare inkomen van de particulieren tijdens het verslagjaar: haar stijgingstempo zou versneld zijn tot 2,5 pct. tegen 1,7 pct. in 1987, ondanks een zeker herstel van de spaarneiging van de particulieren.

De toename van de totale finale bestedingen kwam tot uiting in de verruiming van de invoer van goederen en diensten. De stijging van deze invoer overtrof die van de uitvoer niet, zodat het saldo van het verkeer met het buitenland, in tegenstelling tot 1987, lichtjes heeft bijgedragen tot de groei. Het bruto binnenlandse produkt groeide in totaal met 4,1 pct. tegen 2,1 pct. in 1987. De groeiversnelling van het bruto nationale produkt - van 2,4 tot 3,9 pct. - was minder groot omdat de aan het buitenland betaalde nettointeresten stegen, terwijl ze in 1987 waren verminderd.

De produktie evolueerde in alle bedrijfstakken gunstiger dan in het voorafgaande jaar. In de landbouw evenals in de sector van de door de overheid verleende diensten was er een lichte toename tegen een teruggang in 1987. De activiteit breidde zich forser uit in de sector van de door de bedrijven verleende verhandelbare diensten, maar zij nam vooral toe in de bouwsector - waar de toegevoegde waarde met 15 pct. steeg - en in de verwerkende nijverheid, inzonderheid in de basisbewerking van metaal en in de met de bouw verbonden bedrijfstakken.

Parallel met de groeiversnelling nam de schepping van arbeidsplaatsen door de bedrijven - die reeds de voorafgaande jaren aanzienlijk was geweest - ook sneller toe, namelijk met 50.000 eenheden tegen 30.000 in 1987. Die versnelling stemt voornamelijk overeen met die van het aantal werknemers in de privé-bedrijven: het aantal zelfstandigen zou, net als de voorafgaande jaren, met zowat 10.000 eenheden zijn toegenomen. In de overheidsbedrijven slonk de werkgelegenheid wat.

Deze cijfers hebben betrekking op de tewerkgestelde personen en het is moeilijk uit te maken in welke mate zij het verloop van het werkgelegenheidsvolume weergeven dat gemeten wordt aan het aantal voltijds tewerkgestelden in de loop van een jaar. Het lijkt evenwel dat de ontwikkelingen in 1988, en dit in tegenstelling tot de voorafgaande jaren, even gunstig zouden zijn geweest ongeacht de soort van maatstaf waarop men zich baseert. De deeltijdse werkgelegenheid enerzijds, die, op basis van de beschikbare gegevens, bij benadering slechts voor de helft zou overeenstemmen met voltijdse werkgelegenheid, bleef zich in hetzelfde tempo van vroeger ontwikkelen - ongeveer 30.000 eenheden - terwijl anderzijds het gemiddeld aantal personen getroffen door de gedeeltelijke werkloosheid en die door een arbeidscontract gebonden blijven maar tijdelijk niet presteren, aanzienlijk zou zijn gedaald. Net als in het verleden was het de dienstensector die het meest banen creëerde maar, in tegenstelling tot de voorgaande jaren, liep de werkgelegenheid in de secundaire sector niet meer terug: in de industrie zou zij nog met slechts 10.000 eenheden zijn gekrompen en die daling werd gecompenseerd door de uitbreiding van het personeelsbestand in de bouw.

In de overheidsdiensten daarentegen bleef de werkgelegenheid verder dalen; de daling betrof nochtans slechts 4.000 personen, tegen 16.000 in 1987, en deed zich alleen voor in de traditionele arbeidscircuits, want het personeelsbestand in de parallelle circuits nam enigszins toe.

Voor het geheel van de economie nam de werkgelegenheid met ongeveer 47.000 eenheden toe, tegen 17.000 in 1987.

Voor het eerst sedert vele jaren nam in 1988 de bevolking op arbeidsleeftijd niet meer toe en was de stijging van de vraag naar arbeidsplaatsen - ongeveer 5.000 eenheden - uitsluitend het gevolg van de zeer lichte verhoging van de activiteitsgraad.

De werkloosheid is continu en fors ge-

daald en vertegenwoordigde in december 1988 10,3 pct. van de beroepsbevolking, dat is 1,1 pct. minder dan aan het einde van het voorafgaande jaar. Ook als men rekening houdt met de oudere werklozen die gebruik maakten van hun recht om niet langer als werkzoekenaen te worden beschouwd. is de teruggang even opmerkelijk; hij kwam alle categorieën van werklozen ton goede Zo liep de jeugdwerkloosheid verder terug tot nog slechts twee derde van het peil van 1984. De langdurige werkloosheid daarentegen blijft nog steeds zeer hoog, hoewel zij in 1988 een daling te zien gaf; zij treft voornamelijk relatief oudere. weinig geschoolde werklozen voor wie de wederopneming in de arbeidsmarkt een blijvende bron van bezorgdheid is.

Het beschikba e inkomen van de particulieren nam in 1988 tegen vaste prijzen met 3,2 pct. toe. Wat veel meer is dan de de 0,9 pct. van 1987 De loonsom steeg met 2,7 pct., tegen 0,5 pct. in 1987, vooral ingevolge de toename van het werkgelegenheidsvolume, maar ook van de bezoldiging per tewerkgestelde, omdat de tussen de werkgevers en werknemers voor de periode 1987-1988 gesloten overeenkomsten vooral in 1988 hun uitwerking hebben gehad. De totale inkomens van de zelfstandigen groeiden forser dan in 1987; de inkomens van ambachtslieden en handelaars gingen omhoog door de snellere toename van de particuliere consumptie, en de uitbreiding van de landbouwproduktie maakte een zeker herstel mogelijk van het in 1987 fors teruggelopen landbouwersinkomen. Daarentegen vertraagde de groei van de inkomens uit vermogen verder onder invloed van de rentedaling die in België en in het buitenland reeds enkele jaren aan de gang was. De van de overheid ontvangen overdrachten namen slechts in geringe mate toe, met nauwelijks 1,4 pct. tegen vaste prijzen, ten gevolge van besparingen in de sociale sector en van de daling van de werkloosheid. Ook de vermeerdering met 1,3 pct. van de gestorte overdrachten was zeer gering en bleef een heel stuk beneden die van het bruto-inkomen; die ontwikkeling, waaruit een verlichting blijkt van de fiscale en parafiscale druk op de inkomens van de particulieren, vloeit inzonderheid voort uit belastingverminderingen bepaald in de wet van 1 augustus 1985.
De in de loop van de twee voorafgaande jaren opgetekende daling van de gemiddelde kostprijzen van de vennootschappen maakte in 1988 plaats voor een matige stijging die op 1,1 pct. kan worden beraamd. Deze ommekeer weerspiegelt die van de invoerprijzen: deze laatste liepen in 1988 met 1,9 pct. op, terwijl ze in 1987 een teruggang hadden laten zien.
De verzwaring van de loonkosten droeg niet bij tot die stijging van de gemiddelde kostprijzen, want de loonstijging per werknemer bleef matig en werd ruimschoots gecompenseerd door produktiviteitswinsten. De verkoopprijzen, exclusief belastingen, stegen nauwelijks meer dan de kostprijzen, en de verruiming van de winstmarges per eenheid was kleiner dan tijdens de vorige jaren. De forse expansie van het verkoopvolume droeg meer dan in het verleden bij tot de groei - met zowat 9,6 pct. - van het bruto exploitatieoverschot. Het beschikbare inkomen van de vennootschappen tegen werkelijke prijzen groeide nog sneller ingevolge de vermeerdering van de ontvangen subsidies en de geringe toename van de directe belastingen; deze laatste werden beïnvloed door omvangrijke fiscale aftrekken en afschrijvingen die verband houden met de forse groei van de bedrijfsinvesteringen.

De vertraging in het stijgingstempo van de binnenlandse kosten - die in België reeds twee jaar aan de gang was - zette zich in 1988 voort. Ten grondslag daaraan liggen het reeds vermelde verloop van de winstmarges van de vennootschappen, de lichte daling van de loonkosten per eenheid produkt, en vooral het feit dat de verhoging van de indirecte belastingen zich, in tegenstelling tot 1987, niet langer liet gevoelen.
Het verloop was even gunstig in het vlak van de inflatie: het stijgingstempo van de consumptieprijzen daalde met 0,4 pct., waar het een jaarlijks gemiddelde van 1 2 pct bereikte: van het ene jaareinde tot het andere beliep de stijging 1,9 pct.

Overheidsschuld

De financieringsbehoefte van de gezamenlijke overheid nam met 1 pct. van het bruto nationale produkt af; de kredietverleningen en participaties liepen terug met 0,7 pct. en het saldo van de overige transacties bedroeg 7.1 pct. van het bruto nationale produkt, wat een daling is met 0,3 pct.
In verhouding tot het bruto nationale produkt daalden de totale ontvangsten ook, namelijk tot 47,1 pct. Die teruggang vloeit voort - zoals reeds vermeid - uit de verlichting van de directe fiscale druk op de inkomens van de particulieren en op die van de vennootschappen, alsook uit de vermindering van de druk van de sociale bijdragen in 1988. Onder de belangrijkste ontvangstencategorieën namen alleen de indirecte belastingen in dezelfde mate toe als het nationale produkt, onder invloed van de dynamische investeringen in woningen en van de levendige particuliere consumptie, in het bijzonder van duurzame goederen.
De totale overheidsuitgaven liepen van hun kant sterker terug, namelijk met 2 pct. van het bruto nationale pro-

WERKLOOSHEID [1]
(jaargemiddelden)

	1984	1985	1986	1987	1988	1988 *p.m. In pct van het totaal* [2]
I. *Duizenden* eenheden :						
1 Mannen	274	246	218	209	188	*40,9*
waarvan : jonger dan 25 jaar	87	80	71	64	53	*(28,3)*
langer dan 2 jaar werkloos [3]	97	91	80	77	70	*(37,3)*
2. Vrouwen	322	312	299	292	272	*59,1*
waarvan : jonger dan 25 jaar	122	114	104	96	83	*(30,4)*
langer dan 2 jaar werkloos [3]	146	147	144	139	126	*(46,2)*
J. Totaal	*596*	*558*	*517*	*501*	*459*	*100,0*
waarvan : jonger dan 25 jaar	209	195	176	160	136	*(29,5)*
langer dan 2 jaar werkloos [3]	243	238	224	216	196	*(42,6)*
II. Procenten *van* de *beroepsbevolking* :						
1. Mannen	10,6	9,6	8,6	8,3	7,5	
2. Vrouwen	19,7	18,9	17,9	17.2	15,8	
3 Totaal	14.1	13,2	12,3	11,9	10,9	

[1] Exclusief de oudere werklozen die krachtens het Koninklijk Besluit van 29 december 1984 niet meer als werkzoekenden worden beschouwd.
[2] Relatieve aandelen, in procenten van het totaal aantal werklozen ; de cijfers tussen haakjes zijn uitgedrukt in procenten van het totaal van de betreffende categorie (mannen of vrouwen).
[3] Het betreft hier alleen uitkeringsgerechtigde volledig werklozen.

ONTVANGSTEN, UITGAVEN EN NETTO FINANCIERINGSBEHOEFTE (–) VAN DE OVERHEID

(miljarden franken)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988 e
1. *Ontvangsten* :									
1.1 Directe belastingen	632	654	767	782		22	948	Y72	Y93
1.2 Indirecte belastingen	436	458	505	541		95	608	659	693
1.3 Sociale-zekerheidsbijdragen	459	488	532	586	668		779	820	846
1.4 Kapitaalbelastingen	13	13	12	13	13	13	14	16	17
1.5 Totaal van de fiscale en parafiscale ontvangsten (1.1 tot 1.4)	1.539	1.614	1.816	1.921	2.112	2.262	2.348	2.468	2.549
1.6 Niet-fiscale en niet-parafiscale ontvangsten	61	74	94	83	89	94	83	74	71
1.7 Eindtotaal (1.5 + 1.6)	1.600	1.688	1.910	2.004	2.201	2.355	2.430	2.541	2.619
2. *Uitgaven* :									
2.1 Netto-uitgaven voor goederen en diensten	605	659	699	722	754	X04	829	833	840
2.2 Rentelasten	212	285	363	392	443	511	567	561	574
2.3 Lopende overdrachten aan de particulieren	760	853	921	993	1.049	1.093	1.127	1.178	1.206
(waarvan : werkloosheidsuitkeringen)	(70)	(98)	(106)	(120)	(123)	(125)	(127)	(129)	(124)
2.4 Subsidies aan bedrijven	115	125	128	145	152	149	145	131	146
2.5 Lopende overdrachten aan het buitenland[1]	47	50	62	65	60	62	69	83	91
2.6 Totaal van de lopende uitgaven (2.1 tot 2.5)	1.738	1.972	2.173	2.317	2.458	2.619	2.738	2.785	2.856
2.7 *Bruto*vorming van vast kapitaal	144	148	148	143	133	121	110		106
2.8 Kapitaaloverdrachten exclusief kredietverlening en participaties[1]	43	54	43	43	44	50	46		50
2.9 Totaal van de kapitaaluitgaven exclusief kredietverlening en participaties (2.7 + 2.8)	186	202	191	186	178	171	156	146	156
2.10 Eindtotaal (2.6 + 2.9)	1.924	2.174	2.364	2.502	2.635	2.791	2.895	2.931	3.013
3. *Netto financieringsbehoefte exclusief kredietverlening en participaties* (1.7 – 2.10)	– 324	– 486	– 454	– 498	– 435	– 436	– 465	– 390	– 393
4. *Kredietverlening en participaties*[1]	80	103	110	128	99	125	101	109	74
F. *Netto financieringsbehoefte met inbegrip van kredietverlening en participaties* (3. – 4.)	– 404	– 589	– 564	– 625	– 534	– 561	– 565	– 499	– 467

[1] Het gaat om nettobedragen, d.w.z. het verschil tussen de door de overheid aan andere sectoren betaalde overdrachten en de van andere sectoren ontvangen overdrachten

De van andere sectoren ontvangen kapitaaloverdrachten, die in mindering komen van deze rubriek, bevatten voor 1987 de meerwaarde — ten belope van ongeveer fr. 9 miljard — die werd gerealiseerd dank zij de verkoop van gouden ecu's.

dukt, tot 55,4 pct. De lopende uitgaven - waaronder alleen de subsidies aan de bedrijven een lichte stijging vertoonden - droegen tot die daling bij ten belope van 1,3 pct. De sterkste verminderingen werden opgetekend in de netto-uitgaven voor goederen en diensten - voornamelijk bezoldigingen en pensioenen - en in de overdrachten aan particulieren. De in 1987 begonnen terugloop van de rentelasten zette zich voort ten belope van 0,3 pct. van het nationale produkt, voornamelijk dank zij de daling, gemiddeld gezien, van de kortlopende rente in België en ten dele ook dank zij de voortzetting van een actiever beheer van de deviezenschuld.

Bij de kapitaaluitgaven namen alleen de kredietverleningen en participaties aanmerkelijk af, namelijk tot 1,3 pct. van het nationale produkt. Die forse daling is hoofdzakelijk toe te schrijven aan de ombuiging in het sociale-huisvestingsbeleid aan het begin van de jaren tachtig, waardoor de tegemoetkomingen van de overheid in de financiële dienst van de door de openbare huisvestingsmaatschappijen in het verleden uitgegeven leningen teruglie-pen en, in bijkomende mate, aan een afneming van de hulp aan de nationale sectoren.

De vermindering van die uitgavencategorie verklaart op zichzelf grotendeels de verkleining van de financieringsbehoefte. Voor het overige was de vastgestelde verbetering grotendeels een uitvloeisel van vroegere beslissingen, van een gunstige context inzake rentepeil en van een versnelling van de groei. In het saneringsbeleid inzake de overheidsfinanciën lijkt in 1988 dus een pauze te zijn opgetreden.

Uitgedrukt in verhouding tot het bruto nationale produkt, ging het netto financieringsvermogen van de particulieren met 0,4 pct. achteruit, onder invloed vooral van de forse expansie van hun investeringen. Dat van de vennootschappen nam met 0,8 pct. af ten gevolge van de inkrimping van de netto kapitaaloverdrachten die zij van de overheid ontvingen en ook van het opdrijven van hun brutovorming van vast kapitaal. Het netto financieringsvermogen van deze beide sectoren daalde ietwat meer dan de netto financieringsbehoefte van de overheid, zodat het netto financieringsvermogen van het geheel van de binnenlandse sectoren licht daalde van 0,8 tot 0,7 pct. van het nationale produkt. Aangedikt met het overschot van de economie van het Groothertogdom Luxemburg, bereikte het positieve saldo van het lopende verkeer van de Belgisch-Luxemburgse Economische Unie met het buitenland, op transactiebasis, circa fr. 115 miljard. Dat is een iets groter bedrag dan de fr. 107 miljard van 1987. Deze lichte verbetering deed zich voor in weerwil van de daling van het boni in het dienstenverkeer en van de aanzienlijke toename van het tekort bij de overdrachten, dit laatste als gevolg van het ter beschikking stellen van de Europese Gemeenschappen van een nieuwe soort inkomsten, m.n. de ,,vierde vorm van eigen middelen".

Het overschot in het lopende verkeer bleef aldus, volgens de ramingen, gehandhaafd maar het kapitaalverkeer, exclusief dat in vreemde valuta's van de overheid, sloot met een tekort van ongeveer fr. 112 miljard. Dat is veel meer dan het - weliswaar uitzonderlijk gunstige - peil van 1987, toen het slechts fr. 61 miljard bereikte.

De verslechtering is voor het grootste deel toe te schrijven aan het kapitaalverkeer van de niet-financiële privésector dat, in tegenstelling tot de toestand tijdens de vorige jaren, in 1987 ongeveer in evenwicht was geweest maar in 1988 opnieuw aanleiding zou hebben gegeven tot aanzienlijke kapitaaluitvoer.
Uit dat verloop blijkt de in 1988 zeer duidelijke voorkeur van de ingezetenen voor beleggingen in vreemde valuta's, nu eens op lange termijn, dan weer op korte termijn, afhankelijk van hun renteverwachtingen.
Voor het gehele jaar was de kapitaaluitvoer op korte termijn van de ingezetenen opmerkelijk groot terwijl in 1987 een overschot was opgetekend, en nam het tekort voor de kapitaaltransacties op lange termijn toe. In beide gevallen lijkt de keuze van de valuta's er op te wijzen dat de ingezetenen een zo hoog mogelijk rendement nastreefden, zelfs ten koste van grotere wisselrisico's. Waarschijnlijk ligt aan deze ontwikkelingen een meer fundamentele factor ten grondslag, te weten dat het aantrekken van het financiële spaargeld van de particulieren de jongste jaren ongetwijfeld steeds meer gekanaliseerd werd via gemeenschappelijke beleggingsinstellingen waarvan het succes, onder meer om fiscale redenen, in 1988 nog is toegenomen.

De transacties in vreemde valuta's van de ingezetenen werden ten dele gecompenseerd door de belangstelling vanwege de niet-ingezetenen voor de frank: ondanks een verkleining van het renteverschil op korte termijn tegenover de Duitse mark en in weerwil van aanzienlijke afvloeiingen tijdens het vierde kwartaal, is de toevloeiing van kortlopende kapitalen in 1988 gestegen, terwijl ook de aankopen van obligaties in franken duidelijk toenamen, vooral aan het einde van het jaar.
De directe investeringen en aanverwante overige verrichtingen op lange termijn hebben eveneens een gunstig verloop vertoond, aangezien het tekort van 1987 plaats maakte voor een beduidend overschot in 1988.
De gedragingen van de economische subjecten waren niet homogeen in 1988: zij verschilden naargelang van de termijn der verrichtingen en van de hoedanigheid van de opdrachtgevers en varieerden bovendien sterk in de loop van de periode. Over het geheel van het jaar heeft het totale kapitaalverkeer, hoofdzakelijk op korte termijn, dat in 1987 nog een ruim overschot opleverde, uiteindelijk een mali vertoond, onder meer te wijten aan belangrijke terugvloeiingen van kapitalen van niet-ingezetenen tijdens de laatste maanden van 1988. Omgekeerd is het traditionele tekort voor de transacties op lange termijn geslonken, want het gunstig verloop van de rechtstreekse investeringen heeft de aanzwelling van de netto-afvloeiingen wegens effectentransacties ruimschoots gecompenseerd.
De positie van de frank binnen het Europees Monetair Stelsel bleef het hele jaar door zeer stabiel. De met de uitvoer gewogen gemiddelde koers werd vooral beïnvloed door de schommelingen van de valuta's die niet deelnemen aan het Europees Monetair Stelsel. Tussen december 1987 en augustus 1988 liep hij met 2,9 pct. terug, ten gevolge van de waardevermeerdering van het pond sterling en de dollar maar nadien herstelde hij zich tot in december ten belope van 1,5 pct., wegens het afglijden van de dollar. Gemiddeld gezien over het geheel van het jaar is de gewogen wisselkoers van de frank vrijwel ongewijzigd gebleven.
De vorming van financiële activa door bedrijven en particulieren vertoonde een opmerkelijke versnelling: tijdens de eerste tien maanden nam ze toe van fr. 820 miljard in 1987 tot fr. 948 miljard in 1988. Die stijging draagt de stempel van het kapitaalverkeer van de ingezetenen, met name een duidelijk toegenomen voorkeur voor beleggingen in het buitenland, inzonderheid voor de vorming van financiële activa op korte termijn in vreemde valuta's en meer nog voor de aankoop van obligaties. Daaruit volgt dat de vorming van activa in Belgische franken sterk teruggelopen is; dat gebrek aan belangstelling betrof evenwel slechts de activa op korte termijn - voornamelijk de termijndeposito's - want de vraag naar financiële activa op lange termijn, inzonderheid de door de Staat uitgegeven obligaties, is toegenomen.

De nieuwe verplichtingen liepen nog forser op, namelijk van fr. 278 tot fr. 445 miljard. De huisvestingskredieten vertoonden een duidelijke stijging; het waren echter vooral de bedrijven die meer nieuwe verplichtingen aangingen, hoofdzakelijk in de vorm van kredieten op korte termijn. Voor een deel houdt deze toename verband met de krachtige economische groei, speciaal van de investeringen; dat ze vooral het korte krediet betrof, heeft waarschijnlijk te maken met een houding die beïnvloed was door de onzekerheid - tijdens het grootste deel van het jaar - omtrent de komende ontwikkeling van de lange-termijnrente.
Voor het overige vloeit de toename van die kredieten voort uit het verloop van financiële transacties, onder meer in verband met mutaties in het aandeelhouderschap van de Generale Maatschappij van België (zie pag. 438/2 e.v.-19881, die eveneens - zo lijkt het - een invloed hebben gehad op de omvang van de vorming van financiële activa: in ons land gevestigde vennootschappen zouden nieuwe verplichtingen op korte termijn hebben aangegaan om reserve-aandelen van die maatschappij te verwerven, terwijl de verkopers de opbrengst van de verkochte aandelen aanwendden om andere financiële activa aan te leggen.
Tijdens de eerste tien maanden van het jaar liep het financiële tekort van de gezamenlijke overheid met fr. 27 miljard terug.
Over het geheel van het jaar viel de vermindering forser uit - ongeveer fr. 38 miljard - maar het netto te financieren saldo van de Schatkist, de belangrijkste sector van de overheid, liep ietwat op, namelijk van fr. 431 tot fr. 434 miljard; het bedraagt nog steeds ongeveer 7,8 pct. van het bruto nationale produkt. Om haar behoeften te dekken, kon de Schatkist een groter beroep doen op de kapitaalmarkt: zij gaf in de loop van het jaar zes leningen uit waarvan de rendementen rond de 8 pct. schommelden; de laatste, aan het eind van het jaar uitgegeven staatslening leverde een rendement van 7,76 pct. op, dat is zowat 0,3 punt minder dan het peil van een jaar eerder. Het nieuwe beroep op deviezenleningen en op leningen in Belgische franken op de geldmarkt nam af.
Het uitstaande bedrag van de schatkistcertificaten op korte en zeer korte termijn nam aldus met slechts fr. 52 miljard toe, tegen fr. 193 miljard in 1987. De Schatkist kon eveneens haar beroep op de Bank in de vorm van bijzondere voorschotten aan het Rentenfonds met fr. 21 miljard terugschroeven.

Monetair beleid

Het traditionele dilemma van de monetaire overheid tussen de bezorgdheid voor het externe evenwicht - meer in het bijzonder de stabiliteit van de wisselkoersen binnen het Europees Monetair Stelsel - en de zorg om, op intern vlak, zo gunstig mogelijke ontwikkelingen in de hand te werken, verplicht in België tot bijzonder delicate keuzen. Ook dat heeft ertoe bijgedragen dat, in een economische context die bij uitstek veranderlijk is en onderhevig aan buitenlandse impulsen, het hanteren van de korte-termijnrente het essentieel instrument van het conjunctuurbeleid werd. In feite leent de lange-termijnrente in

België zich slecht voor een dergelijk frequent bijsturen. Bovendien beïnvloedt zij in sterke mate de rentelasten op de - bijzonder omvangrijke - overheidsschuld op lange termijn; in feite bleef de lange-termijnrente, zoals in 1987, zeer stabiel.
Het is dus via wijzigingen in de kortetermijnrente dat de Belgische autoriteiten de impulsen verwekten die zij in 1988 aan hun monetair beleid wensten te geven.
Het aldus gevoerde beleid bleef in de lijn van de doelstellingen die waren vastgelegd na de herschikking, op 12 januari 1987, van de spilkoersen binnen het Europees Monetair Stelsel: het handhaven van het extreme evenwicht door de stabiliteit van de frank binnen het Europees systeem, de geleidelijke aanvulling van de deviezenreserves - de belangrijkste indicator van de externe liquiditeit van de economie - en het voorzichtig benutten van de fundamentele verbetering van de belangrijkste parameters van de nationale economie teneinde het nog ruime renteverschil tussen de beleggingen op korte termijn in franken en die in de sterkste Europese valuta's te verkleinen.
De stabiliteit die gedurende het hele jaar het Europees Monetair Stelsel kenmerkte en het aanhouden van een ruim overschot in het lopende verkeer met het buitenland hebben de uitvoering van dat beleid in de hand gewerkt.
Het eerste kwartaal van 1988 bleef nog gekenmerkt door de internationale rentedaling die na de beurskrach van oktober 1987 op gang werd gebracht.
Aan de rentedaling kwam in het tweede kwartaal van het jaar een einde en de Belgische monetaire overheid werd ertoe genoopt de geleidelijke rentestijging in de Bondsrepubliek Duitsland zij het met een zekere vertraging te volgen.
Over het geheel van het jaar beschouwd, hebben die diverse bewegingen elkaar gecompenseerd: het was voornamelijk de toename - die evenwel geringer uitviel dan in de voorafgaande jaren - van de deviezenschuld van de overheid die de Schatkist in staat stelde haar financiering door middel van bijzondere voorschotten van de Bank aan het Rentenfonds ten belope van fr. 21 miljard terug te schroeven. Het plafond van die voorschotten, dat in 1987 reeds van fr. 210 op fr. 180 miljard was gebracht, kon op 30 maart 1988 nogmaals worden verlaagd, namelijk tot fr. 160 miljard.
Het bijsturen van de rentetarieven bleef in 1988 het instrument bij uitstek van het beleid van de Bank; deze vaststelling, die trouwens reeds sinds meerdere jaren voor België geldt, maakt het voor de monetaire overheid niet minder noodzakelijk om permanent de volledige waaier van instrumenten waarover zij beschikt, kritisch te onderzoeken.
Na overleg met de financiële instellingen, neemt de Bank zich voor in 1989 een nieuw stelsel voor kredietverlening aan die instellingen in te voeren. Dit stelsel zal het bestaande kanaal van disconto en gewone voorschotten, dat dient om de ultieme liquiditeit van de financiële instellingen te verzekeren, niet vervangen. Het heeft tot doel de Bank de mogelijkheid te bieden haar invloedssfeer uit te breiden, in-

ONTVANGSTEN, UITGAVEN EN NETTO FINANCIERINGSBEHOEFTE (–) VAN DE OVERHEID

(procenten van het bruto nationale produkt)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988 e
1. *Ontvangsten :*									
1.1 Directe belastingen	18,0	18,0	19,5	18,7	19,2	19,2	18,7	18,4	17,8
1.2 indirecte belastingen	12,4	12,6	12,8	13,0	12,6	12,4	12,0	12,5	12,5
1.3 Sociale-zekerheidsbijdragen	13,1	13,4	13,5	14,0	14,9	15,3	15,3	15,5	15,2
1.4 Kapitaalbelastingen	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
1.5 Totaal van de fiscale en parafiscale ontvangsten (1.1 tot 1.4)	43,9	44,3	46,1	46,0	47,0	47,2	46,3	46,6	45,8
1.6 Niet-fiscale en niet-parafiscale ontvangsten	1,7	2,0	2,4	2,0	2,0	1,9	1,6	1,4	1,3
1.7 Eindtotaal (1.5 + 1.6)	45,6	46,4	48,5	48,0	49,0	49,1	47,9	48,0	47,1
2. *Uitgaven :*									
2.1 Netto-uitgaven voor goederen en diensten	17,3	18,1	17,7	17,3	16,8	16,8	16,4	15,7	15,1
2.2 Rentelasten	6,0	7,8	9,2	9,4	9,9	10,7	11,2	10,6	10,3
2.3 Lopende overdrachten aan de particulieren	21,7	23,4	23,4	23,8	23,3	22,8	22,2	22,2	21,7
(waarvan : werkloosheidsuitkeringen)	(2,0)	(2,7)	(2,7)	(2,9)	(2,7)	(2,6)	(2,5)	(2,4)	(2,2)
2.4 Subsidies aan bedrijven	3,3	3,4	3,3	3,5	3,4	3,1	2,9	2,5	2,6
2.5 Lopende overdrachteti aan het buitenland [1]	1,3	1,4	1,6	1,5	1,3	1,3	1,4	1,6	1,6
2.6 Totaal van de lopende uitgaven (2.1 tot 2.5)	49,5	54,2	55,1	55,5	54,7	54,6	54,0	52,6	51,3
2.7 Brutovorming van vast kapitaal	4,1	4,1	3,8	3,4	3,0	2,5	2,2	2,0	1,9
2.8 Kapitaaloverdrachten exclusief kredietverlening en participaties [1 2]	1,2	1,5	1,1	1,0	1,0	1,0	0,9	0,8	0,9
2.9 Totaal van de kapitaaluitgaven exclusief kredietverlening en participaties (2.7 c 2.8)	5,3	5,5	4,8	4,4	4,0	3,6	3,1	2,8	2,8
2.10 Eindtotaal (2.6 + 2.9)	54,9	59,7	60,0	59,9	58,6	58,2	57,1	55,4	54,1
3. Netto *financieringsbehoefte exclusief kredietverlening* en participaties (1.7 – 2.10)	– 9,2	– 13,4	– 11,5	– 11,9	– 9,7	– 9,1	– 9,2	– 7,4	– 7,1
4. *Kredietverlening en participaties* [1]	2,3	2,8	2,8	3,1	2,2	2,6	2,0	2,1	1,3
5. Netto *financieringsbehoefte met inbegrip van kredietverlening* en *participaties* (3. – 4.)	– 11,5	– 16,2	– 14,3	– 15,0	– 11,9	– 11,7	– 11,1	– 9,4	– 8,4

[1] Het gaat om nettocijfers, d.w.z. het verschil tussen de door de overheid aan andere sectoren betaalde overdrachten en de van andere sectoren ontvangen overdrachten

[2] De van andere sectoren ontvangen kapitaaloverdrachten, die in mindering komen van deze rubriek, bevatten voor 1987 de meerwaarde – ria belope van ongeveer 0,2 pct – die werd gerealiseerd dank zij de verkoop van gouden ecu's.

zonderheid in het vlak van de rente op zeer korte termijn.
Daartoe zal de Bank aan de financiële instellingen voorstellen deel te nemen aan aanbestedingen van voorschotten op vaste termijn op onderpand van overheidspapier, en van stallingen van nandelseffecten. Deze kredieten zullen op zeer korte termijn zijn; door de voorwaarden ervan te wijzigen, zal de Bank hetzij signalen geven aan de markt, los van welke wijziging ook van de rente op schatkistcertificaten, hetzij een gelijktijdige wijziging van deze rente kracht bijzetten.

Wet van 23 december 1988

De wet van 23 december 1988 houdende bepalingen met betrekking tot het monetair statuut, de Nationale Bank van België, het monetair beleid en het Muntfonds heeft gezorgd voor de verlenging van de Bank. Terzelfder tijd heeft zij voor de Bank een ufficiële benaming in het Duits ingevoerd; de toekomstige biljettenreeksen zullen ook vermeldingen in het Duits bevatten.
Het nieuw monetair statuut bevestigt de traditionele bepaling volgens welke iedere uitgifte van geldtekens verboden is tenzij ze geschiedt krachtens de wet; het niet naleven daarvan zal voortaan strafrechtelijk worden vervolgd. De biljetten van de Nationale Bank van België en de biljetten en munten uitgegeven door de Staat, zijn bestempeld als de geldtekens met wettige betaalkracht. De wet beschermt ze door middel van strafrechtelijke sancties tegen opzettelijke en kwaadwillige beschadiging en tegen het gebruik ervan als drager van reclame- of andere boodschappen.

Terzelfder tijd is het monetair statuut van België aan de ontwikkelingen van de internationale monetaire verhoudingen aangepast, in het bijzonder aan die welke voortvloeien uit het tweede amendement op de statuten van het Internationaal Monetair Fonds, dat bij wet van 24 maart 1978 reeds was goedgekeurd.
Het nieuw monetair statuut bekrachtigt in het nationale recht het verdwijnen van het goud als sleutelelement van het internationale monetaire systeem. Te dien einde is de gouddefinitie van de frank afgeschaft. De frank is ,voortaan gedefinieerd als de monetaire eenheid van België, zonder ook maar aan enig referentie-element te zijn gebonden.
In het institutionele vlak zijn procedures uitgewerkt met het oog op het nemen van beslissingen inzake wisselkoersregelingen - met andere woorden de keuze van de algemene opties inzake wisselkoersstelsels - wat voortaan onder de uitvoerende macht zal ressorteren, en met het oog op het treffen van maatregelen ter uitvoering ervan. Zij impliceren het advies van de Nationale Bank van België, de onmiddellijke mededeling aan het Parlement en de tussenkomst van de Ministerraad of, in voorkomend geval, voor de uitvoeringsmaatregelen, van een ministeriee! comité.
In de organieke wet van de Bank zijn de beschikkingen inzake het vroeger monetair statuut formeel afgeschaft. Zo bijvoorbeeld de verplichting van de gouddekking van de biljetten, hun converteerbaarheid in goud en het begrip zelf van hun ,,terugbetaling", voorschriften die overigens de jure of de facto sinds jaren waren geschorst.

De onzekerheid die kon bestaan omtrent de bestemming van de meerwaarde die wordt gerealiseerd naar aanleiding van transacties met goud uit de reserves van de Bank, is eveneens weggenomen. Op een zeer beperkt bedrag na, dat betrekking heeft op goudverkopen voor de uitgifte van verzamelaars- of herdenkingsmunten, en dat aan de Staat wordt toegekend, zal de nettomeerwaarde die voortkomt uit eventuele arbitrages tussen goud en andere externe reservebestanddelen, voortaan geboekt worden op een bijzondere onbeschikbare reserverekening; de tegenwaarde ervan zal op de actiefzijde van de balans van de Bank verschijnen in de vorm van externe reservebestanddelen, die zij in volle onafhankelijkheid zal beheren, zoals trouwens het geheel van haar gouden deviezenreserves. De nettoopbrengst van deze reservebestanddelen wordt aan de Staat toegekend.
Gelijklopend met de hervorming van het monetair statuut en met sommige beschikkingen die het statuut en de activiteiten van de Bank regelen, heeft de wet van 23 december 1988 ook de bepalingen aangepast die de Bank machtigen een stelsel van verplichte reserves toe te passen.
Een dergelijk stelsel heeft voornamelijk tot gevolg dat de financiële instellingen afhankelijker worden van de centrale bank zodat deze laatste, via de voorwaarden die aan haar eigen kredietverlening zijn verbonden, meer invloed kan uitoefenen op de activiteit van die financiële instellingen.
Die invloed was traditioneel gesteund op de omvang van de vraag naar biljetten. Iedere activiteitsuitbreiding van de financiële instellingen gaat gepaard met een toename van hun kredietverlening en, daarmee gelijklopend, met een verruiming van hun middelen, meer bepaald van de deposito's; voor een deel echter geeft de daarmee samenhangende ontwikkeling van de transacties in de economie ook aanleiding tot een bijkomende vraag naar biljetten vanwege het publiek; de kredietinstellingen kunnen aan die vraag enkel voldoen hetzij door schulden aan te gaan tegenover de centrale bank hetzij door bij deze laatste daartoe aanvaarde activa te mobiliseren. Meer bepaald wanneer ze kredieten verstrekken, zullen de financiële instellingen ervoor zorgen hun liquiditeit veilig te stellen door zich van de nodige mogelijkheden inzake beroep op de centrale bank te verzekeren; de door deze laatste opgelegde voorwaarden wentelen ze overigens op hun cliënten af.
In de praktijk is dat mechanisme steeds meer aan belang inboeten.

Stelsels van verplichte reserves herstellen dat fundamentele mechanisme doordat de financiële instellingen erdoor verplicht worden hun deposito's bij de centrale bank op te voeren in een bepaalde relatie tot de verruiming van hun activiteit, meestal in verhouding tot de ontwikkeling van hun middelen. Zodoende worden de positie van de centrale bank in het centrum van het financiele systeem en haar greep op de financiële markten verstevigd.

Vooruitzichten voor de Belgische economie

Zoals men heeft kunnen vaststellen inzake groei, werkgelegenheid, prijzen en extern evenwicht liggen de resultaten van de Belgische economie in 1988 in de lijn van het sedert meerdere jaren opgetekende herstel. De positieve ontwikkelingen in het vlak van de groei en van het terugdringen van de werkloosheid zullen moeten worden voortgezet en gestimuleerd. Het behoud van het concurrentievermogen van de economie, zowel in het vlak van de produktiekosten als in dat van het volledige gamma goederen en diensten die zowel op de binnenlandse als op de internationale markten te koop worden aangeboden, alsook de structurele sanering van de overheidsfinanciën moeten de hoekstenen van dat beleid blijven.
Dit laatste zal evenwel gevoerd moeten worden in een Europese en nationale institutionele context die in het verleden zelden zo'n diepgaande wijzigingen heeft ondergaan.

Eerst en vooral in het Europese vlak, heeft het vooruitzicht op de voor eind 1992 voorziene grote interne markt een nieuwe dimensie verleend aan het economisch en financieel integratieproces binnen de Gemeenschap.

De goedkeuring, door de Raad van de Gemeenschappen, op 24 juni 1988, van een richtlijn die met ingang van 1 juli 1990 de volledige liberalisering waarborgt van alle kapitaalverkeer op het grondgebied van de Gemeenschap, met uitzondering van vier lid-staten die een overgangsstelsel genieten, is ongetwijfeld een beslissende stap in het tot stand brengen van een geïntegreerde en open Europese financiële ruimte.
De Belgische en Luxemburgse autoriteiten hebben zich ertoe verbonden in het raam van de versteviging van het Europees Monetair Stelsel die dubbele valutamarkt vóór 31 december 1992 af te schaffen.
Het tot stand brengen van een uitgestrekte zone waarin het kapitaal ongehinderd kan worden verplaatst, is ongetwijfeld een mijlpaal in het Europese integratieproces.
In België kan het vooruitzicht op de grote Europese markt van 1992 de autoriteiten alleen maar sterken in hun vastberadenheid om te blijven werken aan het behoud en de verbetering van het concurrentievermogen van de economie.

Dit vereist ook een aanpassing van het aanbod, inzonderheid van de industriële structuren, waarvan de ervaring heeft geleerd dat ze bepaalde handicaps vertonen; toch mag men hopen dat de vernieuwing aan de gang is gebracht door de recente golf van investeringen die zich, volgens de beschikbare prognoses, in 1989 zou moeten voortzetten. De ontwikkeling van een concurrerender Europese context in het vlak van de financiële diensten, maakt het tevens wenselijk zich ernstig in te laten met de noodzakelijke aanpassing van de financiële markten en diensten in België. In dat opzicht heeft de Minister van Financiën in 1988 initiatieven genomen die - met de medewerking van gespecialiseerde commissies - snel zouden moeten leiden tot een modernisering van de werking van de beurzen en van de rol van de effectenmakelaars, tot een aanpassing van de openbare kredietinstellingen aan de uitdagingen van de geïntegreerde Europese markten, alsook tot een ontwikkeling van de financiële diensten, onder meer door de uitbreiding van het op de Belgische markten aangeboden gamma financiële instrumenten.
Op dit ogenblik lijkt de ervaring van 1988 erop te wijzen dat de concurrentiepositie van de Belgische economie niet verslechterd is en deze laatste zelfs in staat heeft gesteld ten volle partij te trekken van de verruiming van de buitenlandse afzetmarkten en van de economische groeiversnelling in de geïndustrialiseerde wereld, en dit met handhaving van een behoorlijk batig saldo op de lopende rekeningen met het buitenland. Het in stand houden van een dergelijk overschot in de komende jaren is, in de ogen van de monetaire overheid, de nodige tegenhanger voor de neiging tot uitvoer van een gedeelte van het financiële sparen, en de onmisbare garantie voor een evenwichtige economische ontwikkeling, zonder spanningen op de valutamarkt en met het voordeel van rentetarieven die zo gunstig mogelijk de vergelijking met die in het buitenland doorstaan.
Mits de economie concurrentieel blijft, zal zij ook voordeel kunnen blijven halen uit de van het buitenland afkomstige groei-impulsen. Zij kan aldus de kans krijgen meer arbeidsplaatsen te creëren en de werkloosheid verder terug te dringen.

De staatshervorming die de regering in de loop van 1988 (zie pag. 120/2 e.v.-1989) heeft doorgevoerd, zal voor de Belgische instellingen en voor de werking van de nationale economie ingrijpende veranderingen meebrengen. Of men die hervorming beschouwt vanuit het oogpunt van de nieuwe bevoegdheden die worden toegekend aan de gewesten - onder meer openbare werken, verkeer, economisch beleid - en de gemeenschappen - inzonderheid onderwijs - of vanuit het oogpunt van de financiële middelen die hen zullen worden overgedragen vanuit de centrale begroting en die voortaan meer dan **30** pct. van die begroting zullen uitmaken, de wijzigingen die aldus worden aangebracht in de rol en de relatieve betekenis van de overheidslichamen die meespelen in het economisch leven zijn aanzienlijk. In dat opzicht wil de Bank het belang onderstrepen dat ze hecht aan de bepalingen in de hervorming die het behoud van de economische unie en de monetaire eenheid beogen.
In de domeinen van het economisch beleid die belangrijke financiële gevolgen hebben, zullen de beslissingen in een globale context moeten worden afgewogen, hetzij via overleg tussen de verschillende bestuursniveaus hetzij via een interventierecht van de monetaire overheid, in het bijzonder van de Minister van Financiën.
Overlegprocedures zijn ingesteld onder meer om te voorkomen dat de uitoefening van de aan de gemeenschappen en gewesten toegekende nieuwe fiscale bevoegdheden zou leiden tot te sterk uiteenlopende toestanden.
De leningen van die entiteiten, waarvan de voorwaarden een weerslag kunnen hebben op de monetaire politiek en op het valutabeleid - die onder nationale bevoegdheid blijven -, te weten de leningen in Belgische franken in het buitenland en die in vreemde valuta's, zullen moeten worden goedgekeurd door de Minister van Financiën, terwijl de openbare uitgiften van leningen op de Belgische kapitaalmarkt deel zullen uitmaken van een algemeen programma waarover de Ministerraad na overleg met de betrokken executieven zal beslissen.

Ten slotte leek het van essentieel belang dat het verloop van de financieringsbehoeften van de overheid, waarin de gemeenschappen en gewesten een belangrijker plaats zullen innemen, verenigbaar blijft met de economische unie en de monetaire eenheid. Te dien einde zal dat verloop worden onderzocht en beoordeeld door een nieuwe afdeling „Financieringsbehoeften van de overheid" van de Hoge Raad voor Financien. Die afdeling, waarin drie vertegenwoordigers van de Bank zullen zetelen, zal adviezen opstellen die voor de regering aanleiding kunnen zijn om de leencapaciteit van een gemeenschap of een gewest gebeurlijk in te perken.

Saneringsbeleid

Het voortzetten van de fundamentele sanering van de overheidsfinanciën, met name teneinde het zichzelf voedende proces van accumulatie van rentebetalingen op de overheidsschuld - het ,,sneeuwbaleffect" - te stuiten, moet immers voor de verantwoordelijken voor het economisch beleid een duidelijk bevestigde prioriteit blijven. In 1988 is de vooruitgang ter zake beperkt gebleven; het gevaar bestaat dat hij in 1989 nauwelijks groter zal zijn, onder meer omdat de regering voorrang heeft verleend aan een andere doelstelling inzake de overheidsfinanciën, namelijk de vermindering, via een ruim opgezette fiscale hervorming, van de overmatige druk van de fiscale heffingen die rechtstreeks ten laste van de particulieren vallen.
Deze hervorming zou de netto financieringsbehoefte niet doen toenemen, maar het compenseren van de fiscale minderontvangsten zal budgettaire middelen vereisen die voorshands niet meer beschikbaar zullen zijn om het tekort aanzienlijk terug te schroeven. Het voortzetten van de sanering is nochtans een noodzaak. Het zal evenwel slechts mogelijk zijn als men ter zake voldoend ambitieuze doelstellingen vastlegt, voor een niet al te verre toekomst, en als men zich onverdroten inspanningen getroost om het relatieve gewicht van de overheidsuitgaven,

exclusief de rentelasten, in het bruto nationale produkt te verminderen.
In dit verband zij eraan herinnerd dat het er op aankomt de financieringsbehoeften van de gezamenlijke overheid terug te dringen; het terugschroeven van een minder omvattend begro. tingsaggregaat, hoe belangrijk het ook zij, bijvoorbeeld het netto te financieren saldo van de Schatkist, biedt geen enkele fundamentele remedie indien het gepaard gaat met een verslechtering van de begrotingssaldi van andere overheidsentiteiten - gewesten, gemeenschappen, sociale verzekeringen, lokale overheid of gedebudgetteerde sector.
In de nieuwe Belgische institutionele context is die gezamenlijke aanpak meer dan ooit gegrond. Het begrotingsherstel kan slechts slagen op de uitdrukkelijke voorwaarde dat de centrale overheid en de regionale en communautaire entiteiten er zich samen voor inzetten.

DUITSLAND (BONDSREPUBLIEK)

DDR-SPION GÜNTER GUILLAUME VERBREEKT ZWIJGEN

,,Ik ben officier van de Nationale Volksarmee van de DDR en medewerker van het ministerie voor staatsveiligheid. Ik verzoek u mijn officierseer te respecteren", zie DDR-spion Günter Guillaume op de vroege ochtend van 24 april 1974 tegen de Westduitse veiligheidsmensen, die hem in zijn flat in Bonn kwamen arresteren.
Dat was, zo geeft hij na ruim veertien jaren toe, de grootste fout die hij als spion in de onmiddellijke nabijheid van SPD-bondskanselier Willy Brandt heeft gemaakt.
In het proces dat volgde en waarin hij en zijn vrouw Christel tot respectievelijk vijftien en acht jaar gevangenisstraf werden veroordeeld, hebben beiden als het graf gezwegen en op geen enkel tijdstip toegegeven voor de DDR gespioneerd te hebben.
Zonder de opvallende uitspraak in de eerste schrikseconden na de arrestatie, zouden de Westduitse rechters nog moeite hebben gehad ook om de schuld van het echtpaar vast te stellen. Keiharde bewijzen waren er nauwelijks, wel reeksen aanwijzingen en waarschijnlijkheden.
Na ruim veertien jaren heeft de nu 61 jaar oude Günter Guillaume, wiens activiteiten in 1974 de directe aanleiding vormden tot de val van SPD-bondskanselier Willy Brandt, zijn zwijgen doorbroken.
Hij geeft toe enkele tientallen jaren voor de DDR gespioneerd te hebben en als vertrouweling van Brandt honderden zeer geheime stukken naar Oost-Berlijn te hebben doorgespeeld of mondeling te hebben overgedragen aan zijn contactpersonen „Arno" en „Nora".

In 1981 werden Günter en Christel Guillaume uitgewisseld tegen Westduitse spionnen. Sindsdien wonen zij in een villa aan de Bötzsee nabij Oost-Berlijn.
In een door de DDR-staatsveiligheidsdienst (nog) niet publiekelijk verspreid boek, getiteld „Die Aussage" (Het Getuigenis), heeft Günter zijn herinneringen opgeschreven aan de drieëneenhalf jaar die hij in Brandts nabijheid doorbracht. Een exemplaar van het door de Oostberlijnse veiligheidsdienst bewerkte en gekuiste boek is het Westduitse weekblad Der Spiegel in handen gespeeld, dat er op 26 dec. 1988 een uittreksel van publiceerde.

De ,,Affaire-Guillaume"is de grootste en sensationeelste spionagezaak in de Bondsrepubliek tot nu toe. Zij brak de politieke nek van de op binnenlands politiek terrein aangeslagen kanselier, die in 1972 was herkozen nadat hij in 1969 de ,,grote coalitie" met de CDUICSU had opgezegd en met FDP-man Walter Scheel een sociaal-liberale regering had gevormd.
Na die koerswijziging had Brandt mensen in het bureau van de bondskanselier nodig. Een ervan was Günter Guillaume, die in 1956 op last van zijn stiefvader Paul Laufer, een vooraanstaande figuur in de DDR-staatsveiligheidsdienst, naar de Bondsrepubliek was ,,gevlucht", samen met zijn vrouw en zijn schoonmoeder Erna Boom.
Günter en Christel openden in Frankfurt een kopieerinrichting en een winkel voor kantoorbenodigdheden en zijn schoonmoeder begon een coffeeshop (,,Boom am Dom") in het centrum van de stad.
Tegelijkertijd - zo hadden zijn opdrachtgevers dat uitgedacht - werkte Günter zich in de plaatselijke SPD omhoog, tot hij uiteindelijk zelfs manager - een in Duitsland belangrijke sleutelfunctie - van de gemeenteraadsfractie werd.
Dit gebeurde mede door toedoen van Georg Leber, minister voor verkeer in Bonn. Eveneens op voorspraak van Leber kwam Guillaume in januari 1970 in het bureau van de bondskanselier terecht, als Brandts adviseur voor partij- en vakbondszaken.
In korte tijd maakte hij zich voor zijn chef onmisbaar: hij, begeleidde Brandt naar bijeenkomsten van het partij- en fractiebestuur, organiseerde diens buitenlandse reizen, regelde zijn agenda, was aanwezig bij talloze gesprekken met binnenlandse en buitenlandse politici, beheerde Brandts koffer met ordners en stukken, die voor al deze zaken waren voorbereid.
In de zomer van 1973 gingen Günter en Christel met hun zestienjarige zoon Pierre (die inmiddels werkelijk naar de Bondsrepubliek is uitgeweken en hier onder een andere naam leeft) zelfs vier weken mee op vakantie naar Noorwegen.
Daar sloeg Günter een van zijn grootste slagen: midden in de voorbereiding van de Conferentie van Helsinki kon hij tientallen uiterst geheime NAVO-stukken laten fotograferen. Hij kreeg ook een zeer vertrouwelijke brief in handen van de Amerikaanse president Richard Nixon, waarin deze steun vroeg voor verandering, van het NAVO-verdrag, een plan waartegen de uit het geïntegreerde militaire commando getreden Fransen zich furieus verzetten.
Die stukken, aldus Guillaume in zijn boek, bewijzen nog dagelijks hun waarde voor de beoordeling van de NAVO-politiek. Hij heeft er dan ook begrip voor dat zijn voormalige superieuren hem geen toestemming hebben gegeven er een voorbeeld van te geven.
Hij kon lange tijd over de papieren beschikken door gebruik te maken van een identiek diplomatenkoffertje als dat van Willy Brandt, dat hij, gevuld met speelgoed en souvenirs, aan de veiligheidsdienst mee terug naar Bonn gaf.
Het koffertje met de echte stukken nam hij zelf mee in de auto op de terugreis. Onderweg in Zweden werden ze gefotografeerd door een uit Oost-Berlijn bestelde koerier.
Verscheidene keren hebben veiligheidsdiensten hun bezwaren geuit tegen Guillaume. Ze beschikten over aanwijzingen dat Guillaume in zijn Oostberlijnse tijd voor de staatsveiligheidsdienst werkte. In het bureau van de bondskanselier werden ze niet serieus genomen, de contraspionage beschikte bovendien niet over bewijzen. Tijdens het proces, dat grotendeels zonder publiek werd gevoerd, is niet duidelijk geworden in hoeverre Brandt zelf op de hoogte werd gesteld van deze verdenkingen.
Ook Guillaume verschaft daarover nu geen duidelijkheid. Hij tracht FDP-man Hans-Dietrich Genscher, destijds minister van binnenlandse zaken, in de schoenen te schuiven Brandt opzettelijk onjuist te hebben geinformeerd, zodat deze in een val zou lopen.
Guillaumes overduidelijke bewondering voor Brandt en het feit dat zijn manuscript door de DDR-veiligheidsdienst flink onder handen is genomen, maken die opvatting echter zeer onbetrouwbaar. De voormalige spion geeft trouwens toe dat de spionage-affaire niet het enige was dat Brandts aftreden in mei 1974 bewerkstelligde.
Met buitenlandse en veiligheidspolitiek kon Brandt uren bezig zijn, zo staat in Het Getuigenis, ,,maar voor het economische beleid drukte hij zich als het even kon. En juist op economisch en financieel terrein doemden serieus te nemen problemen op. Brandt had noch het geduld om de knopen te ontrafelen, noch de besluitvaardigheid om ze door te hakken".
Brandt, met wie Guillaume naar eigen zeggen ,,meer dan duizend uren" samen doorbracht, werd afgelost door Helmut Schmidt.
Een DDR-spion had de man ten val gebracht die als eerste de Bondsrepubliek naar het Oosten had geopend en die feitelijk de andere Duitse staat de erkenning had gegeven, waarom deze zo vurig had gevraagd.

ENGELAND

BRITSE REGERING TREKT LIBISCHE LANDINGSRECHTEN IN

De Britse regering besloot op 2 oktober 1986 het uit 1982 daterende Brits-Libische luchtvaartakkoord met ingang van 1 november op te zeggen. Op grond van dit akkoord voerde de Libische luchtvaartmaatschappij Libyan Arab Airlines twee vluchten per week van Tripoli naar Londen uit. De landingsrechten van de LAA werden ingetrokken, omdat deze betrokken was bij ,,steun aan terroristische activiteiten", aldus de Britse verklaring.
De enige Britse luchtvaartmaatschappij die op Tripoli vloog, Britisch Caledonian, had zijn vluchten reeds begin juli 1986 opgeschort, aldus The *Times* (27-9-'86).(Vor.ber.pag. 652/1 e.v.-1986)

EGYPTE

TWEEDE AMBTSTERMIJN VOOR PRESIDENT MUBARAK

President Hosni Mubarak werd op 12 oktober 1987 beëdigd voor een tweede ambtstermijn van zes jaar. Hij had zijn ambt aanvaard na de moord op president Anwar Sadat en was op 14 oktober 1981 als vierde president van Egypte beëdigd (pag. 84613-'81).
Zijn onbetwiste kandidatuur door de regerende Nationaal Democratische Partij (NDP) was op 6 juli 1987 goedgekeurd door de Volksvergadering (parlement) met de stemmen van 420 van de 458 afgevaardigden. De op één na grootste oppositiepartij, de Nieuwe Wafd, had zich tegen de nominatie van Mubarak verklaard en geëist dat de president rechtstreeks door het volk zou worden gekozen. Parlementsvoorzitter Rifaat al-Mahgoub deelde mee dat zes afgevaardigden van de Nieuwe Wafd niettemin vóór Mubarak hadden gestemd en hun uittreden uit de partij hadden aangekondigd. De overige 28 afgevaardigden verlieten vóór de stemming de zitting.
Op 5 oktober 1987 werd de kandidatuur van Mubarak in een nationaal referendum goedgekeurd. Naar de minister van binnenlandse zaken, Zaki Badr, de volgende dag bekendmaakte, kreeg Mubarak 12.086.327 van de 12.445,022 uitgebrachte geldige stemmen (97,12%). Tegen hem waren 358.695 stemmen (2,88%) uitgebracht. Het aantal ongeldige stemmen bedroeg 266.762. De opkomst was 88,47%. Dit hoge opkomstpercentage werd door waarnemers en oppositieleiders in twijfel getrokken, omdat op 5 oktober melding was gemaakt van een geringe drukte bij de stembureaus.

NIEUW KABINET-SEDKI

Premier Atef Sedki stelde op 13 oktober 1987 zijn nieuwe, 31 leden tellende kabinet voor. Daarin waren vier nieuwe ministers opgenomen die met de volgende portefeuilles werden belast:

Justitie - Farouk Seif al-Nasr; cultuur - Farouk Hosni; staatsminister internationale samenwerking - Maurice Makramallah; staatsminister emigratie en Egyptenaren in het buitenland - Fouad Iskandar.
Staatsminister Sayed Ali al-Sayed verliet het kabinet. Staatsminister Mohammed Abdel Hamid Radwan, die samen met Al-Sayed belast was met zaken betreffende de Volksvergadering en de Shura, overleed op 1 november 1987 aan een hartaanval.

Premier Sedki kreeg tevens de verantwoordelijkheid voor de zaken van de Al-Azhar universiteit en voor plaatselijk bestuur (dit ministerie werd opgeheven).
(Vor.ber.pag. 26911-'86 en 24511-'87)

NIEUWE STAFCHEF

President Mubarak verving op 13 oktober 1987 de chef van de generale staf. generaal Ibrahim al-Orabi (benoemd in juni 1983). Zijn opvolger werd generaal Safei al-Din Abu Shriaf.

HERSTEL BETREKKINGEN MET ARABISCHE STATEN. TERUGKEER IN ARABISCHE ORGANISATIES. VORMING ARABISCHE SAMENWERKINGSRAAD

Nadat de buitengewone Arabische topconferentie in de Jordaanse hoofdstad Amman op 11 november 1987 had besloten dat elke lidstaat afzonderlijk over zijn diplomatieke betrekkingen met Egypte moest beslissen (pag. 1121 3-'88), herstelden negen lidstaten die betrekkingen nog diezelfde maand: Verenigde Arabische Emiraten (11-11), Irak (13-1l), Marokko (14-1l), Koeweit (14-11), Noord-Jemen (15-11), Bahrein (16-1l), Saoedi-Arabië (16-1l), Mauretanië (17-11) en Qatar (18-11).
In 1988 herstelden nog drie Arabische staten hun diplomatieke betrekkingen met Egypte: Tunesië (23 januari), Zuid-Jemen (9 februari) en Algerije (24 november).
Nog drie Arabische staten onderhouden geen diplomatieke betrekkingen met Egypte: Libië, Syrië en Libanon.

Inmiddels was Egypte in april 1988 ook weer toegelaten tot diverse Arabische organisaties waaronder het Arabisch Fonds voor Economische en Sociale Ontwikkeling, het Arabische Monetaire Fonds en de Arabische Organisatie voor Industriële en Agrarische Ontwikkeling. Op 6 juli 1988 volgde de toelating tot de Educatieve, Culturele en Wetenschappelijke Organisatie van de Arabische Liga.

Arabische Samenwerkingsraad

Op 15 februari 1989 ondertekenden de staatshoofden van Egypte, Irak, Noord-Jemen en Jordanië - de presidenten Hosni Mubarak, Saddam Hoessein en Ali Abdallah Saleh alsook koning Hoessein - in de Iraakse hoofdstad Bagdad het oprichtingsakkoord van de nieuwe Arabische Samenwerkingsraad (ACC). De bedoeling van deze vier landen is om op langere termijn en stapsgewijs te komen tot een gemeenschappelijke markt, met daarin vrij verkeer van goederen en personen voor de in totaal 80 mln inwoners. Het permanente secretariaat van de ACC zal in de Jordaanse hoofdstad Amman worden gevestigd. President Saddam Hoessein zei dat de nieuwe organisatie ook open stond voor elke vorm van een verdergaande integratie op politiek en militair gebied.

In de Volkskrant berichtte Maarten Jan Hijmans o.a.:

„De nieuwe organisatie zal zich voorlopig uitsluitend op het terrein van de economische integratie begeven als noodzakelijke eerste stap naar een grotere politieke eenwording. Om te beginnen zal een systeem worden uitgewerkt. aldus bronnen in Amman, waarbij de economieën van de vier landen elkaar zoveel mogelijk zullen gaan aanvullen en waarbij voorrang zal worden gegeven aan elkaars produkten. Ook zal worden gewerkt aan een geleidelijke standaardisatie van produktie-processen en de afstemming van het bankverkeer en andere diensten op elkaar.
De vier landen hebben een periode van vijf jaar uitgetrokken om hun onderling sterk verschillende (en vaak uitzonderlijk bureaucratische) douaneformaliteiten met elkaar in overeenstemming te brengen. De onderlinge drempels zullen in die periode worden verlaagd, terwijl tegelijkertijd gemeenschappelijke heffingen voor derde landen zullen worden ingesteld. Andere projecten zijn een plan om de luchtlijnen van de vier landen met elkaar te laten fuseren en het opzetten van een scheepvaartlijn die de Egyptische haven Alexandrië zal gaan verbinden met de Jordaanse haven Akaba en de Rode Zeekust van Noord-Jemen.
Verder wordt, volgens de bronnen in Amman, gedacht aan de oprichting van een gemeenschappelijk ontwikkelingsfonds om achtergestelde gebieden bij te staan en het opzetten van niet nader toegelichte 'strategische projecten'.
Tenslotte zal de nieuwe organisatie naar buiten toe zoveel mogelijk gaan optreden als één blok. Zo willen de vier de import van noodzakelijke goederen zoveel mogelijk coördineren om lagere prijzen te bedingen en harde buitenlandse valuta te sparen. Als voorbeeld wordt graan genoemd. waarvan Jordanië en Noord-Jemen beide jaarlijks honderdduizend ton importeren en Irak en Egypte respectievelijk een miljoen en drie miljoen ton. Maar ook wil de ACC in zijn contacten met andere multinationale organisaties, zoals de EG, een front gaan maken.
Volgens Egyptische waarnemers is het heel goed mogelijk dat het uiteindelijk de Jordaanse koning Hoessein is geweest die het idee heeft gelanceerd. Het feit dat de ACC-zetel in Amman zal worden gevestigd zou in die richting kunnen wijzen. De politieke richting van de unie is niet duidelijk. Egypte zowel als Jordanië heeft alleen gezegd dat de unie openstaat 'voor iedereen en tegen niemand is gericht'. Sceptici in Cairo wijzen er echter op dat de ontbrekende partners in de nieuwe ACC Syrië en Palestina zijn. Zij achten het niet onmogelijk dat koning Hoessein de zaak van de grond heeft gebracht als een middel om Syrie, en straks eventueel een te verrijzen Palestijnse staat, vanuit een sterkere positie tegemoet te kunnen treden."

MUBARAK BEZOEKT GOLFSTATEN, IRAK EN JORDANIË. SADDAM HOESSEIN IN EGYPTE

De Egyptische president Mubarak maakte van 9-14 januari 1988 zijn eerste officiële rondreis door de Arabische Golfstaten. Hij bezocht achter-



Op 9 januari 1988 werd de Egyptische president Hosni Mubarak op het vliegveld van Riad begroet door de Saoedische koning Fahd (r.)voor zijn eerste bezoek aan Saoedi-Arabië sinds het herstel van de diplomatieke betrekkingen tussen beide staten (16 november 1987).

eenvolgens Saoedi-Arabië, de Verenigde Arabische Emiraten, Koeweit, Quatar, Bahrein en Oman. Daarbij kwam vooral de militaire samenwerking tussen Egypte en de Golfstaten ter sprake.

Harm Botje schreef hierover in *NRCI H'blad (12-1'88):*

,,President Mubarak, zijn politieke adviseur Osama al-Baz en onlangs ook de machtige Egyptische minister van defensie Abu Ghazala hebben herhaaldelijk en met grote nadruk laten weten dat het sturen van reguliere Egyptische troepen naar Saoedi-Arabië of andere Golfstaten als bescherming tegen Iran op dit moment is uitgesloten. In Cairo zelf valt te vernemen dat zo'n stap pas overwogen kan worden als Iran daadwerkelijk Koeweit of Saoedi-Arabië zou aanvallen, dat wil zeggen als de Egyptische veiligheid zelf direct in gevaar komt.
Een andere zaak is het dienst nemen van Egyptenaren in Saoedische of Koeweitse legers. Dat gebeurt al sinds jaar en dag. Egyptische gevechtspiloten trainen hun collegae in Koeweit, Saoedi-Arabië en de emiraten. Egyptische radarexperts zitten in de Golf achter radarschermen en zeker 20.000 Egyptenaren werken, meestal als verbindingstroepen, in Irak. In de ogen van de Egyptische overheid gaat het daarbij echter om privé-burgers die op eigen verantwoordelijkheid te werk gaan.
Men kan in Cairo echter horen verluiden dat Egypte eventueel bereid is dienstdoende militairen in het Egyptische leger voor onbepaalde tijd verlof te geven zodat zij naar dat soort banen in de Golf kunnen solliciteren. Bij terugkomst kan men dan weer gewoon in het Egyptische leger dienst nemen met alle sociale en financiele voordelen vandien.
Enerzijds komt Egypte met zo'n oplossing tegemoet aan de wens van de Golfstaten meer geschoold Egyptisch personeel te kunnen aantrekken. Anderzijds is er de wens van nogal wat Egyptische beroepsmilitairen enige tijd in de Golf te kunnen werken wegens de zeer forse salarissen die daar te verdienen zijn, zonder dat dat betekent dat men zijn Egyptische militaire carrière vaarwel moet zeggen. Zo'n oplossing is voorts elegant omdat Egypte op die manier niet direct militair betrokken raakt bij de gebeurtenissen in de Golf, maar toch in dat gebied een versterkte politieke invloed krijgt.
Hoe de zaak precies gaat uitpakken moet de toekomst leren, en dat geldt ook voor het andere belangrijke punt van militaire samenwerking, de wapenproduktie.
In de tweede helft van de jaren zeventig richtten Egypte, Saoedi-Arabië, Qatar, Bahrein en de Verenigde Arabische Emiraten daartoe de Organisatie voor militaire industrialisatie (OMI) op. Die OMI stond onder leiding van Ashraf Marwan, de met wapenhandel steen- en steenrijk geworden schoonzoon van wijlen (...) Gamal Abdel Nasser.
Grof gezegd was het de bedoeling dat met kapitaal uit de Golf en arbeid uit Egypte wapens zouden worden vervaardigd om daarmee de Arabische staten onafhankelijk te maken van de nukken en luimen van met name het Amerikaanse Congres. Daarbij zouden de Egyptenaren het arbeidsintensieve deel van de industrie krijgen en de Saoedi's en de Koeweiti's het kapitaalintensieve deel. Of, om het anders te zeggen, Egypte maakte de tanks en de geweren en de Saoedi's en Koeweiti's eisten voor zich het fijnere elektronische werk op.
De OMI werd opgeheven wegens Sadats vredespolitiek ten opzichte van Israël, maar Egypte zelf is met de plannen gewoon doorgegaan. Met als resultaat dat er ten zuiden en ten oosten van Cairo aanzienlijke complexen zijn verrezen waarin de Egyptenaren van alles maken en assembleren, variërend van granaten, nachtverrekijkers en pantservoertuigen tot helikopters, vliegtuigen en raketten.
De veruit voornaamste moeilijkheid waarmee Egyptes wapenindustrie kampt is gebrek aan kapitaal. Vanuit de Golf is nu gezegd dat men met graagte weer wil deelnemen aan de wapenfabricage, kortom dat men de OMI nieuw leven wil inblazen Dat zouden de Egyptenaren graag zien, elke dollar is tenslotte welkom Maar, zo zegt men van Egyptische kant terecht, de opnieuw tot leven gebrachte OMI moet wel uitgaan van de bestaande realiteit En die realiteit is nu eenmaal dat allerlei fabrieken die in het kader van de OMI-I in Saoedi Arabië of Koeweit zouden zijn neergezet nu in Egypte staan en daar niet meer kunnen worden weggehaald Consequentie daarvan is dat als het inderdaad tot een OMI-II komt de Egyptische inbreng daarin heel wat zwaarder gaat uitvallen dan in OMI-I het geval was

Het is de vraag of met name de Saoedische regering daar erg veel voor voelt Het zo sterk in Egypte concentreren van een gemeenschappelijke Arabische wapenindustrie geeft Cairo een zo groot extra politiek gewicht dat men in Saoedi-Arabië de consequenties daarvan nog wel eens wil bestuderen. De haast waarmee bijvoorbeeld Koeweit en vooral de Emiraten OMI-II willen opzetten doet in Riad de gedachte ontstaan dat de vorstendommen en -dommetjes in Saoedi-Arabiës periferie Egypte misschien wel aan het gebruiken zijn om het onmiskenbare Saoedische overwicht op de kleinere Arabische Golfstaten te doorbreken."

In aansluiting op zijn reis door de Golfstaten bracht president Mubarak op *15* januari *1988* een bezoek aan Bagdad, waar hij met de Iraakse president Saddam Hoessein de Golfoorlog besprak en hem steun betuigde in het conflict met Iran. Op *16* januari voerde Mubarak in Akaba besprekingen met de Jordaanse koning Hoessein over de onrust in de door Israël bezette gebieden en de toestand in de Golf (zie ook pag. *73411-'88).*
Op *6* en *7* juli *1988* vond in Bagdad de eerste zitting van de gemeenschappelijke Egyptisch-Iraakse Hoge Commissie onder leiding van beide premiers plaats. Daartoe was de Egyptische premier Atef Sedki met een delegatie van negen ministers naar de Iraakse hoofdstad gereisd. Er werden acht samenwerkingsakkoorden getekend. Egypte stelde o.a. aan Irak voor deel te nemen aan de ontwikkeling van een algemeen waarschuwingsnet, waaraan ook Jordanië en de Golfstaten zouden moeten meedoen.
Op *28* november *1988* bracht Saddam Hoessein als eerste president van Irak sinds *25* jaar een bezoek aan Egypte. Het was zijn eerste buitenlandse verblijf sinds het bestand in de Golfoorlog.

ISRAËL DRAAGT TABA OVER AAN EGYPTE. BILATERALE BETREKKINGEN

Op *15* maart *1989* vond de officiële overdracht door Israël van de omstreden grensstrook Taba aan Egypte plaats. Om *12.00* uur 's middags werd de Egyptische vlag in Taba gehesen door de Egyptische consul in Eilat onder gejuich van enkele honderden Egyptische arbeiders. Terwijl in Zürich de Zwitserse Bankunie $ 38,15



Na de ondertekening van het Taba-akkoord op 26 februari 1989 schudde de Egyptische onderhandelaar Nabil al-Arabi (l.) zijn Israëlische collega Reuven Merhav (m.) de hand, onder het toeziend oog van de Amerikaanse adviseur Abraham Sofaer.

mln overschreef van een Egyptische op een Israelische rekening, gaven de Amerikaanse bemiddelaars in Cairo aan de Egyptenaren de acte van verkoop en overdracht voor het Avia Sonesta Hotel in Taba ($37 mln) en het daarnaast gelegen vakantiedorpje Rafi Nelson ($ 1,15 mln). Daarmee keerde ook het laatste stukje van de Sinaï, dat in april 1982 niet door Israël was ontruimd, onder Egyptische soevereiniteit terug.
Dit alles gebeurde op grond van een akkoord dat Egypte en Israël na intensieve Amerikaanse bemiddeling op 26 februari 1989 hadden ondertekend.

Sinds de ondertekening van de arbitrage-overeenkomst inzake Taba op 11 september 1986 (pag. 33913-'87) en de in functie treding van de vijf leden tellende internationale arbitragecommissie op 10 december 1986 (pag. 343/1-'87) hadden zich o.a. nog de volgende ontwikkelingen inzake Taba voorgedaan.

Op 1 januari 1988 meldden Israelische regeringsfunctionarissen dat de Israelische regering een Amerikaans compromis-voorstel van Abraham Sofaer (juridisch adviseur van het State Department), dat deze in december 1987 aan beide partijen had voorgelegd, had verworpen. Begin mei 1988 poogde Sofaer nogmaals een compromis te bereiken, voordat de internationale arbitragecommissie haar uitspraak zou doen. Omdat gevreesd werd dat een machtswoord van deze commissie de betrekkingen tussen Egypte en Israël zou kunnen verslechteren, trachtten de Verenigde Staten voordien een compromis te bereiken, aldus de *NZZ* (4-5-'88).
Op 8 augustus onderhandelde een Israelische delegatie o.l.v. Yossi Ben Aharon in Cairo met een Egyptische delegatie o.l.v. Nabil al-Arabi onder Amerikaanse bemiddeling, maar de volgende dag werden de besprekingen afgebroken zonder dat enig akkoord was bereikt, aldus Al-Arabi.

Op 29 september 1988 maakte de internationale arbitrage-commissie in Genève officieel haar uitspraak bekend.

Met vier stemmen tegen één (Israël)aanvaardde de commissie het Egyptische standpunt dat de Israelisch-Egyptische grens over grenspaal 91 loopt, wat in de praktijk betekende dat Taba aan Egypte moest worden overgedragen. Maar de arbiters gaven niet aan hoe de grens over een afstand van 150 meter van grenspaal 91 naar de kust loopt. De Israelische premier Shamir verklaarde nog dezelfde dag dat Israël de arbitrage over Taba accepteerde maar over de uitvoering ervan met Egypte zou onderhandelen.
Vervolgens stemde Egypte met een Amerikaans verzoek in de uitvoering van de arbitrage uit te stellen tot na de Israëlische algemene verkiezingen van 1 november.

Eind november tekenden Egyptische en Israëlische diplomaten, na Amerikaanse bemiddeling, in Rome een akkoord dat, volgens het Egyptische ministerie van buitenlandse zaken 11 december! .,het begin vormt van het begin van de afwikkeling van de Taba-affaire". Dit akkoord hield in dat de coordinatiecommissie van het Egyptische en Israelische leger de grensstenen zou plaatsen.

Op 19 januari 1989 begonnen in Taba tussen Israël en Egypte besprekingen over de definitieve regeling. Toen resultaten uitbleven, ondernam de Amerikaan Abraham Sofaer eind januari een nieuwe bemiddelingspoging.

Op 2 februari leverde de Egyptische president Mubarak scherpe kritiek op de Israelische taktiek bij de afwikkeling van de Taba-affaire, in het bijzonder op de Israelische pogingen een verband te leggen tussen enerzijds de ontruiming van Taba en anderzijds het verkrijgen van grensprivileges voor Israëliers bij Taba en het vaststellen van de compensatie voor het Avia Sonesta-hotel. Deze kritiek leidde tot nog grotere inspanningen van de Amerikaanse bemiddelaars.
Op 21 februari bereikten Egypte en Israël een akkoord over de schadevergoeding voor het Avia Sonesta-hotel en het vakantiedorpje Rafi Nelson.

Bij de op 26 februari ondertekende overeenkomst werd voorts bepaald dat Israëliërs Taba zonder Egyptisch inreisvisum voor de duur van twee weken kunnen bezoeken. Israël zal het hotel en het vakantiedorp van elektriciteit en water blijven voorzien.



Op 10 januari 1989 ontmoetten de Egyptische en Israëlische ministers van buitenlandse zaken, Esmat Abdel Meguid en Moshe Arens (r,), elkaar in Parijs in de marge van de internationale conferentie over een verbod op chemische wapens (pag. 69/3 e.v.).

De Egyptisch-Israëlische relatie

Op 1 december 1987 vond voor het eerst sinds de ondertekening van het Egyptisch-Israëlische vredesverdrag van 1979 een incident langs de grens tussen beide landen plaats. Een Israëlische militair raakte gewond toen onbekenden vanaf Egyptisch grondgebied in Rafah op een Israëlische patrouille schoten en twee handgranaten wierpen.

Op 19 september 1988 overhandigde de nieuwe (derde) Israëlische ambassadeur in Cairo, Shimon Shamir, zijn geloofsbrieven aan president Mubarak. Hij was de opvolger van Moshe Sasson, die om persoonlijke redenen zijn ontslag had ingediend.

Op 20 februari 1989 had de nieuwe Israëlische minister van buitenlandse zaken, Mosbe Arens, een ontmoeting van ruim anderhalf uur mei de Egyptische president Mubarak in het Rubbapaleis te Heliopolis (Cairo). Het laatste deel van de ontmoeting werd ook bijgewoond door de Egyptische minister van buitenlandse zaken Meguid. Er werd afgesproken dat beide ministers elkaar in de toekomst vaker zullen ontmoeten, maar op andere punten was geen overeenstemming bereikt. Minister Arens gaf toe dat vooral het geschil van inzicht over de vraag op de PLO een rol moet spelen in het vredesoverleg onoverbrugbaar was gebleken.

Op 15 maart namen Israëlische troepen twee Palestijnse guerrillastrijders gevangen die vanuit Egypte in de door Israël bezette Gazastrook waren geïnfiltreerd en probeerden een militaire post aan te vallen. De twee werden daarbij gewond. De Israëlische autoriteiten lieten weten dat Egypte had geholpen bij het onderzoek naar de zaak.

NOODTOESTAND MET DRIE JAAR VERLENGD

Op 20 maart 1988 keurde het parlement het voorstel van de regering om de noodtoestand per 1 april nog eens met drie jaar te verlengen tot 31 mei 1991 goed. De meerderheid van de regerende Nationaal Democratische Partij (NDP) was daarvoor met als argument dat ,,de normale wetten niet voldoende zijn om onruststokers te bestrijden". De oppositiepartijen stemden tegen en besloten volgens Al *Wafd* (25-3-'88) de dialoog met de NDP te staken en een campagne tegen de noodtoestand te starten, welke in oktober 1981 na de moord op president Anwar Sadat was afgekondigd.

AANSLAGEN OP OUD-MINISTERS EN AMERIKANEN. ARRESTATIES FUNDAMENTALISTEN. PROCESSEN

De vroegere minister van binnenlandse zaken, Hassan Abu Basha, raakte op 5 mei 1987 bij een aanslag gewond. Hij werd in Cairo door zeker twee mannen vanuit een auto beschoten en werd door kogels in een been getroffen. In een telefoontje aan het dagblad Al-Wafd werd de verantwoordelijkheid voor de aanslag op 6 mei opgeëist door een onbekende groepering, de Islamitische Groep, met als reden de betrokkenheid van Abu Basha bij ,,martelingen van leden van de islamitische stroming toen hij minister van binnenlandse zaken was" (januari 1982-juli 1984).
In de daarop volgende week werden meer dan 850 islamitische fundamentalisten gearresteerd om te worden ondervraagd, vooral in Cairo, Minya en Assiut (zie ook pag. 246-'87). Het grootste deel van die arrestanten waren leden van de beweging Al-Jihad of activisten van de Gamaat Islamiya, aldus Le Monde (12-5-'87).
Op 3 juni 1987 werd de hoofdredacteur van het officieuze weekblad Al *Mous*sawar, Makram Mohammed Ahmed, in het centrum van Cairo, door een aantal mannen beschoten. De journalist en tien anderen raakten licht gewond. Ook in dit geval werden islamitische fundamentalisten van de aanslag verdacht.
Op 7 juni maakte de minister van binnenlandse zaken, Zaki Badr, bekend dat er in verband met de recente aanslagen omstreeks 500 ,,religieuze extremisten" waren gearresteerd.

Er was op 26 mei ook een aanslag gepleegd op drie Amerikaanse diplomaten, toen zij met hun diplomatieke auto onderweg naar de ambassade door de buitenwijk Maadi in het zuiden van Cairo reden. Bij de beschieting raakten twee diplomaten licht gewond; een derde inzittende bleef ongedeerd. Maar de verantwoordelijkheid voor deze aanslag werd opgeëist door ,,Egypte's Revolutie" (Thawrat Misr), een groep die zich ook verantwoordelijk had gesteld voor drie aanslagen op Israëlische diplomaten in Cairo (juni 1984, augustus 1985 en maart 1986, zie o.a. pag. 366/3-'86) alsmede voor de kaping van een Egyptische Boeing (november 1985, pag. 270/3-'86). Volgens deze groep was de aanslag een protest tegen het door Amerikaanse bemiddeling tot stand gekomen Egyptisch-Israëlische vredesakkoord van 1979.
Hoewel minister Badr op 7 juni oppositie-mededelingen over de arrestatie van zeker 3.000 islamitische fundamentalisten tegensprak, zouden volgens regeringsbronnen nog omstreeks 1.200 islamitische fundamentalisten voor ondervraging vast worden gehouden (*NRC'H'blad* 10-6-'87). Op 15 juni werd de vrijlating van 150 leden van Al Jihad officieel bekendgemaakt.

Op 12 juli meldde het weekblad *Al*-Siyassi dat de Egypische veiligheidsdiensten onlangs een door Iran* gefinancierde ,,terroristische" groep hadden ontmaskerd welke ten doel had in Egypte ,,een revolutie op Iraanse wijze" voor te bereiden. Alle 20 leden van de groep, die deel uitmaakte van Al Jihad, waren gearresteerd.

Op 13 augustus 's avonds vuurden vier mannen vanuit een auto op de woning van de voormalige minister van binnenlandse zaken Mohammed Nabawi Ismail in Cairo. Ismail, die dit ambt van oktober 1977 -januari 1982 vervulde, bleef ongedeerd.
Op 15 augustus omsingelde de politie een huis in Kharkhanieh, 30 km ten noorden van Cairo, waar drie van de vier verdachten van de aanslag op Ismail werden vermoed. Er volgde een schietpartij waarbij één politie-agent werd gedood en drie van zijn collega's gewond raakten. In de verwarring wisten de verdachten te ontsnappen. In het huis werden automatische wapens en handgranaten gevonden, terwijl ook de auto die bij de aanslag op Ismail werd gebruikt werd opgespoord. Ook zouden papieren zijn aangetroffen die behoorden bij de auto welke bij de aanslag op oud-minister Abu Basha was gebruikt. Op de Egyptische televisie werden foto's getoond van de drie verdachten: een kinderarts, een chauffeur en een poelier.
Op 28 augustus vond de politie de hoofdverdachte, Mohammed Kazem, in het dorp Sintris bij de stad Ashmun in de Nijl-delta. Hij weigerde zich over te geven en er volgde een schietpartij waarbij Kazem een politieman verwondde alvorens hijzelf werd doodgeschoten.
Op 31 augustus arresteerden de autoriteiten 13 leden van een Islamitische

* Op 13 mei 1987 kondigde het Egyptische ministerie van buitenlandse zaken de sluiting van de Iraanse belangensectie in de Zwitserse ambassade te Cairo aan. De leider van de sectie, Mahmoud Mohtadi, en een andere Iraanse vertegenwoordiger moesten Egypte binnen een week verlaten. Egypte riep zijn enige vertegenwoordiger in Teheran (in de Franse ambassade) terug. Iran had de diplomatieke betrekkingen op 30 april 1979 verbroken. Op 17 mei werd in Cairo meegedeeld dat de Iraanse belangenvertegenwoordiging in strijd met de diplomatieke gebruiken had gehandeld. De Iraanse afvaardiging zou een onlangs gearresteerde extremistische moslemgroep van 37 leden financieel hebben gesteund, zo werd in Egyptische veiligheidskringen verklaard.

fundamentalistische groep, Al-Nagun min Al-Nar (gered uit de hel), die als een splintergroep van Al Jihad werd aangeduid. De leden zouden de aanslagen op beide oud-ministers en de hoofdredacteur hebben bekend.
Op 17 september berichtte het dagblad Al *Ahram* dat ook een aantal leden van Egypte's Revolutie was gearresteerd. Volgens de autoriteiten was deze groep nu ontmanteld.

Voorbereiding processen. Aanklachten

Op 15 november 1987 verschehen **33** islamitische fundamentalisten voor het opperste staatsveiligheidshof in Cairo. In de toen gepubliceerde acte van beschuldiging stelde de openbare aanklager, Mohammed Abdel Aziz el-Guindi, dat de **33** verdachten via de oprichting van een verboden ondergrondse organisatie, Al-Nagun min Al-Nar, hadden gepoogd de regering in Egypte omver te werpen. El-Guindi eiste de doodstraf tegen 15 beklaagden die ervan beschuldigd waren de moordaanslagen op Hassan Abu Basha, Nabawi Ismail en Makram Mohammed Ahmed te hebben uitgevoerd. Van de oorspronkelijke groep waren volgens de openbare aanklager nog **37** leden op vrije voeten, wellicht in het buitenland.
Op 22 november stelde procureur-generaal in Cairo, Ragaa al-Arabi, 15 Egyptenaren in staat van beschuldiging wegens sabotage en samenzwering tegen de regering (,,revolutionaire activiteiten"). Hoewel Al-Arabi slechts zei dat de 15 - van wie 8 nog voortvluchtig waren - behoorden tot een illegale paramilitaire organisatie, die door Libië werd gesteund, werd aangenomen dat zij leden waren van ,,Egypte's Revolutie". De 15 „nasseristische" terroristen zouden van plan zijn geweest ,,Israëlische en Westerse doelen op te blazen".
Op **3** december meldde het weekblad Al Moussawar indirect dat de oudste zoon van wijlen president Gamal Abdel Nasser, Khaled Abdel Nasser, gezocht werd wegens eventuele betrokkenheid bij ,,Egypte's Revolutie". Khaled Nasser was medio september plotseling ,,verdwenen". Later werd bericht dat hij naar Joego-Slavië was gevlucht, omdat hij een moordaanslag van Mossad-agenten vreesde.
Op 18 februari 1988 maakte openbare aanklager El-Guindi bekend dat 20 leden van de groep Egypte's Revolutie (Thawrat Misr) terecht zouden staan op aanklachten variërend van moord tot ,,het plegen van vijandige daden tegen bevriende naties met de bedoeling de relaties met deze landen te verstoren". Hij zou de doodstraf tegen 11 van de 20 beklaagden eisen. Onder die elf was ook Khaled Abdel Nasser, terw-ijl tegen diens neef, Gamal Shawki Abdel Nasser, levenslange dwangarbeid zou worden geëist. Khaled Nasser woonde toen met vrouw en kinderen in Belgrado, terwijl Gamal Nasser in Londen leefde.

Drie leden Al Jihad uit gevangenis ontsnapt. Twee doodgeschoten door de politie. Onlusten in Ain Shams

Op 17 juli 1988 ontsnapten leden van Al Jihad, die in 1982 wegens medeplichtigheid aan de moord op president Sadat tot ievenslange dwangarbeid waren veroordeeld, uit de Tora-gevangenis ten zuiden van Cairo.
Minister van binnenlandse zaken Zaki Badr organiseerde een massale klopjacht op de drie; voorts ontsloeg hij de chef van het gevangeniswezen, generaal-majoor Salah Ghaleb.
Tijdens een hevige schietpartij in de volkswijk Sharabiyyah (Noord-Cairo) schoot de Egyptische politie op 25 juli één voortvluchtige man, Issam el-Qamari, dood, terwijl twee politiemensen gewond raakten. Op 8 augustus werd ook de tweede man door de politie bij een vuurgevecht in een buitenwijk van Cairo doodgeschoten, terwijl de derde ontsnapte dezelde dag in een andere wijk van Cairo werd gearresteerd.
Op 12 augustus 's avonds deed de politie een inval in een moskee in Ain Shams, een voorstad van Cairo, om twee leden van Al Jihad, voor ondervraging over de uitbraak (*Le* Monde 16-8-'88), te arresteren. Er braken onlusten uit.
Bij gewelddadige botsingen tussen de politie en protesterende buurtbewoners, welke ook de volgende dag aanhielden, werden volgens het dagblad Al *Ahram* twee mensen gedood en zeker 50 gewond. De politie arresteerde 240 mensen, van wie 59 in staat van beschuldiging werden gesteld wegens het aanstichten van de rellen. Volgens andere berichten werden echter 5 mensen gedood, o.w. een politieman.

Twee processen begonnen

Op 2 april 1988 begon voor het opperste staatsveiligheidshof in Cairo het proces tegen de **33** fundamentalisten. Twee van hen werden bij verstek berecht.
Op 1 november 1988 werd het proces tegen 20 Egyptenaren, vermeende leden van Egypte's Revolutie (Thawrat Misr), voor het opperste staatsveiligheidshof in Cairo geopend. Ook hier werden twee beklaagden, Khaled Abdel Nasser en Gamal Shawki Abdel Nasser, bij verstek berecht. Maarten Jan Hijmans berichtte in de *Volkskrant* (2-11'88) o.m.:

Thawrat Misr werd in 1984 opgericht door Mahmoud Noureddin (48), de hoofdverdachte in het proces. Hij was een voormalig geheim agent bij de Egyptische ambassade in Londen die joodse en Israëlische organisaties in de gaten hield, en die ontslag nam uit protest tegen Sadats politiek. Met zijn broer Ahmed Issam verzamelde hij een groep mensen om zich heen om door middel van aanslagen op Israëli's de schande uit te wissen waarin Sadat Egypte had gedompeld.
De tenlastelegging vermeldt vier aanslagen. Op 4 juni 1984 werd de Israeli Zvi Keddar bij een aanslag gewond. Een jaar later, op 20 augustus 1983 werd door Noureddin als ,,agent van de Mossad" herkende Albert Atrakchi gedood en twee vrouwelijke inzittenden van zijn auto verwond. En weer een jaar later werden bij een actie ter gelegenheid van Cairo's jaarlijkse boekenbeurs een vrouwelijke Israëlische ambassade-employé, Eital Or. gedood en werden drie van haar collega's gewond.
In 1987 ten slotte volgde een aanslag op Amerikanen. Noureddin had hiertoe besloten nadat Amerika had ingegrepen in de kapingsaffaire van het Italiaanse cruiseschip Achille Lauro in 1985 en een vliegtuig van de Egyptische luchtvaartmaatschappij Egypt Air met Palestijnse leiders aan boord tot landen had gedwongen. Twee Amerikanen, ,,CIA-agenten", aldus Thawrat Misr, werden bij deze aanslag gewond.
De tenlastegelegde feiten worden niet door de verdachten ontkend. Maar anders is het met de vragen over hoe de zaak aan het licht is gekomen en hoe het bewijsmateriaal is verzameld..."

Over de vraag hoe de groep precies werd opgerold schreef Harm Botje in *NRC/H'blad* (19-11-'88)o.a.:

,,Daarover bestaan twee versies. De ene versie. die van de regering, wil dat de Egyptische geheime diensten op het spoor van Egypte's Revolutie kwamen.
De verdedigers van de groep vertellen echter een ander verhaal. Zij zeggen dat Egypte's Revolutie helemaal niet werd opgerold maar van binnenuit verraden door Ahmed Issam. Issam zou ruzie gekregen hebben met zijn broer, de leider van de groep Mahmoud Noureddin. Vervolgens zou Ahmed Issam de Amerikaanse ambassade in Cairo zijn binnengelopen, belet hebben gevraagd bij de chef van de Amerikaanse inlichtingendienst CIA en de Amerikanen hebben beloofd hun het hele verhaal over Egypte's Revolutie uit de doeken te doen tegen een vrijgeleide naar de VS plus een som gelds. De CIA bracht Ahmed Issam over naar een ,,veilig huis" in de oostelijke Caireense stadswijk Mohandessien, hoorde hem daar uit en bracht hem per vliegtuig over naar de VS.
Wat er daarna is gebeurd, is onduidelijk en het proces moet er zo mogelijk een antwoord op geven. In ieder geval hebben de Amerikanen de Egyptenaren pas ingelicht over de onthullingen van Ahmed Issam nadat zij hem naar de VS hadden overgevlogen. De Amerikanen zijn toen, naar verluidt. met de Egyptenaren en Ahmed Issam overeengekomen dat de laatste zou teruggaan naar Egypte als kroongetuige in de affaire tegen strafvrijstelling. Die strafvrijstelling is uiteindelijk niet gekomen, waarschijnlijk omdat de Egyptische autoriteiten zich gepikeerd voelden omdat ze pas in een laat stadium van Ahmed Issams bestaan op de hoogte waren gesteld en de hele CIA-operatie op Egyptisch grondgebied veel te ver vonden gaan.
De verdedigers zeggen dat de CIA zeer nauw bij het oprollen van Egypte's Revolutie was betrokken omdat de Amerikaanse inlichtingendienst zich direct aangesproken voelde door de aanslagen. De Amerikaanse diplomaten waarop de moordaanslagen werden gepleegd be-

hoorden namelijk tot de CIA, aldus de verdediging, die zegt dat overtuigend te kunnen bewijzen. De Israëliërs zouden tot de Israëlische geheime dienst Mossad behoren.
Ook de leider van Egypte's Revolutie komt uit het milieu van de inlichtingendiensten. Hij was jarenlang het hoofd van de Egyptische geheime dienst in Londen, waar hij onder andere contraspionage bedreef tegen de Israëliërs. Na Sadats vrede met Israël nam hij úúos ontslag, dreef een tijdje een zaak in Engeland en keerde ten slotte naar Egypte terug. Daar, zegt hij zelf, had hij in de straten van Cairo een Israeliër herkend die hii eerder in Londen had laten schaduwen omdat de man een bekend agent van de Mossad was. Hij kwam er voorts achter dat de Israëliër was verbonden aan de Israëlische ambassade in Cairo en in Cairo's zuidelijke tuinstad Maadi woonde. Daar bleek hij zeer geregelde contacten te onderhouden met drie Amerikanen. Die Amerikanen, zegt Noureddin via zijn oude politiecontacten gehoord te hebben, waren lid van de CIA. Dat in Cairo de CIA en de Mossad 'samenwerkten' maakte Noureddin zo driftig dat hij een groepje gelijkgezinden verzamelde en besloot de Amerikaanse en Israëlische 'spionnen' op Egyptische bodem uit de weg te ruimen..."

Het proces tegen de groep Egypte's Revolutie werd na twee zittingsdagen tot 3 januari 1989 verdaagd. Toen verscheen ook Gamal Shawki Abdel Nasser in de rechtszaal. Hij bleek die dag vrijwillig naar Egypte te zijn teruggekeerd om aan het proces deel te nemen. Hem werd ten laste gelegd dat hij als arts enkele van de hoofdverdachten die bij hun ,,werk" waren gewond had behandeld en dit niet aan de autoriteiten had gerapporteerd. De neef van de voormalige president ontkende de aanklacht en werd voorlopig op borgtocht vrijgelaten. De zitting werd opnieuw verdaagd, nu tot 24 januari.

Nieuwe arrestaties fundamentalisten. Verder geweld in Ain-Shams

Tijdens het gebruikelijke jaarfeest aan de universiteit van Assiut verstoorde een honderdtal studenten van de Gamaat Islamiya op 7 maart 1988 met geweld de festiviteiten. De ordetroepen grepen in: 4 mensen (o.w. 2 politiemannen) raakten gewond en 69 fundamentalisten werden gearresteerd.

Op 14 juni maakte een politiebron bekend dat de politie eerder die maand een pro-Iraanse sjiïtische terreurgroep had ontmanteld, welke ten doen had ,,Egypte te destabiliseren en er khomeinistische ideeën te propageren". Van deze groep waren 19 leden gearresteerd, terwijl 10 andere leden, o.w. zeven buitenlanders, nog door de politie werden gezocht. De leider van de organisatie, de arts Mohammed Ayman Abdel Khalek, zou een militaire opleiding hebben gekregen in de Iraanse heilige stad Qom.
Minister van binnenlandse zaken Zaki Badr verklaarde volgens *Al Ahram* (25-11-'88) dat de Egyptische politie in de voorgaande twee maanden 1.827 personen had gearresteerd, van wie ongeveer de helft islamitische fundamentalisten waren.
In de periode van 7-11 december werden ruim 400 arrestaties verricht, vooral onder islamitische fundamentalisten (*Financial Times* 12-12-'88). Er werd melding gemaakt van een razzia op 7 december in Cairo's voorstad Ain Shams, waar zich op 12 en 13 augustus heftige gevechten tussen fundamentalisten en de politie hadden voorgedaan (zie hierboven).
Op 8 december werd de politiecommandant van Ain Shams in zijn auto aangevallen en door het open raam met een messteek vermoord. Minister Badr gelastte een grondige zoekactie naar de dader die had weten te ontkomen. Dat leidde tot razzia's op fundamentalisten in Ain Shams, waarbij duizenden mensen werden ondervraagd en meer dan 1.000 fundamentalisten werden gearresteerd.
Bij de bestorming van een huis in Ain Shams op 19 december schoot de politie drie leden van Al Jihad dood, onder wie de moordenaar van de politiecommandant, aldus het Egyptische persbureau *Mena.*
Het Egyptische weekblad *Al Moussawar* oordeelde die week dat de onrust en de greep die de fundamentalisten op het gebeuren in Ain Shams hebben voortkomt uit de slechte huisvesting in de wijk, de algemeen voorkomende armoede en het slechte onderwijsniveau van de wijkbewoners. Een dergelijke kwalificatie van de zaak als een sociaal-economisch probleem was niet eerder zo openlijk in een gezaghebbend Egypgisch overheidsblad te lezen geweest, aldus *NRC/H'blad* (20-12-'88).

Volgens *The Times* (12-12-'88) brachten de jongste razzia's het aantal Egyptenaren dat onder de noodtoestand sinds eind september was gedetineerd op meer dan 2.000. Bijna de helft van hen zou toen zonder vorm van proces in de gevangenis verblijven.
(Vor.ber.pag. 243/2 e.v.-1987)

VRIJLATING POLITIE IN MUITERIJZAAK

Op 22 april 1987 meldde het dagblad *Al Gumhuriya* dat opnieuw een groep van de in totaal 124 leden van de politie, beschuldigd van deelneming aan de muiterij van februari 1986 (pag. 365 e.v.-'86) in Gizeh, in vrijheid was gesteld. Daarmee waren vrijwel alle gearresteerde politiemannen weer op vrije voeten. Slechts 27 van hen waren op 12 mei veroordeeld tot drie jaar gevangenisstraf, aldus *AFP (Le Monde* 23-5-'87).

VRIJSPRAAK VOOR POLITIE IN FOLTERINGZAAK. VERKLARING AMNESTY

Op 30 juni 1988 sprak een rechtbank in Cairo 44 politiemannen vrij die van foltering van gevangenen tussen 1981 en 1984 waren beschuldigd. Daarbij ging het vooral om leden of sympathisanten van de fundamentalistisch-islamitische groep Ai Jihad. De rechtbank vermeldde 130 redenen voor de vrijspraak, waaronder gebrek aan bewijs.
Op 20 juli 1988 beschuldigde Amnesty International in een te Londen gepubliceerde verklaring de Egyptische veiligheidspolitie ervan zich schuldig te maken aan .,voortdurende" folteringen van politieke gevangenen. De mensenrechtenorganisatie deed een beroep op de Egyptische regering dringend maatregelen te nemen om gevangenen te beschermen.
In het jaarboek '88 maakte Amnesty melding van veel beschuldigingen over marteling en mishandeling van gedetineerden in het Tora-gevangeniscomplex en in de staatsveiligheidscentra van de wijken Lazoghli en Dokki in Cairo.

OPENING METRO IN CAIRO

De Egyptische president Mubarak en de (toenmalige) Franse premier Chirac hebben op 27 september 1987 de metro van Cairo officieel in gebruik gesteld. Frankrijk was bij de financiering en de bouw van de metro (een consortium van 17 Franse ondernemingen) betrokken.
Harm Botje berichtte in *NRC/H'blad* (3-8-'87) o.a.:

,,De metro, 28 kilometer lang waarvan 4,5 kilometer ondergronds, loopt van de ten zuiden van Cairo gelegen industriële voorstad Helwan naar het Ramses-plein in het centrum van de Egyptische hoofdstad, waar het Centraal Station van de Egyptische spoorwegen staat. Er zijn in het totaal 33 metrostations, waarvan vijf ondergronds en er zijn in het totaal 12 verkeersbruggen over het metrotraject heengebouwd voor het razenddrukke Caireense auto- en voetgangersverkeer. 86.000 kubieke meter grond moest voor het werk worden verplaatst en afgevoerd en 350.000 kubieke meters beton gestort en het hele werk duurde ruim 65 maanden.
Dat is ruim twee jaar meer dan in het oorspronkelijke plan voorzien.
De Fransen, die de metro ontwierpen en bouwden, hebben een door de Franse staat gegarandeerd krediet gegeven van 1,6 miljard francs, dat is zo'n half miljard gulden, met een looptijd van 40 jaar. Waar die andere 500 miljoen gulden vandaan komt is volstrekt onduidelijk, boekhoudkundig is het in ieder geval weggerekend en zijn de totale officiele kosten min of meer door het Franse krediet gedekt."

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

LIBERALISERING IN IRAK?

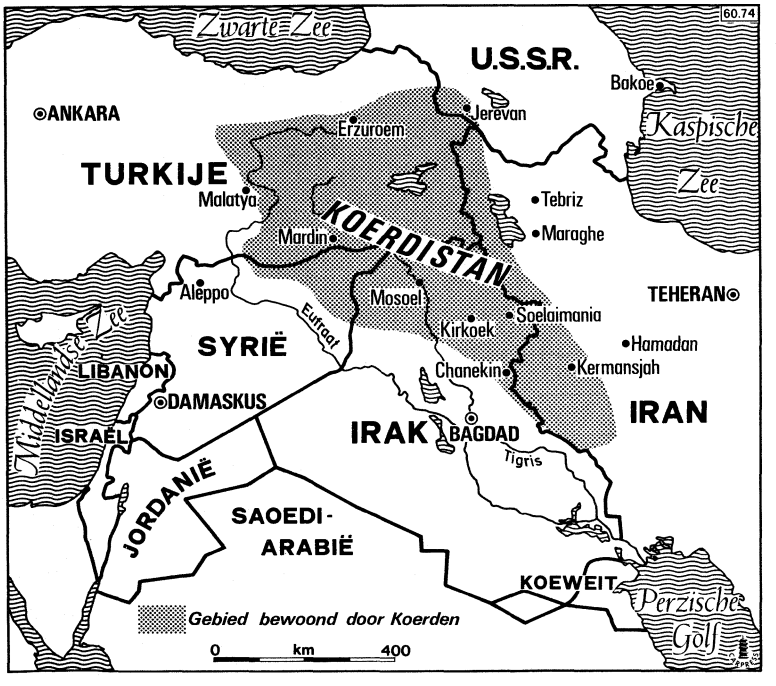
Op 1 april konden omstreeks acht miljoen kiesgerechtigde Irakezen naar de stembus voor de verkiezing van een nieuwe Nationale Assemblée (parlement) met 250 leden. Er deden geen oppositiepartijen mee, maar wel waren er naast 260 kandidaten van de regerende Baath-partij oorspronkelijk ook 692 onafhankelijke kandidaten. Maar op 31 maart werden 42 kandidaten door de Revolutionaire Commandoraad - de hoogste instantie in Irak - na een lees - en schrijftest als analfabeten uitgesloten.
Eerder had de kiescommissie volgens officiële mededelingen acht kandidaten afgewezen, zonder dat de redenen daarvoor werden bekendgemaakt.
In vergelijking tot de vorige parlementsverkiezingen van 1980 en 1984 was de procedure veranderd (zie pag. 799/3-'84). Tot de huidige verkiezingen was een kandidatuur afhankelijk van de toestemming van de partijen binnen het ,,Nationale Progressieve Front'', waarin de Baath de beslissende rol vervulde. Daarom was het toen voor onafhankelijke kandidaten moeilijk tegen partijleden in het strijdperk te treden, aldus de FAZ (1-4).
Alle parlementskandidaten, onder wie slechts 29 huidige parlementsleden, werden betaald door de regering en ze hebben allemaal - of ze tot de Baath behoren of niet - even veel publiciteitsmogelijkheden gekregen. Ze mochten op georganiseerde bijeenkomsten in de verschillende districten hun standpunten uitdragen en geselecteerde vragen beantwoorden. De televisie heeft van ieder van hen - met inbegrip van de 62 vrouwelijke kandidaten - een korte biografie uitgezonden zonder gewag te maken van hun politieke stellingname. Affiches mochten slechts gezichten afbeelden met namen, maar geen leuzen of details van programma's.
De enige minister die deelneemt is de Koerdische staatsminister Hashim Hassan Aqrawi. De bekendste politicus die kandidaat staat, is de chef van de Baath in Bagdad, Sa'di Mehdi Saleh. Alle kandidaten, onder wie veel relatief jongeren, hebben in hun campagne nadruk gelegd op één thema: hun deelname aan de oorlog tegen Iran, hetzij als militair aan het front of als hulptroepen, hetzij door financiële donaties.
De Iraakse pers schreef kritische stukken over kandidaten die een gebrek aan ,,publieke ervaring'' zouden hebben of een ,,laag opleidingsniveau''.
Izzat Ibrahim, vice-voorzitter van de Revolutionaire Commandoraad en leider van het verkiezingsproces, sprak aan de vooravond van de verkiezingen met waarnemers en journalisten over het ,,totale democratische proces'' in Irak. Hij noemde de verkiezingen een ,,nieuw startpunt op de weg naar democratie in Irak''. Maar hij sprak ook zijn vertrouwen uit in een voor de Baath gunstige uitslag. Hij betoogde: ,,Alle Iraki's zijn Baathisten, omdat ze op een enkeling na allemaal in de principes van de partij geloven.''
Volgens Westerse journalisten in Bagdad was de belangstelling van de bevolking voor de verkiezingen gering.
Op 2 april meldde de Iraakse radio dat er tientallen onafhankelijke kandidaten waren gekozen in de 59 kiesdistricten: ,,nieuwe gezichten'' zullen de Nationale Assemblfe overheersen. Volgens regeringsfunctionarissen was de opkomst ,,relatief hoog''. Diplomaten in Bagdad meenden dat de verkiezing van vele niet-Baath-leden de regeringspolitiek in de toekomst zou kunnen beïnvloeden doordat hun een grotere rol in het besluitvormingsproces zou worden gegund.

Nieuwe grondwet aangekondigd

Nadat de aanvankelijk voor 31 augustus 1988 geplande verkiezingen wegens de ,,oorlogstoestand'' een half jaar waren uitgesteld, had president Saddam Hoessein, de voorzitter van de Opperste Commandoraad, in een tv-toespraak op 27 november 1988 een programma van politieke hervormingen aangekondigd waarbij een evolutie naar een meer-partijensysteem in het vooruitzicht werd gesteld. De president zei dat de Arabische Socialistische Baath-partij mogelijkheden wilde scheppen om vrijelijk partijen op te richten op democratische grondslag, ,,die een belangrijke rol zullen gaan vervullen'' bij de ontwikkeling van het land. Saddam Hoessein ging niet nader in op de eisen die aan deze partijen zouden worden gesteld; ook gaf hij niet aan wat voor speelruimte zij zouden krijgen.
In de Volkskrant (29-11-'88) meldde Maarten Jan Hijmans:

,,Waarnemersbrengen de aankondigingen van de Iraakse president in verband met een algeheel streven naar liberalisering, vooral op economisch terrein. Irak is er toe overgegaan op grote schaal staatsondernemingen te privatiseren. Deze week meldde de Egyptische pers dat niet minder dan zeventig staatsbedrijven te koop zullen worden aangeboden op de vrije markt. Een van de redenen voor deze privatiseringsgolf lijkt te zijn, dat Irak buitenlands kapitaal wil aantrekken nu de Golfoorlog met Iran voorbij is. Het land zou dat zonder meer willen doen door afstand te nemen van het centralistische karakter van de economie en het bureaucratische systeem.
Wat de nu door Saddam Hoessein aangekondigde politieke liberalisering betreft, moet vooralsnog worden afgewacht of het om meer gaat dan een kosmetische manoeuvre. Irak kent heel wat opposanten van het bewind, waarvan de Koerdische partij die voor autonomie vecht in Noord-Irak en de sji'itische Al Da'awa-oppositie die onderdak in Teheran heeft gevonden de belangrijkste zijn.
Het lijkt vooralsnog onwaarschijnlijk dat de democratisering zich zal uitstrekken tot deze groepen...''

In zijn tv-toespraak van 27 november kondigde de Iraakse president ook een amnestie af voor Irakezen die wegens



politieke misdrijven waren veroordeeld of nog voortvluchtig zijn, met uitzondering van ,,Iraanse spionnen''. Tegelijk deelde Saddam Hoessein mee dat activiteiten, die vanaf Iraaks grondgebied tegen andere staten werden bedreven, zouden worden ingedamd. En hij deed een beroep op andere landen om hetzelfde te doen voor wat betreft tegen Irak gerichte activiteiten.
Van de aangekondigde vrijlating van politieke gevangenen is tot dusver nog niets bekend, zo berichtte de FAZ (10-12-'88).
Op 18 januari 1989 meldde de ***FAZ*** dat de Iraakse televisie zojuist had bekendgemaakt dat ,,in de nabije toekomst'' een nieuwe grondwet ter goedkeuring aan de Iraakse bevolking zou worden voorgelegd, waarin ook de vorming van nieuwe politieke partijen was toegestaan.
Op 31 januari werden de parlementsverkiezingen opnieuw uitgesteld, nu van 1 maart naar 1 april.
Eind februari verklaarde een woordvoerder van het bureau van de president in een tv-uitzending dat Saddam Hoessein en andere vertegenwoordigers van de staatsleiding de mogelijkheid hadden besproken de verkiezing van het staatshoofd door de bevolking te laten geschieden. Een desbetreffende regeling zou in de nieuwe grondwet worden opgenomen.
Op 30 maart zei Izzat Ibrahim dat de door het nieuwe parlement te ontwerpen grondwet de rechtstreekse verkiezing van de president ,,op een later tijdstip'' mogelijk zal maken. Het staatshoofd zou dan verantwoordelijk zijn tegenover de bevolking en niet meer tegenover de Revolutionaire Commandoraad en de regionale leiding van de Baath zoals thans. De Commandoraad zou ,,waarschijnlijk[m] worden ontbonden en zijn volmachten zouden tussen het kabinet en het parlement worden verdeeld.
Voorts kondigde Izzat Ibrahim aan dat de regering en de afzonderlijke ministers voortaan van een vertrouwensvotum van het parlement afhankelijk zouden zijn.
Een van de voornaamste taken van de nieuwe Nationale Assemblée was de goedkeuring van de nieuwe grondwet, welke de ,,voorlopige[m] van 1969 moet vervangen. Maar de vorming van nieuwe politieke partijen werd volgens Izzat Ibrahim aan beperkingen onderworpen. Partijen die zich tegen Saddam Hoessein hebben verzet worden uitgesloten. Datzelfde gold voor de Communistische Partij, die in de Golfoorlog aan de kant van Iran had gevochten alsmede voor de door Iran gesteunde Al Da'awa en de Koerdische Democratische Partij (FAZ 1-4).

Rapport Amnesty

Inmiddels had de mensenrechtenorganisatie Amnesty International op 28 februari een rapport gepubliceerd waarin de Iraakse autoriteiten werden beschuldigd van het ,,systematisch politiek misbruiken van jongeren''.
De mensenrechtenorganisatie beschikt over informatie dat kinderen al gedurende een aantal jaren slachtoffer zijn geworden van willekeurige arrestaties, gevangenschap zonder vorm van proces, marteling en standrechtelijke executies. Honderden, vooral Koerdische, jongeren zijn .,verdwenen[w]. De Iraakse regering neemt Kinderen in gijzeling om ouders of familieleden die worden gezocht als leden van verboden oppositiebewegingen, te dwingen zich aan te geven.

Het Amnesty-rapport geeft onder meer details over het lot van zes Koerdische kinderen die in 1985, toen ze tussen de zes en dertien jaar oud waren, werden gearresteerd omdat hun vaders Peshmerga's zijn - guerrillastrijders van de Democratische Partij van Koerdistan (KDP) Volgens Amnesty zitten ze nog steeds gevangen.
In augustus 1983, kort nadat Iran Noordiraaks grondgebied had veroverd, arresteerden Iraakse troepen achtduizend Koerden in de provincie Arbil. De regering in Bagdad stelde de KDP verantwoordelijk voor de Iraanse militaire successen. Amnesty heeft een lijst van 2.280 namen, waaronder die van 315 minderjarigen, van wie sindsdien niets meer is vernomen. Onder de vermisten zijn kinderen die ten tijde van hun arrestatie acht jaar waren.
Hoewel de Iraakse wet voor vergrijpen begaan door jongeren tussen de 15 en 18 een maximale straf van vijftien jaar kent, heeft de Iraakse regering in voorkomende gevallen executies van minderjarigen bevestigd Zo arresteerde het Iraakse leger in de herfst van 1985 in de noordelijke streek Suleimaniya ongeveer driehonderd Koerdische jongeren tussen de 17 en 23 jaar. Over het lot en de verblijfplaats van 270 van hen is nog altijd niets bekend en familieleden durven vaak geen inlichtingen in te winnen uit angst voor represailles. In september 1987 erkende de regering dat zeven van hen waren geëxecuteerd op beschuldiging van ,,gebruik van explosieven'' tegen burgers.

Amnesty heeft aanwijzingen, onder anderen van voormalige medegevangenen, dat er uit deze groep 29 Koerdische jongeren zijn terechtgesteld. Hun lichamen zijn volgens Amnesty aan de familieleden overgedragen tegen betaling van honderden dinars: de famiiies zouden zelf dienen op te draaien voor de kosten van kogels, doodskisten en vervoer. Een aantal lichamen vertoonde sporen van ernstige martelingen.

(Vor. ber. ***pag.*** *198/1* en *256/3-1988)*

SOWJET-UNIE

BINNENLANDSE ONTWIKKELINGEN (vervolg). NIEUWE MAATREGELEN TER HANDHAVING VAN DE ORDE

Op 28 juli 1988 werden door het Presidium van de Opperste Sowjet twee decreten uitgevaardigd. Eén ervan, ,,over de procedure voor het organiseren en houden van meetings, vergaderingen, straatoptochten en demonstraties'', bepaalde dat bijeenkomsten zonder voorafgaande toestemming verboden waren. Een dergelijke toestemming moest minstens tien dagen tevoren bij de plaatselijke autoriteiten worden aangevraagd.
Het tweede decreet gaf speciale politietroepen de bevoegdheid op te treden tegen demonstraties en stakingen. Zij kregen ook het recht woningen, bedrijven en de gebouwen van organisaties en instellingen binnen te dringen.
Een dag later werd door de Opperste Sowjet van de Russische Federatie (RSFSR) een decreet uitgevaardigd, waarin straffen waren vastgesteld voor overtredingen van de voorschriften aangaande het houden van demonstraties, vergaderingen, etc. Overtreders konden bestraft worden met een geldboete tot 300 roebel en maximaal 15 dagen administratief arrest. Bij herhaling binnen een jaar werd de maximumboete 1000 roebel.

Oprichting Democratische Unie

Van 7-9 mei 1988 vond in Moskou het oprichtingscongres plaats van de Democratische Unie, volgens de initiatiefnemers de eerste officiële oppositiepartij in de Sowjet-Unie. De partij werd opgericht door vertegenwoordigers van de zogeheten „informelen", onafhankelijke actiegroepen, waarvan er in de Sowjet-Unie inmiddels enkele duizenden bestonden.
In totaal namen ongeveer honderd personen deel aan het congres, dat in verscheidene Moskouse woningen werd gehouden. Door ingrijpen van de militie werd op de eerste twee dagen van het congres een groot aantal deelnemers opgepakt en korte tijd vastgehouden. Veertien afgevaardigden uit andere steden werden na een nacht cel op de trein naar huis gezet.

Op 8 mei werd Sergej Grigorjants, de hoofdredacteur van het onofficiële blad Glasnost, in zijn redactielokaal in het dorp Kratowo, niet ver van Moskou, gearresteerd. Via een administratieve procedure werd hij tot 7 dagen gevangenisstraf veroordeeld; drie van

zijn medewerkers werden veroordeeld tot 5 dagen. De officiële reden voor zijn arrestatie was illegaal verblijf in Kratowo.
In het redactielokaal zou op 9 mei de slotbijeenkomst van het congres worden gehouden. Door de inval van de militie moesten de leden van de nieuwe partij opnieuw uitwijken.

In een naburig gebouw werd door circa 70 aanwezigen de Democratische Unie formeel opgericht. In een principeverklaring zeiden zij voorstander te zijn van een pluriforme samenleving. In concreto wilden zij ijveren voor een meerpartijensysteem, een legale oppositiepers en een onafhankelijke vakbond. Ook wilden zij zich inzetten voor een nieuwe grondwet en de terugtrekking van de Sowjet-troepen uit Oost-Europa en gebieden die sinds de Tweede Wereldoorlog onder de Sowjet-Unie vielen. Zij verklaarden de perestrojka actief te willen ondersteunen en niet uit te zijn op een confrontatie met de autoriteiten.

Nieuwe politieke discussiegroep

Medio oktober 1988 werd in Moskou door ruim honderd gezaghebbende intellectuelen een politieke discussiegroep opgericht, die een ,,constructieve oppositie" wilde gaan voeren tegen de tegenstanders van de perestrojka. Tijdens haar eerste bijeenkomst, op 12 oktober, besloot de groep, die Moskouse Tribune ging heten, twee verzoeken te sturen aan de Opperste Sowjet. Het eerste vroeg om vrijlating van alle politieke gevangenen en rehabilitatie van alle ex-gevangenen, die veroordeeld waren wegens hun overtuiging. In het tweede verzoek werd gevraagd om de herziening van de twee decreten, die in juli 1988 waren gepubliceerd, betreffende het houden van demonstraties en bijeenkomsten en de instelling van speciale binnenlandse veiligheidstroepen (zie boven).

In de initiatiefgroep voor de Moskouse Tribune zaten intellectuelen van naam als Andrej Sacharow, de historicus Joeri Afanasjew, de sociologe Tatjana Zaslawskaja, de schrijver Ales Adamowitsj en journalisten als Lew Karpinski en Joeri Karjakin. De groep kende een lidmaatschap met ballotage en zou om officiële registratie vragen. De initiatiefnemers wilden de intelligentsia verenigen om de hervormingen van Gorbatsjow te steunen en constructieve oplossingen te bedenken voor politieke problemen als de hervorming van de grondwet, de hervorming van het politieke systeem, en het nationaliteitenvraagstuk.

Memorial komt op voor slachtoffers van het stalinisme

Op 28 en 29 jan. 1989 vond in Moskou de oprichtingsbijeenkomst plaats van de historische vereniging Memorial.
Memorial was in 1987 begonnen als een actiegroep, die zich ten doel stelde te ijveren voor de oprichting van een monument voor de slachtoffers van het stalinisme. De groep groeide uit tot een vrij massale beweging, die streefde naar een eigen museumcomplex met archieven en een onderzoekscentrum voor de geschiedenis van het stalinisme. In het comité van aanbeveling hadden progressieve intellectuelen zitting ais Ancirej Sacharow, de schrijver Ales Adamowitsj, de historicus Joeri Afanasjew en de dichter Jewgeni Jewtoesjenko.

In november 1988 had Memorial een ,,Week van het geweten" georganiseerd, met lezingen, films en historische documenten over de Stalin-terreur. Voor de oprichting van het monument had de vereniging inmiddels 600.000 roebel en een grote som buitenlandse valuta verzameld. Zolang Memorial niet officieel als vereniging geregistreerd stond, kon zij met dat geld echter niets aanvangen.

Naar aanleiding van de oprichtingsbijeenkomst schreef correspondente Laura Starink in het *NRC/H'blad* van 30 jan. 1989 onder meer het volgende:

De historische vereniging Memorial hield de afgelopen twee dagen, onder straffe maar eindeloos geduldige leiding van de historicus Joeri Afanasjew haar oprichtingscongres. 500 afgevaardigden uit 108 steden discussieerden over het statuut, kozen een dagelijkse leiding en bestuur en namen een omvangrijke resolutie aan. Memorial stelt zich ten doel de nagedachtenis van de slachtoffers van het stalinisme te garanderen, slachtoffers van de repressie te helpen, de volledige waarheid over het stalinisme boven tafel te krijgen en een herdenkingscomplex op te richten in Moskou, bestaande uit een monument en een studiecentrum met eigen archieven, een museum en een bibliotheek.
Vrijwel tot op het laatste moment was onduidelijk of het oprichtingscongres plaats zou hebben. Vrijdag had erevoorzitter Andrej Sacharow nog een gesprek met politburolid en chef-ideoloog Wadim Medwedew. Volgens Sacharow waren de gesprekken niet eenvoudig geweest, ,,er was een zekere spanning en behoedzaamheid", maar de leden van Memorials Comité van Aanbeveling hadden de autoriteiten laten weten dat ze de conferentie desnoods in privéwoningen zouden houden. Memoriai kreeg tenslotte ook toestemming om een voorlopig eenmalig informatiebulletin in 5000 exemplaren af te drukken. Op pagina 2 stond een witte plek, waar een oproep afgedrukt had moeten worden om de teruggave van het staatsburgerschap aan Aleksandr Solzjenitsyn. Op een protest van een afgevaardigde tegen deze ,,willekeur van de censuur" zei voorzitter Afanasjew cryptisch dat er ,,geen verbod was geweest, maar dat het niet gelukt was de mededeling af te drukken".
De drie belangrijkste punten in de lange slotresolutie van de conferentie betroffen de afschaffing van de beruchte wetsartikelen 70 (,,anti-Sowjet-agitatieen -propaganda") en 190-1 (,,het verspreiden van laster over de Sowjet-Unie"). de vrijlating van de leden van het Armeense Comité Karabach en de veroordeling van het stalinisme ais misdaad tegen de mensheid. Met name over het laatste punt werd flink gediscussieerd. Er gingen stemmen op om een ,,Neurenbergs proces" te houden om de beulen van het stalinisme alsnog voor het gerecht te slepen. Het echtpaar Sacharow verzette zich fel tegen dit idee. Memorial mag niet de rol van procureur gaan spelen. Volgens Andrej Sacharow hebben enorme aantallen mensen een aandeel gehad in Stalins misdaden en is het niet Memorials taak daar uitsluitsel over te geven. ,,Strafzaken openen, dat zal de morele wedergeboorte in ons land niet vergemakkelijken."
Met veertig stemmen tegen aanvaardden de gedelegeerden uiteindelijk een tekst waarin gevraagd werd om een publiek tribunaal (dus geen rechtszaak) tegen Stalin en allen die schuldig zijn aan de repressies.
De eis om vrijlating van de leden van het Comité Karabach, waarmee Memorial haar werkterrein uitbreidt naar het heden, zal hen door de autoriteiten niet in dank worden afgenomen. „Als we een begin maken met de democratisering van onze maatschappij moeten we natuurlijk heel zorgvuldig in de gaten houden wat er om ons heen gebeurt. We weten bij lange na niet alles over het Comité Karabach, maar gezegd moet worden dat de Prawda er alles aan heeft gedaan om de maatschappij te desinformeren over de gebeurtenissen in Transkaukasië. We zijn tot de conclusie gekomen dat in het Comité eerlijke mensen zitting hebben wie de perestrojka ter harte gaat en we begrijpen niet waarom die mensen in de gevangenis zitten", aldus Joeri Afanasjew. Op de vraag of de arrestatie een overblijfsel van het stalinisme is antwoordde Sacharow dat hij het liever als ,,een incidentele verkeerde beslissing" zou willen beschouwen, „die echter wel bepaalde gevaren in zich bergt".
De volgende barrière die Memorial moet nemen is de registratie van de vereniging. Pas als die een feit is kan ze het geld gebruiken dat het afgelopen jaar is binnengekomen op een speciale bankrekening. Als dit lukt is er een precedent geschapen voor andere landelijke verenigingen en kan de Sowjet-Unie zich eindelijk gaan bevrijden van het machtsmonopolie van de partij- en staatsorganen.

Russisch-orthodoxe *kerk* viert duizendjarig bestaan; verbetering in betrekkingen tussen kerk en staat

Van 5-16 juni 1988 vond in de Sowjet-Unie de viering plaats van het duizendjarig bestaan van de Russisch-orthodoxe kerk.

Het orthodoxe christendom was in Rusland geïntroduceerd door Griekse missionarissen uit Byzantium. In het jaar 988 was grootvorst Wladimir van Kiëw tot het christendom overgegaan en had daarmee de aanzet gegeven tot de massale bekering van de Russen tot dit geloof.

Tijdens een persconferentie van het patriarchaat van Moskou en Heel Rusland ter gelegenheid van het tiende eeuwfeest maakte metropoliet Filaret van Kiëw op 4 juni bekend dat de regering de volgende dag een van de oudste en beroemdste kloosters van het land zou teruggeven aan de kerk. Het betrof het Petsjerski- (Holen-)klooster in de Oekraïense hoofdstad Kiëw, dat gebouwd was op de plek waar Wladi-



Patriarch Pimen van Moskou en heel Rusland voert het woord op de eerste dag van het concilie in Zagorsk.

mir duizend jaar eerder zijn volk in de rivier de Dnjepr had laten dopen.
Het klooster was in 1961 aan de kerk ontnomen en tot museum en toeristische trekpleister gemaakt.
Zowel religieuze dissidenten als kerkleiders hadden herhaaldelijk bij de overheid geklaagd over het gebrekkige onderhoud aan het klooster en over de weinig respectvolle manier waarop het Oekraïense ministerie van cultuur met dit deel van het religieuze erfgoed omsprong. Volgens Filaret bleef het klooster een museum, maar zou de kerk een gedeelte ervan terugkrijgen voor religieus gebruik.
Filaret maakte eveneens bekend dat in juli 1988 in Finland besprekingen zouden plaatsvinden tussen de Russisch-orthodoxe kerk en het Vaticaan over de status van de illegale Oekraïense katholieke kerk (Oekraïense Uniaten). Deze kerk volgde de orthodoxe rite, maar erkende het gezag van de paus en werd daarom door de staat niet als kerkgenootschap erkend. Na de Tweede Wereldoorlog was de kerk formeel ingelijfd bij de Russisch-orthodoxe kerk, en opereerde sindsdien uitsluitend ondergronds. De kerk telde circa vier miljoen gelovigen, vooral in het westen van de Oekraïne. Velen van hen waren in het verleden voor het opkomen voor hun overtuiging in gevangenissen en kampen terechtgekomen.

De viering van het millennium begon op 5 juni met een plechtige mis in de Moskouse Wederopstandingskathedraal, die in aanwezigheid van honderden kerkelijke leiders uit alle delen van de wereld werd opgedragen door het hoofd van de Russisch-orthodoxe kerk, patriarch Pimen.
In de stad Zagorsk, niet ver van Moskou, werd van 6-9 juni een concilie van de Russisch-orthodoxe kerk gehouden waar onder meer een nieuw kerkstatuut werd goedgekeurd.

Volgens de Volkskrant van 11-6-1988 bevatte de tekst van het statuut in elk geval drie belangrijke veranderingen:

- de priesters herkrijgen hun centrale plaats in het bestuur van de parochies. Volgens de huidige regels is dit bestuur in handen van door de overheid goedgekeurde leken;
- het Moskouse patriarchaat, de bisdommen, parochies en kloosters krijgen rechtspersoonlijkheid. Dit betekent dat zij goederen in hun eigendom kunnen hebben;
- het statuut bevat een kalender van kerkelijke gebeurtenissen, wat kerkelijke vieringen minder afhankelijk maakt van de goedkeuring van plaatselijke autoriteiten.

Tijdens het concilie werd een aantal personen, onder wie grootvorst Dmitri Donskoj, de ikonenschilder Andrej Roebljow en de theoloog Maksim Grek, heilig verklaard.

Dmitri Donskoi (1350-1389) behaalde in 1380 op het Koelikowoveld een van de beroemdste overwinningen uit de Russische geschiedenis, op de Tatarenvorst Mamaj. Het was de eerste grote zege op de Tataren.
De monnik Andrej Roebljow (1360 tot begin 15de eeuw) is de schepper van de beroemdste Russische ikoon, de „Heilige Drievuldigheid". Hij is in het Westen vooral bekend door de gelijknamige film van Andrej Tarkowski.
De theoloog Maksim Grek (1470-1556)speelde een belangrijke rol in de theologische debatten die voorafgingen aan het schisma in de Russisch-orthodoxe kerk. Hij wordt vooral vereerd door de Oudgelovigen die zich in 1666 van de officiële kerk afsplitsten. Onder de zes andere heiligen bevindt zich de monnik Amwrosi (1812-1891), een van de beroemde startsy (wijze mannen) uit het klooster Optina Poestyn, aan wie schrijvers als Dostojewski en Tolstoj raad vroegen als ze in geestelijke nood verkeerden.

Op 10 juni vond in het Moskouse Bolsjoj-theater een plechtige viering van het millennium plaats. die werd bijgewoond door hoge vertegenwoordigers van partij en staat en van culturele instellingen, onder wie Raisa Gorbatsjow. Van de vele aanwezige buitenlandse gasten voerde ondei meer de Vaticaanse delegatieleider kardinaal Casaroli het woord.

Volgens de Volkskrant-correspondent André Roelofs (11-6-1988)was uit redevoeringen in Zagorsk en in het Bolsjoj-theater naar voren gekomen dat de kerk een groot voorstander was van de perestrojka en van Sowjet-leider Gorbatsjow.

De huidige zeer bejaarde patriarch Pimen noemde Gorbatsjow in zijn feestrede „de onvermoeibare architect van de perestrojka". Hij verklaarde dat de kerk zeer gelukkig is met „het herstel van de leninistische normen in de benadering van de godsdienst".
Dissidente groepen in de kerk hadden eerder deze week verlangd dat de kerk de persoonscultus zou veroordelen en spijt zou betuigen over de steun die zij aan Stalin gaf. Een dergelijk verzoek werd met name gedaan door de groep rond de dissidente priester Gleb Jakoenin, die vorig jaar werd ontslagen uit verbanning in Siberië. Aan het verzoek was de slaafse en verheerlijkende gelukwens toegevoegd die het patriarchaat in 1949 aan Stalin stuurde ter gelegenheid van diens zeventigste verjaardag. Jakoenin noemde dit „een van de schandelijkste documenten uit de kerkgeschiedenis van de twintigste eeuw" en verlangde dat dit stuk zal worden ingetrokken.

Kardinaal Agostino Casaroli, de minister van buitenlandse zaken van het Vaticaan, had op 13 juni een anderhalf uur durende ontmoeting met Gorbatsjow. Hij overhandigde hem bij die gelegenheid een brief van de paus waarin een verbreding van de dialoog tussen de Heilige Stoel en de Sowjet-Unie werd voorgesteld.

Op 11 juni was bekendgemaakt dat in Moskou een nieuwe kathedraal zou worden gebouwd ter vervanging van de kathedraal van de Verlosser, die in 1931 op bevel van Stalin was gesloopt.
De geschiedenis van de kerk onder het Sowjet-bewind was er een geweest van intimidatie en massale repressie.

In het *NRC/H'blad* van 11 juni 1988 schreef Laura Starink daarover onder meer het volgende:

Van die duizend jaar geschiedenis zijn de laatste zeventig niet de gemakkelijkste geweest.
In december 1917 werd de kerk per decreet van al haar bezittingen beroofd. Veel kerkelijk eigendom werd geconfisqueerd, kerken werden in brand gestoken. Dat ging gepaard met bloed-

vergieten en geweld tegenover priesters en gelovigen. In januari 1918 nam de jonge Sowjetregering het decreet aan over scheiding van kerk en staat en van kerk en school. In 1922 arresteerde men patriarch Tichon. Toen hij een jaar later vrijkwam, verscheen er een loyaliteitsverklaring van hem. en dus van de kerk, in de *Izwestija*. Na Tichons dood werd er geen nieuwe patriarch benoemd.
Ook metropoliet Sergius, na Tichons dood de belangrijkste figuur binnen de kerk, ging na een periode van gevangenschap door de knieën. In zijn verklaring zei hij: ,,Laten wij publiekelijk onze dankbaarheid uiten aan de Sowjet-regering voor de belangstelling die zij toont voor alle religieuze behoeften van de orthodoxen, en laten wij de regering verzekeren dat we het in ons gestelde vertrouwen niet zullen beschamen." Dit leidde tot een schisma in de kerk. Er begon een moeizame periode van kerkelijke compromissen met de vijandig gezinde overheid, door vele gelovigen tot op de dag van vandaag collaboratie genoemd.
De buigzame houding van de kerk vrijwaarde haar niet van slachtoffers. Tienduizenden gelovigen werden opgepakt en kwamen om in de werkkampen.

In 1929 vaardigde Stalin de wet op de cultussen uit, die de religie aan banden moest leggen. Zij bepaalde onder meer dat de kerk haar werk alleen binnen het kerkgebouw mocht doen. Ze mocht geen liefdadigheid bedrijven of godsdienstonderwijs geven.
Tijdens de tweede wereldoorlog kwam er enig soelaas. Stalin begreep dat de kerk het beproefde volk morele steun en zekerheid kon geven. Kerken, kloosters en seminaries werden geopend, het aantal priesters groeide, er werd weer een patriarch benoemd.

In 1943 werd de raad voor religieuze zaken opgericht, een controle-orgaan van de overheid. spottend ook wel narkom-opium, volkscommissariaat voor opium, genoemd. Aan de periode van betrekkelijke stabiliteit kwam onder Chroesjtsjow een einde. Hij ontketende een anti-religieuze campagne, waarbij opnieuw tienduizenden kerken werden gesloten. Ook onder Brezjnew hielden velen hun religieuze overtuiging verborgen uit angst voor vervolging, anderen kozen voor confrontatie met de machthebbers en verdwenen in de kampen.

De perestrojka van Gorbatsjow leek ook voor de gelovigen betere tijden in te luiden. De kerk kreeg een aantal belangrijke gebouwen terug, waaronder het Danilow-klooster in Moskou, dat sindsdien het patriarchaat van de kerk herbergde.

Op 10 april 1988 brak de Sowjet-televisie met een atheïstische traditie en zond rechtstreeks gedeelten uit van de paasdienst, die door patriarch Pimen in Moskou werd geleid.

Op 29 april 1988 ontving Gorbatsjow patriarch Pimen in het Kremlin. In zijn toespraak tot Pimen en de leden van de Heilige Synode wees Gorbatsjow op de slachtoffers die tijdens de terreur van de jaren dertig onder de gelovigen waren gevallen, op de positieve rol die de kerk had gespeeld tijdens de Tweede Wereldoorlog en op de ,,vurige steun" van veel gelovigen voor zijn hervormingspolitiek. De fouten die in het verleden tegenover de kerk waren gemaakt, zo zei Gorbatsjow, werden nu hersteld. Zo werd onder meer gewerkt aan een ,,wet op de gewetensvrijheid", die ook de belangen van de kerk in acht zou nemen. „Wijzien heel duidelijk onze levensbeschouwelijke verschillen", aldus Gorbatsjow, ,,maar we moeten realistisch zijn. Gelovigen zijn ook Sowjet-mensen, werkers en patriotten en zij hebben het volste recht hun overtuiging waardig uit te drukken".



Sowjet-leider Michail Gorbatsjow (l.) ontving het hoofd van de Russisch-orthodoxe kerk, patriarch Pimen, op 29 april 1988 in het Kremlin.

Opening joods cultureel centrum in Moskou

In Moskou werd op 12 febr. 1989 voor het eerst sinds de Stalintijd weer een officieel joods cultureel centrum geopend. Het centrum was genoemd naar Solomon Michoëls, een joods toneelleider, die tijdens de Tweede Wereldoorlog voorzitter was van het joods anti-fascistisch comité, en die in 1948 tijdens de anti-semitische campagnes van Stalin werd vermoord.
Bij de opening waren naast een groot aantal ambassadeurs ook vele tientallen joodse vertegenwoordigers uit de Verenigde Staten, Australië, Israël en West-Europa aanwezig. Onder hen de voorzitter van het Joods Wereldcongres, Edgar Bronfman, en Nobel-vredesprijswinnaar Elie Wiesel.
In een gedeeltelijk in het Jiddisch gehouden toespraak wees Wiesel zowel op de gruwelen van het stalinisme als op de grote veranderingen die zich recentelijk in de Sowjet-Unie begonnen af te tekenen. Wiesel prees Gorbatsjow voor zijn durf en wenste hem de moed toe nu ook de diplomatieke betrekkingen met Israël te herstellen. Hij richtte aan de Sowjetleider eveneens het verzoek het dossier-Wallenberg te openen.

Wallenberg was een Zweedse diplomaat die tijdens de Tweede Wereldoorlog in Boedapest duizenden Hongaarse joden het leven redde, maar in 1945 door de binnenrukkende Sowjet-troepen gevangen werd genomen en verdween. Sowjet-functionarissen hadden later gezegd dat Wallenberg jaren nadien in een Russische gevangenis was gestorven. maar hadden altijd geweigerd bijzonderheden te geven.

Wiesel deed eveneens een beroep op Gorbatsjow een eind te maken aan wat hij de ,,de-judaïsering van de holocaust" in de Sowjet-Unie noemde. Hij doelde daarmee op het monument van Babi Jar bij Kiëw, waar 80.000 joden door de Duitsers waren vermoord. Het woord joden kwam op het gedenkteken echter niet voor.

Voor de opening van het Michoëls joods-culturele centrum werd in oktober 1988 toestemming gegeven door het Sowjetministerie van cultuur. De toestemming was een uitvloeisel van beloften inzake joodse culturele rechten die kort daarvoor door minister van buitenlandse zaken Edoeard Sjewardnadze waren gedaan tegenover voorzitter Bronfman van het Joods Wereldcongres. Het centrum in Moskou was bedoeld als eerste van een reeks joods-culturele centra in de Sowjet-Unie.

Sowjet-kapers door Israël uitgeleverd

Op 2 dec. 1988 landde op het vliegveld

David Ben Goerion bij Tel Aviv een gekaapt Russisch transportvliegtuig.
Aan boord bevonden zich vier mannen en een vrouw, die in de Georgische stad Ordzjonikidze een bus met dertig schoolkinderen en twee onderwijzers hadden gekaapt. In ruil voor de bus en de gijzelaars hadden zij van de autoriteiten een vliegtuig ter beschikking gekregen. Na hun overgave vertelden de vijf dat zij met het toestel naar Israël waren uitgeweken omdat ze hadden gehoord dat daar na de verkiezingen een anti-communistische regering aan het bewind was gekomen.

Op 3 december werden de vijf Russen overgedragen aan KGB-agenten. die met een speciaal toestel naar Tel Aviv waren gekomen. Israël had van de Sowjet-Unie schriftelijk de verzekering gekregen dat de vijf niet ter dood zouden worden veroordeeld.

De Israëlische autoriteiten droegen aan de KGB-functionarissen eveneens de wapens van de vijf over, het gekaapte toestel en de 2 miljoen dollar die zij bij zich hadden.
Volgens Jeruzalem waren de Russen niet uitgewezen, maar was hen de toegang tot het land ontzegd. Deze formule was gekozen om te voorkomen dat Israëlische burgerrechtengroepen zich tot het Hooggerechtshof zouden wenden om de uitlevering op te houden.
In Israëlische diplomatieke kringen werd verheugd gereageerd over de ontvangst, op 3 december, van het hoofd van de Israëlische consulaire delegatie Arie Levin, in Moskou door minister van buitenlandse zaken Sjewardnadze. De bewindsman had bij die gelegenheid in aanwezigheid van de Sowjet-tv Israël bedankt voor de ,,nobele en humanitaire wijze" waarop het de kapingsaffaire had afgehandeld. Israëlische kranten spraken de hoop uit dat het incident zou bijdragen tot een volledige Russische erkenning (herstel van de diplomatieke betrekkingen) van Israël.

ZUIDOOST-AZIË EN VERRE OOSTEN

CHINA

BINNENLANDSE ONTWIKKELINGEN SINDS APRIL 1988

Op pag. 241 e.v. -1988 werd bericht over de eerste zitting van het zevende Nationale Volkscongres, het Chinese parlement, die van 25 maart tot 13 april 1988 in Peking werd gehouden. Tijdens de zitting werd onder meer een aantal wijzigingen in de Staatsraad doorgevoerd.
Hierna volgt een overzicht van de samenstelling van de nieuwe Staatsraad, zoals deze op 12 april 1988 door de afgevaardigden was goedgekeurd.

Li Peng+ - premier; minister en voorzitter van de commissie voor herstructurering van de economie
Yao Yilin - vice premier; minister en voorzitter van de staatsplancommissie'
Tian Jiyun - vice-premier
Wu Xueqian .. - vice-premier
Li Tieying+ - staatsraad; minister en voorzitter van de staatsondenvijscommissie
Qin Jiwei* - staatsraad; defensie
Wang Bingqian - staatsraad; financiën
Song Jian - staatsraad; minister en voorzitter van de staatscommissie voor wetenschap en technologie
Wang Fang+ - staatsraad; openbare veiligheid
Zou Jiahua+ - staatsraad; machinebouw en elektronische industrie[c]
Li Guixian* - staatsraad; hoofd van de Volksbank van China
Chen Xitong* - staatsraad
Chen Junsheng+ - staatsraad; secretaris-generaal
Ding Henggao - minister en voorzitter van de commissie voor wetenschap, technologie en industrie voor de defensie
Ismail Amat - minister en voorzitter van de staatscommissie voor nationaliteiten
Qian Qichen* - buitenlandse zaken; Jia Chunwang - staatsveiligheid; Wei Jianxing - toezicht; Cui Naifu - burgerlijke zaken; Cai Cheng* - justitie; Zhao Dongwan+ - personele zaken[2]; Luo Gan* - arbeid"; Zhu Xun* - geologie en delfstoffen; Lin Hanxiong* - bouw"; Huang Yicheng* - energie"; Li Senmao* - spoorwegen; Quin Yongchang - verbindingen; Lin Zongtang* - luchtvaart en ruimtevaart:'; Qi Yuanjing - metallurgische industrie; Qin Zhongda - chemische industrie; Zeng Xianlin* - lichte industrie; mevr. Wu Wenying - textielindustrie; Yang Taifang - post en telecommunicatie; Yang Zhenhuai* - water"; He Kang - landbouw; Gao Dezhan - bosbouw; Hu Ping* - handel; Zheng Tuobin - buitenlandse economische betrekkingen en handel; Liu Suinian* - materialen"; Wang Meng - cultuur; Ai Zhisheng - radio, film en televisie; Chen Minzhang - gezondheidszorg; Li Menghua - minister en voorzitter van de staatscommissie voor fysieke cultuur en sport; mevr. Peng Peiyun* - minister en voorzitter van de staatscommissie voor gezinsplanning; Lu Peijian - hoofd van de controle commissie.

* nieuwe benoeming
+ andere portefeuille
[c] nieuw ministerie of nieuwe commissie

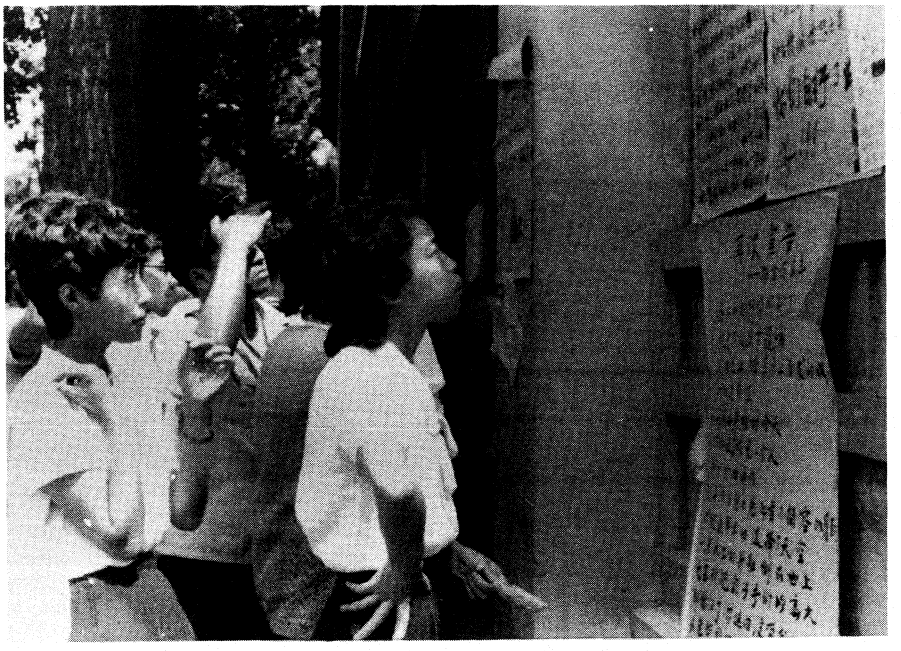
Op 9 april had het Volkscongres een voorstel tot reorganisatie van een groot aantal ministeries en commissies goedgekeurd (zie pag. 242/1 e.v.-1988). Daarbij was besloten twaalf ministeries en commissies op te heffen en negen nieuwe in te stellen. De ministeries en commissies die gehandhaafd bleven werden grondig gereorganiseerd.
Het voorstel om de ministeries van spoorwegen, verbindingen en luchtvaart samen te voegen tot een groot ministerie van transport haalde het niet.

Studenten *demonstreren in* Peking

Op *2* juni 1988 werd door circa *2.000* studenten van de Universiteit van Peking een protestmars door de Chinese hoofdstad gehouden om een strenge bestraffing te eisen van de moordenaars van een van hun medestudenten. De politie volgde de 15 km. lange mars van het noorden van Peking naar het Tian An Menplein (Plein van de Hemelse Vrede) in het centrum, maar greep niet in. De medestudent Chai Qingfeng (22) was een dag eerder zwaar gewond in de buurt van de universiteitscampus aangetroffen. Hij overleed in een ziekenhuis. Demonstrerende studenten verklaarden te betogen ,,omdat wij er genoeg van hebben door de gemeenschap slecht te worden behandeld. Op het universiteitsterrein is het niet veilig; verscheidene studenten zijn de laatste maanden al vermoord".
In de daarop volgende dagen breidden de protesten zich uit. Universiteitsmuren werden volgeplakt met plakkaten, waarop de politie een te laks optreden tegen misdadigers werd verweten. Bovendien werd forse kritiek geuit op de regering en de communistische partij en eisten de studenten onder meer een grotere vrijheid van meningsuiting, meer democratie en een hogere prioriteit voor het onderwijs.
Op 8 juni werd het Tian An Menplein door de politie voor het publiek afgesloten, nadat meer dan duizend studenten de avond ervoor tijdens een vergadering hadden besloten een zitstaking op het plein te houden. Studenten demonstreerden die dag in de buurt van het plein.
Op 12 juni werden alle plakkaten met politieke teksten van de campus verwijderd, nadat door de staatsonderwijscommissie strenge bestraffingen waren geëist tegen studenten die zich niet aan de regels hadden gehouden.
Op 29 juni 1988 eindigde het proces tegen zes personen, die terecht stonden wegens de moord op de 22-jarige student. Een van hen werd ter door veroordeeld, anderen kregen enkele jaren dwangarbeid en gevangenisstraffen die opliepen tot 15 jaar.

Afrikaanse studenten slachtoffer van racisme

In de stad Nanking braken eind december 1988 rellen uit tussen groepen Chinese en Afrikaanse studenten. De onlusten begonnen op 24 december, toen twee Afrikaanse studenten weigerden om bij het bezoeken van een dansavond van de Hehai-universiteit de namen van hun Chinese vriendinnen te laten registreren, zoals de regle-



Studenten van de Universiteit van Peking bekijken muurkranten, waarin wordt opgeroepen op 8 juni 1988 een betoging te houden op het Tian An Men plein.

menten vereisten. Er brak een handgemeen uit en enige duizenden Chinese studenten begonnen een belegering van het studentenverblijf van de Afrikanen op de campus. Ook in de stad werd gedemonstreerd door Chinezen tegen de ,,zwarte duivels''. Op 26 december vluchtten circa 150 Afrikaanse studenten naar het station. Zij wilden naar Peking om zich bij hun ambassades te beklagen, maar werden er opnieuw door Chinese betogers belaagd. Zij werden door de politie ontzet en naar een hotel in Yangzhou, 50 km. buiten Nanking, gebracht.
Volgens de correspondent van het *NRC/H'blad* (28-12-1988) had de hernieuwde uitbarsting van vreemdelingenhaat (zie ook pag. 46/3-1988) te maken met de frustratie onder Chinese studenten over de betere woon- en studieomstandigheden van de Afrikanen.

De Chinezen zitten met vier tot acht man op een kamer en de zwarten, evenals blanke en andere buitenlandse studenten met een of twee. Dat blanken betere voorzieningen hebben is aanvaardbaar omdat zij uit rijke landen komen, maar de zwarten krijgen een luxueuzere behandeling op kosten van de Chinese regering. De zwarten hebben een vrijere levensstijl, dragen bonte, vaak opzichtige kleren, houden van dansen en zingen, geven luidruchtige feestjes en weten daar pretlievende Chinese meisjes voor te vinden. Dat alles is een bron voor extra ressentiment onder de doorgaans puriteinse, stijve Chinezen.

Tevens speelden superioriteitsgevoelens van de Chinezen, die zich beriepen op hun eeuwenoude cultuurgeschiedenis, een rol.
Op de Hehai-universiteit waren de spanningen al enige tijd opgelopen, nadat de autoriteiten een muur rond Afrikaanse woonvertrekken hadden getracht te bouwen, om te kunnen controleren welke personen, met name vrouwen, er in en uit gingen. De Afrikanen braken de muur weer af, waarop de autoriteiten schadevergoeding van hen eisten en tijdelijk een deel van hun beurs inhielden.
Op 31 december werd het hotel waar de Afrikaanse studenten verbleven gedeeltelijk ontruimd door politieagenten ten, gewapend met elektrische stokken en knuppels. Een dag later volgde een tweede inval. De laatste 47 studenten keerden op 5 januari uit het hotel naar de universiteit terug. Twee studenten werden voor 15 dagen in bewaring gesteld wegens gewelddadigheden; een derde werd vastgehouden op beschuldiging van zware mishandeling.
In de stad Hangzhou werd door 51 Afrikaanse studenten aan de landbouwhogeschool op 26 december 1988 een slaapzaal bezet. Zij protesteerden daarmee tegen de berichtgeving in de plaatselijke pers, waarin zij als Aidslijders waren afgeschilderd. Zij eisten een gesprek met de leiding van de hogeschool en opheffing van het verbod op contact tussen Afrikaanse studenten en Chinezen. De studenten beëindigden hun actie op 5 januari, nadat de directeur van de hogeschool zich bereid had getoond in een open brief te verklaren dat geen van de studenten met het Aids-virus besmet was.
De anti-Afrikaanse protesten breidden zich op 3 jan. 1989 uit naar Peking, waar Chinese studenten Afrikanen beschuldigden van het molesteren van Chinese meisjes. Ongeveer 300 Afrikaanse studenten aan het Instituut voor Vreemde ïàlen in die stad riepen op 4 januari een college-staking uit. Velen van hen dreigden China te zullen verlaten wanneer er niet snel een oplossing voor de problemen kwam, die volgens hen veroorzaakt werden door het racisme van de Chinezen. De Afrikanen besloten een voorgenomen tegendemonstratie tegen Chinees racisme af te gelasten, omdat dat slechts meer Chinees geweld zou uitlokken.
Buitenlandse waarnemers maakten ook melding van tegen Afrikaanse studenten gericht geweld in de stad Wuhan, waar begin januari de slaapzalen van Afrikaanse en andere buitenlandse studenten door Chinezen met stenen werden bekogeld.
De secretaris-generaal van de Organisatie van Afrikaanse Eenheden, Ide Oumarou, ontbood op 3 januari de Chinese ambassadeur in Ethiopië, Gu Jiaji, op zijn hoofdkwartier in Addis Abeba en verzocht hem zich in te spannen een eind te maken aan deze ,,verbijsterende toestand''.

Op 18 januari werd door de Algemene Bond van Afrikaanse studenten in China bij het kantoor van de UNESCO in Peking een 35 pagina's tellend rapport overhandigd, waarin een overzicht werd gegeven van de constante rassendiscriminatie, de wreedheden van de politie en de invloed die de autoriteiten hadden gehad op het ontstaan van de onlusten aan de universiteit van Nanking.
De Bond drong er in het rapport op aan dat alle 1.500 Afrikaanse studenten toestemming moesten krijgen weg te gaan uit China. Zij verweten de Afrikaanse regering diplomatie boven menselijkheid te stellen.
Op 16 januari werden twee studenten, die op 24 december in Nanking waren opgepakt en wegens het ,,aanzetten tot oproer'' 15 dagen hadden vastgezeten, vrijgelaten. Hoewel beiden te horen hadden gekregen dat zij China moesten verlaten, mochten zij hun studie nu toch voortzetten. Een van de twee verliet het land echter de volgende dag. Een derde student was al op 10 januari vrijgelaten, maar was in zijn studentenverblijf onder huisarrest geplaatst. Op 24 januari werden in Nanking de laatste drie Afrikaanse studenten die nog vastzaten, vrijgelaten.
Met de vrijlating van de studenten was voldaan aan een van de eisen van studenten aan het Instituut voor Vreemde Talen in Peking, die hun college-staking echter voortzetten. Ook in Nanking werden door de helft van de Afrikaanse studenten de colleges nog geboycot.
De meeste studenten beëindigden hun boycot eind februari, aan het einde van de wintervakantie. Eind maart 1989 verlieten 18 Senegalese studenten China omdat zij vonden dat hun leven ondraaglijk was geworden als gevolg van het racisme in het land.

ONTWIKKELINGEN IN TIBET. NIEUWE ANTI-CHINESE DEMONSTRATIES

Op 5 maart 1988, de laatste dag van het lamaïstische gebedsfestival Monlam Chenmo, werd in de Tibetaanse hoofdstad Lhasa opnieuw gedemonstreerd voor onafhankelijkheid China (zie ook pag. 58/1 e.v.-1988).

Volgens officiële berichten was bij de ongeregeldheden een politieagent gedood en waren meer dan 300 mensen gewond geraakt. Reizigers uit Lhasa berichtten dat enkele duizenden mensen aan de demonstraties hadden deelgenomen en dat daarbij minstens 9 personen om het leven waren gekomen
De Dalai Lama, de Tibetaanse geestelijke en wereldlijke leider in ballingschap, riep zijn lzndgenoten op 8 maart op om ,,ondanks de repressieve maatregelen van de Chinezen" van geweld af te zien.

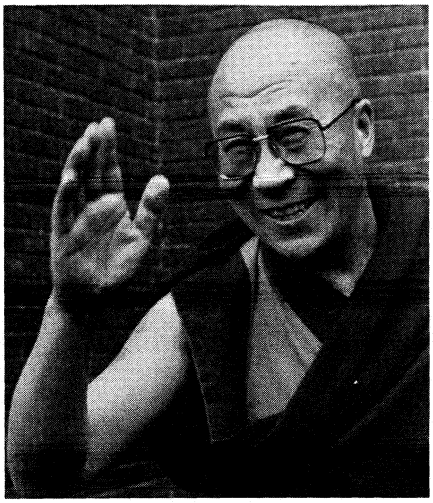
Dalai Lama bepleit autonomie voor Tibet

De Dalai Lama deed op 15 juni 1988 een oproep aan de Chinese autoriteiten om zijn land beperkte autonomie te verlenen. De oproep was vervat in de tekst van een toespraak die de Dalai Lama niet had mogen houden in het Europees Parlement te Straatsburg, en die hij toen op een persconferentie uitdeelde.
Het EG-parlement had de Dalai Lama in oktober 1987 uitgenodigd voor een bezoek aan Straatsburg, maar had die uitnodiging ingetrokken nadat China het voorgenomen bezoek van een delegatie EG-parlementariërs had afgelast. Op persoonlijke uitnodiging van de Britse europarlementariër Lady Elles was de Dalai Lama alsnog naar Straatsburg gekomen.

De Lalai Lama pleitte in zijn voorstel voor een democratische regering voor Tibet, met een gekozen president, een twee kamers tellende volksvertegenwoordiging en een onafhankelijke rechterlijke macht. China zou volgens het voorstel de buitenlandse en militaire belangen van Tibet mogen behartigen en zijn troepen in het land blijven legeren.
Ook bepleitte de Dalai Lama een plan voor een kernwapenvrij Tibet als ,,zone van waarachtige vrede".
Het voorstel van de Dalai Lama werd op 22 juni door Peking officieel verworpen.
Op 23 sept. 1988 nodigde de Chinese regering de Dalai Lama uit voor een rechtstreekse dialoog over de toekomst van zijn land. De Dalai Lama mocht de plaats van samenkomst kiezen en de Chinezen zouden een hoge regeringsfunctionaris als gesprekspartner aanwijzen.
In een communiqué zei China dat de Dalai Lama wel zijn streven naar onafhankelijkheid voor Tibet diende op te geven.

Schending van mensenrechten in Tibet

Op 19 aug. 1988 werd in de subcommissie mensenrechten van de Verenigde Naties een rapport besproken, waarin de Volksrepubliek China beschuldigd werd van flagrante schendingen van de mensenrechten in Tibet. Het rapport was geschreven door het Britse Hogerhuislid Lord David Ennals voor International Alert, een niet-gouvernementele organisatie waarvan de Nederlandse hoogleraar Theo van Boven voorzitter was.


De Dalai Lama

In het rapport stond dat een speciale eenheid van de Chinese veiligheidspolitie tijdens de rellen in de Tibetaanse hoofdstad Lhasa van sept. en okt. 1987 (zie pag. 58/1 e.v.-1988) en maart 1988 voor het eerst op grote schaal gebruik had gemaakt van traangas. Ook waren tijdens de rellen elektrische prikstokken gebruikt, die bedoeld waren om vee te drijven. Deze waren volgens het rapport met een hoger voltage ook bij het martelen van gevangenen gebruikt.
International Alert schatte het aantal betogers dat na de demonstratie van maart 1988 gevangen was genomen op ten minste 600, en ten hoogste 2.000.
In juli waren 52 ,,berouwvolle" Tibetaanse monniken, die aan de anti-Chinese rellen hadden deelgenomen, vrijgelaten. Nog eens 25 gevangenen waren in juli tijdens een show-proces aan handen en voeten geketend op vrachtwagens door de stad geparadeerd.
De Chinese VN-waarnemer verweerde zich fel tegen de aantijgingen en ontkende dat van martelingen sprake was. ,,De kwestie-Tibet is geen zaak van mensenrechten, maar een politieke zaak", aldus de Chinees.

Partijleider Tibet vervangen

Op 6 dec. 1988 werd in Lhasa bekend dat de partijleider van Tibet, Wu Jinghua, door de Chinese autoriteiten was afgezet. Volgens onbevestigde berichten was hem verweten er niet in geslaagd te zijn een eind te maken aan de onrust in het land. Tot nieuwe partijsecretaris van Tibet was Hu Jintao benoemd.

Opnieuw doden bij demonstratie in Lhasa

Op 10 dec. 1988 werd door de Chinese politie het vuur geopend op boeddhistische monniken en nonnen, die in Lhasa een demonstratie hielden ter gelegenheid van de veertigste verjaardag van de Verklaring van de Rechten van de Mens. Volgens het Chinese persbureau Xinhua was daarbij één monnik gedood en raakten dertien mensen gewond.
Eén van de gewonden, de Nederlandse Christina Meindersma, die tijdens het gadeslaan van de mensenrechtendemonstratie door een Chinese politiekogel werd getroffen in arm en schouder, verklaarde dat bij de beschieting ten minste zeven doden waren gevallen en dat tientallen mensen gewond waren geraakt. Volgens haar zeggen waren Chinese politiemannen zonder pogingen tot arrestatie, waarschuwing of waarschuwingsschoten in de lucht, in het wilde weg begonnen te schieten op een demonstratie van 25 a 30 mensen. De boeddhistische monnik, die met een Tibetaanse vlag voorop liep, werd van vlakbij door het hoofd geschoten.
Volgens het *NRC/H'blad* (19-12-1988) was het Chinese politieoptreden wellicht de eerste manifestatie van eer~ nieuw Chinees beleid. In juli 1988 had Qiao Shi, een van China's vijf topleiders, die in het Politburo de hoogst verantwoordelijke was voor binnenlandse veiligheid, een inspectiereis naar Tibet gemaakt. Volgens Tibetaanse en Chinese bronnen zou hij toen in een toespraak tot locale functionarissen gezegd hebben dat ,,genadeloze onderdrukking" het enige middel was in Tibet.

Commentaar

In een toelichting in het *NRC/H'blad* van 24 dec. 1988 gaf correspondent Willem van Kemenade eventuele onderhandelingen tussen de Dalai Lama en de Chinese autoriteiten niet veel kans van slagen.

China voert voorbereidende besprekingen met vertegenwoordigers van de Dalai Lama over formele onderhandelingen over het Tibetaans conflict, die wellicht volgende maand in Genève worden gehouden. Dit heeft woordvoerder Ren Yinong van de Chinese Staatscommissie voor Nationaliteiten (minderheden) gezegd.
Ren zei dat er geen datum voor onderhandelingen kan worden vastgesteld, zolang de huidige voorbesprekingen duren. Deze worden gevoerd tussen Chinese diplomaten in New Delhi en vertegenwoordigers van de Tibetaanse religieuze leider. Van Chinese zijde zijn uiterst beperkende voorwaarden aan de komende onderhandelingen gesteld. China wil alleen praten met persoonlijke vertegenwoordigers van de Dalai Lama en niet met leden van zijn regering in ballingschap in het Noord-Indiase Dharmsala, omdat dat erkenning van een onafhankelijke status voor Tibet zou inhouden.
Een andere restrictie is dat de volkenrechtelijke adviseur van de Dalai Lama, de Nederlander Michael van Walt van Praag, niet direct of indirect aan de onderhandelingen mag deelnemen.
Volgens onofficiële bronnen zou China verder kort geleden gedreigd hebben dat de gesprekken helemaal niet door zouden gaan als er nog enige anti-Chinese demonstratie in Tibet zou plaatsvinden.
Ondanks de demonstratie van 10 december in Lhasa, waarbij Chinese politie op ongewapende demonstranten schoot, zijn de gesprekken nog niet van de baan. Volgens Tibetaanse bronnen is het dodencijfer inmiddels gestegen tot achttien.
De Nederlandse vrouw Christina Meindersma, die ook werd gewond, ondergaat nog medische behandeling in Hongkong.
Chinese reizigers die de afgelopen dagen uit Lhasa in Hongkong zijn aangekomen melden dat de toestand nog zeer gespannen is. Er zouden veel anti-Chinese leuzen op muren, toiletten en andere openbare plaatsen zijn aangeplakt, zoals: „Weg met de Chinese kolonialisten" en ,,Leve de Dalai Lama".

Als het tot Geneefse onderhandelingen komt, zijn de vooruitzichten niet erg bemoedigend. De Dalai Lama wil dat de voorstellen die hij in september 1987 aan het Amerikaanse Congres voorlegde en zijn plan voor een nieuwe, zeer losje relatie tussen Tibet en China inzet zal zijn. De Tibetaanse ,,god-koning" had dit plan waarbij hij voor het eerst met minder dan volledige onafhankelijkheid genoegen nam, in juni bekend zullen maken in een toespraak voor het Europese Parlement in Straatsburg. Op het laatste moment echter werd de rede na een Chinees protest door de voorzitter van het parlement afgelast.

De belangrijkste van de vijf punten die de Dalai Lama vorig jaar aan de Commissie voor de Mensenrechten van het Amerikaanse Congres presenteerde zijn:

- heel Tibet, inclusief de delen die nu bij andere Chinese provincies horen tot vredeszone verklaren;
- beëindiging van het Chinese beleid van hervestiging van Tibetanen en van transmigratie van Han-Chinezen naar Tibet;
- onderhandelingen over de toekomstige status van Tibet en over de relaties tussen het Chinese en Tibetaanse volk.

Het laatste punt heeft de Dalai Lama uitgewerkt in zijn Straatsburg-rede. Zijn voorstellen gaan in wezen verder dan het Brits-Chinese akkoord voor Hongkong na 1997 op basis van de formule ,,één land - twee systemen" (kapitalisme en socialisme). De Dalai Lama stelt voor dat Tibet een ,,zelfbesturende democratische politieke entiteit wordt met een eigen grondwet, in associatie met de Volksrepubliek China". China zou verantwoordelijk kunnen blijven voor de buitenlandse politiek en een beperkt aantal militaire installaties met een defensief karakter mogen houden.

Tibet zou zijn eigen internationale betrekkingen op het gebied van handel, onderwijs, cultuur, toerisme, sport etc. moeten onderhouden en zelfstandig lid van internationale organisaties op deze niet-politieke gebieden moeten zijn. Hoe redelijk de voorstellen van de Dalai Lama ook klinken, zij hebben geen enkele kans. Een losse vorm van federalisme, past volstrekt niet in het rigide, centralistische Chinese politieke denken. Chinese woordvoerders hebben sinds juni bij verschillende gelegenheden verklaard dat wat de Dalai Lama voorstelt ,,semi-onafhankelijkheid" is, hetgeen voor Peking onaanvaardbaar is. Ook de Hongkong-formule gaat in het geval van Tibet niet op, omdat, zoals de pro-Chinese Tibetaanse religieuze leider, de Pantsjen Lama tegenover de Taiwanese schrijfster Chen jo-hsi verklaarde, ,,China al socialistische hervormingen in Tibet heeft doorgevoerd". Dat deze hervormingen in strijd waren met het oorspronkelijke Chinees-Tibetaanse autonomie-akkoord van 1951 en zijn ontaard in jarenlange fanatiek-linkse terreur is irrelevant.

als er zo weinig punten van overeenkomst zijn, wat zien beide partijen dan in onderhandelingen? Dc Dalai Lama is ervan doordrongen dat tijd in Tibets nadeel werkt. Grote delen van historisch Tibet die bij andere Chinese provincies zijn gevoegd, hebben nu een Chinese meerderheidsbevolking. In Centraal Tibet, de huidige Tibet Autonome Regio (TAR) zijn de Tibetanen nog wel in de meerderheid, maar als de intocht van Chinezen volgens bet huidige tempo doorgaat, zullen de Tibetanen binnen tien jaar ook een minderheid in hun centrale stamland zijn.

Vroeger waren het alleen partijbonzen en soldaten die binnen stroomden, maar de afgelopen jaren is de groeiende moderne sector van de economie, zoals de mijnbouw en het toerisme bemand door Chinese nieuwkomers. 200 Chinese staatsbedrijven hebben de afgelopen paar jaar filialen in Lhasa gevestigd. De (chaotische) economische vrijheid in China is nu zo groot, dat hele drommen Chinese straathandelaaaren, restauranthouders en gelukzoekerss Tibet binnendringen en de Tibetanen hun kansen ontnemen. De Dalai Lama hoopt dat door te praten metde Chinezen, deze intocht kan worden stopgezet en het Tibetaanse karakter van Centraal Tibet bewaard kan blijven.

De Chinezen op hun beurt prefereren een compromis met de Dalai Lama boven de huidige patstelling. Volgens Tibet-kenners is er geen massa-beweging voor onafhankelijkheid in Tibet zelf. Eén van hen schreef in oktober na een langdurig verblijf in Tibet in een commentaar in de Far *Eeastern Economic* review dat de meeste monniken hadden gedemonstreerd uit woede tegen veiligheidsfunctionarissen, de politie en partijkaders, niet vanwege onafhankelijkheidsaspiraties of gebrek aan godsdienstvrijheid. ,,Onafhankelijkheid is een abstracte notie, waar de meeste Tibetanen niet erg mee bezig zijn, terwijl anderen, met name de intellectuelen beseffen dat het volkomen onrealistisch is", aldus Tom Grunfeld in de Review.

Slechts in de radicale vleugel van de Tibetaanse ballingengemeenschap kan men pleidooien voor volledige onafhankelijkheid en zelfs voor terrorisme tegen Chinese diplomatieke doelwitten beluisteren. S e Dalai Lama zelf wordt door deze jonge radicalen niet meer gerespecteerd vanwege zijn gematigdheid.

Terugkeer van de vorst uit zijn ballingschap zou de Chinezen helpen om de demonstrerende monniken te pacificeren en de interne orde en stabiliteit te herstellen. Maar de Chinezen zullen dan met iets substantieels moeten komen. De Chinese machthebbers achten alles bespreekbaar, behalve onafhankelijkheid, maar volgens Peter Kedge van het Asia Pacific Forum for Tibet in Hongkong zijn ze in werkelijkheid alleen geïnteresseerd in vaststelling van de voorwaarden waaronder de Dalai Lama zal terugkeren, waar hij zal gaan wonen, wie hij mag meenemen etc. Tot vorig jaar was het Chinese standpunt dat de Dalai Lama ergens in China, maar niet in Tibet zelf mocht residieren. Sindskort mag hij zelf zijn domicilie kiezen.

Nieuwe Chinese beleidswijzigingen zijn op komst. De hoogste Chinese functionaris in Tibet, de eerste partij-secretaris, is vlak voor de laatste demonstratie vervangen. Wu Jinghua, een lid van de Yi-minderheid uit de aangrenzende provincie Sichuan, had een reputatie van gematigdheid en tolerantie. Hij probeerde zich bij de monniken populair te maken door in Tibetaanse kledij op religieuze plechtigheden te verschijnen. Door de meer chauvinistische, op Tibetanen neerkijkende Chinezen werd hij daarom spottend de ,,Lama-Secretaris" genoemd.

Dat het juist tijdens zijn ambtstermijn tot de eerste uitbarstingen van geweld sinds jaren is gekomen is pijnlijk en een indiatie van interne verschillen tussen civiel cn militair gezag en politie. Wie de bevelen tot het schieten met scherp op ongewapende demonstranten heeft gegeven, is niet te achterhalen. Sommige waarnemers menen dat zij uit Peking komen. Wat vaststaat is dat de politiemannen jonge, onervaren, scherp geïndoctrineerde Chinezen zijn, die hei. liggeloven dat zij een civiliserende taak onder de barbaarse Tibetanen te vervullen hebben. Dit racisme, onbegrip en angst in een koloniale situatie zijn de ingrediënten voor hun meedogenloosheid.



De Panchen Lame tijdens de inwijding van een heiligdom in de Tibetaanse stad Xigaze op 22 januari 1989.

De nieuwe partij-secretaris is de voor Chinese begrippen jeugdige Hu Jintao (47). Hij heeft ook een uitgesproken liberale reputatie en was een vertrouweling van de begin 1987 afgezette partij-leider Hu Yaobang. Zijn opdracht is voor alles om orde en rust te herstellen.

Panchen *Lama overleden*

Op 28 jan. 1989 overleed de Panchen Lama, Tibets tweede hoogste religieuze leider, op 51-jarige leeftijd aan de gevolgen van een hartaanval. De Panchen Lama overleed in de tweede grootste stad van Tibet, Xigaze, waarhij had deelgenomen aan religieuze plechtigheden ter gelegenheid van de inwijding van het hernieuwde mausoleum van enkele van zijn voorgangers. Het heiligdom was tijdens de Culturele Revolutie door Rode Gardisten verwoest, maar op kosten van de Chinese regering herbouwd.

De in 1938 geboren Panchen Lama, die eigenlijk Kesang Tseten heette, was in 1941 tot reïncarnatie van zijn voorganger verklaard. Zijn erkenning tot tiende Panchen Lama vond in 1951 plaats, als onderdeel van onderhandelingen tussen de regeringen in Lhasa en Peking.

In het *NRC-H'blad* van 30 jan. 1989 verscheen de volgende necrologie van de Panchen Lama:

De Pantsjen Lama was als vice-voorzitter van het Chinese Nationale Volkcongres de hoogstgeplaatste Tibetaan in de Chinese hiërarchie en was daarom de belangrijkste steunpilaar voor de legimiteit van het Chinese gezag in Tibet. Door militante aanhangers van de Dalai Lama, de in India in ballingschap levende opperste religieuze leider van Tibet, werd de Pantsjen als een collaborateur met de Chinezen gebrandmerkt. Maar voor de gematigden gold hij als een man van moed en onafhankelijkheid. Hij erkende weliswaar China's soevereiniteit over Tibet maar hij heeft vanaf zijn jeugd niet nagelaten het anti-religieuze communistische beleid in Tibet te hekelen.

In 1963 schreef hij een petitie van 70.000 woorden aan wijlen Mao Zedong, waarin hij voorstelde om ,,religie aan religieuzen over te laten'". Mao gelastte persoonlijk zijn ,,heropvoeding" en ontnam hem al zijn functies. In 1964 riep hij vervolgens op tot Tibetaanse onafhan kelijkheid. Dat was de belangrijkste misdaad waarvoor hij van 1968 tot 1977 huisarrest in Peking kreeg.

Pas in 1982 mocht hij voor het eerst weer Tibet bezoeken. Zijn volledige eerherstel en herbenoeming in hoge posten hadden pas vorig jaar plaats, een jaar waarin Tibet opnieuw door anti-Chinees geweld en verscherpte Chinese onderdrukking werd getroffen. De Chinese autoriteiten beriepen zich in toenemende mate op de Pantsjen Lama om te helpen Tibet te pacificeren, maar Pantsjen nam opnieuw geen blad voor zijn mond en weet de onrust deels aan het ressentiment vanwege het vroegere Chinese links wanbeleid en deels aan buitenlandse inmenging.

Vorige week sprak hij zjin meest kritische oordeel over het Chinese regime in Tibet uit met de woorden: ,,Er is ontwikkeling in Tibet geweest maar de prijs die daarvoor betaald is, is te hoog geweest".

EGYPTE

ECONOMISCHE ONTWIKKELINGEN. AKKOORD MET IME HERSCHIKKING SCHULDEN. MUBARAK IN WEST-EUROPA.

Op 15 mei 1987 werd in Washington bekendgemaakt dat Egypte en het Internationaal Monetair Fonds (IMF) een akkoord hadden bereikt over een nieuw programma van economische hervormingen in Egypte. Op die voorwaarde verleende het IMF aan Egypte een standby krediet van $325 mln (250 mln SDRs) met een looptijd van 18 maanden.
Krachtens het akkoord zou Egypte o.a. de volgende maatregelen nemen:

a) vereenvoudiging van het ingewikkelde systeem van meerdere wisselkoersen, een operatie die binnen 18 maanden moet leiden tot complete inwisselbaarheid van het Egyptische pond;
b) verhoging van de energieprijzen, bijv. van stookolie, door verlaging van subsidies;
c) een geleidelijke liberalisering van de kunstmatig laag gehouden rentetarieven;
d) vermindering van het begrotingstekort;
e) beperking van de invoer en bevordering van de uitvoer;
f) extra stimulansen voor de particuliere sector.

Reeds vóór de officiële bekendmaking van het akkoord met het IMF had Egypte op 11 mei 1987 reeds een vrije markt in buitenlandse valuta geopend, waardoor het Egyptische pond gedeeltelijk ging zweven. Een consortium van 38 banken moest dagelijks op grond van vraag en aanbod de koers van het pond vaststellen. De koers van het pond t.o.v. de dollar werd bepaald op E£ 2,165 = $1, een koers die dicht in de buurt van die op de zwarte geldmarkt lag. Voordien bedroeg de officiële koers E£ 1,35 = $1. Deze koers werd voorlopig gehandhaafd voor de invoer van essentiële goederen, terwijl een koers van E£ 0,70 per dollar in gebruik bleef voor strategische importen zoals tarwe. De nieuwe koers zou daarmee slechts gelden voor 40% van de Egyptische invoer.
Het akkoord met het IMF opende de weg voor een herschikking van Egypte's buitenlandse schulden. De president van de centrale bank, Mohammed Salaheddin Hamid, verklaarde op 18 mei 1987 dat Egypte een gunstige regeling wenste voor uitstel van betaling van $10 rnrd op een totale buitenlandse schuld van ca. $40 mrd. Het gewenste uitstel van betaling had o.a. betrekking op $2 rnrd aan militaire schulden voornamelijk aan de VS, Frankrijk en Spanje.
Over die schuldenregeling onderhandelde Egypte met de Club van Parijs (de voornaamste westerse crediteurenlanden). Na tweedaagse beprekingen in Parijs werd op 22 mei 1987 een akkoord bereikt over alle vóór 31 oktober 1986 ontstane verplichtingen (rentebetalingen en aflossingen) welke moesten worden voldaan in de periode tussen 31 december 1986 en 30 juni 1988 (*NZZ* 26-5-'87). Die betalingen werden nu gespreid over een periode van 10 jaar (incl. een gratieperiode van 5 jaar). Volgens *Le* Monde (25-5-'87) betrof de schikking een schuld van bijna $7.5 mrd.
Tegen eind 1987 had Egypte akkoorden over de herschikking van gegarandeerde schulden gesloten met de regeringen van Frankrijk, Spanje, de VS en West-Duitsland op basis van de overeenkomst met de Club van Parijs.

Het akkoord met Frankrijk, dat op 8 september 1987 werd getekend, betrof de herschikking van een schuld van 10,6 rnrd francs over een periode van 10 jaar (incl. 5 jaar uitstel). Bijna twee maanden later werd een akkoord met Spanje bereikt m.b.t. een schuld van ca. $450 mln.
Op 14 november tekenden Egypte en de VS een akkoord over de herschikking van een bedrag van ca. $1,7 rnrd aan militaire en civiele schulden.
Op 8 december ondertekende de Westduitse minister van buitenlandse zaken Genscher met de Egyptische premier Sedki in Cairo een overeenkomst over de herschikking van kredieteti ter hoogte van bijna DM 900 min (ca. $500 mln).
Voorts werd met Oostenrijk een regeling getroffen over een bedrag van $250 mln.

Meningsverschil met IMF. Mubarak in Londen, Parijs en Bonn

Eind 1987 was er sprake van een meningsverschil tussen Egypte en het IMF over de vraag of Egypte aan zijn verplichtingen krachtens het akkoord van mei 1987 had voldaan. Het IMF beschuldigde Egypte van een te trage uitvoering van de economische hervormingen en het schortte de betaling van twee tranches (samen $60 mln) van het standby krediet op, aldus de Financial Times (22-1-'88). Egypte had toen 116 mln SDRs opgenomen.
Deze kwestie werd naar verluidt door de Egyptische president Mubarak ook aan de orde gesteld tijdens zijn bezoeken aan een aantal Westeuropese landen en de Verenigde Staten (25 januari - 6 februari 1988, zie pag. 733/1-'88).
Medio maart 1988 bracht een IMF-delegatie een bezoek aan Cairo. Later die maand zette de Egyptische regering een nieuwe stap in de richting van een uniforme koers voor het Egyptische pond, Volgens *NRC/H'blad* (29-3-'88) besloot zij (vorige week) de z.g. ,,handelskoers'' van het pond definitief af te schaffen. Er bleven twee koersen over: de vrijemarktkoers (ca. E£ 2,25 = $1) en de ,,officiële" koers voor de invoer van gesubsidieerd voedsel (E£ 0,70 = $1). Die officiële koers vormt in wezen de ,,spil van het hele zwaar uit de hand gelopen subsidiestelsel in Egypte waar het IMF eigenlijk Egypte vanaf wil helpen'', aldus Harm Botje in *NRC/H'blad* (30-4-'88). Hij vervolgde:

,,Daarnaast zijn er ook problemen gerezen rond de energieprijzen die volgens het IMF in Egypte nog geen vijftien procent zijn van de prijzen op de wereldmarkt. Zo kost de benzine in Egypte per liter een kwartje en een grote fles butagas, in Egypte het kookgas bij uitstek, vijftig Nederlandse centen per vulling. Over de benzine zou nog wel te praten zijn, maar het optrekken van de prijs voor butagas betekent voor veel Egyptische gezinnen een zware extra belasting voor het toch al karige huishoudelijke budget. Als de benzine duurder wordt, moet trouwens ook de petroleum omhoog en dat is, via de primus, de kookbrandstof voor Egypte's allerarmsten.
Voorts is er ruzie met het IMF over de rente die de Egyptische banken berekenen en die volgens net IMF veel te laag is. Lager in ieder geval dati de inflatie in Egypte die zo tegen de twintig procent per jaar beloopt. De bankrente zou volgens het IMF tussen 20 en 25 procent moeten zijn om daarmee de spaarzin via banken aan te moedigen. Verder heeft Egypte zich volgens het IMF niet gehouden aan de afspraak het begrotingstekort terug te brengen van 17.5 naar 10 procent. Volgens de Egyptische premier is het tekort nu 14,5 procent en dat vindt het IMF veel en veel te hoog en trouwens tegen de afspraken. Volgens premier Sedki krijgt Egypte per jaar zes miljard dollar binnen maar geeft het negen miljard dollar uit, er is dus een jaarlijks tekort van drie miljard dollar. Voorts is er die gigantische buitenlandse schuld van ruim veertig miljard dollar die, alweer volgens de eerste minister, dit jaar aan rente en aflossing vijf miljard dollar gaat kosten. Een jaarlijkse betaling van rente en aflossing vindt elke zomer plaats. Egypte verwijt het IMF nu ,,veel en veel te snel te willen'' en heeft weer geschermd met het dreigement dat uitvoering van de wensen van het IMF tot een volksopstand zou kunnen leiden.

Maar de Egyptische regering kwam ten dele aan de wensen van het IMF tegemoet. In de nacht van 14 op 15 mei 1988 werden de prijzen van benzine (met 33 à 40%) en van sigaretten (met gemiddeld 20%) verhoogd. Eerder waren als gevolg van de afschaffing van de ,,handelskoers'' van het pond de vliegtickets en de treinkaartjes al duurder geworden. De verhoging van de benzineprijs moest leiden tot een verhoging van de transporttarieven, vooral bij het bus- en taxivervoer.
De regering wilde echter dat het IMF eisen voor verdere maatregelen opschortte en Egypte ook meer tijd zou geven om een stelsel uit te werken waarbij alle subsidies worden afgeschaft, aldus Maarten Jan Hijmans in de Volkskrant (26-9-'88). Vier besprekingen in 1988 met IMF-deskundigen (o.a. in de tweede helft van juni en in begin september) liepen op niets uit. Het IMF bevroor toegezegde kredietranches en weigerde Egypte een ,,bewijs van goed gedrag'' te verlenen dat de weg zou vrijmaken voor een nieuwe herschikking van Egypte's schuldenlast (toen geraamd op $44 rnrd).
Op 8 september 1988 vergeleek president Mubarak op een openbare bijeenkomst in de Nijldelta het IMF met een onbevoegde dokter die een ,,forse dosis'' van een medicijn voorschrijft dat schadelijk is voor de gezondheid van de patiënt.
Op 22 september arriveerde president Mubarak in de Joegoslavische hoofdstad Belgrado, waarna hij van 24-29 september bezoeken bracht aan Londen, Parijs en Bonn. Hij wilde de leiders van die Westeuropese landen steun vragen voor het Egyptische standpunt in het conflict met het IMF en hen verzoeken druk op het IMF uit te oefenen.
Volgens *The Times* (6-10-'88) slaagde president Mubarak er niet in de Britse

premier Thatcher aan zijn zijde te krijgen in het conflict met het IMF. Wel zou hij naar eigen zeggen meer sympathie in Parijs en Bonn hebben gevonden.
De scherp stijgende inflatie (volgens buitenlandse ambassades 20 à 30%)begon tot uitingen van ongenoegen onder de bevolking te leiden.

Eind september 1988 hielden duizenden industrie-arbeiders in Mahalla al-Kubra (120 km ten noorden van Cairo) een vreedzame mars uit protest tegen de afschaffing van een jaarbonus op hun lonen. Volgens berichten in de oppositiepeis werden in deze stad meer dan 100 stakers gearresteerd; 38 zouden gevangen zijn gezet. De afgeschafte bonus, die als tegemoetkoming in de onderwijskosten diende. bedroeg £ 12 à f 15 per gezin (*The Times* 27-9-'88).
Begin oktober betoogden Egyptenaren in de industrie-voorstad Helwah (20 km ten zuiden van Cairo) tegen de prijsverhogingen.
En op 15 oktober demonstreerden honderden jongeren, vooral religieuze extremisten, in het centrum van Cairo tegen de stijgende prijzen. Zij werden door de politie uiteengedreven zonder dat van gewelddadigheden sprake was.

Op 25 oktober 1988 hervatte een IMF-team de technische besprekingen met de Egyptische regering over een nieuw akkoord (het oude liep eind november af), maar het overleg leverde geen overeenstemming op.
Eind maart 1989 was nog geen compromis met het IMF bereikt.

Mubarak in België, Nederland, West-Duitsland en Frankrijk

Van 9-17 maart 1989 maakte president Mubarak opnieuw een toernee door West-Europa. Hij bracht bezoeken aan België, Nederland en West-Duitsland, waarna hij op 17 maart korte tijd in de Franse hoofdstad Parijs verbleef.

In Brussel wisselde Mubarak op 9 maart 's avonds van gedachten met de Belgische premier Martens. De volgende dag werd hij door koning Boudewijn ontvangen, terwijl hij daarna een gesprek had met de voorzitter van de Europese Commissie, Jacques Delors. Tegenover de pers in Brussel verklaarde president Mubarak op 10 maart m.b.t. het IMF dat Egypte ,,meer tijd nodig heeft" om de aangevraagde aanpassingen uit te voeren; hij kon niet zomaar de prijzen verhogen, ,,omdat de Egyptische burger dat niet kan dragen".
Op 11 maart sprak president Mubarak de internationale mileuconferentie in Den Haag toe (zie pag. 179/1 e.v.), in het kader waarvan hij koningin Beatrix en premier Lubbers ontmoette.
Op 12 maart arriveerde de Egyptische president in Bonn voor een vijfdaags staatsbezoek aan West-Duitsland, waar hij op 13 maart door Bondspresident von Weizsäcker werd ontvangen en 15 maart besprekingen voerde met Bondskanselier Kohl. Daarbij kwamen o.a. de kwestie van een internationale vredesconferentie voor het Midden-Oosten en het probleem van de buitenlandse schuld van Egypte aan de orde. Wat dit laatste betreft gaf Kohl te kennen dat Egypte eerst een nieuw akkoord met het IMF moest bereiken. Concrete toezeggingen inzake Westduitse hulp aan Egypte werden kennelijk niet gedaan.
Na bezoeken aan West-Berlijn en München had de Egyptische president op 17 maart in Parijs nog een gesprek met zijn Franse ambtgenoot Mitterrand

Opschorting Amerikaans krediet

Op 10 maart 1989 meldde de Financial Times dat Charles Redman, de woordvoerder van het Amerikaans ministerie van buitenlandse zaken, die week in Washington had meegedeeld dat de overmaking van een Amerikaans krediet van $230 mln in contanten aan Egypte was opgeschort op grond van een wet die het de Amerikaanse regering toestond tot $115 mln per jaar in 1988 en 1989 van de jaarlijkse hulp aan Egypte te blokkeren. De maatregel gold tot Egypte ,,aanzienlijke economische hervormingen" uitvoerde.

GELEIDELIJKE VERBETERING IN RELATIE MET SOWJET-UNIE

Na het bezoek van de Sowjet-onderminister van buitenlandse zaken Joeli Worontsow aan Egypte in oktober 1987 (pag. 111/3-'88) is een geleidelijke verbetering in de relatie tussen Egypte en de Sowjet-Unie ingetreden.
Op 25 oktober 1987 werd het Sowjet-consulaat in Alexandrië heropend en op 27 oktober dat in Port Said. Beide waren op 15 september 1981 onder het bewind van president Anwar Sadat gesloten.
Op 29 december 1987 ondertekenden beide landen een nieuw handelsakkoord voor de jaren 1988-1990 op grond waarvan het bilaterale handelsverkeer zou moeten worden verdubbeld van £500 mln tot £1 mrd in 1990.
Op 15 maart 1988 werd het culturele centrum van de Sowjet-Unie in Cairo, dat in december 1977 door Sadat was gesloten, heropend.
Van 19-21 mei 1988 bracht de Egyptische vice-premier en minister van buitenlandse zaken, Esmat Abdel Meguid, een bezoek aan Moskou. Het was voor het eerst sinds 1975 (Ismail Fahdi) dat een Egyptische minister van buitenlandse zaken de Sowjet-Unie bezocht. Op 20 mei had Meguid een ontmoeting met Sowjet-leider Gorbatsjow. Dezelfde dag ondertekenden Meguid en zijn Sowjet-collega Sjewardnadze een akkoord inzake economische en technische samenwerking alsmede een handelsakkoord voor de duur van 5 jaar. Daarbij verklaarde de Sowjet-Unie zich bereid Egypte voor minstens 2,5 mrd roebel (officieel $ 2,5 mrd) aan nieuwe leningen te verstrekken met looptijden tussen de 15 en 20 jaar en met een rente van maximaal 3%. Die leringen waren bestemd voor de industriële ontwikkeling van Egypte. Daaronder vielen:

Opbouw en verbetering van de glasindustrie, modernisering van de scheepswerven in Alexandrië, uitbreiding van de fosfaatwinning, de bouw van een electriciteitscentrale in de Sinaï (te stoken met daar gedolven steenkool), alsmede de uitbreiding van de hoogovencomplexen ten zuiden van Cairo en uitbreiding van de aluminiumsmelterij in Nag Hammadi, die beide in de jaren '60 door de Russen werden gebouwd.

Egypte zal de Sowjet-leningen niet in deviezen terugbetalen, maar in goederen. Zo is voorzien in de uitbreiding van de Egyptische export naar de SU van textiel, leer, katoen, meubels en produkten van de voedselverwerkende industrie.
Voordat de Sowjet-Unie instemde met nieuwe kredieten was een regeling getroffen over de Egyptische schulden. Kort vòòr Meguids bezoek had het Egyptische ministerie van financiën gemeld dat Egypte nog in 1988 de laatste $600 mln zou aflossen die het nog aan schulden met de Sowjet-Unie had uitstaan. Daaronder vielen niet de militaire schulden waarover reeds in maart 1987 een aparte overeenkomst was gesloten. Die schulden ter hoogte van $ 3,5 mrd zouden over een termijn van 25 jaar worden afbetaald, tegen een rente van 2%, met een aflossingsvrije periode van 6 jaar.
Een begin januari 1989 tussen Egypte en de Sowjet-Unie gesloten handelsverdrag voor 1989 voorzag in een uitbreiding van het bilaterale handelsverkeer met ruim 12%.

ISRAEL

MOEIZAME KABINETSFORMATIE. COALWIE-AKKOORD LIKOED, ARBEIDERSPARTIJ EN DRIE RELIGIEUZE PARTIJEN. NIEUW KABINET-SHAMIR

Direct na het bekendworden van de uitslagen van de Knesset-verkiezingen van 1 november 1988 legden de leiders van de twee grote partijen, Yitzhak Shamir (Likoed) en Shimon Peres (Arbeiderspartij), met resp. 40 en 39 zetels in het nieuwe parlement, contacten met vertegenwoordigers van de religieuze partijen om met hen over de vorming van een coalitie te onderhandelen. Anderzijds riep president Chaim Herzog op 7 november beide grote partijen op om een voorlopige regering te vormen die het kiesstelsel moest hervormen en vervolgens nieuwe verkiezingen moest uitschrijven.
Maar voorlopig duurde de strijd om de gunst van de religieuze partijen, die vergeleken met 1984 samen 6 zetels winst hadden geboekt, onverminderd voort.

Definitieve uitslag verkiezingen

Terwijl de definitieve uitslag van de Knesset-verkiezingen van 1 november 1988 geen wijziging in de eerder bekendgemaakte zetelverdeling (pag. 705/1-'88*) bracht, werd nu ook de verdeling van de stemmen bekend (*Le* Monde 15-11-'88).
Van de 2.894.267 ingeschreven kiezers hadden 2.305.576 (79,66%) hun stem uitgebracht. Er werden 2.283.132 geldige stemmen geregistreerd die als volgt

* Bij een deel van de oplage is het zeteltal van de Moledet weggevallen. Deze nieuwe partij behaalde 2 zetels.

over de diverse partijen werden verdeeld:

Partijen	Stemmen	%
Likoed	709.305	31,1
Arbeiderspartij	685.363	30,0
Shas	107.709	4,7
Agudat Israël	102.714	4,5
Burgerrechtenparti j	97.513	4,3
Nationaal Religieuze partij	89.720	3,9
Chadash	84.032	3,7
Tehiya	70.730	3,1
Mapam	56.345	2,6
Tsomet	45.489	2,0
Moledet	44,174	1,9
Shinui-Centrum	39.538	1,7
Degel Hatora	34.279	1,5
Progressieve lijst voor Vrede (PLP)	33.695	1,5
Arahische Democratische Partij	27.012	1,2



Op E november 1988 vond in de Shas intern beraad plaats over de gewenste regeringscoaiitie in Israël. Links de politieke leider, rabbijn Yitzhak Peretz; rechts de geestelijke leider, Ovadia Yosef, de voormalige sefardische opperrabbijn.

Sharnir formateur. Eerste fase coalitiebesprekingen

Op 14 november 1988 belastte president Herzog Likoedleider Shamir met de vorming van een nieuwe regering. De voorgaande avond hadden de twee grootste religieuze partijen, Shas en Agudat Israël, besloten dat hun parlementsleden (resp. zes en vijf) Shamir als kabinetsformateur moesten aanbevelen. Daardoor verzekerde Shamir zich van de steun van 63 van de 120 Knesset-leden.

Tijdens de vergadering van de Shas-rabbijnen, de ,,Raad van Wijzen van de Thora", onder leiding van rabbijn Ovadia Yosef was Shamir persoonlijk verschenen om een aantal toezeggingen te doen: Shas zou in de te vormen regering het vice-premierschap krijgen alsmede de ministersposten van binnenlandse zaken en van woningbouw en huisvesting; er zou een apart door de staat te financieren sefardisch schoolsysteem worden opgericht. Voorts beloofde Shamir steun aan twee religieuze wetten, waarbij de bevoegdheden van rabbinale rechtbanken zouden worden uitgebreid en het uitgaansleven op de sabbat verder aan banden zou worden gelegd. Een schriftelijke belofte van Shamir aan de rabbijnen van Agudat-Israël dat een door hem te vormen regering binnen zes weken de ,,Wie is jood"-wet volgens de Halacha (de orthodoxe levensopvatting) zou amenderen leverde de Likoed-leider de steun van deze partij op die o.m. zou worden beloond met de ministerspost van sociale zaken.

Bij de verlening van de formatie-opdracht riep president Herzog op tot nationale eendracht. Uit duizenden brieven die hem sinds de verkiezingsuitslag hadden bereikt sprak volgens hem bezorgdheid. ,,Er bestaat een verlangen naar eenheid om de gevaren van buitenaf en de scheuring die ons van binnenuit bedreigt tegemoet te treden", aldus Herzog die daarmee te kennen gaf dat Israël gebaat zou zijn bij de vorming van een regering van nationale eenheid, d.w.z. met inbegrip van de Arbeiderspartij.
Shamir sloot niet uit dat hij de vorming van een grote coalitie met de Arbeiderspartij zou nastreven, maar hij maakte tegelijk duidelijk dat hij alleen die regering zou leiden. Hij hoopte dat de Arbeiderspartij zich bij hem zou voegen ,,om vrede tussen Israël en de Arabieren dichterbij te brengen en de religieuze verschillen tussen joden onderling af te zwakken". De leider van de Arbeiderspartij Peres werd door Shamir uitgenodigd voor een gesprek op 15 november.
Binnen de Arbeiderspartij bestond er onenigheid over de te volgen koers.



Op 14 november 1988 belastte president Chaim Herzog (l.) Likoed-leider Yitzhak Shamir formeel met de vorming van eennieuwe Israëlische regering.

Secretaris-generaal Uzi Bar-Am zei te twijfelen aan de haalbaarheid van een regering van nationale eenheid. ,,We zijn tegen een regering die het vredesproces niet kan bevorderen."
Minister van defensie Rabin had reeds op 6 november verklaard dat de Arbeiderspartij moest trachten een regering te vormen met de Likoed om te voorkomen dat Israël geregeerd zou worden door een extreem-nationalistische en religieuze coalitie. Op 16 november zei Rabin een grote coalitie te willen steunen, mits de Arbeiderspartij daarin de portefeuilles van defensie en financiën of buitenlandse zaken kreeg toebedeeld. Maar de volgende dag stelde Bar-Am dat ,,de partij die campagne heeft gevoerd met een programma voor de vrede, moeilijk met Likoed

kan samenwerken zonder gezichtsverlies bij de kiezers te lijden". Op een partijbijeenkomst op 17 november maakten vertegenwoordigers van alle partijstromingen echter hun voorkeur voor de oppositie kenbaar. De definitieve beslissing moest nog door het Centrale Comité worden genomen.

Op 18 november vonden verkennende besprekingen plaats tussen Likoed (Moshe Arens en Dan Meridor) en de Arbeiderspartij (Chaim Bar-Lev en Moshe Shahal) over de mogelijkheden van een coalitie.
Op 22 november werden die coalitiebesprekingen afgebroken, zo meldden woordvoerders van beide partijen. Een medewerker van Peres zei dat de besprekingen waren stukgelopen op de eis van de Arbeiderspartii inzake een gelijke vertegenwoordiging in het kernkabinet en de eis van een vetorecht voor de Arbeiderspartij. Het besluit tot de breuk zou zijn genomen na een ontmoeting tussen Peres en Rabin. Een woordvoerder van Shamir zei dat deze de mogelijkheid van de vorming van een regering op brede basis nog niet had opgegeven, maar dat hij nu bereid was zo nodig door te gaan met een regering op smalle basis.

Openingszitting parlement. Dov Shilansky voorzitter Knesset

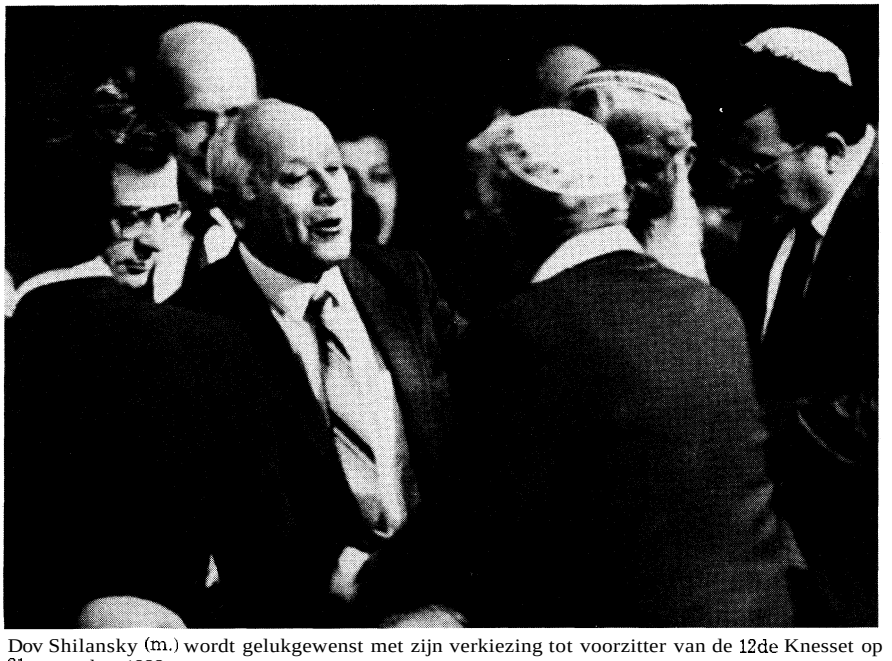
De openingszitting van de nieuwe Knesset op 21 november 1988 had een chaotisch verloop. Vijftien linkse parlementariërs weigerden de Knesseteed af te leggen uit protest tegen het feit dat de 76-jarige Yair Sprinzak van de Moledet (Vaderland Partij), de voorzittersstoel tot de verkiezing van een nieuwe voorzitter bezette. Deze taak viel hem als oudste Knesset-lid ten deel. Bovendien maakte Sprinzak van de gelegheid gebruik om in een rede de ideologie van zijn extreem-nationalistische partij te verdedigen, waarbij hij vaststelde dat de ,,ondeelbaarheid van het land van Israël in onze ogen een absolute voorwaarde is om het voortbestaan van een zelfstandig en bloeiend joods land te verzekeren". Toen Sprinzak ook nog kritiek leverde op de akkoorden van Camp David, liep een aantal linkse parlementsleden ,,schande" roepend de zaal uit.
Vervolgens legden de 15 Knesset-leden toch de eed af, maar zij voegden aan de gebruikelijke zinsnede woorden toe ter afkeuring en totale verwerping van racisme en tegen een verdrijving (transfer)van de Palestijnen. Die eedsaflegging werd door voorzitter Sprinzak ongeldig verklaard, waarop in de Knesset een tumult ontstond. Sprinzak verloor de greep op het gebeuren, totdat de Likoed-minister van financiën Moshe Nissim naar het spreekgestoelte stormde en de situatie ,,meer dan schandalig" noemde.
Na deze interventie keerde de rust terug. De vijftien opstandige Knesset-leden kregen de gelegenheid de eed opnieuw, ditmaal zonder toevoegingen, af te leggen.
Tenslotte werd Dov Shilansky van de Likoed met 64 tegen 55 stemmen tot Knesset-voorzitter gekozen. Hij versloeg Shlomo Hillel van de Arbeiderspartij die het vorige parlement had voorgezeten. Bij die verkiezing vergat Sprinzak zijn stem uit te brengen.

De uit Litouwen afkomstige Shilansky (65) overleefde het concentratiekanip Dachau en kwam in 1948 naar Israël. Hij was mede-oprichter van de door Menachem Begin gevormde Heroet partij. In 1953 nam hij deel aan de demonstraties tegen de politiek van Ben Goerion om herstelbetalingen van West-Duitsland te accepteren. Hij smokkelde een bom binnen in het ministerie van buitenlandse zaken (die niet explodeerde) en werd veroordeeld tot 21 maanden gevangenisstraf. Tijdens zijn detentie (van 14 maanden) studeerde hij rechten. In 1977 werd hij tot lid van de Knesset gekozen. Sinds 1984 was hij voorzitter van de Knesset-commissie voor binnenlandse zaken. Hij staat bekend als een beginselvaste ,,havik".

Moeizame *kabinetsformatie*

Op 24 november deelde Peres het bestuur van de Arbeiderspartij mee dat hij rekening hield met een beter aanbod van de Likoed. Daarop besloot het bestuur dat een hervatting van de besprekingen met Likoed-leider Shamir tevoren door dit 101 leden tellende partij-orgaan moest worden goedgekeurd, waarmee de deur voor verdere onderhandelingen principieel werd opengelaten.
Op 28 november bood de Likoed de Arbeiderspartij de ministeries van buitenlandse zaken en defensie aan in een nieuwe coalitieregering. Er volgde die avond een ontmoeting van Shamir en Moshe Arens (Likoed) met Peres en Rabin (Arbeiderspartij).
Maar op 30 november 's avonds verwierp het partijbestuur van de Arbeiderspartij een door Peres en Ravin ingediende motie, waarin toestemming werd gevraagd de besprekingen met Likoed te heropenen, met 61 tegen 57 stemmen bij één onthouding. Leden van het partijbestuur hadden een ,,roterend" premierschap als voorwaarde gesteld voor een coalitie met de Likoed; die eis was door Shamir verworpen en ook niet in de motie van Peres en Rabin opgenomen. Vooral jongeren in de Arbeiderspartij meenden dat de partij in de oppositie moest gaan, omdat zij anders haar identiteit zou verliezen. Zij verweten Peres en Rabin dat deze alleen maar hun politieke carrière trachtten te redden.

In de nacht van 30 november op 1 december deden zich tevens ontwikkelingen voor die de vorming van een Likoed-regering met de religieuze en de ultra-rechtse partijen blokkeerden. Onverwacht besloot de Agudat-Israël de Arbeiderspartij te zullen steunen in ruil voor twee ministersposten. Ook de Degel Hatora (2 zetels) liet doorschemeren dat zij de Arbeiderspartij als coalitiepartner prefereerde. Daarentegen sprak rabbijn Peretz van de Shas opnieuw zijn voorkeur voor de Likoed uit.
Op 1 december tekende rabbijn Porush van de Agudat Israël met Peres een ontwerp-akkoord, op grond waarvan geen van beide partijen zonder de ander tot een regering zou toetreden. Porush zei vóór Peres te hebben gekozen uit woede over Shamirs toenaderingspogingen tot de Arbeiderspartij. Maar op 4 december distantieerde de leiding van Agudat Israël zich van dit akkoord, waarna een nieuwe afspraak tussen deze partij en de Likoed tot stand kwam. Ook Degel Hatora koos toen voor een coalitie met de Likoed.
Op 5 december verlengde president Herzog de formatie-opdracht aan Likoed-leider Shamir met een tweede termijn van drie weken. De president deed tegelijk een beroep op de twee



Dov Shilansky (m.) wordt gelukgewenst met zijn verkiezing tot voorzitter van de 12de Knesset op 21 november 1988.

grote partijen, Likoed en Arbeiderspartij, het landsbelang boven het partijbelang te stellen en hun tegenstellingen te overwinnen.
Na een ontmoeting met president Herzog deelde Peres op 6 december mee dat hij binnen zijn Arbeiderspartij opnieuw zou pleiten voor een coalitie met de Likoed.
Op *8* december stemde het Centrale Comité van de Arbeiderspartij met *690* tegen *390* stemmen in met het door Peres en Rabin bepleite voorstel om het overleg met de Likoed te hervatten.
In een rede van bijna een uur waarschuwde Peres kabinetsformateur Shamir dat de Arbeiderspartij niet tot diens regering zou toetreden indien de komende vier jaar *f200* mln zou worden uitgetrokken voor het stichten van *40* nederzettingen in bezet gebied, zoals Likoed eerder die dag met de Tehiya-partij was overeengekomen. Ook zou de partij volgens Peres niet instemmen met het inwilligen van de financiële eisen van de religieuze coalitiepartners van de Likoed, welke inmiddels tot *f1,3* mrd waren opgelopen. Wijziging van het kiesstelsel was een andere voorwaarde die tijdens het hernieuwde overleg met de Likoed zou worden gesteld, aldus Peres.
Shamir liet op 9 december weten dat het programma van een regering met de Arbeiderspartij veel zou lijken op dat van het vertrekkende kabinet met dien verstande dat ,,wisseling van het premierschap is uitgesloten".
Op 11 december benoemden beide partijen hun onderhandelingsteams. Het Likoed-team bestond uit Moshe Arens, Moshe Katsav en Dan Meridor; dat van de Arbeiderspartij uit Moshe Shahal, Chaim Bar-Lev en Rafi Edri.

Coalitie-akkoord Likoed-Arbeiderspartij

Op *9* december *1988* werden de leiders van Likoed en de Arbeidersparij het eens over een coalitie-akkoord. Likoed-leider Shamir blijft voor de volledige regeerperiode van vier jaar premier, terwijl de leider van de Arbeiderspartij Peres vice-premier en minister van financiën zou worden. Tegelijkertijd werd afgesproken, dat als een van de twee grote partijen uit de regering zou treden, er vervroegde verkiezingen zullen worden uitgeschreven. Geen van beide partijen zal in dat geval proberen een alternatieve coalitie te formeren tesamen met de kleine partijen.
In de praktijk betekent deze afspraak, aldus Eddo Rosenthal (Volkskrant 20-12-'88), dat de Arbeiderspartij vervroegde verkiezingen kan afdwingen, als premier Shamir politieke initiatieven zou ontplooien, of juist zou torpederen, op een wijze die de socialisten niet aanstaat.
Het akkoord tussen de Likoed en de Arbeiderspartij heeft geleid tot enorme woede bij de vier religieuze partijen, waarmee de Likoed al eerder politieke overeenkomsten had getekend. Een deel van die eerdere Likoed-afspraken met de religieuze partijen zijn onverenigbaar, met de overeenkomst die de Likoed met de Arbeiderspartij is aangegaan; met name wat betreft de verdeling van kabinetsposten, en de toebedeling van honderden miljoenen guldens voor religieus onderwijs.
Ook is het nu twijfelachtig geworden of de Likoed zich nog wel zal houden aan zijn schriftelijke toezeggingen aan de religieuze partijen, voor steun aan allerlei religieuze wetten, waaronder de omstreden verandering in de ,,wie is jood"-wetgeving.
Likoed en de Arbeiderspartij zijn eveneens overeengekomen, dat in het eerste jaar van de regeerperiode maximaal acht nieuwe Israëlische nederzettingen zullen worden gebouwd in de bezette gebieden. Aanvankelijk eiste de Likoed veertig nieuwe joodse vestigingen in bezet gebied, terwijl de Arbeiderspartij aandrong op een stopzetting van de bouw van nederzettingen
De bouw van acht nederzettingen is een compromis, waarbij de Arbeiderspartij een veto-recht krijgt over de bouw van nog meer joodse vestigingen gedurende de rest van de regeerperiode.
In het regeerakkoord werden onderhandelingen met de PLO nadrukkelijk afgewezen; de mogelijke oprichting van een Palestijnse staat werd ongewenst geacht. De akkoorden van Camp David, waarin wordt uitgegaan van onderhandelingen over beperkte autonomie voor de bezette gebieden, dienen volgens het akkoord het raamwerk voor een vredesregeling te blijven. „We hebben twee verschillende opvattingen, maar slechts één land en één toekomst. We zullen proberen met onze verschillende opvattingen hetzelfde land en dezelfde toekomst te dienen", zo verklaarde Peres op *22* december.
Het dagblad Haaretz meldde op *21* december dat Shamir en Peres in het geheim waren overeengekomen om het eerst over alle belangrijke zaken eens te worden alvorens deze naar buiten komen.
Reeds op *14* december had Peres bekendgemaakt dat hij nu, na aanvankelijk verzet, bereid was de post van minister van financiën te aanvaarden, op voorwaarde dat hij volledige vrijheid zou krijgen om het economisch beleid te bepalen. Die instemming volgde op druk van de kant van de noodlijdende Vereniging van Kibboetsim en het Histadrut-vakverbond. Rosenthal tekende hierbij aan:

„Talloze grote ondernemingen die eigendom zijn van de vakbond, en ook de kibboetsvereniging hebben schulden die in de honderden miljoenen guldens lopen. Peres zal als minister van financiën ervoor kunnen zorgen, dat de noodlijdende bedrijven van de Histadrut, en ook de met de Arbeiderspartij gelieerde collectieve landbouw-nederzettingen voldoende overheidssteun krijgen om door de moeilijke periode te kunnen komen.
De Arbeiderspartij krijgt in de nieuwe regering niet alleen het beheer over de belangrijkste economische post, maar bovendien wordt een socialistisch parlementslid ditmaal voorzitter van de invloedrijke kamercommissie voor financiën."

In de nacht van 20 op 21 december keurde het Centrale Comité van de Likoed met 796 tegen 642 stemmen (FAZ 22-12-'88) het coalitie-akkoord met de Arbeiderspartij goed.
Tijdens de zeer onstuimige partijbijeenkomst, die werd voorgezeten door Ariel Sharon, pleitten zowel Sharon als Yitzhak Modai (de leider van de Liberale vleugel) tegen een grote coalitie met de Arbeiderspartij. Reiden stelden, aldus de *Volkskrant* (21-12-'88), dat de Likoed het tegenover zijn kiezers en achterban niet kan maken om eerst in de verkiezingsstrijd van leer te trekken tegen het staatsgevaarlijke en defaitistische beleid dat de socialisten voorstaan voor Judea, Samaria en de Gazastrook, om vervolgens met diezelfde vervloekte Peres en zijn Arbeiderspartij gezamenlijk een regering te vormen; en dan ook nog met als argument, dat de staatsveiligheid en het nationale belang zo'n regering van nationale eenheid zouden vereisen.
Het jongste parlementslid, de 32-jarige Likoed-afgevaardigde Tsachi Hanegbi, hield een vurig betoog tegen een coalitie met de socialisten, zoals werd voorgesteld door zijn voormalige werkgever Shamir. De eertijds radicaal-rechtse studentenleider Hanegbi was tot enkele maanden geleden directeur van Shamirs premierskantoor. Deze ambitieuze, jonge Likoed-politicus is de zoon van het parlementslid Geula Cohen, oprichtster van de radicaal-rechtse Tehiya-partij, die tien Jaargeleden ontstond als afsplitsing van de Likoed.
Daarentegen werd Shamir o.,a. gesteund door David Levi, Moshe Arens en Benny (Benjamin) Begin, aldus *NZZ* (23-12-'88).
Shamir stelde zijn politieke carrière in de waagschaal door te dreigen zijn formatie-opdracht aan president Herzog te zullen teruggeven, als de afgevaardigden zijn voorstel voor een coalitie met de Arbeiderspartij zouden verwerpen.
Bij zijn verdediging van dit voorstel betoogde Shamir:

,,De internationale wereld is erop uit om delen van ons land af te pakken, en over te dragen aan de Arabieren. De ommekeer in het Amerikaanse beleid is een groot gevaar. We moeten nu ten strijde trekken tegen de stichting van een onafhankelijke Palestijnse staat in Judea en Samaria (westelijke Jordaanoever), dat de eerste fase vormt van het PM-programma voor de vernietiging van de staat Israël".
,,Het gevaar is zo groot, dat het niet moeilijk was om met de Arbeiderspartij overeenstemming te bereiken over de vorming van een brede coalitie. De Arbeiderspartij en de meerderheid van de bevolking beschouwen zo'n Palestijnse staat als een enorm gevaar voor ons bestaan. De veiligheid van het land en van het volk staan op het spel. We moeten onze krachten bundelen om de ernstige gevaren te bestrijden".
„Wemoeten alles doen wat we kunnen om ons te verenigen en Amerika, de Sowjet-Unie, Europa en de Arabieren te vertellen dat op dit moeilijke ogenblik de bevolking van Israël zich aaneensluit om een gezamenlijke regering te vormen", aldus Shamir.

Ook de bekendmaking door Shamir van de acht kandidaat-ministers van de Likoed leidde tot problemen. De leiders van de liberale vleugel binnen de Likoed, Modai, liep plotseling de zaal uit, gevolgd door de drie andere liberale ministers in Shamirs demissionaire kabinet. Uit Shamirs lijstje met namen bleek dat ditmaal niet vier, maar slechts twee partijleden van de liberale vleugel op ministersposten zouden komen. Modai liet vervolgens weten dat de liberale vleugel op het punt stond uit de Likoed te treden. Dit dreigement werkte kennelijk, want Shamir besloot binnen enkele minuten om de demissionaire liberale minister

Gideon Patt aan zijn nieuwe kabinet toe te voegen.

Op 21 december 's middags keurde het Centrale Comité van de Arbeiderspartij het coalitie-akkoord met een ruime meerderheid goed. Chaim Ramon van de linkervleugel waarschuwde tegen het buitenlands beleid van Shamir en Arens (de kandidaat-minister van buitenlandse zaken) en pleitte voor een oppositierol van de Arbeiderspartij.
Het uitvoerigste verzet rees tegen de lijst van kandidaat-ministers. Rabin verliet de zaal nog voordat die lijst door Peres werd voorgelezen, omdat twee protégés niet naar zijn wens waren behandeld: Yaakov Tsur kreeg niet het gewenste ministerie van landbouw en Ora Namir, de enige vrouwelijke kandidaat, werd geheel gepasseerd. Ora Namir had de post van onderminister van buitenlandse zaken afgewezen. Tenslotte werd de ministerslijst door het CC goedgekeurd, maar partijsecretaris Uzi Bar-Am bedankte uit protest voor de hem aangeboden ministerszetel.

Op 22 december werd het regeer-akkoord getekend door de Likoed en de Arbeiderspartij alsook door drie religieuze partijen - Shas, Nationaal Religieuze Partij en Agudat Israël. Daardoor kon de nieuwe regering in beginsel op 95 van de 120 afgevaardigden in de Knesset steunen.

Vertrouwen Knesset voor nieuw kabinet

Op 22 december 1988 sprak de Knesset met 84 tegen 19 stemmen bij 3 onthoudingen (o.w. Hanegbi) zijn vertrouwen in de nieuwe regering uit. Veertien afgevaardigden, o.w. Chaim Ramon, namen niet aan de stemming deel.
Voorlopig bestond het kabinet uit 24 leden: 11 van de Likoed, 11 van de Arbeiderspartij (AP) en 2 van de Shas. Later kwamen daar nog twee vertegenwoordigers van de Nationaal Religieuze Partij (NRP) bij en één van de Agudat Israël. De samenstelling was toen als volgt:

Premier - Yitzhak Shamir (Likoed); vice-premier en financiën - Shimon Peres (AP, voorheen minister van buitenlandse zaken); vice-premier en woningbouw - David Levi (Likoed); vice-premier, onderwijs en cultuur - Yitzhak Navon (AP); buitenlandse zaken - Moshe Arens (Likoed, voorheen zonder portefeuille); defensie - Yitzhak Rabin (AP); politie - Chaim Bar-Lev (AP); handel en industrie - Ariel Sharon (Likoed); energie en infrastructuur - Moshe Shahal (AP); justitie - Dan Meridor* (Likoed); landbouw - Avraham Katz-Oz (AP); toerisme - Gideon Patt (Likoed, voorheen wetenschap en ontwikkeling); gezondheid - Yaakov Tsur (AP, voorheen immigratie en integratie); economische planning - Yitzhak Modai (Likoed, voorheen zonder portefeuille); telecommunicatie - Gad Yaacobi (AP, voorheen economische planning); binnenlandse zaken - Arjeh Der'i* (Shas); immigratie en integratie - Yitzhak Peretz (Shas, voorheen binnenlandse zaken); wetenschap en ontwikkeling - Ezer Weizman (AP, voorheen zonder portefeuille); milieu - Ronni Milo* (Likoed); transport - Moshe Katzav (Likoed, voorheen arbeid en sociale zaken); religieuze zaken - Zevulun Hammer (NRP); ministers zonder portefeuille - Moshe Nissim (Likoed, voorheen financiën), Ehud Olmert* (Likoed), Mordechai Gur (AP), Rafi Edri* (AP) en Avner Shaki (NRP); sociale zaken en welzijn - Moshe Feldman* (Agudat Israël).

*= nieuw

Uit Shamirs kabinet van 20 oktober 1986 keerden twee Likoed-ministers niet terug, Chaim Corfu (transport) en Avraham Sharir (justitie en toerisme - liberaal), en evenmin twee ministers van de Arbeiderspartij, Aryeh Nehamkin (landbouw) en mevr. Shoshana Arbeli-Almoslino (gezondheid). Wel viel de terugkeer te melden van Mordechai Gur (Arbeiderspartij), die in oktober 1986 niet onder Shamir wilde dienen (pag. 799/2-'86).
Over de nieuwe minister van buitenlandse zaken, Moshe Arens, berichtte o.a. Reuter (20-12-'88):

Arens werd op 7 december 1925 in Kaunas (Litouwen) geboren, en vluchtte in 1939 voor de Nazi's naar New York. Na de Tweede Wereldoorlog volgde hij een opleiding tot luchtvaartkundig ingenieur. Na zijn emigratie naar Israël in 1955 werd hij vice-president van een Israëlische vliegtuigfabriek. Hij werd in 1974 in de Knesset gekozen en was vervolgens voorzitter van de Knesset-commissie voor buitenlandse zaken.
In 1982 werd Arens ambassadeur in Washington tijdens de Israëlische invasie in Libanon. In 1983 werd hij teruggeroepen om minister van defensie te worden ter vervanging van Ariel Sharon, wiens rol bij de invasie van Libanon tot een gedwongen aftreden had geleid. Op 13 september 1984 moest Arens de ministerspost van defensie afstaan aan Yitzhak Rabin, waarna hij minister zonder portefeuille werd.
Van hem wordt verwacht dat hij zich zal concentreren op het hechter maken van de betrekkingen met de Verenigde Staten, die onder spanning staan door Washingtons beslissing om met de PLO te gaan praten.
Arens is fervent voorstander van het onbeperkt vestigen van joodse nederzettingen op de bezette Westoever en de Gazastrook, hij wijst territoriale concessies in ruil voor vrede van de hand en was in 1978 tegen het Camp David vredesakkoord met Egypte. Thans vindt hij Camp David het beste raamwerk voor Arabisch-Israëlische vrede en voor een oplossing van de Palestijnse kwestie.
In een onlangs gehouden vraaggesprek zei Arens dat Israël stappen moet nemen om beperkt zelfbestuur in te voeren op de Westoever en in de Gazastrook, zoals in Camp David-akkoorden wordt voorzien.
Adviseurs van Arens zeggen dat hij zal streven naar het opbouwen van strategische samenwerking met de VS, met inbegrip van gezamenlijke militaire oefeningen en de opslag van Amerikaans defensiemateriëel in Israël.



Rafi Edri, minister zonder portefeuille voor de Arbeiderspartij in de nieuwe Israëlische regering, tijdens zijn verblijf in Ifrane (Marokko) op 23 juli 1986. Hij vergezelde toen premier Shimon Peres bij diens bezoek aan Marokko (pag. 497 e.v.-'86).

ECONOMISCHE ONTWIKKELINGEN. DEVALUATIE SHEKEL. REZUINIGINGSPLAN

Op 27 december 1988 devalueerde de nieuwe minister van financiën, Shimon Peres, de Israëlische munt, de shekel, met 4,8% t.o.v. de dollar. Bij deze eerste devaluatie sinds januari 1987 werd de referentiekoers van de shekel t.o.v de dollar 1,680 tegen 1,599 voorheen. Tegenover een niet nader omschreven valutamand bedroeg de devaluatie 5,3%, zodat een gemiddelde waardevermindering van 5% optrad.
Er was in bankkringen een devaluatie met ca 15% in januari 1989 verwacht. Daardoor was een run op de banken ontstaan om de shekel in te wisselen voor dollars: in een week tijd was meer dan $300 mln gekocht en alleen al op 27 december bereikte de aankoop van buitenlandse valuta een record van $170 mln.
Op 30 december besloot de Bank van Israël de verkoop van buitenlandse valuta voor een dag stop te zetten, nadat de twee voorgaande dagen nog eens $150 mln was aangekocht.
Op 1 januari 1989 volgde opnieuw een devaluatie van de shekel, nu met 8%. Michael Stein berichtte in *NRC/H'blad* (2-1) o.a.:

Tegelijkertijd verminderde de afzet van Israëlische produkten naar de bezette gebieden het afgelopen jaar met 16 procent als gevolg van de boycot van Israëlische artikelen door de Palestijnse bevolking.
Het aantal ondernemingen dat in 1988 tot sluiting moest overgaan is nog nooit in de geschiedenis van Israël zo groot geweest. Daardoor steeg ook de werkloosheid van 5,9 tot zeven procent. Werkloosheid, die emigratie bevordert en immigratie van joden uit het buitenland verhindert, is in Israël altijd een zeer gevoelig punt.
Toch besteedde de regering vorig jaar zeer weinig aandacht aan de economie, omdat de regeringspartijen, met de verkiezingen in het vooruitzicht, niet met impopulaire saneringsmaatregelen voor de dag wilden komen. Met name deed men niets aan de vaste wisselkoersen. Door de naar verhouding te goedkope dollar konden de importen uit het buitenland drastisch stijgen. Daardoor kreeg de lokale industrie nóg grotere klappen en nam de nationale deviezenreserve in sneltreintempo af: in het derde kwartaal van 1988 met een gemiddelde van 210 miljoen dollar tot 690 miljoen dollar in oktober en november..''
,,Als gevolg van de devaluaties zijn de prijzen van de belangrijkste voedingsmiddelen, het openbare vervoer, de elektriciteit en de autobenzine van 12 tot 28 procent gestegen. Brood is bijvoorbeeld 15 procent duurder geworden, eieren 19 procent, melkprodukten 28 procent en benzine 7 procent.
Iedereen in loondienst is opeens een stuk armer geworden, omdat al is aangekondigd dat de

geïndiceerde aanpassing van lonen en salarissen pas zal geschieden nadat de prijzen op hun nieuwe niveau gestabiliseerd zijn. Volgens minister Peres is de vermindering van de reële koopkracht van de salarissen noodzakelijk om de groeiende werkloosheid tegen te gaan en om de rentabiliteit van de industrieën te vergroten. (...)
Peres was tot de twee devaluaties gedwongen, omdat de Israëlische economie in zeer zorgelijke omstandigheden verkeert. Twee jaar geleden bevroor de regering de wisselkoers van de dollar in het kader van een economisch plan dat de hoogste prioriteit gaf aan de bestrijding van de hollende inflatie, die toen zo'n 400 procent bedroeg. Tegelijkertijd werden de prijzen bevroren. Door die maatregelen werd de inflatie inderdaad teruggedrongen. Maar langzamerhand begonnen de prijzen in vertraagd tempo weer te stijgen waardoor de inflatie nu al weer 25 procent op jaarbasis bedraagt.
Bovendien heeft de *intifadah*, de opstand van de Palestijnse bevolking in de bezette gebieden, volgens de Centrale Bank van Israël ten gevolge gehad dat de groei van het bruto nationaal produkt in 1988 met drie procentpunten is teruggelopen en nu nog maar één procent bedraagt. Niet alleen het toerisme kreeg zware klappen, waardoor een groot aantal hotels hun staf moesten inkrimpen of zelfs hun deuren moesten sluiten, maar ook de industrie leed grote verliezen.
Door de voortdurende stakingen die de (goedkope) Palestijnse werknemers op bevel van de leiding van de *intifadah* in acht moesten nemen verscheen slechts 80 procent op zijn werk. Dat leidde in een aantal sectoren van de Israëlische economie tot ernstige produktieverstoringen en zelfs tot annulering van exportopdrachten."

Bezuinigingsplan

De devaluatie van de shekel maakte deel uit van een bezuinigingsplan of economisch herstelplan dat minister Peres op 1 januari presenteerde. Dit plan had ten doel de inflatie terug te dringen tot minder dan 10% en de groei van de binnenlandse economie te stimuleren, zodat een jaarlijkse groei van 5% wordt bereikt.
Daartoe wilde Peres voor het komende begrotingsjaar een miljard shekel op de overheidsuitgaven besparen en de loonindexering afschaffen.
Als eerste maatregel werden al op 1 januari de subsidies op de eerste levensbehoeften beperkt, waardoor de prijzen van basislevensmiddelen met 12 tot 26% stegen (bijv. melk, brood, eieren, kippen). De prijzen van benzine en brandstoffen gingen ca. 10% omhoog.
Peres wilde ook regels voor investeringen versoepelen om buitenlandse investeerders aan te trekken, geld vrijmaken om in moeilijkheden verkerende bedrijven bij te staan en de rente voor industriële leningen verlagen. De invoerrechten op 20.000 artikelen uit de EG en de Verenigde Staten zijn verlaagd, maar de btw op auto's ging met 10% omhoog, zodat de consument er geen voordeel van heeft.
Ongeveer eenderde van de voorgenomen bezuinigingen, 350 mln shekel, moet door het ministerie van defensie worden opgebracht.
Het kabinet besprak het plan op 1 januari en benoemde een commissie van drie ministers die met individuele ministers over de bezuinigingen moest onderhandelen. Reeds toen tekenden de minister van defensie Rabin en die van onderwijs Navon verzet aan tegen besparingen op hun begrotingen.
De secretaris-generaal van het vakverbond Histadrut, Yisrael Kessar, zei op 1 januari dat het onaanvaardbaar was „arbeiders te dwingen de hele last van het plan te dragen".
Peres noemde zijn maatregelen „de eerste stappen in de richting die we moeten inslaan". Hij verweet de Israëlische bevolking een gebrek aan discipline omdat ze zich de laatste jaren noch aan de loonstop, noch aan de prijsstop heeft gehouden. „We moeten een Europees niveau van inflatie bereiken om te overleven", zei hij.
Na een marathon-zitting van ruim twaalf uur keurde het kabinet op 5 januari een van de voornaamste elementen van het bezuinigingsplan van minister Peres, de beperking van het begrotingstekort met 1,1 mrd shekel, met 18 tegen 2 stemmen (Sharon en Navon) goed. Maar dit bedrag werd niet alleen bereikt door besparingen op de diverse begrotingen (in totaal slechts 400 mln shekel, waarvan 120 mln op defensie), maar vooral door de invoering van nieuw belastingen (zoals een heffing op nieuwe auto's, hogere bijdragen voor school- en collegegelden, een bijdrage van 4 shekel voor elk doktersbezoek). Voorts was er sprake van een nieuwe ronde vermindering van overheidssubsidies op eerst levensbehoeften (maximaal 20%) en van ontslagen in de overheidssector (3% of 1.700 ambtenaren).
Op 8 januari verklaarde een woordvoerder van het het vakverbond Histadrut dat geen steun aan het bezuinigingsplan zou worden verleend, tenzij de regering weer prijscontroles instelde en de verzekering gaf dat niet gekort zou worden op gezondheids- en onderwijsuitgaven. Bovendien dreigde de zegsman met stakingen, indien de regering weigerde loonsverhogingen toe te staan ter compensatie voor de gestegen kosten van levensonderhoud.
Op 25 januari legden tienduizenden arbeiders in de openbare sector het werk voor 24 uur neer.
Op 31 januari diende minster Peres de begroting voor het komende financiële jaar (vanaf 1 april) bij de Knesset in. Bij een volume van 52,4 mrd shekel vertoonde deze begroting een tekort van 1,8 mrd shekel. De defensie-uitgaven stegen van 9,1 mrd tot 10,7 mrd shekel.
Op 11 februari werd een algemene staking op het laatste moment afgewend door de ondertekening van een akkoord tussen regering, Histadrut en werkgevers in de particuliere sector. Op grond daarvan zullen de Histadrut-arbeiders een vergoeding van 6% krijgen over de periode van oktober 1988 tot maart 1989 - toen geen formeel akkoord over de kosten van levensonderhoud gold. Dit bedrag zal in 12 maandelijkse termijnen worden uitbetaald.


Yisrael Kessar

GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN. WINST VOOR LIKOED EN ULTRA-ORTHODOXE PARTIJEN

Op 28 februari vonden verkiezingen plaats voor 147 gemeenteraden en burgemeesters. Bij een opkomst van slechts 48% van de joodse kiezers boekte de Likoed een overwacht grote overwinning ten koste van de Arbeiderspartij.
Weliswaar werd de socialistische burgemeester van Jeruzalem, Teddy Kollek (77), voor zijn zesde achtereenvolgende ambtsperiode van 5 jaar herkozen, maar zijn partij raakte wel de absolute meerderheid in de gemeenteraad kwijt. Ook de Likoed-burgemeesters van Tel Aviv, Shlomo Lahav, behield zijn ambt. In de tien grootste steden van Israël zetelen nu zes Likoed-burgemeester (voorheen twee) en vier burgemeesters van de Arbeiderspartij (voorheen acht). Bijna alle „ontwikkelingssteden" gingen in handen van de Likoed over.
De religieuze partijen konden hun posities verbeteren. In Jeruzalem behaalden zij samen 30% van de zetels in de raad, in Tel Aviv ca. 12 %.
In Oost-Jeruzalem, waar het ondergrondse Verenigde Leiderschap van de intifada (Palestijnse volksopstand) tot een boycot van de verkiezingen had opgeroepen, ging slechts 3% van de Palestijnse kiezers naar de stembus.
Daarentegen was de opkomst in de 48 Arabische gemeenten in Israël ongekend hoog, tussen 80 en 90%. In een aantal van die gemeenten behaalde de Islamitische Beweging, een fundamentalistische partij, opmerkelijke winsten ten koste van de communisten. In Umm-el-Fahm, na Nazareth de grootste Arabische stad in Israël, bracht de Islamitische Beweging van sjeik Ra'ad Salah met ruim 70% van de stemmen de communistische burgemeester Hashem Machmid een forse nederlaag toe.
Bij de tweede ronde van de lokale verkiezingen in 27 gemeenten op 14 maart verwierf de Likoed in 11 gemeenten de meerderheid, terwijl de Arbeiderspartij in slechts 8 gemeenten succes boekte. Islamitische fundamentalisten verwierven in nog twee gemeenten de meerderheid.
Volgens de *Financial Times* (16-3) controleert de Likoed nu 44 steden tegen de Arbeiderspartij 32. In handen van de Likoed kwamen o.a. Ramat Gan, Beersheba, Petach Tikwah, Ashdod, Holon en Tiberias.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

SOLIDARITEIT WEER ERKEND

Nadat eerdere pogingen om tot een ronde-tafeloverleg te komen tussen de Poolse regering en vertegenwoordigers van de onofficiële vakbond Solidariteit en van de roomskatholieke kerk waren mislukt (zie pag. 764/2 e.v.-1988) omdat de regering niet bereid bleek te discussiëren over de mogelijkheid van vakbondspluralisme, werd in jan. 1989 de weg vrijgemaakt voor nieuwe onderhandelingen.

Aan het slot van een tweedaagse zitting van het Centraal Comité van de Poolse Verenigde Arbeiderspartij (PVAP), die van 16-18 jan. 1989 in Warschau werd gehouden, werd besloten tot het instellen van politiek en vakbondspluralisme in Polen.

Aan dit besluit waren heftige debatten en ruzies voorafgegaan, die diepe meningsverschillen en angsten over het legaliseren van Solidariteit aan het licht brachten. Tijdens een debat in de nacht van 17 op 18 januari hadden partijleider Wojciech Jaruzelski, minister van binnenlandse zaken Czeslaw Kiszczak, en minister van defensie Florian Siwicki zelfs overwogen af te treden; premier Mieczyslaw Rakowski had diezelfde overweging gemaakt. De partijtop had de vertrouwensstemming zonder moeite overleefd: 4 van de 230 leden van het Centraal Comité hadden zich van stemming onthouden en niemand stemde tegen.

Bij de stemming over de resolutie betreffende een wijziging van de vakbondswet en de herinvoering van het vakbondspluralisme hadden-zich volgens de NZZ (23-1-1989)143 leden van het CC voorstander hiervan betuigd; 32 leden hadden tegen gestemd en er waren 14 onthoudingen. Dit duidde er volgens de krant op dat circa 40 leden van het CC niet bij de zitting aanwezig waren gewest.

De Poolse oppositie reageerde in eerste instantie afwachtend op de beslissing van het Centraal Comité. In een rede op 17 januari tot het CC had premier Rakowski een aantal strikte voorwaarden aan de legalisering van Solidariteit verbonden.

Hij had duidelijk gemaakt dat de taak van de vrije vakbond zou liggen in het steunen van de regering bij haar pogingen de economische hevormingen door te voeren. Solidariteit moest een ,,onderdeel vormen van het socialisme'' en ,,zich distantiëren van anticommunistische groepen''. Om de rust aan het arbeidsfront te garanderen zou Solidariteit moeten garanderen dat twee jaar lang niet zou worden gestaakt. Ook moest de vakbond afzien van financiële hulp uit het Westen.

Voorts wilde Rakowski dat de legalisering gold voor een proeftijd van twee jaar, die eindigde op 3 mei 1991, de 200ste verjaardag van de eerste Poolse grondwet. Daarna kon worden beslist of verdere democratische veranderingen werden ingevoerd en of de legalisering van Solidariteit een permanent karakter kreeg.

In de tekst van de resolutie van het CC, die op 19 januari werd gepubliceerd, werd gesteld dat politiek en vakbondspluralisme een ,,belangrijk bestanddeel van de sociaal-politieke realiteit'' in Polen waren, en dat de praktische vormen van het pluralisme moesten worden bepaald door ,,de volkswil'' De vereisten waaraan nieuwe vakbonden moesten voldoen, waren algemeen geformuleerd. Zij moesten zich aan de wet houden, ze mochten niet gewelddadig zijn, mochten alleen binnenlandse inkomsten hebben en ze moesten bijdragen aan de economische ontwikkeling en produktie.

Na afloop van de officiële presentatie van de resolutie verklaarde generaal Jaruzelski dat alle voorwaarden die het Centraal Comité aan legalisering van Solidariteit verbond ,,onderhandelbaar'' waren, behalve de eis dat de bestaande rechtsorde moest worden aanvaard.

De Poolse leider sprak zich uit voor een spoedig begin van de ronde-tafelgesprekken over de toekomst van Solidariteit, en riep de Polen op de ,,historische uitdaging'' aan te nemen.

De resolutie van het CC handelde overigens niet alleen over vakbondspluralisme. De partij beloofde ook overblijfselen van het stalinisme in Polen op te ruimen en slachtoffers van het stalinisme ,,politiek en moreel'' schadeloos te stellen. Verder werd beloofd denkbeelden van de oppositie die nuttig waren ter bestrijding van de crisis in overweging te nemen. De partij hief tevens het verbod aan partijleden om naar de kerk te gaan formeel op.

Nadat de Nationale Uitvoerende Raad (KKW) van Solidariteit op 22 januari over de regeringsvoorstellen had overlegd, gaf deze een verklaring uit, waarin de resolutie waarmee het CC in principe de weg had geëffend voor de legalisering van de bond ,,een substantiële stap op weg naar een sociale dialoog'' en een ,,uitgestoken hand'' werd genoemd. Besprekingen over de toekomst van Solidariteit moesten zo snel mogelijk beginnen, aldus de verklaring.

Het bestuur van de vakbond beperkte zich verder tot de vaststelling dat Solidariteit ,,in de geest van het belang van Polen'' bereid was te handelen ,,volgens de wettige orde en de statuten van de bond.''

De KKW had op verzoek van Walesa een werkgroep belast met de voorbereidingen van de onderhandelingen met de regering. De groep bestond uit Zbigniew Bujak, Wladyslaw Frasyniuk en Mieczyslaw Gil.

Verbod op gebruik van de naam Solidariteit opgeheven

Eind jan. 1989 werd door het Poolse Hooggerechtshof het verbod op het gebruik van het woord Solidariteit in de



Een beeld van de slotzitting op 5 april 1989 van het ronde-tafeloverleg tussen regering en oppositie in het paleis van de ministerraad in Warschau. Links aan de tafel zit Lech Walesa.

Weekblad 58ste jaargang No. 2993, pag. 43991-44006

naam van een vakbond opgeheven. Het Hooggerechtshof herzag met deze beslissing de interpretatie van een wet die de namen van vakbonden aan beperkingen onderhevig maakte. De wet was bedoeld om te voorkomen dat het woord Solidariteit, in welke vorm dan ook, weer in de naam van een vakbond zou opduiken.

Ronde-tafeloverleg

Na een meer dan tien uur durende bespreking op *S i* januari tussen vertegenwoordigers van de regering en van Solidariteit, werd overeengekomen om op 6 febr. 1989 formele onderhandelingen te beginnen.

Het belangrijkste onderwerp van de onderhandelingen, waaraan ook door vertegenwoordigers van de officiële vakbonden en door de katholieke kerk zou worden deelgenomen, vormden de voorwaarden voor de legalisering van Solidariteit. In ruil voor de geleidelijke legalisering van Solidariteit wilde de regering de steun van het vakverbond bij het invoeren van bezuinigingen om de economische crisis in het land te bestrijden. Ook milde zij samen met Solidariteit een programma voor economische hervormingen opstellen.
De regering wilde tevens met de oppositie praten over politieke hervormingen Zo wilde zij de oppositie een aantal zetels in het parlement en het kabinet aanbieden om de steun voor het economische programma te verbreden
Tijdens een bijeenkomst van het bestuur van Solidariteit in Gdansk, waar men zich twee dagen lang had gebogen over de te volgen strategie in het ronde-tafelgesprek en over de samenstelling van de delegatie van de vrije vakbond, waarschuwde Lech Walesa op 5 februari tegen overdreven verwachtingen van het overleg.
Partijleider en president Jaruzelski had in een vraaggesprek op de Sowjettelevisie de toekomstige legalisering van Solidariteit verdedigd met het argument dat de vrije vakbond ,,zijn standpunten volledig heeft veranderd'' en nu ,,een opbouwende en serieuze houding'' aanneemt. Volgens Jaruzelski was het vakbondspluralisme in Polen geaccepteerd en vormde het geen bedreiging voor de leidende rol van de partij.
Op 6 febr. 1989 schaarden 57 vertegenwoordigers van de regering, de partij, het episcopaat, de officiële vakbonden en de verboden vakbond Solidariteit, aangevuld met een aantal onafhankelijke intellectuelen, zich om de ronde tafel in het Warschause Jablonnapaleis
De afvaardiging van Solidariteit bestond uit 25 personen, onder wie naast Walesa zelf zijn naaste medewerkers prof Bronislaw Geremek, Tadeusz Mazowiecki, Jacek Kuron, Adam Michnik, de hoogleraar economie Witold Trzeciakowski, de landbouwdeskundige prof Stelmachowski en een aantal andere prominente intellectuelen
Minister van binnenlandse zaken Czeslaw Kiszczak opende de conferentie met een verklaring, waarin hij onder meer stelde dat legalisering van Solidariteit pas mogelijk was als de verboden vakbeweging zich akkoord verklaarde met de politieke en economische hervormingen die de regering voorstelde. Ook moest Solidariteit zich bereid tonen verantwoordelijkheid te delen door in het parlement zitting te nemen.
Kiszczak zei dat ,,het nieuwe Solidariteit'' niet mocht terugvallen in zijn oude gewoontes ,,die Polen hebben gebracht in een toestand van spanning en anarchie''. Hij onderstreepte dat het herstel van Solidariteit ,,gerechtvaardigde tegenstand'' ontmoette bij een groot deel van de leden van de Poolse communistische partij.
Lech Walesa, die direct na Kiszczak sprak, zei dat Solidariteit ,,recht heeft'' op erkenning.
Hij uitte zich zeer kritisch ten aanzien van het regime. Zelfs aan deze ronde tafel, zo zei Walesa, ,,voelen we de adem van Stalin in onze rug''. „We weten dat het land in puin ligt. En het is niet geruïneerd door dwergen, maar door het systeem van machtsuitoefening dat mensen van hun rechten berooft en de vruchten van hun arbeid verspilt. De tijden van het sociale en politieke monopolie zijn voorbij. We hebben een herstructurering nodig die de éénpartijstaat hervormt tot een staat van de natie en de sainenleving'', aldus Walesa. Daarvoor is meer nodig dan economische hervormingen. „We werken in oude fabrieken met aftandse machines. We hebben te weinig voorraden. We hebben te weinig gereedschappen. We hebben te weinig ideeën. Het is moeilijk een gezin te voeden en nog moeilijker het te kleden. In het zicht van de ramp die ons land bedreigt kunnen we niets in de economie of het sociale leven veranderen als we de staat niet ook hervormen. We moeten ons ontwikkelen naar een democratisch systeem.''
Walesa eiste dat ook de verboden boerenbond weer een legale status zou krijgen.
Reagerend op een opmerking van premier Rakowski op 17 januari, dat Solidariteit voorlopig moest afzien van stakingen wanneer het op een wettelijke status aanspraak wilde maken. zei een van de onderhandelaars namens Solidariteit, Gereinek: „We zullen het stakingsrecht niet opgeven, maar we verklaren dat Solidariteit zal pogen om stakingen tot elke prijs te vermijden. We aanvaarden dat we het conflict moeten vermijden, maar we kunnen niet aanvaarden dat dat ten koste gaat van onze identiteit''.

Tijdens de eerste overlegdag werd besloten tot de vorming van drie werkgroepen. De eerste zou zich wijden aan het economische en sociale beleid, de tweede zou zich bezig gaan houden met vakbondsvraagstukken, en de derde met politieke hervormingen.

Stakingsactie mijnwerkers

Op 6 februari brak een loonstaking uit in de Belchatowinijn en de daaraan verbonden elektriciteitscentrale, op 150 km. ten zuiden van Warschau. De stakers - 8.000 van de 12.500 werknemers van de mijn - eisten een loonsverhoging van 30.000 zloty (*f*120,-) per maand en de erkenning van Solidari-



Lech Walesa *(r)en een van zijn adviseurs,* Tadeusz Mazowiecki, *staan* op *22 januari 1989 de pers te woord, nadat het bestuur* van *Solidariteit heeft vergaderd over de nieuwe* regeringsvoorstellen

teit. Het gemiddelde maandloon in Polen was 65.000 zloty (ƒ260,-).
De staking brak uit nadat de directie van de mijn een loonakkoord had getekend inet de vertegenwoordigers van de OPZZ, de officiële vakbonden, zonder dat de arbeiders daarover waren geraadpleegd. In kringen rondorn Solidariteit was geopperd dat de staking mogelijk een provocatie was van tegenstanders van het ronde-tafelgesprek binnen de partij of de OPZZ.
Na overleg tussen de stakingsleiders en Alojzy Pietrzyk, een mijnwerker die deel uitmaakte van de delegatie van Solidariteit bij het ronde-tafelgesprek, werd op 9 februari een akkoord bereikt over een loonsverhoging met 21.000 zloty per maand. Na ondertekening van het akkoord was de staking opgeschort tot 28 februari en waren de stakers weer aan het werk gegaan.
Walesa riep op 10 februari de Poolse arbeiders op de eerstvolgende zes weken niet te staken om de ronde-tafel-besprekingen met de regering niet te bemoeilijken.
In enkele bedrijven waren die dag stakingen uitgebroken, die door de officiële vakbondsfederatie OPZZ gesteund werden. Walesa vroeg de voorzitter van de OPZZ, Alfred Miodowicz, niet te proberen de besprekingen door middel van stakingsacties te torpederen.

Voortzetting overleg

De ronde-tafelconferentie was op 8 februari, ondanks de staking, voortgezet met besprekingen in een van de drie werkgroepen. De werkgroep over economische hervormingen koos twee voorzitters: Wladyslaw Baka, binnen het Politburo en het secretariaat van het Centraal Comité verantwoordelijk voor de economie, en Bronislaw Geremek, historicus en adviseur van Walesa.
Op 9 februari begonnen de onderhandelingen over de legalisering van Solidariteit. Het grootste discussiepunt vormde de structuur van de vakbond, aangezien de regering gekant was tegen een organisatie in regionale afdelingen, zoals in 1980-81 het geval was.
Tijdens het overleg van 11 februari werd onder meer gesproken over de hervorming van het juridische systeem
Solidariteit-onderhandelaar Zbigniew Omaszewski uitte daarbij scherpe kritiek op schendingen van de mensenrechten. Hij sprak zich uit voor afschaffing van de wet die processen achter gesloten deuren mogelijk maakte, de wet die het recht op een behoorlijke verdediging van beklaagden beperkte, en de wetten die voorzagen in speciale volmachten voor de politie, vooral bij het vasthouden van verdachten zonder aanklacht en het doen van huiszoekingen zonder volmacht.
Bovendien, zo zei Omaszewski, moest de regering alle activisten van Solidariteit die na de uitroeping van de staat van beleg in dec. 1981 waren geïnterneerd, formeel gratie verlenen.
Op 14 februari verslechterde de stemming aan de ronde-tafelconferentie in verband met ernstige meningsverschillen tussen de regering en de oppositie over de economische hervormingen.
Onderminister van financiën Wincenty Lewandowski maakte die dag duidelijk dat de regering niets voelde voor automatische prijscompensatie, een van de voornaamste eisen van Solidariteit.
In een verklaring die diezelfde dag werd verspreid riep de leiding van Solidariteit (KKW) de regering op de prijscompensatie zo snel mogelijk in te voeren. Solidariteit had tijdens het overleg van 13 februari al grote bezwaren geuit tegen de economische hervormingsplannen van de regering, vooral tegen de voorgenomen afschaffing van de overheidssubsidies op vlees.

Boerenvakbond gelegaliseerd

Op 15 februari werd in de 32 leden tellende werkgroep, die hervormingen in de landbouw besprak, overeenstemming bereikt over de heroprichting van Boeren-Solidariteit, de in dec. 1981 geschorste en later verboden vrije boerenbond. Het was het eerste concrete akkoord sinds het begin van het ronde-tafelgesprek.
De subcommissie bepleitte unaniem het ,,scheppen van de organisatorische en wettelijke omstandigheden voor het opereren van vakbonden van boeren, zowel voor Solidariteit als van (officiële) boerenkringen". Volgens de commissie zou vakbondspluralisme garanties scheppen voor de sociale steun voor de ontwikkeling van de landbouw, dat wil zeggen voor hervormingen in de landbouw.
Geen overeenstemming werd bereikt over de liberalisering van de landbouwprijzen. De regeringsvertegenwoordigers stelden een vermindering voor van de staatscontrole op de prijzen. Solidariteit voerde aan dat sprake moest blijven van gegarandeerde minimumprijzen om het inkomen van de boeren te beschermen; de OPZZ sprak daar echter een veto over uit.

Principe-akkoord over legalisering Solidariteit

Op 16 februari werd overeengekomen dat, wanneer Solidariteit zich schaarde achter de economische en politieke hervormingen die het bewind wilde doorvoeren, niets de onmiddellijke legalisering van de vakbond nog in de weg stond.
In een resolutie, die werd aangenomen in de werkgroep over vakbondszaken, werd gesteld dat de bestaande vakbondswet gewijzigd werd om de legalisering van Solidariteit mogelijk te maken. In de wet was vastgelegd dat vakbonden slechts afzonderlijke takken van industrie zouden mogen vertegenwoordigen. De wet zou zodanig moeten worden geamendeerd dat het mogelijk werd dat vakbonden hun eigen organisatorische structuren konden vaststellen. Er was een werkgroep ingesteld om de wet van 1982 aan te passen
De gesprekken aan de ronde rafel werden op 16 februari overschaduwd door tal ijke stakingen in bedrijven in heel Polen. Het persbureau PAP maakte een dag eerder melding van dertien stakingen in onder andere het openbaar vervoer, in een textielfabriek en in een zoutmijn. Volgens PAP werden zes van de conflicten opgelost, maar werd in zeven bedrijven doorgestaakt.
Regeringswoordvoerder Jerzy Urban beschuldigde op 21 februari leden van de communistische partij en van de officiele vakbonden ervan verantwoordelijk te zijn voor de aanhoudende stakingsacties, die volgens hem tot doel hadden de gesprekken tussen de regering en Solidariteit te ondermijnen.

Akkoord over *nieuw* kiesstelsel

Op 18 februari ging Solidariteit in principe akkoord met een regeringsvoorstel tot hervorming van het kiessysteem. Volgens het voorstel zou 60% van de parlementszetels worden toegewezen aan de coalitie van de communistische partij en haar twee bestaande satellietpartijen (de Boerenpartij en de Democratische partij); de andere 40% kon worden bezet door de oppositie.
Solidariteitswoordvocrder Janusz Onyszkiewicz zei over het akkoord dat ,,we het principe hebben geaccepteerd dat de verkiezingen niet voor de volle honderd procent democratisch zijn. Die instemming heeft echter uitsluitend betrekking op de parlementsverkiezingen van 1989; de verkiezingen van 1993 moeten geheel democratisch verlopen".

Commentaar over het belang van een geslaagd overleg

Aan een artikel in het *NRC/H'blad* (3 maart 1989) van Peter Michielsen over de kans op slagen van het ronde-tafeloverleg werd het volgende ontleend:

in Polen, zegt een psycholoog, staat nu alles op de tocht. Binnen enkele maanden zijn oude allianties, oude voorkeuren, taboes en dogma's van vorm en inhoud veranderd.
Premier Rakowski, zegt de psycholoog, werd vorig jaar door Jaruzelski ingehuurd om de dialoog te vei-hinderen. Dat is mislukt, en zie, hij zit vol overgave aan de ronde tafel. Walesa w-ordt uitgejouwd door jongeren die vinden dat hij de idealen van Solidariteit te grabbel gooit. Communistische ministers bepleiten vrijemarktprincipes, het Centraal Comité het vakbondspluralisme. Rakowski klapt voor Vaclav Havel die in een Praagse gevangenis zit. Handel in dollars wordt legaal. De oude satellietpartijen van de communistische partij zijn ontwaakt, herinneren zich dat ze partijen zijn en geven persconferenties waarin ze de communisten verwijten maken De officiële vakbondsfederatie OPZZ is helemaal uit het lood geslagen: zij belichaamt het dogmatisme en haar leider, Alfred Miodowicz, nota bene lid van het politburo, klaagt dat de partij hem ,,als een hond" behandelt. Umwertung aller Werte.
Polen heeft geen nationale industrie meer, geen stokpaardjes, geen heilige huisjes, roept vicepremier Ireneusz Sekula dapper: ,,De nationale industrie, dat is de industrie die het beste functioneert en dat is vandaag deze branche en morgen die. Bedrijven hebben maar één taak: geld verdienen". We willen, roept politbureaulid Stanislaw Ciosek, ,,de oppositie opnemen in de structuur van de macht, democratisch, en op grond van uiteenlopende programma's".
Zulke veranderingen verlopen niet vanzelf, zegt

de psycholoog: daar komen trauma's van. In kringen rondom Solidariteit heerst verbittering. Een akkoord met het regime maakt de bond niet alleen legaal maar ook mede-verantwoordelijk voor de crisis. De bond heeft nu al moeite om geloofwaardig te blijven: hij weet dat looneisen de inflatie opdrijven en dat die inflatie onacceptabel is, maar hij moet die looneisen wel steunen

Het lijkt er sterk op dat Solidariteit en de partijleiding nu een belangrijk gemeenschappelijk streven hebben: het rondetafelgesprek moet slagen omdat er geen zinvol alternatief is en omdat er reputaties op het spel staan. Solidariteit staat onder druk van radicalen die geeri dialoog willen. En Rakowski staat onder druk van de dogmatici. Aleksander Paszynski, een prominent onderhandelaar van Solidariteit en voormalig medewerker van Rakowski toen die nog hoofdredacteur van Polityka was: ,, Als het rondetafelgesprek mislukt wordt de groep Rakowski-Baka weggevaagd. Dan komt er een coup. Van u-ie? Moeilijk te zeggen. maar ik denk dat Miodowicz popelt van de ambities in die richting".

Dic druk van twee kanten maakt het bereiken van een politiek akkoord simpeler. Een van de oppositionele onderhandelaars over de politieke hervormingen verbaast zich over de concessies van het bewind. Wat Solidariteit eist, zegt hij, is simpel: democratisering op vier gebieden. „Ten eerste op het gebied van de vrijheid van vereniging. We eisen niet alleen erkenning van Solidariteit, maar ook van andere organisaties, zoals de onafhankelijke studentenbond NZS Ten tweede op het terrein van het lokaal bestuur, waar gekozen functionarissen meer zeggenschap en autonomie moeten krijgen. Op deze twee punten verloopt het overleg soepel. Er zijn eigenlijk nauwelijks punten van geschil." Het derde punt ligt wat moeilijker: de democratisering van de massamedia. „Het bewind stemt daar zonder veel problemen mee in waar het geschreven media betreft. Een onafhankelijk dagblad is bespreekbaar. Onafhankelijke weekbladen, inclusief het oude weekblad *Solidarnosc*, niogen binnenkort verschijnen. Maar veel moeilijker ligt het bij radio en televisie, die vallen niet zo makkelijk te demonopoliseren. Het vierde punt, de onafhankelijkheid van rechters, is opnieuw bespreekbaar."

In hoeverre wordt Solidariteit ingepakt, in hoeverre laat hij voor de vastgestelde overgangstijd van twee jaar in ruil voor erkenning zijn vakbondswerk liggen? Wat is dat eigenlijk die proeftijd voor Solidariteit?

Premier Mieczyslaw Rakowski wordt heel kwaad als hem die vraag wordt gesteld. „Sommige journalisten schrijven beter dan ze lezen, en dat kan echt niet liggen aan de slechte kwaliteit van het drukwerk in Polen. De proeftijd geldt voor àlle partners, ook voor de regering en de partij. Het is niet zo dat Solidariteit op een bankje wordt gezet waarna we afstrepen of alles goed gaat. We zitten allemaal op dat bankje, me moeten allemaal die partnerschap in de praktijk brengen."

En die partnerschap, zegt de premier, is mogelijk wanneer een „andere" Solidariteit het officiële politieke podium betreedt. „Van relegalisering kan geen sprake zijn. Dat zou erkenning van de Solidariteit van '80-'81 zijn. Maar zelfs gematigde leiders van Solidariteit achten die weg gesloten. Het gaat straks dus om de legalisering van een nieuwe Solidariteit. Niet de maatschappelijke beweging van toen, maar de vakbond van straks."

Het lijkt een besef dat in brede kringen van Solidariteit zelf wordt gedeeld. Het Polen van 1989 is niet meer het Polen van 1980: hoop heeft plaatsgemaakt voor berusting, euforie is ver te zoeken. De staat van beleg heeft trauma's veroorzaakt en de crisis beeft de Polen moe gemaakt. De psycholoog: „De economie is een ruïne. Niemand verwacht wonderen van een erkenning van Solidariteit. Denk je werkelijk dat mensen die vijfentwintig jaar op een woning moeten wachten staan te juichen als er straks een paar oppositionele professoren in het parlement komen? Of dat mensen onder het bestaansminimum staan te juichen als ze straks een onafhankelijk blad kunnen kopen? Niemand kan zelfs precies zeggen wat Solidariteit eigenlijk is. Een set van waarden? Een mooie herinnering? Een paar oude leiders, helden, heldjes en ex-lieldeli? Het gaat voor de meeste mensen om de economie. Niet om de democratie. Democratie kun ie niet eten." Als de winkels èn... beter zouden zijn gevuld zegt de psycholoog, zouden de meeste Polen dit een prima systeem vinden.

Ook dat vergemakkelijkt het gesprek aan de ronde tafel: Polen zakt steeds dieper weg. haast is geboden, a ie obstructie pleegt speelt met vuur en reputaties. Het verklaart waarom de woordvoerders van Solidariteit onveranderlijk een air van hulpeloosheid over zich hebben, een air van „we kunnen niet anders": een wat verontschuldigende glimlach.

Geen euforie, geen grote woorden. Men weet: er is geen garantie dat de terugkeer van Solidariteit Polen uit zijn crisis helpt. er is alleen de garantie dat de crisis nog verergert zónder die terugkeer. Maar grote woorden, nee, want men is in vergelijking met 1980 zoveel poorer, and sadder, and wiser.

Overleg Walesa - Kisczak

Nadat het ronde-tafel-gesprek in Warschau op een aantal punten dreigde vaste te lopen, voerden Lech Walesa en minister van binnenlandse zaken Czeslaw Kiszczak op 2 maart besprekingen over de mogelijkheid de impasse in het overleg te doorbreken.

Op 7 maart hadden zij opnieuw een ontmoeting, in het gezelschap van ruim 20 deelnemers aan het ronde-tafelgesprek en vertegenwoordigers van de kerk.

De resterende geschilpunten in de dialoog betroffen onder meer de toegang van de oppositie tot radio en televisie, de erkenning van de onafhankelijke studentenbond NZS en de territoriale decentralisatie.

Het overleg leidde die dag tot een eerste doorbraak: de NZS, de sinds de uitroeping van de staat van beleg in dec. 1981 ondergronds functionerende studentenorganisatie, werd gelegaliseerd. Naar het oordeel van waarnemers kon de snelle erkenning niet los worden gezien van enkele rumoerige studentenbetogingen die recentelijk in diverse Poolse steden hadden plaatsgevonden.

Regeringswoordvoerder Jerzy Urban verklaarde op 7 maart dat er binnen de communistische partij „ernstige twijfel" bestond ten aanzien van de richting die tijdens het ronde-tafelgesprek was ingeslagen. Die twijfel was op een bijeenkomst van regionale partijleiders en partijleider Jaruzelski een dag daarvoor aan de orde gekomen. Ook bestond er volgens Urban verzet binnen „professionele militaire kringen en de veiligheidspolitie".

Akkoord over nieuw staatsbestel

Op 9 maart bereikten regering en oppositie overeenstemming over de machtsdeling in het nieuwe parlement.

Volgens het *NRC/H'blad* van 13 maart 1989 betrof het akkoord staatkundige hervormingen en vrije verkiezingen voor één van de twee kamers waaruit het Poolse parlement zou gaan bestaan.

Het voorziet in de vorming van een nieuwe kamer, de Senaat. Deze Senaat zal 98 leden tellen, twee uit elke provincie van Polen. De verkiezingen voor deze nieuwe kamer zullen vrij worden, zo bepaalt het akkoord.

De Sejm, het bestaande, 460 leden tellende parlement. blijft als een kamer van afgevaardigden bestaan. Bij de verkiezingen wordt 35 procent van de zetels gereserveerd voor de oppositie, 60 procent valt toe aan de communistische partij en de twee bestaande satellietpartijen en de rest wordt gereserveerd voor regeringsgezinde katholieke groepen.

De verkiezingen voor deze Sejm worden niet vrij. Polen wordt verdeeld in kiesdistricten waarin twee tot vijf Sejmleden worden gekozen; in alle kiesdistricten valt één zetel toe aan de oppositie en de rest aan de regeringspartijen. Hoewel het akkoord wordt geprezen als historisch, omdat het voor het eerst sinds de vestiging van het socialisme in Oost-Europa de mogelijkheid van vrije verkiezingen schept, is nog een aantal belangrijke zaken onduidelijk. Dat geldt bijvoorbeeld voor de bevoegdheden van de riieuwe „vrije" Senaat en voor die van de president-nieuwe-stijl, die door het parlement zal worden gekozen.

De regering wil een krachtige president, die de bevoegdheid heeft het narlement te ontbinden. De oppositie wil een president met beperkte bevoegdheden.

Ook bestaan nog meningsverschillen over de procedure bij verkiezingen en het criterium bij de kandidaatstelling; de regering wil een kandidaat toelaten als hij 5.000 handtekeningen van kiesgerechtigden heeft vergaard, de oppositie houdt het op 3.000 handtekeningen.

Opnieuw overleg *Walesa - Kiszczak*

Eind maart bleek nieuw overleg nodig te zijn tussen Walesa en Kiszczak om ernstige meningsverschillen tussen de regering en de oppositie uit de weg te ruimen.

De problemen concentreerden zich op de bevoegdheden van de Senaat, de nieuwe eerste kamer van het Poolse parlement, die in tegenstelling tot de tweede kamer, de Sejm, vrij gekozen zou worden, en op de bevoegdheden die de president van de volksrepubliek in de toekomst zou krijgen.

Andere geschillen betroffen de benoeming van fabrieksmanagers zonder inmenging van de partij, de heraanstelling van leden van Solidariteit die na het uitroepen van de staat van beleg hun werk waren kwijtgeraakt, en de mate van onafhankelijkheid van de directies van de kolenmijnen. Ook over de loonindexering, de vrijlating van de voedselprijzen en de statuten van de te legaliseren onafhankelijke studentenbond bestond nog geen overeenstemming.

Op 3 april kwamen Walesa en Kiszczak met hun delegaties opnieuw bijeen om te trachten een aantal impasses te doorbreken. De bedoeling was alle nog bestaande problemen - over de bevoegdheden van de Senaat en de president en over de loonindexering - uit de weg te ruimen, zodat op 5 april het ronde-tafelgesprek met een akkoord kon worden afgerond.

Na tien uur praten bleek niet het bewind, maar de OPZZ een akkoord in de weg te staan, door zich te verzetten tegen de compensatieregeling voor de inflatie.

Solidariteit en de regering wilden de inflatie voor 80% in de lonen compenseren, de OPZZ

ficiële vakbonden waren sociale spanningen te verwachten als de prijsstijgingen niet volledig werden doorberekend.

Ronde-tafeloverleg eindigt *met ondertekening* historisch akkoord

Op 5 april 1989 werd door Lech Walesa en Czeslaw Kiszczak in het Paleis van de Ministerraad in Warschau een akkoord ondertekend, dat onder meer voorzag in de legalisering van Solidariteit, in de eerste democratische verkiezingen in Polen sinds de Tweede Wereldoorlog. en in vergaande politieke en economische hervormingen.

De dag ervoor hadden het bewind en de oppositie de laatste details van de overeenkomst uitgewerkt en alle te ondertekenen documenten opgesteld.
Het bestuur van de OPZZ had die dag laten weten zijn bezwaren tegen de in het akkoord overeengekomen loonindexering te handhaven. Het had niettemin besloten het akkoord te zullen ondertekenen ,,in het belang van Polen''.
Na de ondertekening van de drie aparte akkoorden over politieke, economische en vakbondshervormingen noemde minister Kiszczak de overeenkomst een ,,sociaal contract''. „Wij verklaren de wil te koesteren het akkoord eerlijk na te komen'', aldus Kiszczak. Volgens hem waren de debatten aan de ronde tafel een ,,eerste,buitengewoon veelbetekenende stap'', omdat ,,de dialoog kan blijken een onbetaalbaar element in de tenuitvoerlegging van ons werk te worden''.

Lech Walesa stelde in zijn toespraak vast dat het akkoord het begin kon zijn van een weg naar democratie en een vrij Polen. Hij prees de autoriteiten voor hun bereidheid tot een radicale verandering van het systeem, maar voegde daaraan toe dat aan de vriendelijke woorden van nu 45 jaar van ,,oneerlijkheid en geweld'' vooraf waren gegaan. Daarom had Solidariteit aan de ronde tafel gehamerd op ,,wezenlijke regelingen die direct kunnen worden uitgevoerd''.

Het resultaat van de ronde-tafelbesprekingen was samengevat in een twaalf pagina's tellend document, getiteld „Wat verbindt de Polen''. De kernpunten van het akkoord waren:

W De Sejm: in juni worden verkiezingen gehouden voor de 460 leden tellende Sejm, die voortaan als een tweede kamer van het Poolse parlement zal fungeren. Deze verkiezingen worden vrijer dan tot dusverre maar mogen niet in het teken van een confrontatie staan: de zetelverdeling staat in essentie nu al vast. De communistische partij geeft voor het eerst sinds de oorlog haar absolute meerderheid op cn k ijgt 38 procent van de zetels, haar bondgenoten van de Democratische en de Verenigde Boerenpartij krijgen 22 procent en regeringsgezinde katholieke groeperingen 5 proccnt. Het bewind is dus verzekerd van een meerderheid. De oppositie krijgt 35 proccnt.

W De Senaat: in juni wordt tevens gekozen voor een geheel nieuwe kamer van het parlement, de Senaat, die honderd leden telt. Deze verkiezingen zijn geheel vrij. De Senaat heeft niet het recht wetsontwerpen in te dienen, maar krijgt wel het recht in de Sejm uitgevaardigde wetten te veranderen of te blokkeren. De Sejm kan die ingrepen van di: Senaat slechts niet een meerderheid van 66 procent ongedaan maken

W De vakbonden: de vakbondswet van 1982 wordt veranderd om de legalisering van Solidariteit mogelijk te maken. Arbeiders die na de uitroeping van de staat van beleg inwdecember 1981 zijn ontslagen wegens vakbonds erk krijgen hun baan terug.

W De president: Polen krijgt een president-Franse-stijl met vergaande bevoegdheden. Hij wordt door de twee kamers van het parlement gekozen voor een ambtstermijn van zes jaar en krijgt de be oegdheid de benoeming of het ontslag van de premier voor te stellen, decreten uit te vaardigen, wetten te vetoën en het parlement te ontbinden als dat naar zijn mening zijn taak niet naar behoren uitoefent.

■ Onafhankelijke organisaties: een nieuwe verenigingswet zal de vorming van onafhankelijke groepen en organisaties mogelijk maken. Daaronder vallen wel politieke clubs, maar geen politieke partijen. De onafhankelijke studentenbond NZS, verboden sinds december 1981, wordt gelegaliseerd.

■ Economie: de inflatie zal slechts voor tachtig procent met loonstijgingen worden gecompenseerd. Er bestaat overeenstemming over de bestrijding van het begrotingstekort, over de verbetering van de levensstandaard, de invoering van markteiementen in dc economie en de afbetaling van de buitenlandse schuld.

W Landbouw: een speciale wet zal voorzien in de legalisering van Boeren-Solidariteit, Op het gebied van de voedselproduktie zal sprake zijn van een geleidelijke introductie van marktprincipes.

W Gezondheidszorg. Het nomenklatoerasysteem in de gezondheidszorg (de partijbemoeienis met de bezetting van hoge functies) verdwijnt. De regering stelt honderd miljoen dollar extra ter beschikking van de gezondheidszorg; dit bedrag wordt besteed aan de aankoop van medische instrumenten en geneesmiddelen in het buitenland.

W De media: de oppositie krijgt een eigen landelijk dagblad met een oplage van een half miljoen, dertig minuten zendtijd op de televisie per week, een uur zendtijd op de radio en regionale weekbladen, De censuurbepalingen worden verder verzacht.

W De rechtspraak: Leden van het Hooggerechtshof zijn niet langer gebonden aan een ambtstermijn van vijf jaar. Het lidmaatschap wordt van onbepaalde duur. De leden van het Hooggerechtshof worden benoemd door nieuw te vormen panels van rechters. De overheid kan rechters niet meer ontslaan en er komt een omvangrijke hervorming van het wetboek van strafrecht.

Solidariteit formeel gelegaliseerd

Op 17 april 1989 werd het verbod van Solidariteit door het regionale gerechtshof in Warschau ongedaan gemaakt. ,,Het hof heeft besloten om de onafhankelijke zichzelf besturende vakbond Solidariteit op te nemen in het register van vakbonden'', luidde de verklaring van de rechter.
Het Poolse parlement, de Sejm, had op 7 april zijn goedkeuring gehecht aan de wetsvoorstellen betreffende het door de regering en oppositie gesloten akkoord.

INTERNATIONALE ZAKEN

IMF

WORLD ECONOMIC OUTLOOK

Op 3 april is de World Economic Outlook, de halfjaarlijkse rapportage van het Internationale Monetaire Fonds IMF over de wereldeconomie, voor publikatie vrijgegeven. Dit gebeurde door Jacob Frenkel, hoofd van de onderzoeksafdelixig van het IMF, die in een toelichting op het verslag o.m. zei: ,,Het is een handicap oin te moeten vechten met een hand op de rug gebonden''.
Naar zijn oordeel ligt nl. de nadruk bij het beleid van de industrielanden eenzijdig op de rente (het monetaire beleid) en onvoldoende op verbeteringen in het begrotingsbeleid.
,,Het monetaire beleid is overbelast en om tot een betere mengverhouding te komen moet grotere nadruk worden gegeven aan het begrotingsbeleid'', aldus Frenkel.
Voortzetting van de huidige expansie is volgens Frenkel slechts mogelijk als de inflatie succesvol wordt bestreden.

Volgens de Economic Outlook gaat de grootste bezorgdheid uit naar de opleving van de inflatie.
In de industrielanden zijn de prijzen gestegen van gemiddeld 2,9 procent in 1987 tot 3,2 procent vorig jaar. Voor 1989 wordt een inflatie verwacht van 3,8 procent en voor 1990 een afzwakking naar 3,5 procent.
Overigens bestaan grote verschillen tussen landen. Zo verwacht het IMF voor de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk dit jaar inflatiepercentages van respectievelijk 4,7 en 6,6 procent.
Vorig jaar bedroeg de economische groei in de industrielanden gemiddeld 4,1 procent en de groei van de wereldhandel maar liefst 9.3 procent.
In de meeste industrielanden zijn inmiddels de grenzen van de capaciteit bereikt. Dat verhoogt de kans op prijsopdrijvende effecten en maakt het moeilijker om inflatie te bestrijden zonder economische groei te remmen.
Tot nu toe is de inflatie uitsluitend bestreden door de rente te verhogen. De centrale banken zijn sinds medio 1988 bezig de korte rente te verhogen, waardoor een einde kwam aan de periode van dalende rente in de periode 1984-1987. De Amerikaanse rente is nu 3½ procent hoger dan een jaar geleden.
Als gevolg van deze hogere dollarrente is de rentelast van de schuldenlanden dit jaar zo'n tien miljard dollar hoger. Dat bemoeilijkt een oplossing van het schuldenprobleem.
Bovendien heeft de hogere rente de dollar aantrekkelijker gemaakt, waardoor de gewenste vermindering van het Amerikaanse handelstekort via een lagere wisselkoers niet doorzet.
Vorig jaar en begin dit jaar is het proces van aanpassing tussen de grote tekorten van de VS en de overschotten van Japan en West-Duitsland tot stilstand gekomen en het IMF verwacht voorlopig geen verdere verbeteringen.
De hogere rente speelt hierbij de VS parten, omdat het land een netto schuld heeft aan de rest van de wereld. Dit betekent dat bij een stijging van de rente steeds meer dollars uit de VS wegvloeien.
Het tekort op de Amerikaanse betalingsbalans zal volgens het IMF volgend jaar weer stijgen

en met 156 miljard dollar uitkomen boven het recordtekort van 1987.
Het IMF deed in vorige publikaties van de World Economic Outlook altijd de aanbeveling dat ter compensatie van een vermindering van de Amerikaanse tekorten op overheidsbegroting en betalingsbalans (het ,,dubbeltekort'') een stimulerend beleid in de overschotlanden moest worden gevoerd
,,Dit tango-principe, waarbij de één een pas voorwaarts doet en de ander een pas achterwaarts, gaat niet langer op", zei IMF-econoom Frenkel.
Weliswaar roept de IMF-staf de VS opnieuw op om het begrotingstekort te verminderen, maar de aanbeveling voor West-Duitsland en Japan om hun economieën te stimuleren ontbreekt.
Aangezien ook de overscbotlanden tegen volle capaciteitsbenutting zitten, zou dat alleen maar leiden tot inflatie. Het IMF herhaalt daarom oude pleidooien om de binnenlandse vraag op gang te houden door verdere structurele aanpassingen.
Over de terugdringing van het Amerikaanse begrotingstekort is het IMF pessimistisch. De doelstelling van de regering-Bush, een tekort vermindering van 163 miljard dollar in 1989 tot 91 miljard in 1990, is volgens de IMF-staf onhaalbaar. Het IMF verwacht een begrotingstekort van 148 miljard dollar in 1990.
Ondanks de onzekere vooruitzichten is deze World Economic Outlook niet zo somber gestemd. De beurskrach van oktober 1987, die vorig jaar nog als een dreigende waarschuwing werd beschouwd, wordt nu eufemistisch een ,,koerscorrectie" genoemd.
Voor dit en volgend jaar wordt in de industrielanden een iets lagere economische groei (3,3 en 2,9 procent! verwacht, als gevolg van de remmende effecten van de rentestijging.
De wisselkoersen hebben zich het afgelopen jaar minder extreem gedragen dan in voorgaande jaren.
De Verenigde Staten hebben sterk geprofiteerd van de devaluatie van de dollar tussen 1983 en 1987. Met een exportgroei van 24 procent namen de VS een derde van de groei van de wereldhandel in 1988 voor hun rekening. Daarmee hebben de Amerikanen het verlies van hun marktaandeel in de jaren 1980-1985, als gevolg van de overgewaardeerde dolllar, weer goedgemaakt.
De industrielanden verliezen hun aandeel in de wereldhandel aan de ontwikkelingslanden door de opkomst van de nieuw geïndustrialiseerde Aziatische landen. Hun aandeel in de wereldhandel is gestegen van 2 procent in 1975 tot 6 procent in 1990.
De schuldenlanden in Latiins-Amerika en Afrika hebben vorig jaar niet-geprofiteerd van de uitzonderlijk gunstige internationale economische omstandigheden en zullen dat ook de komende jaren nauwelijks doen.
Alleen in de Aziatische landen is en blijft sprake van een flinke groei. Niet alleen in de bekende ,,viertijgers" Korea, Hong Kong, Taiwan en Singapore (groei in 1988: 10½ procent), maar ook in India, China. Maleisië en Thailand.

BIJEENKOMSTEN IMF-ORGANEN

Begin april hebben er in Washington bijeenkomsten plaatsgevonden van verschillende organen van het IMF:
Op 2 april vergaderde de Groep van zeven (de zeven belangrijkste industriële naties), vrijwel tegelijkertijd met de Groep van 24, die binnen het IMF de ontwikkelingslanden vertegenwoordigt.
Op 3 april was het Interimcomité bijeen, het beleidsbepalende orgaan van het IMF.
En tenslotte vergaderde op 4 april het Ontwikkelingscomité, een gezamenlijk orgaan van IMF en Wereldbank.
Belangrijk onderwerp van gesprek in al deze vergaderingen was een plan m.b.t. de schuldenproblematiek, dat de Amerikaanse minister van financiën. Nicholas Brady, een kleine maand eerder had gelanceerd.

Schuldenplan van VS-minister Brady

VS-minister van financiën Brady had op 10 maart tijdens een conferentie over de schuldenproblematiek bijzonderheden bekend gemaakt over een nieuw plan tot leniging van de schulden van vooral de ontwikkelingslanden.

De belangrijkste beleidswijziging houdt in dat Washington kwijtschelding van schulden erkent als mogelijkheid om de schuldenproblematiek van de ontwikkelingslanden (ruim 1.3 biljoen dollar! te verlichten Een dergelijk voorstel is al eerder geopperd door andere Westerse landen. maar was voor Washiiigton steeds taboe.
Brady legde er de nadruk op dat schuldvermindering nodig is om de kredietwaardigheid van de ontwikkelingslanden te herstellen. „We moeten vermindering van schuldaflossing en rentebetalingen op basis van vrijwilligheid aanmoedigen.''
Hij riep de commerciële banken op eveneens een bijdrage te leveren aan schuldenverlichting, en tegelijkertijd met nieuwe leningen te komen.
Brady stelt drie manieren van schuldvermindering voor die in grote mate aansluiten bij de reeds gangbare praktijken op de tweedehands schuldenmarkt.
Bankschulden kunnen worden omgezet in obligaties met een lagere nominale waarde.
Ten tweede kunnen de uitstaande leningen worden omgezet in obligaties met dezelfde nominale waarde als de oorspronkelijke schuld, maar met een lager rentetarief.
Als derde alternatief ziet Brady de omzetting van schulden in aandelen in lokale bedrijven in de Derde Wereld.
Een wezenlijk element in het plan-Brady is de rol van het IMF. De Amerikaanse bewindsman wil dat het fonds zich garant stelt voor de omgezette bankleningen aan de ontwikkelingslanden.
Die wens komt overeen met een Japans voorstel, dat reeds vorig jaar werd gelanceerd tijdens de halfjaarlijkse vergadering van IMF en Wereldbank in West-Berlijn.
Volgens Brady kunnen de IMF-gelden ook worden gebruikt om Derde-Wereldlanden in staat te stellen een deel van hun schulden niet korting af te kopen.
De Amerikaanse minister wil dat het IMF de beschikking krijgt over meer geldmiddelen. Hij doet vooral een beroep op Japan, dat in tegenstelling tot de VS grote overschotten heeft op de betalingsbalans, om nog meer geld in het fonds in te brengen.
Een vergroting van de middelen van het IMF maakt de weg vrij voor een wijziging van de stemrechten in het fonds. Daarmee lijkt Brady langs een omweggetje tegemoet te komen aan de wens van Japan om meer te vertellen te krijgen binnen de internationale instelling.
Japan heeft slechts 4,5 procent aan stemrecht en komt daarmee na de VS (19,1 procent), Groot-Brittannië (5,8 procent), West-Duitsland (4,8 procent) en Frankrijk (4,5 procent) pas op de vijfde plaats.
Daarentegen ia de Japanse financiële inbreng in het IMF de afgelopen jaren gestaag gestegen, waardoor het land nu na de VS het meeste geld in de kas van het fonds stort.
Deze wanverhouding tussen stemrecht en contributie is de Japanners reeds geruime tijd een doorn in het oog. Brady hoopt dat nog voor het eind van dit jaar een overeenkomst kan worden bereikt over een vergroting van de geldmiddelen van het fonds. Dat houdt impliciet in dat de landen het dan ook eens moeten zijn over de nieuwe stemverhoudingen binnen het IMF.
Brady erkent openlijk dat het schuldenplan van zijn voorganger James Baker niet heeft gewerkt om de schuldencrisis te bezweren. Baker, nu minister van buitenlandse zaken, zag de oplossing juist in extra leningen (en dus extra schulden) in ruil voor economische hervormingen. Baker was altijd een verklaard tegenstander van kwijtschelding van schulden.
Opvolger Brady handhaaft overigens in zijn schuldenplan het belang van de economische hervormingen, gedicteerd door het IMF.
Het nieuwe schulderiinitiatief is in het algemeen positief ontvangen door de Latijns-Amerikaanse landen. de grootste schuldenaars in de wereld. Een veelbelovende stap voorwaarts, zo is de teneur.
Venezuela zette echter direct de nodige vraagtekens. Het schuldenplan gaat niet ver genoeg voor een ,,potentieel explosief probleem". Het Latijns-Amerikaanse land kampte kort voordien nog met een bloedig volksoproer als gevolg van prijsverhogingen. die de regering in overleg met he'. IMF had doorgevoerd teneinde de economie te saneren (pag. 161 e.v. -1989).
Een groep van acht Latijns-Amerikaanse landen vindt dat een internationale instelling in het leven moet worden geroepen die onder auspiciën van het IMF of de Wereldbank bijdraagt tot vermindering van de schuld.
Verder wil de groep dat rente en aflossing worden aangepast aan de kortingen waarmee hun schulden op de tweedehands markt worden verhandeld.

Minister Ruding maant tot scepsis

De Nederlandse minister van financiën, H.O.C.R. Ruding, die voorzitter is van het Interimcomité, gaf op 1 april in Washington een persconferentie, waarop hij maande tot scepsis m.b.t. het nieuwe Amerikaanse schuldenplan.

Commerciële banken en schuldenlanden moeten niet al te hooggespannen verwachtingen hebben van het nieuwe Amerikaanse schuldeninitiatief. „Verwacht geen wonderen van het plan Brady," zo trachtte minister Ruding de haast euforische stemming te temperen onder zowel crediteuren als debiteuren. Aan het plan kleven nog teveel onzekerheden en problemen, die niet even een-twee-drie zijn opgelost.
Volgens Ruding is vooral nog onduidelijk hoe geld van het Internationale Monetaire Fonds en de Wereldbank kan worden gebruikt voor vermindering van de schuldverplichtingen van de ontwikkelingslanden aan de banken.
Voor aflossing van de hoofdsom van leningen ziet hij dat weliswaar wel zitten; dat is eenmalig en gemakkelijk te overzien. Maar om IMF-geld beschikbaar te stellen voor rentebetalingen, zoals eveneens voorgesteld door zijn Amerikaanse collega Brady, is veel moeilijker. Rente moet over een periode van vele jaren worden betaald en die rekening kan voor het IMF dan flink oplopen.
Volgens Ruding heeft het immers weinig zin om geld opzij te zetten voor rentebetalingen over maar een jaar, aangezien de banken zekerheid willen hebben over hun rente-inkomsten over de gehele periode, zeg tien jaar. ,,Ik betwijfel of het IMF dergelijke grote bedragen opzij kan zetten", aldus de Nederlandse bewindsman.
Op 3 april zou het beleidsbepalende Interimcomité zich over de schuldenkwestie buigen. Veel meer dan een gedachtenwisseling en wellicht enige voorzichtige uitspraken over de hoofdlijnen van een schuldenstrategie, gebaseerd op het plan Brady en eerdere voorstellen, verwacht Ruding niet. ,,Het is een geleidelijk proces. Dat heeft tijd nodig."
Banken en schuldenlanden moeten niet de indruk hebben dat het IMF vanaf 3 april alle geldkranen openzet voor schuldvermindering, zo voegde hij er schertsend aan toe.
Een groot probleem voorziet hij in de reactie van ,,good guys'' onder de ontwikkelingslanden

op het Amerikaanse schuldenplan. Er zijn ook Derde-Wereldlanden (zoals India en Indonesië) met weinig schulden, die het huis op orde hebben. Ze hebben geen baat bij een nieuwe schuldenstrategie en zijn niet happig op het gebruik van IMF-geld om de ,,badguys" uit de nesten te helpen.

Ruding onderstreepte nog eens liet belang van internationale harmonisatie van de belastingregels voor de banken.

In Europa verleent de fiscus belangrijke aftrekmogelijkheden voor voorzieningen die banken treffen voor dubieuze Derde-Wereldleningen. In de Verenigde Staten en Japan zijn de belastingdiensten veel minder vriendelijk, hetgeen de afschrijving van slechte leningen niet bepaald stimuleert en dus een belemmering is voor schuldvermindering.

Het Interimcomite van het IMF heeft ai eerder gehamerd op een aanpassing van deze regelgeving en er zelfs een speciale commissie op gezet om een oplossing te vinden voor deze kwestie. De Amerikaanse en Japanse autoriteiten staan echter vooralsnog niet te trappelen om via de fiscus mee te betalen aan transacties van schuldvermindering.

Het was een en al gereserveerdheid wat Ruding uitstraalde aan de vooravond van de vergadering van het Interimcomité. Er liggen nog veel obstakels op de weg die moet leiden naar een nieuwe schuldenstrategie en het plan Brady roept voorlopig meer vragen op dan het antwoorden verschaft

Een mogelijke belemmering voor een nieuwe aanpak, waarin een prominente rol is weggelegd voor IMF en Wereldbank, is eind maart weggenomen.

De twee internationale instellingen hebben een onderlinge ruzie bijgelegd over het kredietbeleid aan de ontwikkelingslanden. Het conflict is afgelopen najaar opgelaaid, toen de Wereldbank een lening van 1,2 miljard dollar aan Argentinië toekende ondanks de nadrukkelijke waarschuwing van het IMF dat het economische beleid van dat land zo'n krediet niet rechtvaardigde.

De Wereldbank heeft nu toegezegd zich in haar kredietbeleid beter rekenschap te geven van het macro-economische beleid dat het IMF voor ogen heeft.

Het principe-akkoord blinkt uit door vaagheid en Ruding toonde zich niet erg onder de indruk. Het probleem blijft dat beide instellingen elkaar gedeeltelijk overlappen, waardoor het onvermijdelijk is ,,dat je op elkaars tenen trapt". In zijn sceptische houding tegenover de Amerikaanse schuldvoorstellen staat Ruding niet alleen. Ook zijn Britse en Westduitse collega's hebben zich tot dan opmerkelijk koest gehouden en ervoor gewaakt de loftrompet te steken over het plan Brady.

Het stilzwijgen van de Duitse minister van financiën, Gerhard Stoltenberg, heeft ongetwijfeld te maken met de druk die Washington uitoefent op landen met overschotten op de betalingsbalans om een grotere financiële bijdrage te leveren aan de oplossing van het schuldenvraagstuk.

De Amerikanen doelen daarbij uiteraard allereerst op Japan, maar ook van West-Duitsland worden offers verlangd.

Ook Nederland is een overschotland. Ruding voelt zich echter niet geroepen om nog meer te doen voor de Derde Wereld. Nederland geeft al genoeg ontwikkelingshulp.

Hij t ok de vergelijking met een ander klein surplusland, Zwitserlarid, welks ontwikkelingshulp hij olijk omschreef als ,,naatje".

Groep *van* Zeven akkoord met *schuldenplan*

De zeven grote industrielanden zijn het op hun vergadering van 2 april eens geworden over de nieuwe aanpak van het schuldenvraagstuk.

Ook West-Duitsland en Groot-Brittannië hebben zich geschaard achter de voorstellen van de Amerikaanse minister van financiën Nicholas Brady.
Het akkoord, zoals vervat in het slotcommuniqué van de Groep van Zeven (G-7), houdt op een punt echter een slag om de arm: het opzij zetten van het IMF-geld als zekerheid voor rentebetalingen aan banken.
Dit punt werd aan de vooravond van de vergadering gezien als de achilleshiel van het nieuwe schuldenplan. West-Duitsland en Groot-Brittannië hadden laten doorschemeren grote moeite te hebben met de rente-zekerheid, Dat houdt immers het risico in van buitensporig grote bedragen, die IMF (of Wereldbank) over de gehele periode van een banklening opzij zouden moeten zetten.
Na een opmerkelijk lange vergadering op een koloniaal landgoed ten zuiden van Washington is uiteindelijk een compromis uit de bus gekomen: IMF en Wereldbank gaan de mogelijkheid onderzoeken van een ,,beperkterentesteun". De G-7 (VS, Japan, West-Duitsland, Groot-Brittannië, Frankrijk, Canada en Italië) is het eens over het gebruik van het IMF-geld voor vermindering van de schuld van ontwikkelingslanden aan de banken.
Een deel van de leningen die het IMF gebruikelijk verstrekt in ruil voor economische hervormingen, kan hiervoor opzij worden opgezet.
De zeven landen benadrukken dat de concrete onderhandelingen over schuldvermindering puur een zaak tussen de schuldenlanden en de banken blijft.
Financiële steun door het IMF wordt per geval bekeken en blijft afhankelijk van het juiste economische beleid in de landen. Echte garanties door het IMF voor bankleningen zijn uit den boze.
De G-7 (die in haar verklaring overigens niet refereert aan het plan-Brady, maar aan ,,recente voo stellen door verschillende landen") roept de banken op mee te werken aan schuldvermindering en ook nieuwe kredieten af te geven. Verder moeten banken de mogelijkheid hebben om afzonderlijk met landen te onderhandelen over schuldvermindering.
Banken geven meestal kredieten uit binnen een consortium van banken en onderhandelingen met schuldenlanden worden dan ook als groep gevoerd. Dit beperkt de mogelijkheid van schuldverinindering.
De Groep van Zeven bevestigt verder dat de regelgeving ten opzichte van de banken opnieuw bekeken moet worden. Al jaren wordt door de Europese landen aangedrongen op een harmonisatie van vooral de fiscale regels. In de VS en Japan is de fiscus aanzienlijk minder vriendelijk voor afschrijvingen van banken op dubieuze leningen dan in de Europese landen.

Groep van 24

Bijna tegelijkertijd met de G-7 vergaderde de Groep van 24, die binnen het IMF de ontwikkelingslanden vertegenwoordigt.
De G-24 deed een beroep op de financiële gemeenschap om de nieuwe technieken van schuldvermindering (zoals omzetting van schulden in aandelen of obligaties, met korting) voor alle ontwikkelingslanden te laten gelden. Op dit moment kunnen eigenlijk alleen de grootste schuldenlanden, die met name in Latijns- Amerika liggen, profiteren van de nieuwe schuldvoorstellen.

Ook instemming *Interimcomité*

Op 3 april ging ook het belangrijke Interim-comité van het IMF akkoord met de nieuwe schuldenstrategie. De 22 goeverneurs hielden, net als eerder de G-7, op een onderdeel van het plan-Brady een slag om de arm. De mogelijkheid wordt onderzocht om IMF-geld op beperkte schaal te gebruiken voor de betaling van rente op bankleningen.
Ruding is daar fel tegen. De verschaffing van enige zekerheid op rentebetalingen riekt naar subsidiëring. ,,En zoals u weet houd ik niet van subsidies." Bovendien zouden de bedragen uit de hand kunnen lopen, waardoor de ,,financiële integriteit van het IMF in gevaar komt".
Ook zijn Westduitse en Britse collega's zijn verklaard tegenstander van dit onderdeel van het plan-Brady. De Amerikaanse minister zelf houdt nog steeds staande dat de mogelijkheid daartoe aanwezig is.

Naast Mexico worden Venezuela, Brazilië, Costa Rica en de Filippijnen genoemd als kanshebber om al spoedig in aanmerking te komen voor IMF-steun ter vermindering van de schuld. Het zijn landen die de economische recepten van het IMF hebben overgenomen, hetgeen eveneens binnen de nieuwe strategie een belangrijke voorwaarde is.
Steeds duidelijker wordt dat het IMF met bepaalde testcases wil bekijken welke technische problemen zich kunnen voordoen bij de nieuwe schuldenbenaderiing. De Canadese minister Michael Wilson wees bovendien op de vraag in hoeverre dit mogelijk is binnen de huidige fiscale en boekhoudkundige regels voor de banken. Ook dat kan dan in praktijk worden getoetst.
Cruciaal in het plan is de reactie van de markt. Nu al lopen de prijzen op de tweedehands schuldenmarkt gestaag op en worden de kortingen op de schulden minder Ruding erkende dat het plan mislukt als de kortingen te laag worden. Het IMF is niet van plan geld af te geven voor schuldvermindering als de kortingen ..niet substantieel" zijn.
Het Interim-comité laat zich uitdrukkelijk niet uit over percentages of bedragen, waarmee schulden verminderd zullen worden. Alles wordt per geval bekeken.
Een land dat voldoet aan de economische criteria van het IMF en akkoord is met de banken over schuldvermindering, kan bij het fonds aankloppen voor steun. Dan wordt bekeken of de aanvrager in aanmerking komt voor het geld, dat overigens afkomstig is uit de bestaande kredietfaciliteiten (voor betalingsbalanssteun) die zo'n land bij liet IMF heeft.
Volgens Ruding en Camdessus, die op 4 april gezamenlijk de verklaring van het Interim-comité kwamen uitleggen, is steun vooral ook afhankelijk van de bereidheid van de banken om nieuwe leningen te verstrekken. Zijn ze dat niet, dan heeft het plan immers toch weer veel weg van een verschuiving van risico's van de particuliere naa de publieke sector.
Vooral Ruding hamert er steeds op dat de belastingbetaler niet opdraait voor de commerciële risico's van de banken. Hoewel hij op 4 april bekende dat dit in Europa in zekere zin al gebeurt: banken die dubieuze leningen afschrijven, komen in aanme king voor belastingaftrek.

Volgens schattingen zouden IMF en Wereldbank binnen de nieuwe strategie de komende drie jaar elk ongeveer 12 miljard dollar moeten fourneren voor vermindering van de bankschulden van vooral de Latijns-Amerikaanse landen met gemiddeld 20 procent.

EL SALVADOR

PRESIDENTSVERKIEZINGEN. VREDESVOORSTEL FMLN

Op 19 maart 1989 konden 1,8 mln geregistreerde Salvadoranen (op een bevolking van 5,5 mln) naar de stembus gaan om een president te kiezen. Volgens de op 23 maart door de voorzitter van de kiesraad bekendgemaakte uitslag werden de verkiezingen gewonnen door Alfredo Cristiani van de extreemrechtse Nationalistische Republikeinse Alliantie (ARENA), die 53,82 procent van de stemmen kreeg, i.e. de absolute meerderheid, waardoor een tweede ronde niet nodig was.

Cristiani, die op 28 mei 1987 door de ARENA als presidentskandidaat was aangewezen (pag. 491/3-1988), zal op 1 juni 1989 voor vijf jaar het presidentschap overnemen van Jose Napoleon Duarte van de centrum-linkse Christen-Democratische Partij (PDC). Duarte, staatshoofd sinds 1 juni 1984 (pag. 488/2-1988), kon volgens de grondwet niet herkozen worden en is ernstig ziek (pag.494/1-1988). Op 23 maart begaf hij zich opnieuw naar de Verenigde Staten om een medische behandeling te ondergaan.

Tweede bij de verkiezingen werd Fidel Chavez Mena, de presidentskandidaat van de PDC, die 36,03 procent van de geldig uitgebrachte stemmen kreeg. Op de derde plaats kwam Rafael Moran van de Nationale Verzoeningspartij (PCN), die 4,07 procent scoorde.
Guillermo Ungo, kandidaat van de eind nov. 1987 opgerichte Democratische Convergentie (CD, zie pag. 492/2-1988), een samenwerkingsverband van drie linkse partijen, eindigde met 3,88 procent op de vierde plaats.

In de CD werkten de Nationale Revolutionaire Beweging (MNR) o.l.v. Cngo, de Sociaal-Chriitelijke Volksbeweging (MPSC) van Ruben Zamora Rivas, en de Sociaal-Democratische Partij (PSD) van Mario Reni Roldan samen. Laatstgenoemde was de kandidaat van de CD voor het vice-presidentschap van El Salvador.De MNR en de MPSC u-aren lid van het Democratisch Revolutionair Front (FDR), de politieke vleugel van de linkse guerrillabeweging FMLN (Frente Farabundo Marti de Liberacion Nacional, Nationaal Bevrijdingsfront Farahundo Marti). Ungo en Zamora waren resp. president en vice-president van het FDR.
Vijf guerrilla-organisaties hadden zich in 1980 in het FMLN verenigd om te strijden tegen de heersende oligarchie, die de nationale economie in handen had. Ongelijke bezitsverhoudingen waren de oorzaak van de burgeroorlog in El Salvador die volgens de pers sinds 1980 aan zo'n 70.000 mensen het leven heeft gekost.

Vijfde bij de verkiezingen werd de dissidente christen-democraat Julio Adolfo Rey Prendes, presidentskandidaat van de Authentieke Christelijke Beweging (MAC).

Rey had de PDC verlaten, nadat Fidel Angel Chavez Mena in juni 1988 door die partij was gekozen tot presidentskandidaat (pag. 493/3-1988). Vervolgens had hij een nieuwe partij opgericht, de Authentieke Christen-Democratisclie Beweging (MADC).
Met het oog op de presidentsverkiezingen had hij op 2 okt. 1988 een alliantie gevormd met de in het centrum opererende partij Merecen, onder de naam Authentieke christelijke Beweging (MAC). Volgens AFP (3-10-1988) werd de MAC op 5 okt. 1988 als nieuwe partij in het kiesregister ingeschreven.

Volgens de voorzitter van de kiesraad was ,,bijna 50 procent" van de geregistreerde kiezers niet naar de stembus gegaan.
De lage opkomst was o.m. te wijten aan een oproep van het FMLN en de linkse vakbond UNTS tot een verkiezingsboycot, sabotage-acties van de guerrillabeweging en aan een door het FMLN opgelegde nationale transportstaking (zie verderop).
De guerrillabeweging had tot de boycot besloten nadat een door haar aan de regering voorgelegd vredesvoorstel op niets was uitgelopen (zie verderop).
De verkiezingen werden gevolgd door officiële waarnemers uit meer dan 20 landen. Er werden geen onregelmatigheden van enige omvang gesignaleerd.
Botsingen die zich op de verkiezingsdag voordeden op een twintigtal plaatsen in El Salvador kostten volgens officiële cijfers het leven aan 43 mensen: 29 opstandelingen, 10 soldaten en vier burgers, zo meldde *Le* Monde (22-3-1989). Het aantal gewonden bedroeg volgens *Le* Monde 89.
Onder de doden bevonden zich drie journalisten: de Nederlander Cornel Lagrouw, een cameraman voor de IKON, en twee Salvadoranen, Roberto Navas, een fotograaf die voor het Britse persagentschap Reuter werkte, en Mauricio Pineda de Leon, een geluidsman van de Salvadoraanse televisie.

Volgens de Parijse *Le Monde* (21-3-1989) zijn tussen 1980 en 1981 in El Salvador 22 journalisten omgekomen, onder wie negen van de buitenlandse pers en de ,,meesten van hen onder omstandigheden die wezen op moord".

Na de verkiezingen verklaarde Cristiani zich bereid met de guerrillabeweging te onderhandelen en haar politieke speelruimte aan te bieden voor een integratie in de Salvadoraanse democratie. Hij zei dat zijn regering geen terugkeer tot de gewelddadigheden van vroeger betekende.
Verder zei hij dat hij net vrije ondernemerschap wilde bevorderen en dat hii zou streven naar een privatisering van de economie.

Cristiani werd op 22 nov. 1947 in San Salvador geboren. Hij studeerde aan de universiteit van Georgetown (Washington) bedrijfskunde en werd rijk door de handel in koffie en katoen. Sinds 1984 nam hij deel aann de activiteiten van de ARENA, die in 1981 was opgericht, en op 29 sept. 1983 boos die partij hem tot secretaris-generaal (pag. 491/3-1988) als opvolger van Roberto d'Aubuisson, wiens naam in verband wordt gebracht met rechtse doodseskaders.
Bij de parlementsverkiezingen van 1988 werd Cristiani gekozen tot afgevaardigde voor het departement San Salvador.
Hij is voorstander van een ,,sociale marteconomie" en wil van zijn land ,,het Taiwan van Midden-Amerika" maken. Volgens hem hadden de traditionele politici El Salvador naar de afgrond geleid.



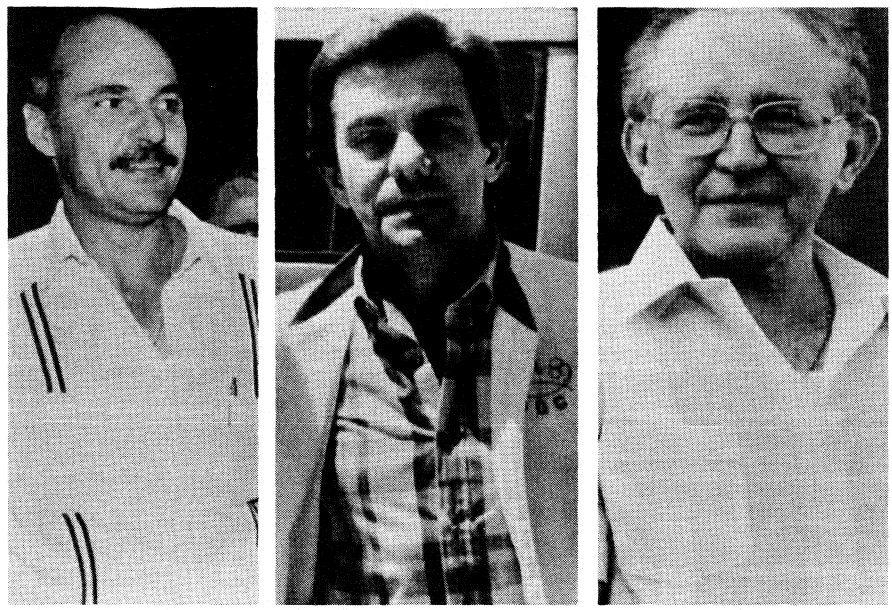
Alfredo Cristiani (l.) en zijn ,,running mate" Francisco Merino op de verkiezingsdag.

Onder dc kop ..Rijke koffieplanter Cristiani gematigd man in AREN-4-partij" meldde de *Volkskrant* (21-3-1989)het volgende:
De 41-jarige Alfredo Cristiani, de overwinnaar van de presidentsverkiezingen in El Salvador, stamt uit een familie van rijke eigenaars van koffieplantages. Voor hij in 1984 in de politiek ging, was hij onder meer voorzitter van de Vereniging van koffie-exporteurs en directeur van een verzekeringsmaatschappij
Van Cristiani wordt gezegd dut hij door de Alianza Republicana Naciorialista (ARENA)alleen maar naar voren is geschoven om het aanzien van de partij te verbeteren. Ultra-rechtse militai en en ondernemers die nauwe betrekkingen onderhouden met doodseskaders, en vooral exmajoor Roberto d'Aubuisson - het voormalige hoofd van de veiligheidsdienst die meer dan eens met de moord in 1980 op aartsbisschop Oscar Arnulfo Romero in verband is gebracht - geiden als de eigenlijke toonaangevende elementen in de partij.
In 1984 wordt Cristiani gekozen in het bestuur van de ARENA. Hii wordt oolitiek belangrijker naarmate ex-majoor D'Aubuisson minder populair wordt. In 1985 bereidt Cristiani zich voor op het voorzitterschap van de ARENA. Steeds meer gaat hij zijn partij naar buiten toe vertegenwoordigeri In 1988 wordt hij gekozen tot gedeputeerde in het parlement, maar hij houdt zijn parlementaire activiteiten al gauw voor gezien om zich te kunnen u-ijden aan de verkiezingscampagne.
Cristiani wordt gerekend tot de gematigde Arena-vleugel. De gematigden hebben echter veel minder macht dan de aanhangers van de harde lijn, zoals D'Aubuisson en kolonel Sigifredo Ochoa Perez.
Tijdens de verkiezingscampagne heeft hij zich bereid verklaard om eventueel in een later stadium met vertegenwoordigers van het verzet te spreken; dat moet dan echter wel gebeuren in het geheim en buiten de landsgrenzen. Het is de vraag of er van deze voornemens iets komt, aangezien de haviken in zijn partij daar niets van killen weten.
Cristiani heeft in de Verenigde Staten gestudeerd. Niet alleen in de politiek, maar ook in de sport heeft hij zich roem verworven doo deel uit te maken van twee Olympische sportploegen van El Saloadoï Cristiani is get ouwd en heeft twee kinderen.
Over Cristiani merkte *NRC/H'blad* (22-3-1989) het volgende op:
De nieuwe chef van El Salvador is niet de chef van de gevreesde doodseskaders. Het is vooral deze boodschap die de zondag (19 maart) gekozen aanstaande president van El Salvador, de 41-jarige zakenman Alfredo Cristiani, er wel bij iedereen in zou willen rammen. Met ruim vijftig procent van de stemmen van ongeveer de helft van de kiesgerechtigde Salvadoranen kreeg Cristiani op de in bloed gesmoorde hoogtijdag van de Salvadoraanse democratie liet mandaat om in juni de ziekelijke christen-democratische president José Napoleon Duarte op te volgen.
Met ,,Freddy'' Cristiani, een aan de prestigieuze universiteit van Georgetown in Washington DC opgeleide erfgenaam van koffieplantages, is de macht in El Salvador overgegaan in de handen van ultra-conservatieven. Cristiani's Nationalistische Republikeinse Alliantie, heter bekend onder de Spaanse afkorting ARENA, heeft zich in de voorbije tien jaar een bijzonder slechte reputatie verworven.

De sterke man van de ARENA was, en is naar mag worden aangenomen nog steeds, de voormalige majoor van de geheime dienst van de Salvadoraanse strijdlirachten, Roberto d'Aubuisson. Hij wordt alom verantwoordelijk gehouden voor de activiteiten van de rechtse doodseskaders, die vooral in het begin van de jaren tachtig duizenden slachtoffers hebben gemaakt, onder wie aartsbisschop Oscar Arnulfo Romero. Recentelijk is het extreiiiistische geweld weer opgeleefd, zoals onder andere Amnesty International vaststelde. Nu de ARENA regeringsmacht krijgt vrezen velen een verdere escalatie van de activiteiten van deze doodseskaders.
Cristiani op zijn beurt heeft er tijdens de verkiezingscampagne alles aan gedaan om het nieuwe, menselijke gezicht van de ARENA te presenteren. Bovendien legde hij sterk de nadruk op de economische programmapunten van de ARENA, zoals privatisering van de genationaliseerde koffieplantages. Als zijn grote politieke voorbeelden gelden x-ijlen bondskanselier Ludwig Erhard, Margaret Thatcher en Ronald Reagan.
De voormalige nationale motorcross-kampioen en lid van het nationale volleyball-team Cristiani ontkent met kracht dat niet hij maar D'Aubuisson in feite het land zal overnemen. D'Aubuisson blijft gewoon wat hij is, aldus Cristiani, lid van het parlement voor de ARENA.
Op een persconferentie vorige week in Sari Salvador grapte Cristiani dat hij hoopte op weinig problemen tussen uitvoerende en wetgevende macht.
De nieuwe president zal zich, evenals zijn christen-democratische voorganger Duarte, gesteund weten door Washington dat er veel aan is gelegen de gematigde elementen in ARENA te versterken. Ook uit onverwachte hoek kwam er steun voor Cristiani. Hector Silva, lid van het linkse Revolutionaire Democratische Front (FDR) zei: ,,Ik geloof echt dat de ARE-JA is veranderd". Cristiani zelf liet direct na zijn verkiezingsoverwinning weten vredesonderhandelingen met de guerrillabeweging FMLN te willen beginnen. Maar hoe de koffieplanter dat zal laten rijmen met ARENA's credo ,,El Salvador zal het graf van de roden worden'' blijft voorshands een vraag.

Na zijn overwinning werd Cristiani gefeliciteerd door de Amerikaanse president, George Bush, die zei dat de Verenigde Staten hun hulp aan El Salvador zouden blijven voortzetten zolang dit land ,,op de weg van de democratie en de mensenrechten zal blijven". Bush nodigde Cristiani uit naar Washington te komen.

Sinds 1981 bed oeg de totale Amerikaanse hulp aan El Salvador S 3,2 mrd, aldus de Financial *Times* (22-3-1989)



Drie kandidaten voor het presidentschap van El Salvador. V.l.n.r.: Alfredo Cristiani van de extreem-rechtse ARENA, Fidel Chavez Mena van de Christen-Democratische Partij en Guillermo Ungo van de linkse Democratische Convergentie.

Op 21 maart zei Ungo tijdens een persconferentie in San Salvador dat de guerrillabeweging met haar boycot van de verkiezingen ,,een ernstige tactische fout" had begaan. Hij beschuldigde het FMLN ervan verantwoordelijk te zijn voor zijn grote nederlaag bij de verkiezingen. ,,Conform opiniepeilingen hoopten wij meer dan 10 procent van de stemmen te krijgen", aldus Ungo.
Volgens Ungo waren de armste burgers, i.e. de aanhangers van de Democratische Convergentie, het slachtoffer geworden van de door het FMLN opgelegde transportstaking en hadden de rijken hun eigen auto kunnen gebruiken om hun stem uit te brengen op Cristiani.
Verder was Ungo van mening dat er bij de verkiezingen sprake was geweest van fraude cn intimidatie op talrijke stembureaus.
Zamora zei volgens *Le Monde* (20-3): ,,Wij hebben altijd verschillen van mening gehad met het FMLN, maar deze keer gaat het om een werkelijke tegenstelling tussen hen en ons. Toch is het geen reden om uit elkaar te gaan, want al zijn deze verkiezingen belangrijk, ondanks dat alles zijn ze niet fundamenteel. Ik begrijp de positie van het FMLN, want het kan moeilijk een andere houding aannemen nadat zijn voorstel voor een uitstel van de verkiezingsdatum is verworpen (zie verderop) en het net de Rubicon is overgestoken door zijn eisen van deelname aan een voorlopige regering en integratie van zijn troepen in het reguliere leger, te laten vallen Het FMLN heeft een enorme stap gedaan die ons dichter bij de vrede brengt, maar nu moeten we onze fantasie gaan laten werken (...) om een definitieve oplossing van het conflict te vinden ··

Vredesvoorstel *FMLN*

Op 20 jan. 1989 had het FMLN zijn vredesvoorstel overhandigd aan de aartsbisschop van San Salvador, mgr Arturo Rivera y Damas, die het op 23 januari had voorgelegd aan de regering van Duarte. Een dag later was het voorstel in Mexico in de openbaarheid gebracht

Het FMLN stelde voor de presidentsverkiezingen uit te stellen van 19 maart tot 15 september teneinde zich beter op de verkiezingen te kunnen voorbereiden. Bij uitstel tot september beloofde het FMLN niet alleen mee te doen aan de verkiezingen, maar willekeurig welke uitslag te zullen respecteren.

Het FLMN stelde wel een aantal voorwaarden. Zo eiste het een stopzetting van de moorden en verdwijningen en ren einde aan het onderdrukken van demonstraties en stakingen. Verder moesten de strijdkrachten de verkiezingscampagnes van alle politieke partijen respecteren en evenals de politie op de verkiezingsdag in de kazernes blijven.

Daarnaast eiste het FMLN een deelname van de Democratische Convergentie aan de Centrale Kiesraad, die de verkiezingen organiseerde, en de oprichting van een Raad van Toezicht. In die raad zouden humanitaire, religieuze en andere organisaties zitting moeten nemen, die zorg zouden dragen voor de goede gang van zaken tijdens de verkiezingsdag en buitenlandse waarnemers zouden uitnodigen.

Alle Salvadoranen, ook degenen die de burgeroorlog waren ontvlucht en in het buitenland woonden, zouden, zo eiste het FMLN, moeten kunnen stemmen. De Verenigde Staten zouden zich niet met het verkiezingsproces mogen bemoeien en geen enkele partij mogen steunen.

In ruil verplichtte het FMLN zich de activiteiten van de politieke partijen in heel El Salvador te respecteren en lokale autoriteiten ongemoeid te laten.

Twee dagen voor en twee dagen na de verkiezingen zou er een staakt-het-vuren gelden en kiezers zouden niet worden gehinderd bij hun gang naar de stembus.

In een eerste reactie liet Duarte weten dat de stap van het FMLN hem ,,positief'' voorkwam De ARENA wees bij monde van oud-kolonel Sigifredo Oehoa Perez het voorstel af als een ,,valstrik'' van het FMLN.

De Democratische Convergentie schaarde zich achter het voorstel Ruben Zamora Rivas verklaarde echter dat, ook al zou de verkiezingsdatum niet worden verschoven, de CD toch aan de presidentsverkiezingen zou deelnemen

Op 25 januari noemde Duarte het voorstel van het FMLN, ,,in strijd met de grondwet'' (zijn ambtstermijn liep op 1 juni af en voor die tijd dienden verkiezingen te worden gehouden. Daarbij moest rekening worden gehouden met een eventuele tweede verkiezingsronde) en zei dat het verzet eerst de wapens moest neerleggen.

Op 20 en 21 februari bespraken vertegenwoordigers van 13 Salvadoraanse partijen het FMLN in het Mexicaanse Oaxtepec een verdergaand voorstel van het FMLN.

Daarin verklaarde het verzet zich bereid onder bepaalde voorwaarden de wapens neer te leggen. De voorwaarden waren dat de Salvadoraanse strijdkrachten drastisch zouden worden ingekrompen (van 55.000 tot 12.000 man), en het politie-apparaat en de rechterlijke macht werden gereorganiseerd. Regeringsfunctionarissen die voor zware oorlogsmisdaden en schendingen van de mensenrechten verantwoordelijk waren, dienden voor de rechter te worden gebracht.

Na afloop van de besprekingen werd een gemeenschappelijke verklaring uitgegeven waarin werd gepleit voor een beëindiging van de burgeroorlog. Aangedrongen werd op een ontmoeting tussen de regering en het FMLN.

Op 24 februari werd uit naam van alle belangrijke partijen in het land een petitie aan de regering overhandigd waarin op een dialoog met het FMLN werd aangedrongen.

Twee dagen later verklaarde president Duarte in een toespraak voor radio en TV dat zijn regering bereid was op 28 februari in Guatemala met de leiding van het FMLN te gaan praten op voorwaarde dat het verzet tot 1 juni de wapens zou neerleggen. De president zei dat de verkiezingen zouden kunnen worden uitgesteld tot 30 april als het parlement daarmee akkoord ging.

Duarte nodigde het parlement uit drie vertegenwoordigers te kiezen voor een regeringscommissie die was benoemd om met het FMLh[r] te gaan onderhandelen en vroeg alle partijen waarnemers te sturen. Hij zei dat de regering en het FMLN ,,eenstaken van de vijandelijkheden in een definitieve vorm'' moesten bereiken, zodat de guerrilleros in het politieke en burgerleven geïntegreerd konden worden.

Op 28 februari liet het FMLN weten bereid te zijn op 4 maart in San Salvador onderhandelingen met de regering te beginnen. Verder verklaarde het Front akkoord te gaan met een staakt-het-vuren als voorwaarde voor het beginnen van de vredesonderhandelingen, maar vast te houden aan het uitstel van de verkiezingen tot 15 september.

Diezelfde dag (28 februari) kondigden de strijdkrachten met ingang van 1 maart een staakt-het-vuren af, dat tot 1 juni zou duren. In een communiqué riepen de strijdkrachten de guerrillastrijders op ook van hun kant een bestand in acht te nemen en daarmee ,,tevoldoen aan de wens van het Salvadoraanse volk voor vrede''.

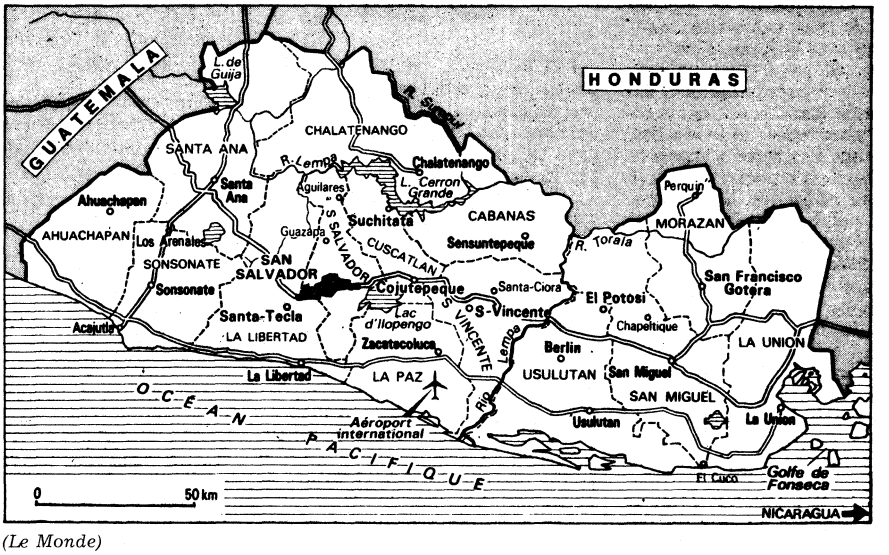
Op 1 maart liet het FMLN in een verklaring weten dat het pas een wapenstilstand zou afkondigen op het moment dat een akkoord over tijd en plaats van onderhandelingen met de Eegering was bereikt. De guerrillabeweging zou dan een staakt-het-vuren in acht nemen ,,daar waar de strijdkrachten dat ook doen'' en ,,sabotage en operaties in de stedelijke gebieden opschorten''.

Op 8 maart brak het FMLN de dialoog met de regering af en riep de burgers op de presidentsverkiezingen ,,massaal te boycotten''. De guerrillabeweging verklaarde dat zij wel de Democratische Convergentie bleef steunen.

Daarna intensiveerde het FMLN zijn acties. Zo riep de guerrillabeweging op 9 maart de bevolking op tot een nationale transportstaking die op 16 maart moest beginnen en vier dagen zou duren.

Op 17 maart liet het FMLN in een communiqué weten dat het ,,al zijn eenheden had gelast geen aanvallen uit te voeren op stembureaus en kiezers''.

(*NRC/H'blad,* Volkskrant, *Le* Monde, *NZZ, FAZ,* The Times, Finnncial Times)



(Le Monde)

AFRIKA

ANGOLA/NAMIBIË

ONDERTEKENING AKKOORDEN INZAKE NAMIBIË EN ANGOLA. VOORGESCHIEDENIS.

Op 22 december 1988 ondertekenden de ministers van buitenlandse zaken van Zuid-Afrika. Angola en Cuba in New York in aanwezigheid van VN-secretaris-generaal Perez de Cuellar en de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken Shultz een akkoord over de verlening van onafhankelijkheid aan Namibië. Vervolgens tekenden de ministers van Angola en Cuba een akkoord over de terugtrekking van de Cubaanse troepen uit Angola.
Aan die akkoorden, die door bemiddeling van de Verenigde Staten tot stand kwamen, waren acht maanden van moeizame besprekingen voorafgegaan.

Besprekingen in Londen

De eerste verkennende besprekingen hadden op 3 en 4 mei 1988 in de Britse hoofdstad Londen plaatsgevonden na een aankondiging op 29 april (zie pag. 287/2-'88). Aan dat overleg was door de volgende delegatieleiders deelgenomen: Neil van Heerden, directeur-generaal van het Zuidafrikaanse ministerie van buitenlandse zaken; Afonso van Dunem ,,Mbinda'', de Angolese minister van buitenlandse zaken; Jorge Risquet Valdes-Saldana, een lid van het Cubaanse Politburo; en Chester Crocker, de Amerikaanse onderminister van buitenlandse zaken voor Afrikaanse aangelegenheden.
In een slotcommuniqué werd meegedeeld dat het tweedaagse overleg in een ,,constructieve sfeer" was verlopen. Binnen enkele weken zou een vervolgconferentie plaatsvinden in een nog nader te bepalen Afrikaanse stad.
De Amerikaanse bemiddelaar Crocker zei dat de inzet van de nieuwe onderhandelingsronde een voorstel van de Angolese delegatie zou zijn inzake de terugtrekking van de Cubaanse troepen uit Angola.
Na de bijeenkomst in Londen deelde Risquet mee dat Cuba had aangeboden zijn troepen in Angola in een periode van vier jaar terug te trekken. Op 10 mei voegde de Cubaanse onderminister van buitenlandse zaken, Paul Roa, daar in een gesprek met verslaggevers in Lissabon aan toe: „Wij stelden de Zuidafrikanen ervan in kennis dat wij flexibel zijn inzake het tijdschema."

Overleg Zuid-Afrika - Angola in Brazzaville. Verdere ontwikkelingen

Op 13 mei voerden regeringsvertegenwoordigers van Angola en Zuid-Afrika besprekingen met elkaar in Brazzaville, de hoofdstad van Kongo.
De Angolese delegatie werd geleid door Fernando José Franca van Dunem, de minister van justitie, en bestond voorts o.a. uit generaal-majoor Roberto Monteiro, de plaatsvervangend stafchef van de strijdkrachten. De Zuidafrikaanse afvaardiging werd dit maal geleid door de minister van buitenlandse zaken Roelof Botha, die o.a. vergezeld werd door minister van defensie Magnus Malan.



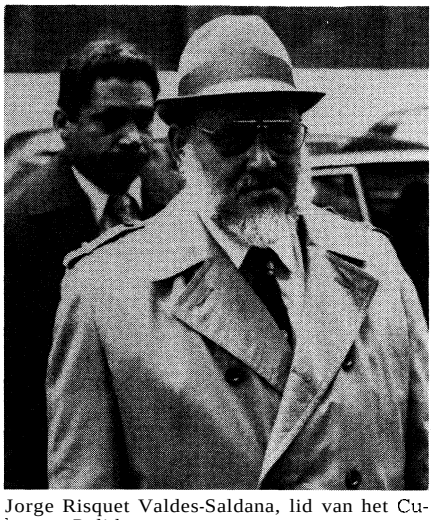
Afonso van Dunem ,,Mbinda'', de Angolese minister van buitenlandse zaken.

Aanvankelijk was meegedeeld dat de besprekingen alleen zouden zijn gewijd aan de kwestie van de Cubaanse krijgsgevangenen (twee piloten bij de UNITA en een officier bij de SADF). Maar vervolgens bleek dat beide partijen bij het drieënhalfuur durend overleg vooral de militaire situatie in Angola hadden besproken en hun standpunten hadden geformuleerd.

Naar verluidt stelde Zuid-Afrika dat het voorgestelde tijdschema voor de terugtrekking van de Cubaanse troepen uit Angola te lang duurde; het wenste een sneller vertrek van de Cubanen voorafgaand aan de terugtrekking van zijn eigen troepen. Er was dus sprake van een wijziging in de Zuidafrikaanse positie, in die zin dat, terwijl het eerder de Namibische onafhankelijkheid afhankelijk had gesteld van een voorafgaand Cubaans vertrek, nu werd gesteld dat Zuid-Afrika Angola niet zou verlaten totdat alle niet-Angolese troepen en adviseurs waren vertrokken.
Daarentegen bleef Angola verlangen dat a) Zuid-Afrika en de Verenigde Staten hun militaire steun aan UNITA zouden staken voorafgaand aan een terugtrekking van Cubaanse troepen; b) de Zuidafrikaanse troepen zuidelijk Angola zouden verlaten; en c) dat de toepassing van het VN-onafhankelijkheidsplan voor Namibië in de onderhandelingen een centrale plaats zou innemen.

Botha had tevoren aangekondigd dat de recente concentratie van Cubaanse troepen in Zuid-Angola aan de orde zou worden gesteld. „Wij moeten weten of de Angolezen serieus zijn als zij over vrede spreken", aldus de Zuidafrikaanse minister
Na afloop zie Botha: „Wij zijn het erover eens dat er voor de problemen op ons continent, vooral in onze regio, geen militaire oplossing kan zijn." Beide delegatieleiders verklaarden dat spoedig een nieuwe onderhandelingsronde zou volgen in het bijzijn van Amerikanen en Cubanen. Wat hun betrof kon die ontmoeting opnieuw in Brazzaville plaatsvinden, zo stelde de Zuidafrikaanse minister.
Maar na zijn terugkeer in Zuid-Afrika zei minister Botha op 14 mei Angola - via Van Dunem - te hebben gewaarschu d dat de zuidelijke opmars van Cubaanse troepen moest worden gestaakt als onderhandelingen over een regionaal vredesakkoord zouden worden voortgezet. Volgens Zuidafrikaanse bronnen zou een strijdmacht van ca. 7.000 Cubaanse militairen vergezeld van SWAPO-eenheden, tot dichtbij Angola's zuidelijke grens met Namibië zijn opgetrokken.
Op 16 mei bevestigde Angola's president José Eduardo dos Santos, dat er recent Cubaanse troepenversterkingen in Angola waren aangekomen om het land te verdedigen tegen Zuidafrikaanse invallen vanuit Namibië.

Op 18 mei had de Amerikaanse onderminister van buitenlandse zaken, Chester Crocker, opnieuw een onderhoud met zijn Sowjet-ambtgenoot Anatoli Adamisjin, dit maal in de Portugese hoofdstad Lissabon (zie pag. 287/2-'88). Volgens de FAZ (21-5-'88) verbleven daar omstreeks diezelfde tijd: de bevelhebber van het Zuidafrikaanse leger, generaal Jannie Geldenhuys; de premier van Kaapverdië, generaal Pedro Pires; en de Cubaanse onderminister van buitenlandse zaken, Paul Roa. Op 19 mei had Crocker een tweede ontmoeting met Adamisjin.
Na afloop verklaarde de Amerikaanse onderminister dat de Sowjet-Unie en de Verenigde Staten het eens waren over de grote lijnen van een regeling voor de Angolese burgeroorlog en de kwestie-Namibië. Adamisjin zelf sprak van een politiek raamwerk waarbinnen de betrokken landen hun eigen problemen kunnen oplossen ,,naar het voorbeeld van Afghanistan". Beide onderministers wezen met nadruk een deling van Angola van de hand.



Jorge Risquet Valdes-Saldana, lid van het Cubaanse Politburo.



De Amerikaanse onderminister van buitenlandse zaken Chester Crocker (l) met zijn Sowjet-collega Anatoli Adamisjin in Lissabon op 17 mei 1988

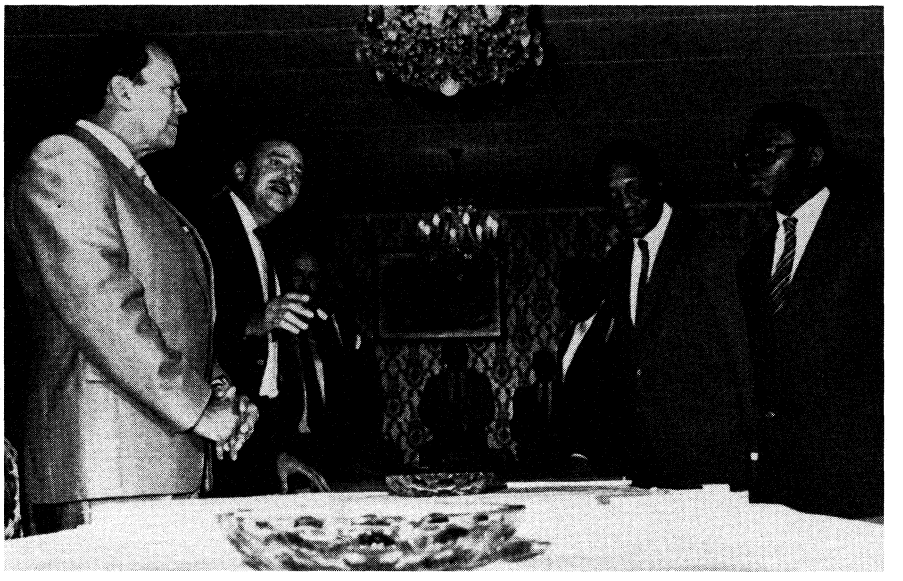
Wladillin Wasew, het hoofd van de sectie zuidelijk Afrika in het Sowjet-ministerie van buitenlandse zaken, zei op 19 mei in Moskou dat de SU bereid was op te treden als mede-garant van een regionale vredesovereenkomst die uit de lopende onderhandelingen tussen Zuid-Afrika en Angola zou kunnen voortvloeien. Tot dusver was de SU altijd een voorstander geweest van afzonderlijke oplossingen voor de diverse problemen in zuidelijk Afrika, maar nu kon men denken aan een globale oplossing voor het hele patroon van deze problemen, aldus Wasew.

Tijdens de topconferentie van de leiders van de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie in Moskou (29 mei - 1 juni) bleken Reagan en Gorbatsjow een streefdatum voor de oplossing van de Angolese en Namibische conflicten te hebben vastgesteld (zie pag. 360/3-'88): beide landen streefden ernaar vòòr 29 september een uitweg te vinden.
Zowel Zuid-Afrika als Angola reageerden sceptisch op die streefdatum. Bovendien bleek op 2 juni dat beide landen het oneens waren over de plaats waar de komende besprekingen moesten plaatsvinden. Angola verklaarde nu het overleg in Europa te willen voortzetten (Lissabon of Parijs), terwijl de Zuidafrikaanse minister van buitenlandse zaken Roelof Botha vasthield aan Brazzaville of in ieder geval een plaats in Afrika.
Tegelijk beschuldigde zijn collega van defensie, Magnus Malan, de Cubaanse president Fidel Castro van ,,provocatieve onbuigzaamheid" die ,,een belangrijk struikelblok kon vormen op de weg van het vredesinitiatief". Hij reageerde daarmee op een recente verklaring van Castro waarin deze had gesteld dat de Zuidafrikanen pas naar de conferentietafel waren gekomen, nadat de Angolees-Cubaanse strijdmacht hen bij Cuito Cuanavale een verpletterende nederlaag had toegebracht (zie pag. 287/1/2-'88). Bovendien had Castro bevestigd dat elite-eenheden van het Cubaanse leger naar Angola waren gezonden en dat die oprukten naar de Angolees-Namibische grens.

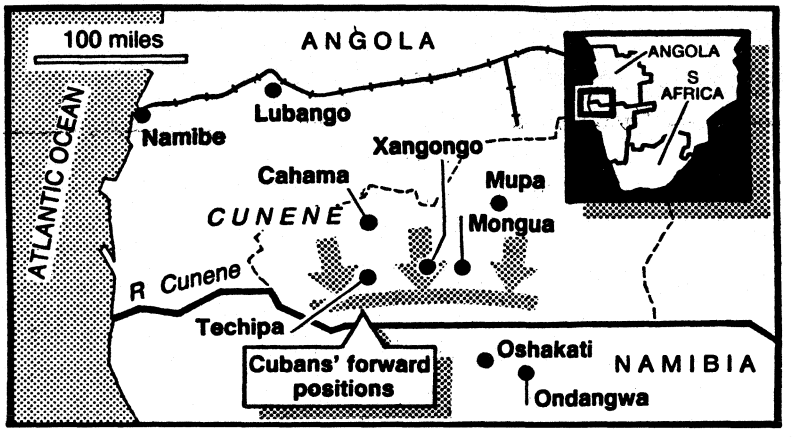
Reeds op 5 mei had een Cubaans woordvoerder verklaard dat er toen 20.000 militairen in zuidelijk Angola waren gelegerd en 15.000 in het noorden van Angola; de posities van de overige Cubaanse troepen in Angola en hun sterkte weigerde de woordvoerder te vermelden.

Cubaanse opmars in zuidelijk Angola

In het weekend van 5 juni meldden Zuidafrikaanse bronnen dat Cubaanse troepen en SWAPO-eenheden waren waargenomen op piaatsen die maar tien kilometer van de Angolees-Namibische grens af lagen, zoals in Ruacana. (De elektriciteitscentrale aldaar voorziet het nooïden van Namibië van stroom.). In de westelijke helft van de provincie Cunene zouden sinds kort alle grotere plaatsen in de buurt van de grens (40 à 50 km) door Cubanen zijn bezet. Onder dekking van deze Cubaanse troepen zouden SWAPO-kolonnes verder naar het zuiden zijn opgetrokken, waarbij zij hun militaire hoofdkwartier naar Cuvelai hadden verplaatst.
Volgens de Zuidafrikaanse berichten zouden in het betrokken gebied, de 5de militaire regio van Angola, de volgende overwegend uit Cubatien bestaaride eenheden zijn gelegerd: zes infanterieregimenten (ca. 15.000 man), drie zware infanteriebataljons, een luchtafweerregiment (met de modernste luchtdoelraketten), een tankregiment (met 105 tanks van de types T55 en T62) en drie gemengde eenheden (elk van 200 Cubanen en 250 SWAPO-strijders, met de codenamen Tijger, Leeuw en Zebra). Eén van laatstgenoemde eenheden zou zijn hoofdkwartier in Xangongo (ca. 60 km. van de grens) hebben gevestigd; men zou daar bezig zijn met de uitbreiding van een bestaand vliegveldje. Voorts werd bericht dat Cubaanse troepenversterkingen in de Zuidangolese haven Namibe waren aangekomen.
Later meldden Zuidafrikaans bronnen, aldus The Times (16-6-'88), dat er



Tijdens het overleg van 13 mei 1988 in Brazzaville v.l.n.r. generaal Magnus Malan (minister van defensie Zuid-Afrika), Roelof Botha (minister van buitenlandse zaken Zuid-Afrika), kolonel José Maria (presidentiële secretaris voor defensie, Angola) en Fernando José Franca van Dunem (minister van justitie Angola).



(The Times)

drie gemengde Cubaanse-SWAPO bataljons waren gelegerd in Techipa, Mongua en Mupa en dat de Cubanen ook een nieuwe luchtmachtbasis aanlegden in Cahama.
Op 8 juni deelde generaal Jannie Geldenhuys mee dat Zuid-Afrika was begonnen met het oproepen van reservisten (leden van de Citizen Force die hun militaire dienstplicht van 2 jaar hadden vervuld). Dit was een ,,preventieve maatregel''. ,,We moeten zorgen dat we voldoende mankracht hebben om het gevaar te keren'', aldus Geldenhuys. Hij kondigde aan dat Zuid-Afrika meer militairen naar het zuiden van Angola zou sturen ,,tegen oprukkende Cubaanse troepen''. Naar zijn zeggen waren daar Cubaanse militairen waargenomen die zich op sommige plaatsen 12 km van de Namibische grens bevonden.

Overleg in Cairo.
Gevechten bij Calueque-dam.

Op 18 juni bleek uit mededelingen van de Zuidafrikaanse minister van buitenlandse zaken, Roelof Botha, dat de betrokken partijen het eens waren geworden over de plaats van de volgende besprekingen, nl. de Egyptische hoofdstad Cairo. Daar kwamen op 24 en 25 juni vertegenwoordigers van Zuid-Afrika, Angola, Cuba en de VS bijeen. De ruim 50 man sterke Zuidafrikaanse delegatie werd geleid door minister Roelof Botha, die o.m. was vergezeld van minister van defensie Magnus Malan en generaal Jannie Geldenhuys. De Angolese delegatie stond onder leiding van de minister van buitenlandse zaken Afonso van Dunem ,,Mbinda''; de Cubaanse werd geleid door Politburo-lid Jorge Risquet. De Amerikaanse onderminister Crocker trad op als bemiddelaar.
Als waarnemer was in Cairo ook een Sowjet-vertegenwoordiger aanwezig, Wladillin Wasew. Nadat de eerste zitting op 24 juni een scherpe woordenwisseling tussen de Zuidafrikanen enerzijds en de Angolezen en Cubanen anderzijds te zien had gegeven, was het volgens Zuidafrikaanse woordvoerders ,,aan de Russische bemoeienis (Wasew) te danken dat de Angolezen en Cubanen zaterdag (25 juni) plotseling bereid waren echt over zaken te praten''.
Na afloop van de overlegronde maakten de vier partijen in een op 25 juni uitgegeven gemeenschappelijk communiqué bekend dat was afgesproken van 11 tot 17 juli in de Verenigde Staten op het niveau van experts verder te praten.

De Egyptische regering gaf te verstaan dat de aanwezigheid van een Zuidafrikaanse delegatie in Cairo geen diplomatieke erkenning van Zuid-Afrika door Egypte inhield dat de diplomatieke betrekkingen in 1956 had verbroken. Sinds de Tweede Wereldoorlog was geen Zuidafrikaanse minister in Egypte geweest.

Op 27 juni vonden in Zuid-Angola bij de Calueque-dam gevechten plaats tussen Zuidafrikaanse en Cubaans-Angolese troepen. Volgens de Zuidafrikaanse brigade-generaal Pieter Gagiano hadden Cubanen en Angolezen een gecombineerde aanval uitgevoerd over een front van 5 km breed bij die dam. Na een Cubaans luchtbombardement met 12 Migs op de stuwdam, waarbij 11 Zuidafrikanen omkwamen, volgde een artilleriegevecht van een uur. Daarna trokken de Cubanen en Angolezen zich terug op Techipa, 36 km naar het noorden, aldus Gagiano, die voorts meldde dat 300 Cubanen en Angolezen waren gedood.
Terwijl een militaire woordvoerder in Johannesburg de dood van in totaal 12 Zuidafrikanan toegaf, maakte het Angolese persbureau Angop melding van de dood van 26 Zuidafrikaanse militairen (op ca. 20 mijl ten noordoosten van de dam) en van 8 Angolezen.
De Zuidafrikaanse minister van buitenlandse zaken Botha verklaarde op 29 juni: ,,Als deze situatie voortduurt, zullen geen besprekingen meer plaatsvinden.''

Savimbi bij Reagan

Inmiddels bracht de leider van de Angolese verzetsbeweging UNITA, Jonas Savimbi, eind juni een bezoek aan de Verenigde Staten. Op 30 juni werd Savimbi door de Amerikaanse president Reagan in het Witte Huis ontvangen. Na afloop verklaarde Savimbi dat hij Reagan een uit vier punten bestaand plan ,,voor vrede en verzoening'' in Angola had voorgelegd. Volgens de woordvoerder van het Witte Huis, Marlin Fitzwater, steunde dc president ,,in het algemeen'' dit plan. ,,De president steunt de strijd van UNITA tegen de aanwezigheid van Sowjet- en Cubaanse troepen in Angola. Savimbi steunt de onder auspiciën van de Verenigde Staten plaatsvindende onderhandelingen met Zuid-Afrika, Angola en Cuba, die de terugtrekking van de Cubaanse troepen uit Angola en de onafhankelijkheid van het naburige Namibië ten doel hebben'', aldus het Witte Huis in een communiqué.
Volgens Savimbi moesten de Verenigde Staten hun militaire hulp aan UNITA zo lang voortzetten als de Sovjet-Unie en Cuba Oe Angolese regering steunden. Ook moesten de Verenigde Staten en de belangrijkste Afrikaanse landen zich inzetten voor een dialoog tussen UNITA en de regering in Luanda over de vorming van een overgangsregering voor Angola die voor vrije en eerlijke verkiezingen moest zorgen. Eerder had Savimbi verklaard dat ,,er, zonder directe besprekingen tussen UNITA en de MPLA (= de Angolese regering), geen kans is dat de vrede in ons land kan worden hersteld''.

Overleg in New York

Van 11-13 juli vond in New York (Governors Island) de derde gespreksronde tussen de vier partijen plaats. De Zuidafrikaanse delegatie werd nu geleid door Neil van Heerden, directeur-generaal van het ministerie van buitenlandse zaken, en generaal Jannie Geldenhuys. De Angolese delegatie stond onder leiding van generaal Antonio dos Santos Franca, de stafchef van het Angolese leger. Ook was er opnieuw een waarnemer uit de Sowjet-Unie aanwezig, de diplomaat Leonid Safonow.
Na afloop van de driedaagse geheime besprekingen verklaarde de Amerikaanse bemiddelaar Chester Crocker dat ,,de fundamenten voor een vredesregeling zijn gelegd, maar (dat er) nog verschil van mening bestaat over een groot aantal punten''. Er was een principe-akkoord bereikt ,,over een vreedzame regeling in zuidelijk Afrika'', maar de onderhandelaars vonden het nog te vroeg om een exact tijdschema vast te stellen, aldus Crocker. Afgesproken werd elkaar in de eerste week van augustus opnieuw te ontmoeten ,,op het niveau van experts van hoog niveau''.

Principe-akkoord

Op 20 juli 1988 maakten de regeringen van Angola, Zuid-Afrika en Cuba bekend dat zij het principe-akkoord hadden aanvaard dat door onderhandelaars van de betrokken partijen in New York (11-13 juli) was opgesteld. Dit akkoord, dat officieel ,,Principes voor een vreedzame regeling in zuidelijk Afrika'' heette, bestond uit 14 punten waarvan elk punt ,,voor een volledige regeling vereist is'' Deze punten waren:

1. Uitvoering van resolutie **435** die de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties in 1978 goedkeurde. De partijen zullen de secretaris-generaal van de VN een datum aanbevelen waarop de uitvoering van resolutie **435** kan beginnen.
2. De regeringen van Angola en Zuid-Afrika zullen, in overeenstemming met de bepalingen van resoultie **435,** samenwerken met de secretaris-generaal van de VN om de onafhankelijkheid van Namibië te waarborgen via vrije en eerlijke verkiezingen, en zij zullen zich onthouden van enige daad die iritvoering van de resolutie in de weg zou kunnen staan.
3. Verplaatsing van dc Cubaanse troepen naar het noorden van Angola waarna Cuba zijn militairen geleidelijk en volledig moet terugtrekken van het Angolese grondgebied op basis van een akkoord tussen Angola en Cuba en een besluit van beide landen om een verificatie ter plaatse van de terugtrekking door de Veiligheidsraad toe te staan.
4. Respect voor de soevereiniteit, gelijkwaardigheid en onafhankelijkheid van de staten door de waarborging van de integriteit van het grondgebied van elke staat en de onschendbaarhrid van zijn grenzen
5. Niet-inmenging in de binnenlandse aangelegenheden van elke staat.
6. Onthouding van de dreiging met en het gebruik van geweld tegen de territoriale integriteit en de onafhankelijkheid van staten.
7. Aanvaarding van de verantwoordelijkheid van staten om niet toe te staan dat zijn grondgebied wordt gebruikt voor daden van oorlog, agressie of geweld tegen andere staten.
8. Erkenning van het recht van de volkeren in het zuidwesten van Afrika op zelfbeschikking, onafhankelijkheid en gelijkheid van rechten.
9. Verificatie van de naleving van de bepalingen die in het akkoord zijn overeengekomen.
10. Verplichting om in goede wil de bepalingen van het akkoord na te leven en mogelijke geschillen via de weg van onderhandelingen op te lossen.
11. Erkenning van de rol van de permanente leden van de Veiligheidsraad als waarborg voor de uitvoering van navolgende akkoorden die kunnen worden gesloten.
12. Het recht van elke staat op vrede, ontwikkeling en sociale vooruitgang.
13. Internationale samenwerking voor de regeling van problemen in de ontwikkeling van het zuidwesten van Afrika.
14. Erkenning van de bemiddelingsrol van de VS.

Terwijl alom werd gesteld dat er nog verdere onderhandelingen over de concretisering van de 14 principes moesten volgen en er niet meer, maar ook niet minder, dan een eerste stap op weg naar een regeling was gezet, schreef de Volkskrant in een commentaar op 22 juli 1988 o.a.:

,,Deze principes zijn echter niet onbelanrijk, omdat voor het eerst alle direct betrokken partijen de koppeling hebben aanvaard tussen het vertrek van alle Cubanen uit Angola en de verwezenlijking van de bijna tien jaar oude VN-resolutie van Namibië.
Amerika en Zuid-Afrika hebben steeds sterk op deze *linkage* aangedrongen. Angola beeft dus een belangrijke concessie gedaan zonder daar op het eerste gezicht veel voor terug te krijgen. In de principes wordt noch over UNITA, noch over de Zuidafrikaanse en Amerikaanse steun aan deze Angolese opstandelingen gesproken. Tenzij het principe van de niet-inmenging in de zaken van andere staten automatisch betekent dat Amerika zijn hulp staakt en Zuid-Afrika zijn drieduizend militairen uit Angola terugtrekt. (...)
Ofschoon elke vergelijking uiteraard mank gaat, zijn er enkele opvallende parallellen tussen het principe-akkoord over zuidelijk Afrika en de Geneefse akkoorden over Afghanistan. Aan beide lag een overeenkomst tussen de Verenigde Staten de Sowjet-Unie ten grondslag het regionale conflict vreedzaam op te lossen.
De direct betrokken guerilla-organisaties - in het geval Angola-Namibië UNITA en SWAPO - waren niet bij de onderhandelingen betrokken. De verdere steun aan deze organisaties blijft in het ongewisse. En net als bij Afghanistan wordt het al dan niet voortbestaan van het bewind in Luanda als een interne zaak beschouwd. En dat betekent dat de burgeroorlog in Angola zal voortduren.
Het grote verschil is dat in Genève een duidelijk tijdschema werd opgesteld voor de terugtrekking van de Sowjet-troepen uit Afghanistan, terwijl in het principe-akkoord Angola-Namibië geen data worden genoemd. Het opstellen van een tijdschema wordt de volgende grote barrière, waarover Zuid-Afrika, Angola en Cuba moeten springen..."

Besprekingen in *Kaapverdië* en Genève. Bestandsakkoord.

Op 22 en 23 juli kwamen op het Kaapverdische eiland Sal hoge militairen van Angola, Zuid-Afrika en Cuba voor geheime besprekingen bijeen. Volgens Reuter waren het de drie stafchefs: generaal Antonio dos Santos Franca, generaal Jannie Geldenhuys en generaal Ulysses Rosales de Toro. De Verenigde Staten waren vertegenwoordigd door een functionaris van het Pentagon, James Wood. Volgens een Kaapverdische woordvoerder werd vooral van gedachten gewisseld over een tijdschema voor de terugtrekking van de Zuidafrikaanse en Cubaanse troepen uit Angola.
Op 31 juli en 1 augustus voerde de Amerikaanse onderminister Crocker in Genève opnieuw overleg met zijn Sowjet-collega Adamisjin.
Van 2-5 augustus vond eveneens in Genève de vierde gespreksronde van de vier partijen plaats. Op de eerste dag kwam de Zuidafrikaanse minister van buitenlandse zaken met een reeks voorstellen, waaronder het volgende tijdschema:

- Een staakt-het-vuren in Angola met ingang van 10 augustus;
- terugtrekking van de Cubaanse en Zuidafrikaanse troepen uit Angola per 1 september;
- de komst van VN-vertegenwoordigers in Namibië op 1 november om toezicht te houden op het zeven maanden durende Namibische onafhankelijkheidsproces;
- terugtrekking van de Zuidafrikaanse troepen uit Namibië per 1 februari 1989;
- verkiezingen voor een grondwetgevende vergadering in Namibië op 1 juni 1989. Vóór die datum zou de terugtrekking van de Cubaanse militairen uit Angola moeten zijn voltooid en zouden zeven militaire kampen van het ANC in Angola moeten zijn ontruimd.

In eerste instantie werden de voorstellen van Botha door Cuba en Angola als ,,voorbarig en onrealistisch" verworpen. Zij stelden dat Zuid-Afrika zich niet aan de afspraak hield om niet in het publiek te onderhandelen. De nadruk die Botha legde op de Angolese instemming om zeven vermeende ANC-bases te verwijderen, leidde tot de Angolese verklaring dat ,,wij onze soevereiniteit niet opgeven".
Ir het slotcommuniqué van de onderhandelaars werd echter op 5 augustus bekendgemaakt dat Zuid-Arika, Angola, Cuba en de Verenigde Staten het eens waren geworden over een reeks ,,stappen die noodzakelijk zijn voor het bevorderen van de vrede in zuidwestelijk Afrika". Bovendien werd aangekondigd dat de volgende gespreksronde in de week van 22 augustus zou plaatsvinden.
Op 8 augustus werd door Zuid-Afrika, Angola. Cuba en de Verenigde Staten een gezamenlijke verkla ing uitgegeven, waarin werd meegedeeld dat met onmiddellijke ingang in Zuid-Angola een bestand van kracht was geworden, op grond waarvan Zuid-Afrika op 10 augustus zou beginnen met de terugtrekking van zijn troepen i-it Angola (ca. 4.000 man), een operatie die uiterlijk op 1 september moest zijn voltooid.
Voorts waren de partijen overeengekomen dat 1 november 1988 moest worden aanbevolen als begindatum voor de tenuitvoerlegging van resolutie 435 (1978) inzake het onafhankelijkheidsproces van Namibië. Angola en Cuba legden zich vast op een tijdschema voor de volledige terugtrekking van de Cubaanse troepen uit Angola. Dit schema moest voor alle partijen aanvaardbaar zijn en uiterlijk per 1 september aan de andere partijen zijn voorgelegd.
De Zuidafrikaanse minister van buitenlandse zaken, Roelof Botha, zei dat president Pieter Botha op 8 augustus de secretaris-generaal van de VN, Perez de Cuellar, had uitgenodigd voor een bezoek aan Zuid-Afrika om te komen praten over de manier waarop de VN resolutie 435 ten uitvoer willen leggen. Roelof Botha omzeilde tijdens een persconferentie op 8 augustus vragen over het toezicht op het overeengekomen bestand.
Eveneens op 8 augustus verklaarde een woordvoerder van de UNITA in Lissabon dat de UNITA zich niet aan het bestand zou houden en ,,dat de strijd doorgaat totdat de regering in Luanda met UNITA wil onderhandelen".

De Namibische onafhankelijkheidsbeweging SWAPO maakte op 8 augustus bekend dat haar strijders bevel was gegeven per 1 september de wapens neer te leggen, mits Zuid-Afrika zich tot dan toe aan de afspraken had gehouden.

Op 15 en 16 augustus kwam een gezamenlijke militaire commissie van Zuid-Afrika, Angola en Cuba voor toezicht op de naleving van het bestand in Ruacana in het Angolees-Namibische grensgebied bijeen. Ook zou de commissie de terugtrekking van de Zuid-

afrikaanse troepen uit Angola controleren.
Op 22 augustus werden het bestandsakkoord en de afspraken inzake de gezamenlijke militaire commissie in Ruacana door hoge militaire vertegenwoordigers van Zuid-Afrika, Angola en Cuba ondertekend.

Onderhandelingsrondes in Brazzaville. *Zuidafrikaanse* leger uit Angola

Van 24-26 augustus vond in de Kongolese hoofdstad Brazzaville de vijfde onderhandelingsronde van de vier partijen plaats. Brazzaville werd dit maal op initiatief van Angola als plaats van samenkomst gekozen, aldus *Le* Monde (24-8-'88).
voornaamste onderwerp was het opstellen van een ,,voor alle partijen aanvaardbaar" tijdschema voor de terugtrekking van de Cubaanse troepen uit Angola, omdat dit vóór 1 september krachtens het bestandsakkoord moest zijn ingediend. Naast de vier delegaties waren in Brazzaville ook aanwezig de VN-gevolmachtigde voor Namibië, Martti Ahtisaari, een Sowjetwaarnemer en twee functionarissen van de SWAPO.
Op 26 augustus worden de onderhandelingen tot minstens 5 september verdaagd. De Zuidafrikaanse delegatieleider Neil van Heerden zei dat er geen akkoord was bereikt maar dat ,,alle partijen hebben vermeden posities in te nemen waardoor de besprekingen vastlopen".
Daarmee was de streefdatum van 1 september voor een akkoord over het tijdschema niet gehaald, maar de Zuidafrikaanse minister van buitenlandse zaken, Roelof Botha, verzekerde op 27 augustus dat het bestand ,,onverminderd" van kracht bleef.
Op 30 augustus trok Zuid-Afrika zijn laatste troepen uit Angola terug. Volgens de Zuidafrikaanse generaal Ian Gleeson had Zuid-Afrika sinds 12 augustus ongeveer 3.000 militairen uit Angola geëvacueerd. De terugkeer van de laatste militairen in de Namibische basis Rundu werd gadegeslagen door leden van de gezamenlijke militaire commissie.
Van 7-9 september volgde de zesde onderhandelingsronde, opnieuw in Brazzaville, maar ook nu werd geen overeenstemming over het tijdschema bereikt. Wel meldde Neil van Heerden dat er aanzienlijke vorderingen waren geboekt. De delegaties zouden op korte termijn opnieuw in Brazzaville bijeenkomen.

Perez de Cuellar in Zuid-Afrika en Angola. *Nieuw* beraad in Brazzaville

Op 22 september arriveerde de secretaris-generaal van de Verenigde Naties, Javier Perez de Cuellar, in Pretoria om met de Zuidafrikaanse regering te spreken over de toekomst van Namibië. Het was het eerste bezoek van Perez de Cuellar aan Zuid-Afrika sinds 1983. Hij sprak op de eerste dag van zijn bezoek met minister van buitenlandse zaken Roelof Botha, terwijl hij op 23 september een langdurig onderhoud met president Pieter Botha had. Op een gezamenlijke persconferentie verklaarde president Botha dat hij van Perez de Cuellar bevredigende antwoorden had gekregen op vragen over de bezorgdheid van Zuid-Afrika voor wat betreft de onpartijdigheid van de VN en de financiële bijstand aan Namibië gedurende het onafhankelijkheidsproces. ,,Alle Namibiërs moeten weten dat ik de verzekering heb gegeven dat de VN, onder mijn leiding, eerlijk en onpartijdig zullen handelen", zo verklaarde Perez de Cuellar. De Zuidafrikanen gingen er volgens de Volkskrant (24-9-'88) mee akkoord dat een technisch team van de VN op korte termijn een bezoek aan Namibië zou brengen om de komst voor te bereiden van een VN-vredesmacht die op het onafhankelijkheidsproces zou moeten toezien.
Aansluitend bracht Perez de Cuellar een bezoek aan Angola, waar hij besprekingen voerde met president Eduardo dos Santos. Tijdens zijn te-



Tijdens besprekingen in Ruacana (15-16 augustus 1988) v.l.n.r. brigade-generaal Johan Sonnekus (Zuid-Afrika), brigade-generaal Karel van Heerden (Zuid-Afrika) en generaal-majoor Hersius Verinudez Cutinio Bermudes (Cuba).



De secretaris-generaal van de Verenigde Naties, Perez de Cuellar (m.), werd op 23 september 1988 in pretoria ontvangen door de Zuidafrikaanse regering. Links president Pieter Botha, rechts minister van buitenlandse zaken Roelof Botha.

rugvlucht naar New York maakte de secretaris-generaal op 24 september nog een tussenlanding in Yamoussoukrou (Ivoorkust) voor een ontmoeting met president Felix Houphouët-Boigny.

Van 26-29 september hielden de vier partijen hun zevende onderhandelingsronde, opnieuw in Brazzaville. Voor Cuba kwam dit maal de secretaris van het Centrale Comité van de communistische partij, Carlos Aldana Escalante, naar de Kongolese hoofdstad.

Op 29 september werden de onderhandelingen zonder enig concreet resultaat afgebroken. Afgesproken werd dat de delegaties ,,na consultatie met hun regeringen" op een nader te bepalen tijdstip weer bijeen zouden komen. Volgens persberichten moesten de regeringen een Amerikaans compromisvoorstel bestuderen dat voorzag in de terugtrekking van de Cubaanse troepen uit Angola binnen een periode van twee jaar.

Overleg in *New York en Genève.* Akkoord gemeld

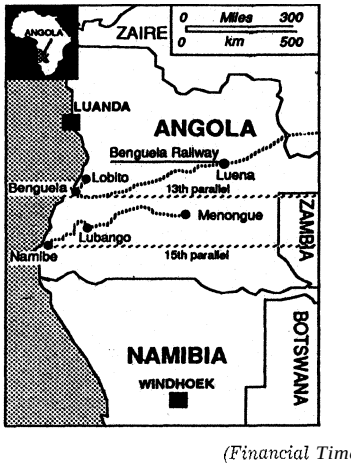
Terwijl de Zuidafrikaanse radio Cuba er op 6 oktober van beschuldigde zijn troepen in Angola tot 60.000 man te hebben versterkt en ruim 15.000 militairen naar het grensgebied met Namibië te hebben overgebracht, begon op 6 oktober in New York een nieuwe onderhandelingsronde van de vier partijen.
Op 10 oktober meldde de New York Times dat de onderhandelaars van Cuba, Angola, Zuid-Afrika en de VS het de vorige dag eens waren geworden over een tijdschema voor de terugtrekking van de Cubaanse troepen uit Angola. Die zou in een periode van 24 tot 30 maanden haar beslag moeten krijgen.
Maar nog dezelfde dag verklaarde de Cubaanse onderminister van buitenlandse zaken, Ricardo Alarcon de Quesada, dat er ,,geen akkoord" was gesloten. Naar zijn zeggen hadden de Amerikaanse bemiddelaars het voorstel ingediend voor een tijdschema van 24 tot 30 maanden. De Zuidafrikaanse onderhandelaar Neil van Heerden had gezegd dat zijn regering met een periode van 24 maanden akkoord ging, maar voor Cuba en Angola was een periode van 30 maanden ,,de uiterste grens", aldus Alarcon de Quesada.

Amerikaanse bemiddelaars o.l.v. onderminister Crocker zeiden op 10 oktober dat ,,de kloof is te overbruggen". Daarbij werd eraan herinnerd dat Zuid-Afrika aanvankelijk het vertrek van de Cubanen binnen één jaar eiste, terwijl Cuba en Angola van een periode van vier jaar uitgingen. Voor de volgende onderhandelingsronde in Brazzaville was nog geen afspraak gemaakt, maar alle vier delegaties lieten weten dat zij bij die gelegenheid de knoop wilden doorhakken.
Overigens bleek er nog een probleem te zijn, nl. de fasering van het Cubaanse vertrek uit Angola. Zuid-Afrika meende dat ruim de helft van de Cubaanse militairen binnen een jaar moest zijn vertrokken en dat zich geen Cubanen meer in Zuid-Angola mochten bevinden als in Namibië verkiezingen zouden worden gehouden.
Door deze ontwikkelingen werd de geplande datum van 1 november voor het begin van de uitvoering van Veiligheidsraadresolutie 435, d.w.z. de start van de onafhankelijkheidsprocedure voor Namibië, onhaalbaar.

Op 1 november meldden twee Zuidafrikaanse kranten, *The Citizen* en *Business Day*, dat de Zuidafrikaanse regering had ingestemd met een voorstel van de Amerikaanse onderminister Crocker. Deze zou dit voorstel begin oktober aan de betrokken partijen hebben voorgelegd, met het verzoek om er vóór 12 oktober op te reageren. Maar Cuba en Angola hadden nog geen antwoord gegeven.
Er was sprake van een gefaseerde terugtrekking var; de Cubaanse troepen binnen 31 maanden, uitgaande van de nieuwe datum van 1 januari 1989 als begin van de tenuitvoerlegging van resolutie 435. Per 3i maart 1989 zouden alle Cubaanse troepen moeten zijn teruggetrokken ten noorden van de 15de breedtegraad (150 mijl ten noorden van de Namibische grens); per 30 juni 1989 tot 250 mijl van die grens (13de breedtegraad). Tijdens het eerste jaar van Namibië's onafhankelijkheid zouden 36.000 Cubanen moeten worden gerepatriëerd, en tijdens het tweede jaar (uiterlijk tot juli 1991) de rest.

Op 10 november had de Sowjet-onderminister van buitenlandse zaken, Anatoli Adamisjin, in Genève een drie uur durend onderhoud met zijn Amerikaanse collega Chester Crocker. Volgens Reuter stelde Adamisjin voor dat de Sowjet-Unie als volwaardige gesprekspartner aan de volgende onderhandelingen over zuidelijk Afrika zou deelnemen.

Van 11-15 november hielden de vier partijen in Genève hun negende onderhandelingsronde. Daar werd op 15 november overeenstemming bereikt over een tijdschema voor de terugtrekking van de Cubaanse troepen uit Angola en de onafhankelijkheid van Namibië. De onderhandelaars weigerden details van het akkoord bekend te maken, omdat het nog door de betrokken regeringen moest worden goedgekeurd. De uiteindelijke overeenkomst zou op een nog nader te bepalen datum in Brazzaville worden getekend.
De Angolese delegatieleider, generaal Antonio Lor Santos Franca, zei dat het akkoord ,,het best mogelijke compromis" was, maar hij stelde tevens vast dat er nog een besluit moest worden genomen over de ingangsdatum van het akkoord. De datum van 1 januari 1989 werd nu onhaalbaar geacht Ook de Cubaanse delegatieleider, Carlos Aldana Escalante, zei ingenomen te zijn met het resultaat Zijn Zuidafrikaanse collega, Neil van Heerden, meende dat de bijeenkomst in Brazzaville een formaliteit ,,in de zin van handtekeningen zetten en champa e[m] zou zijn. De onderhandelingen waren van nabij gevolgd door Sowjet-vertegenwoordiger Wladillin Wasew.



(Financial Times)

Op 18 november stemden de regeringen van Cuba en Angola met het akkoord in. Op 22 november maakte minister Roelof Botha in Pretoria bekend dat ook Zuid-Afrika met het akkoord van Genève had ingestemd.

Laatste overleg in Brazzaville. Ondertekening protocol

Op 1 december werd in Brazzaville het overleg van de vier partijen hervat over de formulering van de laatste details van de overeenkomst, die werd aangeduid als het ,,Protocol van Brazzaville".
Op 2 december vertrok ook de Zuidafrikaanse minister van buitenlandse zaken, Roelof Botha, naar de Kongolese hoofdstad om naar werd aangenomen het akkoord te tekenen.
Maar op 3 december vertrok de Zuidafrikaanse delegatie o.l.v. Roelof Botha plotseling zonder het akkoord te ondertekenen. De Cubaanse en Angolese onderhandelaars noch de Amerikaanse bemiddelaar Crocker en de Kongolese gastheer, president Sassou-Nguesso, waren op de hoogte gesteld.
Naar verluidt was de Zuidafrikaanse delegatie ontevreden over de manier waarop het toezicht op de terugtrekking van de Cubaanse troepen was geregeld. Botha noemde de voorgestelde verificatie-procedure onvoldoende.
Op 13 december echter volgde toch nog de ondertekening van het ,,Protocol van Brazzaville" door Zuid-Afrika (Roelof Botha), Cuba (Ricardo Alarcon de Quesada) en Angola (Antonio dos Santos Franca).
Op 22 december volgde een ondertekeningsceremonie in het hoofdkwartier van de VN te New York door de drie ministers van buitenlandse zaken, Roelof Botha, Isidora Malmierca en Afonso van Dunem.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

MONETAIRE UNIE EG AANBEVOLEN

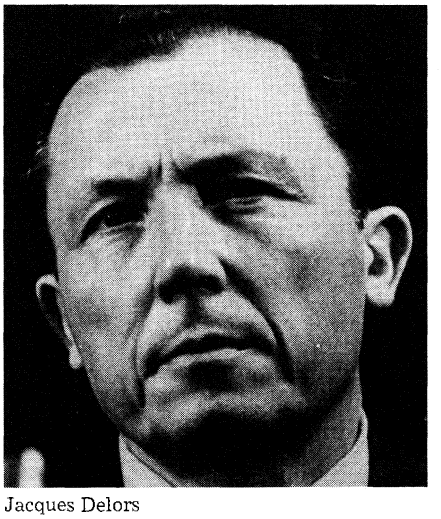
De EG-landen moeten voor 1 juli 1990 een besluit nemen over de eerste stap naar de oprichting van een economische en monetaire unie (EMU). Dit besluit is politiek beslissend voor de verdere weg naar een volledige economische en monetaire integratie, met inbegrip van een Europese centrale bank.
Maar de noodzakelijke herziening van het EG-Verdrag, waarmee de regeringen definitief hun soevereiniteit op monetair gebied uit handen geven, kan wachten tot een later tijdstip.
Tot deze conclusie komt het zogenoemde comité-Delors, dat vorig jaar in Hannover van de twaalf regeringsleiders de opdracht kreeg te onderzoeken op welke manier een economische en monetaire unie tot stand kan worden gebracht (pag. 418/2-1988).
Delors heeft het rapport op 17 april in Luxemburg voorgelegd aan de EG-ministers van financiën.
Het comité-Delors, dat voor het grootste deel bestaat uit de presidenten van de centrale banken in de twaalf landen, meent dat de monetaire unie in drie opeenvolgende stadia kan worden verwezenlijkt.

De eerste fase zou moeten beginnen op 1 juli 1990, en daarmee samenvallen met de volledige vrijmaking van het kapitaalverkeer tussen de twaalf EG-landen.
Voor de twee volgende stappen is het noemen van concrete data niet aanbevelenswaardig, aldus het comité.
In de eerste fase zouden de EG-landen hun economisch en monetaire beleid reeds zeer dicht bij elkaar moeten brengen. Alle valuta's moeten worden opgenomen in het Europese monetaire stelsel (EMS), maar herschikking van de onderlinge koersverhoudingen moet mogelijk blijven.
In de tweede fase zou een Europees stelsel van centrale banken (ESCB) moeten worden opgericht. De voorbereiding van de noodzakelijke verdragswijzigingen moet al tijdens de eerste fase zijn getroffen.
Muntherschikkingen zijn in dit stadium niet uitgesloten, maar mogen alleen onder zeer uitzonderlijke omstandigheden plaats hebben.
In de derde fase zijn de munten onlosmakelijk aan elkaar verbonden. Het ESCB moet zijn uitgegroeid tot een autonome EG-instelling, verantwoordelijk voor het monetaire beleid, het wisselkoersbeleid en het beheer over de geldreserves, onafhankelijk van politieke instructies uit de lidstaten of uit Brussel.
Het comité spreekt zich niet duidelijk uit over de rol die de ecu, het huidige ,,mandje" van EG-munten, in de toekomst moet spelen. Het zou wenselijk zijn, aldus het rapport, als de ecu de bestaande munten gaat vervangen, zodra de wisselkoersen zijn gefixeerd.

Consequenties van de aanbevelingen. Britse regering tegen.

De aanbevelingen van het comité-Delors voor een Europese economische en monetaire unie (EMU) hebben vergaande consequenties voor de nationale soevereiniteit van de EG-landen.
De twaali regeringen zouden niet alleen alle beleidsruimte op monetair terrein langzaam moeten prijsgeven, maar zij zouden ook hun macro-economische beleid vrijwel volledig op elkaar moeten afstemmen.
Volgens het rapport van het comité-Delors kan de monetaire eenwording niet los worden gezien van de voortgaande economische integratie in Europa.
Als de regeringen deze weg willen inslaan, zullen zij de macro-economische en monetaire instrumenten, die hun thans ten dienste staan, grotendeels moeten afstaan

,,EG-regels en procedures op macro-economisch en budgettair gebied moeten bindend worden", zo stelt het rapport vast.
Nadat Delors het rapport op 17 april had gepresenteerd aan de EG-ministers van financiën ging hij nog een stapje verder. ,,De nationale regeringen zullen bevoegd blijven voor defensie, veiligheid, sociale zekerheid, volksgezondheid en ruimtelijke ordening".
In de alledaagse praktijk betekent dat dat een Nederlandse minister van financiën nog wel mag bepalen hoeveel geld zijn regering uitgeeft. Maar de wijze waarop hij het geld via de belastingen ophaalt bij de burgers of een eventueel tekort financiert op de kapitaalmarkt, zal in belangrijke mate gaan afhangen van de ruimte die een meerderheid van zijn elf collega's in de Europese ministerraad bereid is te verschaffen.


Jacques Delors

Niet voor niets reageerde de Britse minister van financiën, Nigel Lawson, op 17 april onmiddellijk afwijzend op de ook door de president van de Britse centrale bank onderschreven conclusies van het rapport. ,,Hier wordt een einddoel voor ogen gesteld: een politieke unie, een soort Verenigde Staten van Europa. Dat is niet de Britse visie op de EG".
Minister Ruding wilde nog niet op het standpunt van het Nederlandse kabinet vooruitlopen, maar liet wel blijken dat hij de conclusies niet van de hand wijst. ..Het begrotingsbeleid hoort daar natuurlijk bij. Minister Braks merkt allang dat zijn werk naar Brussel verschuift".
Volgens Ruding is het een veel groter probleem voor de parlementen, die moeten gedogen dat hun controlebevoegdheid opschuift, al dan niet in de richting van het Europees Parlement.
Lawson liet er op 17 april geen misverstand over bestaan dat het Verenigd Koninkrijk de benodigde wijzigingen van het EG-verdrag, waarvoor een eenparig besluit van de Twaalf is vereist, zal blokkeren.
Maar in het rapport wordt kennelijk al met deze mogelijkheid rekening gehouden. Het comité-Delors zegt uitdrukkelijk dat er een nieuw verdrag nodig is om de economische en monetaire unie tot stand te brengen. Een dergelijk verdrag kan ook in werking treden als er minder dan twaalf handtekeningen onder staan.
Opmerkelijk is verder dat de toetreding van het Britse pond tot het wisselkoersmechanisme van het Europese Monetair Stelsel (EMS) niet als een absolute voorwaarde voor verdere monetaire integratie wordt beschouwd. In het verleden heeft juist Delors daar nogal op gehamerd.
Minister Ruding juicht een monetaire unie zonder de Britten niet toe, maar acht een dergelijke ontwikkeling wel denkbaar, zo zei hij op 17 april. ,,Op de Europese top in Madrid valt niet te ontkomen aan een forse discussie over dit punt".
Het comité-Delors stelt dat de EG-regeringen al voor 1 juli volgend jaar een besluit moeten nemen over de eerste stap op weg naar de oprichting van een economische en monetaire unie. Dat besluit brengt meteen de ,,politieke verbintenis" met zich mee om door te gaan tot het bittere einde. ,,Wie A zegt, moet ook B zeggen", aldus Delors op 17 april.
In de eindfase, waarvoor het rapport wijselijk geen enkel jaartal noemt, zijn de EG-ministers van financiën samen verantwoordelijk voor het macro-economisch beleid in de EG.
Een federaal stelsel van centrale banken (ESCB) heeft alle monetaire touwtjes in handen. De bank bepaalt hoeveel geld er in omloop wordt gebracht, hoeveel deviezen moeten wor-

Weekblad 58ste jaargang No. 2994, pag. 44007-44022

den aangehouden en waakt op de internationale valutamarkten over de waarde van de Europese munt, de ecu. Volgens Delors is het wenselijk, zo niet noodzakelijk, dat de elf bestaande valuta's (België en Luxemburg vormen al een monetaire unie) opgaan in de ecu, als hun onderlinge waardeverhoudingen eenmaal onherroepeiijk zijn vastgelegd.
Het comité ziet niets in een "parallelle" ontwikkeling van de ecu, waarbij deze munt al in een vroeg stadium de concurrentie moet aangaan met de andere valuta's in de EG, die op het ogenblik samen de waarde van de ecu bepalen.
Voordat het zover is moeten de EG-landen de grenzen van het in Brussel uitgestippelde beleid grondig verkennen. Een ,,zeer belangrijk leerproces", aldus Delors op 17 april.
In de eerste twee stadia moet het mogelijk blijven de waardeverhoudingen tussen de munten in het EMS te wijzigen.
In de tweede fase zal het nieuwe verdrag in werking zijn getreden en moet het stelsel van centrale banken worden opgericht.
In de derde fase zijn herschikkingen van de onderlinge koersverhoudingen uitgesloten en neemt de centrale bank de monetaire bevoegdheden definitief over van de nationale autoriteiten.
Belangrijk is voorts dat de centrale bank in de visie van comité-Delors een autonome instelling moet zijn, die niet afhankelijk is van instructies uit de lidstaten of uit Brussel. Vooral voor West-Duitsland en in mindere mate voor Nederland is dat een essentiële voorwaarde.

Doelstellingen van de bank zijn prijsstabiliteit en ondersteuning van het algemene conjunctuurbeleid.
Het rapport Delors wordt in mei ,,diepgaand" besproken tijdens een informele bijeenkomst van de ministers van financiën in Spanje.
De Spaanse premier Felipe Gonzalez heeft aangekondigd dat hij bij de EG-top van juni in Madrid een ,,fundamentele politieke discussie" wil aangaan over de monetaire eenwording. Daarmee gaf hij al min of meer aan dat eventuele besluiten pas in december zijn te verwachten, als de twaalf regeringsleiders en de Franse president elkaar opnieuw ontmoeten in Frankrijk.

n

Duisenberg en Pöhl enthousiast

De presidenten van de centrale banken va West-Duitsland en Nederland, Karl-Otto Pöhl en Wim Duisenberg, hebben op 18 april enthousiast gereageerd op de aanbevelingen van het comité-Delors (waarvan zij zelf deel uitmaakten).
In toelichtingen, die werden uitgegeven in Frankfurt en Amsterdam. wezen zij de Britse kritiek op het plan-Delors van de hand.
Volgens Duisenberg zijn alle EG-regeringsleiders het eens over de uiteindelijke vorming van een Europese monetaire unie ,,inclusief - en ik zeg met nadruk - premier Thatcher".
Als de Britten nu het streven naar een monetaire unie verwerpen, zoals de Britse minister van financiën Nigel Lawson op 17 april deed, dan staat dat haaks op het eerder geformuleerde uitgangspunt. aldus de president van de Nederlandsche Bank.
Zijn Duitse collega Pöhl vond toetreding van het Britse pond tot het Europese Monetaire Systeem (EMS) een eerste vereicte voor verdere monetaire integratie. Via dit wisselkoerssysteem zou de hechtere samenwerking tussen de lidstaten op economisch en monetair gebied tot stand moeten komen. „We hebben geen nieuwe overlegorganen of instituties nodig. De bestaande moeten we verder ontwikkelen". aldus de president van de Bundesbank.
Duisenberg onderstreepte de visie van zijn Cuitse collega. Hij vond hei ,,lagisch'' dat de presidenten van de centrale banken intensiever gaan samenwerken.
,,Op relatief korte termijn'' voorzag Duisenberg dat de bankpresidenten gebruik zullen maken van hun recht om niet-bindende aanbevelingen aan regeringsleiders van de lidstaten te geven. Tot nu hebben de bankpresidenten geen gebruik gemaakt van deze bevoegdheid.
De volgende stap is het uitbrengen van bindende aanbevelingen, maar daarvoor is een wijziging van het Verdrag van Rome – het oprichtingsverdrag van de EEG – nodig. ,,Op het terrein van de samenwerking is niet veel mogelijk voordat je komt tot een verdragswijziging", zei Duisenberg.

In het rapport-Delors zijn concrete stappen gepresenteerd waarbij de twaalf lidstaten geleidelijk zeggenschap over hun monetaire en economische beleid verliezen. Voor de Nederlandsche Bank zal alleen nog een rol zijn weggelegd als uitvoerder van beslissingen die op EG-niveau worden genomen. Dit is ,,een proces van de hele lange adem. Dat maak ik in mijn ambtstermijn niet meer mee", meende Duisenberg.
Hij is sinds 1982 president van de centrale bank; zijn voorganger dr. J. Zijlstra vervulde het ambt bijna 15 jaar.
In een monetaire unie kunnen de wis selkoersen niet meer fluctueren. Voor een exportland als Nederland is dat een groot voordeel. „Wij zijn het meest gebaat bij een stabiele wisselkoers. Het monetaire beleid wordt nu al gedicteerd door de koers van de gulden'', zei Duisenberg.
Wanneer de wisselkoers als aanpassingsinstrument komt te vervallen, worden begrotings-, regionaal en inkomensbeleid belangrijker.
Het regionale beleid gaat daarbij een steeds groter beslag leggen op de begroting omdat er enorme inspanningen moeten worden geleverd om de zuidelijke lidstaten in de EG naar een hoger economisch niveau te tillen. Volgens Duisenberg zal dat in Nederland zeker een punt van discussie worden. Duisenberg is een tegenstander van de oprichting van een Europees Reservefonds. Dit Franse voorstel - het enige punt in het rapport waarover geen unanimiteit bestond - zou de voorloper moeten worden van het Europese stelsel van centrale banken. Volgens Duisenberg vereist dit in de eerste fase al een wijziging van het Verdrag van Rome.
Het reservefonds zou ervaringen moeten opdoen met interventies op de valutamarkt. ,,Als er een beleidsterrein is waar we meer dan genoeg ervaring mee hebben dan zijn dat valutamarktinterventies. Het reservefonds zou ons alleen maar voor de voeten lopen': meende Duisenberg.

Voorstel *EMU* van Europees *Parlement*

Op 14 april, nog voor de commissie-Delors haar bevindingen had gepubliceerd, had het Europese Parlement een eigen voorstel voor een Europese monetaire unie EMU aanvaard.
Nadat daags tevoren over die unie was gedebatteerd en de Commissievoorzitter Delors had laten weten, dat hij het initiatief van het Parlement zeer op prijs stelde, werd er gestemd over een resolutie, die met vrij grote nauwkeurigheid de doelstellingen van een centrale bank voor de EG omschrijft, alsmede die van een monetair beleidsorgaan, dat in de plaats moet komen van de bestaande raad van ministers van financiën.
Er werden in de ontwerpresolutie ook data genoemd waarop het één en ander tot stand moet zijn gekomen, maar die data heeft men deels laten vervallen, en voor een ander deel voorzien van de toevoeging: als aan de te stellen voorwaarden is voldaan.

Maar men zou toch wel graag willen zien dat per januari 1995 de grote lijnen van een centraal banksysteem duidelijk zichtbaar zijn geworden.
In een bijlage worden bovendien suggesties gedaan voor de samenstelling van de bankdirectie, de wijze van benoemen en de relaties met de andere instellingen van de Gemeenschap, waaronder het Europees Parlement.

Het debat was voorbereid door de Duitse christen-democraat Otmar Franz, die als belangrijke basis voor een Europese economische en monetaire unie (EMU) noemde een kans op meer welvaart omdat men tot een slagvaardiger beleid kan komen en tot tal van kostenbesparingen. Daarbij valt te denken aan de kosten van het omwisselen van munten.

De EMU zal het gewicht van de Gemeenschap mondiaal kunnen versterken. De ecu is al een vrij belangrijke munt geworden in het internationaal verkeer, maar de stabiliteit van deze korfmunt, samengesteld uit een aantal nationale munten, kan nooit zo groot worden als die van de sterkste van de samenstellende munten, de Duitse mark.
De instelling van de EMU vereist een Europese centrale bank die de ecu gaat uitgeven en die zorgt voor haar stabiliteit. Die bank moet daarvoor in hoge mate onafhankelijk zijn van politieke beïnvloeding.

Franz zei veel waardering te hebben voor de zestig monetaire deskundigen, onder wie de nationale centrale bankpresidenten, die hebben willen adviseren bij de samenstelling van zijn rapport.
Alman Metten, namens de socialistische fractie sprekend, stelde vast dat nog steeds niet in elke lidstaat de noodzaak van een Europees monetair systeem wordt ingezien. Merkwaardig is dan dat in de Europese Akte de EMU al wordt genoenid. Deze omstandigheid leidt er toe dat er een verschil van mening is over de vraag in welk tempo de EMU tot stand moet komen.
De bankpresidenten hebben in het algemeen niet zo'n haast, terwijl rapporteur Franz, en met hem de parlementaire commissie voor economische en monetaire zaken, op termijn een aantal concrete stappen voorstelt.
Dan rijst de vraag of men een tweesnelheden systeem kan en moet toepassen, waarbij de lidstaten die nu betrokken-zijn bij het wisselkoersmechanisme, de start zullen maken. Men kan dat beschouwen als een pressie op premier Thatcher om op korte termijn te beslsuiten over al dan niet meedoen.
Wat de onafhankelijkheid van een Europese centrale bank betreft: in het rapport van Franz is niet gekozen voor een volledige onafhankeliikheid naar het model van de Duitse bank, maar voor een model waarin de bank wel tot op grote hoogte zelfstandig kan opereren, maar anderzijds verantwoording dient af te leggen aan de ministers van financiën die een aparte instelling van de Gemeenschap zullen vormen, en ook aan het Europees Parlement.
Het is eigenlijk een compromis geworden, zei Metten, dat enigszins verwarrend kan overkomen. Maar het concept als geheel vond hij goed.
Iets meer kritiek was er van de Britse conservatief George Patterson die verzekerde dat zijn fractie de doelstellingen van de EMU steunt, maar er wel op aandringt dat men zal besluiten tot een stap-voor-stap realisatie.
De logica van een EMU schuilt volgens hem in de vrije kapitaalmarkt, waarvan men de mogelijkheden maximaal moet kunnen gebruiken.
Het idee van de twee snelheden lag de Britse conservatieven niet, bekende Patterson. Het is zoiets als een opsplitsing van de Gemeenschap en dat mag toch wel principieel fout worden genoemd. Hij voegde er meteen aan toe – niet voor het eerst – dat het Britse pond nu snel tot het wisselkoerssysteem zou moeten toetreden.
Patterson zei dat in zijn land enkele binnenlands-politieke problemen worden ontvlucht; dat mag blijken uit het feit dat in andere landen de inflatie beter onder controle is gebracht.
Het Verenigd Koninkrijk heeft een sterk monetaire benadering van de problemen, terwijl juist een goede convergentie van alle beleidsvormen nodig is.

Met Franz was hij het eens dat er een centrale bank moet komen die een grote mate van onafhankelijkheid heeft; het moet een federale bank zijn, in feite een samenwerking tussen de nationale banken.
Andere sprekers schaarden zich volmondig achter de ideeën die Franz op papier had gezet, behalve de woordvoerder van de liberale fractie, de Fransman Robert Delorozoy die het rapport futuristisch vond. Hij vond een gesprek over de EMU best, maar een stemming over concrete voorstellen overbodig.
Na een paar krachtige verwijten aan het adres van Londen van de Belgische christen-democraat Fernand Herman, die het pond – in het mandje van de Europese rekeneenheid, maar buiten het wisselkoerssysteem – vergeleek met het koekoeksei in het nest van een andere vogel, kreeg Commissievoorzitter Delors het woord die op een laatste opmerking van Herman zei: „Velgeen oordeel voordat u het verslag hebt gelezen van het comité, dat volgende week met zijn resultaten naar buiten komt. U zult aangenaam verrast zijn".
Wat die aangename verrassing zou inhouden vertelde Delors niet. Wel dat de instelling van de EMU een onvermijdelijke mijlpaal zal zijn in het integratieproces. De nationale monetaire ruimte wordt steeds smaller en de vrijmaking van het kapitaalverkeer zal binnenkort sterk beïnvloedend werken op de monetaire zaken in de Gemeenschap.
Terecht zegt het verslag-Franz dat er geen succes in de Gemeenschap kan worden bereikt indien er geen samenhang is tussen de economische convergentie en het monetaire beleid; als men praat over een EMU, praat men over een brok realisme.
Of het juist is nu al de data vast te leggen voor de verschillende fasen in het opbouw van een EMU, dat weet ik niet, zei Delors. Weliswaar heeft men het gedaan voor de opbouw van de interne markt, maar dat is toch een heel andersoortige ontwikkeling dan die naar de EMU.
De interne markt vereist dat allerlei belemmeringen worden opgeheven, en de EMU vraagt dat tal van maatregelen worden genomen om de economieën met elkaar in de pas te laten lopen.

Delors wilde weten waarom wordt voorgesteld een raad van gouverneurs in te stellen die geheel onafhankelijk zal zijn. Waarom maakt men niet gebruik van de bestaande instellingen van de Gemeenschap; en wat zal er van de Europese Commissie worden in die opzet, vroeg Delors.
Wat de ecu betreft wilde Delors weten of dat een korf-munt moet zijn, samengesteld uit de nationale munten, of een eenheidsmunt. Een eenheidsmunt geeft de grootste mate van stabiliteit en zal de kosten van omwisseling wegnemen.
Franz antwoordde daarop dat de institutionalisering van de EMU zo ver mogelijk moet plaatsvinden binnen de verdragen. De munt moet een eenheidsmunt zijn en de data in het verslag kunnen dienen om zowel de lidstaten als de Europese Commissie onder druk te zetten. Van nu af aan zal aan elk voorzitterschap van de Gemeenschap worden gevraagd hoe het staat met de vorderingen naar de EMU.
De resolutie die het Parlement met grote meerderheid zonder hoofdelijke stemming goedkeurde, stelt als voorwaarde voor een EMU van twaalf leden dat haast wordt gemaakt met de ontwikkeling van de achtergebleven lidstaten. Daarbij komt dan weer de convergentie van het economisch beleid om de hoek kijken: een gemeenschappelijk economisch beleid is de basis voor monetair beleid.
Een amendement dat Metten indiende zegt, dat het Verenigd Koninkrijk zal moeten toetreden tot het wisselkoerssysteem, dat Italië zijn ruimerc fluctuatieprivilege moet opgeven, en dat Spanje, Portugal en Griekenland een plaats kunnen krijgen in de instellingen van de EMU indien zij plechtig beloven deel te gaan uitmaken van die unie.
Voor deze landen zal overigens een overgangstermijn moeten gelden, waarin zij hun beleid geheel op toetreding tot de EMU moeten concentreren. Bij een aparte stemming bleek dat men het hierover bijna unaniem eens was.
Een versterking van de rol van de twaalf nationale bankpresidenten wordt van vitaal belang genoemd. Dat comité moet beleidslijnen voorstellen voor de doeleinden van het monetaire beleid, voor rentebesluiten en voor een gemeenschappelijk wisselkoersbeleid ten aanzien van derde landen.
De lidstaten die hebben besloten deel te nemen aan het wisselkoersmechanisme, wordt verzocht hun samenwerking uiterlijk januari 1992 te institutionaliseren. Zij moeten een raad van gouverneurs stichten en ook een Europese financiële en economische raad, die in overleg met Europese Commissie en Europees Parlement de monetaire unie voorbereidt.
Die financiële en economische raad dient te bestaan uit ministers van financiën en van economie uit de lidstaten die meedoen.
De EMU zou zo mogelijk op 1 januari 1995 tot stand moeten komen. De centrale Europese bank gaat de ecu-bankbiljetten uitgeven, de lidstaten behouden het recht de munten te slaan, uiteraard gecoördineerd.
De waarde van de ecu zal gelijk zijn aan die van de huidige rekeneenheid, maar dan de waarde op het moment van ontstaan van de EMU,
In een bijlage leest men dat het stamkapitaal van de centrale bank 250 miljoen ecu zou moeten zijn; de vier grote lidstaten leveren elk veertig miljoen, Spanje twintig miljoen, Nederland en België elk vijftien miljoen, Denemarken en Ierland elk tien miljoen. Griekenland en Portugal acht miljoen en Luxemburg vier miljoen.
Er komt een zetel van de bank, maar daarover beslissen de lidstaten.
De Europese bankraad, bestaande uit de presidenten van de nationale banken en de eigen directie, voeren het beleid van de bank; haar vergaderingen kunnen worden bijgewoond door de voorzitters van de ministerraad, Europese Commissie en Parlement, maar die bezitten geen stemrecht.
De directie van de bank wordt voorgedragen door de Europese Commissie en door het Parlement, maar benoemd door de ministerraad.

Commentaar

Onder de kop ,,Een eigen Europese munt'' schreef het *NRC/H'blad* op 19 april n.a.v. de aanbevelingen van het comité-Delors *het volgende:*

Voor Europa gloort achter ,,1992'' een nieuw perspectief aan de horizon: de Europese Monetaire Unie (EMU). Als uiteindelijk doel van het proces van Europese eenwording is de oprichting van een gemeenschappelijke Europese centrale bank en het gebruik van een Europese munt op de politieke agenda geplaatst. Maar voor de monetaire eenwording is, in tegenstelling tot de voltooiing van de gemeenschappelijke markt eind 1992, vooralsnog geen streefdatum vastgesteld.
Een commissie onder leiding van Jacques Delors, de voorzitter van de Europese Commissie, heeft gisteren een rapport gepresenteerd over de monetaire eenwording van Europa. Het rapport is opgesteld door een commissie waarin de twaalf centrale bankpresidenten van de EG waren vertegenwoordigd. De aanbevelingen zijn unaniem door hen aanvaard en op zichzelf is dat een prestatie, want de meningen tussen de centrale bankiers liepen sterk uiteen.
Het ene standpunt was dat van de pragmatische centrale banken - de Bundesbank, de Bank of England en de Luxemburgse centrale bank. Ze waren van mening dat de oprichting van een gemeenschappelijke centrale bank en de invoering van een gemeenschappelijke munt het sluitstuk vormen van een lang proces van economische integratie. Aan de andere kant waren de centrale banken van Frankrijk, Italië en Spanje voorstanders van snelle institutionele veranderingen.
Het rapport van de commissie-Delors heeft met grote diplomatieke handigheid deze twee uiteenlopende standpunten verenigd, moeilijke keuzes open gelaten en de verantwoordelijkheid voor de aanvaarding ervan gelegd waar deze hoort: bij de politieke leiders van de Europese landen. De politieke reacties op het rapport waren voorspelbaar en lieten niet op zich wachten. Frankrijk toonde zich een enthousiast voorstander van het werk van Delors, de Bondsrepubliek was tevreden en Groot-Brittannië wees het als volstrekt onaanvaardbaar van de hand.
Met zijn harde afwijzing raakte de Britse minister van financiën, Lawson, de kern van de monetaire eenwording: de overdracht van nationale bevoegdheden aan een Europese instantie. Groot-Brittannië, dat onder premier Thatcher nooit lid heeft willen worden van het Europese Monetaire Stelsel (EMS), het systeem van stabiele wisselkoersen van acht EG-landen, wil –vooralsnog – niets weten van de overdracht van monetaire of budgettaire bevoegdheden. Toch is dat het uiteindelijke gevolg van monetaire eenwording, en het rapport van de commissie Delors maakt de wenselijkheid daarvan glashelder.
(*NRC/H'blad*, Europa van Morgen, De *Volks*krant, *Le* Monde. NZZ. The Times. The *Financial Times*, *FAZ*)

GATT

WERELDHANDEL IN 1988

Het volume van de wereldgoederenhandel is in 1988 toegenomen met 8,5%. Daarmee is de verwachte groei van 5% ruimschoots overtroffen.
De handel heeft nu vier achtereenvolgende jaren van groei beleefd en deze groei lijkt zich voort te zetten.
Dit staat in een rapport van de GATT, de internationale overeenkomst inzake handel en tarieven, dat op 27 febr. is verschenen.
Het exportvolume van ontwikkelingslanden groeide met 9,5 procent, tegen acht procent exportgroei in de industrielanden.
Ook de vijftien grootste schuldenlanden wisten hun handelspositie te verbeteren, maar hun algemene economische situatie verslechterde in 1988.
Voor het derde achtereenvolgende jaar waren de Bondsrepubliek en de Verenigde Staten de grootste exporteurs ter wereld met een aandeel van respectievelijk 11,4 en 11,3 procent in de wereldexport. Japan staat op de derde plaats met 9,3 procent, gevolgd door Frankrijk met 5,9 en Groot-Brittannië met 5,1 procent.
De Verenigde Staten bleven met 15,6 procent van de wereldimport veruit de grootste importeur. Daarna komt de Bondsrepubliek met 8,4 procent, Groot-Brittannië met 6,4 procent, Japan met 6,3 procent en Frankrijk met 5,9 procent.
De GATT schat de waarde van de wereldgoederenhandel in het afgelopen jaar op het recordbedrag van 2840 miljard dollar, veertien procent meer dan in 1987.
De waardestijging van de handel is veroorzaakt door de groei in volume, door inflatie en door wisselkoerseffecten.

AKKOORD BEREIKT IN ONDERHANDELINGEN URUGUAY-RONDE

Hoge ambtenaren uit alle 105 bij de GATT aangesloten landen hebben van 31 maart tot 8 april in Genève vergaderd om een oplossing te bereiken voor de impasse waarin de ministeriële bijeenkomst van dec. 1988 over het vrijer maken van de wereldhandel in het kader van de Uruguay-ronde was terecht gekomen (pag. 37/2 e.v. - 1989).
Na moeizame onderhandelingen werd in de avond van 8 april, 24 uur later dan was afgesproken, een akkoord bereikt over een tekst, die moet leiden tot liberalisering van de wereldhandel in de jaren negentig.
In een periode van achttien maanden na het tot stand komen van dit akkoord moeten vertegenwoordigers van de GATT-verdragstaten de details invullen van de overeenkomst, die vijftien handelsonderwerpen bestrijkt.
De overeenkomst van 8 april levert slechts het raamwerk voor deze onderhandelingen, waarin het eigenlijke werk gedaan zal moeten worden.

Landbouwakkoord

De inkt onder het akkoord was nog niet droog of vertegenwoordigers van de voornaamste handelsblokken gaven hun eigen uitleg aan de multi-inte pretabele tekst.
Overeengekomen is subsidies en andere steunmaatregelen aanzienlijk te verminderen, Overheidssteun voor landbouwprodukten moet, als het lukt, langzaam maar zeker verdwijnen.
Het woordje ,,progressief" is hieraan toegevoegd, wat betekent dat tot nul kan worden gereduceerd, zeggen de Amerikanen. Geen sprake van, concludeert de EG-vertegenwoordiger, Guy Legras, directeur-generaal landbouwzaken in Brussel, ,,erstaat geen enkele alinea in de tekst waarin van afschaffing wordt gesproken".
De EG wil niets weten van eliminering van de steunmaatregelen.

Sinds december is met de VS en de Cairnsgroep van dertien landbouwproducenten onder aanvoering van Australië voortdurend touwgetrokken over verwijdering uit de tekst van dit ene woord.
De Amerikanen hebben nu formeel hun ,,nuloptie" opgegeven, maar de EG heeft het principebesluit moeten nemen de steunmaatregelen voor de agrarische sector fasegewijs te reduceren.
Een onmiddellijk gevolg van het akkoord in Genève is dat de EG geen nieuwe protectiemaatregelen mag introduceren. Interne prijzen worden bevroren op het gemiddelde niveau van de afgelopen twee jaar. Nieuwe handelsbarrières om de invoer te beperken zijn uit den boze.
De gevolgen op de langere termijn zijn nog ingrijpender. De EG legt zich vast op hervorming van het landbouwbeleid. „Voor het eerst in veertig jaar van multilateraal handelsoverleg heeft de EG aanvaard dat de steun aan de landbouw terug moet", zo is de uitleg van ir. A. de Zeeuw, voorzitter van de werkgroep over landbouw, ,,Brussel komt niet langer onder een interne discussie binnen de EG over landbouwmaatregelen uit".
Ook volgens de Nederlandse delegatieleider, drs. F.A. Engering, directeur-generaal Buitenlandse Economische Betrekkingen op het ministerie van Economische Zaken, heeft de EG zich vastgelegd op een ingrijpende liberalisering van de landbouwsector. ,,Die zal het Europese beleid op den duur een ander aanzien geven".
Engering concludeerde dat juist de Nederlandse producenten hiervan voordeel zulllen hebben. ,,Er komt ruimte voor uitbreiding van onze produktie. In plaats van de stagnatie van de afgelopen jaren wordt het landbouwbeleid straks ontdaan van allerlei overheidsmaatregelen. De efficiënte Nederlandse boeren zulllen daarvan profijt hebben".
Ook het Landbouwschap toonde zich op 10 april in beginsel positief over het bereikte akkoord.
Volgens een woordvoerder is het voor een exporterend land als het onze belangrijk dat de handel vrijer wordt.
Het schap staat wel kritisch tegenover de afspraak landbouwsubsidies op korte termijn te bevriezen.
De Zeeuw krijgt tot eind 1990, wanneer de Uruguay-ronde moet zijn afgesloten, de handen vol aan de details van een landbouwakkoord en de wijze waarop die steun moet worden verminderd. Dat kan op vele manieren.
De EG wil een algemene meeteenheid (AMS) waarin alle vormen van steun zijn opgenomen.
AMS vergemakkelijkt schipperen met het korten van subsidies. Snijden in de ene steunmaatregel kan met verhoging van andere gecompenseerd worden. Amerikanen willen echter specifieke steunmaatregelen en protectie ,,over de hele linie" afbreken. Een combinatie van beide is ook mogelijk. Aan De Zeeuw een Salomons-oordeel te vellen.
Evenmin staat vast hoe een overeengekomen versterking van de mechanismen van de GATT ingevuld moet worden.

In Montreal was al een akkoord bereikt om de rol van de GATT inzake beleidsbeslissingen voor de internationale handel te bekrachtigen.
Verificatie en controle van steunvermindering is een Amerikaans stokpaardje. Zesmaandelijkse rapportage aan de GATT is één voorstel.
De arbitrage-bevoegdheid van de GATT moet worden uitgebreid, maar hoe? Tot dusver kan één lidstaat het bijeenroepen van een GATT-raad tegenhouden. Moet dat zo blijven? Hoe implementeert men ,,grotere discipline bij de naleving van GATT-regels", zoals in de tekst staat, indien sanctiemechanismen ontbreken en uitspraken van een GATT-panel (een soort tribunaal bestaand uit GATT-verdragstaten die interveniëren bij geschilllen tussen handelspartners) vaak voor meerdere uitleg vatbaar zijn?

Textielak koord

Een voorwroefje van de moeiliikheden die de werkgroepen te wachten staan bood het eindeloze gehakketak op de valreep, op 8 april, tussen EG en ontwikkelingslanden over textiel.
Stapsgewijs afbreken van het multivezelakkoord (MVA), waarmee sinds 1974 de grote handelsblokken de invoer van goedkope textielprodukten tegenhouden, gaat in tegen de belangen van Europese producenten als Italië en vooral Portugal. Een op de drie werknemers in Portugal is afhankelijk van die branche.
Ongebreidelde invoer van goedkope jeans uit de nieuw-geïndustrialiseerde landen, de NIC's, zou voor de textielproduktie in Zuid-Europa de nekslag kunnen betekenen. Totaal gaat in de

wereldhandel in textiel zo'n 25 miljard gulden om.
De EG drong op de valreep aan op vier amendementen en hield de middag van 8 april een akkoord hierover op. Uiteindelijk vonden de strijdende partijen elkaar in een compromistekst die voor het eerst textiel bij GATT-spelregels betrekt. Een gefaseerde afbraak van het MVA moet wel gecompenseerd worden door versterking van GATT-regels.

Deze clausule houdt in dat behalve de EG, Japan en de VS ook de sterk protectionistische NIC's als Zuid-Korea en Taiwan hun invoerrestricties voor textielprodukten op de duur moeten opgeven.
Op de korte termijn bepaalt de tekst dat inspanningen moeten worden gegeven ,,teneinde de handelssituatie te verbeteren''. Dit is een voldoende vage omschrijving om protectionisme tegen te gaan en tegelijkertijd een slag om de arm te houden.

,,*Safeguards*'' en intellectueel eigendom

Toen de obstakels in de landbouw- en textieldossiers eenmaal uit de weg waren geruimd, viel ook de obstructie weg bij de twee overige uitstaande geschilpunten: vrijwaring tegen onverwachte toename van de invoerstroom, de zogenaamde safeguards, en de bescherming van intellectuele eigendommen tegen inbreuk.
De handel in namaakartikelen, de merkenfraude, en andere schendingen van internationale regelgeving in de WIPO, de World Intellectual Property Organisation, moet binnen de GATT worden aangepakt, terwijl overlapping met de werkzaamheden van deze gespecialiseerde VN-organisatie moet worden voorkomen - een haast onmogelijke opgave voor de komende achttien maanden.

Met het akkoord in Genève over de vier uitstaande geschilpunten vallen afspraken in Montreal over de elf andere gespreksthema's op hun plaats. De afgelopen vier maanden was elke vooruitgang binnen de Uruguay-ronde opgehouden zolang overeenkomst bij de vier hoofdzaken uitbleef.
Het werkprogramma voor liberalisering van de dienstensector is van die elf het meest baanbrekend. Afgesproken is dat buitenlandse concurrentie dezelfde rechten krijgt als de nationale dienstensector. GATT-verdragstaten leggen zich de komende jaren vast op ,,progressieve liberalisering'' van de handel in diensten.

Volgens directeur-generaal Arthur Dunkel (,,ik heb de vier afgelopen maanden rust noch duur gehad'') blijkt uit het akkoord dat VN-lidstaten internationale handel in toenemende mate beschouwen als ,,essentieel ingrediënt'' voor hun economische welstand. ,,Dat is het voornaamste winstpunt'', zei hij.

IMF

BIJEENKOMST INTERIMCOMTITÉ

Op pag. 246/1 e.v.-1989 is verslag uitgebracht van de voorjaarsvergaderingen van een aantal organen van het Internationale Monetaire Fonds IMF. Dit verslag werd afgesloten met de vermelding van de instemming van het beleidsbepalende Interimcomité met het schuldenplan van de Amerikaanse minister van financiën, Nicholas Brady.
Over de bijeenkomst van het Interimcomité waarvan de Nederlandse minister van financiën Ruding optrad als voorzitter, kan nog het volgende worden gemeld:
Tijdens de voorjaarsvergadering van het IMF nam Japan het voortouw. Centrale-bankpresident Satoshi Sumita kondigde aan dat de Export-Import Bank de komende jaren 4,5 miljard dollar beschikbaar zal stellen voor leningen aan de Derde Wereld in samenwerking met het IMF. Deze overeenkomst van co-financiering kan ook worden aangewend voor schuldvermindering, zo liet Sumita weten.
Het IMF zelf moet nog even wachten op een voorgestelde kapitaalvergroting. De beslissing over een vergroting van de quota (met waarschijnlijk 50 procent) is uitgesteld tot uiterlijk eind dit jaar in plaats van eind april.
Ruding acht de kans nu groot dat het Interim-comité voor het verscheiden van het jaar akkoord gaat met de quotaverhoging.
Dat zal dan ook gepaard gaan met enige verschuivingen in de stemmenverhouding binnen het fonds. Japan zal waarschijnlijk opschuiven van nummer 5 naar nummer 2 (direct achter de VS), overeenkomstig zijn financiële inbreng in het fonds.
Ook Nederland zal zich dan mogen verheugen in een fractie meer stemrecht,

Ruding liet tenslotte opnieuw niet na enige scepsis te uiten over het Amerikaanse schuldeninitiatief, dat als een wervelwind door de financiële wereld raast. Het plan levert eigenlijk alleen voordeel op voor Latijns-Amerika, de achtertuin van de VS. ,,Ik heb altijd bezwaar gemaakt tegen het gelijkschakelen van de schuldenproblematiek met Latijns-Amerika. Het is een simplificering van de Venezolaanse kwestie.''
Het plan-Brady is gelanceerd enige weken na de bloedige voedselrellen in Venezuela, toen de regering prijsverhogingen doorvoerde op advies van het IMF (pag. 161 e.v.-1989).
Ruding liet doorschemeren de Amerikaanse reactie overdreven te vinden en duidelijk gericht op eigenbelang, rust in de achtertuin. De VS vergeten dat andere ontwikkelingslanden veel harder financiële steun nodig hebben.
,,Venezuela is helemaal geen arm land, er is alleen grote inkomensongelijkheid. Het land zou er goed aan doen de inkomstenbelasting te verhogen en tot een betere verdeling van rijkdom te komen. Vergelijk dat eens met de Sahellanden. Daar kun je op je kop gaan staan, maar het geld is er gewoon niet'', aldus Ruding.

Ontwik kelingscomité

De laatste vergadering van het IMF-voorjaarsoverleg was die van het Ontwikkelingscomité op 4 april.
Het Ontwikkelingscomité is een gezamenlijk orgaan van IMF en Wereldbank.
In de slotverklaring legde het Ontwikkelingscomité nadruk op de armoedebestrijding en op bescherming van het milieu in ontwikkelingslanden, ook als deze een programma van economische aanpassing uitvoeren.
Verder werd gepleit voor meer hulpgeld voor de armste landen, vooral in Afrika.

Commentaar

In een hoofdartikel gaf het *NRC/H'blad* op 5 april het volgende commentaar op het verloop van de IMF-bijeenkomsten in Washington.

Een nieuw snoepje is opgenomen in het assortiment van het internationale Monetaire Fonds: d op. Het is alleen niet duidelijk of het een zoete, zoute of gemengde versnapering betreft. DROP is de technische afkorting van Debt reduction operations, de vermindering van de particuliere bankenschulden van ontwikkelingslanden. Het IMF en zijn zusterinstelling de Wereldbank kregen deze week de opdracht om geld beschikbaar te stellen voor schuldvermindering voor landen die onder toezicht van beide instellingen economische hervormingsprogramma's uitvoeren.
Schuldvermindering lijkt een simpele oplossing voor de crisis waaronder de Derde Wereld - vooral Latijns-Amerika - nu al zeven jaar gebukt gaat. Maar dat is slechts ten dele het geval. De complicaties die zich bij de uitwerking van schuldvermindering voordoen verklaren de tegenstrijdige signalen die deze week uit het gebouw van het IMF kwamen. De schuldenlanden hebben schuldverlichting nodig om hun economische groei te kunnen hervatten en om de binnenlandse politieke en sociale stabiliteit te kunnen bevorderen, Maar na die gemakkelijke vaststelling komen de bedenkingen en de moeilijke vragen.
Hoeveel geld van multilaterale instellingen zoals de Wereldbank en het IMF mag beschikbaar worden gesteld aan landen die in het verleden van hun financieel-economische beleid een puinhoop hebben gemaakt? Het is niet verwonderlijk dat de succesvolle landen van de Derde Wereld, de landen met grote bevolkingen in Zuid- en Oost-Azië, steeds krachtiger protesteren tegen het beslag dat Latijns-Amerika op de publieke aandacht en op het geld legt.
En hoeveel geld moeten Westerse overheden uittrekken om particuliere banken die in de jaren zeventig in onverantwoorde mate leningen verstrekten en daar behoorlijk op hebben verdiend financiële genoegdoening te geven? Particuliere risico's zullen niet worden toegeschoven naar overheden, verzekert iedereen niettegenstaande de feitelijke ontwikkelingen van de laatste jaren. Maar waar gaat de aanmoediging aan banken om nieuwe leningen te verstrekken over in blanco cheques? Nog een vraag: moeten de belastingbetalers in het Westen het geld opbrengen om landen te steunen waaruit de harde valuta legaal en illegaal wegstroomt naar privérekeningen bij banken in datzelfde Westen? In een aantal schuldenlanden is de omvang van het vluchtkapitaal van de vermogende elite groter dan de totale buitenlandse schuld.

Deze vragen zijn niet ondubbelzinnig te beantwoorden. De Verenigde Staten, de Monroe-doctrine indachtig, m-ijzen op Latijns-Amerika en willen snelle actie met het geld van anderen. Japan, dat pas begint zijn ontwikkelingshulp te vergroten, is bereid een stukje van zijn overschotten beschikbaar te stellen voor schuldvermindering, als het op die manier een krachtiger stem krijgt in het IMF. West-Europa denkt aan zijn ex-koloniën, de armste landen in Afrika en de succesvolle Aziatische staten. Het denkt ook aan zichzelf. Britse, Duitse en Nederlandse ministers van financiën voelen er niets voor om met geld van hun begrotingen de Amerikaanse achtertuin op orde te brengen.

BELGIË

EVOLUTIE VAN DE BELGISCH-ZAIRESE BETREKKINGEN. BEZOEK VAN PREMIER MARTENS AAN ZAIRE SNELLE VERSLECHTERING VAN DE RELATIES. ZAIRE ZEGT VRIENDSCHAPSVERDRAG EN SAMENWERKINGSAKKOORD OP. MAROKKO BEMIDDELT IN CONFLICT

De problemen die sedert eind 1988, begin 1989 de Belgisch-Zaïrese betrekkingen diepgaand verstoorden, zijn in feite steeds latent aanwezig geweest en vinden hun oorsprong in de onderhandelingen die tot de onafhankelijkheid van de kolonie hebben geleid en in de verdragen die in dat verband tussen beide landen zijn gesloten. Het schuldenprobleem van Zaïre blijkt fundamenteel aan de basis te liggen van de groeiende onenigheid.

1) De Zaïrese schulden

Op 24 mei 1987 kreeg Zaïre van de donorlanden van de zogenaamde Club van Parijs voor 1988 en 1989 steun toegezegd ten bedrage van 1,48 miljard dollar. Tegelijk kreeg het land 15 jaar uitstel van schuldaflossing. De Zaïrese minister van economische planning, Sambwa Pida Nbagui, zei dat de donorlanden begrip hadden opgebracht voor zijn argument dat Zaïre zonder financiële steun op weg is naar zelfmoord. Volgens de minister heeft Zaïre met een buitenlandse schuld van 6,3 miljard dollar jaarlijks 1,8 miljard hulp nodig. (Zie ook pag. 208/3-'88) Op 12 en 13 juni 1987 bracht president Moboetoe een vriendschapsbezoek aan België. Bij die gelegenheid deelde de president, die eerder al in Washington was voor overleg, mee dat Zaïre de afbetalingen aan het Internationaal Monetair Fonds (IMF) en de Wereldbank staakt. ,,Wijzijn steeds voorbeeldig geweest. Maar we betalen aan die instellingen meer terug dan we ervan krijgen. Daarom hebben we de terugbetalingen stopgezet'', zei Moboetoe op een persconferentie. Zaïre betaalde per jaar 2 miljard dollar af, terwijl het van IMF en Wereldbank slechts 1 miljard dollar kreeg. De schuldeisers vonden ons voorbeeldig gedrag uitstekend, maar de 35 miljoen Zaïrezen denken daar anders over, zei hij.
Volgens het persbureau AZAP bestaat de Zaïrese buitenlandse schuld voor 65,8% uit verplichtingen ten aanzien van de Club van Parijs, 28,7% uit multilaterale verplichtingen en 5,5% uit schulden bij de Club van Londen.
Bij de opening van de 12de zitting van de Belgisch-Zaïrese gemengde commissie, op 7 juli 1987 te Kinshasa, uitte minister van buitenlandse zaken Ekila Lyonda haar ongerustheid over de laattijdige uitkering van de Belgische financiële bijstand aan Zaïre. Van 1987 tot 1992 zal de Belgische hulp ongeveer 20 miljard fr. bedragen, of evenveel als tijdens het vorige vijfjarenplan. Minister van buitenlandse betrekkingen Tindemans bepleitte een grondige heroriëntering van de hulp, met een groter aandeel voor de landbouw, de industriële ontwikkeling en de infrastructuur. De commissie stemde daarmee in Anderzijds kende België buiten dit vijfjarenplan Zaïre een renteloze lening toe van 700 miljoen fr.
Op 12 januari 1988 nam president Moboetoe te Kinshasa de nieuwjaarswensen van de hoge staatscolleges in ontvangst Bij die gelegenheid pleitte hij voor een algemene mobilisatie rond het programma voor economisch en sociaal herstel. Hij vroeg de rijke landen, die schuldeiser zijn van de armste Afrikaanse landen, de schulden te annuleren of concrete voorstellen te doen om de aflossing te spreiden over een periode van 25 tot 30 jaar.
Giften en beloften van hulpverlening lossen de problemen niet op, zei hij.
Op 3 febr. 1988 bracht Moboetoe een particulier bezoek aan België, nadat hij eerst Parijs had aangedaan, waar hij een onderhoud had met premier Chirac en president Mitterrand. In België werd Moboetoe ontvangen door premier Martens en de koning. Over de inhoud van de gesprekken werd niets meegedeeld
In het kader van de samenkomst te Brussel van de Vredesuniversiteit, waar gehandeld werd over schuldenlast en demografie, noemde ambassadeur Kabala Kiseka Seka het IMF een kille schuldvorderaar zonder enig gevoel.

In 1983 kwam Zaïre met het IMF een economisch herstelprogramma overeen, dat Zaïre steeds getrouw heeft gevolgd. Nu kan het echter niet langer akkoord gaan met de irrealistische en onrechtvaardige eisen van het Fonds, zei hij. De enige zorg van het IMF is het innen van de schulden voor de statenschuldeisers. Van enige bijstand is geen sprake. De ambassadeur had ook kritiek op de structurele wijzigingen die het IMF oplegt. Het IMF is tegen subsidie van massaverbruiksgoederen, het eist het ontslag van leraren en ambtenaren, die te talrijk zouden zijn. Het wil zelfs geconsulteerd worden bij defensie-plannen en spreekt veto's uit, die indruisen tegen de soevereiniteit van het land, aldus de ambassadeur.

Over deze verstoorde relaties met het IMF verklaarde minister van buitenlandse zaken Nguza Karl-I-Bond tijdens een op 10 okt. 1988 in Brussel gehouden overleg met minister van ontwikkelingssamenwerking André Geens, dat Zaïre van plan was de samenwerking met het IMF vanaf begin 1989 te hervatten.
Hij oordeelde dat België in dat conflict een goede rol heeft gespeeld door Zaïre te steunen. Voor het overige maakte Nguza zich geen al te grote zorgen over verklaringen van sommige coalitiepartijen in België, ,,omdat de Belgische regering een realistische politiek voert als het over Zaïre gaat''.
Op 19 okt. 1988 stelde minister van ontwikkelingssamenwerking André Geens voor de schuldherschikking van Zaïre te combineren met het pakket aan ontwikkelingshulp, omdat volgens hem het probleem van de schulden niet louter financieel mag worden bekeken, maar ook als een aspect van de ontwikkelingssamenwerking. Hij stelde drie formules voor, met een herschikking en eventuele gedeeltelijke kwijtschelding van de schulden.
Op 21 okt. 1988 kwam de kabinetsraad echter niet tot een duidelijke stelling name over de Zaïrese schulden.

Officieel bezoek Martens aan Zaïre

Van 30 okt. tot 6 nov. 1988 bracht premier Martens een officieel bezoek aan Zaïre. Op 1 nov. vroeg president Moboetoe op een persconferentie na zijn eerste onderhoud met premier Martens dat België een duidelijke beslissing over deze kwestie zou nemen. Hij verwees daarbij naar Canada, dat de totale Zaïrese schuld (43 miljard) had kwijtgescholden. ,,Ik vraag niets en eigenlijk heb ik over de Belgische beslissing geen commentaar te geven. Maar ik had graag een duidelijke beslissing gehad. België besliste de schuldenlast van de armste landen met een derde te verlichten door de vervaltermijnen van de leningen van staat tot staat voor een periode van 10 jaar kwijt te schelden. Dat verlicht hun schuld met 7 miljard. De helft hiervan komt Zaïre ten goede en het netto voordeel bedraagt ongeveer 1 miljard fr., terwijl Frankrijk en West-Duitsland van plan zijn het voorbeeld van Canada te volgen'', aldus Moboetoe.
Over het conflict met het IMF zei de president dat er van terugbetaling geen sprake kan zijn zo lang daar geen gelijkwaardige inkomsten tegenover staan.

Minister van buitenlandse zaken Nguza Karl-I-Bond wees er in een interview met AZAP op dat het bezoek van premier Martens en het komende bezoek van delegaties van het IMF en de Wereldbank de Zaïrese schuld als gemeenschappelijke noemer hadden. België speelt een eersterangsrol in de coördinatie van de betrekkingen van Zaïre en zijn belangrijkste partners in de OESO. Nguza deed andermaal een oproep tot een nieuwe verdeling en een nieuwe ethiek tussen de ontwikkelingslanden en de geïndustrialiseerde wereld. Platgetreden paden moeten verlaten worden om vernieuwing te zoeken, zei hij.

Premier Martens liet van zijn kant verstaan dat hij nadacht over ,,het uitsmeren van de Zaïrese schuld over een periode van 25 jaar''. Gedurende de eerste 14 jaar zou Zaïre enkel intresten moeten betalen. De schuld zou terugbetaald worden tegen de marktrente. Dit voorstel is één van de drie formules die de leiders van de zeven grootste Westerse landen op de top van Toronto (zie pag. 401/1 e.v.-1988) hebben geformuleerd. In de formule die Martens' voorkeur wegdraagt is er geen sprake van kwijtschelding, maar zou men de terugbetaalde intresten wel in een fonds kunnen storten voor de financiering van ontwikkelingsprojekten.

Minister van buitenlandse betrekkingen Leo Tindemans, die op 4 nov. 1988 naar België terugkeerde, zei dat er in 14 jaar enorm veel kan gebeuren. Zaïre is een land met grote mogelijkheden. Tindemans gaf toe dat Zaïre wat wantrouwig staat omwille van de technici-teit van de operatie.
Als het er echter mee instemt, kunnen de beslissingen snel worden genomen, zei de minister.
In nov. 1988 bedroeg de Zaïrese schuld bij de Belgische Delcrederedienst, die de handel met het buitenland verze kert, ruim 17 miljard.

Slotcommuniqué

In het slotcommuniqué van het officieel bezoek van premier Martens aan Zaïre stond dat ,,premier Wilfried Martens hulde heeft gebracht aan de persoon van Moboetoe, voor de bemiddelende rol die de president heeft gespeeld in het etnisch conflict in Boeroendi, alsmede in het vredesoverleg over Zuidelijk Afrika.
Zaïre is er de Belgische regering dankbaar voor dat deze heeft beslist voor een periode van tien jaar af te zien van de vervaldata voor de schulden van staat tot staat, een beslissing die zal geschraagd worden door nieuwe maatregelen met betrekking tot de gewaarborgde commerciële schulden."
Tenslotte werd vermeld dat België met belangstelling kennis heeft genomen van de Zaïrese gevoeligheden inzake het schuldprobleem en dat met deze gevoelens rekening zal worden gehouden.

2) Belgische politieke spanningen en Zaïrese tegenmaatregelen

Tijdens zijn officiële bezoek herhaalde premier Martens in bedekte termen zijn ,,liefdesverklaring van 1981'' (ik hou van dit land, zijn volk en zijn leiders - zie pag. 214/1 e.v.-1981). Martens verklaarde voor de Belgische gemeenschap te Kisangani dat ,,zijn gevoelens voor dit land, zijn bevolking en al diegenen die het besturen dezelfde zijn gebleven als zeven jaar geleden". Verwijzend naar zijn uitspraak van 1981 zei hij: ,,U weet dat ik in 1981 een sterkere uitdrukking heb gebruikt, die ophef heeft gemaakt in België. Maar ik ben voorzichtiger geworden in de politiek. De uitspraak destijds was echter de vertolking van mijn werkelijke gevoelens."
Ook ditmaal bleef de politieke reactie in België niet lang uit. De commentaren in Belgische politieke kringen en in de pers zouden de rechtstreekse aanleiding vormen tot een escalatie van Zaïrese tegenmaatregelen, waarin het persbureau AZAP de hoofdrol vertolkte.

's Anderendaags stelde SP-kamerlid Vanvelthoven dat Martens als premier moet vertolken wat er onder de Belgische bevolking leeft en die heeft een bepaald idee van de Zaïrese elite. Zij is duidelijk niet in staat de corruptie in te dijken, heeft het land in de economische chaos gestort en laat schendingen van de mensenrechten toe. Wat Martens zei staat in tegenspraak tot wat er in dit land algemeen gedacht wordt, zei Vanvelthoven.
De VU zei dat de verlichting van de schuldenlast de problemen van de Zaïrese bevolking niet oplost. De VU betreurde dat de slotverklaring onvoldoende het standpunt weergaf van minister André Geens van ontwikkelingssamenwerking, die tot schuldverlichting wil komen via het aanz engelen van de produktieve sector.
Agalev verweet de regering de kwestie louter boekhoudkundig aan te pakken en zei dat de monopoliepositie van de clan van Moboetoe van die aard is dat de groep aan de macht de ontwikkeling van de produktiekracht niet nodig heeft om zich te verrijken. Agalev vond het onaanvaardbaar dat Martens dit aspect niet heeft aangeroerd.
De beweging Christenen voor het Socialisme uitte zijn verontwaardiging over de dubbelzinnige verklaring en het betrekken van het regime van Moboetoe in de hulde aan het land en het volk.

In de krant *Le* Soir drukte minister van binnenlandse zaken Tobback zich laatdunkend uit over Martens' verklaring, zeggende ,,Tout le monde a les amours qu'il peut" (iedereen heeft zo zijn eigen liefdes). PS-voorzitter Spitaels zei op de RTBf dat er voor elke frank die naar Zaïre gaat, er een frank naar de politieagenten, de postbodes en de ambtenaren moet gaan.
Na de kabinetsraad van 11 nov. 1988 ontkende premier Martens echter dat hij de minister van binnenlandse zaken op het matje zou hebben geroepen. Het onderhoud dat hij met hem had handelde over de ordehandhaving tijdens de stiptheidsacties van de politie. Voorts zei de premier dat zijn verklaring van Kisangani in een juiste context moet worden geplaatst. Zij werd afgelegd ten overstaan van Belgen die in Zaïre werken. ,,Ik heb ook gezegd dat ik voorzichtiger was geworden en dat ik de verklaring van zeven jaar geleden niet wenste te herhalen. Met ,,degenen die het land besturen" bedoelde ik in de eerste plaats de aanwezige Belgen", aldus de premier.
De premier benadrukte ook dat er nog geen definitieve beslissing was genomen inzake de spreiding van de Zairese commerciële schuld van 17 miljard, waarbij het gaat om niet betaalde facturen aan Belgische leveranciers.
Op 30 november reageerde president Moboetoe boos op de aarzelingen van de Belgische regering inzake de verlichting van de schuldenlast. Hij stelde openlijk de vraag of België de samenwerking met Zaïre nog wenste voort te zetten.
Tijdens een persconferentie, 's namiddag op de Zaïrese ambassade te Brussel, had minister van buitenlandse zaken Karl-I-Bond het ongenoegen geuit van de Zaïrese regering ten overstaan van de lastercampagne in de Belgische pers tegen Zaïre. Wij willen de zondebok van de Belgische binnenlandse politieke problemen niet zijn, zei hij. Karl-I-Bond overhandigde de Belgische regering een memorandum inzake de Zaïrese grieven.
De inderhaast bijeengeroepen kabinetsraad gaf een verklaring uit waarin werd bevestigd dat België vasthoudt aan zijn ontwikkelingsprogramma in Zaïre. De Belgische regering blijft bereid op een constructieve manier bij te dragen tot de verlichting van de Zairese schuld, voor zover de voorwaarden zijn vervuld die de Belgische regering van in den beginne heeft gesteld. Op 2 dec. 1988 schonk Moboetoe zijn Belgische eigendommen aan de Zairese staat, in een reactie op het bekrompen gedrag van Brussel. Het ging hier vooral om het kasteel Fond'Roy in Sint-Genesius-Rode, nabij Brussel.

Besluiten MPR. *MPR-delegatie* in België

Op 3 dec. 1988 besliste de Zaïrese eenheidspartij MPR dat iedere Zaïrees die in België bezittingen heeft, schikkingen moest treffen om die vóór 31 december te verkopen of over de grens te brengen. De Zaïrese studenten, onderzoekers en stagiairs die in België verblijven, moesten het land verlaten aan het einde van het academiejaar. De MPR nam deze beslissing in aanwezigheid van president Moboetoe. De MPR betoonde hiermee zijn solidariteit met de president, die ,,uit weerzin voor naar racisme en neokolonialisme riekende verdachtmakingen tegen zijn persoon al zijn bezittingen in België overdroeg aan de Zaïrese staat". Als achtergrond voerde de MPR aan dat België zich al twee decennia lang uitslooft om te doen geloven dat het geld van de Belgische belastingbetaler dat naar Zaïre gaat niet ten goede komt aan de zogenaamde arme bevolking, maar afgewend wordt ten voordele van de Zaïrese leiders.
Minister Tindemans wees 's anderdaags op het probleem van de beledigingen aan het adres van de Zaïrese president en premier Martens zei dat Zaïre beledigd is door commentaren van milieus buiten de regering. AZAP repliceerde nog dezelfde dag dat de Belgische leiders zich achter de klassieke stelling verschuilen dat de regering nooit beledigende uitlatingen deed, terwijl verantwoordelijken van



De Zaïrese minister van buitenlandse zaken, Nguza Karel-I-Bond, tijdens een persconferentie in Brussel op 30 november 1988.

politieke partijen die deel uitmaken van de coalitie het vuur hebben aangestoken.
Op 9 dec. 1988 arriveerde een delegatie van de MPR in België ,,om publiek en tegensprekelijk over het probleem van de samenwerking tussen Zaïre en België te debatteren'', zoals premier Martens in de senaat meedeelde. De delegatie werd geleid door Kamanda wa Kamanda, eerste adjunct-secretaris-generaal van de MPR. De andere leden waren professor Mpinga Kasenda, de secretaris van het politiek bureau, en vice-premier Nimy Mayidika Ngimbi. Kamanda verklaarde bij zijn aankomst ,,dat zij naar België zijn gestuurd om de leugens over de Belgische ontwikkelingshulp aan Zaïre te ontkrachten''.
Op **10** dec. 1988, na een ontmoeting van de Zaïrese ,,ophelderingscommissie'', waaraan ook de ministers Tindemans (buitenlandse betrekkingen) en Maystadt (financiën) deelnamen, verklaarde premier Martens dat België stabiele relaties met Zaïre nastreeft, die niet steeds worden verstoord door allerlei incidenten. Volgens *AZAP* bevestigde de Belgische regering dat het geld voor de ontwikkelingssamenwerking in België blijft, dat men zich er niet mee kan verrijken en dat het niet verduisterd kan worden.

Tijdens een op 11 dec. 1988 ingericht debat op BRT en RTBf deelde Kamanda mee dat Zaïre en België voortaan geen bevoorrechte relaties meer zullen onderhouden. Hij voegde eraan toe dat deze beslissing onherroepelijk is. Het debat met een viertal Belgische journalisten was verward en onvriendelijk, waarbij vooral sommige Belgische gesprekspartners zich weinig hoffelijk toonden. Minister Tindemans keurde de houding van de journalisten af. Oud-staatssecretaris voor ontwikkelingssamenwerking mevrouw Mayence (PRL) zei dat het Zaïre-dossier door de schuld van de journalisten verdronken werd in een warboel en gaf als haar mening te kennen dat de Belgische regering inzake Zaïre improviseert.

Tijdens een debat met Belgische parlementsleden maakte de delegatie duidelijk dat de houding van de Belgische pers ten aanzien van Zaïre ontoelaatbaar is. Dergelijke toestanden zijn in Zaïre ten aanzien van een bevriend land ondenkbaar.
Op **14** dec. maakte *AZAP* de beslissing bekend dat alle Zaïrese staatsbedrijven die tot de portefeuille van de republiek behoren en vertegenwoordigingen hebben in België, hun kantoren naar een andere Europese hoofdstad van hun keuze moeten overplaatsen. Het gaat om Onatra (transport), SNCZ (spoorwegen), CMZ en Ogefrem (maritiem transport), Air Zaïre (luchtvaart) Gécamines Exploitation en Gécamines Commerciale (mijnen), Kilo Moto (goudmijnen), Miba (diamant) en Sonatrad (handel).

Tindemans in Zaïre. Zaak-Cotoni

Op 18 dec. 1988 vertrok minister van buitenlandse betrekkingen Tindemans naar Kinshasa voor overleg op het hoogste niveau, nadat premier Martens op 17 dec. 's avonds een lang telefonisch onderhoud had met president Moboetoe. Volgens de woordvoerder van de premier was het gesprek ontspannen en vriendelijk. Tindemans had in Gbadolite twee maal een onderhoud met Moboetoe en Tindemans bestempelde zijn ontmoetingen ,,als de beste die hij ooit met Moboetoe heeft gehad''.
Maar op 21 dec. 1988 werd bekend dat een Brussels rechter op 15 dec. 1988 bezwarend beslag had laten leggen op de eigendornnien van president Moboetoe in België. Dat gebeurde op verzoek van de Belgische maatschappij Cotoni, die actief is in landbouw en veeteelt en vanouds belangen heeft in Zaïre.

De bezittingen van Cotoni werden in 1373 genationalizeerd (gezaïrizeerd) en Cotoni zegt dat hloboetoe en zijn in 1977 overieden echtgenote daar als particulieren verantwoordelijk voor zijn. Cotoni beweerde dat Moboetoe nog 170 mln fr. schuldig was.

Bij zijn terugkeer noemde Tindemans de sfeer in Kinshasa ten aanzien van België bij zijn vertrek beter dan bij zijn aankomst, maar hij voegde daaraan toe ,,dat hij niet precies wist wat intussen in België was gebeurd''.
AZAP sprak echter van een mislukte missie. De krant *Le* Soir beaamde dit, en schreef de mislukking toe aan de zaak-Cotoni.

Op 25 dec. 1988 deelde *AZAP* mee dat Zaïrese parlementsleden op **24** dec. ervoor hadden gepleit dat Kinshasa de diplomatieke betrekkingen met Brussel zou opschorten tot de Belgische regering zich officieel zou hebben verontschuldigd voor de beledigende en lasterlijke woorden aan het adres van het staatshoofd en de leiders van Zaïre. Dat gebeurde op de vergadering van het parlement. De parlementaire zitting werd op 26 dec. gesloten.
Het parlement steunde de beslissingen van de president en van de MPR unaniem en een aantal parlementsleden stelde voor het geschil met de voormalige metropool voor het Internationaal Gerechtshof in Den Haag te brengen om langs deze weg een vergoeding te krijgen voor de schade, die België Zaïre heeft doen lijden tijdens 28 jaar van bilaterale samenwerking. Daarbij werd andermaal sterk aangedrongen op het verbreken van de diplomatieke betrekkingen.

Missie-Geens

Op 29 dec. 1988 besliste de regering minister van ontwikkelingssamenwerking André Geens, die al naar de Zaïrese hoofdstad was afgereisd voor een particulier bezoek aan zijn dochter, naar Moboetoe af te vaardigen met het antwoord van de Belgische regering op het Zaïrese memorandum dat minister van buitenlandse zaken Karl-I-Bond eind november had overhandigd. De Belgische regering zei van oordeel te zijn dat in het Belgisch-Zaïrese geschil best een rustpauze kon intreden.
Tijdens dat bestand van drie maanden konden deskundigen van beide landen alle hangende dossiers ten gronde bespreken, met het oog op een regeling, die beide partijen voldoet.
Op 1 jan, 1989 ontving president Moboetoe minister Geens in zijn residentie van Mbuji-Mayi, op 750 km van Kinshasa. *AZAP* meldde dat de Belgische regering een rondetafelconferentie over de betrekkingen tussen beide landen voorstelde. *AZAP* voegde eraan toe dat de president en de MPR daar akte van hadden genomen.

Zaïre beperkt *Sabena-vluchten*

Ondanks dit feit, besliste Kinshasa op **4** jan. 1989 de Sabenavluchten op Zaïre van vier tot twee terug te brengen.
Op 5 jan. verklaarde minister van buitenlandse betrekkingen Tindemans op een persconferentie het als zijn plicht te beschouwen alles in het werk te stellen om de Belgisch-Zaïrese relaties te verbeteren. Daartoe begon hij met de voorbereiding van de rondetafelconferentie die België voorstelt. Zij kan in april doorgaan. Tindemans riep de media op ,,bijzonder veel wijsheid aan de dag te leggen in de komende maanden''.
Op 7 jan. kreeg een Sabenatoestel geen toestemming om in Kinshasa te landen. Het toestel had Johannesburg als eindbestemming en de passagiers was bij het vertrek meegedeeld dat Brazzaville de plaats van de tussenlanding zou kunnen zijn, in plaats van Kinshasa.
Naar aanleiding van dit incident verhoogde minister van buitenlandse betrekkingen Tindemans, die tot dan steeds had getracht de plooien glad te strijken, de toon. Hij noemde het voorval een ernstig feit, dat België niet zonder meer kon aanvaarden. Tindemans zei dat België wel geen bevoorrechte betrekkingen met Zaïre meer heeft, maar dat dit niet wegneemt dat er een luchtvaartakkoord bestaat, waarbij Sabena vier maal per week Kinshasa mag aandoen.

Kritiek Moboetoe

Op de openingsvergadering van de tiende buitengewone zitting van het centraal comité van de MPR, die helemaal gewijd was aan de betrekkingen met België, uitte president Moboetoe op 9 jan. scherpe kritiek op de Belgische kolonisatie en de Belgische houding sedert de onafhankelijkheid van de kolonie. Moboetoe aanvaardde echter wel het Belgische voorstel om de problemen op een rondetafelconferentie door te praten.

Moboetoe verklaarde dat, ofschoon Zaïre niets had gevraagd, premier Martens tijdens zijn officieel bezoek spontaan voorstellen formuleerde ter verlichting van de Zaïrese schuldenlast. Dit zette Belgische politieke milieus en media aan tot een lastercampagne tegen Zaïre en zijn leider, Pas toen dit te erg werd, nam Zaïre tegenmaatregelen, aldus Moboetoe. Het geschil was volgens hem geen centenkwestie, maar een ernstige crisis van politieke en morele aard. Politiek omdat in de samenleving niet gestreefd wordt naar een evenwichtige benadering van beider belangen, moreel wegens het misprijzen en de hooghartigheid van bepaalde Belgen, die zich paternalistisch blijven opstellen.

Moboetoe haalde scherp uit over de koloniale tijd en noemde de Belgische kolonisatie een eeuw van martelingen, moorden, slachtpartijen en roofbouw. Zaïre heeft het recht schadevergoeding te vragen voor België heeft misdaan. België legde beslag op de winst van de verkoop van Zaïrees uranium, dat gediend heeft om de eerste atoombommen te maken. Enkele dagen voor de onafhankelijkheid werd het goud van de kolonie naar België overgebracht. De maatschappijen naar koloniaal recht werden maatschappijen naar Belgisch recht. Brussel organiseerde de afscheiding van Zuid-Kasai en van Katanga, wat het politiek-bestuurlijke, economische en militaire leven van de nieuwe staat verstoorde.

Moboetoe nodigde het centraal comité uit zich te bezinnen over de morele en financiële aspekten van het geschillendossier met het oog op een rechtvaardiger en evenwichtiger relatie tussen beide landen. In dat perspectief kan het Belgische voorstel van een rondetafelconferentie worden aanvaard, zei Moboetoe.

Kwestie-Godetia

Dezelfde dag vertrok het logistieke steunschip van de Belgische Zeemacht ,,Godetia'' voor een trainingsmissie naar Afrika. Het schip vertrok zonder de lading winterjassen, die Zaïre met minachting had geweigerd, en kreeg geen toestemming aan te leggen in de Zaïrese havenstad Matadi. Tijdens het weekeinde had AZAP geprikkeld gereageerd en gezegd dat de Godetia niet welkom is, ,,zeker niet met de 4.000 afgedankte kapootjassen van het Belgische leger en de andere oude rommel''. Van Belgische zijde werd gerepliceerd dat het ging om nieuwe jassen. Die waren door de Zaïrese overheid gevraagd voor de troepen in Shaba, waar het in het droog seizoen koud kan zijn.
Op 11 jan. protesteerde België officieel en krachtig tegen de Zaïrese maatregelen tegen Sabena en de Godetia. Het ministercomité voor buitenlandse zaken gaf volgend communiqué uit: ,,De regering heeft de toestand onderzocht die voortvloeit uit de jongste maatregelen, die door Zaïre zijn genomen. Zij heeft besloten via diplomatieke weg krachtig te protesteren tegen de maatregelen die de Belgische luchtvaartmaatschappij Sabena treffen en die een flagrante schending zijn van het tussen België en Zaïre bestaande luchtvaartakkoord. Bovendien heeft de regering besloten aan de Zaïrese regering een rechtzetting over te maken betreffende het annuleren van het aanleggen van de Godetia, dat voorzien was in Matadi.''

MPR-beslissingen tegen België

Op 12 jan. nam het Centraal Comité van de MPR een aantal nieuwe beslissingen tegen België. Sabena legde de geschrapte vluchten op Kinshasa om naar Brazzaville, vanwaar de reizigers doorreizen naar de Zaïrese hoofdstad. Zaïre besliste dat zij geen toegang meer krijgen tot het land.
In de tweede plaats zegde Kinshasa het vriendschapsverdrag en het algemeen samenwerkingsakkoord met Brussel op. Het opgezegde vriendschapsverdrag werd op 29 juni 1960 voor onbeperkte duur ondertekend ter gelegenheid van de onafhankelijkheid. Het verdrag is opzegbaar met in achtneming van een termijn van één jaar, ingaande op 31 december van het lopende jaar. Het verdrag bepaalt, benevens de banden van vriendschap en solidariteit en het respect voor elkaars souvereiniteit. dat beide landen elkaar het statuut van meest begunstigde natie toekennen Het algemeen samenwerkingsakkoord werd op 28 maart 1976 ondertekend en heeft betrekking op de economische en technische samenwerking Het bevat afzondelijke protocollen over de ontwikkelingssamenwerking, industriële samenwerking bescherming van investeringen en schadeloosstelling van particulieren voor de zogenaamde zaïrisering.
Ten derde zei het Centraal Comité dat de geschillen tussen België en Zaire opnieuw besproken zullen worden en met het oog-daarop zullen de schade die België heeft berokkend en de schuld van België aan Zaïre opnieuw en correct worden berekend. De terugbetaling van de schuld van Zaïre aan België wordt opgeschort in afwachting van de resultaten van de onderhandelingen, die de geschillen definitief regelen.

Ten vierde werd aan de regering de opdracht gegeven maatregelen te nemen om het koper in Zaïre zelf te raffineren. In afwachting dat dit mogelijk is, moet onderzocht worden om het elders en goedkoper dan in het Belgische Hoboken kan worden geraffineerd.
Ten vijfde bekrachtigde het comité de reeds genomen beslissingen inzake de bezittingen van de Zaïrezen in het buitenland. Alle beslissingen van president Moboetoe werden gesteund.

Tegelijk groeide de hetze tegen België aan en maakte AZAP gewag van stemmen die waren opgegaan om ,,geen gelegenheid te laten voorbijgaan om de Belgische koninklijke familie en in het bijzonder de koning zwart te maken, wat niet moeilijk zal zijn gelet op de pikante verhaaltjes en de diverse schandalen in de meanders van de koninklijke paleizen''.

Belgische ,,*verbaalnota*''

Op 14 januari wees Brussel in een verbaalnota de Zaïrese kritiek op de Belgische ontwikkelingssamenwerking en alle andere Zaïrese beschuldigingen krachtig van de hand. De Belgische ambassadeur in Kinshasa kreeg de opdracht ,,het harde en oprechte antwoord aan de Zaïrese regering over te maken'', aldus premier Martens.
Martens verklaarde dat het Belgisch-Zaïrese geschillendossier eens en voorgoed is afgehandeld. De Belgische regering wil niet op het verleden terugkomen en zij wil het niet meer hebben over de akkoorden die in de jaren zestig zijn gesloten. De Belgische regering handhaafde haar voorstel om de geschillen op een ministerconferentie door te praten. Een dergelijke bijeenkomst moest echter verlopen in een sereen klimaat.

De verbaalnota van de regering luidt als volgt:

,,De regering kwam zaterdag 14 januari 1989 samen en besprak de evolutie van de toestand, ontstaan ten gevolge van de beslissingen, getroffen door het centraal comité van de Mouvement Populaire de la *Révolution*. Deze beslissingen werden via de diplomatieke kanalen aan de Belgische regering genotificeerd.
De regering betreurt het eenzijdige karakter van de wijzigingen die door Zaïre werden aangebracht aan de relaties met België. Zij stelt verder vast dat het bestand. waartoe tussen de Zaïrese en de Belgische autoriteiten was besloten, ten einde besprekingen in een rustige sfeer mogelijk te maken, niet wordt geëerbiedigd.
De ongegronde aanvallen op België, het stopzetten van terugbetalingen op uitstaande Belgische schuldvorderingen en de tegen Sabena getroffen maatregelen zullen de internationale geloofwaardigheid van Zaïre niet ten goede komen. Dergelijke maatregelen zullen andere partnerlanden en kandidaat-investeerders afschrikken.
De regering heeft verder beslist de volgende verbaalnota aan de Zaïrese regering te overhandigen:

1. De Belgische regering stelt vast dat staatsbeslissing nr. 73 eenzijdig het algemeen akkoord van vriendschap, bijstand en samenwerking van 29 juni 1960, zoals het werd vervangen door het nieuwe akkoord van juni 1970, opzegt. De Belgische regerig herinnert eraan dat dit laatste akkoort op 10 mei 1974 reeds unilateraal door de republiek Zaïre werd opgezegd.

2. Wat de ontwikkelingssamenwerking betreft, die reeds het voorwerp uitmaakte van de sub 1 vermelde akkoorden, alsook van het akkoord van 28 maart 1976, stelt de Belgische regering vast dat ook dit laatste akkoord door staatsbeslissing nr. 73 wordt opgezegd.
De Belgische regering verwerpt krachtdadig de kritiek op haar ontwikkelingssamenwerking, die door Zaïre werd geuit. Deze ontwikkelingssamenwerking met Zaïre is de hoofdbrok van de Belgische ontwikkelingspolitiek. De inspanningen en bedragen die België daaraan besteedt, overtreffen in ruime mate de inspanningen van andere landen ter zake.
In die omstandigheden en tot nader order heeft de Belgische regering beslist alleen nog de lopende projecten inzake ontwikkelingssamenwerking uit te voeren.

3. Wat het Belgisch-Zaïrees geschillendossier betreft, voorziet de overeenkomst van 6 februari 1965 in:
a) de verdeling tussen België en Kongo van de openbare schuld van Belgisch-Kongo;
b) de regeling van de problemen i.v.m. de effektenportefeuille van Belgisch-Kongo;
c) de oprichting van het Belgisch-Kongolese delgingsfonds.
Artikel 18 van de overeenkomst van 6 februari 1965 bepaalt: ..Les disoositions aui précèdent ayant pour but de régler définitivement les problèmes qui en font l'objet, les hautes parties contractantes s'interdisent toute discussion future et renoncent à toute action ou recours quelconque au sujet tant de la dette publique que du portefeuille du Congo Belge. Elles donnent mutuellement décharge totale et irrévocable de toute responsabilité pour tout acte de gestion ou autre accompli par l'une ou l'autre d'entre elles en ce qui concerne ia dette publique et le portefeuille du Congo Belge avant la date d'entrée en vigueur de la présente convention.''
Niettegenstaande het expliciete en onherroepelijke karakter van deze bepaling heeft Zaïre (Kongo) gemeend zijn bijdragen tot het Delgingsfonds te moeten staken. Na onderhandelingen werd bij wisseling van brieven overeengekomen dat de Kongo-bijdrage (300 miljoen B.fr. per jaar) aan het Delgingsfonds zal worden overgenomen door België, dat aldus naast zijn eigen bijdrage van 210 miljoen B.fr. per jaar vol-

ledig de lasten van dit Fonds voor zijn rekening neemt.
In dit akkoord werd overeengekomen dat, voor wat de goederen betreft die zich in België bevinden en die vóór 30 juni 1960 toebehoorden aan België, beide staten geen eisen meer stellen.
Bijgevolg verwerpt de Belgische regering de Zaïrese maatregelen en beschouwt zij het geschillendossier als definitief gesloten.

4. Wat de Zaïrese maatregelen inzake de openbare schuld betreft, stelt de Belgische regering vast dat Zaïre, ingevolge zijn staatsbeslissing nr. 73, beslist heeft alle terugbetalingen op uitstaande Belgische schuldvorderingen op te schorten. De Belgische regering verwerpt het unilateraal karakter van deze beslissing, die in strijd is met bestaande juridische bindende akkoorden, en zelfs met de desbetreffende bepalingen van het memorandum van de Zaïrese *Conseil* Exécutif dat op 28 november 1988 aan de Belgische regering werd overhandigd.

5. Wat de beperking van de frequenties van de nationale luchtvaartmaatschappij Sabena betreft, ziet België zich verplicht de in het luchtvaartakkoord voorziene procedures en middelen in te roepen.

6. Inzake de ministeriële conferentie handhaaft België zijn voorstel, vervat in het antwoord van de Belgische regering op het Zaïrese memorandum. Op deze conferentie zouden de beginselen en modaliteiten van onze politieke economische en financiële betrekkingen besproken worden, alsook de aard en de omvang van de Belgische ontwikkelingssamenwerking met Zaïre. De Belgische regering wijst er nochtans op dat zulke conferentie slechts kan worden gehouden, indien het klimaat er zich toe leent en op voorwaarde dat beide partijen vooraf hun akkoord hebben betuigd over de modaliteiten en inhoud van zulke onderhandelingen."

Verdere ontwikkelingen. Tindemans opnieuw in Zaïre

Op 15 jan. verwierp de leiding van de MPR de Belgische verbaalnota, maar stemde toch in met het beginsel van een rondetafelconferentie, ,,te houden in de lente". Dat overleg kon echter alleen plaatsvinden als op deze conferentie gesproken wordt over het hele Belgisch-Zaïrese geschillendossier, het zogenaamde Contentieux.
Anderzijds viel AZAP andermaal scherp uit tegen Martens en Tindemans. ,,Men heeft in Kinshasa de indruk dat Brussel een internationale afmeting wil geven aan een crisis, die tot het tegendeel is bewezen, slechts België en Zaïre aangaat", aldus het persbureau.
Op 17 jan. werd Kimbulu Moyanso Wa Lokwa, tot dan ambassadeur in Bern, benoemd tot ambassadeur in Brussel en tijdens het weekeinde van 21 en 22 jan. had hij reeds een eerste onderhoud met premier Martens en minister Tindemans. Tijdens dat onderhoud overhandigde Kimbulu het Zaïrese antwoord op de Belgische verbaalnota. Ook de koning ontving Kimbulu.
Op 24 jan. reisde Tindemans andermaal naar Kinshasa af. Het kabinet deelde mee dat hij ,,verkennende gesprekken zou voeren in verband met praktische schikkingen en de mogelijke agenda van een ministeriële conferentie, die door België is voorgesteld". Tijdens een langdurige werkvergadering met zijn Zaïrese ambtgenoot beklenitoonde Tindemans dat België het conflict niet wilde internationaliseren.
In een vraaggesprek met de Franse krant *Le* Monde (26/1) zei president Moboetoe dat Zaïre de betrekkingen met België volledig wil herzien, met inbegrip van alle conventies die sedert de onafhankelijkheid zijn gesloten. Hij verklaarde dat Zaïre door België is bedrogen.
Intussen had *AZAP* bericht over een briefwisseling tussen koning Boudewijn en president Moboetoe, terwijl de krant *Le* ***Soir*** had gesuggereerd dat Tindemans voor zijn reis naar Zaïre geen mandaat had van de regering. Tindemans betreurde beide berichten en zei dat de pers het klimaat vertroebelde.
Op 27 jan. bevestigde premier Martens dat de regering eenparig achter Tindemans stond Bij zijn terugkeer uit Kinshasa zei Tindemans dat het klimaat tussen beide landen nu meer ontspannen was en dat de fase van de normalisering was aangebroken. Er kwam waarschijnlijk een Belgisch-Zairese ministerconferentie in maart, die door deskundigen van beide landen zal worden voorbereid.
Lang duurde het gunstige klimaat echter niet. Op 30 jan. was het ministercomité voor buitenlandse zaken teleurgesteld over het resultaat van Tindemans' reis, zoals uit de persconferentie van premier Martens bleek. Recente maatregelen van Zaire, zoals de opdracht Belgische banken te boycotten en het opzetten van een informatiecampagne ,,vanaf Leopold II tot Boudewijn I", wezen op een nieuwe verslechtering van het klimaat. ,,Dat klimaat moet echter goed zijn wil de Belgisch-Zaïrese conferentie enige kans op slagen hebben", zei premier Martens. De premier voegde er aan toe dat de regering veel meer had verwacht van het bezoek van Tindemans. Voor zijn vertrek beschikte de regering over betrouwbare aanwijzingen dat een goede kans bestond om te komen tot het door België voorgestelde bestand.
Martens zei dat de regering bleef wachten op positieve signalen uit Kinshasa.
Op 31 jan. herhaalde Moboetoe echter dat Zaïre blijft eisen dat gepraat wordt over het koloniaal verleden, zoniet heeft de conferentie geen zin en moet de zaak voor het Internationaal Gerechtshof van Den Haag worden gebracht, zei hij.
Op 1 febr. stelde de MPR, in afwezigheid van president Moboetoe. die naar het buitenland was vertrokken, voor de betrekkingen met België te verbreken, ,,na de verwikkelingen van de jongste weken". De president kan, aldus *AZAP*, kiezen tussen opschorting of verbreking van de betrekkingen.

Marokkaans *bemiddelingsaanbod*

Op 3 febr. melde *AZAP* dat koning Hassan II van Marokko bereid zou zijn te bemiddelen in het Belgisch-Zaïrees conflict. Hassan deed volgens *AZAP* dat voorstel tijdens het bezoek dat een Zaïrese delegatie bracht aan Marokko onder de leiding van president Moboetoe.
Op 6 feb. ontmoette premier Martens president Moboetoe aan de Franse Azurenkust, nadat minister Tindemans eerder op de dag positief had gereageerd op het Marokkaanse initiatief.
Op 9 febr. verklaarde Moboetoe te Parijs, na een onderhoud met de Franse president, aan journalisten dat Zaïre de betrekkingen met België niet zal verbreken.
,,Het aanbod van de Marokkaanse koning deed mij van mening veranderen", zei hij. 's Anderendaags verklaarde Moboetoe echter dat een bemiddelingspoging van Marokko en een ministerconferentie slechts zin hebben als ook over het oude geschillendossier wordt gepraat. België blijft een heropening van het oude contentieux afwijzen, zoals Gazet van Antwerpen op 31 maart meldde.



Zo zag Royer in *Le* Soir het resultaat van Tindemans' reis naar Zaïre, vóór het ministercomité van buitenlandse zaken op 30 januari zijn teleurstelling over het resultaat van die reis had uitgesproken.

ARUBA

ONTWIKKELINGEN M.B.T. ARUBA

Nadat Aruba op 22 nov. 1985 voor het eerst een eigen volksvertegenwoordiging had gekozen (pag. 781 e.v.- 1985), deden zich op dat eiland o.m. de volgende ontwikkelingen voor:

Bij de verkiezingen was de Movimento Electoral di Pueblo (MEP! van Betico Croes haar absolute meerheid kwijtgeraakt die zij sinds de eilandsraadverkiezingen van 25 apr. 1975 op Aruba had gehad. De MEP kreeg acht van de in totaal 21 parlementszetels op Aruba.
Van de overige 13 zetels waren er zeven naar de Arubaanse Volkspartij (AVP) van Henny Eman gegaan, twee naar de Arubaanse Patriottische partij (PPA), twee naar de Democratische Arubaanse Partij (PDA) van Leonard Berlinski en twee naar de Nationale Democratische Actie (ADN) (zie pag. 782/1-1985). De uitvoerende mach? was op Aruba in handen van een bestuurscollege.
Op 1 jan. 1986 zou Aruba uit het Antilliaanse staatsverband treden en een zelfstandig land binnen het Koninkrijk der Nederlanden worden, in afwachting van de onafhankelijkheid in 1996 (zie voor het besluit daarover op de Ronde Tafelconferentie in maart 1983 pag. 283/3 e.v.-1984).

Vorming regering-Eman

Op 28 nov. 1985 werd in Oranjestad bekendgemaakt dat Tromp, die met ingang van 1 jan. 1986 officieel gouverneur van Aruba zou worden (pag. 782/1-1985), AVP-leider Eman had aangewezen als informateur voor een nieuwe regering.
Op 6 december bracht Eman zijn eindverslag als informateur uit aan Tromp. Uit dat verslag bleek dat de AVP, PPA, PDA en ADN bereid waren met elkaar een nieuwe regering te vormen. De partijen zeiden tevens een ander sociaal, economisch en financieel beleid te willen voeren en dat daarom een gesprek met de Nederlandse regering ,,dringend gewenst is".
„We gaan een moeilijke tijd tegemoet en het is daarom van belang dat er een goed contact en begrip bestaat tussen Nederland en Aruba", aldus Eman.

Op 7 nov. 1985 had Tromp meegedeeld dat Aruba behoefte had aan een regering op een zo breed mogelijke politieke basis. Een eenpartijregering was gezien de zeer moeilijke tijd die Aruba doormaakte niet wenselijk, aldus Tromp.

Medio december trad het nieuwe bestuurscollege o.l.v. Eman aan, dat per 1 jan. 1986 zou worden gepromoveerd tot de eerste Arubaanse regering.

Viering status aparte uitgesteld

Op 3 dec. 1985 besloten AVP, PPA, PDA en ADN de viering van de status aparte uit te stellen van 6 jan. 1986 tot 18 maart (Arubaanse feestdag). De moeilijke sociaal-economische situatie maakte volgens hen een aanpassing van het feestprogramma nodig.

De uitnodigingen aan verschillende staatshoofden en de MEP waren eind oktober echter al verstuurd. MEP-leider Croes noemde het uitstel ,,een onverantwoordelijke daad, die een klap in het gezicht van de Arubaanse bevolking betekent". Hii vond de aankondiging van de verschuiving op dit late tijdstip een protocollaire misgreep, die het prestige van de jonge staat ernstig zou schaden.
De eilandsraad van Aruba in de oude samenstelling had, aldus de Volkskrant (12-12-1985), de week daarvoor met 12 (MEP) tegen zes (oppositie) stemmen een motie aangenomen waarin uitstel van het feest werd afgekeurd.

Croes wordt raadsadviseur

Op 4 dec. 1985 deelde MEP-leider Croes mee dat hij per 20 december 1985 zijn functie van algemeen adviseur van het Arubaanse bestuurcollege zou neerleggen. Croes verklaarde ,,erg moe" en ,,aan vakantie toe" te zijn.
Tegelijk kondigde hij aan dat het demissionaire bestuurscollege hem en een aantal andere partijgenoten zou benoemen in de rang van raadsadviseur.

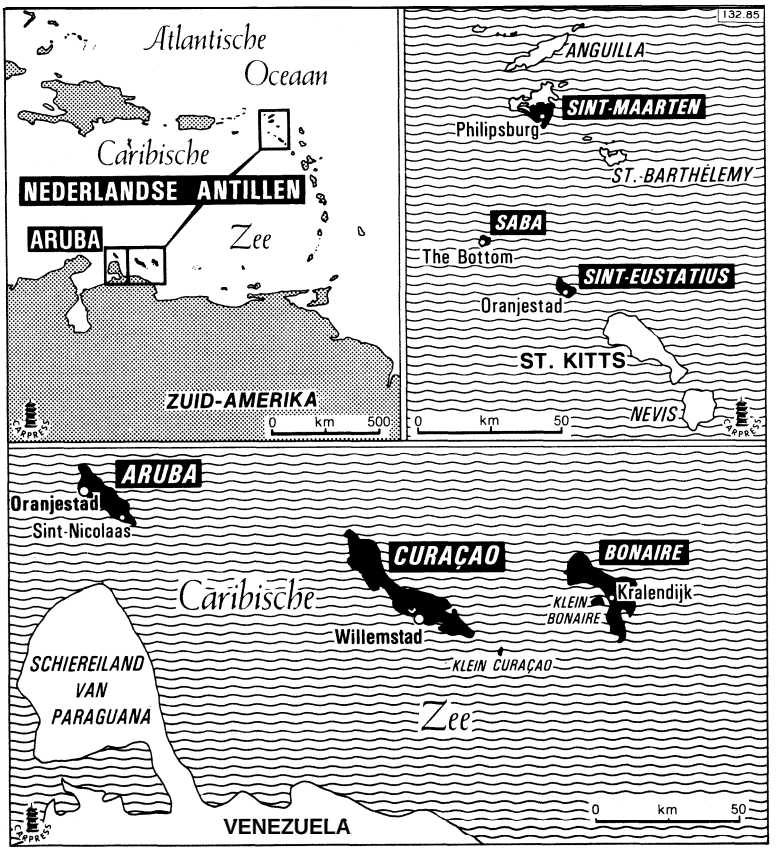
Over de benoeming van Croes tot raadsadviseur meldde *NRC/Handelsblad* (2-12-1985)het volgende:

De Arubaanse leider Betico Croes wil zichzelf, vlak voor hij door de oppositie aan de kant wordt gezet, laten benoemen tot raadsadviseur, de best betaalde ambtelijke rang op Aruba

Croes, wiens partij MEP bij de verkiezingen van 22 november de absolute meerderheid verloor, vervult sinds tien jaar de funrtie van ,,algemeen adviseur" van het bestuurscollege op Aruba. In feite was het Croes die in deze speciaal voor hem ingestelde functie het eiland bestuurde.
Als Croes op 1 januari de eerste minister-president van Aruba zou zijn geworden, zou de functie van algemeen adviseur zijn afgeschaft. Nu zijn rivaal Henny Eman van de AVP waarschijnlijk regeringsleider wordt, heeft Croes zijn salaris kennelijk veilig willen stellen. Eman heeft al laten weten dat hij met Croes als raadsadviseur in geen geval zal willen samenwerken. Volgens John Booi, die met zijn nieuwe partij ADN ertoe bijdroeg dat Croes de verkiezingen verloor, is een benoeming tot raadsadviseur even belachelijk als een benoeming van Croes tot ,,astronaut eerste klasse".
De overige politieke partijen hebben nu waarnemend gezaghebber (burgemeester) Wernet verzocht de benoeming tegen te houden. Formeel is echter weinig te doen aan het besluit van het huidige MEP-bestuurscollege.

Leiders van de vier coalitiepartijen naar Nederland

Op 11 dec. 1985 arriveerden de leiders van de vier partijen die samen de nieuwe regering zouden vormen in Nederland: Eman (AVP), B. Nisbet (PPA), J. Booi (ADN) en L. Berlinski (PDA).
..We willen peilen of de financieel-economische plannen van de nieuwe coalitie op Aruba haalbaar zijn. We zijn niet gekomen om te bedelen of meer geld van Nederland los te krijgen", zo zei Eman na aankomst op Schiphol.
Eman zei dat een drastische ombuiging nodig was van het economisch beleid op het eiland. Het saneringspro-



gramma *van het Internationale Monetaire Fonds (IMF),dat* o.m. *een verhoging van de inkomstenbelasting voorschreef, paste daar volgens hem niet in. Hij wilde van Nederland gedaan zien te krijgen dat het IMF-programma, dat Nederland als voorwaarde had aesteld voor* een *toeeezeede begrotingssteun voor Aruba van* ƒ100 *mln, werd gewijzigd. Ook wilde hij trachten de aflossingstermijn van de* ƒ100 *mln verlengd te krijgen.*

Over de economische situatie van Aruba merkten Hans Goessens *en Elly Wempe in de Volkskrant* (11-12-1985) o.m. *het volgende op.*

...Ogenschijnlijk laat het politieke bedrijf de zestigduizend Arubanen onberoerd. Vliegtuigen vol Amerikanen blijven komen, de toeristenindustrie domineert het aanzien van het eiland, de onverwacht grote regenval is de grootste zorg.
Maar aan de onderhandelingstafel van Eman worden maatregelen besproken die diep zullen ingrijpen in het nog steeds hoge levenspeil van vrijwel elke Arubaan. Eerder dit jaar trof de MEP ai vr-ij drastische maatregelen om de inkomens te beperken en het aanzienlijke tekort bij de overheid enigszins in de hand te houden.
Op basis van een studie van het Internationale Monetaire Fonds (IMF)moet nog verder worden ingegrepen in de Arubaanse economie en de overheidsuitgaven. De sluiting van de Lago-raffinaderij begin dit jaar halveerde de inkomsten van de overheid. Het begrotingstekort dreigde groter te worden dan alle inkomsten bij elkaar, een onhoudbare situatie.
Het IMF adviseerde een flinke verhoging van de inkomstenbelasting (6,3 percent), van de importheffingen (van 7 naar 13 percent) en van de benzineprijs (met 25 percent). Nederland stelde begrotingshulp van honderd miljoen in het vooruitzicht als Aruba zich aan het IMF onderwierp.
Drie maanden geleden legde de Antilliaanse regering ook Aruba een crisisheffing van tien percent op. Die is, in het zicht van de verkiezingen van 22 november, slechts voor een deel doorgevoerd terwijl ook de andere, door het IMF opgelegde maatregelen, niet of nog niet zijn ingegaan.
De nog prille coalitievorming kan door al te drastische inkomensmaatregelen onder grote druk komen. In de Antilliaanse politiek bestaat van oudsher een sterk materialistische hand tussen kiezers en gekozenen. Electorale steun wordt verworven en behouden via patronage, een uiterst verfijnd samenstel van vriendendiensten. Het is niet verwonderlijk dat de vier oude oppositiepartijen daarom trachten onder een aantal drastische maatregelen uit te komen. Eman maakt daarbij dankbaar gebruik van een rapport van de universiteit van Florida over de IMF-maatregelen. Bijna ten overvloede wijst hij erop dat in een aantal Latijns-Amerikaanse landen die ook door het IMF gedwongen werden tot draconische ingrepen, sociale onrust ontstond. Dat wil hij uiteraard tot elke prijs vermijden.
De beoogde coalitie is al broos genoeg, de onderscheiden partijen hebben eigenlijk maar één ding gemeenschappelijk: hun afkeer van de MEP en van Croes. Eman wijst erop dat, ook volgens de economen uit Florida, met de IMF-voorstellen een neerwaartse economische spiraal wordt ingezet die niet meer terug te draaien valt.
De coalitiepartijen hebben een economisch reddingsplan opgesteld dat naast bezuinigingen ook een aantal maatregelen kent waarmee de economische groei moet worden bevorderd. Eman: ,,Minder ontwikkelde landen als Zuid-Korea, Singapore en Malawi hebben ondanks aanzienlijke begrotingstekorten ook een forse economische groei bereikt. De salarissen bij de overheid zullen omlaag moeten, het aantal banen in die sector moet ook kleiner worden. Maar, geleidelijk en niet in een klap. Ook de subsidie op energie, drinkwater en openbaar vervoer zal omlaag moeten."
Hand in hand met de deskundigen uit Florida verzet Eman zich fel tegen een aantal IMF-belastingmaatregelen. De basisfilosofie is nieuwe bedrijvigheid aan te trekken, met name industrie ter vervanging van de vaak peperdure import. Primair gericht op de toeristensector, zodat een basis wordt verkregen voor eventuele export in een later stadium. Dus geen verhoging van belastingen en importheffingen, maar juist verlaging.
Een ondernemersvriendelijk beleid, dat wonderwel aansluit bij Emans eigen ondernemingslust. De AVP-leider bezit een aantal lokale bedrijfjes, primair gericht op de toeristensector. Daarnaast is hij eigenaar van drie horeca-gelegenheden in Leiden, de stad waar hij rechten studeerde.
Eman is een representant van de blankere, rijke bovenlaag van Aruba, erfgenaam ook van d? AVP die nu door de derde generatie Eman wordt geleid Als de status aparte nog mnrdt gevierd (de viering op 6 januari werd afgelast door de nieuwe coalitie), gebeurt dat niet toevallig op 18 maart, de dag waarop grootvader Eman de Arubaanse afscheiding met succes in het parlement verdedigde.
Eeuwige tegenstrever Croes is meer de populist, die zijn eenvoudige komaf uit een groot gezin politiek handig uitbuitte.

Eman moet het niet hebben van een personalistische aanpak. In zijn campagne heeft hij strikt zakelijk het reddingsprogramma van zijn partij vooropgesteld en vermeed hij angstvallig om de persoonlijke confrontatie met Croes aan te gaan. De vele, in het verleden geuite beschuldigingen over de corruptie hij de MEP waren voor Eman geen issue meer. ,,Iedereen sprak er de laatste tijd schande van hoe MEP-politici zich verrijkten en hun vrienden bevoordeelden. Daar hoefde ik niets meer aan toe te voegen."
Ook nu, na de verkiezingen heeft Eman aarzelingen om uitgebreid bij de MEP-praktijken stil te staan. Hij blijft bij eerdere beweringen dat de MEP er de laatste jaren driehonderd miljoen Antilliaanse guldens doorheen heeft gejaagd. ,,De MEP stelt dat het overgrote deel van dat geld bij de bevolking terecht is gekomen, en dat zal ook wel. Dat is opgegaan aan onderstand (bijstand), gratis medische verzorging, tijdelijke arbeidsplaatsen en dat soort dingen. Die MEP-leden werden op onze kosten ingezet om bij de verkiezingen volledig bezoldigd campagne te voeren. Kort voor de verkiezingsdag zijn nog op grote schaal onderstands- en dokterskaarten uitgedeeld."
Gevolg van de jarenlange politieke hegemonie van de MEP is dat een voormalige oppositieleider het inzicht in de financiële boekhouding slechts moeizaam kan verwerven. Veel zaken zijn uiteraard buiten de boeken gebleven, veel andere gegevens nog niet bereikbaar. Maar publiek geheim is dat de kosten van Croes' peperdure verpleging in Miami (Croes was op 24 apr. 1983 getroffen door een politiekogel, pag. 286/3-1984, red. *KHA*), evenals de vele reizen van gedeputeerden (wethouders) die kant op, niet uit eigen zak zijn betaald.
En dan was er het gevalletje van de broer van gedeputeerde De Kort die plots de Arubaanse luchthavenbelasting ging innen. Daarmee zijn tonnen gemoeid. En de kwestie van de twee mafiabonzen die er met behulp van Croes in 1982 in slaagden aan justitie te ontkomen.
Tot in hoogste instantie stelde de rechter de AVP in het gelijk dat zij de MEP toen voor corrupt uitmaakte.
Eman schat dat Croes voor zo'n 1,5 miljoen heeft uitgegeven in de laatste campagne. ,,Het heeft Betico niet mogen baten. Ziin campagne was gericht op dankbaarheid voor de status aparte. Nu verklaart hij zijn verlies door de bevolking een materialistische keuze te verwijten. Terwijl corruptie juist onderdeel was van het jarenlang door hem gevoerde beleid!"
,,Betico heeft met de Lago-raffinaderij (die op 31 maart 1985 haar poorten definitief had gesloten, red. *KHA*) enorme politieke risico's genomen. Hij maakte er een one-manshow van, hij en hij alleen voerde de onderhandelingen. Allemaal in de ijdele hoop dat hij nog voor de verkiezingen de heropening van de raffinaderij zou kunnen aankondigen. Hij vertikte het andere partijen erin te betrekken, of de Antilliaanse regering, zoals op Curaçao met de Shell is gebeurd. Hij wilde de held spelen en heeft zijn trekken thuis gekregen."
Over zijn campagnekosten is Eman zeer terughoudend. ,,De afrekening is nog niet gemaakt. Je moet de mensen niet verontrusten niet al die nullen." Uiteindelijk geeft hij een indicatie: ongeveer vier ton. „Wij kunnen betrekkelijk goedkoop werken, de T-shirts en stickers enzo worden in mijn eigen bedrijf gemaakt."
,,Ons grootste probleem nu is dat de MEP in het ambtelijk apparaat van de laagste tot de hoogste rang het corruptief denken heeft ingevoerd en gecultiveerd."
Als bewijs voor die stelling heeft Croes, die zich van zijn demissionaire status niets aantrekt, de afgelopen weken nog een groot aantal volstrekt overbodige benoemingen gedaan in de ambtenarij. Zichzelf en veertien anderen bombardeerde hij tot peperdure ,,raadsadviseurs"; tientallen vriendjes kregen volstrekt onverdiende promoties ot vaste aanstellingen. De al doorgevoerde bezuinigingen op het overheidsapparaat worden op die manier vrijwel teniet gedaan.
Eman en de zijnen trachten de aanstellingen ongedaan te maken, maar dat zal niet zomaar gaan. Hij verwacht overigens dat MEP-aanhangers in het apparaat hun eenzijdige oriëntatie op Croes zullen wijzigen als de coalitie erin slaagt met een draaglijk economisch program te komen. Met behulp van Nederland.
Eman: ,,In het Koninkrijk hebben we geen andere mogelijkheid, alleen van die kant kunnen we geld krijgen. De AVP is een nog veel grotere tegenstander van begrotingshulp dan de Nederlandse politici, maar we hebben nu geen keus. We wenden ons met pijn tot Nederland, een lening met wat soepele termijnen als onderdeel van een integraal plan. Om te voorkomen dat we steeds grotere bedelaars worden."
Dat Nederland de definitieve onafhankelijkheid in 1996 als dwingende voorwaarde stelde voor de afscheiding uit de Antillen op 1 januari, blijft Eman dwars zitten. ,,Nederland is bezig de Antillen, uit het Koninkrijk te drukken, hoe, dat maakt ze eigenlijk niet uit. Croes heeft zich daarvoor laten gebruiken, Curaçao en de andere eilanden zijn er niet ingetrapt. Onafhankelijk worden we pas als de bevolking zich over een datum heeft uitgesproken."

Op 13 december kwamen de Arubaanse delegatie en de minister voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse zaken, J. de Koning, na besprekingen overeen dat Nederland Aruba technische bijstand ging geven bij het plaatsen van leningen op de internationale kapitaalmarkt. Die waren nodig om het tekort op de Arubaanse begroting te dekken. Ook zou Nederland assisteren bij het doorlichten van de Arubaanse overheidsfinanciën.

Status aparte voor Aruba.
Croes krijgt verkeersongeluk.
Tromp gouverneur.
Samenstelling regering-Eman

Op 31 *dec.* 1985 *werd om middernacht na het Wilhelmus en het Antilliaanse volkslied de Antilliaanse vlag gestreken en vervangen door de Arubaanse vlag. Daarmee was de status aparte voor Aruba binnen het Koninkrijk der Nederlanden een feit. Bij de* plechtig-

heid waren zo'n 2.000 mensen aanwezig, minder dan werd verwacht.
Voor de Arubanen hield de status aparte een aantal veranderingen in. Zo werd de Antilliaanse gulden vervangen door de Arubaanse florin (Afl), die in verhouding tot de buitenlandse munteenheden dezelfde waarde had als de Antilliaanse gulden (ongeveer 1,93 Nederlandse gulden). Het eiland kreeg een eigen landnummer (297) in het internationale telefoonverkeer. Het ambtenarenkorps viel onder Arubaanse verantwoordelijkheid en ook de rechtspraak en het justitieel beleid werden losgemaakt van de Antilllen, evenals de afspraken op luchtvaartgebied. Nederland was vanaf 1 jan. 1986 alleen nog verantwoordelijk voor de defensie en de buitenlandse betrekkingen van Aruba.

Naar aanleiding van het begin van de status aparte voor Aruba werd in de Volkskrant (2-1-1986) o.m. het volgende opgemerkt:

Het Koninkrijk bestaat na de onafhankelijkheid van Suriname sinds woensdag 1 januari opnieuw uit drie delen. Aruba is een apart land in het Koninkrijk. De status aparte van Aruba is echter een overgangsfase naar volledige onafhankelijkheid in 1996. De Nederlandse Antillen heeft al sinds 1934 een eigen bestuur. Sinds die tijd groeide op Aruba het gevoel van onbehagen over de dominante rol van het buureiland Curaçao.
De grootvader van de huidige minister-president Henny Eman vroeg de Nederlandse regering al enkele jaren voordat de eilanden autonoom werden om een afzonderlijke status voor Aruba. In 1978 erkende Nederland het zelfbeschikkingsrecht van elk eiland, waarmee de weg werd vrijgemaakt voor de status aparte van Aruba. Definitieve afspraken hierover werden gemaakt op de rondetafelconferentie van maart 1983 in Den Haag.

De Nederlandse regering stelde toen als voorwaarde dat Aruba over tien jaar geheel zelfstandig wordt De Arubaanse bevolking voelt echter niets voor onafhankelijkheid. De nieuwe regering wil vóór 1996 een referendum houden. Als de Arubanen zich dan tegen onafhankelijkheid uitspreken, bijvoorbeeld door economische problemen, wil minister Eman de datum naar een later tijdstip verschuiven.

Op 1 januari 1986 werd Tromp tijdens een plechtige zitting van het Arubaanse parlement, de Staten van Aruba, geïnstalleerd als eerste gouverneur van Aruba. De gouverneur is de plaatsvervanger van de koningin op Aruba.
Daarna beëdigde Tromp de nieuwe regering van Eman. Het kabinet zag er als volgt uit:

Premier - Henny Eman (AVP); financiën - Armand Engelbrecht (AVP); algemeen welzijn - Mito Croes (AVP); jusitie - Watty Vos (AVP); economische zaken - Leonard Berlinski (PDN); verkeer - Benny Nisbet (PPA).

Grote afwezige bij de feestelijkheden was Betico Croes, die op 31 december een verkeersongeluk had gekregen. Hij overleed op 26 nov. 1986 in een ziekenhuis in Utrecht (zie necrologie op pag. 844/1 e.v.-1986).

In het programma van de nieuwe regering stond dat de Arubaanse bevolking zich via een referendum moest kunnen uitspreken over de vraag of Aruba op 1 jan. 1996 onafhankelijk moest worden. Voorafgaand aan het referendum moest op een ,,toetsingsconferentie'' de dan bestaande politiek-economische situatie worden geëvalueerd. In het programma stond niet wanneer het referendum zou worden gehouden.
Over de plannen van Eman meldde Marcel Bayer in het Utrechts Nieuwsblad (4-1-1986) o.m. het volgende:



De Arubaanse regering na de beëdiging op 1 januari 1986. V.l.n.r. zittend premier Henny Eman, gouverneur F. B. Tromp en de secretaris van de raad van ministers Muyale. Staande v.l.n.r. de ministers Leonard Berlinski (economische zaken), Watty Vos (justitie), Benny Nisbet (verkeer), Mito Croes (algemeen welzijn), Armand Engelbracht (financiën) en Charro Kelly (PTT en openbare werken).

Henny Eman, premier van Aruba, is heel duidelijk: ,,De kans dat er ooit nog olieproduktie op Aruba zal plaatsvinden is zeer klein."
Eman legt zijn prioriteiten anders. Het belangrijkst is voor hem de aanpak van de economische en financiële crisis. En hij wil alle politieke benoemingen op de valreep gedaan door het vorige bestuurscollege onder leiding van Betiro Croes, terugdraaien. Onafhankelijkheid daar wil Eman voorlopig niet van horen.
Emans uitspraak over de toekomst van de Lago-raffinaderij klinkt weliswaar niet verrassend, maar wél definitief. Eman: ,,Onze eerste zorg is de werkloosheid, momenteel zesduizend mensen. We zullen de nodige injecties moeten geven om industrie en toerisme weer te doen opleven. Het Lago-complex speelt daarin een belangrijke rol. Alhoewel de beslissing nog moet vallen, in ieder geval binnen een maand, is de kans op hernieuwde produktie uiterst klein. Deze regering neigt naar een nieuw soort industrieën, omdat de definitieve positie van raffinaderijen toch schijnt te zijn óf lokatie bij de bron, óf bij de markt. Daartussenin gevestigde raffinaderijen, zoals de Lago was, hebben geen toekomst meer. En zelfs al zou de Lago-raffinaderij weer geheel of gedeeltelijk opengaan, dan is dat volgens de meeste deskundigen een tijdelijke zaak. Om te voorkomen dat we over twee of drie jaar met dezelfde ellende zitten, willen we nu snel een beslissing nemen. Onze koers is niet meer gericht op één grondstof of één bedrijf. Wij willen meer zekerheid hebben in de toekomst en minder kwetsbaar zijn': Eman zegt dat het Lago-complex in ieder geval dienst zal doen als industrieterrein. De infractructuur is er al: elektriciteit, wegen en een uitstekende natuurlijke haven. De Exxon zou zich al bereid hebben verklaard een aantal industrieën aan te trekken.
De premier: ,,In het kader van het CBI (Caribbean Basin Initiative), het Amerikaanse hulpprogramma voor de regio, en met hulp van de Europese Gemeenschap moet het mogelijk zijn hier export-industrieën op te zetten, gebruik makend van de grondstoffen uit Zuid-Amerika, bijvoorbeeld die van Venezuela. Het gaat niet om bedrijven van groot formaat, maar ze moeten gezamenlijk toch de Lago kunnen vervangen."
Hij noemt als voorbeeld bekende Nederlandse merken sigaretten, sigaren en chocolade, die nu al op de Amerikaanse markt worden afgezet, maar tegen hoge invoerrechten. Als die produkten op Aruba worden gemaakt, kunnen de invoerheffingen worden verlaagd, op grond van het hulpprogramma van de VS. ,,Onzekans ligt op het gebied van kwaliteit en produktiviteit. Geen perspectief voor lage lonen-produktie, daarvoor ligt ons loonpeil weer te hoog'', aldus Eman.
De Arubaanse regering wil méér: een jachthaven voor het regeringsgebouw in Oranjestad bijvoorbeeld, waarvoor volgende week al Amerikaanse investeerders naar het eiland komen. En er moet tenminste één nieuw hotel komen, om het toerisme te stimuleren. Tijdens het bezoek van minister De Koning van Antilliaanse zaken, over anderhalve week, zal een Nederlandse bijdrage worden gevraagd voor de restauratie van het Aruba Palm Beach Hotel.
Een tweede prioriteit van de regering Eman ligt bij het op orde brengen van de financiën op het eiland. De eilandkas is leeg en de verhouding tussen inkomsten en uitgaven is volledig zoek. De premier houdt vast aan zijn uitspraak van voor de verkiezingen van november: ,,Er zijn honderden ambtenaren overbodig. Het ambtenarenapparaat moet gesaneerd worden. Daar is geen twijfel over mogelijk. Het kan veel efficiënter en goedkoper. Maar we kunnen ons geen massale ontslagen veroorloven, ook al is er een groot aantal mensen onterecht in dienst van de Arubaanse overheid, je kunt niet zeggen dat het hun schuld is. Ze zijn gebruikt voor de propagandamachine van de MEP."
De Arubaanse premier sluit niet uit dat er impopulaire maatregelen moeten worden genomen. De door het oude bestuurscollege aangekondigde verhoging van de benzineprijs met vijftig cent per liter in januari is weliswaar ongedaan gemaakt, maar Eman zegt: ,,Dat betekent niet dat die prijsverhoging van de baan is."

ANGOLA/NAMIBIE

ONDERTEKENING AKKOORDEN INZAKE NAMIBIE EN ANGOLA. BEGIN UITVOERING. BESLUITEN VEILIGHEIDSRAAD

Het overzicht van 20 april (pag. 251-256) wordt hieronder voortgezet.

Protocol van Brazzaville

Het op 13 december 1988 door Zuid-Afrika, Cuba en Angola ondertekende ,,Protocol van Brazzaville" (pag. 256/3) bestond uit een preambule, vier artikelen en een uit zes punten bestaand aanhangsel.

In de preambule werd o.m. gesteld: ,,De delegaties van de regeringen van de volksrepubliek Angola, de republiek Cuba en de republiek Zuid-Afrika (...) bekrachtigen de verplichting zich te houden aan de beginselen voor een vreedzame oplossing in zuidwestelijk Afrika, welke op 13 juli in New York zijn geparafeerd en op 20 juli door de betreffende regeringen zijn goedgekeurd (pag. 253/3). Elk van deze beginselen is voor een totale oplossing noodzakelijk. Dezelfde verplichting geldt voor de afspraken die op 5 augustus in Genève werden bereikt (pag. 254/3 en niet door dit document worden opgeheven alsmede voor de op 15 november in Genève totstandgekomen overeenstemming over de troepenverplaatsing naar het noorden en de geleidelijke en volledige* terugtrekking van de Cubaanse troepen uit Angola (pag. 256/2).''

,,De delegaties nodigen de internationale gemeenschap uit met economische en financiële steun bij te dragen tot de verwezenlijking van alle aspecten van deze oplossing, en sluiten de volgende overeenkomst:

Artikel 1 - De drie partijen komen overeen de secretaris-generaal van de Verenigde Naties aan te bevelen 1 april 1989 aan te wijzen als tijdstip voor de uitvoering van resolutie 435 (1978) van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties.

Artikel 2 - De drie partijen zijn overeengekomen elkaar op 22 december 1988 in New York te ontmoeten voor de ondertekening van het tripartite akkoord en voor de ondertekening door Angola en Cuba van hun bilaterale akkoord. Op het tijdstip van de ondertekening zullen Angola en Cuba met de secretaris-generaal van de VN een akkoord hebben gesloten over de regelingen betreffende de verificatie (van de Cubaanse terugtrekking), welke door de Veiligheidsraad moeten worden goedgekeurd.

Artikel 3 - De drie partijen zijn een uitwisseling van krijgsgevangenen bij de ondertekening van het tripartite akkoord oveeengekomen.

Artikel 4 - De drie partijen zijn de vorming overeengekomen van een gezamenlijke commissie overeenkomstig het bij dit akkoord gevoegde aanhangsel."

De zes punten van het aanhangsel hadden de volgende inhoud:

,,1. Om de oplossing van elk eventueel conflict te vergemakkelijken alsmede met het oog op de interpretatie resp. de uitvoering van het tripartite akkoord zullen de drie partijen een gezamenlijke commissie vormen die haar werkzaamheid zal beginnen bij de ondertekening van het tripartite akkoord.

2. De tripartite commissie zal als forum dienen voor de discussie en de oplossing van geschilpunten die de interpretatie en uitvoering van het tripartite akkoord betreffen alsook voor andere doeleinden, die de drie partijen in de toekomst eventueel gemeenschappelijk overeenkomen.

3. De drie partijen nodigen de VS en de USSR uit als waarnemers aan het werk van de gezamenlijke commissie deel te nemen. Bovendien zijn zij het erover eens geworden dat bij de onafhankelijkheid van Namibië de Namibische regering als volwaardig lid deel van de gezamenlijke commissie zal uitmaken. Daartoe zullen de drie partijen aan de Namibische regering de formele uitnodiging richten vanaf het tijdstip van de Namibische onafhankelijkheid tot de gezamenlijke commissie toe te treden,

4. De gezamenlijke commissie moet binnen 30 dagen na de ondertekening van het tripartite akkoord worden gevormd. Zij zal haar eigen regels en reglement van orde vaststellen voor gewone of buitengewone zittingen die op verzoek van elke partij kunnen plaatsvinden.

5. Het besluit van een partij de oplossing van een geschilpunt in de gezamenlijke commissie aan de orde te stellen of daarnaar te streven, zal geen afbreuk doen aan het recht van deze partij dezelfde kwestie in de Veiligheidsraad van de VN ter sprake te brengen, als zij dit juist acht, of andere wegen voor de oplossing van geschillen te kiezen, zoals die in het kader van het volkenrecht ter beschikking staan.

6. De gezamenlijke commissie zal op geen enkele wijze fungeren als substituut voor de United Nations Transition Assistance Group (UNTAG) - met inbegrip van de controlefunctie van de UNTAG buiten Namibië - of voor de entiteit van de Verenigde Naties, die met de verificatie (van de Cubaanse terugtrekking) in Angola belast is."

Oprichting UNAVEM

Op 20 december 1988 keurde de Veiligheidsraad unaniem de oprichting goed van een VN-waarnemersgroep voor toezicht (verificatie) op de terugtrekking van de Cubaanse troepen uit Angola. Deze waarnemersroep, United Nations Angola Verification Mission (UNAVEM), zou bestaan uit 70 militairen en 20 burgers, met een mandaat van 31 maanden (tot juli 1991). De kosten werden geraamd op ca. $ 20,4 mln.

Tot leider van de UNAVEM werd op 23 december de Braziliaanse brigade-generaal Pericles Ferreira Gomes benoemd.

De 70 militairen zouden door de volgens 10 landen worden geleverd: Algerije, Argentinië, Brazilië, India, Joegoslavië, Jordanië, Kongo, Noorwegen, Spanje en Tsjechoslowakije.

Ondertekening Namibië-akkoord

Op 22 december 1988 werd in de ECOSOC-zaal van het gebouw van de Verenigde Naties in New York het Namibië-akkoord getekend door de ministers van buitenlandse zaken van Zuid-Afrika (Roelof Botha), Cuba (Isidoro Malmierca Peoli) en Angola (Afonso van Dunem), in aanwezigheid van VN-secretaris-generaal Perez de Cuellar en de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken Shultz.

In dit akkoord werd bepaald dat het onafhankelijkheidsproces voor Namibië overeenkomstig resolutie 435 (1978) van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties op 1 april 1989 zal beginnen.



Na de ondertekening van het Protocol van Brazzaville op 13 december 1988 poseerden (v.l.n.r.) de Zuidafrikaanse minister van buitenlandse zaken Roelof Botha, de Amerikaanse onderminister van buitenlandse zaken Chester Crocker, de Angolese onderminister van defensie antonio dos Santos Franca, een niet-geïdentificeerde Angolese functionaris en de Cubaanse onderminster van buitenlandse zaken Ricardo Alarcon de Quesada.

* In de door Cuba gepubliceerde versie van het document ontbrank dit woord (*AdG* 22-12-'88).



De ondertekening vn het Namibië-akkoord in de ECOSOC-zaal van het VN-gebouw in New York op 22 december 1988. V.l.n.r. minister Roelof Botha (Zuid-Afrika), secretaris-generaal Perez de Cuellar (VN), minister George Shultz (VS), minister Afonso van Dunem (Angola) en minister Isidoro malmierca Peoli (Cuba).

Er volgt een overgangsperiode van zeven maanden onder toezicht van de United Nations Transition Assistance Group (UNTAG) die moet leiden tot verkiezingen in Namibië onder supervisie van de VN op 1 november 1989, waarna Namibië onafhankelijk wordt. Eveneens op 1 april zou de door Zuid-Afrika ingestelde overgangsregering voor het gebied worden ontbonden, terwijl het Zuidafrikaanse leger (SADF) en de territoriale troepenmacht (SWATF) in hun bases moesten worden geconsigneerd.
In de Financial Times (1-4-'89) schetste Michael Holman het volgende chronologische programma in Namibië:

14 april **1989** – Instelling van een gedemilitariseerde zone van 50 km aan beide zijden van de Namibische grens met Angola en Zambia. Gespecificeerde militaire lokaties mogen blijven.
12 mei - Ontbinding van de SWATF, commando's en burgerwachten. Beperking van de SADF in Namibië tot 12.000 man. Eerste uitvoering van afspraken over de terugkeer van naar schatting 70.000 vluchtelingen. Afkondiging van verkiezingsregels. Afschaffing van discriminerende wetten voltooid.
2 juni – Beperking van de SADF in Namibië tot 8.000 man.
24 juni – Officiële start van een verkiezingscampagne van vier maanden. Vóór 1 juli moeten alle SADF-leden op 1.500 man na uit Namibië zijn teruggetrokken. De 1.500 militairen moeten in de bases van Grootfontein en Oshivelo in het noorden van Namibië geconsigneerd blijven.
Medio oktober – Meer dan 600 officiële verkiezingswaarnemers arriveren om toezicht te houden op ruim 400 verkiezingslokalen.
Eind oktober-november – Verkiezingen voor een constituerende vergadering.

Clausule 5 van het Namibië-akkoord bepaalde: ,,De partijen zullen zich onthouden van het dreigen met of het gebruik van geweld, en (zij) zullen waarborgen dat hun respectieve grondgebieden niet door enige staat, organisatie of persoon worden gebruikt in verband met enigerlei daden van oorlog, agressie of geweld tegen de territoriale integriteit, onschendbaarheid van grenzen of enigerlei onafhankelijkheid van elke staat in zuidwestelijk Afrika."
Diplomaten zeiden, aldus de Financial Times (24-12-'88), dat deze clausule neerkwam op een non-agressie pact tussen Angola en Zuid-Afrika, dat een eind zou maken aan de militaire steun van de twee regeringen aan resw. het ANC en UNITA.
Wel verklaarde Angola ,,steun" te blijven verlenen aan het African National Congress (ANC), terwijl de Zuidafrikaanse minister van buitenlandse zaken, Roelof Botha, op 22 december 1988 liet weten dat Pretoria ,,sympathie blijft koesteren voor UNITA". Maar hij voegde daaraan toe: ,,Ik verklaar in alle duidelijkheid dat wij geen steun bieden aan UNITA die in strijd zou zijn met de bepalingen van deze akkoorden. Wij zullen de akkoorden niet schenden."

Angolees-Cubaans akkoord. Begin Cubaanse terugtrekking

Op 22 december 1988 ondertekenden de ministers van buitenlandse zaken van Angola en Cuba een bilateraal akkoord over de geleidelijke en volledige terugtrekking van de Cubaanse troepen uit Angola vóór 1 juli 1991.
Deze operatie onder toezicht van de UNAVEM bestond uit zes etappes met de volgende einddata:

1 april 1989: 3.000 Cubaanse militairen moeten uit Angola zijn vertrokken.

1 augustus 1989: Alle overgebleven Cubaanse militairen moeten zijn teruggetrokken ten noorden van de 15de breedtegraad.

1 november 1989: De helft van het oorspronkelijke aantal Cubaanse militairen (d.w.z. 25.000) moet Angola hebben verlaten. De overige Cubaanse militairen (25.000 man) moeten zijn teruggetrokken ten noorden van de 13de breedtegraad.

1 april 1990: 66% van het oorspronkelijke aantal Cubaanse militairen moet uit Angola zijn vertrokken, wat neerkomt op 8.000 man in de voorgaande vijf maanden.

1 oktober 1990: 76% moet uit Angola zijn vertrokken, wat neerkomt op 5.000 militairen in de voorgaande zes maanden.

1 juli 1991: – De laatste Cubaanse militairen (24% of 12.000 man) moeten Angola hebben verlaten.

Op 10 januari 1989 vertrokken de eerste 450 Cubaanse militairen uit Angola. UNAVEM-commandant Pericles Ferreira Gomes zei de volgende dag dat hij een onafhankelijke verificatie van het vertrek had kunnen uitvoeren. Hij voegde daar echter aan toe dat het welslagen van zijn missie afhankelijk was van de ,,goodwill" van de Angolese en Cubaanse regeringen.
Op 16 januari waren in totaal 3.000 Cubaanse militairen uit Angola teruggetrokken.

ANC kondigt ontruiming bases in Angola aan

Op 8 januari maakte ANC-voorzitter Oliver Tambo in Lusaka (Zambia) bekend dat het ANC zijn bases in Angola zou ontruimen ,,als bijdrage aan het vredesproces in zuidelijk Afrika" Het ANC wilde Zuid-Afrika geen voorwendsel geven om de onafhankelijkheid van Namibië in de kiem te smoren, aldus Tambo, die nog opmerkte dat de ontruiming in harmonie met de Angolese regering was overeengekomen.

Grenscontrole niet volledig

Een gezamenlijke militaire controlemissie van Angolese, Cubaanse en Zuidafrikaanse militairen begon in januari met het opzetten van posten langs de Namibische grens om toezicht te houden op het bestand in het algemeen en hulp aan opstandelingen via de grens in het bijzonder. Dit laatste sloeg vooral op Zuidafrikaanse militaire steun aan de Angolese verzetsbeweging UNITA.
Op 12 januari meldden Angolese autoriteiten dat toen 8 van de 11 posten waren ingericht. Maar de inrichting van de overige 3 posten, in de Caprivistrook, zou zijn verhinderd door UNITA-activiteiten in dat gebied.

Veiligheidsraad akkoord met Namibië-plan. Inkrimping UNTAG

Op 16 februari 1989 ging de Veiligheidsraad van de VN unaniem akkoord met de uitvoering per 1 april van resolutie 435 (1978). Deze resolutie (zie pag. 110/2-'79) voorzag in de oprichting van een overgangs-assistentiegroep van de VN (UNTAG). De Veiligheidsraad stemde in met een voorstel van secretaris-generaal Perez de Cuellar om het VN-contingent te doen bestaan uit 4.650 militairen (,,blauwe baretten"), 500 politiemannen en 1.000 burger-waarnemers. De kosten werden door Perez de Cuellar op ca. $416 mln geraamd.
Over de omvang en de kosten van de UNTAG was tevoren een meningsverschil ontstaan tussen de vijf permanente leden van de Raad en de niet-permanente leden. Volgens het oorspronkelijke plan zou het VN-contin-

gent uit 7.500 militairen en uit 2.000 burgers en politiemannen bestaan. De kosten hiervan werden op $600 mln a $700 mln geschat.
De vijf permanente leden van de Raad, die het grootste deel van die kosten moesten opbrengen, verlangden tijdens consultaties op 31 december 1988 een halvering van de UNTAG om de kosten te beperken. De Amerikaanse VN-ambassadeur Vernon Walters stelde voor de militaire component tot 3.200 man te reduceren.
Op 16 januari aanvaardde de Veiligheidsraad een resolutie waarin unaniem de legering van de UNTAG werd goedgekeurd. Maar tevens werd de secretaris-generaal van de VN verzocht een rapport uit te brengen met een raming over de noodzakelijke omvang van de UNTAG in combinatie met maatregelen om een besnoeiing van de uitgaven op de UNTAG-begroting te bei-eiken.

Op 24 januari werd het rapport van Perez de Cuellar openbaar gemaakt. Daarin stelde de secretaris-generaal voor de militaire component terug te brengen van 7.500 man tot 4.650 man: drie infanteriebataljons met in totaal 2.550 man, 1.700 ,,logistieke elementen'', 300 militaire waarnemers en 100 stafleden.
Maar Perez de Cuellar wilde niettemin de limiet van 7.500 militairen handhaven, en dus 3.850 militairen in reserve houden. Als bleek dat de troepensterkte van 4.650 man onvoldoende was om de onafhankelijkheid van Namibië door middel van vrije verkiezingen te waarborgen, dan ,,zou de secretaris-generaal de in reserve gehouden bataljons inzetten': aldus Perez de Cuellar.

De secretaris-generaal beklemtoonde dat de taken van de ,,blauwe baretten'' dezelfde bleven als hun door resolutie 435 werden opgedragen, namelijk de controle op:
1) de stopzetting van de vijandelijkheden door alle partijen; 2) de consignatie van de Zuidafrikaanse troepen in hun kwartieren; 3) het Zuidafrikaanse militaire personeel dat civiele functies zal blijven vervullen tijdens de overgangsperiode; 4) de ontmanteling van de bevelvoerende organen van de burgermilitie; 5) de consignatie van de SWAPO-troepen in de kwartieren in Angola en in Zambia; 6) de grenzen die in aanmerking komen om aanleiding te geven tot infiltraties.

Vooral de westerse permanente leden van de Veiligheidsraad (VS, Engeland en Frankrijk) betoogden dat een vredesmacht van de oorspronkelijke omvang door de veranderde situatie in zuidelijk Afrika niet meer nodig was. Zuid-Afrika deelde die mening.
Deze visie werd betwist door de groep van niet-gebonden landen en de Namibische bevrijdingsbeweging SWAPO. Volgens SWAPO zou Pretoria tot dusver alleen maar meer Zuidafrikaanse soldaten naar het noorden van Namibië sturen.
Kees de Pater, medewerker van het Komitee Zuidelijk Afrika, stelde in de Volkskrant (22-2) dat het aantal Zuidafrikaanse militairen in Namibië was opgevoerd van 65.000 in september 1978 tot 100.000 in februari 1989. Bovendien had Zuid-Afrika na september 1978 een ,,Namibisch'' leger onder Zuidafrikaanse leiding opgericht met 35.000 militairen, de Zuidwestafrikaanse Territoriale Macht (SWATF)

Voorts was er de kwestie van de politietroepen onder Zuidafrikaans bevel. Hun sterkte was van 3 000 man in 1978 opgevoerd tot 8 300 man, aldus *Le* Monde (26-1). Wel had de Zuidafrikaanse r

ter van buitenlandse zaken, Roelof Botha, op 23 januari aangekondigd dat dit aantal vóór 1 april zou zijn gereduceerd tot 6.000 man.
Maar anderzijds werd gemeld dat de na 1978 opgerichte anti-terreurbrigade Koevoet wordt geïntegreerd in de gewone politiemacht, die in de overgangsperiode tussen de komst van de UNTAG (1 april) en de verkiezingen (eind oktober-november) toezicht moet houden op de orde en gezag (*Volkskrant* 25-1). Daaraan werd toegevoegd:

,,Een journalist van de *New York Times* schreef onlangs dat de (drieduizend man tellende) Koevoetbrigade weliswaar formeel wordt ontmanteld, maar dat de eenheden intact blijven ,,terwijl ze andere politietaken wordt geleerd''. Bizar uitvloeisel van deze gang van zaken is dat ,,voormalige'' leden van Koevoet moeten gaan samenwerken met het personeel van de VN-vredesmacht (UNTAG).
Inwoners van Namibië hebben herhaaldelijk laten weten bang te zijn voor intimidatiepraktijken bij de verkiezingen, zeker als er te weinig VN-personeel ter plaatse is om toe te zien op de gang van zaken.
Het wordt sowieso nog een heel probleem wat er met de leden van Koevoet moet gebeuren. Voor het overgrote deel bestaat de eenheid uit slecht opgeleide leden van de Ovambo-stam. De blanke Zuidafrikaanse leden zullen te zijner tijd naar huis gaan. De zwarte Koevoetmensen, die een groot deel van de strijd tegen de SWAPO in Namibië voor hun rekening hebben genomen, zullen blijven en moeten worden geïntegreerd in een vijandige samenleving.
Het blad Weekly ***Mail*** meldde vorige week dat een groot aantal jonge blanke Namibiërs onlangs zijn opgeroepen voor de militaire dienst in de Zuid-



Op 1 april hielden SWAPO-aanhangers met een poster van SWAPO-leider Sam Nujoma een vreedzame betoging in Windhoek t.g.v. de start van het Namibische onafhankelijkheidsproces.

westafrikaanse Territoriale Macht (SWATF). Een lid van de ,,rechtswinkel'' in de Namibische hoofdstad Windhoek zei dat hij de oproep van de lichting van januari onbegrijpelijk vond, met name in verband met de tenuitvoerlegging van 435 In die resolutie is vastgelegd dat het Zuidafrikaanse leger zich op vijftienhonderd man na dient terug te trekken uit Namibië Maar over de SWATF is niets vastgelegd aangezien deze eenheid nas ná de formulering van 435 werd opgericht...''

Volgens Reuter (*NRC/H'blad* 23-2) zouden Finland, Kenia en Maleisië **elk** een bataljon infanterie leveren aan de UNTAG. Bangladesh, Togo, Venezuela en Joego-Slavië zouden infanteristen gereed houden voor het geval de UNTAG meer troepen nodig zou hebben. Reeds op 20 februari was vanuit Stockholm gemeld dat de deelname van Zweedse militairen aan de UNTAG op een veto van de Zuidafrikaanse regering was gestuit.

Op 26 februari arriveerde de UNTAG-commandant, de Indiase generaal Prem Chand, in Windhoek.

Op 1 maart keurde de Algemene Vergadering van de VN het budget voor Namibië ter waarde van $416 mln goed. De Afrikaanse frontlijnstaten verzetten zich tegen de mogelijkheid dat ook Zuidafrikaanse goederen met VN-geld zouden kunnen worden gekocht, maar de AV verwierp deze bezwaren.

Op 28 maart waren in totaal 783 militairen en ambtenaren voor de VN-missie in Namibië aangekomen. Zij waren afkomstig uit 23 landen.

Op 31 maart arriveerde ook de speciale afgezant van de VN voor Namibië, de Fin Martti Ahtisaari, in Windhoek, waar hij door de Zuidafrikaanse administrateur-generaal Louis Pienaar werd ontvangen.

Gevangenenruil

Na driedaags overleg in de Cubaanse hoofdstad Havana kwamen de delegaties van Angola, Cuba en Zuid-Afrika op 22 maart overeen gevangenen uit te wisselen.

Op 31 maart werd in Ruacana bij de Angolees-Namibische grens de Zuidafrikaanse onderofficier Johan Papenfus, die in mei 1988 door Cubanen gevangen was genomen, uitgewisseld tegen drie Cubaanse en twaalf Angolese gevangenen.

Bestand SWAPO-Zuid-Afrika

Op 30 maart deelden VN-woordvoerders mee dat Zuid-Afrika en de SWAPO in brieven aan secretaris-generaal Perez de Cuellar hadden meegedeeld dat zij met ingang van 1 april een bestand in acht zouden nemen.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam - Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

VIJFDAAGSE ONLUSTEN IN JORDANIË

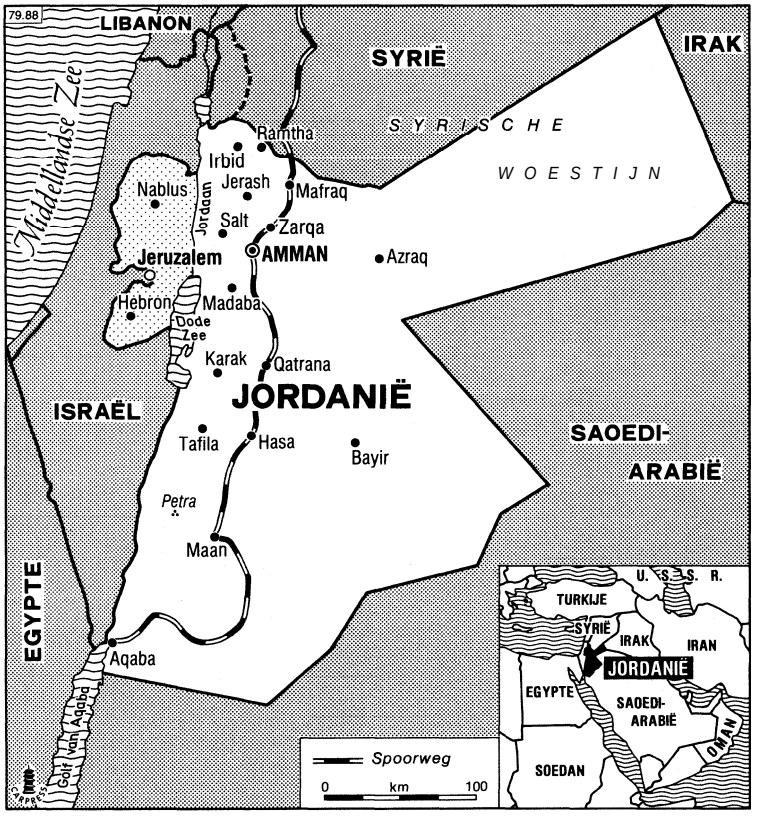
Op 15 april ratificeerde het Jordaanse kabinet een programma van economische hervormingen voor vijf jaar, waarover meer dan twee weken met een delegatie van het Internationaal Monetair Fonds (IMF) was onderhandeld. Dit programma beoogde de tekorten op de begroting en de betalingsbalans te beperken door forse besnoeiingen op de staatsuitgaven en de importen. Het begrotingstekort moest worden teruggebracht van 22% tot 5% van het BNP, de inflatie moest worden gereduceerd van 14% tot 7%. Om de inkomsten te vergroten zouden nieuwe indirecte belastingen worden ingevoerd zoals een BTW.
Premier Zeid Rifai verzekerde op 9 april dat het IMF de regering niet had gevraagd de Jordaanse dinar te devalueren. De dinar, die sinds oktober 1988 al met 35% in waarde was verminderd, had inmiddels een koers van ca. $2 bereikt.
In ruil voor het hervormingsprogramma stemde het IMF ermee in Jordanië een standby krediet van $125 mln te verschaffen, terwijl de Wereldbank een lening van $100 mln à $150 mln toezegde om de herschikking van een deel van de Jordaanse buitenlandse schuld (in totaal $6,5 mrd) te vergemakkelijken. De twee kredieten zouden beschikbaar worden gesteld over een periode van 18 tot 24 maanden.
Op grond van dit programma kondigde de Jordaanse regering op 16 april een reeks prijsverhogingen af. Benzine en frisdranken werden 20% duurder, margarine 23%, melk en inheemse alcohol 40%. Ook de prijs van vlees ging omhoog evenals die van maïs en haver (met 25%), met als gevolg ook die van kippen en eieren. De douanetarieven voor ingevoerde alcohol stegen met 70%. (De totale voedselsubsidies voor 1989 werden op meer dan $100 mln geraamd.)
Op 18 april braken in de zuidelijke stad Ma'an (216 km ten zuiden van de hoofdstad Amman) onlusten uit. Taxichauffeurs gingen de straat op om te betogen voor verhoging van hun tarieven in verband met de gestegen benzineprijzen. Omstreeks 2.000 mensen sloten zich bij hen aan. Er werden leuzen geroepen tegen de economische politiek van de regering. Vervolgens werden winkels bestormd en geplunderd, banken en openbare gebouwen werden beschadigd en politie-auto's werden met stenen bekogeld. Stenengooiende jongeren blokkeerden de straten met in brand gestoken autobanden. De politie gebruikte traangas om de demonstranten te verdrijven en slaagde er voorlopig in de orde te heritellen. Volgens mededelingen van ooggetuigen riepen de betogers leuzen als „Weg met Zeid" (Rifai, de premier) en ,,Dit is de intifada van Jordanië", een verwijzing naar de Palestijnse volksopstand.

De minister van transport en verbindingen, Khaled al-Haj Hassan, beloofde de taxichauffeurs en de hele particuliere vervoerssector dat zij vanaf 19 april hun tarieven mochten verhogen. Alleen de tarieven van de staatssector van het openbare vervoer bleven ongewijzigd om de mensen met een kleine beurs te sparen, aldus de minister.

Op 18 april 's avonds sloegen de rellen echter over naar andere stadjes in het zuiden zoals Tafila en Wadi-Mussam, terwijl het in Ma'an opnieuw onrustig werd. Ondanks een die dag afgekondigd uitgaansverbod gingen de gewelddadige betogingen ook de volgende dag door. Zij breidden zich toen uit tot de stad Karak. Bovendien werd gemeld dat toen ook in de steden Yarmuk en Irbid in het noorden van Jordanië uitingen van protest waren voorgekomen en dat studenten van de universiteit van Amman demonstraties op touw hadden gezet.
In Trouw (20-4) schreef Eildert Mulder o.m :

,,Niet de Palestijnen, zo'n tweederde van de Jordaanse bevolking, de traditionele vijanden van koning Hoessein, maar inwoners van de zuidelijke stad Ma'an kwamen in opstand na aangekondigde prijsverhogingen. De meestal jonge betogers spraken trots van hun *intifada*, de aanduiding voor de opstand in de door Israël bezette gebieden. Later verspreidde de oproer zich naar andere dorpen en steden in het zuiden van Jordanië. In dat zuiden wonen weinig Palestijnen.
De meerderheid van de mensen daar is de laatste tientallen jaren overgegaan van een zwervend bedoïenenleven op een gevestigd bestaan. Waarbij de structuur van de *asjira*, een groep van tienduizend mensen die elkaar hulp verschuldigd zijn en zich onderwerpen aan een eigen rechtspraak, gehandhaafd bleef.
Deze bedoeïenen vormden, sinds hij een kleine veertig jaar geleden aan de macht kwam, de steunpiiaar voor het bewind van Hoessein. Ze redden zijn troon in 1970 toen die wankelde door liet optreden van Palestiinse guerrillastrijders en door de acties daartegen van de Israëlische luchtmacht. De bedoeïenen bezetten de sleutelposities in het leger en bij de politie..''

Inmiddels fungeerde kroonprins Hassan als waarnemend staatshoofd, omdat koning Hoessein sinds 16 april in het buitenland (Frankrijk en de VS) verbleef. Prins Hassan bracht nog op 18 april een bezoek aan Ma'an, waar zijn voertuig door betogers met stenen was bekogeld totdat zij hem hadden herkend, waarna zij in gejuich waren uitgebarsten, aldus de kroonprins tijdens een persconferentie te Amman op 19 april. Bij die gelegenheid riep hij op tot een ,,constructieve dialoog'' die echter pas kon ingaan zodra de gewelddadigheden waren beëindigd. Hassan sloot niet uit dat islamitsche fundamentalisten de hand in de rellen hadden gehad, en hij sprak de vrees uit dat er nog meer geweld zou volgen. Naar zijn zeggen had dit op 18 april in



Weekblad 58ste jaargang No. 2995, pag. 44023-44038

totaal 18 gewonden gevergd, onder wie 12 politiemannen.
Maar op 19 april vielen naar verluidt de eerste doden. In Ma'an zouden volgens ooggetuigen zeker vijf mensen zijn gedood bij vuurgevechten tussen betoger en veiligheidstroepen. Ook zouden in de plaats Mazar (bij Karak) 's avonas iaat nog vier mensen zijn gedood.
In Washington verklaarde koning Hoessein op 19 april 's avonds te geloven dat ..alles onder controle" was. Hij noemde de onlusten ,,het resultaat van maatregelen die moesten worden genomen". De kritieke economische toestand weet hij o.m. aan het ,,verzuim van enige Arabische staten* ons (financieel) te helpen".
Op 20 april sloot liet Jordaanse leger de steden Ma'an en Karak van de buitenwereld af. De minister van voorlichting, Hani al-Kasawinah, deelde op 20 april mee dat er sinds de vroege ochtend geen incidenten meer waren geweest; hij bevestigde de dood van twee mensen.
Die avond werden betogingen en rellen gemeld in Tafila, Madaba (32 km ten zuiden van Amman) en Irbid (70 km ten noorden van de hoofdstad).
Op 21 april breidden de onlusten zich uit naar Salt (28 km ten westen van Amman) en Naoer (20 km ten zuiden van de hoofdstad). Kroonprins Hassan verklaarde in een die dag uitgezonden vraaggesprek met de BBC dat er inmiddels acht doden waren gevallen, terwijl niet-officiële bronnen melding maakten van 11 doden.
Inmiddels waren de Jordaans autoriteiten, aldus de Financial Times (22-4), begonnen met de arrestatie van politieke activisten in het hele land. Onder de ca. 130 gedetineerde personen bevond zich een aantal communisten.
Volgens de New York Times (*IHT* 22/23-4) waren 120 leden van de clandestiene Communistische Partij gedetineerd nadat pamfletten in omloop waren gebracht waarin tot een algemene staking werd opgeroepen.
Maar een veiligheidsfunctionaris meldde dat afgezien van de communisten nog zeker 30 mensen waren gearresteerd van wie 12 in Ma'an. Onder de arrestanten was ook het vroegere parlementslid van Karak, Riyadh Nawaiseh, die een uitgesproken criticus van de regering-Rifai was, aldus de Financial Times (24-4).
Op 22 april deden zich o.a. nog rellen voor in Ma'an en Salt. Diezelfde dag boden negen van de tien Jordaanse vakorganiaaties van beoefenaren van vrije beroepen (met in totaal 40.000 leden) kroonprins Hassan een petitie aan. Daarin eisten zij van de koning dat hij de regering van premier Zeid Rifai naar huis zou sturen, op straffe van verlies van geloofwaardigheid Volgens de ondertekenaars moest er een regering van nationale eenheid komen, dienden de schuldigen aan ,,corruptie" te wo den veroordeeld en moesten de recente economische maatregelen worden teruggedraaid

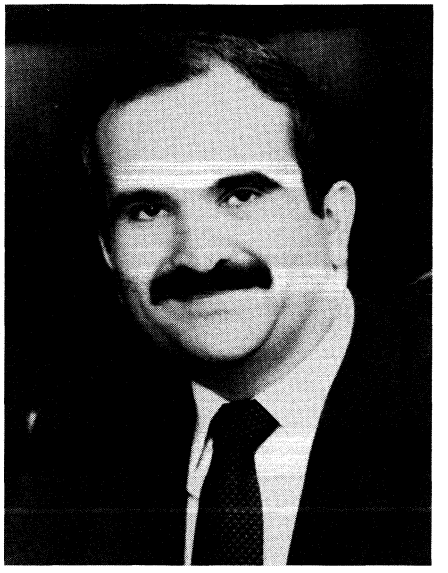
Ook op 22 april leverde kroonprins Hassan scherpe kritiek op de economische politiek van de regering-Rifai. Hij beschuldigde het kabinet van willekeurige economische besluitvorming en stelde dat in de begrotingen van de afgelopen 15 jaar de verkeerde prioriteiten zijn gelegd. Maar tegelijk liet Hassan weten dat er niet gebogen zou worden voor de eis van de demonstranten om de prijsverhogingen in te trekken. Wel had hij reeds eerder een nationale economische conferentie aangekondigd met het doel de bezuinigingsmaatregelen uit te leggen.

Op 23 april werd bericht dat de rust was teruggekeerd. Een uitgaansverbod dat in een aantal plaatsen was afgekondigd, werd versoepeld om de bevolking in staat te stellen levensmiddelen in te slaan.

Terugkeer Koning Hoessein. Aftreden premier *Rifai*

Op 21 april 's avonds verliet koning Hoessein Washington waar hij drie dagen besprekingen met de Amerikaanse regering had gevoerd. Deze had het Congres op 19 april verzocht de Amerikaanse militaire hulp aan Jordanië in 1990 te verhogen van $10 mln tot $48 mln en de niet-militaire hulp van $15 mln tot $35 mln. De koning annuleerde een voorgenomen bezoek aan Engeland.

Nadat koning Hoessein in de ochtend van 23 april in Amman was teruggekeerd, voerde hij eerst besprekingen met zijn broer, kroonprins Hassan, en andere hoge functionarissen en 's



Kroonprins Hassan bin Talal

avonds met de Iraakse president Saddam Hoessein, die een onverwachts bezoek van enkele uren aan de Jordaanse hoofdstad bracht. Deze kwam om ,,zich op de hoogte te stellen van de situatie na afloop van de betreurenswaardige gebeurtenissen waarvan het land recent het toneel is geweest".

Op 24 april aanvaardde koning Hoessein het ontslag van premier Zeid Rifai en diens kabinet onmiddellijk nadat dit was ingediend. In een brief aan Rifai prees de koning de vroegere premier voor de wijze waarop hij het land had geleid door ,,een kritische en moeilijke periode waarin er een noodzaak bestond voor een uitvoerige herwaardering van onze economische politiek en ons plan op nationaal niveau". Ook prees de koning de inspanningen van Rifai voor de ,,gezondmaking van de inter-Arabische relaties, welke de oprichting heeft mogelijk gemaakt van de Arabische Samenwerkingsraad" (ACC, zie pag. 219/2). Voorts herinnerde Hoessein aan het streven van Rifai ,,de fundamenten te leggen voor de Jordaans-Palestijnse samenwerking en van de steun aan het



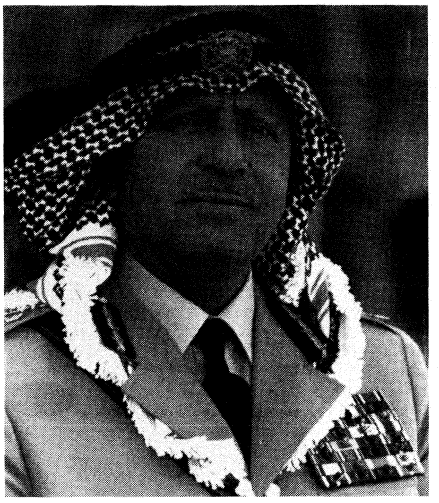
Pantservoertuigen van het Jordaanse leger bij de stad Mazar (24 april).

* Tijdens de 9de Arabische topconferentie, die van 2-5 november 1978 in de Iraakse hoofdstad Bagdad werd gehouden, was een steunfonds voor de ,.frontlijn"-staten ingesteld (zie pag. 214/3-'79). Uit dit fonds zou Jordanië $1,25 mrd per jaar ontvangen over een periode van 10 jaar. Maar in de praktijk voldeed alleen Saoedi-Arabië aan zijn verplichtingen met een schenking van $360 mln per jaar, Nu de periode van 10 jaar is afgelopen, is ook aan deze schenking een einde gekomen De achterstand bij de toegezegde subsidies van andere Arabische staten wordt door Westerse diplomaten geraamd op $6 mrd, aldus The *Times* (25-4).

verzet van de bewoners van de bezette gebieden".
De koning liet in een voor de televisie voorgelezen verklaring doorschemeren dat de nieuwe regering zou proberen de gevolgen van de met het IMF afgesproken bezuinigingsmaatregelen te spreiden: ,,We moeten de verantwoordelijkheid en de last verdelen, tot wij weer vast op onze voeten staan."
Volgens functionarissen was de koning nu van plan een overgangsregering te benoemen die tot taak kreeg toe te zien op de eerste algemene verkiezingen sinds 1967 aan het eind van het jaar.
Op 26 april 's avonds hield koning Hoessein een toespraak voor de televisie. Daarin kondigde hij aan dat ,,stappen worden ondernomen opdat spoedig algemene verkiezingen kunnen worden gehouden". Hij merkte op dat de ,,belangrijkste horden voor het houden van verkiezingen onlangs zijn genomen". De koning had nauwelijks t ee weken eerder zijn handtekening gezet onder een wijziging van de kieswet, waarbij het aantal afgevaardigden in het parlement van 60 tot 72 was uitgebreid. De nieuwe afgevaardigden zouden uitsluitend in Jordanië, d.w.z. op de oostelijke oever van de Jordaan, worden gekozen.
De koning zei dat ,,hier en daar" een fout kon zijn gemaakt door de autoriteiten bij het afkondigen van de prijsverhogingen en de uitvoering van de economische hervormingen. Maar deze fouten waren van ondergeschikt belang vergeleken met ,,de omvang van de problemen waarmee we worden geconfronteerd". Het bezuinigingsprogramma, dat in overleg met het IMF was opgesteld, was ,,pijnlijk", maar het kon niet ongedaan worden gemaakt, want dat liet de toestand van de economie niet toe, aldus de koning. Hij leverde scherpe kritiek op de relschoppers. .,Geweld, verwoesting, brandstichting en moorden zijn geen moderne methode om onvrede uit te drukken, en niet een methode die wij kennen in ons land, waar alle kanalen tussen burger en functionaris open zijn", zo stelde de koning. ,,Vijanden van Jordanië" hadden de betogingen ten eigen bate uitgebuit, voegde hij daaraan toe.
Hoessein deed een beroep op de medewerking van het Jordaanse volk om de consumptie te beperken, de produktie te verhogen en een vorm van autarkie te bereiken.
In een interview, dat hij diezelfde avond gaf aan de krant Al-Siyassa uit Koeweit, stelde koning Hoessein dat de Israëliërs hadden getracht de intifada uit de bezette gebieden naar Jordanië te exporteren om te kunnen aantonen dat de Arabieren bloeddorstig en tegen elke stabiliteit gekant waren (*NZZ* 29-4).

Veldmaarschalk Zeid bin Shaker premier

Op 27 april benoemde koning Hoessein veldmaarschalk Zeid bin Shaker tot premier. Deze was sinds 19 december 1988 chef van het koninklijke kabi-



Veldmaarschalk Zeid bin Shaker, de nieuwe premier van Jordanië.

net en militair adviseur van de koning, nadat hij de 12 jaar daarvoor opperbevelhebber van het Jordaanse leger was geweest. Bin Shaker was vooral bekend door zijn rol bij het neerslaan van de opstand van de Palestijnse guerrilla-strijders en de verdrijving van het Palestijnse verzet uit Jordanië in de jaren 1970/1971, gebeurtenissen die tot de opkomst van de ,,Zwarte September" leidden. Als neef van de koning en ,,architect" van het voornamelijk uit bedoeïenen en Circassiërs bestaande Jordaanse leger, geldt Bin Shaker als een van de geheide steunpilaren van het koninklijk huis, aldus Maarten Jan Hiimans in de Volkskrant (28-4).
Op 28 april trad een nieuwe regering van 24 ministers aan, van wie slechts negen deel hadden uitgemaakt van het laatste kabinet-Rifai. Naast premier Bin Shaker traden drie vice-premiers op die respectievelijk met binnenlandse, buitenlandse en economische zaken waren belast. Vice-premier en minister van buitenlandse zaken bleef Marwan al-Kassem, terwijl Taher al-Masri in het kabinet terugkeerde als vice-premier en minister van economische zaken. Twee zakenlieden maakten hun politieke entree: Bassel Jardaneh als minister van financiën en Ziad Annab als minister van handel en industrie. De vroegere directeur van de openbare diensten, Ibrahim Ezzedin, werd staatsminister.
De overgangsregering moest de komende algemene verkiezingen organiseren om ,,de nieuwe fase voor te bereiden welke de noodzakelijke aanpassing aan de huidige omstandigheden vereist". Voorts moest de regering ,,de corruptie uitroeien waar zij ook voorkomt, maatregelen nemen tegen economische misdrijven waarbij het fiscale regime aan een heronderzoek moet worden onderworpen, teneinde de sociale gerechtigheid beter te waarborgen, overgaan tot een bestuurlijke reorganisatie en de decentralisatie in de gouverneursschappen versterken, de banden tussen de verantwoordelijke instanties en de burgers verdiepen en tenslotte de nationale eenheid consolideren en krachtig optreden tegen alles wat haar zou kunnen schaden". Deze opdrachten maakten deel uit van een werkprogramma van 19 punten dat koning Hoessein voor premier Bin Shaker had opgesteld, aldus Françoise Chipaux in *Le Monde* (29-4).
In een interview met The Times (29-4) prees kroonprins Hassan de Palestijnse bevolking van Jordanië omdat zij niet aan de onlusten had deelgenomen. ,,De Palestijnen in de kampen (...) zeiden dat zij niet bereid waren bij te dragen tot de instabiliteit van dit land omdat het de laatste springplank is die zij nog hadden", aldus Hassan. Maarten Jan Hijmans schreef in de *Volks*krant (28-4) dat de Palestijnse bevolking zich, naar verluidt op last van de PLO, afzijdig hield.

VOORAFGAANDE ONTWIKKELINGEN

Hieronder volgt een overzicht van de voornaamste politieke en economische ontwikkelingen in Jordanië sinds april 1986.

Wijzigingen in regering-Rifai (april '86 - januari *'88)*

In het op 4 april 1985 gevormde kabinet van premier Zeid Rifai (pag.475/1-'85) werden diverse wijzigingen aangebracht op 27 april 1986, 4 oktober 1986 en 9 januari 1988. Daarnaast was de samenstelling als volgt:

Premier en minister van defensie - Zeid Rifai;vice-premier en minister van onderwijs - Dhouqan al-Hindawi (op 27-4-'86 staatsminister zaken premier; sinds 4-10-'86 minister van onderwijs); buitenlandse zaken - Taher al-Masri; financiën - Hanna Odeh; gemeente-, plattelands- en milicuzaken - Yusuf Hamdan (sinds 4-10-'86); arbeid en sociale zaken - Rashid Ureikat*; religieuze bezittingen, islamitische zaken en heilige plaatsen - Abdel-Aziz al-Khayat; openbare werken en huisvesting - Shafiq Zawadeih*; bevoorrading en handel - Rajai al-Moasher (voordien ook industrie); transport en verbindingen - Khaled al-Haj Hassan (voorheen arbeid en sociale ontwikkeling); energie en minerale rijkdommen - Hisham al-Khatib; planning - Taher Kannan (sinds 27-4-'86; voordien bezette gebieden); hoger onderwijs - Nasreddin al-Assaad; justitie - Riyadh al-Shakaa; landbouw- - Marwan al-Hammud (sinds 4-10-'86; voordien gemeente- en plattelandszaken); toerisme - Zuheir al-Ajluni*; jeugd - Awad Khulayfat; bezette gebieden - Marwan Doudin (sinds 27-4-'86); gezondheid - Zeid Hamzeh; binnenlandse zaken - Rajai Dajani (sinds 4-10-'86; op 27-4-'86 in kabinet als minister van transport); voorlichting- Hani al-Kasa inah*; water en irrigatie - Ahmad Dahkan (sinds 4-10'86 transport; voordien landbouw); cultuur en nationaal erfgoed - Mohammed al-Hammuri*; industrie - Hamdi al-Tabba*; staatsminister voor parlementszaken - Sami Jawdeh (voorheen kabinetszaken); staatsminister voor zaken premier - Fayiz al-Tarawinah*.

* = nieuw

Onder de zes bewindslieden die het kabinet op 9 januari 1988 verlieten was de vice-premier Abdel Wahab el-Majali, die op 4 oktober 1986 de portefeuille van onder ijs had ingeruild voor de post van staatsminister voor zaken van de premier. Op 4 oktober 1986 was o.a. Hassan al-Kayed als minister van binnenlandse zaken vervangen door Rajai Dajani, een Palestijn.

Onlusten aan Yarmuk-universiteit in Irbid

In de nacht van 14 op 15 mei 1986 kwamen bij onlusten aan de Yarmuk-universiteit in Irbid (Noord-Jordanië) volgens een verklaring van het ministerie van binnenlandse zaken d.d. 15 mei drie studenten om het leven, terwijl 18 politiemensen gewond raakten. Vanaf 13 mei hadden studenten van de Yarmuk-universiteit geprotesteerd tegen de verwijdering van 32 studenten drie weken eerder. Deze studenten hadden betoogd tegen een maatregel waarbij ingenieurs in opleiding een bedrag van 15 dinar moesten betalen om stage te kunnen lopen. Volgens de officiële lezing zou de politie, die een eind wilde maken aan de ,,onlusten" en sit-ins, met stenen en flessen zijn bekogeld en toen ,,ongewapend" hebben ingegrepen.

Volgens Harm Botje hielden de gebeurtenissen op de Yarmuk-universiteit verband met een vete tussen de clan van premier Zeid Rifai en die van oud-premier Mudar Badran (29-8-'80 - 10-1-'84). Hij berichtte in *NRC/H'blad* (9-8-'86) o.m. het volgende:

,,Universiteiten in Jordanië vormen ware machtsbolwerken, niet alleen wegens de geld opleverende diploma's die ze verlenen maar ook omdat de universiteiten een uiterst belangrijke stem in het kapittel hebben bij het ,,echten" van buitenlandse diploma's. Wie als Jordaniër een buitenlandse universiteit bezoekt moet zijn daar behaalde graad eerst in Jordanië zelf laten waarmerken. Zonder zo'n waarmerk komt men, hoe goed opgeleid ook, gewoon niet aan de bak. Niet in Jordanië en ook niet als het om uitzending gaat op regeringscontractbasis naar bijvoorbeeld Koeweit of Saoedi-Arabië. Een aanzienlijk deel van de ,,academische gastarbeid" in de Golf gebeurt namelijk op basis van bilaterale regeringsovereenkomsten. Het ja of nee tegen een buitenlands diploma uit de mond van een Jordaans universiteitsbestuur kan iemand dus in zijn carrière maken of breken. Hoewel er voor het ja en nee uiteraard regels zijn, willen die nog weleens terzijde geschoven worden als het om ,,vrienden en verwanten" gaat.

De universiteit van Yarmuk, opgericht tijdens het premierschap van Badran, vormde een van de hoekstenen van Badrans macht. Zijn broer [Adnan Badran] was voorzitter van het universiteitsbestuur, een aantal hoogleraren en administrateurs was Badrans cliënt en een deel van de studenten was gerecruteerd uit Jordaanse en Palestijnse families die tot Badrans aanhang behoorden.

Eind vorig jaar (1985) besloot Zeid Rifai deze laatste veste der Badrans definitief te ontmantelen. Yarmuk kreeg te horen dat het geld op was. De universiteit moest drastisch het mes in de uitgaven en de beurzen zetten. Het collegeen boekengeld werd verhoogd, studenten moesten extra betalen voor praktisch onderricht en het mes ging in het personeelsbestand. Met name in dat van de universiteitsordedienst die, op 14.000 studenten, van zo'n 200 werd teruggebracht tot nauwelijks tien. De regering verzekerde het universiteitsbestuur wel uitdrukkelijk dat men, bij moeilijkheden, kon rekenen op politieversterking uit de stad Irbid, waa de universiteit van Yarmuk gevestigd is.

Die moeilijkheden bleven uiteraard niet uit. Boze studenten protesteerden tegen de plotselinge prijsverhogingen. Daarnaast behoort het tot de gebruikelijke Jordaanse studentenfolklore zo tegen de examentijd kabaal te gaan schoppen in de hoop dat de examinatoren wegens de studie niet ten goede komende factoren hun exameneisen zullen matigen.
Half mei zag voorzitter Adnan Badran zich geconfronteerd met een zitstaking van duizend studenten die protesteerden tegen verwijdering van de universiteit van een dertig medestudenten. Die studenten waren aanvoerders geweest van het studentenverzet tegen de hogere collegeen practicumgelden. Het was examentijd en hij riep, wegens gebrek aan eigen ordebe akend personeel. de hulp van de politie in Irbid in.
De commissaris daar verwittigde onmiddellijk zijn superieuren te Amman die daar met spanning op hadden zitten wachten. Het bleef dan ook niet bij halve maatregelen. Eiite-eenheden van de Jordaanse oproerpolitie - bijgenaamd de ,,karatebrigade" - repten zich naar het universiteitsterrein om op Badrans verzoek de rust te herstellen. Zij sprongen, eenmaal bij de demonstrerende studenten aangeland, op soepele wijze uit hun overvalsauto's en het ging gedurende negentig minuten toe alsof het een Taekwan-Doo-voorstelling betrof.
Officieel drie, maar wellicht vijf of zes studenten, werden doodgeslagen. Tientallen verdwenen met gebroken neuzen. ribbenkasten en er ger het ziekenhuis in. Ruim 800 studenten werden ter plekke gearresteerd en drie dagen opgesloten in veiligheidskampen in de buurt.
De koning schijnt over het gebeuren ontzet te zijn geweest en gelastte alras de vrijlating van de arrestanten. De Moslimbroederschap en de communisten, de gebeten poiitieke honden van dit moment, kregen de schuld van alles en de ,,ongewapende politie" werd van alle blaam gezuiverd.
Adnan Badran heeft zijn ontslag moeten aanbieden samen met vijftien professoren en zes bestuursleden, allen tot de Badran-factie behorend..."

Verlenging ambtsperiode parlement

In een rede ter opening van de vijfde zittingsperiode van het parlement maakte koning Hoessein op 10 oktober 1987 bekend dat de ambtsperiode van het parlement met ,,maximaal twee jaar" was verlengd. Die termijn zou op 15 januari 1988 aflopen. De registratie van de kiezers en andere voorbereidingen van de parlementsverkiezingen hadden meer tijd in beslag genomen dan was verwacht, aldus de motivatie van de koning. Hij kondigde aan dat de verkiezingen nu aan het eind van de nieuwe termijn, d.w.z. vóór 15 januari 1990, zouden worden gehouden.

Het zittende parlement was in april 1967 gekozen. Het bestond toen uit 30 afgevaardigden van de Westelijke Jordaanoever (Cis-Jordanië) en 30 van (Trans-)Jordanië.

Het werd op 7 februari 1976 ontbonden. Van 19 april 1978 tot 5 januari 1984 fungeerde een door de koning benoemde Nationale Consultatieve Raad van 300 leden.
Op 9 januari 1984 werd het oude parlement opnieuw voor een buitengewone zitting bijeengeroepen (zie pag. 782/2 -'84). Toen werd een amendement op de grondwet goedgekeurd waardoor het mogelijk werd afzonderlijke verkiezingen in (Trans-) Jordanië te houden en zonder verkiezingen nieuwe parlementsleden voor de Westelijke Jordaanoever te benoemen. Op 18 januari 1984 werden zeven nieuwe afgevaardigden van de Westelijke Jordaanoever benoemd, waarna op 12 maart 1984 bij tussentijdse verkiezingen acht afgevaardigden voor vakante Jordaanse zetels werden aangewezen (pag. 783/3-'84).
Op 24 november 1985 werden vier afgevaardigden voor de steden Tulkarm, Nabloes, Hebron en Ramallah (Westelijke Jordaanoever) door de parlementsvoorzitter benoemd, nadat zij door Palestijnse afgevaardigden van de Oostelijke Oever waren genomineerd.

Op 27 maart 1986 keurde het Huis van Afgevaardigden een wetsontwerp goed, waardoor het aantal afgevaardigden (parlementsleden) zou worden uitgebreid van 60 tot 142. 71 van hen zouden worden gekozen op de Oostelijke Jordaanoever; 60 voor kiesdistricten op de Westelijke Jordaanoever en 11 door Palestijnen van de Westoever die in vluchteiingenkampen op de Oostelijke oever leefden. Deze kieswet werd eind april 1986 ook door de (benoemde) Jordaanse Senaat goedgekeurd.

Verzet tegen deze maatregel rees o.a. bij de PLO die zich keerde ,,tegen de integratie van Palestijnse vluchtelingen in Arabische staten". De vroegere Jordaanse premier Ahmad Obeidat waarschuwde voor ,,een ernstig negatief effect op de Jordaans-Palestijnse betrekkingen".

Uitwijzing buitenlandse werknemers

Op 26 oktober 1987 maakte de (toenmalige) minister van arbeid en sociale ontwikkeling, Khaled al-Haj Hassan, bekend dat er in de laatste tijd meer dan 4.000 buitenlandse werknemers wegens overtreding van de wetten inzake de tewerkstelling van buitenlanders door Jordanië waren uitgewezen. Hetzelfde lot stond 70.000 Egyptenaren en 10.000 Syriërs te wachten.

Het was de bedoeling van de Jordaanse regering arbeidsplaatsen voor Jordaanse werknemers te scheppen en tegelijk een evenwicht tussen produktie, arbeid en opbrengst tot stand te brengen. Er was een commissie gevormd die zich met het probleem van de werkloosheid (officieel 8%) moest bezighouden. Enerzijds was er een te groot aanbod in bepaalde beroepen, bijv. sociale wetenschappers, bedrijfseconomen, medici en ingenieurs, anderzijds bestond er een tekort aan personeel, bijv. in de landbouw, de bouwnijverheid, de industrie en de dienstverlenende sector. Er waren nu 40.000 werkzoekenden, van wie 75% was afgestudeerd aan universiteiten (incl. 16.000 vrouwen).
Daarom zou Jordanië met ingang van 1 januari 1987 geen werkvergunningen meer verstrekken aan buitenlanders in de probleemsectoren. Volgens een aanvulling op de arbeidswet van juni 1986 zouden buitenlandse werknemers alleen dan nog in dienst kunnen worden genomen, als er geen Jordaniër voor de betreffende functie beschikbaar was. Werkgevers, die deze bepaling overtraden, zouden straffen en boetes worden opgelegd; bovendien zouden de illegale buitenlanders op kosten van de werkgever naar hun land worden teruggestuurd. Om het in dienst nemen van buitenlandse werknemers minder aantrekkelijk te maken, was de regering van plan minimumlonen in te voeren. (*AdG* 26-10-'87)

Palestijnse demonstraties. Bomaanslagen in Amman

Op 29 en 30 december 1987 arresteerden veiligheidstroepen 50 à 60 personen, voornamelijk Palestijnen, in een poging hun te beletten activiteiten te organiseren ter ondersteuning van Palestijnse protesten in de door Israël bezette gebieden. Zij werden zonder aanklacht gedetineerd. Volgens Westerse diplomaten zouden in december 1987 en januari 1988 bovendien meer dan 70 Palestijnen zijn uitgewezen.

Op 24 januari 1988 meldde premier Zeid Rifai dat 23 leden van het Volksfront voor de Bevrijding van Palestina (PFLP) waren gedetineerd, omdat zij hun leden ertoe hadden aangezet protesten tegen de (Jordaanse) regering te organiseren.

Op 9 april 1988 explodeerde een bom in een regeringsgebouw te Amman; twee mensen raakten gewond. Op 16 april ontplofte een autobom in een ondergrondse parkeergarage onder het raadhuis van Amman. Deze aanslag zelf vergde geen slachtoffers, maar er vielen 6 doden toen een brandweerauto op weg naar de parkeergarage uit de koers raakte.
De verantwoordelijkheid voor beide aanslagen werd opgeëist door de Palestijnse organisatie ,,Zwarte September'', die koning Hoessein beschuldigde van een ,,samenzwering tegen de Palestijnse revolutie''.

Aankoop Mirage-2000 *en* Tornado

Op 4 februari 1988 bereikte koning Hoessein tijdens een bezoek aan Parijs een principe-akkoord met de Franse premier Chirac over de levering van 20 gevechtsvliegtuigen van het type Mirage-2000 aan Jordanië. Bovendien zouden 15 Mirages-F 1, die in 1979 door Jordanië waren gekocht, in Frankrijk worden gemoderniseerd. De waarde van de order werd geschat op ruim 5 mrd francs.
Op 1 maart 1988 sloot koning Hoessein in Londen met de Britse premier Thatcher een ,,vaste overeenkomst'' over de levering van 8 Tornado-gevechtsvliegtuigen aan Jordanië. De waarde van deze leverantie werd op £250 mln ($442 mln) geraamd. (Vor. ber. pag. 335/1-'87 en 353/1-'87)

Jordanië schrapt ontwikkelingsplan *voor* Westelijke Jordaanoever

Op 28 juli 1988 maakte de Jordaanse regering bekend dat zij had besloten het Jordaanse ontwikkelingsplan voor de Westelijke Jordaanoever te beëindigen. Voor dit plan, dat op 5 augustus 1986 te Amman was bekendgemaakt (pag. 319/1-'87), waren de uitgaven gedurende vijf jaar geraamd op $1,3 mrd, maar Jordanië was er nimmer in geslaagd belangrijke Arabische of Westerse bijdragen toegezegd te krijgen (zie ook pag. 320/3-'87).
Volgens de regeringsverklaring was het besluit tot schrappen van het plan genomen ,,in het licht van de resoluties van de buitengewone Arabische topconferentie in Algiers (7-9 juni 1988, pag. 751/3 e.v.-'88), welke de Arabische verplichting en bedoeling weerspiegelden het Arabisch-Palestijnse volk in zijn heldhaftige strijd tot het bereiken van zijn nationale doelen onder leiding van de Palestijnse Bevrijdingsorganisatie (PLO), zijn enige en legitieme vertegenwoordiger, te steunen''. Het kabinet noemde het een ,,wezenlijke eis de Palestijnse identiteit sterker tot uitdrukking te brengen, de PLO in staat te stellen haar verantwoordelijkheid volledig op zich te nemen, enigerlei twijfel aan Jordanië's feitelijke positie (...) uit de weg te ruimen en elke (...) veronderstelling te verijdelen die Jordanië's motieven bij de steun aan de standvastigheid van het onder bezetting staande Palestijnse volk verdacht maakt...''
Volgens het Jordaanse persbureau Petra kwam het besluit tot beëindiging van het ontwikkelingsplan overeen met een verzoek van PLO-leider Yassir Arafat. De PLO-radio in Bagdad noemde de beëindiging op 30 juli ,,een positieve stap in de juiste richting''.

Ontbinding Huis van Afgevaardigden

Op 30 juli 1988 vaardigde koning Hoessein een decreet uit waarbij het Huis van Afgevaardigden (parlement) werd ontbonden.

Jordanië doet afstand *van* Westelijke Jordaanoever

Op 31 juli 1988 kondigde koning Hoessein ,,de verbreking van de wettelijke en bestuurlijke banden'' tussen de Westelijke Jordaanoever en het Hasjemitische koninkrijk Jordanië aan. Beide oevers waren in 1950 door zijn grootvader, koning Abdullah, verenigd.
„Wij eerbiedigen de wens van de Palestijnse Bevrijdings Organisatie (PLO), de enige wettige vertegenwoordiger van het Palestijnse volk, zich van ons af te scheiden in een onafhankelijke Palestijnse staat'', zei Hoessein.
De verbreking van de banden met de Westoever betekent niet, aldus de koning, dat Jordanië zijn plicht tegenover de Arabische zaak niet langer nakomt. „Wij blijven de acht maanden durende Palestijnse opstand tegen de Israëlische overheersing steunen en Jordanie geeft zijn rol in het vredesproces niet op.'' Hij herhaalde ook zijn oproep tot een internationale conferentie over het Midden-Oosten, met deelneming van niet alleen de supermachten, maar ook van de PLO.
Met nadruk verklaarde Hoessein dat de wettelijke en bestuurlijke scheiding alleen geldt voor de Westoever en niet voor de vele Palestijnen in Jordanië die Jordaanse paspoorten hebben. ,,Zij vormen een integraal deel van de Jordaanse staat. Jordanië is geen Palestina en de onafhankelijke Palestijnse staat zal, zo God het wil, na zijn bevrijding worden gevestigd in het bezette Palestijnse gebied. Wij hadden nooit gedacht dat de banden tussen de twee oevers een hinderpaal zouden vormen voor de bevrijding van liet bezette *Pa*lestijnse land,'' aldus de Jordaanse vorst.
Op 4 augustus maakte radio-Amman bekend dat Jordanië met ingang van 16 augustus de ca. 21.000 Palestijnse ambtenaren op de Westelijke Jordaanoever had ontslagen, d.w.z. dat het de betaling van hun salarissen staakte.
De Jordaanse regering zou ambtenaren met een dienstverband van meer dan twintig jaar pensioen uitbetalen. Degenen die tussen vijftien en twintig jaar in dienst zijn, krijgen hun salaris doorbetaald tot het moment dat zij twintig jaar in dienst zouden zijn geweest en daarna pensioen. De anderen zullen worden ontslagen met een uitkering ineens ten bedrage van één maand salaris voor ieder jaar dat hun dienstverband heeft geduurd. Alleen functionarissen van de religieuze stichtingen' de Waqf, en de islamitische rechtbanken worden niet getroffen door de maatregel, onder meer vanwege hun taken in de Al-Aqsa-moskee in Jeruzalem, aldus de Jordaanse radio.
Op 7 augustus deelde koning Hoessein mee dat hij de bruggen tussen Jordanië en de Westelijke Jordaanoever open zou houden. Ook zouden de Jordaanse paspoorten van de bewoners van de Westoever worden gehandhaafd ,,tot de tijd wanneer hopelijk een Palestijnse staat wordt gecreëerd''. Wel zei hij dat de Palestijnen op de Westelijke Jordaanoever niet langer het Jordaanse staatsburgerschap kunnen verkrijgen. Nieuwe paspoorten worden slechts reisdocumenten.

De vorige dag had de koning het ministerie voor de bezette gebieden opgeheven Het ministerie van buitenlandse zaken kreeg een nieuwe afdeling voor Palestijnse aangelegenheden.

Op 9 augustus gaf PLO-leider Arafat in een interview met de Saoedische krant Asharq al-Awsat voor het eerst een publiek commentaar op de Jordaanse maatregelen.
„Wij moeten signaleren dat de PLO niet geraadpleegd noch officieel geïnformeerd is, hoewel zij de belangrijkste partij is wie deze maatregelen aangaat. Daarbij moet in beschouwing genomen worden dat koning Hoessein wel contact heeft opgenomen met een aantal Arabische landen, voor hij deze stappen nam'', aldus Arafat.
Hij plaatste openlijk vraagtekens bij de Jordaanse motieven, maar zei zich van verder commentaar tc onthouden om te verhinderen dat ,,de situatie met Jordanië explodeert''.
Arafat zei dat de PLO in staat is de Jordaanse bestuurlijke en financiële rol in de Westelijke Jordaanoever over te nemen, maar deed een beroep op de Arabische landen financiële hulp te geven. Daarbij liet hij doorschemeren dat ze tot dusverre hun beloften van financiële hulp aan de PLO ter ondersteuning van de opstand in door Israël bezet gebied niet waren nagekomen. Hij zei dat de Arabische landen op hun recente top in Algiers hadden beloofd de PLO ,,onmiddellijk'' 128 miljoen dollar te betalen, en verder 43 miljoen dollar per maand.

Op 20 augustus maakte de Jordaanse

premier Zeid Rifai bekend dat de bewoners van de Westeliike Jordaanoever voortaan alleen nog een ,,voorlopig'' Jordaans paspoort konden krijgen. Dergelijke paspoorten zouden maximaal twee jaar geldig zijn in plaats van vijf jaar, en zij gaven geen recht meer op Jordaans staatsburgerschap. De vóór 3i Juli afgegeven Jordaanse paspoorten bleven normaal geldig tot hun datum van verstrijken.

Kabinetsreorganisatie (19 dec 1988)
Nieuwe minister
van buitenlandse zaken

Bij een kabinetsreorganisatie op 19 december 1988 verlieten drie ministers het kabinet: Taher al-Masri (buitenlandse zaken), Zuheir al-Ajluni (toerisme) en Zeid Hamzeh (gezondheid) Als opvolger van Al-Masri, die de portefeuille van buitenlandse zaken sinds 10 januari 1984 had beheerd, werd Marwan al-Kassem niet alleen minister van buitenlandse zaken maar ook vicepremier. Al-Kassem, die tevoren chef van het koninklijk kabinet was, had de portefeuille van buitenlandse zaken eerder beheerd van 3 juli 1980 tot 10 januari 1984

Economische *maatregelen*

Op 6 november 1988 kondigde de Jordaanse regering importbeperkingen af om $200 inln per jaar te besparen. De invoer van auto's, elektrische goederen en andere luxe produkten werd tot 1990 verboden. Andere maatregelen betroffen een heffing van 3% op vliegtickets, een toeslag van 10% op restaurantrekeningen en een hogere prijs voor de arbeidsvergunningen van de ca. 100.000 buitenlandse werknemers.
In januari 1989 werd een nieuwe begroting ingediend met forse besparingen van zo'n 30%.
Op 8 februari 1989 werd een einde gemaakt aan de vrije valutamarkt in Jordanië. De ruim 200 vrije wisselkantoren in Amman werden gesloten.
Op 23 maart maakte premier Rifai bekend dat de onderhandelingen met de Britse regering over de aankoow van acht Tornado-gevechtsvliegtuigen voor onbepaalde tijd waren opgeschort wegens de financiële crisis in Jordanië.
Over de financiële positie van Jordanië berichtte Harm Botje in *NRC/H'blad* (20-4) nog het volgende:

Waar de Jordaniërs zich eigenlijk op verkeken hebben is de economische omslag in de Golf en de Iraaks-Iraanse oorlog. Irak staat stevig bij de Jordaniërs in het krijt wegens geleverde maar nooit betaalde Jordaanse diensten; zeker 1 miljard dollar en misschien meer. Jordanië krijgt dat bedrag waarschijnlijk nooit terug, en dat is een fikse strop.

Daarnaast heeft wat de Jordaniërs in 1981 beschouwden als een tijdelijke economische inzinking in de Golf geen conjuncturele maar structurele oorzaken. De oliestaten op het Arabisch schiereiland zijn min of meer afgebouwd en voeren een arbeidspolitiek waarbij buitenlandse werknemers, ook Jordaanse, in toenemende mate worden vervangen door de inmiddels opgeleide eigen mankracht. Alle arbeid-exporterende landen in de regio, Egypte, Noord-Jemen, Libanon, Syrië, en Soedan, zitten met dat probleem

INTERNATIONALE ZAKEN

ALGEMEEN

CONFERENTIE EN VERDRAG OVER GRENSOVERSCHRIJDEND TRANSPORT VAN CHEMISCH AFVAL

In de Zwitserse stad Bazel heeft van 20-22 maart een internationale conferentie plaatsgevonden, waar is gesproken over he: vraagstuk van grensoverschrijdend transport van chemisch afval.

Aan het eind van deze conferentie, op 22 maart, hebben deelnemers er aan hun handtekening geplaatst onder de tekst van een internationaal verdrag, dat erin voorziet dit transport te beheersen en te beperken.

Voor het zo ver was kwam het echter eerst tot een confrontatie tussen vertegenwoordigers van ontwikkelingslanden, vooral uit Afrika, en ontwikkelde landen.

Op de openingsdag van de conferentie diende een aantal Afrikaanse landen een reeks amendementen in op het ontwerp-verdrag. Volgens sommige van die wijzigingsvoorstellen zou de uitvoer van chemisch afval naar landen van de Derde Wereld nog sterker aan banden moeten worden gelegd dan in de ontwerp-tekst al het geval was.
In andere werd aangedrongen op extra steun aan ontwikkelingslanden om installaties voor verwerking of verwijdering van industrieel afval te bouwen.

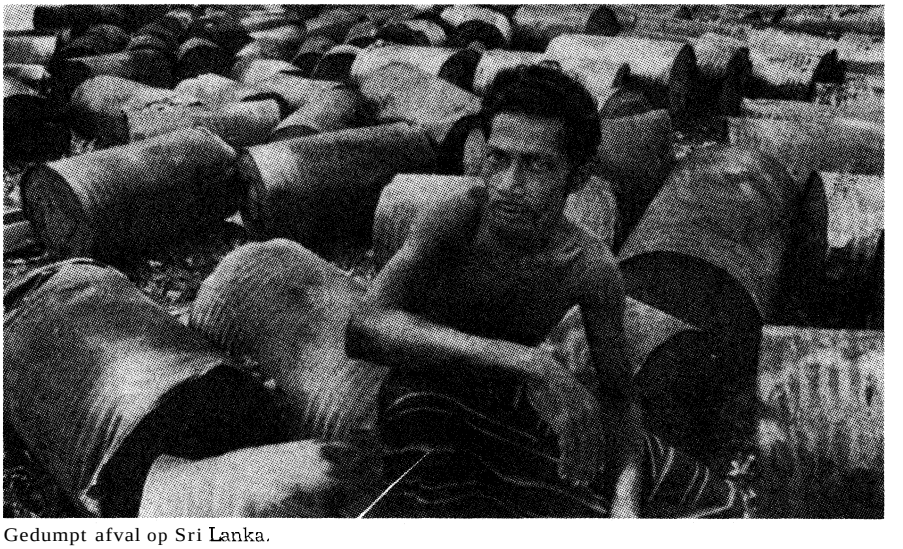
Harde taal sprak op 20 maart een minister uit Mali, die een boodschap overbracht van zijn president, Moussa Traoré, tevens voorzitter van de Organisatie van Afrikaanse Staten. Hij noemde het dumpen van Westers afval in Afrika ''een belediging van het zwarte continent''.
De Afrikaanse staten zouden slechts een verdrag ondertekenen waarin hun belangen strikt gewaarborgd waren.

Dr. Mostafa Tolba, directeur van UNEP, de milieuorganisatie van de VN, die het verdrag heeft voorbereid, somde in een toespraak tot de deelnemers aan de conferentie vier basisprincipes op die aan de ontwerp-overeenkomst ten grondslag liggen.
Dat is om te beginnen het soevereine recht van alle landen om de invoer van gevaarlijk afval te ,erbieden.
Verder dient de hoeveelheid afval drastisch te verminderen. ,,Cruciaal in dit verdrag'', zei Tolba, ,,is het uitgangspunt dat het ontstaan van afval moet worden voorkomen''.
Bovendien zou dit afval in beginsel moeten worden verwijderd of verwerkt in het land waar her is ontstaan. Grensoverschrijdend transport zal tot een minimum beperkt moeten worden en slechts toelaatbaar zijn onder specifieke milieuvriendelijke voorwaarden.
Tenslotte moeten ontwikkelingslanden hulp van buiten krijgen om de installaties op te richten die nodig zijn voor behandeling van schadelijk materiaal.
Tolba vond een algeheel en wereldwijd verbod op grensoverschrijdend transport van chemisch afval niet in het belang van milieu en volksgezondheid. ,,Je kunt dit verschijnsel niet volledig uitbannen''. zei hij, ,,zolang er landen zijn die niet beschikken over het kostbare en ingewikkelde apparaat om het eigen afval adequaat te verwerken en dat instrumentarium ook in de naaste toekomst niet zullen verwerven''.

De voorbereiding van het verdrag heeft UNEP bijna vijf jaar gekost. De slotconferentie in Bazel werd voorafgegaan door bijeenkomsten van experts in Boedapest, Caracas, Luxemburg en Genève.

,,Intussen werd de zaak steeds urgenter'', zei directeur Tolba onder verwijzing naar diverse grote gifschandalen in ontwikkelingslanden en Europa en het bizarre spektakel van gifschepen die wekenlang over de wereldzeeën ronddoolden voor ze hun vracht kwijt konden.

Hoeveel chemisch afval jaarlijks de nationale grenzen overschrijdt, wist Tolba niet precies te vertellen. Ook door de illegale transporten ontbreken hierover exacte gegevens.
Maar alleen al tussen Westeuropese landen onderling en tussen West en



Gedumpt afval op Sri Lanka.

Oost worden elk jaar miljoenen tonnen vervoerd. De laatste tijd is ook een beweging van Noord naar Zuid op gang gekomen, terwijl Tolba in de naaste toekomst vuiltransporten tussen ontwikkelingslanden onderling verwacht.

Verdrag ondertekend

Vertegenwoordigers uit een groot aantal landen hebben op 22 maart hun handtekening gezet onder het verdrag inzake grensoverschrijdend chemisch afval.
De definitieve tekst van het verdrag wijkt in essentie niet af van het concept dat door de UNEP, de milieuorganisatie van de Verenigde Naties, was voorbereid. Wel is een aantal verduidelijkingen aangebracht die de positie van ontwikkelingslanden versterken waar het gaat om de aanvoer van afval uit de geïndustrialiseerde wereld.
Ook de Europese Gemeenschap heeft het verdrag ondertekend, nadat hiervoor in de ochtend van 22 maart een speciale bijeenkomst van milieuministers van de EG was belegd.
Groot-Brittannië liet zijn partners langdurig in het ongewisse over zijn bereidheid in Bazel feitelijk tot de conventie toe te treden. Ten slotte besloot de Britse milieuminister, Lord Caithness, op grond van internationaalrechtelijke overwegingen zelf nog geen handtekening te zetten, maar de ondertekening door de EG niet in de weg te staan.
Laat in de avond van 21 maart kwam een akkoord over de definitieve versie van het verdrag in zicht, waarbij een hoofdrol was toebedeeld aan minister Nijpels, die optrad als voorzitter van de groep van 23 Westerse landen.
Door sommige bepalingen aan te scherpen en kleine compromissen te sluiten, werd het verdrag pasklaar gemaakt voor ondertekening.
De koppeling van import- en exportverboden is ook in de definitieve tekst overeind gebleven. Ze vormt het centrale element in de overeenkomst.
Zodra een land op grond van het verdrag besluit import van gevaarlijk chemisch afval te verbieden, zijn de andere staten, voorzover verdragspartner, verplicht maatregelen te nemen om export naar zo'n land te voorkomen. Dat kan van geval tot geval gebeuren maar ook met een algemene maatregel.
Een exporterend land dat zich niet aan de overeenkomst houdt, kan krachtens het verdrag gedwongen worden zijn afval terug te nemen. Deze regeling moet voorkomen dat gifschepen eindeloos over de zeeën ronddolen.
Tot dusver hebben 46 ontwikkelingslanden een importverbod aangekondigd of ingesteld.
Op initiatief van Nijpels hebben ruim 40 staten uit Westerse en Derde Wereldlanden bovendien een aparte verklaring getekend, die verder gaat dan de conventie zelf. De ondertekenaars van de 'declaratie' verwerpen alle export van afval naar landen die niet over de wettelijke, administratieve en technische middelen beschikken om het vuil op milieuvriendelijke wijze te behandelen dan wel te verwijderen.

Analyse resultaten

Het *NRC/H'blad* van 23 maart bevatte een analyse van de resultaten van de conferentie in Bazel, waaraan het volgende is ontleend.

,,Hier in Bazel hebben we enkele lauweren geoogst, maar niet om op te rusten. Wat we bereikt hebben. is nog slechts een overeenkomst op papier. Het echte werk moet nu beginnen."
De woorden waren van dr. Mostafa Tolba, Egyptenaar en directeur van UNEP, de milieuorganisatie van de Verenigde Naties, en ze vielen te beluisteren aan het slot van de driedaagse internationale conferentie in de Zwitserse Rijnstad.
Vervolgens trad hij op als een soort gereformeerde dominee die zijn gemeente aan het Heilig Avondmaal noodde. Niet 'kom, eet en drink', maar 'kom en teken' en dat sloeg dan op de ondertekening van het verdrag om grensoverschrijdende transporten van gevaarlijk chemisch afval, vooral richting Derde Wereld, te beheersen en te beperken.
Aan Tolba's oproep werd massaal gehoor gegeven. Vertegenwoordigers van vrijwel alle 115 deelnemende landen traden aan om hun signatuur te zetten, al beperkten de meesten zich tot de gezamenlijke slotverklaring, de *final* act, waarmee ze in beginsel met de conventie instemden.
Een groep van 34 landen tekende bovendien het verdrag zelf, daarmee te kennen gevend dat ze zich met onmiddellijke ingang aan de bepalingen willen houden.
De mengeling van optimisme en reserve waarvan Tolba getuigde, past goed bij deze overeenkomst, die een redelijk fundament vormt om verder op te bouwen.
Centraal in de conventie staat de koppeling van import- en exportverboden, die elkaars spiegelbeeld vormen.
Elke verdragspartij, ontwikkelingsland of niet, kan op grond van het verdrag de invoer van giftig materiaal verbieden, waarna de andere partners zich verplichten export naar zo'n land te voorkomen.
Wie zich als exporterende natie niet aan de regels houdt, moet het afval onverbiddelijk retour krijgen. Zo'n spektakel als vorig jaar met de 'Karen B', het met Italiaans afval geladen schip dat uit Nigeria werd teruggestuurd en eindeloos over de zeeën ronddoolde, mag dus niet meer voorkomen.

Maar daarmee is het verdrag allerminst waterdicht, zoals ook Greenpeace in Bazel bij herhaling betoogde. Er zitten lacunes in, die maffiaachtige praktijken met giftransporten voorlopig niet uitsluiten.

Juist op 22 maart verscheen in de Basler **Zeitung** een interview met de Italiaanse, sinds kort uit Amerika opererende afvalmakelaar Gianfranco Ambrosini, dat het ergste doet vermoeden.
Hij voorspelde dat de deelnemende landen, als puntje bij paaltje komt, zich niet aan de overeenkomst zullen houden en wat hem zelf betreft: hij mocht dan vruchteloos gepoogd hebben Europees gif in diverse Afrikaanse staten te dumpen, dit vormde geen belemmering om het opnieuw te proberen. ,,Want laten we wel wezen: in Europa ontbreekt toch de ruimte om afval kwijt te raken?"
Greenpeace-woordvoerder Kevin Stairs kwam uit volstrekt tegengestelde en onverdachte hoek tot soortgelijke voorspellingen: ,,De Conventie van Bazel is niet bij machte immoreel zakendoen, namelijk het dumpen van chemicaliën uit de geïndustrialiseerde wereld in sommige van 's werelds armste landen, uit te bannen. Deze tekortkoming dreigt de Noord-Zuid-verhoudingeil voor jaren te vergiftigen."

WEST-EUROPA

NEDERLAND

CENTRAAL ECONOMISCH PLAN 1989

Het Centraal Planbureau CPB heeft op 11 april het Centraal Economisch Plan (CEP) voor 1989 het licht doen zien.
Het CPB verwacht in de CEP, dat het dit jaar met de economie beter zal gaan dan vorig najaar werd voorspeld.
De perspectieven op voortzetting van de groei in 1990 zijn gunstig.
De werkgelegenheid zal stijgen in een tempo, dat zelfs boven dat van de jaren vijftig uitkomt.
De belangrijkste negatieve boodschap is dat ondanks de gunstige ontwikkeling de werkloosheid niet substantieel daalt. De groei van de werkgelegenheid lokt direct nieuw arbeidsaanbod uit. Daarnaast wordt een daling van de werkloosheid geblokkeerd doordat vraag en aanbod op de arbeidsmarkt niet op elkaar aansluiten.
Het CPB signaleert een sterk vertrouwen in goede economische perspectieven, zowel bij consumenten als producenten.
Toch zijn er risico's, aldus het planbureau. Die liggen bij een mogelijk te sterke ontwikkeling van de bestedingen en een daaruit voortvloeiende inflatiedreiging. Als de tendens naar hogere loonstijgingen zich voortzet, zal dat eveneens negatieve effecten hebben.
Bedrijven produceren dit jaar 4 procent meer dan vorig jaar. Volgend jaar wordt een produktiegroei verwacht van 3,25 procent.
De exportpositie is rooskleurig. Nederlandse bedrijven voerden vorig jaar 1,5 procent meer uit dan de concurrenten. Het is nog niet duidelijk of dit en volgend jaar ook sprake zal zijn van marktwinst. Sommige bedrijven hebben de grenzen van hun capaciteit bereikt.
Vergeleken met andere industrielanden ontwikkelen de loonkosten per eenheid produkt zich in ons land gunstig, mede onder invloed van de sterker dan geraamd stijgende arbeidsproduktiviteit.
Na een toename met 7 procent in 1988 wordt voor de bedrijfsinvesteringen thans een groei verwacht met 9 procent. Worden investeringen in schepen en vliegtuigen buiten beschouwing gelaten dan is de groei 6 procent; in 1990 5 procent.

De winsten van de bedrijven nemen meer toe dan eerder werd verwacht. De arbeidsinkomensquote, het aandeel van de arbeidskosten in het inkomen van de bedrijven, daalt dit jaar naar 78,75 procent en zal volgend jaar verder dalen tot 77,25 procent.
Het Centraal Planbureau concludeert dat de afschaffing van de WIR-investeringspremie vorig jaar de investeringstoename niet lijkt te onderbreken.

De lonen stijgen dit jaar - onder invloed van recente CAO's - iets meer dan in september nog werd berekend
De gemiddelde stijging van de CAO-lonen komt nu uit op 1,5 procent (was geraamd 0,75 a 1 procent).
De inflatie ligt daardoor ook wat hoger, maar steekt met 1,5 procent nog altijd gunstig af bij die in andere landen.
Vooral door de hogere koopkracht van werknemers en de sterke groei van de werkgelegenheid kan de consumptie niet 3,5 procent toenemen
Een modale werknemer (inkomen bruto circa 40.000 gulden per jaar), die het verder zonder extraatjes moet stellen, ziet zijn koopkracht met 2,25 procent verbeteren.
Voor vergelijkbare ambtenaren ligt de verbetering een half procent lager
Werknemers met een minimumloon gaan er echter dit jaar licht op achteruit Mensen met een uitkering mogen een geringe verbetering tegemoet zien.
In 1990 zijn de koopkrachtverschillen groter als gevolg van de op stapel staande belastingherziening en de wijzigingen in de verzekeringen tegen ziektekosten.
Een modale werknemer zal er 4 procent in koopkracht op vooruit gaan, een modale ambtenaar 2 procent minder.
Mensen niet een minimuminkomen krijgen - als het kabinet de bevriezing van hun bruto-uitkering of loon voortzet - niet of nauwelijks koopkrachtverbetering.

Het nationale inkomen stijgt dit jaar met 3,5 procent en volgend jaar met 2,75 procent.
Dat is gunstig voor de overheidsfinanciën. Het financieringstekort en de collectieve lastendruk blijven binnen de afspraken die daarover in de Miljoennennota 1989 en het regeerakkoord zijn gemaakt. Dan moet het kabinet echter wel een strak uitgavenbeleid voeren en geen overschrijdingen meer toelaten.
Het CPB berekent dat de afspraken over de uitgaven in het regeerakkoord nu reeds met 12,75 miljard gulden zijn overschreden.
Hiervan vloeit ruim 9 miljard voort uit een andere economische ontwikkeling dan werd geraamd bij de opstelling van het regeerakkoord.

De resterende 3 i miliard betreft gewone overschrijdingen en uitgaven voor nieuw beleid. De extra uitgaven zijn tot nu toe weggestreept tegen meevallers in de belastingen en premies

Reacties uit politieke partijen en maatschappelijke organisaties

Alle grote politieke partijen concludeerden uit het CEP, dat loonmatiging nodig blijft om economische groei te waarborgen. Maar volgens de PvdA kan loonmatiging alleen worden bereikt, als koppeling tussen lonen en uitkeringen wordt hersteld.

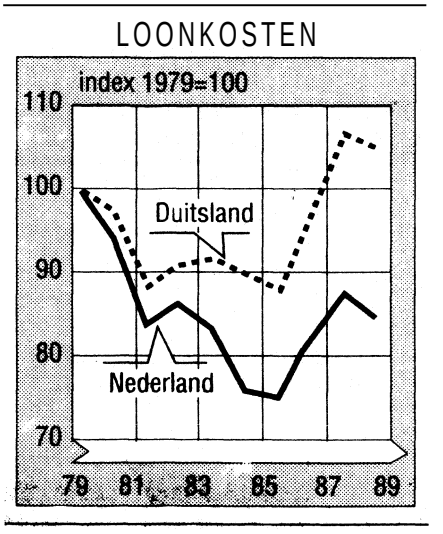
Het is nog niet duidelijk of het CDA uit de cijfers opmaakt dat verhoging van de uitkeringen per 1 juli 1989 niet nodig is.
In het CEP wordt gesteld dat de koopkracht van mensen met een minimumuitkering er dit jaar iets op vooruit zal gaan. De regeringspartijen hadden eind vorig jaar gezegd aan de hand van de koopkrachtcijfers te besluiten of er nog dit jaar iets voor de minima zou moeten worden gedaan.
CDA-fractieleider De Vries herhaalde dit enkele weken eerder nog eens.
De 200 miljoen die het kabinet in oktober ter beschikking stelde van de minima, blijkt echter voldoende te zijn geweest om de koopkracht van de laagste uitkeringen te handhaven.
Mensen met het minimumloon gaan er dit jaar echter wel wat op achteruit, en zullen ook volgend jaar geen verbetering tegemoet kunnen zien.
De PvdA is hierover niet te spreken. De partij vindt de inkomensontwikkeling onevenwichtig omdat werknemers met een modaal inkomen er de komende jaren wel op vooruit gaan.
Volgens PvdA-Kamerlid Melkert is herstel van de koppeling tussen lonen en uitkeringen noodzakelijk om de loonontwikkeling in de hand te houden.
Overigens zijn alle grote partijen het erover eens dat gematigde loonontwikkeling van het grootste belang is om de werkloosheid terug te dringen.
Het CDA noemt het herstel van de economie ,,markant", zeker omdat de werkgelegenheid zich herstelt in eenzelfde tempo als vlak na de oorlog.
Volgens het CDA is deze ontwikkeling ,,vooral ook" te danken aan de constructieve houding van werkgevers en werknemers. Dat moet zo blijven en daarom pleit het CDA voor nieuw overleg over centrale afsaraken over de loonontwikkeling.
Volgens de VVD logenstraffen de CPB-cijfers de bewering dat de werknemers niets voor de loonmatiging zouden terugkrijgen. De werkgelegenheid groeit het hardst in de sectoren die het meest hebben gematigd, meent woordvoerder De Grave.
Loonmatiging blijft echter geboden, omdat de werkloosheid nog veel te hoog is, aldus de VVD.
De sociale partners hebben verdeeld gereageerd op het Centraal Economisch Plan.
FNV en CNV zien in de nieuwste cijfers nog steeds geen aanleiding af te zien van hun eis van verhoging van de uitkeringen per 1 juli. De economie groeit goed, en daarvan moeten ook de minima profiteren, menen zij. Koopkrachtbehoud is niet genoeg.
De werkgeversorganisaties VNO en NCW leggen meer de nadruk op het financieringstekort, dat volgens het CPB alleen in de hand kan worden gehouden door een strak uitgavenbeleid.
,,Terwijl het bedrijfsleven zich een gunstige fi-

KERNGEGEVENS 1986-1989

	1986	1987	1988	1989
	Mutaties t.o.v. voorafgaand jaar in %			
VERONDERSTELLINGEN				
Volume wereldhandel (ongewogen)	4	6¼	9	6½
Concurrerende uitvoer (dubbel herwogen. excl. energie)	2½	6¼	7	6¼
Prijspeil goedereninvoer (in gld)	-17¼	-6	-1	4½
Concurrerend uitvoerprijspeil (in gld) (dubbel herwogen, excl. energie)	-9	-6	3½	3¼
Loonkosten p.e.p. in de verwerkende industrie in het buitenland (in gld)	-4½	-4¼	-½	1½
Effectieve koers van de gulden t.o.v. concurrenten op buitenl.markten	8¼	6	-½	0
t.o.v leveranciers	11¼	7	0	0
Koers van de dollar (niveau)	2,45	2,03	1,98	2,00
Volume materiële overheidsbestedingen	1	1¼	1	½
Volume investeringen in woningen	5	3¼	12	3
Arbeidsduur in bedrijven[a]	-1	-½	-¼	-¼
RESULTATEN				
Loonsom per werknemer in bedrijven	2½	1¼	2	2
Idem, in de marktsector	2½	1½	2¼	2¼
Volume particuliere consumptie	3	3	2	3½
Volume bruto investeringen bedrijven (excl. woningen)	12¾	1¾	7	9¼
Volume goederenuitvoer	2¼	4	8½	6
Idem, excl. energie	2½	4½	8½	6¼
Volume goedereninvoer	3½	6	8¼	7
Produktievolume bedrijven (factorkosten)	1¾	1¾	3½	4
Reëel nationaal inkomen	2¼	¼	3	3½
Prijspeil particuliere consumptie	¼	-½	¾	1½
Prijsindex gezinsconsumptie (werknemersgezinnen)	¼	-½	¾	1¼
Prijspeil goederenuitvoer	-15¼	-7½	½	3¾
Idem, excl. energie	-7	-4½	2	3¾
Arbeidsproduktiviteit in bedrijven (incl. zelfstandigen, factorkosten)	-¼		2¼	2¼
Reëel vrij beschikbaar inkomen (modale werknemer, incl. incidenteel)	3½	2½	2	3¼
Loonkosten p.e.p. in de verwerkende industrie	1¾	2	-2½	-1½
	niveaus			
Lange rente	6,4	6,4	6,1	7,0
Saldo lopende rekening van de betalingsbalans (mld gld)	11,6	6,5	10,7	7,0
Voorraadvorming (mln gld)	0,7	-0,4	-1,3	0,4
Werkgelegenheid (1000 arbeidsjaren)	4686	4741	4787	4850
Werkzoekenden zonder baan (1000 pers)		622	610	585
Gereg werkloosheid (1000 pers)			435	420
Arbeidsink. quote (bedrijven)[b]	82¾	83	80½	78¾
Besparingen van gezinnen[c]	14½	13	12½	12
Financieringstekort Rijk (kasbasis)[d,e]	6½	7¾	6½	5¾
Belastingdruk (kasbasis)[d]	28,7	30,4	30,6	30½
Niet-belastingmiddelen aardgas binnenland (kasbasis)[d]	2,5	1,4	0,9	¾
Sociale premiedruk"	22,0	23,1	22,9	21¼

[a] Contractuele uren per arbeidsjaar; [b] Gecorrigeerd voor aardgas e.d.; [c] In % van het beschikbaar inkomen van gezinnen; [d] In % van het netto nationaal inkomen tegen marktprijzen; [e] Inclusief gebudgetteerde bedragen, excl. vervroegde aflossingen op woningwetleningen.

rianciële uitgangspositie voor de jaren negentig heeft verworven, raken de overheidsfinanciën maar niet op orde". aldus het NCW.
Beide organisaties menen dat loonmatiging geboden blijft voor het vasthouden van de economische groei.
VNO-voorzitter Van Lede zei op 12 april op een persconferentie dat zowel de gegevens van het Centraal Planbureau als cijfers in het een week eerder gepubliceerde CDA-rapport van de commissie Zijlstra bevestigen dat de werkgeversorganisaties met hun beleid op de goede weg zitten. Volgens Van Lede blijkt uit beide rapporten dat koppeling tussen lonen en uitkeringen uit den boze is.
Hij zei dat een dergelijke decentrale aanpak eigenlijk ook noodzakelijk is voor de arbeidsvoorwaarden bij de overheid. Een van de oorzaken van de hoge overheidsuitgaven, is de rigiditeit van het arbeidsvoorwaardensysteem, zo stelde Van Lede vast.
Hij pleitte ervoor zowel de ontwikkeling van overheidssalarissen en van uitkeringen los te koppelen . als de ontwikkeling van overheidssalarissen onderling. ,,Je kunt niet alle ambtenaren hetzelfde behandelen", aldus de VNO-voorzitter.



JAARVERSLAG DE NEDERLANDSCHE BANK

De directie van De Nederlandsche Bank heeft op 24 april het jaarverslag van deze instelling over 1988 gepubliceerd.
De president van de Bank, dr. W.F. Duisenberg, oordeelt in dit verslag gunstig over de ontwikkeling van de nationale economie en de overheidsfinanciën.
Hij ziet echter risico's in een dreigende inflatie en overmatige groei van de binnenlandse geldhoeveelheid.
Ook de omvang van de staatsschuld geeft reden tot zorg. Loonmatiging blijft volgens Duisenberg nodig met het oog op de internationale concurrentiepositie.

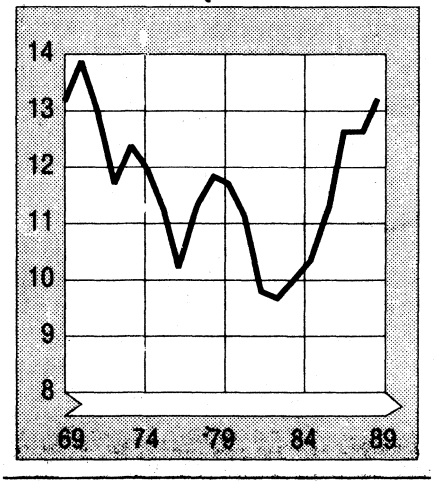
Duisenberg spreekt in zijn verslag van een ,,keer ten goede" in de overheidsfinanciën. Het financieringstekort van de totale overheid daalde vorig jaar met 1,5 procent tot 7,5 procent.
Duisenberg wijst ook op de daling van de collectieve uitgaven als percentage van het nationale inkomen, die vooral een gevolg was van de economische groei.
Het is volgens Duisenberg van ,,groot belang" dat de budgetdiscipline wordt gehandhaafd met strikte uitgavenplafonds. Eventuele meevallers zouden moeten doorwerken naar de jaren negentig.
De president van de bank wijst er op dat het begrotingsbeleid steeds belangrijker wordt naarmate monetaire ingrepen minder effectief worden door het vrije kapitaalverkeer.
Duisenberg vindt dat het overheidstekort in een volgende kabinetsperiode met 2 a **3** procent omlaag moet. Hij geeft, evenals minister Ruding, de voorkeur aan een verlaging met **3** procent omdat dan ook de staatsschuld als percentage van het nationale inkomen tegen 1994 naar beneden gaat.
Volgens Duisenberg zou al aan het eind van de volgende kabinetsperiode kunnen worden teruggekeerd naar een meer trendmatig begrotingsbeleid. Conjuncturele en incidentele fluctuaties in de belastingontvangsten worden dan opgevangen in het financieringstekort.
Duisenberg is tevreden over de groei van de particuliere investeringen met gemiddeld 7,5 procent in de afgelopen jaren. Het niveau van de netto investeringen is met bijna 6 procent van het nationaal inkomen echter nog steeds te laag om de werkloosheid substantieel te verlagen, zo meent de bankpresident. Dit is ook van belang met het oog op de nieuwe afzetkansen in Europa.
Duisenberg meent dat Nederland door een aantal maatregelen aantrekkelijker is geworden voor investeringen. Hij u-ijst op lastenverlichting en de relatief lage arbeidskosten per eenheid produkt.
Voortzetting van de loonmatiging is volgens de bankpresident zeer belangrijk. De jongste cao's blijven nog binnen de ontwikkeling van de arbeidsproduktiviteit. ,,Maar de marges zijn smal", aldus Duisenberg in een toelichting.
De bankpresident maakt zich zorgen over de geldcreatie door de banken. De binnenlandse geldhoeveelheid nam in 1988 met 14 procent toe, veel meer dan op grond van produktiecapaciteit en prijsontwikkeling mocht worden verwacht. Daarmee is het gevaar van inflatie toegenomen. Duisenberg zei in zijn toelichting dat hij over twee maanden in overleg met de banken zal bekijken of het nodig is op de kredietrem te trappen.
Een overmatige geldcreatie kan leiden tot kapitaalexport. De gulden kan hierdoor onder druk komen, wat weer tot renteverhogingen leidt. Ket monetaire beleid zal volgens Duisenberg ook zijn steentje moeten bijdragen aan de ,,consolidatie" van positieve ontwikkelingen.
De sterke geldgroei voltrok zich in een klimaat waarin internationaal sprake was van ruime monetaire verhoudingen, hoge bezettingsgraden en opleving van inflatoire tendenzen.
,,Prijsstabiliteit is daarom niet meer zo vanzelfsprekend als in de afgelopen jaren, zeker niet als geleidelijk aan ook de binnenlandse loonontwikkeling zou versnellen", zo waarschuwt Duisenberg in zijn jaarverslag.
De bankpresident ziet steeds grotere risico's als de staatsschuld zou blijven toenemen. Stijging van de staatsschuld kan volgens Duisenberg een bedreiging vormen voor het wisselkoersbeleid en het monetaire beleid.
Door de internationalisatie van de kapitaalmarkt worden vraag en aanbod van Nederlandse overheidstitels meer afhankelijk van het internationale beleggingsklimaat. ,,De overheid kan zich daarom veel minder dan voorheen een afwijkend financieringsgedrag veroorloven",zo staat in het jaarverslag.
De financieringsbehoefte bij de overheid bedroeg in 1988 44 miljard gulden, waarvan 19 miljard voor herfinanciering. De maandelijkse financieringsbehoefte zal oplopen tot 7 miljard gulden per maand in 1995.
Duisenberg waarschuwt daarom voor het risico dat staatsleningen mislukken. Aan monetaire financiering (met de bankbiljettenpers) zou dan niet kunnen worden ontkomen. Bij monetaire financiering zal de binnenlandse geldhoeveelheid verder stijgen, waardoor de wisselkoers onder druk komt te staan met alle gevolgen van dien voor de rente.

Economische analyse

Nederland heeft het het vorig jaar economisch wonderbaarlijk goed gedaan - 1988 was het zevende jaar van voortdurende economische groei. Voor het eerst sinds mensenheugenis lijkt het erop dat de voorspellingen over de economische groei, waarop het regeerakkoord is gebaseerd, worden gehaald.
In haar verslag over 1986 waarschuwde De Nederlandsche Bank nog dat die veronderstellingen uit het regeerakkoord veel te optimistisch waren. Een jaarlijkse groei van de wereldhandel met 5 à 5,5 procent, een olieprijs die terug zou gaan naar 25 dollar per vat leek De Bank allemaal wat veel.
Maar op de vleugels van een wereldeconomie die zich gedraagt zoals de opstellers van het regeerakkoord wilden, groeide Nederlands bruto binnenlands produkt gecorrigeerd voor de negatieve aardgasbijdrage met ruim 4,5 procent.
Die groei gaf zelfs de ruimte om het terugdringen van het financieringstekort op het in het regeerakkoord afgesproken schema van 5,25 procent van het (sterk gegroeide) nationaal inkomen in 1990 te brengen - ook al heeft de regering van de 6,1 miljard belastingmeevallers in 1988 ten minste 2,4 miljard opgemaakt door uitgavenoverschrijding.

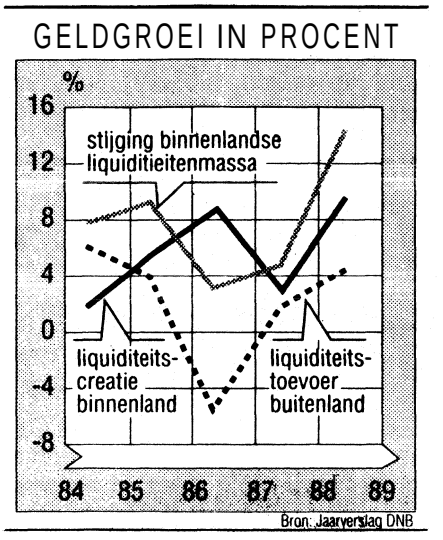
Niettemin daalden de uitgaven van het rijk en werd ook verder de tering naar de nering gezet. Het financieringstekort is nu in absolute termen even hoog als in 1986, in welk jaar de aardgasbaten echter f 14 miljard groter waren, schrijft De Nederlandsche Bank goedkeurend in haar jaarverslag.

En Nederland doet het beter dan de rest van de wereld De export nam 11 procent toe, ruim meer dan de meevallende wereldhandel die 9 procent groeide.
De lonen bleven opnieuw achter bij de groei van de arbeidsproduktiviteit.
De investeringsgroei blijft zeer fors en deson-



danks ging het goed met het overschot op de betalingsbalans, waar De Nederlandsche Bank zich een jaar geleden nog zorgen over maakte Dat overschot nam toe met ruim 4 miljard tot 10,7 miljard gulden.
Geen wonder dat het jaarverslag van De Nederlandsche Bank dit jaar minder vermaningen bevat die de overheid aangaan dan gebruikelijk. Ruiterlijk erkent de president van De Bank, dr W.F. Duisenberg, dat hij vorig jaar de toekomst te somber heeft ingezien, al was hij daarmee in goed gezelschap van alle deskundigen.
Een economie die het goed doet, een internationale concurrentiepositie die is verbeterd ten opzichte van Duitsland, de grootste aanwas van nieuwe banen in West-Europa - het kan haast niet op en we hoeven er niet eens hard voor te werken.
Enigzins mismoedig constateert De Nederlandsche Bank dat Nederland naast de werklozer relatief het grootste aantal niet-actieven telt Ongeveer 400.000 mensen, die niet als werkzoekend staan ingeschreven, zouden eventueel best wel wat willen doen. Maar dat hoeft niet, het gaat zo al goed.

De Nederlandsche Bank heeft nog maar twee zorgen. Eén is de groei van de geldhoeveelheid die tot inflatieverwachtingen zou kunnen leiden, al hebben we vrijwel de laagste inflatie ter wereld (1,5 procent tegen 2,5 procent in de Bondsrepubliek).
Maar aan die groei van de geldhoeveelheid kan De Nederlandsche Bank ook niet veel doen door alle vrij bewegende internationale geldstromen, constateert Duisenberg nu, ook al noemde hij beheersing van de geldgroei vorig jaar nog een prioriteit voor het monetaire beleid.
De Nederlandschc Bnak zal tot juni de ontwikkelingen nog eens aanzien. Dan zijn de cijfers over de geldgroei tot en met maart beschikbaar, en zal met de banken worden gesproken over de noodzaak van een rem op de groei van de kredietverlening.
Behalve de steeds maar hoog blijvende werkloosheid zijn de omvang van de staatsschuld en de financierbaarheid daarvan de enige problemen waarmee Nederland nog te maken heeft. Juist in deze jaren van overvloed moeten de maatregelen genomen worden om de magere jaren te doorstaan.
Scherper dan ooit waarschuwt de president van De Nederlandsche Bank dan ook voor de problemen die kunnen rijzen bij de financiering van het begrotingstekort en de terugbetaling van de overheidsschuld, die internationaal in verhouding zeer hoog is.
Bruto hebben in Europa alleen België en Italië een hogere staatsschuld.
Ir 1988 moest de overheid 25 miljard lenen voor het tekort en nog eens 19 miljard om vervallende staatsschuld terug te betalen. Dat ging vorig jaar heel makkelijk. Het buitenland heeft in 1988 via beursaankopen 14,6 miljard belegd in Nederlandse obligaties. Dat is 45 procent van het bedrag dat de Staat door openbare leningen aantrok. Maar die belangstelling was in hoge mate te danken aan de Duitse plannen om bronbelasting in te voeren.
Duisenberg waarschuwt voor ,,potentiële knelpunten.'' De Staat moet nu maandelijks 3,5 miljard lenen en in 1995 zal dat maandelijks 7 miljard gulden zijn.
,,Bij het mislukken van één lening is (tijdelijke) monetaire financiering onontkoombaar en het is de vraag of bij het huidige straffe emissietempo de schade later in het jaar ongedaan kan worden gemaakt'', aldus Duisenberg.
Een duidelijke waarschuwing nu dit jaar al één staatslening is mislukt en de lening waarop deze week kan worden ingeschreven door de discontoverhoging van De Nederlandsche Bank hetzelfde lot beschoren lijkt.
,,De Staat kan altijd wel aan zijn geld komen, maar moet daar een prijs voor betalen'', aldus Duisenberg. En die prijs zal stijgen.
De Nederlandsche Bank ziet graag een verschil van ten minste 1,5 procent tussen de kapitaalmarktrente en de geldmarktrente. Dat maakt



net naar makkelijker monetair te sturen en voorkomt dat kapitaalexport zorgt voor zó'n aanbod van guldens dat druk op de koers ontstaat.
En het geeft de banken de kans hun bedroevend lage rentabiliteit te verbeteren.
De vuistregel is dat één procent hoge e rente de overheid 450 miljoen gulden extra op jaarbasis kost; in Den Haag kan men dus de borst nat maken. Want De Nederlandsche Bank laat merken dat de tijd daar is om voorzichtig op de monetaire rem te trappen, nu de Nederlandse economie in alle aspecten behalve de loonontwikkeling tekenen van oververhitting vertoont.
Het is immers het beleid van De Bank - die de waarde van de gulden constant moet houden - ertoe bij te dragen dat de schommelingen in de economie niet al te groot zijn.

Bedrijfsresultaten van de Bank

De winst van De Nederlandsche Bank is in ***1988*** gestegen van *f*1,16 mrd naar *f*1,49 mrd. Maar dit is veel meer aan incidentele meevallers dan aan beleid te danken, hoewel ter compensatie aangetekend moet worden dat de beheerskosten voor het eerst sinds mensenheugenis afnamen.
De winststijging is vooral gerealiseerd in het buitenland, door indirecte kredietverlening aan de Amerikaanse overheid. Die betaalde wat meer rente, maar spekte de winst van de centrale bank vooral via de waardestijging van de dollar.
En dan was er nog een aardige meevaller van 74 miljoen gulden. Oude bankbiljetten, tien jaar geleden ongeldig verklaard en nog steeds niet ingewisseld, rekent de bank nu tot zijn inkomen.
Maar in het kernbedrijf van De Nederlandsche Bank - de kredietverlening in guldens aan de Nederlandse banken - ging het in Nederland slecht vorig jaar. Schatkistbiljetten, voorschotten en speciale beleningen brachten ***87*** miljoen gulden minder op. Niet alleen omdat de rente daalde, maar ook omdat de banken minder een beroep op De Nederlandsche Bank deden.

Het allerergste is dat die belangrijke groep afnemers, waarvoor De Nederlansche Bank min of meer garant staat, in het verslagjaar minder kredietwaardig is geworden.

Het solvabiliteitsoverschot is in verhouding tot het risicodragende bedrijf met eenderde gedaald, omdat de groei van het eigen vermogen van de banken (plus 6.8 procent), achterbleef bij de sterke groei van de risicodragende uitzettingen (plus 19,6 procent).
Bovendien verliezen de Nederlandse banken terrein aan de buitenlandse banken in Nederland, die hun marktaandeel van 20 ! op 2-/ 4 procent brachten.
Nu hebben de Nederlandse banken nog wel wat ruimte boven de solvabiliteitseisen. Hun vermogen is 7,4 procent van de daartoe strekkende risico's en het vereiste minimum is 5,4 procent.
Maar De Nederlandsche Bank wijst erop dat de banken hun vermogen vooral hebben versterkt via achtergestelde leningen, en die zijn natuurlijk geen echt vermogen. Dat mag dan ook maar voor een deel, en dat deel is nu vrijwel vol.
Willen de banken boven hun winstinhouding meer vermogen aantrekken, dan moet dat door middel van aandelen. Dan is het te hopen dat het gunstige beursklimaat aanhoudt.
Die hoop kan ook worden uitgesproken voor de particuliere participatiemaatschappijen (ppm's) die met een 52-procent overheidsgarantie risicodragend vermogen in het bedrijfsleven steken.

De Nederlandsche Bank houdt daar enig toezicht op. ,,De uitgekeerde verliesvergoedingen vertonen inmiddels een sterke toename'', schrijft De Bank bezorgd. Van 1981 tot 1988 is totaal 23,4 miljoen gulden verliesvergoeding uitgekeerd, meer dan de helft daarvan vorig jaar.
Wie dan bedenkt dat de animo om via de ppm's te investeren nog steeds groeit, ziet hier de zorg voor verdere stroppen. Immers, het door de Staat gegarandeerde uitstaande bedrag voor ppm's liep vorig jaar op van 303 tot 368 miljoen gulden, terwijl 22 nieuwe ppm's werden erkend. Hun aantal kwam daardoor op 90.
,,Investeringen in nieuwe ondernemingen zijn betrekkelijk riskant,'' zo deelt De Nederlandsche Bank mee. Een derde van de stroppen gebeurde namelijk binnen één jaar nadat de investering was goedgekeurd.
Geen wonder dat minister Ruding dit jaar met de betrokkenen een nieuwe evaluatie van de garantieregeling maakt. Wat De Nederlandsche Bank betreft is de uitkomst van dat overleg duidelijk. Zij heeft van dit interessante onderwerp het allerlaatste hoofdstukje van het verslag gemaakt. Dat kan dan volgend jaar zo verdwijnen.
Wat echt is verdwenen: 2,5 miljard gulden aan bankbiljetten, vooral duizendjes. Die zijn niet meer in circulatie, want De Nederlandsche Bank ziet ze nooit meer.
Dat begon in 1987 toen de fiscus onder bepaalde omstandigheden toegang kreeg tot bankgegevens van door haar verdachte personen. Maar nu weet De Nederlandsche Bank vrijwel zeker dat die biljetten echt zijn opgepot.
Met de overbrenging van contant geld naar het buitenland was in 1988 een bedrag van 1,5 miljard gulden gemoeid - het merendeel in de eerste helft van het jaar. In 1987 is uit vrees voor de fiscus 2 miljard gulden contant over de grens gebracht.
Maar die biljetten krijgt De Nederlandsche Bank weer keurig via de banken in Amsterdam aangeboden.

Reacties

De fracties in de Tweede Kamer van de coalitiepartijen CDA en VVD zagen in het jaarverslag van De Nederlandsche Bank een bevestiging, dat het kabinetsbeleid en de opstelling van de sociale partners resultaat hadden opgeleverd.

De vakcentrales FNV en CNV meenden, dat voor loonmatiging afspraken nodig zijn over koopkracht en werk.

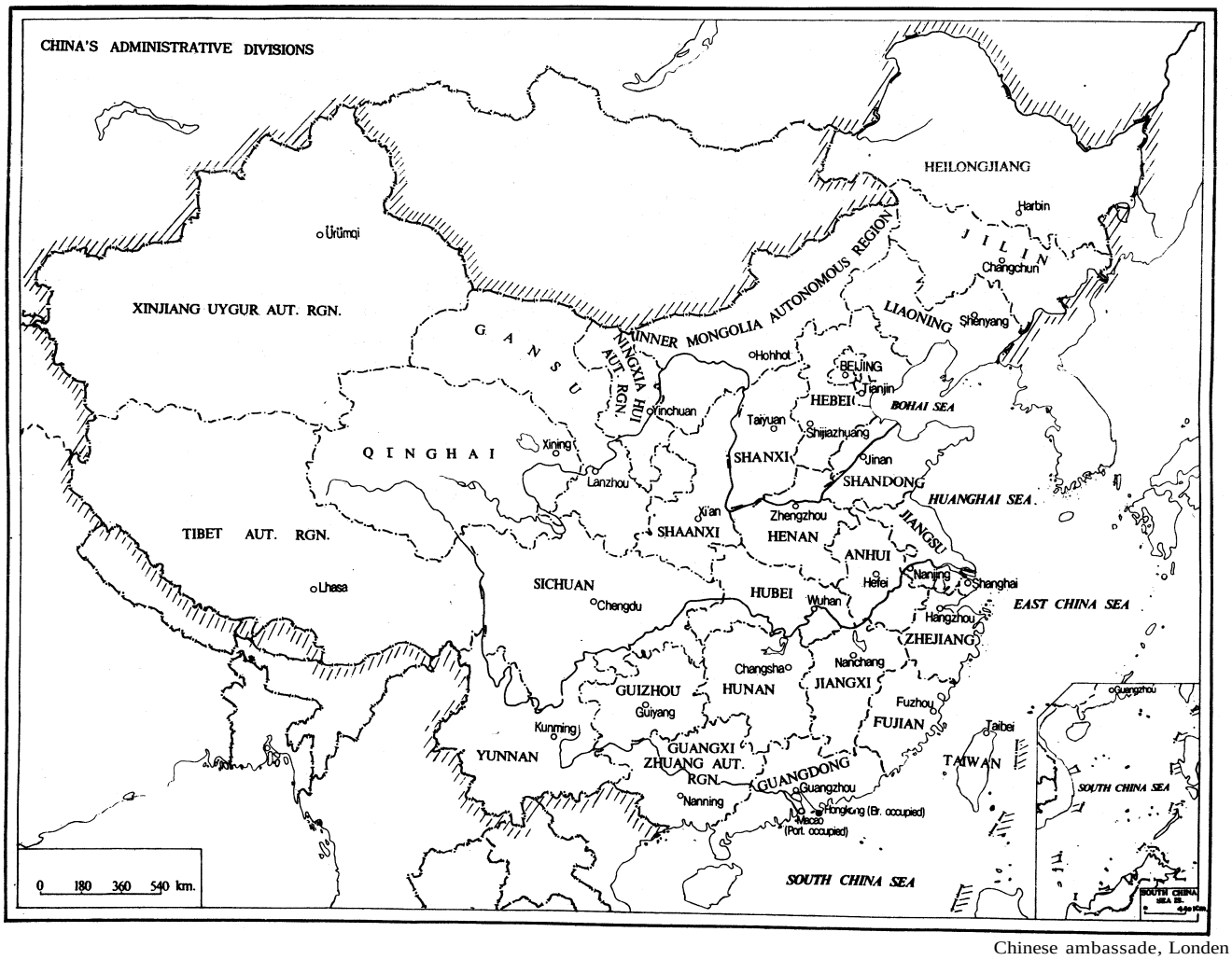
CDA en VDD stemmen in met Duisenbergs conclusie dat er een direct verband bestaat tussen loonmatiging en de groei van investeringen, produktie en werkgelegenheid. Zij vinden met Duisenberg ook een zorgvuldige budgetdiscipline nodig.
Volgens het CDA verdienen Duisenbergs aanbevelingen over een wettelijk leningplafond en herstel van een trendmatig begrotingsbeleid ,,serieuze bestudering". De coalitiepartners achten een hoog tempo van werkgelegenheidsgroei nodig.
De PvdA-fractie ziet in de raadgevingen van Duisenberg meer een waarschuwing aan het kabinet, omdat de beheersing van de lonen dreigt te ontsporen. Volgens haar neemt de bankpresident afstand van de voor 1990 voorziene belastingverlaging, maar hij waarschuwt tegen onevenredige toename van het vrij besteedbaar inkomen.
De FNV vindt Duisenbergs waarschuwing voor inflatie ,,begrijpelijk". Duisenberg ziet volgens de vakcentrale echter de steeds schever wordende inkomensverdeling als ,,inflatiehaard" over het hoofd.
Voor loonmatiging moeten er afspraken komen tussen overheid en sociale partners over koopkrachtontwikkeling van achtergestelde groepen en verdere herverdeling van werk.
Het CNV vindt dat werkgevers en overheid eindelijk serieus merk moeten maken van aanvullend werkgelegenheidsbeleid. Deze vakcentrale verwijt Duisenberg dat hij het onvermijdelijke karakter van bepaalde uitgavenoverschrijdingen vergeet, zoals bij de studiefinanciering. ,,De bankwresident maakt ow deze wiize rechten van burgers ondergeschikt 'aan de budgetdiscipli ne."
Het CNV vindt ook dat Duisenberg de hogere bedrijfsrendementen ten onrechte buiten schot laat.
De werkgeversorganisatie VNO steunt Duisenbergs pleidooi voor uitgavenplafonds bij de overheid, zodat in minder vette jaren een financiële buffer kan worden gevormd. Uitgavenbeheersing is volgens het VNO nodig voor verlaging van de collectieve lastendruk en om geld vrij te maken voor een goed vestigingsklimaat (wegen, scholing, onderzoek, milieu).
Het VNO vindt naast verdere loonmatiging ook winstverbetering nodig.
Volgens de christelijke werkgeversorganisatie NCW is Den Haag de les van groei door loonkostenmatiging al weer vergeten, gezien de discussie over verhoging van minimumloon en uitkeringen en het kabinetsbesluit de werkgeverspremie te verhogen.
Het NCW ziet ,,absoluut geen ruimte" voor een trendmatig begrotingsbeleid.
Het KNOV (midden- en kleinbedrijf) vindt dat buitensporige stijging van de belastingontvangsten geheel ten goede moet komen aan verlaging van het financieringstekort en lastenverlichting.
Voor de door Duisenberg bepleite investeringsgroei is volgens het KNOV financiële ruimte nodig. ,,Dekleinschaligheidstoeslag moet daarom in ere worden gehouden."
Ook de overheid moet meer investeren, aldus het KNOV.

ZUIDOOST-AZIE EN VERRE OOSTEN

CHINA

TIBET ONDER STAAT VAN BELEG

Op 5 maart 1989 vielen in de Tibetaanse hoofdstad Lhasa enkele tientallen doden en gewonden, nadat de Chinese veiligheidspolitie het vuur had geopend op enkele honderden demonstranten.
Volgens het officiële Chinese persbureau *Nieuw China* was de onrust ontstaan, toen dertien boeddhistische monniken en nonnen in het oude stad scentrum een demonstratie waren begonnen, waarbij zij met de Tibetaanse vlag zwaaiden en leuzen voor onafhankelijkheid en ter ere van de Dalai Lama riepen. De demonstratie was snel aangegroeid tot 600 betogers, die zich in de richting van een Chinese wijk begaven en winkels begonnen te plunderen. Ook werden regeringsgebouwen en kantoren van de communistische partij aangevallen, aldus de officiële versie.
Volgens buitenlandse ooggetuigen in Lhasa had de politie het vuur geopend vanaf daken van naburige gebouwen, nadat de demonstranten een ronde om de Jokhang tempel hadden gemaakt. Pas daarna zouden de demonstranten zijn overgegaan tot brandstichting en geweldplegingen. De politie had daarop versterkingen gestuurd, die in het wilde weg met automatische Kalasjnikows op de menigte begonnen te schieten.
Een jaar eerder hadden zich eveneens op 5 maart, op de laatste dag van het Tibetaanse Monlam Feest, bloedige ongeregeldheden voorgedaan (zie pag. 231/3 e.v.). Omdat de autoriteiten hernieuwde onlusten vreesden, was het Monlam Feest in 1989 afgelast.
Nadat op 6 maart duizenden Tibetanen in Lhasa de straat op waren gegaan om te betogen tegen het gewelddadige politie-optreden van de dag ervoor, werd op 7 maart de staat van beleg in Tibet uitgeroepen.
Volgens het persbureau *Nieuw China* was de maatregel noodzakelijk om de ,,sociale orde te redden en persoonlijke veiligheid en bezittingen te beschermen en inbreuken op publieke eigendommen te voorkomen". Daarbij werd verwezen naar ,,voortdurende ordeverstoringen door een kleine minderheid van separatisten" die de ,,sociale orde ernstig in gevaar heeft gebracht".
Na het ingaan van de noodtoestand werden in Lhasa honderden arrestaties verricht. In de stad werd gepatrouilleerd door enkele duizenden militairen en politie-agenten. Alle buitenlanders zonder speciale toestemming moesten Tibet binnen 48 uur verlaten.
Het algemene decreet, waarmee premier Li Peng de staat van beleg had uitgeroepen, bepaalde dat de autonome regionale volksregering van Tibet, en niet het leger, de gedetailleerde maatregelen inzake de staat van beleg zou uitvaardigen. Volgens kenners had deze regering slechts papieren macht. De werkelijke macht in Tibet was in handen van de regionale militaire bevelhebber, de Chinese generaal Jiang Hongquan, en van de eerste secretaris van het regionale comité van de communistische partij, Hu Jintao, eveneens een Chinees.
Het Chinese dagblad *China Daily* meldde ow 8 maart dat de uitvoering van de staat van beleg in handen was van de politieke commissaris van het garnizoen Lhasa, generaal-majoor Zhang Shaosong.
Buitenlandse waarnemers in Tibet waren van mening dat voortaan krachtiger zou worden opgetreden, maar meer in preventieve zin.
Het leger was volgens hen beter uitgerust om geweld te voorkomen, en het was niet zo gemakkelijk te provoceren als de relatief onervaren gewapende Volkspolitie, een korps dat pas in 1983 werd gevormd om het leger te ontlasten van civiele operaties. De leden van dit korps waren over het algemeen erg jong en doodsbang, met name voor de Khampa's, de bergsta-m uit het oosten van Tibet.
Volgens de officiële Chinese versie waren er tijdens de drie dagen van Chinese schietpartijen en Tibetaanse wraakoefeningen 12 doden en 100 gewonden gevallen. Tibetaanse bronnen en buitenlandse ooggetuigen schatten het dodental op 75 en het aantal gewonden op 300.
De Dalai Lama verklaarde op 8 maart in zijn Indiase ballingsoord Dharmsala bang te zijn dat Lhasa in een ,,slachthuis" zou veranderen, nu buitenlanders het gebied moesten verlaten. ,,Geen buitenlanders betekent geen getuigen, zodat de Chinezen kunnen doen wat ze willen". Hij zei wapengeweld af te wijzen, maar hij zei tevens begrip te hebben voor de wanhoop en woede van de Tibetanen in Lhasa. De Dalai Lama prees de moed van de betogers, die de straat op gingen om voor onafhankelijkheid te demonstreren, maar hij stelde met nadruk dat de Tibetaanse strijd ,,geweldloos" was.
Op 10 maart 1989, de dertigste verjaardag van de mislukte Tibetaanse opstand tegen de Chinese bezetting, riep de Dalai Lama internationale leiders op mee te helpen aan de beëindiging van de ,,Chinese repressie" in Tibet. Hij deed ook een beroep op de Chinese leider Deng Xiaoping een einde te maken aan het geweld in Tibet en een dialoog te openen over de toekomst van zijn land.
De Chinese regering liet op een persconferentie in Peking op 14 maart 1989 weten bereid te zijn tot overleg met de Dalai Lama over de toestand in Tibet. Deze zou echter wel vooraf moeten erkennen dat Tibet niet onafhankelijk zou worden van China.
Een vertegenwoordiger van de Dalai Lama verklaarde in New Delhi dat de voorstellen van de Chinese regering niets nieuws bevatten en dat de Tibetaanse kwestie er niet nader door tot een oplossing kwam.
De Chinese ambassadeur in de Verenigde Staten diende op 22 maart 1989 een scherp protest in op het State Department tegen wat hij noemde ,,de grove bemoeienis" van de VS in interne aangelegenheden van China. Hij doelde daarmee op een kort daarvoor door het Amerikaanse Congres aangenomen resolutie waarin bezorgdheid



Chinese ambassade, Londen

werd uitgesproken over de situatie in Tibet.
In een verklaring tegenover het persbureau Nieuw ***China*** verklaarde de in Tibet gestationeerde politiek commissaris Zhang Shaosong, dat bij rellen in de stad Lhasa in de voorafgaande 18 maanden ruim 600 slachtoffers waren gevallen. Hij gaf geen specificatie van het aantal doden en gewonden. In die anderhalf jaar tijd hadden volgens Zhang in Lhasa 21 grote rellen plaatsgehad.

Officiële bronnen in Peking hadden tot dan toe gemeld dat in die periode 24 mensen waren gedood en 432 gewond.

ECONOMISCHE ONTWIKKELINGEN. POSITIE ZHAO ZIYANG VERZWAKT

Tijdens een driedaagse bijeenkomst van het Politburo van de communistische partij, die op 15 aug. 1988 in Peking was begonnen, werd een nieuw economisch vijf-jarenplan ontworpen. Het plan beoogde de prijs- en looninflatie te beteugelen, het bedrijfsleven efficiënter te maken en corruptie bij de overheid tegen te gaan.
De overheidscontrole op de prijzen van een aantal belangrijke goederen en diensten zou volgens het plan gehandhaafd blijven, maar in alle overige gevallen zou het marktmechanisme de prijsstelling moeten regelen. Ook zou de hervorming van de staatsbedrijven moeten worden versneld, waarbij directies volledig verantwoordelijk zouden worden voor winsten en verliezen.

In het plan zou ook zijn vastgelegd dat de levensstandaard van de Chinese arbeider in het algemeen niet mocht lijden onder de hoge inflatie. Voor ambtenaren en werknemers in semi-overheidsdienst had de regering echter een verlaging van de koopkracht in petto. Dat zou niet zozeer gebeuren door middel van het bevriezen of verlagen van salarissen, alswel door strenge maatregelen te nemen tegen fraude, corruptie en verspilling.
In het *NRC/H'blad* van 10 sept. 1988 schreef correspondent Willem van Kemenade de volgende beschouwing over het tempo van de economische hervormingen en de positie van partijleider Zhao Ziyang:

In de Chinese partijtop heeft een herverdeling van macht en werkterrein plaatsgehad die de positie van secretaris-generaal Zhao-Ziyang heeft uitgehold en het tempo van de in een crisis verkerende economische hervormingen verder zal vertragen.
Zhao zelf bevestigde eerder deze week tegenover de Amerikaan Frank Gibney, uitgever van de Chinese editie van de Encyclopaedia *Britannica*, dat hij zich niet meer direct met economische zaken bezighoudt, maar dat hij „zijn activiteit concentreert op onderzoek en studie om tijdens partijvergaderingen belangrijke beleidskwesties met zijn collega's te bespreken". Zhao bleef zich ook na het formeel overdragen van zijn premierschap aan Li Peng in april (zie pag. 244/1-1988,KHA) als partijleider grotendeels bezighouden met de economische hervormingen, met name het cruciale prijsbeleid. Maar door de hollende inflatie, hamsteren, grootschalig terugtrekken van banktegoeden, de zwarte markt, is er een paniekstemming in het land ontstaan die al tot veel demonstraties en prijsoproeren heeft geleid.
Het te overijlde en te riskante prijshervormingsprogramma van Zhao wordt daarvoor verantwoordelijk gesteld en sinds juni heeft dat tot een reeks aanvallen van de conservatieve oude garde geleid, waarbij opperste leider Deng Xiaoping op zijn minst om tactische redenen Zhao aan zijn lot heeft overgelaten.

De filosofie van Zhao, gesteund door een denktank van jonge economen, was dat het beter is om gedurende een kortere periode een beleid van hogere risico's te voeren en door te breken naar de nieuwe door het markmechanisme gedomineerde economische structuur, dan om het oude systeem van centrale planning voor onbepaalde tijd naast het marktmechanisme te laten voortzeulen

Het grootste obstakel in de Chinese hervormingen is immers in wezen niet het prijsbeleid maar de lage prodiiktiviteit in de industrie. Bedrijven kunnen, steunend op de planeconomie, overbodige, inferieure goederen op de markt brengen en als ze verlies lijden met staatssubsidie doorknoeien. Sinds kort bestaat er wel een faillissementsmet, maar die wordt nauwelijks of niet toegepast vanwege de gevestigde belangen van de communistische partij.

Partijleider Zhao meende door volledige prijsliberalisering (behalve voor grondstoffen en openbare diensten), managementhervormingen, waarmee hij doelt op het terugdringen van de invloed van partijbonzen in fabrieken, een individueel contractsysteem in plaats van een levenslang gegarandeerde baan en concurrentie, meer en betere goederen op de markt te krijgen volgens de regels van vraag en aanbod. De prijzen zouden zich dan vanzelf wel gaan regelen en stabiliseren waarna de lonen en koopkracht van de werknemers navenant stijgen.
Maar dit blijkt in de praktijk onmogelijk door te voeren. De toevoer van goederen deugt niet, de schaarste blijft en de prijzen worden als maar opgedreven. Niet alleen hebzuchtige boeren zijn daarvoor verantwoordelijk, ook partijinstanties kopen grote hoeveelheden goederen voor lage staatsprijzen op om ze vervolgens met enorme winsten te verkopen.
Prijzen van dagelijkse levensbehoeften waren in juli officieel 24 procent hoger dan in juli 1987, maar consumenten klagen dat het minstens 50 procent is. Lonen zijn slechts 10 procent gestegen en de industriële groei was 17 procent. Als antwoord op de inflatie bracht de staat 30 procent meer geld in omloop.
Volgens twee Hongkong-Chinese bladen, het maandblad *Chengming* en de Chinese editie van het weekblad *Asia Week* begon het conservatieve offensief, dat aanvankelijk tot doel had Zhao volledig ten val te brengen, al in juni. Dezelfde oude heren uit de Centrale Adviesraad, die eind 1986 de campagne tegen ex-partijleider Hu Yaobang leidden, zouden tijdens een bridgepartij Deng Xiaoping hebben doordrongen van de explosieve economische situatie en daarvoor alle verantwoordelijkheid op Zhao hebben geschoven. Deng, die zich de laatste jaren in tijden van nood niet als leider van de reformistische groep, maar als supreme arbiter boven de verschillende vleugels opstelt, zou daarop gezegd hebben: ,,Ik hou in Beidaihe niemand de hand boven het hoofd. Hij die zijn taak niet goed vervult zal moeten verdwijnen".
De jaarlijkse zomerzitting van de partijtop in de badplaats Beidaihe, 200 kilometer ten oosten van het snikhete Peking aan de Gele Zee, begon op 20 juli, maar ging ondanks officiële ontkenningen na enkele dagen onenigheid al uiteen. Volgens *Chengming* werd de zitting geopend met een 'onbeleefde' aanval van eerste vice-premier Yao Yilin (71) op Zhao. Yao wordt een 'gematigde hervormer' genoemd en behoort tot de school van de oude economische goeroe Cheng Yun, die ondanks zijn 86 jaar nog steeds achter de schermen invloed uitoefent.
Yao verweet de 'radicale hervormer' Zhao dat hij tijdens zijn jaren als premier geen systematisch coherent plant voor de prijshervormingen had gemaakt en alles op lukraak experimenteren liet uitdraaien. Verder zou Zhao zijn taak als partijleider verwaarlozen en het kabinet en premier Li Peng niet respecteren en zonder Li te consulteren steeds op diens stoel zitten. (Zhao heeft tot zijn formele bevestiging als partijleider voortdurend gezegd dat hij die baan niet wilde en premier wilde blijven.)
Zonder de steun van Deng Xiaoping kan Zhao zich niet effectief verdedigen, waarop hij gepikeerd wegliep en op inspectiereis naar Mantsjoerije ging. Daar lanceerde hij een tegenaanval op de hoogbejaarden en zei dat ,,een aantal kameraden wel met pensioen is, maar geen rust neemt en in plaats daarvan invloed en privileges misbruikt om zichzelf te verrijken". Het is een nieuw verschijnsel in China dat staatsfirma's onder leiding van kinderen van bejaarde leiders – onder bescherming van hun vaders – op grote schaal op de zwarte markt en in het Hongkong-ci cuit actief zijn.
Volgens verschillende Chinese bronnen diende Zhao begin augustus zijn ontslag in, maar in zijn achterhoofd speelde dat het niet aanvaard zou worden. Verder: als Yao Yilin en Li Peng de economie moesten stabiliseren en hun dat niet zou lukken, zouden die twee nog hardere klappen oplopen dan Zhao nu.
Op 15 augustus kwam het Politburo bijeen en nam een 'proeve' van een vijfjarenplan voor de bestrijding van de inflatie aan. Zhao had vier jaar voorgesteld en Yao en Li acht jaar. Het plan was een compromis dat het gezicht van Zhao redde. Het liet de controle over enige belangrijke, niet met name genoemde goederen en over arbeid in handen van de staat en liberaliseerde de prijzen van bijna alle andere goederen.
Maar dat het slechts een 'proeve' was bleek twee weken later toen premier Li Peng besliste dat er dit en volgend jaar geen belangrijke prijshervormingen meer zouden komen en dat prijsliberalisering een kwestie van vijf jaar *of langer* was. Li plaatste tevens strenge beperkingen op staatsuitgaven, bankkredieten en de geldaanwas. Deng Xiaoping zei enige dagen later dat alle hervormingen, met name de controversiële kwestie van grondeigendom voor onbepaalde tijd zijn opgeschort en tegenover de bezoekende Japanse premier Noboru Takesbita lichtte hij verder toe dat ,,overijld handelen een uitnodiging aan linkse krachten is".
Volgens de nieuwe werkverdeling in het Politburo zal Zhao zich niet meer met de economie bemoeien, secretaris-generaal blijven en de militaire portefeuille onder zich houden, maar aangezien hij geen militaire staat van dienst heeft lijkt dat niet veel meer dan symbolisch. Het economisch beleid is nu geheel in handen van Li Peng en Yao Yilin, waarbij Yao de mentor van Li is.
Een deel van Zhao's partijtaken zal worden overgenomen door Qiao Shi, wiens portefeuille al openbare veiligheid bevatte. Of Zhao verder bergafwaarts zal gaan, hangt van twee factoren af: Deng Xiaoping en de economische situatie. Als Li Pengs stabilisatie slaagt, zal dat volgens economen op zijn best tot permanente stagflatie leiden, waarbij de staatssector stagneert, de onvolgroeide vrijemarktsector niet uit de voeten kan en prijsverhogingen permanent worden bestreden met alles verslindende staatssubsidies.
Wellicht dat er dan weer een rol voor Zhao komt om die impasse te doorbreken, maar veel tijd heeft hij ook niet meer, want hij is bijna 70 en Deng Xiaoping, de man die hem moet beschermen, is 84. De uiteindelijke opvolging in China is opnieuw onzeker.

Plenum Centraal Comité besluit hervormingen te vertragen

Van 26-30 sept. 1988 werd in Peking het derde plenum gehouden van het Dertiende Centraal Comité. De bijeenkomst werd niet alleen bijgewoond door de 265 volledige en kandidaatleden van het Centrale Partij comité, maar ook door 184 leden van de Centrale Adviescommissie, het college van hoogbejaarde, semi-gepensioneerde partijveteranen, en door ruim honderd anderen, onder wie lokale bestuurders en legerbevelhebbers.
Tijdens het historische derde plenum van het Elfde Centraal Comité in dec. 1978 had de partijtop onder leiding van Deng Xiaoping de basis gelegd voor radicale economische hervormingen, met name op landbouwgebied. Het derde plenum van het Twaalfde Centraal Comité had in okt. 1984 rigoureuze hervormingen aangekondigd in de stedelijke economie en de industrie.
Dit derde plenum van het Dertiende CC had tot hoofdtaak ,,de ervaringen van tien jaar op te soinmen" en de hervormingen af te remmen.
Na afloop van het plenum werd bekendgemaakt dat de economische hervormingen aanzienlijk zouden vertraagd en dat een eind zou worden gemaakt aan de ontstane ,,verwarring in economische activiteiten". Het bestrijden van de inflatie en de recentralisatie van de economie zouden in de komende jaren hoofdpunten van de economische agenda vormen
Daartoe werd een aantal maatregelen aangekondigd, zoals de vermindering van de industriele groei, een streng monetair beleid dat de geldcirculatie moest inkrimpen en de bankkredieten beperken, alsmede het terugdringen van de bestedingen door huishoudens en organisaties.
Om deze maatregelen kracht bij te zetten werden strenge straffen aangekondigd voor ,,degenen die ingaan tegen de principes, beslissingen en het beleid van het Centraal Comité, of die de economische orde verstoren of partijregels overtreden".
In een verklaring van het CC op 30 september werd gehoorzaamheid geëist van de 48 miljoen partijleden. ,,Op het ogenblik staan de voorhoederol van de partij en de partijdiscipline centraal. Plaatselijke belangen zijn ondergeschikt aan het geheel", aldus de partijverklaring.

Richtlijnen ter vermindering overheidsuitgaven

Het Chinese kabinet, de Staatsraad, maakte op 26 sept. 1988 nieuwe richtlijnen bekend die waren gericht op het beteugelen van de enorme overheidsuitgaven. Volgens het kabinet vormden uitgaven van lokale overheidsinstellingen aan de bouw van luxe kantoren en hotels de grootste oorzaak van de inflatie. Bovendien was daardoor te weinig geld besteed aan het onderhoud en de uitbreiding van de infrastructuur, zoals spoorwegen en krachtcentrales.

Faillissementswet van kracht

Het persbureau Nieuw China meldde op 1 november 1988 dat volgens de op die dag van kracht geworden faillissementswet alle Chinese staatsbedrijven en coöperaties die verlieslijdend waren. voortaan failliet konden worden verklaard.
In het *NRC/H'blad* van 2 nov. 1988 schreef Willem van Kemenade de volgende toelichting op de nieuwe wet:
Met de op 1 november officieel van kracht geworden Faillissementswet heeft de Chinese wetgever een instrument gecreëerd dat de op inflatie gestrande economische hervormingen via een achterdeur nieuw leven zou kunnen inblazen.
De wet is bedoeld als een gigantische onkruidwieder onder de 400.000 Chinese staatsbed ijven. Zij moet de concurrentie aanwakkeren en het Darwinistische principe van 'de sterken elimeren de zwakkeren' zonder ideologische remmen toepassen.
Maar wat er van zo'n drastisch stuk wetgeving in de praktijk terecht komt in een land waar de

wet voortdurend om politieke redenen buiten werking wordt gesteld, moet s-orden afgewacht. Leidende economen weten het zelf niet. Liu Luoguang, vice-president van de Academie van Sociale Wetenschappen, de belangrijkste 'denk-tank' van de regering, sprak gisteren de pers toe over inflatie, interest-percentages, devaluatie en het introduceren van aandelen in staatsbedrijven, maar hij waagde zich niet aan rrii voorspelling van de onmiddellijke gevolgen van de nieuwe wet.

Faillissement is een volkomen onbekend begrip in een land waar bedrijven – of zij nou goed of slecht worden geleid, winst maken of verlieslijden – het altijd wel redden me; gesubsidieerde grondstoffen en materialen, subsidies op arbeidslonen, een dubbele boekhouding, belastingontduiking of vrijstelling.

Het oorspronkelijke wetsontwerp werd in de loop van 1985 opgesteld. In dat jaar zat een vijfde van de staatsbedrijven in de rode cijfers. Terwijl het ontwerp in behandeling was bij het Nationale Volkscongres – en twee maal zwaar werd geamendeerd en aangehouden – werd er in drie steden met faillissemcntsprocedures geëxperimenteerd, in Shenyang, Chongqing en Wuhan. Maar in het hele land is er slechts één faillissement uitgesproken. Dat was in augustus 1986 en het betrof een collectief fabriekje voor tegen explosies bestand materiaal met zeventig werknemers in Shenyang. De zeventig werklozen kregen een uitkering van een verzekeringsfirma die speciaal voor dat doel was opgezet.

Afgezien van een pensioenplan voor bejaarden voor een groot deel van het land, bestaat er in feite nog altijd de zogenoemde ,,ijzeren rijstkom", dat wil zeggen een levenslang minimumloon, ongeacht niveau en kwaliteit van het werk dat men verricht.

Niettemin werd eind 1987 toch besloten de Faillissementswet op 1 noveinber 1988 van kracht te laten worden, zonder dat men toen wist dat 1988 het ergste crisisjaar voor de Chinese economie zou worden sinds het begin van de hervormingen in 1978. Het belangrijkste onderdeel van het hervormingsprogramma, een fundamentele herziening van de prijzenstructuur – in die zin dat prijzen niet meer van staatswege, maar in overeenstemming met de produktiekosten en marktwaarde van goederen worden vastgesteld – is voor onbepaalde tijd op de lange baan geschoven.

De economische groei van meer dan 10 procent valt in het niet bij de inflatie, die meer dan 20 procent bedraagt. Maar juist meer faillissementen of de dreiging daarmee, zouden volgens prominente economen anti-inflatoir kunnen werken.

Professor Li Yining, hoofd van de afdeling Bedrijfeconomie aan de Universiteit van Peking en een van de topadviseurs van de regering, heeft in al zijn adviezen aan de partijleiding prioriteit gegeven aan bedrijfshervormingen in plaats van aan prijshervormingen. Hij waarschuwde eerder dit jaar dat doorgaan met prijsverhogingen tot hyperinflatie en sociale onrust zou leiden en hij bepleitte voorrang aan het opvoeren van bedrijfsefficiency, door middel van n~anagementshervormingen, het stimuleren van de concurrentie en faillissementen. ,,Zo kan China zijn produktie en aanbod van goederen opvoeren en daarmee de inflatoire druk verlichten. Pas als dat is bereikt kunnen de prijzen worden geliberaliseerd", aldus Li. Wetsontwerper Cao Siyuan is nog explicieter: .,De druk van faillissement zal ondernemingen stimuleren hun kosten te reduceren en daardoor de prijzen voor consumenten te verlagen".

Maar de meeste waarnemers menen dat de autoriteiten niet de politieke moed zullen hebben uitvoering van de wet krachtig ter hand te nemen. De gemoedstoestand van de arbeiders is wegens de prijsverhogingen en de inflatie potentieel zó rebels dat een faillissement, gevolgd door massale ontslagen, tot grote demonstraties en rellen zou kunnen leiden.

In de pioniers-stad Shenyang is men vorige maand met een nieuwe variant gekomen. Twee kleinere bedrijven werden failliet verklaard, maar meteen door grote bedrijven overgenomen ,,Deze adoptie van zwakken door sterken is sociaal minder ontwrichtend", zegt Wei Yushu. hoofd van bet Stedelijk Bureau voor Bedrijfsfaillissementen

Onrust onder boeren

In nov. 1988 ontstond grote onrust onder de boerenbevolking, toen bleek dat de Landbouwbank onvoldoende geld had om de graanoogsten van de boeren op te kopen. De bank had haar toevlucht genomen tot het uitgeven van schuldbekentenissen. Deze konden niet als betaalmiddel worden gebruikt; ook stond er geen datum van uitgifte op vermeld of een datum waarop betaald zou worden.

In de Volkskrant van 25 nov. 1988 schreef Caroline Straathof naar aanleiding van de crisis onder meer het volgende:

De wanbetaling van de staatsinkoopbureaus wakkerde de toch al bestaande onvrede onder de boerenstand in heel China flink aan. In augustus bijvoorbeeld protesteerden boeren in de provincie Anhui tegen de praktijken van functionarissen van de inkoopbureaus. Deze functionarissen betaalden de boeren te weinig door het gewicht en de kwaliteit van het graan systematisch te onderschatten. Het surplus verkochten ze tegen woekerwinsten. Andere veel gehoorde klachten van boeren zijn inflatie, machtsmisbruik door kaders en illegale prijsverhogingen voor kunstmest en pesticiden.

Begin oktober nog stuurde de Landbouwbank een circulaire aan zijn filialen waarin verzekerd werd dat de bank genoeg geld had om landbouwprodukten in te kopen Dit optimisme was gebaseerd op het feit dat de Landbouwbank begin dit jaar al een aanbetaling had gedaan aan boeren die beloofd hadden hun graan aan de Staat te verkopen.

Maar twee weken geleden bleek het tegendeel. Tijdens een bijeenkomst van de topmanagers van de Landbouwbank werd bekendgemaakt dat de bank niet genoeg geld zou krijgen. Hoe groot het tekort was werd er niet bij gezegd, maar voor de graanhandel is het een ramp. De Landbouwbank beheert 80 procent van het jaarlijkse aankoopfonds van landbouwprodukten, dat een totaal van 30 miljard yuan (15,8 miljard gulden) bedraagt.

Een van de oorzaken van het geldtekort bij de Landbouwbank is de ongebreidelde kredietverlening in de eerste helft van dit jaar. Buiten het oogstseizoen worden de fondsen die bestemd zijn voor de aankoop van landbouwprodukten aangewend voor andere doeleinden. ,,De lokale kantoren van de Landbouwbank hebben deze fondsen uitgeleend. Dit probleem is dermate groot dat momenteel de hoogste autoriteiten zich erover buigen", aldus de woordvoerder van het staatsinkoopbureau voor graan.

In augustus en september liep de situatie echter uit de hand door een massale run op alle Chinese banken. In een reactie op de stijgende inflatie en geruchten over nieuwe prijsverhogingen haalden vele Chinezen hun spaargeld van de bank om het zo snel mogelijk om te zetten in goederen. Het totaal aan bankdeposito's nam in de eerste tien maanden van dit jaar met 7,8 miljard yuan (4,1 miljard gulden) minder toe dan in dezelfde periode vorig jaar.

Daarbij komt dat de Staat dit jaar een hogere graanprijs heeft beloofd. De boeren zullen voor een deel van hun graanoogst twee à drie Fen extra krijgen boven de vastgestelde prijs van 15 Fen (ongeveer 8 cent) per pond. De provincie Shan Dong bijvoorbeeld zal door deze maatregel dit jaar 900 miljoen yuan meer uitgeven aan graaninkopen dan vorig jaar.

,,De Volksbank van China, de Chinese centrale bank, verstrekt alle banken, waaronder de Landbouwbank, jaarlijks een bepaald quotum aan kredietfondsen om de voorziene uitgaven te dekken. Maar de Landbouwbank overschrijdt dat quotum elke keer, waardoor steeds teveel geld in omloop kwam. Nu heeft de Volksbank de geldkraan dichtgedraaid", aldus een westerse bankier in Peking. Want juist de kredietoverschrijdingen van de Landbouwbank droegen in belangrijke mate bij aan de snel groeiende inflatie in China.

Economische cijfers over 1988

Woordvoerder Zhang Zhongji van het Chinese bureau voor statistiek verklaarde op 28 febr. 1989, ter gelegenheid van de presentatie van de economische cijfers over 1988, dat er sprake was van een buitensporige, oneevenwichtige economische groei van meer dan 11% en een ongekend hoog inflatieniveau van 18,570. ,,Ons vermogen om de economie te reguleren vermindert. De problemen worden steeds ingewikkelder", aldus Zhang.

De groei van de economie was in 1988 toegenomen van 9,4% tot 11,2%. De industriële produktie nam met 20,7% toe, terwijl de landbouwproduktie met slechts 3,275 groeide.

De landbouwproduktie werd volgens waarnemers ongunstig beïnvloed doordat veel boeren van de liberalisering gebruik maakten om in de industrie te gaan werken of lucratieve marktgewassen te verbouwen. Ook het hoge prijspeil voor kunstmest was een remmende factor.

De industriële produktie was sterk gestimuleerd doordat op het platteland talrijke kleine produktiebedrijven uit de grond waren geschoten.

De waarde van de Chinese buitenlandse handel vertoonde volgens het bureau voor statistiek in 1988 een krachtige groei van 24,4% tot 102,9 miljard dollar. De export nam toe met 20,675 en de import met 27,9%. De handelsbalans vertoonde een tekort van 3,09 miljard dollar.

JAARLIJKSE ZITTING NATIONALE VOLKSCONGRES

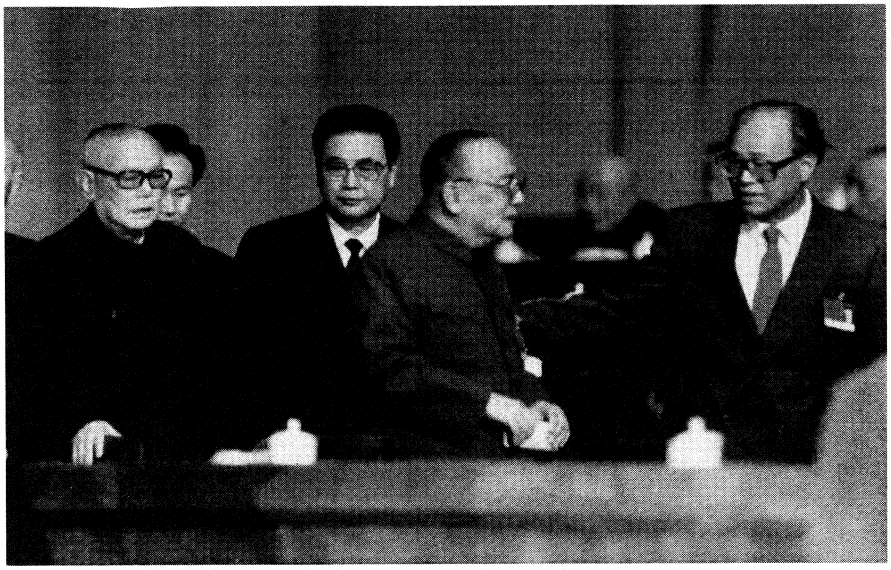
Van 20 maart - 4 april 1989 vond in Peking de jaarlijkse zitting plaats van het Nationale Volkscongres, het Chinese parlement.

De zitting werd geopend met een lange toespraak van premier Li Peng, die erkende dat bij het hervormingsbeleid fouten waren gemaakt. Hij zei dat de partij te optimistisch was geweest over veranderingen en gaf toe dat de enorme prijsstijgingen ,,de sociale stabiliteit en het vertrouwen in de hervormingen onder de bevolking hebben aangetast".

De premier prees de tot dan toe bereikte resultaten van het stabiliseringsbeleid en kondigde aan dat dit de komende twee jaar of langer zou worden voortgezet. Hij duidde aan dat de regering ,,macro-economische regulering en beheersing" voorstond. ,,De ervaring heeft steeds weer geleerd dat het zonder de noodzakelijke centralisatie en eenheid onmogelijk is de economie aan te passen en moeilijkheden te overwinnen".

Premier Li waarschuwde dat zowel het publiek als de regering zich mentaal moest voorbereiden op enkele jaren van soberheid. Hij riep op tot zuinig-

heid, spaarzin, ijver en meer discipline van de bevolking en de overheidsinstanties.
Li ging kort in op de onrust in Tibet en herhaalde het regeringsstandpunt dat China bereid was met de Dalai Lama te praten, indien deze zijn streven naar onafhankelijkheid van Tibet zou opgeven en zou afzien van ,,separatistische activiteiten':
De voorzitter van het parlement, Wan Li, had de 2796 gedelegeerden voorgehouden dat tijdens de vergaderingen een ,,democratische stijl" zou worden gehanteerd, maar dat alleen ,,nuchtere suggesties" voor veranderingen in de politielr zouden worden geaccepteerd.
Niet alleen de parlementariërs kregen te horen dat kritiek niet gewenst was, ook de officiële Chinese pers had opdracht gekregen negatieve berichtgeving te beperken.
De afwezigheid van China's sterke man Deng Xiaoping op de zitting had waarnemers voor een raadsel gesteld. Deng verscheen op 23 maart weer in het openbaar, toen hij de Oegandese president Yoweri Museveni ontving, en verklaarde bij die gelegenheid: ,,Ik woon de huidige zitting van het Congres niet bij, want ik wil gezond blijven en langer leven".



Aankomst van Chinese leiders in de Grote Hal van het Volk in Peking, waar op 20 maart 1989 de zitting van het Nationale Volkscongres begon V.l.n.r.: Li Xiacnian, voorzitter van de Politieke Raadgevende Conferentie van het Chinese Volk, premier Li Peng, president Yang Shangkun en partijleider Zhao Ziyang.

Begroting 1989

Op de tweede vergaderdag, op 21 maart, pleitte vice-premier Yao Yilin in zijn verslag van de economische situatie voor scherpe bezuinigingen op het gebied van bouwprojecten, industriële groei en consumentenuitgaven. Op die manier zou de inflatie, die in 1988 36% bedroeg, kunnen worden beteugeld, aldus Yao.
Minister van financiën Wang Binqian zei tijdens de presentatie van de staatsbegroting voor 1989 dat de regering in het komende fiscale jaar de staatsuitgaven wilde verminderen en het overheidstekort terugdringen, maar dat uitzonderingen werden gemaakt voor landbouw, onderwijs en wetenschap.
Het begrotingstelrort bedroeg in 1988 8 miljard yuan (4,4 miljard gulden); zowel de begrote staatsuitgaven als - inkomsten werden met 6,5% overschreden.
Minister Wang kondigde aan dat de overheid in 1989 12,2% meer dan in 1988 wilde investeren in de ontwikkeling van de landbouw. Hij stelde 17,4 miljard yuan - 6,3% van het totale budget - beschikbaar voor de agrarische sector.
Voor onderwijs en wetenschappen was in de nieuwe begroting 36,4 miljard yuan gereserveerd. Dat was 12,4% van de totale begroting en 4 miljard yuan meer dan in 1988.

In China werd in brede kring erkend dat er sprake was van een crisis in onderwijs en wetenschappen. Docenten en professoren behoorden tot de laagst betaalden, en studenten verlieten in groten getale voortijdig de universiteiten omdat zij geen uitzicht hadden op een goed betaalde baan.

Wang Bingyian kondigde ook een extra belasting van 10% af voor bedrijven, en nieuwe heffingen op kleurentelevisies en auto's voor particulieren. Bovendien moesten alle Chinezen voortaan hun inkomen opgeven aan de belastingen.

In 1987 was een wet van kracht geworden volgens welke iedereen die meer verdiende dan 400 yuan (200 gulden) per maand, dit bij de belastingdienst moest melden Deze wet werd op grote schaal ontdoken.

Minister van landbouw He Kang liet op 21 maart weten dat de staatsprijs voor graan per 1 april met 18% zou toenemen, terwijl die voor katoen met ruim 10% zou stijgen.
De Chinese staat kocht jaarlijke 50 miljoen ton graan van de boeren - ongeveer een achtste van de totale graanoogst - en verkocht die voor een lagere prijs aan de 200 miljoen stedelingen. In 1988 kostte dit de overheid 22 miljard yuan (12 miljard gulden). He Kang wilde deze regeringssubsidies verminderen door de prijzen geleidelijk te verhogen en hoopte daarmee tevens de boeren te stimuleren meer graan te gaan verbouwen.
Minister He kondigde ook aan dat de staat belasting ging heffen op producenten van andere landbouwprodukten. Ook zou belasting worden geheven op landbouwgrond die niet voor agrarische produktie werd gebruikt. Dit om het verdere verlies van landbouwareaal tegen te gaan.

Meer invloed *voor* niet-communistische partijen

De voorzitter van het bureau van de communistische partij, Yan Mungfu, presenteerde op 21 maart een plan voor het toelaten van meer niet-communisten in de regering. De communistische partij (CCP) wilde ook nauwer gaan samenwerken met de acht, niet-communistische, officieel toegestane partijen. Wel moest de oppermacht van de CCP gehandhaafd blijven.
De kleine partijen waren in de grondwet erkend, maar er waren geen duidelijke regels die hun status en rol definieerden. Zij telden samen ongeveer 300.000 leden, tegenover 46 miljoen leden van de CCP.
Het besluit om de kleine partijen meer zeggenschap te geven in partij- en regeringszaken was volgens waarnemers vooral bedoeld om meer groepen te betrekken in het regeringsbeleid zonder al te veel kritiek uit te lokken.

Politie martelt en moordt

Tijdens de bijeenkomst van het Volkscongres van 29 maart verklaarde de Chinese procureur-generaal, Liu Fuzhi, dat de politie in 1988 227 gevangenen zo ernstig had gefolterd, dat zij aan de gevolgen ervan overleden of invalide werden.
Het openlijk toegeven van martelingen in China was tot dan toe hoogst ongebruikelijk. Beweringen van de mensenrechtenorganisatie Amnesty International over folteringen door de Chinese politie waren steeds van de hand gewezen als ,,een poging China in diskrediet te brengen"
De procureur-generaal meldde dat zich in 1988 40.450 gevallen hadden voorgedaan van schendingen van de burgerrechten, een stijging van 7,8% ten opzichte van 1988.
Agenten en andere functionarissen hadden zich schuldig gemaakt aan martelingen, het opstellen van valse bekentenissen en het onwettige detineren van burgers, zo bleek uit de rapportage van Liu en andere leden van de rechterlijke macht Volgens Liu waren bijna 5 000 agenten gearresteerd en veroordeeld in verband met overtredingen van de wet.

Ren Jianxin, de president van het Hooggerechtshof, gaf het Volkscongres inzicht in de totale omvang van de misdaad in 1988. Ren zei dat in dat jaar 368.790 personen waren veroordeeld, waarvan bijna een derde de doodstraf of een langdurige gevangenisstraf kreeg. Hij pleitte voor een harde aanpak" van degenen die „de openbare orde in gevaar brengen".

Petitie *voor vrijlating* politieke gevangenen niet geaccepteerd

Een groep vooraanstaande inwoners van Hongkong ondernam op 29 maart vergeefse pogingen in Peking een van de parlementaire leiders te ontmoeten die deelnamen aan de zitting van het Nationale Volkscongres. De groep had bij het Chinese parlement een petitie willen indienen, waarin om de vrijlating van zeven politieke gevangenen werd gevraagd, onder wie Wei Jingsheng. Wei, die tijdens de Democratische-Muurbeweging van 1978-1979 redacteur was van het ondergrondse blad Onderzoek, was op 29 maart 1979 gearresteerd op beschuldiging van het verkopen van militaire geheimen aan een westerse journalist.
De lijst met 24.000 handtekeningen en een brief voor het Permanent Comité van het Nationale Volkscongres waren tijdens de douane-controle in beslag genomen. De activisten verklaarden dat ze bij het afgeven van een nieuwe brief in een kantoor van het Volkscongres zeer ruw waren behandeld door functionarissen van de CCP.

Slotzittina

Tijdens de slotzitting van de zitting van het Volkscongres op 4 april werd het werkrapport van premier Li Peng, dat tijdens de openingszitting was ingediend, met 120 amendementen aangenomen. De amendementen hadden grotendeels betrekking op een verscherping van de bezuinigingen en een vergroting van de rol van ideologie, socialistische ethica, vertrouwen op eigen kracht, bard werk, opoffering enz.
Het parlement nam bovendien een procedurewet voor het Nationale Volkscongres aan, die leden parlementaire onschendbaarheid garandeerde, en een wet op bestuurlijke procedures, die burgers het recht gaf overheidsinstanties aan te klagen wegens onrechtmatige overheidsdaden.
Op de persconferentie na afloop van de zitting gaf premier Li Peng toe dat in de voorafgaande jaren grote beleidsfouten waren gemaakt, maar hij zei dat dit gebeurd was in de context van enorme successen in het proces van economische hervormingen en opening naar de buitenwereld. Li schoof de verantwoordelijkheid voor de fouten niet rechtstreeks in de schoenen van zijn voorganger Zhao Ziyang, maar erkende dat hijzelf evenzeer verantwoordelijk was geweest voor blunders.
Hij sprak echter het vertrouwen uit dat de economische en andere problemen overwonnen konden worden.

Bouw reuze-stuwdam uitgesteld

Op de persconferentie, die op 4 april aan het einde van de zitting van het Nationale Volkscongres werd gegeven, maakte vice-premier Yao Yilin bekend dat de regering, na aanhoudende protesten uit binnen- en buitenland, de plannen voor de bouw van het grootste hydio-elektrische damproject ter wereld voor ten minste vijf jaar had opgeschort.

Voormalig partijleider Hu Yaobang overleden

Op 15 april 1989 overleed op 73-jarige leeftijd de ex-secretaris-generaal van de Chinese Communistische Partij, Hu Yaobang. Hu, die lange tijd de beschermeling was van sterke man Deng Xiaoping, werd op 16 jan. 1987 als partijleider afgezet, nadat de hele oude conservatieve garde binnen de Chinese leiding hem verantwoordelijk had gesteld voor een golf van studentenadies (zie pag. 47/1 e.v.-1988).

In het *NRC/H'blad* van 17 april 1989 verscheen de volgende beschouwing over de rol van Hu Yaobang in de Chinese politiek:

Hu Yaobang zal de geschiedenis ingaan als de man die China in de jaren tachtig op sociaal en cultureel gebied onomkeerbaar heeft geliberaliseerd. Hij noemde zichzelf een ,,man van vlees en bloed en passi ' en was als zodanig een buitenbeentje onder China's grijze autocraten, hetgeen hem een directe populariteit bij het volk gaf.

Hu was een van de eerste Chinese leiders die het Mao-pak voorgoed aan de kapstok hing en alle Chinese mannen aanried hetzelfde te doen. Hij bepleitte tevens het herstel van vrouwelijke esthetiek. Zijn eigen vrouw. Li Zhao, was een modeontwerpster. Nog grotere invloed had Hu op de liberalisering van literatuur en kunst en het intellectuele klimaat op China's universiteiten Hu beschermde talrijke schrijvers, journalisten en geleerden tegen de periodieke ideologische oprispingen van bejaarde dogmatici, met name tijdens de ,campagne tegen geestelijke verontreiniging door bourgeois-decadentie" eind 1983

Geen van de hogere leiders ging in zijn openbare kritiek op wijlen Mao Zedong zo ver als Hu. Eind 1984 was het Hu die het grote Marx-debat initieerde met de stelling dat Marx 100 jaar geleden stierf en dat zijn ideeën geen oplossingen kunnen bieden voor de huidige problemen van China. De orthodoxe tegenaanval en rectificatie op de voorpagina van het Volksdagblad kwam binnen enkele dagen. Hu maakte zich verder gehaat in die kringen door zijn persoonlijke campagne tegen druk om corrupte kinderen van hoge leiders niet te ontzien en hen te berechten en op te sluiten. Het proces tegen de zoon van de linkse opper-ideoloog Hu Qiaomu kwam Hu het duurst te staan.

Hu werd door de oudere garde steeds meer gezien als een zachte intellectuelen-vriend die niet de kracht had om de dominantie van de Communistische Partij over de Chinese staat en samenleving te garanderen. Hu's probleem was dat hij weliswaar de hoogste functionaris in de formele partij-hiërarchie was, maar in de politieke oude mannencultuur van China had hij een seniorenconvent van hoogbejaarde opzichters, zogenoemde politieke schoonmoeders, boven zich die sinds 1985 zijn val beraamden

Toen najaar 1986 over heel China een golf van studentenonrust losbarstte werd Hu de zondebok. De bejaarden in de Centrale Adviescommissie mobiliseerden zich en wisten Hu's beschermheer Deng Xiaoping te overreden of onder druk te zetten om



Hu Yaobang

hem te laten vallen. Daarmee stortte de structuur voor een systematische, ordelijk opvolging, berustend op een dy-archie van Hu als partijleider en Zhao als premier, waaraan Deng Xiaoping acht jaar had gewerkt, ineen. Hu bleef als troostprijs weliswaar lid van het 21 man tellende politburo maar speelde geen effectieve rol meer. Hij was zeer bitter over de trouweloosheid van de gerontocraten tot wier rehabilitatie hij eind jaren zeventig beslissend had bijgedragen.

Hu's politieke lot is decennia lang met dat van Deng Xiaoping verbonden geweest. In 1975 werd Hu door de toenmalige waarnemend premier Deng belast met de sanering van het door de Culturele Revolutie vertrapte wetenschapsbeleid. Vlak voor Mao's dood ging Hu samen met Deng nog eens voor ruim een jaar de politieke wildernis in tot hij eind 1977 als directeur van de partij-afdeling voor personeel en organisatie belast werd met alle benoemingen. Hu Yaobang speelde als zodanig een sleutelrol in het langzaam elimineren van Mao-loyalist en Deng-rivaal Hua Guofeng.

Tevens leidde hij de rehabilitatie van alle prominente Mao-slachtoffers, zoals oud-burgemeester van Peking Peng Zhen, oud vice-premier Bo Yibo, generaal Wang Zhen en anderen. Ironisch genoeg beschouwde Hu later deze oude heren als een albatros rond China's nek. Hij gaf hun niet een duidelijk gezicht en zijn doorslaggevende fout in de zomer van 1986 was zijn beroep op alle ouderen, inclusief Deng Xiaoping om zich geheel van het politieke toneel terug te trekken en hem en Zhao de vrije hand te geven.

Naarmate de economische hervormingen de tweede helft van 1988 wegens inflatie, sociale onrust en corruptie in een steeds diepere crisis raakten en het hervormingskamp verder verzwakte, kwamen er aanwijzingen dat Deng Xiaoping zijn opoffering voor Hu Yaobang anderhalf jaar tevoren steeds meer betreurde en Hu deel van een nieuwe coalitie wilde maken. Hu heeft het niet meer mogen meemaken dat hij als een Boris Yeltsin het politieke toneel weer betreedt. Hu's dood symboliseert het einde van de periode dat intellectuelen zich identificeerden met de partij. „Gedurende de periode dat Hu Yaobang secretaris-generaal was, had de partij de beste relatie met intellectuelen en op ideologisch gebied ervoer China de meest levendige en liberale periode" zei Wu Zuguang, een prominente toneelschrijver die in 1987, tijdens de anti-bou geois storm uit de partij werd gestoten.

(Voortzetting volgende aflevering)

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC dam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20
I.S.S.N. 0165-3660

VERDEELDE W D VELT KABINET

In de ochtend van 3 mei heeft premier Lubbers bij koningin Beatrix het ontslag aangeboden van alle ministers en staatssecretarissen.

De koningin heeft de ontslagaanvragen in overweging genomen en de ministers en staatssecretarissen verzocht inmiddels al datgene te blijven verrichten, wat zij in het belang van het Koninkrijk noodzakelijk achten.

Daarmee had het kabinet-Lubbers een demissionaire status verkregen en was een kabinetscrisis een feit.

Deze ontwikkelingen deden zich voor, nadat in de avond van de dag ervoor, 2 mei, in de Tweede Kamer een debat had plaatsgevonden op verzoek van de TK-fractie van de VVD, waarin deze TK-fractie, junior-partner in de CDA-JVD-regeringscoalitie, het vertrouwen in het kabinet had opgezegd.
De VVD-fractie deed dit, nadat het kabinet op 29 april na langdurige en moeizame beraadslagingen overeenstemming had bereikt over de hoofdlijnen voor de begroting voor 1990 en, daarin ingepast, een Nationaal Milieubeleidsplan (NMP), alsmede over de financiering van dit NMP.
Het beraad in het kabinet was in eerste instantie in de nacht van 28 op 29 april vastgelopen, maar na hervatting van het overleg in de ochtend van 29 april werd het kabinet het omstreeks het middaguur alsnog eens.
Nog geen vier en een half uur na afloop van deze ministerraad liet VVD-TK-fractievoorzitter Joris Voorhoeve na een extra fractievergadering weten, dat het akkoord binnen het kabinet voor zijn fractie onaanvaardbaar was. Een breuk met kabinet betekent tevens een breuk in de VVD.
De liberale ministers konden zich namelijk op 29 april uiteindelijk allemaal vinden in het definitieve eindvoorstel van premier Lubbers.
Dit gebeurde nadat Lubbers zijn aanvankelijke voorstel nog op drie punten enigzins in de richting van de VVD had aangepast.

Toen het kabinet in de nacht van 28 op 29 april om kwart over drie zonder akkoord uiteen ging, stonden alleen de VVD-ministers Nijpels (milieu) en Smit-Kroes (verkeer en waterstaat) achter het voorstel vari de premier. De overige drie VVD-ministers waren net als fractie-voorzitter Voorhoeve tegen.
De dwarsliggende liberale ministers stemden alsnog met het voorstel in toen Lubbers, in zijn eindvoorstel, het voorlopige karakter van dc plannen nog wat meer had benadrukt en expliciet had vastgesteld dat de fracties in de Kamer zich niet ,,gebonden" hoefden te voelen.
Ook staatssecretaris Koning (financiën) dje op 27 en 28 april in en buiten het kabinet herhaaldelijk had gedreigd te zullen aftreden als dit plan zou worden aanvaard, trok geen consequenties.
Nog geen half uur nadat het kabinet was uitvergaderd, kwam de Tweede-Kamerfractie van de VVD in vergadering bijeen.

De 32 aanwezige Kamerleden waren het er in ruim twee uur over eens dat het kabinetsakkoord voor hen onaanvaardbaar bleef Daarna ging het debat nog slechts over de vraag wanneer de steun aan het kabinet moest worden opgezegd: direct of na een debat in de Tweede Kamer
De fractie besloot het te laten aankomen op een confrontatie in de Tweede Kamer
Na deze uitspraak heeft Voorhoeve gepoogd alle liberale bewindslieden te verwittigen van dit besluit Een van hen, minister Bolkestein van defensie, kwam de fractie daarop tegemoet en nuanceerde op 30 april zijn instemming met het kabinetsbeleid

Inhoud *van* het conflict

Volgens de VVD-fractie worden de kosten van het nationaal milieubeleidsplan eenzijdig gelegd op automobilisten en huizenbezitters.
Het kabinet wil onder andere de reiskostenaftrek, waarmee in totaal ruim een miljard gulden is gemoeid, afschaffen en bovendien de accijns op benzine, diesel en LPG verhogen.
Met dat laatste is 430 miljoen gulden gemoeid.

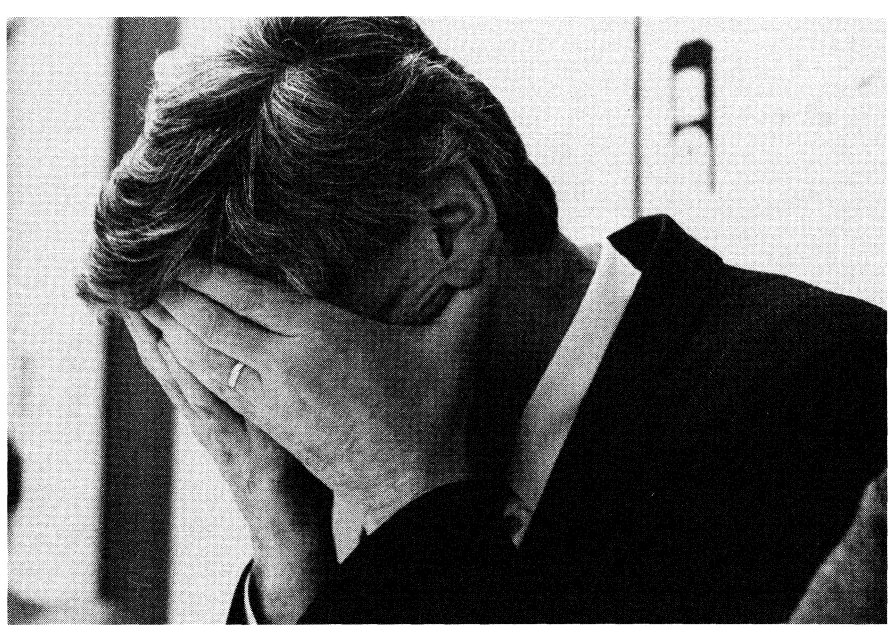
Weliswaar is in Lubbers' laatste voorstel opgenomen dat de reiskostenaftrek niet voor 1 januari 1991 zal worden afgeschaft, maar deze tegemoetkoming vond de fractie toch onvoldoende.

In het - door CDA-minister Ruding (financiën) verworpen - alternatief van de VVD waren de afschaffing van het forfait en de omstreden heffingen geschrapt.

Volgens de VVD moesten te verwachten hogere belastingopbrengsten, gevolg van de economische groei voor dit doel worden aangewend.

Ruding wees deze wijze van financieren 's avonds op 28 april in de ministerraad categorisch van de hand Ook CDA-fractievoorzitter De Vries liet zich op 29 april negatief uit over het VVD-alternatief. ,,Ik moet erkennen dat de financiering niet buitengewoon solide overkomt", zei hij.

Behalve de financiering van het milieuplan heeft de VVD-fractie ook onoverkomelijke bezwaren tegen de manier waarop het kabinet de overschrijdingen op de begroting in 1990 wil compenseren.
De liberalen vinden de bezuinigingsafspraken niet hard genoeg. Zij wijzen daarbij vooral op de onderwijsbegroting van CDA-minister Deetman. Tegenover de 200 miljoen gulden aan bezuinigingen die hem is opgelegd, staat slechts voor 100 miljoen aan maatregelen.
CDA-fractievoorzitter De Vries vond de kritiek van de VVD op de begroting voor volgend jaar er ,,bijgesleept".



Premier Lubbers op 29 april op zijn persconferentie in Nieuwspoort, waar hij net in het kabinet bereikte akkoord toelichtte.

Weekblad 58ste jaargang No. 2996, pag. 44039-44054

Eerste reacties

Hij zei dat het land ,,niet is gediend met een kabinetscrisis'' en wees er op dat de coalitie veel heeft gedaan aan het economisch herstelbeleid en verder zou moeten.

Volgens hem draagt het kabinetsbesluit over het milieubeieidsplan nog een ,,voorlopig karakter'' omdat tevens besloten is advies te vragen aan de Sociaal Economische Raad (SER). ,,Dat geld: ook voor de zaken die bij de VVD zo gevoelig liggen'', aldus De Vries.
Volgens oppositieleider Kok gaat het conflict in wezen al lang niet meer over het reiskostenforfait, maar is er sprake van ,,een dreigende crisis tussen twee coalitiepartners die op elkaar zijn uitgekeken, met een juniorpartner die ziet dat het zo niet meer verder kan.''
Hij zei verder heel benieuwd te zijn hoe de VVD zich in de verkiezingen zal gaan opstellen: als de VVD van de lastenverlichting of als de VVD van het milieu. Dat zal wat Kok betreft ook bepalend zijn voor eventuele samenwerking met de VVD. ,,Wannee de VVD de lastenverlichting voorop zet, wordt de kans op samenwerking met de PvdA kleiner'', zei hij.
De VVD heeft in het weekeinde van 29 en 30 april in haar inhoudelijke kritiek alleen maar steun gekregen van de werkgeversorganisatie VNO.
Volgens voorzitter Van Lede heeft de VVD gelijk als ze de begrotingsdiscipline van minister Deetman wil aanpakken. De financiering van het milieuplan kan ook in zijn ogen geen genade vinden.
De plannen zijn slecht voor de werkgelegenheid en de positie van Nederland in het nieuwe Europa, aldus het VNO. De kleine ondernemers-organisaties waren minder negatief.
Het Koninklijk Nederlands Ondernemersverbond (KNOV), onder leiding van voormalige WD-voorzitter Kamminga, toonde zich er verheugd over dat het geld uit de ,,kleinschaligheidstoeslag'' is behouden voor de kleine- en middelgrote bedrijven.
De christelijke NCOV liet zich in vergelijkbare zin uit.
De vakbeweging reageerde afwijzend op de koers die de VVD is ingeslagen. Volgens FNV-voorzitter Stekelenburg speculeert de VVD op het ,,gesundes Volksemfinden''. Op de inhoud van de kabinetsplannen wilde hij overigens nog niet ingaan.
Zijn collega Hofstede van het CNV concludeerde dat de VVD ,,geweldig hoog spel speelt''. Op het eerste gezicht zei hij ,,geen geweldig negatief oordeel'' te hebben over de plannen van het kabinet.
Ook van enkele belangenorganisaties van weggebruikers toonden zich op 29 april nogal positief over de voornemens van de regering.
Over de accijnsverhogingen waren ze niet te spreken. Maar ,,de meeste maatregelen worden over de verkiezingen heengetild, dat is niet onverstandig'', aldus de Stichting Weg waarin de ANWB, de Bovag, de vervoerdersorganisaties en enkele oliemaatschappijen zijn vertegenwoordigd.

Gebeurtenissen, leidend tot de crisis

Het *NRC/H'blad* van 1 mei bevatte een overzicht van de gebeurtenissen, die tot de kabinetscrisis hebben geleid. Het volgende is daaraan ontleend.
Een halve dag bleek genoeg. Het scenario voor de sloop van de zeven jaar oude coalitie nam nauwelijks vier uur in beslag. Daarna restte slechts de vraag wie het karwei zou moeten afmaken en wie waarvan de schuld in de schoenen geschoven zou kunnen krijgen.
In de middag van 29 april om één uur scheen de coalitie nog gered. Ook de drie weerbarstige liberale ministers hadden zich toen neergelegd bij het ,,eindvoorstel'' van premier Lubbers. Niets leek het nationale milieubeleid op dat moment nog te kunnen ondermijnen.
Maar om vijf uur diezelfde middag hadden de spanningen een onbeheersbare vlucht genomen. Terwijl de minister-president op Chequers met Margaret Thatcher de wereldpolitiek doornam, besloot de Tweede Kamerfractie van de VVD haar ,,zelfrespect" tegen elke prijs te bewaren. Aldus willens en wetens een breuk met het CDA en een scheuring in de eigen partij riskerend.
De liberale colonne bleek, eenmaal in de beweging richting kabinetscrisis, niet meer te stuiten.
Het was de tweede keer in veertien uur in Den Haag dat het woord crisis expliciet in de mond werd genomen. In de nacht van 28 op 29 april was dat voor het eerst gebeurd. Aanleiding was toen het langdurige ,,politieke beraad'' dat de VVD-bewindslieden nodig hadden om het eens te worden over hun antwoord op het laatste bod van de premier.
De VVD-ministers Nijpels (milieu) en Smit-Kroes (verkeer en waterstaat) wilden ,,ja'' zeggen tegen het bijna zeven miljard gulden kostende Nationaal Milieubeleidsplan (NMP) en het ,,kader" voor de begroting van 1990.

De wijze waarop Lubbers het pièce de resistance, de voorgenomen afschaffing van het reiskostenforfait, had geformuleerd, kon hun goedkeuring wegdragen. Sterker, wat hen betreft was de premier veel te ver gegaan in zijn concessies aan hun eigen partij.
Voor deze twee ministers, buiten de VVD zeer populair, had Lubbers helemaal niet expliciet hoeven vastleggen dat de fiscale aftrek pas in 1991 zou worden doorgevoerd en dat er bovendien eerst nog een werkgroep in het leven zou worden geroepen die zich zou buigen over de besteding van de zo vrijgekomen belastinggelden (alles bij elkaar, inclusief de hogere brandstofaccijnzen, ongeveer 1,3 miljard gulden).
De niet ministeriële leiders van de VVD, in de antichambre van de Trêveszaal aanwezig, waren echter een heel andere mening toegedaan. Dit bod van de premier was in hun ogen slechts een wat opgesierde weigering om echt tegemoet te komen aan de coalitiepartner.
Ten eerste omdat het reiskostenforfait hoe dan ook niet voor 1991 zou kunnen worden afgeschaft, gelet op al die adviezen van de sociale partners die eerst nog zouden moeten worden ingewonnen.
Ten tweede onrdat de premier en diens minister van financiën de alternatieve ,,financieringsmethode'' van de VVD ten onrechte van tafel hadden geveegd. Fractieleider Voorhoeve, partijvoorzitter Ginjaar en zeker financieel woordvoerder De Grave voelden zich daardoor in hun wiek geschoten.
Voor het avondeten hadden Voorhoeve en De Grave hun plan aangeboden. De 1,3 miljard die de VVD in het plan van het kabinet onacceptabel vond, wilde de VVD dekken door nu alvast rekening te houden met de tien miljard gulden extra inkomsten die de verwachte economische groei komende kabinetsperiode jaarlijks zou gaan opleveren.
Zo zou de modale forens, die de afgelopen tien jaar onder invloed van het overheidsbeleid moest verhuizen naar Purmerend, Hellevoetsluis en andere sub-urbane groeigemeenten zonder goed openbaar vervoer, beschermd kunnen worden tegen een lastenverzwaring van bijna duizend gulden per jaar.

Voor deze potentiële kiezer zou de mogelijke aftrekbaarheid van een OV-kortingskaart immers geen soelaas bieden.
Als de opbrengst van deze ,,financieringsmethode'' volgens de minister van financiën onvoldoende zou zijn, had de VVD bovendien ook nog wat extra ombuigingen in petto: bijvoorbeeld op onderwijs, waar het ,,rendement'' toch zou moeten worden verbeterd, de arbeidsongeschiktheidswet, ontwikkelingssamenwerking (waarom zou minister Bolkestein van defensie wel moeten inleveren maar zijn collega Bukman niet) en nog wat kleine postjes. De liberalen hadden zich hierbij laten inspireren door een vertrouwelijke nota die op Rudings departement circuleert.

De twee VVD-parlementariërs hadden op 28 april derhalve op enige welwillendheid gerekend. Het antwoord van Ruding was echter categorisch. Hij sprak er zijn veto over uit. Wel zeven keer herhaalde hij het.
Het was helemaal hun ,,eer te na'' dat het alternatief op diens ministerie als ,,fröbelwerk'' was geridiculiseerd. Want houdt de regering in haar eigen begroting niet ook rekening met de economische groei?
Het gedrag van de minister 's avonds tijdens de ministerraad maakte de stemming er bij de VVD niet beter op. Terwijl de liberalen naarstig naar een uitweg zochten, zat hij te schaken: met



Milieuminister Nijpels (VVD) beantwoordt vragen van de pers na de val van het kabinet n.a.v. zijn milieubeleidsplan.

niemand minder dan minister Deetman van onderwijs, de man die er aan het begin van de kabinetszitting nota bene in was geslaagd de hem toebedeelde bezuinigingen (200 miljoen in 1990) ,,boterzacht" te houden. Het enige dat hem die avond overkwam, was dat hij die plotseling opgedoken ,,meevaller" van honderd miljoen wel onmiddellijk bij collega Ruding moest inleveren.
Voorhoeve, zijn vice-voorzitter Hermans, De Grave en partijvoorzitter Ginjaar wisten vice-premier De Korte en de ministers Bolkestein en Korthals Altes (jusititie) te overtuigen van hun gelijk. Maar daar hadden ze niets aan, zolang Nijpels en Smit-Kroes voet bij stuk hielden.
Zoals wel vaker werden ze door premier Lubbers uit deze penibele situatie gered. Zijn voorstel om de ministerraad te verdagen tot de ochtend van 29 april om elf uur gaf de gespleten VVD weer wat lucht. Temeer daar De Korte, de ,,aanvoerder van het liberale team" die zozeer bezig was met het overbruggen der tegenstellingen dat hij inhoudelijk het spoor wat bijster was geraakt, in een tête-à-tête met Lubbers had begrepen dat er toch nog wat ,,ruimte" zat in het eindvoorstel.
Door de vermoeidheid geïrriteerd maar toch ook een beetje hoopvol gingen de VVD-eis die nacht om kwart over drie naar huis. Enigszins bij zinnen gekomen, waren de liberale ministers bijna acht uur later weer op het Binnenhof terug.
De CDA-ers leken redelijk ontspannen. De ministers Van Dijk (in vrolijk geruit tweed-jasje) en Van den Broek zaten gewoon zelf achter het stuur van hun dienstauto.
Het woord was aan de VVD ,,en aan niemand anders", zoals Ruding het zei. Maar eenmaal binnen bleek die partij nog steeds geen eensluidend antwoord te hebben. De verwarring werd zelfs alleen maar erger.

Toen Lubbers zich bereid toonde om in zijn concept-brief aan de Tweede Kamer nog een paar punten en koinma's te wijzigen teneinde de VVD te gerieven, was het wederom de ,,spijkerharde" Sinit-Kroes die het zoeken naar een compromis met haar eigen partijgenoten blokkeerde.
Als er nog maar iets aan het besluit om de reislrostenaftrek af te schaffen zou worden veranderd, was zij ,,weg", deelde de minister van verkeer en waterstaat mee. Zij haalde, zoals eerder in de week, kastanjes uit liet vuur. Col-. lega Nijpels zweeg tactisch.
Het werd tijd voor een initiatief. genomen door Korthals Altes. Hij deed de laatste poging om er uit te komen. Na overleg met hem en collega Bolkenstein kwam Lubbers met z'n laatste voorstel.
Aan het ,,eindbod" zou niets meer worden veranderd, maar hij zou wel nadrukkelijk willen vastleggen dat de fracties in de Tweede Kamer zich op generlei wijze ,,gebonden" hoefden te voelen. De kogel was door de kerk. De vijf VVD-ministers stemden nu allen in met de voorstellen. Voorhoeve was daarvan op de hoogte.
Het ,,gecoördineerde dualisme" had gefaald. De fase van het echte dualisme kon toen om kwart over één beginnen.
In perscentrum Nieuwspoort was het de premier zelf die de positie van de regering markeerde. ,,Zullen we maar aan de slag gaan. U heeft lang genoeg moeten wachten". Waarna hij, alsof er niets was gebeurd die nacht, begon aan een college over de uitgangspunten van het beleid.
De verzamelde journalisten moesten vooral niet denken dat het alleen om het NMP ging. Het kabinet was nadrukkelijk van mening ,,dat de biotopische component er ook bijhoorde" en had daarom ook een ,,landbouwstructuurnota" en de derde nota ,,waterhuishouding" opgesteld, Maar voor alle nota's gold niettemin: ,,de vervuiler betaalt of beter; de vervuiler is verantwoordelijk".
Dat was de opmaat tot de subtiele afrekening met de VVD. Zoals een politicus betaamt, onderdrukte hij steeds elke uiting van triomfalisme.
Het gerucht dat het huurwaardeforfait zou worden verhoogd, een voornemen dat de liberalen in eerdere instantie aanvankelijk ook onder vuur hadden genomen hoewel het hen bekend was dat dit idee voor het kabinet slechts onderwerp van studie-object zou worden, deed hij terloops even af als ,,Indianenverhaal".
De gedachte van De Grave dat het milieubeleid zou kunnen worden betaald uit de ,,algemene middelen" in plaats van uit het reiskostenforfait, kwalificeerde de premier even onbekommerd als een ,,denkfout".
Oh ja, zo vervolgde Lubbers, er was ,,misschien ook nog een enkel politiek punt". Het was ,,moeilijk" geweest, maar de besluitvorming was niettemin ,,in goede harmonie" afgerond. Maar van ,,enige binding met de fracties" was geen sprake. Dat was ook ***niet*** nodig omdat het slechts om een ,,plan" ging en niet om een uitgewerkte reeks voorschriften en wetten.
Maar waarorn dan al die vertraging, bilaterale onderhandelingsfasen en nachtelijke sessies? Omdat er aanvankelijk te veel vaag was gebleven, er moest nog veel worden ,,verduidelijkt".
De premier gaf het toe: het kabinet was in de nacht van 28 op 29 april dicht bij een crisis geweest. Maar aan de andere kant, het was net als in een ,,toneelstuk". In het derde of viel-de bedrijf ,,weet je ook nooit of liet op een crisis of een katharsis" zal uitd aaien. Schade aan de coalitie? Hij dacht dat het ,,wel meeviel". ,,De tijdingen die uitgingen, leken ernstiger dan ze waren". De VVD was vooral van de ,,overdrijvingen" in de media ,,geschrokken". Kortom, het was een ,,probleem van informatie". Ei? ,,communicatiestoornissen kosten tijd". Nu alles wel ,,gepreciseerd" was, kon er niets meer aan de hand zijn.

De premier masseerde zijn vermoeide hoofd met beide handen, rommelde wat in zijn papieren, vond een kranteknipsel en wist toen zeker dat de coalitiepartner het wel met hem eens moest zijn. Het betrof een interview waarin VVD-voorzitter Ginjaar uit de doeken deed dat de vervuiler dient te betalen. ,,Ik had 't zelf kunnen opschrijven. Precies, zo zit 't."
Bijna tegelijkertijd was een tiental meters verderop de VVD-fractie in vergadering bijeengekomen. De parlementariërs hadden op 28 april al de oekaze gekregen daarmee rekening te houden.
Maar toch hadden sommigen kennelijk andere plannen gehad voor Koninginnedag. De leden Blauw, Scherpenhuizen (woonachtig in respectievelijk Veendam en Feerwerd-Aduarderzijl), Ploeg, Lauxterman en Joekes (rugklachten) waren afwezig. De resterende 22 waren present. Voorhoeve, Hermans en De Grave (de onderhandelaars) waren in werkkleding. De jurist Wiebenga was zoals altijd keurig riet in het pak, opgefleurd met een oranje rozet. Maar de meesten hadden zich toch echt uit het weekeinde-gevoel moeten losrukken, gelet op de ,,leisure-wear".

Nijhuis, ooit door Lubbers van ,,politiek vandalisme" beticht, had er zijn trainingsarbeid op de fiets zelfs voor moeten omleggen. Zittend op zijn Japans-afgemonteerde Paganini-fiets en gekleed in trui, broek en schoenen van de ploeg van Steven Rooks en Gert Jan Theunissen draaide hij de wandelgang van de fractiekamer in Omstandig begon Nijhuis zich in de gang oni te kleden totdat fractie-secretaris Ament hem haar kamer induwde waar de politicus vervolgens in trainingspak uitkwam.
De spoedvergadering begon balorig. Mevrouw Rempt kwam zingend binnen. ,,De geur van de dood", commen-

tarieerde een collega. De koffie werd met luid gejoel ontvangen. Ontlading van een overigens geëlektrificeerde atmosfeer.
De hoofden werden roder en roder. De woede over Lubbers' zoveelste poging om de kleine coalitiepartner door het stof te laten gaan, liet zich in deze snel kookpan niet meer politiek weg-rationeren.
Over de inhoud van het gebodene werd de fractie het dus zonder veel moeite eens: de financiële basis van het NMP was onaanvaardbaar. De bezwaren die ,,Joris (Voorhoeve) daartegen via de binnenlijn had geuit, geen peanuts bovendien, waren stelselmatig genegeerd". Het conflict over het reiskostenforfait was bovendien geen incident, maar uiting van ,,kwade wil". ,,De grens was be eikt". De VVD dien de nu haar ,,rug recht te houden, karakter te tonen". Ei- waren de afgelopen zeven jaar al te veel aanslagen gedaan op het ,,zelfrespect" van de liberalen.
De belastinghervorming van Oort was op 25 april godzijdank door de Eerste Kamer aanvaard, die slag was binnen. Maar nieuwe problemen met het CDA, nu over euthanasie, lrondigden zich al weer aan, merkte een fractielid op.
Minder eensgezind waren ze aanvankelijk over de te volgen tactiek. Een grote minderheid, onder wie De Grave, opperde dat de fractie nog die middag haar vertrouwen in het kabinet en de VVD-ministers moest opzeggen. Maar deze groep liet zich snel overtuigen door Voorhoeve. Die wilde aansturen op een parlementaire confrontatie. Unaniem werd hij daarin uiteindelijk gesteund.
Ten eerste omdat de fractie wist dat haar voorzitter bij uitstek geschikt zou zijn voor dat ,,duel in de arena".
In de tweede plaats zou de VVD, als ze de crisis op 29 april reeds had geforceerd, al bij voorbaat de schuldvraag hebben beantwoord. Via een debat in de Kamer kon ze proberen de verantwoordelijkheid voor de breuk terug te schuiven naar het kabinet.
Ten derde kon zo worden voorkomen dat alleen de liberale bewindslieden zouden moeten aftreden en Lubbers cum suis kon achterblijven als de loyale kapitein en bemanning van een "rompkabinet" dat ons land naar de verkiezingen zou leiden.
Het vierde argument was echter het meest brisant. Wie had de garantie dat alle vijf de VVD-ministers zouden aftreden als de fractie dat eiste? Wie durfde zijn hand ervoor in het vuur te steken dat Smit-Kroes en Nijpels, die volgens sommige fractieleden immers toch al ,,met blinde koppen alleen het departementsbelang najagen" niet zouden blijven zitten? Niemand!
Het eerste gerucht dat de groep-Nijpels, sinds het onvrijwillige vertrek van de politieke leider drie jaar eerder naar de ,,luwte" van het ministerschap, nog altijd gedreven door ressentiment, zich aan het opmaken was voor een gooi naar het lijstrekkerschap versterkte die angst nog.
Om vijf voor vijf waren ze eruit. Fractievoorzitter Voorhoeve ging eerst onverwijld alle bewindslieden telefonisch verwittigen van het besluit. Na 25 minuten moest hij echter de pers te woord staan. Hermans zette de telefonade intussen voort.
,,Er is een verschil tussen de beleidsvoornemens van het kabinet en de beleidsinzichten van de VVD. Daarom zal ik dinsdag om een debat met de regering vrager.".
Voorhoeve was kraakhelder. Behalve over de gewraakte financiering van het NMP zou de VVD daarbij ook de begrotingsdiscipline van de verschillende departementen (lees: Deetman) aan de orde stellen. ,,Ik ga ervan uit dat dan ook de vertrouwensvraag zal worden gesteld. Ik formuleer het nog wat duidelijker: die zal door ons worden gesteld".
Betekent dit dat het vertrouwen wordt opgezegd als er geen beleidswijzigingen plaatshebben? vroeg de door zoveel duidelijkheid enigszins uit het lood geslagen pers Voorhoeve: ,,U wilt graag duidelijk een antwoord van mij: Ja."
Daarna was het de beurt aan CDA-fractievoorzitter De Vries. Tot in de middag van 29 april was hij van de bewegingen op de hoogte gehouden door minister De Koning, in CDA-kring bekend als ,,plaatsvervangend minister-president". Hij had er niettemin weinig van begrepen. Een debat na Pinksteren over de hoofdlijnen, waarbij de VVD dan wat kanttekeningen zou kunnen maken, was 's middags op 29 april rond drie uur nog het vermoeden van De Vries. Twee uur later bleek de zaak iets anders te liggen. Een debat binnen 72 uur met als inzet: voortbestaan van het kabinet Lubbers.
Op een inderhaast belegde persconferentie besloot hij de tegenaanval te openen. ,,Dit land is op dit moment niet gediend met een kabinetscrisis De VVD speelt met vuur." Maar als de liberalen hun kritiek overeind hielden, dan had hij ook nog wel een dreiging achter de hand. Wat omslachtig geformuleerd. maar toch. ,,in principe vind ik dat deze coalitie tot einde van de rit moet halen".

Voor oppositieleider Kok kon Koninginnedag 1989 niet meer stuk. Zijn woordvoerder had hem speciaal uit Amsterdam laten komen, om ook nog een bijdrage te kunnen leveren aan de chaos die inmiddels was ontstaan.
Ongegeneerd kondigde hij een gelegenheids-coalitie met Voorhoeve aan. Want ook de PvdA was er niet voor om het reiskostenforfait rigoureus af te schaffen. In dat standpunt zat voor Kok voldoende ,,ruimte om te manoeuvreren".
Dat alternatieve financieringsplan van de VVD nam hij ,,uiteraard" niet serieus. ,,Een van de meest lachwekkende vondsten. In wanhoop gelanceerd. Ik ben het niet zo vaak met Ruding eens, maar in dit geval waren zijn kwalificaties ook de mijne".
Desalniettemin: ,,De oppositie zal volgende week haar plicht doen. De oppositie zal geen uur langer dan nodig is bijdragen aan de instandhouding van dit kabinet. Ik sluit dus zeker niet uit dat we om puur politieke redenen een motie zullen steunen".
Om zeven uur was alles voorbij. Terwijl op het Binnenhof de voorbereidingen werden getroffen voor de traditionele Koninginnedag-taptoe, verlieten de laatste politici het gebouw van de Tweede Kamer. Ze konden zich gaan voorbereiden op het deze keer wel zeer bijzondere zondagse telefoon- en koffiecircuit.
Gespreksonderwerp bij de inner circle



Minister Smit-Kroes (VVD) van verkeer en waterstaat hoort van de val van het kabinet via de autotelefoon.

van het CDA: is de VVD nog te stoppen[7]
Thema bij de PvdA moeten we de VVD nog een handje helpen[3]
De VVD-vergaderelite sprak over alles, maar toch vooral over het antwoord op die twee prangende vragen. Wat doen we straks met Nijpels en Smit-Kroes en hoe vertellen we het straks allemaal aan de kiezers.

VVD-partijkader *steunt* beleid *TK*-fractie

Het hoofdbestuur van de VVD en de voorzitters van de 19 Kamercentrales van de partij hebben zich in de avond van 1 mei tijdens een vergadering in Utrecht volledig achter het optreden van de TK-fractie van de partij geschaard. Na een drie uur durende vergadering maakte partijvoorzitter Ginjaar bekend, dat het standpunt van de fractie ,,onvoorwaardelijk en unaniein'' werd gesteund.
De mogelijkheid van een kabinetscrisis was volgens Ginjaar niet besproken. ,,Er is wel op gewezen': zei de partijvoorzitter cryptisch.
Het was volgens de partijvoorzitter in Utrecht een grondige en openhartige discussie.
Vice-premier De Korte en fractievoorzitter Voorhoeve hadden beiden hun visie gegeven op het kabinetsvoorstel over het nationaal milieubeleidsplan.
Ginjaar erkende dat het voor de VVD beter was geweest als fractie en bewindslieden ,,op één lijn hadden gezeten''. Er zijn volgens Ginjaar geen harde woorden gevalllen. ,,Maar wel duidelijke.''
De VVD, onderstreepte Ginjaar, geeft hoge prioriteiten aan het milieu, maar hoofdbestuur en voorzitters van de Kamercentrales zijn het met de kamerfractie eens dat de wijze waarop het kabinet het milieuplan wil financieren ,,niet adequaat is''.

Debat *in* Tweede *Kamer*

In de namiddag en avond van 2 mei vond in de Tweede Kamer het door VVD-fractievoorzitter Voorhoeve aangevraagde debat plaats, waarin beslist werd over het voortbestaan van het kabinet.
Onderstaand verslag van dit debat is ontleend aan Het Parool van 3 mei.
Om vijf voor half twaalf 's avonds op 2 mei viel het doek voor het kabinet-Lubbers II. De oppositie speelde geen enkele rol in de val van het kabinet. Het is de VVD die de crisis op haar conto kan bijschrijven. Daarvoor had de VVD niet eens haar motie in stemming hoeven brengen, waarin het onaanvaardbaar werd uitgesproken over het kabinetsvoornemen de belastingaftrek voor het woon-werkverkeer te schrappen en de prijzen van diesel en lpg te verhogen.
De CDA-fractie maakte al voor de stemming bekend dat ,,het kabinet ten val is gebracht door een uit balans geraakte VVD''.
Ook Lubbers zei min of meer voortijdig op 3 mei bij de koningin het ontslag van zijn ministers te zullen aanbieden.
Alle partijen hebben de VVD ervan beticht dat ze onder valse voorwendselen het kabinet heeft laten vallen. Maar alleen het CDA en klein rechts waren hierover ,,bitter" gestemd. Lubbers en de linkse oppositie daarentegen zeiden allesbehalve bedroefd te zijn.
,,Ik ben allerminst bitter,'' zei Lubbers in reactie op de uitlating van CDA-fractievoorzitter De Vries. ,,Ik heb zeven jaar mijn werk mogen doen in deze coalitie. Ik ben CDA en VVD dankbaar dat ze mij dat mogelijk hebben gemaakt. En met dat gevoel ga ik hier vanavond heen.''
Hij zei ,,per se niet de zwarte piet bij de VVD te willen neerleggen''. De Vries deed dit wel. ,,Het kabinet is ten val gebracht door een uit balans geraakte VVD,'' zei de fractievoorzitter. ,,De koers die de VVD nu ingeslagen heeft, is schadelijk voor het land, de economie, de werkgelegenheid, het milieu en voor de VVD zelf.''
De coalitie van CDA en VVD heeft volgens De Vries ,,veel voor dit land betekend''. Ik ben daar dankbaar voor. Maar tegelijk besef ik dat het karwei - ook het milieukarwei - nog lang niet af is. Dat maakt deze onverwachte afloop, dit abrupte einde, zo bitter en wrang.''
Het kamerdebat van 2 mei was een ,,droevige vertoning'', vond De Vries. Er was volgens hem geen sprake van een uitwisseling van argumenten. ,,De bereidheid tot debatteren was bij de VVD nadrukkelijk niet aanwezig. Al onmiddellijk maakte fractievoorzitter Voorhoeve duidelijk: het kabinet moet terug en wel nu.''
Dat zei Lubbers ook. Volgens hem verliep het debat ,,in de geest van: uw argumenten zijn boeiend, maar het ging niet om de argumenten, het ging ons erom te vernemen of u onze motie wel of niet wilt uitvoeren''.
Lubbers wilde dat nadrukkelijk niet. Hij zag maar twee mogelijkheden om uit de impasse te komen. ,,Of de VVD is bereid met een verschil van mening te leven -het kabinet is daartoe bereid in dit geval- of de VVD is daar niet toe bereid.'' Nee, zei Voorhoeve. ,,Ik vraag mij sterk af of het voort laten bestaan van een meningsverschil een goede en verstandige uitkomst van dit debat zou zijn.''
Lubbers benadrukte dat het kabinet bij zijn besluit het reiskostenforfait af te schaffen, ,,in het achterhoofd heeft gehouden dat de fractie van de VVD hierover een andere opvatting heeft dan de VVD-minister Smit-Kroes''.
,,In deze club van bewindslieden zijn spanningen ontstaan over dit kabinetsvoornemen. Die hebben hun invloed gehad op het totale kabinetsbesluit.''
Lubbers: ,,Naar mijn vaste overtuiging heeft in de besluitvorming van de afgelopen weken geen doem over het kabinet gehangen van het uit balans zijn van de politieke verhoudingen tussen de coalitiepartners. Dat deze club bewindslieden daar uit heeft kunnen komen, wijst op de sterke cohesie in het kabinet. Ik wil in alle vertrouwen doorgaan met het kabinet. Sterker nog: ik vind het verantwoord voor het land door te gaan met dit kabinet.''
Daarom deed Lubbers orn half tien 's avonds nog ,,een hopelijk niet te emotioneel klinkende oproep'' aan de VVD nog één keer na te denken en haar motie in te trekken. ,,U wilt mij dwingen de wezenlijke rol van de VVD-bewindslieden bij de totstandkoming van het kabinetsbesluit hier nu even in te trekken. Dat kan niet en dat gebeurt ook niet.''
De val van het kabinet was eigenlijk al vroeg in de avond beklonken. Toch had de VVD nog vijf kwartier nodig haar definitieve standpunt te bepalen. Voorhoeve vroeg daarom om half tien schorsing van de beraadslagingen. Alleen zijn fractie trok zich toen terug voor overleg, de andere partijen hadden daar geen behoefte aan.
De linkse oppositie heeft gedurende het debat rustig achterover kunnen leunen. ,,Hoe graag ik ook zou zeggen dat dit CDA-VVD-kabinet nu toch eindelijk onder druk van steeds massaler wordende linkse buitenparlementaire acties gedwongen zou zijn op te stappen; de werkelijkheid is anders,'' merkte het PSP-kamerlid Van Es op.
Daarom beperkten PvdA, D66 en klein links zich tot het uitdelen van kleine stekeligheden.

D66-fractievoorzitter Van Mierlo merkte bij voorbeeld op dat de W D eindelijk eens een keuze zou moeten maken. ,,Je kunt niet alles tegelijk hebben'' de partij van het milieu worden en de partij van de lastenverlichting blijven, de partij vóór de auto zijn en de partij ertegen. Je kunt nu eenmaal voor je imago niet blijven teren op een minister Nijpels die om de andere dag in de krant glunderend een boompje staat te planten, schepje in de hand, kindje erbij. Van harte gegund hoor. Daar niet van. De enig behoorlijk gesalarieerde Plantsoenendienst van het land, maar daar kan het natuurlijk niet eindeloos bij blijven.''
Volgens Kok is de echte politieke aanleiding tot de crisis dat ,,de VVD langzaam maar zeker de overtuiging heeft gekregen dat de partij door het CDA niet serieus wordt genomen''. Zo zou CDA-minister van financiën Ruding het VVD-alternatief ,,fröbelwerk'' hebben genoemd, PvdA-plannen zouden daarmee vergeleken meer solide zijn. ,,Uit de mond van de heer Ruding is dat geloof ik de grootst mogelijke belediging die hij de VVD had kunnen aandoen,'' zei Kok.
Van Mierlo laakte tevens de onduidelijke positie van veel bewindslieden. Zo zou Ruding ,,aanvankelijk dezelfde bezwaren hebben als de VVD-fractie nu''. ,,Maartoen Ruding ze had, had de VVD ze niet. En toen de VVD-fractie ze kreeg, had Ruding ze niet meer. Hier moet de hand van de minister-president achter zitten,'' aldus Van Mierlo.
Fractieleider Kok van de PvdA zei niet onder de indruk te zijn van de bezwa-



Premier Lubbers en WD-fractievoorzitter Voorhoeve in de Tweede Kamer gedurende het debat van 2 mei.

ren van de VVD. Er was volgens hem geen sprake van ,,de dreigende crisis van het reiskostenforfait, omdat een echt besluit pas valt in het voor iedereen nog onbekende regeerakkoord van een onbekend nieuw kabinet".
Kok: ,,Waar het de VVD eigenlijk om gaat - achter de opwinding over de auto, het eigen huis en het begrotingsbeleid - is de voor iedereen waarneembare vraag of de VVD bereid is zich tot concessies te laten dwingen op het zo zorgvuldig gekoesterde imago van de partij van de lastenverlichting."
Het voorstel van de VVD om het milieubeleid voor een groot deel te financieren uit toekomstige belastingmeevallers, is volgens Van Mierlo ,,van dusdanig verpletterende eenvoud, dat bij mijn weten zelfs deze oppositiefractie het nog niet heeft gewaagd zich van deze oplossing te bedienen".
Ook De Vries maakte duidelijk deze financieringswijze ,,weinig solide" te vinden.

TK-verkiezingen vervroegd tot sept. 1989. Adviezen TK-fractievoorzitters

Koningin Beatrix heeft op **3** mei 's avonds om 11 uur besloten, dat er op 6 of 13 sept. vervroegde verkiezingen voor de Tweede Kamer gehouden zouden worden.
In overleg tussen de TK-fractievoorzitters van de grote partijen en premier Lubbers is gekozen voor de datum van 6 sept., zo werd in de ochtend van 5 mei bekend gemaakt.
Het sinds **3** mei demissionaire kabinet zal voor de komst van een nieuwe kabinetsploeg de lopende zaken afhandelen.
Uit de mededeling van het kabinet van de koningin van **3** mei blijkt, dat koningin Beatrix voor vervroegde verkiezingen heeft gekozen, omdat de ,,overgrote meerderheid" van de Tweede Kamer dat wenst.
,,Hare majesteit de koningin", aldus de mededeling, ,,heeft het demissionaire kabinet dan ook verzocht de ontbinding van de Tweede Kamer der Staten Generaal te bevorderen en voorts de ministers en staatssecretarissen gevraagd al datgene te blijven verrichten wat zij in het belang van het Koninkrijk noodzakelijk achten. De ministers en staatssecretarissen hebben zich hiertoe inmiddels bereid verklaard".

De koningin kwam tot haar besluit nadat ze op **3** mei vanaf negen uur 's morgens alle fractievoorzitters had gehoord, evenals vice-president Scholten van de Raad van State, en de voorzitters Steenkamp en Dolman van Eerste en Tweede Kamer.
De fractievoorzitters maakten hun adviezen naderhand openbaar.
Van de vier grote fracties vroeg alleen de W D om een reconstructie van het CDA-VVD-kabinet. Het advies van de VVD oogstte verbazing, omdat de liberalen op 2 mei het kabinet ten val brachten.
VVD-fractievoorzitter Voorhoeve sprak met opzet niet van een lijmpoging: ,,Lijmen is een te vage term voor wat wij willen. De WD-fractie wil niet alleen een breuk lijmen, maar heldere afspraken maken voor het laatste jaar van de reguliere kabinetsperiode."
Volgens Voorhoeve zou een reconstructie geen zin hebben als W D en CDA vooraf aangeven dat de onderlinge problemen onoplosbaar zijn.
Hij weigerde in te gaan op de vraag of de VVD alsnog het veto tegen het afschaffen van de reiskostenaftrek en de verhoging van de dieselaccijns zou intrekken.
Een reconstructie moest volgens Voorhoeve ook gevolgen hebben voor de samenstelling van de kabinetsploeg. Algemeen wordt aangenomen dat in ieder geval de WD-ministers Nijpels (Milieu), Smit-Kroes (Verkeer en Waterstaat) en vice-premier De Korte (Economische Zaken) dan hadden moeten [illegible]

CDA-fractievoorzitter De Vries, zei op **3** mei best te hebben willen lijmen als de VVD op haar onverzettelijke standpunt van 2 mei wilde terugkomen. ,,Maar die signalen heb ik niet ontvangen. Op zichzelf zou voortzetting van het sedert 1982 gevoerde herstelbeleid naar mijn oordeel gebaat zijn bij herstel van de vertrouwensbreuk tussen het kabinet en de VVD-fractie. Reëel uitzicht daarop lijkt thans echter niet aanwezig."

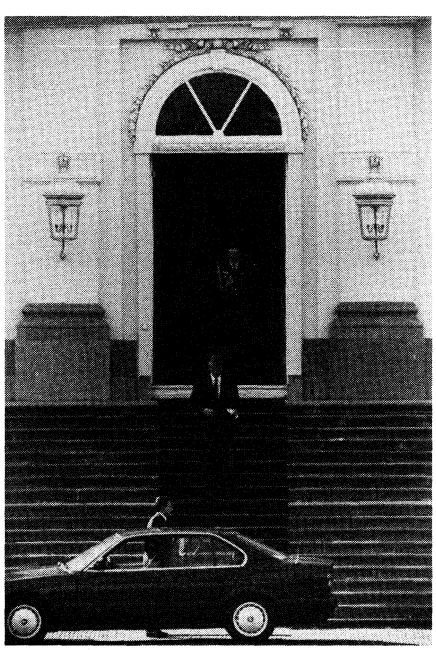
Lijmen zou volgens De Vries alleen maar leiden tot een herhaling van de discussie die op 2 mei in de Kamer is gevoerd, en die leidde tot de val van het kabinet
Hij vreesde dat de verhoudingen tussen de ex-coalitiepartners daardoor alleen maar zouden verbitteren. De Vries: ,,Dat zo zijnde, komt het mij wenselijk voor dat het thans demissionaire kabinet de opdracht krijgt over te gaan tot kamerontbinding en het op zo kort mogelijke termijn uitschrijven van nieuwe verkiezingen."

Hield de CDA-fractie nog een gaatje open, zoals De Vries het uitdrukte, PvdA-fractievoorzitter Kok adviseerde de koningin vervroegde verkiezingen uit te schrijven.
In een toelichting op zijn advies zei Kok ,,elke week tijdverlies zonde te vinden". Een lijmpoging zou volgens Kok onnodig tijdrovend zijn. Het conflict over het Nationaal Milieubeleidsplan is volgens de PvdA-fractievoorzitter te hoog opgelopen. ,,Er zijn scherven waar geen lijmsoort tegen opgewassen is."
Ook D66-fractievoorzitter Van Mierlo adviseerde de koningin zo snel mogelijk nieuwe verkiezingen te laten uitschrijven. Volgens Van Mierlo was het tweede kabinet-Lubbers geestelijk ingestort en had lijmen geen zin meer.
Het voorstel van de VVD om alsnog een informateur te benoemen, noemde Van Mierlo een betrekkelijk gênante vertoning. ,,De hoofdrolspelers geven daarmee een brevet van onvermogen af. Het geeft mij het gevoel dat ik dinsdag voor niks in de Kamer heb gezeten."
De keuze om begin september verkiezingen te houden heeft alles te maken met Prinsjesdag, de derde dinsdag van september, waarop het kabinet traditiegetrouw de nieuwe begroting presenteert.
Zouden de verkiezingen de woensdag na Prinsjesdag worden gehouden, dan zouden CDA en W D daar voordeel van kunnen hebben.
Van Mierlo: ,,Die dag is te veel de gevestigde macht aan de orde. De kiezers hebben dan de dag ervoor te veel geno-

ten van de mensen die het toevallig nog voor het zeggen hebben."
Terugkijkend naar de afgelopen drie jaar, zei de D66-fractievoorzitter dat in het tweede kabinet-Lubbers van begin af aan een weeffout heeft gezeten. ,,Het kabinet-Lubbers I was in 1986 inzet van de verkiezingen, ongeacht de uitslag. Er is toen voorbij gegaan aan de verkiezingsnederlaag van de VVD. De liberalen verkeerden in een grote crisis en kregen toch regeringsverantwoordelijkheid. Dat is wezenlijk fout."

Behalve de VVD vroegen ook de klein rechtse fracties van SGP en RPF de koningin het huidige kabinet te lijmen of een overgangskabinet in te stellen onder leiding van minister-president Lubbers.

Van klein rechts wilde alleen Schutte van de GPV geen herstel van de breuk. Schutte sprak op 2 mei in de Kamer al van een onherstelbare vertrouwenscrisis tussen CDA en WD.
De kleine linkse fracties wilden, zoals verwacht, geen voortzetting van de huidige coalitie.
De Tweede Kamer heeft op 3 mei besloten een aantal onderwerpen van de agenda af te voeren.
Het een week eerder begonnen euthanasiedebat zal niet worden afgemaakt. Ook wordt niet meer gestemd over de wet die het mogelijk maakte om beslag te leggen op sociale uitkeringen.
Andere onderwerpen die niet meer worden behandeld zijn: het welzijn van dieren, de paspoortwet, de EG-gedragscode ten aanzien van Zuid-Afrika en de stormvloedkering in de Nieuwe Waterweg.



Premier Lubbers verlaat paleis Huis ten Bosch in de ochtend van 3 mei, nadat hij bij de koningin het ontslag van zijn kabinet heeft ingediend.

Analyse oorzaken crisis

Aan het *NRC/H'blad* van 6 mei ontleend is de volgende analyse van de oorzaken van de kabinetscrisis.

Al is het CDA er nog niet gerust op wat de WD straks allemaal met een thema als de automobilist en zijn lasten zal gaan doen, op korte termijn, bijvoorbeeld tot de Europese verkiezingen (15 juni), ziet het er voor Lubbers elektoraal niet zo slecht uit. Stellig heeft hij op 2 mei als bedroefde maar niettemin dankbare staatsman, door een onbegrijpelijke crisis getroffen, enige extra punten bij de kiezers verzameld.
Stellig heeft hij er voordeel van dat nu het gehele kabinet demissionair is. Dat maakt het mogelijk om, met vingerwijzing naar aangebleven WD-ministers, liberale verdeeldheid te noemen als verklarende oorzaak van de crisis. De crisis die, naar een citaat van de op 2 mei zeer boze CDA-fractieleider De Vries, ,,slecht is voor het land. slecht voor de werkgelegenheid en ook slecht voor de VVD". Dat hoort de kiezer de komende maanden vaker.
Het wonderlijke ,,lijmadvies'' dat de VVD-fractie op 3 mei bij wijze van vergeefse mornina after-ingeving aan de koningin gaf, maakt de liberalen voorlopig extra kwetsbaar. Andersdenkenden kunnen daaruit heel gemakkelijk spijt over een onnodige crisis concluderen. Dat de VVD-fractie in haar advies ook nog voor een (personele) reconstructie van het kabinet pleitte, dat wil zeggen: eigen ministers wilde vervangen, levert handzaam materiaal bij de stelling dat de kabinetscrisis vooral het gevolg was van een interne VVD-crisis. Een crisis die verband hield met de vraag wie in de kleinste regeringspartij in welke gevallen de baas was, welke afspraken met de fractieleider konden worden gemaakt en wat die uiteindelijk waard waren (bijvoorbeeld in de paspoortzaak, vorig jaar, of in de afgelopen weken).

Zij heeft zichzelf wat aangedaan, de VVD-fractie. Het gaat er daarbij niet eens zozeer om dat zij een crisis wilde als kleinere partner die in '86 een klap kreeg. Na bijna zeven jaar wilde zij af van die vermoeide en knellende coalitie met haar verslechterde verhoudingen, waarin de omgang tussen de coalitiefracties stroef was geworden en ook ,,hogerop" de verhoudingen matig waren (Lubbers-De Korte, Lubbers-Voorhoeve).
In die zeven jaar groeide, ook bij de premier. bovendien de vrees voor wat kan gaan komen: de Nederlander heeft eind jaren tachtig genoeg van matiging, hij hoort en leest van grote winsten, hij wil extra geld zien; dat de overheid nog zo arm is, lijkt hem steeds minder te interesseren. In dat opzicht zou straks een wending naar links (naar de PvdA) volgens de informele statuten van het CDA misschien zelfs geboden zijn, al is het maar voor een paar jaar. Zoals, zeker dan, een oppositiekuur de WD voor elektoraal herstel en groei goed zou kunnen bekomen.

Nee, de verbazing over de crisis geldt hier vooral de timing ervan en de manier waarop zij ontstond. Waarom heeft de WD-fractie de aangeboden vrijheid ten opzichte van de financiering van de milieuplannen van het kabinet niet aanvaard? En een paar maanden gewacht tot, zeg, de CDA-ministers Ruding (financiën) en Deetman het weer met elkaar aan de stok zouden krijgen? Bijvoorbeeld over de ,,invulling'' van een uitstaand bezuinigingsbedrag van 750 miljoen of, dadelijk, nieuwe budgettaire tegenvallers op Onderwijs?

Kennelijk dwongen interne machtsvraagstukken en irritatie tc zeer tot een Crisis Nu, hoe dan ook. Na weken gevaarlijk-zichtbaar zwalken met belangrijke partij-issues (als: tekortreductie, begrotingsdiscipline en defensie), zegde de VVD-fractie dus een bevriend parlementair kabinet een week geleden, op de vrije zaterdag, de wacht aan over de eventuele afschaffing in '91 van het reiskostenforfait en de (extra) verhoging van de accijns op autobrandstof. Zij stelt daarover in het openbaar alvast uitdrukkelijk de vertrouwensvraag nadat de partijgenoten in dc regering het diezelfde dag net, op inhoudelijke en/of politieke gronden, moeizaam met de bewindslieden van de coalitiepartner eens zijn geworden over grote milieuplannen.
Drie dagen later dient de fractievoorzitter van de VVD al in de eerste termijn van een beslissend debat in de Tweede kamer een motie in die duidelijk maakt dat hij voor vertrouwensherstel niet zozeer een discussie maar op zijn minst een knieval van het kabinet (inclusief de WD-ministers) wenst. Die motie raakt zo direct de vertrouwensrelatie dat zij niet eens in stemming hoeft te komen. De premier en andere coalitievrienden verstaan onmiddellijk dat de parlementaire grondslag weg en het kabinet dus over is.
Terzijde. Oppositieleider Wim Kok (PvdA) had zich dagenlang na ,,slimme" vragen van de nieuwslezeres van de NOS en andere journalisten, in vele bochten gewrongen over zijn eventuele stemgedrag. Het op imperatieve toon opgegeven vraagstuk luidde: mag de PvdA-fractie om politieke redenen een motie steunen waar zijn inhoudelijk tegen is? Nee, geen uitvluchten, heer Kok, déze vraag beantwoorden!
Den Uyls opvolger, kandidaat-premier, eerste begunstigde dus in het debat, ziet pas op 2 mei dat het vertrouwenskarakter van de motie-Voorhoeve de hoofdzaak is, niet haar milieu- en autogevoelige bewoordingen. En dat het er dus niet toe doet of zij al dan niet een meerderheid had gekregen, dan wel of de PvdA-fractie er voor of tegen had gestemd.

Terug naar de WD, waar nu grote interne strijd (anders) verder gaat. Via versnelde kandidaatsstellingsprocedures moeten politieke gewichtsverhoudingen nader worden bepaald. Het gezag van Voo hoeve reikte ver genoeg op 1 mei, de dag voor de crisis, toen hij zijn partijbestuur en de liberale Kamercentrales achter zich wist te krijgen. Op welke, lagere, plaatsen komen nu dadelijk de ,,opstandige" (Nijpels, mevrouw Smit) of teleurstellende ministers (De Korte) op de lijst?

De (onvermijdelijk) overhaaste manier waarop de VVD in de zomer van '86 na de verkiezingsnederlaag van Nijpels haar interieur schikte heeft haar sporen nagelaten. Temeer omdat afkeuring (Nijpels c.s. hebben geen manieren), haat (zij zagen ons, partijgenoten, nooit staan) en de hybridische compositie van de partij (oude liberalen en populistisch gekaapte kiezers bijeen) een nuchtere politieke analyse van de toestand bemoeilijkten.
Parool van toen, als een citaat uit eigen werk mag: ,,Vuilnisman, neemt U dit bankstel maar mee, we zullen wel zien waar we dadelijk op gaan zitten". En daar gingen onder anderen Nijpels, Zoutendijk, fractieleider in de Senaat en Kamminga, partijvoorzitter.
Meer in verband met een vrijwel collectief ,,bah!" dan wegens een kritisch oordeel over politieke fouten. Zoals het hoog spelen ('84-'86) van thema's als abortus. euthanasie, de wet gelijke behandeling. Zeer gevaarlijk tegenover de gedeconfessionaliseerde kiezers die in '82 om fiscaal-financiële redenen het CDA voor de WD hadden geruild.
Nu staat Nijpels, ooit van jong links-liberaal Kamerlid tot opvolger van de ,,rechtse" Wiegel ge orden, als populair milieuminister aan de linkerkant. En de vroegere D66-er Voorhoeve, de sociaal-liberale fractieleider met dat overeenkomstig-verlichte ontwerp-verkiezingsprogramma? Die staat nu dadelijk op ,,rechts" de arme forens te verdedigen tegen milieu-aanslagen op zijn auto. En die moet, dat wordt lastig, waarschijnlijk straks oppositie voeren tegen een links-centrum-kabinet op de basis van dat mooie programma van de commissie-Toxopeus. Er wordt zometeen heel wat afgeleden, dat staat na alle mooie woede van deze week vast. In het zicht van moeilijke verkiezingen en - daarna - een oppositierol vraagt menig VVD-er zich nu ai, al is het maar thuis, hoe het afloopt. Dat gaat zo tot in de hoogste kringen.

NEDERLAND

BRIEF PREMIER LUBBERS AAN TWEEDE KAMER OVER MILIEUBELEIDSPLAN

Premier Lubbers heeft op 1 mei 's avonds laat een brief aan de Tweede Kamer verzonden met daarin een samenvatting van de kabinetsbesluiten die op 19 april waren getroffen o.a in zake het Milieubeleidsplan
De belangrijkste passages uit deze brief volgen hierna.

Hierbij doe ik u toekomen een overzicht op hoofdlijnen van de besluitvorming door het kabinet van jongstleden zaterdag *29* april 1989.
Het Nationaal Milieubeleidsplan is het beleidsmatig antwoord op het rapport 'Zorgen voor morgen', zoals dat vorig najaar is uitgebracht. Bij het Nationaal Milieubeleidsplan gaat het erom in een reeks van jaren te komen tot een uit milieu-oogpunt aanvaardbare situatie; het zogenaamde ecologische evenwicht.

Daaronder wordt, in aansluiting op het rapport dat mevrouw Brundtland vervaardigde voor de Verenigde Naties, verstaan een economische groei die houdbaar is. Dat wil zeggen, die de natuur niet verder belast dan het regenererend vermogen van de natuur aankan Inmiddels heeft de Sociaal-Economische Raad al een belangwekkend positief advies uitgebracht over de benadering van bet rapport-Brundtland

De concrete problematiek is voor wat betreft Nederland beschreven in het rapport 'Zorgen voor morgen'. Het zal enkele tientallen jaren kosten voordat we de beoogde houdbare - dus ecologisch verantwoorde - groei bereikt zullen hebben. Voor wat betreft deze lange termijn wordt in het NMP een tentatief, respectievelijk indicatief scenario geformuleerd.
Tegelijk is het natuurlijk wel belangrijk een concreet plan voor de eerstkomende jaren op tafel te leggen. Daarvoor nu is de periode 1990-1994 gekozen. De bedoeling is dan te komen met een revolverende planning, zodat in een aantal opeenvolgende planperiodes na *1994* het uiteindelijke doel wordt bereikt.
Deze aanpak geeft de mogelijkheid zowel een zekere bandbreedte van doelstelling - respectievelijk van het aantal jaren benodigd om iets op een bepaald terrein te bereiken - voor na *1994* te hanteren, als de mogelijkheid om over verder weg liggende jaren nog nader beraad te hebben over de exact te hanteren instrumenten.
Tegenover deze nuttige flexibiliteit staat dan uiteraard wel de noodzaak voor de eerste planperiode een concreet samenhangend pakket te schetsen. Welnu, dat gebeurt in het Nationaal Milieubeleidsplan.
Bij het NMP gaat het, zoals gezegd, om bet bereiken van een ecologisch verantwoorde, respectievelijk houdbare groei Het gaat dus niet om een keus tussen economische groei óf milieu, maar het gaat om de noodzaak de economische groei te benutten, respectievelijk zo bij te sturen dat verantwoordelijk milieugedrag zichtbaar wordt.

Het gaat daarbij in feite om een beïnvloeding van gedrag en technologie, opdat houdbare groei bereikt wordt. In die zin hangt het succes van het NMP niet zozeer af van de ermee gemoeide hoeveelheid (overheids)geld, maar van de effectiviteit van de maat egelen.
Milieumaatregelen moeten toetsbaar zijn op hun effectiviteit, waarbij in het algemeen het beste instrument het hanteren van normen en voorschriften is. Via bet stellen van normen en voorschriften wordt het toepassen van technische mogelijkheden als het ware afgedwongen. Het stellen van normen en voorschriften behoort een dynamisch proces te zijn, dat wil zeggen een planning in de tijd van strengere voorschriften. Op deze wijze is veel te bereiken. Immers, de techniek staat nooit stil en in beginsel mogen we aannemen dat tijdens de implementatie van nu bestaande technische mogelijkheden ook weer nieuwe ontwikkeld zullen worden.
Bovendien is het zo, dat bij een stevige toepassing van wat nu technisch mogelijk is, in bepaalde gevallen het kostenverhogende aspect zal leiden tot enige ver indering van bepaalde vormen van produktie, respectievelijk verschuiving in de produktie.
Goede nonnen en voorschriften vormen dus het belangrijkste instrument voor het milieubeleid.
Als over de kostenaspecten hiervan gesproken wordt, moet overigens bedacht worden dat in het economisch proces voortdurend wijzigingen optreden in kostprijsfactoren (soms in alle landen, maar vaak ook in eigen land; vergelijk de loonkosten). Soms is er aanvullend op normen en voorschriften behoefte aan zogenaamde sector-specifieke heffingen; respectievelijk lastenverzwaringen voor specifieke doelgroepen met inachtneming van het criterium 'de vervuiler betaalt', respectievelijk betaalt mee aan het voorkomen van vervuiling.

De heffingen, respectievelijk specifieke lastenverzwaringen plegen dus ingesteld te worden, daar waar de realisatie van milieu-investeringen, respectievelijk de toepassing van milieunormen financiële ondersteuning behoeft, waarbij de 'vervuilers' de rekening betalen.
Dit is een van de toepassingen van het beginsel: 'de vervuiler betaalt'. Een betere formulering is overigens: 'de vervuiler is verantwoordelijk'.
Hoe men de zaak ook formuleert, het is in het algemeen belangrijk te waarborgen dat de kosten die aan een schoon milieu ten grondslag liggen zo veel mogelijk (herkenbaar) door de vervuiler moeten worden betaald en dus ook tot uitdrukking komen in de prijs van het produkt.
Buiten normen en voorschriften en buiten specifieke heffingen is ook nog behoefte aan begrotingsmiddelen om tot een goed totaal milieubeleid te komen. Voor financiering hiervan staan in beginsel drie mogelijkheden open.

Als eerste de herschikking van uitgaven op de onderscheiden begrotingshoofdstukken, waarbij als het ware binnen die begroting de milieuprioriteit via de herschikking zichtbaar gemaakt wordt.

Daarnaast de mogelijkheid van herschikking in het totaal van de overheidsuitgaven, waarbij er geen rechtstreekse band meer is tussen de milieu-inspanning op een bepaald departement en de herschikking.

En tenslotte natuurlijk de mogelijkheid gebruik te maken van het instrument van de WABM-heffing. Om de milieu-inspanningen door de overheid te financieren, kan de reeds bestaande heffing krachtens de WABM, zoals die rust op een aantal energiedragers, uiteraard verhoogd worden met inachtneming van het bestaande wettelijk kader, en kan de verdeling over de verschillende energiedragers enigszins worden bijgesteld.

Het zal duidelijk zijn, dat in de besprekingen van de laatste weken gezocht is naar een goed evenwicht tussen de verschillende mogelijkheden.

Later in deze brief zullen hierover cijfers worden gegeven, maar op deze plaats reeds zij benadrukt dat het een denkfout is te veronderstellen, dat veel financiering van milieubeleid uit de zogenaamde algemene middelen gunstig zou zijn voor de burger. Dit is niet het geval. Deze middelen moeten immers door de burger weer opgebracht worden via belastingbetaling of doordat de overheid te veel moet beknibbelen op andere collectieve voorzieningen om met zijn huishoudboekje, inclusief de milieu-inspanning, toch uit te komen.

Daarom is gekozen voor zo veel mogelijk beleid via normen en voorschriften; vervolgens zo veel mogelijk aangevuld door specifieke heffingen, respectievelijk specifieke lastenverzwaringen, waarbij een duidelijke en herkenbare relatie ligt tussen de heffing, respectievelijk het te brengen offer en het concrete milieubelang.

Bij de verhouding tussen nationaal milieubeleid en internationaal milieubeleid is het goed zich de verschillende aspecten ervan voor ogen te houden.
Soms is het milieubeleid echt een zaak van ons eigen land De verantwoordlijkheden liggen hier, en vaak worden de effecten ook hier zichtbaar (neem bij voorbeeld de afvalverwerking en natuur- en landschapsbeleid).
Soms zijn er belangrijke grensoverschrijdende effecten met de ons omringende buurlanden (vergelijk bij voorbeeld de verzuring). Soms gaat het om het kader van de Europese Gemeenschappen (vergelijk bij voorbeeld de normen geldend voor allerlei produkten, die met het oog op de interne markt eigenlijk uniform moeten zijn, respectievelijk uniform moeten worden).
Soms gaat het om werkelijk mondiale problematiek (denk bij voorbeeld aan de klimaatsverandering, respectievelijk de broeikasp oblematiek).
Met deze dwars-verbanden tussen nationaal en internationaal milieubeleid is in de plannen die u gepresenteerd zullen worden zoveel mogelijk rekening gehouden.
In het uit te brengen Nationaal Milieubeleidsplan zult u de problematiek verdeeld vinden over de navolgende onderwerpen; verzuring, energiebesparing, klimaatsverandering, automobiliteit, landbouw, verwijdering afval, afvalwater, verspreiding, verstoring, verspilling, algemene ondersteuning en handhaving.
Het totaal van de beraadslagingen hierover heeft opgeleverd dat tot en met *1994* de milieuinspanning in ons land - als deze plannen de instemming krijgen- toe zullen nemen met circa *f7320* miljoen. Daarvan is ruim de helft, zeg *f3750* miljoen, de geschatte kosten van normen en voorschriften.

Vervolgens zou er een bedrag resulteren van *f2315* miljoen aan sectorheffingen, specifieke lastenverzwaringen en het reiskostenforfait.

Naar de mate dat middelen die vrijkomen in verband met het afschaffen van het reiskostenforfait en wat daar mee samenhangt, worden teruggegeven in de fiscale sfeer, staat hier een lastenverlichting tegenover.

Een bedrag van *f625* miljoen zou gevonden worden in herbeschikking binnen de begroting, en circa *f150* miljoen als beleidsintensivering ten laste van het financieringstekort.

Daarnaast wordt een dekking van *f50* miljoen gevonden door aanpassing van de KST (kleinschaligheidstoeslag) ten behoeve van knelpunten in de landbouw, in het bijzonder de akkerbouw.

Tenslotte zou een bedrag van *f430* miljoen komen uit een verhoging van de WABM, de brandstofheffing dus.

Uit bovenstaande opsomming blijkt, dat het beginsel 'de vervuiler betaalt, respectievelijk is verantwoordelijk', vrij consequent doorvoerbaar is gebleken.

Toch is bet totaal aan herschikking, de belasting van het financieringstekort en algemene heffingen bij elkaar nog een bedrag van *625 + 150 + 50 + 430 = f1255* miljoen. Ter goed begrip, dit zijn allemaal cijfers, geleidelijk oplopend tot als maximum de genoemde bedragen in *1994.*

Wat betekenen deze cijfers nu in relatie met de koopkrachtproblematiek, het regeerakkoord en de algemene kaderbrief-problematiek.

Allere rst zij er, voor wat betreft de koopkrachteffecten, op gewezen, dat hierover berekeningen afgewacht worden van het Centraal Planbureau, zowel voor wat betreft de periode tot 1994 als voor wat betreft de lange termijn.
Vooruitlopend hierop zij er echter op gewezen, dat milieubeleid juist beoogt veranderingen in produktietechnieken en consumptie te bewerkstelligen. Het zou dus een denkfout zijn alle kosten als relatief koopkrachtverlies te interpreteren.
Het is duidelijk dat sector- en algemene heffingen, alsmede veranderingen in het reiskostenforfait koopkrachteffecten hebben. In de mate waarin de beoogde doelen bereikt worden - andere technieken, ander gedrag - treden de kosten uiteraard in mindere mate op.
Op zichzelf draagt het NMP bij aan een stijging van de collectieve lastendruk van forse omvang. Tegelijk moet er echter op gewezen worden, dat in het meerjarenbeleid, zoals dit kabinet dat krachtens haar plannen volgend jaar zal nalaten, voor de periode tot en met 1994 een beduidende daling van de collectieve druk mogelijk is. Deze is afhankelijk van de mate waarin het financieringstekort daalt. Langs deze weg kan het geheel van belastingen en premies geleidelijk dalen.
Tegenover die mogelijke daling zou dus een drukverzwaring staan van zeg 0,5 procent, waarbij het effect in totaal toch vermindering van de collectieve druk is.
Tegenover de in het NMP vervatte lastenstijging, kunnen dus in de komende jaren lastenverlichtende effecten staan. Hetzij in de sfeer van de premies, hetzij via tariefmaatregelen in de sfeer van de belastingen.

Tenslotte hecht ik eraan enkele opmerkingen te maken over de status van de plannen, die u dus binnenkort zullen bereiken.

Het gaat hier om plannen en nota's die nu wel in bespreking komen in het parlement, en in de samenleving, maar pas daarna en rekening houdend daarmee, vertaald worden in concrete beleidsvoornemens in wet en regelgeving; en in die zin dus nu een voorlopig karakter hebben.
In het voorbereidend traject daarheen zal uiteraard advies worden gevraagd aan de Centrale Raad voor de Milieuhygiëne; en daarnaast in ieder geval ook aan de Sociaal-Economische Raad advies worden gevraagd over alle aspecten de SER betreffende.

Informeel overleg met de voorzitter van de SER heeft als resultaat opgeleverd, dat dit in betrekkelijk ko te termijn te doen is, gegeven al het voorwerk dat al gedaan is bij de beoordeling van het rapport-Bimndtland. Bij een betrekkelijk korte termijn moet gedacht worden aan een periode van zo'n 4 a 5 maanden.
Een bijzonder element in de advisering doet zich voor op het punt van de omzetting van het nu bestaande reiskostenforfait in beleid gericht op minder woon/werkverkeer, respectievelijk minder autokilometers in dat woon/werkverkeer. Over dat onderwerp zal een afzonderlijk advies gevraagd worden aan een gemengde werkgroep.

De minister-president,
minister van Algemene Zaken,
drs R.F.M. Lubbers.

ZUIDOOST-AZIË EN HET VERRE OOSTEN

CHINA

BINNENLANDSE ONTWIKKELINGEN. MASSALE STUDENTENACTIES NA OVERLIJDEN HU YAOBANG.

Op. pag. 288/2 werd bericht dat de bouw van een enorme stuwdam zou worden uitgesteld.
In het *NRC/H'blad* van 5 april 1989 schreef Willem van Kemenade onder meer het volgende over de plannen voor het project:

Yao zei dat voor- en tegenstanders van de bouw van de ,,Drie Ravijnen Dam" (Three Gorges) in de Yang Tse Rivier ten westen van de stad Wuhan, beiden sterke argumenten hebben en dat verdere studies noodzakelijk zijn. ,,Ik denk dat dit project de volgende vijf jaar niet kan beginnen. Daarom kunnen we voorlopig beter ophouden erover te redetwisten." Yao voegde eraan toe dat het project zelfs niet in het Achtste Vijfjarenplan (1991-1995)zal worden opgenomen.

De dam in kwestie moet 183 meter hoog en twee kilometer breed worden een een stuwmeer ter grootte van Nederland creëren. Chinese media hebben het al het grootste Chinese bouwproject genoemd sinds 22 eeuwen geleden de Grote Muur werd gebouwd. De locatie ligt in een van de mooiste toeristische natuurgebieden van het land waar de machtige Yang Tse-rivier ,,ommuurd" zal worden door hoge rotsformaties.
Volgens plan moet de dam 84 miljard kwh elektriciteit per jaar produceren - genoeg om het notoire energietekort in grote industriesteden langs de rivier, zoals Chongqing, Wuhan, Nanjing en Shanghai voor langere tijd op te lossen.
Verder zou de dam een gunstige invloed hebben op de stroming in de rivier en daarmee op de scheepvaart en zou het gevaar voor overstromingen afnemen.
Maar de argumenten tegen zijn minstens even zwaarwichtig en werden voor het eerst al in 1986 naar voren gebracht door de Raadgevende Volksconferentie (RVC), een adviesorgaan van niet-communistische politieke groeperingen waar talloze prominente intellectuelen lid van zijn. De immense kosten van het evacueren en hervestigen van 80.000 mensen per jaar over een periode van 12 jaar zouden China's financiële draagkracht te boven gaan.
Experts brachten verder naar voren dat sediment hei rese voir in 30 jaar onbruikbaar zou maken en dat zo'n groot en diep stuwmeer aardbevingen zou kunnen veroorzaken. Verder zou er een onaanvaardbare hoeveelheid vruchtbare landbouwgrond en een groot aantal historische monumenten verloren gaan.
Om de bezwaren van de binnenlandse oppositie te ontzenuwen schakelde de regering een Canadees consortium in om nieuwe haalbaarheidsstudies te maken waarvoor de Canadese regering sinds 1986 17 miljoen dollar beschikbaar heeft gesteld.
Het felste internationale verzet is dan ook vanuit Canada gekomen en wel van de ecologische groep ,,Probe International". Die groep noemde het een schandaal dat de Canadese regering miljoenen aan belastinggelden aan het consortium gaf voor ondeugdelijke studies die de ecologische risico's en de problemen van hervestiging van een miljoen mensen bagatelliseerden, in de hoop orders binnen te halen voor de Canadese dambouw-industrie.
Probe schreef in december een brief aan premier Li Peng, waarin de groep aandrong op een ,,neen" tegen het Three Gorges Project ,,totdat alle Chinese burgers, die met de gevolgen van deze beslissing zouden moeten leven, en burgers van de hele wereld, die (in de vorm van multilaterale leningen) de kosten van een kolossale fout zouden moeten dragen, volledig konden participeren in een geinformeerd, openbaar proces van besluitvorming."
De Raadgevende Volksconferentie werd de vaandeldrager in het verzet en kwam vorige maand tijdens haar jaarlijkse zitting, die aan hei Volkscongres voorafging, met haar eigen complete projectstudie. Daarin werd het regeringsplan zo el ,,onwetenschappelijk als ondemocratisch" genoemd.
Vorige week namen ten slotte 270 afgevaardigden van het Nationale Volkscongres een motie aan waarin zij opriepen het hele dam-plan uit te stellen tot de volgende eeuw.
Wat de regering heeft doen zwichten, haar eigen twijfels of de toenemende druk van opponenten is onduidelijk - maar liet uitstel is volgens politieke kringen zonder nieer een overwinning voor China's zwakke democratische krachten in wat een van de felste politieke debatten in Peking in jaren is geweest. Het is een tegenslag voor premier Li Peng, die als de belangrijkste beleidsmaker op energiegebied van 1982 tot op heden voor de dam heeft geijverd.
Maar de zwaarste klap treft bet Canadese consortium onder leiding van Hydro-Quebec International. dat zichzelf verzekerd maande van orders ter waarde van 2 tot 1 miljard dollar voor het in totaal zo'n 14 miljard dollar kostende project. De vertaling van de 13 boekdelen tellende haalbaarheidsstudie van het Engels in het Chinees gaat echter door want over vijf jaar komt het project wellicht in een ,,stroomversnelling".

Overlijden Hu Yaobang leidt tot massale studentenonrust

Naar aanleiding van het onverwachte overlijden van ex-partijleider Hu Yaobang op 15 april 1989 (zie pag. 288/2 e.v.)werden op 16 april door honderden studenten op het terrein van de Universiteit van Peking muurkranten opgehangen om de overledene te herdenken. In de muurkranten werd Hu Yaobang beschreven als een beschermer van intellectuelen en een voorstander van hervormingen. Tevens bleek uit de opschriften de bezorgdheid van studenten over de gevolgen van de dood van Hu voor de Chinese democratie. Bij de nabijgelegen Qinghua-Universiteit en de Universiteit van het Volk werden muurkranten van dezelfde strekking opgehangen.
In de daarop volgende dagen kreeg het rouwbeklag van de studenten in Peking en Shanghai een duidelijk politiek karakter. Een groep van enkele honderden studenten, die op 17 april naar het centrum van Peking liepen, groeide al snel aan tot enige duizenden. Op het Plein van de Hemelse Vrede (Tian An Menplein) werd door hen die avond een geïmproviseerde vergadering voor politieke liberalisering gehouden, die tot 4 uur 's nachts duurde. In Shanghai werd die dag door naar schatting 1.500 studenten gedemonstreerd.
De studenten hadden spontaan een aantal politieke eisen geformuleerd, waaronder:

- opheffing van het demonstratie-verbod, dat volgens hen in strijd was met de grondwet;
- afschaffing van de censuur;
- veroordeling van de ,,campagne tegen bourgeois-liberalisering" die volgde op de afzetting van Hu Yaobang in jan. 1987;
- rehabilitatie van de belangrijkste slachtoffers van die campagne. Deze betrof China's meest bekende dissident Fang Lizhi, de journalist Liu Binyan en de schrijver Wang Ruowang;
- opening van zaken over de eigendommen en financiën van hoge partijleiders en hun kinderen;

● een rechtvaardige evaluatie van de historische rol van Hu Yaobang als partijleider en rehabilitatie van zijn ideeën voor politieke hervorming en democratisering.

Op 18 april begonnen enkele honderdcc studenten 's morgens vroeg een zit-actie voor de Grote Hal van het Volk aan het Tian An Menplein Zij verlangden een ontmoeting met leden van het Nationaal Volkscongres om hun eisen te bespreken. In de loop van de dag groeide de menigte aan tot naar schatting 10.000 studenten en nieuwsgierigen Namens verschillende universiteiten werden door studenten kransen geplaatst op de metershoge sokkel van het Monument voor Revolutionaire Helden, dat samen met het mausoleum van Mao Zedong het centrum vormt van het plein.

In de nacht van 18 op 19 april belegerden zo'n 1.500 studenten het partij- en regeringscomplex Zhongnanhai. Zij wilden hun eisen voor politieke hervormingen overhandigen en eisten een ontmoeting met premier Li Peng. Cordons van honderden manschappen gewapende volkspolitie hielden de studenten tegen.

Op 19 april namen enkele tienduizenden studenten deel aan rouwmanifestaties. Afvaardigingen van vrijwel alle universiteiten, hogescholen, academies, technische en culturele instituten uit de 9 miljoen inwoners tellende hoofdstad marcheerden naar het Tian An Menplein en plaatsten kransen bij het Heldenmonument.
's Avonds verzamelde zich opnieuw een menigte van enkele duizenden studenten, maar ook arbeiders, voor het Zhongnanhai. het Chinese Kremlin. Een grote politiemacht slaagde er in de meeste betogers zonder geweld te verwijderen.

Nadat alle buitenlandse journalisten vertrokken waren, kwam het tussen drie en vijf uur die nacht alsnog tot een flinke botsing tussen politie en studenten, waarbij de politie er flink op lossloeg.

Ondanks waarschuwingen van het gemeentebestuur dat verdere demonstraties verboden waren, gingen op 20 april opnieuw duizenden studenten de straat op. Op het Tian An Menplein verzamelden zich naar schatting 6.000 demonstranten. Studenten verklaarden tegenover journalisten dat zij het demonstratieverbod naast zich neerlegden, omdat de Chinese grondwet het recht op demonstreren en vrije meningsuiting garandeerde.
Toen duizenden betogers weigerden de toegang tot het parlementsgebouw aan het plein vrij te maken, werden door de politie harde charges uitgevoerd. Volgens ooggetuigen werden demonstranten geslagen en aan hun haren weggesleurd. De ongeveer 200 studenten–die desondanks-bleven zitten, werden in politiebussen afgevoerd.

Ook in Shanghai werd door studenten en arbeiders gedemonstreerd.
De Chinese media hadden op 16 april het overlijden van Hu Yaobang in sobere, feitelijke bewoordingen gebracht. Vanaf 19 april verschenen in alle kranten uitvoerige lofreportages met talrijke foto's over Hu
Op 20 april waarschuwde het *Dagblad van Peking* dat alle rouwmanifestaties binnen de werkeenheden moesten plaatsvinden, hetgeen voor de studenten de universiteitscampussen betekende. Degenen die regeringsgebouwen probeerden binnen te dringen, zouden streng worden gestraft.
Op 21 april publiceerde het *Dagblad van Peking* twee aankondigingen van het Gemeentelijke Openbare Veiligheidsbureau, waarin stond dat het Tian An Menplein en het omliggende gebied de volgende ochtend vóór acht uur ontruimd zouden moeten zijn in verband met de officiële begrafenisceremonie.
Die avond stroomde het plein vol met tienduizenden studenten en nieuwsgierigen. De eerste groep studenten kwam rond middernacht vanuit het westen van Peking in het centrum aan. Vanaf dat moment was er sprake van een onophoudelijke stroom die urenlang doorging Onder luid applaus en gejuich van het puliek stonden de studenten om de paar minuten stil voor het Zhongnanhai-complex om leuzen te roepen als ,,Lang leve de democratie'', „Weg met geweld'' en „Weg met corruptie''. Ook droegen ze spandoeken waarop stond te lezen: „We steunen alleen de echte hervormers'', ,,Sociale stabiliteit wordt alleen bedreigd door corrupte functionarissen'' en ,,Respect voor de mensenrechten''.
Waarnemers merkten op dat de studenten nog nooit zo goed georganiseerd waren geweest. Grote aantallen studentenleiders zagen erop toe dat de manifestaties vreedzaam verliepen. Volgens een van hen was de actie onder meer een protest tegen de mishandeling van studenten door de politie enkele dagen eerder voor het Zhongnanhai, en over de berichtgeving over het incident in de Chinese media.

Begrafenis Hu Yaobang

Terwijl op 22 april in de Grote Hal van het Volk in aanwezigheid van partijen regeringsleiders de officiële rouwbijeenkomst werd gehouden, bevonden zich buiten op het plein ruim 100.000 uiterst gedisciplineerde studenten met Hu-portretten, kransen en spandoeken. Studenten met de meest treffende borden werden toegejuicht door arbeiders, leraren en ambtenaren die eveneens in groten getale de straat op waren gegaan.
In de Grote Hal van het Volk hield partijlcider Zhao Ziyang een lofrede op de overledene. Zhao prees de verdiensten van Hu, maar zweeg over rehabilitatie. Hij beschreef Hu als iemand die ,,moedig genoeg was om zijn fouten te erkennen'' en ,,vast te houden aan wat hij dacht dat juist was''.

In enkele steden vonden op de dag van Hu's begrafenis ongeregeldheden plaats. In Xian, de hoofdstad van de centrale provincie Shaanxi, had een menigte werkloze jongeren het provinciale regeringsgebouw bestormd, en waren 10 auto's en 20 huizen in brand gezet. Bij de ongeregeldheden waren 130 politie-agenten gewond geraakt. In Changsha, de hoofdstad van de zuidelijke provincie Hunan, had een menig-



Een beeld van de manifestatie op het Tian An Menplein op 22 april 1989, de dag van de begrafenis van Hu Yaobang.

te 38 winkels geplunderd en een vrachtwagen in brand gestoken.
Meer dan 200 vooraanstaande Chinese intellectuelen ondertekenden op 22 april een open brief aan de regering, waarin zij steun betuigden aan de eisen van de studenten voor democratische hervormingen en grotere vrijheid. In een tweede verzoekschrift vroegen ongeveer honderd docenten van de belangrijkste hogescholen en universiteiten in Peking de onrust niet met harde hand neer te slaan.

College-boycot

Op 23 april namen enkele honderden studenten van Pekings leidende universiteiten her besluit om vanaf de volgende dag voor onbepaalde tijd in staking te gaan Volgens een woordvoerder van de nieuw opgerichte onafhankelijke Associatie van studenten zou de staking de universiteiten van Peking, Shanghai, Nangking, Wuhan en Tianjin treffen Door te gaan staken wilden de studenten een ,,rechtstreekse dialoog'' met de autoriteiten afdwingen over democratische hervormingen, politieke vrijheden en de bestrijding van de corruptie in de communistische partij en het regeringsapparaat.

Op 26 april publiceerde het Volksdagblad een redactionaal hoofdartikel, waarin de studenten beschuldigd werden van een ,,samenzwering met voorbedachte rade die er in wezen op gericht is het leiderschap van de partij en het socialistische systeem te ondermijnen''. Volgens het artikel had een handvol mensen met duistere motieven moedwillig de grondwet geschonden, en in sommige academies en universiteiten ,,illegale organisaties'' opgericht en anderen opgestookt stakingen te organiseren. De krant waarschuwde dat als de onrust de vrije loop werd gelaten, China in een toestand van voortdurend oproer zou komen te verkeren. Het blad riep alle partijleden en burgers van het hele land op een resolute strijd te leveren tegen deze dreiging.
In de Grote Hal van het Volk kwamen die dag ongeveer 10.000 hoge partijfunctionarissen in spoedzitting bijeen in verband met de aanhoudende acties van de studenten. De partijleider van Peking, Li Ximing, riep de aanwezigen op alles in het werk te stellen om de protesten te stoppen.Li Ximing waarschuwde de studenten dat demonstraties zonder toestemming vooraf niet geoorloofd waren en dat het inzamelen van geld in het openbaar en het houden van ,,propagandabijeenkomsten'' misdrijven waren. Ook in Shanghai werd het partijkader gemobiliseerd om een einde aan de onrust te maken. De studenten gingen ondanks de dreigende taal door met het organiseren van een massale demonstratie op het Tian An Menplein op 27 april. Volgens studentenleiders werd door 80% van de 145.000 studenten van de Chinese hoofdstad aan de stakingen deelgenomen. Het was de bedoeling de acties



Studenten plakken op 23 april 1989 een muurkant op, waarin wordt opgeroepen tot een collegeboycot

voort te zetten totdat een dialoog met de autoriteiten zou ontstaan en er in de officiële media eerlijke berichtgeving zou verschijnen over de protestacties.
Sinds de demonstratie van 22 april hadden de studenten elke dag op straat geld opgehaald om acties en nieuwsbulletins te financieren. Ook hadden zij voortdurend op straat uitleg gegeven over hun acties en arbeiders opgeroepen hen te steunen in het protest.

Op 27 april werd door naar schatting een half miljoen Chinezen in het centrum van Peking een vreedzame betoging gehouden voor democratie en persvrijheid en tegen corruptie in de communistische partij.
De demonstratie was begonnen als een optocht van zo'n 50.000 studenten, die vanaf de campussen naar het centrum liepen. Onderweg sloten zich steeds meer mensen bij hen aan. De vier afzettingen van de politie, die in het centrum waren opgesteld, werden door de enorme mensenmassa's doorbroken. Het laatste politiekordon voor het Tian An Menplein werd door honderden arbeiders ingesloten, die schreeuwden: ,,Laat de studenten door''. De studenten, die duidelijk niet uit waren op een confrontatie met de politie, klommen op legervoertuigen en begonnen met de soldaten te discussiëren. Zij schudden agenten de hand en overhandigden hen pamfletten met hun eisen voor politieke hervormingen.
De studenten gingen niet, zoals bij eerdere demonstraties, op het Tian An Menplein zitten maar vervolgden hun weg terug naar de campussen, die zich op 15km. afstand van het centrum bevonden.

Arbeiders verklaarden het protest van de studenten te delen en niet bang te zijn voor de dreigementen van hun bazen dat zij zouden worden ontslagen als zij zich bij de studenten voegden.
Door de demonstratie was het openbare leven in Peking volledig lamgelegd. De radio maakte geen melding van de massabetoging. Het persbureau Nieuw China meldde dat er een studentenoptocht had plaatsgevonden, die ,,enkele uren lang voor opstoppingen had gezorgd''. De tv herhaalde commentaren van de regering waarin het ,,oproer'' werd veroordeeld.

's Avonds werd op de radio een regeringswoordvoerder geciteerd, volgens wie de regering bereid was ,,ieder moment'' een dialoog met de studenten aan te gaan, mits de collegestaking werd beëindigd. De dialoog zou echter via de officiële studentenorganisaties moeten w-orden gevoerd, hetgeen de studenten eerder hadden verworpen.

Ruim 60 vertegenwoordigers van de Onafhankelijke Vereniging van Studenten van Peking begaven zich op 2 mei op de fiets naar de Grote Hal van het Volk, waar zij een ultimatum afleverden waarin zij de regering 24 uur de tijd gaven om hun nieuwe, onafhankelijke vakbonden te erkennen. ,,Als er vóór 3 mei 's middags geen antwoord is, behouden wij ons het recht voor op 4 mei te demonstreren'', adus een van de studentenleiders.

De regering was op 29 april een dialoog begonnen met enkele zorgvuldig geselecteerde studenten, welke gedeeltelijk op radio en tv was uitgezonden. De onafhankelijke leiders erkenden deze dialoog niet en zagen er een poging van de regering in verdeeldheid te zaaien onder de studenten.
In Shanghai werd op 2 mei door ongeveer 6.000 studenten een protestmars gehouden. In een petitie aan het gemeentebestuur eisten de studenten behalve democratisering ook de opheffing van sancties tegen het liberale weekblad World *Economic* Herald, dat in Shanghai werd gepubliceerd. Een hele editie van het blad was een week eerder in beslag genomen omdat er een artikel in stond dat het ontslag van Hu Yaobang in 1987 bekritiseerde.
Tijdens een persconferentie op 3 mei voor 500 journalisten uit binnen- en buitenland gaf de woordvoerder van de Chinese staatsraad, Yuan Mu, te kennen dat de regering niet zou ingaan op de eisen van de studenten. Yuan sloot legalisering van de nieuwe studentenbonden uit omdat ,,de regering de misdaad van het opstoken van de studenten tegen elkaar niet mocht begaan''. De autonome studenten eisten volgens hem uitsluiting van de officiële ,,democratisch gekozen'' studentenverenigingen en dat zou de verdeeldheid onder de studenten aanwakkeren.
Drie studentenleiders, Wang Dan, Guo Huifeng en Ni Xu, meldden zich om 12 uur 's middags bij het kantoor van het dagelijks comité van het Nationale

Volkscongres om het antwoord op hun ultimatum te ontvangen Daar kregen zij te horen dat dit antwoord 's ochtends al door Yuan Mu was gegeven
Op 4 mei hielden tienduizenden studenten hun voorlopig laatste demonstratie voor politieke hervormingen Vanuit hun universiteiten marcheerden de studenten naar het Tian An Menplein waar zij enkele uren verbleven Zij herdachten onder meer het 70-jarig bestaan van de 4 mei-hewe ging

Op 4 mei 1919 hadden honderdduizenden studenten in heel China geprotesteerd tegen gebiedsafstanden van hun regering aan Japan, welke waren opgelegd door het vredesverdrag van Versailles. De beweging was uitgegroeid tot een kruistocht tegen feodalisme en dictatuur

Aan de demonstratie werd ook deelgenomen door delegaties van universiteiten uit Shanghai, Xian, Wuhan, Chengdu en andere steden. Ook de Chinese Universiteit van Hongkong had een omvangrijke groep afgevaardigd.
Tijdens de betoging voegde zich eveneens een grote groep journalisten van de officiële media bij de studenten. Zij eisten een dialoog met de regering over persvrijheid. Hun actie kwam voort uit het feit dat zij sinds het begin van de onlusten drie weken eerder vergeefs hadden geprobeerd toestemming te krijgen om de studentenbetogingen te verslaan.

Einde college-boycot

Terwijl op het Tian An Menplein werd gedemonstreerd, hield partijleider Zhao Ziyang een toespraak tot de gouverneurs van de Aziatische Ontwikkelingsbank (ADB), die hun 22ste jaarvergadering hielden in de Grote Hal van het Volk.

In zijn rede, die 's avonds door de tv werd uitgezonden en de volgende dan in alle kranten verscheen, zei Zhao onder meer ,,dat aan de redelijke eisen van de studenten moest worden tegemoetgekomen". Volgens hem betekenden de demonstraties niet dat China politiek instabiel was, aangezien de studenten niet gekant waren tegen het socialistische systeem, maar alleen fouten in het werk van de partij en de regering gecorrigeerd wilden zien. Zhao bepleitte uitvoerige consultaties met studenten, arbeiders, intellectuelen, niet-communistische politieke groeperingen en vooraanstaande persoonlijkheden. ,,Nuchterheid, redelijkheid, matiging, discipline en toewijding aan de beginselen van democratie en de rechtsstaat zijn het meest wezenlijk voor het oplossen van de problemen", aldus Zhao. Hij zei dat de partij en de regering op deze basis met de studenten aan tafel wilden zitten en hij verwachtte van hen dezelfde houding.

In de nacht van 4 op 5 mei werd binnen de autonome studentenbond de groep ,,Studenten voor dialoog" gevormd, die in de zeer verzoenende rede van Zhao Ziyang goede perspectieven zag voor een dialoog met de regering.
Om het klimaat voor een serieuze dialoog met de regering te verbeteren, stemde de onafhankelijke studentenbond voor beëindiging van de college-boycot. De meeste studenten keerden op 5 mei terug naar de college-zalen.
Een studentenleider verklaarde dat de hand die Zhao had uitgestoken niet kon worden genegeerd. ,,Als er niets van terecht komt, behouden we ons het recht voor nieuwe acties te ondernemen".

THAILAND

VERVROEGDE PARLEMENTSVERKIEZINGEN. CHATICHAI CHOONHAVAN PREMIER

Nadat op 11 augustus 1986 door koning Bhoemibol een nieuwe coalitieregering onder premier Prem Tinsulanond was beëdigd (peg 48/3-'87), raakte Thailand in april 1988 in een politieke crisis verzeild.

Ontbinding Lagerhuis. Achtergrond

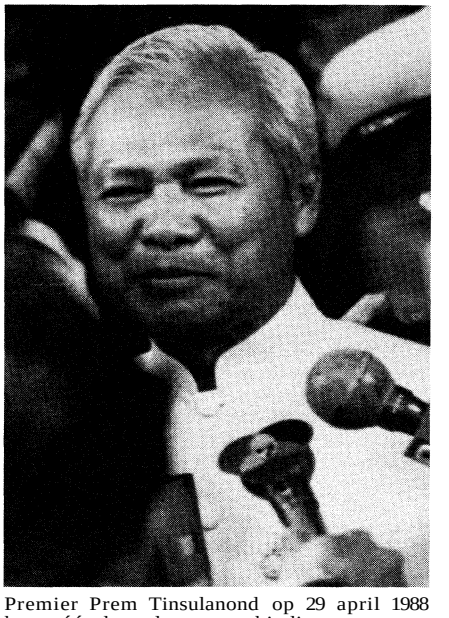
Op 29 april 1988 vaardigde koning Bhoemibol een koninklijk decreet uit, gecontrasigneerd door premier Prem Tinsulanond, waarbij het Lagerhuis werd ontbonden en vervroegde algemene verkiezingen voor 24 juli werden uitgeschreven. Het oude Lagerhuis was op 27 juli 1986 voor vier jaar gekozen (pag. 513-'86).
De directe aanleiding tot de parlementsontbinding werd gevormd door gebeurtenissen op 28 april 1988. Toen stemden 31 dissidente afgevaardigden van de grootste regeringspartij, de Democratische Partij (DP) - die toen met 99 zetels in het Lagerhuis was vertegenwoordigd -. tegen de instructies van de partijleiding in tegen een door de regering ingediend wetsvoorstel tot herziening van de Copyright Wet van 1978. Het voorstel was er speciaal op gericht het werk van buitenlanders in Thailand te beschermen. De dissidenten waren tegen omdat volgens hen computer-software niet onder de herziene wet zou moeten vallen.
In wezen ging het echter om een conflict binnen de DP dat tijdens de verkiezing van de DP-leiding op 10 januari 1987 was gerezen.

Toen was Pichail Rattakul, tevens een van de vijf vice-premiers, als partijleider herkozen met 101 stemmen, terwijl zijn tegenstander Chalermphan Srivikorn 87 stemmen verwierf. Deze laatste behoorde tot de fractie van secretaris-generaal Veera Musikapong* (zie ook pag. 48/3-'87), die zich na de nederlaag van Chalermphan Srivikorn niet herkiesbaar stelde voor het ambt van secretaris-generaal van de DP. In zijn plaats werd toen luitenant-generaal Sanan Khachornprasart gekozen.
De dissidenten, die zich de "10 januari groep" noemden, eisten vervolgens een vertegenwoordiging in het kabinet en de vervanging van DP-leider Pichai Rattakul. Twee andere coalitiepartijen Chart Thai en Rasadorn, stelden voor de DP-vertegenwoordiging in het kabinet te beperken, zodat die meer in overeenstemming was met het aantal Lagerhuisleden van de loyale DP. Reeds op 25 november 1987 had het Lagerhuis in eerste lezing de amendering van de Copyright Wet goedgekeurd, maar toen al hadden 33 leden van de "10 januari groep" tegen de amendementen gestemd.

Hoewel de amendementen op de Copyright Wet op 28 april 1988 uiteindelijk werden goedgekeurd, traden alle 16 DP-ministers af, omdat zij er niet in waren geslaagd de partij-eenheid te handhaven. Aanvankelijk werd verwacht dat premier Prem de ontslagaanvraag van de 16 zou gebruiken om zijn kabinet te reorganiseren. De oppositiepartijen verweten Prem onmiddellijk dat hij met de parlementsontbinding een ander doel voor ogen had, nl. het ontlopen van een motie van wantrouwen die vooral tegen Prem persoonlijk was gericht en die in een debat op 9 mei aan de orde zou zijn gekomen. Chalerm Yubamrung, de leider van de oppositionele Muan Chon (Massa Partij), had aangekondigd Prems "vreemde" persoonlijke gedrag aan de kaak te stellen waarmee gedoeld werd op Prems vermeende homosexualiteit.
Na de parlementsontbinding bedankten de dissidenten voor het lidmaatschap van de DP. Zij richtten een nieuwe partij, Prachachon (Volk), op.

Prern weigert ontslag gen. Chaovalit

Op 2 mei 1988 werd bekendgemaakt dat premier Prem het ontslag van generaal Chaovalit Yongchaiyut als opperbevelhebber van het leger had ge-



Premier Prem Tinsulanond op 29 april 1988 kort vóór de parlementsontbinding

* Veera Musikapong werd op 22 juni 1988 door het hooggerechtshof veroordeeld tot 4 jaar gevangenisstraf wegens majesteitsschennis, maar op 22 juli 1988 meldde radio-Thailand dat koning Bhoemibol hem gratie had verleend. Veera werd toen vrijgelaten na een verblijf van een maand in de speciale veiligheidsgevangenis van Buriram.

weigerd. De generaal had op 22 april aangekondigd dat hij op 27 mei zou aftreden. Reeds bij zijn benoeming op 27 mei 1986 (pag. 516/2-'86) had Chaovalit laten weten dat hij slechts twee jaar in functie wilde blijven.
Prems weigering betekende dat Chaovalit nog ininstens tot eind september 1988 als opperbevelhebber zou moeten aanblijven.
In Trouw (24-5-'88) schreef Jo G. Horn o.a.:

,,Al maanden lang wordt er in politieke kringen gespeculeerd wat Chaovalits plannen nouden zijn na zijn vrijwillige terugtreding uit het leger. Hij heeft zeker niet onder stoelen of banken gestoken dat hij ambities heeft voor een rol in de politiekc toekomst van Thailand. Hij wordt dan ook wel degelijk gezien als een zeer serieuze kandidaat voor de eventuele opvolging van Prem als regeringsleider en er zijn partijen die hem graag als leider zouden binnenhalen. Maar tot nog toe heeft Chaovalit zich niet voor een politieke richting uitgesproken.
Nu Prem zijn ontslagaanvraag heeft geweigerd, wordt het moeilijk voor Chaovalit oni zijn politieke ambities op dir moment te verwezenlijken. De huidige wet staat niet toe dat iemand in actieve dienst zich kandidaat stelt voor een verkiezing als volksvertegenwoordiger..."

Op 15 mei verklaarde generaal Chaovalit tegen verslaggevers dat er de mogelijkheid bestond dat een "door het volk goedgekeurde revolutie" in Thailand zou plaatsvinden, waarbij hij bevestigde dat het leger sterk genoeg was om een coup te plegen. Deze opmerkingen gaven in Bangkok aanleiding tot geruchten over een staatsgreep.

Registratie nieuwe politieke partijen. Benoeming nieuwe partijleiders

Op 2 mei 1988 vormde generaal-majoor b.d. Chamlong Srimuang, de gouverneur van Bangkok (pag. 515/1-'86), een nieuwe politieke partij met de naam Palang Dharma (= kracht van spirituele rechtschapenheid). Chamlong die vervolgens tot partijleider werd gekozen, weet de ontbinding van het parlement aan "politieke hebzucht". De deelneming van zijn partij aan de verkiezingen achtte hij "een verplichting tegenover de democratie". Palang Dharina presenteerde zich als een "schone" partij, die de corruptie bestreed en deugden als discipline en zelfopoffering propageerde.

Op 25 mei meldde de Bangkok Post dat nog een nieuwe partij, de National Party o.l.v. Phadoem Siriwechapan, een verzoek tot registratie had ingediend.

Tegelijk berichtte dit Engelstalige dagblad dat het ministerie van binnenlandse zaken de vorige dag formeel de benoeming van drie nieuwe politieke leiders had erkend:

1) generaal Arthit Kamlang-ek, de voormalige opperbevelhebber van het leger, als leider van de Puangchon Chao Thai (Thai People's Party) i.p.v. generaal-majoor Ravi Waripen;
2) kolonel Phol Rerngprasertvit als leider van de United Democratie Party i.p.v. Buntheng Thongsawasdi;
3) Khunying Sasima Siwikon als leider van de Prachachon, de nieuwe partij van de DP-dissidenten.



Koning Bhoemibol Adulyadej (5 juni 1988). Op 2 juli 1988 heerste hij 42 jaar en 23 dagen, waarmee hij de langst regerende monarch in de geschiedenis van Thailand werd.

Petitie academici

Op 27 mei 1988 diende een groep van 99 academici een petitie in bij koning Bhoemibol, waarin zij hem vroegen te interveniëren teneinde de politieke onpartijdigheid van premier Prem bij de komende algemene verkiezingen te waarborgen. Volgens de petitie zou Prem als partijloze leider van de overgangsregering niet "waarlijk neutraal" zijn geweest. Hij zou de militairen de gelegenheid hebben geboden "te worden gebruikt als machtsvertoon ter ondersteuning van persoonlijke politieke status".

Op 31 mei beloofde Prem verslaggevers dat hij onpartijdig zou blijven bij de verkiezingen. Maar hij waarschuwde zijn academische critici tegelijk tegen het ten onrechte betrekken van de koning in politieke kwesties.

Nationale Democratische Raad

Op 7 juni 1988 maakte Prasert Sapsunthorn, de leider van de op 28 april 1987 in Bangkok opgerichte Nationale Revolutionaire Raad, bekend dat deze raad zijn naam veranderde in Nationale Democratische Raad.
Volgens Prasert had het Thaise volk het woord ,,revolutie" in de oude naam verkeerd geïnterpreteerd. Bij de oprichting had de raad steun betuigd aan het concept van generaal Chaovalit Yongchaiyut, de opperbevelhebber van het leger, inzake een ,,vreedzame revolutie". Maar generaal Chaovalit had vervolgens elke betrokkenheid bij de raad ontkend. Prasert, een voormalige communist, was tevens leider van de Democratie Labour Party, welke bij de verkiezingen van 27 juli 1986 één zetel had verworven. (Zie ook pag. 289/3-'83)

Parlementsverkiezingen, campagne en uitslagen

Bij de parlementsverkiezingen van 24 juni 1988 ging het om de 357 zetels in het Lagerhuis of Huis van Afgevaardigden (tegen 347 zetels in 1986). Daarvoor waren in totaal 3.606 kandidaten van 16 politieke partijen ingezet.
In de Vclkskrant (23-7-'88) meldde Marianne Boissevain o.a.:

,,Politieke verschillen zijn er niet of nauwelijks te ontdekken - het gaat eerder om belangengroepen.(...)
In Thailand draaiden de verkiezingen dan ook meestal om een persoon. Dat hoeft niet speciaal de persoon van de zittende of toekomstige premier te zijn - de huidige premier, de 67-jai-ige generaal b.d. Prem Tinsulanond, hoopt ook zijn vierde ambtstermijn in de wacht te kunnen slepen zonder ooit campagne te hebben gevoerd. Belangrijker is dat de kandidaat precies dié goede eigenschappen in zich verenigt die het land op dat moment nodig heeft - in de ogen van de meeste kiezers, althans (...)
Ditmaal is het de gouverneur van Bangkok, Chamlong Srimuang, die in het middelpunt van de belangstelling staat. Chamlong, die in november 1985 met overweldigende meerderheid tot gouverneur van Bangkok werd gekozen, is geen krachtpatser, maar een vroom. zoniet ascetisch boeddhist. Hij staat voor het fatsoen in de politiek en heeft de ogen van het land op zich gevestigd met een corruptie-bestrijdingscampagne in de Thaise hoofdstad.
Zelf is Chamlong overigens geen kandidaat in deze parlementsverkiezingen, want hij vindt dat hij eerst zijn vier jaar als gouverneur van Bangkok moet uitdienen. Wel trekt hij de rijstvelden in om campagne te voeren voor de kandidaten van zijr partij, de Palang Dharma (de Kracht der Deugd), die hij uitdrukkelijk heeft verboden stenimen te kopen. (De gebruikelijke prijs voor een stem is in Thailand tien gulden - een bedrag dat vooral op de arme en vaak ongeletterde plattelandsbewoners in het noordoosten zijn aantrekkingskracht niet mist.)
Chamlong weet de kiezers ook zonder met bankbiljetten te strooien aan zich te binden: zijn succesvolle campagne voor het gouverneurschap van Bangkok kostte niet meer dan vijfhonderd gulden, welk bedrag werd besteed aan het drukken van vouwblaadjes en foto's.

Toch heeft de Palang Dharma sinds zijn oprichting in mei van dit jaar al meer dan 6,6 miljoen baht (650 duizend gulden) aan spontane, ongevraagde giften ontvangen. Het hoeft niemand te verbazen dat de kandidaten van andere partijen hun afgunst verbijten en Chamlong met wellust afschilderen als "de Khomeini van het boeddhisme".

Juist om het kopen van stemmen te verhinderen is het bedrag dat elke kandidaat aan zijn campagne mag uitgeven, ditmaal beperkt tot 350.000 baht, Maar overschrijdingen zijn moeilijk te bewijzen en aangenomen wordt dat een serieuze kandidaat toch al gauw één à twee miljoen baht kwijt zal zijn voor een campagne in Bangkok, of vijf a tien miljoen als zijn kiesdistrict zich op het platteland bevindt,"

Tijdens de verkiezingscampagne werden acties gevoerd tegen premier Prem Tinsulanond en gouverneur Chamlong Srimuang.

Studenten demonstreerden in Bangkok voor het vertrek van Prem en voor de benoeming van

leen nieuwe premier uit de gelederen van de gekozen parlementsleden. Oud-premier Kukrit Pramoj waarschuwde dat Prem zich teveel als een vorst begon te gedragen en hij verweet hem te weinig aan sociale hervormingen te hebben gedaan. In plaats van de staatsgelden rechtstreeks aan de dorpsraden te geven, had de regering die aan de gouverneurs verstrekt "waarvan het karakter van beurs-pennen zou blijven kleven".
Chamlong werd er door tegenstanders van beschuldigd dat hij als actieve generaal-majoor direct betrokken was geweest bij de bestorming van de Thammasat Universiteit in Bangkok op 6 oktober 1976 door rechtse groeperingen, waarbij volgens officiële bronnen 46 personen werden gedood maar volgens niet-officiële bronnen enkele honderden doden zouden zijn gevallen. Chamlong erkende dat hij toen demonstraties van rechtse groeperingen had bijgewoond, maar bij ontkende elke betrokkenheid bij het doden van studenten. (Zie pag. 13/3-'77)

De verkiezingsdag verliep vrij rustig. Er werden enkele plattelandsscholen in brand gesloken, vermoedelijk door islamitische separatisten. Voorts werd in de provincie Ring Thang een aanslag met handgranaten gepleegd, waardoor twee mensen de dood vonden.
Op 25 juli maakte de minster van binnenlandse zaken, generaal Pracuab Suntharangkul, bekend dat van de 26.258.638 kiesgerechtigden 16.944.931 (=63,56%) naar de stembus waren gegaan. Van de uitgebrachte stemmen was 3,51% ongeldig geweest. In 1986 bedroeg de opkomst 61,4%. In de hoofdstad Bangkok werd nu een opkomst gemeld van 38% tegen 37,2% in 1986.
Net als in 1986 won geen politieke partij een absolute meerderheid. Het grootste aantal zetels (87) werd nu behaald door de Chart Thai, die daarmee de Democratische Partij (nu 48 tegen 100 in 1986) van de eerste plaats verdrong.
De oude regeringscoalitie, bestaande uit Chart Thai, Democratische Partij, Sociale Actie Partij en Rasadorn, verwierf een ruime meerderheid met 210 van de 357 zetels (58,8% van de stemmen).

Prem weigert nieuwe termijn *als* premier. Nominatie Chatichai

Nog op 25 juli verklaarde generaal-majoor Chatichai Choonhavan, de leider van de Chart Thai, dat hij niet beschikbaar was als premier. Hij verklaarde zijn steun aan Prem Tinsulanond om de nieuwe regering te leiden, die volgens een stilzwijgende overeenkomst kon blijven rekenen op de vier partijen van de oude coalitie. Vanaf 24 juli 's avonds bleven studenten echter in vreedzame manifestaties het vertrek van Prem eisen. In Bangkok verzamelden zij ruim 40.000 handtekeningen voor een petitie aan de koning, waarin zij een door het volk gekozen premier eisten. Op 27 juli hielden 3.000 studenten een betoging voor de woning van Prem.
Ook op 27 juli brachten de leiders van de vier coalitiepartijen samen met de leider van de United Democratic Party een bezoek aan Prem om hem uit te nodigen voor een nieuwe termijn als premier. Maar Prem wees hun aanbod van de hand: ,,In de voorbije acht jaar heb ik getracht in het land de democratie te steunen. Nu is het uw beurt de verantwoordelijkheid over te nemen." Daarop volgde overleg van de vijf partijleiders. Tegenover verslaggevers deelde Chatichai Choonhavan op 28 juli mee: ,,De leiders van de vijf partijen hebben besloten mij als premier voor te dragen en ik ga akkoord." Naar zijn zeggen had Prem besloten om terug te treden om "tegemoet te komen aan de wensen van het volk".

ZETELVERDELING LAGERHUIS

Partijen	Zetels 1988	Zetels 1986
Chart Thai	87	63
Sociale Actie Partij	54	51
Democratische Partij	48	100
Ruam Thai (United Thai)	35	19
Prachakorn Thai	31	24
Rasadorn	21	18
Prachachon	19	--
Puangchon Chao Thai	17	1
Palang Dharma	14	--
Community Action	9	15
Progressive Party	8	9
Muan Chon	5	3
United Democratic Party	5	38
Liberal Party	3	1
Overige partijen	1	5
	357	347

Chatichai Choonhavan werd op 5 april 1922 in Bangkok geboren. Als zoon van maarschalk Phin Choonhavan begon zijn carrière in het leger. Hij diende in de Tweede Wereldoorlog en de Koreaanse oorlog en bereikte op 32-jarige leeftijd de rang van generaal-majoor. Maar toen zijn vader bij de machtsovername door maarschalk Sarit Thanarat in 1957 in ongenade viel, begon voor Chatichai een diplomatieke carrière, als ambassadeur in Argentinië, Oostenrijk,



Tijdens een op 28 juli 1988 in Bangkok gehouden persconferentie verklaarde Chatichai Choonhaven zich bereid het aremierschap op zich te nemen.

Turkije, Zwitserland en Joego-Slavië alsook bij de VN.
In 1972 keerde Chatichai naar Thailand terug om onderminister van buitenlandse zaken te worden. Bij de parlementsverkiezingen van 26 januari 1975 werd hij als secretaris-generaal van de Chart Thai gekozen tot lid van het Huis van Afgevaardigden en op 17 maart 1975 werd hij minister van buitenlandse zaken in het kabinet van Kukrit Pramoj. Op 21 april 1976 werd hij in het kabinet van premier Seni Pramoj minister van industrie tot de militaire staatsgreep van 6 oktober 1976. Daarna vluchtte hij naar Zwitserland.
In 1986 volgde hij zijn zwager Pramarn Adireksarn op als leider van de Chart Thai. Op 11 augustus 1986 werd hij vice-premier in het kabinet van Prem Tinsulanond (pag. 48/3-'87).

Chatichai premier. Benoeming nieuw kabinet

Op 4 augustus 1988 werd generaal-majoor Chatichai Choonhavan (66) door koning Bhoemibol tot premier benoemd.
Op 9 augustus presenteerde hij zijn kabinet aan de koning. Het berustte op een coalitie van zes partijen: Chart Thai (CT), Sociale Actie Partij (SAP). Democratische Partij (DP), Rasadorn (R), United Democratic Party (UDP) en Muan Chon (MC).
De portefeuilles waren als volgt verdeeld:

Premier en defensie - generaal-majoor Chatichai Choonhavan (CT); vice-premiers - Pong Sarasin (SAP), Pichai Rattakul (DP), gen. Tienchai Sirisamphan (R); ministers toegevoegd aan het bureau van de premier - Meechai Ruchupan, Boon-eua Prasertsuwan* (CT), Korn Dapparungsi* (CT). Anuwat Wattanapongsiri* (CT), Chaisiri Ruangkanchanaset (SAP), Supatra Masdit* (DP), kolonel Rerngprasertvit* (UDP), politie-kapitein Chalerm Yubamrung* (MC); financiën - Pramual Sabhavasu* (CT); buitenlandse zaken - luchtmaarschalk Siddhi Sawetsila (SAP); landbouw en coöperaties - luitenant-kolonel - Sanan Khachornprasart* (DP); verbindingen - Montree Pongpanit (SAP, voorheen handel); handel - Suhin Pinkhayan (SAP, voorheen universiteitszaken); binnenlandse zaken - generaal-majoor Pramarn Adireksarn* (CT); justitie - politie-luitenant-generaal - Chamras Mangkalarat* (CT); wetenschap, technologie en energie - Prachuab Chaiyasan* (DP); onderwijs - generaal Mana Rattanakoses (R), gezondheid - Chuan Leekpai* (DP); industrie - Banharn Silpa-Archa (CT, voorheen verbindingen); universiteitszaken - Thavieh Klinprathoom* (CT).

* = nieuw

Montree Pongpanit werd eerder (pag. 48/3-'87) aangeduid als Montri Pongpanich. Generaal Mana Rattanakoses was tevoren onderminister van onderwijs en sinds 2 mei 1988 waarnemend minister van onderwijs.
Chirayu Isarangkun Na Ayuthaya was op 27 juli 1987 afgetreden als minister toegevoegd aan het bureau van de premier.

Volgens de *Financial* Times (15-8-'88) waren alle kabinetsleden op één na gekozen parlementsleden.
Secretaris-generaal in het bureau van de premier werd luitenant-generaal Panya Singsakda, een hoge stafofficier. Door hem beschikte het leger toch over een rechtstreekse vertegenwoordiger in het regeringsgebouw.
Op 11 augustus werd Chatichai Choonhavan door het parlement in Bangkok officieel in het ambt van premier bevestigd.

Op 17 augustus benoemde hij een raad van adviseurs, bestaande uit zes academici en andere specialisten, die tot taak kreeg beleidsopties te formuleren m.b.t. plattelandsontwikkeling, exportbevordering en particuliere investeringen alsmede o.a. de invoering van een minimumloon.

REORGANISATIE ISOC. PREM DIRECTEUR. CHAOVALIT VOOR „VREEDZAME REVOLUTIE"

Op 9 februari 1987 werd Prem Tinsulanond, de premier, benoemd tot directeur van het Commando voor Interne Veiligheidsoperatie (ISOC) in plaats van generaal Chaovalit Yongchaiyut, de opperbevelhebber van het leger, die op 20 februari 1987 tot plaatsvervangend ISOC-directeur werd benoemd.
I-Iet ISOC was traditioneel verantwoordelijk voor het beheer van de geheime militaire fondsen, de buitenlandse militaire hulp en alle anti-communistische troepen. Maar na de benoeming van Prem tot directeur - een mutatie die naar verluidt door generaal Chaovalit zou zijn gesuggereerd - nam het ISOC de rol op zich van een beleidsvormend planorgaan. Deze wijziging werd beschouwd als een institutionalisering van richtlijn 66/2523 van de premier uit 1980, welke het leger een legitieme politieke rol verschafte.
Kritiek op de herstructurering van het ISOC werd vooral geleverd door oud-premier Kukrit Pramoj, die stelde dat de wijzigingen de macht van het parlement beperkten. In een toespraak in de Chulalongkorn-universiteit (Bangkok) beweerde Kukrit Pramoj op 1 april dat het ISOC door communisten was geïnfiltreerd en dat generaal Chaovalit een "hersenspoeling" had ondergaan. Deze opmerking hield verband met toespraken die de generaal in februari en maart had gehouden en waarin hij had opgeroepen tot een "vreedzame revolutie" in Thailand welke gepaard moest gaan met structurele wijzigingen in de politieke, economische en sociale sfeer.
De kritiek van Kukrit Pramoj leidde op 5 april tot een demonstratie van 250 Rangers (een door Chaovalit opgerichte paramilitaire eenheid) bij de woning van de oud-premier, waarna op 7 april meer dan 400 vooraanstaande legerofficieren een bezoek brachten aan Chaovalits kantoor voor een steunbetuiging.
Over de achtergronden berichtte Hans Beynon in de *Volkskrant* (3-10-'87) o.m. het volgende:

Generaal Chaovalit Yongchaiyut "onderscheidde zich eerder als architect van het succesvolle pacificatiebeleid tegenover communistische verzetsgroepen.(...)
Generaal Chaovalit was een van de stuwende krachten achter de in 1980 opgezette psychologische oorlogvoering die ten doel had het verzet in zijn eindfase een vernietigende slag toe te brengen. De actie onder de naam Commando voor Interne Veiligheidsoperatie (ISOC)bood de verzetsmensen de keus tussen overgave, onder aantrekkelijke voorwaarden zoals amnestie en hervestiging, of zich dood te vechten.
Het verzet van de Thaise Communistische Partij is door dit beleid zo goed als gebroken en het Thaise leger houdt zich nu bezig met een laatste harde kern van naar schatting achthonderd pro-Chinese guerillastrijders van de Maleise Communistische Partij (MCP) die door het Maleisischc leger naar het zuiden van Thailand zijn gejaagd.
Het ziet er naar uit dat ook zij uiteindelijk het aanbod van Bangkok zullen accepteren en in Thailand een nieuw leven zullen beginnen. In juli (1987) hadden al 644 leden van de pro-Moskou factie van de MCP van het aanbod gebruik gemaakt.
De sociale motieven van het ISOC blijken ook uit de civiele activiteiten van het leger in het noordoosten. Het ISOC dat door het succes zichzelf overbodig had gemaakt, is een tweede leven begonnen als "heleidsgroep" die de regering adviseei-t. Het leger behoudt hiermee een stem in de beleidsvorming die onder ander van belang is voor het noordoosten.
In februari trok Chaovalit de aandacht met de introductie van zijn „*patipat*"-concept, vrij vertaald "vreedzame revolutie", die de conservatieven in het begin de stuipen op het lijf joeg. Zij kregen nachtmerries van herrijzende hamers en sikkels.
Over *patipat* wordt de laatste tijd niet zoveel meer vernomen en tijdens een recent bezoek van Chaovalit aan de Verenigde Staten werd in Washington voor hem de rode loper uitgerold. De gemoederen van rechts lijken wat gesust. Maar het concept wordt onverminderd toegepast en blijkt waardevol. Het komt er in grote lijnen op neer dat een sociaal beleid voor boeren en arbeiders in het verpauperde noordoosten de levensomstandigheden moet verbeteren en de groeiende tegenstelling tussen arm en rijk moet verminderen.
Chaovalits concept loopt in feite parallel met de doelstellingen van het lopende vijf jaren-plan en - wat veel belangrijker is - met de oproep van de koning om het noordoosten uit zijn ellende te bevrijden. In de praktijk komt het erop neer dat eindelijk, met inzet van militairen, een daadwerkelijk ontwilrkelingsplan in werking is gesteld.
Het leger heeft onder meer het ambitieuze doel om in de plan-periode tot 1992 het woeste gebied in een "groene gordel" om te toveren. Illegale houtkap is de belangrijkste oorzaak van de verdorring en het leger heeft aangekondigd daartegen hard op te zullen treden. In 1976 was nog 4,1 miljoen hectare met bos bedekt of 24,6 procent van het landoppervlak; in 1985 was dit teruggelopen tot 2,4 miljoen hectare of 14,3 procent. Het leger wil nu de oude toestand herstellen.
Thailand wordt sinds 1980 onafgebroken geleid door regeringen onder premier Prem Tinsulanond (67). Dat is voor Thaise verhoudingen uitzonderlijk, omdat het leger in het verleden nog al eens ingreep.(...)
Het leger is kennelijk tot de slotsom gekomen dat het via de stembus, voldoende greep op de regering heeft: in het parlement en het kabinet zitten vele ex-militairen. Ook Prem was legerleider. Vaststaat dat de legerleiding achter de schermen invloed blijft uitoefenen; het genoemde ISOC is daar een voorbeeld van."

Op 14 oktober 1987 hield het ISOC zijn jaarlijkse bijeenkomst. Luitenant-generaal Charuey Wongsayant, die per 1 oktober tot stafchef van het leger was benoemd (zie hieronder), verklaarde op 14 oktober tijdens een persconferentie dat Thailand wel de vorm van een democratisch systeem had, maar dat de inhoud onvolledig was. Daarom bestond er naar zijn zeggen voor het land de noodzaak "de regels en voorschriften te wijzigen" inzake "belangrijke wetten" zoals de grondwet en de kieswet.

MILITAIRE MUTATIES 1986-1987

Na de benoeming van generaal Chaovalit Yongchaiyut tot opperbevelhebber van het leger op 27 mei 1986 (pag. 516/2-'86) volgde op 1 september 1986 de bekendmaking van de jaarlijkse militaire mutaties, waarbij dit maal 318 officieren waren betrokken.

- Luitenant-generaal Pichit Kullavanit (commandant van het 1ste Legerkorps) en luitenant-generaal Sunthorn Kongsompong (commandant van de Speciale Troepen) werden beiden bevorderd tot assistent opperbevelhebber van het leger.
- Luitenant-generaal Wanchai Ruangtrakun werd nu officieel benoemd tot stafchef van het leger, een functie die hij reeds op 27 mei ad interim van Chaovalit had overgenomen.
- Luitenant-generaal Pisit Hemabuhr (commandant van het 2de Legerkorps) werd plaatsvervangend opperbevelhebber van het leger als opvolger van generaal Akkaphol Somroop, die tijdelijk deze functie had overgenomen van generaal Chuthai Saengtaweep (pag. 516/2-'86)
- Opperbevelhebber van de strijdkrachten i p v generaal Chaovalit werd admiraal Supa Kojchaoseni
- Tenslotte werd luitenant-generaal Suchinda Krapayoon assistent stafchef (operaties) en leider van de officieren van Chulachomklo klas 5, bevorderd tot plaatsvervangend stafchef.

Op 17 september 1987 werden de jaarlijkse militaire mutaties (per 1 oktober) bekendgemaakt.
- Luitenant-generaal Pisit Hemabuhr werd als plaatsvervangend opperbevelhebber van het leger vervangen door luitenant-generaal Wanchai Ruangtrakun, de stafchef van het leger, en niet, zoals verwacht, door luitenant-generaal Sunthorn Kongsompong, die nu i.p.v. assistent opperbevelhebber van het leger stafchef van het opperbevel werd.
- Zijn post van assistent opperbevelhebber van het leger werd overgenomen door luitenant-generaal Suchinda Kraprayoon, terwijl luitenant-generaal Pichit Kullavanit in dezelfde functie werd gehandhaafd.
- Luitenant-generaal Charuey Wongsayant, tot dusver plaatsvervanger van lt.-gen. Wanchai, verving deze als stafchef van het leger.

Wanchai, Charuey en Sunthorn waren allen officieren van Chulachomklo klas 1, evenals Chaovalit. De officieren van klas 5, geleid door Suchinda, behielden de controle over ongeveer de helft van de legerdivisies.

- Generaal Chaovalit nam ad interim de post van opperbevelhebber van de strijdkrachten over van admiraal Supa Kojchaoseni. Dit paste in het streven van de regering het opperbevel te stroomlijnen.
- Luchtmaarschalk Woranat Apichari werd opperbevelhebber van de luchtmacht i.p.v. luchtmaarschalk Prapan Dupatemiya.
- Admiraal Praphat Kritsanachan werd opperbevelhebber van de marine i.p.v. admiraal Thada Ditbancliong. In

beide gevallen hadden de aftredende opperbevelhebbers andere kandidaten voor hun opvolging aanbevolen.

ZESDE VIJFJARENPLAN. ECONOMISCHE GROEI

Op 1 oktober 1986 ging in Thailand het zesde vijfjarenplan (tot 1991) van start. (Vor. ber. pag. 688/2-'82). Het voorzag in een gemiddelde economische groei van 5% per jaar, een jaarlijkse toename van de investeringen met 8,1% en het scheppen van 3,9 mln nieuwe arbeidsplaatsen tot einde van de planperiode.

Na een periode van stagnatie had de economie in Thailand sinds medio 1986 een opleving doorgemaakt die in 1987 en 1988 voortduurde.

Deskundigen in Bangkok spraken volgens de *Volkskrant* (30-9-'di) over Thailand als een NEC (nieuw exporterend land) dat hoopte binnen afzienbare tijd een NIC (nieuw geïndustrialiseerd land) te worden zoals Singapore, Taiwan, Zuid-Korea en Hongkong

De centrale bank van Thailand meldde begin 1988 dat de economie in 1987 met 6,6% was gegroeid vergeleken met 3,5% in 1986. De National Economic and Social Development Board (NESDB) maakte bekend dat de industriële sector in 1987 met 7,970 was gegroeid en dat het aantal toeristen met 21,5% was gestegen (tot ca 3,5 mln). Volgens cijfers ontleend aan de *Financial Times* (19-2-'88) nam de export in 1987 met 30% toe tot 302,3 mrd baht en de import met 3970 tot 335,6 mrd baht. Het tekort op de handelsbalans werd vervierdubbeld van 8,2 mrd baht tot 33.3 mrd baht.

De voornaamste exportprodukten qua opbrengst waren: kleding 35 mrd, rijst 23 mrd, tapioca 21 mrd, edelstenen en juwelen 19 mrd en rubber 18,7 mrd baht. Voor het eerst overvleugelden industriële produkten (met 74,8 mrd baht) in 1986 op de expoïtlijst de traditioneel belangrijke agrarische uitvoerprodukten. Volgens voorlopige ramingen over 1987 leverde de uitvoer van industrieprodukten 103,2 mrd baht op, terwijl de bijdrage van de agrarische export 73,5 mrd baht bedroeg. De voornaamste afzetmarkten voor Thailand waren de VS, Japan, Singapore, Nederland, West-Duitsland en Hongkong.

De voornaamste invoerprodukten waren niet-elektrische industriële machines en componenten (45 mrd baht), chemicaliën (37 mrd baht), elektrische machines (30 mrd baht), ruwe olie (29 mrd baht) alsmede ijzer en staal (24 mrd baht). De voornaamste leveranciers waren Japan, de VS,de EG en ASEAN, samen goed voor 70%.

Begin juni 1988 herzag de NESBD zijn schatting van de economische groei voor 1988, deze werd nu op 8 à 9% geraamd. Voor het zesde vijfjarenplan werd nu een jaarlijkse groei van 7% mogelijk geacht.

De economie onderging bovendien in de afgelopen vier jaar een structurele gedaanteverwisseling, waarbij de industrie de landbouw als belangrijkste economische sector verdrong, aldus Karel van Wolferen in *NRC/H'blad* (25-6-'88). Hij schreef voorts:

„Tweejaar geleden vertegenwoordigden beide sectoren elk nog ongeveer een vijfde van het bruto nationale produkt Maar de landbouw blijft krimpen, terwijl de fabrieken die kleding, schoeisel, speelgoed, optische lenzen, plastic goederen, lichte machines en elektronische onderdelen produceren, op het moment de buitenlandse vraag nauwelijk aankunnen

Een uitgebreide agro-industrie is ontstaan die ingeblikte tonijn en fruit exporteert. Verleden jaar streefden kleding en andere textielgoederen rijst voorbij als belangrijkste exportprodukt. Terwijl negen jaar geleden industrieprodukten nog geen kwart van het Thaise exportpakket uitmaakten, was dat vorig jaar bijna tweederde En meer dan 100 fabrieken zijn nu in aanbouw om volgend jaar van start te gaan.

De verkopen aan het buitenland functioneren als de motor van de recente fenomenale Thaise economische groei. In het eerste kwartaal van dit jaar klom de export 31 procent vergeleken met dezelfde periode vorig jaar. En voor de eerstvolgende vijf jaar wordt een verdere exportgroei van jaarlijks ongeveer twaalf procent heel redelijk geacht. Sportschoenen zijn in vier jaar tijd van praktisch niets tot een bloeiende industrie uitgegroeid. Ook sieraden, speelgoed en meubelen zijn sterke exportprodukten geworden. Thailand is na Maleisië het tweede land ir. Zuidoost-Azië dat is toegetreden tot de internationale automobielhandel; het heeft een maand of drie geleden de eerste zending van onder licentie van Mitsubishi gebouwde auto's naar Canada verscheept.

Thailands concurrentievermogen is de afgelopen twee jaar fors gestegen, omdat de Thaise munt, de 'baht', aan de Amerikaanse dollar is gekoppeld. En de exportmogelijkheden, die door de sterke koersdaling van de dollar ontstonden, zijn onmiddellijk door de dynamische Chinees/Thaise zakengemeenschap aangegrepen.

Dit volksdeel vormt een van de bijzondere economische factoren van Thailand, want de etnische Chinezen - die als handelslieden en industriëlen een hoofdrol spelen in Oost-Azië - zijn hier veel beter geïntegreerd dan in welk ander Aziatisch land ook. Chinezen worden zonder de geringste discriminatie opgenomen in de ambtenarij, politieke kringen en professionele instellingen. En generaties van gemengde huwelijken hebben een raciale veïmenging tot stand gebracht die Thailand de voor deze omstreken ongewone omschrijving van 'zeer homogeen' heeft opgeleverd. Anders dan in veel landen van Azië met een commercieel belangrijke Chinese minderheid, bestaat er in Thailand geen angst meer voor een massale kapitaalvlucht. (...)

De agrarische sector mag dan nu de tweede plaats in de economie innemen, hij biedt nog altijd werkgelegenheid aan ongeveer tweederde van de werkende bevolking. De afgelopen vijf jaar is deze sector beter georganiseerd en meer op de markt afgestemd, terwijl de autoriteiten en zakenlieden nieuwe manieren hebben gevonden om wat de Thaise aarde voortbrengt internationaal aan de man te brengen. Er is een intensieve ontwikkeling van de agro-industrie gaande en verwacht wordt dat mede hierdoor de landbouw altijd een heel belangrijke bron van inkomsten voor Thailand zal blijven.

Tegelijkertijd zorgt deze situatie ervoor dat industriëlen in de toekomst uit een kolossaal reservoir van u-erkkrachten kunnen putten. De regionale inkomensverschillen, hoewel minder dan in de meeste Zuidoostaziatische landen, zijn nog steeds formidabel met een jaarlijks gemiddelde voor Bangkok van 2000 dollar, 700 dollar voor de centrale vlakte en ongeveer 300 dollar voor de armste gebieden in het noordoosten Dat betekent dat de industriegebieden rondom Bangkok zeer aantrekkelijk zijn voor de 55 miljoen Thais.

De bevolking van het Thaise platteland heeft de reputatie dat zij zich uitstekend kan aanpassen.(...)"

In 1988 groeide het BNP met 11%. Het tekort op de handelsbalans verdubbelde tot 96 mrd baht; van dit tekort is 70 mrd baht afkomstig uit de handel met Japan. De buitenlandse investeringen werden bijna verdubbeld en het aantal toeristen naderde de 5 mln

OVERSTROMINGEN. KAPVERBOD REGENWOUD

Door de hevigste moessonregens sinds 38 jaar, welke gepaard gingen met tropische stormen, werd het zuiden van Thailand vanaf 19 november 1988 door overstromingen en aardverschuivingen getroffen. Op 30 november waren - vooral in de provincie Nakhon Sri Thamarat - 367 doden geborgen. Volgens functionarissen werden nog 385 mensen vermist, terwijl 2.057 gewonden waren geregistreerd; 6.924 ha bouwland liepen schade op, 13.270 huizen en 337 regeringsgebouwen werden verwoest.
Vooral het illegaal kappen van bossen zou in hoge mate tot de omvang van de ramp hebben bijgedragen. Op 30 november schortte premier Chatichai Choonhavan in totaal 301 regeringsconcessies voor het kappen van bomen op.
Op 11 januari 1989 werd in Bangkok een koninklijk decreet gepubliceerd dat het kappen van bomen in het tropisch regenwoud voor onbepaalde tijd verbiedt. Terwijl in 1950 nog ca. 6670 van Thailand met regenwouden was bedekt, raamde, schatte landbouwminister Sanan Khachornprasart dat dit nu nog slechts voor 19% van het land gold. Door dit verbod werden ruim 300 bedrijven getroffen. De oppositie waarschuwde voor een verbitterd verzet tegen de maatregel *(Financial **Times,** NZZ)*

CONTACTEN MET CHINA. WAPENAANKOPEN

Kroonprins Maha Vajiralongkorn bracht tussen 23 februari en 8 maart 1987 een bezoek aan China.
Van 30 april - 2 mei 1987 verbleef de opperbevelhebber van het Thaise leger, generaal Chaovalit Yongchaiyut, in China. Hij ondertekende een akkoord over militaire bijstand met de stafchef van het Chinese leger, generaal Yang Dezhi, die Thailand tussen 12 en 17 januari 1987 had bezocht. Volgens militaire kringen in Bangkok (1 mei 1987) behelsde het akkoord o.a. de aankoop van 30 tanks van het type T-69, luchtafweergeschut, raketten en munitie. Maar volgens *The Times* (5-5-'87) waren de hoeveelheden aangekochte wapens groter dan eerst was gepland. Er was nu sprake van 100 tanks en 200 à 400 gepantserde personeelsvoertuigen. Van 10-14 november 1988 verbleef de Chinese premier Li Peng in Thailand.

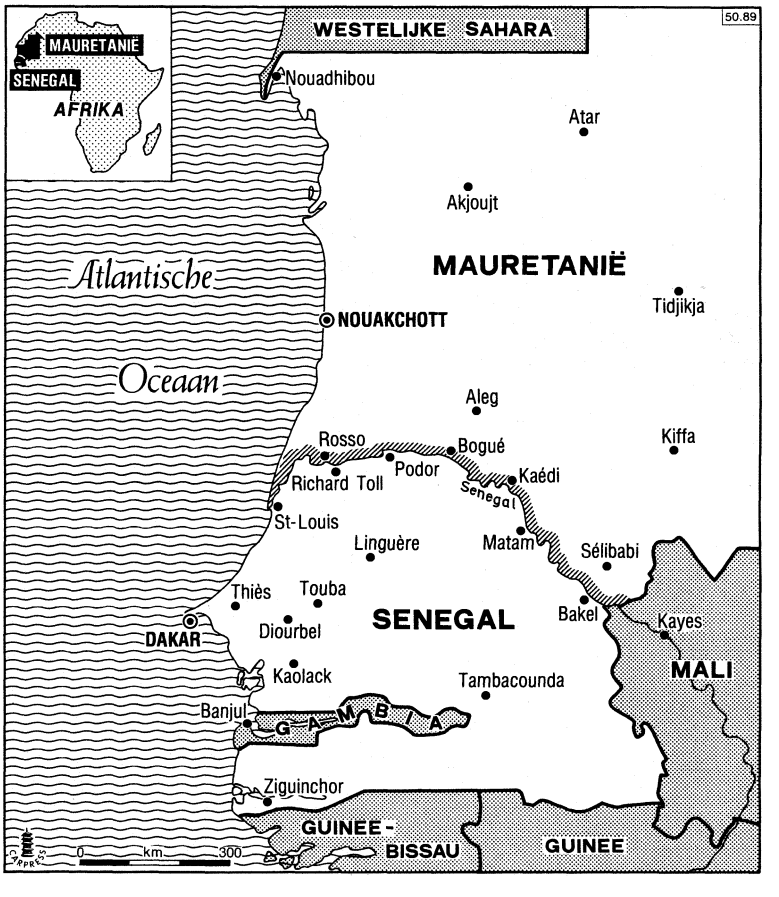
Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

GEWELD IN SENEGAL EN MAURETANIE

Op 22 april braken in de Senegalese hoofdstad Dakar ernstige onlusten uit die op 23 april voortduurden. Een woedende menigte viel de duizenden winkels en boetieks aan van enkele tienduizenden Mauretaniërs. De 200.000 à 300.000 Mauretaniërs die in Senegal leven beheersen daar grotendeels de detailhandel. Hun winkels werden geplunderd en een deel ervan werd geheel verwoest.
De aanleiding tot de onlusten was volgens de persberichten een grensincident op 9 april tussen Senegalese boeren en Mauretaanse veehouders in het dorp Diawara over grasland op een eiland in de Senegal-rivier. Daarbij vielen aan Senegalese zijde twee doden. Volgens de Senegalese versie zouden Mauretaanse grenswachters de dodelijke schoten hebben gelost. Reeds de volgende dag werden de winkels van Mauretaanse handelaren in de nabijgelegen stad Bakel aangevallen, voordat zij onder politiebescherming werden gesteld. Kort daarop vonden in Matam incidenten tussen Senegalezen en Mauretaniërs plaats welke twee doden vergden (aan elke kant één).
Op 24 april werden de plunderingen van Mauretaanse winkels in Dakar hervat, terwijl soortgelijke incidenten werden gemeld vanuit diverse provinciesteden zoals Rufisque, Thiès, Kaolack en Mbour. De Senegalese minister van binnenlandse zaken, André Sonko, deelde mee dat de politie ,,talrijke arrestaties'' had verricht. Tegen de ,,ontoelaatbare'' acties zou ,,met de grootste strengheid'' worden opgetreden. De ,,ernstige en betreurenswaardige gebeurtenissen'' wal-en het werk van ,,gewetenloze individuen'', aldus de minister. De Senegalese autoriteiten ,,kunnen niet tolereren dat vandalen de toekomst compromitteren van onze relaties met een buurstaat, waar tal van onze landgenoten leven...'' Minister Sonko veroordeelde ,,sommige van onze medeburgers'' die menen het recht te hebben ,,kwalijke represailles uit te oefenen tegen totaal onschuldige (Mauretaanse) personen die sinds zeer lange tijd in goede harmonie met ons leven en werken''.

In een reactie op de plundering van de Mauretaanse winkels in Dakar, vielen Mauretaniërs in hun hoofdstad Nouakchott op 24 april winkels van Senegalezen aan. Ook Senegalezen op straat stonden aan aanvallen bloot.
Op 25 april werden in Dakar voor de vierde achtereenvolgende dag aanvallen op Mauretaanse eigendommen gemeld, maar op kleinere schaal dan voordien. Nadat die dag ook de gewelddadigheden tegen Senegalese handelaren in Nouakchott waren voortgezet, kondigde de Mauretaanse minister van binnenlandse zaken, luitenant-kolonel Djibril Ould Abdallah, 's middags een a ondklok (20.00 - 6.00 uur) af voor Nouakchott en de havenstad Nouadhibou. De Senegalese gemeenschap in Mauretanië telt ca. 30.000 leden.

Op 26 april heerste in Nouakchott en Dakar rust, aldus *Le* Monde (28-4), maar de situatie bleef gespannen. De Marokkaanse koning Hassan II, tevens voorzitter van de Unie van de Arabische Maghreb - waarvan Mauretanië deel uitmaakt - stuurde een verzoeningsmissie naar beide hoofdsteden.
Diezelfde dag verklaarden hospitaalfunctionarissen in Nouakchott dat bij de anti-Senegalese onlusten daar zeker 22 doden en 700 gewonden waren gevallen. Maar volgens getuigenverklaringen van Senegalezen, die uit Mauretanië waren teruggekeerd, waren er bij de onlusten in Nouakchott en Nouadhibou op 24 en 25 april 150 a 200 mensen - Mauretaniërs en Senegalezen - gedood, waaronder zeker 150 Senegalezen.
Deze berichten over het aantal Senegalese doden leidden op 28 april 's middags tot een nieuwe uitbarsting van geweld in Dakar tegen Mauretaniërs. Zeker 26 van hen werden met stenen doodgegooid, de eerste doden volgens de Senegalese regering. Slechts met moeite kon de politie voorkomen dat de woedende menigte doordrong tot het terrein van een internationale handelsbeurs waar ruim 20.000 Mauretaniërs - onbeschermd - verbleven. Nog eens 13.000 Mauretaniërs hadden hun toevlucht gezocht in de hoofdmoskee van Dakar, die door het Senegalese leger werd beschermd.
Vervolgens werd in Dakar de noodtoestand uitgeroepen en een avondklok ingesteld. Op 29 april zouden nog 12 Mauretaniërs in Senegal zijn gedood.
Inmiddels hadden Marokko, Frankrijk en Spanje een luchtbrug voor vluchtelingen tussen Mauretanië en Senegal opgezet. Pogingen van Senegal en Mauretanië hun staatsburgers via een wederzijdse luchtbrug te evacueren leden op 29 april schipbreuk, toen een toestel van Air Mauretanië met nog maar 35 van de 80 vluchtelingen aan boord bevel kreeg onmiddellijk op te stijgen, omdat een bestorming van het toestel door Senegalezen dreigde. Daarop verbood de verkeerstoren van Nouakchott een Senegalees vliegtuig om te landen.
Op 30 april werd via de internationale luchtbrug een begin gemaakt met de evacuatie van duizenden Senegalezen en Mauretaniërs uit beide Westafrikaanse landen. Op 6 mei werd bericht



Weekblad 58ste *jaargang* No. 2997, *pag.* 44055-44070

dat op deze wijze ruim 54.000 Senegalezen en Mauretaniërs waren geëvacueerd: ca. 30.000 mensen uit Mauretanië zouden in de Senegalese hoofdstad Dakar zijn aangekomen, ca. 20.000 in de Mauretaanse hoofdstad Nouakchott.
Van welingelichte zijde, aldus *AFP/DPA*, werd op 5 niei 's avonds in Dakar meegedeeld dat er in Senegal geen Mauretaanse repatrianten meer waren. De Mauretaanse regering liet weten dat er Nouadhibou nog ra. 4.000 personen op hun evacuatie naar Senegal wachtten.

Op 7 mei stelde de president van Mauretanië, Maaouya Ould Sid'Ahmed Taya, Senegal verantwoordelijk voor het etnische geweld, waarbij volgens een gemiddelde schatting zeker 260 mensen om het leven zijn gekomen. Hij leverde kritiek op de ,,opvallende passiviteit" van de Senegalese autoriteiten en ordetroepen. Voorts verlangde de president van Senegal een ,,passende schadevergoeding".
De woorden van president Taya werden op 8 mei door een woordvoerder van de Senegalese regering gekenschetst als ,,een feitelijke oorlogsverklaring".

Op 12 mei bracht de president van Mali, Moussa Traore, die tevens voorzitter van de Organisatie van Afrikaanse Eenheid (OAE) is, een bliksembezoek aan Dakar. Hij deelde mee dat door de Senegalese en Mauretaanse autoriteiten onmiddellijk kalmerende maatregelen zouden worden genomen. Voorts zouden de ministers van binnenlandse zaken van Mauretanië, Senegal en Mali op 17 mei in Bamako (Mali) bijeenkomen.

Over de achtergrond van het conflict (zie ook verder berichten onder Mauretanië en Senegal) berichtte Harm Botje in *NRC/H'blad* (13-5) o.a.:

,,De oorzaak van de rellen en de vluchtelingenstroom ligt niet in Senegal maar in Mauretanië. Daar broeit het al jaren tussen 'blank' en 'zmart'. Zozeer, dat het in Parijs en Dakar gevestigde Bevrijdingsfrorit voor de Afrikanen in Mauretanië van ,,apartheid" spreekt en dat via pamfletten en op de muren van Nouakchott gekalkte leuzen, steeds Mauretaniës regerende militairen in het gezicht smijt.
Dat de spanningen in Mauretanië een racistische ondertoon hebben staat buiten twijfel. Niet alleen Senegalezen werden daar tijdens de recente onlusten aangevallen, maar ook zwarte Mauretaniërs. Uit diverse bron wordt er melding van gemaakt dat op het ogenblik met de Senegalezen ook zwarte Mauretaanse staatsburgers het land uit worden gexverkt. Maar het is niet alleen de kleur die het hem doet. Het zijn ook de verschillende leefwijzen en sectarische verschillen die binnen de islamitische republiek Mauretanië een rol spelen.
In het zanderige noorden van Mauretanië monen de blanken, de Beydanes, het Mauretaans-Arabische woord voor wit. Dat zijn van huis uit nomaden van Berbcrse afkomst. In het zuiden wonen de Peuhl, een in de hele Sahel tot aan Noord-Kameroen toe verspreid volk. Zij zijn bruin tot zwart van huid, de ,,rode" en de ,,zwarte" Peuhl. In Senegal en Mauretanië hebben de Peuhl er hun naam Toucouleurs aan te danken, een verbastering van het Engelse two *colours*.
Er is in Mauretanië ook nog een derde groep of beter gezegd kaste, de Haratin. Je vindt ze tot in Marokko toe. Het zijn afstammelingen van de slaven en horigen, die de Berberse nomaden er op nahielden en nog steeds opnahouden al is de slavernij dan in 1980 afgeschaft. Zij doen het vieze werk. Zij zijn leerlooier, vilder of smid, huisbediende of keuterboer en zó geïntegreerd in de samenleving van de Beydanes dat zij bij conflicten steevast de zijde van de feodale meesters kiezen, van wie zij economisch volstrekt afhankelijk zijn.

Zowel de Beydanes als Toucouleurs kunnen terugzien op een roemrijk verleden. De Beydanes kloppen zich op de borst dat zij bekende dynastieën als Almohaden en Almoraviden voortbrachten, zijn trots op hun vrijheid en kijken traditioneel neer op landbouwers. De Toucouleurs doen in trots niet voor de Beydanes onder. Zij hebben in het verleden machtige Westafrikaanse rijken gesticht. wisten het succesvol op te nemen tegen de Fransen en waren steeds ruim partij voor binnenvallende nomadenstammen zoals de Bevdanes.

Sterker nog, zij kijken hooghartig neer op de Beydanes als onbeschaafd en allesbehalve strikt in de islamitische leer. En daar komt nog het sectarisme om de hoek kijken. De Toucouleurs hangen de Tijanyya sufi-beweging aan, die ook in Senegal veel aanhangers kent en grote invloed heeft. De Tijanyya werd rond 1800 gesticht door de uit het huidige Zuid-Algerije afkomstige Ahmed el-Tijani, die preekte tegen heiligenverering en bijgeloof en zijn volgelingen strikte religieuze gehoorzaamheid oplegde aan de leiders van de beweging. De Beydanes op hun beurt nemen het, zoals de meeste nomaden, niet erg nauw met het geloof.
In het huidige Mauretanië vinden de Toucouleurs zich daarom ten onrechte achtergesteld bij de Beydanes. Zij zijn erop tegen dat de Beydanes bijna alle belangrijke posten in de regering, leger en economie in handen hebben. Zij zijn erop tegen dat de Beydanes hun een vreemde taal, het Arabisch, willen opleggen en zij zijn er vooral op tegen dat de Beydanes, door de droogte gedreven, met hun kamelen en geiten oprukken naar het hartland van de Toucouleurs, de grazige weiden rond de rivier de Senegal. Wat zij wilien is een ingrijpende herverdeling van de macht in Mauretanië, ten koste van de Beydanes en ten gunste van zichzelf. Zij wijzen daarbij op gehoortestatistieken die uitwijzen dat Toucouleurs veel meer kinderen krijgen dan Beydanes en beweren inmiddels in Mauretanië in de meerderheid te zijn.
De Beydanes hunnerzijds zeggen dat de twee pilaren van de Mauretaanse economie, ijzerwinning en visvangst op hen drijven. De Toucouleurs, profiteren daarvan volop mee, zeggen de Beydanes, en dan moeten zij niet zeuren als Beydanes langs de Senegal bun kudden komen drenken. De vruchtbaarheid van de vallei wordt bovendien in stand gehouden door dammen en kunstwerken waaraan de Mauretaanse staat volop meebetaalt. Waarop de Toucouleurs weer zeggen dat de Beydanes hun handen helemaal niet aan vis en ijzererts vuil maken, maar op kantoor zitten en het zware werk laten doen door hun horigen, de Haratin en door Senegalese gastarbeiders..."

In *Het* Parool (2-5) schreef de redactie buitenland nog het volgende:

,,Senegal had tot vóór de afschuwelijke mensenjachten een reputatie als een redelijk stabiel land zonder al te veel excessen van de zijde van de machthebbers. Frankrijk heeft nog veel invloed in zijn voormalige kolonie. De slechte economische toestand in samenhang met een zekere vrijheid van meningsuiting zorgde vorig jaar voor onlusten, geleid door de intelligentsia. Vorig jaar kwam het tot ernstige rellen na de presidentsverkiezingen. waarbij de oppositie de partij van president Abdoe Diouf van fraude beschuldigde.

De militairen zijn er niet in geslaagd om in Senegal de Mauretaniërs te beschermen, gesteld dat ze dat ook wilden. Een verslaggever van de Franse krant Libération in Dakar meldde dat grote groepen jongeren bij hun klopjachten op Mauretaniërs niets in de weg werd gelegd door toekijkende soldaten. De uit de Mauretaanse winkeltjes geplunderde goederen gaan nu in Dakar voor nog minder van de hand dan vóór de uitbarsting van vreemdelingenhaat. Een gevolg kan zijn dat er binnenkort schaarste optreedt, met alle gevolgen van dien voor de allerarmsten. Dan zijn er geen Mauretaniërs meer om hun krediet te geven als ze een paar suikerklontjes willen kopen.".



Senegalese militairen (l.) in gesprek met Mauretaniërs die wachten op hun transport van Dakar naar het vliegveld voor evacuatie naar Mauretanië (1 mei 1989).

ICO

COEJFERENTIE MINISTERS VAN BUITENLANDSE ZAKEN. RUSHDIE VEROORDEELD, MAAR NIET TER DOOD

Van 13-16 maart heeft in Riad, de hoofdstad van Saoedi-Arabië, een bijeenkomst plaatsgevonden van de ministers van buitenlandse zaken van de landen van de Islamitische Conferentie Organisatie ICO.
Koning Fahd van Saoedi-Arabië heeft op 13 maart de conferentie geopend met een toespraak, waarin hij nadruk legde op het tolerante karakter van de inoslimtradities.
Fahd maakte echter geen melding van het door moslims als beledigend ervaren boek van de Britse schrijver Salman Rushdie of van de internationale crisis over het Iraanse doodvonnis tegen Rushdie (pag. 129/e.v. en 169/1 e.v.-1989).
Hoewel de Iraanse delegatieleider op 13 maart onderstreepte nog steeds te streven naar steun van de 46 islamitische landen voor het Iraanse doodvonnis, maakte hij volgens zegslieden op de eerste werkzitting van de conferentie geen melding van de zaak.
Op die zitting werd volgens een gedelegeerde besloten de kwestie-Rushdie op de culturele agenda te plaatsen.
,,De zaak Rushdie zal worden aangepakt in het kader van culturele maatregelen die door de conferentie zullen worden genomen om de campagne tegen de islam het hoofd te bieden", zei hij.
Saoedi-Arabië en andere islamitische staten hebben Rushdies boek De Duivelsverzen veroordeeld, maar zich tegelijk afgekeerd van het doodvonnis van Iran, dat trouwens met name met veel Arabische leden van de ICO ongemakkelijke relaties onderhoudt. Deze landen willen dan ook op de bijeenkomst de kwestie-Rushdie naar de achtergrond schuiven.
De Saoedische minister van buitenlandse zaken prins Saud al-Faisal zei op 13 maart in een toespraak tot de conferentie dat de Palestijnse kwestie de belangrijkste zorg blijft van de moslims.
Als tweede belangrijk punt noemde hij de Afghaanse kwestie. Daarbij drong hij er bij de gedelegeerden op aan de nieuwe voorlopige regering van de Afghaanse rebellen te erkennen.
Volgens Aziatische afgevaardigden is de meerderheid van de aanwezige ministers van buitenlandse zaken hier echter tegen. Volgens een diplomaat beschouwen ze zo'n erkenning als een gevaarlijk precedent, dat politieke oppositiegroepen elders in de islamitische wereld van pas zou kunnen komen.

Uitspraken slotbijeenkomst

De islamitische landen hebben op 16 maart in het Saoedische Riad het omstreden boek De Duivelsverzen veroordeeld en gezegd de Britse auteur Salman Rushdie als een afvallige te beschouwen
Daarmee heeft Iran uiteindelijk toch in zekere zin een overwinning geboekt, hoewel de bijeenkomst van de Islamitische Conferentie Organisatie (ICO) niet zijn eis tot ondersteuning van het Iraanse doodvonnis tegen Rushdie inwilligde
Volgens gedelegeerden kan Iran echter betogen dat de term afvallige krachtens de islamitische wet automatisch een doodvonnis betekent
De Iraanse gedelegeerde, die de islamitische landen voortdurend had opgeroepen imam Khomeiny's doodvonnis tegen Rushdie te bekrachtigen, toonde zich ook uiterst tevreden.
De Saoedische minister van buitenlandse zaken prins Saud al-Faisal die voortdurend zijn uiterste best heeft gedaan de schade aan de relaties met het Westen niet nog groter te maken dan zij al is, zei op een persconferentie dat het niet de taak van de ICO was vonnissen te vellen Volgens hem was de term ,,afvallige" al door verscheidene islamitische rechtsgeleerden voor Rushdie gebruikt

De kwestie-Rushdie werd afgehandeld in een verklaring die naast het slotcommuniqué werd uitgegeven.
Daarin werd het boek De Duivelsverzen beschreven als een komplot om de islam zwart te maken, dat niet kon worden gerechtvaardigd op basis van de vrijheid van gedachte of meningsuiting.

Voorts deden de 46 lidstaten van de ICO een beroep op de internationale gemeenschap ,,het boek te verbieden en de noodzakelijke maatregelen te nemen om het religieuze geloof van anderen te beschermen".
De uitgevers wordt gevraagd het boek onmiddellijk uit de circulatie te halen op straffe van een boycot door de lidstaten van de ICO.
Een opmerkelijke samenloop van omstandigheden is dat de Britse kroonprins Charles, vertegenwoordiger van het land waarmee Iran in verband met de zaak-Rushdie heeft gebroken, op 17 maart in Saoedi-Arabië arriveerde.

Analyse uitspraken ICO-conferentie

Het *NRC/H'blad* van 18 maart bevatte een analyse van de uitspraken van de ICO-conferentie, geschreven door redacteur Michael Stein.
Het volgende is hieruit geciteerd:

,,Wij verwachten dat de Islamitische Conferentie Organisatie (ICO) Gods vonnis onderschrijft", zei hojatoleslam Mohamed Ali Tashkiri, de Iraanse gedelegeerde naar de bijeenkomst van de ICO in Riad. Hij doelde op het doodvonnis dat imam Khomeiny 14 februari namens God over de schrijver Salman Rushdie had uitgeproken.
Tegen alle verwachtingen in heeft de ICO, een organisatie van 46 islamitische landen, zich grotendeels achter de Iraanse zienswijze geschaard. Zij noemde Rushdies boek ,,een godslasterlijk merk" en stelde dat de schrijver ,,als een afvallige beschouwd dient te worden". Zij zei niets over het door Khomeiny uitgesproken doodvonnis. Maar aangezien geloofsafval volgens de islan~itischewet met de dood dient te worden bestraft (tenzij de schuldige berouw toont), heeft de ICO zich wel degelijk indirect achter het doodvonnis geschaard.
Hojatoleslam Tashkiri was dan ook bijzonder tevreden over deze formidabele overwinning voor de Iraanse diplomatie. De resoluties die de ICO had aangenomen waren volgens hem ,,objectief, uitmuntend en wereldomvattend", de resolutie over Rushdic en De Duivelsverzen ,,historisch".

De meeste waarnemers zijn het met hem eens. Weliswaar voelden de leiders van de ineeste lidstaten van de ICO er niets voor de kwestie-Rushdie op te blazen en daarmee hun relaties met het Westen te belasten. Maar zij waren om binnenlands- en buitenlands-politieke redenen gedwongen Khomeiny schoorvoetend te volgen - of zij nu wilden of niet.



Prins Saud al-Faisal, minister van buitenlandse zaken van Saoedi-Arabië en voorzitter van de ICO-hijeenkomst in Riad (r.) en Hamid Algabid, ex-premier van Niger en thans secretaris-generaal van de ICO.

De snel groeiende horde van sociaal achtergestelden en ontevredenen in de islamitische wereld vindt namelijk tegenwoordig steeds meer troost bij hen die een terugkeer naar de ware islamitische waarden propageren.
De autoritaire of despotische leiders in de islamitische wereld kunnen zich tegen deze wassende golf van ontevredenheid met de macht der wapens verdedigen.
Daarnaast dienen zij hun legitimiteit te verdedigen. Dat kunnen zij tegenwoordig het beste doen door hun eigen staatsdoctrines op één lijn te stellen met het sacrale waardensysteem van de islam.
Een overheid die aan zijn besluiten Gods fiat wil geven, moet de geestelijkheid een institutioneel gegarandeerde plaats verzekeren binnen het overheidsapparaat - met de vanzelfsprekende bedoeling dat de overheid in laatste instantie de geestelijkheid betaalt en controleert.
In ruil daarvoor doet de overheid op het spirituele en ook op het minder spirituele vlak politieke concessies aan de geestelijkheid, opdat deze haar geloofwaardigheid niet verliest.
Onder zulke omstandigheden is eer, scheiding tussen moskee en staat uitgesloten, hoewel vele islamitische leiders, die hetzij pro-westers hetzij pro-socialistisch waren, zulks jarenlang hebben gepropageerd. Zij stelden, in navolging van de geindustrialiseerde niet-islamitische wereld. dat geloof en politiek niets met elkaar te maken hadden.
Zij volgden daarmee, zonder het zelf te beseffen, het voorbeeld van de christenheid. Maar dat voorbeeld was niet na te volgen.
Het christendom was aanvankelijk de langzaam groeiende godsdienst van de proletariërs binnen het Romeinse Imperium. Het was een godsdienst die pas na 300 jaar aan de macht kwam en toen een reeds functionerend politiek en sociaal systeem integraal overnam, zonder daaraan erg veel te veranderen. Het was een machtsoverneming, maar bepaald geen revolutie.
De islam daarentegen was wel degelijk een revolutie. Binnen enkele tientallen jaren slaagde deze nieuwe godsdienst erin een wereldrijk te veroveren waarin een volledig nieuwe orde werd geschapen, gebaseerd op de regels die de Profeet Mohammed had gegeven of op de regels die men hem toeschreef.
Deze regels bepaalden niet alleen hoe vaak en op welke wijze men de nieuwe God moest aanbidden, maar legden ook nieuwe maatschappelijke verhoudingen vast door middel van een nieuw strafrecht, een nieuw familierecht en nieuwe eigendomsverhoudingen.
De islam was vanaf de aanvang een religie die door de machthebbers werd uitgedragen. En wie in het islamitische rijk geen machthebber was maar gewoon moslims, voelde zich toch meester omdat de niet-moslims voorzover zij in leven werden gelaten, een tweederangspositie moesten innemen van ,,beschermelingen''.
De scheiding tussen Kerk en Staat die in de christelijk-Westerse wereld groeide, is dan ook wezensvreemd aan de wereld van de islam. En het is vanuit die historisch-theologische erfenis dat de Islamitische Republiek Iran kan opereren, hoewel het land politiek geïsoleerd is en economisch uitgeput.
Bijna twee weken geleden verklaarde het Iraanse ministerie van buitenlandse zaken dat het zich ,,niet alleen ziet als de uitvoerder van de buitenlandse politiek van Iran (...) Het ziet zich als de uitvoerder en de verdediger van de buitenlandse pollitiek van de islam tegen het ongeloof (...)''
Iran, aldus het ministerie, ,,tolereert geen belediging van of een komplot tegen de islam van welk land dan ook. Het beschouwt eerbied voor de heiligheid van de islam als onderdeel van het principe van wederzijds respect in het kader van zijn betrekkingen met buitenlandse machten.''
Voor niet-islamitische buitenstaanders, zijn zulke uitspraken holle bluf, voor islamitische concurrenten van Khomeiny zijn zij levensgevaarlijk. Zij durfden zich dan ook binnen de Islamitische Conferentie Organisatie niet te veel tegen Iran te verzetten, ook al waren zij het absoluut niet eens met de Iraanse stellingen.
De gevolgen van dat alles zijn zeer ernstig: in de eerste plaats natuurlijk voor Salman Rushdie, maar ook voor de ontwikkeling binnen de islamitische wereld en voor de verhoudingen tussen de islamitische en de niet-islamitische wereld.
Nog maar vier jaar geleden werd in Soedan de zeer gerespecteerde filosoof Mahmud Taha door de toenmalige president Numeiry als ,,afvallige van het geloof'' ter dood veroordeeld en opgehangen.
Hij had in de Koran ren tweedeling aangebracht: een deel dat door God in Mekka aan de Profeet was verkondigd, een tweede deel dat in Medina door de Profeet zelf was bedacht als de moraal van zijn eigen tijd.
Taha probeerde daarmee de Koran aan de realiteiten van de moderne tijd aan te passen. Toen hij zich verzette tegen Numeirys besluit de islamitische strafwet in heel Soedan in te voeren - ook onder de christenen in het zuiden, waardoor de bloedige burgeroorlog ontstond - werd deze vijand van Numeiry als ,,vijand van God'' ter dood gebracht,
Wat vier jaar geleden binnen Soedan, aan de grens van de wereld van de islam, gebeurde, wordt nu voor het eerst stilzwijgend buiten de wereld van de islam toepasbaar verklaard.
De reden is dat de islamitisrhe wereld is veranderd. Daar hebben de nationalistische en de socialistische dogma's van twintig jaar geleden gefaald. Zij hebben de volkeren niet de verwachte onafhankelijkheid, overvloed, macht en gerechtigheid gegeven.
Daarom moeten de uit het Westen geïmporteerde ideeën nu plaats maken voor de islam in gedogmatiseerde vorm. Daarom probeert men de maatschappelijke problemen met behulp van God, de Alwijze, de Almachtige op te lossen.
Het gevolg zal onherroepelijk zijn dat hervormingen binnen de islam onbespreekbaar blijven.
Daardoor zullen zij die zich star en fanatiek opstellen, het vaandel voeren in naam van God en van de overheden die door God worden geleid. Wie maatschappelijke veranderingen wil, zal in naam van God worden vervolgd en - indien nodig - geëxecuteerd.

NAVO

BIJEENKOMST NUCLEAIRE PLANNINGGROEP (NPG). AANHOUDEND MENINGSVERSCHIL MODERNISERING KERNWAPENS VOOR DE KORTE AFSTAND (SNF)

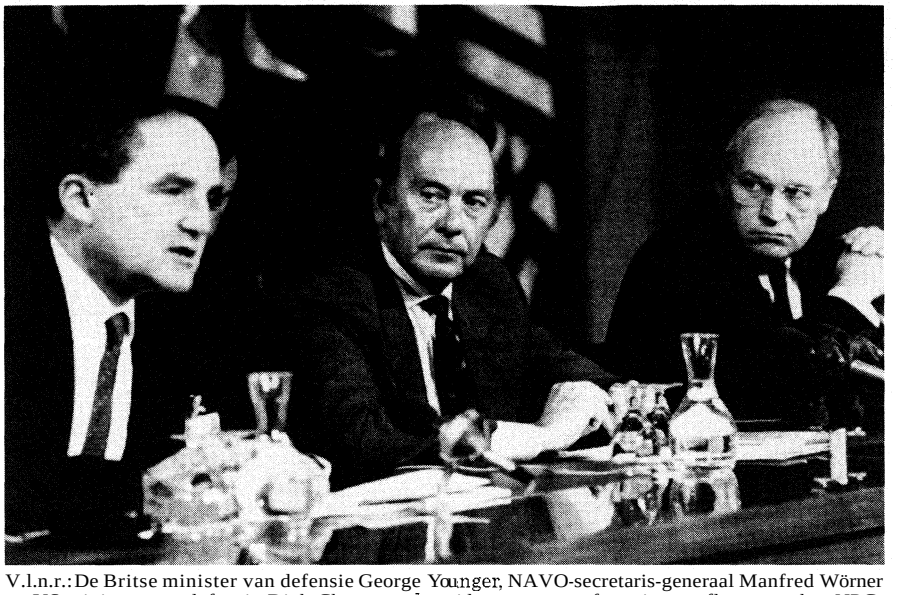
Op het hoofdkwartier van de NAVO in Brussel heeft op 19 en 20 april een vergadering plaatsgevonden van de Nucleaire Planninggroep (NPG) van het bondgenootschap.
Een belangrijk thema in deze bijeenkomst was het vraagstuk van de eventuele modernisering van de kernwapens voor de korte afstand (SNF), dat ook al een overheersende rol had gespeeld in de NAVO-vergaderingen van 1988 (topconferentie begin maart, pag. 145/1 e.v., voorjaarsoverleg, pag. 599/1 e.v. en najaarsoverleg, pag. 789/2 e.v. - 1988).

Westduitse regering accepteert nul-optie voor SNF

Op 18 april, aan de vooravond van de NPG-bijeenkomst, werd uit betrouwbare regeringsbronnen in Bonn bekend, dat de Westduitse bondskanselier, Helmuth Kohl, na een langdurig overleg met een aantal ministers een nul-optie voor de raketten met een bereik tot 500 km. niet langer uitsloot.
Daarmee was de bondskanselier overgestapt op het beleid, dat zijn minister van buitenlandse zaken, Hans-Dietrich Genscher, al langer bepleitte.
Daarin wordt het wel of niet moderniseren van de Lance-raketten uiteindelijk afhankelijk gemaakt van het resultaat van de onderhandelingen tussen Oost en West.
Ook een besluit om dit type raket geheel af te schaffen, waar Kohl zich tot nu toe steeds tegen heeft verzet, kan daarvan het resultaat zijn.
Bonn wil op de NAVO-topconferentie eind mei in Brussel dan ook géén beslissing nemen over het moderniseren van raketten. Het besluit daarover moet minstens drie jaar worden uitgesteld, vooral om de onderhandelingen over conventionele bewapening in Wenen een reële kans van slagen te geven.
Kohl heeft zich bovendien bij Genschers opvatting aangesloten, dat ook de SNF (Short Nuclear Forces) onderhandelingen snel dienen te beginnen en niet pas - zoals Washington en Londen willen - wanneer het resultaat van ,,Wenen'' bekend is.
Als in de onderhandelingen tussen Oost en West een ,,gelijk plafond'' aan raketten wordt afgesproken dat groter is dan nul, dan moet dat in de opvattingen van de Bonner coalitie in elk geval lager zijn dan de 88 Lance-systemen, die op dit moment in de Bondsrepubliek zijn gestationeerd.
In NAVO-kring wordt gedacht aan een groter aantal raketten met een reikwijdte van bijna 500 kilometer.
Bij het overleg in Kohls bureau waren op 18 april de ministers Genscher (buitenlandse zaken), Stoltenberg (vanaf 21 april defensie) en Schauble (leider van Kohls kanseliersbureau, vanaf 21 april minister van binnenlandse zaken) aanwezig.
Kohl heeft weliswaar steeds verkondigd dat een moderniseringsbeslissing op z'n vroegst in 1991 noodzakelijk was, maar hij hield daarbij nadrukkelijk vast aan de opvatting, dat er een minimum aan raketten op Westeuropees grondgebied moest blijven gestationeerd.

Nederlands bemiddelingsvoorstel

Op 19 april, na het slot van de eerste dag van de NPG-vergadering, maakte de Nederlandse minister van defensie Bolkestein bekend, dat hij instemming had gekregen van zijn Britse collega George Younger voor een Nederlands voorstel om de NAVO-bondgenoten op één lijn te krijgen in de kwestie van de SNF-modernisering.
Bolkestein gaf zijn NAVO-collega's een gedetailleerde uiteenzetting over de Nederlandse ,,middenpositie'' tussen de wat hij noemde extreme standpunten van de Verenigde Staten en de Bondsrepubliek Duitsland over de modernisering.
Washington wil dat de NAVO-topconferentie eind mei in beginsel besluit tot



V.l.n.r.: De Britse minister van defensie George Younger, NAVO-secretaris-generaal Manfred Wörner en VS-minister van defensie Dick Cheney gedureride een persconferentie na afloop van het NPG-beraad.

modernisering van SNF-wapens (vervanging van de Lance-raketten en invoering van nieuwe raketten voor vliegtuigen). Bonn is tegen een dergelijk besluit en bepleit onderhandelingen met het Warschau Pact over vermindering van de SNF-wapens.
Het Nederlandse plan, dat in februari al is voorgelegd aan de Amerikaanse minister Baker (buitenlandse zaken), voorziet volgens Bolkestein in een moderniseringsbesluit, gekoppeld aan wat hij noemde ,,een perspectief op onderhandelingen'' over vermindering van deze categorie wapens.
Na uitvoering van de modernisering (die in 1995 haar beslag zou krijgen door de vervanging van de dan volledig verouderde Lance-raketten) zou het Warschaupact eenzijdig de SNF-bewapening moeten reduceren tot het niveau van de SNF-sterkte van de NAVO. Als dit is gebeurd zouden onderhandelingen om op een lager niveau gelijke plafonds voor de SNF-bewapening te bereiken ,,niet moeten worden uitgesloten'', mits inmiddels in Wenen een ,,aanvaardbaar resultaat'' is bereikt in de onderhandelingen tussen NAVO-landen en Warschaupactlanden over vermindering van de conventionele bewapening in Europa.

Als de twee genoemde voorwaarden (eenzijdige SNF-reducties door het Warschaupact en resultaat in Wenen) zijn vervuld, zou volgens Bolkestein ook kunnen worden bezien of de nucleaire artillerie niet geheel zou kunnen worden afgeschaft. Hij bepleitte verdere studie daarover.
Bolkestein erkende dat het ,,nog niet is gelukt de standpunten van Washington en Bonn te verzoenen.'' Hij noemde de steunbetuiging van zijn Britse ambtgenoot een ,,tikkeltje ongewoon''.
Van Duitse zijde kwam geen reactie, mede omdat defensie-minister Rupert Scholz op 21 april zou worden vervangen door de Westduitse minister van financiën Stoltenberg.

Slotverklaring. NPG houdt vast aan SNF-modernisering, maar beslissing uitgesteld

De NAVO-ministers van defensie hebben zich opnieuw in beginsel uitgesproken voor modernisering van de nucleaire wapens voor de korte afstand (SNF), maar de uiteindelijke beslissing over ondermeer invoering van een vervanger van de Lanceraketten blijft voorbehouden aan de NAVO-top van regeringsleiders die eind mei in Brussel zal worden gehouden.
Het slot van de tweedaagse bijeenkomst van de nucleaire planning groep (NPG) van de NAVO-defensieministers waarop geen enkele beslissing viel, stond in het teken van moeizame onderhandelingen over de formulering van de slotverklaring.
Uiteindelijk verenigden de ministers zich op de formule dat de nucleaire wapens ,,\vaar nodig up to date'' moeten worden gehouden. In exact dezelfde woorden spraken de regeringsleiders van de NAVO-landen zich vorig jaar uit over de wenselijkheid van modcrnisering (pag. 148/2 - 1988).
De NAVO-defensieministers onthielden zich van een uitspraak over de omstreden kwestie van onderhandelingen met het Warschau Pact over vermindering of zelfs algehele verwijdering (zoals het Warschau Pact op 12 april heeft voorgesteld) van de SNF-wapens in Europa.
België en de Bondsrepubliek Duitsland zijn voor onderhandelingen over de SNF-wapens parallel aan het Weense overleg tussen NAVO-landen en Warschau Pact over vermindering van de conventionele bewapening.
De NAVO-ministers stellen in hun slotverklaring vast dat de omvang van de SNF-bewapening van het Warschau Pact niet in overeenstemming is met de recente Sowjet-doctrine dat de defensie-inspanning ,,redelijk voldoende'' dient te zijn.
Volgens minister Bolkestein (defensie) onderschreven alle ministers dat invoering van SNF-wapens met een grotere reikwijdte ter vervanging van wapens met een beperkt bereik (,,shift'') uitgangspunt bij de modernisering moet zijn.
België maakte op dit punt geen voorbehoud hoewel het kabinet-Martens zich heeft uitgesproken tegen nieuwe wapens met een ,,significant grotere reikwijdte''.

Bijlage bij slotdocument: *SNF*-modernisering Warschaupact gaat door

De Sowjet-Unie voert sinds 1980 een programma uit van modernisering van haar nucleaire korte afstandswapens (SNF) waarin sinds het aan de macht komen van Gorbatsjow geen verandering is opgetreden.
Dit staat in een document dat op 20 april na afloop van de bijeenkomst van de Nucleair Planning Group (NPG) van de defensieministers van de NAVO landen is uitgegeven.
De modernisering omvat de volgende systemen:
• de verouderde Frog-raketten, met een reikwijdte van 95 km., zijn deels vervangen door moderne en nauwkeuriger SS-21 raketten.
Volgens andere bronnen zouden er thans 120 SS-21's in aan NAVO-grondgebied grenzend gebied zijn geplaatst.
• De SS-23 raketten, die in het kader van het verdrag over de verwijdering van nucleaire wapens voor de middellange afstand (INF) worden vernietigd, worden vervangen door een gemoderniseerde versie van de oorspronkelijk in de jaren zestig gefabriceerde Scud-raketten.
Het gaat om de Scud-B die een reikwijdte va ca. 300 kilometer heeft.

Toelichting

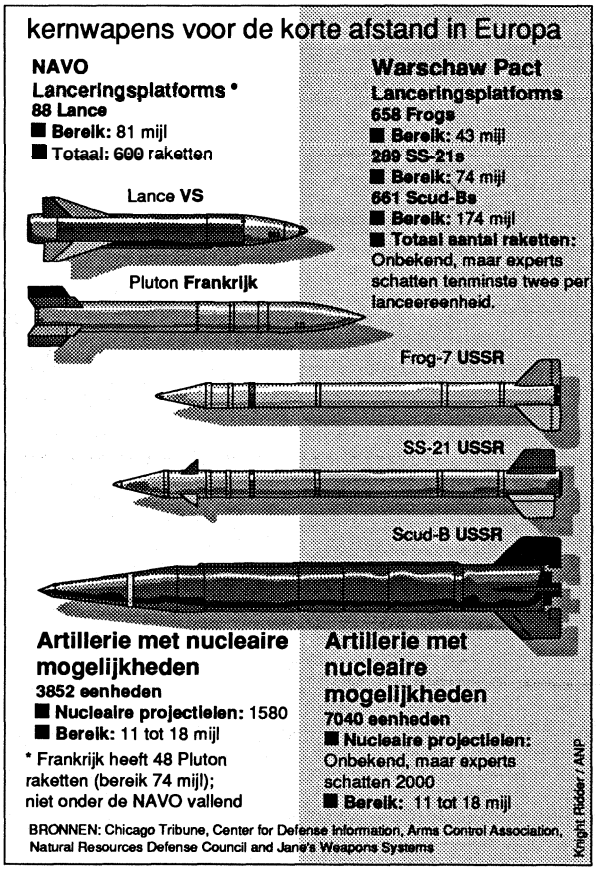
In het *NRC/H'blad* van 21 april stond een toelichting op de resultaten van de NPG-vergadering, waaruit het volgende is geciteerd.

De NAVO-ministers van defensie, verenigd in de Nuclear Planning Group (NPG), zijn gisteren in Brussel na twee dagen vergaderen uiteen gegaan zonder ook maar iets te plannen. De besluitvorming binnen de alliantie over de vervanging van de Lance-raketten (,,modernisering'') is uitgesteld tot 1991, zoveel is de afgelopen dagen duidelijk geworden, zowel in Brussel als - eerder al - in Washington.
De Amerikaanse regering besloot niet langer aan te dringen op een besluit over de modernisering (vervanging van de in 1995 verouderde Lance en invoering van nieuwe raketten met een reikwijdte van 500 km. voor vliegtuigen) door de NAVO-top van regeringsleiders die eind mei in Brussel zal worden gehouden.

In 1990 vinden in de Bondsrepubliek Duitsland verkiezingen plaats. Een ,,Raketenstreit'' over de plaatsing van de ,,follow on to Lance'' (FOTL) maakt de toch al geslonken kans op een terugkeer aan de macht van bondskanselier

Kohl en diens CDU alleen maar kleiner of zelfs onwaarschijnlijk, zo luidde de calculatie in Washington.
De Britse minister van buitenlandse zaken Howe, begin deze week op bezoek in de Amerikaanse hoofdstad, heeft zich bij deze beslissing neergelegd.
Amerikaanse en Britse woordvoerders, onder wie de nieuwe Amerikaanse minister van defensie Cheney, verklaarden in Brussel dat beslissingen over produktie en plaatsing van de opvolger van de Lance ,,pas in 1991 genomen behoeven te worden''
De Westduitse minister van defensie Genscher, al lang een tegenstander van nieuwe bewapening en voorstander van onderhandelingen over vermindering van bewapening, heeft daarmee een eerste slag binnengehaald.
Daaraan zal ook de NAVO-top van eind mei niets meer kunnen veranderen. De Verenigde Staten kunnen vooralsnog alleen nog maar hopen dat de regeringschefs het eens worden over enkele mooie formuleringen over beginselen en noodzaak van modernisering, die het Amerikaanse parlement zullen overtuigen van het nut 120 miljoen dollar uit te trekken voor de ontwikkeling van de ,,follow on to Lance".
Of een dergelijke formule haalbaar is hangt af van het verloop van de tweede slag die zich nu aandient: de vraag óf en wanneer de NAVO bereid is te onderhandelen over vermindering of zelfs volledige verwijdering van de kernwapens voor de korte afstand (SNF, reikwijdte tot maximaal 500 km.).
Het nieuwe Westduitse kabinet heeft - andermaal op voorstel van Genscher - als standpunt bepaald dat onderhandelingen over vermindering van de SNF zo spoedig mogelijk (,,alsbald'') tussen NAVO en Warschau Pact moeten beginnen - parallel aan de Weense besprekingen tussen beide ,,blokken'' over reductie van de conventionele bewapening in Europa.
De Verenigde Staten en nog minder Groot-Brittannië voelen iets voor dergelijke onderhandelingen, zeker als deze - zoals de Sowjet-Unie heeft voorgesteld en bondskanselier Kohl kennelijk niet meer uitsluit - zouden resulteren in de zgn. ,,derde nul-optie'' - de volledige verwijdering van de SNF-raketten die te land zijn geplaatst.
Het lijkt aannemelijk dat het Amerikaanse Congres geen geld voor de ontwikkeling van een opvolger voor de Lance ter beschikking zal stellen als duidelijk is dat West-Duitsland deze wapens liever niet op zijn grondgebied geplaatst ziet en meent dat NAVO's nucleaire afschrikking het zonder de korte-afstandsraketten kan stellen.
Het wachten is nu op de definitieve standpuntbepaling in Bonn, die op 27 april in de regeringsverklaring van het nieuwe kabinet Kohl zou worden gepresenteerd.
Als de Westduitse regering dan duidelijk maakt dat Kohl naar de NAVO-top gaat met de eis dat de alliantie zich uitspreekt voor ,,spoedige onderhandelingen'' over vermindering van SNF-wapens tot ,,lagere. gelijke niveaus'' van NAVO en Warschau Pact, dan lijkt een frontale botsing met president Bush en. niet te vergeten ,,ijzeren'' Maggie Thatcher onvermijdelijk.
De eerste waarschuwingsschoten uit het Anglosaksische kamp waren in Brussel niet mis te verstaan.

Minister Cheney zei voor hij aan de Brusselse NPG-vergadering begon dat de VS niet zullen afzien van hun moderniseringsplannen. In andere woorden: de 300.000 Amerikaanse soldaten in West-Duitsland zullen worden voorzien van wapens die noodzakelijk morden geacht - en gegeven de beperkte Westduitse soevereiniteit terzake kunnen de VS dit voornemen ook uitvoeren ook al zou de regering in Bonn daartegen gekant zijn.
De overeenkomsten inzake stationering van de Amerikaanse troepen op Westduits grondgebied voorzien in een dergelijke autonome beslissing van Washington.



Het Amerikaanse pokerspel, dat zoals bekend bluf als belangrijkste kenmerk heeft, werd begeleid door discrete ,,lekken'' aan Britse zijde. Een officiële Britse woordvoerder bevestigde dat een Britse luchtmachtbasis in gereedheid wordt gebracht voor de stationering van Amerikaanse F-111 bommenwerpers (die in staat ziin Sowjet-grondgebied aan te vallen)
In Londen informeerden functionarissen ,,uit de omgeving van premier Thatcher'' het dagblad The Independent dat Groot-Brittannië ,,de leiding wil nemen'' bij de introductie van de tactische raketten (reikwijdte 500 km.) voor vliegtuigen (zoals de F-111's en de Amerikaanse F-15E die mogelijk ook in het Verenigd Koninkrijk zullen worden gestationeerd) en de Britse Tornado's.

Deze TASM's (tactical air-to-surface missiles) vormen het tweede belangrijke hoofdstuk in de door NAVO-opperbevelhebber Galvin bepleite ,,modernisering'' van de SNF-bewapening.
Hiermee werd duidelijk gemaakt, aldus *The* Independent, ,,dat Groot-Brittannië vastbesloten is NAVO's beleid van nucleaire afschrikking te handhaven als de voorgenomen modernisering in West-Europa politiek onmogelijk blijkt.''
In Brussel klonken daarnaast onheilspellende geluiden (in het Duits ,,Tartarenberichte'') over de modernisering van SNF-wapens aan Sowjetzijde.

Zo meldde minister Cheney dat de Sowjets de weinig accurate ,,Frog'' vervangen door de SS-21 raketten (bereik 120 km.) en de ,,Scud''-raketten willen vervangen door een nieuwe versie met een bereik van 450 km. - mat niet zo verwonderlijk is omdat beide systemen zowat dertig jaar oud zijn, ouder dus dan de Lance.
De Sowjets beschikken volgens een Britse zegsman in ,,gebied grenzend aan NAVO-gebied'' over 1.450 korte-afstandsraketten, waar de NAVO-strijdkrachten slechts 88 Lance-lanceerinrichtingen met in totaal 700 raketten tegenover kunnen stellen.
Of het Nederlandse compromisvoorstel, als gepresenteerd door minister van defensie Bolkestein, in de aankomende slag tussen de visies van Genscher en Thatcher - om de twee uitersten te noemen - nog enige waarde als ,,smeerolie'' zal hebben, kan worden betwijfeld.
Bolkestein stelde onderhandelingen over vermindering van de SNF-bewapening (met uitsluiting van de derde nul-optie) in het vooruitzicht tegen 1995 - als de NAVO de voorgenomen SNF-modernisering heeft doorgevoerd en onder twee voorwaarden: de Weense onderhandelingen over conventionele troepenvermindering moeten dan tot een aanvaardbaar resultaat hebben geleid en het Warschau Pact moet zijn overwicht aan SNF-wapens eenzijdig hebben gereduceerd tot het alsdan bestaande NAVO-niveau.
Bolkestein kreeg voor dit idee de steun van de Britse minister van defensie Younger en dat moet in Bonn, althans in Genschers gelederen, als een kus des doods hebben geklonken.
Met de openbaarmaking van de Nederlandse ,,middenpositie'' (Bolkestein)is aan het politieke nut ervan een einde gekomen, althans in het kader van het overleg tussen de NAVO-bondgenoten. dat na de Westduitse regeringsverklaring de beslissende fase ingaat.

WERELDBANK

PRIJZEN GRONDSTOFFEN IN 1988 STERK GESTEGEN

De prijzen van grondstoffen - uitgezonder olie - zijn in 1988 gemiddeld met 19,9 procent gestegen ten opzichte van 1987. De prijsstijging lag aanzienlijk boven de gemiddelde inflatie in de wereld van 8,3 procent, zo blijkt uit een

overzicht van de Wereldbank d.d. 31-1-1989.
Deze stijging is van groot belang voor ontwikkelingslanden, omdat ze voor hun exportopbrengsten vaak volledig afhankelijk zijn van de prijzen van grondstoffen op de wereldmarkt.
Vooral de metaal- en mineraalprijzen zijn sterk gestegen. Ze gingen in 1988 ten opzichte van 1987 gemiddeld met 24,6 procent omhoog. De stijgingen werden veroorzaakt door de grote vraag naar deze produkten en door de aanvulling van de voorraden.
De koperprijs steeg in december tot een recordhoogte van $1,60 per pond. In Oost-Azië was veel vraag naar het metaal en produktieproblemen in Chili, Peru en de Verenigde Staten zorgden voor prijsopdrijving.
Op de London metals exchange (LME) steeg de nikkelprijs zelfs opzienbarend met 182,8 procent vergeleken met 1987. De onverwachte toename van de vraag naar het metaal was hiervan de oorzaak. De LME-prijs kwam op $13.778,30 per ton te staan.
De aluminiumprijs steeg met 58,3 procent in 1988 ondanks een verhoogde produktie en de heropening van gesloten verwerkingsfaciliteiten.
De prijsverhogingen voor lood die zich eerder in het seizoen hadden voorgedaan, zetten zich voort in december 1988 maar veranderingen van de prijzen aan het eind van de maand sloten een verdere verhoging uit.
De prijs voor Amerikaanse steenkool steeg met $3 tot $4 per ton, vergeleken met de gemiddelde $1 tot $2 verhogingen van Australische en Afrikaanse steenkool. De Australische prijzen stegen echter sneller dan de Amerikaanse gezien de jaarlijkse aanhoudende verhoging van de grondstof.
Ondanks de recordproduktie van olie in 1988, de hoogste in zeven jaar met gemiddeld 22,7 miljoen vaten per dag, bleven de prijzen stijgen in december. De stijging gaf het vertrouwen aan in de afspraak die de OPEC-landen eerder dat jaar hadden gemaakt.
In november werd door de olieproducerende landen afgesproken de produktie tot 18,5 miljoen vaten per dag te beperken
De prijsstijging zette zich voort in januari 1989 In 1988 werd gemiddeld per vat $13,60 betaald: $3,60 minder dan in 1987 De lage olieprijs van het afgelopen jaar veroorzaakte een groei van de vraag naar olie met 2,6 procent

WEST-EUROPA

EG

EUROPESE HOF VEROORDEELT AFSPRAKEN LUCHTVAARTTARIEVEN

Afspraken tussen Europese luchtvaartmaatschappijen over tarieven kunnen in bepaalde gevallen in strijd zijn met het beginsel van vrije concurrentie van de EG
Het Europese Hof van justitie in Luxemburg heeft dat op 11 april bepaald in een arrest, dat grote gevolgen kan hebben voor de luchtvaarttarieven in Europa.
De toepassing van tarieven die tot stand zijn gekomen in onderling overleg tussen twee of verscheidene luchtvaartmaatschappijen kan in sommige gevallen neerkomen op misbruik van een machtspositie, zo oordeelt het Hof Nationale overheden mogen dan ook tariefovereenkomsten die aanleiding geven tot kartelvorming of misbruik van inachtspositie niet in de hand werken of goedkeuren
De Europese Commissie, het dagelijks bestuur van de EG, dat komend najaar met een pakket voorstellen moet komen voor de tweede fase van vrijmaking van het Europese luchtverkeer, heeft het arrest met grote instemming begroet Sir Leon Brittan, Europees commissaris van mededinging, sprak op 12 april over een mijlpaal in de regelge ing ten aanzien van het luchtverkeer Volgens hem en volgens commissaris Van Miert (transport) zal het arrest verregaande gevolgen hebben voor zowel de consumenten als de luchtvaartmaatschappijen.
Ook het Nederlandse ministerie van verkeer en waterstaat reageerde verheugd. „Wij hebben ons altijd al op het standpunt gesteld dat de consument in staat moet worden gesteld de tickets te kopen waar dat het goedkoopste kan", zei een woordvoerder op 12 april.
In het Europese overleg hebben Nederland (en bijvoorbeeld ook Groot-Brittanië) altijd gestreefd naar een zo vrij mogelijk luchtverkeer.
Bij de KLM was de reactie veel terughoudender. Een woordvoerder zei op 12 april dat de luchtvaartmaatschappij uit de media kennis had genomen van het arrest maar dat men nog geen inzage heeft gehad in de juridische totstandkoming en de exacte inhoud ervan.
Vorig jaar augustus nog won de KLM een kort geding dat tegen de luchtvaartmaatschappij was aangespannen door de reisorganisatie Malibu Travel van Ad Latjes. Zij wilde bereiken dat de KLM niet langer passagiers op Schiphol zou weigeren die in het bezit u-aren van een vliegbiljet Londen-Accra via Amsterdam. Het reisbureau kocht de biljetten in Londen tegen een veel lagere prijs dan een vliegbiljet Amsterdam-Accra.
Het nu gepubliceerde arrest stelt voor het eerst vast dat de Europese Commissie de regels voor vrije concurrentie in de Gemeenschap kan gebruiken om het huidige systeem van vaste luchtvaarttarieven open te breken.
Het Hof stelt vast dat nationale overheden krachtens het EG-verdrag geen tariefafsprak-en in de hand mogen werken die in st ijd zijn met artikel 83 en 86 van het Verdrag van Rome over vrije concurrentie.
Luchtvaartmaatschappijen zullen in het vervolg, zo is de conclusie van het Hof, prijsafspraken voor vluchten binnen de Europese Gemeenschap direct aan de Europese Commissie moeten voorleggen, in plaats van aan de nationale autoriteiten, zoals tot dusver het geval x-as.
Prijsafspraken over binnenlandse vluchten en over verbindingen met buiten de EG gelegen bestemmingen zullen nog wel met de nationale autoriteiten geregeld moeten worden.
Het opmerkelijke arrest van het Europese Hof komt op verzoek van het Westduitse Bundesgericht.
Het Bundesgerichtshof wilde van het Europese Hof een uitspraak in de *zaak* van twee reisbureaus met een zetel in Frankfurt, Ahmed Saeed Flugreisen en Silver Line Reiseburo.
Deze reisorganisaties konden hun klanten via de verbinding Lissabon-Frankfurt-Tokio goedkoop naar Japan laten vliegen, soms zelfs met een reductie van 60 procent in vergelijking met de prijs van een in West-Duitsland gekocht ticket.

EG-RICHTLIJN TV-ONTVANGST

Na een lange discussie is de Europese Ministerraad op 13 april in Luxemburg akkoord gegaan met een Europese richtlijn die in de toekomst „Europese TV zonder grenzen" mogelijk maakt.
Voor ons land betekent dat onder meer dat de mediawet gewijzigd moet worden. Nederland moet ook specifiek op ons grondgebied gerichte reclame toestaan. Dat laatste was overigen al eerder vastgelegd in een arrest van het Europese Hof van Justitie.
De richtlijn schrijft de lidstaten voor dat ze de vrijheid van TV-ontvangst garanderen, zowel draadloos als via de kabel of per satelliet. Ze moeten uitzendingen uit andere EG-lidstaten ongehinderd toelaten.
Verder zegt de richtlijn dat de lidstaten er met passende middelen voor moeten zorgen dat de omroeporganisaties een zo groot mogelijk deel van niet aan nieuws, sport, spel, reclame en teletekst gewijde zendtijd reserveren voor Europese produkties.
De Europese Commissie komt binnenkort met voorstellen voor het stimuleren van eigen Europese produkties.
Volgens staatssecretaris voor Europese Zaken, Berend Jan van Voorst tot Voorst, zal dat ook de produkties in ons land stimuleren.
De lidstaten hebben zich ertoe verplicht om, telkens wanneer dat mogelijk is, ervoor te zorgen dat van de eigen Europese produlrties tien percent door onafhankelijke producenten worden gemaakt. Dat percentage moet geleidelijk aan worden bereikt.
De richtlijn zegt voorts dat de omroeporganisaties geen films mogen uitzenden binnen twee jaar nadat die voor het eerst in de bioscopen zijn gekomen. Die termijn is een jaar als een omroeporganisatie heeft meegewerkt aan het maken van de film.
Nu de richtlijn is aangenomen (de

Bondsrepubliek Duitsland, Denemarken en België stemden tegen) verwacht staatssecretaris Van Voorst tot Voorst dat ook het tekenen van de TV-conventie van de Raad van Europa spoedig rond kan komen. De nu geaccepteerde Europese richtlijn is voor een groot deel gebaseerd op deze conventie, maar het verschil is dat de richtlijn Europese kracht van wet heeft.

De richtlijn bevat een uitgebreid hoofdstuk over televisiereclame Zulke reclame moet duidelijk herkenbaar zijn en sluikreclame is verboden, zo luiden enkele algemene regels.

De reclame kan worden ingevoegd in de uitzendingen. Films en dergelijke mogen hooguit eens per drie kwartier voor reclame onderbroken worden. Journaals en actualiteitenprogramma's mogen, als ze niet langer dan een half uur duren, niet voor reclame worden onderbroken.

Bij het uitzenden van godsdienstoefeningen en levensbeschouwelijke programma's mag geen reclame worden ingelast.

Televisiereclame mag de menselijke waardigheid niet aantasten, mag niet discrimineren naar ras, geslacht of nationaliteit en mag geen godsdienstige of politieke overtuigingen kwetsen. Ze mag niet aansporen tot gedrag dat schadelijk is voor de gezondheid, voor de veiligheid of voor het milieu.

Reclame op de TV, in welke vorm dan ook, voor sigaretten en tabaksprodukten is verboden. Hetzelfde geldt voor reclame voor geneesmiddelen die alleen op doktersvoorschrift verkrijgbaar zijn.

Reclame voor alcohol mag wel, maar is aan een aantal voorwaarden gebonden. Zo mag deze reclame zich niet op minderjarigen richten.

TV-reclame mag minderjarigen geen morele of fysieke schade berokkenen. Daarom mag ze minderjarigen bijvoorbeeld niet aanzetten tot het kopen van zaken door te profiteren van hun onervarenheid of goedgelovigheid.

Reclame mag volgens de richtlijn niet meer dan vijftien percent van de dagelijkse zendtijd in beslag nemen. Binnen een uur mag er niet meer dan twaalf minuten reclame worden gegeven.

In de richtlijn is tenslotte ook een ,,recht op weerwoord" ingebouwd. Dat betekent dat natuurlijke of rechtspersonen wier wettige belangen zijn aangetast door onjuiste feitelijke beweringen, hun standpunt moeten kunnen weergeven.

Deense, Westduitse en Belgische bezwaren

Zoals hier boven vermeld hebben op 13 april Denemarken, West-Duitsland en België tegen de richtlijn gestemd, alle drie min of meer uit vrees voor culturele inmenging of zelfs verlies van culturele indentiteit en souvereiniteit.

Denemarken, dat voortdurend blijk geeft moeilijlheden te hebben met bemoeienis van de EG in culturele aangelegenheden, maakte in Luxemburg specifiek een voorbehoud bij een passage over jeugdbescherming, die stelt dat jongeren niet morele of fysieke schade mag worden berokkend.

Controle daarop vindt niet plaats in het land van ontvangst, maar in het uitzendende land. Verhindert een ontvangend land alsnog uitzending van een programma, dan mordt het geconfronteerd met de Europese Commissie, die dit controleert.

Denemarken vindt dat het zelf, en niet de Europese Commissie moet kunnen bepalen mat ,,morele of fysieke schade" voor jongeren kan opleveren.

Nederlandse diplomaten in Brussel spreken van een hetzerige sfeer in Kopenhagen, waar een minderheidsregering een scherpe Folketing tegenover zich vindt.

De tegenstem van West-Duitsland houdt verband met de relatie tussen Bondsregering en deelstaten. ,,Cultuurpolitiek" is een aangelegenheid voor deelstaten, niet voor Bonn dat geen verplichtingen mag aangaan.

Een kort geding hierover, door Beieren aangespannen tegen de bondsregering, werd weliswaar "ie: ontvankelijk verklaard maar was genoeg om West-Duitsland afzijdig te houden.

Bij de discussies over de wenselijkheid de Europese programma-industrie te beschermen tegen een stortvloed van goedkope Amerikaanse en Japanse programma's, had Bonn ook moeite met de vraag: wat zijn Europese programma's? De lidstaten kwamen tot de slotsom dat dit alle programma's betrof gemaakt in een lidstaat van de EG, in een land van de Raad van Europa of een Oosteuropees land.

Aan de laatste groep werd de voorwaarde gekoppeld van een of andere vorm van samenwerking, vastgelegd in een overeenkomst.

Bonn toonde zich wegens zijn verhouding tot de DDR zeer huiverig voor dit aspect van die bepaling en eiste dat bijvoorbeeld een brief voldoende zou zijn om een samenwerking duidelijk te maken.

Die wens werd gehonoreerd, waarop Griekenland dreigde zijn stem te onthouden uit vrees voor Turkije. Dit land zou via zijn losse betrokkenheid bij de Raad van Europa (Turkije zal de conventie voor grensoverschrijdende televisie die klaar ligt niet ondertekenen) aanspraken kunnen maken op ruimte op de Griekse televisie.

Toegevoegd werd daarop dat bepaalde ,,gevoelige" gebieden uitgesloten zouden worden van de bepaling. Griekenland kon daarmee instemmen.

België, tenslotte, stemde tegen de richtlijn omdat het buitenlandse zenders een heffing wii opleggen waarmee ,,eigen" audio-visuele produkties kunnen worden gefinancierd. De Europese Commissie weigerde deze heffing in de richtlijn op te nemen.

In het Europees Parlement zijn amendementen op de richtlijn te verwachten, met name over de bescherming van de Europese audio-visuele industrie.

Frankrijk had eerder een voorstel ingediend om tv-zenders gericht op Europa te verplichten 60 procent van de zendtijd te besteden aan Europese produkties. Daarover bestonden grote moeilijkheden, onder meer wegens de verplichtingen die de regering in Bonn niet mag aangaan. De Commissie zal nu met nadere voorstellen komen, maar Franse en Spaanse producenten hebben al laten weten zich zeer sterk te maken voor een quotasysteem en zullen parlementariers benaderen.

Het is de taak van de Commissie de schade voor het beginsel van de open markt zo beperkt mogelijk te houden, maar, zoals een Nederlandse diplomaat in Brussel stelt: ,,Alles op dit gevoelige gebied is nog mogelijk".

Nederland stemde voor de richtlijn. De Nederlandse regering ligt met Brussel overhoop over het verbod buitenlandse zenders met op Nederland gerichte reclame te weren.

De richtlijn zwijgt hierover. Er zijn alleen bepalingen opgenomen over de hoeveelheid reclame en de uitzendmomenten.

Nederland schendt met zijn verbod op buitenlandse reclame direct het Verdrag van Rome, dat stelt dat dienstverlening geen strobreed in de weg mag worden gelegd.

Nederland heeft wegens het lopende debat over de Mediawet van de Europese Commissie nog enkele weken de tijd gekregen om zijn standpunt met argumenten te staven. Inmiddels heeft minister Brinkman een voorstel tot wijziging van het gewraakte artikel 66 in de Mediawet naar de Raad van State gestuurd.

Maar het ziet er naar uit dat het CDA op zijn minst een gedeelte van het verbod overeind wil houden, met name voor reclame op zondag

Gedacht mordt aan een constructie waarbij Nederland niet méér verboden zou opleggen aan buitenlandse zenders dan het al doet aan nationale zenders. Het spreekt vanzelf dat deze bepaling niet in overeenstemming zou zijn met de bezwaren van de Europese Commissie.

MINISTERRAAD BEREIKT AKKOORD OVER LANDBOUWPRIJZEN 1989-1990

De EG-ministers van landbouw hebben in de ochtend van 22 april na een week vergaderen een akkoord bereikt over de landbouwprijzen voor het seizoen 1989-1990.

Voor de Nederlandse landbouwers gaan de prijzen voor de belangrijkste produkten - granen, zuivel en suiker - omlaag. Het ziet er echter naar uit, dat die prijsdalingen de Nederlandse boeren niet al te hard zullen treffen. De marktprijzen liggen nl. veelal boven de officiële EG-prijzen.

Minister Braks van landbouw toonde zich 's ochtends op 22 april tevreden over het bereikte resultaat: ,,Het resultaat komt in zeer belangrijke mate tegemoet aan onze opstelling", zo zei hij.

Braks becijferde dat van het oorspronkelijke voorstel van de Commissie om de graanprijs met 5,3 percent te laten dalen een daling met 1,9 percent is overgebleven.

Van belang is dat de vergoeding die de boeren krijgen voor het enige tijd opslaan van graan met 12,5 percent is verlaagd in plaats van met 25 percent.

Het vochtgehalte van granen is vastgesteld op vijftien percent.

Voor de Nederlandse aardappelzetmeelindustrie is van belang dat de steun voor aardappelverwerking, die bestemd zijn voor industriële verwerking, niet daalt.

De ministers hebben tijdens deze landbouwmarathon eindeloos gebakkeleid over de door de Commissie voorgestelde prijsverlaging voor suiker met vijf percent. Eigenlijk wilde niemand een prijsverlaging voor suiker.

Tenslotte is het uitgedraaid op een volgens Braks ,,kleine prijsverlaging" met twee percent.

Volgens Braks komt die in de praktijk neer op een verlaging met 1,7 percent. Er zullen namelijk geringere exportsubsidies voor het afzetten van suiker op de wereldmarkt nodig zijn en dat verlaagt de heffingen op suiker binnen de EG, aldus de minister.

Wat melk betreft is volgens Braks vooral de aanpassing interessant van de medeverantwoordeliikheidsheffing die de melkveehouders moeten betalen op teveel geproduceerde melk. De heffing is teruggebracht van twee tot 1,5 percent. Melkveehouders die niet meer

dan 60,000 kilo melk produceren, behoeven helemaal geen heffing meer te betalen.
Deze aanpassing van de heffing, zo heeft landbouwcommissaris Ray MacSharry toegezegd, ,,is het begin van een volledige afschaffing van de heffing". Ook dat vindt Braks ,,voor de melkveehouders meegenomen".
Tegenover de daling van de heffing staat wel een daling van de interventieprijs voor boter met twee percent.
Voorts heeft de Europese Landbouwcommissaris toegezegd dat de Commissie voor eind juli een studie zal maken over hoe het verder met de melkquota moet.
Ik zal me op het standpunt blijven stellen dat indien de quota verdwijnen er een melkprijsdaling moet komen. We moeten voorkomen, aldus de bewindsman, dat er een plotseling explosieve groei van de melkproduktie ontstaat.
Voor de kalverrnesters is van belang dat de subsidie voor het verwerken van magere melkpoeder in veevoeder minder daalt dan oorspronkelijk was voorgesteld. Daardoor wordt de kalversector minder getroffen dan eerst werd gevreesd.
Landbouwcommissaris MacSharry zei na afloop van de marathon dat de financiële gevolgen van het nu vastgestelde prijspakket vallen binnen de EG-landbouwbegrotingen voor dit jaar en volgend jaar.
Van de ongeveer honderd miljard gulden die de EG-begroting dit jaar omvat, gaat er een goede zestig miljard naar de landbouw.
De onderhandelingen over de prijzen hebben dit jaar een uiterst moeizaam verloop gehad. Braks weet dat vooral aan de ,,halsstarrigheid" van landbouwcommissaris MacSharry, ,,die lang geweigerd heeft om zijn oorspronkelijke voorstellen aan te passen".
Evenals vorig jaar dreigden op het laatste moment de Grieken nog roet in het eten te gooien. Toen men het over alle moeilijke punten eens was geworden, kwamen zij plotseling met de eis dat er allerlei maatregelen moesten worden genomen ten gunste van de Griekse tabaksteelt.
Maar de onverzettelijkheid van MacSharry en de ministers deden de Griekse bewindsman tenslotte zijn eisen inslikken.
Het prijspakket zoals dat nu is vastgesteld, heeft tot gevolg dat in ons land de interventieprijs voor mais en zachte broodtarwe per 1 juli op 43,54 gulden per honderd kilo terechtkomen.
Voedertarwe, rogge, gerst en sorghum wordt zo 41,35 gulden per honderd kilo.

De interventieprijs voor koolzaad en zonnebloemzaad wordt 107,52 gulden per honderd kilo.
Dat betekent voor de Nederlandse telers een prijsdaling met 0,35 percent. Die daling wordt veroorzaakt door een aanpassing van de groene koersen.
De interventieprijs voor boter komt in het nieuwe prijsjaar in ons land op 793,13 gulden per honderd kilo terecht (min 4,9 percent) en die voor magere melkpoeder op 459,09 gulden per honderd kilo (min 0,9 percent).
De interventieprijs voor rundvlees wordt in Nederland 510,58 gulden per honderd kilo.
De basisprijs voor schapevlees wordt 1.140,40 gulden per honderd kilo.
In beide gevallen betekent dat een prijsdaling met 0,35 percent.
De basisprijs voor varkensvlees wordt bevroren op 5.363,28 gulden per ton.
Voor de Nederlandse suikersector geldt dat de minimumprijs van suikerbieten 103,59 gulden per ton wordt.
De interventieprijs voor witte suiker komt op 140,07 gulden per honderd kilo.

Voor Nederland kan tenslotte ook nog interessant zijn dat de EG-Commissie een studie gaat verrichten over de structuur van de appelteelt en het omschakelen in die sector op andere rassen. Eventueel kan daar een rooipremie voor appelbomen uit voortvloeien.
Voorzitter G.J. Doornbos van het landbouwschap zegt in een reactie teleurgesteld te zijn over het resultaat voor de akkerbouw. Wat betreft de veehouderij is hij niet ontevreden.
Het Landbouwschap wil nu met de Tweede-Kamerpal-tijen praten over een nationale compensatie voor de akkerbouwers. Doornbos ziet wel mogelijkheden omdat de Kamer unaniem een motie heeft aangenomen waarin staat dat er geen graanprijsdalingen mochten komen.
De voorzitter denkt zelf aan maatregelen die direct tegemoet komen aan het inkomen van de boeren, zoals verhoging van het lage BTW-tarief, dat door de boeren niet hoeft te worden afgedragen.
Hectaretoeslagen (steun per hectare) zie hij ook als optie.
De EG-ministers van landbouw hebben eerder in principe ingestemd met de plannen van de Europese Commissie om de bosbouw in de Gemeenschap te stimuleren.
De Commissie is onder meer van plan om premies te geven aan boeren en andere landeigenaren die hun grond bebossen. Ook de zagerijen kunnen voor bepaalde activiteiten op financiële steun van de EG rekenen.
Het is voor het eerst dat de EG zich met bosbouw gaat bezighouden. Over de bedragen die daarmee zullen zijn gemoeid, zijn nog geen afspraken gemaakt.
Volgens de Europese Commissie kan Europa met een jaarlijkse produktie van 115 miljoen kubieke meter bos nauwelijks de helft van haar behoeften dekken. Na energie is hout de grootste minpost op de handelsbalans van de EG Het tekort bedraagt jaarlijks 35 à vijftig miljard gulden.
Minister Braks ziet, gezien de hoge prijzen voor landbouwgrond, weinig perspectieven voor het programma in Nederland, zo zei hij.
In de Landbouwraad zei Braks dat de aanhoudende stroom berichten over fraude het Europese landbouwbeleid in een slecht daglicht stelt.
Om ,,onterechte en gezochte kritiek" te vermijden, moeten volgens Braks de EG-rgels worden vereenvoudigd.
Zonder de vermeende fraude met nizoboter direct te noemen, zei Braks dat de EG alles in het werk moet stellen om publikaties over fraude te voorkomen.
Volgens de minister moeten fraude-experts al in een vroeg stadium worden betrokken bij de besluitvorming in de Landbouwraad, zodat zij kunnen wijzen op de fraudegevoeligheid van bepaalde EG-regels.

RAPPORT OVER VOORTGANG NAAR INTERNE MARKT VAN ,,EUROPA 1992"

De Europese Commissie heeft op 6 april een rapport het licht doen zien over de voortgang, die gemaakt wordt in de richting van de interne markt van ,,Europa-1992".
Uit dit verslag blijkt, dat de Raad van ministers in minder dan vier jaar bijna de helft (46%)van de voorstellen uit het Witboek voor de interne markt heeft goedgekeurd.
Het Witboek bevat 279 voorstellen. Daarvan heeft de Commissie er tot nu toe 246 aan de Raad voorgelegd. Veertien werden om verscheidene redenen teruggetrokken, zodat de Commissie overeenkomstig haar tijdschema dit jaar nog 47 voorstellen aan de Raad moet doen.
De Raad heeft tot nu toe 127 van de aan haar voorgelegde voorstellen goedgekeurd.
Er liggen dus nog 119 voorstellen ter afhandeling met inbegrip van de vijf voorstellen waarover een gedeeltelijke beslissing moet worden genomen en de veertien door de Commissie teruggenomen voorstellen.
Commissie
Totaal aantal voorstellen Witboek: 279
Nog door de Raad te behandelen voorstellen: 119
Door de Commissie teruggenomen voorstellen: 14
Totaal door de Commissie voorgelegde voorstellen: 246
Idem, exclusief de 14 teruggetrokken voorstellen: 232
Door de Commissie nog in te dienen voorstellen: 47

Raad
Voorstellen waarover finaal is besloten: 113
Voorstellen waarover een deel-besluit is genomen: 5
Voorstellen waarover gemeenschappelijke positie in zicht is: 14

Parlement
Voorstellen waarover een eerste meningsvorming plaats had: 14
Voorstellen in eerste lezing: 22
Voorstellen waarover tweede lezing heeft plaats gehad: 6

Commissie
Het grootste deel van de voorstellen die de Commissie nog moet doen, heeft

betrekking op het terrein van de veterinaire maatregelen en de regelgeving ter bescherming van de gewassen.
Een kleiner aantal voorstellen heeft betrekking op harmonisatie van technieken.
De Commissie heeft besloten de 47 nog resterende voorstellen voor het einde van het jaar bij de Raad in te dienen, hoewel zij niet uitsluit dat er enige vertraging kan optreden.

Parlement
Het Europees Parlement heeft zijn werkzaamheden in 1988 aanzienlijk kunnen versnellen.
Het tempo waarin de Commissie in de laatste maanden van dat jaar nieuwe voorstellen kon presenteren, heeft voor het Parlement een zware werkbelasting met zich meegebracht, die samenvalt met de campagnes voo de verkiezingen van het Europees Parlement in juni.
Om de vertraging zoveel mogelijk te beperken, heeft het Parlement inmiddels een aantal maatregelen genomen. Zo heeft het advies uitgebracht over het belangrijke pakket van voorstellen over de eenmaking van financiële diensten en de nieuwe benadering van technische voorschriften
Eveneens lag het in de bedoeling nog voor de verkiezingen de voorstellen over de harmonisatie van de indirecte belastingen (BTW, accijnzen) in behandeling te nemen.

Raad
Het Spaanse voorzitterschap zal de dossiers die door de Top van Rhodos als prioriteiten zijn aangewezen, met voorrang in behandeling nemen. Het betreft de dossiers over de veterinaire controle en de bescherming van gewassen. Daarnaast de dossiers over de opheffing van grenscontroles, waarmee zowel het dossier over de harmonisatie van indirecte belastingen als over de personencontrole nauw samenhangen. Ook de behandeling van de dossiers over het Europa van de Burger moet, overeenkomstig die besluiten van de Rhodos-top, nieuwe impulsen krijgen.

EG-MINISTERRAAD OVER HDTV

De EG-ministers van telecommunicatie zijn het er op 27 april in Luxemburg over eens geworden, dat in Europa zo snel mogelijk High Definition TV (HDTV) moet worden ingevoerd. HDTV is een geavanceerd TV-systeem, dat voor de jaren negentig is bedoeld. Philips Nederland speelt, samen met het Franse bedrijf Thompson en het Westduitse Bosch, een toonaangevende rol bij de ontwikkeling van HDTV.
De ministers werden het er over eens, dat een strategie moet worden gevoerd om de Europese normen voor deze HDTV wereldwijd erkend te krijgen.
Over die wereldwijde norm wordt gep aat in een speciale werkgroep in Genève. De Europeanen zijn in die groep in een gevecht gewikkeld met de Japanners.
Het is van groot belang welke norm tenslotte wordt aanvaard. Winnen de Europeanen de strijd, dan ligt voor de Europese industrie niet alleen de Europese maar ook de Amerikaanse markt open. Het gaat hierbij om een miljardenzaak.
Het door de Europese industrie tot ontwikkeling gebrachte systeem (met 1.230 beeldlijnen) heeft als groot voordeel dat de consument zijn oude apparatuur niet bij de vuilnisbak behoeft te zetten. Wint Japan de strijd om de wereldwijde norm, dan moet men alle apparatuur vervangen.
In de Verenigde Staten heeft men kort geleden zijn standpunt gewijzigd. De Amerikanen voelden er in eerste instantie voor om van de Japanse HDTV de wereldwijde norm te maken. Maar kortgeleden zijn de Amerikanen gaan aarzelen,
De EG-Commissaris voor communicatiezaken, Philippo Pandolfi, drong eï in Luxemburg dan ook op aan de druk op de Amerikanen zo snel mogelijk op te voeren. De dialoog met de Verenigde Staten, zowel op politiek niveau als met de industrie in dat land, moet worden versterkt, zo zei hij.
De Amerikanen zelf zijn nog niet ver met het ontwikkelen van het nieuwe televisiesysteem dat een aanzienlijk betere beeldkwaliteit geeft. HDTV leent zich ook veel beter voor het weergeven van films.
De nieuwe techniek vergt wel miljardeninvesteringen in studio's, apparatuur, satellieten en dergelijke.
Onlangs zei (de nu demissionaire) minister De Korte in Brussel het goed denkbaar te achten dat een Amerikaans bedrijf als bijvoorbeeld IBM (als de Verenigde Staten de Europese norm als wereldnorm aanvaarden) een belangrijke rol krijgt bij het leveren van chips voor de HDTV.
De EG-Commissie is ervan overtuigd dat de wereldmarkt voor deze nieuwe apparatuur in de eerste tien jaar na invoering een omvang zal hebben van tussen de 75 en 150 miljard dollar (ongeveer 150 tot 300 miljard gulden).
Volgens deskundigen zal de aanschaf van een nieuwe HDTV-ontvanger in de eerste jaren op een bedrag van ruim 3.000 gulden komen.

Liberalisatie markt voor telecommunicatie

Het is nog volstrekt onduidelijk of het vrijmaken van de Europese telecommunicatiemarkt zo snel zal verlopen als de EG-Commissie oorspronkelijk voor ogen stond. Commissaris Pandolfi heeft in de Europese ministerraad verklaard dat ,,de EG-Commissie nog niets heeft besloten".
De Commissie was eerst van plan om, gebruikmakend van artikel negentig van het EEG-Verdrag, een richtlijn uit te vaardigen waa bij zij de liberalisatie autonoom aan de lidstaten wilde opleggen. Maar tegen dat idee bleek in de Raad zoveel oppositie te bestaan dat Pandolfi zich uiterst voorzichtig opstelde.
De raadsvoorzitter, de Spanjaard José Barrionuevo Pena, zei dat hij een samenvatting heeft gemaakt van de standpunten van de delegaties en dat hij de Commissie heeft opgeroepen ,,nog eens over haar ideeën na te denken".
Wat de Commissie nu gaat doen, is onzeker. De Belgische minister, Marcel Colla, concludeerde alvast dat een eenzijdig opgelegde liberalisatie van de baan is.
Colla was in de Raad trouwens de voornaamste opponent van EG-Commissaris Pandolfi. Hij vindt dat semafoonnetten, mobilofoonnetten, het pakketgeschakelde data-netwerk (de electronische postverwerking) en ISDN (Digitaal lijnen-netwerk via glasvezelkabels) onder een staatsmonopolie moeten blijven vallen. Colla kreeg steun voor zijn ideeën van Italië, Frankrijk, Spanje en Po tugal.
Nederland neemt een genuanceerder standpunt in. Den Haag voelt voor liberalisatie, maar alleen voor diensten met een toegevoegde waarde, dat wil zeggen diensten die niet louter op het doorgeven van gesproken woord neerkomen.
Ook met het liberaliseren van datatransmissie wil Nederland, aldus een ambtenaar in Luxemburg, niet te hard van stapel lopen.
In Nederland redeneert men als volgt: bij het invoeren van nieuwe technieken (glasvezeltechniek) vervalt het onderscheid tussen het doorgeven van spraak (telefoon) en andere gegevens omdat alle gegevens dan digitaal worden verzonden. Zo wordt het lastiger om telefoonverbindingen onder de liberalisatie vandaan te houden.
Maar telefoneren moet een openbare dienst blijven omdat iedereen het recht heeft om onder dezelfde voorwaarden en met dezelfde kwaliteit te kunnen telefoneren, ook in ,,onrendabele" gebieden.
De EG-Commissie kondigde in december vorig jaar aan dat ze voor 1991 een eind wilde maken aan de bestaande PTT-monopolies voor telecommunicatiediensten.
Volgens haar leggen de PTT's in sommige EG-landen te veel beperkingen op aan dienstverlenende bedrijven in deze sector. Die praktijken belemmeren het aanbod van nieuwe diensten op een sterk in ontwikkeling zijnde markt, aldus de Commissie in december.
Slechts het gewone telefoon- en telexverkeer moest, volgens de Commissie, onder de PTT-monopolies blijven vallen. Maar de PTT's zouden hun netten niet meer af mogen schermen voor zaken als telefax, teletekst, elektronische brievenbussen en datatransmissie.
Als de netten eenmaal vrij zijn, zal de datatransmissie met 15 tot 25 percent per jaar groeien, zo voorspelde de Commissie in december.
De Commissie kondigde aan dat ze in maart van dit jaar, zich baserend op een vrijwel nooit gebruikt artikel (90) van het EEG-Verdrag, eenzijdig de richtlijn voor de liberalisatie zou uitvaardigen. Maar dat is dus niet gebeurd.

MAURETANIË

MUTATIES IN REGERING. NIEUWE MINISTER VAN BUITENLANDSE ZAKEN

Bij een reorganisatie van het kabinet in maart 1988 werden op de volgende posten nieuwe ministers benoemd:

plattelandsontwikkeling - luitenant-kolonel Omar Dieng Harouna; openbare diensten, bestuursoplriding, arbeid, jeugd en sport - Mohammed Ould Haimer.

Op 11 april 1988 werd de minister van economie en financiën, Cheikh Ould Ahmed Louly, die pas op 21 september 1987 was benoemd, vervangen door Mohammed Ould Nany, sinds 21 september 1987 gouverneur van de centrale bank. Deze post (met de rang van minister) werd nu toevertrouwd aan Ahmed Ould Zein.
Op 22 oktober 1988 werd de minister van buitenlandse zaken en samenwerking, kapitein Mohammed Lemine Ould N'Diayane, vervangen door kolonel Mohammed Sidina Ould Sidya, tot dusver permanent secretaris van het CMSN (Comité militair de salut national). Mevr. Abderrahman Khadija bint Ahmed werd minister van vrouwenzaken, kunstnijverheid en toerisme (een nieuw departement). Haar vorige ministerspost, mijnbouw en industrie, werd overgenomen door Ahmed Ould Jiddou, die sinds 11 april 1988 als staatssecretaris voor de bestrijding van het analfabetisme deel van de regering uitmaakte. (Vor. ber. pag. 799/2-1987)

GEMEENTERAADSVERKIEZIKGEN

Op 8 januari 1988 werden verkiezingen gehouden voor 32 gemeenteraden. Dit was de tweede fase van het demoeratiseringsexperiment dat in december 1986 was gestart met de verkiezing van de gemeenteraden in de 13 belangrijkste steden (zie pag. 799/3-'87).
De kiezers konden in de meeste gebieden een keus maken uit vier niet-politieke kandidatenlijsten. De gemiddelde opkomst was 60 à 7070.Een veel lagere opkomst werd echter gemeld uit het gebied van Bogué, dat het centrum vormde van de zwarte minderheid tegen de Arabische Berber-meerderheid en waar oppositiegroepen tot een boycot van de verkiezingen hadden opgeroepen.

PROCES TEGEN SAMENZWEERDERS. DRIE DOODVONNISSEN VOLTROKKEN

Op 18 november 1987 begon op de militaire basis van Jreida, ten noordwesten van de hoofdstad Nouakchott, een proces achter gesloten deuren tegen 51 mensen die beschuldigd waren van ,,poging tot omverwerping van het regime" en van ,,samenzwering tot massamoord op en detentie van de burgerbevolking". Het waren 51 leden van de zwarte gemeenschap, op vier na allemaal in dienst van het leger, die waren gearresteerd in verband met het op 22 oktober 1987 ontdekte komplot (pag. 800/1-'87).
Op 3 december 1987 eindigde het proces met de veroordeling van drie luitenants tot de doodstraf: Ba Seydi (commandant van de marinebasis van Nouakchott), Sarr Amadou (lid legerstaf) en Sy Saidou (lid legerstaf). Voorts werden 18 beklaagden tot levenslang veroordeeld; negen kregen 20 jaar gevangenisstraf; anderen kregen kortere straffen of werden voorwaardelijk veroordeeld; en zeven mensen werden vrijgesproken. Geen van de veroordeelden had het recht in hoger beroep te gaan. Onder de vrijgesprokenen was kolonel Anne Amadou Babaly.

De drie doodvonnissen werden op 6 december 1987 door een vuurpeloton voltrokken. Het waren de eerste executies sinds de regering van kolonel Maaouya Ould Sid'Ahmed Taya op 13 december 1984 aan de macht kwam.
De clandestiene zwarte oppositiebeweging ,,Forces de libération africaine de Mauritanie" (FLAM) veroordeelde de vonnissen als een ,,misdaad tegen de zwarte gemeenschap". Na de terechtstellingen werden enkele ,,Negro-Afrikanen", die in het openbaar protesteerden, voor korte tijd vastgehouden en ondervraagd.
In een verklaring van de FLAM, die op 26 januari 1988 in Dakar (Senegal) werd uitgegeven, werd gesteld dat meer dan 500 zwarte onderofficieren waren ontslagen na ,,incidenten" die volgden op de executies.

EX-PRESIDENT HAIDALLA VRIJGELATEN

Op 12 december 1988 werd ex-president Mohammed Khouna Ould Haidalla samen met vijf officieren vrijgelaten. Haidalla was op 12 december 1984 afgezet en de dag erop gedetineerd. (Zie pag. 95/3-'85)

VIER POLITIEKE GEDETINEERDEN IN GEVANGENIS VAN WALATA OVERLEDEN

Op 7 september 1988 maakte de FLAM in een communiqué te Dakar bekend dat de schrijver Tène Youssouf Guèye (gearresteerd in september 1986 en veroordeeld tot 4 jaar gevangenisstraf) en een zwarte militair, adjudant Ba Alassane Oumar, in gevangenschap waren overleden. Dat was gebeurd in de gevangenis van Walata (1.200 km ten oosten van Nouakchott).
Op 29 september meldde radio-Dakar dat luitenant Ba Abdel Ghouddouss in dezelfde gevangenis was overleden. Deze zwarte officier was volgens de FLAM op 15 september gestorven als gevolg van de slechte detentie-omstandigheden. Hij was in dec. 1987 tot levenslang veroordeeld.
Op 6 november deelde een gezaghebbende bron te Nouakchott mee, aldus AFP, dat de voormalige minister van gezondheid, Djigo Tafsirou, in de gevangenis van Walata was overleden. De ex-minister was in september 1986 veroordeeld.
Op 6 december keerde de voorzitter van de Mauretaanse Liga voor de mensenrechten, Ghali Ould Abdelhainid, in Nouakchott terug van een bezoek aan twee gevangenissen waar ,,Negro-Afrikanen" waren gedetineerd. Tijdens een persconferentie, die werd bijgewoond door de journalisten die hem bij zijn bezoek hadden vergezeld, verklaarde Abdelhamid dat de detentieomstandigheden in de gevangenissen van Walata en Aïoun El Atrouss (800 km ten oosten van Nouakchott) duidelijk waren verbeterd. De gedetineerden werden ,,nu goed behandeld".
In Aïoun El Atrouss verbleven thans 31 gedetineerden, allen burgers, die tot oktober in Walata gevangen hadden gezeten. Daar waren 32 militairen achtergebleven. Abdelhamid had van de patholoog-anatoom vernomen dat de vier slachtoffers aan ,,ziekte" waren overleden. Hij sprak een bericht van Amnesty International tegen dat nog drie gedetineerden waren gestorven (*AFP, Le* Monde 8-12-'88).

LENINGEN IMF EN WERELDBANK

Op 9 november 1987 keurde het Internationale Monetaire Fonds (IMF) een lening ter waarde van 10,17 mln SDRs aan Mauretanië goed. Deze lening maakte deel uit van een regeling voor drie jaar uit september 1986, waarbij in totaal 21,5 mln SDRs beschikbaar waren gesteld. Voor het eerste jaar van het economische herstelprogramma van de regering (pag. 800/2-'87) had Mauretanië reeds 6,8 mln SDRs opgenomen.
In januari 1988 keurde de Wereldbank een lening goed ter waarde van 7,9 mln SDRs, nadat de bank in juni 1987 reeds met een reeks kredieten ter waarde van $50 mln had ingestemd.

SENEGAL

NASLEEP ALGEMENE VERKIEZINGEN. POLITIEKE ONTWIKKELINGEN SINDS MAART 1988

Op 28 februari 1988 vonden in Senegal algemene verkiezingen plaats die volgens de officiële uitslag door president Abdou Diouf en zijn Parti socialiste (PS) werden gewonnen.
De volgende dag protesteerden studenten en aanhangers van de grootste oppositiepartij, de Parti démocratique sénégalais (PDS), in de straten van Dakar tegen de beweerde fraude bij de stembus. Er volgden botsingen met de oproerpolitie, de afkondiging van de noodtoestand en de arrestatie van oppositieleiders (zie pag. 160/2/3-1988).

Verlenging noodtoestand

Op 11 maart 1988 stemde de Nationale Vergadering op verzoek van president Diouf in met een verlenging van de op 29 februari afgekondigde noodtoestand voor onbepaalde tijd. De pe-

riode van de avondklok werd beperkt (23.00 tot 5.00 uur).
Op 14 maart werden de colleges aan de Universiteit van Dakar hervat. Maar de onrust onder de studenten duurde voort.
Op 16 april werd de avondklok in Dakar opgeheven.

Beëdiging president Diouf

Op 3 april 1988 werd president Abdou Diouf in de Nationale Vergadering beëdigd voor een nieuwe ambtstermijn van vijf jaar.

Reorganisatie kabinet

Op 5 april 1988 voerde president Abdou Diouf een reorganisatie van het kabinet door, waarbij 13 nieuwe bewindslieden werden benoemd. De samenstelling werd als volgt:
Staatsminister, secretaris-generaal van het bureau van de president - Jean Collin; defensie - Medoune Fall; buitenlandse zaken - Ibrahima Fall; justitie - Seydou Mandani Sy; binnenlandse zaken - André Sonko (sinds 20-10-'87); economie en financiën - Serigne Lamine Diop (voorheen industriële ontwikkeling en nijverheid); planning en samenwerking - Djibo Ka (voorheen verbindingen); verbindingen - Robert Sagna (voorheen bevoorrading); hoger onderwijs (nieuw)- Sakhir Thiam*; onderwijs - Ibrahiina Niang*; bevoorrading - Alassane Dialy Ndiaye*; plattelandsontwikkeling - Cheikh Abdoul Khadre Cissoko (voorheen milieu); industriële ontwikkeling en nijverheid - Famara Ibrahima Sagna (voorheen plattelandsontwikkeling); handel - Seydina Oumar Sy*; waterstaat - Samba Yella Diop; gezondheid - mevr. Thérèse King*; jeugd en sport - Abdoulaye Makhtar Diop*; openbare diensten en arbeid - Moussa N'Doye (sinds 20-10-'87); toerisme - El Hadj Malik Sy*; cultuur - Moustapha Ka*; sociale ontwikkeling - mevr. Ndioro Ndiaye*; huisvesting en stadsplanning - Momodou Abbas Ba*; gedelegeerd minister voor eminratie - mevr. Fatou Ndongo Dieng*; gedelegeerd minister voor betrekkingen met Nationale Vergadering - Farba Lo*; gedelegeerd minister voor financiën en economie (nieuw)- Moussa Touré (voorheen staatssecretaris); gedelegeerd minister voor plattelandsontwikkeling, belast met veeteelt (nieuw) - Mbaye Diouf (voorheen staatssecretaris); gedelegeerd minister voor plattelandsontwikkeling, belast met natuurbescherming (nieuw) - Moctar Kebe*.

* = nieuw

Uit het vorige kabinet (pag. 432/3-'86 en 157/3-'88) keerden 11 ministers en 1 staatssecretaris niet terug. Onder hen waren de vroegere ministers Mamadou Toure (financiën en economische zaken), Cheikh Amidou Kane (planning en samenwerking) en Iba der Thiam (onderwijs).
Minister van toerisme Momar Talla Cisse was op 22 oktober 1987 overleden. Ais opvolger van de op 14 april 1987 ontslagen Ibrahima Wone (pag. 159/1-'88) was op 20 oktober 1987 André Sonko tot minister van binnenlandse zaken benoemd; zijn vorige post, het ministerie van openbare diensten en arbeid, werd toen opgedragen aan Moussa N'Doye, tot dan toe staatssecretaris van decentralisatie.

Maatregelen tegen oppositie. Wade veroordeeld tot 1 jaar voorwaardelijk

Op 8 maart werd Abdoulaye Wade, de leider van de oppositionele Parti déinocratique sénégalais (PDS) samen met 12 andere leden van de oppositie in staat van beschuldiging gesteld wegens aansporing tot geweld
Op 29 maart berichtte *Le* Monde dat Amath Dansokho, de leider van de marxistische Parti pour l'indépendance et du travail (PIT) wegens gezondheidsredenen in voorlopige vrijheid was gesteld.
Op 4 april werd Abdouiave Bathily, de secretaris-generaal van de marxistische Ligue déinocratique - Mouvement pour le Parti du travail (LD-MPT), gearresteerd wegens deelneming aan een verboden ,,vreedzame manifestatie", die door elf oppositiepartijen was georganiseerd om te ,,protesteren tegen de schendingen van de democratische vrijheden". Op 11 april werd Bathily in voorlopige vrijheid gesteld.
Eveneens op 11 april werd een andere leider van de LD-MPT, Mamadou Ndoye, tijdens een manifestatie in de hoofdstad Dakar, gearresteerd.
Op 20 april veroordeelde een rechtbank in Dakar Bathily tot een voorwaardelijke gevangenisstraf van een maand. De eveneens op 4 april gearresteerde advocaat El Hadj Amadou Sall werd vrijgesproken.

Op 21 april begon voor het staatsveiligheidshof van Dakar het proces tegen PSD-leider Abdoulaye Wade, drie andere parlementsleden van zijn partij (o.w. de woordvoerder Ousmane Ngom) alsmede vier verdere leiders of sympathisanten van de PDS. Betogingen bij het paleis van justitie liepen uit op gewelddadige incidenten, waarbij diverse auto's in brand werden gestoken.
Op 3 mei eiste de regeringscommissaris de maximumstraf (5 jaar gevangenis) tegen Abdoulaye Wade en twee van zijn medewerkers, de afgevaardigden Ousmane Ngom en Boubacar Sall
Op 9 mei werden Dakar en diverse andere steden getroffen door elektriciteitsstoringen als gevolg van een staking die was uitgeroepen door een autonome vakbond voor elektriciteitspersoneel De volgende dag meldde het regeringsgezinde dagblad *le Soleil* dat in Dakar voor de tweede maal een bomauto was geëxplodeerd; er was geen sprake van slachtoffers.
Op 11 mei veroordeelde het staatsveiligheidshof Abdoulaye Wade tot een voorwaardelijke gevangenisstraf van een jaar.
Boubacar Sall, die betrokken zou zijn geweest bij onlusten vóór de verkiezingen van 28 februari, werd veroordeeld tot 2 jaar gevangenisstraf. Sall was plaatsvervangend PDS-leider en afgevaardigde van de stad Tniès (zie ook pag. 160/2-'88).
Van de overige beklaagden werden drie vrijgesproken en twee veroordeeld tot elk zes maanden gevangenisstraf. Wade, die door het vonnis zijn parlementsmandaat verloor, werd onmiddellijk in vrijheid gesteld.

Opheffing noodtoestand. Amnestiewet. Ontmoeting Diouf - Wade

Op 17 mei maakte president Diouf de volledige opheffing van de noodtoestand voor Dakar bekend.
Op 25 mei deelde een officiële bron in de hoofdstad mee dat de ministerraad een ontwerp-amnestiewet had goedgekeurd, waarvan Abdoulaye Wade en Boubacar Sall zouden profiteren.
Op 26 mei volgde een ontmoeting van twee uur tussen president Diouf en op-



Op 29 juni 1988 werd president Abdou Diouf van Senegal (r.)tijdens een begroetingsceremonie in Tokio door de Japanse kroonprins Akihito (m.)voorgesteld aan de Japanse premier Noboru Takeshita (l.).

positieleider Wade. Zij werden het eens over liet beleggen van een ,,nationale ronde-tafelconferentie'' om alle problemen van het land aan de orde te stellen. Voor die conferentie zou de hele oppositie worden uitgenodigd. Binnen twee weken zouden drie of vier eomrnissies worden geïnstalleerd om de politieke, economische en sociale kwesties te bespreken alsook de onderwijs- en jeugdproblemen.
Eind mei keurde de Nationale Vergadering de amnestiewet goed. Daardoor kwam Wade weer in het bezit van zijn parlementsmandaat, terwijl Boubacar Sall uit de gevangenis werd ontslagen.

Ronde-tafelconferentie verdaagd.
President kondigt politieke hervormingen aan

Na enkele weken vertraging ging begin juli 1988 de ronde-tafelconferentie van start. Daaraan werd deelgenomen door de regerende Parti socialiste (PS) en acht andere partijen. (In totaal telt Senegal 17 politieke partijen.)
Op 14 juli verliet de Union démocratique du Sénégal/Rénovation (UDS/R), het overleg omdat zij niet langer wenste deel te nemen aan een ,,twijfelachtige" operatie. Enkele dagen later schortten de delegaties van de PDS en haar twee bondgenoten, de PIT en de LD. hun medewerking aan de ,,ronde tafel" tot 19 juli op. Zij wilden hun partijbesturen raadplegen, omdat zij hadden geconstateerd dat de PS ,,systematisch obstructie blijft voeren op alle belangrijke punten, in het bijzonder wat betreft de organisatie en controle van de verkiezingen". Bij het twaalf dagen durende beraad hadden de oppositiepartijen vooral getracht een verandering van de kieswet en een betere toegang tot de staatsmedia te bereiken, aldus de *NZZ* (7-10-'88), maar tot 16 juli waren daarbij nog geen tastbare resultaten geboekt (*Le* Monde 19-7-'88).
Op 19 juli maakte conferentievoorzitter Ibou Diaité in Dakar bekend dat de ,,ronde tafel" voor onbepaalde tijd was geschorst.
Op 4 oktober bevestigde president Diouf dat er sprake was van een breuk met de oppositie. Kort daarvoor had PDS-leider Wade verklaard dat een hervatting van de ronde-tafelconferentie niet in aanmerking kwam.
Op 11 maart 1989 hield Wade zijn eerste openbare politieke manifestatie in Dakar, na een afwezigheid van zeven maanden in het buitenland. Hij eiste de vorming van een ,,overgangsregering van nationale eenheid" die ,,nieuwe vrije en democratische verkiezingen" moest voorbereiden. Hij bleef ,,genegen tot de dialoog" met president Diouf en verwierp het ,,geweld, door ideologie".
Op 3 april kondigde president Diouf een reeks politieke hervormingen aan om ,,de Senegalese democratie te verdiepen", waaronder een wijziging van de kieswet. Daarom zouden de gemeenteraadsverkiezingen (volgens plan in november 1989) met een jaar moeten worden uitgesteld.

ZUIDOOST-AZIË EN VERRE OOSTEN

CHINA

CHINEES-RUSSISCHE BETREKKINGEN

Op pag 335/1 e.v.-1986 werd voor het laatst bericht over de normalisatiebesprekingen tussen China en de Sowjet-Unie, die sinds het aan de macht komen van Sowjet-leider Michail Gorbatsjow in febr 1985 in een betere atmosfeer verliepen dan in de *twee* daaraan voorafgaande jaren. Hierna volgt een verslag van de ontwikkelingen sindsdien.

Russische handelsdelegatie bezoekt China

Op 8 sept. 1986 arriveerde in Peking een Russische handelsdelegatie onder leiding van de toenmalige eerste vicepremier Nikolaj Talyzin voor een achtdaags bezoek aan China.
Talyzin herhaalde na aankomst dat het de wens van de Sowjet-Unie was ,,in vrede en vriendschap te leven met het volk van socialistisch China''; hij verwees naar de redevoering, die partijleider Gorbatsjow in juli 1986 in Wladiwostok had gehouden (zie pag. 314/1 e.v.-1987), als bewijs van dit verlangen. Talyzin, die ook voorzitter was van het staatsplancomité, en Song Ping, de minister die de leiding had over de Chinese staatsplancommissie, tekenden op 10 september een overeenkomst die voorzag in w-ederzijdse samenwerking tussen de twee instanties.
Diezelfde dag tekenden Qian Qichen, een Chinese onderminister van buitenlandse zaken, en zijn Sowjet-collega Igor Rogatsjow het nieuwe consulaire verdrag tussen de beide landen, dat in nov. 1985 in Moskou was geparafeerd (zie pag. 335/3-1986).
Op 15 dec. 1985 werd het Sowjet-consulaat in Shanghai heropend.

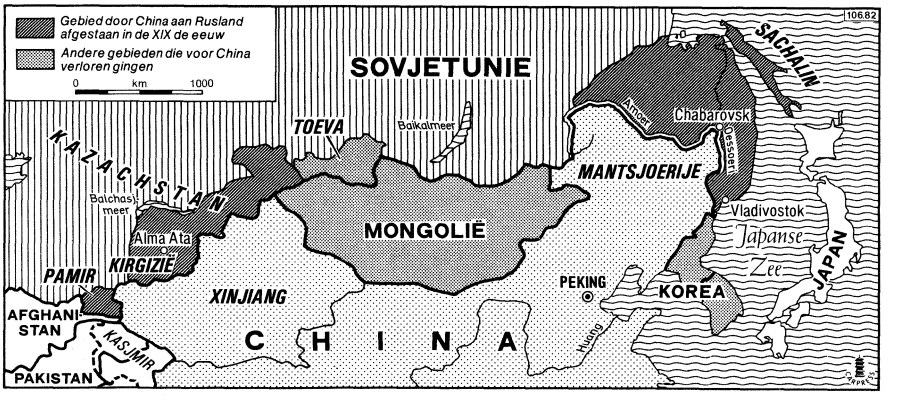
Voortzetting
normalisatiebesprekingen

De negende ronde van de Sowjet-Chinese besprekingen over een verbetering van de onderlinge betrekkingen werd van 6-14 okt. 1986 in Peking gehouden. Na afloop van het overleg werd bekendgemaakt dat Qian Qichen, die aan het hoofd stond van de Chinese afvaardiging, ,,geen wezenlijke verandering" had opgemerkt in het Sowjet-standpunt ten aanzien van de Vietnamese militaire aanwezigheid in Cambodja. De leider van de Sowjet-delegatie, Igor Rogatsjow, zou hebben voorgesteld dat China de kwestie-Cambodja rechtstreeks met Vietnam zou bespreken.
Na afloop van de tiende besprekingsronde, die van 14-20 april 1987 in Moskou werd gehouden, verklaarde Qian Qichen dat de besprekingen een grote stimulans betekenden voor de ontspanning en verbetering van de bilaterale betrekkingen. maar dat het belangrijkste doel nog lang niet bereikt was
De elfde overlegronde vond van 5-16 okt. 1987 plaats in Peking. Volgens een perscommuniqué dat op 16 oktober door de persbureaus Xinhua en *Tass* werd uitgegeven, waren de besprekingen gevoerd in een ,,openhartige, kalme en ernstige sfeer". Beide landen hadden gedetailleerd hun standpunten uiteengezet ten aanzien van een politieke oplossing voor de kwestie-Cambodja

Besprekingen over grensgeschillen hervat

Na een onderbreking van bijna negen jaar werden van 9-23 febr. 1987 in Moskou nieuwe besprekingen gestart over de Souljet-Chinese grensgeschillen, De Sotvjet-delegatie stond onder leiding van onderminister van buitenlandse zaken Igor Rogatsjow. Van Chinese kant werden de onderhandelingen op hetzelfde niveau gevoerd door Qian Qichen. Volgens de Volkskrant van 7 aug. 1987 had een concessie van Sowjet-leider Michail Gorbatsjow de aanzet gegeven tot hervatting van de grensgesprekken.

Tijdens een speech in Wladiwostok in juli 1986 waarin hij het belang van goede betrekkingen met China benadrukte, gaf Gorbatsjow toe aan de Chinese eis dat de grens langs de Amoer-rivier, in het noordoosten van China, niet samenvalt met de Chinese oever, maar met het midden van de rivier.
In dit grensgebied begonnen aan het eind van de jaren vijftig schermutselingen, en de frequentie van grensincidenten nam toe naarmate de betrekkingen tussen China en de Sowjet-





Tijdens zijn driedaags verblijf in Moskou werd de Chinese minister van buitenlandse zaken Qian Qichen op 2 december 1988 ontvangen door Sowjet-leider Michail Gorbatsjow.

Unie verslechterden. In 1969 bereikten de spanningen aan de grens een climax en dreigde er een grensoorlog uit te breken. De grensbesprekingen die in het najaar van 1969 startten en tot 1978, zij het met onderbrekingen, werden voortgezet, leverden geen resultaten op.
Buitenlandse waarnemers markeren Brezjnews rede in Tasjkent, in februari 1982, als het begin van verbeteringen in Sowjet-Chinese betrekkingen. Een eerdere aanzet hiertoe, eind 1979, liep stuk toen de Sowjet-Unie in december van dat jaar Afghanistan binnenviel.
De zeer voorzichtige toenadering tussen beide landen heeft onder meer geleid tot culturele uitwisselingen en een snelle groei van de bilaterale handel. Vorig jaar bereikte de Sowjet-Chinese handel een totaal van 2,64 miljard dollar, een toename van ruim dertig procent ten opzichte van 1985. Directe goederenuitwisselingen aan de grens zijn na 1983 op gang gekomen. Om de handel aan de grens te vergemakkelijken, hebben vertegenwoordigers van de Chinese en Somjet-spoorwegen vorige week afspraken gemaakt over de overdracht van goederen op spoorwegstations aan de grens, zo berichtte het Chinese nieuwsagentschap *Xinhua* eerder deze week.

Normalisering van Sowjet-Chinese betrekkingen, waarover al tien gespreksronden hebben plaatsgevonden sinds 1982, blijft uit, omdat Peking vasthoudt aan drie ,,obstakels": terugtrekking van Sowjet-troepen uit Afghanistan en Mongolië, en beëindiging van Sowjet-steun aan de Vietnainese bezetting van Cambodja. Gorbatsjow bood vorig jaa in Wladiwostok ook op deze punten een paar concessies aan niet de aankondiging van troepenvermindering in Mongolië en Afghanistan. Maar China heeft hierop altijd sceptisch gereageerd.

Van 7-18 aug. 1987 werd in Peking een tweede gespreksronde gehouden, die moest leiden tot een oplossing van het grensconflict tussen China en de Sowjet-Unie. Uit een gezamenlijk communiqué, dat op 21 augustus werd uitgegeven, bleek dat beide landen in principe waren overeengekomen grenskwesties op te lossen aan de hand van bestaande Sowjet-Chinese grensverdragen. Daarbij zou de grens bij niet-bevaarbare rivieren over het midden van die rivieren lopen, en bij bevaarbare rivieren over het midden van de vaargeul.

Chinese minister bezoekt Moskou

**Van 1-3 dec. 1988 bracht Qian Qichen, die in april 1988 was benoemd tot minister van buitenlandse zaken van China (zie pag. 244/1-1988), een officieel bezoek aan Moskou.
In het *NRC/H'blad* van 1 dec. 1988 schreef Willem van Kemenade welke ontwikkelingen waren voorafgegaan aan het historische bezoek van Qian.**

De Chinese minister van buitenlandse zaken Qian Qichen is vandaag in de Sowjet-hoofdstad Moskou aangekomen om het laatste obstakel in het proces van historische verzoening tussen de twee communistische reuzen uit de weg te ruimen. Als Qian erin slaagt de Russen te bewegen tot verhoging van de druk op Vietnam om zijn troepen uit Cambodja versneld terug te trekken, zal er enige maanden later een ontmoeting tussen de topleiders van beide landen plaatshebben en zullen de broederlijke banden tussen de beide Communistische Partijen worden hervat
Het is voor het eerst sinds 1957 dat een Chinese minister van buitenlandse zaken een bezoek aan Moskou brengt. In november 1957 bezocht minister en tevens premier Zhou Enlai samen met Voorzitter Mao Zedong de Sowjet-hoofdstad voor een wereldconferentie van liet 'Communistische blok'.
De Sowjet-Chinese alliantie koesterend, deed Mao de flamboyante uitspraak dat ,,de oostenwind nu sterker is dan de westenwind". Twee jaar later reisden Sowjet-leider Nikita Chroesjtsjow en zijn minister Andrej Gromyko naar Peking en gaven Mao te kennen dat vreedzame coëxistentie met het Westen de voorkeur verdiende boven confrontatie. En dat was de voorlaatste stap op weg naar de historische breuk die in 1960 zijn beslag kreeg.
Het huidige bezoek van minister Qian Qichen (spreek uit: Tjiën Tsji-tsjen) is het eerste politieke contact op hoog niveau sinds ex-president Leonid Brezjnew met zijn Alma Ata-rede in 1982 de eerste stap in de Sowjet-Chinese détente zette.
China heeft steeds drie politiek-militaire voorwaarden gesteld voor volledige normalisering van de betrekkingen: terugtrekking van Sowjet-troepen uit de Chinees-Russische grensgebieden en Mongolië, terugtrekking uit Afghanistan en stopzetting van de Sowjet-steun voor de Vietnamese militaire overheersing in Cambodja
Vooruitlopend op Moskou's honorering van de drie voorwaarden heeft China wèl de bilaterale betrekkingen op economisch, handels- en cultureel gebied aanzienlijk verbeterd. Zelfs zodanig dat de vice-premiers van beide regeringen al enkele malen elkaars landen hebben bezocht voor het sluiten van economische en technische akkoorden.

Sinds het aantreden van Michail Gorbatsjow als partij-leider is er toenemende flexibiliteit van de Sowjet-Unie ten aanzien van de drie obstakels gekomen. In zijn opzienbarende Wladiwostok-rede van augustus 1986 aanvaardde Gorbatsjow voor het eerst het Chinese standpunt inzake de rivier-grens in het noordoosten. hetgeen leidde tot een serieuze hervatting van het periodieke grensoverleg in februari 1987. Vorige maand werd een overeenkomst over de grens tussen de provincie Heilongjiang in Mandsjoerije en de maritieme provincies van het Sowjet-Verre Oosten bereikt.
De onderhandelaars buigen zich nu over de centraal-aziatische grens tussen Xinjiang en Kazachstan. De Sowjet-Unie trok vervolgens, te beginnen in april 1987, enige divisies uit Mongolië en de oostelijke sector terug, maar dat vond Peking niet eens zo belangrijk meer. Wat de Chinezen er het meest van overtuigde dat Gorbatsjom serieus meende wat hij zei, was de terugtrekking van zijn expeditie-leger uit Afghanistan, ook al is die nu tijdelijk opgeschort. Het laatste overblijvende obstakel is dus Vietnam-Cambodja. Als resultaat van het bezoek van de vice-premier van buitenlandse zaken Igor Rogatsjow aan Peking in augustus, besloot Vietnam nog voor het eind van dit jaar 50.000 van zijn 120.000 troepen in Cambodja terug te trekken.
Vietnam heeft de terugtrekking inmiddels stopgezet en geëist dat verdere voortgang afhankelijk wordt gesteld van de uitschakeling van de opnieuw actieve Rode Khmer, de gewelddadige verzetsgroep van Pol Pot, die als lid van de anti-Vietnamese coalitie door Peking wordt bewapend. China wil die twee elementen niet met elkaar verbinden en is met Vietnam in een nieteswelles krachtmeting verwikkeld over wat nu eerst te doen?
,,Vietnam moet zich eerst terugtrekken uit Cambodja en dan ontmantelen wij de Rode Khmer" zo luidt het Chinese vermaan aan Hanoi. China's beleid voor een algehele oplossing van de kwestie Cambodja heeft niet tot doel om de Rode Khmer meer aan de macht te brengen, maar aangezien de troepen van Pol Pot de sterkste militaire factor in het anti-Vietnamese verzet zijn, kan Peking hen niet negeren.
Peking eist ook dat het door Vietnam geïnstalleerde regime van Heng Samrin wordt verwijderd. Vervolgens zouden verkiezingen moeten worden gehouden en zouden de drie ,,Grote Mogendheden" de VS, de Sowjet-Unie en China een onafhankelijk, neutraal en ongebonden Cambodja moeten garanderen.

Moskou heeft op zijn beurt Peking verzekerd, dat ongeacht wat er gebeurt met de Rode Khmer, het schema voor de terugtrekking van de Vietnamese troepen van kracht zal blijven. Premier Li Peng is tijdens zijn recente bezoek aan Thailand, Australië en Nieuw Zeeland weer een stap verder gegaan en hij heeft g egd dat China bereid is de militaire steun aan de Rode Khmer te verminderen of stop te zetten als Vietnam met een aanvaardbaar tijdschema voor algehele terugtrekking komt. Ontwapening van

de Rode Khmer is dus niet langer een ruil voor de algehele terugtrekking, maar een ruil voor een gefaseerde terugtrekking geworden.
Of de Russen en Chinezen het eens worden en of Vietnam vervolgens een 'Diktat'' uit Moskou zal aanvaarden moet worden afgewacht. Maar zelfs als Qian en Sjewardnadze het niet eens worden over Cambodja, ziet het er toch naar uit dat de Sowjet-Chinese top het komende voorjaar doorgaat. De Chinezen hebben het meeste haast. De Somjet-Amerikaanse topdiplomatie van de laatste jaren heeft China als derde belangrijkste wereldmogendheid op politiek gebied naar de achtergrond gedrongen. China wil daar nu verandering in brengen. Hernieuwde complete betrekkingen met de Sowjet-Unie biedt China meer manoeuvreerruimte in zijn betrekkingen met de VS. De Amerikanen hebben nu betere relaties met China en de Sowjet-Unie dan de twee met elkaar hebben.
Hetzeifde geldt voor Moskou: de VS hebben jaren met succes de China-kaart gespeeld en Gorbatsjow wil mutatis mutandis die kaart zelf ook wel eens in handen hebben. Verdere ontspanning met China geeft Gorbatsjow ook meer mogelijkheden om het overbelaste Sowjet-imperium verder te demilitariseren en de hoogste prioriteit aan economische hervormingen te geven. Het potentieel voor wederzijdse ruilhandel in de immense grensgebieden is gigantisch. De onderlinge handel is van een minimale 360 miljoen dollar in 1980 in zes jaar verachtvoudigd. Sowjet banken hebben kredieten beschikbaar gesteld voor het doortrekken van de spoorlijn van de Chinese stad Urumqi in de provincie Xinjiang naar Alma Ata in Kazachstan. En de Bank of China heeft onlangs voor vijftig miljoen dollar aan een in Londen gesyndiceerde lening voor een Sowjet-bank deelgenomen.
Chinese hernieuwde economische betrekkingen met de Sowjet-Unie zijn - zelfs in potentie - slechts een fractie van die met Japan en het Westen en het schrikbeeld in sommige kringen dat er een nieuw monsterverbond tussen de twee reuzen in de maak is, is niet realistisch. Maar er is wel een ideologische dimensie die niet over het hoofd mag worden gezien.
China heeft tien jaar economische hervormingen van een rigide planeconomie naar het zogenoemde markt-socialisme achter de rug. Aan politieke hervormingen is echter weinig gedaan. Door chaos in de decentralisering, onbedwingbare inflatie en corruptie hebben die economische hervormingen nu een keerpunt bereikt en de theoretische speurtocht naar een alternatief minder riskant model is in volle gang. In de Sowjet-Unie hebben politieke doorbraken plaats, maar de ontmanteling van de veel loggere plan-economie moet er nog beginnen. Economen uit beide landen voeren intensieve consultaties met elkaar en het zoeken naar een nieuw model van pragmatisch socialisme is een gezamenlijke Sowjet-Chinese onderneming aai? het morden.

Tijdens het eerste gesprek tussen minister Qian en zijn Sowjet-collega Edoeard Sjewardnadze op 1 december werd besloten een werkgroep op te richten om een regeling uit te werken voor het Cambodjaanse probleem. Volgens het persbureau Tass hadden de twee ministers vastgesteld dat ,,beide partijen belang hechten aan een zo snel, eerlijk en rationeel mogelijke oplossing van dit regionale conflict''. Op de tweede dag van zijn verblijf werd Qian voor een kort onderhoud ontvangen door Sowjet-leider Gorbatsjow.

De Chinese minister gaf op **3** december een persconferentie, waarin hij zei dat China niet terug wilde naar het bondgenootschap met de Sowjet-Unie uit de jaren vijftig, en evenmin naar de confrontatie die daarop volgde. In plaats daarvan stelde China ,,een relatie van een nieuw type'' voor, die gebaseerd zou zijn op de beginselen van de vreedzame coëxistentie, waaronder respect voor elkaars opvattingen. Uit de mededelingen viel op te maken dat de Sowjet-Unie akkoord was gegaan met de Chinese formule en dat de nieuwe relatie zou worden ingeluid met een topconferentie in Peking van Gorbatsjow en Deng Xiaoping.

Sjewardnadze bezoekt China

Minister Sjewardnadze arriveerde op 1 febr. 1989 in Peking voor een driedaags bezoek ter voorbereiding van de topconferentie
Minister Qian Qichen zei in een verklaring, die op 3 februari na zijn besprekingen met Sjewardnadze werd uitgegeven, dat China en de Sowjet-Unie het eens waren geworden over ,,veel aspecten van het vraagstuk-Cambodja''.
Ook inzake het punt van de troepenvermindering in de Sowjet-Chinese grensgebieden hadden Sjewardnadze en Qian belangrijke vooruitgang geboekt.

Sjewardnadze verklaarde op een persconferentie voor zijn vertrek uit Peking op 4 februari dat een bilaterale werkgroep van diplomaten en militaire deskundigen zich zou buigen over de volgende mogelijkheden: vermindering van het aanvalspotentieel van de w-ederzijdse strijdkrachten, ontbinding van reeds ingekrompen gevechtseenheden, beperking qua aantal en schaal van militaire oefeningen, en wederzijds toezicht op troepenreducties en militaire activiteiten.
Verder zei hij de uitnodiging te hebben geaccepteerd van de Chinese regering aan Sowjet-leider Gorbatsjow voor een officieel bezoek aan China. De topontmoeting had volgens de Sowjet-bewindsman ten doel de wederzijdse betrekkingen ,,volledigte normaliseren''.

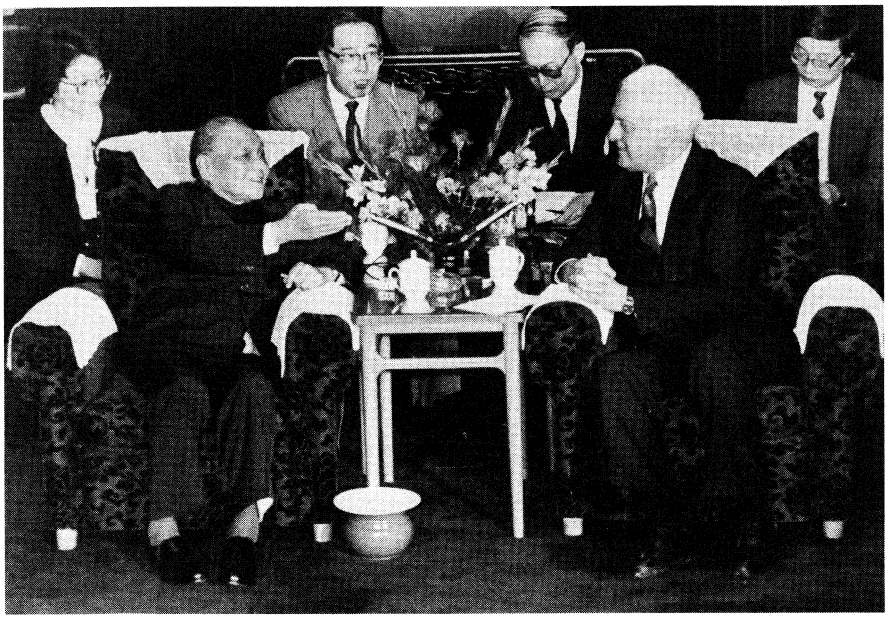
Alvorens door te reizen naar Pakistan vloog Sjewardnadze op 4 februari naar Shanghai, waar hij een ontmoeting had met de Chinese leider Deng Xiaoping.

OPROEP VOOR AMNESTIE POLITIEKE GEVANGENEN. NIEUWE BEWEGING VOOR MENSENRECHTEN

Begin januari 1989 richtte de vooraanstaande Chinese dissident Fang Lizhi een open brief aan leider Deng Xiaoping, waarin hij aandacht vroeg voor de positie van politieke gevangenen. Fang vroeg in zijn brief om ter gelegenheid van de 40ste verjaardag van de Volksrepubliek China alle politieke gevangenen vrij te laten, en in het bijzonder Wei Jingsheng.

De 39-jarige Wei stond tijdens de ,,Pekingse Lente'', de muurkantenbeweging voor democratie eind 1978 begin 1979, aan het hoofd van ,,Onderzoek': het meest radicale illegale tijdschrift in die tijd. De vrijheden om muurkranten te publiceren werd later teruggedraaid. Wei werd in maart 1979 gearresteerd en tot 15 jaar gevangenisstraf veroordeeld wegens ,,contrarevolutionaire activiteiten''. Wei Jingsheng, wiens gezondheidstoestand zeer slecht zou zijn, was door Amnesty International geadopteerd als gewetensgevangene (zie ook pag. 288/1).

De astrofysicus Fang Lizhi, die vaak was vergeleken met de Sowjet-dissident Andrej Sacharow, had de Chinese machthebbers in de voorafgaande jaren bij voortduring lastiggevallen. Fang was in jan. 1987 ontheven van zijn functie als vice-rector van de natuur-



De Chinese leider Deng Xiaoping (l.) ontving op **4** februari 1989 in Shanghai de Sowjet-minister van buitenlandse zaken, Edoeard Sjewardnadze.

wetenschappelijke universiteit Hefei en geroyeerd als lid van de communistische partij (zie pag. 46/3 e.v.-1988).

Oprichting Amnesty '89

Onder de naam Amnesty '89 werd op ïï' febr ?GR<>in Peking ᴘ o niet-officiële beweging voor de mensenrechten opgericht. De organisatie, die onder leiding stond van de dichter Bei Dao en de voormalige studentenactivist Chen Yun, stelde zich onder meer teil doe! druk op de autoriteiten uit te oefenen voor de vrijlating van politieke gevangenen.
Volgens Chen Yun hadden ruim honderd vooraanstaande Chinese intellectuelen hun handtekening gezet onder een petitie voor de vrijlating van de politieke gevangenen. Daarnaast waren ook in de Verenigde Staten ruim zevenhonderd handtekeniìigcn verzameld en hadden 33 hoogleraren uit Taiwan en Hongkong hun steun betuigd.
In de petitie van Amnesty '89 werd met name amnestie gevraagd voor Wei Jingsheng en voor Xu Wenli, een andere prominente activist uit 1979. Xu Wenli had, anders dan Wei, nooit een openbaar proces gehad en werd in eenzame opsluiting gehouden. Zijn vrouw had hem al drieëneenhalf jaar niet mogen bezoeken omdat hij volgens een politiekolonel ,,niet op de juiste manier heeft bekend".
De woordvoerder van het ministerie van buitenlandse zaken verklaarde op 23 februari op zijn wekelijkse persconferentie dat het Chinese volk nooit zoveel vrijheid en democratie had genoten als tegenwoordig. ,,Individuele criminele gevallen hebben niets met mensenrechten te maken", aldus Li Zhiaoping. In China bestonden officieel geen politieke gevangenen, maar ,,contrarevolutionaire misdadigers".

Enkele dagen voor de oprichting van Amnesty '89 hadden **33** Chinese intellectuelen en kunstenaars in een brief aan het parlement en aan het Centraal Comité van de partij eveneens gevraagd om de vrijlating van politieke gevangenen.

Politie verhindert ontmoeting van Fang met president Bush

Tijdens het officiële bezoek van de Amerikaanse president George Bush op 26 en 27 febr. 1989 aan China, bracht deze in zijn besprekingen met Chinese leiders de mensenrechten niet ter sprake; wel nodigde hij de dissidente wetenschapper Fang Lizhi uit voor een staatsbanket met 500 prominente gasten.
De auto waarmee Fang en zijn echtgenote zich, samen met de directeur van de Amerikaanse Academie van Wetenschappen in Peking, op 26 februari naar het banket begaven, werd onderweg door de politie tegengehouden. Deze ontnam de chauffeur zijn rijbewijs wegens een ,,verkeersovertreding". Agenten beletten vervolgens Fang en zijn begeleiders het laatste stukje naar het Great Wall Sheraton hotel, waar het feest werd gehouden, te voet af te leggen. Ook pogingen om een taxi te nemen of op de bus te stappen werden door de politie verhinderd.
Voorafgaand aan het incident met Fang Lizhi had partijleider Zhao Ziyang tijdens zijn ontmoeting met Bush een strenge veroordeling uitgesproken over de nieuwe dissidentenbeweging. Volgens woordvoerder Li Zhaoxing had Zhao gesproken over een klein groepje mensen dat de huidige problemen toeschreef aan politieke redenen. en opriep tot een meer-partijensysteem en parlementaire democratie.



De Chinese dissidente wetenschapper Fang Lizhi en zijn vrouw Li Shuxian praten op 27 februari 1989 in hun woning met buitenlandse journalisten. Fang werd een dag eerder door de Chinese politie verhinderd een banket bij te wonen, waarvoor de Amerikaanse president George Bush hem had uitgenodigd.

Fang Lizhi gaf op 27 februari in zijn woning in Peking tegenover buitenlandse journalisten uiting aan zijn teleurstelling over het feit dat hij het diner met president Bush niet had kunnen bijwonen.
Fang verdedigde zich tegenover de beschuldiging van Zhao Ziyang aan het adres van intellectuelen, die volgens hem van China een democratie naar Westers model wilden maken en die de officiële hervormingen in gevaar brachten.
„Wij vragen niet om vrije verkiezingen of een meer-partijensysteem", aldus Fang. „Volgens mij is China nog niet rijp voor een meer-partijensysteem, omdat het ontwikkelingsniveau nog erg laag is en een onafhankelijke pers ontbreekt".
„Wij weten dat het een langdurig proces zal zijn democratie in China op te bouwen. Als eerste stap moeten de fundamentele rechten van de mens worden gegarandeerd, zoals de vrijheid van meningsuiting, de persvrijheid en de vrijheid van vereniging en vergadering. Intellectuelen zouden de vrijheid moeten hebben de regering openlijk en onafhankelijk te bekritiseren, maar dat zou nog niet betekenen dat er sprake is van een confrontatie of verdeeldheid".
De Amerikaanse president had volgens zijn veiligheidsadviseur Brent Scowcroft graag gezien dat al zijn gasten aanwezig waren geweest op het banket. Bush zou tegenover vice-premier Wu Xueqian, die hem uitgeleide deed, verklaard hebben het Chinese optreden te betreuren.

Chen *Yun* weg uit China

De mensenrechtenactivist Chen Yun werd volgens een mededeling van zijn Britse vrouw Jennifer Holdaway op 5 april 1989 in Shanghai door de politie aangehouden en twee dagen later op een vliegtuig naar Hongkong gezet. Na een verblijf van 10 uur in de transitruimte van het vliegveld van Hongkong vertrok Chen naar de Verenigde Staten. Hij was in het bezit van een Amerikaanse verblijfsvergunning vanwege zijn studie in de Verenigde Staten.
Een woordvoerder van het gemeentelijk bureau voor externe betrekkingen van Shanghai verklaarde dat Chen zelf de wens had uitgedrukt China te verlaten. Chen Yun verklaarde na aankomst in San Francisco op 8 april dat hij zelf ,,niet had mogen kiezen tussen blijven of vertrekken".
Jennifer Holdaway, die in Peking werkzaam was als vertaalster en schrijfster, vloog op 10 april naar Hongkong, nadat haar verblijfsvergunning was verlopen. Zij kreeg geen nieuw visum voor China.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

SOWJET-CHINESE TOP IN ROERIG PEKING

Van 15-18 mei 1989 vond in Peking een topontmoeting plaats tussen Sowjet-leider Michail Gorbatsjow en de Chinese leider Deng Xiaoping. Het bezoek van de Russische leider aan China bezegelde - na dertig jaar confrontatie en vijandigheid - de normalisering van de betrekkingen tussen beide landen.
In de gespannen Sowjet-Chinese verhouding was in 1982 een lichte dooi ontstaan (zie pag. 317/3 e.v.). In dat jaar kwamen ook de halfjaarlijkse bilaterale besprekingen op gang, die moesten leiden tot een normalisering van de betrekkingen.

Na het aan de macht komen van Gorbatsjow in maart 1985 werden de Russische toenaderingspogingen tot China versterkt. Naar de mening van deskundigen waren de vergaande concessies die de Sowjet-Unie daarbij ten aanzien van China had gedaan onder meer te verklaren uit de Russische wens naar stabiliteit aan de 16.500 km lange grens met China en uit het vooruitzicht op toegang tot het economische groeigebied in de Stille Oceaan.
In de Volkskrant van 13 mei 1989 verscheen het volgende overzicht van de gebeurtenissen, die de betrekkingen tussen beide landen in de voorafgaande dertig jaar hadden bepaald:

Van de zeventiende tot in het midden van de twintigste eeuw zijn Rusland en China rivalen geweest bij het streven naar invloed in Azië. In 1921 hielpen Sowjet-agenten bij het organiseren van de Chinese communistische partij. Sindsdien hebben de Sowjet-leiders steeds geprobeerd de Chinese revolutionairen een bepaalde strategie op te dringen. Vooral Mao Zedong ging dit in toenemende mate irriteren. Want uiteindelijk ging het de Somjet-Unie, zeker in het Stalintijdperk, om het behoud van de belangen die dateerden uit de tsarentijd.

Stalin had weinig op met Mao's plan om in het agrarische China van de boeren de voorhoede van de communistische revolutie te maken. De Somjet-dictator bleef de nationalistische regering van Tsjang Kai-tsjek erkennen, zelfs toen Mao's boerenleger indrukwekkende overwinningen op Tsjangs nationalisten boekte. De kiem van de tweespalt was gelegd. Hieronder de barometerstanden van de Russisch-Chinese betrekkingen.

- Oktober 1949: de Sowjet-Unie is niettemin de eerste mogendheid die de volksrepubliek China van Mao erkent.

- Februari 1950: na moeizame onderhandelingen ondertekenden Stalin en Mao een vriendschapsverdrag. Maar tot een „onvernietigbare vriendschap" komt het niet. De Sowjet-Unie eist bijzondere rechten inzake het gebruik van havens en spoorwegen in Mantsjoerije (Noordoost-China) in ruil voor militaire en technologische bijstand. De Chinese leiders weigeren toe te geven, mant zij beschouwen zichzelf als de mare nationalisten, die een einde hebben geinaakt aan de buitenlandse territoriale aanspraken die onder andere het tsaristische Rusland in de negentiende eeuw op het zwakke China had verworven.

- December 1950: Mao maakt zijn eerste reis naar Moskou en wordt gebruuskeerd door Stalin, die de Chinese leider pas wil ontvangen als deze dreigt naar huis terug te keren.

- 1955: de Sowjets verlaten Dalian, ofwel Port Arthur, dat zij sinds 1945 hebben bezet. Ook andere Sowjet-belangen worden opgegeven, hetgeen het einde betekent van de oude Russische aspiraties in China.

- Februari 1956: Chroesjtsjow kritiseert op het befaamde twintigste partijcongres de in 1953 overleden Stalin. Mao, die China intussen had gemodelleerd volgens stalinistische principes, voelt zich bedreigd en beschuldigt Moskou van revisionisme. In het ideologisch conflict dat volgde, valt dat woord onwaarschijnlijk vaak.

- 1958: Chroesjtsjow bezoekt Beijing om aan te dringen op voorzichtigheid jegens de VS in het conflict tussen de volksrepubliek en Taiwan over de eilandjes Quemoy en Matsu. De Sowjet-leider vertrekt onverrichterzake. De Chinezen wantrouwen Chroesjtsjoms politiek van vreedzame coëxistentie met de Amerikanen, de beschermheren van Taiwan. De Sowjets van hun kant maken zich grote zorgen over Mao, die roept dat „oorlog met het imperialistische Amerika onvermijdelijk" is.

- 1959: Chroesjtsjow trekt na de Chinese beschieting van Quemoy en Matsu zijn aanbod uit 1957 om te helpen bij de ontwikkeling van een Chinees kernwapen in. Moskou weigert Beijing verder bij te staan in de grensconflicten met India die in september uitbreken. Op de top tussen Mao en Chroesjtsjow in de Chinese hoofdstad heerst ijzige kilte.
- Juli 1960: het Kremlin haait alle 1300 Sowjet-technici terug uit China uit woede over de anti-Amerikaanse koers van Beijing. De twee rommunistische staten zijn op weg naar een breuk. In de jaren zestig verwijt Beijing Moskou te hebben gecapituleerd in de Cubaanse rakettencrisis, is Moskou ziedend over de Chinees-Indiase grensoorlog en is China des duivels over de weigering van Moskou de guerrillastrijders in Zuid-Vietnam te steunen.
- Waart 1969: China en de Sowjet-Unie voeren een korte, maar hevige grensoorlog aan de Amoer en de Oessoeri. Bij gevechten om het eiland Damansku (Chenpao) in de rivier Oessoeri in het oostelijk grensgebied vinden dertig Sowjet-soldaten de dood. De breuk is compleet.
De Chinezen noemen de verdragen uit de tsarentijd „ongelijk" en eisen greriscorrecties. De Sowjet-Unie begint haar troepen aan de grens met China enorm te versterken. Nadat Moskou ook nog een vriendschapsverdrag sluit met India, vrezen de Chinezen een strategische Sowjet-omsingeling. De anti-Amerikaanse politiek van Beijing gaat om.
- Februari 1972: president Nixon bezoekt China.
- December 1978: Vietnam, ern Sen-kt-bondgenoot, valt Cambodja binnen en verdrijft het bewind van de Rode Khmers, dat door China wordt gesteund.
- December 1979: het Sowjet-leger valt Afghanistan binnen.
- Oktober 1982: besprekingen over norrnalisatie van de betrekkingen beginnen, met aanvankelijk matig succes.
- December 1988: Qian Qichen is in 32 jaar de eerste Chinese minister van Buitenlandse Zaken die Moskou bezoekt. Gorbatsjow kondigt aan dat de meeste Sowjet-troepen uit Mongolië zullen worden teruggetrokken,
- Februari 1989: het vertrek van het Rode Leger uit Afghanistan wordt voltooid. In de kwestie-Cambodja zit schot. De drie obstakels die een normalisatie van de betrekkingen verhinderen, zijn haast opgeruimd. En op 15 mei, de dag dat Gorbatsjom in Beijing arriveert. zal worden begonnen met het terugtrekken van de Sowjet-troepen uit Mongolië.

Aan de vooravond van de topontmoeting schreef Willem van Kemenade in het *NRC/H'blad* van 13 mei 1989 de volgende achtergrondbeschouwing:

Sowjet-president Michail Gorbatsjom zal zich onderweg naar de Chinese hoofdstad voor de historische top aanstaande maandag wellicht intensief afvragen: Wie van de drie? De 58-jarige Gorbatsjow is immers de onbetwiste, dominerende persoonlijkheid in het glasnost- en perestrojka-tijdperk in de Sowjet-Unie en als zodanig heeft hij geen overtuigende Chinese tegenhanger.
Geen van de drie leidende Chinese gespreks-



Somjet-leider Michail Gorbatsjom (l.) en zijn echtgenote Raisa poseren met China's Icider Deng Xiaopirig in de Grote Ha! van het Volk op 16 mei 1989.

partners Deng Xiaoping, Zhao Ziyang of Li Peng is een volwaardige partij voor hem. Deng Xiaoping (84) is een verstokte gerontocraat geworden, die van 1978 tot 1986 over de eerste grote succesvolle hervormingsbeweging heeft gepresideerd. Maar Deng is te lang te zeer de knecht van Mao Zedong geweest en was anders dan Gorbatsjow te nauw met het stalinistische verleden verbonden om er voiieaig mee te breken.
Na enkele jaren was hij al geen vernieuwer meer. Zijn miskenning van de noodzaak om China's aanvankelijk spectaculaire economische hervormingen met politieke democratisering te onderbouwen heeft die hervormingen doen stranden. Deng is de afgelopen twee, drie jaar steeds meer de gijzelaar geworden van de andere, veel orthodoxere tachtigers, die de overgang naa een nieuwe fase in de hervormingen alleen maar blokkeren.
Eerder deze week gingen er geruchten dat Deng zijn aanvankelijke bevelen om de studentenbeweging hardhandig desnoods bloedig te onderdrukken, betreurde. Op aandrang van zijn eigen kinderen zou hij tot twee maal toe de hoofdstad hebben vei-laten.
Toen hij donderdag weer verscheen voor een ontmoeting met de Iraanse president Khamenei bleek hij voor het eerst overduidelijk zwak ter been. Kranten in Hongkong, die over het meest complete geruchten-circuit beschikken, schreven gisteren dat premier Li Peng tegenover Khainenei had bevestigd dat Deng na de top volledig zal terugtreden, daarbij in het midden latend of dit op basis van een eerder scenario gebeurt of dat dit onverwachts is versneld door de huidige golf van onrust onder de studenten.
In Deng Xiaoping zal Gorbatsjow dus niet de sterke man van China ontmoeten, maar een afscheid nemende hoogbejaarde, wiens tragiek is dat hij, evenals Mao Zedong, te lang bleef en daarmee een schaduw over zijn eerdere monumentale verdiensten wierp. Naar het nu lijkt zal hij de top aangrijpen als de laatste kans om eervol te vertrekken.
De secretaris-generaal van de partij Zhao Ziyang (71) is tot dusver ook niet de zo nodige doorbraak-figuur gebleken. Hij heeft noch de politieke kracht, noch de intellectuele of economische visie getoond oin China verder de weg te wijzen. Na de val van wijlen partijleider Hu Yaobang in januari 1987 leek hij voorbestemd om op zijn eentje ,,de Chinese hemel" hoog te houden, maar nog steeds onder de voogdij van Deng.
Zhao wist het nieuwe conservatieve getij tijdelijk te keren, maar toen midden 1988 de economische crisis als gevolg van zijn riskante prijsliberalisering zich pas goed manifesteerde - in de vorm van hollende inflatie en ruïneuze corruptie - heeft hij als een geblesseerde sportman buiten het veld gestaan. De hoop is nu dat Zhao zich met steun van een coalitie van contesterende studenten, top-intellectuelen en de media terug kan vechten naar het centrum van de macht, maar het kan ook best op het tegendeel uitdraaien.

Premier Li Peng (60) lijkt qua leeftijd en achtergrond de meest aangewezen partner voor Gorbatsjow. Hij is een in Moskou opgeleide energieingenieur, maar zijn economische visie reikt niet veel verder dan stuwdammen, zware industrie en kerncentrales. Li dankt zijn positie in de eerste plaats aan het feit dat hij een pleegzoon van wijlen premier Zhou Enlai is en aan de steun van de hoogbejaarde conservatieven, die hem naar voren schoven om de oververhitte economie te stabiliseren.

Met zijn uitspraak op het Nationale Volkscongres in maart dat China niet rijp was voor politieke hervormingen volgens het Sowjet-model, dat wil zeggen rechtstreekse verkiezingen van een volksvertegenwoordiging en opruiming van ,,bejaard brandhout" uit de centrale organen, heeft Li Peng juist liet klimaat gecreëerd voor de huidige studenten-protesten. Li is dus nog het minst de vernieuwer die met Gorbatsjow op een golflengte zit. Maar volgens sommige Chinezen heeft Li het voordeel dat hij de enige Chinese top-leider is met een vrouw, Zhu Lin, die de allure en de societykleren heeft oin Raisa Gorbatsjow passend gezelschap te bieden.
Enige Oosteuropese diplomaten vertellen het verhaal dat de Russen Li Peng prefereren als de dominerende leider van China voor de komende tien iaar omdat onder zinn leiding de economische hervormingen geen stap veraer zullen komen en China wellicht veroordeeld zal worden tot permanente stagflatie.

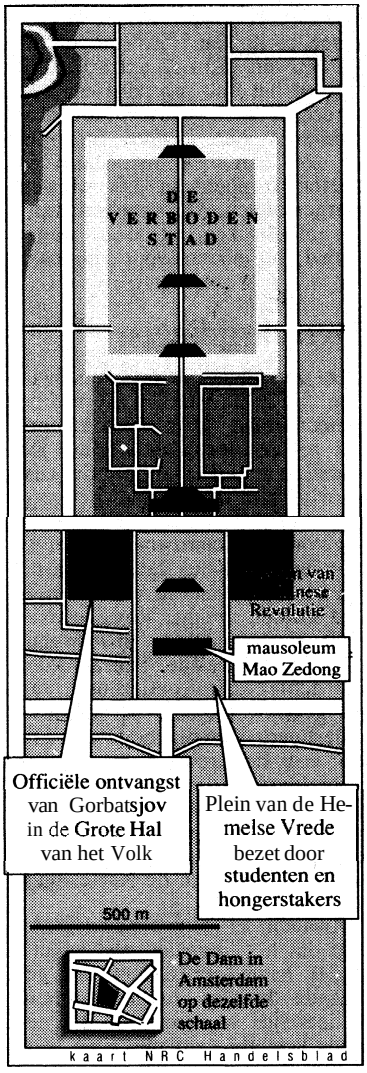
,,We zijn in een mineur-stemming" zei een Chinese bro ,,Er is onbehagen en onvoldaanheid dat de top voor ons niet de glans heeft waar we op gehoopt hadden en dat we Gorbatsjow daarentegen een podium bieden om na het debâcle van Bush in februari zijn reputatie als de leidende staatsman in de wereld verder te versterken". De Amerikaanse president Bush verspeelde tijdens zijn bliksembezoek aan Peking eind februari veel van de Chinese goodwill door een uitnodiging voor een banket met China's topleiders te geven aan de toonaangevende dissident Fang Lizhi. Fang werd vlak bii de banketzaal door de politie tegengehouden.

Maar tijdens Gorbatsjows bezoek hangt er ook iets in de lucht dat de Russen misschien niet in de hand kunnen houden. Gorbatsjow had al voo de studentenonrust een maand geleden begon verzocht om Chinese studenten toe te spreken, maar de gastheren achten dat geen goed idee. Gorbatsjows verzoek om net als president Bush in februari uit zijn auto te stappen en met gewone burgers te praten hebben de Chinese autoriteiten ,,om veiligheidsredenen" ontraden.
Groepen Chinese studenten hebben de afgelopen dagen hun campagne voor een echte dialoog met de regering opgevoerd en gedreigd dat zij tijdens de top opnieuw in groten getale de straat op zullen gaan als er niet onverwijld resultaat komt. Verder hebben 1.200 studenten een petitie aan de Russische ambassade overhandigd waarin zij Gorbatsjow uitnodigen voor een bezoek aan de Universiteit van Peking om te spreken over perestrojka. De directeur van het Russische perscentrum in Peking, Nikolai I. Efimow zei gisteren, in contrast met de uitnodiging van Bush aan Fang Lizhi, dat zo'n verzoek uiteraard aan de Chinese gastheren moet morden voorgelegd voor gemeenschappelijke studie.
Het is niet alleen de onzekerheid in de top-leiding en het risico van nieuwe studentendemonstraties dat China bezwaart. Jarenlang heeft China drie eisen gesteld waar de Russen aan moesten voldoen voordat de betrekkingen genormaliseerd konden morden:
• stopzetting van de Sowjet-steun aan de Vietnamese dominatie van Cambodja;
• terugtrekking uit Afghanistan;
• terugtrekking van troepen uit Buiten-Mongolië en de grensgebieden.
Aan eis 2 hebben de Russen geheel voldaan en aan eis 3 voor drie kwart, maar met de voldoening aan de voor China belangrijkste eerste eis is het nog steeds onzeker, in Chinese ogen wegens het gebrek aan Sowjet-druk op Vietnam om het regime van Hun Sen te ontmantelen en te laten plaatsmaken voor een coalitie onder prins Norodom Sihanoek.
Twee dagen geleden eindigde het tweede bezoek van de Vietnamese vice-minister van buitenlandse zaken Dinh Nho Liem in een mislukking omdat Vietnam vooruitlopend op een definitieve oplossing voor Cambodja normalisering van de Chinees-Vietnamese betrekkingen wilde. China stelde in harde termen dat de Cambodjaanse crisis eerst volledig moest worden opgelost. Nog in april was er speculatie op hoog niveau dat China uitstel van de top wilde tot de drie eisen volledig ingewilligd waren, maar wegens de gezondheid van Deng Xiaoping, die de top zelf wilde meemaken werd aan het oorspronkelijke tijdschema vastgehouden.
Cambodia zal de belangrijkste kwestie tiidens de top morden maar een volledige oplossing kan niet bereikt worden omdat over de interne aspecten van de overgangsregering in juli opnieuw besprekingen in Frankrijk zullen plaatshebben tussen prins Sihanoek en de pro-Vietnamese premier Hun Sen.
Een ander geschilpunt is de noordoostelijke grens. In zijn opzienbarende rede in Wladiwostok van 1986 over nieuwe betrekkingen met Azië aanvaardde Gorbatsjow dat de hoofdbedding van de rivieren de Ussuri en de Amur bii de stad Chabarowsk de toekonistige grens zou kunnen worden.
Dat betekent dat een eiland van vijftig kilometer lang in de samenvloeiing van de twee grensrivieren aan de Chinese kant zou komen te liggen. De Chinezen willen dat deze teruggave tijdens de top bezegeld wordt maar de Russen zouden daar met het oog op coinplicaties tegenover Japan, dat ook een groep doo de Somjet-Unie bezette eilanden terugeist, nog niet klaar voor zijn.
Gezien de problemen met concrete kwesties ziet het ernaar uit dat het belangrijkste resultaat van de top economisch en symbolisch zal zijn. De Chinezen onderstrepen economische perspectieven, zoals grenshandel, bouw van nieuwe spoorlijnen en de ontwikkeling op grote schaal van het Sowjet-Verre Oosten door middel van een combinatie van Chinese en Noordkoreaanse goedkope arbeid en Japans en Zuidkoreaans kapitaal.
De Russen beamen dat maar stellen de normalisering van de betrekkingen tussen de twee immense imperia, het ene van 23 miljoen vierkante kilometer, het andere van 9 miljoen vierkante kilometer met een landgrens van 7.000 km op de eerste plaats. ,,Twee grote naties met een gemeenschappelijke ideologie die 30 jaar abnormale relaties gehad hebben" zei Somjet-woordvoerder Gennadi Gerasiinow gistermiddag op een persconferentie.
Een Chinese historicus merkte echter gisteravond privé op dat de twee landen al 140 jaar geen normale relaties hebben gehad. Eerst de tsaristische veroveringen van 1 miljoen vierkante kilometer in het noordoosten en 440.000 vierkante kilometer in Centraal Azië. Daarna de belofte van Lenin dat het teruggegeven zou worden, waar nooit iets van gekomen is. ,,Na 1949 hebben de Russen zelfs steeds geweigerd te erkennen dat die gebieden ,ontvreemd' zijn door middel van ongelijke verdragen" aldus mijn zegsman.
Onder Stalin werden zowel de Kwomintang als de communisten voortdurend bedrogen en in 1945 maakte Stalin definitief Buiten-Mongolië van China los. Stalin zag bovendien Mao Zedong in 1949, toen hij wegens de Amerikaanse vijandigheid in een positie van zwakte verkeerde, niet staan en liet hem na zijn aankomst in Moskou drie weken wachten.
Chroesjtsjow hoonde en vernederde China en trok in 1960 abrupt alle Russische hulp terug, waardoor de economische crisis wegens de ,,Grote Sprong Voorwaarts" nog verder verergerde. Vervolgens kwam Brezjnew met de politiek van militaire omsingeling. Nu tenslotte Gorbatsjow met glasnost en perestroika, die door de intellectuelen in China wel verwelkomd worden maar voor de oude heren opnieuw een bedreiging zijn.
,,Als je de historie overziet, is de lijst bijna puur zwart. Hoe kunnen de relaties dan ooit intiem worden?" zo vroeg mijn zegsman zich af. De betrekkingen tussen de twee coinmunistische partijen zullen wel hersteld morden, maar volgens de Chinezen zal de ideologische interactie minimaal blijven.

Studenten zetten acties voor politieke hervorminaen voort

Hoewel op 5 mei 1989 een eind was *gekomen aan de College-boycot van studenten aan Pekingse universiteiten en hogescholen* (zie pag. 299/1 e.v.), besloot een grote meerderheid van de *studenten* hun *protestacties voort te* zetten.

Op 6 mei riep een nieuw opgerichte *onafhankelijke studentengroepering, die*



naar eigen zeggen 24 universiteiten vertegenwoordigde, de regering en partij op een rechtstreekse dialoog met de studenten aan te gaan over democratische hervormingen en bestrijding van de corruptie. De nieuwe groepering, die dezelfde doelstellingen had als de bestaande studentenbond, was in het leven geroepen omdat de regering tot dan toe geweigerd had met de bond in gesprek te treden.
Partijleider Zhao Ziyang had, evenals premier Li Peng na hem, via een redevoering tot de in Peking vergaderende Aziatische Ontwikkelingsbank bereidheid getoond met de studenten te praten (zie pag 300/1 e v), maar er was geen tijdstip voor een dergelijke dialoog genoemd
Op 13 mei begonnen ongeveer 1000 studenten op het Tian An Menplein een hongerstaking om hun eisen voor democratie en tegen corruptie kracht bij te zetten De actie van de hongerstaker?, die allen witte haarbanden droegen waarop hun eisen stonden weergegeven, trok op 14 mei tienduizenden sympathiserende studenten en burgers naar het plein

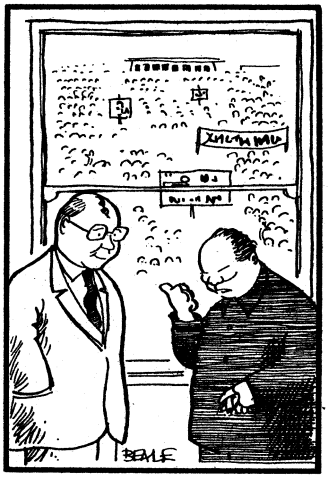
De belangrijkste eisen van de studenten waren erkenning van hun autonome studentenbond, een brede dialoog met top-leiders die simultaan en integraal door de televisie werd uitgezonden, en expliciete verontschuldigingen voor het hoofdredactionele artikel in het Volksdagblad van 26 april, waarin de studenten onruststichters en samenzweerders werden genoemd, die het land moedwillig in chaos wilden storten.
In een poging de studentenactie te beëindigen werd op 14 mei door minister van onderwijs Li Tieying en door het hoofd van de partij-afdeling voor Verenigd Front Werk (dialoog met niet-communisten). Yan Mingfu, overleg gevoerd met 50 studenten. Toen de twee bewindslieden niet konden garanderen dat er een volledige televisie-uitzending van de dialoog kwam, braken de studenten de gesprekken af. Ook verder overleg tussen regering en studenten in de ochtend van 15 mei leverde geen resultaat op.
De hongerstakers hadden zich op 15 mei, als blijk van hun bereidheid de topontmoeting niet te belemmeren, teruggetrokken op het meest oostelijke deel van het Tian An Menplein, dat het verst van de Grote Hal van het Volk was gelegen.

Aankomst Gorbatsjow in Peking. Studentenacties dwingen tot aanpassingen in het programma

In verband met de hongerstaking van de studenten en de bezetting van het Tian An Menplein moest de welkomstceremonie voor de Sowjet-leider op het vliegveld van Peking worden gehouden, en niet, zoals gebruikelijk, op dit plein.
Gorbatsjow arriveerde op 15 mei om 12 uur plaatstelijke tijd en werd verwelkomd door de Chinese president Yang Shangkun en enkele andere leiders, onder wie de vice-premiers Wu Xueqian en Tian Jiyun en minister van buitenlandse zaken Qian Qichen. Vanaf het vliegveld maakte de colonne auto's, waarin Gorbatsjow en zijn delegatie naar het Diaoyutai-verblijf voor hooggeplaatste buitenlandse gasten werden gereden, een omweg om de Changan-boulevard langs het Tian An Menplein te vermijden.
De bespreking die Gorbatsjow 's middag ~ voerde met president Yang Shangkun werd twee uur uitgesteld. Redenen voor het uitstel werden niet gegeven. Uiteindelijk moest de Russische leider via een zijingang de Grote Hal van het Volk betreden.
In een toespraak tijdens het banket met Yang Shangkun verklaarde Gorbatsjow dat de Sowjet-Chinese betrekkingen gebaseerd moesten zijn op principes als non-interventie, gelijke rechten en non-agressie. Hij onthield zich van commentaar op de studentendemonstraties, maar zei wel dat ,,de zaak van socialistische vernieuwing en van de blootlegging van het humanitaire en democratische potentieel van het socialisme zal worden bekroond met succes".
Beide presidenten spraken de wens uit van elkaars hervormingsprogramma's te willen leren. President Yang voegde daar aan toe dat elk land zijn eigen specifieke omstandigheden had en dat er geen uniforme blauwdruk bestond die alle socialistische landen konden kopiëren.

Ontmoeting Gorbatsjow met Deng Xiaoping

Op 16 mei kwam formeel een einde aan het dertig jaar lange tijdperk van verwijdering tussen China en de Sowjet-Unie, toen top-leider Deng Xiaoping en Michail Gorbatsjow elkaar ontmoetten in de Grote Hal van het Volk, en Deng aankondigde dat ,,een punt achter het verleden is gezet en een nieuwe koers voor de toekomst kan worden uitgestippeld".
Een kranslegging door Gorbatsjow op het Monument voor de Helden van het Volk, die vóór de ontmoeting met Deng had zullen plaatsvinden, werd afgelast omdat het monument was bezet door duizenden sympathisanten van de hongerstakers.
Aan het begin van hun ontmoeting schudden Deng en Gorbatsjow elkaar langdurig de hand. Er had geen omarming plaats. De ontmoeting tussen de twee leiders duurde tweeëneenhalf uur waarna beiden aanzaten aan een middagbanket.
Deng en Gorbatsjow waren het over verschillende kwesties nog oneens, maar besloten het verleden het verleden te laten en vooruit te zien. Gorbatsjow zei dat de Sowjet-Unie in het verleden had volgehouden dat er slechts één socialistisch model was en dat dit onjuist was gebleken. ,,Wij hebben ons geloof in het marxisme-leninisme niet verloren, maar we voeren het nu uit volgens de werkelijkheid van het dagelijks leven in ons land". Deng beaamde dat zonder voortdurende innovatie waar marxisme niet mogelijk was.
De twee leiders hadden een grondige



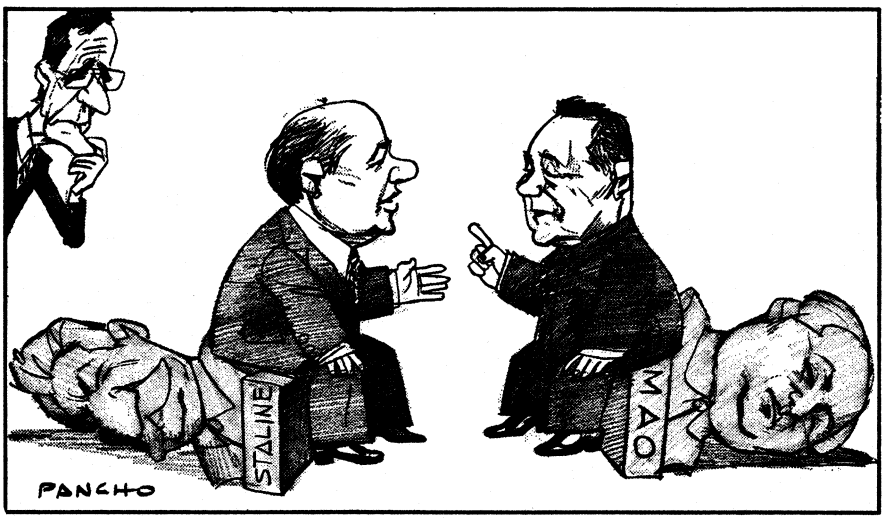
,,Deze perestrojka - bestaat er een remedie voor?''

(Financial Times 18-5-1989)

gedachtenwisseling over de kwestie-Cambodja maar volledige overeenstemming kon niet worden bereikt. De besprekingen over deze kwestie zouden door de ministers van buitenlandse zaken van beide landen worden voortgezet.
De besprekingen met premier Li Peng na de lunch met Deng Xiaoping werden verplaatst naar het staatsgastenverblijf Diaoyutai in het westen van de stad uit vrees dat massa's boeren en arbeiders zouden proberen de Grote Hal binnen te dringen.
Premier Li nodigde Gorbatsjow uit tot ,,openhartige, diepgaande en veelomvattende besprekingen over bilaterale en internationale kwesties''.
In de namiddag ontmoette Gorbatsjow ook pal-tijleider Zhao Ziyang voor de formele aankondiging van het herstel van de betrekkingen tussen de communistische partijen van beide landen. Hoe de contacten tussen de partijen in de praktijk vorm zouden krijgen, was nog onduidelijk.

Studentenacties krijgen brede steun vanuit bevolking

Op 15 mei hielden duizenden professoren, docenten, journalisten, artiesten en anderen een mars door Peking ter ondersteuning van de studentenprotesten. De mars werd aangevoerd door twaalf top-intellectuelen van het land onder wie de leidende liberale politicoloog Yan Jiaqi, de marxistische humanist Su Shaozhi, de schrijvers Su Xiaokang en Dai Qing. De twaalf hadden vooraf een petitie naar de regering gestuurd, waarin zij stelden dat als er geen positieve dialoog tot stand kwam zij geen andere mogelijkheid zagen dan zich bij de hongerstakers te voegen en de strijd tot het einde uit te zitten.
Een dag later voegden zich ook enige van China's niet-communistische partijen, die geheel uit intellectuelen bestonden, bij de protestcampagne.
Het Plein van de Hemelse Vrede was weer volgestroomd met mensen die hun steun wilden betuigen aan de hongerstakende studenten, waarvan het aantal tot 3.000 was opgelopen. Arbeiders, overheidsambtenaren, professoren en anderen waren de studenten te hulp gekomen met tenten en parasollen. Technische studenten hadden hoogwaardige geluidsinstallaties opgezet, waardoor er volledige coördinatie van actie was.
Hongerstakers die door de hitte of door gebrek aan voedsel bevangen waren, werden opgevangen door medische vrijwilligers en met ambulances naar ziekenhuizen vervoerd.
De leuzen die door de verschillende groepen werden meegedragen waren militanter dan voorheen en richtten zich tegen ,,dictator" Deng Xiaoping en de ,,corrupte regering van Li Peng".
Een ondersteuningsgroep van de Chinese Academie van Sociale Wetenschappen, een regeringsadvies-instelling had in haar midden de leus geplant: ,,Einde aan het Bejaardenregime! Algemene Verkiezingen!"
In de nacht van 16 op 17 mei stuurde partijleider Zhao Ziyang een geschreven boodschap naar de ruim 3.000 hongerstakers op het Tian An Menplein, waarin hij de ,,patriottische geest van de studentencampagne voor democratie, tegen corruptie en voor het versnellen van hervormingen" erkende. Zhao sprak de hoop uit dat de studenten tot inkeer zouden komen en de belangen van het hele land in overweging zouden nemen. Hij beloofde dat er na de terugkeer van normale verhoudingen geen wraakacties tegen de studenten zouden volgen en dat er verdere dialogen zouden volgen over een grote schoonmaak in de regering.
Volgens waarnemers was het gebaar van Zhao een gedeeltelijke tegemoetkoming aan een van de eisen van de studenten, maar kwam het te laat om de gemoederen nog tot bedaren te kunnen brengen. Volgens hen was dc jarenlange onverschilligheid van een groot deel van het volk tegenover het regime eerst door de inflatie verander in onrust, en daarna door de studentenacties tot actieve minachting. De woede was het felst tegen premier Li Peng, omdat hij sinds het begin van de acties medio april niet de moed en de realiteitszin had gehad ook maar een keer iets rechtstreeks tot het volk of de studenten te zeggen.
De studentenbeweging voor democratie groeide op 17 mei uit tot een massieve volksbeweging van miljoenen burgers, die het aftreden van Deng Xiaoping en van de regering van Li Peng eisten.
In Peking gingen meer dan een miljoen mensen de straat op om hun ongenoegen over hun leiders te uiten. Ook in twintig andere grote en middelgrote Chinese steden werden betogingen gehouden. Zelfs in Hongkong en Macao werd door studenten gedemonstreerd om solidariteit te betuigen met hun collega's in China.
Tienduizenden mensen begaven zich in Peking naar het Plein van de Hemelse Vrede of liepen of fietsten in groepen met spandoeken door de stad. Het hele centrum van de stad werd lamgelegd door de demonstraties. Van politie- of verkeersagenten was geen spoor te bekennen. Studenten regelden het verkeer en zagen toe op een ordelijk verloop van de betoging, die uiterst vreedzaam verliep. Betogers liepen vrolijk lachend rond en juichten elkaar toe.
Op het Plein gaf de menigte onmiddellijk gehoor aan de oproep van studenten om een rijbaan vrij te houden voor ambulances, die af en aan reden om assistentie te verlenen aan onwel geworden hongerstakers.
Op de vijfde dag van de hongerstaking werd door twaalf studenten ook elk drinken geweigerd. Een aantal studenten was bereid om te sterven, omdat zij meenden dat alleen dit soort schokken positieve veranderingen in hun hopeloze land konden brengen.
Op het centrale deel van het Tian An Menplein bevonden zich de hongerstakers en de honderden artsen en verpleegkundigen die hen verzorgden. Dit gedeelte van het Plein werd omgeven door hechte cordons studenten, die slechts na langdurig aandringen buitenlandse journalisten doorlieten. Op de buitenvakken van het Plein marcheerden detachementen winkeliers, fabrieksarbeiders, regeringsambtenaren, journalisten, hotelpersoneel en vele anderen. Medewerkers van verscheidene ministeries droegen spandoeken met de namen van hun werkeenheid.
Overal in de stad hingen bij de poorten van fabrieken spandoeken waarin steun aan de hongerstakende studenten werd betuigd. Veel winkels sloten, en op veel plaatsen liepen mensen weg van hun werk om mee te betogen.



Le Monde 14-5-1989

Toespraak Gorbatsjow tot academici

Sowjet-leider Gorbatsjow, die op 17 mei opnieuw via een achterdeur de Grote Hal van het Volk moest binnenkomen, hield 's ochtends een redevoering voor 550 academici over de principes en vooruitzichten voor de Chinees-

Russische betrekkingen, hervormingen in socialistische landen en de algemene toestand in de wereld.
Gorbatsjow drukte er zijn vreugde over uit dat de lange periode van ,,onderlinge vervreemding'' nu voorbij was en hij stelde dat de verbetering in de Sowjet Chinese betrekkingen tegen niemand gericht was. ,,Het wordt niet van China of van de Sowjet-Unie gevraagd dat zij hun bestaande banden met derde landen opgeven, of zij nu socialistisch of kapitalistisch, ontwikkeld of onderontwikkeld zijn'', aldus de Sowjet-leider.
Hij verklaarde er naar te streven de grens tussen beide landen te demilitariseren en de grensgebieden te transformeren tot ,,zones van vriendschap en vrede''. Hij onthulde dat 436 midden en korte-afstandsraketten in het Aziatische gedeelte van de Sowjet-Unie zouden worden vernietigd op basis van een Ainerilraans-Russisch ve - drag, en dat in de loop van 1989-1990 de Russische troepen in Sou-jet-Azië met 200.000 man zouden worden gereduceerd, waarvan 120.000 in het verre oosten van de Sowjet-Unie. Hij kondigde ook aan dat de landstrijdkrachten met twaalf divisies werden verminderd, dat elf luchtmachtregimenten werden ontbonden en dat zestien slagschepen van de vloot in de Stille Oceaan werden verwijderd.
Gorbatsjows voorstellen volgden op een mededeling van het persbureau Tass op 15 mei 1989 dat de eerste Sowjet-troepen zich uit het aan China grenzende Mongolië aan het terugtrekken waren. Dit was in overeenstemming met Gorbatsjows aankondiging van december 1988 dat in totaal 500.000 militairen zouden worden teruggehaald (zie pag. 783-1988 en pag. 159/3).

Tass verklaarde op 15 mei dat als onderdeel van de terugtrekking 820 artilieriesystemen zouden worden ontmanteld. Ook werden 5.000 tanks, 1.000 infanterievoertuigen, 190 vliegtuigen en 130 gevechtshelicopters uit Mongolië teruggetrokken. De operatie had volgens *Tass* te maken met ,,nieuwe politieke opvattingen'' en ,,nieuwe verhoudingen in de regio''.

In een reactie op de massale protestacties in China zei Gorbatsjow dat de aspiraties van het volk vaak de concrete resultaten van hervormingen voorbijstreven. ''Maar we moeten ons realiseren dat veranderingsprocessen in de samenleving, evenals die in de natuur, altijd een zekere tijd nodig hebben''. ,,Pogingenom de geschiedenis in galop te laten verlopen blijken later kostbaar te zijn'' Volgens de Sowjet-leider was er een gebalanceerde strategie nodig en werd de rol van de partij in zo'n situatie extra belangrijk.

De Sowjet-leider betreurde het dat de onderlinge handel nog slechts 7 miljard gulden bedroeg en beloofde een drastische uitbreiding van de economische samenwerking tussen beide landen, die daarvoor extra gunstige omstandigheden hebben omdat zij een gemeenschappelijke grens van 7 000 km hebben Hij stelde een breed pakket



Een beeld van de volksopstand in het centrum van Peking, maar op 17 mei 1989 meer dan een miljoen mensen protesteerden tegen hun leiders.

van samenwerkingsprojecten voor, onder andere een pijpleiding voor vloeibare steenkool Gorbatsjow zei dat de Sowjet-Unie wenste te leren van China's oprichting van Speciale Economische Zones in het zuiden van het land en stelde voor dat er in de grensgebieden Speciale Joint Venture Zones ~ o u - den worden ingesteld

Gorbatsjow stelde tenslotte voor het troebele verleden van de Chinees-Russische betrekkingen niet te verzwijgen en dit in ,,al zijn episodes objectief en onpartijdig te evalueren, zelfs de meest problematische''.
Het bezoek dat Gorbatsjow 's middags aan de Verboden Stad, het voormalige keizerlijke paleis, zou brengen werd afgelast omdat het Plein van de Hemelse Vrede inmiddels geheel bezet was door demonstranten.
De Chinese autoriteiten zagen zich genoodzaakt de persconferentie, die Gorbatsjow in de Grote Hal van het Volk zou geven, te verplaatsen naar het Diaoyutai-gastenverblijf. In verband met de chaos in de stad liep de persconferentie enkele uren vertraging op.
Gorbatsjow verklaarde tegenover de pers dat zijn besprekingen met Chinese leiders over de kwestie-Cambodja ,,tot een beter begrip van elkaars positie hebben geleid'', en dat de discussies na de topontmoeting werden voortgezet
Op vragen van buitenlandse journalisten naar een reactie op de demonstraties in Peking, antwoordde Gorbatsjow dat hij niet van plan was de Chinezen de les te lezen, en dat als vergelijkbare demonstraties op het Rode Plein zouden worden gehouden een politieke oplossing zou worden gezocht.

Bezoek Gorbatsjow aan Shanghai

Op 18 mei besloot Gorbatsjou- zijn historische bezoek aan China met een verblijf van vijf uur in Shanghai.
In deze stad bezocht de Sowjet-leider een speciale economische zone, waar de Chinese regering experimenteert met een vrije markt en open handel.
Het programma moest ook hier worden aangepast in verband met tienduizenden mensen, die in het centrum van de stad betoogden voor democratie
Volgens het persbureau Nieuw China had Gorbatsjow voor zijn vertrek naar Moskou de hoop uitgesproken dat de toestand in de Volksrepubliek zich zou ontspannen en dat de rust zou weerkeren. De Russische leider had zich ingenomen getoond over de resultaten van zijn ontmoetingen en had verklaard dat met de normalisering van de betrekkingen een ,,uiterst belangrijke taak vervuld is''.

In Peking werd op 18 mei een gemeenschappelijk communiqué verspreid waarin China en de Sowjet-Unie de normalisering van hun betrekkingen onderstreepten. E werd geen geheim gemaakt van de bestaande meningsverschillen, met name over Cambodja. Peking en Moskou beloofden hun grenstroepen in te krimpen ,,tot een minimum dat overeenstemt met betrekkingen van goed nabuurschap''. Er zou meer vaart worden gezet achter het al jaren lopende overleg over het verloop van de grenzen. Verder werd bekendgemaakt dat Gorbatsjow de Chinese leiders Deng Xiaoping, Yang Shangkun, Zhao Ziyang en Li Peng had uitgenodigd naar de Sowjet-Unie te komen.

De Sowjet-berichtgeving over de omstandigheden waaronder Gorbatsjows bezoek plaatsvond was tot 18 mei zeer terughoudend geweest. Pas nadat Gorbatsjow uit Peking vertrokken was naar Shanghai, maakte het persbureau *Tass* melding van de massale betogingen in de Chinese hoofdstad.
Tass kwam daarbij tot de conclusie dat de autoriteiten de controle over de ge beurtenissen hadden verloren. Zonder verder commentaar berichtte *Tass* dat de betogers het aftreden eisten van de hoogste Chinese leiders.

DUITSLAND (BONDSREPUBLIEK)

„ROOD-GROENE" SENAAT IN WEST-BERLIJN

Het Westberlijnse parlement, het Huis van Afgevaardigden, dat op 29 jan. 1989 bij algemene verkiezingen nieuw u-as samengesteld (pag 108/1 e.v. - 1989), heeft op 16 maart een nieuw stadsbestuur - de Senaat - verkozen.
Het Huis verkoos met 72 tegen 66 stemmen SPD-leider Walter Momper tot regerend burgemeester.
Walter Momper staat aan het hoofd van een coalitie van SPD en Alternative Liste (de Westberlijnse Groenen), de eerste van deze aard in West-Berlijn.
In de nieuwe Senaat heeft de SPD 11 en de AL drie zetels.
Voor het eerst domineren vrouwen in een deelstaat egering: acht van de veertien ministers zijn vrouwen, vijf sociaal-democraten en drie groenen.
De drie AL-senatoren zijn vakbondsleidster Sybille Volkholz (onderwijs, sport) de econome Michaela Schreyer (stadsontwikkeling en milieu) en de juriste Anne Klein (vrouw, jeugd en gezin).
De scheidende burgemeester, CDU-leider Diepgen, waarschuwde in zijn afscheidsrede voor ,,grenzeloze experimenten", zoals hij de coalitie tussen SPD en AL noemde.
De ,,gevoelige en nog steeds gevaarlijke plaats" West-Berlijn is, zo vond Diepgen, voor zulke experimenten niet de juiste stad en de nieuwe Senaat moet volgens hem ,,zelfkritischer dan elders" te werk gaan.

Constituerende zitting Huis. Verhit onthaal *voor* Republikeinen

Het nieuwe Westberlijnse stadsparlement is in de ochtend van 2 maart voor het eerst bijeen gekomen met elf rechts-radicale Republikeinen.
De politie had de wijde omgeving van het stadhuis afgezet om te voorkomen dat demonstranten de Republikeinse afgevaardigden de toegang tot het stadhuis zouden beletten.
In de middag van 2 maart hadden ook demonstraties plaats in districten waar in de tien districtsraden in totaal dertig Republikeinen zijn gekozen.
In een gemeenschappelijke motie van CDU, SPD en Alternative Liste werd het aantal presidiumleden van het stadsparlement van acht tot zes teruggebracht met als gevolg dat geen enkele Republikein zo'n functie kon verwerven.
De vergadering werd diverse keren onderbroken door spreekkoren die van de tribune leuzen als ,,nazi's raus" riepen.
Een nieuwe Senaat kon op dat moment nog niet worden gekozen, Dat er een rood-groene coalitie zou komen van SPD en Alternatieven was echter zeker. Een belangrijke proef op de som daarvoor was de verkiezing van een AL-lid tot vice-presidente.

Politieke situatie in West-Berlijn en de Bondsrepubliek als geheel

Het *NRC/H'blad* van 2 maart bevatte een analyse van de consequenties, die de politieke situatie in West-Berlijn kon hebben voor de Bondsrepubliek als geheel
Het volgende is hieraan ontleend

Begeleid door een wolk van demonstraties en tegendemonstraties is het nieuwe Westberlijnse stadsparlement 's ochtends op 2 maart voor het eerst bijeengekomen. De elf leden van de rechtsradicale partij ,,De Republikeinen" werden onder politiebescherming het stadhuis van Schöneberg binnengeleid.
De politie had de wijde omgeving afgezet en de uitgangen van de metrostations gesloten. Linkse groeperingen hadden opgeroepen de Republikeinen de toegang onmogelijk te maken.
Ook bij de districts-stadhuizen wilden in de loop van de middag demonstranten Republikeinse afgevaardigden tegenhouden. Ze scandeerden leuzen als ,,Nazi's raus" en ,,Nooit meer fascisme, nooit meer oorlog".
De politieke situatie in Berlijn, maar de vorming van een rood-groene coalitie van SPD en de Alternative Liste (AL) steeds waarschijnlijker wordt, ontwikkelt zich tot een testcase voor de Bondsrepubliek.
Opiniepeilingen wijzen ook voor de rest van de Bondsrepubliek op dramatische verliezen voor de regerende CDU/CSU van kanselier Helmut Kohl, terwijl de oppositiepartijen SPD en Groenen steun minnen en op dit moment gezamenlijk boven de vijftig procent uitkomen.
De politieke verhoudingen zijn na de verkiezingen in Berlijn eind jan. in het hele land verscherpt.
De Republikeinen wonnen met tegen buitenlanders gerichte uitlatingen 7,5 procent van de stemmen en de CDU verloor niet alleen sterk, maar zag ook haar coalitiepartner FDP onder de kiesdrempel verdwijnen.
Landelijk gezien staan de Liberalen er beter voor, maar voor een coalitie met de CDU/CSU heeft men onvoldoende steun van de bevolking.
Voor de CDU en kanselier Kohl lijkt het rood-groene bondgenootschap in Berlijn een zegen te worden. Niet alleen heeft de partij weer een duidelijk thema (,,rood-groene chaos") waartegen zij zich kan afzetten, de afbrokkelende aanhang dit bij deelstaatverkiezingen steeds vaker thuis blijft kan weer worden gemobiliseerd.
Dat dit een kans van slagen heeft bleek 's avonds op 1 maart bij een door het Berlijnse CDU-bestuurslid en Bondsdaglid Heinrich Lummer georganiseerde demonstratie tegen de Alternatieven op de Kurfürstendam.
Berlijners kunnen zich niet meer herinneren wanneer voor het laatst een demonstratie van politiek rechts in de stad is gehouden. Circa tweeduizend, in het demonstreren zichtbaar onervaren, meest jonge mensen liepen mee. Ze droegen spandoeken met opschriften als ,,Berlijns toekomst mag niet in gevaar komen" en riepen leuzen als ,,Momper leugenaar".
Walter Momper is de SPD-leider in de stad, die vóór de verkiezingen bezwoer dat hij geen coalitie met de Alternative Liste zou aangaan en die nu voorop loopt in de vorming daarvan.
De als conservatief bekend staande Lummer sprak de demonstranten toe. Terwijl zijn aanhangers voortdurend ,,AL raus" scandeerden, deelde Lummer paradoxaal genoeg mee dat de bijeenkomst niet was gericht tegen een partij of tegen buitenlanders.
Voor de aanwezigen was duidelijk dat hij milde aangeven niet tegen de rechts-radicale Republikeinen te demonstreren.
Daags tevoren had hij nog gezegd dat deze ,,minstens net zo geschikt zijn voor een coalitie als de AL". ,,De stad mag niet in handen vallen van alternatieven die de geallieerden weg willen hebben, de gevangenissen willen sluiten, de politie ontwapenen en die tegen de Duitse hereniging zijn", zei Lummer.
De rijkelijk van nationale vlaggen voorziene anti-AL-demonstratie werd beëindigd met het zingen van het Duitse volkslied.
Vrijwel gelijktijdig protesteerde vakbondsvoorzitter Michael Pagels in een andere demonstratie (zesduizend mensen) bij het stadhuis van Schöneberg tegen het feit dat ,,neo-fascisten en rechts-radicalen weer salonfähig" worden in West-Duitsland.



Walter Momper, de nieuwe regerende burgemeester van West-Berlijn en voorzitter van de West berlijnse SPD

De Senaat van CDU-man Eberhart Diepgen, die op 2 maart zijn functie neerlegde verweet hij over een ,,mensen verachtend cynisme" te beschikken. Zij als ,,heersende groep" hadden agressies bij mensen opgewekt die de steun voor de Republikeinen verklaa de.
Pagels, die vóór de verkiezingen de naast hem staande Walter Momper ,,niet verkiesbaar voor werknemers" had genoemd, vergat dat tot zes jaar geleden steeds-de SPD de heersende groepering in Berlijn was. Dat deze partij de macht verloor was in niet geringe mate het gevolg van een reeks omkoopschandalen in haar hoogste gelederen.
goals de CDU het rood-groene bondgenoot. schap in Berlijn kan gebruiken als katalysator voor de mobilisatie van de eigen achterban, zo zijn de Alternatieven als gevolg van de Republikeinse winst ineens bij de sociaal-denlocratische SPD salonfähig geworden
De schok als gevolg van dc plotselinge opkomst van de rechtsradicalen heeft Momper bovendien gelegenheid gegeven zijn ferme afwijzing van de AL van voor de verkiezingen simpelweg te negeren.
SPD-vice-voorzitter Oskar Lafontaine verschafte 's avonds op 1 maart in een vraaggesprek enig inzicht in het soort verkiezingsstrijd dat de Duitsers te wachten staat.
Als de CDU/CSU zich vooral tegen ,,roodgroen" zal richten dan zullen de sociaal-democraten ,,zwart-bruin" als anti-thema nemen.
Zwart is de kleur waarmee de christen-democraten in de Bondsrepubliek vaak worden aangeduid, bruin staat voor nationaal-socialisme.
CDU-man Luminers uitspraak over de coalitiegeschiktheid van de Republikeinen kwam Lafontaine daarbij goed van pas.
Lafontaine is de meest waarschijnlijke kanselierskandidaat van de SPD bij de verkiezingen voor de Bondsdag eind volgend jaar.
Daarnaast zijn er in 1990 een hele reeks deelstaatverkiezingen.
De eerstvolgende confrontatie tussen de partijen is op 12 maart in de deelstaat Hessen waar gemeenteraadsverkiezingen plaats hebben. De strijd tussen CDU en SPD concentreert zich op de stad Frankfurt waar nu een CDU-burgemeester regeert.
De Republikeinen doen slechts in een viertal kleinere gemeenten mee; zij concentreren zich op de Europese verkiezingen van 18 juni.

GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN IN HESSEN. GROOT VERLIES VOOR CDU. WINST VOOR EXTREEM RECHTS

Bij districts- en gemeenteraadsverkiezingen in de deelstaat Hessen op 12 maart heeft uiterst rechts overal waar het meedeed hoge percentages stemmen gekregen ten koste van de christendeinocratische CDU.
In Frankfurt verloor de CDU 13 procent en kelderde van 49,6 naar 36,6 procent.
De rechts-radicale trend, die eind januari tevoo schijn kwam in de stemmenwinst van de Republikeinen in West-Berlijn, heeft zich hiermee elders in de Bondsrepubliek voo tgezet.
In de grootste stad van Hessen, Frankfurt, behaalde de rechts-extreme Nationaldemoltratischc Partei Deutschlands (NPD) die veel aanhangers heeft onder oud- en neo-nazi's, 6,6 procent. Met 7 van de 93 zetels komt de partij na zeventien jaren terug in het stadsparleinent.
De winst voor uiterst rechts ging overal ten koste van de christen-democratische CDU.
In Frankfurt raakte deze partij na twaalf jaar haar absolute meerderheid kwijt.
De SPD (van 38,6 naar 40,1 procent) zal met haar burgemeesterskandidaat Volker-Hauff een coalitie aangaan met de Groenen die in deze stad van 8 naar 10,1 procent opschoven.
De FDP bleef in Frankfurt met 4,9 procent opnieuw onder de 5-procents kiesdrempel.
In de gehele, 5,5, miljoen mensen tellende deelstaat Hessen vertoonde zich dezelfde trend af als in Frankfurt.
Overal verloor de CDU fors en wonnen de andere partijen: de SPD een beetje, de Groenen iets meer, uiterst rechts fors.
In de beide districten waar de Republikeinen van Franz Schönhuber zich hadden aangemeld, behaalden zij hoge percentages: in het district Rheingau/Taunus 10,5 procent, in Wetterau 7 procent; in dit laatste district behaalde de NPD ook nog 4,7 procent, tezamen 12,4 procent van de stemmen voor uiterst rechts.
In de gemeente Wölfershcim in dit district behaalde de NPD 15,9 procent.

Hessen
Gemeenteraadsverkiezingen

	1989 %	1985 %
Opkomst	78,1	75,8
CDU	34,1	41,1
SPD	44,8	43,7
Groenen	9,1	7,1
FDP	4,9	5,3
DKP	0,8	0,4
Republikeinen	0,7	–
NPD	1.4	–
Overige	0,6	0,3
Plaatselijke lijsten	3,4	2,1

Analyse verkiezingsuitslag

De volgende analyse van de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen in Hessen is afkomstig uit het *NRC/H'blad* van 13 maart.

Voor de christen-democratische CDU van bondskanselier Helmut Kohl ziet de toekomst er duister uit. Kon men de nederlaag eind januari in het stedelijke West-Berlijn nog als een soort ,,bedrijfsongeval" presenteren - men zou hebben verzuimd actief in te gaan op de woningnood, de werkloosheid en de angsten bij de gewone man voor de buitenlander- na de districts en gemeenteraadverkiezingen op 12 maart in Hessen gaat dat niet meer.
Berlijn was blijkbaar geen ,,waarschuwing", maar een trend. Verliescijfers tot 13 procent (Frankfurt) bij de CDU en gelijktijdige minstcijfers voor de rechts-extreme NPD en de rechtsradicale Republikeinen op die plaatsen waar ze meededen duiden op een radicalisering van de Duitse kiezers en tegelijkertijd op een diepe crisis bij de volkspartij CDU.
Hoe catastrofaal de uitslag voor de CDU is blijkt nog eens extra uit het feit dat de christendemocraten in Hessen na het bekend worden van de uitslag in Berlijn probeerden de tegen buitenlanders gerichte uitspraken van Republikeinen en NPD te overtroeven. ,,Deze stad kan niet nog meer emigranten opnemen", zo luidde plotseling de slogan van de CDU, tot boosheid bij de NPD.
Die pogingen om uiterst rechts eenvoudig met zijn eigen thema's uit de markt te dringen hebben als recept voor de CDU echter niet gewerkt. Evenmin heeft men de kiezers kunnen overtuigen met het presenteren van rood-groene coalities als een schrikbeeld.
De partij komt nu voor de belangrijke vraag: wat valt er dan nog wèl te doen aan het verdringen van extreme elementen, die niet alleen haar regeringsinacht ondermijnen, maar die tegelijkertijd reacties oproepen die ook links radicaliseren. Uit de minst van de Alternatieven in Berlijn en de Groenen in Hessen blijkt dit duidelijk.
Na de dood van CSU-leider Franz Josef Strauss in de herfst mist de ,,Unie" in de Bondsrepubliek een persoon die voor uiterst rechts denkende mensen houvast biedt. Zolang Strauss er was gingen zij ervan uit dat de politiek van de CDU/CSU niet te veel een koers naar het midden zou kiezen.
Strauss is weg en een geestelijk opvolger, die net als de CSU-man ,,geen democratisch gelegitimeerde partij rechts van de CDU/CSU" duldt, is niet in zicht.
Helmut Kohl geldt in de ogen van ideologisch rechts - en niet alleen bij hen - slechts als een partij-ambtenaar, van mie men geen grote visies moet verwachten en die, nu het land econoinisch weer in orde is, zijn taak heeft vervuld.
In dat gat is Franz Schönhuber gesprongen inet zijn Republikeinen; in hun kielzog hebben zij de NPD meegesleurd, die jarenlang een kwijnend bestaan heeft geleid, maar die er sinds 1987 blijk van geeft haar organisatie weer in orde te hebben met vermoedelijk ongeveer tienduizend leden.
Deze organisatie ontbreekt voorlopig nog bij de Republikeinen; hadden zij in geheel Hessen kunnen meedoen en niet slechts in twee van de 26 districten dan u-as de rechts-radicale winst waarschijnlijk nog duidelijker gedocumenteerd.
In het district Rheingau/Taunus behaalden zij zelfs 10,5 procent van de stemmen, in het district Wetterau 7 procent, naast de NPD met nog eens 4,7 procent.
Helmut Kohl heeft de afgelopen weken een soort struisvogelpolitiek gespeeld. Een discussie over de strategie van de partij, zoals die werd aangezwengeld door de Beierse CSU onder aanvoering van het Bondsdaglid Theo Waigel, bloklreerde hij met alle macht. Over strategie praten was zinloos, zei hij, daden waren slechts belangrijk.
Die daden bleven echter ook uit en bij gebrek aan duideliike richtliinen vanuit Bonn gingen Kohls partijvrienden in Hessen over op de rechts-radicale toer, die nog als een boemerang werkte ook.
Kohl mist dat de CSU met haar strategie-discussie slechts kon bedoelen dat harder moest worden opgetreden tegen druggebruikers, tegen ,,schijn-asielzoekers", tegen een te liberale abortus-praktijk enzovoorts; kortom de thema's waarvan de conservatieven vinden dat deze regering er te soepel mee omgaat.
Zo'n discussie wenste Kohl niet, wetend dat elke duidelijke stap naar rechts onmiddellijk reacties zou oproepen bij coalitiepartner FDP, die toch al moeite heeft om een eigen profiel te bewaren.
In Berlijn en Frankfurt haalde de FDP de kiesdrempel niet, al ontbraken in de laatste stad slechts enkele honderden stemmen.
Na 12 maart zal ook Helmut Kohl niet ontkomen aan een harde uiteenzetting binnen zijn partij over de koers. De kans is groot dat die discussie tot een conservatievere politiek zal leiden, die Kohl binnen het kabinet onmiddellijk in aanvaring brengt met de FDP-mensen, in het bijzonder minister van buitenlandse zaken Genscher.
Het gevolg kan alleen maar een destabilisering van de coalitie zijn. die theoretisch twee consequenties heeft: òf de CDU verliest volgend jaar bij nog meer deelstaatverkiezingen en ten slotte in december ook de Bondsdagverkiezing, òf Helmut Kohl verdwijnt als partijleider en kanselierskandidaat
De enige die op dit moment voor die aflossing in aanmerking zou komen is Lothar Späth, die in Baden-Württemberg met absolute meerderlieid regeert.

Hij wist de NPD bij de deelstaatverkiezingen vorig jaar op 2,1 procent en de Republikeinen op 1 procent te houden. (pag. 219/3 e.v.-1988).
Of Späth zèlf bereid is de koningsmoord te voltrekken of dat anderen in de komende maanden het zullen wagen deze actie te zijnen gunste in te leiden valt nog niet te overzien. Thans geldt voor de prominenten bij de CDU de regel zo stil mogelijk te blijven om zijn naam met in een adem genoemd te horen inet een negatieve ontwikkeling
Zeker is dat de positie van Helmut Kohl wankelt: hij kan slechts overleven als hij erin zou slagen een effectief antwoord ie vinden op de minst van Republikeinen en NPD.
Op 18 juni bij de Europese verkiezingen krijgt hij nog een maal een kans, misschien wel z'n laatste. Bij die verkiezingen doen de Republikeinen en de NPD mee, de laatste partij in combinatie met de Deutsche Volks-Union, een al even extreem rechtse groepering.

„Rood-groene" coalitie in Frankfurt

In Frankfurt, de grootste stad in Hessen, is op 7 april bekend gemaakt, dat aldaar SPD en Groenen een coalitieovereenkomst hadden afgesloten.
Wanneer medio-juni de nieuw gekozen gemeenteraad een nieuw college van burgemeesters en wethouders zal verkiezen, is het de bedoeling, dat de SPD-er Volker Hauff burgemeester zal worden.
Aan de Groenen zullen dan vier portefeuilles toevallen, te weten die van milieu en energie, volksgezondheid en vrouwen, onderwijs en, tenslotte, die van multiculturele zaken.
Wethouder met de laatstgenoemde portefeuillle zal Daniel Cohn-Bendit worden, bekend als studentenleider tijdens de studentenopstand in Parijs van mei 1968.

BONDSKANSELIER KOHL WIJZIGT KABINET

Op 13 april heeft bondskanselier Kohl op een persconferentie in Bonn een aantal wijzigingen in zijn kabinet bekend gemaakt.
De voorzitter van de Beierse zusterpartij CSU, Theo Waigel, wordt de nieuwe minister van financiën in Bonn.



Volker Hauff, de nieuwe SPD-burgemeester van Frankfurt na de gemeenteraadsverkiezingen in Hessen.



Daniel Cohn-Bendit, de voormalige studentenleider uit de jaren zestig, nu, na de gemeenteraadsverkiezingen in Hessen, wethouder in Frankfurt voor de Groenen

De CDU-er Gerhard Stoltenberg geeft die functie op om minister van defensie te worden.
De huidige minister van defensie, Rubert Scholz (ook CDU), wordt na een ambtsperiode van niet veel meer dan een jaar het politieke bos ingestuurd.
De nieuwe minister van binnenlandse zaken wordt Wolfgang Schauble (CDU), die chef van de bondskanselarij (met de rang van minister) was.
Hij lost de CSU-er Friedrich Zimmermann af, die doorschuift naar liet ministerie van verkeer.
Jurgen Warnke (ook CSU), de huidige minister van verkeer, wordt minister van ontwikkelingshulp.

Kohl benoemde Hans Klein (CSU), die minister van ontwikkelingssamenwerking was, tot de opvolger van regerings-woordvoerder Friedhelm Ost.
Nieuw in het kabinet is Gerda Hasselfeldt (CSU). Zij vervangt minister van bouwzaken Oscar Schneider voor wie geen nieuwe post beschikbaar is.
Eveneens nieuw in het kabinet tenslotte is Rudolf Seiters, tot dan secretaris van de CDU-Bondsdagfractie, die Schauble opvolgt als hoofd van de bondskanselarij.
Ook op liet niveau van de parlementaire staatssecretarissen zijn enkele wijzigingen aangebracht.
Tot staatssecretaris van financiën werd benoemd Manfred Carstens, lid van de Bondsdag voor de CDU. Hij komt daar op de plaats van Hansjörg Hafele.
Nieuwe staatssecretaris van arbeid en sociale zaken wordt Horst Seehofer, lid van de Bondsdag voor de CSU. Hij vervangt de vei-trekkende Stefan Höpfinger.
Norbert Lammert (CDU) komt op het ministerie van onderwijs en wetenschappen in de plaats van staatssecretaris Irmgard Karwatzki
Tenslotte wordt nieuwe staatssecretaris van ontwikkelingssamenwerking Hans-Peter Repnik (CDU) als opvolger van Volkmar Kohler

Voorgeschiedenis wijziging op *defensie. Vliegrampen.* Laagvliegoefeningen.

In Het Parool van 14 april stond een beschouwing over de kabinetswijziging in Bonn, waarin vooral werd ingegaan op de mutatie op het ministerie van defensie.
Het volgende is daaraan ontleend

De grootste verliezer in Bonn was op 13 april professor Rupert Scholz. Tijdens de stoelendans die bondskanselier Helmut Kohl voor een aantal christen-democratische CDU/CSU-partijgenoten arrangeerde, vonden zelfs zwaar gekritiseerde bewindslieden als Gerhard Stoltenberg en Friedrich Zimniermann nog wel een andere zetel, maar Rupert Scholz bleef over. Hij werd ontslagen na niet eens een jaar minister van defensie te zijn geweest. Scholz volgde Manfred Wörner op, die secretaris-generaal van de NAVO werd.
De 51-jarige Scholz, de voormalige senator van justitie in Berlijn, stond te boek als een hardliner. Dat alleen al beviel veel Duitsers niet. Scholz schopte miljoenen in de Bondsrepubliek bovendien tegen de schenen door vlak voor Kerst, op 15 dec. 1988, zijn populaire staatssecretaris Peter Kurt Würzbach de laan uit te sturen. Sindsdien is het nooit meer goed gekomen tussen de professor en het Duitse volk.
Het ontslag van Wurzbach had te maken met diens maatregel voorlopig alle laagvliegoefeningen boven de Bondsrepubliek te verbieden als gevolg van een zoveelste ramp. Ditmaal was een Amerikaans toestel in Remscheid. tussen Keulen en Dortmund. op een flatgebouw terecht gekonien. Daarbij kwamen op 8 december '88 zes mensen om het leven.
Scholz sprong uit zijn vel toen hij hoorde welke beslissing zijn staatssecretaris „achter zijn rug om" genomen had. Zelf verbleef hij ten tijde van het ongeluk en de afkondiging door Würzbach van het verbod in Amerika.
De minister trok zich niets aan van de publieke opinie en maakte het voorlopige verbod op laagvliegoefeningen ogenblikkelijk ongedaan. En terwijl Wurzbach nog maar net uit het regeringscentrum in Bonn was verdwenen, werden op 13 jan. 1989 boerderijen in Jever in Noord-Duitsland zwaar beschadigd door de wrakstukken van drie verongelukte militaire vliegtuigen.
Geen land ter wereld kent zoveel overlast door de militaire luchtvaart als de Bondsrepubliek. De Westduitse bevolking lieeft het Scholz behoorlijk kwalijk genomen dat hij zich telkens weer

met een *all in* de game liet afschepen door de Amerikanen als zich opnieuw een ongeluk had voorgedaan.
Het is zeer de vraag of de Amerikanen in eigen land ook met luchtshows zouden zijn doorgegaan als een toestel brandend als een fakkel in het publiek was gevallen en er zestig mensenlevens te betreuren waren geweest. Dat gebeurde vorig jaar zomer op 28 aug., in Ramstein, een Amerikaanse basis in de Eifel. Volgens de Amerikanen was er sprake geweest van zuiver pech en minister Scholz liet het daar bij.
Hij heeft uiterst ongelukkige maanden achter de rug. Ook de verlenging van de militaire dienstplicht viel verkeerd.
Curieus is de overstap van de uitgebluste Gerhard Stoltenberg van Financiën naar Defensie. De man die zich zeven jaar lang bezig hield met geldkoersen gaat nu plotseling belangrijke beslissingen nemen op het punt van conventionele wapens en kernraketten...
Stoltenberg leidde sinds 1982 het ministerie van financiën. In Bonn bestond de indruk dat hij helemaal naar de achtergrond zou verdwijnen. Enkele jaren geleden gold deze christen-democraat nog als een groot kanshebber voor de opvolging van Kohl als de CDU in '90 opnieuw de bondskanselier zou leveren.
In feite symboliseert Stoltenberg de enorme terugval die de CDU momenteel doormaakt. Hij stond bekend als raspoliticus, een uitstekende minister. De affaire rond Uwe Barschel was zeker ook voor Stoltenberg een klap in het gezicht.
Barschel, de CDU-premier van de deelstaat Sleeswijk-Holstein die in 1987 dood in een badkuip werd aangetroffen en die betrokken was geweest bij geruchtmakende pogingen verkiezingen in zijn deelstaat te manipuleren (pag. 103/1 e.v.-1988), was tot het bittere eind een protégé van Stoltenberg.
De 60-jarige gewezen kroonprins van Kohl, die op 9 april 1989 het leiderschap van de CDU in Sleeswijk-Holstein opgaf, raakte nog meer gefrustreerd door alle kritiek op zijn belastinghervorming en zijn pogingen de enorme begrotingstekorten weg te werken met belastingverhogingen.
De eerste aanpassing is al afgekondigd: de belasting op rente van financiële tegoeden wordt teruggedraaid. Die leidde de afgelopen tijd tot een enorme kapitaalvlucht.
De keus van de mismoedige Stoltenberg, die van huis uit econoom is, voor Defensie is te meer curieus aangezien er juist van dat departement de komende maanden belangrijke beslissingen moeten komen. De Amerikaanse regering houdt vast aan de modernisering van de kernwapens voor de korte afstand (tot 500 kilometer).
Helmut Kohl rekt het liefst tijd en zeeft er de voorkeur aan dat het officiële standpunt van de Bondsrepubliek pas na de landelijke verkiezingen van volgend najaar aan de NAVO wordt meegedeeld. Het ziet er niet naar uit dat Washington zolang geduld heeft en Margaret Thatcher in Londen evenmin.
Wel (Scholz) of niet (Genscher) modernisering van de zogeheten Lance is al tijden een hot item in de Bondsrepubliek en achter het wegwerken van de hardliner Scholz zou wel eens vooral de liberale minister Genscher van buitenlandse zaken hebben kunnen zitten.
In elk geval is Genscher in Bonn nog steeds een zeer invloedrijk man. Want laat zijn partij de afgelopen weken dan in Berlijn en diverse gemeenten van Hessen niet eens de kiesdrempel hebben gehaald, voor de Kohl-coalitie is de FDP nog immer een onmisbare schakel.
Het zou erop kunnen duiden dat Kohl met Stoltenberg nóg meer wil aansturen op afzien van Duitse steun aan de Amerikaanse en Britse drang tot modernisering van de Lance of op zijn minst uitstel ervan. Maar dat valt dan weer moeilijk te rijmen met de toegenomen invloed van de conservatieve Beierse CSU in het kabinet.

In elk geval werd nogal lacherig gereageerd toen Kohl op 13 april op het hoofdkwartier in Bonn de nieuwe opstelling van zijn team bekend maakte - zeker toen de bondskanselier zijn geschuif met poppetjes de belangrijkste kabinetswijziging in de geschiedenis van de Bondsrepubliek noemde.
Maar daarmee heeft de regeringsleider nog niet de gunst van de kiezers terug - die wachten op daden. Kennelijk beschouwt ook Kohls directe CDU-omgeving diens handelingen als paniekvoetbal.
De links getinte secretaris-generaal Geissler ziet er duidelijk geen brood in, anders was hij wel minister geworden. Kohl had hem minister van binnenlandse zaken willen maken. maar Geissler wilde niet.
In CDU-kring in Bonn wordt die weigering gezien als een signaal dat Geissler in de loop van dit jaar met Kohl de strijd wil aanbinden over de koers van de CDU.

Als secretaris-generaal is hij in veel opzichten de dagelijks leider van de partij. Geissler wil hoe dan ook voorkomen, dat de CDU onder druk van de CSU en de opdringende Republikeinen van Franz Schönhuber, naar rechts opschuift.

Commentaar

De Beierse invloed in Helmut Kohls christelijk-liberale kabinet is versterkt. Nadat Kohl zijn ingrijpende kabinetswijziging had bekendgemaakt, begonnen de politici en de media zich dat in de loop van de dag steeds meer te realiseren.
De Beierse CSU-voorzitter en opvolger van Strauss, Theo Waigel, is als minister van financiën de nieuwe sterke man naast Kohl.
Het aantal Beierse ministers neemt toe van vijf tot zes en de in de Bondsrepubliek belangrijke post van regeringswoordvoerder wordt voortaan bekleed door de Beier Hans Klein, die de rang van minister krijgt.
Deze CSU-er moet dus vanaf heden een beleid verkopen dat juist de afgelopen maanden vanuit deze kleinere regeringspartij sterk is aangevallen.

Kohls tactiek is duidelijk: hij versterkt het CSU-element in zijn ploeg in zijn strijd tegen het grootste gevaar dat hem op dit moment bedreigt: de opdringende rechts-radicale groepen - in het bijzonder Franz Schönhubers partij, de Republikeinen,
Hij neemt daarmee een risico tegenover zijn andere coalitiepartner, de liberale FDP van Otto Lambsdorff en Hans-Dietrich Genscher, die in het bijzonder op het terrein van openbare orde en veiligheid in voortdurende strijd met de CSU is gewikkeld. Kohl heeft het minste van twee kwaden gekozen, dat wil zeggen voor méér



Bij de kabinetswijzigingen betrokken ministers.
Eerste rij v.l.n.r. Sheo Waigel, Wolfgang Schäuble, Hans Klein en Rudolf Seiters.
Tweede rij v.l.n.r. Gerda Hasselfeldt, Jürgen Warnke, Gerhard Stoltenberg en Friedrich Zimmermann

CSU-invloed. Maar tegelijkertijd wordt Waigel als CSU-leider veel sterker dan voorheen gebonden aan de kabinetsdiciplíne.

CDU-partijbestuur treft populaire *maatregelen*

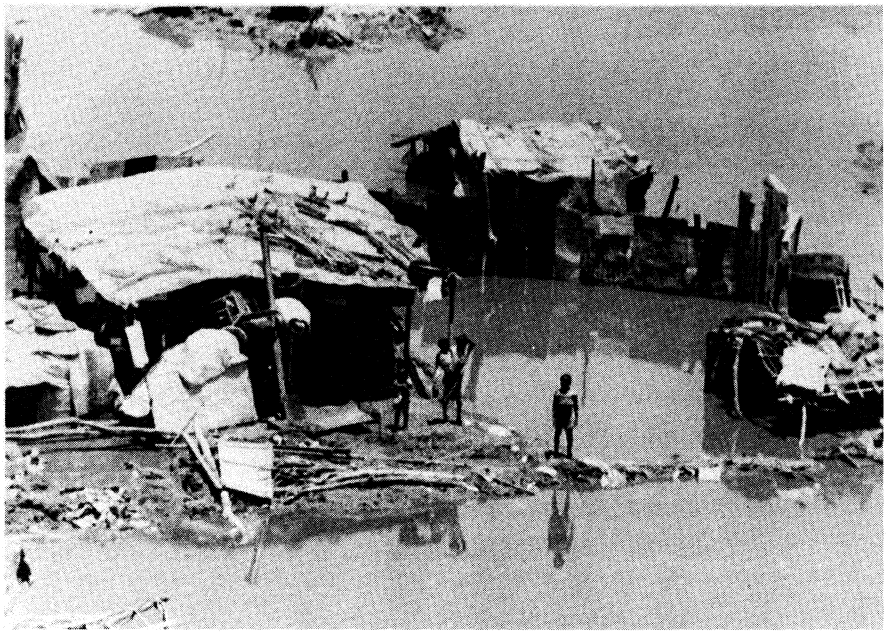
Het bestuur van de CDU heeft op 17 april onder voorzitterschap van bondskanselier Kohl tien uur lang in een besloten zitting vergaderd.
Het bestuur trof een aantal maatregelen, waarmee de tanende populariteit van de partij hersteld moet worden.
Dienstplichtigen, kleine spaarders, milieu-activisten, boeren, studenten en gepensioneerden verkregen concessies van het CDU-bestuur.
De verlenging van de dienstplicht van vijftien naar achttien maanden wordt uitgesteld, lage en midden-inkomens morden ontzien bij de belasting op rente van spaartegoeden, de invoering van katalysatoren die voldoen aan de strenge Amerikaanse normen wordt verplicht gesteld voor alle auto's, de Duitse boeren hoeven geen verdere offers te brengen, ,,gerechtvaardigde" eisen van studenten worden ingewilligd en geëmigreerde etnische Duitsers uit de Oosteuropese landen krijgen niet langer een hogere AOW dan Duitsers die hun hele leven premie hebben betaald.
Kabinet en parlement moeten er vanzelfsprekend nog mee akkoord gaan. Maar dat heeft Kohl de voorafgegane dagen al geregeld in reeksen (telefoon)gesprekken met sleutelfiguren van de coalitiepartijen CSU en FDP.
In de leiding van Kohls partij heerst koortsachtige activiteit in verband met de naderende Europese verkiezingen op 18 juni, wanneer er ook gemeenteraadsverkiezingen in de deelstaten Saarland en Rijnland-Palts worden gehouden.
Hoewel daarover geen officiële ciifers zijn bekend gemaakt, weten ingewijden te vertellen, dat in de CDU-centrale in Bonn dagelijks tientallen opzeggingen van het lidmaatschap binnenkomen. In de jaren 1987 en '88 heeft de CDU bijna 37.000 leden verloren (van 709.000 waar 672.000).In 1983 had men nog 735.000 leden.
Vooral het besluit om verlenging van de dienstplicht van vijftien naar achttien maanden nu terug te draaien, heeft bevreemding gewekt in politieke en militaire kringen.
Het besluit werd vorig jaar genomen om in de jaren negentig voldoende dienstplichtigen te hebben voor het op sterkte van houden van de Bundeswehr die 495.000 man telt. Op het moment, dat het besluit viel, was het al omstreden, omdat nieuwe cijfers aantoonden dat er voorlopig geen problemen zouden ontstaan. Er was zelfs een stuwmeer van circa 400.000 aspirantdiensplichtigen.
De indruk ontstond, dat Kohl vorig jaar met dit in de ogen van de NAVO populaire besluit een compensatiemiddel zocht tegenover de langdurige aarzeling en dubbelzinnigheid met betrekking tot de raket-modernisering.

AFRIKA

SOEDAN

ZWARE OVERSTROMINGEN. ZIEKTES EN SPRINKHANEN

Op 4 augustus 1988 werden delen van Soedan getroffen door hevige regens. In de volgende 24 uur viel 21 cm water. Volgens de VN-coördinatie voor hulp bij natuurrampen (UNDRO) bedroeg de neerslag in een halve dag net zoveel als anders in een heel jaar. Het gevolg was dat de rivieren Blauwe Nijl, Atbara en Gash buiten hun oevers traden en dat grote gebieden door overstromingen werden getroffen, vooral de omgeving van de hoofdstad Khartoem en plaatsen in het oosten en het noorden van Soedan. Op 7 augustus werden Khartoem en de steden Kassala en Showak (in het oosten) alsmede de El Damer (in het noorden) tot rampgebied verklaard. Vooral de krottenwijken rond Khartoem, waar omstreeks één tot twee miljoen vluchtelingen uit Zuid-Soedan verblijven, werden zwaar getroffen.
Na een bezoek op 10 augustus aan het rampgebied in Khartoem merkte premier Sadiq el-Mahdi op: ,,Ik was ontzet te ontdekken dat er in de praktijk niets te zien was van wat de centrale regering aan hulp had gepland. Nergens hebben tenten, medicijnen en andere hulpgoederen de burgers in de vereiste mate bereikt. Het is iets dat ik ten zeerste betreurde." De premier bevestigde daarmee in feite berichten in de Soedanese pers dat hulpoperaties werden gehinderd door slechte coördinatie en gebrek aan efficiëntie. Anderzijds konden grote hoeveelheden hulpgoederen, die op het vliegveld van Khartoem waren aangevoerd, wegens de hoge waterstand niet naar de rampgebieden worden gestuurd, aldus VN-woordvoerders op 12 augustus.
Door verdere regenval bleef het water van de Blauwe Nijl stijgen. Op 20 augustus stond het nog slechts 2 cm onder het recordpeil van september 1946 (17,14 m). Ook op 20 augustus werd Wad Medani, de op een na grootste stad van Soedan, door het water van de Blauwe Nijl overstroomd. Wad Medani is tevens het centrum van de Gezira, Soedans vruchtbaarste landbouwgebied, op ca. 200 km ten zuiden van Khartoem. De hele katoenoogst en een groot deel van de suikeroogst - Soedans belangrijkste exportgewassen - werden vernietigd.
Op 22 augustus voerde de minister van voorlichting, Abdallah Mohammed Ahmed, censuur in op de berichtgeving door buitenlandse journalisten n.a.v. ,,perscampagnes... die de eer van het land treffen" Zo was in de buitenlandse pers gemeld dat meer hulp terechtkwam bij Arabische Noordsoedanezen dan bij de zuidelijke vluchtelingen in de krottenwijken. In andere berichten werd het leger ervan beschuldigd zich een deel van de hulp te hebben toegeëigend. Overigens schatte ook de secretaris-generaal van het Soedanese Rode Kruis, Ibrahim Mohammed Osman, dat 20% van de hulp in verkeerde landen belandde (*NRC/H'blad* 22-8-'88).
Voortaan mochten de buitenlandse journalisten in Khartoem alleen nog teksten en opnamen naar het buitenland versturen, waarvan de inhoud was goedgekeurd door het ministerie van voorlichting. Zij mochten zich ook niet meer buiten Khartoem vertonen, tenzij in gezelschap van een functionaris van hetzelfde ministerie.
Eveneens op 22 augustus zei premier El-Mahdi dat er bij de overstromings-



Krottenwijken bij Khartoem staan onder water na tien dagen van voortdurende regenval (15 augustus 1988).

ramp 73 mensen waren omgekomen en 215 gewond geraakt. Meer dan 120.000 huizen en gebouwen waren verwoest. Volgens de premier hadden inmiddels 211 vliegtuigen hulpgoederen naar Soedan overgebracht; 192 daarvan waren afkomstig uit Arabische landen. Minister Abdallah Mohammed Ahmed zei op 24 aug dat 90% van de tot dan toe binnengekomen buitenlandse hulp door Arabische landen was geleverd. Hij leverde kritiek op de houding van de Westerse landen, vooral de VS en Engeland, vanwege hun magere hulp. Hij voegde daaraan toe: „We houden de toestand in de gaten om uit te vinden wie onze werkelijke vrienden zijn."

Volgens de FAZ (26-9-'88) waren sinds begin augustus in enkele weken meer dan 400 vliegtuigen uit de Westerse en Arabische wereld in Khartoem geland. Dat hield in dat nauwelijks meer dan 8.000 ton hulpgoederen was aangevoerd: levensmiddelen, tenten, dekens, landbouwplastic, medicijnen, materzuiveringstabletten en medische apparatuur. Ter vergelijking stelde de FAZ dat 8.000 ton levensmiddelen alleen hoogstens de helft van de bevolking van Khartoem gedurende één tot twee weken had kunnen voeden.

Op 28 augustus verklaarde Fadlallah Ali Fadlallah, woordvoerder van het ministerscomité voor hulpverlening en minister van openbare diensten, dat de regering niet van zins was beperkingen op te leggen aan de activiteiten van Soedanese of buitenlandse journalisten in Soedan.

Ziekten en sprinkhanen

Nadat het gevaar voor nieuwe overstromingen eind augustus leek geweken, nam in Khartoem zelf het gevaar van epidemieën toe. Er werden enkele cholera-gevallen gesignaleerd en er brak een vooralsnog beperkte difterie-epidemie uit. aldus de *Volkskrant* (24-8). Volgens een mededeling van het ministerie van gezondheid (AP 11-9) waren er de voorgaande dagen 21 mensen aan malaria gestorven, terwijl deze ziekte in vele delen van de hoofdstad epidemische vormen aannam. In een dichtbevolkte wijk was 17% van de bewoners met malaria geïnfecteerd.
Op 26 september werd de lucht boven Khartoem bijna twee uur lang door zwermen sprinkhanen verduisterd. Daarna werden de zwermen door de wind naar het zuiden gedreven naar het inmiddels opgedroogde slib van de Blauwe Nijl in het Gezira-gebied. Volgens officiële bronnen waren voordien reeds 2 mln ha in Soedan door sprinkhanen verwoest. Het land beschikte over nauwelijks genoeg insecticide voor twee weken. Voor de aankoop van verdelgingsmiddelen stelde de EG aan Soedan een bedrag van 200.000 Ecu ter beschikking (*Reuter/NZZ* 6-10-'88).

HONGERSNOOD IN ZUID-SOEDAN. HULPOPERATIES. TERREINWINST SPLA BESTAND

Inmiddels was de voedselsituatie in Zuid-Soedan verder verslechterd (zie pag. 198/1). Reeds op 8 mei 1988 zei een vertegenwoordiger van het Internationale Comité van het Rode Kruis (ICRK) dat deze organisatie nog die maand een hulpactie voor de burgerbevolking aldaar wilde starten, na overleg met de Soedanese regering en het Soedanese Volksbevrijdingsleger (SPLA). Daarbij was sprake van een luchtbrug naar de zuidwestelijke provincie Bahr al Ghazal, welke volgens een mededeling van ICRK-functionaris Pont op 3 juni in Khartoem binnen drie weken kon worden opgezet. Zowel de regering als het SPLA hadden ermee ingestemd. Eerst zouden twee ICRK-teams de situatie per plaatse onderzoeken, daarna zou de internationale gemeenschap worden opgeroepen voedselhulp beschikbaar te stellen. Er trad echter een vertraging op.
Pas op 13 juli kon een ICRK-team vanuit Kenia naar de stad Kongor en de plaatsen Pochalla en Yirol in door het SPLA beheerste gebied vertrekken. Een tweede team zou binnenkort naar Juba, Wau en Malakal in door de regering beheerst gebied reizen. Vlak voor het ICRK-team in Kongor zou arriveren werd het stadje plotseling door Soedanese vliegtuigen gebombardeerd, aldus een hulpwerker uit het gebied.
Inmiddels was een voedselkonvooi van de Soedanese regering na een reis van een maand vanuit Juba in Torit (100 km) gearriveerd. Deze plaats was sinds begin 1988 door het SPLA omsingeld en er zouden 15 mensen per dag door voedselgebrek overlijden. Drie kwart van de bewoners van Torit was weggetrokken naar regeringsgebied in Juba of naar het door het SPLA beheerste stadje Kapoeta (pag. 197/3). In Kapoeta verbleven 10.000 vluchtelingen uit het district Torit, zo zei een lid van een Noorse hulporganisatie die het gebied de voorgaande week had bezocht, aldus Koert Lindijer in *NRC/H'blad* (9-7-'88). In Kapoeta vertelden vluchtelingen uit Torit dat de regeringssoldaten daar het laatste voedsel van de burgers hadden afgenomen.

Op 29 augustus meldde Lindijer dat de Soedanese regering onlangs toestemming aan het ICRK had gegeven om vanuit Kenia twee stadjes in SPLA-gebied van goederen te voorzien. Vanuit Khartoem zou hulp worden verspreid in twee zuidelijke stadjes onder regeringscontrole. Deze operatie moest binnen enkele weken beginnen. Maar de onderhandelingen van het ICRK met het SPLA over de details raakten in het slop.
Vanaf eind augustus verschenen in de pers berichten over massale sterfte in Zuid-Soedan als gevolg van de honger. De situatie werd nog verergerd door overstromingen die tienduizenden mensen op de vlucht dreven.

Op 30 augustus verklaarde de gouverneur van Equatoria, Morris Lawya, dat mensen die in de voorbije paar maanden de stad Torit negens de honger waren ontvlucht nu daarheen waren teruggekeerd, nadat de rivier de Kinyati buiten zijn oevers was getreden. De bevolking van Torit (80.000) zou met 30.000 mensen zijn toegenomen. terwijl daar absoluut geen voedsel was. Anderen waren van Torit te voet onderweg naar Juba.
Bovendien werden de vluchtelingen uit Zuid-Soedan, die zich ophielden in een corridor tussen de zuidelijke provincie Bahr al Ghazal en Khartoem - vooral in de steden Babanusa, Muglan en Meiram - met de hongerdood bedreigd, aldus The *Times* (31-8-'88). Het aantal ontheemden in Muglan was gestegen van 70 in juni tot 2.000 nu, van wie per dag zeven à acht stierven. In Meiram was het aantal ontheemden toegenomen van ca. 4.000 in juni tot 26.000 begin augustus; daar zouden per dag 35 à 40 doden vallen. Op 4 september meldde het dagblad Al-Ayain dat alleen al in de stad Aweil (100.000 inwoners), een pleisterplaats tussen Wau en Babanusa, reeds 8.000 mensen van de honger waren omgekomen. De militaire commandant van Bahr al Ghazal, generaal-majoor Abugroun Abdullah Abugroun, verklaarde dezelfde dag dat in Aweil iedere dag evenveel mensen de hongerdood stierven als het totaal aantal doden in het noorden als gevolg van de overstromingen (64). Een zojuist in Khartoem aangekomen vluchteling vertelde op 3 september dat .,duizenden mensen" die uit Wau naar Babanusa wilden vluchten onderweg waren gestorven.
Inmiddels lag de hulpverlening nagenoeg stil. De wegen waren door de regens onbegaanbaar geworden, het regenseizoen duurde nog tot eind oktober.

Op 12 september verstrekten Reuter en *The Times* cijfers die de ernst van de situatie onderstreepten: in het vluchtelingenkamp te Muglad (750 km ten zuidwesten van Khartoem) vonden alleen al in de eerste week van september 45 mensen de dood. In het 98 km zuidelijker gelegen kamp bij Meiram stierven per dag 40 mensen, terwijl daar in de voorgaande drie maanden reeds 3.000 mensen van de honger waren omgekomen. Wel was in Meiram onlangs een trein met door de EG verstrekt voedsel gearriveerd, maar een aanzienlijk deel daarvan (meer dan 20%) zou zijn verdeeld onder het leger en het distributiecoinité.

Op 14 september deelde Pacifio Lado Lolik, een lid van de Hoge Raad, mee dat de hoofdstad van het gewest Boven-Nijl, Malakal, sinds januari geen hulp had ontvangen. In Malakal en omgeving maren de voorgaande week zeker 350 mensen van de honger gestorven, aldus Lolik die de stad op 12 september had bezocht.

In september namen de operaties van het SPLA in aantal toe. Op 29 september kwam een konvooi van ca 600 vrachtwagens, voorafgegaan door een militair escorte, bij de tocht van Yei naar Juba ter hoogte van het dorp Lainya terecht in een hinderlaag van het SPLA. Van de ca. 20 vrachtauto's, die door het Wereld Voedselprogramma van de VN (WFP) waren gehuurd om voedsel naar de vluchtelingen in Juba te brengen, kregen zes auto's met 180 ton voedsel een voltreffer. Officieuze schattingen maakten melding van 12 tot 40 doden; volgens de *Volkskrant* (29-10) kwamen 18 Soedanese en Keniase chauffeurs om het leven.
Volgens *The Times* (30-9-'88) gaf de Soedanese regering toe dat rebellen de zuidelijke stad Kayala hadden veroverd.

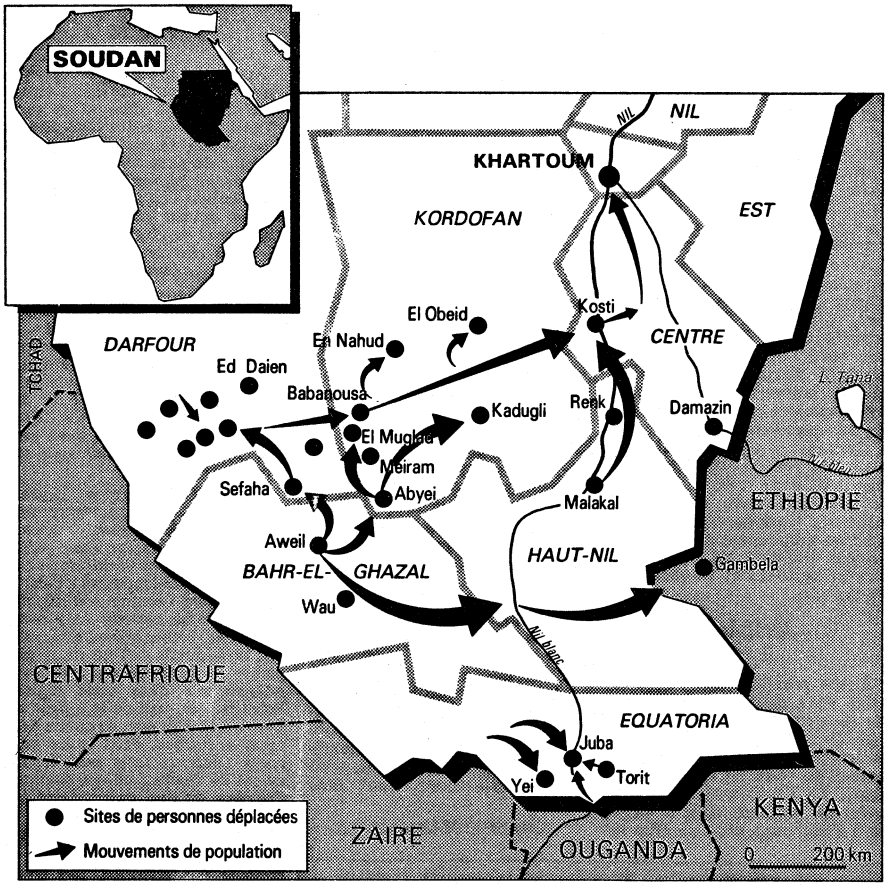
Amerikaanse luchtbrug naar Abyei

Op 13 oktober ging een Amerikaanse luchtbrug naar het stadje Abyei in de provincie Zuid-Kordofan van start. Met instemming van de Soedanese re-

gering zouden 12 vluchten per dag worden uitgevoerd naar Abyei, dat al ruim een half jaar door het SPLA van de buitenwereld was afgesloten Daar waren toen 25 000 mensen zonder voedsel, sinds juni waren er 35 tot 100 mensen per dag gestorven Ook zouden ae Amerikanen hulp overvliegen naar Muglad en Babanusa

De Amerikaanse actie doorkruiste een plan van Westerse donors om het ICRK hulpgoederen te laten verspreiden in zowel rebellen- ais regeringsgebied. Bij de zich al maanden voortslepende onderhandelingen lag het SPLA nu dwars, aldus *NRC/H'blad* (14-10-'88). Het eiste dat niet het ICRK, maar haar mensen het voedsel zouden distribueren in gebieden maar de opstandelingen heersen. Dit was onaanvaardbaar voor het ICRK en de Soedanese regering. De Amerikanen besloten kennelijk niet op toestemming van het SPLA te machten, ook al waarschuwde de SPLA-radio dagelijks dat vliegtuigen die zich zonder goedkeuring van het SPLA boven Zuid-Soedan bevonden zouden worden neergeschoten. Reeds op 25 september was een vrachtvliegtuig van Nile Safaris kort na de landing op het vliegveld van Juba door hei SPLA beschoten. De romp van het toestel liep schade op, maar er vielen geen slachtoffers. In de week van 9 oktober misten SPLA-schutters ternauwernood een passagierstoestel van Sudan Airways dat op de luchthaven van Juba landde. Sindsdien zouden piloten weigeren op Juba te vliegen, aldus *The* Times (15-10).
De humanitaire organisatie Médecins sans frontières (MSF), die samen met de Ierse hulporganisatie Concern actief was in de kampen van Babanusa, Muglad en Meiram, berichtte op 15 oktober over de ,,catastrofale" hongersnood in Zuid-Soedan.
In Meiram maren eind augustus 450 doden per week geteld onder de 6.000 leden van de Dinkastam die in het vluchtelingenkamp verbleven, In september hadden drie treinen met bijna 500 ton sorghum Meiram meten te bereiken. Daardoor daalde het aantal doden per week tot 100 (voor 70% kinderen). Maar de situatie in Li:,<wal, Abyei en Aweil bleef .,uiterst alarmerend'. Volgens Dinka-leiders in die plaatsen stierven alleen in Abyei, waar 50.000 Dinka's verbleven. bijna 250 mensen per dag. In totaal vielen in Abyei meer dan 3 000 doden (*Le Monde* 3-11)

In zes dagen werd via de Amerikaanse luchtbrug 54 ton levensmiddelen naar Abyei gevlogen, aldus Gunther Krabbe op 19 oktober vanuit Nairobi (FAZ 20-10). Tot het weekend (van 23 oktober), wanneer de luchtbrug zou worden gestaakt, moest dat in totaal 90 ton zijn. Hercules C-130 transporttoestellen brachten de voorraden van Khartoem naar Kadugli (Zuid-Kordofan), vanwaar Cessna-vliegtuigen de hulp naar Abyei (140 mijl zuidelijker) vervoerden. Drie maal per dag pendelden de twee Cessna's tussen Kadugli en Abyei, met elk 1% ton vracht per keer of wel in totaal 9 ton per dag.
In de volgende week of de week daarop wilden de Amerikanen een luchtbrug naar Aweil (150 km ten zuidwesten van Abyei) organiseren, waar ruim 60.000 vluchtelingen al maanden lang vrijwel zonder voedsel zouden hebben overleefd, aldus Krabbe. Het SPLA liet echter weten de betrokken vliegtuigen te zullen neerschieten, als de VS niet tevens het door SPLA-strijders bezette dorp Akon zouden bevoorraden.



De vluchtelingenstromen in Soedan (*Le* Monde 8-12-'88)

WFP-luchtbrug naar Juba. Verdere hulpacties

Onder auspiciën van het Wereldvoedselprogramma (WFP) van de VN werd op 26 oktober vanuit het buurland Oeganda een luchtbrug geopend op de Zuidsoedanese stad Juba om daar 1.500 ton voedsel af te leveren voor de naar schatting 200.000 inwoners. De stad was omsingeld door het SPLA, dat geen voedselkonvooien tot Juba toeliet.
Op 1 november meldde *NRC/H'blad* dat toen - met één Hercules C-130 transporttoestel - 1.500 ton mais naar Juba was overgevlogen.
Op 5 november werd voor deze luchtbrug een t eede Hercules C-130 ingezet. Op 8 november namen voor het eerst ook katholieke hulporganisaties deel, aldus een mededeling van de Amerikaanse Catholic Relief Services (CRS). Die dag werd een eerste zending van 54 ton mais van Entebbe (Oeganda) naar Juba gevlogen. De bedoeling was in twee weken 1.000 ton te vervoeren. Met de twee Hercules-toestellen kon in zes vluchten per dag 108 ton worden overgevlogen (DPA 8-11-'88).
Inmiddels was op 29 oktober vanuit Khartoem met Amerikaans geld een voedselluchtbrug geopend op de zuidelijke steden Abyei, Meiram, Kadugli en Muglad (*NRC/H'blad* 1-11-'88). Volgens *Le* Monde (1-11-'88) zou die operatie de hele maand november duren, waarbij een Hercules C-130 per dag twee vluchten zou uitvoeren (niet in totaal ca. 15 ton voedsel). Op 1 november riep de secretaris-generaal van de VN, Perez de Cuellar, de internationale gemeenschap op $70 mln te verstrekken om 2½ mln Soedanezen, slachtoffers van de burgeroorlog en de honger, te redden.
Op 4 december kreeg het ICRK na maandenlange onderhandelingen toestemming van zowel de Soedanese regering als het SPLA om per vliegtuig voedsel te versturen. Eerst zouden hulpgoederen worden overgevlogen naar de plaatsen Ler en Akobe (Boven-Nijl) in door het SPLA gecontroleerd gebied alsook naar Wau en Aweil (Bahr al Ghazal) die door regeringstroepen worden beheerst. Later zouden ook andere bestemmingen in het vluchtplan worden opgenomen, aldus Reuter (5-12-'88). Maar in eerste instantie zou de operatie - met twee kleine vliegtuigen - slechts tot 10 december duren (*Le* Monde 8-12-'88).
Op 10 december meldde The *Times* vanuit Juba dat deze stad nu door de lucht vanuit Entebbe (Oeganda) èn Nairobi (Kenia) werd bevoorraad. Sinds 26 oktober waren bijna 200 vluchten uitgevoerd met in totaal omstreeks 3.500 ton voedsel voor de 250.000 inwoners. Vanaf 27 november hadden twee Hercules C-130 toestellen, gehuurd door het WFP, met vijf vluch-

ten per dag voor een dagelijkse aanvoer van 80 tot voedsel gezorgd (*Le* Monde 28-12-'88). Voor de distributie van dit voedsel tot in de vluchtelingeilkampen werd zorg gedragen door de charitatieve organisaties. Daarnaast brachten vrachtvliegtuigen van Sudan Airways vanuit Khartoem ook voedsel mee, dat door het leger werd gedistribueerd.
In de kleinere garnizoenssteden van Equatoria, eveneens door het SPLA omsingeld, was de toestand veel slechter. In Yei (100.000 inwoners) was sinds april geen vliegtuig geland, omdat het vliegveld in handen van de rebellen was. Vanuit Torit (7000 burgers en 5.000 militairen) meldde de katholieke bisschop Peride Taban enkele dagen tevoren, aldus Koert Lindijer in *NRC/H'blad* (28-12-'88), dat er iedere dag tien mensen stierven. Wel had premier El-Mahdi twee weken eerder verklaard het leger opdracht te hebben gegeven met vijf verschillende vluchten voedsel boven de stad uit te werpen, maar er had slechts één voedseldropping plaatsgevonden en alle zakken met graan waren toen naar de kazerne afgevoerd.
Volgens A P (*NZZ* 16-1) zei een ICRK-vertegenwoordiger in Khartoem kort tevoren dat in Zuid-Soedan binnen drie maanden 6.000 mensen waren verhongerd. In sommige gebieden kwamen per dag vier mensen van de honger om, maar een plaatselijke politicus sprak van 15 doden per dag. Volgens schattingen van Westerse hulporganisaties zouden alleen al in 1988 in Soedan tot 560.000 personen aan ondervoeding zijn gestorven. Door de internationale hulp was de toestand weliswaar verbeterd, maar nog lang niet onder controle.

Oplaaiende strijd. Conflicten over hulpverlening

Na het vredesakkoord van Addis Abeba d.d. 16 november 1988 tussen het SPLA en de Democratische Unionistische Partij (DUP), toen een van de Soedanese regeringspartijen, leek een vredesproces op gang gekomen (zie pag. 201/1). In Zuid-Soedan werd een officieus en gedeeltelijk staakt-het-vuren van kracht, met uitzondering van het gebied rond de steden Nasir en Torit.

Volgens Westerse zegslieden in Khartoem (*Volkskrant* 13-12-'88 en FAZ 16-12-'88) bombardeerden Libische piloten sinds september 1988 dagelijks met vier Antonow-26-vrachtvliegtuigen vanaf grote hoogte SPLA-stellingen bij Nasir (780 km ten zuiden van Khartoem), waarbij doorgaans de doelen werden gemist. De meeste burgers zouden de stad zijn ontvlucht; slechts 300 regeringssoldaten zouden in Nasir zijn achtergebleven.
Voorts zouden Libische piloten met zes Mig-23 toestellen bombardementen op SPLA-stellingen bij Torit hebben uitgevoerd, waar ca. 1.000 regeringsinilitairen waren ingesloten. Medio december 1988 gaf de Soedanese regering toe dat twee Mig-23 jachtboininenmerpers - met vliegtuiginstructeurs als piloten - boven Zuid-Soedan wa en vermist. Tevoren had het SPLA gemeld dat een Libische piloot met een &lig-23 in SPLA-gebied een noodlanding had gemaakt en door de bevolking aan het SPLA was overgedragen.

Volgens de Westduitse Gesellschaft fur bedrohte Völker in Göttingen zouden op 5 januri 1989 1.200 bewoners van het dorp Makuey bij Nasir door een gifgasaanval om het leven zijn gekomen. Na een bombardement zou boven het dorp een gele wolk zijn ontstaan, aldus be ichten van 13 overlevenden. Hun verklaringen duidden op het gebruik van inosterdgas. (*NZZ* 16-1)

Op 20 januri 1989 meldde het SPLA-radiostation dat het vredesproces was afgebroken, in liet bijzonder door toedoen van de fundamentalistische regeringspartij, het Nationaal Islamitisch Front (NIF), dat tegen de opschorting van de shari'a was gekant (zie pag. 201/1/2).
Het SPLA was een offensief gestart bij Nasir, waar het op 21 januari een Mig zou hebben neergeschoten. Op 26 januari werd Nasir door het SPLA veroverd. Het Soedanese opperbevel in Khartoem meldde op 28 januari dat de regeringstroepen Nasir wegens gebrek aan munitie en andere voorraden hadden opgegeven na een beleg van 37 weken.
In die situatie kwam de hulpverlening aan Zuid-Soedan in het gedrang, wat leidde tot verwijten aan zowel de Soedanese regering als het SPLA.

Op 24 januari bevestigde een woordvoerder van het Nederlandse ministerie van ontwikkelingssamenwerking dat de maand tevoren tijdens het bilaterale overleg met Soedan duidelijk was gemaakt dat als de Soedanese regering in mei nog geen ernst had gemaakt met een vredesregeling de voor 1989 toegezegde Nederlandse hulp zou morden heroverxvogen. Die hulp bedroeg voor 1989 115 mln, een bedrag dat vanwege de onvrede over de houding van de Soedanese regering al min of meer symbolisch met 5 mln was teruggebracht vergeleken met 1988.
Terwijl de Soedanese radio op 22 januari bekendmaakte dat nog een tiental Westerse hulporganisaties Soedan zou moeten verlaten, werd een van deze organisaties, World Vision, door de Amerikaanse regering gevraagd vanuit het buurland Kenia voedsel te gaan vervoeren voor de bevolking in door het SPLA beheerste gebieden naar plaatsen als Kapoeta en Pibor (Volkskrant 25-1). De Soedanese regering diende daarop een protest in bij de Amerikaanse ambassadeur in Khartoem (The Times 27-1)

Op 28 januarie spraken SPLA-strijders over een mars op Malakal, de hoofdstad van Boven-Nijl.
Op 14 februari zeiden medewerkers van hulporganisaties in Khartoem dat het SPLA voedsel tegenhield voor de 150.000 inwoners van Malakal. Zij verweten het SPLA de overeenkomst met het ICRK en de Soedanese regering te schenden, op grond waarvan het ICRK op 4 december een luchtbrug was gestart.
Volgens de NZZ (19-2) hadden in totaal zeven vliegtuigen in vier plaatsen in Bahr al Ghazal mogen landen. Vanuit Khartoem vloog het ICRK naar Aweil en Wau (onder controle van regeringstroepen); vanuit Entebbe (Oeganda) en Lokichokio (Kenia) naar Akon en Yirol (door SPLA beheerst). Maar toen het ICRK op 6 januarie ook een luchtbrug wilde openen voor Malakal en een derde plaats in het SPLA-gebied, weigerde het SPLA toestemming te geven. Een regeringskonvooi dat begin februari over de weg Malakal wilde bereiken, strandde op 50 km van de stad. Maar op 13 februari wist een door het leger begeleid konvooi schepen via de Nijl Malakal met een lading van 23.000 ton voedsel en medicainenten te bereiken, aldus een officiële mededeling in Khartoem.
Kort daarvoor had een poging van een regeringskonvooi om over de weg de stad Torit te bereiken weining succes gehad: volgens het SPLA waren alle vrachtwagens vernietigd, terwijl volgens de regering een kwart van de auto's Torit had bereikt.
Daarnaast had het WFP begin februari voor het eerst sinds september 1988 weer een transport over land georganiseerd. Op 6 februari meldde het WFP dat 16 vrachtauto's met 200 ton mais de plaats Kaya aan de grens van Oeganda met Soedan hadden bereikt. Een tweede transport van 400 ton zou onderweg zijn naar Yei.

Op 15 februari maakte een ICRK-vertegenwoordiger bekend dat de ICRK-luchtbrug de vorige dag om ,,technische redenen" tijdelijk was gestaakt. Hij weigerde geruchten te bevestigen of te ontkennen dat de opschorting van de vluchten op verzoek van het SPLA geschiedde.
Inmiddels werd vanuit Juba bericht dat de voedselsituatie daar in de afgelopen weken sterk was verslechterd. Het aantal hulpvluchten was van vier naar twee teruggebracht.
Op 16 februari meldde de SPLA-radio dat het SPLA de vorige dag de stad Liria (halverwege tussen Tori en Juba) had veroverd. Op 20 en 21 februari voerde het SPLA zware artilleriebeschietingen uit op ,,militaire doelen" in Juba. Volgens reizigers uit het gebied zouden zeker 20 burgers om het leven zijn gekomen. Ook zou Torit onder hevig spervuur van het SPLA hebben gelegen.

Op 22 februari hervatte het ICRK zijn luchtbrug naar vier plaatsen in Zuid-Soedan.

Op 26 februari veroverde het SPLA de stad Torit, volgens eigen zeggen na twee dagen van hevige gevechten. Met de val van dit garnizoen was vrijwel de hele oostoever van de Nijl in handen van het SPLA. Een SPLA-woordvoerder in de Ethiopische hoofdstad Addis Abeba zei op 28 februari dat de stad Juba het volgende doel was; buitenlanders kregen 48 uur de tijd om Juba te verlaten. Voorts werden ultimata gesteld voor de ontruiming van Nimule, Mongalla en Bor.
Op 1 maart meldde het SPLA de garnizoensplaats Parajok bij de grens met Oeganda te hebben ingenomen. In het weekeinde van 5 maart claimde het SPLA de verovering van Nimule aan de Oegandese grens en van Gimmeza (ten noorden van Juba).
Op 7 maart berichtte The Times dat sinds 3 maart volgens hulpverleners 30.000 Soedanese vluchtelingen de grens met Oeganda waren overgestoken om aan de strijd te ontkomen.

Internationale conferentie in Khartoem

Op 8 en 9 maart vond in de Soedanese hoofdstad Khartoem onder auspiciën van de VN een conferentie plaats van Westerse donorlanden (w.o de VS. Japan, Engeland en Canada), niet-gouvernementele organisaties en Soedanese regeringsfunctionarissen over een spoedhulp-operatie voor de met honger bedreigde bel-olking van Zuid-Soedan. Er zouden niet minder dan 100.000 mensenlevens op het spel staan, vooral in het noorden van Bahr al Ghazal, Zuid-Darfur en Zuid-Kordofan. Volgens een raming van het WFP uit medio februari zouden in 1989 in heel Soedan ca. 530.000 mensen op voedselhulp zijn aangewezen.
Deelnemers uitten scherpe kritiek op de Soedanese regering wegens bureaucratische obstructie van de hulpoperaties; daarbij werd gedreigd met stopzetting van de niet-humanitaire hulp. De conferentie ging akkoord met levering van 173.000 ton voedsel, medicijnen en andere voorraden ter waarde van $132 mln ten bate van 2,25 mln mensen in Zuid-Soedan. Die hulp moest grotendeels voor de aan ang van het regenseizoen (begin mei) in het gebied zijn afgeleverd, Daartoe moest op 1 april een bestand van een maand ingaan, De Soedanese regering stemde met die ,,maand rust'' in, zo verklaarde UNICEF-directeur James Grant op 9 maart na een onderhoud met de Soedanese premier Sadiq el-Mahdi. Grant zei ook dat hij positieve tekenen van het SPLA had gekregen dat zij elk akkoord, dat de steun genoot van de VN, de donors en de Soedanese regering, gunstig zouden beoordelen.
Reeds bij het begin van de conferentie had het SPLA in een communiqué zijn bereidheid uitgesproken over alle concrete voorstellen te spreken en transporten over land weer toe te laten. Maar een ,,passend deel'' van de hulp moest ten goede komen aan de 90% van de zuidelijke bevolking die volgens het SPLA onder zijn controle stond.

Deze ,,onbewijsbare stelling'' (*NZZ* 11-3) stond haaks op een gesuggereerde verdeling van de hulp: Omstreeks 800.000 mensen in geïsoleerde garnizoenssteden van de regering zouden twee maal zo veel hulp krijgen als de één miljoen mensen in toegankelijk rebellengebied. Voorts zouden twee miljoen mensen in gebieden onder controle van het SPLA mogelijk niet van de hulp profiteren wegens de ontoegankelijkheid van deze gebieden. Tenslotte was er in het hulpprogramma een grotere bijstand voorzien voor vluchtelingen in Noord-Soedan. aldus The Times (11-3).

Op 10 maart vloog James Grant naar de Ethiopische hoofdstad Addis Abeba. Daar had hij een ontmoeting met SPLA-lid Lam Akol, alvorens hij op 11 maart 's avonds in Khartoem terugkeerde. Grant verzekerde dat de hulpoperatie voor Zuid-Soedan niet wegens verzet van het SPLA zou mislukken, maar een formele toestemming had hij niet ontvangen en verdere contacten in de komende dagen waren noodzakelijk.
Op 23 maart deelde Grant in New York mee dat de Soedanese regering en het SPLA ermee hadden ingestemd vanaf 1 april ,,eenmaand rust'' te houden om de voedseltransporten naar Zuid-Soedan mogelijk te maken. Voor deze transporten zouden acht ,,vredescorridors'' worden ingesteld.

Na een onderhoud met SPLA-leider John Garang verklaarden drie Amerikaanse congresleden op 28 maart in de Keniase hoofdstad Nairobi dat Garang ermee had ingestemd dat de voedselhulp voor de hongerende bevolking ook in de nog door de regering beheerste gebieden zou worden toegelaten, mits een VN-vertegenwoordiger of afgevaardigde van het donorland garandeerde dat die niet voor de regeringsmilitairen zou worden gebruikte. Dat gold in het bijzonder voor de bclc gerde stad Juba.
Inmiddels had het ICRK zijn activiteiten tot Juba (regering) en Kongor (SPLA) uitgebreid (SDA 8-3), ter ijl het WFP zijn vluchten van Entebbe naar Juba had hervat (bericht van 11 maart).

Op 13 maart meldde een vertegenwoordiger van het VN Hoge Commissariaat voor vluchtelingen (UNHCR), Albert-Alain Peters, dat het aantal Zuid-soedanese vluchtelingen in West-Ethiopië tot ca. 335.000 was gestegen. In de eerste tien dagen van maart waren in de twee voornaamste vluchtelingenkampen daar, Itang en Funido, gemiddeld 420 vluchtelingen per dag gearriveerd. Het merendeel van hen was uit Boven-Nijl en Equatoria afkomstig.
Ook waren sinds begin maart omstreeks 28.000 Zuidsoedanese vluchtelingen in Oeganda aangekomen. Op 20 maart berichtte Koert Lindijer in *NRC/H'blad* dat ruim 17.000 Zuidsoedanese vluchtelingen in het kamp Ajumani in Noord-Oeganda waren ondergebracht. Daar stroomde dagelijks nog een hondertal Zuidsoedanezen binnen, die afkomstig waren uit Nimule (op 3 maart door het SPLA veroverd) en dorpjes verder noordwaarts.

Start VN-operatie

Op 1 april lanceerden de Verenigde Naties de grote hulpoperatie onder de naam ,,Operation Lifeline Sudan''. Voor het begin van het regenseizoen moest meer dan 100.000 ton voedsel en andere hulpgoederen bij de Zuidsoedanese bevolking terecht komen. De operatie werd geleid door James Grant als speciale vertegenwoordiger van secretaris-generaal Perez de Cuellar. Op die eerste april ging vanuit Khartoem een kolonne van 13 vrachtwagens met 91 ton levensmiddelen, medicijnen en tenten naar het zuiden op weg.
Op 3 april volgde de ceremoniële start van de operatie vanuit het VN-hoofkwartier te Nairobi. Daar vertrokken 21 vrachtwagens met 500 ton voedsel in de richting van Zuid-Soedan.

Hier begonnen de vluchtelingenkampen weer vol te stromen, aldus The Times (17-3). In Muglad waren eind 1988 ca. 4.000 mensen, thans 12.000 en mogelijk 25.000 bij het begin van de regentijd volgens medewerkers van de hulporganisatie Concern. Soortgelijke ontwikkelingen werden verwacht in andere kampen in Zuid-Kordofan, zoals Babaiiusa (thans 10.000 mensen) en Abyei (zeker 15.000 mensen). Hetzelfde gold voor geïsoleerde garnizoenssteden van de regering, zoals Aweil waar toen 20.000 vluchtelingen vei-bleven, terwijl dit aantal tegen mei volgens de verwachting 60.000 zou bedragen.



Unicef-directeur James Grant (r.) en Soedans premier Sadiq el-Mahdi (l.) tijdens een persconferentie in Khartoem.



Onder de vlag van de VN vertrok op 1 april 1989 een konvooi van 13 vrachtauto's vanuit de Soedanese hoofdstad Khartoem via Muglad naar Zuid-Soedan.

Grant verklaarde op persconferenties in Khartoem en Nairobi: „We staan voor een ramp die ongeveer even ernstig is als die van Hiroshima." (Daar vielen door een Amerikaanse atoombom op 6 augustus 1945 omstreeks 218.000 doden.)
De VN-operatie stuitte van meet af aan op kritiek van en scepsis bij particuliere hulporganisaties. Hun cijfers over de behoefte aan hulp liepen onderling sterk uiteen. Volgens sommige hulpverleners werden honderdduizenden Zuidsoedanezen bedreigd, maar weer andere noemden cijfers van één miljoen of zelfs twee miljoen, aldus Koert Lindijer in *NRC/H'blad* (4-4-'89). Hij schreef in aansluiting daarop:

„Vorig jaar heerste er droogte in grote delen van Zuid-Soedan en bestonden er nog vele betwiste gebieden maar gevechten iedere landboumaetiviteit onmogelijk maakten. Het afgelopen regenseizoen was echter uitstekend en in grote delen van Zuid-Soedan is de rust teruggekeerd na overwinningen door de guerrilla-beweging.

Deze gegevens zijn nergens terug te vinden in de cijfers (...).
De oorlog in Zuid-Soedan is zes jaar oud. Particuliere hulporganisaties werken al enkele jaren in de illegaliteit aan de zijde van de guerrillabeweging, het Soedanese Volksbevrijdingsleger (SPLA). De VN echter werkten alleen aan regeringskant. „We hebben herhaaldelijk bij de VN aangeklopt voor assistentie in rebellengebied, maar tevergeefs", zegt een verbitterde hulpverlener James Grant vertelt de late actie van de VN te betreuren. ,,De Soedanese regering maakte bezwaren, evenals enkele Westeuropese regeringen", verdedigt hij zich.

Vorige maand bereikten na jaren onderhandelingen de VN een akkoord met zowel het SPLA als de Soedanese regering over een hulpactie aan beide zijden in het conflict. Deze overeenstemming viel samen met een gewijzigde houding van de Amerikaanse regering. De Amerikanen tonen zich steeds kritischer over het Soedanese bewind en ze hebben contacten gelegd niet het SPLA. Onlangs gaf de officiële Amerikaanse hulporganisatie USAID 30 miljoen dollar voor voedselhulp in SPLA-gebieden. ,,Natuurlijk,het is een door politieke motieven ingegeven besluit van USAID, het is niet genomen uit humanitaire overwegingen. Maar zelfs al zijn de Amerikanen laat, zij maken er tenminste niet zo'n show van als de VN", zegt een vertegenwoordigster van de particuliere organisatie die de 30 miljoen dollar mag besteden.
,,Ik geloof dat de VN pas nu in de SPLA-gebieden willen merken omdat de guerrillastrijders de laatste weken belangrijke militaire overwinningen hebben behaald. Plotseling is het SPLA geloofwaardig geworden. De VN hadden al veel eerder in het geheim kunnen werken in guerrilla-gebied."
Concurrentie tussen de hulpinstellingen is vermoedelijk één van de oorzaken voor de woede op de VN. ,,We hebben steun nodig", beaamt een medewerker van een particuliere organisatie. ,,Maar we hebben geen behoefte aan een VN-organisatie die ons opzij duwt en over onze hoofden een nieuwe beleidsstructuur creëert. Ik vertelde VN-vertegenwoordigers dat er in dat deel van het SPLA gebied waar ik al jaren werk, geen voedsel nodig is. Maar ze stonden erop dat ik duizend ton van de VN zou aannemen. Het is onzinnig. De VN maken publiciteit met lijken."
Het voedselwapen wordt door beide partijen in de oorlog al jaren gehanteerd. De regering lokte met internationale voedselhulp burgers uit SPLA-gebieden naar steden onder regeringscontrole.
Gesterkt door hun militaire overwinningen en toenemende buitenlandse politieke steun voor het SPLA is het nu de beurt aan de guerrillastrijders het voedselwapen massaal in te zetten. Particuliere hulporganisaties leggen voedselvoorraden aan rond de belegerde stad Juba, met als doel de bewoners uit regeringsgebied naar het SPLA te trekken. Een Noors team komt volgende week voor dit doel landmijnen opruimen in het SPLA-gebied rond Juba.
Intussen dreigen alle mooie plannen van alle hulporganisaties voor het onbekende aantal slachtoffers in duigen te vallen. Exceptioneel vroeg begon dit jaar het regenseizoen en de onverharde wegen in Zuid-Soedan zullen binnekort onbegaanbaar worden als het doorregent. De VN hebben echter al plannen klaar voor eer: al even massale luchtbrug, waarvoor tientallen vliegtuigen naar Kenia morden overgevlogen. Er bevinden zich echter geen verharde landingsbanen in SPLA-gebied."

Ten behoeve van de VN-operatie was tussen de Soedanese regering en het SPLA overeengekomen een ,,maand van rust" in acht te nemen. Beide partijen maakten echter duidelijk dat het niet om een bestand ging.
Op 1 april, de dag waarop de ,,maand van rust" van kracht werd, schoten SPLA-strijders boven rebellenstad Pibor met geweren op een overvliegend toestel met voedsel, aldus een ooggetuige. Een SPLA-woordvoerder zei op 7 april in Nairobi dat het onmogelijk was een rustperiode in acht te nemen. ,,Maar we zullen geen voedselkonvooien aanvallen die door de speciale corridors Zuid-Soedan binnenrijden", zo verzekerde hij.
Op 6 april bombardeerden regeringsvliegtuigen de rebellenstad Kapoeta, het kruispunt voor het transport van alle voedselhulp vanuit Kenia naar de SPLA-gebieden.
Op 10 april werd in Parijs officieel bekendgemaakt dat Frankrijk en West-Duitsland op verzoek van James Grant voor de duur van minstens vier weken vier Transall-transportvliegtuigen beschikbaar hadden gesteld. Volgens plan zou op 14 april een luchtbrug van start gaan.
Op 12 april deelden VN-functionarissen in Nairobi mee dat nog niet één vrachtwagen met hulpgoederen vanuit Kenia Zuid-Soedan was binnengereden. De wegen waren door het vroege invallen van het regenseizoen onbegaanbaar geworden.

Andere tegenvallers waren de weigering van de Ethiopische regering twee corridors van westelijk Ethiopië naar zuidelijk Soedan voor de hulpactie te openen èn de onveiligheid van de toegangswegen naar Zuid-Soedan vanuit Noord-Oeganda, waar regeringstroepen tegen opstandelingen strijden. Bovendien was er het probleem van de landmijnen in Zuid-Soedan.

Rond de regionale hoofdstad Juba bijvoorbeeld liggen twee cirkels van landmijnen De eerste werd gelegd door het regeringsleger om een aanval van het SPLA te belemmeren; de tweede cirkel werd gelegd door de rebellen om te voorkomen dat de regeringstroepen kunnen uitbreken.

Eveneens op 12 april stelde de EG 7 mln Ecu ($7,7 mln) beschikbaar voor voedselhulp aan Zuid-Soedan. Dezelfde dag deelde James Grant mee dat de VN $55 mln van de benodigde $135 mln had vergaard.

Terreinwinst *SPLA*. Bestand van een *maand* door SPLA afgekondigd

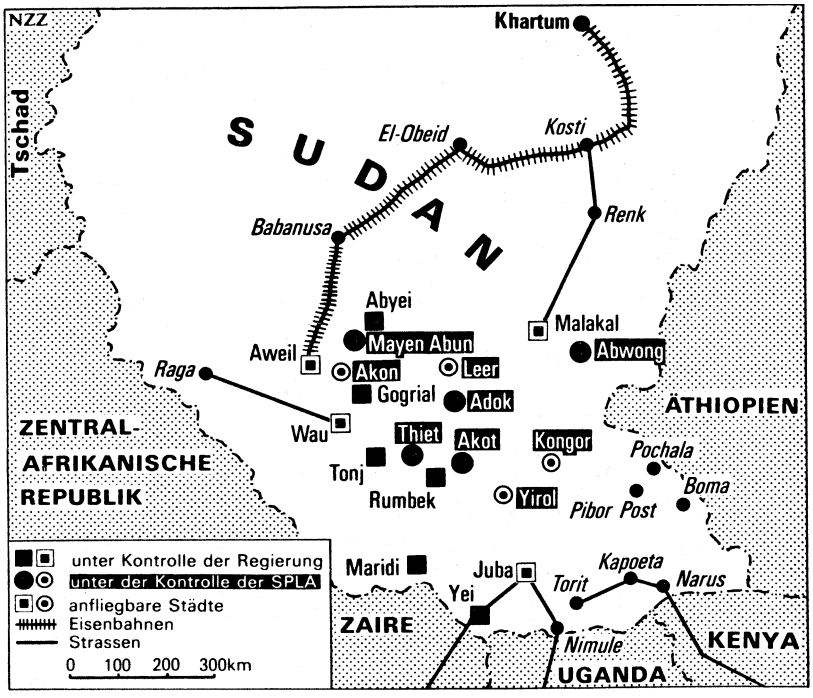
Na drie dagen van harde gevechten werd de plaats Akobo, nabij de grens met Ethiopië, op 11 april door het SPLA ingenomen, aldus een mededeling van de SPLA-radio.
Dit station meldde op 17 april dat het SPLA eerder die dag de stad Bor, hoofdstad van de provincie Jonglei, had veroverd. Deze garnizoensstad van

het regeringsleger, die al ruim twee jaar door het SPLA was omsingeld, zou bij een verassingsaanval zijn ingenomen. Volgens de SPLA-woordvoerder was liet de achtste garnizoensstad die sinds het begin van dit jaar in handen van de troepen van John Garang was gevallen. De zeven andere waren: Torit, Liria. Parajok, Nimule, Gimmeza, Mongalla en Akobo.
Na afloop van de .,maand rust" kondigde het SPLA op 1 mei eenzijdig een staakt-het-vuren van een maand af. ,,Ik geef gehoor aan de oproep van (premier) Sadiq-el-Mahdi en kondig een bestand af dat vandaag om 15.00 uur ingaat en dat, als het niet verlengd wordt, op 31 mei om 15.00 uur afloopt", aldus John Garang. Hij had naar eigen zeggen besloten tot het bestand ,,op grond van onze wens Soedan een nieuw tijdperk van vrede en welvaart binnen te leiden vanwege ons medeleven met onze mensen die al lange tijd lijden". Hij waarschuwde de regeringstroepen dat het vervoer van wapens naar de belegerde garnizoenssteden zou worden opgevat als een vijandige daad.
Garang uitte de wens dat in de bestandsperiode een begin zou worden gemaakt met de uitvoering van het vredesakkoord van Addis Abeba dat op 16 november 1988 door het SPLA en de DUP werd gesloten. Weliswaar had de nieuwe regering van premier El-Mahdi (pag. 193/1) dit akkoord op 26 maart goedgekeurd (pag. 194/1), maar volgens Garang had zij ,,absoluut niets gedaan" om het uit te voeren.
In een op 2 mei door Al *Siyussa* gepubliceerde reactie zei premier El-Mahdi: ,,Iedere stap die het SPLA zet, zullen wij beantwoorden met twee stappen."
Op 6 mei bood de premier aan de noodtoestand op te heffen en een gemeenschappelijke commissie in te stellen om op het bestand toe te zien. Maar het SPLA liet op 8 mei bij monde van woordvoerd Nehial Deng weten dat spreken over een gezamenlijke technische militaire commissie voorbarig is, zoiang ae bepalingen van net vredesakkoord niet worden uitgevoerd.

Vertraging bij *W-operatie*

Op 1 mei berichtte Gunther Krabbe vanuit Nairobi in de FAZ (2-5) dat de doelstelling van de VN-operatie om voor het begin van de regentijd 115.000 ton voedsel aan te voeren, bij lange na niet werd bereikt. Tot het midden van die week was er slechts 4.278 ton in het door het SPLA beheerste gebied en 6.474 ton in het onder regeringscontrole staande gebied van Zuid-Soedan terechtgekomen, aldus het coördinatiebureau in Nairobi. Volgens Krabbe hadden de VN daarbij 3.657 ton levensmiddelen meegeteld die de Lutherse Wereldbond had vervoerd en gedistribueerd. Maar de leider van de operatie, James Grant, verklaarde op 25 april in New York, dat het doel weliswaar ,,niet helemaal, maar toch bijna voor de helft" zou worden bereikt, omdat nog 37.000 ton onderweg was.
Maar op 7 mei erkende Gran in Nairobi dat de operatie ,,aanzienlijk op het schema achter" was geraakt. De herziene doelstelling was nu dat tegen eind juni 108.000 ton voedsel in Zuid-Soedan moest zijn afgeleverd. Daarvan was reeds 45.000 ton aangekomen, aldus Grant, maar The *Times* (9-5) stelde dat daar bijna 30.000 ton bij was die reeds vóór 1 april, de startdatum van de operatie, was geleverd. m.a.w. Operation Lifeline had slechts 15.000 ton opgeleverd. Niettemin meende Grant dat een massale sterfte ,,vrijwel zeker afgewend" is.
Op 16 mei meldde Gunther Krabbe vanuit Khartoem dat Grant journalisten daar had meegedeeld dat tegen eind juni 120 000 ton levensmiddelen, medicamenten en andere hulpgoederen in Zuid-Soedan zou zijn aangekoen. Krabbe berekende dat de beschikbare vliegtuigen - vier tot zes Hercules C 130 toestellen, vier Transall-vrachtvliegtuigen en kleinere toestelllen - in het gunstigste geval niet meer dan 350 ton per dag kunnen aanvoeren.

Inmiddels hadden de voedseltransporten over de weg met moeilijkheden te kampen gehad. Op 18 april werd het eerste voedselkonvooi vanuit Kenia naar SPLA gebied tussen Kapoeta en Torit overvallen en beschoten. Acht SPLA-leden, die het konvooi escorteerden, werden gedood, drie Keniase chauffeurs raakten zwaar gewond en één van de 14 vrachtwagens werd vernietigd. Verondersteld werd dat de aanval was uitgevoerd door rovers van de Toposa-stam. Op 24 april werd te Nairobi bekendgemaakt dat dit konvooi in Torit was aangekomen.
Een tweede konvooi van 47 vrachtauto's met 1.100 ton voedsel bereikte op 25 april vanuit Oeganda de stad Nimule.
Op 29 april werd een VN-konvooi van 30 vrachtauto's opnieuw bij Kapoeta overvallen. Dit maal waren er geen slachtoffers.
Ook het vervoer per spoor en over water verliep niet zoals gepland. Een trein met hulpgoederen, die op 15 april van Khartoem naar de garnizoensstad Aweil moest vertrekken, stond op 1 mei nog in Babanusa; in 27 wagons was toen 600 ton geladen. Op 14 mei mislukte een nieuwe poging van de VN een goederentrein met 1.500 ton hulpgoederen naar Zuid-Soedan te sturen. Het konvooi schepen dat op 15 april naar Malakal moest vertrekken, lag begin mei nog in de Nijlhaven Kosti te wachten.
Zowel het treinpersoneel als de bemanning van de schepen weigerde het vervoer door SPLA-gebied (zonder militair escorte) tot hun vakbonden bevredigende veiligheidsgaranties hadden ontvangen, zo meldde The *Times* (4-5). Ondanks toezeggingen van de regering en het SPLA de neutraliteit te respecteren en ondanks aanbiedingen van een steeds hoger loon, kwam het vervoer per spoor en per schip niet op gang.
In het kader van de Operation Lifeline kwam één nieuwe luchtbrug tot stand. Vanaf 21 april vlogen dagelijks drie vliegtuigen met elk 14 ton voedsel en medicijnen van Entebbe (Oeganda) naar Torit.



De door regering en SPLA vrijgegeven corridors in Zuid-Soedan

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdain – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

HARDE AANPAK WINT IN CHINA

De acties van de studenten in Peking voor democ atische hervormingen, die waren begonnen na het overlijden van voormalig partijleider Hu Yaobang op 15 april 1989 (zie pag. 297/1 e.v.) hadden geleidelijk aan het karakter van een volksbeweging gekregen. De hongerstaking van studenten op het Tian An Menplein en het uitblijven van tegemoetkomende reacties van regerings- en partijleiders brachten medio mei in Peking en in andere Chinese steden honderdduizenden demonstranten op de been (zie pag 322/3 e.v.)

Op 18 mei 1989 werd door de Chinese leiders voor het eerst direct contact gelegd met actievoerende studenten In de vroege ochtend van die dag waren partijleider Zhao Ziyang, premier Li Peng, en twee andere leden van het vijf man tellend Permanent Comité van het Politburo op bezoek geweest in twee ziekenhuizen waar hongerstakers werden behandeld. Zij wensten de studenten spoedig herstel en zeiden opnieuw dat het streven van de studenten ,,patriottisch'' was en dat hun enthousiasme voor democratie en de rechtsstaat, hun verzet tegen corruptie en hun inspanning voor verdere hervormingen ,,in hoge mate lofwaardig'' waren. Beelden van het bezoek werden enkele malen door de televisie uitgezonden.

's Middags ontmoette Li Peng enkele studentenleiders in de Grote Hal van het Volk. Li hield de studenten voor dat zij, alvorens er een dialoog over essentiële problemen kon beginnen, eerst hun hongerstaking moesten beëindigen en het Plein van de Hemelse Vrede moesten ontruimen.
De dialoog tussen Li en de studenten. die rechtstreeks door de televisie werd uitgezonden, werd afgebroken toen de premier niet inging op de eis van de studenten dat ook verdere besprekingen rechtstreeks zouden worden uitgezonden en dat de officiële kritiek op de studentenbeweging zou worden ingeslikt.

Een hongerstakende studentenleider, Wu'er Kaixi, werd tijdens het gesprek met Li onwel. Later zei hij in een ziekenhuis: ,,De regering wil dat we terugkeren naar de collegezalen en dat we het idee van een dialoog uit ons hoofd zetten''. Volgens twee andere studenten had premier Li gezegd dat ,,de chaos die in Peking heerst bezig is zich over heel China te verspreiden''. Hij zei dat als er geen einde kwam aan de beweging ,,China nog rhaotircher zal worden dan gedurende de Culturele Revolutie''.

In de ochtend van 18 mei u-aren honderden vrachtwagens Peking binnengereden, waarmee groepen arbeiders uit alle windstreken, zelfs uit de autonome provincie Binnen Mongolie, zich naar het Plein van de Hemelse Vrede begaven Op de bumpers van vrachtwagens hingen lakens met de namen en plaatsen van fabrieken. De arbeiders droegen vlaggen en doeken mee waarop stond dat de regering moest aftreden, en dat Deng Xiaoping zich moest beperken tot het spelen van bridge en zich niet meer met staatszaken moest bemoeien
Uit de ramen van regeringsgebouwen, kantoren en hotels in de stad hingen grote spandoeken. Aan het gebouw van de Academie voor Sociale Wetensrhappen was een groot plakkaat bevestigd met de woorden. De regering moet aftreden.
Kort na het middaguur meldden studenten via luidsprekers op het Plein van de Hemelse Vrede dat minstens twee miljoen a beiders in Peking hun werk hadden neergelegd en de straat op waren gegaan.
De gezondheidssituatie van de ruim drieduizend hongerstakers in Peking werd door instanties als het Chinese Rode Kruis als ,,zeer ernstig'' beschreven.

Partijleider Zhao Ziyang kwam in de vroege ochtend van 19 mei, vergezeld van premier Li Peng, naar liet Plein van de Hemelse Vrede om de hongerstakers in een emotioneel appel te smeken hun actie te staken. Hij vroeg de studenten om hem tijd te gunnen voor het oplossen van de problemen die door hen en de bevolking de laatste dagen onder de aandacht waren gebracht. Hij vroeg ook vergeving voor zijn ,,veel te late'' komst naar het Plein. Premier Li deed zijn mond niet open.
Veel studenten. die vanwege de zware regenval de nacht in bussen hadden doorgebracht, loofden Zhao's oprechtheid. Zij besloten Zhao te steunen en stopten de hongerstaking ,,omdat de deur naar een dialoog met de autoriteiten is geopend''. De hongerstaking ging direct over in een zitdemonstratie, omdat de eis van een dialoog met de rege ing nog steeds niet was ingewilligd. Ook werden twee nieuwe eisen - een buitengewoon partijcongres en officiële erkenning van de studentenbeweging als autonome organisatie - op tafel gelegd.
Uit alle delen van China kwarrien die dag sympathisanten van de studenten per trein naar Peking. Studenten uit andere steden, die hun vlaggen en identificatieborden bij zich droegen, konden vrij reizen dankzij de steun van het spoorwegpersoneel, dat voor de helft in staking was en voor de andere helft de studenten hielp.
Volgens de officiële Chinese media was de onrust in meer dan 20 andere grote steden geëscaleerd met een zitstaking voor het partijhoofdkwartier van Shanghai door 400.000 mensen, en met demonstraties van meer dan 100.000 mensen in Hangzhou, Wuhan, Xian en Tianjin.

Militaire interventie; staat van beleg in Peking

Na een spoedvergadering van leidende kaders van partij, regering en leger en van het centrale partijcomité en de staatsraad kondigde premier Li Peng in de nacht van 19 op 20 mei via een televisietoespraak aan dat het leger werd ingeschakeld om een einde te maken aan de acties van studenten en de orde te herstellen.
,,Ik roep nu heel de partij, het leger en het hele land op om eezamenliik in-



Partijleider ZHao *Ziyang bracht* op *19* mei *een bezoek aan de studenten* op *het Tian An* Menplein *en vroeg hen hun hongerstaking* te *beëindigen.*

Weekblad 58ste *jaargang No 2999*, pag 44087-44102



Partijieider Zhao Ziyang op bezoek bij de hongerstakende studenten.

spanningen te doen en direct op te treden, zodat de chaos ten einde kan komen en de situatie gestabiliseerd kan worden'', zei Li. Hij beschuldigde een klein groepje met slechte bedoelingen ervan onrust te stoken om hun eigen politieke doelen te bereiken. Die doelen waren volgens hem de verwerping van de leidende rol van de partij, van het socialistisch bestel, en de schending van de grondwet.

Uit de afwezigheid van partijleider Zhao werd door waarnemers geconcludeerd dat de grote meerderheid van de Chinese machthebbers zich achter premier Li had geschaard en dat Zhao's politieke val een feit was. Zhao was erop tegen dat het leger op de studenten zou worden afgestuurd.

Uit protest tegen het besluit tot militaire interventie riepen de studenten een algemene staking uit. Zij kondigden ook aan geen verzet te zullen plegen teneinde bloedvergieten te voorkomen. Tevens kwamen zij terug op hun eerdere beslissing de hongerstaking te beëindigen.

Op het Plein werden boodschappen omgeroepen dat de soldaten liefdevol moesten worden verwelkomd en dat de doelstellingen van de studentenbeweging moesten worden uitgelegd.
Direct na Li Pengs aankondiging gingen de werknemers van de grootste staalfabriek in Peking in staking.
Op 20 mei werd om 10 uur 's ochtends de staat van beleg voor Peking uitgeroepen. Troepeneenheden, die de stad wilden binnenrijden, werden echter overal tegengehouden door blokkades van vrachtauto's, tractoren en bussen en door mensenmassa's. Een konvooi, bestaande uit 30 vrachtwagens kwam in een mensenzee tot stilstand. De soldaten deden niets om toch het centrum van de stad te bereiken.

Naar verluidt had het 38ste Leger, de garde-eenheid onder rechtstreeks bevel van het centrale partijcomité, enkele dagen eerder geweigerd haar divisies van Baoding naar Peking te verplaatsen.

Onofficiële bronnen meldden op 18 mei dat de commandant van het 38ste Leger, generaal Li Jijun, zijn ontslag had ingediend omdat zijn dochter onder de hongerstakers was.

De op krijgshaftige toon uitgesproken rede van Li Peng werd, gevolgd door een toespraak van president Yang Shangkun, tussen 12 uur 's nachts en 5 uur 's ochtends almaar herhaald via de omroepinstallatie op het Plein van de Hemelse Vrede.

De staat van beleg bevatte een aantal beperkende bepalingen voor buitenlanders, waaronder het verbod mee te lopen in demonstraties. Het was binnen- en buitenlandse journalisten ten strengste verboden ,,opruiende en prikkelende'' dingen te schrijven. Buitenlandse journalisten mochten bovendien geen universiteiten, scholen, fabrieken, e.d. meer bezoeken om interviews af te nemen en opnames te maken.
Vooral de Amerikaanse televisiestations CBS en CNN, die in verband met het bezoek van Sowjet-leider Gorbatsjow met versterkt materieel in Peking aanwezig waren, en die directe beeldverslagen van de studentenacties hadden gemaakt, kregen te maken met persrestricties. De rechtstreekse beeldverbinding van CNN met Peking werd in de loop van de ochtend van 20 mei door de Chinezen verbroken.
De naar schatting 300.000 man troepen van vier legergroepen slaagden er in de dagen, volgend op de invoering van de staat van beleg in Peking, niet in de bezetting van het Plein te beëindigen. Zij werden tegengehouden door barricades van stadsbussen en vrachtwagens en door enorme menselijke blokkades.

Op 21 mei gaf de legerleiding de volgende verklaring uit:
r Het Volksbevrijdingsleger is *hof* leger van het volk. Het beschermt het volk, handhaaft de orde en onderdrukt geen studenten:
- Het leger is in zijn werk gehinderd door het volk. Het leger heeft een maximaal tolerante houding aangenomen. De openbare orde is nog chaotisch. Het leger doet een beroep op het volk om mee te werken;
- Het leger heeft het recht om geweldpleging en plundering te stoppen volgens de wet;
- Het leger zal enige taken rond en in universiteiten op zich nemen, maar dit heeft niets te maken met militaire controle over de scholen.

Een dag later stuurden honderd officieren van het Volksbevrijdingsleger een brief aan premier Li Peng, waarin zij zeiden niet te zullen optreden tegen het volk. Onder hen bevonden zich de vroegere minister van defensie Zhang Aiping en de voormalige stafchef van het leger Yang Dezhi.

In het Volksdagblad van 21 mei werd door de voorzitter van het Nationale Volkscongres Wan Li, die een officieel bezoek aan Canada en de Verenigde Staten bracht, openlijk kritiek geleverd op Li Peng. Wan noemde de studentenbeweging patriottisch en democratisch en zei dat je die op een rationele wijze met democratische en niet met militaire middelen tegemoet moest treden.
Het Volksdagblad publiceerde op 22 mei een artikel op de voorpagina over een toespraak van de Hongaarse premier Miklos Nemeth, waarin deze zei dat een van de meest betreurenswaardige dwalingen van het stalinisme was geweest dat Stalin het leger inzette om binnenlandse politieke en sociale problemen op te lossen.
Volgens waarnemers maakte de nieuwsvoorziening, die bestond uit een stroom van elkaar vaak tegensprekende berichten, een paniekerige indruk. Berichten en geruchten over de machtsstrijd aan de top waren niet te verifiëren. Wel werd uit betrouwbare Chinese bronnen vernomen dat Deng Yingchao, de invloedrijke weduwe van de in 1976 overleden premier Zhou Enlai, had gedreigd uit de partij te stappen als het leger op het volk zou worden afgestuurd.

Ook in andere grote steden bleven de betogingen aanhouden. In Shanghai demonstreerden op 21 mei studenten en arbeiders voor de vijfde achtereenvolgende dag. Een groot aantal militairen bevond zich in de buurt van plaatsen waar betoogd werd.
Verschillende legereenheden trokken zich in de loop van 21 en 22 mei verder terug naar het platteland rondom Peking nadat zij op barricades van autobussen, tractoren en vrachtauto's omringd door duizenden mensen, waren

gestoten. Op twee plaatsen was het daarbij tot botsingen gekomen.

In Liu Liqiao, in liet zuiden van de stad, blokkeerde een groep studenten een legerkonvooi, waarop toegesnelde Voikspolitie de studenten toetakelde. Daarop sloeg een grote groep boeren met landbouwwerktuigen de banden van de legervoertuigen stuk.
In Fengtai, aan dc rand van zuidwest-Peking kwam het tot een soortgelijke botsing tussen oproerpolitie en studenten. Daarbij vielen 40 zwaar gewonden.

Het leven in Peking had op 22 mei grotendeels weer zijn normale loop hernomen, hoewel veel mensen niet naar hun werk konden vanwege de staking van liet openbaar vervoer. Vrijwel alle winkels waren geopend.
Duizenden academici, kunstenaars en journalisten hielden 's middags een demonstratie in het centrum van de stad. Zij protesteerden tegen de afkondiging van de staat van beleg en eisten het ontslag van Li Peng.
Volgens onbevestigde berichten waren enkele topleiders uit Peking vertrokken. Deng Xiaoping zou in Wuhan, in de provincie Hebei, verblijven en de voormalige president Li Xiannian in de provincie Guangdong.
In de stad Wuhan was eveneens de staat van beleg afgekondigd en had de militaire politie de orde he steld. Studenten hadden er een zitstaking op een brug beëindigd.

Op 23 mei demonstreerden opnieu honderdduizenden mensen in de straten van Peking met als voornaamste eis het aftreden van Li Peng. Behalve studenten, professoren, kunstenaars, journalisten en arbeiders namen ook ambtenaren van talrijke ministeries deel aan de mars, onder wie meer dan honderd van het ministerie van buitenlandse zaken. Personeel van het centrale staatstelevisiestation protesteerde tegen de aanwezigheid van militairen in de studio's sinds de invoering van de staat van beleg.
Tijdens de demonstratie deed zich een incident voor toen drie mannen zakjes verf wierpen naar het enorme portret van Mao Zedong, dat op zo'n 15 meter hoogte aan de zuidpoort van de Verboden Stad hing. De drie werden door omstanders in hun kraag gegrepen en ondervraagd door leiders van de Tijdelijke Studentenbond, die hen daarna overdroeg aan de politie. Volgens de studenten waren de drie uit Hunan afkomstige mannen door de autoriteiten gestuurde provocateurs. Het besmeurde portret werd met een doek afgedekt en een dag later vervangen door een nieuw exemplaar.
Hoewel de twijfel over een daadwerkelijk ingrijpen van het leger groeide, werden door de bevolking elke avond nog barricades opgeworpen en bleven grote groepen burgers bij kruispunten en op g ote invalswegen op de uitkijk staan

Het nersbureau *Xinhua* maakte die avond melding van de demonstratie. Het schreef dat een miljoen mensen aan de betoging had deelgenomen en dat de overgrote meerderheid van de leuzen gericht was tegen premier Li Peng. Het was voor het eerst dat een officieel medium melding maakte van aanvallen op de persoon van Li.
Xinhua meldde eveneens dat buitenlandse omroepen hun rechtstreekse uitzendingen uit China mochten hervatten.
Na een aanhoudende stroom van geruchten dat Li Peng was afgetreden, heerste op 24 mei een feeststemming in de straten van Peking. De tienduizenden studenten op het Plein van de Hemelse Vrede hielden grote schoonmaak op een gedeelte van het Plein, waar de combinatie van open lucht-toiletten, hopen vuilnis en dccinfecterende middelen een ondragelijke stank veroorzaakte

De voorzitter van het Nationale Volkscongres, Wan Li, had op 23 mei zijn officiële bezoek aan de Verenigde Staten ,,om gezondheidsredenen" afgebroken en was naar China teruggekeerd. Waarnemers verwachtten dat hij een buitengewone zitting van het Permanent Comité van het Volkscongres bijeen zou roepen om Li Peng uit zijn functie te zetten en de staat van beleg ongrondwettig te verklaren.
Ook werd verwacht dat Wan Li was teruggekeerd om een dialoog met de studenten te beginnen. Wan werd beschouwd als een acceptabele en neutrale figuur in de heersende omstandigheden, omdat hij in Canada verbleef toen de staat van beleg werd afgekondigd.

Leger steunt Li Peng

Op 25 mei werd in het centrum van Peking opnieuw massaal gedemonstreerd voor de val van Li Peng.
Tijdens de demonstratie werd via de luidsprekers van de Grote Hal van het Volk een brief van de legerleiding voorgelezen. De brief was afkomstig van de commandanten van de drie gezamenlijke chefs van staven, de generale staf, de politieke afdeling en de logistieke afdeling, en was gericht aan de troepen rondom Peking die met de uitvoering van de staat van beleg waren belast. De soldaten werden in de brief geprezen omdat zij ondanks de ,,obstructie" die zij tijdens hun opmars hadden ondervonden en de ontberingen die zij hadden geleden, een hoog moreel hadden gehouden.
De militairen werd opgedragen de toespraken van Li Peng en president Yang Shangkun, waarin de staat van beleg werd uitgeroepen, en liet hoofdartikel in het Volksdagblad van 26 april grondig te bestuderen. De brief vervolgde.
,,In deze strijd om fundamentele principes, moeten wij het hoofd koel houden en een revolutionaire houding aannemen Hoe ernstig de toestand ook is, hoe gecompliceerd de strijd, wij moeten onwrikbaar de bevelen van de partijleiding en de militaire commissie uitvoeren, onwankelbaar de instructies van het opperbevel van de staat van beleg uitvoeren, de fundamentele belangen van het volk behartigen en duidelijk en resoluut de strijd aanbinden met het handvol contra-revolutionaire samenzweerders''
Een dag eerder hadden de Chinese luchtmacht en de marine en de commandanten van zes militaire regio's (de zevende regio is Peking) al steun betuigd voor de staat van beleg.
Volgens politieke waarnemers had het leger voor het wijzigen van zijn positie een drietal voorwaarden bedongen.

- verhoging van het militaire budget dat sinds de reductie van het leger met een miljoen man in 1985 elk jaar verder verminderd was;
- hernieuwde invloed van de strijdkrachten op het civiele bestuur;
- terugkeer naar het orthodoxe



Een beeld van een blokkade van een van de toegangswegen naar het centrum van Peking, waar een konvooi van het Volksbevrijdingsleger werd gestopt door over de weg geplaatste bussen en door talloze demonstranten.

marxisme/leninisme en het denken van Mao Zedong
Premier Li Peng verscheen op 25 mei voor het eerst sinds de afkondiging van de staat van beleg in het openbaar De televisie zond 's avonds beelden uit van de ontvangst door de premier van de drie nieuwe ambassadeurs aan Mexico, Birma en Nigeria Li verklaarde bij die gelegenheid dat de Chinese regering, ondanks de recente abnormale verschijnselen, stabiel was en capabel om de situatie in de hand te houden
Hij zei dat de inzet van troepen was bedoeld om de orde te herstellen en dat de terugtrekking van het leger geen nederlaag betekende Li bevestigde ook dat Deng Xiaoping de belangrijkste leider van het land bleef, hij zweeg over de positie van partijleider Zhao Ziyang

Zhao Ziyang bestempeld als ,,verrader"

Uit Chinese en Oosteuropese bronnen werd op 26 mei bekend dat partijleider Zhao Ziyang van zijn post was ontheven en onder huisarrest was geplaatst. Tekenen dat de machtsstrijd in de Chinese topleiding beslist was ten gunste van de conservatieve factie van premier Li Peng, werden versterkt door een speciale nieuwsuitzending die dag van de nationale televisie, waarin de 84-jarige voorzitter van het Permanent Comité, de aartsconservatieve econoom Chen Yun, zich achter de harde lijn van de premier schaarde.
Chen Yun beschuldigde Zhao Ziyang ervan, zonder hem met name te noemen, de aanvoerder te zijn van een ,,verraderlijke anti-partijkliek", die een ,,geheimcomplot" had gesmeed tegen Deng Xiaoping en zijn medestanders. Hij eiste een ,,resolute ontmaskering van hun intriges". Chen stelde dat de belangrijkste oorzaak van de recente onrust te wijten was aan de ,,verslapping van het marxistische onderwijs en het ideologische werk".
Volgens Chinese bronnen was partijleider Zhao eerder die week al scherp bekritiseerd tijdens een bijeenkomst van het zestien man tellende Politburo en enkele niet-leden, waaronder Deng Xiaoping. Zhao zou toen zijn bestempeld als de leider van een ,,anti-partijkliek", een van de zwaarste beschuldigingen in de Chinese politiek.
De dwalingen van Zhao Ziyang werden in het *NRC/H'blad* van 29 mei 1989 als volgt samengevat:

- het splijten van de partij in twee hoofdkwartieren;
- schending van partij-discipline;
- het ten onrechte aansnraak maken op eer. die anderen toekomt Zhao wordt de afgelopen jaren immers de leider van de ,,hervormers" genoemd, terwijl die eer alleen toekomt aan Deng Xiaoping;
- het afschuiven van kritiek naar Deng Xiaoping Tijdens de Chinees-Russische top onthulde Zhao immers een ,,staatsgeheim" aan Gorbatsjow namelijk dat er sinds het 13e Partijcongres een geheime resolutie bestond die het opperste gezag in handen van Deng Xiaoping liet. Dit was een staatsgeheim omdat het onconstitutioneel is, aangezien Deng noch in de staats-, noch in de partijhiërarchie een topfunctie bekleedt. Met deze subtiele zet milde Zhao aantonen dat hij geen belangrijke beslissingen kan nemen zonder Deng Xiaoping te raadplegen.

Volgens andere berichten zouden Zhao en zijn zoons zich schuldig hebben gemaakt aan corruptie Ook zou het door Zhao gestichte Onderzoeksinstituut voor de Hervorming van het Politieke Systeem, dat werd geleid door Zhao's voormalige secretaris Bao Tong, zijn bestempeld als ,,reactionaire kliek".
Op een andere bijeenkomst zouden, naast Zhao, nog zes gematigde leiders zijn aangewezen als leden van de ,,anti-partijkliek" Onder hen bevonden zich de minister van defensie Qin Jiwei, en Hu Qili, die verantwoordelijk was voor de partij-ideologie
De politieke afdeling van de regio Peking van het Volksleger gaf op 26 mei een verklaring uit waarin zij zich achter het uitroepen van de staat van beleg schaarde Daarmee hadden de conservatieven de steun van de politieke commissariaten van het hele land.
Een groot deel van het televisienieuws op 26 mei werd gewijd aan beelden van militairen die geschenken in ontvangst namen van burgers, waarmee werd gesuggereerd dat het optreden van het leger kon rekenen op instemming van de burgerij.
De naar schatting 20.000 studenten die het Plein van de Hemelse Vrede nog steeds bezet hielden, lieten zich niet intimideren door de aanwijzingen dat de conservatieven de overhand hadden en door berichten dat mogelijk 80.000 militairen op weg waren naar Peking.
Hoewel vermoeidheid en hitte hun tol begonnen te eisen en het aantal bezetters geleidelijk afnam, besloten zij tijdens een stemming op 26 mei hun acties voort te zetten.

Steun voor studentenprotest neemt af

Aan een demonstratie in het centrum van Peking op 27 mei werd door naar schatting 80.000 mensen deelgenomen. Volgens een bericht in de Volkskrant van 29 mei 1989 hadden studenten-organisatoren gehoopt op een miljoen deelnemers. Volgens de krant leek de steun voor de protesten echter weg te ebben, vooral onder de burgerbevolking

In de grootste stad van China, Shanghai, waren zondag (28 mei) nog honderdduizend mensen op de been om te betogen voor de opheffing van de staat van beleg in Beijing Ook buiten de Volksrepubliek gingen Chinezen, in antwoord op de oproep van de studenten in Beijing, massaal de straat op In Hongkong, de Britse kolonie die in 1997 weer onder Chinees bestuur zal komen, demonstreerden 1,5 miljoen mensen voor democratie in de Volksrepubliek.

Twee studentenleiders van de universiteit van Beijing, Wu'er Kaixi en Wang Dan, hebben zaterdag (27 mei) aangekondigd de protesten dinsdag (30 mei) met een grootscheepse betoging te willen beëindigen en het Plein van de Hemelse Vrede, maar duizenden studenten al meer dan twee weken onafgebroken bivakkeren, te willen ontruimen. Militante studenten zeiden zondag echter dat het slechts een ,,voorstel" betrof en dat ze niet zouden vertrekken voor hun beweging tot concrete resultaten heeft geleid. ,,De regering heeft nog steeds geen dialoog toegezegd en Li Peng is nog steeds niet van zijn functie ontheven", aldus een van hun.
Sterke man Deng Xiaoping heeft volgens sommige bronnen vero donneerd dat het plein voor dinsdagavond ,,schoon" moet zijn. De staatstelevisie zond zondag voortdurend beelden uit van troepen die aan de rand van Beijing zijn samengetrokken, klaarblijkelijk om de actievoerders te ontmoedigen.
Vooral studenten uit de provincie, van buiten Beijing, zeiden er niet over te denken het Plein te verlaten. Zij namen bij de demonstratie van zondag. die nogal mat en somber verliep, het voortouw. Sommigen van hen zeiden dat ze tot tenminste 20 juni, als het volkscongres bijeenkomt, op het plein willen blijven. Omdat velen van hen pas onlangs in Beijing zijn gearriveerd, zijn ze nog niet zo vermoeid als de plaatselijke studenten die al vanaf half april massaal actie voeren voor democratisering, persvrijheid en een einde aan de corruptie van partijkaders.
Een boodschap die zondag werd uitgezonden over het luidsprekersysteem op het plein, liet het aan ieders individuele oordeel over wel of niet te vertrekken Dezelfde boodschap waarschuwde dat studentenleiders waarschijnlijk als agenten van Zhao Ziyang zullen worden gearresteerd. ,,China gaat donkere dagen tegemoet, voor lange tijd", eindigde de boodschap.
Zhao Ziyang toonde zich twee weken geleden bereid een compromis te zoeken met de studenten en hij keerde zich elf dagen geleden tegen de afkondiging van de staat van beleg door Li Peng. Hij lijkt de machtsstrijd binnen de communistische partij te hebben verloren. Volgens Chinese bronnen is hij van zijn functie ontheven en onder huisarrest geplaats. Hij zou ervan zijn beschuldigd een ,,anti-partijkliek" te hebben willen gebruiken om de macht de grijpen. Deze berichten zijn nog steeds niet officieel bevestigd, maar Chinese bronnen meldden zondag (28 mei) dat voor vandaag of morgen een bijeenkomst van het Centraal Comité is gepland waar de plotselinge verwijdering van Zhao zal worden toegelicht.

Voormalig president Li Xiannian erkende zaterdag als eerste publiekelijk dat er een machtsstrijd gaande is in de partij. Hij zei dat ,,bepaalde personen in de leiding van de communistische partij een organisatie, een plan en een complot hebben om verwarring in het land te zaaien".

Ook de voorzitter van het Volkscongres Wan Li, heeft zich zaterdag (27 mei) van Zhao Ziyang afgewend. Wan, die gold als een volgeling van Zhao, beschuldigde in een verklaring die op tv werd uitgezonden een ,,zeer klein groepje" ervan een complot te beramen en opzettelijk onlusten te hebben veroorzaakt. Wan Li noemde de afkondiging van de staat van beleg in Beijing ,,absoluut noodzakelijk" Wan brak vorige week een bezoek aan de Verenigde Staten af Studenten spraken toen de hoop uit dat hij snel een vergadering van het Volkscongres zou beleggen opdat de staat van beleg zou kunnen worden opgeheven.
Wie er naast Zhao zullen worden ,,weggezuiverd" is onduidelijk. Minister van Defensie Qin Jiwei, die het leger afraadde het centrum van Beijing binnen te marcheren, Politburo-lid Hu Qili en vice-premier Tian Jiyun worden genoemd. De rechterhand van Zhao, Bao Tong, zou als contra-revolutionair zijn gebrandmerkt. Ook doen berichten de ronde dat een ,,zwarte lijst" is opgesteld waarop ininstens duizend namen voorkomen.

Volgens diplomaten en rege ingsfunctionarissen in Beijing hebben aanhangers van de harde lijn in de partij vorige week dinsdag (23 mei) de controle over de media verscherpt met de instelling van een speciale censuur-commissie van vijf conservatieven. De vijf zouden de taak van Hu Qili overnemen. De pers, die een aantal dagen ongekend vrij over de studentenbeweging berichtte, publiceerde in het weekeinde slechts artikelen die Li Peng steunen.

NAVO

CONFLICT OVER MODERNISERING KERNWAPENS VOOR DE KORTE AFSTAND (SNF). BONN TEGENOVER LONDEN EN WASHINGTON

Binnen de NAVO woedt al ruim een jaar een strijd over de vraag, of de nucleaire raketten van het bondgenootschap voor de korte afstand (tot 500 km) gemoderniseerd zouden moeten worden.
De Bondsrepubliek Duitsland is daar, althans voor het moment, tegen. De betrokken wapens liggen opgeslagen op het grondgebied van deze staat en zouden boven het Duitse territorium (Bondsrepubliek en DDR) tot ontploffing worden gebracht, als zij daadwerkelijk ingezet zouden worden.
Grote voorstanders van mode nisering zijn de VS en Groot-Brittannië.
Over deze kwestie is in deze jaargang eerder bericht op pag. 308/2 e.v., n.a.v. de bijeenkomst van de Nucleaire Planninggroep (NPG) van de NAVO op 19 en 20 april.

Verwarring over Westduits standpunt

Tot 21 april, toen de regeringscoalitie een besluit nam over het SNF-vraagstuk, bestond er verwarring over de kwestie, wat het Westduitse standpunt hierover eigenlijk was.
Het *NRC/H'blad* van 4 april bevatte een samenvatting van de verschillende concepties, die de politici in Bonn er op nahielden.

Politici verpakken onaangename mededelingen graag in uitvoerige loftuitingen voor de gedupeerden. Met pathetische gebaren prees secretaris-generaal Heiner Geissler van West-Duitslands grootste regeringspartij CDU op 3 april voor journalisten die op 4 april veertig jaar bestaande NAVO, die ,,als verdedigingsbondgenootschap van vrije, gelijkberechtigde staten" de volkeren van Europa ,,de langste periode van vrede sinds eeuwen heeft gegarandeerd".
In een officiële brief namens de CDU, zei Geissler, had hij in Oslo de NAVO voor de Nobelprijs voor de vrede voorgedragen.
De bittere pil, die hij daarmee trachtte te vergulden, was de mededeling dat de CDU voorlopig geen beslissing mil nemen over modernisering van raketten en wellicht zelfs helemaal mil afzien van kernraketten op Duits grondgebied.
Volgens Geissler moet de NAVO op haar topconferentie eind mei in Brussel slechts de ,,optie" voor modernisering van de Lance-kernraketten openhouden.
Of het ook inderdaad tot een modernisering komt, dient af te hangen van het verloop van de ontmapeningsonderhandelingen in Wenen. Alleen wanneer de pogingen falen om tot asymmetrische ontwapening en een gelijk niveau van strijdkrachten in Europa te komen, is volgens Geissler modernisering noodzakelijk.
Het tijdstip voor die beslissing is 1991 of 1992.
In Geisslers opvatting, die hij uitdrukkelijk als een CDU- en regeringsstandpunt presenteerde, zit impliciet een ,.derdenul-optie": geen modernisering als Moskou voldoende concessies doet.
De opvattingen over modernisering in Bonn morden zo lan amerhand onontwarbaar. Op dit moment bestaan naast de opvattingen van Heiner Geissler in het Westduitse regeringskamp minstens drie, elkaar deels tegensprekende opvattingen.

1. Bondkanselier en CDU-voorzitter Helmut Kohl mil géén .,derde nul-optie". Er moeten, vindt hij, kernwapens op Westeuropees grondgebied blijven gestationeerd en deze wapens dienen ,,up to date" te morden gehouden.
Het woord ,,modernisering'' wenst hij echter niet uit te spreken.
Een definitieve beslissing hoeft naar zijn mening pas in 1991/92 te morden genomen.
Tijdens een topconferentie met premier Thatcher in Frankfurt half februari werd een compromis-formulering opgesteld. die eind mei door de NAVO-top zou kunnen worden overgenomen.
In deze formulering wordt enerzijds aan de Amerikanen gevraagd een vervanger te ontwikkelen voor de verouderde achtentachtig Lance-raketinstallaties en wordt anderzijds het plaatsingsbesluit naar een later tijdstip verschoven.
Volgens goed geïnformeerde diplomatieke bronnen in Bonn is Amerika's nieuwe minister van buitenlandse zaken, James Baker, eventueel bereid dit compromis te aanvaarden, op voorwaarde dat vooraf wordt vastgelegd, dat er in elk geval kernwapens op Europees grondgebied gestationeerd blijven.
In Washington, aldus deze bronnen, is men geschrokken van de klappen die de CDU bij de verkiezingen in Berlijn en Hessen heeft opgelopen. De neiging om het Kohl niet moeilijk te maken is daardoor duidelijk toegenomen.

2. Kohls vice-kanselier, liberale voorman en minister van buitenlandse zaken Genscher is een verklaard tegenstander van mode nisering en voorstander van de derde nul-optie voor de korte-drachts kernwapens.
Met gewiekste formuleringen, waarin hij openlaat of hij vóór of tegen modernisering is, suggereert Genscher dat modernisering van de Lance-raketten wellicht niet meer nodig is, wanneer bij de komende onderhandelingen in Wenen over de conventionele bewapening in Europa van Sowjet-zijde voldoende concessies komen.
Enkele maanden geleden presenteerde Genscher binnenskamers een soort tweede dubbelbesluit.
Naar analogie van het tweeledige besluit van de NAVO van december 1979 zou de NAVO nu Moskou moeten meedelen tot modernisering van de Lance te zullen overgaan, tenzij de andere kant bereid is een nader te bepalen aantal systemen op te geven. Het zou daarbij zowel om conventionele als nucleaire wapens gaan.
De hiervan nogal geschrokken Amerikanen blokkeerden Genschers plan met de mededeling niet te willen onderhandelen over vermindering van kortedrachtskernwapens (SNF - ,,Short Nuclear Forces") als Bonn niet vooraf een principebesluit tot modernisering mede voor zijn verantmoordelijlrheid wil nemen.
Mede als gevolg van een operatie aan zijn prostaat en een algemene lichamelijke zwakte is van Genscher in de afgelopen weken weinig vernomen.
Nu Heiner Geissler zijn opvattingen over raketstationering in feite heeft overgenomen, hoeft hij zich echter voorlopig ook niet echt druk meer te maken.

3. De enige man in de Westduitse regering, die onvermoeibaar probeert met steeds nieuwe formuleringen vast te stellen. dat de Lance gemoderniseerd moet worden, is CDU-minister van defensie Rupert Scholz.
Nog geen dag voor secretaris-generaal Geissler van de CDU als officieel regeringsstandpunt een soort impliciete derde nul-optie verkondigde, zei Scholz in een radio-interview dat de NAVO voor haar verdediging ook verder op kernwapens is aangewezen. En ook hij zegt dat dit het regeringsstandpunt is.
Wanneer we hebben vastgesteld, dat een derde nul-optie is uitgesloten, aldus de minister, ,,dan is men verplicht ook in de toekomst een voldoende potentieel aan dergelijke wapens beschikbaar te hebben".
In het midden van de jaren negentig is de Lance ,,letterlijk verroest". ,,Daarmee is dan volkomen duidelijk, dat hier geherstructureerd, vervangen, gemoderniseerd moet worden, of hoe men zijn woorden ook wil kiezen."
De vraag wanneer daarover een definitieve beslissing wordt genomen, noemde Scholz ,,secundair".
Het grote verschil in de opvattingen van Geissler en Scholz is, dat Scholz open laat of de moderniseringsbeslissing door de NAVO-top eind mei of op een later tijdstip moet worden genomen.
Voor Gcissler is het een nog niet te beantwoorden vraag of een dergelijke beslissing eigenlijk nog wel nodig is.
Zijn voorste1 om in het licht van een ,,nieuwe bedreigingsanalyse" en een ,,fundamentele nieuwe waardering van de politieke situatie in Europa" tot een ,,Atlantisch Charta - NAVO 2000'' te komen, duidt eerder op een definitieve afwijzing van raketmodernisering dan op het omgekeerde.

Westduits regeringsstandpunt geformuleerd

De Westduitse regeringscoalitie bereikte op 21 april overeenstemming over de SNF-wapens,
Essentieel was daarbij de vraag of een derde nul-optie (verwijdering van alle te land geplaatste SNF-raketten) kon worden geaccepteerd.
Na stormachtige debatten vooral tussen FDP en de CSU wordt dit punt in de tekst van de overeenkomst omzeild. Daarin staat nu dat ,,onder de gegeven omstandigheden systemen te land, ter zee en in de lucht noodzakelijk" zijn. Dat betekent uitsluiting van een derde nul-optie voor dit moment, maar zegt niets over de duur van die opvatting.
De Beierse CSU had willen vastleggen dat een derde nuloptie ,,op geen enkel tijdstip" mogelijk zou zijn. Dat stuitte op krachtig-verzet van Genscher en werd niet aanvaard.
Eerder was bekend geworden dat Kohl zelf al overstag was gegaan op dit punt. Hij is bereid op bepaalde voorwaarden een derde nul-optie te aanvaarden.
Het ontwikkelen door de Amerikanen van een opvolger voor de Lance wordt als een ,,nationale opgave" van de VS aangemerkt. Bonn vindt niet dat de NAVO daarover een gemeenschappelijke beslissing moet nemen.
Verder werd besloten, dat de ministers Genscher en Stoltenberg, resp. van buitenlandse zaken en van defensie, op 24 april naar Washington zouden reizen om daar het Westduitse standpunt uit te leggen.

Zij zouden er bij de Amerikaanse regering op aan moeten dringen snel met Moskou onderhandelingen te beginnen over een vermindering van de SNF-wapens tot lage en gelijke niveaus.
Een beslissing over modernisering van de 88 Lance-systemen wilde Bonn pas in 1992 nemen.
De tekst van de overeenkomst van de Westduitse regeringscoalitie luidde aldus:

,,1 De bondsregering bekent zich tot de vaststelling van het bondgenootschap, dat er, - zover

men kan voorzien - geen alternatief bestaat voor het concept van oorlogsvoorkoming door afschrikking op basis van een gepaste combinatie van adequate en effectieve nucleaire en conventionele strijdkrachten. Bij de nucleaire strijdkrachten zijn onder de gegeven omstandigheden systemen te land, ter zee en in de lucht ook in Europa noodzakelijk.
2. De ontwikkeling van een systeem ter vervanging van de korte-drachtsraket Lance is een nationale Amerikaanse beslissing.
3. Het bondgenootschap verstrekt in het kader van een alomvattend concept voor wapenbeheersing en ontwapening een opdracht voor de spoedige opname van onderhandelingen over de kernraketten voor de korte dracht met het door het bondgenootschap in 1987 in Reykjavik en 1988 in Brussel geformuleerde doel van gelijke plafonds op een lager niveau.
4. Ook voor de munitie voor nucleaire artillerie wordt een opdracht tot onderhandelingen met als doel gelijke plafonds op een drastisch verminderd niveau in het alomvattend concept opgenomen
5. In het jaar 1992 wordt in het licht van de politieke en veiligheidspolitieke ontwikkeling, in het bijzonder rekening houdend met de resultaten van alle ontmapeningsonderhandelingen, door het bondgenootschap besloten of voor 1996 de invoering van een systeem voor de opvolging van de Lance in het bondgenootschap. en als gevolg daarvan ook produktie en stationering, vereist is of niet.
Daarvoor is doorslaggevend en beslissend of het gelukt

- grotere veiligheid te verschaffen op een lager niveau van nucleaire en conventionele strijdkrachten in zijn totaliteit.
- bindende overeenkomsten met het Warschaupact te sluiten over het uitschakelen van het vermogen tot verrassingsaanvallen en tot op gebiedsverovering ingestelde offensieven.
- een gegroeide hoeveelheid aan wederzijds vertrouwen te scheppen, op grond van toegenomen transparantie en berekenbaarheid van militair gedrag door de desbetreffende overeenkomsten."

De Amerikaanse regering heeft West-Duitsland op 24 april laten weten dat het een ,,vergissing" zou zijn om thans ontwapeningsbesprekingen met de Sowjet-Unie te beginnen over nucleaire wapens voor de korte dracht.
De Westduitse ministers van buitenlandse zaken en defensie, Hans-Dietrich Genscher en Gerhard Stoltenberg, die speciaal naar Washington waren gereisd om de Amerikanen van het nut hiervan te overtuigen, kregen daarmee nul op het rekest.
Volgens de Amerikanen is het onverantwoord om over een vermindering van de zogeheten SNF-wapens (Short-range Nuclear Forces) te spreken zolang de Sowjet-Unie een conventioneel overwicht geniet.
Genscher en Stoltenberg bespraken de kwestie op 24 april vier uur met de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken, James Baker, minister van defensie Dick Cheney en nationale veiligheidsadviseur Brent Scowcroft.
Baker verklaarde na afloop van het overleg dat dit zou worden voortgezet, maar zei niet wanneer.
De beide Westduitse bewindslieden noemden voor hun vertrek naar Bonn hun besprekingen met Baker ,,bemoedigend", maar wilden niet in bijzonderheden treden.
In een radio-interview voor zijn vertrek naar Washington had Genscher nog gezegd dat onderhandelingen over SNF juist wel wenselijk zijn omdat zo het overwicht van de Sowjet-Unie op dit gebied kan worden omgezet in een meer evenwichtige verhouding tussen Oost en West
Volgens Genscher beschikken de troepen van het Warschaupact over tien tot veertien maal zoveel SNF-wapens als de NAVO
De secretaris generaal van de NAVO, de Westduitser Manfred Worner, gaf op 24 april in Londen toe dat de kwectie van de kernu-apens voor de korte dracht voor verdeeldheid heeft gezorgd in de NAVO. Hij zei dat de meningsverschillen over de SNF-wapens voor de NAVO-top van eind mei moeten zijn bijgelegd
Britse regeringsfunctionarissen maakten op 24 april bekend dat president Rush Thatcher op 22 april had opgebeld om de kwestie van de SNF-raketten te bespreken
,,Het is volstrekt duidelijk voor ons dat er geen onderhandelingen over SNF moeten komen Ze (de SNF-wapens) zijn van wezenlijk belang voor een doelmatige afschrikking Er bestaat hierover geen verschil van mening met de VS", aldus een medewerker van Thatcher

Nederland wil bemiddelen

Nederland neemt afstand van de Westduitse wens spoedig onderhandelingen tussen Oost en West te beginnen over de SNF-wapens, zo bleek op 25 april.
Nederland wil zich diplomatiek blijven inspannen om de verschillende visies over modernisering in Bonn en in Washington en Londen te overbruggen.
In een reactie op de Westduitse voornemens op veiligheidsgebied zei een woordvoerder van buitenlandse zaken op 25 april: ,,Nu de Duitse positie bekend is geworden zijn daarbij ook de verschillende benaderingen binnen de NAVO over zowel onderhandelingen als modernisering duidelijk geworden. Het onderstreept de noodzaak tot het zoeken naar oplossingen, waarbij zowel de wapenbeheersingskant als het vraagstuk van modernisering beter op elkaar worden afgestemd. Nederland gaat door in vertrouwelijke contacten met de NAVO-partners zo'n oplossing te helpen bevorderen".

VS-minister Cheney: NAVO-defensie op peil houden

De Amerikaanse minister van defensie Dick Cheney verklaarde op 25 april, dat de NAVO haar defensie op peil moet houden, omdat het Westen niet zeker kan zijn van het buitenlandse beleid van de Sowjet-Unie.
,,Ik denk dat het heel moeilijk wordt voor Gorbatsjow om zijn plannen tot een succes te maken", aldus minister Cheney tegenover de defensiecommissie van het Amerikaanse Huis van Afgevaardigden. ,,Ik denk dat het heel waarschijnlijk is dat hij om de een of andere reden zijn koers zal moeten verleggen en uiteindelijk zijn toevlucht zal moeten zoeken tot vertoon van kracht, misschien in Oost-Europa, misschien ook in de manier waarop hij omgaat met de etnische onrust in de Sowjet-Unie zelf. En natuurlijk bestaat altijd de mogelijkheid dat zijn opvolger zich tamelijk snel zal aandienen en een totaal andere politieke koers zal uitzetten dan hij."
De Britse premier mevr 'Thatcher zei op 25 april in het vragenuurtje in het Lagerhuis. ,,De strategie van de NAVO kan niet bepaald worden door één land Alles mat de NAVO ondermijnt is in hoge mate schadelijk voor de verdediging van de vrijheid."
Tijdens een heftige botsing met Labour-leider Neil Kinnock die de Westduitse voorstellen steunt, verklaarde de Britse premier ,,De NAVO heeft een belangrijke rol gespeeld bij de verdediging van de Duitse vrijheid. die begon op de dag dat de Tweede Wereldoorlog eindigde en ik geloof niet dat de Westduitse regering de NAVO op het spel zal willen zetten"
Kinnock bracht daar tegen in dat men van de Westduitse regering niet kan verwachten dat ze voor plaatsing van nieuwe kernwapens voor de korte afstand is, als tweederde van de Westduitsers daar tegen is

Genscher en Stoltenberg over hun gesprek ken in Washington

De Westduitse ministers Genscher van buitenlandse zaken en Stoltenberg van defensie lieten zich op 25 april veel positiever uit over het verloop van hun besprekingen in Washington dan de Amerikaanse bronnen hadden gedaan.
Genscher noemde het overleg met de ministers Baker en Cheney en met Bush' veiligheidsadviseur Scowcroft ,,bemoedigend, nuttig en wat de zaak zelf betreft succesvol". Men had begrip weten te wekken bij de Amerikanen voor het Westduitse standpunt, waarvan vooral het onderhandelingsvoorstel op sterk verzet stuit in Washington.
Stoltenberg wees erop dat men de Amerikanen had duidelijk gemaakt dat niet alleen de hele coalitie maar alle politieke partijen in de Bondsdag achter de opstelling van de regering staan. SPD-leider Vogel sprak op 25 april inderdaad van een ,,nationale consensus".

Genscher en Stoltenberg zeiden ,,vol vertrouwen" te zijn over de mogelijkheden om in de komende weken met Washington en de andere NAVO-partners tot overeenstemming te komen.
Volgens Genscher heeft de houding van Bonn bij de bondgenoten op het Europese continent ,,de breedst mogelijke instemming" gevonden.
Hij sprak op 25 april al, tijdens het bezoek van president Weizsacker aan Kopenhagen, met zijn Deense collega Elleman-Jensen.
Stoltenberg wees er op dat de coalitie haar standpunt tégen modernisering op dit moment en vóór spoedige onderhandelingen baseert op de verwachting dat Gorbatsjow bereid is het So-

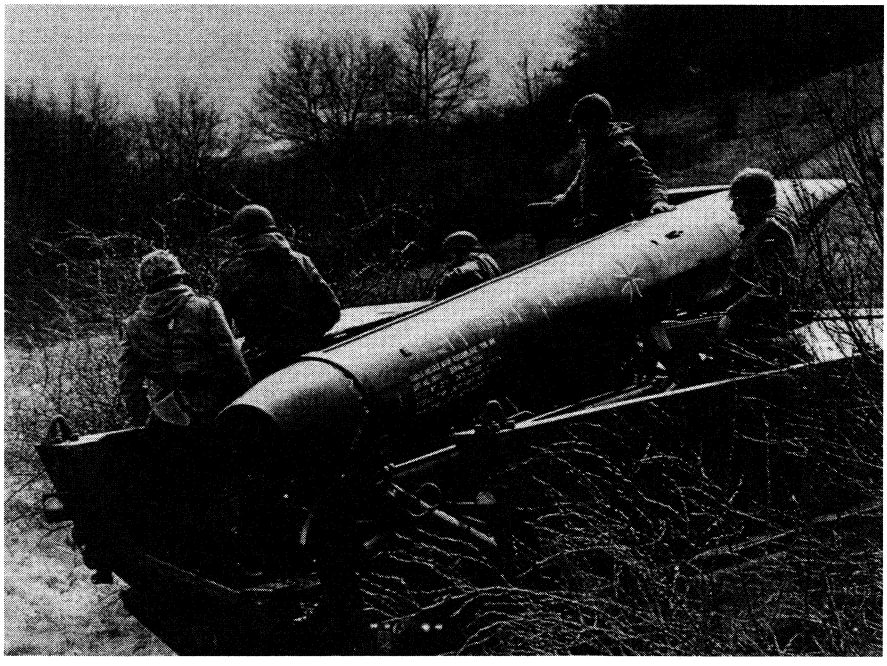
wjet-overwicht op conventioneel terrein drastisch te verminderen.
Onderhandelingen over vermindering van de kernraketten voor de korte afstand zijn vooral daarom zo dringend, aldus Genscher, omdat de Sowjet-Unie op dat punt een groot overwicht heeft en bovendien haar raketten al heeft gemoderniseerd.
Hoewel er in de CDU/CSU-fractie op 25 april kritiek werd geuit dat men niet betrokken was bij de opstellling van het compromis in de coalitie, lijkt de fractie er met overgrote meerderheid mee akkoord te gaan.
CSU-man Siegfried Lowack, lid van de commissies voor defensie en buitenlandse zaken, was het negatiefst in zijn afwijzing. De Westduitse regering, zei hij, heeft het standpunt overgenomen van SPD-Bondsdaglid Egon Bahr.
Helmut Kohl verdedigde het besluit onder meer met een verwijzing naar de NAVO-stafoefening Wintex, die de Bondsrepubliek tot doelwit van een kernaanval van de Sowjet-Unie dreigde te maken.
De kanselier verwees daarbij, zonder het te noemen, naar een artikel in het weekblad *Der* Spiegel, waarin wordt onthuld hoe die oefening dit jaar verliep. De Amerikanen wilden zeventien atoomwapens inzetten, waarbij ze zorgvuldig doelen in de Sowjet-Unie meden uit vrees voor een harde atoomklap terug.

Steun voor Bonn in andere NAVO-landen

Denemarken, Noorwegen en Griekenland steunen Bonn in het meningsverschil met de Verenigde Staten en Engeland over de modernisering van de raketten voor de korte afstand (SNF) van de NAVO strijdkrachten. Dit is op 26 april gebleken in Kopenhagen en Brussel.
Na afloop van een bezoek van de Westduitse minister van buitenlandse zaken Genscher aan Kopenhagen verklaarde zijn Deense ambtgenoot Ellemann-Jensen dat er ,,voor het begin van de negentiger jaren niet over de modernisering behoeft te worden beslist''
De Deense minister sprak zich ook uit voor een zo spoedig mogelijk begin van onderhandelingen met de Sowjet-Unie over vermindering van de nucleaire korte-afstandswapens ,,tot het laagst mogelijke gelijke niveau aan beide zijden''.
De Noorse minister van buitenlandse zaken Thorvald Stoltenberg zei op 26 april dat zijn regering eveneens het Westduitse standpunt steunt dat het besluit over modernisering ,,eerder later dan vroeger'' zou moeten worden genomen en ,,deze wapens aan de orde zouden moeten komen bij de reeds gaande zijnde onderhandelingen tussen Oost en West over wapenbeheersing''
Tijdens een bijeenkomst van de ambassadeurs van de NAVO-landen in Brussel betuigde de Griekse ambassadeur steun aan Bonn.
Ook België is voor een spoedig begin van onderhandelingen over vermindering van de SNF-wapens.

Regeringsverklaring bondskanselier Kohl

N.a.v. de wijzigingen in de samenstelling van zijn kabinet op 13 april (pag. 328/1 e.v. - 1989), heeft bondskanseier Kohl op 27 april in de Bondsdag een regeringsverklaring afgelegd.
Hij zei hierin o.m.: „Wij hebben van niemand een lesje nodig in bereidheid om gemeenschappelijk voor de NAVO op te komen''. De bondskanselier verdedigde het Westduitse standpunt, dat de NAVO met Moskou moet onderhandelen over kernraketten voor de korte afstand.
Een op dit punt vastbesloten Kohl zei het vanzelfsprekend te vinden ,,dat onze vrienden hetzelfde begrip opbrengen voor onze belangen, zoals wij dat bij vele gelegenheden net zo vanzelfsprekend voor hen hadden''.
Iedereen moet begrijpen, aldus Kohl, dat juist de Westduitse regering de positie moet innemen die ze nu heeft gekozen. ,,De Bondsrepubliek is gezien de reikwijdte van de kortedrachtssystemen sterker bij de zaak betrokken dan alle andere partners in het bondgenootschap.''
Bondskanselier Helmut Kohl is van oordeel dat zijn regering altijd voldoende trouw aan het Atlantisch bondgenootschap ten toon heeft gepreid.
Deze coalitie, aldus Kohl in zijn regeringsverklaring voor het Westduitse parlement, heeft in 1983 ,,meer dan ieder ander in de NAVO bewezen hoe serieus zij het meent met het behoud en de stabilisering van de NAVO''
De bondskanselier las de korte, schriftelijke coalitie-overeenkomst over het door de NAVO te volgen beleid, zoals die in het weekeinde van 22 en 23 april al was uitgelekt, in geheel ongewijzigde vorm voor.
Zonder rechtstreeks op de kritiek uit Washington, Londen en ook Brussel in te gaan zei Kohl, dat de Westduitse regering ,,vast van plan is'' om over alle kwesties van defensiepolitiek, ontwapening en wapenbeheersing overeenstemming in het bondgenootschap te bereiken.
Op verzoenende toon voegde hij eraan toe: „Wij hebben er een elementair belang bij ook in de toekomst de samenhang en het vermogen tot handelen van de alliantie te waarborgen. Dat is altijd onze politiek geweest en dat zal zij ook blijven''.


Beeld van een Lance-raket

Steun voor Bonn uit *Italië* en Spanje. Waarschuwingen uit VS *en* Engeland

Italië en Spanje hebben zich op 27 april uitgesproken voor spoedige onderhandelingen tussen NAVO en Warschaupact over vermindering van SNF-wapens zonder zich echter vast te leggen op nauwkeurige tijdschema's.
De Italiaanse minister Andreotti zei in Rome te hopen dat spoedig onderhandelingen kunnen beginnen over de SNF-wapens. „We geloven dat belangrijke resultaten bij de onderhandelingen in Wenen over vermindering van de conventionele bewapening van NAVO en Warschaupact in Europa er toe zullen bijdragen het Atlantisch bondgenootschap op een lijn te brengen, aldus Andreotti.
Rndreotti zei dat Italië van het begin af aan een standpunt over de modernisering van SNF-wapens heeft ingenomen dat nauw aansluit bij dat van Bonn.
De Spaanse minister Fernandez Ordonez sprak zich in het Spaanse parlement uit voor drastische reductie van

de SNF-wapens en voor onderhandelingen over vermindering.
Hij refereerde niet aan het standpunt van de Westduitse regering dat dergelijke onderhandelingen zo snel mogelijk moeten beginnen.
De Amerikaanse ambassadeur in de Bondsrepubliek, Vernon Walters, waarschuwde op 27 april in een toespraak in Hannover krachtig tegen pogingen van individuele NAVO-landen trans-atlantische verplichtingen niet langer na te komen.
Zonder de Bondsrepubliek met name te noemen, zei Vernon Walters: ,,Als dat gebeurt, dan voorzie ik dat binnen de alliantie centrifugale krachten worden losgemaakt die tot catastrofale gevolgen voor ons allen zouden kunnen leiden".
De Britse minister van buitenlandse zaken Howe zei in een BBC-uitzending dat het ,,dwaas" zou zijn om met de Sowjet-Unie te gaan onderhandelen over reductie van de SNF-wapens omdat Moskou .,met geheel andere doelstellingen" aan een dergelijk overleg zou beginnen.
In Washington reageerde een woordvoerder van het ministerie van buitenlandse zaken op de regeringsverklaring van bondskanselier Kohl met de opmerking dat het een ,,vergissing" zou zijn over de SNF-wapens te gaan onderhandelen.
Edward Rowny, de speciale adviseur van president Bush voor wapenbeheersing, beschuldigde de Sowjet-Unie er op 27 april van onderhandelingen over wapenvermindering te gebruiken om een wig tussen de NAVO-bondgenoten te drijven.

Overleg Lubbers en Van den Broek met Thatcher en *Howe*

De Nederlandse premier Ruud Lubbers en de minister van buitenlandse zaken Hans van den Broek hebben op 29 april op het buitenverblijf Checquers van de Britse premier overleg gevoerd met mevr. Thatcher en de Britse minister van buitenlandse zaken Sir Geoffrey Howe over de uiteenlopende standpunten binnen de NAVO t.a.v. de modernisering van de kernwapens voor de korte dracht.
De Britten gaven de Nederlandse gesprekspartners te verstaan dat modernisering van de SNF-wapens geboden is en dat onderhandelingen hierover tussen Oost en West pas kunnen beginnen als vorderingen zijn gemaakt op het terrein van het uitbannen van chemische wapens en het zoeken naar stabiliteit op het gebied van conventionele bewapening.
De Britse premier Thatcher en minister Howe van buitenlandse zaken zien niets in de Westduitse voorstellen om zo spoedig mogelijk onderhandelingen te beginnen over SNF-wapens.
Nederland wil dat de NAVO op een feestelijke bijeenkomst ter gelegenheid van haar veertigste verjaardag een alomvattend plan presenteert waarin twee duidelijke signalen aan de landen van het Warschaupact worden gegeven: de NAVO zal haar wapens moderniseren om in minimale defensiebehoeften te voorzien maar ook duidelijk maken dat de verdere ontspanning wordt nagestreefd.
Zowel de Britse als de Nederlandse regering gaan ervan uit dat nog voor de top eind mei in Brussel van staatshoofden en regeringsleiders een oplossing is gevonden voor de verdeeldheid in de NAVO.

Overleg Thatcher-Kohl zonder *resultaten*

Op 30 april heeft mevr. Thatcher in het Westduitse Deidesheim bij Ludwigshafen gesprekken gevoerd met bondskanselier Kohl. Na afloop gaven de twee regeringsleiders een gemeenschappelijke persconferentie, waarop duidelijk werd, dat zij geen stap dichter bij elkaar waren gekomen.
De Britse premier zei een eventuele derde nul-optie bij de kernraketten voor de korte afstand ,,catastrofaal" en ,,onaanvaardbaar" te vinden. Dan zou het Moskou gelukt zijn alle nucleaire raketten van het Westeuropese vasteland weg te krijgen.
Kohls standpunt toonde evenmin beweging: pas over drie jaar beslissen over modernisering van de *Lance*-raketten en ,,spoedig" beginnen met onderhandelen over vermindering van deze wapens.
Premier Thatcher zei verscheidene keren dat de raketten voor de korte afstand een ,,onmisbare schakel" vormen in de NAVO-strategie van het flexibele antwoord. Als die wapens verdwijnen, ,,verdwijnteen fundamenteel element van deze strategie. Dat is onaanvaardbaar voor het publiek en voor mij". Deze strategie is een gezamenlijke keuze van de NAVO-landen, ,,die niet door één land kan worden veranderd".
Zij provoceerde Kohl tot twee keer toe met de bijna op zoetzure toon uitgesproken veronderstelling, dat zij toch mocht aannemen dat Kohl bij zijn vroegere afwijzing van een derde nuloptie bleef
Een bleek voor zich uit starende kanselier omzeilde een reactie met de mededeling: ,,Dat heb ik al zo vaak gezegd, dat hoef ik niet te herhalen".
De kanselier bleef wijzen op ,,het speciale belang" dat de Duitsers bij vermindering van raketten voor de korte afstand hebben, daar deze in geval van een conflict voor een groot deel op West- en Oostduits grondgebied zullen worden ingezet.

Interview Genscher met Frankfurter Rundschau ,,*SNF-standpunt* Bonn heeft speciaal gewicht"

Het Westduitse standpunt over de modernisering van de nucleaire raketten voor de korte afstand (SNF, reikwijdte maximaal 500 km) moet binnen de NAVO ,,speciaal gewicht" krijgen gezien de verantwoordelijkheid van de Bondsrepubliek als frontlijnstaat van de alliantie. Dit zei de Westduitse minister van buitenlandse zaken, Genscher, op 1 mei in een vraaggesprek met de Frankfurter *Rund*schau.
Genscher zei dat de bondsregering niet zal terugkomen op haar standpunt dat er spoedig onderhandelingen moeten beginnen tussen de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie over vermindering van de SNF wapens.
Ons standpunt is een effectuering van een intentie die is neergelegd in twee besluiten van de NAVO, aldus Genscher, die verwees naar verklaringen van de NAVO-ministers van buitenlandse zaken in juni 1987 en van de NAVO-topconferentie vorig jaar in Brussel.
Hierin wordt gesteld dat de NAVO bereid is tot SNF-onderhandelingen ,,in samenhang met" besprekingen over vermindering van de conventionele bewapening in Europa.
Genscher zegt in het vraaggesprek dat het ,,volkomen onbegrijpelijk zou zijn als men over alles zou onderhandelen behalve de SNF-wapen".
Hij zei dat Italië, Spanje, Griekenland, Noorwegen en Denemarken het Duitse standpunt onderschrijven.

Bondskanselier Kohl in Rome

Bondskanselier Kohl heeft zich op 2 mei in Rome bereid verklaard tot een ,,redelijk compromis" in het vraagstuk over de modernisering van de korte-afstandsraketten dat de NAVO-landen verdeelt.
Kohl zei na overleg met de Italiaanse premier De Mita en minister van buitenlandse zaken Andreotti dat hij niet inzag waarom de korte-afstandsraketten (SNF, reikwijdte 500 km) niet in het ontwapeningsproces zouden kunnen worden betrokken als er vooruitgang wordt geboekt bij de Weense onderhandelingen tussen de NAVO-landen en het Warschau Pact over vermindering van de conventionele bewapening in Europa.
Het is de eerste keer dat de Westduitse regeringsleider het begin van SNF-onderhandelingen afhankelijk stelt van vooruitgang in Wenen. In zijn regeringsverklaring van 27 april stelde Kohl dat er spoedig onderhandelingen over de SNF-wapens met Moskou moeten komen. Kohl lijkt met zijn uitspraak in Rome te zijn opgeschoven in de richting van de Italiaanse opvatting dat er geen snelle beslissingen over modernisering en SNF-onderhandelingen behoeven te worden genomen.

Overleg Genscher-Dumas

Genscher en zijn Franse ambtgenoot Dumas, die op 2 mei overleg voerden in Parijs, zijn het erover eens dat de NAVO-top die eind mei in Brussel plaats heeft met een gemeenschappelijk standpunt moet komen.
Genscher wees er tijdens een persconferentie twee maal op dat Parijs Bonn steunt in zijn opvatting dat het besluit over de modernisering van de Lance tot 1992 kan worden uitgesteld.
Aan de andere kant voelt de Franse regering weinig voor spoedige onderhan-

delingen over SNF met de Sowjet-Unie zolang niet duidelijk is of bij het Weense troepenoverieg resultaten worden bereikt.

Amerikaans compromisvoorstel bij NAVO ingebracht

De VS hebben op 2 mei bij het ambtelijk vooroverleg in de NAVO in Brussel een compromisvoorstel ingebracht.
Het Amerikaanse voorstel voor een compromis dat als werkdocument bij de NAVO is ingediend, voorziet in een koppeling van een besluit over de modernisering van de Lance-raketten van de NAVO-strijdkrachten aan een eenzijdige vermindering van de SNF-bewapening in Europa en een oproep aan de Sowjet-Unie haar SNF-bewapening te verminderen tot liet (lagere) niveau aan NAVO-zijde.
Daarnaast zouden onderhandelingen over SNF-wapens met de Sowjet-Unie - met als doel vermindering tot lagere en gelijke niveau's - kunnen worden geopend nadat bij het Weense overleg over troepenvermindering vooruitgang is geboekt.
,,Spoedige" onderhandelingen over SNF-wapens, zoals Bonn wil, wijst de regering Bush onverminderd af.
In Washington is nog een tweede mogelijkheid voor een compromis in het moderniseringsvraagstuk geopperd.
Deze voorziet in de ontwikkeling door de Verenigde Staten en West-Duitsland samen van een conventionele tactische raket die tezijnertijd de Lance-raketten zou kunnen vervangen.
Bonn besloot in februari tot stopzetting van onderzoek en ontwikkeling van de FK-90-raket, een conventioneel tactisch wapen met een maximale reikwijdte van 480 km.

Washington zou de Westduitse ministers Genscher (buitenlandse zaken) en Stoltenberg (defensie) tijdens hun bezoek aan de VS hebben voorgesteld dit project te hervatten met Amerikaanse steun.

Een Westduitse woordvoerder wees de Amerikaanse voorstellen op 2 mei af als ,,oude ideeën om de aandacht van de werkelijke problemen af te leiden".
Hij zei dat de Westduitse positie ,,duidelijk en onveranderd is: geen besluit over modernisering (van de Lance-raketten) voor 1992 en direct onderhandelingen tussen de supermachten over de korte afstandswapens".

Kritiek Paul Nitze op VS-regering

De Amerikaanse wapenbeheersingsexpert Paul Nitze, die onlangs door president Bush aan de kant is gezet, heeft in de New York Times van 2 mei het beleid van Bush in de SNF-kwestie gekritiseerd als ,,politiek onmogelijk voor een belangrijk deel van Europa".
Hij bepleitte onderhandelingen met de Sowjet-Unie over vermindering van de SNF-wapens omdat de Sowjet-Unie in deze categorie een overwicht van veertien tegen een op de NAVO heeft.

Onderhoud Lubbers-Kohl

Het ruim twee uren durende gesprek dat premier Lubbers en minister Van den Broek van buitenlandse zaken op 3 mei in Bonn met bondskanselier Kohl hebben gevoerd, heeft geen concrete resultaten opgeleverd ten aanzien van de modernisering van de Lance-kernraketten.
Op een vraag aan Lubbers na afloop of men een gemeenschappelijk standpunt had bereikt, luidde zijn antwoord ontkennend.
Volgens de premier was dat echter ook niet zozeer de bedoeling geweest. „We hebben als vrienden onder elkaar bijgepraat over allerlei zaken, niet alleen over de komende NAVO-top."
Op de vraag of Lubbers nu meer begrip heeft gekregen voor het Duitse standpunt dat uitstel van modernisering met minstens drie jaar behelst alsmede ,,spoedige" onderhandelingen met Moskou, gaf hij geen duidelijk antwoord. ,,Het is altijd nuttig met elkaar van gedachten te wisselen", aldus Lubbers.
Zowel van Duitse als van Nederlandse zijde was er de nadruk op gelegd, dat het gesprek geen officieel karakter had, maar een ontmoeting van partijvrienden was
Als gevolg daarvan kon wel minister Van den Broek eraan deelnemen, maar niet zijn liberale Westduitse collega Genscher.

Van Duitse zijde werden geen officiële mededelingen over het gesprek gedaan. In Bonn kon men vernemen dat Lubbers het Nederlandse compromisvoorstel heeft toegelicht om tegelijkertijd een moderniseringsbesluit te nemen en een onderhandelingsvoorstel aan Moskou te doen.

Mulroney bij Bush. VS-regering blijft tegen onderhandelingen

President Bush van de VS blijft tegen spoedige onderhandelingen over vermindering van de SNF-raketten, hoewel in de VS zelf de kritiek op dit standpunt groeit.
Dit bleek op 4 mei, nadat Bush overleg had gevoerd niet de Canadese premier Brian Mulroney.
,,Ik ben altijd bereid tot overleg, maar ik zal de SNF-wapens niet laten wegonderhandelen", aldus president Bush na zijn gesprekken met Mulroney in het Witte Huis.
De wijze waarop de Amerikaanse regering heeft gereageerd op het Westduitse streven naar spoedige onderhandelingen tussen de VS en Moskou over vermindering van de SNF-wapens naar lagere gelijke plafonds heeft in Washington kritiek uitgelokt.
De invloedrijke senator Sam Nunn, voorzitter van de defensiecommissie in de Senaat, laakte op 3 mei het ,,gebrek aan visie" bij zowel Washington als Bonn in het SNF-debat.
De NAVO schiet zichzelf elke dag in de voet, aldus Nunn, die zich uitsprak voor onderhandelingen mits aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan.
Minister van defensie Cheney reageerde daarop met het verweer dat het moeilijk zou zijn weerstand te bieden tegen de volledige verwijdering van de SNF-wapens (de zgn. derde nul-optie) als onderhandelingen zouden worden geopend.
Nunn bepleitte een compromis: Bonn zou moeten instemmen met modernisering van de SNF-wapens, de VS moeten bereid zijn met Moskou te gaan onderhandelen en de Sowjet-Unie zou tevoren duidelijk moeten worden gemaakt dat er geen SNF-akkoord zal komen als er niet eerst in Wenen overeenstemming wordt bereikt over vermindering van de conventionele troepen in Europa
Nunn's voorstel kreeg de steun van admiraal William Crowe, voorzitter van de verenigde chefs van staven.
Mulroney zei na zijn overleg met Bush dat Canada een compromis heeft voorgesteld. Volgens Canadese zegslieden houdt dit o.a. in dat de NAVO slechts een deel van de Lance-raketten zou moderniseren als het conventionele overwicht van het Warschau pact zou worden verminderd.

Uitlatingen Cheney, Genscher, De Mita en Thatcher

Op 7 mei hebben weer verschillende politici, die met de SNF-raketten te maken hebben, zich over het vraagstuk van de modernisering ervan uitgelaten.
De Amerikaanse minister van defensie Dick Cheney verklaarde, dat de VS ,,geen omstandigheden voorzien", waaronder de Amerikaanse troepen in de Bondsrepubliek niet langer beschikken over SNF-wapens.
Het is de eerste keer dat Cheney in de SNF-discussie, die de NAVO-landen heeft verdeeld, een verband legt met de aanwezigheid van Amerikaanse troepen in de Bondsrepubliek.
Cheney sprak zich in een Amerikaanse tv-uitzending opnieuw uit tegen onderhandelingen ,,die in een derde nuloptie" (volledige verwijdering van SNF-wapens) zouden kunnen resulteren.
Voorzitter Les Aspin van de defensiecommissie van het Huis van Afgevaardigden waarschuwde dat een voortgezet debat over de vermindering van de SNF-wapens in het Congres tot oproepen kan leiden om de Amerikaanse troepen uit Europa terug te trekken.
De Westduitse minister van buitenlandse zaken, Genscher, zei op 7 mei dat de ,,koudeoorlog voorbij is" en dat de NAVO-top van eind mei in Brussel een gemeenschappelijke politieke strategie tegenover het Oostblok moet bepalen ,,waarin geen enkel soort wapens van ontwapening is uitgesloten".
Doelend op Washington dat sceptisch staat tegenover de veranderingen in Oost-Europa zei Genscher dat de ,,veiligheid van morgen niet kan worden gebaseerd op de veronderstelling dat alles bij het oude zal blijven".
De Italiaanse premier, De Mita, heeft zich in een vraaggesprek met de krant

La Repubblica opnieuw achter de West-duitse bondskanselier, Kohl, geschaard.
Hij herhaalde het Italiaanse standpunt dat SNF-onderhandelingen afhankelijk moeten worden gemaakt van belangrijke vooruitgang bij het Weense overleg tussen NAVO en Warschau pact over vermindering van de conventionele bewapening in Europa. ,,Besluitvorming nu leidt alleen maar tot modernisering. Duitsland accepteert deze strategie niet en heeft naar onze opvatting gelijk."
De Mita zei dat Kohl, met wie hij op 2 mei overleg voerde, de Italiaanse positie wel kan accepteren, maar de Britse premier Thatcher niet. ,,En daar ligt het probleem."
Maar nog belangrijker is volgens hem dat Thatcher ,,een mogelijke golf van Amerikaans isolationisme en terugtrekking van Amerikaanse troepen uit Europa vreest".
Volgens het Britse blad Sunday *Telegraph* van 7 mei heeft Thatcher de Amerikaanse prcsidcnt, Bush, laten weten dat zij zich tegen SNF-onderhandelingen zal blijven verzetten ook al zouden alle andere NAVO-landen daarmee instemmen.
Volgens het blad is Thatchers houding het belangrijkste obstakel voor een compromis tussen Washington en Bonn.

Kohl weigert uitstel NAVO-besluit over onderhandelingen met S U

Bondskanselier Kohl liet op 8 mei weten, dat hij zich verzet tegen uitstel van een NAVO-besluit over de door Bonn gewenste onderhandelingen met de SU over vermindering van de SNF-wapens tot na de NAVO-top van eind mei.
Kohl verklaarde er op te vertrouwen, dat de NAVO-landen voor eind mei een oplossing zouden vinden over de vraag of er spoedig onderhandelingen met de SU geopend zouden moeten worden.
N.a.v. de uitlatingen van VS-minister van defensie Cheney een dag eerder over de aanwezigheid van Amerikaanse troepen in de Bondsrepubliek zei Kohl, dat er ,,geen reden tot bezorgdheid" is.
De Amerikaanse troepen vei-dedigen hier de vrijheid, zoals Westduitse troepen ook Amerika's vrijheid verdedigen, aldus Kohl.
De woordvoerder van het Witte Huis, Fitzwater, zei op 8 mei dat er geen plannen bestaan om Amerikaanse troepen uit West-Duitsland terug te trekken.
Volgens het Sowjet-partijblad Prawda van 8 mei zal de Sowjet-Unie ,,adequate maatregelen" nemen als de NAVO besluit tot modernisering van haar SNF-wapens.
Dc Soxvjet-Unie is vastbesloten tegen modernisering. Een dergelijk besluit zal zijn invloed hebben op de onderhandelingen in Wenen over vermindering van de conventionele bewapening in Europa en vertrouwenwekkende maatregelen, aldus de Prawda.
De chef-staf van de troepen van het Warschaupact, de Russische generaal Lobow, heeft op 8 mei opgeroepen tot nauwere militaire samenwerking tussen Oost en West in Europa. In een vraaggesprek met het regeringsblad *Izwestia* zei Lobow dat zo nauw mogelijke contacten tussen NAVO en Warschaupact nuttig zijn zolang beide blokken bestaan

Overleg Lubbers-Bush

Premier Lubbers en minister Van den Broek hebben op 9 mei in Washington twee maal een onderhoud gehad met president Bush.
De Nederlandse bewindslieden verklaarden zich na afloop tevreden over hun bezoek aan het Witte Huis.
Tijdens het tweede, ingelaste onderhoud was hoofdzakelijk gepraat over het SNF-vraagstuk.

Lubbers wilde geen inhoudelijke mededelingen doen over het gesprek. Ook wilde hij zich niet uitlaten over de vraag of het geschil tussen Bonn en Washington over de modernisering al dan niet dichter bij een oplossing is gekomen.
Lubbers wilde na zijn gesprek met Bush alleen kwijt dat hij ,,indicaties" had dat alle betrokkenen bezig zijn met ,,het vinden van consensus in de goede zin van het woord".
Volgens hem betekent dat niet alleen een compromis waarbij twee standpunten worden verenigd, maar tevens ,,een consensus die leidt tot een goede toekomst van de NAVO".
Hij meende dat er sprake is van een atmosfeer waarbij de partijen niet alleen slechts aan hun eigen posities denken, maar ook geïnteresseerd zijn in de opinies van de anderen.
Volgens Lubbers is er geen sprake van een Nederlandse bemiddelingspoging tussen het standpunt van West-Duitsland en dat van de Verenigde Staten. ,,We zijn altijd al bescheiden - en demissionair moeten we dubbel bescheiden zijn".
Tijdens hun eerste, niet langer dan 25 minuten durende, ontmoeting hebben Lubbers en Bush vooral gesproken over het milieu. Daarbij gaf de Amerikaanse president te kennen weinig te zien in nieuwe conferenties over het thema milieu.

James Baker in Moskou. Brengt verslag uit in *NAVO-raad.* SU trekt eenzijdig kernkoppen *terug*

De Amerikaanse minister van buitenlandse zaken James Baker heeft op 12 mei in de NAVO-raad in Brussel verslag uitgebracht van zijn eerste bezoek aan Moskou op 10 en 11 mei.
Baker vertelde de NAVO-raad, dat Sowjet-president Michail Gorbatsjow hem in hun onderhoud op 11 mei had meegedeeld, dat de SU eenzijdig vijfhonderd kernkoppen voor SNF-wapens uit Europa zou terugtrekken.
De aankondiging van de eenzijdige terugtrekking van vijfhonderd kernkoppen voor SNF-wapens noemde Bakers Sowjet-ambtgenoot Sjewardnadze van ,,cruciale betekenis voor het streven naar lagere gelijke niveaus van bewapening in Europa".
Volgens de NAVO beschikt het Warschau pact over 10.000 van deze SNF-koppen, terwijl de NAVO er 4.000 heeft, inclusief circa 700 voor de 88



Premier Lubbers (l) bij president Bush

Lance-raketten die de VS willen moderniseren.
Baker noemde de Sowjet-voorstellen onvoldoende om de regering van de Verenigde Staten te bewegen tot besprekingen over deze SNF-wapens, maar hij noemde de eenzijdige maatregel van het Kremlin een ,,goede, zij het kleine stap in de goede richting".
Daarbij wees hij erop dat de NAVO sinds 1979 haar potentieel aan SNF-wapens eenzijdig met 2.400 koppen heeft beperkt.

Het Kremlin heeft verder voorgesteld dat NAVO en Warschau pact uiterlijk in 1997 over evenveel manschappen en materieel zullen beschikken.
De nieuwste voorstellen van Gorbatsjow komen aan de vooravond van een belangrijke toespraak van de Amerikaanse president Bush over het buitenlandse beleid die hij 's avonds op 12 mei in Texas zou houden. Volgens functionarissen van het Witte Huis zal Bush vasthouden aan zijn standpunt dat de VS pas over vermindering van de SNF-wapens willen onderhandelen na overeenstemming over conventionele troepenvermindering in Europa.
Volgens het Sowjet-partijblad Prawda wil Gorbatsjow dat er in 1997 een evenwicht bestaat in mankracht en materiaal tussen NAVO en Warschau pact. Dat zou volgens de krant neerkomen op 1.350.000 militairen, 1500 aanvalsvliegtuigen, 1700 helikopters, 20.000 tanks, 2400 stuks artillerie en 2800 pantserwagens aan beide kanten.
De details van de regelingen zouden bij de besprekingen die in Wenen worden gehouden verder moeten worden uitgewerkt.

Sowjet-leider Gorbatsjow verklaarde tegenover de Amerikaanse minister optimistisch gestemd te zijn over de kans van slagen van zijn politiek van perestrojka. Overigens heeft hij er tegenover de Amerikaanse delegatie geen misverstand over laten bestaan, dat er nog wel een groot aantal moeilijkheden overwonnen moet worden.
Op het terrein van de regionale samenwerking hebben de Sowjet-Unie en de Verenigde Staten vooruitgang geboekt, aldus de Amerikaanse minister.
Moskou heeft zich bereid verklaard om mee te werken aan een vredesregeling in Midden-Amerika. Baker sprak de verwachting uit dat de Sowjet-Unie haar militaire hulp aan Nicaragua zal beperken. Over de Sou-jet-opstelling met betrekking tot de recente ontwikkelingen in Panama waren de Amerikanen duidelijk teleurgesteld. De Amerikaanse regering heeft haar veroordeling uitgesproken over het ongeldig verklaren van de ve kiezingsuitslag door de Panamese regering. Het Sowjet-persbureau *Tass* noemde deze beslissing terecht.
Ook met betrekking tot het Israëlische voornemen om op de bezette Westelijke Jordaanoever en in de Gazastrook verkiezingen te houden zijn de twee grote mogendheden dichter bij elkaa gekomen, aldus de Amerikaanse bewindsman.
De Sowjets zullen helpen de Arabische landen en de Israëliërs ervan te overtuigen om het Israëlische verkiezingsplan om te buigen in de richting van een meer omvattend vredesproces.
De Amerikaanse delegatie kreeg verder een lijst mee van joodse refuseniks die toestemming zullen krijgen om de Sowjet-Unie te verlaten. Het zou daarbij om ongeveer honderd families gaan.

Voorzichtige instemming NAVO-landen met reductiemaatregel Gorhatjsow

De NAVO-landen, verenigd in de NAVO-raad, hebben op 12 mei een voorzichtig welkom uitgesproken t.a.v de jongste reductiemaatregel van Sowjet-president Gorbatsjow.

,,Wij beschouwen de vermindering van 500 \wapens op zich zelf als een welkome, positieve maar ook als een betrekkelijk bescheiden stap", aldus de verklaring van de NAVO-landen die na het overleg met Baker werd uitgegeven.
De NAVO heeft in de afgelopen tien jaar al 2.400 kernwapens verwijderd, zo onderstreepte de verklaring.
,,Onze niveaus zijn veel lager dan die van de Sowjet-Unie", merkten de NAVO-landen verder op. De NAVO kijkt naar de Sowjet-Unie voor verdere reducties ,,in haar ongerechtvaardigde overmacht", werd eraan toegevoegd.

De Amerikaanse minister Baker voerde op 12 mei in Brussel afzonderlijke gesprekken met zijn Westduitse en Nederlandse collega's, Hans-Dietrich Genscher en Hans van den Broek.

Van den B oek wees er na het NAVO-overleg op dat de door Gorbatsjow voorgestelde eenzijdige vermindering slechts vijf procent van het Sowjet-kernarsenaal inhoudt. „Wij kunnen nog zeer lang doorgaan met dergelijke eenzijdige reducties totdat er gelijke niveaus tot stand zijn gekomen en er gedacht kan worden aan onderhandelingen", aldus de bewindsman.
Hij legde er bovendien de nadruk op dat Moskou niet heeft gesproken van een vernietiging van de 500 kernwapens maar alleen van verwijdering van deze systemen. Dat zou kunnen inhouden dat ze slechts naar achteren worden verplaatst.
De Britse minister van buitenlandse zaken. Sir Geoffrey Howe zei dat Gorbatsjows aanbod weliswaar welkom is ,,maar het is een voorstel om kernkoppen terug te trekken, en die kunnen natuurlijk weer teruggeplaatst worden".
Een NAVO- voord voerder merkte op dat de reducties kennelijk alleen wapens betreffen die zijn gestationeerd in de landen van Oost-Europa en niet in het Europese deel van de Sowjet-Unie.

Overleg Sjewardnadze in Bonn

Bondskanselier Helmut Kohl acht de eenzijdige terugtrekking van 500 kernwapens door de Sowjet-Unie en het voorstel tot drastische vermindering van conventionele bewapening een ,,stap in de goede richting". Volgens Kohl is dit aanbod van Gorbatsjow ook het resultaat van de Westduitse eis aan de Sowjet-Unie om een einde te maken aan haar militaire overwicht, zowel op nucleair als conventioneel terrein.

Kohl zei dit op 12 mei na afloop van een anderhalf uur durend gesprek, dat hij met de Sowjet-minister van buitenlandse zaken Eduard Sjewardnadze in Bonn voerde.
De Sowjet-bewindsman toonde zich tegenover journalisten ,,teleurgesteld" over de terughoudende reacties op Gorbatsjows voorstellen in het Westen. Men was nog ver af van een derde nuloptie, zoals die door zijn regering wordt nagestreefd, aldus de minister.
Over de inhoud van het gesprek tussen hem en Kohl werden slechts summiere mededelingen gedaan. Afgezien van het kernwapenthema werd gesproken over de voorbereiding voor de vierdaagse reis naar de Bondsrepubliek van Gorbatsjow in juni.

Kohl zei er zeker van te zijn dat de verininderíng van het sterke wapenoverwicht aan Somjet-zijde ,,de vooruitzichten verbetert op de ook door ons gewenste onderhandelingen over aanzienlijke en controleerbare vermindering tot een laag, wederzijds plafond".
Ook de voorstellen die president Bush later op 12 mei in de Verenigde Staten deed d oegen volgens hem bij aan verbetering van de veiligheid in de wereld. ,,In het geheel gezien zijn ze voor Duitsland positief", aldus de bondskanselier, die voorts zei ,.tekenen van beweging'' te zien in de Oost-West verhoudingen.
Kohl voegde er echter aan toe: „Voor mij zelf acht ik iiet geen overtuigende oplossing om een denuclearisering van Europa na te streven". Dat was een gebaar naar Washington en naar zijn coalitiepartner CSU, die vindt dat Kohl zich ondubbelzinnig tegen een nuloptie bij de kernraketten voor de korte dracht had dienen uit te spreken.
In deze formulering liet hij echter opnieuw de mogelijkheid open voor een nuloptie bij dit kernwapentype. Ook als deze wapens weg zouden zijn blijven er nog atoombommen in vliegtuigen over in West-Europa, zei bij.
Na afloop van Sjewardnadzes gesprek 's ochtends op 12 mei in het huis van minister Genseher in Wachtberg-Pech, nabij Bonn, werden evenmin mededelingen gedaan.
Genscher zei bij het afscheid slechts: „We hebben een zeer goed gesprek gevoerd".
Gewerkt wordt aan een gemeenschappelijke verklaring voor de ontmoeting Kohl-Gorbatsjow in juni, waarin volgens Genscher niet alleen over de Duits-Russische verhoudingen wordt gesproken, maar ook over ,,problemen van de wereld op de dremoel van het derde millenium".
Daarin zal worden vastgesteld hoe de politieke toekomst eruit kan zien „over systeemgrenzen heen".
Een van de knelpunten is de positie van West-Berlijn. Bonn eist dat in alle verdragen aan Westduitse zijde dit stadsdeel gewoon als deel van de Bondsrepubliek meetelt. Genscher en Sjewardnadze hebben opdracht gekregen daarvoor met een voor beide zijden aanvaardbare formulering te komen.

Moskou dreigt met tegenmaatregelen

Aan het eind van zijn verblijf in Bonn, op 13 mei, heeft Sowjet-minister Sjewardnadze gedreigd met tegenmaatregelen, indien de NAVO zou overgaan tot modernisering van de Lance-raketten. In dat geval zou Moskou de in het INF-verdrag overeengekomen vernietiging van de SS-23 raketten stopzetten.

Het voornemen van de NAVO de Lance te moderniseren brengt, volgens Sjewardnadze, het anderhalf jaar oude INF-akkoord over de vernietiging van middellange-afstandsraketten in Europa in gevaar.
,,Waarom zouden wij de SS-23 raketten vernietigen als de andere zijde gelijksoortige raketten ‚Lance 2' ontwikkelt en gaat stationeren?" zei de minister.
Op de vraag of in een dergelijk geval de Sowjet-Unie de overeengekomen vernietiging zal stopzetten, antwoordde Sjewardnadze: ,,Dat moeten we in overweging nemen" (in de woorden van de Duitse tolk: ,,Das muss man sich uberlegen").

Moskou zou er volgens de minister van buitenlandse zaken over moeten nadenken hoe het verder gaat: òf de vernietiging van de SS-23 wordt stopgezet, òf de Sowjet-Unie zal gedwongen zijn eveneens een nieuw systeem te ontwikkelen. wat zij bij voorkeur niet doet

Volgens het INF-akkoord moeten onder andere de Russische SS-23 raketten vóór 1 juni 1991 zijn vernietigd

Het INF-akkoord geldt voor kernraketten met reikwijdtes tussen 500 en 5000 kilometer. De SS-23 is in het INF-akkoord opgenomen, hoewel het bereik van dit wapen net onder de 500 kilometer ligt, volgens Sjewardnadze op 480

De Lance heeft een reikwijdte van 120 kilometer en valt onder de kernraketten voor de korte afstand, waarvoor geen verdrag tot vernietiging geldt en waarover evenmin onderhandelingen worden gevoerd

Volgens de huidige NAVO-plannen zou de opvolger van de Lance een reikwijdte van circa 450 kilometer moeten krijgen, dichtbij de 500 kilometer grens van de INF-wapens

Sjewardnadze noemde de voorgenomen modernisering van de Lance een ,,poging de overeenkomst over raketten voor de middellange afstand te omzeilen". Het INF-akkoord wordt daardoor in gevaar gebracht. Over een opvolgend systeem voor de Lance zei de minister: ,,Misschienzou het beter zijn deze wapens helemaal niet eens op te stellen dan er naderhand over na te denken hoe je ze weer kwijtraakt."

In politieke kringen in Bonn wordt Sjewardnadze's dreigement gezien als een poging de Westduitse publieke opinie te beïnvloeden.

In kringen van het ministerie van buitenlandse zaken in Bonn werd op 15 mei geprobeerd de uitspraken van Sjewardnadze te relativeren.

Men had de woorden van de minister niet als dreiging ervaren, zo heette het. Dat zou vooral morden ondersteund door de omstandigheid dat de minister ze slechts op zijn persconferentie had geuit. In zijn gesprek met Kohl en in zijn twee gesprekken met Genscher zou dat aspect in het geheel niet ter sprake zijn gebracht.

In Bonn wordt er bovendien op gewezen, dat Sjewardnadze de NAVO-plannen niet als ,,breuk" van het INF-akkoord heeft betiteld.

Bonn wil elke verscherping van de verhoudingen vermijden om het bezoek van Gorbatsjow in juni aan de Bondsrepubliek niet in gevaar te brengen.

Genscher uitte zich zeer tevreden over het resultaat van de gesprekken met Sjewardnadze, wiens tweedaagse bezoek in de eerste plaats een voorbereiding was voor de reis die Sowjetleider Gorbatsjow van 12 tot 15 juni naar de Bondsrepubliek maakt.

Er wordt gewerkt aan een gemeenschappelijke politieke verklaring over de Sowjet-Duitse betrekkingen en over de toekomst van Europa.

Bovendien zullen tijdens Gorbatsjows bezoek een reeks verdragen worden ondertekend.

Een van de voornaamste taken van Genscher en Sjewardnadze was een oplossing te vinden voor de positie van West-Berlijn in deze verdragen, dat door de Sowjet-Unie niet wordt erkend als een deel van de Bondsrepubliek.

Volgens Genscher lukte het in alle gevallen een voor beide partijen acceptabele formulering te vinden, met uitzondering van het scheepvaartakkoord.

Moskou blijft weigeren schepen uit West-Berlijn, die Sowjet-havens aandoen, als Westduitse scheaen te beschouwen Ook lukte het niet een algemene ,,Berlijn-clausule" te vinden die op alle overeenkomsten van toepassing is.

Genscher zei op 13 mei echter, dat er nu zoveel formule ingen in verschillende omstandigheden zijn gevonden, dat er voor toekomstige verdragen voldoend modellen aanwezig zijn.

VS-ministerie van buitenlandse zaken noemt dreigement Sjewardnadze ..bizar"

De uitlatingen van minister Sjewardnadze op 13 mei in Bonn zijn op 14 mei door het Amerikaanse ministerie van buitenlandse zaken als ,,bizar° omschreven

Ook een woordvoerder van het Witte Huis sprak er zijn verbazing over uit „We hebben eigenlijk niet zoveel zin om hierop te reageren", aldus Marlin Fitzwater, de woordvoerder van president Bush Hij noemde het onbegrijpelijk dat de Sowjet-Unie juist nu zou willen terugkomen op afgesproken reducties van de kernwapens

Amerikaanse functionarissen beschuldigden de Sowjet-minister ervan een spelletje te spelen met de onderlinge discussie binnen de NAVO met de bedoeling het Atlantisch bondgenootschap onderling te verdelen

Onderminister van buitenlandse zaken Lawrence Eagleburger zei niet erg onder de indruk te zijn van de dreigementen van Sjewardnadze De Sowjet-Unie heeft de afgelopen tien jaar besteed aan modernisering van de eigen kernwapens voor de korte afstand en zulke dreigementen komen mij dan tamelijk loos over

Minister Younger legt Britse positie uit

De schijnbaar terughoudende opstelling van het Westers bondgenootschap tegenover de ontwapeningsvoorstellen van Sowjet-leider Michail Gorbatsjow moet in de komende jaren beter worden uitgelegd en ,,verkocht".

Dat blijkt uit de woorden van de Britse minister van defensie, George Younger, in een gesprek met buitenlandse journalisten op 17 mei.

Over het interne geschil in de NAVO over het al dan niet moderniseren van de raketten voor de korte afstand, waar Duitsland tegen en Groot-Brittannië vóór is, zei Younger dat er ,,meer dan genoeg ruimte voor onderhandelingen is". ,,Ik geloof in een gemeenschappelijk standpunt bij de komende topontmoeting. Een overeenkomst is zo goed als bereikt."

Younger gelooft dat de hechte betrekkingen tussen de Verenigde Staten en Groot-Brittannië zullen blijven bestaan, ook na het aantreden van president Bush. ,,Hij is solide en betrouwbaar op alle onderdelen van de NAVO. De voortekenen zijn zonder uitzondering gunstig".

Over de Duitse weerzin tegen het moderniseren van de Lance raketten en over de vrees dat alle wapensystemen zullen worden wegonderhandeld behalve die systemen die Duitse bodem treffen, zei Younger:

,,Ik begrijp die gevoelens zo goed. Ik zou hetzelfde voelen als ik Duitser was. Maar het is niet realistisch genoeg. Duitsland ligt hoe dan ook in de frontlijn en een conflict zal hoe dan ook op Duitse bodem uitgevochten worden. Alleen, het handhaven van voldoende wapens maakt nu juist dat een dergelijk conflict onwaarschijnlijker wordt. De Duitse burger moet weten dat er überhaupt geen oorlog komt, dáár gaat het om."

Younger verwierp het Duitse argument dat afschaffing van te land geplaatste korte-afstandswapens mogelijk is omdat je dan altijd nog een substantiële hoeveelheid in de lucht af te schieten nucleaire arsenalen overhoudt.

Younger: ,,Op hoe minder pijlers het gebouw rust, des te gevaarlijker wordt het als de vijand er eén onderuit haalt. Je afschrikking is niet langer geloofwaardig.

De paar vliegvelden waar we het over hebben zijn bekend en een gemakkelijk doelwit.

Juist een arsenaal van verschillende wapensystemen zorgt ervoor dat nooit met zekerheid kan worden voorspeld hoe de reactie zal zijn. Die strategie heeft ons binnen de NAVO veertig jaar vrede en veiligheid gebracht."

Gevraagd naar de mogelijkheid dat de landen van Oost-Europa uiteindelijk geen aanwezigheid van Russische troepen en tanks meer zullen toelaten en de gevolgen daarvan voor de operationele techniek van de NAVO, zei Younger:

,,De Sowjet-Unie zegt dat ze haar concept van aggressief naar defensief wil omvormen Dat zal heel moeilijk zijn en een groot deel van de Weense CFE-besprekingen zal moeten gaan over de vraag: hoe doen we dat?

De Russen zullen grote moeite hebben zo'n enorm aantal op voorwaarts doorstoten gerichte troepen om te vormen tot defensief gerichte strijdkrachten.

Onze rol in de CFE-besprekingen moet ondertussen passiever zijn dan de hunne. Wij zijn altijd defensief geweest, maar wij kunnen niet ontmantelen voor hun offensieve capaciteit daadwerkelijk verdwenen is.

Wij moeten vooral niet overhaast reageren, vasthouden aan wat we altijd al deden, terwijl de anderen naar dat concept terugkeren.

Maar publicitair gezien wordt dat voor ons heel moeilijk, de komende jaren." (...) ,,Alser op den duur werkelijk sprake is van onafhankelijkheid in de Oosteuropese landen en de tanks werkelijk tot ploegscharen zijn omgesmeed, ja dan ontstaat er een totaal andere situatie':

Stoltenberg opnieuw naar Washington. Verwacht compromis

De Westduitse minister van defensie Stoltenberg heeft op 18 mei in Washington opnieuw overleg gevoerd met de Amerikaanse minister Baker van buitenlandse zaken en Cheney van defensie.

Stoltenberg zei na afloop van deze besprekingen te verwachten, dat een compromis tussen Duitsers en Amerikanen over de SNF-wapens tot stand zou komen.

Volgens diplomatieke zegslieden heeft Stoltcnberg een koppeling voorgesteld tussen het begin van onderhandelingen over vermindering van de SNF-wapens in Europa en vermindering van de conventionele troepen van de Sowjet-Unie.

De onderhandelingen over vermindering van de SNF-wapens tot lagere gelijke niveaus zouden pas moeten beginnen als er ,,belangrijke vooruitgang" is geboekt bij het Weense overleg tussen NAVO- en Warschau pactlanden over vermindering van de conventionele bewapening.

Een studiegroep van experts uit de NAVO-landen zou moeten bewalen welke ,,belangrijke vooruitgang" in Weaen zou moeten zijn bewikt alvorens de onderhandelingen over de SNF-wapens tussen de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie zouden kunnen beginnen, aldus deze zegslieden.

Met dit voorstel zou de Westduitse regering ,,nieuwe flexibiteit" willen tonen inzake de SNF-modernisering die de NAVO-landen heeft verdeeld.

Als in een bepaalde fase van de Weense onderhandelingen over conventionele wapens in Europa kan morden aangenomen dat de Sowjet-Unie niet meer over een conventioneel invasievermogen beschikt, zijn de Amerikanen bereid te onderhandelen over kernraketten voor de korte afstand.
Dat blijkt uit een tekst, die minister Stoltenberg op 19 mei uit Washington mee naar Bonn heeft gekregen.
Kanselier Kohl, Stoltenberg en minister Genschei- (buitenlandse zaken) hebben op 21 mei uitvoerig over de Amerikaanse tekst overlegd. Vastgesteld werd, dat er sprake was van een ,.wezenlijke toenadering", dat nog verder over de tekst moet worden onderhandeld. maar dat deze als basis voor een coinproinis kan dienen.
Als tweede Amerikaanse voorwaarde voor SNF-onderhandelingen, naast de eis van conventionele pariteit, geldt dat de Duitsers uit hun coalitie-overeenkomst van 21 april de zin moeten schrappen, waarin staat dat in 1992 doo de NAVO wordt beslist of modernisering van de Lance .,vereist is of niet". Dit „of niet" duidt op de mogelijkheid van een nul-optie, die de Amerikanen afwijzen.
Bovendien wil Washington, dat een besluit om een vervangend systeem voor de Lance te ontwikkelen niet als ,,nationale beslissing van de Verenigde Staten" wordt opgevat, zoals Bonn heeft geformuleerd, maar als een principebesluit door de NAVO als geheel.
Bonn heeft tegenover Washington laten blijken, dat er speelruimte bestaat ten aanzien van de eis tot ,,spoedige" SNF-onderhandelingen. Zij houdt echter vast aan de eis, dat pas later over modernisering van de iance wordt beslist.
In regeringskringen kon men vernemen, dat Bonn niet met een NAVO-communiqué akkoord zal gaan, waarin een principe-besluit over modernisering wordt genomen.
Kanselier Kohl zou op 22 mei nog een brief aan president Bush schrijven en later met hem telefoneren, evenals met mevrouw Thatcher en andere regeringsleiders van NAVO-landen.

Persconferentie president Mitterrand. Besluit modernisering SNF kan worden uitgesteld

De Franse president François Mitterrand heeft op 18 mei een persconferentie gegeven, waarop hij verschillende vraagstukken, de buitenlandse politiek betreffend, heeft behandeld.
Over de modernisering van de SNF-raketten zei hij, dat een besluit daaromtrent op technische gronden tot 1992 kan worden uitgesteld. Intussen moet de Sowjet-Unie op het gebied van conventionele wapens concessies doen.
Doet zij dat niet, dan is modernisering onvermijdelijk.
Mitterrand kiest met dit standpunt positie tussen de Amerikanen en Britten aan de ene kant - die deze raketten met een bereik tot 500 kilometer spoedig willen moderniseren - en de Westduitsers aan de andere kant, die juist zo snel mogelijk met de Russen willen onderhandelen over vermindering van de SNF-wapens tot gelijke lagere niveaus.

,,Vanaf 1992 zullen de korte afstandsraketten verouderd zijn", aldus Mitterrand. ,,De komende NAVO-top in Brussel zal geen drama te zien geven, de deelnemers zullen het met elkaar eens zijn dat de modernisering niet urgent is en dat we tijd van nadenken hebben.

Het lijkt mij onvermijdelijk eerst de conventionele wapens tot prioriteit te maken, Als men niet komt tot concrete en precieze besluiten op het gebied van conventionele wapens, dan zullen we moeten moderniseren".
Mitterrand koppelt dus modernisering aan bet resultaat van de onderhandelingen over conventionele wapens in Wenen.
Tussen neus en lippen door liet Mitterrand weten dat zijn eigen nieuwe raket, de Hades, hoewel die een bereik heeft van 350 kilometer, niet gerekend moet worden tot de categorie raketten voor de korte afstand. ,,De Hades hoort tot de wapens van de laatste waarschuwing en niet tot de wapens van het slagveld."
Hiermee werd de Hades verheven tot een strategische raket.
Aanvankelijk werden de Hades en zijn voorganger, de Pluto, betiteld als tactische nucleaire wapens. Halverwege zijn eerste ambtstermijn veranderde Mitterrand deze aanduiding in prestrategisch en op 18 mei beleefde deze raket zijn finale opwaardering tot strategisch wapen.
In de twist over de modernisering van de eigen strijdkrachten heeft Mitterrand ook een middenpositie gekozen tussen zijn minister van defensie Jean-Pierre Chevènement en zijn minister van economische zaken, Pierre Bérégovoy.
Bérégovoy milde een bezuiniging van 70 miljard op totaal 470 miljard franc aan militaire uitgaven voor de komende vier jaar, de minister van defensie wilde niet verder gaan dan 40 miljard.
De Franse president, opperbevelhebber van de strijdkrachten, deed er een schepje bovenop: 45 miljard.
De grote militaire programma's gaan gewoon door, aldus Mitterrand, ze zullen alleen vertraagd worden. In feite betekent dit verder vertraagd, want de meeste programma's. zoals de nieuwe vliegdekschepen, jagers, tanks, helikopters, onderzeeërs en de intercontinentale raketten lopen al twee jaar op het schema achter.
,,Het hart van onze verdediging, de nucleaire afschrikking, moet gehandhaafd blijven", aldus de Franse president, die de modernisering van de Franse strijdmacht ook belangrijk noemde voor de industrie en het moreel van de manschappen.

Europa was het tweede belangrijke thema van Mitterrands eerste persconferentie sinds 1985 over buitenlandse oolitiek en defensie.
Achter zijn stoel in de feestzaal van het presidentiële paleis had hij naast de Franse vlag voor het eerst de blauwe Europese vlag met sterren laten opstellen. Links van hem had de president zijn bijna voltallige kabinet geposteerd.
Mitterrand gelooft heilig in Europa. Vanaf 1 juli is Frankrijk voorzitter van de EG en de president beloofde op 18 mei initiatieven op het gebied van de monetaire eenwording. ,,We willen een Europese munt introduceren met een centraal orgaan dat de munt bestuurt."
Een Europese munt en een Europese bank zijn nu juist doelen die premie Thatcher van Groot-Brittannië niet wenst. Voor haar had Mitterrand een uitval in petto. ,,Frankrijk mil een Europese politiek van eenheid. Frankrijk zegt ja tegen de Europese constructie en nee tegen degenen die haar verhinderen, doorstrepen en vernietigen."
In zijn openingswoorden ontvouwde de Franse president een globale visie op de prioriteiten van de Franse buitenlandse politiek en op Europa.
Voor Europa heeft Mitterrand vijf prioriteiten geformuleerd: de Economische en Monetaire Unie, het sociale handvest, de Europese cultuur, het milieu en het welzijn van de burgers.
Niet tot zijn prioriteiten rekende hij een Westeuropees defensiesysteem, maar in zijn opmerkingen over de gunstige veranderingen in de Somjet-Unie sprak Mitterrand wel van de noodzaak van een Europese defensie en een solide Europa van de Twaalf.
De pijlers van het Franse beleid blijven in de schets van Mitterrand, die zeer ontspannen was:

1. vrede en ontwapening, 2. Europese eenwording, 3. ontwikkelingssamenwerking, 4. bescherming van de rechten van de mens.
Het doel van dit beleid verhulde Mitterrand ook niet: ,,Frankrijk moet zijn plaats behouden onder de landen. Vierde of vijfde economische macht, derde militaire mogendheid':

Mitterrand in VS. Steunt Amerikaans voorstel

President Mitterrand heeft op 20 en 21 mei een bezoek gebracht aan de VS. Hij was de gast van VS-president Bush in diens buitenverblijf Kennebunkport in de staat Maine.
Mitterrand heeft hier zijn steun betuigd aan een Amerikaans plan, dat een eind moet maken aan de verdeeldheid binnen de NAVO en dat eerder aan de Westduitse minister van defensie Stoltenberg was voorgelegd (zie boven).
Op een gemeenschappelijke persconferentie lieten heide presidenten op 21 mei weten optimistisch te zijn over de mogelijkheid het vraagstuk voor de NAVO-top van eind mei op te lossen.

Moskou: SS-23's worden vernietigd

De woordvoerder van het ministerie van buitenlandse zaken in Moskou, Gennadi Gerasimow, liet op 23 mei weten, dat Moskou voortgaat met de vernietiging van de SS-23-raketten, overeenkomstig het INF-verdrag.
Hiermee nam het ministerie afstand van de eerdere uitlatingen van minister Sjewardnadze in Bonn.

Voorstellen Warschaupact troepenreductie

Bij de onderhandelingen in Wenen over vermindering van conventionele strijdkrachten heeft het Warschaupact op 23 mei voorstellen gedaan, die door NAVO-onderhandelaars werden verwelkomd als ,,verdere toenadering".
De voorstellen hebben betrekking op de plafonds voor de stationering van troepen in andere landen en plafonds voor het aandeel van individuele landen onder het maximum dat voor beide millitaire blokken wordt overeengekomen.
Volgens de WP-landen mag geen enkel land van een bondgenootschap meer dan 35 of 40 procent van de strijdkrachten leveren die volgens afspraak tussen Oeral en Atlantische Oceaan gestationeerd mogen blijven.
Het Westen had 30 procent voorgesteld.
Daarnaast bepleiten de WP-landen dat geen enkel land buiten zijn territorium meer dan 4500 (NAVO-voorstel 3200) tanks. 4000 (1700) stuks artillerie en 7500 (6000) gepantserde voertuigen mag stationeren.
Het verschil in de artilleriecijfers kan volgens westelijke deskundigen voortkomen uit verschillen in definities.
Wat de plafonds voor bewapening in een enkel land betreft stelt het Oosten 14000 (NAVO: 12000) tanks, 17000 (10000) stuks artillerie en 18000 (16800) gepantserde voertuigen voor.
De WP-landen hebben ook voorstellen

over maximale aantallen vliegtuigen en helikopters voorgelegd
De NAVO-landen willen echter pas in een later stadium over beperking van vliegtuigen onderhandelen
De NAVO- en WP-landen zijn het al in beginsel eens dat het aantal tanks in Europa tot 20 000 en het pantserbepantserde voertuigen tot 28000 per blok moet worden teruggebracht

Minister Baker wijst laatste Westduitse voorstellen af

De Amerikaanse minister van buitenlandse zaken Baker heeft op 23 mei in Washington gezegd dat er ,,nog steeds een kloof overbrugd" moet worden in de kwestie van de onderhandelingen over en de modernisering van de raketten voor de korte afstand (SNF).
De laatste Westduitse voorstellen, die bondskanselier Kohl op 22 rnei per brief aan Washington heeft gestuurd, zijn voor de VS niet aanvaardbaar, zo verluidde in Washington.
President Bush zei op 23 mei in een interview met enkele Europese kranten dat mogelijk geen compromis wordt gevonden voor de NAVO-topconferentie die op 29 mei in Brussel begint.

President Bush positief over reductievoorstellen Warschaupact

De jongste Sowjet-voorstellen tot troepenvermindering zijn zinvol, maar ,,niet voldoende om het belangrijke getalsmatige overwicht van de Sowjet-Unie ongedaan te maken". Dit heeft president Bush op 24 mei verklaard in een toespraak voor kadetten van de Amerikaanse kustwacht in New London, Connecticut.
De Sowjet-voorstellen laten, aldus Bush, echter ook zien ,,dat de Sowjet-Unie nu inschikkelijk begint te worden."

De troepenverminderingen ,,zijn, zelfs als ze worden uitgevoerd, niet voldoende om het belangrijke getalsmatige overwicht dat de Sowjet-Unie nu geniet, ongedaan te maken".
Maar liet wordt volgens de president nu mogelijk ,,om door middel van onderhandelingen het militaire landschap van Europa te veranderen. Het wordt tijd om te beginnen: Ons doel is niets minder dan het verwijderen van oorlog als een mogelijkheid in Europa".
In zijn laatste toespraak over buitenlands beleid vóór zijn bezoek aan de jubilerende NAVO op 29 mei in Brussel maakte Bush ook duidelijk dat zijn land vasthoudt aan de nucleaire bewapening in Europa.
Ons beleid komt, aldus de president, ,,neer op de noodzaak van een effectieve afschrikking, die zowel onze bondgenoten als onze tegenstanders Amerikaanse kracht. Amerikaanse vastberadenheid demonstreert.''

Experts op het Amerikaanse ministerie van buitenlandse zaken toonden zich op 24 mei verrast door het verstrekkende karakter van de jongste Sowjet-voorstellen voor conventionele troepenvermindering.
De Washington Post citeerde een betrokkene met de uitspraak: ,,Het is werkelijk verbluffend."
De Sowjet-Unie is, aldus een andere ambtenaar op 24 mei, ,,kennelijk bereid om heel veel te doen voor een akkoord, bijna alles wat het Warschau pact doet beantwoordt aan de richtlijnen en de niveaus van ons voorstel."
De Amerikaanse Nationale Veiligheidsadviseur Brent Scowcroft, die zich tot dan sceptisch heeft getoond over het doen en laten van Gorbatsjow, zei op 24 mei .,dat het ernaar uitziet dat het waarschijnlijk een serieus voorstel is.' Scowcroft tegen verslaggevers na de toespraak van de president: „We zullen het als een serieus voorstel behandelen, we gaan ernaar kijken".

Tezelfdertijd leken de kansen op een Duits-Amerikaans vergelijk over de wapens voor de korte afstand vier dagen voor de NAVO-top in Brussel niet groter te zijn geworden.
Bush heeft inmiddels een laatste antwoord gestuurd op Westduitse suggesties, maar volgens Scowcroft op 24 mei is er geen sprake van ,,merkbare vooruitgang".

Westduitse regering door FDP-congres vastgelegd op onderhandelingsstandpunt

De partij van Hans-Dietrich Genscher, de FDP, heeft de Westduitse bondskanselier Helmuth Kohl op 28 mei vastgenageld op het standpunt dat Bonn tot nu toe heeft ingenomen in de discussie over de kernwawens voor de korte afstand.
Een partijcongres van de FDP in Keulen heeft een resolutie aangenomen waarin wordt uitgesproken dat onderhandelingen met Moskou over de kernwapens voor de korte afstand ,,urgent" zijn. Bovendien wil de FDP de totale afschaffing van de korte-afstandswapens, de nul-oplossing, niet uitsluiten.
Bondskanselier Helmut Kohl zou op de NAVO-top in Brussel alleen andere wegen kunnen bewandelen als hij bereid zou zijn de coalitie tussen zijn eigen CDU, de Beierse CSU en de FDP op te offeren. Maar niets duidt daar op. Kohl zelf heeft op 28 mei het Westduitse rakettenstandpunt bevestigd.
De Brusselse correspondent van de Westduitse televisiezender ARD meldde 's avonds op 28 mei dat in NAVO-kringen irritatie heerst omdat de FDP Kohl geen enkele manoeuvreerruimte heeft gelaten.
FDP-minister van buitenlandse zaken Genscher kreeg van zijn partij op een stem na steun voor zijn beleid dat met de Sowjet-Unie spoedig onderhandeld moet worden over vermindering van de kernwapens voor de korte afstand, en het liefst over totale afschaffing van deze wapens.
Genscher vindt dat de NAVO alles moet doen om over de kernwapens voor de korte afstand te onderhandelen met Moskou. ,,Geen categorie wawens mag van onderhandelingen worden uitgesloten'', zei Genscher op 28 mei in Keulen. „We moeten geen argument hebben om door ons wapenarsenaal onze veiligheid te bewerkstelligen", aldus de minister.

ZUIDOOST-AZIE EN VERRE OOSTEN

THAILAND

AKKOORD MET VS OVER GEZAMENLIJK WAPENDEPOT. WAPENAANKOPEN

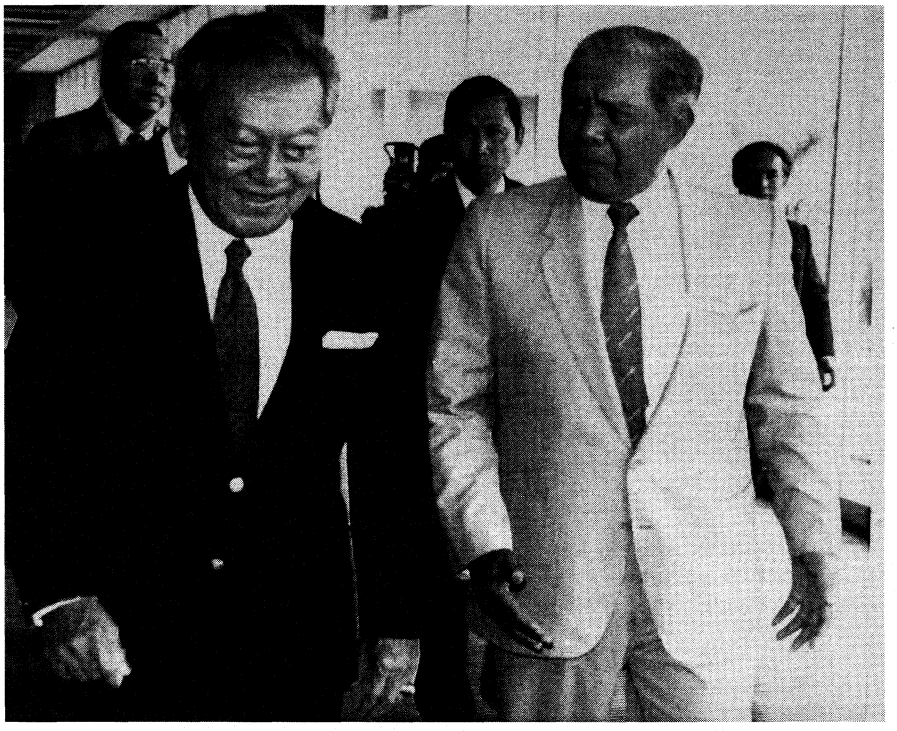
De Verenigde Staten en Thailand ondertekenden op 9 januari 1987 in Bangkok een akkoord over de vorming binnen vijf jaar van een gezamenlijk wapendepot (war reserve stockpile - WRS) dat door beide landen in een noodtoestand (,,nation-threatening emergency") kon worden gebruikt Tot dan toe onderhielden de VS alleen wapendepots in landen, waarin ook Amerikaanse troepen zijn gelegerd Het depot zou vooral artillerie- en infanteriewapens alsmede munitie bevatten, maar geen kernwapens Volgens de Amerikaanse ambassadeur Brown diende het ter afschrikking van aanvallen op Thailand en bevorderde liet daarmee de vrede en veiligheid in Zuidoost-Azie Vietnam veroordeelde het plan als een manoeuvre om de Amerikaanse troepen in Azie terug te brengen

Tijdens zijn bezoek aan Thailand (24-25 juni 1987) verzekerde de toenmalige Amerikaanse minister van defensie, Caspar Weinberger, dat de inrichting van het depot in 1989 zou beginnen.

Op 30 september 1987 verklaarde een Thaise regeringswoordvoerder dat liet Thaise kabinet besloten had voor $300 mln aan tanks, pantservoertuigen en gevechtsvliegtuigen in de VS te kopen. Het ging om 40 zware tanks van het type M-48 en 16 gevechtsvliegtuigen van het type F-16.



Thailands minister van buitenlandse zaken, Siddhi Sawetsila (l.), vergezelt de Noordkoreaanse vice-premier en minister van buitenlandse zaken, Kim Yong Nam, tijdens overleg in Bangkok op 28 oktober 1988.



Op 18 januari 1989 werd Thailands premier Chatichai Choonhavan (l.) ontvangen door de Maleisische minister van defensie Tengku Ahmad Rithaudeen op het vliegveld Subang bij Kuala Lumpur.

CONTACTEN MET SOWJET-UNIE

Nadat Edoeard Sjewardnadze als eerste Sowjet-minister van buitenlandse zaken op 2 maart 1987 een bezoek aan Bangkok had gebracht, legde zijn Thailandse collega Siddhi Sawetsila van 10-13 mei 1987 een officieel bezoek aan de Sowjet-Unie af (ook het eerste van een Thailandse minister van buitelandse zaken). Op 12 mei ondertekenden beide landen een akkoord over de instelling van een gemeenschappelijke handelscommissie.

Van 20-22 november 1987 bracht generaal Chaovalit een bezoek aan Moskou. Medio mei 1988 volgden premier Prem Tinsulanond en minister Siddhi Sawetsila. Deze laatste zei dat zijn Sowjet-collega Sjewardnadze hem op 18 mei had verzekerd dat de Sowjet-Unie ernstig met Vietnam zou spreken en haar best zou doen om de legering van Vietnamese troepen in Cambodja te beëindigen *(AP* 19-5-'88).

BEZOEKEN NOORDKOREAANSE VICE-PREMIER

Van 6-8 april 1987 bracht de Noordkoreaanse vice-premier en minister van buitenlandse zaken, Kim Yong Nam, een bezoek aan Bangkok voor besprekingen met Siddhi Sawetsila, Thailands minister van buitenlandse zaken. Kim deelde mee dat zijn land het streven van Thailand steunde om een politieke oplossing voor het probleem-Cambodja te bereiken. Ook liet hij weten dat Noord-Korea van plan was zijn handel met Thailand, die in 1985 een volume van 550 mln baht had, uit te breiden.

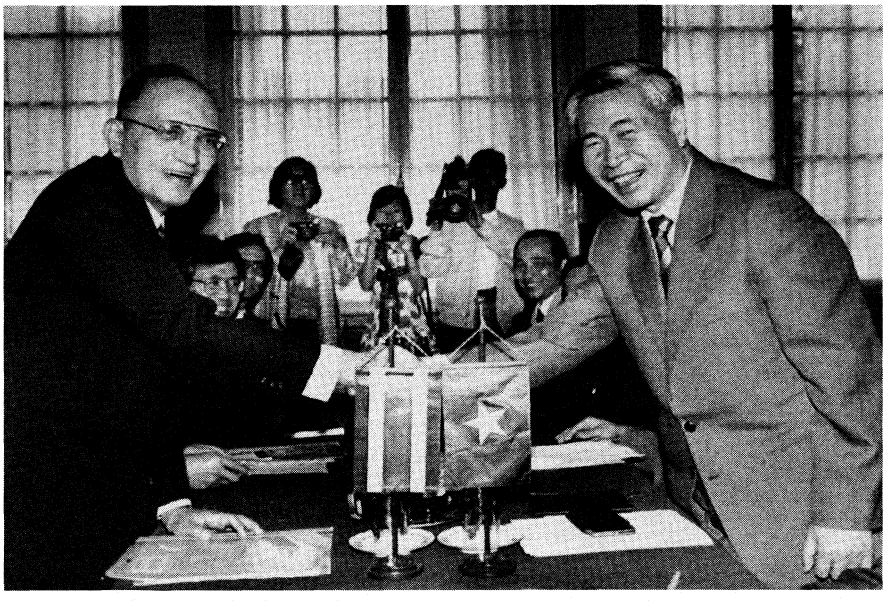
Op 28 oktober 1988 voerde Kim Yong Nam in Bangkok opnieuw overleg met Siddhi Sawetsila tijdens een vijfdaags officieel bezoek aan Thailand.

CONTACTEN NIET VIETNAM, CAMBODJA EN CHINA

Van 10-12 januari 1989 bracht Siddhi Sawetsila als eerste minister van buitenlandse zaken van Thailand in 13 jaar een bezoek aan Vietnam. Hij voerde in Hanoi besprekingen met zijn Vietnamese ambtgenoot Nguyen Co Thach. Deze verklaarde tijdens een gemeenschappelijke persconferentie op 11 januari dat met het volledige vertrek van de Vietnamese troepen uit Cambodja (uiterlijk in september 1989) de voo naamste hindernis voor de normalisering van de betrekkingen tussen beide landen uit de weg wordt geruimd. Wat betreft de kwestie-Cambodja waren de standpunten van Wetnam en Thailand tot elkaar gekomen; beide waren geïnteresseerd in een politieke oplossing.

Siddhi Sawetsila noemde zijn besprekingen in Hanoi een keerpunt in de wederzijdse betrekkingen. Het ging er nu om de vele mogelijkheden voor de uitbreiding van de handel te benutten; het economisch potentieel voor een vruchtbare samenwerking was aanwezig. Voorts verklaarde hij dat Thailand bereid was aan de wederopbouw van Vietnam mee te werken. Op 12 januari had hij in Ho-Chi-Minh-stad een ontmoeting met de Vietnamese partijleider Nguyen van Linh, die als wensen van zijn land memoreerde een vreedzame ontwikkeling in de regio alsook een uitbreiding van de economische, wetenschappelijk-technische en handelsbetrekkingen met Thailand.

Van 25-27 januari bracht de Cambodjaanse premier Hun Sen als eerste officiële vertegenwoordiger van de regering in Phnom Penh (het bewind van Heng Samrin) een bezoek aan Thai-



Thailands minister van buitenlandse zaken, Siddhi Sawetsila (l.), schudt de hand van zijn Vietnamese ambtgenoot Nguyen Thach. tijdens de tweede dag van hun besprekingen in Hainoi (11 januari 1989).

land, waarbij hij in Bangkok o.m. besprekingen voerde met premier Chatichai Choonhavan. Na afloop beklemtoonde Hun Sen dat hijzelf en premier Chatichai van zins zijn de kwestie-Cambodja zo spoedig mogelijk op te lossen.

Van 14-17 maart bracht premier Chatichai Choonhavan een vierdaags bezoek aan China. Hij voerde daar besprekingen met zijn Chinese ambtgenoot Li Peng, partijsecretaris Zhao Ziyang en Deng Xiaoping, vooral over de kwestie-Cambodja.
Beide premiers uitten hun voldoening over de soepele ontwikkeling van de bilaterale betrekkingen, in het bijzonder bij de ontwikkeling van de Chinese provincie Hainan, aldus Bezjing Review (27-3).
Over de achtergronden van deze bezoeken schreef een medewerkster in de Volkskrant (26-4) o.a.:

,,Sinds vorig jaar augustus de nieuwe Thaise premier Chatichai Choonhavan aantrad, zijn de betrekkingen met de pro-Vietnamese regering in het buurland Cambodja verbeterd. Chatichai lijkt gevoelig voor een recent verzoek van de Cambodjaanse regeringsleider, Hun Sen, om geen steun meer te geven aan het Cambodjaanse verzet.
Volgens Hun Sen zal militaire hulp - met name aan de Rode Khmers - leiden tot een burgeroorlog in Cambodja wanneer de Vietnamese troepen daar eind september zullen zijn vertrokken.
In januari bracht premier Hun Sen een bezoek aan Bangkok, waar hij besprekingen voerde met premier Chatichai Choonhavan en enkele vooraanstaande Thaise zakenlieden. De verbeterde betrekkingen hebben een rol gespeeld in Vietnams belofte om vóór eind september zijn troepen terug te trekken uit Cambodja (...)
De soepeler houding van Thailand tegenover de regering-Hun Sen in Cambodja mordt bepaald door premier Chatichai, een sluw en opportunistisch zakenman die de slagvelden van Indochina wil veranderen in een handelsmarkt. Vrede en stabiliteit zijn daarvoor een voorwaarde. Sinds zijn benoeming als Thailands eerste democratisch gekozen premier, in augustus vorig jaar, staan Thaise zakenlieden in de rij voor een plaatsje in een van de krakkemikkige vliegtuigen die op Vietnam, Laos en Cambodja vliegen. Zowel in Thailand zelf als daarbuiten mordt echter ook kritiek geleverd op het beleid van Chatichai. Conflicten met minister van Buitenlandse Zaken Siddhi Saxvetsila leidden enkele weken geleden bijna tot een regeringsrisis. De kritiek geldt vooral Chatichai's ,,denktank", een groep jonge academici die hem adviseert bij het buitenlands beleid.
Chatiehai's avances naar Phnom Penh zijn ook bij China en de Verenigde Staten niet in goede aarde gevallen. Maar daarover maakt de eerste minister zich niet al te veel zorgen. Kraisak Choonhavan, adviseur en zoon van de premier, zegt hierover: ,,Thailand is in Amerikaanse ogen niet veel meer dan een gigantisch vliegdekschip midden in Azië. Maar de tijden zijn veranderd. Wij weigeren ons jegens de Verenigde Staten te gedragen als een Derde-Wereldland."
Over de relatie met China zegt hij: ,,De premier heeft tijdens zijn bezoek aan China ronduit tegen de Chinezen gezegd: Als de Vietnamezen niet hadden ingegrepen in Cambodja, hadden er heel mat meer Cambodjanen de dood gevonden." En over het bezoek van Hun Sen: ,,We hebben tien jaar lang naar de drie partijen geluisterd. Terwijl er toch maar vier partijen bij het conflict betrokken zijn." (...)
,,Daarom moeten we nu handelen". zegt Chatichai's adviseur Sukhumband Paribatra. ,,Een verandering in onze houding moet gericht zijn op het normaliseren van de toestand in Cambodja. Hoe normaler de situatie in Cambodja is, des te minder kans is er op een tweede *machtsovername* door de Rode Khniers." (...)."

VANUATU

PRESIDENT SOKOMANU AFGEZET, VEROORDEELD EN VRIJGELATEN. TIMAKATA NIEUWE PRESIDENT

Nadat het hooggerechtshof van Vanuatu op 19 december 1988 had bepaald dat president Ati George Sokomanu in strijd met de grondwet had gehandeld door het parlement te ontbinden en een interim-regering te benoemen. (pag. 801-1988), werd Sokomanu op 21 december in opdracht van premier Walter Lini gearresteerd.
Op 4 januari 1989 werd hij in staat van beschuldiging gesteld wegens het aanzetten tot muiterij.
Op 12 januari werd Sokomanu door het kiescollege van Vanuatu formeel uit zijn ambt ontheven dat hij sinds de onafhankelijkheid in 1980 had vervuld.
Op 30 januari koos het kiescollege Fred Timakata (52), de minister van gezondheid, tot president. Hij was de officiële kandidaat van de regerende Vanuaaku Pati (VP) en verwierf 41 van de 42 stemmen, aldus *Le* Monde (31-1).
Nadat Sokomanu en zes medebeklaagden sinds 20 februari hadden terechtgestaan in Port Vila, wees het hooggerechtshof van Vanuatu, voorgezeten door de opperrechter van de Solomoneilanden, op 7 maart vonnis. Ex-president Sokomanu (53) werd veroordeeld tot 6 jaar gevangenisstraf. Barak Sope en Maxime Carlot, resp. premier en vice-premier van de ,,interim-regering", kregen 5 jaar gevangenisstraf. Oud-parlementslid Willie Jimmy, werd veroordeeld tot 2 jaar gevangenisstraf. De overige drie beklaagden werden vrijgesproken.
Maar op 14 april annuleerde het hof van beroep van Vanuatu de vonnissen van de vier gedetineerden. De drie rechters, afkomstig uit Tonga, Papoea Nieuw-Guinea en Vanuatu, erkenden dat de ontbinding van het parlement door Sokomanu in strijd met de grondwet was geweest, maar zij concludeerden niettenmin dat er geen positief bewijs van schuld t.a.v. de beklaagden was.
Ex-president George Sokomanu en de drie oppositieleiders Barak Sope, Maxime Carlot en Willie Jimmy werden op 15 april in vrijheid gesteld (*Le* Monde 18-4).

REORGANISATIE KABINET

Op 13 maart 1989 reorganiseerde premier Walter Lini zijn kabinet, waarin hijzelf de portefeuille van openbare diensten, planning en voorlicl-iting beheerde.
De door het vertrek van Fred Timakata vakante portefeuille van gezondheid kwam in handen van een nieuwe minister, Jimmy Meto Thilia.
Voorts vond een herschikking van de taken van twee oude ministers plaats Edward Natapei werd nu minister van transport, toerisme, openbare werken, verbindingen en burgerluchtvaart Harold Qualao kreeg de portefeuille van handel en industrie alsmede van cooperaties en energie

(Vor.ber.pag.607/2-1988)

WEST-SAMOA

ALGEMENE VERKIEZINGEN. TOFILAD ETI ALESANA OPNIEUW PREMIER

Bij de verkiezingen van de Wetgevende Vergadering of Fono op 26 februari 1988 stonden 47 zetels op het spel. Volgens de voorlopige uitslag won de regeringscoalitie. bestaande uit onafhankelijke parlementsleden o.l.v. premier Va'ai Kolone en de Christian Democratie Party (CDP) o.l.v. oud-premier Tupuola Taise Efi, 23 zetels. Ook de partij van de vroegere regeringsleider Tofilau Eti Alesana, de Human Rights Protection Party (HRPP), verwierf 23 zetels.
De strijd om de resterende zetel leverde geen duidelijke overwinnaar op onder de kandidaten van de CDP en de HRPP. Nadat twee nieuwe tellingen geen oplossing hadden geboden, werd een rechter uit Nieuw-Zeeland uitgenodigd om de stembiljetten te onderzoeken en toezicht te houden op het opnieu tellen van de stemmen. De rechter wees de betwiste zetel begin maart aan de CDP toe.

Voordien was op 2 maart bericht dat de regeringscoalitie Tamasese Efi, premier van 1976-1982, tot leider had gekozen in plaats van Va'ai Kolone.

Nieuwe regering

Toen de Fono in april 1988 bijeenkwam, bleek dat een lid van de regeringscoalitie naar de HRPP was overgelopen. Daardoor werd Tofilau Eti Alesana op 8 april met 24 tegen 23 stemmen opnieuw tot premier gekozen. De portefeuilles in zijn kabinet werden als volgt verdeeld:

Premier, buitenlandse zaken, arbeid, omroep, justitie, politie en gevangeniswezen - Tofilau Eti Alesana; financiën - Tuilaepa Sailele Malielegaoi; burgerluchtvaart, PTT en transport - Jack Netzler; landbouw, bosbouw en visserij - Pule Lameko; economische zaken - Tanuvasa Livi"; onderwijs, jeugd, sport en cultuur - Patu Afaese; gezondheid - Polataivao Fosi; grondbeheer en kartering - Sifuiva Sione*; openbare merken - Leia'Tauna Vaiao Alailima*.

* = nieuw, d.w.z. maakten geen deel uit van het vorige kabinet van Tofilau Eti Alesana uit maart 1985.

(Vor. ber. pag. 288/3-'87)

Uitgevers: Kcesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilmeg 13, Postbus 1118. 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 1-20 I.S.S.N. 0165-3660

NAVO-TOP: COMPROMIS OVER SNF-WAPENS

In het NAVO-hoofdkwartier in Brussel heeft op 29 en 30 mei een topconferentie van het westelijk bondgenootschap plaatsgevonden.
De deelnemers aan deze bijeenkomst zijn er in geslaagd een oplossing te vinden voor het vraagstuk van de kernwapens voor de korte afstand, dat de alliantie gedurende lange tijd verdeeld heeft gehouden (zie pag. 341/1 e.v. - 1989).
Het gevonden compromis bestaat in hoofdzaak uit twee kernpunten, die beide neerkomen op uitstel van besluitvorming:

- Een besluit over modernisering van de 88 in de Bondsrepubliek gestationeerde Lance-lanceersystemen zal pas in 1992 worden genomen.
- De NAVO-landen zijn bereid met het Warschaupact te onderhandelen over een ,,gedeeltelijke reductie" van de nucleaire raketten voor de korte afstand, de SNF-wapens, nadat begonnen is met de uitvoering van een akkoord over vergaande vermindering van de conventionele troepen in Europa.

Het akkoord werd bereikt na een nacht onderhandelen door de ministers van buitenlandse zaken van de NAVO-landen van 29 op 30 mei. Het door de ministers bereikte akkoord werd in de ochtend van 30 mei door de regeringsleiders goedgekeurd.
Als voorzitter van de nachtelijke vergadering van de ministers van buitenlandse zaken trad op de Nederlandse minister Hans van den Broek, die na afloop veel complimenten voor zijn optreden van zijn collega's in ontvangst mocht nemen.
De basis voor het akkoord was op 29 mei gelegd door de Amerikaanse president George Bush, die de vergadering een verreikend plan had voorgelegd voor tweezijdige vermindering van conventionele troepen in Europa.

Amerikaans plan voor vermindering conventionele strijdkrachten in Europa

Het voorstel van de Amerikaanse president, waarvan Moskou op 28 mei al in kennis was gesteld, behelsde de volgende onderdelen:

- De NAVO-landen gaan akkoord met de jongste voorstellen over vermindering van de conventionele troepen en bewapening die de landen van het Warschaupac: op 23 mei in Wenen bij de CFE-besprekingen (CFE - Conventional Forces Europe) hebben ingediend (pag. 349/3 e.v. - 1989).

Dat houdt in vermindering van de aantallen tanks (20.000), gepantserde voertuigen (28.000) en stukken artillerie (16.000 tot 24.000, afhankelijk van nadere definities van deze categorie wapens) waarover beide ,,blokken" maximaal mogen beschikken.
Aangezien deze voorstellen in hoge mate tegemoetkomen aan de schema's die de NAVO-landen al eerder in de Oostenrijkse hoofdstad op tafel hebben gelegd, maakt dit voorstel een enigzins gratuite indruk.

- Aanmerkelijk ingrijpender is Bush' voorstel het aantal gevechtsvliegtuigen en helikopters wederzijds te verminderen met 15 p ocent onder het huidige aantal u-aarover de Westelijke alliantie in Europa beschikt.

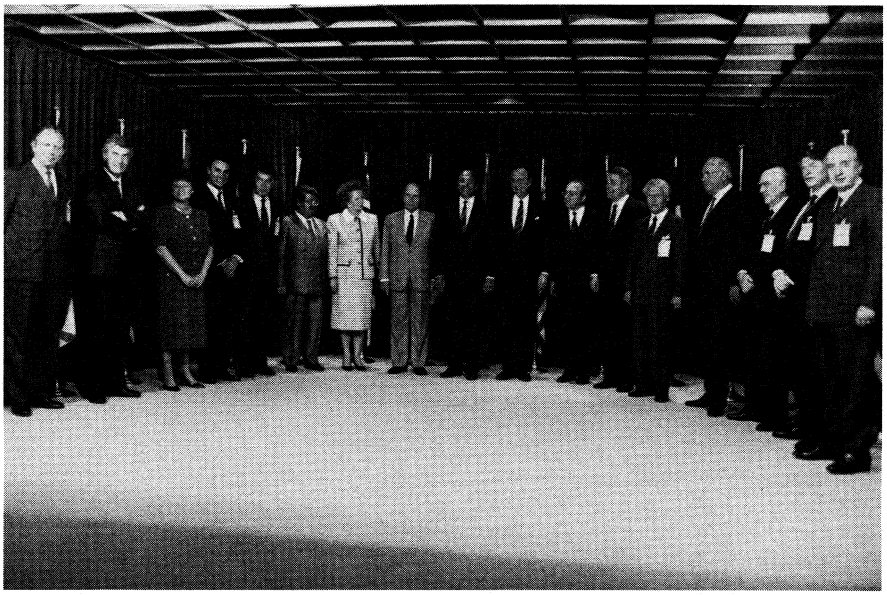
Bush komt hiermee tegemoet aan de Sowjet-Unie, die bij het Weense troepenoverleg al lang aandringt op vermindering van de (aanvals)vliegtuigen.
Het voorstel valt in zoverre in de categorie ,,moedig'' dat de NAVO-landen het nog eens moeten worden over de vraag hoe een dergelijke reductie onderling zal moeten worden verdeeld - tenzij Bush deze vermindering vooral ziet in de aftocht van Amerikaanse vliegtuigen uit Europa.
De Franse president Mitterrand merkte onmiddellijk op dat beslissingen over de Franse kernmacht - die tenslotte deels uit vliegtuigen met kernbommen bestaat - een Franse aangelegenheid is.
Bush accepteerde dat en was zo vriendelijk te constateren dat een soortgelijke reserve aan Britse kant kan bestaan, hetgeen premier Margaret Thatcher in staat stelde hierover het zwijgen te bewaren.

- De door Bush voorgestelde vermindering van de Amerikaanse gevechtseenheden van leger en luchtmacht met 20 procent (volgens de Amerikaanse CFE-onderhandelaar Stephen Ladogar feitelijk 30.000 man) tot 275.000 man past vrijwel perfect in het Weense kader van gereduceerde ,,plafonds" voor de troepensterkte die een land elders (lees: de VS in West-Europa en de Sowjet-Unie in Oost-Europa) zou mogen hebben, en waarover NAVO en Warschaupact elkaar al zeer dicht waren genaderd.

Het laatste voorstel van het Warschaupact bevat de bepaling dat maximaal 35 tot 4U procent van een troepenmacht op het territoir van andere landen mag worden gestationeerd.
Uitgaande van het plafond van maximaal een miljoen inan troepen voor beide allianties (aan oostelijke zijde dus het Sowjet-leger en de strijdkrachten van de Oosteuropese landen samen) is het Bush-plafond van 275.000 voor Moskou acceptabel. Bush neemt dus alvast een hap van de maaltijd die mede door Moskou in Wenen is voorbereid.

- Het vierde onderdeel van het voorstel van de Amerikaanse president kan in termen van moed worden beschreven: een Weens akkoord langs boven uiteengezette lijnen binnen ,,zes tot twaalf maanden" en uitvoering van dit akkoord in enkele jaren, namelijk tot 1992 of 1993, zal het uiterste vergen van de onderhandelaars van de twee bondgenootschappen.

En wat meer is: het is een test, zo zei



Het ,,familieportret' van de deelnemers aan de NAVO-topconferentie.
V.l.n.r.: De Deense premier Poul Schluter, de Nederlandse premier Ruud Lubbers, de Noorse premier Gro Harlem Brundtland, de Portugese premier Anibal Cavaco e Silva, de Spaanse premier Felipe Gonzalez, de Turkse premier Turgut Ozal, de Britse premier Margaret Thatcher, de Franse president François Mitterrand, NAVO-secretaris-generaai Manfred Wörner, VS-presiderit George Bush, de Belgische premier Wilfried Martens, de Canadese premier Brian Mulroney, de Luxemburgse premier Jacques Santcr, de Duitse bondskanselier Helmut Kohl, de Griekse premier Andreas Papandreou, de IJslandse premier Steingrimur Hermansson en de Italiaanse premier Ciriaco de Mita.

Weekblad 58ste jaargang No. 3000, pag. 44103-44118

Bush, of de Sowjet-Unie naar evenwicht streeft of een onacceptabele conventionele strijdmacht wil behouden.
In andere termen: of Moskou bereid is 325.000 man troepen te demobiliseren en hun zware wapens (tanks, gepantserde voertuigen enzovoorts) te vernietigen.
In vergelijking tot het INF-akkoord over de verwijdering van de kernwapens voor de middellange afstand, dat voorziet in een termijn van drie jaar voor de vernietiging van ruim 2.000 raketten, lijkt een periode van iets meer dan twee jaar voor de vernietiging van bijvoorbeeld 20.000 Russische tanks misschien wat veel gevraagd.
Het belangrijkste element van Bush' voorstel is echter het tijdschema: als in 1992 een nieuw, aanzienlijk lager conventioneel evenwicht in Europa tot stand zou zijn gebracht. komt ook de besluitvorming over de raketten voor de korte afstand (SNF) in een ander perspectief te staan.
De NAVO-landen. die instemden met de voorstellen van de Amerikaanse president. deden een beroep op de Sowjet-Unie alvast eenzijdig haar aantal SNF-wapens te reduceren tot het aantal, waarover de NAVO-landen thans beschikken.

Positieve reacties

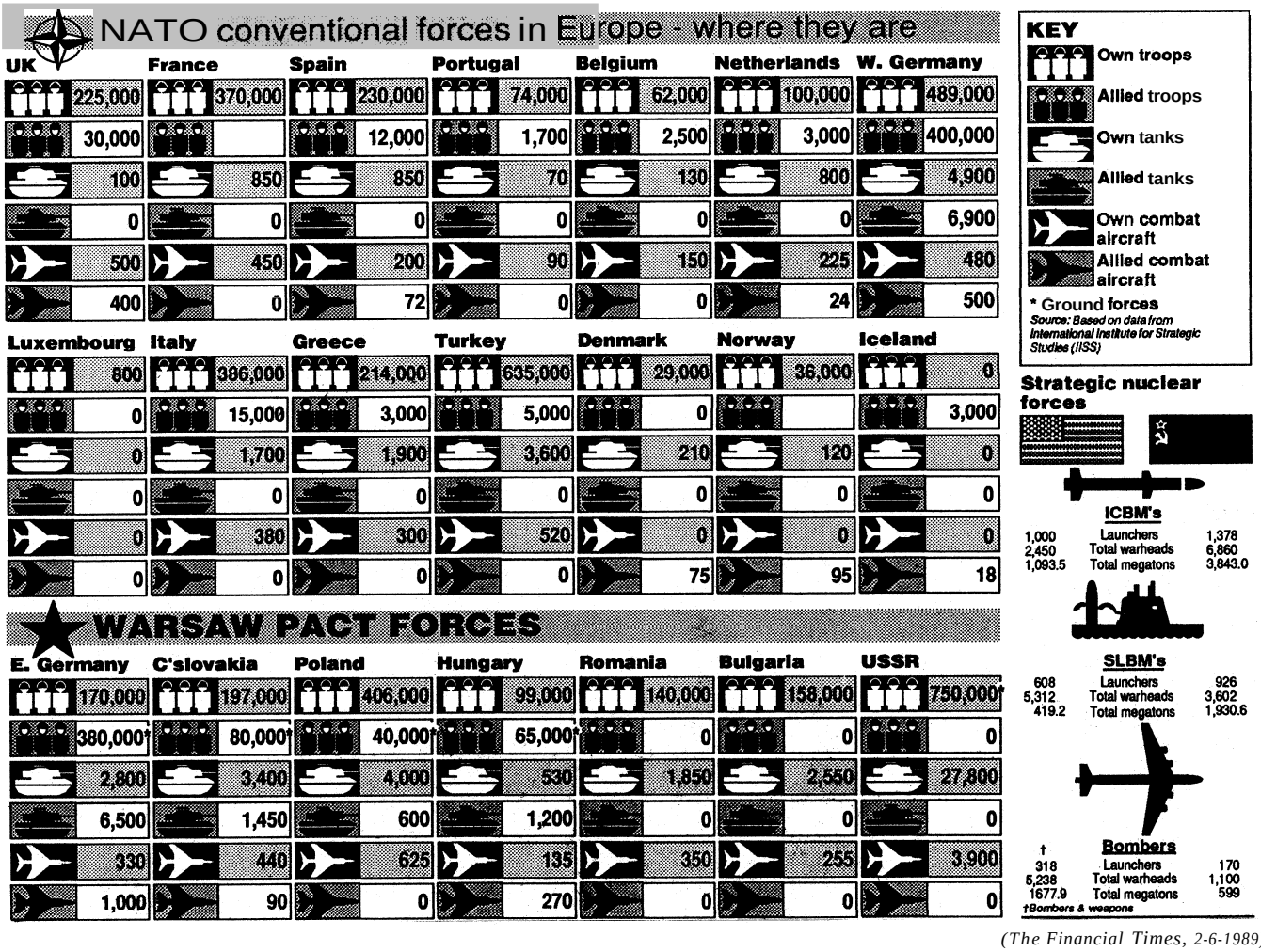
Bondskanselier Kohl toonde zich ingenomen met het resultaat van de NAVO-top. Kohl: ,,Ik zie een historische kans om vermindering van conventionele troepen in Europa snel tot stand te brengen."

Kohl prees president Bush ,,die met zijn voorstel over troepenvermindering ongelooflijk behulpaam was".

Minister Genscher zei geen probleem te hebben met de opzet van de SNF-onderhandelingen (,,gedeeltelijke reductie") omdat pas in 1992 zal worden beslist over de modernisering ,,in het licht van de ontwikkelingen op het gebied van de veiligheidspolitiek".

Het compromis over SNF maakte het mogelijk dat de NAVO-landen hun goedkeuring konden geven aan het ,,alomvattend concept" voor de defensie en de wapenbeheersing. Daarin wordt nog eens vastgesteld dat de Westelijke alliantie in de voorzienbare toekomst geen alternatief heeft voor haar afschrikkingsstrategie ,,inclusief te land gestationeerde raketten in Europa".
Premier Lubbers zei op 30 mei dat alle leden van de NAVO ,,opgetogen" zijn over het resultaat: ,,Iedereen maakte duidelijk dat men er niet alleen mee kon leven, maar er ook van harte mee instemde", zo zei de Nederlandse premier.

Minister Van den Broek die ,,president d'honneur" was van de ministersvergadering, had volgens Lubbers ,,zeer ruimschoots complimenten" ontvangen omdat hij de vergadering ,,objectief en constructief" had geleid
Lubbers noemde de NAVO-bijeenkomst ,,een zeer geslaagde top", waarbij niet alleen was teruggekeken op de 40 jaar die het bondgenootschap bestaat, maar ook ,,een bladzij naar een nieuw perspectief" was omgeslagen
,,De eensgezindheid van het bondgenootschap is hier tot uitdrukking gekomen, aan het Oostblok is een positieve uitnodiging tot wapenbeheersing gedaan Beter hadden we niet kunnen hopen."
Minister Van den Broek zei dat de Britse premier Thatcher het alomvattende concept waarin het SNF-compromis is vervat een ,,excellent document" had genoemd. Van der Broek. ,,zoiets heb ik haar nog nooit horen zeggen."



(The Financial Times, 2-6-1989)

VS schrappen sancties tegen S U n.a.v. Afghanistan

Tenslotte hebben de VS op de NAVO-top bekend gemaakt, dat zij hadden besloten de economische sanctiemaatregelen tegen de SU, die zij hadden ingesteld n.a.v. de Sowjet-inval in Afghanistan in dec. 1979, te beëindigen.
De VS waren ook bereid de zg. CO-COM-regels voor de export van onder meer hoogwaardige technologie naar de Sowjet-Unie te versoepelen.

Slotdocumenten

Aan het eind van de NAVO-topconferentie zijn twee slotdocumenten uitgegeven.
Het ene slotdocument bevatte het ,,alomvattend concept" voor de NAVO-strategie; in het tweede document werd specifiek ingegaan op het vraagstuk van de wapenbeheersing.
Hier volgen nu eerst de belangrijkste passages uit het ,,alomvattend concept".

1. Nu ons Bondgenootschap zijn veertigste verjaardag viert, stellen we met trots vast wat is bereikt. Het is in moeilijke tijden opgericht om onze veiligheid te garanderen, heeft de toets van veertig jaar doorstaan, en heeft onze landen de mogelijkheid geboden om een van de langste periodes van vrede en voorspoed in hun geschiedenis te genieten. De Alliantie is nog steeds een hoeksteen van stabiliteit en samenwerking. Dit zijn de vruchten van een genootschap dat is gebaseerd op langdurig gedeelde waarden en belangen, en op gemeenschappelijke doelen.

2. Onze bijeenkomst vindt plaats op een kruispunt van volstrekt nieuwe veranderingen en kansen. Dit is het moment om vooruit te kijken, om de koers van ons Bondgenootschap uit te zetten en de agenda voor de toekomst vast te stellen.

3. In onze snel veranderende wereld waar ideeën steeds gemakkelijker grenzen overschrijden, worden de kracht en de resultaten van democratie en vrijheid in toenemende mate duidelijk. Het inherente onvermogen van onderdrukkende systemen om tegemoet te komen aan de verlangens van hun burgers is evenzeer duidelijk geworden.

4. In de Sowjet-Unie zijn belangrijke veranderingen aan de gang. We juichen de huidige hervormingen toe, die reeds hebben geleid tot een grotere openheid, toegenomen respect voor mensenrechten, actieve deelneming van het individu, en een nieuwe houding in de buitenlandse politiek. Maar er moet nog veel gebeuren. We kijken nog uit naar de volledige ten uitvoerlegging van de aangekondigde wijziging in prioriteiten in de toewijzing van economische hulpmiddelen van de strijdkrachten naar de civiele sector. Indien van langere duur, dan zullen de hervormingen de vooruitzichten versterken op fundamentele verbeteringen in de Oost-West-betrekkingen.

5. Ook ver\%-elkoine11wij de waarneembare vooruitgang in sommige landen van Oost-Europa, in de richting van het instellen van democratischer instellingen, vrijere verkiezingen, groter politiek pluralisme en grotere economische keuzevrijheid. We betreuren echter het feit dat bepaalde Oosteuropese regeringen ervoor hebben gekozen deze trend van hervormingen te negeren, en al te vaak doorgaan met het schenden van mensenrechten en elementaire vrijheden.

6. Ons verlangen naar een rechtvaardige, menselijke en democratische wereld is altijd de grondslag geweest van het beleid van dit Bondgenootschap. De veranderingen die nu plaatsvinden brengen ons dichter bij de realisering van dit toekomstbeeld.

7. We willen de pijnlijke deling van Eu opa, die wij nooit hebben aanvaard, overwinnen. We willen de naoorlogse periode achter ons laten. Op basis van het huidige momentum van toegenomen samenwerking en dc uitdagingen van morgen, streven wij naar een nieuwe politieke vredesorde in Europa. We zullen als Bondgenoten niet aflaten alle mogelijkheden om dit doel te bereiken te benutten. Maar of dat ten slotte zal lukken hangt niet alleen van ons af.
Onze leidraad om dit doel te bereiken zal het beleid zijn dat is vastgelegd in het Harmel-rapport. Dat kent twee elkaar aanvullende en wederzijds versterkende benaderingen: afdoende militaire kracht en politieke solidariteit en, op die grondslag, het zoeken naar constructieve dialoog en samenwerking, wapenbeheersing inbegrepen, als een middel om een rechtvaardige en duurzame vredesorde in Europa tot stand te brengen.

8. De doelen van het Bondgenootschap op de lange termijn zijn: (...)
een nieuw patroon van betrekkingen tot stand te brengen tussen de landen van Oost en West, waarin ideologische en militaire tegenstellingen zijn vervangen door samenwerking, vertrouwen en vreedzame concurrentie; en waarin mensenrechten en politieke vrijheden volledig zullen zijn gegarandeerd en genoten worden door alle individuen.

10. Vrede moet worden bewerkstelligd; hij kan nooit als vanzelfsprekend worden beschouwd. Het aanzienlijk verbeterde politieke Oost-West-klimaat biedt vooruitzichten op een stabiele en blijvende vrede, maar de ervaring leert ons dat we paraat moeten blijven. We kunnen noch de mogelijkheden voor aanvallende militaire actie van de landen van het Warschau Pact over het hoofd zien, noch de potentiële risico's als gevolg van zware politieke spanning en crises.

11. Een sterk en verenigd Bondgenootschap zal van grote betekenis blijven, niet alleen voor de veiligheid van onze landen, maar ook voor ons beleid gericht op het steunen van politieke verandering. Het is de basis voor verdere succesvolle onderhandelingen over wapenbeheersing en voor maatregelen om het wederzijds vertrouwen te verstevigen met als doel berekenbaarheid en doorzichtigheid te bevorderen. Militaire veiligheid en beleid gericht op het verminderen van spanningen (...) zijn niet tegenstrijdig, maar vullen elkaar aan.

12. Voor de voorzienbare toekomst bestaat er geen alternatief voor de bondgenootschappelijke strategie van de oorlogsverhindering. Dit is een afschrikkingsstrategie, die op een geëigend samenstel van gepaste en effectieve, nucleaire en conventionele strijdkrachten steunt. Waar dit vereist is, worden deze op het noodzakelijke niveau gehouden Wij zullen de levensvatbaarheid en de geloofwaardigheid van deze strijdkrachten garanderen, en ze tegelijk op het laagst mogelijke niveau houden, dat met onze veiligheidseisen in overeenstemming is.

13. De aanwezigheid van Noordamerikaanse conventionele en nucleaire strijdkrachten in Europa blijft van levensbelang voor de veiligheid van Europa, net als de veiligheid van Europa van levensbelang is voor die van Noord-Amerika. De handhaving van die relatie vereist dat de bondgenoten hun essentiële verplichtingen nakomen ter ondersteuning van hun gemeenschappelijke verdediging. Elk van onze landen zal dienovereenkomstig zijn redelijk deel van de risico's, rollen en verantwoordelijkheden nemen voor het Atlantische Bondgenootschap.
Toenemende Europese eenheid kan leiden tot een versterkte Europese component van onze gemeenschappelijke veiligheidsinspanning en de effectiviteit daarvan. Het zal essentieel zijn voor het welslagen van deze inspanningen oin op de meest effecrieve wijze gebruik te maken van de beschikbare hulpbronnen voor onze veiligheid. Met dit doel voor ogen zullen wij streven naar een maximale effectiviteit van onze defensieprogramma's en oplossingen nastreven voor kwesties op het gebied van econoinische en handelspolitiek die raken aan onze defensie. We zullen ook doorgaan onze technologische mogelijkheden te beschermen via effectieve exportcontrole op essentiële strategische goederen.

21. Ons Bondgenootschap is levend en in ontwikkeling. De kracht en stabiliteit die voortspruit uit onze transatlantische band biedt een stevig fundament voor het succes van ons streven op de lange termijn, als ook voor onze doelen in de nabije toekomst. Wij onderkennen dat onze gemeenschappelijke taken de hulpbronnen van Europa of Noord-Amerika alleen overstijgen.

22. Wij juichen in dit verband de ontwikkeling toe van een steeds sterkere en coherentere Europese identiteit, ook op het terrein van de veiligheid. Het proces waarvan wij vandaag getuige zijn vormt een voorbeeld van voortschrijdende integratie, waarbij eeuwenoude conflicten vaarwel worden gezegd. Het opent de weg naar een rijper en meer afgewogen transatlantisch Bondgenootschap en vormt een van de fundamenten voor de toekomstige structuur van Europa. (...)

24. Meer dan ooit moeten onze pogingen de deling van Europa te overwinnen zich nu richten op de onderliggende politieke oorzaken. Daarom zullen wij allen voortgaan met een omvattende aanpak, waarin vele dimensies van de Oost-West-agenda zijn vervat. In overeenstemming met onze waarden, benadrukken wij in de eerste plaats de fundamentele vrijheden voor de volkeren van Oost-Europa. Die vormen ook de sleutel tot het versterken van de stabiliteit en veiligheid van alle staten en tot het verzekeren van een blijvende vrede op het continent.

27. Wij, van onze kant, hebben vandaag andermaal bevestigd dat het Bondgenootschap zijn eigen inspanningen om de deling van Europa te overwinnen en alle beschikbare wegen tot samenwerking en dialoog te onderzoeken, opnieuw moet en zal intensiveren. Wij ondersteunen de ontsluiting van de Oosteuropese maatschappijen en moedigen hervormingen aan die gericht zijn op een positieve ontwikkeling met betrekking tot politiek, economie en mensenrechten. Tastbare stappen naar werkelijke politieke en econoinische hervormingen bieden meer mogelijkheden tot brede samenwerking, terwijl een voortgezette ontkenning van de fundamentele vrijheden niet anders dan een negatief effect kan hebben. Onze benadering onderkent dat elk land uniek is en naar zijn eigen verdiensten moet worden behandeld. Wij onderkennen evenzeer dat het in wezen aan de Oosteuropese landen zelf is oin hun eigen problemen door hervormingen van binnenuit op te lossen. Maar ook wij kunnen een constructieve rol spelen binnen het raamwerk van onze Alliantie, als ook in onze respectievelijke bilaterale betrekkingen en in internationale organisaties (...).

28. Met dat doel hebben mij overeenstemming bereikt over de volgende gemeenschappelijke agenda voor de toekomst:
- naarmate de mogelijkheden zich voordoen, zullen mij het veld van onze contacten en samenwerking uitbreiden naar een breed scala van onderwerpen die zowel voor Oost als West belangrijk zijn. Ons doel is een voortgezette inspanning (...) die een bijdrage levert aan het verdiepen van de openheid en het bevorderen van de democratie in Oost-Europa en die daardoor bijdraagt aan de vestiging van een meer stabiele vrede in Europa. (...)
- we zullen streven naar uitgebreidere economische en handelsrelaties met de Oosteuropese landen op basis van gezonde commerciële principes, wederzijds belang en wederkerigheid. (...)
- wij beogen door toegenomen samenwerking aan te tonen dat democratische instituties en economische keuzevrijheid de best mogelijke

voorwaarden scheppen voor economische en sociale vooruitgang. (...)
een belangrijke taak van onze samenwerking zal zijn de middelen te onderzoeken om westerse ervaring en know-how aan de Oosteuropese landen te doen toekomen, op een wijze die beantwoordt aan positieve veranderingen en deze tevens hrvnrdrrt Uitwisselingen in d? sfeer van de technische management, het beginnen van gemeenschappelijke trainingsprogramma's, uitbreiding van onderwijskundige, wetenschappelijke en culturele uitwisselingen, bieden mogelijkheden die nog niet zijn uitgeput;
- even heialig!-ijk zal het zijn om, daar waar gemeenschappelijke belangen overheersend zijn. de Oosteuropese landen nauwer te betrekken bij de pogingen een antwoord te geven op de uitdagingen waarvoor de samenleving, het milieu en de technologie van de moderne wereld ons stellen. In overeenstemming met onze zorg voor wereldwijde problemen, zullen wij trachten de Oosteuropese landen in te schakelen in gemeenschappelijke strategieën op gebieden als milieu, terrorisme en drugs.
- hrt begrip tussen Oost en West kan alleen toenemen als onze respectievelijke samenlevingen winnen aan kennis over elkaar en effectief communiceren. (...) Wij zijn bereid om een uitwisselingsprogramma op te zetten om de bestudering van onzc democratische instellingen te bevorderen, waarbij kandidaten morden uitgenodigd uit zowel Oost- als!Vest-Europa en Noord-Amerika.

32. In de geest van artikel 2 van het Verdrag van Washington zullen wij ons in toenemende mate met wereldwijde problemen moeten bezighouden die betrekking hebben op onze veiligheid, met name de achteruitgang van het milieu, conflicten rondom grondstoffen en grote economische ongelijkheden. We zullen dat trachten te doen in de geëigende multilaterale fora, in de grootst mogelijke samenwerking met andere staten.

36. Wij, de leiders van zestien vrije en democratische landen, hebben ons gewijd aan de doelen van de Alliantie en hebben ons verbonden om in eenheid te werken aan hun voortgaande vervulling.

37. In deze tijd van volst ekt nieuwe beloften op het gebied van internationale zaken zullen wij antwoord geven op de hoop die deze bieden. Het Bondgenootschap zal doorgaan te dienen als hoeksteen van onze veiligheid, vrede en vrijheid. Stevig verankerd in dit fundament, zullen we een hand uitstrekken naar hen die bereid zijn zich aan onze zijde te scharen om een stabielere en vreedzamere internationale omgeving vorm te geven in dienst van onze samenlevingen.

Uit het stuk over wapenbeheersing worden hierna de bepalingen 48 t.e.m. 52 geciteerd, die betrekking hebben op de SNF-wapens.

Bepaling 48
De NAVO blijft bij haar standpunt dat er in de nabije toekomst geen alternatief is voor de NAVO-strategie om een oorlog te voorkomen, een afschrikkingsstrategie gebaseerd op een afgewogen combinatie van adequate en doelmatige nucleaire en ronventionele wapens, die wanneer nodig, zullen morden gemoderniseerd.
Wat de nucleaire wapens betreft, zijn er in Europa onder de huidige omstandigheden en voor zover te voorzien valt op land, op zee en in de lucht gestationeerde systemen nodig, inclusief raketten.

Bepaling 49
Gezien het enorme overwicht van het Warschaupact op het gebied van kernraketten voor de korte dracht, roept de NAVO de Sowjet-Unie op eenzijdig haar raketsystemen voor de korte dracht terug te brengen tot het huidige niveau van de geïntegreerde militaire structuur.

Bepaling 50
De NAVO blijft bij de onderhandelingen over conventionele stabiliteit streven naar:
- het bereiken van een veilig en stabiel evenwicht op het gebied van de conventionele strijdkrachten op lagere niveaus;
het opheffen van de ongelijkheden die nadelig zijn voor de stabiliteit en de veiligheid; en
- het opheffen van de mogelijkheid een verrassingsaanval uit te voeren of een grootschalige aanval te beginnen: dit met hoge prioriteit.

Bepaling 51
Overeenkomstig de in 1987 in Reykjavik geformuleerde en in 1988 in Brussel herbevestigde ontwapeningsdoelstellingen, stelt de NAVO dat het bereiken van een overeenkomst over inkrimping van de conventionele strijdkrachten, waardoor bovengenoemde doelstellingen zouden worden gerealiseerd, bij de onderhandelingen met het Oosten grote voorrang geniet.
In deze geest zal de NAVO alles in het werk stellen, zoals ook blijkt uit de resultaten van de NAVO-top van mei 1989, om deze onderhandelingen tot een snel en bevredigend einde te brengen. De Verenigde Staten hebben de hoop uitgesproken dat dit binnen zes tot 12 maanden zal kunnen worden verwezenlijkt.
Zodra hegonnrn is mrt de implementatie van een dergelijk akkoord, zijn de Verenigde Staten. in overleg met de betrokken bondgenoten, bereid tot onderhandelingen over het terugbrengen van de aantallen Amerikaanse en Sowjet - op land gestationeerde kernraketten voor de kortere afstand tot gelijke en controleerbare niveaus.
In verband met de Westerse voorstellen over CFE die in Wenen ter tafel zijn gebracht en de voorstellen die door de Verenigde Staten tijdens de NAVO-top van mei 1989 zijn gedaan, stellen de betrokken bondgenoten zich op het standpunt dat overeengekomen inkrimpingen die resulteren in een niveau dat lager ligt dan hun huidige aantal SNF-raketten, pas zullen worden uitgevoerd als de resultaten van deze onderhandelingen zijn geïmplementeerd. Voor dat tijdstip zal het Warschaupact zijn SNF-arsenaal moeten hebben teruggebracht.

Bepaling 52
Met betrekking tot de sub-strategische kernwapens van de leden van de geïntegreerde militaire structuur moet het niveau en de samenstelling zodanig zijn dat er op een geloofwaardige manier een afschrikwekkende werking vanuit gaat in het vereiste spectrum van bereiken waarbij rekening wordt gehouden met zowel de conventionele als de nucleaire bedreiging waarmee het bondgenootschap kan worden geconfronteerd.
De kwestie rond de Lance-raketten voor de korte afstand zal in 1992 worden afgehandeld in het licht van de totale ontwikkelingen op veiligheidsgebied. Hoewel het gaat om een besluit van nationale autoriteiten erkennen de betrokken bondgenoten de waarde van het voortzetten van de financiering door de VS van onderzoeli naar en ontwikkeling van een opvolger van de bestaande kernwapens voor de korte afstand teneinde hun opties in dit opzicht te behouden.

Commentaar

Uit een hoofdartikel in het *NRC/H'blad* van 30 mei, dat de titel droeg ,,Bush' signalen naar Oost en West", is het volgende aangehaald:

President Bush heeft in een klap het initiatief herwonnen, zowel in de relatie tot de Sowjet-Unie als binnen het Atlantische bondgenootschap. Zijn voorstel hele gevechtseenheden te ontmantelen totdat een gelijk plafond in Oost en West zal zijn bereikt opdat in Europa van een geheel nieuwe veiligheidssituatie sprake zal en kan zijn, fungeert in de Weense onderhandelingen straks als ren extra trap bij de lancering van een raket. Bezwaren van het Warschaupact tegen eerdere NAVO-voorstellen zijn grotendeels weggenomen ook aan Westelijke kant accepteert men nu dat vliegtuigen, helikopters en manschappen in wederzijdse reducties zullen figureren - waar totnogtoe aan de onderhandelingstafel werd onderstreept dat tanks en artillerie, waarvan het Warschaupact een overwicht heeft, moesten voorgaan.
Bush had langzamerhand een versnelling van zijn tempo nodig om in de publiciteitsraee gelijk op te komen met rivaal Gorbatsjow. Daartoe beeft de president zijn aankondiging van een gedeeltelijke Amerikaanse terugtocht uit West Europa aangewend Het hoge moment waarop al onder Reagan werd gespeculeerd, is er uit: de Amerikaanse aanwezigheid in Europa is van nu af aan gevoelig voor veranderingen in het diplomatieke klimaat.
Met de jongste Sowjet-voorstellen in de Oostenrijkse hoofdstad was eigenlijk de eerste echte doorbraak een feit geworden. Anders dan met Gorbatsjows voorgaande en eenzijdige terugtrekkingen uit Oost-Europa het geval was, werd hier een tableau grtoond dat voor het Westen herkenbaar was en geloofwaardigheid schonk aan de nieuwe Sowjet-these dat resterende militaire kracht aan weerskanten slechts een defensieve taak kon en mocht worden toebedeeld Daarmee - nog altijd aangenomen dat een en ander uiteindelijk in een alle partijen bevredigende en verifieerbare verdragstekst kan worden neergelegd - kon de belangrijkste aanleiding voor het Westelijke defensieconcept, de kans van een (verrassings)aanval door het Warschaupact, in betekenis worden gereduceerd. Anders gezegd, er ontstond ruimte voor het dramatisch gebaar dat Bush deze week in Brussel maakte. De Amerikaanse president denkt overigens niet uitsluitend in termen van wapenbeheersing. Hij heeft, zo bleek uit zijn woorden, wel degelijk oog voor de politieke implicaties van de drastische vermindering van de Sowjet-aanwezigheid in Oost-Europa die zijn voorstellen met zich brengen. Sommige regimes in de regio trachten weliswaar door middel van overleg met oppositiegroepen hun politieke draagvlak te versterken, maar uiteindelijk zijn het de bajonetten van het Warschaupact die hun voortbestaan verzekeren. Minder bajonetten ter beschikking betekent voor de communistische leiders minder brstaanszekerhrid. Niet mrrr rn niet minder. Het zal van Kremlin en Witte Huis veel subtiliteit vereisen om hier tragische ontsporingen te voorkomen. Totdusver bestaat echter aan beide zijden met betrekking tot dit punt een grote en riskante vaagheid. En er is bovendien geen enkele garantie dat het bestaande Europese veiligheids- en samenwerkingssysteem (CEVS) voldoende is toegerust om de zich hier aandienende vraagstukken enigermate het hoofd te bieden.

De lichte aardbeving die Bush ondanks al gespannen verwachtingen bij de veertigste verjaardag van de NAVO veroorzaakte, heeft het geruzie tussen Londen en Washington enerzijds en Bonn aan de andere kant over de kernwapens met korte dracht en de modernisering van de Lance in het bijzonder ietwat naar de achtergrond gedrongen. Het stralende optimisme van de belangrijkste feestvierder - binnen een jaar kunnen we een akkoord hebben - kon ook moeilijk met zure gezichten tegemoet morden getreden. Met het nodige diplomatieke duw- en trekwerk heeft het bondgenootschap van middelbare leeftijd vannacht een compromis gebaard dat iedereen het zijne laat en niet al te ver van de merlielijkheid behoeft af te staan.
Wel onderhandelingen over de ,,kleine kernwapens", maar niet eerder dan nadat er bij het conventionele overleg tastbare resultaten zijn geboekt en daaraan een begin van uitvoering is gegeven. Met Bush' nieuwe vaart behoeft dat dus niet al te lang op zich te laten wachten. Vervolgens gaan onderhandelingen straks over een vermindering van de aantallen en niet over de denuclearisering van West-Europa.
Maar wat niet is kan toch nog komen. Want in de Amerikaanse tegemoetkoming aan de Duitsers - en zo men wil aan wijdere Europese aspiraties - schuilt ooli een waarschuwing. Degene die dit het best heeft begrepen is Margaret Thatcher. Zij heeft immers alles in het werk gesteld om de zaken zoveel mogelijk te laten zoals zij (afgesproken)maren.

LATIJNS AMERIKA

ARUBA

ONTWIKKELINGEN M.B.T. ARUBA

In aansluiting op het bericht van pag. 267 e.v.-1989 deden zich m.b.t. Aruba o.m. de volgende ontwikkelingen voor:

Kabinet besluit tot houden *referendum* en tot opheffing *van* twee diensten

Op 3 jan. 1986 besloot de regering van Henny Eman dat de bevolking van Aruba zich in een referendum vóór of tegen de volledige onafhankelijkheid van het eiland (per 1 jan. 1996) zou moeten uitspreken. Ook besloot het kabinet de Arubaanse veiligheidsdienst en het bureau buitenlandse betrekkingen op te heffen. Op die manier wilde de regering een groot aantal politieke benoemingen en bevorderingen die onder het vorige bestuurscollege op de valreep hadden plaatsgevonden (zie pag. 268/3-1989), ongedaan maken. Zo ging de benoeming van Frank Croes, een lid van de Movimento Electoral di Pueblo (MEP), tot hoofd van het bureau buitenlandse betrekkingen niet door.

Bij de op pag. 269/1-1989 gegeven samenstelling van het op 1 jan. 1986 aangetreden kabinet-Eman is de naam van de minister voor PTT en openbare werken, P.P.Kelly, weggevallen. De heer Kelly staat wel op de op die pagina afgedrukte foto van de nieuwe regering.

Minister De Koning naar Aruba

Op 5 jan. 1986 verklaarde de Nederlandse minister voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse zaken, J. de Koning, na aankomst in Willemstad (Curaçao), dat de beslissing dat Aruba op 1 jan. 1996 het Koninkrijk moest verlaten en volledig onafhankelijk werd, alleen kon worden herroepen als de acht partijen die in 1983 dit besluit hadden genomen daarmee unaniem zouden instemmen.
De minister wilde niet zeggen welk standpunt Nederland zou innemen als de zes eilanden (Aruba, Curaçao, Bonaire, Saba, St Maarten en St Eustatius) en de centrale regering in Willemstad om uitstel van die onafhankelijkheid zouden verzoeken. ,,Die beslissing laat ik aan mijn opvolger over", zei hij.

De Koning bracht een bezoek aan de Nederlandse Antillen en Aruba om te overleggen over de besteding van de ontwikkelingsgelden. Een dergelijk overleg vond elk half jaar plaats.

MEP-fractie loopt weg uit parlement

Op 17 jan. 1986 verliet de fractie van de MEP demonstratief een zitting van de Arubaanse Staten (parlement), waardoor er geen quorum meer was. De toelating van zeven nieuwe leden van de vier regeringspartijen was nu onmogelijk omdat hun geloofsbrieven niet door de Staten konden worden behandeld.
De opengevallen plaatsen waren ontstaan doordat zeven leden van de regeringscoalitie hun parlementszetel hadden moeten opgeven om deel te gaan uitmaken van het kabinet-Eman.
Toen fungerend parlementsvoorzitter John Booi de dag daarvoor de Staten bijeen had geroepen om de geloofsbrieven te behandelen, had de MEP voorgesteld eerst een vaste voorzitter en ondervoorzitter te kiezen en pas daarna de toelating van de nieuwe leden aan de orde te stellen.
Dit bracht de regeringscoalitie in een moeilijk parket, omdat de post van Statenvoorzitter tijdens de kabinetsformatie was toegewezen aan de Nationale Democratische Actie (ADN), die daarvoor oud-gezaghebber Pedro Bislip op het oog had. Bislip was echter één van de zeven leden die nog moesten worden toegelaten.
Toen op 17 januari nog steeds geen oplossing was gevonden, liepen de MEP-leden weg.
Een Nederlandse parlementaire delegatie die van 12-25 jan. 1986 dc Antillen van de Vijf en Aruba bezocht, sprak aan het slot van haar bezoek haar grote teleurstelling uit over de gang van zaken in het Arubaanse parlement. ,,Het geeft wel te denken dat Aruba, dat politiek zo voor deze zelfstandige positie heeft geijverd, zijn meest fundamentele staatsrechtelijke instelling niet kan laten functioneren", aldus delegatievoorzitter Wim Meijer.
Eind februari, aldus *NRC/H'blad* (17-3-1986), doorbrak de rechter de impasse in de Staten van Aruba, zodat Pedro Bislip gekozen kon worden tot voorzitter en het parlement met zijn taken kon beginnen. Ondervoorzitter werd S.S. Thijssen (PDA).
Op 14 maart diende de MEP-fractie een verzoek in voor de eerste openbare Statenvergadering teneinde met de regering in debat te treden over de kansen op heropening van de olieraffinaderij op het eiland (op 31 maart 1985 had de Lago-raffinaderij op Aruba haar poorten gesloten, zie pag. 589/1-1985).

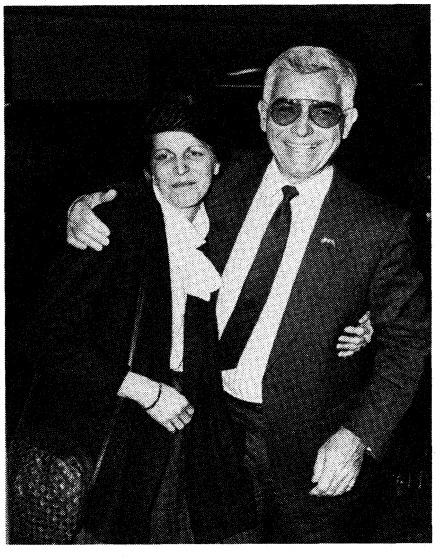
Merryweather gevolmachtigd minister in De Haag

In *NRC/H'blad* van 22 jan. 1986 werd gemeld dat de Arubaanse regering John Merryweather had benoemd tot eerste gevolmachtigd minister van Aruba in Den Haag. In die functie kon Merryweather zittingen bijwonen van de Koninkrijksininisterraad als er Arubaanse kwesties aan de orde waren.
Merryweather was lid van de Arubaanse Patriottische Partij (PPA), de partij die bij de kabinetsformatie de post in Den Haag had toegewezen gekregen. Op 23 januari arriveerde Merryweather in Nederland.

De Koninkrijksministerraad omvat het Nederlands kabinet en de gevolmachtigde ministers van Aruba en de Antillen.

Rapport Melchior over *economische* kansen voor *Aruba*

Omstreeks 22 jan. 1986 diende de tot Belg genaturaliseerde Nederlandse zakenman Leon Melchior een rapport in bij de Arubaanse regering onder de titel ,,Aruba: inkomstenbronnen plus werkgelegenheid". Melchior had op 1 febr. 1985 namens zijn Melchior Verenigde Bedrijven BV een contract met het toenmalige bestuurscollege van Aruba gesloten ,,aangaande het verrichten van studies inzake de toekomstige werkgelegenheid en inkomstenbronnen voor Aruba". Voor zijn onderzoek kreeg Melchior $ 1 mln van de Nederlandse regering.
In zijn rapport adviseerde de zakenman de Arubaanse regering het eiland naar buiten toe zo veel mogelijk te profileren als een onafhankelijke natie. Aruba zou dan op internationale fondsen als de Wereldbank een beroep kunnen doen.
Melchior vond ,,onmiddellijk realiseerbare projecten" nodig voor de Arubaanse economie. Volgens hem kon een nieuwe en potentieel belangrijke bron van inkomsten en werkgelegenheid voor Aruba" worden gevonden in de exploitatie van natuurlijke grondstoffen. Dit zou het verlies aan inkomsten na sluiting van de Lago-raffinaderij kunnen compenseren. De Melchior-groep had volgens het rapport talloze potentiële investeerders gevonden.
In het rapport werden verschillende financieringsprojecten genoemd, zoals heropening van een oude goudmijn, de komst van de Israëlische scheepvaartmaatschappij Zim voor overslag in de containerhaven en de bouw van kleinere fabrieken, zoals voor de produktie van brillen. De voorstellen waren omgeven met tal van randvoorwaarden, waar de uitvoering aan moest voldoen.
De groep bood de Arubaanse regering een ,,consultancy-overeenkomst" aan,



John Merryweather, gevolmachtigd minister van Aruba in Nederland, bij zijn aankomst op Schiphol op 23 januari 1986 Naast hem zijn echtgenote.



De heer Melchior licht op 29 januari 1986 in Den Haag zijn rapport over de toekomstmogelijkheden voor Aruba toe. V.r.n.l.: L. Melchior, voorlichter Hans Knoop, J. de Koning (minister voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse zaken) en J. Merrymeather (gevolmachtigd minister van Aruba in Den Haag).

opdat de regering ,,verzekerd is van professionele, op zakelijke leest geschoeide technische bijstand'' bij het realiseren van de randvoorwaarden die nodig waren om investeerders aan te trekken.

Melchior stelde voor tegen betaling van $ lmln een bureau op Aruba te openen. Hij was bereid zijn internationale contacten aan te wenden om investeerders aan te trekken als hij één procent van het investeringsbedrag kreeg van de Arubaanse overheid.
Op 22 januari verklaarde premier Eman in een reactie dat het rapport van Melchior ,,ons politiek gezien de nodige zorgen baart''. Dit zou te maken hebben met het feit dat het rapport uitging van een Aruba dat op 1 jan. 1996 onafhankelijk zou zijn, terijl de regering daarover eerst een referendum wilde houden.
Verder hielden Melchiors adviezen volgens Eman ,,vage beloften in en dan nog tegen zeer speciale voorwaarden'' en bood het rapport volstrekt geen garantie dat er inderdaad investeerders naar Aruba kwamen.
Op 23 januari zei Melchior in Oranjestad tegenover het dagblad Amigoe dat hij met zijn rapport geen politieke bedoelingen had gehad. Hij verklaarde te zijn uitgegaan van de ,,feitelijke staatsrechtelijke situatie binnen het Koninkrijk der Nederlanden'', waarbij de onafhankelijkheid was vastgekoppeld aan de status aparte. ,,Wij hebben gegeven dat feit, en los van enige politieke stellingname onzerzijds, gezocht naar maximale financieringsbijdragen, door de fondsen te benaderen die bereid zijn Aruba te zien als een zelfstandige staat in wording': aldus Melchior.
,,Ons is gebleken dat men van vele kanten bereid is Aruba te helpen een financiële basis te leggen voor haar economische opbouw'', zo zei Melchior.

Op 29 januari maakte gevolmachtigd minister Merryweather tijdens een persconferentie in Den Haag van Melchior en minister De Koning, bekend dat de regering-Eman met Melchior zou gaan praten over de economische paragraaf in het rapport. Minister De Koning had Melchior geadviseerd een ,,politieke stellingname'' uit het rapport te schrappen. Op de persconferentie zei De Koning dat hij positief stond tegenover de adviezen in het rapport.
Over de inhoud van het rapport meldde *NRC/H'blad* (30-1-1986) het volgende:

Buitenlandse investeerders willen naar Aruba komen als hun dat financieel maar aantrekkelijk genoeg wordt gemaakt. Alle voordelen van Aruba, zoals de gunstige ligging, ,,it all adds up to nothing'' (,,hebben niets te betekenen'', red. *KHA),* indien het kostenpeil voor de ondernemer zo hoog is dat hij zich daarmee uit de markt prijst. ,,De opstartende onderneming zal uit fondsen moeten kunnen putten die te hoge kosten en aanloopverliezen compenseren."
Dit is de kern van de economische boodschap die de Limburgse zakenman L.N. Melchior heeft vervat in zijn omstreden rapport over de toekomstmogelijkheden van Aruba. Nadelen van Aruba zijn onder andere het hoge loonpeil, de lage produktiviteit door een gebrek aan industriële ervaring, de zeer beperkte thuismarkt, een beperkt arbeidspotentieel en een ,,post-Lago-trauma''.
Die opsomming brengt Melchior tot de conclusie dat, ,,ondanks de ook aanwezige positieve factoren, financiële steun ter compensatie aan investeerders zonder meer noodzakelijk is. Dit om de extra hoge risico's, welke aan het doen van investeringen op Aruba verbonden zijn, te beperken."
De projectontwikkelaar is overigens niet somber gestemd door de resultaten van zijn onderzoek het afgelopen jaar, waarvoor hij in totaal één miljoen dollar ontving van de Nederlandse regering Maar hij blijft met zijn formuleringen aan de voorzichtige kant, concrete toezeggingen kunnen er niet aan worden ontleend. .,Potentiële investeerders die mogelijk bereid zijn, nadat de randvoorwaarden zijn gecreëerd, activiteiten op Aruba te ontwikkelen, zijn reeds door ons in binnen- en buitenland benaderd. Hun bereidwilligheid tot investeringen op Aruba over te gaan, mits voldaan aan de randvoorwaarden, heeft ons zonder meer optimistisch gestemd."
Rijst de vraag hoe de Arubaanse overheid aan de financiële middelen komt om het bedrijfsleven de benodigde ,,incentives'' (,,prikkels'',red. KHA) te kunnen bieden. Bij de beantwoording daarvan komt Melchior onvermijdelijk terecht bij de staatsrechtelijke positie van het benedenwindse eiland. Het is dit ,,politieke'' deel van het rapport (7 pagina's plus 40 pagina's bijlagen) waarover de Arubaanse premier Henny Eman is gevallen. De nieuwe eerste man van Aruba voelt weinig voor de voorgenomen volledige onafhankelijkheid van het eiland. Melchior baseert zijn rapport echter op ..het feitelijke gegeven'' dat die onafhankelijkheid op **!** januari 1996 zal ingaan.
Het toewerken naar staatsrechtelijke onafhankelijkheid (zoals vastgelegd bij de op 1 januari jongstleden van kracht geworden status aparte) is volgens Melchior van essentieel belang voor de economische toekomst van Aruba. Alleen dan kan de Arubaanse overheid aanspraken maken op financiële steun van internationale instanties, ,,zodat Aruba niet langer uitsluitend op Nederland is aangemezen''. Die internationale hulpbronnen zijn onontbeerlijk voor het van de grond krijgen van economische activiteiten op Aruba.
Internationale organisaties waarbij Aruba volgens Melchior kan aankloppen, zijn onder andere de EG (,,in hoeverre kan Aruba voordelen putten uit de overeenkomst van Lomé?'').de Wereldbank, het ontwikkelingsfonds van de VN, regionale samenwerkingsverbanden en de Opec. ,,Het stilleggen van de Lago-raffinaderij en de sociaal-economische gevolgen voor Aruba, zijn een gegronde reden een beroep te doen op het Opec hulpfonds."
,,Conditio sine qua non voor het verkrijgen van deze internationale steun is echter dat Aruba zich bij deze instellingen en binnen de internationale politieke gemeenschap vanaf heden consequent en stelselmatig presenteert en profileert als ,,onafhankelijke staat in wording'', en derhalve geen enkele twijfel laat voortbestaan over de toekomstige staatsrechtelijke status."
,,Het verkrijgen van internationale financiële steun, ter ontwikkeling van de Arubaanse economie verdient verre de voorkeur boven een beleid zoals dat inzake Suriname is gevoerd en waarbij de steun voor de opbouw van de nationale economie eerst achteraf werd verstrekt. Door politieke twijfel te zaaien over, of kanttekeningen te plaatsen bij de uiteindelijke soevereine status van Aruba zou het eiland de belangrijkste prikkel worden ontnomen zo snel mogelijk en met volledige inzet te ijveren voor een zelfstandige economie."

Melchior maant de Arubaanse overheid in dit verband tot spoed. ,,Het formeel verzoeken om steun dient te geschieden vóór 31 maart aanstaande, opdat dan de aanvragen nog in hetzelfde begrotingsjaar zullen worden afgehandeld en anders dus meer dan een heel jaar verloren dreigt te gaan."
Het vragen van steun heeft overigens alleen maar zin als Aruba de internationale organisaties duidelijk weet te maken op welke manier men de gelden op een zinvolle manier denkt te besteden.
Daarom dient er ,,een integraal stimuleringsplan voor de economie'' te worden ontwikkeld. ,,Deze 'fundshopping' op het internationa-

le toneel is een puur commerciële activiteit die een directheid van handelen vereist, die bij overheidsinstellingen meestel niet voorhanden is en daarom dient te worden opgedragen in het kader van een consultancy-overeenkomst tussen Aruba en een lichaam dat zowel industrieën aantrekt als de projectstukken vervaardigt en internationaal wervend werkt teneinde de hoogst mogelijke hulp te verwerven.

Dat ,,lichaam'' wil Melchior zelf wel zijn. ,,Bij de aanbieding van dit eindverslag is door de Melchior-groep tevens een concept voor de bedoelde consultancy-overeenkomst d.d. 15 januari. aan de Arubaanse regering overhandigd". Het gaat om het verlenen van ,,technische bijstand'', , gedurende een jaar", ,,onder nader overeen te komen voorwaarden".
Melchior heeft de Arubaanse regering ook een contract voorgelegd ,,inzake de oprichting van een Aruba Mining Company''. Immers, stelt Melchior in de eerste zin van zijn rapport: ,,Een nieuwe en potentieel belangrijke bron van inkomsten en werkgelegenheid voor Aruba kan worden gevonden in de exploitatie van de natuurlijke grondstoffen, gebruikmakend van moderne technieken." De door hem voorgestelde ,,company zal op de kortst mogelijke termijn zorg dragen voor het noodzakelijke kwantificerende en localiserend geologisch en mijnbouwkundig vervolgonderzoek, teneinde te bepalen op welke wijze de winning moet worden aangepakt... Zowel vanuit het oogmerk van werkgelegenheid voor Aruba als het voorgestelde 50 procent aandeel van de exploitatieminst dient het opstarten van de mijnbouw als eerste prioriteit in het totaal van het economisch opbouwplan voor Aruba te worden gezien."
Melchior schrijft dat hij ,,duidelijke positieve interesse (contacten dus die opvolging vragen)" heeft ondervonden van bedrijven uit onder meer Nederland, Duitsland, België, Frankrijk, Denemarken, Singapore, Japan, VS, Israël en Brazilië. Terwille van de vertrouwelijkheid zijn de namen van deze bedrijven separaat vermeld, ,,en ter hand gesteld aan de Minister-President". Wel geeft hij een indruk van de secto en waarin de bedrijven actief zijn.
Een willekeurige greep uit een lijst van 25: kunststofbuizenfabriek, produktiebedrijf gereedschappen, koffie processing factory, rijwielenfabriek, containerproduktie- en reparatie en een film- en televisiestudio. Vestiging op Aruba kan interessant zijn in verband met de toegang tot de Verenigde Staten.
Op het toeristisch gebied mil Melchior onder meer de mogelijkheid van ,,doe vakanties" stimuleren. Hij waarschuwt: ,,Het mooiste project blijft leeg als de mensen niet tenminste correct en vriendelijk worden bejegend."

Andere suggesties die Melchior doet in de uitgebreide bijlage ,,Elementen voor een stimuleringsplan voor de Arubaanse economie'' zijn onder andere de introductie van een ,,gouden munt'', het aantrekken van een deskundige onderneming als DSM als adviseur bij de exploratie off-shore van olie en gas en het opzetten van een kuuroord voor de in Amerika verboden (,,doch bij velen populair") chelatie-therapie.
Cijfers over de Arubaanse economie komen in het rapport niet voor. Er bestaat nog geen toereikende registratie van statistische en andere economische gegevens.
Bovendien bleven de Arubanen op nogal mat vragen van Melchior het antwoord schuldig. .,Dit heeft tot gevolg dat onvoldoende parameters bekend zijn om thans verantwoord een macro-economisch model voor Aruba op te zetten aan de hand waarvan toekomstige economische ontwikkelingen bij verschillende mogelijk te nemen maatregelen enigszins betrouwbaar gekwantificeerd kunnen worden."

Op 6 februari hield de vaste commissie voor Antilliaanse en Arubaanse zaken van de Nederlandse Tweede Kamer minister De Koning eenstemmig voor dat hij niet hoefde te rekenen op medewerking bij een vervolgopdracht aan Melchior.
Onder de kop ,,Kamer laat niets heel van rapport Melchior en kritiseert De Koning" meldde *NRC/H'blad* (7-2-1986):

De Tweede Kamer heeft een vernietigend oordeel uitgesproken over het eindrapport van de Maastrichtse zakenman Melchior inzake nieuwe investeringsprojecten op Aruba. De Kamer acht het rapport ver beneden de maat en vindt dat aan Melchior geen vervolgopdracht mag worden verstrekt.
De woordvoerders van PvdA. CDA en VVD maren eensgezind in hun scherne kritiek Ook minister D< Koning moest het ontgelden. Hem werd onde meer verweten te positief te hebben gereageerd op de uitkomsten van het rapport. De Kamer vroeg zich af of het geen tijd wordt met meer serieuze consultant in zee te gaan. zo bleek giste en in een vergadering van de commissie voor Antilliaanse zaken.
Mevrouw W. Jabaaij (PvdA)daagde de minister uit één idee te noemen uit het rapport dat al niet vaker door anderen was geopperd. H.J.B. Aarts (CDA),partijgenoot van De Koning. vond dat de enig? acquisitie die Melchior voor het bedrag van I miljoen dollar heeft gepleegd betrekking heeft op zijn eigen vervolgopdracht. ,,Het rapport is een zwarte bladzijde die zo snel mogelijk moet worden omgeslagen. Geen man, geen cent meer naar Melchior", aldus Aarts.
Mevrouw E.G. Terpstra (VVD) vond het rapport zo mager dat het nauwelijks de moeite van het bespreken waard was. Zij noemde het optimisme van Melchior ,,louter optiek, om het woord bedrog niet te gebruiken". Zij meende dat Melchior, als hij zo veel vertrouwen stelt in zijn eigen aanbevelingen, zelf moet trachten investeerders naar Aruba te krijgen op basis van no cure, no pay.

Minister De Koning zei nog geen definitief oordeel te willen uitspreken over het rapport. Hij verklaarde nog steeds te hopen op concrete resultaten. De Koning vond het jammer dat het rapport ,,op voorhand de grond in was getrapt" en dat de Kamer-cominissie zo negatief heeft gereageerd.
,,De proef op de som is het gesprek dat moet komen met de lijst van 25 potentiële investeerders, die Melchior heeft opgesteld. Dat overleg moet zo snel mogelijk beginnen. Of Melchior daarvoor een vervolgcontract moet krijgen is een zaak van de Arubaanse regering", aldus De Koning.
Hij ontkende dat andere investeerders van de markt zijn gedrukt doordat Melchior een exclusief contract had, zoals de Kamer had gesteld. Hij verklaarde dat hij het spoor van Melchior wil blijven volgen zolang geen betere alternatieven zijn aangereikt. Het voornaamste is dat er iets gebeurt om werkgelegenheid te scheppen op Aruba, aldus De Koning.
Aarts had met name scherpe kritiek op de passage dat Aruba aan fund-shopping zou moeten gaan doen en bijvoorbeeld bilaterale hulp moet gaan vragen aan Zweden en Japan. ,,Het Koninkrijk zou zich daarvoor moeten schamen. De Nederlandse ontwikkelingshulp is voldoende. Wij moeten niet dc indruk mekken dat Aruba als bedelaar moet gaan optreden", aldus Aarts, die Melchior voorts een mengeling van ,,raffinement en naïviteit" verweet bij het opstellen van het rapport

Eman onderneemt laatste poging Lago-raffinaderij te redden

Op 13 en 14 febr. 1986 was premier Eman in Nederland om met zijn ambtgenoot R. Lubbers en minister De Koning te praten over het voornemen van de Arubaanse regering uiterlijk 20 februari een beslissing te nemen over het al dan niet ontmantelen van de Lago-raffinaderij van Exxon. Tevens zou het rapport van Melchior ter sprake komen.

Eman had op 3 februari te Miami (in de Amerikaanse staat Florida) een ontmoeting gehad met vertegenwoordigers van Exxon, Conform het regeerprogramma wilde hij al het mogelijke doen voordat op 20 februari definitief werd beslist over ontmanteling van de installaties.

Tijdens zijn bezoek aan Nederland vroeg Eman premier Lubbers zich persoonlijk in te zetten voor een heropening van de raffinaderij. Lubbers verklaarde zich daartoe bereid
Na zijn besprekingen met de Nederlandse premier zei Eman op 13 februari dat het uitgesloten was dat Exxon zelf de exploitatie van de stilgelegde Lago-raffinaderij weer ter hand zou nemen. Hoogstens was Exxon bereid de eindproduktie af te nemen van de Venezolaanse staatsoliemaatschappij PDVSA, wanneer die zou besluiten de raffinaderij over te nemen.
Exxon had zich wel bereid verklaard met Venezuela besprekingen te openen over het lot van de raffinaderij.
Op 19 februari zei Eman na een onderhoud met de Venezolaanse president Jaime Lusinchi in Caracas: ,,De president heeft gezegd dat Venezuela ons alle benodigde medewerking zal geven om de raffinaderij weer open te stellen."
De premier zei dat vertegenwoordigers van Exxon op 25 februari naar Aruba zouden komen om te praten over de toekomst van de raffinaderij.
Uit die besprekingen met de delegatie van Exxon bleek dat het Amerikaanse olieconcern zelf geen belangstelling had voor hervatting van de produktie bij de Lago-raffinaderij. Van eventuele investeringen in de raffinaderij was evenmin sprake.
De Exxon-delegatie overhandigde premier Eman een rapport over de mogelijkheden voor Aruba om nieuwe bedrijven aan te trekken. Dat onderzoek was door Exxon beloofd als een ,,gebaar van goede wil'' na de sluiting van de raffinaderij eind maart 1985.
Verder had de delegatie kenbaar gemaakt dat het aanbod om de raffinaderij aan Aruba te verkopen voor het symbolische bedrag van een Amerikaanse dollar kon worden verlengd. De termijn van het eerste aanbod was op 20 februari verlopen.
Op 8 maart arriveerde de Nederlandse oud-ambassadeur E. van Lennep op Aruba om de Arubanen bij de besprekingen over het heropenen van de Lago-raffinaderij te helpen. Van Lennep was daarvoor, samen met twee medewerkers, ingeschakeld door de Nederlandse regering.
Na de besprekingen verklaarde Van Lennep op 11 maart ,,dat er geen redelijke mogelijkheid meer is om hier op Aruba een commercieel rendabele raffinaderij op gang te brengen". Volgens de oud-ambassadeur hield dat ook in dat er nu voorbereidingen moesten worden getroffen om besprekingen te houden met Exxon over de wijze van ontmanteling en over de financiële compensatie voor de schade die de

olieraffinage had berokkend aan liet Arubaanse milieu.
Nederland was volgens Van Lennep bereid bij die besprekingen technisch bijstand te verlenen aan Aruba.
Premier Eman zei dat hij niet bijzonder teleurgesteld was over de uitkomst van de besprekingen ,,Wij zijn ons van het begin af aan bewust geweest dat de kansen voor heropening erg klein waren. Ue hebben nu alle mogelijkheden uitgeput, maar het laatste woord is nog steeds aan de Exxon en aan het Venezolaanse staatsoliebedrijf PDVSA", aldus de premier.
Eman kondigde aan dat er nu onderhandelingen met Exxon zouden beginnen over het aantrekken van petrochemische bedrijven op het oude fabrieksterrein. Exxon had zijn medewerking aan dit plan toegezegd. Het zou mogelijk 300 arbeidsplaatsen opleveren.
De ontmanteling van de installaties leverde ook voor enkele honderden mensen werk gedurende twee of drie jaar op. Bovendien zouden de directiewoningen die bij het terrein hoorden op Seroe Colorado worden omgebouwd tot een toeristisch centrum aan zee.

Officiële *viering* status aparte. Overleg met minister De Koning

Op 18 maart 1986 onderstreepte premier Eman tijdens de viering van de status aparte voor Aruba (zie ook pag. 267/1 e.v.-1989) dat Aruba niet vierde dat het zich had losgemaakt van de overige Antillen, maar veeleer dat nu de eerste stap werd gezet naar nauwe samenwerking met de Antillen op voet van gelijkheid.
Premier Don Martina van de Antillen van de Vijf verklaarde dat Aruba en de Antillen nu geschiedenis moesten schrijven en buurlanden een voorbeeld moesten geven hoe nauw kon worden samengewerkt.
Nederlandse gasten bij de officiële viering van de status aparte waren o.m. prinses Margriet en haar echtgenoot Pieter van Vollenhoven, alsmede minister De Koning De nieuwe status van Aruba was volgens de minister een inspiratiebron om gezamenlijk te bouwen aan een voorspoedige toekomst. ,,Ook over tien jaar zal Nederland blijven samenwerken met Aruba op al die terreinen waar dat nuttig en nodig is", aldus De Koning, zinspelend op de onafhankelijkheid van Aruba in 1996.

Verder was een vertegenwoordiger van het Internationale Monetaire Fonds (IMF), de econoom H. Mehran, bij de feestelijkheden aanwezig. Hij had het eiland geadviseerd bij het opzetten van de Centrale Bank en bij de introductie van de eigen Arubaanse munteenheid (pag. 269/1-1989).
Mehran zei bij de viering dat het voor Aruba uiterinate belangrijk was dat het eiland ook na 1996 deel bleef uitmaken van het Koninkrijk der Nederlanden. Zonder de politieke binding met het moederland zou liet eiland beperkt blijven in zijn ontwikkelingsmogelijkheden, zo zei hij.
Volgens Mehran aarzelden veel buitenlandse investeerders op dat moment al, omdat zij niet wisten hoe de politieke toekomst na 1996 zou zijn. „Wat Aruba, en ook de Antillen. juist zo spectaal maakt in het Caribisch gebied, zijn de ligging vlak bij Latijns-Amerika, de economische verdragen met de Verenigde Staten en het gegeven dat het eiland toch een onderdeel is van liet Koninkrijk", aldus de econoom.
De traditionele band met Nederland garandeerde rechtszekerheid en democratie, hetgeen volgens de IMF-deskundige voor investeerders belangrijker was dan wat ook. Hij meende dat Nederland voor het internationale forum beslist niet onder druk gezet werd om de eilanden de onafhankelijkheid in te sturen. Mehran: ,,De Verenigde Naties bijvoorbeeld zullen er volledig mee akkoord gaan wanneer Aruba, geheel volgens de wens van de bevolking, ook na 1996 deel zou blijven uitmaken van het Koninkrijk."
Na afloop van de feestelijkheden voerde de minister De Koning overleg met de A ubaanse regering over de financieel-economische problemen waarmee het eiland werd geconfronteerd.

In de Volkskrant (18-3-1986)legde premier Eman aan correspondente Elly Wempe uit waarover hij met de Nederlandse bewindsman wilde praten:
,,Het belangrijkste gespreksonderwerp bij dit bezoek van minister De Koning is ongetwijfeld de honderd miljoen begrotingshulp die Aruba vorig jaar heeft gekregen. Het ziet ernaar uit dat we de tweede en derde tranche daarvan, samen zo'n zestig miljoen gulden, niet nodig hebben Als we ons beleid kunnen uitvoeren, is de begroting in 1987 weer in evenwiclit. We willen het resterende deel nu gebruiken als lening aan de Ontwikkelingsbank om een forse injectie te geven aan de economie Het is nog de vraag of de Nederlandse regering hiermee akkoord gaat, omdat het geld eigenlijk bedoeld was voor een noodsituatie."

Problenzen bij de samenwerking tussen Aruba en de Antillen

Naar aanleiding van ,,krenkende" uitspraken van de Arubaanse minister van verkeer Benny Nisbet, stuurde de Antilliaanse premier Don Martina op 3 apr. 1986 een protestnota aan zijn Arubaanse arnbtgerioot Eman. Nisbet had zijn uitlatingen gedaan nadat overleg tussen de twee partijen over landingsrechten voor de Antilliaanse luchtvaartmaatschappij (ALM) op Aruba was vastgelopen.

Aruba beschouwde de ALM sinds jan. 1986 als een buitenlandse onderneming en wilde die ook navenant behandelen. De Antillen wilden dat de ALM zorg bleef dragen voor het personenverkeer tussen de eilanden zonder al te veel restricties, zoals het al ruim 20 jaar was gegaan. De ALM was van groot belang voor de directe en indirecte werkgelegenheid op de Antillen.
Minister Nisbet wilde slechts een zeer liberaal luchtvaartakkoord met de Antillen en zeker geen voorrechten voor de ALM, daarmee ook de 103 arbeidsplaatsen bij de ALM op Aruba in gevaar brengend.



Een aantal hoogwaardigheidsbeklecders tijdens de officiële viering van de status aparte voor Aruba op 18 maart 1986. V.l.n.r.: minister voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse zaken J. de Koning, de echtgenote van gouverneur F.B. Tromp, Pietrr van Vollenhoven, prinses Margriet en gouverneur Tromp.

De Antillen wilden Aruba als markt voor de ALM behouden. Wanneer die markt zou wegvallen, zou dat een teruggang van een kwart in de bedrijfsomzet betekenen, terwijl de resultaten van de laatste jaren toch al zwaar waren tegengevallen en de vooruitzichten evenmin rooskleurig waren.
Ook op het gebied van de handel en industrie vlotte de samenwerking tussen Aruba en de Antillen niet. Met ingang van de status aparte, op 1 jan. 1986, had Aruba de marktbescherming voor de Antilliaanse produkten sterk verminderd. Als reactie daarop hadden de Antillen de protertie van d op Aruba vervaardigde produkten, zoals autoaccu's, laten ve vallen. Ook de sigarettenmarkt op de Antillen was volledig opengegooid. Daardoor konden Venezolaanse en Amerikaanse merken nu het op Aruba in licentie vervaardigde Marlboro beconcurreren.
Verder had premier Don Martina minister De Koning tijdens diens bezoek aan de Antillen na de viering van de status aparte gewezen op een zijns inziens eigenaardige constructie van een gemeenschappelijk justitieel Hof voor Aruba en de Antillen. Artikel 43 van het Statuut schreef voor dat elk van de landen voor een eigen rechtspraak zorg droeg. Toch was het Antilliaanse Hof van Justitie verheven tot één die ook Aruba dekte.
Hoewel Nederland 12 van de 17 rechters in het kader van technische bijstand naar de Antillen had gestuurd, waren zij allen in Antilliaanse dienst, ook al werkten zij op Aruba. Dat strookte niet met het Statuut dat tevens bepaalde dat Nederland uiteindelijk verantwoordelijk was voor de rechtszekerheid binnen het Koninkrijk; niet de Antilliaanse regering, aldus de Antilliaanse premier.
Wanneer Aruba dan toch conform datzelfde Statuut per 1996 onafhankelijk werd, was het raadzaam volgens Martina om Aruba alvast te laten wennen aan een eigen rechterlijke macht. Overigens wilde hij daarmee niet zeggen, zo had de Antilliaanse premier eraan toegevoegd, dat de Antillen overwogen dat gemeenschappelijke Hof op te zeggen. „Wij verkondigen slechts hiermee onze mening. We hebben die mening al laten doorschemeren in Den Haag, hoewel wij geen nota hierover hebben opgesteld", zo had Don Martina verklaard.
Op 15 april zei minister De Koning in de Tweede Kamer dat hij Aruba en de Antillen in zeer scherpe bewoordingen te verstaan had gegeven dat men het gemeenschappelijke Hof van Justitie niet in de discussie over het luchtvaartverkeer mocht betrekken.
Volgens *NRC/H'blad* (16-4-1986) had premier Martina gedreigd de samenwerkingsregeling, die op de Ronde Tafel Conferentie van 1983 in Den Haag was vastgesteld (pag. 283/3 e.v.-1984), op te zeggen, met inbegrip van de paragraaf over de rechtszekerheid, als de onenigheid over een luchtvaartprotocol tussen Aruba en de Antillen zou voortduren.
De Tweede Kamer steunde minister De Koning op 15 april in zijn opstelling. De woordvoerders van CDA, PvdA en VVD vonden zelfs dat Nederland sancties zou moeten overwegen wanneer Aruba en de Antillen zich niet aan de samenwerkingsovereenkomst wensten te houden.
Omstreeks 19 april liet minister De Koning in een telex aan premier Eman weten dat de ALM een nationale luchtvaartmaatschappij was en dat daarom tussen de eilanden het speciale cabotagerecht (vliegrecht op binnenlandse route) gold.
Op 25 april besloot de Koninkrijksministerraad een behandeling van het luchtvaartconflict twee maanden uit te stellen. Vervolgens liet Eman de Nederlandse regering weten het uitstel ten zeerste te betreuren. Hij wilde dat Nederland met spoed alsnog een uitspraak deed over de vraag of het eiland autonoom was op luchtvaartgebied. (Aruba had inmiddels luchtvaartverdragen met o.m. de Verenigde Staten en Venezuela gesloten).
De Nederlandse regering liet bij monde van minister De Koning weten dat Aruba „zelfstandig kan beslissen over het verlenen van landingsrechten". De minister voegde er echter meteen aan toe dat „bestaande internationale verplichtingen gehandhaafd blijven tot zij van koninkrijkswege door andere zijn vervangen" en „dat bij het aangaan van ove eenkomsten met derde landen ook rekening moet worden gehouden met de belangen van het Koninkrijk als geheel en van elk der landen afzonderlijk".
Op 1 mei gaf premier Martina opdracht alle vluchten van de ALM van en naar Aruba stop te zetten. Hij weigerde in te gaan op de voorwaarden die Aruba stelde voor een verlenging van het luchtvaartverdrag tussen beide delen van het Koninkrijk tot 15 mei. De Arubaanse regering eiste dat er voor die datum een akkoord moest worden bereikt, anders kon de ALM niet meer via Aruba naar het buitenland vliegen.
Premier Don Martina vond dat Aruba zich niet hield aan de wetten van het Koninkrijksstatuut. De premier: „Aruba heeft wel een status aparte, maar het moet desondanks rekening houden met de belangen van de nationale luchtvaartmaatschappen, zoals de KLM en de ALM. Als het eiland zich niet aan die wetten wil houden, moet het daaruit de consequentie trekken en geheel onafhankelijk worden."
Diezelfde dag (1 mei) besloot de Arubaanse regering een eigen luchtvaartmaatschappij op te richten onder de naam Air Aruba. Deze maatschappij was vooral bedoeld om de afhandeling van vluchten op Aruba te verzorgen voor buitenlandse maatschappijen als American Airlines, Aeropostal en Viasa. De afhandeling werd tot dan toe gedaan door de ALM. Voorlopig ging Air Aruba niet vliegen.

De Koninkrijksministerraad deed vervolgens een dringend beroep op Aruba en de Antillen zo spoedig mogelijk om tafel te gaan zitten om het conflict op te lossen. De ministerraad vroeg Aruba geen voorwaarden te verbinden aan het verlengen van de landingsrechten van de ALM. De regering van de Antillen werd gevraagd de vliegverbinding met Aruba te herstellen.
De ministerraad vroeg verder om uitvoering van de besluiten van 25 april, hetgeen betekende dat beide landen „intensieveonderhandelingen" moesten beginnen om binnen twee maanden tot een luchtvaartovereenkomst te komen. De Nederlandse regering bleef verder bereid desgevraagd „technische assistentie" te verlenen, aldus de woordvoerder van minister De Koning.
Intussen weigerde de ministerraad het door Aruba met Venezuela gesloten luchtvaartverdrag goed te keuren.
Op 22 mei werden technische onderhandelingen tussen Aruba en de Antillen afgebroken toen minister Smit-Kroes (verkeer en waterstaat) namens de Nederlandse regering opnieuw liet weten dat het traject tussen de Antillen en Aruba een binnenlandse verbinding was. Daarom volgde, aldus de Volkskrant (26-5-1986), een ware telegrammenoorlog tussen de premiers Martina en Eman. Beide partijen beschuldigden elkaar van beledigende en onbeschofte opmerkingen.
Op 24 mei verklaarde Don Martina op een persconferentie dat de houding van Aruba in het luchtvaartconflict leidde tot een „ondermijning" van het gezag van de Koninkrijksregering.
Tijdens de persconferentie werden notulen van de besprekingen overgelegd, waaruit bleek dat de regering van Aruba zich niet zou houden aan haar onwelgevallige beslissingen van de Koninkrijksministerraad en dergelijke beslissingen maast zich neer zou leggen.
„Als Aruba volhardt, dan moeten we spreken van een buitengewoon ernstig probleem binnen het Koninkrijk: een ondermijning van het hoogste gezag binnen het Koninkrijk", zo zei Martina.
De Antillen zouden daarom op 26 mei officieel vragen om driehoeksoverleg met Nederland, op regeringsniveau. Bij dit overleg moesten volgens Martina niet alleen het luchtvaartconflict, maar „de hele samenwerkingsregeling tussen de Antillen en Aruba en de manier waarop Aruba van zijn autonomie gebruik wil maken" ter sprake komen. Volgens Eman kon het tripartite overleg in Den Haag beperkt blijven tot de drie ministers van verkeer.
Op 4 juni gelastte een Arubaanse rechter de Antilliaanse regering binnen 24 uur toestemming te geven voor vluchten van en naar Aruba. Met zijn uitspraak kwam de rechter tegemoet aan een eis van de hotelketen Divi Hotels NV die een kort geding tegen de Antilliaanse staat en de ALM had aangespannen.
De hotelketen voelde zich benadeeld door de beslissing van de regering van de Antillen om de ALM-vluchten van,

naar en via Aruba stop te zetten Amerikaanse toeristen aan wie een reis was verkocht met daarin een verblijf op zowel Aruba als Bonaire, moesten worden teleurgesteld omdat de ALM haar charterovereenkomst met de hotelketen niet meer kon nakomen als gevolg van het vliegverbod
In het vonnis stelde de rechter dat noch de Antilliaanse regering noch de Arubaanse regering de ALM kon verbieden op Aruba te vliegen Zolang er geen nieuw luchtvaartverdrag was, gold de samenwerkingsregeling tussen de landen. Dat was het luchtvaartprotocol dat door beide landen was aanvaard bij de Arubaanse afscheiding op 1 jan 1986

De Antilliaanse minister van verkeer en communicatie, Leo Chance, verklaarde dat hij zich zou houden aan de beslissing van de rechter. Met ingang van 7 juni vloog de ALM weer op Aruba.

Aftreden minister van economische zaken Berlinski na beschuldigingen van corruptie. Don Mansur opvolger. Veroordeling Berlinski

Op 4 juli 1986 diende minister van economische zaken Leonard Berlinski van de Partido Democratico Arubano (PDA) zijn ontslag in. Tegen hem liep een justitieel onderzoek. Berlinski werd ervan verdacht geld te hebben aangenomen voor overheidsfaciliteiten ten gunste van het Aruba Palm Beach Hotel. Tijdens debatten in de Staten van Aruba over corruptie in de regering had Berlinski de beschuldigingen ontkend.
Nadat de bewindsman zijn ontslag had aangeboden, werd een door de Arubaanse Volkspartij (AVP) - die samen met de PDA, de Partido Patriotico Arubano (PPA) en de Accion Democratico Nacional (ADN) de regering vormde - ingediende motie van wantrouwen tegen Berlinski met 11 (AVP 7, PPA 2 en ADN 2) tegen zeven stemmen aangenomen. De tweemansfractie van de PDA was niet aanwezig bij de stemming. Eén fractielid had zich als ,,ziek'' afgemeld en de ander had de zaal verlaten toen er gestemd moest worden.

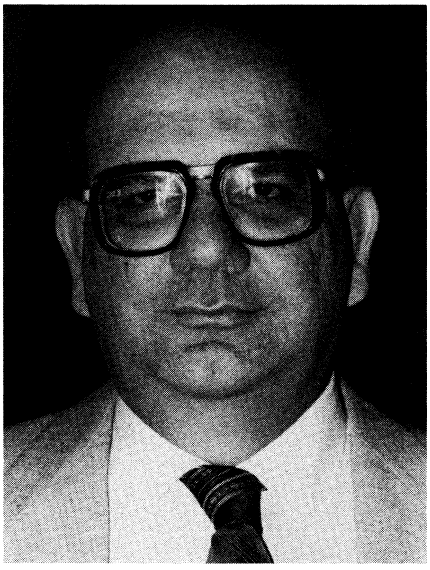
Een motie van wantrouwen tegen het hele kabinet van de oppositiepartij MEP (die acht van de in totaal 21 parlementszetels had) werd door een meerderheid van de Staten verworpen. Ook een motie die verzocht een onderzoek in te stellen naar de gang van zaken bij enkele projekten haalde het niet.
In de nacht van 9/10 juli arresteerde de politie Berlinski op verdenking van corruptie. De aanhouding van Berlinski gebeurde op last van de officier van justitie in Oranjestad, H. Hoogland. De ex-minister werd verdacht van oplichting en het aannemen van gunsten en/of beloften, aldus Hoogland.
Op 25 juli werd Berlinski vrijgelaten. Er was geen reden het voorarrest te verlengen, zo deelde de officier van justitie mee. Het gerechtelijk vooronderzoek tegen de oud-minister was nog niet afgerond. Er moesten nog enkele verhoren worden afgenomen, waarna de officier zou beslissen over verdere vervolging.

Na zijn vrijlating verklaarde Berlinski het een schande te vinden dat hij door de justitiele autoriteiten was behandeld alsof hij een beroepsmisdadiger was. Hij herhaalde dat hij volkomen onschuldig was en dat hij het slachtoffer was geworden van roddelpraat die door het Openbaar Ministerie serieus was genomen. Hij hoopte dat het verdere onderzoek zijn onschuld zou kunnen aantonen

In *NRC/H'blad* van 2 september werd gemeld dat E. (Don) Mansur in de loop van de dag was beëdigd ais nieuwe minister van economische zaken als opvolger van Berlinski.
Don Mansur, een multi-miljonair die altijd enige afstand had gehouden tot de partijpolitiek, was al minister van economische zaken geweest in de periode dat de MEP van Betico Croes de absolute meerderheid bezat. Als zodanig had hij deel genomen aan de debatten in de Tweede Kamer over de verlening van de status aparte aan Aruba.
Op 3 juli 1987 veroordeelde de rechter op Aruba ex-minister Berlinski tot een boete van f 7.500 wegens een poging tot het aannemen van steekpenningen. Bovendien werd Berlinski ontzet uit zijn recht openbare ambten te bekleden voor de periode van vijf jaar.

Antillen willen samenwerkingsregeling met Aruba op de helling zetten. Minister De Koning praat met de premiers Eman en Martina

Op 12 iuli 1986 namen de Antilliaanse Staten een motie aan waaruit bleek dat de bestaande wettelijk vastgelegde samenwerkingsregeling tussen Aruba en de Antillen op de helling moest
Een Antilliaanse evaluatie van de eerste zes maanden van deze regeling had tot de conclusie geleid dat er meer nadelen d-r, voordelen aan vastzaten
Ondanks andere afspraken was de ministeriele samenwerkingsraad slechts één keer bijeengeweest Aruba had Antilliaanse verzoeken voor meer van dergelijke vergaderingen ter invulling van samenwerkingsprotocollen op specifieke terreinen niet gehonoreerd.



Don Mansur, die begin september 1986 Leonard Berlinski opvolgde als minister van economische zaken.

Op 19 juli ontmoette minister De Koning de premiers van Aruba en de Antillen voor een voorbereidend gesprek over de topconferentie van de drie regeringen waarom de Antillen op 26 mei hadden gevraagd. Tevens zou hij praten over de besteding van de ontwikkelingsgelden.
,,Afschaffing van de samenwerkingsregeling zal door Nederland buitengewoon ernstig worden opgenomen en zal ernstige consequenties hebben. Ons incasseringsvermogen is groot, maar niet oneindig'', aldus De Koning bij zijn aankomst op Curaçao op 17 juli.

De Nederlandse bewindsman noemde als wezenlijk punt voor handhaving van de samenwerkingsregeling het functioneren van het gemeenschappelijke Hof van Justitie voor Aruba en de Antillen. ,,Dat is een conditio sine qua non. Een koninkrijk zonder gemeenschappelijk rechtssysteem stelt niet veel meer voor'', zo zei de minister.
Op 21 juli noemde de Antilliaanse premier Martina op een persconferentie de uitlatingen van De Koning ,,ongehoord'' en ,,betreurenswaardig''. Hij zei dat hij de Nederlandse bewindsman tijdens een bespreking met de Antilliaanse ministerraad duidelijk had gemaakt dat Nederland zich niet moest bemoeien met het lot van de samenwerkingsregeling tussen Aruba en de Antillen. ,,De Koning kon ons niet zeggen wát die ernstige consequenties zouden zijn'', zo zei Martina over de mogelijke afschaffing van het akkoord.
Voor wijziging van de samenwerkingsregeling tussen Aruba en de Antillen was instemming van Nederland nodig. ,,Als Nederland er niet mee akkoord wil gaan, moeten daar gezonde argumenten voor zijn, anders is het pure chantage. Tot nu toe heeft minister De Koning zijn argumenten niet op tafel gebracht'', aldus Martina.

Op 9 en 10 september besloten Curaçao, Bonaire, St Maarten, St Eustatius en Saba tijdens een topoverleg dat zij de bestaande samenwerkingsregeling met Aruba afwezen. De Antilliaanse regering had opdracht gekregen om over deze kwestie met Aruba te onderhandelen.
Premier Martina toonde zich ,,zeer verheugd'' over dit besluit en zei over de aanstaande gesprekken met Aruba:

,,Wij wensen daarbij geen enkele druk van Nederlandse zijde."
De Antilliaanse premier zei dat de eilanden niet goed konden functioneren met de door Nederland ,,van bovenaf opgelegde regeling" voor samenwerking. Don Martina wilde de bestaande regeling opheffen en ,,op basis van vrijwilligheid bepalen op welke terreinen samenwerking in het voordeel is van beide partijen".

Premier *Eman* naar Washington

Eind juli 1986 bracht premier Eman een bezoek aan de Verenigde Staten om te praten over verschillende vormen van samenwerking. Op 28 juli zei Eman in een vraaggesprek voor hei Amerikaanse televisiestation CNN op de vraag hoe hij aankeek tegen de e-cente Amerikaanse hulp aan Bolivia in de strijd tegen drugs (zie pag. 479/3 e.v. - 1988), dat Aruba alle medewerking zou verlenen aan de VS bij de bestrijding van drugssmokkel.

,,Aruba, als klein land, werkt volledig samen met de Amerikaanse autoriteiten om een einde te maken aan de doorvoer van drugs, in het bijzonder via Aruba", aldus Eman. „We vragen medewerking van de VS om ons gebied te beschermen zodat we niet meer zullen fungeren als doorvoerkanaal van drugs naar de VS en we geloven dat we daarbij ook de steun van de VS hebben."

Verder had Eman die dag een gesprek met o.m. de Amerikaanse onderminister van buitenlandse zaken voor Inter-Amerikaanse aangelegenheden, Elliott Abrams en de Democratische Senator Edward Kennedy.

Uiteenvallen PDA leidt tot oprichting nieuwe partij, *AD'86*

Op 12 aug. 1986 viel de PDA van oud-minister Berlinski uiteen. Tijdens een rumoerig verlopende vergadering in Oranjestad stapten enkele prominente leden van de partij op, nadat een vertrouwenscrisis rond de persoon van Berlinski een climax had bereikt.

Onder de personen die het vertrouwen in Berlinski opzegden en bedankten voor het partijlidmaatschap, behoorden de twee Statenleden van de PDA, Arturo Oduber en Servito Thijssen, die tevens ondervoorzitter van de Staten was.
Zij lieten na afloop van de vergadering doorschemeren dat zij hun parlementszetels niet ter beschikking zouden stellen, maar een eigen fractie zouden vormen.

In *NRC/H'blad* van 16 augustus werd gemeld dat Aruba een nieuwe politieke partij rijker was, de Accion Democratico '86 (AD'86), die was opgericht door o.a. Oduber en Thijssen. Onder de naam van die nieuwe partij presenteerden beide heren zich in het Arubaans parlement.

Tweede man Arubaanse vertegenwoordiging in Den Haag ontslagen

Op 1 sept. 1986 ontsloeg de regering de tweede man op de Arubaanse vertegenwoordiging in Den Haag, Henry Fingal. Fingal werd ervan beschuldigd nonchalant te zijn omgesprongen met geheime berichten van het Nederlandse ministerie van buitenlandse zaken aan de gouverneur van Aruba. Ook zou hij overheidsgeld hebben gebruikt voor partij-politieke doeleinden.

Fingal was een vooraanstaand lid van de MEP en had zich als ambtenaar actief gemengd in de verkiezingsstrijd het jaar daarvoor.

Hilario Angela neemt parlenzentszetel van Betico Croes over

Op 2 sept. 1986 besloten de Staten dat Betico Croes, de leider van de MEP die op 31 dec. 1985 een verkeersongeluk had gekregen en sindsdien in coma lag (zie pag. 269/1 - 1989), zijn parlementszetel moest opgeven. De plaats van Croes zou worden ingenomen door Hilario Angela, de eerstvolgende op de lijst van de MEP die in aanmerking kwam.

De Staten baseerden zich bij hun beslissing op een artikel in de staatsregeling waarin stond dat een statenlid zijn zetel verloor wanneer hij langer dan acht maanden aaneengesloten uitlandig was. Op 3 september verstreek die termijn, omdat Croes op 3 januari naar het buitenland was overgebracht. Eerst had hij in een ziekenhuis in Miami verbleven, daarna in een kliniek bij Chicago en op 22 augustus was hij in Maastricht gearriveerd voor verdere behandeling in het academisch ziekenhuis daar.

De plaats van Croes binnen de MEP was overgenomen door Nelson Oduber

Tripartite overleg in Den Haag. Nieuw luchtvaartprotocol

Van 29 sept. t/m 2 okt. 1986 vond in Den Haag het tripartite overleg plaats waarom de Antillen op 26 mei hadden gevraagd. Na moeizame onderhandelingen ondertekenden Aruba, de Antillen en Nederland op 2 oktober een protocol van conclusies betreffende de luchtvaart. Het protocol luidde als volgt:

De Nederlandse Antillen en de Arubaanse regeringen hebben de volgende conclusies getrokken.

1 Elk der drie Rijksdelen zal in de uitoefening van zijn autonomie op luchtvaartgebied zelf bepalen door wie en onder welke voorwaarden kun worden deelgenomen aan het luchtvervoer van, naar en via zijn grondgebied, zowel ten aanzien van het vervoer tussen de delen van het Koninkrijk als ten aanzien van het vervoer tussen het betrokken deel van het Koninkrijk en een andere staat.

2 Bevorderd zal worden dat de tussen Aruba en Venezuela gesloten Koninkrijksovereenkoinst zo snel mogelijk van kracht wordt. Om dit doel te bereiken zal Aruba met Venezuela contact opnemen teneinde te trachten te bewerkstelligen dat in de inmiddels geparafeerde Koninkrijksovereenkomst tussen Venezuela en Aruba in het routeschema voor Venezolaanse maatschappijen te bestemder plaatse wordt ingevoegd: ,,zonder verkeersrechten tussen Curaçao en Aruba vice versa".

Voorts zal voorafgaand aan de behandeling van voornoemde Koninkrijksovereenkomst in de ministerraad van het Koninkrijk de Koninkrijksminister van verkeer en waterstaat een bezoek brengen aan Venezuela, teneinde aldaar uiteen te zetten welke de gevolgen zijn van de staatkundige veranderingen in het Koninkrijk op luchtvaartgebied met name in de relatie met andere staten.



De delegatie van de Antillen naar het tripartite overleg in Den Haag najaar 1986. V.l.n.r.: minister van verkeer en vervoer alsmede justitie L.A.I. Chance, premier D.F. Martina en gevolmachtigd minister in Den Haag G.T. Hernandez.

3 Tussen Nederland en de Nederlandse Antillen, tussen Nederland en tussen de Nederlandse Antillen cn Aruba zal, indien gewenst, worden getracht om de onderlinge luchtvaartbetrekkingen in bilaterale regelingen verder uit te werken met inachtneming van bovenstaande uitgangspunten.
4 Het bovenstaande laat onverlet dat de landen de formele en materiële bepalingen van het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden in acht zullen nemen.

Afgesproken was verder dat de samenwerkingsregeling tussen Aruba en de Antillen zou worden herzien. De eenheid van rechtspraak en het gemeenschappelijk Hof van Justitie bleven bestaan, maar de overige punten van samenwerking zouden minder zwaar worden gereglementeerd.
Aruba ging meebetalen aan de kosten van het Hof van Justitie. Tot dusver had Aruba dit nagelaten omdat, zoals op 1 oktober was vastgesteld. er nooit een nota van Willemstad was ontvangen.

Alle partijen toonden zich op 2 oktober tevreden met het bereikte resultaat. „Voor zover er wolken waren in de relatie tussen de Antillen en Aruba, is de lucht nu een eind opgeklaard", aldus premier Lubbers na afloop.
Eman: ,,Na dit bezoek is de emotionele periode tussen de Antillen en Aruba voorbij. We beginnen nu aan een rationele en vruchtbare samenwerking. Daaruit zal blijken dat er meer is dat ons bindt dan wat ons scheidt."

Samenwerking met Melchior komt niet op gang. Begrotingsbehandeling in Tweede Kamer

Op 17 okt. 1986 verklaarde projectontwikkelaar Leon Melchior dat hij geen behoefte meer had aan samenwerking met de regering van Aruba. ,,Voor mij hoeft het niet meer. Dit zijn geen partners om zaken mee te doen", aldus de zakenman.

Volgens Melchior had de regering hem eerder dat jaar toegezegd dat hij alleen de vergunning zou krijgen voor het delven van goud op het eiland. De beloofde concept-overeenkomsten waren tot op dat moment echter uitgebleven. In de eerste helft van oktober had minister van economische zaken Mansur de projectontwikkelaar per brief laten weten dat deze samen met andere bedrijven kon beginnen aan de goudwinning. ,,Ga maar in de rij staan", was volgens Melchior de strekking van de brief.

Mansur had in zijn brief Melchior erop gewezen dat van contractbreuk sprake was wanneer Melchior geen uitvoering gaf aan de aanbevelingen die hij de regering begin 1986 in zijn rapport had gedaan. ,,Wij vinden dat Melchior zijn eerdere contract niet nakomt, als hij niet zelf de uitvoering van zijn aanbevelingen ter hand neemt", zo zei premier Eman. ,,In dat aantrekkelijke contract ter waarde van $1 mln staat namelijk dat hij niet slechts een rapport moest overleggen, maar daar ook de produktie bij moest leveren. Op dit laatste punt is Melchior het contract nog niet iiagekomen. want we hebben nog geen investeerders ontmoet. Toch heeft hij zijn geld al ontvangen", aldus de premier.
In zijn brief had Mansur erop gewezen dat van Melchior verwacht werd dat hij in het kader van dat oude contract de heropening van de vroegere goudmijn ter hand nam. De regering beloofde Melchior te zullen helpen een gouddelvingsonderneming op te zetten die op zoek ging naar de goudvoorraad in de Arubaanse bodem.
In zijn brief vermeldde niet alleen Melchior dat verwacht werd dat hij de andere aanbevelingen uit het rapport omzette in concrete projecten ter opleving van de Arubaanse economie.
,,We hechten best waarde aan de gedachten die Melchior heeft geformuleerd in zijn rapport" aldus Eman. ,,Maar we willen met de uitvoering van die andere aanbevelingen wachten op een totaal economisch herstelplan zoals ook is toegezegd in ons regeerprogramma."

In een reactie op de uitlatingen van Melchior zei Mansur dat er meer belangstellenden waren om in ieder geval de mogelijliheden nader te bekijken voor de opzet van een goudmijn op Aruba. Daarom waren er, zo zei de minister, al enkele vergunningen voor onderzoek afgegeven. ,,Dat zit de heer Melchior kennelijk niet lekker. Als hij geen interesse meer heeft, zit er voor ons niets anders op dan met de andere gegadigden rond de tafel te zitten", aldus Mansur.

Op 6 november erkende minister De Koning tijdens de begrotingsbehandeling van Antilliaanse en Arubaanse zaken in de Tweede Kamer dat het contract tussen Aruba en Melchior tot dan toe geen enkel concreet resultaat had opgeleverd.
W. Jabaaij (PvdA) stelde dat Nederland ,,uit fatsoensoverwegingen" eigenlijk zou moeten proberen de $1 mln die Melchior voor zijn bemoeienis met Aruba inmiddels had ontvangen, terug te vorderen.

Bij de begrotingsbehandeling zei De Koning die dag verder dat de regering-Eman ook al was zij pas tien maanden aan de macht, de sanering van de overheidsfinanciën voortvarender had kunnen aanpakken. Op basis van een recent rapport van het Internationale Monetaire Fonds (IMF) kon volgens De Koning alsnog worden overgegaan tot uitkering van de 60 mln al toegezegde begrotingshulp door Den Haag. Dat geld was nog niet overgemaakt omdat Aruba niet aan de IMF-voorwaarden had voldaan.

Verdeeldheid binnen de PPA. Minister *Nisbet* stapt op. Bermudez opvolger

Op 5 jan. 1987 deelden de twee Statenleden van de PPA, H.A. Werleman en V.R. Jansen, gouverneur Tromp mee dat zij het vertrouwen in ,,één van de ministers" van het kabinet-Eman opzegden. De twee parlementariërs zeiden van plan te zijn de regering te blijven steunen, maar eisten niet vertrek van minister van verkeer Benny Nisbet, een partijgenoot van hen. De twee Statenleden beschuldigden Nisbet van eigenmachtig optreden en gebrek aan overleg met de partij.
Daarna kregen Werleman en Jansen van Nisbet, die tevens partijleider was, te horen dat zij waren geschorst en dat zij noch als Statenlid noch als lid van de partij verklaringen mochten afleggen.
Werleman medio januari: „We hebben met Nisbet niets te maken. De moeilijkheden in de partij dateren al van vorig jaar toen ik me kandidaat stelde voor het voorzitterschap in plaats van Nisbet. Er waren allerlei onaangenaamheden gerezen rond de persoon van Nisbet. Zo zou hij zich niet behoorlijk hebben gedragen bij besprekingen met Antilliaanse ministers en bij het driehoeksoverleg met de Nederlandse regering in Den Haag. Nisbet kreeg de partijraad van de PPA op 5 januari echter toch zover, dat wij en nog twee andere leden werden geschorst."

Op 23 januari diende Nisbet zijn ontslag in bij de gouverneur. Werleman en Jansen bleven deel uitmaken van de Staten, zij het niet meer namens de PPA. Zij zaten voortaan als ,,onafhankelijken" in het parlement.

Nisbet was van mening dat ook zijn partijgenoot Merryweather, gevolmachtigd minister in Den Haag, zijn ontslag moest indienen.
Nisbets plaats binnen het kabinet werd overgenomen door A.G. Bermudez.

Koningin Beatrix op *Aruba*

Op 14 febr. 1987 arriveerden koningin Beatrix, prins Claus en kroonprins Willem Alexander op Aruba voo een vijfdaags werkbezoek. Zij werden verwelkomd door premier Eman, die verklaarde: ,,Het is onze oprechte hoop dat u trots zult zijn op uw nieuw klein land; dat bij u net als bij ons het verlangen zou bestaan de banden tussen uw koninklijk huis en ons land Aruba voor eeuwig te laten voortbestaan."

Van 5-11 februari had koningin Beatrix de Antillen bezocht.
Aansluitend op het bezoek aan A uba gingen koningin en prins (zonder Willem Alexander) op uitnodiging van de Venezolaanse president Jaime Lusinchi naar Caracas voor een officieel staatsbezoek. Op 22 februari keerden koningin Beatrix en prins Claus - vergezeld van minister van buitenlandse zaken H. van den Broek - in Nederland terug.
Tijdens het bezoek aan Caracas ondertekenden Venezulea en de drie Koninkrijkspartners (Nederland, Aruba en de Antillen) op 20 februari een overeenkomst, die inhield dat de vier partijen elkaar regelmatig gingen consulteren over politieke en economische kwesties van wederzijds belang.
Het staatsbezoek aan Venezuela was voorbereid door een ambtelijke delegatie o.l.v. minister van staat E. van Lennep die van 6-11 jan. 1987 het Zuidamerikaanse land had bezocht.

Premier Eman naar Nederland

Op 1 apr. 1987 zei premier Eman na aankomst op Schiphol dat Aruba de Nederlandse regering formeel ging voorstellen de onafhankelijkheid per 1 jan. 1996 niet door te laten gaan. De premier zei dat de onzekerheid over de staatkundige toekomst van Aruba niet langer kon voortbestaan vooral gezien

de negatieve invloed op het investeringsklimaat.
Volgens hem had Nederland de onafhankelijkheid aan Aruba ,,opgelegd" in ruil voor het verkrijgen van de status aparte gedurende tien jaar. Aruba had zwaar geprotesteerd tegen het vastleggen van de datum in het statuut, aldus Eman.

Aruba zou Nederland verder voorstellen de ontwikkelingshulp in een ander jasje te gieten. De hulp zou op puur commerciële basis verstrekt moeten worden via Nederlandse bijdragen in de op te richten Arubaanse ontwikkelingsbank,

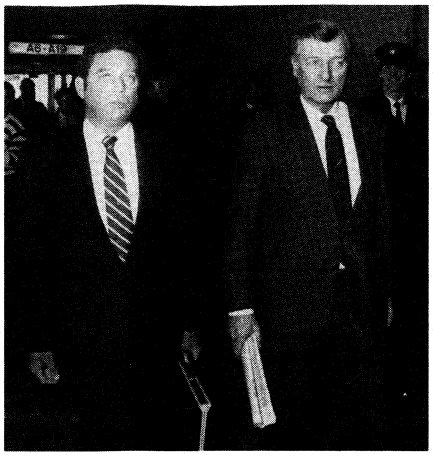
Die bank zou Nederlandse financiers moeten interesseren op Aruba te investeren. Tot dusver was de hulp vooral besteed voor de aanleg van wegen en havens. Dat wilde Aruba in de toekomst zelf ter hand nemen. ,,Het ergste van de economische crisis op Aruba is nu voorbij. Wij willen nu de financiële relatie met Nederland een nieuwe inhoud geven", aldus de premier.

Met de Tweede Kamer zou Eman overleggen over het in 1986 gesloten luchtvaartverdrag met de Verenigde Staten dat door een actie van de Kamer niet op 1 jan. 1987 in werking had kunnen treden.

De Kamer wilde meer informatie over het verdrag en over de vraag of Aruba wel zelfstandig onderhandelingen had mogen voeren met Washington voordat zij het verdrag wilde goedkeuren.
Volgens Eman stond echter de geloofwaardigheid van Aruba in de VS op het spel nu het verdrag niet in werking kon treden. „Wij hebben Washington duidelijk gemaakt dat wij bevoegd waren tot dit soort onderhandelingen", zo zei Eman.

Op 2 april zei Eman tijdens een vergadering met de commissie voor Koninkrijkszaken van de Tweede Kamer dat de onafhankelijkheid Aruba dreigde te worden opgedrongen. W. de Kwaadsteniet (CDA) en J.G.C. Wiebenga (VVD) verklaarden echter dat het statuut geen los stukje papier was dat naar believen kon worden gewijzigd. Volgens Wiebenga werd het investeringsklimaat op Aruba, waar Eman zo bezorgd voor was, juist negatief beïnvloed door de pogingen de onafhankelijkheid telkens ter dicussie te stellen. Alleen de PvdA was bereid de uitslag van het aangekondigde referendum over de toekomst van Aruba af te wachten en het statuut eventueel aan te passen.

De Kamer wees Einans kritiek af op de vertraging die was ontstaan bij de behandeling van het luchtvaartverdrag tussen de VS en Aruba. Omdat het verdrag veel vragen opriep en bovendien enkele vertrouwelijke bijlagen niet aan de Kamer waren overlegd, moest de Nederlandse regering er tijdens een plenair debat eerst duidelijkheid over scheppen, meende de Kamer.



Premier Henny Eman (l.) wordt op 1 april 1987 bij aankomst op Schiphol verwelkomd door minister voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse zaken Jan de Koning.

Dat debat vond plaats op 13 mei en op 19 mei nam de Tweede Kame met algemene stemmen het goedkeuringswetsontwerp van het luchtvaartverdrag tussen Aruba en de VS aan.
Tijdens dat debat wees minister De Koning alle kritiek op de inhoud van het verdrag af. Of de overeenkomst (waarbij Aruba en de VS onbeperkt op elkaars grondgebied mochten vliegen) voordelig was, diende Aruba zelf te beoordelen. Als de Kamer daarover ging debatteren zette zij de klok tientallen jaren terug wat betreft de autonomie van de rijksdelen, meende hij.
Gevolmachtigd minister Merrvweather hield de Kamer voor dat het verdrag uit toeristisch oog punt van eminent belang was voor Aruba

Over het bezoek van Eman aan Nederland meldde Han Hansen in de Volks*krant* (14-4-1989):

De Nederlandse regering heeft de Arubaanse premier Eman meegedeeld dat zij nog dit jaar een blauwdruk zal maken voor een toekomstige Gemenebest-relatie tussen Nederland en Aruba. De regering van het eiland geeft echter de voorkeur aan handhaving van de koninkrijksbanden in plaats van de afgesproken onafhankelijkheid in 1996.
Niettemin zal Aruba nu ook in eigen beheer een plan maken voor een Gemenebest met Nederland. Dat worden in de komende jaren nuttige discussiestukken, vindt premier Eman.

De regeringsleider van Aruba heeft vorige week in Den Haag met klem gepleit voor een referendum begin jaren negentig om zijn bevolking zelf te laten kiezen voor voorlopige verschuiving van de onafhankelijkheid. Instemming met zo'n beslissende uitspraak van de Arubanen heeft Eman in Den Haag niet gehoord. Integendeel, minister De Koning van koninkrijkszaken heeft hem nadrukkelijk herinnerd aan .,de besluiten over de onafhankelijkheid in 1996, die zijn belrrachtigd door de parlementen van de drie rijksdelen". „Om daarop terug te komen is de instemming van dezelfde rijksorganen noodzakelijk", zei De Koning.

Eman: ,,Opmerkelijk en hoopvol voor ons was wel het nieuwe geluid in de PvdA, dat men bereid is onze wensen te bekijken. Eerder a-aren de socialisten altijd het meest geporteerd voor snelle dekolonisatie van de rijksdelen. Ik denk dat de slechte ervaring met de onafhankelijkheid van Suriname ook in de PvdA tot een herbezinning heeft geleid.
Natuurlijk vindt een deel van die partij nog steeds dat ook wij spoedig het koninkrijk moeten verlaten, maai- de verschillen in opvatting stemmen ons in elk geval hoopvol."
De Ai-ubaaiise premier heeft de afgelopen tien dagen in Nederland uitvoerig overleg gepleegd over een nieuwe financieel-economische relatie tussen Nederland en het eiland, dat zich vorig jaar losmaakte uit het staatkundig verband van de Antillen en een zelfstandig rijksdeel werd.
„Voor versterking van de particuliere investeringen kan de ontwilikelingshulp uit Nederland een solide garantie morden. De Nederlandse overheid wordt samen met de Amerikaanse multinational Exxon, banken en verzekeringsmaatschappijen partner in de nieuwe Investeringsbank. De directe financiële participatie wordt niet groot, maar het gaat in de eerste plaats om de uitstraling van vertrouwen in de richting van buitenlandse investeerders. De Investeringsbank gaat op 1 juli van start. De Haagse ontwikkelingshulp van zestig miljoen gulden kan als hefboom morden gebruikt om hogere kredietverzekeringen te bieden aan investeerders. Verder zullen we moeten reserveren voor kapitale vervangingen, zoals de autobussen en de vernieuwing van de landingsbaan", aldus Eman.

In Den Haag is met de Arubaanse premier in grote lijnen gesproken over een Gemenebest *sui generis* als een invulling van de onafhankelijkheid in 1996. De toevoeging ,,sui generis'' betekent niet meer dan ,,naar eigen aard". Eman heeft zo zijn eigen opvattingen over ,,sui generis". „Voor mij hoeft dat niet meer te zijn dan wat we nu hebben in het koninkrijk. Waar leggen me de grens tussen staatkundige en volkenrechtelijke relaties tussen Nederland en Aruba in de toekomst? De uiteindelijke vorm daarvan inoet nu juist bestudeerd morden. Over één kwestie zullen we het allemaal wel eens zijn: ingrijpen van Nederland met mariniers bij interne troebelen op Aruba of de Antillen zal er niet meer bij zijn. We zullen in dat soort onwaarschijnlijke gevallen met de eigen politie de boontjes moeten doppen", verzekert Eman.

Over dat delicate bijstandsprobleem zijn jaren geleden al afspraken gemaakt tussen de toenmalige regeringen van Nederland en de Antillen. Den Haag voelt zich alleen nog aanspreekbaar voor militai e hulp aan de rijksdrlen als die van buiten af worden bedreigd.

Eman roept bij zijn pleidooi voor blijvende aanwezigheid van het koninkrijk op Aruba president Lusinchi van het naburig Venezuela aan, die in februari tegenover koningin Beatrix en minister Van den Broek van buitenlandse zaken hetzelfde heeft betoogd ter meerdere veiligheidsgarantie in het Caribisch gebied.

,,Lusinchi zei het niet met zoveel woorden, maar overduidelijk was de verwijzing van het Venezolaanse staatshoofd naar de ervaringen met Suriname na de onafhankelijkheid in 1975. Die hebben Venezuela diep geschokt. Ik heb de Nederlandse regering nu verzocht om te reageren op de uitspraken van Lusinchi, ook al oindat die nogal w-at onrust hebben gewekt in de regio. Het is immers heel opmerkelijk wat hij zei", vindt Email.

Blijvende Nederlandse aanwezigheid op Aruba ziet Eman ook graag vertaald in een groeiende stroom toeristen uit het koninkrijk. ,,Er zijn plannen voor bungalow- en flatprojecten, waarvan de woningen verkocht worden voor vakanties van de nieuwe eigenaren. De rest van het jaar worden de appartementen verhuurd. De kopers kunnen rekenen op bijzondere belastingfaciliteiten. Voor een vakantieproject op Aruba heeft ook Vendorado interesse, de toeristische arm van het T & D-concern. Er ligt een terrein voor klaar in de buurt van de voormalige raffinaderij van Lago", concludeert premier Eman. Hoewel Aruba een relatief duur dollaroord is gelooft de regeringsleider dat ook allengs meer Nederlandse toeristen zijn eiland zullen ontdekken

IVOORKUST

AFLOSSING SCHULDEN GESTAAKT. HERSCHIKKINGSAKKOORDEN. CACAO-OORLOG

Op 28 mei 1987 werd bekend gemaakt dat de minister van economie en financiën van Ivoorkust, Abdoulaye Koné, op bijeenkomsten in Parijs met vertegenwoordigers van crediteurenlanden (Club van Parijs) en van particuliere banken (Club van Londen) op 25 mei had meegedeeld dat Ivoorkust niet langer in staat was tot de betaling van rente en aflossing m.b.t. zijn buitenlandse schuld over 1987. Het ging om een bedrag van 225 mrd francs CFA (=4,5 mrd Franse francs of $ 50 mln). Tegelijk liet Ivoorkust het Internationale Monetaire Fonds (IMF) weten dat het ook niet meer in staat was nieuwe financiële offers te brengen. Minister Koné weet de crisis aan de scherpe daling van de prijzen van koffie en cacao, de belangrijkste exportprodukten van het land, op de wereldmarkt.

Terwijl de opbrengst van deze produkten in 1985 nog 676 mrd francs CFA bedroeg, was de opbrengst in 1986 al tot 420 mrd gedaald. Inmiddels hadden de prijzen op de wereldmarkt het laagste niveau in 50 jaar be eikt en beschikte Ivoorkust over 256 inrd francs CFA minder aan inkomsten dan bij de opstelling van de begroting voor 1987 was geraamd. Het land had zich aan alle adviezen en ,,aanpassingsrichtlijnen'' van het IMF en de Wereldbank gehouden en het had zelfs afgezien van een aantal projecten die voor de verdere ontwikkeling van het land onontbeerlijk waren (zoals bijv. de landbouwhogeschool in Yamoussoukro en diverse ziekenhuizen).
De totale buitenlandse schuld van Ivoorkust werd op $ 8,3 mrd geraamd. Reeds op 27 juni 1986 had het land een akkoord bereikt over een herschikking van de officiële schuld over de periode 1986-1988. Die zou worden afgelost over een periode van 9 jaar, met een aflossingsvrije periode van 4 jaar. De inkomsten van Ivoorkust, waarbij in het schikkingsakkoord was uitgegaan, waren volledig onrealistisch gebleken, aldus regeringsfunctionarissen. Sindsdien was de koffieprijs met 44% gedaald en de cacaoprijs met 20%, terwijl bovendien een daling van de dollar (waarin meer dan 80% van de export wordt gefactureerd) met 15% t.o.v. de franc CFA de exportopbrengsten nog verder verminderde.

Op 27 en 28 juni 1987 bracht IMF-directeur Michel Camdessus een bezoek aan Ivoorkust, waar hij de buitenlandse schuld van het land met president Houphouët-Boigny besprak.

Het IMF had op 23 juni 1986 zijn toestemming verleend voor een standby-krediet van 100 mln SDRs voor de komende twee jaar om het economische programma van de regering in de jaren 1986-1988 te steunen

Van 18-21 juli 1987 verbleef de president van de Wereldbank, Barber Conable, voor een bezoek in Ivoorkust, waarbij ook langdurige gesprekken met president Houphouët-Boigny op het programma stonden.

Op 27 oktober deelde de vice-president van de Wereldbank, Edward Jaycox, na vijfdaagse beraadslagingen met de regering van Ivoorkust mee dat ,,volledige overeenstemming'' was bereikt over de herschikking van 's lands buitenlandse schuld en over de voorwaarden voor de toekenning van de t eede tranche van de in juni 1986 door de Wereldbank goedgekeurde structurele aanpassingslening van in totaal $ 250 mln.

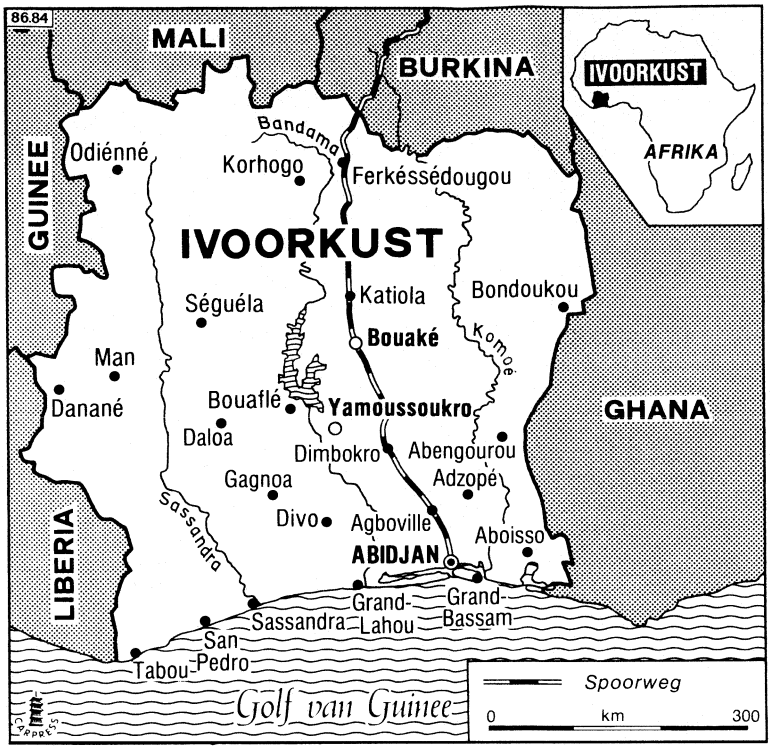
De eerste tranche van $ 100 mln was op 24 februari 1987 vrijgegeven. De toekenning van de tweede tranche van $ 150 mln was vertraagd, omdat de regering sleutelelementen van het afgesproken aanpassingsprogramma te langzaam zou hebben uitgevoerd.

Op 18 december 1987 bereikte Ivoorkust overeenstemming met de Club van Parijs over de herschikking van een deel van de bilaterale schuld dat in de jaren 1987-1988 moest worden afgelost. De aflossing daarvan werd over 10 jaar gespreid, met een aflossingsvrije periode van 6 jaar. Het ging om een bedrag van ca. 3,3 mrd Franse francs (bijna $ 600 mln), wat neerkwam op 80% van het verschuldigde.
Dit akkoord maakte de weg vrij voor onderhandelingen met de Club van Londen (banken) over een herschikking van de bilaterale commerciële schuld. Deze onderhandelingen leidden tenslotte tot een akkoord dat op 29 april 1988 in Parijs werd ondertekend. Het voorzag in een herschikking van alle tussen 1 december 1983 en 31 december 1995 verschuldigde aflossingen over een periode van 15 jaar, met een aflossingsvrije periode van 5 jaar. Dat betekende dat de terugbetaling moest plaatsvinden tussen 10 juni 1993 en 10 december 2002. Volgens *Le* Monde (4-5-'88) ging het om een bedrag van bijna 14,2 mrd francs. Bovendien zegden de banken nieuwe kredieten van 860 mln francs ($150 mln) toe om Ivoorkust te helpen bij de betaling van de in 1988 verschuldigde rente (ca. $ 300 mln.)
Deze schuldenregelingen met de Club van Parijs en de Club van Londen maakten de weg vrij voor het deblokkeren van twee IMF-kredieten van in totaal 176,8 mln SDRs, die het IMF begin maart had toegezegd: 1) een standby krediet van 94 mln SDRs (tot 30 april 1989) en 2) een aanvullende financieringsfaciliteit van 82,8 mln SDRs.
Maar vanaf mei 1988 raakte Ivoorkust opnieuw in een geschil met het IMF verwikkeld dat het standby krediet opschortte, nadat pas 7 mln SDRs was uitbetaald (*NZZ* 2-11-'88). Ook de lening van de Wereldbank werd opgeschort. De buitenlandse schuld van Ivoorkust liep op tot $ 10,11 mrd.

Cacao-oorlog

Inmiddels bleef Ivoorkust als grootste cacaoproducent ter wereld (met 32 % van de markt) het slachtoffer van de steeds dalende cacaoprijzen op de wereldmarkt. In januari 1986 bracht 1 kilo cacao nog 1.000 francs CFA op, maar begin juli 1988 was dat slechts 450 francs CFA en in augustus 1988 nog maar 400 francs CFA.
Tegelijk boekte Ivoorkust in het seizoen 1987-1988 voor het vierde achtereenvolgende jaar een recordoogst, nu van 640.000 ton cacao. In die situatie bleef de regering van Ivoorkust haar cacaoproducenten een vaste prijs garanderen: zij betaalde de boer zo'n 400 francs CFA voor een kilo cacao. Begin juli 1987 verklaarde president Houphouët-Boigny: ,,De Ivoriaanse boeren zullen het beetje blijven krijgen dat hen tot dusver toekwam. De producentenprijzen zullen niet worden verlaagd...'' Het gevolg was dat de ,,Caistab'', het agentschap voor de stabilisatie van landbouwprodukten dat de boeren uitbetaalt, diep in de rode cijfers raakte.
In juli 1987 verklaarde president Houphouët-Boigny de speculanten op de markten in New York, Chicago, Parijs en Londen de oorlog. Hij kondigde aan dat Ivoorkust de cacao-oogst in eigen land zou opslaan in afwachting van een prijsstijging op de internationale markt. Ivoorkust wilde de cacao niet langer met verlies verkopen of ,,cadeau geven''.
Deze verkoopblokkade werd pas in januari 1988 van kracht, aldus *Le* Monde (7-7-'88). Begin juli 1988 was ongeveer 150.000 ton opgeslagen in de entrepôts en silo's van de havens van Abidjan en San Pedro. De minister van landbouw, Denis Bra Kanon, verklaarde dat de verkoop pas zou worden hervat als de internationale cacaoprijs overeenkwam met de kostprijs in Ivoorkust (700 francs CFA per kilo). Volgens IAF (3/1988) zou de opslagcapaciteit van Ivoorkust van 250.000 ton tot 400.000 ton worden vergroot.
Begin juli 1988 boekte Ivoorkust een succesje in de cacao-oorlog. Het verkocht in het geheim 50.000 tot 60.000 ton cacaobonen aan Britse handelaren voor een prijs die 200 a 225 franc CFA per kilo boven de wereldmarktprijs lag. (Daarbij zou een rol spelen dat de cacao van Ivoorkust van betere kwaliteit is dan die uit andere landen, speciaal Maleisië.)
Vervolgens werd voor het seizoen 1988-1989 opnieuw een recordoogst verwacht, variërend van 650.000 tot 800.000 ton.
De impasse duurde voort tot december 1988. Toen woonde president Houphouët-Boigny voor het eerst sinds lange tijd weer een Frans-Afrikaanse topconferentie (Casablanca, 14-18 december 1988), bij. De president verzoende zich met zijn Franse ambtgenoot Mitterrand.

Op 3 januari 1989 maakt Ivoorkust bekend dat het Franse handelshuis Sucres et Denrées 400.000 ton cacao had gekocht, de grootste hoeveelheid die ooit in één transactie werd afgenomen. Volgens *Le* Monde (5-1) zou de Franse firma 200.000 ton cacao doorverkopen en 200.000 ton opslaan. Andere bronnen meldden dat de helft van de verkochte cacao naar de Sowjet-Unie zou gaan. President Houphouët-Boigny wilde niet zeggen hoeveel Sucres et Denrées bereid was te betalen, wat er,



aldus de Volkskrant (4-1) op wees dat het hem vermoedelijk niet gelukt was de prijs te krijgen die hij had willen hebben. (Eerder was bericht (NZZ 2-11-'88) dat hij een minimumprijs van 625 francs CFA per kilo verlangde).
Volgens Internationales Afrikaforum (1/1989) werd de exportprijs op 500 francs CFA per kilo vastgesteld, waarbij Ivoorkust afzag van de gebruikelijke exportheffing van 100 francs CFA per kilo. De operatie werd mogelijk gemaakt doordat Ivoorkust een lening kreeg van 400 mln francs (=2 mrd francs CFA) van de ,,Caisse centrale de cooperation économique'' of wel de Franse regering.
De producentenprijs van 400 francs CFA per kilo bleef ongewijzigd, maar *Le* Monde wees erop dat het tekort van de ,,Caistab'' inmiddels 4 % van het nationale inkomen uitmaakte.
Begin januari kwam een IMF-delegatie naar Abidjan. Later die maand arriveerde daar eveneens een missie van de Wereldbank.

PARLEMENTSVERKIEZINGEN. BENOEMINGEN. ACTIES TEGEN PERS EN VAKBOND

Bij de parlementsverkiezingen van 10 november 1985 werden de 175 zetels in de Nationale Vergadering - 28 meer dan in november 1980 (zie pag. 47/3-'81) - betwist door 546 kandidaten die allen behoorden tot de regerende Parti démocratique de la Cote d'Ivoire (PDCI). Volgens de officiële uitslag werden 61 aftredende parlementsleden herkozen; de overige 114 zetels werden door nieuwe afgevaardigden bezet.
Op 3 januari 1986 werd Henri Konan Bedié als voorzitter van de Nationale Vergadering herkozen (zie pag. 48/2-'81). In die functie zou hij als waarnemend president fungeren, indien president Felix Houphouët-Boigny niet meer in staat zou zijn zijn ambt te vervullen. Eind januari 1986 werd de post van eerste vice-voorzitter van de Nationale Vergadering, nummer drie in de politieke hiërarchie, afgeschaft.

De in oktober 1985 ,,gerehabiliteerde'' ex-parlementsvoorzitter Philippe Yacé (pag. 732/2-'85) werd op 3 februari 1986 gekozen tot voorzitter van de Economische en Sociale Raad, een door de president benoemd adviesorgaan van 120 leden. Yacé volgde de in november 1985 overleden Mamadou Coulibaly op en werd zo de ,,derde man'' van het regime, aldus Reuter (*Le* Monde 14-2-'86).

Eerder, op 4 januari 1986. was Ernest N'Koumo Mobio tot burgemeester van Groot-Abidjan gekozen als opvolger van Emmanuel Dioulo die op 20 maart 1985 uit Ivoorkust was gevlucht in verband met een financieel schandaal. Op 3 maart 1986 keerde Dioulo in Ivoorkust terug aan boord van de Concorde waarmee president Houphouët-Boigny uit Europa kwam. Hij viel onder een op 6 december 1985 afgekondigde algemene amnestie.

Maatregelen tegen de pers

Op 27 juni 1986 besloot de regering van Ivoorkust klachten in te dienen tegen twee Franse kranten, ,,Le Matin de Paris'' en ,,l'Unité'' wegens de publikatie van artikelen die als ,,beledigend en lasterlijk'' voor president Houphouët-Boigny werden beschouwd. Daarin waren corruptiepraktijken in Ivoorkust met de president in verband gebracht. Hoewel Ivoorkust op 10 juli 1986 van het indienen van de klachten afzag, bleef vooral de publikatie in ,,l'Unité '', het officiële orgaan van de Franse socialistische partij, twee jaar lang de verstandhouding tussen Houphouët-Boigny en de Franse socialistische president Mitterrand vertroebelen.
Op grond van een verzoek van het politieke bureau van de eenheidspartij PCDI aan de regering werden met ingang van 9 november 1987 alle publikaties van de groep Jeune Afrique in Ivoorkust verboden. Aanleiding tot dit verbod was de publikatie in het magazine *Jeune* Afrique van een artikel dat volgens de partijkrant ,,directe en serieuze beschuldigingen'' bevatte over een betrokkenheid van president Houphouët-Boigny bij de staatsgreep van oktober 1987 in het buurland Burkina Faso (pag. 673/1-'87).

Optreden tegen Synesci-leiding

De vakbond van leraren in het voortgezet onderwijs (Synesci) was een van de weinige vakbonden die autonoom was t.o.v. de regeringspartij PDCI. Aanvankelijk beperkte de Synesci zijn eisen tot meer geld, meer leraren en meer faciliteiten, maar in de loop van de tijd eiste de bond ook een hervorming van de onderwijspolitiek, omdat die slechts 5 % van de leerlingen in het voortgezet onderwijs de kans zou bieden tot de universiteit te worden toegelaten. In 1986 waarschuwde de minister van onderwijs, Bala Keita, de Synesci-leden niet toe te staan dat klaslokalen ,,laboratoria voor destabilisatie'' worden.
Tijdens het 15de Synesci-congres in juli 1987 werden de leiders van de vakbond vervangen door een team dat welwillend tegenover de regering stond. Volgens de oude secretaris-generaal, Laurent Akoun, was er sprake van een illegale machtsovername die door de regering werd gedoogd. De slotceremonie van het congres werd door acht ministers bijgewoond.
Na een conflict tussen Akoun en de nieuwe leiders over de eigendommen en fondsen van de vakbond werden 13 voormalige bestuursleden gearresteerd. Drie van hen werden wegens ,,misbruik van vertrouwen'' veroordeeld tot zes maanden gevangenisstraf. Begin november 1987 werden allen naar het militaire kamp van Seguela overgebracht om daar hun ,,burgerschaps- en morele opvoeding'' te voltooien.
Op 11 juli 1988 meldde *Le* Monde dat president Houphouet-Boigny zojuist de interneringsmaatregelen t.a.v. de voormalige bestuursleden had opgeheven.

ONTSLAG TWEE MINISTERS. SAMENSTELLING KABINET. REORGANISATIE

Gilles Laubhouet-Vally werd na een kabinetszitting op 13 november 1987 ontslagen als minister van plattelandsontwikkeling. Hij was op 18 november 1983 op die post benoemd, nadat hij sinds 2 februari 1981 staatssecretaris

van landbouw was geweest. Zijn functie werd overgenomen door Denis Bra Kanon, de minister van landbouw.
Op 18 november 1987 werd officieel bekendgemaakt dat Lamine Fadika was ontslagen als minister van marine. Hij was op 4 maart 1976 op die post benoemd nadat hij sind? 24 juli 1!)?,: staatssecretaris van marine was geweest. De marineportefeuille werd overgenomen door Jean Konan Banny, de minister van defensie.
Voor geen van beide ontslagen werd een reden opgegeven, maar Internationales Afrikaforum (1/1988) bracht het vertrek van Fadika in verband met andere ontwikkelingen en geruchten in Ivoorkust over een putschplan.

Volgens dit bericht was Fadika afkomstig uit de stad Touba bij de grens met Guinee. Op 6 januari 1988 ontsloeg het uitvoerend comité van het politieke bureau van de regerende Parti démocratique de la Côte d'Ivoire (PDCI) de regionale partijsecretarissen van Touba, Ouaninou, Guintehuela en Booko wegens vermeend verkeerd gedrag. Zij onderhielden nauwe betrekkingen met Fadika. Deze gebeurtenissen werden door waarnemers in verband gebracht met een geheimzinnig mapentransport, waarover de regering door vertrouwensmannen in Marseille op de hoogte was gesteld.
Tegelijk werd bericht dat de vroegere stafchef van de strijdkrachten, brigade-generaal Bertin Zeze Baroan, tot ambassadeur in Brazilië was benoemd. Hij zou de regering in kennis hebben gesteld van een putschplan.
Een eveneens in deze zaak verwikkelde zakenman, Raphael Yahot Konan, werd door drie vermeende klanten vermoord. Twee van hen verklaarden na hun arrestatie dat zij de moord in opdracht van Lamine Fadika hadden uitgevoerd. De derde dader overleefde zijn detentie niet. aldus het bericht in *Internationales Afrikaforum.*

Samenstelling kabinet

In het kabinet, dat op 18 november 1983 en 9 juli 1986 was gereorganiseerd, waren de overige portefeuilles als volgt verdeeld:

Stautsministers - Auguste Denise, Mathieu Ekra, Camille Alliali (voorheen justitie), Maurice Seri Gnoleba (planning en industrie), Emile Kei Boguinard (openbare diensten), Lanzeni Coulibaly (sinds 18-11-'83 jusitie, voordien gezondheid en bevolking), Paul Gui Dibo (mijnbouw), Amadou Thiam (voorlichting) en Lamine Diabate**.
Ministers: buitenlandse zaken - Siméon Ake; binnenlandse zaken - Léon Konan Koffi; economie en financiën - Abdoulaye Koné; technisch onderwijs en beroepsopleiding - Ange Barry-Battesti; voortgezet en hoger ondermijs - Bala Keita (sinds 18-11-'83 ondermijs en wetenschappelijk onderzoek, voordien wetenschappelijk onderzoek); voorlichting, cultuur, jeugd en sport - Laurent Dona Fologo (voorheen jeugd en sport); openbare werken en transport - Houssou Koffi**; justitie - Noel Nemin**; arbeid en ,.Ivorisatie'' personeel - Albert Vanié Bi Tra; binnenlandse veiligheid - generaal Oumar N'daw*; industrie - Bernard Ehui (voorheen staatssecretaris planning en industrie); gezondheid en bevolking - Alphonse Djedje Madi*; vrouwenzaken - mevr. Hortense Aka Anghui**; handel - Nicolas Kouandi Angba*; openbare diensten - Jean-Jacques Bechio*; toerisme - Duon Sadia; sociale zaken - Yaya Ouattara: betrekkingen met Nationale Vergadering - Emile Brou; planning - Oumar Diarra**; bouwnijverheid en stadsplanning - Vamoussa Bamba**; wetenschappelijk onderzoek - Allassane Salif N'Diaye**; begroting - Moise Koumoue Koffi**; volksondcrmijs - mevr. Odette Kouame N'Guessan**; mijnbouw - Yed Esai Angoran**; PTT - Vincent Tieko Djedje**; veeteelt - Christophe Gbowo*"; waterstaat en bosbouw - Vincent Pierre Lokrou**.

* = nieuw, benoemd op 18 nov. 1983
** = nieuw, benoemd op 9 juli 1986

Generaal N'daw was vroeger chef van de gendarmerie (paramilitaire politie).

Reorganisatie 30 sept. 1988

Op 30 september 1988 voerde president Houphouët-Boigny een nieuwe reorganisatie van het kabinet door. Staatsminister Amadou Thiam verliet de regering. Het ministerie van voorlichting, cultuur, jeugd en sport werd in drie departementen gesplitst. Voorts werd een ministerie van drugsbestrijding ingesteld onder leiding van generaal Oumar N'daw, voordien minister van binnenlandse veiligheid. *(Le* Monde 3-10).
The *Times* (8-10-'88) meldde de benoeming van Jean-Claude Delafosse tot minister van toerisme.

(Vor. ber. pag. 400/2-1981)

MADAGASCAR

PRESIDENTSVERKIEZINGEX. RATSIRAKA HERKOZEN

Bij de presidentsverkiezingen van 12 maart 1989 werd president Didier Ratsiraka herkozen voor een derde ambtstermijn van zeven jaar. Terwijl er bij de vorige presidentsverkiezingen van 7 november 1982 slechts één tegenkandidaat was, Monja Jaona (pag. 828/2-'82), traden nu drie opponenten tegen Ratsiraka in het strijdperk.
Volgens de op 23 maart bekendgemaakte officiële uitslag verwierf Ratsiraka (52)als kandidaat van de Avantgarde de la révolution malgache (ARENA) 62,71% van de uitgebrachte stemmen, bij een opkomst van 81%.
Zijn voornaamste tegenstander bleek Manandafy Rakotonirina (52), leider van de MFM-MFT, die 19,32% van de stemmen behaalde. Rakotonirina was de leider van proletarisch links en ideoloog van de ,,culturele revolutie'' op Madagascar in mei 1972, maar hij was volgens *Le* Monde (18-3) on langs tot het liberalisme bekeerd. Tijdens de verkiezingscampagne - begonnen op 19 februari - beloofde hij bij een overwinning het land meer open te stellen voor buitenlands kapitaal en een belangrijker rol toe te kennen aan de internationale financiële organisaties.
Jérôme Marojama Razanabahiny, de leider van de sociaal-democratische Vony iray tsy mivaky, verwierf 14,92% van de stemmen, kennelijk met aanzienlijke steun uit katholieke kringen.
Monja Jaona, de historische leider van de MONIMA (Mouvement national pour l'indépendence de Madagascar), kwam nu niet verder dan 3,03% van de stemmen, terwijl hij in 1982, als enige tegenkandidaat, 19,83% van de stemmen had verworven.
De verkiezingen verliepen nagenoeg zonder geweld. Wel waren er klachten over onregelmatigheden en stembusfraude. *Le Monde* weer erop dat geen van de kandidaten de absolute &erderheid in zijn eigen district had gewonnen. Monja Jaona was verslagen in zijn bolwerk in het zuiden en Ratsiraka in ,,zijn" stad Toamasina. De Madagassen hadden voor het eerst in hun politieke geschiedenis de keus tussen personen en programma's. Met Ratsiraka kozen zij meer de man dan het programma; met Manandafy meer het programma dan de man, aldus *Le* Monde.
President Ratsiraka, die op 20 februari de opheffing van de perscensuur had afgekondigd, had verzoeken van de hand gewezen om buitenlandse waarnemers bij de verkiezingen toe te laten.
De oppositie in het buitenland had de president ervan beschuldigd voorbereidingen te treffen om zijn herverkiezing tot elke prijs veilig te stellen. Deze oppositie, gebundeld in het Comité de Madagascar pour la démocratie et le développement (CMDD, had op 17 februari een ,,regering-in-ballingschap'' gevormd onder leiding van Ranaivo-Rahamefy Andrianony.

Aftreden Andriamanjato

Dominee Richard Andriamanjato maakte tijdens een persconferentie *(Le* Monde 27-3) bekend dat hij uit de nationalitische pro-Moskou partij AFKM-KDRSM was getreden, waarvan hij sinds de oprichting in 1958 voorzitter was geweest. Hij verklaarde dat het zijn bedoeling was geweest deel te nemen aan de presidentsverkiezingen van 12 maart, maar dat het Centrale Comité van AKFM-KDRSM had besloten de kandidatuur van president Ratsiraka te steunen (zoals ook in 1982).

Gewelddadige betogingen

Op 16 april vond in de hoofdstad Antananarivo een politieke manifestatie plaats die was georganiseerd door de voornaamste oppositieleiders. Vervolgens gingen ,,ongecontroleerde'' elementen in diverse wijken van de stad tot gewelddadige acties over - o.a. werden auto's met stenen bekogeld -, waarop de ordetroepen ingrepen. Er werden 26 betogers gearresteerd.
Na een volgende openbare bijeenkomst van de oppositie op 19 april in Antananarivo vond opnieuw een treffen tussen betogers en ordetroepen plaats. Dit maal werd melding gemaakt van drie doden en 57 gewonden. Op 22 april werd bericht dat de onlusten in totaal vijf doden hadden gevergd.

(Vor.ber.pag.638/2 e.v.-1988)

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

DE LAATSTE MAANDEN VAN AYATOLLAH KHOMEINI

Op 3 juni 1989 overleed Irans geestelijke leider, Ayatollah Ruhollah Khomeini, in een ziekenhuis te Teheran op 86-jarige leeftijd. Hij had op 23 mei een operatie ondergaan om een eind te maken aan inwendige bloedingen, waarna zijn toestand ,,volledig bevredigend'' was genoemd. Op 27 mei was melding gemaakt van ,,lichtehartcomplicaties''. Volgens de officiële media overleed Khomeini aan een hartaanval.

De Iraanse regering kondigde een periode van 40 dagen van nationale rouw af.

Op 4 juni kwam het parlement in een speciale zitting bijeen om kennis te nemen van het politieke testament van Khomeini dat werd voorgelezen door zijn zoon Ahmad. De lezing van het 29 pagina's tellende document, in de media aangeduid als de ,,goddelijke, politieke wil, nam bijna vier uur in beslag.

Eveneens op 4 juni kwam de Raad van Deskundigen bijeen Deze koos president hojatoleslam Ali Khamenei (49) tot ,,leider van de Islamitische Republiek'' als opvolger van Ayatollah Khomeini. Volgens het persbureau Irna werd de kandidatuur van Khamenei door ,,meer dan tweederde van zo'n 70 geestelijken'' in de raad gesteund.

Op 5 juni betuigden de hoogste vertegenwoordiger van de wetgevende macht, parlementsvoorzitter Rafsanjani, en de hoogste vertegenwoordiger van de rechterlijke macht, opperrechter Ardabili, alsmede de strijdkrachten en de revolutionaire gardisten hun steun aan Khamenei. Khomeini's zoon Ahmad sprak Khamenei toe als Velayat-e Faqih - hoogste schrifgeleerde. ,,Zijneexcellentie de imam (Khomeini) heeft u herhaaldelijk beschreven als onbetwistbare majtahid (rechtsgeleerde) en de beste persoon om ons islamitisch systeem de leiden, zo zei Ahmad voor radio-Teheran.

Ayatollah Abolqassem Khazali, een lid van de Raad van Hoeders van de Grondwet, zei dat Khomeini zelf driemaal te kennen had gegeven dat hij president Khamenei als geschikte opvolger zag. ,,Inmaart'', zo gaf ayatollah Khazali als voorbeeld, ,,kreeg de imam van parlementsvoorzitter Rafsanjani te horen dat het terzijde schuiven van ayatollah Hossein Ali Montazeri als adjunct-leider het land in een impasse zou brengen. klaar de imam antwoordde: 'hebben jullie dan niet Khainenei?'."

In een duidelijke poging de positie van Khamenei op te bouwen verwezen de officiële inedia op 5 juni naar Khamenei als ayatollah, een rang hoger in de sji'itische hiërarchie dan hojatoleslam, de rang die hij in werkelijkheid heeft.

Op 6 juni vond in grote verwarring de begrafenis van Ayatollah Khomeini plaats. 's Ochtends werd een gebedsdienst gehouden op het plein van de Mosalla-moskee in Noord-Teheran, waar Khomeini sinds 5 juni 's morgens in een glazen kubus lag opgebaard. Er ontstond een chaos toen de lijkstoet bij de moskee in een muur van mensen vastliep. Rouwenden verscheurden de witte lijkwade en in het gedrang viel het lichaam van de overleden leider op de grond. Het lichaam werd vervolgens per helikopter overgebracht naar de reusachtige begraafplaats Behestht-e Zahra, waar een onbeschrijflijke verwarring heerste. Daar kon het lichaam pas in tweede instantie vanuit een helikopter ten grave u'0rden gedragen. Bij de eerste poging hadden rouwenden zicht in het graf gestort.

Het officiële persbureau Irna meldde later dat 10 miljoen mensen op de been waren om de imam nog een laatste keer te zien. Volgens eerste-hulpverleners raakten 40 à 100 mensen gewond in het gedrang en de hitte, nadat op 5 juni al 8 doden en 500 gewonden waren gevallen op het plein voor de Mosallamoskee.

Hieronder volgt een overzicht van de interne ontwikkelingen die aan de dood van Ayatollah Khomeini voorafgingen. Na enkele aanzetten tot voorzichtige liberalisering naast een harde onderdrukking van de illegale oppositie volgde een periode waarin berichten over een interne machtsstrijd op een verdere radicalisering leken te duiden.

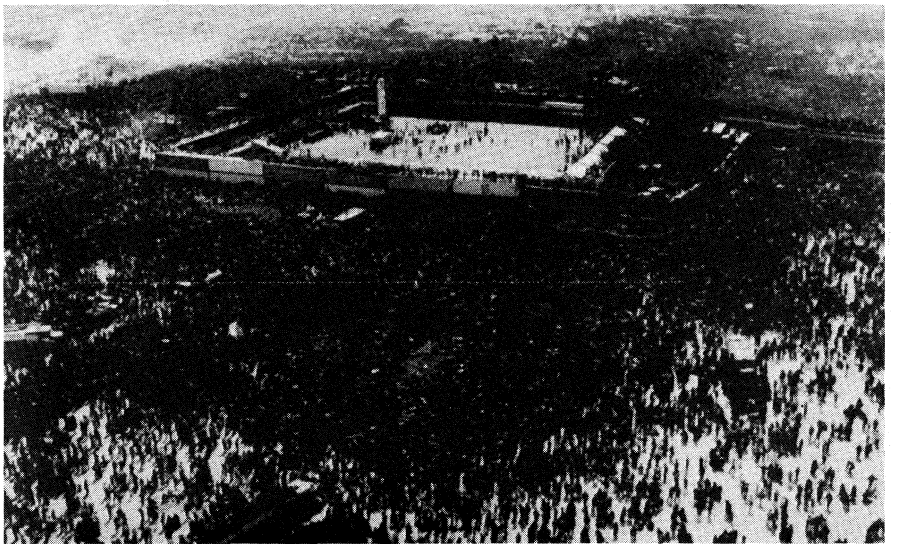
Brief Montazeri. *Terechtstelling* geestverwanten

Op 1 oktober 1988 stuurde ayatollah Hossein Ali Montazeri, de aangewezen opvolger van ayatollah Khomeini, een brief met richtlijnen aan de voornaamste leiders van het land. Hoewel de brief door de officiële media werd gecensureerd, kwam de tekst door toedoen van Montazeri's medestanders toch in de openbaarheid.

Montazeri weet de stagnatie in Iran sinds het van kracht worden van het bestand in de Golfoorlog (20 augustus 1988) aan de leiders in Teheran, die hij beschuldigde van ,,starheid, onbekwaamheid en gebrek aan verbeeldingskracht''. Hij leverde kritiek op het optreden van de revolutionaire gardisten, de stichting van de martelaren en andere revolutionaire instellingen als ,,verantwoordelijk voor de verlamming en de desorganisatie van het economische leven''. Montazeri suggereerde dat ,,allen die van het etatisme een steriel dogma hebben gemaakt'' van hun functies zouden moeten worden ontheven en vervangen door nieuwelingen die blijk konden geven van een ,,openheid van geest''.

In een toespeling op de inlichtingendiensten en andere veiligheidsorganen stelde Montazeri dat er ,,niets kan worden bereikt door een blinde onderdrukking en door vermenigvuldiging van de doodvonnissen''. Hij bepleitte een ,,ondubbelzinnige'' algemene amnestie om de Iraniërs die hun land waren ontvlucht in staat te stellen naar Iran terug te keren, ,,opdat zij kunnen deelnemen aan de wederopbouw van de economie door die een nieuwe dynamiek in te blazen''.

Tot slot wees Montazeri op de noodzaak ,,de vrijheid van meningsuiting te eerbiedigen'', want zonder die vrijheid was geen echte revolutie mogelijk. ,,De kranten moeten de opvattingen weergeven van de diverse stromingen die in het land bestaan en de legale tegenstanders moeten hun mening kunnen uiten over de aangelegenheden van het land'', want anders ,,veranderen de woorden van de tegenstanders in evenveel kogels'', aldus Montazeri.



Rouwende massa's omsluiten de begraafplaats Behesht-e Zahra (ruim 30 km ten zuiden van Teheran), waar Ayatollah Ruhollah Khomeini op 6 juni werd begraven naast de ,,martelaren'' van de revolutie.

Weekblad 58ste jaargang No. 3001. pag. 44119-44134

Pas veel later (*Le* Monde 21-11-'88)werd bericht dat begin oktober in de religieuze en politieke kringen van Qom en Teheran tientallen arrestaties waren verricht. Van die arrestanten (mogelijk 200) zouden elf personen zonder vorm van proces nog begin oktober zijn terechtgesteld: vijf geestelijken en zes leken die allen als vertrouwelingen of geestverwanten van Montazeri werden aangemerkt. De bekendste was exparlementslid hojatoleslam Ummid Najafabadi, een van de belangrijkste politieke adviseurs van Montazeri.

Najafabadi was ria de revolutie van 1979 rechter geweest bij het revolutionaire tribunaal van Isfahan. Hij was reeds in 1986 gearresteerd samen niet Mehdi Hashemi, die op 28 september 1987 werd terechtgesteld (pag 685, 3-'88), niaar was later door persoonlijke interventie van Montazeri vrijgekomen.
De zes terechtgesteide leken maren in meerderheid ex-commandanten van de Revolutionaire Garde die in verband met de affaire-Hashemi waren ontslagen.

Eet Iraanse persbureau Ir*na* bevestigde op 28 november dat zes geestelijken (,,pseudo-oelema's), o.w. Ummid Najafabadi, en drie leken (o.w. twee Armeniërs) in de voorbije drie weken waren terechtgesteld. Zij waren berecht door het speciale hof van de oelema's wegens de volgende aanklachten: vorming van een misdadige bende, morele en financiële corruptie, belediging van de islamitische heiligdommen en het plegen van daden die in strijd met de code van de ulema waren Nadat de beklaagden hun schuld hadden bekend, waren zij ter dood veroordeeld, aldus Irna.

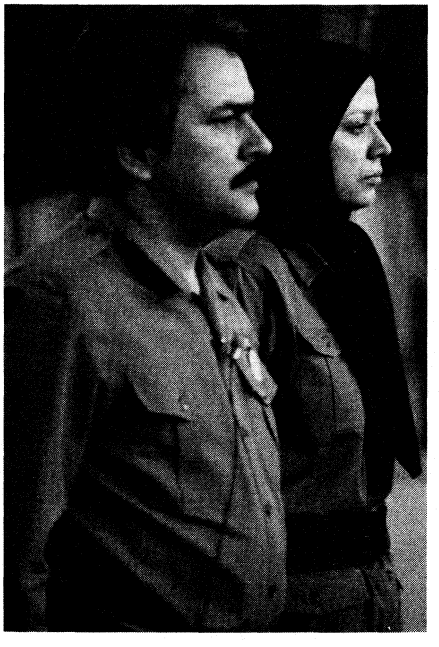
Toelating politieke partijen en amnestie aangekondigd. Khomeini over meninqsverschillen

In een op 23 oktober 1988 door het officiële Iraanse persbureau Irna gepubliceerde verklaring kondigde de minister van voorlichting, hojatoleslam Moharnmad Mohammadi Reyshahri, aan dat politieke partijen, die niet tegen het politieke systeem van de islamitische staat werkten en in hun handelen hun overeenstemming met het islamitisch regime tot uiting deden komen, binnenkort weer vrijelijk in Iran zouden mogen opereren, mits zij ,,geen samenzweringen tegen het land uitbroeden" en ,,geenhindernissen scheppen" tegen de nationale eenheid. *Irna* voegde daaraan toe dat volgens de grondwet partijen zijn toegelaten zolang zij ,,de onafhankelijkheid, vrijheid, nationale eenheid, islamitische gedragsregels en de fundamenten van de Islamitische Republiek niet schenden".

Reeds op 19 oktober had minister Reyshahri een amnestie aangekondigd voor ,,gearresteerde leden van buiten de legaliteit staande groepen".

Sinds de zelf-ontbinding van de Islamitisch Republikeinse Partij (IRP) overeenkomstig de wens van de Ayatollah Khomeini op 2 juni 1987 (pag. 68513 - '88), vvaren ook de activiteiten van de tweede legale partij van Iran, de Nelzat-Azadi (.,Vrijheidsbeweging") van oud-premier Mehdi Bazargan, beperkt. Deze partij mocht geen krant uitgeven en had geen toegang tot de door de staat gecontroleerde media. Op 31 mei 1988 was een aantal vooraanstaande leden van de Vrijheidsbeweging gearresteerd (pag. 688/2 - '88) Twee van J. acht gedetineerde leiders waren onlangs om ,,gezondheidsredenen" vrijgelaten, aldus *Le* Monde (29-10-'88)
Nog begin oktober 1988 had Bazargan in een brief aan Ayatollah Khomeini gedreigd ,,vrijwillig een eind te maken" aan de activiteiten van zijn partij. Volgens Bazargan wilde ,,men onze naam en ons bestaan gebruiken om voor te menden dat er in de Islamitische Republiek legale en getolereerde oppositiepartijen bestaan. Men wil zirh dus van ons bedienen als alibi om de opinie te misleiden en zo de politieke bedriegerijen en het verraad van onze idealen toe te dekken". Met het verdwijnen van de Vrijheidsbeweging van het politieke toneel zou de macht ,,hebben gedemonstreerd dat zij niet de minste vrijheid van mening of vorm van legale oppositie, hoe timide ook, kan tolereren" Dat kon leiden tot ,,wanhoop en angst, die de weg zou banen voor de versterking van de dictatuur in het land onder de buitenlandse overheersing", zo waarschuwde Bazargan.

Op 23 oktober verklaarde ayatollah Ali Meshkini, de voorzitter van de raad van deskundigen en leider van het vrijdaggebed in Qom, volgens *Irna*: „Wij vragen de autoriteiten van de islamitische staat te luisteren naar kritiek, goed te luisteren en het goede daarin te aanvaarden."
Dezelfde dag zei een naar Irak uitgewezen woordvoerder van de links-islamitische Mujaheddin-e-Khalq dat de aangekondigde liberalisering van het partijwezen niet meer was dan ,,een poging van een regering, die vanwege haar massa-executies wordt bedolven onder internationale veroordelingen, iets van haar lelijke gezicht te redden". In een op 7 november 1988 in Iraanse kranten gepubliceerde brief reageerde



Massoud Rajavi, de opperbevelhebber van het Nationale Bevrijdingsleger van Iran (NLA), met zijn echtgenote Maryam (foto 10 augustus 1988).

Ayatollah Khomeini op een schrijven van hojatoleslam Mohammed Ali Ansari. Deze wilde van Khomeini vernemen, wat diens standpunt overeenkomstig de shari'a was in het spanningsveld tussen de ,,uiteenlopende ideologische oriëntaties in Iran" Op Khomeini werd een beroep gedaan een conflict te beslechten, dat volgens het persbureau *Irna* vooral ging over de liberalisering van de buitenlandse handel en de s-rijheid van de particuliere sector.
Maar de geestelijke leider bleek daartoe niet bereid. Hij riep de politieke groeperingen op de ,,debatten over controversiële thema's" voort te zetten, ,,zo lang de Islamitische Republiek maar geen schade lijdt". Daarbij betoogde Khomeini dat het bij de ,,complexiteit van de moderne samenlevingen" logisch was dat er onder de leden van de geestelijkheid bij economische en sociale vraagstukken meningsverschillen over de conformiteit van recepten met de Islam optraden.

Golf *van* politieke executies

Op 2 november 1988 bracht een speciale VN-vertegenwoordiger, Reynaldo Galindo Pohl (El Salvador), aan de Algemene Vergadering van de VN verslag uit over de situatie van de mensenrechten in Iran.
Volgens dit rapport, dat gebaseerd was op gegevens van in balllingschap levende Iraniërs, niet-gouvernementele organisaties, Iraanse en buitenlandse persberichten en andere onafhankelijke bronnen, zou het aantal executies van politieke gevangenen in Iran in de maanden juli, augustus en september zorgwekkend zijn toegenomen. Er werd melding gemaakt van berichten over in totaal 1.140 terechtstellingen in die drie maanden. De executies betroffen in meerderheid leden van de links-islamitische Mujaheddin-e-Khalq, maar ook zouden 20 aanhangers van andere oppositiegroepen als de communistische Tudeh-partij en de Fedayeen-Khalq zijn terechtgesteld.

De Mujaheddin-e-Khalq zelf meldde op 2 november dat er sinds de opstelling van het VN-rapport in september een ,,dramatische stijging" van het aantal politieke arrestaties en terechtstellingen in Iran hadden plaatsgevonden. Er zouden in de voorgaande drie maanden meer dan 10.000 mensen gevangen zijn gezet en duizenden zijn terechtgesteld. Op 1 december deelde Maryam Rajavi, een van de voorzitters van de Mujaheddin, in Bagdad mee dat sinds juli in Iran omstreeks 12.000 politieke gevangenen waren terechtgesteld.
Terwijl vrij algemeen werd aangenomen dat dit aantal schromelijk overdreven was, werd wel bevestigd dat in augustus 1988 een golf van terechtstellingen onder de Mujaheddin-e-Khalq was begonnen. Die volgde op de inval van het Nationale Bevrijdingsleger van Iran (NLA) onder mujaheddin-leider Massoud Rajavi vanuit Irak en met

steun van Iraakse troepen in Iran. Daarbij bezette het NLA in juni tijdelijk de Iraanse grensstad Mehran (pag. 672/2 - '88), terwijl het op 24 juli een mislukt offensief in de richting van Kermanshah startte. Bij de executies zou sprake zijn van een reële poging om de mujaheddin, die door vele Iraniërs als verraders werden beschouwd, ,,op te ruimen".
De communistische Tudeh-partij publiceerde eind november 1988 een lijst met de namen van 31 leiders die in de loop van de voorgaande weken in de Iraanse gevangenissen, waar zij sinds februari 1982 waren opgesloten, waren terechtgesteld. Dit was geen complete lijst; volgens sommige bronnen zouden meer dan 200 Tudeh-militanten zijn ,,geliquideerd".

Ex-minister vermoord

Op 23 november 1988 werd Kazem Sami, minister van gezondheid in de eerste regering van de Islamitische Republiek onder premier Mehdi Bazargan, in zijn huis met een mes aangevallen door een ,,patiënt" in een paramilitair tenue. Sami overleed in de nacht van 25 op 26 november aan zijn verwondingen in het Pars-hospitaal te Teheran. Hoewel de achtergrond van de moord onduidelijk bleef, werd van diverse kanten gesuggereerd dat Sami het slachtoffer was van de machtsstrijd in Iran. Daarbij werd erop gewezen dat Sami de lijfarts van Montazeri was die hij nog de dag vóór de aanslag in Qom had opgezocht. Terwijl de minister van binnenlandse zaken, hojatoleslam Ali Akbar Mohtashemi, ,,anti-revolutienaire groepen, in het bijzonder de Mujaheddin-e-Khalq", met de moord in verband bracht, veronderstelden anderen dat deze door de inlichtingendienst Savama was georganiseerd, aldus *Le* Monde (21-12-'88).

Op 16 december deelde minister Mohtashemi mee dat Mahmud Jalilian, die Sami zou hebben vermoord, ,,32 uur na de aanslag... in een privébad in Ahvaz zelfmoord gepleegd" had. De moord hield kennelijk verband met persoonlijke wraakzucht.

Khomeini over wetgevende macht. Verdere *medelingen* inzake politieke partijen

Op 28 november werd in Teheran een open brief aan Ayatollah Khomeini gepubliceerd waarin deze een verzoek van ca. 100 parlementsleden beantwoordde. Deze hadden vooral kritiek geleverd op de in februari 1988 ingestelde arbitrageraad (pag. 687/2 - '88), omdat deze zich niet alleen met controversiële wetten bezig hield, maar ook - buiten de voorgeschreven kanalen om - eigen wetten formuleerde en uitvaardigde, zoals de wet inzake de verhoging van straffen voor drugshandelaren. Het handhaven van deze praktijk zou betekenen dat het parleinent (de majlis) een overbodige instelling werd en dat wellicht wetten die met elkaar in strijd waren zouden worden uitgevaardigd, aldus de critici.
Khomeini verklaarde nu dat het bestaan van verschillende organen welke wetten konden uitvaardigen een oorlogsfenomeen was geweest ,,om de impasses te doorbreken die van tijd tot tijd het goede functioneren van de regering belemmerden". Maar de oorlog was thans voorbij, en er was daarom geen noodzaak meer voor het bestaan van deze organen. Voortaan berustte de wetgevende macht overeenkomstig de grondwet alleen bij de majlis, aldus Ayatollah Khomeini

Op 2 december deed president Khamenei een beroep op Khomeini via wijzigingen in de grondwet duidelijk te maken welke constitutionele organen over welke volmachten in de staat beschikten. Volgens Khamenei stonden er in het grondwetshoofdstuk over de administratieve organisatie van het land onduidelijkheden, die t.z.t. moesten morden gecorrigeerd. ,,De Vali e-Faqih moet de weg voor een oplossing effenen. (...) Een definitief oordeel is noodzakelijk", zo verklaarde de president in een vrijdagpreek te Teheran.

Op 4 december werd bericht dat 117 van de 270 afgevaardigden in de majlis een schrijven hadden ondertekend, waarin zij Montazeri verzochten met zijn ,,adviezen" aan de regering door te gaan.
Op 14 december formuleerde de minister van binnenlandse zaken Mohtashemi voorwaarden voor de toelating van politieke partijen, met als voornaamste criteria de grondwet en de in 1981 door de majlis goedgekeurde wet op de politieke partijen. De nieuwe groeperingen moesten op zuiver nationale en islamitische basis werken alsook de belangen van de natie behartigen. Voorts zei Mohtashemi:

,,Een politieke organisatie in het land moet één hoofddoel nastreven, nl. de wederopbouw van de maatschappij alsmede de opening van grotere mogelijkheden voor de groei en de ontwikkeling van de natie overeenkoinstig het algemene maatschappelijke denken." Wel moesten partijen op een gezonde, constructieve en reformistische wijze kritiek op de regering leveren en daarbij de wensen van het volk tot uiting brengen, dat over een eigen mening en eigen ideeën beschikt. De partijleiders dienden te beschikken over eerlijke doelstellingen, leidinggevende kwaliteiten en een grondige kennis van de verhoudingen in de binnen- en buitenlandse politiek. Ook moesten zij zich met volledige krachten inzetten voor de oplossing van de problemen van het heilige islamitische systeem.

Op 25 december meldde de politieke directeur van het ministerie van binnenlandse zaken, Abdolhamid Imami, dat aanvragen voor de toelating als politieke partij vanaf 31 december konden worden ingediend. De aanvragen zouden worden getoetst door een 5 leden tellende majlis-commissie, die binnen drie maanden moest beslissen. De partijen moesten hun politieke, economische en sociale ideeën fo muleren en aangeven hoe ze die wilden verwezenlijken Zij mochten geen contacten onderhouden met buitenlandse mogendheden, welke Iraanse belangen schaadden, en zij mochten ook geen geld uit het buitenland aannemen.
Van deelneming aan het politeke leven u-aren uitgesloten: voormalige ministers van de shah, leden van het toenmalig parlement, ex-leden van de geheime politie Savak en vrijmetselaars.

Parlementslid Musavi Lari ging er naar zijn zeggen van uit dat ook groepen en organisaties, die het met enkele opvattingen van de huidige leider op theologisch en sociaal gebied niet eens waren, toch legaal zouden kunnen bestaan. Als voorbeeld noemde hij de Vrijheidsbeweging van Mehdi Bazargan. Daarentegen was de toelating van een communistische partij onmogelijk. omdat de communisten nie? beantwoordden aan de eerste eis van de wet op de politieke partijen, d.w.z. omdat zij niet in de islainitische beginselen van de grondwet geloofden.

Op 31 december maakte radio-Teheran een boodschap van Ayatollah Khomeini aan de leden van de arbitrageraad of Hoge Raad van Doelmatigheid bekend, waaruit bleek dat hij de bevoegdheden van deze raad wilde beperken. Volgens Khomeini was in de huidige situatie geen kwestie zo dringend meer dat ,,ze door de arbitrageraad moest worden onderzocht, voordat ze door de gewone wetgevende organen, t.w. het parlement en de Raad van de Hoeders van de Constitutie, werd besproken".

Tevens bepaalde de Ayatollah: 1) Alle door de arbitrageraad tot dusver goedgekeurde wetten blijven van kracht, zo lang de omstandigheden dit vereisen; 2) de Raad is bevoegd met alles in te stemmen wat haar ter goedkeuring wordt voorgelegd, als zij dit juist acht; 3) alleen in de gevallen, waarin tussen haar en de Raad van de Hoeders meningsverschillen bestaan, moeten stappen v-orden ondernomen, en wel in de vorin van de voor de raad geldende voorschriften. Dit betekende dat de beslissingen van de raad rechtsgeldig maren als zij door de meerderheid (d.w.z. zeven leden) waren aanvaard.

Voortaan moesten alleen wetsontwerpen, die door de majlis waren goedgekeurd maar door de Raad van de Hoeders geheel of gedeeltelijk waren verworpen, aan de arbitrageraad voor een afsluitend onderzoek worden overgedragen.
Tegelijk deed Khomeini een oproep tot matiging aan de leden van de Raad van de Hoeders. Hij maande hen ,,rekening te houden met de belangen van het land". Enerzijds moesten zij ,,de aanvaarding van anti-islamitsche wetten verhinderen", anderzijds moesten zij niet de schijn wekken dat ,,de Islam niet in staat zou zijn de wereld op economisch, militair en sociaal vlak te leiden".

Op 9 januari 1989 deelde het ministerie van binnenlandse zaken mee dat tot dan toe 18 partijen een verzoek tot officiële registratie hadden ingediend. Daaronde was kennelijk niet de Vrijheidsbeweging van Bazargan, aldus de Financial *Times* (12-1). Kort daarop meldde het ministerie van binnenlandse zaken dat de registratie tot het einde van het islamitische jaar op 20 maart kon worden aangevraagd.

In een interview met de Teheran Times -het eerste met een Iraanse krant in zeven jaar - kondigde Mehdi Bazargan volgens een verslag van het persbureau Irna (24-1) aan dat zijn Vrijheidsbeweging haar politieke activiteiten wilde hervatten zodra zij het groene licht van het ininisterie van binnenlandse zaken had gekregen. De Vrijheidsbeweging zou dan worden uitgebreid tot een in het hele land actieve oppositiepartij, die mogelijk ook een kandidaat zou stellen bij de presidentsverkiezingen van augustus 1989.
Op 25 januari meldde Irna dat ayatollah Montazeri een ontmoeting had gehad met minister Mohtashemi. Hij zou hem hebben meegedeeld dat hij Ayatollah Khomeini had verzocht de wet op de politieke partijen definitief goed te keuren.
Op 26 januari verklaarde minister Mohtashemi dat tot dan toe 36 groepen een verzoek hadden ingediend, maar dat slechts vier daarvan gedetailleerde opgaven hadden verstrekt. Tegelijk deelde de minister mee dat in het komende islamitische jaar (vanaf 21 maart) overal in Iran door algemene verkiezingen islainitische raden (ca. 40.000 met ruim 350.000 leden) zouden worden geschapen, maar dat daarin geen politieke activiteiten waren toegestaan.

Verdere berichten over executies. Amnestie afgekondigd

Inmiddels verschenen talrijke berichten over voortdurende politieke executies in Iran.
Op 12 december 1988 meldde Amnesty International in Londen dat de Iraanse autoriteiten in de voorgaande maanden de grootste golf van geheime politieke executies sinds het begin van de ja en '80 hadden uitgevoerd. Amnesty had naar eigen zeggen bewijzen voor de terechtstelling van zeker 300 personen sinds juli 1988, maar daarbij ging het slechts om het topje van de ijsberg. Het werkelijke aantal executies kon in de duizenden lopen.
Officiële Iraanse instanties spraken het Amnesty-bericht en andere berichten over massa-executies tegen, maar gaven wel toe dat er terechtstellingen plaatsvonden. Zo zei president Khamenei op 6 december in een discussie met studenten dat de doodstraf in de Iraanse wet voor bepaalde misdaden was voorgeschreven en dat wie dergelijke misdaden beging werd terechtgesteld, daarmee werd een goddelijk gebod uitgevoe d, aldus Khamenei. Daarbij maakte hij in het bijzonder melding van de Monafeqin (schijnheiligen, de aanduiding van de autoriteiten voor de Mujaheddin-e-Khalq).
Op 20 januari 1989 maakte de opperrechte Moussavi Ardabili bekend dat Ayatollah Khomeini de justitie opdracht had gegeven ernstige misdadigers via een snelrechtprocedure te veroordelen. Drugshandelaren, bandieten, gewapende rovers en verkrachters moesten voortaan binnen tien dagen na hun misdaad zijn terechtgesteld. Ardabili voegde daaraan toe dat in de voorgaande weken meer dan 100 mensen wegens drugshandel waren geëxecuteerd (DPA 22-1).

Zowel radio-Teheran als het persbureau Irna maakten de volgende maanden regelmatig melding van de terechtstelling van drugshandelaren. Op 20 mei bedroeg het aantal terechtgestelden i.v.m. de handel in verdovende middelen 565 sinds het begin van de verscherpte campagne. Nog vóór het eind van die maand waren meer dan 600 drugshandelaren opgehangen.

Inmiddels had Amnesty International op 29 januri bericht in het bezit te zijn van de namen van meer dan 1.000 gevangenen die bij de in de zomer van 1988 begonnen executiegolf zouden zijn doodgeschoten of opgehangen.
Op 3 februari werd een door Reynaldo Galindo Pohl opgesteld VN-rapport gepubliceerd, dat in een bijlage de namen van 1.000 mensen bevatte die van juli-december 1988 in Iran zouden zijn terechtgesteld. Maar in het rapport zelf werd gesteld dat de executie-golf ,,diverse duizenden offers" had gevergd.
Op 27 februari deelde de Mujaheddin-e-Khalq mee dat zij de VN een lijst met namen van 1.634 van haar aanhangers had toegezonden die sinds het bestand in de Golfoorlog zouden zijn terechtgesteld.
Ook op 27 februari werd in een te Parijs verschijnend Arabisch tijdschrift, Al Mustakbal, een interview niet de Iraanse minister van binnenlandse zaken Mohtashemi gepubliceerd. Volgens een door Reuter gepubliceerde versie zou de minister hebben verklaard dat alle politieke gevangenen in Iran waren geëxecuteerd, maar op 28 februari meldde Irna dat de minister slechts had gezegd dat een groot aantal Mujaheddin-e-Khalq was geëlimineerd of gevangengenomen.

Eerder, op 1 februari, had het persbureau Irna bericht dat t.g.v. de 10de verjaardag van de Islamitische Revolutie 423 gevangenen gratie hadden gekregen en reeds waren vrijgelaten. Op 6 februari kondigde Irna aan dat in het kader van die verjaardag 1.062 gevangenen zouden worden vrijgelaten.
Ook ter gelegenheid van de 10de verjaa dag werd een amnestie voor politieke gevangenen afgekondigd. Radio-Teheran maakte op 8 februari bekend dat Ayatollah Khomeini met een voorstel van ininister Reyshahri had ingestemd om alle politieke gevangenen amnestie te verlenen en vrij te laten, met uitzondering van 900 gevangenen die ,,direct betrokken zijn geweest bij misdaden". De amnestie had vooral betrekking op jonge leden van opposities-,,groepjes", omdat die ,,niet langer een bedreiging vormen voor de revolutie". De eerste groep van 50 politieke gevangenen werd op 10 februari in de stad Bushehr vrijgelaten. Op 11 februari werden 740 politieke gevangenen op diverse plaatsen in vrijheid gesteld, terwijl 230 gedetineerden uit de Evin-gevangeis in Teheran werden ontslagen.

Openbare *verklaringen* Montazeri

Naar aanleiding van de 10de verjaardag van de Islamitische Revolutie gaf ayatollah Montazeri begin februari 1989 vanuit Qom een interview aan het dagblad *Abrar* in Teheran, zijn eerste persinterview sinds juli 1988.
Volgens Montazeri hadden de jongeren gelijk als zij ,,een grote kloof waarnemen tussen wat de revolutie had beloofd en wat zij had bereikt". De revolutie had haar doelstellingen niet bereikt, en de balans van de revolutie viel tot dusver eerder negatief dan positief uit. Dit weet Montazeri o.a. aan de logheid van de regering, de incompetentie van vele politici en de factievorming onder hen, n-elke tot een machtsstrijd en tot het optreden van een ,,monopolistische kliek" had geleid
Montazeri adviseerde de jongeren echter niet te wanhopen of zich van de Islam af te wenden, omdat het een ,,misvatting" was te denken dat de Islam niet in staat is oplossingen te verschaffen voor de ingewikkelde problemen van de moderne tijd.

In een toespraak te Qom op 11 februari riep Montazeri de Iraanse leiders op ,,fouten uit het ve leden" te erkennen. ,,Bij vele gelegenheden ... riepen we leuzen die ons van de rest van de weeld isoleerden ... en die de wereld angst aanjoegen. De mensen in de wereld kregen het idee dat wij ons in Iran alleen bezig hielden met moorden", zo stelde de aangewezen opvolger van Khomeini.
Montazeri leverde ook kritiek op de wijze waarop het eerste decennium van de Islamitische revolutie werd gevierd: ,,Wij zijn niet tevreden met amusement en toespraken en zelfgenoegzaamheid. Wij moeten de fouten rechtzetten. (...) Het is betreurenswaardig dat anderen evalueren wat wij hebben bereikt, terwijl wij slechts leuzen roepen en elkaar prijzen." ,,Een wijze viering moest een he waardering zijn van wat wij als mensen van Iran in de voorbije tien jaar hebben gedaan", aldus Montazeri.
Voorts bepleitte hij een snelle inpassing in de samenleving van de vrijgelaten politieke gevangenen en een soepel beleid t.a.v. de Iraniërs die in het buitenland leven en die tegen een terugkeer opzien.

Affaire *Rushdie* en *Islamitische* Revolutie

Op 14 februari riep Irans geestelijke leider, Ayatollah Khomeini, op tot executie van de Brits-Indiase schrijver Salman Rushdie wegens de publikatie van diens boek The Satanic Verses (zie pag. 129/1 e.v. en 169/1 e.v.). Enkele dagen later leverde Khomeini schei-pc kritiek op ,,liberalen en pseudo-geestelijken" binnen Iran, waarbij hij heel expliciet de pleitbezorgers van toenadering tot het Westen aanviel.

Khomeini zag achter liet .,satanische boek" van Rushdic een samenzwering, die door westelijke

staten - ook Israël werd genoemd - zou zijn gesmeed om de Islam schade toe te brengen, aldus de *NZZ* (15-1). Daarom kon hij eens te meer oproepen tot verdediging van de Islam, waarbij hij de geestelijken maande tot eenheid oin de ,,samenzwering'' het hoofd te bieden. Dat was belangrijker dan alle plannen inzake ontwikkeling en wederopbouw van Iran. Khomeini wees de pragmatici en liberalen terecht, die zich hadden ingebeeld dat, als zij zich tot concessies tegenover het Westen bereid toonden, zulks tot hulpvaardigheid van het Westen zou leiden. Maar volgens Khomeini had het Westen zich sterk gevoeld en was het tot de .,aanval op de Islam'' overgegaan, omdat de Iraanse pragmatici en liberalen een ,,collaboratiekoers'' waren gaan varen. De waarschuwingen van Khomeini leidden ertoe dat de pragmatici, in het bijzonder Rafsanjani en zijn conservatievr rivaal Montazeri, onmiddelijk bijdraaienden op de koers van de iman, aldus de *NZZ*.

Op 22 maart zei Ayatollah Khomeini in een toespraak o.m.: ,,Een nieuwe cultuur in de wereld gebaseerd op de Islam en een harde islamitische confrontatie met Amerika en de Sowjet-Unie brengen ontberingen, martelaarschap en honger met zich mee. (Maar) als economische en materiële kwesties ook maar één moment de aandacht van functionarissen van hun taak - ,,de vestiging van de wereldomvattende islamitische staat'' - afleiden, zal dat leiden tot groot gevaar en vreselijk verraad.'' Daaraan verbond Khomeini de waarschuwing: ,,Ik heb herhaaldelijk gezegd dat ik met niemandrin enige positie een vriendschapsverdrag heb getekend. Mijn vriendschap ligt op het juiste pad waarop iemand zich begeeft.''

Aftreden onderminister *Larijani* en VN-ambassadeur Mahallati

Op 26 maart maakte het persbu eau Irna bekend dat de onderminister van buitenlandse zaken, Javad Larijani, op 19 maart zijn ontslag had ingediend en dat dit onmiddellijk door de minister van buitenlandse zaken, Velayati, was aanvaard. Larijani werd vervangen door Mahmud Vaezi, tot dan toe directeur-generaal voor Europese zaken op het ministerie van buitenlandse zaken
Op 28 maart trad ook Irans ambassadeur bij de VN, Mohammed Jaafar Mahallati. af.

Officieel werden geen redenen voor het aftreden van beide functionarissen opgegeven, maar Larijani had herhaaldelijk voor verbeterde relaties met het Westen gepleit en hij zou niet gelukkig zijn geweest met de thans op initiatief van Khomeini ondernomen confrontatie met het Westen.

Op 9 mei maakte de Teheran Times bekend dat de directeur van het persbureau Irna, Kamal Kharazi, in plaats van Mahallati tot ambassadeur bij de VN was benoemd.

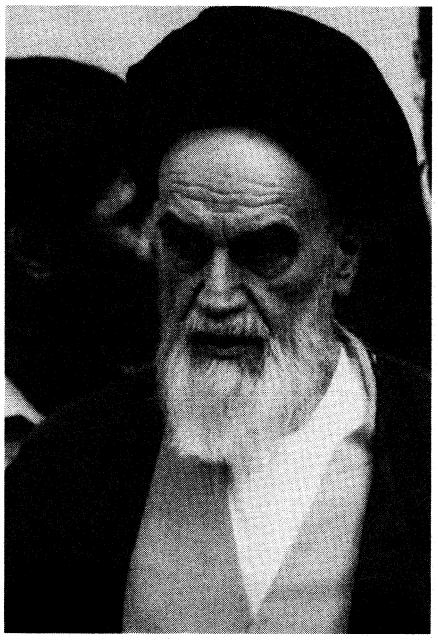
Montazeri niet langer opvolger *Khomeini*

Op 26 maart 's avonds had Ayatollah Khomeini een ontmoeting met de leden van het secretariaat van de Raad van Deskundigen, die ayatollah Hossein Ali Montazeri in november 1985 tot toekomstige opvolger van Khomeini had aangewezen (zie pag. 797/2-'86). Volgens radio-Teheran (28-3) vroeg Khomeini toen Montazeri om af te treden als toekomstige ,,gids van de natie''.
Op 27 maart deelde Montazeri in een brief aan Khomeini mee dat hij zich niet in staat voelde als diens opvolger het leiderschap van de Islamitische Republiek over te nemen. ,,Ik voel mij gedwongen uw bevelen gehoor te geven, omdat de overleving en stabiliteit van de Islamitische Republiek rusten op gehoorzaming van uw bevelen.'' In de brief erkende Montazeri schuldig te zijn geweest aan ,,fouten en zwakheden''. Hij verzocht Khomeini .,een onbeduidende talabeh'' (religieuze seminariestudent) te mogen blijven. Voorts vroeg hij .,alle belangstellende broeders en zusters niet over te gaan tot enigerlei activiteit - verbaal of anders - om mij te steunen m.b.t. de beslissing van het gerespecteerde leiderschap''.
Op 28 maart beantwoordde Khomeini de brief van Montazeri. Hij betitelde hem niet langer als ,,Groot-Ayatollah'', maar als hojatoleslam. Khomeini aanvaardde zijn ontslag en stelde voorts: .,Zoals u heeft geschreven, is het leiderschap van de Islamitische Republiek een moeilijke taak en een zware verantwoordelijkheid, die meer uithoudingsvermogen vraagt dan het uwe''. En hij vervolgde. ,,Zowel u als ik was van het begin af aan gekant tegen uw uitverkiezing, maar de Raad van Deskundigen was tot haar conclusie gekomen en ik wilde mij niet mengen in hun wettelijke sfeer''.
Khomeini verwees in zijn brief impliciet ook naar de arrestatie in 1986 van verscheidene medestanders van Montazeri en de executie van een van hen, Mehdi Hashemi, die verantwoordelijk was voor hulp aan islamitische bevrijdingsorganisaties in het buitenland, en naar de executie in november van nog andere aanhangers. Daarbij herinnerde dc imam zijn ex-opvolger eraan dat hij zich in het verleden had omringd met ,,oneerlijke elementen''. ,,Om de herhaling van dergelijke fouten uit het verleden te voorkomen, raad ik u aan enkele zuiveringen door te voeren onder uw medestanders (...) en ernstige maatregelen te nemen opdat de tegenstanders die pretenderen het welzijn van de islam en de Islamitische Republiek na te streven niet meer vrijelijk kunnen komen en gaan''.

Naast de reeds bekende kritiek van Montazeri op de binnenlandse onderdrukking in Iran en het gebrek aan vrijheid van meningsuiting (zie hierboven), bleek Montazeri op 4 en 31 juli 1988 nog aan Khomeini persoonlijk gerichte protestbrieven te hebben geschreven over de executies van ,,duizenden mensen'', een aangelegendheid waarover hij zich ook op 15 juli 1988 tot de leiding van de Evin-gevangenis in Teheran had gericht. Deze drie brieven werden op 29 maart door het bureau van de voormalige Iraanse president Bani Sadr gepubliceerd *(NRC/H'blad* 31-3-'89).

Vervanging *Montazeri*

Farzad Bazoft meldde in The *Observer* (2-4-'89) dat Ayatollah Khomeini had besloten kort vóór of na de Iraanse presidentsverkiezingen in augustus een raad van vijf radicale geestelijken in te stellen, die het land zou moeten regeren na zijn aftreden of dood. Die



Ayatollah Ruhollah Khomeini (archieffoto 1988).

raad zou bestaan uit: Ayatollah Ali Meshkini (70), leider en tevens voorzitter van de raad van deskundigen; Abdul Karim Moussavi Ardabili (65), de opperrechter; Ayatollah Mohammed Reza Mahdavi-Kani (58), voormalig minister van binnenlandse zaken en leider van de revolutionaire comités; hojatoleslam Mehdi Karroubi (51), plaatsvervangend voorzitter van de majlis; en Ayatollah Mohammed Tavasoli, Khomeini's privé secretaris. De instelling van deze raad had nog de formele goedkeuring van de raad van deskundigen nodig.

Herziening grondwet. Positie Rafsanjani

Op 17 april werd bericht dat meer dan 130 parlementsleden een beroep op Ayatollah Khomeini hadden gedaan om de grondwetsartikelen betreffende ,,de organisatie van de uitvoerende macht, de rechterlijke macht en de leiding van het land'' te herzien. Die vertoonden leemten ,,die, als ze niet worden opgevuld, de problemen zullen verergeren van het functioneren'' van de Islamitische Republiek, aldus de parlementsleden.
Het verzoek van de parlementariërs zou zijn bedoeld om een eind te maken aan de verwarring over de bevoegdheden van de president en premier en aan de u-ildgroei van beslissingscentra en parallelle instanties en tevens om het probleem van de opvolging van Khomeini te regelen. Waarnemers zagen de actie als een poging van parlementsvoorzitter Rafsanjani de macht uit te hollen van de radicalen door concurrerende machtscentra uit te schakelen en de bevoegdheden van de president uit te breiden. Rafsanjani had herhaaldelijk laten blijken belangstelling te hebben voor het presi-

dentschap, als dit wordt veranderd in een sterk machtscentrum (persberichten in *NRC/H'blad* d.d. 17 april).

Maar, althans voorlopig leken de pragmatici op buitenlands terrein. onder leiding van Rafsanjani, overvleugeld door de radicalen, die niets willen weten van toenadering tot de buitenwereld, aldus Carolien Roelants in *NRC/H'blad* (21-4).

In die situatie maakte Rafsanjani op 21 april bekend dat de voorgaande maanden ,,talrijke Amerikaanse spionagenesten en netwerken'' waren opgerold en dat vele personen, o.w. ,,grote Amerikaanse spionnen'' en hoge Iraanse marine-officieren waren gearresteerd.

Op 24 april benoemde Ayatollah Khomeini een 20 leden tellende commissie die een herziening van de grondwet van de Islamitische Republiek moest voorbereiden. De commissie kreeg twee maanden de tijd om ,,de gebreken te corrigeren'', zodat de herziene grondwet na goedkeuring door Khomeini aan een referendum kon worden onderworpen. Tot de commissie behoorden Rafsanjani, president Khamenei, premier Mir Hossein Moussavi, opperrechter Moussavi Ardabili en procureur-generaal Khoeniha. Er werd op gewezen dat de minister van binnenlandse zaken, de radicale Mohtashemi, geen deel van de commissie uitmaakte.

Op 5 mei riep parlementsvoorzitter Rafsanjani tijdens het vrijdaggebed in Teheran t.g.v. de ,,Dag van Jeruzalem'' de Palestijnen op hun opstand in de door Israël bezette gebieden te exporteren. ,,Als zij (de Palestijnen) voor iedere Palestijn die de martelaarsdood sterft in Palestina vijf Amerikanen, Britten of Fransen in het buitenland doden, zouden de zionisten het niet wagen dit kwaad voort te zetten'', zo zou Rafsanjani hebben verklaard. Tevens vroeg hij: ,,Waarom kapen jullie geen vliegtuigen om gevangenen in Israëlische handen uit te wisselen of blazen jullie geen bedrijven op in Westerse landen?''

Na een scherpe veroordeling door het Westen en de PLO verklaarde Rafsanjani op 10 mei dat de oproep - die door waarnemers werd beschouwd als een poging van de parlementsvoorzitter om zich in de interne machtsstrijd als een van de hardste voorstanders van de radicale koers te profileren - ,,verkeerd geïnterpreteerd'' was. Hij had naar zijn zeggen eigenlijk willen onderstrepen dat de Israëlische onderdrukking van de Palestijnen onvermijdelijk leidt tot gewelddadige reacties. ,,Misschien was er een toon van advies in mijn opmerkingen, maar ik gaf alleen mijn analytische standpunten. (...) Ik geef werkelijk niet dergelijke adviezen. Dergelijke acties (moorden) zijn een teken van zwakte'', aldus de toelichting van Rafsanjani.

Op 21 mei berichtte de *FAZ* dat het eerste ontwerp voor een grondswetherziening aan Ayatollah Khomeini was voorgelegd. Details waren nog niet bekend, maar volgens opperrechter Ardabili waren er ,,geen concessies aan Westelijke opvattingen van mensenrechten en aan de jungle-economie'' gedaan.

Op 30 mei maakte Irnn bekend dat de Iraniërs op i8 augustus naar de stembus zouden gaan om een nieuwe president te kiezen en zich in een referendum uit te spreken over de grondswetswijzigingen.
Tot dan toe was parlementsvoorzitter Rafsanjani de enige kandidaat voor het presidentschap. President Khamenei was niet herkiesbaar.



Op 26 april 1989 vond in Teheran de openingszitting plaats van **de** Raad tot herziening van de grondwet. V.l.n.r.:Hashemi Rafsanjani, voorzitter ayatollah Ali Meshkini, Ali Khamenei en Ahmad Khomeini.

INTERNATIONALE ZAKEN

VERENIGDE NATIES

INTERNATIONALE COYFEREIITIE OVER CFK s AANSCHERPING PROTOCOL VAN MONTREAL

In de Finse hoofdstad Helsinki heeft van 2 - 5 mei onder auspiciën van de Verenigde Naties een internationale conferentie plaatsgevonden over het vraagstuk van de CFK's, de chloorfluorkoolwaterstoffen, die de beschermende ozonlaag rond de aarde afbreken.
Aan de conferentie werd deelgenomen door de landen, die partij zijn bij het Protocol van Montreal over vermindering van produktie en gebruik van CFK's (pag. 635/3 e.v. - 1987) en een vijftigtal andere landen, ruim tachtig in totaal.

Op de conferentie was de wens te horen produktie en gebruik van CFK's veel sneller omlaag te brengen dan in het Protocol van Montreal was afgesproken.
Volgens dit protocol, dat op 1 januari van dit jaar in werking trad, moet de uitstoot van CFK's tegen het eind van de eeuw gehalveerd zijn vergeleken met nu. Die doelstelling gaat de meeste landen, waaronder die van de Europese Gemeenschap, niet ver genoeg.
Zij willen een vermindering van 85 procent in 1995 of 1996. Een paar jaar later zouden die schadelijke stoffen geheel uit de produktie moeten zijn (pag. 177/1 e.v. - 1989).
Om dat te bereiken zou het protocol moeten worden opengebroken, waarvoor een meerderheid van tweederde van de stemmen vereist is. Deze meerderheid begint zich in de Finse hoofdstad al af te tekenen, wat niet betekent dat de overeenkomst hier meteen zal worden aangescherpt. Dat zou volgend jaar op een soortgelijke conferentie in Groot-Brittannië moeten gebeuren.
Chloorfluorkoolwaterstoffen worden toegepast als drijfgas in spuitbussen, als blaasmiddel bij de produktie van piepschuim, als schoonmaakmiddel in de elektronische industrie en als koelmiddel in onder meer koelkasten.
De laatste toepassing neemt een grote vlucht in bij voorbeeld China, waar de politiek er op gericht is elk gezin in het jaar 2000 een koelkast te verschaffen. China, overigens geen ondertekenaar van het verdrag, stelt zich daarom terughoudend op.
Het land zou wel genegen zijn CFK's uit te bannen als het met technische en financiële hulp van de Westerse wereld in staat zal worden gesteld zonder hogere kosten een onschadelijk koelmiddel te gebruiken.

India en enkele Latijns-Amerikaanse landen, in het algemeen de Derde wereld, scharen zich wat dit betreft achter China. Hun redenering luidt: de Op zichzelf broodnodige maatregelen om

het milieu te sparen mogen voor ons geen belemmering zijn om onze achterstand op econoinisch gebied in te halen.
De industrie is intussen druk bezig onschadelijke alternatieven voor CFK's te ontwikkelen.
Naar in de wandelgangen te beluisteren viel kan een zogenoemd klimaatfonds hier in de toekomst uitkomst bieden. Zo'n internationaal fonds wordt overwogen om het gevreesde broeikaseffect tegen te gaan.
Het gaat hier om de geleidelijke opwarming van de atmosfeer en de daaruit voortkomende zeespiegelstijging. Tot de stoffen die deze klimaatsverandering tweeybrengen behoren ook CFK's, die dus een dubbel nadelige uitwerking hebben.
Doordat CFK's de ozonlaag aantasten kan meer gevaarlijke ultraviolette straling naar de aarde doordringen. Hierdoor neemt bij voorbeeld de kans op huidkanker toe. Ook brengt die straling schade toe aan het leven in zee en aan de gewassen op het land.
Andere stoffen die de ozonlaag dunner maken zijn zogeheten halonen, die voorkomen in blusapparatuur. Ook het gebruik van halonen zou volgens de meeste in Helsinki vertegenwoordigde landen moeten worden beëindigd, al is hiervoor nog geen tijdslimiet gesteld.

Noors aanbod: bijdrage aan *internationaal* fonds

Op de conferentie in Helsinki over de ozonlaag heeft Noorwegen als eerste een bescheiden, maar concreet gebaar gemaakt om de ontwikkelingslanden financieel te steunen bij het gebruik van ozon-vriendelijke middelen.
De Noren willen 0,1 procent van hun nationaal inkomen reserveren voor een internationaal fonds waaruit de Derde wereld zou kunnen putten om die middelen zonder extra kosten toe te passen. Ze dienen vooral ter vervanging van chloofluorkoolwaterstoffen (CFK's), die de ozonlaag gaandeweg verder afbreken tot schade van het leven op aarde.

Wat in de Finse hoofdstad opviel was de gereserveerde houding van de Amerikanen op dit punt. Zij lieten de stichting van een internationaal ozon- of klimaatfonds onbesproken en noemden slechts de mogelijkheid van bilaterale steun en de rol van de Wereldbank.
Zweden daarentegen schaarde zich spontaan achter de Noorse gedachte.
De Nederlande delegatieleider, drs. W.J. Kakebeeke, directeur internationale zaken bij Milieubeheer, sprak zich uit voor de instelling van een werkgroep om hierover voorstellen te doen op de volgende ozonconferentie, die in 1990 in Londen wordt gehouden.
Aanvankelijk zou minister Nijpels als hoofd van de Nederlandse delegatie optreden, maar hij moest wegens de politieke crisis in Den Haag blijven.
In Helsinki ging het om aanscherping



Mostafa Kahal Tolba, directeur van het milieuprogramma van de Verenigde Naties (United Nations Environment Programme UNEP).

van het protocol van Montreal, bedoeld om produktie en gebruik van CFK's drastisch te verminderen en zo spoedig mogelijk, in elk geval vóór het jaar 2000, geheel uit te bannen. Een ontwerp-verklaring van die strekking, een stuk van Finse makelij, kreeg brede steun op de conferentie.
Alleen de Amerikanen wilden er nog aan toegevoegd hebben: „Voor zover er veilige vervangers zijn", een slag om de arm die duidt op de sterke invloed van de Amerikaanse industriële lobby.
Dr. M. Tolba, die in Helsinki een hoofdrol speelt als directeur van UNEP, het milieuprogramma van de Verenigde Naties, vond het allemaal zeer begrijpelijk. Ooit was hij minister in Egypte en hij refereerde aan die tijd om uit te leggen in welk een moeilijke positie ontwikkelingslanden verkeren: ,,Pasals ze financiële en technologische steun uit de geïndustrialiseerde wereld krijgen is er voor hen geen enkele reden meer om CFK's te gebruiken.
Tolba deed een klemmend beroep op de Westerse industrieën om in de Derde wereld de kosten van ozon-vriendelijke vervangers zo laag mogelijk te houden.
Ook in de ontwerp-verklaring die de Finnen ter bespreking aanboden zijn de belangen van de arme landen nadrukkelijk verwoord.

Bob Watson, ozon-expert in dienst van de NASA, het Amerikaanse bureau voor lucht- en ruimtevaart, kon in Helsinki bevestigen dat afbraak van de ozonlaag in hoog tempo doorgaat, vooral ook op het noordelijk halfrond. Het gaat aanzienlijk sneller dan te verwachten viel in september 1987 toen het protocol van Montreal werd ondertekend. ,,Als we in Montreal hadden geweten wat we nu weten, zou het verdrag toen al veel scherper zijn geformuleerd", aldus UNEP-directeur Tolba.

Internationale milieuorganisaties als Friends of the Earth en Greenpeace hebben waarnemers (zonder spreekrecht) op de conferentie.
Buiten de congreshal hingen plaatselijke Greenpeaceleden spandoeken op, die weldra van hoger hand u-erden verwijderd, omdat ze tussen de Finse vlaggen hingen. Balonnen met de namen van grote CFK-producenten, bij voorbeel Hoechst en ICI, vlogen omhoog.
Greenpeace vindt de verklaring van Helsinki nog veel te zwak: de CFK's moeten onmiddellijk de wereld uit.

Slotverklaring

De ozonconferentie in Helsinki is op 5 mei met een grote mate van overeenstemming afgesloten.
De gedelegeerden gingen akkoord met een verklaring, waarin werd gezegd, dat de ontwikkelingslanden financieel en technisch gesteund moeten worden bij de toepassing van ozonvriendelijke middelen, die de CFK's moeten vervangen.
Er wordt nu een werkgroep ingesteld die hierover rapoort zal uitbrengen voor de volgende ozonconferentie, april 1990 in Londen. In die rapportage kan ook de instelling van een internationaal ozon- of klimaatfonds ten behoeve van de Derde wereld worden besproken.
Deze formulering is een compromis tussen verschillende voorstellen die in Helsinki werden gedaan, in het bijzonder een voorstel van de Europese Gemeenschap en een van de gezamenlijke ontwikkelingslanden plus de Volksrepubliek China. De laatste wilden dat nu al tot de stichting van zo'n fonds werd besloten.
De definitieve tekst werd tenslotte nadrukkelijk goedgekeurd door de 31 landen en de EG, die partij zijn bij het Protocol van Montreal.

Dit verdrag wordt nu aangescherpt: vóór de eeuwwisseling moeten produktie en gebruik van CFK's over de hele wereld beëindigd zijn.
Ook de vijftig andere landen die in de Finse hoofdstad vertegenwoordigd waren, stemden in met het besluit over financiële en technische steun.

De internationale milieubeweging verwelkomt het idee van een steunfonds, maar ze vindt dat het aangepaste protocol op hoofdpunten lang niet ver genoeg gaat. Gevreesd wordt dat de gevaarlijk chemicaliën nog vele generaties lang de ozonlaag en het klimaat zullen aantasten.

Evaluatie resultaten

Het *NRC/H'blad* van 6 mei bevatte een artikel, waarin de resultaten van de conferentie van Helsinki werden geëvalueerd.
Het volgende is daaruit aangehaald:

Het ernstige Greenpeace-meisje, dat overdag als ,,waarnemer'' tussen honderden heren op de

ozonconferentie in Helsinki zat en 's avonds, toen de Finse milieuminister Kaj Barlund het gezelschap in een piekfijn restaurant ontving, aan een jus d'orange in plaats van de champagne nipte, was onwrikbaar in haar eis: ,,Die CFK's moeten onmiddelijk de mereld uit."
Een spandoek bij de congreshal, tegen de zin van de autoriteiten opgehangen tussen de Finse vlag en het vaandel van de VN, zei hetzelfde: ,,Ozone destroys 100%, stop now."
Maar dat was in beide gevallen toch een versimpeling van de werkelijkheid, ook die van Greenpeace. Wat de internationale milieubeweging volgens haar eigen verklaringen wil, is een algeheel verbod op produktie en gebruik van CFK's - die ellendige chemicaliën waar de beschermende ozonlaag aan kapot gaat - in 1992, in ellr geval niet later dan 1995.
Het Protocol van Montreal, waarover in Helsinki onderhandeld werd, spreekt van een halvering tegen het eind van de eeuw. Die overeenkomst ral nu volgens de afspraken van Helsinki worden aangescherpt: in plants van ,,halvering" komt er ,,beëindiging" (phase out) te staan, terwijl de tijdslimiet ongeveer gelijk blijft: zo snel mogelijk, maar niet later dan het jaar 2000.

Het dwingende ,,onmiddelijk" en ,,now" moet op iets ander? slaan en mie de stukken raadpleegt, heeft liet snel ontdekt: aan het gebruik van CFK's als drijfgas in spuitbussen dient terstond een einde te komen. Een verlangen dat in Nederland al bijna wordt gehonoreerd
Volgens de betrokken industrie bevat op dit moment 95 procent van de Nederlandse spuitbussen (met haarlak, verf. isolatieschuim, enzovoort) een alternatief, ozonvriendelijk drijfgas. Alleen bij enkele speciale toepassingen. bijvoorbeeld bij sprays tegen astma, zouden CFK's onontbeerlijli zijn.

Maar Nederland is de wereld niet en bovendien: CFK's kennen, los van de spuitbus, nog diverse andere toepassingen. Ze worden óók en op grote schaal gebruikt als blaasmiddel bij de produktie van scliuimplastics, als reinigingsmiddel in de elektronische industrie en als koelmiddel in koelkasten, diepvriesinstallaties en airconditioningssystemen.
Die toepassingen wil Greenpeace dus uiterlijk 1995 beëindigd zien. terwijl het beoogde nieuwe Protocol van Montreal het jaar 2000 noemt.
In al die sectoren zijn vervangende, ozonvriendelijke middelen beschikbaar of wordt er driftig naar gezocht, maar niet overal liggen ze voor het grijpen.

Veelbesproken zijn in dit verband koelkasten, die vooral in tropische landen (zeg de Derde wereld) een enorm belang vertegenwoordigen, omdat ze de houdbaarheid van voedsel en medicijnen aanmerkelijk verlengen.
Daar komt bij dat een land als China mikt op een koelkast voor elk gezin in het jaar 2000 - en dan gaat het om honderden miljoenen gezinnen.
Koelkasten bevatten doorgaans de ozonvijandige CFK's 11 en 12. Een redelijke vervanger daarvoor is CFK 22, die onder dezelfde noemer valt, maar de ozonlaag tien keer minder schade berokkent dan de andere. Toch is ook de 22-variant niet ideaal, omdat er nog chloor in zit en daarom zou pas een geheel nieuw koelmiddel werkelijk uitkomst bieden.
De omschakeling die dit meebrengt, heeft grote financiële consequenties; het zoeken naar en in produktie brengen van ozonvriendelijke alternatiever~is nu eenmaal een kostbare geschiedenis.
Vadaar dat juist de (arme) ontwikkelingslanden ijveren voor een internationale regeling die hen in staat stelt zonder extra kosten aan de eisen van het milieu te voldoen.
China, zelf niet behorend tot de Derde wereld, loopt daarbij voorop en aarzelt intussen het protocol te ondertekenen. Wie vertegenwoordigers van de Volksrepubliek vraagt wanneer het gaat gebeuren, krijgt ten antwoord: ,,We ondertekenen in de naaste toekonist, inits liet financiële gedeelte is geregeld."

WEST-EUROPA

NEDERLAND

NATIONAAL MILIEUBELEIDSPLAN

De milieuproblemen moeten in beginsel zijn opgelost binnen één generatie. In 2010 zou de huidige generatie een schoon milieu moeten overdragen aai: de volgende generatie.
Het Nationaal Milieubeleidsplan (NMP), dat ininister Nijpels, ook namens zijn collega's Smit-Kroes, Braks en De Korte, op 25 mei naar de Tweede Kamer heeft gestuurd, concludeert echter dat die doelstelling niet kan worden gehaald. In een tijdsbestek van 20 tot 25 jaar moeten de milieuproblemen in ieder geval beheersbaar worden gemaakt.

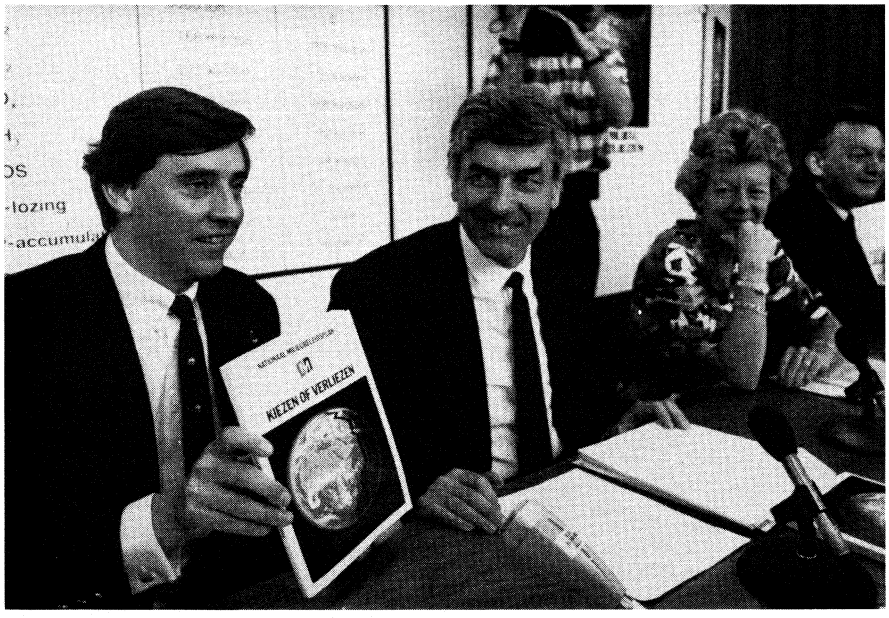
Het milieu kan verder uitstel van maatregelen niet verdragen.
Ruim 200 acties, f 6,7 milja d extra uitgaven in 1994 en een grote inzet van burgers en bedrijfsleven zijn nodig om de vervuiling in ons land terug te dringen. Zelfs dat is nog onvoldoende om alle effecten van vervuiling tegen te gaan.
Zo kan ondanks alle inspanningen in het jaar 2000 nog maar 20% van de Nederlandse bossen worden beschermd.
In een begeleidende brief bij het Nationaal Milieubeleidsplan schrijft minister Nijpels dat als er nu geen extra maatregelen worden genomen ernstige tot zeer ernstige gevolgen voor het milieu ontstaan. Een aantal maatregelen zoals in het NMP staan beschreven zal daarom nu al in gang moeten worden gezet.

Het milieu kan verder uitstel van maatregelen niet verdragen. In zijn brief somt de minister een groot aantal wetten en nota's op die nog dit jaar aan de Tweede Kamer zullen worden aangeboden.

Een van die wetten is het hoofdstuk Plannen van de Wet algemene bepalingen Milieuhygiene, waarin de wettelijke status van het NMP wordt geregeld Dit wetsvoorstel, dat tegelijk met het NMP naar de Kamer is gestuurd, bepaalt onder meer dat er elke vier jaar een NMP moet komen en dat ook provincies een milieubeleidsplan moeten maken.

Doelstellingen
Doelstelling van liet NMP is dat milieuproblemen in beginsel moeten zijn opgelost binnen één generatie. Dat wil zeggen dat in 2010 de huidig; generatie een schoon milieu zou moeten overdragen aan de volgende generatie.
Tegelijkertijd concludeert het NMP dat die doelstelling niet kan morden gehaald ook al gezien het naijleffect van milieuvervuiling. Daarom moeten in een tijdsbestek van 20 tot 25 jaar in ieder geval de milieuproblemen beheersbaar zijn gemaakt.

Duurzame ontwikkelling
Uitgangspunt hierbij is de zogenoemde ,,Duurzame ontwikkeling", een begrip dat is ontleend aan het rapport van de World Commission on Environment and Development, naar de voorzitter ook genoemd Commissie-Brundtland (pag. 343/2 e.v. - 1987)
Dit houdt in een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generatie zonder daarmee voor toekomstige generaties de mogelijkheden in gevaar te brengen om ook in hun behoeften te voorzien.
Belangrijke elementen in dit uitgangspunt zijn integraal ketenbeheer, energie-extensivering en kwaliteitsbevordering.
Integraal ketenbeheer is gericht op het zoveel mogelijk sluiten van stofkringlopen en het beperken van emissies en afvalstromen.



Op 25 mei werd door de verantwoordelijke bewindslieden in het gebouw van de Raad van State het Nationale Milieubeleidsplan aan de pers gepresenteerd.
V.l.n.r. de demissionaire ministers Nijpels van VROM, premier Lubbers. mevr. Smit-Kroes van verkeer en waterstaat en Braks van landbouw.

Energie-extensivering is behalve voor het algemene uitgangspunt van zuinig omgaan met grondstoffen. ook nodig ter beperking van de CO_2-uitstoot, die een van de oorzaken is van het broeikaseffect.
Dit wordt bereikt door een lager energieverbruik, een verbetering van de energie-efficiency en meer gebruik van duurzame energie (zon. wind e.d.).
Het streven naar duurzame ontwikkeling betekent ook het werken aan op duurzaamheid gerichte technologische ontwikkelingen. Voortschrijdende normstelling (oftem-el een planning in de tijd van steeds strengere voorschriften) is de eerste aangewezen weg deze mogelijkheden te realiseren.
Rij de ontwikkeling van nieuwe technologieën is de medewerking van doelgroepen cruciaal.
In het NMP wordt aangekondigd het wettelijk instrumentarium te verbeteren. Het beginsel de vervuiler betaalt, wordt strakker uitgewerkt en de regelgeving wordt beter geschikt gemaakt voor handhaving.
Voor milieugevaarlijke situaties wordt risicoaansprakelijkheid ingevoerd en de invoering van milieuzorgsystemen in bedrijven wordt gestimuleerd.

Thema's
De strategische lijnen van het NMP zijn uitgemerkt volgens de bekende thema's in het milieubeleid, Verzuring. Vermesting, Verspreiding, Verwijdering en Verstoring. Daaraan zijn de volgende nieuwe thema's toegevoegd: Verandering van Klimaat, Verdroging en Verspilling.
Verandering van klimaat. Dit thema omvat de aantasting van de ozonlaag en het broeikaseffect.
Doelstellingen zijn:
- de emissies van stoffen die de ozonlaag bedreigen, wereldwijd volledig te stoppen;
- de emissie van CO_2 (dat voor ongeveer 50% verantwoordelijk is voor het broeikaseffect) voorshands in het jaar 2000 te stabiliseren op het niveau 1989/1990.

De kosten van onderzoek en ontwikkeling bedragen 59 iniljoen in 1994.
Daarnaast zijn forse investeringen in energiebesparing nodig; deze worden gesubsidieerd met een bedrag van f220 miljoen per jaa . Ook mordt de mogelijkheid geschapen tot een bijdrage aan het Klimaatfonds van f250 miljoen.
In internationaal verband zal de overheid een voorstel doen tot het instellen van een mondiaal klimaatfonds, waarvan de opbrengst onder meer wordt besteed aan de overdracht van schone technologie aan ontwikkelingslanden.
Verzuring Verzuring mordt veroorzaakt door SO_2, NO_x, NH3 en VOS (Vluchtige organische stoffen).
Emissiereducties van verzurende stoffen met 80 tot 90% zijn noodzakelijk om belangrijke ecosystemen zonder ingrijpende maatregelen te laten voortbestaan. Tegelijkertijd zullen in ieder geval in onze buurlanden forse emissiereducties plaats moeten vinden.
Dit alle.: zal in 1994 f1 560 miljoen extra gaan kosten.
Vermesting Bij dit thema gaat het erom ophoping van fosfor (P) en stikstof (N) in mater en bodem te voorkomen.
Doelstelling is het herstellen van het evenwicht tussen toevoer en afvoer van P en N, zodat alle functies van water en bodem worden veiliggesteld.
De kosten hiervan bedragen in 1994 f598 miljoen extra.
Verspreiding Bij verspreiding gaat het om een zeer groot aantal milieubelastende stoffen, die individueel of tezamen risico's voor mens en milieu met zich mee kunnen brengen.
Om deze risico's tot een aanvaardbaar, waar mogelijk verwaarloosbaar niveau terug te brengen is een emissiereductie voor bepaalde stoffen van 50 tot 70% nodig.
Dit kost in 1994 f645 iniljoen extra.
Verwijdering Binnen het thema verwijdering mordt een onderscheid gemaakt tussen enerzijds het opzetten, verbeteren en „lekvrij" maken van de afvalverwijderingsstructuur en anderzijds het hergebruik van aivalstoffen en het voorkomen van het ontstaan van afvalstromen.
Dit thema kent verschillende doelstellingen.
De eerste is het reduceren van de risico's van de afvalverwijdering voor mens en dier tot een aanvaardbaar niveau. Daartoe mordt zowel gekeken naar de capaciteit van de infrastructuur als naar de organisatorische structuur en zullen bovendien handhaving en nazorg worden verbeterd.
De tweede doelstelling is beperking van de totale hoeveelheid te storten en te verbranden afval tot maximaal 12 miljoen ton in het jaar 2000 in plaats van de te verwachten 23 miljoen ton in dat jaar Deze doelstelling moet morden gerealiseerd door preventie en hergebruik van afvalstoffen en door vergroting van de verbrandingscapaciteit
De extra kosten bedragen f1,6 miljard in 1994.
Verstoring Bij verstoring gaat het om het bereiken en handhaven van een goede woon- en leefmilieukwaliteit op het gebied van de milieuaspecten geluid, stank. trillingen, externe veiligheid en lokale luchtverontreiniging.
De milieudoelstellingen voor het jaar 2000 zijn:
- aantal geluidgehinderden niet meer dan in 1985
- aantal stankbelaste woningen maximaal 750 000
- individueel risico maximaal 10^{-6} per jaar per inrichting

Dit moet morden bereikt door het huidige beleid voort te zetten met de nadruk op bronnerichte maatregelen.
De extra kosten hiervan bedragen in 1994 f140 miljoen.
Verdroging Maatregelen ter verbetering van de ontwatering en afwatering van landbouwgebieden en ter voorkoming van wateroverlast in steden en het gebruik van grondwater door de openbare watervoorziening, de industrie en de landbouw leiden lokaal en regionaal tot verdroging van de bodem.
De effecten van verdroging op de natuur verergeren de effecten als gevolg van de verzuring, vermesting en verspreiding.
De milieudoelstelling is het waterverbruik in evenwicht te brengen met de draagkracht van het milieu. Het beleid is gericht op zuinig omgaan met grondwater en het bestemmen van het grondwater voor hoogwaardige doelen zoals de drinkwatervoorziening.
Onder meer zal dit moeten gebeuren door beperking van het waterverbruik door huishoudens, landbouw en industrie.
Verspilling Het thema verspilling richt zich op het besef dat de aarde niet onuitputtelijk is. Dit houdt in dat in principe geen stoffen en produkten mogen worden toegepast die slecht he - bruikbaar zijn.
Dit thema is derhalve essentieel voor liet in gang zetten van duurzame ontwikkeling.
In het jaar 2000 nioet een strategie geformuleerd zijn over het beheren van uitputtelijke voorraden. Daarvoor is het noodzakelijlr om kringlopen te sluiten, zuinig om te gaan met energie en oin de kwaliteit van produkten en produktieprocessen te bevorderen.

Doelgroepen
De overheid kan de milieuproblemen niet alleen oplossen. Daarom nemen doelgroepen binnen het YMP een centrale plaats in.
Deze doelgroepen zijn:
Landbouw;
- Verkeer en vervoer;
- Industrie (inclusief chemische industrie en raffinaderijen);
- Energiesector;
- Bouwbranche;

Drinkwater-, afval en milieuproduktiebedrijven;
- Consumenten.

Van al deze groepen wordt een bijdrage verwacht, ook al in de periode 1990-1994, om de doelstelling duurzame ontwikkeling te bereiken.
Landbouw Belangrijkste doelstellingen:
- vermindering van de uitstoot van ammoniak met 70% in liet jaar 2000 (t.o.v 1980);
- niet of nauwelijks afbreekbare bestrijdingsmiddelen mogen niet langer worden gebruikt;
- verlaging van de fosfaat- en nitraatbelasting in verband met de uitspoeling naar oppervlakte- en grondwater.

Mocht blijken dat deze maatregelen onvoldoende zijn om de doelstelling, een schone landbouw in het jaar 2000. te halen, dan zullen extra maatregelen moeten worden genomen, waartoe ook volumemaatregelen kunnen behoren.
Verkeer *en* Vervoer De mobiliteit van mensen en het transport van goederen is de afgelopen decennia zeer sterk toegenomen en zal bij ongewijzigd beleid nog verder toenemen. Zo zou het autoverbruik in 2010 met ruim 70% toenemen ten opzichte van 1986.
Het is duidelijk dat alleen technische maatregelen onvoldoende zijn, het autoverbruik zelf zal ook moeten morden teruggedrongen.
In liet NMP zijn daartoe onder meer de volgende maatregelen voorgesteld:
- toepassing van driewegkatalysatoren in personenauto's;
- stimuleren van schonere vrachtauto's en bussen;
- stimuleren van openbaar vervoer en fiets, onder meer via beloningsinstrumenten en beïnvloeding van het prijsmechanisme (rekeningrijden, fiscale maatregelen*);
- verminderen van mobiliteitsbehoefte (wonen en werken dichter bij elkaar brengen).

Nog dit jaar starten Verkeer en Waterstaat en VROM een breed internationaal onderzoek

*In dit kader is o.m. de maatregel m.b.t. het reiskostenforfait voorgesteld, die bij de VVD verkeerd viel en deze partij ertoe bewogen heeft het kabinet ten val te brengen (pag. 289 1 e.v. - 1989).
Het gewraakte voorstel luidde aldus:
Teneinde het gebruik van de personenauto zonder medepassagiers in het woon-werkverkeer terug te dringen ten gunste van andere vormen van vervoer zoals carpooling. groepsvervoer en openbaar vervoer, resp. ten gunste van het dichter bij het werk wonen, zullen bestaande fiscale faciliteiten in het woon-werkverkeer (reiskostenforfait c.a.) - zo nodig in fasen en niet voor 1 januari 1991 - worden afgeschaft en omgevormd tot beleid gericht op een mindere belasting van het milieu en een betere bereikbaarheid (minder files).
Over de aanwending van het door de genoemde afschaffing vrijvallende bedrag zal door het Kabinet pas een standpunt morden ingenomen en tot inzet morden gemaakt van het beleid, nadat de regering het oordeel ingewonnen heeft van een speciaal in te stellen werkgroep. waarin vertegen\%-oordigers van de Stichting van de Arbeid en \-an de meest betrokken ministeries ondes leiding van een onafhankelijke voorzitter een advies zullen hebben uitgebracht.

Kosten
De extra kosten voor het NMP bedragen in 1994 t.o.v. 1988 in totaal *f*6,65 miljard. Deze kosten zullen op de volgende manier n-orden opgebracht

Rechtstreeks via doelgroepen	3 452 miljoen
Verhoging dieselaccijns	190 miljoen
Verhoging accijns huisbrandolie/gasprijs	170 miljoen
Afschaffen reiskosten forfait	650 miljoen
Mest- en bestrijdingsmiddelenheffing	90 miljoen
Verhoging reinigingsrechten	615 miljoen
Verhoging WVO-heffing	376 miljoen
Verhoging rioolrechten	70 miljoen
Verhoging brandstofheffing/Wabm	430 miljoen
Herschikking binnen de rijksbegroting	486 miljoen
Algemene middelen	121 miljoen
Totaal	6 650 miljoen

naar de beste technieken om vrachtauto's schoon te krijgen. Doelstelling is in 2010 een emissiereductie te realiseren van 75%.
Binnen vijf jaar moet het openbaar vervoer in de steden schoon zijn. Gedacht wordt aan aardgasbussen, elektrische of gecombineerd dieselelektrische bussen en roetfilters.
Industrie Belangrijkste doelstelling is het ontwikkelen van een economisch rendabele industrie, die milieuvriendelijk produceert. Van bedrijven wordt verwacht dat zij zo snel mogelijk hun produktieprocessen en produkten aanpassen met behulp van nieuwe schone technieken.
Concrete maatregelen zijn onder andere:
- inzamelstructuren opzetten voor afvalstromen als koelkasten, PVC-houdende produkten, elektronische en elektrische apparatuur. Voor dit soort afval worden de mogelijkheden van statiegeldsystemen bekeken;
- het opzetten van milieuzorgsystemen binnen bedrijven:
- zo snel mogelijk aanpassen van produktieprocessen en nrodukten met behulp van nieuwe schone technieken
Chemische industrie Gezien de specifieke milieupositie wordt aan de chemische industrie apart aandacht geschonken. Doelstellingen zijn onder andere het beëindigen van de produktie van ozonlaag aantastende CFK's en een verdere emissiereductie voor prioritaire stoffen.
Daarnaast wordt met deze sector momenteel overleg gevoerd over bij voorbeeld het onderzoeken van nieuwe produkten op hun milieu-effecten en over ontwikkeling van methoden voor terugwinning van gevaarlijke stoffen en kunststoffen.

Elektriciteitsvoorziening Deze doelgroep heeft de afgelopen jaren reeds een forse bijdrage geleverd aan het terugdringen van onder andere de emissies van zwaveldioxide. Toch zal er nog meer moeten gebeuren.
Doelstelling is een verdere reductie van meer dan 50% van de verzurende emissies in het jaar 2000 ten opzichte van 1985.
Belangrijke maatregelen in dit verband zijn:
-het verder terugdringen van SO_2 - en NO_x-uitstoot;
- het stimuleren van energie-efficiënte apparaten;
- subsidie voor energiebesparing.
Bouw De bouw is een nieuwe doelgroep. De bouw wordt gevraagd zich te ontwikkelen tot een ,,schone'' bedrijfstak. Dit geldt zowel voor het produkt als voor het produktieproces.
Enige maatregelen hiervoor zijn:
- vanaf 1992 worden aan en via de Doe-het zelfbranche alleen nog milieuvriendelijke produkten geleverd;
- er zal meer bouw- en sloopafval mo den ingezameld en hergebruikt van 3 miljoen ton in 1986 tot 6 miljoen ton in 2000;
- inmiddels heeft VROM een project Duurzaam Bouwen (DUBO) gestart, gericht op het bereiken van het doel ,,schone" boum;
- in het kader van de woningverbeteringsregeling worden jaarlijks 30 000 woningen van extra warmte-isolatie voorzien;
- voor de bestaande bouw wordt een na-isolatie subsidieregeling opgezet voor f 70 miljoen;
- de isolatiewaarde voor nieuwe woningen wordt verhoogd van 2 naar 2,5 terwijl bekeken wordt deze nog verder te verhogen naar 3.
Consumenten De nieuwe doelgroep consumenten neemt een aparte positie in. Huishoudens zijn van belang omdat zij via de vraag invloed kunnen uitoefenen op het aanbod.
Met andere woorden, als huishoudens aandringen op milieuvriendelijke produkten, dan zullen die uiteindelijk ook geproduceerd morden.
Concrete maatregelen in dit verband zijn:
- in 2000 worden alle gebruikte batterijen, klein chemisch afval, blik, textiel en gebruikt papier gescheiden ingezameld;
- tot 2000 moet de groei van het aantal particuliere reizigerskilometers met 15% worden gereduceerd ten opzichte van 1985;
- in 2000 wordt 50% van het organisch huishoudelijk afval gecomposteerd of vergist;
- vanaf 1994 zal geen verkoop van in potentie voor het milieu schadelijke produkten plaatsvinden zonder een duidelijke waarschuwing aan de consument;
- de samenwerking tussen overheid en consumentenorganisaties wordt op korte termijn geïntensiveerd om te bereiken dat die zelf ook acties nemen, zoals voorlichting over milieuvriendelijk handelen en het meenemen van milieu-aspecten van produkten in vergelijkende warenonderzoeken.
Milieubedrijven Onder milieubedrijven worden verstaan afvalverwerkers, drinkwaterbedrijven, waterbeheerders en milieuproduktiebedrijven.
Van deze groep wordt een reeks van uiteenlopende bijdragen gevraagd, van het opzetten van goede infrastructuur voor afvalverwerking, via het bestrijden van effecten van milieuvervuiling tot het ontwikkelen van milieuvriendelijke produktiemethoden.

Positie minister *Nijpels* dubbelzinnig

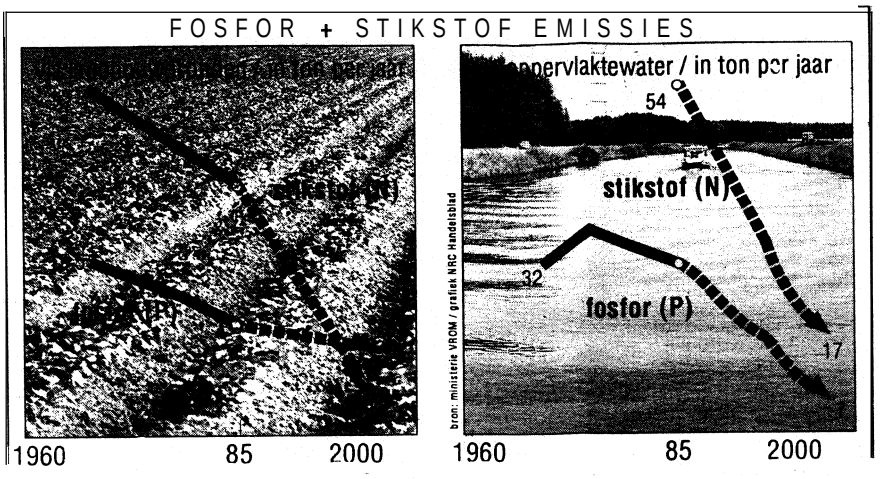
Minister Nijpels van milieu onderschrijft als Tweede-Kamerkandidaat voor de VVD het verkiezingsprogramma van zijn partij ,,volledig en loyaal'', inclusief de eventuele bezwaren daarin tegen de voorgenomen afschaffing van het reiskostenforfait.
Als bewindsman echter voelt hij zich verantwoordelijk voor het op 25 mei gepresenteerde Nationaal Milieu Beleidsplan (NMP). De afschaffing van deze fiscale aftrekpost is volgens hem namelijk niet meer dan een financieringsbron en dus geen ,,principieel'' punt.
Volgens Nijpels zijn beide opvattingen derhalve verenigbaar.
Premier Lubbers onderschreef deze redenering, maar distantieerde zich nadrukkelijk van Nijpels visie op de functie van het afschaffen van het reiskostenforfait.
Door dit onderscheid tussen zijn huidige positie als minister en zijn toekomstige rol als partijpoliticus heeft Nijpels het conflict in de VVD over zijn plaats op de kandidatenlijst verder gecompliceerd.
Nijpels dwingt de VVD zo tot een persoonlijk-politiek debat over zijn kandidatuur. Want inhoudelijk heeft de partij door deze dubbele distantie minder reden om hem af te voeren van de lijst.
Bovendien heeft Nijpels de beslissing over zijn toekomst zo op de lange baan geschoven.
De top van de VVD had op 20 mei op de besloten partijraad in Bussum van Nijpels geëist dat hij zijn positie in het conflict zou bepalen. Voorzitter Luteijn van de Eerste Kamerfractie van het VVD, herhaalde dat op 24 mei in Het Parool en Vrij Nederland

Reacties enkele maatschappelijke organisaties en politieke partijen

Hierna volgt een overzicht van eerste reacties op het NMP uit enkele maatschappelijke organisaties en politieke partijen.

Werkgevers
Het Nederlands Christelijk Ondernemers Verbond (NCOV) heeft grote waardering voor de grensverleggende benadering die uit het Nationaal Milieubeleidsplan (NMP) spreekt. Het kabinet geeft hiermee een prima visitekaartje af ten gunste van het milieu
De ondernemersorganisatie onderschrijft de uitgangspunten van het NMP maar tekent daar wel bij aan te betreuren dat de financiering van het Plan op losse schroeven is komen te staan, hetgeen een totale beoordeling op dit moment nog niet goed mogelijk maakt.
Het appel aan alle leden van de Nederlandse samenleving om naar vermogen bij te dragen aan de ontwikkeling van een schoon milieu, sluit aan bij de opvatting van het NCOV in het eigen concept sociarl economisch program voor de jaren 1989-1993, dat gezamenlijke brachtsinspanning van ondernemingen, consumenten en overheden noodzakelijk is om resultaat te bereiken. Voor afwentelingsprocessen is geen plaats meer, zo stelt het Verbond.
Ook de milieu-activiteiten die van het midden- en kleinbedrijf worden verwacht zullen inspanningen vergen, maar lijken haalbaar en rede lijk. Door samenspel tussen ondernemers en in toenemende mate milieubewuste consumenten en huishoudens kunnen naar verwachting snel resultaten worden geboekt
De eigen verantwoordelijkheid van het midden- en kleinbedrijf kan tot uiting komen in een versterking van de interne milieuzorg in het arbeidc- en produktieproces, vergroting van het milieubew'stziin van ondernemers en werknemers, meer investeringen met een milieuvriendelijk of -verbeterend karakter en een actieve rol bij het totstandbrengen van milieuconvenanten binnen de bedrijfskolom.
Aan de oproep van het kabinet om als werkgevers- en werknemersorganisaties actief mee te werken aan een ,,duurzame ontwikkeling'' geeft het NCOV uiteraard gehoor. Er wordt inmiddels al gewerkt aan de ontwikkeling van milieu-advisering aan bedrijven. Uit het NMP blijkt dat de overheid dergelijke ontwikkelingen wil stimuleren.
De uitvoering van het NMP zal van iedereen offers vragen, die uiteen kunnen lopen van een ander produktieproces tot een verandering van bepaalde leef- en koopgewoonten. Gesteld voor de keus tussen verloederen of veranderen zal de ,,pijn'' echter gedragen moeten worden.

Gelet op de omvang van de milieuproblematiek is het terecht dat het kabinet heeft gekozen voor een ambitieuze opzet van het Nationaal Milieubeleidsplan (NMP). Tegelijkertijd is de realiteitszin niet uit het oog verloren, wat blijkt uit de gefaseerde aanpak en de wijze waarop de deelterreinen in overleg met de betrokken doelgroepen nader worden ingevuld.
Dit zegt het Koninklijk Nederlands Ondernemersverbond (KNOV) in een reactie op het NMP.
In verband inet de huidige politieke situatie constateert het KNOV evenwel dat financiering ten aanzien van de voor het NMP benodigde additionele middelen op z'n minst twijfelachtig is geworden.
Maar ook los van deze onzekere factor zou de financiële onderbouwing aan waarde hebben gewonnen, indien tevens van een heroriëntatie op de huidige milieu-uitgaven sprake was geweest.
Het KNOV is met het kabinet van mening dat Nederland, gezien de omvang van de problematiek en de kwetsbaarheid van ons milieu, in Europees verband op milieugebied een voortrekkersrol moet vervullen. Hoe belangrijk het evenwel is dat Nederland de andere landen aanzet tot gelijkluidende maatregelen, blijkt ondubbelzinnig uit de door het Centraal Planbureau uitgewerkte scenario's.
In dat licht verdient het aanbeveling dat Nederland de andere landen waar mogelijk stimuleert tot het formuleren van een eigen milieuplan, met als einddoel te komen tot een integraal Europees plan.
Positief ervaart het KNOV de introductie van beloningprikkels naast de traditionele sanctiemaatregelen. De ervaring leert dat belonen meer stimuleert tot gedragsaanpassingen dan straffen.
Met het oog hierop brengt het KNOV nogmaals zijn standpunt onder de aandacht het reis-



(*NRC/Handelsblad*, 25-5 1989)

kostenforfait te verhogen voor diegenen die aantoonbaar gebruik maken van het openbaar vervoer.
Waar in het NMP het toekomstig beleid is gericht op het bereiken van een duurzame ontwikkeling, is het bevorderen van proces-geïntegreerde technologieën van eminent belang. Om dit doel te bereiken zal reeds in de eerste planperiode tot een krachtiger aanzet tot de ontwikkeling en toepassing van dit type technologieën moeten worden gekomen.
Versnelling hiervan is te bereiken door de introductie van een stelsel van premiëring voor investeringen op dit gebied.
Een opmerkelijke eend in de bijt vindt het KNOV de overweging, een aantal arbeidsintensieve diensten naar het lage BTW-tarief over te hevelen. Naast het werkgelegenheidsargument is er nu een milieu-argument om zeer serieus naar dczc propositie te kijken. Hopelijk blijft de overheid niet volharden in het schermen met onneembare Europese barrières.

Tot slot vraagt het KNOV zich af hoe de verdeling van de additionele lasten over het bedrijfsleven zal uitpakken. Zo is volstrekt onduidelijk welk deel het midden- en kleinbedrijf voor zijn rekening moet nemen.
Het spreekt vanzelf dat de diverse vertegenwoordigers van het bedrijfsleven - groot en klein - zich hierover in de NMP-begeleidingscommissie in de komende maanden zullen moeten buigen.
In een eerste reactie heeft het VNO gezegd dat het NMP nog veel vragen open laat. Het geeft bij voorbeeld onvoldoende inzicht in de concrete maatregelen die ondernemingen worden geacht te treffen.
Daardoor ontbreekt ook een volledig inzicht in de kosten die met het milieuplan zijn gemoeid. Hoofdlijn van het NMP is gelukkig het beginsel ,,de vervuiler betaalt''. Toch gaan ook de collectieve uitgaven voor milieubeleid omhoog.

Voor de financiering ervan mil het kabinet de burgers 2,5 miljard gulden per jaar aan extra heffingen opleggen. Daarbij gaat het om volledig nieuwe heffingen (onder meer op bestrijdingsmiddelen) en om verhoging van bestaande heffingen.
Dit is een gevaarlijke ontwikkeling. Er moet naar de mening van het VNO namelijk een duidelijke en directe relatie bestaan tussen milieuheffingen en de te nemen inaatregclcn. Het milieubewustzijn mag niet worden gefrustreerd.
Het spreekt voor het VNO vanzelf dat eventuele lastenverzwaringen te allen tijde moeten worden gecompenseerd met lastenverlichtingen elders. De collectieve lastendruk zal de komende jaren omlaag moeten. Daarmee wordt duidelijk dat het milieubeleid dat het kabinet voorstaat, alleen kan morden gefinancierd door extra ombuigingen.

Werknemers
Het demissionair kabinet laat met het Nationaal Milieubeleidsplan (NMP) te veel kansen liggen om de vervuiling van het milieu structureel aan te pakken. ,,Eigenlijk kun je zeggen dat er veel gezaaid wordt, maar dat het risico bestaat dat er geen voldragen vrucht komt, maar een soort stoppelveldjc'', aldus FNV-voorzitter Stekelenburg in een eerste reactie op het NMP.
Hoe langer met het bestrijden van de vervuiling aan dc bron wordt gewacht, des te meer zal het kosten om de vervuilling achteraf op te ruimen. Daarom moet het nieuwe kabinet met spoed maatregelen treffen die zijn gericht op het schoonmaken aan de bron, aldus Stekelenburg.
De Christelijke vakcentrale CNV is aanzienlijk positiever over het NMP: .,Een prima plan, dat getuigt van een visie en de wil de immense milieuproblematiek aan te pakken''.
De lastenverdeling stuit bij beide vakcentrales op bezwaren. Mensen met een minimuminkomen zullen er volgens het Centraal Planbureau minder in inkomen op vooruitgaan dan beter betaalden. ,,Dat bevalt ons absoluut niet. Het is natuurlijk te gek om juist die categorie mensen extra te laten betalen vergeleken met andere groepen. Wij zullen het nieuwe kabinet daarop aanspreken'', zo kondigt Stekelenburg aan.
Hij waarschuwt in dat verband voor een te eenzijdige gerichtheid op het milieu. ,,Er moet geen misverstand over bestaan dat er een zekere bereidheid is om mee te betalen aan een schoner milieu. Als echter alles gericht wordt op het milieu, en toch de norm wordt gehanteerd dat de collectieve lasten (belastingen en premies) niet mogen stijgen, betekent dat dat je aan uitkeringen of het inhalen van achterstanden niets meer zou kunnen doen, of dat je zelfs zou moeten bezuinigen.''
,,Ik vind milieu erg belangrijk'', stelt de FNV-voorzitter, ,,maar wij moeten oppassen de samenhang met de positie van de uitkeringsgerechtigden, de bestrijding van de werkloosheid en het behoud van koopkracht niet uit het oog te verliezen'', aldus Stekelenburg.
De FNV mil het besparen op energie en grondstoffen tot ,,hoeksteen van het milieubeleid'' zien verheven. Door strengere normen voor isolatie van bestaande en nieuwe woningen, huishoudelijke en industriële apparaten en vervoermiddelen kan een flinke energiebesparing worden bereikt.
De maatregelen in het NMP voor terugdringing van het autoverkeer acht de FNV eveneens onvoldoende. Openbaar vervoer, langzaam verkeer en groepsvervoer verdienen als alternatief meer aandacht.
FNV en CNV zullen dit zwaar laten meewegen bij het tot stand komen van het advies in de Stichting van de Arbeid over de afschaffing van het reiskostenforfait, waaraan ze overigens wel willen meewerken.

De FNV en de grootste werkgeversorganisatie VNO hebben begin dit jaar in een convenant vastgelegd op centraal en decentraal niveau overleg te voeren over maatregelen om het milieu schoner te maken. De overige werkgevers- en werknemersorganisaties hebben zich bij het convenant aangesloten.
Het eerste resultaat is een gezamenlijke campagne voor de invoering van milieuzorg in bedrijven. Milieuzorg omvat het geheel aan voorzieningen om de relatie tussen bedrijf en milieu te verbeteren.
De sociale partners zullen zich nu op korte termijn beraden op een gezamenlijke reactie op de hoofdlijnen van het NMP, zodat deze nog een rol kan spelen bij de kabinetsformatie, aldus Stekelenburg
In het arbeidsvoorwaardenbeleid van de FNV krijgen de aangesloten vakbonden de aanbeveling om in bcdrijfstakkcn en ondernemingen met milieumaatregelen aan de slag te gaan.
Stekelenburg: ,,Er is niet concreet gezegd ,,wij zullen modelteksten voor milieuconvenanten ontwikkelen''. De bonden krijgen wel de aanbeveling om vanuit het belang van het milieu en de effecten voor duurzame economische groei en duurzame werkgelegenheid daar verder mee aan het werk te gaan.''

Milieu-organisaties
De milieu-organisaties Stichting Natuur en Milieu en de Vereniging Milieudefensie zijn ,,ronduit teleurgesteld'' over het Nationaal Milieubeleidsplan (NMP) van het kabinet-Lubbers. Ze spreken over ,,een koude douche'' na de hoopvol gestemde verwachtingen die maren gewekt door het niilieurapport ,,Zorgen voor morgen'', dat het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne vorig jaar uitbracht.
,,Met dit NMP gaat het milieu de mist in'', aldus directeur A.J.M.van den Biggelaar van Natuur en Milieu.
,,Dit plan maakt het milieubeleid ondergeschikt aan verdubbeling van produktie en consumptie in de komende twintig jaar. Dat is onzinnig, vergelijkbaar met het kappen van bomen om het regenwoud te redden'', zegt medewerker T.A.C. van den Heiligenberg van Milieudefensie.
De in het milieuplan geformuleerde ,,tussendoelstellingen'' voor de aanpak van de milieuproblemen tot het jaar 2000 reiken volgens Natuur en Milieu lang niet ver genoeg om het milieu op de langere termijn daadwerkelijk schoon te maken.
Milieudefensie verwiit het kabinet eebrek aan durf. ,,Alle aandacht gaat naar zogenoemde ,end of pipe'-maatregelen, zoals zuivering en verwerking van milieuschadelijke stoffen. Het kabinet rekent zich rijk door de effecten van die maatregelen te overschatten'', aldus Van den Heiligenberg.
Structurele maatregelen die noodzakelijk zouden zijn om het milieu te redden, zijn volgens hem de grote afwezige in het NMP. ,,Aan selectieve krimp in het wegverkeer, in de intensieve veehouderij, bij delen van de chemische industrie en bij de verpakkingsindustrie valt niet te ontkomen, maar in het NMP wordt stelselmatig vermeden deze sectoren structureel aan te pakken.
Voorstellen als heffingen op verzurende stoffen en ,,broeikasgassen'', toelatingsprocedures voor nieuwe produkten en invoering op grote schaal van statiegeldsystemen zijn in het NMP niet terug te vinden.''
De uitstoot van koolstofdioxide - dat vrijkomt bij de verbranding van kolen, olie en aardgas en dat voor een belangrijk deel verantwoordelijk is voor het broeikaseffect waardoor het klimaat op aarde geleidelijk opwarmt met vele nadelige gevolgen voor mens en milieu - wordt volgens beide milieu-organisaties in het NMP verontrustend weinig beperkingen opgelegd.
,,Gezien de ernst van het broeikaseffect moet je mondiaal toe naar enorme reducties in de uitstoot van onder andere koolstofdioxide. Het is een lachertje dat het kabinet in het NMP meent te kunnen volstaan met het streven naar een stabilisatie van de koolstofdioxide-uitstoot in

het jaar 2000 op het niveau van de jaren 1989/1990. Het broeikaseffect is hèt mondiale milieuvraagstuk van de komende decennia.
Het Nederlandse kabinet had er de afgelopen maanden de mond van vol, belegde er zelfs met veel tam-tam een internationale conferentie over in Den Haag. Als je dan zo'n slap doel in het NMP opneemt maak je je puur ongeloofwaardig", zegt Van den Biggelaar van Natuur en Milieu.
In dit verband wordt een krachtige aanpak van energiebesparing in het NMP door de milieu-organisaties rodr gemist.
De bedragen die het ksbinct in energiebesparing wil steken lopen op van 95 miljoen gulden volgend jaar tot 574 miljoen gulden in 1994. ,,Een druppel op de gloeiende plaat. Wij vinden dat er jaarlijks minstens 3,5 miljard gulden in energiebesparing gestoken zou moeten morden, te beginnen nog dit jaar", zegt Van den Biggelaar.
Milieudefensie acht een omvattend ,,Deltaplan Energiebesparing" noodzalrelijk. gericht op ?timulering van zonne-, wind- en waterkracht, warmte-krachtkoppeling en de bouw van energiezuinige woningen, apparaten en voertuigen. ,,De bedragen die het kabinet nu uittrekt zijn amper voldoende om de in 1987 doorgevoerde bezuiniging van 400 miljoen gulden op energiebesparing te compenseren': aldus Van den Heiligenberg.
Het NMP stelt voor het jaar 2000 als doel een beperking van de uitworp van verzurende stoffen (zwaveldioxide. stikstofdioxide, ammoniak en vluchtige organische stoffen) tot 2400 zuurequivalenten per hectare per jaar. ,,Een veel te ruime doelstelling, waarmee een verdere aftakeling van de bossen niet wordt tegengehouden. Met dit doel mikt het NMP op bescherming van slechts twintig procent van onze bossen", aldus Van den Biggelaar. Volgens Natuur en Milieu zou moeten worden gestreefd naar een gemiddeld depositieniveau van 1400 zuurequivalenten in het jaar 2000.
Uit het RIVM-rapport ,,Zorgen voor morgen" is volgens Van den Biggelaar zonneklaar gebleken dat niet volstaan kan morden met alleen technisrhe maatregelen tegen verzuring, maar dat ook ,,volume-beperkende maatregelen" nodig zijn om het energieverbuik en het autogebruik terug te dringen en de veestapel in te krimpen.

,,Hoekun je in hemelsnaam bel-eren dat je een duurzame ontwikkeling van het milieu wilt bevorderen, terwijl je tegelijkertijd een plan presenteert dat het milieu om zeep helpt, doordat wordt toegestaan dat tachtig procent van onze bossen verdwijnen en de automobiliteit met 48 procent toeneemt?", vraagt Van den Biggelaar zich vertwijfeld af
Natuur en Milieu heeft scherpe kritiek op de in het NMP voorgestelde aanpak van de fosfor- en stikstofuitstoot. ,,De maatregelen leiden niet tot schoon water" aldus Van den Biggelaar.
De nieuwe norm voor het nitraatgehalte in he: grondwater (maximaal 50 mg per liter in het grondwater op twee meter onder de grondwaterspiegel) is volgens hem ,,volstrekt onaanvaardbaar".
Daarnaast vindt Natuur en Milieu het NMP-streven naar tien procent minder afvalproduktie in 2000 ,,heel mager".
Teleurstellend noemt Natuur en Milieu ook dat in het NMP aan (water)bodemsanering lage prio iteit is gegeven en nauwelijks aandacht wordt geschonken aan maatregelen ter bestrijding van geluidhinder en verdroging
Milieudefensie vindt tenslotte dat in het NMP de internationale dimensie van milieuproblemen (export van bestrijdingsmiddelen en kunstmest, import tropisch hardhout en veevoer) sterk is onderbelicht.
Beide organisaties hopen dat het NMP na de verkiezingen in de formatie ,,aanzienlijk aangescherpt" zal kunnen morden. ,,Gebeurt dat niet, dan is het NMP een gemiste kans", aldus Van den Heiligenberg.

Politieke partijen
Het milieubeleidsplan getuigt van een miskenning van de belangrijke rol die de overheid, naast die van de burgers en de bedrijven, moet vervullen.
Dit zegt de PvdA-fractie in de Tweede Kamer in een eerste reactie.
Het plan blijft teveel in goede bedoelingen steken, in vergelijking met de PvdA-nota Honderd over Groen. De instrumenten en de financiële middelen die het kabinet mil inzetten, zijn ontoereikend.

De doelstellingen voor de lange termijn uit het rapport Zorgen voor Morgen van het Rijksinsti tuut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne worden weliswaar onderschreven, maar bij lange na niet gehaald.
Door de voor iedereen gelijke heffingen waarmee het kabinet de aanpak wil financieren, en slechts een gering deel uit de belastingen, moeten de zwakste schouders in verhouding tot anderen de zwaarste lasten dragen, zegt de PvdA
Uit laatste bezwaar wordt door de CDA-fractie onderschreven: .,Een eenzijdige afwenteling van kosten op lagere inkomens is niet aanvaardbaar".
Woordvoerder A.G.W.J. Lansink vindt het NMP een ,,samenhangend, helder, concreet en degelijk en ambitieus actieprogramma" dat brede steun verdient.
Maar ook hij vindt dat de bijdrage aan de financiering uit de algemene middelen tot 1994 te laag geraamd is

Volgens de VVD-er A.J. ter: Veldhuis moet aan de burgers tegelijk met de confrontatie met hogere milieulasten een lastenverlichting van 8 miljard gulden worden aangeboden om koopkracht te handhaven en compenserende loongolven te vermijden
Volgens de W D ontbreken in het NMP gegevens over de gevolgen voor de werkgelegenheid, het financieringstekort, de produktiviteit van het bedrijfsleven. de collectieve lastendruk en over de koopkrachteffecten en moeten die spoedig op tafel komen.
Verder meent de W D dat een Nederlands milieubeleid alleen effectief kan als het buitenland ook scherpe maatregelen neemt.
Verder vindt zij de lastenverzwaringen voor de landbouw te fors en blijft zij bij haar bezwaren tegen afschaffing van het reiskostenforfait.
D66 heeft waardering voor de wijze waarop het kabinet nieuwe vervuiling wil voorkomen. Maar de democraten vinden dat het te weinig doet aan het opruiinen van erfenissen uit het verleden,
D66 vindt verder dat de overheid meer aan de plannen moet bijdragen.
De kleine linkse partijen PPR en PSP en de kleine christelijke fractie van de SGP vinden het NMP te zacht.
Het GPV spreekt van een minimumpakket
De RPF heeft maarderine voor de inhoud maar mist het ,,geestelijke milieu".

LATIJNS-AMERIKA

ARGENTINIË

POLITIEKE ONTWIKKELINGEN SINDS EIND 1987

Sinds eind 1987 deden zich in Argentinië op politiek gebied o.m. de volgende ontwikkelingen voor:

Op 10 dec. 1983 was Raul Alfonsin Foulkes van de Radicale Burgerunie (Union Civica Radical, UCR) beëdigd als president van Argentinië voor een ambtstermijn van zes jaar (zie pag 186/3 e.v.-1988).

Peronisten kiezen Menem tot kandidaat voor de presidentsverkiezingen

In het weekeinde van 9-10 jan. 1988 werd Antonio Francisco Cafiero, die op 6 sept. 1987 was gekozen tot gouverneur van de provincie Buenos Aires (pag. 189/1-1988), gekozen tot leider van de Peronisten (off. Movimiento Nacionalista Justicialista, MNJ). Plaatsvervangend partijleider werd Carlos Saul Menem, gouverneur van de provincie La Rioja.
Op 9 juli 1988 kozen de Peronisten Menem tot hun kandidaat voor de in 1989 te houden presidentsverkiezingen. Met 53 tegen 46 procent versloeg Menem zijn rivaal Cafiero. Menem had de jurist Eduardo Alberto Duhalde uitgekozen als zijn kandidaat voor het vicepresidentschap. Van de 4,1 mln Peronisten bracht minder dan 40 procent een stem uit.

Menen? werd op 2 juli 1930 geboren te Anillaco. een klein dorp in de provincie La Rioja, in het noordoosten van het land. Na een studie rechten aan de universiteit van Cordoba, werd hij in 1955 advocaat. In zijn studentenjaren was Menem actief binnen de Peronistische beweging. Verder was hij juridisch adviseur van de vakcentrale CGT. In 1973 werd hij voor het eerst gouverneur van de provincie La Rioja.
Na de militaire coup van 1976 werd hij gearresteerd en kwam hij in de gevangenis terecht. Op 10 febr. 1980 kwam hij definitief vrij. In 1983 werd hij opnieuw tot gouverneur van La Rioja gekozen en in 1987 herhaalde zich dat.

Onder de kop ,,'Vernieuwde' Peronisten maken uitstekende kans op presidentschap Argentinië" meldde correspondent Ferry Versteeg in *NRC/H'blad* (24-5-1988):

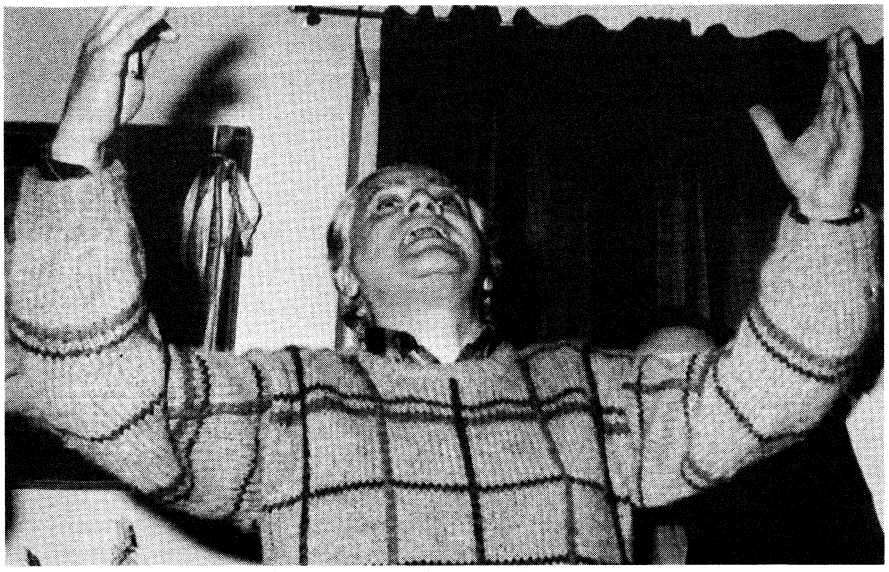
Het Chaquarita-kerkhof, gelegen in een chique buitenwijk van Buenos Aires en omringd door torenhoge beuken, is een laatste rustplaats voor Argentinië's leiders, helden en notabelen. Het is letterlijk een dodenstad, met huizenhoge mausolea in soms bizarre stijlen, waar brede asfaltwegen doorheen lopen. In een van deze vreemde dodenlanen worden de grauwheid en verlatenheid onderbroken door de kleuren van bossen bloemen en groepjes eerbiedig toekijkende bezoekers.
Zij brengen een hulde aan Juan Domingo Peron, de generaal, de drievoudige president, de balling en de begenadigde volksmenne , die deze eeuw als geen ander zijn stempel drukte op het Argentijnse politieke leven en dat nu, veertien jaar na zijn dood, nog altijd doet.
Want over een jaar maken de Peronisten bij de presidentsverkiezingen een uitstekende kans om de door economische rampspoed aangeslagen Radicalen van de huidige president Raul Alfonsin te verslaan. Tijdens bijeenkomsten van de Rechtvaardigheidspartij, zoals de Peronistische beweging officieel heet, wordt de oude caudillo als een semi-heilige geciteerd en passeren zijn stokpaarden - staatsinvloed, sociale rechtvaardigheid, vorming van werkgelegenheid en herverdeling van inkomen - onvermijdelijk de revue. En geen Peronistische leider laat zich fotograferen zonder Perons portret op de achtergrond.

Toen de Argentijnse *lider maximo* in 1974 overleed, braken er moeilijke tijden aan voor het Peronisme. Zijn derde vrouw, de voormalige nachtclubzangeres Isabella, volgde hem op maar maakte er zo'n potje van dat de militairen zich twee jaar later geroepen voelden de macht te grijpen. Zij ontketenden vervolgens een ,,vuile oorlog" tegen de ,,subversie" die tot 1983 zou duren. De verpletterende verkiezingszege van de Radicale leider Raul Alfonsin, die dat jaar de terugkeer van de democratie markeerde, liet

de Peronisten verward, verdeeld en machteloos achter.
Een groep Peronistische *Renovadores* (vernieuwers) ging daarna energiek aan de slag om de beweging te verlossen van haar Byzantijnse en gewelddadige verleden en te reorganiseren tot een moderne, Westerse politieke partij. Zij dreven de orthodoxe vleugel, geleid door Italo Luder, steeds meer in het defensief. Zij ontdeden de partij van haar autoritaire, populistische en semi-fascistische ballast en voerden interne pa tijdeinoeratie door. Ook de machtige en vaak corrupte vakboildsleiders, die in het verleden de toon in de partij aangaven, 1%-erdenop een zijspoor gerangeerd.
De grote industriële syndicaten, de zogenoemde ,,62 organisaties" keerden de oprukkende vernieuwers boos de rug toe, maar deze stroming behield de steun van de kleinere vakbonden uit de commerciële en dienstensectoren, de ,,groep van 25". Tegelijkertijd richtten de Peronistische vernieuwers zich niet meer uitsluitend op de arbeiders, maar ook op de middenklassen en trokken zij jeugdig talent aan dat zirh kon vinden in de humanitaire kanten van het Peronisme.
,,Ik moet toegeven", zo liet de Radicale president Alfonsin zich onlangs ontvallen, ,,dat er tegenwoordig in het Peronisme een mens tot democratisering bestaat. Dat maakt een eventuele Peronistische verkiezingsoverwinning niet meer riskant". De verpersoonlijking van deze ongekende partij-evolutie is de 65-jarige Antonio Cafiero. In 1946 trad hij als 29-jarige econoom toe tot generaal Perons eerste regering en later werd hij een bekende verschijning in opvolgende Peronistische kabinetten.
,,Ik hoef geen verklaringen te geven of excuses te zoeken voor het feit dat ik Peronist ben", zo verzekerde Cafiero in een recent vraaggesprek. ,,Wij hebben onze eigen glasnost doorgevoerd." Toen Antonio Cafiero in september met groot machtsvertoon het gouverneurschap won van de volkrijkste provincie, Buenos Aires, bezegelde dat de overwinning van de vernieuwers in de Rechtvaardigheidspartij. Hij werd daarmee ook de ,,natuurlijke" Peronistische kandidaat die het bij de presidentsverkiezingen volgend jaar inag opnemen tegen Raul Alfonsins radicale opvolger Eduardo Angeloz. En met grote kans op succes. De opiniepeilers voorspellen dat de Peronisten gemakkelijk zullen winnen van de Radicalen en alleen al in ,,Groot Buenos Aires'' op 69 procent van de stemmen mogen rekenen.

Eén kenmerk heeft een brede vollisbeweging als die van de Peronisten door de jaren heen behouden: vaagheid. Volgens Cafiero is zijn partij links noch rechts, is zij wel nationalistisch en katholiek en vertegenwoordigt zij ,,een derde positie" tussen liberalisme en socialisme. Naar zijn opvatting dient Argentinië allereerst een einde te maken aan Alfonsins ,.obsessie" om almaar schulden te blijven afbetalen. Cafiero wil .,door middel van onderhandelingen'' deze wurgende afbetalingen zo spoedig mogelijk staken. Hij blijft volgens Peronistische traditie een voorstander van een grote overheidsinvloed in de economie en stelt voor de koopkracht en daarmee de binnenlandse markt met spoed te herstellen.
Hij kant zich eveneens tegen de ,,privatiseringsmanie'' van de huidige Radicale regering. Volgens Cafiero's concept dienen de verliesgevende staatsbedrijven ,,die onder zijn mentor Peron als paddestoelen uit de grond schoten en nu als een loden last op de nationale huishouding drukken" te worden overgedragen aan arbeiders, vakbonden en gebruikers. Zij moeten dus ,,sociaaleigendom" morden en kunnen worden bestuurd door van buitenaf ingehuurde managers.

Voor het overige adviseert de grijze, methodische *apparatsjik* Cafiero met zijn metalen stemgeluid geen heil te verwachten van ,,grote magische inspiratie" maar van ,,hard werken, het werk van alledag". Met deze realistische oproep richt hij zich over de hoofden van de Argentijnen heen tot zijn partijgenoot Carlos Menem, de flamboyante gouverneur van de kleine provincie La Rioja, die ook presidentiële ambities koestert en de laatste maanden sterk oprukt.
Menem, zoon van Syrische ouders, die pas vorig jaar uit electorale over\%-egingende islain-religie verwisselde voor het katholicisme, is in veel opzichten het tegendeel van de mat droge Cafiero. Hoewel Menem zich evenals Cafiero een ,,vernieuwer" noemt, vertegenwoordigt hij in feite de oude populistische traditie. Begiftigd met het uiterlijk van een profvoetballer op leeftijd trekt deze meeslepende advocaat al maandenlang aan het hoofd van zijn ,,karavaan van de hoop" door het land.



Antonio Francisco Cafiero op 6 sept. 1987, de dag dat hij tot gouverneur van de provincie Bueiios Aires werd gekozen.

Staande op een omgebouwde vrachtwagen, die door de Argentijnse pers tot *menemobil* is gedoopt. haakt bij op welsprekende wijze in op de dagelijkse frustraties van de Argentijnen. ,,Mijn boodschap is dezelfde als die ren Jezus tot Lazarus, sta op en wandel", zo riep hij afgelopen zaterdag (20 mei) tienduizenden aanhangers toe in een buitenwijk van Buenos Aires. ,.Mijn project is niets minder of meer dan een nationaal project, dat wortelt in de Argentijnse bodem, dat wordt gedragen door Juan Peron met de sociale steun van Eva Peron en een voorbeeld is voor de hele wereld."
Carlos Menem haat schuldenafbetaling, wil de doodstraf voor drugshandelaren en belooft het inkomen van de gewone man snel te zullen verhogen Inhoudelijk komt de opwindende kandidaat niet veel verder, maar zijn populariteit stijgt met de dag.
Carlos Menem klaagt dat zijn concurrent Cafiero het Peronistische partij-apparaat beheerst maar voegt daar verheugd aan toe: ,,Ik heb de steun van de man in de straat." Volgens recente opiniepeilingen zou zijn populariteit ,,op straat" nu dubbel zo groot zijn als die van Cafiero. ...

PSA en *CSA* aaan samen

Op 26 juni 1988 meldde de Argentijnse krant uit Buenos Aires, dat Enrique Inda, de leider van de Authentieke Socialistische Partij (Partido Socialista Autentico, PSA), en Oscar Palmeiro, de leider van de Argentijnse Socialistische Confederatie (Conferacion Socialista Argentina, CSA), de ,,declaratie van Rosario'' hadden getekend over een samengaan van beide partijen.

Alsogaray kandidaat van de *centrumpartijen* voor het presidentschap van Argentinië

Op 27 juni 1988 meldde het Franse persbureau A F P dat de in een alliantie verbonden centrumpartijen van Argentinië in het weekeinde van 25-26 juni twee kandidaten hadden aangewezen voor de in 1989 te houden presidentsverkiezingen. Oud-minister van economische zaken Alvaro Alsogaray van de Union del Centro Democratico (UCD) werd bij acclamatie gekozen tot kandidaat voor het presidentschap en Alberto Natale van de Partido Democrata Progresista (PDP) tot kandidaat voor het vice-presidentschap.
Tevens namen de partijen een verkiezingsprogramma aan waarin zij een vrije markteconomie eisten.

Over Alsogaray meldde de politicoloog Patricio Silva in Intermediair (12-5-1989) o.m. het volgende:

... Als financieel expert heeft Alsogaray de laatste tijd diverse keren een succesvolle aanval op het economische beleid van regering-Alfonsin gedaan. Hij bestempelde het beleid van minister Sourrouille als arrogant en arbitrair, omdat er bijna dagelijks zeer ingrijpende economische maatregelen door de regering zouden zijn genomen zonder dat het parlement en de belangenorganisaties zouden zijn geraadpleegd.
Alsogaray ziet de grote staatsbemoeienis met het economisch gebeuren in het land als de belangrijkste boosdoener. Hii stelt voor de economie te liberaliseren en staatsbedrijven en-diensten te privatiseren. Volgens hem is de chronische inflatie in Argentinië alleen maar de uitdrukking van het gebrek aan vertrouwen van de bevolking in de regeringsleiders die geen duidelijke spelregels voor het functioneren van de economie hebben kunnen formuleren.
Verder wil hij de bestuurlijke overheersing van Buenos Aires reduceren door de provinciën hun financiële autonomie te garanderen en pleit hij tegelijkertijd voor een versterking van locale overheden zoals de gemeenten.
Met name zijn privatiseringsplannen blijken bij de Argentijnen, die meer dan genoeg hebben

van de zeer slecht functionerende nutsdiensten van de staat, populair te zijn. Uit enquêtes blijkt dan ook dat 73 procent van de Argentijnen positief staat tegenover de privatisering van de staatsbedrijven. ...

Regeringspartij kiest Angeloz tut *presidentskandidaat*

Op 3 juli 1988 koos de Union Civica Radical (UCR) van president Alfonsin de gouverneur van de provincie Cordoba, Eduardo Cesar Angeloz, tot kandidaat voor de presidentsverkiezingen van 1989. Angeloz kreeg 88 procent van de stemmen en versloeg daarmee ruimschoots zijn rivaal Luis Leon, die deel uitmaakte van de Senaat. Van de 2,8 mln partijleden was 30 procent naar de stembus gegaan.
Tot kandidaat voor het vice-presidentschap werd Juan Manuel Casella gekozen, die het had opgenomen tegen zijn partijgenoot Carlos Yeregui.
President Alfonsin kon volgens de grondwet niet worden herkozen.

Angeloz werd in 1931 in de provincie Cordoba geboren. Hij stamt af van Zwitserse emigranten. Net als de Peronistische presidentskandidaat Menem studeerde hij rechten aan de universiteit van Cordoba. In 1963 werd hij voor het eerst in de Senaat gekozen.

In Intermediair (12-5-1989) meldde Patricio Silva over de kansen van de UCR en Angeloz bij de verkiezingen o.m. het volgende:

De Radicalen (UCR) zijn de presidentiële verkiezingen ingegaan met twee grote handicaps. Allereerst vormen ze de regeringspartij en worden ze door de publiek? opinie dus niet beoordeeld op hun plannen voor de toekomst, maar op hun daden in de afgelopen zes jaar. En een terugblik op de regering-Alfonsin laat al snel zien dat zij er niet in geslaagd is de economische crisis een halt toe te roepen en het democratische stelsel op overtuigende wijze te consolideren.
In de tweede plaats heeft de UCR als presidentskandidaat Eduardo Angeloz, een advocaat uit Cordoba, gekozen die door de meeste Argentijnen, zelfs door aanhangers van de regering, als ,,droog en saai'' wordt aangemerkt. Hij komt ook niet overtuigend over, het ontbreekt hem aan charisma en hij is geen goede redenaar; drie kenmerken die door de Argentijnse kiezer als belangrijke tekortkomingen voor een presidentskandidaat worden beschouwd.
Angeloz was in feite ook niet de kandidaat die Alfonsin voor ogen had als zijn eventuele opvolger. Die heette Juan Manuel Casella, een populaire politicus die onder andere de post van minister van arbeid in zijn regering heeft vervuld. Maar de rampzalige nederlaag die de Radicalen bij de tussentijdse verkiezingen van september 1987 leden, hebben de kandidaatsplannen van Alfonsin doen stranden.
De Radicalen verloren toen hun meerderheid in het Huis van Afgevaardigden en moesten met lede ogen aanzien hoe de Peronisten zestien van de tweeëntwintig belangrijke gouverneurszetels veroverden.
Casella dong bij de verkiezingen naar het gouverneurschap van de provincie Buenos Aires, maar werd verslagen door zijn Peronistische tegenstander. Aan de andere kant wist Angeloz, toen al gouverneur van de provincie Cordoba, zijn zetel te behouden en hierdoor de machtsbalans binnen de UCR ten gunste van zijn kandidatuur te laten doorslaan Casella kreeg toen als troostprijs de kandidatuur voor het vicepresidentschap.
Angeloz heeft in zijn regeringsprogramma beloofd de economie te deregulariseren, de meeste staatsbedrijven te privatiseren en de staat te moderniseren. Zijn paradepaardje is zijn goed gevoerde financiële bestuur van Cordoba. Zo heeft hij de laatste maanden geprobeerd zich van de regering van zijn partijgenoot Alfonsin en met name van diens economisch beleid te distantiëren door het doen van weinig collegiale uitspraken. Recentelijk heeft hij bijvoorbeeld verklaard dat indien hij de laatste jaren aan de macht was geweest, de economische problemen nooit zo hoog zouden zijn opgelopen en kraakte hij openlijk het economisch beleid van minister Sourrouille af, die direct daarna zijn ontslag nam (zie verderop, red KHA).

Aankondiging *parlements-* en presidentsverkiezingen. Kiessysteem

Op 19 aug. 1988 deelde minister van binnenlandse zaken Enrique Nosiglia in Buenos Aires mee dat de -indirecte - presidentsverkiezingen in mei 1980 zouden plaatsvinden. De nieuwe president zou op 10 dec. 1989 de macht van president Alfonsin overnemen, aldus Nosiglia.
Verder moest in mei 1989 de helft van het 254 leden tellende Huis van Afgevaardigd worden vernieuwd en stonden 15 van de in totaal 46 zetels omvattende Senaat op het spel.
Op 18 oktober maakte president Alfonsin in een korte toespraak voor radio en televisie bekend dat de exacte verkiezingsdatum 14 mei 1989 was. Alfonsin wees erop dat zijn mededeling twee belangrijke records betekende. Het was voor het eerst sinds 1951 dat een Argentijnse president verkiezingen had uitgeschreven en hij zou de eerste democratisch gekozen president zijn die de macht overdroeg aan een gekozen opvolger sinds Marcelo de Alvear in 1928. Volgens Alfonsin betekenden de komende verkiezingen ,,een nieuwe overwinning voor de democratie''.

Over de verkiezingsprocedure merkte Silva in Intermediair (12-5-1989) o.m. het volgende op:

.. In de nog van kracht zijnde grondwet van 1853 werd naar Amerikaans model een kiescollege ingesteld dat uiteindelijk de president en vice-president moet aanwijzen.
De Argentijnen moeten op 14 mei een totaal van zeshonderd electores voor het kiescollege kiezen. In de hele Argentijnse electorale geschiedenis heeft dit weinig bekende kiescollege echter slechts een paar keer voor een verrassing gezorgd, door een president te kiezen die niet als de eerste keuze van de bevolking uit de bus was gekomen.
Maar indien de winnaar van de verkiezingen geen eigen meerderheid aan kiesmannen heeft, bestaat het gevaar dat binnen het college de resterende kiesmannen van de andere partijen een alliantie vormen en de tweede keuze van de bevolking tot president van het land verklaren.
In Argentinié heerst op dit moment grote verwarring over de electorale spelregels. Uit een enquête is gebleken dat slecht.; zeven procent van de kiezers weet dat een kiesman van een partij over de vrijheid beschikt om eventueel in het college op de kandidaat van een andere partij te stemmen. Dus volgens de grondwet is de winnaar van de verkiezingen de kandidaat die de absolute meerderheid binnen het kiescollege verkrijgt. Indien geen kandidaat deze vereiste meerderheid behaalt, dan worden de president en vice-president aangewezen door het voltallige Congres, dat mil zeggen het Huis van Afgevaardigden en de Senaat.
Het Argentijnse kiessysteem brengt ook met zich mee dat de relatief dunbevolkte rurale provincies oververtegenwoordigd zijn binnen het kiescollege. Terwijl tweederde van de kiezers zich in de federale hoofdstad Buenos Aires en in de provincies Buenos Aires, Cordoba en Santa Fe bevindt, krijgen ze slechts 47 procent van de zetels voor het kiescollege. Deze situatie is met name nadelig voor Angeloz die juist sterk staat in de grote provincies maar niet op het platteland. ...

Angeloz eist aftreden van minister van economische zaken *Sourrouille. Economisch team* stapt *op*

Op 30 maart 1989 eiste de presidentskandidaat van de regeringspartij, Angeloz, het vertrek van minister van economische zaken Juan Sourrouille, die op 19 febr. 1985 door president Alfonsin in die functie was benoemd (pag. 188/1-1988).
Een dag later diende Sourrouille zijn ontslag in bij Alfonsin, die het aanvaardde. In het kielzog van de minister vertrokken twee staatssecretarissen van economische zaken, staatssecretaris van financiën Mario Brodersohn, en president van de centrale bank Jose Luis Machinea.
Sourrouille zei dat hij als minister opstapte ,,wegens de moeilijke economische situatie''.
Op 4 april werd de voorzitter van het Huis van Afgevaardigden, Juan Carlos Pugliese, beëdigd als opvolger van Sourrouille. Nieuwe president van de centrale bank werd Enrique Garcia Vazquez, die vanaf het aantreden van Alfonsin tot 18 febr. 1985 ook al op die post had gezeten (benoeming op pag 187/1-1988 en aftreden op pag. 188/1-1988).
Angeloz had, aldus de Financial Times (3-4-1989), vaak geklaagd dat zijn kansen om de presidentsverkiezingen te winnen, werden geschaad doordat het team van Sourrouille er niet in slaagde de inflatie in de hand te houden of het steeds terugkerende gebrek aan vertrouwen in de austral (Argentijnse nationale munt) te voorkomen.

President Alfonsin maakt voor het parlement de balans op

Op 1 mei 1989 zei president Alfonsin in zijn laatste ,,state of the nation'' voor het parlement dat zijn regering er niet in was geslaagd de economische problemen van het land op te lossen. ,,We zullen waarschijnlijk het land in een staat van crisis moeten overdragen aan de volgende regering. Het is ons niet gelukt de economische crisis te overwinnen'', aldus Alfonsin.
De president gaf de schuld van de economische problemen aan twintig jaar militair en burgerlijk economisch wanbeheer.
De lonen waren in 1988 met 4,1 procent gedaald en de koopkracht was met bijna acht procent verminderd, aldus Alfonsin.

Peronisten winnen de verkiezingen

De presidents- en parlementsverkiezingen van 14 mei 1989 werden gewonnen door de Peronisten. Nadat 99 procent van de stemmen was geteld, deelde het ministerie van binnenlandse zaken volgens de *NZZ* (18-5-1989)mee dat



Drie leden van het economisch team van president Raul Alfonsin Foulkes tijdens een persconferentie op 8 maart 1989. V.l.n.r.: staatssecretaris van financiën Mario Brodersohn, president van de Centralc Bank Jose Luis Machinea en minister van economische zaken Juan Sourrouille.

de Peronistische presidentskandidaat Menem 47,4 procent van de stemmen had gekregen en daarmee 310 van de 600 leden van het kiescollege dat op 10 augustus de president zou kiezen. Volgens de *Financial* Times (16-5-1989) stonden 317 leden van het kiescollege aan de zijde van Menem.

Angeloz, de presidentskandidaat van Alfonsins Radicale Burgerunie, eindigde met 37 procent van de stemmen op de tweede plaats. Zijn partij behaalde alleen in de provincies Cordoba (waar hij gouverneur was) en Salta, alsmede in Groot Buenos Aires meer stemmen dan de Peronisten.

De alliantie van centrumpartijen werd met zes à zeven procent derde. Verenigd Links (Izquierda Unida, IU) met als presidentskandidaat Nestor Vicente zou, aldus de Volkskrant (16-5-1989), ongeveer drie procent van de stemmen hebben behaald.

Toen zijn overwinning zeker was, hield Menem in La Rioja een toespraak waarin hij opkwam voor de armen, jongeren en vrouwen. Hij bepleitte een nationale verzoening en het sluiten van een ,,politiek, sociaal en economisch pact dat de grondslag vormt van de produktieve revolutie". ,,Erzal geen plaats meer zijn in Argentinë voor uitbuiting en speculatie", riep hij uit.

Naar aanleiding van de overwinning van Menem meldde de Volkskrant (17-5-1989)in een commentaar:

Argentijnen zijn blijkbaar kort van memorie. Zij hebben dc Peronist Carlos Menem tot nieuwe president gekozen, ofschoon het Peronisme in het verleden tot tweemaal toe tot een militaire staatsgreep heeft geleid. In 1955 stuurde het Argentijnse leger Juan Peron weg, nadat deze het land financieel naar de afgrond had geleid. In 1973 mocht hij naar Buenos Aires terugkeren, maar nog geen drie jaar later was de chaos zo groot dat de striidkrachten opnieuw ingrepen. De militaire junta's voerden een ,,vuile oorlog" tegen iedereen die van linkse sympathieën werd verdacht, en een zeeslag tegen de Britten om de Faikland-eilanden. Pas in 1983 na de nederlaag tegen de Britse strijdkrachten kon de democratie worden hersteld.

Na de overwinning van Menem is er dan ook al le reden bezorgd te zijn over de toekomst van Argentinië. Zijn politieke ideologie bestaat uit een gevaarlijk explosief mengsel van populisme en nationalisme. Met zijn leuze over een ,,produktieve revolutie" kon hij wel een groot deel van de sterk verarmde Argentijnse bevolking voor zich winnen, maar een duidelijk recept voor de doodzieke economie van het land heeft hij niet Menem pocht op zijn goede relatie met het leger, maar als onder zijn Iciding de chaos toeneemt, lijkt een herhaling van de coup van 1976 geenszins uitgesloten

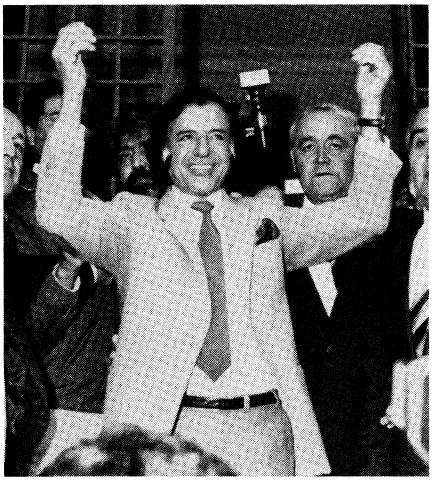
Dat het Peronisme nu terugkeert in Argentinië is vooral bitter voor de huidige president Alfonsin. Hij heeft niet alleen de burgelijke vrijheden en de democratie hersteld, maar hij heeft deze democratie de afgelopen jaren ook met succes verdedigd tegen aanvallen van delen van de strijdkrachten en radicaal links. Daarbij was hij wel gedwongen concessies te doen aan het leger, dat geen grootscheepse strafrechtelijke vervolging van de schuldigen van de ,,vuile oorlog" duldde.
Dit handhaven van vrijheid en democratie is Alfonsins grote verdienste, maar dankbaarheid is in de politiek een onderontwilikelde deugd. Voor de Argentijnen heeft kennelijk de doorslag gegeven dat de zittende president er niet in is geslaagd de grote economische problemen op te lossen. Dat is niet geheel zijn schuld, want noch de rijke bovenlaag noch de Peronistische vakbeweging heeft de saneringsplannen van de president gesteund. Maar de Argentijnen hebben wel de regeringspartij UCR de rekening gepresenteerd.

De verarmde Argentijnen hebben zich kennelijk laten leiden door het gevoel dat zij gezien de galopperende inflatie en de lege etalages niets meer te verliezen hebben, en door het primitieve geloof dat de politieke playboy Menem hen via een soort mirakel uit hun ellende kan bevrijden. De fraaie beloften van Menem over meer loon en meer overheidsuitgaven staan echter haaks op de bittere werkelijkheid dat Argentinië feitelijk bankroet is.
De hoop dat Menem met steun van de vakbeweging de neerwaartse economische spiraal kan stoppen, is dan ook niet erg groot. Veeleer moet gevreesd worden dat de chaos groter wordt. Dat dit een situatie is waarin voor militairen de verleiding groot is om in te grijpen, zijn de Argentijnse kiezers vergeten.

Onder de kop ,,Menem blijft vaag over economisch beleid" schreef correspondent Ferry Versteeg in *NRC/H'blad* (19-5-1989):

Carlos Saul Menem, de triomfantelijke Peronistischr winnaar van de recente Argentijnse presidentsverkiezingen, beloofde zijn aanhangers tijdens zijn lange campagne niet alleen meer werk, maar nok hogere lonen Al probeerde hij de hooggespannen verwachtingen van zijn bewonderaars de laatste tijd mat te temperen met de toevoeging dat het zo'n drie jaar zou kosten voordat de betere tijden aanbreken. Feit blijft dat Carlos Menem bij zijn ambtsaanvaarding op 10 december van Raul Alfonsin een meinig belovende financieel-economische erfenis zal overnemen: een buitenlandse schuld van 58 miljard dollar waarover al een jaar geen rente meer wordt betaald; een binnenlandse schuld van zo'n 6,5 miljard dollar die ook steeds moeilijker valt af te betalen; een maandelijkse inflatie die in de twee cijfers loopt; een grote kapitaalvlucht, enzovoort.
Voor de oplossing van deze knellende problemen droeg Menem vage en nogal impressionistische recepten aan, zoals ,,produktieve revolutie", ,,salariazo" (loonsverhoging) een ,,sociaal pact" tussen regering, werkgevers en syndicaten. Van een ook maar enigszins gedetailleerd economisch programma was van Peronistische zijde geen sprake.
Vandaar dat eerder deze week met grote belangstelling werd uitgekeken naar Carlos Menems eerste persconferentie sinds zijn verkiezingszege van afgelopen zondag, die plaatshad op een luxe boerderij nabij Buenos Aires. Erg veel wijzer werden zijn toehoorders niet

,,Op het terrein van de buitenlandse schuld ben ik een pragmaticus", sprak Menem, die zijn voorkeur voor een afbetalingspauze van vijf jaar herhaalde maar beklemtoonde dat het Argentijnse congres in deze kwestie het laatste woord moet hebben. Verder verzekerde hij dat de ervaringen van Brazilië en Peru aantonen dat het fout is te breken met het Internationale Monetaire Fonds, ,,omdat dat leidt tot isolement en opdrogende investeringen".

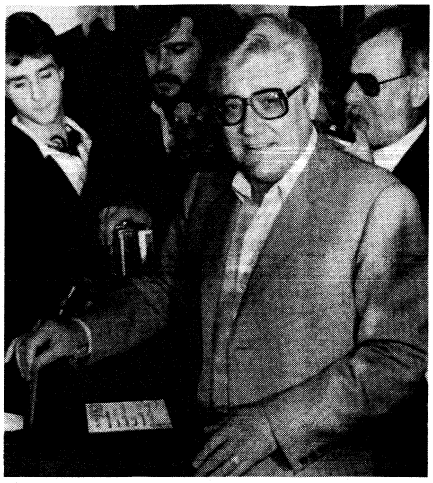


Carlos Saul Menem, presidentskandidaat van de Peronisten, na het uitbrengen van zijn stem voor de verkiezingen van 14 mei 1989.

Toen hem werd gevraagd hoe hij de razende inflatie denkt te beteugelen, antwoordde de aanstaande president: ,,Ik ga aan tafel zitten met alle sectoren van de maatschappij, ondernemers en arbeiders, om af te sp eken hoe mij de immense rijkdommen van de natie kunnen benutten en daarmee de produktie kunnen opvoeren. Daardoor zal er vanzelf een einde komen aan de inflatie .
Menem zag in dit verband een parallel met het zogeheten ,,pacto social", waarmee de Mexicaanse regering het afgelopen anderhalf jaar het inflatiespook wist te beteugelen Maar de Mexicaanse president heeft waarschijnlijk een veel grotere greep op de vakbeweging dan zijn Argentijnse collega.
Temidden van al deze vaagheden blijft voor het moment de belangrijkste vraag wie Menem op de economische sleutelposten zal benoemen en welke steun deze personen zullen krijgen van de nieuwe president en andere Peronistische leiders. in het kamp van de Peronistische cconomen bestaan grofweg twee facties: de ,,populistische" groep geleid door Eduardo Curia en Marcelo Diainand, en de ,neo-liberale'' factie, aangevoerd door Samuel Muzykanski en Domingo Cavallo.
De man die beide economen-facties tot compromissen moet zien te pressen is Eduardo Bauza, een boezemvriend en intieme adviseur van Carlos Menem, die als kandidaat geldt voor het ministerschap van economische zaken. Tot afgrijzen van zowel populistische als neo-liberale vakeconomen die menen dat Bauza - evenals trouwens Menem zelf - weinig af weet van economie en slechts kan bogen op het feit dat zijn familie een pizzafabriek drijft.
De ,,populisten'' huiveren nog voor een opening van de Argentijnse economie voor de buitenwereld en menen dat 's lands industrialisering vooral gebaat zal zijn niet een ,,coherent importsubstitutieschema" cn een gecontroleerde wisselkoers. Hoewel zij pleiten voor exportbevordering zien zij nog meer in interne marktontwikkeling. En het grote, zwaar verliesgevende staatsapparaat moet huns inziens niet zozeer morden ingekrompen, alswel efficiënter en slagvaardiger worden gemaakt

De ,,neo-liberale'' Peronistische economen, mier ideeën niet extreem afwijken van de afgelopen zondag verslagen Radicale kandidaat Eduardo Angeloz, oordelen dat Argentinië de buitenwereld niet meer als een bedreiging moet zien maar als een welkome uitdaging. De strijd tegen geldontwaarding en chronische begrotingsoverschrijdingen van de overheid is voor hen veel belangrijker, evenals de privatisering van zoveel mogelijk staatsbedrijveil.
Tijdens de verkiezingscampagnes gold de populistische factie als invloedrijker en economen als Curia en Diamand waren de voornaamste krachten achter Carlos Menems wervende plannen tot ,,produktieve revolutie". Maar nu de harde realiteit onafwendbaar op de Peronisten afkomt, is het goed mogelijk dat de neo-liberale opvattingen van de Cavallo's en de Muzykanski's aan invloed zullen winnen.

Deze mening heerst blijkbaar ook in de Peronistische vakbondskringen, waar deze week werd verzekerd dat Menem een traditionele ,,captain of industry'' tot minister van economische zaken zal benoemen. Wat voor menige syndicalist blijkbaar geen geruststellende gedachte is. Zo liet leider Luis Miguel van de orthodoxe metaalarbeidersbond meten dat harde actie ook onder een Peronistische regering tot de mogelijkheden blijft behoren. terwijl Saul Ubaldini van de overkoepelende Peronistische CGT verklaarde: ,,Ik vertegenwoordig allereerst het belang van de arbeiders en daar komt geen verandering in door het resultaat van de verkiezingen."
De aanstaande Argentijnse president zelf laat zich tot nu toe niet in de kaart kijken. ,,Menem zegt tegen niemand nee, maar hij zegt evenmin ja", aldus een van zijn medewerkers. ,.De enige die op dit moment zeker is van een post in de toekomstige regering is hijzelf."



Eduardo Cesar Angeloz, de presidentskandidaat van de Radicale Burgerunie. op 14 mei 1989 bij de stembus.

In de *Financial* Times (16-5-1989) werden uitspraken van Menem over de Falkland-eilanden, de schuldenproblematiek, de handel, het Peronisme en leiderschap weergegeven, De Falkland-eilanden zouden weer in Argentijnse handen komen ,,hoeveel tijd het ook zal kosten of hoeveel bloed me ook zullen moeten verspillen", was een uitspraak van Menem geweest.
Ten aanzien van de schuldenproblematiek had hij gezegd. ,,Een periode van respijt (,,grace'') is een afspraak tussen schuldenaar en schuldeiser. Ik spreek van een periode van respijt, wat iets heel anders is dan een moratorium."
Ove de handel: ,,Wanneer me handel elimineren om competitie aan te moedigen, zal dat eindigen in de vernietiging van het weinige dat nog over is van onze nationale industrie."
Met betrekking tot het Peronisme had hij verklaard: ,,Peron belichaamde de werkende klasse (...) die Argentinië veranderde van een producent van vlees en graan in een land dat op weg is naar industrialisatie.''
Wat leiderschap betreft was een uitspraak van Menem: ,,Ik geloof in God en het lot." Leuzen tijdens Menems verkiezingscampagne maren: ,,Volg mij.'' ,,De laatste caudillo."

Onderhandelingen over voortijdig aftreden *Alfonsin* mislukken. *Alfonsin* vormt crisiskabinet. Samenstelling

Op 15 mei 1989 verklaarde Menem dat hij niet streefde naar een voortijdige machtsoverdracht, maar wilde wachten tot dc ambtstermijn van Alfonsin in december was verstreken. Hij zei verder dat hij binnen t ee weken een toespraak tot het volk zou houden en binnen een maand zijn kabinet zou voorstellen.

Op 18 mei 1989 had Menem een ontmoeting met president Alfonsin. Na afloop van het gesprek verklaarde Menem dat hij van plan was tot de machtsoverdracht op 10 december gouverneur van La Rioja te blijven. ,,Alles dat er vanaf nu tot 10 december zal gebeuren, is de volledige verantwoordelijkheid van de regering", aldus de toekomstige president.
Verder zei hij dat hij het met Alfonsin eens was geworden over de noodzaak de nationale begroting te herformuleren. Militaire kwesties waren volgens Menem tijdens de ontmoeting niet ter sprake gekomen.

Menem verklaarde voorts dat de president en hij overeengekomen waren een gemeenschappelijk team naar de Verenigde Stutcn te sturen .,om te proberen een schikking te bereiken met de banken waarbij we in het krijt staan"
Na een gesprek met Menem verklaarde president Alfonsin op 21 mei dat ,,in de context van een ernstige economische crisis de overgangsperiode overdreven lang duurt" en dat hij bereid was eerder dan 10 december af te treden ,,als dat in overeenstemming met de grondwet en op basis van consensus kan gebeuren".

Menem verklaarde dat hij bereid zou zijn als president aan te treden voordat Alfonsins mandaat van zes jaar officieel zou zijn geëindigd. Als vermoedelijke datum voor de machtsoverdracht noemde hij 9 juli (onafhankelijkheidsdag).

Op 23 mei beloofde president Alfonsin in een toespraak voor de televisie op 28 mei een crisisprogramma te zullen presenteren met maatregelen tegen de galopperende inflatie, de instorting van de nationale munt en het gebrek aan vertrouwen in de regering. Het programma was opgesteld voor een ,,oorlogseconomie en een crisisregering".

De president kondigde aan dat hij zijn aanbod eerder op te stappen, had ingetrokken. Volgens Alfonsin waren onderhandelingen tussen zijn partij en de Peronisten van Menem over een voortijdige machtsoverdracht mislukt, doordat de Peronisten de voorstellen van de Radicalen voor herstel van de economie hadden afgewezen. „We zullen doorgaan (met regeren) tot 10 december", aldus Alfonsin.
Teneinde de vorming van een ,,crisiskabinet" mogelijk te maken, trad de regering op 23 mei af.

Op 25 mei presenteerde Alfonsin zijn nieuwe team. Het kabinet, dat op 26 mei werd beëdigd, zag er als volgt uit:

Buitenlandse zaken - Susana Ruiz Cerutti+: binnenlandse zaken - Juan Carlos Pugliese**; economische zaken - Jesus Rodriguez +; defensie - Jose Horaeio Jaunarena +; onderwijs en justitie - Jose Gabriel Dumon +; openbare werken - Roberto Echarte +; sociale zaken en gezondheid - Enrique Beveraggi +; arbeid cn sociale zekerheid - Ideler Tonelli*; secretaris-geiieraal t.b.v. de president - Carlos Becerra*.

* onveranderd
\+ nieuw
** andere portefeuille

(NRC/H'blad, Volkskrant, Le Monde. *NZZ.* FAZ, The *Times, Financial* Times, Intermediair).

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100. Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

GORBATSJOW IN WEST-DUITSLAND

Van 12-15 juni heeft Sowjet-president en -partijleider Michail Gorbatsjow een bezoek gebracht aan de Bondsrepubliek Duitsland. Hij is daar door de bevolking met groot enthousiasme ontvangen.
Over de politieke betekenis van dit bezoek bevatte het *NRC/H'blad* van 12 juni een beschouwing, waaraan het volgende is ontleend.

Politieke *betekenis*

Kan Michail Gorbatsjow eigenlijk wel vier dagen weg uit Moskou7 In de media van de Bondsrepubliek, waar de Sowjet-leider op 12 juni tegen het einde van de ochtend is aangekomen, is daarover de laatste dagen ste ke twijfel geuit.
Een cartoon in het dagblad *Die* Welt toont Gorbatsjow druk in de weer met een reeks telefoons in de Bonner Sowjet-ambassade om branden in eigen land te blussen: Oezbekistan, de Baltische staten, het Volkscongres. In de deuropening staan Westduitse politici die beleefd vragen of hij misschien ook nog een paar minuten tijd voor hen heeft.
Tot in de middag van 9 juni is het programma van Gorbatsjows bezoek geheim gehouden. Officieel gebeurde dat om veiligheidsredenen. In het kleine Bonn was echter al snel uitgelekt dat de gast wroblemen had met het tijdstip.
Op zeker moinent lekte zelfs uit dat de mogelijkheid in Moskou werd overwogen het bezoek te laten vervallen, gezien de binnenlandse politieke problemen. De aankomst in de ochtend van 9 juni van vier Iljoesjin-transportvliegtuigen met onder andere een reeks reusachtige Zil-automobielen aan boord, waarmee de Sou-jet-gasten zich voortbewegen, bracht een zucht van verlichting teweeg bij de gastheren.
Sowjet-woordvoerder Gennadi Gerasimow, die eveneens al sinds 9 juni in de stad is, probeert nijver de indruk weg te nemen dat er aarzelingen waren om het land te verlaten. Blijkbaar is dat als een verkeerd signaal tegenover de wereld beoordeeld, alsof Gorbatsjow de zaak niet meer in de hand zou hebben in zijn land.
Hij komt weliswaar de volle vier dagen maar een reeks oorspronkelijk geplande, echter nooit officieel bekend gemaakte programmapunten is vervallen, zodat hij ruimschoots tijd heeft om telefonisch contact met het thuisfront te houden. Dat gebeurt vanuit de Sowjet-ambassade, waar de gast, geheel tegen de protocollaire gebruiken in, ook de nachten doorbrengt.
Een hoge Poolse waarnemer, die met vele tientallen anderen uit de Oosteuropese landen in Bonn is neergestreken, concludeerde op 11 juni in het tot perscentruin omgebouwde CDU-hoofdkwartier, dat de beide hoofdrolspelers in het bezoek, Gorbatsjow en Kohl, sterke binnenlandse politieke belangen bij het bezoek hebben.
Gorbatsjow heeft de economische steun nodig van de machtige en g etige Westduitse economie. Verdragen over teclinologische en wetenschappelijke samenwerking, over de opleiding van managers en over de bescherming van Westduitse investeringen in de Sowjet-Unie liggen klaar en hoeven nog slechts te worden ondertekend,
Voor de Russen is het belangrijkste daarbij op dit moment dat de Duitsers hun verwachtingen over economische samenwerking niet al te hoog spannen. Het economisch hervormingsproces ve loopt langzaam.

Van de drie miljard mark kredieten die een consortium van Westduitse banken vorig jaar Moskou ter beschikking heeft gesteld, is een miljard mark nog steeds niet opgenomen, omdat er simpelweg niet voldoende projecten voor kunnen worden bedacht.
Voor bondskanselier Kohl komt het bezoek van Gorbatsjow uitermate gelegen, enkele dagen voor de Europese verkiezingen. De uitslag van die ver kiezingen is vooral interessant als graadmeter voor de politieke verhoudingen.

De regeringspartij CDU/CSU bevindt zich al vele maanden in opiniepeilingen op ongekende dieptepunten Vol gens de jongste cijfers zouden de christen-democraten slechts 37 procent steun hebben, tegenover de oppositiepartij SPD 41. Coalitiepartner FDP staat op 6 procent, de Groenen op 9 procent en de rechts-radicale Republikeinen op 6 procent.

Het succesvolle bezoek van de Amerikaanse president George Bush van twee weken eerder en de spectaculaire visite van de Sowjet-leider kunnen het beeld van de staatsman Kohl zodanig versterken, dat hij met een paar procenten minder verlies dan nu nog n ordt verwacht, de indruk kan werken weer door het steinmingsdal heen te zijn
De Russen lijken er alles aan te doen om Kohl bij zijn gevecht om de procenten te helpen
Er worden elf verdragen afgesloten, terwijl er een politieke verklaring komt, waarin volgens de geruchten in Bonn enkele passages zullen staan over het recht op zelfbeschikking van staten, waarvan de goede verstaander zal weten dat 7ij betrekking hebben op de situatie in de DDR, het land waarvan de leiders tot nu toe weigeren met de Moskouse hervormingspolitiek mee te doen

Hulp kreeg Helmut Kohl 's avonds op 11 juni ook van Nikolai Portoegalow, Duitsland-deskundige in Gorbatsjows 'inner circle' die tijdens een uitvoerige Sowjet-persconferentie de hoop uitsprak, dat het bezoek een stap zou zijn naar een ,,onbeperkt wede zijds vertrouwen" tussen de Sowjet-Unie en de Bondsrepubliek.
Moskou, aldus Portoegalow, ,,wil nu de grote dooi-braak tot stand brengen en een dikke streep onder het verleden zetten".
Dat is taal die men in Bonn graag hoort: de oorlog vergeten en ve geven. Dat geldt niet alleen voor de politici maar misschien nog meer voor de bevolking, waarvan volgens een op 11 ju-



Sowjet-president Michail Gorbatsjow en bondskanselier Helmut Kohl ondrrtekeneri de gemeenschappelijke politieke verklaring.

ni door het tweede tv-net gepubliceerde opiniepeiling 90 procent vertrouwen heeft in Gorbatsjows politiek.
In George Bush heeft slechts 58 procent vertrouwen en in de eigen Helmut Kohl 50 procent. 'Gorbymania' heet dat in de Verenigde Staten.
Michail Gorbatsjow speelt op zijn eerste reis naar de Bondsrepubliek derhalve bijna een thuiswedstrijd; hij is veruit de populairste politicus in di Bondsrepubliek.
En niet alleen daar: zo'n 2500 journalisten uit meer dan veertig landen hebben zich in Bonn gemeld. Daarbij vergeleken was het tweedaagse bezoek veertien dagen eerder van Bush een bijna onop allende gebeurtenis, met nog geen duizend geaccrediteerde journalisten.
De enigen die toen een perscentrum hadden ingericht, waren de Amerikanen zelf; nu zijn alle zalen van het Konrad Adenauer Haus ingericht voor de media, torenen straalverbindingstorens boven alles uit in het Bonner regeringscentrum en zijn tientallen containers ingericht als mobiele redactielokalen.
Veel verrassends kan er niet gebeuren: alle verdragen en verklaringen liggen klaar. Waar het om gaat, is het peilen van de atmosfeer tussen de beide landen, die in ijltempo is verbeterd vanaf het moment dat bijna twee jaar geleden president Richard von Weizsacker Moskou bezocht (pag. 449/1 e.v.-1987)en Kohl vorig jaar herfst in die zelfde stad van Gorbatsjow mocht vernemen, dat er een ,,nieuw hoofdstuk'' in de betrekkingen van beide landen kon worden opengeslagen (pag. 777/1 e.v.-1988).
Margaret Thatcher was de eerste Westeuropese leider die Gorbatsjow 'salonfähig' verklaarde. Inmiddels is die situatie echter drastisch veranderd. ,,Terwijl in alle andere landen van West-Europa een geheel andere houding tegenover ons wordt ingenomen, is het parool vanuit Londen: business as usual'', aldus Sowjet-woordvoerder Gennadi Gerasimow 's avonds op 11 juni. Dat heeft, zei hij, ,,een schaduw op de Sowjet-Britse relaties geworpen''.
De enige smetvlekken op het bezoek, in het bijzonder in de overigens euforische Westduitse media, vormen de Muur en de positie van West-Berlijn in de verhouding tussen de beide landen. Tot groot verdriet van de regering in Bonn gaat Moskou nog steeds niet akkoord met een algemene regeling, waarin West-Berlijn in allerlei verdragen gewoon als onderdeel van de Bondsrepubliek wordt beschouwd.

De hoop dat in de dynamiek van het bezoek Gorbatsjow wellicht tot verdergaande concessies op dat punt bereid zou zijn, wordt al dagenlang de kop ingedrukt door Nikolai Portoegalow, die dit 'Prinzipienreiterei' noemt die contraproduktief werkt. Laten we die zaak niet zo heet koken. er voorzichtig mee omgaan en pragmatisch, stap voor stap tot oplossingen komen'', blijft hij herhalen.
Dat de tijd nog niet rijp is voor het afbreken van de Muur, bewijst wel het feit dat Sowjet-minister van buitenlandse zaken Sjewardnadze op 10 juni nog naar Oost-Berlijn is gevlogen om de agenda van Gorbatsjow en Kohl door te nemen. De leiders van de communistische Duitse staat moesten worden gerustgesteld.
Portoegalow richtte zich in deze dagen - zonder diens naam te noemen - in Ronn daarover ook tot president Bush, die Gorbatsjow twee weken te voren in Mainz opriep de Muur af te breken. ,,Dezelfde mensen die dat nu zeggen, wilden voorheen dat we de Brezjnew-doctrine opgaven'', zei hij ironisch. Onder die doctrine hadden de Oosteuropese landen gen-oon uit te voeren wat Moskou wilde; hun speelruimte was toen uitermate beperkt.
Met deze uitspraken geeft Moskou aan, dat de Muur als een zaak van Oost-Berlijn zelf wordt beschouwd. Daar zit een star regime dat er niet aan denkt iets aan de status quo te veranderen.
In een vraaggesprek met de Washington Post onderstreept de Oostduitse leider Honecker nog eens dat hij niet van plan is de Muur af te breken. Moskou is niet van plan druk in die richting uit te oefenen. Daarover moeten de Westduitsers geen enkele illusie hebben, zo hebben Gorbatsjows knechten in Bonn al duidelijk gemaakt voordat hun chef was gearriveerd.

Positieve reactie Gorbatsjow op voorstellen wapenvermindering president Bush

In Bonn heeft Sowjet-president Gorbatsjow positief gereageerd op de voorstellen van VS-president Bush van twee weken voordien tot drastische vermindering van conventionele bewapening en troepen in Europa (pag. 353/1 e.v.-1989).
,,Er bestaat nu meer reden om aan te nemen dat een overeenstemming in Wenen wezenlijk sneller kan worden bereikt dan voordien werd aangenomen'', zei de Sowjet-leider.
George Bush heeft voorgesteld in zes tot twaalf maanden tot resultaten te komen. Gorbatsjow noemde op 12 juni tijdens een tafelrede in de Bonner 'Redoute' de voorstellen van Bush een antwoord op ,,het nieuwe, grote initiatief van onze zijde''.
In een aan het begin van de middag van 13 juni door Gorbatsjow en Kohl ondertekende ,gemeenschappelijke verklaring' onderstrepen beide landen dat iedere staat, ,,het recht heeft het eigen politieke en sociale systeem vrij te kiezen''.
Bestaande politieke en maatschappelijke verschillen ,,vormen geen hindernis om de politieke toekomst vorm te geven over de grenzen van de verschillende systemen heen''.
De gemeenschappelijke verklaring, die bij eerste lezing weinig verrassends leek te bevatten, sloot aan op de rede die president Gorbatsjow 's avonds op 12 juni hield. Daarin zei hij dat het door de NAVO overgenomen Amerikaanse voorstel zichtbaar maakt, dat men de tekenen des tijds verstaat, ,,hoewel zowel in de tekst als tussen de regels door nog veel doelstellingen en benaderingsmethoden aanwezig zijn die zijn geërfd uit de periode van confrontatie''.
, Met genoegdoening'' had Gorbatsjow vastgesteld, dat de Verenigde Staten en de NAVO ,,eindelijk'' instemmen met vermindering van de troepen in Europa. .,Bemoedigend is het feit. dat men de bereidheid toont wapenvermindering ook uit de strekken over de eigen offensieve systemen en dat men dit niet alleen meer van ons verlangt.''
Onder Gorbatsjows toehoorders waren 's avonds op 12 juni het vrijwel voltallige Westduitse kabinet, de premiers van de deelstaten, de leiders van de Bondsdagfracties en alle groten uit de industrie.
Over de raketten voor de korte afstand (SNF) zei hij het te waarderen, dat men het deel van het Sowjet-voorstel om over deze wapens te onderhandelen heeft geaccepteerd, ,,hoewel de daarbij gestelde voorwaarden ons hebben doen ophoren''.
Volgens Bush' voorstel kan pas met onderhandelen over de SNF-wapens morden begonnen, wanneer er een akkoord is ondertekend over vermindering van de conventionele bewapening in Europa.
Niettemin toonde Gorbatsjow zich tevreden over het feit, dat ,,ons grote ontwapeningsinitiatief voor het eerst niet tot onmiddellijke verdenkingen en kritiek heeft geleid, maar serieus en concreet is beantwoord''.
Volgens hem betekent dit, dat ook in het Westen het inzicht is gegroeid ,,dat het nu tijd is het proces terug te draaien als gevolg waarvan Europa tot een van de meest gemilitariseerde en met wapensystemen en strijdkrachten overladen regio's ter wereld is geworden''.
Op de details van de Brusselse voorstellen wilde hij nu niet nader ingaan, zei hij. Maar hij wilde niet een bijzondere zorg onvermeld laten, namelijk ,,het streven de politiek van de nucleaire indamming ('containment') en daardoor ook het nucleaire gevaar te vereeuwigen''.
In een Europese vredesordening past geen indamming met kernwapens, aldus Gorbatsjow, maar een indamming van de kernwapens zelf, of beter nog een volledige afschaffing van die wapens. ,,De vraag over de volledige vernietiging van de tactische atomaire systemen mag niet van de agenda worden geschrapt''.
Deze zinsnede vormde een di ecte reactie op de discussie over een derde nuloptie.

Gemeenschappelijke verklaring

In Westduitse regeringskringen werd de ,,gemeenschappelijke verklaring'', die Michail Gorbatsjow en Helmut Kohl op 13 juni ondertekend hadden, een ,,sensatie'' genoemd.
In het bureau van de bondskanselier spreekt men van een 'historisch docu-

ment'. vooral omdat dit het eerste bilaterale document zou zijn waarin de Sowjet-Unie zich in algemene zin bekent tot het recht van volkeren en staten hun lot vrij te bepalen en, naar de mening van Westduitse regeringsfunctionarissen, ook voor het eerst de waarde en de rechten van de individuele mens erkent.
De internationale groep waarnemers en journalisten, die tijdens Gorbatsjows bezoek in Bonn verblijft, is veel sceptischer. Er staat weliswaar, dat alle volkeren en staten hun lot ,,vrij kunnen bepalen en hun betrekkingen tot elkaar op basis van het volkenrecht souverein vorm kunnen geven", maar dat is al in diverse vormen beschreven in het handvest van de Verenigde Naties, in de akkoorden van Helsinki en recentelijk nog door Gorbatsjow verkondigd voor de Algemene Vergadering van de VN (pag. 785/1 e.v.-1988).
Michail Gorbatsjow zelf beschrijft in een van zijn redes de verklaring als het eerste document ,,waarin twee grote Europese staten, die tot verschillende systemen en allianties behoren, zich de moeite geven filosofisch over de zin van dit door de wereldgemeenschap beleefde moment na te denken en gemeenschappelijk de doelstellingen van hun politiek te presenteren''.
Onder deze dwang tot gemeenschappelijkheid heeft het document echter duidelijk te lijden.
Als 'bouwelement voor een Europa van vrede en samenwerking' geldt bijvoorbeeld de ,,onbeperkte achting voo de integriteit en de veiligheid van elke staat". Iedere staat heeft het recht, zo staat er, ,,zijn eigen politieke en sociale systeem vrij te kiezen".
Ook de achting voor de grondslagen en normen van het volkenrecht, in het bijzonder van het recht op zelfbeschikking door de volke en, geldt onbeperkt.
Sinds vele jaren vormen dergelijke passages in overeenkomsten tussen Oost en West tweesnijdende z aarden. Enerzijds lijken zij betrekking te hebben op het recht van bijvoorbeeld de DDR-bevolking om de coinmunistische leiding naar huis te sturen en een ander systeem te kiezen. De oostelijke zijde interpreteert het daarentegen echter zo, dat het DDR-volk het huidige systeem wil en dat dus elke aandrang vanuit het Westen om daar verandering in te brcngcn niet alleen een ,inmenging' in de binnenlandse aangelegenheden' van een land is, maar zelfs een schending van het grondrecht op territoriale integriteit.
Westduitse politieke analitici die wat meer distantie hebben tot de in de Bondsrepubliek bijna algemene Gorbatsjow-koorts, tonen binnenskamers grote bewondering voor de staatsmanskunsten van de Sowjet-leider.
Met zinnetjes over de ,,overwinning van de deling van Europa", over het ,,trekken van een streep onder de naoorlogse periode", over een ,,gemeenschappelijk Europees huis" van vrede en samenwerking biedt hij de Westduitsers een perspectief, dat een gemeenschappelijke Duitse toekomst suggereert
Hij knoopt als het ware aan bij dat wat vooral in kringen van Helmut Kohl wordt gepropageerd: via de weg van een gemeenschappelijk Europa komen de Duitse staten weer bij elkaar.
Gorbatsjow laat een tipje van de ,Duitse kaart' zien, zonder enige concrete toezegging te doen of de hele kaart ooit nog tevoorschijn komt
Dat is al genoeg voor de huidige Duitse politici, van rechts-radicaal tot en met links-extreem, om hem bereidwillig de hulp aan te reiken die de Sowjetleider broodnodig heeft om z'n eigen economie te hervormen en, uiteindelijk, om zijn eigen machtige positie te kunnen handhaven.
Velen vragen zich overigens af of de huidige groep politici in Bonn voldoende bagage heeft om in deze politieke hogeschool te kunnen meespelen
Een regeringsgezinde Duitse functionaris drukte dat 's avonds op 13 juni zo uit: ,,Je hebt eigenlijk een man van het niveau Bismarck nodig om een proces te beheersen, waarin de Bondsrepubliek, zonder oververhit te raken of op hol te slaan, via een radicale verbetering van de relaties met Moskou, in een dynamisch proces terecht komt waarin ook nieuwe samenwerkingsvormen met de andere Duitse staat mogelijk zouden kunnen zijn."

Enthousiasme Westduitse bevolking voor Gorbatsjow

In een beschrijving-cum-analyse van het verloop van de tweede dag van het bezoek van Gorbatsjow aan de Bondsrepubliek (13 juni) meldde het *NRC/H'blad* van 14 juni het volgende:

Een tweede dag met meer van hetzelfde. De menigten ,Gorby, Gorby' roepende Duitsers, die soms uren op een glimp van hun nieuwe held moeten wachten, zijn nog uitgebreider dan op 12 juni. De Russische beer is voor de Duitsers in de persoon van Michail Gorbatsjow een teddybeer geworden, die ze collectief lijken te willen knuffelen.
Zullie buiten zichzelf van enthousiasme op één persoon reagerende mensen heeft men hier niet meer gezien sinds het bezoek van de Amerikaanse president John Kennedy in het begin van de jaren zestig.
De altijd naar nieuwe uitdrukkingsinogelijkheden voor hun cynisme zoekende internationale groep journalisten in het perscentrum in Bonn heeft het uit Amerika stammende ,gorbymanie' inmiddels vervangen door het begrip ,gorbasme'.
Tv-verslaggevers struikelen over hun woorden in de haast te verklaren, dat het jongetje met bloemen voor de raadhuistrap op de Bonner Marlitplatz daar - Christian Schilling is zijn naam - spontáán naar toe is gerend.
Wanneer de naast haar man staande Raisa Gorbatsjowa hem snel wenkt, voltrekt zich de scene, die tv-stations inmiddels over de hele wereld hebben verspreid. Hij rent, gevolgd door twee veiligheidsmannen, de trap van het bordes op en wordt bij het overhandigen van zijn boeketje door de leider van de Oostelijke wereld op de arm genomen en gekust.

Elisabeth Noelle-Neumann, de nestor onder de opiniepeilers in de Bondsrepubliek, concludeert uit haar enquêtes over de populariteit van Gorbatsjow in het land dat hier sprake is van .,een van de meest dramatische ontwikkelingen, die wij ooit ten aanzien van een persoon hebben gemeten''.
Een steilere curve heeft zij nog niet geregistreerd. In zijn eigen land wordt hij niet met zoveel euforie toegejuicht. Hier heerst ,totale harmonie' , zoals een diplomaat uit Gorbatsjows gevolg het uitdrukt, die met een blik van volkomen verbazing de juich-tonelen gadeslaat.
In de media , in de wandelgangen van de officiële gebouwen waar het Sowjet-staatshoofd verschijnt, worden eerste pogingen gedaan het verschijnsel te verklaren.
Is het de behoefte van veel mensen, in het bijzonder van een volk dat daarvan niets meer over heeft, aan royalty en romantiek?
Een hoge Duitse diplomaat, die in het bureau van de bondskanselier samen met Sowjet-collega's wacht op de terugkeer uit een 'vier-ogen gesprek' van de chefs, stelt het enthousiasme van de menigte op één lijn met dat voor Ladi Di en prins Charles. De romantische ridder Gorbatsjow, die thuis voortdurend draken uit een giftig verleden moet verslaan, verschijnt binnen dat beeld als het ware met zijn gemalin in een land, dat eveneens gebukt gaat onder de erfelijke belasting van vroegere zonden.
Ook een schuldgevoel aan Duitse kant tegenover het land, dat zij hebben overvallen, zou een rol kunnen spelen en verder een behoefte aan harmonie, aan vrede na een zo lange periode van oorlogen, die de Duitsers hebben meegemaakt.
Generaties kinderen zijn in dit land voornamelijk door de moeders opgevoed, omdat de vaders op de slagvelden verbleven of daar al waren gesneuveld. Wie de menigtes in Bonn, Keulen en Stuttgart in ogenschouw neemt, ziet ook een duidelijke meerderheid aan vrouwen.

De gebeurtenis wekt de indruk van een soort referendum op straat, waarbij het merendeel van het volk zijn stem geeft aan de man die met uitgestoken hand op het Westen afkomt. De andere kandidaat, George Bush, die 'kalmpjes aan' roept en die deze plotselinge koerswijziging nog wantrouwt, wekt met die houding eenvoudigweg minder sympathie.
Hoe sterk tenslotte het element in de Gorby-euforie is, dat de Westduitsers via Gorbatsjow hopen op een ontwikkeling naar hereniging of minstens naar meer vrijheid voor de DDR-Duitsers, is slecht meetbaar.



Michail en Raisa Gorbatsjow met Christian Schilling op het bordes van het raadhuis van Bonn.

Het begrip hereniging wordt de laatste tijd weer vaker gebruikt en in enquêtes blijkt dat men er in algemene zin wel een voorstander van is. Maaw als erg realistisch wordt zo'n ontwikkeling niet beoordeeld en liet onder erp is hier in de alledaagse omvang zelden een thema van gesprek.

Midden in de menigte op de Marktplatz in Bonn houdt een-groep jonge mensen urenlang een spandoek op met de tekst: 'Welcome Gorby. Make love, not walls'. De actie wekt de indruk voo al ludiek te zijn bedoeld.
Zij heeft in elk geval niets van de grimmigheid van de Muur, waarachter 17 miljoen Duitsers dezer dagen, voor zover het hun eigen media betreft, verstoken blijven van enige informatie over Gorbatsjows reis naar de Bondsrepubliek.
Maar dat, zo hebben Gorbatsjow en zijn delegatie in Bonn direct duidelijk gemaakt, is een zaak van de DDR alleen. Moskou zal daar niets aan veranderen.
Op de vraag of er een 'Duitse kwestie' bestaat, antwoordt Sowjet-woordvoerder Gerasimow dan ook haast lakoniek: "Er bestaat een naoorlogse ordening in Europa, er zijn twee Duitse staten, er is Wc-st-Berlijn en er is een algemene Europese situatie."

Gorbatsjow bij Westduitse onderrremers

De Sou-jet-Unie en de Bondsrepubliek zijn elkaars grootste handelspartner in de verschillende politieke blokken, maar wat volume betreft komt die handel niet eens uit boven die tussen de Bondsrepubliek met Denemarken, Oostenrijk of Zwitserland.

Michail Gorbatsjow toonde op 13 juni voor een zaal vol met Westduitse ondernemers in Keulen op dit punt grote realiteitszin. Vergeleken bij de astronomische Westduitse exportsom van 323 miljard dollar noemde hij de handel van ruim vijf miljard dollar tussen de twee landen "belachelijk klein".
De Sowjet-leider had met deze 'nononsense'-benadering meteen succes bij de zogeheten 'Oostcommissie van de Duitse Economie', waarvan de leden allen geregelde handelscontacten onderhouden met Oosteuropese landen. Hij moet ook n-el de juiste toon vinden in de contacten die hij heeft met de Westduitse industrie, want er is weliswaar veel en euforisch gepraat over de enorme potenties van de economische contacten tussen de beide landen, in de praktijk is de zaak echter gestagneerd. Na een onafgebroken daling in de goederenuitwisseling is er in 1988 voor het eerst weer een plusje geregistreerd.

Er zijn weliswaar 72 joint ventures ontstaan, maar het investeringsvolume in die geineenschappelijke ondernemingen is slechts 204 miljoen roebel (ruim 600 miljoen mark), waarvan Westduitse bedrijven 77 miljoen roebel voor hun rekening hebben genomen.

De cijfers werden op 13 juni door de Sowjet-leider zelf op tafel gelegd. ''U zult moeten toegeven dat dit in relatie tot de grootte van onze economieën geenszins indrukwekkend is."
Maar zelfs het relatieve succes van 72 joint-ventures werd in de gesprekken met de ondernemers in Keulen nog weer genivelleerd.
Otto Wolff van Amerongen, gevierd ondernemer in de Bondsrepubliek, voorzitter van de Oostconiinissie, frequente en graag geziene Moskou-reiziger, waarschuwde zijn hoge gast er ook nog voor joint-ventures niet als een 'wondermiddel' te zien.
Ze hebben in Wolffs ogen slechts een "beperkte betekenis'' in het verbreden van relaties tussen twee grote economieën. Veel belangrijker is het om de voortbestaande bureaucratische hindernissen uit de weg te ruimen, die er blijven bestaan, en om de gehele structuur van de Sowjet-export te veranderen.

De opmerkingen moeten Gorbatsjow om twee redenen onaangenaam in de oren hebben geklonken.
In de eerste plaats bevestigen zij de door hem uitgesproken verdenking, dat de belangstelling van de Westduitse industrie voor investeringen in de Sowjet-Unie stagneert.

In de tweede plaats gaat een van de belangrijkste verdragen, die eerder op de dag waren ondertekend, over joint ventures tussen Duitse en Russische ondernemingen

Op het eerste punt ging Gorbatsjow uitvoerig in. Ik weet, zei de Sowjetgast, dat veel Westduitse ondernemers het standpunt huldigen, "dat wij eerst onze eigen problemen maar moeten oplossen. Waarom zouden zij een risico nemen. Ze wekken de indruk te willen wachten, totdat ze geen risco's meer lopen".
Gorbatsjow achtte dat niet in overeenstemming met het element van risico nemen, dat in elke investering zit. "Ik nodig u uit vooroordelen opzij te leggen", zei hij.

Een van die vooroordelen is de gedachte, dat de kredieten altijd uit het Westen moeten komen. "Dat is onjuist; wij hebben zo langzamerhand op dat punt grote reserves opgebouwd, die wij bereid zijn in te zetten in gemeenschappelijke Sowjet-Duitse activiteiten".
Het op 13 juni gesloten 'Verdrag over stimulering en wederzijdse bescherming van kapitaalsinvesteringen' vormt het hart van het zich uitbreidende verdragswerk op economisch terrein tussen de beide landen.
De kernelementen ervan zijn de onbeperkte en vrije transfer van kapitaal

en winst, een regeling voor schadeloosstelling bij onteigening en een overeenkomst over de inschakeling van een internationaal scheidsrechter bij meningsverschillen tussen investeerders en het gastland.
De vrije converteerbaarheid van de roebel kon Gorbatsjow de Duitse ondernemers nog niet aanbieden, zei hij op 13 juni in Keulen. Zoiets kan men niet per decreet instellen, zei hij. "Dat zou in de praktijk belachelijk theoretisch overkomen en schadelijk zijn. Het resultaat zou een torenhoge inflatie zijn, met als raketten omhoog schietende prijzen met uiterst negatieve consequenties voor de bevolking".
De andere op 13 juni ondertekende verdragen op economisch terrein gaan onder meer over de opleiding van Sowjetmanagers in de Bondsrepubliek.
Een nieuw element in de benadering van Sowjet-zijde van dc economische samenwerking vormde Gorgatsjows zelfverzekerdheid, dat zijn land ook veel kan betekenen voor de Westduitse economie.
Hij bood Westduitse ondernemingen aan orders te plaatsen bij research-instituten in de Sowjet-Unie. Daar zitten "de beste mensen die de moderne wetenschappen en technologie te bieden hebben", zei hij. Het enige waar zij gebrek aan hebben, zijn hoogwaardige technologische machinerieën. Die kunnen de Duitsers leveren.
Hij raakte daarmee een gevoelig punt bij zijn gastheren, die de beperkende maatregelen voor export van bijvoorbeeld computers naar het Oostblok allang achterhaald vinden.
Een Westduitse ondernemer, die veel contacten met Moskou onderhoudt, zei op 13 juni dat hij in één keer een order voor 50.000 computers kan krijgen als de regels op dat punt door het Westen zouden worden geliberaliseerd.
De Sowjet-Unie biedt u aan, zei Gorbatsjow, om Duitse satellieten in de ruimte te brengen. Tegen betaling, uiteraard. Het voorstel zal wel niet direct worden aangenomen. Dat weet de Sowjet-leider ook wel. Hij wilde temidden van het crème van de Duitse industrie echter even laten weten, dat zijn land geen Derde Wereld-land is.

Bezoek aan *Stuttgart*

Op 14 juni was de Sowjet-leider in Stuttgart, waar net als in Bonn en Keulen, massa's enthousiaste mensen hem zo lang ophielden, dat het programma anderhalf uur uitliep
Het bezoek aan Stuttgart, een van de belangrijkste centra voor technologie en de toepassing daarvan in de Bondsrepubliek, behoorde min of meer tot het economische hart van Gorbatsjows vierdaagse bezoek.
In de universiteit van de Zuidduitse stad kreeg hij een overzicht van computergestuurde en gedigitaliseerde werktuigen en machines gedemonstreerd
Daags tevoren had hij tegenover een zaal vol managers in Keulen om dergelijke apparaten gevraagd Hij heeft, zei hij, hoogwaardige machinerieen nodig die de Sowjet-Unie zelf niet kan maken, maar waarvoor zij meer dan voldoende technoiogische kennis in huis heeft om er wat mee te doen.
's Avonds op 14 juni was Gorbatsjow door kanselier Kohl uitgenodigd voor een privé-diner in diens dienst-bungalow in Bonn. Daar hebben zij hun tot dan toe langste gesprek gevoerd, deels ‚onder vier ogen'.
De ministers van buitenlandse zaken Genscher en Sjemardnadze deden tegelijkertijd op een andere plaats hetzelfde. Zij gaven na afloop nog gemeenschappelijk een verklaring uit, waarin zij aandringen op een totaal verbod op chemische wapens.

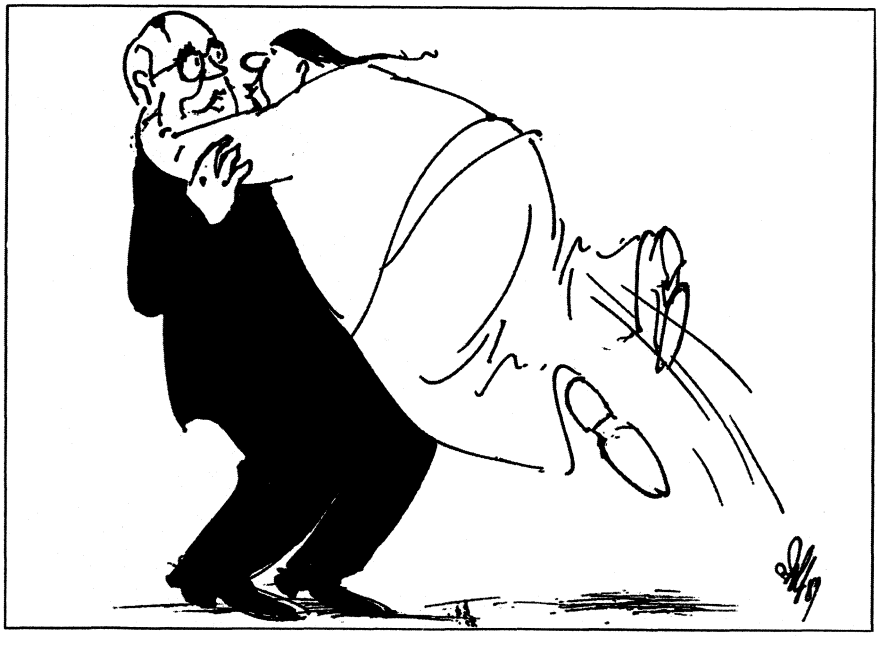
Slot bezoek. Gorbatsjow verwacht vertrek Amerikaunse troepen uit Europa

In de ochtend van zijn laatste dag in de Bondsrepubliek (15 juni) gaf president Gorbatsjow in Bonn een persconferentie.
Hij zei hier o.m.: ,,Er mogen geen vreemde strijdkrachten op het gebied van andere landen blijven". Dit was in antwoord op een vraag, of ten behoeven van de stabiliteit Amerikaanse troepen in Europa zouden moeten blijven.
De Sowjet-leider wees er wel op dat er in zijn ogen in het ‚gemeenschappelijke Europese huis' een belangrijke plaats is voor de Verenigde Staten en Canada. ,,Ik kan mij geen reële politiek voorstellen die zich ten doel stelt om op een of andere wijze de belangen van de Verenigde Staten in te perken of om ze te verdringen. Dan zouden wij van ons principe afwijken van het harde realisme."

Maar, voegde hij er aan toe, we zouden geen ‚gemeenschappelijk Europees huis' kunnen oprichten, .,als we ons niet fundamenteel bezig zouden houden met een reductie van de militaire presentie".

Men moet de kwestie van het laten vertrekken van alle buitenlandse troepen op te ritoria van anderen "zeer serieus behandelen en op zeer verantwoordelijke wijze oplossen. Het moet niet zo gaan dat een van ons probeert punten te scoren. God zij dank houden we eindelijk eens met dat soort dingen op."
Een zichtbaar vermoeide Gorbatsjow zei voorts tijdens zijn persconferentie in het CDU-hoofdkwartier dat hij in de Brusselse verklaring van de staatshoofden en de regeringsleiders van de NAVO van 30 mei (pag. 353/1 e.v.-1989) "geen doorbraak heeft kunnen bespeuren".
Dat betreurde hij, hoewel hij niet wilde ontkennen dat er "constructieve elementen" in zitten
Het document was naar zijn mening echter "nog veel te veel tot stand gekomen onder de invloed van het koude-ooi-logcdenken".

Eerder tijdens een tafelrede had Gorbatsjow zich positiever over Bush' voorstel voor conventionele ontwapening getoond en aangegeven dat men nu veel sneller tot resultaten zou kunnen komen dan men tot nu toe had verwacht.
De muur in Berlijn was naar Gorbatsjows opvattingen "geen serieus probleem meer". Er zijn veel meer en ook veel grotere problemen op te lossen voordat we een situatie van gelijkberechtiging in geheel Europa hebben verkregen.
,,De muur is in een concrete conflictsituatie ontstaan, niet door boze wil van de DDR. De DDR heeft in die situatie besloten haar souvereine rechten toe te passen."
Naar Gorbatsjows mening kan de muur ook weer vallen wanneer de



(Neue Osnabrucker Zeitung)

voorwaarden waaronder hij destijds werd gebouwd, zijn weggenoinen
Aan het einde van de middag zou Michail Gorbatsjow met de 57 leden van zijn delegatie vanaf het vliegveld Düsseldorf naar Moskou terugvliegen.
Hij was 's middags op 15 juni de gast van minister-president Johannes Rau van Noordrijnland-Westfalen, met 17 miljoen inwoners West-Duitsiands grootste deelstaat
Op verzoek van hem zelf voerde Gorbatsjow in Dortmund met leden van ondernemingsraden gesprekken over de werkomstandigheden en over de werkloosheid in de Bondsrepubliek

Commentaar

In een hoofdartikel onder de kop ,,Gorbatsjows perspectief" schreef het *NRC/H'blad* op 16 juni het volgende :

De Westduitse euforie over het bezoek van Sowjet-leider Gorbatsjow van de afgelopen vier dagen doet wat onwezenlijk aan. Het leek soms wel of de bewoners van de Bondsrepubliek een soort messias binncnhaalden, die hen definitief kwam verlossen van de schuld van twee wereldoorlogen en van de frustratie van de Koude Oorlog Zoals president Kennedy op het dieptepunt van de koude oorlog de Westduitsers een hart onder de riem stak met zijn uitspraak ,Ich bin ein Berliner' ,zo markeerde het bezoek van president Gorbatsjow voor het gevoel van velen het definitieve einde van de Koude Oorlog.

De Franse president De Gaulle heeft eens gezegd: "Een land heeft geen vrienden, alleen belangen" Die waarheid geldt ook voor de hernieuwde verzoening die deze week tussen de Bondsrepubliek en de Sowjet-Unie tot stand is gebracht. Gorhatsjows bezoek was in de eerste plaats ingegeven door de economische noodsituatie waarmee hij in zijn land te kampen heeft.

Niet voor niets besteedde de Sowjet-leider een groot deel van zijn visite aan de Bondsrepubliek aan ontmoetingen met het bedrijfsleven. Gorbatsjom zoekt economische hulp en streeft naar verbetering van het management in de Sowjet-Unie door samenwerking met de Bondsrepubliek. Verder heeft de Sowjet-leider behoefte aan harmonieuze verhoudingen in Europa, om ook voor de toekomst die economische samenwerking veilig te stellen.
De belangen van de Duitsers liggen vooral op het politieke vlak. Zo lang de Duitse deling nog bestaat en Duitsers in de DDR nog in hun recht worden beperkt, zijn de verhoudingen niet ideaal. Om hun ideaal dichterbij te brengen, spelen de Westduitsers nu in op Gorhatsjows adagium van het 'gemeenschappelijke Europese huis'.
Opvallend is dat Gorbatsjom noch Kohl veel moorden heeft gewijd aan het onderhuids altijd aanwezige streven naar hereniging van alle Duitsers. De bondskanselier noemde in een tafelrede de Duitse deling een open wond, maar die mond kan volgens hem alleen worden genezen door een verdere verbetering van de verhoudingen in heel Europa. Gorbatsjom van zijn kant maakte duidelijk dat zijn streven naar betere verhoudingen met de Bondsrepubliek niet tot doel heeft de Westduitsers los te weken uit de Westelijke alliantie. Anderzijds is hij ook niet van plan de Oostduitse leider Honecker te bewegen tot het slopen van de Berlijnse Muur, het symbool van de Koude Oorlog.

Het getuigt van een grote mate van realisme dat de Westduitse en de Sou-jet-leider de weg naar het 'gemeenschappelijke Europese huis' zo voorzichtig zijn ingeslagen. Een te overhaaste herschikking van de verhoudingen binnen Europa zou tot grote spanningen leiden, waarbij niemand is gebaat. Politieke veranderingen hebben tijd nodig om zich uit te kristalliseren.

LATIJNS-AMERIKA

ARGENTINIE

ONTWIKKELINGEN BINNEN DE STRIJDKRACHTEN

Sinds eind 1987 deden zich binnen de strijdkrachten o.m. de volgende ontwikkelingen voor (vor. ber. op pag. 189/2 e.v.-1988):

Alfonsin bevordert omstreden officier na pressie marine

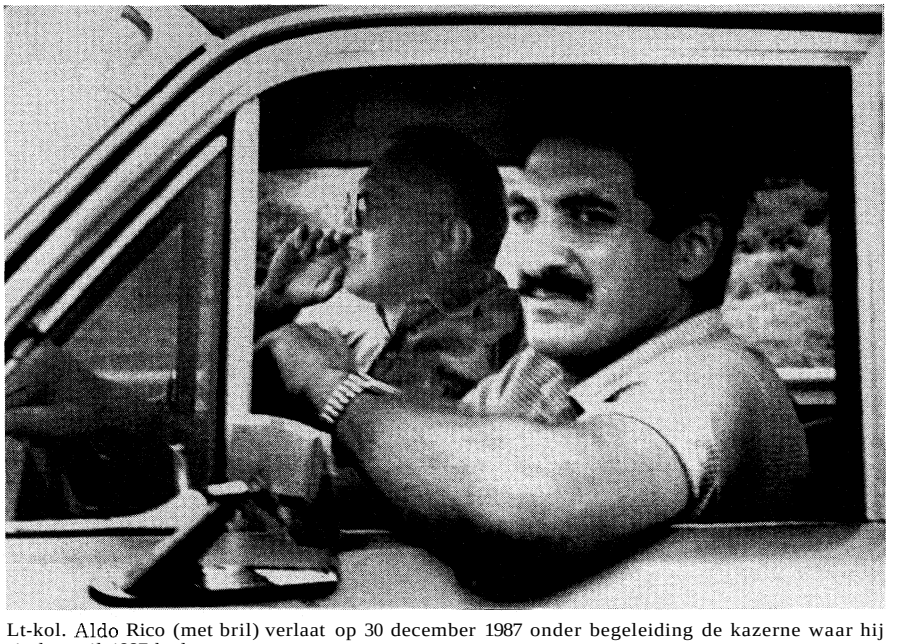
In een poging een conflict met de strijdkrachten te voorkomen, keurde president Raul Alfonsin Foulkes op 22 dec. 1987 de promotie goed van de omstreden marine-officier Alfredo Astiz (zie pag. 402/3-1982 en 821/1-1983), die bekend stond als ,,de blonde doodsengel". Maar tegelijkertijd gaf de president het ministerie van defensie opdracht Astiz uit de actieve dienst te halen.
Astiz werd bevorderd van luitenant tot kapitein. Zijn promotie was op basis van zijn dienstjaren voorgesteld door de marinetop, die had gedreigd af te treden als Alfonsin de bevordering zou tegenhouden.
Astiz werd o.m. verantwoordelijk gehouden voor de ontvoering en verdwijning van een 17-jarig Zweeds-Argentijns meisje, Dagmar Hagelin, en voor de verdwijning van twee Franse nonnen in 1977.
In dec. 1986 had een gerechtshof bepaald dat aanklachten in het geval-Hagelin niet konden worden vervolgd wegens de afwezigheid van een lichaam en verjaring van de ontvoering. Voor de andere zaken van Astiz gold de wet van ,,gepaste gehoorzaamheid" die in juni 1987 van kracht was geworden.

Na de militaire rebellie van april 1987 (pag. 191/1-1988) had het parlement op 5 juni 1987 de ,,wet van gepaste gehoorzaamheid" goedgekeurd, waardoor veel lagere officieren niet vervolgd konden worden voor ten tijde van het militaire bewind gepleegde delicten die op bevel van een superieur waren gepleegd. Hierop werden slechts twee uitzonderingen gemaakt en wel voor gevallen waarin sprake was van verkrachting of ontvoering van kinderen.
Nadat de wet van kracht was geworden, had de internationale mensenrechtenorganisatie Amnesty International de regering erop gewezen, dat de nieuwe wet in strijd was met het VN-verdrag tegen marteling, waarbij Argentinië partij was. Dit verdrag bepaalde o.m. dat een ,,bevel van een hoger geplaatste functionaris of een overheidsinstantie niet mag worden aangevoerd als rechtvaardiging voor foltering".

Militaire rebellie *o.l.v.* Rico

Op 17 dec. 1987 bepaalde liet Hooggerechtshof dat lt-kol. Aldo Rico, die sinds apr. 1989 wegens het steunen van een militaire rebellie gevangen zat in de militaire academie Campo de Mayo, 32 km van Buenos Aires, voor een militair tribunaal moert verschijnen en niet voor een burgerrechter. Rico had op 17 april de Campo de Mayo bezet uit solidariteit met een opstandige majoor, Ernesto Guillermo Barreiro (pag. 190/3 e.v.-1988).
Op 30 december besloot de militaire rechter dat de gevangenisstraf van Rico werd omgezet in huisarrest in afwachting van diens berechting. Diezelfde dag kon Rico onder begeleiding vertrekken.
Naar aanleiding van de beslissing van de militaire rechter meldde *NRC/H'blad* (31-12-1987) o.m. het volgende:

De Argentijnse ex-officier die de paasopstand heeft geleid, is gisteren onder gejuich van aanhangers ontslagen uit de kazerne waar hij werd gevangengehouden. Hij heeft nu huisarrest ge-



Lt-kol. Aldo Rico (met bril) verlaat op 30 december 1987 onder begeleiding de kazerne waar hij sinds april 1987 had vastgezeten.

kregen, aldus een korte verklaring van het leger

Tot deze verandering in de manier waarop Rico gevangen wordt gehouden. is besloten door de militaire rechter die de zaak in handen had gekregen nadat het Hooggerechtshof vorige week had bepaald dat Rico zich schuldig heeft gemaakt aan muiterij tegen zijn superieuren, en niet aan rebellie tegen de regering. De zaak moet daarom bij een militaire rechter komen, aldus het hof.

De dissidente officier, voormalig luitenant-kolonel Aldo Rico. verliet om drie uur 's iniddags de kazerne van Campo de Mayo, waar hij sinds april heeft vastgezeten. Ongeveer vijftig officieren bij de poort deden hem uitgeleide met kreten ,,Leve ons idool, ons hart". Een journalist die probeerde de vijf auto's in Rico's stoet te volgen, werd onder schot genomen door diens begeleiders.

Rico, in de Falklandoorlog onderscheiden wegens heldhaftig optreden, veroorzaakte in april een politieke crisis toen hij met een aantal medestanders de militaire trainingsbasis Campo de Mayo bezette om te protesteren tegen de processen waar militairen werden beschuldigd van schending van de mensenrechten...

Op 14 jan. 1988 werden eenheden van de landmacht in staat van paraatheid gebracht met het oog op het overbrengen op 15 januari, van Rico van zijn verblijfplaats naar een militaire gevangenis. Rico had verklaard dat hij zich niet aan de militaire rechter zou onderwerpen en dat hij in opstand kwam. Wegens zijn proces moest Rico weer naar de gevangenis worden overgebracht.

Toen echter op 15 januari zo'n 150 militairen met tanks en andere voertuigen Rico km-amen arresteren, bleek dat Rico was ontsnapt. De voormalige luitenant-kolonel had, zo meldde de Volkskrant (16-1-1988), een brief achtergelaten waarin hij liet weten dat hij niet in hechtenis wilde worden genomen zolang er geen waarborgen waren dat zijn zaak met een ,,minimum" aan gerechtigheid zou worden beoordeeld. Hij verwierp het gezag van de stafchef van de landmacht, gen. Jose Dante Caridi, en verklaarde dat zijn daden ,,onvermijdelijk zullen resulteren in een interne confrontatie... waarvan de consequenties de stabiliteit van het systeem, de binnenlandse vrede en de nationale ,,defensie in gevaar zullen brengen".

Rico probeerde eerst toegang te krijgen tot een kazerne in Buenos Aires. Toen dat niet lukte, vloog hij naar Monte Caseros, 750 km ten noordoosten van de hoofdstad, aan de oever van de Uruguay en bij het drielandenpunt met Brazilië en Uruguay. Daar bezette hij met instemming van de plaatselijke commandant de kazerne, waar het vierde infanterieregiment was gelegerd.

Van daaruit zond hij een radioboodschap naar andere landmachtonderdelen waarin hij opnieuw het gezag van de stafchef verwierp en waarin hij de regering beschuldigde van het niet nakomen van compromissen die bij de rebellie van april 1987 tot stand waren gekomen. Verder deelde hij mee dat ,,operatie waardigheid" zou doorgaan teneinde de waardigheid en de standing van de landmacht in Argentinië te herstellen en een ,,gedeeltelijke oplossing voor de gevolgen van de oorlog tegen de subversie"–af te dwingen.

In een volgende radioboodschap betuigde kol. Alvarez Igarzabal van het vierde infanterieregiment Rico zijn steun.

Op 17 januari gaf de commandant van het tweede legerkorps, gen. Juan Ramon Mabragana, drie brigades opdracht naar Monte Caseros op te trekken om aan de muiterij een einde te maken. „We zullen voor het einde van de dag het vuur openen", aldus Mabragana. Volgens de commandant waren er ongeveer honderd opstandelingen, onder wie talrijke veteranen uit de Falkland-oorlog.

Diezelfde dag brak er in San Luis, 800 km ten westen van de hoofdstad een opstand uit binnen de 161ste artillerieeenheid van de luchtverdediging en eveneens in Tucuman, 1.300 km ten noordwesten van Buenos Aires, binnen het 19de infanterieregiment o.l.v. lt-kol. Angel Daniel Leon.

Verder werd melding gemaakt van opstanden in Rio Turbio, 2.800 km. ten zuiden van Buenos Aires (binnen het 35ste pantserinfanterieregiment), San Juan, Neuquen en Las Lajas aan de Chileense grens.

In de nacht van 17/18 januari kwamen, aldus de *FAZ* (19-1-1988), in Pasos de Los Libres, bij de Braziliaanse grens, delen van het 12de infanterieregiment in opstand.

Op 18 januari namen ongeveer 30 gewapende personen de macht over op de controletoren van het burgervliegveld van Buenos Aires. Na vier uur heroverden troepen het vliegveld.

Die dag wisten regeringsgezinde troepen ook aan de andere opstanden een einde te maken en Rico tot onvoorwaardelijke overgave te dwingen.

,,Alle militairen eenheden volgen de bevelen van hun natuurlijke commandanten op", aldus minister van defensie Jose Horacio Jaunarena die dag. De minister beschreef de toestand in het land als ,.absoluut normaal"

President Alfonsin verklaarde: ,,We hebben aangetoond dat wij allen in staat zijn samen de democratie en de toekomst van Argentinië veilig te stellen." De president, die het nieuws van de overgave het eerst telefonisch aan zijn Franse collega Mitterrand had meegedeeld, prees de strijdkrachten, die volgens hem ,,hun vastbesloten steun voor de democratische orde hadden getoond".

Vanwege de opstanden had Alfonsin een reis naar Zweden, die op 19 januari zou beginnen, afgezegd.

Na zijn overgave werd Rico gearresteerd en per helikopter naar de dichtbij gelegen militaire basis Curuzu Cuatia overgebracht. Van deze basis uit had gen. Caridi het commando gevoerd over de troepen die de aanval op Rico hadden uitgevoerd. In de nacht van 18/19 januari werd Rico overgebracht naar Rosario, waar het hoofdkwartier van het tweede landmachtkorps was gevestigd. Later kwam Rico in de gevangenis van Maedalena terecht, ongeveer 100 km. ten–zuiden van Buenos Aires.

Op 5 februari werd Aldo Rico officieel uit de landmacht gestoten.

Gen. Mabragana deelde na de rebellie mee dat 282 leden van de landmacht, onder wie 60 officieren, waren gearresteerd. In de dagen daarna volgden meer aanhoudingen en op 26 januari meldde de Financial *Times* dat tot dan toe 328 militairen gevangen waren gezet.

Op 26 januari gaf kol. Angel Daniel Leon, die sinds de muiterij voortvluchtig was, zich over aan de militaire autoriteiten in Tucuman.

Onder de kop ,,Positie Alfonsin verzwakt na muiterij" meldde correspondent Ferry Versteeg in *NRC/H'blad* (12-2-1988)het volgende:

Luitenant-kolonel Aldo Rico's tweede mislukte rebellie (...) heeft in Argentinië het debat aangewakkerd over de vraag of de bijna vierjarige democratie al dan niet sterker uit de crisis tevoorschijn is gekomen.

President Raul Alfonsin toont zich ronduit optimistisch. Hij omschreef Aldo Rico's laatste vertoon van couplust als ,,jammerlijk", maar knoopte daaraan vast dat het uiteindelijke resultaat van dit drama ,,zeer positief is voor de democratie". ,,Het bracht een harde slag toe aan de ultra-rechtse sectoren die blijkbaar niets zien in het Argentijnse democratiseringsproces", aldus de president, die nu ,,een herstructureringsproces van de strijdkrachten" belooft.

Een van Alfonsins naaste medewerkers lichtte toe: ,,Het doel van de president is een legitieme rol voor de strijdkrachten te ontwikkelen binnen het democratische systeem."

Krijgt Alfonsin nu zijn grote kans? Toen de president in 1983 na een zevenjarige militaire dictatuur aantrad, pakte hij de door de Falkland-crisis vernederde strijdkrachten hard aan. De militaire top werd de laan uitgestuurd, het militaire budget werd gehalveerd en verscheidene voormalige leden van de militaire junta kregen langdurige gevangenisstraffen wegens schending van de mensenrechten tijdens hun ,,vuile oorlog" tegen de linkse subversie. Twee jaar geleden lanceerde Alfonsin de wet ,,Punto Final" waarmee de Argentijnen voor het laatst de kans kregen militairen aan te klagen wegens schendingen van de mensenrechten, Toen dat ondanks de zomervakantie leidde tot een regen van nieuwe aanklachten tegen zo'n vijfhonderd officieren, bereikte de militaire frustratie een kookpunt.

Dus rebelleerde luitenant-kolonel Rico afgelopen april voor de eerste keer en moest Alfonsin zelf in het rebellenhoofdkwartier Campo de Mayo bij Buenos Aires gaan onderhandelen omdat hij geen loyale troepen kon vinden om de opstand te onderdrukken.

De president moest op vrijwel alle punten toegeven: een drastische verminde ing van de mensenrechtenprocessen, wat later werd geformaliseerd door de omstreden wet op de gepaste gehoorzaamheid, en de vervanging van-stafchef Hector Rios Erenu die de belangen van zijn officieren zou hebben verwaarloosd.

Toen Aldo Rico vorige maand voor de tweede keer rebelleerde tegen het zijns inziens onvoldoende eerherstel van de strijdkrachten, pakten de zaken anders uit. Ditmaal wist Alfonsin zich verzekerd van de steun van de nieuwe stafchef, generaal Dante Caridi, die op zijn beurt kon rekenen op de strijdkrachten die Rico's rebellie onderdrukten. Generaal Caridi lichtte toe: ,,Vorig jaar april vertegenwoordigde Rico de mening van een belangrijk deel van de strijdkrachten en nu slechts een persoonlijk belang. Het leger heeft daarom een einde gemaakt aan het probleem-Rico."

De Argentijnse politicoloog Daniel Poneman oordeelt: ,,Rico's ideeën over een verdergaand militair eerherstel vinden zeker weerklank in de strijdlirachten, maar men had bezwaren tegen zijn methode. Nu de meeste processen tegen officieren zijn afgelast, wordt een hernieuwde verbreking van de commandolijnen en discipline blijkbaar beschouwd als een ernstiger gevaar voor de militaire belangen."

Dat Aldo Rico en zijn geestverwanten zich vorige maand blootgaven, biedt president Raul Alfonsin uiteraard de k?!,,~de rechtse militaire haviken weg te zuiveren. En hij liet dan ook weten dat een amnestie voor de rebellen is uitgesloten, en Caridi waarschuwde gisteren dat hij sympathisanten van Rico uit de strijdkrachten zou zuiveren.

In het regeringskamp heerst daarom de overtuiging dat de democratie door de laatste rebellie is versterkt. ,,De merkelijke winst is dat nu de weg is vrijgemaakt voor een definitieve verzoening tussen burgers en militairen. en voor de consolidatie van een stabiel politiek systeem dat dr strijdkrachten omvat", aldus ren presidentiële adviseur.

Niet iedereen is daarvan overtuigd. Niet Alfonsin en de democratie kwamen als overwinnaars uit de laatste crisis tevoorschijn, maar de strijdkrachten en vooral ook stafchef generaal Dante Caridi, oordeelt de linkse pers in Buenos Aires. Zii herinnert eraan dat de stafchef destijds een naaste adviseur was van de voormalige leider van de militaire junta, Jorge Videla, die in 1976 de militaire dictatuur begon, en twijfelt daarom ernstig aan Caridi's huidige voorkeur voor democratie.

Ook de Nobelprijswiniiaar voor de vrede Adolfo Perez *Esquivel* toont zich door de laatste ontwikkelingen nauwelijks gerustgesteld. ,,Er bestaan geen belangrijke verschillen tussen de rebellen van Rico en de militaire top onder leiding van stafchef Caridi. Beide sectoren zijn eensgezind in hun eisen aan de burgerlijke regering. Zij willen een groter militair budget, zeggenschap in militaire zaken, rechtvaardiging van de vuile oorlog van weleer en controle over de burgerlijke macht.

Volgens Esquivel heeft Caridi nu de banier van Aldo Rico overgenomen en wil de generaal dezelfde doelen bereiken met andere middelen. ,,Het leger presenteert zich nu als de verdediger van de constitutie, maar heeft intussen de ruimte om de burgers de rekening aan te bieden", oordeelt de Nobelprijswinnaar. Hij verwijt Alfonsin dat deze de laatste crisis heeft afgedaan als een intern conflict binnen het leger en dat hij anders dan bij de vorige militaire opstand in april de bevolking, de vakbeweging en de politieke partijen niet opriep de straat op te gaan om voor de democratie te betogen.

De politicoloog en auteur Daniel Poneman toont zich mat optimistischer: ,,Alfonsin heeft tenminste aangetoond dat een burgerlijke president een militaire opstand kan onderdrukken en dat een radicale minderheid niet zomaar haar gang kan gaan."

Hij meent tegelijkertijd dat het niet eenvoudig zal zijn een oplossing te vinden voor Argentinië militaire problemen. ,,Generaties lang zijn kadetten doordrenkt in het geloof dat zij de uiteindelijke beschermers van het vaderland zijn, terwijl officieren in de politiek werden gelokt. eerst door burgers en later door eigen machtslust. Het zal ten minste een generatie duren om de traditionele militaire waarden van professionalisme en onderwerping aan burgerlijk gezag te lierstellen."

De Argentijnse kolonel-buitendienst Horacio Ballester, leider van een kleine militaire hervormingsbeweging, meent dat de regering-Alfonsin op dit punt nog van voren af aan moet beginnen. ,,Na bijna vier jaar hebben de burgers nog altijd geen greep op het lesrooster van een militaire academie". aldus Ballester die daar een pittige waarschuwing aan vastknoopte: ,,Het leger is als een worstfabriek. Je kunt de laatste worsten weggooien als zij niet meer smaken, maar je moet de machine veranderen als je een andere soort worst wil." De hamvraag is natuurlijk of de Argentijnse militairen, juist nu zij hun eenheid blijkbaar hebben hervonden, zullen toestaan dat er aan deze machinerie wordt gesleuteld.



De rebellerende kol. Mohamed Ali Seineldin op 2 december 1988 bij de kazerne Campo de Mayo.

Nieuwe rebellie binnen de strijdkrachten

Op 1 dec. 1988 keerde kol. Mohamed Ali Seineldin, militair adviseur van Argentinië in Panama, terug in zijn vaderland (Seineldin was in Panama gestationeerd na beschuldigingen dat hij de opstand van Rico in apr. 1987 had gesteund). In november had de stafchef van de landmacht, gen. Caridi, een promotie van Seineldin tot brigade-generaal tegengehouden en hem op non-actief gesteld, hetgeen betekende dat de kolonel na een jaar automatisch met pensioen zou gaan.

Diezelfde dag hielden, aldus de *Financial* Times (3-12-1988), 53 leden van een elite eenheid van de kustwacht in de buurt van Buenos Aires een korte ,,sit-in" om te protesteren tegen een vertraging in de uitbetaling van de salarissen in november. Daarna verlieten zij hun barakken en trokken op naar de Campo de Mayo, waar zij onder leiding van Seineldin de infanterieschool bezetten.

De rebellen verklaarden dat zij niet van plan waren de macht over te nemen. Hun eisen waren volgens eigen zeggen zuiver militair: een ,,pacificawet, d.w.z. amnestie voor officieren die wegens schendingen van de mensenrechten tijdens de ,,vuileoorlog" onder het militaire bewind waren veroordeeld; beter betaling; het aftreden van gen. Caridi; en herstel van de waardigheid van de strijdkrachten.

Op 2 december deed een groep rebellen een aanval op de Magdalena-gevangenis bij La Plata in de provincie Buenos Aires waar Rico werd vastgehouden, alsmede oud-president Jorge Videla. Toen de militaire politie tegenstand bood, trok de groep zich terug.

Op 3 december vluchtte kol. Seineldin met zo'n 500 aanhangers van de infanterieschool naar Villa Martelli, een wapendepot in de buurt van Buenos Aires.

Diezelfde dag 's avonds laat sloot president Alfonsin in een toespraak voor radio en televisie onderhandelingen met de rebellen uit en riep hij op tot gehoorzaamheid aan de constitutionele orde. Hij zei dat hij gen. Caridi opdracht had gegeven alle middelen te gebruiken die nodig waren om de muiterij neer te slaan.

Alfonsin, die op 30 november naar Mexico en de Verenigde Staten was vertrokken. had zijn bezoek aan de VS voortijdig afgebroken en was op 3 december in Argentinië teruggekeerd. In Mexico had Alfonsin op 1 december de beëdiging van Carlos Salinas de Gortari als staatshoofd bijgewoond.

Op 4 december verklaarde gen. Adolfo Patricio Etcheun, hoofd van de vierde luchtlandingsinfanteriebrigade in Cordoba, dat de eisen van de opstandelingen ,,dezelfde zijn als die van mij en het grootste deel van de landmacht" en weigerde zijn troepen in te zetten tegen Seineldin.

Verder kreeg Seineldin die dag steun van het zesde gemechaniseerde infanterieregiment in Mercedes, 90 km ten westen van de hoofdstad, dat onder leiding stond van majoor Hugo Reinaldo Avete.

Op 8 december werd Etcheun van zijn functie ontheven.

Diezelfde dag (4 dec.) begaven regeringstroepen zich met tanks naar Villa Martelli om een einde aan de rebellie te maken.

Later die dag maakte de woordvoerder

van de president, Jose Ignacio Lopez, bekend dat Seineldin was gearresteerd en voor de krijgsraad zou komen Aan de overgave van Seineldin was een korte ontmoeting tussen de kolonel en de stafchef van de landmacht vooraf gegaan ,,Eris geen enkele toezegging gedaan", aldus Lopez

Diezelfde dag maakten de strijdkrachten het einde van de revolte bekend. ,,Hetmilitaire opperbevel heeft aangekondigd dat bevel is gegeven alle operaties tegen de opstandelingen te beëindigen en dat de muiters ermee hebben ingestemd hun wapens in te leveren'', zo luidde een verklaring die door het persbureau *Telam* werd verspreid. Op de televisie werden beelden getoond van tanks die zich terugtrokken van Villa Martelli.

Bij schermutselingen op 4 december bij Villa Martelli tussen demonstranten, politie en rebellen zouden drie mensen om het leven zijn gekomen.

Op 3 december hielden zo'n 100.000 mensen voor het parlementsgebouw in Buenos Aires een betoging ,.ter verdediging van de democratie".
De vakcentrale CGT en zakenorganisaties kondigden op 4 december aan dat als teken van protest tegen de opstandelingen alle econoinische activiteit op 5 december zou stilliggen.

Hoewel op 4 december de indruk was gewekt dat Seineldin zich had overgegeven en de rebellie was beëindigd, bleek een dag later dat de kolonel zich met een aantal aanhangers nog in Villa Martelli bevond.
Seineldin verklaarde dat hij daar zou blijven totdat de regering haar deel van de overeenkomst was nagekomen. Verder bleek dat ook in Mercedes de rebellie nog niet was afgelopen. De muiters daar verklaarden dat zij zich alleen wilden ove geven aan gen. Isidi-o Bonifacio Caceres of aan een door Caceres benoemde officier.

r

Op 5 december verklaarde het ministerie van defensie dat de rebellen zich bezighielden met het opruimen van door hen gelegde mijnen.

In de nacht van 5/6 december verliet Seineldin onder begeleiding van Caceres Villa Martelli Hij werd ,,ter beschikking gesteld" van een militaire rechter. Op 7 december gaven, aldus The *Times* (8-12-1988), de opstandelingen in Mercedes zich over In *Le* Monde (12-12-1988)werd gemeld dat hun commandant, majoor Hugo Reinaldo Avete, op 9 december werd gearresteerd.

Op 16 december berichtte de Financial Times dat gen. Caceres was bevorderd tot hoofd van het tweede legerkorps in Rosario.

Op 6 december zei president Alfonsin in een toespraak tot leden van een landbouwcoöperatie: ,,Eris geen enkele voorwaarde geaccepteerd" voor de overgave van de rebellen. Maar, aldus Alfonsin, ,,alleen een gek zou de sluimerende onrust in het leger kunnen veronachtzamen".

Volgens de president had het zo lang geduurd voordat de overgave van de rebellerende militairen een feit was, ,,juist omdat er geen enkele voorwaar de n-erd geaccepteerd".
De muiterij was het werk van een ,,Messiaanse minderheid'', aldus Alfonsin, terwijl de overgrote meerderheid van de strijdkrachten in de deinocratie bleef geloven „We mogen dankbaar zijn dat dit allemaal kon worden opgelost zonder de dood van honderden Argentijnen te hoeven betreuren", hield de president zijn gehoor voor.

Op 12 december werd tijdens overleg tussen militairen en burgers besloten dat de strijdkrachten die maand 20 procent loonsverhoging zouden krijgen alsmede een bonus van ongevee f 200. De salarisverhoging was al twee maanden in studie en had niets te maken met de miiitaire rebellie van begin deceinber, zo werd door de regering verzekerd.

Op 17 december zei ininister van defensie Jose Horacio Jaunarena tijdens een bijeenkomst van militairen dat de acties van de strijdkrachten tegen de ,,subversie[m] ,,noodzakelijk" waren geweest. Het zou onrechtvaardig zijn alleen de militairen verantwoordelijk te stellen voor wat in het verleden was gebeurd, aldus de bewindsman. De gehele samenleving had er een aandeel in gehad.

Aftreden van stafchef van *de* lundmacht Caridi. Gen. Gassino opvolger

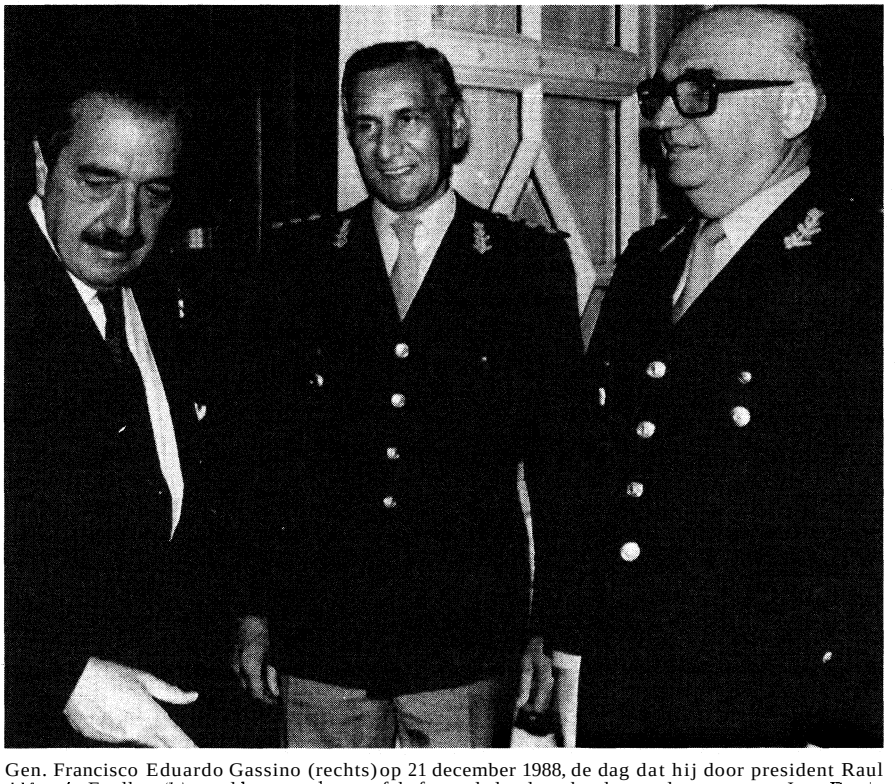
Op 20 december 1988 dienden gen. Caridi en twee andere generaals die direct op hem volgden in de militaire hiërarchie, Wenceslao Miguel Abbate en Jorge Enriyue Bianchi, hun ontslag in bij president Alfonsin, die opperbevelhebber van de strijdkrachten was.

Op 7 december had president Alfonsin een door Caridi ingediend ontslag nog afgewezen en hem tot 14 mei 1989, de dag dat er presidents- en parlementsverkiezingen zouden morden gehouden, in zijn ambt bevestigd.

Diezelfde dag (20 dec.) riep Alfonsin het parlement voor een buitengewone zitting bijeen ,,teneinde de vertegenwoordigers van het volk te laten weten hoe hij als opperbevelhebber van de strijdkrachten de situatie ziet".

Op 21 december zei president Alfonsin in het parlement dat ,,noch de regering, noch het volk bereid is staatsterrorisme (tijdens het militaire bewind van 1976-1983) goed te praten".
,,Het legitimeren van arrogantie is net zo'n onzin als aan te nemen dat de regering bereid is te onderhandelen terwijl zij met dergelijke methoden wordt geconfronteerd", zei Alfonsin over de muiterij en de eisen van de rebellen.

Verder maakte de president bekend dat hij gen. Francisco Eduardo Gassino had benoemd tot stafchef van de landmacht als opvolger van Caridi. Gassino was op dat moment verantwoordelijk voor militaire opleidingsinstituten en gold als een voorstander van de harde lijn (,,mano duro". harde hand). Zijn beëdiging tot stafchef vond op 26 december plaats.



Gen. Francisco Eduardo Gassino (rechts)op 21 december 1988, de dag dat hij door president Raul Alfonsin Foulkes (l.) werd benoemd tot stafchef van de landmacht als opvolger van gen. Jose Dante Caridi (m.!.

NIGERIA

TIJDSCHEMA VOOR TERUGKEER NAAR BUKGERBESTU UH. RAPPORT POLITIEK BUREAU. LOKALE VERKIEZINGEN. CONSTITUERENDE VERGADERING. TOELATING POLITIEKE PARTIJEN

President Babangida had op 13 januari 1986 aangekondigd dat Nigeria vanaf 1 oktober 1990 weer een burgerbestuur zou hebben. Hij deed die aankondiging bij de installatie van een uit 17 leden bestaand politiek bureau dat een nationaal debat over de toekomstige rcgeringsstructuur in Nigeria moest leiden en plannen voor een ,,echt Afrikaanse'' politieke orde moest ontwerpen (zie pag. 237/2-'86).
Dit politieke bureau, geleid door Samuel Cookey van de Universiteit van Benin, brarht op 27 maart 1987 een rapport uit aan de Regerende Raad van de Strijdkrachten (AFRC) met aanbevelingen over de aard van een toekomstige politieke structuur. In het kader van het nationale debat had het bureau meer dan 27.000 reacties ontvangen.
Op 30 juni en 1 juli 1987 wijdde de AFRC langdurige discussies aan het z.g. ,,Cookey-rapport''. Later op 1 juli, toen het rapport werd gepubliceerd, maakte president Babangida in een televisietoespraak een gedetailleerd programma voor een machtsoverdracht aan een burgerbestuur in 1992 bekend, d.w.z. omstreeks twee jaar later dan oorspronkelijk beloofd.
De AFRC week hiermee af van de aanbeveling van het ,,Cookey-rapport'' dat een machtsoverdracht in 1990 had geadviseerd. De militaire raad verwierp ook de aanbeveling inzake een socialistische ideologie voor het land, met inbegrip van een nationalisatie van de olie-industrie. ,,De regering gelooft dat een ideologie zich wel zal ontwikkelen naarmate de politieke rijpheid groeit'', aldus Babangida. Hij rechtvaardigde het uitstel met het argument dat hij de democratie wilde beschermen tegen de ambitie van ,,egoïstische politici'' en dat er nog serieuze problemen moesten worden opgelost. Voorts waarschuwde hij teleurgestelde ,,zelfzuchtige politici'' tegen obstructiepogingen, want die zouden als nationale sabotage worden beschouwd en dienovereenkomstig worden bestraft. Tevens maakte president Babangida bekend dat in de toekomst slechts twee politieke partijen zouden worden toegelaten.
Op 2 juli werd het tijdschema bekendgemaakt waarbinnen een nieuw democratisch bestel moet worden opgebouwd.
De voornaamste etappes waren:

1987: Instelling van een constitutionele studiecommissie (CRC) en een nationale verkiezingscommissie (NEC) in het derde kwartaal. Lokale verkiezingen in 300 districten, zonder deelneming van politieke partijen (12 december).
1988: Instelling van een nationale bevolkingscommissie en een constituerende vergadering (eerste kwartaal).
1989: Afkondiging van een nieuwe grondwet (eerste kwartaal). Opheffing van het verbod op politieke partijen en politieke activiteiten (tweede kwartaal) Goedkeuring van maximaal twee geregistreerde politieke partijen (derde kwartaal).
1990: Verkiezingen van de parlementen in de 19 deelstaten op partijbasis (eerste kwartaal). Verkiezingen van de deelstaatregeringen op partijbasis (tweede kwartaal). Bijeenroeping van de deelstaatparlementen (derde kwartaal). Bijeenroeping van de deelstaatregeringen (vierde kwartaal).
1991: Nationale volkstelling (tot 1 oktober). Lokale verkiezingen (vierde kwartaal).
1992: Verkiezingen van het federale parlement (eerste halfjaar). Presidentsverkiezingen (derde kwartaal). Beëdiging van de president en ontbinding van de AFRC (vierde kwartaal).

Uitvoering programma 1987. *Twee nieuwe staten.*

Op 10 augustus 1987 werd de 10 leden tellende nationale verkiezingscommissie (NEC) onder voorzitterschap van pïof. Ewe Awa geïnstalleerd. Deze commissie moest toezien op en zorg dragen voor vrije en eerlijke verkiezingen.

Op 7 november 1987 werd de 46 leden tellende constitutionele studiecommissie (CRC) onder voorzitterschap van rechter Buba Ardo geïnstalleerd. De CRC kreeg de vrije hand bij het beoordelen van de grondwet van 1979, maar president Babangida had wel een specifiek verzoek: de CRC diende na te gaan of de persvrijheid kon worden gescheiden van de vrijheid van het individu.

Op 23 september 1987 sloot president Babangida drie categorieën van personen uit van deelneming aan de verkiezingen voor elke regerings- of partijfunctie.

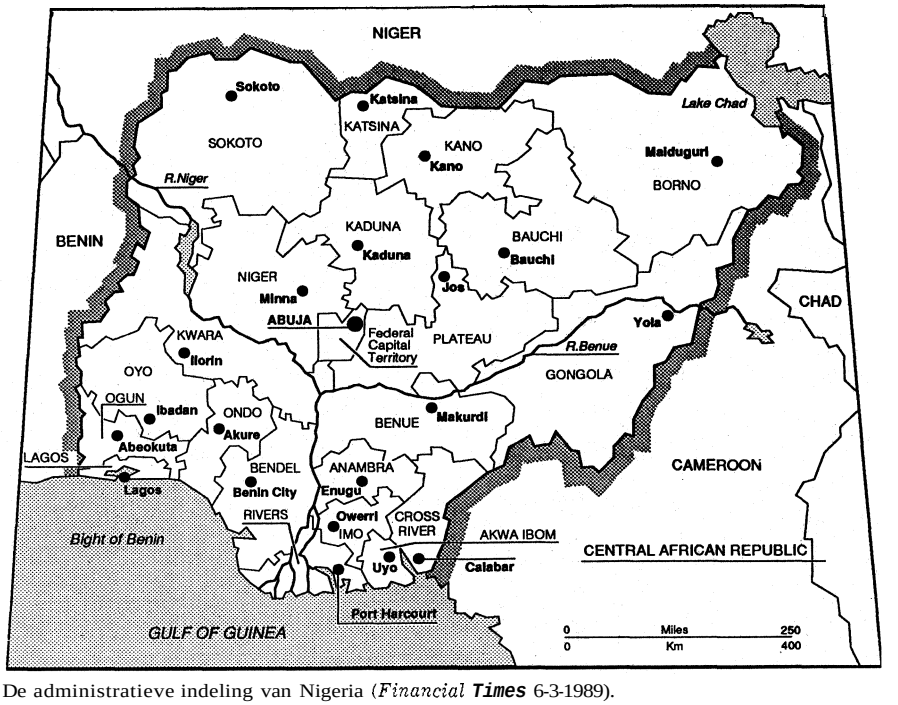
1) Ieder die schuldig was bevonden aan corruptie of andere misdrijven in een regering sinds 1960 (d.w.z. sinds de onafhankelijkheid) werd voor het leven uitgesloten.
2) Ieder die een hoge regerings- of parlementsfunctie had vervuld in de periodes 1960-1966 en 1979 1983 (d.w.z. tijdens het burgerbestuur) was uitgesloten voor de overgangsperiode tot en met 1992.
3) Alle leden van de strijdkrachten (met inbegrip van de president) die hoge regeringsambten hadden vervuld of nog steeds vervulden waren uitgesloten voor de overgangsperiode.
De uitsluiting van de voormalige politici was ,,eennoodzakelijke stap om in Nigeria een nieuwe politieke cultuur te ontwikkelen en een nieuwe generatie leiders aan te trekken''. De uitsluiting van de militairen gebeurde omdat ,,dezeregering niet van plan is zichzelf op te volgen'', aldus Babangida.

Eveneens op 23 september 1987 maakte de president de -instelling van twee nieuwe deelstaten bekend: Akwa-Ibom (voorheen deel van Cross River) en Katsina (voorheen deel van Kaduna). Daarmee kwam het totaal aantal deelstaten op 21. Het Cookey-rapport had behalve de instelling van deze twee deelstaten nog de vorming van vier andere deelstaten aanbevolen.

Van 12 oktober - 1 november 1987 vond de registratie van de stemgerechtigden voor de lokale verkiezingen van 12 december plaats. NEC-secretaris U.S. Ahmadu zei volgens radio-Lagos dat de uiterste termijn voor de registratie niet zou worden verlengd, ondanks klachten over een tekort aan registratiemateriaal. Minstens 72 miljoen kiezerskaarten werden geregistreerd d.w.z. 7 miljoen meer dan de NEC aanvankelijk had verstrekt.

Lokale verkiezingen

De lokale verkiezingen van 12 december 1987 - de eerste verkiezingen sinds 1983 - gingen gepaard met geweld,



De administratieve indeling van Nigeria (*Financial Times* 6-3-1989).

chaos en geruchten over fraude, aldus persberichten. NEC-voorzitter Ewe Awa maakte op 16 december bekend dat de verkiezingen in de staat Lagos wegens onregelmatigheden ongeldig waren verklaard. Datzelfde l le op 23 december met de resultaten van 312 kiesbureaus in 11 staten en het territorium van de federale hoofdstad (Abuja).
In zijn nieuwjaarstoespraak erkende president Babangida dat er bij de registratie en bij het stemmen enkele ,,foutjes" waren gemaakt, maar hij benadrukte dat het politieke programma een ,,leerproces" was en dat de mensen niet moesten worden ontmoedigd. Maar ,,hebzuchtige en zelfzuchtige individuen", die hindernissen opwierpen op de weg van het politieke overgangsprogramma zouden door de regering niet worden getolereerd", aldus de president.
De nieuwe kiesronde in de districten waarin de uitslagen waren geannuleerd vond op 26 maart 1988 plaats. Dit maal werd bericht dat de verkiezingen ,,in het algemeen soepel" waren verlopen. Alleen al in de staat Lagos waren 10.000 politiemannen ingezet om de stemlokalen te bewaken.

Bevolkingscommissie

Op 30 maart 1988 werd een Nationale Bevolkingscommissie (NPC) ingesteld onder voorzitterschap van Alhaji Shehu Musa. De op 22 april geïnstalleerde NPC moest een nationale volkstelling in 1991 voorbereiden.

Installatie Constituerende Vergadering

Nadat de constitutionele studiecommissie (CRC) op 7 maart 1988 haar rapport had uitgebracht, volgde op 23 april 1988 de verkiezing van 450 leden van de Constituerende Vergadering door lokale raadsleden. De overige 117 leden werden door de federale regering benoemd.
Op 11 mei 1988 werd de Constituerende Vergade ing (CA) in de federale hoofdstad Abuja geïnstalleerd. Zij moest de door de CRC opgestelde ontwerpgrondwet bespreken en ratificeren. Maar president Babangida verklaarde bij die gelegenheid dat de CA niet de bevoegdheid had deelstaten te creëren, grenzen van deelstaten of gemeentes te veranderen of aspecten van de ontwerp-grondwet te wijzigen voor zover die betrekking hadden op het federalisme, het presidentiële systeem en fundamentele mensenrechten (incl. de persvrijheid en de vrijheid van religie). Ook mocht de CA het voorgestelde twee-partijenstelsel en de uitsluiting van ex-politici niet ter discussie stellen.
De CA werd voorgezeten door rechter Anthony Aniogolu; Alhaji Babangana Kingibe fungeerde als secretaris.
De CA werd in commissies opgedeeld die elk verantwoordelijk waren voor de behandeling van een afzonderlijke sectie van de ontwerp-grondwet.

Zo was commissie 16 belast met de kwestie van de shari'a-hoven van beroep. De grondwet van 1979 stond vrijwillige Shari'a-hoven toe, alleen op verzoek van een individueir deelstaat, voor persoonlijke zaken zoals echtscheiding en gezinswetgeving. De moslem-leden wensten een uitbreiding van de shari'a-hoven tot federaal niveau zonder een beperking tot persoonlijke zaken. De christelijke leden daarentegen wensten de volledige uitsluiting van de shari'a-hoven uit de grondwet.

Op 4 oktober kwam de CA bijeen om de rapporten van de commissies te bespreken, commissie 16 had echter geen rapport weten op te stellen. Een adviescommissie van 36 leden werd ingesteld om de impasse te doorbreken, maar de bereidheid om tot een compromis te komen ontbrak voorlopig. Zo werd een voor 8 november uitgeschreven bijeenkomst geannuleerd, toen bleek dat 20 van de 36 leden niet kwamen opdagen. Inmiddels had president Babangida op 23 oktober opnieuw zijn steun aan de seculiere karakter van Nigeria bevestigd.
Op 1 april 1989 verdaagde de Constituerende Vergadering haar zitting in Abuja voor onbepaalde tijd. Zij bleef verdeeld over de rol van shari'a in de nieuwe grondwet, aldus Reuter (Financial Times 3-4).

Toelating politieke partijen. Ontwerpgrondwet. Regeling shari'a-kwestie

Op 3 mei 's avonds maakte president Ibrahim Babangida in een toespraak voor radio en televisie de gedeeltelijke opheffing van het verbod van de politieke partijen en van politieke activiteiten bekend. Hij riep zijn landgenoten op zich aaneen te sluiten om politieke associaties te vormen. Deze konden vanaf 1 juli hun verzoeken om registratie als politieke partij bij de nationale verkiezingscommissie (NEC) indienen en een verplichte waarborgsom van 50.000 naira storten die niet zou worden terugbetaald. De uiterste datum was 15 juli, aldus NEC-voorzitter Humphrey Nwosu.
De partijprogramma's, die tegelijk met de verzoeken om registratie moesten worden ingediend, dienden duidelijk te vermelden hoe problemen als corruptie, plattelandsontwikkeling, de rol van de strijdkrachten in de politiek en de volkstelling zouden worden aangepakt. De president waarschuwde dat ,,geen schendingen van de richtlijnen zullen worden getolereerd." ,,Elkestap, elke zet en elke actie" van politieke aspiranten zou nauwkeurig in de gaten worden gehouden. Slechts twee politieke partijen zouden uiteindelijk worden toegelaten (The Times 5-5-89).

Inmiddels was toch begin april een ontwerp-grondwet door de Constituerende Vergadering bij de AFRC (Armed Forces Ruling Council) ingediend, die de nieuwe constitutie - met de door de AFRC noodzakelijk geachte wijzingen- per decreet in werking zou stellen. Inzake de omstreden kwestie van de shari'a (islamitische wet) maakte de president op 3 mei bekend dat elke lidstaat afzonderlijk mocht bepalen of hij de shari'a wel of niet wilde toepassen. Maar de shari'a kon alleen voor moslems gelden en dan nog slechts in niet-criminele aangelegenheden (*NZZ* 8-5-'89).

LEDEN AFRC VERVANGEN. VERDERE MILITAIRE MUTATIES

Sinds de ,,paleisrevolutie" van 26/27 augustus 1985 berustte de macht in Nigeria bij een militaire raad, de Armed Forces Ruling Council (AFRC), onder voorzitterschap van generaal-majoor Ibrahim Babangida, de president en opperbevelhebber van de strijdkrachten.
Op 6 oktober 1986 maakte Babangida bekend dat twee leden van de AFRC waren vervangen: commodore Ebitu Ukiwe, de chef van de generale staf en als zodanig de tweede man van het bewind, en Etim Inyang, de inspecteur-generaal van de politie.

Terwijl voor het vertrek van Ukiwe geen reden werd opgegeven, geschiedde het ontslag van Inyang op eigen verzoek, aldus Babangida. Maar The Times (8-10-'86)herinnerde aan een verklaring van Ukiwe in januari 1986, waarin deze christelijke officier van de Ibo-stam had gesteld dat hij niet op de hoogte was gebracht van het besluit inzake de toetreding van Nigeria tot de Islamitische Conferentie Organisatie (ICO).(Zie pag. 363/1-'87).

Tegelijk werden vier nieuwe leden van de AFRC benoemd: brigade-generaal Garba Duba, generaal Ndubisi Kanu, generaal L.-O. Yussuf en kolonel David Mark.
Voorts werd schout-bij-nacht Augustus Aikhomu, tot dusver chef van de marinestaf en tevens lid van de AFRC, benoemd tot chef van de generale staf, terwijl Alhaji Mahamadu Gambo met ingang van 1 november 1986 tot inspecteur-generaal van de politie weid benoemd (tot dan toe plaatsvervangend inspecteur-generaal).
Op 1 oktober 1987 - onafhankelijkheidsdag - werd de bevordering van president Babangida (van generaalmajoor) tot generaal bekendgemaakt. Tegelijk werden de chef van de generale staf Augustus Aikhomu en de chef van de marinestaf Patrick Koshoni tot vice-admiraal bevorderd; de minister van defensie Domkat Yah Bali en de chef van de legerstaf Sani Abacha kregen de rang van luitenant-generaal; el1 de chef van de luchtmachtstaf Ibrahim Alfa werd bevorderd tot luchtmaarschalk.

Voorts werd bekendgemaakt dat Yakubu Gowon, het vroegere staatshoofd (1966-1975), met terugwerkende kiarht tot februari 1976 was hersteld in zijn rang van generaal

Op 17 december 1987 werd generaalmajoor Sani Sami, commandant van de 82ste legerdivisie in Enugu, beëdigd als lid van de AFRC in plaats van brigade-generaal Oladipo Diya. Op 15 maart 1988 werd aangekondigd dat brigade-generaal Ola Oni en kolonel Tanko Ayuba als AFRC-leden zouden worden vervangen.
In februari 1989 werd de omvang van de AFRC teruggebracht van 29 tot 19 leden, aldus de *Financial Times* (6-3).

WIJZIGINGEN IN HET KABINET (1986-1988)

In het op 12 september 1985 beedigde kabinet (pag. 236/3-'86) werden tot aan 2 juni 1988 vijf maal wijzigingen aangebracht. Daardoor werd de samenstelling :-nn het kabinet als volgt:

landbouw, waterstaat en plattelandsontwikkeling - generaal-majoor M. Gado Nasko (per 18-9-'86, voordien handel); luchtvaart - vice-luchtmaarschalk Anthony Okpere (per 21-12-'87); verbindingen - kolonel David Mark (per 21-12-'87); defensie - luitenant-generaal Domkat Yah Bali; onderwijs - Jibril Aminu; buitenlandse zaken - generaal-majoor Ike Nwachukwu (per 21-12-'87; sinds 9-10-'86 werkgelegenheid, arbeid en produktiviteit); territorium federale hoofdstad - commodore Hamza Abdullahi (per 24-1-'86. voordien openbare merken en huisvesting); financiën en economische planning (21-12-'87) - Samuel E. Okongwu (per 24-1-'86 financiën, voordien nationale planning): gezondheid - Koye Ransome Kuti; industrie luitenant-generaal b.d. Alani Akinrade (per 18-9-'86, voordien landbouw, waterstaat en plattelandsontwikkeling); voorlichting en cultuur - Tony Momoh (per 18-9-'86); binnenlandse zaken - luitenant-kolonel John Shagaya; justitie - prins Bola Ajibola; arbeid, produktiviteit en merkgelegenheid - Alhaji Abubakar Umar (per 21-12-'87; sinds 24-1-'86 openbare werken en huisvesting): mijnbouw, energie en staal - Alhaji Bonu Shariff Musa (per 18-9-'86; voordien industrie); oliebronnen - Alhaji Rilwanu Lukman (per 24-1-'86, voordien mijnbouw, energie en staal); sociale ontwikkeling, jeugd en sport - commodore Bao Lawal (per 18-9-'86); wetenschap en technologie - Emmanuel Emovon; handel - Alhaji Sumaila Mamman (per 18-9-'86); transport - Kalu I. Kalu (per 21-12-'87, sinds 24-1-'86 nationale planning, voordien financiën); openbare werken en huisvesting - brigade-generaal M.T. Kontagora (per 21-12-'87): speciale taken - vice-luchtmaarschalk Aboyi Shekari; staatsminister buitenlandse zaken - Alhaji Mamman Anka (per 21-12-'87); staatsminister begroting en planning - Alhaji Abubakar Alhaji (per 1-6-'88).

Bij de diverse wijzigingen hadden acht ministers het kabinet verlaten.

Generaal-majoor Mamman Vatsa (federale hoofdstad) was in december 1985 wegens een verijdelde couppoging gearresteerd en op 5 maart 1986 terechtgesteld (pag. 237/1/2-'86). Hii werd op 24 januari 1986 vervangen door commodore Hamza Abdullahi

Luitenant-kolonel Anthony Ukpo (voorlichting) en luitenant-kolonel Ahmed Adbullahi (sociale ontwikkeling, jeugd, sport en cultuur) werden in verband met hun benoeming tot deelstaatgouverneurs op 18 september 1986 vervangen door Tonny Momoh (voorlichting en cultuur) en commodore Bao Lawal (sociale ontwikkeling, jeugd en sport).
Tam David-West werd op 24 januari 1986 overgeplaatst van het ministerie van oliebronnen naar dat van mijnbouw, energie en staal. Op 18 september 1986 verliet hij het kabinet, terwijl zijn portefeuille werd overnomen door Alhaji Bonu Shariff Musa.
Schout-bij-nacht Patrick Koshini (werkgelegenheid. arbeid en produktiviteit) werd in verband met zijn benoeming tot chef van de marinestaf op 9 oktober 1986 vervangen door brigade-generaal Ike Nwachuku.

Brigade-generaal Jeremiah Useni (transport en burgerluchtvaart), luitenant-kolonel Abubakar Ayuba (verbindingen) en Bolaji Akinyemi (buitenlandse zaken) verlieten het kabinet bij de reorganisatie van 21 december 1987. Het vertrek van Akinyemi werd in verband gebracht met diens opzienbare verklaring van 11 augustus 1987, toen hij stelde dat zwart Afrika een atoombom moest hebben om het blanke monopolie van atoomwapens te doorbreken en nucleaire chantage te voorkomen: Het was ,,Nigeria's verantwoordelijkheid de zwarte atoombom te ontwikkelen", aldus Akinyemi.

VRIJLATING EX-PRESIDENT SHAGARI EN ANDEREN

Op 23 januari 1988 werd in Lagos bekendgemaakt dat ex-president Shehu Shagari (1979-1983) en zijn voormalige vice-president Alex Ekwueme weer volledige bewegingsvrijheid bezaten.

Reeds op 3 juli 1986 waren zij ontslagen uit hun huisarrest in Lagos en overgebracht naar hun respectievelijke geboortestreken - Sokoto voor Shagari en Anambra voor Ekwueme - die zij niet mochten verlaten Op 1 augustus 1986 werden zij in een officieel rapport gezuiverd van beschuldigingen van persoonlijke corruptie, maar tegelijk werd hun elke politieke activiteit voor het leven verboden.

De ,,koning van de Afro-beat': Fela Anikulapo-Kuti, die op 8 november 1984 tot 5 jaar gevangensstraf was veroordeeld (pag. 604/2-'85), werd op 24 april 1986 in vrijheid gesteld.
Op 25 juli 1986 werden 131 personen, die onder het bewind van generaal-majoor Mohammed Buhari (1983-1985)waren gedetineerd en veroordeeld, vrijgelaten.

Onder hen waren Chief Samuel Mbakwe (ex-gouverneur van Imo, pag. 591/1-'85) en Aper Aku (ex-gouverneur van Benue, idem) alsmede Ewewewa Akinloye, de echtgenote van de in ballingschap levende Chief Augustus Akinloye (de vroegere voorzitter van de regerende National Party of Nigeria onder president Shagari, zie pag. 601/1-'85).
Op 18 februari 1988 werd Ambrose Alli, ex-gouverneur van Bendel (pag. 591/1-'85), vrijgelaten wegens zijn slechte gezondheid en na betaling van 600.000 naira aan de federale regering.
Op 22 februari 1988 volgde de vrijlating van de voormalige Senaatsvoorzitter Joseph Wayas (pag. 601/1-'85); hij was na zijn terugkeer uit ballingschap in 1987 gearresteerd.

Daarentegen bleven ex-president Mohammed Buhari en zijn plaatsvervanger, generaal-majoor Tunde Idiagbon, onder huisarrest staan. Op 14 november 1988 echter werden ook zij in vrijheid gesteld, aldus *AFP (Le Monde* 20-12-'88).



Prof. Bolaji Akinyemi, Nigeria's minister van buitenlandse zaken (10 sept. 1985 - 21 dec. 1987).

MOORD OP JOURNALIST VERBOD NEWSWATCH

Op 19 oktober 1986 ontplofte een bombrief in de handen van Dele Giwa, redacteur en oprichter van het kritische weekblad Newswatch, toen hij het pakje in zijn huis te Lagos openmaakte. Het was door twee onbekenden bezorgd. Een uur later overleed Dele Giwa in het ziekenhuis aan zijn verwondingen.

Hoewel de politie er niet in slaagde de identiteit van de moordenaar(s) vast te stellen, was er sprake var, ,,verdachte omstandigheden". Drie dagen voor zijn dood was Dele Giwa ondervraagd door luitenant-kolonel Tunde Tokun, plaatsvervangend directeur van de State Security Service (verantwoordelijk voor operaties binnen Nigeria), over geruchten dat hij wapens in Nigeria importeerde en over zijn contacten met groeperingen die tegen het bewind van president Babangida gekant waren en aan een socialistische revolutie in Nigeria werkten.

Enkele uren vóór Giwa's dood was diens vrouw opgebeld door een veiligheidsfunctionaris, die wilde weten waar Giwa precies woonde om hem een bezoek te brengen. Die functionaris bleek kolonel Halilu Akilu te zijn, de directeur van de militaire inlichtingendienst. Maar Akilu legde dit bezoek niet af. Bovendien ontving Giwa's vrouw een telefoontje met de mededeling dat iemand ,,iets, een uitnodiging of iets dergelijks" zou afleveren.

Op 27 december 1987 meldde The *Observer* dat het Nigeriaanse hooggerechtshof de voorgaande week had beslist dat Giwa's advocaat, Chief Gani Fawehinmi, een particuliere vervolging tegen kolonel Halilu Akilu en luitenant-kolonel Tunde Tokun wegens de moord op Dele Giwa in gang mocht zetten, als de openbare aanklager naliet op te treden.

De ,,adjudant-generaal" van het Nigeriaanse leger, generaal-majoor Duro Ajayi. zei tijdens een persconferentie op 24 december 1987 dat de kolonels, ongeacht hun rang, zouden worden geschorst en voor de rechtbank moesten verschijnen, als ,,passende stappen" zouden worden genomen om hen te vervolgen.

Volgens *AFP* (The Times 18-2-'88) werden beide kolonels in staat van beschuldiging gesteld wegens de moord op Dele Giwa.
Inmiddels had het weekblad *Newswatch* op 6 april 1987 een verschijningsverbod voor zes maanden opgelegd gekregen, nadat het details had gepubliceerd van een vertrouwelijk rapport over het toekomstige politieke systeem. Dit verbod werd op 26 augustus 1987 opgeheven.

PROTESTEY EN ONLUSTEN CONFRONTATIE MET NLC

In 1986 en volgende jaren werd Nigeria geconfronteerd met protesten en onlusten, waarvan de aanleiding, oorzaak en aard geval voor geval verschilden. Het ging daarbij o.a. om interne studentenaangelegenheden, religieuze onlusten en protesten tegen het economische beleid

Studentenonlusten

Studenten van Nigeria's grootste universiteit, de Ahniadu Bello Universiteit in Zaria (staat Kaduna), raakten op 23 mei 1986 slaags met de politie Daarbij werden volgens officiële berichten vier studenten doodgeschoten, maar persberichten maakten melding van 20 of meer doden

De toedracht van het incident was niet duidelijk. Er was sprake van een studentenprotest tegen maatregelen van de moslem-autoriteiten van de universiteit van Zaria. Twee studentenleiders zouden van de universiteit zijn uitgesloten nadat ze een slaapzaal van vrouwelijke studenten hadden bezocht. De studenten eisten een gesprek dat werd geweigerd, waarna de door de decaan te hulp geroepen veiligheidspolitie schietend het universiteitsterrein zou zijn opgereder: *(NRC/H'blad* 12-6-'86).

Terwijl de Ahmadu Bello Universiteit na het gebeuren voor onbepaalde tijd werd gesloten, breidde de onrust zich tot andere universiteiten uit. Op 26 mei werd de universiteit van Jos gesloten. Op 28 mei ging de universiteit van Lagos als negende dicht.

Tevens had de inspecteur-generaal van de politie, Etim Inyang, op 28 mei een verbod van alle demonstraties afgekondigd Hij dreigde met de sluiting van alle instellingen van hoger onderwijs. Inmiddels hadden studenten van de universiteit van Ife een gevangenis bestormd en gedetineerden bevrijd, terwijl studenten van de universiteit van Ibadan een politiebureau in brand hadden gestoken

De nationale studentenunie NUNS riep de studenten op het demonstratieverbod te negeren en het Nigeriaanse vakverbond NLC kondigde voor 4 juni een landelijke protestactie aan.

Op 29 mei schoot de politie in Kaduna twee studenten van de polytechnische hogeschool dood, aldus het Nigeriaanse persbureau NAN, nadat studenten daar eerder die dag een politiekazerne in brand hadden gestoken.

Op 2 juni deed de regering een ,,laatste beroep" op de vakbonden om een confrontatie met de strijdkrachten te voorkomen. De voorgenomen protestactie van het NLC werd betiteld als een ,,uitdaging van de autoriteit en de legitimiteit van de regering". Terwijl NLC-voorzitter Ali Chiroma en zes andere vakbondsleiders al in preventieve hechtenis waren genomen, annuleerde het NLC de aangekondigde acties, waaronder een algemene staking van 24 uur.

Nadat een door de regering ingestelde commissie van onderzoek o.l.v. generaal-majoor b.d. Emmanuel Abisoye een officieel rapport had uitgebracht. maakte de regering op 27 juni een aantal maatregelen bekend. De vice-kanselier van de Ahmadu Bello Universiteit en de assistent-politiecoinmissaris van de regio Zaria werden van hun post ontheven. Een aantal politiemannen werd gedetineerd. Alle studentenunies in heel Nigeria werden voor de rest van het academisch jaar ontbonden.
Op 14 juli 1986 werden alle universiteiten op twee na heropend. De universiteit van Ife en de polytechnische hogeschool van Kaduna mochten uiteindelijk op 12 oktober hun deuren weer openen.

Religieuze onlusten

Op 6 maart 1987 braken in Kafanchan, een spoorwegstadje met een ciiristelijke meerderheid in de staat Kaduna, gevechten uit tussen christelijke en islamitische scholieren. Een tot christen bekeerde moslem zou in een preek de Koran als onwaarachtig hebben veroordeeld, zo beweerden islamitische scholieren (*Reuter-NRC/H'blad* 17-3-'87). Er vielen negen doden, voor het merendeel moslems die in een brandend huis omkwamen. Ook twee moskeeën gingen in vlammen op.
Daarop volgden vergeldingsacties tegen christenen. De rellen breidden zich uit tot de hele staat Kaduna, met inbegrip van de steden Katsina, Kaduna, Zaria, Komua, Ikara en Kontia, alsmede tot de staat Kano. Op 11 maart bijv. trokken bendes jonge moslems door de stad Zaria, maar zij kerken, huizen en winkels van de christelijke minderheid aanvielen. Volgens de anglicaanse bisschop van Kaduna, Titus Ogbunyoi, was het ,,een vooropgezette actie tegen de christenen". In Zaria vielen twee doden.
Eveneens op 11 maart werd in de staat Kaduna een nachtelijk uitgaansverbod ingesteld, terwijl alle onderwijsinstellingen werden gesloten.
Op 12 maart waarschuwde de commandant van de lste pantserdivisie in Kaduna, brigade-generaal Peter Ademokhai, dat het leger op ordeverstoorders, die zich schuldig maakten aan moorden en brandstichting, zou schieten ,,om verdere onrust en een verdere ineenstorting van de openbare orde te voorkomen". Hij deelde mee dat in de stad Kaduna 360 mensen waren gearresteerd, voor het merendeel jongeren, terwijl volgens het persbureau *NAN* in Zaria 400 arrestaties waren verricht. Volgens de media zouden ook in de stad Kaduna twee doden zijn gevallen.
Op 16 maart, toen het totaal aantal doden zeker 14 bedroeg, kondigde president Babangida een verbod van 12 maanden af van alle religieuze verenigingen in alle instellingen van hoger onderwijs. Voorts kondigde hij de instelling aan van een commissie van onderzoek in Kaduna o.l.v. mevr. Hansine Donli en van een speciaal tribunaal o.l.v. A.G. Karibi-Whyte voor de berechting van de arrestanten. In een radio- en televisietoespraak karakteriseerde de president de onlusten als .,het burgerlijke equivalent van een poging tot staatsgreep". Hij voegde daaraan toe: ,,Wij kunnen niet werkeloos en instemmend toezien hoe een groep eerzuchtige, stompzinnige en op macht beluste mensen ons in een nieuwe burgeroorlog stort." Naar zijn zeggen had politie-onderzoek uitgewezen dat ,,kwade lieden met duistere motieven" van het gebeuren in Kafanchan hadden geprofiteerd om elders geweld uit te lokken.
Nog op 16 maart werd het uitgaansverbod in de staat Kaduna opgeheven. De scholen n-erden op 23 en 24 maart heropend.
Met ingang van 30 april moesten verzoeken tot registratie van religieuze organisaties worden behandeld door het federale ministerie van binnenlandse zaken op grond van adviezen van de ,,Christian Association of Nigeria" (voor christenen) en de ,,Jama'atu Nasir Islam" (voor moslems). Voorts stelde het ministerie een lijst samen van alle reeds geregist eerde organisaties voor een nader onderzoek. De media zouden nieuwe richtlijnen voor de behandeling van religieuze thema's ontvangen (*NZZ* 14-5-'87).
Op 2 juni begon voor het speciale tribunaal in Abuja een massaproces i.v.m. de religieuze onlusten.
Op 18 juni maakte de gouverneur van Kaduna, luitenant-kolonel Abubakar Umar, bekend dat de deelstaatregering een bedrag van 102.847,55 naira zou betalen aan de families van de 19 doden die volgens de autoriteiten bij de rellen waren gevallen. Verloren gegane bezittingen zouden voor ,,ongeveer de helft" van de geschatte waarde worden vei-goed. (De waarde van de verwoeste eigendommen, waaronder ca 100 kerken, werd geraamd op 75 mln naira).
Op 29 juni 1987 werd een 24 leden tellende Nationale Adviesraad voor religieuze zaken (ACRA) geïnstalleerd welke de regering aanbevelingen moest doen over de manier waarop zij de geestelijke ontwikkeling in Nigeria op een voor alle religieuze groepen aanvaardbare wijze kon bevorderen. Nadat twee bijeenkomsten geen enkele vooruitgang hadden opgeleverd t.a.v. een verzoening tussen moslems en christenen, besloten de christelijke leden van ACRA op 13 januari 1988 de aangekondigde derde bijeenkomst van de raad te boycotten.
Op 27 november 1987 wees het speciale tribunaal onder voorzitterschap van A.G. Karibi-Whyte vonnis. Twaalf geklaagden werden elk veroordeeld tot in totaal 109 jaar en 6 maanden; drie beklaagden kregen in totaal 25 jaar en 6 maanden wegens het in bezit hebben van opruiende publikaties. Zeven van de beklaagden werden vrijgesproken, nadat eerder al 30 personen van rechtsvervolging maren ontslagen.

Onderwijsinstellingen en religie

De polytechnische hogeschool van Kaduna werd op 8 maart 1988 voor onbepaalde tijd

gesloten na een week van demonstraties door moslems en christenen. De schoolleiding motiveerde de maatregel niet „religieuze spanning".
Op 14 juni 1988 werd de Ahmadu Bello Universiteit in Zaria gesloten na gevechten tussen islamitische en christelijke studenten, waarbij één student was omgekomen en ruim 100 gewonden waren gevallen. Op 18 juli werd deze universiteit heropend. Er werd toen tevens een commissie voor religieuze zaken ingesteld o.l.v. Alhaji D.B. Usman.

Verhoging benzineprijs. Stukingen en rellen Ontbinding *NLC-bestuur*

Eind november 1987 verscheen in de pers een reeks ongesigneerde advertenties waarin de redenen werden uiteengezet van de voorgenomen afschaffing van de oliesubsidie in 1988 Tegen deze subsidie was bezwaar gemaakt door het Internationale Monetaire Fonds (IMF) bij de besprekingen met de Nigeriaanse regering over een akkoord dat de weg vrij moest maken voor een herschikking van Nigeria's schulden.

Een incident in Lagos op 17 november leidde tot straatgevechten tussen politie en burgers, waarbij tot 20 november 3 mensen werden gedood en 85 arrestaties werden verricht. Het spontane karakter van de rellen werd in commentaren beschouwd als een symptoom van economische ontevredenheid.

Op 10 december hield het vakverbond NLC (Nigerian Labour Congress) met zijn aangesloten bonden gelijktijdig manifestaties in 19 deelstaten, uit protest tegen de verhoging van de binnenlandse benzineprijs die zou voortvloeien uit de afschaffing van de subsidie.
Op 14 december werden 16 vakbondsleiders, o.w. de nationale voorzitter Alhaji Ali Ciroma, gedetineerd wegens hun verzet tegen de voorgenomen subsidie-afschaffing, maar zij werden op 22 december onvoorwaardelijk in vrijheid gesteld.
In een toespraali, waarin president Babangida op 31 december de begroting voor 1988 toelichtte, werd geen melding gemaakt van de afschaffing van de oliesubsidie.

Tijdens een NLC-conferentie in Benin trad op 24 februari 1988 een scheuring aan het licht. Tekai Chemang trachtte, met steun van 18 bonden die de conferentie boycotten, het voorzitterschap over te nemen van Ciroma, maar deze wist de uitdager, met steun van 22 bonden, te verslaan.
Op 29 februari maakte de minister van arbeid, produktiviteit en werkgelegenheid, Alhaji Abubakar Umar, bekend dat het nationale bestuur van de NLC was ontbonden en vervangen door één enkele bestuurder, Michael Ogunkoya.

Op 10 april 1988 werd een verlaging van de oliesubsidie bekendgemaakt, wat leidde tot prijsverhogingen van benzine (6%), dieselolie (19%), kerosine (42%) en motorolie (62%). De bekendmaking van deze maatregel - door velen beschouwd als een capitulatie voor het IMF - werd gevolgd door studentenonlusten en stakingen, vooral in het noorden van Nigeria. De eerste protestacties kwamen van de studenten in Jos, de hoofdstad van de staat Plateau.
Op 13 april vonden bloedige onlusten plaats in de stad Jos, waarbij zeker zes doden vielen (o.w. twee politie-officieren). Politiebureaus en andere regeringsgebouwen werden in brand gestoken.
Daarop werd een uitgaansverbod (van 19.00 tot 7.00 uur) ingesteld, terwijl alle instellingen voor hoger onderwijs in de deelstaat werden gesloten.
Ook andere deelstaten gingen tot sluiting van universiteiten en andere instellingen voor hoger onderwijs over Op 18 april waren meer dan 20 van dergelijke instellingen in heel Nigeria gesloten.

Hoewel het uitgaansverbod in Jos op 19 april werd opgeheven, duurde het protest elders voort. Duizenden ambtenaren in de staat Kano gingen in staking; de stakers werden ontslagen en 11 vakbondsleiders werden in het weekend van 23 april gearresteerd. Op 27 april begon een staking onder het bankpersoneel in Lagos, waarbij zich werknemers van verzekeringsmaatschappijen aansloten. Op 29 april werd de internationale luchthaven van Lagos door stakingen gesloten Vervolgens breidden de stakingen zich ook uit tot het oosten van het land.

Op 2 mei echter werden de stakingen opgeschort na een akkoord tussen minister Umar en de leiders van acht vakbonden. De regering zegde toe dat alle gedetineerde vakbondsleiders en arbeiders zouden worden vrijgelaten en dat stakers niet zouden worden bestraft. Ook erkende de regering de gevolgen van de prijsstijgingen voor de kosten van levensonderhoud. De evaluatie van de salarissen zou worden bespoedigd en de dialoog met de vakbonden over hun grieven zou worden voortgezet. Maar de regering trok de prijsstijgingen niet in.
The Times (7-5-'88) meldde dat inmiddels 14 gedetineerde vakbondsleiders in Kano waren vrijgelaten.
Tegen 18 juli 1988 waren alle universiteiten heropend.
Op 5 september maakte NLC-bestuurder Okungoya bekend dat de 43 vakbonden van Nigeria zouden worden gereduceerd tot 19 om hen ,,beheersbaar te maken". Nadat op 19 september daartoe een commissie was geïnstalleerd, werd op 4 november bekendgemaakt dat de plannen voor een herstructurering van de NLC u-aren opgeschort.
Op 28 december 1988 gelastte de regering de onmiddellijke vrijlating van drie vakbondsleiders die sinds 17 juli zonder vorm van proces waren gedetineerd (Reuter).

Sultun *van* Sokoto overleden. Protesten *na* verkiezing opvolger

Op 1 november 1988 overleed Alhaji Siddiq Abubakar III, de 17de sultan van Sokoto, op 85 -jarige leeftijd. Op 17 juni 1988 had hij zijn 50-jarig jubileum als sultan van Sokoto gevierd. Door dit ambt was hij de geestelijke leider van alle moslems in Nigeria.
Op 6 noveinber werd Ibrahim Dasuki tot 18de sultan van Sokoto aangewezen. Hij was secretaris-generaal van de Opperste Raad voor islamitische zaken en miljonair. Er volgden geweldadige protesten tegen de keuze van Dasuki welke drie dagen aanhielden. Ook zouden uit de gevangenis van Sokoto 2.000 gedetineerden zijn bevrijd. Zeker tien mensen zouden bij de rellen zijn omgekomen.
Aanvankelijk was door de plaatselijke pers en radio bericht dat de oudste zoon van Abubakar III, Moharnmadu Maccido, op 3 november tot sultan was geproclameerd. Mede daardoor werd verondersteld dat de regering van Sokoto de keuze van de negen traditionele ,,kingmakers" ten gunste van Maccido had geannuleerd, ook al ontkende de gouverneur van de staat Sokoto dat de regering van de deelstaat of de federale regering de uiteindelijke keus hadden beïnvloed. Volgens de autoriteiten in Lagos (8 november) was de oorzaak van de onlusten de weigering van Maccido zijn nederlaag toe te geven.

Nieuwe studentenprotesten

Op 23 mei 1989 betoogden studenten in Lagos voor de inwilliging van tien eisen, in het bijzonder voor de afschaffing van het structurele aanpassingsprogramma. Bezuinigingen bij de ,,civil service" zouden hun kansen op een baan in gevaar brengen, ter ijl andere economische maatregelen reeds de import van boeken en papier hadden stilgelegd. Speciale politie-eenheden bestreden studenten, die barricades van brandende autobanden hadden opgericht, met traangas.
Op 25 mei volgden studentenbetogingen in Benin City, de hoofdstad van de zuidelijke staat Bendel. Daar werd het openbare leven praktisch lamgelegd. Twee gevangenissen werden in brand gestoken en 600 gevangenen werden bevrijd. 's Avonds werd een nachtelijk uitgaansverbod afgekondigd, terwijl de veiligheidstroepen opdracht kregen zonder waarschuwing op ordeverstoorders te schieten.
Na afloop van het uitgaansverbod volgden op 26 mei in Benin City nieuwe protestacties, waarbij de politie het vuur op betogers opende. Daardoor werden zes mensen gedood. Terwijl bij de onlusten zeker 20 mensen (o.w. twee politiemannen) gewond raakten. Ook zouden meer dan 200 arrestaties zijn verricht.

Op 29 mei breidden de protestacties zich uit tot Lagos en Ibadan (in het zuidwesten). De volgende dag werd de universiteit van Lagos, samen met andere instellingen voor hoger onderwijs, voor twee weken gesloten om verder geweld te voorkomen Op 31 mei betoogden studenten in Lagos tegen de sluiting van de universiteit en het bezuinigingsbeleid Jongeren plunderden winkels, aldus het officiële persbureau NAN, en de politie opende het vuur op demonstranten die een politiebureau en kazernes hadden bestormd. Daarbij werden zeker vijf mensen doodgeschoten. Ook werden op 31 mei betogingen gemeld in Enugu (staat Anambra)
Op 1 juni hernam het leven in Lagos zijn normale loop, aldus *Le* Monde

(3-6). Officieel was toen sprake van niet meer dan 10 doden.

Op 4 juni meldden kranten in Lagos dat de politie 30 a 50 lijken bij een mortuarium in de hoofdstad had afgeleverd. Volgens *The Vanguard* hadden de slachtoffers geen kogelwonden, maar leken zij te zijn gestikt, mogelijk door traangas in politiecellen. Politiecommissaris Ahmedu Sheidu verzekerde dat deze slachtoffers niet tijdens de onlusten om het leven waren gekomen; hij sprak van rovcri en andere ongewenste personen die bij razzia's in Ketu (een voorstad van Lagos) zouden zijn opgepakt *(Reuter/The Times* 5-6).

ECOMOMISCHE ONTWIKKELINGEN (VANAF EIND 1985)

President Ibrahim Babangida maakte op 11 december 1985 bekend dat Nigeria geen lening van het Internationale Monetaire Fonds (IMF) zou aanvaarden Het IMF had daaraan de voorwaarde verbonden dat Nigeria een economisch herstructureringsprogramma moest uitvoeren, dat o m. een forse devaluatie van de naira (de nationale munt) inhield alsook een afschaffing van de regeringssubsidies op olieprodukten. De regering was, aldus Babangida, tot de conclusie gekomen dat de weg van de eer en het wezen van het democratisch patriottisme geen andere keus lieten dan de onderhandelingen met IMF over een hulpkrediet af te breken. De uitdaging van een herstructurering van de economie moest worden beantwoord met behulp van het volk ,,dat bereid is alle noodzakelijke offers te brengen, waarbij wij de zaken op ons eigen tempo en volgens ons eigen besluit aanpakken". (Zie ook pag. 237/1 -'86)

Dit regeringsbesluit was oinstreden, omdat Nigeria vanwege problemen met zijn buitenlandse schuld (geschat op $17 mrd à S20 mrd) een herschikkingsregeling met zijn voornaamste crediteuren inoest treffen. In het algemeen maren crediteurenlanden niet bereid tot een herschikking over te gaan zonder een voorafgaande overeenkomst met het IMF

Details van het economische programma en de begroting voor 1986 maakte president Babangida in zijn nieuwjaarstoespraak bekend.

In die begroting werden de uitgaven vergelelien met 1985 met 3% verminderd tot 10,933 mrd mira, terwijl de ontvangsten met 4,4 mrd naira werden verhoogd tot 15,6 mrd naira. Om dit te bereiken zou een speciaal herstelfonds worden geschapen, dat deels zou worden gefinancierd uit geld dat vrijkwam door de afschaffing van de subsidie op olieprodukten, naar schatting een bedrag van 900 mln naira. Het fonds zou o.m. morden gebruikt voor verbetering van de plattelandswegen (t.b.v. de agrarische sector) en stimulering van het oiidermijs.
Voor importen werd een extra heffing van 30% ingesteld.
De overgewaardeerde naira zou geleidelijk haar reële waarde moeten bereiken, waarbij de president wees op de mogelijke invoering van een tweevoudige wisselmarkt voor buitenlandse valuta.
Voorts kondigdc Babangida aan dat Nigcria in 1986 de uitgaven t.b.v. zijn buitenlandse schuld zou beperken tot 30% van de opbrengsten uit de export. In de begroting werden die opbrengsten op 3,582 mrd naira geraamd.

Het aangekondigde beleid werd door waarnemers beschouwd als een belangrijke stap naar economisch herstel, waarbij IMF-richtlijnenen voor een herstructurering van de economie nauwkeurig werden opgevolgd.
Maar de olieprijzen op de wereldmarkt bleven dalen - in juli 1986 werd op de spot-markt tijdelijk prijs van minder dan $10 per vat bereikt-, terwijl bij de begroting voor 1986 was uitgegaan van een prijs van $23,50 per vat. Daardoor werd de noodzaak van een herschikking van de buitenlandse schulden acuter.
Terwijl de Club van Parijs (crediteurenlanden) op het standpunt bleef staan dat een akkoord van Nigeria met het IMF een prealabele voorwaarde voor onderhandelingen was, begon de Club van Londen (commerciele banken) op 27 maart 1986 wel onderhandelingen over een herschikkingsregeling. Per 1 april kreeg Nigeria een moratoium van 90 dagen voor de aflossing van de schulden aan de banken. (Dit moratorium werd vervolgens verlengd tot 1 december 1986)

Invoering vrije wisselmarkt. Krediet Wereldbank

Op 23 september 1986 kondigde de regering de invoering van een vrije wisselmarkt op 29 september aan. Met ingang van deze datum werd de koers van de naira gesplitst in een officiële koers (voor aflossing van schulden, verplichtingen tegenover internationale organisaties en overboekingen naar de diplomatieke missies in het buitenland) en een vrije koers (voor importen en andere commerciële transacties). De vrije koers zou wekelijks bij een veiling van ,,harde" buitenlandse valuta door de centrale bank worden vastgesteld. Na de eerste veiling op 26 september werd de koers van de naira bepaald op $1 = 4,62 naria, tegen voorheen 1,55 naira. Dit kwam neer op een effectieve devaluatie van de naira met 66%. Later werd de officiële koers bepaald op $1 = 1,67 naira.

Begin oktober vond een technische wijziging van de koersbepaling plaats, nadat kritiek op de oude methode was geuit in de zin dat deze tot een kunstmatig lage koers had geleid. Op 7 januari 1987 bedroeg de officiële koers S1 = 2,59 naira, de vrije wisselkoers S1 = 3,28 naira.

Eveneens op 23 september werd in een officiële verklaring gesteld dat Nigeria had besloten een lening van $452 mln van de Wereldbank te aanvaarden om de invoering van de vrije wisselmarkt te ondersteunen.

Eind september werd bericht dat Nigeria een ,,letterof intent'' met het IMF had getekend inzake het te voeren economische beleid. Op grond daarvan kwam Nigeria technisch in aanmerking voor een standby krediet van 650 mln SDRs. Maar president Babangida verklaarde op 1 oktober: „Wij hebben van het IMF geen kredieten gekregen en zijn ook niet van plan IMF-kredieten op te nemen.
De *NZZ* (3-10-'86) merkte op: ,,Zou Nigeria de voorwaarden voor een IMF-kredietakkoord vervullen, dan zou dit de sleutel kunnen zijn tot verdere kredieten van de commerciële banken, zonder dat geld uit de kas van het IMF hoeft te vloeien.'' Functionarissen benadrukten dat de ,,letter of intent'' alleen als een eerste vereiste voor een toekomstige herschikking van de buitenlandse schuld moest worden beschouwd.

Op 10 oktober 1986 bereikte Nigeria een akkoord met de commerciële banken over een principe-structuur voor een herschikkingsregeling. Die had betrekking op een bedrag van ca. $1,5 mrd dat in 1986 en 1987 verschuldigd was alsmede op een gefaseerde reductie van een bedrag van ca. $2 mrd aan achterstallige betalingen voor kortlopende kredieten.
Daarnaast werd in beginsel een door Nigeria verlangd overbruggingskrediet van $320 mln toegezegd.

Op 15 oktober 1986 stemde de Wereldbank in met een krediet van $452 mln voor Nigeria om het nieuwe deviezenstelstel te helpen financieren. De eerste tranche van $250 mln zou worden uitbetaald, zodra de herschikkingsregeling met de commerciële banken in werking trad. Op middellange termijn wilde de Wereldbank haar krcdictvolume voor Nigeria fors uitbreiden. Een volume tot $4,2 mrd stond toen ter discussie.

Op 23 oktober bereikte Nigeria een akkoord met de centrale banken van Engeland, Frankrijk, Japan en Nederland alsmede met de Amerikaanse schatkist en de Westduitse Kreditanstalt fur Wiederaufbau een akkoord over een overbruggingskrediet van $250 mln.

Op 21 november gaf de Wereldbank de eerste tranche van $250 mln vrij, nadat de commerciële banken het in beginsel overeengekomen herschikkingsakkoord hadden goedgekeurd. De regeling voor de $1,5 mrd had een looptijd van 6 jaar, met een aflossingsvrije periode van 4 jaar, ter ijl de handelskredieten van $2 mrd in de jaren 1988-1990 in maandelijkse termijnen moesten worden terugbetaald. Ook met het overbruggingskrediet van $320 mln gingen de banken akkoord.

Regelingen met Club van Parijs

Na tweedaagse besprekingen met de crediteurenlanden van de Club van Parijs werd op 17 december 1986 in de Franse hoofdstad een akkoord bereikt over de herschikking van schulden ter waarde van ca. $7,5 mrd bij een totale buitenlandse schuld van ca. $22 mrd. Die schulden zouden worden omgezet in een lening van 10 jaar, met een aflossingsvrije periode van 5 jaar, voor zover het schulden niet middellange en lange looptijd r van vóór eind 1983 betrof. Kortlopende schulden van vóór eind 1983 we den omgezet in een lening met een looptijd van 8 jaar, met een aflossingsvrije periode van 3 jaar,

terwijl kortlopende schulden van na eind 1983 nu werden geconsolideerd voor 4 jaar, met een aflossingsvrije periode van 1 jaar.

Begroting 1987

Op 1 januari 1987 schetste president Babangida de begroting voor 1987. De ontvangsten werden geraamd op 17,8 mrd naira, gebaseerd op een gemiddelde olieprijs van $13 per vat. Voor eventuele fluctuaties van de olieprijs op de wereldmarkt werd een noodfonds van 4,5 mrd naira gereserveerd. Het tekort op de betalingsbalans (lopende rekening) werd geraamd op 760 mln naira, terwijl er in 1985 nog een overschot was van 1,1 mrd naira.

De uitgaven werden iets verhoogd tot 10,7 mrd naira. waarbij defensie - ondanks een bezuiniging aan 35 mln naira - met 717,6 mln naira de grootste post bleef.
Ook voor 1987 werden de uitgaven t.b.v. de buitenlandse schuld beperkt tot 30% van de opbrengsten uit de export.

Al werd de op 1 oktober 1985 afgekondigde economische noodtoestand op 1 januari 1987 door president Babangida opgeheven, toch bleven bezuiniging en onafhankelijkheid het voornaamste thema van de president. De in het voorbije jaar getroffen maatregelen, waaronder een effectieve devaluatie van de naira met 60%, moesten de lange jaren goedmaken waarin slechts met de mond nationale onafhankelijkheid was beleden, aldus Babangida.
Op 20 januari 1987 werden alle maatregelen krachtens de economische noodtoestand met twee jaar tot eind 1988 verlengd (Reuter).
Op 30 januari keurde het IMF formeel een standby krediet van 650 mln SDRs voor Nigeria goed, waarvoor eind september 1986 een ,,letter of intent'' was getekend

Eén wisselkoers

Op 2 juli 1987 werd het systeem van de twee wisselkoersen, dat sinds 29 september 1986 van kracht was, vervangen door één enkele koers. De officiële koers verdween. Er bleef slechts een vrije wisselmarkt, waarop de koers van de naira eens per twee weken zou worden vastgesteld op een veiling van buitenlandse valuta door de centrale bank. Op 2 juli werd de koers bepaald op $1 = 3,95 naira.

Akkoord met Club van Londen

Op 23 november 1987 tekende Nigeria met de commerciële banken (Club van Londen) een definitief akkoord over de herschikking van de schulden op middellange termijn die in 1986-1987 moesten zijn afgelost ($1,55 mrd). De betaling hiervan werd nu over 8 jaar gespreid, inet een aflossingsvrije periode van 4 jaar. Voorts werd de betaling van kortlopende handelskredieten ($2,35 mrd), die in 1986 had moeten plaatsvinden, over drie jaar gespreid. Het toegezegde nieuwe krediet van $320 mln zou vanaf februari 1988 in termijnen worden vrijgegeven. Dit akkoord kwam in de plaats van het op 10 oktober 1986 bereikte principe-akkoord dat vooral door bezwaren van Japanse banken niet van kracht was geworden.

Begroting 1988

Op 31 december 1987 schetste president Babangida de grote lijnen van de begroting voor 1988. Tegenover uitgaven die op 24,294 mrd naira werden geschat stonden ontvangsten die op 15,709 mrd naira werden geraamd. De opbrengsten uit de handel met het buitenland werden voor 1988 op $6,827 mrd geschat, waarvan $5,456 mrd uit de olie-export moest komen. De olieopbrengsten waren sterk gedaald, van $23 mrd in 1980 tot $6 mrd in 1987.
In 1988 was voor de betaling van schulden een bedrag van $1,7 mrd gereserveerd. Bovendien was in de begroting een ,,speciaal reflatie-pakket'' opgenomen om o.a. de werkgelegenheid te bevorderen.
President Babangida kondigde aan dat de loonstop na vier jaar zou worden opgeheven.
Die begroting voor 1988 verwierf niet de steun van het IMF.

Schuldenregelingen 1988

Op 14 januari 1988 stemden commerciële crediteu en in Londen met 248 tegen 112 stemmen in met een Nigeriaans regeringsvoorstel om $3,25 mrd aan achterstallige handelsschulden (een totaal van ca. 13.000 afzonderlijke vorderingen) om te zetten in promessen, die over een periode van 22 jaar zouden worden afgelost. Het probleem van de overige onverzekerde handelsschulden (ter waarde van ruim $2 mrd) werd niet opgelost, Nigeria weigerde die te erkennen, omdat daarbij corruptie een rol zou hebben gespeeld. De terugbetaling van de $3,25 mrd zou per kwartaal plaatsvinden met 1,25% vanaf april 1988 en met 2% vanaf april 1990.

De schuldeisers waren ontstemd over de voorgestelde lange aflossingstermijn, omdat er andere groepen schuldeisers (Club van Parijs, Club van Londen) maren die wel sneller door Nigeria werden terugbetaald. De aanvaarding van het voorstel schiep een precedent voor ongelijke behandeling van crediteuren, zo werd gesteld.

Medio maart stemde de Club van Londen in met uitstel van 90 dagen voor de terugbetaling van $1,2 mrd aan leningen die in de jaren 1988 t/m 1991 moesten worden afgelost. De totale buitenlandse schuld van Nigeria werd toen geraamd op $27 mrd, waarvan in 1988 ruim $3 mrd moest worden afgelost aan schulden op middellange en lange termijn Eind juni kreeg Nigeria opnieuw 90 dagen uitstel van betaling
Op 23 september bereikte Nigeria een akkoord met de Club van Londen over een herschikking van een schuld van $5,2 mrd. De kredieten op middellange terinijn van $2,7 mrd moesten in 20 jaar worden terugbetaald, met een aflossingsvrije periode van 3 jaar. De kortlopende handelskredieten van $2,5 mrd werden over 15 jaar gespreid, met een aflossingsvrije periode van 3 jaar.

Begroting 1989

De begroting 1989 vertoonde een tekort van 12,889 mrd naira De opbrengsten uit de handel met het buitenland n-erden voor 1989 op $6,679 mrd geraamd, waarvan $4,219 mrd uit de olie-export moest komen Daarbij werd uitgegaan van een olieprijs van $14 per vat. Voor de betaling van schulden was een bedrag van $2 rnrd gereserveerd, wat overeenkwam inet 30% van alle opbrengsten uit de export

Het structurele aanpassingsprogramma (SAP), dat op 21 juni 1988 na twee jaar officieel was beëindigd, werd voortgezet. Overeenkomstig de wens van het IMF, dat dit maal kennelijk wel zijn goedkeuring aan de begroting verleende, werd de benzineprijs door een gedeeltelijke vermindering van de subsidie met 43% verhoogd.

Het veilingssysteem voor de verkoop van deviezen werd afgeschaft. Bij de laatste veiling in december 1988 was de koers bepaald op $1 = 5,3 naira. Er werd nu een Interbank Foreign Exchange Market (IFEM) ingevoerd, waarbij de officiële en vrije (autonome) markt werden samengevoegd en de centrale bank dagelijks deviezen te koop aanbiedt. Het gevolg daarvan was een verdere devaluatie van de naira met 22%, aldus *Internaionales Afrikaforum* (1/1989).

Wereldbank en IMF

Op 6 februari 1989 werd bericht dat de Wereldbank met een krediet van $500 mln voor Nigeria had ingestemd en dat het IMF vervolgens een standby krediet van 475 mln SDRs voor 15 maanden formeel had goedgekeurd.

Akkoord met Club van *Parijs* en Club van *Londen*

Op 3 maart bereikte Nigeria een nieuw akkoord met de Club van Parijs. Een bedrag van ca. $5,7 mrd, dat tussen eind 1988 en 30 april 1990 moest worden betaald, werd gespreid over 10 jaar, met een aflossingsvrije periode van 6 jaar. Dat betekende dat Nigeria deze schuld in halfjaarlijkse termijnen vanaf februari 1995 t/m augustus 1999 moest voldoen (*Le* Monde 6-3; *NZZ* 7-3).
Op 22 maart volgde in Londen de ondertekening van het herschikkingsakkoord van (inmiddels) $5,5 mrd met de commerciële banken, dat op 23 september 1988 was bereikt.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilmeg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

VERKIEZINGEN VOOR EUROPEES PARLEMENT

In de lidstaten van de Europese Gemeenschap hebben op 15 en 18 juni voor de derde maal rechtstreekse verkiezingen plaatsgevonden voor het Europese parlement. Op 15 juni konden de stemgerechtigde burgers in Denemarken, Groot-Brittannië, Ierland, Nederland en Spanje afgevaardigden naar het EP verkiezen. Op 18 juni was het de beurt aan de kiezers uit de overige zeven EG-staten: België, de Bondsrepubliek Duitsland, Frankrijk, Griekenland, Italië, Luxemburg en Portugal.

De verkiezingsuitslagen werden voor alle deelnemende landen in de avond van 18 juni bekend gemaakt.

Het bleek, dat de Socialistische fractie de grootste zetelwinst had behaald en met 182 zetels veruit de grootste fractie bleef.

De christendemocratische EVP (Europese Volkspartij) verloor vier zetels en komt op 108.

Zowel de Groene als de extreem-rechtse partijen wonnen. De milieupartijen kwamen op 32 en extreem rechts op 21 zetels.

Gemeten per lidstaat blijkt dat in de meeste landen de regerende partijen flinke verliezen krijgen te incasseren. Het meest uitgesproken is dat in Groot-Brittannië, Griekenland, Ierland, Luxemburg en Denemarken.

In de andere landen zijn de verliezen van de regeringspartijen minder duidelijk maar het feit dat in Frankrijk oud-president Giscard d'Estaing meer dan 28 procent van de stemmen achter zich kreeg, tegenover de PS slechts iets meer dan 23, is veelzeggend.

Giscard legde dat op 18 juni dan ook onmiddellijk uit in binnenlandspolitieke termen door te zeggen dat ,,het socialisme niet altijd aan de macht kan zijn''. Zijn socialistische tegenspeler Laurent Fabius gaf toe dat er wellicht ,,aanpassingen'' nodig zijn.

In de Bondsrepubliek vielen de christen-democraten terug van 46 naar 37,8 procent, terwijl de SPD met 37,3 procent iets achteruit ging.

De grote winnaars in de Bondsrepubliek waren echter de extreem-rechtse Republikeinen, die met 7,1 procent in één klap zes zetels in Straatsburg bezetten.

De Westduitse Groenen gingen één zetel vooruit, terwijl de liberale FDP met 5,6 procent de kiesdrempel passeerde en met vier zetels kan terugkeren in de liberale fractie in het Eu opees Parlement.

Dat de socialistische fractie in Straatsbu g 15 zetels sterker is geworden is voor een belangrijk deel te danken aan de winst die de Britse Labourpartij heeft geboekt.

Het aantal Labour-afgevaardigden groeide van 32 naar 45, terwijl het aantal Conservatieve zetels met hetzelfde aantal daalde van 45 naar 32.

In Portugal behaalden de socialisten winst op de regerende PSD. Normaal gaat in Portugal ongeveer zeventig procent van het electoraat naar de stembus. dit keer slechts iets meer dan de helft

In Spanje bleef de PSOE van premier Felipe Gonzales ongeveer gelijk (op bijna 40 procent), maar verloor daardoor één zetel. De conservatieven en christen-democraten verloren elk twee zetels

De opkomst in Groot-Brittaiinie was de laagste van alle twaalf lidstaten. 37 procent, wat overigens iets meer is dan bij de vorige Europese verkiezingen in 1984.

Verder viel de opkomst erg tegen in Denemarken, Frankrijk (waar de helft van de kiezers thuis bleef),Spanje, Nederland en Portugal.

In Ierland, Luxemburg en Grieken land vielen de Europese verkiezingen samen met verkiezingen voor de nationale parlementen.

Opkomst, procedures

De Europese burger loopt niet warm voor de Europese verkiezingen. Het opkomstpercentage vertoonde tot nu toe een dalende lijn. In 1984 lag de gemiddelde opkomst in de Gemeenschap net boven de 60 procent van het electoraat maar dat cijfer is geflatteerd doordat in een aantal EG-landen nog een opkomstplicht geldt. In Nederlanddaalde de opkomst bijvoorbeeld van 57,8 (1979) naar 50,5 (1984).

De faam van de Europarlementariërs wisselt per land. Terwijl in Nederland relatief onbekende politici de lijsten aanvoeren, zijn daarvoor in Frankrijk politieke kanonnen in stelling gebracht.

In Italië wordt zelfs gretig gebruik gemaakt van illustere buitenlanders om partijen in de aandacht aan te bevelen.

Als deze keer meer kiezers dan vijf jaar geleden zich geroepen voelen te stemmen heeft dat minder te maken met een groeiende belangstelling voor Europa dan met binnenlandse politieke ontwikkelingen, waarvoor de uitslag van de Euroverkiezingen overal als graadmeter wordt gezien.

Ook het feit dat in Griekenland, Ierland en Luxemburg tegelijkertijd parlementsverkiezingen plaats hebben, in Rijnland-Palts en Saarland gemeenteraadsverkiezingen worden gehouden, in België de raad voor het Brusselse gewest wordt gekozen en in Italië een referendum is uitgeschreven over de vraag of het Europese parlement een Europese grondwet moet opstellen, zal de opkomst wellicht wat kunnen opkrikken

Het aantal kiezers is overigens niet van invloed op het aantal zetels dat een land in het Europarlement zal bezetten. Daarover zijn in het EEG-verdrag afspraken gemaakt. Frankrijk, Italië, West Duitsland en Groot-Brittannië hebben elk 81 zetels toegewezen gekregen, Spanje 60, Nederland 25,



Neil Kinnock, leider van de Britse Labour Party op 19 juni op een persconferentie, nadat hij vernomen had, dat zijn partij hij de Europese verkiezingen in Groot-Brittannie ruimschoots had gewonnen

Weekblad 58ste jaargang No. 3003, pag 44151-44166

België, Griekenland en Portugal elk 24, Denemarken 16, Ierland 15 en Luxemburg 6.
Er wordt gestemd op basis van nationale procedures. De in de Europese verdragen vervatte opdracht dat ,,de vergadering" (het Europese Parlement) ontwerpen opstelt ,,voor het houden van rechtstreekse algeinene verkiezingen volgens een in alle lidstaten eenvormige procedure" heeft nog niet het gewenste resultaat opgeleverd.
Derhalve is ook voor de de Euroverkiezingen in het Vereningd Koninkrijk het districtenstelsel van toepassing (behalve in Noord-Ierland) en wordt in de rest van de EG gekozen volgens uiteenlopende stelsels van evenredige vertegenwoordiging.

*Uitslagen **per** land*

Hierna volgt een overzicht van de uitslagen van de Europese verkiezingen per deelnemend land.

België
De verkiezingen voor het Europees Parlement hebben in België een nogal verwarrend beeld opgeleverd enerzijds gingen zowel de Vlaamse als de Waalse christen-democraten vooruit, maar in Vlaanderen kregen de partijen die deelnemen aan de coalitie, de socialistische partij en de Volksunie, flinke klappen. Beide partijen verliezen een zetel in het Europese Parlement.
De CVP, met als lijsttrekker Leo Tindemans, tot voor kort minister van buitenlandse zaken, won één zetel en kwam daarmee op vijf.
In Wallonië behaalde de Parti socialiste van José Happart weliswaar 7,6 procent winst, maar het zetelaantal van de Waalse socialisten blijft op 5 staan.
De franstalige liberalen (PRL) verloren 7,2 procent en gaan daardoor een zetel terug naar 2.

De Waalse groene partij Ecolo verdubbelt haar zeteltal tot 2.
Ondanks het feit dat de Vlaamse milieu-partij Agalev haar stemmenpercentage bijna verdubbelde blijft Agalev op één zetel in het Europarlement hangen.
Het Vlaams Blok, de extreem-rechtse partij die vorig jaar bij de gemeenteraadsverkiezingen in Antwerpen 17 procent van de kiezers achter zich kreeg, haalde 6,3 procent van de stemmen en krijgt daarmee voor het eerst een zetel in Straatsburg.
De Vlaamse liberalen, onder aanvoering van de vroegere Europese Commissaris Willy De Clercq, deden het minder goed dan was verwacht: in percentage gingen ze er weliswaar iets op vooruit (16,8), een winst van 2,5 procent in vergelijking met de verkiezingen van vijf jaar geleden, *maar* net zetelaantal blijft hetzelfde (2).

Tegelijk met de verkiezingen voor het Europees Parlement hebben de 900.000 inwoners van Brussel op 18 juni ook een hoofdstedelijke raad gekozen, zoals die is voorzien in het kader van de staatshervorming. Daarbij hebben de franstalige partijen 64 van de 75 te verdelen zetels behaald.
Grootste partij is de PS geworden met 21,4 procent van de stemmen (17 zetels). Daarmee is de liberale PRL (18 procent, 15 zetels) van de eerste plaats verdrongen. De PSC (christen-democraten) haalden 10 zetels.
Zowel het franstalige Front national (extreem-rechts) als het Vlaams Blok deed het goed in Brussel.

Denemarken
In Denemarken is men op 19 juni om acht uur 's ochtends pas begonnen met het tellen van de stemmen van de Europese verkiezingen.
De Denen gingen op 15 juni al naar de stembus. Uit zuinigheidsoverwegingen hebben de Deense autoriteiten geen toestemming verleend om tellende ambtenaren op zondag overuren te laten maken.

Toen iets meer dan de helft van de stemmen was geteld, leken de Deense sociaal-democraten de overwinnaars te zullen worden. De partij zou met 23 procent van de stemmen van drie naar vier zetels in het Europarlement gaan.
De conservatieven gaan terug van 20 naar 13 procent en zouden twee van de vier zetels verliezen.
De pro-Europese centrum-democraten zouden hun ene zetel behouden en de eveneens Europagezinde liberalen gaan waarschijlijk van twee naar drie.
De anti-Europese Volksbeweging zou haar vier zetels behouden, volgens de eerste uitslagen. De Volkssocialisten zouden een van hun twee zetels in Straatsburg kwijt raken.

Overigens bleef de meerderheid van de Denen thuis . Slechts 46 procent kwam naar de stembus tegen 52,4 procent vijf jaar geleden.

Duitsland (Bondsrepubliek)
Bij de verkiezing voor de 81 Westduitse leden van de Europese parlement heeft de regeringspartij CDU/CSU sterke verliezen geleden.
De rechts-radicale Republikeinen haalden in één keer 7,1 procent van de stemmen, waarmee ze 6 zetels in Straatsburg verwierven.

OPKOMST EUROVERKIEZINGEN LAGER DAN IN 1984
Aan de verkiezingen voor het Europese Parlement heeft 58.6 procent van de kiesgerechtigden meegedaan. In 1984 deed 61 procent van de kiezers in de EG-lidstaten mee.
Dat blijkt uit gegevens van Eurostat, het bureau voor de statistiek van de Europese Gemeenschap.

Hoog was de opkomst in België (92,1 procent), Luxemburg (87) en Italie (81,5). In deze landen bestaat opkomstplicht.
Hekkesluiter is, evenals in 1984, Groot-Brittannië. In het Verenigd Koninkrijk bleef de opkomst bij 37 procent steken

Opkoinst per land in procenten

Land	1989	1984
België	92,1	92,2
Luxemburg	87	87
Italië	81,5	83,6
Griekenland	77,7	77,17
Ierland	68,2	47,6
Bondsrepubliek Duitsland	62,4	56,8
Spanje	54.8	68,95[1]
Portugal	51,2	72,4[1]
Frankrijk	50,4	56,72
Nederland	47,2	50,5
Denemarken	46	52,4
Groot-Brittannie	37	32,55

[1]Opkomst in 1987

Groeperingen in het Europese Parlement opgesplitst per land

	België	Deneinarken	W.Duitsland	Spanje	Frankrijk	G. Brittannië	Griekenland	Ierland	Italië	Luxeinburg	Nederland	Portugal
Socialisten	182	8	5	31	27	22	47	8	2	14	2	R	8
Europese Volkspartij (Christen-Democraten)	108	7	1	32	2	1		11	4	28	3	10	3
Europese Democraten	48	-	2		15	-	31						
Liberalen	44	4	3	4	1	13	-	-	2	4	1	3	9
Communisten	42	-	2	-	4	7	-	3	-	22	-	-	4
Regenboog (Groenen)	32	4	3	8	2	9	-	-	-	4	-	2	-
Europees Rechts	21	-	-	6	-	10	1	-	-	4	-	-	-
Europese Democratische Alliantie	19	-			-	13	1		5	-	-		
Onafhankelijk	8	-	-	-	6	-	1	-	-	-	-	1	-
Overige	14	1	-	-	3	-	-	1	2	6	-	1	-
Totaal aantal leden	**518**	**24**	**16**	**81**	**60**	**81**	**81**	**24**	**15**	**81**	**6**	**25**	**24**

De oppositionele SPD bleef ongeveer gelijk, de Groenen (8,4 procent), konden hun positie iets verbeteren, evenals de FDP (5,6 procent), die na vijfjarige afwezigheid de 5 procents kiesdrempel weer haalde en in het parlement terugkeert.
De CDU/CSU daalde weliswaar van 45,9 naar 37,8 procent (een verlies van 8,1 procent), maar bleef in tegenstelling tot alle opiniepeilingen van de laatste maanden niettemin de sterkste partij.
De SPD behaalde 37,3 procent, een daling van 0,2 procent.
In de peilingen was deze partij de laatste tijd steeds boven de 40 procent uitgekomen.
Bij de CDU/CSU reageerde men dan ook opgelucht, terwijl men in SPD-kring teleurgesteld was het ‚verkiezingsdoel' niet te hebben gehaald.
Ook de opkomst was hoger dan verwacht: ruim 62 procent (56,8 procent in 1984). Bij de Bondsdagverkiezingen in januari 1987 was de opkomst 84,3.
Het succes van de Republikeinen van de Münchense journalist Franz Schönhuber werd door alle andere partijen met grote bezorgdheid beoordeeld, hoewel het resultaat van 7,1 procent allerwegen was verwacht.
Van de 45,3 miljoen kiesrechtigden in de Bondsrepubliek heeft op 18 juni bijna 2 miljoen mensen op de Republikeinen.
De partij had een anti-EG verkiezingscampagne gevoerd.

In politieke kringen in Bonn wordt het feit dat de regeringspartij CDU/CSU bij de Europese verkiezingen ondanks een verlies van 8,1 procent de grootste partij is gebleven, gezien als een versterking van kanselier Helmut Kohls positie.
Alle opiniepeilingen van de laatste tijd hadden andere trends gemeld; daarin lag de SPD duidelijk voor op de CDU/CSU.
Algemeen mordt geoordeeld dat de recente bezoeken van de Amerikaanse president Bush en Sowjetleider Gorbatsjow aan Bonn het imago van Kohl in korte tijd hebben verbeterd.
In de peilingen tekende zich tot 18 juni een absolute meerderheid van sociaal-democraten en Groenen af. SPD en Groenen kwamen op 18 juni gezamenlijk echter niet hoger dan 45,7 procent (37,3 en 8,4 procent).
Ook de regeringspartijen CDU/CSU en FDP zouden op dit moment geen meerderheid behalen in Bonn: bij elkaar geteld kregen zij 43.1 procent (37,8 en 5,G procent). Vijf jaar geleden behaalde de FDP echter niet eens de 5 procents kiesdrempel. Dat zij nu terugkeert in Straatsburg mordt eveneens gezien als een gevolg van de positieve rol, die ook FDP-minister Genscher de afgelopen weken tijdens de bezoeken van Bush en Gorbatsjow heeft gespeeld.
Het succes van de rechts-radicale Republikeinen n-ordt geweten aan het feit, dat bij de verdere integratie van de Europese Gemeenschap in het bijzonder drie groeperingen zich in het nauw gedreven voelen.
Ten eerste: eigenaars van kleine en middenstandsbedrijven die de concurrentie op de grote ‚interne markt' in de EG vrezen;
Ten tweede: sociaal zwakke groepen die bang zijn dat een deel van hun sociale verworvenheden in de Bondsrepubliek door de EG zal worden afgeroomd;
Ten derde: nationalistische denkers. die vrezen dat een verdere integratie van de Bondsrepubliek in de EG een Duitse hereniging in de weg zal staan.
Republikeinen-leider Franz Schönhuber zei dat „deze EG de ware nationale Duitse belangen niet kan vertegenwoordigen". Na het wegvallen van de interne grenscontroles verwacht hij, dat de Bondsrepubliek wordt overstrooind met criminele elementen van mafia en Comorra en dat drugshandelaren „ hun dodelijke waren op grote schaal onder het volk zullen brengen".
In Beieren (15,7 procent) en in Baden-Württemberg (8,4 procent) was de steun voor de Republikeinen het grootst, in Noordrijn-Westfalen (3,9) het laagst.
Uit voorlopige analyses van kiezersstromen blijkt, dat van de bijna 2 miljoen Republikei-

De fracties in het Europese Parlement

S	Socialistische fractie
EVP	Europese Volkspartij (Christen-Democraten)
ED	Europese Democraten (Conservatieven)
RDE	Rassemblement des Democrats Européens (Gaullisten)
LDR	Liberale en Democratische fractie
Com	Communisten
Groenen	Regenboogfractie
DR	Europees Rechts
N1	Ongebonden

België

	huidige fractie	1989 % en (zetels)	1984 % en (zetels)
Christelijke Volkspartij Parti social-chrétien	EVP	29,2 (7)	27,4 (G)
Socialistische Partij Parti socialiste	S	27,0 (8)	30.4 (9)
Partij voor vrijheid en vooruitgang Parti des reforines et de la liberté	LDR	17,8 (4)	18,0 (5)
Volksunie	Groenen	5,4 (1)	8,5 (2)
Anders gaan leven Parti écologiste	Groenen	11,9 (3)	8,2 (2)
Vlaamse Rechtsextremisten		4,1 (1)	1,3 (0)
Totaal		(24)	(24)

Denemarken

	huidige fractie	1989 % en (zetels)	1984 % en (zetels)
Socialdemokratiet	S	23,3 (4)	19,4 (3)
Folkebevaegelsen mod EF	Groenen	18,9 (4)	20,8 (4)
Venstre, Danmarks liberale parti	LDR	16,6 (3)	12,5 (2)
Det Konservative Folkeparti	ED	13,4 (2)	20,8 (4)
Socialistisk Folkeparti	COM	9,1 (1)	9,2 (2)
Centrum-Demokraterne	EVP	7,9 (2)	6,6 (1)
Overige		7,1 (0)	5,9 (0)
Totaal		(16)	(16)

Duitsland (Bondsrepubliek)

	huidige fractie	1989 % en (zetels)	1984 % en (zetels)
CDU/CSU	EVP	37,8 (32)	46,0 (41)
SPD	S	37,3 (31)	37,4 (33)
Grüne	Grüne	8,4 (8)	8,2 (7)
FDP		5,6 (4)	4,8 (0)
Republikaner		7.1 (6)	-(0)
Overige		3,7 (0)	3,6 (0)
Totaal		(81)	(81)

Frankrijk

	huidige fractie	1989 % en (zetels)	1984 % en (zetels)
Union UDF-RPR (Liste Giscard)		28,9 (26)	(0)
Centrum (Liste Veil)		8,4 (7)	(0)
Union de l'opposition*	RDE	(0)	43.0 (20)
	LDR		(13)
	EVP		(8)
Parti Socialiste	S	23 G (22)	20,8 (20)
Front d'opposition nationale	UK	11,7 (10)	11,0 (10)
Parti Communiste	COM	7,7 (7)	11,2 (10)
Groenen		10,6 (9)	3,4 (0)
Totaal		(81)	(81)

*UDF en RPR 1984

nen-stemmers circa 750.000 afkomstig zijn van de CDU/CSU, 150.000 van de SPD en 935.000 van mensen die vorige keer niet hebben gestemd of die te jong waren.
Bij gemeenteraadsverkiezingen in de deelstaten Rijnland-Palts en Saarland,die op 18 juni tegelijkertijd werden gehouden, deden zich soortgelijke trends voor als bij de verkiezingen voor het Europese Parlement: verliezen (weliswaar geringer) voor de CDU, winst voor Republikeinen, Groenen en FDP en een stabiele situatie voor de SPD.

Frankrijk
Slechts één op de twee Fransen heeft op 18 juni gestemd tijdens de Europese verkiezingen. In 1984 lag het percentage wegblijvers nog op 43 procent.
Uit opiniepeilingen bleek dat de Fransen de laatste jaren erg pro-Europa geworden zijn, maar die liefde gaat blijkbaar niet door de stembus. De socialistische premier zag het op 18 juni ook als zijn falen dat niet meer Fransen hebben gestemd. „We hebben onze kiezers niet voldoende kunnen mobiliseren".
De lage opkomst is een nationaal record als we afzien van het echec van het referendum over Nieuw-Caledonie, dat slechts 27 procent van de kiezers naar de stembus kreeg
Een reden voor de desinteresse is ongetwijfeld het feit dat de Fransen voor de tiende maal in 14 maanden moesten stemmen Maar een andere reden is ook dat het Europese Parlement nog weinig tot de verbeelding spreekt
De winnaar van de verkiezingen is Valéry Giscard d'Estaing, die hoopt nog eens de eerste president van Europa te kunnen worden Hij kreeg 28,6 procent
Giscard leidde een coalitie tussen de gaullisten en het centrum en door deze uitslag versterkt hij zijn positie in de binnenlandse politiek, zeker ten opzichte van de jongere politici die graag de traditionele partijen willen opblazen of vernieuwen

Laurent Fabius en Simone Veil zijn de verliezers van deze verkiezingen. Fabius zag zijn doel bereikt: hij verbeterde de uitslag van 1984 van 20,8 procent met 2,9 procent.


Simone Veil, lijsttrekker van de Centrumlijst in Frankrijk, bij de stembus.

Maar de socialisten regeren in Frankrijk en de leiders Mitterand en Rocard zijn erg populair. Fabius had gehoopt daarvan te kunnen profiteren.
Een groot deel van het socialistische electoraat heeft ongetwijfeld op de Groenen gestemd. Antoine Waechter, aanvoerder van deze lijst, behaalde een grote winst: 10,61 procent ten opzichte van 3,8 procent in 1984.

Simone Veil zei voor de verkiezingen dat ze zich niet kon voorstellen dat ze minder dan 10 procent zou halen. Ze haalde 8,3 procent. Een teleurstelling voor deze vrouw die voorzitter van het Europese Parlement was. Zij had gehoopt meer centrum-kiezers bij Giscard weg te halen.

Jean-Marie le Pen kan tevreden zijn. Zijn rechts-extremistische partij Front National stabiliseerde zich op 11,7 procent, de gemiddelde score bij de afgelopen acht verkiezingen en een lichte verbetering ten opzichte van de Europese verkiezingen van 1984.

De partijvernieuwing, die de Fransen zo graag wensen, gezien het succes van de Groenen en Le Pen, kan in alle rust geschieden. De komende drie jaar hoeven de Fransen niet meer naar de stembus.

Griekenland
Bij de parlementsverkiezingen die op 18 juni in Griekenland zijn gehouden heeft de socialistische PASOK van premier Andreas Papandreou een flinke nederlaag geleden. Zij zakte, volgens de voorlopige uitslagen, van 46 procent (1985) naar bijna 38,6 procent van de stemmen en van 157 naar 124 zetels in het driehonderd leden tellende parlement.

De overwinning van de rechtse oppositiepartij Nieuwe Democratie (ND) onder Kostas Mitsotakis was echter minder groot dan de nederlaag van de PASOK. Zij kwam van 41 op 45,1 procent, van 126 op 145 zetels en bleef daarmee

Griekenland

	huidige fractie	1989 % en (zetels)	1984 % en (zetels)
Nea Demokratia (ND)	EVP	41,3 (10)	38,1 (9)
Panhellenische Socialistisclie Beweging (Pasok)	S	34,9 (9)	41,3 (10)
Communistische Partij van Griekenland - KKE	COM	14.2 (4)	11,6 (3)
Demokratische Vernieuwing		1,4 (1)	- (0)
Comunistische Partij van het binnenland - KKE-es (Comm)	COM	- (0)	3,4 (1)
Nationale politieke Unie EPEN	DR	(0)	2,3 (1)
Totaal		(24)	(24)

Groot-Brittannië

	huidige fractie	1989 % en (zetels)	1984 % en (zetels)
Labour Party	S	40,2 (45)	34,8 (32)
Conscrvative Party	ED	34,1 (32)	38,8 (45)
Greens		15.0 (0)	0,5 (0)
Democrats		6,4 (0)	- (0)
Social Deinocrats		0,5 (0)	- (0)
Scottish National Party	RDE	2,7 (1)	1,6 (1)
Alliance (Liberal Party, Social Democratic Party)		(0)	18,5 (O)
Democratic Unionist Party	NI	22,1 (1)	33,6 (1)
Official Ulster Unionist Party	ED	16,4 (1)	21,5 (1)
Social Democratic and Labour Party	S	18,8 (1)	22,1 (1)
Totaal		(81)	(81)

Ierland

	huidige fractie	1989 % en (zetels)	1984 % en (zetels)
Fianna Fáil	RDE	31,5 (5)	39,2 (8)
Fine Gael	EVP	21,6 (4)	32,2 (6)
Onafhankelijk	LDR	11,9 (2)	10,1 (1)
Progressive Democrats		11,9 (2)	- (0)
Labour Party		9,5 (1)	8,4 (0)
Workers' Party		7,9 (1)	- (0)
Totaal		(15)	(15)

onder de fel begeerde en door Mitsotakis met veel aplomb voorspelde absolute meerderheid
De coalitie van Links en Vooruitgang, van Charilaos Florakis en Leonidas Kyrkos, kreeg een voor haarzelf te leurstellende dertien procent, maar won er, dankzij het evenrediger geworden kiessysteein, maar liefst zeventien zetels bij (van 12 naar 29)

Bij de gelijktijdig gehouden Euro-verkiezingen boekte de PASOK volgens de voorlopige uitslagen een nog veel grotere nederlaag. Van 41,5 procent kwam zij op **33** procent en van elf op negen zetels.

De Nieuwe Democratie overvleugelt haar nu ook in de Europese fractie, met twaalf zetels.
De PASOK en links verloren aan een aantal kleine, vooral ecologische, partijen, die tezamen meer dan tien procent behaalden.

Groot-Brittannië
De Conservatieve Partij van premier Thatcher heeft in de Europese verkiezingen de eerste nederlaag sedert 1975 geleden.
Met slechts 35 procent van de stemmen behaalden de Conservatieven de laagste notering sinds de Tweede Wereldoorlog.

Italië

	huidige fractie	1989 % en (zetels)	1984 % en (zetels)
Democrazia cristiaria	EVP	27.6 (27)	33.2 (26)
Partito comunista italiano Partito di unità proletaria per il comunismo	COM	27,6 (22)	33,3 (27)
Partito socialista italiano	S	14,8 (12)	11,2 (9)
Moviinento sociale italiano	DR	5,5 (4)	6,5 (5)
Lijst van Republikeinen, Liberalen en Radicalen		4.4 (4)	- (0)
Groene Lijst		3,8 (3)	- (0)
Partito socialista democratico italiano	S	2,7 (2)	3,5 (3)
Acrobaleno (Regenbogen)		2,4 (2)	- (0)
Democrazia proletaria	f rune	1,3 (1)	1,4 (1)
Sudtiroler Volkspartei	EVP	0,5 (1)	0,6 (1)
Partito liberale italiano Partito repubblicano italiano	LDR	- (0)	6,1 (5)
Partito radicale	NI	- (0)	3,4 (3)
Unione valdostana- Partito sardo d'azione	Grune	- (0)	0,5 (1) (0)
Lijst tegen drugsverbod		1,2 (1)	
Lijst Lombardije		1,8 (2)	- (0)
Totaal		(81)	(81)

Luxemburg

	huidige fractie	1989 % en (zetels)	1984 % en (zetels)
Parti chrétien social	EVP	34,9 (3)	35,3 (3)
Parti ouvrier socialiste luxembourgeois	S	25,5 (2)	30,3 (2)
Demokratesch Partei	LDR	20,0 (1)	21,1 (1)
Overige		19.6 (0)	13,3 (0)
Totaal		(6)	(6)

Nederland

	huidige fractie	1989 % en (zetels)	1984 % en (zetels)
Christen Democratisch Appel	EVP	34,6 (10)	30,0 (8)
Partij van de Arbeid	S	30,7 (8)	33,7 (9)
Volkspartij voor Vrijheid en Democratie	LDR	13,6 (3)	18,9 (5)
Communistische Partij Nederland Groene Partij Nederland Politieke Partij Radikalen Pacifistisch Socialistische Partij	Grune	7,0 (2)	5,6 (2)
Staatkundig Gerefornieerde Partij Reformatorische Politieke Federatie Gereformeerd Politiek Verbond	NI	5,9 (1)	5,2 (1)
D-66		5,9 (1)	2,3 (0)
Totaal		(25)	(25)

Labour leidt met 40 procent, gevolgd door de spectaculair uit het niets tevoorschijn gekomen Groenen, die mrt 15 procent van de stemmen de Democraten (6 procent) tot vierde partij reduceerden. De einduitslag was 45 zetels voor Labour (was 32) en 32 voor de Conservatieven (was 45).

Het in Groot-Brittannië gehandhaafde kiessysteem van eerste-over-de-streep maakt dat de Britse Groenen niet in het Europees Parlement vertegenwoordigd zullen zijn.

Labourleider Neil Kinriock, die voorzichtig gerekend had op een meerderheid van vijf zetels, was juichend over het resultaat. Kinnock herhaalde dat het Britse electoraat hiermee zijn afkeer heeft uitgesproken over tien jaar bewind van Thatcher, ,yesterday's Prime Minister leading yesterday's government".

De socialisten putten vooral hoop uit het feit dat de resultaten, nationaal vertaald, een absolute meerderheid van 18 zetels in Westminster zouden betekenen.
Onder de prominenten van de Britse Conservatieve Partij is sinds 18 juni een openlijke strijd losgebarsten over de vraag wie de schuld is van het verpletterende verlies van de partij in de Europese verkiezingen.

Oud-premier Ted Heath en Tory-Europarlementariers die hun zetel hebben verloren, zeggen dat premier Thatcher persoonlijk verantwoordelijk is. De defensieve Conservatieve campagne, ,,Laat Labour niet door de achterdeur binnen", heeft ervoor gezorgd, zo zeggen zij, dat precies het tegengestelde resultaat is behaald
Zelfs Mrs Thatchers eigen kiesdistrict, Finchlev, zal de komende viif jaar door een Labour-MEP worden vertegenwoordigd.
De premier zelf heeft nog niet gereageerd, maar ministers uit haar kabinet doen hun best het belang van de Europese verkiezingen te kleineren. Zij wijzen erop dat het kabinet een onverinijdelijke terugslag in populariteit doormaakt, zoals gebruikelijk midden in een regeerperiode.
In hoeverre de uitslag de voorgenomen herschikking binnen het kabinet zal bespoedigen was op 19 juni nog onduidelijk. De aandacht richt zich vooral op de positie van de minister van financiën, Nigel Lawson.
Het voortdurende verschil van mening tussen hem en premier Thatcher over de aanpak van de economische problemen, wordt als tweede factor genoemd voor de vertrouwensbreuk met de kiezers.

In de City, het financiële hart van Londen, reageerde het pond onrustig op de uitslag. Volgens financiële analisten is de onzekerheid over het toekomstige economisch beleid van de Britse regering nu zo groot, dat serieuze investeerders hun ponden afstoten. ,,We



Sara Parkinco, woordvoerster van de Britse Groenen (tweede van links) viert de uitslag van de verkiezingen voor het Europese Parlement met partijgenoten.

spreken hier dus niet over speculanten", aldus een bankier op 19 juni.

Ierland
Het Ierse electoraat heeft de Europese én nationale verkiezingen van 15 juni aangegrepen om een beperkte motie van wantrouwen tegen premier Charles Haughey in te dienen.
Voorlopige uitslagen wijzen erop dat Haughey's Fianna Fail-partij in het Europese Parlement met 5 zetels terugkomt, een verlies van 3. De belangrijkste oppositiepartij Fine Gael verliest 2 zetels en komt terug met 4.
Net als in de nationale verkiezingen gaat bij de Europese de winst vooral naar links: Labour en de communistische Workers Party (samen 3 zetels). De onafhankelijke priester Patrick Ryan, die verdacht wordt van terroristische activiteiten, kreeg iets meer dan eenderde van de stemmen die nodig waren om een zetel te behalen.
De Europese verkiezingen concentreerden zich in Ierland op binnenlandse kwesties. Premier Haughey schreef tevens nationale verkiezingen uit teneinde voor zijn economische hervormingsprogramma een absolute meerderheid in het nationale parlement te krijgen.
De kiezers hebben die onnodig geachte verkiezing afgestraft door voor links te stemmen en Fianna Fail met 77 in plaats van 81 zetels naar de Dail, het Ierse parlement, terug te sturen.
Haughey moet nu onderhandelingen beginnen met Fine Gael over de vorming van een nieuwe regering.

Italië
De grote verliezers bij de Europese verkiezingen in Italië zijn de christendemocraten. Ze haalden niet meer dan 32,9 procent, een evenaring van het laagste percentage sinds de Tweede Wereldoorlog, dat de partij ook bij de algemene verkiezingen in 1983 haalde.
De winst van de socialisten, die onder leiding staan van de ambiteuze oudpremier Bettino Craxi, bleef echter beperkt tot één procent.
De drie andere partners in de demissionaire coalitie, liberalen, sociaal-democraten en republikeinen, liepen in stemmenaantal terug.
De uitslag van de verkiezingen voor het Europese parlement biedt dan ook geen sleutel voor een oplossing van de Italiaanse kabinetcrisis. Politieke waarnemers verwachten niet dat een van de partijen die betrokken is bij de formatie van een nieuw kabinet met deze uitslag in de rug zal willen ijveren voor vervroegde algemene verkiezingen.
Opvallend was dat de communisten het weer wat beter doen. De partij haalde 27,6 procent tot groot enthousiasme van haar leider, Achille Occhetto: ,,Het is voor het eerst in vele jaren dat we een trend hebben omgekeerd. Het resultaat is boven al onze verwachtingen."

De twee Groene partijen in Italië, die voor het eerst meededen, deden het goed. Samen haalden ze 6,2 procent van de stemmen Daarmee is de groene beweging de vierde politieke kracht in Italie geworden.
Een van de voormannen van de groenen, Gianni Matteoli, zei over de uitslag: ,,Er is werkelijk reden voor enthousiasme, een heel goed resultaat."

De Italianen konden zich in een referendum uitspreken over versterking van de politieke eenheid van Europa en versterking van het Europese parlement.
88 procent van de Italianen stemden voor versnelling van het proces van politieke, monetaire en sociale integratie in Europa.

Luxemburg
De drie grote partijen van Luxemburg, christen-democraten, socialisten en liberalen, hebben bij de parlementsverkiezingen elk drie zetels verloren.

Portugal

	huidige fractie	1989** % en (zetels)	1987* % en (zetels)
Partido Social-Democrata	LDR	32,7 (9)	37,4 (10)
Partido Socialista	S	28,5 (8)	22,5 (6)
CDU (Communisten en Groenen)		14,4 (4)	- (0)
Partido do Centro Democrático Social	EVP	14,2 (3)	15,4 (4)
Coligação Democratico Unitária	COM	- (0)	11,5 **(3)**
Partido Renovador Democrático	S	- (0)	4,4 (1)
Totaal		(24)	(24)

*Lid sinds 1986
**voorlopige zetelverdeling

Spanje

	huidige fractie	1989 % en (zetels)	1987* % en (zetels)
Partido Socialista Obrero	S	39,6 (27)	39,4 (28)
Alianza Popular	ED	21,4 (15)	24,9 (17)
Ccntro Democratico y Social	NI	ï,1 (5)	10,3 (7)
Izquierda Unida	COM	6,1 (4)	5,3 (3)
Convergencia i Unió	EVP	4.2 (2)	4,4 (1)
	LDR		- (2)
Herri Batasuna	NI	1,5 (1)	1,9 (1)
Coalición Europea de los Pueblos	Grüne	1,5 (1)	1,7 (1)
Andalusische Partij		1,9 (1)	- (0)
Liste Luiz Mateos		3,8 (2)	- (0)
Coalición Nacionalista		1,9 (1)	- (0)
Nationalistische Linkerzijde		1,8 (1)	- (0)
Totaal		(60)	(60)

*lid sinds 1986

Van de zestig zetels in het Luxemburgse parlement kregen de chisten-democraten er 22, de socialisten 18 en de liberalen 11.
Premier Jacques Santer van de Christelijke Sociale partij zei dat het moeilijk zou worden om een coalitie met de liberale Democraten te vormen. Dat wijst erop dat de coalitie van christen-democraten en socialisten voortgezet zal worden.
Opvallend was de winst van een nieuwe pensioenpartij, die ijvert voor het gelijktrekken van de pensioenen in de privé sector met die in de publieke sector. In die laatste sector worden pensioenen betaald die vijf zesde zijn van het hoogste salaris dat men heeft verdiend. Met die eis haalde het 'Vijf-Zesde Pensioen Actie Comité' vier zetels in het parlement.
Premier Santer heeft al gezegd dat de kwestie van de pensioenen hoog op de agenda van de volgende regering komt.
Twee groene partijen haalden samen vier zetels.
De laatste zetel ging naar de communisten.
Een nieuwe nationalistische partij kwam niet verder dan drie procent en haalde één zetel.
De uitslag van de Europese verkiezingen heeft geen verandering gebracht in de Luxemburgse vertegenwoordiging in Straatsburg: drie christen-democraten, twee socialisten en één liberaal.

Nederland
Het CDA is in Nederland de winnaar geworden van de Europese verkiezingen. De VVD was de grote verliezer. Ook de PvdA heeft verloren.
D66 zal, na een afwezigheid van vijf jaar, met één zetel in het parlement terugkeren.
De uiteindelijke opkomst was met 47,2 procent nog lager dan op 15 juni al was voorspeld.
Vooral bij de PvdA was de teleurstelling over de verkiezingsuitslag groot. Op basis van deze uitslag zou het CDA in de Tweede Kamer veruit de grootste partij worden.
Maar de huidige regeringscoalitie van CDA en VVD zou wel zijn meerderheid kwijt zijn.

Overigens haastten alle nationale politieke leiders zich te zeggen dat de uitslag van de Europese verkiezingen juist wegens de lage opkomst niet representatief kan zijn voor de eventuele samenstelling van de Tweede Kamer.
Van de 25 Nederlanders die naar het Europees Parlement worden afgevaardigd, zullen er tien afkomstig zijn van het CDA. Deze partij is hiermee de grootste geworden. Vijf jaar geleden kreeg het CDA acht zetels en de PvdA negen.
De socialisten hebben nu een zetel verloren.
De VVD houdt nog maar drie van de oorspronkelijke vijf zetels in het Europees Parlement over.
Klein links - in Straatsburg opererend onder de naam Regenboog -, dat vijf jaar geleden goed was voor twee zetels, behoudt dit aantal
Volgens de Europese lijsttrekker van het CDA, J Penders, heeft de val van het kabinet zijn partij zeer geholpen. De invloed van de Nederlandse christen-democraten in de Europese fractie zal door de winst van twee zetels worden versterkt, zei hij op 18 juni.
Zijn PvdA-collega Dankert zei het verlies van zijn partij niet te beschouwen als een straf voor de gematigde koers. Hij weet het verlies van de PvdA vooral aan de lage opkomst en de voorkeur bij de jongeren voor Groen Links.
VVD-lijstrekker De Vries ontkende dat de bedroevende uitslag voor zijn partij aangeeft dat de kiezers het niet eens waren met het veroorzaken van de kabinetscrisis. Volgens hem waren de kiezers het niet eens met de onenigheid die nadien in de VVD is ontstaan over de kandidaatstelling voor de Tweede Kamerverkiezingen.
Premier Lubbers constateerde dat het Europees Parlement blijkbaar niet leeft in Nederland. Hij kon zich dat ook wel enigszins voorstellen want een echt politiek debat wordt volgens hem in Straatsburg nauwelijks gevoerd.

Portugal
Waar in 1987 nog ruim zeventig procent van de traditioneel stemgrage Portugese kiezers naar de stembus ging om afgevaardigden voor het Europees Parlement te kiezen, daar bleef op 18 juni het opkomstpercentage steken op 48,7 procent van de ruim acht miljoen kiesgerechtigde Portugezen.
De regerende sociaal-democratische centrum-rechtse PSD van premier Anibal Cavaco Silva wist 32,7 procent van de kiezers achter zich te krijgen, waarmee de partij een van haar tien zetels in het EP verloor.
De oppositionele socialisten behaalden 28,5 procent van de stemmen en kregen acht zetels in Straatsburg.
Groenen en communisten, verenigd in de Unitaire Democratische Coalitie, verzekerden zich met ruim veertien procent van vier Euro-zetels. Het rechtse Sociaal-democratische Centrum kreeg er drie, dat zo een zetel verliest.

De uitslagen geven aan, dat Cavaco Silva, die in 1987 na een overweldigende meerderheid van stemmen voor de PSD aan de macht kwam, steun aan het verliezen is onder de Portugese bevolking.
Ondanks de huidige economische welvaart van het land, zien waarnemers in het hoge percentage inflatie (13), de beweerde corruptie in het overheidsapparaat en een aantal weinig populaire arbeidswetten de oorzaken voor de snelle afname van Cavaco's populariteit.

Spanje
Jose Maria Ruiz-Mateos (58) en zijn schoonzoon Carlos Perreau zijn door ruim 600.000 Spaanse kiezers naar het Europarlement gestuurd. De exentrieke sherry-baron, eens eigenaar van het miljardenimperium Rumasa en nu voortvluchtig voor de Spaanse justitie, behaalde bij de Europcsc verkiezingen 3,85 procent van de (protest)stemmen, goed voor twee plaatsen in Straatsburg.
Als Europarlementariër zal Ruiz-Mateos een zekere mate van onschendbaarheid genieten. De Spaanse justitie zal dus voorlopig moeten wachten met de arrestatie van de man die onder andere wordt gezocht wegens het slaan van voormalig minister van economische zaken Miguel Boyer, en van fraude.
Ruiz-Mateos kan de komende tijd dan ook zonder de vermommingen waarin hij zich steekt tijdens zijn frequente en verrassende optredens in het openbaar.
De definitieve uitslag van de verkiezingen in Spanje weerspiegelt de prognoses zoals die op 15 juni na schaduwpeilingen werden gegeven.
Weliswaar verloor de socialistische partij van premier Felipe González gering, maar de PSOE ziet in de 39 procent van de stemmen die de partij behaalde voldoende ondersteuning voor het veelgekritiseerde beleid van de regering.

Binnen een jaar zal Spanje opnieuw naar de stembus moeten, ditmaal voor de nationale verkiezingen Verwacht wordt dat de opkomst dan groter zal zijn dan de 54,8 procent die op 15 juni stemde, en dat dit ook de werkelijke test voor González cs. wordt.
Grote verliezer van de Euroverkiezingen in Spanje is de nieuwgevormde centrum-rechtse coalitie van oud-premier Aldolfo Suárez en Manuel Fraga Iribarne. Suárez' UCD verloor twee van de zeven zetels in het Europarlement evenals Fraga's Partido Popular.
De linkse en de nationalistische partijen deden het goed in Spanje. De door de communisten geleide lijst Verenigd Links kreeg ruim zes procent van de stemmen en ging van drie zetels naar vier.
De Catalaanse conservatieve nationalistische coalitie Convergència i Unio verloor echter een van de drie zetels die ze had ondanks een marginale achteruitgang in stemmen.
De aan de Baskische afscheidingsbeweging ETA gelieerde partij Herri Batasuna behield haar ene zetel.

Akkoord socialisten en christen-democl-aten

Beide voorzitters van de grootste fracties in het Europarlement, de vertrekkende Westduitse socialist Rudi Arndt en zijn landgenoot Egon Klepsch, zijn het er op 19 juni volgens goedingelichte kringen over eens geworden, dat een socialist in de eerste tweeeneenhalf jaar parlementsvoorzitter moet worden en dat daarna een christendemocraat deze fel begeerde stoel moet bezetten.
Verder zouden Arndt en Klepsch willen dat het nieuwe Europarlement zich concentreert op bevordering van het

'sociale Europa' en op het oplossen van milieuvraagstukken.

Ingewijden hechten niet al te veel waarde aan dit 'herenakkoord' tussen de fractievoorzitters. Ze wijzen erop dat Arndt weliswaar nu nog formeel fractievoorzitter is, maar niet in het nieuwe Europese parlement terugkomt.
Een week na de verkiezingen is in Parijs een vergadering van Europese socialistische partijen waar de afspraken tussen Arndt en Klepsch zullen worden besproken.
In socialistische kring is al protest te horen tegen een socialistisch voorzitterschap in het eerste deel van de nieuwe termijn, waarvoor de Spanjaard Enrique Baron Crespo het meest in aanmerking zou komen. In de tweede termijn zou voor de socialisten op de voorzittersstoel meer eer te behalen zijn, zo wordt gesteld.
Klepsch heeft er geen geheim van gemaakt namens zijn partij voor het voorzitterschap in aanmerking te willen komen en de vroegere Belgische minister van buitenlandse zaken Leo Tindemans te willen dwarsbomen.
Intussen heeft de tot acht leden geslonken Nederlandse socialistische afvaardiging naar het Europese Parlement nieuwe voormannen aangewezen,
In plaats van een driehoofdige leiding is nu gekozen voor een tweemanschap: Eisso Woltjer als ‚manager' en nieuwkomer Wim van Velzen als penningmeester/secretaris.
Opmerkelijk is het verdwijnen van lijsttrekker Piet Dankers als extern delegatieleider. Hij had, zo zegt hij in een reactie, al eerder te kennen gegeven deze functie niet meer te willen uitoefenen in verband met het hoogleraarschap dat hij spoedig aan de Universiteit van Amsterdam zal aanvaarden.

Spaans centruin-rechts naar christen-democratische fractie

De vijftien leden die de centrum-rechtse Spaanse Volkspartij in het nieuwe Europese Parlement heeft gekregen zullen zich aansluiten bij de fractie van de christen-democraten (Europese Volkspartij - EVP). Dat heeft de EVP op 21 juni bekendgemaakt.

Door deze herschikking is de positie van de christen-democraten als tweede grote groepering in het Europarlement versterkt. De EVP bezit nu 122 zetels.
De politieke commissie van de Spaanse Volkspartij had op 19 juni de uitnodiging van de christen-democratische fractie om zich bij haar te voegen aanvaard, aldus een communiqué van de EVP.
Tot dusver vonden de afgevaardigden van de Spaanse Volkspartij onderdak bij de Europese Democraten, waarvan ook Deense en Britse Conservatieven deel uitmaken.

Commentaar

Onder de kop ,,Zwarte dagen voor Europa'' schreef het *NRC/H'blad* op 19 juni in een hoofdartikel het volgende:

Voor een ieder die de bevordering van de democratie in de Europese Gemeenschap een warm hart toedraagt moeten de uitslagen van de derde directe Europese verkiezingen een teleurstelling zijn. Nauwelijks de helft van de stemgerechtigde inwoners van de twaalf lidstaten bracht haar stem uit en in veel lidstaten werden mat de opkomst betreft historische dieptepunten bereikt. De cijfers zijn nog geflatteerd door het feit dat in een aantal landen tegelijkertijd nationale of regionale verkiezingen werden gehouden.
Deze nederlaag voor ‚Europa' is voor een belangrijk deel in de hand gewerkt door de verantwoordelijke politici zelf. Zij durfden het niet aan een echte Europese campagne te voeren en allereerst Europese vraagstukken over het voetlicht te brengen. De binnenlandse politiek stond centraal maar anders dan werd verwacht bleken veel kiezers niet genegen aan de zo tot verkapte nationale opiniepeilingen verworden Europese verkiezingen hun medewerking te verlenen.

Zwarte dagen voor Europa, deze verkiezingen voor het Europese Parlement. En de duisternis nam nog toe door de intocht van de Westduitse ultrarechtse Republikeinen in het parlement. Van deze groepering is even weinig heil te verwachten als van het sterker in het Europarlement terugkerende Franse Nationale Front van Le Pen.
Het is te hopen dat de debatten tijdens de volgende Euroverkiezingen, over vijf jaar, over Europa zullen gaan, over de toekomit van de Europese Gemeenschap en over de toekomst van ons continent, want als er iets een publiek debat waard is dan is het dat wel.
In de tussentijd zullen de regeringen van de Twaalf ernst moeten maken met de versterking van de democratie op communautair niveau. Daaraan schort het nog steeds in ernstige mate en dat is: veel kiezers niet ontgaan En een van de belangrijkste taken van het nieuw gekozen Europese Parlement zal dus het uitoefenen van druk moeten zijn op de lidstaten om zijn controlerende en wetgevende bevoegdheden te vergroten.
Een lichtpuntje vormt het verkiezingsresultaat in Groot-Brittannië. Daar bezorgde het deel van het electoraat dat nog ter stembus ging. iets meer dan een derae, in meerderheid de socialisten de enige grote overwinning bij deze Europese verkiezingen. Het ‚Europa van het bedrijfsleven'. waartoe de Britse premier de EG wil beperken, is kennelijk niet het Europa dat deze meerderheid zich wenst. Men mil terecht meer dan een technocratie.
Zonder steun van de burger is een Europese Gemeenschap die een democratische gemeenschap mil zijn machteloos. Om het verwerven van die steun zake het de komende tijd moeten gaan.

WEST-EUROPA

BELGIË

CHRISTEN-DEMOCRATEN, GROENEN EN VLAAMS BLOK WINNEN EUROPESE VERKIEZING IN BELGIË

De verkiezingen voor het Europees parlement werden in België gekenmerkt door een bijzonder matte campagne en weinig begeestering bij de bevolking. Toch nam globaal genomen het aantal blanco stemmen af met 2,550. In de week die aan de verkiezing voorafging was er even wat meer animo met de politieke rel rond de vrijlating van dokter Jan Cools in Libanon, na een gijzeling van 13 maanden, en de moeilijkheden rond de stembureaus in Voeren.
Van de regeringspartijen gingen alleen de CVP (+1,3%), de PSC (+1,4) en de PS (+1,1%) vooruit ten opzichte van de vorige Europese verkiezingen. Vergeleken echter met de parlementsverkiezingen van 13 dec. 1987, gaat van de egeringspartijen alleen de CVP (+51.251 stemmen) vooruit, lijdt de PSC een klein verlies (-15.037 stemmen) en gaat de PS fors achteruit (-107.281 stemmen). Grote verliezers zijn de SP (-181.669kiezers), de VU (-176.764stemmen), de PRL (-154.386 stemmen). De nederlaag kwam er zeer hard aan.

De grootste winnaars van de vcrkiezingen zijn Agalev (+170.993 stemmen), Ecolo (+213.068 stemmen) en het Vlaams Blok (+124.523 kiezers).
De populairste kandidaten zijn Leo Tindemans , lijsttrekker van de CVP, die meer dan 433.000 voorkeurstemmen behaalt, en José Happart, PS-kandidaat, die meer dan 308.000 stemmen krijgt en er ten opzichte van 1984 nog fors op vooruit gaat.

De 24 Belgische verkozenen zijn:
- CVP 5 (+1): Leo Tindemans, An Hermans, Karel Pinxten, Raf Chanterie, Pol Marck.
- SP 3 (-1): Marc Galle, Lode Van Outrive, Marijke Van Hemeldonck.
- PVV 2 (s.q.): Willy De Clercq, Karel De Gucht.
- VU 1 (-1): Jaak Vandemeulebroucke.
- Agalev 1 (s.q.): Paul Staes.
- Vlaams Blok 1 (+1): Karel Dillen.
- PS 5 (s.q.): Raymonde Dury, José Happart, Ernest Glinne, Claude Desama, Elio di Rupo. Staatssecretaris Anne-Marie Lizin werd als lijstduwster rechtstreeks verkozen. Zij nam ontslag, zodat eerste opvolger Elio di Rupo in het Europese parlement zetelt.
- PSC 2 (s.q.): Gérard Deprez, Fernand Herman.
- PRL 2 (-1): François-Xavier de Donnea, Jean Defraigne.
- Ecolo: 2 (+1): Paul Lannoye, Ernst de la Graete.

Verandering in de regering

Op 19 juni nam minister van buitenlandse betrekkingen Leo Tindemans ontslag uit de regering. Mark Eyskens, gewezen premier, gewezen minister van ontwikkelingssamenwerking, economische zaken en financiën, legde in de handen van de koning de eed af als minister van buitenlandse betrekkingen.

Voeren

In Voeren had de Luiksgezinde meerderheid alle stembureaus geconcentreerd in de gemeenteschool van Sint-Martens-Voeren, zodat alle kiezers voorbij de woning van José Happart moesten. De Bestendige deputatie van Limburg verbrak deze beslissing en stelde dat de vijf stembureaus gespreid moesten worden over vier

van de zes Voergemeenten De franstalige meerderheid legde zich daar niet bij neer Om te beletten dat de minister van binnenlandse zaken, Louis Tobback, lokalen van de gemeente zou opeisen, liet burgemeester Droeven alle gemeentelijke gebouwen verzegelen

HET RIJK

Ing. kiezers: 7.096.243				Volledig
	Stemmen '84	Stemmen '89	%89	Versch.
ECOLO-V	220.663	371.053	6,3	+ 2,4
PRL	340.610	123.511	7,2	- 2,2
PSC	416.108	476.802	8,1	+ 0,4
PS	762.293	854.148	14,5	+ 1,1
VL.BLOK	73.174	241.117	4.1	+ 2,8
AGA-				
LEV-GR	246.712	446.524	7.6	+ 3,2
VU-EVA	484.494	318.146	5,4	-3,0
SP	979.702	733.247	12,4	- 4,6
PVV	494.277	625.566	10,6	+ 1,9
CVP	1.132.682	1.247.090	21,1	+ 1,3
PVDA	30.555	20.746	0.4	- 0.1
PH-HP		4 344	0 1	-
PTB	13.082	9.029	0,2	-
REGEWBO		- 26.471	0,5	-
POS	10 471	10 116	0,2	-
ERE-FDF	-	85 870	1,5	-
LETD		5 505	0 1	-
BLANCO	702.274	540.309	8,4	-2,5

	EUROPA 18-6-89	KAMER 13-12-87	Verschil
CVP	1.247.090	1.195.839	+ 51.251
SP	733.247	914.916	- 181.669
PVV	625.566	709.637	- 84.071
AGALEV	446.524	275.531	+ 170.993
VOLKS-			
UNIE	318.146	494.910	- 176.764
VL.BLOK	241.117	116.594	+ 124.523
PSC	476.802	491.839	- 15.037
PS	854.148	961.429	- 107.281
PRL	423.511	577.897	- 154.386
ECOLO	371.053	157.985	+213.068
FDF	85.870	71.430	+ 14.440
Andere	76 211	176.968	- 100.757
Geldige stemmen	5.899.285	6.144.975	- 245.690

NEDERLANDS KIESKOLLEGE

Ing kiezers 4 882 033				Volledig
	Stemmen '84	Stemmen '89	%89	Versch
VL BLOK	73 174	241 117	6,6	+ 4,4
AGA-				
LEV-GR	246 712	446 524	12,2	+ 5,1
VU-EVA	484.494	318.146	8,7	- 5.2
SP	979.702	733.247	20,0	- 8,0
PVV	494.277	625.366	17,1	+ 2,9
CVP	1.132.682	1.247.090	34.1	+ 1.5
PVDA	30.585	20.746	0.6	- 0.3
REGEBO		26 471	0,7	-
BLANCO	428 613	329 207	8.3	- 2,7

FRANS KIESKOLLEGE

Ing. kiezers: 3.194.114				Volledig
	Stemmen '84	Stemmen '89	%89	Versch
ECOLO-V	220.663	371.033	16,6	+ 6,7
PRL	540.610	423.511	18,9	- 5.2
PSC	436.108	476.802	21,3	+ 1,8
PS	762.293	854.148	38,1	+ 4.0
PH-HP		4.344	0,2	-
PTB	13.082	9.029	0,4	- 0,1
POS	10.471	10.116	0,5	-
ERE-FDF	-	85.870	3,H	-
LETD		5.505	0,3	
BLANCO	373.660	211.026	8.6	- 2,3

De verrassing van de Luiksgezinde meerderheid was echter groot toen op bevel van minister Tobback om vijf uur 's ochtends de Burgelijkc Bescherming ter plaatse verscheen met vier tot stemlokalen omgebouwde kantinewagens. De ininister had het plannetje van Droeveri en Happart doorzien en stiekem voor een wisseloplossing gezorgd.

VRIJLATING VAN DOKTER JAN COOLS

Op 15 juni werd dokter Jan Cools, die in Libanon werkte voor de Noorse hulporganizatic Norwac, na een gijzeling van dertien maanden vrijgelaten. Dat gebeurde door bemiddeling van minister van buitenlandse handel Robert Urbain. buiten het medeweten van minister van buitenlandse betrekkingen, Leo Tindemans. Urbain was bij de vrijlating van Cools aanwezig. Tindemans verweet Urbain dat hij zonder mandaat van de regering over de vrijlating van de gijzelaars heeft onderhandeld en zonder hem te consulteren naar Libië is gegaan. ,,Ik heb de bevrijding voorbereid. Urbain heeft slechts de laatste stap gezet. Het belangrijkste is dat Jan Cools vrij is", aldus Tindemans, die sprak van een parallelle socialistische diplomatie.
Van 7 tot 9 juni was Urbain in Tripoli, waar hij een protocolakkoord ondertekende over economische samenwerking en kolonel Kadhafi vroeg te bemiddelen in de zaak van de Belgische gijzelaars in Libanon, met name dokter Jan Cools en de familie Houtekins. Tindemans zei dat deze reis was voorbereid op een bijzondere bijeenkomst van het ministercomité voor buitenlandse zaken, dat minister Urbain een strikt commerciële opdracht meegaf.
Het kabinet van premier Martens deelde echter mee dat elk initiatief van Urbain voor de vrijlating van de gijzelaars diende te gebeuren in overleg met minister van buitenlandse zaken Tindemans. Dat overleg heeft niet plaatsgehad. Tindemans wees er nog op dat de EG-ministers van buitenlandse zaken op 14 april 1986 beslisten geen bezoeken op ministerieel niveau aan Libië te brengen.

Vóór zijn afreis naar Damascus had Urbain een onderhoud met de koning en pemier Martens.
Bij zijn terugkeer uit Damascus ve - klaarde Urbain dat hij volledig in overeenstemming handelde met de beslissingen van de regering, maar dat hij op 14 juni, vóór zijn afreis naar Damascus, er niet in was geslaagd een ontmoeting te hebben met minister Tindemans. Urbain beklemtoonde dat hij geen enkele losprijs heeft moeten betalen, dat zijn optreden het gevolg was van een hele reeks diplomatieke stappen van buitenlandse zaken en inspanningen van Norwac en dat hij in feite slechts de afwerker is geweest.
Jan Cools werd op 21 mei 1988 ontvoerd bij de laatste controlepost van het vluchtelingenkamp Rashidiyeh, waar hij werkte. Tot begin november werd hij redelijk goed behandeld. Maar toen begon de slechte behandeling in zijn kleine, hete cel van anderhalve meter op twee meter. De radio werd afgepakt en van lichaamsverzorging u-as nog nauwelijks sprake.

NEDERLAND

UITSLAG VERKIEZINGEN VOOR EUROPEES PARLEMENT

In de avond van 18 juni zijn in Nederland de uitslagen bekend gemaakt van de verkiezingen voor het Europese Parlement, die op 15 juni waren gehouden.
Door de nationale politieke leiders is terughoudend gereageerd op deze resultaten. Zij wezen er allen op, dat de lage opkomst het haast onmogelijk maakt de uitslag te ,,vertalen" in Tweede Kamerverkiezingen.
Desalniettemin was er wel enige teleurstelling bij de PvdA te bespeuren en vreugde bij het CDA.

Het CDA kreeg 34,6 procent van de stemmen en de PvdA 30,7 procent. Omgerekend in Kamerzetels betekent deze uitslag dat de PvdA zou uitkomen op 47 zetels wat ten opzichte van 1986 een verlies van vijf zetels is.

Het CDA zou één zetel verliezen en uitkomen op 52.
Grootste verliezer is de VVD die van de huidige 26 zetels in de Tweede Kamer er nog maar 21 zou overhouden.
Vooral de kleine linkse partijen die op zes september met één lijst uitliomen onder de naam Groen Links zouden flink winnen. Nu hebben PPR en PSP samen nog drie zetels, maar op basis van de uitslag van de Europese verkiezingen zouden zij kunnen rekenen op 10 zetels.
Overigens is het waarschijnlijk dat voo al klein links geprofiteerd heeft van de lage opkomst. Hetzelfde geldt voor klein rechts met zijn trouwe aanhang.
Als de uitslag van 15 juni wordt omgezet in Kamerzetels zouden zij er vier hebben gewonnen en uitkomen op negen. PvdA-fractievoorzitter Kok wees er op 18 juni op dat het verschil tussen zijn partij en het CDA slechts 200.000 stemmen bedraagt, terwijl er naar verwachting bij de komende Tweede Kamerverkiezingen vier miljoen mensen meer gaan stemmen.

Toch wilde hij de lage opkomst niet als de alles bepalende factor beschouwen voor het verlies van de PvdA Partijvoorzitter Sint had het op 18 juni over een ,,zonder meer teleurstellende uitslag" voor haar partij
Premier Lubbers wees er op 18 juni op, dat op basis van de uitslag van de Europeie verkiezingen geen conclusies kunnen worden getrokken voor de vorming van een kabinet in Nederland
Wel zei Lubbers op basis van de huidige uitslag waarbij CDA en VVD hun meerderheid kwijtraken in de Tweede Kamer ,,onmiddellijk naar D66 te kijken"
D66-leider Van Mierlo zei echter dat

De Nederlandse zetels in het nieuw gekozen Europees Parlement zijn als volgt verdeeld:

	1989	1984
PvdA	8	9
CDA	10	8
VVD	3	
regenboog	2	2
SGP GPV/RPF	1	1
D66	1	-
Totaal	25	25

De nieuw gekozen Nederlandse leden van het Europese Parlement zijn:

CDA: J. Penders, H. Maij-Weggen, B. Beumer, P. Cornelissen, J. Sonneveld, R. Oomen-Ruijten, K. Platschorre-Peijs, J. Janssen van Raap, A Oostlander en M. Verhagen
PvdA: P. Dankert, H. d'Ancona, E. Woltjer, H. Muntingh M van Putten, W. van Velzen, B. Visser, en R. Metten.
VVD: G. de Vries. J. Larive. F. Wijsenbeek
Regenboog: H. Verbeek, **N.** van Dijk.
SGP/GPV/RPF: L. van der Waals.
D66: J.W. Bertens.

Lubbers maar niet te veel op zijn partij moest rekenen voor het geven van steun aan een CDA-VVD kabinet.
Volgens VVD-fractievoorzitter Voorhoeve duidt de uitslag van de Europese verkiezingen op herstel van de VVD vergeleken bij eerdere peilingen vlak na de kabinetscrisis.
PPR-fractievoorzitter Beckers zag in de uitslag een bevestiging van haar stelling dat grote groepen linkse kiezers echt een ander beleid willen.

Verschuivingen

Vooral jongere stemgerechtigden zijn bij de Europese verkiezingen in Nederland thuisgebleven.
Dat bleek uit een onderzoek, dat Bureau Intomart heeft verricht in opdracht van de NOS-televisie.
In totaal kwam bijna 53% van de kiezers niet opdagen.
Bij de groep van 18 tot en met 24 jaar bedroeg het percentage niet-stemmers 61 en bij de categorie van 25 tot 34 jaar 58.
Van de mensen van 65 jaar en ouder ging daarentegen ‚slechts' 35 procent niet naar de stembus.
Het meest genoemde motief om niet naar de stembus te gaan was volgens Bureau Intomart dat men „ geen zin of tijd" had (35 procent). Ik heb niet gestemd omdat ik niet in politiek ben geinteresseerd, zei 25 procent van de niet-stemmers. Elf procent van de ondervraagden zei het Europees Parlement onbelangrijk te vinden, terwijl een zelfde percentage opgaf de verkiezingen te zijn vergeten.
Volgens het onderzoekbureau Inter/View heeft behalve de geringe belangstelling voor Europa ook het mooie weer de opkomst negatief beïnvloed.
De normaal forse opkomst aan het eind van de dag bleef deze keer uit.
Uit het onderzoek dat dit bureau op 15 juni heeft gehouden, blijkt dat de categorie niet-opgekomen kiezers relatief uit meer PvdA-kiezers bestaat dan uit CDA-kiezers. Het verschil is echter niet groot, aldus onderzoeker De Hond van Bureau Inter/View. Vooral de kleine christelijke partijen met hun zeer trouwe aanhang hebben geprofiteerd van de lage opkomst.
Uit het onderzoek naar de herkomst van de stemmen blijkt dat kleine linkse partijen, samenwerkend onder de naam Regenboog, vooral veel kiezers hebben weggehaald bij de PvdA en D66.
Het CDA heeft in het bijzonder geprofiteerd van de inzinking van de VVD. Volgens het onderzoek van Inter/View heeft het CDA vooral veel terrein gewonnen in de gebieden waar de VVD in het verleden sterk is gegroeid ten koste van het CDA.

Analyse uitslagen

Aan het *NRC/H'blad* van 19 juni ontleend is de navolgende analyse van de stembusuitslag in Nederland

Europa en democratie hebben vooralsnog weinig met elkaar te maken. Hoe hoger de euforie

NEDERLAND 14.805.209 inw.

	EP'84 perc.	TK'86 perc.	EP'89 perc.	EP'89 stemmen
Opkomst	50,5	85,5	47,2	5243911
PvdA	33,7	33,3	30,7	1609830
CDA	30,0	34,6	34,6	1814792
VVD	18,9	17,4	13,6	715274
Regenboog	5,6	3,4	7,0	365596
SGP-GPV-RPF	5,2	3,6	5,9	309017
D66	2,3	6,1	5,9	312100
S P	-	0,4	0,7	34316
GMO	0,5	0,0	0,4	18896
IDE	-	-	0,4	23304
Janmaat	-	0,1	0,8	40786
Overige	3,8	1,1		

AFKORTINGEN

Partij	Volledige naam partij	Partij	Volledige naam partij
PvdA	Partij van de Arbeid: Europese Soiialisten	SGP/GPV/RPF	SGP, GPV en RPF
CDA	CDA Europese Volkspartij	D66	D66
VVD	VVD Eurowesc Liberaal Democraten	S P	Socialistiese Partij
Regenboog	Regenboog (PPR,PSP,CPN,EVP, GPN en Onafh.)	GMO	God met Ons
		IDE	Initiatief voor Europese Democratie IDE
		Janmaat	Lijst Janmaat/centrumdemocraten

GRONINGEN 555470 inw.

	EP'84 perc.	TK'86 perc.	EP'89 perc.	EP'89 stem.
Opkomst	56,8	87,6	53,4	229756
PvdA	44,0	46,8	42,2	96963
CDA	21.4	22.9	23,3	53449
VVD	1 ,	13,5	10,6	24460
Regenboog	8.1	5,0	9,7	22207
SGP-GPV-RPF	7,4	5,2	7,9	18148
D66	1.9	5,4	4,9	11369
S P	-	0,5	0,6	1476
GMO	0,3	-	0,2	342
IDE			0,3	634
Janmaat	-	0,1	0,3	708
Overige	2,3	0,6		

FRIESLAND 599203 inw.

	EP'84 perc.	TK'86 perc	EP'89 perc.	EP'89 stem
Opkomst	58,6	90,3	55,7	248744
PvdA	40.5	39.5	38.9	96666
CDA	32,8	34,8	34,8	86712
VVD	13,8	13,0	10,0	25007
Regenboog	4,2	3,0	5,6	13907
SGP-GPV-RPF	5,2	3.7	5,5	13603
D66	1,6	1	4,3	10786
S P	-	0.2	0.2	442
GMO	0,2	-	0,2	403
IDE		-	0,3	658
Janniaat	-	0,0	0.2	563
Overige	1,7	0,7		

DRENTHE 439114 inw.

	EP'84 perc.	TK'86 nerc.	EP'89 perc.	EP'89 stem.
Opkomst	59.2	90.3	55.6	185043
PvdA	44,1	43,5	43,0	79577
CDA	23,8	27,0	26.8	49518
VVD	19,4	17,8	14,6	26958
Regenboog	4,0	2,5	5,1	9453
SGP-GPV-RPF	4.4	3,1	4,5	8342
D66	2,0	5,2	5,0	9251
S P	-	0,2	0,3	635
GMO	0,3	-	0,2	272
IDE		-	0,2	436
.Janmaat	-	0.2	0.3	601
Overige	2,0	0,5		

OVERIJSSEL 1014886 inw.

	EP'84 perc.	TK'86 nerc.	EP'89 perc.	EP'89 stem.
Opkomst	57,3	89.7	54,6	408991
PvdA	31,9	31.2	28,4	115954
CDA	37,4	41,1	41.8	171052
VVD	14.4	13.3	10.0	41032
Regenboog	3,7	2,5	4,7	19113
SGP-GPV-RPF	8,5	6,2	9,3	38147
D66	1,8	4,8	4,6	18896
S P	-	0,3	0,3	1266
GMO	0,3		0,3	1135
IDE			0,3	1058
Janmaat	-	0.0	0,3	1338
Overige	2,0	0.6		

over de naderende eenwording wordt opgezweept, hoe lager de behoefte om daarin electoraal te participeren.
Vijf jaar geleden nam 50,5 procent van de kiezers de moeite om naar de stembus te gaan, nu heeft nog maar 47,2 procent de gang naar het stemlokaal gewaagd.
Op zich is dat al een opmerkelijk gegeven waarbij de Nederlandse Europarlementariërs, die de komende vijf jaar het ,,democratische gat" hadden willen dichten, zich niet gerieflijk kunnen voelen. Vooral ook niet omdat de opkomst van jongeren relatief nog bedroevender was.
Voor de ouderen is het begrip Europa nog enigszins bepaald door de Tweede wereldoorlog en zijn nasleep. In de ogen van de jeugd is het vóór alles een 'Interrail-kaart'.
Kennelijk laat de politieke democratie zich toch niet afkondigen. Daarvoor is bovenal politieke strijd nodig, zoals premier Lubbers het op 18 juni analyseerde.
De lage opkomst mag de 25 Nederlandse volksvertegenwoordigers in Straatsburg en Brussel een eenzaam gevoel bezorgen, voor de nationale politieke verhoudingen is de relevantie desalniettemin minder groot dan de overwinnaars van nu (CDA en Groen Links) zouden willen.
Zoals wel vaker waren het de verliezers die zich van de taak kweten om deze nuancering aan te brengen.
PvdA-fractieleider Kok poogde voorafgaande aan de verkiezingen zijn achterban continu te verleiden met de theorie dat de Europese ver-

GELDERLAND 1794668 inw.

	EP'84 perc.	TK'86 perc.	EP'89 perc.	EP'89 stem.
Opkomst	32.8	87,7	50,0	672966
PvdA	31,7	31,5	28,7	193202
CDA	32,6	37,5	36,5	245738
VVD	18,7	16,4	13.0	87428
Regenboog	4,8	3,1	6,6	44142
SGP-GPV-RPF	7.0	5.0	8.0	53873
D66	2,2	5,4	5,6	37780
S P	-	0,3	0,5	3299
GMO	0,4	0.0	0,3	1928
IDE		-	0,4	2615
Janmaat	-	0,1	0,4	2961
Overige	2,6	0,7		-

ZUID-HOLLAND 3202129 inw.

	EP'84 perc.	TK'86 perc.	EP'89 perc.	EP'89 stem.
Opkomst	48,3	83,7	45,3	1077152
PvdA	34,3	33,8	30,1	324225
CDA	24,1	29,3	29,8	321093
VVD	21.2	19.7	15.9	170890
Regenboog	5,0	3,1	6,4	68693
SGP-GPV-RPF	7.1	5.0	8.2	87879
D66	2,4	7,0	6,7	72637
S P	-	0,4	0,8	8975
GMO	0,4	-	0,3	2966
IDE			0,5	5696
Janmaat	-	0,2	1,3	14096
Overige	5,5	1,5		

AMSTERDAM 694972 inw.

	EP'84 perc.	TK'86 perc.	EP'89 perc.	EP'89 stem.
Opkomst	43.4	76,8	39.5	202206
PvdA	43,7	47,3	40,8	82540
CDA	12,9	15.8	14,4	29184
VVD	15,8	15,9	12,4	25079
Regenboog	14.7	8,6	19,2	38870
SGP-GPV-RPF	1.0	0,7	1,2	2433
D66	3,0	8,4	7,9	15950
S P	-	0,2	0,7	1391
GMO	0,4	-	0,3	346
IDE		-	0,8	1326
Janmaat	-	0,6	2,3	4687
Overige	8,5	2,5		

UTRECHT 1004492 inw.

	EP'84 perc.	TK'86 perc.	EP'89 perc.	EP'89 stem.
Opkomst	52,6	86,9	49,4	368865
PvdA	27,1	26,5	23,7	87271
CDA	28.3	34,0	32.6	120341
VVD	23.8	21,5	16,5	61036
Regenboog	6,1	4,2	9,1	33537
SGP-GPV-RPF	7,9	5,3	8,7	32090
D66	2,8	7,0	7,1	26335
S P	-	0,4	0,5	2024
GMO	0,3	-	0.3	1002
IDE		-	0,6	2078
Janmaat	-	0,1	0,9	3151
Overige	3,7	1,0		

ZEELAND 355536 inw.

	EP'84 perc.	TK'86 perc.	EP'89 perc.	EP'89 stem.
Opkomst	48,3	86,3	47,5	125897
PvdA	30,6	29,6	28,2	35515
CDA	28,2	32,9	30,9	38908
VVD	18.7	17.8	13,4	16911
Regenboog	3,5	2,3	4,2	5292
SGP-GPV-RPF	13,8	10,8	16,7	20995
D66	2,0	5,5	5,0	6300
S P	-	0,1	0,3	431
GMO	0,3	-	0,3	343
IDE			0,4	435
Janmaat	-	0,1	0,6	767
Overige	2,9	0,9		

ROTTERDAM 576222 inw.

	EP'84 perc.	TK'86 perc.	EP'89 perc.	EP'89 stem.
Opkomst	41,4	77,4	37,5	159707
PvdA	49,2	49,8	44,2	70636
CDA	16,4	19,7	20,6	32921
VVD	13,4	13,8	12,0	19070
Regenboog	5,6	3,7	8,1	12903
SGP-GPV-RPF	3,9	2,7	4,5	7114
D66	1,9	6,9	6,2	9953
S P	-	0,4	0,9	1496
GMO	0,4	-	0,3	478
IDE	-	-	0,5	803
Janmaat	-	0,4	2,7	4333
Overige	9,2	2,6	-	-

FLEVOLAND 202669 inw.

	EP'84 perc.	TK'86 perc.	EP'89 perc.	EP'89 stem.
Opkomst	51,5	86.3	46,3	64499
PvdA	34,3	33,6	32,1	20682
CDA	25.4	29.8	28.1	18138
VVD	17,5	17,2	14,7	9490
Regenboog	6,1	3,2	7,0	4528
SGP-GPV-RPF	9,1	6,2	8,4	5417
D66	2,7	7,9	7,3	4689
S P	-	0.3	0.3	208
GMO	0,3	-	0,3	175
IDE		-	0,4	268
Janmaat	-	0,1	1,4	904
Overige	4,6	1,7		

NOORD-BRABANT 2172395 inw.

	EP'84 perc	TK'86 perc.	EP'89 perc.	EP'89 stem.
Opkomst	46,6	84,6	43,0	700809
PvdA	29,3	29,6	27,1	189663
CDA	41,7	44,2	46,1	323419
VVD	16,8	15,4	11,5	80892
Regenboog	4,7	2,6	5,5	38814
SGP-GPV-RPF	1,3	0,9	1,5	10520
D66	2,1	5,5	5,3	37262
S P	-	0,7	1,4	9497
GMO	0,5	0,1	0,5	3316
IDE			0,4	2834
Janmaat	-	0,1	0,7	4592
Overige	3,6	0,9		

's-GRAVENHAGE 443795 inw.

	EP'84 perc.	TK'86 perc.	EP'89 perc.	EP'89 stem.
Opkomst	44,0	77,6	40,7	134473
PvdA	34,6	36,7	32,1	43149
CDA	20,7	25,3	25,0	33642
VVD	25,3	22,2	19,9	26753
Regenboog	5,8	3,6	7,8	10515
SGP-GPV-RPF	2,9	2,0	3,4	4562
D66	2,7	7,6	7,8	10463
S P	-	0,3	0,6	774
GMO	0,4	-	0,4	579
IDE	-	-	0,7	1002
Janmaat	-	0,4	2,3	3036
Overige	7,6	1,9	-	

NOORD-HOLLAND 2365005 inw.

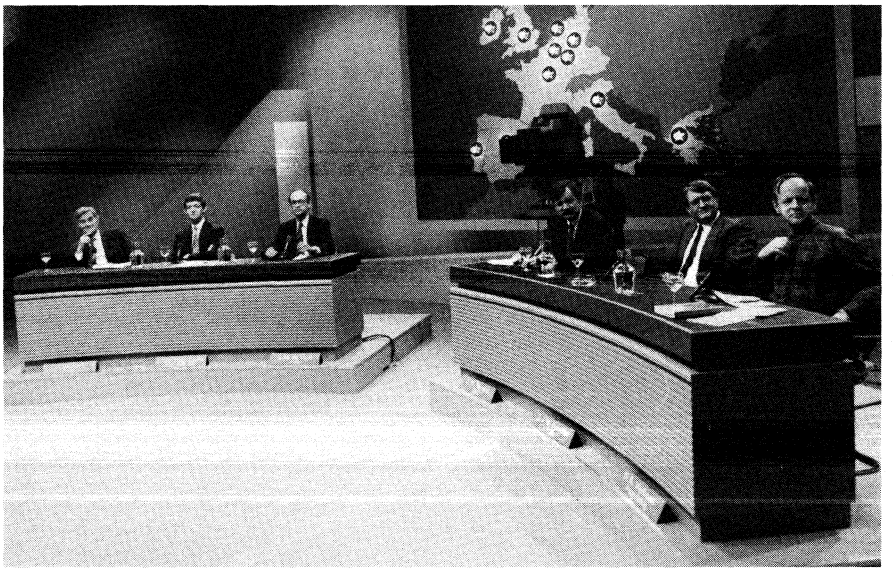
	EP'84 perc.	TK'86 perc.	EP'89 perc.	EP'89 stem.
Opkomst	49,4	83,5	43,7	776708
PvdA	35,6	34,5	32,8	254759
CDA	22,0	27,7	26,6	206345
VVD	22,6	21,5	17,3	134234
Regenboog	9,2	5,3	11,1	86437
SGP-GPV-RPF	2,1	1,3	2,3	17803
D66	2,8	7,7	7,3	57101
S P	-	0,2	0,4	3043
GMO	0,4	-	0,4	2949
IDE	-	-	0,6	4891
Janmaat	-	0,3	1,2	9146
Overige	5,3	1,5	-	-

LIMBURG 1099642 inw.

	EP'84 perc.	TK'86 perc.	EP'89 perc.	EP'89 stem.
Opkomst	44,1	82,8	43,4	364109
PvdA	32,9	34,0	30,5	111003
CDA	41,4	46,0	48,1	175264
VVD	13,5	11,3	8,2	29819
Regenboog	4,6	2,2	4,9	17895
SGP-GPV-RPF	0,4	0,3	0,4	1655
D66	1,9	4,4	5,1	18424
S P	-	0,3	0,8	2900
GMO	1,6	0,2	1,1	3961
IDE	-	-	0,4	1357
Janmaat	-	-	0,5	1829
Overige	3,7	1,3	-	-

UTRECHT 230738 inw.

	EP'84 perc.	TK'86 perc.	EP'89 perc.	EP'89 stem.
Opkomst	47,1	81,9	45,3	79393
PvdA	38,6	40,4	33,8	26867
CDA	21,9	24,5	22,7	17986
VVD	16,3	14,9	10,9	8673
Regenboog	11,3	8,0	17,9	14192
SGP-GPV-RPF	2,6	1,6	2,6	2076
D66	2,8	7,6	8,0	6339
S P	-	1,0	1,3	1034
GMO	0,4	-	0,4	290
IDE	-	-	0,7	576
Janmaat	-	0,3	1,7	1358
Overige	6,1	1,7	-	



De Nederlandse lijsttrekkers voor de Europese verkiezingen op 14 juni in de TV-studio. V.l.n.r. P. Dankert (PvdA), E. van hliddelkoop (SGP/GPV/RPF), G.M. de Vries (VVD). J.W. Bertens (D66), J.J.M. Penders (CDA) en H.A. Verbeek (Regenboog).

kiezingen de eerste echte serieuze opiniepeiling voor 6 september zouden morden.
Op 18 juni nam hij schielijk afstand van die gedachtengang. En niet geheel ten onrechte. Niet alleen omdat hij daarmee het teleurstellende resultaat van zijn eigen PvdA zo mat kon verzachten, maar ook omdat de lage opkomst het electorale beeld in veel meer opzichten heeft geflatteerd.

„Ongeveer 53 procent van de bevolking is bij deze enquête niet betrokken gerveest", aldus Kok. De tweehonderdduizend stemmen die de PvdA op 15 juni minder kreeg dan het CDA waren in de uitslag van 18 juni goed voor een achterstand van bijna vier procent (naar de Tweede Kamer omgerekend ongeveer 7 zetels). Maar in september zullen die trveebonderdduizend kiezers in het niet vallen bij de 4 miljoen kiesgerechtigden die dan wel ter stembus zullen gaai?.

Temeer daar de PvdA het meeste last heeft gehad van de lage opkomst. Meer dan de helft van haar kiezers uit 1986, toen er Kamerverkiezingen werden gehouden, liet het deze keer afweten. De strijd om de eerste plaats in de Nederlandse politiek is dan ook nog steeds open.
Toch kan de PvdA zich dit keer niet in slaap sussen met de gedachte dat alleen zij het moet hebben van een massale opkomst. De tijd dat alleen de sociaal-democraten hij mooi weer 's avonds tussen vijf en zeven uur bun slag konden slaan, is voorbij.
Ook andere partijen hebben in dit tijdsgewricht zonder ideologie belang bij de zwevende kiezer. Deze categorie van het electoraat bepaalt immers al twee decennia naar welke kant de macht omvalt.
Behalve de orthodox-christelijke partijen zullen ze zich dus alle op het laatste kwart van het electoraat storten.

De tijd dat het CDA een hondstrouwe achterban had, is bijvoorbeeld voorbij. In provincies als Noord-Brabant en Limburg is dat nog wel het geval, maar in de Randstad ligt de markt voor nagenoeg alle partijen open. Ook voor het CDA dat nu noodgedwongen tot taak heeft om de winst vast te houden.

Zelfs de groen-linkse Regenboog-coalitie, die de verkiezingen in kon gaan in de vrolijke stemming dat de structurele samenwerking tussen PPR, PSP en CPN nu eindelijk toch gestalte ging krijgen, heeft in september nog een braakliggend terrein voor zich.

De richting van de concurrentie is evenwel sinds 18 juni mat duidelijker.
Zoals dc PvdA zal proberen om de radicaal-linkse kiezers terug te winnen, zo zal de VVD trachten haar overlopers weer uit het CDA-kamp te lokken.
De sociaal-democraten hebben in het hele land last van Groen Links, zij het wat minder in de zuidelijke regio, en zullen derhalve hun ministeriabiliteit profileren in de hoop zo de modale kiezers te kunnen aanspreken.
Want hoezeer Groen Links de PvdA ook inhoudelijk in het defensief wil drukken, het blijft een st oming die het uiteindelijk toch moet hebben van dat monsterverbond tussen lage én hoge inkomens. Bij de middengroepen slaat het veel minder aan, zo blijkt uit de verkiezingsanalyse van Maurice de Hond.
Niet de persoon maar het beleid, zei Kok op 18 juni niet voor niets.
Voor de liberalen is het beeld niet anders. Daar is het hoven alles zaak geworden om de „onrust voor de kandidaatstelling" (lees: de positie van milieuminister Nijpels) te bezweren. Want de VVD bleek bij de Europese verkiezingen over de minst trouwe kiezers te beschikken. En die krijgt ze alleen terug als ze haar blazoen weet te bevrijden van onloyale ruzies.

Het patroon zou in de campagne-praktijk van alle dag overigens wel eens enigszins verstoord kunnen worden door de xenofobe factor. Het resultaat van Janmaat in Nederland haalt het niet bij dat van zijn geestverwanten Schönhuber (Republikaner) in Duitsland. Le Pen (Front National) in Frankrijk en Dillen (Vlaams Blok) in België.

Maar de veertigduizend stemmen die Janmaat op 15 juni wist te behalen, tenderen wel naar een rentrée in de Tweede Kamer.
Zeker omdat het nu niet opgekomen electoraat in de gepolitiseerde ambiance, die het resultaat zal zijn van de naderende campagnes, hoe dan ook een groot aantal protest-stemmers herbergt.
Vergeleken bij de Europese verkiezingen van 1984, toen de Centrumpartij nog niet uiteengevallen was, was het resultaat van deze anti-vreemdelingenpartij veel klinkerder.
Maar de interne twisten hebben Janmaat toch niet helemaal in diskrediet gebracht, zeker niet in de grote steden waar hij volgend jaar bij de gemeenteraadsverkiezingen in staat moet worden geacht om wederom tot de raden door te dringen.

HONGARIJE

BINNENLANDSE ONTWIKKELINGEN. MUTATIES BINNEN REGERING E S PARTIJ.

Op 29 juni 1988 werd Bruno Ferenc Straub door het Hongaarse parlement gekozen tot president (voorzitter van de presidentiële raad). Hij volgde in die functie Karoly Nemeth op, die met pensioen ging. De verkiezing van de partijloze Straub had volgens waarnemers vooral symbolische waarde, aangezien de functie zuiver ceremonieel was. Bij de stemming hadden 36 van de 387 parle entariërs zich tegen Straub uitgesproken en hadden er zich 25 van stemming onthouden.
Istvan Sarlos, tot dan toe de voorzitter van het parlement, werd tot vice-voorzitter van de presidentiële raad gekozen. Zijn voorganger in deze functie, Sandor Gaspar, was op 22 mei 1988 ontheven van zijn lidmaatschap van het Politburo van de Hongaarse communistische partij (HSAP).
Na een zeer levendig debat in het parlement werd Istvan Stadinger verkozen tot nieuwe parlementsvoorzitter. Stadinger werd onverwachts met diverse tegenkandidaten geconfronteerd; hij werd gekozen met 222 stemmen voor en 129 stemmen tegen.

Het parlement hechtte op 29 juni eveneens goedkeuring aan de volgende wijzigingen in de ministerraad: Imre Markoja werd als minister van justitie vervangen door Kalman Kulcsar; Tibor Czibere volgde Bela Köpeczi op als minister van onderwijs en cultuur; en Imre Pozsgay werd benoemd tot minister van staat, verantwoordelijk voor politieke ontwikkelingen.
De Nationale Raad van het Patriottisch Volksfront koos op 4 juli 1988 Istvan Huszar tot secretaris-generaal van het Volksfront, in opvolging van Imre Poszgay.
Op 5 okt. 1988 nam Jozsef Marjai ontslag als vice-premier en minister van handel. Tot nieuwe minister van handel werd Tamas Beck benoemd.

*Miklos Nemeth **nieuwe** premier*

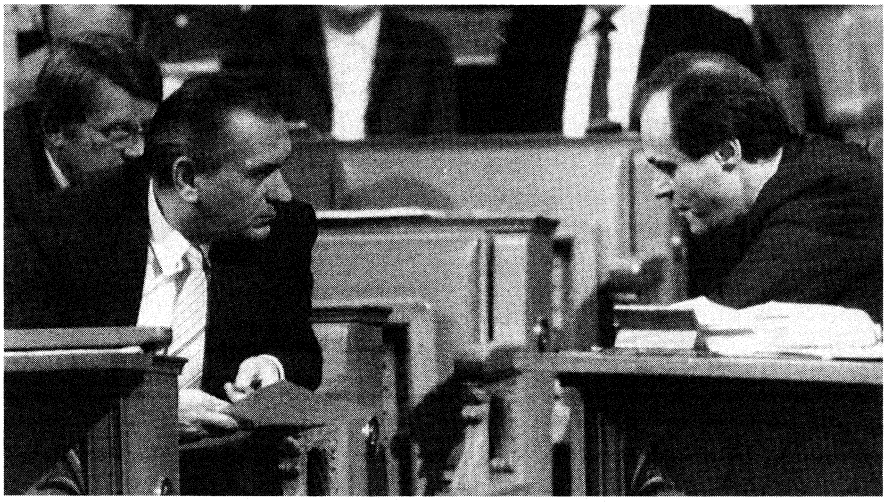
Op 24 nov. 1988 stemde het Hongaarse parlement in met de benoeming van de econoom Miklos Nemeth tot premier. Hij volgde in deze funtie Karoly Grosz op, die in mei 1988 was verkozen tot secretaris-generaal van de communistische partij. Grosz had in oktober te kennen gegeven niet beide functies tegelijk te willen bekleden.
Het parlement keurde tevens de benoeming goed van de econoom Rezsö Nyers tot vice-premier en minister van staat, belast met het economische beleid.
In het NRC/Handelsblad van 25 nov. 1988 schreef Peter Michielsen naar aanleiding van de benoeming het volgende commentaar:

De 40-jarige Miklós Németh, gisteren door liet parlement tot premier van Hongarije gekozen, is niet de jongste premier uit de Hongaarse geschiedenis: dat was in 1936 András Hegedüs, toen stalinist en nu prominent in de socialistische oppositie. Maar jong is Miklos Nemeth wel, en dynamisch is hij ook, en deskundig: een econoom die weet wat hij wil en die weet welke de inogelijkheden zijn. Het belangrijkste echter is dat Miklós Németh met zijn economische denkbeelden de verlengde arm is van zijn voorganger als regeringsleider, partijchef Grósz.

Er maren naast Németh nog drie kandidaten voor de opvolging: Rezsö Nyers, de 'vader' van het economische hervormingsmodel van 1968 die ee der dit jaar na een politieke ballingschap van veertien jaar op het toneel terugkeerde: Im re Pozsgay, de meest uitgesproken pleitbezorger van politieke hervormingen en pluriformiteit: en Ilona Tatai, die tien jaar lang directrice van de Taurus-rubberfabriek, een van de meest succesvolle bedrijven in het land is geweest.
De vier hadden met elkaar gemeen dat ze allen bij de coup tegen partijchef Kádár in mei het politburo binnentraden: vertegenwoordigers van een nieuwe garde. Maar verschillen waren er ook, tussen de vier kandidaten: twee van hen, de voormalige sociaal-democraat Nyers en Imre Pozsgay. zijn zelfs naar Hongaarse maatstaven radicaal als het gaat om economische en politieke hervormingen - te radicaal naar het idee van Grósz. De partijleider is weliswaar voor hervormingen, maar wil die zolang mogelijk en zoveel mogelijk binnen het bestaande socialistische kader realiseren.
Grósz voelt niets voor een meerpartijensysteem zolang hij binnen het huidige stelsel nog uit de voeten kan en hij voelt evenmin voor omvangrijke privatiseringen zolang het met minder ook lukt.
Daarbij blijft de partij, onder zijn leiding, vanzelfsprekend de eerste viool spelen, en een premier hoort dan ook chef-uitvoerder van de richtlijnen van de partij te zijn. Het streven naar een duidelijker scheiding tussen partij en regering en naar een verkleining van de rol van de partij doet niets af aan deze principiële taakverdeling. De benoeming van Nyers of Pozsgay tot premier zou een duidelijk recept voor ruzie in de toelromst hebben betekend: zij zouden het snel met Grósz aan de stok hebben geliregen. Van Németh is geen gesputter te verwachten, niet omdat hij daar het type niet voor is maar omdat hij met Grósz op een golflengte zit.
Németh was dus Grósz' logische keus, ook al omdat hij, in tegenstelling tot Ilona Tatai, de vierde kandidaat, ondanks zijn jeugd veel ervaring heeft en het economisch beleid al enkele jaren mee bepaalt.

Net als Grósz is Németh afkomstig uit het noorden van Hongarije: hij komt uit een boerengezin in Monok, een dorp in de provincie Borsod maar curieus genoeg ook de nationale held Kossuth vandaan kwam. Németh studeerde politieke economie en planning aan de Karl Marx Universiteit voor Economie, werkte daar na zijn afstuderen als assistent en vertrok in 1975 voor een jaar naar Harvard. Na vier jaar bij het planbureau te hebben gewerkt haalde Kádárs economische paus Havasi hem in 1981 naar het Centraal Comité, waar hij in 1986 afdelinghoofd werd.

Németh mag niet de jongste premier in de Hongaarse geschiedenis zijn, hij werd vorig jaar wel de jongste secretaris van het Centraal Comité uit de geschiedenis: partijcarrieres plegen langzamer te lopen dan die in het bestuursapparaat; men moet als CC-secretaris de partij sturen, maar ook toezicht uitoefenen op regering en samenleving. In mei tenslotte deed Németh zijn intrede in het politburo.
Het heeft Grósz moeite gekost zijn favoriet benoemd te krijgen: vooral binnen het overkoepelende Patriottisch Front, dat graag een stapje verder gaat dan de partij wenselijk acht, heerste een voorkeur voor Nyers, en uiteindelijk heeft Grosz Nyers als vice-premier en minister van staat voor econoinische zaken vlak naast Németh moeten plaatsen: een flinke concessie.
De benoeming van Németh in plaats van Nyers of Pozsgay kan morden gezien als een zege van de gematigden boven de radicale hervormers. Toch is de keus waarschijnlijk bevorderlijk voor de stabiliteit van Hongarije. In een interview met zijn eigen regeringsblad Maqyar ***Hir-*** lap heeft Grósz onlangs geklaagd over de verdeeldheid in de top; de .,principiële orde en discipline wankelen wel eens" bij de discussies in het politburo. De benoeming van Németh garandeert dat de ruzies binnenskamers blijven.



Premier Karoly Grosz (l.) in gesprek met vice-premier Peter Medgyessy tijdens de parlementszitting op 5 oktober 1988.

Plenum Centraal Comité over economische hervormingen

Op 13 en 14 juli 1988 werd in Boedapest een plenum van het Centraal Comité van de HSAP gehouden, dat gewijd was aan economische en andere hervormingen Voor het eerst in de Hongaarse geschiedenis werden gedeeltes van de zitting uitgezonden via radio en televisie.
In zijn openingsrede wees Politburolid Miklos Nemeth erop, dat de Hongaarse economie zich in een kritieke toestand bevond. ,,Onze hulpbronnen zijn uitgeput, er is sprake van een overcentralisatie in veel sectoren van de economie, de produktiestructuur is verouderd en we zijn niet in staat aansluiting te vinden bij de belangrijkste trends op de wereldmarkt".
De aflossing en rente op de buitenlandse schuld slokten volgens Nemeth 60 à 70% van de valuta-inkomsten op en waren alleen nog op te brengen door nieuwe kredieten. Ook werd de technologische kloof met het Westen steeds breder.
Het Centraal Comité sprak zich op 14 juli uit voor het meest radicale van twee programma's voor economische hervormingen. Het plan voorzag in de invoering op grote schaal van marktmechanismen en in de vergroting van de rol van privé-bedrijven, die tot 30% van de totale economische activiteit voor hun rekening zouden gaan nemen Het plan voorzag ook in de sluiting van onrendabele bedrijven, hetgeen zou kunnen leiden tot een stijging van het aantal werklozen van 16.000 tot 100.000.
Het Centraal Comité besloot eveneens het aantal functies in de samenleving waarvoor kandidaten toestemming van de partij nodig hadden, terug te brengen van 1200 tot 435. De maatregel werd door waarnemers gezien als een eerste concrete stap op weg naar de verkleining van de rol van de partij in de samenleving.
In datzelfde kader paste de instemming van het Centraal Comité met de nog door het parlement goed te keuren Wet op de verenigingen. Bij de introductie ervan zei Politburolid György Fejti dat de samenleving niet werd bedreigd door spontane initiatieven vanuit de burgerij , maar juist door het gebrek daaraan, door passiviteit en onverschilligheid.Hij verklaarde dat demonstraties en onafhankelijke organisaties alleen nog verboden konden worden als de wet werd geschonden en dat de betrokkenen het verbod altijd voor de rechter konden aanvechten.

Meer ruimte voor privé-bedrijven

Het Hongaars parlement nam op 6 okt. 1988 een nieuwe wet op ondernemingen aan, die privé-bedrijven en privéinvesteringen grote ruimte verschafte. Volgens de wet, die vanaf 1989 van kracht zou zijn, mochten alle Hongaren aandelen kopen.
Privé-bedrijven mochten voortaan in plaats van 30 maximaal 500 mensen in dienst hebben. Verder werden de bestaande beperkingen op joint ventures geschrapt en mochten buitenlandse firma's ook zonder Hongaarse deelneming bedrijven vestigen of kopen.
Minister van justitie Kalman Kulcsar, die de nieuwe wetgeving presenteerde, zei dat de veranderingen door economische noodzaak ingegeven waren. Hij zei dat het ,,niet verbazingwekkend" was dat leden van de oudere generatie de veranderingen kapitalistisch vonden.

(Voortzetting volgende aflevering)

IRAN

KHOWEINI'S LEVEN EN WERK REACTIES ZIJN OPVOLGING

In de aflevering van 15 juni werd verslag gedaan van het overlijden van Ayatollah Khomeini, de leider van de Islamitische Republiek Iran. en van een reeks gebeurtenissen en ontwikkelingen in de laatste maanden van zijn leven (pag. 369 e.v.).
Hieronder volgen een overzicht van zijn leven, beschouwingen over zijn leiderschap, reacties op zijn dood en zijn opvolging.

Khomeini's weg naar *de* macht

Ruhollah Khomeini werd op 24 september 1902 geboren in Khomeini, een stadje ten zuidwesten van Teheran als Ruhollah Musavi Hendi. Hij kwam uit een streng religieuze familie. Ook zijn vader, Sayyed Mostafa, was een ayatollah. Deze werd vijf maanden na de geboorte van Ruhollah in 1903 vermoord door landwachters, die zouden zijn betaald door de grootgrondbezitters tegen wie Sayyed Mostafa onder de boeren actie had gevoerd. (*FAZ* 5-6).
Na een opleiding in Isfahan vertrok Khomeini op zijn 16de jaar naar Arak om verder te leren. In 1920 ging hij zijn leraar, de beroemde ayatollah Abdol Karim Chairi-Yazdi, achterna en verhuisde hij naar de heilige stad Qom. Naast theologie studeerde hij astronomie, filosofie en islamitische mystiek. Na zijn studie werd Khomeini leraar aan de theologische school van Qom, waar honderden studenten zijn colleges volgden.

Op 22-jarige leeftijd schreef Khomeini een essay tegen het door Reza Khan (de stichter van de Pahlavi-dynastie) gepropageerde Iraanse nationalisme, dat zich - naar het voorbeeld van de Turkse leider Ataturk - een sterke centrale regering ten doel stelde om een eind te maken aan de tribale en feodale structuur van het land. Het verzet van Khomeini en zijn kring tegen Reza Shah (de vroegere Reza Khan) werd nog verscherpt, omdat deze poogde de macht van de mullahs (sjiïtische schriftgeleerden) te breken.
Toenemende Duitse invloed in Iran leidde op 23 augustus 1941 (tijdens de Tweede Wereldoorlog) tot een invasie van Britse en Russische troepen. Reza Shah moest aftreden ten gunste van zijn zoon, kroonprins Mohammed Reza Pahlavi, die op 16 september 1941 werd beëdigd. De nieuwe, 21-jarige shah vond het, aldus Guido Goudsmit in de Volkskrant (5-6) ,,tactischde georganiseerde islam in te schakelen als tegenwicht voor de groeiende communistische Tudeh-partij die, door de Sowjets gesteund, zo brutaal was geworden bijeenkomsten te beleggen nabij moskeeën. Ook Khomeini was van het gevaar van de atheïstische communisten doordrongen. voor een keer zaten hij en de shah op één lijn. Hij juichte de benoeming van ayatollah Borujerdi, een wat kleurloze mullah, tot Groot-Ayatollah en hoogste autoriteit binnen de Iraanse shi'a, dan ook toe."
In 1944 publiceerde Khomeini zijn theocratische ideeën in zijn boek ,,De ontsluiering van Geheimen" Michael Stein schreef in *NRC/H'blad* (5-6) o.a.:

,,Daarin stond: ,,Niemand dan God heeft het recht over wie dan ook te regeren of wetten uit te vaardigen. Het is volgens de rede dat God zelf een regering voor het volk moet vormen en wetten moet uitvaardigen. De wetten zijn uitsluitend de wetten van de islam."
Als tweede principe stelde Khomeini in dit boek dat een ware moslim ,,allee God, Zijn profeet en diegenen die in gezag boven u zijn gesteld", dient te gehoorzamen. Dat zijn geen koningen of presidenten, heersers of khaliefen, maar uitsluitend de mujtahids de rechtsgeleerden - zij die Gods wetten het beste kunnen uitleggen.

De koloniale mogendheden waren er, volgens Khomeini, op uit om de islamitische wereld te versplinteren en zo gemakkelijker in hun greep te krijgen. Met dit doel voor ogen probeerden zij met behulp van uitheemse wetten en gewoonten de islamitische instellingen en de islamitische cultuur te vervangen, waardoor de moslimsamenleving gecorrumpeerd en verzwakt zou worden. Aangezien het bewind van de sjah zich voor deze opzet leende, steunde het Satan.

In 1944 dacht Khomeini de mujtahids nog een raadgevende functie toe in het staatsbestel - met het recht van veto op die wetten die zij in strijd met de islam vonden. Dat was in overeenstemming met de vertrouwde sji'itische beginselen en conform de grondwet van 1907, die de macht van de toenmalige sjah aan banden legde..''

Omdat Khomeini volgens *Le* Monde (6-6)in de shah ,,het instrument van de overheersende (buitenlandse) mogendheden' zag, volgde hij niet belangstelling maar ook scepticisme de nationalisatie van de olie-industrie door premier Mossadeq in 1951.
Nadat Mossadeq in 1933 door de Amerikaanse CIA ten val was gebracht en naar mate het regime van de shah de Iraanse samenleving steeds verder in Westerse richting duwde, groeide volgens Michael Stein ,,Khomeini's overtuiging dat het hele duivelse systeem met wortel en tak moest worden uitgeroeid". Maar hij weigerde zich aan te sluiten bij de oproep die het Nationale Front (de voornaamste oppositiepartij) tussen 1959 en 1962 lanceerde: ,,Ja tegen de hervormingen, neen tegen het despotisme!" Hij stelde: ,,De hervormingcn zijn onmogelijk zonder onafhankelijkheid en deze zal een bedrieglijke schijn zijn zolang de dynastie regeert."

Begin 1963 lanceerde de shah de Witte Revolutie: een programma van landhervormingen, nationalisaties, winstdeling door arbeiders en actief en passief kiesrecht voor vrouwen. Khomeini ging vanaf de kansel als enige van de ayatollahs als een razende te keer tegen de shah's "goddeloze" plannen. De landeigenaren-mullahs werden van hun voornaamste bron van inkomsten beroofd en - erger nog - vrou en zouden uiteindelijk tot hoeren worden gereduceerd als ze gelijke rechten als mannen zouden krijgen, fulmineerde Khomeini.
De shah, die zwoer bij een sterke staat en een groot leger, was getergd. Hij verscherpte de propaganda tegen de mullahs, die ,,zwarte reactionairen,



De baar met het stoffelijk overschot van Ayatollah Khomeini, bedekt door een witte lijkwade, op 6 juni in Teheran

parasieten en sodemieters''. Ook trad hij (in maart 1983) keihard op tegen godsdienstige studenten, vooral in Khomeini's thuisstad Qoin.
Op 3 juni 1963 liet de shah Khomeini arresteren, wat tot indrukwekkende protestdemonstraties leidde die door generaal Gholam Ali Oveisi bloedig werden onderdrukt. Daarbij vielen volgens de oppositie omstreeks 10.000 doden. Khomeini verbleef eerst in de kazerne van Ichratabad (bij Teheran) en vervolgens in een bewaakte residentie in Chemiran (Noord-Teheran).
In april 1964 werd de Avatollah vrijgelaten. Hij hervatte de aanval op de sjah en diens ,,uitverkoop'' van Iran aan de Amerikanen.
Op 4 november 1964 werd hij uit Iran verbannen en vestigde hij zich in de Turkse stad Bursa. Vandaar ging hij in oktober 1965 - volgens Le Monde-op aandrang van de Turkse autoriteiten - naar de heilige stad Najaf in Irak.
In Najaf, waar zijn familie had gewoond, zette Khomeini zijn kruistocht tegen de ,,Amerikaanse'' shah voort en verschafte zijn islamitische republiek een theoretische basis in zijn geschriften. Het netwerk van volgelingen dat hij onder de mullahs had opgebouwd deed de rest: het verspreidde zijn boodschappen op cassette onder de Iraanse ,,kleine luyden'', die geen deel hadden in de duizelingwekkende stijging van de welvaart door de olie-boom. De shah had niet door met wie hij te maken had: tot diep in 1978 beschouwde hij Khomeini als een ,,hond die tegen de maan blaft''.

In november 1977 overleed Khomeini's oudste zoon, Sayyed Mostafa, plotseling in Najaf. De aanhangers van de Ayatollah veronderstelden dat die dood het werk van de geheime politie van de shah was. Diezelfde maand vonden in Iran studentenacties plaats. In januari 1978 kwam het religieuze verzet tegen het shah-regime in Iran serieus op gang met botsingen tussen betogers en politie in Qom. Er volgden onlusten in Tabriz (februari 1978), in Yazd en andere steden (eind maart) en in Yazd, Qom en elders (vanaf 7 mei). Daarop leek de rust terug te keren en werd door de Iraanse regering een begin met een liberaliseringsbeleid gemaakt. Maar op 22 juli 1978 braken in Mashah nieuwe gewelddadige onlusten uit.
De shah benoemde op 27 augustus 1978 een nieuwe premier om naar een nationale verzoening te streven. Op 8 september 1978 echter raakten leger en politie in Teheran slaags met duizenden betogers, waarbij honderden doden zouden zijn gevallen (,,zwarte vrijdag''). Daarop werd in 12 steden de staat van beleg afgekondigd, maar onlusten en stakingen duurden voort.
Inmiddels had Irak onder druk van Iran besloten Khomeini uit te wijzen. Deze vestigde zich op 5 oktober 1978 in het Parijse voorstadje Neauphle-le-Château, vanwaar hij het verzet tegen het shah-regime via een goed-georganiseerde oppositiebeweging in Iran leidde. Dat hij niet moe werd een ,,islamitische republiek'' in het vooruitzicht te stellen, waarin niet het volk maar God - zoals de mullahs Hem begrepen - de dienst zou uitmaken, wekte slechts bij weinigen wantrouwen.
In een memorandum van de CIA dat in het najaar van 1978 onder Amerikaanse diplomaten werd verspreid, werd Khomeini beschreven als ,,generalist, een soort filosoof-koning, die een einde wil maken aan de corruptie en zich daarna wil terugtrekken in zijn school in de heilige stad Qom''.
Op 16 januari 1979 moest de shah Iran verlaten en op 1 februari 1979 landde Ayatollah Khomeini in een Jumbo van Air France in Teheran, waar hij door meer dan vier miljoen mensen geestdriftig werd begroet.
Na een laatste confrontatie met de keizerlijke garde (9-12 februari 1979) bezweek de monarchie en bij een referendum op 30/31 maart sprak de bevolking zich uit voor de Islamitische Republiek, Van die republiek bleef Ayatollah Khomeini meer dan tien jaar de leider.

Tien jaar Khomeini-bewind

In de Volkskrant (5-6) schreef Guido Goudsmit o.m.:

,,Zijn late succes stelde de ayatollah voor nieuwe problemen: hij moest zijn macht consolideren en burgerlijke liberalen, Tudeh-communisten, volksmujaheddin, shah-gezinde militairen, a-politieke geestelijken en - bovenal - de bevolking voor zijn islamitische experimenten zien te winnen. En Khomeini was er als een geslepen politicus dan wel in geslaagd de macht te veroveren, als bestuurder had hij geen greintje ervaring.
In de tien lange jaren na zijn triomfantelijke thuiskomst bleef Khomeini, die als gids van de revolutie bijna onbeperkte volmachten had, zigzaggen tussen droom en werkelijkheid, De revolutie had geen duidelijke sociaal-economische doelstellingen en bleek zich evenmin voor navolging te lenen. De ayatollah droomde van een overwinning op het Irak van Saddam Hoessein, die hem in 1978 op verzoek van de shah, naar Frankrijk had uitgewezen en zijn land in 1980 plotseling was binnengevallen. De werkelijkheid dwong Khorneini vorig jaar juli echter een ,,beker gif'' te drinken en een staakt-het-vuren te accepteren. Hij moest onophoudelijk laveren tussen de pragmatische en radicale facties binnen de geestelijkheid. maar hij slaagde er niet in te voorkomen dat Iran op drift raakte''.

Michael Stein stelde in *NRC/H'blad* (5-6) o.a.:

,,Miljoenen Iraniërs volgden Khomeini met meer of minder overtuiging omdat zij vóór alles wilden afrekenen met de shah en de met hem verbonden buitenlandse invloeden. Zij werden gestraft voor hun politieke naïviteit en onwetendheid.(...)
De miljoenen mensen die onder zijn bestuur niet in ballingschap vluchtten, in het gevang verdwenen, voor het vuurpeloton verschenen, in het openbaar werden opgehangen of werden gesteníigd, herhaalden dag na dag, maand na maand, jaar n3 jaar *Allah-uAkhbar*, Khomeini Rakhbar *(Allah* is de Grootste, Khomeini de Leider). De eindeloze herhaling leek hen nimmer te vervelen.

Zij wensten hun Leider een leven toe dat eeuwigdurend zou zijn of ten minste zolang de Verborgen Imam nog niet op aarde teruggekeerd was. Want zij hadden alle reden de man dankbaar te zijn die als geen ander hun eigenwaarde versterkte en hen bevestigde in hun traditionele cultuur. Hij deed dat door voortdurend erop te hameren dat zij onoverwinnelijk waren in hun gerechtvaardigde strijd tegen de kwaadaardige buitenwereld, mits zij maar nauwgezet God, dat wil zeggen hem, de imam, zouden volgen. Als eminent godsgeleerde wist immers hij het best wat God met Zijn beminde volgelingen voorhad. Zo maren Gods grootheid en Khomeini's leiderschap overbrekelijk met elkaar verboriden(...)
De nu verdwenen Leider was voor miljoenen Iraniërs waarlijk de man die - zoals zijn voornaam Ruhollah aangaf - de geest van Allah bezat. De mullah die, levend op yoghurt, vruchten, kaas, brood en soep. met granieten onverbiddelijkheid zijn mil - in Allahs naam - aan allen oplegde en er tevens voor zorgde dat niemand in zijri schaduw kon staan. Die in zijn lange leven zich ervan had overtuigd dat dc gehoorzaam heid aan de almachtige, wrekende God oneindig veel belangrijker is dan liefde voor de mensen(...)
Het ging ten slotte om die ene Idee: de verspreiding van Gods wetten. Indien nodig zouden zij alle moslims, indien mogelijk de hele mensheid worden opgelegd(...)
Alle middelen zijn geoorloofd om het goede doel te bereiken, luidde de boodschap van zijn Islamitische Revolutie, die nu eens impliciet, dan meer luidkeels werd verkondigd. Er moesten zo snel mogelijk meer islamitische rechtsgeleerden worden geschoold om Gods wetten te verklaren en verder te verspreiden. De vijanden van de islam moesten op welke wijze dan ook morden geïntimideerd om de kracht van de islam aan te tonen(...)
Zo kon de imam - nurks, zonder enige emotie te tonen, met een zucht, een handbeweging of een verwijzing naar Gods heilige wetten - de grootste gruwelen sanctioneren. Niet omdat hij een bloeddorstig man was, maar omdat hij een heilig ideaal had, dat hij wrokkig, onbarmhartig koeste de(...)
Onmiddellijk na zijn terugkeer in Iran op 1 februari 1979 beloofde de imam Khomeini op de begraafplaats Beheshte Zahra aan de *mustazafin*, de Verdrukten op Aarde, een beter bestaan: vrije behuizing en gratis mater en elektriciteit. Het volk had de revolutie gemaakt. Dus zouden de armen de vruchten ervan pluliken, terwijl de rijken zouden bloeden. Inderdaad mocht een klein aantal lieden uit de sloppenwijken - mits zij beschikten over de juiste relaties met de juiste geestelijken - de woningen betrekken van naar het buitenland gevluchte Satanaanhangers. Ook hielpen diverse stichtingen met behulp van in beslag genomen gelden de *mustazafin*.
De *mustazafin*, als machtsbasis voor het regime onmisbaar omdat de Hezbollahi uit hun rijen werden gerecruteerd, werden met allerlei subsidies beloond. ,,Renteniers van de olie'' werden zij genoemd omdat de overheid aanvankelijk zoveel geld aan hen spendeerde, Maar van een werkelijke, op de wet gebaseerde herverdeling van het nationale inkomen was geen sprake. Zelfs de veelvuldig beloofde landhervorming werd niet uitgevoerd.
Reeds in 1980 was het overduidelijk dat de Islamitische Revolutie Khomeini's eerdere toezeggingen niet kon en niet wilde inlossen. Daartoe ontbraken de financieel-economische mogelijkheden. Belangrijker was dat een groot deel van de clerus zich pertinent tegen zulk versluierd ,,marxisme'' keerde. Imam Khomeini hoefde zich ook niet meer zo goed zijn beloftes te herinneren; zij maren op zijn bevel gewist van de tienduizenden tapes, waarop men zijn toespraak van Beheshte Zahra kon beluisteren. Voortbordurend op die vergeetachtigheid stelde Khomeini in de zomer van 1980 publiekelijk de vraag: ,,Hebben mij de revolutie gemaakt om huizen en arbeidsplaatsen aan de mensen te geven?'' Zijn antwoord: ,,Nee, wij maakten revolutie voor God.''

De consequentie was dat de revolutie een permanent karakter moest krijgen Er dienden voortdurend vijandbeelden te worden gecreëerd en nieuwe Satans te worden bestreden. Alleen zo kon men de revolutie in stand houden, die

verder niets anders te bieden had dan de verdediging van de islam en de strijd voor God (...) Geconfronteerd met het onstuitbare proces van verwesterlijking *dat de moslim-wereld overspoelde, herhaalde Khoineini voortdurend dat de islam vanuit een defensieve positie streed. Dat stelde hem in staat* om *vervolgens in het offensief te* gaan.

Ais *Leider van ue* Islamitische Republiek *perfectioneerde hij die strategie. Zodra de revolutie vermoeid werd, zorgde Khomeini voor een* nieume *injectie, waardoor zijn boodschap - dat de* Satansknechten de Islamitische Republiek *dn*delijk bedreigden - inderdaad uitkwam.

Zo mocht de revolutie elke keer „een Godsgeschenk" ontvangen: eerst de gijzeling van de Amerikaanse diplomaten in „het spionnen*nest", vervolgens de oorlog tegen Irak, daarna het bloedbad in Mekka onder de Iraanse pelgrims, en ten* slotte *de affaire-Rushdie.Met behulp van al die hemelse* cadeautjes *kon de* imam *de revolutie bestendigen en het vijandbeeld nieuw* leven *inblazen.*

Geen *enkele revolutie kan echter permanent* zijn. *Als* zij eindeloos *doorgaat, sterft* zij *van uitputting of wordt zij door haar eigen geloofsijver verzengd. Dat was vorig jaar al duidelijk te merken. Tot het laatste* moment *dacht* Khomeini *dat hij de oorlog tegen Irak kon voortzetten. Toen Iran geen middelen meer had om de oorlog verder te voeren,* werd *hij gedwongen de realiteit onder ogen te zien. Het was voor heni hetzelfde als het innemen van „een beker gif".* Want daarmee *was het einde van de Islamitische Revolutie in zicht.*

Om God te dienen, gaf Khomeini aan Iran zijn authenticiteit gedeeltelijk terug en vestigde hij een dictatuur die, naarmate de jaren verstreken, in onderdrukkings-, martel- en moordpraktijken *het regime van de shah verre overtrof...*"

Reacties op Khomeini's dood

In het buitenland werd, behalve door Iraanse ballingen, over het algemeen zeer terughoudend of helemaal niet gereageerd op het bericht van Khomeini's overlijden.

De Amerikaanse president Bush zei op 4 juni te hopen dat Iran nu op weg is naar een ,,verantwoordelijker rol in de internationale gemeenschap".

De Franse minister van buitenlandse zaken Dumas sprak de hoop uit dat Iran weer de ,,plaats zal innemen waarop het in de internationale gemeenschap recht heeft". Zijn Britse collega Howe zei geen ,,weloverwogen commentaar" te kunnen geven.

De radio van Irak meldde, net als de media van de meeste andere Arabische landen, Khomeini's overlijden zonder commentaar. Syrië kondigde een week van nationale rouw af; president Assad noemde Khomeini een ,,leider van het verzet tegen de krachten van (de) tirannie". Sjiïeten in Libanon en de Golfstaten deelden in de rouw; de geestelijke leider van de Hezbollah in Libanon, sjeik Mohammed Hussein Fadlallah, noemde de dood van Khomeini ,,een van de meest verwoestende rampen die de islamitische natie heeft getroffen".

Maar de president van Pakistan was het enige staatshoofd op de begrafenis (The Economist (10-6).

Abol Hassan Bani Sadr, de eerste president onder Khomeini en thans balling in Parijs, achtte de dood van de Ayatollah ,,het begin van de mars naar de democratie". De zoon van de verdreven sjah, Rcza Pahlavi voorzag een periode van ,,onzekerheid, wanorde en factiestrijd". Hij meende: ,,Met de dood van Khomeini is ook de Islamitische Republiek gestorven". Massoud Rajavi, de leider van de Mujaheddin-e-Khalq, deed vanuit Bagdad een beroep op zijn landgenoten te ,,helpen bij het opruimen van de onwettige resten van iiet islamitische regime en zich voor te bereiden op de laatste slag" Het langs de Iraaks-Iraanse grens gelegerde Nationale Bevrijdingsleger (NLA), de militaire vleugel van de mujaheddin, werd in de hoogste staat van paraatheid gebracht.

Opvolging door Khamenei

Op 4 juni koos de Raad van Deskundigen hojatoleslam Ali Khamenei tot ,,leider s-an de Islamitische Republiek" als opvolger van Ayatollah Khomeini (pag. 369/1).

Op 13 juni meldde het Iraanse persbu reau Irna dat de Raad eerst een voorstel had verworpen om Khomeini's zoon Ahmad aan te wijzen. Daarna had de raad met 44 van dc 76 stemmen een motie verworpen om een raad van drie of vijf religieuze hoogwaardigheidsbeklecders met de opvolging te belasten; als leden van die raad aren voorgesteld Ali Khamenei, Moussavi Ardabili, Ali Meshkini, Hashemi Rafsanjani en Ahmad Khomeini. Tenslotte was Khamenei gekozen met 60 van de 74 stemmen, aldus Irna *(Reuter/Le* Monde 15-6) w

Ali Khamenei werd in 1940 *(of* 1939) *geboren in Mashad (de hoofdstad van Khorassan), een heilige stad voor de Iraanse sjiieten, in een familie van geestelijken. Hij studeerde daar theologie en* was *vanaf* 1958 *een van de leerlingen van Ayatollah Khomeini aan de theologische school te Qom. In* 1964 *keerde hij naar Mashad terug. Nadat Khomeini zich in oktober* 1965 *in de heilige stad Najaf in Irak had gevestigd, trad* Khamenei *als verbindingsman tussen zijn leraar en de oppositionele „strijdende geestelijkheid" op. Wegens revolutionaire activiteiten werd* Khamenei *onder het bewind van de sjah in de jaren* 1964-1978 *zes* maal *gevangengezet; in* 1978 *werd hij zelfs verbannen.*

Tijdens de islamitische revolutie speelde Khamenei *een belangrijke* rol. *Hij* was *lid van de Revolutionaire Raad tot deze werd ontbonden (november* 1979). *In maart* 1980 *werd hij tot lid van de majlis (parlement) gekozen. Ook in* 1980 *werd hij benoemd tot leider van het* vrijdaggebed *in Teheran* en *vertegenwoordiger van* Khomeini *in de opperste defensieraad. Hij* was *een van de oprichters van de Islamitische Republikeinse Partij, waarvan hij in september* 1980 *secretaris-generaal* werd. *In deze functie dong hij in* 1981 *naar de functie van president.*

Op 2 oktober 1981 *werd Khamenei met* 96% *van de stemmen tot derde president van de Islamitische Republiek gekozen als opvolger van de vermoorde Mohammed Ali Rajai. Hijzelf had in juni* 1981 *een moordaanslag overleefd,* maar *daardoor kon hij niet langer zijn rechterarm gebruiken. Zijn handicap leverde hem de titel „levende martelaar" op.* Met *ca.* 85% *van de stemmen werd Khamenei op* 16 *augustus* 1985 *herkozen als president,* waarna *hij op* 10 *oktober* 1985 *voor een tweede (en laatste) ambtstermijn van vier jaar werd beëdigd.*

Khamenei publiceerde diverse boeken, waaronder „De toekomst van de Islam", „Het verzet tegen de Westerse revolutie" en „De rol van de moslems in de bevrijdingsbeweging van India". Als president poogde Khamenei zich steeds buiten de strijd om de politieke koers te houden en zijn persoonlijke mening te verhelen, aldus Ahmad *Taheri in* ***Die*** *Zeit* (9-6). *Daarom is het tot nog toe moeilijk hem op een van de* politiek-*ideologische richtingen in Iran vast te leggen. Tegenwoordig schatten velen* hem *als conservatieve pragmaticus in, aldus* W.G. Lerch *in de FAZ* (6-6), *maar deze voegde daa aan toe dat* men *inet het aanleggen van* Westerse maatstaven in het geval van *Iran* zeer voorzichtig moet zijn. Volgens *ue Financial Times* (6-6) **is** Khamenei *geneigd* zich *te buigen voor de heersende politieke winden.*

Khomeini's testament

Op 5 juni publiceerde radio-Teheran delen van Khomeini's testament. In deze delen werd geen melding gemaakt van zijn wensen ten aanzien van de opvolger. Wel werd o.a. gesteld:

- De vijanden van God zijn wilde beesten die generlei misdaad en verraad schuwen. Aan het hoofd van hen staat Amerika, van nature een staatsterrorist die de wereld overal in brand heeft gestoken, en zijn bondgenoot, het internationale zionisme.
- Dit is het tijdperk waarin de wereld van de Islam wordt onderdrukt door de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie en de met hen verbonden agenten, waaronder de familie Al Saud, deze beruchte verraders... Moge de vloek van God en die van zijn engelen en profeten op hen neerdalen.
- De islamitische naties en de onderdrukten van de wereld zijn er trots op dat hun vijanden zijn (koning) Hoessein van Jordanië, die misdaad-venter, alsook (koning) Hassan (van Marokko) en (president) Hosni Mubarak (van Egypte), die partners van misdadig Israël welke bij hun dienstbetoon aan Amerika en Israël niet terugschrikken voor enig verraad jegens hun eigen naties. Wij zijn er trots op dat onze vijand is (president) Saddam (Hoessein van Irak), die bij vriend en vijand bekend staat als een misdadiger en een overtreder van internationale regelingen en mensenrechten.
- Het belang van de roemrijke Islamitische revolutie (...) is zo groot dat de evaluatie ervan de mogelijkheden van de tong en de pen te boven gaat.
- Ik beveel de edele onderdrukte naties en de geliefde natie Iran aan krachtig en standvastig toegewijd te blijven aan dit rechte goddelijke pad, dat noch afhankelijk is van het Goddeloze Oosten noch van het tirannieke, godslasterlijke Westen. Het is daarentegen een pad waarlangs God dichtbij de mensheid staat.

Deze fragmenten zijn ontleend aan The Economist (10-6). Volgens andere berichten werd de Sowjet-Unie veroordeeld als ,,deze vijandige satan".

Het oorspronkelijke testament van Ayatollah Khomeini werd geschreven in 1982. De nu gepubliceerde versie werd opgesteld in 1987, na het bloedbad onder Iraanse pelgrims in Mekka (Saoedi-Arabië).

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, *Postbus* 1118, 1000 BC *Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B* 2100, *Deurne-Antwerpen, Keesinglaan* 2-20 *I.S.S.N.* 0165-3660

EUROPESE RAAD IN MADRID

In de Spaanse hoofdstad Madrid heeft op 26 en 27 iuni een biieenkomst plaatsgevonden van de Europese Raad - het gezelschap van de Franse president en de regeringsleiders van de EG-staten.
Belangrijkste onderwerp in de besprekingen in Madrid was de oprichting van een economische en monetaire unie (EMU)van de EG-lidstaten, waaromtrent EG-Commissievoorzitter Jacques Delors op 17 april voorstellen had gedaan (pag. 257 e.v. - 1987).

Voorbeschouwing. Diverse standpunten

Het *NRC/H'blad* van 24 juni bevatte een voorbeschouwing van de Europese Raad, waarin werd ingegaan op de verschillende standpunten, die binnen de EG leven t.a.v. de mogelijke EMU.
Het volgende is daaruit aangehaald.

Staatslieden putten hun metaforen tegenwoordig steeds meer uit de rijke arsenalen van de sportwereld.
Terwijl de Amerikaanse president Bush al berucht is wegens de onvertaalbare uitdrukkingen die hij aan het honkbalspel ontleent, nam Jacques Delors op 23 juni zijn toevlucht tot de wielersport. ,,De Europese Raad die we in december vorig jaar in Rhodos hielden", zo zei de voorzitter van de Europese Commissie, ,,was een etappe over vlak land. Die in Madrid zal heuvelachtig zijn. Je weet nooit of alle twaalf de top zullen bereiken."
Met dat beeld trachtte Delors te illustreren hoe moeilijk de topconferentie van staats- en regeringsleiders van de Europese Gemeenschap, die op 26 en 27 juni in de Spaanse hoofdstad zou worden gehouden, dreigde te worden.
De steilste helling die tijdens de Europese Raad genomen zal moeten morden is de beslissing over de vraag op welke manier en op welk tijdstip de twaalf lidstaten van de EG de Economische en Monetaire Unie (EMU) kunnen realiseren.

Tien lidstaten zullen er op staan dat daarover op de top in Madrid een besluit wordt genomen. alleen Groot-Brittannië en Denemarken liggen dwars.
Mevrouw Thatcher wil niets meten van de wijziging van het Verdrag van Rome die nodig is om de overheveling van nationale beslissingsbevoegdheid op monetair gebied naar EG-instanties mogelijk te maken en evenmin wil zij zich vastleggen op een datum dat het pond sterling toetreedt tot het EMS, het wisselkoersensysteem van de EG.
Denemarken heeft op zichzelf geen bezwaren tegen de EMU, maar ziet zich geplaatst voor institutionele barrières.
Frankrijk (en ook Italië) willen dat de EMU zo snel mogelijk een succes wordt, vooral omdat de economie van die landen er alleen maar op vooruit kan gaan als hun zwakke munten morden geruggesteund door de sterke Duitse mark.
De Bondsrepubliek zelf ziet in de totstandkoming van de EMU een mogelijkheid om haar Europese gezindheid nog eens te onderstrepen en zal, zo is de verwachting in diplomatieke kringen in Brussel, weinig geduld hebben met de Britten.
Op zijn persconferentie toonde Delors zich op 23 juni nu eens van zijn geduldige, dan meer van zijn ontoegefelijke kant: zeker, hij was bereid om met Margaret Thatcher te discussiëren over bepaalde onderdelen van het rapport van het comité-Delors, het pond hoefde zeker niet onmiddellijk tot het wisselkoerssysteem toe te treden (,,dat zou ik haar zelfs afraden omdat het speculatie in de hand werkt"), maar als men de eerste fase van het plan om tot de EMU te komen aanvaardt, dan volgt daar logischerwijs uit dat men ook de tweede en derde fase - waarin de verdragsmijziging en het afstaan van monetaire soevereiniteit aan de orde komen - accepteert.
,,Ik wil geen olie op het vuur gooien'; zo zei Delors, ,,ik zoek naar een consensus. Mij interesseert alleen of premier Thatcher het rapport aanvaardt."
Hoe dat moet morden bereikt meet op het ogenblik niemand. Heeft premier Felipe Gonzàlez een w-eek eerder in Londen wellicht een afspraak met zijn Britse collega kunnen maken om de top toch tenminste niet te laten mislukken?
Delors sloot dat op 23 juni niet uit: ,,We moeten rekening houden met de politieke genialiteit van de Spaanse premier", zo zei hij. Een compromis is volgens Delors - en ook in de ogen van sommige EG-diplomaten - wellicht te vinden in het beleggen van een intergouvernementele conferentie waar een besluit wordt genomen over de datum waarop de tweede en derde fase van het plan-Delors moeten ingaan.
Nederland zou in het bereiken van een dergelijk compromis eveneens, mocht dat nodig zijn, een opbouwende rol spelen. Van een scherpe confrontatie in Madrid wil Den Haag niets weten. ,,Traditioneel heeft Nederland altijd geduld met de Britten", zo zei de Nederlandse ambassadeur, P.C. Nieman. ,,Je kunt tenslotte wel enig begrip opbrengen voor de Britse aarzeling om de Europese Akte open te breken."
Als het nodig is zal Nederland in elk geval bereid zijn als bemiddelaar op te treden tussen Thatcher en de anderen.
Een ander belangrijk agendapunt waardoor de Britse premier zich min of meer geschoffeerd voelt is het sociale handvest dat ter discussie komt. Op 12 juni hebben tien van de twaalf ministers van sociale zaken in Luxemburg hun handtekening gezet onder mogelijke ,,conclusies van de Raad", zoals die in Madrid door de regeringsleiders zouden moeten worden aangenomen.
Maar het lijkt uitgesloten dat premier Thatcher die conclusies ongewijzigd laat zolang er passages in staan die werknemers te uitdrukkelijk recht op medezeggenschap verlenen. De verwachting is dat uiteindelijk een formulering zal worden gevonden die voldoende vaag is om alle twaalf lidstaten op één lijn te krijgen.
Het sociale handvest zelf, in de woorden van Delors ,,een plechtige verklaring waarin de democratische basisrechten van werknemers worden vastgelegd" zal in elk geval nog niet in Madrid, maar over een half jaar op de top in Parijs moeten morden ondertekend.

Te verwachten is verder dat in het kader van de Europese politieke samenwerking (EPS) verklaringen zuilen worden opgesteld over de situatie in China en over de consequenties die de Gemeenschap daaruit trekt voor haar betrekkingen niet dat land, en een over het Midden-Oosten.
Een vlieger die het Spaanse voorzitterschap ijverig bijgestaan door Delors, zal oplaten - de bespreking van de manier waarop de schuldenlast van landen met een middelhoog inkomen, lees: Latijns Amerika, kan worden verlicht - zal naar alle waarschijnlijkheid in de bomen terechtkomen: de meeste noordelijke EG-landen vinden dat dat probleem niet bij de Europese Gemeenschap, maar bij het IMF, de Club van Parijs of bij de Groep van zeven meest geïndustrialiseerde landen thuishoort.
Wat dat betreft zal het eerste voorzitterschap dat Spanje in de EG heeft bekleed misschien wat teleurstellend eindigen.
De Spaanse brugfunctie naar Latijns-Amerika of naar het Midden-Oosten is minder uit de verf gekomen dan Madrid begin dit jaar had gehoopt.
Maar de manier waarop de Spanjaarden zich van hun presidentiële functies hebben gekweten wordt in Brussel in het algemeen positief beoordeeld: de ministeriële middagmalen dreigden zo nu en dan mat uit te lopen, maar bij sommige dossiers, zoals op het gebied van de concurrentieregels, is energiek en fantasievol vorm gegeven aan het leiderschap.

Verloop besprekingen in Madrid

De Britse premier Thatcher is bereid de eerste fase van de EMU te aanvaarden, zo verklaarden diplomaten in Madrid op 26 juni, de eerste dag van de Europese Raad.
Thatcher zou ook willen aangeven wanneer en onder welke omstandigheden het Britse pond tot het Europese Monetaire Stelsel (EMS) kan toetreden. Deelneming van het pond sterling



Overzicht van de delegaties, die deelnamen aan de Europese Raad in Madrid.

Weekblad 58ste jaargang No. 3004. pag. 44167-44182

aan het EMS is nauw verbonden met de eerste fase van de EMU die op 1 juli 1990 zal moeten ingaan.
Thatcher lijkt echter te volharden in haar verzet om zich hier vast te leggen op de uiteindelijke doelstellingen van het op tafel liggende rapport dat een commissie onder leiding van Jacaues Delors heeft opgesteld.
De EMU moet, volgens de voorzitter van de Europese Commissie en de andere deskundigen die het rapport hebben geschreven, leiden tot de oprichting van een Europese centrale bank en het scheppen van één Europese munt die in de tweede en derde fase van het proces naar de EMU bereikt moeten worden.
De Britse premier kant zich met name tegen de bepaling in het rapport dat aanvaarding van fase 1 automatisch aanvaarding inhoudt van fase 2 en 3, dus van het hele proces naar de EMU.
De Spaanse premier Felipe Gonzalez, voor wie de top de bekroning van het eerste Spaanse voorzitterschap van de Europese Gemeenschap moet vormen, is druk bezig een compromis te vinden tussen de Britse stellingname en de opvattingen van de Bondsrepubliek en Frankrijk, die vinden dat de Twaalf zich in Madrid achter de doelstellingen van de EMU moeten scharen.
Premier Lubbers, die uitstekend met de Britse premier kan opschieten, nam 's avonds op 25 juni met Thatcher de agenda van de topconferentie door, waarbij volgens Britse bronnen een brede mate van overeenstemming te constateren viel.
Lubbers zou hebben laten blijken dat hij ook niet op alle punten gelukkig is met de tweede en derde fase zoals die in het rapport over de EMU zijn geformuleerd. Maar, zo zeiden Nederlandse bronnen, Lubbers heeft er, anders dan Thatcher, geen moeite mee de doelstellingen van de EMU te aanvaarden.
Voorzitter Delors van de Europese Commissie heeft op 26 juni onderstreept dat de realisatie van de EMU grote veranderingen vergt. Hij bepleitte een graduele invoering van de drie voorgestelde fases, afhankelijk van de economische omstandigheden van het moment. Een strikt tijdschema noemde hij onwenselijk.
Voor premier Lubbers zijn de voorstellen van Delors aanvaardbaar, al zei hij wel dat sommige punten nog nadere bestudering behoeven.
Over het ontwerp voor het Europese Sociale Handvest, het tweede grote onderwerp op deze EG-top, lijken de twaalf regeringsleiders nog geen definitieve besluiten te zullen nemen. Volgens diplomatieke bronnen zal daarover pas eind dit jaar op de Europese top in Parijs worden beslist.
Ook hier komt de tegenstand vooral van Britse kant. Thatcher is bang dat het vastleggen van de sociale grondrechten op Europees niveau haar handen zal binden en de Britse werknemers meer rechten zal verschaffen dan zij wil toestaan.
De top begon 's ochtcnds op 26 juni met een ontvangst van de voorzitter van het Europese parlement, Lord Plumb. Hij onderstreepte het belang van de Europese Monetaire Unie en zei dat het parlement van de regeringsleiders een besluit verwacht ter bevordering van ,,positieve, praktische actie'' op dit punt
Over de sociale dimensie in de Gemeenschap merkte Plumb op dat die meer is dan een wettelijke verplichting: die dimensie moet de voorwaarde scheppen voor een grotere mobiliteit en betere arbeidsomstandigheden van werknemers in Europa.

Compromis over EMU bereikt

In de middag van 27 juni hebben de regeringsleiders van de EG een compromis bereikt over de totstandkoming van een EMU.
Het compromis over de EMU is gebaseerd op vier punten die de Spaanse gastheer, Felipe Gonzalez, zijn collega's had voorgelegd.
Dit: houden onder meer in dat de eerste fase van de EMU op 1 juli 1990 begint, dat het rapport van de commissie-Delors een goede basis is om tot een economische en monetaire unie te komen en dat ,,bevoegde organen'' voorbereidende werkzaamheden uitvoeren die het mogelijk maken om op een later vast te stellen moment een zogeheten intergouvernementele conferentie bijeen te roepen,
Zo'n conferentie is nodig om tot wijziging van het Verdrag van Rome, de oprichtingsverdragen van de Europese Gemeenschap, te komen.
Op verzoek van onder anderen premier Lubbers wordt in de tekst uitdrukkelijk verwezen naar het ,,subsidiariteitsbeginsel'', Dit houdt in dat op EG-niveau alleen die zaken moeten worden geregeld waarvoor het nationale niveau minder geschikt is.
Het compromis werd mogelijk doordat de Britse premier Thatcher bereid bleek een begin te maken met de eerste fase van het proces dat moet leiden tot de EMU. Thatcher gaf bovendien duidelijker dan ooit aan dat het Britse pond sterling thuishoort in het Europese Monetaire stelsel, het wisselkoersarrangement van de Europese Gemeenschap.
Wel onderstreepte Thatcher haar reserves tegen nieuwe communautaire instellingen, zoals een Europese centrale bank. Volgens de Britse premier moet er naar alternatieven worden gezocht die de overdracht van nationale soevereiniteit zo beperkt mogelijk houden.
Het feit dat de Britse premier bereid is in principe onderhandelingen over wijziging van het Verdrag van Rome te accepteren wordt beschouwd als een belangrijke doorbraak.
Britse bronnen beschouwen het resultaat van de top niettemin als een overwinning voor Thatcher omdat het rapport van de commissie-Delors niet uitdrukkelijk wordt omschreven als de enige weg naar de EMU
Het sociale handvest, het tweede hete hangijzer op deze Europese top, is nauwelijks aan de orde geweest. De Britse regering had zich hier eerder al in felle bewoordingen tegen uitgesproken.
Het Spaanse voorzitterschap heeft kennelijk afgezien van een uitgebreide discussie hierover. Waarschijnlijk komt het handvest op de volgende Europese top aan dc orde.

Verschillende discussiebijdragen

Het was op 26 juni een historische dag x-oor de Europese Gemeenschap. maar om andere redenen dan waarom topconferenties meestal ,,historisch worden genoemd: voor het eerst sprak de Britse premier Thatcher haar discussiebijdrage volledig van papier.
Terwijl zij tot dusver bij controversiële kwesties in dit gezelschap geen enkele moeite heeft haar politieke lijn vast te houden en daarbij harde taal nooit uit de weg gaat, woog de Britse premier dit keer haar woorden op een goudschaaltje.
Het ging dan ook om een kwestie van uitzonderlijk belang. de toekomst van de EG na de voltooiing van de ene markt zonder grenzen, eind 1992. Aan de orde was het rapport van de Commissie-Delors over de Economische en Monetaire Unie (EMU), het voorlaatste station op weg naar de eindbestemming, de politieke unie
Thatcher is niet zo'n bewonderaar van dergelijke continentale toekomstontwerpen. Zij is meer een pragmaticus, aanhanger van de politiek van kleine, concrete stappen.
Uitgaande van zo'n praktische instelling ontdeed zij het rapport, dat een commissie onder voorzitterschap van Delors had opgesteld, van de volgens haar gevaarlijke lading, met name het dreigende verlies van nationale soevereiniteit die het gevolg zal zijn van het voorgestelde systeem voor een Europese centrale bank en de schepping van één Europese munt. Die doeleinden zijn vervat in de tweede en derde fase van Delors' plan.
Anderzijds kan Thatcher wel akkoord gaan met de invoering van de eerste fase die de Commissie-Delors heeft voorgesteld. de volledige vrijmaking van het kapitaalverkeer en de voltooiing van de interne EG-markt.
Ze is daarvoor zelfs bereid het Britse pond sterling, onder voorwaarden, geheel in het EMS (Europese Monetaire Stelsel, het gemeenschappelijke wisselkoersarrangement van de Gemeenschap) onder te brengen. Die stap hebben de Britten tot nog toe niet durven doen omdat daarvoor ,,de tijd nog niet rijp'' was.
Als voorwaarden noemde de Britse premier de volledige vrijmaking van het kapitaalverkeer, voltooiing van de programma's voor de interne markt, versterking van de economische concurrentiepolitiek in de EG en ten slotte een ,,significante'' vermindering van de inflatie.
Britse bronnen zeggen dat de inflatie, die nu 8,3 procent bedraagt, onder de vijf procent moet dalen. In de rest van de Gemeenschap bedraagt zij gemiddeld 4,5 procent.

Thatchers ,,opening" lokte verdeelde reacties uit. Een zeer ,,pacificerende verklaring" noemde Lubbers de inte - ventie van zijn Britse collega. Zij karakteriseerde het rapport van Delors als ,,een goede basis om verder te werken", met dc nadruk op het woord een. Maar er was ook kritiek.
President Mitterrand, die het rapport als de basis beschouwt, riep dreigend dat de Gemeenschap landen die terugkomen op de verklaring over de EMU, die vorig jaar op de top in Hannover is aangenomen (pag. 417 e.v.-1988) niet moet volgen.
Hij karakteriseerde de huidige situatie als ,,wollig'' en ,,mistig". ,,Frankrijk zal met die mist geen genoegen nemen". Het Franse staatshoofd waarschuwde dat Parijs zijn positie op het gebied van de vrijmaking van kapitaalverkeer, die volgend jaar op 1 juli moet zijn doorgevoerd, wel eens kan herzien als deze niet gepaard gaat met vooruitgang in de richting van de EMU.
Bondskanselier Kohl, die samen met Mitterrand onlangs nog de Britse premier onder druk had proberen te zetten om de EMU toch maar volledig te accepteren, nam wat afstand van het ,,ruwe werk" (Lubbers) van de Fransen en pakte het wat gepolijster aan.
Anders dan Mitterrand vindt Kohl het niet nodig spoedig een zogeheten intergouvernementele conferentie bijeen te roepen waar over wijzigingen in het Verdrag van Rome zal moeten worden beslist. Zo'n verdragswijziging is volgens het rapport-Delors noodzakelijk om te komen tot de EMU.
Kohl waarschuwde echter dat de EG moest oppassen ,,geen kat in de zak te kopen". Daarom pleitte hij voor meer onderzoek door de betrokken instellingen van de Gemeenschap.
De Spaanse premier Gonzalez die bij deze Europese top als gastheer optreedt, formuleerde vier punten van overweging:

1. de doeleinden van de EMU, zoals in Hannover overeengekomen, moeten herbevestigd worden;

2. het rapport van de Commissie-Delors moet als basis dienen voor de verwezenlijking van de EMU;

3. de eerste fase van het plan van de Commissie-Delors moet op 1 juli 1990 ingaan; de betrokken EG-lichamen, zoals de raad van ministers van financiën moeten daarvoor voorstellen doen; en

4. er bestaat een verschil van opvatting tussen lidstaten die direct willen aansturen op een intergouvernementele conferentie, andere lidstaten die menen dat, voordat zo'n conferentie wordt gehouden, kan worden volstaan met aanvullende onderzoeken.

Over de door Gonzalez in het laatste punt blootgelegde tegenstelling brak een discussie los onder de Europese leiders.
Thatcher voerde aan dat er meer wegen maar de EMU leiden dan in het rapport van de commissie-Delors zijn aangegeven en vroeg om alternatieven waarbij de soevereiniteit van de lidstaten intact blijft. Ze keerde zich vooral tegen het gebrek aan flexibiliteit van het bepleite montaire instrumentarium.
Om een ,,overkill" aan bureaucratie en centralisatie te vermijden kwam premie Lubbers inet de suggestie om in elke fase van de EMU gemeenschappelijke besluitvorming te toetsen aan de vraag of die wel strikt noodzakelijk zou zijn.
Delors kon zich daarmee verenigen maar het moet hem toch aan het hart zijn gegaan dat het rapport van zijn commissie, ook al wilde hij dat niet ,,als de bijbel, maar wel als één geheel" beschouwen zo uit elkaar getrokken werd.

Verklaring over andere onderwerpen

De Europese Raad heeft zich niet alleen bezig gehouden met het onderwerp EMU. Zij heeft over andere onderwerpen ook verklaringen uitgegeven.

Het betrof de volgende zaken:

China
De lidstaten van de EG hebben hun veroordeling van de situatie in China verscherpt. Dat blijkt uit een verklaring die de ministers van buitenlandse zaken van de Twaalf hebben opgesteld en die door de regeringsleiders op de EG-top in Madrid is aangenomen.
De Twaalf zullen zich van militaire samenwerking met China onthouden en ook de wapenhandel met dat land stopzetten.
De EG-landen zullen voorts nieuwe samenwerkingsprojecten in China opschorten, zowel in EG-verband als bilateraal.
Op wetenschappelijk, cultureel en technologisch gebied zullen alleen die contacten worden gehandhaafd die onder de huidige omstandigheden zinvol zijn.
Daarnaast wordt aanbevolen aanvragen voor exportkredieten niet te honoreren en er bij de Wereldbank op aan te dringen Chinese verzoeken om leningen niet in behandeling te nemen.
Verder zullen de EG-lidstaten de situatie van de rechten van de mens in China in alle geëigende forums ter sprake brengen. De EG-landen vragen China onafhankelijke waarnemers toe te laten bij processen tegen dissidenten.

De aanscherping komt volgens minister Van den Broek (buitenlandse zaken) voort uit toegenomen ongerustheid over de repressie en de executies in China.
De Twaalf zeggen bijzondere aandacht te besteden aan de onrust die in de Britse kroonkolonie Hongkong is ontstaan over de harde maatregelen die China neemt tegen betogers voor democ atie.

Midden-Oosten
Wat betreft de situatie in het Midden-Oosten verwelkomden de EG-landen het Israëlische initiatief om verkiezingen in de bezette gebieden te houden. Volgens de regeringsleiders kan dat gezien worden als ,,een positieve stap" mits aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan en de verkiezingen volgens democratische regels verlopen.
De Twaalf roepen de Arabische landen op hun betrekkingen met Israël te normaliseren.
Van Israël wordt gevraagd liet i-echt op zelfbeschikking van de Palestijnen te erkennen.
De Palestijnse Bevrijdingsorganisatie (PLO) moet volgens de Twaalf deelnemen aan het vredesproces in het Midden-Oosten.
In de verklaringen van de EG stond tot dusver steeds dat de PLO bij het vredesproces moest worden betrokken. In dat verband verwelkomt de EG dan ook de inspanningen van de Verenigde Staten om een dialoog met de PLO te voeren.

Oost-Europa
Tijdens het overleg van de ministers van buitenlandse zaken ontstond een meningsverschil over een voorstel van de Nederlandse en Deense ministers om duidelijk melding te maken van de schending van de rechten van de mens in Roemenië en Bulgarije.
In beide landen lijden minderheden onder ernstige vervolging.
De situatie in Bulgarije is onlangs drastisch verslechterd door het gedwongen vertrek van etnische Turken naar Turkije.
Eén delegatie verzette zich tegen het voornemen de twee landen te veroordelen.

TV **zonder grenzen**
De regeringsleiders van de twaalf EG-landen hebben in hun slotverklaring in Madrid vastgelegd dat moet worden voortgegaan met de werkzaamheden aan een Europese richtlijn voor ,,grensoverschrijdende televisie" binnen de daartoe beschikbare tijd.

In Den Haag heeft het CDA laten weten het kabinet niet te zullen vragen om nog voor het zomerreces, dat begon op 29 juni, met een voorstel te komen waarmee de komst van de commerciële zenders TV10 en Véronique kan worden tegengehouden of bemoeilijkt.
In Madrid werd op verzoek van Nederland in de alinea die oproept door te werken aan de totstandkoming van de richtlijn kort verwezen naar een eerdere passage in de verklaring, waarin de vrije circulatie van programma's als noodzakelijk wordt gezien, doch met ,,eerbiediging van de culturele verscheidenheid".

Premier Lubbers zei in een persconferentie in Madrid dat Nederland de oproep om door te werken aan de richtlijn ,,een beetje los vond staan" van de zinsnede over de eerbiediging van culturele verscheidenheid.

Volgens de procedures hebben de landen tot 14 september de tijd om tot overeenstemming te komen over de richtlijn.
Op 14 juni werd goedkeuring van de richtlijn opgeschort omdat Denemarken, Duitsland, België, Griekenland en ook Nederland en Frankrijk zich er ,,nader" over willen beraden.
Nederland had zich in eerste instantie achter de richtlijn geschaard, maar liet op 14 juni weten dat het niet zijn goedkeuring aan de richtlijn kon hechten omdat het kabinet demissionair is.

Volgens een woordvoerder van het ministerie van buitenlandse zaken is het wachten op voorstellen van de Europese commissie.
Buiten Nederland hebben ook Frankrijk - dat zich inzet voor een verplicht minimum van 60 procent aan Europese programma's dat door commerciële zenders zou moeten worden uitgezonden -, Denemarken en België belang bij de onderstreping in de slotverklaring van de ,,eerbiediging van culturele verscheidenheid".

Het CDA zal het kabinet niet vragen om nog voor het zomerreces met een voorstel tot wijziging van de Mediawet te komen, waarmee de komst van de twee commerciële zenders TV10 en Véronique kan worden tegengehouden of bemoeilijkt.
Voor behandeling van zo'n voorstel is nu onvoldoende tijd beschikbaar, zo liet het CDA-tweedekamerlid Beinema op 27 juni weten.
Beinema zegt wel van plan te zijn de zaak direct na de verkiezingen aan de orde te stellen. Hij wil niet wachten tot een en ander in een regeerakkoord is overeengekomen.

Sociaal handvest
De Europese Raad heeft in Madrid besloten de discussie over het Europese sociale handvest voor zich uit te schuiven.
Elf van de twaalf lidstaten kunnen zich in principe verenigen met het vastleggen van de sociale grondrechten in de Gemeenschap, maar Groot-Brittannië is daar fel tegen.
Premier Thatcher zei daarover op 27 juni op haar persconferentie: ,,Wij geloven niet dat pen sociaal handvest tot het scheppen van werkgelegenheid zal leiden."
Commissievoorzitter Jacques Delors toonde zich teleurgesteld over de Britse houding.


Jacques Delors

Het ontwerp voor een Europees Sociale Handvest werd op 12 juni door de Europese Commissaris Vasso Papandreou ingediend bij de raad van ministers van sociale zaken Toen bleek al dat de Britten mordicus tegen waren.
De sociale raad zal ondanks het Britse verzet de sociaie dimensie van de interne markt invullen. De Europese leiders legden er de nadruk op dat het ontwikkelen en scheppen van werkgelegenheid bij het scheppen van de interne markt de hoogste prioriteit moeten genieten.
Zo zouden er tussen 1988 en 1990 in de Gemeenschap 5 miljoen arbeidsplaatsen moeten worden gecreëerd.

Schuldenproblematiek
Tijdens de Europese top in Madrid werd ook aandacht besteed aan de situatie van de zogeheten middeninkomenslanden die geconfronteerd worden met het probleem van een grote schuldenlast.
De situatie van deze landen wordt ,,uitermate zorgwekkend" genoemd, vooral in Latijns-Amerika, ,,waar de oplossing van dit probleem van bijzonder belang is voor de consolidatie en de versterking van de democratie", aldus de twaalf Europese leiders.
De Europese topconferentie concludeerde dat de lidstaten van de Gemeenschap de verantwoordelijkheid hebben om, ,,gezien hun historische banden en hun culturele en politieke verwantschap met deze landen" in passende instanties een actieve rol te spelen bij het zoeken naar realistische oplossingen.
De Europese leiders bevestigden de conclusies die de Europese ministers van financiën tijdens een bijeenkomst in maart van dit jaar hadden getrokken en ze wijzen op de bereidheid van de EG-lidstaten om oplossingen in aanmerking te nemen waarbij sprake is van vrijwillige vermindering van de schuld.

Afsluitende persconferenties

Op persconferenties na afloop van de Europese Raad gaven de regeringsleiders analyses van hetgeen naar hun oordeel was bereikt.
Ook al leek de Europese topconferentie in Madrid voornamelijk te gaan over economische en monetaire onderwerpen, de voortdurend voelbare onderstroom in de discussies en in de conclusies van de Europese leiders was veel meer van politieke aard.
Aan de orde was immers de positie van Groot-Brittannië onder Margaret Thatcher in de Europese Gemeenschap.
Zou Londen het isolement kiezen, de aansluiting bij een Economische en Monetaire Unie (EMU) afwijzen, of zou Thatcher kiezen voor deelneming aan deze nieuwe vorm van samenwerking van de Twaalf?
Thatcher koos voor het laatste en toonde zich bereid in elk geval mee te doen met de eerste fase van de EMU, zoals die in het rapport van de commissie onder leiding van EG-topman Jacques Delors is beschreven.
Op deze manier wist ze aansluiting te houden bij de rest van de lidstaten, wat haar de mogelijkheid geeft haar stempel op de ontwikkelingen te blijven drukken, bijvoorbeeld door voorwaarden te stellen.

Wat Thatcher de meeste angst inboezemt is het verlies van soevereiniteit aan de Brusselse besluitvormingsmachinerie. Dat kan niet altijd worden voorkomen, maar de Britse premier wil dat verlies aan soevereiniteit zo gering mogelijk houden.
In de eerste fase van de EMU behoudt elk EG-land zijn vrijheid van handelen. Maar in de latere fases moeten belangrijke nationale bevoegdheden - zoals het rentebeleid, de fiscale politiek, de begrotingspolitiek - aan nieuw te creëren EG-organen worden overgedragen.
Het wekte dan ook geen verbazing dat de Britse premier op 27 juni op haar afsluitende persconferentie bijna triomfantelijk stelde dat het Lagerhuis nooit en te nimmer de macht uit handen zou geven om over de Britse begroting te beslissen.
In feite stond op deze top dus de vraag centraal op welk niveau in de Gemeenschap in de toekomst belangrijke besluiten moeten worden genomen.
Premier Lubbers bracht in dat verband het zogeheten subsidiariteitsbeginsel ter tafel, wat inhoudt dat beslissingen op het laagst mogelijke niveau dienen te worden genomen.
Lubbers had daarmee een dubbele bedoeling: aan de ene kant wil hij een dreigende ,,overkill aan centralisatie en bureaucratisering" vermijden, anderzijds wil hij een ,,loopplank" leggen naar landen als Groot-Brittannië, Luxemburg en Portugal die op dit punt de Nederlandse zorgen delen.
Mitterrand denkt daar heel anders over. Hij meent dat een verenigd Europa niet gebouwd kan worden zonder overdracht van soevereiniteit en, zei hij, ,,Frankrijk heeft zich daarvoor al heel wat offers getroost."
De EG-landen moeten volgens de Franse president het rapport-Delors in zijn geheel toepassen en er niet onderuit proberen te komen.
Thatcher wuifde op haar persconferentie van 27 juni Mitterrands redenering weg en hield de Fransen uitdagend voor dat Groot-Brittannië op een groot aantal punten, zoals de vrijheid van kapitaalverkeer, van handel en van

vervoer ,,ver, ver, ver vooruit'' is op veel van de lidstaten, inclusief Frankrijk.
Triomfantelijk wees de Britse premier op het feit dat niet zij, maar Mitterrand zelf op een gegeven moment tijdens de top geïsoleerd stond toen hij bleef aandringen op het vaststellen van een datum voor het begin van de intergouvernementele conferentie. Een dergelijke conferentie is op weg naar de EMU nodig om nieuwe EG-instellingen in het leven te roepen, zoals de Europese centrale bank waarvan in het rapport-Delors sprake is.
Over zo'n conferentie wordt in de definitieve tekst van de conclusies alleen maar gezegd dat die moet worden voorafgegaan door ,,een volledige en adequate voorbereiding''. Die formulering is zo vaag en bovendien subjectief, dat Thatcher de gelegenheid wordt geboden het bijeenroepen van zo'n conferentie te rekken.
Thatcher beschouwt het rapport van de Commissie-Delors als ,,een goede basis'', maar niet als de enige basis voor het bereiken van de EMU.
Zij pleitte er op 27 juni dan ook voor om te zoeken naar alternatieven voor een centrale-banksysteem en een gemeenschappelijke munt.
Delors zei op zijn persconferentie, geconfronteerd met die uitspraak van de Britse premier: ,,Mijn commissie bestond uit presidenten van de centrale banken van de Twaalf en andere deskundigen. Ik ben erg benieuwd naar die alternatieven.''
Ondanks deze scepsis toonde Delors zich toch tamelijk tevreden met het resultaat van deze eerste top in Madrid. ,,De EG gaat met volle kracht vooruit, de beweging is onomkeerbaar.''
De maritieme sfeer inspireerde op 27 juni kennelijk meer Europese leiders. Premier Lubbers meende tenminste dat er nu ,,evenwicht was gevonden, zodat het schip te water kon worden gelaten'', terwijl bondskanselier Helmut Kohl vaststelde: ,,De bakens zijn uitgezet om de landen van de Europese Gemeenschap wezenlijk nader tot elkaar te brengen.''

Verdeelde reacties op resultaten Europese Raad

In de verschillende Europese hoofdsteden waren de reacties op de resultaten van de Europese Raad in Madrid verdeeld.
In Groot-Brittannië prijst de eigen po-



Margaret Thatcher

litieke achterban van premier Thatcher ,,het offensief van lieftalligheid'' dat zij jegens de Europese leiders heeft geëtaleerd, terwijl deze - aldus The Daily Telegraph - op de gebruikelijke ,,dreun met de handtas'' waren geprepareerd.
Tory-MP's zijn het over de interpretatie van wat er in Madrid is bereikt of weggegeven niet eens, maar beide vleugels in de partij prijzen Thatchers optreden.
Nicolas Budgen een Conservatief parlementslid dat kritisch staat ten opzichte van de Gemeenschap, zei dat Thatcher niets heeft weggegeven en alleen op uitstel speelt. Volgens hem zullen de Europese partners na Madrid wel verwoede pogingen doen ,,ons onder druk te zetten''. maar ,,als we maar vastbesloten blijven, krijgen we niet te maken met fase twee en drie van Delors''.
Zijn partijgenoot David Curry gelooft echter dat Groot-Brittannië zich nu heeft verplicht tot monetaire eenheid, zij het op andere wijze dan wordt voorgesteld in het rapport van de Commissie-Delors. Mrs Thatcher beseft nu volgens Curry dat het in het Britse belang is aan het eenwordingsproces deel te nemen ,,en zo heeft ze zich ook opgesteld''.
Het compromis van Madrid geeft de Franse kranten de gelegenheid erop te wijzen dat het échec van de opkomst bij de recente Europese verkiezingen begrijpelijk is. ,,Als zelfs de staatshoofden in Madrid niet het voorbeeld kunnen geven hoe moeten de kiezers dan begrijpen dat Europese eenwording zo'n dringende zaak is?'' schrijft de rechtse ,,*Quotidien* de *Paris*'' op 28 juni in een hoofdartikel.
Alain Peyrefite oud-minister van De Gaulle, hamert in de gematigd rechtse ,,*Le* Figaro'' op hetzelfde thema: ,,Het is niet in Straatsburg, maar in de Europese ministerraad dat de essentiële zaken aangesneden worden''.
Het dagblad „Les *Echos*'' ziet de top van Madrid als een tegenslag voor Frankrijk, dat het komende halfjaar het voorzitterschap van de EG op zich neemt. ,,Het is moeilijk te zien hoe Mitterrand zijn wens om tegelijk ren Europa van de markt en een Europa van de arbeiders te creëren het komende halfjaar kan realiseren''.
In Westduitse regeringskring was men op 28 juni terughoudend niet het verstrekken van officiële reacties op de resultaten van de topconferentie in Madrid.
Een hoge ambtenaar verklaarde dat men niet al te zeer zijn voldoening over Madrid wil laten blijken, gezien de enigszins teleurgestelde reacties van president Mitterrand.
In feite is ten aanzien van de voorstellen voor een Economische en Monetaire Unie precies gebeurd wat Bonn graag wilde: vooruitgang, maar niet in een al te hoog tempo.
De Westduitse regering wilde in Madrid zelf liever niet als de sterkste rem optreden, om de bijzondere relatie met Parijs niet te verstoren.
De president van de Deutsche Bundesbank, Karl Otto Pöhl, had onlangs nog in een interview de regering opgeroepen niet al tc voortvarend te werk te gaan met het instellen van een monetaire unie. De verschillende kapitaalmarkten zijn nog niet rijp voor een volledige liberalisering.
De Italiaanse banken zijn slecht voorbereid op de liberalisering van het kapitaalverkecr, die op 1 juli volgend jaar binnen de Europese Gemeenschap van kracht wordt. De banken in Italië zullen nauwelijks opgewassen zijn tegen de felle internationale concurrentie als er niet snel maatregelen worden genomen.
Deze waarschuwing kwam op 27 juni van Piero Barucci, voorzitter van de Italiaanse Bankassociatie Abi, en Carlo Azeglio Ciampi, gouverneur van de Bank van Italië.

OOST-EUROPA

HONGARIJE

BINNENLANDSE ONTWIKKELINGEN (vervolg). INTRODUCTIE MEERPARTIJENSTELSEL

Een verslag over de binnenlandse politieke en economische ontwikkelingen in Hongarije eindigde op pag. 413 met het bericht over een nieuwe wet op ondernemingen, die op 6 okt. 1989 door het parlement werd aangenomen.
Tijdens dezelfde parlementszitting werd een wetsontwerp over belastinghervormingen na een golf van kritiek ingetrokken door de regering. Minister van financiën Miklos Villanyi verdedigde het ontwerp als een belangrijke stap op weg naar ''de socialistische markteconomie''.
Veel sprekers in het parlement vonden het wetsontwerp echter slecht voorbereid. De tekst was volgens hen onbegrijpelijk en onvolledig en sloot niet aan bij de nieuwe Wet op de stichting van bedrijven.

Bouw *Donaudam* gaat door

In het parlement kwam op 6 oktober ook het thema van de Donaudam bij Nagymaros ter sprake, een miljardenproject waartegen bij milieubewuste Hongaren veel bezwaren bestonden



Een onderonsje tijdens de tweede zittingsdag van het parlement op 6 oktober 1988 tussen minister van milieubescherming en waterbeheer Laszlo Marothy (l.) en de nieuwe minister van handel Tamas Beck.

(zie pag. 261/3 e.v.-1988). Minister van milieu Laszlo Marothy gaf toe dat in het verleden belangrijke besluiten waren genomen zonder dat rekening was gehouden met de publieke opinie, en dat dit had geleid tot ,,wantrouwen en apathie'' in de samenleving.
Marothy sloot echter uit dat de dammen niet werden gebouwd. Het schrappen van het project zou nog meer kosten dan het voltooien ervan, zei hij. Hij hekelde indirect de invloedrijke milieugroepen die de publieke opinie tegen het project hadden gemobiliseerd en zei dat Nagymaros een symboolfunctie had gekregen in de Hongaarse samenleving.

Vorming en heroprichting politieke organisaties

Op 13 nov. 1988 werd in Boedapest de Alliantie van Vrije Democraten opgericht, een onafhankelijke politieke vereniging die zich ten doel stelde in Hongarije een parlementaire democratie te verwezenlijken en het land uit het Warschaupact terug te trekken. De nieuwe organisatie telde bij de oprichting 900 leden.
Ference Köszeg, een van de negen leden van het bestuur van de Alliantie en een bekende uitgever van samizdat-literatuur, zei bij de oprichting dat de nieuwe vereniging ,,de kiemen in zich draagt van drie politieke partijen: een liberale, een sociaal-democratische en een groene partij''. Hij prees de oprichting als ,,een doorbraak'' in de politieke ontwikkeling van Hongarije. De Alliantie, aldus Köszeg, bundelt ,,de democratische oppositie, kritische intellectuelen en iedereen die de democratische traditie van het land serieus neemt''.
In een principeverklaring zei de organisatie de revoluties van 1848, 1918 en 1956 als voorbeelden te beschouwen. „Tot op de dag van vandaag wacht de in 1848 geformuleerde eis van volksvertegenwoordiging op verwezenlijking. Tot op de dag van vandaag wacht de in 1918 geformuleerde eis van volledige politieke rechten op verwezenlijking. Tot op de dag van vandaag wacht de in 1956 geformuleerde eis van een meerpartijensysteem op verwezenlijking''.

Op 13 november werd eveneens een van de vroegere politieke partijen van Hongarije, de Onafhankelijke Partij van Kleine Boeren, weer tot leven gewekt. Volgens een woordvoerder van de partij, Pal Dragon, was in het stadje Szentendre een plaatselijke afdeling van de partij gevormd.
Op 28 november werd in Boedapest de Sociaal-democratische Beweging opgericht. De beweging presenteerde zich, compleet met een Uitvoerend Comité van elf leden, als voortzetting van de sociaal-democratische partij, die in 1948 gedwongen was opgegaan in de communistische partij.

Tot eerder gevormde onafhankelijke politieke organisaties behoorden het Democratisch Forum (zie pag. 264/1 e.v.-1988)en het Netwerk voor Vrije Initiatieven (zie pag. 338/2 e.v.-1988).
Op 30 maart 1988 was een nieuwe, onafhankelijke jeugdbeweging opgericht, de Federatie van Jonge Democraten (Fidesz), die een alternatief wilde vormen voor de officiële communistische jeugdorganisatie KISZ (zie pag. 340/2-1988).
In het *NRC/H'blad* van 15 dec. 1988 schreef Peter Michielsen onder meer het volgende over de vele nieuwe onofficiële organisaties:

Zo zindert Hongarije van het politieke debat. Decennia heeft het land het met één officiële, door de partij gedomineerde jeugdbeweging moeten doen. In minder dan een jaar zijn er nu zo veel onofficiële jeugdorganisaties uit de grond geschoten dat veertien verschillende verenigingen het deze zomer bij een ontmoeting in Szarszo nodig vonden meer een overkoepelende club te stichten. In Szarszo - een symbolisch belangrijke plaats voor zo'n vergadering, want hier kwamen in 1943 progressieve intellectuelen bijeen om de toekomst van Hongarije na het fascisme te bespreken - bestond geen gebrek aan gedurfde verklaringen. Zo werden een meerpartijensysteem, een nieuwe relatie met de Sowjet-Unie en de Comecon, ,,directe democratie'' en parlementaire democratie geëist. De Hongaarse deelneming aan de invasie van Tsjechoslowakije in 1968 werd veroordeeld, Lech Walesa kreeg de groeten uit Szarszo en de Roemeense leider Ceausescu werd krachtig veroordeelci.
Vorige maand kwam het dan tot die nieuwe overkoepelende organisatie, de Nationale Raad van Hongaarse Jeugdorganisaties (MISZOT), een bundeling van 27 jongerenorganisaties, inclusief de KISZ, nog altijd formeel de enige die is toegestaan. Doel van de MISZOT: beïnvloeding van het regeringsbeleid (al 40 jaar doel van de KISZ) onder eerbiediging van de autonomie van de ledenorganisaties.
Evenzeer heeft Hongarije bet decennia lang met één officiële vakbondsfederatie moeten doen. Inmiddels zijn er diverse onofficiële vakbonden gesticht. En de officiële federatie gedraagt zich opeens alsof onafhankelijkheid vanzelfsprekend is: ze zette bij haar congres eind november 45 van de 220 leden van het bestuur aan de kant alsof dat heel gewoon was, en liet en passant weten niet meer automatisch in te stemmen met bezuinigingsmaatregelen van de regering waar ze niet tevoren in is gekend of bij is betrokken.
Steeds duidelijker treden in Hongarije politieke aspiraties op de voorgrond. Het Hongaars Democratisch Forum (HDF), dat vorig jaar de spits afbeet en de lawine op gang bracht, heeft zich omgevormd tot een ,,politieke organisatie'' met de uitdrukkelijke bedoeling uit te groeien tot een partij. Doel: een democratisch en ,,heropgebouwd'' Hongarije met een meerpartijensysteem en een parlement als hoogste orgaan.
Sindsdien is het politieke toneel verrijkt met nog meer nieuwe acteurs. Het Nieuwe Maartfront bijvoorbeeld, een organisatie van intellectuelen die een discussie op gang willen brengen over actuele vraagstukken in de Hongaarse samenleving. In dit Nieuwe Maartfront (genoemd naar een in 1937 gestichte democratische beweging) zitten opposanten en niet-opposanten zij aan zij: sociologen, economen, journalisten, maar ook iemand als Rezsö Nyers, architect van de economische hervormingen en lid van bet politburo. (...).
Het spreekt vanzelf dat zoveel onofficiële activiteiten in een land waar de dienst veertig jaar door één partij is uitgemaakt niet iedereen \velgevallig is en het was dan ook geen grote verrassing dat deze week ook de tegenstanders van de nieuwe pluriformiteit zich kwamen voorstellen, ook zij gebundeld in een onofficiële club: de Ferenc Munnich Vereniging.
Ferenc Munnich volgde in januari 1958 partijchef Kádár als premier op, in een tijd dus waarin Kádár voor de meeste Hongaren nog vooral als verrader van de opstand van 1956 gold en waarin met veel executies en andere draconische straffen werd opgetreden tegen de leiders van de opstand. Lam and order was het dominerende thema van die tijd, en dat is dan ook precies de reden waarom de organisatie naar Munnich is genoemd.
De Ferenc Munnicb Vereniging is gesticht door verontruste dogmatici, die in het geweld van het huidige debat en de zelf-organisatie het socialisme in gevaar zien en die voorstanders zijn van een desnoods gewapende verdediging van de socialistische orde. Voor hen dreigt het gevaar, zoals de gepensioneerde generaal László Abel het bij de oprichtingsbijeenkomst zei, dat Hongarije ,,in handen valt van drugsverslaafden en hoeren''. Militaire weerbaarheid, zo hield Abel zijn gehoor voor, is noodzaak. Als de openbare orde afneemt kunnen de echte socialisten ,,wellicht'' in een situatie komen waarin ze de wapens moeten opnemen, want orde, aldus Abel, kan ,,alleen bestaan als vijanden van binnen en buiten geen kans krijgen haar te vertrappen''.
Voor de vierduizend leden van de Ferenc Münnich Vereniging - onder wie volgens het blad Magyar Nemzet veel (oud-) militairen en (oud-) politiemannen - is de sfeer in het socialistische Hongarije nu al grondig verpest. Op de oprichtingsbijeenkomst werd geklaagd dat radio-Boe-

dapest zich heeft ontwikkeld tot ,,een filiaal van Radio Free Europe'' en dat ,,zonder een schot te lossen'' ,,Het is niet eens zeker dat de contra-revolutie wapens nodig heeft om aan de macht te komen Het lijkt de macht met parlementaire middelen in handen te krijgen'', zo knorde een oude getrouwe.

Vorming nieuwe partijen wordt legaal

Op 11 jan. 1989 keurde het Hongaarse parlement een compromis goed, waarin de regering werd verplicht vóór 1 aug. 1989 met regels te komen voor de oprichting, registratie, werkwijze, organisatie en ontbinding van politieke partijen.
Onderdeel van het compromis vormden twee nieuwe wetten over de vrijheid van demonstratie en van vereniging, die met vrijwel algemene stemmen door het parlement werden aangenomen. Volgens deze wetten kon iedere vereniging ,,waarvan de activiteiten niet in strijd zijn met de grondwet'' bij de rechtbank registratie aanvragen. Verder kregen de Hongaren het recht betogingen te organiseren, mits die vooraf bij de autoriteiten werden aangemeld. Als een betoging werd verboden, konden de organisatoren bij een rechtbank in beroep gaan tegen de beslissing.
Volgens minister van justitie Kalman Kulcsar, die nauw betrokken was bij de uitwerking van het compromis, had het parlement een beslissende eerste stap gezet in de richting van een meerpartijenstelsel. De regering had een discussie over het toelaten van meer partijen willen uitstellen tot 1990.

Centraal Comité spreekt zich uit voor meerpartijensysteem

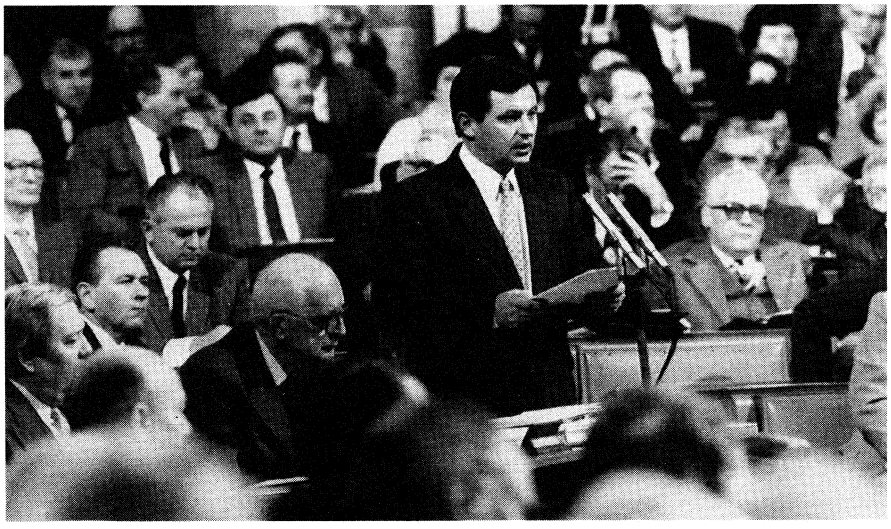
Aan het slot van een tweedaagse spoedzitting van het Centraal Comité van de HSAP op 10 en 11 febr. 1989 maakte partijleider Karoly Grosz bekend dat het CC het meerpartijenstelsel niet alleen erkende en ondersteunde, maar het ook aanmoedigde. Grosz zei dat hij de toekomst van de HSAP zag ,,vanuit een concurrentiepositie'' met andere partijen en dat de partij haar ,,leidende positie'' zou moeten zekerstellen door de steun van de meerderheid van de samenleving te winnen. Hij legde grote nadruk op het feit dat het de communistische partij was die het initiatief nam tot het scheppen van een meerpartijensysteem.
In een slotverklaring van het CC werd gesteld dat de partij het initiatief moest nemen bij de bestrijding van wat de ,,economisch-politieke en morele crisis'' werd genoemd.
Een fundamentele voorwaarde voor vernieuwing, aldus de verklaring, was het scheppen van een prestatiegericht economisch systeem van gemengd eigendom. Daarnaast was het ,,de vaste bedoeling'' van het Centraal Comité de ,,diepgaande hervorming van het systeem van politieke instituten voort te zetten''. Die hervorming moest worden verwezenliikt ,,in het kader van het meerpartijensysteem''. ,,De historische ervaring leerde dat dit een betere garantie kon scheppen om het werk van de regering te controleren en de mogelijkheid van machtsmisbruik te voorkomen'', aldus de verklaring van het Centraal Comité.
Het CC verklaarde zich bereid tot ,,samenwerking met alle verantwoordelijke politieke factoren''. Het st eefde naar een ,,nieuw model van democratisch socialisme'' waarin de partij ,,een bepalende rol'' moest spelen die met ,,politieke middelen'' moest worden afgedwongen.
Het 108 leden tellende Centraal Comité was in eerste instantie niet bijeen geroepen om over de invoering van een meerpartijensysteem te praten, maar in verband met dc commotie die Politburo-lid Imre Pozsgay had veroorzaakt met zijn uitspraak over de opstand van 1956.
Pozsgay had op 28 januari de opstand van 1956 een ,,volksopstand'' genoemd, terwijl in de officiële Hongaarse geschiedschrijving al 32 jaar over een ,,contra-revolutie'' werd gesproken. Partijleider Grosz en ideoloog Janos Berecz hadden zich direct van de uitlatingen van Pozsgay gedistantieerd. Pozsgay had zijn visie gepresenteerd als de conclusie van een studie die een speciale, door hem voorgezeten partijcommissie van de gebeurtenissen had gemaakt.
Tijdens de zitting werd een scheuring tussen Grosz en Pozsgay voorkomen door een formulering waarbij contrarevolutie slechts een van de vier elementen werd genoemd die de opstand teweeg hadden gebracht.
In een interview over de gebeurtenissen van 1956 verklaarde Grosz:
„We moeten de feiten erkennen, de goede bedoelingen en de actieve deelneming (aan de opstand) van jongeren, arbeiders en intellectuelen, waarvan anti-socialistische krachten en het lompenproletariaat wilden profiteren.''
Grosz ontkende dat er een ,,affaire Poszgay'' bestaat. ,,Die is er niet en die zal er niet zijn. Wij gaan door met het onderzoek of er een opstand was, een volksopstand. Het onderzoek dat wij plegen is wetenschappelijk en academisch, en volgens de regels zullen de leidende instanties van de partij niet tussenbeide komen bij dat debat.''

Leidende rol communistische partij uit grondwet geschrapt

Tijdens de zitting van het Centraal Comité van de HSAP die op 20 en 21 febr. 1989 in Boedapest werd gehouden werd besloten dat de leidende rol van de communistische partij uit de grondwet zou worden geschrapt. De verandering van de uit de stalinistische periode daterende grondwet van 1949 was het belangrijkste onderwerp van de zitting van het CC.
In de nieuwe grondwet zou een meerpartijensysteem vastgelegd moeten worden. De 108 leden van het CC wilden er echter ook garanties in zien opgenomen tegen groeperingen ,,die het socialistische systeem niet accepteren''.
Politburo-lid György Fejti liet er geen misverstand over bestaan dat het verdwijnen van een grondwettelijk vastgelegde rol van de partij niet betekende dat zij geen leidende rol in de maatschappij meer zou spelen. De partij zou nu echter via haar programma en activiteiten de maatschappij voor zich moeten winnen.

Oprichting onafhankelijke arbeidsvakbond

Op 25 febr. 1989 kwamen in het Jurtatheater in Boedapest 500 mensen bijeen om een onafhankelijke arbeidersvakbond op te richten. De nieuwe bond werd Arbeiders Solidariteit genoemd en wilde zich modelleren naar het voorbeeld van de vrije Poolse vakbond Solidariteit.
Volgens de initiatiefnemers werden de belangen van de arbeiders niet behartigd door de bestaande officiële vakbonden, die nauw verbonden waren met de communistische partij.



Premier Miklos Nemeth voert het woord op de eerste dag van de wintersessie van het parlement op 20 december 1988

LATIJNS-AMERIKA

ARUBA

ONTWIKKELINGEN SINDS APRIL 1987

In aansluiting op het bericht van pag. 357 e.v.-1989 deden zich m.b.t. Aruba o.m. de volgende ontwikkelingen voor:

Kelly verlaat *kabinet. F.* Booi opvolger.

Op 25 juni 1987 deelde minister van openbare werken P.P. Kelly gouverneur Tromp mee dat zijn partij, de ADN (Accion Democratico Nacional), zich zou terugtrekken uit de regering en dat hij zijn ontslag zou aanbieden als minister.
Oorzaak van het conflict was, zo meldde de NRC/H'blad (26-6-1987), een vertrouwenscrisis, die enkele weken daarvoor tot uiting was gekomen tussen minister Kelly enerzijds en de AVP (Arubaanse Volkspartij) onder leiding van premier Eman anderzijds.
Kelly had zich, zo vervolgde *NRC/H'blad*, in een persoonlijk gesprek met een journalist enkele ontboezemingen laten ontvallen over de AVP en premier Eman. Dat gesprek was op de band vastgelegd en deze was onder nog onduidelijke omstandigheden in handen gespeeld van de AVP, die daarop duidelijk had gemaakt geen vertrouwen meer te hebben in een samenwerking met Kelly. Een bemiddelingspoging van twee andere kabinetsleden, minister Mansur van economische zaken en minister Bermudez van verkeer, had niets opgeleverd, aldus *NRC/H'blad*
Volgens Kelly ,,regeert premier Eman vanuit een machtspositie en bestaat er geen respect voor de eigen verantwoordelijkheid van elke minister". In de Arubaanse ministerraad stelde de AVP zich nogal arrogant op, vond Kelly. Als grootste partij zou zij de dienst willen uitmaken.
Kelly noemde als vorm van ,,machtsmisbruik" het project van een nieuwe strafgevangenis waarvoor de Nederlandse regering *f* 14 mln had toegezegd. De oliemultinational Exxon wilde haar terrein niet afstaan voor de nieuwbouw. Kelly wilde via een rechtzaak bereiken dat Exxon het terrein wel zou afstaan. Premier Eman weigerde echter zijn medewerking en besloot samen met de andere AVP-ministers dat over het terrein moest worden onderhandeld.
Kelly: ,,De minister-president stelt het beleid en de ministers mogen dan tekenen bij het kruisje. Om in de regering te blijven, moet je alles slikken, maar daarmee kan ik niet leven."
Nadat de ADN haar steun aan de regering-Eman had ingetrokken, beschikte het kabinet in de Staten over 11 van de in totaal 21 parlementszetels: zeven van de AVP, twee van de Accion Democratica '86 (AD'86, zie pag. 363/1-1989) en twee van de onafhankelijke, voormalige PPA-leden, H.A. Werleman en V.R. Jansen.
Een zeer krappe basis gaf Eman toe. ,,Maar nieuwe verkiezingen zijn absoluut niet gewenst gezien de kritieke financieel-economische situatie", aldus de premier. Volgens hem was de eensgezindheid in de groep zo groot dat er nog wel te regeren viel
Tot opvolger van Kelly werd F. Booi benoemd, die behoorde tot de AD'86.

Aruba wil bewijs van ,,geen *Aids" bij* vestiging

Op 25 juli 1987 verklaarde minister van justitie Watty Vos in Oranjestad dat een ieder die zich op Aruba wilde vestigen in de toekomst een bewijs moest overleggen dat hij of zij niet aan de ziekte Aids leed. Wie een dergelijk bewijs niet kon overleggen. werd onderworpen aan een Aids-test.
De wettelijke basis voor de eis van een dergelijke ,,geen Aids"-verklaring was volgens de Arubaanse bewindsman reeds aanwezig. De toegangsregeling voor Aruba kende de bepaling dat mensen die zich willen vestigen op het eiland niet mochten lijden aan een besmettelijke ziekte.
Minister Vos zei ook dat de politie strenger zou gaan optreden tegen gebruik van en handel in verdovende middelen, prostitutie en illegaal op het eiland verblijvende personen.

De Koning praat op Aruba over solidariteitsfonds

Na een bezoek aan Aruba zei de Nederlandse minister voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse zaken, J. de Koning, op 11 aug. 1987 in Willemstad (Curaçao) dat hij met de regering-Eman geen overeenstemming had kunnen bereiken over een wetsontwerp voor de instelling van een solidariteitsfonds. „Wehebben een probleem", aldus de bewindsman.
Aruba wilde dat in het wetsontwerp expliciet werd opgenomen dat Nederland zou bijspringen wanneer het Arubaanse deel in het fonds meer bleek te zijn dan 1,5 procent van de inkomsten van het eiland. De Koning voelde er echter niets voor dit in de wet vast te leggen.

Het solidariteitsfonds was bedoeld als steun voor Saba en St. Eustatius.
Dit fonds was op verzoek van Nederland opgericht, om de twee eilandjes compensatie te bieden voor de gevolgen van de status aparte van Aruba. Door die nieuwe, autonome positie binnen het Koninkrijk, los van de Nederlandse Antillen, droeg Aruba niet meer bij in de landsbegroting van de Antillen. Daardoor was er minder geld beschikbaar voor de vijf overgebleven eilanden. Sint Eustatius en Saba hadden daar het meest van te lijden. Samen hadden de twee eilandjes maar enkele duizenden inwoners en hadden ze te maken met zeer hoge kosten omdat vrijwel alle goederen per schip en per vliegtuig moesten worden aangevoerd.
De Nederlandse regering had bij Aruba, dat in 1986 een eigen weg ging, sterk aangedrongen op solidariteit. Dat resulteerde in de vorming van een fonds van 24 miljoen gulden waarvan de Antilliaanse regering 55 procentrbetaalde, Aruba 25 procent en Nederland 20 procent.
Aruba stelde echter als voorwaa de dat de jaarlijkse bijdrage nooit hoger rou mogen zijn dan 1,5 procent van de inkomsten van het eiland.
Minister De Koning had de laatste twee jaar het verschil bijgepast uit de begrotingspost voor hulp aan Aruba.
Aruba eiste dat de tijdelijke bijbetaling permanent en wettelijk geregeld zou worden. De Koning vond dat niet verantwoord. Hij had zich bereid getoond de bijbetalingen tot 1990 voort te zetten . Maar dan beëindt hij zijn ambtsperiode op en ik wil mijn opvolger niet aan een'dergelijke afspraak binden", aldus de bewindsman op 7 jan. 1988 in Willemstad na nieuw overleg op Aruba over deze kwestie.

Tijdens zijn bezoek in augustus had de minister geen definitief besluit genomen over de f 20 mln begrotingshulp die Aruba nog tegoed had. De Koning had alle relevante cijfers en stukken meegekregen en zou die vervolgens met minister O. Ruding van financiën doornemen om te zien of de 20 mln kon worden overgemaakt. Financiën in Den Haag zou de cijfers toetsen aan het saneringsplan dat in 1985 door het Internationale Monetaire Fonds (IMF) was opgesteld voor Aruba en dat er toe moest leiden dat de begroting van het eiland in 1988 weer in evenwicht was.
Minister De Koning zei over de economische ontwikkelingen op Aruba: ,,Mijn totale beeld is positief en ik heb veel bewondering voor de inzet van de Arubanen om de toeristenindustrie nog groter te maken."
Als voorbeeld van enkele belangrijke projecten noemde de Nederlandse bewindsman de uitbreiding van de Arubaanse luchthaven, herstelwerk aan de containerhaven in Oranjestad en de stimulering van de woningbouw.

Het toerisme naar Aruba was de eerste zes maanden van 1987 fors gegroeid. Vanaf januari tot en met juni hadden 109.877 toeristen er hun vakantie doorgebracht. Dat was 17,3 procent meer dan in dezelfde periode van 1986. Uit Nederland hadden tot en met juni 38,8 procent meer mensen Aruba als vakantiedoel gekozen.

,,*Petroleumwet*": Canadees-Arubaans bedrijf gaat naar goud zoeken

Op 19 aug. 1987 namen de Staten van Aruba de zogenoemde Petroleumwet aan, waardoor kon worden begonnen met de uitgifte van concessies.
Premier Eman: ,,Er zijn tientallen maatschappijen die belangstelling hebben getoond voor de exploratie van olie in de territoriale wateren ten zuiden van Aruba en daar zitten ook grote namen bij."
De geïnteresseerde bedrijven moesten eenmalig een optiegeld betalen. Daarnaast moest het bedrijf een overeenkomst aangaan zodat het eiland meedeelde in de winst als er olie werd gevonden.
Ook de overige vijf Antilliaanse eilanden konden hun recht laten gelden op een deel van de opbrengst. Dat was vastgelegd in de samenwerkingsovereenkomst die de eilanden waren aangegaan bij de Arubaanse afscheiding in 1986.

Op 3 okt. 1987 meldde de Volkskrant dat een Canadees-Arubaans bedrijf van de regering van Aruba een vergunning had gekregen de komende drie jaar te zoeken naar goud en andere mineralen op het eiland. Het bedrijf, de CanAruba Gold Development NV, had de laatste maanden

al zogeheten ,,aero-magnetische metingen'' verricht vanuit een vliegtuig. CanAruba Gold Development NV was een dochter van de in Canada gevestigde Monte Carlo Goldmines Ltd, die haar hoofdzetel had in Toronto.

Vorming Investeringsbank

Op 9 jan. 1988 kreeg Aruba een speciale bank voor investeringen in projecten die de ontwikkeling van het eiland een sterke impuls moesten geven en waarvoor grote en langlopende leningen nodig waren.
In aanwezigheid van de Nederlandse minister De Koning, premier Eman en een groot aantal vertegenwoordigers van het Arubaanse zakenieven hielden de aandeelhouders die dag de oprichtingsbijeenkomst.
Eén van de grootste aandeelhouders was de Nationale Investeringsbank in Den Haag, die ook een belangrijke rol speelde in de leiding van de nieuwe bank.
President van de Arubaanse Investeringsbank werd Hassalani Mehran, die een hoge functie bij het Internationale Monetaire Fonds (IMF) had bekleed.
Over de sociaal-economische situatie op dat moment op Aruba meldde redacteur Theo Westerwoudt in *NRC/H'blad* (9-1-1988) het volgende:

Twee jaar nadat de felbegeerde ,,status aparte'' (een autonome positie binnen het Koninkrijk der Nederlanden) werd bereikt, zijn de economische vooruitzichten voor Aruba positief.
,,Wij krijgen veel meer geld binnen dan er het land uitgaat, dankzij de toeristen en de buitenlandse investeringen. Er is groot vertrouwen in ons land. Je kunt het ook zien aan de tientallen aanvragen tot vestiging hier'', zegt minister van economische zaken Don Mansur.
De werkloosheid die twee jaar geleden nog 30 procent van de beroepsbevolking trof, zal eind dit jaar naar verwachting zijn omgeslagen in een tekort aan arbeidskrachten. Dit hangt samen met de bouw van een groot aantal hotels. De deviezenvoorraad is riant: het financieringstekort op de overheidsbegroting is, mede dankzij begrotingshulp van Nederland, verlaagd.
Als de saneringsplannen van het kabinet-Eman dit jaar slagen, ontstaat er een tekort waar minister Ruding zijn vingers bij zou aflikken: minder dan drie procent van het Bruto Nationale Produkt.
Eman en zijn ministers zijn nu twee jaar aan het bemind. Ze begonnen met de grootste economische klap die Aruba ooit kreeg te verwerken: de sluiting van de Lago-raffinaderij. Zij moesten het hoofd bieden aan een nieuwe uitdaging: de ,,status aparte'' die het zaken doen met het buitenland en Nederland vergemakkelijkte omdat niet meer voor alles toestemming hoeft te worden gevraagd aan de Nederlandse Antillen in Willemstad.
Hoofdpunten van het nieume beleid zijn: meer particuliere investeringen, in het bijzonder in het toerisme (de nieuwe inkomstenbron). en sanering van het te grote overheidsapparaat.
Ambtenaren en particuliere werknemers hebben de afgelopen drie jaar in totaal een kwart van hun inkomen moeten inleveren om, zoals premier Eman het uitdrukt, ,,onze kleinschalige en kwetsbare economie nieuwe kansen te geven''. Op lonen en salarissen werd 7 ¾ procent gekort en vervolgens werden de prijsindexering, de ,,kerstbonus'' en de vakantie-uitkering afgeschaft.
Toch is Aruba een welvarend land, zeker in vergelijking met de Caribische regio. Volgens cijfers van het Nederlandse bureau voor de statistiek bedroeg het gemiddelde inkomen per hoofd van de bevolking op de Nederlandse Antillen en Aruba in 1985 6.110 dollar.
Dat inkomen werd in de regio alleen overtroffen door dat van de bewoners van de Bahama's en Bermuda u-aar veel meer industrie is, en op de Kaaiman-eilanden die de rijke landen voorzien van schildpadvlees, garnalen, juwelen en honing.
In Argentinië, Venezuela, Brazilië en Columbia bereikt de gemiddelde inwoner slechts een derde tot de helft van het inkomen van de Arubanen. Paradoxaal genoeg ligt daar meteen een van de grote belemmeringen voor nieuwe investeerders uit het buitenland die het Arubaanse kabinet zo graag wil aantrekken: het loonpeil is naar verhouding te hoog. Voorzichtig probeert men een verlaging van het minimumloon in bespreking te brengen.
Hnseimo Pontilius, de jonge, energieke voorzitter van de federatie die de bonden van particuliere werknemers verenigt, reageert fel: ,,De kosten van levensonderhoud zijn hier hoog, omdat Aruba vrijwel alles moet importeren. Die nieume investeerders hebben we nodig, maar een behoorlijk minimumloon moeten ze betalen. Ze vinden hier ook veel voordelen, kijk alleen maar eens naar onze politieke en sociale stabiliteit.''
Die factoren worden door de Arubaanse regering gekoesterd, omdat ze van groot belang zijn voor het imago van het land in de Verenigde Staten, de grote landen in de buurt, maar ook in Europa en Japan waar men meer toeristen en investeringskapitaal vandaan hoopt te halen.
Om die redenen staat ook de discussie over onafhankelijkheid op een laag pitje. De vlag van het Koninkrijk naast die van Aruba staat borg voor handhaving van de rust en de 250 mensen van de Nederlandse marine houden piraten en andere avonturiers op een afstand.
Investeringsplannen zijn er te over: minister Mansur (economische zaken) wil graag kleine, exportgerichte industrieën met aantrekkelijke belastingfaciliteiten lokken. Hij onderhandelt over de produktie van elektronica, een bedrijf voor de kweek, verwerking en conservering van vis en een centrum voor financiële dienstverlening. De vestiging van een sportschoenenfabriek in het door de sluiting van de olieraffinaderij sterk verarmde San Nicolas wordt dit jaar gerealiseerd.
Ook probeert de regering Aruba te laten delen in de vruchten van de exploratie van olie- en gasbronnen. De verkenning in de wateren rondom het eiland waren veelbelovend en een reeks oliemaatschappijen heeft van belangstelling voor concessies blijk gegeven.
Van een verlaging van het uitgavenniveau van de overheid is nog niet voldoende terecht gekomen. Aruba telt 4.500 ambtenaren, een vrij groot aantal op een beroepsbevolking van 20.000 mensen.
Binnenkort worden twee wetsontwerpen door het parlement behandeld die de sanering moeten versnellen: een verlaging van de pensioengerechtigde leeftijd voor ambtenaren van 60 naar 55 jaar met een wachtgeldregeling, en een regeling voor vrijwillige uitdiensttreding. Verwacht wordt dat een kleine tien procent van de ambtenaren van de geboden mogelijkheden gebruik zal maken.
De overheidsbegroting beloopt dit jaar zo'n 300 miljoen Arubaanse guldens. Door de lage dollarkoers (de Antilliaanse en Arubaanse guldens zijn gekoppeld aan de waarde van de dollar) komt dit ongeveer overeen met hetzelfde aantal Nederlandse guldens; het tekort was vorig jaar 37,5 miljoen en wordt dit jaar volgens de plannen aanmerkelijk verlaagd.
De sanering verloopt in een trager tempo dan het Internationale Monetaire Fonds (IMF) Aruba heeft geadviseerd, en dan de president van de centrale bank van Aruba zou willen. Maar dat tempo moet volgens premier Eman mede morden bepaald door z'n sociale en politieke haalbaarheid.
Dat lijkt een verstandige redenering, omdat zijn kabinet, nadat het een aantal strubbelingen in de coalitie had overleefd, nu nog steunt op slechts 11 van de 21 zetels in het Arubaanse parlement

Oud-minister Berlinski in hoger beroep vrijgesproken van corruptie

Op 19 jan. 1988 sprak het gemeenschappelijke Hof van justitie van de Nederlandse Antillen en Aruba oud-minister van economische zaken Leonard Berlinski (pag. 362/1 e.v.-1989) in hoger beroep vrij van corruptie. Het Hof achtte de tegen Berlinski aangevoerde feiten niet wettig en overtuigend bewezen.

Nederlandse parlementaire delegatie naar Aruba ter bespreking van de nota ,,staatkundige aangelegenheden''

Op 8 jan. 1988 begon in Oranjestad op Aruba de jaarlijkse ontmoeting van de drie parlementaire delegaties van het Koninkrijk. Tijdens de ontmoeting stond de Nederlandse nota ,,staatkundige aangelegenheden'' centraal. Daaruit bleek dat Nederland wilde dat Aruba en de Antillen voortgang zouden maken met het voorbereiden van de onafhankelijkheid.
W. de Kwaadsteniet (CDA) drong in zijn openingstoespraak aan op voldoende aandacht voor de onafhankelijkheidswording. Bij de nota was een rapport van de Kwaadsteniet gevoegd, waarin deze de mogelijkheid schetste voor een nieuwe volkenrechtelijke relatie tussen de drie landen, nadat de Antillen en Aruba onafhankelijk waren geworden.
Het ging om ,,de staart van het totale dekolonisatieproces, dat in goed onderling overleg tot een redelijk einde moet worden gebracht'', aldus deze nota. De belangrijkste voorstellen van De Kwaadsteniet, die uitging van een toekomstige verhouding tussen Nederland, de Antillen en Aruba die te vergelijken was met een Gemenebest-relatie, waren door de grote partijen in het Nederlandse parlement overgenomen.
De Nederlandse delegatie merkte in haar nota ,,staatkundige aangelegenheden'' op dat het haar er niet om ging iets tot rijpheid te dwingen dat nog naar rijpheid moest groeien, maar om ,,beheerste voortvarendheid''. „Wij allen weten dat tijdsverloop in de politiek ook ongunstige facetten kan hebben.''

Op 6 januari was na overleg van ininister De Koning met de Arubaanse ministerraad gebleken dat de Arubaanse regering voorlopig weigerde overleg te voeren met Nederland over de wijze waarop het land in 1996 onafhankelijk zou moeten worden.
Premier Eman had gesteld dat een discussie op dat moment over onafhankelijkheid de aandacht afleidde van de hoofdtaken van de regering: de economische heroriëntatie en de ,,status aparte''.

Op 22 januari riep de Nederlandse delegatie aan het einde van de bijeenkomst Aruba en de Antillen op discussies over de staatkundige toekomst van de landen niet te beëindigen.

De Kwaadsteniet zei het ,,stilzetten" van de gesprekken over de onafhankelijkheid van Aruba ,,onverstandig" te vinden. ,,Daarmee zou èn de zaak èn de bevolking onrecht worden gedaan, in plaats van met beleid, voorzichtigheid en rust^ werken aan de toekomstige verhouding met Nederland", aldus de Nederlandse parlementariër.
De leider van de Arubaanse delegatie, H.E. Gonzalez, verdedigde de houding van zijn regering en zei dat zijn eiland er voorlopig voor koos te werken aan de economische opbouw.

Eman vraagt Nederland hulp bij bestrijding drugsdoorvoer

In de Volkskrant van 18 apr. 1988 werd gemeld dat premier Eman in Den Haag was aangekomen voor overleg over de problemen van de drugsbestrijding op zijn eiland. Vooral de Amerikaanse regering had zich bezorgd getoond over de rol van de Caribische eilanden bij de doorvoer van cocaïne en softdrugs vanuit Latijns-Amerika naar de Verenigde Staten (zie ook pag. 363/1-1989). De Nederlandse regering wilde nauwer met de rijksdelen gaan samenwerken bij een efficiëntere afweer tegen deze drugssmokkel.
Premier Eman vond het dringend gewenst dat zijn eiland met spoed afkwam van de verdenkingen die in Washington bestonden over een doorvoerfunctie van Aruba. Het eiland was zeer afhankelijk van toerisme uit de Verenigde Staten en Canada. Een slechte naam zou dat belang ernstig kunnen schaden.

Een interdepartementale werkgroep in Den Haag had bekeken met welke maatregelen Aruba geholpen kon worden. Dat had ook directe betekenis voor Nederland zelf, omdat drugssmokkel via Aruba niet alleen op Amerika was gericht maar ook op Europa en dan met name Nederland.
Tijdens zijn bezoek kreeg Eman van Nederland toezeggingen voor technische bijstand in de strijd tegen de doorvoer van drugs via Aruba.
Zo kwamen er hasjhonden en verbindingsapparatuur met codetechnieken beschikbaar. Ook de wetgeving in het rijksdeel zou worden verscherpt, zodat beslag kon worden gelegd op vliegtuigen, boten en ander materieel dat voor smokkel kon worden gebruikt. Er zou opsporingspersoneel met Nederland worden uitgewisseld om te voorkomen dat de tegenstanders steeds dezelfde gezichten zagen.
De justitiële inlichtingendienst werd verder uitgebreid. Vanuit die kring moest o.m. informatie worden verzameld in de ,,vrije havenzone" op het eiland, waar ,,besmette" containers uit Latijns-Amerika werden overgeladen.
De Nederlandse marine zou tijdens haar oefeningen en in het kader van haar civiele taken een oogje in liet zeil houden op de scheeps- en vliegbewegingen rondom Aruba en daarover gegevens uitwisselen met de Arubaanse politie.
Een verzoek van Eman voor garanties op leningen en voor een schriftelijke aanbeveling om op internationaal niveau gemakkelijker geld aan te trekken, werd door minister van financiën Ruding verworpen. Eman: „We rekenen er toch op dat Den Haag ons met name op mondreclame bij kapitaalverschaffen wil helpen."
Aruba kreeg een eigen ,,gevolmachtigde minister" bij de Nederlandse ambassade in Washington. In een aantal andere hoofdsteden zou de diplomatieke staf uit Den Haag de belangen van Aruba behartigen.

Op 27 mei 1988 leverde de Arubaanse regering op advies van het Hof van Justitie de Columbiaan Alvaro Triana, die medio mei op verdenking van drugshandel was opgepakt, uit aan de Amerikaanse autoriteiten. Het uitleveringsverzoek was in record-tijd behandeld, omdat men vreesde voor bevrijdingsacties door de Columbiaanse drugsmaffia.
Op 23 mei had de Arubaanse gouverneur, F.B. Tromp, Nederland om militaire bijstand verzocht voor de bewaking en beveiliging van het gevangeniscomplex van Aruba.
Daarna was de Hare Majesteit Van Kinsbergen uit Willemstad richting Aruba vertrokken.
Diezelfde dag had premier Eman bekendgemaakt dat ook de Verenigde Staten verhoogd actief waren in zee- en luchtgebied rondom Aruba. Daarbij wa en schepen van de Amerikaanse kustwacht en vliegtuigen van de marine ingezet. „Wij moeten aantonen de internationale criminaliteit te kunnen bestrijden", aldus Eman.
Op 1 juni trok Nederland de assistentie aan Aruba in

Begroting voor 1989

Op 29 aug. 1988 meldde de Volkskrant dat de begroting van Aruba voor het jaar 1989, die die week door de regering-Eman werd ingediend, in vergelijking met die van voorgaande jaren opnieuw een kleiner tekort vertoonde.
Het tekort op de gewone dienst werd geraamd op 13,6 miljoen Arubaanse guldens (zestien miljoen Nederlandse guldens), terwijl evenals in 1988 een lastenverlichting was voorzien voor de burgers. De regering verwachtte dat het financieel-economisch beleid een stevige basis zou leggen voor een ,,duurzaam economisch herstel".
Aruba kon het tekort makkelijk zelf financieren en had daarmee het eindresultaat bereikt van een plan dat het Internationale Monetaire Fonds (IMF) speciaal voor het eiland had opgesteld in 1985, toen de Lago-raffinaderij van Exxon de poorten sloot en de Arubaanse overheid werd geconfronteerd met 50 procent minder inkomsten. Volgens het IMF-plan zou de Arubaanse begroting in 1988 weer in evenwicht worden gebracht door een combinatie van bezuinigingen, belastingverhogingen, expansie van de toeristensector en Nederlandse begrotingssteun ter waarde van f 100 mln.
De Nederlandse begrotingssteun was inmiddels met succes gebruikt en de expansie in de hotelbouw had de werkloosheid op het eiland doen dalen van 25 naar 5 procent. Ook de deviezenreserves van Aruba hadden zich gunstig ontwikkeld. Eind april 1988 bedroegen de reserves 188 miljoen Arubaanse guldens. In 1986, bij het intreden van de status aparte van Aruba, bedroegen de deviezen-reserves nog geen 40 miljoen.
De groei kon voornamelijk worden toegeschreven aan de toevloed van buitenlands kapitaal die nodig was voor de financiering van de hotelbouw.
De Arubaanse burger kreeg in 1989 wederom een presentje van de regering-Eman als op 1 januari de zogeheten solidariteitsheffing werd opgeheven. Deze extra belastingheffing was in 1987 reeds teruggebracht van 8,2 naar 4,1 procent. De regering achtte de heffing niet meer nodig om de tekorten te dekken en wilde bovendien de koopkracht verder stimuleren.
In de memorie van toelichting op de begroting stond de regering uitvoerig stil bij het herstel van de economie van Aruba. Het kabinet-Eman merkte daarbij op dat de doelstellingen voor de toeristensector hoger waren gesteld dan door het IMF. De regering voorzag dat de verdubbeling van het aantal hotelkamers, zoals door het IMF was voorzien, ruimschoots zou worden overtroffen. Verwacht werd dat het aantal hotelkamers in 1990 ten opzichte van 1985 zou zijn verdrievoudigd, van tweeduidend naar zesduizend kamers.
De regering constateerde bovendien dat de groei van het aantal toeristen gelijke tred hield met de toename van het aantal hotelkamers.

Aruba lid van het Latijns-Amerikaans parlement

Op 29 aug. 1988 deelde de waarnemend griffier van de Staten van Aruba in Oranjestad mee, dat het eiland de week daarvoor was toegelaten als lid van het Latijns-Amerikaans parlement, het zg. Parlatino.
De toetreding van Aruba was aan de orde gekomen tijdens een de week daarvoor in de Argentijnse hoofdstad Buenos Aires gehouden vergadering van het Parlatino.
Het parlement was in 1964 in Peru in het leven geroepen en had in 1987 een officiële status gekregen door middel van een oprichtingsverdrag.
Doel van het Parlatino was het bevorderen van de politieke, sociale, economische en culturele integratie van de Latijns-Amerikaanse landen.
Sinds 1974 werden om de twee jaar interparlementaire conferenties gehouden met het Europese parlement. Alleen democratisch gekozen parlementen konden lid worden van het Parlatino. De Nederlandse Antillen waren sinds 1971 lid van het Latijns-Amerikaanse parlement.

Aruba zoekt status van fiscaal paradijs

Op 13 sept. 1988 maakte de Arubaanse minister van economische zaken, Don Mansur, in Den Haag bekend dat zijn regering een nieuw soort vennootschap in de wetgeving had toegelaten die geheel vrijgesteld was van belastingen. De nieuwe, vrijgestelde vennootschap was bedoeld om buitenlandse investeerders aan te trekken die zaken deden met het buitenland, vooral in de financiële dienstverlening.

Aruba kende al zeer aantrekkelijke belastingvoorzieningen zoals vrijstelling van belasting voor nieuwe investeerders in de eerste tien jaar en een belastingvrije zone voor distributie van goederen, voor banken en trustkantoren.
De regering wilde echter met een nieuwe voorziening komen, na de opzegging in 1987 door de Verenigde Staten van aantrekkelijke belastingverdragen met een aantal landen in het Caribisch gebied.
Minister van financiën Armand Engelbrecht legde uit dat Aruba onder andere wilde ,,inspelen'' op de behoefte van grote buitenlandse (o.a. Japanse) firma's die in Panama waren gevestigd, aan een tweede vestigingsplaats nu de politieke situatie in dat land onzeker was.

Wie op Aruba een vrijgestelde vennootschap oprichtte, hoefde aan weinig voorwaarden te voldoen. De winst hoefde niet te worden opgegeven en mocht vrij naar andere landen worden overgemaakt, er hoefden geen jaarstukken te worden ingediend, er waren geen vergunningen nodig en de zetel van de onderneming kon zonder plichtplegingen naar andere landen worden verplaatst.
Minister Mansur verwachtte nog in 1988 contracten te kunnen sluiten met oliemaatschappijen die op het continentaal plat rondom het eiland exploratie-onderzoek wilden doen naar het voorkomen van olie. Geologisch onderzoek had de laatste jaren aangetoond dat alle ,,ingrediënten'' voor olie in de zeebodem aanwezig waren.

In totaal waren 45 maatschappijen geïnteresseerd. Aruba hanteerde slechts één criterium bij de toewijzing: de maatschappijen die het grootste deel van de mogelijke exploitatiewinst aan de overheid wilden afstaan, kregen een boorvergunning.
De regering had besloten voorlopig geen vergunningen meer te verlenen voor de bouw van nieuwe hotels omdat de doelstelling van 1986 tot verdubbeling van het aantal hotelkamers ruimschoots zou worden gehaald.
De werkloosheid was teruggedrongen tot minder dan vijf procent van de beroepsbevolking en het financieringstekort van de overheid was gedaald tot drie procent van het Bruto Nationale Produkt.

Op 2 okt. 1988 kwam een Arubaanse delegatie o.l.v. premier Eman in Nederland aan om Arubanen te werven voor de arbeidsmarkt op het eiland. Voor de uitbreiding van de hotelcapaciteit maren op korte termijn bouwvakkers nodig. Ook was behoefte aan hotelpersoneel.

Eman kondigt vervroegde verkiezingen *aan*

Op 17 okt. 1988 maakte premier Eman in een toespraak voor radio en televisie bekend dat op 6 jan. 1989 vervroegde algemene verkiezingen zouden worden gehouden. Aanvankelijk hadden de verkiezingen in nov. 1989 zullen plaatsvinden.
De regering had gouverneur Tromp gevraagd de Staten te ontbinden en nieu we verkiezingen uit te schrijven. Aan het verzoek lag geen direct conflict binnen de coalitie ten grondslag, zo onderstreepte de premier. Alle coalitiepartners hadden met het houden van vervroegde verkiezingen ingestemd en ,,het gehele kabinetsbeleid zal inzet zijn bij de verkiezingen'', aldus Eman. In tegenstelling tot de situatie waarin de regering zou zijn gevallen, zou zij tot aan de verkiezingen niet demissionair zijn en volledig kunnen functioneren. ,,Het kabinet zal op 6 januari zijn ontslag indienen'', zei Eman.

AD'86 zegt steun aan kabinet-Eman op. Minister Booi verlaat regering Oppositie wil de benoeming van een zaken ka*binet*

Op 24 okt. 1988 diende minister van openbare werken F.Booi (AD'86) zijn ontslag in bij gouverneur Tromp. Tegelijkertijd zegden de twee parlementsleden van AD'86 hun steun aan het kabinet-Eman op, waardoor het kabinet nog maar over 9 van de 21 parlementszetels beschikte (zeven van Emans AVP en de twee zetels van Werleman en Jansen, die onder de naam Partido Patrigtico Nacional in de Staten zaten).
Booi verklaarde dat hij en zijn partij hadden besloten uit de regering te stappen omdat het besluit tot ontbinding van de Staten en uitschrijven van nieuwe verkiezingen ,,zonder overleg met AD'86'' was genomen.
Hij toonde zich verbolgen over het feit dat hij het nieuws van de vervroegde verkiezingen via de Nederlandse pers had moeten vernemen tijdens een verblijf in Nederland. De week daarvoor

Op 31 okt. 1988 berichtte de *Volkskrant* dat de oppositiepartijen MEP, ADN en AD'86 gouverneur Tromp hadden gevraagd een zakenkabinet te benoemen totdat er op 6 januari verkiezingen werden gehouden. Volgens de oppositie ging de regering-Eman door met het nemen van beslissingen, die ook een toekomstig kabinet konden binden.

Verkiezingscampagne. Standpunten AVP en MEP

Over de campagne voor de verkiezingen en de verkiezingsprogramma's van de AVP en de MEP meldde verslaggever Han Hansen in de Volkskrant (24-12-1988)o.m. het volgende:

Wanneer op vrijdag 6 januari de stemlokalen open gaan, zullen de Arubanen kunnen kiezen tussen de simpele slogan van regeringsleider Eman: ,,Kijk wat me hebben bereikt, laat ons dus doorgaan'' en het program van de Movimiento Electoral di Pueblo (MEP) met uitgewerkte punten over de onafhankelijkheid, bescherming van de rechtsstaat, de zuiverheid van het bestuur en spreiding van de welvaart. Een handvol splinterpartijen zal ook deze keer maar weinig kans maken, zo luidt de voorspelling. Toch zijn ze straks misschien heel belangrijk voor AVP of MEP, als die op eigen kracht geen regering kunnen vormen.
[...]

Aruba heeft met ziin zestigduizend inwoners op een grondgebied ter grootte van Texel slechts tijdelijk de felbegeerde aparte status in het Koninkrijk. Dat werd overeengekomen bij de Ronde Tafel Conferentie (RTC) van maart 1983 in Den Haag. Het betekende dat het eiland zich weliswaar kon losmaken uit het gehate staatsverband met de Antillen, maar tevens dat het slechts tot 1996 onder de Nederlandse paraplu zou mogen blijven. Premier Eman wil nu af van die afspraak. Hij eist dat over enkele jaren het Arubaanse volk bij referendum alsnog kan beslissen over handhaving van de bestaande staatkundige positie. Daarin voorziet de RTC-overeenkomst echter niet.
MEP-voorzitter Roland Laclé: .,In zijn verkiezingscampagne spreekt demissionair premier Eman niet of nauwelijk over de onafhankelijkheidskwestie. De MEP des te meer bij de huis-aan-huisbezoekei1 en buurtbijeenkomsten. Wij hebben de slogan ,,Een briljante toekomst voor iedereen''. Daarbij ligt de nadruk op iedereen, omdat wij de licht aantrekkende welvaart zoveel mogelijk willen spreiden. De AVP laat de gunstige effecten van haar beleid slechts aan een kleine groep ten goede komen.''
Betico Croes heeft zich destijds langdurig uitgesloofd om zijn partij aangesloten te krijgen bij de Socialistische Internationale. Volgens Laclé schrijft het karakter van de MEP voor dat veel aandacht wordt besteed aan sociale kwesties. ,,Daarom willen we betere relaties van de regering met de vakbeweging, waarmee Eman zich praktisch niet heeft bemoeid. Het IMF heeft aangeraden om de economie te verbreden en die dus niet eenzijdig te baseren op het toerisme. 41s dat toch zou gebeuren, zal Aruba over een jaar of twee, drie opnieuw in problemen raken. Oliewinning en de vestiging van kleinere industrieën moeten nieuwe steunpunten worden'', aldus Laclé.
Ook premier Eman heeft op dat punt voortvarende ideeën. Contracten voor het speuren naar olie en gas voor de kust van Aruba liggen klaar, maar een feit is wel dat het zwaartepunt van de werkgelegenheid tot 1990 op de bouwsector valt. Die kan voorlopig voort met toeristische projecten. Laclé vindt dat maar een dunne basis om prat op te gaan tegenover de kiezers. ,,De MEP'', zegthij, ,,wil in elk geval voorbereidingen treffen voor de afgesproken onafhankelijkheid in 1996. We moeten met Nederland aan tafel gaan zitten om een aantal voorn-aarden voor de beoogde Gemenebestverhouding uit te werken. Dat wil de AVP niet, omdat zij denkt aan de huidige *status* aparte in het Koninkrijk als eindpunt. Voor ons-is dat dus wel degelijk een tussenfase. Mocht in 1994 blijken dat uitvoering van de RTC-besluiten niet op tijd gehaald kan worden, dan zal aan onze kant enig uitstel geen bezwaar ontmoeten.''
De MEP wil in het voorbereidende overleg met Nederland koningin Beatrix voorstellen als het staatshoofd van Aruba na 1996. Aan de bescherming van de rechtsstaat wordt zwaar getild. Aruba moet zich in het Gemenebest op een Hof van Cassatie kunnen beroepen en van Nederland rechters ,,lenen''.

Voor de buitenlandse betrekkingen zullen eigen diplomatieke posten in de buurlanden, Ameri ka en bij de Verenigde Naties geopend morden. Voor de rest zal Nederland diplomatieke bijstand kunnen verlenen. Vrij verkeer van personen tussen Aruba en Nederland moet &gelijk blijven, terwijl voor de ontwikkelingssamenwerking een aparte overeenkomst nodig is. waarbij financiële steun uit Den Haag geleidelijk aan kan worden stopgezet.
Laclé bevestigt dat de kwestie van de externe defensie voor het onafhankelijke Aruba het moeilijkste punt wordt. ,,De MEP mil garanties van Nederland, dat het voorlopig verantwoorlijk blijft voor de mi'litaire verdediging. Dat is het nu dus per definitie. In onze Caribische regio vindt men het verreweg het beste dat Nederland die taak ook in een Gemenebest met Aruba houdt. Er is wel eens gesproken over een gecombineerde defensieverantwoordelijkheid voor ons eiland met buurlanden als Venezuela,

Columbia en Amerika, maar dat lijkt gezien de onderlinge verhoudingen niet realistisch."
De partijvoorzitter van de MEP geeft toe dat de geschetste invulling van een Gemenebestverhouding met Nederland wel erg veel lijkt op de spelregels zoals die bestaan in de huidige staatkundige structuur. „We mikken met deze wensen voor 1996 echter op een overgangsfase van een jaar of tien. We hebben immers tijd nodig om onze kleine gemeenschap verantwoord op eigen benen te leren staan. Voor de noodzakelijke instrumenten moeten mensen worden opgeleid en moet geld beschikbaar zijn. Daarvoor is een gezonde economie onmisbaa . Die zal er dus eerst moeten koinen. Onze partij wil de kiezers daarvoor warm maken. Dat zal lukken, zoals de verkiezingen zullen uitwijzen", verzekert Laclé optimistisch.

Opinerkelijk stuntje van de MEP is nog, dat de geest van Betico Crocs wel op een heel bijzondere manier aan het volk wordt voorgehouden. Broer Rudolf van de grote *onafhankelijkheidsleider* staat vijfde op de MEP-lijst en heeft zich vooral uiterlijk zo laten modelleren, dat hij nu als twee druppels mater op Betico lijkt. Ook in zijn optreden gedraagt hij zich als een getrouwe kopie. Volgens waarnemers zijn veel Arubanen wel degelijk emotioneel gevoelig voor de magische werking van deze verkiezingstruc. Hoeveel zoden dat aan de dijk zet, moet blijken uit het aantal voorkeursstemmen op Rudolf Croes.



Nelson Oduber, leider van de oppositionele MEP, laat zien hoeveel zetels zijn partij bij de verkiezingen van 6 jan. 1989 heeft behaald.

Verkiezingen gewonnen door de MEP

De verkiezingen van 6 jan. 1989 werden gewonnen door de oppositionele Movimiento Electoral di Pueblo (MEP), die tien (was acht) van de in totaal 21 parlementszetels kreeg. Emans Arubaanse Volkspartij (AVP) behaalde één zetel winst en kwam op acht zetels uit. De overige drie zetels in de Staten gingen naar de Accion Democraticio Nacional (ADN), de Partido Patriotico Arubano (PPA) en de Partido Patrigtico Nacional (PPN).
MEP-leider Nelson Oduber toonde zich na het bekend worden van de uitslag ,,tevreden en dankbaar". ,,Het volk heeft gekozen voor een partij van het volk en niet voor een partij van de elite", zo zei hij.

Eman noemde de uitkomst van de ve - kiezingen op 6 januari ,,onbegrijpelijk en een grote verrassing". „We zullen constructief, loyaal en op niveau opposition voeren", zo kondigde hij aan.
Op 8 januari verklaarde Oduber: „We zullen al onze krachten aanwenden om de bevolking ervan te overtuigen dat de onafhankelijkheid met behoud van speciale banden met Nederland voor behartiging van zaken als buitenlandse betrekkingen en defensie een groot goed is. In 1994 zal er volgens de indertijd met Nederland gemaakte afspraken een volksraadpleging worden gehouden."

Het referendum op Aruba over het toetsen van de Gemenebest-regelingen in 1994 zou volgens de bepalingen van het Statuut geen wijziging meer kunnen brengen in het tijdstip van de onafhankelijkheid in 1996. Als het oordeel van de bevolking over het ontwerp Gemenebest negatief zou uitvallen, moest de Arubaanse regering haar huiswerk tijdig overmakenr In Den Haag werd dat uitsluitend als een theo etische mogelijkheid beschouwd, omdat de voorbereidingen in de komende jaren al genoeg het politieke strijdtoneel zouden beheersen. Wat er tegen 1994 uit dc bus kwam, zou ongetwijfeld al een tamelijk algemeen aanvaarde regeling zijn.

Op 7 februari werd het nieuwe parlement geïnstalleerd.

MEP, ADN EN PPA vormen regering *o.l.v.* Oduber. Samenstelling kabinet

Op 13 jan. 1989 berichtte de Volkskrant dat gouverneur Tromp MEP-leider Oduber had aangewezen als informateur voor de vorming van een nieuwe regering.
Op 18 januari tekenden de MEP, de ADN en de PPA onder leiding van Oduber een beginselverklaring voor de vorming van een nieuw kabinet. Deze coalitie kon steunen op 12 van de 21 zetels in de Staten.
Oduber verklaarde die dag dat nog voor het einde van de maand een nieuwe ministersploeg gevormd kon zijn.
Op 27 januari bracht Oduber rapport uit aan de gouverneur, die hem vervolgens benoemde tot kabinetsformateur.
In het weekeinde van 28-29 januari vergaderden de MEP, de ADN en de PPA over het concept-regeerakkoord en de kandidaat-ministers.
De MEP k eeg vijf posten in het nieuwe kabinet en leverde de gevolmachtigde minister in Den Haag. De ADN en de PPA kregen elk één ministerspost.

In het regeerprogramma stond dat de toegenomen welvaart op het eiland de komende jaren eerlijker verdeeld moest worden. ,,De Arubaan moet zich kunnen terugvinden in onze economische vooruitgang", aldus Oduber. Om de economie een bredere basis te geven, wilde het kabinet de goede contacten met het Nederlandse bedrijfsleven nauwer aanhalen. De premier: „Voor Nederlandse investeerders staat de deur wijd open. Het is duidelijk dat de positie van Aruba ook na de onafhankelijkheid sterker is naarmate Nederland meer belangen heeft op het eiland. Het kan door zijn gunstige geografische ligging een brugfunctie vervullen voor Nederlandse ondernemers die zaken willen doen met Zuid-Amerika."
Om zijn kabinet vooral ook socialer te profileren dan dat van zijn voorganger was, wilde Nelson Oduber de werknemers meer sociale zekerheid verschaffen, vooral voor het personeel in de bouwsector. Daar was veelal sprake van kortlopende contracten zonder uitzicht op continuïteit in werkgelegenheid.
Oduber verwachtte veel van het naburige Venezuela. Door de goede relaties die de MEP-partij steeds met de Venezolaanse regering had gehad, ,,zullen deze contacten nu hopelijk uitmonden in concrete daden waar Aruba iets aan heeft". De nieuwe Arubaanse regering ging opnieuw praten met de oliemultinational Exxon, die in 1985 de raffinaderij op Aruba sloot. Als schadevergoeding voor de milieuvervuiling wilde Oduber nu over een totaalpakket aan compensaties onderhandelen, waarbij ook nieuwe industrietjes zich op het terrein van de raffinaderij zoude moeten vestigen.
In het regeerakkoord stond verder dat het nieuwe kabinet in het overleg binnen koninkrijksverband zou streven naar onafhankelijkheid voor Aruba m.i.v. 1996 in de vorm van een Gemenebestrelatie met Nederland.
Op 9 februari werd het kabinet beedigd. Het zag er als volgt uit:

Premier en minister van algemene zaken - Nelson Oduber (MEP); justitie - Hendrik Croes (MEP); economische zaken en toerisme - D.Leo (MEP); financiën - G.Trinidad (MEP); welzijnszaken, onderwijs en cultuur - F. Refunjol (MEP); publieke werken, g ondheidszorg, tevens vicepremier - P.Kelly (ADN); vervoer en communicatie - E.Nicolaas (PPA).
Gevolmachtigd minister van Aruba in Den Haag - Roland Laclé (MEP).

PANAMA

ONTWIKKELINGEN VANAF MAART 1988

In aansluiting op het bericht van pag. 235 e.v.- 1988 ontwikkelde de situatie in Panama zich als volgt:

Op 26 febr. 1988 was Eric Arturo Delvalle Henriquez, die sinds 28 sept. 1985 president van Panama was, als staatshoofd afgezet, nadat bij bad geprobeerd Panama's ,,sterke man'' gen. Manuel Antonio Noriega Moreno te ontslaan (pag. 237/2 e.v.-1988). Diezelfde dag was minister van onderwijs Manuel Solis Palma beëdigd als .,minister belast met het presidentschap''.

Op 11 maart 1988 had het Witte Huis in Washington een verklaring uitgegeven waarin stond dat de VS de politieke crisis in Panama met groeiende bezorgdheid gadesloegen. ,,De president meent dat generaal Noriega zijn land het beste dient door gehoor te geven aan het bevel van president Delvalle zijn functie van opperbevelhebber ter beschikking te stellen'', aldus de verklaring. Zolang de democratie niet was hersteld, konden de VS ,,de zaken niet op hun gewone beloop laten'' (pag 240/1-1988).
Op 5 febr. 1988 nadden twee federale aanklagers in de VS gen. Noriega in staat van beschuldiging gesteld wegens betrokkenheid bij drugshandel (pag. 237/1-1988). Zie voor andere beschuldigingen tegen Noriega pag. 235/1-1988.

Gen. *Noriega* belooft ,,*op* geschikt moment'' te zullen aftreden

Op 21 maart 1988 deelde waarnemend president Manuel Solis Palma via radio en televisie mee dat gen. Noriega had beloofd op een ,,geschikt moment'' voor de in mei 1989 te houden vrije verkiezingen af te treden.
Solis zei dat het van de resultaten van een ,,nationale dialoog'' zou afhangen of Noriega daadwerkelijk zou aftreden. Hij nodigde alle politieke krachten in Panama uit aan de dialoog deel te nemen.
Solis: ,,Noriega heeft zijn lot in mijn handen gelegd en mij zijn militaire erewoord gegeven dat hij zijn functie als opperbevelhebber van de nationale defensiemacht vóór de komende verkiezingen ter beschikking wil stellen. Daarmee wil hij de vrijheid en de zuiverheid van deze verkiezingen garanderen
Hij zal echter pas over zijn aftreden beslissen na de voltooiing van een nationale dialoog, waaraan alle groepen moeten deelnemen. Zonder deze dialoog zal de generaal blijven''
Tegen journalisten zei de waarnemend president dat dit een ,,Panamese oplossing'' was.
Diezelfde dag zei oppositieleider Aurelio Barria namens de Nationale Burgerkruistocht (Cruzada Civilista Nacional) dat het aanbod tot een dialoog ,,een lompe manoeuvre'' was om de regering een laatste politieke adempauze te verschaffen. ,,Wij hebben geen door een marionettenregering geleide nationale dialoog nodig, maar het aftreden van Noriega, de vernietiging van het militaire repressie-apparaat en werkelijk vrije verkiezingen'', aldus Barria

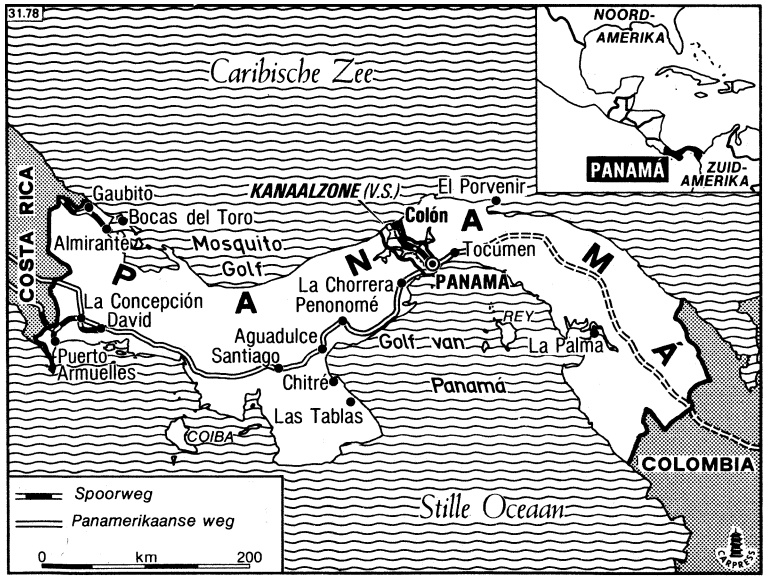
In de Nationale Burgerkruistocht hadden zich meer dan 100 groeperingen van o.m. arbeiders. studenten en zakenlieden verenigd om actie te voeren tegen gen Noriega.

Nationale Burgerkruistocht organiseert algemene staking en demonstratie. Strijd krachten stellen distributie voedsel veilig

Op 21 maart 1988 begon een door de Nationale Burgerkruistocht (CCN) georganiseerde ,,algemene staking voor onbepaalde tijd''. De staking zou pas worden beëindigd op het moment dat gen. Noriega het land had verlaten.
Volgens de organisatoren was de staking de eerste dag een ,,volledig succes'' en zou 95 tot 100 procent van de activiteiten in de belangrijkste sectoren van het land (industrie, handel en financiën) lam hebben gelegen.
De dagen daarna ging de staking door en op 28 maart namen ongeveer 10.000 mensen in Panama Stad deel aan een door de Burgerkruistocht georganiseerde demonstratie tegen Noriega.
De oproerpolitie verjoeg de betogers met traangas en waterkanonnen. Een persconferentie van oppositieleiders en binnen- en buitenlandse journalisten over de demonstratie in een hotel in de hoofdstad werd door de politie afgebroken. De hotelkamers van de journalisten werden doorzocht, waarbij videobanden en apparatuur in beslag werden genomen. Een aantal deelnemers aan de persconferentie, onder wie enkele Amerikaanse journalisten, werd voor korte tijd gearresteerd.
Na de inval in het hotel zei het Amerikaanse ministerie van buitenlandse zaken op 29 maart dat het geduld van de regering in Washington ten einde liep. „We hebben gezegd dat we niet militair ingrijpen, maar men moet begrijpen dat er grenzen zijn'', aldus woordvoerder Marlin Fitzwater.
Op 26 maart 1988 bezetten soldaten twee meelfabrieken, Genera1 Mills de Panama en Harinas Panama, en namen de voorraden in beslag teneinde de distributie van meel veilig te stellen. De meelfabrieken hadden zich aangesloten bij de sinds 21 maart durende algemene staking.
De strijdkrachten (Fuerzas de Defensa de Panama, FDP) lieten weten dat onder de op 18 maart afgekondigde noodtoestand (pag. 240/2 e.v.-1988)alle voedselindustrieën verplicht waren te blijven functioneren.
Om in de behoefte aan voedsel te voorzien, was de regering begonnen met het verstrekken van zogenaamde ,,bolsas de dignidad'' (,,pakketten der waardigheid''), die voornamelijk rijst en suiker bevatten. Dit gebeurde vooral in San Miguelito, de grootste armenwijk van de hoofdstad.
Diezelfde dag ruimden soldaten in de haven van Panama Stad containers op die de toegang tot de kades blokkeerden,
Verder wilde de regering dat de sinds 4 maart gesloten banken (pag. 238/3-1988) zo snel mogelijk hun deuren zouden openen en fondsen ter beschikking zouden stellen aan de staat, zodat deze lonen en pensioenen kon uitbetalen.
Onder de kop ,,Geldtekort Panama jaagt bankiers het land uit'' merkte correspondent Ferry Versteeg in *NRC/H'blad* (29-3-1988) het volgende op:

Panama's internationale bankcentrum, dat een jaar geleden nog een kleine veertig miljard dollar beheerde en aan 9000 Panamese employés werk bood, dreigt onder druk van de politieke crisis als een kaartenhuis in elkaar te zakken.

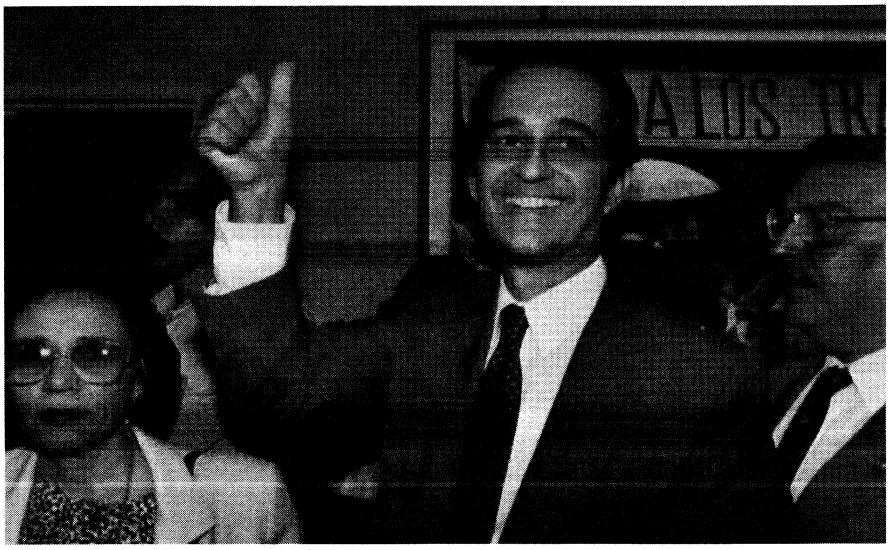
Nadat de banktegoeden begin dit jaar al waren gedaald tot ongeveer 32 miljard dollar en sinds de laatste politieke troebelen verder afkalfden. vertrekken nu ook buitenlandse bankiers. Alle Japanse bankemployés hebben Panama verlaten of staan op het punt dit te doen. zo melden Panamese bronnen. Een vertegenwoordiger van de Rank van Tokio, die de contacten met de overheid moet onderhouden, blijft als enige achter. Andere buitenlandse bankiers stuurden hun familieleden inmiddels naar huis en kochten bij meerdere vliegtuigmaatschappijen



kaartjes om op elk moment te kunnen vertrekken. Weer anderen treffen regelingen om zo nodig hun toevlucht te nemen in buitenlandse ambassades in Panama Stad.
De onrust bereikte het afgelopen weekeinde nieuwe hoogten toen de onlangs door generaal Noriega geïnstalleerde president Solis Palma dreigde de banken ,met alle legale middelen" te zullen dwingen hun deuren te heropenen. Die sloten op 4 maart wegens ,,grootscheepse opname van tegoeden" en ,,gebrek aan liquide middelen". Dit dreigement volgde nadat de Nationale Bankassociatie, waarin zo'n 115 buitenlandse en acht Panamese particuliere banken zijn verenigd, een eerder presidentieel ultimatum afwees om te heropenen en ,,een substantieel deel" van de banktegoeden beschikbaar te stellen voor de betaling van staatseinployés.

,,Als zij ons dwingen te openen en militairen onze kantoren zullen bezetten, zal chaos het gevolg zijn". aldus een Amerikaanse bankier. ,.Dan zullen wij een taart voor hen achterlaten cn voorgoed vertrekken." Een Europese bankdirecteur verzekerde vanuit Panama Stad: ,,in verwacht op dit moment geen interventie van de banken, omdat de regering ons een nieuw gesprek heeft toegezegd."
Bestaat er een kans dat de banken alsnog overstag gaan en de Panamese regering financieel zullen helpen? ,,Geen sprake van", aldus deze zegsman, ,,dat zou de stabiliteit van het banksysteem nog meer ondermijnen".
Zaterdag (26 maart) liet de overkoepelende Nationale Bankassociatie al weten: ,,Wij zijn het niet eens met de regering Noriega dat zij onze tegoeden kan gebruiken om de financiële problemen van de publieke sector op te lossen." Volgens de associatie hebben Panama's problemen geen economische, maar ,,diepe politieke wortels" en is het gebruik ,,van de tegoeden van onze één miljoen klanten" uitgesloten.
De particuliere bankiers keren zich ook tegen de ,,lastercampagne" van de gecontroleerde kranten, radio en televisie, waarbij zij verantwoordelijk worden gesteld voor het gebrek aan dollars (het in Panama geldende betaalmiddel). ,,Zij proberen ons in de hoek te drukken". aldus een bankier, ,,zij denken aan radicale maatregelen, die zouden neerkomen op roof en op het einde van het bankcentrum in Panama".
Door kapitaalvlucht en teruglopende overheidsinkomsten kampte bet door binnenlandse oppositie en Amerikaanse strafmaatregelen belaagde Panamese regime eind vorig jaar al met geldgebrek. Dat probleem werd acuut toen de regering van president Reagan, die ijvert voor een spoedig vertrek van ,,sterke man" Manuel Antonio Noriega, eerder deze maand voor vijftig miljoen dollar aan Panamese tegoeden bij Amerikaanse banken liet bevriezen. De financiële perikelen voor Noriega en de zijnen namen verder toe toen Washington tevens de betalingen via de Panama Kanaalcommissie aan Noriega - zeven miljoen dollar per maand - staakte.

Daardoor kan het regime de 66.000 uitkeringsgerechtigden en gepensioneerden, de 140.000 overheidsemployés en de bijna 20.000 leden van de defensiemacht - traditionele steunpilaren van het regime - nauwelijk of niet meer betalen. ,,Donderdag (24 maart) vroeg president Solis Palma de banken om een fles zuurstof", zegt een Westerse diplomaat in Panama Stad. ,,Nu zij de boot afhouden, neemt de kans op extreme reacties toe." De regering had woensdag (23 maart) de uitkeringstrekkers vier miljoen en de gepensioneerden zeven miljoen dollar moeten betalen. Vrijdag (25 maart) wachtten de militairen vergeefs op 1,2 miljoen dollar en deze week hebben de ambtenaren recht op acht miljoen dollar. Volgens Panamese bronnen sloot de Panamese regering vorige week een voorlopig akkoord met de Deutsche-Sudamerikanische Bank om deze betalingen ter u-aarde van 20,2 miljoen dollar te kunnen verrichten. Maar de transactie ketste op het laatste moment af. Volgens dezelfde bronnen intervenieerde de regering vervolgens bij de Banco de Boston en de Banco del Istmo, waarin ex-president Delvalle belangen heeft. Het is onbekend hoeveel geld de regering aan deze interventies overheild, maar dat zij de gemoedsrust van de overige particuliere bankiers niet ten goede kwamen, spreekt vanzelf. Uit voorzorg hebben sommige bankiers hun kantoren en kluizen afgesloten en zijn zij vervroegd met paasvakantie gegaan. Ook wordt in Panama Stad gefluisterd dat bankdirecteuren de in hun kluizen aanwezige dollars op microfilm hebben vastgelegd om ze eventueel te kunnen vernietigen als beslagneming dreigt. Met deze films kunnen de bankiers hun geld weer opvragen bij de Amerikaanse Federale Bank.
Hoe het ook zij, de concurrentie slaapt niet. Zo bereidt de regering van het buurland Costa Rica wetgeving voor die internationale banken zal toestaan op Costa-Ricaans grondgebied transacties in buitenlands geld uit te voeren met tegoeden van buitenlanders. Een initiatief dat er duidelijk op is gericht een alternatief te bieden voor Panama's bedreigde internationale bankcentrum.



Ricardo Arias Calderon (m.)de president van de Christen-Democratische Partij, hij zijn terugkeer in Panama op 24 maart 1988. Links zijn vrouw Teresita.

Op 30 maart besloten de meeste supermarkten niet langer deel te nemen aan de algemene staking en hun deuren weer te openen. Volgens leiders van de Nationale Burgerkruistocht hadden de supermarkten geen andere keus gehad na dreigingen van de autoriteiten dat hun voorraden in beslag zouden worden genomen.
Op 1 april maakte de CCN officieel bekend dat de algemene staking met ingang van 4 april zou eindigen.

Terugkeer christen-democraat Ricardo Arias Calderon

Op 24 maart 1988 keerde Ricardo Arias Calderon, de president van de Christen-Democratische Partij, zonder problemen vanuit de Verenigde Staten in Panama terug. Een eerdere poging van Arias terug te komen, was op 27 febr. 1988 door veiligheidsagenten verhinderd (pag. 238/2-1988).
Op de luchthaven waar hij arriveerde, zei Arias dat hij in eerste instantie twee doelen nastreefde: Noriega's vertrek uit Panama en de vorming van een regering van ,,nationale verzoening".

Steun voor *Noriega* uit Latijns-Amerika en het Caribisch gebied

Op 28 en 29 maart 1988 vond in de Venezolaanse hoofdstad Caracas een conferentie van Latijns-Amerikaanse en Caribische landen plaats ter ondersteuning van Panama.
Volgens de FAZ (31-3-1988) kritiseerden 22 staten uit Latijns-Amerika en het Caribisch gebied de economische sancties van de Verenigde Staten tegen Panama. In een communiqué eisten zij van de VS de sancties op te heffen. Over een verzoek van Panama om economische hulp zouden zij zich beraden. In een slotrede waarschuwde gen. Noriega de Verenigde Staten geen militaire interventie te ondernemen. ,,Het gaat niet om één man, maar om de waardigheid van Panama en geheel Latijns-Amerika", zo zei hij. Hij waarschuwde de VS voor ,,een nieuw Vietnam".

Bovengenoemde Latijns-Amerikaanse en Caribische landen maakten deel uit van het Sistema Economico Latinoamerico (SELA, Latijns-Amerikaans Economisch Systeem). Doel van het SELA, dat in 1975 was opgericht en zijn zetel in Caracas had, was regionale samenwerking en belangenbehartiging op economisch gebied, m.n. betreffende de handel en industrie.

Aartsbisschop wil bemiddelen tussen *Noriega* en oppositie

Op 29 maart 1988 maakte de Panamese bisschoppenconferentie bekend dat een commissie van bisschoppen op 24 maart een ontmoeting met gen. Noriega had gehad en hem had gevraagd af te treden en de op 26 febr. 1988 afgezette president Delvalle als wettig staatshoofd te erkennen.
Diezelfde dag verklaarde aartsbisschop Marcos Gregorio McGrath zich bereid te bemiddelen tussen gen. Noriega en de oppositie. Deze bemiddeling was op 28 maart voorgesteld door de Costaricaanse president Oscar Arias Sanchez en de Spaanse premier Fe-

lipe Gonzalez Marquez, die samen met andere sociaal-denlocratische Latijns-Amerikaanse leiders in San Jose (Costa Rica) bijeen waren om de situatie in Panama te bespreken.
Op 1 april aanvaardde de oppositie officieel de bemiddeling van aartsbisschop McGrath.
Vier dagen later ging de regering met de bemiddeling van de aartsbisschop akkoord. ,,Op dit moeilijke moment voor ons vaderland is een dialoog tussen Panamezen de enige manier om een confrontatie te voorkomen", aldus de regering in een persbericht.

VS houden betalingen *voor* Panama *vast*

Op 27 maart 1988 zei de Amerikaanse onderminister van buitenlandse zaken voor Interamerikaanse aangelegenheden, Elliott Abrams, tijdens een televisie-interview dat de Panamese militairen gen. Noriega tot aftreden moesten dwingen.

Abrams zei verbaasd te zijn dat Noriega ondanks de Amerikaanse sancties nog steeds in het zadel zat. ,,In Haïti en de Filippijnen was economische druk genoeg om Duvalier en Marcos weg te krijgen. Ik geloof dat in Panama de Nationale Garde er uiteindelijk aan te pas zal moeten komen om Noriega aan de kant te zetten.
Hij weigerde verder iets te zeggen over maatregelen van de Verenigde Staten tegen Noriega. ,,Ik wil hem nog een paar slapeloze nachten bezorgen", aldus de Amerikaanse onderminister.
Op 31 maart 1988 kondigde de woordvoerder van het Witte Huis, Marlin Fitzwater, aan dat bij de Federal Reserve Bank van New York een speciale rekening zou worden geopend, waarop Amerikanen geld konden storten dat zij Panama schuldig waren. Deze maatregel was bedoeld ,,terondersteuning van de wettige regering" van de afgezette president Delvalle. Op deze wijze hoopten de VS te voorkomen dat gen. Noriega geld in handen kreeg.
De maatregel kwam na berichten volgens welke een aantal in Panama gevestigde Amerikaanse bedrijven aan het regime van Noriega bedragen hadden overgemaakt die voortvloeiden uit hun vestiging daar (belasting bijv.).
Verder zouden rekeningen worden geopend voor Amerikaanse particulieren met schulden in Panama en voor Amerikanen die in Panama belasting moesten betalen.

,,Mochten deze maatregelen ontoereikend blijken te zijn, dan zullen de Verenigde Staten andere legale middelen overwegen om de overdracht van Amerikaanse gelden aan het regime van Noriega te verhinderen", aldus Fitzwater.
Op 31 maart had de Amerikaanse Senaat met grote meerderheid van stemmen een resolutie aangenomen, waarin de situatie in Panama een ,,internationale noodtoestand" werd genoemd. De Amerikaanse regering probeerde terecht het bewind in Panama geld te onthouden, aldus de Senaat.

In de nacht van 8/9 april verbood president Reagan alle Amerikaanse betalingen aan Panama. Dat was mogelijk op grond van de International Emergency Economic Powers Act (IEEP) uit 1977. Die wet kon toegepast worden ,,in geval van een onverwacht buitengewone bedreiging van de nationale veiligheid, de buitenlandse politiek of de economie van de Verenigde Staten".
Woordvoerders van de belangrijkste drie Amerikaanse bedrijven in Panama - Texaco, Eastern Airlines en Chase Manhatten Bank - gaven op 10 april te kennen zich aan het verbod te zullen houden.
In de New York Times van 4 apr. 1988 schreef de afgezette president Delvalle dat hij tegen meer Amerikaanse druk op gen. Noriega was.
De in Panama ondergedoken Delvalle zei dat er geen behoefte was aan verdere Amerikaanse stappen. ,,Als de VS de druk die nu wordt uitgeoefend, handhaaft, is dat genoeg. Gen Noriega is wanhopig op zoek naar fondsen en vindt die niet", aldus Delvalle.
Hij voegde eraan toe dat ,,een embargo of sterkere economische sancties een negatief effect zullen kunnen opleveren voor de VS en wellicht geen onmiddellijk resultaat opleveren".

Washington stuurt meer troepen naar Panama

Op 1 apr. 1988 deelde het Amerikaanse ministerie van defensie in een communiqué mee dat tussen 5 en 8 april 1.300 MP's (leden van de militaire politie) en 26 helikopters naar Panama zouden vertrekken.
,,Dezeactie is overeenkomstig de bepalingen van het verdrag inzake het Panama Kanaal en betekent een redelijke en voorzichtige poging om de veiligheid van het Kanaal, van mensenlevens, eigendommen en belangen van Amerikanen in de zone te verzekeren", zo stond in het communiqué.
Volgens het Pentagon was de maatregel genomen ,,wegens de onrust en spanning" in Panama en moest de troepenzending niet worden gezien als een voorbereiding van ,,een of andere Amerikaanse militaire actie".

Er was al een 10.000 man sterke Amerikaanse troepenmacht in Panama, het Amerikaanse Zuidelijke Commando.
Op 30 maart was het Amerikaanse vliegdekschip, de USS Okinama, met 30 helikopters aan boord bij de Amerikaanse marinebasis Rodman in Panama gearriveerd. Volgens de Amerikaanse marine was de aankomst van het schip ,,routine".
In maart had het Pentagon al 670 militairen naar Panama gestuurd voor de beveiliging van de Amerikaanse bases en van de 45.000 Amerikaanse burgers die in Panama woonden.

Op 5 april zei het hoofd van de Amerikaanse Nationale Veiligheidsraad, Colin Powell, dat ,,de Verenigde Staten alle economisclie, politieke en militaire opties bestuderen om een machtswisseling in Panama te realiseren".
Powell zei dat de economische druk op Panama wel effect had gehad, maar niet voldoende was om Noriega tot aftreden te dwingen. Hij voegde er aan toe dat de regering in Washington bij de militaire opties niet dacht aan een interventie, maar aan het zenden van meer Amerikaanse troepen om installaties van de VS in de Panamakanaalzone te beveiligen.
Onder de kop ,,Pressie op Panama" merkte *NRC/H'blad* (5-4-1988) in een hoofdredactioneel commentaar o.m. het volgende op:

De Amerikaanse regering dringt al enige jaren aan op het aftreden van Panama's sterke man generaal Manuel Noriega, *onder andere wegens diens* vermeende *betrokkenheid bij de handel* in *verdovende middelen.*
Maar de ,,kleine man met het ananasgezicht" is taaier dan *de niachtige* VS *denken. De* VS *hebben altijd gehoopt dat het ,,probleem-Noriega" door de Panamezen zelf zou* worden *opgelost. Een burgerlijke oppositie zou volgens Washington de democratie moeten herstellen, schoon schip maken en* Noriega *voor berechting naar de VS sturen. Voor de* Amerikanen *zou een* ,,oplossing door Panamezen" de regering in Washington de verlegenheid van een interventie *besparen.*
Begin dit jaar *leken de dagen van* Noriega *geteld. Hij maakte een buitenlandse reis en de Panamezen, die dachten dat hij voor een rustig bestaan in ballingschap had gekozen, vierden zijn vertrek luidkeels op straat. (zie pag* 237/1-1988, *red KHA).* Maar Noriega *kwam terug en draaide* meteen *de duimschroeven aan voor zijn tegenstanders. Zijn medestander president Eric Delvalle dacht een paar maanden geleden dat de tijd rijp was om het ananasgezicht van het Panamese toneel te laten tuimelen* (zie *pag.* 237/2-1988, *red KHA). Ook hij verrekende zich want de* generaal *zette president Delvalle af voor die* zijn *plan kon uitvoeren.*
Een uitweg voor Noriega *is niet makkelijk te vinden omdat de generaal zich liever ingraaft en terugvecht dan net als de Filippijnse ex-president* Marcos *het* hazepad *te kiezen. De Amerikanen staan nu voor bet vervelende probleem dat ze* Noriega *zelf moeten wegwerken. Economische druk lijkt daarvoor een geschikt middel. Maar alle* economische *sancties (zoals het staken van uitbetalingen aan de Panamese regering) heeft Panama weliswaar een nijpend geldtekort bezorgd, maar zolang* Noriega *zijn* 15.000 *man sterke defensiemacht kan uitbetalen, blijft hij zitten. De afgezette president Delvalle, die is ondergedoken en zich opwerpt als burgerlijk alternatief voor* Noriega, *heeft de VS gevraagd de* economische *druk op* Panama *niet verder te versterken. Hij vreest op goede gronden dat die druk het ,,anti-Yankee" sentiment in zijn* land *aanwakkert en* Noriega *in de kaart speelt. Del*valle *mil een snelle oplossing van de VS: een militair ingrijpen waarbij* Noriega *word? afgezet.*
Dat heeft de regering Reagan dit weekeinde nu juist afgewezen. De Amerikanen overwegen alle opties, aldus een regeringswoordvoerder, behalve een militaire interventie. Een plan om Noriega *gewoon te ontvoeren, heeft de regering ook van de hand gewezen. De VS hebben, om toch enig militair krachtsvertoon te laten zien, dit weekeinde* 1.300 *militairen naar de Panamakanaalzone gestuurd. Maar* Noriega *blijft ongestoord zitten.*

Een lastige keuze dringt zich nu op aan een Amerikaanse president die de laatste zes maanden van zijn functie is ingegaan. Want economische sancties hebben nog steeds niet het gewenste effect gesorteerd: de Panamezen lijden er onder, maar Noriega's machtsbasis is niet afgebrokkeld.
Een militaire interventie zou de reputatie van de VS in Latijns-Amerika in diskrediet brengen. De *VS kenden in het verleden weinig schroom bij het hanteren van de ,,Big Stick", zeker als het om landen ging die het predikaat ,,bananenrepubliek" kregen opgeplakt. Aan*

het begin van deze eeuw, in 1908, 1912 en 1918, voerden de Amerikanen drie keer een militaire interventie uit om in Panama de orde te handhaven.
Dat paardemiddel heeft Reagan dit weekeinde terecht uit zijn boek met scenario's om zich van Noriega te ontdoen, geschrapt. Het politieke gewicht er? het zelfbewustzijn van Latijns-Amerikaanse landen is in vergelijking met de hoogtijdagen van de ,,Big-Stick-politiek" sterk toegenomen. Landen als Mexico, Venezuela, Argentinië en Brazilië zouden een Amerikaanse militaire interventie in Panama niet meer als een regelmatig terugkerend natuurverschijnsel accepteren, ongeacht de bruutheid van de lokale heerser. Bovendien is het in Midden-Amerika de afgelopen jaren steeds duidelijker geworden dat de VS politiek niet meer almachtig zijn, juist omdat de militaire overmacht niet vaak gebruikt kan worden...

Op 6 april deelde het Amerikaanse ministerie van defensie mee dat Washington 800 mariniers naar Panama zou sturen voor oefening in de jungle. Het Pentagon ontkende dat deze stap deel uitmaakte van pogingen Noriega tot aftreden te dwingen.
Het Amerikaanse ministerie van buitenlandse zaken deed die dag een beroep op Latijns-Amerikaanse regeringen de pogingen van de Panamese oppositie te steunen om Noriega te verdrijven.
„We hopen dat alle leiders van het halfrond de pogingen van het Panamese volk zullen aanmoedigen om herstel van een burgerlijke democratie in Panama tot stand te brengen", zo zei een woordvoerster van het State Department.

Panama gelast arrestatie afgezette president Delvalle

Op 6 apr. 1988 gelastte de Panamese regering de arrestatie van de afgezette president Delvalle, de voormalige ambassadeur in Washington, Juan Sosa, en een andere Panamese diplomaat in de VS, wegens hun rol bij het instellen van Amerikaanse economische sancties tegen Panama.
De drie werden beschuldigd van ,,verraad tegen het vaderland".

Oprichting Movinziento Civilista *Popular. PAPO* en PPA verlaten Nationale Burgerkruistocht. Overlijden oud-president Arias

Op 7 apr. 1988 maakte de kleine Volksactiepartij (PAPO) o.l.v. Roberto Arosemena de oprichting bekend van een nieuwe oppositiebeweging onder de naam Movimiento Civilista Popular. Volgens de PAPO had de nieuwe beweging de steun van de grootste oppositiepartij van Panama, de Authentieke Panamese Partij (PPA), die onder leiding stond van oud-president Arnulfo Arias Madrid.
Een dag later verklaarden de PAPO en de PPA dat zij zich uit de Nationale Burgerkruistocht terugtrokken uit protest tegen het Amerikaanse optreden tegen hun land. Zij wezen de economische sancties van de Verenigde Staten tegen Panama af omdat die naar hun mening de bevolking meer troffen dan gen. Noriega.
De Movimiento Civilista Popular was het met de VS wel eens dat gen. Noriega moest verdwijnen, maar steunde de afgezette president Delvalle niet.

Op 10 aug. 1988 overleed oud-president Arias in Miami (Florida) aan een hartaanval. Arias, geboren op 15 aug. 1901 in Penonome, was alle drie de keren dat hij tot president was gekozen (in 1940, 1949 en 1968) door de militairen afgezet. (in 1941, 1951 en 1968 al na elf dagen). In 1984 was hij als presidentskandidaat verslagen door Nicolas Ardito Barletta met een verschil van 1 713 stemmen (zie pag. 338 2-1984).

Banken weer open

Op 18 apr. 1988 verrichten banken voor het eerst sinds 4 maart weer betalingen. Monetaire autoriteiten in het land hadden de ongeveer 130 banken opdracht gegeven tegoeden in ontvangst te nemen en interne transacties uit te voeren. De regering had op 17 april in zondagskranten advertenties laten zetten waarin banken werden aangespoord hun deuren weer te openen.

VS praten met *Noriega.* Aartsbisschop bemiddelt tussen oppositie en *Noriega.* Noodtoestand opgeheven

Op 18 en 19 apr. 1988 hadden Amerikaanse regeringsfunctionarissen een ontmoeting met gen. Noriega. Van Amerikaanse zijde werden de besprekingen gevoerd door Michael Kozak, een naaste medewerker van onderminister Elliott Abrams, en een officier.
Volgens een Panamese functionaris werden tijdens de ontmoeting ideeën besproken die een einde zouden kunnen maken aan de crisis in de betrekkingen tussen de Verenigde Staten en Panama.
In *NRC/H'blad* (21-4-1988) werd gemeld dat aartsbisschop McGrath op dat moment bemiddelde tussen oppositie en Noriega. De christen-democratische oppositieleider Ricardo Calderon liet, zo vervolgde *NRC/H'blad*, op 20 april weten dat hij bereid was met Noriega te spreken over een coinpi-omis tussen militairen en de burgerlijke oppositie.
De Nationale Burgerkruistocht had inmiddels alle protestacties tegen het bewind van Noriega opgeschort.
Op 20 april besloot het parlement op verzoek van waarnemend president Manuel Solis Palma de sinds 18 maart geldende noodtoestand (pag. 240/2-1988) op te heffen.

Kabinetswijziging. Bisschoppen vragen VS stopzetting sancties

Op 22 apr. 1988 diende het grootste deel van het kabinet zijn ontslag in teneinde het voor waarnemend president Manuel Solis Palma gemakkelijker te maken de economische en politieke crisis aan te pakken.
Op 24 april benoemde Solis zeven nieuwe ministers. Hij zei dat zijn nieuwe team ,,de economische agressie" tegen Panama (van de VS) ging bestrijden.
Volgens de pers was de regering linkser en anti-Amerikaanser dan de vorige regeringsploeg. De Financial Times (26-4-1988) sprak van een centrumlinks kabinet. Zo was de nieuwe minister van de schatkist en financiën, Orville Goodin, een voorman (,,leading light") van de linkse stroming binnen de door de militairen gesteunde Revolutionaire Democratische Partij (PRD) en was de nieuwe minister van buitenlandse zaken. Jorge Eduardo Ritte:, voorheen ambassadeur bij de Verenigde Naties, fel anti-Amerikaans.
Eind sept. 1988 zag het kabinet er als volgt uit:

Minister belast met het presidentschap van de republiek - Manuel M. Solis Palma; onderwijs - Rolando Murgas*; landbouw - Darisnel Espino*; handel en industrie - Jose Bernardo Cardenas de Icaza; scnatkist en financiën - Orville Goodin*; buitenlandse zaken - Jorge Eduardo Ritter*: regering en justitie - Rodolfo E. Chiari de Leon; gezondheid - Francisco Sanchez Cardenas; huisvesting - Roberto Bermudez; arbeid en sociaal welzijn - Cesar Martans*; planning en economisch beleid - Gustavo Gonzalez*: minister t.b.v. de president - Nander Pitti Velasquez; openbare werken - Rene Bultron*; thesaurier-generaal - Francisco Rodriguez.

* benoemd op 24 apr 1988

De kabinetswijziging kwam volgens de Financial Times (25-4-1988) op een moment dat de Rooms-Katholieke Kerk Washington opriep de economische sancties tegen Panama te beëindigen.
In een pastorale brief, die was ondertekend door aartsbisschop McGrath en de tien bisschoppen van Panama, noemde de Rooms-Katholieke Kerk de sancties moreel onjuist en vroeg zij om onmiddellijke stopzetting daarvan, aldus de Financial Times.

Mexico helpt Panama

In de Financial Times van 27 apr. 1988 werd gemeld dat Mexico de week daarvoor had aangekondigd dat het de olievoorziening aan Panama garandeerde.
In het communiqué waarin de beslissing werd meegedeeld, zei Mexico dat het Panama ,,de faciliteiten zal bieden om olie te krijgen binnen het kader van het Akkoord van San Jose tot de problemen die door de crisis worden veroorzaakt, zijn opgelost". Mexico omschreef zijn stap als ,,een daad van solidariteit".
In het kader van het 3 aug. 1980 in San Jose (Costa Rica) ondertekende akkoord (pag. 451/3-1982) voorzag Mexico normaliter in de helft van 25.000 vaten olie die Panama dagelijks nodig had.
Volgens Mexicaanse diplomaten zou Mexico verder tegenover Panama coulant zijn op het gebied van de betalingsvoorwaarden.
De week daarvoor had de Mexicaanse Nationale Munt een akkoord met Panama gesloten voor de levering van munten die Panama normaliter in de Verenigde Staten liet slaan, aldus de Financial Times.
(NRC/H'blad, Volkskrant, Le Monde, NZZ, FAZ, Financial Times, The Times)

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V.. Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

MILITAIRE STAATSGREEP IN SOEDAN

In de vroege ochtend van *30* juni 1989 hebben de strijdkrachten via een onbloedige staatsgreep de macht in Soedan overgenomen. De coup, die door de militairen de ,,juni-revolutie'' werd genoemd, werd uitgevoerd door het militaire ,,middenkader'' onder leiding van brigade-generaal Omar Hassan Ahmad al-Bashir (45) van de parachutisten

Deze liet op *30* juni 's middags bekendmaken dat de grondwet van 1986 per decreet was opgeschort en dat in het hele land de staat van beleg van kracht was. De presidentiele raad (het collectieve presidentschap) onder voorzitterschap van Ahmed Ali el-Mirghani en de regering onder premier Sadiq el-Mahdi werden ontbonden, evenals alle politieke partijen, vakbonden en verenigingen. Tevens werden de vergunningen ingetrokken van alle Soedanese dagbladen. Het vliegveld van de hoofdstad Khartoem werd tot nader order gesloten, terwijl ook een onbeperkte avondklok werd ingesteld.

De belangrijkste politici werden onder huisarrest geplaatst, maar dat gold niet voor ex-premier El-Mahdi, van wie voorlopig elk spoor ontbrak, noch voor ex-president El-Mirghani, die tijdens de staatsgreep op Rhodos verbleef. Ook werd de arrestatie gemeld van de stafchef van de strijdkrachten, generaal Fathi Ahmed Ali.

Radio Omdurman, de officiele Soedanese zender, zond op *30* juni boodschappen uit waarin de coup werd voorgesteld als een beweging om ,,Soedan zijn waardigheid terug te geven''. De politieke partijen en de regering van El-Mahdi werd ervan beschuldigd op alle terreinen te hebben gefaald. Hun politiek zou Soedan in een internationaal isolement hebben gedreven, de oorlog in het zuiden uit de hand hebben laten lopen en de economie hebben verwoest. De voormalige legerleiders werden verweten dat zij zich ,,zwak'' tegenover de politieke macht hadden getoond en ,,eerdere positiekeuzes niet gestand hebben gedaan''. De kritiek t.a.v. de afgezette premier El-Mahdi luidde dat ,,zijn woordenvloed, aarzelingen en wispelturigheid hem elke geloofwaardigheid hebben doen verliezen''.

Nog op 30 juni deelde brigade-generaal Al-Bashir mee dat hij zou fungeren als staatshoofd, premier, minister van defensie en opperbevelhebber van de strijdkrachten.

De hoogste uitvoerende en wetgevende macht berustte nu bij de Revolutionaire Commando-Raad voor Nationale Redding die uit 15 leden bestond. Naast voorzitter Al-Bashir, die zichzelf tot luitenant-generaal bevorderde, waren dat zes brigade-generaals, vijf kolonels, twee luitenant-kolonels en een majoor. Zij waren afkomstig uit verschillende delen van het land; drie van hen zijn zuiderlingen.

Deze nieuwe junta stuurde in het weekend van 1-2 juli zeker 28 generaals, o.w. stafchef Fathi Ahmed Ali, met pensioen. Aan het hoofd van de krijgsmachtonderdelen werden nieuwe commandanten benoemd. Op 1 juli werd bericht dat alle militaire eenheden ,,hun steun aan de revolutie betuigd'' hadden.

Programma *junta en* verdere *ontwikkelingen*

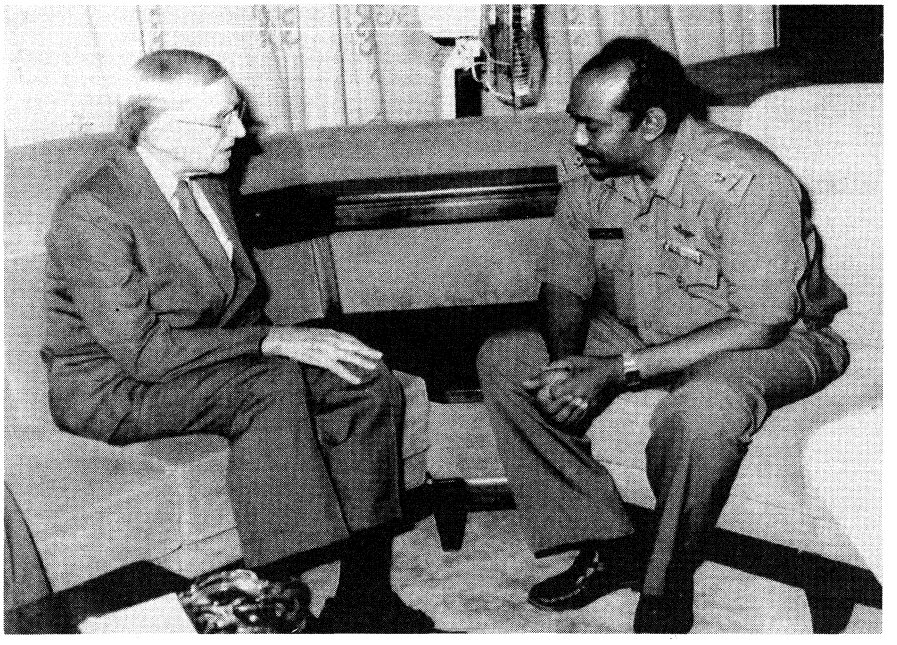
In het weekeinde van 1-2 juli verklaarde luitenant-generaal Al-Bashir in een gesprek met buitenlandse diplomaten dat ,,ons primaire doel vrede is'', d.w.z. vrede met het Soedanese Volksbevrijdingsleger (SPLA) van kolonel John Garang.

In een interview met het Dagblad *van* de Strijdkrachten lichtte Al-Bashir toe dat ,,onderhandelingen en een dialoog'' de voor de hand liggende keuze zijn bij het vinden van een oplossing voor het conflict in het zuiden. Het nieuwe regime zou contact opnemen met het SPLA en het was bezig met een positiebepaling die in de komende dagen zou worden gepubliceerd, aldus de nieuwe ,,sterke man''. Daarbij wees hij erop dat ,,diegenen die het meest onder de oorlog hebben geleden, de strijdkrachten zijn''. Ten aanzien van het belangrijkste twistpunt, de toepassing van de islamitische wetgeving (shari'a), deed Al-Bashir de suggestie dat wellicht een referendum zou kunnen worden georganiseerd. Of het SPLA blij is met deze suggestie was vooralsnog de vraag, want een referendum zou eventueel ook een meerderheid in het noorden kunnen opleveren ten gunste van het handhaven van de shari'a.

Bovendien maakte Al-Bashir duidelijk uit te gaan van pan-Arabische beginselen en goede nabuurschap na te streven met Libië, Egypte en Saoedi-Arabië. Daarentegen benadrukten vertegenwoordigers van het Zuiden steeds de Afrikaanse identiteit van Soedan en niet de Arabische. Wel gaf Al-Bashir zijn volledige goedkeuring aan het voedselhulpprogramma van de VN in Zuid-Soedan. Hij verzekerde de buitenlandse diplomaten dat de internationale verplichtingen van Soedan zouden worden gerespecteerd, voor zover zij niet strijdig waren met de neutraliteit van het land en zijn nationale belangen.

Inmiddels was het nieuwe regime op 1 juli als eerste door Egypte erkend en vervolgens door andere Arabische landen zoals Saoedi-Arabië, Jordanië en Noord-Jemen.

Op 2 juli 's avonds maakte de Revolutionaire Commando-Raad de oprichting bekend van revolutionaire rechtbanken om voormalige politici te berechten wegens corruptie. Voorts werd een lijst met namen van een dertigtal gearresteerde politieke leiders gepubliceerd, waarop o.m voorkwamen: Mohammed Osman el-Mirghani, de leiders van de Democratische Unionistische Partij (DUP); Hassan Abdallah al-Turabi, de leider van het Nationaal Islamitische Front (NIF); Ibrahim Negoud, de leider van de Soedanese Communistische Partij; Sid Ahmad el-Hussein (DUP), ex-minister



De nieuwe Soedanese leider, luitenant-generaal Omar Hassan Ahrnad al-Bashir (r.), tijdens een ontmoeting met de Amerikaanse ambassadeur Norman Andcrson op 3 juli 1989.

Weekblad 58ste jaargang Nu. 3005, pag. 44183-44198

van buitenlandse zaken; en Mubarak el-Mahdi (Oemma), ex-minister van binnenlandse zaken. Volgens *Le* Monde (5-7) waren ook drie van de vijf leden van de presidentiële raad gedetineerd: Idriss el-Banna (Oemma), Ali Hassan Tajieddin (Oemma) en Pacifico Lolik (een zuiderling).
Op 3 juli riep gen. Ai-Bashir de bevolking via Radio Omdurman op te helpen bij het zoeken naar ex-premier El-Mahdi en andere leden van diens regering. Ook werden officiële waarschuwingen gericht aan het adres van handelaren in buitenlandse deviezen en voedselspeculanten.
Op 3 juli kondigde de junta een dienstplichtprogramma aan om het leger te versterken. Dat was volgens Al-Bashir niet strijdig met het verlangen naar vrede: het versterkte leger diende juist om de vrede te beschermen.
Op 4 juli werden door de Revolutionaire Commando-Raad nieuwe decreten uitgevaardigd, waarbij o.a. de doodstraf werd ingevoerd voor het illegale bezit van buitenlandse valuta.
Eveneens op 4 juli maakte de junta bekend dat 15 politici uit het zuiden op beschuldiging van corruptie waren gearresteerd.
Dezelfde dag kondigde de junta een eenzijdig bestand van een maand in Zuid-Soedan af, terwijl generaal Al-Bashir SPLA-leider John Garang uitnodigde naar Khartoem te komen voor ,,vredesonderhandelingen''. Volgens een ander lid van de Revolutionaire Commando-Raad, luitenant-kolonel Mohammed al-Amin Khalifa Yunis, hadden er al ,,contacten'' plaatsgevonden met het SPLA. Voorts werd een algemene amnestie afgekondigd voor allen die sinds mei 1983 de wapens tegen de centrale regering hadden opgenomen.
Al-Bashir maakte tevens een kanttekening bij zijn referendum-voorstel. Pas als onderhandelingen over de shari'a mislukten, zou een referendum aan de orde komen.

Op 5 juli maakte de juntaleider in het Dagblad van de Strijdkrachten bekend dat de volgende dag een Soedanese delegatie naar de Ethiopische hoofdstad Addis Abeba zou vertrekken om contact op te nemen met het SPLA. Het nieuwe regime wilde een eind maken aaw de zes jaar oude oorlog in het zuiden via ,,onderhandelingen en een dialoog''. Tot dan toe had het SPLA niet op de voorstellen uit Khartoem gereageerd en ook nu volhardde het in zijn af achtende houding tegenover het nieuwe regime.
Maar wel verklaarde Ethiopië zich via een boodschap van president Mengistu Haile Mariam aan generaal Al-Bashir op 5 juli bereid met het nieuwe Soedanese regime samen te werken ,,om een duurzame vrede in de regio te vestigen en de bilaterale betrekkingen te versterken''. De Soedanese ambassadeur in Addis Abeba, Osman Nafie, deelde vervolgens mee dat de voorgenomen vredesbesprekingen in de Ethiopische hoofdstad waren uitgesteld.
Op 6 juli werd ex-premier Sadiq el-Mahdi in een buitenwijk van Khartoem gearresteerd en naar het legerhoofdkwartier overgebracht. Een medewerker van de juntaleider zei de volgende morgen dat El-Mahdi zich binnenkort zou moeten verantwoorden voor zijn beleid tegenor.-er een militair tribunaal.
Ook op 6 juli deelde junta-lid kolonel Suliman Mohammed Suliman in Khartoem mee dat er wel een delegatie naar Addis Abeba was gestuurd, maar dat deze slechts een boodschap voor president Mengistu overbracht.
Op 7 juli verklaarde generaal Al-Bashir tegen het persbureau SUNA dat zijn regime zich niet gebonden achtte aan het vredespact van Addis Abeba, dat op 26 maart door de regering van El-Mahdi was goedgekeurd (pag. 194/1 en 336/1). Tegelijk deelde hij mee dat de Ethiopische president Mengistu was gevraagd de weg te banen voor een ontmoeting tussen een Soedanese delegatie en leiders van Garangs beweging. Een Soedanese delegatie zou op 11 juli naar Addis Abeba gaan om dit verzoek toe te lichten.

Op 8 juli 's avonds hield juntaleider Al-Bashir zijn eerste persconferentie voor buitenlandse journalisten. Hij maakte duidelijk dat hij het akkoord van Addis Abeba van 16 november 1988 als van nul en gener waarde beschouwde. Voor hem betrof dit slechts een politiek spel van de oude grote partijen, de Oemma en de DUP. De militairen moesten helemaal opnieuw beginnen en ,,zonder voorwaarden vooraf onderhandelen''. Met andere woorden, ook de eis van kolonel Garang tot opschorting van de shari'a was als voorwaarde vooraf onaanvaardbaar; daarover moest opnieuw worden onderhandeld, aldus *Le* Monde (11-7).
Sommige waarnemers gingen zo ver te beweren dat een van de doelstellingen van de staatsgreep van 30 juni was het akkoord van 16 november te torpederen alsook de consequenties daarvan, in het bijzonder de voorgenomen bijeenkomst van 4 juli te Addis Abeba tussen een delegatie van Khartoem en het SPLA. Deze bijeenkomst had ten doel de definitieve afspraken op papier te zetten om op 18 september in de Ethiopische hoofdstad de bijeenroeping mogelijk te maken van een constitutionele conferentie, waaraan alle politieke krachten van Soedan zouden deelnemen. Dit project is nu definitief van de baan, zo concludeerde het Franse dagblad.
Generaal Al-Bashir toonde zich wel optimistisch over de mogelijkheid om met het SPLA in Addis Abeba over alle punten te onderhandelen: „Wij hebben beiden in de jungle gevochten en wij begrijpen elkaar.''
De afgezette premier El-Madhi, die inmiddels in de Korbar-gevangenis werd ondervraagd, moest volgens Al-Bashir worden berecht op beschuldiging van corruptie en economische sabotage. Werd hij door een militair tribunaal tot de doodstraf veroordeeld, dan zou dit vonnis ook worden voltrokken, zo liet de junta-leider weten.
Hij reageerde indirect op een verklaring van het Amerikaanse State Department d.d. 1 juli, waarin werd gesteld: „Wij betreuren dat de militairen in actie kwamen om Soedans democratisch gekozen regering omver te werpen en wij dringen aan op een spoedige terugkeer naar de democratie.'' Al-Bashir stelde: ,,Er was geen democratie. Alles was toegespitst op de invloed van twee families.''
Voorts maakte hij duidelijk dat er in het te benoemen kabinet geen plaats zou zijn voor leden van de ontbonden politieke partijen.

Nieuw kabinet

Op 9 juli vormde luitenant-generaal Al-Bashir eer. nieuw kabinet, dat met inbegrip van hemzelf uit 21 leden bestond: 16 burgers en 5 militairen. Zoals eerder aangekondigd beheerde Al-Bashir zelf de posten van premier en minister van defensie. Vice-premier werd generaal Zubair Mohammed Salih. Ook de portefeuille van binnenlandse zaken werd aan een militair toebedeeld, majoor Faisal Ali Abu Salih. De diplomaat Ali Sahlul werd minister van buitenlandse zaken. Drie ministers zijn afkomstig uit het zuiden van Soedan.

VOORAFGAANDE ONTWIKKELINGEN

Onder druk van een ultimatief memorandum van 150 Soedanese opperofficieren onder leiding van de stafchef, generaal Fathi Ahmed Ali, dat op 21 februari 1989 door premier Sadiq el-Mahdi was ontvangen, had deze op 22 maart 1989 een nieuwe coalitie-regering op brede basis gevormd (zie pag. 193/1-'89).
Deze regering, die op 25 maart werd beëdigd, besloot op 26 maart tijdens haar eerste zitting het vredes-akkoord van Addis Abeba goed te keuren en uit te voeren (pag. 194/1).
De 23 ministersposten waren als volgt verdeeld:

Buitenlandse zaken - Sid Ahmad el-Hussein (DUP); landbouw en natuurlijke hulpbronnen - Aldo Ajo Deng (Southern Sudan Politica1 Association/SSPA); defensie - generaal b.d. Mubarak Uthman Rahmah (onafh.); binnenlandse zaken - Mubarak Abdullah el-Fahdil el-Mahdi (Oemma); justitie - Uthman Umar al-Sharif (DUP); energie en mijnbouw - Bashir Umar Fadlallah (Oemma); kabinetszaken - Salah Abd al-Salam al-Khalifa (Oemma); irrigatie en waterkracht - Mahmud Bashir Jamma (Oemma); financiën en economische planning - Omer Nour el-Daim (Oemmaj; plaatselijk bestuur - Joseph Ukel; gezondheid - Abd al-Rahman Abu al-Kul1 (vakbondsvertegenwoordiger); industrie - Ibrahim Radwan (DUP); handel en bevoorrading - Mirghani Abd al-Rahman Suleiman (DUP); openbare werken en milieu - Ismail Akbar (Oemma); hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek - Al Cheikh Majub (Oemma); arbeid en sociale zekerheid - Akash Babikr; cultuur en voorlichting - Hussein Suleiman Abu Salih (DUP); openbare diensten en bestuurshervorming - Abu Zayd Mohammed Salih (communist): toerisme en hotels - Mohammed Hamah Kumah; voorzitter Constituerende Vergadering - Jabrallah Khamsin Khadari; veeteelt - Paolino Zizi; hulpverlening - Haji Mohammed Musa (DUP); jeugd en sport - Robert Bendi.



Mohammed Osman el-Mirghani (r.), de leider van de Democratische Unionistische Partij (DUP), en Eliaba James Surur, de leider van de zuidelijke politici (Unie van Soedanese Afrikaanse Partijen/USAP), begroeten elkaar na de beëdiging van de nieuwe Soedanese regering van premier Sadiq el-Mahdi op 25 maart 1989.

Van de zes ministers zonder nadere partij-aanduiding behoorden drie tot zuidelijke partijen. De andere drie golden als vertegenwoordiger van de Oemma, de vakbeweging en de Soedanese Nationale Nuba Partij (SNNP).

Op 1 mei kondigde het SPLA eenzijdig een staakt-het-vuren van een maand af. SPLA-leider Garang uitte bij die gelegendheid de wens dat in de bestandsperiode een begin zou worden gemaakt met de uitvoering van het vredesakkoord van Addis Abeba, hoewel hij tegelijk stelde dat de regering van premier El-Mahdi ,,absoluut niets gedaan'' had om dit akkoord uit te voeren. (Zie pag. 336/1).
Op 30 mei maakte het SPLA bekend dat dit bestand met twee weken werd verlengd en wel op verzoek van de Westduitse Bondspresident Richard von Weizsacker. Garang verbleef toen voor het eerst sinds 1983 buiten Afrika. Hij bracht bezoeken aan Bonn en Genève, waar hij op 2 juni de pers te woord stond. Daarbij stelde hij een verlenging van het bestand tot eind juni in het vooruitzicht op voorwaarde dat er medio juni in Khartoem een beweging in de richting van een vreedzame oplossing van het conflict viel waar te nemen.
De bereidheid van het SPLA tot beëindiging van de vijandelijkheden en deelneming aan de constitutionele conferentie was afhankelijk van de inwilliging van vier eisen, aldus Garang. Die waren: opschorting van de islamitische wetgeving of shari'a, opheffing van de uitzonderingstoestand voor heel Soedan, annulering van de defensie-akkoorden met Egypte en Libië, alsmede een wapenstilstandsverdrag *(NZZ* 6-6).

Overleg regering-SPLA

Inmiddels had het officiële vredescomité in Khartoem op 35 mei bekendgemaakt dat het SPLA bereid was op 10 juni in Ethiopië deel te nemen aan gemeenschappelijke vredesbesprekingen met de Soedanese regering.
Op 10 juni begonnen die besprekingen in de Ethiopische hoofdstad Addis Abeba en op 11 juni zegde de Soedanese regering de defensie-akkoorden met Egypte en Libië op. Volgens een Soedanese regeringsfunctionaris gebeurde dit met instemming van de regeringen van die twee landen.
Op 12 juni kwamen de Soedanese regeringsdelegatie en de SPLA-vertegenwoordigers in Addis Abeba overeen in beginsel op 18 september een grondwetgevende conferentie te openen die de politieke toekomst van Soedan moest bepalen. Maar eerst moesten alle bepalingen van het vredesakkoord van Addis Abeba worden uitgevoerd. Om na te gaan of dit op een voor allen bevredigende wijze was gebeurd zouden de Soedanese regeringsdelegatie en de SPLA-vertegenwoordiging elkaar op 4 juli opnieuw in Addis Abeba ontmoeten.
Lam Akol, de leider van de SPLA-delegatie, wilde echter niet zeggen of het SPLA het eenzijdige bestand ook na 15 juni zou verlengen. Minister van buitenlandse zaken Sid Ahmad el-Hussein zei dat de regering het bestand niet als eerste zou beëindigen.

Verijdelde couppoging gemeld

Op 18 juni maakte het Soedanese opperbevel bekend dat een poging tot staatsgreep van aanhangers van ex-president Jaafar Nimeiry was verijdeld. Alle samenzweerders, zowel militairen als burgers, waren inmiddels achter slot en grendel gezet, zo werd gemeld. Voorts werd meegedeeld dat het leger ,,doorgaat het door het volk gekozen democratisch bewind te steunen''.

Op 19 juni verklaarde de Soedanese premier Sadiq el-Mahdi dat enkele leger-eenheden die dag van plan waren geweest het parlement te omsingelen en een bloedbad onder de afgevaardigden aan te richten. Hij beschuldigde de Egyptische regering ervan met de in Egypte in ballingschap levende Nimeiry samen te werken om hem weer aan de macht te brengen. Nimeiry zelf ontkende elke relatie met ,,de beweerde verijdelde staatsgreep'', die volgens hem was verzonnen om ,,de aandacht van het volk af te leiden van de mislukkingen van de Soedanese regering''
Eveneens op 19 juni meldden Soedanese kranten dat 14 officieren, o.w. 6 generaals, en 48 burgers in verband met het komplot waren gearresteerd. Twee dagen later werd bericht dat 17 officieren en 11 burgers in detentie verbleven. Andere, nog hogere officieren werden verdacht van medeplichtigheid. Als aanvoerder van de samenzweerders werd genoemd Sadiq Abdel Aziz, de commandant van een in Khartoem gelegerde pantserbrigade, aldus NZZ (23-6).

Overigens was Nimeiry de voorgaande weken actief geworden op propagandistisch gebied. Hij had in mei in een interview met de Voice of America gezegd intensieve contacten met Soedan te onderhouden, waar leger-officieren met hem sympathiseerden. Op 25 mei was in Khartoem een pamflet verspreid, ondertekend door Nimeiry, waarin een spoedige terugkeer van de ex-president werd aangekondigd. Op 17 juni had het Soedanese dagblad El Watan een vermeend interview met Nimeiry gepubliceerd, waarin deze aankondigde dat hij in twee of vier weken naar Khartoem zou terugkeren en de macht overnemen.
Tegelijk was er sprake van een ruzie tussen de Soedanese premier Sadiq el-Mahdi en de Egyptische president Hosni Mubarak. De correspondent van *NRC/H'blad* in Cairo berichtte op 19 juni o.a.:

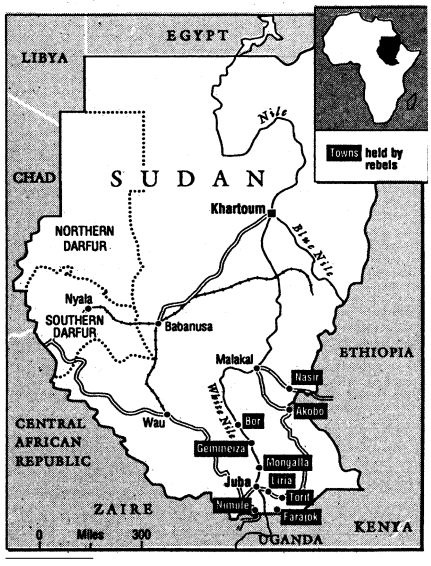
,,Zo viel vorige week (14 juni) in het Egyptische weekblad *Al-Mussawar* een felle aanklacht tegen de Soedanese premier te lezen, van de hand van hoofdredacteur Makram Mohammed Ahmed, de persoonlijke spreekbuis van Mubarak. Het blad meldt dat premier El-Mahdi vorig jaar bijstand van de Egyptische luchtmacht vroeg om posities van de rebellen in Zuid-Soedan te bombarderen. Egypte weigerde dat omdat in Cairo's visie alleen onderhandelingen een eind aan de oorlog in Zuid-Soedan kunnen maken, iets waarin Egypte druk bemiddelt, aldus *Al-Mussawar*. Sindsdien gebruikt El-Mahdi het politiek asiel dat ex-president Nimeiry in Egypte geniet om de Soedanees-Egyptische relaties onder druk te zetten, terwijl hij anderzijds alles in het werk stelt om de vredesonderhandelingen met de Zuidsoedanezen te saboteren.''

SPLA-delegatie in Cairo

Op 24 juni meldde Maarten Jan Hijmans vanuit Cairo in de Volkskrant dat een hoge delegatie van het SPLA die week Egypte bezocht om de stand van de onderhandelingen tussen het

SPLA en de Soedanese regering uiteen te zetten. Hij schreef voorts o.a.:
,,De delegatie werd geleid door chef-staf William Nyoun (de tweede man van de SPLA na John Garang) en dr. Lam Akol, de ,,minister van Buitenlandse Zaken". Zij spraken met de Egyptische minister van Staat voor Buitenlandse Zaken. Boutros Boutros Ghali, en daarna een genoor toe van enkele honderden in Cairo wonende Zuidsoedanezen.
Het was de tweede keer dat Egypte een SPLA-delegatie ontving, nadat een hoge SPLA-delegatie in november Cairo al had aangedaan. Egypte is zeer kritisch trn aanzien van de politiek van de regering in Khartoem en staat op het standpunt dat de sinds 1982 woedende burgeroorlog alleen beëindigd kan worden door middel van een vergelijk tussen Noord en Zuid.

De SPLA-leiders schetsten een somber beeld van de onderhandelingen, die worden gevoerd op basis van het vredesakkoord dat vorig jaar november werd bereikt tussen de SPLA en de Noordsoedanese Democratische Unionistische Partij (DUP). Premier Sadiq el-Mahdi, de leider van de Oemma-partij, een rivaal van de DUP, zou het overleg tot nu toe voornamelijk hebben getraineerd. (. . .)
Stafchef Nyoun: ,,Het staakt-het-vuren dat wij op 1 mei eenzijdig afkondigden, heeft nu nog maar twee weken te gaan en ik ben hang dat Sadiq de kans zal laten lopen. Toen wij het afkondigden zei hij dat hij voor elke stap die wij zetten er twee zou zetten. Helaas waren het er steeds drie. Voor elke stapvooruit van ons zette hij er drie achteruit."
Dr. Lam Akol schetste een situatie waarbij het SPLA steeds op vertragingsmanoeuvres wordt onthaald. Bij de eerste ontmoeting tussen de SPLA en de regering op 7 april in Addis Abeba ,,werden we verrast door een vraag om verduidelijking van het akkoord, hoewel dat op papier is vastgelegd". De SPLA zette de met de DUP overeengekomen punten nog eens op een rij: afschaffing van de islamitische wetgeving (de shari'a) en van de staat van beleg, het opzeggen van de defensieverdragen met Egypte en Libië, en het bijeenroepen van een grondwetgevende vergadering van Noord en Zuid.
,,Bij de tweede bijeenkomst op 10 mei gingen we er vanuit dat alles duidelijk zou zijn. Daarom kondigden we ook een eenzijdig staakt-het-vuren af." Maar er wachtte een nieuwe teleurstelling, want de regering meldde niet meer dan dat zij Egypte per brief de opzegging van het defensieverdrag had aangekondigd, terwijl dat in het geval van Libië niet nodig zou zijn omdat het verdrag toch was verlopen. Lam Akol: ,,Wat het verdrag met Egypte betreft zeiden we: prachtig, maar nu wachten we nog op een besluit van het parlement. En de mededeling over het verdrag met Libië was gewoon absolute nonsens, want in het verdrag staat nergens een looptijd vermeld."
En wat de islamitische strafwetgeving betreft, waartegen het overwegend christelijke en animistische Zuiden zich met kracht verzet: ,,De regering zegt voortdurend dat islamitische straffen, de hudud, al sinds 1985 niet meer zijn toegepast. Dat is niet waar, want we weten dat een minister een keer is gegeseld omdat hij dronken was. Het is nog steeds de geldende strafwet, wat de regering ook zegt. De enige instantie met de macht dat te veranderen, is het Soedanese parlement."
De komende nieuwe onderhandelingsronde op 4 juli is daaroin volgens Lam Akol ook cruciaal. Want: ,,Alleen, maar dan ook alleen als de punten van de defensieverdragen en de hudud dan zijn geregeld, zijn we bereid te praten ove een duurzamer staakt-het-vuren.
En alleen dan zijn wp bereid te praten over de agenda van de constitutionele vergadering die volgens de afspraak in mei op 18 september moet bijeenkomen."
Dat de kans daarop wel uiterst klein moet worden geacht. blijkt volgens het SPLA uit het feit dat juist afgelopen zondag (18 juni) premier Sadiq el-Mahdi bekendmaakte dat een coup was verijdeld (. . .)
,,De coup zou worden gepleegd terwijl hij in het parlement een verklaring zou afleggen over de vredesonderhandelin~en. Het parlement zou tijdens die verklaring worden beschoten, de eerste coup in de geschiedenis waarbij iets dergelijks zou gebeuren. Sadiqs verklaring werd dus een verklaring over die zogenaamde coup. De waarheid was dat er helemaal geen couppoging is geweest. Het was een excuus om aan het parlement geen oordeel te hoeven vragen over de vredesonderhandelingen en tegelijkertijd een poging de volksopstand te vermijden die dreigt als gevolg van de zware economische crisis waaronder Soedan op dit ogenblik lijdt."."



Door het SPLA bezette steden (The Economist 8-7-'89).

De coup van Al-Bashir

Hoewel de achtergronden van de staatsgreep van 30 juni nog niet duidelijk zijn, was Soedans derde geslaagde militaire coup sinds de onafhankelijkheid in 1956 geen verrassing.
Volgens Harm Botje (*NRC/H'blad* 3-7) had de groep officieren onder leiding van Omar Hassan Ahmad al-Bashir al de voorgaande week een ultimatum aan premier Sadiq el-Mahdi gesteld waarin zij hem 72 uur de tijd gaven om met bijzonderheden te komen over de gewraakte couppoging van ex-president Nimeiry. Naar Botje stelde zou de arrestatie van 15 officieren voor een aantal andere officieren de doorslag hebben gegeven om de macht in Khartoem over te nemen. El-Mahdi had zich eigenlijk van Al-Bashir willen ontdoen door hem naar een aanvullende cursus van de Militaire Nasser-Academie in Cairo te sturen, waar hij op 3 juli had moeten beginnen, aldus Maarten Jan Hijmans in de Volkskrant van die datum.
Volgens Egyptische media en de *FAZ* (3 en 10 juli) werd Al-Bashir in 1944 in het dorp Shandi in het noorden van Soedan geboren. In 1966 beëindigde hij zijn opleiding aan de militaire academie als de op twee na beste van zijn klas. Hij volgde een parachutistenopleiding in Egypte en nam in 1973 in de Suez-kanaalzone deel aan de Oktober-oorlog tegen Israël. Van 1974 tot 1978 was hij in de Verenigde Arabische Emiraten gelegerd. In 1988 ontving hij een aanvullende parachutistenopleiding in de Verenigde Staten

WEST-EUROPA

BELGIË

VERKIEZING VAN BRUSSELSE HOOFDSTEDELIJKE RAAD VORMING VAN EXECUTIEVE VAN BRUSSEL

Samen met de Europese verkiezingen had in de 19 gemeenten van de hoofdstad de verkiezing plaats van de eerste Brusselse Hoofdstedelijke Raad, krachtens de tweede fase van de staatshervorming (zie pag. 120/2 e.v.).

De verkiezing gebeurde op basis van taalkundig gesplitste lijsten. Dit was niet in het voordeel van de Groenen (Ecolo en Agalev), die in Brussel steeds met tweetalige lijsten zijn opgekometi. Van de 75 te begeven zetels behaalden de Vlaamse partijen er 11, de Franstalige 64.
Van de 582.947 ingeschreven kiezers kwamen er 477.689–opdagen en daarvan brachten er 39.507 (8,3%) een blanco of ongeldige stem uit.
371.192 kiezers (84,770) brachten een stem uit op een Franstalige partij: 66.990 (15,370) op een Vlaamse. De Vlaamse lijsten kwamen 210 stemmen te kort voor een twaalfde zetel, die naar de VU zou zijn gegaan.

Een vergelijking met een vorige verkiezing is niet mogelijk. Maar ook voor Brussel kan de nationale trend

DE INGEDIENDE LIJSTEN
Het groot aantal ingediende lijsten leidde tot een zeer grote kiesbrief met monsterachtig veel bolletjes.
1 Ecolo: Ecologistes.
2 PRL: Parti réformateur libéral.
3 PSC: Parti social chrétien.
4 PS: Parti socialiste.
5 Vl. Bl.: Vlaams Blok.
6 Agalev: Anders gaan arbeiden, leven en vrijen.
7 VU: Volksunie.
8 SP: Socialistische Partij.
9 PVV: Partij voor vrijheid en vooruitgang.
10 CVP: Christelijke volkspartij
11 PVDA: Partij van de arbeid..
12 PTB: Partij du travail de Belgique.
13 POS: Partij ouvrier socialiste.
14 Niet toegewezen.
15 Niet toegewezen.
16 FDF-ERE: Front Démocratique des Bruxellois Francophone - Europe Régions Environnement.
17 VERS-GA: Les Verts pour une gauche alternative.
18 PFN: Parti des forces nouvelles.
19 LIBRE: Liste indépendante bruxelloise pour le renouveau et l'entente.
20 LA: Liste antiprohibitionniste.
21 FN-NF: Front National-Nationale Front.
22 PLI: Projet des libéraux indépendants.
23 BRU: Belgische renoverende unie.
24 SAP: Socialistische arbeiders partij.
25 PFU: Parti féministe unifié

gelden: een goed resultaat voor de christen-democraten, de Franstalige socialisten, hoewel die ten opzichte van de parlementsverkiezingen een lichte achteruitgang boeken, de Groenen, het FDF dat verrassend goed stand hield, en de extreem-rechtse partijen (Vlaamse Blok en Front National); een nederlaag voor de liberalen, de Vlaamse socialisten en de VU.

ZETELVERDELING

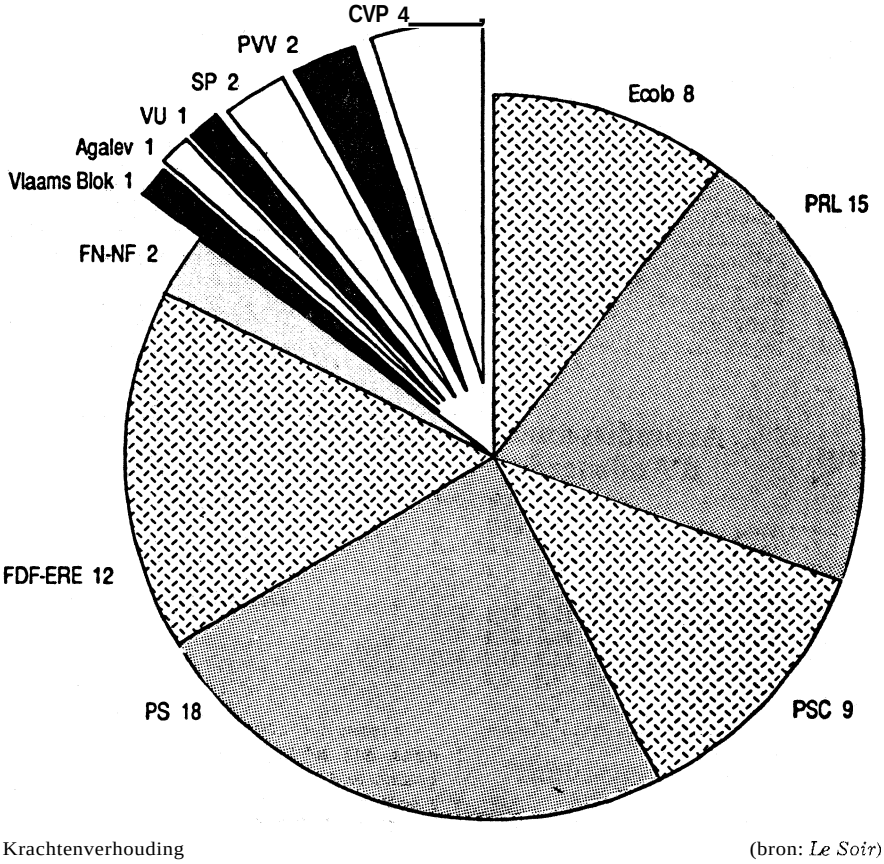
1) Nederlandse taalgroep	
CVP	4
SP	2
PVV	2
VU	1
Agalev	1
Vlaams Blok	1
2) Franse taalgroep	
PS	18
PRL	15
FDF	12
PSC	9
Ecolo	8
Front national	1

Bestuursakkoord

Op 23 juni ondertekenden CVP, SP, VU, PS, PSC en FDF het politiek akkoord over de vorming van een bestuurlijke meerderheid in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. De PS'er Charlcs Picqué wordt voorzitter van de executieve en de PSC'er Edouard Poullet voorzitter van de Brusselse Hoofdstedelijke Raad. De CVP'er Jan Beghin wordt ondervoorzitter van die raad.

Picqué was tot op heden lid van de Franse Gemeenschapsregering. De andere leden van de executieve zijn: Jos Chabert (CVP). Georges Désir (FDF), Ruffin Grijp (SP) en Jean-Louis Thys (PSC).

Aan de Hoofdstedelijke Raad zal voorgesteld worden Christian D'Hoogh (PS), Vic Anciaux (VU) en Didier Gosuin (FDF) tot gewestelijk staatssecretaris te verkiezen.
De PS wordt bevoegd voor de ruimtelijke ordening, de voogdij over de gemeenten, het tewerkstellingsbeleid en de huisvuilophaling en -verwerking.
De CVP krijgt financiën, begroting, ambtena enzaken, externe betrekkingen, Vlaams gezondheidsbeleid in de tweetalige instellingen en het eentalig welzijn- en cultuurbeleid.
Het FDF is bevoegd voor huisvesting, leefmilieu, natuurbehoud, waterbeleid, monumenten en landschappen, betaald personenvervoer en coördinatie van de gemeentelijke aktiviteiten.
De SP wordt bevoegd voor het economisch beleid, het Nederlandstalige onderwijs- en gezondheidsbeleid en het Vlaams welzijnsbeleid in de tweetalige instellingen.
De PSC krijgt de portefeuille van openbare werken, verkeer, renovatie van afgedankte bedrijfsgebouwen.
De VU bekomt energie, dringende medische hulpverlening, brandbestrijding en coördinatie van het migrantenbeleid.



Krachtenverhouding (bron: *Le Soir*)

Vergelijking met de parlementsverkiezingen van 13-12-1987 voor de franstalige lijsten in de 18 Brusselse gemeenten (Bron: PSC)

	13-12-87	18-06-89
ECOLO	6	10,2
PRL	28,3	18,9
PSC	9,6	11,9
PS	23	22
FDF	12,4	14,7

NEDERLAND

RELATIE MET KOEWEIT HEIMELIJK BEVROREN GESCHIL OM BETALING HOLLANDIA KLOOS

Nederland heeft wegens een geschil over financiële zaken in jan. van dit jaar de diplomatieke betrekkingen met Koeweit bevroren, zo meldde het *NRC/H'blad* op 16 juni. Tot dan was aan deze maatregel geen ruchtbaarheid gegeven.

Premier Lubbers heeft zich persoonlijk met het conflict bemoeid ondanks dringende adviezen uit de financiële commissie van de Tweede Kamer om zulks niet te doen. Het geschil gaat namelijk om een vordering van het staalbedrijf Hollandia Kloos.

De minister-president is grootaandeelhouder van het bedrijf dat wordt geleid door zijn broer Rob Lubbers. De twee broers bezitten elk circa 40 procent van de aandelen.

De premier heeft echter formeel geen directe zeggenschap meer in het bc drijf, sinds zijn aandelen, na zijn aantreden als minister van economische zaken in 1973, op aandringen van de Kamer worden beheerd door een aparte stichting.

De diskrete bevriezing van de betrekkingen heeft grote verbazing gewekt bij de diplomatieke gemeenschap in Den Haag. Men noemt de maatregel ,,hoogst ongewoon", ook gezien het bedrag dat in het geding is.
Door zich er persoonlijk mee te bemoeien, heeft premier Lubbers het conflict een nieuwe wending gegeven. In 1984 had hij op vragen uit de Tweede Kamer nog officieel geantwoord dat ,,deze zaak zich niet leent voor behandeling op ministerieel niveau".

Aanleiding tot de Nederlandse diplomatieke actie is het slepende geschil over een vordering van het staalbedrijf Hollandia Kloos op de staatsonderneming Kuwait Airways Corporation (KAC). De inzet van het conflict thans: Ncdcrland eist ongeveer 24 miljoen gulden, Koeweit wil slechts circa elf miljoen gulden betalen.
De Nederlandse overheid heeft Hollandia Kloos vijf jaar geleden ten dele schadeloos gesteld voor in Koeweit ge-

leden verliezen en wil deze claim nu via diplomatieke druk alsnog incasseren.
Begin januari deelde premier Lubbers zijn Koeweitse collega mee dat het emiraat het laatste Nederlandse compromisvoorstel van vorig jaar juni, waarin de eis van 74 miljoen was vervat, niet had beantwoord. Aanvankelijk eiste Nederland 48 miljoen.
Het uitblijven van een antwoord was onaanvaardbaar voor Nederland en vormde een zware belasting voor de vriendschappelijke relatie, aldus Lubbers. Minister Van den Broek had daarom opdracht gegeven de Koeweitse ambassadeur in Den Haag alleen nog maar op het niveau van Hoofd van de Midden-Oosten-afdeling van het departement van buitenlandse zaken te woord te staan.
De Koeweitse regering gelastte daarop haar ambassadeur in Nederland in zijn residentie in Wassenaar ,,met vakantie'' te gaan. Tevens besloot zij het contact met de Nederlandse ambassadeur in Koeweit te beperken tot het niveau van de tweede secretaris. Hij onthoudt zich van elk commentaar.
Ook de Koeweitse ambassade in Den Haag weigert elk commentaar en de ambassadeur is onbereikbaar.
Volgens Arabische deskundigen wil de Koeweitse regering niet dat haar relaties met Nederland nog verder verslechteren. Nederland wordt, zo zeggen zij, gezien als een belangrijk lid van de EG en Koeweit heeft hier te lande grote belangen, onder andere de olieraffinaderij van Q8 in Europoort.

Chronologie der gebeurtenissen

De gebeurtenissen, die tot het conflict leidden, hadden het volgende verloop:
Uit het oogpunt van Koeweit ziet het conflict er overzichtelijk uit. Hollandia Kloos aanvaardde in 1980 de opdracht om voor 10,7 miljoen dinar (bijna 90 miljoen gulden) een hangarcomplex te bouwen en dit in april 1981 op te leveren.
Het complex werd pas in mei 1982 voltooid. Dit was reden voor KAC om de laatste termijn van de aanneemsom niet uit te betalen en daarbij het geld te innen waarvoor de Amro Bank zich garant had gesteld in het geval er te laat zou worden opgeleverd.
Voor Hollandia Kloos was de strop veel groter. De totale kosten van het volgens directeur Rob Lubbers ,,excellent'' uitgevoerde project waren namelijk opgelopen tot zo'n, 15,4 miljoen dinar (toen 170, thans ruim 120 miljoen gulden).
De vertraagde oplevering was volgens hem te wijten aan de tussentijds geuite wensen van KAC en aan diverse overmachtsituaties, zoals het uitbreken van de oorlog tussen Iran en Irak.
Ook de afwikkeling van het betalingsconflict was voor de Koeweiti's simpel. Contractueel had Hollandia Kloos zich vastgelegd een onverhoopt conflict voor te leggen aan de rechter in Koeeit. Maar het bedrijf in Krimpen aan de IJssel heeft dat nooit aangedurfd: deels wijs geworden door de reeds uitgevoerde financiële ,,chicanes" van de kant van KAC die zich alles leek te permitteren, deels uit angst voor een eindeloos slepende procedure voor een rechtbank die wellicht meer oog had voor het Koeweitse dan voor het vreemde belang.
Om toch in aanmerking te komen voor een schadeloosstelling door de Nederlandsche Credietverzekering Maatschappij (NCM) werd het organisatieadviesbureau Berenschot Osborne ingeschakeld om vast te stellen of Koeweit zich inderdaad schuldig had gemaakt aan chicanes en een objectief oordeel te vellen over de hoogte van de rekening.
Berenschot beantwoordde de eerste vraag positief en stelde het in zijn ogen gerechtvaardigde eindbedrag op 13,2 mln dinar. Volgens Berenschot had Hollandia Kloos omgerekend tegen de koersen van toen 50 miljoen gulden te goed.
Op basis van dit rapport keerde de NCM uiteindelijk ongeveer 20 miljoen gulden uit aan Hollandia Kloos. Blijkbaar was de rest van de vordering van Hollandia Kloos niet door de NCM verzekerd. En hield het bedrijf zelf dus nog een appeltje ter grootte van 30 miljoen gulden met KAC te schillen.

De vaste Kamercommissie voor financiën gaf de eerst betrokken bewindsman, minister Ruding van financiën, bij de beslissing 20 miljoen uit te keren het voordeel van de twijfel. Want normaal gesproken betaalt de NCM hangende een conflict nooit uit.
Met de uitkering van de NCM werd het geschil naar het politieke niveau getild.
In okt. 1984 werd het ,,opgebracht'' tijdens het officiële bezoek van premier Lubbers en minister Van den Broek aan Koeweit. Naderhand zou de minister-president in antwoord op Kamervragen overigens toegeven dat deze zaak zich eigenlijk niet voor dit ,,ministeriële niveau'' leende.
Vier jaar later zou echter blijken dat hij de tijd toch weer rijp achtte om zelf te interveniëren.
Na twee mislukte ambtelijke missies naar Koeweit besloot hij in juni '88 in een persoonlijke, geheim gebleven brief aan zijn ambtgenoot een laatste bod te doen.
De aanvankelijke Nederlandse claim van zes miljoen dinar, waarin zowel de schade-uitkering van de NCM als de vordering van Hollandia Kloos en de kosten van de Amro Bank waren verdisconteerd, bracht hij toen terug tot de helft.
Toen hij daarop een half jaar lang niets hoorde, stuurde hij in januari van dit jaar opnieuw een persoonlijk schrijven, getypt op het karakteristieke lichtblauwe papier van de minister-president, en zonder referentie- en dossiernummer. Hierin kondigde hij aan dat de diplomatieke betrekkingen door Nederland zouden worden teruggebracht tot een laag ambtelijk niveau.
De regering van Koeweit antwoordde met dezelfde stap Beiden gaven geen ruchtbaarheid aan deze ontwikkeling. Premier Lubbers had zelf overigens nog wel verder willen gaan. hij had de betrekkingen wel helemaal durven verbreken Hij legde zich uiteindelijk neer bij minister Van den Broeks voorstel tot een minder vergaande maatregel

In deze situatie kwam het afgelopen jaar geen verandering, totdat op 16 juni de affaire in de publiciteit kwam en de Kamer op 20 juni de regering kon dwingen opheldering te verschaffen.
Behalve twijfels over de diplomatieke middelen die kennelijk waren ingezet, stond in de Kamer de vraag centraal voor wie de premier nu eigenlijk was opgetreden. Alleen voor de NCM (en dus voor de staat)? Of ook voor de andere partijen. dus ook Hollandia Kloos?

Op basis van de gegevens die de vaste Kamercommissie voor financiën bij eerder besloten beraad over de Koeweit-affaire in 1984 en 1986 waren verstrekt, heeft de ambtelijke staf van deze commissie overigens alvast een aantal alternatieve afrekeningen opgesteld.
De ambtelijke staf van de commissie zegt in deze vertrouwelijke rapportage dat er, tot er een brief van het kabinet komt, geen duidelijke conclusie is te trekken over het aandeel van Hollandia Kloos in de uiteindelijke vordering op Koeweit omdat er nog niets bekend is over de mogelijke onderhandse afspraken. Maar een paar scenario's zijn er wel te maken.
De kosten die de staat volgens de staf heeft gemaakt - de schade-uitkeringen in 1984/85 aan Hollandia Kloos en de rente - belopen ruim 22 miljoen gulden, evenveel als de drie miljoen dinar die premier Lubbers in zijn persoonlijke correspondentie met zijn Koeweitse ambtgenoot in juni vorig jaar eiste.
Gaat men er, zo schrijft de staf, echter van uit dat de eis van 6 miljoen dinar nu is gehalveerd en dus bij een eventuele succesvolle incasso naar rato wordt verdeeld over de drie betrokken partijen, zou dat conform de wisselkoers van vijf jaar geleden de volgende afrekening kùnnen opleveren: zestien miljoen gulden voor de staat, nog geen miljoen voor de Amro Bank en dertien miljoen voor Hollandia Kloos.

Centraal in beide rekenmethodes staat de vraag hoe de belangen van Lubbers' familiebedrijf en de staat zich tot elkaar verhouden.
Na een week zwijgen mengde zich op 22 juni ook Koeweit in de opgelaaide discussie. Terwijl KAC publiekelijk liet weten dat het weliswaar opnieuw wil onderhandelen maar bij uitblijven van een compromis vast zal houden aan het voor de vliegtuigmaatschappij gunstige contract van 1980, verklaarde de minister van buitenlandse zaken dat er gezien de goede relaties tussen

beide landen ,,hard wordt gewerkt aan een oplossing''. Dat zou er op kunnen wijzen dat de belangen van de betrokken staten en de particuliere bedrijven nu gesplitst gaan worden.
Geen der Kamerleden heeft daarom nog een voorschot willen nemen op het eventuele antwoord van de regering. Een al te voortvarende aanpak in deze ondoorzichtige affaire kan, wanneer er uiteindelijk geen onoverkomelijke politieke risico's zijn gelopen en de belangen niet verstrengeld blijken te zijn, als een boemerang terugslaan op de nu kritische partijen (PvdA, VVD, D66) die na de verkiezingen van 6 september immers wellicht met dezelfde premier moeten (door)regeren.

Brief kabinet aan Tweede Kamer

Op verzoek van de Tweede kamer heeft het kabinet op 24 juni een brief aan het parlement gezonden, waarin werd uiteengezet hoe volgens de regering de gang van zaken was verlopen. De brief was ondertekend door de ministers van buitenlandse zaken en van financiën, Van den Broek en Ruding.
Uit deze brief kan o.m. het volgende worden afgeleid:
Voordat de Nederlandse regering haar vordering tot drie miljoen dinar (circa 24 miljoen gulden) terugbracht, is ze met Hollandia Kloos ,,overeengekomen'' dat twaalf miljoen gulden van dit bedrag bestemd is voor het familiebedrijf, zo blijkt uit de brief van de ministers Van den Broek en Ruding.
De andere helft van de te incasseren vordering zou terechtkomen bij de staat. Deze had Hollandia Kloos vijf jaar geleden een deel van de schade vergoed die het bedrijf eerder op de bouw van een vliegtuighangar in Koeweit had geleden.
Volgens Van den Broek en Ruding is alleen op deze basis, waarbij de staat nadrukkelijk ook de belangen van Hollandia Kloos behartigt, een definitief vergelijk met Koeweit en het staalbedrijf mogelijk.
Zonder ,,finale kwijting'' van alle resterende claims zou de ,,staat in het geheel niets ontvangen'', aldus beide bewindslieden.
Koeweit had Hollandia Kloos in een eerder stadium van het geschil al 1,4 miljoen dinar aangeboden, mits het conflict daarmee zou worden beslecht. Dat is slechts honderdduizend dinar (ongeveer 800.000) gulden) minder dan de anderhalf miljoen dinar waarvoor de Nederlandse regering ,,steeds'' geijverd zegt te hebben.
Nederland heeft daa echter nooit op kunnen ingaan, omdat ,,de staat rekening dient te houden'' met de belangen van Hollandia Kloos en alleen dat bedrijf ,,finale kwijting kan verlenen'', aldus de brief.
Premier Lubbers heeft zich sinds oktober 1984 ten minste vijf maal beziggehouden met het betalingsconflict met Koeweit.
Volgens Van den Broek en Ruding bestond er voor de interventie van Lubbers ,,alle aanleiding'' door het ,,uitblijven van adequate reacties'' van Koeweitse zijde.
Bovendien was reeds tijdens een officieel bezoek aan Koeweit in oktober 1984 door de beide premiers besloten de zaak ,,government to government'' te regelen, aldus de brief.
Het geschil werd toen door de Koeweitse premier sjeik Saad Abdullah al-Salim al-Sabah ,,opgebracht''.
Indertijd heeft de Nederlandse regering daaraan geen ruchtbaarheid gegeven. Naderhand verklaarde Lubbers in antwoord op kritische Kamervragen juist dat de affaire zich niet leende voor behandeling op ,,ministerieel niveau''.

Omdat ambtelijke missies naar Koeweit vervolgens op niets uitliepen, wendde de minister-president zich de afgelopen vijf jaar in overleg met Van den Broek en Ruding niettemin toch een aantal malen persoonlijk tot zijn Koeweitse ambtgenoot.
Dat werd voor het eerst ,,opportuun geacht'' in augustus 1985. In een persoonlijk schrijven aan zijn collega herinnerde Lubbers toen aan de afspra ken die tijdens het bezoek een jaar eerder waren gemaakt.
Daarna kwam de affaire nog regelmatig aan de orde in bilateraal overleg, onder andere toen de Koeweitse minister van buitenlandse zaken in september 1985 een officieel bezoek bracht aan Nederland en zes maanden later toen de beide ministers elkaar bij de Verenigde Naties troffen. Ook daar werd geen doorbraak bereikt.
Minister Ruding wist die twee jaar later ook niet te realiseren in een overleg met zijn ambtgenoot
De delegatie onder leiding van reizend ambassadeur mr H Wijnaendts, thans als directeur-generaal ambtelijk de eerst verantwoordelijke voor de brief aan de Kamer, ontmoette in februari 1986 in Koeweit bovendien ,,niet anders dan tegenwerking'', aldus de brief

In maart 1986 stelde Nederland voor de zaak aan ,,bindende internationale arbitrage'' te onderwerpen. Pas een half jaar later reageerde Koeweit daarop, met de stelling dat ,,arbitrage eerst mogelijk zou zijn nadat het geschil aan de Koeweitse rechter zou zijn voorgelegd''.
In hun contract waren Kuwait Airways en Hollandia Kloos namelijk overeengekomen dat de rechtbank in Koeweit het juridische forum zou zijn voor eventuele conflicten. De wGolfstaat bleef daaraan vasthouden.
,,In een poging de aldus ontstane impasse te doorbreken'', schreef Lubbers in augustus 1987 een tweede brief.
Het antwoord van de Koe eitse premier was volgens de Nederlandse regering op het punt van de arbitrage echter ,,onduidelijk''.
Daarop richtte de Nederlandse regering zich in juni vorig jaar wederom tot de Koeweiti met een laatste compromis: ,,een forfaitaire finale regeling'' ter hoogte van drie miljoen dinar, het bedrag waarover nu het diplomatieke conflict is uitgebroken.
Omdat ook daarop geen ,,substantiële reactie'' kwam, werd op 5 januari 1989 ,,besloten als blijk van ongenoegen een signaal af te geven''. Premier Lubbers zelf kweet zich van die taak.
In overleg met Van den Broek liet hij sjeik Saad Abdullah al-Salim al-Sabah weten dat de Koeweitse ambassadeur ,,for the time being'' alleen nog maar zou worden ontvangen door het hoofd van het bureau Midden-Oosten van Buitenlandse zaken.
Ook daarna was Koeweit niet bereid tot concessies. In antwoord op een vijfde brief van Lubbers toonde de Koeweitse collega zich alleen bereid het aanbod te ,,verhogen'' tot de reeds eerder aangeboden 1,4 miljoen dinar. Nederland wees dit voorstel wederom van de hand.

Begin juni deed Lubbers zijn laatste tegenbod: hij herhaalde zijn offerte om de zaak te schikken via arbitrage.
Van den Broek en Ruding gaan in hun brief niet expliciet in op de in de Kamer gestelde vraag of de Nederlandse regering vaker diplomatieke contacten op een laag pitje zet om claims te incasseren. ,,Concrete signalen om blijk te geven van misnoegen zijn in het interstatelijke verkeer niet ongebruikelijk'', schrijven ze slechts.
Bovendien gaat het niet om een ontwikkelingsland maar een kredietwaardige oliestaat.
De beide bewindslieden zijn derhalve ,,van oordeel dat de gekozen maatregel passend en geenszins buiten proportie kan worden geacht''. De beslissing om de betrekkingen nu op deze wijze onder druk te zetten, ,,liet andere contacten onverlet, zodat slechts van een zeer beperkte maatregel kan worden gesproken'', zo voegen ze er aan toe.

Debat Tweede kamer

De Tweede Kamer heeft op 29 juni over de Koeweitse affaire gedebatteerd aan de hand van de brief hierover van de ministers Van den Broek en Ruding.
Algemeen was de klacht, dat de regering de Tweede Kamer sinds 1984 onvolledig had ingelicht over het conflict tussen Hollandia Kloos en Koeweit.
Bovendien had premier Lubbers zich niet zelf met de kwestie moeten bemoeien, omdat zijn familiebedrijf erbij was betrokken.
Volgens de Tweede Kamer had de regering haar hoe dan ook, desnoods vertrouwelijk, moeten inlichten over diplomatieke acties tegen Koeweit.
PvdA-woordvoerder Kombrink hekelde het optreden van minister Ruding en premier Lubbers in deze kwestie en de brief daarover van 24 juni.
Hij trok de ,,voorlopige conclusie dat de regering hier niet passend heeft gehandeld en tegenover de Kamer ernstig in gebreke is gebleven''.
De premier had in 1984 ten onrechte gesuggereerd dat hij de zaak had overgedragen aan ,,deskundigen''. Nog geen jaar later schreef Lubbers zijn

eerste brief aan diens ambtgenoot in Koeweit.
Met het onderbrengen van zijn aandelen Hollandia Kloos in een aparte stichting ,,is het misverstand geput dat hiermee politieke risico's afdoende zijn afgedekt" .,Dat is echter niet het gevai , aldus Kombrink
Hij wilde daarom nadrukkelijk weten wie het initiatief nam om Lubbers bij de zaak te betrekken.

Ook het CDA plaatste voorzichtig een kritische kanttekening bij de rol van de minister-president.
De houding van de premier, *grootaandeelhouder van het staalbedrijf dat wordt geleid door zijn oudere broer Rob Lubbers, stond centraal in het debat van de Tweede Kamer.*
PvdA-moordvoerder Kombrink, oud-staatssecretaris *van financiën, eiste in eerste termijn van het* Kamerdebat *dat Lubbers zich niet* meer *met de vordering op* Koeweit *zal bezighouden.*
Volgens Kombrink heeft *de* minister-president *het* ,,politieke *gebod dat belangenverstrengeling uit den boze is" geschaad.* ,,*Bescherming en vergoelijking leiden tot ongewenste situaties". aldus- omb brink*
De VVD'er Weisglas *riep „de vraag" op of Lubbers zich „niet beter afstandelijker had kunnen opstellen"*
D66-woordvoerder *Engwirda die zich tot dan tevreden had getoond met de* antwoorden *van de regering, zei eveneens dat Lubbers* ,,iedere schijn van verdenking" had moeten vermijden.
Volgens GPV-fractievoorzitter Schutte handelde *Lubbers* ,,vanuit *staatsrechtelijk oogpunt onjuist". De premier is geen ,,super-minister van buitenlandse zaken" maar zeker in dil geval ,,toch echt niet meer dan de eerste onder zijns gelijken".*
Zelfs Van Amelsvoort *(CDA) verklaarde dat ..achteraf misschien gezegd kan worden dat het beter geweest zou zijn als de* premier *zijn ambtgenoot vriendelijk maar beslist duidelijk had gemaakt dat er in dit geval redenen waren* om *de* zaak *toch* maar *op liet niveau van de* ministers *van buitenlandse zaken te laten".*
Van Amelsvoort voegde er overigens wel *aan toe te ,,betwijfelen" of dat begrepen* was *in Koeweit, .,een land* met geheel *andere mores dan de onze".*
Kombrink verwees *voor zijn kritiek naar de regeling die ten tijde van het kabinet-Van Agt is gemaakt over de ,,onverenigbaarheid van belangen en functies voor ministers en staatssecretarissen".*
Volgens deze afspraak neemt een bewindspersoon *niet deel aan de* besluitvorming *als die zijn belangen raakt.*
Om die reden ,,verschoonde" de toen net gescheiden ininister van justitie Korthals Altes *zich anderhalf jaar geleden bij behandeling van* een wetsontwerp *over* alimentatieverplichtingen. *,,Deze regels zijn niet voorzien van* uitzonderingsbepalingen", *voegde Kombririk er aan toe.*
Van Amelsvoort interpreteerde de regeling anders: *,,In de* contacten *met* Koeweit was *er* geen *tegenstelling tussen de belangen van Nederland en de persoonlijke* belangen *van de* minister-president, *daarin kon dus geen onverenigbaarheid aanwezig* zijn.''
Kombrink kritiseerde *de afhankelijkheid die de Staat jegens Hollandia Kloos aan de dag legt.*
Het laatste aanbod van Koeweit (1,4 *miljoen dinar)* was *slechts* 100.000 *dinar (circa* 800.000 *gulden) lager dan het bedrag dat de Staat nu* via *diplomatieke druk claimt. Hollandia Kloos zou dan echter geen ,,finale kwijting" hebben verleend.*
,,Met andere moorden; de eisen die Hollandia Kloos stelt, houden de Staat ai van de mogelijkheid een akkoord te bereiken. Het bedrijf gijzelt de Staat als het ware''.
Net als Engwirda (D66) *vroeg hij of de* Nederlandsche Credietverzekeringmaatschappij (NCM) *met Hollandia Kloos wellicht een andere polis had afgesloten dan* gebruikelijk *is.*
Engwirda *milde* met *name weten waarom het staalbedrijf niet alle ,,rechten en zekerheden" aan de* NCM *had overgedragen.*
Kombrink *vroeg zich eveneens af of het middel (het terugbrengen van de diplomatieke betrekkingen)* wel geëigend was. *Volgens* Kombrink had Nederland andere sancties kunnen treffen *zoals beperking van de exportkredieten.*
,,Deze maatregel heeft een structureel karakter en gaat verder dan het afzeggen van een bezoek", zei Kombrink *die daarmee verwees naar het argument van de regering dat* ook Nigeria *onlangs is aangepakt wegens het* niet betalen *van rekeningen.*
Volgens Kombrink *gaat het ,,zeer ver" dat de regering in haar brief schrijft dat ..het voortduren van dit geschil door ons als onverenigbaar wordt* beschouwd *met het streven om goede en vriendschappelijke betrekkingen te onderhouden en uit te breiden".*
Als de regering toch diplomatieke stappen had willen zetten, *dan had ze de Kamer moeten inlichten, omdat immers de belangen van andere* burgers en bedrijven dan Hollandia Kloos en *zijn aandeelhouders nu ,,verstoord" kunnen worden en bovendien het Nederlandse beleid ten* aanzien *van het hele Midden-Oosteii doorkruist zou kunnen worden.*

Antwoord regering

Uit het regeringsantwoord op de vertogen uit de Tweede Kamer bleek, dat premier Lubbers zich voortaan niet meer zal mengen in het conflict tussen Koeweit en Hollandia Kloos.

Als dat toch nog nodig mocht zijn, zal hij de Tweede Kamer *eerst op de hoogte stellen. Hij vindt niet dat hij verkeerd heeft gehandeld in de Koeweit-affaire.*
Minister Van den Broek van buitenlandse zaken zal eveneens de Kamer inlichten *als ooit weer de diplomatieke betrekkingen met een schuldenland op een laag pitje worden gezet wegens een financieel geschil.*
Na deze toezeggingen van beide bewindslieden heeft de Tweede *Kamer ingestemd* met *de handelwijze van de regering.*
De PvdA kondigde wel *aan dat ze het* exportkredietbeleid *nog eens wil bespreken met minister van financiën Ruding.*
Premier *Lubbers legde er in antwoord op de kritiek de nadruk op dat hij zich nimmer had gemengd in de* besluitvorming *over de vraag hoe Koeweit tot betaling van de openstaande vordering voor de bouw van* een vliegtuighangar *kon worden* bewogen. *Het initiatief daartoe had steeds hij Van den Broek en Ruding gelegen.*
Hij had zich, middels een gesprek met en brieven aan zijn Koeweitse ambtgenoot, alleen bemoeid met de ,,procedurele gang van *zaken".*
In *zijn eigen ogen had hij derhalve niet in strijd gehandeld met de gedragsregels over de ,,onverenigbaarheid* van *functies en belangen" van* bewindslieden *die premier Van Agt ruim tien jaar geleden opstelde.*
,,Maar ik respecteer liet als de Kamer *zegt: u had 't anders moeten doen. Dan doe ik dat natuurlijk. Dat is* nogal *duidelijk", aldus Lubbers.*

Van den Broek gaf toe dat hij de Kamer wellicht eerder vertrouwelijk had moeten *informeren. De diplomatieke stap achtte hij ,,een volstrekt gerechtvaardigde en zeker geen overtrokken stap".*
PvdA en VVD bleven erbij dat deze maatregel buiten proportie was. maar wensten *de regering niet te confronteren met een uitspraak van de* Tweede *Kamer*
Minister *Ruding* wees *kritiek op het beleid* van *de Nederlandsche Credietverzekering Maatschappij* (NCM) *van de hand. Volgens* hem *kon de Staat niet anders doen dan eerst een akkoord sluiten* met Hollandia *Kloos.*

Uit de ministeriële antwoorden werd verder duidelijk dat meer nog dan geld zaken als woede, prestige en schaamte de hoofdrol speelden in het conflict.

Na vijf jaar vergeefse communicatie was voor minister Van den Broek eind vorig jaar „de maat vol''
Deze maatregel *nam ik* omdat je tussen *brschaafde landen niet zo met elkaar kunt omgaan. We laten ons niet van het kastje naar de muur sturen, de geloofwaardigheid van Nederland* in *het* internationale verkeer zou *op* het *spel gezet morden als* wij *niet een krachtig protest zouden hebben laten horen."*
Voor minister Ruding was in deze ,,exceptionele kwestie" in financieel opzicht het prestige van Nederland in het geding.
Volgens hem kan Nederland niet toestaan dat een rijk land weigert te betalen, en *bovendien nog het lef heeft gehad de bankgarantie van* 1 *miljoen dinar te innen terwijl het nog betalingen moest doen op de* hoofdsom.
Daarom vond hij het aanbod van Koeweit om 1.4 *miljoen te betalen* en daarmee *de zaak af te maken onacceptabel.*
,,De Staat behoort geen finale kwijting te geven aan een rijke, onwillige *debiteur voor zo'n laag bedrag. In dit geval voel ik me zeer wel in de rol van koopman en dominee".*

Premier Lubbers zei dat hij zich tijdens liet schrijven van persoonlijke brieven aan zijn Koeweitse ambtgenoot meermalen had afgevraagd of hij zich nog langer persoonlijk met *de kwestie diende te bemoeien. ,,Maar ik zou* me *een beetje beschaamd hebben gevoeld als ik was gestopt omdat het tegen het einde van* mijn *ambtsperiode liep en er dus politieke risico's aan kleefden in verband met verkiezingen". ,.Dat zit in mijn karakter. Ik wil* geen *inactieve indruk maken. als minister-president. Dat zit niet alleen in dit dossier".*
Lubbers legde er de nadruk op dat hij zich slechts met de procedure-afspraken had bezig gehouden omdat *hij zich als premier verantwoordelijk voelt voor een snelle afwikkeling van de zaak.*
Over liet verzoek van de Kamer in de toekomst *in soortgelijke gevallen vooraf te worden ingelicht zei Lubbers echter wel dat de Kamer dan niet* meer *geheel vrij is om de regering achteraf te controleren.*
De diplomatieke *actie heeft volgens Van den Broek wegens het beperkte karakter geen negatieve gevolgen omdat er geen sprake is van* communicatiebelemmering.

Ruding gaf toe dat er wel *nadelen kunnen zijn voor het bedrijfsleven. Maar aangezien de* exportkredietverzekering *zonder staatsgarantie gewoon door gaat, en de* economische *contacten met Koeweit ,,zeer beperkt" zijn, achtte hij deze nadelen niet groot.*
Ruding erkende, dat een oplossing van het geschil niet in het verschiet ligt omdat *er nog geen overeenstemming is met Koeweit over de Nederlandse* ,,terugvalpositie'' *van bindende internationale arbitrage,* en *hij er bovendien niet zeker van is dat na* zo'n compromis *Hollandia Kloos niet alsnog* dwars *gaat liggen.*
Het berust volgens hem *evenwel op een misverstand te* menen *dat Hollandia Kloos alle* nog *openstaande vorderingen bad moeten overdragen aan de NCM*
,,Het betreft namelijk *een polis voor* middellange termijn. *Bii zo'n* polis geeft *de verzekerde alleen de claims op ,,in verband met de onderhavige transacties", dus niet die inzake het meer*werk'', *aldus Ruding.*
Als gevolg van de verstrengelingen *tussen de Staat* en Hollandia *Kloos,* ,,ontstaan *door het unieke karakter van het dossier, de* polisvoorwaarden *en het meerwerk" is het, zo* zei *hij,* ,,geen *gesloten colonne van BV Nederland die optrekt richting woestijn".*
Optimistisch over de afloop is hij niet. ,,We *zijn er nog niet* helemaal *met de oplossing van het probleein".*

STAATSSECRETARIS EVENHUIS NEEMT ONTSLAG NA ONJUIST INFORBIEREN TWEEDE KAMER

Staatssecretaris J.A. Evenhuis (VVD) van economische zaken heeft op 29 juni zijn ontslag ingediend, nadat een dag eerder uit een bericht in het *NRC/H'blad* was gebleken, dat hij de Tweede Kamer onjuist had ingelicht.
In het *NRC/H'blad* van 28 juni werd gemeld, dat de demissionaire bewindsman op 20 nov. 1987 bij drukkerij Giethoorn Beheer in Meppel een privé-lening van f 225.000 had afgesloten om beslaglegging op zijn eigen onroerend goed te voorkomen.
Een week eerder had de staatssecretaris op schriftelijke vragen van her D66-TK-lid Engwirda, of de Giethoornlening privé-doeleinden diende, geantwoord, dat het geld ten behoeve van zijn zwager, een noodlijdende akkerbouwer, bestemd was.
Evenhuis had het geld echter zelf dringend nodig om beslagleggingen op zijn eigen bungalou- en een op zijn naam staande boerderij te beëindigen.

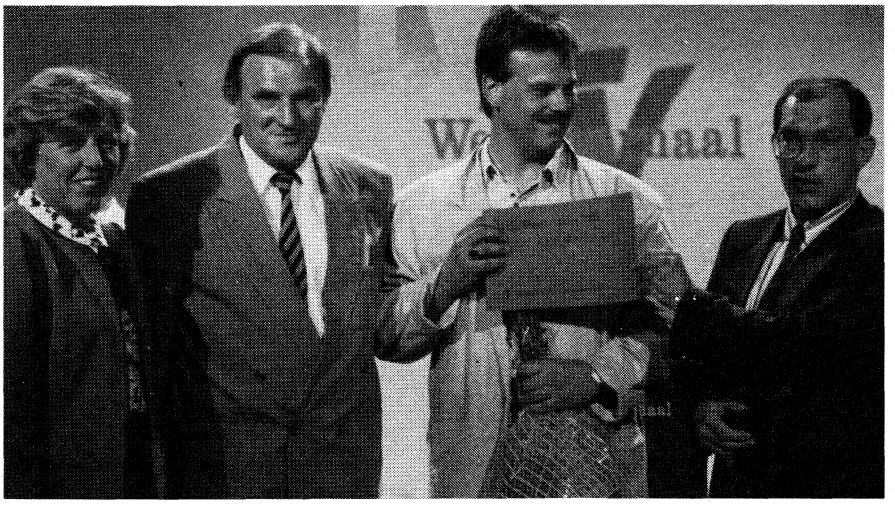
Met het antwoord dat de lening voor zijn zwager was, ontkende de staatssecretaris tegenover de Kamer dat er sprake was van een belangenverstrengeling met drukkerij Giethoorn.
In 1987 en 1988 kende de bewindsman een maximale rijkssubsidie van 8,8 miljoen gulden toe voor een nieuwe vestiging van Giethoorn in Emmen. Evenhuis milde geen commentaar geven op de vraag of hij vindt dat hij de Kamer onjuist heeft geïnformeerd.
Blijkens een deurmaardersakte beeft het hoofdkantoor van Credit Lyonnais Bank Nederland in Rotterdam op 13 november 1987 conservatoir beslag laten leggen op de woning van de staatssecretaris in Meppel, op zijn boerderij in Dalerveen en op percelen land in de dorpen Dalen en Sleen. De bank vorderde daarbij een bedrag van 123.000 gulden van Evenhuis, die naar eigen zeggen ,,niet voldoende had afgelost".
De deurwaarder legde ook beslag op een kleine woonboerderij van de echtgenote van de bewindsman en haar broer, wegens een bankschuld van nog eens 98.000 gulden.
Mevrouw Evenhuis, wethouder te Meppel, is in gemeenschap van goederen getrouwd met de staatssecretaris.

De president van de rechtbank in Assen had voor de beslagen toestemming gegeven.
Evenhuis gaf aan het *NRC/H'blad* toe dat Credit Lyonnais Rank Nederland vorderingen had op hem, op zijn vrouw en zijn zwager wegens ,,drieleningen, die één pakketje vormden". Volgens hem zijn deze schulden voldaan met de 225.000 gulden van Giethoorn en zijn de beslagen daarna opgeheven. ,,Ik had een probleem, ja. Ik wilde van dat gelazer met dat beslag af. Met de lening van Giethoorn heb ik Credit Lyonnais betaald".

Na het uitkomen van het *NRC/H'blad* op 28 juni werd al snel duidelijk, dat de positie van staatssecretaris Evenhuis politiek onhoudbaar was geworden.
VVD-fractievoorzitter Voorhoeve had Evenhuis te verstaan gegeven, dat hij niet langer op steun van de VVD-fractie kon rekenen.
Later op de dag had Evenhuis ook nog overleg gevoerd met WD-partijvoorzitter Ginjaar. Ook deze adviseerde Evenhuis op te stappen.

De heer Evenhuis heeft zich op 29 juni eveneens teruggetrokken als VVD-kandidaat voor de Tweede Kamer.
In een verklaring stelde het hoofdbestuur van de VVD op 29 juni ,,met respect" te hebben kennisgenomen van de besluiten van Evenhuis, die zijn ingegeven door de wens de discussie over zijn persoonlijke situatie te beëindigen en door de intentie de partij op generlei wijze schade te berokkenen.
In de avond van 29 juni heeft de koningin Evenhuis op ,,de meest eervolle wijze" ontslag verleend. Volgens een mededeling van de Rijksvoorlichtingsdienst heeft de koningin Evenhuis bedankt voor de ,,vele en ge ichtige diensten", die hij haar en het koninkrijk heeft bewezen.

Op 30 juni werd bekend, dat minister De Korte van economische zaken de taken van de afgetreden staatssecretaris (midden- en kleinbedrijf) zou overnemen. Er zou geen nieuwe staatssecretaris van economische zaken worden benoemd.



Staatssecretaris A.J. Evenhuis (tweede van l.) met de winnaar van de Startersprijs-1989 Bart Dekker (tweede van r.) alsmede de juryleden mevr. A.J. Vogelaar (l.) en M. Berkhof (r.). De staatssecretaris was voorzitter van de jury.

OOST-EUROPA

HONGARIJE

INGRIJPENDE POLITIEKE HERVORMINGEN. REHABILITATIE NAGY. KADAR OVERLEDEN

In aansluiting op het verslag over Hongarije op pag. 421/1 e.v., waarin onder meer de introductie van een meerpartijenstelsel aan de orde kwam, volgt hierna een bericht over de verdere binnenlandse politieke ontwikkelingen in dit land.

Massale betoging voor *meer* vrijheid

Op 15 maart 1389 gingen in Boedapest tienduizenden mensen de straat op, officieel om de Hongaarse opstand tegen het Oostenrijkse vorstenhuis Habsburg in 1848 te herdenken. Voor het eerst in 41 jaar was de traditionele 15-maartviering weer een officiële feestdag.
Het Hongaarse parlement had op 21 febr. 1989 besloten de herdenking van de Russische oktoberrevolutie op 7 november af te schaffen en als feestdag te vervangen door de 15de maart.
De festiviteiten werden ingeluid met een kranslegging bij het beeld van Lajos Kossuth, de leider van de revolutie van 1848. Bij de officiële plechtigheid zaten voor het eerst vertegewoordigers van de communistische partij zij aan zij met de leiders van de recent gevormde Sociaal-democratische partij en de partij van de Kleine Boeren.
Na de officiële bijeenkomst trokken tienduizenden naar het standbeeld van de dichter Sandor Petöfi, die met zijn gedichten de revolutie van 1848 aanwakkerde, om daar naar sprekers van onafhankelijke groepen te luisteren
De menigte verplaatste zich later naar het plein voor het gebouw van de Hongaarse televisie, waar massaal bijval werd betuigd aan een twaalf punten tellend manifest van onafhankelijke groepen waarin om meer rechten en vriiheid werd gevraaed.

Stakingswet *aangenomen*

Het parlement nam op 22 maart een wet aan, waarmee Hongaarse arbeiders voor het eerst een ruim stakingsrecht kregen.
De regering had aanvankelijk een voorstel ingediend dat aanzienlijke beperkingen stelde aan de mogelijkheid in staking te gaan. Het parlement wees het voorstel terug, waarna een nieuwe versie werd ingediend die tegemoet kwam aan bezwaren van oppositie en vakbeweging.
In de wet was niet vastgelegd wie het recht had een staking uit te roepen; dit betekende dat dit recht in principe aan iedereen was toegekend. Stakingen mochten alleen als laatste redmiddel in een arbeidsconflict worden gehanteerd en de rechter zou uitmaken of een staking geoorloofd was.
De wet, die met 17 tegenstemmen en 24 onthoudingen werd goedgekeurd, gaf werknemers ook het recht solidari-

teits- of "secondaire" stakingen op touw te zetten. Verder was het verbod geschrapt om werktijd, die door stakingen verloren was gegaan, door te betalen. Deelnemers aan wettige stakingen mochten volgens de wet niet worden ontslagen of gestraft

Sowjet-leider Gorbatsjow keurt Hongaarse hervormingen goed

Partijleider Karoly Grosz voerde op 24 maart 1989 in Moskou overleg met Sowjet-leider Michail Gorbatsjow. Het gesprek ging onder andere over de invoering van een meerpartijenstelsel in Hongarije, over een neutrale status voor Hongarije en over de officiële uitleg van de volksopstand van 1956.
Grosz verklaarde na afloop van het onderhoud dat hij Gorbatsjow had ingelicht over de recente beslissing van de HSAP een meerpartijensysteem te introduceren. Hij noemde het gesprek hierover ,,een nuttige gedachtenwisseling waardoor misverstanden kunnen worden vermeden". Ten aanzien van een mogelijke neutrale status voor Hongarije had Gorbatsjow laten weten dat de huidige omstandigheden in de wereld niet toelieten dat een lid van het Warschaupact neutraal werd.
De twee leiders hadden afgesproken dat de opstand van 1956 en de invasie van Sowjet-troepen nader bestudeerd moesten worden aan de hand van documenten. Zij hadden besloten dat historici uit beide landen toegang zouden krijgen tot elkaars archieven.
Grosz en Gorbatsjow hadden verder plannen gemaakt voor hervorming van de handel binnen de COMECON. De handel tussen beide landen was aan het afnemen, onder meer als gevolg van de val van de olieprijs. Volgens Grosz liet de economische samenwerking ,,helaas" te wensen over en hadden de slechte organisatie en structuur van de COMECON daar schuld aan.

Politburo drastisch gewijzigd; hervormingsgezinde vleugel verstrekt

Tijdens een zitting van het Centraal Comité van de HASP, die op 12 april 1989 achter gesloten deuren werd gehouden, werd besloten ingrijpende wijzigingen door te voeren in de leiding van de partij. Vier van de elf leden van het Politburo, onder wie partij-ideoloog Janos Berecz, werden uit de top verwijderd. Er werden twee nieuwe leden in het Politburo opgenomen.
Het Centraal Comité, dat tijdens de zitting werd uitgebreid van 108 naar 118 leden, zette naast Berecz ook Judit Csehak, minister van sociale zaken en gezondheid, de iandbouwspeciaiist Istvan Szabo en Janos Lukacs, de man die verantwoordelijk was voor de partij-organisatie, uit het Politburo.
De twee nieuwe leden waren Mihaly Jasso, de partijleider van Boedapest, en Pal Vastagh, de partijleider van de regio Csongrad. Beiden stonden bekend als voorstanders van hervormingen.
Door de wijzigingen was volgens waarnemers het evenwicht in de top tussen voorstanders van verdere vooral politieke hervormingen en de ,,sceptici" ten gunste van de eerste groep verschoven. De weggestemde Berecz, een man met de reputatie van een conservatief, had zich in de voorafgaande maanden uitgesproken voor hervormingen, maar had daarbij zijn eigen achterban van zich vervreemd en zijn geloofwaardigheid verloren.
De bijeenkomst van het Centraal Comité had plaatsgevonden onder druk van plaatselijke partij-afdelingen, die hadden gevraagd om een versterking van de liberale tendens in de partij.
De samenstelling van het Politburo zag er als gevolg van de wijziging op 12 april als volgt uit:

Politburo: Karoly Grosz, Csaba Hamori, Pal Ivanyi, Mihaly Jasso, Miklos Nemeth, Rezsö Nyers, Imre Pozsgay, Ilona Tatai, Pal Vastagh.
Na de zitting verklaarde de woordvoerder van de partij. Laszlo Major. dat de wijzigingen bedoeld waren om ,,de interne strijd en de ideologische crisis binnen de partij de beëindigen". Het persbureau MTI voegde daaraan toe dat de partij ,,kampt met politieke, ideologische en organisatorisch-structurele problemen". Het was voor het eerst dat in dergelijke onomwonden termen melding werd gemaakt van de crisis binnen de partij,

Nieuwe parlementsvoorzitter

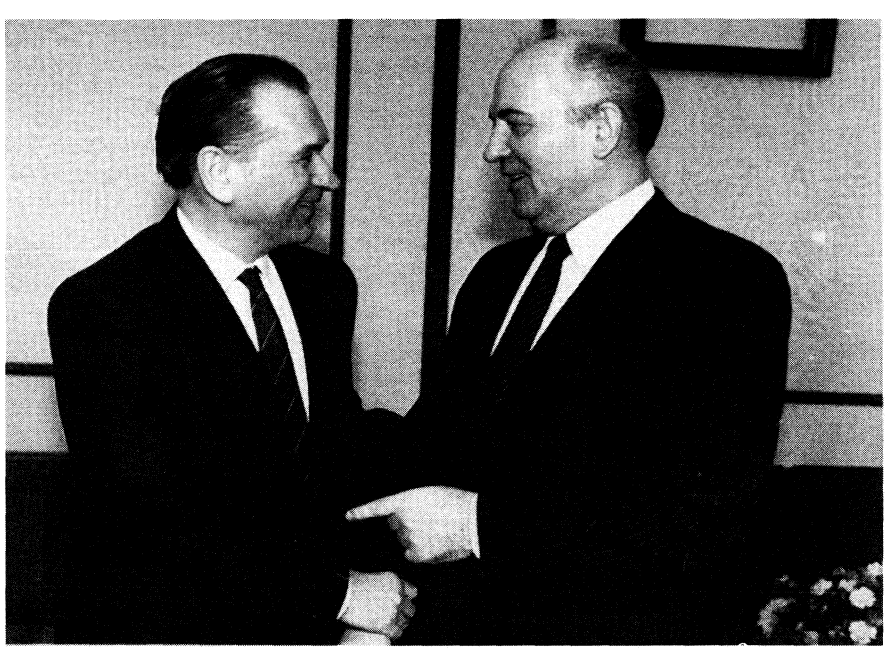
De voorzitter van de Nationale Vergadering (het Hongaarse parlement), Istvan Stadinger, trok zich op 22 febr. 1989 terug uit zijn functie. Hij werd opgevolgd door Matyas Szuros.

Uitgestoten critici weer in partij opgenomen

De HSAP maakte op 18 april 1989 bekend dat vier prominente partijcritici, die een jaar eerder uit de partij waren gezet, weer welkom waren als lid van de partij.
De van vele kanten heftig gekritiseerde uitstoting van de vier had tot een versnelling geleid van de interne rebellie tegen het bewind van partijleider Janos Kadar, die in mei 1988 het veld moest ruimen (zie pag. 336 e.v.-1988). De vier hadden sinds hun uitstoting hun bekendheid alleen maar vergroot.
Twee van hen, de econoom Laszlo Lengyel en de politieke wetenschapper Mihaly Bihari, waren op 16 april prominent aanwezig op een forum van hervormingsgezinde partijleden. De derde, Zoltan Kiraly, had in het voorafgaande jaar met onafhankelijke initiatieven in het parlement voortdurend in de belangstelling gestaan, en de vierde, Zoitan Biro, was in maart in het bestuur gekozen van het Hongaars Democratisch Forum, de grootste van de onafhankelijke organisaties.

Kadar verliest laatste politieke functies

Het Centraal Comité van de HSAP besloot op 8 mei 1989 de voormalige partijleider Janos Kadar als partijvoorzitter met pensioen te sturen en hem het lidmaatschap van het Centraal Comité te ontnemen.
Volgens het staatspersbureau MTI werd de 76-jarige Kadar van zijn posten ontheven ,,op basis van ontvangen informatie" over zijn gezondheid. Hij zou ernstig ziek zijn. Maar MTI maakte tegelijk melding van zijn rol bij de vroegere politieke onderdrukking en van zijn falen om tijdens zijn



De Hongaarse partijleider Karoly Grosz (l.) werd op 24 maart 1989 in Moskou ontvangen door Sowjet-leider Michail Gorbatsjow.

32-jarige bewind hervormingen door te voeren.
In de voorafgaande weken was steeds vaker kritiek te horen geweest op de voormalige partijleider. In Boedapest overheerste dan ook de mening dat niet ziekte, maar politieke overwegingen hadden geleid tot de pensionering van Kadar.
Het 118 leden tellende bestuurslichaam besloot tijdens de lange zitting achter gesloten deuren eveneens een buitengewone partijconferentie bijeen te roepen die moest beslissen over nieuwe statuten, een verkiezingsstrategie en personele kwesties. De speciale conferentie zou voor de verkiezingen van 1990 bijeen moeten komen.
Een verder besluit van het Centraal Comité betrof de afschaffing van de arbeidersmilitie, die in zijn geheel zou worden ondergebracht bij de strijdkrachten. De militie was in 1956 opgericht om hoge partijfunctionarissen en partijgebouwen te bewaken. De circa 60.000 militieleden moesten weinig hebben van de recente hervormingen in Hongarije. Onafhankelijke organisaties hadden meerdere malen kritiek geuit op het feit dat de communistische partij als enige het recht zou hebben er een eigen militie op na te houden.

Ingrijpende kabinetswijziging

Op 10 mei 1989 hechtte het Hongaarse parlement zijn goedkeuring aan een voorstel van premier Miklos Nemeth tot een ingrijpende wijziging van de ministerraad. Door de vervanging van zes ministers werd de gemiddelde leeftijd van het kabinet met 9 jaar omlaag gebracht tot 48 jaar.
De samenstelling van het nieuwe kabinet zag er als volgt uit:

Premier - Miklos Nemeth;
Ministers van staat - Imre Pozsgay en Rezsö Nyers;
Vice-premier - Peter Medgyessy;
landbouw en levensmiddelenindustrie - Csaba Hutter*; vervoer, verbindingen en bouwnijverheid - Andras Derzsi; onderwijs en cultuur - Ferenc Glatz*; defensie - gen. Ferenc Karpati; milieubescherming en waterbeheer - Laszlo Marothy; financiën - Laszlo Bekesi*; buitenlandse zaken - Gyula Horn*; volksgezondheid en sociale zaken - Judit Csehak; industrie - Ferenc Horvath*; binnenlandse zaken - Istvan Horvath; justitie - Kalman Kulcsar; handel - Tamas Beck; voorzitter van het nationale planbureau - Erno Kemenes*; voorzitter van de centrale controlecommissie - Laszlo Ballai.
* = nieuwe benoeming

Premier Nemeth betitelde de nieuwe ministers als ,,vechters voor politieke en economische hervormingen''. Van de nieuwe ministers van buitenlandse zaken en van financiën werd verwacht dat ze een belangrijke bijdrage zouden leveren aan de oplossing van het grootste probleem van Hongarije, de buitenlandse schuld, die het land meer dan drie miljard dollar per jaar kostte.
In zijn toespraak tot het parlement zei de premier dat hij het staatsbureau voor kerkelijke activiteiten wilde sluiten. Verder voerde hij een pleidooi voor de invoering van de mogelijkheid van een motie van wantrouwen, waardoor het parlement de regering naar huis zou kunnen sturen.
Nemeth zei het jammer te vinden dat hij de wijzigingen in de kabinetssamenstelling niet eerder had kunnen doorvoeren, toen hij in december 1988 het premierschap overnam van Karoly Grosz. Toen had echter de partij nog een beslissende stem als het om de benoeming van ministers ging. Premier Nemeth sprak er zijn vreugde over uit dat de greep van de partij op de regering nu was opgeheven.
In zijn rede zei Nemeth ook dat de Hongaarse top in een impasse verkeerde. ,,De conservatieve krachten zijn niet in staat om de klok terug te draaien, maar de hervormingsgezinde krachten zijn tot dusver niet in staat om de beslissende draai te nemen''.



Hongaarse regeringsleiders vormen een erewacht langs de baar van Imre Nagy, tijdens diens herbegrafenis op 16 juni 1989. Rechts vooraan premier Miklos Nemeth, en achter hem minister van staat Imre Pozsgay; links van voor naar achter parlementcvoorzitter Matyas Szuros, vice-premier Peter Medgyessy en parlementslid Janos Szentagothai.

Rehabilitatie en herbegrafenis Imre Nagy

Op 26 jan. 1989 boog de Hongaarse regering zich over de verzoeken tot rehabilitatie en herbegrafenis van vijf voormalige leiders die, vanwege hun aandeel in de opstand van 1956, in 1958 waren geëxecuteerd. De verzoeken waren afkomstig van nabestaanden.
De vijf waren de voormalige premier Imre Nagy, zijn minister van defensie Pal Maleter, en drie andere medewerkers van Nagy, Jozsef Szilagyi, Miklos Gimes en Geza Losonczi. Laatstgenoemde was in 1957 in de gevangenis vermoord; Gimes werd in april 1958 opgehangen; de drie anderen werden op 16 juni 1958 opgehangen.
Regeringswoordvoerder György Marosan verklaarde na afloop van het kabinetsberaad dat uit humanitaire overegingen was besloten toestemming te geven voor een herbegrafenis van de vijf, maar dat van een politieke rehabilitatie geen sprak kon zijn.
De lichamen van de vijf, die zich bevonden onder de meer dan 300 anonieme graven van sectie 301 van de Rakoskeresztur begraafplaats in Boedapest, zouden eind maart worden opgegraven en na identificatie worden bijgezet in een eigen, gemarkeerd graf.
Medio febr. 1989 werd door de dochter van Imre Nagy, Erzsebet, bekendgemaakt dat diens herbegrafenis zou plaatsvinden op 16 juni, op de 31ste verjaardag van zijn executie.
Op 21 april 1989 begon de regering een onderzoek naar het proces dat in 1958 tegen de vroegere premier was gevoerd. Een regeringswoordvoerder zei dat het de bedoeling was het onderzoek af te sluiten vóór 16 juni. ,,Ik denk dat dit het begin van officiële rehabilitatie kan zijn'', aldus de woordvoerde .

Gyula Horn, de nieuwe Hongaarse minister van buitenlandse zaken, verklaarde op 22 mei dat de executie van Imre Nagy een politieke vergissing was geweest. Horn zei dat ,,op basis van de onderzochte documenten kan worden vastgesteld dat Imre Nagy en zijn medewerkers slachtoffers zijn geworden van showprocessen met politieke motieven''.

Het staatspersbureau MTI meldde op 24 mei 1989 dat de dag van de herbegrafenis van Imre Nagy, 16 juni, was uitgeroepen tot een dag van nationale rouw.
Volgens waarnemers was met deze beslissing de vraag of Nagy gerehabiliteerd moest worden dichter bij een positief antwoord gekomen. Volgens hen had ook het feit dat de voormalige partijleider Janos Kadar, onder wiens verantwoordelijkheid Nagy destijds werd opgehangen, kort daarvoor zijn laatste partijfuncties verloor, de weg vrij gemaakt voor een herwaardering van de gebeurtenissen van 1956.

Het Centraal Comité van de HSAP gaf op 30 mei een verklaring uit waarin de executie van oud-premier Nagy ,,illegaal'' werd genoemd Volgens partijwoordvoerder Laszlo Major was tijdens het debat iedereen het erover eens geweest dat Nagy's proces ,,een geensceneerd politiek proces was' dat zijn executie een ,,juridisch illegale daad'' was geweest en dat hij om politieke redenen was opgehangen, en dat niemand ooit nog om politieke redenen van het leven mocht worden beroofd
Tijdens de zitting van het CC traden twee leden af Sandor Rajnaj, oud-ambassadeur in Moskou en als politieonderzoeker betrokken bij het proces tegen Nagy, en ex-minister van justitie Mihaly Korom

Op 14 juni werd Imre Nagy in een regeringsverklaring een ,,prominente staatsman'' genoemd, ''die zich bewust was van de noodzaak een de Hongaarse tradities vijandig gezind beleid te veranderen en nationale karaktertrekken en blijvende menselijke waarden in praktijk te brengen''. De regering riep zich in de verklaring zelfs uit tot erfgenaam van Nagy's gedachtengoed: ,,De denkbeelden en de democratische, humanitaire en nationaal-gezinde werkzaamheden van Imre Nagy en zijn volgelingen vormen belangrijke onderdelen van het huidige regeringsbeleid''.
Ook werd afstand genomen van het regerings- en partijbeleid in het verleden: ,,De regering distantieert zich van de fouten en vaak zondige politieke beslissingen van het verleden. Zij roept de natie op de handen ineen te slaan. Laten we onze krachten concentreren op de opbouw van een nieuw, democratisch Hongarije''.

Ongeveer een kwart miljoen Hongaren woonde op 16 juni 1989 in Boedapest de plechtigheden bij rond de herbegrafenis van de in 1958 geëxecuteerde premier Imre Nagyi en vier van zijn naaste medewerkers. minister van defensie Pal Maleter, Nagy's kabinetschef Jozsef Szilagyi, minister van staat Geza Losonczi en de journalist Miklos Gimes. Ook werd een lege kist begraven voor de 300 mensen die na de opstand werden geëxecuteerd. Hun namen werden voorgelezen.
Namens de regering werd de herbegrafenis bijgewoond door premier Miklos Nemeth, minister Imre Pozsgay en parlementsvoorzitter Matyas Szuros. Officiële vertegenwoordigers van de partij waren geweerd van de ceremonie door het organiserend Comité voor Historische Gerechtigheid.
Aan de plechtigheid werd ook deelgenomen door een deel van de 200.000 Hongaren die na de opstand van 1956 naar het buitenland waren gevlucht. Onder hen bevond zich Bela Kiraly, de militaire leider van de opstand, die voor het eerst in 33 jaar weer terug was in zijn vaderland.
Door een aantal sprekers werden die dag scherpe aanvallen gedaan op de HSAP en op de Sowjet-Unie. Viktor Orban van de onafhankelijke jeugdorganisatie Fidesz riep in zijn rede op tot het vertrek van de 60 000 man Sowjettroepen die nog in Hongarije waren gelegerd en tot een einde aan de communistische dictatuur
Imre Mecs, studentenleider ten tijde *van* de opstand, vroeg de aanwezigen elkaar een hand te geven en te zweren dat Hongaren nooit meer rlaven zouden zijn. ,,Op deze dag begint een nieuw tijdperk'', aldus Mecs. .,We begraven een regime dat vanaf het begin slecht was, dat werd verworpen door het volk, dat ons opgedrongen werd en dat in ieder opzicht heeft bewezen bankroet te zijn''

Formele rehabilitatie Nagy

Het Hongaarse Hooggerechtshof oordeelde op 6 juli 1989 dat ,,in de zaak Imre Nagy en zijn medewerkers(...) Xe vonnissen van de Volksrechtbank onwettig waren''.

Dialoog tussen *communistische* partij en oppositiegroeperingen

Op 13 juni 1989 begon in Boedapest een dialoog tussen de HSAP en een groot aantal oppositiegroeperingen over de politieke toekomst van Hongarije. De besprekingen moesten uiteindelijk uitmonden in verkiezingen waaraan meer *partijen* konden meedoen en zouden zodoende een einde maken aan het sinds 1948 bestaande machtsmonopolie van de communisten.
Eerdere voorstellen van de communistische partij om met oppositiebewegingen om de tafel te gaan zitten (in april en mei 1989) waren op niets uitgelopen omdat men het niet eens kon worden over een agenda voor de dialoog en over de vraag wie er eigenlijk aan deel moest nemen.
Vertegenwoordigers van HSAP en oppositie maakten op een gezamenlijke persconferentie op 10 juni bekend een akkoord te hebben gesloten over het voeren van onderhandelingen. In het akkoord was vastgesteld dat alle betrokkenen streefden naar de vestiging van een democratisch, pluralistisch systeem. De bevolking moest de gelegenheid krijgen zich in vrije verkiezingen uit te spreken, zo stond in de verklaring.

Aan de dialoog op 13 juni nam naast een partijdelegatie onder leiding van partijleider Karoly Grosz, Politburolid Imre Pozsgay, en György Fejti, secretaris van het Centraal Comité, een delegatie deel van negen oppositiegroepen, die zich hadden verenigd in een organisatie die zich Rondetafel Oppositie had genoemd. Verder waren vertegenwoordigers van met de partij verbonden organisaties als het Patriottisch Volksfront, de officiële vakbonden en de Ferenc Münnich **Vereniging.** een organisatie van stalinisten, aanwezig.
Tijdens het overleg zei partijleider Grosz ervan overtuigd te zijn dat de onderhandelingen konden uitgroeien tot ,,een toekomstige levensvatbare coalitie'' en wellicht tot ,,politieke bondgenootschappen''. Hij onderstreepte dat ,,een onredelijke escalatie van eisen'' aan de kant van de oppositie tot een destabilisering van de samenleving kon leiden en verwachtte daarom ,,geen gemakkelijke onderhandelingen''.
Een woordvoerder van de oppositie, Imre Konya, verklaarde dat deze streefde naar ,,zelfbestuur voor het volk en onafhankelijkheid voor het land''. ,,Een werkelijke nationale verzoening kan alleen tot stand komen door de begrafenis van de dictatoriale machtsstructuur door middel van vrije verkiezingen''.
Volgens parlementsvoorzitter Matyas Szuros zou op de volgende plenaire zitting, die was vastgesteld op 21 juni, overeenstemming moeten worden be-



Op 13 juni 1989 werd een begin gemaakt met besprekingen tussen vertegenwoordigers van de regering en de oppositie over de invoering van een meerpartijenstelsel. V.l.n.r.: Politburolid Imrr Pozsgay, partijleider Karoly Grosz en Politburolid György Fejti.

reikt over de precieze onderhandelingsthema's en over de instelling van werkgroepen.
Tijdens de tweede ronde van het overleg op 21 juni verklaarde Szuros dat de HSAP eerst orde op zaken moest stellen binnen de eigen gelederen en pas daarna mee zou kunnen doen aan ,,eerlijke, vrije, democratische verkiezingen". Szuros zei het niet uit te sluiten dat de partij zou splitsen in een conservatieve en een radicale vleugel. Er was volgens hem geen tijdschema voor de afronding van de onderhandelingen.
Behalve een ontwerp van een nieuwe kieswet omvatte de agenda van de besprekingen ook de vaststelling van regels voor de vorming van politieke partijen, een hervorming van de strafwet en een nieuwe informatiewet. Volgens Politburo Imre Pozsgay zouden nieuwe voorstellen pas aan het parlement worden voorgelegd als er volledige overeenstemming was bereikt tussen regering en oppositie.

Vorming nieuw partijbestuur. Nyers nieuwe partijvoorzitter

Tijdens een bijeenkomst van het Centraal Comité op 24 juni 1989 koos de HSAP een nieuw, uit vier man bestaand bestuur. Tot voorzitter van de partij werd Reszö Nyers gekozen. Karoly Grosz behield de post van secretaris-generaal. Naast Nyers en Grosz bestond het nieuwe presidium uit de 41-jarige premier Miklos Ncmeth en de 55-jarige leider van de hervormingsgezinde vleugel van de partij, Imre Pozsgay.
Het besluit van het Centraal Comité om een vierhoofdige leiding in te stellen werd door waarnemers gezien als een poging de communistische partij bijeen te houden tot het speciale congres in okt. 1989, dat zou worden gehouden ter voorbereiding op de voor medio 1990 te verwachten vrije verkiezingen.
Drie van de vier leden van het nieuwe partijbestuur stonden bekend als prominente hervormers. Dat Grosz, op wiens aarzelende houding ten aanzien van hervormingen in de voorafgaande maanden veel kritiek was geuit, in het bestuur was gehandhaafd werd gezien als een compromis, bedoeld om een breuk binnen de wartii te voorkomen. De belangrijkste man kinnen het nieuwe bestuur was Nyers, die de bijeenkomsten ging leiden van zowel het Centraal Comité als het nieuwe, uit 21 leden bestaande Politiek Uitvoerend Comité, een lichaam dat in de plaats kwam van het oude Politburo. Tot Nyers' verantwoordelijkheid behoorden eveneens de internationale betrekkingen van de partij en de leiding van de dialoog met de oppositie. Grosz zou bij die dialoog niet betrokken worden
Het Centraal Comité besloot Imre Pozsgay voor te dragen als partijkandidaat voor de nieuwe functie van president van de republiek met uitgebreide bevoegdheden. De nieuwe functie die nog door het parlement moest worden goedgekeurd, zou geëffectueerd



Reszö Nyers werd op 24 juni 1989 gekozen tot voorzitter van het presidium van de HSAP.

worden na de verkiezingen van 1990.
In het NRC/H'blad van 26 juni 1989 schetste Peter Michielsen het volgende portret van Reszö Nyers:

„Goedgelovig - maar door en door fatsoenlijk." Zo omschreef een waarnemer een paar jaar geleden Reszö Nyers, ex-sociaal-democraat, vader van de economische hervormingen van 1968, de man die na twintig jaa alsnog gelijk heeft gekregen en dat gelijk nu bekroond ziet met het partijvoorzitterschap.
Het „goedgelovig" moet worden gezien tegen de achtergrond van het jarenlange touwtrekken om de economische hervormingen die al in de vroege jaren zestig werden uitgedacht maar die nog steeds moeten worden gerealiseerd. De kruisweg die het hervormingsbeleid deze twee decennia heeft afgelegd, met de daarbij horende intriges, verdachtmakingen en zuiveringen, is ook de kruisweg van Rezsö Nyers geworden. Voor die verdachtmakingen was en is Nyers te goedgelovig, en te fatsoenlijk, te integer: hij werd gewipt en bracht jaren door in studiebaantjes in de politieke woestijn, tot de partij zich hem vorig jaar, na de val van Kádár, herinnerde en weer in het politburo noodde.
De in 1923 geboren Nyers, drukker en vanaf zijn zeventiende sociaal-democraat, werd na de gedwongen fusie van de sociaal-democratische& de communistische partij een van de weinige sociaal-democraten die niet ten offer viel aan het stalinisme. Hij werd in 1956 minister van voedselvoorziening in het kabinet van Imre Nagy. Na de opstand bleef hij in de leiding: hij werd in 1960 minister van financiën, in 1962 secretaris van het Centraal Comité en vier jaar later lid van het politburo.
Nyers' belangrijkste opgave in die jaren was het uitzetten van een nieuwe economische koers en hij was dan ook de auctor intellectualis van het op 1 janua i 1968 van kracht verklaarde Nieuwe Economisch Mechanisme: in de plaats van de oude tonnenideologie kwam de markteconomie, minst werd acceptabel, bedrijven autonoom, het prijssysteem geliberaliseerd, en loonpolitiek, belastingen en deviezen werden nog slechts via indirecte stuurmechanismen gereguleerd.
Het lot van de NEM werd het lot van Nyers. In november 1972 werd het NEM onder druk van de nog steeds machtige conservatieven in de ijskast gezet. Nyers werd scherp aangevallen. Pas vijftien jaar later onthulde Nyers dat zijn val (en die van de NEM) uiteindelijk het resultaat waren van persoonlijk ingrijpen van Brezjnews adjudanten Kirilenko en Soeslow. In maart 1974 verdween Nyers van het politieke toneel. Slechts een persoonlijk ingrijpen van Kádár voorkwain een volledige afgang van de hervormers.
Nyers werd opgeborgen in vage verre studiebaantjes in economische instituten van partij en regering, maar bleef vanuit politieke verbanning zijn gelijk bepleiten. Naarmate duidelijker werd hoe halfslachtigheid van de leiders die hem hadden uitgestoten de crisis alleen maar verergerde en zijn gelijk van 1968 werd onderstreept won hij aan invloed. De steeds opener media lieten hem steeds vaker aan het woord: maner in de kantlijn. ,,De toekomst van het socialisme kan in gevaar komen als me het schip niet klaarmaken voor de reis, maar ons het hoofd breken over de ,,aanschaf van reddingsboeien," zei hij in de lente van 1986.
In datzelfde 1986 riep Nyers met Imre Pozsgay een groep hervormingsgezinde economen op onder de vleugels van Pozsgays Patriottisch Volksfront te werken aan een hervormingsprogramma. Het was het begin van een twee jaar durend debat vol conflicten dat uitmondde in Kádárs afgang in mei vorig jaar.
In juni 1987 was het Nyers die in het Centraal Comité voorstelde Pozsgay in het politburo op te nemen en in de lente van 1988 was het opnieuw Nyers die het initiatief nam tot het Nieuwe hlaartfront, een organisatie van partijgebonden en oppositionele intellectuelen. Kádár wees dat initiatief kwaad af en begon zelfs een partij-onderzoek tegen Nyers, daarmee zijn eigen val alleen maar verhaastend. Toen Kádár verdween was de opname van Nyers in het politburo - een spectaculaire comeback na zoveel jaar - een van de eerste besluiten van zijn opvolger, Grósz.

De benoeming tot eerste man van de partij is de overwinning van de integriteit. In oktober vorig jaar was Nyers, een kleine grijze weduwnaar die zijn eigen boodschappen doet en in de rij staat, het enige partijkopstuk dat in het parlement tegen de dure Donaudam stemde. In november pleitte hij voor grotere bevoegdheden van de regering. Nu, minder dan een jaar later, is de dam van de baan en heeft premier Németh zich steeds meer losgemaakt van de partij. Hij was met Pozsgay en Németh op 16 juni als enige partijkopstuk bij Nagy's begrafenis. Die onafhankelijke opstelling heeft hem in de populariteitscijfers geen windeieren gelegd. Hij is met Imre Pozsgay Hongarije's populairste politicus: volgens een recente opiniepeiling vertrouwt 51 procent van de leden van de oppositie Nyers. Grosz scoorde in die peiling acht procent. Het fatsoen heeft gewonnen.

Oud-partijleider *Janos* Kádár overleden

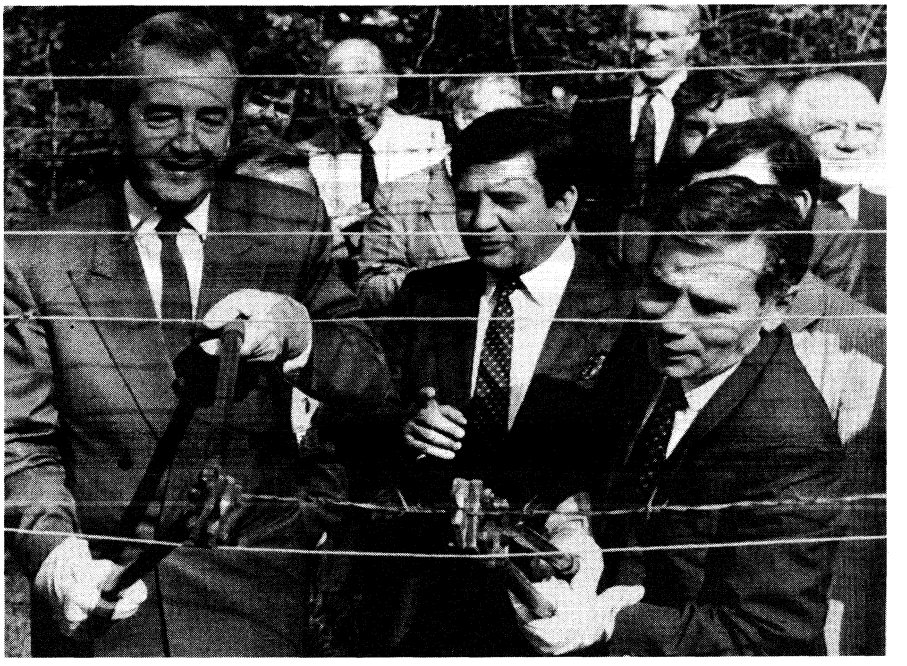
Janos Kadar, de politicus die 32 jaar lang aan het hoofd stond van de HSAP, overleed op 6 juli 1989 op 77-jarige leeftijd in een ziekenhuis in Boedapest. Kadar was al ziek toen hij in april 1989 zijn laatste politieke functies opgaf.
Volgens bronnen in Boedapest was zijn gezondheidstoestand mogelijk verslechterd als gevolg van de rehabilitatie en de herbegrafenis van Imre Nagy, de in 1958 onder Kádárs verantwoordelijkheid opgehangen leider van de Hongaarse opstand in 1956.
In het NRC/H'blad van 6 juli 1989 beschreef Peter Michielsen de betekenis van de staatsman Kadar als volgt:

Als Janos Kadar, de vandaag op 77-jarige leeftijd in Boedapest overleden Hongaarse leider,

niet vorig jaar, maar vijf, of zelfs drie jaar eerder zou zijn afgetreden, zou hij de geschiedenis zijn ingegaan als Hongarijes belangrijkste staatsman van deze eeuw, belangrijker dan graaf Mihály Károlyi, de eerste president van Hongarije na het uiteenvallen van de Dubbelmonarchie, die de Hongaren nog eren met een beeldschoon standbeeld aan de Donau, belangrijker dan Miklós Horthy, de autoritaire admiraal die het land in het interbellum en de oorlog bestuurde, belangrijker ook dan Imre Nagy, de premier die in 1958 onder zijn, Kadars, verantwoordelijkheid werd opgehangen.
Maar Kadar trad niet drie of vijf jaar geleden af, hij trad vorig jaar af, en niet vrijwillig maar gedwongen, gedwongen door jongeren die hij zelf de leiding had binnengeloodst, door de partij die hij 32 jaar had geleid maar die zich ten slotte tegen hem keerde, door het land dat besefte dat van de oude, steeds koppiger man aan de top geen zinvolle impuls meer uit kon gaan. En het was ook vorig jaar niet alleen Janos Kádár die werd weggestuurd, het was zijn hele team, al die kleine en grote kroonprinsen, oude getrouwen met lange staten van dienst. En zeker, de opvolgers maakten Kádár partijvoorzitter, want niemand wilde hem krenken, niemand wilde hem vernederen, maar met zijn beleid, zijn tijdperk, zijn stijl was het gedaan, voor altijd. En ook partijvoorzitter bleef Kádár maar één jaar.
En zo stierf vandaag in het besef van veel Hongaren niet Hongarijes grootste staatsman van deze eeuw, maar een kundige, een wijze leider, die de fout maakte te lang in zijn eigen onfeilbaarheid te blijven geloven en zo zelf een schaduw heeft geworpen over zijn prestaties. Hij is, de oude partijvoorzitter, nog een keer of drie in het openbaar verschenen in het jaar sinds zijn vertrek. Maar politiek is hij al een jaar geleden gestorven, in mei vorig jaar.

De historische prestatie van Kádár is er niet minder om geweest. De prestatie begon op 4 november 1956 met verraad. Kádár, gerehabiliteerd slachtoffer van het stalinisme, steunde aanvankelijk de opstand tegen het stalinistische regime, maar koos eieren voor zijn geld toen premier Nagy de Hongaarse neutraliteit uitriep en daarmee de militaire interventie van de Russen provoceerde. Kádár dook onder, verdween achter de Russische linies en meldde zich als nieuw hoofd van de regering en partij toen de revolutie in bloed werd gesmoord. Er zijn situaties, zou hij later zeggen, ,,waarin een mens iets moet doen dat op dat moment maar door weinigen wordt begrepen. Het moet dan toch morden gedaan in de hoop dat men het later zal begrijpen."
Vijf jaar leidde Kádár een regime dat een nooit precies onthuld aantal mensen liet ophangen en opsluiten wegens hun rol in 1956, een bewind dat niet folterde maar wel met vele andere vormen van repressie zout wreef in de diepe monden van de vernederde bevolking.
Het verraad van 1956 werd echter in de jaren zestig en zeventig gevolgd door een verzoening. Kádárs befaamde adagium „Wie niet tegen ons is, is voor ons" leidde een herstel in van een soort vertrouwen tussen bewind en samenleving, een langzaam, langzaam proces dat decennia heeft geduurd. De wonden zijn nooit helemaal geheeld, maar ze zijn beter geheeld dan de wonden die in buurlanden werden geslagen door veel minder bloedige gebeurtenissen, zoals het einde van de Praagse Lente of de bouw van de Muur.
En dat is te danken aan Kádár, lang Oost-Europa's slimste tacticus, een man met een groot inlevingsvermogen en een in het blok zeldzaam politiek Fingerspitzengefühl. Terwijl in Praag het socialisme met het menselijke gezicht onder de tanks verdween, in Polen Gomulka zijn meest dogmatische masker opzette, in de DDR Walter Ulbricht zijn schietautomaten langs de grens installeerde en in Moskou de Brezjnew-doctrine werd ontwikkeld, mist Kádár zijn Hongaren, te overtuigen van de zin van de verzoening: een binnenlandse politieke ontspanning ging gepaard met grotere politieke, economische en culturele vrijheden, met flexibiliteit in het reisbeleid, met meer openheid in de media en vooral: met meer consumptiegoederen.
Hongarije werd de vrolijkste barak van het kamp Er waren ups and downs. maar toch, afgezien van Dubcek cum suis is tot de komst van Michail Gorbatsjow en Boris Jeltsin en andere kinderen van de perestrojka de pragmaticus Kádár, de sobere partijchef in Boedapest, zo introvert en bescheiden dat hij door zijn eigen politburo formeel moest worden gedwongen mee te werken aan een officiële biografie, twintig jaar lang de enige Oosteuropese leider geweest die populariteit in brede kring genoot. Een historische prestatie? Kádár heeft tenslotte in zekere zin verwezenlijkt wat de Hongaren in 1956 wilden. En natuurlijk, ,,je kunt het individu niet alles als verdienste toeschrijven", heeft hij er zelf eens over gezegd, ,,maar laten we zeggen dat het een soort verdienste is als iemand op de juiste tijd inziet dat hij geen luipaard en geen tijger is, maar óók geen veldmuis".

Kádár, de technicus van de macht, werd op 26 mei 1912 geboren in Fiume, het huidige Rijeka in het huidige Joegoslavië, als Janos Csermanek, buitenechtelijk zoon van een Slowaakse dienstmeid die te arm was om haar zoon zelf op te voeden en hem in een dorp aan het Hongaarse Balatonmeer aan pleegouders uitbesteedde. In 1931 werd Kádár, inmiddels schrijfmachinereparateur, lid van de verboden communistische partij. Het leverde hem diverse celstraffen op. In 1942 werd hij lid van het Centraal Comité en in 1945 deed hij zijn intrede in het politburo. Na de oorlog maakte hij een snelle carrière die hem in 1949 het ministerschap van binnenlandse zaken opleverde. Twee jaar later werd hij het slachtoffer van de Stalinistische heksenjacht. Hij zat twee jaar in de gevangenissen van Stalins Hongaarse plaatsvervanger Rakosi voor hij werd gerehabiliteerd en vrijgelaten.
In oktober 1956, al na het begin van de opstand, deed hij zijn intrede in de regering van Imre Nagy, de man die na de opstand als verrader werd opgehangen, de man die van Kádár een naamloos graf kreeg op een achterafkerkhof in Boedapest, in een hoek waar men ook de beesten van de Boedapestse dierentuin pleegt te begraven. Het is een vreemde speling van het lot dat Kádár nog net heeft meegemaakt hoe men Nagy's lichaam heeft opgegraven om het plechtig op een officiële dag van rouw in een menswaardig graf te kunnen leggen. Hij zag het niet met bitterheid gebeuren: Imre Nagy's executie was ,,ook mijn persoonlijke tragedie". Tenslotte: Kádár was een schaker, en, zo heeft hij eens gezegd. ,,Het schaken leert je dat je nederlagen moet kunnen incasseren en overwinningen moet leren dragen."



De Hongaarse minister van buitenlandse zaken Gyula Hom (l.) ontmantelt samen met zijn Oostenrijkse collega Alois Mock op 27 juni 1989 een stukje ,,IJzeren Gordijn" aan de grens tussen beide landen.

Hongarije ontmantelt IJzeren Gordijn

Op 13 april 1989 maakte het Hongaarse persbureau MTI bekend dat op 2 mei zou worden begonnen met de verwijdering van het IJzeren Gordijn aan de grens met Oostenrijk.

De dubbele prikkeldraadversperring met een tussenruimte van tweeëneenhalve meter aan de Hongaars-Oostenrijkse grens kwam in 1965 in de plaats van een mijnenveld, dat was aangelegd na de machtsovername van de communisten in Hongarije in de tweede helft van de jaren veertig. Aan de Oostenrijkse kant was het prikkeldraad voorzien van een stroomdraad van 16 volt, die een alarm deed afgaan wanneer iemand het aanraakte. De installatie bevond zich op bijna twee kilometer afstand van de werkelijke grens.

Een deel van de prikkeldraadversperring werd op 2 mei met behulp van betonscharen en tractoren verwijderd. Volgens kolonel Balacz Novacky van de grenspolitie zou in totaal 260 kilometer aan versperring moeten worden weggehaald. De kosten van de werkzaamheden werden op 1,5 miljoen gulden geschat. Het IJzeren Gordijn tussen Hongarije en Oostenrijk moest eind 1990 volledig zijn verdwenen.

Tussen 1966 en 1988 hadden 13.500 Oosteuropeanen een vluchtpoging door dit deel van het IJzeren Gordijn ondernomen, van wie 90 procent niet-Hongaren, aldus kolonel Novacky. Hij zei dat 1500 mensen er in waren geslaagd door de versperring heen te komen, maar dat 1200 van hen gearresteerd werden voor zij de Oostenrijk-

se grens bereikten. Novacky zei dat het aantal grenswachten niet zou worden uitgebreid, al voorspelde hij dat hun werk moeilijker zou worden nu iedereen dr grens vrij kon naderen.

Horn bezoekt Oostenrijk

Op 27 juni 1989 werden door de Hongaarse minister van buitenlandse zaken Gyula Horn en zijn Oostenrijkse collega Alois Mock op symbolische wijze enkele decimeters van de grensversperring in de buurt van het Hongaarse grensplaatsje Sopron verwijderd. Het vormde de afsluiting van een driedaags bezoek van Horn aan Oostenrijk.
Op een persconferentie die dag in Sopron kondigden Horn en Mock eeri gemeenschappelijk Oostenrijks-Hongaars project aan, waarbij voortaan in landen waar een van beide geen diplomatieke vertegenwoordiging had, de ander de belangen van het niet-vertegenwoordigde land zou behartigen. Mock zegde Horn ook alle steun toe in de toenadering van Hongarije tot de Europese Vrijhandelsassociatie (EFTA) en de Raad van Europa.

Bouw *Donaudam* wordt gestopt

Op 13 mei 1989 besloot de regering, na een speciale zitting van de ministerraad, tot het ,,onmiddellijk opschorten'' van de bouwwerkzaamheden aan de omstreden stuwdam van Nagymaros in de Donau. Een dag eerder had een door de regering ingestelde commissie van deskundigen in een rapport de bouw van de stuwdam omschreven als ,,een symbool van de volledig uit de hand gelopen economische en investeringspolitiek van Hongarije''.
Tegen de bouw van de dam was al jaren fel geprotesteerd door milieu-activisten en economische deskundigen (zie pag. 261/3 e.v.-1988). Ongeveer 130.000 Hongaren hadden een petitie tegen het project ondertekend, die begin 1989 werd aangeboden aan de regering.
De Tsjechoslomaakse regering, die met haar aandeel aan het project veel verder was gevorderd dan de Hongaren en die al 1,1 miljard dollar had geïnvesteerd, reageerde geschokt op de Hongaarse beslissing. Praag eiste dat het besluit ongedaan zou worden gemaakt en liet weten schadevergoeding te eisen als dat niet zou gebeuren. Ook Oostenrijk, dat financieel nauw bij het project was betrokken, reageerde negatief.
Op 24 mei lichtte premier Miklos Nemeth in Praag in gesprekken met zijn Tsjechoslowaakse collega Ladislav Adamec het Hongaarse standpunt toe. Na afloop van het overleg werd in Praag bekendgemaakt dat het stuwdamproject aan een algehele herwaardering zou worden onderworpen. Volgens het Tsjechoslowaakse persbureau CTK had Adamec verklaard: ,,Als regering hebben we ons standpunt ingenomen, maar we zijn overeengekomen dat als zich nieuwe omstandigheden aandienen en blijkt dat het Hongaarse of ons milieu ernstige schade oploopt, we de zaken nog eens beoordelen en conclusies trekken''.

LATIJNS-AMERIKA

PANAMA

ONTWIKKELINGEN SINDS EIND APRIL 1988

In aansluiting op het bericht van pag. 429 e.v.-l989 deden zich m.b.t. Panama o.m. de volgende ontwikkelingen voor:

Banken *opereren weer* normaal

Op 3 mei 1988 deelde de president van de Associatie van Bankiers, Edgardo Lasso, in een interview voor de televisie mee dat de banken op 9 mei weer normaal gingen opereren.
Teneinde een run op de banken te voorkomen, zouden klanten echter slechts een beperkte hoeveelheid geld kunnen opnemen. „We proberen de economie van het land te reactiveren'', aldus Lasso.
Op 4 juli werden de beperkingen verlicht en konden grotere bedragen worden opgenomen. Medio juli vond een verdere versoepeling van de beperkingen plaats.

Amerikaanse onderhandelingen over *aftreden* gen. *Noriega* mislukken

Op 26 apr. 1988 arriveerde Michael Kozak, een naaste medewerker van de Amerikaanse onderminister van buitenlandse zaken voor Interamerikaanse aangelegenheden Elliott Abrams, opnieuw in Panama om met gen. Manuel Antonio Noriega Moreno te praten over diens aftreden als opperbevelhebber van de Panamese strijdkrachten. Twee dagen later keerde Kozak naar Washington terug (zie voor eerder bezoek Kozak aan Panama pag. 432/2-1989).
Op 28 april liet de woordvoerder van het Witte Huis in Washington weten dat de Verenigde Staten de eis lieten vallen dat gen. Noriega Panama moest verlaten. De Amerikaanse regering zei dat het genoeg was dat de generaal zijn functie van opperbevelhebber van de strijdkrachten opgaf. „Wij zien het liefst dat Noriega uit Panama vertrekt, maar het gaat er in de eerste plaats om dat hij zijn macht in het land verliest'', aldus woordvoerder Marlin Fitzwater.
Een dag later verklaarde de Panamese minister van buitenlandse zaken, Jorge Eduardo Ritter, dat met de Verenigde Staten geen akkoord was bereikt over het aftreden van gen. Noriega.
Op 30 april hief het Amerikaanse ministerie van financiën erikele van de tegen Panama afgekondigde sancties op. Zo mochten Amerikaanse particulieren en bedrijven in Panama weer elektriciteit~., water- en telefoonrekeningen alsmede verschuldigde rechten en postzegels betalen. Het bleef Amerikanen echter verboden vennootschaps- en inkomensbelasting aan de Panamese overheid te betalen
Op 12 mei liet gen. Noriega in Panama Stad weten dat hij pas bereid was het veld te ruimen als de gerechtelijke klachten in de Verenigde Staten tegen hem werden ingetrokken.
Diezelfde dag zei woordvoerder van het Witte Huis Fitzwater, dat concessies aan Noriega nodig waren om de generaal tot aftreden te bewegen. Kozak onderhandelde op dat moment weer in Panama Stad met Noriega over de voorwaarden van diens aftreden.


Generaal Manuel Antonio Noriega Moreno

Op 13 mei deelde de Amerikaanse minister van justitie, Edwin Meese, president Reagan op het Witte Huis mee dat zijn departement wilde dat Noriega berecht zou worden.
Twee dagen later zei Noriega dat de onderhandelingen met de Amerikanen waren mislukt. ,,De besprekingen met de Verenigde Staten zijn helemaal mis gegaan'', aldus de generaal.

Op 17 mei 1988 nam de Amerikaanse Senaat met een grote meerderheid een niet-bindende resolutie aan waarin de regering werd opgeroepen geen overeenkomst met Noriega te sluiten waarbij hem ontslag van rechtsvervolging werd toegezegd.
In het debat over de resolutie zei de Republikein Robert Dole dat hij het streven van de regering Noriega uit het zadel te wippen van harte ondersteunde, maar dat dit ,,niet ten koste mag gaan van onze oorlog tegen drugs''. Dole had de resolutie ingediend.
Op een inderhaast belegde persconferentie zei de Amerikaanse president Reagan dat hij doorging met Noriega te onderhandelen.

Op 20 mei keerde Michael Kozak vanuit Panama naar Washington terug, maar op 23 mei verklaarde president Reagan dat hij Kozak weer had teruggestuurd om de onderhandelingen met Noriega voort te zetten.
De Republikeinse presidentskandidaat George Bush. tevens vice-president van de VS, verklaarde op 23 mei

dat het wenselijk zou zijn Noriega in de Verenigde Staten voor de rechter te brengen. Hij voegde hieraan toe dat de Amerikaanse regering niet de macht had de uitwijzing van Noriega af te dwingen.
Op 25 mei deelde de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken. George Shultz, mee dat de besprekingen met Noriega waren mislukt.
,,Op het laatste moment in het overleg wilde Noriega de overeenkomst, die zijn vertegenwoordigers hadden gesloten, niet accepteren. Er wordt niet gedacht aan verdere onderhandelingen. Alle voorstellen zijn ingetrokken", aldus Shultz op een persconferentie.
Hij verklaarde verder dat de Verenigde Staten ,,zullen doorgaan met het Panamese volk samen te werken om Noriega uit Panama te krijgen."
Shultz zei dat Washington Noriega ,,een zeer krachtig aanbod" had gedaan en voegde hieraan toe dat ,,hoewel velen het kritiseerden, het in toenemende mate als redelijk werd ervaren".
De minister merkte verder op dat de Amerikaanse regering geen geweld had gebruikt om Noriega uit Panama te krijgen en zich dus ,,zeer terughoudend" had opgesteld.
De Amerikaanse regering bleef de afgezette president Delvalle erkennen als de legitieme Panamese leider. Ook bleef het Witte Huis met andere regeringen samenwerken om Noriega tot aftreden te bewegen, aldus Shultz.
De minister zei niet welke specifieke maatregelen verder werden genomen en weigerde in te gaan op de vraag of alsnog een militaire interventie werd overwogen.
Volgens Shultz hadden de Verenigde Staten aangeboden de Amerikaanse economische sancties op te schorten en de gerechtelijke aanklachten tegen Noriega te laten vallen, als Panama een regering van nationale verzoening onder leiding van de afgezette president Delvalle vormde als inleiding tot vrije verkiezingen in mei 1989, als zij de burgerrechten voor alle Panamezen herstelde en een nieuwe wet aannam die de ambtstermijn van de opperbevelhebber van de strijdkrachten beperkte tot vijf jaar. Krachtens die wet zou gen. Noriega, die op 12 aug. 1983 opperbevelhebber van de strijdkrachten was geworden (pag. 139/2-1984), op 12 aug. 1988 kunnen aftreden.
De generaal zou Panama dan in september verlaten en wegblijven tot de verkiezingen van mei op een ,,kort familiebezoek" met kerstmis na, aldus Shultz volgens de Financial Times (27-5-1988).
Op 26 mei verklaarde Noriega in het Panamese parlement dat hij nog steeds bereid was tot besprekingen met de Verenigde Staten, al benadrukte hij dat hij niet zou zwichten voor Amerikaanse ultimatums.
Hij zei dat het overleg met Kozak op het laatste moment was scheefgelopen omdat Washington hem een ultimatum had gesteld.
Noriega beschuldigde de Verenigde Staten van ,,politieke, economische en militaire agressie" jegens Panama. Hij zei dat Panama verscheidene Amerikaanse voorstellen had aangenomen, maar dat dat voor Washington niet voldoende was geweest.
Als voorwaarden voor zijn door Washington geëiste aftreden noemde Noriega het vertrek van de naar de Amerikaanse militaire steunpunten gezonden troepenversterkingen en de erkenning van Manuel Solis Palma als president

Verenigde Staten beginnen met nieuwe strategie t.a.v. Panama

Op 26 mei 1988 begon de regering-Reagan, aldus de Financial Times (27-5-1988), met een nieuwe poging gen. Noriega te verdrijven door overleg te beginnen met Latijns-Amerikaanse regeringen over manieren de generaal tot ballingscha-p te dwingen.
Onderminister Abrams zei dat de Amerikaanse diplomaten in de regio adviezen hoopten te krijgen over methodes Noriega kwijt te raken.

Panama overweegt aanklacht tegen de VS bij het Internationale Hof van Justitie

Op 27 mei 1988 liet Panama weten van plan te zijn de Amerikaanse regering voor het Internationale Hof van Justitie in Den Haag te dagen.
Minister van buitenlandse zaken Jorge Ritter verklaarde dat de door Amerika genomen economische sancties een schending betekenden van het handvest van de Verenigde Naties en dat zijn land herstelbetalingen zou eisen voor de schade die de nationale economie had geleden.
„Wij bekijken op dit moment de omvang van de schade teneinde een gedegen dossier te hebben", zo voegde Ritter daar aan toe.

Bemiddelingspoging van twee vroegere Latijns-Amerikaanse presidenten

Op 31 mei 1988 kwamen twee vroegere presidenten van Latijns-Amerikaanse landen, Daniel Oduber Quiros (staatshoofd van Costa Rica van 1974-1978) en Carlos Andres Perez Rodriguez (president van Venezuela van 1974-1979), in Panama aan om een dialoog tussen regering en oppositie op gang te brengen.

Aanhangers *Noriega* toegang tot de Verenigde Staten ontzegd

Op 10 juni 1988 verbood president Reagan aanhangers van gen. Noriega de toegang tot de Verenigde Staten. Met deze stap hoopte de Amerikaanse regering de druk op Noriega te verhogen. De regeling zou van kracht blijven totdat het State Department had geconstateerd dat de democratie in Panama was hersteld.

Panama stapt uit Kanaal-commissie

Op 5 juli 1988 trok de Panamese regering zich voor onbepaalde tijd terug uit de gemeenschappelijke Panamees-Amerikaanse Kanaal-ronimissie. Volgens minister van buitenlandse zaken Ritter had dat te maken met ,,de vijandige houding" van de Verenigde Staten.

In de commissie zaten vier Panamezen en vijf Amerikanen, die ook de voorzitter lex-erden. Met de terugtrekking protesteerde Panama tegen het onverwacht veranderen door de Verenigde Staten van de plaats waar de commissie op 13 en 14 juli bijeen zou komen. Volgens *KCA* (okt. 1988) zou de bijeenkomst in Panama Stad plaatsvinden, maar de *NZZ* (-8-7-1988) sprak over Georgia in de Verenigde Staten.

Afgezette president Delvalle en vicepresident Esquivel duiken weer op

Op 12 juli 1988 dook de op 26 febr: 1988 afgezette president Delvalle, die sindsdien was ondergedoken. plotseling op in Miami (Florida). Volgens zijn woordvoerder was Delvalle alleen in Amerika voor een medisch onderzoek en zou hij na enkele dagen terugkeren naar zijn land.
Vier dagen eerder was Roderick Esquivel, de Panamese vice-president die tegelijk met Delvalle was afgezet en die eveneens was ondergedoken, te Panama Stad in het openbaar verschenen.
Tegen journalisten zei Esquivel dat de regering van president Solis en gen. Noriega ,,een dictatuur" was. Volgens hem waren de voor mei 1989 geplande verkiezingen geen oplossing zolang de bestaande situatie voortduurde en er ,,geen werkelijke vrijheid van meningsuiting" bestond.

Op 27 juli zei Witte Huis-woordvoerder Fitzwater dat president Reagan op 15 juli telefonisch contact met Delvalle had gehad toen deze in New York was.

President Reagan zou geheime operaties van de CIA tegen *Noriega* hebben goedgekeurd

Op 27 juli 1988 meldde de Washington Post dat president Reagan geheime acties van de Centrale Inlichtingendienst (CIA) tegen Noriega had goedgekeurd om hem tot aftreden te dwingen. De Post citeerde zowel bronnen uit de regering als uit het Congres.
Diezelfde dag zei president Reagan dat hij geen commentaar had op de berichten in de Washington Post.
De Panamese regering gaf die dag een verklaring uit waarin ze kritiek uitoefende op de Amerikaanse plannen die aantoonden dat de ,,politiek van agressie" van de Verenigde Staten tegen Panama had gefaald. ,,Deze nieuwe geheime operaties die Washington gebruikt om Panamese verraders nieuwe moed te geven, kunnen het immorele en het demagogische van de agressie tegen ons land niet verbergen", aldus de verklaring.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100. Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

TOP G-7 in FEESTEND PARIJS

In Parijs heeft van 14 - 16 juli de jaarlijkse topconferentie plaatsgevonden van de zeven belangrijkste democratische industrielanden.
De topconferentie viel samen met een groot aantal feestelijkheden in Parijs en in Frankrijk ter gelegenheid van de herdenking van de Franse revolutie 200 jaar eerder, die volgens populaire overlevering begon op 14 juli 1789 met de bestorming van de Bastille.
Ter gelegenheid van deze herdenking had de Franse president François Mitterrand voor dezelfde periode de leiders van vierendertig Derde wereld landen uitgenodigd naar Parijs te komen.
De topconferentie van de zeven belangrijkste democratische industrielanden - de Groep van zeven ofwel G-7 - was de vijftiende sinds 1975.
Toen kwamen de staatshoofden en regeringsleiders van de VS, Japan, West-Duitsland, Groot-Brittannië, Frankrijk, Italië en Canada voor het eerst bijeen - in Rambouillet - ter bespreking van de economische toestand in de wereld.
De eerste bijeenkomsten stonden in het teken van de oliecrises en inflatie van de jaren zeventig.
De onderwerpen op de top worden gewoonlijk aangepast aan de politieke actualiteit.
De hoofdonderwerpen van de latere topconferenties waren:
□ 1982 Versailles: Betere coördinatie van het economische en monetaire beleid.
□ 1983 Williamsburg: Bekrachtiging van het NAVO-dubbelbesluit; ongerustheid over de stijgende dollarkoers en de hoge rente.
1984 Londen: Schuldenproblemen van de Derde wereld; veroordeling van terrorisme.
□ 1985 Bonn: Terugdringing van de onevenwichtigheden tussen overschot- en tekortlanden.
□ 1986 Tokio: Versterking van de coördinatie van het economische en monetaire beleid; aanwijzing van de ministers van financiën van de Groep van zeven als ,,toezichthouders" op de wisselkoersen; gebruik van graadmeters om elkaars beleid te kunnen beoordelen; veroordeling van Russische geslotenheid na de ramp in Tsjernobyl.
□ 1987 Venetië: Bekrachtiging coördinatie door Groep van zeven.
□ 1988 Toronto: Vermindering schulden van armste landen in Afrika; aanpak van drugsgeld.

Op de topconferentie in Parijs waren dit jaar aanwezig: George Bush (VS), Sosuke Uno (Japan), Helmut Kohl (West-Duitsland), Margaret Thatcher (Groot-Brittanniej, Brian Mulroney (Canada), Ciriaco de Mita (Italië), Francois Mitterrand (Frankrijk) en Jacques Delors namens de Europese Coinmissie.

Voorstel topconferentie Noord-Zuid

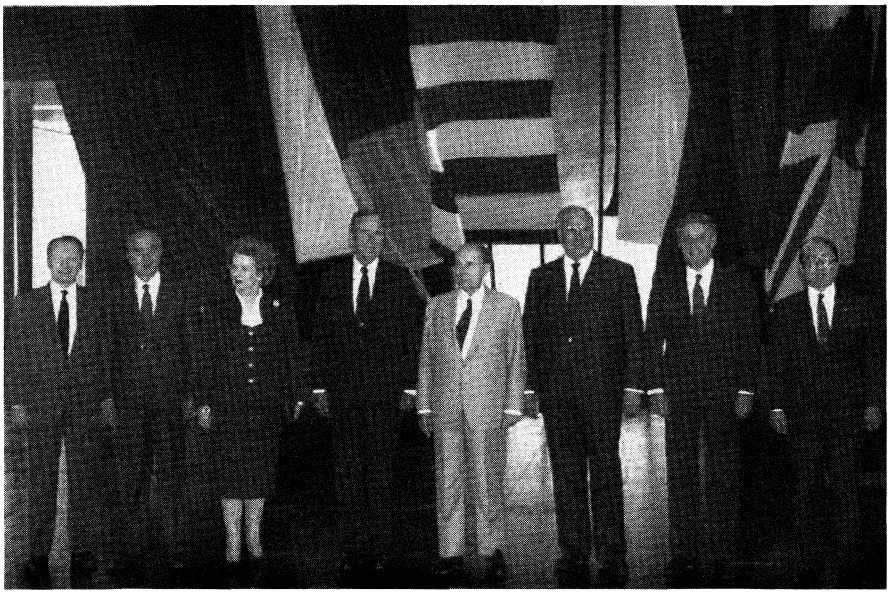
Aan de vooravond van de top van de G-7 is namens de in Parijs aanwezige leiders van de 34 Derde wereld landen een voorstel gedaan een topconferentie tot stand te brengen tusssen staatshoofden van de industrielanden en landen van de Derde wereld.

Het voorstel werd op 13 juli gedaan door de Egyptische president Hosiii Mubarak, president Abdou Diouf van Senegal. premier Rajiv Gandhi van India en de Venezolaanse president Carlos Andres Perez.
De vier wilden zo snel mogelijk een topontmoeting om ,,te praten over economische en milieuzaken van wederzijds belang". ,,Het zou het begin moeten zijn van een proces van voortdurend overleg tussen de leiders van Noord en Zuid", aldus een verklaring , die op 13 juli werd uitgegeven.

Japans initiatief m.b.t. ontwikkelingshulp

Eveneens aan de vooravond van de top van de G-7 heeft Japan opnieuw een initiatief aangekondigd m.b.t. het verlenen van onturikkelingshulp.
T.g.v. de G-7 top van 1988 in Toronto had Japan dat ook al gedaan (pag. 403/3 - 1988) en in 1987 had Japan een vergelijkbaar aanbod gedaan op de zevende UNCTAD-conferentie (pag. 566/3 e.v. - 1987).

Japan, zei Taizo Watanabe, de woordvoerder van premier Uno, op 13 juli in Parijs, is vastbesloten om zijn rol te spelen als zwaargewicht onder de industrielanden en als vertegenwoordiger van Azië. ,,Japan zal zoveel als in haar vermogen ligt, bijdragen aan de toekomstige economische groei in de wereld en zijn verantwoordelijkheid daarin nemen", aldus Watanabe.
Hij verwees naar verschuivingen in het machtsevenwicht tussen de grote mogendheden en maakte - zonder dit expliciet te zeggen - duidelijk dat het economische overwicht van de Verenigde Staten is verzwakt.
Japan laat zich in zijn economische opstelling door drie beginselen leiden, aldus Watanabe: liefde voor de mensheid, hoop voor de toekomst en bereidheid verantwoordelijkheid te dragen.
De uitwerking hiervan in de praktijk werd op 11 juli duidelijk. Japan kondigde een uitbreiding aan van zijn programma om een deel van zijn gigantische betalingsbalansoverschot door te sluizen naar ontwikkelingslanden.
In totaal heeft Japan hiervoor 65 miljard dollar beschikbaar gesteld. voor een periode van 5 jaar.
Een deel van dat bedrag heeft betrekking op de toezegging uit 1987 van de Japanse ex-premier Nakasone op de top in Venetië om gedurende drie jaar 30 miljoen dollar door te sluizen naar ontwikkelingslanden (pag. 426/2 - 1987). Daar is nu dus, voor de komende twee jaar, nog eens 35 miljard dollar aan toegevoegd.
Vorig jaar, op de top in Toronto, kwam minister van financiën Miazawa met twee plannen voor de doorsluizing van Japans geld, maar de uitwerking daarvan bleef onduidelijk. Nu is de verwarring minder groot.
De Japanse delegatie ve strekte op 13 juli in Parijs zelfs een ,,boodschap" van premier Uno, waarin de details van het uitgebreide doorsluisprogramma waren vermeld.
Het gaat om niet-gebonden leningen (dat wil zeggen: het geld hoeft niet verplicht in Japan besteed te morden) en komt bovenop bestaande commerciële investeringen.
Een deel van het geld zal worden gebruikt ter financiering van de strategie voor schuldvermindering, zoals die wordt gepropageerd door de Verenigde Staten.
Door hun begrotingsproblemen kunnen de Amerikanen zelf nauwelijks een bijdrage leveren aan schuldvermindering en zijn ze daarvoor aangewezen op de financiële kracht van Japan.
Begin dit jaar had Japan al 4,5 miljard dollar toegezegd als bijdrage voor schuldverminde-



De deelnemers aan de G-7 top van 1989. V.l.n.r. Jacques Delors, Ciriaco de Mita, Margaret Thatcher, George Bush, François Mitterrand, Helmut Kohl, Brian Mulroney en Sosouke Uno.

Weekblad 58ste jaargang No. 3006. pag. 44199-44214

ring parallel aan de beschikbaarheid van geld van de Wereldbank en het Internationale Monetaire Fonds hiervoo .
Daaraan heeft Japan nu nog 5,5 miljard toegevoegd, zodat het totale Japanse ,,potje" voor schuldvermindering 10 miljard dollar bedraagt. Dit bedrag valt onder het plafond van de genoemde 65 miljard
Hiervan is 2,05 miljard dollar bestemd voor Mexico, dat op het ogenblik de laatste hand legt aan onderhandelingen niet de particuliere banken over gedeeltelijke schuldvermindering.
Bovendien zal Japan zijn belastingregels aanpassen, zodat de Japanse banken hun uitstaande vorderingen fiscaal gunstiger kunnen behandelen.
Woordvoerder Watanabe kondigde in Parijs ook aan dat Japan zijn bilaterale ontwikkelingshulp zal verhogen tot 50 miljard dollar in de komende vijf jaar.
Hoezeer Japan bezig is zijn financiële spieren te laten rollen, blijkt uit het hulppakket voor dc Filippijnen, dat iii liet weekeinde van 8 en 9 juli werd goedgekeurd door de hulpgevende genieenschap. Van de 3,5 miljard dollar verstrekt Japan i miljard dollar:
Voor Afrika heeft Japan minder belangstelling. Maar de 600 miljoen dollar die voor hulp aan Afrika merd aangekondigd, is meer dan de andere grote industrielanden hebben gedaan. Zo betrof het Franse gebaar van enkele maanden geleden om de Franse ontwikkelingsschulden aan Afrika kwijt te schelden, 35 miljoen dollar.
Het ecologische bewustzijn speelt in de Japanse opstelling ook een steeds grotere rol. Op Japan wordt veel kritiek uitgeoefend vanwege de schaamteloze ontbossing in Zuidoost-Azië ten behoeve van de Japanse industrie.
Met het doel om deze kritiek te pareren, is Japan van plan om de komende drie jaar 2,25 miljard dollar uit te geven voor herbebossing en niilieubescherming in de Derde wereld.
Zelfs voor Oost-Europa begint Japan belangstelling te krijgen. Directe financiële hulp is vooralsnog uitgesloten, zei Watanabe op 13 juli, maar Japan is wel bezig om voor Oost-Europa niilieutechnologie- en managementscursussen op te zetten.
Van economische sancties tegen China mil Japan niets weten. Meer dan een formele veroordeling valt noch van de Japanners, noch van de overige deelnemers aan de top in Parijs te verwachten.

Resultaten topconferentie. *Sowjet*-Unie geweerd

Aan het slot van de topconferentie van de Groep van zeven bleek, dat de deelnemers tegenstanders waren van toelating van de Sowjet-Unie tot hun gezelschap.
Zowel VS-president Bush als de Franse gastheer Mitterrand verklaarde op 16 juli, dat de politieke en economische hervoimingen in de Sowjet-Unie daarvoor nog niet ver genoeg gaan.
Zij zeiden dit in reactie op een brief van Sowjet-president Gorbatsjow aan president Mitterrand, waarvan de inhoud op 16 juli bekend werd gemaakt. Gorbatsjow had geschreven, dat de Sowjet-Unie nauwer wil worden betrokken bij de aanpak van internationale economische vraagstukken, het schuldenprobleem en de mondiale bedreiging van het milieu.
Buiten de agenda om is op de top uitvoerig over deze brief gesproken.
,,De brief van Gorbatsjow is heel interessant", meende Bush. Sowjet-deelneming aan de volgende economische top - die in de VS wordt gehouden - is volgens de Amerikaanse president voorbarig. Hij noemde de brief niettemin ,,een bewijs van de veranderingen die in Oost-Europa plaatshebben".
Bondskanselier Kohl zei verheugd te zijn dat ,,de Sowjet-Unie medeverantwoordelijkheid erkent voor de wereldwijde economische problemen".

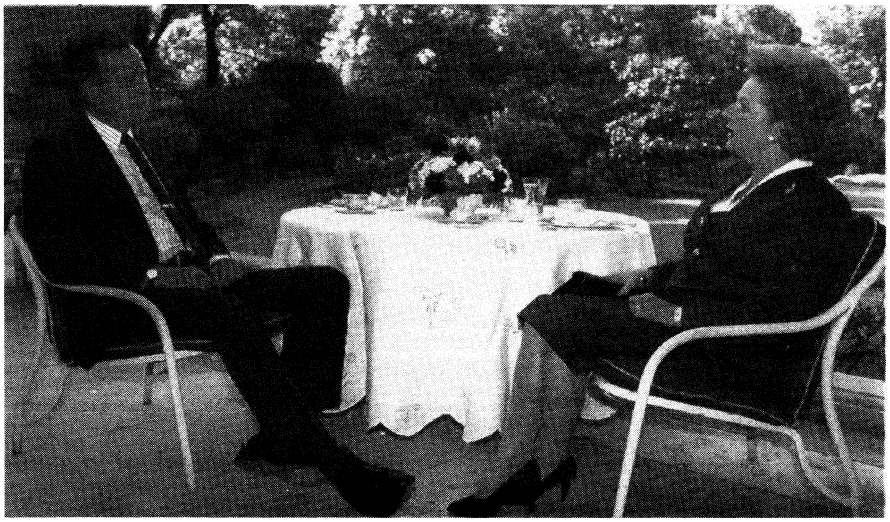
De leiders van de industrielanden spraken in alle toonaarden hun waardering uit voor de economische en politieke veranderingen in Oost-Europa. Zij besioten om op korte termijn hun hulpacties voor Polen en Hongarije te coördineren.

De Europese Commissie heeft opdracht gekregen om deze coördinatie uit te voeren. Op 17 juli zouden de EG-ministers van buitenlandse zaken hierover in Brussel al overleg voeren.
De EG zal als coördinator opt eden voor voedselhulp aan Polen, verruiming van de handel en verstrekking van technische hulp aan Polen en Hongarije. De schuldenproblemen van beide landen blijven buiten de coördinatie.
De EG-commissaris van buitenlandse handel, Frans Andriessen, noemde het opmerkelijke initiatief van de top om de EG met deze rol te belasten ,,een erkenning van het grotere gewicht dat de EG heeft gekregen". Volgens Andriessen kunnen andere Westeuropese landen zich aansluiten bij de inspanningen van de EG, Japan, Canada en de VS.
De economische top eindigde eensgezind over de noodzaak om de economische groei in overeenstemming te brengen met milieubescherming.
Verder besloot de top tot een hardere aanpak van drugs en van het witwassen van drugsgeld.

Slotverklaringen

De vijftiende topconferentie van G-7 is afgesloten met het uitgeven van vijf verschillende verklaringen.
Hierna volgt een samenvatting van de belangrijkste punten hieruit.

- **Verklaring over China.** Veroordeling van de bloedige onderdrukking en de schending van de mensenrechten. Nieuwe leningen van de Wereldbank moeten worden uitgesteld. Chinese studenten mogen langer blijven in de landen waar zij studeren. De Chinese regering wordt dringend verzocht om het vertrouwen in Hongkong weer te herstellen.
- **Verklaring over terrorisme.** Veroordeling van door staten gesteund terrorisme. Bezorgdheid over de veiligheid van luchtreizigers, in het bijzonder na de ramp in Lockerbie. Noodzaak van het ontwikkelen van verbeterde methodes om explosieven op te sporen.
- **Verklaring over rechten van de mens.** Herdenking van de Universele verklaring van de rechten van de mens uit 1789. Uitbreiding van de politieke mensenrechten met sociale en ecologische rechten.
- **Verklaring over Oost-Westbetrekkingen.** Steun aan de economische en politieke hervormingen in Oost-Europa Het militaire overwicht van de Sowjet-Unie in Europa en Azie blijft een bedreiging. Aanbod van economische hulp voor Polen en Hongarije in de vorm van investeringen, trainingen en steun aan de hervormingen Binnen enkele weken een bijeenkomst om de gezamenlijke hulp aan Polen en Hongarije te bespreken Voor Polen is voedselhulp dringend nodig De Europese Commissie zal deze bijeenkomst organiseren.
Onderhandelingen tussen Polen en het Internationale Monetaire Fonds en de Club van Parijs (het overleg van Westerse overheden met vorderingen op Polen) moeten snel tot resultaten leiden.
- **Economische verklaring.** Deze bevat 56 punten, over onder meer de volgende onderwerpen:
- Internationale economische situatie. Terugdringing van inflatie en van de internationale onevenwichtigheden blijft geboden. Coördinatie van het monetaire beleid met als doel stabiliteit van de wisselkoersen verloopt goed en moet worden voortgezet. De lopende onderhandelingen voor een internationale ronde van handelsliberalisatie (Uruguay-ronde) moet eind 1990 succesvol zijn afgesloten.
- Situatie in de armste landen. Voor dertien armste landen heeft schuldvermindering plaatsgevonden volgens de afspraken van de economische top van vorig jaar in Toronto.
- Schuldenstrategie. Bekrachtiging van de strategie gericht op vermindering van de schuldenlast. Oproep aan de banken om snel tot een akkoord te komen (met Mexico) over een pakket dat schuldvermindering inhoudt.
- Milieu. Ecologische over egingen moeten meetellen bij beslissingen over economische groei. Maatregelen voorgesteld voor ontwikkelingslanden om hun milieuproblemen aan te pakken. Concrete maatregelen voor wetenschappelijk onderzoek, wereldwijd toezicht op milieuveranderingen, oproep tot vermindering van chloorfluorwaterstoffen (cfk's) en kooldioxide. Verbetering veiligheidsnormen kernenergie, erkenning van de rol van kernenergie bij de beperking van het broeikaseffect.
Beter beheer van het tropische regenwoud, veroordeling van gebruik van oceanen als stortplaats voor afval. Versterking van bestaande milieu-organisaties in VN-verband.
- Drugs. Gezamenlijke actie tegen drugsproduktie en -gebruik. Versterking van de rol van de VN in de bestrijding van drugs. Maatregelen om drugsgelden te kunnen confisqueren.
Oprichting van een speciaal financieel team om vóór april 1990 te onderzoeken hoe kan worden voorkomen dat banken en financiële instellingen gebruikt worden bij het witwassen van drugsgelden. Nauwere internationale juridische samenwerking.
- Volgende top. De volgende top zal worden gehouden in de Verenigde Staten.



In de residentie van de Amerikaanse ambassadeur in Parijs hadden president Bush en premier Thatcher op 15 juli een ontbijtgesprek.

Ecologie stond bovenaan de agenda van de economische top van de zeven belangrijkste industrielanden.
De top werd gehouden in La Grande Arche, een witmarmeren kolos in een oerwoud van moderne kantoorgebouwen, maar de slotverlrlaring was doortrokken van de frisse geur van ongerept groen. De G-7 heeft het milieu ontdekt.
,,Het geweten is wkkergeschud", zei gastheer Mitterrand aan liet einde van de bijeenkomst, die volgde op de viering van de Bicentenaire, de herdenking van tweehonderd jaar Franse revolutie. ,,De wereld is bewust geworden van het milieuprobleem. Van nu af aan hebben de economische topconferenties een andere wending gekregen."
Stond in vorige jaren milieu hooguit in een paragraaf vermeld, dit jaar is ruim een derde deel van de omvangrijke slotverklaring aan inlieuzaken gewijd.
Uitgangspunt is de filosifie van het zogenoemde Briindlandt-rapport, een studie onder leiding van de Noorse premier Brundlandt. Hierin wordt gepleit voor duurzame economische groei, die geen belasting van natuurlijke hulpbronnen in de toekomst vormt (pag. 343/2 e.v. - 1987). Dit standpunt is nu overgenomen door de G-7.
Laurens-Jan Brinkhorst, de hoogste milieufunctionaris bij de EG. sprak van ,,een doorbraak bij de manier hoe we met het milieu moeten omgaan. Het milieu is uit zijn ghetto gehaald", aldus Brinkhorst.
President Bush noemde de resultaten op inlieugebied ,,een waterscheiding".

Bij economische beslissingen moeten de ecologische gevolgen voortaan worden meegewogen. De OESO, de club van 24 rijkste landen, mordt opgedragen om ,,milieugraadmeters" op te stellen, zodat de milieucomponent beter kan worden betrokken bij economische afwegingen.
De waarde van het milieu moet waar mogelijk morden doorberekend in prijzen en regulerringen.
De slotverklaring onderstreept de positieve rol die kernenergie kan spelen bij de vermindering van de uitstoot van kooldioxide, dat verantwoordelijk ia voor het zogenoemde broeikaseffect. In tegenstelling tot fossiele brandstoffen levert kernenergie geen kooldioxide op. ,,Kernenergie is uit de taboesfeer gehaald", aldus een van de deelnemers.
De Wereldbank mordt opgedragen om bij zijn projecten in ontwikkelingslanden milieu-aspecten zwaarder te laten meetellen.
Verder mordt bepleit om de schulden van de Derde wereld kwijt te schelden in ruil voor milieubescherming.

De top heeft niet gekozen voor het opzetten van nieuwe organisaties of nieuwe conferenties, maar voor een oproep tot versterking van de bestaande internationale organisaties op milieugebied.
Bij de bestrijding van drugs en de aanpak van drugsgeld is wel besloten tot nieuwe initiatieven.
Er zal op korte termijn een ,,financiële taakgroep" morden gevormd, die moet onderzoeken hoe kan worden voorkomen dat drugshandelaren hun geld witwassen via het banksysteem en andere financiële instellingen. In deze taakgroep zullen financiële deskundigen van de betrokken landen, alsmede van de OESO en het IMF deelnemen.
,,De beste manier om het drugsprobleem aan te pakken is om achter het geld van de handelaren aan te gaan", zei de Britse premier Thatcher na afloop. Volgend jaar zal op initiatief van Groot-Brittannië een conferentie worden gehouden om het gebruik van drugs terug te dringen.
De aandacht voor de internationale economische situatie was op deze top aanzienlijk minder dan bij voorgaande gelegenheden,
,,Het beeld is positief", vatte de Franse minister van financiën Pierre Bérégovoy de mening samen. Hij wees wel op de gevaren van oplopende inflatie in sommige landen en de stagnatie bij de terugdringing van de grote onevenwichtiglieden tussen de tekorten van de VS en de overschotten van Japan en West-Duitsland.
Over de dollar staat dit jaar in de slotverklaring geen woord. De monetaire roördiiiatie ter stabilisering van de wisselkoersen werkt kennelijk naar tevredenheid van de G-7. Een geluk daarbij is dat de dollar de afgelopen weken meer is gezakt tot onder de bandbreedte die de G-7 als wenselijk aanhoudt.
De invloedrijke Japanse onderminister van financiën Toyoo Gyothen zei: ,,De coördinatie is niet mislukt en bestaat nog steeds. De markt heeft er kennelijk weer vertrouwen in."

Commentaar

Het *NRC/H'blad* schreef op 17 juli in een hoofdartikel n.a.v. het verloop van de top van de G-7 het volgende:

Frankrijk heeft de wereld versteld doen staan door de herdenking van de Franse revolutie en de top van de zeven machtigste industrielanden in elkaar te laten overlopen. Aangezien het volgens de Franse regering niet paste om een revolutie te vieren met uitsluitend genodigden uit de Leven rijkste landen, was een beperkt aantal vertegenwoordigers van arnie landen eveneens naar Parijs genood.
Arm en rijk hebben op die manier. in vrijheid, gelijkheid en broederschap, genoten van de lunches en de diners, van de plechtige voorlezing van de Uni ersele Verklaring van de Rechten van de Mens, en van het vuurwerk bij de Eiffeltoren en van een parade op de Champs Elysées.
Daarna konden de presidenten van de arnie landen boodscliappen gaan doen in Parijs en begonnen de staatshoofden en regeringsleiders van de rijke landen aan de zaken van hun jaarlijkse economische top.
Frankrijks poging om arm en rijk samen te brengen voor de combinatie Bicentenaire/top kreeg daardoor helaas een boemerang-effect. Uiteindelijk hadden de vertegenwoordigers uit de Derde wereld immers inhoudelijk niets in te brengen en n-erdeii zij niet lege handen uit Parijs weggestuurd. Contacten tussen Noord en Zuid mocten worden bevorderd. Maar Mitterrands opzetje bleek een averechts effect te hebben. Het werd door de rijke landrn onmiddellijk getorpedeerd.

De top werd verder verrast door een brief van Sowjet-president Gorbatsjom aan de Groep van Zeven Rijkste Industrielanden. Gorbatsjow vroeg met zoveel woorden beleefd toegang tot dit selecte gezelschap industriële zwaargewichten. Hij toonde zich bovendien bereid om medeverantwoordelijkheid te dragen voor de grote economische vraagstukken in de wereld. De ontspanning in de Oost-Westverhoudingen, die wordt gevoed door de snelle opeenvolging van economische en politieke gebeurtenissen in Oost-Europa, vergt nu terecht alle aandacht van de Westerse industrielanden.
De Europese Gemeenschap heeft zich in Parijs opnieuw, evenals vorig jaar tijdens de top in Toronto, gepresenteerd als een politielr zwaargewicht. De toewijzing van de rol van coördinator voor de hulp aan Polen en Hongarije is meer dan een persoonlijk succes voor Commissievoorzitter Jacques Delors en zijn commissaris voor buitenlandse handel, Frans Andriessen; het is de feitelijke erkenning van de EG als zelfstandige deelnemer aan het internationale diplomatieke circuit.
Japan speelde op de top in Parijs een oniiavolgbare rol. De verwachting was dat de Japanse premier na de recente schandalen in zijn land zou kiezen voor een bescheiden opstelling. Maar aan de vooravond van de top kondigde Japan aan dat het 35 miljard dollar extra van rijn overschotten zal doorsluizen naar de Derde mereld. Het verhoogde bedrag dat Japan beschikbaar stelt voor schuldenvermindering van de ontwilrkelingslanden (10 miljard dollar) is even groot als de Wereldbank en het Internationale Monetaire Fonds ieder afzonderlijk daarvoor hebben vrijgemaakt.
Het was haast aandoenlijk om de Amerikaanse president Bush te horen zeggen dat hij het ook jammer vindt dat Amerika door zijn begrotingsproblemen geen geld beschikbaar heeft voor Polen, voor Hongarije of voor de vermindering van de schulden van de Derde wereld.
De top in Parijs is een groot succes geworden. De deelnemers concentreerden zich op Oost-Europa, op het milieu en op de aanpak van de miljarden die omgaan in de drugshandel. Daarmee toonde de top van La Grande Arche het nut van dergelijke jaarlijkse bijeenkomsten van de leiders van de zeven machtigste industrielanden. Zij krijgen de gelegenheid om actuele problenien grondig met elkaar te bespreken.
Het vuurwerk ter ere van de Franse revolutie was daarmee ook een eerbetoon aan datgene waarvoor zij staan.

Uit een cominentaar in The *Guardiun* van *17* juli is het volgende geciteerd:

Een elfde gebod kan worden toegevoegd aan de tien die president Mitterrand in Parijs van Thatcher heeft mogen vernemen: Gij zult het milieu niet vervuilen.
Zou een vloedgolf van woorden het oppervlak

van de aarde kunnen schoonspoelen, dan zou het na het slotcommuniqué van de Groep van Zeven brandschoon zijn. Het dunner morden van de ozonlaag, zo werd gezegd, was alarmerend. Het milieu mordt afgebroken. We hebben een verplichting tegenover volgende generaties. Originele oplossingen zijn vereist en (voorwaar een boude uitspraak!): . Over nieuwe middelen kan worden gedacht

Toch is het goed dat deze dingen wel worden gezegd. De Zeven hebben in ieder geval met hun openlijke bezorgdheid voor het milieu een nieuw politiek ijkpunt gecreëerd. waartegen toekomstige maatregelen kunnen worden afgewogen.

De volgende keer dat de regering bijvoorbeeld beknibbelt op de uitgaven voor energie-besparing kunnen me haar onmiddellijk herinneren aan de verplichting volgens artikel 41 van het slotcommuniqué om ,,maatregelen te bevorderen ...die het energiebehoud verbeteren."

(Vreemd blijft dat giftig afval. op welk punt diverse deelnemers aan de top slecht scoren. ont breekt).

Een deel ran de oprechte bezorgdheid van dc Zeven is mogelijkerwijs een antwoord op recente onthullingen over het broeikaseffect.

Voor een deel ook is het een poging in te spelen op de electorale signalen van de ,,Groene" waarschuwing.

Maar maar blijven substantiële bijdragen tot een beter milieu?

Een instrument dat absoluut niet in overweging mordt genomen is een soort fors schuldsaneringsprogramma waarvan velen geloven dat al leen dàt de ontwikkelingslanden in staat zou stellen om de milieuproblematiek die aandacht te geven die wij - de ontwikkelde landen - vinden dat nodig is.

De Zeven zijn veel bezorgder om de gevaren van protectionisme, dan om de nadelige handelsvoorwaarden waartegen de Derde wereld schrijnend onbeschermd blijft.

Het wijdlopige slotcommuniqué besteedt slechts half zoveel ruimte aan ontwikkeling als aan milieu. Soms is het verbazingwekkend betuttelend: „We dringen er bij de ontwikkelingslanden op aan om een gezond economisch beleid tot stand te brengen."

Gedeeltelijk volgt het de bekende en omstreden IMF-lijn. Voor het merendeel wordt de last van de aanpassing eerder bij de schuldenlanden gelegd dan bij degenen die ilen in her verleden tot het aangaan van schulden hebben gedwongen.

In niets lijkt het op het begin van een antwoord op een crisis waarover de Zeven alles zouden moeten weten, zelfs zonder eraan herinnerd te worden door president Nyerere.

De schuldenaren wordt gezegd te onderhandelen niet de bankiers, terwijl de regeringen de andere kant opkijken.

Dit is het punt waarop de oude conferentie-'ijgers vermoeid vragen wat we anders ver machten. Wanneer hebben de Zeven, druk doende om hun interne persoonlijke en beleidsmatige oneffenheden glad te strijken, ooit iets concreets voorgesteld?

Moeten me niet blij zijn dat ze met vriendelijke geluiden geëindigd zijn, met het verruilen zelfs van een Magna Carta voor de Verklaring van de rechten van de mens?

Inderdaad zou het politieke communiqué dat op 15 juli werd uitgegeven een mager document zijn als het niet China en Oost-Europa als uitsmijter had gehad

Veel van deze verklaring was routineus door rechterhanden ontworpen terwijl de leiders keken naar de grote viering van de Franse revolutie.

INTERNATIONALE ZAKEN

OESO

JAARVERGADERING MINISTERRAAD

Op 31 mei en 1 juni heeft in Parijs de jaarlijkse vergadering plaatsgevonden van de ministerraad van de lidstaten van de Organisatie voor economische samenwerking en ontwikkeling OESO.

In de vergadering was veel kritiek te horen op de Verenigde Staten, die Japan, Brazilië en India publiekelijk hadden aange ezen als landen, die op oneerlijke wijze handel drijven.

Verschillende OESO-leden spraken een krachtige algemene veroordeling uit van unilateraal optreden in de internationale handel.

Het baatte de Amerikanen weinig dat Carla Hills, de Amerikaanse speciale handelcvertegenwoordiger, in Parijs verklaarde dat het Amerikaanse optreden uitsluitend is gericht op opening van de internationale markten en op stimulering van de internationale groei.

Vele OESO-lidstaten blijven van mening dat de eenzijdige aanwijzing van de drie landen onder artikel Super 301 van de Amerikaanse handelswet in strijd is met het principe van multilateraal handelsoverleg van de GATT (Algemene overeenkomst over handel en tarieven).

De strijd speelt zich bij de OESO-vergadering vooral af tussen de Verenigde Staten en Japan, dat als enige van de drie gebrandmerkte landen lid is van de OESO. Japan heeft te kennen gegeven dat het niet met de Amerikanen zal onderhandelen onder de dreiging van eenzijdige Amerikaanse maatregelen.

Onder artikel Super 301 kunnen de Amerikanen eenzijdig maatregelen nemen als niet binnen achttien maanden de handelsbelemineringen uit de weg zijn geruimd, die zij Japan in de schoenen schuiven.

Die dreiging gaat de Japanners te ver. Japan is echter volgens een hoge Japanse regeringsfunctionaris wel bereid met de Amerikanen in gesprek te treden als de dreiging wo dt opgeheven.

Minister Ruding leverde op 31 mei commentaar op het bilaterale overleg tussen Japan en de Verenigde Staten: ,,Vooruitgang op het gebied van internationale handel is prachtig, maar het betekent nog niet dat we kunnen juichen. Het is best mogelijk dat zulke bilaterale vooruitgang nadelen in zich heeft voor andere handelspartners", aldus de minister.

EG-commissaris voor buitenlandse zaken Andriessen gaf het Amerikaanse optreden opmerkelijk veel krediet: ,,Ik geloof dat de Amerikanen oprecht zijn wanneer zij zeggen dat artikel Super 301 een instrument is om de handelsgrenzen in de wereld op te heffen", aldus Andriessen. ,,Maar", voegde hij eraan toe, ,,ik geloof niet dat het een goed instrument is".

Andriessen zei dat geen enkel land het recht heeft de regels van de GATT over multilaterale onderhandelingen naar eigen believen uit te leggen.

Maar het belang van een gezonde internationale handel en herstel van een evenwicht daarin werd in Parijs algemeen onderschreven.

Minister Ruding noemde tijdens de vergadering de vermindering van het Amerikaanse begrotingstekort noodzakelijk. (Het grote begrotingstekort creeërt internationale vraag naar dollars. Daardoor blijft de koers van de dollar hoog en dat is een rem op de Amerikaanse export).

Hij uitte zijn bezorgdheid over de recente stijging van de dollarkoers en leverde kritiek op het internationale beleid om de wisselkoersen stabiel te houden: ,,Ik plaats vraagtekens bij de effectiviteit van het wisselkoersbeleid van de G7 (de groep van zeven belangrijkste industrielanden). De G7 functioneert niet voldoende", aldus Ruding.

De Amerikaanse minister van financiën Nicholas Brady legde op 31 mei tijdens de vergadering nadruk op samenwerking door alle OESO-lidstaten om het evenwicht in de internationale handel te herstellen. ,,Aanpassingen mogen niet alleen worden geëist van landen met een begrotingstekort en een tekort op hun handelsbalans", aldus Brady.

Volgens hem werken de Amerikanen met hun inspanningen om het begrotingstekort terug te dringen in een vacuum.

Brady hamerde er op 31 mei op dat niet alleen de Verenigde Staten inspanningen moeten leveren om hun tekort terug te dringen, maar ook de landen met een handelsoverschot (bedoeld worden Japan en West-Duitsland) maatregelen moeten treffen om import en binnenlandse consumptie te stimuleren.

Dat was een duidelijk signaal aan Japan en West-Duitsland om verde e renteverhogingen achterwege te laten.

De stijgende inflatie is voor de Amerikaanse minister niet de eerste bron van zorgen. Wel zei hij dat op dit gebied waakzaamheid nodig is. Maar maatregelen kunnen volgens de minister contraproduktief werken: ,,Er moet een evenwicht bestaan tussen inflatiebestrijding en het streven naar evenwicht in de wereldhandel", aldus Brady.

Minister Ruding deelde de onbezorgdheid over inflatie niet. Hij riep de OESO-lidstaten op de inflatie te bestrijden met instrumenten van monetair en budgettair beleid.

Maar ook Ruding waarschuwde voor een renteverhoging omdat die zal leiden tot de verslechtering van de positie van de schuldenlanden. De minister pleitte zelfs voor een verlaging van de Amerikaanse rente, die volgens hem voor de schuldenlanden een schul-

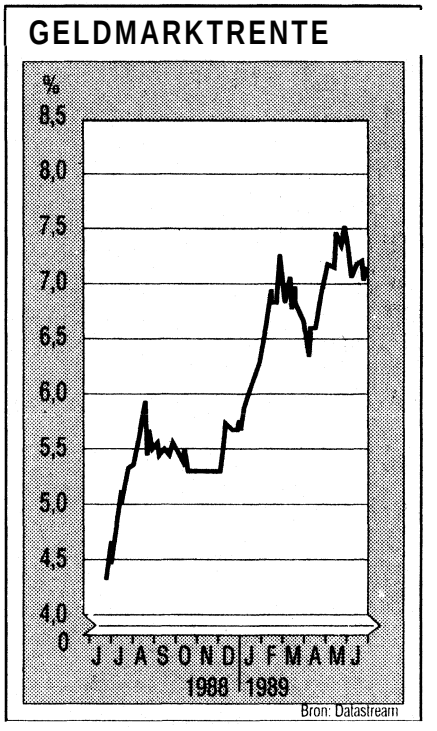
denverlichting van miljarden guldens zou meebrengen.
Ruding toonde zich bovendien tegenstander van renteverhogingen door landen met een hoge inflatie, omdat de reële rente in Nederland door renteverhoging in omringende landen omhoog wordt gedreven. ,,Op die manier wordt Nederland gestraft voor haar goede financiële beleid", aldus Ruding.

Slotverklaring, conclusies

De slotverklaring, die op 1 juni na twee dagen van vergaderen in Parijs is aangenomen, keui-t unilateraal optreden in de internationale handel af, maar doet dat in zodanige bewoordingen, dat geen van de lidstaten zich werkelijk aangevallen hoeft te voelen op eigen optreden.
Centraal onderwerp van gesprek op deze bijeenkomsten van de Organisatie voor economische samenwerking en ontwikkeling vormde het internationale handelsbeleid en de noodzaak om een zo open mogelijk internationaal handelsstelsel te handhaven.
Alle lidstaten verklaarden zich krachtige tegenstanders van de neiging tot eenzijdige handelsmaatregelen, bilaterale handelsafspraken of gestuurde handel, omdat die een bedreiging vormen voor het stelsel van multilaterale onderhandelingen over een nieuwe ronde van handelsliberalisatie (de zogenoemde Uruguay-ronde).
Maar de ruzie, die de Verenigde Staten hebben ontketend door Japan onder artikel Super 301 van de nieuwe Amerikaanse handelswet te brandmerken als oneerlijke handelspartner, is daarmee niet opgelost.
De Amerikanen hebben door hun optreden het algemeen aanvaarde systeem van multilaterale onderhandelingen in het kader van de GATT (Algemene overeenkomst inzake tarieven en handel) doorbroken.
Zo'n doorbreking wordt door de overige OESO-lidstaten als een ernstige bedreiging van de stabiliteit in de internationale handel gezien. De Amerikanen hebben echter volgehouden dat hun optreden niet in strijd is met het multilaterale onderhandelingsbeleid van de GATT.
Volgens de Amerikaanse speciale handelsvertegenwoordigster Carla Hills is het Amerikaanse handelsbeleid er uitsluitend op gericht de grenzen op te heffen en de wereldhandel te stimuleren. ,,Geen land is een grotere voorstander van multilaterale handelspolitiek dan de Verenigde Staten", aldus een stellige Hills.
De diplomatieke bewoordingen van de slotverklaring van de OESO-vergadering betekenen volgens Hills dan ook geen enkele veroordeling van het Amerikaanse optreden. Haar antwoord op een vraag in die richting was kortweg ,,Nee".
Hills zei de indruk te hebben dat vooral de pers probeert om de hele zaak van het unilaterale Amerikaanse optreden op te kloppen. Maar: ,,Niemand van de pers heeft de Amerikaanse handelswet gelezen."
In de verdediging van hun optreden stonden de Amerikanen overigens alleen. Vooral de Japanners hebben zich tijdens de OESO-vergadering in ongekend felle bewoordingen uitgelaten over het Amerikaanse optreden en tegen het dreigement met maatregelen tegen Japan, als de Japanners niet snel genoeg hun gedrag in Amerikaanse ogen te verbeteren.
De oplossing die door de ministers in Parijs werd gekozen, is er een van sussen. Niemand is erbij gebaat om ofwel de Amerikanen, ofwel de Japanners tegen zichzelf of tegen elkaar in het harnas te jagen. De handelspartners in de wereld zijn daarvoor veel te afhankelijk van elkaar. Op de spits gedreven tegenstellingen en verharding van de standpunten leveren een direct ge aar op.
Zelfs de Amerikanen kunnen met de nu geschreven slotverklaring tevreden naar huis, in de geruststellende overtuiging dat het streven naar versterking van een handelssysteem zonder discriminatie, zoals in de verklaring is opgenomen, precies is wat de Verenigde Staten met hun handelspolitiek voorstaan.
Minister Ruding vertelde na afloop van de vergadering dat de Nederlandse ministers graag wat sterkere bewoordingen hadden gezien. ,,Maar", aldus Ruding, ,,de Amerikanen waren daartegen en dit is beter dan niks."
Minister De Korte heeft tijdens de vergadering gepleit voor verdere ontwikkeling van de bevoegdheden van de GATT.
Momenteel kan de geschillencommissie van de GATT na een klacht het optreden van een land veroordelen. Maar veroordeling kan alleen met algemene stemmen gebeuren. Daardoor kan ieder land in feite een veto uitspreken. De Korte wil dat vetorecht uitschakelen en de mogelijkheid scheppen voor sancties tegen een veroordeeld land.

VERWACHTINGEN T.A.V. U'ERELDECONOMIE

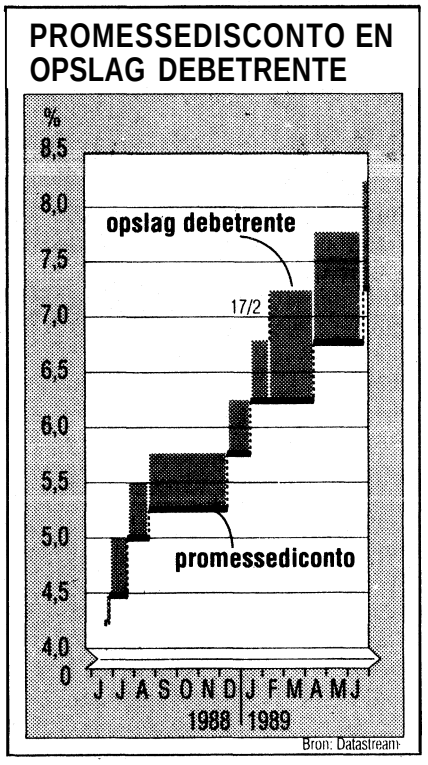
Op 30 juni heeft de OESO de halfjaarlijkse vooruitblik op de wereldeconomie, de ,,Outlook", het licht doen zien. De organisatie liet hierin weten, dat het voor de Westerse wereld de meest dringende economische taak is de opkomende inflatie de kop in te drukken. Dit jaar neemt deze met een vol punt toe tot 4,5%.
Volgens de OESO zal het strakke monetaire beleid waardoor de rente nu gemiddeld 3 punten hoger ligt dan een jaar geleden, er volgend jaar toe leiden dat de inflatie zich stabiliseert, dat wil zeggen dat de prijzen volgend jaar op nieuw met 4,5 procent omhoog gaan.
Juist een dag eerder, op 29 juni, werd bekend dat de centrale banken van zeven Europese landen hebben besloten met ingang van 30 juni hun rentetarieven verder te verhogen. De Westduitse Bundesbank kondigde als eerste een verhoging aan van een half procentpunt. Nederland, België, Frankrijk, Denemarken, Oostenrijk volgden. Zwitserland verhoogde het disconto met een heel procentpunt.



Volgens de OESO zal de economische groei door het strakke monetaire beleid van dit jaar in 1990 een fractie lager uitvallen: bijna 3 procent tegen ruim 3 procent dit jaar.
De huidige economische toestand in de 24 landen die lid zijn van de OESO blijft ,,fragiel", doordat er per land grote verschillen bestaan tussen de mate waarin de prijzen stijgen en doordat de onevenwichtigheden in het handelsverkeer groot blijven.

Weliswaar daalt het Amerikaanse handelstekort licht verder tot 115 miljard in 1990, het grote overschot op de Japanse handelsbalans handhaaft zich en dat op de Westduitse handelsbalans neemt zelfs in omvang toe.
Zeker voor de Verenigde Staten blijft behoedzaamheid geboden bij de veronderstelling dat het buitenland de tekorten wel zal willen blijven financie en.
In dit verband pleit de OESO ervoor dat de VS hun begrotingstekort in 1993 tot nul hebben teruggebracht, niet door belastingverhoging, maar door bezuinigingen.
Dc OESO waarschuwt echter voor bezuinigingen die de investeringen aantasten. ,,De manier waarop begrotingstekorten worden gereduceerd is in economisch opzicht een belangrijke kwestie", meent de OESO.
Kritiek uit de OESO opnieuw op de inefficiënte en kostbare landbouwsubsidies. Naar schatting kosten die de consument in de OESO-landen jaarlijks 1 procent van zijn inkomen boven de financiële voordelen die al toevallen aan de boeren.

De dringendste internationale prioriteit is volgens de OESO de Uruguay-ronde, die de liberalisering van de wereldhandel een stap dichterbij moet brengen rond 1991.
De OESO-landen moeten zeker niet op eigen



houtje nieuw handelsbarrières opwerpen die de wereldhandel bedreigen, daarbij vooral de VS bedoelend met hun nieuwe handelswet en eventuele vergeldingsacties tegen oneerlijke handelspraktijken door andere landen.
Japan en West-Duitsland moeten streven naar een geleidelijke opwaardering van hun munt, want een daling van de yen en de mark tegenover de dollar wakkert de inflatie in deze landen verder aan via het duurder worden van de invoer.
Internationale samenwerking blijft geboden om de risico's te minimaliseren die kleven aan uit de hand lopende wisselkoersen.

Economische ontwikkeling in Nederland

De Nederlandse economie zal dit jaar met ruim 3 procent net zo hard groeien als het gemiddelde van alle OESO-landen.
Volgend jaar zal hier de economische groei iets afnemen, maar dat geldt ook voor het hele OESO-gebiea.Nederland zal het zelfs een fractie beter doen dan de hele OESO, nadat in de afgelopen twee jaren de Nederlandse economie aanzienlijk minder hard groeide.
Worden de overheid en de gassector niet meegerekend, dan blijkt dat de Nederlandse economie in de afgelopen twee jaar met **4,5** tot **5** procent is gegroeid. Dat komt vooral door grotere exporten, het aantrekken van de woningbouw en de investeringen van bedrijven.
De industriële produktie in het hele OESO-gebied groeide in deze jaren met gemiddeld ruim 4,5 procent per jaar.
De inflatie was in de afgelopen twee jaren in Nederland uitzonderlijk laag maar voor ons land geldt, net als voor het hele OESO-gebied dat de inflatie dit jaar aanwakkert. Volgend jaar wakkert die verder aan tot bijna 3 procent.
In het hele OESO-gebied bedraagt de prijsstijging dit jaar **4,5** procent en volgend jaar ook.
De werkeloosheid die in de afgelopen twee jaren licht is gedaald, daalt dit jaar in ons land verder tot 8 procent van de beroepsbevolking en stabiliseert zich vervolgens op dat niveau in 1990.
Doordat de export volgend jaar harder groeit dan dit jaar en bij de invoer de ontwikkeling precies andersom is, neemt volgend jaar het overschot op de lopende rekening van de Nederlandse betalingsbalans verder toe.
De consumptie zal gestaag toenemen met gemiddeld 3 procent per jaar De investeringen groeien dit jaar met 6 procent en de groei valt volgend jaar in ons land terug tot een magere 1,25 procent.
Dat verschil komt doordat dit jaar vliegtuigen worden gekocht die het cijfer voor 1989 flink opkrikken.

WERELDBANK

WERELDONTWIKKELINGSRAPPORT

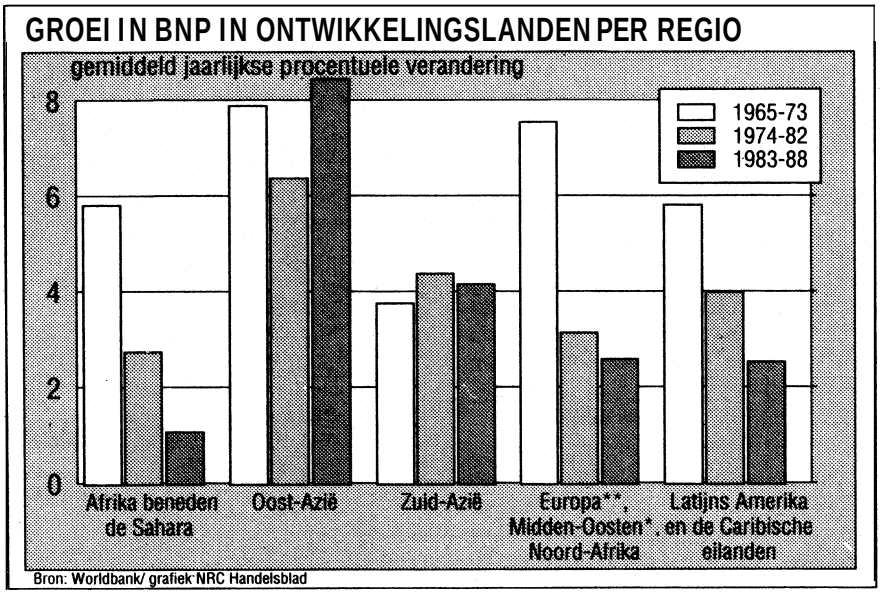
De Wereldbank heeft op **5** juli het jaarlijkse Wereldontwikkelingsrapport (World Development Report) gepubliceerd.
De Wereldbank zegt hierin, dat de financiële instellingen in ontwikkelingslanden ,,insolvent'' zijn ,,op een schaal, die zijn weerga niet kent''. Drastische hervorming van het financiële systeem in ontwikkelingslanden is dringend nodig.
Naji Nahas staat model voor de instabiliteit van de financiële markten in ontwikkelingslanden. Deze Braziliaanse financier veroorzaakte medio juni met een speculatierel de tijdelijke sluiting van de effectenbeurzen in Brazilië. Nahas verloor 160 miljoen dollar, de president van de centrale bank van Brazilië verloor zijn baan en de Braziliaanse beurskoersen kelderden.

De financiële markten in de meeste Derde wereld-landen zijn slecht ontwikkeld. De markten functioneren gebrekkig, het toezicht en de regelgeving zijn onvoldoende, de technische vaardigheden ontbreken, het macro-econoniische beleid geeft de verkeerde financiële signalen en veel financiële instellingen balanceren op de rand van insolvabiliteit.
Goed functionerende financiële markten vormen daarentegen een onmiskenbare bijdrage aan economische ontwikkeling, concludeert de Wereldbank in het World Development report.
Dit rapport heeft dit jaar als thema de ontmikkeling van financiële markten en instellingen in de Derde wereld. Het is een pleidooi voor liberalisatie van de financiële markten, gekoppeld aan een beter toezicht en aan bredere macro-economische hervoriningen.
Aangezien de particuliere kapitaalstroom uit de rijke landen naar de ontwikkelingslanden voorlopig niet terug zal keren naar het niveau van de jaren zeventig, moeten de ontmikkelingslanden hun financiële sector zelf snel hervormen, meent de Wereldbank. Op die manier kunnen ze vluchtkapitaal teruglokken en op de binnenlandse markt de besparingen aantrekken die nodig zijn om hun groei te financieren.
Het financiële systeem in ontwikkelingslanden bestaat uit een grote scala van instellingen. Deze variëren van vestigingen van internationale banken tot pandjeshuizen van moekeraars tot pensioenfondsen.
In de armste ontwikkelingslanden wordt kredietverlening nog altijd verzorgd door een informeel circuit. Dit circuit van familieleden en plaatselijke geldschieters verstrekt ook het nodige geld aan kleine producenten in de informele sector van de economie.

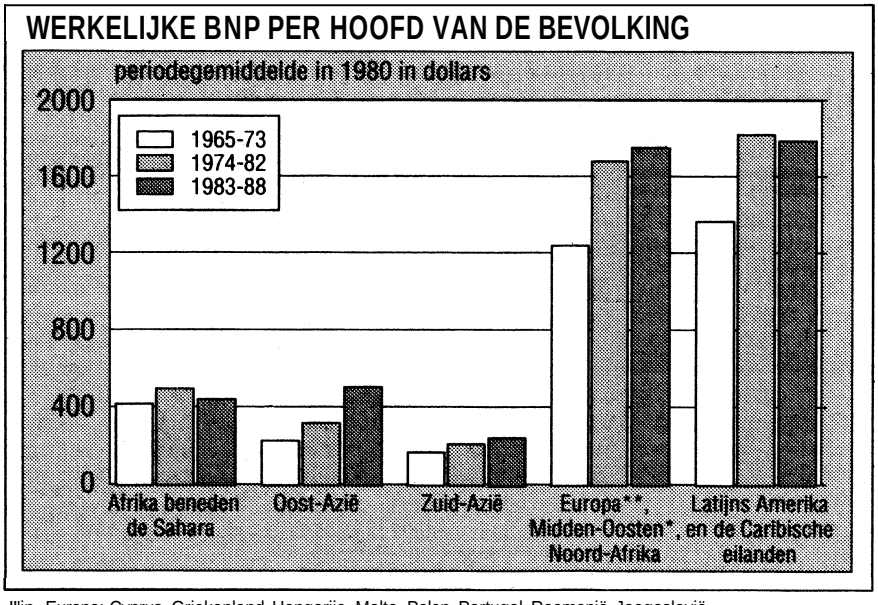
Het rapport geeft een voorzichtig beeld van de economische vooruitzichten voor de ontwikkelingslanden. Deze hebben het afgelopen jaar zeer ongelijk geprofiteerd van de zeer sterke groei in de industrielanden.
De meeste Aziatische landen kenden in 1988 een uitzonderlijk hoge groei, sommige van 10 procent. Maar de stagnatie in Afrika werd het afgelopen jaar opnieuw niet doorbroken en in Latijns-Amerika bleven de schuldenproblemen de economische groei belemmeren.
Schuldvermindering van 20 procent, waarnaar op het ogenblik wordt gestreefd, kan de groei van de landen met een grote buitenlandse schuld met gemiddeld een procent per jaar verhogen, meent de Wereldbank.
Het economische succes van Oost-Azië kan deels worden verklaard uit de gezonde ontwikkeling van de financiële markten in die landen.
In Azië maren de macro-economische omstandigheden gunstiger dan in Latijns-Amerika en werden de hervormingen van het financiële systeem geleidelijk doorgevoerd.
Volgens de Wereldbank blijkt dat financiële liberalisatie gelijktijdig met macro-economische hervormingen moet worden uitgevoerd. Als dat niet gebeurt - zoals in Zuid-Amerika het geval was - leidt liberalisatie van de financiële markten tot kapitaalvlucht, extreem hoge rente, sterk schommelende misselkoersen en hoge inflatie.
In de jaren vijftig en zestig waren in veel ontwikkelingslanden slechts buitenlandse bankfilialen actief, die zich alleen maar bezig hielden met kortlopende handelsfinancieringen of financiële ondersteuning van de export van mijnbouw en landbouwprodukten.
Toen overheden overgingen tot een strategie van versnelde industriële ontwikkeling, besloten ze de financiering daarvan ten dienste te stellen van de economische groei.
Met dat doel controleerden ze de rentetarieven, verstrekten ze gesubsidieerde kredieten aan bepaalde ,,sleutelsectoren'', dmongen ze banken om onrendabele kantoren op het platteland te openen voor de kredietverlening aan de landbouw en financierden regeringen hun uitgaven met leningen uit het buitenland of het laten draaien van de geldpersen.
Als gevolg van dit overheidsingrijpen in de markt nam de industriële groei aanvankelijk weliswaar sterk toe, maar werd de ontwikkeling van een gezonde financiële sector geblokkeerd. Er ontwikkelde zich bijvoorbeeld geen kapitaalmarkt, maar wel een levendige geldmarkt, waarbij schulden van dag tot dag opnieuw worden gefinancierd, en een steeds hogere inflatie.
De problemen hiervan kwamen aan het licht met de externe financiële problemen begin jaren tachtig.
Bovendien ontbraken in de meeste landen gezonde regels voor onderpand bij de verstrekking van bankleningen en werd de faillissementswetgeving, voor zover die al bestond, nauwelijks gebruikt.
Als bedrijven hun leningen niet aflosten, merden ze niet failliet verklaard, maar geholpen niet nieuwe leningen. Vaak ging het om staatsbedrijven en om financiële staatsinstellingen ,,Financiële instellingen hebben grote verliezen geleden, veel van hen zijn insolvent en een groot aantal is feitelijk over de kop. Het aantal insolvente financiële instellingen (in de Derde wereld) is zonder weerga''.
Als voorbeelden noemt het rapport dat in Ar-

gentinië in één jaar (1983) 73 van de 470 financiële instellingen bankroet ging, dat in Bolivia in 1988 op 92 procent van alle uitstaande bankieningen betalingsachterstaiiden bestonden en dat de centrale bank in Chili vorig jaar niet-afgeloste leningen van de particuliere banken had overgenomen ter waarde van 19 procent van het bruto nationale produkt.
Gesubsidieerde kredieten hebben volgens de Wereldbank op de langere termijn een negatieve invloed op de groei, omdat ze de marktsignalen vertekenen.
De groei in landen met een positieve reële rente zoals in Azië, is hoger dan in landen inet een negatieve of gesubsidieerde rente.
Overheidscontrole op de toewijzing van kredieten leidt vaak tot de subsidiëring van niet-levensvatbare economische activiteiten. ,,Het financiële systeem is in veel ontwikkelingslanden minder efficiënt dan het zou kunnen zijn. Een efficiënt financieel systeem helpt een land groeien doordat het schaarse middelen kan aantrekken en deze zo goed mogelijk kan aanwenden."

Daarbij blijven zich altijd risico's voordoen, erkent de Wereldbank. Ook in de financiële markteil van de industrielanden kunnen grote schattingsfouten worden gemaakt.
De Wereldbank noemt als voorbeelden de overmatige leningen die westerse banken in de jaren zeventig aan ontwikkelingslanden verstrekten, en de miljardenproblemen die zich op het ogenblik voordoen bij de spaarkassen in de Verenigde Staten.
In ontwikkelingslanden moet daarom morden gezocht naar het subtiele evenwicht tussen .,de vrijheid om concurrentie en groei te hevorderen, en de noodzaak van controle om fraude en instabiliteit te voorkoinen".
Uiteindelijk moeten ontwikkelingslanden streven naar een geliberaliseerd financieel systeem. Met enige voorzichtigheid concludeert de Wereldbank: ,,Ook een dergelijk systeem zal fouten maken en geld verspillen. Maar het maakt waarschijnlijk minder fouten en hit verspilt minder middelen dan de interventionistische benadering die nu in veel ontwikkelingslanden wordt gevolgd."



Bron: Worldbank/ grafiek NRC Handelsblad



"in Europa: Cyprus, Griekenland, Hongarije, Malta, Polen, Portugal, Roemenië, Joegoslavië
* in het Midden-Oosten: tot en met Afganistan

LATIJNS-AMERIKA

PANAMA

ONTWIKKELINGEN VANAF MEDIO 1988

In aansluiting op het bericht van pag. 447/2 e.v.-1989 deden zich met betrekking tot Panama o.m. de volgende ontwikkelingen voor:

Hoge functionaris State Department Abramowitz praat *in Panama* met de oppositie

Op 9 aug. 1988 deelde een woordvoerster van het Amerikaanse ministeric van buitcnlandsc zaken mee dat Morton Abramowitz, die op dat departement verantwoordelijk was voor de afdeling inlichtingen en research, naar Panama was gereisd om met oppositieleiders te praten over de politieke situatie in het land

Arrestaties wegens samenzwering tegen de regering

Op 23 sept. 1988 werden, zo meldde de Financial Times (28-9-1988). 26 mensen gearresteerd op verdenking van betrokkenheid bij een samenzwering tegen de regering
Op een persconferentie toonden veiligheidsagenten in beslag genomen documenten en drie gevangenen die bekenden dat zij behoorden tot een clandestiene organisatie onder leiding van een dissidente officier.
Uit de documenten bleek dat er geen plannen bestonden voor een gewapende opstand, zoals de autoriteiten aanvankelijk hadden meegedeeld.
De drie gevangenen maakten melding van bijeenkomsten in Miami in juni en augustus met lt-kol Eduardo Herrera Hassan, die een ondergrondse oppositionele beweging zou hebben opgericht onder de naam National Concord Movement. Door Herrera ondertekende pamfletten, waarin de militairen werden opgeroepen in opstand te komen tegen gen. Noriega, waren in Panama verspreid.
De drie gevangenen gaven betrokkenheid bij een gewapende opstand niet toe en de meest ernstige anti-regeringsactiviteiten die in de documenten werden genoemd, waren een ,,mogelijke bezetting van televisiestations" en het uitzenden van anti-regeringspropaganda.
Volgens de *Financial* Times was het me endeel van de 26 gevangenen lid van de Authentieke Panamese Partij (PPA) van de op 10 augustus overleden president Arnulfo Arias Madrid (pag. 432 e.v.-19891, wiens begrafenis, op 15 aug. 1988, enige honderdduizenden mensen had getrokken.
In een reactie op de persconferentie verklaarde de PPA dat de a restaties waren bedoeld om de reorganisatie van de partij na de dood van Arias te belemmeren.
Guillermo Cochez, de vice-president van de Christen-Democratische Partij, zei: ,,Ik heb het allemaal eerder gezien.

De foto's van in beslag genomen wapens, de diagrammen en documenten die een vermeend complot onthullen. Dit doen zij als zij een voorwendsel nodig hebben om de mensen in de gevangenis te zetten - angst zaaien en de aandacht afleiden van interne problemen."

In de Financial Times van 22 apr. 1988 was gemeld dat de strijdkrachten It-kol. Herrera, die de laatste drie jaar ambassadeur in Israël was geweest, tot aftreden hadden gedwongen. Volgens militaire bronnen had een militair ,,eretribunaal" Herrera op 19 april met pensioen gestuurd wegens het niet opvolgen van een bevel.
Volgens de Financial Times werd Herrera beschouwd als mogelijk opvolger van Noriega en zouden vooral Amerikaanse militairen graag zien dat Herrera opperbevelhebber van de Panamese strijdkrachten werd.
Herrera was persoonlijk secretaris van Noriega's voorganger Omar Torrijos Herrera geweest. Na het aan de macht komen van Noriega was Herrera al spoedig in diplomatieke ballingschap gestuurd, aldus de Financial Times (22-4-1988).

Op 26 september deelde het hoofd van de Panamese militaire inlichtingendienst mee dat de samenzwering werd geleid vanuit Panama en de Verenigde Staten en betaald door de Amerikaanse ambassades in Mexico en Panama. Volgens de functionaris waren ook de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken, George Shultz, en de onderminister van buitenlandse zaken voor Interamerikaanse aangelegenheden, Elliot Abrams, bij de zaak betrokken. Hij ging daar verder niet op in.
De Amerikaanse ambassade in Panama verwierp de beschuldigingen. Woordvoerder Terence Kneebone zei dat die slechts tot doel hadden ,,de aandacht af tc leiden van de politieke problemen van Panama".
De Amerikaanse bemoeienis zou blijken uit een document dat tijdens het onderzoek was ontdekt. De Panamese functionaris zei dat het document ,,het werk is van de Amerikaanse inlichtingendiensten".

Op 24 september meldde het Panamese blad Critica dat de laatste dagen 18 personen maren gearresteerd op verdenking van geheime regeringsvijandige activiteiten. Bij 14 van de 18 ging het volgens Critica om jonge menien, die behoorden tot een ,,Nationaal Patriottisch Comité" en een ander organisatie, de ,,Actieve Beweging van de 16de Maart".

Op 24 december werden ter gelegenheid van kerstmis 26 leden van de oppositie die in september wegens het beramen van een complot tegen de regering waren gearresteerd, vrijgelaten, onder wie de president van de vereniging van journalisten, Alberto Conte. Volgens de *NZZ* (28-12-1988) bleven 17 personen, die toen eveneens waren gearresteerd echter in hechtenis.

Relatie tussen *Noriega* en Bush

Op 17 aug. 1988 deelden Amerikaanse regeringsfunctionarissen mee dat het Witte Huis het State Department, het Pentagon en de CIA had verboden medewerking te verlenen aan een onderzoek naar eventuele illegale activiteiten van gen. Noriega.
Het onderzoek werd verricht door medewerkers van de Rekenkamer van het Congres. Bij het onderzoek zou de Rekenkamer wel eens op gevoelige kwesties kunnen stuiten, zoals de vraag wanneer George Bush, up dat moment vice-president en kandidaat voor het presidentschap van de Verenigde Staten, er precies achter kwam dat Noriega mogelijkerwijze was betrokken bij de handel in verdovende middelen.
Onderzocht werd wat de invloed was van informatie over drugshandel door buitenlandse functionarissen op de buitenlandse politiek van de Verenigde Staten. Panama gold daarbij als ,,test case':
Volgens Roger Feldman van het ministerie van buitenlandse zaken hadden alle departementele instanties in Washington van het Witte Huis opdracht gekregen de Rekenkamer tot nader order geen van de gevraagde inlichtingen of documenten te verstrekken. Van 1 tot 12 juli hadden de departementen nog inlichtingen verstrekt.
Op 22 september zei kol. Roberto Diaz Herrera - die tot 1 juni 1987, toen hij met vervroegd pensioen ging, als staf-chef van de defensiemacht tweede man binnen de strijdkrachten was geweest onder Noriega - in een documentaire voor de Britse televisie dat Bush op 10 dec. 1983 een ontmoeting met Noriega had gehad, waarbij hij zich had beklaagd over het feit dat Noriega zijn goede diensten verleende bij het witmaken van geld uit de drugshandel. Diaz zei dat hij zelf bij deze ontmoeting in de VIP-lounge op het vliegveld van Panama aanwezig was geweest (zie voor de arrestatie van Diaz, op 27 juli 1987, zijn veroordeling wegens ,,misdaden tegen de staat", op 23 dec. 1987, en zijn uitwijzing uit Panama, op 25 dec. 1987, pag 236/3-1988).
Op 30 september zei Stansfield Turner, onder president Jimmy Carter (1977-1981) hoofd van de CIA, voor de Amerikaanse televisiestations CBS en NBC, dat Bush Noriega na een ontmoeting in 1981 weer op een lijst met CIA-agenten had geplaatst waarvan Turner hem had afgevoerd.

PRD overweegt kandidatuur *Noriega* voor het presidentschap van Panama. Opvatting *Noriega. Solis* geeft startsein voor verkiezingscampagne

Op 6 okt. 1988 maakte de voorzitter van de regerende Revolutionaire Democratische Partij (PRD), Carlos Duque Jaen, bekend dat zijn partij overwoog gen. Noriega voor te dragen als kandidaat bij de presidentsverkiezingen van mei 1989.
In *Le* Monde (4-10-1988) zei gen. Noriega in een vraaggesprek met Marcel Niedergang op de vraag: ,,Denkt u kandidaat te worden voor het presidentschap bij de verkiezingen van mei 1989?'': ,,Zoals iedere Panamese burger kan ik kandidaat worden voor het presidentschap. In dat geval zal ik echter conform de huidige grondwet zes maanden voor de verkiezingen het opperbevel over de strijdkrachten moeten opgeven. Maar ik heb nog geen beslissing genomen."
Op 8 nov. 1988 gaf waarnemend president Manuel Solis Palma formeel het startsein voor de verkiezingscampagne door tijdens een plechtigheid formulieren aan partijleiders te verstrekken ten behoeve van de registratie van kandidaten voor de parlements- en presidentsverkiezingen, die op 7 mei 1989 zouden plaatsvinden.
Volgens Solis zouden de verkiezingen ,,één van de meest transcendentale momenten in de geschiedenis van onze natie" zijn.
De oppositie boycotte de plechtigheid echter uit protest tegen wat zij noemde gebrek aan politieke vrijheden, ,,De regering weigert te zorgen voor de basisgaranties voor vrije en eerlijke verkiezingen, waaronder de heropening van de gesloten pers, het toestaan van vrijheid van vereniging, het stopzetten van willekeurige detenties, en toestemming voor politieke ballingen terug te keren", aldus de Christen-Democraat Ricardo Arias Calderon.
Solis leverde in een rede tot ministers, verkiezingsfunctionarissen en partijleden kritiek op de oppositie. ,,Door haar aanwezigheid zou zij niets hebben verloren", aldus de waarnemend president. ,,Zij zouden hebben gewonnen, omdat zij zou hebben getoond dat zij verkiezingen wil en niet dat een regering ten val wordt gebracht teneinde de macht in handen te krijgen."

Arrestatie oppositieleider *Brenes*

Op 20 dec. 1988 werd één van de leiders van de Nationale Burgerkruistocht, Roberto Brenes, thuis door militairen in burger gearresteerd, zo meldde *Le* Monde (23-12-1988).
Zijn arrestatie kwam volgens The Times (22-12-1988)na clandestiene radio-uitzendingen, waarin de militairen werden opgeroepen in opstand te komen.
Op 28 sept. 1988 had de Financial Times Brenes geciteerd, die zei: ,,De militairen zijn incompetent en corrupt. We zitten in een neergaande spiraal. Panama zal binnen drie jaar veranderen in een Haïti."

Delvalle praat in Washington met Reagan, Bush *en* Shultz

Op 22 dec. 1988 sprak de op 26 febr. 1988 afgezette president Delvalle in het Witte Huis te Washington met president Reagan en vice-president Bush, die in 1989 Reagan zou opvolgen. De dag daarvoor had Delvalle een ontmoeting gehad met minister van buitenlandse zaken Shultz.
Na afloop van de besprekingen deelde Witte Huis-woordvoerder Fitzwater mee dat de Amerikaanse politiek ten aanzien van Panama ,,niet is veranderd en niet zal veranderen". ,,Ons beleid zal zijn dat Noriega moet vertrekken". zo zei de woordvoerder van Bush.



Een archieffoto uit 1987 van Eric Arturo Delvalle Henriquez.

Volgens Fitzwater wilde Delvalle ,,overtuigd worden van de standvastigheid van de Verenigde Staten, en dat is hij nu", aldus de woordvoerder.

Volgens de *NZZ* (24-12-1988) had Delvalle in oktober in een brief aan een conferentie van Latijns-Amerikaanse presidenten laten weten dat hij bereid was van zijn aanspraak op het presidentschap van Panama af te zien, als dat gunstig zou zijn voor een politieke oplossing van de crisis en het herstel van de democratie

Handelsakkoord met de Sowjet-Unie

Op 31 dec. 1988 ratificeerde het Panamese parlement, aldus de *NZZ* (18-1-1989), een handelsovereenkomst met de Sowjet-Unie. Volgens diplomatieke waarnemers had het akkoord tot doel druk op de Verenigde Staten uit te oefenen voor een normalisering van de gestoorde betrekkingen.
In het akkoord verleenden beide landen elkaar de status van ,,meest begunstigde" handelspartner en volgens de Panamese minister van handel zou de Sowjet-Unie in de loop van 1989 een handelsmissie in Panama openen als eerste stap tot volledige diplomatieke betrekkingen.

Vier oppositiepartijen willen één geineenschappelijke kandidaat voor de *presidentsverkiezingen*

Op 3 jan. 1989 publiceerden vier oppositiepartijen, de Christen-Democratisch Partij (PDC), de Authentieke Panamese Partij (PPA), de Authentieke Liberale Partij (PLA) en de Liberale Beweging van de Nationalistische Republikeinen (MOLIRENA), een verklaring waarin zij meedeelden aan de verkiezingen te zullen meedoen. Dat was de beste methode om van het regime van Noriega verlost te worden, zo stond in de verklaring. Met het oog op de verkiezingen zouden de vier partijen streven naar één gemeenschappelijke presidentskandidaat.
De partijen riepen de regering op onafhankelijke functionarissen in te zetten om toezicht te houden op de verkiezingen en naar het buitenland verbannen politici van de oppositie toestemming te geven terug te keren.
De vier partijen gingen de verkiezingen in onder de naam Democratische Alliantie van Burgerlijke Oppositie (ADOC).

Acht regeringsgezinde partijen vormen coalitie *COLINA*

Op 5 jan. 1989 maakte PRD-voorzitter Carlos Duque Jaen op een persconferentie bekend dat acht regeringsgezinde partijen, variërend van links tot rechts, een coalitie hadden gevormd onder naam Coalitie van Nationale Bevrijding (Coalicion de Liberacion Nacional, COLINA).
De acht partijen zouden voor de presidentsverkiezingen met één gemeenschappelijke kandidaat komen.

Tot de coalitie behoorde de PRD, de communistische Moskou-getrouwe Volkspartij (Partido del Pueblo), de rechtse Arbeiderspartij (Partido Laborista, PALA) o.l.v Ramon Sieiro Murgas, een zwager van Noriega, de Republikeinse Partij (PR), de Nationale Liberale Partij (Partido Liberal Nacional, PLN), de Partij van Nationale Actie (PAN), de Democratische Partij van Arbeiders (PDT) en de Revolutionaire Panamese Partij (PPR), aldus de *FAZ* (3-2-1989)

Endara presidentskandidaat ADOC

Op 21 jan 1989 wees de ADOC (Alianza Democratica de Oposicion Civilista) de advocaat Guillermo Endara van de Authentieke Panamese Partij (PPA) aan als kandidaat voor de presidentsverkiezingen van mei.
Ricardo Arias Calderon, een hooglera ar filosofie die behoorde tot de Christen-Democratische Partij (PDC), werd gekozen tot eerste vice-presidentskandidaat en de bankier Guillermo Ford Boyd van de Liberale Beweging van de Nationalistische Republikeinen (MOLIRENA) tot tweede vicepresidentskandidaat.
De kandidatuur van de drie werd ondersteund door de Nationale Burgerkruistocht en door de op 26 febr. 1988 afgezette president Eric Arturo Delvalle Henriquez, die door de Verenigde Staten werd beschouwd als de wettige president van Panama.

COLINA kiest Duque als kandidaat voor het presidentschap van Panama

Op 1 febr. 1989 wees de Coalitie van Nationale Bevrijding Carlos Duque Jaen van de regerende PRD aan als kandidaat voor de presidentsverkiezingen van 7 mei. Daarmee kwam een eind aan het gerucht dat gen. Noriega als presidentskandidaat van de coalitie zou optreden. Duque stond bekend als een vertrouwenspersoon van Noriega.
Eerste vice-presidentskandidaat werd



De voorzitter van de regerende Democratische Revolutionaire partij, Carlos Duque (m.), maakt op 5 januari 1989 tijdens een persconferentie bekend dat acht partijen een coalitie hebben gevormd voor de in mei 1989 te houden presidents en parlementsverkiezingen. Links Ramon Sieiro Murgas, secretaris-generaal van de rechtse Arbeiderspartij (PALA), en rechts PALA-voorzitter Juan Medrano.

Ramon Sieiro Murgas van de PALA. Tot tweede vice-presidentskandidaat werd de carrièrediplomaat Aquilino Boyd gekozen. Boyd, die volgens de FAZ (3-2-1989) geen lid was van een partij, vertegenwoordigde Panama in de Organisatie van Amerikaanse Staten (OAS).
Duque zei dat de verkiezingen in mei ,,een politieke uitdaging voor de Panamese revolutie'' waren: aan de ene kant streden de acht partijen van de COLINA voor ,,de politieke bevrijding van Panama" en aan de andere kant streden de partijen van de oppositie, ,,die zich niet verzetten tegen het kolonialisme en de politieke agressie van de Verenigde Staten".
Sieiro verklaarde dat men bij de verkiezingen geen democratieën wilde navolgen ,,die agressie tegen kleine landen eisten en financierden".

Boyd tenslotte zei dat er ,,voorzichtige aanwijzingen" waren dat de nieuwe Amerikaanse regering onder president George Bush de sancties tegen Panama zou versoepelen. Hij sprak zich uit voor ,,absoluut vrije, geheime en eerlijke verkiezingen" en zei dat Panama's buitenlandse politiek na een verkiezingsoverwinning van de COLINA ,,vrij, onafhankelijk, nationalistisch en blokvrij" zou zijn



De drie kandidaten van de Coalitie van Nationale Bevrijding voor de presidentsverkiezingen van mei 1989 poseren op 13 februari 1989 met Panama's ,,sterke" man, gen. Manuel Antonio Noriega Moreno (2de v.r.). V.l.n.r.: Ramon Cieiro Mui-gas, eerste vice-presidentskandidaat, Carlos Duque Jaen, presidentskandidaat, gen. Noriega, en Aquilino Boyd, tweede vice-presidentskandidaat.

Kandidatuur Nicosia

Op 5 febr. 1989 wees een fractie van de oppositionele Authentieke Panamese Partij (PPA) de zakenman Hildebrando Nicosia Perez aan als kandidaat voor het presidentschap van Panama.
Volgens de NZZ (5-5-1989)ging het hierbij om een met het regime sympathiserende minderheidsvleugel van ,,Arnulfisten" (aanhangers van de op 10 aug. 1988 overleden oud-president Arnulfo Arias Madrid), die de partijnaam aanhield.

Demonstratie tegen *Noriega*

Op 2 maart 1989 namen ongeveer 160.000 mensen in Panama Stad deel aan een door de ADOC georganiseerde demonstratie tegen Noriega. De demonstranten eisten een herstel van de democratie, het houden van vrije verkiezingen, het weer verschijnen van door de regering gesloten media en toestemming voor in buitenlandse ballingschap levende Panamezen terug te keren.

Amerikaanse president Bush kondigt voortzetting economische sancties aan

Op 6 apr. 1989 maakte de nieuwe Amerikaanse president George Bush bekend dat hij de economische sancties tegen Panama met een jaar verlengde. In een schrijven aan het Congres deelde Bush mee dat gen. Noriega nog steeds een ,,buitengewone bedreiging" vormde voor de veiligheid van de Verenigde Staten.

OAS-commissie *maakt* melding van ,,groot aantal klachten" over schendingen van de *mensenrechten*

Medio apr. 1989 liet de Interamerikaanse Mensenrechtencommissie (CIDH)van de Organisatie van Amerikaanse Staten (OAS) de Panamese regering haar ,,bezorgdheid" blijken over ,,onregelmatigheden", die ,,direct ingaan" tegen de ,,minimumvoorwaarden" die voor een normaal verloop van het huidige verkiezingsproces vervuld moesten worden, en die de vorming van een klimaat verhinderen, waarin partijen, kandidaten en kiezers de mogelijkheid hadden in volle vrijheid van hun politieke rechten gebruik te maken.

Deze conclusies trok de CIDH uit een rapport van een delegatie die van 27 februari tot en met 3 maart met toestemming van de Panamese autoriteiten de verhoudingen in Panama had bekeken.
Bij haar bezoek had de delegatie kennis genomen van ,,een groot aantal" klachten over schendingen van de mensenrechten, die nader waren onderzocht. Het rapport maakte melding van gevallen van illegale arrestaties, folteringen, mishandelingen en isolering van politieke en andere gevangenen, minachting van het ,,habeas corpus", falende onafhankelijkheid van de rechtbanken, trage procesvoering, onderdrukking van de meningsvrijheid, aanvallen op politieke manifestaties, confiscaties van particuliere eigendommen, gedwongen ballingschap en ontzegging van de toegang tot het land voor politiek ongewenst personen.

Er waren ernstige onregelmatigheden in het verkiezingsproces vastgesteld en de wetgeving op dat gebied vergemakkelijkte bepaalde vormen van bedrog, aldus de CIDH.
De commissie onderstreepte dat een volledig respect voor de mensenrechten een essentiële voorwaarde vormde voor legitieme verkiezingen op 7 mei.

Amerikanen hebben voortaan visum nodig om Panama *binnen* te komen

Op 18 apr 1989 besloot de regering dat alle Noord-Amerikanen die Panama wilden binnenkomen. voortaan een visum moesten hebben. De maatregel werd met ingang van 21 april van kracht.

VS zouden Panamese oppositie financieel helpen. Panama vraagt om zitting Veiligheidsraad. Zitting

Het Amerikaanse tijdschrift US News and World Report meldde in zijn nummer van 24 apr. 1989 dat president Bush in februari de Centrale Inlichtingendienst CIA opdracht had gegeven Noriega ten val te brengen.
Bush zelf zou er voor hebben gezorgd dat het plan voor de operatie, waarvoor volgens het tijdschrift meer dan tien miljoen dollar was uitgetrokken, zonder moeilijkheden door de betreffende commissies van het Huis van Afgevaardigden en de Senaat kwam. Het geld zou vooral zijn bestemd voor steun aan tegenstanders van Noriega.
Volgens US News and World Report bestudeerde de CIA onder meer de mogelijkheden van een staatsgreep of een ontvoering van Noriega.

Op 24 april zei waarnemend president Manuel Solis Palma in een toespraak voor radio en televisie dat de Amerikaanse regering met Panamese oppositiegroeperingen een complot beraamde tegen Noriega. De oppositiegroeperingen betitelde hij als ,yerraders van het vaderland".
Solis noemde de Amerikaanse ambassadeur in Panama, Arthur Davis, de aanvoerder van de samenzwering en zei dat de ambassadeur wilde dat op 7 mei kandidaten werden gekozen die als marionettenregering de belangen van Washington in Panama konden dienen Deze duistere plannen waren echter, aldus Solis, ontmaskerd door

de Amerikaanse pers en de Panamese contra-spionagedienst.
Volgens Solis wilden de Verenigde Staten met deze samenzwering en met tot dusver meer dan 700 militaire provocaties - zoals overschrijding door gewapende personen van grenzen, schendingen van het luchtruim, infiltratie door spionnen, het in gevaar brengen van de burgerbevolking door oefeningen met scherpe munitie - een destabilisering van Panama bereiken.
Hij stelde de oppositie in haar geheel samen met de Verenigde Staten verantwoordelijk voor de ,,economische, financiële, politieke cn morele agressie'' tegen Panama en voor de grote werkloosheid.
Over incidenten tussen Panamese militairen en Amerikanen meldde redacteur Reinoud Roscam Abbing in *NRC/H'blad* (3-5-1989) o.m. het volgende:

(...) In maart brak grootscheepse verontwaardiging uit in de Verenigde Staten toen het marineweekblad *Navy* Times functionarissen citeerde van de Amerikaanse regering die zeiden dat er afgelopen jaar ruim duizend incidenten tussen Amerikanen en Panamese militairen waren geweest. Vecht- en schietpartijen, een onverklaarbare toeneming van het aantal inbraken in huizen van Amerikaans defensiepersoneel en willekeurige arrestaties. Telkenmale werd de beschuldigde vinger gestoken in de richting van de Panamese strijdkrachten.
Het aantal dodelijke slachtoffers is tot nu toe beperkt gebleven tot één: een Amerikaanse soldaat die tijdens een confrontatie met Panamese militairen per ongeluk zijn kameraad doodschoot, tot groot vermaak van generaal Noriega. die sprak van ,,de zenuwachtige Amerikaanse kleutersoldaatjes''.
De situatie was even zeer kritiek toen manschappen van de FDP (Panamese strijdkrachten) begin dit jaar een aantal schoolbussen met Amerikaanse kinderen met geweer in de aanslag aanhielden en afvoerden naar een kazerne, omdat er iets niet in orde zou zijn met de kentekens van de voertuigen. Een hoge functionaris van SouthCom (Amerikaanse Zuidelijk Commando) vertelt voor het eerst dat de Amerikanen bij die gelegenheid hun troepen in verhoogde staat van paraatheid hebben gebracht. Een directe en gewapende confrontatie tussen Panamese en Amerikaanse militairen dreigde, maar geschrokken van zoveel plotselinge slagvaardigheid van het SouthCom-personeel lieten de FDP de bussen weer gaan.
In twee jaar tijd is de traditionele goede relatie tussen de VS en Panama als gevolg van de Amerikaanse aanklacht tegen Noriega wegens drugshandel zodanig verslechterd dat functionarissen aan beide zijden spreken van ,,het geheel ontbreken van diplomatieke contacten''. Maar door en langs het Kanaal hebben Panamezen en Amerikanen dagelijks met elkaar te maken. Het levensritme aan de strategische waterweg tussen Atlantische en Stille Oceaan wordt tot in de kleinste details en tot aan het jaar 2000 gedicteerd door twee verdragen.
Het waren de toenmalige Democratische Amerikaanse president Jimmy Carter - deze week opnieuw in Panama als waarnemer bij de zondag te houden verkiezingen - en de toenmalige Panamese sterke man generaal Omar Torrijos Herrera die in 1977 de verdragen sloten waarbij het Kanaal geleidelijk aan in Panamese handen inoest overgaan. Tien jaar lang leverden de verdragen in de dagelijkse praktijk van het Kanaal-bestuur geen problemen op. Panamese militairen patrouilleerden gezamenlijk met hun Amerikaanse collega's en de gemengd Panamees-Amerikaanse Panama Canal Commission zorgde voor de moeiteloze doorvaart van de wereldscheepvaart waaruit de Panamese overheid de nodige revenuen kreeg.
Nog steeds zijn er gezamenlijke patrouilles en de commissie functioneert ook nog, zij het uiterst inoeizaam. Maar als onderdeel van de economische boycot mag de commissie - die nu de status van een Amerikaans staatsagentschap heeft - geen betalingen aan de Panamese overheid doen.
De vriendschappelijke sfeer van destijds is omgeslagen in een grimmige. Vooral de militairen van het Southern Command, die behalve de bewaking van het kanaal ook een taak in de hele Latijns-Amerikaanse regio hebben, en hun geziniien merken dat.
Tot 1978 woonden de Amerikanen in de zogeheten Kanaal-zone. Aan weerszijden van de waterweg was een strook land Amerikaans grondgebied. Nu valt het gebied, met uitzondering van de Amerikaanse bases, onder Panamese jurisdictie. Onder dreiging van de verkilde verhoudingen trekken de Amerikanen in Panama zich terug op de twee stroken land die nu in feite weer Amerikaans lijken te zijn geworden.
Sinds maart vorig jaar zijn ruim 1.700 militairen van SouthCom die met hun gezinnen in Panama Stad wonden verhuisd naar de bases. Nu leven nog slechts 776 militairen en hun families in de stad en het Pentagon staat slechts vrijgezellen onder de nieuwkomers toe zich in Panama Stad te vestigen. Het gebrek aan woningen op de bases is nijpend. Met lapmiddelen als kortere diensttijden hoopt men het voorlopig te kunnen uitzingen.
Onder de huidige omstandigheden zijn de Amerikanen niet bereid informatie te geven over het terugtrekkingsschema tot en met 31 december 1999, de datum waarop het Kanaal in Panamese handen moet overgaan. Het afgelopen jaar is het aantal manschappen juist toegenomen. Weegens de voortdurende incidenten heeft het ministerie van defensie in Washington een Joint Taskforce ingesteld dat vooral uit militaire p o litie bestaat: In totaal zijn 1.600 extra manschappen in Panama gelegerd sinds het uitbreken van de crisis, zegt een woordvoerder van SouthCom. Ook de vloot Cobra ,,Black Hawk''-gevechtshelikopters is met 26 stuks uitgebreid om continu te kunnen patrouilleren

Naar aanleiding van het artikel in het Amerikaanse blad vroeg Panama de Verenigde Naties op 25 april om een spoedbijeenkomst van de Veiligheidsraad.
In een brief aan de voorzitter van de raad sprak de Panamese regering van agressieve daden en ondermijning door Washington.
Op 27 april liet president Bush in een schriftelijke verklaring weten dat Noriega stappen had ondernomen om systematisch fraude te plegen bij de verkiezingen van 7 mei en geweld gebruikte om Panamese burgers te intimideren. De Verenigde Staten, aldus Bush, zouden de uitslag van frauduleuze verkiezingen niet erkennen. ,,De dagen van de dictatuur in Panama moeten voorbij zijn': schreef de Amerikaanse president.
Op 28 april beschuldigde de Panamese minister van buitenlandse zaken, Jorge Eduardo Ritter, tijdens de zitting van de Veiligheidsraad de Amerikaanse regering van ,,acties die een schending betekenden van het internationale recht''.
Volgens de bewindsman namen functionarissen van de Amerikaanse ambassade in Panama ,,actief deel aan verkiezingsbijeenkomsten hetgeen een schending betekent van hun diplomatieke status''. Verder klaagde hij over de Amerikaanse steun van tien miljoen dollar aan de Panamese oppositie.
De Amerikaanse ambassadeur bij de Verenigde Naties. Thomas R. Pickering, verklaarde op zijn beurt dat ,,de crisis in Panama niet het resultaat is van een complot van de Verenigde Staten maar van de politiek van gen. Noriega, die zich absolute macht heeft aangematigd en de handel in drugs en wapens beschermt''.
Het is nog mogelijk dat Panama met vrije en eerlijke verkiezingen zijn crisis kan oplossen'', aldus Pickering, die er aan toevoegde dat ,,het volk en de regering van de Verenigde Staten geen frauduleuze verkiezingen zullen erkennen''.

Op 3 mei 1989 noemde Ricardo Arias Calderon van de ADOC het ,,onverklaarbaar'' dat het kiesregister, waarin 1,2 mln mensen als kiesgerechtigd stonden genoteerd, sinds de laatste verkiezingen in 1984 29 procent groter was geworden, terwijl het bevolkingsaantal met zo'n 16 procent was gegroeid. Volgens hem kwamen minstens 100.000 namen twee keer in het kiesregister voor.

Diverse delegaties naar Panama om verkiezingen te controleren

Op 5 mei 1989 arriveerden de voormalige Amerikaanse presidenten Jimmy Carter en Gerald Ford in Panama. Zij maakten deel uit van een internationale groep waarnemers die toezicht wilde houden op de verkiezingen van 7 mei.
Bij zijn aankomst zei Carter: ,,Ik ben gekomen om te bereiken dat de belofte van democratisering die mijn vriend Omar Torrijos mij in 1977 tijdens de ondertekening van de verdragen inzake het Panama Kanaal heeft gedaan, wordt gerealiseerd.''
Carter verklaarde dat zijn komst naar Panama een initiatief was van de ,,Council of Freely-Elected Heads of Government'', een in Atlanta gevestigde informele organisatie. De delegatie bestond uit een twintigtal experts uit verscheidene landen.
Op 6 mei stuurde de Amerikaanse regering een officiële delegatie waarnemers naar Panama. ,,Door deze delegatie te sturen bevestigt president Bush dat de verkiezingen vrij en eerlijk moeten zijn'', aldus een woordvoerder van het Witte Huis.
De delegatie stond onder leiding van de Democratische Afgevaardigde John Murtha. Verder maakte Michael Kozak deel uit van het gezelschap. Waarnemend president Solis had laten weten dat de Amerikaanse delegatie ,,niet welkom'' was.
Verder waren er nog een paar honderd andere waarnemers, vooral Latijns-Amerikaanse en Europese parlementariers, in Panama om de verkiezingen bij te wonen.

Kiesraad verklaart de verkiezingen ,,van nul en generlei waarde''

Op 7 mei 1989 konden zo'n 1,2 mln kiesgerechtigde Panamezen naar de stembus gaan om een president, twee vice-presidenten, 67 parlementariërs, en volgens *Le Monde* (8-5-1989) 510 lokale vertegenwoordigers te kiezen.
Hoewel de regering bij decreet had be-



Guillermo Endara (l.), de presidentskandidaat van de Democratische Alliantie van Burgerlijke Oppositie, tijdens een ontmoeting, op 5 mei 1989, met de voormalige Amerikaanse presidenten Gerald Ford (r.) en Jimmy Carter, die als waarnemers de verkiezingen van 7 mei zouden bijwonen, In het midden Carters echtgenote Rosalyn.

paald dat alleen verkiezingsuitslagen die afkomstig waren van het verkiezingstribunaal, openbaar gemaakt mochten worden, verklaarde Duque op 7 mei 's avonds dat zijn Coalitie van Nationale Bevrijding aan de leiding was met 50,9 procent van de uitgebrachte stemmen tegen 45 procent voor de oppositie en 4 procent voor de vleugel van de PPA.
Duque baseerde zich hierbij, aldus de *NZZ* (10-5-1989), op een die dag door het Spaanse bureau voor opiniepeiling ,,Inter Gallup'' gehouden verkiezingsonderzoek. Volgens de presidentskandidaat van de COLINA was hiermee het door de oppositie verbreide ,,sprookje van kiezersbedrog'' ten einde.

Op 8 mei, aldus de *NZZ* (10-5-19891,,herinnerde'' het ministerie van binnenlandse zaken de media eraan dat de verspreiding van becommentariërende programma's, die ,,cijfers of zinspelingen op de verkiezingen van 7 mei'' bevatten, ,,verboden'' waren.

Later op de avond (7 mei) verklaarde de belangrijkste tegenstander van Duque, Endara, dat uit de telling van vijf procent van de stemmen bleek dat de oppositie op ongeveer 76 procent uitkwam.
Op 8 mei verklaarde oud-president Carter in Panama Stad dat de verkiezingen zelf tamelijk eerlijk waren verlopen, maar dat gedurende de nacht van 7/8 mei en op 8 mei 's ochtends duizenden lijsten met uitslagen waren gestolen en vervangen door ,,totaal vervalste'' documenten.
Carter sprak van een ,,verschrikkelijke fraude'' en zei ervan overtuigd te zijn dat de oppositie de stemming ,,met een verhouding van drie tegen één'' had gewonnen. Hij riep op tot ,,een wereldwijde reactie tegen deze dictator die de verkiezingen heeft gestolen''.
,,De door de Rooms-Katholieke Kerk gepubliceerde resultaten geven duidelijk aan dat de oppositie heeft gewonnen in een verhouding van drie tegen één'', zo zei de Amerikaanse oud-president, die zich herhaaldelijk tegen de Amerikaanse economische sancties van de regering-Reagan had uitgesproken.
Carter onderstreepte bij die gelegenheid nogmaals dat de Amerikaanse economische sancties weinig effect hadden en vooral de bevolking straften.
Volgens waarnemers van de Rooms-Katholieke Kerk, aldus *Le* Monde (10-5-1989), zou de oppositie 74 procent scoren en de COLINA 25 procent

Op 8 mei verklaarde een woordvoerder van het Amerikaanse ministerie van buitenlandse zaken dat uit een onderzoek in Panamese stembureaus was gebleken dat de oppositie 63 procent van de stemmen had behaald en de regeringsgezinde COLINA 23 procent. De woordvoerder riep gen. Noriega op de verkiezingsuitslag te respecteren. Volgens de Amerikanen was de opkomst bij de verkiezingen 80 procent.

Die dag pleegde de Amerikaanse president Bush overleg met zijn naaste medewerkers, onder wie veiligheidsadviseur Brent Scowcroft, minister van defensie Dick Cheney, CIA-directeur William Webster en vice-president Dan Quayle, over de situatie in Panama en mogelijke Amerikaanse reacties.
Op 9 mei verklaarde Witte Huis-woordvoerder Fitzwater dat de Amerikaanse regering in principe geen enkele optie uitsloot. ,,Wij hebben alle opties de revue laten passeren, van het gebruik van militair geweld tot verschillende economische maatregelen. Alle opties hangen af van het uiteindelijke resultaat van de stemming en van hetgeen gen. Noriega zal doen.''
Volgens Fitzwater dacht Bush niet aan het verbreken van het verdrag waarin was bepaald dat aan het einde van de eeuw het Panama Kanaal aan Panama werd overgedragen.
Later die dag ontving Bush de zojuist uit Panama teruggekeerde Amerikaanse waarnemers. Daarna zei de Amerikaanse president op een persconferentie dat de rapportage van de Amerikaanse waarnemers ,,duidelijk bewijst dat ondanks onregelmatigheden op grote schaal bij de verkiezingen de oppositie een duidelijke, overweldigende overwinning heeft behaald''.
Op 9 mei deelde de presidentskandidaat van de ADOC, Endara, journalisten mee dat hij ,,alle vormen van burgerprotest en ongehoorzaamheid zou aanwenden totdat ,,onze rechtmatige triomf wordt erkend''. Volgens hem was de zege van de oppositie bij de verkiezingen ,,ondubbelzinnig'': de tellingen van de ADOC leverden 68,53 procent op voor de oppositie en 22,93 procent voor de COLINA.
Verder zou hij gaan zoeken naar internationale erkenning, zo zei hij.
Die dag lieten meer dan 270 internationale waarnemers uit 21 landen in een gemeenschappelijke verklaring weten dat de ADOC ,,minstens 70 procent



Carlos Duque Jaen op 2 mei 1989 tijdens de verkiezingscampagne

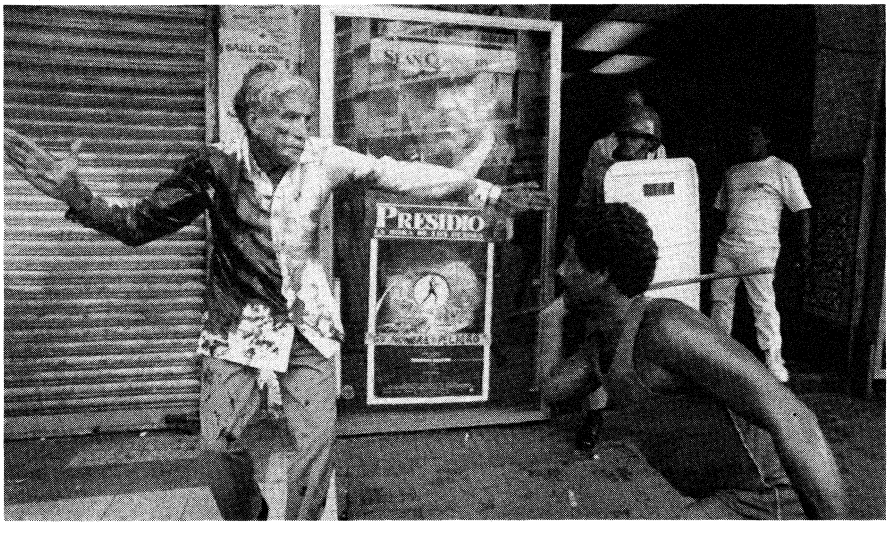
van de stemmen'' had behaald. De waarnemers leverden kritiek op de intimide ende aanwezigheid van elementen van de strijdkrachten en bewapende burgers in diverse stembureaus, die volgens hen de kiezers echter toch niet had kunnen beletten hun stem uit te brengen. Hun eigen tellingen kwamen overeen met de resultaten van de Rooms-Katholieke Kerk.
Zij kritiseerden de vertraging in de bekendmaking van de officiële verkiezingsuitslag en de beperking van de vrijheid van meningsuiting vóór, tijdens en na de verkiezingen.

De Panamese regering riepen zij op de beslissing van bet volk te accepteren. Verder vroegen zij regeringen in de vrije wereld om bemiddeling hierbij.
Op 10 mei raakten de drie kandidaten van de ADOC, Endara, Arias en Ford, gewond toen een demonstratieve optocht van de oppositie in het centrum van Panama Stad op gewelddadige wijze werd onderbroken.
De drie reden in een open auto voorop in de optocht en werden toegejuicht door de bevolking. Toen er samenscholingen ontstonden, joegen de ,,Dobermans" (de oproerpolitie) de mensen met waterkanonnen, traangas, en schoten hagel uiteen.
Verder vielen personen in t-shirts, waarop ,,Batallon Dignidad" (,,Bataljon van de Waardigheid") gedrukt stond, leden van de oppositie met stokken en ijzeren staven aan.

Noriega, aldus *NRC/H'blad* (10-5-1989), introduceerde in 1988 een nieuw fenomeen in de Panamese samenleving, de ,,Bataljons van de Waardigheid": naar Cubaans model opgezette groepen van, veelal arme, burgers die door de strijdk achten van wapens werden voorzien, gekleed, gevoed en betaald. Gen. Noriega motiveerde destijds de oprichting van deze burgerwachten met de volgens hem noodzakelijke verdediging tegen een mogelijke buitenlandse interventie, aldus *NRC/H'blad.*

Op 10 mei 's avonds laat maakte de kiesraad bekend dat de resultaten van de verkiezingen van ,,nul en generlei waarde zijn". Deze beslissing was genomen, aldus de kiesraad, ,,om de rust in het land te bevorderen en het leven en de goederen van alle inwoners te beschermen".
De voorzitter van de kiesraad, Yolanda Pulice de Rodriguez zei, dat stembussen waren verdwenen, politieke partijen stemmen hadden gekocht en dat niet alle kiezers de benodigde papieren hadden gekregen.
Verder klaagde zij erover dat buitenlandse waarnemers en vooral de niet officieel doo de kiesraad uitgenodigde waarnemers een correcte telling van de stemmen hadden bemoeilijkt, doordat zij al van te voren de bedoeling hadden gehad het werk van de kiesraad is diskrediet te brengen. Van de in totaal 1,2 mln stemmen waren er, aldus de FAZ (12-5-1989), tot de nietigverklaring van de verkiezingen 50.000 officieel geteld. De Christen-Democraat Arias Calderon liet weten de beslissing van de kiesraad ,,niet te accepteren".
De Amerikaanse ambassadeur in Panama, Davis, veroordeelde de nietigverklaring van de verkiezingen als een ,,laffe daad".

In een communiqué van de Amerikaanse ambassade in Panama stond. ,,In deze verkiezingen is de mening van het Panamese volk tot uitdrukking gekomen, zelfs nu gen. Noriega de uitslagen wil vervalsen." Door het verkiezingsresultaat niet te willen erkennen, drukte Noriega zijn ,,minachting voor het hele Panamese volk" uit, aldus het communiqué.
Davis onderstreepte dat geweld de crisis in Panama niet zou oplossen.
In een commentaar vanuit Panama Stad steunde het Sowjet-persbureau Tass de beslissing van de kiesraad, aldus *NRC/H'blad* (11-5-1989). De Tass-correspondent beschuldigde de Panamese oppositie ervan de verkiezingen te hebben gesaboteerd met steun van de Verenigde Staten.



Guillermo Ford Boyd, tweede vice-presidentskandidaat van de Democratische Alliantie van Burgerlijke Oppositir, wordt op 10 mei 1989 tijdens een demonstratieve optocht van zijn Alliantie in Panama Stad door een tegenstander aangevallen.

AFRIKA

SOMALIA

ONTWIKKELINGEN SINDS APRIL 1987

Sinds 21 oktober 1969 wordt Somalia geleid door generaal-majoor Mohammed Siad Barre, die toen via een militaire staatsgreep als leider van de Opperste Revolutionaire Raad aan de macht kwam. Op 1 juli 1976 werd deze raad ontbonden en werden de bevoegdheden ervan overgedragen aan de Somalische Revolutionaire Socialistische Partij (SRSP), waarvan Barre secretaris-generaal werd. Op 26 januari 1980 werd hij formeel door de Volksvergadering tot president van Somalia gekozen voor een ambtstermijn van 6 jaar. Op 23 november 1986 won Barre de eerste algemene presidentsverkiezing, waarna hij op 6 januari 1987 voor een nieuwe ambtstermijn van 7 jaar werd beëdigd.
Het regime-Barre wordt gekenschetst als een familiedynastie die vooral berust op zijn eigen kleine Marehan-clan en de Ogaderi-clan van zijn moeder.
Sinds april 1987 (voor eerdere ontwikkelingen. zie pag 220 e.v. '87) werd het bewind-Barre diverse malen bedreigd, maar tot dusver wist het zich te handhaven. De voornaamste ontwikkelingen worden hieronder samengevat.

Oppositie meldt verijdelde couppoging. Positie Maslah *Siad* Barre

Op 6 juli 1987 meldde Radio Halgan, de in Ethiopië gevestigde zender van de gewapende Somalische oppositie, dat op 23 juni in de Somalische hoofdstad Mogadiscio vier hoge officieren waren gearresteerd, omdat zij een komplot zouden hebben beraamd om president Mohammed Siad Barre, die toen in Europa verbleef, ten val te brengen. De arrestaties zouden zijn verricht in opdracht van generaal Maslah Siad Barre, de oudste zoon van de president, die in mei 1987 tot commandant van de 77ste sector (Mogadiscio) was benoemd. In deze functie oefende hij een effectieve militaire controle op de hoofdstad uit, terwijl ook de politie en het gevangeniswezen onder zijn controle zouden vallen.
De gearresteerde officieren behoorden tot de Marehan- en Ogaden-clans, die traditioneel trouw aan president Barre waren en die de sleutelposities in het machtsapparaat bezetten.

Generaal Abd al-Nasir Haji Hashi, een Ogadeni en een zwager van de president, voerde het bevel over twee tankbataljons in Mogadiscio. Kolonel Mahmud Samantar, een Marehan, was commandant van de militaire politie. Generaal Daoud Gudal, een Ogadeni, was chef van het luchtverdedigingskorps, en kolonel Ibrahim Elimoge. een Ogadeni, was chef van de militaire inlichtingendienst
Volgens Radio Halgan was de premier, luitenant-generaal Mohammed Ali Sama(n)ter medepliclitig aan het komplot.
Sommige waarnemers zagen in de couppoging een uiting van verzet tegen generaal Maslah Si-

ad Barre als eventuele opvolger van zijn vader, terwijl anderen suggereerden dat de arrestaties juist een poging van de generaal konden zijn geweest oin de premier, een potentiële rivaal voor de opvolging, van zijn aanhang binnen de strijdkrachten te distantiëren.

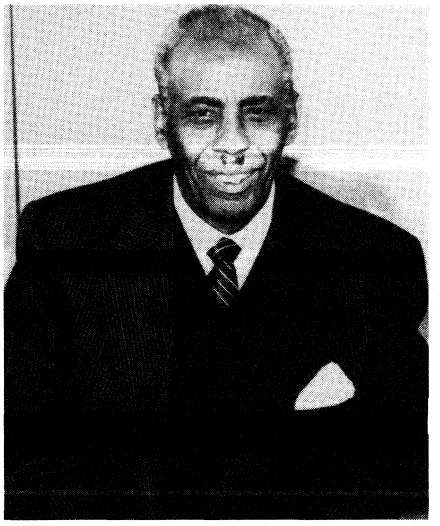
Volgens *Le Monde* (11 7 '87) werden de gearresteerde officieren enkele dagen later, d.w.z. nadat de president in Somalia was teruggekeerd, onder huisarrest geplaatst.
Anderzijds wees dit blad erop dat president Barre nog in november 1986 geweigerd had zijn zoon Maslah Siad Barre en zijn halfbroer Abderrahman Jama Barre (de minister van buitenlandse zaken) toe te laten tot het politieke bureau van de eenheidspartij SRSP (Somalische Revolutionaire Socialistische Partij), ondanks aandrang van zijn machtige (oudste)vrouw, 'Mama' Khadija. Daarentegen was luitenant-generaal Mohammed Ali Samater nog op 30 januari 1987 bevestigd in zijn ambt van eerste vice-president en als lid van het politieke bureau van de SRSP.
Voorts was Mohammed Ali Samater op 1 februari 1987 tot premier benoemd, een nieuwe post. Wel had hij bij die gelegenheid - in afwijking van het bericht op pag. 220/2-'87 - afstand moeten doen van de portefeuille van defensie, die sindsdien door de president persoonlijk werd beheerd.

Reorganisatie kabinet (22 dec. *1987)*

Op 22 december 1987 voerde president Barre een reorganisatie van het kabinet door. Daarbij werd zijn halfbroer Abderrahman Jama Barre benoemd tot minister van financiën (en de schatkist) in plaats van Mohammed Sheikh Osman (eerder aangeduid als Usman), terwijl hij als minister van buitenlandse zaken - na 7 jaar - werd vervangen door de staatsminister op dit departement, Mohammed Ali Hamoud.
De portefeuille van defensie werd nu toevertrouwd aan generaal-majoor Adan Abdullahi Nur, een Ogadeni, die als een bondgenoot van Maslah Siad Barre werd omschreven.

Na enkele verdere wijzigingen op 28 december 1987 waren de overige ministersposten als volgt verdeeld:

Premier - lt.-gen. hlohammed Ali Samater; vicepremier en economische zaken - generaal-majoor Hussein Kulmiye Afrah (voorheen planning); vice-premie , veiligheid en sociale zaken, - brigade-generaal Ahmed Suleiman Abdulla (voorheen binnenlandse zaken); vice-premier en politieke zaken - kolonel Ahmed Mahmoud Farah (voorheen mijnbouw en waterstaat); justitie en religieuze zaken - sjeik Hassan Abdullah Farah; industrie en handel - Hussein Abdullahi Alasow (voorheen industrie); landbouw - Abderrazak Mahmud Abubakr: onderwijs - Abdullahi Mohammed Mireh; PTT Yussuf Hassan Ilmi; gezondheid - Mohammed Shaikh Ali Munasar; openbare werken en huisvesting - Mussa Kabile Ghod; arbeid, sociale zaken en sport - kolonel Mire Aware Jama (voorheen arbeid en sport); transport en burgerluchtvaart - Jaina Gaas Ma'awiye; veeteelt en bosbouw - brigade-generaal Bileh Raflch Guled; voorlichting, nationale oriëntatie en toerisme - Abderrashid Shaikh Ahmad (toerisme toegevoegd);



President Mohammed Siad Barre

planning en ontwikkeling Juba-vallei - Ahmad Habib Ahmad (planning toegevoegd); zeetransport, havens en visserij - Adan Mohammed Ali (voorheen visserij); binnenlandse zaken - Mohammed Abdulle Badle* mijnbouw en waterstaat - Abdullahi Mohammed Hirsi*.
*r = nieuw

Voorts maren er negen staatsministers in het bureau van de president: drie voor economische zaken, drie voor veiligheid en sociale zaken en d ie voor politieke zaken. Onder hen waren vijf voorinalige ministers: Mohammed Sheikh Osman (financiën), brigade-generaal Mahmud Gele Yusuf (havens en zeetransport), Abdullahi Warsame Nur (schatkist), Abdisalan Shaikh Hussein (cultuur en hoger onderwijs) en Mahmud Said Muhammad (handel).

SNM-activiteiten (mei *1987* - maart *1988*

De door Ethiopie gesteunde Somalische Nationale Beweging (Somali National Movement - SNM), die haar aanhang vooral uit de noordelijke Issaq-clan recruteert, voerde in 1987 vooral 's nachts sporadische aanvallen op plaatsen in noordelijk en centraal Somalia uit, welke echter vrijwel geen bedreiging voor de regeringscontrole op dit gebied vormden.
In mei 1987 boekte de SNM echter een succes, toen zij erin slaagde zeven hoge officieren van de Somalische veiligheidsdienst NSS (National Sccurity Service) in Burao (Noord-Somalia) gevangen te nemen Bij hun ondervraging in Ethiopie onthulden deze officieren de identiteit van 70 NSS-infiltranten, die volgens de SNM het Somalische leger hadden getipt waardoor dit in februari 1987 de strijdmacht van SNM en Ethiopie in het noordwesten van Somalia had weten te onderscheppen (zie 223/3 en 224/1-'87) Vervolgeni voerde de SNM op 25 mei 1987 een overval op de gevangenis van Hargeisa uit, waarbij ,,vele onschuldige gevangenen" werden bevrijd, onder wie personen die waren gearresteerd in verband met de moord op kolonel Ahmed Adan, de Somalische veiligheidschef in Hargeisa, in december 1986

In juni 1987 publiceerde de Noorse krant *Dag*bladet een vertrouwelijk rapport, dat zou zijn ondertekend door generaal-majoor Mohammed Said Hirsi, bijgenaamd generaal Morgan, de militaire commandant van de noordwestelijke sector (de provincies Togdhere en West-Galbeed) en een schoonzoon van president Barre. Deze generaal ,,Morgan", die voor de Ethiopische ::< derlaag in februari 1987 verantwoordelijk zij zijn, had in dit rapport d.d. 23 januari 1987 o.a. voorgesteld een militaire zone langs de grens met Ethiopië in te stellen waardoor het voor infiltratie onbruikbaar werd Daartoe moesten dorpen cc hun wateropslagtanks worden verwoest door een politiek van ,,verschroeide aarde", zodat het gebied ,,onbewoonbaar" werd. Voorts was sprake van maatregelen om de SNM-sympathisanten binnen de Issaq-clan te isoleren. Volgens latere berichten zou dit beleid met kracht zijn uitgevoerd. *(The* Times 2-7-'W), en zouden nomadengemeenschappen met geweld uit het grensgebied zijn verdreven. De Somalische ambassadeur in Londen ontkende her bestaan van zo'n aan generaal Morgan toegeschre en document; hij meende dat het document door dissidenten in Europa was opgesteld.

Op 26 augustus 1987 meldde Radio Halgan dat de Somalische regering 45 militairen had laten fusilleren in Hargeisa, omdat zij geweigerd hadden tegen de SNM te strijden.
Voorts zouden volgens de SNM in de loop van 30 ,,raids" tussen juli en september 1987 diverse honderden regeringsmilitairen zijn gedood. Dergelijke verliezen zouden volgens waarnemers sterk overdreven zijn.
Eind februari 1988 meldde de SNM drie dorpen bij het vluchtelingenkamp Tuga Wajaleh bij de grens in het noordwesten te hebben veroverd. In maart zou een tegenaanval van regeringstroepen zijn afgeslagen, waarbij deze 138 man aan doden zouden hebben verloren.

Acht doodvonnissen. Gratie

Op 1 februari 1988 begon voor het nationale veiligheidshof een proces wegens hoogverraad tegen de voormalige vice-president Ismail Ali Abokor, de ex-minister van buitenlandse zaken Omar Arteh Ghalib en veertien anderen, voor het merendeel oud-ministers en officieren. Allen waren in juni 1982 gearresteerd en hadden sindsdien zonder aanklacht gevangen gezeten (Zie pag 470/2-'82)
Op 7 februari veroordeelde het hof Abokor, Ghalib en zes anderen tot de dood door een vuurpeloton. Drie andere beklaagden kregen levenslange gevangenisstraf, terwijl één beklaagde werd veroordeeld tot 24 jaar gevangenisstraf. In de loop van het proces waren vier personen wegens gebrek aan bewijs vrijgesproken. Somalische ballingen in het buitenland wezen erop dat alle verdachten die tot de noordelijke Issaq-clan behoorden waren veroordeeld, terwijl de leden van zuidelijke clans waren vrijgesproken.
Na desbestreffende verzoeken van de EG, de VS en Amnesty International verleende president Mohammed Siad Barre op 11 februari 1988 gratie aan de acht ter dood veroordeelden. Hun vonnissen werden gewijzigd in gevangenisstraffen. Op 14 februari stelde de president Abokor en Ghalib onder huisarrest, wat beschouwd werd als een verzoenend gebaar t.a.v. de Issaq-clan.

Vredesakkoord Somalia-Ethiopië

Een informele ontmoeting tussen de

Somalische president Mohammed Siad Barre en zijn Ethiopische ambtgenoot Mengistu Haile Mariam vond op 19/20 maart 1988 plaats in Djibouti in het kader van een bijeenkomst van de IGADD (Inter-Governemental Authority on Drought and Development). Zij spraken over mogelijkheden de betrekkingen tussen hun landen te verbeteren (zie ook pag. 222/2 e.v.-'87) en kwamen overeen verdere bilaterale besprekingen te houden.
De dialoog werd op 1 en 2 april in Mogadiscio voorgezet door delegaties van beide landen, geleid door resp. de Somalische vice-premier kolonel Ahmed Mahmoud Farah en de Ethiopische minister van buitenlandse zaken luitenant-kolonel Berhanu Bayeh. Zij bereikten de volgende dag een akkoord dat op 4 april 1988 in een gemeenschappelijke communiqué werd bekendgemaakt.
De diplomatieke betrekkingen werden hersteld en besloten werd tot een troepenscheiding langs de grens, ,,en wel zonder schade voor de positie van het moment in het grensconflict''. Deze troepenscheiding zou op 15 april beginnen en moest op 15 mei 1988 worden voltooid; dan moesten de troepen minstens 15 km zijn teruggetrokken. Een gemeenschappelijk militair comité zou op de troepenscheiding toezien. Beide partijen kwamen overeen ,,subversieve activiteiten en vijandige propaganda tegen elkaar te staken'' en niet toe te laten ,,dat hun grondgebied en hun massamedia voor vijandige propaganda tegen elkaar worden gebruikt'', d.w.z. dat ook de steun aan oppositiegroeperingen zou worden beëindigd. Voorts werd afgesproken ,,binnen vier maanden alle krijgsgevangenen en overige in elk van beide landen gevangengehouden personen uit te wisselen, waarbij de uitwisselingsprocedure op een later tijdstip wordt vastgelegd''.
Op beide landen werd een beroep gedaan ,,gebruik van of bedreiging met geweld, bezetting van of het toebrengen van schade aan het andere land, zijn territoriale integriteit of zijn politieke onafhankelijkheid na te laten en geschillen met vreedzame middelen bij te leggen.'' Een gemeenschappelijk ministerscomité zou morden bijeengeroepen, ,,wanneer een van beide partijen dit wenst, en de besluiten van dit comité zouden aan de staatshoofden van beide landen worden doorgegeven.
De terugtrekking van de wederzijdse troepen werd volgens het overeengekomen tijdschema op 15 mei voltooid. Daardoor kreeg Somalia de grenssteden Galdogob en Balambal terug, die door Ethiopië in juli 1982 waren veroverd (zie pag 465/1 e.v.-'82).

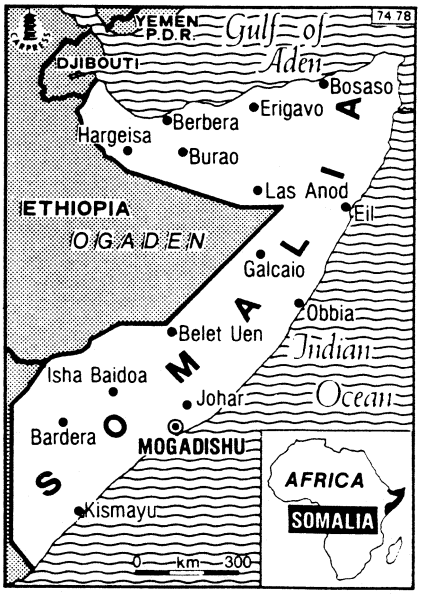
Terwijl de gepubliceerde bepalingen van het vredesakkoord geen oplossing bevatten van het grensconflict tussen Somalia en Ethiopië, meldde de *Indian Ocean Newsletter (28-5-'-88)* dat kolonel Farah een geheim akkoord met Ethiopië had getekend waarbij Somalia afzag van zijn aanspraken op de Ogaden op het moment van de onde tekening van het openbare akkoord. Dit geheime akkoord, zo het al bestond, werd niet door liet parlement van Somalia geratificeerd noch door liet Soinalische staatshoofd ondertekend, zodat presiderit Barre niet gebonden was de bepalingen ervan te aanvaarden.

Gevolgen voor verzetsbewegingen. Offensief SNM

Op 18 april 1988 had de leider van de SNM, Ahmad Mohammed Silanyo. een ontmoeting met de Ethiopische president Mengistu in Addis Abeba. Hem werd te verstaan gegeven dat de SNM-strijders Ethiopië zouden moeten verlaten. Tegen eind april werden de bases van de Somalische verzetsbewegingen, de SNM en het SDSF (Somali Democratic Salvation Front), in Ethiopië gesloten alsook hun zender, Radio Haldan.
Hoewel president Barre verklaarde dat het vredesakkoord ,,Somalia's steun aan de (Ethiopische) bevrijdingsbewegingen niet (zou)beknotten'', werden door Somalia ook maatregelen genomen tegen het Westsomalische Bevrijdingsfront (WSLF) en het Somali Abo Liberation Front (SALF), die beide de Ogaden van Ethiopië wilden afscheiden. In een door het WSLF verspreid pamflet werd de Somalische regering ervan beschuldigd de Ogaden prijs te geven aan ,,Ethiopisch kolonialisme''. De officiële financiële steun aan het WSLF en het SALF werd door Somalia ingetrokken en beide bevrijdingsbewegingen trokken zich met hun wapens in de Ogaden terug.
SNM-strijders infiltreerden in noordelijk Somalia en lanceerden op 27 mei 1988 een offensief tegen de steden Burao en Hargeisa.

De strijd in het noorden (juni - augustus 1988)

Aanvankelijk boekten de SNM-strijders succes. Nog op 27 mei veroverden zij naar eigen zeggen de stad Burao. Op 31 mei meldde de SNM-leider Silanyo vanuit Londen dat zijn troepen ook Hargeisa hadden veroverd. Maar op 1 juni ontkende een Somalische regeringswoordvoerder ,,categorisch'' dat de SNM deze twee steden in handen had, hoewel de val van Burao door waarnemers was bevestigd.
In elk geval duurde de strijd om Hargeisa voort. Onder auspiciën van de VN werden op 3 en 4 juni ca. 165 buitenlanders via een luchtbrug vanuit Hargeisa geëvacueerd. Enkele van deze buitenlanders maakten na aankomst in Nairobi (Kenia) melding van executies van burgers zonder vorm van proces door regeringsmilitairen. Een Fransman verklaarde minstens 150 lijken te hebben gezien ,,van mensen die tijdens de gevechten waren gedood (zeker 1.000) of die op straat waren terechtgesteld''.
Hoewel de SNM-strijders er op een bepaald moment in slaagden het grootste deel van Hargeisa te bezetten, wisten zij het militaire hoofdkwartier echter niet in handen te krijgen (Reuter 8-10-'88).
Op 30 juni sloegen tienduizenden Somaliërs op de vlucht, nadat de Somalische luchtmacht een bombardement op Hargeisa had iiitgevoerd. Omstreeks 35,000 trokken naar de Ogadenwoestijn in Ethiopië, terwijl 40.000 anderen een heenkomen zochten op het Somalische platteland (The *Observer* 3-7-'88). Een reiziger meldde dat Hargeisa voor 80 % was verwoest.
Albert-Alain Peters, de vertegenwoordiger in Ethiopië van het Hoge Commissariaat voor Vluchtelingen van de VN (UNHCR), verklaarde op 12 juli dat er ca. 2.500 Somalische vluchtelingen per dag in Ethiopië arriveerden. Naar zijn zeggen waren 60.000 à 65.000 vluchtelingen samengestroonìd in de dorpen Harshin en Harishek (resp. 18 en 70 km van de grens), terwijl de Ethiopische autoriteiten nog melding maakten van een nederzetting van ca. 100.000 Somalische vluchtelingen bij Gashamo.
Op 12 juli landde een Somalische piloot met zijn Mig-l7 in de territoriale wateren van Djibouti. Hij verzocht de autoriteiten daar om politiek asiel. Als motief voor zijn desertie voerde hij aan dat hij zijn opdracht, het bombarderen van Hargeisa, niet wilde uitvoeren. De stad was door het leger verlaten en hij wilde geen burgers bombarderen, aldus de piloot tijdens zijn ondervraging *(Le* Monde 15-7-'88).
Op 18 juli verklaarde een SNM-woordvoerder in Londen dat strijders van deze beweging in de havenstad Berbera waren doorgedrongen. Daar werden sinds een week gevechten geleverd. Berbera leek op Beiroet, omdat geen enkele factie de stad meer onder controle had, aldus de woordvoerder. In werkelijkheid was er slechts sprake van gevechten bij Berbera.
Op 26 juli deelde de adjunct-directeur voor Afrika van het UNHRC, Nicolas Morris, mee dat inmiddels 3.000 Somalische vluchtelingen per dag Ethiopië binnenkwamen. Er verbleven toen ruim 75.000 Somaliërs in de kampen van Harshin en Harishek, terwijl er volgens Ethiopische gegevens nog eens



130.000 meer naar het oosten bij Aware hun toevlucht hadden gezocht.
In augustus kregen de Somalische regeringstroepen het militaire initiatief weer in handen. Volgens officieren kreeg het leger de stad Hargeisa begin augustus weer cnder controle na gevechten die twee weken hadden geduurd, nadat Burao al medio juli was heroverd *(Reuter/Volkskrant* 8-10-'88). Eind augustus was er alleen nog sporadisch verzet.

Kleine guerrilla-eenheden opereren alleen nog buiten de steden Burao en Hargeisa. In en rond Hargeisa is 's nachts nog regelmatig geweervuur te horen en op de plattelandswegen is alleen verkeer mogelijk onder militaire begeleiding, zo meldde Koert Lindijer in *NRC/H'blad* (13-9).

De voorlopige balans van drie maanden strijd was: meer dan 50.000 doden, 1 mln mensen dakloos, ruim 300.000 mensen naar Ethiopië gevlucht, Hargeisa (600.000 inwoners) en Burao (400.000 inwoners) grotendeels verwoest, talrijke gewonden en slachtoffers van ondervoeding en ziekten, een enorme economische schade (de regering verloor naar eigen zeggen 40 % van haar inkomsten), aldus H. van Nispen in de Volkskrant (24-11-'88).

Uitwisseling gevangenen *Somalia*-Ethiopië

Van 23 augustus - 1 september 1988 vond onder auspiciën van het Internationale Comité van het Rode Kruis (ICRK) een uitwisseling van Somalische en Ethiopische krijgsgevangenen plaats. Met een door het ICRK gecharterde Boeing-707 werden in 28 vluchten tussen Mogadiscio (Somalia) en Dire Dawa (Ethiopië) in totaal 245 Somaliërs 3.553 Ethiopiërs en één Cubaan gerepatrieerd.

Berichten inzake schending mensenrechten

Op 21 september 1988 stelde Amnesty International in een rapport dat de mensenrechten in Somalia steeds vaker werden geschonden.
,,Allang vormt marteling een ge one vorm van schending van de mensenrechten'', zo constateerde Amnesty. De organisatie had talrijke meldingen ontvangen van mishandeling en marteling van gevangenen ,,die jarenlang onder beklagenswaardige omstandigheden worden vastgehouden''. De martelingen kwamen vooral voor in het hoofdkwartier van de veiligheidsdienst in Mogadiscio, dat bekendstond als Godka of ,,het hol''.
In juni 1988 was een golf van massaarrestaties onder leden van de Issaqclan in Mogadiscio en Berbera begonnen. Amnesty beschikte over de namen van 120 gedetineerden in de hoofdstad, waaronder die van prominente zakenlieden, ambtenaren en legerofficieren. Die waren ,,kennelijk'' opgepakt, ,,omdat zij tot dezelfde stam behoren als waaruit de Somalische Nationale Beweging (SNM) haar leden haalt''. Amnesty stelde dat ,,de meeste gedetineerden gevangen zijn genomen omdat zij voor hun overtuiging zijn uitgekomen, zonder geweld te gebruiken''.
Amnesty ontving nog steeds bevestigingen van talrijke buitengerechtelijke executies van burgers door het leger in juni 1988 Duizenden burgers werden gedood toen de luchtmacht gr bieden onder controle van de SNM bombardeerde Regeringstroepen hadden talrijke vluchtende burgers in het noorden ,,met opzet'' gedood, vooral in Hargeisa en omgeving
In de afgelopen drie jaar hadden het Nationale Veiligheidshof en krijgsraden mei r dan 200 doodvonnissen uitgesproken, waarvan de meeste ook waren voltrokken, aldus Amncsty International.
Op 9 januari i989 kondigde de Australische hulporganisatie Community Aid Abroad (CAA) aan dat zij haar activiteiten in Noord-Somalia na acht jaar zou staken uit protest tegen ,,de verschroeide aarde-politiek'' van de Somalische regering De CAA maakte melding van verkrachtingen, martelingen, standrechtelijke executies en het blokkeren van voedselhulp

Vrijlating politieke gevangenen

Op 21 oktober 1988 maakte het presidentiële bureau in de pers bekend dat de voormalige vice-president Ismail Abokor en ex-minister Omar Arteh Ghalib waren vrijgelaten en dat ook het huisarrest van vier vroegere ministers was opgeheven. Er was sprake van een gebaar van goede wil i.v.m. de machtsovername door president Barre 19 jaar eerder.
Op 20 november deelde het officiële persbureau Sonna mee dat president Barre de vrijlating van 92 politieke gevangenen had gelast, o.w. diverse hoge legerofficieren. In de voorgaande week had de wresident reeds 11 wolitieke gevangenen gratie verleend, o.w. zeven legerofficieren.
Op 25 januari 1989 kondigde premier Mohammed Ali Samater tijdens een bezoek aan Londen aan dat Somalia binnenkort alle politieke gevangenen onvoorwaardelijk zou vrijlaten. Hij schatte hun aantal op ,,enkele honderden''. Voorts deelde hij mee dat Amnesty International voor een bezoek aan Somalia op 25 april was uitgenodigd.
Op 5 februari maakte Radio Mogadiscio bekend dat president Barre gratie had verleend aan 400 politieke gevangenen. Die dag werden 116 gedetineerden vrijgelaten, o.w. Yusuf Osman Samantar (advocaat, oud-parlementslid en voormalig secretaris-generaal van de Somalische Democratische Unie), die sinds 1969, zonder vorm van proces, vrijwel voortdurend had vastgezeten.
Op 8 februari kondigde president Barre de vrijlating van nog eens 92 politieke gevangenen aan.
De besluiten tot gratieverlening en vrijlating van politieke gevangenen zouden zijn genomen onder financiële druk van dc Verenigde Staten en West europese landen.

Zo had de cominissie voor buitenlandse betrek kingen van het Amerikaanse Huis van Afgevaardigden reeds in de zomer van 1988 een bedrag van $ 55 mln voor economische hulp aan Somalia geblokkeerd, in afwachting van een verbetering van de situatie van de mensenrechten in dit land. Voorts had de Britse regering haar programmahulp van f 5 mln aan Somalia in december 1988 opgeschort, hoewel de projecthulp werd .oortgezet.

Hervormingsprogramma SRSP

Na een bijeenkomst van het Centrale Comité van de regerende Somalische Revolutionaire Socialistische Partij (SRSP) werden op 11 januari 1989 o.a. de volgende besluiten bekendgemaakt.
Er werden amendementen op de grondu-et voorgesteld om wijzigingen in het socialistische economische systeem te kunnen aanbrengen. Die betroffen de bevordering van particuliere investeringen, versoepeling van het staatsmonopolie inzake de buitenlandse handel en de openstelling voor allen van sectoren als het bank- en verzekeringswezen, de scheepvaart, de visserij en de invoer van farmaceutische produkten.
Met betrekking tot noordelijk Somalia werd besloten de aanbevelingen van een commissie van onderzoek op te volgen, met als punt 1: ,,Er moet een politieke oplossing voor de problemen van het noorden worden gevonden''. De amnestie die de president had afgekondigd voor mensen, die misdaden tegen de staat hadden gepleegd, moest worden uitgebreid tot personen ,,die in verband met de crisis in het noorden een gevangenisstraf uitzitten''. De regering moest de directe verantwoordelijkheid op zich nemen voor de hervestiging van mensen ,,die uit hun vaderland zijn gevlucht, toen zij door de bandieten werden aangevallen''.

Minister van defensie vervangen

Op 31 januari 1989 meldde Radio Mogadiscio dat president Mohammed Siad Barre de minister van defensie, generaal-majoor Adan Abdullahi Nur, van zijn functie had ontheven en hem tot minister van toerisme (opnieuw een zelfstandig departement) had benoemd. Hussein Abdirahman Matan, tot dusver procureur-generaal, werd de nieuwe minister van defensie, waarmee voor het eerst sinds 1969 een burger op deze post werd benoemd.
Tegelijk werd generaal-majoor Mohammed Said Hirsi ,,Morgan'', een schoonzoon van de president, tot onderminister van defensie benoemd, terwijl generaal Maslah Mohammed Siad Barre, een zoon van de president, opperbevelhebber van de infanterie werd (Reuter).
Voorts werden nieuwe commandanten voor de marine, de luchtmacht en dc luchtverdediging benoemd, resp. generaal Said Abdallah Omar, generaal Mohammed Nur Dhudi en generaal Siad Daud.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

OPNIEUW CONFRONTATIE IN BIRMA

In de zomer van 1988 zag het ernaar uit dat een volksopstand het bewind van de eenheidspartij in Birma, de Birmaanse Socialistische Prog am Partij (BSPP), aan het wankelen had gebracht.
Op 23 juli 1988 aanvaardde de BSPP het ontslag van haar voorzitter Ne Win die het land op autocratische wijze had bestuurd sinds hij op 2 maart 1962 de macht had gegrepen. Na het vertrek van Ne Win volgde een bewind van 18 dagen van generaal Sein Lwin, die op 12 augustus 1988 aftrad toen bleek dat het vooral door studenten geleide protest ondanks hard militair optreden tot een ware volksopstand was uitgegroeid. (Zie pag. 545 e.v.-'88)
Op 19 augustus 1988 werd Sein Lwin vervangen door de burger Maung Maung. Deze probeerde de rust te herstellen door de militairen naar de kazernes terug te sturen en vrije verkiezingen in het vooruitzicht te stellen, als de bevolking voordien in een nationaal referendum ten gunste van een ineer-partijensysteem zou hebben beslist. Daarover moest echter eerst een uitspraak van een BSPP-congres worden afgewacht. Dit besloot op 10 september algemene verkiezingen volgens een meer-partijensysteem te doen houden zonder voorafgaand referendum.
Maar de oppositie eiste de onmiddellijke instelling van een interim-regering om op het verkiezingsproces toe te zien. Die kwam niet tot stand, met als gevolg dat de massabetogingen en stakingen voortduurden. Birma leek op weg naar chaos en anarchie.
Op 18 septembe 1983 volgde een militaire staatsgreep onder aanvoering van generaal Saw Maung. Deze beloofde weliswaar dat de aangekondigde verkiezingen zouden doorgaan, maar tegelijk werden alle demonstraties en samenscholingen verboden en werd een avondklok ingesteld. Tegen demonstranten, die deze maatregelen negeerden, werd door de militairen hard opgetreden. Binnen enkele dagen zouden ca. 1.000 doden zijn gevallen. Het verzet leek gebroken en aan de stakingen kwam een einde.
In het kader van de voorbereiding van de tot mei 1990 uitgestelde verkiezingen bood het militaire bewind de politieke partijen enige speelruimte. Op 28 maart 1989 hadden 223 partijen zich laten registreren. Ondanks deze wildgroei, die ook symptomatisch was voor de verdeeldheid onder de oppositie, werd geleidelijk duidelijk dat de Nationale Liga voor Democratie over de grootste aanhang beschikte en dat de leider van deze Liga, mevr. Aung San Suu Kyi, de grootste populariteit genoot. Zij is de 44-jarige dochter van generaal Aung San, de held van Birma's onafhankeliikheid. die op 19 juli 1947 werd vermoord.
Op 13 maart 1989 begon in Birma - voor het eerst sinds september 1988 - een reeks kleine protestdemonstraties van studenten en andere tegenstanders van het militaire regime. Aan het eind van die maand werden volgens Aung San Suu Kyi zeker 160 personen gearresteerd.
Op 21 juni kwamen in Rangoon ca. 500 personen bijeen om de een jaar eerder doodgeschoten demonstranten (pag. 546/3-'88) te herdenken. Toen Aung San Suu Kyi op de plaats van het incident bloemen wilde leggen, werd zij gearresteerd. Omstanders t achtten de arrestatie te voorkomen, waarop militairen het vuur openden. Eén demonstrant werd gedood, een ander raakte gewond. Ook drie studenten werden gearresteerd. De oppositieleider werd na een uur weer vrijgelaten met de waarschuwing ,,het volk niet te bewegen tot daden die tegen de overheid zijn gericht".
Op 22 juni beschuldigde een regeringswoordvoerder de Nationale Liga voor Democratie ervan doelbewust de pogingen van de militairen om een democratie te scheppen te verstoren. Hij noemde dat ,,dewerkwijze van de (verboden) Birmaanse Communistische Partij". De woordvoerder waarschuwde dat ,,als er pogingen worden ondernomen een rode machtsbasis te vestigen, wij onze macht zullen moeten aanwenden om dat te verhinderen".
Aung San Suu Kyi werd er persoonlijk van beschuldigd ,,ordeverstoringen aan te stichten en mensen en kinderen aan te moedigen tot uitdaging van het gezag". Deze aanval op de oppositie leidde op 23 juni tot een protestbetoging van ca. 2.000 jongeren in Railgoon.
Op 27 juni werden drie studentenleiders opgepakt en op 28 juni werd Aung Lwin, een lid van het uitvoerend comité van de Nationale Liga voor Democratie, gearresteerd.



Mevr. Aung San Suu Kyi, de dochter van de in 1947 vermoorde nationale held Aung San

Op 5 juli negeerden 10.000 mensen in Rangoon de staat van beleg om in Chinatown naar een toespraak van Aung San Suu Kyi te luisteren die dcmocratische veranderingen eiste en protesteerde tegen de arrestatie van oppositieleden en het onthouden van democratische vrijheden aan het volk. Op 6 juli ging opnieuw een grote menigte in Rangoon de straat op om de oppositieleider aan te horen.
Inmiddels had de militaire leider, generaal Saw Maung, op 3 juli tijdens een persconferentie verklaard dat ,,op dit moment 100% democratie niet mogelijk is". Maar hij verzekerde dat drie maanden voor de verkiezingen (van mei 1990) ,,alle democratische rechten worden hersteld, met uitzondering van het recht op demonstreren" *(NRC/H'blad* 6-7).
Ook verklaarde de generaal dat de strijdkrachten bij de verkiezingen ,,neutraal" zouden blijven. Maar tegelijk betoogde hij dat de ,,confrontatie"-politiek van sommige nieuwe politieke partijen het land en de zaak van de democratie meer kwaad dan goed zouden doen. Die ,,partijen moesten beseffen dat als studenten en jongeren deze politiek zouden overnemen, het volk, en niet de strijdkrachten, (daaronder) zullen lijden".
Op 7 juli trotseerden zeker honderden studenten de staat van beleg door bij de gesloten universiteit van Rangoon de bloedige aanval van het leger op studenten in 1962 te herdenken. Aung San Suu Kyi zei op een andere herdenkingsbijeenkomst die dag als antwoord aan generaal Saw Maung: ,,Wij willen een dialoog, geen confrontatie".
Ook ontplofte die dag een kneedbom bij de Syriam-olieraffinaderij, waardoor twee mensen om het leven kwamen.
Bij een volgende bomexplosie op 10 juli in het stadhuis van Rangoon vielen drie doden. Enkele uren ervoor had Aung San Suu Kyi in een nabijgelegen pagode een rede voor een grote menigte gehouden waarin zij opnieuw voor een dialoog met het militaire bewind pleitte.
Op 17 juli werden drie leden van de Nationale Liga voor Democratie gearresteerd, omdat zij de bomaanslag van 7 juli zouden hebben gepleegd. De dag ervoor waren al tien arrestaties verricht, nadat monniken en pelgrims bij het Waso-feest in de Shwedagonpagode slaags met veiligheidstroepen waren geraakt.
Eveneens op 17 juli gaf het militaire bewind plaatselijke militaire commandanten ruimere bevoegdheden voor het handhaven van de staat van beleg. Militaire rechtbanken konden overtreders ..summier" berechten. waarbij zware straffen in het vooruitzicht werden gesteld. Deze en andere

Weekblad 58ste jaargang No 3007, pag 44215-44230

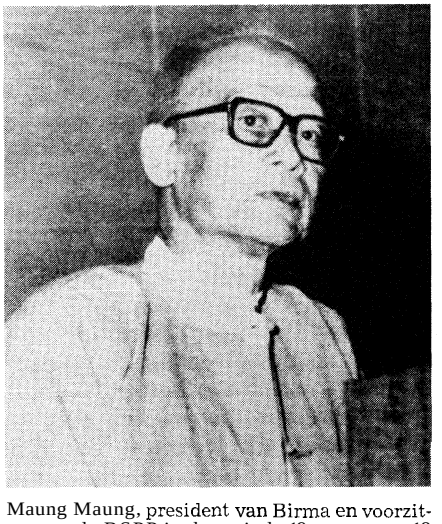
militaire maatregelen werden genomen met het oog op de 42ste verjaardag van de ,,martelarendag'', waarop de moord op generaal Aung San en zes medestanders wordt herdacht. Diens dochter Aung San Suu Kyi had aangekondigd die dag, 19 juli, een alternatieve mars naar het Mausoleum van de Martelaren te zullen leiden om daar kransen te leggen

Op 19 juli 's morgens gelastte Aung San Suu Kyi de mars af om bloedvergieten te voorkomen. In Rangoon waren inmiddels duizenden militairen samengetrokken. Niettemin negeerden ca. 1.400 mensen, onder wie veel studenten, het demonstratieverbod. Zij werden door militairen met de wapenstok uiteengedreven. Volgens de staatsradio werden 44 arrestaties verricht.
Op 21 juli bevestigde hrt militaire bewind dat mevr. Aung San Suu Kyi en generaal Tin Oo, resp. secretaris-generaal en voorzitter van de Nationale Liga voor Democratie, de voorgaande dag voor een jaar onder huisarrest waren gesteld. Zij werden beschuldigd van pogingen tot het zaaien van tweedracht binnen het leger en ,,het voedsel geven aan een openbare haat jegens de militairen'', aldus een mededeling van regeringswoordvoerder Kyaw Sann.
Op 23 juli werden in Rangoon vijf militaire tribunalen ingesteld om overtreders van de bepalingen van de staat van beleg te berechten.

Hieronder volgt een overzicht van de voornaamste politieke ontwikkelingen in Birma sinds medio augustus 1988.

Politiek hervormingsprogrummu *Maung* Maung. Voortdurende protesten

Nadat Maung Maung op 19 augustus 1988 de eerste burgerpresident van Birma in 26 jaar was geworden (pag. 549/3-'88), begon op 22 augustus een nieuwe reeks protestbetogingen en sta-



Maung Maung, president van Birma en voorzitter van de BSPP in de periode 19 augustus - 18 september 1988.

kingen. Massale demonstraties deden zich op 22 en 23 augustus voor in Rangoon, Mandaly, Tavoy en andere steden.
Op 24 augustus richtte president Maung Maung zich in een radiotoespraak tot de natie. Hij kondigde de opheffing van de staat van beleg in Rangoon en Prome aan. Ook zette hij bijzonderheden uiteen van een plan tot hervorming van het politieke systeem via de volgende procedure.

Op 12 september zou een buitengewoon congres van de BSPP bijeen worden geroepen waarop de kwestie van een nationaal referendum over een één-partijstelsel of een meer-partijensysteem opnieuw aan de orde zou komen.
Zou dit congres weigeren zo'n referendum te doen houden. dan zouden alle 14 leden van het centrale uitvoerende comité van de BSPP uit de partij treden. Zou het congres daarentegen met het referendum instemmen, dan zou een commissie van ..door het volk gerespecteerde'' personen morden ingesteld om erop toe te zien. De kwestie zou de volgende dag aan de Volksassemblée worden voorgelegd en het referendum zou dan omstreeks een maand later plaatsvinden.

Als het volk zich bij het referendum zou uitspreken ten gunste van een meer-partijensysteem in plaats van het één-partijstelsel, dan zou de grondwet morden geamendeerd en zouden algemene verkiezingen morden uitgeschreven. Bij die verkiezingen zouden de president en evenmin andere leden van de staatsraad of de ministerraad kandidaat zijn, zo stelde Maung Maung.

Na de toespraak van president Maung Maung werd de commissie o.l.v. opperrechter Tin Aung Hein tot toetsing van de publieke opinie (POSC) afgeschaft en werd het nationale uitgaansverbod opgeheven. Uit Rangoon werden 20.000 à 30.000 militairen teruggetrokken, hoewel sterke eenheden geconcentreerd bleven rondom de residentie van Ne Win, de Union of Burma Bank en de nationale omroep (Burma Broadcasting Corporation).

Op 25 augustus werden ca. 2.750 personen uit detentie ontslagen, o.w. Aung Gyi en andere ,,dissidenten''.
Maar de bevolking leek geen genoegen te willen nemen met het aangekondigde referendum, dat kennelijk werd beschouwd als een poging van de BSPP om tijd te winnen.
Reeds enkele uren na zijn vrijlating sprak Aung Gyi in Rangoon op 25 augustus een menigte van naar schatting 200.000 betogers toe. Hij sprak zijn ,,volledig vertrouwen in president Maung Maung en de voorzitter van de Raad voor Volksrechtspraak Tin Aung Hein'' uit, maar hij vroeg hen tegelijk ,,onmiddellijk een interim-regering te benoemen, teneinde het land te behoeden voor anarchie en bloedvergieten''.
Op 26 augustus betoogden meer dan een miljoen mensen in Rangoon. Bij de Shwedagon-pagode werd ruim een half miljoen betogers toegesproken door Aung San Suu Kyi, de dochter van de held van Birma's onafhankelijkheid Aung San. Zij verzocht president Maung Maung af te treden en vroeg de BSPP zichzelf te ontbinden. De instelling van een interim regering, die algemene verkiezingen zou moeten uitschrijven, was de enige manier om een eind te maken aan de onrust in het land. Tegelijk riep zij de bevolking op zich gedisciplineerd te gedragen, want ,,democratie kan slechts worden bereikt op een vreedzame en gemeenschappelijke manier'', waarbij het leger de belangen van net volk moest behartigen.
De voormalige minister van defensie en ex-stafchef, generaal Tin Oo, veroordeelde in een open brief aan president Maung Maung het geweld waarmee eerder tegen de betogers was opgetreden. ,,Duizenden mensenlevens zijn verloren gegaan en het land bevindt zich in de greep van een algemene staking die het hele bestuursapparaat verlamt'', aldus Tin Oo. Daarom u-as het de hoogste tijd het één-partijstelsel te vervangen door een meerpartijensysteem.
Eveneens op 26 augustus meldde Radio Rangoon - de voornaamste informatiebron, omdat er al twee dagen wegens stakingen geen kranten meer verschenen - dat er die week doden waren gevallen bij opstanden in gevangenissen.

Van 24-28 augustus kwamen gedetineerden in diverse gevangenissen in opstand, waaronder de Insein-gevangenis bij Rangoon cri de gevangenissen in Bassein en Sitwe. Daarbij zouden duizenden gedetineerden zijn ontsnapt.

In de Insein-gevangenis zouden ordetroepen het vuur op opstandige gevangenen hebben geopend, w-aardoor volgens de BBC ca. 1.000 gedetineerden zouden zijn gedood. Volgens andere berichten zouden de meeste slachtoffers door een brand in de gevangenis zijn omgekomen.

Op 28 augustus meldden diplomaten in Rangoon ,,een vrijwel volledige ineenstorting van de infrastructuur van de regering''. De stad zou in een aantal sectoren zijn verdeeld, die elk onder controle stonden van burgerwachten welke grotendeels door boeddhistische monniken werden geleid.
Volgens posters in Rangoon zou het bestuursapparaat van de BSPP in 16 steden zijn vervangen door volkscomités o.l.v. studenten en boeddhistische monniken. Dat zou zijn gebeurd in Mandalay (de tweede stad van het land), Monywa, Sagain, Magwe, Aunglan, Akyab, Myothit, Kayan, Syrium, Kyauktan, Moulmein, Mergyi, Kawthaung, Myawaddy, Kawkareik en Pegu. Die volkscomités zouden accijns heffen bij winkeliers. Zij zouden de openbare gezondheidszorg en politietaken hebben overgenomen.
Voorts werden de gevolgen van de aanhoudende stakingen merkbaar. Er werd melding gemaakt van beginnende tekorten. In Rangoon waren veel levensmiddelen niet meer te koop, terwijl de benzinepompen al dagen waren gesloten. Bovendien stegen de prijzen van de eerste levensbehoeften.
Oppositieleider Aung Gyi verklaarde op 28 augustus dat het niet veel scheelde of de situatie loopt uit de hand. ,,De tijd dringt. De regering moet snel handelen en de bevolking democratie geven.''



Op 27 mei 1989 deelde een regeringswoordvoerder in Birma mee dat de naam van het land was gewijzigd van Unie van Birma in Unie van Myanma. De naamsverandering zou zijn doorgevoerd om aan te geven dat in het land niet alleen Birmanen wonen, maar ook talloze andere etnische groeperingen. Tegelijk werden ook de namen van een aantal steden gewijzigd. Zo zou de hoofdstad Rangoon voortaan Yangon heten.

Omdat een desbetreffende officiële proclamatie tot dusver is uitgebleven, is in de internationale pers nog steeds sprake van Birma en Rangoon.

Wel verschenen op 28 augustus weer kranten, die kennelijk niet waren gecensureerd.

Oprichting oppositie-alliantie. Vorming *studentenunie*. *Ultimatum* oppositie

Op 29 augustus richtte een aantal oppositiefiguren de Liga voor Democratie en Vrede op met een 21 leden tellend uitvoerend comité. Daartoe behoorden ex-premier U Nu (81) als leider, ex-president Mahn Win Maung (72) als voorzitter en generaal b.d. Tin Oo als secretaris. De 21 leden beloofden ,,tepogen de legitieme eisen van de betogers die de democratie verlangen in te willigen" en ,,alles te doen wat in hun vermogen ligt om een eind aan de moeilijkheden te maken".

Twee andere bekende oppositiefiguren, Aung Gyi en Aung San Suu Kyi, maakten geen deel van de Liga uit, maar haar woordvoerder, Khaung Nyunt, verklaarde dat zij zouden worden uitgenodigd zich bij de Liga aan te sluiten.

Ook studentenleider Min Ko Naing maakte geen deel uit van de Liga. Maar op 29 augustus vormden studenten op de campus van de universiteit van Rangoon een illegale studentenunie, als voortzetting van de in 1962 ontbonden organisatie Mip Ko Naing werd als voorzitter van het uitvoerend comité aangewezen

Op 1 september vond opnieuw een nationale staking plaats, waartoe door studentenleiders was opgeroepen Ruim een half miljoen mensen betoogden in Rangoon voor invoering van de democratie en afschaffing van het één-partijsysteem Onder hen was een afvaardiging van het ministerie van defensie

Dezelfde dag verklaarde president Maung Maung zich voor de staatsradio bereid de vorming van de studentenunie te accepteren, maa dat was de ,,maximale concessie" die hij kon doen Hij verwierp dc installatie van een interim-regering, omdat hij niet in strijd met de grondwet kon handelen De bevolking moest rustig wachten op het speciale BSPP-congres dat op 12 september bijeen zou komen.

Op 2 september verklaarde Aung San Suu Kyi dat de weigering van Maung Maung snel hervormingen in te voeren ,,totaal onaanvaardbaar is voor het volk". Een woordvoerder van het ,,supervisiecomité van de studentenbeweging" - die 111 organisaties en 200.000 leden zou omvatten - eiste dat uiterlijk op 7 september dc vorming van een interim-regering moest zijn verwezenlijkt, anders zou voor 8 september een nationale staking en een massaprotest worden uitgeroepen.

Op 5 september schaarden oppositieleiders als generaal Tin Oo en Aung San Suu Kyi zich achter het studenten-ultimatum

Diezelfde dag betuigden leden van de 502de luchtmachtgroep hun steun aan de eisen van de oppositie.

Op 6 september gaven ca. 3.000 veteranen gehoor aan een oproep van generaal Tin Oo voor een bijeenkomst in een boeddhistische pagode in Rangoon. Zij ondersteunden diens eis dat de regering onmiddellijk plaats moest maken voor een interim-regering. Bij die gelegenheid riepen Bo Ye Htut en acht andere overlevenden van de ,,30 kameraden" de strijdkrachten op zich aan de zijde van het volk te scharen De ,,30 kameraden", tot wie ook generaal Ne Win behoorde, hadden onder leiding van Aung San het Birmaanse leger opgericht en de onafhankelijkheidsstrijd tegen de Britten gevoerd. Bo Ye Htut zei nu: ,,Aung San richtte het leger op om het volk te steunen, niet één enkele partij.

Op die bijeenkomst zei Win Htain, een adjudant van generaal Tin Oo, 17 officieren van de 77ste Lichte Infanteriedivisie te kennen die maren gedeserteerd.

Terwijl de protestbetogingen vreedzaam verliepen, was er op 5 september voor het eerst sinds enige tijd weer sprake van gewelddadige incidenten in Rangoon In de buitenwijk South Okkapala kwam het in de nacht van 5 op 6 september tot een treffen tussen plunderaars, burgerwachten en buurtbewoners, waarbij zeker 50 en mogelijk 200 mensen werden gedood.

Nadat 80 jongeren een biscuitfabriek waren binnengedrongen en aan het plunderen waren geslagen, kwam een burgerwacht van 15 monniken, studenten en andere vrijwilligers tussenbeide. Zij werden door de plunderaars overineesterd. Daarop werden versterkingen gestuurd die acht burgerwachters dood aantroffen. Vervolgens werd de fabriek door honderden buurtbewoners bestormd die de strijd met de plunderaars aangingen. Daarbij werden aan beide kanten mensen doodgeslagen, onthoofd en opgehangen. Toen de buurtbewoners ontdekten dat de plunderaars in de nabijgelegen wijk, Ward 13, woonden, werden hun huizen in brand gestoken, waarbij veel mensen in de vlammen omkwamen.
Een van de gevangengenomen plunderaars bekende dat hij 5.000 kyats had gekregen om naar de fabriek te gaan, terwijl een ander verklaarde te zijn betaald om herrie te schoppen. Diverse van de plunderaars waren onlangs uit de gevangenis ontslagen. De recente vrijlating van 10.000 criminele gevangenen was volgens sommige commentaren ren poging van de regering om chaos te scheppen en de oppositie in diskrediet te brengen.
Volgens verschillende waarnemers werden de steeds vaker voorkomende plunderingen soms uitgelokt door handlangers van de regering doordat de deuren van voedseldepots opzettelijk werden opengelaten.

Op 6 september kondigde de regering via de staatsradio aan dat de boeren voortaan hun belastingen in natura mochten betalen, maar over het ultimatum van de oppositie werd niet gerept.
Op 7 september gaf de regering liet leger opdracht met scherp te schieten op plunderaars. ,,Zij die vreedzaam demonstreren'' hebben van het leger niets te vrezen, aldus de radio.
Nadat het ultimatum was verstreken, gaven miljoenen mensen op 8 september in Rangoon, Mandalay en andere steden gehoor aan de oproep inzake een algemene staking. De massabetogingen verliepen nagenoeg vreedzaam. Wel zouden 17 plunderaars gewond zijn geraakt, toen zij door militairen werden beschoten.

U Nu vormt tegenregering

Op 9 september maakte ex-premier Oo Nu de vorming van een tegenregering van 25 leden bekend, waarin hijzelf de functie van premier vervulde. Hij deelde de pers mee: ,,Ik heb de macht teruggenomen, waarvan generaal Ne Win mij (in 1962) heeft beroofd...'' Generaal Tin Oo werd minister van defensie in de tegenregering. Onder de overige leden waren ex-president Mahn Win Maung, oud-parlementsvoorzitter Bohmu Aung en de voormalige minister van voorlichting (onder Ne Win), kolonel Saw Mjint.
U Nu schreef voor 9 oktober algemene verkiezingen uit. Hij zegde toe de macht te zullen overdragen aan de persoon of partij die deze verkiezingen zou winnen.

Een andere prominente oppositieleider, generaal Aung Gyi, liet weten dat hij het geheel oneens was met de ,,gewaagde'' en ,,overhaaste'' stap van U Nu. Hij was blij dat zijn naam niet op de ministerslijst voorkwam. Daarop ontbrak ook de naam van Aung San Suu Kyi, die verklaarde: ,,Ik ben alleen bang dat zo'n stap verdeeldheid kan zaaien onder de bevolking Als het volk er voor is, ben ik er ook voor'' Zij zouden naar eigen zeggen ook niet door U Nu zijn geraadpleegd
Noch de regering van Maung Maung, noch de legertop reageerden op het initiatief van U Nu Wel werd op 9 september in Rangoon opnieuw een massabetoging voor het aftreden van Maung Maung gehouden, waarbij zich ook ca 200 militairen van de luchtmacht aansloten Deze waren afkomstig van luchtmachtbasis 502, de grootste van Birma

BSPP-congres keurt vrije verkiezingen met meer partijen goed. Oppositie verwerpt *verkiezingsvoorstel*

OP 10 september kwam het speciale congres van de BSPP in Rangoon bijeen, twee dagen eerder dan door Maung Maung was aangekondigd. Met ruim 75% van de afgevaardigden besloot het congres om vrije algemene verkiezingen onder een ineer-partijetisysteem te houden zonder voorafgaand referendum.
Op 11 september stemde de Volksassemblée in een spoedzitting met dit besluit in. Zij benoemde een nieuwe, vijf leden tellende verkiezingscommissie. De staatsraad werd gemachtigd de voorschriften van de grondwet alsmede andere wetten en decreten welke het houden van algemene verkiezingen in het kader van een meer-partijensysteem in de weg stonden te annuleren of op te heffen.
Terwijl over het tijdstip waarop die verkiezingen zouden plaatsvinden nader moest worden beslist, maakte president Maung Maung nog op 11 september bekend dat de verkiezingen binnen drie maanden zouden worden gehouden, ergens tussen eind oktober en begin december.
Maar ondanks dit besluit duurden de demonstraties op 11 en 12 september voort in Rangoon. De betogers eisten het onmiddellijke aftreden van president Maung Maung en zijn regering ten gunste van een neutrale interim-regering die vrije verkiezingen moest organiseren.


Ex-premier U Nu.

Op 12 september stelden generaal Tin Oo, Aung San Suu Kyi en generaal Aung Gyi - die reeds hadden laten weten dat zij niet aan de aangekondigde algemene verkiezingen zouden deelnemen - in een gezamenlijke brief aan president Maung Maung dat de BSPP-regering moest aftreden alvorens er eerlijke verkiezingen konden plaatsvinden. Tin Oo had inmiddels de hem door U Nu aangeboden ministerspost geweigerd, waarna U Nu op 12 september van de tegenregering afzag.
Dezelfde dag deelde de All-Burma Student Union pamfletten uit waarin zij stelde dat dit de laatste dag van het vreedzame protest zou zijn. Als de regering niet om 20.00 uur (plaatselijke tijd) aftrad, zouden de studenten gaan vechten voor de democratie.
Op 13 september deelden de drie oppositieleiders Tin Oo, Aung San Suu Kyi en Aung Gyi de officiële verkiezingscommissie mee dat zij weigerden mee te werken aan de verkiezingen die door de regering van Maung Maung zouden worden georganiseerd.
Na hun overleg met de verkiezingscommissie hadden de drie oppositieleiders een bijeenkomst inet vertegenwoordigers van de studenten en de boeddhistische monniken, waarbij ook ex-premier U Nu aanwezig was. De studenten drongen bij de oppositieleiders aan op eenheid en de onmiddellijke vorming van een overgangsregering. Die zegden toe binnen 48 uur met een antwoord te komen.
Op 14 september werd het openbare leven in Rangoon opnieuw verlamd door een algemene staking en een massale demonstratie van 200.000 a 300.000 mensen.
Dezelfde dag kwamen de drie oppositieleiders met hun antwoord. Zij Spraken zich uit vóór een geweldloze machtswisseling en tegen de vorming van een tegenregering. De huidige machthebbers moest nog ,,enige dagen'' de tijd worden gegund de macht ordentelijk over te dragen aan een interim-regering. Tin Oo zei dat mocht de BSPP-regering niet wensen af te treden er dan een schaduur-regering zou worden gevormd.
Terwijl de massaprotesten aanhielden, maakten diplomaten melding van geruchten over indirecte contacten tussen de oppositie en de regering. Oppositieleider Aung Gyi zei op 16 september dat een interim-regering ,,een armlengte'' verwijderd was.

Militairen en *ambtenaren* uit BSPP

Op 16 september bepaalde de regering per decreet dat militairen en ambtenaren met onmiddellijke ingang geen lid meer van de eenheidspartij BSPP mochten zijn. Volgens Radio Rangoon was de maatregel bedoeld om ervoor te zorgen dat de komende verkiezingen werkelijk vrij zouden zijn.



Boeddhistische monniken betogen tegen het regime en vóór democratie

Militaire staatsgreep. Gewelddadig optreden tegen betogers

Op 18 september namen de strijdkrachten onder aanvoering van generaal Saw Maung, stafchef van het leger en minister van defensie, de macht in Birma over. Volgens Radio Rangoon was dit gebeurd om ,,een tijdig halt toe te roepen aan de verslechterende omstandigheden in heel liet land''. Voorts werd meegedeeld dat de aangekondigde verkiezingen met meerdere partijen zouden doorgaan, zodra orde op zaken was gesteld.
De machtsovername gebeurde namens de ,,Organisatie voor de opbouw van recht en orde in de staat'', die uit 19 hoge officieren bleek te bestaan. Onder hen was de chef van de militaire inlichtingendienst, bi-igade-generaal Khin Nyunt.

Later op 18 september werd bekendgemaakt dat alle staatsinstellingen - de Volksassemblée, de staatsraad en de ministerraad - waren ontbonden. Alle demonstraties en sainenscholingen van meer dan vier personen werden verboden en er werd een avondklok (20.00 - 4.00 uur) ingesteld. Ambtenaren kregen de opdracht uiterlijk op 19 september het werk te hervatten.
Ondanks het demonstratie - en samenscholingsverbod gingen betogers, geleid door studenten en boeddhistische monniken, in Rangoon de straat op. De betogers trokken zich ook niets aan van de avondklok. In de loop van de nacht en de volgende morgen braken gevechten uit tussen betogers en militairen. Diplomaten meldden dat militairen in het wilde weg op demonstranten schoten elke ten dele be apend waren met stokken, speren, kruisbogen en katapulten waarmee in gif gedoopte fietsspaken werden afgeschoten. Aan het eind van de dag (19 september) zouden volgens schattingen alleen al in Rangoon 300 tot 500 doden zijn gevallen, meest onge apende burgers (o.w. veel studenten) maar ook zeker 20 militairen. Twee oppositieleider, Tin Oo en Aung San Suu Kyi, riepen in een verkla ing op tot beëindiging van het bloedvergieten.

Ook op 19 september werd in een door generaal Saw Maung ondertekend decreet de wet ter bescherming van de nationale solidariteit (uit 1964) afgeschaft, op grond waarvan alle politieke partijen behalve de BSPP illegaal waren verklaard.

Op 20 september 's ochtends was het centrum van Rangoon uitgestorven. Alleen bij de universiteit en in de arbeiderswijk Zuid-Okkalapa werd nog tussen militairen en betogers gevochten. Aan het eind van die dag bedroeg het officiële dodental 121. Maar leden van de oppositie, artsen en diplomaten spraken van een dodental in de buurt van 1.000.

Regering Saw Maung

Op 20 september maakte Radio Rangoon de samenstelling van de nieuwe regering bekend. Die bestond uit acht militairen en één burger. Generaal Saw Maung bleef minister van defensie en werd bovendien minister van buitenlandse zaken. De commandant van de marine, schout-bij-nacht Maung Maung Khin, werd minister van planning en financiën, energie en mijnbouw. De luchtmacht-commandant, generaal-majoor Tin Tun, werd belast met de portefeuille van transport, verbindingen en bouwnijverheid. Generaal-majoor Phone Myingt werd minister van binnenlandse en religieuze raken alsmede van voorlichting en cultuur. De enige burger, Pe Thein, kreeg de portefeuille van gezondheid.
De volgende dag werd bekendgemaakt dat het kabinet generaal Saw Maung tot premier had aange ezen

Naar verluidt maakten alle militaire leden deel uit van de junta, die nu onder een andere naam, de Staatsraad voor herstel van recht en orde (State Law and Order Restoration Council - SLORC), opereerde.

Houding oppositie Voorberezding verkiezingen Registratie eerste partijen

Nog op 19 september hadden de oppositieleiders Aung Gyi, Tin Oo en Aung San Suu Kyi toegezegd ,,hun strijd voor de democratie met verschillende middelen en tot de verwezenlijking van dit doel voort te zetten''. Maar tegelijk vroegen zij de nieuwe machthebber, generaal Saw Maung, om een onderhoud.
Daarentegen verklaarde studentenleider Min Ko Naing op 20 september dat het optreden van het (militaire) bewind had aangetoond dat de tijd van praten nu voorbij was.
Ex-premier U Nu proclameerde op 19 september opnieuw een tegenregering onder zijn leiding, waarvoor hij de steun van studenten zou hebben ontvangen. Hij kenschetste het regime van Saw Maung als een illegale rebellenregering (*NZZ* 21-9).

Op 22 september riep generaal Saw Maung de oppositie op politieke partijen te vormen om mee te doen aan de verkiezingen. Zij zou ook gebruik mogen maken van radio en televisie. De generaal vroeg de oppositie om over v ede te praten. Oppositieleiders noemden dit aanbod ,,hypocriet''. Aung San Suu Kyi zei dat de regering eerst maar een eind aan de schietpartijen moest maken en een toestand moest scheppen waarin ruimte was voor democratische demonstraties en vrijheid van meningsuiting.
Generaal Saw Maung verklaarde op 23 september dat de enige rol van de oppositie was het onder controle brengen van haar aanhang, niet het stellen van eisen aan de regering. Hij stelde dat het leger ,,absoluut geen zin (had) voor een langere periode aan de macht te blijven'' en verzekerde dat hij ,,zo snel mogelijk'' verkiezingen zou organiseren.

Op 24 september maakten Tin Oo, Aung Gyi en Aung San Suu Kyi bekend dat zij een Nationaal Verenigd Front voor Democratie (NUFD) hadden gevormd, dat zich ten doel stelde met vreedzame middelen te strijden voor een ,,werkelijk democratische regering''.
Op 25 september zei Tin Oo dat de drie leiders m.b.t. de verkiezingen van mening waren veranderd. Het NUFD sloot niet meer a priori een deelneming aan de verkiezingen uit. Een woordvoerder van Tin Oo ging nog ver der. Hij liet weten dat het NUFD zich weldra bij de verkiezingscommissie zou laten registreren en kandidaten voor alle 472 parlementszetels zou aanwijzen „We zullen de regels en voorwaarden van de verkiezingscommissie opvolgen'', aldus de woordvoerder, want anders ,,zullen wij worden genegeerd''. Overigens erkende deze woordvoerder dat de oppositie over de ver-

kiezingen verdeeld was Niet alleen bleven militante studentenorganisaties zich tegen elke samenwerking met de militairen verzetten, maar ook expremier U Nu wees een deelneming aan de verkiezingen van de hand.
De voormalige eenheidspartij, de Birmaanse Socialistische Program Partij (BSPP), veranderde eveneens op 26 september haar naam in Nationale Eenheidspartij (NUP) of Taingyintha Silonenyinyutye. Radio Rangoon meldde op 29 september dat U Tha Kyaw, minister van transport en verbindingen onder Maung Maung, tot partijvoorzitter was gekozen.
Om verwarring met de Nationale Eenheidspartij (NUP) te voorkomen wijzigde het NUFD op 27 september zijn naam in de Nationale Liga voor Democratie, die op die dag formeel door de drie eerder genoeinde leiders werd opgericht. Aung Gyi (70) werd tot voorzitter gekozen, Tin Oo (61) tot vice-voorzitter en Aung San Suu Kyi (43) tot secretaris-generaal en woordvoerder. In het 12 leden tellende bestuur werden drie plaatsen vrijgehouden voor vertegenwoordigers van de etnische minderheden. Aung Gyi riep op tot de onmiddellijke vorming van een interim-regering ,,als enige manier om de huidige crisis in het land op te lossen".

In een manifest sprak de Liga haar steun uit aan de algemene staking van ambtenaren en arbeiders. Zij drong er bij de stakers op aan het ultimatum van de junta om op 3 oktober het werk te hervatten te negeren. Terwijl de Liga protesteerde tegen het ,,brute optreden" van het leger tegen studenten, monniken en andere tegenstanders van het regime, dat omstreeks 1.000 zou hebben gevergd, maakte regeringswoordvoerder U Kyaw Sann op 27 september bekend dat sinds 18 september 348 ,,vandalen en plunderaars" waren doodgeschoten.

Op 28 september liet de Nationale Liga voor Democratie zich officieel als politieke partij registreren.



Generaal Saw Maung, de leider van het militaire bemind in Birma.

Datzelfde deed toen ook een tweede oppositiepartij, de Democratische Partij, die door aanhangers van ex-premier U Nu was gevormd. De voornaamste figuren in deze partij waren U Thu Wai en Bohmu Aung (een van de ,,30 kameraden").
Ook op 28 september kondigde de linkse leiaer Thakin Lwin de oprichting aan van de Nationale Democratische Partij.
Op 4 oktober stemde de verkiezingscommissie, aldus de staatsradio. in met de registratie van een nieuwe oppositiepartij, de Democratische Volkspartij, welke de week tevoren was opgericht door Aung Than, een broer van de nationale held Aung San (*AFP/Le* Monde 6-10-'88).

Stakingen beëindigd

Ondanks oproepen van oppositieleiders bleek op 3 oktober dat de meeste stakers gehoor hadden gegeven aan het ultimatum van het militaire bewind om weer aan het werk te gaan. Volgens officieuze bronnen zou 80% à 90% van de stakers weer aan het werk zijn gegaan, terwijl volgens Radio Rangoon 96,8% van de ambtenaren het werk op de ministeries had hervat

Maar oppositielederi en diplomaten meldden dat in de week van 3 oktober honderden ambtenaren waren ontslagen of gearresteerd, omdat zij een rol zouden hebben gespeeld bij de anti-regeringsdemonstraties vóór 18 september. In een aantal sectoren moesten ambtenaren een belofte ondertekenen verder niet mee te doen aan politieke activiteiten dan wel een verklaring afleggen over hun deelneming aan protesten in de voorgaande maanden. Ook zouden talrijke hoge functionarissen met vervroegd pensioen zijn gestuurd.
Op 17 oktober deelde een legerwoordvoerder mee dat er die maand al 1.120 ,,daklozen, zwervers, gokkers en andere ordeverstoorders" in Rangoon waren opgepakt en naar afgelegen gebieden bij de grens met Thailand waren gestuurd om daar als munitiedragers te worden ingezet voor het leger in de strijd tegen de ethnische guerrillagroepen.

Lot studenten

Op 4 oktober patrouilleerden soldaten in de straten van Rangoon op zoek naar studenten-activisten die tot op het laatst hadden getracht stakers van werkhervatting te weerhouden. Volgens diplomaten dreven de arrestaties van activisten duizenden studenten op de vlucht. Een deel van hen zou in Birma zijn ondergedoken, anderen gingen naar het buitenland.
Op 11 oktober meldde de staatsradio dat ca. 2.000 studenten zich hadden aangesloten bij Karen-rebellen, terwijl 1.000 andere studenten zich bij de etnische minderheid van de Mon hadden gevoegd.
Op 17 oktober verklaarde een regeringswoordvoerder dat deze vluchtelingen tot 18 november de tijd kregen om terug te keren. Zij konden dan nog op gratie rekenen, maar daarna zouden zij als opstandelingen worden beschouwd. Later werd officieel gemeld dat de uiterste datum voor terugkeer tot eind 1988 was opgeschoven.
Op 26 december werden de eerste 89 Birmaanse studenten van een luchtmachtbasis in Thailand (provincie Tak) naar Rangoon overgevlogen. Volgens een Thaise legerofficier keerden zij vrijwillig terug; nog 38 andere studenten zouden volgen.
Op 6 januari 1989 sprak het Amerikaanse State Department zijn ongerustheid uit over ,,geloofwaardige berichten" dat sommige studenten bij hun terugkeer in Rangoon zouden zijn gearresteerd en gedood. Dit werd nog dezelfde dag door de Birmaanse regering tegengesproken.
Maar op 13 januari meldde Amnesty International dat ten minste drie teruggekeerde studenten waren gearresteerd en dat een 21-jarige student na zware mishandeling door militairen op 30 december 1988 was overleden, twee dagen nadat hij was vrijgelaten. Volgens Amnesty zou Thailand de studenten onder dwang hebben teruggestuurd.
Volgens de *Financial* Times (17-1) waren tot dan toe 2.600 van de 3.000 studenten (officiële schatting) die naar gebieden onder controle van de etnische opstandelingen waren gevlucht teruggekeerd. Eind januari noemde de Birmaanse regering een totaal van 2.313 teruggekeerde vluchtelingen.

Buitenlandse correspondenten werden door het militaire bewind uitgenodigd om teruggekeerde studenten te ontmoeten. Hoewel de meesten van hen verklaarden vrijwillig te zijn gerepatrieerd, adviseerde zij hun collega's in de jungle (naar schatting 6.000) niet terug te keren, aldus The Times (21-1).
Hoewel de tot 31 januari verlengde termijn voor terugkeer toen formeel afliep, bleven 27 opvangcentra van de regering open.

Scheuring in Nationale Liga. Wildgroei partijen

Op 3 december 1988 trad Aung Gyi als voorzitter van de Nationale Liga voor Democratie af, nadat de 42 leden tellende centrale raad met grote meerderheid zijn beschuldiging had verworpen dat acht leden van die raad, supporters van secretaris-generaal Aung San Suu Kyi, communisten waren die tegen de belangen van de partij handelden.
Aung San Suu Kyi verklaarde tegenover de Financial Times (13-12-'88) dat de ,,kwestie niets te maken had met communisme en anti-communisme", maar alles te maken had ,,met hoe de partij werd geleid". De kwestie was volgens haar zeggen ,,zuiver en democratisch opgelost" en betekende ,,een triomf voor democratische beginselen"
Aung Gyi vormde daarop een nieuwe groep, de Union National Democracv Party".
Bijna vier maanden na dc militaire

staatsgreep had de verkiezingscommissie, aldus de *New* York Times *(Volkskrant* 11-1-'89), toestemming gegeven voor de oprichting van 181 politieke partijen. Daaronder was, als 143ste, op 22 november 1988 de politieke partij van ex-premier U Nu, de Liga voor Democratie en Vrede. Maar zijn naam kwam niet voor op de lijst van bestuursleden.
NYT-correspondent Steven Erlanger berichtte voorts o.a.:
Maar hoewel de registratie van politieke partijen nog steeds doorgaat, blijven politieke activiteiten nog aan strenge beperkingen onderlievig. Bijeenkomsten van meer dan vijf mensen tegelijk zijn verboden, evenals kritiek leveren op de strijdkrachten. En terwijl de (ex-BSPP) Nationale Eenheidspartij geen strobrrcd in de weg wordt gelegd bij de fondsenwerving voor de partijkas en andere activiteiten, hebben de militaire autoriteiten wel degelijk paal en perk gesteld aan de groei van de Liga, die naar eigen zeggen een half miljoen leden telt.
Twee maal heeft oppositieleidster Aung San Suu Kyi zich buiten de hoofdstad Rangoon begeven oin campagne te voeren. Bij de laatste gelegenheid, drie weken geleden in Moulmein, werden dertien plaatselijke Liga-leiders gearresteerd. Vóór haar komst was de bevolking al via de luidsprekers gewaarschuwd niet de straat op te gaan om Aung San Suu Kyi toe te juichen of bloemen aan te bieden. Maar desondanks kwam er een grote menigte op de been, die haar auto bedolf onder de bloeseins.
Sinds 31 december is het bovendien verboden partijsymbolen te voeren op partijkantoren op het niveau van dorp of district. Aung San Suu Kyi wordt er door de autoriteiten voortdurend van beticht dat zij zich omringt met communisten en laat onderhouden door het buitenland. Ook is zij volgens het bewind niet Birmaans genoeg, omdat zij een deel van haar leven in Oxford heeft gewoond met haar Britse echtgenoot. hoogleraar in de Tibetaanse geschiedenis (...)"

Verkiezingen voor *1990* aangekondigd. Publikatie *ontwerp-kieswet*

Op 15 februari 1989 maakte de oerkiezingscommissie bekend dat de SLORC had ingestemd met het houden van parlementsverkiezingen met deelneming van meerdere partijen in mei 1990 (Reuter 17-2).
Op 1 maart publiceerde de verkiezingscommissie een ontwerp-kieswet voor de Volksassemblée, waarin de SLORC zich verplichtte ,,vrije en eerlijke meer-partijenverkiezingen te houden op een systematische en ordelijke wijze". Eerder was aangekondigd dat deze verkiezingen binnen 14 maanden na de publikatie van het wetsontwerp zouden plaatsvinden.
Volgens de in februari gepubliceerde wet inzake de registratie van politieke partijen stond de mogelijkheid tot registratie tot uiterlijk 28 februa i open. Op deze datum was het aantal geregistreerde partijen opgelopen tot 223. Bij de verkiezing van de 489 leden tellende Volksassemblée waren volgens de ontwerp-kieswet vijf categorieën van deelneming aan de verkiezingen uitgesloten: 1) leden van de strijdkrachten; 2) leden van religieuze orden; 3) ,,individuen of leden van organisaties die religie misbruiken voor politieke doeleinden"; 4) personen in ,,contact met opstandige groepen"; en 5) burgers ,,die aansp aak kunnen ma-


Oppositieleider Aung Gyi

keil op de rechten en privileges van een onderdaan of burger van een vreemde mogendheid". Volgens de Far Eastern *Economic* Review (23-3) betrof de vijfde categorie een poging om Aung San Suu Kyi, de secretaris-generaal van de Nationale Liga voor Democratie, het kiesrecht te ontnemen. Het wetsontwerp bepaalde de stemgerechtigde leeftijd op 18 jaar. De minimum leeftijd voor verkiesbare kandidaten werd teruggebracht van 24 naar 21 jaar.

Nieuwe protesten. Arrestaties

Op 13 maart vonden in Birma manifestaties plaats ter nagedachtenis van de student wiens dood een jaar eerder de aanleiding had gevormd tot het studentenprotest (zie pag. 546/2-'88). Duizenden studenten en boeddhistische monniken alsmede oppositieleiders, ow Tin Oo en Aung San Suu Kyi, namen aan de eerste grote bijeenkomst, welke door het regime u-as toegestaan, deel.
Maar op 16 maart werd een mars van enkele duizenden studenten in Rangoon door ge apende militairen tegengehouden.
Op 23 maart werd een van de prominentste studentenleiders, Min Ko Naing, door het militaire bewind gearresteerd Hij zou zich schuldig hebben gemaakt aan acties ,,in strijd met de wet en de orde" en met het voorbereiden van onlusten op de dag van de strijdkrachten (27 maart). Regeringswoordvoerder Kyaw Sann waarschuwde op 24 maart dat de militairen streng zouden optreden tegen elke poging tot protest tegen het regime van generaal Saw Maung.

Niettemin vonden op 27 maart in Railgoon en Mandalay demonstraties tegen het militaire regime plaats, waarbij in Mandalay 3.000 mensen betrokken waren. In de volgende dagen werden meer dan 160 mensen gearresteerd, aldus Aung San Suu Kyi. Meer dan de helft van de arrestanten u-as volgens haar lid van de Nationale Liga voor Deinocratie. De regering erkende dat 17 personen waren opgepakt, o.w. Min Ko Naing.

INTERNATIONALE ZAKEN

ALGEMEEN

VIJFDE INTERNATIONALE CONFERENTIE OVER AIDS

Van 4 - 9 juni is in Montreal voor de vijfde maal een internationale conferentie van wetenschappers gehouden over de ziekte AIDS (vierde conferentie pag. 660/1 e.v.- 1988; eerste drie conferenties pag. 591/3 e.v. - 1987).
Op de openingsdag van de conferentie heeft president Kenneth Kaunda van Zambia een dringend beroep gedaan op wetenschappers en regeringen om tegen elke prijs zo snel mogelijk efïcctieve middelen te vinden tegen de ziekte.
Kaunda riep de Westerse wereld op om de gelden die nu naar de ontwikkeling van nucleaire wapens gaan te besteden aan AIDS-onderzoek.
,,AIDS moet hoe dan ook worden gestopt. Het onderzoek mag worden betaald in roebels of in dollars. Om de ziekte te stoppen moeten wij fondsen onttrekken aan juist die dingen die op onze zelfvernietiging zijn gericht", zei Kaunda ten overstaan van elfduizend wetenschappers die de vijfde internationale conferentie over AIDS in Montreal bezoeken.

,,U zult mij vergeven dit politieke onderwerp zo persoonlijk kleur te geven", zei Kaunda, ,,maar op 21 december 1986 heb ik een van mijn vijf zonen aan AIDS verloren Hij heeft dapper gevochten tegen een vijand, die voor het menselijk lichaam nog te sterk is."
De oorzaak van Masuzgo Gwebe Kaunda's dood werd door zijn vader ruim een jaar verzwegen, daarna heeft de president zich op internationaal vlak opgeworpen als een van de hartstochtelijkste pleitbezorgers van het AIDS-onderzoek.

Verspreiding van de ziekte

Di: Jonathan M. Mann, directeur van het AIDS-programma van de Wereld Gezondheids Organisatie (WHO), maakte bij de opening bekend dat op 1 juni 149 landen samen 157.191 gevallen van AIDS hadden gemeld.
Van dat totaal is 69 procent gerapporteerd door 43 landen in Noord- en Zuid-Amerika, zestien procent door 47 Afrikaanse landen, 14 procent door 28 Europese landen en de overige een procent door 31 landen in Azië en Oceanië.
Deze rapportage staat echter zo ver van de feiten dat Mann goede gronden heeft om te ve onderstellen dat het echte aantal slachtoffers van de ziekte inmiddels op een half miljoen ligt, driemaal hoger dan het officieel gemelde aantal. Zo hebben de Afrikaanse landen samen 24.686 gevallen aangemeld, de WHO houdt het werkelijke cijfer op ongeveer 270.000.
,,In dit decennium zijn tussen de vijf- en tien miljoen mensen door het virus geïnfecteerd. Als we de meest behou-

dende schatting aanhouden betekent dat voor het Afrikaanse continent 2,5 miljoen seropositieven, twee miljoen voor Noord- en Zuid-Amerika, een half miljoen voor Europa en zo'n honderdduizend in Azië en Oceanië", aldus Mann.
De meeste zorgen baren de WHO op dit ogenblik de Aziatische landen. ,,Eind 1987 bijvoorbeeld bedroeg het aantal seropositieven onder drugsgebruikers in Bangkok een procent. Eind vorig jaar lag dat percentage op twintig. De veertig procent is nu overschreden.
Hetzelfde geldt voor de prostituées. Enkele jaren geleden was een op de duizend geïnfecteerd, vorig jaar een op de vierhonderd en dat is nu al meer dan een procent", zo zei Mann.
De epidemie breidt zich niet alleen snel binnen een bevolking uit, maar ook binnen de verschillende regio's. India i tot voor kort buiten schot gebleven. Recente onderzoeken onder prostituées in Calcutta en Bombay laten nu echter zien dat 3 tot 7 procent positief reageert op de HIV-test, die antigenen in het bloed laat zien.

Men maakt zich tenslotte ook zorgen over een andere manie waarop de epidemie om zich heengrijpt. Binnen kleine gemeenschappen die nergens op verdacht zijn, zal het virus meedogenloos snel toeslaan.
Als voorbeeld werd een gebeurtenis in de Sowjet-Unie aangehaald. ,,In Elista, een stad tussen de Zwarte en de Kaspische Zee, besmette een seropositieve man zijn vrouw. Het kind dat zij kregen had het virus bij zich en werd op zeker ogenblik verzwakt naar het kinderziekenhuis gebracht.
Hergebruik van niet-steriele naalden leidde ertoe dat andere kinderen ook geïnfecteerd raakten. Verspreid over verschillende steden blijken op dit ogenblik meer dan vijftig kinderen te zijn besmet", aldus Mann.
In een emotionele oproep aan de elfduizend onderzoekers, artsen en beleidsmakers hield Mann zijn gehoor voor dat de moeizaam vergaarde kennis over de ziekte er waarschijnlijk niet toe zal leiden dat de mensen die nu zijn geïnfecteerd het ook zullen overleven. ,,Maar het zal tenslotte de kracht en de plicht van duizenden individuen zijn die met hun menslievendheid en hun solidariteit weer licht in de wereld en in de toekomst moeten brengen."

Uitwerkingen AZT

AIDS-patiënten blijken na toediening van het medicijn AZT (azidothymidine, ook bekend als zidovudine of Retrovir) geen dementie te ontwikkelen. Dat stelde de Nederlandse neuroloog dr. P. Portegies van het Academisch Medisch Centrum in Amsterdam op de vijfde internationale conferentie over AIDS.
Dementie ontwikkelt zich bij bijna twee op de drie mensen die door het AIDS-virus (HIV) zijn geïnfecteerd. Klachten als in de war zijn en geheugenverlies gaan vaak vooraf aan de lichamelijke symptomen van de ziekte. ,,Vorig jaar viel het ons op dat we onder de AIDS-patiënten geen dementie meer tegenkwamen. Daarna zijn we de beschrijvingen van AIDS-patiënten tussen april 1982 en december 1988 gaan nalezen. Bij 40 van de 196 patiënten was de dementie beschreven", aldus Portegies.
In de eerste zes maanden van 1987 was 53 procent van onze AIDS-patiënten dement. In de tweede helft van dat jaar is het percentage naar drie teruggelopen. Eind 1988 daalde dat verder van drie naar twee procent.
Portegies toonde aan dat er een verband bestaat tussen de aanwezigheid van antistoffen tegen het virus in het hersenvocht en de ontwikkeling van dementie.
De aanwezigheid van antigenen, die de produktie van effectieve antistoffen tegen het virus op gang zouden brengen, wijst erop dat het virus zich binnen de hersenen aan het verdubbelen is.
Na toediening van AZT blijkt de hoeveelheid antigeen in het hersenvocht af te nemen. Dat wijst erop dat het virus zich kennelijk niet of minder snel vermenigvuldigt.
Bij 45 patiënten, die de afgelopen twee jaar om uiteenlopende redenen geen AZT kregen, ontwikkelde zich in zestien gevallen dementie. De patiënten die wel met de stof werden behandeld, werden niet dement.

,,Als deze uitkomst door andere onderzoeksgroepen wordt bevestigd, kan dat van groot belang zijn", zegt Portegies, die de beschikking had over het nog geringe aantal AIDS-patiënten in ons land. ,,Het zou betekenen dat je de ontwikkeling van de zogeheten AIDS-related dementia in elk geval met AZT kunt blokkeren.
Het kan van grote betekenis zijn als de aantallen AIDS-patienten veel groter worden. Demente patiënten hebben zeer veel zorg nodig. Thuiszorg van deze mensen is uitgesloten", zegt de neuroloog.
Van groter wetenschappelijk belang is zijn vaststelling dat AZT in de hersenen waarschijnlijk anders werkt dan in de rest van het lichaam.
AZT voorkomt de aanmaak van reverse transcriptase, een enzym dat het virus nodig heeft om zich in het DNA van de cel te vestigen.
Bij demente AIDS-patiënten is het aantal vernietigde hersencellen vergeleken met seniele dementie betrekkelijk gering. Portegies: ,,Het lijkt er meer op dat het virus de overbrenging van boodschappen van de ene naar de andere hersencel langzamerhand onmogelijk gaat maken in plaats van het vernietigen van de cel, zoals de witte bloedcellen in de rest van het lichaam".
Samuel Broder, directeur van het Nationaal Kankerinstitutt in de VS, is er van overtuigd dat binnen vijf tot zeven jaar de ontwikkeling van farmaceutische middelen zo ver is gevorderd dat met een HIV-infectie goed te leven is.
Broder maakte op 7 juni de vergelijking met diabetes, een aandoening waarvoor nog geen afdoend middel bestaat, maar dat evenmin levensbedreigend is. ,,Een middel als AZT behoorde vijf jaar geleden ook tot de science fiction, vandaag is het gewoon science."
Op de conferentie blijkt echter opnieuw dat er behalve AZT nog geen nieuwe middelen beschikbaar zijn die de vermenigvuldiging van het AIDS-virus kunnen remmen.
Maar in langlopende onderzoeken is wel gebleken dat het virus een weerstand ontwikkelt tegen AZT. ,,Zoals muggen een weerstand hebben ontwikkeld tegen het pesticide DDT, ziet het ernaar uit dat HIV in toenemende mate ongevoelig wordt voor AZT", zo stelt Douglas Richman van de Universiteit van Californië.
Mensen die al langere tijd zijn geïnfecteerd met het virus blijken tot nu toe echter wel een twee- tot driemaal zo lange levensverwachting te hebben als lotgenoten die de stof niet krijgen toegediend, zo blijkt uit onderzoek van prof. Margaret Fischl uit Miami.
Een derde van de patiënten die AZT kreeg was 30 maanden na de eerste injectie nog in leven.
Nadat de zogheten ,,full blown" AIDS zich heeft ontwikkeld, heeft de gemiddelde AIDS-patiënt nog een levensverwachting van tien maanden, zo is gebleken in groepen patiënten die geen AZT kregen.
Volgens Richman neemt de sterfte in het tweede en het derde jaar na gebruik toch toe. Na zes maanden gebruik loopt de weerstand op tot een tienvoud, na 18 tot 24 maanden is het virus honderd maal minder gevoelig voor AZT dan in het begin van de behandeling.
Het gaat hierbij wel om bevindingen in het laboratorium en Richman wijst erop dat het nog de vraag is of onderzoek in het menselijk lichaam dezelfde resultaten te zien zal geven.

De grote zorg die Richmans theorie oplevert bij de behandeling van artsen en patiënten is de mogelijkheid dat mensen worden geïnfecteerd met een resistent virus waartegen later geen behandeling meer mogelijk is.
In de VS lopen inmiddels onderzoeken waarbij zeventien andere stoffen in combinatie met AZT worden beproefd. Bij elkaar hebben zich tot op heden 50 stoffen aangediend voor serieus onderzoek.
Vooralsnog ziet het er naar uit dat gebruik van AZT en Interferon Alfa, een lichaamseigen stof met antivirale werking, de beste vooruitzichten biedt wanneer het in een vroeg stadium wordt toegediend. De vraag is alleen wanneer die behandeling moet beginnen.
Veel Amerikaanse artsen zijn er voor dat HIV-positieven, die dus nog geen symptomen van de ziekte vertonen, er vroeg mee beginnen om te voorkomen dat zij een vorm van een uiteindelijk fatale longontsteking oplopen.

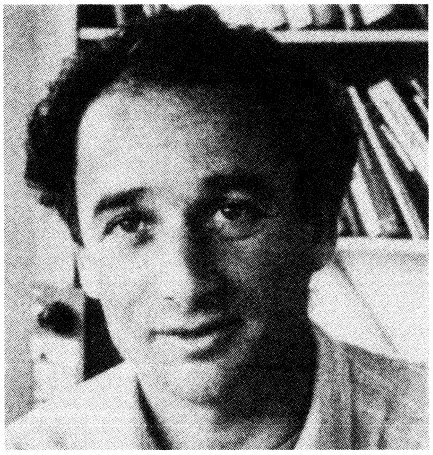
De Amsterdamse internist dr. S A. Danner vindt het medisch niet verantwoord een behandeling te beginnen bij iemand die nog geen ziekteverschijnselen vertoont.

AILIS-epidemie onder Europese drugsverslaafden

Het aantal nieuwe gevallen van AIDS zal in Europa tegen het eind van dit jaar groter zijn onder spuitende druggebruikers dan onder l-iomoseksuelen. Dat is op 8 juni in Montreal bekendgemaakt door prof. R.A. Coutinho van de Amsterdamse GG & GD.
Ernstig is de situatie in Italië, Spanje en Frankrijk.
De druggebruikers vormen veruit de belangrijkste groep die de infectie met het HIV-virus, dat AIDS veroorzaakt, onder de heteroseksuele bevolking verspreidt.
Volgens de cijfers over 1988 gebruikt 34 procent van de AIDS-patiënten in Europa drugs, In 1983 was dat nog slechts twee procent, in 1985 lag dat percentage al op vijftien.
De tijd waarin het aantal verslaafde AIDS-patiënten zich verdubbelt wis aanmerkelijk korter dan bij homoseksuelen, zo blijkt uit onderzoek in twaalf Europese landen.

Onder homoseksuele AIDS-patiënten ligt die verdubbelingstijd nu op 20,4 maanden, onder druggebruikers verdubbelt het aantal AIDS-gevallen elke 10,8 maanden.
Die cijfers zijn zelfs nog geflatteerd; druggebruikers overlijden veelal aan longontsteking of tuberculose, nog voor de diagnose AIDS wordt gesteld. Bovendien wordt bijna overal ter ereld streng opgetreden tegen druggebruikers, waardoor moeilijk kan worden geschat in hoeverre AIDS onder deze groep voorkomt.
In de 235 miljoen inwoners tellende Verenigde Staten wordt het aantal druggebruikers op ongeveer 1,2 miljoen geschat. In de EG, met 320 miljoen inwoners, is dat ongeveer een half miljoen. In Zuid-Amerika, Azië en Afrika nemen die aantallen sterk toe. Druggebruikers verspreiden het virus vooral door het gezamenlijk gebruik van spuiten, naalden en lepels.

In Nederland worden die naalden gratis verstrekt, maar in bijvoorbeeld New York is er een grote schaarste aan hulpmiddelen voor druggebruikers en moeten verslaafden naar zogeheten shooting galleries om aan hun spullen te komen. In Manhattan is de besmetting met HIV onder druggebruikers binnen enkele jaren toegenomen van negen tot zestig procent.
Van de druggebruikers in Bangkok was twee jaar geleden nog niemand seropositief, nu ruim dertig procent.
Via hun heteroseksuele partners brengen verslaafden de besmetting vooral over op baby's. Vorig jaar had van de 1.541 Amerikaanse AIDS-patiënten onder volwassen heteroseksuelen 55 procent een druggebruiker als partner.
In datzelfde jaar werden in de VS 447



Dr R.A Coutinho. hoofd van de sector volksgezondheid en milieu van de GG en GD van Amsterdam

kinderen geboren met een HIV-infectie. Van 314 van l-ien was de moeder partner van een druggebruiker.
Uit onderzoek in Zwitserland en Zweden is gebleken dat de helft van de druggebruikers een vaste relatie heeft. Problemen ontstaan onder meer omdat prostitutie een belangrijke vorm van inkomen is om het gebruik van drugs te kunnen financieren. Dertien procent van de mannelijke druggebruikers prostitueert zich, bij vrouwen ligt dat percentage op 58.
Het aantal wisselende seksuele contacten is erg groot. In Amsterdam is gebleken dat 26 procent van de mannen die zich prostitueren en 58 procent van de vrouwen over het afgelopen jaar meer dan 2.000 verschillende seksuele contacten heeft gehad. ,,Het gaat dus om een seksueel buitengewoon actieve groep'', meent Coutinho.

Condoomgebruik is dus van groot belang bij deze groep. In Amsterdam is gebleken dat deze vorm van preventie onder heroïneprostituées sterk is toegenomen.
Coutinho stelt dat naast het terugdringen van druggebruik een belangrijk oogmerk voor de algemene bevolking is ervoor te zorgen dat de rest van de maatschappij zo min mogelijk gevaar loopt door de praktijken van druggebruikers.
Een belangrijk initiatief, genomen in 1984 door de Amsterdamse junkiebond, is het spuitomruilprogramma. Werden in dat jaar nog slechts 10.000 spuiten door junkies voor schone omgeruild, vorig jaar lag dat aantal op 700.000.
Coutinho wees er in Montreal op dat het gevaar van AIDS vanuit de groep druggebruikers op de rest van de maatschappij alleen beperkt kan blijven als de verslaafden worden geholpen. Politie-optreden tegen druggebruikers, zoals in sommige landen gebruikelijk is, is daarbij fnuikend.

Druggebruikers zullen bij repressie ,,ondergronds gaan'', waarna ze voor de AIDS-preventie volstrekt onbereikbaar worden, met alle gevolgen vandien Coutinho riep de conferentie op deze consequenties voor te houden aan de verantwoordelijke politici.
,,De epidemie onder druggebruikers kan sterk worden afgeremd, maar niet worden gestopt'', aldus Coutinho.

CD4 mogelijk *medicijn*

Het Academisch Medisch Centrum AMC in Amsterdam hoopt binnenkort proeven te gaan doen met een mogelijk nieuwe therapie tegen de ontwikkeling van AIDS. Het gaat daarbij om het toedienen van l-iet molecuul CD4.
Volgens de Amerikaanse retroviroloog dr. Robert Gallo, een van de twee ontdekkers van hrt AIDS-virus (HIV), is het toedienen van CD4 in vloeibare vorm een van de meest belovende behandelingen tegen de ontwikkeling van AIDS.
Bij de afsluiting van de vijfde internationale conferentie over AIDS op 9 juni zei Gallo: ,,Ik heb enige aarzeling om het te zeggen, maar als er op papier zoiets als een ,,magic bullit'' bestaat, dan is het vloeibaar CD4.''
Het molecuul CD4 ligt op de buitenkant van de T-helpercellen en macrofagen, twee typen cel die een essentiële rol spelen in het afweersysteem.
Het HIV gebruikt het CD4-molecuul als sleutelgat om die cellen te kunnen binnendringen. Volgens Gallo is de aantrekkingskracht van het CD4-molecuul op het virus zó groot dat de verschillende cellen die actief zijn in het afweersysteem, niet de kans krijgen een infectie te voorkomen.

Het HIV krijgt via het CD4-molecuul de kans de witte bloedcel te infecteren, zich in de kern te nestelen en op zeker ogenblik tot vernietiging van de cel over te gaan.
De weerstand van het lichaam tegen infecties die bij gezonde mensen niet eens een kans krijgen, is dan verdwenen. AIDS-patiënten overlijden op den duur dan ook aan een scala van zelden voorkomende ziekten.
De gedachte achter de behandeling met vloeibaar CD4 is een grote hoeveelheid van losse moleculen in de bloedbaan te brengen die het virus aan zich zouden moeten binden, zodat het geen kans meer krijgt de witte bloedcellen en macrofagen te infecteren. Zij moeten het HIV als het ware opvangen.
De verwachting is dat het lichaam zich op den duur ontdoet van deze ,,tandems'' van het virus dat zich gehecht heeft aan een CD4-inolecuul.
De CD4-moleculen kunnen al in onbeperkte hoeveelheden via de recombinant DNA-techniek worden gemaakt. Verscheidene biotechnologische bedrijven hebben de moleculen in vloeistofvorm al in produktie.
Dat tot op heden slechts bescheiden resultaten te melden zijn, is te verklaren uit de onzekerheid die clinici hebben over de toe te dienen doses.
Volgens dr. S.A. Danner, internist in het Amsterdamse AMC, bestaat name-

lijk het gevaar dat toediening van een forse dosis weliswaar het gewenste effect zou kunnen hebben, maar dat er ook serieuze bijwerkingen zouden kunnen optreden.
In het begin van de proeven zal met geringe hoeveelheden moeten worden gewerkt. Deze kunnen langzamerhand worden opgevoerd als de patienten er weinig last van blijken te hebben.

Voortgang ontwikkeling vaccin

Op de conferentie in Montreal werd verder bekend dat op het gebied van de ontwikkeling van een vaccin tegen AIDS ,,bemoedigende resultaten'' zijn geboekt.
Hoewel er vóór 1995 nog geen echt vaccin zal zijn hebben de onderzoekers de indruk op de juiste weg te zitten. Dat zei prof. dr. D.P. Rolognesi van de medische faculteit van de Duke Universiteit in de Verenigde Staten.
Robert Gallo, een van de twee ontdekkers van het virus, verklaarde dat deze ontwikkeling inderdaad grote perspectieven kan bieden voor de toekomst.
OP de conferentie presenteerde J. Salk, de man die het poliovaccin heeft ontwikkeld, de resultaten van een studie bij drie chimpansees, liet enige dier dat zich redelijk leent voor experinenten met het HIV-virus dat AIDS bij mensen veroorzaakt.
Twee waren seropositief geworden door infectie met een door straling inactief gemaakt AIDS-virus. De derde was seronegatief.
Dertien tot vijftien maanden later werden ze nog eens geïnfecteerd met een dosis actief HIV.
Het afweersysteem van de twee chimpansees die seropositief waren aan het begin van het experiment vertoonden nu een heftige reactie tegen de nieuwe infectie. De seronegatieve chimpansee bleek te zijn geïnfecteerd.

De onderzoekers trekken uit dit experiment de voorzichtige conclusie dat het afweersysteem kan u-orden gestimuleerd om HIV aan te pakken.
Salk wijst erop dat een dergelijke therapie moet worden gezien als die van suikerpatiënten: liet virus verdwijnt niet geheel, er valt mee te leven.
Hoewel het in de studie slechts om drie chimpansees gaat, putten de onderzoekers hoop uit het feit dat het afweersysteem van recent geïnfecteerden waarschijnlijk toch zodanig kan worden gestimuleerd dat het in staat is het virus adequaat te bestrijden.

Op de conferentie bleek dat het ,,vaccin'' al een jaar is uitgeprobeerd op mensen die lijden aan ARC (AIDS Related Complex), een voorstadium van AIDS. Daarbij is gebleken dat geen enkele bijwerking optreedt, maar of liet afweersysteem werd gestimuleerd is niet bekend.

AIDS-problematiek in Azië, i.h.b. *Thailand*

Thailand is een extreem voorbeeld van een Aziatisch land, dat zich binnen nog geen drie jaar voor immense problemen gesteld ziet.
Drie jaar geleden nog gaven de cijfers van de Wereld Gezondheids Organisatie (WHO) aan, dat Azie praktisch verschoond was gebleven van het AIDS-virus. De vraag waarom kon echter niet goed worden beantwoord

Wellicht komt het door de gigantische populariteit van condooms in landen als Japan - goed voor 27 procent van de wereldomzet en hoegenaamd geen pilgebruik - en China, dat 18 procent van de wereldproduktie afneemt.

Azie ligt wat betreft de kennis over AIDS ver achter op de rest van de wereld
Het bureau voor gezondheidsvoorlichting in Sri Lanka's hoofdstad Colombo zag zich begin dit jaar genoodzaakt achttien cursussen voor media te beleggen over het onderwerp, wegens de grootst mogelijke onzin in kranten, op radio en televisie
Ambulance-personeel in Hongkong heeft zich in pakken gehesen, die deel lijken uit te maken van een uitrusting voor astronauten alleen bij de ogen is een smalle reep gezicht onbeschermd gelaten.
Afrikaanse studenten in Peking worden door Chinezen als notoire dragers van het AIDS-virus afgeschilderd, terwijl Thailand liet heeft over een ,,hoerenziekte''.
Zuid-Korea beroept zich op de meest geavanceerde wetgeving op het punt van AIDS-preventie, De Zuidkoreaanse wet zegt dat prostituees of anderszins verdachte personen in risicogroepen van straat mogen worden geplukt om een AIDS-test te ondergaan.

Artsen, die bij een patiënt sero-positiviteit vaststellen dienen daarvan zowel de overheid als de familie van de persoon in kwestie te informeren, alsmede de rest van diens huishouden.
Wie zich tegen de test verzet gaat voor onbeperkte tijd naar de gevangenis.

In Maleisië werd onlangs een sero-positief hemofilie-patiëntje van school gestuurd. Zijn vader werd op het werk ontslagen.
Degene die zich in Thailand het meest actief bezighoudt met AIDS is Mechai Viravaidya, grondleggger van de associatie voor bevolkings- en gemeenschapsontwikkeling.

De inspanningen van zijn associatie hebben er inmiddels toe geleid, dat in Thailand over een ,,mechai'' wordt gesproken als er een condoom wordt bedoeld, zo zei hij op de vijfde Internationale Conferentie over AIDS in Montreal.
,,Het eerste geval van AIDS in Thailand werd in 1984 gediagnostiseerd'', zegt Mechai, die op de confe entie duidelijk maakte hoe uiteenlopend de voordelen van liet condoom zijn in het dagelijks gebruik. Zo toonde hij tijdens een plenaire sessie aan de vrouwelijke congressisten, meest wetenschappers, dat met een condoom gemakkelijk een paardestaart bijeen kan worden gehouden.
,,Eind 1987 hadden we te maken met dertig AIDS-patiënten. De eerste gevallen waren allemaal homo's. Sommigen waren ziek uit het buitenland teruggekomen. Anderen waren besmet door contact met sero-positieve toeristen.''
De tweede explosie volgde vorig jaar, toen bleek dat zestien procent van de spuitende druggebruikers besmet was.
,,Je moet rekenen dat dit percentage een jaar eerder op nog niet één lag. Door het veelvuldig delen van naalden en spuiten is de besmettingsgraad tot eind vorig jaar opgelopen tot 43 p ocent in deze groep'', aldus Mechai.

,,Hoeveel mensen er in Bangkok drugs gebruiken is niet bekend'', zegt Mechai, ,,maar we schatten tussen 60.000 en 100.000. We zijn dus plotseling geconfronteerd met 30.000 tot 40.000 seropositieven, van wie we slechts vijftien procent kennen.''
Volgens schattingen van Mechai vormen deze sero-positieven - meest mannen - een permanent risico voor zo'n 100.000 vrouwen in de stad, hetgeen binnen afzienbare tijd zonder twijfel een derde explosie van AIDS, nu onder heteroseksuele vrouwen, zal geven.
Dat maakt een vierde explosie onafwendbaar, die onder zuigeliiigen. ,,Het eerste AIDS-patiëntje is eind december- vorig jaar geboren. De moeder was geen druggebruikster of prostituee.
Het is duidelijk dat onze minister van volksgezondheid, Chuan Leekpai, gelijk heeft in zijn stelling dat het sekstoerisme intussen een bijna te verwaarlozen bron van besmetting is,'' zegt Mechai.
Grote zorgen maakt hij zich intussen over de publieke opinie, die zich hard gaat keren tegen die mensen, die aan de zelfkant van de maatschappij leven en verantwoordelijk worden geacht voor de spreiding van het virus in de Thaise sanienleving.

,,Bovendien,'' zegt Mechai, ,,beginnen de mensen die werkten in de gezondheidszorg zich grote zorgen te maken over de risico's die zij lopen als het virus intussen zo sterk blijkt te zijn verspreid als nu wordt aangenomen.
Er wordt al geroepen om het interneren van verdachte personen, om hen bij wijze van quarantaine voorlopig in de cel te zetten Een idee dat even gruwelijk als onmogelijk is.''
Naast inspanningen van particuliere organisaties verwacht Mechai vooral ook veel hulp van het bedrijfsleven, dat volgens hem zal moeten zorgen voor een aanzienlijke financiele injectie.
Maar gelukkig hebben we ook boeddhistische priesters, die versp eid over het gehele land aanzienlijke hulp kunnen bieden. Monniken kunnen op het gebied van voorlichting eenzelfde rol vervullen als onderwijzers en leraren. Zij hebben een unieke positie als mensen die bij uitstek toegewijd zijn aan

zwakken en kwetsbaren. Zij zijn het die hun tempels kunnen openstellen voor de opvang van mensen met AIDS. Er bestaan al voorbeelden van opvangcentra voo d ugsverslaafden, die worden geleid door boeddhistische monniken. Als zij deelnemen in preventieprogramma's zal dat bij het publiek tot een veel groter begrip voor de problemen leiden," aldus Mechai.

Situatie in *New* York. Voorloper voor rest *van* de wereld

De vijfde internationale conferentie over AIDS ,,geeft aan dat we niet aan het begin van het eind staan maar aan het eind van het begin". Zo markeerde op 9 juni de commissaris voor de gezondheidszorg van de stad New York, Stephen C. Joseph, de bijeenkomst, die wegens de immense toeloop inmiddels de Olympiade onder de wetenschappelijke congressen wordt genoemd.
New York loopt een paar jaar vooruit op de rest van de wereld als het gaat om de AIDS-epidemie. ,,De problemen waarmee wij worden geconfronteerd, komt iedere stad tussen nu en een paar jaar tegen," hield Joseph de conferentie voor.
,,In New York woonde in het begin van de epidemie de helft van alle gerapporteerde AIDS-patiënten in de Verenigde Staten. Nu is het 22 procent.
Meer dan 10.700 Newyorkers zijn inmiddels aan de ziekte overleden. Het is de belangrijkste doodsoorzaak voor mannen tussen de 30 en 45 jaar en voor vrouwen tussen de 25 en 40 jaar.

De stad telt op het ogenblik meer dan 2500 vrouwen en 460 kinderen die AIDS hebben," aldus Joseph.
Daarnaast lopen naar zijn schatting 200.000 Newyorkers met een HIV-infectie (HIV is het AIDS-virus) rond, In die groep zit ongevee 60 procent van alle druggebruikers.
Jaarlijks worden een kleine 2000 kinderen met een HIV-infectie geboren. Ze hebben een levensverwachting van twee tot drie jaar, maar beginnen na 15 maanden al ziekteverschijnselen te vertonen.
De autoriteiten maken zich de meeste zorgen over de door de repressie onbereikbare groep van druggebruikers, die naar schatting 42 procent van de nu volgende gevallen van infecties voor hun rekening nemen. Zij hebben 83 procent van de nu zieke vrouwen besmet en 90 procent van de geïnfecteerde kinderen heeft een druggebruikende vader
,.Onder die druggebruikers zijn de cocaïne- en crack-verslaafden de gevaarlijkste groep," zo stelt Joseph. ,,Vooral crack leidt tot hyperseksualiteit en in die groep is er een enorm aantal zo geheten seks-voor-drugstransacties."
Nu van de 20.000 Newyorkse ziekenhuisbedden permanent 10 procent wordt bezet door AIDS-patiënten, die voor rond 99 procent onverzekerd zijn, wordt het volgens Joseph tijd om krasse maatregelen te nemen. Over drie jaar zullen in deze stad namelijk 60.000 mensen aan AIDS lijden, het d ievoudige van nu. Per dag zal dertig maal de diagnose AIDS worden gesteld.
De voorstellen van Joseph stuiten echter op geweldige ethische en morele blokkades. ,,Eerst heeft de politiek de propaganda van het condoom van de hand gewezen. Daarna kregen we geen toegang tot de massamedia met boodschappen over preventie. Een spuitenomruilprogramma wordt als huiveringwekkend ervaren.
De prijs die daarvoor nu moet wo den betaald is wel dat het plafond voor de hulp aan AIDS-patienten, de mogelijkheden om aan preventie te doen en de sociale bijstand binnen afzienbare tijd is bereikt.
Wij hebben berekend dat AIDS de komende jaren door de bezetting van de ziekenhuisbedden, wijkverpleging, verpleeghuizen, thuiszorg en adequate behuizing zeven miljard dollar per jaar zal kosten. Het is ondenkbaar dat de stad zo'n bedrag kan opbrengen. In 1993 zouden we alleen al acht ziekenhuizen van elk 500 bedden extra nodig hebben om de AIDS-patiënten op te vangen," aldus Joseph

Met noodoplossinkjes redt New York City het niet meer. „We hebben een goede coördinatie nodig en een scherpere planning. Daar hebben de nu bestaande ziekenhuizen recht op, maar ook de diensten die nog in het leven geroepen moeten u-orden."
Bij eeri van de strategieën hoort ook een methadonprogramma, zoals Nederland dat al jaren kent. Maar ook aanscherpingen van de wet. Op dat punt zal het in de VS het komend jaar heet toegaan, zo mag worden afgeleid uit de massale protesten die op de conferentie aan het adres van Joseph werden geuit door AIDS-activisten die uit alle delen van de VS waren aangekomen.
Joseph is gegeven de huidige situatie voorstander van het verplicht testen. En niet anoniem - de seropositieven zullen moeten worden geregistreerd.
Tegen die achtergrond zal de zesde conferentie over AIDS, volgend jaar in San Francisco, in sociaal-politiek opzicht waarschijnlijk nog belangwekkender worden dan dit jaar.

WEST-EUROPA

BELGIË

DE ZAAK PAUL VANDEN BOEYNANTS. ONTVOERING, VRIJLATING EN AANHOUDING VAK PATRICK HAEMERS

Op zaterdagavond 14 januari werd gemezen eerste minister en minister van landsverdediging en thans minister van state Paul Vanden Boeynants - zoel in de volksmond als door het hele politieke milieu VdB genoemd - ontvoe d in de hal van het flatgebouw waar hij woonde, aan de Franklin Rooseveltlaan te Brussel. Vanden Boeynants had zijn echtgenote verwittigd dat hij omstreeks 19 uur zou thuiskomen en 's avonds was een etentje met vrienden gepland Toen hij niet kwam opdagen en na een kijkje te hebben genomen in de garage, waar zij een schoei? van haar man vond, waarschuwde de echtgenote van Vanden Boeynants omstreeks 22 uur de politie van Brussel Deze lichtte de rijkswacht in. Na een ondervraging van de familieleden werd groot alarm geslagen.
In de loop van de nacht werden verscheidene opsporingsdiensten aan het werk gezet onder de leiding van eerste substituut-procureur André Vandoren, hoofdverantwoordelijke van de eenheid ter best ijding van het terrorisme (GIA-AGG) en belast met de leiding van de nationale brigade van de gerechtelijke politie.
Sommige politieke tegenstanders twijfelden openlijk aan de theorie van de ontvoering en insinueerden in vraaggesprekken in kranten en voor radio en tv bezwarende verbanden met duistere transacties en met het nieuwe parlementair onderzoek dat tegen de gewezen premier lopende was.
Bij het onderzoek ter plaatse vond men, behalve een schoen van Vanden Boegnants, ook zijn pijp en gehoorapparaat. Het gebruik van speurhonden leverde geen bruikbaar spoor op Later werd vastgesteld dat in de deur van het onderhoudshok een gat was geboord, van waaruit de ontvoerders VdB konden observeren In dat hok werden ook de restanten van een injectienaald aangetroffen. Uit het onde - zoek bleek dat VdB verdoofd werd met een mengsel van kalmeringsmiddelen.
Op de avond van de ontvoering omstreeks 24 uur, nog vóór het nieuws bij de media bekend was, kreeg de nachtwaker van de Brusselse krant *Le* Soir een telefoontje, waarin de ontvoering werd opgeëist door een vereniging die zich CCRP of CCPR noemde, een benaming waarin alleszins de woorden ,,socialiste" en ,,révolutionaire" voorkwamen. 's Anderendaags kregen *Le* Soir en de crisisstaf van de rijkswacht nog berichten waarin de ontvoerders aankondigden dat zij VdB in kleine stukjes zouden opsturen. De RTBf kreeg twee telefoontjes waarin de tot dan onbekende ,,Socialistische Revolutionaire Brigades (BSR)" de ontvoering opeisten. BSR staat ook voor Brigade Spéciale de Recherche (Bijzondere Opsporingsbrigade - BOB) van de rijkswacht. Het gerecht nam alle berichten ernstig. Het gerecht verspreidde ook snel het bericht dat VdB geen vlees eet en als hartlijder het geneesmiddel Adalat dringend nodig heeft.

In een proefuitzending van de pas opgerichte Vlaamse Televisiemaatschappij onthulde premier Martens dat VdB zich de jongste dagen bedreigd voelde en dat hij een afspraak had gemaakt met hemzelf en met minister van binnenlandse zaken Louis Tobback Tevens werd bekend dat VdB r < vernieuwing van zijn wapenvergunning had aangevraagd
Op 17 januari eiste de BSR een losgeld van 30 miljoen, terwiil in een nota gesteld werd dat een volkstribunaal VdB tot de zwaarste straf zou veroordelen, indien op de eisen van BSR niet werd ingegaan. De Gentse hoogleraar Rudolf Boehm, specialist in marxistische geschriften, toonde aan dat de opgectuurde tekst hoegenaamd geen gelijkenis vertoonde met de teksten van zich marxistisch noemende politieke strijdgroepen. zoals die tot op heden bekend zijn.

Op 18 jan. deed de familie van VdB bij monde van diens zoon Christian, een dramatische oproep tot de ontvoerders. ,,Mijn moeder, mijn zuster en ikzelf zijn zeer ongerust. In tegenstelling tot sommige geruchten, ontvingen we nog geen enkel teken van leven van vader", zo luidde de aanhef van zijn oproep. VdB's zoon viel scherp uit tegen diegenen die bezwarende insinuaties uiten ten aanzien van zijn vader ,,die niet bij machte is zich te verdedigen".

Op 24 jan. stuurde de BSR een brief naar *Le* Soir met de identiteitskaart van VdB en twee velletjes tekst die hijzelf had geschreven en die een oproep bevatten tot zijn familie.
Vertaald luidt de tekst als volgt:

,,1. Voor de BSR kan ik kort na mijn vrijlating een mededeling doen aan de oers. Ik zal zeggen dat ik verplicht ben geweest te beloven binnen de zes weken een belangrijk bedrag te schenken aan instellingen die de minstbedeelden helpen, zonder enig politiek, taalkundig of godsdienstig onderscheid. Ik zal zeggen dat die operatie gecontroleerd wordt. Ik zal natuurlijk doen wat ik zeg.
2. Wat het losgeld betreft, zie ik niet goed in hoe zonde gevaar een oplossing kan worden gevonden met mijn zoon die, dat staat vast, onder zware druk en permanente controle staat. Maar ik stel het volgende voor: (hier ontbreekt blijkbaar een velletje tekst, waarin VdB zijn voorstel doet).
3. Als er een belangrijke politieke opmerking op mijn tekst te maken is, kan men mij bellen (ik ben vanochtend op het stadhuis), merci". Onder de tekst stond de paraaf van VdB.

Op 31 jan. deed VdB's zoon een nieuwe wanhopige oproep tot de ontvoerders. Hij zei dat de familie na 17 dagen nog steeds geen bewijs had gekregen dat VdB nog leefde. Hij vroeg de ontvoerders zich rechtstreeks tot hem te wenden, op de manier die hun het veiligst leek. ,,Ik ben ook bereid elders met u af te spreken om de wijze om aan uw eisen tegemoet te komen te regelen".

Vrijlating

Op maandagavond 13 februari hebben de ontvoerders VdB losgelaten in de buurt van het station van Doornik, nadat de familie het losgeld had betaald De onderhandelingen met de familie startten op 2 febr Volgens het parket werd 50 tot 80 miljoen betaald Na een rit, die volgens VdB enkele uren duurde, werd hij om 22u20 uit de auto gezet in Doornik VdB was geblinddoekt Enkele minuten later stapte hij in een taxi met de mededeling ,,breng me naar de buurt van de Heizel in Brussel" Pas in de buurt van de Heizel zei VdB waar hij wou zijn De taxi zette hem af bij de woning van VdB's vriendin Viviane Baro, gemeenteraadslid voor de PSC in Brussel, zoals VdB Daar telefoneerde VdB met zijn familie VdB was sterk vermagerd en droeg een baard.
De bijzondere rijkswachteenheid tegen terrorisme en banditisme, de Groep-Diane, haalde VdB bij mevr. Baro op. Daarna werd hij door de gerechtelijke politie ondervraagd.

Op 15 febr. hield VdB in het Internationaal Perscentrum van Brussel een bijzonder emotionele persconferentie. Zijn verhaal nam meer dan 75 minuten in beslag. ,,Ik wil ee st zeggen hoe gelukkig ik ben hier bij u te zijn. Ik heb lang gedacht dat ik jullie nooit meer zou weerzien. Ik weet niet vanwaar ik kom, maar ik kom van ver", zo begon hij.
VdB vertelde dat hij dertig dagen lang in slip en hemd met een stalen kabel vastgemaakt zat aan een muur. Elk contact met de ontvoerders verliep via briefjes. Hij zag of hoorde bijna niets. Hij verzekerde echter dat zijn ontvoerders echte, haast militair gedisciplineerde beroepsmisdadigers waren. Dag en nacht reageerden ze binnen de dertig seconden op zijn oproepen via een microfoon.



Paul VandenBoeynants tijdens een persconferentie omstreeks drie maanden vóór zijn ontvoering.

De reden waarom hij als slachtoffer werd uitgekozen schreef VdB toe aan de mythe over zijn fortuin. ,,In een briefje schreven de ontvoerders dat ik 2 miljard waard was. Ik antwoordde hun dat zij niet wilden dat ik hen voor idioten zou aanzien, maar dat ik wel moest vaststellen dat ze inderdaad idioot waren. Ze schreven toen dat ze een vijfde van mijn fortuin, 400 miljoen, wilden. Ik antwoordde dat ze me beter onmiddellijk konden doodschieten. Toen een franstalige krant enkele dagen later ook schreef dat ik 2 miljard waard was, kreeg ik opnieuw een briefje van de ontvoerders. Indien ze geen 400 miljoen zouden krijgen, zouden ze mijn linker pink en mijn rechter oor afsnijden en ten slotte mijn kleinkinderen vermoorden. Ik werd pas gered toen in *i~Soir* stond dat ik volgens de parlementaire onderzoekscommissie van de Kamer van Volksvertegenwoordigers nooit honderden miljoenen steekpenningen had gekregen, die genoemd werden in een klacht tegen mij. Nadien schreven de ontvoerders dat ze inderdaad geloofden dat ik niet zo rijk was als ze eerst hadden gedacht. Hun eisen gingen naar omlaag en dat was mijn redding", aldus VdB.

Aanhoudingen

Op 16 februari reeds werd een eerste verdachte aangehouden, waaruit bleek dat het gerecht al langer aan de gangsterbende van Patrick Haemers dacht in deze zaak. Na zorgvuldig speurwerk en schaduwen werd Basri Bajrami, een lid van de bende, in het Franse Metz aangehouden, toen hij geld wou overhandigen aan zijn vrouw. Hij had 198 nieuwe bilietten van 1.000 Zwitserse frank bij zich.
Dezelfde dag werd in een garage in Ukkel materiaal gevonden, dat toebehoorde aan de bende van Putrick Haemers.

Men vond explosieven, wapens van de vermoorde verkoper van de wapenfabriek FN te Herstal, een BMW die gebruikt werd bij een gewelddadige overval op een geldtransport en kopieën van de nummerplaat van de auto van de echtgenote van Vanden Boeynants. In het Ukkelse appartement van Haemers trof het gerecht persknipsels over VdB aan.

Kort daarop werd bekend dat VdB gedurende een maand in de villa in het Franse Le Touquet gevangen was gehouden. Op 22 febr. herkende hij formeel de kamer waarin hij had gezeten. Voorts raakte bekend dat een vriend van VdB op 10 febr. in Genève 63 miljoen had ,,overhandigd" aan een ontvoerder. Het geld zat in een valiesje, waarmee de man door Genève moest wandelen en dat plots uit diens handen werd gerukt.
Op 27 febr. werd een vriend van Haemers aangehouden. In totaal vaardigde onderzoeksrechter J.P. Collin acht internationale aanhoudingsbevelen uit: Haemers, diens vriendin Denise Tyack, Philippe Lacroix, piloot Marc Vandam, Axel Zeyen en zijn vrouw Michèle Dewit, Bajrami en zijn vriendin

Evelyne Braibant. De bende van Haemers werd voor een groot aantal moordende aanslagen en overvallen gezocht. De bende wordt tevens verdacht van de overvallen op het warenhuisketen Delhaize, waarbij telkens in koelen bloede mensen werden doodgeschoten.
Op 24 maart werd de advocaat van Haemers aangehouden, net voor dat hij met zijn zoon naar de VS wou vertrekken. Meester Michel Vander Elst woont in hetzelfde flatgebouw als VdB. Zijn vingerafdrukken werden gevonden in Haemers' flat in Ukkel.
Op 27 mei werden Haemers, Denise Tyack en Axel Zeyen in Rio de Janeiro aangehouden, na zorgvuldig speurwerk van de Belgische rijkswacht en met de medewerking van de Braziliaanse politie. Andere leden van de bende, zoals Lacroix en Vandam, konden nog net ontsnappen.

Parlementair onderzoek

Na zijn veroordeling wegens belastingontduiking (zie pag. 277/3 e.v. - 1987, 717/3 - 1986 en 595/1 e.v. - 1986) liep tegen VdB een nieuw parlementair onderzoek, omdat hij door een gewezen werknemer van de wapenhandel Asco ervan beschuldigd werd voor honderden miljoenen steekpenningen te hebben aangenomen toen hij minister van landsverdediging was.
Op 17 jan. schortte de kamercominissie haar werkzaamheden op en op 2 febr. werd bericht dat de commissie geen reden zag om gewezen minister Vanden Boeynants voor het Hof van Cassatie te brengen. Commissielid Hugo Coveliers (VU) deelde dat mee in het Nederlandse TV-programma Nieuwslijn, dat vanuit het Brusselse Astoriahotel werd uitgezonden. Volgens hem vond de commissie geen bewijzen dat VdB als minister van landsverdediging steekpenningen zou hebben aangenomen in ruil voor militaire aankopen. Het getuigenis van generaal Jacobs, hoofd van de aankoopdienst van het leger, gaf de doorslag. Jacobs toonde aan dat het contract voor de betwiste aankoop door VdB's voorganger werd ondertekend en dat Asco in deze aankoop slechts een bijkomstige rol speelde.
Omwille van dit parlementair onderzoek had premier Martens na de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1988 Vanden Boeynants de raad gegeven zich geen kandidaat te stellen voor het burgemeesterschap van Brussel (zie pag. 677/1 e.v. - 1988).

GRIEKENLAND

POLITIEKE ONTWIKKELINGEN SINDS NAJAAR 1987

In aansluiting op het bericht van pag. 715/3 e.v. - 1988 deden zich in Griekenland op politiek gebied o.m. de volgende ontwikkelingen voor:

Op 2 juni 1985 *hadden in Griekenland vervroegde* parlementsverkiezingen plaatsgevonden, *die* waren *gewonnen door de* Panhelleense *Socialistische* Beweging (PASOK) *van Andreas* Papandreou, *premier sinds 21 okt 1981. Na de verkiezingen had de* PASOK, *die in het* parlement over *de absolute meerderheid beschikte, opnieuw een regering* o.l.v. Papandreou *gevormd.*

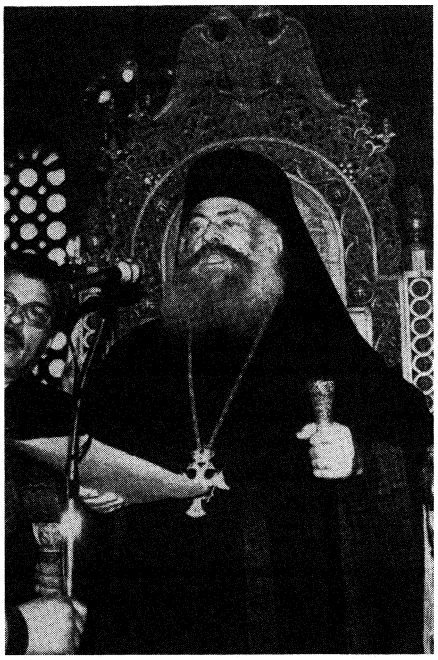
Minister *van* nationale *economie Simitis* stapt op

Op 26 nov. 1987 diende minister van nationale economie Koiistantinos Simitis zijn ontslag in omdat hij het niet eens was met een plotselinge verandering in het inkomensbeleid van de regering voor 1988.
Simitis vertrok orndat premier Papandreou op 25 november in het parlement had aangekondigd dat de prijscoinpensatie over de eerste vier maanden van 1988 al op 1 januari 1988 zou worden uitbetaald in plaats van op 1 mei 1988, zoals Simitis wilde.
De portefeuille van Simitis werd overgenomen door Panayotis Roumeliotis, die handel afstond aan voormalig minister van handel Nikolaos Akritidis.

Aftreden minister van onderwijs en religie *Tritsis*

Op 6 mei 1988 aanvaardde premier Papandreou het ontslag van Antonios Tritsis, die sinds 24 apr. 1986 minister van onderwijs en religie was (pag. 718/2-1988). Het ontslag van de bewindsman werd gezien als het resultaat van een meningsverschil tussen Tritsis en Papandreou over het te voeren onderwijsbeleid.
Volgens de NZZ (13-5-1988) had Tritsis in febr. 1988 voor de eerste keer zijn ontslag ingediend, nadat hij buiten onderhandelingen met de Grieks-Orthodoxe Kerk was gehouden over een wet inzake de overdracht van kerkelijke bezittingen aan de staat. Zo zouden kloosters nog maar vijf procent van hun land mogen houden.
De wet, die op 12 maart 1987 door de regering was gepubliceerd en op 3 apr. 1987 door het parlement was aangenomen, had in het hele land tot grote protestacties van o.m. priesters en gelovigen geleid.
Op 17 sept. 1987 had premier Papandreou aartsbisschop Serafim, het hoofd van de Grieks-Orthodoxe Kerk, ontmoet teneinde een oplossing te vinden voor het conflict. Volgens *Le* Monde (22-2-1988) was Tritsis voor de Kerk ,,het zwarte schaap" en wilde de Kerk alleen maar met premier Papandreou onderhandelen.
Op 3 nov. 1987 was bekend gemaakt dat Kerk en staat een compromis hadden bereikt en in febr. 1988 hadden premier Papandreou en aartsbisschop Serafim een ,,ontwerpcontract'' over de kwestie ondertekend Het in die maand door Tritsis ingediende ontslag was toen niet aanvaard.
Met ingang van 9 mei 1988 kreeg Apostolos Kaklamanis, de minister t.b.v. de premier (pag. 719/1-1988), de portefeuille van Tritsis erbij.

Op 11 *mei* 1988 *ondertekenden* vertegenwoordigers *van Kerk en regering het definitieve akkoord over de overdracht van kerkelijke bezittingen aan* de *staat. De klooster zouden zo'n* 150.000 *ha land* en *bossen afstaan ten behoeve van de landbouwers.*



Aartsbisschop Serafim, primaat van de Orthodoxe Kerk in Griekenland, leest op 25 *maart* 1987 een *preek voor* waarin *hij een regeringsvoorstel inzake* de *overdracht van kerkelijke bezittingen aan de staat veroordeelt.*

Ongeveer een half jaar voor het aftreden van Tritsis had correspondent Frans van Hasselt in *NRC/H'blad* (14-11-1987) over de onderwijsproblematiek en de opvattingen van Tritsis daarover het volgende gemeld:

Elk jaar op 17 *november wordt in Athene herdacht dat in* 1973 *de studenten van de polytechnische hogeschool in opstand* kwamen, *hetgeen, ondanks de bloedige wijze waarop zij werd neergeslagen, het begin van het einde bleek te zijn* voor *het kolonelsregime.*
Het Polytechnion wordt *in de dagen tevoren geheel met bloemen getooid, en op de hoogtijdag trekken honderdduizenden, nadat vele redevoeringen zijn gehouden, in een kilometers lange optocht door de stad. De linkse partijen leiden de stoet veelal naar de Amerikaanse* ambassade, *waar zij wordt ontbonden, maar een en ander gaat nogal eens gepaard met ongeregeldheden, en eenmaal vielen er door het optreden van de mobiele eenheid twee doden.*

Ook dit jaar belooft de manifestatie een zeer demonstratief karakter te krijgen, maar *zij zal niet* primair *tegen de Verenigde Staten zijn gericht.* Mikpunt *van het* misnoegen *van de wederom gistende, universitaire* wereld - *studenten, maar ook leerkrachten - wordt de* socialistische *regering* van Andreas *Papandreou, die te weinig geld beschikbaar zou stellen voor het onderwijs in het* algemeen *en het hoger onderwijs in het bijzonder.*

Centrale eis is, net *als* in *de jaren zestig toen de rechtse regering-Karamanlis aan de* macht *was, dat* 15 *procent van de begroting het onderwijs ten goede komt (momenteel is dat circa* 11). *De laatste weken heeft men reeds op grote schaal in het demonstreren ,,geoefend" - dinsdag* (10 *nov.) had in* het *centrum* van *Athene de grootste* onderwijsdemonstratie *van de laatste zes jaar*

plaats. Bijna alle centra van hoger onderwijs zijn nu door de studenten bezet. Ook een kleuterschool viel dit lot ten deel, zij het dat hier de ouders het werk opknapten.
Op de verlanglijst van de studenten staan: meer en betere huisvesting, meer en bete voedsel, meer faciliteiten bij het verwerven van boeken en ander leermateriaal. Onder de socialistische regering is de drempel voor de universiteiten verlaagd, het aantal studenten is meer dan verdubbeld, er zijn ook heel wat universiteiten en hogescholen bijgekomen in de provincie. maar aan de technische infrastructuur is niet veel veranderd, afgezien van het ,,autonoom'' verklaren van het hele universitaire bestel.
Het aantal leerkrachten heeft geen gelijke tred gehouden met de uitbreiding van de studenten; de medische faculteit, die in het afgelegen stadje Alexandropolis is opgericht, wordt een ,,spookfaculteit'' genoemd, elders functioneert een technische hogeschool waar duizend studenten ressorteren onder één professor
In Athene, met een toeloop van circa 45.000, veelal verre van rijke. studerenden uit de provincie, is het aantal bedden dat voor hen beschikbaar is slechts 3200. Eén van de eisen van de studenten is dan ook dat hotels voor hen in gebruik worden genomen, die in de winter toch grotendeels leeg staan. Ter onderstreping daarvan hebben ze in het centrum van Athene het hotel Marmara, voorlopig nog symbolisch, gekraakt, nadat collega's in Patras daartoe reeds het voorbeeld hadden gegeven.
De bond van hoteleigenaren is bereid bedden ter beschikking te stellen à 5000 drachmen (acht gulden) per nacht, maar de regering, die ook voor deze bedragen zal moeten opdraaien, houdt de boot nog af en spreekt vooralsnog van een ,,vertienvoudiging van het aantal bedden in het nieuwe vijfjarenplan".
Voor voedsel krijgen de daarvoor in aanmerking komende studenten 230 drachmen per dag, nog geen vier gulden, ,,net genoeg voor één macaronischotel met wat gehakt". De studenten eisen coupons voor twee warme maaltijden dagelijks. Minister van nationaal onderwijs en geloofszaken Tritsis heeft het volledig bij hen verbruid door zich in het plenum van het centrale comité van de socialistische partij te laten ontvallen dat ze werden gemotiveerd ,,door hun dikke darm".
Deze schilderachtige minister, wiens hoofd nu in eerste instantie word geëist, is een onberekenbaar man. Tevoren had hij verklaard ,,zich graag aan het hoofd te plaatsen van een optocht voor verhoging van de onderwijsbegroting". Maar anderzijds kwam hij met de stelling dat er heel wat bedragen beschikbaar maren die niet morden opgevraagd omdat het apparaat van de, nu autonome en gedemoc atiseerde, universiteiten te log en bureaucratiscli werkt.
Tritsis heeft ook al eens deining veroorzaakt met zijn, op zichzelf niet onjuiste, stelling dat het land ,,meer behoefte heeft aan loodgieters dan aan afgestudeerden". Dat was een boutade die in allerlei opzichten te denken gaf. Bijna alle Griekse ouders willen dat ten minste één van hun kinderen studeert: zij ,,studeren" een zoon of dochter, zoals het Griekse spraakgebruik luidt.
Maar steeds verbreider wordt de vrees dat diploma's van Griekse instellingen van hoger onderwijs geen garantie geven op een goede loopbaan, doch slechts het uitgangspunt vormen voor een merkloos bestaan. Parallel hiermee loopt nog een tweede vrees: dat de Griekse diploma's afnemen in waarde, vergeleken bij die uit het buitenland, waar beter gesitueerde ouders hun kinderen laten studeren.
Het wensenpakket van de studenten van dit jaar lijkt wat materialistisch, maar het vormt de top van een ijsberg van onlust en onrust over de vooruitzichten van de gemiddelde Griekse student. Typerend is nog een andere eis waarmee zij deze herfst ,,bij de aanvang van het beste onderwijsseizoen uit de Griekse geschiedenis" (Pritsis) de straat opgaan: verbod van alle buitenlandse instellingen van hoger onderwijs, die zich, min of meer illegaal, in Griekenland hebben meten te vestigen.

De regering haastte zich hieraan tegemoet te koinen door de sluiting te gelasten van liet filiaal van de Sorbonne in Athene. Maar een vinnig commentator in de links-liberale *Eleftherotypia* schreef meteen snijdend-sarcastisch: ,,Dus dit is de oplossing?''. ,,Hoc moet dat dan in 1992'', zo vroeg hij zich verder af, ,,als alle onderwijsinrichtingen uit de EG-landen zich binnen onze landsgrenzen over de Griekse jeugd mogen gaan ontfermen?''.

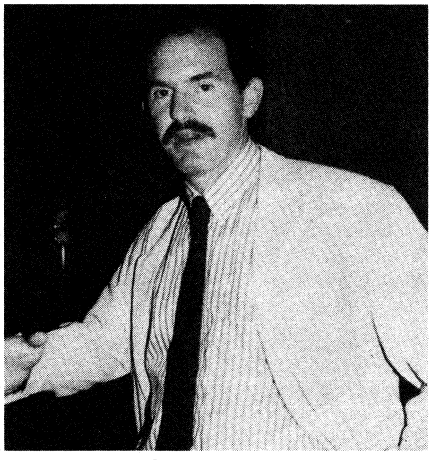
Reorganisatie kabinet

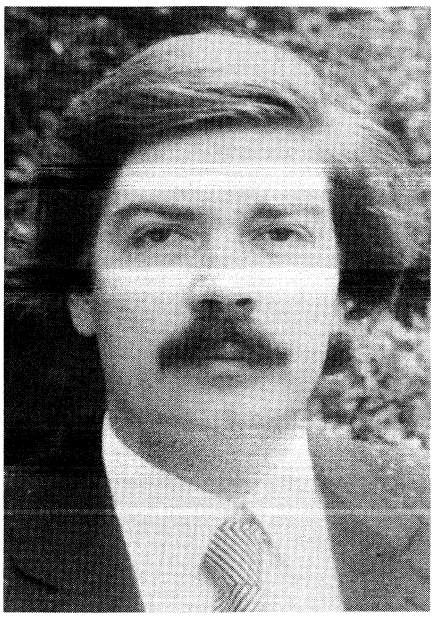
Op 22 juni 1988 maakte premier Papandreou bekend dat hij de dag daarvoor zijn kabinet had omgevormd tot een ,,gevechtsteam'' voor de op 18 juni 1989 te houden algemene verkiezingen. De benoeming die het meest de aandacht trok. was die van Georgios Papandreou, de zoon van de premier, tot minister van onderwijs en religie.

Op 7 mei 1988 hadden de vakbondsorganisaties van leraren in het middelbaar onderwijs besloten tot een langdurige staking, die op 23 mei moest beginnen omdat op dat tijdstip de examens op de scholen van start zouden gaan. De leraren eisten o.m. een salarisverhoging.
Op 27 juni slaagde Georgios Papandreou erin een einde aan de al zesendertig dagen durende staking te maken. Na vier dagen onderhandelen bereikten Papaiidreou junior' en de stakingsleiders een akkoord dat tegemoet kwam aan bijna alle eisen van de stakers.

Verder benoemde premier Papandreou Stathis Sechiotis tot minister van openbare orde als opvolger van Antonios Drosoiannis. Minister van transport en vei-bindingen Konstantinos Bandouvas werd vervangen door Georgios Petsos, tot dan toe adjunct-minister van financiën.
Het kabinet zag er nu als volgt uit:

Premier - Andreas Papandreou; eerste vice-premier en minister van nationale defensie - Ioannis Charalambopoulos; tweede vice-premier en minister van justitie - Agamemnon Koutsogiorgas; minister t.b.v. de premier - Apostolos Kaklamanis; buitenlandse zaken - Karolos Papoulias; binnenlandse zaken - Apostolos (Takis) Tsochatsopoulos; nationale economie - Panayotis Roumeliotis; financiën - Dimitris Tsovolas; gezondheid, welzijn en sociale zekerheid - Ioannis Floros; onderwijs en religie - Georgios Papandreou*; cultuur - Melina Mercouri; openbare orde - Stathis Seehiotis*; noord-Griekenland - Stelios Papathemelis; Egeïsch gebied -


Georgios Papandreou


Georgios Petsos

Petros Valvis; landbouw - Ioannis Pottakis; milieu, stadsplanning en openbare werken - Evangelos Kouloumbis; industrie, energie en technologie - Anastasios Peponis; arbeid - Georgios Gennimatas; handel - Nikolaos Akritidis; transport en verbindingen - Georgios Petsos**; koopvaardij - Evangelos Yannopoulos; minister zonder portefeuille belast met de coordinatie van het herstel van de (op 13 sept. 1986 door een aardbeving getroffen) plaats Kalamata in het zuidwesten van Griekenland - Athanasios Filippopoulos; minister zonder portefeuille belast met internationale organisaties behoudens NAVO en EG) - Christos Markopoulos*.

* nieuw
** andere verantwoordelijkheid

De oudgediende Dimitris Maroudas werd onder Kaklamanis als adjunct-minister belast met het mediabeleid. Vaso Papandreou (geen familie van de premier) werd adjunct-minister van buitenlandse handel, maar zou per 1 jan. 1989 lid worden van de Europese Commissie als opvolger van haar landgenoot Grigoris Varfis.

Papandreou ondergaat hartoperatie

Op 15 sept, 1988 deelde een regeringswoordvoerder mee dat premier Papandreou een procedure zou aanspannen om een einde te maken aan zijn 38-jarig huwelijk met Margaret, zodra hij was teruggekeerd uit Londen waar hij een hartoperatie moest ondergaan.

In sept. 1987 had de rechtse oppositiekrant *Eleftherios Typos* gemeld dat de premier in het weekeinde van 13/14 september een pleziertocht op zee had gemaakt in gezelschap van een stewa dess, Dimitra Liani, met mie hij al eerder was gesignaleerd.
Papandreou had op 13 september een bezoek zullen brengen aan de op 13 sept. 1986 door een aardbeving getroffen stad Kalamata, maar had laten bekendmaken dat hij ,,wegens zeer drukke werkzaamheden'' niet kon komen.

Op 30 sept. 1988 onderging Papandreou in Londen een zware hartoperatie en op 10 oktober verliet hij het zie-



Margaret Papandreou

kenhuis in gezelschap van Dimitra Liani.
Op 22 oktober werd de premier als een ,,nationale held" in Athene verwelkomd.

Minister van openbare orde Sechiotis treedt af i.v.m. verdwijning bankier Kos*kotas*

Op 7 nov. 1988 trad minister van openbare orde Sechiotis af in verband met de verdwijning van de bankier Georgios Koskostas. Deze had op 1 november van een 'echter van instructie 12 dagen de tijd gekregen om beschuldigingen aangaande verduistering en valsheid in geschrifte te ontzenuwen. Op 20 oktober had de Centrale Bank van Griekenland een ,,voorlopige regeringscommissaris" aangesteld aan het hoofd van de bank van Koskotas, de Bank van Kreta, Griekenlands grootste particuliere bank.
,,Ik heb de premier mijn ontslag aangeboden. Als mijn ambtenaren fouten hebben gemaakt dan treed ik af uit principe... omdat Georgios Koskotas al sinds zaterdag *(5* november) is verdwenen': aldus Sechiotis.

De in Amerika geboren Koskotas had een belang van meer dan 80 procent in de Bank van Kreta. Verder bezat hij een paar kranten, waaronder *Vradyni* en *Kathimerini,* tijdschriften, een radiostation en de rijkste voetbalclub van Griekenland, Olympiakos Piraeus.
Op 23 november werd Koskotas in de Amerikaanse staat Massachusetts door de FBI aangehouden.

Koutsogiorgas stelt zijn portefeuille justitie ter beschikking i.v.m. de zaak-Koskotas

Op 11 november 1988 verzocht minister van justitie Koutsogiorgas premier Papandreou hem te vervangen, liefst door een ,,hoge functionaris uit het rechterlijke apparaat" opdat hij zijn eer kon verdedigen. Als tweede vicepremier wilde hij aanblijven.

In het op 11 november uitgekomen tijdschrift *Anti* was Koutsogiorgas ervan beticht zeven miljoen drachmen (*f* 90.000) van Koskotas te hebben gevraagd.
Verder beschuldigde het tijdsch ift Andreas Papandreou ervan zich te hebben verrijkt aan wapenexport naar Irak en Iran. Ook zou de premier samen met zijn zoon geld hebben opgestreken van Koskotas. Op de omslag van *Anti* werd gesproken van ,,een regering van bedriegers".
Diezelfde dag gelastte een officier van justitie in Athene de inbeslagneming van het jongste nummer van *Anti* en de arrestatie van uitgever Christos Papoutsakis op grond van ,,belediging van het gezag".

Koutsogiorgas' terugtreden was eerder geëist door oppositieleider Konstantinos Mitsotakis van de rechtse Nieuwe Democratie, die hem ervan beschuldigde een onderzoek inzake de Bank van Kreta te hebben tegengehouden.

Onrust binnen de *PASOK. Lazaris* verlaat parlement en partij

Op 13 nov. 1988 sprak Papandreou in een vraaggesprek voor de televisie over ,,haarden van dissidentie" binnen zijn partij en over personen die aan hun medewerking onaanvaardbare voor aarden verbonden en ,,beter de partij van hun aanwezigheid konden verlossen".
Hij vergeleek de situatie van dat moment met die van 1965, toen een aantal dissidenten de regering van zijn vader, Georgios Papandreou, ten val bracht. ,,Het drama herhaalt zich nu als komedie", zei hij.

Nadat de regering zich op 2 november tijdens een debat in het parlement over de affaire-Koskotas verdeeld en besluiteloos had getoond. had premier Papandreou de leden van zijn team die het niet inet hem eens waren, uitgenodigd hun ontslag te nemen.
„Voortaanzal er slechts één partij zijn, één regering en één beleid", aldus Papandreou op 3 november

Op 15 november deelde parlementsvoorzitter Ioannis Alevras aan het begin van een debat over de zaak-Koskotas mee dat Apostolos Lazaris, één van de meest gerespecteerde kopstukken van de PASOK, zijn parlementszetel opgaf en tevens de partij verliet. Lazaris was het niet eens met de wijze waarop de regering de zaak-Koskotas aanpakte.

Een paar dagen eerder had premier Papandreou nog geprobeerd Lazaris over te halen toe te treden tot het kabinet, maar deze poging was stukgelopen op de voorwaarden die Lazaris had gesteld.
Zo wilde Lazaris dat Koutsogiorgas uit het kabinet verdween, de affaire-Koskotas volledig werd opgehelderd en dat een evenredig kiesstelsel zou worden ingevoerd, zoals Papandreou in 1981 had beloofd.

Op 30 nov. 1988 koos het Centrale Comité (CC) van de PASOK een nieuw Uitvoerend Comité. Van de 131 aanwezige leden stemde ongeveer een vierde tegen de door Papandreou voorgelegde lijst met namen. Verder waren 17 stembiljetten niet ingevuld en waren er vijf ongeldig. Tien leden van het CC weigerden deel te nemen aan de stemming, die zij ondemocratisch noemden.
Voormalig minister van onderwijs en religie Tritsis werd door aanhangers van de premier betiteld als .,verrader× nadat hij had gezegd dat het CC niet meer het vei-trouwen van de basis genoot.

Kabinetswijzigingen. Plaatsvervangend minister van defensie Yotas veroordeelt financiële onregelmatigheden op het gebied van defensie en stapt op

Op 13 nov. 1988 kondigde premier Papandreou ,,een regering met een nieuw gezicht" aan cn op 16 november presenteerde hij een gewijzigd kabinet. Daarin kwam de post van vice-premier niet meer voor.
De belangrijkste wijzigingen waren dat Koutsogiorgas werd gepromoveerd tot minister t.b.v. de premier, de belangrijkste functie binnen het kabinet na die van minister-president. Justitie, de voo malige portefeuille van Koutsogiorgas, kwam in handen van Vasilios Rotis, tot op dat moment president van de Raad van State.
Georgios Petsos stond zijn portefeuille transport cn verbindingen af aan Ioannis Charalambous en werd minister van openbare orde. Minister van milieu, stadsplanning en openbare werken Evangelos Kouloumbis moest het veld ruimen voor Vasilis Kedhikoglou. Evangelos Yannopoulos droeg de portefeuille koopvaardij over aan Vasilios Saranditis en werd minister voor het Egeïsch gebied. De portefeuille gezondheid, welzijn en sociale zekerheid kwam in handen van Apostolos Kaklamanis, tot op dat moment minister t.b.v. de premier.
Over de positie van Papandreou op dat moment merkte Joris Cammelbeeck in de Volkskrant (19-11-1988) o.m. het volgende op:

Het zit de Griekse premier niet mee sinds hij eind vorige maand, na een geslaagde hartoperatie in Londen, naar Athene terugkeerde. Weliswaar werd de 69-jarige Andreas Papandreou na twee maanden afwezigheid door een menigte van enkele tienduizenden verwelkomd, maar dat kon niet verhullen dat er zich tijdens zijn afwezigheid politieke problemen hadden opgestapeld.

Niet alleen het feit dat hij zich openlijk liet vergezellen door zijn vriendin Dimitra Liani leidde hier en daar tot opgetrokken wenkbrauwen. Opvallend was de afwezigheid van de vier volwassen kinderen van de premier. Met name zijn zoon Georgios, minister van onderwijs, en zijn enige dochter Sofia hebben grote bezwaren tegen de verhouding van hun vader met de 34-jarige stewardess,

Vooral de manier waarop de doodzieke premier had gemeend Griekenland te kunnen regeren vanuit zijn bed in het Londense ziekenhuis had kwaad bloed gezet. Evenals het totale gebrek aan informatie over de toestand van de patiënt. Ook al had de regeringswoordvoerder keer op keer gezegd dat Papandreou het land ,,van afstand" kon regeren, dat bleek in de praktijk te hebben geresulteerd in een machtsvacuüm en verlamming van het regeringsapparaat. En dat terwijl Griekenland thans voorzitter van de EG is

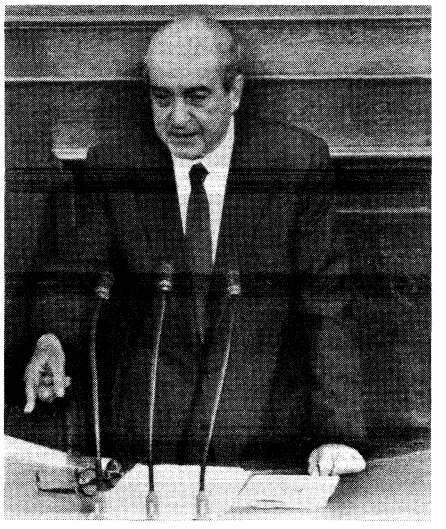
Hoewel er twee vice-premiers waren om de lopende zaken te behartigen, gingen zij bij voorbaat gebukt onder de eventuele toekomstige toorn van de afwezige patriarch. Het is veelzeggend dat Papandreou afgelopen week het instituut van vice-premier heeft afgeschaft.
De kritiek over de wijze waarop Papandreou het land en zijn PASOK-partij al ze en jaar regeert kwam in alle heftigheid tot uitbarsting toen bekend werd dat de krantenmagnaat en bankier Georgios Koskotas was ontsnapt. Hij stond terecht wegens valsheid in geschrifte en verduistering van 60 miljoen gulden. Griekse kranten hebben beweerd dat er sprake was van een ,,geplande ontsnapping", omdat de regering er belang bij zou hebben dat de ,,socialistische" krantenmagnaat zijn mond houdt. Een opvatting die wordt gedeeld door de oppositiepartijen van rechts en links. En zelfs in het PASOK-kamp is onenigheid onstaan.
Toen het parlement, na een halve dag vergaderen, woensdag (16 november) besloot een onderzoekscommissie in de affaire-Koskotas in te stellen, maakte ex-minister Lazaris bekend dat hij zowel zijn parlementszetel als zijn lidmaatschap van de PASOK opgaf Veelzeggend was dat bij de stemming de PASOK-meerderheid van 156 van de 300 zetels tot 148 zetels bleek te zijn geslonken. Op een onderzoekscommissie was niet alleen aangedrongen door de oppositie, maar ook door minister van onderwijs Georgios Papandreou en de voorzitter van het parlement, Ioannis Alevras. Tijdens het debat liet premier Papandreou overigens verstek gaan, hetgeen oppositieleider Mitsotakis de uitspraak ontlokte: ,,Hij had wel tijd om (met zijn vriendin) naar de Taverna Mythos te gaan."
Wijzend op eerdere schandalen eiste de leider van de grootste oppositiepartij, Nieuwe Democratie (ND), voor de zoveelste maal het aftreden van de regering en vervroegde verkiezingen. ND-leider Mitsotakis werd daarin bijgevallen door de communistische partij, die haar eis baseerde op de voortdurende verslechtering van de economische en politieke situatie in Griekenland.
Het onderzoek van de parlementaire commissie kan zeer pikante resultaten opleveren. De zoon van Papandreou heeft Koskotas ervan beschuldigd dat hij heeft gepoogd met een vervalst document de hele regering te chanteren. Koskotas heeft verklaard dat hij authentieke documenten bezit waarin sprake is van betaling van smeergeld aan verschillende ministers.
De aanhangers van de complotheorie hebben daarom een schijn van gelijk aan hun kant als zij constateren dat het uiterst merkwaardig is dat Koskotas in plaats van de gebruikelijke 48 uur maar liefst twaalf dagen kreeg om zijn verdediging voor te bereiden. Om Koskotas' vluchten te beletten gelastte de officier van justitie hem in het land te blijven en zijn paspoort werd ingenomen, Het openbaar ministerie vond het echter onnodig hem in voorlopige hechtenis te nemen. Koskotas had dus ruimschoots de tijd zijn vlucht voor te bereiden en zijn schaapjes op het droge te brengen.
Zo verkocht hij vlak voor zijn vlucht enkele kranten (Kathimerini en *Vradyni*) aan een reder, die op zijn beurt contacten onderhoudt met oppositie-leider Mitsotakis. Koskotas deed ook zijn meerderheidsaandeel in de Bank van Kreta van de hand.
Inmiddels doordrongen van het feit dat er iets moest gebeuren - en klaarblijkelijk nog onder indruk van zijn operatie - beloofde Papandreou ,,het lancet" te zullen hanteren bij een ,,zuivering" van zijn kabinet. Van vervroegde verkiezingen kon volgens Papandreou geen sprake zijn. In plaats daarvan wijzigde hij woensdag (16 nov.) zijn regering voor de vijftiende keer sinds hij in 1981 aan de macht kwam...

Op 28 nov. 1988 trad Kostas Laliotis, minister zonder portefeuille belast met stadsreconstructie, af. ,,Persoonlijke redenen" maakten zijn medewerking aan de regering onmogelijk, deelde Laliotis mee. Hij was echter bereid aan een vernieuwing van de PASOK mee te werken.
Op 29 november werden twee leden van het ministerie van onderwijs die onder de rang van minister zaten, Charis Kastanidis en Stefanos Tsoumakas, ontslagen. Zij hadden, zo zei een regeringswoordvoerder, ,,initiatieven ontplooid en verklaringen afgelegd die niet overeenstemmen met de regeringspolitiek".
Kastanidis had. aldus *NRC/H'blad* (30-11-1988), in het weekeinde van 26/27 november geweigerd een feestrede uit te spreken ter herdenking van het verzet tijdens de bezetting, ,,zolang de PASOK geen initiatjef nam tegen het verval van morele waarden in ons politiek bedrijf".
Tsoumakas was, zo meldde *NRC/H'blad* (30-11-1988) op 28 november uitgevaren tegen ernstige financiële en electorale onregelmatigheden binnen de, door de PASOK gecontroleerde, overkoepelende vakbondsfederatie en in het bijzonder tegen de voorzitter daarvan, Georgios Raftopoulos.
Op 30 november deelde minister van onderwijs Papandreou - die zich in openbare verklaringen achter Kastanidis en Tsoumakas had gesteld - zijn vader mee dat hij wilde aftreden. Zijn ontslag werd echter niet aanvaard.

Op 10 december kondigde Georgios Kasimatis, juridisch adviseur van premier Papandreou, zijn ontslag aan wegens de houding van verscheidene kabinetsleden, en m.n. Koutsogiorgas, in de zaak-Koskotas.

Op 14 december trok plaatsvervangend minister van defensie Stathis Yotas zich terug uit de regering, het parlement en het Centrale Comité van de PASOK. Volgens hem waren naaste medewerkers van Papandreou betrokken geweest bij financiele onregelmatigheden op het gebied van defensieaankopen en illegale wapenverkoop.


Agamemnon Koutsogiorgas


Konstantinos Mitsotakis, leider van de Nieuwe Democratie.

Yotas wilde niet langer deelnemen aan een regering die ,,haar gezag, haar geloofwaardigheid" had verloren en ,,waarvan het publiek de verdenking heeft dat zij economische schandalen dekt".
De laatste weken had Yotas geklaagd over malversaties die waren gepleegd door functionarissen van het staatswapenconcern Helleense Wapenindustrie (EBO), vooral op het gebied van de verkoop van munitie aan Irak. Diverse personen zouden steekpenningen hebben ontvangen.

In zijn ontslagbrief schreef Yotas o.m.: ,,Ik heb avonturiers en oplichters ontdekt die, samen met anderen, een parallelle regering vormen. (...) Men heeft mij belet het hoofd van een bedrijf voor militair materieel te vervangen, wiens twijfelachtige voorstellen werden geaccepteerd tegen mijn persoonlijk en duidelijk gegeven advies in."
Yotas beklaagde zich in zijn brief over ,,aanhoudende en ontoelaatbare interventies" van één van de adviseurs van de premier om het groene licht te geven voor een doorverkoop van in het buitenland gekocht militair materieel ,,die ik heb verboden na de betrokken minister daarover te hebben geraadpleegd". De pressie was doorgegaan hoewel Yotas de premier daarvan op de hoogte had gesteld.
,,Dit alles is voor mij het bewijs van een gebrek aan wil in de politiek het regerings erk gezond te maken", aldus Yotas.
De bewindsman wilde niet ,,gehoorzamen aan opdrachten, fascistisch van inspiratie en mentaliteit".
Op 15 december diende staatssecretaris voor economie Theodoros Karatzas zijn ontslag in.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij BV, Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam - Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

ZWAAR VERLIES VOOR LDP IN JAPAN

In Japan zijn op *23* juli verkiezingen gehouden voor de helft - 126 van de 252 - van de zetels in het Hogerhuis, de Japanse Eerste Kamer.
De verkiezingen zijn uitgelopen op een zware nederlaag voor de regerende partij, de Liberaal - Democratische Partij LDP. Van de 69 zetels van deze partij, die bij deze gelegenheid ter verkiezing stonden, hield zij er slechts *36* over. Samen met de *73* zetels, die niet ter verkiezing stonden, hield de LDP in het Hogerhuis 109 zetels over, waarmee zij de absolute meerderheid in deze Kamer van de volksvertegenwoordiging was kwijtgeraakt.
Dat de LDP de grootste partij bleef heeft zij te danken aan het kiessysteem, waarbij eens in de drie jaar wordt gestemd voor de helft van de zetels in het Hogerhuis.
Grote overwinnaar was de Socialistische Partij van Japan onder leiding van mevr. Takako Doi. Van deze partij stonden *22* zetels ter verkiezing; zij keerde terug met 46 zetels. Samen met de 21 zetels van deze partij, die niet ter verkiezing stonden, heeft de JSP nu *67* zetels in het Hogerhuis.
De Japanse premier en leider van de LDP, Sosuke Uno, heeft op 24 juli de volledige verantwoordelijkheid voor de nederlaag van zijn partij op zich genomen en aangekondigd, dat hij zou aftreden.
Uno, die zes weken premier is geweest, noemde geen datum voor zijn aftreden. Hij zei aan te zullen blijven tot in LDP-kring een opvolger is gevonden. Zoals gebruikelijk worden verscheidene namen genoemd, maar een duidelijke kandidaat heeft zich niet aangediend. Belangrijker lijkt voorlopig de vraag hoe de nieuwe premier wordt aangewezen: door onderhandelingen in achterkamertjes, zoals dat gebruik is bij de oude garde, of door een verkiezing op een partijcongres, zoals jongere LDP-afgevaardigden willen.
Premier Uno noemde drie redenen voor de nederlaag van de LDP:

- Het corruptie-schandaal in verband met de Recruit-affaire, als gevolg waarvan Uno's voorganger Takeshita, vice-premier en minister van financiën Miyazawa en andere ministers moesten aftreden.
- De invoe ing van de btw op 1 april in het kader van een belastinghervorming, die zowel in de zakenwereld als bij de consumenten, maar ook bij de oppositie en de vakbonden, op grote weerstanden is gestoten.
- De massale uittocht van boeren die traditioneel op de LDP stemden, maar kritiek hebben op de voorzichtige maatregelenrvan de LDP om de Japanse markt voor het buitenland (vooral de VS) open te stellen, waardoor de inkomens in de zwaar gesubsidieerde landbouw in gevaar komen.

Op een vraag naar de invloed van zijn ,,persoonlijke schandaal'' - Uno's verhouding met een geisha die jaren na dato aan het licht kwam - antwoordde hij ontwijkend: ,,Ik neem alle verantwoordelijkheid voor de verkiezingsuitslag op me en alle daarmee samenhangende kwesties''. Hij verzekerde dat de onpopulaire btw niet zal worden afgeschaft. Wel beloofde hij politieke hervormingen als reactie op de Recruit-affaire.
De pas ingevoerde btw geldt voor bijna alle goederen en diensten in Japan. Sommige waarnemers verwachten dat de regering de eerste levensbehoeften



Mevrouw Takako Doi, voorzitter van de Socialistische partij (r.) en de secretaris-generaal van de partij Tsuruo Yamaguchi vieren huri overwinning bij de verkiezingen voor het Hogerhuis.

Weekblad 58ste jaargang No. 3008, pag. 44231-44246

Verkiezingsuitslag Hogerhuis 23-7-1989

	Zetels gewonnen	Zetels ter verkiezing	Zetels niet ter verkiezing	Totaal Hogerhuis
LDP	36	69	73	109
JSP	46	22	21	67
Komeito	10	12	11	21
JCP	5	8	9	14
DSP	3	7	5	8
Onafh.	10	2	3	13
Overig	16	6	4	20
Totaal	126	126	126	252

Afkortingen: LDP = Liberaal Democratische Partij; JSP = Japans Socialistische Partij; Komeito = Partij voor een schone regering; JCP = Japans Communistische Partij; DSP = Democratisch Socialistische Partij; Onafh. = Onafhankelijken.

Zetelverdeling Lagerhuis

LDP	
JSP	83
Komeito	55
JCP	27
DSP	26
Onafh.	9
Overig	4
Vacant	15
Totaal	512

zoals voedsel zal vrijstellen van btw. Minister van financiën Tatsuo Muyarama noemde dat besluit ,,een mogelijkheid".

Economen verwachten dat Japan op grond van de verkiezingsuitslag nog meer moeite zal hebben om zijn markt voor buitenlandse produkten open te stellen. Verwacht wordt dat de LDP zich zal verzetten tegen de eisen van het buitenland in een poging de verloren gegane stemmen terug te winnen. De socialisten pleitten in hun verkiezingscampagne voor protectionisme.

De LDP was de meest liberale kracht in de regering. En heeft beleid gevoerd dat tegen haar eigenbelang inging", aldus professor Takashi Inoguchi van de universiteit van Tokio. Dat zal vermoedelijk veranderen, vooral omdat de LDP haar meerderheid wil behouden bij verkiezingen voor het Lagerhuis die volgend jaar worden gehouden.

Volgens politieke deskundigen heeft de LDP vooral veel aanhang verloren onder de Japanse boeren, omdat de regeringspartij zou zijn gezwicht voor de Amerikaanse eis dat de markt voor agrarische produkten moet u-orden opengesteld.

Maa ook onder de zes miljoen kleine winkeliers en hun personeel daalde de populariteit van de LDP aanzienlijk. Zij voelen zich ernstig benadeeld door de invoering van een btw-tarief van 3 procent.

Portret Tukako Doi

Mevrouw Takako Doi (61) heeft bij de verkiezingen voor het Hogerhuis niet alleen de mannenheerschappij in de Japanse politiek doorbroken, maar ook de scepsis weggenomen in haar eigen Japanse Socialistische Partij (JSP) en bij de Japanse vrouwen in het algemeen.

Sterker nog, haar overwinning kan uitmonden in een gooi naar het premierschap.

In haar zwart-witte mantelpak. ernstig kijkend als zij grote menigten toespreekt en charmant als zij zich tot de vrouwen richt, bleef zij lange tijd onopgemerkt.

Bijna niemand had van haar gehoord toen zij in 1986, tot verbazing van velen, werd gekozen tot leider van de Socialistische Partij, die verscheurd werd door interne meningsverschillen.

In drie jaar tijd heeft de voormalige hoogleraar in het staatsrecht echter een huzarenstuk volbracht. Zij slaagde erin een verdeelde en verkalkte partij om te smeden tot een grote oppositiepartij die in staat is weerwerk te leveren aan de Liberale Democratische Partij, die sinds 1955 in Japan aan de macht is.

Bovendien slaagde zij erin een imago van zeer competente politica te vestigen bij de vrouwelijke kiezers, die, walgend van een reeks schandalen in de top, op zoek waren naar een alternatief.

Overigens betekent dat niet dat zij extra veel aandacht besteedt aan vrouwenproblemen. ,,Maar", zo erkent zij, ,,iedere keer als ik me bezig houd met sociale of lokale problemen, valt het me op dat de vrouwen degrootste slachtoffers zijn van het beleid van de LDP".

Doi heeft veel profijt gehad van de verschillende blunders van zittende partijleiders, waardoor zij haar aanhang onder vrouwen en een groeiend aantal mannen kon vergroten.

Minister van Landbouw Horinouchi maakte het in de verkiezingscampagne te bont door te zeggen dat ,,vrouwen ongeschikt zijn een land te leiden". De minister werd door de LDP tot de orde geroepen en moest zijn opmerkingen terugnemen.

Mevrouw Doi maakte tijdens de verkiezingscampagne indruk door voor de vuist weg grote mensenmassa's toe te spreken. Haar eenvoudige woordgebruik en manier van optreden stonden in schril contrast met de saaie en omslachtige verhalen van LDP politici

Over haar privé-leven is niet veel bekend, behalve dat zij ongehuwd is en het grootste deel van haar tijd aan politiek besteedt.

Doi is over haar ongehuwde status verschillende malen aange'allen. zoals door bovengenoemde minister Horinouchi. Deze meende dat Doi als politica niet deugt omdat ze niet getrouwd is en geen kinderen heeft.

Doi werd in 1928 in het district Hyogo geboren en studeerde rechten aan de grote particuliere universiteit van Kyoto, Doshisha, waar zij in 1955 afstudeerde en staatsrecht ging onderwijzen.

In 1963 veranderde zij van baan en werd re hoogleraar aan de universiteit van Konseigakuin in Kobe.

In Kobe werd zij in i969 vuor het eerst in het parlement gekozen. Zij werd steeds herkozen en werd in 1983 vice-voorzitter en in 1986 voorzitter van de Socialistische Partij.

Zij werd daarmee de eerste vrouwelijke voorzitter van een politieke partij in de geschiederiis van Japan. In die hoedanigheid bezocht zij in 1987 de Verenigde Staten, Noord-Korea en China en in 1988 de Sowjet-Unie.

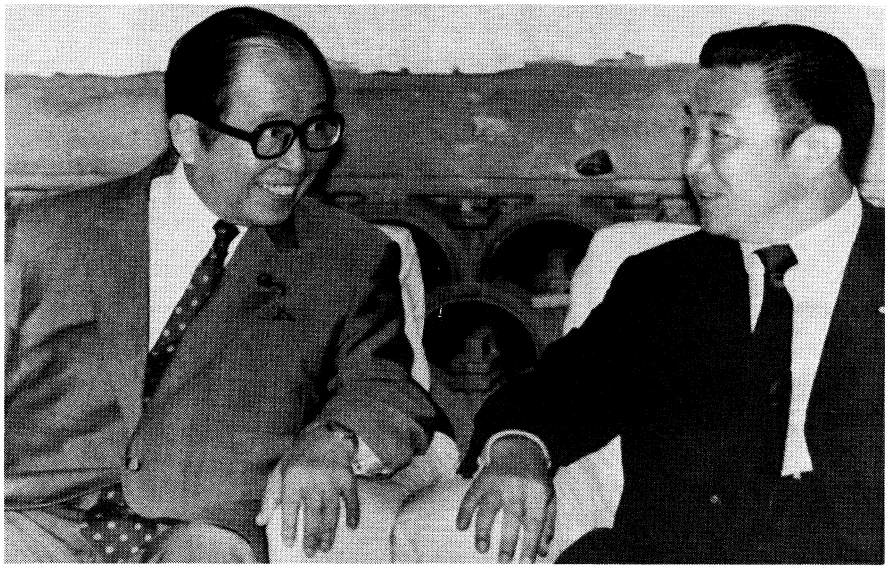
Recruit-schandaal

Het zo genoemde Recruit-schandaal, gezien als een van de oorzaken van de verkiezingsnederlaag van de LDP op 23 juli, kwam in de openbaarheid op 1 juli 1988, toen het onafhankelijke dagblad Asahi Shimbun er over begon te publiceren.

Het schandaal draait om Recruit Cosmos, een firma die luxe flats verkoopt.

In december 1984 bood zij honderd prominente Japanners de gelegenheid twaalf miljoen aandelen te kopen met de voorkennis dat een openbaar aanbod zou volgen - met als automatisch gevolg een steile koersstijging.

De 76 prominenten die hiervan ge-



De aftredende minister-president Sosuke Uno (l.) en de eerste secretaris van de regerende LDP Ryutaro Hashimoto.

bruik maakten, kregen kort nadat zij de 1.200 yen (ongeveer acht gulden) per aandeel hadden geïnvesteerd ongeveer het viervoudige terug. Sommige parlementsleden van de LDP verdienden met deze transactie meer dan een miljoen gulden.
Ten minste drie voormalige ministers hebben op eigen naam Recruit Cosmos-aandelen gekocht. Maar via secretarissen en kinderen zijn ook kopstukken zoals premier Noboru Takeshita, oud-premier Yasuhiro Nakasone en de drie meest vooraanstaande kandidaten voor het premierschap bij de zaak betrokken (minister van financiën Kiichi Miyazawa, algemeen secretaris van de LDP Shintaro Abe en de voorzitter van de LDP-beleidsraad Michio Watanabe).
De handel in effecten, gebaseerd op niet openbaar gemaakte informatie of insider trading, is bijna routine in Japan. Het is ook één van de meest efficiënte methodes waarmee de zakenwereld de politieke wereld van fondsen voorziet.
De ,,zaikai'', de top van de financiële en industriële hiërarchie, moet via financiële schenkingen de parlementaire meerderheid van de LDP - en dus het behoud van het de facto één-partijstelsel - helpen garanderen.
De jongere bedrijven, vooral als deze snel willen groeien, kopen met hun donaties beschermende connecties.
Vooral in het laatste geval komt daar vaak insider trading aan te pas, waarbij een politicus veelal via assistenten aandelen koopt die kort daarna door allerlei manipulaties omhoog schieten.
Japan heeft relevante wetgeving van Amerika gekopieerd en volgens deze is de handel in zogenoemde ,,politieke aandelen'' illegaal. Maar in de afgelopen veertig jaar heeft slechts één geval tot gerechtelijke vervolging geleid.
De Recruit Cosmos-zaak werd ontdekt omdat verband werd gelegd tussen de toestemming voor de vestiging van een kantoorgebouw voor het bedrijf in de stad Kawasaki en het feit dat de locoburgemeester van die stad 120 miljoen yen overhield aan transacties met de bewuste aandelen (die normaal gesproken buiten het bereik liggen van de doorsnee Japanner).
De zaak nam de proporties van een schandaal aan na het aftreden op 6 juli 1988 van Ko Morita, de president van Nihon Keizai Shimbun (de Japanse Financial Times).
Morita bleek eveneens grote winsten te hebben gemaakt met een dubieuze aandelentransactie.

Onder normale Japanse omstandigheden zou geen haan hebben gekraaid naar wat een groot bedrijf achter de schermen bedisselt met plaatselijke autoriteiten en wat het doet om politici te vriend te houden.
Maar Recruit Cosmos is de spil van een heel bijzonder conglomeraat van bedrijven dat niet past in de gevestigde hiërarchie van grote Japanse ondernemingen.
De oprichter, Hiromasa Ezoe, begon in het begin van de jaren zestig met een advertentieblaadje voor studenten die op zoek zijn naar bijbaantjes. Hij ontdekte een aantal ver ante takken van dienstverlening waar de meeste gevestigde firma's hun neus voor ophaalden.
Ezoe introduceerde jeugdige managers, gelijkwaardige behandeling van vrouwelijke werknemers en een studentikoze werksfeer. Door deze aanpak brak hij met Japanse industriële tradities.
Ezoe bouwde dus een klein imperium op het gebied van informatieverlening over cursussen, vrijetijdsbesteding en onroerend goed op. In 1987 haalde hij een omzet van 424 miljard yen (ongeveer 6,5 miljard gulden).
Het probleem voor Ezoe was echter dat de machtige zakenorganisaties hem als buitenbeentje beschouwden. Dat betekende onder meer dat Recruit Cosmos speciale bescherming nodig had om zich staande te houden.
De veiligheid en voorspoed van een Japans bedrijf is in hoge mate afhankelijk van informele connecties met andere bedrijven, maar vooral ook met ambtena en en LDP-politici.
De laatsten kunnen het makkelijkst worden bewerkt en kunnen aanbevelingen doen bij ambtenaren.
De oprichter van Recruit Cosmos begon dus politici aan zich te binden. Hij verschafte zich entree bij de bureaucratie door zich te laten opnemen in regeringscommissies die werkzaam zijn op terreinen die verwant zijn met zijn zakenimperium. Maar Ezoe liep met dit alles te hard van stapel. Hij was te onvoorzichtig, en is op 6 juli 1988 afgetreden.
De informele en verborgen, maar voor handhaving van het huidige Japanse politieke bestel onmisbare, praktijken hebben premier Takeshita veel hoofdbrekens gekost.
Het ministerie van financiën wilde voor het eind van 1988 parlementaire goedkeuring krijgen voor een controversieel pakket nieuwe belastingregels. Takeshita heeft gezegd zijn politieke carrière hieraan te zullen verbinden.
Soortgelijke wetsvoorstellen zijn al twee keer mislukt, de ambtelijke druk is enorm en eventueel succes zal gewoontegetrouw worden voorgesteld als een persoonlijke prestatie van Takeshita.
Nu zien echter de socialisten (JSP) en communisten (JCP) de kans schoon om het belastingplan te torpederen en de premier voor gek te zetten.

Dit kunnen zij doen door het enig effectieve wapen te gebruiken dat de niet tot de LDP behorende parlementsleden bezitten: een boycot-actie. De minderheidspartijen kunnen de Japanse wetgevende macht verlammen omdat hun fysieke aanwezigheid noodzakelijk is voor de legitimiteit van het parlement.
De regering Takeshita zou de heibel in de pers over ,,de tirannie van de meerderheid'' niet overleven wanneer de LDP-meerderheid een wetsvoorstel zou aannemen gedurende een officiële boycot van de oppositie.
De formule waarmee Takeshita zich op aanraden van zijn adviseurs uit de benarde situatie wil redden, is de kopers van de Recruit Cosmos-aandelen wel moreel maar niet legaal aansprakelijk te stellen.
Dat is andere taal dan die van het ministerie van financiën dat vindt dat hier wel degelijk de wet is overtreden. Maar genoemd ministerie speelt een eigen spel om verscheidene maatregelen te bevorderen waarmee het zijn eigen controle kan vergroten.
Het put kracht uit de geheimhouding van de lijst van de voornoemde kopers van aandelen (waarop behalve nog meer LDP-ers ook politici van minderheidspartijen en ambtenaren staan).
Het is ook vervelend voor Takeshita dat het Opperste Gerechtshof in juli 1988 een uitspraak heeft gedaan over een soortgelijk geval waarin werd gesteld dat de gevolgde procedures neerkomen op politieke omkoperij.

Takeshita is in de zomer van 1988 het toonbeeld van deemoed in het parlement. Hij zegt dat hij ten volle de ,,kritiek van het volk'' accepteert, belooft innerlijke bezinning en laat doorschemeren dat hij het nooit meer zal doen. Maar hij weigert in te gaan op het verzoek van de voorzitter van de JSP meer details te geven en de namen van de betrokkenen bekend te maken. De premier verklaart dat het onder de omstandigheden moeilijk is een onderzoek in te stellen en beweert dat de secretarissen die zijn financiën en die van zijn collega's beheren de aandelen voor zichzelf hebben gekocht.
Op 6 juli zijn niet alleen, zoals hierboven vermeld, Hiromasa Ezoe en Ko Morita afgetreden als resp. bestuursvoorzitter van Recruit-Cosmos en president van het financiële dagblad Nikon Keizai Shimbun, op die dag werd tevens bekend, dat Ihei Aoki, secretaris van premier Takeshita, bij de omstreden aandelenhandel was betrokken. Daarop nam ook hij ontslag.
Premier Takeshita zei bekend te zijn met de transacties van Aoki, maar hij was niet van plan daarvoor enige verantwoordelijkheid te dragen.

Parlementaire onderzoekscommissie

Op 7 sept. 1988 heeft de LDP toegegeven aan de eisen van de oppositiepartijen in het parlement om een parlementaire onderzoekscommissie in te stellen naar de Recruit-affaire.
In ruil voor deze concessie gingen de oppositiepartijen ermee akkoord de voorgestelde belastinghervormingen, met inbegrip van het invoeren van een consumptiebelasting, op de parlementaire agenda te plaatsen.

Aftreden politici

Het eerste slachtoffer van de Recruit-affaire in de politiek was Takumi Ueda, lid van het parlement voor de So-

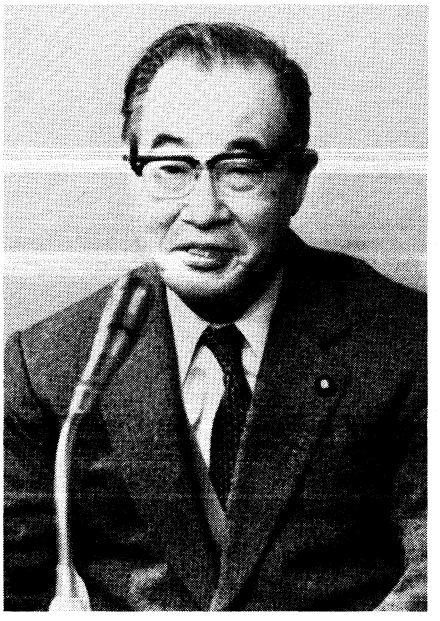
cialistische Partij Hij legde op 4 nov. zijn ambt neer, nadat bekend was geworden, dat een assistent van hem Recruit-aandelen had gekocht. Hij zei echter van deze transactie niets af te weten.
De eerste cooraanstaande politicus binnen de LDP, die consequenties verbond aan betrokkenheid bij het Recruit-schandaal was minister van financien Kiichi Miyazawa, die op 9 dec. zijn aftreden bekend maakte
Miyazawa ontkende zelf bij illegale aandelentransacties betrokken te zijn geweest, maar hij gaf toe, dat een voormalig secretaris van hem zijn naam had gebruikt om aandelen te kopen, voordat deze aan de beurs zouden worden genoteerd

Premier Takeshita wijzigt kabinet

Premier Noboru Takeshita van Japan heeft op 27 dec. zijn kabinet ingrijpend ge ijzigd. De eerste minister verving driekwart van de regeerploeg.
Slechts vier politici behielden hun functie: Sosuke Uno (buitenlandse zaken), Keizo Obuchi (secretaris-generaal van het kabinet), Kichiro Tazawa (defensie) en Hideo Utsumi (platteIandsontwikkeling).
Kabinetssecretaris Obuchi maakte de reorganisatie op 27 dec. bekend tijdens een persconferentie die door de televisie werd uitgezonden.
,,Hij (Takeshita) is vastbesloten het vertrouwen van het publiek in de politiek te herstellen door de kwestie van de politieke ethiek ag essief aan te pakken", aldus Obuchi.
Als stap in die agressieve aanpak wordt de benoeming beschouwd van de nieuwe minister van Justitie, Takeshi Hasegawa, die in het parlement voorzitter was van de commissie voor politieke ethiek.
Hasegawa verklaarde op zijn persconferentie: ,,Ik ben me ervan bewust dat het publiek het vertrouwen in politici, ondernemers en ambtenaren verliest.



Takeshi Hasegawa, minister van justitie gedurende drie dagen in december 1988.



De nieuwe minister van financiën, Tatsuo Murayama.

Dat is een ernstige zaak die moet worden gecorrigeerd. Wil Japan in de internationale arena worden vertrouwd, dan moeten we beginnen in eigen huis een vertrouwenwekkend politiek systeem te stichten", aldus de 76-jarige Hasegawa.
De kabinetswijzigingen ziin de eerste die Takeshita doorvoert sinds hij in nov. 1987 premier werd.
Aan het hoofd van het invloedrijke ministerie van Internationale handel en industrie komt de vroegere minister van transport, Hiroshi Mitsuzuka, te staan. Op het ministerie van financiën is benoemd Tatsuo Murayama, die Miyazawa opvolgde.
Waarnemers menen dat alle facties in de regerende Liberaal Democratische Partij naar evenredigheid zijn vertegenwoordigd in de nieuwe regering. Zo kreeg de factie van Takeshita, de grootste in de Diet, zes ministerposten. De facties van LDP-partijleider Shintaro Abe, Miyazawa en ex-premier Nakasone kregen elk vier portefeuilles en die van de bejaarde politicus Komoto twee.

Nieuwe minister van *justitie* treedt snel af

De op 27 dec. nieuw benoemde minister van justitie, Takeshi Hasegawa heeft al op 29 dec. zijn ontslag ingediend, nadat gebleken was, dat de Recruit Company sinds 1976 donaties had verstrekt aan de politieke groepering rond Hasegawa.
Tot opvolger werd benoemd de 78-jarige Makami Takatsuji, een voormalige rechter van het Hooggerechtshof.

Aftreden minister *Harada* van economische planning

Op 24 jan. 1989 was het de beurt aan de 69-jarige Ken Harada om af te treden als minister van economische planning. Ook hij zou betrokken zijn geweest bij de Recruit-affaire.
Hij werd vervangen door Koichiro Aino.



Minister van economische planning Koichiro Aino, opvolger van Ken Harada.

Lid oppositie afgetreden

Op 7 febr. 1989 maakte de voorzitter van de Democratisch Socialistische partij, Saburo Tsukamoto, bekend, dat hij m.i.v. 22 febr. zijn ambt zou neerleggen.
De oppositieleider had via zijn secretaresse 10.000 Recruit-aandelen gekocht, die hij dadelijk na de openbare emis-



Saburo Tsukamoto, voorzitter van de sociaaldemocratische partij van Japan.

sie van de hand had gedaan, waarbij hij een winst van ca. f 150.000 had gemaakt.

Nederlaag voor LDP bij tussentijdse verkiezing

Op 12 febr: leed de LDP een grote nederlaag bij de tussentijdse verkiezing van de Hogerhuiszetel van het district Fukuoka. tot dan een bolwerk van de LDP.
De zetel kwam met 45,6% van de steinicn terecht bij de Socialistische Partij Bij de algemene verkiezingen van 1986 had hier 21,1% op de JS? gestemd.
De aanhang van de LDP daalde van 45,1% in 1986 naar 34,3%

Arrestaties

Twee voormalige directeuren van de Japanse PTT zijn op 13 febr. gearresteerd op verdenking van het aannemen van steekpenningen van het bedrijf Recruit.
Twee andere zakenlieden zijn eveneens aangehouden. Het zijn de eerste arrestaties in het schandaal.
De twee ex-directeu en, Toshihiko Hasegawa en Ei Shibika, zijn in staat van beschuldiging gesteld. Ze zouden Recruit op een ongeoorloofde manier hebben geholpen de wereld van de telecommunicatie binnen te dringen.
In ruil voor hun diensten zouden de twee aandelen hebben kunnen kopen in Recruit Cosmos, een dochtermaatschappij van Recruit. Op de aandelen zouden vervolgens enorme winsten zijn gemaakt.
Twee hoge ex-werknemers van Recruit zijn in verband met deze kwestie op 13 febr. ook aangehouden. Het zijn Hiroshi Kobayashi, de vroegere vice-president van een andere dochtermaatschappij en Hiromasa Ezoe, de oprichter en ex-president van Recruit.
De twee zouden zelf de steekpenningen aan de Japanse PST hebben aangeboden.
Het openbaar ministerie in Japan heeft op 15 febr. opnieuw twee mensen laten aanhouden in verband met het aandelenschandaal van de firma Recruit.
Ambtenaren van de ministeries van Onderwijs en van A beid worden verhoord over mogelijke betrokkenheid bij de zaak.
Shunjiro Mamiya en Seiichi Tateoka, twee directeuren van de dochtermaatschappij Recruit Cosmos, zijn aangehouden op ve denking van het uitdelen van 867.000 niet genoteerde aandelen aan invloedrijke politici en zakenmensen.
De kantoren van Recruit zijn op 15 febr. door 50 justitiële ambtenaren doorzocht op bewijsmateriaal.
Op 17 febr. hebben ambtenaren van justitie de archieven van het ministerie van arbeid doorzocht en Shigeru Kano, het vroegere hoofd van de afdeling dienstverlening van dit departement, gearresteerd.
Hij zou, na steekgeld van Recruit te hebben ontvangen, hebben afgezien van het opstellen van wetgeving, waaronder het adve teren voor personeel aan strengere bepalingen zou worden onderworpen.
Op 18 febr. werd Toshohiro Ono gearesteerd. Hij was het vroegere hoofd van het secretariaat van Recruit en hij zou bepalingen van de wet op het beurswezen hebben geschonden.
De vroegere president-directeur van de Japanse PTT (de NTT) is op 6 maart samen met zijn secretaris gearresteerd op verdenking van omkoping.
Hisahi Shinto wordt ervan verdacht niet genoteerde aandelen van de firma Recruit Cosmos te hebben geaccepteerd.

Waar het openbaar ministerie achteraan zit is de zogeheten ,,NTT-connectie".
NTT heelt van de Amerikaanse computerproducent Cray vier supercomputers gekocht. Daarvan heeft zij er twee doorverkocht aan Recruit. De vraag is of er bij deze doorverkoop sprake is van het verlenen van gunsten van NTT aan Recruit. Als dat het geval is, is het bewijs geleverd dat er sprake is van omkoping.
De aankoop van Cray-supercomputers vond plaats toen Nakasone premier was. Het idee om Amerikaanse supercoinputers te kopen is door Nakasone zelf bepleit in onderhandelingen met de Verenigde Staten in verband met het rechttrekken van de handelsbalans.
In aanmerking genomen dat er Recruit-aandelen zijn beland bij drie van Nakasones secretarissen rijst het vermoeden dat er iets riekt.
Op 28 febr verklaarde Nakasone tijdens een persconferentie dat hem maar één verwijt gemaakt kon worden: slechte controle van zijn secretarissen.
De oppositiepartijen nemen met deze verklaring geen genoegen en eisen dat Nakasone onder ede in het parlement wordt verhoord over zijn betrolckenheid bij de Reeruit-affaire. Nakasone en de LDP n-eigeren.

In Japan zijn op 8 maart opnieuw twee arrestaties verricht in verband met het aandelenschandaal van de firma Recruit.
Een oud-medewerker van Recruit, Masao Tatsumi en de vroegere onderminister van arbeid, Takashi Kato, zijn aangehouden op verdenking van het respectievelijk uitdelen en aannemen van steekpenningen.
Op 27 maart zijn officiële aanklachten ingediend tegen Hisashi Shinto van de NTT, Hiromasa Ezoe en Hiroshi Kobayashi.
Op 28 maart werd Takashi Kato, een vroegere onderminister van arbeid, aangeklaagd.

Takeshita erkent geld van Recruit te hebben ontvangen

De Japanse premier Noboru Takeshita heeft op 31 maart bekend dat hij in 1987 twintig miljoen yen, ruim driehonderdduizend gulden, heeft aangenomen van het concern Recruit Cosmos. De onderneming betaalde mee aan een bijeenkomst waarop Talreshita bekendmaakte dat hij zich kandidaat stelde voor het premierschap.
De premier bevestigde u-at het dagblad Asahi *Shimbun* op 31 maart meldde.
Volgens de krant kocht Recruit voor driehonderdduizend gulden toegangsbiljetten voor een verkiezingsbijeenkomst op 21 mei 1987. Toen was Takeshita secretaris-generaal van de regerende Liberaal Democratische Partij (LDP).
Recruit Cosmos hoopte aldus op tegenprestaties van de kandidaat, die in oktober 1987 inderdaad werd gekozen tot partijleider en dus premie werd.
De bewuste bijeenkomst in een chic hotel in Tokio werd bijgewoond door dertienduizend notabelen. Bij elkaar waren er zeventigduizend toegangsbiljetten à 450 gulden verkocht aan LDP-aanhangers en bedrijven.
Recruit kocht zevenhonderd kaartjes.
Van de bruto-opbrengst van ruim twee miljard yen (ruim dertig miljoen gulden) hield Takeshita netto de helft over.
Takeshita had tot dan elke betrokkenheid van zijn persoon bij het aandelen- en steekpenningenschandaal van de hand gewezen.
De .Japanse regeringsleider gaf op 31 maart toe dat hij wel op een andere manier geld heeft ontvangen van Recruit. ,,Ik wist dat Recruit voor twintig miljoen yen (325.000 gulden) aan kaartjes had gekocht voor mijn bijeenkomst", zei Takeshita na vragen in een parlementaire commissie.

Recruit-donaties aan Takeshita hoger dan door premier erkend

Dagbladen in Tokio meldden op 5 april, dat premier Takeshita in 1987 *f* 800.000 van Recruit had ontvangen en niet f 300.000, zoals de premier had gezegd.
Op 9 april schreven de kranten, dat het mogelijk om een bedrag van meer dan *f* 1,5 mln ging, dat Recruit aan Takeshita had geschonken.
Op 11 april werd de p emier in een parlementaire commissie ondervraagd over zijn betrekkingen met Recruit. De premier erkende in totaal 2,2 miljoen gulden te hebben ontvangen.
Tegelijk gaf Takeshita te kennen dat hij niet van plan is politieke consequenties te verbinden aan het schandaal in het algemeen en zijn leugens in het bijzonder. ,,Ik ben me zeer bewust van mijn politieke en morele verantwoordelijkheden", zei Takeshita tijdens de zitting met een bijzondere parlementscommissie.
Hij vervolgde: ,,Ik denk dat het belangrijk is deze kwestie juridisch en politiek zo snel mogelijk te regelen."
Verleden jaar oktober zei Takeshita in het parlement dat hij nooit giften van Recruit Cosmos had aangenomen. Daarmee gisteren geconfronteerd, verklaarde hij ,,Ik kon me toen waarschijnlijk niet alles herinneren."
Takeshita sprak op 11 april steeds over ,,donaties" en legde er de nadruk op dat er in zijn geval geen sprake is geweest van omkoperij
Gevraagd naar de motieven van Recruit om zoveel geld in Takeshita en zijn conservatieve regeringspartij LDP te steken, antwoordde Takeshita ,,Ik

ben niet bevoegd om over hun motieven te spreken."
Volgens de oppositiepartijen heeft het optreden van Takeshita voor de parlementscommissie meer vragen opgeroepen dan er beantwoord zijn. Toen hem werd gevraagd of hij niet beter het voorbeeld van zijn minister van Financiën (Miyazawa, die ontslag nam) kon volgen, verklaarde Takeshita cryptisch: ,,Ik begrijp wat de bedoeling is van uw x-raag. We moeten nederig naar kritiek luisteren,"
De premier noemde het schandaal het ergste in zijn politieke loopbaan. Hij erkende dat het vertrouwen van het publiek in de politiek ernstig is geschaad en dat politieke hervormingen nodig zijn om dat vertrouwen te herstellen.
Door de affaire geniet Takeshita nog slechts de steun van minder dan tien procent van het electoraat.

Onthullingen over Shintaro Abe en Recruit

De secretaris-generaal van de LDP, Shintaro Abe, heeft op 14 april toegegeven, dat zijn vrouw tussen 1986 en 1988 als ,,adviseuse" van Recruit bijna f 150.000 had ontvangen.
Abe kwam tot deze erkenning, nadat het dagblad Mainichi Shimbun op 13 april had geschreven, dat de vrouw van Abe tot aug. 1988 ten minste f 5.000 per maand kreeg van Recruit Cosmos, een dochter van Recruit.
Op een persconferentie gaf Abe op 14 april inzicht in de werkelijke bedragen die zijn vrouw had ontvangen en erkende hij ook zelf giften te hebben gekregen van Recruit.
Zijn naaste mede erkers hadden bovendien 17.000 aandelen ontvangen van Recruit.

w

Takeshita kondigt aftreden aan

Op een persconferentie in de ochtend van 25 april kondigde de premier Noboru Takeshita aan, dat hij ontslag zou nemen.
Hij nam de verant oordelijkheid op zich voor liet geslonken vertrouwen van het Japanse volk in politiek.
In ruil voor zijn aftreden wilde Takeshita, dat het parlement de begroting zou afhandelen. De begrotingsbehandeling in het parlement lag sinds 8 maart stil door een boycot van de oppositiepartijen.

Zelfmoord ex-adviseur van de premier

Op 26 april heeft Ihei Aoki, een voormalig adviseur van premier Takeshita, zelfmoord gepleegd.
Op 22 april was bekend geworden, dat Aoki in 1987 een lening van *f* 800.000 van Recruit in ontvangst had genomen voor de financiering van de verkiezingscampagne van Takeshita.
In zijn verklaring voor de parlementaire commissie op 11 april had de premier hierover gezwegen.
Het zou met name de onthulling over deze lening zijn, die de premier had doen besluiten af te treden.

Begrotingsbehandeling voortgezet

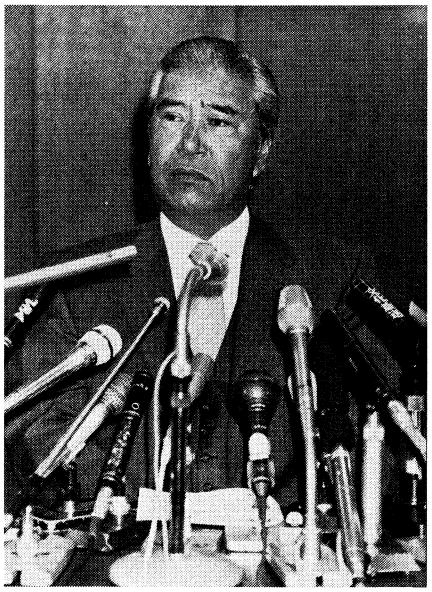
De LDP heeft op 26 april besloten de behandeling van de begroting voort te zetten en te voltooien ondanks? de boy-, of ... de oppositiepartijen, ondanks de crisis, die was ontstaan door het aangekondigde aftreden van premier Takeshita.

Masayoshi Ito gepolst *als* opvolger Takeshita. Weigert het ambt

Op 7 mei heeft de aftredende premier Takeshita aan Masayoshi Ito (75), leider van het uitvoerende comité van de LDP, gevraagd hem als premier op te volgen.
Ito, een van de weinige LDP-politici, die in het Recruit-schandaal ongeschonden gebleven was, verklaarde op 9 mei publiekelijk, dat hij alleen premier wilde worden, indien politieke hervormingen werden doorgevoerd.
Volgens betrouwbare bronnen zou Ito hebben geëist, dat alle politici, die bij het schandaal zijn betrokken, zouden worden ontslagen. Ook zou er een einde moeten komen aan de factiestrijd binnen de LDP.
Op 12 mei heeft Ito definitief laten weten geen premier te willen worden.
Officieel gaf hij als reden hiervoor op zijn gevorderde leeftijd en slechte gezondheidstoestand (hij is diabetes-patiënt). Volgens berichten in de Japanse pers zou het ontbreken aan hervormingsgezindheid in de LDP de ware reden zijn voor de weigering van Ito.

Meer parlementsleden treden af

Op 16 mei heeft de Komeito-parlementariër Katsuya Ikeda zijn aftreden bekend gemaakt.
Vervolgens maakte op 17 mei Junya Yano, de voorzitter van Komeito, zijn aftreden bekend, evenals het parlementslid voor de LDP Takao Fujinami.
Openbare aanklagers hebben op 17 mei Fujinami en Ikeda ondervraagd over hun betrekkingen met Recruit.
Fujinami is een vroegere secretaris van oud-premier Nakasone.
Yano was de tweede partijleider, die aftreedt wegens de Recruit-affaire. Op 7 febr. was de sociaal-democraat Saburo Tsukamoto hem al voorgegaan (zie hier box-enl.
Fujinami en Ikeda zijn op 22 mei officieel in staat van beschuldiging gesteld.


De aftredende voorzitter van Komeito, Junya Yano, op zijn persconferentie op 17 mei 1989

Premier Takeshita vrijgepleit

Openbare aanklagers in Japan hebben op 23 mei gezegd dat ze onvoldoende bewijsmateriaal kunnen verzamelen om premier Noboru Takeshita en zijn voorganger Yasuhiro Nakasone in staat van beschuldiging te stellen in verband met het aandelen- en omkoopschandaal van de firma Recruit.
Dc minister van justitie, Masami m-katsuji, zei op 23 mei, dat het onderzoek naar mogelijke ongrondwettelijke handelingen van politici in deze zaak nu is afgesloten.
,,Sommigen mogen gefrustreerd zijn over de uitkomst van het onderzoek, omdat slechts twee politici in staat van beschuldiging zijn gesteld, maar we moeten onze uitspraken wel baseren op de wet en in dit geval was de relatie tussen Takeshita en Nakasone en het smeergeld moeilijk aan te tonen", aldus minister Takatsuji.

Verhoor Nakasone in parlement

De vroegere Japanse premier Yasuhiro Nakasone heeft op 25 mei in het parlement onder ede elke schuld aan het aandelen- en omkoopschandaal van de firma Recruit van de hand gewezen.
Twee en een halve maand lang hebben de Jawanse oppositiepartijen de begrotingsbesprekingen in het parlement geboycot om gedaan te krijgen dat Nakasone in het parlement zou verschijnen.
Erg veel genoegdoening viel er niet te halen voor de gretige ondervragers. Er waren geen nieuwe onthullingen en Nakasone is niet in het minst van plan door de Recruit-affaire zijn politieke carrière te laten bederven.
,,Ik denk dat dit een goede gelegenheid is om me te verontschuldigen tegenover het Japanse volk voor de Recruit-controverses die zich onder mijn premierschap hebben afgespeeld. Ik wil het Japanse volk van dienst blijven als lid van het parlement", aldus Nakasone.
Verder ontkende hij de beschuldigingen waar de afgelopen maanden door de Japanse pers over is gespeculeerd.
Van de handel met voorkennis in Recruit-aandelen door zijn secretarissen zei hij niets af te weten. Hij noemde het ,,de persoonlijke economische activiteiten van mijn medewerkers".
Een andere hardnekkige verdenking betreft de aankoop door NTT, de Ja-

panse PTT, van vier supercomputers uit Amerika.
Nakasone heeft deze aankoop bepleit. in het kader van de handelsfrictie.
Twee van NTT's supercomputers zijn met voorkeursbehandeling doorverkocht aan Recruit. De president van NTT is inmiddels gearresteerd wegens omkoping door Recruit.
Het enige wat Nakasone toegaf was dat hij in de vijf jaar van zijn premierschap voor ongeveer vijf ton aan donaties had ontvangen van Recruit. Hier moet de oppositie het mee doen.
Een commentator karakteriseerde Nakasone's optreden als ,,onweer zonder regen".
Nakasone is op 29 mei uit de LDP gestapt. Hij bleef echter zijn parlementszetel bezetten.

Sosuke Uno opvolger *van* Takeshita

In het Lagerhuis is op 2 juni Sosuke Uno, tot dan minister van buitenland*se* zaken, verkozen tot premier Hij kreeg 285 van de 477 uitgebrachte stemmen, nadat hij eerde op de dag door de LPD-parlementariërs in Hoger- en Lagerhuis tot LDP-voorzitter was aangewezen.
Nog op 2 juni heeft premier Uno zijn kabinet samengesteld.
Het kabinet zag er aldus uit:

Premier - Sosuke Uno; justitie - Kazuo Tanikawa; buitenlandse zaken - Hiroshi Mitzuzuka; financiën - Tatsuo Murayama; onderwijs - Takeo Nishioka; volksgezondheid en sociale zaken - Junichiro Koizuini; land- en bosbouw en visserij - Hisao Horinouchi; internationale handel en industrie - Seiroku Kajiyama; vervoer - Shinjiro Yamamura; posterijen en telecommunicatie - Kenzo Muraoka: arbeid - Mitsuo Horiuchi; bouwnijverheid - Takeslii Noda: binnenlandse zaken - Shigenobu Sakano; minister van staat, eerste secretaris van het kabinet - Masajuro Shiokama; minister van staat, directeur-generaal van het agentschap voor bestuur en coördinatie - Yukihiko Ikeda; minister van staat, directcur-generaal van de agentschappen voor de ontwikkeling van Hokkaido en Okinawa - Kichio Inoue; minister van staat, directeur-generaal van het agentschap van defensie - Taku Yamasaki: minister van staat. directeur-generaal van het agentschap voor economische planning - Michio Ochi; minister van staat, directeur-generaal van het agentschap voor wetenschap en technologie - Kishiro Nakamura; minister van staat, directeur-generaal van het agentschap voor milieu - Tatsuo Yamazaki; minister van staat, directeur-geileraal van het agentschap voor nationaal land - Eiji Nonaka; directeur van het kabinetsbureau voor wetgeving - Osuma Mimura; secretarissen van het kabinet - Maliino en Ishihara.



Sosuke Uno, hier op 31 mei in Parijs bij de OESO-ministerraad als minister van buiten landse zaken, kort nadat hij te horen had gekregen. dat hij minister-president zou worden.



Het kabinet van premier Sosuke Uno, zoals dat op 2 juni 1989 was aangetreden.
Eerste rij v.l.n.r. Seiroku Kajiyama. Tatsuo Murayama, Sosuke Uno, Masajuro Shiokawa en Hiroshi Mitsuzuka.
Tweede rij v.l.n.r. Kazuo Tanikawa en Takeo Nishioka.
Derde rij v.l.n.r. Shigenobu Sakano, Shinjiro Yamamura, Eiji Noraka, Kanezo Muraoka, Kichio Inoue en Hisao Horinouchi.
Vierde rij v.l.n.r. Taku Yamasaki, Yukihiko Ikeda. Takeshi Noda en Michio Ochi.
Vijfde rij v.l.n.r. Kishiro Nakamura, Junichiro Koizumi, Mitsuo Horiuchi en Tatsuo Yamazaki.
Bovenste rij v.l.n.r. Osamu hlimura en de kabinetssecretarissen Makino en Ishibara.

Muchtsstrijd binnen LDP

Aan de aanwijzing van Uno tot premier, die als kandidaat door zijn voorganger Takeshita naar voren was geschoven, is een machtsstrijd binnen de LDP voorafgegaan.
Nadat de uitvoerende raad van de LDP op 1 juni had besloten de minister van buitenlandse zaken, Sosuke Uno, als kandidaat naar voren te scl-iuiven, lanceerde een groep van conservatieve liberalen een tegenkandidaat, Ganri Yamashita.
De LDP dacht in Uno eindelijk de juiste man te hebben gevonden, maar twee invloedrijke ex-ministers, Zozo Suzuki en Takeo Fukuda, gingen voor in de oppositie tegen Uno, die zij te zeer verbonden achten met de factie van oud-premier Nakasone, waartoe ook Takeshita behoort.
Shizuka Kamei. de leider van de Liberale Progressieve Alliantie, een conservatieve factie binnen de LDP, zei meteen na de vergadering van de uitvoerende raad dat de beslissing Uno aan te wijzen ,,ongeldig" was.
Ganri Yamashita (68) accepteerde daarna zijn aanbod om als tegenkandidaat te fungeren voor Uno. Yamashita en Uno zijn politieke vijanden.
Bii de verkiezing door het Lagerhuis van Uno tot premier waren de oud-ministers Suzuki en Fukuda absent.

Portret Sosuke *Uno*

Onderstaande schets van Sosuke Uno is ontleend aan het *NRC/H'blad.*

Er was bijna niemand meer over in Japan die premier kon morden. Kandidaten voor de opvolging van Noboru Takeshita waren gecorrumpeerd of bedankten voor de eer. Tot iemand in de regerende Liberale Democratische Partij (LDP) op het idee kwam Sosuke Uno, minister van buitenlandse zaken en een gedwee politicus te vragen. Uno stemde toe. De 66-jarige Uno, een bebrilde partij-veteraan met een kinderlijk gezicht, voormalig minister van defensie, van handel, van wetenschap en technologie, aanvaardde zijn nominatie, na een gesprek met Takesliita.
,,Ik voel me zeer vereerd dat ik voor de functie ben gekozen. en ik zal haar aanvaarden", zei Uno tegen verslaggevers, nadat hij was teruggeroepen van een internationale bijeenkomst in Parijs. ,,Ik heb een verantwoordelijkheid jegens dc partijleiders die mij hebben gekozen", zei hij.
De nieuwe Japanse premier is net als veel van zijn voorgangers een vrij kleurloze figuur die jarenlang ervaring en contacten opdeed in de Japanse bureaucratie.
Hij studeerde aan de universiteit voor handel in Kobe en ontwikkelde in de loop der jaren een voorliefde voor poëzie. schilderkunst en muziek. Uno schreef zelfs enige dichtbundels.
Hij werd in de jaren vijftig artief lid van de LDP, lid van het Japanse parlement, werkte enige jaren als vice-premier in het belangrijke ministerie voor handel en industrie (MITI) en kreeg hoge functies in de regerende partij.

Tijdens zijn politieke carrière maakte hij een gang door veel ministeries, van belang voor het vergaren van loyaliteiten, en was meest recentelijk minister van buitenlandse zaken.
De interne politiek van de LDP, die Japan vanaf 1955 onafgebroken heeft geregeerd, wordt sinds jaar en dag bepaald door factiestrijd. Uno behoort tot de invloedrijke groep van Takeshita's voorganger Yasuhiro Nakasone.
Veel critici zien Uno slechts als een stroman van de geslepen Nakasone, die, zo menen velen, de spil vormde van het zogenoemde Recruitschandaal.
Nakasone deed op 29 mei afstand van zijn controle over de factie maar weigerde gehoor te geven aan de oproep om zijn parlementszetel op te geven
Hij was uiteindelijk Takeshita die met de keuze van Uno zijn zin doordrulrte, zonder rekening te houden niet de roep om politieke hervormingen, ook in eigen gelederen.
De voormalige LDP-premier Zenko Suzuki zei: ,,Ik ben het niet eens met de verkiezing van Uno. Het is geen weloverwogen besluit. Ik kan er, gezien de publieke opinie niet mee instemmen".
Ook een andere ex-premier, Takeo Fukuda, verzette zich tegen de keuze, evenals verscheidene andere vooraanstaande partij-leden die het er niet mee eens zijn dat de door schandalen aangetaste Takeshita zijn eigen opvolger heeft aangewezen.
Bovendien is e een groep van 48 LDP-leden van de jongere generatie die Gno afwijst. Hun keuze viel op de 68-jarige voormalige minister van defensie Ganri Yamashita.

Geisha-schandaal rond *Uno*

Het weekblad Mainichi onthulde in zijn editie van 4 juni, dat Uno tussen 1985 en 1986 regelmatig een geisha bezocht en haar 120.000 dollar per maand betaalde in ruil voor sexuele diensten. Uno heeft daarna twee maal gezegd de ophef over zijn levenswandel te betreuren, maar heeft de berichten niet ontkend.
29 vrouwelijke parlementsleden hebben in het weekeind van 17 en 18 juni gezegd dat Uno in het parlement verantwoording moet afleggen over de beschuldigingen Ze vinden dat hij moet aftreden indien de persberichten waar zijn.

Opnieuw nederlaag LDP bij tussentijdse verkiezingen

De regerende Japanse Liberale Democratische Partij (LDP) van premier Sosuke Uno heeft op 25 juni bij een tussentijdse verkiezing voor één zetel in het Hogerhuis een zware nederlaag geleden.
In het agrarische district Niigata, een bolwerk van de regeringspartij, werd de LDP-kandidaat verslagen door mevr. Kinuko Ofuchi van de socialistische partij. Ofuchi kreeg 560.000 stemmen, bijna 80.000 meer dan haar tegenstander Hideo Kimi.
,,De partij neemt dit zeer ernstig op, omdat Niigata een LDP-bolwerk is", aldus een medewerker van ex-premier Yasuhiro Nakasone.
Het conservatieve en agrarische Niigata is het kiesdistrict van ex-premier Kakuei Tanaka, die zelfs na zijn val door de Lockheed-affaire hier steeds werd herkozen.
Bovendien staat het district bekend om zijn afwijzing van vrouwelijke kandidaten.
De Japanse kranten besteedden in eerste instantie nauwelijks aandacht aan het geisha-verhaal. Maar sinds 25 juni lijkt niemand er meer omheen te kunnen. Bij tussentijdse verkiezingen die toen in het oosten van Japan werden gehouden is de LDP-kandidaat verpletterend verslagen door de vrouwelijke kandidaat van de socialistische partij
liet sexschandaal op zich is geen bedreiging voor Uno. Sceptici, inclusief veie Japanse vrouwen, hebben meer kritiek op de geisha dan op Uno, omdat zij het in haar gestelde vertrouwen heeft geschonden door haar verhaal openbaar te maken. De zaak zou de Japanse kranten dan ook niet hebben gehaald als de buitenlandse pers er niet op was gesprongen.
Hoewel Japanse journalisten al lang op de hoogte maren van de affaires van hun politieke leiders, hebben ze er nooit iets over gepubliceerd.
Er maren ook verslaggevers die misten dat bedrijven politici omkochten, maar totdat het Recruitscharidaal losbarstte werden zulke onderwerpen niet geschikt geacht voor publikatie. Vorige zomer al bescnilrten journalisten over een lijst van al de betrokkenen bij het Recruitschandaal, maar niemand schreef er iets over totdat de politici en zakenmensen er zelf mee naar voren kwamen. De Japanse pers beschermt de machthebbers.

De kranten beweren dat deze honderden andere sexschandalen kunnen onthullen, net zoals ze verschillende verhalen kunnen vertellen over de financiële bijdragen die grote bedrijven de afgelopen jaren hebben gegeven aan politici.
Maar door de leidende rol van Japan in de wereldeconomie begint de Japanse samenleving te veranderen. De Japanners beginnen zich om hun aanzien in de wereld te bekommeren.

Voor de LDP is de geisha-affaire slechts een van de vele problemen die de partij teisteren. Het vertrouwen van het publiek in de LDP, die Japan als regeriiigspartij heeft ontworsteld aan de puinhopen van de Tweede Wereldoorlog en opgebouwd tot een bloeiende welvaartstaat, is zwaar beschadigd.
Twee weken na Uno's benoeming tot premier bleek uit opiniepeilingen dat het vertrouwen in het nieuwe kabinet geringer aas dan ooit tevoren. Volgens de peiling had minder dan 20 procent van de bevolking nog vertrouwen in de regering.

Nieuwe publikaties over verleden van *Uno*

Op 28 juni verschenen in Japanse kranten nieuwe verhalen over het verleden van premier Uno
De premier zou in de jaren zestig en zeventig twee andere buitenechtelijke verhoudingen hebben gehad.
Vooruitlopend op deze berichten zou de top van de LDP in de nacht van 27 op 28 juni al bijeen zijn geweest. In deze vergadering zou premier Uno zijn ontslag hebben aangeboden, maar de partijtop zou hem hebben afgeraden dit ook te doen.
De premier ontkende op 28 juni dit laatste bericht: „Wat een onzin, zo onverantwoordelijk ben ik niet. Ik blijf aan", aldus de premier in een reactie.

Verlies LDP bij gemeenteraadsverkiezingen in Tokio

De LDP heeft op 2 juli bij gemeenteraadsverkiezingen in Tokio opnieuw een grote nederlaag geleden.
De LDP-gelederen zijn met bijna een derde uitgedund, van 63 naar 43 zetels in de 128 zetels tellende raad.
De socialisten u-0nnen sterk. Onder de nieuwkomers zijn relatief veel vrouwen.

Van de 32 socialistische kandidaten zijn 29 verkozen; de fractie telde daarvoor slechts elf leden.
Ook de onafhankelijke kandidaten deden het erg goed. N a eerdere nederlagen bij tussentijdse verkiezingen voor enkele parlementszetels is dit de zoveelste slag voor de LDP op een rij. De overwinning van de oppositiepartijen en het feit dat veel vrouwen zijn verkozen is toe te schrijven aan de verontwaardiging die onder veel kiezers leeft over de geisha-affaire van premier Sosuke Uno, die amper een maand eerder als ,,Mister Clean" aan de regering kwam.

Rol *van vrouwen in Japanse* maatschappij

Over de rol van vrouwen in de Japanse maatschappij stond in de Volkskrant van 4 juli een artikel, ontleend aan de *New York* Times-dienst.
Het volgende is daaruit aangehaald:

De Japanse Huisvrouwenvereniging heeft zich de afgelopen vier decennia vooral ingezet voor traditionele zaken. Zo merd de industrie gedwongen de samenstelling van vruchtensappen openbaar te maken, merd er gewaarschuwd voor vervuilde terreinen die een bedreiging vormen voor de gezondheid van de jeugd, en merden nieuwe belastingmetten bestreden.
Nu is de vereniging echter, samen met 51 andere vrouwengroeperingen, met iets geheel nieuws bezig, namelijk het aftreden bewerkstelligen van Japans eerste minister Sosuke Uno. die pas een maand in functie is.
Uno is niet de eerste Japanse premier van wie wordt onthuld dat hij een buitenechtelijke relatie heeft of had, en hij is waarschijnlijk ook niet de eerste die een part-time geisha heeft betaald voor haar diensten. Maar deze keer heeft gedrag waarvoor vroeger nauwelijks iemand een wenkbrauw optrok, de premier op de rand van aftreden gebracht.
Dit betekent een opvallende verandering in de Japanse politielr. Met een verbluffende overtuigingskracht verschijnen nu vrouwen, grocpsgewijs en individueel, op het toneel. ,,Ik meet geen andere keer dat een vrouwenonderwerp zo'n invloed heeft gehad op de politiek", zegt Kii Nakamura, vice-voorzitter van de Huisvroumenvereniging. Het is plotseling duidelijk geworden dat iemand die niet met vrouwen kan omgaan, niet geschikt is om eerste minister te worden.
De Huisvrouwenvereniging is de motor van de anti-Uno-beweging. Haar ideeën hebben de afgelopen week in heel Japan weerklank gevonden. Dat kwam onder meer tot uitdrukking tijdens protestbijeenkomsten die vrouwen in Okay-ama op straat hielden. Ook opiniepeilingen die met het oog op de verkiezingen van 2 juli werden uitgevoerd, maakten duidelijk dat minder vrouwen dan mannen achter de regering-Uno staan.
,,Japan moet zich voor je schanien", schreeuwde een kwade jonge vrouw tijdens een di ecte televisie-uitzending. Haar taalgebruik was ongewoon voor een land waar vrouwen vanaf hun geboorte leren zachtjes cn schuchter te spreken.
Uno en zijn Liberaal-Deinocratische Partij (LDP) zijn niet de enigen die geschokt zijn door zo veel razernij. Ook veel vrouwen zelf zijn verbaasd over hun pas ontdekte invloed. Zo stonden bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2 juli 33 vrouwen kandidaat op een totaal van 246. Dat is voor Japan een recordaantal.
Natuurlijk wankelt premier Uno niet alleen als gevolg van de veranderende rol van de vrouw in Japan. Het Recruit-schandaal, waardoor zijn

voorganger Takeshita moest aftreden, heeft een sfeer van wantrouwen geschapen, waardoor Uno extra kwetsbaar is geworden.
De prominente rol die vrouwen hebben gespeeld in het Uno-debat is des te opvallender als wordt bedacht dat Japan nog steeds twintig jaar bij andere industrie-landen achter lijkt te lopen als het gaat om gelijke rechten voor vrouwen en mannen op het werk en thuis. En dat terwijl er de afgelopen jaren toch zeer veel is veranderd in liet land. Veel vrouwen werken, maar ze hebben vrijwel nooit hoge functies, en er zijn ook maar weinig Japanners die dat gek vinden.
De traditioriele Japanse media wilden de geisha-affaire aanvankelijk in de doofpot stoppen. Affaires met vrouwen werden tot voor kort immers nooit in het openbaar behandeld Maar het maren de vrouwen die het debat over de geisha-affaire in de openbaarheid wisten te brengen, en toen moesten de media wel volgen.
De affaire merd aan de grote klok gehangen toen een vrouwelijk lid van de Japanse socialistische partij (die ook door een vrouw, Takako Doi, wordt geleid) daarover in het parlement vragen begon te stellen aan premier Uno. Zij vroeg zich af mat het buitenland wel niet van zo'n premier zou denken.
Toch zijn de gevoelens over de eerste minister niet unaniem. Nadat Uno op de televisie zo fel was aangevallen door een jonge vrouw, namen veel, voornamelijk oudere, mannen en vrouwen het voor hem op. Ze zeiden dat dergelijke zaken niet in bet openbaar besprokrn dienen te morden
Voor de vrouwengroepen is de vraag nu, of ze de invloed die ze nu hebben meten uit te oefenen kunnen behouden. ,.Ik denk dat onze invloed blijvend is", zegt Nakamura van de Huisvrouwenvereniging. ,,Japan kan niet het enige land ter wereld zijn waar dergelijk gedrag mordt getolereerd."

Minister Horinouchi van landbouw over vrouwen in de politiek

,,Vrouwen zijn nutteloos in de politiek, ze moeten thuis blijven waar ze horen". Aan deze opvatting gaf op 7 juli de Japanse minister van landbouu: Hisao Horinouchi, uiting op een verkiezingsbijeenkomst in Mie.
Horinouchi zei ook, dat Takado Doi, de leidster van de Socialistische Partij, niet geschikt is om het land te regeren, omdat ze niet getrouwd is en geen kinderen heeft. Vrouwen zijn slechte politici, de Britse premier Thatcher uitgezonderd, zei Horinouchi ook nog.
Premier Uno belegde na de uitlatingen van de minister een spoedbijeenkomst, waarin hij Horinouchi ertoe dwong zijn excuses aan te bieden.
Mevr. Takado Doi zei in een reactie op de uitspraken van Horinouchi: ,,Zijn denigrerende opmerkingen over vrouwen geven de politiek van de LDP weer. Zij beseffen niet, dat vrouwen zich niet langer afzijdig houden van de politiek. Dat is een internationaal verschijnsel".

Analyse oorzaken verlciezingsnederlaag LDP

De gebeurtenissen in Japan van het afgelopen jaar, uiteindelijk culminerend in de nederlaag van de LDP bij de verkiezingen voor het Hogerhuis op 23 juli. werden in De Volkskrunt van 26 juli geanalyseerd door Martin Woollacott van de Nieuwsdienst The Guardian. Het volgende is hieruit geciteerd.

Het is een merkwaardige ironie van de Japanse geschiedenis dat de voorloper van de Liberaal Democratische Partij. de Jiyuto-partij, zijn intrede in de politiek deed als de gesel van de regering na een corruptieschandaal dat sterh lijkt op het Recruit-schandaal dat ruim honderd jaar later zo rioodlottig is uitgepakt voor de LDP.
De grote landzwendel op Hokkaido in 1881, waarbij hoge regeringsfunctionarissen onroerend goed op liet noordelijke eiland voor nominale prijzen aan familieleden verkochten, was een van de belangrijkste gebeurtenissen die in 1889 leidden tot het besluit een grondwet uit te vaardigen en een parlement te vormen.
Toen was de liberale Jiyuto de speerpunt van de volkswoede. De cirkel van de geschiedenis is weer rond, maar nu bevindt de LDP zich in een tegenovergestelde positie, na haar ernstigste verkiezingsnederlaag sinds het begin van haar politieke heerschappij in 1955.

Zoals de beslissing een eeuw geleden Japan een grondwet en een parlement naar westers model te schenken het resultaat was van diep ingrijpende sociaal-economische veranderingen, zo is ook de nederlaag van de LDP duidelijk het gevolg van veranderingsprocessen in de Japanse samenleving die al jaren aan de gang zijn.
Het probleem van de LDP is dat ze de eerste jaren van haar heerschappij een doelmatige manier heeft ontwikkeld om de macht te veroveren en te handhaven, maar dezr sindsdien nauwelijks heeft bijgesteld.
De kern van deze inethode was de overdracht van rijkdom van de steden naar het platteland, waarbij het electorale gewicht van het platteland, in termen van parlementszetels, vier keer zo groot was als dat van de stad.
Naast boeren hoorden ook kleine en middelgrote bedrijven in de industrie en de distributiesector en kleine winkeliers tot de bevoorrechte groep.
Terwijl de Japanse big business, geholpen door lage lonen en goedkoop kapitaal, zijn verovering van de wereldmarkten voorzette, stond de LDP borg voor de stabiliteit door deze bijna archaïsche coalitie van kleine boeren en kleine zakenlui met fondsen te spekken en in de watten te leggen.
Maar, zoals Tetsunde Iwakuni, een handelsbankier en onafhankelijk politicus, het stelt: ,,Onze politiek ging steeds meer achterlopen op de sociale en economische ontwikkeling van ons land". De LDP wordt geleid door ,,oude mannen die niet vatbaar zijn voor het idee dat er enige sociale verandering heeft plaatsgevonden in Japan".
Veranderingen op drie terreinen hebben de LDP ondermijnd - in de demografische opbouw, de economie en de verhouding tussen man en vrouw.
De belangrijkste demografische verschuiving, die in Japan in vergelijking met andere industrielanden lang op zich heeft doen wachten, is de trek van het platteland naar de steden. Volgens sommige berekeningen zijn er nog maar tweehonderdduizend ,,echte" full-time boeren overgebleven. Het officiële cijfer is R procent van de bevolking, maar de meesten van hen zijn part-time boeren met banen in de stad, die de zorgen van de stadsbewoner delen ronder dat ze hun oude privileges willen opgeven.
Dat gaat politiek niet met elkaar samen. Maar zelfs al waren de boeren nog steeds zo'n makkelijk te verzoenen electoraat, dan nog is hun aantal niet langer toereikend om als politieke basis te dienen

Temeer nu het Hooggerechtsliof heeft beschikt dat de oude verhoudingen tussen het gewicht van een plattelandsstem en een stedelijke stem niet langer aanvaardbaar zijn. Daarom ook dringen de heldere geesten in de LDP er al een aantal jaren op aan dat de partij een bredere machtsbasis verwerft in de steden.
Het idee was de landbouwsubsidies geleidelijk aan te verminderen om meer buitenlandse voedselimporten te kunnen binnenlaten. Goedkoop voedsel mordt immers beschouwd als de sleutel tot steun in de steden. Maar de LDP is, zoals de jongste verliiezingsuitslagen in agrarische gebieden aantonen. tussen de wal en het schip gevallen. Door afstand te nemen van land bouwsubsidies heeft ze de boeren van zich vervreemd terwijl ze maar weinig stemmen in de stad heeft weten te veroveren. Dat komt doordat er nog maar weinig effect is te bespeuren op de hoge voedselprijzen en wat er aan effect had kunnen zijn, teniet is gedaan door de btw die de regering eerder dit jaar beeft ingevoerd.
Maar een belangrijker reden is dat de stedelijke maatschappij zich al aan de greep van de LDP was begonnen te onttrekken vanwege de economische veranderingen die de partij zelf heeft geïnitieerd
De belangrijkste oorzaak is de koersstijging van de yen die Japan en de andere geïndustrialiseerd? landen in 1983 overeenkwamen als middel om het Amerikaanse handelstekort terug ie dringen en het Japanse handelsoverschot te verkleinen.
De grote Japanse ondernemingen wisten zich aan endaka, de revaluatie. aan te passen door te automatiseren, door andere kostenbesparende maatregelen en door succesvol speculeren met hun reusachtige liasreserves.
Maar het effect op andere bedrijven was veel pijnlijker. Kleine zelfstandige exporteurs werden uit de markt geprijsd: onderaannemers van grote bedrijven merdrn lelijk getroffen toen de giganten bezuinigingen doorvoerden, Velen gingen failliet en degenen die het hoofd boven water wisten te houden, hebben het nog steeds moeilijk. De toestand van kleine middenstanders is al even bedroevend.
De LDP had vanouds een aantal instrumenten waarmee het uitgebreide netwerk van kleine middenstanders en distributeurs merd beschermd. Belastingvrijdom was daarvan het belangrijkste.
Desondanks heeft de supermarkt-revolutie ook Japan bereikt, met daarachter het gebruikelijke kielzog van verpauperde winkelstraten.
De LDP krijgt natuurlijk niet het krediet van de lagere prijzen en grotere keuzemogelijkheden, maar wel de schuld van de sociale ontreddering.

De hele Japanse middenklasse heeft, als gevolg van deze ontwikkeling, het vertrouwen in de LDP verloren als de partij die baar belangen het beste behartigde. Dit alles gebeurde gelijktijdig met de opkomst van mat de Japanners noemen de ,,tochi-richi - letterlijk de ,,landrijken"; al degenen die op nieuwe manieren aan veel geld komen
De druk op de grond in de agglomeratie van Tokio - het volgepakte thuis voor 27 miljoen mensen - en in andere grote steden heeft geleid tot een enorme stijging van de grondprijzen. Dit viel samen met de deregulering van de aandelenbeurs. Slimme mensen maakten snel fortuin, en lieten niet na hun Mercedessen en dure huizen aan den volke te tonen.
Hier raken we aan de werkelijke betekenis van het Reeruit-schandaal. Dat ging niet simpelweg over het uitdelen van geld. De bedrijven van Recruit worden - terecht of ten onrechte - in de publieke opinie vereenzelvigd met precies dat type van ,,onverdiende" rijkdom waarover het volk in woede is ontstoken. Dat is zeer verontrustend voor de hardwerkende kleine zakenman, zelfstandige manager, boer of fabrieksarbeider die allemaal het idee hebben dat beloning zou moeten samenhangen met gedane inspanning.

De eenvormigheid van beloning die het Japanse leven tot voor kort karakteriseerde - waarin het verschil in salaris, (ofschoon niet in privileges) tussen een directeur en zijn chauffeur niet meer is dan drie staat tot een - wordt bedreigd. Hier ligt ook de diepere betekenis van de btw, die, zoals de regering klaaglijk blijft volhouden, bepaalde accijnzen moet vervangen, met andere woorden: sommige dingen worden goedkoper en andere duurder.
De zaken die goedkoper worden vormen de sleutel. omdat, zoals een westerse zakenman zegt: ,,ze een belasting op whisky en jachten vervangen door een op sokken en soep."

GRIEKENLAND

POLITIEKE ONTWIKKELINGEN SINDS EIND 1988

In aansluiting op het bericht van pag. 477 e.v.-1989 deden zich in Griekenland o.m. de volgende ontwikkelingen voor:

KKE en Grieks Links worden het eens over een gemeenschappelijk programma

Op 9 december 1988 meldde een correspondent van de *FAZ* vanuit Athene dat de orthodoxe Communistische Partij (KKE) en de eurocommunistische partij Grieks Links (zie voor oprichting pag 719/3 ev-1988) het eens waren geworden over een gemeenschappelijk programma

In een poging zich aan de realiteiten in het land aan te passen, probeerden de communisten de voor menige kiezer tot dan toe onoverkomelijke horden af te breken, zo meldde de correspondent in de *FAZ* (10-2-1988).Voor het eerst accepteerde nu ook de KKE het Griekse lidmaatschap van de EG.
In het gemeenschappelijke programma verklaarden beide partijen het eens te zijn over de rol van het particuliere bedrijf in de nationale economie en spraken zij zich uit voor zowel Sowjet-perestrojka als de democratie.
Het programma voorzag verder in een opwaardering van de rol van het parlement en in een democratisering van de massamedia, politie en striidkrachten, aldus de *FAZ*.

Bij de laatste parlementsverkiezingen, die op 2 juni 1985 waren gehouden (pag. 401 e.v.-1985), had de KKE 12 zetels behaald en hadden de eurocommunisten één zetel gekregen.

Linkse en rechtse oppositie praten over gemeenschappelijke strategie tegen de regering-Papandreou

Op 21 dec. 1988 kwamen de leiders van de vier in het parlement vertegenwoordigde oppositiepartijen bijeen om te praten over een gemeenschappelijke strategie om de regering-Papandreou ten val te brengen

De vier leiders waren Konstantinos Mitsotakis van de grote rechtse Nieuwe Democratie (ND), de ND-dissident Kostas Stefanopoulos, leider van de kleine partij Democratische Vernieuwing (zie pag. 716/2-1988), Harilaos Florakis, de secretaris-generaal van de Moskou-gezinde communistische partij (KKE) en Leonidas Kyrkos van de kleine partij Grieks Links (EAR, zie pag. 719/3-1988).

Ongerustheid over de toekomst van het land, bij het aanblijven van de door schandalen ondermijnde PASOK van premier Andreas Papandreou had hen te zamen gebracht, aldus Mitsotakis op een gemeenschappelijke persconferentie na afloop.

De partijen waren het eens over de noodzaak van onmiddellijke parlementsverkiezingen onder een zakenkabinet en met het evenredigheidsstelsel Dat laatste wilde de ND voor één keer, terwijl de andere partijen definifieve invoering nastreefden

De vier leiders wensten ook door Papandreou te worden gehoord en zij verlangden democratisering van de, vanouds onder strikte regeringscontrole staande, staatsmedia, voor alles de televisie.
Op 3 jan. 1989 werden de vier partijleiders ontvangen door de Griekse president Christos Sartzetakis.
Na de bijeenkomst zei Mitsotakis dat de president de ongerustheid van de vier partijleiders deelde. Dit u-as al gebleken, zo zei hij, uit diens nieuwjaarsboodschap waarin hij had gesproken van een ,,ernstige politieke crisis".

De vier hadden, aldus Mitsotakis, begrip aan de dag gelegd voor de ingeperkte bevoegdheden van de president, maar hem er wel aan herinnerd dat hij ,,de regelaar van de staat" bleef, waarin hij een morele rol kon spelen.

Op 29 dec. 1988 verweet Andreas Papandreou in een toespraak voor het Centrale Comité van zijn partij de oppositie een ,,anti-PASOK front" te hebben gevormd.
De premier zei dat de verkiezingen op de geplande datum van 18 juni 1989 zouden plaatsvinden en dat een ontmcrpkieswet, die berustte op de ,,principes van de eenvoudige evenredigheid", in februari bij het parlement zou worden ingediend.
De premier veroordeelde pogingen tot ,,destabilisatie van instellingen en van het politieke leven" en kritiseerde een deel van de pers die ,,zich niet meer toelegt op het controleren van de uitvoerende macht, maar, met alle middelen, zelfs door het fabriceren van informatie, probeert politieke ontwikkelingen te creëren die particuliere belangen dienen"

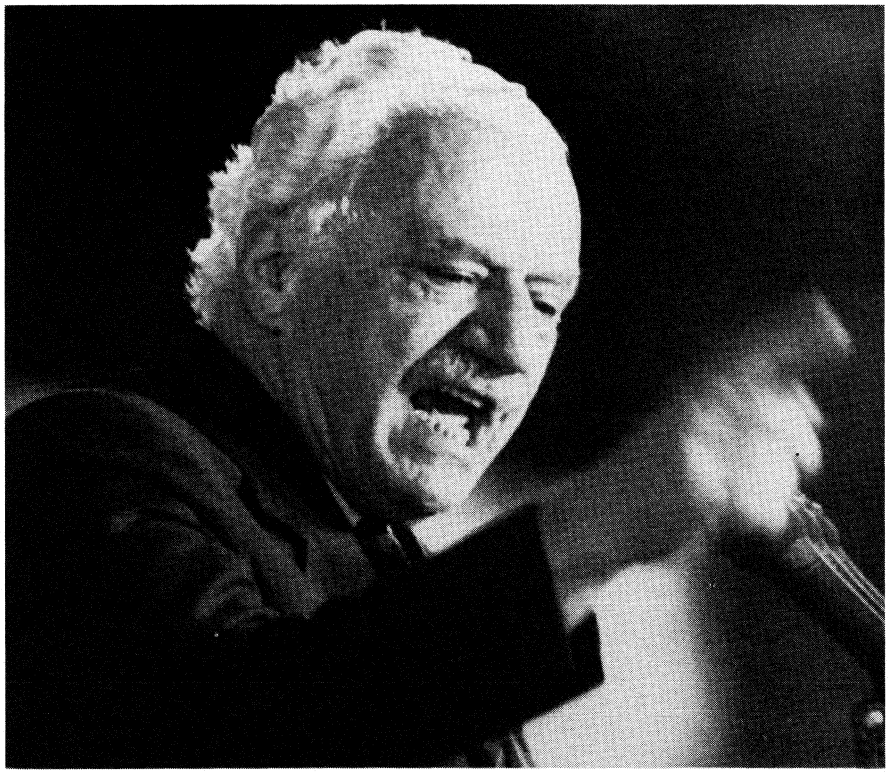
Regering overleeft motie van wantrouwen van de **Nieuwe** Democratie

Op 13 maart 1989 overleefde de regering-Papandreou een op 9 maart door de Nieuwe Democratie ingediende motie van wantrouwen. De motie werd met 155 tegen 123 stemmen verworpen. Drie PASOK-parlementariërs, onder wie de oud-ministers Tritsis en Georgios-Alexandros Mangakis, die zich van stemming hadden onthouden, werden vervolgens door premier Papandreou uit de partij gezet.

Het wartiibestuur van de Nieuwe Democratie had tot de motie besloten nadat Papandreou op 8 maart via de staatstelevisie beschuldigingen had ontkend die Koskotas uit zijn gevangenis in Massachusetts tegenover het Amerikaanse blad Time had geuit.

Volgens de premier was het schandaal een samenzwering van de Verenigde Staten en rechtse krachten in Griekenland tegen ,,de regering, Andreas Papandreou, de democratische instituties van het land en onze onafhankelijkheid".

In *Time* (13-3-1989) zei Koskotas dat hij in 1986-1987 in totaal meer dan S 30 mln had betaald aan PASOK-functionarissen. Eind okt. 1987 zou premier Papandreou de bankier, die onder valse voorwendsels een reisdocument had



Harilaos Florakis op 14 juni 1989 tijdens de verkiezingscampagne.

gekregen, met de gevangenis hebben gedreigd, wanneer Koskotas hem niet regelmatig geld zou geven en in het jaar daarna zou Koskotas meer dan $ 20 mln in ongeveer 40 blauwe aktentassen hebben overhandigd.
Op 8 maart kondigde premier Papandreou aan een proces wegens laster te zullen aanspannen tegen *Time*.

Oppositieleider Mitsotakis verweet premier Papandreou op 9 maart alle suggesties van een complot en zei dat ,,Papandreou al die onzin over internationale samenzweringen moet vergeten". ,,Wie zou er tegen hem moeten samenzweren als hij tegen zichzelf samenzweert'?", zei hij tegen journalisten.
Mitsotakis riep de bevolking op op 19 maart op het Plein van de Grondwet te demonstreren tegen de regering en een ,,grote schoonmaak" te eisen.
Op 11 maart zei premier Papandreou in het parlement dat de Verenigde Staten Koskotas snel moesten uitleveren. Wanneer dat niet gebeurde, waren de gevolgen voor de VS, aldus de premier tijdens het debat over de motie van wantrouwen.

Een van de beweegredenen voor de linkse oppositie niet voor de motie te stemmen was, aldus *NRC/H'Blad* (14-3-1989), de vrees dat wanneer de regering ten val zou komen, het oude kiessysteem in stand zou blijven, waardoor links benadeeld werd.

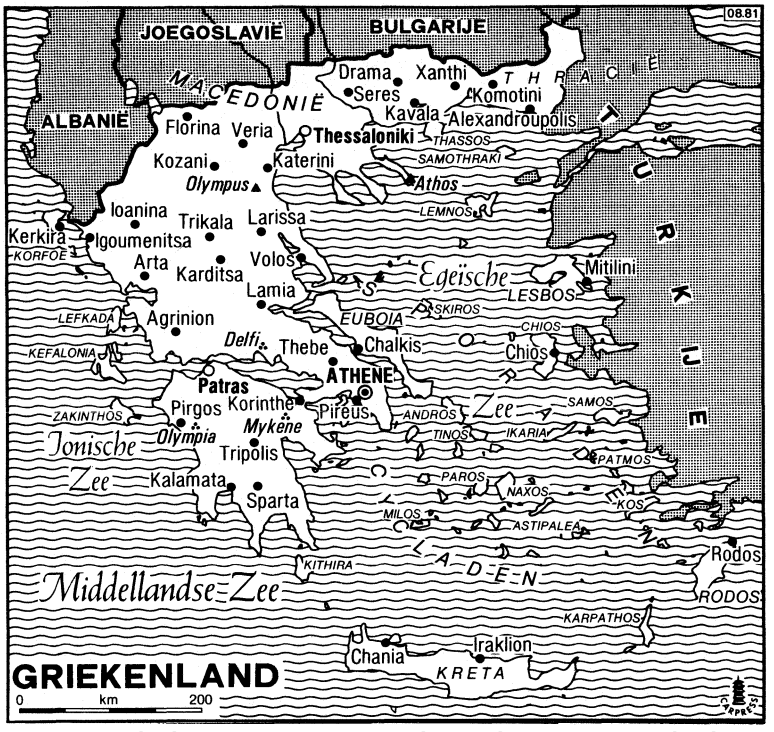
Op 14 maart zei Tritsis dat de regering-Papandreou moest opstappen ,,om de eer van Griekenland te redden". Volgens Tritsis moest een interim-regering het land kalm naar de verkiezingen van 18 juni leiden. Zo niet, dan zou Papandreou ,,een tragisch einde maken aan zijn politieke leven".
De oud-minister zei zich niet te beschouwen als geroyeerd. ,,Het is de regering die zich heeft afgescheiden van de PASOK", aldus Tritsis.

Aftreden Koutsogiorgas

Op 14 maart 1989 trad Koutsogiorgas af als minister t.b.v. de premier. In een verklaring liet hij weten dat hij aftrad om het Griekse volk de gelegenheid te geven ,,elk van ons te beoordelen" bij de op 18 juni te houden verkiezingen.
Premier Papandreou sprak in een brief zijn ,,grote verdriet" uit over de beslissing van Koutsogiorgas. „Vooral omdat jij het doelwit was van een langdurige lastercampagne die je volledig hebt weergelegd tijdens het parlementaire debat", zo stond in de brief
De premier deed een beroep op Koutsogiorgas ,,in de frontlinies" te blijven, ,,vooral met het oog op de komende verkiezingen".

Reorganisatie kabinet

Op 16 maart 1989 stelden alle kabinetsleden op verzoek van premier Papandreou hun portefeuille ter beschikking en op 17 maart werd een nieuw kabinet bekend gemaakt. Dit zag er als volgt uit:



Premier - Andreas Papandreou; nationale defensie - Ioannis Charalamhopoulos; minister t.b.v. de preniier alsmede minister van industrie, energie en technologie - Anastasios Peponis; justitie - Ioannis Skoularikis; buitenlandse zaken - Karolos Papoulias; binnenlandse zaken en openbare orde - Apostolos Tsochatsopoulos; nationale economie - Panayotis Roumeliotis; financiën - Dimitrios Tsovolas; gezondheid, welzijn en sociale zekerheid - Apostolos Kaklamanis; onderwijs - Georgios Papandreou: cultuur en wetenschappen - Melina Mercouri; noord-Griekenland - Stelios Papathemelis; Egeïsch gebied - Evangelos Yannopoulos; landbouw - Ioannis Pottakis: milieu, stadsplanning en openbare merken - Emmanouil Papastefanakis: arbeid - Georgios Gennimatas; handel - Ioannis Papantoniou: transport en verbindingen - Ioannis Charalambous; koopvaardij - Antonios Dedikakis; minister zonder portefeuille belast met internationale organisaties behalve NAVO en EG) - Christos Markopoulos; toerisme - Nikolaos Skoulas.

Nieuwe kieswet. Systeem van voorkeurstemmen in ere hersteld

Op 16 maart 1989 diende minister van binnenlandse zaken Apostolos Tsochatsopoulos bij het parlement een nieuwe kieswet in die was gebaseerd op ,,debeginselen van de simpele evenredigheid".
Op 10 april nam het parlement bij acclamatie de kieswet aan.
Onder de kop: ,,Parlement in Athene aanvaardt kieswet tot woede van de oppositie" meldde correspondent Frans van Hasselt in *NRC/H'blad* (11-4-1989)o.m. het volgende:

De kieswet op basis waarvan de Griekse parlementsverkiezingen van 18 juni zullen worden gehouden is gisteravond in het parlement bij acclamatie aangenomen, maar met alleen de regerende socialistische PASOK voor.
De rechtste oppositiepartij Nieuwe Democratie (ND) verliet voor de stemming de zaal uit protest tegen het feit dat minister van binnenlandse zaken Tsochatsopoulos weigerde alsnog twee kleine verduidelijkingen op te nemen, waarvan er een was bedoeld als garantie tegen dubbelsteninien door ambtenaren, pulitie en militairen die niet stemmen in het district waar zij wonen.
Oppositieleider Mitsotakis klaagde over inbreuken op de parlementaire procedure en dreigt contact op te nemen met president van de republiek Sartzetakis. die de wet kan terugsturen naar het parlement. In tweede lezing is een absolute meerderheid vereist van 151 van de driehonderd stemmen. Het is nog de vraag, of die meerderheid zal morden gehaald. Als dat niet lukt, komt men in tijdnood en moeten de verkiezingen misschien worden gehouden met het oude systeem van ,,versterkte evenredigheid" dat de kleine partijen benadeelt.
De linkse oppositiepartijen geven toe dat de nu aangenomen kieswet veel evenrediger en dus voor hen veel gunstiger is dan de vorige, maar verzetten zich tegen de formule ,,plus een". Deze houdt in dat in elk district het aantal uitgebrachte stemmen wordt gedeeld door het aantal beschikbare zetels plus een. Daardoor komen er meer restzetels, wat toch weer iets in het voordeel is van de twee grote partijen.
De ND was voorstander van het ,,plus een". waartegen binnen de PASOK velen waarschuwden, maar dat door premier Papandreou zelf zou zijn doorgedreven. Het maakt dat een partij met 46 procent van de stemmen aan de macht kan komen. Zonder ,,plus een" is daarvoor 48 procent vereist. De PASOK won vier jaar geleden 46 procent, maar allerwegen wordt verwacht dat zij dit cijfer deze keer bij lange na niet zal halen, aangevreten door schandalen als zij is. De ND kwam vorige keer, eveneens onder Mitsotakis, op 41 procent.
Indien de ND de grootste partij wordt met bijvoorbeeld 45 procent van de stemmen, maar geen absolute meerderheid haalt in het parlement, komen er perspectieven op een linkse coalitie of een voortzetting van het PASOK-bewind, gedoogd door de communisten. Gevaarlijk voor de ND is verder het feit dat de nieuwe kieswet kleine partijen bevoordeelt. Met één procent van de stemmen kunnen zij reeds in het parlement komen. iets waarvan kleine rechtse partijen aan weerskanten van de ND, waaronder de junta-gezinde Nationale Groepering, kunnen profiteren, evenals prominente figuren zoals oud-premier Georgios Rallis die de laatste tijd de ND hebben verlaten.

Op 25 mei 1989 be ichtte Van Hasselt in *NRC/H'blad* dat het door premier

Papandreou afgeschafte systeem van voorkeurstemmen weer was ingevoerd. Van Hasselt:

Voor de parlementsverkiezingen die op 18 juni in Griekenland morden gehouden, is het systeem van voorkeurstemmen in ere hersteld. Het was na 1981 afgeschaft door de socialistische premier Andreas Papandreou met als argument dat het bijdroeg tot een netwerk van verplichtingen tussen kiezer en gekozene, waarbij de laatste op grote schaal ,,vriendjesdiensten'' moest bewijzen. Een clientèlesysteem kortom, met een Turks moord rousfeti genoemd.
Het nadeel van de afschaffing was echter dat de gekozen parlementsleden een zekere anonimiteit kregen en dat de macht van de partijleider die de rangorde op de kandidatenlijsten bepaalde, onmatig groot werd. Om deze en andere redenen is het oude systeem. waarnaar grote nostalgie bestond, weer ingevoerd. Het leidt tot een opflikkering van rivaliteit binnen de partijen - de verkiezingen krijgen een veel persoonlijker karakter. waardoor ,,nationale'' kwesties als de schandalen en de ,,affaire'' van premier Papandreou met zijn geliefde Dimitra, althans tijdelijk, naar de achtergrond verhuizen.
Dat gebeurt zeker deze week, waarin de kandidatenlijsten van elk van de 55 districten moeten worden ingediend. Binnen de grote partijen weergalmt het van onderlinge wedijver om een plaats op de lijst - staat men daar eenmaal op, dan kan de campagne voor de ,,kruisen'' die bij de naam moeten worden gezet, beginnen.
Het Centrale Comité van de socialistische PASOK heeft Agamemnon Koutsogiorgas, tot voor kort de machtigste minister onder Papandreou maar het meest aangevreten door schandalen, niet opnieuw kandidaat gesteld. Dit zou wat deining geven in zijn district Achaia rondom de stad Patras, waar hij nog altijd aanhang heeft, maar landelijk zou zijn kandidatuur vermoedelijk schadelijk voor de partij hebben gewerkt.
Overigens komt de leiding van de ND met verdachtmakingen, als zou de PASOK de junta-gezinden hebben aangemoedigd zich als partij in de verkiezingsstrijd te storten. Hier en daar kan men zelfs het vermoeden horen uitspreken dat de PASOK-regering als tegenprestatie heeft beloofd de negen junta-kopstukken die nog steeds gevangen zitten - zeven ex-regeerders en twee folteraars - na de verkiezingen vrij te laten.
De rechtse oppositiepartij Nieuwe Democratie (ND) worstelt bij de kandidaatstellingen met een eigen probleem. Een junta-gezinde partij de Nationale Groepering, doet deze keer in alle districten mee en hoewel het hier om een kleine formatie gaat, kan zij de ND enkele zetels afhandig maken en haar daarmee de absolute meerderheid waarop wordt gehoopt, onthouden. In 1977 won een voorloper van deze partij reven procent van de stemmen en daarmee vijf van de driehonderd zetels. Met het nieuwe kiessysteem kan zij met slechts één procent reeds drie zetels winnen.
Om haar wind uit de zeilen te nemen, heeft de ND nu hier en daar personen op haar kandidatenlijsten gezet die een prominente rol hebben gespeeld tijdens het kolonelsbewind van 1967-1974.
Miltiades Evert, oud-burgemeester van Athene en een jongere rivaal van partijvoorzitter Mitsotakis, heeft latei? blijken het met deze taktiek niet eens te zijn, maar laatstgenoemde poneert dat men dit verre verleden eindelijk eens moet vergeten als het gaat om personen die zich na de ,,zeven-jaarsperiode'' (hij vermijdt het moord ,,junta'') in het openbare leven verdienstelijk hebben gemaakt.

Theodorakis *wenst overwinning van* rechts

Begin mei 1989 liet de bekende componist Mikis Theodorakis, die o.m. Afgevaardigde voor de orthodoxe Communistische Partij (KKE) was geweest, in verklaringen tegenover de pers weten dat alleen een absolute meerderheid van rechts in het parlement een einde kon maken aan ,,de regering van dieven''.
„Wat nu het meest van belang is'', zo zei hij in een radio-interview, ,,is de regering van dieven kwijt te raken (...). Dieven hebben plotseling ingebroken in ons huis. Laten wij allen, rechts en links, de handen in elkaar slaan en hen er uit gooien''
Volgens Theodorakis had links ten onrechte kritiek geleverd op Mitsotakis, de leider van de centrum-rechtse Nieuwe Democratie, en berustte die kritiek op vooroordelen.
In een toen net over Mitsotakis verschenen biografie had Theodorakis een lovend voorwoord geschreven.

Op 21 mei 1986 had Theodorakis aangekondigd dat hij zijn parlementszetel voor de KKE opgaf, omdat het parlement niet in staat was gebleken noodzakelijke politieke hervormingen door te voeren. Hij had zich toen teleurgesteld getoond over de socialistische regering van Papandreou die dezelfde politieke paden zou bewandelen als de oppositie. ,,Er bestaat geen wezenlijk verschil tussen die twee'', zo had de componist in 1986 gezegd (pag. 718/2 e.v.-1988).

Nieuwe Democratie wint de parlementsverkiezingen van 18 juni 1989

Op 18 juni 1989 konden bijna 7,9 mln Grieken uit 25 politieke groeperingen hun kandidaat kiezen voor een nieuw parlement.

Tevens vonden die dag in Griekenland verkiezingen plaats voor het Europese Parlement (pag. 401 e.v.-1989).

Op 21 juni maakte het ministerie van binnenlandse zaken de officiële uitslag van de verkiezingen bekend. De verkiezingen waren gewonnen door de centrum-rechtse Nieuwe Democratie (ND) o.l.v. Konstantinos Mitsotakis die met 44,25 procent van de stemmen (in 1985: 40,84 procent) 145 (in 1985:126) van de in totaal 300 parlementszetels kreeg. Tweede werd de Panhelleense Socialistische Beweging (PASOK) van Andreas Papandreou met 39,15 procent van de stemmen (in 1985: 45,82 procent) en 125 (in 1985: 161) zetels.
De Coalitie van Links en van de Vooruitgang o.l.v. Harilaos Florakis scoorde 13,12 procent en behaalde 28 zetels. Van de overige twee zetels in het parlement ging er één naar de Democratische Vernieuwing (DIANA) van de ND-dissident Kostas Stefanopoulos die 1,01 procent van de stemmen kreeg, en één naar de onafhankelijke pro-Turkse Moslim-afgevaardigde Sadik Ahmed uit de Thracische provincie Rodopi die 0,50 procent van de stemmen behaalde.

De Coalitie van Links en van de Vooruitgang omvatte de Moskou-gezinde Communistische Partij (KKE) o.l.v. Harilaos Florakis, Grieks Links o.l.v. Leonidas Kyrkos (zie pag. 719/3-1988) en PASOK-dissidenten. President van de coalitie was Florakis en secretaris-generaal Kyrkos.
PASOK-dissidenten die tot de coalitie behoorden, waren volgens de NZZ (24-5-1989) Apostolos Lazaris (zie pag. 479 '2-1989). Stathis Yotas (ziepag. 480/2-1989) en Roula Kaklamanaki, die op 13 maart samen met Tritsis en Mangakis uit de PASOK was gezet.
De coalitie sloot een ondersteuning van een minderheidsregering van de Nieuwe Democratie o.l.v. Mitsotakis uit.
In een op 23 mei uitgegeven verklaring had de coalitie laten weten na de verkiezingen ook met ie willen samenwerken met de PASOK onder het leiderschap van Andreas Papandreou.
Op 5 april had de Coalitie van Links en de Vooruitgang in een manifest verklaard dat zij de scherpe taal van vorige communistische partij programma's milde vermijden en naar een meer ,,realistische''kijk op het leven streefde.

Vorming en samenstelling van een regering van conservatieven en conzmunisten onder Tzannetakis

Op 19 juni 1989 diende premier Andreas Papandreou het ontslag van zijn regering in bij de president Christos Sartzetakis en een dag later gaf Sartzetakis winnaar van de verkiezingen Mitsotakis opdracht binnen drie dagen de mogelijkheden voor de vorming van een nieuw kabinet te onderzoeken. Mitsotakis stelde de Coalitie van Links en van de Vooruitgang vóór een overgangsregering te vormen die moest zorgen voor een bestraffing van degenen die voor de schandalen verantwoordelijk waren. Verder moest de interim-regering zorgen voor een democratisering van het staatsapparaat en het informatiewezen en voor duidelijkheid over wapenopdrachten van de staat.
Een paar maanden later zouden dan nieuwe verkiezingen worden uitgeschreven, waarna een definitieve regering zou aantreden.
Op 23 juni maakte Mitsotakis bekend dat zijn informatie-opdracht was mislukt. Tijdens een persconferentie verklaarde hij dat zijn pogingen ,,geen vrucht hebben gedragen'' en dat de ,,exclusieve verantwoordelijkheid'' voor die mislukking lag bij de Coalitie van Links en van de Vooruitgang.
Hij zei dat hij de coalitie de portefeuilles van justitie en binnenlandse zaken had aangeboden, als zij bereid zou zijn hem te steunen. ,,Het spijt mij te moeten zeggen dat zij heeft geweigerd'', aldus Mitsotakis.

Op 22 juni had Mitsotakis op een tussentijdse persconferentie gezegd dat de toestand van zijn land ,,onhoudbaar'' werd. ,,Wij maken ons internationaal met de dag belachelijker, Griekenland krijgt een mafia-reputatie'', aldus Mitsotakis, die daarmee doelde op recente berichten in de Griekse en Amerikaanse pers over een door de FBI ontmaskerde ,,operatie Zorba'' waarmee een bedrag van $700 mln was gemoeid en waarbij agentschappen van de National Mortgage Bank of Greece in de VS naren betrokken.
Over deze kwestie meldde *NRC/H'blad* (23-6-1989):

...In een spectaculai e bliksemoperatie in de Verenigde Staten, getiteld ,,Operatie Zorba'', heeft de FBI veertien Griekse directeuren van agentschappen van de National Mortgage Bank of Greece laten oppakken en geboeid laten wegvoeren omdat ze zouden hebben meegewerkt aan het illegaal naar Griekenland latei? afvloeien van minstens 700 miljoen dollar ria de Atlantic Bank, een dochterbank van de Nationale Bank van Griekenland. Grote bedragen van onduidelijke herkomst, uit gokclubs of wellicht

zelfs uit drugshandel, zouden op die manier zijn aangetrokken en door export naar Griekenland zijn ,,schoongewassen''.
Twaalf van de veertien Griekse Amerikanen zijn intussen alweer op borgtocht vrijgelaten en hun proces vindt op 30 juni plaats. Maar de Griekse kranten. die bijna allemaal anti-Papandreou zijn, zoeken ook in dit schandaal de vinger van de premier. De betreffende bank is immers een staatsbank en de directeur, Georgios Anomeritis, is door de regering benoemd. (...)
Aanhangers van Papandreou zien de FBI-actie, na negen maanden van voorbereiding, als een duistere zaak en achten het niet toevallig dat ze werd uitgevoerd juist daags voor Papandreous informatiebeurt. Volgens Anomeritis zijn er door zijn bank geen onwettige handelingen verricht. Haar agentschappen hadden alleen bemiddeld en reclame gemaakt voor aantrekkelijke deposito's op anaere banken in de Verenigde Staten, en het ging om kleine bedragen van honderdduizenden leden van de Griekse gemeenschap die hun geld in de Griekse economie wilden investeren. Alle bedragen die in Griekenland binnenkwamen waren de controle van de Bank van Griekenland gepasseerd en bij de Atlantic Bank waren nog geen arrestaties verricht.

Op 23 juni kreeg Andreas Papandreou van president Sartzetakis een informatie-opdracht, hoewel hij op 22 juni met ademhalingsmoeilijkheden in een ziekenhuis was opgenomen.

Op 25 juni stond in een medisch bulletin dat in Athene merd uitgegeven dat de situatie van het hart van Papandreou ,,stabiel'' was en dat problemen met de nieren werden behandeld met dialyse, waardoor het bloed merd gezuiverd.

Op 27 juni wees de president van de Coalitie van Links en van de Vooruitgang, Harilaos Florakis, voorstellen van Papandreou voor een coalitieregering af, waarna Papandreou zijn informatie-opdracht terugstuurde aan president Sartzetakis.
Diezelfde dag kreeg Florakis overeenkomstig de grondwet drie dagen de tijd om de mogelijkheden voor de vorming van een kabinet te onderzoeken.
Op 30 juni maakte Florakis bekend dat Papandreou en Mitsotakis afstand haddengedaanvanhunaansprakenop het premierschap en diezelfde dag gaf hij zijn informatie-opdracht terug aan president Sartzetakis met de mededeling bereid te zijn voor drie maanden een interim-regering te vormen met de Nieuwe Democratie onder leiding van Tzannis Tzannetakis, de vice-president van de ND. Na die periode zouden opnieuw verkiezingen worden gehouden.
Op 2 juli werd een rechts-links coalitiekabinet onder leiding van Tzannetakis beëdigd dat in drie maanden tijds het openbare leven moest zuiveren van schandalen.
Het zag er als volgt uit:

Premier en minister van buitenlandse zaken - Tzannis Tzannetakis; minister t.b.v. de premier - Athanasios Kanellopoulos; defensie - Ioannis Varvitsiotis; economische zaken - Georgios Souflias; financiën - Antonis Samaras; koopvaardij - Artistotelis F'avlidis; landbouw - Stavros Dimas; industrie, energie en technologie - Michalis Papakonstantinou; handel - Andreas Andrianopoulos; onderwijs - Vasilis Kontojannopoulos; openbare orde - Ioannis Kefalojannis; transport en verbindingen - Nikos Gelestathis; milieu en openbare merken - Sotiris Kouvelas; gezondheid en welzijn - Miltiadis Evert: Macedonië en Thracië - Panajotis Hatzinikolaou; Egeïsch gebied - Manolis Kefalojannis; cultuur - Georgios Mylonas*; arbeid - Theoharis Papamargaris"; justitie - Fotis Kouvelas"; binnenlandse zaken - Nikos Konstantopoulos*.

* behorend tot de Coalitie van Links en van de Vooruitgang

De benoeming van Mylonas en Papamargaris werd op 6 juli bekendgemaakt. Mylonas leidde de kleine in het centrum staande Democratische Unie. Papamargaris was president van de invloedrijlie vakbond van bankemployés.
Evert, Andrianopoulos en Sotiris Kouvelas waren burgemeester geweest van respectievelijk Athene, Piraeus en Thessaloniki.

Onder de kop ,,Tzannis Tzannetakis: man van onbesproken gedrag'' schetste *NRC/H'blad* (3-7-1989) het volgende portret van de nieuwe premier:

Van Tzannis Tzannetakis, de nieuwe premier van de gisteren aangetreden rechts-linkse Griekse regering, is nauwelijks iets kwaad te vertellen, en dat is ongetwijfeld de reden dat de leider van de conservatieve Nieuwe Democratie (ND), Mitsotakis, hem naar voren heeft geschoven als voltrekker van de katharsis, die onder andere ND-leiders in de reuk van ,,wraak'' zou kunnen komen te staan.
Weliswaar riep de *Avriani* gisteren in koeieletters: ,,Met comrnuriistische stemmen is een monster geboren: een royalistische premier'', maar het royalisme van Tzannetakis wordt als vanzelfsprekend ervaren, omdat hij afkomstig is uit de Mani. het middelste schiereiland onder de Peloponnesus, waar praktisch iedereen koningsgezind is.
Met de Mani onderhoudt de 62-jarige Afgevaardigde nog altijd goede banden, hoewel hij zijn - in traditionele stijl gebouwde - zomerhuisje op het eiland Naxos heeft staan. Hij was van plan daarheen te varen voor de zomervakantie, toen hij op de radio zijn naam hoorde noemen in verband met de regeringscrisis. Het familiegoed bij zijn geboortestadje Gythion heeft hij ter beschikking van de staat gesteld. Patrick Leigh Fermors standaardwerk over dc Mani heeft hij in het Grieks vertaald.
Tzannetakis lrreeg een opleiding bij de marine en was onderzeebootcommandant toen de kolonels in 1967 de macht grepen. Onmiddellijk verliet hij de strijdkrachten, maar in 1973 was hij betrokken bij de vlootopstand tegen het regime, hetgeen hem gevangenschap en deportatie naar het eiland Kythera opleverde. ,,Zijn motieven waren royalistisch, niet democratisch'', moppert de *Avriani*. In ieder geval slaat hij met zijn antidictatoriale verleden een goed figuur in de nieuwe ND-fractie van 145, van wie zeker acht met de kolonels hebben samengewerkt.
Na de val van de dictatuur benoemde Konstantinos Karamanlis hem tot chef van de nationale organisatie voor toerisme, in welke functie hij projecten op touw zette - ook op de Mani - waarbij restauratie van oude huizen aan toeristische ,,benutting'' werd gekoppeld. Onder premier Georgios Rallis (1980-'81) was hij minister van openbare werken. Burgemeester van Athene, waar het hem nooit aan voorkeurstemmen ontbreekt, werd hij in 1982 net niet. Dit voorjaar had hij de supervisie over de succesvolle verkiezingscampagne van de ND.

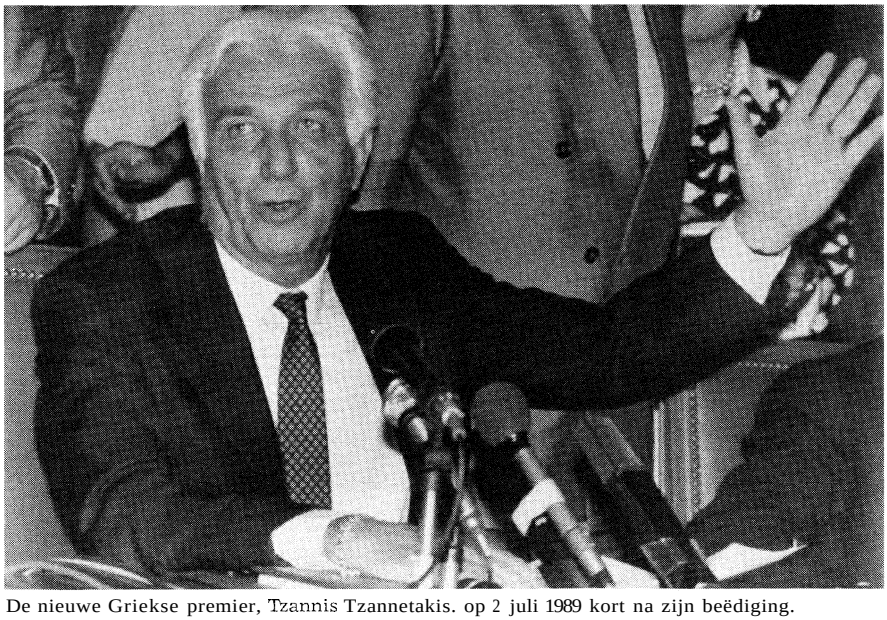
Op 3 juli vond de beëdiging van het nieuwe parleinent plaats en een dag later werd Athanasios Tsaldaris (ND) gekozen tot parlementsvoorzitter. Tsaldaris maakte bekend dat de volksvertegenwoordiging zich meteen op de schandalen uit de vorige regering zou storten en daarom niet op zomerreces zou gaan.

Bij het voorzitterschap van liet parlement maren, zo meldde *NRC/H'blad* (6-7-1989), door twee rechters van instructie dossiers gedeponecrd. op grond waarvan het parleinent kon overgaan tot een rechterlijke behandeling van zaken tegen oud-ministers waarin de ,,wet op de ministeriële verantwoordelijkheid'' voorzag.
Als een parlementaire commissie genoeg bezwarend materiaal aantrof, kon er een parlementaire rechtbank komen om de aangeklaagde ministers te veroordelen, aldus *NRC/H'blad*.

Op 5 juli verliet Papandreou in gezelschap van zijn vriendin Dimitra Liani (zie pag. 478/3-1989) voor korte tijd het ziekenhuis om zich te laten beëdigen als parlementslid. Bij het parlement liet hij een boodschap achter waarin hij toezegde dat zijn partij volledig aan de onderzoeksprocedure zou meewerken.

Op 13 juli trad Papandreou met zijn vriendin in het huwelijk.

Op 5 juli deelde regeringswoordvoer-



De nieuwe Griekse premier, Tzannis Tzannetakis. op 2 juli 1989 kort na zijn beëdiging.



Andreas Papandreou en zijn vriendin Dimitra Liani op 29 oktober 1988

der Athanasios Kanellopoulos mee dat de nieuwe regering een onderzoek zou gaan instellen naar vier kwesties: de affaire-Koskotas (zie pag. 479/1 e.v.-1989), de aankoop in 1985 van 40 Franse Mirage-2000 vliegtuigen en 40 Amerikaanse F-16 vliegtuigen (pag. 404/3 e.v.-1985), de doorverkoop van Joegoslavische mais aan de EG, en het afluisteren door socialisten van telefoons van politieke tegenstanders.
Op 6 juli presenteerde premier Tzannetakis in het parlement het programma van zijn regering. In een toespraak tot de parlementariërs legde de nieuwe premier het accent op de noodzaak van een nationale verzoening en op de betekenis van een consensus in het politieke leven.
Zijn regering had vier prioriteiten: de ,,katharsis'' (de zuivering van de schandalen onder de vorige regering), de bevrijding van het staatsapparaat van de heerschappij van één partij, de democratisering van de staatstelevisie en het voorbereiden van nieuwe verkiezingen.
Regeringswoordvoerder Athanasios Kanellopoulos maakte die dag bekend dat de verkiezingen begin oktober zouden worden gehouden volgens de beginselen van de eenvoudige evenredigheid.

Na een debat van drie dagen kreeg de regering-Tzannetakis in de nacht van 8/9 juli met 174 tegen 124 stemmen het vertrouwen van het parlement. Vóór stemden de 145 Afgevaardigden van de Nieuwe Democratie, 27 van de 28 Afgevaardigden van de Coalitie van Links en van de Vooruitgang, Stefanopoulos van de Democratische Vernieuwing - hij sprak van een ,,noodzakelijk kwaad'' - en de onafhankelijke Afgevaardigde Sadik Ahmed.
Van de 125 leden tellende PASOK-fractie stemden er 124 tegen. Oud-premier Papandreou was niet bij de stemming aanwezig.
De communistische Afgevaardigde Nikos Kappos stemde blanco, omdat hij tegen het samengaan met rechts was. Kappos leidde een kleine groep binnen de KKE rondom het tijdschrift *Prin* (Eerst).

In de NZZ van 14 juli 1989 werd gemeld dat het Centrale Comité van de KKE Kappos uit zijn gelederen had verwijderd.

Florakis als partijsecretaris opgevolgd door *Farakos*

In de Volkskrant van 13 juli 1989 werd gemeld dat Grigoris Farakos, een oudgediende in de Moskou-gezinde Griekse Communistische Partij (KKE), de positie van partijsecretaris overnam van Harilaos Florakis. Deze laatste, partijsecretaris vanaf 1972, werd benoemd tot partijvoorzitter, een meer ceremoniële functie.

Parlementair onderzoek naar verkoop Joegoslavische *mais* door Grieks *staatsbedrijf*

Op 13 juli 1989 ging het parlement in meerderheid akkoord met een onderzoek naar de rol van de vroegere adjunct-minister van financiën, Nikos Athanasopoulos, bij illegale maisverkoop aan de Europese Gemeenschap.
In 1987 had Athene een boete van vijf miljoen gulden gekregen van de Europese Commissie wegens het verkopen van Joegoslavische mais als Griekse door het Griekse staatsbedrijf ITCO (International Trade Company). Het geld van de graanverkopen was verdwenen.
De leden van de PASOK-f actie onthielden zich op 13 juli van stemming.
Een uit 12 leden bestaande parlementaire commissie kreeg drie weken de tijd om haar onderzoek te verrichten.

Parlement gaat rol van oud-premier Papandreou en vier voormalige ministers bij affaire-Koskotas onderzoeken

Op 19 juli 1989 stemde het parlement met 171 tegen 121 stemmen voor het instellen van een 12 leden tellende commissie die een onderzoek moest beginnen naar de betrokkenheid van oud-premier Papandreou bij de affaire-Koskotas.
Op grond van de bevindingen van de parlementaire onderzoekscommissie zou het parlement besluiten of het de onschendbaarheid van Papandreou zou opheffen en de zaak aan justitie zou overdragen voor een strafrechterlijk onderzoek.
Verder besloot het parlement dat de oud-ministers Georgios Petsos, Agamemnon Koutsogiorgas, Panayotis Roumeliotis en Dimitris Tsovolas voor de commissie moesten verschijnen. De bewindslieden zouden geld van staatsondernemingen op rekeningen bij de Bank of Crete (de bank van Koskotas) hebben gezet om de rente op de tegoeden in eigen zak te steken.

Op 3 juli had het Centrale Comité van de PASOK besloten het partijlidmaatschap van Koutsogiorgas op te schorten.
Met het oog op de verkiezingen van 18 juni had het vorige parlement op 13 mei officieel zijn werkzaamheden beëindigd. Hierdoor had de op 23 nov. 1988 ingestelde parlementaire commissie die een onderzoek instelde naar de affaire-Koskotas (zie pag. 480/1-1989) haar eindrapport - dat eigenlijk al voor 24 januari had moeten verschijnen - niet kunnen uitbrengen.
De sluiting van het parlement had voortijdig plaatsgevonden Formeel liep de zittingsperiode van het parlement op 2 juni af. Veel Afgevaardigden hadden zich echter in de verkiezingsstrijd gestort, waardoor de parlementaire werkzaamheden waren bemoeilijkt.

Papandreou beschuldigd van illegaal aftappen telefoons

Op 21 juli 1989 werd oud-premier Papandreou in het parlement beschuldigd van het illegaal aftappen van telefoons van zijn politieke tegenstanders en zijn eigen ministers. Een door 144 conservatieve Afgevaardigden ondertekende motie stelde dat Papandreou daarom voor de rechter moest verschijnen.

Het hoofd van de Griekse PTT had op 18 juli tijdens een persconferentie afluisterapparatuur getoond waarvan de regering-Papandreou gebruik had gemaakt. De PTT-chef zei dat behalve de afluisterapparatuur lijsten met geheime nummers van bekende politici waren gevonden, zoals ex-president Kostantinos Karamanlis, communistenleider Florakis, militaire bevelhebbers en hoofdredacteuren van enkele kranten.

AFLAK, MICHEL (1910 Damascus, Syrië 23-6-1989 Parijs, Frankrijk) Syrisch politicus.

Michel Aflak keerde na zijn studie geschiedenis in Parijs terug naar Damascus, waar hij vanaf 1934 werkzaam was als leraar geschiedenis. Na enige tijd lid te zijn geweest van de Syrische communistische partij, richtte hij in 1942, samen met Salah ed-Din al Bitar, de Baath-partij (Herrijzenis Partij) op. De partij fuseerde in 1953 met de Arabische Socialistische Partij van Akram Hawrani tot de ,,Arabische Socialistische Baath-partij':

Tot medio 1964 was Aflak secretaris-generaal van deze partij en haar belangrijkste ideoloog. Het grondthema van zijn denken berustte op een voortdurend zoeken naar een synthese tussen het ethos van de Arabische natie, die hij verankerd achtte in de islam, en het wereldlijk socialisme.
Tijdens de periode van de unie tussen Syrië en Egypte (1958-1961) vestigde Aflak zich in Libanon. Na de geslaagde staatsgrepen in 1963 van de Baath in Irak en in Syrië werd zijn invloed beiangrijk vergroot
De Baath-partij viel eind 1965 in twee vleugels uiteen. De ene vleugel greep in 1966 de macht in Damascus en zette partij-oprichter en premier Bitar gevangen. Aflak wist tijdig via Beiroet Europa te bereiken, waar hij in Parijs in ballingschap verbleef totdat de andere vleugel van de Baath in 1968 in Irak een geslaagde coup pleegde. Sindsdien woonde Aflak het grootste gedeelte van het jaar in Bagdad waar hij met alle egards werd behandeld, hoewel zijn macht gering was.

AYER, SIR ALFRED JULES (29-10-1910 Londen, Engeland - 27-6-1989 Londen, Engeland) Brits filosoof.

Na op 21-jarige leeftijd te zijn afgestudeerd, aanvaardde Alfred Ayer in 1932 in Oxford een lectoraat in de filosofie. Hij had toen reeds, tijdens een verblijf van vier maanden in Wenen, kennisgemaakt met het gedachtengoed van de ,,Wiener Kreis", een groep Oostenrijkse filosofen, wiskundigen en biologen die een blijvende invloed op hem had. De ,,neopositivistische" ideeën die hij er had opgedaan verwerkte hij in zijn eerste boek Language, Truth and Logic, dat in 1936 verscheen.
Het boek ontketende een revolutie. In Ayers ogen moest de filosofie uitspraken toetsen op hun logische consistentie en kon zij zo dienst doen als een belangrijke hulpwetenschap bij andere wetenschappen, vooral de natuurwetenschappen. Filosofie moest ,,logic of scicncc" zijn.
Ayers latere boeken, The foundations of empirical knowledge (1940), Philosophical essays (1954) en The problem of knowledge (1956), waarin hij zijn opvattingen van de filosofie als kennisleer verder uitbouwde, hebben het succes van het eerste boek nooit overtroffen.
Ayer wekte aanvankelijk in Oxford met zijn strijdlustige aard veel weerstand, maar zijn filosofie werd uiteindelijk geaccepteerd. In 1947 werd Ayer benoemd tot hoogleraar in de filosofie van geest en logica aan de universiteit van Londen, een functie die hij tot 1959 vervulde. Toen werd hij hoogleraar in de logica in Oxford, wat hij bleef tot 1978. In 1970 werd hij geridderd.
De laatste jaren van zijn leven schreef Ayer een biografie van filosofen met wie hij zich vermant voelde: Hume, Wittgenstein, Paine en Voltaire. Ayer was ook een vooraanstaand voorvechter van rechten voor homoseksuelen en van liberalisering van abortus.

BALL, LUCILLE (6-8-1911 Jamestown, New York, Verenigde Staten - 26-4-1989 Los Angeles, Verenigde Staten) Amerikaans tv-comedienne.

Lucille Ball kwam als fotoinodel bij Metro Goldwyn Maier terecht, waar zij in 1933 een van de Goldwyn Girls was in de film Roman Scandals met Eddie Cantor in de hoofdrol. Ze verscheen vervolgens in enkele, meest onbelangrijke films. Later volgden wat dramatischer rollen in een paar B-films en enkele komedies met Bob Hope, waarin ze voor het eerst iets kon laten zien van haar komisch talent.

Aan het eind van de jaren veertig speelde Lucille Ball mee in een populaire radioserie voor CBS. Samen met haar toenmalige echtgenoot, de Cubaanse orkestleider Desi Arnaz, ontwikkelde ze vervolgens het plan om een soortgelijke comedyserie te maken voor de televisie - op dat moment een medium in de kinderschoenen, dat nog door weinig film- en radiosterren serieus werd genomen. CBS ging aarzelend akkoord, maar voelde er weinig voor om zelf alle financiële risico's te nemen: men vreesde reactionaire weerstand bij de gemiddelde kijker tegen een serie, waarin een echt Amerikaanse vrouw is getrouwd met zo'n zuidelijke buitenlander. De heer en mevrouw Arnaz leenden 5000 dollar van de bank en werden mede-eigenaren van hun shows. Binnen enkele jaren hadden ze genoeg verdiend om voor 6 miljoen dollar de RKO-studio's te kopen en de naam te veranderen in Desilu Productions.
I love Lucy was een onmiddellijk succes, de hele natie drukte de stuntelende, uiterst primair reagerende huisvrouw aan het hart. Lucille Ball verfde haar haar rood en speelde een slapstickachtig soort klucht, waarin alle emoties van haar wendbare gezicht konden worden afgelezen.
De show liep door tot 1957, en werd gevolgd door het Lucille Ball - Desi Arnaz Komedie Uurtje, een productie die in 1960 werd afgebroken, toen Lucille Balls huwelijk met Arnaz eindigde.
Een jaar later trouwde zij met producent Gary Morton, die achtereenvolgens met haar The Lucy show en Here's Lucy produceerde. Beide series duurden zes jaar.
In 1974 stopte Lucille Ball met televisiewerk Zij speelde dat jaar de hoofdrol in de filmmusical Mame, maar had hiermee geen succes. Tijdens haar twintig succesvolle televisiejaren had zij meegespeeld in vijf films, waaronder The facts of Life en Critics choice (beide met Bob Hope), en Yours mine and ours (met Henri Fonda).
In 1985 speelde zij een zwerfster in de televisiefilm Stone Pillows. Een nieuwe serie shows, Life with Lucy, werd in 1986 na korte tijd stopgezet wegens gebrek aan succes.
Lucille Ball wordt wel de grootste ster genoemd die het medium televisie heeft voortgebracht. in tientallen landen worden de 479 afleveringen van haar shows tot op de dag van vandaag herhaald. De introductie van de televisie viel voor miljoenen kijkers samen met haar energieke en luidruchtige verschijning.
In juli 1989 kreeg Lucille Ball posthuum de Medal of Freedom toegekend.

BERNHARD, THOMAS (10-2-1931Heerlen, Nederland - 12-2-1989 Gmünden, Oostenrijk) Oostenrijks schrijver.

Vanwege een longaandoening bracht Thoinas Rernhard de jaren 1948-51 ,grotendeels in sanatoria door.
Na een opleiding tot zanger aan het conservatorium te hebben afgemaakt, begon Bernhard zijn literaire loopbaan met enkele dichtbundels, waarvan de eerste, Auf der Erde und in der Hölle, in 1957 werd gepubliceerd.
In 1963 brak hij door met de roman Frost. Het was het begin van een grote produktie: een twintigtal romans tussen 1963 en 1986. Vanaf 1970 keerde hij terug naar de poëzie, maar een poëzie in de vorm van theaterteksten.
De opvoering van zijn eerste toneelstuk, Ein Fest fur Boris, in 1970 werd een groot succes. De Duitse regisseur Claus Peymann, de latere directeur van het Weense Burgtheater, werd een groot bewonderaar en propagandist van Bernhards stukken.

Het onontkoombare lot van de hoofdfiguren in Bernhards stukken was dat ze nooit bereikten wat ze zich hadden voorgenomen, Als tragikomische anti-helden bezweken ze onder hun eigen zwakheden en onvolkomenheden. In hun vluchtwegen uit het grauwe bestaan van alledag bleven zijn figuren zich echter verzetten tegen de wereld die onophoudelijk dwong tot compromissen, ook al maren ze vanaf het begin overtuigd van hun falen.
Bernhard was een meedogenloos c iticus van Oostenrijk in deze eeuw. Vooral in zijn toneelstukken stelde hij het gemak, waarmee het land de gruwelen van de Tweede Wereldoorlog naar het onderbewuste verdrong, aan de kaak. Ook zijn laatste stuk Heldenplatz (1988) waarin hij de gebeurtenissen rondom de Anschluss in 1938 verbond met het huidige Oostenrijk, veroorzaakte grote opschudding.
Verdere publikaties: Verstörung (1967); Der Ig-



Een beeld uit de televisieserie I love Lucy, met op de voorgrond Lucille Ball en Desi Arnaz, en daarachter Vivian Vance en William Frawley.

norant und der Wahnsinnige (1972); Die Macht der Gewohnheit (1974);Korrektur (1975); Die Ursache (1975); Der Keller (1976);Der Atem (1978); Vor dem Ruhestand; Der Prasident; Das Kalkwerk; Watten; Der Untergeher; Am Ziel (1981); Wittgensteins Neffe (1983); Der Schein trügt (1984); Der Theatermacher (1985); Einfach kompliziert (1986); Auslöschun$ Ein Zerfall (: ~ ~ ~ ~

BLIER, BERNARD (11-1-1916 Buenos Aires, Argentinié - 29-3-1989 Parijs, Frankrijk) Frans filmacteur.

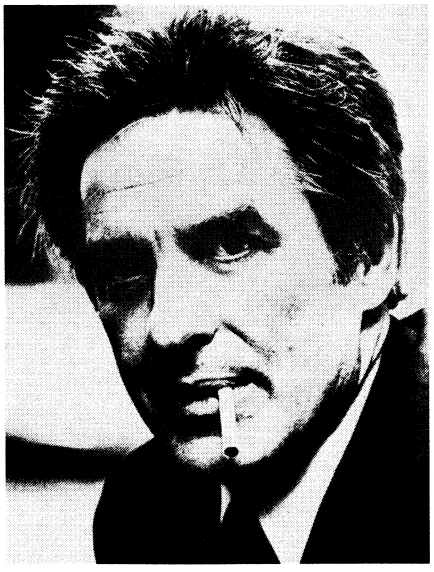
Brrnard Blier, die zijn opleiding volgde aan het Parijse Conservatoire, begon zijn filmcarrière in 1937 in de film Trois, six, neuf van Raymond Rouleau. Het grote succes kwam voor Blier kort na de oorlog in Quai des Orfèvres van Henri-Georges Clouzot (1947) en Dédé d'Anvers van Yves Allegres (1948).

Bekendheid verwierf hij vooral als een corpulente verschijning met een rond vollemaansgezicht. Meer dan eens speelde hij de rol van vermoeide politieagent. bedrogen echtgenoot of verlopen gangster.
Hij speelde ook in enkele door zijn zoon Bertrand Blier geregisseerde films, zoals Si j'étais un spion (1967), Calmos (1975) en Buffet froid (1379).Op 4 niaart 1989 kreeg Bernard Blier een César als eerbetoon voor zijn complete werk, dat uit bijna 200 films bestond.
Andere bekende films waarin Blier speelde waren: Hôtel du nord (19381, Le café du Cadran (1946), Avant le déluge (1953), La grande guerra (1959), Lo straniero (19671, La famiglia (1986), Mangeclous (19881.

CASSAVETES, JOHN (9-12-1929 New York, Verenigde Staten - 3-2-1989 Los Angeles, Verenigde Staten) Amerikaans filmregisseur en acteur.

John Cassavetes studeerde enige tijd Engels voor hij terecht kwam op de Academy of Dramatic Arts, waar hij een uitgesproken aanhanger merd van het ,,method acting" van Stanislawski, waarbij eigen ervaringen en emoties bij het inleven in een rol van groot belang werden geacht. In 1951 speelde hij zijn eerste rol in Fourteen hours van Henry Hathaway. Twee jaar later was hii voor het eerst te zien op de televisie en in dit medium genoot Cassavetes een groeiende populariteit, onder meer als Johnny Staccato in de gelijknamige detcctive-serie.

In 1956 begon de acteur een eigen drama-klas. Daaruit groeide zijn eerste film Shadoxvs, opgenomen in de straten van New York, waar onbekende acteurs hun rollen in eigen woorden mochten uitspelen. Shadows won de prijs van



de kritiek op het festival in Venetië en Cassavetes werd in Europa als een vernieuwende regisseur toegejuicht.
Op grond van dat succes mocht hij in Hollywood twee films maken, Too late blues en A child is waiting. Na een eindeloze discussie aan de montagetafel merd Cassavetes de eindcontrole ontzegd. De films werden flops. Om geld te verdienen voor een nieuwe film moest Cassavetes meer acteren, zoals in Mickey and Nickey, Brass targets, Whose life is it anyway?, The killers en Rosemary's baby. Voor zijn bijrol als psychopatische moordenaar in Dirty dozen kreeg hij in 1967 een Oscar-nominatie.
Zijn nieuwe film Faces (1968) was in 1970 opnieu een groot succes in Venetië, maar hij vijf prijzen won.

In de film Husbands (1970) waren naast Cassavetes zelf drie van zijn vaste acteurs te zien: Peter Falk. Ben Gazzara en Gena Rowlands, Cassavetes' echtgenote. Rowlands vertolkte onder meer de hoofdrol in films als A woman under the influence (1974), Gloria (1980) en Love streains (1984).
Door vrienden werd Cassavetes omschreven als een revolutionair, die binnen het Hollywoodsysteem probeerde andere films te maken dan de gladde geijkte.
Verder door Cassavetes geregisceerde films: Minnie and Moskowitz (1971), The killing of a Chinese bookie (1975), Opening night (1978), Big trouble (1985).

CAYATTE, ANDRÉ (3-2-1909 Carcassone, Frankrijk - 6-2-1989 Parijs, Frankrijk) Frans filmregisseur

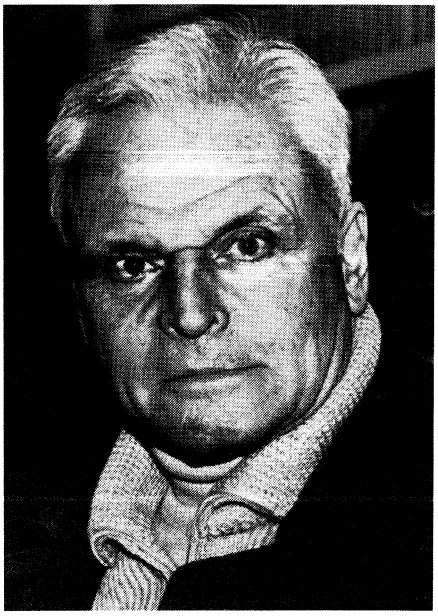
André Cayatte was na zijn studies rechten en literatuur werkzaam als advocaat en journalist. In de jaren veertig begon hij met het regisseren van films. Zijn eerste grote succes behaalde hij met Les amants de Verone (1948), een moderne versie van het Romeo en Juliet-verhaal.

Cayatte werd vooral bekend door zijn films over misdaad en recht, waarin hij, vaak aan de hand van geruchtmakende processen, de gebreken en dwalingen in het Franse rechtsstelsel aan de kaak stelde. Voorbeelden hiervan waren: Justice est faite (1950).Nous sommes tous des assassins (1952), Avant le déluge (19531, Le dossier noir (1955), Oeil pour oeil (1956).
Met Le passage du Rhin (1960), een film over de ontsnapping uit Duitsland van Franse krijgsgevangenen, won Cayatte de Gouden Leeuw van Venetië.
Verdere films: La vie conjugale (19641, Les risques du métier (1967), Mourir d'aimer (1971), I1 n'y a pas de fuinée sans feu (1972), Verdict (1974), A chacun son enfer (1977), La raison d'état (1978), L'amour en question (1978).

CHATWIN, BRUCE (13-5-1940 Sheffield, Engeland - 18-1-1989 Nice, Frankrijk) Brits schrijver.

Bruce Chatwin trad op 18-jarige leeftijd als hulpkracht in dienst bij het veilinghuis Sotheby's in Londen. Hij werd, dank zij zijn grote kennis van de beeldende kunst in het algemeen, en van het impressionisme in het bijzonder, in 1965 de jongste directeur in de geschiedenis van het bedrijf.
Chatwin kreeg echter genoeg van de kunstwereld, sloeg een aanbod om vennoot van Sotheby's te worden af, en ging in Edinburgh archeologie studeren. Daarnaast maakte hij talrijke reizen naar Azië, Afrika en Latijns-Amerika, waarover hij vanaf 1972 verslag deed in de *Sunday* Times.

In 1977 kwam zijn eerste boek uit, In Patagonia, over zijn reis naar Vuurland. Hierna verschenen nog vier boeken van zijn hand: The viceroy of Ouidah (1980), dat zich afspeelde in het 19-de eeumse West-Afrika en berustte op een historisch verhaal over de slavenhandel; On the black hill (1982), over het leven van tweelingbroers op een boerderij in Wales; The Songlines (1987), dat begon als een reisverhaal over de



André Cayatte

Australische aboriginals, maar uitmondde in een stroom notities en citaten over het nomadische element in onze cultuur: en Utz (1989). over het dubbelleven van een porseleinverzame laar in Praag.
Zijn laatste boek, een bundel essays, wordt onder de titel What am I doing here? posthuum uitgebracht.
Chatwin werd voor zijn merken onderscheiden met de Somerset hiaughamprijs, de E. M. Fosterprijs en de Whitbreadprijs. De regisseur Werner Herzog maakte op basis van The viceroy of Ouidah de film Cobra Verde.

COLLEM, SIMON VAN (27-3-1919 - 21-6-1989 Amsterdam, Nederland) Nederlands filmjournalist en televisiepresentator.

Van Collem werkte als verkoopleider bij een filmmaatschappij, toen hij in de *Volkskrant* onder de titel Uit de oude draaidoos een serie artikelen ging schrijven over de begintijd van de Nederlandse filmindustrie. In 1958 werd Van Collem uitgenodigd om voor de VPRO-televisie over hetzelfde onderwerp een reeks programma's te maken.
Gaandeweg ontmikkelde zijn rubriek zich in de richting van de hedendaagse film. Van Collein was de eerste die uitvoerige interviews maakte met coryfeeën als Hildegard Knef, Fernandel, Peter Ustinov, Alfred Hitchcock, David Niven en tientallen anderen.

Tussen 1970 en 1973 maakte hij AVROskoop en vervolgens voor de TROS Sinionskoop, waarin hij de actualiteit van het filmaanbod volgde. Zijn hoofddoel daarbij was het maken van aantrekkelijke televisieprogramma's voor een zo groot mogelijk publiek. Zijn tegelijkertijd kwetsbare en gedecideerde optreden maakte het voor de kijkers gemakkelijk zich met hem te identificeren.
Collem schreef drie boeken: Uit de oude draaidoos (19591, Sterren kijken (1965) en De sterren kunnen me nog meer vertellen (1988).
Hij speelde kleine gastrollen in de Nederlandse films Flodder en Anisterdamned.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

ONTVOERING EN GIJZELING IN LIBANON

In de nacht van 27 op 28 juli 1989 voerden met helikopters aangevoerde commando's van het Israëlische leger een operatie uit in het Zuidlibanese dorp Jibshit, op ongeveer 15 km ten noorden van de door Israël ingestelde ,,veiligheidszone''. De militairen omsingelden de woning van sjeik Abdel Karim Obeid en namen hem en twee mannen, die als zijn lijfwachten fungeerden, met geweld mee. Een buurman, die tussenbeide kwam, werd doodgeschoten.
In een Israëlische legerverklaring van 25 juli werd erop gewezen dat sjeik Obeid ,,bekend stond als prediker en organisator van aanvallen tegen Israël''. De woordvoerder van Israëls premier Shamir zei dat ,,deze sjeik een van de gevaarlijkste terroristen is in Zuid-Libanon, verantwoordelijk voor bloedvergieten en een groot aantal terroristische aanvallen op Israëlische doelen''. Hij zou volgens Israëlische mededelingen een leider zijn van de pro-Iraanse Hezbollah (Partij van God) in Zuid-Libanon. Sjeik Obeid werd de Imam of geestelijke leider van de 18.000 inwoners van Jibshit, aldus de *Financial* Times (29-7), nadat zijn voorganger, sjeik Ragheb Harb, op 16 februari 1984 was vermoord (zie pag. 742/2-'85).
In een Reuter-bericht, geciteerd in de Volkskrant (7-8), werd nog het volgende vermeld:

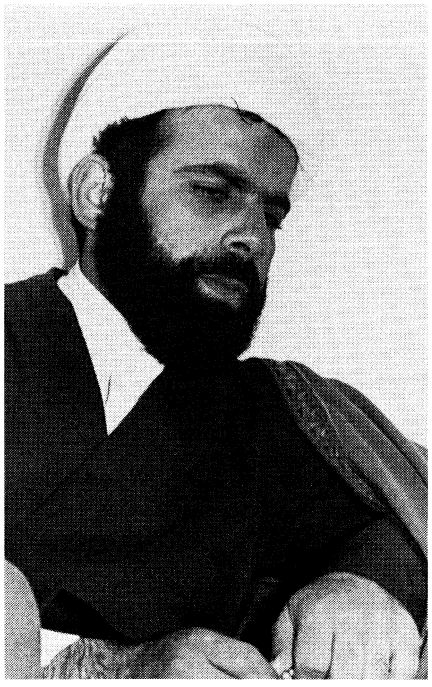
Obeids familie. bestaande uit gematigde sji'ieten, vertelt dat de sjeik theologie in Teheran ging studeren nadat hij in 1980 met zijn ouders op bedevaart in Mekka was geweest.
Na zijn terugkeer in 1983 uit het revolutionaire Iran wijdde hij zich aan het verspreiden van Khomeini's leer onder Jibshits jongeren. Obeid leefde drie jaar onder Israëlische bezetting. In die periode werd hij tweemaal opgepakt voor verhoor, aldus zijn vrouw Mona.
Dat hij betrokken is bij het maken van gijzelaars bleek pas toen in februari 1988 de Amerikaanse luitenant-kolonel William Higgins werd ontvoerd (zie pag. 384/2-'88).
Volgens veiligheidsfunctionarissen in Zuid-Libanon werd Higgins ontvoerd door Abu Husein, Hezbollah's militaire coördinator in het gebied. in samenwerking met Obeid. De functionarissen verklaarden dat Higgins eerst naar Jibshit werd gebracht, maar hij twee dagen verborgen werd gehouden in de woning van notabele Abbas Younis, die een goede vriend is van Hezbollah's geestelijke leider sjeik Mohamined Hussein Fadlallah.
Volgens deze bronnen werd Higgins later overgebracht naar het hoofdkwartier van Iraanse Revolutionaire Gardisten in de buurt van Obeids huis. Weer een week later werd Higgins verhuisd naar de zuidelijke sji'itische wijken van Beiroet.

Volgens de eerste officieuze berichten uit Israël werd sjeik Obeid in eerste instantie ontvoerd als ruilmiddel om drie in 1986 in Libanon verdwenen Israëlische militairen vrij te krijgen. Dat waren de soldaten Yosef Fink en Rahamin Alsheikh, die in februari 1986 in een hinderlaag (van de Hezbollah) in de ,,veiligheidszone'' vielen, en de Phantom-navigator Ron Arad die met zijn parachute in Libanon terechtkwam, nadat zijn toestel bij een actie in de buurt van Sidon was ontploft. Arad werd opgepakt door leden van de sjiitische Amal-beweging.

Bovendien morden nog vier Israëlische militairen vermist: de soldaten Zakharya Baumrl, Zvi Feldman en Yehouda Katz (sinds de slag van Sultan Yaakub in het oosten van Libanon in juni 1982) alsook de soldaat Samir Assad (in april 1984, zie pag. 704/2-'84).

Reeds op 15 december 1988 was de sjitische leider Jawad Kasfi, door twee Israëlische militairen en drie leden van het ,,Zuidlibanese Leger'' (SLA) uit Tibnin ontvoerd en voor een verhoor naar Israël overgebracht. Volgens Israël was Kasfi een prominent lid van de Hezbollah en de belangrijkste organisator van terroristische aanslagen in de Zuidlibanese ,,veiligheidszone''. Twee van de drie medestanders van Kasfi, die ook naar Israël waren overgebracht, werden kort daarop naar Zuid-Libanon teruggevoerd en daar in vrijheid gesteld, aldus Radio Israël (AP 17-12-'88)

Op 30 juli dreigde de Organisatie van de onderdrukten op aarde (in de Westerse pers aangeduid als een factie van de Hezbollah) de Amerikaanse kolonel William Higgins te doden: ,,Wij zullen maandag (31 juli) om precies 3 uur in de middag de doodstraf door de galg voltrekken die werd uitgesproken (op 12 december 1988) tegen de spion Higgins, wanneer sjeik Abdel Karim Obeid en zijn broeders voor die tijd niet zijn vrijgelaten.'' Daaraan werd toegevoegd: ,,De executie zal onze eerste vergelding zijn voor de dwaze Israëlische agressie en voor de Amerikaanse steun bij deze misdaad.''
Sjeik Abbas Moussawi, een van de Hezbollah-leiders, waarschuwde: ,,Israël zal de ernstige gevolgen dienen te dragen. (...) Door een geestelijke (Obeid) aan te vallen, heeft Israël de onschendbaarheid van islamitische heiligdommen geschonden. Dit zal moslems ertoe brengen Joodse religieuze leiders aan te vallen.'' Sjeik Moussawi sloot een ruil van Obeid tegen de verdwenen Israëlische militairen uit.
De Iraanse premier Mir Hossein Moussavi liet reeds op 29 juli weten dat de ontvoering van Obeid ,,een negatief effect zal hebben op het lot van gijzelaars in Libanon''. Er maren toen nog i7 Westerse gijzelaars in Libanon:


Sjeik Abdel Karim Obeid

- Tien Amerikanen - Terry Anderson, sinds 16 maart 1985; Thomas Sutherland, sinds 9 juni 1985; Faik Wareh, sinds 29 juni 1986; Frank Reed, sinds 9 september 1986; Joseph Cicippio, sinds 12 september 1986; Edmard Tracy, sinds 21 oktober 1986; Robert Polhill, sinds 24 januari 1987; Jesse Turner, sinds 24 januari 1987; Alann Steen, sinds 24 januari 1987; en William Higgins, sinds 17 februari 1988.
- Drie Britten - John MacCarthy, sinds 17 awril 1986: Terry Waite, sinds 20 januari 1987: en Jack Mann, sinds 12 mei 1989.
- Twee Westduitsers - Heinrich Strubig en Thomas Kemptner, sinds 16 mei 1989.
- Een Italiaan - Alberto Molinari, sinds 11 september 1985.
- Een Ier - Brian Keenan, sinds 11 april 1986.

Daarnaast werden nog drie Iraniërs (sinds 4 juli 1982) vermist, de Libanees-Franse journalist Florence Raad (sinds mei 1985) en de Egyptische moslem-geestelijke Mohammed Mahmoud el-Jiar (sinds 17 maart 1988).
Bovendien werden nog zeven opvarenden van het vaartuig Silco gevangen gehouden door de groep van Abu Nidal.

Op 31 juli 's middags - twee uur na de afloop van het ultimatum - deelde de Organisatie van de onderdrukten op aarde mee dat Higgins om 15.00 uur was opgehangen als ,,een les en een bestraffing voor de overlevenden''. De bij een Westers persbureau afgeleverde verklaring ging vergezeld van een videoband met beelden van een opgehangen man, die volgens experts van de FBI inderdaad Higgins is. Alleen bestaat nog twijfel over de vraag of Higgins op 31 juli werd terechtgesteld of reeds eerder.

Drie uur later dreigde de Organisatie van Revolutionaire Gerechtigheid in een schriftelijke verklaring, die vergezeld ging van een foto van de Amerikaanse gijzelaar Josepli Cicippio, deze te zullen terechtstellen, als sjeik Obeid niet voor 1 augustus om 18.00 uur in vrijheid was gesteld.
Bovendien dreigde een anonieme man in een telefoontje dat ook de Britse gijzelaar Terry Waite op 1 augustus zou worden terechtgesteld als Obeid niet vrijkwam.
Twee uur na het verstrijken van liet oorspronkelijke executietijdstip leverde de Organisatie van Revolutionaire Gerechtigheid op 1 augustus een bericht bij de krant Al *Nahar* in Beiroet af, vergezeld van een foto vari de

ekblad 58ste jaargang No. 3009, pag. 44247-44262

Amerikaanse gijzelaar Edward Tracy. In het bericht stond: „Wegens speciale omstandigheden en in antwoord op de vriendelijke en oprechte oproepen van o.a. Cicippio's echtgenote verklaart de Organisatie (...) dat zij het ultimatum voor de executie met 48 uur heeft uitgesteld" Daarnaast werd echter toegevoegd: „De betrokkenen moeten zich realiseren dat elke andere poging om nieuw uitstel af te dwingen gedoemd ia1 zijn te mislukken. Zij moeten van deze laatste kans gebruik maken..."
Niettemin werd het ultimatum op 3 augustus met vier uur verlengd tot 22.00 uur. Drie kwartier voor het verstrijken van dit ultimatum maakte de O ganisatie van Revolutionaire Gerechtigheid bekend dat „het executiebesluit is bevroren".
Inmiddels waren talrijke initiatieven op gang gekomen om een verscherping van de crisis rond de gijzelaars in Libanon te voorkomen.

Hieronder volgt in aansluiting op het overzicht van pag. 380/2 e.v.-1988 een samenvatting van eerdere ontwikkelingen in de gijzelaarsaffaire.

Vrijlating Cordes en Singh

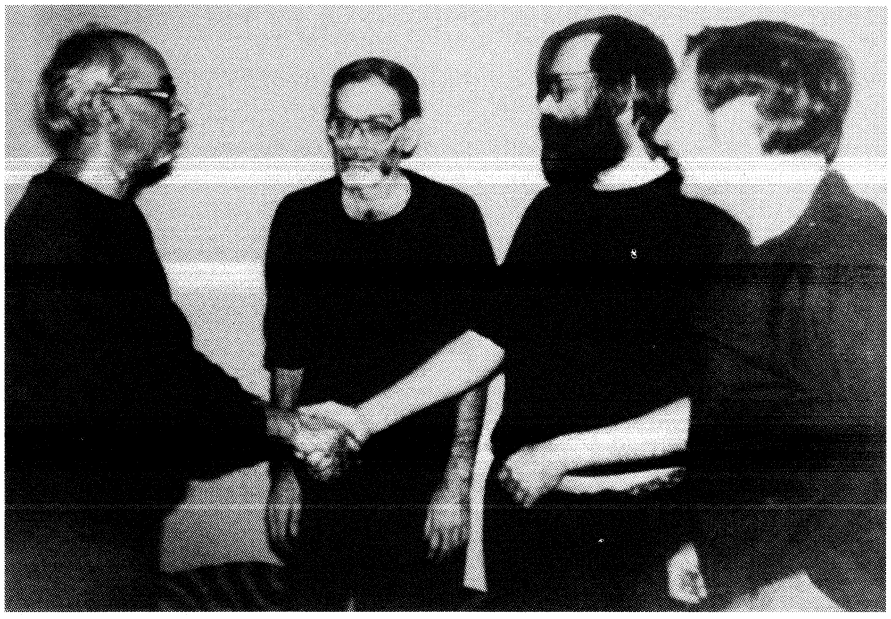
Na de vrijlating van de drie laatste Franse gijzelaars op 4 mei 1988 (pag. 384/2-'88), werden nog 16 - niet uit het Midden-Oosten afkomstige - buitenlanders, onder wie 10 Amerikanen, in Libanon gevangen gehouden.
Van deze 16 gijzelaars (zie pag. 380/2-'88) werden in de herfst van 1988 twee vrijgelaten:

1) de Westduister Rudolf Cordes, die op 17 januari 1987 was ontvoerd (pag. 381/1-'88), werd op 12 september 1988 's avonds laat in West-Beiroet vrijgelaten.

Vervolgens werd hij door een Syrisch escorte naar Damascus overgebracht, waar hij op 13 september aan een Westduitse delegatie o.l.v. de chef van de Bondskanselarij, minister Wolfgang Schauble, werd overgedragen. Nog dezelfde avond keerde hij met een toestel van de Westduitse luchtmacht in de Bondsrepubliek terug. Terwijl minister Schäuble verklaarde dat de regering in Bonn geen belofte had gedaan om Cordes vrij te krijgen, werd in de Westduitse media de „stille diplomatie" van minister van buitenlandse zaken Genscher geprezen, die zijn goede contacten met Syrië en Iran maximaal zou hebben benut. Bondskanselier Kohl en minister Genscher bedankten de Iraanse en de Syrische regering voor hun bemoeienissen.

2) De Indiase professor Mithileshwar Singh, die op 24 januari 1987 met drie Amerikaanse collega's van het Beirut University College was ontvoerd (pag. 381/3-'88), werd op 3 oktober 1988 in Beiroet vrijgelaten.

Ook hij werd naar Damascus overgebracht, waar hij de volgende dag aan de Amerikaanse ambassadeur werd overgedragen. Singh was in het bezit van een permanente Amerikaanse verblijfsvergunning.
Reeds op 16 september had de Islamitische Jihad voor de Bevrijding van Palestina in een verklaring gesteld bereid te zijn tot een „positief initiatief" t.a.v. de vier gegijzelde stafleden van het BUC als de Verenigde Staten „een positief en duidelijk standpunt innemen" t.a.v. de Palestijnse opstand in het door Israël bezette gebied en daarvan binnen een week blijk gaven.
De verklaring was vergezeld van een foto van twee van de gijzelaars. de Amerikanen Alann Steen en Jesse Turner.
Op 1 oktober werd de vrijlating van een van de vier gijzelaars aangekondigd als teken van „goede wil".
Marlin Fitzwater, de woordvoerder van het Witte Huis, verklaarde op 3 oktober dat Washington geen enkele deal voor de vrijlating van Amerikaanse gijzelaars had gesloten.



De vier gegijzelde stafleden van het Beirut University College. Mithileshwar Singh (l.) groet Jesse Turner. Robert Polhill (tweede van links) en Alann Steen (c)zien toe. (foto van 3-10-'88).

Ontvoering en vrijlating Schray

Nog tijdens de gijzeling van Cordes werd op 27 januari 1988 in West-Beiroet een Westduits staatsburger van Libanese afkomst, Ralph Schray, ontvoerd. De ontvoering vond plaats in de door Syrische militairen gecontroleerde sector en zou volgens diverse niet-officiële bronnen zijn uitgevoerd op bevel van Abdel Hadi Hamadi om druk op West-Duitsland uit te oefenen zijn twee daar gedetineerde broers, Mohammed Ali en Abbas Ali Hamadi vrij te laten.

Op 28 januari ondernamen Syrische troepen een uitgebreid zoekactie in West-Beiroet. Ook was er sprake van Syrische „politieke druk", d.w.z. dat Syrië rechtstreeks of via Iran druk op de ontvoerders zou uitoefenen. Daarbij zei een Syrische zegsman dat ook Iran „ erg geschokt" was over de ontvoering. De chef van de Syrische militaire inlichtingendienst in Libanon, generaal Ghazi Kanaan, verzekerde op 31 januari dat de vrijlating van Schray „nog een kwestie van tijd" was. In de vroege morgen van 3 maart werd Schray in West-Beiroet door zijn ontvoerders vrijgelaten, door een Syrisch escorte naar Damascus overgebracht en daar bij de Westduitse ambassade afgeleverd. Van Westduitse zijde werd volgens regeringskringen in Bonn geen tegenprestatie geleverd.
Kort voor de vrijlating van Schray verklaarden zijn ontvoerders, de „Strijders voor de Vrijheid", dat zij door bemiddeling van de Syrische president Assad tot een tweede gebaar van „goede wil" hadden besloten, een verwijzing naar de vrijlating van de Westduitser Alfred Schmidt op 7 september 1987 (pag. 383/2-'88).

Veroordeling gebroeders *Hamadi*

De vrijlating van Rudolf Cordes en eerder die van Alfred Schmidt en Ralph Schray vond plaats zonder dat de in West-Duitsland gevangen gehouden Abbas Ali Hamadi, die betrokken zou zijn geweest bij de ontvoering van Cordes en Schmidt, was vrijgelaten noch diens jongere broer Mohammed Ali Hamadi, wiens arrestatie door de Westduitse politie de aanleiding tot de ontvoering van Cordes en Schmidt zou hebben gevormd (zie pag. 381/1/2 en 383/3 e.v.-'88).

Op 19 april 1988 veroordeelde het „Oberlandesgericht" van Dusseldorf de 29-jarige Abbas Ali Hamadi aan het slot van een op 5 januari 1988 begonnen proces tot 13 jaar gevangenisstraf. Het hof achtte hem schuldig aan hulp bij de ontvoering van Cordes en Schmidt, bedreiging van de Bondsregering met geweld en overtreding van de explosievenwet. Als bewijs voor de betrokkenheid van Abbas Hamadi bij de ontvoeringen werden vier afgeluisterde telefoongesprekken aangevoerd die hij vanuit Beiroet met kennissen in de Bondsrepubliek had gevoerd. Bovendien waren vingerafdrukken van de beklaagde aangetroffen op een brief van de ontvoerde Schmidt aan zijn moeder.

Op 5 juli 1988 begon voor de jeugdkamer van het „Landesgericht" van Frankfurt het proces tegen Mohammed Ali Hamadi. Hij werd ervan be-

schuldigd samen met een medeplichtige verantwoordelijk te zijn gen-eest voor de kaping van een Amerikaans TWA-passagiersvliegtuig in Athene op 14 juni 1985 en de moord op de Amerikaanse passagier Robert Stethem (zie pag. 153 e.v.-'87). Het proces werd voor de jeugdkamer gevoerd, omdat er twijfel was gerezen over de leeftijd van Mohammed Hamadi. Volgens een persoonlijk document was hij op 13 juni 1964 geboren, maar in het proces tegen zijn broer Abbas had Mohammed meegedeeld dat hij in juli 1968 was geboren. In dat laatste geval was hij ten tijde van de kaping nog geen 18 jaar oud en dat betekende dat hij maximaal een jeugdstraf van 10 jaar gevangenisstraf kon krijgen.

Op 17 mei 1989 veroordeelde de jeugdkamer Mohammed Ali Hamadi tot levenslange gevangenisstraf. Het hof achtte hem schuldig samen met een medeplichtige het TWA-toestel te hebben gekaapt en Robert Stethem te hebben vermoord Zijn deelneming aan de kaping had Mohammed op 9 augustus 1988 bekend, maar hij bleef ontkennen iets met de moord van doen te hebben. Bemanningsleden van het TWA-toestel wezen Mohammed als de moordenaar aan, maar zij hadden het fatale schot niet zien (wel horen) afvuren.
Voorts werd Mohammed Ali Hamadi schuldig bevonden aan ongeoorloofde invoe van springstoffen, de overtreding waarvoor hij oorspronkelijk was gearresteerd.

Volgens de jeugdkamer was hij uiterlijk in juli 1964 geboren, zodat hem als meerderjarige de maximale straf kon worden opgelegd.

Ontvoering en *vrijlating Winkler.* Positie ICRC. Veroordeling Hariri

Op 17 november 1988 werd de Zwitccr Peter Winkler, een vertegenwoordiger van de Internationale Commissie van het Rode Kruis (ICRC), ontvoerd bij het Palestijnse vluchtelingenkamp Ain al Hilweh aan de rand van de Zuidlibanese havenstad Sidon.

Op 2 december ontving een Westers persbureau in West-Beiroet een met de naam van Winkler ondertekende brief, waarin werd gesteld dat hij niet was ontvoerd in zijn hoedanigheid van ICRC-gedelegeerde, maar als Zwitsers burger. Op de Zwitserse regering werd een beroep gedaan ,,mee te werken" om het leven van Winkler te redden. Winkler voegde daaraan toe: ..Mijn regering weet wat mijn ontvoerders willen".

De ontvoering van Winkler werd toen in verband gebracht met het lot van Hussein Ali Mohammed Hariri, die in juli 1987 bij een kaping van een DC-10 van Air Afrique op het Geneefse vliegveld Cointrin was gearresteerd. Een proces tegen Hariri zou op 20 februari 1989 beginnen. (Zie pag. 384/1-'88)
Op 16 december 's avonds werd Winkler vrijgelaten op de plaats van zijn ontvoering en door de chef van de Nasseristische Volksmilitie, Moustapha Saad, aan de ICRC overgedragen.

Later werd bekend dat de ontvoerders, die zich ,,socialistische revolutionairen" zouden hebben genoemd, op 13 december contact hadden opgenomen met de Zweedse ambassadeur in Damascus, Rolf Gauffin. Deze bracht daarop diverse bezoeken aan Sidon. Daar werd hij in kennis gesteld van de eisen van de ontvoerders; het proces tegen Hariri moest onmiddellijk beginnen en hij mocht slechts tot 1 jaar gevangenisstraf worden veroordeeld. Later werd een maximumstraf van 4 jaar aanvaardbaar geacht. Tenslotte werd voor de vrijlating van Winkler een losgeld geëist. De Zweedse ambassadeur had van de Z itserse regering de boodschap gekregen dat deze niets over het verdere lot van Hariri kon en wilde beloven en ook geen losgeld zou betalen.

De ontvoerders ve schenen niet op het rendez-vous met Gauffin in Damascus en eisten toen dat het losgeld vóór 21 december moest zijn betaald. Anders zouden vergeldingsmaatregelen volgen tegen een andere Zwitser of tegen ICRC-afgevaardigden.
Wegens deze ernstige dreigementen besloot het ICRC op 20 december zijn operaties in Libanon op te schorten en de laatste 17 afgevaardigden onmiddellijk uit Libanon terug te trekken.
Op 21 december riep de Zwitserse regering haar ambassadeur, Dino Sciolli, en het Zwitsers ambassadepersoneel uit Libanon terug. Op 22 december waren alle Zwitserse burgers en ICRC-medewerkers uit Libanon vertrokken.

Op 22 januari 1989 arriveerde een ICRC-delegatie van vier leden in Beiroet om te onderzoeken of de toestand veilig genoeg was voor de ICRC om haar werkzaamheden in Libanon ongehinderd te kunnen hervatten. Op 6 februa i besloot de ICRC in vertrouwen op de toezegging van Libanon, diverse andere Arabische landen en guerrilla-organisaties haar werkzaamheden in Libanon te hervatten. Op 8 februari arriveerden de eerste zes medewerkers in Beiroet.
Volgens ICRC-kringen zou de meerderheid van de gesprekspartners in Libanon de organisatie Fatah - Revolutionaire Raad alias de groep Abu Nidal* voor de ontvoering van Winkler verantwoordelijk hebben gesteld.

Op 24 februari 1989 werd Hussein Ali Mohammed Hariri door het ,,Bundesstrafgericht" in Lausanne tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld. Hij werd schuldig bevonden aan moord op de Franse passagier Xavier Beaulieu, poging tot doodslag op een steward en voorbereiding tot moord op een andere passagie , alsmede de gijzeling van onschuldige mensen. Voorts werd Hariri veroordeeld tot een schadevergoeding van ca. 868.000 Zwitserse francs aan de luchtvaartmaatschappij Air Afrique en vergoedingen aan de nabestaanden van Beaulieu, de verwonde steward en de met de dood bedreigde passagier

Amerikaanse gijzelaars (1988)

Op 19 februari 1988 claimde de ,,Organisatie van de onderdrukten op aarde" dat zij de op 17 februari ontvoerde Amerikaanse luitenant-kolonel William Higgins in handen had. Higgins werd een agent van de Amerikaanse inlichtingendienst CIA genoemd.

Op 22 februari werd een door de ontvoerders beschikbaar gestelde videoband vertoond waarop Higgins de Verenigde Staten en Israël verzocht tegemoet te komen aan drie eisen: 1) de terugtrekking van de Israëlische troepen uit alle bezette gebieden in Libanon; 2) vrijlating van alle gedetineerde ,,mujaheddin" uit de gevangenis van Khiam en alle andere gevangenissen in bezet Palestina; en 3) beëindiging van de Amerikaanse interventie in Libanon en stopzetting van het zenden van delegaties naar het Midden-Oosten. Op 23 februari verklaarde de commandant van de Amal-militie in het gebied van Tyrus, Daoud Daoud, dat zijn militie bij een operatie in Jibshit zes mensen had gearresteerd, van u-ie twee aan de feitelijke ontvoering van Higgins hadden deelgenomen.

Op 1 maart meldde de Organisatie van de onderdrukten op aarde dat zij Higgins zou ,,berechten" zodra zijn ,,ondervraging" was afgesloten. Nadat het christelijke radiostation ,,Stem van Libanon" op 18 april had gemeld dat Higgins door zijn ontvoerders was vermoord (begin april), kondigden deze op 21 april aan dat zij de ,,misdadiger" Higgins zouden berechten wegens ,,spionage onder het Libanese en het Palestijnse volk ten bate van Amerika", nu zijn ondervraging was beëindigd.
Op 24 april dreigde de Organisatie

---

* Deze groep werd ook verantwoordelijk geacht voor de gijzeling van een Britse en een Syrische medewerker van de hulporganisatie Oxfarn, Peter Coleridge en Omar Traboulsi, van 4-8 maart 1988 in het Palestijnse vluchtelingenkamp Ain al Hilmeh bij Sidon.
De groep van Abu Nidal speelde tevens een rol bij de gijzeling van de Belgische arts Jan Cools (21 mei 1988 - 15 juni 1989, zie pag. 409/2-'89). Diens ontvoerders, die zich ,,Soldaten van de Waarheid" of ,,Soldaten van de Gerechtigheid" noemden, deelden op 15 juni mee dat zij de arts vrijlieten wegens een oproep van de Libische leider- kolonel Kadhafi en na bemiddeling door Fatah - Revolutionaire Raad van Abu Nidal.
Voorts claimde de groep van Abu Nidal op 8 november 1987 acht personen te hebben ontvoerd van het vaartuig Siico dat ,,ter hoogte van Gaza" voer. Het bleek te gaan om de Franse mevrouw Jacqueline Valente en haar twee dochtertjes alsmede de Belgische familie Houtekins (Fernand Houtekins, zijn broer Emmanuel, zijn schoonzuster Godelieve en hun twee kinderen). Op 29 december 1988 werden de beide dochtertjes van Jacqueline Valente in Tripoli door de Libische autoriteiten aan een speciale afgezant van de Franse regering overgedragen. Inmiddels was Jacqueline in december 1987 bevallen van een dochtertje, waarvan haar metgezel \$%rnand Houtekins de vader ib.

van Revolutionaire Gerechtigheid twee Amerikaanse gijzelaars te doden als de Verenigde Staten verdere aanvallen op Iraanse belangen in de Golf uitvoerden. Die gijzelaars waren Joseph Cicippio en Edward Tracy. Een fotokopie van Tracy's verblijfsvergunning was aan de betreffende verklaring toegevoegd.

Op 24 mei riep de Islamitische Jihad in een communiqué de betrokken landen in de gijzelingsaffaire op onverwijld directe onderhandelingen te beginnen om de levens van de gijzelaars te redden. Anders zouden de omstandigheden tot ,,de liquidatie van alle gijzelaars" leiden.
Op 7 juli volgde een nieuwe waarschuwing van de Organisatie van Revolutionaire Gerechtigheid, dit maal vergezeld van een fotokopie van Tracy's paspoort.
Op 29 juli aanvaardde de Veiligheidsraad unaniem een resolutie waarin de ontvoering van de Amerikaanse kolonel William Higgins, commandant van de UNTSO (VN-bestandswaarnemers in Libanon), werd veroordeeld en waarin zijn vrijlating werd verlangd.
Op 31 juli verwierp sjeik Abbas Moussawi, een van de Hezbollah-leiders, deze resolutie. Naar zijn zeggen was Higgins een Amerikaanse spion die onder de ,,dekmantel" van de VN opereerde als onderdeel van ,,een samenzwering tegen de moslems en mujaheddin in deze regio". Moussawi voegde daaraan toe: ,,Het is normaal om een samenzwering het hoofd te bieden door haar dienaren te grijpen." Daarmee gaf de Hezbollah voor het eerst toe, aldus Reuter, dat zij een Westerse gijzelaar, i.c. Higgins, in handen had.

Op 18 augustus dreigde de Islamitische Jihad de gijzelaars in haar macht te doden, als niet aan haar eisen werd voldaan. Bijgevoegd was een foto van de Amerikaanse journalist Terry Anderson, die sinds 16 maart 1985 gegijzeld was. Deze eisen waren nu ,,de vrijlating van onze heilige strijders uit Arabische en buitenlandse gevangenissen" en de vrijlating van Libanese sjiïeten en Palestijnse gevangenen die vastgehouden werden door Israël en zijn bondgenoten in Zuid-Libanon (de gevangenis van Khiam).
Op 6 oktober uitte de Organisatie van Revolutionaire Gerechtigheid opnieuw bedreigingen tegen het leven van de twee Amerikanen die zij in gijzeling hield.

Op 31 oktober gaf de Islamitische Jihad een videoband vrij waarop Terry Anderson in een verklaring kritiek op de Amerikaanse regering leverde. Op de band zei hij in de voorgaande drie jaar diverse malen bijna te zijn vrijgelaten, ,,maar elke keer leek het alsof de Amerikaanse regering haar invloed gebruikte om elk akkoord te beletten". De woordvoerder van het Witte Huis, Marlin Fitzwater, beschuldigde Andersons ontvoerders vervolgens van ,,een cynische poging... om de publieke opinie te beïnvloeden" met het oog op de Amerikaanse presidentsverkiezingen van 8 november.
Op 12 december 1988 maakte de Organisatie van de onderdrukten op aarde in een verklaring bekend dat ,,we het definitieve vonnis hebben uitgesproken tegen de Amerikaanse spion (i.c. Higgins) dat voorziet in zijn executie". Nog dezelfde dag deed VN-secretaris-generaal Perez de Cuellar een dringend beroep op de ontvoerders het leven van Higgins te sparen en hem onmiddellijk vrij te laten.

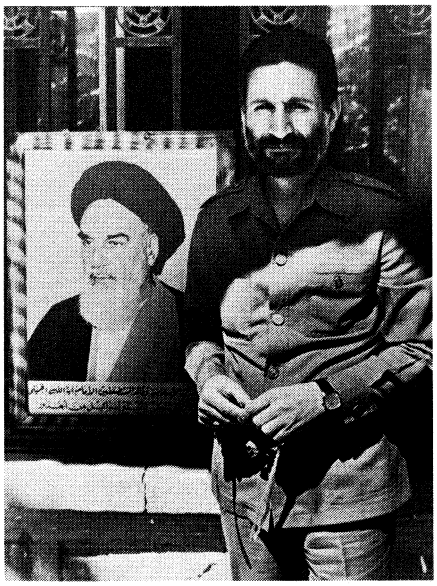
Britse gijzelaars (1988)

Op 19 juni 1988 vertrokken vier Britse parlementsleden, o.w. twee Conservatieve Lagerhuisleden, op initiatief van de aartsbisschop van Canterbury, Robert Runcie, van Londen naar Teheran om ,, de (Brits-Iraanse) betrekkingen te verbeteren" en Iran te bewegen zijn invloed te gebruiken bij de Hezbollah voor de vrijlating van drie gijzelaars: Runcies afgezant Terry Waite, de Britse journalist John MacCarthy en de Iers-Britse leraar Brian Keenan, die toen resp. 517, 795 en 801 dagen gevangen werden gehouden.
Op 22 juni keerde de parlementaire delegatie uit Teheran in Londen terug. De parlementsleden verzekerden dat Iran zijn verhouding met West-Europa wilde verbeteren en dat vooraanstaande Iraniërs hadden beloofd hun invloed te doen gelden om de gijzelaars ,,te vinden". Vice-premier Alireza Moyyaeri liet weten dat Iran bij de vrijlating van de Britse gijzelaars wilde bemiddelen, mits Groot-Brittannië hulp zou bieden bij de pogingen drie Iraanse gevangenen in Libanon vrij te krijgen, die in juli 1982 in Barbara (ten noorden van Beiroet) bij een Falangistische controlepost waren ontvoerd: Ahmad Motevaselian (commandant van de Revolutionaire Garde), Mohsen Musavi (zaakgelastigde op de Iraanse ambassade in Beiroet) en Kazem Akhavan (journalist van het persbureau Irna).
Eveneens op 22 juni verklaarden functionarissen van het Britse ministerie van buitenlandse zaken dat Britse ambassade-vertegenwoordigers in Beiroet uit ,,humanitaire overwegingen" met Hezbollah-functionarissen hadden gesproken.
Op 27 juli zond de Britse premier Margaret Thatcher een brief aan David Waite, de broer van de ontvoerde Terry Waite, waarin zij de Britse regeringspolitiek t.a.v. Iran in ,,veelverzoenender" bewoordingen schetste dan voorheen (The Times 1-8-'88). Dezelfde dag vertrok de Anglicaanse bisschop van Cyprus en de Golf, John Brown , naar Libanon, waar hij van 27-30 juli besprekingen voerde met maronitische leiders en de Armeense patriarch. Hij verzocht hen na te gaan wat er met de Iraanse gijzelaars was gebeurd. Omstreeks dezelfde tijd onderbrak de Anglicaanse bisschop van Melbourne, David Penman, zijn-reis naar Canterbury voor een bezoek aan Teheran, waar hij met Iraanse autoriteiten over de Britse gijzelaars sprak. Op 8 augustus besloot de Britse regering de diplomaat David Reddaway op 11 augustus voor drie weken naar Teheran te sturen om ,,de mogelijkheid te onderzoeken van een complete normalisering van de diplomatieke betrekkingen"

Op 10 augustus bracht een Iraanse diplomaat, Mohammed Reza Said Mohamedi, een bezoek aan aartsbisschop Robert Runcie in Londen. De volgende dag liet de Iraanse ambassade in Londen in een communiqué weten dat de Iraanse regering ,,oprecht de mogelijkheden en middelen van een wederzijdse hulp onderzoekt om de niet-Iraanse gijzelaars in Libanon terug te vinden". In het weekend van 28 augustus keerde Reddaway uit Teheran terug, Tegenover de media verklaarde hij dat hij tevreden was over het verloop van zijn besprekingen, waarbij hij ook het lot van de Britse gijzelaars in Libanon aan de orde had gesteld.
Op 27 september kwamen hoge Britse en Iraanse functionarissen in Genève samen om een normalisering van de onderlinge diplomatieke betrekkingen voor te bereiden.
Op 19 oktober arriveerde een delegatie van vier Britse parlementsleden in Damascus op officiële uitnodiging van de Syrische regering. Ook het lot van de in Libanon ontvoerde Britten zou bij de besprekingen aan de orde worden gesteld. Op 24 oktober voerden drie parlementsleden in Beiroet overleg met de aftredende Libanese parlementsvoorzitter Hussein Husseini over de gijzelaarskwestie. (zie ook pag. 170 e.v.)

Westduitsers ontvoerd

Kort vóór de uitspraak van het vonnis tegen Mohamed Ali Hammadi door de jeugdkamer in Frankfurt (17 mei 1989)



Sjeik Hussein Mussavi, de leider van de pro-Iraanse Islamitische Amal, naast een portret van Ayatollah Khomeini in Baalbek

werden op 4 mei 1989 in Sidon (Zuid-Libanon) drie Westdiiitsers ontvoerd: twee medewerkers van de hulporganisatie ASME-Humanitas, Heinrich Strubig en Petra Schnitzler, alsmede Markus Quint. Op 5 mei werden Strubig en Schnitzler in de buurt van Sidon op vrije voeten gesteld. Op 14 mei kwam ook Quint vrij; hij arriveerde samen met Amal-leider Nabih Berri in het kantoor van ASME-Humanitas in Zahrani.
Op 16 mei werden opnieuw drie medewerkers van ASME-Humanitas in Sidon ontvoerd. Eén van hen, Petra Schnitzler, werd enkele uren later weer vrijgelaten, maar van de twee anderen, Heinrich Strubig (48) en Thomas Kemptner (28), werd niets meer vernomen.
Op 19 mei werd meegedeeld dat de veiligheidschef van de PLO de staf van ASME-Humanitas (vijf medewerkers) had gelast zijn vestiging in Zuid-Libanon te verlaten, omdat de PLO de veiligheid van de medewerkers niet langer kon garanderen. Volgens een PLO-woordvoerder hielden de Westduitsers zich niet aan de veiligheidsmaatregelen en weigerden zij bovendien de identiteit van de ontvoerders te onthullen. Drie medewerkers, die door militieleden van het soennitische Volksbevrijdingsleger naar de haven van Sidon waren begeleid, vertrokken op 21 mei aan boord van een vrachtschip met bestemming Cyprus, aldus DPA (21-5).

Aanvankelijk liet een woordvoerder van het Westduitse ministerie van buitenlandse zaken op 5 mei weten dat hij de ontvoering van Strubig en Schnitzler ,,een beetje merkwaardig'' vond. Hij mees erop dat beiden al eerder zouden zijn ontvoerd en na twee dagen gevangenschap op 8 april 1988 zouden zijn bevrijd. Volgens de Libanese politie maren zij toen door pro-Iraanse sjiïeten gevangen gehouden en door pro-Syrische sjiieten bevrijd (*AP*), maar ASME-Humanitas ontkende vervolgens dat er van een ontvoering sprake was geweest (*Volkskrant* 6-5-'89).

Pas op 1 augustus deelde het Westduitse openbare ministerie in Karlsruhe mee dat de ontvoerders van Strubig en Kemptner de vrijlating van de beide broers Hamadi hadden geëist.

Ontvoering Brit

Inmiddels was op 12 mei 1989 in West-Beiroet een 75-jarige Brit, Jack Mann, ontvoerd. Een groep, de ,,Cellen van de Gewapende Strijd'', claimde ,,een gevangene'' te hebben. Zij eiste de vrijlating van ,,kameraden... die beschuldigd waren van de moord op kameraad Naji al-Ali'' die was ,,gedood door de Mossad in samenwerking met de Britse inlichtingendiensten om verdeeldheid in de Palestijnse gelederen te zaaien''. Ali Naji Awad al-Adhami was een Palestijnse politieke cartoonist die op 29 augustus 1987 bij een moordaanslag in Londen was omgekomen. Volgens Londen zat slechts één Palestijn in verband met deze affaire gevangen, nl. Ismaël Sowan die in juni 1988 tot 11 jaar gevangenisstraf was veroordeeld.

WEST-EUROPA

BELGIE

EVOLUTIE VAN HET BEGROTINGS- EN SANERINGSBELEID IN 1988 EN 1989. OORDEEL VAN OESO EN IMF. BEGROTING 1990.

1 BEGROTING 1988

Ingevolge de regeringscrisis van oktober 1987 (zie pag. 689/1 e.v.-1987) en de vorming van de nieuwe regering in mei 1988 (zie pag. 305/1 e.v.-1988) verliep het begrotings- en saneringsbeleid vrij verward. De oorspronkelijke begroting voor 1988 was nog opgesteld door de coalitie van christen-democraten en liberalen.
Deze begroting zag eruit als volgt (in miljarden):

I Lopende verrichtingen	
A. Lopende onvangsten	
Fiscale	1.424,4
Niet-fiscale	55,1
TOTAAL	1.479,5
B. Lopende uitgaven	1.725,6
C. Saldo van de lopende verrichtingen	- 246,1
II Kapitaalverrichtingen	
A. Kapitaalontvangsten	11,6
B. Kapitaaluitgaven	166,8
C. Saldo van de kapitaalverrichtingen	-155,2
III Netto saldo van de begroting	-401.3
IV Saldo van de schatkistverrichtingen	- 3,7
V Netto te financieren saldo	- 405,0
VI Aflossing van de Rijksschuld	138,3
VII Bruto te financieren saldo	-543,3

Deze begroting beperkte het netto te financieren saldo (405,0 miljard) tot 7,4% van het BNP. De regering bleef bij haar streefdoel dit saldo tegen 1989 terug te brengen tot 7% van het BNP. Aanvankelijk bedroeg het netto te financieren saldo 434,4 miljard, na de raming van de ontvangsten en de uitgaven. Van de 27,3 miljard bijkomende uitgaven, aangevraagd door de departementen, verwierp de regering 21,7 miljard of 80%. Na technische aanpassingen ten belope van 3,3 miljard, werden de financieringsbehoeften van de Schatkist nu geraamd op 436,7 miljard. Om het vooropgestelde doel te bereiken moesten ten belope van 32 miljard maatregelen worden genomen. De regering verhoogde de niet-fiscale ontvangsten met 11 miljard en verminderde de uitgaven met 21 miljard.

Het Verbond van Belgische Ondernemingen betreurde dat niet meer besparingen werden doorgevoerd. Het benadrukte dat de saneringsinspanning doorgezet moest worden om het netto te financieren saldo tot 4 of 5% van het BNP terug te brengen.

OESO

Op 1 febr. 1988 stelde de OESO in haar rapport over België dat de economische strategie die de jongste tijd was gevolgd in ruime mate overeenstemt met de grote lijnen die de OESO voor België had gesuggereerd.
De nieuwe verlaging van het begrotingstekort en de gunstige situatie van de betalingsbalans maakt het mogelijk een soepeler rentebeleid te voeren. Er is ook een aanvang gemaakt met de vermindering van de subsidies en met een rationalisering van het beheer van de overheidsbedrijven, ook al blijft op dat vlak nog veel te doen.

,,Globaal gezien heeft het herstelplan dat de overheid in 1982 ten uitvoer legde, geleid tot een vrij merkwaardige sanering van de Belgische economie. Er is een aanzienlijke vooruitgang geboekt in het wegwerken van de grote onevenwichten, die het land in het begin van de jaren tachtig kende. Het zeer omvangrijke tekort op de lopende rekening van de betalingsbalans is omgezet in een ruim overschot, terwijl het tekort op de begroting werd verminderd van 13 tot 7% van het BNP'', aldus de OESO.

Voorts we d opgemerkt dat in de verdeling van het nationale inkomen een aanzienlijke correctie is opgetreden. De sterke loonmatiging maakte het mogelijk de brutowinsten van het bedrijfsleven weer op het niveau van voor de eerste oliecrisis te brengen, waardoor de produktieve investeringen weer konden toenemen. Tevens is het aantal tewerkgestelden sinds 1984 gaan toenemen, grotendeels dank zij het zeer actieve beleid dat de overheid op de arbeidsmarkt voerde.
Maar, aldus de OESO, de saneringsinspanning is ver van voltooid. Het zelfvoedende karakter van de rentelasten op de overheidsschuld is niet doorbroken; het werkloosheidspercentage blijft zeer hoog en ook op structureel vlak is nog heel veel nodig om de Belgische economie te laten inspelen op een internationale omgeving in snelle mutatie. De organisatie is van oordeel dat België tot een begrotingsoverschot buiten rentelasten ten belope van 5,5% van het BNP moet komen. In 1987 bedroeg dat overschot 3,7% van het BNP. Zonder biikomende inspanning zal het netto te financieren saldo weer oplopen tot 7,2% van het BNP, aldus de OESO, die ook bepleite het beleid van belastingverlaging voort te zetten.

In haar rapport waarschuwt de OESO er ook voor dat de minder gunstige internationale evolutie niet zal worden goedgemaakt door een toegenomen dynamisme van de binnenlandse vraag. De economische groei zal dan ook rond 1,5% blijven hangen, wat vergelijkbaar is met de groei van de EG als geheel.
In 1987 bedroeg de economische groei in België 1,75%.
De werkgelegenheid in de particuliere sector zal dan ook nauwelijks toenemen, ook al is in de CAO's een nieuwe inspanning tot verdeling van de arbeid voorzien. Aangezien de bevolking in de actieve leeftijd zal afnemen, zal het werkloosheidspercentage vrijwel ongewijzigd blijven. De situatie op de arbeidsmarkt zal bijdragen tot een matiging van de looneisen en de zwakke vraag zal op de winstmarges van de ondernemingen wegen. De inflatie blijft in de buurt van 2% hangen, wat vergelijkbaar is met de prestatie in de Westerse industrielanden met de minste inflatie.
De stijging van het beschikbaar inkomen van de gezinnen is afgenomen van 5% in 1986 tot 1,75% in 1987. Zij hebben dan ook minder kunnen sparen. De beurscrisis van oktober 1987 heeft geleid tot grotere onzekerheid. Maar de aandelen vormen een relatief gering gedeelte van de spaarcenten van de Belgen, besluit de OESO.

Budgettaire problemen

Op 17 juni 1988 legde de nieuwe vicepremier en minister van Begroting Schiltz de kabinetsraad een nota voor waaruit bleek dat de niet-opgeloste geschilpunten met de verschillende departementen een meeruitgave van 31 miljard zouden meebrengen.

Anderzijds zouden de wijzigingen die de departementen op hun begroting voorstelden bij ongewijzigd beleid een meeruitgave van 26 miljard tot gevolg hebben In totaal zouden de oorspronkelijke uitgaven voor 1988 met ruim 57 miljard vermeerderd worden. bij nagenoeg gelijkblijvende ontvangsten Al dus zou het netto te financieren saldo oplopen tot 8,5% van het BNP
Op 27 juni 1988 waarschuwde de Hoge Raad van Financiën dat nog ,,heroïsche besparingen nodig zijn om de rentesneeuwbal te stoppen".

Tijdens de komende vier jaar moet ten minste een besparingsinspanning worden geleverd, die vergelijkbaar is met deze van de periode 1982-87.
Twee dagen later liet de Nationale Bank een gelijkaardig geluid horen. De NBB stelde dat tot 1992 meer dan 200 miljard op de overheidsuitgaven bespaard moet worden om het zelfvoedend effect van de rentelasten op de overheidsschuld stop te zetten.

2. BEGROTING 1989
Ook begrotingsminister Schiltz uitte sombere vooruitzichten over de evolutie van de begroting. Hij opperde dat de uitgaven voor 1988 zouden kunnen oplopen tot 1.955 miljard, tegenover de oorspronkelijk geraamde 1.892,4 miljard. In 1989 zouden de uitgaven stijgen tot 2.052 miljard. Om de doelstelling van het regeerakkoord (pag. 309/1-1988) te bereiken en de uitgaven tot 7% van het BNP te beperken, mogen zij slechts 1.936 miljard bedragen. Er moet dus 115 miljard worden bespaard, zei Schiltz, eraan toevoegend dat onder de vorige regeringen ,,de gemakkelijke besparingen al werden uitgeput"
Uiteindelijk is de begroting voor 1989 ingediend met een netto te financieren saldo van 403,2 miljard, wat overeenstemt met 7% van het BNP dat de regering voor 1989 ver acht. De regering verwacht een economische groei van 1,8% en een inflatie van 2,3%.
De uitgaven zijn begroot op 1.963,1 miljard en de ontvangsten op 1.563,6 miljard. De schatkistverrichtingen zijn begroot op 3,7 miljard. De te betalen rentelasten op de rijksschuld bedragen 417 miljard, wat meer is dan het begrotingstekort.

De aanpassingen of meeruitgaven op de begroting van 1988 raamde de regering op ruim 59 miljard, zodat het netto te financieren saldo oploopt tot 460,8 miljard of 8,3% van het BNP. Aangepast bevat de begroting voor 1988 1.954,8 miljard uitgaven, tegen 1.497,7 miljard inkomsten.

Als de regering de begroting voor 1989 getrouw uitvoert en het tekort houdt op 7% van het BNP, dan mogen de uitgaven in 1989 nauwelijks hoger liggen dan in 1988, terwijl de ontvangsten globaal genomen met 4,4% moeten stijgen.
In totaal werd 57 miljard aan voorgestelde uitgaven geschrapt en 77 miljard aan nieuwe maatregelen vastgelegd. Een van deze maatregelen was de verkoop van een deel van de goudvoorraad van de Nationale Bank.

De begroting voor 1989 zoals ze door de ministerraad na het begrotingsberaad is *aanvaard* wordt in onderstaande tabel per begrotingspost vergeleken met de *voorstellen* die de diverse ministers aanvankelijk verdedigden en met de begroting voor 1988.

Begrotingsuitgaven	1989: aanvaard	1989: voorstellen	1988
	in miljoenen franken		
Rijksschuld	417.885	447.884,6	400.278
Dotaties	4,782	5 182.2	5 038
Eerste minister	9.708	10.157,9	8.397
Justitie	24.132	24.924,5	23.577
Binnenlandse zaken	85.047	90.340,8	86.180
Buitenlandse zaken	10.572	11.932,7	11.149
Ontwikkelingssamenwerking	16.410	22.360,4	15.031
Landsverdediging	99.000	104.528,4	102.397
Rijkswacht	20.000	21.233,0	19.855
Financiën	51.188	54.781,6	50.459
Pensioenen	198.507	219.540,2	194.866
Middenstand	7.350	9.049,7	6.742
Tewerkstelling en arbeid	66.598	88.413,9	65.811
Sociale voorzorg	179.360	191.476,7	172.771
Volksgezondheid	47.117	49.337,9	45.550
Landbouw	11.442	11.806,2	11.459
Economische zaken	43.610	45.048,0	56.237
Verkeerswezen	99.845	103.452,9	99.344
PTT	13.052	15.052,1	15.509
Openbare werken	111.184	112.866,7	109.545
Onderwijs (N)	160.600	159.615,8	153.158
Onderwijs (F)	126.100	120.217,0	121.065
Onderwijs (gemeensch.)	7.000	12.202,6	10.117
Gemeen. kult. zaken	1.877	1.677,4	1.677
Gemeensch. en gewesten	129.837	129.836,8	128.210
Ondermijsgemeenschappen	5.061	5.061,2	4.996
Dotatie Brussel	11.941	11.941,3	11.004
Bureautica	850		
Wegenfonds	12.800	12.800,0	12.769
Achterstand ordonnancering			
Investeringen 1988	-3.500		
Gevolgen St.Katarinaplan	-6.200		
Vorige jaren			11.619
TOTAAL	1.963.155	2.100.722,5	1.954.810

Het schaduwkabinet van de PVV noemde de begroting voor 1989 nep. Guy Verhofstadt, die onder de vorige regering het departement van begroting beheerde en met een zorgvuldig samengesteld steekkaartensysteem alle ,,sluipwegen" en begrotingstrucs van de kabinetten had weten te ontmaskeren en neutraliseren, verklaarde dat de begroting op drijfzand berust. Met zeer veel goede wil ontdekte hij amper 15 miljard echte besparingen. Volgens hem zijn de hypothesen van de regering veel te optimistisch. De groei van het BNP zal minder hoog liggen dan de regering verwacht. Het rentepeil dat de regering hanteert ligt veel te laag. De gehanteerde dollarkoers van 40 Bfr voor een dollar noemde hij betwistbaar. Door de optimistische hypothesen moffelt de regering een tekort van 18 miljard weg. Daarnaast is de begroting volgens de PVV een aaneenschakeling van technische herramingen, lastenverhogingen en debudgetteringen.

Het Vlaams Economisch Verbond (VEV) hield een pleidooi om tegen 1990 nog 143 miljard te besparen op de overheidsuitgaven. Dat zou het netto te financieren saldo herleiden tot 4% van het BNP. Volgens het VEV straalde de begroting voor 1988 geen besparingsmil uit. Zij bevatte eerder nieuwe uitgaven. Het saneringsbeleid is naar 1989 verschoven. In de begroting voor 1989 gaat het echter vooral om toevallig besparingsmerk, zonder structurele gevolgen voor de komende jaren. Doeltreffende sanering betekent voor het VEV 1) dat met het tekort in 1989 daadwerkelijk herleidt tot 7% van het BNP; 2) dat men in 1990 structurele besparingen doorvoert ten belope van 143 miljard; 3) dat men de fiscale en parafiscale druk niet verhoogt en 4) dat de begrotingssanering niet wordt omzeild langs allerlei debudgetterings- en afwentelingstechnieken.
Om de huidige gunstige situatie inzake inflatie, handelsbalans en werkgelegenheid te vrijwaren, moet men de factoren die dit mogelijk maakten consolideren.

Het is volgens het VEV verkeerd te geloven dat inzake de concurrentiekracht van de bedrijven alle problemen opgelost zijn. Normaal hadden de lonen in 1988 met 7,7% moeten dalen om de evenwichtige Europese verhouding van de jaren zestig te herstellen, aldus het VEV.

Ook het Verbond van Belgische Ondernemingen (VBO) hamerde op de noodzaak het saneringsbeleid onverdroten voort te zetten om de herwonnen concurrentiepositie niet uit handen te geven. De economische groei kan in 1988 3,5% bereiken, waarmee België opnieuw het Europees gemiddelde zou bereiken. Het was volgens het VBO echter weinig waarschijnlijk dat deze goede prestaties in 1989 geëvenaard zullen worden. Het VBO betreurde dat de regering alle aandacht schenkt aan de staatshervorming en het begrotingsteko t niet onder controle blijkt te kunnen of te willen houden, niettegenstaande de economische groei veel gunstiger is uitgevallen dan verwacht.

Jaarrekeningen 1987

Volgens de jaarrekeningen voor 1987 van het Nationaal Instituut voor de Statistiek (NIS) steeg het BNP van 5.072 in 1986 tot 5.293 in 1987. Dat is

een toename met 4%. Tegen constante prijzen steeg het BNP (economische groei) met 2,4%.

Het aandeel van de landbouw, bosbouw en visserij in het BNP daalde van 2,5 naar 2,3%; van de extractieve bedrijven van 0,5 tot 0,4%; de been verwerkende nijverheid van 26,3 tot 25,3%; de bouwnijverheid van 3,3 tot 5,2%; elektriciteit, gas en water van 3.3 tot 3,1%; andere diensten van 31,6 tot 31,4%.

Het aandeel in het BNP steeg voor de sectoren handel, bank- en verzekeringswezen en woongebouwen van 25,4 tot 26,3%; vervoer en verkeer steeg van 8,3 naar 8,5%.
De sector hout en meubelen kende in constante prijzen de sterkste groei met 11,1%. Daarna komen de financiële diensten en verzekeringen (8,3%), elektriciteit. gas en water (7,6%), klei, keramiek, glas en cement (5,6%), de bouwnijverheid (5,1%), chemie en aanverwante sectoren (4,8%), vervoer en verkeer (4,2%), papier, drukkerij en uitgeverij (2,9%), ijzer, staal en nonferro (1,5%), handel (0,8%), metaalverwerkende nijverheid (0,4%) en tenslotte voeding, dranken en tabak (0,3%).

Het aandeel van bet inkomen uit bezoldigde arbeid in het BNP, dat in 1981 nog een piek bereikte van 73,7%, daalde van 68,7% in 1986 tot 67%. Dat van het inkomen uit vermogen van particulieren steeg van 21,5 tot 21,9%. Dit aandeel stijgt sedert 1976 (toen 13%) gestaag.
Het aandeel van de reserveringen van de vennootschappen. dat in 1980 een dieptepunt bereikte met 0,470, steeg van 5,2 tot 5,8%. De opmars van het aandeel van de intrest op overheidsschuld werd afgebroken. Dat aandeel daalde van 13,8 tot 13,270. Het aandeel van de overheidsconsuinptie daalde van 17,4 tot 16,8%.

Goudvoorraad

Na de *20* ton goud die de Nationale Bank reeds aansprak om gouden Ecu's te verkopen en aldus een meerwaarde van 9,5 miljard voor de Schatkist te realiseren, bereikten regering en Nationale Bank op *16* sept. *1988* een akkoord om ten hoogste nog *16* ton goud te verkopen. Dit moest het mogelijk maken om op de begroting van *1989 7* miljard inkomsten te realiseren ,,door een beter beheer van de reserves van de Nationale Bank''. Samen betekent dat *36* ton goud of 2,75% van de nationale goudvoorraad. Regering en bank bereikten een akkoord om zeker niet boven dat percentage te gaan.

Het beginsel werd gehandhaafd dat de Nationale Bank eigenaar is van de nationale goudreserve. Bovendien zei de bank gelukkig te zijn met het vastgelegde plafond van 2,75% van de goudvoorraad, zodat toekomstige ministers van financiën geen beroep meer kunnen doen op de goudreserve ,,om de begrotingsproblemen te verlichten''.

Om op die afspraak terug te komen. zal de regering een wetsontwerp bij het parlement moeten indienen. De meerwaarde van de goudverkoop wordt geblokkeerd. De opbrengst zal wel worden belegd en de aldus gerealiseerde inkomsten gaan naar de Schatkist.

De Belgische goudvoorraad maakt *62,970* uit van de totale reserves aan goud en deviezen van de Nationale Bank. Dat is, op de VS na, het hoogste percentage ter wereld. België heeft *1.049* ton goud in voorraad en het grootste deel is opgeslagen in Fort Knox in de VS. Dat goud staat bij de Nationale Bank geboekt tegen *57* miljard. Volgens de marktprijzen van september *1988* is het meer dan *560* miljard waard. Dit bedrag kan de bank echter nooit verwezenlijken, omdat de goudprijs daalt zodra zij goud begint te verkopen. Hoewel de verkoop van *36* ton goud zeer gespreid geschiedde om een ineenstorting van de goudprijs te voorkomen, haalde de aankondiging alleen al de prijs per kg naar omlaag.

De Nationale Bank is voor de Schatkist een rijke bron van inkomsten. Het totaal van de fiscale en niet-fiscale ontvangsten evolueerde de jongste jaren als volgt (in niiljoenen):
1980 21.890; 1981 37.135; 1982 53.245; 1983 36.819: i984 43.589; 1985 33.671; 1986 20.000; 1987 23.249.

Tegenvallers voor 1988

Op 6 okt. *1988* moest vice-premier Schiltz in de kamercommissie van financiën toegeven dat de regering er niet in geslaagd was *57* miljard aangevraagde bijkredieten voor *1988* weg te werken. Het begrotingstekort evolueerde aldus naar 8,3% van het BNP. Hij schreef deze bijkomende uitgaven toe aan vroegere onderschattingen van de uitgaven voor de ziekteverzekering, de werkloosheid, de sociale uitgaven voor de nationale sectoren staal, steenkool, textiel, scheepsbouw en glasverpakking en het Wegenfonds en nieuwe, in *1987* aangegane verbintenissen.

De op het eerste gezicht vrij gunstige evolutie van de begroting was volgens Schiltz slechts van tijdelijke aard. Uit recente studies van zijn departement bleek dat vooral het stelsel van de voorlopige kredieten (voorlopige twaalfden in vakjargon) een belangrijke vertraging in de uitgaven van de departementen had veroorzaakt. De afwijking tussen de in *1987* opgestelde begroting voor *1988* en de realiteit in oktober *1988,* op basis van werkelijk betaalde facturen, noemde Schiltz ,,de revanche van de werkelijkheid op de theoretische benadering van *1987.* Men heeft toen gedaan alsof een aantal dingen niet bestonden'', zei hij.

Op *12* okt. *1988* keurde de ministerraad de programmawet goed om de begroting-1989 uit te voeren zoals gepland en het begrotingstekort te beperken tot 7% van het BNP. Tevens bevatte deze wet bepalingen die dringend uitgevoerd moesten worden om de begroting-1988 alsnog uit te voeren zoals aanvankelijk was voorzien.

Op 10 jan. 1989 kon Schiltz meedelen dat in *1988* in totaal 1.947,3 miljard werd uitgegeven, wat *29%* hoger is dan de inkomsten, die 1.502,5 miljard bedroegen. Het bruto te financieren saldo bedraagt 444.8 miljard. wat 10 miljard lager is dan geraamd in de algemene toelichting bij de begroting van *1988.*
Schiltz schreef dat toe aan meevallers bij de ontvangsten en aan een behoedzaam begrotingsbeleid. Op kasbasis bedraagt het netto te financieren saldo voor *1988* 433,9 miljard of 7,8% van het BNP.

Oordeel van het IMF

Op 6 maart *1989* toonde het IMF zich in zijn jaarlijks verslag over België voldaan over de richting die de Belgische economie de jongste tijd was uitgegaan. Het schreef die resultaten toe aan het gevoerde herstelbeleid. Het IMF is echter kritisch over het gebrek aan vooruitgang in de sanering van de overheidsuitgaven in *1988* en *1989.* Tevens is het van oordeel dat ook het beleid inzake de werkgelegenheid moet veranderen. Het IMF meende dat, als het begrotingstekort in *1989* teruggedrongen wordt tot *7%* van het BNP, dit te danken zal zijn aan boekhoudkundige knepen en debudgettering, wat de sanering verder achteruit schuift.

,,Diesanering blijft nochtans dringend en essentieel, temeer daar de regionalisering de belastingbasis van de centrale overheid nog vernauwt. De rentebetalingen op de schuld slokken geld op dat beter besteed kan worden aan een verbetering van de telecommunicatie, research en ontwikkeling, computerisering van de overheidsdiensten en dergelijke meer. Bovendien moet financiële ruimte worden vrijgemaakt voor verdere belastingverlaging en voor de stijgende sociale uitgaven, die gepaard zullen gaan met de veroudering van de bevolking'', aldus het IMF. Het Fonds vraagt dan ook dat er een veel beslissender aanpak komt om nog dit jaar de uitgaven buiten rentebetalingen gevoelig te verlagen in plaats van zich te beperken tot ,,papieren besparingen''. Volgens het IMF moet de basisdoelstelling zijn: ,,Vandaag nog de problemen van vandaag oplossen en niet wachten tot volgend jaar''.

Op halflange termijn moeten de uitgaven van de hele overheidssector, rentebetalingen buiten beschouwing gelaten, in reële termen constant worden gehouden. Aanzienlijke besparingen zijn volgens het Muntfonds mogelijk via herstructurering en stroomlijning van het administratief apparaat.

De belastinghervorming moet worden doorgetrokken tot de vennootschappen. Het marginale tarief is vrij hoog naar Europese maatstaven, maar de opbrengst is laag omdat er zoveel aftrekposten zijn. Een hervorming van de vennootschapsbelasting kan samengaan met een gewenste verlaging van de roerende voorheffing. Die hervorming mag echter de winstvorming van de ondernemingen niet aantasten, want zij zullen in de komende jaren heel veel moeten investeren,

Het IMF beveelt aan het werkgelegenheidsbeleid en de daarmee verbonden diensten te herorienteren. Het accent moet verschuiven van sociale bescherming naar vorming en opleiding en naar grotere stimulansen om te werken. Het IMF noemt het treffend dat België tot de OESO-landen behoort, die in verhouding tot hun BNP het meeste geld uitgeven aan werkloosheidsuitkeringen en het minst aan opleiding. Dat moet teil dele worden toegeschreven aan het feit dat liet werkloosheidssysteem werkt als een veiligheidsnet, wat volgens het IMF een dure vorm is van sociale be-

scherming, die bovendien de stimulans om te merken vermindert. Het IMF bepleit strengere toekenningscriteria voor werkloosheidsuitkering en de aanmoediging van de arbeidsmobiliteit.

Het IMF zegt dat de heropstanding van de Belgische economie een feit is De economische groei bereikte in 1988 4% dank zij een snelle toename van de investeringen en van de uitvoer. De werkgelegenheid nam toe en de werkloosheid viel beduidend terug; de inflatie zwakte verder af en het reeds aanzienlijke overschot op de lopende rekening met het buitenland nam nog toe. Het IMF schrijft die resultaten rechtstreeks toe aan het herstelbeleid dat de jongste zes jaar is gevoerd.

Dat herstelde de concurrentiekracht van de particuliere sector door loonmatiging, wegwerken van de inflatie en begrotingsconsolidatie. De verbetering van de verhouding tussen uitvoer- en invoerprijzen werkte een handje mee, maar het samenspel tussen het Belgisch beleid ter versterking van de aanbodzijde van de economie en dat van zijn buren was een belangrijk element. De overheid mag volgens het IMF dan ook in grote mate de eer opeisen voor de recente economische prestaties. Het gevoerde beleid zal ook in de komende jaren zijn vruchten blijven afwerpen. De investeringen zullen blij-~en oplopen.

De werkloosheid blijft hoog, maar het is voor het IMF niet duidelijk hoeveel werklozen daadwerkelijk in het arbeidsproces ingeschakeld kunnen worden. De ambitieuze investeringsplannen van de ondernemingen laten merken dat de onbenutte produktiecapaciteit kleiner is dan uit de cijfers blijkt. ,,Onze bekommernis verschuift derhalve van het creëren van de voorwaarden voor economische groei naar het verzekeren van een volgehouden, niet-inflatoire groei op halflange termijn. Tegen die achtergrond lijken een aantal beleidsinitiatieven van het voorbije jaar ons bijzonder gepast'', aldus het IMF.

Het vermeldt in dit verband 1) de consensus onder de sociale partners over de fundamentele noodzaak van het behoud van de concurrentiekracht van de economie; 2) het regionaliseringsproces ,,dat de lucht lijkt gezuiverd te hebben van de eeuwige bronnen van begrotingsmoeilijkheden''. 3) een belangrijke belastinghervorming, die de stimulans om te merken aanzienlijk zou moeten vergroten; 4) een op het EMS afgestemd monetair beleid, dat bijdroeg tot een aanzienlijke daling van de inflatie en tot een beduidende vermindering van het renteverschil met de landen met een sterke munt; 5) een versterking van de monetaire instrumenten van de Nationale Bank en 6) de zeer aanzienlijke inspanningen die worden gedaan om de Belgische financiële markten te versterken en coinpetitiever te maken, besluit het IMF.

Resultaat begrotingscontrole

Na de begrotingscontrole van het voorjaar bereikte de regering op 20 maart een akkoord waarbij het netto te ìinancieren saldo voor 1989 werd teruggebracht tot 6,9% van het BNP. De regering ging dus iets verder dan de 7% die in het regeerakkoord was voorzien. Om dit doel te bereiken wordt 14,4 miljard bijkomend bespaard, voor de helft in de sociale zekerheid. Het begrotingstekort bedraagt 405,4 miljard. Het is weliswaar 2,2 miljard meer dan wat in de oorspronkelijke begroting voor 1989 was geraamd, maar de regering houdt rekening met een grotere economische groei dan eerst was gedacht. De begroting-1989 ziet er thans als volgt uit (in miljarden):

	Oorspronkelijk aug.1988	Begrotingscontrole 20/3/1989	Effect staatshervorming	Begrotingscontrole na staatshervorming
Onvangsten	1.563,6	1.598,8	-561,8	1.037,0
Uitgaven	1.963,3	2.011,7	-587,7	1.424,0
Saldo	-399,7	-412,9	+25,9 (1)	-387,0
Schatkistverr.	-3,5	-10,0		-10,0
Totaal	-403,2	-422,9	+25,9	-397,0
Norm	-403,2	-405,4	+22,8	-382,6
Te nemen maatr.		17,5	-3,1	14.4

(1) waarvan 3,1 definitief

Op 22 maart lekte uit dat de Nationale Bank, in weerwil van het akkoord van 16 sept. 1988 (zie hoger), in het grootste geheim, om de goudmarkt niet te verstoren, 127 ton goud had verkocht tegen dollars en D-marken. Dat leverde de NBB 63 miljard aan vreemde valuta op. De rente op dat bedrag ging nagenoeg integraal naar de Schatkist. Het gaat naar schatting om ongeveer 4 miljard per jaar. De NBB motiveerde deze beslissing als volgt: ,,In het kader van het beheer van haar valutareserves heeft de bank besloten de samenstelling van deze reserves dichter te brengen bij die welke wordt waargenomen in de buurlanden, via de arbitrage van goud tegen vreemde munten. Zij hadden betrekking op 127 ton goud, wat ongeveer 10% is van de goudvoorraad''.

Begroting voor 1990

Op 27 juli bereikte de regering een akkoord over de begroting voor 1990. De ontvangsten zijn begroot op 1.110,6 miljard, de uitgaven op 1.457,2.

Ter bepaling van het begrotingstekort hield de regering rekening met het financieringsmechanisme dat voor de tweede fase van de staatshervorming is uitgewerkt (zie pag. 120/3 e.v.-1989):

a) Het begrotingstekort wordt begroot op 405,4 miljard. Dat is evenveel als voor 1989, maar stemt in 1990 overeen met 6,5% van het BNP.

b) De regering mag echter geen rekening houden met de voorlopige winst die voortvloeit uit de vertraagde en gespreide overheveling van de financiële middelen naar de gewesten en de gemeenschappen, overeenkomstig de overgehevelde bevoegdheden.

c) Deze voorlopige winst raamt de regering op 57 miljard.

d) Het financieringstekort van de staat moet in 1990 bijgevolg worden beperkt tot 405,4 - 57 = 348,4 miljard.

(Voortzetting volgende aflevering)

LATIJNS-AMERIKA

ANGUILLA

PARLEMENTSVERKIEZINGEN. VOORTZETTING REGERING-GUMBS

Op 27 febr. 1989 vonden op het Caribisch eiland Anguilla - een vrij zelfstandig Brits gebiedsdeel met zelfbestuur- verkiezingen plaats voor het zeven leden tellende parlement. Daarbij wist de regerende Anguilla National Alliance (ANA) van premier (,,chief minister'') Emile Gumbs die van vier naar drie zetels terugviel dankzij de steun van een onafhankelijk parlementslid haar absolute meerderheid te behouden.

De Anguilla United Party (AUP) behaalde twee zetels en de Anguilla Democratic Party (ADP) kreeg één vertegenwoordiger in het parlement.
Oud-premier Ronald Webster, de leider van de AUP, slaagde er niet in een parlementszetel te veroveren.

Gumbs was na de laatste algemene verkiezingen, die op 9 maart 1984 hadden plaatsgevonden, premier geworden (pag.233/2-1985). De zittingsduur van het parlement van Anguilla bedraagt vijf jaar.
Anguilla telt 96 vierkante kilometer en heeft zo'n 7.000 inwoners.

Inzet van de verkiezingen was de vraag of de Amerikaanse filmster Chuck Norris terecht toestemming had gekregen een villa aan het strand te bouwen op een oppervlakte van drie hectare. Volgens de wet van het 65 vierkante kilometer grote land mochten buitenlanders niet meer dan twee hectare Anguilla per persoon bezitten.

Volgens premier Gumbs betekende de villa van Norris een belangrijke toeristische attractie voor het eiland, dat vriiwel geheel van toerisme afhankelijk was.

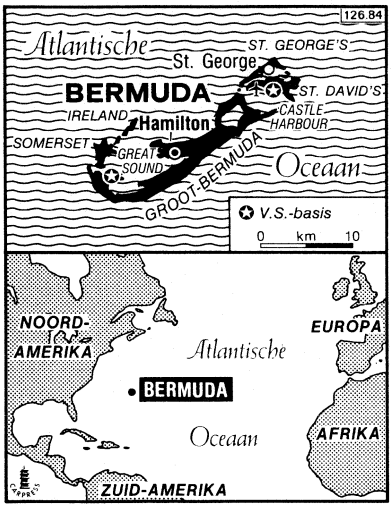
(Vor. ber. pag. 262 - 1986)

BERMUDA

ALGEMENE VERKIEZINGEN

Op 9 febr. 1989 gingen de inwoners van Bermuda - een vrij zelfstandig Brits gebiedsdeel met zelfbestuur - vervroegd naar de stembus om hun 40 leden tellende House of Assembly (parlement) te vernieuwen.

De regerende United Bermuda Party (UBP) van John Swan, premier en partijleider sinds 15 jan. 1982 (pag. 441/1-1982), kreeg 23 zetels, een verlies van acht zetels ten opzichte van de laatste, op 29 okt. 1985 gehouden, parlementsverkiezingen (zie vor. ber. op pag. 264/3 e.v. - 1986).
De partij behaalde 50 procent van de stemmen, terwijl zij in okt. 1985 nog 62 procent had gescoord. Ondanks het



verlies drukte premier Swan zijn tevredenheid uit over het feit dat de partij ,,een meerderheid heeft behouden waarmee valt te werken" en hij schreef het verlies toe aan de ,,bewegingen van eb en vloed in de democratie".
Hij beloofde dat zijn regering in de toekomst meer pogingen in het werk zou stellen ,,om het publiek geïnformeerd te houden".

Eén van de drie ministers die niet in het parlement werden herkozen, was Clarence James, vice-premier en minister van financiën.
Toen premier Swan op 19 jan. 1989 had bekendgemaakt dat er vervroegde verkiezingen zouden plaatsvinden, had hij geen reden daarvoor genoemd. Volgens de grondwet hoefden de verkiezingen pas eind 1990 te worden gehouden, aan het einde van de vijfjarige zittingsperiode van het parlement.
De belangrijkste thema's van de verkiezingscampagne waren misdaad, drugs, huisvesting en milieu.

De verkiezingsuitslag luidde als volgt:

	1989	1985
UBP	23	31
PLP	15	7
NLP	1	2
Onafh. ,,groene"		

(UBP: United Bermuda Party; PLP: Progressive Labour Party; NLP: National Liberal Party)

Bermuda (53,3 vierkante kin, 56.200 inwoners) omvat ongeveer 360 kleine eilandjes, waarvan 20 zijn bewoond. Van de bevolking is 70 procent neger of mulat. Hoofdstad is Hamilton met 2.000 inwoners.

JAMAICA

DEFINITIEVE UITSLAG **PARLEMENTSVERKIEZINGEN**. SAMENSTELLING KABINET - **MANLEY**

Ter aanvulling van het bericht op pag. 97 e.v. - 1989 volgen hierna de definitievc uitslag \-an dc op 9 febr. 1989 op .Jamaica gehouden parlementsverkiezingen en de samenstelling van een nieuwe regering:

Definitieve uitslag parlementsverkiezingen

De definitieve uitslag van de op 9 febr. 1989 gehouden verkiezingen voor het 60 zetels tellende Huis van Afgevaardigden (zie pag. 97 e.v. - 1989) luidde als volgt:

	aantal stemmen	%	zetels
JLP	366.509	44,1	15
PNP	463 080	55.8	45
Onafh.	623	0,1	

(JLP: centrum-rechtse Jamaica Labour Party o.l.v. Edward Seaga. premier sinds 1 nov 1980: PNP: sociaal-democratische People's National Party o.l.v. Michael Manley)

Samenstelling kabinet-Manley

Op grond van de verkiezingsuitslag nam PNP-leider Manley op 13 februari het premierschap over van Edward Seaga en op 16 februari maakte hij de definitieve samenstelling van zijn nieuwe kabinet bekend. Dit zag er als volgt uit:

Premier, ininister van defensie en voorlichting - Michael Manley; vice-premier, minister van produktie en planning - P.J. Patterson; financiën en openbare dienstverlening - Seymour Mullings; justitie, procureur-generaal - Carl Rattray; nationale veiligheid - K.D. Knight; buitenlandse zaken en buitenlandse handel - David Coore; minister zonder portefeuille - Paul Robertson; arbeid, welzijn en sport - Portia Simpson; bouw - O.D. Ramtallie; openbare nutsbedrijven en transport - Bobby Pickersgill; landbouw - Horace Clarke; plaatselijk bestuur - Ralph Brown: mijnbouw en energie - Hugh Small; industrie en handel - Claude Clarke; jeugd, cultuur en gemeenschapsontwikkeling - Douglas Manley; gezondheid - Easton Douglas; minister zonder portefeuille, leider van het Huis van Afgevaardigden - Kenneth McNeil; onderwijs - Carlyle Dunkley; toerisme - Frank Pringle.



Edward Seaga

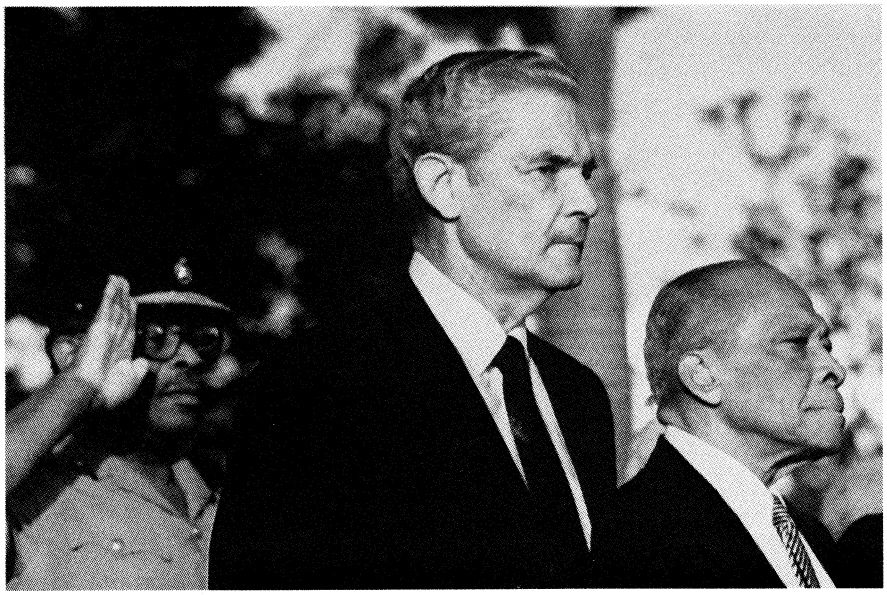
MEXICO

POLITIEKE ONTWIKKELINGEN

Sinds de verkiezingen van 6 juli 1988 (pag. 449 e.v.-1988) deden zich in Mexico o.m. de volgende ontwikkelingen op politiek gebied voor:

Op 6 juli 1988 hadden in Mexico verkiezingen plaatsgevonden voor een president, een federaal parlement, zeven deelstaatparlementen, een parlement in bet Federale District (Mexico Stad), gemeenteraden en het gouverneurschap van de deelstaat Chiapas.

Het Mexicaanse parlement omvat een 500 leden tellend Huis van Afgevaardigden en een 64 leden tellende Senaat. Van de 500 zetels in het Huis van Afgevaardigden worden er 300 rechtstreeks gekozen en 200 via een systeem van evenredige vertegenwoordiging verdeeld.



Michael Manley (m.), de leider van de People's National Party, op 13 februari 1989 tijdens zijn beëdiging als premier van Jamaica. Rechts de Britse gouverneur-generaal, Sir Florizel Glasspole.

Nieuwe *secretaris-generaal* van de *PRI*

Op 2 aug 1988 werd Victor Manuel Camacho Solis gekozen tot secretaris-generaal van de regerende Partido Revolucionario Institucional (PRI) als opvolger van Humberto Lugo Gil, die sinds medio jan. 1987 die functie had bekleed (pag 223/2-1988)

Aanklacht Cardenas tegen voorzitter Federale *Verkiezingscommissie*

Cardenas vraagt Hooggerechtshof *om* onderzoek naar *onregelmatigheden* bij de *verkiezingen*

Op 11 aug. 1988 diende Cuauhtemoc Cardenas Solorzano, de presidentskandidaat van het centrum-linkse Nationale Democratische Front (FDN), bij de procureur-generaal in Mexico City een aanklacht in tegen de als leider van de Federale Verkiezingscommissie fungerende minister van binnenlandse zaken, Manuel Bartlett Diaz, en tegen technisch secretaris Fernando Elias Calles.
Carderias beschuldigde de twee ervan informatie over de verkiezingsresultaten van ongeveer de helft van de 55.000 stembureaus te hebben verboden.

Op 24 augustus diende Cardenas, aldus de Volkskrant (26-8-1988), een formeel verzoek in bij het Mexicaanse Hooggerechtshof een onderzoek in te stellen naar ,,talrijke onregelmatigheden'' tijdens de verkiezingen van 6 juli.

Op 14 augustus had de oppositie in het gehele land protestacties tegen verkiezingsfraude gehouden.

Definitieve verkiezingsuitslag

Op 15 aug. 1988 kwam het parlement bijeen om als kiescollege de definitieve verkiezingsresultaten vast te stellen. Zo moest het kiescollege de verkiezing van de parlementariërs goedkeuren en de 200 niet rechtstreeks gekozen zetels verdelen. Volgens de Mexicaanse grondwet diende het parlement uiterlijk 31 augustus te zijn geïnstalleerd, zodat de op 1 dec. 1988 vertrekkende president Miguel de la Madrid Hurtado op 1 september het nieuwe parlementaire jaar kon openen en zijn jaarlijkse rede tot de natie kon afsteken.
Na twee tumultueuze weken, waarin de oppositie zich beklaagde over verkiezingsfraude en herhaaldelijk de zaal uitliep, was het kiescollege op 31 augustus met zijn werkzaamheden klaar.

Volgens de *NZZ* (3-9-1989) beschikte de PRI op dat moment in het nieuwe parlement over 234 rechtstreeks gekozen leden. Verder kreeg zij er 26 zetels bij van de 200 zetels die volgens een systeem van evenredige vertegenwoordiging verdeeld werden over de partijen die bij de verkiezingen meer dan 1,5 procent van de stemmen hadden behaald. In totaal steunde de PRI in het 500 leden tellende parlement dus over 260 zetels

Het centrum - linkse FDN beschikte over 28 rechtstreeks gekozen en 111 toegewezen zetels. De conservatieve PAN steunde op 38 rechtstreeks gekozen en 63 toegewezen zetels.
In de Senaat, waarin elk van de 31 deelstaten alsmede het Federale District twee vertegenwoordigers had, domineerde de PRI met 60 van de 64 zetels. De overige vier zetels waren in handen van het FDN

Hei gouverneurschap van Chiapas werd gewonnen door de PRI

Op 1 september hield president Miguel de la Madrid Hurtado voor de laatste keer zijn jaarlijkse toespraak tot het parlement over de stand van zaken in het land. De president beklemtoonde in zijn rede dat dank zij zijn politiek van economische en politieke liberalisering Mexico weer op het goede spoor zat en de basis was gelegd voor een grootse toekomst.

,,Mexico'', zo zei De la Madrid, ,, blijft te allen tijde groter dan zijn problemen''.
Onder de kop: ,,Prinsjesdag Mexico verloopt in tumult'' meldde correspondent Jan Keulen in de Volkskrant (3-9-1988) het volgende:

Heiligschennis, dat was het. Het meest plechtige moment van het politieke jaar in Mexico verstoord. ,,Fraude, fraude'', werd er geroepen door parlementariërs van de oppositie, terwijl president Miguel de la Madrid geen spier vertrok. ,,Het zijn klootzakken'', was het korte, krachtige commentaar van de 88-jarige Fidel Velazquez, leider van de officiële vakbond.
De politici van de regerende Institutionele Revolutionaire Partij (PRI) waren rood van woede over de onbeschaamdheid van de oppositie de jaarlijkse regeringsboodschap van De la Madrid te onderbreken. „Geacht...'' President Miguel de la Madrid wilde, zoals elk jaar, zijn regeringsboodschap beginnen met een ,,Geacht Congres''. Maar in die eerste seconden werd de president al onderbroken.
Een socialistische Afgevaardigde vraagt het woord. De voorzitter van het Congres - de gezamenlijke vergadering van het Huis van Afgevaardigden en de Senaat - roept hem tot de orde. ,,Dit is een vergadering van het Congres die slechts tot doel heeft het Congres-voor geopend te verklaren en de rede van de senor presidente aan te horen. Dat is het enige doel van deze bijeenkomst.'' De oppositie is echter vast van plan roet in het eten te gooien van het jaarlijkse, pompeuze rituеel. ,,De oppositiepartijen zijn niet naar het Congres gekomen om medeplichtig te zijn aan protocollaire bijeenkomsten. De Congresleden zijn niet de hovelingen van de keizer. Artikel 104 van de Grondwet geeft ons het recht te interpelleren. Dat dit nog nooit eerder gebeurd is, betekent niet dat het niet gedaan kan worden'', aldus het socialistische parlementslid Pablo Gomez. ,,Het is niet dat we de president niet respecteren.''
Maar zo werd het wèl opgevat door de regerende PRI, de Institutionele Revolutionaire Partij: een gebrek aan respect. Het was dan ook een nooit eerder vertoond spektakel in Mexico. Op radio en tv worden niet eens grapjes gemaakt over de president, laat staan dat hij gekritiseerd wordt. En nu werd, ten overstaan van de gehele natie die de gebeurtenissen in het parlement kon volgen via een door alle kanalen uitgezonden directe reportage, de president in de rede gevallen cn belachelijk gemaakt.
President Miguel de la Madrid, die praktisch aan het eind is van zijn ambtstermijn, zei in zijn rede dat ,,de politieke vernieuwing een groot succes was'' en dat de verkiezingen van 6 juli vreedzaam waren verlopen en dat ... op dat k - ment schreeuwde een gedeputeerde:,, Het volk is hier niet vertegenwoordigd, de verkiezingen werden vervalst.''

„Weg met de fraude, weg met de fraude': klinkt het in spreekkoor vanuit dr oppositiebanken en parlementsarden van de rechtse Partij van Nationale Actie (PAN) wapperen met stembiljetten die na de verkiezingen van 6 juli werden aangetroffen op vuilnisstortplaatsen, in rivierbeddingen en langs de kant van de weg. Stemmen voor de oppositie uiteraard die door de PRI werden vervangen door stemmen voor de regeringspartij Het tumult neemt toe als de PRI-Afgevaardigden en de genodigden, meest PRI-sympathisanten, de kreten van de oppositie nroberen te overstemmen met applaus en roepen van „Mexico! Mexico! Mexico!''

De rede van de president . in liet Mexicaanse politieke systeem haast een almachtige figuur die in het verleden we: werd vergeleken met de Azteekse keizers - werd zo'n veertien maal onderbroken. Het was voor het eerst sinds de Mexicaanse Revolutie van 1910 dat een president een haast voor de helft vijandig Huis van Afgevaardigden voor zich had. De nieuwe Mexicaanse Tweede Kamer telt 260 PRI-leden en 240 oppositieleden; waarvan 139 aanhangers zijn van de linkse politicus Cuauhtemoc Cardenas en 101 aanhangers van de PAN, de Partij van Nationale Actie.
Volgens de oppositie is er echter op grote schaal gesjoemeld bij de verkiezingen en komt háár in feite de meerderheid van de zetels toe en bezetten dus tientallen PRI-Afgevaardigden hun zetels illegaal. Miguel de la Madrid werd ook onderbroken toen hij het had over de torenhoge buitenlandse schuld, de anti-inflatiepolitiek en de sociale toestand in het land. ,Waarom zegt hij niks over de ondervoeding van onze kinderen?'', werd er op een gegeven moment geroepen.

Het grootste tumult ontstond toen de cardenistische Senator Porfirio Muñoz Ledo de president probeerde te interpelleren. ,,Verrader, verrader'' werd er geroepen vanuit de PRI-banken, er klonken beledigingen en er werd met vuisten gezwaaid. Ex-PRI-voorzitter en ex-minister Muñoz Ledo, studiegenoot van Miguel de la Madrid, is de belangrijkste ideoloog van de door Guauhtemoc Cardenas geleide Democratische Stroming (zie pag. 223/2-1988, red KHA).
Als het Muñoz Ledo onmogelijk wordt gemaakt te spreken, verlaat de hele linkse fractie het parlementsgebouw. De president leest haastig zijn regeringsboodschap verder en - in een nog zeer gespannen sfeer - komt de ,,plechtigheid'' tot een eind. Op de route van het parlementsgebouw naar het presidentieel paleis staan zevenduizend militairen opgesteld. Het publiek, dat bij eerdere gelegenheden op 1 september in groten getale aanwezig was, de jaarlijkse regeringsboodschap is een soort Mexicaanse versie van Prinsjesdag, ontbreekt praktisch. De inwoners van Mexico Stad hebben bij de verkiezingen in grote meerderheid op de oppositie gestemd, vooral op Cuauhtemoc Cardenas.
Cardenas, die niet uitgenodigd was bij de regeringsboodschap, verdedigde het optreden van zijn aanhangers in het Congres. ,,Het is logisch de president vragen te willen stellen over de verkiezingen, de buitenlandse schuld, de olieindustrie, de gezondheidspoiitick en het sluiten van de staatsbedrijven.'' Cardenas grote rivaal, Salinas de Gortari, was evenmin in het Congres aanwezig. In de komende drie maanden moet het Congres de overwinning van Salinas als presidentskandidaat met iets meer dan 50 procent van de stemmen ratificeren. De oppositie heeft er echter op gewezen dat gedetailleerde uitslagen van 25 duizend van de 55 duizend stemlokalen nog steeds ontbreken. Volgens de cardenisten was de fraude bij de verkiezingen zeer omvangrijk geweest en zijn ten onrechte meer dan 2,5 miljoen stemmen aan Salinas toegewezen.

Parlement bekrachtigt verkiezing Salinas tot president. Cardenas *kondigt* vorming nieuwe partij, PRD, aan

Op 10 sept. 1988 bekrachtigde het Huis van Afgevaardigden de verkiezing van Carlos Salinas de Gortari tot president van Mexico. Na een uiterst rumoerige vergadering, waarbij op een gegeven moment de parlementariërs met elkaar op de vuist gingen, stemden de 260 Afgevaardigden van de PRI en drie leden van het FDN voor Salinaa.
De 85 aanwezige parlementariërs van de conservatieve Partido Accion Nacional (PAN) stemden tegen en de Afgevaardigden van het Nationale Democratische Front (FDN), die de kandidatuur van Cuauhtemoc Cardenas Solorzano steunden. verlieten uit protest het parlement. Tijdens de op 9 september begonnen vergadering werd gediscussieerd over de fraude die volgens de oppositie bij de verkiezingen van 6 juli was gepleegd. De linkse oppositie eiste het openen van een duizendtal pakketten met stembiljetten, bij wijze van steekproef, om te controleren of de verkiezingen eerlijk waren verlopen.
De PRI-meerderheid in de Kamer voelde er niets voor dit voorstel aan te nemen, ondanks door de oppositie genoemde voorbeelden van fraude.
Salinas zou de verkiezingen van 6 juli hebben gewonnen met 50,74 van de geldig uitgebrachte stemmen. Cardenas zou met 31,06 procent tweede zijn geworden en Manuel Clouthier van de PAN met 16,81 procent derde.
Na de bekrachtiging van zijn presidentschap sprak Salinas zijn ,,bewondering en diepe respect'' uit voor de ,,de kracht en vasthoudendheid'' van de oppositie en verzekerde dat hij ,,namens alle Mexicanen zal regeren ongeacht hun politieke gezindheid''.

Secretaris-generaal van de PRI Camacho Solis voegde daaraan toe dat Salinas de oppositie weldra nieuwe voorstellen zou doen om tot een nationale consensus te komen.
Volgens Manuel Clouthier van de PAN was de bevestiging van Salinas' presidentschap,,één grote leugen en is het Mexicaanse volk zich daarvan bewust''. Clouthier voegde daaraan toe: ,,Zonder geloofwaardigheid onder de bevolking en met moeilijke economische tijden in het vooruitzicht zal het land onder Salinas' leiding nauwelijks regeerbaar blijken.''
FDN-leider Cardenas noemde de parlementaire bevestiging van Salinas' presidentschap ,,onherroepelijk". Hij voegde daaraan toe dat er ,,ruime mogelijkheden'' bestonden om de politieke strijd voort te zetten en dat het FDN het volk weldra zou inlichten over zijn toekomstplannen.

Op 14 september kwamen 100.000 à 200.000 personen in Mexico Stad bijeen om te protesteren tegen de bekrachtiging door het parlement van het presidentschap van Salinas. FDN-leider Cardenas eiste dat de verkiezingen ongeldig werden verklaard en zei dat de linkse oppositie zich zou gaan verenigen om tegen de PRI te strijden
Cardenas stelde voor een organisatie te vormen ,, die de grote revolutionaire eenheid en de culturele veranderingen - uitgedrukt door de stem van de burgers op 6 juli - weerspiegelt''.
Hij wenste de vorming van ,,basiscomités'' op alle niveaus van de samenleving die moesten strijden tegen het regime. Zijn belangrijkste doel was Salinas tot aftreden te dwingen.
Op 21 oktober kondigde Cardenas de vorming aan van een nieuwe oppositiepartij, de Partij van de Democratische Re olutie (Partido de la Revolucion Dcmocratica, PRD). Binnen de PRD zou volgens Cardenas plaats zijn voor nationale democraten, socialisten, christenen, liberalen en de milieubeweging

,,Op 6 juli stemde het Mexicaanse volk voor gelijkheid, vrijheid en democratie'', aldus Cardenas. ,,Deze stem werd genegeerd en door fraude belachelijk gemaakt. Mexico heeft behoefte aan de formatie van een organisatie die uitdrukking kan geven aan de sociale en culturele veranderingen in de natie, aan de strijd voor democratie, voor handhaving van de beginselen van de Mexicaanse revolutie, voor de waardigheid van het volk en vooruitgang.''
Hij zei dat de nieuwe partij zowel particuliere bedrijven als staatsbedrijven wilde stimuleren en een einde wilde maken aan de wijdverbreide corruptie in de PRI en het daarmee hecht verbonden staatsapparaat.

Salinas beëdigd als president van Mexico. Samenstelling kabinet

Op 1 dec. 1988 werd Carlos Salinas de Gortari beëdigd als president van Mexico voor een termijn van zes jaar. Salinas nam de macht over van zijn partijgenoot Miguel de la Madrid Hurtado, staatshoofd sinds 1 dec. 1982. De beëdigingsplechtigheid werd bijgewoond door o.m. de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken, George Shultz, de Cubaanse leider Fidel Castro Ruz en verscheidene andere Latijns-Amerikaanse presidenten.
De aanwezigheid van zo veel buitenlandse hoogwaardigheidsbeklederś viel niet in goede aarde bij leiders van Mexicaaanse oppositiepartijen, die vonden dat daardoor op het presidentschap van Salinas het stempel van legitimiteit werd gedrukt. De voltallige oppositie verliet tijdens de installatie van Salinas de zaal.

Na zijn beëdiging hield de nieuwe president een toespraak waarin hij drie ,,nationale akkoorden'' voorstelde: een akkoord om het politieke leven in Mexico te democratiseren. één om de onder de zware schulden gebukt gaande economie weer gezond te maken, en een akkoord ,,om de produktie te verhogen en de armoede te bestrijden''.
,,Prioriteit zal niet hebben het betalen van de schulden, maar het terugkeren naar een groeieconomie. Vóór het belang van de banken gaat het belang van Mexico'', aldus Salinas.
Mexico zou ,,ogenblikkelijk onderhandelingen aangaan met de internationale banken en regeringen'' waarbij het in het krijt stond.
Verder verklaarde hij dat een ,,moderne staat ook zijn relaties moest moderniseren, met vakbonden, zakenleven, massamedia en de kerk''.
Op het gebied van de buitenlandse politiek hield Salinas vast aan het principe van niet-inmenging. Zijn regering zou streven naar een ,,nieuw



Carlos Salinas de Gortari (l.) praat op 1 december 1988 na zijn beëdiging als president van Mexico met de Cubaanse leider Fidel Castro Rul.

evenwicht" met de Verenigde Staten en wilde de betrekkingen met Canada verdiepen.
Op 30 november had Salinas de samenstelling van zijn kabinet bekendgemaakt. Dit zag er als volgt uit:

Binnenlandse zaken Fernando Gutierrez Barrios; buitenlandse zaken - Fernando Solaria Castillo; defensie - gen. Antonio Riviello Bazan; marine - adm. Mauricio Scheleske Sanchez; financiën en openbaar krediet - Pedro Aspe Armella": planning en begroting - Ernesto Zedillo Ponce de Leon; thesaurier-generaal - Maria Elena Vazquez Nava; energie, mijnbouw en staatsindustrieën - Fernando Hiriart Balderrama; handel en industriële ontwikkeling - Jaime Jose Serra Puche; landbouw en waterrijkdommen - Jorge de la Vega Dominguez; verbindingen en transport*** - Andres Caso Lombardo; stadsontwikkeling en ecologie - Patricio Chirinos Calero; onderwijs - Manuel Bartletl Diaz*; gezondheid - Jesus Cumate Rodriguez; arbeid en sociaal welzijn - Arsenio Farell Cubillas*; agrarische hervorming - Victor Cervera Pacheco; toerisme - Carlos Hank Gonzalez; visserij - Maria de los Angeles Morenos Uriegas; procureur-generaal - Enrique Alvarez del Castillo; procureur-generaal van het Federale District (Mexico Stad) - Ignacio Morales Lechuga; hoofd van de presidentiële staf** - brig.-gen. Arturo Cardona Marino; technisch secretaris** - Jose Cordoba Montoya; presidentieel secretaris** - Andres Massieu Berlanga; algemeen directeur van wettelijke aangelegenheden van de president** - Ruben Valdes Abascal.

* was ook minister in het vorige kabinet
** nieuwe portefeuille
*** gewijzigde portefeuille

- Minister van binnenlandse zaken Gutierrez was volgens de NZZ (24-12-1988) al 38 jaar lid van de PRI. Verder was hij gouverneur van de deelstaat Veracruz. Hij onderhield goede contacten met de strijdkrachten en politie, en stond bekend als een doortastend man.
- Minister van buitenlandse zaken Solana was voordien directeur-generaal van Mexico's grootste bank, Banamex. Hij was voorstander van een ,,realistisch evenwicht met de Verenigde Staten".

De Amerikaanse onderminister van buitenlandse zaken voor Interamerikaanse aangelegenheden Elliott Abrams verklaarde dat de benoeming van Solana in Washington ,,zeer positief" was ontvangen. De benoeming had volgens hem verwachtingen gewekt van een ,,realistischer" politiek van Mexico in Centraal-Amerika.

- Minister van financiën en openbaar krediet Aspe had op 6 okt. 1987 de portefeuille begroting en planning overgenomen van Carlos Salinas de Gortari, die op 4 okt. 1987 tot presidentskandidaat van de PRI was gekozen en daarom op 5 oktober het kabinet had verlaten (pag. 223/3-1988).

Aspe had gestudeerd aan het onafhankelijke Technologische Instituut van Mexico (IPAM) en aan het Massachusetts Institute of Technology (MIT), waar hij een doctoraat in de economie had behaald.

- Minister van handel en industriële ontwikkeling Serra had volgens de *NZZ* (24-12-1988) in 1979 een graad in de economie behaald aan de Yale University.
- Minister van landbouw en waterrijkdommen De La Vega was begin okt. 1986 president van de PRI geworden (pag. 221/3-1988).
- Minister van onderwijs Bartlett had in het vorige kabinet op binnenlandse zaken gezeten.
- Minister van arbeid en sociaal welzijn Farell beheerde die portefeuille al sinds 1 dec. 1982 (pag. 221/2-1988).

Verder benoemde Salinas zijn vriend en secretaris-generaal van de PRI Camacho per 1 dec. 1988 tot burgemeester van Mexico Stad. Volgens de Financial Times (2-12-1988) ging het hierbij om een kabinetspost.
In *NRC/H'blad* (1-12-1988)maakte correspondent Ferry Versteeg de balans op van de zes jaar die president De la Madrid aan de macht was geweest:

De vertrekkende president De la Madrid toonde zich naar Mexicaanse maatstaven een weinig opwindende leider; de enige persoonlijke kleur leek te komen van de rood-wit-groene 'banda presidencial' die hij schuin over de borst placht te dragen. Maar de schijn bedroog. De droge technocraat De la Madrid lanceerde de meest ingrijpende hervorming van het staatsapparaat en van 's lands economie van de afgelopen halve eeuw.

Toen hij in 1982 aantrad liet de populistische leider Jose Lopez-Portillo y Pacheco hem een vrijwel bankroete economie en een acute schuldencrisis na. Een crisis die niet alleen het gevolg was van Lopez-Portillo's wanbeleid maar ook van de uitputting van het ,,import-substitutiemodel" dat Mexico sinds de Tweede Wereldoorlog onafgebroken economische groeicijfers van vijf à zes procent per jaar bezorgde.
In dat - ook in andere Latijns-Amerikaanse landen veel beproefde - model nam de staat het initiatief voor de economische ontwikkeling, terwijl het bedrijfsleven met imposante tariefmuren werd afgeschermd tegen de dreiging van de buitenlandse concurrentie. Dat leidde uiteindelijk tot een topzwaar en inefficiënt staatsapparaat, grootscheepse corruptie en een kwalitatief ondermaatse industrie, die de consument hoge prijzen liet betalen voor slechte produkten. Het bankroet van dit systeem werd in de jaren zeventig in Mexico nog verdoezeld door de spectaculaire groei van de olie-inkomsten. Maar toen in 1982 de olieprijzen even spectaculair duikelden, viel de harde werkelijkheid niet langer te ontlopen.
De la Madrid begon een keiharde bezuinigings- en liberaliseringsoperatie. Overheidsuitgaven werden geleidelijk ,,afgeknepen", staatsbedrijven verdwenen naar de particuliere sector en langzaam ontsloot de Mexicaanse economie zich voor de harde buitenwereld. In 1986 wist De la Madrid zijn land zelfs het Algemene Akkoord inzake Tarieven en Handel (GATT) binnen te loodsen.
Hij stimuleerde de exportsector met groot succes waarbij de industriële uitvoer groeide met achttien procent per jaar. Verzorgde de prijsgevoelige olie in 1982 nog 76 procent van Mexico's buitenlandse deviezen, nu is dat nog maar 34 procent. Tot de belangrijkste architecten van dit geforceerde liberaliseringsbeleid behoorde ook dc toenmalige minister van budget en planning, Carlos Salinas de Gortari, Mexico's nieuwe president.

De sociale keerzijde van deze economische herstructurering was echter even ingrijpend. Van 1982 tot 1987 verloor de modale Mexicaan vijftig procent van zijn koopkracht. En sinds dit jaar, in het kader van een ,,sociaal pact", de lonen, een deel van de prijzen en de peso-dollar-verhouding werden bevroren, werd bet inflatiespook weliswaar beteugeld, maar daalde de koopkracht met nog eens 14,6 procent. ,,Wij erkennen dat de kosten van al deze hervormingen hoog zijn geweest", sprak president De la Madrid eerder dit jaar openhartig. ,,Maar het Mexicaanse volk heeft in zijn wijsheid begrepeil dat de offers onvermijdelijk waren om op termijn hernieuwde economische groei en welvaart mogelijk te maken."

Dat deze wijsheid met een lege maag moeilijk valt op te brengen, bleek de afgelopen jaren regelmatig bij tussentijdse verkiezingen, waar ,,electorale alchemisten" van de regerende PRI tussenbeide moesten komen om de almacht van de partij te continueren. Niettemin beloofde zowel president De la Madrid als zijn kandidaat-opvolger Carlos Salinas de Gortari aan de vooravond van de presidentsverkiezingen in juli opnieuw ,,eerlijke en vrije verkiezingen". Het pakte anders uit.
Het partij-apparaat van de PRI moest uit alle macht en zeer opzichtig aan de noodrem trekken om de aanslagen van de rechtse Partij van Nationale Actie (PAN)en vooral ook van het gematigd linkse Nationale Democratische Front (FDN) te weerstaan. Slechts met ongekende fraude wisten de *PRI-istas* Carlos Salinas een zege - met 50,74 procent - te bezorgen. Die uitslag betekende overigens een politieke aardverschuiving in een land waar presidentskandidaten van de PRI moeiteloos met 90 procent van de stemmen plachten te winnen.
De aanvankelijk zichtbaar aangeslagen Carlos Salinas krabbelde geleidelijk w-eer op de been en ondernam - vooralsnog vergeefse - toenaderingspogingen tot de furieuze oppositie. Toch lijkt het erop dat die hem voorlopig wat rust zal gunnen. De rechtse PAN blijft zich weliswaar beklagen over de verkiezingsfraude maar staat ideologisch op dezelfde lijn als de nieuwe president. ,,Wij hebben van 1 december af te maken met een de facto-regering waarmee mij zullen moeten leven", aldus PAN-voorzitter Luis Alvarez.
De sterk opgekomen linkse oppositieleider Cuauhtemoc Cardenas, een gematigde populist die weinig voelt voor verdere afbetaling van schulden, blijft echter onverzoenlijk. Hij herhaalde deze week: ,,Wij blijven eisen dat Salinas afstand doet van het presidentschap en nieuwe verkiezingen uitschrijft om de nu in diskrediet gebrachte uitvoerende macht alsnog te legitimeren." Maar Cardenas en zijn vrienden hebben voorlopig de handen vol aan de organisatie van hun nieuwe Partij van de Democratische Revolutie (PRD).
Carlos Salinas herhaalde ook zijn belofte om de PRI open te breken en te democratiseren. De ironie wil echter dat de voornaamste steunpilaren van deze partij - het vakverbond CTM, de boerenbeweging CMC, de professionele organisaties en vooral ook de autocratische leiders van deze bewegingen - geen enkel belang hebben bij democratisering en derhalve obstructie voeren. Tegelijkertijd is Salinas door de sterk afgenomen meerderheid van de PRI meer dan ooit van deze veelal corrupte potentaten afhankelijk...

ST VINCENT EN DE GRENADINEN

BINNENLANDSE ONTWIKKELINGEN

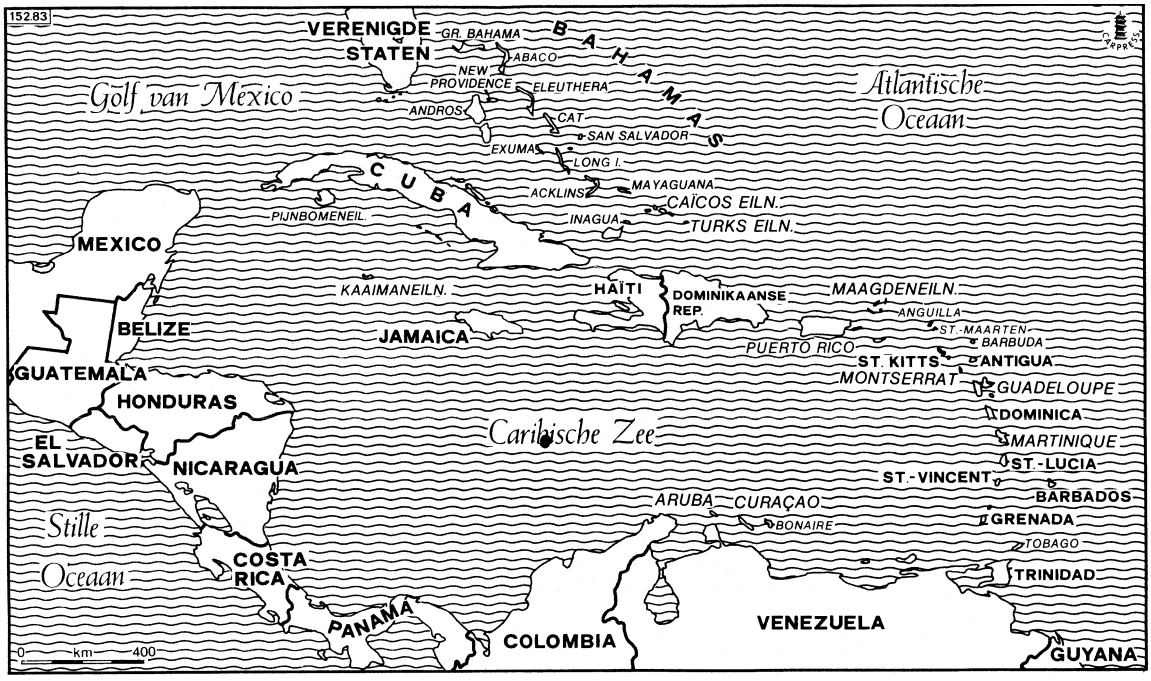
In aansluiting op het bericht van pag. 282/3 e.v. - 1986 deden zich op St Vincent en de Grenadinen o.m. de volgende ontwikkelingen voor:

Nieuwe parlementsvoorzitter

Op 21 nov. 1985 werd Douglas Williams benoemd tot voorzitter van het House of Assembly (het parlement, dat 13 gekozen Afgevaardigden en zes door de gouverneur-generaal benoemde Senatoren telde). De vorige voorzitter, Olin Dennie, was op 18 sept. 1985 afgetreden op verzoek van premier James F. Mitchell, nadat hij door de oppositie beschuldigd was van ongepaste betrokkenheid bij een grondtransactie (pag. 284/1 - 1986).

Wijzigingen binnen het kabinet

Op 18 aug. 1986 voerde premier Mitchell een kleine kabinetswijziging door. Minister John Horne stond zijn portefeuille toerisme, voorlichting en cultuur, af aan Burton Williams en werd minister van onderwijs, een por-



tefeuille die in handen was geweest van Allan Cruickshank. De vroegere portefeuille van Williams, verbindingen en openbare werken, ging naar Cruickshank.
Op 1 mei 1987 werd Parnell Campbell minister van wettelijke aangelegenheden en procureur-generaal als opvolger van Emery Robertson, die op 1 juli 1986 ontslag had genomen.
Tevens kreeg Campbell het onderdeel voorlichting erbij uit de portefeuille van Williams, die toerisme en cultuur behield.

In de tien maanden die zaten tussen het aftreden van Robertson en het aantreden van Campbell was de functie van procureur-generaal waargenomen door Carl Joseph en de portefeuille wettelijke aangelegenheden door premier Mitchell.
Robertson had zich op 1 juli 1986 ook teruggetrokken als Senator. Eind 1986 had de regerende New Democratic Party (NDP) St Clair Robinson benoemd tot Senator in de plaats van Robertson.

Campbell was in jan. 1987 voor de NDP in het House of Assembly gekozen bij een tussentijdse verkiezing, die noodzakelijk was geworden door de dood van Edward Griffith, de minister van gezondheid die op 16 dec. 1986 tijdens een openbare bijeenkomst in elkaar was gezakt en was overleden.

Als minister van gezondheid was Griffith opgevolgd door David Jack, die zijn portefeuille huisvesting, arbeid en gemeenschapsontwikkeling overdroeg aan zijn onderminister, Jeremiah Scott.

Dood SVLP-leider Tannis

Op 3 aug. 1986 kwam Hudson Tannis, de leider van de oppositionele St Vincent Labour Party (SVLP) en voormalig vice-premier, om het leven toen een vliegtuig waarin hij zich als passagier bevond, verongelukte op een vlucht van St Lucia naar St Vincent.

Op 22 jan. 1985 was Tannis - die bij de algemene verkiezingen van 25 juli 1984 zijn zetel in het House of Assembly was kwijtgeraakt (pag. 283/1 - 1986) - tijdens een partijcongres gekozen tot leider van de SVLP.

De *Latin* American Monitor meldde in zijn nummer van nov. 1986 dat Vincent Beache, de leider van de SVLP-fractie in het parlement, recentelijk was gekozen tot partijleider, een functie die hij sinds de dood van Tannis al onofficieel had uitgeoefend.

Toename van het aantal zetels in het House of Assembly

In juni 1986 ging het House of Assembly akkoord met een toename van het aantal verkiesbare zetels in het parlement met twee. In plaats van 13 zouden er voortaan 15 verkiesbare zetels zijn, zodat de totale omvang van het Huis, inclusief Senatoren, 21 leden bedroeg.

Begroting *1986/87*

Op 23 juni 1986 presenteerde premier Mitchell zijn begroting 1986/87 in het parlement. Opvallend in de begroting was een toename van de uitgaven op het gebied van onderwijs, waaronder 1,7 mln Oostcaribische dollar extra voor nieuwe schoolgebouwen (sinds juli 1976 was één Amerikaanse dollar 2,70 Oostcaribische dollar waard).
Premier Mitchell zei dat het Bruto Nationaal Produkt (BNP) in 1985 met 3,1 procent was gegroeid tegenover 3,5 procent in 1984. De meest belangrijke sector van de economie bleef de landbouw, die een reële groei van 8,4 procent had doorgemaakt.
De inflatie had in 1985 slechts 1,3 procent bedragen, maar de werkloosheid was een groot probleem gebleven. Deze trof ongeveer 30 procent van de beroepsbevolking.

Mitchell blijft na verkiezingen aan de macht. Samenstelling kabinet na wijzigingen

Op 16 mei 1989 won de regerende New Democratie Party bij algemene verkiezingen alle 15 verkiesbare zetels in het 21 leden tellende House of Assembly. De partij kreeg meer dan 66 procent van de geldig uitgebrachte stemmen.
De oppositionele St Vincent Labour Party bracht 15 kandidaten in het veld, maar slaagde er niet in de drie zetels waarover zij in het scheidende parlement had beschikt, te behouden.
De twee kleinere oppositiepartijen, de Movement for National Unity en de United People's Movement bestreden elkaar zonder succes in twee kiesdistricten.
Meer dan 71 procent van de 61.046 geregistreerde kiezers ging naar de stembus.
Na de beslissing van twee ministers zich niet herkiesbaar te stellen, wijzigde premier Mitchell eind mei zijn kabinet. Daarna zag zijn team er als volgt uit:

Premier; minister van buitenlandse zaken en financiën - James F. Mitchell; landbouw, industrie en arbeid - Allan Cruickshanlr*; onderwijs, jeugd en vrouwenzaken - John Horne*; huisvesting, gemeenschapsontwikkeling en lokaal bestuur - Louis Jones*; gezondheid en milieu - Burton Williams*; voorlichting, wettelijke aangelegenheden en procureur-generaal - Parnell Campbell; verbindingen en openbare werken - Jeremiah Scott*; handel en toerisme - Herbert Young*; minister van staat voor onderwijs, jeugd en vrouwenzaken - Yvonne Gibson**; minister van staat voor handel en toerisme - Jonathan Peters**.

* gewijzigde portefeuille
** nieuw

NECROLOGIEËN

COWLEY, MALCOLM (24-8-1898 bij Belsano, Pennsylvania, Verenigde Staten - 28-3-1989 Sherman, Connecticut, Verenigde Staten) Amerikaans schrijver en criticus

Malcolm Cowley studeerde aan de universiteiten van Harvard en Montpellier en woonde in de jaren twintig in Parijs, waar hij de tijdschriften *Secession* en *Broom* redigeerde. In 1923 keerde hij terug naar de Verenigde Staten, waar hij later merd benoemd tot redacteur van het tijdschrift New Republic.
Cowley kreeg bekendheid als de chroniqueur van de lost generation, de schrijvers van na de Eerste Wereldoorlog zoals Ernest Hemingway en
F. Scott Fitzgerald. In 1934 verscheen zijn studie over deze schrijversgeneratie onder de titel Exile's return.
Cowley boog zich ook over het werk van William Faulkner, over wiens oeuvre hij in 1946 Portable Faulkner publiceerde, en later The Faulkner-Cowley file.
Hij publiceerde verder poëzie en kritische geschriften. Publikaties: Blue Juanita (1929, poëzie); After the genteel tradition (1937); Dry season (1941, poëzie); The literary situation (1954).

CZIFFRA, GEZA VON (19-12-1900 Arad, Roemenië - 28-4-1989 Diessen am Ammersee, West-Duitsland) Hongaars filmregisseur

Na zijn opleiding tot officier van het Koninklijk en Keizerlijk Oostenrijks-Hongaarse leger, werd Von Cziffra journalist. In 1920 kwam hij naar Wenen, waar hij schreef voor Hongaarse en Duitse kranten. Na zijn verhuizing naar Berlijn in 1923 werd hij schrijver van filmscenario's.
In 1943 maakte hij zijn debuut als regisseur met de revue-film Der weisse Traum. In de daaropvolgende decennia schreef Von Cziffra 138 scenario's en regisseerde hij 73 films, waaronder veel verfilmingen van operettes.

Tot zijn bekendste films behoren: Die Dritte von rechts (1950), Die Blume von Hawaii (1953), Die Fledermaus (1962), Der Vogelhandler (1962), Charleys Tante (1963).
Na zijn pensionering in 1975 schreef Von Cziffra zijn memoires, die in drie delen verschenen: Kauf dir einen bunten Luftballon; Immer waren es die Frauen; Im Wartesaal des Ruhms. Hij schreef ook toneelstukken en inisdaadromans.

DALI, SALVADOR, off. SALVADOR FELIPE y JACINTO DALI y DOMENECH (11-5-1904 Figueras, Spanje - 23-1-1989 Figueras, Spanje) Spaans schilder.

Dali nam op jonge leeftijd privé-lessen bij de schilder Nuñes. Tijdens zijn studie aan de kunstacadeniie van Madrid werd hij wegens gebrek aan discipline geschorst en later voorgoed verwijderd. Hij sloot vriendschap inet de dichter Federico Garcia Lorca en de filmer Luis Buñuel en hij vestigde zich als schilder in het dorpje Cadaquès vlak bij zijn geboorteplaats.
Buñuel en de Spaanse schilder Miró brachten Dali in Parijs in contact met de surrealisten, bij wie hij zich in 1929 aansloot. Samen met Buñuel maakte hij de films Un chien andalou en l'Age d'or. In de eerstvolgende jaren ontstonden Dali's bekendste schilderijen, als De hardnekkigheid van de herinnering, en Brandende giraffe. Hij maakte geb uik van een illusionistische negentiende-eeuwse academische techniek, waardoor zijn irrationele voorstellingen onontkoombaar realistisch aandeden. Zijn beste merken bezaten de raadselachtige en onheilspellende uitstraling van een hallucinatie.

Nadat de surrealisten met hem gebroken hadden vestigde Dali zich inet zijn vrouw Gala enkele jaren in de Verenigde Staten. Na de Tweede


Salvador Dali

Wereldoorlog woonden zij 's zomers in Cadaques en trokken 's winters vaak via Parijs naar Nem York.
In de jaren veertig werkte Dali, die weer was teruggekeerd naar het katholieke geloof, aan een serie religieuze voorstellingen, waarvan De verzoeking van de heilige Antonius, De maagd van Port Lligat, Christus aan het kruis, en Het laatste avondmaal het bekendst werden.

Dali leverde ook belangrijli werli als illustrator: Hij maakte 42 etsen bij het proza-gedicht Les chants de Maldoror van Lautréamont (1934), en illustree de Cervantes' Don Quichotte (1958) en Dantes Divina Coinmedia (1967). Verder ontwierp hij balletkostuums en -decors, maakte sieraden en keramiek en had een grote invloed op de mode- en reclamewereld.

Dali's veelzijdigheid kwam onder meer ook tot uitdrukking in tal van originele en soms zeer humoristische geschriften als The secret life of Salvador Dali (1942), Fifty secrets of the art of magic (1948), Salvador Dali: diary of a genius (1964) en The unspeakable confessions of Salvador Dali (1976).

In 1979-1980 werd in het Centre Pompidou in Parijs een groot retrospectief van Dali's werk gehouden. Dali werd bij die gelegenheid opgenomen in de Académie des Beaux Arts en hield de rede Gala, Velasquez en het Gulden Vlies.
In 1971 was in Cleveland, Ohio, een Dalimuseum geopend. In Figueras had Dali zelf in de oude schouwburg van de stad het Teatro-museo Dali gesticht. De laatste jaren van zijn leven bracht hij in een toren van dit museum door.

DERMOTA, ANTON (4-6-1910 Kropa, Slowenië, Joego-Slavië - 22-6-1989 Wenen, Oostenrijk) Joegoslavisch tenoc

Anton Dermota studeerde in Ljubljana orgel en componeren alvorens hij voor een zangstudie naar Wenen kwam
In 1936 maakte hij bij de Wiener Staatsoper zijn debuut in Die Zauberflöte van Mozart. Derniota bleef 45 jaar verbonden aan de Weense opera.
Hoewel hij de meeste bekendheid verwierf door de vertolking van Mozart-rollen (Ottavio, Ferrando, Belmonte, Tamino), schitterde hij ook in opera's als Fidelio, I a Bohème, Die Meistersinger, Manon cn Eugene Onegin. Hij zong ook liederen van Schubert en Schumann, Bachs h-Mol1 Messe en Rossinis Stabat Mater.
Derinotas afscheidsoptreden vond in 1981 plaats inet de vertolking van Tamino in Die Zauberflöte.

EMMENES, AD VAN (27-8-1897 Amsterdam - 20-(?)-6-1989 Voorschoten) Nederlands voetbaljournalist

Ad van Emmenes was in zijn jeugd een geestdriftig voetballer in de Transvaalbuurt in Amsterdam, maar hij met enkele buurtjongens de voetbalclub Door Vrienden Vereenigd oprichtte Na ijn studie voor chemisch ingenieur in Delft ging Van Emmenes in Den Haag bij de arbeidsinspectie werken. Zijn voetbalactiviteiten zette hij voort bij de club Duinoordse Voetbal Vereniging.
In 1924 kwam Van Emmenes als sportredacteur in dienst bij het blad De sportkronielc, het officiële orgaan van de KNVB. Vanaf 1946 was hij redacteur van het blad Sport, later Sport *en* sportwereld, en hoofdredacteur van De scheidsrechter. Hij verzorgde geruime tijd een rubriek voor het Haagse avondblad Het Binnenhof, en ook het weekblad Goal plaatste tal van zijn artikelen
In 1934 debuteerde Van Emmenes als radioverslaggever bij de VARA. Tot in het midden van de jaren zestig bleef hij actief als verslaggever voor radio en televisie en werd hij befaamd door zijn heldere analyses van voetbalwedstrijden. Zijn kennis van zaken bepaalde zijn populariteit.

Van Emmenes schreef ook een aantal boeken over zijn geliefde sport: Nederlands voetbalglorie, Beter voetbal, Nou mij boys, en Gouden voetbaljaren. In het laatste werk blikte hij terug op vijftig jaar voetbaljournalistiek.
Van Emmenes bleef tot op zeer gevorderde leeftijd zelf aan sport doen. Hij wandelde, zwom tot laat in het jaar in zee en voetbalde veel. Medio 1984 stopte hij met verken.

GASTEREN, JOSEPHINE VAN (22-3-1917 Den Haag - 1-3-1989 Amstelveen) Nederlands actrice.

Josephine van Gasteren begon haar toneelcarrière in 1935 in de rol van Lien Pot in het stuk De andere wereld en zij bleef tot 1942 doorspelen. In 1948 stond ze opnieuw op de planken in een cabaretprogramma van Wim Ibo en Max Tailleur en daarna speelde zebij het gezelschap van Johan Kaart.
Vervolgens verbleef ze wegens haar huwelijk met een zakenman tien jaar in het buitenland; ze schreef reisreportages en werkte als kunstcorrespondente.
In 1958 pakte ze haar toneelcarrière weer op en speelde bij gezelschappen als De Nederlandse Comedie, Het Rotterdams Toneel, Toneelgroep Theater en het Nieuw Rotte dams Toneel. Samen met enkele collega's richtte Josephine van Gasteren begin jaren zeventig het Stadstoneel Rotterdam op. In die periode speelde zij ook haar eerste solovoorstellingen. Het gezelschap viel in 1975 door interne conflicten uiteen.
Sindsdien werkte Van Gasteren alleen nog in vrije produkties als Glazen Speelgoed, Wat doen we met Jenny, Mijn zuster en ik, cn Mijn Mekka. Zij was ook werkzaam als vertaalster en regisseuse.

Zij speelde in uiteenlopende genres als cabaret, kluchten, blijspelen, klassieke drama's en Griekse tragediën en toonde zich overal een meester in. Bij haar gouden jubileum in 1987 werd zij Officier in de Orde van Oranje Nassau en kreeg de gouden speld van Amstelveen.
Bij de vele reizen die Josephine van Gasteren maakte, had Griekenland haar bijzondere voorkeur. Zij organiseerde ook studiereizen voor jonge acteurs naar dit land, om haar kennis van de Griekse tragedie over te dragen.

GOEMAN BORGESIUS, HENRI (22-1-1925 Port Vila, Nieuwe Hebriden (teg. Vanuata) - 9-4-1989 Westzaan) Nederlands journalist.

Goeman Borgesius begon in 1958 als leerlingjournalist bij de binnenlandredactie van het dagblad De Telegruuf.
In 1970 merd hij hoofdredacteur van die krant, nadat hij eerst twee jaar waarnemer was geweest in deze functie.

In 1973 werd Goeman Borgesius ook benoemd *tot directeur van de dagbladen De Telegraaf/De Courant Nieuws van de Dag. In* 1986 *ging* hij *met de VUT.*

GORTZAK, HENK (25-4-1908 Amsterdam - 31-3-1989 Amsterdam) Nederlands communist en kamerlid.

Henk Gortzak, die na de lagere school net als zijn vader in de bouw was gaan werken, merd in 1923 lid van de communistische jeugdbond De Zaaier. Hij bracht enige tijd in Moskou door, waar hij werd bijgeschoold in het marxisme-leninisme. Tijdens de Duitse bezetting was Gortzak nauw betrokken bij de Februari-staking en de illegale CPN.
In 1944 werd hij gedeporteerd naar het concentratiekamp Sachsenhausen. Na de bevrijding bleef hij korte tijd in Duitsland om mee te helpen met de wederopbouw van de communistische partij (KDP).
Terug in Nederland werd Gortzak fractievoorzitter van de CPN in Amsterdam en Tweede Kamerlid. In 1958 kwam hij in openlijk conflict met CPN-voornian Paul de Groot. Na de onthullingen in 1956 door Sowjet-leider Nikita Chroesjtsjow over het Stalinregime wilden Gortzak en gelijkgestemden een openhartige discussie over de banden van de CPN niet de communistische partij in de Sowjet-Unie. Samen met drie anderen merd hij uit de CPN gezet. Gortzak kwam nog korte tijd terug in het parlement als kamerlid voor de PSP.
Eind 1983 rehabiliteerde de CPN Gortzak, maar hij werd geen lid meer.
De memoires van Gortzak, Hoop zonder illusies, verschenen in 1985.

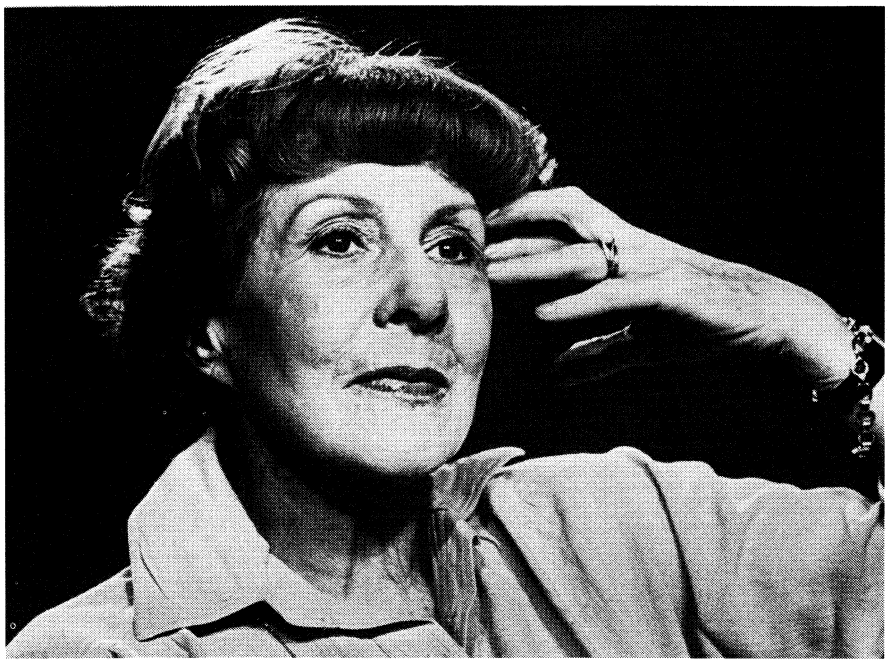
HABRAKEN, MARJA (15-11-1939 Den Haag - 7-4-1988 Amsterdam) Nederlands actrice.

Na haar opleiding aan de Maastrichtse Toneelacademie debuteerde Marja Habraken in 1961 als actrice bij het Rotterdams Toneel. Ten gevolge van een ongeluk in 1963 kon zij een jaar niet spelen. Zij was daarna verbonden aan het gezelschap Ensemble en vanaf 1965 aan de Nederlandse Comedie.
Haar vertolking van de doofstomme Katrien in Brechts Moeder Courage en haar kinderen in het seizoen 1967/68 leverde haar verschillende onderscheidingen op: de Colombina (van de schouwburgdirecteuren), de Prijs voor de beste vrouwelijke bijrol, en de Publieksprijs van Den Bosch.
Op de televisie maakte Marja Habraken in 1970 grote indruk door haar spel in de gedramatiseerde documentaire Elke dag is er één van Eimert Kruidhof. waarin zij een jonge alcoholiste speelde die steeds verder wegdreef in de drank.
In 1973 speelde zij de hoofdrol in Pas de deux, dat Hugo Claus voor haar en haar tegenspeler Ton Lensink had geschreven. In 1981 was zij Kniertje in Heijermans' Op hoop van zegen, en in 1982 speelde zij de hoofdrol in het voor haar en Jerome Reehuis geschreven Het haar van de hond van Hugo Claus.

HAMANI, DIORI (16-6-1916 Soudouré, Niger - 23-4-1989 Rabat. Marokko) Nigerees staatsman.



Diori Hamani kreeg zijn opleiding aan de Victor Ballot School in Dahomey en de Ecole normale de William-Ponty in Dakar, Senegal, waarna hij werkzaam was als onderwijzer. In 1938 merd Hamani in Parijs docent Afrikaanse talen (Djerma, Haussa) aan de Ecole nationale de la France d'outre-mer.
In 1946 begon Hamanis politieke loopbaan. Met Felix Houphouët-Boigny e.a. richtte hij de Rassemblement démccratiyue africain (Westafrikaanse onafhankelijkheidsbeweging) op en niet Boubou Hama stichtte hij de Parti progressiste nigérien (de Niger-afdeling van de RDA).
Van 1946-1951 was Haniani afgevaardigde in de Franse Nationale Vergadering. Toen hij in 1951 niet werd herkozen keerde hij in het onderwijs terug als directeur van een school in Niamey. In 1956 heroverde hij zijn zetel in de Nationale Vergadering, waarvan hij een jaar later vicevoorzitter werd.
In december 1958 werd Diori Hamani premier van Niger en na de onafhankeliikheid van het land op 9 nov. 1960 president van de republiek. In 1965 en 1970 werd hij herkozen in die functie. Op 15 april 1974 werd hij door liet leger afgezet. Hij bracht vervolgens tien jaar in de gevangenis door en nog drie jaar onder huisarrest. Sinds 1987 woonde Hamani als balling in Marokko.



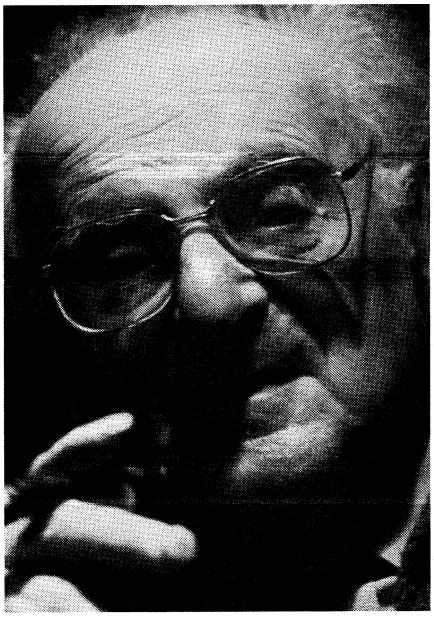
Josephine van Gasteren

HERZBERG, ABEL JACOB (17-9-1893 Amsterdam - 19-5-1989 Amsterdam) Nederlands schrijver en jurist.

Abel Herzberg. de zoon van Russische emigranten, studeerde rechten en vestigde zich als advocaat in Amsterdam.
Als jonge man al was hij een enthousiast propagandist van het zionisme. Hij was Nederlands afgevaardigde bij verschillende zionistische wereldcongressen. Van 1934 tot 1940 was hij voorzitter van de Nederlandse Zionistenbond.
Aan het begin van de Duitse bezetting was Herzberg directeur van het joodse n-erkdorp in de Wieringermeer. Via Westerbork kwam hij in 1943 in Bergen Belsen aan. In 1946 kwam zijn boek Amor fati uit, een bundeling van zeven opstellen, die hij voor De Groene Amsterdammer had geschreven over de verschrikkingen van dit kamp. Het boek merd bekroond met de Wijnaendts-Franckenprijs. Onder de titel Tweestromenland publiceerde hij in 1950 zijn dagboek uit Bergen Belsen.
Veel indruk maakte Herzberg ook met zijn Kroniek der jodenvervolging, dat in 1948 uitkwam als onderdeel van het verzamelwerk Onderdrukking en verzet.
Andere bekende boeken van Herzberg waren Brieven aan mijn kleinzoon (1964), Om een lepel soep (1972).Drie rode rozen (1975), De man in de spiegel (1980), en het verslag Eichmann in Jeruzalem. Steeds bracht hij daarin het zionisme, de staat Israël, het anti-semitisme, de jodenvervolging en het overleven na de moord op zes miljoen joden ter sprake en legde hij een onlosmakelijk verband tussen deze zaken.
Herzberg, die ruim vijftig jaar werkzaam was als advocaat en procureur, werd vooral bekend als schrijver van kritieken, romans, toneelstukken, opstellen en historische beschouwingen.
In 1964 werd hem voor zijn hele oeuvre de Constantijn Huygensprijs toegekend, en in 1974 de P. C. Hooftprijs. Voor de toneelstukken Herodes en Sauls dood kreeg hij de Visser-Neerlandiaprijs.

HICKS, SIR JOHN (8-4-1908 Warwick, Engeland - 23(?)-5-1989 Blockley, Engeland) Brits econoom.

John Hicks studeerde economie in Oxford en kreeg een aanstelling als docent aan de London School of Eeonomics. Hij doceerde ook enige tijd in Cambridge en Manchester en merd na de tweede Wereldoorlog hoogleraar in Oxford. Vanaf 1965 wijdde hij zich uitsluitend aan onderzoek.
Hicks hield zich bezig met de economische theorie, met als doel het gangbare economische denken door te lichten, te ordenen en maar nodig te verbeteren. Hij was een uitgesproken tegenstander van dc monetaristische school, die volgens hem ten onrechte alle soorten inflatie verklaarde uit dezelfde grootheid, de geldhoeveelheid.
Samen met de Amerikaanse econoom Kenneth Arrow won Hicks in 1972 de Nobelprijs voor economie vanwege zijn baanbrekende studies op het gebied van het prijs- en marktmeehanisme.



Abel Herzberg

Tot Hicks' bekendste werken behoren: Theory of wages (1932), Value and capital (1939), The social framexvork (1942), A contrihution to the theory of the trade cycle (1950), A revision of demand theory (1956), Federalism and economic growth in underdeveloped countries (1961), Capital and growth (1965), Critical essays in monetary theory (1967), Capita1 and time (1973).

HILLGRUBER, ANDREAS (18-1-1925 Angerburg, Oost-Pruisen (teg. Polen) - 8-5-1989 Keulen, West-Duitsland) Duits historicus.

Na zijn studies geschiedenis en pedagogie doceerde Hillgruber gesrhiedenis aan de universiteiten van Marburg en Freiburg, alvorens hij in 1972 hoogleraar werd in Keulen.
Hillgruber verwierf wereldwijde bekendheid met zijn gedetailleerde studies over de Tweede Wereldoorlog, waarin hij zich concentreerde op de factoren die hadden geleid tot het aan de macht komen van Hitler, en op diens buitenlandse politiek. Hij schetste de reikwijdte en omvang van Hitlers politieke doelstellingen, diens „rassenideologische'' programma. Ook hield Hillgruber zich uitgebreid bezig met het probleem van de continuïteit in de moderne Duitse geschiedenis en de rol van Duitsland tussen de grote mogendheden.

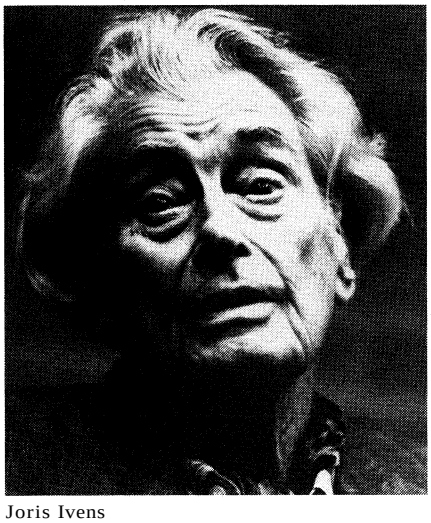
Tot zijn bekendste werken behoren: Hitlers Strategie - Politik und K iegsfuhrung 1940-1941 (1965); Deutschlands Rolle in der Vorgeschichte der beiden Weltkriege (1967); Kontinuitat und Diskontinuitat in der Deutschen Aussenpolitik von Bismarck bis Hitler (1970); Deutsche Grossmacht- und Weltpolitik im 19. und 20. Jahrhundert (1977); Der Zweite Weltkrieg. Kriegsziele und Strategie der grossen Machte (1979); Die gescheiterte Grossmacht. Eine Skizze des Deutschen Reiches 1871-1945 (1980); Zweierlei Untergang. Die Zerschlagung des Deutschen Reiches und das Ende des europäischen Judentums (1986); en Die Zerstörung Europas. Beiträge zur Weltkriegsepoche 1914 bis 1945 (1988).

IVENS JORIS, off. GEORGE (18-11-1898 Nijmegen, Nederland 28-6-1989 Parijs, Frankrijk) Nederlands cineast.

Joris Ivens, wiens vade een fotozaak had, maakte op 13-jarige leeftijd zijn eerste film. De wigwam, ook wel Brandende straal geheten.
Tijdens de Eerste Wereldoorlog was Ivens reserve-luitenant bij de veldartillerie. In 1919 studeerde hij economie aan de Economische Hogeschool te Rotterdam Voorbestemd om zijn vader in de zaak op te volgen, zette hij zijn studie in Duitsland voort, aan de TH van Charlottenburg en onder meer bij de lenzenfabriek Zeiss in Jena.
In 1926 kwam Ivens terug naar Nederland en werd hij bedrijfsleider van het Amsterdamse filiaal van zijn vaders zaak, Capi Hij was in dat jaar een van de oprichters van de Filmliga

In 1927 besloot Ivens zelf ook filmer te worden. Achtereenvolgens maakte hij De brug (1928), Branding, Regen (samen met Mannus Franken. beid? in 1929) en Wij bouwer. (1930) In 1930 bezocht hij voor het eerst de Sowjet-Unie, op uitnodiging van Pudowkin en de Russische Bond van Filmregisseurs. Bij zijn tweede bezoek, in 1932, maakte hij in de Somjet-Unie Komsomol (Heldenlied) over de bouw van een hoogoven in de Oeral. In 1931 regisseerde hij Philips-Radio en Creosoot. In 1933 volgde Borinage (met Henri Stook) over een mijnwerkersstaking, in 1934 Nieuwe gronden en in 1935 werkte hij mee aan de Russische produktie Borbieck, over de Rijksdagbrand.
In 1936 bezocht Ivens de Verenigde Staten, een jaar later ging hij naar Spanje, waar hij met John Fernhout. Helen van Dongen en Ernest Hemingmay Spaanse aarde regisseerde. In deze film kiest Ivens nadrukkelijk partij voor de wettige democratische regering. In 1938 trok hij naar China voor De 400 miljoen, een verslag van de strijd van het Chinese volk tegen de Japanners.
Tijdens de Tweede Wereldoorlog verbleef Ivens in de Verenigde Staten en Canada, waar hij onder meer de propagandafilms Power and the land (1940), Our Russian front (1941), Oil for Aladins lamp (1942). Action stations! (Alarm!, 1943) en Know your ennemy: Japan (1944) maakte.

In 1944 werd hij benoemd tot Film Commissioner van Nederlandsch Oost-Indië, maar een jaar later liet hij vanuit Australië meten zich terug te trekken en maakte hij Indonesia calling, waarin hij zich aan de kant van de Indonesische republiek schaarde. Op grond van deze film werd hem door de regering te verstaan gegeven dat hij als persona non grata werd beschouwd. Zijn paspoort werd ingetrokken en Ivens bleef tien jaar in Oost-Europa, waar hij onder meer doceerde aan de filmschool van Lodz en documentaires maakte, zoals De eerste jaren (1949), De vrede overwint de oorlog (1951), De vriendschap zal overwinnen (1952), Vrcdeskoers Warschau-Berlijn-Praag (1952) en Lied der stromen (19'54).
In 1956 had hij met Cavalcanti de artistieke leiding van de internationale episode-film De windroos en in hetzelfde jaar was hij betrokken bij de speelfilm Tijl Uilenspiegel van Gérard Philippe.



Joris Ivens

In 1937 vestigde hij zich in Parijs en maakte daar La Seine a rencontré Paris. Een jaar later vertrok Ivens naar China, waar hij doceerde en Voor de lente en 600 million with you filmde.In de jaren zestig reisde Ivens vanuit Parijs naar verschillende plaatsen in de wereld: Italië (Italia non e un paese povere, 1960), Mali (Demain à Nanguila, 1960), Cuba (Carnet de viaje en Pueblo armado, 1961) en Chile: A Valparaiso

In 1964 wordt Ivens door het Nederlands Filmrnuseum en de Filmacademie uitgenodigd naar Amsterdam te komen, waar hij zijn stellingname als filmer verduidelijkt. Twee jaar later wordt hij onofficieel gerehabiliteerd en maakt dan de semi-documentaire Rotterdam-Europoort. In 1969 krijgt hij van minister Klompé (Cultuur) het verzoek een korte film over Nederland te maken. Hij aanvaardt dat maar maakt de film nooit. Het blijft bij plannen en een werktitel: De vliegende Hollander.

Intussen (1965) regisseert hij in Zuid-Frankrijk her lyrische filmgedicht Pour ie Mistral. Ivens trekt zich de strijd van Vietnam en Laos tegen de Amerikanen persoonlijk aan en doet daarvan filmisch verslag in Le ciel, la terre (1965), Loin de Vietnam (1967), Le dix-septième parallèle (1967), Le peuple et ses fusils (1969) en Rencnntrr avec le president Hn Chi Minh (1969)
Met zijn vriendin Marceline Loridan krijgt hij in 1971 van de Chinese premier Tsjoe Enlai het verzoek een lange documentaire over China te maken. In 1976 is het tmaalfdelige en twaalf uur durende werk af: Hoe Yukong de bergen verzette. Deze film mordt later nog gevolgd door twee korte documentaires, Les Kazaks en Les Ouigours.
Daarna is het enige tijd stil. Verschillende plannen gaan niet door en Ivens mordt regelmatig geplaagd door ziekte. Vooral zijn astma maakt merken onmogelijk. Hij denkt jaren over een nieuwe film over China, die hij uiteindelijk in 1988 voltooit: Een verhaal van de wind. Het werk mordt enkele keren onderbroken door nieuwe ziekten en in Peking mordt enige tijd voor zijn dood gevreesd. Bij de xvereldpremière in Venetië krijgt Ivens de Gouden Leeuw.

De definitieve verzoening met Nederland heeft dan al plaatsgevonden. Minister Brinkman reist in 1983 naar Parijs om hem het Gouden Kalf van de Nederlandse Filmdagen uit te reiken. Bij die gelegenheid verklaart de minister dat de geschiedenis Ivens gelijk heeft gegeven met de visie die hij uitdroeg in Indonesia calling, de aanleiding tot de breuk met het vaderland veertig jaar daarvoor. Begin 1989 wordt deze verzoening bezegeld met de uitreiking van een ridderorde tijdens het festival van Rotterdam.

KOTH, ERIKA (15-9-1927, Darmstadt, Duitsland - 20-2-1989 Neustadt, West-Duitsland) Duits operazangeres

Erika Köth maakte op 21-jarige leeftijd haar debuut in de operette Die Fledermaus, waarin ze de rol van Adele zong.
In de daaropvolgende dertig jaar trad zij regelmatig op met de Beierse Staatsopera in München, de Duitse Opera in Berlijn en de Weense Staatsopera, en zij was ook in Milaan, Londen en New York te horen.

Veel succes had zij met haar vertolking van Gilda in Rigoletto, de koningin van de nacht in Die Zauberflöte, en de titelrol in Donizetti's Lucia di Lammermoor.
Na haar afscheid van de opera in 1978 legde Erika Köth zich toe op het zingen van liederen. Ook doceerde zij zang in Keulen, Mannheim en München.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

NIEUWE PRESIDENT VOOR BOLIVIA

Op 6 augustus is de 50-jarige sociaal-democraat Jaime Paz Zamora beëdigd als president van Bolivia voor een ambtsperiode van vier jaar. Paz Zamora, leider van de Beweging van Revolutionair Links (MIR), neemt de macht over van de 81-jarige Victor Paz Estenssoro, staatshoofd sinds 6 aug. 1985, die behoort tot de centrum-rechtse ,,historische'' Nationalistische Revolutionaire Beweging (MNR of MNR-H).

Op 6 augustus wordt in Bolivia onafhankelijkbeidsdag gevierd.

Paz Zamora was in de nacht van 4/5 augustus door het parlement met 97 van de in totaal 157 stemmen tot 77ste president van Bolivia gekozen, nadat hij bij op 7 mei gehouden presidentsverkiezingen (zie verderop) derde was geworden
Omdat geen van de presidentskandidaten bij die ve kiezingen de vereiste absolute meerderheid had behaald, moest het parlement uit de drie kandidaten met de meeste stemmen, de president kiezen.
Met 96 van de 15W stemmen had het parlement die nacht vervolgens de christen-democraat Luis Ossio Sanjines gekozen tot vice-president

Het parlement, bestaande uit een 130 leden tellend Huis van Afgevaardigden en een 27 leden tellende Senaat, was op 7 mei vernieuwd (zie verderop)

De 97 stemmen voor Paz Zamora waren afkomstig van de MIR, de populistische partij Ge eten van het Vaderland, en van de rechtse Nationalistische Democratische Actie (ADN).
Op 2 augustus was de MIR akkoord gegaan met de vorming van een regering van nationale eenheid met de ADN van Hugo Banzer Suarez, die bij de presidentsverkiezingen van 7 mei tweede was geworden. Volgens Banzer betekende de alliantie met de MIR ,,de grootste garantie voor economische en financiële stabiliteit''.
De nieuwe vice-president, Ossio, was tijdens de verkieziiigscampagne de vice-presidentskandidaat van Banzer geweest. De kleine Christen-Democratische Partij (PDC) van Ossio had met het oog op de verkiezingen een coalitie gevormd met de ADN.

In de FAZ van 1 maart 1989 was gemeld dat de regerende MNR het in nov. 1983 met de ADN gesloten ''pact voor de democratie'' (pag. 477/3-1988) had opgezegd.
Volgens de presidentskandidaat van de MNR, Gonzalo Sanchez de Lozada Bustaniente, had de ADN zich ,,ondemocratisch'' gedragen omdat zij geen toestemming had willen geven voor een verlenging van de termijn voor inschrijving in het kiesregister, aldus de *FAZ*.

Onder de kop ,,President Bolivia wil geen radicaal beleid'' meldde *NRC/H'blad* (7-8-1989) o.m. het volgende:

Na een inarathon-zitting van 14 uur heeft het Boliviaanse parlement in de nacht van 4/5 augustus Jaime Paz Zainora aangewezen als nieuwe president van het land. Gisteren werd de 50-jarige Paz Zamora geïnstalleerd als opvolger van zijn 81-jarige oom, Victor Paz Estenssoro, die als eerste president in 25 jaar normaal zijn termijn van vier jaar volbracht.
Met de verkiezing van Paz Zamora lijkt er een einde te zijn gekomen aan de impasse die het straatarme Bolivia sinds de presidentsverkiezingen van 7 mei heeft beheerst. Daar geen van de kandidaten de meerderheid van de kiezers achter zich wist te krijgen, inoest het Congres ten slotte beslissen mie de nieuwe president moest worden.
De ironie is dat Paz, die bij de presidentsverkiezingen slechts als derde eindigde, nu aan liet bewind komt dank zij de steun van zijn vroegere aartsvijand. de vroegere dictator Hugo Banzer. In het begin van de jaren zeventig heeft Paz deze heftig bestreden met de Beweging van Revolutionair Links (MIR), waarvan hij in 1971 een van de oprichters was. Hierdoor belandde hij in de gevangenis en werd in 1974 door Banzer het land uitgezet.
De charismatische Paz Zamora omschrijft zichzelf thans als een gematigde sociaal-democraat. Dat was hij enkele jaren geleden nog niet. Tussen 1982 en 1985 maakte hij als vice-president deel uit van een links coalitie-kabinet onder leiding van Hernan Siles Zuazo, dat Bolivia aan de rand van de economische ineenstorting bracht. Functionarissen van de MIR onderstrepen dat de partij echter nu niet de zelfde fouten zal maken als toen.
(...) Paz Zamora stelde zich na zijn beëdiging verzoeningsgezind op en beloofde een president voor alle Bolivianen te zijn. Hij beloofde geen 'traumatische' wijzigingen aan te brengen in het economische beleid.
De Boliviaanse economie maakt thans een periode van ongekende stabiliteit door. De inflatie bedraagt slechts zo'n vijf procent per jaar, terwijl de economie drie procent per jaar groeit. Niettemin blijft het land nog steeds een van de arinste landen van Latijns-Amerika.

Over het beleid van oud-president Victor Paz Estenssoro meldde de Volks*krant* (8-5-1989) o.m. liet volgende:

Paz Estenssoro is de oprichter van de Revolutionaire Nationale Beweging (MNR) en van 1952 tot 1956 was hij voor het eerst president, Dat was hij nog eens van 1960 tot 1964, in melk jaar hij u-erd herkozen. Kort daarop echter werd hij opzij gezet door de militairen. Pas 21 jaar later kwam hij terug. Bolivia bevond zich inmiddels in een ernstige economische crisis, waarbij de inflatie het astronomische percentage van 20.000 per jaar had bereikt.
De linkse regering van Hernan Siles Zuazo (1982-1985) had zich economisch volstrekt in de nesten gel-erkt en Paz Estenssoro, die in de jaren vijfig al een landbouw-hervorming had doorgevoerd die toentertijd niet slechts als progressief maar zelfs als revolutionair werd beschouwd, verlegde de koers 180 graden. Dank zij een neo-liberale economische politiek mist hij vrij snel financiële stabiliteit te bereiken. De inflatie werd de laagste in Latijns Amerika: in 1988 21 procent en in de eerste vier maanden van dit jaar minder dan 2 procent.

De schoktherapie die door Paz Estenssoro werd toegepast en die van Bolivia de beste leerling heeft gemaakt van het Internationale Monetaire Fonds (IMF)is echter gepaard gegaan met een diepe recessie. Het inkomen per hoofd van de bevolking is met 15 procent gedaald en de werkloosheid is in twee jaar gestegen tot een half miljoen mensen. Dat is een kwart van de beroepsbevolking.



Jaime Paz Zamora (l.), de nieuwe president van Bolivia, op 4 augustus 1989 met zijn vice-president, Luis Ossio Sanjines.

Weekblad 58ste jaargang No 3010, pag 44263-44278



Aanvankelijk hebben de zeer impopulaire maatregelen geleid tot een verwijdering tussen bevolking en president. Maar dank zij drie jaar stabiliteit steeg de populariteit van Paz Estenssoro weer en bereikte vorig jaar de ongekende hoogte van 75 procent die zich voor de president uitsprak.

Na zijn beëdiging beloofde Paz Zamora in het parlement de financiële en economische stabiliseringspolitiek van zijn voorganger Paz Estenssoro voort te zetten. Ook op het gebied van de buitenlandse politiek zouden er, zo zei hij, geen wezenlijke veranderingen plaatsvinden.
De nieuwe president kondigde maatregelen aan om die delen van de bevolking die bij de stabilisering en industriële herstructurering grote offers hadden moeten brengen, weer in het economische ontwikkelingsproces van het land op te nemen.
Verder dienden de armste groepen van de bevolking, zoals werklozen, gepensioneerden en mensen in afgelegen delen van het land, volgens hem ondersteuning te krijgen.
De strijd tegen de drugshandel en de corruptie zou één van de belangrijkste doelen van de nieuwe regering zijn.
Paz Zamora beloofde één, vrije, wisselkoers. Verder bleef de Boliviaanse munt inwisselbaar, zou er geen deviezencontrole komen en mochten de Bolivianen, net als in de laatste vier jaar, bankrekeningen in buitenlandse valuta hebben.
De prijzen zouden via de wet van vraag en aanbod tot stand komen en de samenwerking met internationale financiële instanties zou worden versterkt.
Na de door zijn voorganger bereikte financiële stabiliteit moest de economie nu gereactiveerd worden en sterker groeien. Dan kon men ook voor de grote sociale moeilijkheden van het land sneller en gemakkelijker een oplossing vinden.
De grote uitdaging voor zijn regering zou zijn Bolivia weer in het internationale economische proces opgenomen te krijgen. Om dat te bereiken was een modernisering en decentralisering van de staat nodig.
Een groot deel van zijn toespraak wijdde Paz Zamora aan sociale kwesties en de volgens hem betreurenswaardige situatie binnen de Boliviaanse rechtspraak, die in de praktijk van alledag nog steeds een klassejustitie was.
De nieuwe president wees op zijn „diepe religieuze overtuigingen" en sprak over de belangrijke rol van de Rooms-Katholieke Kerk.

Samenstelling regering *van Paz Zamora* (6-8-1989)

Op 6 aug. 1989 werd een nieuwe regering beëdigd, bestaande uit negen leden van de MIR en negen van de ADN. Zij was als volgt samengesteld:

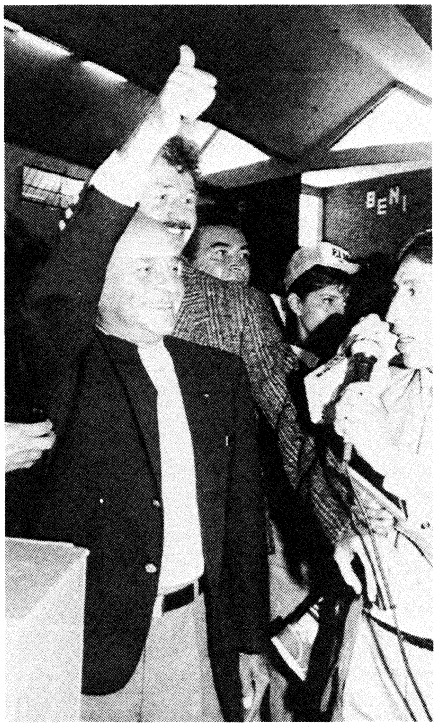
Buitenlandse zaken en godsdienst - Carlos Iturralde (ADN); binnenlandse zaken en justitie - Guillermo Capobianco (MIR); defensie - Hector Ormachea (ADN); financien - David Blanco (ADN); planning en coördinatie - Enrique Garcia (MIR); onderwijs en cultuur - Mariana Baptista Gumucio (MIR);transport en verbindingen - Willy Vargas (ADN); industrie, handel en toerisme - Guido Cespedes (MIR); gezondheid en sociale zekerheid - Mario Paz Zamora (MIR, broer van de president); arbeid - Oscar Zamora (MIR); mijnbouw - Walter Soriano (ADN); landbouw, veeteelt en landbouwerszaken - Mauro Bertero (ADN); energie - Angel Zannier (MIR); stedelijke ontwikkeling en huisvesting - Enrique Prada (ADN); voorlichting - Manfredo Kempff (ADN); minister zonder portefeuille - Guillermo Fortun (ADN); luchtvaart - Luis Gonzalez (MIR); secretaris t.b.v. de president - Gustavo Fernandez (MIR).

Banzer werd, aldus de *FAZ* (7-8-1989), voorzitter van een zojuist gecreëerde politieke raad, die o.m. eventuele conflicten tussen de coalitiepartners moest oplossen.

Presidents- en parlementsverkiezingen (7 mei 1989)

Op 7 mei 1989 konden zo'n 2,1 mln Bolivianen (op een bevolking van 6,7 mln) naar de stembus gaan om een president en een parlement te kiezen
De belangrijkste presidentskandidaten waren Gonzalo Sanchez de Lozada Bustamente van de regerende MNR, Hugo Banzer Suarez van de ADN, Jaime Paz Zamora van de MIR, Antonio Aranibar Quiroga van de marxistische coalitie Verenigd Links (IU), Juan Lechin Oquendo van het Revolutionaire Alternatief van het Volk (ARP) en Carlos Palenque van de partij Het Geweten van het Vaderland (Condepa).
Een andere groepering die aan de verkiezingen deelnam, vormden, aldus *NRC/H'blad* (6-5-1989), de Boliviaanse Falangisten, die werden gesteund door 's lands grootste bierbrouwer Max Fernandez, die tevens zou zijn gelieerd met de drugshandel.

Volgens de *NZZ* (6-5-1989) dongen tien partijen of allianties met negen presidentskandidaten naar de gunst van de Boliviaanse kiezer.



De presidentskandidaat van de Nationalistische Democratische Actie, Hugo Banzer Suarez, na het uitbrengen van zijn stem voor de presidentsverkiezingen van 7 mei 1989.

● Sanchez, een vermogend industrieel, die in de VS was opgegroeid en als bijnaam ,,Goni" had, was op 20 sept. 1988 als minister van planning en coördinatie opgestapt, nadat hij op 5 september officieel presidentskandidaat van de MNR was geworden.

● Gen. b.d. Banzer, die van 21 aug. 1971 - 21 juli 1978 over Bolivia had geheerst, was op 2 juli 1988 gekozen tot presidentskandidaat van de ADN.

● Paz Zamora was onder president Hernan Siles Zuazo (10 okt. 1982 - 6 aug. 1983) vice-president geweest.

● Aranibar, een socioloog, was leider van de MIR-Aranibar, een partij die deel uitmaakte van Verenigd Links, dat begin sept. 1988 door acht partijen was gevormd. IU omvatte verder n m de Moskou-gezinde Communistische Partij van Bolivia (Partido Comunista de Bolivia, PCB), dc Beweging van Revolutionair Links - Bolivia Vrij (hIIR-Bolivia Libre), de Patriottische Alliantie (Alianza Patriotica, AP) en de Socialistische Partij (Partido Socialista-Uno. PS 1).

● Lechin, een veteraan in de politiek, was voormalig leider van de vakcentrale COB (Central Obrera Boliviana).

● Palenque was volgend de FAZ (6-5-1989) een ,,demagogische radio- en TV-journalist" uit La Paz, die enige maanden voor de verkiezingen Het Geweten van het Vaderland had opgericht. Hij was populair bij de in de hoofdstad levende mensen van Indiaanse afkomst en bij mestiezen.

Die populariteit had hij volgens de FAZ (9-5-1989) te danken aan zijn radio-uitzendingen, waarin luisteraars hun leed en wensen konden uiten.

Op 28 mei maakte het Nationale Kiescollege bekend dat Sanchez bij de presidentsverkiezingen 363.113 stemmen (23,07 procent) had gekregen, Banzer 357.298 stemmen (22,70 procent) en Paz Zamora 309.033 stemmen (19,64 procent).

De uitslag van de parlementsverkiezingen luidde als volgt:

	Huis van Afgev.	Senaat
MNR	40	9
ADN	38	8
MIR	33	8
Condepa	9	2
IU	10	
Totaal	130	27

(MNR: centruili-rechtse ,,historische" Movimiento Nacionalista Revolucioriario, ADN: rechtse Accion Democratica Nacionalista; MIR - sociaal-democratische Movimiento de la Izquierda Revolucionaria-nueva mayoria (nieuwe meerderheid); Condepa: populistische Consciencia de Patria; IU: marxistische Izquierda Unida)

Tijdens de verkiezingscampagne hadden zich geen grote controverses voorgedaan en het sternmen zelf was vreedzaam verlopen. De belangrijkste kandidaten waren het wat betreft een aantal kwesties met elkaar eens. Zo waren zij tegen buitenlandse politieke richtlijnen en vóór een diplomatiek initiatief ter verkrijging van het recht op een weg naar zee. Verder steunden zij het economische versoberingsbeleid van de regering van Paz Estenssoro en beloofden zij te strijden tegen de drugshandel en te zoeken naar plaatsvervangende we kgelegenheid en gewassen voor de verbouwers van coca.

Op 31 mei diende de MNR bij het Hooggerechtshof in La Paz een verzoek in om de verkiezingsuitslag ongeldig te verklaren omdat het Nationale Kiescollege ,,onwettig, in strijd met de grondwet en frauduleui" zou hebben gehandeld Volgens de regeringspartij was er sprake geweest van grove onregelmatigheden bij het toezicht op het tellen van de stemmen in de departementen Beni en Potosi.

Verder beschuldigde de MNR het kiescollege ervan samen te spannen met de ADN en de MIR door akkoord te zijn gegaan met een ,,tendentieuze herziening van de telling van de stemmen". Ook leverde zij kritiek op ,,on ettige" methodes die gebruikt zouden zijn om stembussen van deze twee gebieden over te brengen naar de hoofdstad, La Paz.

Het Kiescollege, dat de hoogste instantie was voor het nemen van beslissingen op het gebied van verkiezingen, noemde het verzoek van de MNR ,,ongepast" omdat de partij door haar verzoek eiste dat het Hooggerechtshof zijn jurisdictie overschreed. Bovendien riskeerde de MNR volgens het college een conflict tussen twee instanties.

De ADN en de MIR stelden zich achter het standpunt van het college en beschuldigden de MNR ervan aan de macht te willen blijven.

Samenstelling kabinet van *Paz* Estenssoro na wijzigingen (20-9-1988)

Op 10 aug. 1988 trad minister van financiën Juan Luis Cariaga Osorio af omdat hij in dienst trad van de Interamerikaanse Ontwikkelingsbank. Zijn portefeuille werd overgenomen door Ramiro Cabezas.

Op 20 september boden alle 17 ministers in het kabinet van president Victor Paz Estenssoro hun ontslag aan teneinde hun kandidaatstelling mogelijk te maken voor de op 7 mei 1989 te houden presidents- en Parlementsverkiezingen.

De president aanvaardde het ontslag, maar benoemde onmiddellijk daarna 13 ministers opnieuw in hun funtie.
Het kabinet zag er nu als volgt uit:
Buitenlandse zaken en godsdienst - Guillermo Bedregal Gutierrez; binnenlandse zaken en justitie - Juan Carlos Duran Saucedo; defensie - Alfonso Walter Revollo Thenier; financiën - Ramiro Cabezas; planning en coördinatie - Fernando Romero*; onderwijs en cultuur - Enrique Ipiria Melgar; transport en verbindingen - Andres Petricevich Raznatovic; industrie. handel en toerisme - Luis Palenque*; gezondheid en sociale zekerheid - Joaquin Arce*; arbeid - Alfonco Pena Rueda*; mijnbouw - Jaime Villalobos; landbouw, veeteelt en landbouwerszaken - Guillermo Justiniano Pastor; energie Fernando Illanes; stedelijke ontwikkeling en huisvesting - Juan Franklin Anaya Vasquez; voorlichting - Herman Antelo Laughlin; integratie - Fernando Caceres; luchtvaart - gen. Jaime Cevada Hurtado; secretaris t.b.v. de president - Walter Zuleta Roncal.

* nieuw

Planning en coördinatie was voor de kabinetswijziging in handen ge\\-eest van Gonzalo Sanchez de Lozada Bustamente; industrie, handel en toerisme in handen van Fernando Moscoso Salmon. Op gezondheid en sociale zekerheid had Carlos Perez Guzman gezeten en op arbeid Alfredo Franco Guanchalla.



Gonzalo Sanchez de Lozada Bustamente, de presidentskandidaat van de Nationalistische Revolutionaire Beweging, brengt op 7 mei 1989 zijn stem uit voor de presidentsverkiezingen

BEGROTING 1990
met Rijksschuld : 1.457,2 milj.

BELGIË

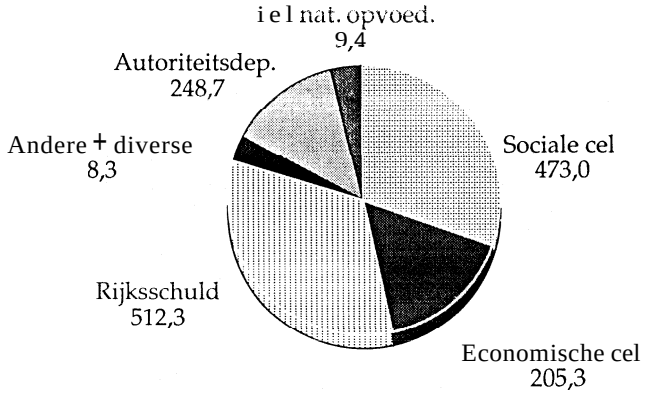
BEGROTING 1990. FISCALE HERVORMING

Bij de begroting voor 1990, waarover de regering op *27* juli een akkoord bereikte (pag. 504/1), diende de regering ter bepaling van het begrotingstekort voor een bedrag van 80 miljard frank besparingen of nieuwe inkomsten te zoeken.

Zonder rentelasten zou de begroting een overschot vertonen van 107 miljard.
De omvang van de te nemen maatregelen op een ten gevolge van de Staatshe vorming fel geslonken massa, noodzaakt tot een solidaire en evenwichtige inspanning van alle geledingen van de maatschappij.
Naast de onontbeerlijke herschikkingen i.v.m. de rente op de Rijksschuld, werd gestreefd naar een gelijkmatige deelname aan de sanering van staatsfinanciën over de drie grote sectoren van de economie: gezinnen, bedrijven en overheid.
Volgende macro-economische hypothesen worden aangehouden:

	1990
a. BNP - volume	+ 2,9pct.
- deflator	+ 3,1pct.
- nominaal	+ 6,0pet.
b. Consumptieprijzen	+ 3,0pct.
c. Dollarkoers	40 fr.
d. Rente Schatkistcertificaat op 3 maanden	8,50 pct.

De maatregelen ten belope van 80 miljard zien er als volgt uit:
1) Een beter beheer van de staatsschuld moet 30 miljard opleveren. 20 miljard door een nieuwe schuldherschikking en 10 miljard door nieuwe technieken van schuldfinanciering.
2) De besparingen door de departementen zijn eveneens geraamd op 30 miljard. Sociale zaken levert 8 miljard in, tewerkstelling en arbeid *3.2* miljard, openbare werken *3,2* miljard en landsverdediging 1,2 miljard. Dat zijn de departementen die het meest inleveren.
3) Van de bedrijven wordt een inspanning gevraagd van 10 miljard, vooral door een groot aantal aftrekposten inzake de vennootschapsbelasting af te schaffen. Maar de regering doet een stap ten gunste van de bedrijven. Het tarief van de vennootschapsbelasting wordt iets verminderd.
4) De burgers zullen zowat 9 miljard



moeten opbrengen. De doorberekening van de indexering van de belastingschalen wordt uitgesteld, wat overeenstemt met een krediet aan de overheid van 6 miljard. Voor het overige wordt de accijns verhoogd op brandstoffen, tabak en alcohol, waarvan de regering *3* miljard verwacht.

Verklaring van premier Martens

Tijdens een persconferentie op *27* juli zei premier Martens in een toelichting op de begroting voor 1990 o.a.:

Alle economische indicatoren zijn bemoedigend: er is een sterke economische groei, bijzonder gestimuleerd door de voortdurende groei van de ondernemingsinvesteringen, die gedurende de eerste vier maanden van 1989 ongeveer 20% boven het reeds hoge peil van 1988 uitsteken; onze betalingsbalans met het buitenland vertoont nog steeds een ruim overschot; ons inflatiecijfer is één van de laagste in Europa; de werkloosheid daalt reeds geruime tijd gevoelig, tegen een ritme van ongeveer 40.000 eenheden per jaar.
Het vrijwaren van deze gunstige resultaten vergt van de Regering een bijzondere aandacht; maar de absolute prioriteit betreft de overheidsfinanciën. Sta mij toe eraan te herinneren dat België ook op dat punt een spectaculaire vooruitgang heeft geboekt. Van alle Westerse landen realiseerde België de sterkste daling van de overheidsuitgaven exclusief rentelasten, en dit in de periode van 1983 tot 1988. Deze inspanning was niet tevergeefs: tijdens die periode werd het verschil tussen het begrotingstekort en het tekort dat moet worden bereikt om het sneeuwbaleffect te doorbreken, teruggebracht van 9.2% van het B.N.P. tot 2,9%. Volgens de ramingen waarover wij thans beschikken, zou dit verschil voor 1990 bij een ongewijzigd beleid ongeveer 1% bedragen.
Specialisten van internationale instellingen bevestigen dat een strikte toepassing van de dubbele norm uit het regeeralikoord het sneeuwbaleffect van de rentelasten in de nabije toekomst zal doorbreken. In dit perspectief bevelen zij overigens de Gewesten en de Gemeenschappen aan een budgettaire discipline aan de dag te leggen die vergelijkbaar is met de dubbele norm van de Regering.
Ik wil herinneren aan de inhoud van de dubbele norm uit het Regeerakkoord (zie pag. 309/1 e.v. - 1988)

- de stijging van het geheel der uitgaven exclusief rentelasten mag niet hoger liggen dan het inflatiepercentage;
- het nominaal tekort mag in geen enkel jaar hoger uitvallen dan het jaar te voren.

In de huidige omstandigheden is de tweede norm echter strikter: als gevolg van de forse stijging van de uitgaven voor rentelasten: de omvangrijke schuldherschikking van dit jaar loopt af in 1990 en ondertussen morden we geconfronteerd met een zeer hoog rentepeil. Dat de rentelasten op één jaar tijd aldus met 90 miljard toenemen toont voldoende aan hoe de ontsporing uit het verleden de begrotingsproblemen van vandaag verklaart. De belangrijke inspanningen die samenhangen met de beslissingen van dit begrotingsconclaaf, vinden daarin hun verantwoording: enkel door deze aanpak kunnen mij vermijden dat de komende generaties met ondraaglijke lasten opgezadeld morden.
De begrotingswerkzaamheden tonen aan dal er in heel de Regering een grote beslistheid bestaat om ook wat het begrotingsbeleid betreft het Regeeraltkoord na te leven.
Ik zou er uitdrukkelijk willen op wijzen dat de genomen beslissingen twee prioriteiten respecteren die mij nauw aan het hart liggen.
Enerzijds werd de koopkracht van de zmaksten niet aangetast; integendeel, een reeks minimauitkeringen worden bovenop de indexering met 2% verhoogd. Anderzijds is de inspanning van de ondernemingen zeker niet van die aard dat hun competitiviteitspositie erdoor wordt aangetast. Deze inspanning is er immers voornamelijk op gericht de invloed van een aantal fiscale tegemoetkomingen te beperken, hetzij wanneer deze tegemoetkomingen aanleiding geven tot oneigenlijk gebruik, hetzij omdat ze niet meer noodzakelijk zijn in de huidige gunstige conjuncturele situatie waarover ik reeds heb gesproken. Het tarief van de vennootschapsbelasting wordt zelfs verlaagd.
Volgens berekeningen van diverse instellingen

De begroting zag er als volgt uit:

	Vóór maatregelen	Na maatregelen	Verschil
1. Ontvangsten	1.083,5	1.110.6	+ 27,1
- fiscale	(1.024,8)	(1.043,8)	(+19,0)
- niet-fiscale	(58,7)	(66,8)	(+8,1)
2. Uitgaven	1.501,6	1.457,2	- 44,4
3. Saldo (2-1)	-418,1	-346.6	+ 71,5
4. Schatkistverrichtingen	10,3	- 1,8	+ 8,5
5. Tekort (3+4)	-428,4	-348,4	+ 80,0
6. Norm	-348,4	-348,4	
Te nemen maatregelen (6-5)	80,0		+ 80,0

KEESING HISTORISCH ARCHIEF 17 AUGUSTUS 1989

kan het sneeuwbaleffect vanaf 1990 doorbroken worden, dank zij de maatregelen waartoe werd besloten en op voorwaarde dat de economische activiteit even gunstig evolueert als verwacht.
Dit realiseren is een prioritair doel van deze coalitie, ook al is iedereen zich ervan bewust dat het geen eindpunt is. Ook voor de komende jaren zullen wij immers de dubbele norm moeten blijven respecteren, om aldus het relatief gewicht van onze overheidsschuld te verminderen.

Fiscale hervorming

Op 13 febr. 1987 diende de Koninklijke commissie tot harmonisering en vereenvoudiging van de fiscaliteit haar rapport in bij de minister van financiën.
De commissie stelde voor:

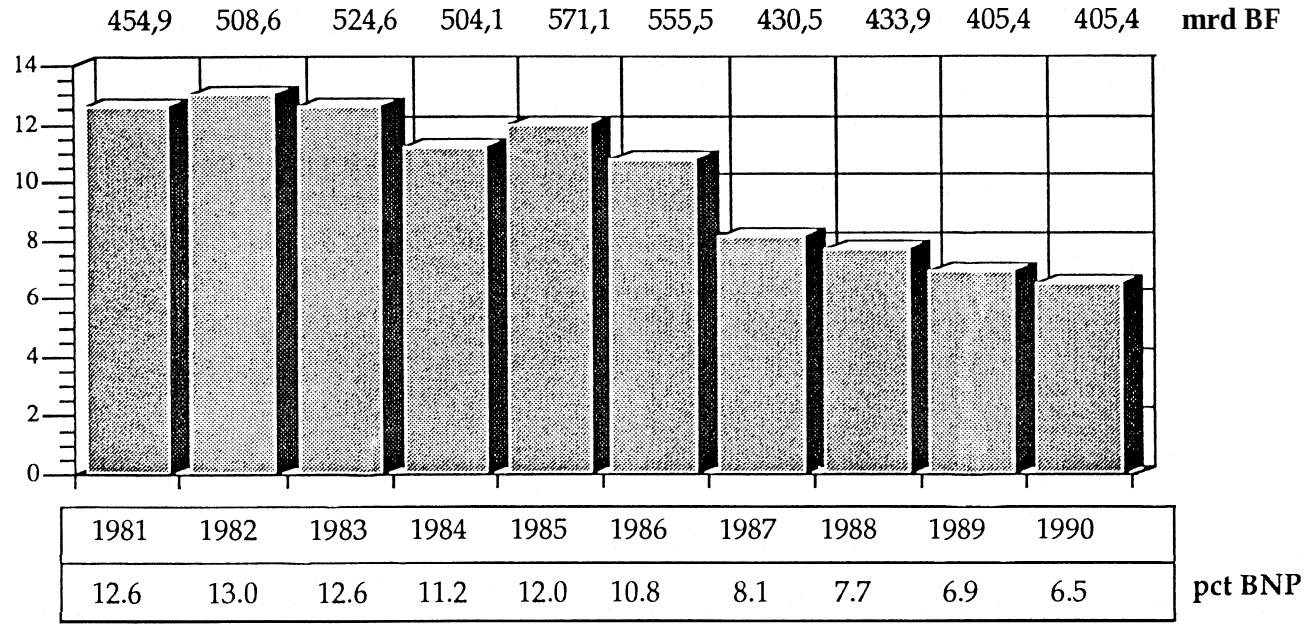
- het aantal belastingtarieven van **14** terug te brengen tot 4;
- de inkomens van man en vrouw volledig afzonderlijk te belasten, ook voor inkomen uit vermogen. Voor de gezinnen met een inkomen geldt een splitsing van 70% voor de man en 30% voor de vrouw;
- nooit meer dan 50% belasting te heffen op het totale inkomen van een individu, wat niet belet dat de belasting op de schijf boven 1,5 miljoen fr. inkomen tegen 60% wordt belast;
- het belastingvrije minimum te verhogen tot 150.000 fr. voor alleenstaanden en 225.000 voor gezinnen. eventueel verhoogd voor kinderen ten laste;
- voor de vervangingsinkomens hetzelfde fiscaal statuut te hanteren als voor de bedrijfsinkomsten:
- de inkomens te globaliseren, ongeacht hun oorsprong;
- de aftrekmogelijkheden te beperken en een forfaitaire beleggingsaftrek in te voeren van 50.000 fr per belastingplichtige en berekend op het netto-belastbaar inkomen;
- slechts één aanslagvoet te hanteren voor de vennootschapsbelasting, gekoppeld aan een verfijning van het stelsel van het belastingkrediet, dat moet voorkomen dat eenzelfde inkomen twee maal wordt belast;
- de verhoging van bepaalde accijnzen, zoals op alcohol, tabak en brandstof, en de afschaffing van alle andere accijnzen;
- een herstructurering van de BTK-tarieven.

Volgens de commissie zou de hervorming van de personenbelasting de Schatkist 62 miljard kosten. Rekening houdend met de reeds eerder besliste graduele verlaging van de belastingen (zie pag. 471/1 e.v. 1985), zouden de fiscale minderontvangsten in 1990 slechts 30 miljard bedragen. Dat bedrag wordt gecompenseerd door de meerontvangsten uit de hervorming van de vennootschapsbelasting (+ 7 miljard) en van de indirecte belastingen en accijnzen (+ 35 miljard).

Begrotingsuitgaven in **miljoenen** frank

	1989 aangepast	1990 na begrotingsberaad
Rijksschuld	440.896,6	512.363,3
Dotaties	5.436,4	5.545,2
Eerste Minister	7.582,5	8.253,0
Justitie	23.454,8	24.935,1
Binnenlandse Zaken	13.912,0	14.418,7
Buitenlandse Zaken	10.187,5	10.685,1
Ontwikkelingssamenwerking	16.265,7	16.754,1
Landsverdediging	98.744,8	98.988,0
Rijkswacht	19.790,2	20.287,7
Financiën	47.108,4	48.879,5
Pensioenen	199.252,4	210.788,1
Middenstand	7.186,3	6.927,9
Tewerkstelling en arbeid	46.429,7	38.865,5
Sociale Voorzorg	176.972,4	169.242,8
Volksgezondheid	44.695,3	47.187,9
Landbouw	11.315,8	10.630,6
Econom.Zaken	42.749,8	37.549,8
Verkeerswezen	74.499,2	75.544,4
P.T.T.	12.509,1	12.582,9
Openbare werken	82.455,9	69.163,5
Nationale opvoeding, Nederlandse sector	313,9	323,2
Nationale opvoeding, Franse sector	2.601,0	1.247,3
Nationale opvoeding, gemeenschappelijke sector	3.406,5	3.502,0
Gemeenschappelijke Culturele Zaken	3.976,3	4.374,9
Gemeenschappen en Gewesten	4.055,2	
Nationale opvoeding, Duitstalige Gemeenschap	18,8	
Onderwijs, Duitstalige Gemeenschap		1.759,7
Dotatie Duitstalige Geineenschap		926,0
Dotatie Brussel	536,5	500,0
Bicommunautair	2.117,7	2.321,2
Interdepartementale provisies	643,7	2.395,0
Wegenfonds	12.599,0	5,840,0
Investeringsprogramma	-500,0	-
Sint Catharina	-3.350,0	-
Fonds Maron	-7.598,0	-8.384,0
Diversen	-4.379,0	-
Vorige jaren, onderwijs	10.644,9	5.292,1
Vorige jaren, andere	3.067,7	-
Lasten van het verleden	-	-2.500,0
TOTAAL:	1.409.599,0	1.457.209,9
TOTAAL EXCLUSIEF RIJKSSCHULD:	968.702,4	944.846,6

Netto te financieren saldo schatkist in % van het B.N.P.



Omdat de regering de voorstellen van de Koninklijke commissie niet integraal volgde, namen de leden van de commissie op 10 sept. 1987 collectief ontslag. Zij vonden dat het evenwicht van hun voorstel verstoord werd in de plannen van de regering. zodat zij de voortzetting van hun opdracht als niet langer gerechtvaardigd beschouwden. De commissarissen waren Thomas Delahaye, Robert Maldague, Frans Vanistendael en Eric van Weddingen. De opdracht van de commissie strekte normaal tot 20 jan. 1988.

Uiteindelijk bereikte de regering op 17 juli 1988 een globaal akkoord over de hervorming van de belastingen. De krachtlijnen van deze hervorming zijn reeds vervat in het regeerakkoord (zie pag. 309/2 e.v. 1988). De belastinghervorming wordt in één keer uitgevoerd vanaf 1989 (aanslagjaar 1990), waardoor de personenbelasting met 10% vermindert. De burgers worden deze vermindering reeds gewaar in 1989.

Om de sanering van de overheidsfinanciën niet te conîpromitteren, wordt de belastingverlaging volledig gecompenseerd door de vermindering van een aantal aftrekposten, de verhoging van bepaalde accijnzen en een betere inning van de belastingen, waarmee een verhoogde strijd tegen de fiscale fraude wordt bedoeld.

Waar man en vrouw beiden werken, worden de inkomens volledig afzonderlijk belast. In de gezinnen waar één van de echtgenoten werkt, wordt een huwelijksquotiënt ingevoerd. Daarbij wordt een gedeelte van het inkomen aan de niet-werkende partner toegekend. Het belastingvrij minimum stijgt tot 130.000 fr voor elk van de echtgenoten en tot 165.000 voor alleenstaanden. De belastingvermindering voor kinderen ten laste wordt opgetrokken en de belastingtarieven aangepast, waarbij het hoogste marginaal tarief beperkt wordt tot 55%.

De belastingvermindering komt neer op een minderontvangst van 89 miljard gespreid over vier jaar. Deze wordt gecompenseerd door hogere accijnzen (35,5 miljard), betere belastinginning (7 miljard) en beperking van aftrekposten (46,5 miljard, waarvan 23 miljard ten koste van de bedrijven). Niettegenstaande dit dekkingsplan, vermindert de personenbelasting nog gemiddeld met 10%, beklemtoonde de regering.

De beslissing van de regering om, voor de begroting-1990, de indexering van de belastingschalen uit te stellen, stuitte op algemene kritiek. Daarnaast was er de gebruikelijke kritiek van de oppositie, waarbij de PVV met gedetailleerde alternatieve begrotingscijfers kwam. Voor de PVV is de begroting voor 1990 een breuk met het herstelbeleid, waarbij België opnieuw evolueert naar een ontsporing van de overheidsuitgaven.

NEDERLAND

BESTRIJDINGSPLAN VERZURING

Op 20 juli heeft minister Nijpels (milieubeheer) mede namens zijn collega's van verkeer en waterstaat en van landbouw en visserij het Bestrijdingsplan verzuring aan de Tweede Kamer toegezonden.

De nagestreefde reductie-percentages in de diverse Europese landen zijn:
(in procenten t.o.v. 1980)

	SO2		NOx		VOS	
	1995	2000	1995	2000	1995	2000
Nederland	62	> 77	22	> 51	30	60
W-Duitsland	69		31	30'	33	
België	32		3	30'		
Frankrijk	30		*	20		30
Ver.Koninkr		35				
Zweden	68	70 à 80	25	30	35	

' = conform Verklaring van Sofia (30% reductie in 1988)
* = restemissie op niveau van 1987 of lager t.g.v. NOx-Protocol

Uit dit document bleek. dat de kosten van de extra maatregelen om de verzuring te bestrijden in 1994 oplopen tot f 1.5 mrd. Te zamen met het bestaande beleid gaat het anti-verzuringsbeleid in 1994 ca. f2 mrd kosten en in 2000 ruim f2,5 mrd.

De extra kosten van f 1,5 miljard in 1994 worden volgens het principe ,,de vervuiler betaalt'' als volgt verdeeld:
rechtstreeks door de vervuilers f 1,2 miljard
door middel van gerichte heffingen f 130 miljoen
door middel van algemene heffingen f 175 miljoen
uit algemene middelen f 10 miljoen

Door deze manier van bekostigen is de noodzaak om een verzuringsfonds op te richten komen te vervallen.

Het Bestrijdingsplan Verzuring is een uitwerking van de Tussentijdse Evaluatie Verzuringsbeleid (december 1987) en het Nationaal Milieubeleids Plan (mei 1989).

In het jaar 2000 is een reductie met 50 tot 80% van de verzurende stoffen nodig om de meest ernstige schade bij bossen op rijkerc gronden te voorkomen.

In het jaar 2010 zullen deze emissies met 80 tot 90% gedaald moeten zijn om ook de meest ernstige effecten bij bossen op arme zandgronden te kunnen voorkomen.

Doelstellingen van het verzuringsbeleid:

reductieperc. van/in	1994	2000	2010
ammoniak (NH3)	30%	706	80 a 90%
stikstofoxide (NOx)	20%	50%	80 a 90%
zwaveldioxide (SO2)	60%	80%	80 a 90%
vluchtige org. stoffen	30%	60%	80%

Door de verzuring op deze manier te bestrijden, kan worden bereikt dat het culturele erfgoed met normaal onderhoud kan worden behouden, dat de risico's voor de gezondheid verwaarloosbaar zijn, dat duurzame vormen van landbouw mogelijk zijn en dat het grondwater geschikt is om drinkwater van te bereiden.

Ten aanzien van de bescherming van cultuurgoederen stelt het Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur momenteel een actieplan op.

De uiteindelijke doelstelling is het voorkomen van alle nadelige effecten van verzuring in Nederland èn in Europa. Deze doelstelling vereist dermate ingrijpende maatregelen dat zij pas in de loop van de volgende eeuw kan worden benaderd.

Maatregelen

De maatregelen die worden getroffen zijn gericht op beperking van de emissies van ammoniak, stikstofoxiden, zwaveldioxide en vluchtige organische stoffen, die tezamen de zure regen veroorzaken.

Ammoniak **(NH3)**
Het leeuwedeel van de ammoniak emissies (94%) komt voor rekening van de landbouw.
De maatregelen hebben vooral betrekking op veevoer, stallen, mestopslag en uitrijden van mest. In het ,,Plan van aanpak: beperking ammoniak-emissies van de landbouw'', dat tegelijk met het Bestrijdingsplan Verzuring naar de Tweede Kamer is gezonden, wordt uitgebreid op de maatregelen ingegaan.
In aanvulling op het landelijke beleid geven de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening en bet Nationaal Milieubeleidsplan een aanzet tot een geïntegreerd gebiedsgericht milieubeleid. Hiervoor zijn een aantal gebieden aangewezen, waar de ammoniak-problematiek extra aandacht zal krijgen. Dit zijn Oost- en Midden-Brabant, Noord-Limburg en de Gelderse Vallei.

Stikstofoxiden (NOx)
De uitstoot van stikstofoxiden wordt veroorzaakt door industrie, centrales, huishoudens en verkeer.
Het bestrijdingsplan Verzuring noemt onder andere de volgende maatregelen:
* energiebesparing in bedrijven en woningen;
* scherpere voorschriften voor isolatie in woningen;
* stimuleren van duurzame energie-bronnen (zon, wind etc);
* scherpere eisen aan de uitstoot bij kolencentrales (leidend tot max. 40.000 ton NOx per jaar en zo mogelijk minder);
* scherpere eisen aan verbrandingsemissies bij de industrie (1992 circa 50% reductie, 1994 circa 70% reductie);
* wettelijke eisen voor CV-ketels in huishoudens in 1991;
* stimulering katalysator auto en schone vrachtwagen;
* strenge uitlaatgas-eisen voor dieselauto's in EG-verband;
* terugdringen van vervuiling door vrachtauto's;
* jaarlijkse milieukeuring voor auto's;
* mobiliteitbeperking van verkeer. Mogelijke maatregelen op dit gebied (deels na advisering door een werkgroep):
- verhoging van brandstofprijs;
- rekening rijden;
- afschaffen reiskostenforfait;
- stimulering collectief bedrijfsvervoer;
- stimulering openbaar vervoer en fiets;
- kilometerreductieplan;
- stimulering samenwerking vervoersregio's;
- stimuleren van goederenvervoer, rail en vaarwegen.

Zwaveldioxide(SO2)
* energiebesparing;
* scherpere eisen aan de uitstoot van centrales

(leidend tot rnar. 30.000 tori en zo mogelijk nog minder);
* scherpere eisen aan de uitstoot van raffinade rijen (max. 36000 ton in 2000),
* zwavelgehalte in olie moet omlaag.

Vluchtige Organische Stoffen (VOS):
* Project Koolwaterstoffen 2000 voor de industrie (50 a 60% reductie in 2000);
* invoering lratalysatorauto's, beperken van de automobiliteit;
* voorkoming van verdamping van benzine bij auto's en benzinetankstations;
* de uitworp van VOS door bestrijdingsmiddelen zal teruggedrongen worden van 10.000 ton in 1980 naar 2500 ton in 2000.

Internationaal anti-verzuringsbeleid

Met dit Bestrijdingspian voert Nederland, samen met Zweden, het strengste anti-verzuringsbeleid binnen Europa. Nederland kan zich daarom inzetten voor een effectief beleid binnen de EG. De verzuring in Nederland is voor 41% afkomstig van Nederlandse bronnen. 21% van de verzuring is afkomstig uit Duitsland, 12% uit België, 11% uit het Verenigd Koninkrijk en Ierland, en 9% uit Frankrijk.

Om verzuring in Nederland te voorkomen, zullen dus in heel Europa aanzienlijke emissiereducties nodig zijn. Nederland zal daarom aandringen op internationale afspraken in de EG en de ECE (een regionale organisatie van de VN) op het gebied van o.a.:
* de eisen ten aanzien van de grote stookinstallaties;
* de richtlijn ten aanzien van gasolie;
* de eisen ten aanzien van de uitlaatgassen van auto's;
* het ozon-beleid;
* terugdringen van emissies van vluchtige organische stoffen.

Niet alleen binnen de EG, maar ook bij het afsluiten van Memoranda of Understanding (MoU's) zal de bestrijding van verzuring voor Nederland een belangrijke plaats innemen. Nederland heeft nu 9 van deze bilaterale samenwerkingsovereenkomsten gesloten.
Bij de uitvoering van het MoU met Hongarije (december 1988) staat de stikstofbestrijding centraal.

Ook het MoU met Polen heeft grotendeels betrekking op de luchtverontreiniging. Zo zal minister Nijpels in september een Nederlands meetsysteem in Polen installeren, waardoor de allereerste rechtstreekse aansluiting van een Oosteuropees land op het meetnetsysteem van Nederland tot stand zal komen.

STRENGERE REGELS VOOR SLOPEN ASBEST

Er komen strengere voorschriften voor het slopen van asbest. Doel van de voorschriften is werknemers die sloopwerkzaamheden verrichten een betere bescherming te bieden tegen het kankerverwekkende asbeststof dat daarbij vrijkomt.

Dit blijkt uit een voorstel van staatssecretaris De Graaf van Sociale Zaken en Werkgelegenheid om het Asbestbesluit Arbeidsomstandighedenwet te wijzigen. Het wijzigingsvoorstel is op 19 juli in de Staatscourant gepubliceerd om belanghebbenden de gelegenheid te geven daarop te reageren.

In het Asbestbesluit Arbeidsomstandighedenwet dat eind 1988 van kracht is geworden, zijn algemene voorschriften ter beperking van de risico's van het werken met asbest opgenomen die ook voor sloopwerkraamheden gelden. Zo moet onder meer het vrijkomen van asbeststof in de lucht worden voorkomen.
Wanneer dit niet mogelijk is, dient het stof zo dicht mogelijk bij de bron te worden verwijderd.

Wanneer de concentratie van asbeststof in de lucht een bepaalde waarde overstijgt (het zogenoemde actieniveau) is de werkgever verplicht extra maatregelen te nemen, zoals het regelmatig verrichten van metingen naar de asbestconcentratie op de werkplek, het treffen van arbeidshygiënische maatregelen en het bieden van gelegenheid aan werknemers om regelmatig medisch te worden onderzocht.
De gezondheidsrisico's bij het slopen van asbest zijn groot, omdat hierbij in de regel zeer hoge concentraties asbestvezel vrijkomen. Daarom wil staatssecretaris De Graaf, naast deze algemene voorschriften, een aantal maatregelen in het bijzonder gericht op sloopwerkzaamheden in het Asbestbesluit Arbeidsomstandigheden opnemen.

Zo is in het wijzigingsvoorstel de verplichting opgenomen om sloopwerkzaamheden vooraf schriftelijk te melden aan de Arbeidsinspectie. Voor de aanvang van de werkzaamheden moet een uitgebreid schriftelijk werkplan worden opgesteld met doeltreffende maatregelen voor de bescherming van de betrokken werknemers.

Ruimten waarin asbest wordt gesloopt moeten worden afgeschermd om verspreiding van asbeststof zoveel mogelijk te voorkomen en dienen na afloop van de werkzaamheden schoon te worden opgeleverd.
Staatssecretaris De Graaf wil bedrijven in de toekomst bovendien verplichten sloopwerkzaamheden te laten uitvoeren onder toezicht en in aanwezigheid van een deskundige.

Omdat er op dit gebied nog onvoldoende deskundigheid bestaat, zijn inmiddels initiatieven genomen om een opleiding voor het slopen van asbest op te zetten. Bedrijven krijgen tot zes maanden na het van kracht worden van het wijzigingsbesluit de tijd om aan deze verplichting te voldoen.
Naar verwachting zullen tegen die tijd ongeveer 200 mensen de speciale opleiding volgen.

AFRIKA

ETHIOPIË

ONTWIKKELINGEN SINDS SEPTEMBER 1987

Nadat de nationale Shengo (parlement) op 18 september 1987 een bestuurlijke herindeling van Ethiopië had goedgekeurd, waarbij o.m. vijf ,,autonome regionen'' met inbegrip van Eritrea waren ingesteld (pag. 716/1 - '87), bleek al spoedig dat die bijzondere status voor Eritrea de voornaamste verzetsbeweging in dit gebied, het Eritrese Volksbevrijdingsfront (EPLF), geen enkele aanleiding bood de al ruim 25 jaar durende burgeroorlog te staken.

Voortdurende guerilla. Aanvallen op voedseltransporten en ontvoering buitenlanders

In tegendeel, vanaf september 1987 was er sprake van een opleving van de militaire activiteiten van l-iet EPLF alsook van het Volksbevrijdingsfront van Tigre (TPLF).
Daarbij werden aanvallen uitgevoerd op konvooien met hulpgoederen, omdat daarbij volgens het EPLF ook militaire uitrusting werd vervoerd.

Op 23 oktober 1987 vielen EPLF-strijders op 45 km ten zuiden van Asmara een konvooi van 23 vrachtwagens aan dat met 450 ton voedsel op weg was naar de stad Adigrat (Tigre). De vrachtwagens, die onder de vlag van de Verenigde Naties (VN) reden, waren door de Amerikaanse regering gekocht. Zestien wagens vervoerden hulpgoederen geleverd door de Britse organisatie Band Aid, zeven leveranties van de Amerikaanse organisatie Catholic Relief Services. Alle wagens met hun lading werden in brand gestoken. De vernietigde vrachtauto's vertegenwoordigden ca. 40% van het VN-wagenpark in de noordelijke provincies; de lading was voldoende om ca. 40.000 mensen gedurende één maand te voeden.

Op 28 oktober zei de speciale VN-vertegenwoordiger in Ethiopië, Michael Priestley, dat ongeveer de helft van het graan Iron morden gered. Hij verwierp de oproep van het EPLF aan de hulporganisaties de verzetsbeweging vooraf op de hoogte te stellen van toekomstige voedseltransporten, de tijdschema's en de transportroutes, waarbij erop werd gewezen dat het om operaties ,,in oorlogstijd'' ging.
Het EPFL stelde zich daarna nog verantwoordelijk voor de volgende aanvallen op konvooien: 1) de vernietiging van 32 voertuigen op 12 november 1987 in Eritrea op 120 kin ten zuiden van Asmara, waarbij 85 Ethiopische militairen van het gewapende escorte zouden zijn gedood; 2) de vernietiging van 14 vrachtwagens op de hoofdweg van Massawa naar Asmara medio december; en 3) de vernietiging van 17 vrachtwagens op dezelfde weg op 15 januari 1988, waarvan acht auto's levensmiddelen vervoerden.

Volgens een bericht uit Westerse bron zou het EPLF in de periode september 1987 - maart 1988 in totaal meer dan 90 voedseltrucks hebben vernietigd.
Maar het EPLF slaagde er ook in de militaire patstelling rond zijn basis Nafka (in het noorden van Eritrea) te doorbreken. Bij gevechten op 8 en 9

december 1987 wisten EPLF-strijders de ,,frontlijn" daar omstreeks 25 km terug te dringen. Daarbij zouden ruim 800 militairen van het Ethiopische regeringsleger zijn gedood en meer dan 300 gevangen genomen.

Sinds het EPLF-offensief van januari - maart 1984 (pag. 494/1 - '84) had hot EPLF naar eigen zeggen op 7 juli 1985 de stad Barentu in het zuidwesten van Eritrea op het Ethiopische leger veroverd. Maar op 25 augustus 1985 wist dit Barentu te heroveren en op 27 augustus 1985 viel ook de stad Tessenei, die op 15 januari 1984 door het EPLF was bezet, weer in handen van de regeringstroepen. Eind september 1983 heroverden deze ook de kuststrook langs de Rode Zee, die in maart 1984 in handen van het EPLF was gevallen, met inbegrip van de haven van Mersa Teklai. Maar de regeringstroepen slaagden er niet in de stad Nafka te heroveren, die al sinds 1987 het doelwit van opeenvolgende regeringsoffensieven was geweest. Nafka werd maandenlang door de Ethiopische luchtmacht gebombardeerd, waardoor de stad in een puinhoop werd veranderd (*Financial Times* 13-12-'85).

De belemmeringen voor de voedselkonvooien over de weg, ook door Ethiopische regeringstroepen, droegen er mede toe bij dat de hoeveelheid voedselhulp die de met honger bedreigde bevolking in Tigre bereikte afnam: van 12.000 ton in december 1987 tot 6.000 ton in januari 1988 en 2.500 ton in februari 1988 (*Le* Monde 24-3-'88).

Op 18 februari 1988 werden door het TPLF zes Westeuropese artsen en verpleegkundigen ontvoerd in Idaga Hamus nabij Adigrat, een door het TPLF omsingelde garnizoensstad van het Ethiopische leger. Op 22 februari werden de zes ongedeerd weer vrijgelaten.

Eerder, op 24 oktober 1987, was een Franse verpleegster in de Soedanese hoofdstad vrijgelaten die op 2 oktober 1987 in het stadje Rama (Tigre) door het TPLF was ontvoerd.

Muiterij onder regeringstroepen aan noordelijk front? Berichten over zuivering

In februari 1988 werd door de voornaamste verzetsbeweging in Eritrea, het Eritrese Volksbevrijdingsfront (EPLF), bericht dat er eind januari onder officieren van de 2de divisie van het Ethiopische leger in Eritrea tegen de oorlog in dit gebied was geprotesteerd. Er was een muiterij uitgebroken die naar andere legeronderdelen was overgeslagen. Die werd na drie weken onderdrukt.

Generaal Tariku Yahene, de commandant van het noordelijk front, zou zijn geëxecuteerd, nadat hij in het openbaar tegenover zijn troepen had verklaard dat de oorlog in Eritrea zinloos was en dat veeleer een politieke dan een militaire oplossing nodig was. Zes andere hoge officieren zouden zijn geschorst of gevangen gezet, o.w. generaal Leguesse Jimma, lid van het Centrale Comité van de regeringspartij WPE en opperbevelhebber in Eritrea. Ook een ander CC-lid, Shewa Rega Bihonge, zou een niet nader aangeduide straf hebben ontvangen.

Eritrese functionaris in ballingschap

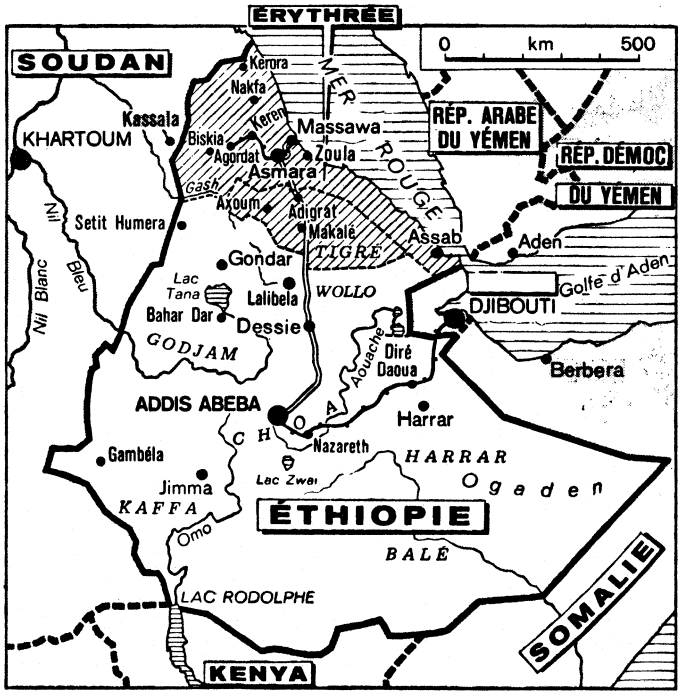
Emanuel Amde-Mikhail, vice-voorzitter van de Staatsraad en het enige Eritrese lid van het politieke bureau van de Ethiopische Arbeiderspartij (WPE), vertrok in maart 1988 van Cuba (na een verblijf van drie maanden) naar de Verenigde Staten, waar hij met vrouw en kinderen in vrijwillige ballingschap woont (*Le* Monde 19-5-'88).

Offensieven EPLF *en* TPLF in Eritrea en Tigre. Gevolgen voor voedseldistributie

In maart 1988 boekten de verzetsbewegingen EPLF en TPLF in Eritrea en Tigre aanzienlijke militaire successen in hun strijd tegen de Ethiopische regeringstroepen.
Op 7 maart 1988 meldde het TPLF in de Soedanese hoofdstad Khartoem dat zijn strijders op 2 maart de stad Senkata hadden veroverd en op 4 maart de steden Wukro, Debub en Abi Adi. De twee eerstgenoemde steden waren na zware gevechten, waarbij 2.500 regeringsmilitairen zouden zijn gedood, in handen van het TPLF gevallen; de beide andere waren bezet, nadat de regeringstroepen zich hadden teruggetrokken. De vier steden lagen aan of in de buurt van de hoofdweg tussen Mekele (de hoofdstad van Tigre) en Asmara (de hoofdstad van Eritrea). Wukro en Abi Adi waren geïsoleerde garnizoenssteden in door het TPLF beheerste gebied en dienden als centra voor de voedseldistributie onder ca. 400.000 mensen in Tigre.
De afgevaardigden van het Internationale Rode Kruis (ICRC) in Ethiopië, Jean-Jacques Fresard, deelde op 7 maart mee dat de Ethiopische regering vier dagen eerder de hulporganisaties had verboden nog langer in de betrokken steden te opereren. ,,Ons werk is vrijwel verlamd. De konvooien komen nergens door en de voorraden zijn op", aldus Fresard

Op 11 maart deed de Europese commissaris voor ontwikkelingssamenwerking, Lorenzo Natali, een dringend beroep op de strijdende partijen in Ethiopië om de wegen vrij te maken voor voedseltransporten. ,,Als niet op de kortst inogelijke termijn de vrachtwagens met voedsel doorgelaten morden, zijn miljoenen mensen als het ware tot de dood veroordeeld", aldus Natali. Hij deelde nog mee dat de Europese Commissie had besloten opnieuw een bedrag van 42 mln Ecu (97,02 mln) voor spoedhulp aan Ethiopië, waarmee de totale EG-hulp sinds november 1981 op 117 mln Ecu kwam.

Op 21 maart maakte het EPLF in Parijs bekend dat zijn strijders op 19 maart de strategische stad Afabet hadden veroverd (100 km ten noorden van Asmara). Zij waren op 17 maart hun opmars begonnen vanuit hun bastion Nafka (40 km noordelijker). Bij de strijd waren volgens het EPLF 18.000 Ethiopische militairen van drie ,,uitgeschakelde" divisies gedood of gevangen genomen, terwijl 50 tanks en ruim 60 stuks artillerie waren buitgemaakt. Voorts waren drie Sowjet-officieren gevangen genomen. Dit laatste werd op 22 maart in Moskou bevestigd door de woordvoerder van het Sowjet-ministerie van buitenlandse zaken, Gennadi Gerasimow. Hij voegde daaraan toe dat nog een vierde Sowjet-expert werd vermist. Deze zou volgens een bericht in *NRC/H'blad* (25-3-'88) zijn gedood.
In een gesprek met de BBC-radio op



(*Le* Monde 8-4-1988)

w

21 maart meldde de Britse historicus Basil Davidson vanuit een EPLF-basis in Eritrea dat het EPLF ,,een hele grote over inning'' had behaald, waarbij naar zijn schatting een derde van de Ethiopische troepen in Eritrea was ,,vernietigd''.
Op 26 maart zou Tessenei, het voornaamste regeringsgarnizoen in West-Eritrea, nabij de grens met Soedan in handen van het EPLF zijn gevallen (*Le* Monde 1-4-'88)

Op 31 maart verklaarde president Mengistu in een bijeenkomst van het Centrale Comité van de Arbeiderspartij van Ethiopië (WPE) dat de rebellen in het noorden nu ,,serieus de soevereiniteit (van het land) bedreigden'' en dat de regeringstroepen verwikkeld waren in ,,verwoede gevechten'' met de rebellen, waarbij velen waren gedood. De strijd kon niet alleen een zaak van de strijdkrachten zijn, aldus Mengistu. Hij riep alle Ethiopiërs op ,,eensgezind op te staan om aan deze nieuwe uitdaging het hoofd te bieden'': „Van nu af aan, alles voor het oorlogsfront.''
Eveneens op 31 maart meldde TPFL vertegenwoordiger Haile Kiros vanuit Londen dat het TPLF op 25, 26 en 27 maart de steden Aksum, Adua en Ende Selassie had ingenomen. ,,Na vijf dagen van zware gevechten zijn we erin geslaagd om de helft van de tien ingeschakelde legerbrigades terug te slaan. We zaten toen in een situatie dat u-e wel moesten overgaan tot de tegenaanval'', aldus Kiros.
Vervolgens berichtte de radiozender van het EPLF dat de stad Agordat (125 km ten westen van Asmara) op 2 april was veroverd. De regeringstroepen, die Agordat tien jaar hadden bezet, zouden zijn gevlucht.

Op 5 april deelde een TPLF-woordvoerder in Londen mee dat de Ethiopische regeringstroepen uit de strategische stad Adigrat in Tigre waren verdreven en dat het TPLF nu de hele provincie Tigre onder controle had met uitzondering van de hoofdstad Mekele en twee garnizoensplaatsen in het uiterste zuiden, Maychew en Ambalage.

Vertrek hulporganisaties uit Tigre en Eritrea gelast. Problemen bij voedseldistributie

Op 6 april 1988 gelastte de Ethiopische regering alle buitenlandse hulporganisaties, met uitzondering van UNICEF, hun operaties in Tigre en Eritrea te staken en al hun medewerkers onmiddellijk te laten vertrekken om hun veiligheid te waarborgen.
Woordvoerders van de hulp- en rehabiliteitscommissie (RRC) van de Ethiopische regering lieten weten dat het gedwongen vertrek ,,tijdelijk'' was en slechts zou duren totdat ,,het gebied gezuiverd zal zijn van bandieten (d.w.z. guerillastrijders) en de orde hersteld zal zijn''. Daarmee werd gedoeld op een aanstaand tegen-offensief van de regeringstroepen tegen de verzetsbewegingen.
De maatregel trof vooral de ICRC, voor wie de helft van de buitenlandse hulpverlener., in het betrokken gebied werkzaam was - zowel in de door de regering gecontroleerde sector als in de door de verzetsbewegingen beheerste sector. Voorts was o.a. de Belgische sectie van ,,Artsen zonder Grenzen'' in het gebied actief. Een medewerker van het Rode Kruis in Addis Abeba stelde: ,,Ik denk dat we nu kunnen zeggen dat de voedseldistributie in Eritrea en Tigre vrijwel tot stilstand is gekomen door de militaire situatie.'' Volgens het EPLF was de regering van plan ,,het volk van Eritrea en Tigre uit te hongeren en het tot onderworpenheid te dwingen''.

Op 8 april liet de ICRC de Ethiopische regering weten dat zij niet uit Noord-Ethiopië milde vertrekken. ,,Juist nu de oorlog in alle hevigheid toeneemt is het belangrijk dat er genoeg hulporganisaties aanwezig zijn.'' De ICRC verzocht ,,de Ethiopische regering op haar besluit terug te komen'', omdat er in het betrokken gebied naar schatting ruim drie mln ondervoede mensen leven die zonder hulp onherroepelijk zullen sterven.
Op 12 april verzocht de Europese Commissie de Ethiopische regering schriftelijk ,,toestemming te verlenen aan alle hulporganisaties die hun activiteiten voor eigen risico wensen voort te zetten om dat te doen''.

Eveneens op 12 april verklaarde RRC-leider Berhanu Jembere dat de RRC haar hulpoperaties in het noorden met extra personeel zou voortzetten en daarbij samen zou werken met andere nationale hulporganisaties, waaronder het Ethiopische Rode Kruis en de Ethiopische Orthodoxe Kerk. Dat betekende wel dat er slechts operaties vanuit door de regering gecontroleerde posities konden worden uitgevoerd.
De Ethiopische regering bleef bij haar standpunt dat de buitenlandse hulporganisaties moesten vertrekken. Op 13 april bevestigde de ICRC in Genève dat negen afgevaardigden twee dagen eerder Tigre hadden verlaten en dat vijf andere gedelegeerden die dag uit Eritrea zouden vertrekken. Reeds op 11 april was bericht dat o.a. 15 leden van de Belgische ,,Artsen zonder Grenzen'' in Addis Abeba waren aangekomen.
Op 14 april beschuldigde het officiële Ethiopische persbureau ENA de buitenlandse hulporganisaties ervan ,,se rieuze misdaden'' te hebben gepleegd door onjuiste informatie over de droogte in het noorden te verspreiden. ,,Het Internationale Rode Kruis staat hierbij vooraan. Het heeft direct of indirect steun verleend aan separatistische bandieten''.

Van 14 - 20 april bracht de onder-secretaris-generaal van de VN, Martti Ahtisaari, een bezoek aan Addis Abeba, waar hij besprekingen voerde met RRC-leider Berhanu Jembere, minister van buitenlandse zaken Berhanu Bayeh en president Mengistu Haile Mariam.
Op 21 april werd meegedeeld dat vier VN-medewerkers weer naar Noord-Ethiopië mochten terugkeren om de voedseltransporten in de door de regering beheerste gebieden te coördineren. Dat betrof de voedselluchtbrug naar het belegerde Mekele en het vervoer met vrachtwagens over de weg van Massawa naar Asmara.
In een toespraak tot de natie op 1 mei ging de Ethiopische president Mengistu ook in op de ,,geruchten'' dat de hulpverlening aan de slachtoffers van de droogte zou zijn gestaakt en dat deze zouden verhongeren. Naar zijn zeggen waren er in Ethiopië 47 niet-gouvernementele buitenlandse hulporganisaties actief; zeven daarvan hadden hun zetel in Eritrea en Tigre, maar slechts drie namen aan de dagelijkse distributie van noodhulp deel. Van de 58 buitenlanders daar werkten slechts 31 op dit terrein. samen met 1.893 Ethiopiërs, van wie 372 bij buitenlande hulporganisaties in dienst waren. ,,80% van het werk bij de noodhulp wordt dus door Ethiopische organisaties verricht, en de daarbij betrokken medewerkers zijn voor 99% Ethiopiërs. Het is daarom niet alleen onjuist, maar zelfs misdadig, wanneer getracht wordt de internationale gemeenschap te misleiden met de bewering dat de hulp aan 2 mln van onze landgenoten wordt gestaakt, alleen omdat een paar buitenlanders vanwege de door de terroristen in de regio geschapen gevaarlijke toestand naar andere gebieden werden gebracht'', aldus Mengistu.
Overigens ble en de diverse partijen en instanties uiteenlopende cijfers verstrekken over de aantallen slachtoffers van de hongersnood en de hulpverlening aan de betrokkenen. Volgens sommige deskundigen zouden de overgebleven hulporganisaties slechts in staat zijn te verzekeren dat de yoedselhulp bij ca. 1,3 mln mensen in Eritrea en Tigre terecht kwam - op een totale bevolking van 3,5 mln. Daarnaast zouden de hulporganisaties van EPLF en TPLF toegankelijk zijn voor 400.000 mensen. Maar een woordvoerder van de Eritrea Relief Organisation (ERA) verklaarde in Frankfurt dat deze organisatie tot dusver (begin april) 825.000 hongerende mensen had geholpen.
Over de situatie meldde Derk-Jan Eppink in *NRC/H'blad* (30-4-'88) o.m. het volgende:

,,Het Internationale Comité van het Rode Kruis (ICRC) heeft op het ogenblik 53.000 ton voedsel in Ethiopië liggen dat niet onder de bevolking kan morden verdeeld. Sommige schepen die met hulpgoederen in Assab aankomen en daar tien tot 14 dagen werkeloos moeten blijven liggen wijken noodgedwongen uit naar het buurland Soedan of varen door naar Mozambique, dat eveneens door burgeroorlog en hongersnood mordt geteisterd.
Het Rode Kruis mordt bij de voedseldistributie in Ethiopië het zwaarst getroffen door de oorlog in Eritrea en Tigre omdat het ICRC er absoluut zeker van wil zijn dat de hulpgoederen van dc Westerse donoren ook werkelijk op de juiste plaats komen. Het eist daarom instemming van allr partijen in het conflict

voordat een voedseltransport wordt uitgevoerd. Maar van algemene instemming is geen sprake in de huidige burgeroorlog. (...)

„Wij hebben op acht plaatsen de voedseldistributiecentra aan 730.000 mensen moeten sluiten. Die mensen hebben nu niets", zegt ICRC-woordvoerder Catherine Peduzzi in Genève. De Ethiopische luchtmacht heeft deze week een verlaten distributiecentrum van het Rode Kruis gebombardeerd om te voorkomen dat de rebellen het voedsel in handen krijgen. Het Rode Kruis kwam de laatste maanden al geregeld met de Ethiopisrhe regering in aanvaring. Het regeringsleger nam vracht agens in beslag voor militaire konvooien en het Hercules-transportvliegtuig van het ICRC, dat voedsel overvloog van Assab naar de Eritrese hoofdstad Asmara, moest een tijd aan de grond blijven omdat het regeringsleger alle kerosine nodig had voor zijn eigen militair transport.

Maar Peduzzi zegt dat het ICRC zich ondanks de dreigende hongerdood van duizenden onschuldige burgers strikt wil houden aan het niandaat van neutraliteit. „Wij voelen ons verantwoordelijk voor de donoren die het geld hebben gegeven. Het ICRC geeft niet het gewoon voedsel weg aan regering of rebellen met het risico dat liet verdwijnt in de legerkampen. Wij willen zicht houden op de distributie en de keus is eenvoudig: wij verdelen of er wordt niets verdeeld".
Niet alle hulporganisaties volgen deze strikt neutrale koers van het Rode Kruis. De Stichting Oecomenische Hulp Kerken en Vluchtelingen in Utrecht probeert met veel kunst- en vliegwerk toch nog bij de hongerigen te komen. „Want die mensen mogen niet de dupe worden van de oorlog in Eritrea en Tigre", zegt de functionaris Jack Willemse die de „Afrika NÙ-actie in december 1987 coördineerde. Volgens hem is het onvermijdelijk dat er risico's worden genomen. Willemse reisde deze week naar de Soedanese hoofdstad Khartoem om te spreken over voedseltransport via Soedan en met medewerking van de Eritrese verzetsbeweging „Het Eritrese Volksbevrijdingsfront" (EPLF). Zijn hulporganisatie heeft pas 9.000 ton voedselhulp naar Tigre vervoerd via de kanalen van de verzetsorganisaties in de twee provincies. Willemse: „Wij werken samen met het feitelijke gezag ter plaatse en het maakt ons in principe niet uit of dat nu de regering of het verzet is. Het gaat erom dat de hongerigen te eten krijgen". (...)
Willenise's organisatie wordt door de samenwerking niet het EPLF ook veel minder getroffen door de transportmoeilijkheden in de haven van Assab omdat zij vaak op de plaatselijke markt in Soedan voedsel opkoopt en dat naar de Soedanees-Ethiopische grens brengt waar de vcrzctsorganisatie het transport overneemt. De Soedanese regering laat dit voedselvervoer oogluikend toe omdat zij wil voorkomen dat honderdduizenden hongerende Ethiopiërs naar Soedan vluchten.

Maar Willemse werkt ook samen met Ethiopische zusterorganisaties die zorgen voor de voedseldistributie in de gebieden waar het regeringsleger het voor het zeggen heeft, voornamelijk de grote steden in Eritrea en Tigre. Daarbij kan volgens hem geen garantie worden gegeven dat alles bij de hongerigen terechtkomt. ..Onze Ethiopische zusterorganisaties proberen natuurlijk het voedsel naar de hongerigen te brengen, maar het is bijna niet te vermijden dat de 100.000 overgebrachte militairen ook uit die hulpruif gaan eten. Ook dat is een risico dat we moeten nemen, hoe onplezierig het ook klinkt".

Coördinatie EPLF - TPLF

Van 20-24 april 1988 hielden vertegenwoordigers van de politieke bureaus van EPLF en TPLF een gezamenlijke bijeenkomst. Op 25 april werd een gemeenschappelijk communiqué uitgegeven waarin beide verzetsbewegingen verklaarden te hebben besloten een einde te maken aan de „ideologische geschillen". Zij beklemtoonden ..de noodzaak om hun actie tegen de Ethiopische vijand te coördineren teneinde de gemeenschappelijke doelstellingen te bereiken, t w de bevrijding van Eritrea en Tigre".

Conflict Ethiopië met ICRC

Op 8 mei 1988 verbrak het Ethiopische Rode Kruis de relaties met de ICRC in Genève, omdat de ICRK weigerde zijn hulpvoorraden en uitrusting (voertuigen) in Eritrea en Tigre aan het Ethiopische Rode Kruis over te dragen. ICRC-afgevaardigde Jean-Jacques Fresard zei de stap te betreuren. De ICRC hield vast aan haar principe dat geen hulp kon worden verdeeld zonder toezicht van de ICRC op de distributie Gevreesd werd dat zonder die controle de hulp bij het Ethiopische leger terecht zou komen.

De voorzitter van het Ethiopische Rode Kruis, Dawit Zewdie, zei echter enkele dagen later tegen journalisten in Addis Abeba dat zijn organisatie „zowel nationaal alsook internationaal" een partner van de ICRC bleef, aldus de FAZ (13-5).

Op 18 mei verklaarde de Nederlandse hulpcoördinator Jack Willemse dat in de haven van Assab nog steeds schepen met 40.000 ton voedsel lagen die zeer langzaam werden gelost. De Ethiopische regering bleef naar zijn zeggen voorrang geven aan militaire transporten.
Op 18 en 19 mei beschuldigden officiële Ethiopische instanties de ICRC ervan voedsel „te laten verrotten", o.m. in de havenstad Massawa. De ICRC bevestigde dat nog ca. 40.000 ton voedsel in het noorden van Ethiopië lag opgeslagen, waarvan 8.300 ton in Massawa. Volgens woordvoerder Vincent Bernard milde de ICRC dit voedsel onder de bevolking uitdelen voordat het verrot, „maar de Ethiopische regering staat dat in de weg".

Op 21 mei gaf de Ethiopische regering de ICRC nog 15 dagen de tijd om de voorraden aan Ethiopische hulporganisaties over te dragen.

Er volgde een periode van overleg, waarin de president van de ICRC, Cornelio Sommaruga, een bezoek aan Addis Abeba bracht (24-29 mei) alsook de secretaris-generaal van de VN, Perez de Cuellar.

Het geschil van de ICRC met Ethiopië spitste zich toen toe op de eis van de ICRC dat tenminste drie waarnemers van deze organisatie in Eritrea en Tigre aanwezig moesten zijn om op de voedseldistributie toe te zien. Ethiopië bleef dit weigeren. Wel stemde het, aldus Perez de Cuellar op 29 mei, in met een grotere rol van de VN bij de hulpverlening in het noorden: VN-personeel zou buiten Mekele en Asmara mogen opereren en het VN-team zou mogen worden uitgebreid (Financial Times 1-6-'88). Bovendien verzekerde de Ethiopische regering de EG op 28 mei dat het opnieuw functionarissen naar het noorden mocht sturen.
Op 7 juni deelde de ICRC in een te Genève gepubliceerd communiqué mee dat zij gedwongen was haar hulp aan de slachtoffers in Eritrea en Tigre te staken. Zij had de donorlanden voorgesteld de voorraden levensmiddelen (36.000 ton) en 208 voertuigen aan andere hulporganisaties over te dragen
Op 10 juni maakten de Liga van Rode Kruis Verenigingen en de Rode Halve Maan in Genève bekend dat het Ethiopische Rode Kruis onder toezicht van de Liga het werk van de ICRC zou voortzetten met instemming van de Ethiopische regering.

Massamoord in Sheeb?

Op 12 mei zou volgens een bekendmaking van het EPLF d d 17 mei in het dorp Sheeb (Eritrea) een massamoord hebben plaatsgevonden. Regeringstroepen zouden het dorp met tanks hebben omsingeld. Zij riepen volgens een ooggetuige (*NYT/Volks*krant 31-8-'88) „de mensen op niet weg te lopen, maar naar een bijeenkomst te komen. Maar toen denderden de tanks over de mensen heen en degenen die weg liepen werden neergeschoten met machinegeweren. (...) Ze (de regeringsmilitairen) doodden vervolgens de dieren, brandden de huizen plat en sloegen aan het plunderen." Het EPLF meldde dat ongeveer 400 mensen in Sheeb werden gedood, van wie 80 door tanks werden overreden.

Afkondiging noodtoestand voor Tigre en Eritrea. Tegenoffensief regeringstroepen

Op 15 mei 1988 kondigde de Ethiopische staatsraad voor de regionen Tigre en Eritrea de noodtoestand af. In een proclamatie werden de rechten van de veiligheidstroepen en van de militaire tribunalen vastgelegd alsook de bestuursstructuur onder de noodtoestand.

Speciale administrateurs, die door de president werden benoemd en die zowel aan hem als aan de staatsraad verantwoording verschuldigd waren, werden gemachtigd toezicht te houden op de nieuwe bestuursregels. Voorts werd in elke regio een militaire raad en een veiligheidsraad gevormd, die voor de rust en veiligheid moesten zorgen en voorstellen voor een oplossing van de problemen moesten indienen. Daarbij werd de mogelijkheid geopperd de noodtoestand ook tot andere regionen uit te breiden.

Bovendien werden in de proclamatie twee stroken land van 10 km breed tot verboden zones verklaard: 1) langs de grens van Eritrea met Soedan; en 2) langs de ~ O d Zeekust in de buurt van Assab. Bewoners van deze dunbevolkte zones moesten die binnen 15 dagen na de afkondiging van de proclamatie verlaten. (Alleen de havenstad Massawa viel buiten het verboden gebied.)

Op 17 mei stelde de Ethiopische regering een verplichte heffing in: Alle Ethiopiërs moesten vanaf eind juni een twaalfde deel van hun maandsalaris afdragen. Speciale voorzieningen werden getroffen voor de boeren, die tijdens de oogst moesten betalen, en voor de ondernemingen, die overeenkomstig hun omzet werden belast.

Op 23 mei werd bericht dat de regeringstroepen vanuit Keren (bijna halverwege tussen Agordat en Afabet in Eritrea) hun tegenoffensief waren begonnen. Nog op 11 mei had het EPLF voor de tweede maal in enkele dagen een aanval op Keren uitgevoerd, aldus *Le* Monde (19-5-'88).
Voordat het tegenoffensief, kort na medio mei werd gelanceerd, waren de regeringstroepen met eenheden uit de Ogaden (vrijgekomen door het troepenscheidingsakkoord met Somalia van 3 april 1988, zie pag. 463/1 e.v.)versterkt tot ongeveer 160.000 man (120.000 in Eritrea en 40.000 in Tigre). De strijdmacht van het EPLF werd toen geraamd op 30.000 man, die van het TPLF op 20.000 man.
Op 24 mei claimde het EPLF het tegenoffensief te hebben afgeslagen; ruim 5.000 Ethiopische militairen zouden zijn gedood en omstreeks 300 gevangen genomen.
Op 1 juni meldde Andrew Buckoke vanuit Addis Abeba in The Times dat de regeringstroepen zouden zijn teruggedreven in Asmara en Keren, met volgens het EPLF 9.000 man aan verliezen.
Intussen zou het TPLF in Tigre van de strijd in Eritrea gebruik hebben gemaakt om nieuwe aanvallen op regeringsposities te ondernemen. Het TPLF claimde in de week van 22 mei de steden Ambalage, Maychew en Korem te hebben veroverd. Korem, een belangrijk voedseldistributiecentrum, ligt in de provincie Wollo.

Op 13 juni maakte het officiële Ethiopische persbureau ENA bekend dat het Ethiopische leger aan het eind van de voorgaande week drie ,,bandietenbrigades'' van het TPLF uit Korem had verdreven. Dezelfde dag meldde de Ethiopische regering dat het leger ,,de steden Maychew, Ambalage en Alamata en hun omgeving heeft gezuiverd".
Op 16 juni bevestigde een TPLF-vertegenwoordiger in Londen dat het TPLF zich op 10 juni had teruggetrokken uit de steden Maychew, Ambalage en Korem, en wel nadat de verzetsstrijders hun doel hadden bereikt, nl. contact leggen met de bevolking en de vijand verzwakken. Volgens de woordvoerder zouden meer dan 13.000 regeringsmilitairen zijn uitgeschakeld.
Op 26 juni maakte ENA melding van de intocht van de regeringstroepen in de steden Wukro en Abi Adi (Tigre) die in maart 1988 in handen van het TPLF waren gevallen. Een bevestiging van dit bericht door het TPLF bleef uit.

Wel berichtte deze verzetsbeweging op 28 juni dat bij Ethiopische luchtaanvallen op de stad Hauzien (550 km ten noorden van Addis Abeba) op 22 juni meer dan 600 burgers zouden zijn omgekomen.
Begin juli zouden regeringstroepen de steden Adigrat, Aksum, Adwa, Biset en Inticho op het TPLF hebben heroverd, aldus Addis Abeba. Volgens sommige berichten zouden de verzetsstrijders zich in de loop van juni hebben teruggetrokken in hun bolwerken in de bergen.
Toch maakte het TPLF op 13 augustus in Londen melding van zware gevechten bij Enda Selassie (in het westen van Tigre), waarbij meer dan 2.000 mensen zouden zijn gedood of gewond. Bij andere gevechten in de eerste week van augustus zouden 4.180 regeringsmilitairen zijn gesneuveld of verwond, terwijl 1.120 gevangen zouden zijn genomen.

Eerder, op 21 juli, bevestigde een woordvoerder van het EPLF dat zijn strijders bij gevechten in Eritrea tussen 11 en 19 juli 2.000 militairen van het Ethiopische leger zouden hebben gedood.

Mengistu in Moskou

Tijdens een bezoek van de Ethiopische president Mengistu Haile Mariam, aan Moskou sprak Sowjet-leider Gorbatsjow op 26 juli 1988 tijdens een receptie ter ere van Mengistu over de noodzaak ,,politieke regelingen'' in de Hoorn van Afrika te vinden. Hij pleitte in het bijzonder voor ,,een rechtvaardige oplossing'' van de strijd in Eritrea. Eerder was zowel door het EPLF als door de Sowjet-regering melding gemaakt van ,,directecontacten'' over de vrijlating van drie door het EPLF gevangen genomen Sowjet-officieren.
Volgens *Le* Monde (29-7-'88)bedroeg de militaire schuld van Ethiopië aan de Sowjet-Unie meer dan $3 mrd en de civiele schuld ruim $2 mrd.

Hongersnood bedwongen?

Volgens de New York Times (*Volkskrant* 6-8-'88) hadden de Ethiopische regering en buitenlandse hulpinstanties in Ethiopië laten weten dat er geen vrees meer bestond voor een ernstige hongersnood, zoals die welke in 1984/85 honderdduizenden levens eiste. De internationale hulp had de gevolgen van de droogte verzacht. De ongewoon zware regenval die het land sinds juni had overspoeld zou er volgens de FAO toe bijdragen dat er binnen enkele maanden een oogst kon worden binnengehaald die 75% à 85% van de Ethiopische behoefte zou dekken, zo schreef de FAZ (3-9).
Volgens de NYT bereikte de voedselhulp toen meer dan een miljoen mensen in Eritrea en Tigre, maar bestond er onzekerheid over de situatie van 750.000 mensen in Tigre die zich buiten bereik van de voedseldistributie in en bij de oorlogszones bevonden.
Westerse hulpverleners erkenden dat de voedseldistributie niet onder hun gedwongen vertrek had geleden. De hulpverlening was zeker voor een deel door Ethiopiërs overgenomen. Dat gold ook voor de hulp van het Internationale Rode Kruis, aldus het NYT-bericht.

Vrijlating Italiaanse gijzelaars

Op 11 augustus 1988 werden twee Italiaanse technici vrijgelaten die op 16 november 1987 door guerillastrijders van de Revolutionaire Partij van het Ethiopische Volk (EPRP) bij het Sanameer waren ontvoerd. Zij werkten aan ontwikkelingsprojecten in Tana Beles om landbouwproduktie mogelijk te maken voor ca. 80.000 personen die uit Tigre en Eritrea afkomstig waren. De EPRP beschuldigde Italië ervan door middel van het Tana Beles-project de ,,deportaties van Mengistu'' te bevorderen.
Negen maanden nadat met de uitvoering van het project was begonnen, had de EPRP al op 27 december 1986 twee andere Italiaanse technici ontvoerd. Deze waren op 6 februari 1987 in de Soedanese hoofdstad Khartoem vrijgelaten.
Een vijfde. op 27 juli 1988 ontvoerde Italiaanse technicus, kwam eind 1988 vrij.
In ruil voor de vrijlating van de technici organiseerde het Italiaanse ministerie van buitenlandse zaken op 28 april 1989 in Bagnaia (70 km ten noorden van Rome) een symposium waarop de EPRP zijn opvattingen kon verdedigen, zo meldde *l'Unita*, het officiële orgaan van de Italiaanse Communistische Partij (*NRC/H'blad* 1-5-'89).

EPLF-leider in West-Europa

De secretaris-generaal van het EPLF, Issayas Afeworki, verbleef eind oktober/begin november 1988 in de Britse hoofdstad Londen, waar hij o.a. functionarissen van het ministerie van buitenlandse zaken op de hoogte stelde van de gewijzigde militaire positie in Ethiopië. Op 9 november arriveerde Afeworki vanuit Londen in Parijs, waar hij o.m. van gedachten wisselde met leden van de Nationale Vergadering.
Volgens The Times (4-11-'88)en *Le* Monde (23-11-'88) leverde Afeworki kritiek op de hulp van Westerse landen aan Ethiopië. Naar zijn zeggen had de ontwikkelingshulp van de EG (160 mln tot 1991) het regime-Mengistu geholpen bij zijn politiek van collectieve ,,dorpsvorming''. Italië leidde Ethiopische piloten op en hielp bij de aanleg van militaire vliegvelden. Bovendien had het Ethiopië onlangs een lening van $800 mln verstrekt, waarvan $200 mln bestemd was voor wapenaankopen, aldus Afeworki.

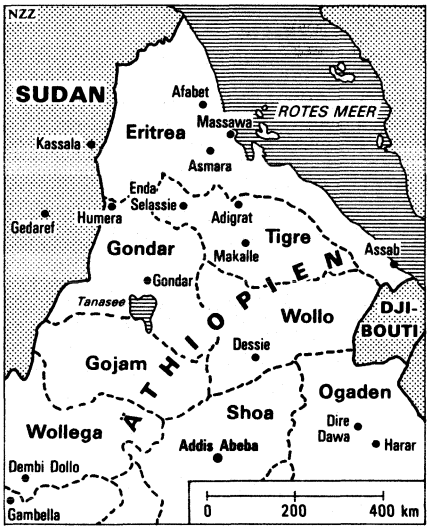
Nieuw hervestigingsprogramma?

Op 26 november 1988 meldde Radio Addis Abeba dat de Ethiopische regering had besloten in 1989 nog eens 600.000 gezinnen met ca. 2,7 mln personen over te brengen naar de vruchtbaarste gebieden (Reuter 27-11-'88). Volgens premier Fikre Selassie Wogderess (pag. 715/3-'87) zou door de vestiging van agrarische collectieve bedrijven in die gebieden een verhoging van de landbouwproduktie worden bereikt. Zo kon ook zinvoller gebruik worden gemaakt van moderne technologie, aldus de premier. Eind 1989 zou het aantal verplaatste personen in het

kader van het hervestigingsprogramma 14,9 mln bedragen. Sinds begin 1986 was dit programma praktisch opgeschort (zie pag. 719/1-'87).
Volgens *Le* Monde (2-12-'88) vond de aangekondigde overplaatsing van 600.000 gezinnen echter plaats in het kader van het programma ,,dorpsvorming", op grond waarvan sinds drie jaar meer dan 12 mln Ethiopiërs waren ,,gehergroepeerd" (zie pag. 719/1 e.v. -'87).

Nieuwe offensieven EPLF en TPLF. Mekele in handen van TPLF

Op 21 januri 1989 maakte de zender van het EPLF melding van een nieuw offensief waarbij het EPLF in twee dagen durende gevechten ten noorden van de weg Asmara-Binda ca. 2.300 militairen van de Ethiopische strijdkrachten zou hebben gedood en omstreeks 1.200 militairen gevangen genomen. De regeringstroepen zouden de zwaarste verliezen op 19 januari hebben geleden. Bij de gevechten zouden 8 tanks zijn buitgemaakt en 21 vernietigd.
Nadat het TPLF eind december 1988 een operatie van drie divisies van het Ethiopische leger had verijdeld om de weg van Asmara naar Enda Selassie te heropenen en het er bovendien in was geslaagd het eind 1988 veroverde Aksum tegen een Ethiopische tegenaanval te verdedigen, voerden sterke eenheden van het TPLF, voor het eerst in samen erking met het EPLF, medio februari 1989 een aanval op Enda Selassie uit.
Na zware gevechten van 16 uur wisten TPLF en EPLF 11 brigades van het Ethiopische leger op 19 februari uit Enda Selassie te verdrijven en op de vlucht te jagen. Daarop ontruimde het Ethiopische leger de garnizoenen van Adigrat (19 februari) en Mekele (27 februari), de hoofdstad van Tigre Ook het laatste steunpunt van het Ethiopische leger in Noord-Ethiopië bij de grens met Soedan, Humera, werd ontruimd en op 21 februari door het TPLF bezet.
Volgens een TPLF-vertegenwoordiger in Londen werden bij de slag om Enda Selassie 3.000 Ethiopische militairen gedood en 9.612 gevangen genomen. Bij de evacuatie van Mekele zouden 15.000 regeringsmilitairen in zuidelijke richting naar de proviiicies Wollo zijn teruggetrokken (DPA 28-2;The Times 2-3).
Terwijl de ontruiming van Mekele op 1 maart door diplomaten in Addis Abeba werd bevestigd, kondigde president Mengistu op 5 maart een nieuwe mobilisatiecampagne aan. Orders voor ,,de beslissende strijd" zouden spoedig volgen.
Le Monde meldde op 8 maart dat strijders van het EPLF in samenwerking met collega's van het Afar Bevrijdingsfront (ALF)erin waren geslaagd negen militaire vliegtuigen en 120 vrachtauto's in Dubti nabij de grens met Djibouti (aan de weg van Addis Abeba naar Assab) te vernietigen.



De hoofdstad van Tigre wordt op verschillende manieren gespeld. Naast het in de tekst gebruikte Mekele komen voor Makalle, Makale en Mekelle

Nadat het Ethiopische leger in Tigre meer dan 20.000 man had verloren, verklaarde een Sowjet-diplomaat in Addis Abeba tegenover de New York Times (Volkskrant 28-3) dat het Ethiopische regime zich voor het eerst rekenschap had gegeven van de ontevredenheid van de volksmassa's met zijn politiek.

Reeds begin december 1988 hadden honderden gewonde oorlogsveteranen in Addis Abeba een protestmars gehouden. Daarbij zouden vijf van hen door andere militairen zijn doodgeschoten. Bij de strijd om Enda Selassie zouden burgers op militairen hebben geschoten met wapens die de regering had uitgedeeld om milities te vormen die de burgers tegen de rebellen moesten beschermen.
Begin mei waren er volgens diplomaten opnieuw felle demonstraties in Addis Abeba n.a.v. de gedwongen recrutering van jongens van 14 jaar en jonger voor het noordelijk front.

Geheim bezoek Mengistu aan Moskou?

Eind maart 1989 zou president Mengistu volgens *Le* Monde (8-6) een geheim bezoek aan Moskou hebben gebracht. De FAZ (29-6) meldde dat hij daar was om nieuwe wapenleveranties te vragen. Eerder was Mengistu door Sowjet-diplomaten in Addis Abeba te verstaan gegeven dat Moskou het wapenakkoord van november 1987 (in de orde van $2 mrd) na 1991 niet zou verlengen, aldus de Financial Times (6-6). Sinds 1977 had de Sowjet-Unie voor $6 mrd à $7 mrd aan Ethiopië militaire hulp verleend. Bovendien zond zij militaire adviseurs, van wie er in mei 1989 omstreeks 1.200 in Ethiopië verbleven.
Volgens Westerse persberichten drong Moskou bij Mengistu aan op een vredesinitiatief, waarbij hij de Ethiopisch-Eritrese federatie zou moeten herstellen zoals die tussen 1952 en 1962 bestond.

Geheim overleg Eritrese bewegingen met Ethiopische regering

Van 23 maart - 4 april vond in de Soedanese hoofdstad Khartoem geheim overleg plaats tussen het EPLF en vertegenwoordigers van de Ethiopische regering, zo meldde *AP* (7-4) op grond van een door het Italiaanse persbureau Ansa verspreid communiqué

Dit AP-bericht werd niet door nadere bronnen bevestigd en lijkt op een misverstand te berusten, want volgens andere bronnen (*DPA/NZZ* 11-4 en *Le* Monde 8-5) zouden in de eerste helft van april geheime onderhandelingen hebben plaatsgevonden tussen de Ethiopische regering en vier Eritrese bewegingen, in afwezigheid van het EPLF. René Damien meldde in *Le* Monde dat Shoan Dagnew (kandidaat-lid van het politieke bureau van de Ethiopische Arbeiderspartij WPE) en Ashagre Igletu (verantwoordelijk voor internationale zaken in het Centrale Comité van de WPE) tegen medio april in Khartoem een ontmoeting hadden gehad met vertegenwoordigers van vier Eritrese bewegingen. Daaronder waren het Eritrese Bevrijdingsfront (ELF) - Revolutionair Commando onder leiding van Ah Ahmed Nasser en het ELF - Verenigde Organisatie, geleid door Omar Mohammed al-Burj (de opvolger van de op 3 april 1987 overleden Osman Saleh Sabeh).

Eind december 1988 had een delegatie van vijf vroegere ELF-rebellen, die uit naam van 750.000 islamitische Eritreeërs beweerden te spreken, president Mengistu voorgesteld Eritrea in twee autonome regio's te verdelen: één voor de moslems van het laagland en de andere voor de christenen van het hoogland. Dit voorstel zou op 10 januari 1989 door de staatsraad onder voorzitterschap van Mengistu zijn goedgekeurd. De nationale Shengo zou daarover tijdens zijn zitting in juni een definitieve beslissing moeten nemen, aldus een DPA-bericht van 11 januari.

Op 14 februari zei een vertegenwoordiger van ELF - Verenigde Organisatie (vooral gesteund door conservatieve Arabische staten) in Doha (Qatar) dat besprekingen, met bemiddeling van Soedan, tussen de Ethiopische regering en vier Eritrese groepen hadden geleid tot de afspraak eind maart verdere onderhandelingen te houden in Khartoem, waar dan een „verenigde Eritrese delegatie die alle Eritrese facties vertegenwoordigt" een akkoord zou trachten te bereiken.

De besprekingen van april in Khartoem moesten toekomstige onderhandelingen voorbereiden over de manier waarop een eind aan de oorlog in Eritrea kon worden gemaakt. Alle partijen stemden ermee in deze onderhandelingen zonder voorwaarden vooraf te beginnen, wat inhield dat geen enkele oplossing a priori van de agenda zou worden geweerd. Tot dan toe kon volgens de regering in Addis Abeba niet over het beginsel van de eenheid van Ethiopië worden onderhandeld. (Het EPLF verlangt dat de bevolking van Eritrea zich in een referendum kan uitspreken over de vraag of zij de onafhankelijkheid van Eritrea wil dan wel een federatie met Ethiopië.)

Volgens René Damien aanvaardde de delegatie van Addis Abeba de aanwezigheid van een derde pai-tij. Bij de besprekingen was ook een Soedanese functionaris aanwezig. Maar de Eritrese vertegenwoordigers verlangden dat de derde partij bij de echte onderhandelingen zou bestaan uit vertegenwoordieers van de VN. de OAE. de Arabische Liga en de Islamitische Conferentie Organisatie. Daarentegen wilde de Ethiopische delegatie slechts van een vertegenwoordiging uit de buurlanden weten.

Voorts beklemtoonden de Eritrese vertegenwoordigers dat geen onderhandelingen konden plaatsvinden zonde deelneming van het EPLF, dat door hen op de hoogte zou zijn gesteld van de inleidende contacten en deze zou hebben goedgekeurd.
De delegatie van Addis Abeba zegde toe binnen maximaal twee maanden een antwoord te geven op deze beide punten (derde partij en EPLF-vertegenwoordiging), aldus het bericht in Le Monde.
Vervolgens was er sprake van een bemiddelingspoging van de vroegere Amerikaanse president Jimmy Carter in het Eritrese conflict. Van 19 - 21 april voerde hij een pendelmissie uit tussen Khartoem en Addis Abeba.

Na een ontmoeting met de secretaris-generaal van het EPLF, Issayas Afeworki, in Kha toem sprak Carter in Addis Abeba met president Mengistu, waarop hij onmiddellijk naar Khartoem terugreisde voor een nieuw onderhoud met Afeworki. (Carter had als leider van de particuliere hulporganisatie Global 2000 in augustus 1988 in Ethiopië besprekingen gevoerd over een agrarisch hulpproject.)

Couppoging in Addis Abeba verijdeld. Muiterij in Eritrea neergeslagen

Kort nadat president Mengistu voor een staatsbezoek naar de DDR was vertrokken, vond op 16 mei in Addis Abeba een poging tot staatsgreep plaats.
Over de voorgeschiedenis en het verloop ervan berichtte Richard Harwood (Washington Post) in IHT (26-'i-'89) op grond van een verslag van Amerikaanse inlichtingendiensten het volgende:
De stafchef van de strijdkrachten, generaal Merid Negusie, had in de eerste week van mei een ontmoeting met de commandant van de luchtmacht, generaal Amha Desta, die het met hem eens was dat er iets aan de uitzichtloze situatie moest worden gedaan. Zij betrokken generaal Demissie Bulto, de commandant van het 2de leger in Asmara, in hun samenzwering alsook generaal Tesfaye Wolde Selassie, de chef van het interne veiligheidsapparaat. De samenzweerders spraken af onmiddellijk na Mengistu's vertrek bijeen te komen in het ministerie van defensie.

De verzamelde generaals kwamen toen overeen dat de coup zou worden uitgevoerd onder leiding van generaal Fanta Belay, een voormalig luchtmachtcommandant die steun bij alle krijgsmachtonderdelen genoot.
Maar generaal Tesfaye Wolde Selassie verliet de bijeenkomst onder een of ander voorwendsel en stelde de minister van defensie, generaal Haile Giorgis Habte Mariam, in kennis van de te verwachten coup. Deze vertrok onmiddellijk naar zijn departement, waar hij de samenzweerders met de krijgsraad dreigde. Een van de generaals - naar verluidt Fanta Belay - trok zijn revolver en schoot de minister dood. Daarop wachtten de samenzweerders op de komst van de troepen uit Asmara om de macht in Addis Abeba ove te nemen.
Dit plan werd verijdeld door generaal Tesfaye, die de telefoonverbindingen met het ministerie afsneed en loyale troepen naar het vliegveld zond, waar zij het contingent uit Asmara na de landing arresteerden.

Andere loyale troepen stuurde hij naar het ministerie van defensie. De samenzweerders, die in de veronderstelling verkeerden dat deze troepen zich bij de staatsgreep aansloten, werden verrast en spoedig gearresteerd. De generaals Merid Negusie en Amha Desta werden ter plaatse doodgeschoten. Aldus het relaas van Richard Harwood.

Inmiddels waren rebellerende militairen van het 2de Lege in Asmara (Eritrea), die niet van de toestand in Addis Abeba op de hoogte waren, tot actie overgegaan. Zij bezetten het gebouw van Radio Asmara en riepen op tot de omverwerping van president Mengistu die als „dictator" en „tiran" werd aangeduid. Op 17 mei werd ook een zes punten tellende lijst met eisen door dit radiostation uitgezonden. Daarin werd o.a. een beeindiging van de oorlog in Eritrea via onderhandelingen verlangd alsmede de vorming van een overgangsregering van alle oppositiegroeperingen.

Voorts werden andere legeronderdelen tot steun aan de rebellie opgeroepen. Volgens onbevestigde berichten van diplomaten zouden troepen van het Oostelijk Commaiido in Harar (provincie Harerge) en van het Zuidelijk Commando in Awasa (provincie Sidamo) in opstand zijn gekomen
Het Eritrese Volksbevrijdingsfront (EPLF) kondigde ingaande 18 mei een bestand van twee weken af en bood „concrete steun" aan de opstandige militairen in hun muiterij tegen de centrale regering aan. Generaal Demissie Bulto stemde daarop in met een door Radio Asmara uitgezonden verklaring die inhield dat het 2de Leger onder zijn leiding met het EPLF zou samenwerken om het succes van de coup tegen Mengistu te verzekeren. Dit ging volgens Richard Harwood te ver voor vele veteranen van het 2de Leger die de Eritreeërs meer haatten dan kolonel Mengistu.
Speculerend op deze gevoelens gelastte generaal Tesfaye een contignent van het 2de Leger het hoofdkwartier van generaal Demissie Bulto te bestormen. Generaal Demissie en tientallen hoge officierenvan zijn staf werden bij het treffenop 18 mei gedood.

Inmiddels was president Mengistu, die zijn staatsbezoek aan de DDR op 17 mei had afgebroken, in Addis Abeba teruggekeerd om „het werk van



De Ethiopische president Mengistu Haile Mariam (l.) wordt op het vliegveld van Oost-Berlijn begroet door DDR-leider Erich Honecker (16 mei 1989).

verraders uit te wissen". In de loop van 18 mei bleek Radio Asmara weer in handen van regeringsgetrouwe troepen te zijn. Het radiostation meldde toen dat loyale troepen de opstand in Asmara hadden onderdrukt, nadat zes generaals waren gedood. Dezelfde dag maakte Radio Addis Abeba bekend dat Fanta Belay, de minister van industrie en oud-commandant van de luchtmacht, in een schuilplaats bij het ministerie van defensie was gevonden en gearresteerd. Ook het hoofdkwartier van de luchtmacht in Debre Zeit (50 km ten zuiden van Addis Abeba) zou die dag weer onder regerinscontrole zijn gebracht.
In de avond van 18 mei verscheen president Mengistu voor het eerst weer in het openbaar tijdens een televisietoespraak waarin hij meedeelde dat ..de 2de Legerdivisie in Eritrea de opstand van rebellerende officieren heeft neergeslagen".

Os 19 mei deelde minister Berhanu Bayeh van buitenlandse zaken aan diplomaten in Addis Abeba mee dat enkele hoge officieren waren gearresteerd op verdenking van collaboratie. Volgens het officiële Ethiopische persbureau was de plv. commandant van het 2de Leger, generaal-majoor Kumelachew Dejen, voortvluchtig.

Nieuwe opperbevelhebbers

Op 24 mei maakte Radio Addis Abeba bekend dat president Mengistu het hele opperbevel van de strijdkrachten had vervangen. Adis Tedla, een vicepremier, werd stafchef van de strijdkrachten met de rang van luitenant-generaal. Embibel Ayele, secretaris van de Staatsraad werd benoemd tot opperbevelhebber van het leger en Yehuwalashet Girma, eerste secretaris van de eenheidspartij WPE, tot commandant van de marine (Reuter 25-5). Ook werden nieuwe commandanten van de luchtmacht - generaal Alemayhu Agonasir volgens *Le* Monde (31-5) - en de politie aangesteld.

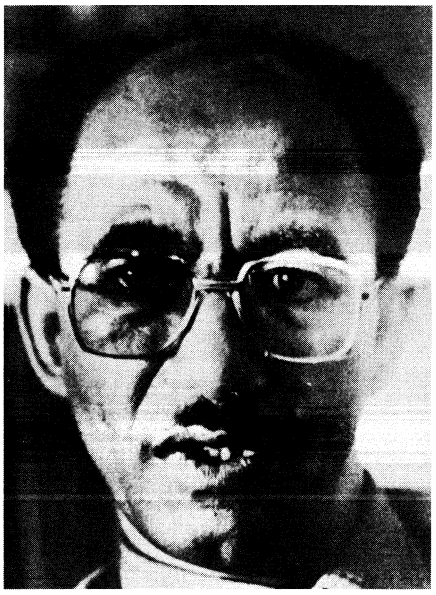
Op 6 juni zei president Mengistu tegen Westerse verslaggevers dat 30 hoge officieren, o.w. 14 generaals, bij de verijdelde couppoging waren gedood. Naar zijn zeggen waren drie generaals in Addis Abeba gedood - van wie twee zelfmoord hadden gepleegd - en elf in Asmara. Voorts deelde Mengistu mee dat 176 hoge functionarissen en militairen, o.w. 24 generaals, door de veiligheidspolitie werden vastgehouden.
Op 30 juni meldde het officiële persbureau *ENA* dat generaal-majoor Aberra Abebe de vorige dag in het westen van Addis Abeba door veiligheidstroepen was doodgeschoten, nadat hij geweigerd had zich over te geven en zijn pistool had getrokken.

Onderhandelingsaanbod aan Eritrees verzet

Tijdens een buitengewone zitting van de Shengo stelde Shewandagne Belepe, kandidaat-lid van het Politburo van de WPE, op 5 juni een plan van zes punten voor dat ten doel had ,,vredesbesprekingen met alle partijen die dat willen" te beginnen om ,,het (Eritrese) probleem langs vreedzame weg op te lossen". Die besprekingen zouden ,,zonder voorwaarden vooraf" en in aanwezigheid van internationale waarnemers moeten worden gevoerd.
De 740 afgevaardigden van de Shengo keurden dit voorstel in een resolutie unaniem goed.
Uit de context bleek dat het gespreksaanbod vooral bestemd was voor het Eritrese Volksbevrijdingsfront (EPLF), dat naar volledige onafhankelijkheid van Eritrea streeft.
Maar tijdens een persconferentie op 6 juni maakte president Mengistu duidelijk dat elke oplossing van het Eritrese probleem binnen de huidige territoriale eenheid van Ethiopië moet worden gevonden. De hele Ethiopische leiding was volgens Mengistu ,,niet bevoegd met wie dan ook te onderhandelen over de afscheiding van enig component van Ethiopië, noch over zijn onafhankelijkheid. Daarover kan helemaal niet onderhandeld worden."
Op 8 juni verwiep het EPLF in een te Londen uitgegeven communiqué Mengistu's aanbod, omdat het Eritrea's onafhankelijkheid als gespreksonderwerp uitsloot en dat kwam neer op het stellen van voorwaarden vooraf.
Het Volksbevrijdingsfront van Tigre (TPLF) reageerde in eerste instantie ook negatief. Woordvoerder Haile - Kiros Gessesse zei in Khartoem dat het TPLF de mogelijkheid van besprekingen met de huidige leiders uitsloot tot een voorlopige regering werd gevormd waarin alle belangrijke oppositiebewegingen zitting namen.
Maar op 13 juni verklaarde Berhane Gebre, lid van het Centraal Comité van het TPLF, in Londen dat het TPLF bereid was binnen een maand met de besprekingen te beginnen. Wel zou het TPLF een eigen pakket van acht eisen naar de onderhandelingstafel meebrengen (incl. het herstel van de democratische rechten en de uitwijzing van militaire Sowjet-adviseurs). ,,Maar we stellen geen voorwaarden vooraf", aldus Berhane Gebre.
Op 13 juni prees de regering van de Sowjet-Unie in een door Tass gepubliceerde verklaring als ,,een serieuze stap ter opening van de weg naar (...) een rechtvaardige en democratische oplossing voor het Eritrese probleem".
De Sowjet-regering verklaarde zich bereid ,,met alle middelen de praktische verwezenlijking van het vredesinitiatief" te bevorderen.

Op 28 juni zei de Ethiopische minister van buitenlandse zaken, Berhanu Bayeh, tijdens een bezoek aan de Westduitse hoofdstad Bonn dat de regeringen van Engeland, Italië, Joego-Slavië en de DDR reeds steun aan het vredesplan van Mengistu hadden toegezegd.

Op 29 juni leek het EPLF zijn standpunt te hebben gewijzigd. Secretaris-generaal Issayas Afeworki verklaarde die dag in Londen dat het EPLF toen bereid was ,,onmiddellijke en serieuze onderhandelingen te beginnen met het regime van Addis Abeba, zonder enige voorwaarde vooraf". Die onderhandelingen moesten ,,door beide partijen publiekelijk worden erkend" en worden gevoerd ,,in aanwezigheid van derde partijen". Volgens Afeworki kon over drie vredesopties worden gesproken: onafhankelijkheid, regionale autonomie of een federale regeling (*Financial Times* 1-7).



De Ethiopische minister van buitenlandse zaken, Berhanu Bayeh.

Op 13 juli onthulde de Sowjet-onderminister van buitenlandse zaken Anatoli Adamisjin in Moskou dat Joeri Joekalow, chef van de sectie Afrika in het Sowjet-departement van buitenlandse zaken, enkele dagen eerder in Londen een ontmoeting met Afeworki had gehad.
Op 21 juli werd Adamisjin in Washington ontvangen door zijn Amerikaanse ambtgenoot Herman Cohen die aankondigde dat de Amerikaanse oud-president Jimmy Carter op 26 juli naar Addis Abeba zou vertrekken voor een bemiddelingsmissie tussen de Ethiopische regering en het EPLF, welke door beide partijen was aanvaard. Na een onderhoud met de Ethiopische president Mengistu bevestigde Carter op 27 juli dat hij bereid was te bemiddelen. Eerder had hij Afeworki gesproken. Volgens Carter bestond er ,,een wederzijds verlangen naar vrede", maar beide partijen moesten blijk geven van een mate van soepelheid ,,die nog niet is bereikt".
Op 28 juli verklaarde het EPLF dat zijn Politburo ,,als een praktische stap" een onderhandelingscommissie had benoemd.
Op 5 augustus had de Amerikaanse onderminister van buitenlandse zaken Herman Cohen in Addis Abeba een ontmoeting met de Ethiopische president Mengistu.

NECROLOGIEËN

JORDAAN. JOHNNY, off JOHANNES HENDRICUS VAN MUSSCHER (7-2-1924 Amiterdam - 8 1 1989 Amsterdam) Nederlands zanger

Al als achtjarig jongetje zong Jan van Musscher smartlappen op straat en in buurtcafés, vaak in gezelschap van zijn twee jaar jongere neefje Carel (de latere Willy Alberti). Na afloop van huil optreden gingen de zangertjes rond met een bierviltje of met de pet. Hoewel hij later nog enige tijd aan de roerpot in de Amsterdamse dropfabriek Klene stond. voorzag Van Musscher voornamelijk in zijn levensonderhoud als zingende kelner in cafés als De Kuil. Een andere neef bedacht toen al de artiestennaam Johnny Jordaan voor hem.
in maart 1955 schreef hij zich in voor een Jordaan-festival van de platenmaatschappij Bovema, bedoeld om nieuw talent te ontdekken. Met het lied De Parel van de Jordaan, uit één van de tientallen Henvo-revues die aan de Rozengracht werden gespeeld, won hij de eerste prijs. Zijn vrouwelijke collega Heleen Polder (Tante Leen) werd tweede. Vier maanden later maakte een optreden voor de Avro-televisie hem tot een nationale beroemdheid. Zijn inkomen steeg van de ene dag op de andere van 65 gulden in de week naar 100 gulden per etmaal. Bij ons in de Jordaan, eveneens van Henvo, merd zijn lijflied. Daarna volgde Geef mij maar Amsterdam, speciaal voor hem geschreven door Pi Vériss en Harry de Groot.
Zijn glorieperiode duurde ruim vijf jaar. Hij verkocht meer dan een miljoen platen en werd overal als een vorst onthaald. Tot zijn bewonderaars hoorde ook Wim Sonneveld, die hem in 1959 uitnodigde zijn Jordaan-hits te zingen in een tv-show voor de BBC, naast Ellen Vogel, Conny Stuart en Hans van Manen.
In het begin van de jaren zestig werd zijn oprechte volkse belcanto verdrongen door de popmuziek. Achtervolgd door belastingschulden, grotendeels veroorzaakt door zijn naïeve goedgeefsheid, opende Johnny Jordaan een café in Rotterdam dat na vijf jaar wegens de teruggelopen belangstelling dicht moest. Daarna begon hij een soortgelijke onderneming in Antwerpen. Hij keerde in 1969 terug als De Mop in De Jantjes bij het Amsterdams Volkstoneel, maar merd tijdens de tournee door ziekte geveld. Na die tijd trad hij alleen nog incidenteel op en maakte platen met nieuw repertoire, dat minder weerklank vond dan zijn eerste successen.
Toen het Amsterdamse gemeentebestuur hem in 1983 de Gouden Speld toekende, werden daarmee vooral zijn verdiensten als ambassadeur van de hoofdstad geëerd. Hij was het prototype van de lyrische Jordanees met de snik in de stem en het hart van goud.

JURRIËNS,HENNY (21-2-1949 Arnhem, Nederland - 9-4-1989 Canada) Nederlands danser.

Henny Jurriëns werd na zijn opleiding aan de Arnhemse balletacademie en een vierjarig verblijf bij het Operaballet in Oslo in 1970 als halfsolist in het tableau van Het Nationale Ballet opgenomen. Drie later werd hij tot solist hevorderd, een positie die hij tot 1986 zou blijven vervullen.
Henny Jurriëns was geen wonderkind. Zijn ontwikkeling als danser en als persoonlijkheid verliep zeer geleidelijk. Technisch had hij veel in zijn mars en hij bleek al snel een uitermate betrouwbare partner. Alles mat hij deed getuigde van bescheidenheid die hem eigenlijk wat op de achtergrond deed blijven.
De grote doorbraak kwam in 1979 met Live, het schitterende ballet dat Hans van Manen voor hem en Coleen Davis en een videocamera, bediend door Henk van Dijk, maakte. Sinds dat moment manifesteerde Jurriëns zich steeds duidelijker als een rijp en stijlvol kunstenaar met een natuurlijk overwicht, die zowel het eigentijdse werk van de drie huischoreografen Van Manen, Van Schayk en Van Dantzig als de rollen in het klassiek-romantische repertoire een absoluut eigen kleur wist te geven. Hij werd een veelgevraagd en zeer gewaardeerd gastsolist bij vele buitenlandse gezelschappen.
Sinds 1984 fungeerde Jurriëns als assistent van artistiek leider Rudi van Dantzig en hij was voorbestemd diens opvolger te worden. Hij stootte echter hardhandig zijn hoofd aan de logge werkwijze die de verhuizing naar het Muziektheater opdrong, was het niet eens met de artistieke koers van het gezelschap en besloot de eer aan zichzelf te houden.
In 1986 kreeg hij een aanstelling als solist en balletmeester bij het Royal Winnipeg Ballet in Canada. In juni 1988 merd hij de artistieke leider van het gezelschaw.
Henny Jurriëns verongelukte samen met zijn vrouw, de Engelse danseres Judith Green, die onder de artiestennaam Judith James elf jaar tweede soliste was bij het Nationale Ballet.

KAWERIN, WENJAMIN (19-4-1902 Pskow, Rusland - begin mei 1989 Moskou, Sowjet-Unie) Russisch schrijver.

Wenjamin Kawerin maakte in de jaren twintig deel uit van de Serapionbroeders, een groep jonge prozaschrijvers die experimenteerden met nieume verteltechnieken.
In een toespraak tot het tweede congres van de Schrijversbond in 1954 verklaarde Kawerin onder meer dat echte literatuur ook kritisch moest zijn, en moed en respect ten opzichte van het verleden moest tonen.
Tijdens zijn carrière is Kawerin zijn ideeën trouw gebleven. Hij was een van de woordvoerders ten tijde van de culturele ,,dooi" onder Chroesjtsjow, en kwam in de periode van repressie daarna onder meer op voor collega's als Sinjawski, Daniel en Solzjenitsyn.

Toen Kawerin zelf steeds vaker het doelwit werd van campagnes tegen zijn ,,pessimisme", legde hij zich meer toe op journalistieke werkzaamheden.
In 1944 was hem de Stalinprijs toegekend; voor verdere literaire onderscheidingen kwam hij niet in aanmerking.
Tot Kawerins belangrijkste werken behoren: Het einde van een bende (1925), De schandaalmaker of avonden op het Wasilew-eiland (1929), De vervulling van wensen (1936), Twee kapiteins (1945), de trilogie Het open boek (1949 - 1956), Het dubbelportret (1966), Het oude huis (1971), Voor de spiegel (1971).

LANDELL, OLAF J., off. JAN BERNARD WEMMERSLAGER VAN SPARWOUDE (16-5-1911 Java, Nederlands-Indië - 26-4-1989 Hilversum, Nederland) Nederlands schrijver.

Olaf de Landell, die zijn loopbaan begon in de operette- en filmwereld, bracht als schrijver een groot aantal werken op zijn naam. Zijn eerste brede bekendheid verwierf hij met de novelle De porseleintafel, die in 1951 verscheen als Boekenweekgeschenk. In zijn boeken verwerkte hij vaak verhalen over mysterieuze Indische krachten en intriges uit de families, die hij tijdens zijn jeugd op Java had leren kennen.
De Landell schreef ook een operette, De rozentuin, gedichten en cabaretteksten. Zijn laatste boek, Probleem in Aardenburg. verscheen in 1979.
In de jaren vijftig was hij één van de vaste hoorspelauteurs bij de AVRO. Hij trad ook jarenlang op als Indisch danser.

LAROCHE, GUY (1922 La Rochelle, Frankrijk - 17-2-1989 Parijs, Frankrijk) Frans mode-ontwerper.

In 1957 opende Guy Laroche een eigen modehuis in het centrum van Parijs. Zijn elegante



Johnny Jordaan

en gemakkelijk te dragen kleding sloeg snel aan en bezorgde hem beroemde klanten ais keizerin Soraya, Jacqueline Kennedy en Michèle Morgan.
De kracht van Laroche school in de manier waarop hij een nieuwe modestijl verwerkte tot opinerkelijke, maar niet shockerende creaties onder zijn motto: Excentriciteit is niet hetzelfde als elegantie.
In de zomer van 1985 ontving Guy Laroche de Gouden Vingerhoed (Dé d'or), de onderscheiding voor de beste collectie van het seizoen. In januari 1989 werd hem deze onderscheiding opnieuw toegekend, voor zijn zomercollectie van 1989.
In 1966 begon Laroche ook met ontwerpen van kleding voor mannen.
In datzelfde jaar bracht hij zijn eerste parfum op de markt, Fidji, dat in 1970 gevolgd merd door Eau folle. In latere jaren kwamen daar Drakkar noir voor mannen bij en J'ai osé en Clandestine voor vrouwen bij.

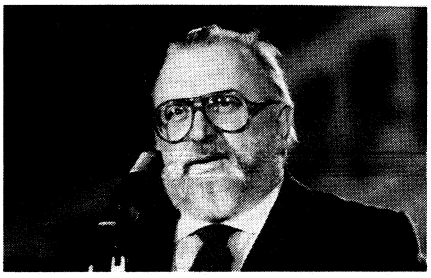
LEONE, SERGIO (3-1-1929 Rome, Italië 30-4-1989 Rome, Italië) Italiaans regisseur.

Sergio Leone was de zoon van een filmregisseur en een filmster en was vanaf zijn achttiende jaar werkzaam in het filmbedrijf. Hij assisteerde zowel Italiaanse als Amerikaanse 'egisseurs en nam in 1959 halverwege de opnamen van De laatste dagen van Pompeï de regie over van Mario Bonnard. In 1961 verscheen onder zijn regie De kolossus van Rhodos.
Hierna besloot Leone Italiaanse westerns te gaan maken, die werden opgenomen in de Zuidspaanse bergen. Door gebruik te maken van nieume stijlmiddelen als extreme close-ups, totaal-opnamen vanuit opmerkelijke standpunten en summiere dialogen, die gecombineerd werden met de barokke muziek van Ennio Morricone, wist Leone het genre van de spaghetti-western nieuw leven in te blazen. A fistful of dollars was in 1964 een groot succes, evenals de erop volgende For a few dollars more en The good, the bad and the ugly.

In 1969 maakte Leone op verzoek van een Amerikaanse studio Once upon a time in the West, naar een mede door Bernardo Bertolucci geschreven scenario, waarin de epische, operaachtige stijl van Leone pas echt de kans kreeg uit te dijen. Ter voltooiing van zijn Amerikatrilogie maakte Leone Duck you sucker/Once upon a time the revolution (1971)en het bijna een eeuw beslaande gangsterepos Once upon a time in America (1984), waaraan hij dertien jaar werkte.
De laatste jaren van zijn leven besteedde hij aan een nieuw ambitieus project: de verfilming van het beleg van Leningrad door de nazi's.
Leone laat een klein maar invloedrijk oeuvre na, dat het beste uit de Amerikaanse en Europese filnitraditie verenigde.

LIEFTINCK, PIETER (30-9-1902 Muiden 9-6-1989 Den Haag) Nederlands politicus

Piet Lieftinck studeerde in Utrecht rechten met als bijvak economie. Een scriptie die hij als derdejaars student maakte over de verdeling van het nationaal inkomen naar de verschillende produktiefactoren, haalde het gerenommeerde tijdschrift De Economist.
Na zijn doctoraal studeerde Lieftinck een jaar aan de Columbia University in New York, waar hij in aanraking kwam met economen die later vorm zouden geven aan Roosevelts Nem Deal. Lieftinck promoveerde in 1931 op het proefschrift ,,Moderne structuurveranderingen in de industrie der Verenigde Staten". Zijn Amerikaanse ervaringen zoudrn hem sterk beïnvloeden. Hij was het absoluut oneens met Colijn en zijn bezuinigingspolitiek. Lieftinck vond toen al dat de economische depressie geen ,,gesel Gods" was maar dat deze door overheidsmaatregelen kon worden gekeerd.
Na een baan bij Economische Zaken wcrd Lieftinck in 1934 Nederlands jongste hoogleraar aan de Economische Hogeschool van Rotterdam. Hij bracht de oorlogsjaren door als gijzelaar en gevangene van de Duitsers, eerst in Buchenwald en later in St. Michielsgestel. Daar behoorde hij met Banning, Schermerhorn en anderen tot de voorbereiders van de Nederlandse Volksbeweging (,,personalistisch socialisme"), later uitmondend in de PvdA. Lieftiiick ,,brak door", niet andere talentvolle CHU-mensen, maar hij maakte bij de oprichting van de PvdA wel bezwaar tegen de rode vlag en het lidmaatschap van de Socialistische Internationale. Echt links zou hij nooit morden. Tegen vergaand overheidsingrijpen en betere inkomensverdeling bestond vlak na de oorlog ook in de meeste confessionele kringen geen groot bezwaar.
Zijn onmiddellijke ministerschap in 1945 was de eerste grote verrassing, vooral omdat de roemruchte Hein Vos (van het Plan van de Arbeid) merd gepasseerd. Vos merd te links en te vurig gevonden, terwijl Schermerhorn en Drees groot ontzag voor Lieftinck hadden gekregen.
De tweede grote verrassing liet maar enkele weken op zich wachten. De gloednieuwe minister verklaarde alle briefjes van honderd voor ongeldig. Ze konden alleen ingewisseld worden voor kwitanties. Een maand later stond het goeddeels berooide Nederlandse volk helemaal paf. Alle geld was maardeloos en iedereen kreeg niet meer dan een tientje (dit nadat in Engeland haastig nieuw geld was gedrukt). Een week lang was heel Nederland even (weinig) koopkrachtig.
Het ,,tientje van Lieftinck'' zou een begrip blijven, en later mopperde hij wel op dc Nederlandse tv dat iedereen er altijd meer over begon. Het was het uiterlijk symbool van een diep ingrijpend en veelomvattend plan voor de sanering van het geldwezen, de belastingen en eigenlijk de hele economie. Met name voor de krachtige en precieze uitvoering van dat plan kreeg de minister later bijna unanieme bewondering, ook van de overigens wantrouwige Tweede Kamer.
Pas geleidelijk kregen de Nederlanders meer geld terug, maar bij deze ,,deblokkering" merd wel van alles achtergehouden, om fiscale redenen (nivellering van vermogens) en wegens minder oirbare oorlogswinsten. Het staat vast dat Lieftinck met zijn geldzuivering en -blokkering veel zwarte markten, gierende inflatie en ernstige honger bij de armen heeft voorkomen.
Lieftincks politiek was zeer dirigistisch en nivellerend, overigens meer gebaseerd op nieuwe theorieën van de econoom Keynes dan op een doorwrochte ideologie. Bij de vergoeding van oorlogsschade - een zeer conflictueuze zaak - kregen de villabewoners 60 procent terug en de lage inkomens alles. Tegenover de makers van kwalijke oorlogswinsten was hij genadeloos.
Nederland was straatarm, en er was geld nodig voor de wederopbouw en het militaire beleid in Indië, overigens door Lieftinck ondersteund om het regeren met de KVP niet in


Sergio Leone

gevaar te brengen. Maar ondanks het meest strakke en zuinige beheer, ook op het gebied van lonen en prijzen, dreigde in 1948 een bankroet.
Het levenspeil was lager dan in de slechte jaren dertig. Niettemin durfde Lieftinck een invoervermindering van één miljard aan. Het werd in Den Haag ,,de catastrofe-politiek" genoemd. Pas de Xmerikaanse Marshall-hulp bracht in 1949 verlossing. Kort daarop begon het vaderlandse welvaartswonder. Maar het duurde tot 1952 voordat de laatste rantsoenering (koffie) werd afgeschaft.
Piet Lieftinck beroemde zich erop dat hij iedere departementsuitgaaf van meer dan honderd gulden zelf controleerde. In de ministerraad zat hij dossiers door te ploegen, af en toe - zonder uitleg - een veto afroepend over uitgaven maar de rest van de ininsterraad vóór was. Op dat punt was hij de baas - en Drees steunde hem, ook tegen eigen opvattingen in.
In 1952 stapte Lieftinck op als minister van financiën en richtte zich op internationale financiële activiteiten. Na enige jaren belangrijk advieswerk voor de Wereldbank vestigde hij zich in 1955 in Washington en werd bewindvoerder (Executive Director) van Wereldbank en IMF. Toen die dubbele baan hem wat veel werd, stopte hij in 1971 bij de Wereldbank en merkte nog tot eind 1976 door bij het IMF. waar hij op 74-jarige leeftijd met pensioen ging maar nog zeer actief bleef.
Pieter Lieftinck werd een begrip in de kringen van de Wereldbank en het IMF, in Washington en daarbuiten. Hij verwierf grote invloed en prestige en werd als het ware het ,,gemeten" van de Executive Board. Hij bereikte deze positie door een combinatie van zijn reputatie uit vorige functies, hard werken - tot op hoge leeftijd las hij de vele stukken nauwkeurig - en zijn heldere analyses en adviezen in de vergaderingen van de Executive Board. In 1956 was Lieftinck korte tijd kabinetsinformateur. In 1958 adviseerde hij het Surinaamse kabinet over monetaire en economische politiek. In 1963 was hij adviseur bij een reorganisatie van de KLM. In 1971 trad Lieftinck uit de PvdA en werd hij lid van DS'70.

LORENZ, KONRAD (7-11-1903 Wenen, Oostenrijk - 27-2-1989 Altenberg. Oostenrijk) Oostenrijks etholoog.

Konrad Lorenz studeerde medicijnen in New York en Wenen en werd na zijn promotie in 1928 docent aan het Anatomisch Instituut van de universiteit aan Wenen. In 1933 promoveerde hij eveneens in de zoölogie.
Vanaf 1937 doceerde Lorenz vergelijkende anatomie en vergelijkende dierpsychologie aan de universiteit van Wenen. In 1940 merd hij benoemd tot hoogleraar psychologie aan de universiteit van Königsbcrg (het huidige Kaliningrad).
Tijdens de Tweede Wereldoorlog moest hij als arts naar het oostfront. Hij wcrd in 1944 door de Russen krijgsgevangen gemaakt en keerde pas in 1948 naar Oostenrijk terug.
Lorenz accepteerde in 1950 een uitnodiging om bij het Duitse blax Planck Instituut te komen werken, dat speciaal voor hem het Instituut voor Gedragsfysiologie opricht. Hier vervolgde Lorenz zijn ethologische onderzoekingen en schreef hij tegelijkertijd populair-wetenschappelijke werken over de overeenkomst tussen het gedrag van mens en dier.
In 1973 merd hem de Nobelprijs voor inedicijnen verleend die hij deelde met de Oostenrijkse bijenonderzoeker Karl von Frisch en de Nederlander Niko Tinbergen. met wie Lorenz een aantal gemeenschappelijke onderzoeken deed. Na zijn terugkeer naar Oostenrijk zette hij zich als milieuactivist vol vuur en met succes in tegen de bouw van atoomcentrales en tegen de aanleg van stuwdammen in de Donau ter opwekking van elektriciteit.
Lorenz was de grondlegger van de moderne ethologie: de wetenschap die. door middel van vergelijkende studie tussen het gedrag van dier en mens, uitspraken doet over het wezen van de mens en de gevolgen daarvan voor de maatschappij.
Lorenz zag zichzelf als een leerling van Darwin, die het merk van de grote negentiendeeeumse leermeester in belangrijke mate verder ontwikkelde en uitbreidde tot andere disciplines ais filosofie, psychologie en maatschappijwetenschappen. Volgens Lorenz liggen de wortels van de gedragspatronen van mens en dier veelal in een evolutionair verleden en zijn zij het resultaat van de succesvolle aanpassing van de speciës aan zijn omgeving. Minder succesvolle gedragspatronen zijn in deze evolutietheorie gedoemd tot uitsterven. Het aangeboren gedrag is de uitdrukking van een millennia lang evolutionair leerproces, volgens Lorenz.
Tot dit inzicht kwam hij al heel jong door een onderzoek naar het gedrag van de grauwe gans, tot op de dag van vandaag zijn bekendste experiment. Lorenz constateerde dat wanneer een grauwe gans uit zijn ei kruipt en niet zijn moeder als eerste levend wezen ziet, maar de onderzoeker zelf, hij deze simpelweg voor zijn ouder en beschermer houdt. Dat leverde later curieuze filmbeelden op van een zwemmende Lorenz met in zijn kielzog een hele schare ganskuikentjes, die hem voor moeder de gans hielden. Aanpassing om te overleven, was Lorenz' conclusie, een overlevingsstrategie die eigenlijk al in de genen van mens en dier opgesloten lag.
Dat leidde als spoedig tot een heftige discussie met de behaviouristen over de wetenschappelijkheid van de zogenaamde aangeleerde en aangeboren eigenschappen van mens en dier. Maar Lorenz had zijn tijd mee. De stap van deze uitwerking van Darmins evolutietheorie naar die van door de nationaal-socialisten zeer gewaardeerde sociaal-politieke uitleg van de leer van de ,,survival of the fittest'' ais fundament van hun rassentheorie, was misschien niet een geheel logische. maar wel een zeer aantrekkelijke. En ook Lorenz maakte die stap. In 1940, toen hij de zeer prestigieuze leerstoel van Kant aan de Albertus universiteit in Königsberg bezette, schreef hij: ,,Het is een bijzonder dringende noodzaak om tot de strengste selectie over te gaan en die maatschappelijke elementen uit te roeien, die aangetast zijn door verschijnselen van verval, voortkomend uit hun sociale, aan de soort eigen, gedrag". Kennelijk diende het natuurlijke selectieproces dus toch een handje te worden geholpen, Na de oorlog schoof de ethologie deze uitwerking van de leer haastig terzijde.
Tot Lorenz' bekendste werken behoren: Er redete mit dem Vieh, den Vögeln und den Fischcn (1949); So kam der Mensch auf den Hund (1950); Der Vogelflug (1965); Das sogenannte Böse - zur Naturgeschichte der menschlichen Aggression (1963); Die acht Todsunden der zivilisierten Menschheit (1973); Die Ruckseite des Spiegels (1973); Vergleichende Verhaltensforschung - Grundlagen der Ethologie (1978); Hir bin ich - wo bist Du? (1988).

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

ZUID-AFRIKA'S PRESIDENT AFGETREDEN

Op 14 augustus 's avonds kondigde Pieter Willem Botha in een verbitterde toespraak voor de Zuidafrikaanse televisie zijn aftreden als president aan. De volgende dag werd Frederik Willem de Klerk, de minister van onderwijs, beëdigd als waarnemend president van Zuid-Afrika, nadat hij reeds op 2 februari in plaats van Botha leider van de regerende Nationale Partij was geworden.
Aan het vertrek van Botha, die Zuid-Afrika elf jaar, eerst als premier en daarna als president, had geleid, waren de volgende ontwikkelingen voorafgegaan.

Beroerte *Pieter Botha*. Heunis waarnemend president

Op 18 januari 1989 werd de 73-jarige Pieter Willem Botha door een ,,lichte beroerte'' getroffen. Hij werd opgenomen in het militaire Wynbergziekenhuis in Kaapstad.
Op aanwijzing van Botha zelf werd Chris Heunis, de minister van constitutionele ontwikkeling en planning, op 19 januari beëdigd als waarnemend president. Heunis, de oudste minister wat dienstjaren betreft, was tegelijk leider van de Nationale Partij in de Kaapprovincie. Op 24 januari verliet Botha het ziekenhuis; meegedeeld werd dat hij ten minste zes weken rust moest houden in zijn officiële residentie Westbrooke.

Aftreden minister *Pietie* du *Plessis*

Op 25 januari trad Pietie du Plessis .,om persoonlijke redenen'' af als minister van arbeid en openbare werken alsmede landzaken. De volgende dag stelde hij zijn zetel in het parlement (kiesdistrict Lyndenburg in Transvaal) beschikbaar. Alle media in Zuid-Afrika brachten het vertrek van Pietie du Plessis in verband met een onderzoek naar transacties in zijn ministerie, waarvan zijn zoon zou hebben geprofiteerd.

Ook op 26 januari had liet parlementslid Leon de Beer zijn aftreden aangekondigd. Hij was in december 1988 veroordeeld tot 2 jaar gevangenisstraf wegens verkiezingsfraude en wachtte onder borgtocht zijn vonnis in hoger beroep af. Inmiddels was hij reeds uit de Nationale Partij gestoten.
Twee dagen eerder, op 24 januari, had het parlementslid Peet des Pontes zijn zetel beschikbaar gesteld. Tegen hem liep een onde zoek wegens fraude en meineed in verband met pogingen een Italiaanse drugsfinancier naar het thuisland Ciskei te smokkelen.

De regeringscommissie die een onderzoek instelde naar ,,onregelmatigheden bij het grensverkeer tussen Zuid-Afrika en het thuisland Ciskei'', bracht connecties aan het licht tussen diverse ministers en Albert Maas, een zakenman uit Pretoria, die bij illegale handel in buitenlandse valuta betrokken zou zijn geweest. Hij werd beschuldigd van 22 gevallen van fraude voor een totaal bedrag van 300 mln rand.

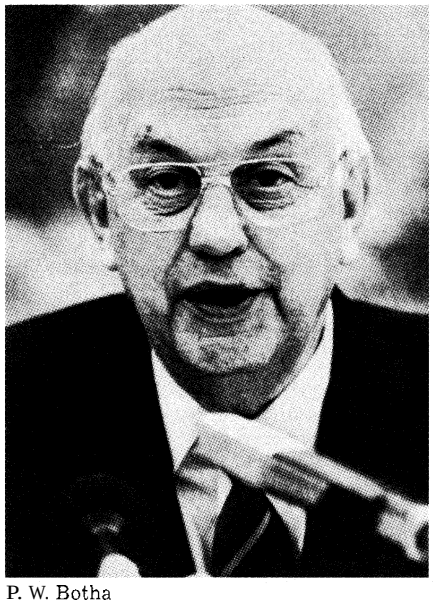
Botha treedt af als NP-leider. De Klerk opvolger

Een dag voor de opening van de nieuwe parlementszitting maakte Pieter Botha op 2 februari zijn aftreden als leider van de Nationale Partij bekend, een functie die hij sinds 1978 vervulde. In zijn ontslagbrief verklaarde hij dat de rol van president en die van partijleider nu gescheiden moesten zijn. Hij verzocht de partij onmiddellijk over te gaan tot de verkiezing van een nieuwe leider.
De parlementsfractie van de Nationale Partij wees nog dezelfde dag de 52-jarige Frederik Willem De Klerk, minister van onderwijs en NP-leider in de provincie Natal, in Botha's plaats tot leider van de Nationale Partij aan. Dat gebeurde in de derde stemmingsronde waarbij De Klerk zijn laatste rivaal, minister van financiën Barend du Plessis (49), met 69 tegen 61 stemmen versloeg. Du Plessis zou de keuze van Botha zelf zijn geweest.

Bij de eerste stemmingsronde was minister van buitenlandse zaken Roelof ,,Pik'' Botha met 16 van de 131 stemmen geëlimineerd. In de tweede ronde werd waarnemend president Heunis uitgeschakeld.

Opening parlementszitting door Heunis

Bij de opening van de nieuwe parlementszitting op 3 februari maakte waarnemend president Heunis bekend dat het wetsontwerp inzake vrije woongcbicdcn (Free Scttlement Areas Act) kracht van wet gekregen had en met ingang van 1 maart in werking zou treden. Daardoor werd de legalisering mogelijk van de (naar ras) gemengde woonoorden welke rond diverse grote steden waren ontstaan. Heunis, die het wetsontwerp vlak voor zijn toespraak had getekend, stelde: „Wie zich in een gemengd woonoord wil vestigen heeft daartoe alle recht, maar wie staat op een gescheiden woonwijk om het karakter van de eigen bevolkingsgroep te kunnen handhaven heeft daartoe eveneens alle recht. Elke Zuidafrikaan kan aanspraak maken op zijn specifieke burgerrechten.'' Een reeks amendementen, welke ten doel hadden de bevoegdheden inzake de wet op de groepsgebieden (Group Areas Act) uit te breiden door straffen te stellen op overtreding van de scheiding van de woongebieden, werd door de regering ingetrokken. De behandeling van de betrokken amendementen was al op 20 oktober 1988 opgeschort na de weigering van de parlementen van de kleurlingen en de Indiërs daaraan een debat te wijden.



P. W. Botha

Een raad voor vrije vestiging, die moest bepalen of een specifiek gebied een gemengd woonoord mocht zijn, werd op 19 februari benoemd.

Liberale blanke oppositie gebundeld in Democratische Partij

Op 4 februari besloten de leiders van drie liberale blanke partijen tijdens een bijeenkomst in Kaapstad hun parijen te bundelen tot één Democratische Partij (DP). De drie waren: de Progressive Federal Party (PFP) onder Zach de Beer*, de National Democratic Movement (NDM) onder Wynand Malan en de Independent Party (IP) onder Denis Worrall. In de blanke Kamer van het parlement beschikte de PFP toen over 17 zetels en de NDM over **3.** (Bovendien had de PFP twee Indische vertegenwoordigers in het Huis van Afgevaardigden.)

De NDM was op 7 oktober 1987 opgericht. Drie ,,overlopers'' van de PFP hadden zich bij deze partijen aangesloten, o.w. de parlementsleden Peter Gastrow en Pierre Cronjé.
De ID was op 17 maart 1988 door Worrall in het leven geroepen. Kort daarop had de New Republic Party (NRP), die bij de parlementsverkiezingen van 6 mei 1987 slechts één zetel had behaald. zijn formele ontbinding bekendgemaakt. Partijleider Bill Sutton liet toen weten dat de IP een geschikt alternatief voor zijn aanhangers vormde.

De DP, die formeel op 8 april zou worden gelanceerd na het houden van een oprichtingscongres in Johannesburg, zou althans de eerste zes maanden worden geleid door de leiders van de drie componenten, Om haar aanhang te vergroten werd een groep van vier ,,speciale adviseurs'' benoemd, o.w. Willem de Klerk (de broer van de nieuwe NP-leider W.F. de Klerk) en Frederik van Zyl Slabbert, de vroege-

* Zach de Bee was op 5 augustus 1988 tot leider van de PFP gekozen als opvolger van Colin Eglin, die zich niet herkiesbaar had gesteld.



Waarnemend president Chris Heunis (l.) tijdens een ontmoeting met leden van de Namibische regeringsdelegatie op 20 januari 1989 in Kaapstad: Andreas Zack Shipanga (m.)en Kosie Pretorius (r.).

re PFP-leider die inmiddels aan het hoofd stond van het door hem opgerichte Instituut voor een Democratisch Alternatief voor Zuid-Afrika (IDASA).
De nieuwe partij bepleitte de afschaffing van alle apartheidswetten en de invoering van een algemeen kiesrecht en een democratische orde. De DP wilde allianties vormen met zwarte activisten in de (verboden) United Democratie Movement, maar zij wilde niet de tactiek aanvaarden van het aanzetten tot illegale boycotcampagnes, aldus Zach de Beer.

Terugkeer *Botha.* NP eist zijn vertrek als president. Compromis

Op 2 maart had president Botha in Kaapstad een ontmoeting met een kabinetsdelegatie en waarnemend president Heunis. Na afloop verklaarde Botha: ,,Ik heb ze gezegd dat mijn voorspoedig herstel in aanmerking genomen, ik na Pasen (26/27 maart) terug zal keren en de taak van president weer op me zal nemen."
In het weekend van 5 maart voegde Botha daar in een interview met een journalist van de Naspers-groep aan toe dat hij van plan was zijn ambtstermijn als president, welke op 4 september 1989 afliep, normaal uit te dienen. Hij achtte het nog ,,te vroeg" om te speculeren over een nieu e termijn, maar hij opperde de mogelijkheid zijn ambtstermijn te verlengen tot maart 1990. Voorts merkte Botha op: ,,De aanvallen op mijn positie tonen aan dat ik bepaalde mensen blijkbaar in de weg sta."
Hij doelde daarmee op stemmen binnen de Nationale Partij die wensten dat Botha zich ten gunste van de jongere F. W. de Klerk terugtrok. Zo had oud-minister Hendrik Schoeman reeds op 2 maart gezegd: ,,In het belang van Zuid-Afrika en de Nationale Partij zou Botha er beter aan doen F. W. de Klerk nu een kans te geven."
Op 5 maart reageerde De Klerk in een interview in de *Sunday* Star met de opmerking dat hij Botha aanvankelijk de tijd had willen geven om te herstellen van zijn ziekte, voordat hij met hem had willen spreken over ,,de implicaties van zijn aftreden als leider van de Nationale Partij". Maar nu was duidelijk ,,dat die tijd met rasse schreden nadert", aldus De Klerk, die aankondigde de kwestie nog dezelfde week in de partij te willen bespreken. Daarbij moest duidelijkheid worden geschapen over de relatie tussen de NP-leider en de president, omdat zo'n machtsdeling in Zuid-Afrika zonder precedent was. Een anoniem partijlid noemde het onaanvaardbaar dat de leider van de regeringspartij niet de constitutionele bevoegdheden bezit om zijn beleid uit te voeren. Hij voegde daaraan toe: „We zijn bezig een machtsbasis te vinden om meneer Botha duidelijk te maken dat het tij zich tegen hem heeft gekeerd."
Op 9 maart kwam de parlementsfractie van de Nationale Partij in een speciale zitting bijeen. De 130 parlementariërs keurden een ,,vredesformule'' goed die was opgesteld door de vier provinciale leiders - F. W. de Klerk (Natal), Chris Heunis (Kaapprovincie), Kobie Coetsee (Oranje Vrijstaat) en Stoffel Botha (Transvaal).
Details werden niet bekendgemaakt, maar volgens partijbronnen (The Times 10-3) mocht Botha zijn ambtstermijn als president afmaken op voorwaarde dat hij in de tussentijd enige uitvoerende bevoegdheden aan De Klerk overdroeg en afzag van alle aanspraken op een nieuwe kandidatuur voor het presidentschap.
Maar dezelfde dag werd een verklaring van Botha bekend, die hij 24 uur eerder via waarnemend president Heunis aan het kabinet had overgebracht. Daarin kondigde Botha aan dat hij zijn werkzaamheden als president met ingang van 15 maart zou hervatten.
Na de bijeenkomst van de parlementsfractie gingen de vier provinciale leiders naar het ,,Tuynhuis'', de presidentiële residentie naast het parlementsgebouw. om Rotlia van liet besluit van de fractie in kennis tc stellen.
Na dit onderhoud, dat volgens een officiële mededeling ,,in een goede geest" was gevoerd, verklaarde De Klerk dat was overeengekomen dat ..verdere besprekingen" zouden plaatsvinden. Maar op 10 maart werd bekend over hoe weinig steun Botha nog in de Nationale Partij beschikte. Slechts één van de 130 parlementsleden, nl. waarnemend president Chris Heunis, was er voor dat Botha zijn volledige uitvoerende macht behield (The Times 11-3) en minder dan tien leden wensten dat hij zijn ambt weer opnam (*Reuter,NYT*). Ook de regeringsgezinde krant Die Burger keerde zich op 10 maart tegen Botha in een artikel onder de kop ,,Partijkader ongeduldig".
Op 12 maart verscheen president Botha voor het eerst sinds januari voor een interview op de Zuidafrikaanse televisie. Hij verklaarde:,,Ik ben niet een oude man die zich aan de macht vastklampt. (...) Ik klamp me vast aan de grondwet, (...) goede orde (...) en discipline." Botha gaf te kennen dat hij zijn ambtstermijn zou uitdienen en zelfs aspiraties koesterde voor een nieuwe termijn. Bovendien sloot hij het houden van algemene verkiezingen nog in 1989 uit.
Botha had het constitutionele recht om deze verkiezingen, en de daarmee samenhangende stemming in het parlement voor een nieuwe president, nog zes maanden na het aflopen van zijn ambtstermijn, en die van het parlement, uit te stellen.
Op 13 maart 's avonds keurden zowel het hoofdbestuur van de Nationale Partij (34 leden) als de parlementsfractie unaniem een verklaring goed waarin werd gesteld ,,dat de functie van partijleider en die van president in één hand moet zijn verenigd". Zij meenden dat F. W. de Klerk ,,in het belang van het land en van de partij" president van de republiek moest worden, wat neerkwam op een uitnodiging aan Botha zijn ambt neer te leggen. Tegelijk spraken zij ,,hun volledige vertrouwen in De Klerk als partijleider" uit. Het hoofdbestuur gaf De Klerk opdracht met Botha te gaan praten over een oplossing voor ,,deconstitutionele crisis". NP-woord-

voerder Con Botha zei: ,,De beslissing van de partij laat alle ruimte voor president Botha om eervol af te treden" President Botha reageerde niet op de partij-uitspraken. Hij hervatte op 15 maart, zoals aangekondigd, zijn werkzaamheden. Hij zat de kabinetszitting voor en woonde in het parlement de presentatie van de begroting 1989/90 door minister van financiën Barend du Plessis bij.

OP 21 maart werd in het constitutionele conflict een compromis bereikt in rechtstreeks overleg tussen president P.W. Botha en partijleider F.W de Klerk, aldus Anthony Robinson in de *Financial Times* (23-3). Dit compromis werd vervolgens op 22 maart besproken tijdens de wekelijkse kabinetszitting die door de president werd voorgezeten. In het openbaar werden geen mededelingen gedaan, maar volgens Zuidafrikaanse persberichten zou Botha er mee hebben ingestemd om na de algemene verkiezingen in oktober af te treden.

Op 23 maart meldde de Zuidafrikaanse staatsomroep SABC dat de Nationale Partij de compromisregeling omtrent het aftreden van Botha en de opvolging door De Klerk bekend zou maken tijdens een bijeenkomst van de parlementsfractie op 6 april, die Botha op uitnodiging van De Klerk zou bijwonen.

Botha kondigt algemene verkiezingen aan

Nadat Botha op 6 april een gesprek met de parlementsfractie van de NP had gehad, kondigde hij nog dezelfde dag in een speciale zitting van het parlement aan dat dit tegen eind mei zou worden ontbonden, zodat later in het jaar algemene verkiezingen konden worden gehouden Botha kondigde zijn eigen aftreden niet met zoveel woorden aan. Dit nieuws werd echter uit de context van zijn verkla ing afgeleid. Daarin stelde hij: ,,De grondwet voorziet erin dat de zittende president zijn functie neerlegt zodra de nieuwe president zijn functie aanvaardt na zijn verkiezing bij het begin van de eerste zitting van het nieuw gevormde parlement."

Oprichtingscongres DP

Op 8 april vond in Johannesburg het oprichtingscongres van de Democratische Partij (DP) plaats. De partij sprak zich uit voor de vestiging van ,,een authentieke democratie in Zuid-Afrika die de notie van ras zal verwerpen en de menselijke waardigheid en de vrijheid van alle burgers zal beschermen". Alle volwassen Zuidafrikanen moesten ongeacht hun kleur stemrecht hebben. Voorts sprak de DP zich uit voor contacten met vooral het ANC om ,,een ordelijke overgang naar een totale door medezeggenschap gekenmerkte democratie" te bevorderen.
Tijdens de eerste bijeenkomst van de 20 leden tellende parlementsfractie werd Zach de Beer op 10 april tot fractieleider gekozen.

Verkiezingsdatum bepaald op 6 september

Op 3 mei maakte president Botha bekend dat de aangekondigde algemene verkiezingen op 6 september zouden worden gehouden. Dan zou voor het eerst gelijktijdig worden gestemd voor alle drie Kamers van het parlement, die voor blanken, Indiërs (Aziaten) en kleurlingen.

De verkiezingsdatum van 6 september betekende dat er onvoldoende tijd overbleef om een herindeling van de kiesdistricten te voltooien. Die herindeling zou, vooral in Transvaal, in het voordeel zijn van de uiterst rechtse Conservatieve Partij (CP). Voorts had deze datum tot gevolg dat de verkiezingen in Zuid-Afrika zouden plaatsvinden vóór de verkiezingen op 1 november in Namibië, waarvan de resultaten van grote invloed in Zuid-Afrika zelf zouden zijn.

Aftreden *Heunis* en andere ministers. Helen Suzman verlaat politiek

Op 11 mei 's avonds maakte de minister van constitutionele ontwikkeling en planning, Chris Heunis, onverwacht bekend dat hij per 1 juli aftrad en dat hij ook geen kandidaat zou zijn bij de komende verkiezingen. Voorts legde hij zijn mandaat als NP-leider in de Kaapprovincie (per 21 juli) neer. Voor Heunis' vertrek werd geen reden opgegeven, maar er bleek een zeker verschil van mening te bestaan tussen Heunis en NP-leider De Klerk over veranderingen in het regeringssysteem.

Heunis, de derde man in de regering, was de architect van de grondmetshervorming van 1984, die de gemeenschappen van kleurlingen en Indiërs een voortaan uit drie Kaniers bestaand parlement binnenloodste.
Op 3 mei had Heunis in een toespraak tot de blanke Kamer een ,,nieuwe visie" uiteengezet. Hij sprak toen over de mogelijkheid dat de regering het parlement met de drie afzonderlijke kamers zou vervangen door één ,,enkel huis", waarbinnen alle raciale ,,entiteiten" zouden zijn verenigd en zouden deelnemen aan de verkiezing van de president. .,Dit (huis) zou een parlement of een congres kunnen lieten en zou een constructie kunnen zijn waarin aantallen geen beslissende rol spelen", aldus Heunis. Voorts zouden alle bevolkingsgroepen, inclusief zwarten, in liet kabinet moeten zijn vertegenwoordigd. Van Heunis' toespraak verscheen geen woord in het officiële partij-orgaan De *Nationalist*, een omissie die volgens liet dagblad *Rapport*,,geen toeval" was (*NRC/H'blad* 8-6).

Heunis suggereerde op 3 mei ook dat het ,,lidmaatschap" van een raciale groep een vrijwillige basis kon krijgen en niet langer volgens de wettelijk gedefinieerde rassenclassificatie zou worden bepaald. Zo'n gedwongen classificatie vormde een belemmering voor onderhandelingen, aldus Heunis.
Maar in een toespraak tot het parlement op 8 mei legde hij met nadruk uit dat zijn plannen pasten in de traditionele opvatting van de regering over het gescheiden besturen van de verschillende bevolkingsgroepen. ,,Rassisme als basis voor een toekomstig constitutioneel stelsel is onaanvaardbaar voor de regering als ook voor de Nationale Partij. Wij aanvaarden echter dat het bestaan van (raciale) groepen een politieke, relevante factor in de Zuidafrikaanse samenleving vormt en dat daarmee rekening moet worden gehouden als conflicten moeten worden geregeld", zo zei Heunis op 8 mei.

Op 12 mei liet NP-leider De Klerk er in een beleidstoespraak tot het blanke Huis geen twijfel over bestaan dat een (zwart)meerderheidsbewind in Zuid-Afrika ,,onrechtvaardig" voor minderheden zou zijn en daarom ,,totaal onaanvaardbaar" was. Het zou leiden tot conflicten en een revolutie, waarbij de vrijheid en veiligheid van de blanke Zuidafrikanen op het spel stonden. Zuid-Afrika was op weg naar ,,drastische veranderingen" en de NP was



Colin Eglin, de aftredende leider van de Progressive Federal Party (l.), met zijn opvolger Zach de Beer (r.)en mevr. Helen Suzman (m.)tijdens een bijeenkomst op 5 augustus 1988 in Kaapstad, waar toen het partijcongres werd gehouden.

voorstander van ,,een functioneel en rechtvaardig systeem met eerlijke kansen. een zinvolle participatie en veiligheid voor alle mensen in dit land", aldus De Klerk.
Maar de NP-politiek bleef gebaseerd op het denkbeeld van raciale groepen die afzonderlijk ,,eigen zaken" controleren, terwijl in de algemene politiek ± consensus onder de groepen noodzakelijk was of anders een beslissing van een .,eerlijkescheidsrechter". Volgens De Klerk was het doel van de NP ,,een rechtvaardige constitutionele, economische en sociale orde"

Op 15 mei benoemde president Botha de bestuurder van de Kaapprovincie, Gene Louw, tot minister van constitutionele ontwikkeling en planning als opvolger van Heunis. Drie andere ministers, die enkele dagen vóór 11 mei hun aftreden en vertrek uit het parlement hadden aangekondigd, werden niet vervangen. Dit waren: Stoffel Botha (binnenlandse zaken en verbindingen), Danie W. Steyn (economische zaken en technologie) en Greyling Wentzel (landbouw).
Op 16 mei maakte de 71-jarige Helen Suzman, sinds 1953 parlementslid voor het kiesdistrict Houghton (Johannesburg), bekend dat zij zich op 6 september niet herkiesbaar zou stellen. Zij trok zich uit de parlementaire politiek terug, waarin zij internationaal bekend was geworden als activiste voor de burgerrechten en tegenstandster van het apartheidssysteem.

Aanvankelijk vertegenwoordigde mevr. Suzman de Verenigde Partij. In 1959 splitste zij zich met tien andere parlementsleden van deze partij af om de Progressieve Partij (PP) te vormen, welke zich - als enige - principieel tegen de apartheidspolitiek keerde. Van 1961 tot 1974 was zij het enige parlementslid van de Progressieve Partij (en de enige vrouw in het parlement). In juni 1975 ging de PP een fusie aan met de Reform Party onder de naam Progressieve Reform Partij (PRP), die in september 1977 na een nieuwe fusie werd voorgezet onder de nieuwe naam Progressieve Federale Partij (PFP). De PFP ging op 8 april 1989 op in de Democratische Partij (DP). Bij haar aankondiging op 16 mei zei mevr. Suzman dat het nodig was de nieuwe DP van het oude PFP-image te zuiveren.

Botha verlengt noodtoestand

Op 9 juni verlengde president Botha de noodtoestand, die al drie jaar van kracht was, met een jaar. Naar zijn zeggen zouden revolutionaire organisaties, in het bijzonder het Afrikaans Nationaal Congres (ANC) en de Zuidafrikaanse Communistische Partij erop uit zijn de verkiezingen in september te verstoren. Oppositiegroeperingen meenden dat de maatregel verband hield met de vrees van de regering dat de verkiezingen op 6 september massaal zouden worden geboycot door kleurlingen en Aziaten. Volgens de bepalingen van de noodtoestand zijn boycotcampagnes verboden.

De Klerk *in* West Europa

Van 21-27 juni maakte NP-leider F.W. de Klerk een rondreis door West-Europa. Hij werd op 22 juni in Bonn ontvangen door de Westduitse Bondskanselier Helmut Kohl en op 23 juni in Londen door de Britse premier Margaret Thatcher. Voorts had hij ontmoetingen met de Portugese premier Anibal Cavaco e Silva en zijn Italiaanse ambtgenoot Giulio Andreotti in resp. Lissabon en Rome, waarna hij op 26 iuni tijdens een tussenlanding in Zürich een onderhoud had met de Zwitserse staatssecretaris van buitenlandse zaken Klaus Jacobi.

Ontmoeting Botha-Mandela

Pas op 9 juli werd bekend dat president Botha en ANC-leider Nelson Mandela elkaar op 5 juli in het Tuynhuis, de presidentiële residentie in Kaapstad, hadden ontmoet voor een gesprek dat ca. 45 minuten had geduurd. Het nieuws werd formeel bekendgemaakt door de minister van justitie. Kobie Coetsee. De minister verklaarde dat Mandela een ,,informeel hoffelijkheidsbezoek" aan de president had gebracht. Tijdens de bijeenkomst waren ,,geen politieke zaken besproken en geen onderhandelingen gevoerd". Wel hadden beiden ,,van de gelegenheid gebruik gemaakt om hun steun te betuigen aan een vreedzame ontwikkeling in Zuid-Afrika".
De leider van de Nationale Partij, F.W. de Klerk, was tevoren van de ontmoeting in kennis gesteld (Financial Times 10-7), maar de meeste kabinetsleden waren niet van het treffen op de hoogte, evenmin als het ANC en echtgenote Winnie Mandela.
Op 12 juli werd door de gevangenisautoriteiten een verklaring van Nelson Mandela openbaar gemaakt. Daarin stelde Mandela dat onderhandelingen tussen de Zuidafrikaanse regering en het ANC ,,de enige weg zijn om een einde te maken aan het geweld en vrede te brengen in ons land". Hij merkte op dat zijn eigen vrijlating ,,in dit stadium niet aan de orde is". Wel wilde hij gaarne ,,bijdragen tot het scheppen van een klimaat dat de vrede in Zuid-AFrika bevordert". Tegelijk liet hij weten:,,Ik geloof echter dat in dit prille stadium het geven van verdere verklaringen aan de pers als een manier om mogelijke toekomstige besprekingen te voeren niet de juiste weg is om vreedzame ontwikkeling te stimuleren."

De *Klerk* in Mozambique. Bezoek aan VS afgezegd. Verklaring inzake ANC

Op 19 juli bracht NP-leider De Klerk in gezelschap van minister van buitenlandse zaken Roelof Botha een bezoek aan Mozambique. Bij zijn eerste officiële bezoek aan zwart Afrika - reeds een week eerder officieel aangekondigd - had De Klerk in Maputo een ontmoeting met de Mozambikaanse president Joaquim Chissano welke drie uur duurde. Tegenover de pers verklaarde De Klerk na afloop dat Zuid-Afrika bereid was ,,een constructieve rol" in het vredesproces in Mozambique te spelen. Daarbij sprak hij ook over de rol van de verzetsbeweging Renamo. Hij zei: ,,Renamo moet ons inziens het geweld staken en deel gaan nemen aan de inspanningen voor een vreedzame ont ikkeling in Mozambique."
Eveneens op 19 juli maakte minister Roelof Botha bekend dat De Klerk had besloten af te zien van een bezoek aan de Verenigde Staten (op uitnodiging van de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken James Baker), omdat ,,elementen binnen het Amerikaanse Congres van plan zijn het bezoek zo controversieel mogelijk te maken". Een groep van 101 Amerikaanse Congresleden had president Bush dringend verzocht De Klerk niet te ontmoeten, zolang Zuid-Afrika niet aan drie voorwaarden had voldaan: vrijlating van alle politieke gevangenen; opheffing van de noodtoestand en legalisering van alle politieke organisaties.
Op 22 juli swrak De Klerk voor het eerst in het-openbaar zijn steun uit aan de ontmoeting tussen president Botha en ANC-leider Mandela, welke naar zijn zeggen ,,in het belang van Zuid-Afrika" was. Tegen het congres van de Nationale Partij in de Kaapprovincie zei hij dat het ANC aan ,,het vredesproces van dialoog en onderhandeling (zou kunnen) deelnemen", mits het ,,zich bindt aan het streven naar vreedzame oplossingen" of wel het door Nelson Mandela ,,gegeven voorbeeld" volgt. Volgens Phillip van Niekerk (Volkskrant 24-7) bevatte deze uitspraak ,,een subtiele, maar wezenlijke verschuiving in de positie van de regering tot nog toe, volgens welke het ANC eerst geweld moet afzweren".

Kaoenda kondigt ontmoeting met De Klerk aan. Kritiek president *Botha*

Op 10 augustus maakte president Kenneth Kaoenda van Zambia na afloop van een ééndaagse topconferentie van de zes frontlijnstaten in Lusaka bekend dat hij F.W. de Klerk op 28 augustus in Livingstone (Zambia) zou ontmoeten Voorts deelde hij mee dat de frontlijnstaten ,,een beslissing hebben genomen" over de vraag of dit het juiste moment is om met Pretoria onderhandelingen te openen
De Zuidafrikaanse minister van buitenlandse zaken, Roelof Botha, bevestigde dat de ontmoeting, waarbij hij De Klerk zou vergezellen, was geregeld ,,na consultaties met de (Zuidafrikaanse) staatspresident". Het betrof volgens Roelof Botha een voortzetting van de besprekingen met Kaoenda die president Botha in 1982 had ingeleid. (Deze ontmoeting op 30 april 1982 in het grensgebied van Zuid-Afrika en Botswana had echter geen tastbare resultaten opgeleverd.) In Livingstone had president Kaoenda reeds op 25 augustus 1975 overleg gevoerd met de voorganger van Pieter Botha, premier B J Vorster (zie pag. 221/3-'76).

Kaoenda had al op 13 juni uiting gegeven aan zijn wens De Klerk te ontmoeten om diens intenties m.b.t. de ontmanteling van de apartheid te vernemen, aldus *Le Monde* (12-8). Op 19 juli had hij in een interview met de *Financial* Times gezegd dat hij De Klerk voor een ontmoeting in Livingstone had uitgenodigd, zonder dat daarvoor een datum was vastgesteld.

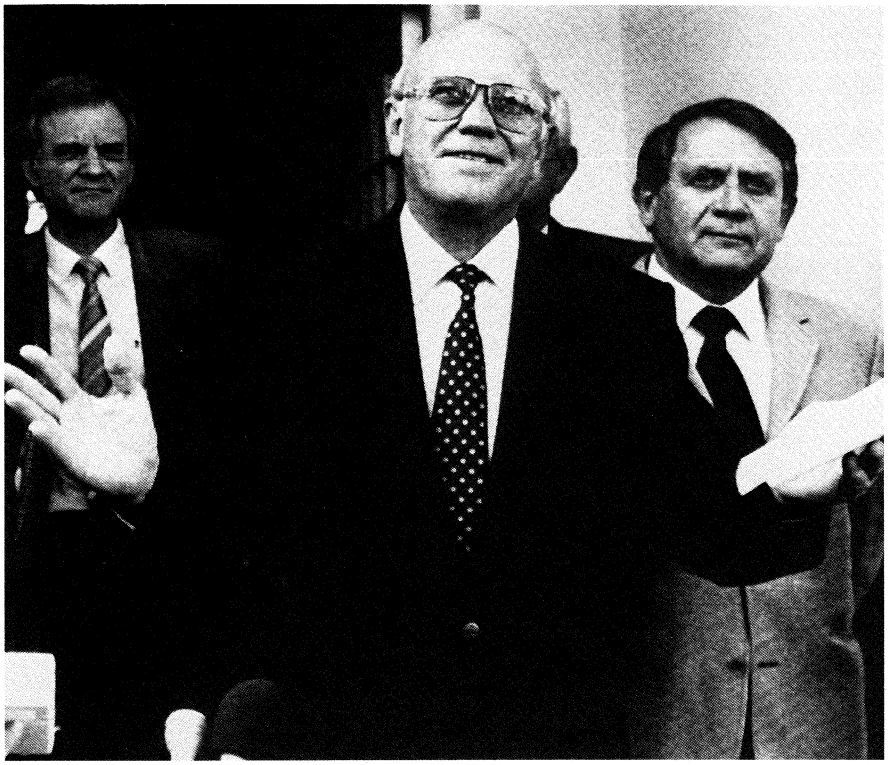
Op 11 augustus verklaarde president Botha niets van de voorgenomen ontmoeting van De Klerk met Kaoenda af te m-eten. ,,Ik ben niet, zoals de regels voor buitenlandse reizen van ministers voorschrijven, op de hoogte gesteld van het overleg dat 28 augustus wordt gehouden zoals is aangekondigd door dr. Kaoenda", zo liet de president weten.
De Klerk deelde vervolgens mee dat hij er niet in was geslaagd een ontmoeting met Botha te hebben over ,,het mogelijke misverstand". ,,Pogingen van ministers om een spoedafspraak met de staatspresident te maken om opheldering te krijgen, hebben nog geen resultaat gehad", aldus De Klerk. ,,In het licht van deze gang van zaken, ben ik bezig om zo spoedig mogelijk een spoedzitting bijeen te roepen van alle beschikbare ministers van de Nationale Partij", zo voegde hij daaraan toe.
Op 12 augustus kwamen de ministers, op vier na, in de woning van De Klerk in Pretoria bijeen. Deze ontmoeting, die door De Klerk als partijleider was belegd, duurde drieëneenhalf uur en leverde een ,,unaniem" standpunt op over de vraag hoe verder moest worden gehandeld, zo deelde De Klerk in eeii verklaring mee. Andere bronnen in het kabinet waren concrcter: ,,Het kabinet is als nooit tevoren verenigd in zijn oppositie tegen de acties van de president. Wij zullen dit maal niet toegeven. Of hij doet dat, of wij vertrekken", aldus een uitspraak volgens The Times (14-8).
Op 14 augustus kwam het kabinet in het officiële kantoor van de president in Kaapstad, het Tuynhuis, bijeen. Na de zitting, die ruim drie uur duurde, werd geen verklaring uitgegeven.

Aftreden president *Botha*. De Klerk *waarnemend president*

Maar op 14 augustus 's avonds maakte president Botha in een televisieuitzending van twintig niinuten zijn aftreden bekend. ,,Het is evident dat ik na al deze jaren, waarin ik mijn beste krachten aan de Nationale Partij, de regering van dit land en aan de veiligheid van ons land heb gewijd, wordt genegeerd door de ministers die in mijn kabinet dienen. Bijgevolg heb ik geen andere keus dan mijn aftreden aan te kondigen", aldus Botha.
De president deelde mee dat hij een suggestie van zijn ministers had verworpen een waarnemend president te benoemen voor de periode tot na de verkiezingen van 6 september. Hij had gevraagd welke reden hij voor een dergelijke stap zou kunnen aanvoeren. ,,Zij antwoordden dat ik mijn gezondlieidstoestand als excuus zou kunnen gebruiken Daa op antwoordde ik dat ik niet bereid ben met een leugen te vertrekken Rijgevolg heb ik besloten heden mijn ontslag bij de opperrechter in te dienen, inet ingang van 15 augustus 1989'' Botha voegde daaraan toe dat hij niet uit zijn officiele residentie, Westbrooke, zou vertrekken en dat hij geen opvolger zou benoemen

Botha hield vol dat hij niet op de hoogte was gesteld van de voorgenomen ontmoeting van De Klerk met president Kaoenda. De richtlijnen voor buitenlandse reizen van ministers waren geen technische formaliteiten. ,,In wezen gaat het om het vertrouwen tussen een staatshoofd en zijn ministers. Een poging dit opzij te schuiven is spelen met de hoogste belangen van het land."
Overigens had Botha ook bezwaar tegen de ontmoeting zelf, omdat Zambia een centrum van militaire en politieke activiteiten van het Afrikaans Nationaal Congres (ANC) is. dat .,de bescherming van president Kaoenda geniet en dat vanuit Lusaka opstandige activiteiten tegen Zuid-Afrika plant''. ,,Met het oog op de algemene verkiezingen van 6 september...ben ik van mening dat het inopportuun is president Kaoenda in dit stadium te ontmoeten", zo betoogde Botha.

In een vraaggesprek met de Zuidafrikaanse televisie uitte De Klerk zijn spijt over de u-ijze waarop Botha was vertrokken. „Wij hebben zijn gezondheid niet gebruikt als rookgordijn", maar het kabinet u-as wel van mening dat de slechte gezondheidstoestand van de president zijn vertrek rechtvaardigde Op een vraag of Botha al dan niet op de hoogte was gebracht van zijn voorgenomen ontmoeting met Kaoenda antwoordde De Klerk: ,,Met alle respect moet ik zeggen dat diens geheugen de president soms in de steek laat." Zijn conclusie was: „Wij vinden dat zijn (Botha's) besluit om af te treden de beste oplossing is voor Zuid-Afrika".
Vervolgens ging het kabinet unaniem akkoord met de aanwijzing van De Klerk tot waarnemend president, aldus een inededeling van minister Roelof Botha Op 15 augustus 's ochtends werd W.F. de Kle k door opperrechter Michael Corbett beëdigd als waarnemend president van Zuid-Afrika. De formele keuze van de nieuwe president zal op 14 september plaatsvinden door het parlement in zijn nieuu-e samenstelling.



NP-leider W. F. de Klerk (m.) licht de pers in, nadat de door hem in zijn residentie te Pretoria bijeengeroepen ministers op 12 augustus steun aan De Klerk hadden betuigd in liet conflict met president P. W. Botha. Links de minister van voorlichting Stoffel (C. J.)van der Merwe en rechts de minister van justitie Kobie (H. J.)Coetsee.

Commentaren

Hieronder volgen enkele commentaren op Botha's vertrek.

Het Zuidafrikaanse dagblad Beeld (uit de kring van de Nationale Partij) noemde Botha's afscheidsrede in een hoofdartikel op 15 augustus een ,,bitter politiek testament" en het beschuldigde hem ervan te vertrekken in een vlaag van zelfvernietigende n-raakzucht. ,,Het laatste beeld, dat nog jaren zal blijven hangen, is dat van een blinde Samson die met zijn laatste krachten probeerde de zuilen van zijn partij te doen neerstorten op hem zelf en zijn medestanders," aldus Beeld.

De *Volkskrant* (16-8) schreef onder de kop ,,Botha exit" o.a.:

,,Schietend uit alle kanonnen is het slagschip Botha ten onder gegaan. Niemand had na de conflicten van de afgelopen maanden verwacht dat zijn vertrek als president van Zuid-Afrika een vlekkeloze en geruisloze gebeurtenis zou zijn, maar het feit dat hij weigerde een opvolger te benoemen en zijn biezen te pakken uit het presidentiële paleis, heeft zelfs zijn meest trouwe supporters in de Nationale Partij van hem vervreemd.

Het vervolg op deze letterlijke afgang moet zich nog uitkristalliseren, maar de vragen zijn duidelijk: welke schade heeft Botha de Nationale Partij en vooral rijn opvolger De Klerk berokkend, drie weken voor de blanke verkiezingen? En, belangrijker: wat is te verwachten van opvolger F.W. de Klerk op het stuk waar Botha zo jammerlijk heeft gefaald: het afschaffen van de apartheid?

Blanke Zuidafrikanen, en met name het Afrikaner volksdeel, houden van *kragdadig* optreden. De Nationale Partij gaat de moeilijkste verkiezingen sinds 1948 tegemoet, niet een groeiende liberale oppositie die ronduit van de aparriieid afwil, en ter rechterzijde een krachtige Conservatieve Partij die de status quo wenst te handha\-en. Zelf is de partij haar ideologische helderheid kwijt - apartheid is immers al jaren bij decreet dood verklaard, maar een ander idee is er niet voor in de plaats gekomen. (...)

Voor de zwarte Zuidafrikanen is er voorlopig weinig meer aan de hand dan een paleisrevolutie. De Klerk heeft een aantal karakteristieken die hem in gunstige zin van Botha onderscheiden. Met name het feit dat hij niet, zoals Botha, nauwe banden onderhoudt met de conservatieve securoratie, het machtige veiligheidsapparaat dat in Zuid-Afrika als een staat in de staat functioneert. schept enige verwachtingen.

Voor de rest is de gelijkenis - en niet alleen de uiterlijke - eerder opmerkelijk dan het verschil. Botha kwam in 1978 aan de macht met als strijdkreet ,,aanpassen of sterven", maar hij heeft in elf jaar tijd het wezen van apartheid niet aangetast. De Klerk komt nu met soortgelijke slogans, heeft het onderhandelen en de vrijlating van Mandela hoog op zijn agenda staan, maar is tegelijkertijd net als Botha gepokt en gemazeld in het partij-apparaat, maar hij zich nooit heeft laten kennen als bestormer van heilige huisjes.."

De Financial Times (15-8) stelde in een hoofdartikel o.m.:
Weinigen zullen ook maar een greintje sympathie kunnen opbrengen voor Botha. Toch verdient hij enig krediet wegens het in gang zetten van het proces van hervormingen door toe te geven dat Apartheid onwerkbaar was geworden. Hij was niet bepaald bekeerd, maar reageerde op druk van diverse kanten.

Ook moet het uiteindelijke afstaan van de zeggenschap over Namibië op Botha's conto worden geschreven. Maar hij weigerde pertinent om de pijlers van de apartheid te slechten: het systeem van de zwarte thuislanden en Groepsgebieden Wet
De eclips van Botha geeft wel aan dat er mei nig of niets te zeggen valt over het gedrag van zijn opvolger. In zijn vroegere jaren als leider van het land werd Botha als hervormer gezien. Sterker nog, hij verdiende die reputatie. Sinds hij in 1978 aan de macht kwam, passeerden de afschaffing van de pasjeswet en de met op de gemengde huwelijken, het legaliseren van de zwarte vakbonden en het recht dat zwarten verkregen om grond te bezitten. Dit maren opmerkelijke veranderingen, verdergaand dan alles mat zijn voorgangers hadden teweeggebracht, Ze verbaasden velen die Botha's staat van dienst als een oorlogszuchtige vechtersbaas kenden, maar zijn motieven waren niet van filantropische aard. ,,Aanpassen of sterven" zei hij tegen de blanken: zijn hervormingen werden door pragmatisme ingegeven.

INTERNATIONALE ZAKEN

ALGEMEEN

WERELDWIJDE PRODUKTIE VAN AARDOLIE IN 1987 EN 1988

Hierna volgt een overzicht van de wereldwijde produktie van aardolie in de jaren 1987 en 1988, opgesplitst naar regio s en aardolieproducerende landen
De cijfers zijn ontleend aan de Neue Zurcher Zeitung van 25 jan 1989 Op zijn beurt vermeldt dit dagblad als bron de in jan. 1989 verschenen aflevering van het in Londen verschijnende maandblad *Petroleum Economist*

OLIEPRODUKTIE IN 1987 EN 1988 (in 1.000 ton)

Noord-Amerika	1987	1988
Verenigde Staten	461 353	455 000
Canada	88 560	93 000
Totaal	549 913	548 000

Midden en Zuid-Amerika	1987	1988
Mexico	142 960	143 000
Venezuela	88 290	93 000
Columbia	19 428	17 380
Trinidad	8 353	7 *800*
Cuba	894	750
Guatemala	200	150
Barbados	68	65
Brazilie	28 825	26 800
Argentinië	21 630	23 000
Ecuador	8 520	15 800
Peru	8 071	7 000
Chili	1.565	1.300
Bolivia	915	900
Suriname	135	140
Totaal	329.844	337.085

West-Europa	1987	1988
Groot-BIittannie	123.306	115.000
Noorwegen	49.500	56.000
Denemarken	4.599	4.800
Italië	3.632	4.500
Nederland	4.681	4.300
West-Duitsland	3.728	3.900
Frankrijk	3.235	3.500
Spanje	1.639	1.500
Griekenland	1.210	1.200
Oostenrijk	1.060	1.100
Totaal	196.590	195.800

Oost-Europa	1987	1988
Sowjet-Unie	624 000	624 000
Roemenië	10 500	10 000
Joego-Slavië	3 868	3 700
Albanië	3.000	3.000
Hongarije	1.916	1.900
Bulgarije	280	280
Polen	145	140
Tsjechoslowakije	146	140
DDR	60	60
Totaal	643.915	643.220

Midden-Oosten	1987	1988
Saoedi Arabië	209 570	251 000
Irak	101 810	128 000
Iran	113 370	113 000
Koeweit	61 440	73 000
Aboe-Dhabi	50 845	55 600
Oman	265	2[illegible]n
Dubai	18 140	17 000
Qatar	15 050	15 200
Syrië	12 000	13 500
Noord-Jemen	450	7 700
Sharjah	3 125	3 150
Turkije	2 643	2 500
Bahrein	2 108	2 150
Zuid-Jemen	250	600
Ras al Kaimah	490	550
Totaal	G19 556	712 450

Verre Oosten	1987	1988
China	132.940	135.000
Indonesië	64.110	62.000
India	30.143	31.500
Maleisië	23.500	27.000
Australie	25.785	24.500
Broenei	7.250	7.500
Pakistan	2.032	2.400
Thailand	1.600	1.900
Nieuw-Zeeland	1.272	1.300
Birma	900	750
Vietnam	175	675
Japan	603	650
Taiwan	350	350
Filippijnen	185	300
Totaal	290 845	295 825

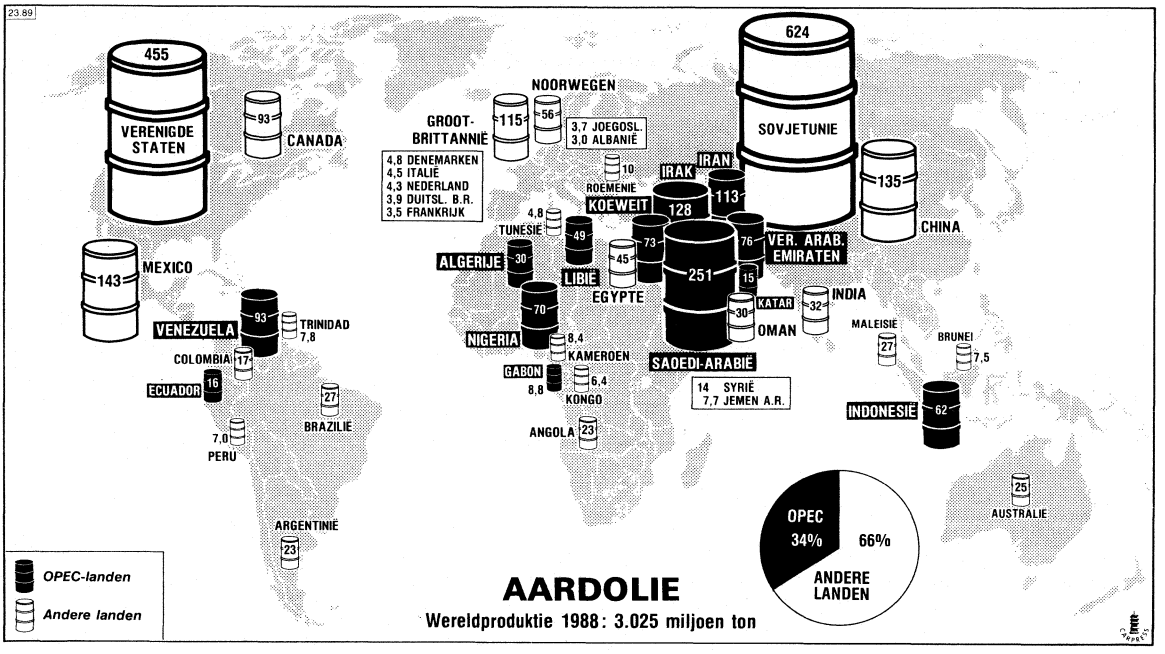
Afrika	1987	1988
Nigeria	G3 670	70 000
Libië	46 790	48 500
Egypte	45 931	44 500
Algerije	29 460	30 000
Angola	17 077	22 500
Kameroen	8.602	8.400
Gabon	7.980	8.750
Kongo	5.777	6.400
Tunesië	5.000	4.800
Zaïre	1.530	1.400
Ivoorkust	1.200	800
Benin	350	250
Totaal	233 367	246 000

Totaal wereldwijd	2.909.670	3.025.230

Toelichting

In de loop van het jaar 1988 is de wereldwijde produktie van aardolie markant toegenomen, waarbij de stijging zich vooral in het eerste halfjaar heeft voorgedaan.
Over het hele jaar gerekend heeft het produktienivieau weer de stand van 1980 bereikt, waar het in de tussenliggende jaren, bij wijlen aanzienlijk, onder had gelegen.

De globale produktie van aardolie beliep in het jaar 1988 3,025 mrd ton tegenover 2,910 mrd ton en 2,917 mrd ton in resp 1987 en 1986 Daarmee kwam het niveau in de buurt van dat van 1980, toen er 3,059 mrd ton werd geproduceerd en lag het slechts 6% onder het rekordniveau van 1979, dat 3,225 mrd ton bedroeg.
Een vergelijking met de jaren 1976 en 1977, toen er resp. 3,067 mrd ton en



3,094 mrd ton werd geproduceerd, laat zien, dat na een twaalftal jaren het niveau van de produktie van aardolie weer op het niveau gekomen is, waarop het kort voor de ,,tweede prijsschok" reeds gestabiliseerd was.
Met dit resultaat vertoont 1988 vergeleken met 1987 een opmerkelijke stijging van 4%. In 1987 was de produktie met 0,3% gedaald na een stijging met 5,870 in het jaar 1986.
Het accent van de produktiegroei lag in de eerste helft van 1988, toen de toename 4,8% bedroeg in vergelijking met dezelfde periode in het jaar daarvoor.
In het tweede halfjaar was de produktiegroei met 3,270 weliswaar kleiner, maar met een wereldwijde produktie in deze periode van 1,552 mrd ton werd wel een niveau bereikt, dat alleen in het tweede halfjaar van 1979 met 1,633 mrd ton was overtroffen.
Bijzonder opvallend aan de cijfers voor 1988 is de meer dan evenredige produktiegroei in de lidstaten van de OPEC, die, in vergelijking met de overeenkomstige periodes in 1987, in het eerste halfjaar 11% en in het tweede halfjaar zelfs 12% bedroeg.
Daarmee is het aandeel in de wereldwijde produktie van ruwe olie van de OPEC, nadat het in 1985 met 28,2% op het laagste niveau sinds de oprichting van de organisatie was terecht gekomen, weer toegenomen tot 32,570 (1987: 30,3%).

De produktietoename in de OPEC-landen van 11,5% gemiddeld in 1988 legt te meer gewicht in de schaal, omdat de groei bij de andere produktiegroepen onder liet gemiddelde lag.
Zo bedroeg de groei van de olieproduktie in de staatshandelslanden in 1988 slechts 0,2% (totale produktie 778 mln ton), waarmee het aandeel van deze landen in de wereldwijde produktie was gedaald tot 25,7%; in 1985 had dit aandeel nog 26,8% bedragen en in 1987 26,7%.
Tegelijkertijd was de groei van de produktie in de overige landen, die geen lid van de OPEC zijn, gedaald tot 1% (totale produktie 1216 mln ton), waardoor het marktaandeel van deze groep in 1988 was gedaald tot 40,270, nadat het in 1985 met 43,670 het hoogste peil had behaald en in 1987 nog 41,4% had bedragen.

Uit de cijfers wordt overigens ook duidelijk, dat er binnen de OPEC duidelijke verschillen in de ontwikkeling van de produktie vastgesteld kunnen worden. Zij lopen uiteen van een produktiedaling met 6,3% in Dubai tot een produktiegroei met bijna 26% in Irak.
Ong. op het niveau van de gemiddelde groei van de produktie binnen de OPEC was die van Ras al-Kaimah met 12,5%. Te zamen met Aboe-Dhabi en Sharjah is Ras al-Kaimah lid van de Verenigde Arabische Emiraten, die binnen de OPEC als één lid tellen.
In totaal gezien zijn het hoofdzakelijk de OPEC-lidstaten in het Midden-Oosten, die geprofiteerd hebben van de groei van het marktaandeel van hun organisatie, maar daarop vormt Iran weer een uitzondering, dat zijn produktie in 1988 slechts wist te handhaven op het niveau van het voorafgegane jaar.
Individueel bekeken staat de Sowjet-Unie met een produktie van 624 mln ton onveranderd bovenaan de lijst van olieproducerende landen, zij het, dat het marktaandeel van dit land is gedaald van 21,570 naar 20,6%, doordat de produlitieoinvang in 1988 niet is gegroeid.
Met een eveneens geslonken marktaandeel (van 15,9% naar 15%) komen de Verenigde Staten op de tweede plaats.
Op de derde plaats komt Saoedi-Arabië, dat zijn marktaandeel wist te vergroten van 7,2% tot 8,370.
Daarna volgen (als in het jaar daarvoor) Mexico met 4,7% (4,9%) en China met 4,570 (4,6%), terwijl Irak met 4,270 (3,570) Groot-Brittannië met 3,870 (4,270) van de zesde plaats heeft verdreven.
Met 3,7% (3,9%) staat Iran op de achtste plaats en op een gedeelde negende plaats komen Venezuela en Canada met ieder 3,170 (3%).
Vervolgens is Koeweit met 2,4% (2,1%) naar de elfde plaats gestegen, waarna Nigeria met 2,4% (2,170) en Indonesië met 2,070 (2,270) de volgende plaatsen innemen.
Daarna komen Aboe Dhabi en Noorwegen met elk 1,8% (1,7%), alsmede Libië met een onveranderd aandeel van 1,656.
Egypte met 1,5% (1,670) en Algerije, India en Oman met ieder onveranderd een aandeel van 170 sluiten de rij van de 20 landen, waarvan de olieproduktie minimaal een aandeel van één procent vormt in de wereldwijde produktie.
Uit de rij weggevallen is Brazilië, waarvan de produktie in 1988 met 770 is gedaald, waardoor het aandeel van dit land nog slechts 0,9% bedraagt.

(Vor. ber. pag. 83/3 e.v. - 1988)

MBFR-BESPREKINGEN ZONDER RESULTAAT BEËINDIGD

Op 2 februari 1989 werd in de Redoutensaal van de Weense Hofburg de laatste bijeenkomst gehouden van de in 1973 begonnen onderhandelingen over Mutual and Balanced Force Reductions (MBFR).

Er werden twee verklaringen afgelegd, een namens de Oostelijke deelnemers en een namens de Westelijke, en tot slot werd een kort gezamenlijk communiqué vastgesteld.
Daarmee kwam een eind aan zestien jaar onderhandelen over vermindering van strijdkrachten in Centraal Europa; zonder enig tastbaar resultaat, maar toch in een redelijke mate van harmonie - in de moderne conferentiediplomatie een vrij unieke gebeurtenis, de lange duur van de onderhandelingen in aanmerking genomen.
Toch behoeft het niet te verbazen dat MBFR op deze weinig roemvolle wijze ten slotte beëindigd is.
Niet alleen verkeerden de onderhandelingen als gevolg van onoverbrugbare tegenstellingen reeds vele jaren in een uitzichtloze impasse, maar bovendien was uit het verloop van de Oost-Westdialoog in andere fora, in het bijzonder de Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE), geleidelijk aan duidelijk geworden dat het tijd werd het gesprek over de wapenbeheersing op een geheel andere manier aan te pakken.
Op 6 maart 1989 is in Wenen een nieuwe conferentie over Conventional Forces in Europe (CFE) van start gegaan, met een nieuw mandaat en een groter toepassingsgebied. Daarmee zijn de oude stellingen en loopgraven van MBFR definitief verlaten.
De onderhandelingen over MBFR werden gevoerd door:
aan Westelijke kant België, de Bondsrepubliek Duitsland, Canada, Luxemburg, Nederland, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten, als zg. directe deelnemers (landen die in het MBFR-toepassingsgebied liggen c.q. troepen in dit gebied hebben gestationeerd) en Denemarken, Griekenland, Italië, Noorwegen en Turkije als zg. indirecte deelnemers;
aan Oostelijke kant de DDR, Polen, de Sowjet-Unie en Tsjechoslowakije, als directe deelnemers, en Bulgarije, Hongarije en Roemenië als indirecte deelnemers.

Terugblik

Naarmate de MBFR-besprekingen in de loop der tijd steeds maar vruchteloos bleven werd de conferentie voor diplomatieke collega's steeds meer een wat meewarig synoniem voor een nooit eindigende stellingenoorlog aan de conferentietafel, zonder enig uitzicht op een doorbraak.
Een terugblik leert dat dit beeld wat al te zwartgallig is.
De conferentie begon op 30 oktober 1973 en kwam vooral op wens van de NAVO tot stand.
In het begin van de jaren zeventig was het Warschaupact namelijk in snel tempo bezig de nucleaire achterstand ten opzichte van de NAVO in te lopen. Daardoor werd de bestaande conventionele overmacht van het Oostblok een steeds grotere bedreiging van het militaire evenwicht in Westerse ogen. De MBFR diende in deze verhoudingen wat meer pariteit te brengen.
Die doelstelling deed het Warschaupact vanaf het begin al enigszins onwillig aan de conferentietafel plaatsnemen De Oostelijke doelstelling bestond in de mogelijkheid via MBFR het aantal van de Amerikaanse troepen in Europa te verminderen
Opmerkelijk is echter dat de Russen, tegen het bestaande beeld in, niet voor een totale terugtrekking van VS-troepen uit Europa waren om zo West-Europa politiek en militair geleidelijk aan in hun invloedssfeer te brengen

Toen in 1972 in het Amerikaanse Congres de motie van de isolationistische senator Mansfield om eenzijdig troepen uit Europa terug te trekken dreigde te worden aangenomen haastte Sowjetleider Brezjnew zich om te verklaren bereid te zijn tot onderhandelingen over troepenreducties in Europa.
Die bereidheid had o.a. tot doel de motie-Mansfield te ontkrachten en toonde aan dat de Sowjet-Unie wel degelijk een belang meende te zien in een zekere mate van militaire aanwezigheid van de Amerikanen in Europa
Drijfveer daarvoor was de historisch gefundeerde angst in het Oostblok voor de Duitsers en de vrees dat die de Amerikaanse leegte in Europa militair zouden opvullen

Een tweede, zo mogelijk nog belangrijker doelstelling van het Pact van Warschau t.a.v. de MBFR was een greep te krijgen op datzelfde Duitse leger door in alle voorstellen van Oostelijke zijde altijd een plafond in te bouwen voor de militaire sterkte van alle individuele deelnemers. Hiermee had men in de eerste plaats de Bundeswehr op het oog.
Al snel ontwikkelde zich tijdens de onderhandelingen het probleem waardoor de MBFR uiteindelijk in een impasse raakte: de zogenaamde datadiscussie over de militaire sterkte van het Warschaupact.
Het Westen streefde naar een plafond van ongeveer 700.000 manschappen aan landstrijdkrachten aan beide kanten.
Het Oosten beweerde dat er over het geheel genomen ongeveer evenveel troepen in beide blokken stonden opgesteld, zodat simpelweg reducties in gelijke aantallen of in percentages mogelijk waren.
Het Westen bestreed die pariteit in aantallen en beweerde dat het Oostblok een getalsmatige overmacht bezat van omstreeks 200.000 man aan landstrijdkrachten. Een even grote reductie aan beide zijden zou dan in het nadeel van de NAVO zijn.
Westerse voorstellen om elkaars sterkte door middel van een diepgaande discussie over de sterktecijfers vast te stellen werden resoluut van de hand gewezen: het Oostblok verkeerde nog midden in het tijdperk-Brezjnew toen in het IJzeren Gordijn nog nauwelijks een roestplekje of doorkijkgaatje te bespeuren was.

Latere verklaringen van Gorbatsjow dat er wel degelijk asymmetriëen ten gunste van het Oostblok bestonden kwamen op een tijdstip waarop de MBFR feitelijk al ten dode opgeschreven was.
Als Gorbatsjow tiîn jaar eerder aan de macht gekomen was had het resultaat van de MBFR er waarschijnlijk heel wat positiever uitgezien.
Ambassadeur L.W. Veenendaal, leider van de Nederlandse delegatie bij de MBFR: ,,Gorbatsjow en de hele nieuwe wind die in Moskou waait maken de kans op succes bij de komende CFE-onderhandelingen groter. De verstarring in de buitenlandse politiek van de Sowjet-Unie aan het einde van de zeventiger en het begin van de tachtiger jaren had een zeer remmende invloed op de MBFR.

Behalve de datadiscussie waren er nog andere meningsverschillen die nooit tot een oplossing kwamen.
Een daarvan was de zogenaamde geografische factor. Daarmee werd het grote verschil aangeduid dat er bestond in de afstanden die de terugtrekkende troepen dienden af te leggen.
Terwijl Sowjet-troepen zich op Russisch gebied aan de grens met Polen konden terugtrekken - want tot zover strekte zich het reductiegebied van de MBFR uit - dienden de Amerikaanse landstrijdkrachten zich noodzakelijkerwijs 5000 kilometer verder op het Amerikaanse continent terug te trekken.
In geval van militaire hoogspanning zouden de Sowjettroepen dus beduidend sneller naar het slagveld, Midden-Europa, gedirigeerd kunnen worden dan de Amerikaanse troepen.
Daarom eiste de NAVO dat Westelijke troepenreducties alleen plaats konden vinden met achterlating van het materieel in Europa, zodat in crisissituaties alleen de troepen uit de VS overgevlogen dienden te worden. Het Oosten eiste echter het meenemen van alle materieel.

In de nieuwe CFE-onderhandelingen strekt de reductiezone zich uit tot aan de Oeral, wat de tijd om de Sowjettroepen naar Midden-Europa te verplaatsen aanzienlijk verlengt
In december 1985 doet de NAVO nog een nieuw MRFR-voorstel. Daarin laat zij de eis vallen om het vooraf over de data eens te worden. Maar inmiddels gaat het in het reductievoorstel nog maar om 5000 man aan Westelijke kant en 11.500 aan Oostelijke zijde. Wel worden de verificatiemaatregelen verzwaard om toch een redelijke zekerheid te krijgen dat de overeenkomst behoorlijk wordt nageleefd.
Het Oosten ziet daar echter een middel in om toch, via een achterdeur, op de hoogte te komen van de werkelijke militaire sterkte van het Oostblok. Het Warschaupact wijst de voorstellen af en op 18 april 1986 luidt Gorbatsjow de doodsklok voor de MBFR

in Oost-Berlijn tijdens een rede tot de SED, waarin hij een veel grote reductiegebied voorstelt, namelijk van de Atlantische Oceaan tot de Oeral.
Dat gebied bestrijkt nu de nieuwe CFE-conferentie.
De gedachte voor zo'n conferentie bestond al veel langer en was van Franse origine. Frankrijk weigerde vanaf het begin aan de MBFR deel te nemen omdat het een conferentie van twee militaire blokken was, terwijl Frankrijk net de militaire samenwerking met de NAVO had opgezegd.
Bovendien verzette het zich tegen de beperking van het reductiegebied bij de MBFR tot de twee Duitslanden, de Benelux, Tsjechoslowakije en Polen. De Fransen zagen in een succesvolle MBFR het spookbeeld van een mogelijk neutrale zone in West-Duitsland, waarbij de Bundeswehr tot de helft gereduceerd zou zijn en Duitsland nauwelijks meer beschikbaar zou zijn voor de verdediging va11 het Westen. Frankrijk zou daarmee de Bondsrepubliek als buffer verliezen bij een Oostelijke aanval op Frans grondgebied.
Daarom stelde Parijs vanaf het einde van de jaren zeventig een Europese wapenbeheersingsconferentie van de Atlantische Oceaan tot de Oeral voor. Is de MBFR daarmee vijftien jaar lang een geheel vergeefse exercitie geweest? Ambassadeur Veenendaal is het daar niet mee eens: ,,In de eerste plaats is de MBFR een heel nuttig leerproces geweest: in 1973 was er immers geen enkel idee aan beide zijden over hoe conventionele wapenbeheersing politiek en militair zou moeten worden aangepakt. Zelfs over wat voor soort overeenkomst nagestreefd diende te worden was er onduidelijkheid.
Een belangrijke ervaring is dat bepaalde methodieken waarmee geopereerd werd niet tot het beoogde doel bleken te leiden. Zoals bijvoorbeeld die datadiscussie. We hebben in 1985 die eis laten vallen en hebben het over een andere boeg gegooid.
,,Ook het nadruk leggen op reducties in manschappen is verlaten Dat moet allemaal gezien worden in de context van de jaren zeventig, toen we geen enkele ervaring met deze zaken hadden en we dus tastenderwijs onze onderhandelingspositie moesten opbouwen.
Vele verschillende concepten zijn in de loop der jaren uitgetest En in de praktijk zijn we op een aantal punten toch naar elkaar toegegroeid, bijvoorbeeld de erkenning aan Oostelijke kant van de gelijke plafonds en het uitgangspunt van de gefaseerde reducties, waar ze in het begin tegen waren
,,Bovendien moet ook niet vergeten worden dat dit onderhandelingsforum ook tijdens de niet geringe dieptepunten in de Oost-West-relatie - denk aan Afghanistan, Polen en de nucleaire bewapening- nooit is afgebroken Zo'n conferentie blijft dan toch een element van stabiliteit tussen Oost en West"

CFE-ONDERHANDELINGEN BEGONNEN

Met een bijeenkomst van de ministers van buitenlandse zaken uit de **33** staten, die deelnemen aan de Conferentie over veiligheid en samenwerking in Europa (CVSE) van 6 - 8 maart in Wenen is een aanzet gegeven tot twee conferenties onder de aegis van de CVSE.
De ene conferentie was een zaak van alle aan de CVSE deelnemende staten en ging over vertrouwenwekkende maatregelen en ontwapening in Europa (CVOE). Deze was een vervolg van een conferentie over hetzelfde onderwerp, die van jan. 1984 tot 22 sept. 1986 in Stockholm was gehouden (pag. 641/1 e.v. 1986).
De tweede conferentie, en daarover zal hier verslag worden uitgebracht, werd gehouden door de leden van de NAVO en het Warschaupact en ging over de vermindering van de conventionele bewapening in Europa (CFE). Over het houden van deze laatste conferentie en over het mandaat er voor was overeenstemming bereikt in de derde toetsingsronde van de CVSE in Wenen (pag. 49/1 e.v.- 1989).
Hier was besloten te gaan onderhandelen over de Conventional Armed Forces in Europe, CAFE (pag. 50/1 - 1989). In de aanloop naar het begin van deze laatste conferentie werd besloten uit het acroniem de A weg te laten en te spreken van de Conventional Forces in Europe (CFE).
Over de CFE bevatte het *NRC/H'blad* van 4 maart een voorbeschouwing, waaraan het volgende is ontleend:

Zelden zal een nieuwe wapenbeheersingsconferentie zoveel hoop en verwachting hebben gewekt als de onderhandelingen over vermindering van cle conventionele wapens (CFE) tussen NAVO en Warschaupact. Onder het gesternte van afbrokkelende vijandbeelden en eenzijdige troepen- en wapenreducties door het Oostblok lijkt een groot deel van de publieke opinie ervan overtuigd dat deze conferentie in kort bestek de eeuwige Eu opese vrede zal bezegelen.
De tekst van het mandaat voor de conferentie, waarover NAVO en Warschaupact het snel eens werden naar diplomatieke *maatstaven* gemeten. bevestigt dit beeld. Doel is volgens de officiële tekst ,conventionele bewapening en uitrusting op lagere niveaus; de verwijdering van ongelijkheden die schadelijk zijn voor de stabiliteit en de veiligheid; en, als prioriteit, de uitschakeling van het vermogen om verrassingsaanvallen en offensieve operaties op grote schaal te beginnen'.
Het voornaamste doel van de NAVO daarbij is het terugbrengen van het overwicht in conventionele bewapening van liet Warschaupact in Centraal Europa.

Volgens de in nov. l988 door de NAVO bekend gemaakte sterktecijfers is de bewapening van het Warschaupact daar van zo'n omvang dat met gemak tot een verrassingsaanval of een grootscheeps offensief kan worden overgegaan.
Volgens de NAVO heeft de Sowjet-Unie 39 parate divisies en b igades buiten de eigen grenzen opgesteld, tegen 9, in Europa gestationeerde, divisies van de Verenigde Staten. In de DDR bevinden zich alleen al 19 Sowjet-divisies, naast 5 divisies van de DDR.
Er is volgens de militaire deskundigen van de NAVO geen slechts op militaire verdediging gericht scenario denkbaa dat 24 divisies in de DDR nodig maakt.
Hierbij koint het grote overwicht in aantallen tanks en artilleriestuklien van het Warschaupact, dat van essentieel belang is bij een verrassingsaanval of een grootscheeps offensief. Het NAVO-rapport constateert hier alleen al een ongelijkheid en een övermacht van 33.000 tanks in liet voordeel van het Warschaupact.
Het Warschaupact heeft dit overwicht in het allereerste eigen overzicht van sterktecijfers,

WARCHAU-PACT

Krachtsverhoudingen in Europa volgens opgave van het W.P.

	NAVO	W.P.
Manschappen	3.600.000	3.500.000
Tanks	30.000	59.000
Pantservoertuigen	47.000	70.000
Artilleriegeschut	17.000	71.000
Anti-tankwapens	18.000	11.000
Helikopters	5.000	2.500
Gevechtsvliegtuigen	7.000	7.800

Ontwapeningsvoorstel Gorbatsjov:

Gorbatsjov stelt voor om in 1997 de volgende plafonds te bereiken

Manschappen	1.300.000	1.300.000
Tanks	20.000	20.000
Artilleriegeschut	24.000	24.000
Pantservoertuigen	28.000	28.000
Helikopters	1.700	1.700
Gevechtsvliegtuigen	1.500	1.500

NAVO

Krachtsverhoudingienin Europa volgens opgave van de NAVO

	NAVO	W.P.
	2.200.000	3.000.000
	16.000	51.000
	39.000	93.000
	14.000	43.000
	18.000	44.000
	2.000	3.000
	4.000	8.000

Ontwapeningsvoorstel NAVO:

Toen de onderhandelingen over conventionele wapens in Europa in maart te Wenen begonnen, stelde de NAVO voor om te komen tot de volgende plafonds voor de verschillende conventionele wapens:

Tanks	20.000	20.000
Artilleriegeschut	16.500	16.500
Pantservoertuigen	28.000	28.000

Daarbij stelde de NAVO beperkingen voor ten aanzien van het aantal wapens in handen van een enkel land en de omvang van het parate materieel. Ook wil de NAVO precies de territoria vastleggen waarvoor de reducties van toepassing zijn.

De Volkskrant (13-5 1989)

dat eind ianuari 1989 werd gepubliceerd, toe gegeven.
Weliswaar verschilden de aantallen enigszins maar toch wordt het gegeven op zich als een stimulans voor de conferentie gezien.
De opmerking van Gorbatsjow in zijn rede tot de Verenigde Naties op 7 december 1988 dat ..de Sowjetdivisies in Oost-Europa een duidelijk defensief karakter zullen hebben onderstreept dat het met dat karakter tot nu toe anders gesteld was.
De eenzijdige troepen- en wapenreducties die door hem in andere regeringsleiders van het Warschaupact sinds december zijn aangekondigd wijzen ook in die richting. Het opmerkelijke daaraan is dat hiermee eigenlijk tegen het diplomatieke beginsel werd ingegaan om deze troepen en wapens, die men blijkbaar toch al wilde terugtrekken, als onderhandelingsobject bij het CFE-overleg te betrekken en daarmee ook verminderingen aan NAVO-zijde te bewerkstelligen.
Het voornaamste doel van het Warschaupact bij deze conferentie is het omlaag brengen van de defensie-uitgaven. De gigantische defensiebegroting van de Sowjet-Unie is een enorme belasting van de al zieltogende economie.
Reducties in de nucleaire bewapening, die relatief goedkoop is, brengen te weinig roebels in het laatje. Volgens Westerse schattingen is voor de conventionele bewapening 85% van de defensiebegroting van de Sowjet-Unie nodig, een begroting die jaarlijks 116 miljard dollar, 15% van het bruto nationaal produkt, opslokt.
Een mogelijk onderhandelingsscenario zou kunnen uitgaan van het NAVO-plan om tot een halvering van het totaal aantal tanks in Europa te komen: van 80.000 naar 40.000. Door het grote overwicht van het Warschaupact op dit gebied, zou dit alleen bereikbaar zijn door een bijna geheel eenzijdige reductie van Oostelijke zijde.
Dit is misschien van Moskou uit gezien een weinig aantrekkelijk perspectief, hoewel er tegenover staat dat op die wijze de afschaffing van de duizenden verouderde Russische tanks - volgens sommige Westerse schattingen 40% van het totale bestand - diplomatiek en politiek, als gebaar jegens de publieke opinie in het Westen. nog een flinke winst zou kunnen opleveren.
Het is niet uitgesloten dat het Warschaupact als onderhandelingsdoel een uitruil nastreeft van Oostelijke tanks tegen Westelijke vliegtuigen. Volaens de sterkteciifers van het Warschaupact beschikt de NAVO namelijk over een niet onaanzienlijk overwicht aan aanvalsvliegtuigen.

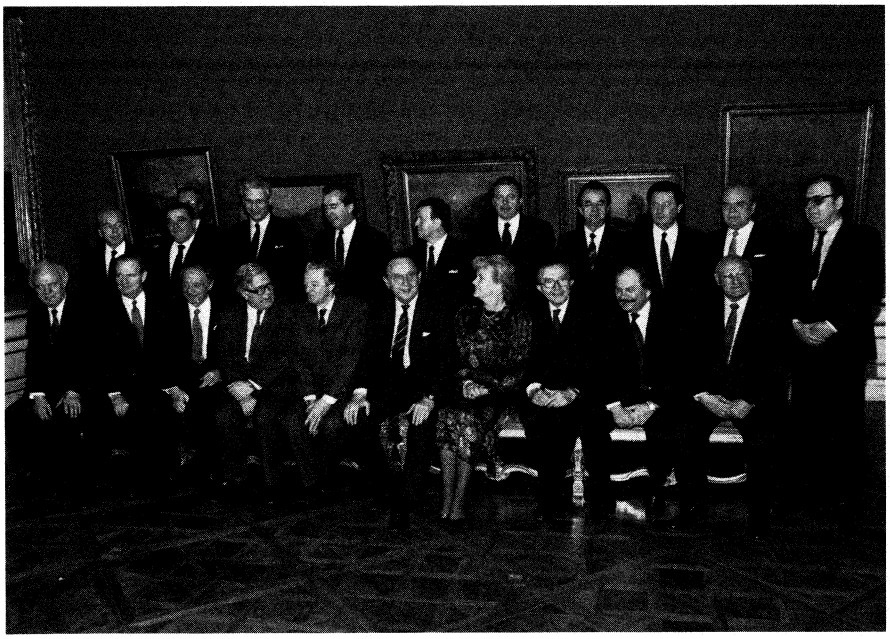
De NAVO, die weer een andere telmethode hanteert, bestrijdt dit overwicht. Vliegtuigen zijn niet in het mandaat opgenomen, maar opvallend is dat ze ook niet expliciet uitgesloten zijn in de tekst, zoals dat wel het geval is met de zeestrijdkrachten en de chemische wapens. Er wordt daarom verwacht dat in een latere fase van de conferentie, na het bereiken van een aantal deelakkoorden, ook de luchtmacht onder de reducties zou kunnen vallen.
In ieder geval is het streven naar lagere, gelijke plafonds voor een aantal mapensystemen een gemeenschappelijk doel van beide bondgenootschappen, dat ook in de tekst van het mandaat vermeld staat. Welke wapensystemen bedoeld zijn vermeldt het mandaat niet. Dat is ook onmogelijk als men bedenkt dat er alleen al 17 verschillende types tanks aan beide zijden staan opgesteld en dat er sprake is van 62 verschillende types vliegtuigen.
De conferentie zal dan ook waarschijnlijk beginnen met moeizame onderhandelingen over de exacte definitie van aanvallende, verdedigende en ondersteunende wapensystemen en het onderbrengen van alle verschillende wapensystemen in hanteerbare categorieën. Of zoals de Amerikaanse delegatieleider Ledogar eind 1988 eens opmerkte: ,,Wij zullen ons op een bijna filosofische wijze moeten buigen over de vraag: ‚Wat is een tank?' ''.
Deze lastige en tijdrovende definitieproblemen kunnen er voor zorgen dat de euforie van de buitenwereld. die snel resultaten mil zien, spoedig zal vervliegen.
Een aantal militair-strategische concepties voor een nieuwe ordening van de strijdkrachten aan beide zijden valt al bij voorbaat af. Zo zou bijvoorbeeld het idee van de oud-veiligheidsadviseur van president Carter, Brzezinski, van een tankvrije zone gecombineerd met denuclearisatie meer actueel kunnen morden, ware het niet dat de NAVO het concept van de voorwaartse verdediging heeft.
Dit houdt in dat er bij het uitbreken van een conflict in principe vanaf het begin geen meter Westduits grondgebied prijsgegeven wordt.
Hoewel ook Westerse militaire strategen vaak allang de voorkeur geven aan een verdediging met een diepte-strategie, is dat voor de Westduitsers onaanvaardbaar. Dat zou immers de gelijkwaardigheid van de NAVO-partners aantasten, die allemaal recht hebben op verdediging van hun hele grondgebied.
Verder zou een aantal in de Bondsrepubliek gelegen hoofdkwartieren veel verder westwaarts verplaatst moeten worden. En voor Nederland zou dat het onaantrekkelijke perspectief bieden van een frontlijn in de buurt van Oldenzaal.
Gorbatsjow kan door zijn conventionele overmacht met menige concessie op de CFE de in de NAVO smeulende conflicten nog eens flink aanwakkeren, Hij heeft zich daar in het verleden al zeer bedreven in getoond.
Zo kan het Warschaupact de CFE ook als een forum met lange afstandsbediening gebruiken dat, met juist gedoseerde concessies, het moderniseringsdebat over de SNF-wapens (nucleaire raketten voor de korte afstand) tussen de Bondsrepubliek en de overige NAVO-leden extra kan verhitten.

Vorig jaar zei Jim Thompson, vice-directeur van de researchorganisatie RAND, die juist een uitgebreide computersimulatie van een conventioneel conflict had voltooid: ,,Conventionele xvapenbeheersing is in het Westen tot nu toe nog nauwelijks besproken en wat belangrijker is, er is niet meer dan een lippendienst bewezen aan de coördinatie tussen wapenbeheersing en verbetering van de conventionele strijdkrachten. ,,Zo bezien zal de CFE niet alleen de vuurproef zijn voor een werkelijke ontspanning tussen Oost en West, maar zeker ook een zware test voor de cohesie van het Westelijke bondgenootschap.

Verloop ministeriële bijeenkomst

Namens het Warschaupact heeft Sowjet-minister van buitenlandse zaken Eduard Sjewardnadze in de ochtend van 6 maart enkele ontwapeningsvoorstellen gelanceerd. De belangrijkste daarvan betrof een bewapeningsreductie in fasen.
In de eerste fase, die twee tot drie jaar zou duren, zouden ongelijkheden in troepenaantallen en in wapensystemen uit de weg dienen te worden geruimd. Dat geldt vooral voor ,,offensieve wapensystemen'', waaronder de Sowjet-Unie tanks, gepantserde legervoertuigen, artillerie, vliegtuigen en helicopters met offensieve taken verstaat.
Na die eerste fase, zo zei minister Sjewardnadze, moet naar gelijkwaardige plafonds worden gestreefd, 10 tot 15% onder de huidige niveaus.
In het gebied, waar beide bondgenootschappen aan elkaar grenzen, moet een zone worden ingesteld, waar de gevaarlijkste wapens extra beperkt worden om het gevaar van een verrassingsaanval te verkleinen.
Voor de NAVO diende de Britse minister van buitenlandse zaken, Sir Geoffrey Howe, op 6 maart een aantal voorstellen in.
De NAVO, zo bleek, streeft in de onderhandelingen met het Warschaupact over vermindering van conventionele bewapening naar gelijke plafonds tussen Oost en West voor tanks, gepantserde infanterievoertuigen en artilleriewapens.
Het N.AVO-voorstel behelst een plafond van niet meer dan 40.000 tanks in totaal aan beide zijden, dus 20.000 voor ieder bondgenootschap.

De NAVO bezit zelf, volgens eigen cijfers, ongeveer 20.000 tanks op dit moment en zou daarom maar weinig te hoeven reduceren. Het Warschaupact beschikt volgens de NAVO over meer dan 50.000 tanks en zou er dus ruim 30.000 moeten reduceren.
Verder stelt de NAVO een gemeenschappelijke bovengrens van 55.000 gepantserde infanterievoertuigen voor. Ook hier is het overwicht van het Warschaupact aanzienlijk; derhalve zal het leeuwedeel van de verminderingen van oostelijke zijde moeten komen.
De bovengrens van artilleriewapens zal volgens de NAVO 33.000 moeten bedragen.
Warschaupact en NAVO hebben op dit moment in totaal ongeveer 60.000 artilleriewapens opgesteld.
Geen van beide bondgenootschappen, aldus het NAVO-voorstel, mag voortaan meer dan de helft van het aantal wapens in deze wapencategorieën bezitten.
Bovendien mag geen enkel individueel lid van een bondgenootschap meer dan 30 procent van het gemeenschappelijke plafond aan de genoemde wapens binnen het eigen bondgenootschap bezitten.
Dit voorstel is vooral gericht tegen de grote overmacht aan bijvoorbeeld tanks van de Sowjet-Unie binnen het Warschaupact.
Verder stelt de NAVO voor om gelijke plafonds aan te brengen voor troepen die buiten de eigen grenzen gestationeerd zijn.
Ook hier overtreft het aantal Sowjet troepen in Oost-Europa het aantal Amerikaanse troepen in West-Europa.
Over de hoogte van dat plafond zijn nog geen verdere gegevens bekend.
Uitgesproken negatief laat de NAVO zich uit over het idee van wapenvrije zones aan beide zijden van de allianties. Dit voorstel, waarvan verwacht wordt dat het Warschaupact het op deze conferentie weer nieuw leven zal inblazen, is volgens de NAVO in strijd met het uitgangspunt van de ondeelbare veiligheid voor alle NAVO-landen.
Daarnaast spreekt de NAVO zich uit tegen het optellen van de zeestrijdkrachten door het Warschaupact bij de totale sterktecijfers van de allianties. Zeestrijdkrachten maken geen deel uit van het mandaat van de conferentie.



,,Familieportret"van een aantal van de ministers van buitenlandse zaken uit de landen, die aan de CVSE deelnemen. Van 6-8 maart waren zij in Wenen bijeen.
Staande v.l.n.r.:Budimir Loncar (Joego-Slavië), Ioan Totu (Roemenië), Hans van den Broek (Nederland), Alois Mock (Oostenrijk), Hertti Paasio (Finland). de Oostenrijkse bondskanselier Franz Vranitzky, Jaroinir Johannes (Tsjechoslowakije), Gabrielle Gatti (San Marino), Tadeusz Olechowski (Polen) en Petar Mladenow (Bulgarije).
Zittend v.l.n.r.: Eduard Sjewardnadze (Sowjet-Unie), James Baker (VS), Sten Andersson (Zweden), Sir Geoffrey Howe (Verenigd Koninkrijk), Roland Dumas (Frankrijk), Hans-Dietrich Genscher (Bondsrepubliek Duitsland), Mary Collins (Canada), Giulio Andreotti (Italië), George Jacovou (Cyprus) en Vincent Tabone (Malta).

Het Warschaupact heeft de zeestrijdkrachten in zijn overzicht van de sterktecijfers ingesloten omdat dat meer evenwicht brengt in de globale sterktecijfers tussen Oost en West.
De Amerikaanse minister van buitenlandse zaken, James Baker, heeft Sowjet-leider Gorbatsjow op 6 maart opgeroepen om openlijk afstand te doen van de Brezjnew-doctrine. Deze botst volgens Baker met het ‚nieuwe denken' in de Sowjet-Unie.
Hij juichte het toe dat de centraal geleide economieën zich langzamerhand ontdoen van het keurslijf van de verouderde marxistisch-leninistische theorieën.

Baker liet zich in zijn maidenspeech in de internationale politiek heel algemeen uit over de verhouding tussen Oost en West.
In Europa naderde het einde van een tijdperk van een met geweld opgelegde verdeling, tot stand gekomen tegen de wil van de volkeren van Europa, aldus Baker. Omdat het Westen trouw was gebleven aan zijn eigen visie, liggen er volgens de minister nu nieuwe horizonten in het verschiet.
Baker: ,,Realisme begint te zegevieren in de Sowjet-Unie.(...) De retoriek van de buitenlandse politiek van de Sowjet-Unie wordt herschapen met minder nadruk op het gebruik van geweld. De redevoering van minister Sjewardnadze van vandaag bevestigde dat".

Sjewardnadzes voorstellen voor vergaande reducties in conventionele bewapening, noemde Baker bemoedigend. Hij kondigde aan dat de Amerikaanse regering de mogelijkheden onderzoekt om te komen tot een versnelde verwijdering van chemische wapens in West-Duitsland.
Het doel van het nieuwe wapenoverleg in Wenen omschreef Baker simpel als het verwijderen van de geweldige overmacht aan wapens die uit Oost-Europa op het Westen gericht staan. De aangekondigde eenzijdige reducties van het Warschaupact noemde hij ,,een erg goede start".

De Britse minister van buitenlandse zaken, Howe, heeft op 6 maart onmiddellijk gereageerd op de nieuwe voorstellen voor conventionele ontwapening die Sowjet-minister Sjewardnadze had geformuleerd.
Howe bekritiseerde het voorstel van Sjewardnadze om zo snel mogelijk tot een nieuw overleg over de afschaffing van de kernwapens voor de korte afstand (SNF) te komen. Dat was duidelijk niet in het mandaat van de CFE opgenomen, aldus Howe. ,,Ons doel is het om de conventionele ongelijkheid aan te pakken."

Ook het door Sjewardnadze betrekken van de zeestrijdkrachten in de onderhandelingen was volgens Howe onterecht. De zeestrijdkrachten waren immers in het mandaat expliciet uitgesloten van deze onderhandelingen.
Howe: ,,Bovendienheeft de NAVO veilige zeewegen nodig ter verzekering van haar veiligheid, net als het Warschaupact veilige verbindingen over land nodig heeft ter bescherming van zijn grondgebied''
Het voorstel van Sjewardnadze om tot een zone te komen met nauwelijks of geen aanvalswapens en zonder tactische kernwapens in het gebied waar de allianties aan elkaar grenzen, droeg volgens Howe bij tot een verhoging van de onveiligheid

Doelend op de Bondsrepubliek zei hij dat een dergelijk voorstel verschillende, cri dus onwenselijke, niveaus van veiligheid binnen de Westelijke alliantie met zich mee zou kunnen brengen
Desalniettemin kwalificeerde Howe de rede van Sjewardnadze als bezonnen. ,,De belangrijke boodschap die ik er in zie is dat het Sowjet-denken in vele opzichten dicht bij ons eigen denken staat", zei de Britse bewindsman.
Nu onderhandelen over nucleaire wapens voor de korte dracht is niet aan de orde. Het Westen heeft bar weinig te bieden op dat gebied en wijst een derde nul-optie categorisch af. Die optie verdraagt zich niet met de NAVO-strategie van het aangepaste antwoord.
Als de Sowjet-Unie zich verlegen voelt met het enorme aanbod van nucleaire wapens van korte dracht wat let haar dan om dat arsenaal te verminderen.
Dat was de reactie van minister Van den Broek (buitenlandse zaken) op het voorstel dat Sowjet-minister Sjewardnadze op 6 maart deed.

Van den Broek is van mening dat de NAVO zich niet moet laten afleiden door voorstellen van Sjeurardnadze op een moment dat er goede kansen zijn om tot een beginselovereenkomst over terugbrengen van conventionele sterkte te komen. ,,In het verleden zijn we ook niet van onze uitgezette koers afgeweken en dat heeft goed gewerkt", aldus Van den Broek, die daarbij verwees naar het beleid dat was gevoerd over vermindering van de kernwapens voor de middellange afstand (INF).
De bewindsman denkt dat de onderhandelingen in Wenen vrij lang zullen duren maar prees de gelijke benadering van de Sowjet-Unie en de Verenigde Staten op de eerste dag van de ministersconfcrentie.
Beide landen vragen om substantiële reducties, het wegnemen van asymmetrieën en willen zich concentreren op het terugbrengen van wapens met de grootste aanvalscapaciteit zoals tanks en gepantserde personeelsvoertuigen.
Het besluit van de Verenigde Staten om sneller chemische wapens uit West-Duitsland weg te halen en de Amerikaanse oproep aan de Sowjet-Unie om hun grote voorraden chemische wapens te vernietigen noemde hij een politiek signaal voor de VN-conferentie over de totale uitbanning van chemische wapens in Genève. Die

conferentie stagneert op het ogenblik volgens Van den Broek.
's Middags op 6 maart had hij afzonderlijk gesprekken met de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken, Baker, en zijn Britse collega, Howe.
Hij deed daarin verslag van het debat in het Nederlandse parlement over de modernisering van kernwapens.
Ook deed hij een nieuwe poging om de Amerikanen en de Britten te 01-ertuigen dat de NAVO in mei, als het ,alomvattende' plan over verdediging en wapenbeheersing uitkomt, niet alleen de nadruk moet leggen op wapenverbetering maar ook moet aangeven waartoe het Westen bereid is op het tcrrcin van 11-apenvermindering.
De Amerikaanse minister van buitenlandse zaken, James Baker, zou in mei de Sowjet-Unie bezoeken om de mogelijkheid te bespreken van een topontmoeting tussen president Bush en partijleider Gorbatsjow.
Dat was het resultaat van een gesp ek, dat Baker in de ochtend van 7 maart had met zijn Sou-jet-collega Sjewardnadze.
De Westduitse minister van buitenlandse zaken, Genscher, heeft 's ochtends op 7 maart op de ministersbijeenkomst een nieuw initiatief van zijn regering bekendgemaakt,
De Westduitse regering zal, samen met de regering van Polen, experts van de NAVO-landen, het Warschaupact en de neutrale en niet-gebonden landen bij elkaar brengen om standpunten uit te wisselen over veiligheidsconcepten, militaire doctrines en strategieën. Dat zal in juni van dit jaar gebeuren. Aan het overleg zullen diplomaten, militaire vertegenwoordigers en wetenschapsmensen deelnemen.
Doel van de bijeenkomst is volgens Genscher de onderlinge relatie tussen de bestaande verschillende militaire doctrines tussen Oost en West te onderzoeken en de mogelijkheid om criteria uit te werken voor een werkelijk defensieve oriëntatie van de bewapening in Oost en West
De toekomst in Europa dient gebaseerd te zijn op dialoog, samenwerking en vruchtbare competitie, aldus Genscher. Hij onderstreepte speciaal de nauwe samenwerking tussen de Bondsrepubliek en Frankrijk als een belangrijke bijdrage tot de stabiliteit in Europa.
De Franse minister van buitenlandse zaken, Dumas, heeft er op 7 maart voor gepleit om in de toekomst het aantal deelnemers aan de nieuwe CFE-onderhandelingen tussen NAVO en Warschaupact over beperking van de conventionele bewapening in Europa uit te breiden.
Na de volgende top van de landen die deel uitmaken van de Conferentie voor veiligheid en samenwerking in Europa (CVSE), in 1992 in Helsinki, zou moeten worden afgesproken dat alle CVSE-staten, dus ook de neutrale en niet-gebonden landen die nu niet aan het CFE-overleg deelnemen, hierbij worden betrokken.
Dumas verwoordde in zijn rede op de ministersconferentie tussen Oost en West in Wenen de traditionele Franse vrees om als gewoon lid van het Westerse blok gezien te worden. Dumas: ,,Frankrijk is weliswaar solidair met de partners in het bondgenootschap, maar wil Europa niet door de loep van de twee bondgenootschappelijke systemen zien. Een filosofie van blok tot blok is in strijd met het Europese streven."
Het eerste onderhoud tussen de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken, Baker, en zijn Sowjet-collega Sjewardnadze, dat op 7 maart ruim twee uur duurde, werd door de Sowjet-minister als een goed begin omschreven. Hij noemde het gesprek nuttig en produktief. Er was een atmosfeer geweest van wederzijds begrip, aldus Sjewardnadze.
Ondanks alle demonstratieve vriendelijkheid liet Sjewardnadze in zijn verklaring aan de pers niet na ook de meningsverschillen tussen Warschaupact en NAVO over de komende CFE te noemen.
Het betrekken van de luchtstrijdkrachten en de zeestrijdkrachten in de CFE-onderhandelingen, noemde Sjewardnadze ,,geen onbelangrijk vraagstuk".
Baker verwoordde daarop het NAVO-standpunt dat deze wapencategorieën geen onderdeel van het mandaat van de conferentie uitmaken.
Sjewardnadze drong ook bij Baker aan om op korte termijn tot een vredesconferentie over het Midden-Oosten te komen.
De Amerikaanse minister zei daar nog zeer gereserveerd tegenover te staan. Volgens Baker dienden eerst de contacten tussen de strijdende partijen op een lager niveau geïntensiveerd te worden alvorens een vredesconferentie een kans van slagen had.

De beide minsters zeiden in kort bestek de belangrijkste probleemhaarden in de wereld besproken te hebben: Angola, Namibië, Iran, Centraal-Amerika en de Hoorn van Afrika.
Bij zijn bezoek in mei aan Moskou zullen deze thema's diepgaander behandeld worden, aldus Baker.
Ook de Amerikaanse minster kenschetste de eerste ontmoeting met Sjewardnadze als een erg goed begin.
Opmerkelijk was wat hij over de perestroika zei. Baker: ,,Perestroika is goed voor de Sowjet-Unie en voor de wereld. Maar het succes van perestroika hangt werkelijk af van wat de Sowjets doen en niet van wat wij in het Westen doen."
Betere uitwisseling over bevelvoering en bevelstructuren, over de lokatie van troepen en de sterkte en wapens daarvan moet leiden tot een groter inzicht in de krachtsverhoudingen tussen Oost en West. Het aanschaffen van nieuwe wapensystemen moet van tevoren worden gemeld. Steekproeven moeten kunnen worden gehouden.
Dat waren de voorstellen van minister Van den Broek (buitenlandse zaken) op 8 maart op het terrein van vertrouwen ekkende maatregelen op de ministersconferentie van Oost en West in Wenen.
Van den Broek ondersteunde het plan van Polen en West-Duitsland om in juni een conferentie te houden over militaire doctrines.
Daarbij gaat het volgens Van den Broek niet om een abstract debat maar over de vraag hoe defensieve militaire plannen in de structuur en bij de training van troepen kunnen doorwerken.



De eerste ontmoeting tussen de VS-minister van buitenlandse zaken James Baker (l) en zijn Sowjet-collega Eduard Sjewardnadze vond plaats op 6 maart 1989 in Wenen

WEST-EUROPA

LIECHTENSTEIN

BINNENLANDSE ONTWIKKELINGEN

In aansluiting op het bericht van pag. 539/3-1988 deden zich in het tussen Oostenrijk en Zwitserland ingeklemde vorstendom Liechtenstein o.m. de volgende ontwikkelingen voor:

Sinds 1938 is in Liechtenstein een coalitie van de Vaterlandische Union (VU) en Fortschrittliche Burgerpartei (FBP) aan de macht.

Voortijdige ontbinding *parlement*

Op 23 jan. 1989 werd het parlement van Liechtenstein voortijdig ontbonden, omdat de zeven leden tellende fractie van de Fortschrittliche Burgerpartei niet meer bereid was aan de zittingen van de Landtag deel te nemen. De FBP had schriftelijk laten weten vast te houden aan een door haar op 15 nov. 1988 ingediende resolutie, waarin zij vroeg om een parlementaire commissie die een onderzoek moest instellen naar ambtsmisbruik door de president van het Staatsgerechtshof, Erich Seeger.

Het onderzoek hing samen met een referendum in 1980 over de bouw van een museum in de hoofdstad Vaduz (waar 5.000 van de 26.000 inwoners van Liechtenstein wonen). De bevolking was toen met krappe meerderheid met kredieten voor de bouw van het museum akkoord gegaan. Toen tegenstanders van het project vervolgens daartegen in beroep maren gegaan, zou Seeger ervoor hebben gezorgd dat het oordeel van zijn rechtscollege veranderde en negatief uitviel.

Omdat de Vaterlandische Union van premier Hans Brunhart - die over acht van de in totaal 15 parlementszetels beschikte- niet aan de wens van de FBP tegemoet wilde komen, was de FBP op 21 dec. 1988 uit het parlement weggelopen en boycotte zij sindsdien de parlementszittingen.

Als gevolg van de bepaling in de grondwet dat ten minste tweederde van de 15 Afgevaardigden aan de zittingen moest deelnemen, kon het parlement na de beslissing van de FBP geen besluiten meer nemen, zodat nieuwe verkiezingen noodzakelijk waren. Deze dienden volgens de grondwet binnen zes weken na de ontbinding van het parlement plaats te vinden.

Op 2 febr 1986 hadden voor het laatst parlementsverkiezingen plaatsgevonden (pag. 540/1-1988). De zittingsperiode van de Landtag bedraagt formeel vier jaar.

Verkiezingen voor de *Landtag*

De verkiezingen voor de - van 15 tot 25 zetels uitgebreide - Landtag vonden plaats op 3 en 5 maart 1989.

Op 20 okt. 1987 was het parlement akkoord gegaan met een uitbreiding van zijn zetelaantal van 15 tot 25 (pag. 540/3-1988). Daarna bad de bevolking van Liechtenstein in het weekeinde van 23-24 jan. 1988 de vergroting van het parleinent goedgekeurd (pag. 54012-1988).

Bij de eerstkomende verkiezingen zou Oberland, het grootste van de twee kiesdistricten van Liechtenstein. 13 vertegenwoordigers in het parlement leveren, en Unterland. het andere kiesdistrict, tien vertegenwoordigers.

Met 47,15 procent van de geldig uitgebrachte stemmen behaalde de Vaterlandisclie Union (VU) o.l.v. Hans Brunhart, premier sinds 1978, 13 zetels (in 1986 met 50,19 procent acht zetels).

De FBP o.l.v Herbert Wille kreeg met 42,13 procent van de geldig uitgebrachte stemmen 12 zetels (in 1986 met 42,75 procent zeven zetels).

De Freie Liste (FL) slaagde er met 7,56 procent (in 1986 7,06 procent) wederom niet in de acht procent te winnen die nodig was om een zetel in het parlement te krijgen.

Tenslotte stemde 3,16 procent van de kiezers op de Uberparteiliche Liste, die voor het eerst aan de verkiezingen deelnam.

Van de ongeveer 13.300 kiesgerechtigde inwoners van Liechtenstein was 90,9 procent naar de stembus gegaan.

Het nieuwe parlement werd op 18 maart 1989 beëdigd. In zijn troonrede ter gelegenheid van de opening van liet parlementaire jaar riep kroonprins Hans Adam de partijen op af te zien van partijpolitieke twisten en zich te bezinnen op tolerantie en een wijde blik.

Verder drukte hij zijn teleurstelling uit over het feit dat de Landtag ondanks zijn diverse aansporingen zich nog niet had bezig gehouden met de toetreding van Liechtenstein tot de Verenigde Naties en daarover nog geen beslissing had genomen.

Samenstelling regering

Op 25 mei 1989 meldde een correspondent vanuit Vaduz in de NZZ (29-5-1989) dat de Landtag tijdens de eerste werkzitting sinds de verkiezingen alle vijf leden van de vorige regering had herbenoemd, nadat de VU en de FBP zich bereid hadden verklaard opnieuw een coalitieregering te vormen.

Hans Brunhart (VU) bleef regeringsleider en Herbert Wille (FBP) plaatsvervangend regeringsleider. De drie andere kabinetsleden waren Peter Wolff (VU), René Ritter (VU) en Wilfried Buchel (FBP).

Geen meerderheid voor een staatsverdragreferendum

Op 19 maart 1989 meldde een correspondent vanuit Vaduz in de NZZ (21-3-1989) dat de stemgerechtigde inwoners van Liechtenstein een initiatief van de Freie Liste om te komen tot invoering van een staatsverdragreferendum hadden afgewezen. Bij een opkomst van ongeveer 65 procent waren 3644 mensen voor invoering van een dergelijk referendum geweest en 4787 tegen.

Met haar initiatief had de Freie Liste willen bereiken dat de bevolking meer te zeggen kreeg op het gebied van buitenlandse politiek, zoals toetreding van Liechtenstein tot de Verenigde Naties De partij was van mening dat ieder staatsverdrag direct door het volk - en niet alleen door het parlement - goedgekeurd moest worden.

NECROLOGIEËN

LATTIMORE, OWEN (29-7-1900 Washington D.C., Verenigde Staten - 31-5-1989 Providence, Verenigde Staten) Amerikaans sinoloog.

Owen Lattimore bracht zijn jeugd door in China, en maakte ook nadien vele reizen naar Mongolië en China, onder meer in opdracht van de Amerikaanse regering.

Hij was enige tijd verbonden aan het blad *Pacific Affairs*, en was hoogleraar aan de John Hopkins univeriiteit van Baltimore en de universiteit van Leeds.

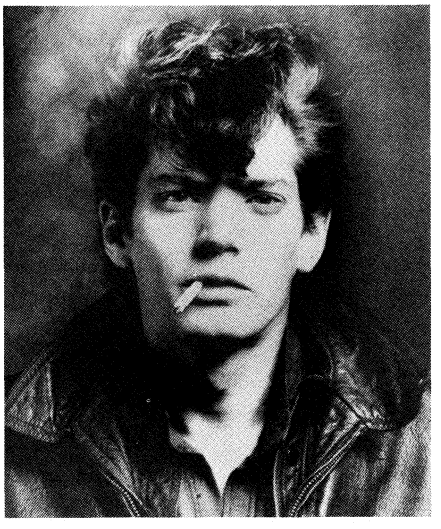
Lattimore schreef talloze boeken over het Verre Oosten, waaronder: The desert rond to Turkestan (1928), High Tartary (1930), Manchuria: Cradle of conflict (1932), The Mongols of Manchuria (1934), Inner asian frontiers of China (1940), Mongol journeys (1941), America and China (1943), The making of modern China (1944), Solution in Asia (1945), China, a short history (1947), The situation in China (1949), Pivot of Asia (1950), Ordeal by slander (1950), Nationalism and revolution in Mongolia (1955), Nomads and commissars (1962), Studies in asian frontier history (1962), Mongolia revisited (1962).

MAPPLETHORPE, ROBERT (4-11-1946 New York, Verenigde Staten - 9-3-1989 Boston, Verenigde Staten) Amerikaans fotograaf.

Robert Mapplethorpe maakte underground films en studeerde beeldhouwen en schilderen alvorens hij zich ging toeleggen op de fotografie. Toen de kunstverzamelaar Sam Wagstaff in 1972 zijn werk begon aan te kopen en in de openbaarheid te brengen, was zijn naam gemaakt. In 1976 vond een eerste tentoonstelling van zijn merk plaats in de Light Gallery in New York.

Leer, zwarten en bloemen, maar vooral naakte zwarte mannen beheersten het werk van Mapplethorpe uit de jaren zeventig en shockeerden soms als er ook nog onverhuld sado-masochisme aan te pas kwam. Zijn omstreden thema's wekten afkeer en belemmerden het zicht op zijn kunstenaarschap.

Pas toen de sm-cultuur, onder invloed van de AIDS-crisis, tot het veilige verleden behoorde en toen de zwarten zelfs in de blanke reclame hun intrede deden, ontdekte men de vorm van zijn merk. Men kreeg oog voor de platinahardheid van zijn foto's en zijn tegelijkertijd satijnzachte afdruktechniek, voor zijn ongeëvenaarde manipulatie van licht en donker, voor de diagonale, ronde en symmetrische lijnen, voor zijn volstrekt oorspronkelijke blik kortom. Toen pas werd zijn fotografie kunst.



Veel van Mapplethorpes latere foto's hadden de onschuld van kleine kinderen en bloemen tot onderwerp.

MAURIER, DAPHNE DU (13-5-1907 Londen, Engeland - 19-4-1989 Par, Cornwall, Engeland) Brits schrijfster.

Daphne Du Maurier werd geboren als lid vaii een familie die tijdens de Franse revolutie naar Groot-Brittannië was geëmigreerd en die tot de Londense society was gaan behoren. Haar grootvader George du Maurier tekende voor Punch en schreef boeken, waaronder de bestseller Trilby. Haar vader Gerald du Maurier was een elegant en geliefd acteur. Daphne keerde al jong het uitgaansleven de rug toe en ging wonen in het familielandgoed in Cornwall.
In 1931 verscheen haar eerste boek The loving spirit. dat in de jaren erna gevolgd werd door I'll never be young again en The progress of Julian. Een kritische biografie over haar vader, Gerald, verscheen in 1934.

Haar grote succes kwam met de publikatie van Jamaica Inn (1936)en Rebecca (1938), die net als de meeste van haar volgende romans bestsellers werden
Daphne du hiaurier werd wel de ,,Grand lady of romantic fiction" genoemd, maar zelf stelde zij dat haar werk meer uit spanning en avontuur bestond dan uit romantiek.
Een aantal van haar romans, zoals Rebecca, Jamaica Inn, Hungry Hill en Frenchman's Creek, werd inet succes verfilmd. Van haar korte verhalen werd The Birds door Hitchcock verfilmd. en Don't look nom door Nicholas Roeg.
Verdere romans: My cousin Rachel (1951), Mary Anne (1954), The scapegoat (1957), The glassblowers (1963).

Verhalenbundels: Come wind, come weather (1941), Kiss me again, stranger (1952), The breaking point (1959), Not after midnight (1971), The rendezvous and other stories (1980). Toneelstukken: The years between (1945), September tide (1948).

Haar autobiografie, Groming pains, verscheen in 1977 en The Rebecca Notebook and other memories in 1981.



Daphne du Maurier

McCLOY, JOHN JAY (31-3-1895 Philadelphia, Verenigde Staten - 11-3-1989 Stamford, Connecticut, Verenigde Staten) Amerikaans regeringsfunctionaris, jurist en bankier.

John McCloy studeerde rechten en was werkzaain als advocaat voordat hij in 1940 werd benoemd tot onderminister van oorlog. In 1946 keerde hij terug naar de advocatuur. Van 1947 - 1949 stond hij aan het hoofd van de Wereldbank.
Van 1949 - 1952 was McCloy Hoge Commissaris in Duitsland Namens de Verenigde Staten begeleidde hij de overgang van rnilitair naar civiel bestuur in de bezette Duitse gebieden en had hij een werkzaam aandeel aan de wederopbouw en democratisering van de Bondsrepubliek. Hij gaf in deze functie ook veel steun aan de plannen tot Europese eenwording.
Van 1953-1960 was McCloy president van de Chase Manhattan Bank. In 1961 was hij korte tijd hoofd van de door Kennedy ingesteide Arms Control and Disarmament Agency. Een jaar later voerde hij met Adlai Stevenson tijdens de Cuba-crisis de onderhandelingen met de Russen in de Verenigde Naties. Na de moord op Kennedy maakte hij deel uit van de Warren-cominissie, die het onderzoek naar de moord leidde.
McCloy was adviseur van zeven Amerikaanse presidenten. van Roosevelt tot en met Ford. Sinds 1963 maakte hij deel uit van vele commissies die tot taak hadden de internationale betrekkingen te verbeteren.

MERWE, JAAP VAN DER (14 9-1924 Rotterdam - 19-2-1989 Amsterdam) Nederlands cabaretier, tekstdichter en schrijver

Jaap van der Merwe begon zijn loopbaan als journalist bij Het Vrije Volk, maar schreef al vanaf zijn zeventiende cabaretnummers voor amateurgroepjes. In 1959 presenteerde hij in een bovenzaaltje van het toenmalige Leidsepleintheater zijn eerste professionele cabaret ('een politiek pamflet in theatervorm'), dat in veel opzichten vooruitliep op de jaren zestig, maar later werd ingehaald door het Lureleicabaret. Vanaf het begin was er kritiek op zijn eigen optreden; niet ten onrechte reageerde hij daarop door te zeggen dat maar weinig anderen dit compromisloze repertoire wilden zingen.
In de jaren zestig maakte hij radio- en televisieprogramma's voor de VARA, waarin hij rebels repertoire uit de geschiedenis van de arbeidersbeweging herontdekte. Het leidde uiteindelijk tot de bundel Gij zijt kanalje, heeft men ons verweten, dat het links-geëngageerde alternatief werd voor de cabaretbijbel van Wim Ibo. Van der Merwe stelde in zijn boek inhoud boven vorm en prefereerde de warmbloedige liedjes van fel bewogen amateurzangers boven 'gepolitoerde amuseurs' als Pisuisse. Hij zag zichzelf als uitvoerend kunstenaar in diezelfde traditie.

Meer dan in zijn eigen cabaretprogramma's kon hij zijn talent voor theater kwijt in musicals voor toneelgroep Centrum en de Nieuwe Komedie. Jaap van der Merme schreef robuust en kleurrijk volkstheater, later vooral op thema's uit de recente geschiedenis: Hadjememaar voor Nooy's Volkstheater en De ongelooflijke avonturen van Pieter Jelles over de mislukte revolutie van Troelstra.
Hij schreef de tv-serie Tot de dood ons scheidt, vertaalde de Engelse serie Stiefheen en Zoon. maakte voor de TJARA-tv Het oproer kraait, een rebels liederenprogramma, en toen hij scheidde, wat hij aan het feminisme weet, barstte hij los met Daar komen de wijven, een thriller.
Naarmate hij ouder werd, kreeg hij meer oog voor de potsierlijker aspecten van de linkse beweging en werd zijn werk genuanceerder. Op artistiek gebied bleef hij echter opstandig. Zo eindigde zijn veelbelovende samenwerking met de Nooy-groep al na één seizoen in conflicten. Ook anderen vroegen hem niet meer om



John McCloy

repertoire; zijn laatste opdracht in dc profcssionele sector u-as een nummer voor Gerard Cox en Rients Gratama over het bombardement op Rotterdam, een schitterende combinatie van journalistiek en lyriek.
In 1988 bracht hij op zijn label Eigen Riziko de cd Blokkendoos Boem uit, waarop hij zestien oude en nieuwe ballades van eigen hand zong.
Verder werk: Groot Geïllustreerd Keukenmeiden Gezangboek.

MOK, MAURITS (7-11-1907 Haarlem - 8-2-1989 Bergen) Nederlands dichter en schrijver.

Maurits Mok debuteerde in 1934 met de roman Badseizoen. waarin reeds thema's als sociaal onrecht en mededogen met de verdrukten naar voren kwamen. Ook als dichter viel hij op door zijn mate van geëngageerdheid. In Exodus (1938) en Kaas- cn broodspel (1938) speelden vervolging en opstand een grote rol. Na de Tweede Wereldoorlog, waarin Mok vele familieleden verloor, werd zijn poëzie ook een poging te communiceren met de vermoorden, maar hij wist dat hij de doden niet tot leven kon roepen en geleidelijk aan raakte zijn merk meer doortrokken van het besef van vergankelijkheid.
Zijn oeuvre omvat meer dan dertig dichtbundels, twaalf prozamerken en ongeveer tweehonderd vertalingen van onder meer Hegel, Heidegger, Sartre, Adorno en Teilhard de Chardin.
Mok kreeg prijzen van de gemeente Amsterdam en de stichting Kunstenaarsverzct, de Henriëtte Roland Holstprijs voor zijn gehele oeuvre en de Marianne Philipsprijs.
Verdere werken: Verloren dromen (1939), Scheppiilgsdroom (1940), De vliegende Hollander (1941), De zeven hoofdzonden (1943), Europa (1945), Het wankel hart (1946), Silhouetten (1948), Aan de vermoorden uit Israël (1950), Storm uit het oosten (1952), De spoorwegstaking (1953), Gedenk de mens (1957), Berijmde bokkesprongen (1962), Achtergrond (1965), Dorp in de branding (1976), Het feest van Hercules (1977), De ondergrondse (1979), Nachtblauw (1986), Altijd de aarde (1987).

NEUSS, WOLFGANG (3-1-1923 Breslau, Duitsland, teg. Wroclaw, Polen - 5-5-1989 Berlijn, West-Duitsland) Duits filmacteur en cabaretier.

Wolfgang Neuss werd in de jaren vijftig bekend door zijn vertolking van belangrijke bijrollen in meer dan vijftig films, waaronder Das Wirtshaus iin Spessart, Wir Wunderkin-

der, Des Teufels General, Rosen für den Staatsanwalt, Charleys Tante en Der Hauptmann von Köpenick. Daarnaast was hij ook werkzaam als filmregisseur en -producent.Zijn bekendste film, Wir Kellerkinder (1960), deed vanwege de scherpe satire veel stof opwaaien.
Als cabaretier trok Neuss met solo-programma's als Der Mann mit der Pauke, Das jungste Gerucht, Neuss' Testament en Asyl im Domizil in Berlijn jarenlang volle zalen.

PAAUWE, BAS (4-10-1911 Rotterdam 26-2-1989 Hoogvliet) Nederlands voetballer.

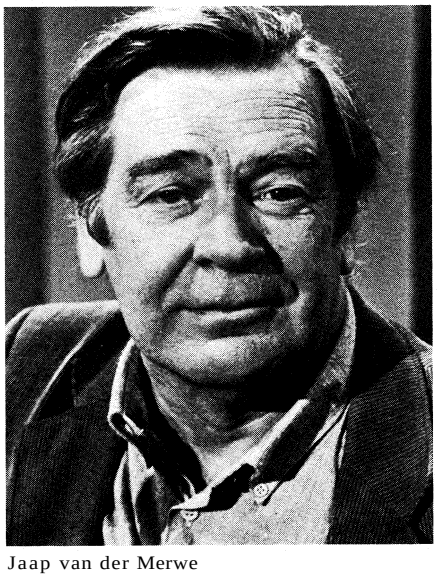
Paauwes voetbalcarrière speelde zich af bij Feyenoord, de club waarmee hij driemaal landskampioen werd: in 1936, 1938 en 1940. Paauwe debuteerde op 8 mei 1932 bij de wedstrijd tegen Ierland (0-2) in het Nederlands elftal. Hij viel toen in voor zijn broer Jaap Pas tweeënhalf jaar later kreeg Bas Paauwe een nieuwe kans in Oranje. In de periode tussen 4 nov. 1934 en 23 okt. 1938 werkte hij 22 interlands af. Bas Paauwe was een van de weinige internationals, die na de oorlog opnieuw werden geselecteerd.

In totaal kwam hij tot 31 caps.
Zijn afscheidswedstrijd was de befaamde confrontatie met Engeland in Huddersfield, waar Oranje met 2-8 verloor.

ROBINSON, ,,SUGAR'' RAY, off. WALKER SMITH (3-5-1920 Detroit, Michigan, Verenigde Staten - 12-4-1989 Culver-City, Californie, Verenigde Staten) Amerikaans bokser.

Na een succesvolle start als amateurbokser in 1939 won hij de Golden Gloves titel - vocht Sugar Ray Robinson op 24 okt. 1940 zijn eerste wedstrijd als prof.
Vanaf eind 1946 tot medio 1950 was hij wereldkaninioen in het weltergewicht. Een van zijn grootste successen behaalde hij op 14 febr. 1952, toen hij in Nem York wereldkampioen middengewicht Jack La Motta in de 13de ronde k . ~sloeg en de titel van hem overnam.
Robinson, die tot zijn 45ste jaar bleef boksen, won 175 van de 202 wedstrijden die hij in totaal bokste; in 110 gevallen won hij door middel van k.o.

Vooral de wijze waarop zijn overwinningen tot stand kwamen maakte Robinson beroemd. Hij was een all-round atleet. snel en lichtvoetig en met een harde slag, die zijn wedstrijden als geen ander wist op te bouwen. Naar verluidt had hij zijn bijnaam ook te danken aan zijn boksstijl, die ooit omschreven was als ,,sweet as sugar''.



Jaap van der Merwe

SEGRÈ, EMILIO (1-2-1905, Tivoli, Italië - 22-4-1989 Lafayette, Californië, Verenigde Staten) Italiaans-Amerikaans kernfysicus.

Emilio Segre studeerde natuurkunde aan de universiteit van Rome en was er van 1928-1935 assistent-hoogleraar. Samen met zijn leermeester Enrico Fermi deed hij onderzoek op het gebied van neutronenfysica.
Segrè werd hoogleraar natuurkunde aan de universiteit van Palermo, maar emigreerde in 1938 naar de Verenigde Staten vanwege het groeiende anti-seinitisme in zijn land. Hij werd docent/onderzoeker aan de universiteit van Californië en daarna hoogleraar aan de universiteit van Berkeley tot zijn pensioen in 1972.

Segrè kreeg in de jaren dertig en veertig grote bekendheid door zijn aandeel bij de ontdekking van de eerste kunstmatig gefabriceerde radioactieve elementen technetium en astatine. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was hij betrokken bij het Manhattan Project, de ontwikkeling van de atoombom.
In 1959 kreeg Segre, samen met zijn collega Owen Chamberlain, de Nobelprijs voor Natuurkunde vanwege hun ontdekking in 1955 van het anti-proton.
Segre publiceerde talloze studies in wetenschappelijke tijdschriften. Een van de boeken die hij schreef, was een biografie van zijn mentor Enrico Fermi.

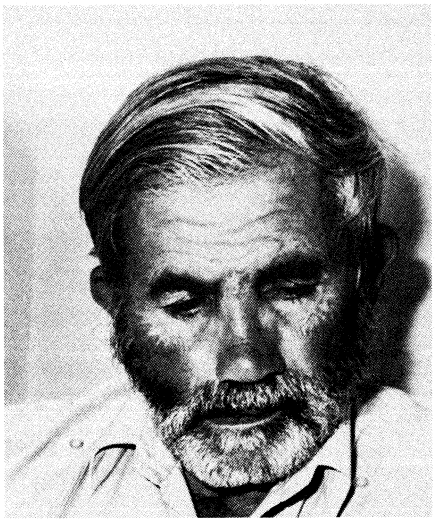
SENDIC, RAUL (1925 of 1926 Trinidad. Uruguay - 28-4-1989 Parijs, Frankrijk) Uruguees guerrillaleider

Raul Sendic studeerde rechten, maar gaf deze studie op om in het binnenland te helpen bij de oprichting van een vakbond van suikerrietarbeiders. In de jaren daarna werkte hij mee aan het ontstaan van de MLN (Nationale Bevrijdingsbeweging), die onder de naam Tupamaros de belangrijkste stadsguerrilla van Latijns-Amerika werd.
Onder leiding van Sendic begon de beweging met het plegen van overvallen op banken en levensmiddelentransporten. In die periode kregen de Tupamaros een Robin Hood-achtig imago door het uitdelen van het buitgemaakte voedsel in de armenwijken. Na de verkiezingen van 1971 escaleerde het geweld en hield de guerrilla zich louter nog bezig met bomaanslagen. ontvoeringen en politieke inoorden.
Raul Sendic werd in 1970 gearresteerd, maar wist een jaar later bij een grootscheepse bevrijdingsactie te ontsnappen. Vanaf 1972 tot 1985 zat hij gevangen, waarvan meer dan tien jaar in eenzame opsluiting, onder andere in een diepe put. Zelfs de bewakers mochten niet met hem praten.

Sendic was een van de negen ,,gijzelaars van de generaal'', gevangen Tupamaros-leiders die in 1974 te horen kregen dat zij geëxecuteerd zouden worden als de guerrilla weer in actie kwam. In 1984 werd Sendic officieel veroordeeld tot een gevangenisstraf van 45 jaar. Een jaar later werd hij in het kader van een amnestie vrijgelaten. Sindsdien maakte hij meer deel uit van de leiding van de inmiddels legale MLN.
Brieven die Sendic gedurende de laatste jaren van zijn gevangenschap mocht schrijven, alsmede een verhandeling over economie, werden nadien gepubliceerd.

SIRI, GIUSEPPE (20-5-1906 Genua, Italie 2-5-1989 Genua, Italië) Italiaans kardinaal

Giuseppe Siri merd op 38-jarige leeftijd bisschop van Genua. Negen jaar later werd hij door paus Pius XII tot kardinaal benoemd.
Hoewel Siri in kerkelijke en politieke aangelegenheden zeer conservatief was, pleitte hij herhaaldelijk voor de rechten van de arbeiders.
Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog slaagde Siri erin te bemiddelen tussen de



Raul Sendic

Duitse bezetters en de partizanen en zo te voorkomen dat de haven van Genua werd opgeblazen.
Siri is sinds de dood van Pius XII in 1958 bij alle conclaven genoemd als kandidaat voor het pausschap.
In het in 1980 verschenen boek Gethsemani trok Siri van leer tegen de moderne theologie en tegen verschillende exponenten ervan.

STEENBERGEN, PAUL JOZEF (22-3-1907 Amsterdam - 8-5-1989 Den Haag) Nederlands acteur.

Paul Steenbergen begon toneel te spelen bij het rondtrekkende gezelschap van zijn vader Johan Steenbergen. In 1933 kreeg hij een contract bij het in Den Haag gevestigde Rotterdamsch Hofstadtoneel van Cor van der Lugt Melsert. Toen Van der Lugt in 1938 vertrok kwam het gezelschap onder leiding van Dirk Verbeek en ging Residentie Toneel heten. In de jaren na de Tweede Wereldoorlog ontstonden problemen met het gemeentebestuur en werd een nieuw gezelschap gevormd: de Haagsche Comedie, met Cees Laseur als artistiek leider. Paul Steenbergen werd in 1950 mededirecteur van het gezelschap en belastte zich onder meer met de zakelijke leiding.
Na de dood van Laseur in 1960 werd Steenbergen de enige leider van de Haagse Comedie. Hij speelde en regisseerde vele stukken en leidde verschillende acteurs op tot regisseur. In 1972 nam Carl van der Plas de leiding van hem over. Steenbergen is veel geprezen om zijn leiderschap dat het gezelschap een grote hechtheid verleende. Vóór alles bleef hij echter acteur.
Tot zijn belangrijkste rollen behoren Bitos/Robespierre in het stuk Arme Bitos van Jeari Anouilh. de titelrollen in De Humorist van John Osborne en in Hendrik IV van Pirandello, Gajew in De Kersentuin van Tsjechow en, samen met Ko van Dijk, een van de licht gestoorde oude mannen in Mooi weer vandaag van David Storey. Na zijn aftreden bleef Steenbergen nog enkele jaren bij de Haagse Comedie spelen en nadien was hij in enkele vrije produkties te zien. In 1981 speelde hij voor het laatst toneel in Midzomer van Mitchell.
Op televisie maakte hij grote indruk in de serie Van oude mensen de dingen die voorbijgaan, waarin hij samen met Caro van Eyck een stel vroegere minnaars speelde, en in De vergaderzaal naar de novelle van A.Alberts.
In 1955 merd Paul Steenbergen benoemd tot ridder in de Orde van Oranje Nassau; hij kreeg vier maal de Louis d'Or, werd vier maal genomineerd als ,,acteur van het jaar''; hij kreeg de Zilveren Bouwmeesterpenning, de

Albert van Dalsumring; hij werd benoemd tot ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw en hij kreeg de Prijs van de Kritiek.

STIPRIAAN, HENK VAN (28-6-1924 Hamburg, Duitsland - 1-3-1989 Hollandsche Rading, Nederland) Nederlands radiojournalist.

Henk van Stipriaan werkte vanaf 1947 in de dagblad- en radiojournalistiek in Indonesië en vervolgens in Nederland bij de Wereldomroep en de VARA. In 1961 kreeg hij de leiding over de reportage-afdeling van de VARA. Sedert 1983 was hij als freelancer onder meer werkzaam bij de TROS, waar hij het programma voor Indische Nederlanders Tempo Doeloe maakte. Voor de VARA, waar hij in 1957 in dienst kwam, maakte hij programma's als Voor dag en dauw, Spitsuur Amsterdam (vanuit de Atheneum Boekhandel) en Centraal.
Zijn naam is vooral verbonden aan de Van Harte-acties uit het begin van de jaren zestig. Met deze door hem zelf bedachte formule stond hij aan de wieg van later gehouden grote inzamelingsacties via de media. Bij de Van Harte-acties ging het meestal om vrij kleinschalige projecten waarvoor Van Stipriaan in zijn programma de aandacht en offerbereidheid van de luisteraar vroeg.
Van Stipriaan genoot ook bekendheid als culinair journalist.

STONE, ISIDOR FEINSTEIN (25-12-1907 Philadelphia, Verenigde Staten - 18-6-1989 Boston, Verenigde Staten) Amerikaans journalist en uitgever.

Isidor Feinstein - de naam Stone voegde hij er later aan toe - richtte op zijn veertiende zijn eerste krant op, The Progressive, die hij voor 5 cent op de fiets rondbracht. Na zijn middelbare schooltijd werd hij versiaggever in Nem York en daarna correspondent in Washington van een aantal progressieve kranten als P.M., The Compass en The Nation.
In 1953 begon hij zijn eigen I.F. Stone's Weekly, een vier pagina's groot blaadje dat meteen de aandacht trok. Tot zijn eerste lezers behoorden Albert Einstein, Bertrand Russell en Eleanor Roosevelt.
In de eerste tien jaar van zijn verschijning concentreerde het blad zich vooral op bestrijding van het McCarthyisme in de Verenigde Staten en op de Koude Oorlog. In de jaren zestig stuwde Stone zijn biaadje tot ongekende hoogte op. Lang voor zijn collega's ontzenuwde Stone de dubbelzinnigheden en tegenstrijdigheden in het Amerikaanse Vietnam-beleid en toen de escalatie en het verzet zichtbaar \verden, stond I.F. Stone's Weekly in het middelpunt van de belangstelling. De oplage overschreed op zeker moment de 100.000 exemplaren en jarenlang was hij voor grote kranten



een primaire bron van informatie. Stone kamde regeringsdocumenten, -verklaringen en verslagen van hearings uit en vond in hun samenhang of tegenspraak het nieuws waar iedereen overheen had gelezen.
„Je moet jezelf zo goed mogelijk documenteren. De feiten en nuances. daar gaat het om. Een halve waarheid kan gevaarlijker zijn dan een echte leugen", zei hij. Of: „Een regering zonder vrije pers is een blinde regering. In een dictatuur weet niemand wat er gebeurt, ook een dictator niet." Het gold zelfs voor de president van de Verenigde Staten, meende hij, die soms meer te weten kwam uit de kranten dan uit wat zijn medewerkers hem voorhielden.
In 1972 stopte Stone met zijn weekblad. Hij had Amerika onder de microscoop gelegd van Eisenhower tot Watergate. Zijn erudiete stem zweeg niet, hij was nog jarenlang medewerker van de New York Review of Books.
De laatste tien jaar merkte hij aan een studie naar de geschiedenis van de vrijheid, leerde Grieks om het proces tegen Socrates te kuilnen volgen en bewees er in het voorbijgaan twee dingen mee, zei hij. „Onze bevolking is aan het vergrijzen, ik toon aan dat het mogelijk is om na je zeventigste nog een zware intellectuele taak te volbrengen" en hij toonde het nut aan van Griekse les op school: „Er worden veel te veel vakken gegeven die niets voorstellen."
Half doof en half blind keek hij de laatste jaren vanonder zijn borstelige wenkbrauwen de wereld in, een vriendelijke wijze oude uil, spotoogjes twinkelden achter zijn brilleglazen. Bij de opheffing van zijn Weekly zei hij: „Ik ben in kleine kring bekend, maar je zou me ook de meest ongelezen journalist van de Verenigde Staten kunnen noemen. Nu krijg ik eredoctoraten, vroeger vond men mij extreem. Het is met mij net als met bepaalde Franse kaas. Ais je jong bent, kijkt niemand naar je om. Je wordt pas beroemd als je ouder wordt en al een beetje begint te stinken."

TUCHMAN, BARBARA, geb. BARBARA WERTHEIM (30-1-1912 New York, Verenigde Staten - 6-2-1989 Greenmich, Connecticut, Verenigde Staten) Amerikaans geschiedkundige.

Barbara Wertheim studeerde geschiedenis en literatuur aan het Radcliffe College, maar zij in 1933 afstudeerde. Na een jaar in Tokio te hebben gemerkt aan een economisch handboek kreeg zij in 1936 een baantje bij het blad The Nation. Zij begon met het archiveren van artikeien, maar werd in 1937 naar Spanje gestuurd om verslag uit te brengen van de Spaanse Burgeroorlog. Vanuit Spanje reisde zij verder Europa in.
In 1938 verscheen haar eerste boek, The Lost British Policy, over de politiek van Engeland tegenover Spanje en Italië. Na haar terugkeer naar New York trad zij in het huwelijk met Lester Tuchman, bij wie zij drie kinderen kreeg. Haar volgende boek, Bible and Sword, over de betrekkingen tussen Groot-Brittannië en Palestina, verscheen in 1956. Daarna kreeg haar oeuvre in een gelijkmatig tempo vorm. Haar boeken bestreken een breed terrein en uiteenlopende onderwerpen uit de geschiedenis.
Achtereenvolgens verschenen: The Zimmermann Telegram (1958, over een boodschap die in januari 1917 uit Berlijn was gestuurd naar een Duitse diplomaat in Mexico); The Guns of August (1962, over de Eerste Wereldoorlog); The Proud Tomer (1966, over de periode vóór de Eerste Wereldoorlog); Stiiwell and the American Experience in China 1911-1945 (1971, een biografie van de Amerikaanse generaal Joseph Stilwell); Notes from China (1972, een verslag van een reis van zes weken door China); A Distant Mirror - The Calarnitous 14th Century (1978, over de 14de eeuw in Europa); The March of Folly (1984, over politieke dwaasheden); The First Salute (1988, over de Amerikaanse vrijheidsstrijd). Daarnaast schreef zij vele essays, die onder meer werden gebundeld in Practicing History (1981).
Het verbindende element in al deze v-erken is het verhaal. Barbara Tuchman noemde zich bij voorkeur een verhalen-verteller voor een groot publiek, geen wetenschappelijk georiënteerd historicus. Natuurlijk, de feiten moesten kloppen, maar maar het op aankwam was het levendig en toegankelijk vertelde verhaal. „Ik beschouw mijzelf als een verteller die waar gebeurde verhalen vertelt, geen fictie", zei zij in Practicing History. Daarmee plaatste zij zich in de historische traditie die begint met de Griekse schrijvers Herodotos en Thucydides,
Barbara Tuchman ontving tweemaal de Pulitzerprijs voor geschiedenis, voor The Guns of August en voor Stilwell and the American Experience in China 1911-1945. In 1978 kreeg zij de Gouden Medaille van de Amerikaanse Academie en Instituut voor Kunsten en Letteren. Zij kreeg 22 eredoctoraten.

ZITA, keizerin MARIA *CRAZIA* ADELGONDA *AIICHELA* RAFFAELA GABRIELA GIUSEPPINA ANTONIA LUISA AGNESE (9-5-1892 Pianore, Italië - 14-3-1989 Zizers. Zwitserland) Keizerin van Oostenrijk en koningin van Hongarije.
Zita, een dochter van Robert de Bourbon-Parma, trouwde in 1911 met aartshertog Karel van Oostenrijk, die toen nog geen troonopvolger was. Pas nadat Frans-Ferdinand, een volle neef van de oude keizer Frans-Jozef, in 1914 in Sarajewo was vermoord, werden Karel (een achterneef van Frans-Jozef) en Zita voorbestemd de troon te bestijgen.
In 1916, na het overlijden van Frans-Jozef, aanvaardde Karel I de keizerskroon. Ongunstiger konden de omstandigheden haast niet zijn: de Eerste Wereldoorlog woedde al 28 maanden en de dubbel-monarchie verkeerde in staat van verval. In 1917 deed Karel een poging om de vrede tot stand te brengen. Een van keizerin Zita's broers, prins Sixtus van Bourbon-Parma, trad op als bemiddelaar. De onderhandelingen leverden niets op. Eind oktober 1918 stortte de Donau-monarchie ineen, begin november werd de keizer tot aftreden gedwongen. In maart 1919 werd de keizerlijke familie door de geallieerden naar Madeira verbannen. Hier begon de „odyssee" van keizerin Zita.
Nijpend geldgebrek maakte het bestaan op het eiland tot een mare beproeving, welke haar hoogtepunt bereikte in de dood van de keizer. Karel overleed in 1922 na een hevige griepaanval en liet Zita met zeven kinderen achter, terwijl het achtste een maand later werd verwacht.
Koning Alfonso XIII bood haar asiel aan in Spanje, waar Zita en haar kinderen ruim zes jaar doorbrachten. De opvoeding van de inmiddels 15-jarige zoon Otto maakte het in 1929 noodzakelijk Spanje te verlaten en naar een brandpunt van intellectueel leven te trekken. De familie vestigde zich in België, waar Otto de universiteit van Leuven bezocht.
In de Tweede Wereldoorlog vluchtte ex-keizerin Zita voor de nazi's en kwam zij. na enige omzwervingen terecht in de Verenigde Staten. Na de oorlog trok zij door de V S om steun te bepleiten aan het verwoeste Europa. In 1950 keerde zij terug naar Europa en vestigde zich in een Frans klooster, waar drie van haar zusters leefden.
De laatste jaren bracht de ex-keizerin door in een bejaardentehuis in het Zwitserse plaatsje Zizers, dichtbij de Oostenrijkse grens. Omdat Zita weigerde een akkoord te ondertekenen waarin ze afzag van haar keizerlijke titel. mocht ze Oostenrijk niet meer in. Op voorspraak van de Spaanse koning Juan Carlos, ook een Habsburger, mocht zij in 1982 haar land weer bezoeken.

Uitgever;: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC *Amsterdam - Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20* I.S.S.N. 0165-3660

WANKEL BESTAND IN ANGOLA

De op 22 december 1988 in New York ondertekende tripartite akkoorden (pag. 270/3 e.v.) regelden wel een bestand in Namibië en een geleidelijke terugtrekking van de Cubaanse troepen uit Angola, maar maakten geen einde aan de burgeroorlog in Angola tussen dc Angolese regering van het MPLA en de verzetsbeweging UNITA.

Maar op 22 juni 1989 leidde een topconferentie van Afrikaanse staatshoofden in de Zaïrese stad Gbadolite tot een bestand tussen beide Angolese partijen met ingang van 24 juni. Dit bestand bleef wankel en de overeenkomst van 22 juni k am weer op losse schroeven te staan, vooral door interpretatieverschillen over wat er toen eigenlijk precies was besloten.

Amnestie voor UNITA. Regeringsaanbod door UNITA verworpen

Op 26 december 1988 keurde de Angolese Volksassemblée een amnestie voor leden van UNITA goed, welke voor één jaar ingaande 4 februari 1989 zou gelden. Onder deze amnestie werd herintegratie in de Angolese samenleving aangeboden voor personen die ,,subversie gepropageerd of beoefend" hadden, mits zij afzagen van geweld en de wetten van het land aanvaardden.

Volgens persberichten verwierp UNITA het amnestie-aanbod van de Angolese regering. De verzetsbeweging verlangde directe besprekingen met de regering over nationale verzoening. Dit standpunt werd op 12 januari 1989 bevestigd door de leider van de UNITA-delegatie in Lissabon (Portugal), Alicides Sakala. Diplomatieke bronnen meldden (Reuter/Financial Times 24-1) dat de Angolese regering haar verzet tegen directe besprekingen met UNITA opnieuw zou kunnen beoordelen, als UNITA-leider Savimbi werd vervangen. Savimbi werd een ,,speciaal geval" genoemd.

Op 22 januari verklaarde president Kaoenda van Zambia dat een Amerikaans asielaanbod aan Savimbi besprekingen tussen UNITA-aanhangers en de Angolese regering zou vergemakkelijken. De volgende dag liet UNITA in een te Lissabon uitgegeven verklaring weten dat Kaoenda's uitspraak ,,een onvergeeflijke belediging van ons volk" was. ,,Savimbi is niet het probleem... Hij is de oplossing", zo werd in de verklaring gesteld die was ondertekend door Jeremias Chitunda, vicevoorzitter van UNITA.

Niettemin bevestigde de Angolese onderminister van defensie, luitenant-kolonel Antonio dos Santos Franca, op 26 januari tijdens een tussenlanding in Lissabon: ,,Er zijn contacten geweest met UNITA op hoog niveau. We beginnen met een dialoog." Maar de volgende dag zei de Angolese regering in een toelichting dat er slechts gesprekken waren gevoerd met individuen binnen de UNITA die de beweging als zodanig niet vertegenwoordigden.

Op 30 januari zei generaal Antonio de Costa Fernandes, een hoge UNITA-woordvoerder, in Londen, dat hij gemachtigd was een bestand aan te bieden als gebaar van goede wil. Maar Luanda (de Angolese regering) moest dit aanbod wel op gelijke wijze beantwoorden, anders zou UNITA de strijd voortretten, aldus generaal Fernandes.

Op 4 februari werd de amnestiewet van kracht. Volgens een televisie-oproep konden soldaten zich gewoon melden; zij zouden slechts worden geregistreerd. Maar commandanten van UNITA werden verplicht tot herscholing in kampen van het Angolese leger. Twee dagen eerder had UNITA vanuit haar basis in Jamba een communiqué uitgegeven, waarin de verwerping van de amnestie werd bevestigd.

UNITA staakt offensief na een week

Op 7 februari maakte de UNITA-vertegenwoordiger in Londen, Isalas Samakuva, bekend dat de verzetsbeweging op 8 februari een algemeen offensief tegen de regeringstroepen zou beginnen, omdat de Angolese regering het bestandsvoorstel van 30 januari had verworpen.

Voorts maakte Samakuva melding van de ,,aankomst van nieuwe Cubaanse contingenten in Luanda". Daarentegen meldde de Angolese radio dat Zuidafrikaanse militairen op 8 februari het zuiden van Angola waren binnengetrokken om UNITA in haar ,,algemeen offensief" bij te staan. De Zuidafrikaanse legerwoordvoerder in Pretoria sprak deze beschuldiging op 9 februari tegen. Hij stelde dat Zuid-Afrika ,,het vredesakkoord tot op de letter naleeft".

Op 14 februari zei UNITA-leider Savimbi dat geen hulp van Zuid-Afrika was ontvangen sinds de akkoorden van 22 december. Die werd nu door ,,andere landen'' geleverd. Bovendien verklaarde Savimbi dat er voordien reeds voldoende voorraden aan uitrusting en reserve-onderdelen maren aangelegd om de 30.000 militairen en 45.000 guerrillastrijders van UNITA in staat te stellen om twee jaar lang te vechten. De voorraad brandstof was voldoende voor één jaar.

Op 14 februari maakte UNITA-leider Savimbi bekend dat het algemene offensief de volgende dag zou worden gestaakt om een vredesinitiatief van president Félix Houphouët-Boigny van Ivoorkust te vergemakkelijken. Om dezelfde reden zou UNITA twee Cubaanse gevangenen via Ivoorkust vrijlaten.

De opschorting van het offensief op verzoek van Houphouët-Boigny betekende geen bestand, maar slechts een beëindiging van offensieveoperaties. In de tweede helft van februari meldde de UNITA voortdurende militaire successen tegen ,,gezamenlijke FAPLA-Cubaanse brigades welke poogden de posities van Savate, Cuandar en Calai in UNITA's bevrijde gebied te heroveren".

Dos Santos over toestand na 1 april

Op 1 maart sprak de Angolese president Dos Santos in een rede voor de Volksassemblée de hoop uit dat vanaf 1 april de beëindiging van de Zuidafrikaanse en de Amerikaanse hulp aan UNITA merkbaar zou w-orden. Alleen wanneer deze inmenging in de binnenlandse aangelegenheden van Angola was gestaakt, kon men aan de



UNITA-leider Jonas Savimbi

Weekblad 58ste jaargang No. 3012, pag. 44295-44310

tweede fase van het vredesakkoord beginnen.
Na de beëindiging van die inmenging als punt 1 kwamen:

,,2) Eerbiediging van de constitutionele wetten van Angola, met inbegrip van de handhaving van het één partijstelsel
3) Uitvoering van actieve politieke en militaire maatregelen ter beëindiging van de subversieve oorlog.
4) Amnestie in het kader van de politiek van clementie en nationale harmonie.
5) Vrijwillige herintergratie van alle Angolezen in het streven naar de nationale wederopbouw overeenkomstig hun capaciteiten.
6) Speciale behandeling in het geval Jonas Savimbi.
7) Steun van de internationale gemeenschap voor de programma's inzake sociale herintegratie en nationale wederopbouw.''

Angola streeft naar regionale top. Nieuw aanbod Savimbi

Op 8 maart deelde het officiële Angolese persbureau Angop mee dat de Angolese regering bereid was een regionale topconferentie van alle buurlanden te organiseren oin een echte vrede tot stand te helpen brengen.
Op 13 maart riep Savimbi opnieuw op tot rechtstreekse vredesbesprekingen tussen UNITA en de Angolese regering, maar hij bood nu aan niet persoonlijk aan die besprekingen te zullen deelnemen. Voorts zei Savimbi in zijn hoofdkwartier te Jamba dat hij bereid was de blokkade van de Benguela-spoorweg voor niet-militaire transporten op te heffen; UNITA zou spoedig met Zambia, Zaïre, België en Zimbabwe besprekingen beginnen over een heropening van die spoorweg (zie pag. 230/3 en 269/1-'88). Voorts zouden 100 gevangen genomen regeringsmilitairen worden vrijgelaten. Ook zouden tot 15 juli geen aanvallen meer op regeringstroepen worden uitgevoerd.

De door Savimbi bepleite rechtstreekse besprekingen moesten leiden tot de vorming van een regering van nationale eenheid en verkiezingen met meerdere partijen binnen twee jaar.
Op 29 maart zei de nieuwe woordvoerder van het Amerikaanse State Department, Margaret Tutwiler, dat Savimbi's voorstellen van 13 maart een ,,belangrijke stap'' op weg naar de beëindiging van de burgeroorlog in Angola vormden en daarom verdienden te worden gesteund.

Topconferentie acht Afrikaanse staten in Luanda

Op 16 mei 1989 kwamen de staatshoofden en regeringsleiders van acht Afrikaanse staten in de Angolese hoofdstad Luanda bijeen voor een topconferentie. Die staten waren: Angola, Gabon, Kongo, Mozambique, Sao Tomé en Principe, Zaïre, Zambia en Zimbabwe.
In zijn openingstoespraak beklemtoonde de Angolese president Dos Santos Angola's verlangen naar vrede. maar het land wilde geen vrede tot elke prijs. Volgens Dos Santos konden



Angola's president José Eduardo dos Santos

een betere verdediging van de Benguela-spoorweg en de legering van Cubaanse troepen langs de 16de breedtegraad ertoe bijdragen een voor heel zuidelijk Afrika nieuwe en nuttige situatie te scheppen.
Namens de deelnemende staten deed de president van Zambia, Kaoenda, een beroep op de Amerikaanse president Bush de wapenleveranties aan UNITA te staken.
Na afloop van de conferentie werd in een communiqué benadrukt dat de staatshoofden hun inspanningen nog meer zouden coördineren om een eind te maken aan de inmenging in de binnenlandse aangelegenheden van Angola en om veiligheid en stabiliteit langs de grenzen van Angola te waarborgen. Zij zegden steun toe aan het streven van de Angolese president naar vrede en veiligheid. Die steun zou vooral bestaan uit hulp bij het beëindigen van vreemde inmenging in de Angolese aangelegenheden.

Later, op 23 juni, maakte de voorzitter van de Organisatie van Afrikaanse Eenheid (OAE), de Malinese president Moussa Traore, bekend dat de Zaïrese president Moboetoe tijdens de topconferentie van 16 mei met de missie was belast aan Jonas Savimbi, Zuid-Afrika en de Verenigde Staten ,,een vredesplan voor te leggen dat in augustus 1988 (tijdens een door Traore belegde topconferentie van de staatshoofden van Angola, Gabon, Kongo, en Zaïre) was uitgewerkt en dat in mei 1989 was ondertekend''

Topconferentie van Gbadolite leidt tot bestand in Angola

Op 22 juni vond in de Zaïrese stad Gbadolite - de geboorteplaats van president Moboetoe - een topconferentie van 18 Afrikaanse staatshoofden* plaats. Aanwezig waren voorts vertegenwoordigers van drie andere Afrikaanse staten en UNITA-leider Jonas Savimbi.
Aan de vooravond van die conferentie hadden Angola's president Dos Santos en UNITA-leider Savimbi op 21 juni verklaringen afgelegd die op enige versoepeling in de standpunten leken te duiden. Dos Santos liet meten dat de Angolese regering nu bereid was leden van de verzetsbeweging UNITA op te nemen in het politieke en maatschappelijke systeem van het land Daarbij merkte hij op dat de ,,vrijwillige en tijdelijke terugtrekking van Savimbi uit de politiek'' een voorwaarde voor het ter discussie staande vredesplan was. Voorts werden op 21 juni door Angola 700 UNITA-gevangenen vrijgelaten, terwijl de volgende dag de doodvonnissen van 50 UNITA-strijders - veroordeeld wegens ,,hoogverraad'' en ,,terrorisme'' - werden verzacht

Tijdens een persconferentie in Jamba wees Savimbi het voorstel van Dos Santos van de hand: ,,Integratie van UNITA in het één-partijsysteem van Angola en een amnestie zijn niet genoeg.'' Ook ontkende hij een voorstel te hebben geaccepteerd om zich twee jaar uit de politiek terug te trekken. .,Niemand heeft ooit een dergelijk voorstel aan mij gedaan'', aldus Savimbi. Inmiddels was het op 13 maart door UNITA eenzijdig afgekondigde de facto bestand kort tevoren tot **24** juli verlengd.

De topconferentie aanvaardde op 22 juni een verklaring van acht punten, de ,,Verklaring van Gbadolite'', die was opgesteld door de Zaïrese president Moboetoe en aanvaard door de Angolese president Dos Santos en UNITA-leider Savimbi. De conferentie was eerder geschorst om een gesprek tussen Dos Santos en Savimbi mogelijk te maken. Dat duurde drie uur, waarna de conferentie werd besloten met een symbolische handdruk tussen beide leiders.

OAE-voorzitter Moussa Traore deelde mee dat beide partijen hadden ingestemd met een staakt-het-vuren, dat vanaf 24 juni in heel Angola zou gelden. Voorts hadden zij zich verplicht onderhandelingen te beginnen met als doel een ware nationale verzoening. Door president Moboetoe van Zaïre zou een commissie worden gevormd, die de modaliteiten van de integratie van UNITA, elementen in het Angolese leger en de staatsstructuren van Angola moest onderzoeken. President Kaoenda van Zambia bevestigde op 23 juni dat Savimbi had beloofd zich te houden aan het (niet-gepubliceerde) protocol, dat in mei te Luanda was opgesteld, en zich in zijn hoofdkwartier te Jamba terug zou trekken tot na de binnen twee jaar geplande verkiezingen. Met die belofte zou Savimbi de impasse hebben doorbroken.
Volgens het Zimbabwaanse persbureau Ziana had UNITA zich erop vast-

* De staatshoofden vcrtegcnwoordigden Angola, Boeroendi, Botswana, Centraal Afrikaanse Republiek, Gabon, Guinee-Bissau, Kaap Verdië, Kameroen, Kongo, Mali, Mozambique, Nigeria, Rwanda, Sao Tomé en Principe, Tsjaad, Zaïre, Zambia en Zimbabwe. Voorts waren er afgezanten uit Ivoorkust, Marokko en Tanzania.

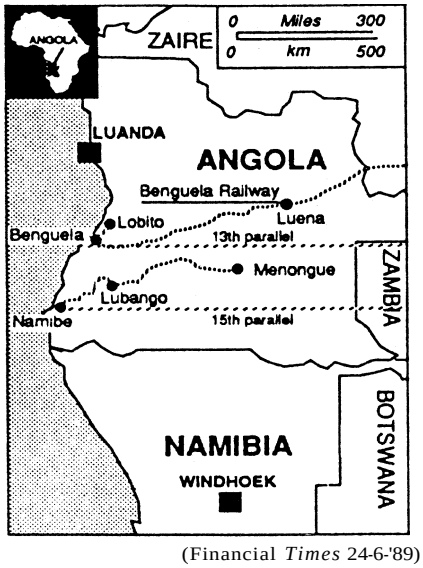
gelegd Dos Santos als leider van Angola te erkennen, en Savimbi voor onbepaalde tijd in ballingschap te zenden ,,tot zijn diensten of zijn aanwezigheid in Angola weer nodig zijn". De MPLA-regering zou zich op haar beurt hebben verplicht de UNITA in een regering van nationale eenheid op te nemen, gevangen guerrilla-strijders van UNITA vrij te laten en ze in het leger te integreren. Een commissie, bestaande uit vertegenwoordigers van Zaïre, Gabon en Kongo, zal op het vredesproces toezien, aldus het Zimbabwaanse persbureau.
OAE-voorzitter Traore onthulde op 23 juni nog dat president Moboetoe de volgende zes punten had voorgesteld, welke de kern van het akkoord vormden: ,,Beëindiging van de gewapende oppositie, veiligheidsmaatregelen ter bescherming van Savimbi en zijn aanhangers, de vrijwillige en tijdelijke terugtrekking van Savimbi, de belofte van een post voor hem, de integratie van de UNITA-elementen alsmede de voorwaarden daarvoor."
Volgens Le Monde (26-6) was het waarschijnlijk dat Zuid-Afrika pressie op zijn ,,protégé" Savimbi had uitgeoefend om hem een compromis te doen aanvaarden. Daarbij wees het Franse dagblad op de ontmoeting die de Zaïrese minister van buitenlandse zaken, Karl-I-Bond, op 5 juni in Pretoria met de Zuidafrikaanse ministers ,,Pik" Botha en Frederik de Klerk had gehad.
Niettemin bleef over Savimbi's positie onduidelijkheid bestaan. Hijzelf verklaarde op 26 juni in Jamba: ,,Ik ben vastbesloten met Dos Santos te onderhandelen totdat we een akkoord hebben. En zolang ik leider ben van UNITA, loop ik niet weg van de onderhandelingstafel."



Op 7 juli 1989 vond in Luanda (Angola) overleg plaats tussen Amerikaanse en Angolese functionarissen. V.l.n.r.: vooraan Pedro de Castro Van Dunem "Loy" (Angolees minister van buitenlandse zaken), Herman Cohen (Amerikaans onderminister van buitenlandse zaken) en Venancio de Moura (Angolees onderminister van buitenlandse zaken). In het midden, iets naar achter, staat Warren Clark, Amerikaans assistent onderminister voor Afrikaanse aangelegenheden.

Onderhandelingen en beschuldigingen inzake bestandsschendingen

Op 28 juni begonnen de vredesonderhandelingen inzake Angola tussen de Aiigolese regering en UNITA in Kinshasa onder leiding van de Zaïrese vice-premier Nimy Mayidika Ngimbi. De UNITA-delegatie werd geleid door Tony Santos. Op 1 juli werd bericht dat de onderhandelingen op 30 juni waren verdaagd ten behoeve van een ,,denkpauze". Er was sprake van problemen m.b.t. de deelneming van UNITA-leden in verantwoordelijke regerings- en bestuursposities, aldus Angolese regeringskringen.
De Angolese regering beschuldigde UNITA ervan op 29 juni 's nachts het bestand te hebben gesclionden door een elektriciteitscentrale in Luanda te hebben gesaboteerd. Op 10 juli werd UNITA ervan beschuldigd een Angolees legerkonvooi in een hinderlaag te hebben gelokt, waardoor 11 mensen zouden zijn gedood.
Op 16 juli werden de vredesbesprekingen in Kinshasa hervat. De Angolese regeringsdelegatie werd geleid door de minister van buitenlandse zaken, Pedro de Castro van Dunem ,,Loy"; die van UNITA door Jorge Valentin.
Voor 19 juli werd een overleg tussen militaire experts aangekondigd dat zou gaan over de modaliteiten van de controle op bet bestand.
Op 23 juli werd een Antonow-26 toestel op een binnenlandse vlucht van Luena naar Cazombo door een raket getroffen in Oost-Angola (bij de grens inet Zambia). Bij de noodlanding vloog het toestel in brand; 42 inzittenden kwamen om het leven. Volgens Angolese militaire autoriteiten werd het vliegtuig neergehaald door een Stinger-raket van UNITA. Maar UNITA ontkende op 25 juli verantwoordelijk te zijn voor het incident.
Inmiddels waren de onderhandelingen in Kinshasa op 22 juli weer verdaagd tot 31 juli vanwege vermeende bestandsschendingen door UNITA.
Ook het gesprek van 31 juli werd uitgesteld, nu wegens de afwezigheid van president Moboetoe in Zaïre. De Angolese regering beschuldigde UNITA toen van 155 schendingen van het bestand sinds 24 juni. Daarbij zouden 200 doden zijn gevallen. Volgens UNITA werkte het bestand niet, omdat men het niet eens was over een controle-mechanisme en juist daarover zou op 31 juli worden gesproken.
In een interview met het Portugese dagblad A *Capital* leverde UNITA-leider Savimbi in het weekend van 6 augustus scherpe kritiek op het optreden van de Zaïrese president Moboetoe tijdens de conferentie van Gbadolite. Volgens Savimbi had UNITA het vredesplan van Gbadolite nooit goedgekeurd en was het vredesprogramma van de Angolese regering nooit door UNITA besproken.
Niettemin werden volgens een Zaïrese woordvoerder op 8 augustus de besprekingen over Angola hervat, dit maal op een plaats 40 km van Kinshasa, nl. N'Sele. Daar ook vond op 18 augustus een gespreksronde plaats ter voorbereiding van de topconferentie van acht Afrikaanse staatshoofden welke op 22 augustus in Harare (Zimbabwe) zou worden gehouden. Daar-



(Financial *Times* 24-6-'89)

aan werd deelgenomen door de presidenten van Zaïre, Kongo en Gabon resp. Moboetoe, Sassou-Nguesso en Bongo.
Intussen had UNITA op 17 augustus gemeld dat de Angolese luchtmacht op 12 augustus drie uur lang de plaats Mavinga in Zuid-Angola had gebombardeerd Er was sprake van 8 doden en talrijke gewonden UNITA schoot naar eigen zeggen op 20 augustus een Mig-23 neer tijdens een aanval van Angolese regeringstroepen in de buurt van Mupende.

Topconferentie van Harare. UNITA beëindigt bestand

De topconferentie van Harare, waaraan niet door UNITA werd deelgenomen, bevestigde op 22 augustus de principes van Gbadolite De staatshoofden bevestigden hun ,,totale vertrouwen in de bemiddelaar" Moboetoe. Zij besloten op 18 september opnieuw in Kinshasa bijeen te komen.
Terwijl de laatste gespreksronde van de twee Angolese partijen de week ervoor geen doorgang had gevonden, maakte UNITA op 24 augustus in een te Lissabon uitgegeven verklaring bekend dat zij zich niet langer aan het bestand zou houden en ,,de oorlog heeft hervat''.

Overleg Moboetoe-De Klerk. UNITA verlengt bestand

Op 25 augustus voerde de Zaïrese president Moboetoe in Goma (Noordoost-Zaïre) besprekingen met de waarnemend president van Zuid-Afrika, W.F. de Klerk. Tijdens hun drie uur durende ontmoeting kwamen zij overeen een poging te doen het wankelende Angolese vredesakkoord nieuw leven in te blazen. Volgens welingelichte bronnen, aldus *NRC/H'blad* (26-8), ging het om een pendeldiplomatie. Zuid-Afrika zou een delegatie naar Savimbi's hoofdkwartier sturen, terwijl Moboetoe op 26 augustus in Goma zou spreken met de Angolese minister van buitenlandse zaken Pedro de Castro van Dunem.

Op 27 augustus kwam UNITA-ieider Savimbi naar Pretoria voor overleg met De Klerk. Hij deelde na afloop hiervan mee dat UNITA het staakt-het-vuren weer voor een maand, tot 26 september, zou respecteren.

Ontmoeting De Klerk-Kaoenda

Op 28 augustus volgde de omstreden ontmoeting van Zuid-Afrika's waarnemend president De Klerk met president Kaoenda van Zambia in Livingstone (zie pag. 532/3 e.v.). Over het resultaat van die ontmoeting m.b.t. Angola berichtte Phillip van Niekerk in de Volkskrant (29-8) het volgende:

,,Kaoenda lijkt te zijn teruggekomen van zijn standpunt inzake de vrede in Angola. Vorige week schaarde de Zambiaanse leider zich vierkant achter een verklaring in Harare van acht staten van de Organisatie van Afrikaanse Eenheid. Daarin stond dat UNITA-leider Jonas Savimbi in ballingschap zou moeten gaan en dat UNITA moet morden geïntegreerd in de regering van de MPLA. Die verklaring leidde ertoe dat Savimbi een twee maanden oud bestand meer opzegde.

Vrijdag kwamen Moboetoe en De Klerk overeen dat een nieuw initiatief nodig is om het vredesproces in Angola weer op het goede spoor te krijgen. Daarmee werd de verklaring van Harare ongeldig en de overeenkomst van twee maanden geleden herbevestigd. De Klerk bracht zijn standpunt dit weekeinde in Preto ia aan Savimbi over, en de rebellenleider was tevreden. Kaoenda, voorzitter van de Frontlijnstaten waar ook Angola deel van uitmaakt, zei dat hij dit standpunt aan de andere leiders in de regio zou overbrengen."



President Moboetoe van Zaïre (l.)en waarnemend president De Klerk van Zuid-Afrika inspecteren de erewacht na aankomst van de Zuidafrikaanse delegatie in Zaïre op 25 augustus 1989. Op de achtergrond tussen Moboetoe en De Klerk loopt de Zuidafrikaanse minister van buitenlandse zaken Roelof Botha.

INTERNATIONALE ZAKEN

CVSE

NAVO-VOORSTELLEN OP CFE

Op pag. 3?7 ,'Zpl. - 1989 is verslag uitgebracht van de bijeenkomst van de ministers van buitenlandse zaken uit de landen, die deelnemen aan de Conferentie over veiligheid en samenwerking in Europa (CVSE), van 6-8 maart in Wenen ter inleiding van de conferentie tussen de lidstaten van NAVO en Wa schaupact over vermindering van de conventionele bewapening in Europa (CFE).

Deze conferentie is op diplomatiek-ambtelijk niveau op 9 maart van start gegaan Een eerste ronde van onderhandelingen werd op ?> maart besloten, waarna er van 5 mei tot 13 juli een tweede onderhandelingsronde werd gehouden

Het begin van de derde onderhandelingsronde staat gepland voor 6 sept.
Op de ministersbijeenkomst had de Britse minister van buitenlandse zaken Sir Geoffrey Howe namens de NAVO voorstellen gedaan tot vermindering van de grondstrijdkrachten (pag. 538/3 e.v. - 1989).
De tekst van deze NAVO-voorstellen volgt hierna.

VOORSTELLEN

zoals voorgelegd door de delegaties van België, Canada, Denemarken, Frankrijk, Bondsrepubliek Duitsland, Griekenland, IJsland, Italië, Luxemburg, Nederland, Noorwegen, Portugal, Spanje, Turkije, Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten.

DOELSTELLINGEN

1. De doelstellingen van de onderhandelingen zijn:
- het bereiken van een veilige en stabiele balans van conventionele bewapening op lagere niveaus
- het elimineren van ongelijkheden die nadelig zijn voor stabiliteit en veiligheid
- de eliminatie, als een zaak van hoge prioriteit, van de mogelijkheid om een verrassingsaanval te doen en om een grootschalige offensieve actie te beginnen

2. Door middel van onderstaande voorstellen proberen de Delegaties van België, Canada, Denemarken, Frankrijk, Bondsrepubliek Duitsland, Griekenland, IJsland, Italië, Luxemburg, Nederland, Noorwegen, Portugal, Spanje, Turkije, Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten een situatie te creëren waarin verrassingsaanvallen en grootschalige offensieve acties niet langer geloofwaardige opties zijn. We streven dit doel na op basis van gelijk respect voor de veiligheidsbelangen van allen.

Onze voorstellen vormen een samenhangend geheel en zijn bedoeld om gelijktijdig en in zijn geheel te worden toegepast in het gebied zoals aangegeven in het mandaat.

BEWEEGREDENEN

3. De beweegredenen voor onze voorstellen luiden als volgt:
- De concentratie van strijdkrachten in het gebied van Atlantische Oceaan tot Oeral is in vredestijd nog nooit zo groot geweest. Zij vormt het grootste vernietigingspotentieel

ooit bij elkaar gebracht. De totale aantallen systemen, in het bijzonder die welke geschikt zijn voor verrassingsaanvallen en offensieve acties, zoals tanks. artillerie en gepantserde gevechtsvoertuigen, moeten daarom drastisch worden verminderd. Het is de substantiële ongelijkheid in de aantallen van deze systemen, die alle een grote mobiliteit en vuurkracht bezitten, die de grootste bedreiging vormt voor de stabiliteit in Europa. Deze systemen zijn ook van groot belang voor het veroveren en bezetten van grondgebied: het primaire doel van elke agresso .

- Het mag geen enkel land toegestaan worden om Europa te domineren door middel van wapens; geen van de participanten mag derhalve over meer dan een vastgesteld deel van het totale aantal wapens binnen een wapencutegorie beschikken; dit deel moet samenvallen met het aantal wapens dat een land nodig heeft voor zijn zelfverdediging.
  Het zich richten op totale omvang en nationaliteit van de strijdkrachten zal op zich niet het plaatsen van wapens buiten de landsgrenzen beïnvloeden; aanvullende plafonds zullen voorts nodig zijn voor buiten de landsgrenzen gestationeerde strijdkrachten.
- We moeten ons in die gebieden waar de concentratie aan strijdkrachten het grootst is, richten op zowel de aantallen wapens als de mate van paraatheid van de strijdkrachten. Tevens moeten we voorkomen dat uit een bepaald deel van het mandaatgebied teruggetrokken strijdkrachten elders binnen het mandaatgebied opnieuw worden gestationeerd. Het zal daarom noodzakelijk zijn een aantal in elkaar grijpende subplafonds vast te stellen, die op alle strijdkrachten binnen het mandaatgebied betrekking hebben. Hierbij behoren verdere beperkingen op wapens van parate eenheden.

VOORSTELLEN

4. Wij stellen de volgende specifieke maatregelen voor die gelden binnen het mandaatgebied:

Regel I: Totale aantallen wapens

Het totale aantal wapens in onderstaande drie wapencategorieën mag nooit de volgende aantallen te boven gaan:

- Tanks	40.000
- Artillerie	33.000
- Pantserinfanterievoertuigen	56.000

Regel 2: *Toereikendheid*

Geen enkel land mag meer dan 30% van het totale aantal wapens binnen een bepaalde wapencategorie verwerven, dat betekent:

- Tanks	12.000
- Artillerie	10.000
- Pantserinfanterievoertuigen	16.800

Regel 3: Gestationeerde strijdkrachten

Geen van de partijen zal in landen behorende tot een bondgenootschappelijk verdrag parate eenheden stationeren wier uitrusting de volgende aantallen te boven gaan:

- Tanks	3.200
- Artillerie	1.700
- Pantserinfanterievoertuigen	6.700

Regel 4: Sub-plafonds

In onderstaande gebieden mag geen van de landen aangesloten bij een bondgenootschappelijk verdrag meer wapens bezitten dan de aangegeven plafonds:

(1) In het gebied bestaande uit België, Denemarken. Frankriik. Bondsreoubliek Duitsland, Griekenland, IJsland, Italië, Luxemburg, Nederland, Noormegen, Portugal, Spanje, Turkije, Verenigd Koninkrijk, Bulgarije. Tsjechoslowakije, Duitse Deinocratischc Republiek, Hongarije, Polen, Roemenië, en het westen van de Sowjet-Unie bestaande uit de militaire districten van de Baltische landen. Belo-Rusland. Karpathië, Moskou, Wolga, Oeral, Leningrad, Odessa, Kiew, Trans Kaukasus en Noord Kaukasus:

- Tanks	20.000
- Artillerie	16.500
- Pantserinfanterievoertuigen	28.000

(waarvan maximaal 12.000 gepantserde infanterie gevechtsvoertuigen)

(2) In het gebied bestaande uit België, Denemarken, Frankrijk, Bondsrepubliek Duitsland, Italië, Luxemburg, Nederland, Portugal, Spanje. Verenigd Koninkrijk, Tsjechoslowakije. Duitse Democratische Republiek. Hongarije, Polen en het westen van de Sowjet-Unie bestaande uit de militaire districten van de Baltische landen, Belo-Rusland, Karpathië, Moskou, Wolga en Oeral in parate eenheden:

- Tanks	11.300
- Artillerie	Y.000
- Pantserinfanterievoertuigen	20.000

(3) In het gebied bestaande uit België, Denemarken, Frankrijk, Bondsrepubliek Duitsland, Italië, Luxeinburg, Nederland, Verenigd Koninkrijk, Tsjechoslowakije, Duitse Democratische Republiek, Hongarije. Polen en de Sowjet-Unie bestaande uit de militaire districten van de Baltische landen, Belo-Rusland, Karpathië, in parate eenheden:

- Tanks	10.300
- Artillerie	7 600
- Pantserinfanterievoertuigen	18.000

(4) In het gebied bestaande uit België, Bondsrepubliek Duitsland, Luxemburg, Nederland, Tsjeehoslomakije, Duitse Democratische Republiek en Polen in parate eenheden:

- Tanks	8.000
- Artillerie	4.500
- Pantserinfanterievoertuigen	11.000

(5) Regel 4 moet gezien worden als een geïntegreerd geheel dat alleen gelijktijdig en over het gehele gebied van Atlantische Oceaan tot Oeral toegepast zal worden. De leden van de bondgenootschappen moeten zelf beslissen volgens welke verdeelsleutel de aantallen worden ingevuld.

Regel 5*: Uitwisseling* van informatie

Elk jaar zullen mededelingen worden gedaan over de aantallen tanks, gepantserde gevechtsvoertuigen en artillerie, uitgesplitst tot op bataljons-niveau. Dit zelfde geldt voor personeel van zowel gevechts- als ondersteuningseenheden.

Elke verandering in de structuur van een eenheid boven bataljonsniveau, of elke maatregel die resulteert in een toename van personeel in die eenheden, moet aangekondigd morden. In de loop van de onderhandelingen zal hiervoor een uitgangspunt moeten morden overeengekomen.

MAATREGELEN VOOR STABILITEIT,

VERIFICATIE EN NON-CIRCUMVENTIE

5. Als een integraal onderdeel van de overeenkomst, is er behoefte aan:

- Stabiliserende maatregelen: om de reducties in het gebied van de Atlantische Oceaan tot aan de Oeral vast te leggen. Onder stabiliserende maatregelen vallen regelingen inzake doorzichtigheid, aankondiging, en beperking van stationering, verplaatsing, opslag en paraatheid van conventionele strijdkrachten, inclusief conventionele bewapening en uitrusting;
- Verificatie-afspraken: inhoudende de uitwisseling van gedetailleerde data over strijdkrachten en hun stationeringsplaatsen, met het recht op inspecties ter plaatse teneinde naleving van de gemaakte afspraken te verzekeren;
- Non-circumventie bepalingen: om onder andere te voorkomen dat manschappen en uitrusting die uit een gebied morden teruggetrokken geen ongunstige veiligheidsimplicaties hebben voor enige andere deelnemende staat.
- Afspraken voor tijdelijke overschrijdingen van de plafonds zoals vastgesteld in regel 4 in verband met vooraf aangekondigde oefeningen

DE LANGERE TERMIJN

6. Op de langere termijn, en in het licht van de implementatie van bovenstaande maatregelen, zijn me bereid verdere stappen ter bevordering van de stabiliteit en veiligheid in Europa te overwegen, zoals:

- verdere reducties of beperkingen van conventionele bewapening en uitrusting
- de herstructurering van strijdkrachten ter versterking van hun defensieve vermogen en ter vermindering van hun offensieve vermogen.

TOELICHTING OP
DE NAVO-VOORSTELLEN

Het voorgaande bevat de letterlijke tekst van de voorstellen van de 16 NAVO-lidstaten aan het Warschaupact bij het begin van de onderhandelingen over de verinindering van conventionele bewapening in Europa (CFE). Aan deze Westerse voorstellen ligt de gedachte ten grondslag, dat de asymmetrische krachtsverhouding op conventioneel gebied de voornaamste oorzaak is van militaire instabiliteit In Europa.

De NAVO heeft in haar voorstellen gekozen voor het vaststellen van een maximum aan wapens per wapencategorie. Voor de wapencategorie tanks bedraagt het vastgestelde maximum 40.000. Dit betekent dat de NAVO en het Warschaupact samen niet meer dan 40.000 tanks mogen bezitten.

Voor de wapencategorieën artillerie en gepantserde infanterievoertuigen zijn de maximum aantallen vastgesteld op respectievelijk 33.000 en 56.000.

Voor de NAVO betekenen deze aantallen een reducering van de sterkte met 5 tot 10%. Voor het Warschau pact ligt dit percentage aanzienlijk hoger.

Op 13 juli - de laatste conferentiedag voor het zoinerreces - heeft de NAVO voorstellen gedaan, die betrekking hadden op de luchtstrijdkrachten. De tekst van deze voorstellen luidde aldus:

DOELSTELLINGEN

1. De overeengekomen doelstellingen voor deze onderhandelingen zijn de volgende:

- het vestigen van een veilig en stabiel evenwicht van conventionele strijdkrachten op lagere niveaus;
- De eliminatie van onevenwichtigheden die schadelijk ziin voor stabiliteit en veiligheid:
- dc met prioriteit te bereiken eliminatie van het verhogen om verrassingsaanvallen uit te voeren en grootschalige offensieve acties te ontketenen.

2. Via de voorstellen die hieronder worden beschreven streven de Delegaties van België. de Bondsrepubliek, Canada, Denemarken, Frankrijk, Griekenland, IJsland, Italië, Luxemburg, Nederland, Noormegen, Portugal, Spanje, Turkije, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten naar het bereiken van een situatie waarin verrassingsaanvallen en grootschalige offensieve acties niet langer tot de geloofwaardige opties behoren. Wij zullen dit doel trachten te bereiken op basis van gelijke respectering van de veiligheidsbelangen van alle betrokkenen. Onze voorstellen vormen een coherent geheel en zijn bedoeld om tegelijkertijd en in hun totaliteit te morden toegepast in het toepassingsgebied zoals dit in het mandaat is gedefinieerd

BEWEEGREDENEN

3. De beweegredenen voor onze voorstellen luiden als volgt:

- De huidige concentratie van strijdkrachten in het gebied van de Atlantische Oceaan tot aan de Oeral is de hoogste in vredestijd die de wereld ooit gekend heeft en ze vertegenwoordigt het grootste destructieve potentieel dat ooit bij elkaar is gebracht, De totale niveaus der strijdkrachten, vooral die welke relevant zijn voor een verrassingsaanval en offensieve actie zoals tanks, artillerie en pantserinfanterievoertuigen moeten daarom radicaal worden verminderd. Het is de aanzienlijke dispariteit in de aantallen van deze systemen. die alle beschikken over een hoge mate van mobiliteit en vuurkracht,

die de stabiliteit in Europa het meest bedreigt. Deze systemen zijn ook van direct belang voor het veroveren en bezetten van grondgebied, de primaire doelstelling van iedere agressor;

- Geen land mag worden toegestaan Europa door wapengeweld te domineren: geen deelnemer dient derhalve te beschikken over meer dan een vastgesteld aandeel van de totale arsenalen van alle deelnemers in al; wapencategorieën, in overeenstemming met de vereisten voor zelfverdediging;
- Het aan de orde stellen van totale aantallen en de nationaliteit van de strijdkrachten zal als zodanig de stationering van materieel buiten nationale grenzen onberoerd laten: additionele beperkingen zullen tevens vereist zijn voor bepaalde strijdkrachten die op het grondgebied van andere landen zijn gestationeerd;
- Wij moeten ons concentreren op zowel de bewapeningsniveaus als de paraatheid van de strijdkrachten in die gebieden waar de concenrratie van deze strijdkrachten het grootst is; tegelijkertijd moeten wij voorkomen dat landstrijdkrachten die uit het ene deel van het toepassingsgebied worden teruggetrokken opnieuw in een ander deel worden gestationeerd. Het zal derhalve noodzakelijk zijn een reeks in elkaar grijpende sub-limieten toe te passen op bepaalde strijdkrachten in het gehele gebied, tezamen met verdere beperkingen op materieel in actieve eenheden;
- Tijdens de bijeenkomst van de Bondgenootschappelijke Staats- en Regeringsleiders in Brussel op 29 en 30 mei 1989 is besloten dat vliegtuigen en helicopters eveneens onder de reducties moeten vallen vanwege hun relevantie voor het conventionele evenwicht. Wij stellen geëigende maatregelen ter verificatie en non-circumventie voor die rekening houden met de bijzondere karakteristieken van deze wapensystemen.
- De Top-bijeenkomst in Brussel op 29 en 30 mei 1989 besloot voorts deze voorzieningen aan te vullen met een gelijk plafond op Amerikaanse en Sowjet land- en luchtmachtpersoneel dat buiten het eigen nationale grondgebied in Europa is gestationeerd. Een dergelijke maatregel vormt een weerspiegeling van de bijzondere verantwoordelijkheden van de beide grote mogendheden met betrekking tot de vermindering van de militaire confrontatie en het bevorderen van wederzijds vertrouwen in Europa op basis van wederzijdse gelijkheid; voorts weerspiegelt dit het feit dat deze beide landen aanzienlijke strijdkrachten aanhouden buiten de toepassingszone.

VOORSTELLEN

Hoofdstuk **I:** Beperking van belangrijke *wapensystemen*

a. Landstrijdkrachten

Onze voorstellen inzake landstrijdkrachten zijn op 6 maart in Wenen bekendgemaakt. Die tanks, artilleriestukken en pantserinfanterievoertuigen die uit de dienst worden teruggetrokken overeenkomstig de in maart voorgestelde regels zullen worden vernietigd in overeenstemming met nader overeen te komen procedures.

b. Luchtmacht

Regel A: Totale beperking

Het totale aantal gevechtsvliegtuigen en helicopters zal op generlei moment de volgende aantallen overschrijden:

Gevechtsvliegtuigen:	11.400*
Gevechtshelicopters:	3.800*

* zie bijlage 1 voor definities en lijsten van typen waarop deze plafonds zijn gebaseerd.

Regel B: Toereikendheid

Geen der landen mag meer dan 30% binnen de totale beperkingen in de beide categorieën bezitten, dat wil zeggen:

Gevechtsvliegtuigen:	3.420
Gevechtshelicopters:	1.140

Regel C: Sub-limieten

Binnen het toepassingsgebied omschreven onder Regel 4 (1) zal iedere groep landen die tot dezelfde verdragsorganisatie behoren de volgende niveaus niet overschrijden:

Gevechtsvliegtuigen:	5.700
Gevechtshelicopters:	1.900

Regel D: Regeling inzake verminderde wapensystemen

Die vliegtuigen en helicoptcrs welke uit de dienst zijn teruggetrokken in overeenstemming met Regels A tot C hierboven zullen volgens nader overeen te komen procedures worden vernietigd.

Hoofdstuk **11:** Beperkingen van Amerikaans en Sowjet land- en luchtmachtpersoneel buiten nationaal grondgebied in Europa gestationeerd.

De Verenigde Staten en de Sowjet-Unie zullen buiten hun nationaal grondgebied in het Europese gcbicd van de Atlantische Oceaan tot de Oeral per land niet meer dan 275.000 land- en luchtmachttroepen stationeren.

Het Amerikaanse en Sowjet personeel dat in overeenstemming met deze beperking uit de dienst is teruggetrokken, zal worden gedemobiliseerd.

Hoofdstuk **111:** Maatregelen inzake uitwisseling van informatie, stabilisatie, verificatie en non-circumventie.

a. Uitwisseling van informatie

Ieder jaar zullen de arsenalen tanks, pantserinfanterievoertuigen, artilleriestukken, gevechtsvliegtuigen en helicopters worden aangemeld, onderverdeeld tot op bataljon/squadron niveau. Deze maatregel zal ook van toepassing zijn op personeel in zowel gevechts- als ondersteuningseenheden.

Iedere wijziging van aangekondigde structuren van eenheden boven bataljon/squadron niveau, of iedere maatregel die resulteert in een toename van de personeelssterkte in deze eenheden of in getotaliseerde personeelsniveaus, zal onderwerp van aankondiging zijn op een basis die in de loop van de onderhandelingen moet worden vastgesteld.

b. Stabiliseringsmaatregelen

Wij zullen binnkort voorstellen doen ter ondersteuning van de resulterende verminderingen in de strijdkrachtenniveaus in het ATTU (Atlantic To The Urals)-gebied.

Tot deze voorstellen zullen maatregelen behoren die betrekking hebben op openheid en terughoudendheid inzake de stationering, verplaatsing, opslag en paraatheidsniveaus van de conventionele strijdkrachten, inclusief hun bewapening en uitrusting.

Ook zullen er voorzieningen moeten worden getroffen voor tijdelijke overschrijdingen van de beperkingen zoals uiteengezet in de Hoofstukken I en II, bijvoorbeeld in het kader van tevoren aangekondigde oefeningen.

c. Verificatiemaatregelen

Wij zullen voorts verificatieregelingen voorstellen, die bedoeld zijn om te verzekeren dat de overeengekomen voorzieningen daadwerkelijk worden geïmplementeerd.

d. Non-circumventie voorzieningen

Wij zullen voorzieningen voorstellen die dienen te verzekeren dat acties van de partijen het akkoord niet omzeilen en dat geen nadelige implicaties ontstaan voor de veiligheid van de deelnemers.

Hoofdstuk IV: De langere termijn.

Op de langere termijn en in het licht van implementatie van bovenvermelde maatregelen zullen wij bereid zijn verdere stappen te overwegen ter versterking van de stabiliteit en veiligheid in Europa, zoals:

- verdere verminderingen of beperkingen van conventionele wapens en uitrusting;
- de herstructurering van strijdkrachten ter versterking van defensieve vermogens en ter bevordering van de vermindering van offensieve vermogens.

BIJLAGE 1

Definities en lijsten ter ondersteuning van de voorgestelde plafonds

1. Definitie van gevechtsvliegtuig

Ten behoeve van de CFE-onderhandelingen wordt onder een gevechtsvliegtuig een vliegtuig verstaan met vaste of verplaatsbare vleugels dat permanent op land is gestationeerd en van een type is dat initieel geconstrueerd of later aangepast is om bommen af te werpen, lucht-lucht of lucht-grondraketten af te vuren, boordkanonnen/mitrailleurs af te vuren, of enig ander vernietigingswapen te vervoeren

Iedere permanent op land gestationeerde versie of variant van deze vliegtuigen die is aangepast om een andere militaire taak te verrichten valt eveneens onder deze definitie.

Een vliegtuig-type zal niet onder deze definitie vallen tenzij een gevechtsvariant van het betrokken type bestaat binnen het ATTU-gebied als onderdeel van de strijdkrachten van een lidstaat van dezelfde verdragsorganisatie als waartoe de deelnemende staat die eigenaar van het vliegtuig is behoort.

2. Lijst van vliegtuigtypen

F-4	A-7	Mirage IV
F-5	A-10	Mirage F-l
F-15	Alwha Jet	Mirage III
F-16	Fouga	Mirage 5
F-18	Harrier	Mirage 2000
F-84	Tornado	F-35 Draken
F-104	Lightning	Hawk
F-l11	Jaguar	T-2
PD-808	MB-326	T-38
Buccaneer	MB-339	T-33
Canberra	Hunter	Nimrod
P-3	HU-16 Albatross	Atlantic
	T-37	Casa-101
	AM-X	

3. Definitie van gevechtshelicopters

Ten behoeve van de CFE-onderhandelingen wordt onder een gevechtshelicopter een permanent op land gestationeerd vliegtuig met een roterend blad verstaan dat geconstrueerd of later aangepast is om lucht-lucht of lucht-grondgeschut zoals mitrailleurs, kanonnen, raketten, bommen, geleide raketten of enig ander vernietigingswapen te vervoeren.

Iedere permanent op land gestationeerde versie of variant van deze helicopters die aangepast is om een andere militaire taak te verrichten valt ook onder deze definitie.

Een helicoptertype zal niet onder deze definitie vallen tenzij een gevechtsvariant van het betrokken type bestaat binnen het ATTU-gebied als onderdeel van de strijdkrachten van een lidstaat van dezelfde verdragsorganisatie waartoe de deelnemende staat die eigenaar van het vliegtuig is behoort.

4. Lijst van helicoptertypen

CH-l36 Kiowa	AH-Cobra
Gazelle	AH-64 Apache
PAH-l	AB-206
BO-105	Scout
A-109	Ecureuil
A-129 Mangusta	Sea King
OH-58	Wessex
Lynx	A-109/II Agusta

Reacties

De NAVO-voorstellen m.b.t. de luchtstrijdkrachten zijn voortgekomen uit het initiatief van de Amerikaanse president Bush op de NAVO-topconferentie van eind mei (pag. 353/1 e.v. - 1989). Binnen de NAVO heeft na de topconferentie diplomatiek overleg plaatsgevonden om tot een nadere invulling te komen van dit initiatief.

Verwacht werd, dat dit onderlinge overleg zou leiden tot een voorstel, dat op 6 sept., aan het begin van de derde

ronde van het CFE-overleg, zou worden ingediend. Het k am als een verrassing voor alle betrokkenen, dat de NAVO twee maanden eerder dan verwacht al in staat was concrete ideeën op tafel te leggen.
De Westduitse delegatieleider Hartmann bij de CFE-besprekingen uitte zich op 13 juli zeer enthousiast: ,,Dit voorstel is door nauwe samenwerking tussen ons en de Amerikanen tot stand gekomen. De diepste kloof tussen Oost en West is ermee overbrugd. Ik ben zeer tevreden over deze tweede ronde van de besprekingen en heb zelf nog nooit een conferentie meegemaakt, waar zo snel resultaten zijn geboekt. Het tijdschema van president Rush in zijn rede van 30 mei is meer dan realistisch. Een akkoord in 1990 is mogelijk."
Sowjet-delegatieleider Oleg Grinewsky sprak deze hoop op 13 juli niet tegen, maar wijdde wel enige sceptische opmerkingen aan het nieuwe NAVO-voorstel: ,,De nieuwe NAVO-voorstellen blijven van de suggestie uitgaan dat we alle types gevechtsvliegtuigen moeten reduceren, inclusief zulke puur defensieve onderscheppingsjagers die alleen maar verdediging van het luchtruim ten doel hebben en die geen doelen op de grond kunnen aanvallen.
Deze benadering van de NAVO staat geheel haaks op het eerder door de twee blokken overeengekomen uitgangspunt dat in de eerste fase van de onderhandelingen de reducties zich alleen tot offensieve operaties zouden beperken."
Grinewsky sneed hier een ernstig struikelblok voor het verdere verloop van de onderhandelingen aan: De NAVO is namelijk van mening dat het Warschaupact, dat grote delen van haar luchtmacht voor defensief ingesteld en uitgerust verklaart, zo op oneigenlijke wijze deze gevechtsvliegtuigen buiten de onderhandelingen wil houden.
Volgens de NAVO is het puur defensieve karakter van deze vliegtuigen zeer twijfelachtig en is het daarbij eenvoudig om deze vliegtuigen in tijden van internationale spanning snel te voorzien van offensieve wapens.
Daarom wil de NAVO in haar voorstel geen onderscheid maken tussen offensieve en defensieve vliegtuigen.
Het Warschaupact op zijn beurt wil nagenoeg alle NAVO-vliegtuigen onder de reducties laten vallen omdat de westelijke luchtmacht zogenaamde 'multipurpose' taken zou kunnen vervullen, dat wil zeggen tegelijk defensief èn offensief zou kunnen opereren. Het Westen ontkent deze dubbele capaciteit niet, maar vindt het plafond van 1500 offensieve gevechtsvliegtuigen aan beide zijden, voorgesteld door het Warschaupact, te laag om haar strategische concept van de voorwaartse verdediging te kunnen handhaven (dat betekent dat bij een conflict bijvoorbeeld geen centimeter van het Westduitse grondgebied om strategische redenen wordt opgegeven), wanneer tegelijkertijd grote delen van de Oostelijke luchtmacht buiten de reducties zouden vallen.
Een andere grote hobbel bij het vervolg van de conferentie in de herfst vormt het probleem van het wel of niet meetellen bij de reducties van de zware gevechtstanks die de NAVO in de centrale sector niet paraat heeft, maar in opslag.
De NAVO stelt een plafond voor van 8000 parate zware tanks voor elk van beide allianties, maar wil de 4000 niet-parate opgeslagen tanks in de centrale sector buiten dat plafond en buiten de onderhandelingen houden. Het Warschaupact wil die opgeslagen tanks juist wel bij de reducties betrekken.
De NAVO is van mening dat de opgeslagen tanks een niet-offensieve factor vormen, omdat er sprake is van een grote geografische onevenwichtigheid tussen Oost en West: waar het Oosten in het geval van een conflict iminers zeer snel tankversterkingen kan aanvoeren uit het immense achterland van de Sowjets, dat niet onder de reducties valt, daar moeten de versterkingen voor de NAVO 6000 kilometer verder uit Amerika komen.
Daarom wil de NAVO vasthouden aan de opgeslagen tanks, die in geval van crisis snel door geoefende manschappen, aangevlogen uit de VS, paraat kunnen worden gemaakt.
Sowjet-delegatieleider Oleg Grinewsky poogde op 13 juli deze geografische onevenwichtigheid te bagatelliseren: ,,Honderd jaar geleden had men misschien met deze stelling gelijk. Maar nu met de huidige stand van de technologie en de daaruit resulterende snelheid van de vliegtuigen zijn die even snel met versterkingen in Centraal-Europa als versterkingen per trein vanachter de Oeral. Misschien zijn de vliegtuigen nog wel sneller als u de huidige toestand van het spoorwegstelsel in de Sowjet-Unie er bij betrekt."
De leider van de Nederlandse delegatie, mr. H. Meesman, ziet in de opslagkwestie, de snelle aanvoerroute vanuit de Oeral en de vraag van offensieve of defensieve vliegtuigen de kern van de onderhandelingen tot en met volgend jaar:
,,Het is kwestie van perceptie van elkaar. Het Oosten denkt dat wij met ons vasthouden aan de opslag van tanks stiekem offensieve bedoelingen zouden kunnen hebben, omdat we redelijk snel weer op volle sterkte kunnen komen. Wij denken weer snel onder druk gezet te kunnen worden in geval van crisis door hen, vanwege hun ideale verbinding met het achterland. Hun grote overwicht in aantallen vliegtuigen heeft misschien met hun psychische instelling van de verdediging van Moedertje Rusland te maken, maar wij zien er wel degelijk tegelijk een bedreiging van ons in. We zitten hier voor totaal verschillende strategieconcepties, die historisch zeker verklaarbaar zijn. Daarom is het zo moeilijk aan te pakken. Die perceptie van elkaar is de voornaamste horde. Als we daar overheen komen de komende tijd, dan zijn alle andere p oblemen van tweede garnituur. Ik geloof dat het politiek niet meer denkbaar is dat deze onderhandelingen mislukken."
Problemen van tweede garnituur zijn er nog genoeg: adequate verificatiemaatregelen, meningsverschillen over de omvang en de vorm van de reductiezone, de Oostelijke wens van het betrekken van lichte tanks bij de reducties, etc. etc. Maar ondanks dat zijn er de afgelopen vier maanden ontegenzeglijk al zeer grote vorderingen gemaakt, bijvoorbeeld in het streven naar de uitermate belangrijke gemeenschappelijke plafonds.
Het Warschaupact is verrassend snel en flexibel op veel Westelijke wensen en uitgangspunten ingegaan. Meesman: ,,Ik kan niet anders concluderen dan dat ze bereid zijn mee te werken aan een akkoord op een zo kort mogelijke termijn. De sfeer op dit moment is het constructief zoeken naar de oplossing van problemen."
Een westelijke diplomaat voorspelde op 13 juli een enorme crisis op wereldschaal in de staalindustrie over enkele jaren. Oorzaak: de enorme hoeveelheden staal die de sloop van de duizenden tanks zal opleveren. Hoewel hij het half lachend zei, sprak niemand hem tegen.

Woordvoerder Gennadi Gerasimow van het Sowjet-ministerie van buitenlandse zaken zei dat Moskou de Westelijke voorstellen ,,serieus en constructief" vindt en dat ze ,,onze voorstellen halverwege tegemoet komen". ,,Het zou contraproduktief geweest zijn om het indienen van deze voorstellen uit te stellen tot september - dit geeft ons twee maanden extra."
Gerasimow voegde daaraan toe: „We zullen ons uiterste best doen om binnen zes maanden tot akkoorden te komen."
Gerasimow noemde het voorgestelde tijdschema niet makkelijk uitvoerbaar. ,,Het schema is nogal ongebruikelijk voor de NAVO en gedicteerd door politieke overwegingen. Maar we hebben niet de bedoelingen de zaken te vertragen bij de beperking van het niveau van militaire confrontatie De bal ligt niet aan onze kant."
Het Sowjet-persbureau *Tass* meldde dat de voorstellen van de NAVO wel enkele ,,storende punten" bevatten, vooral op het terrein van gevechtsvliegtuigen die in staat zijn om zowel offensieve als defencieve taken te vervullen
Gerasimow merkte op dat, in het kader van een intensievere militaire samen erking tussen de twee grote mogendheden, Amerikaanse en Sowjetmarineschepen bezoeken aan elkaars havens zullen brengen De kruiser 'Oestinow' bezoekt tussen 21 en 23 juli de Amerikaanse haven Norfolk, de basis van de Amerikaanse Atlantische vloot. Tussen 4 en 6 augustus brengen Amerikaanse marineschepen

een bezoek aan Sebastopol aan de Zwarte Zee.

NAVO-VOORSTELLEN OP CSBM-CONFERENTIE

Op de bijeenkomst van de ministers van buitenlandse zaken uit de landen, die deeinemen aan de CVSE, begin maart in Wenen (pag. 537/2 e.v. - 1989) is niet alleen gesproken over de vermindering van de conventionele strijdkrachten in Europa (CFE), eveneens aan de orde waren de onderhandelingen over vertrouwen- en veiligheid bevorderende maatregelen in Europa (CSBM: confidence and security building measures).
Deze besprekingen vormden een voortzetting van de conferentie over vertrouwenwekkende maatregelen en ontwapening in Europa (CVOE), die van jan. 1984 tot sept. 1986 in Stockholm was gehouden (pag. 469/1 e.v. - 1984 en pag. 641/1 e.v. - 1986).
Over dit onderwerp zijn namens de NAVO in Wenen voorstellen gedaan, die aldus luidden:

De delegaties van België, Canada, Denemarken, Frankrijk, de BRD, Griekenland, IJsland, Italie, Luxemburg, Nederland, Noorwegen, Portugal, Spanje, Turkije, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten van Amerika
- In herinnering roepend dat de aanvaarding van het Document van Stockholm in september 1986 een prestatie van politiek belang was en dat de daaruit voo tvloeiende maatregelen een belangrijke stap betekenen in de richting van een vermindering van het risico van militaire confrontatie in Europa,
- Bemoedigd door de bevredigende implementatie van deze maatregelen tot dusver,
- Vastbesloten om op de resultaten van de Conferentie van Stockholm voort te bouwen en deze uit te breiden en het dynamische proces van het opbouwen van het vertrouwen voort te zetten,
- Het complementaire karakter van onderhandelingen over verdergaande vertrouwen- en veiligheid bevorderende maatregelen enerzijds en onderhandelingen over conventionele strijdkrachten in Europa anderzijds binnen het raamwerk van het CVSE proces benadrukkend.
- Vastbesloten
- om een grotere mate van doorzichtigheid inzake de organisatie van de strijdkrachten te creëren
- om een grotere mate van doorzichtigheid en voorspelbaarheid inzake militaire activiteiten te creëren
- om de contacten en communicaties tussen de deelnemende Staten te verbeteren
- En vastbesloten om in de komende onderhandelingen een uitwisseling van inzichten over militair beleid te bevorderen.
- Stellen overeenkomstig het Mandaat van Madrid van 1983 zoals bevestigd door de CVSE Vervolgconferentie in Wenen van 1989, vertrouwen- en veiligheid bevorderende maatregelen voor, waaronder de volgende:

I. DOORZICHTIGHEID INZAKE DE ORGANISATIE VAN STRIJDKRACHTEN
Deze maatregelen zijn bestemd om meer openheid en vertrouwen te creëren inzake de ordening van de militaire strijdkrachten van iedere deelnemende Staat. Dit zal kunnen worden bereikt door regelmatige uitwisseling van informatie over strijdkrachten te land in de zone en over belang ijke wapenstationeringsprogramma's. De uitgewisselde informatie zal kunnen worden geëvalueerd.

Maatregel 1: Uitwisseling van militaire informatie
De deelnemende Staten zullen informatie uitwisselen over de militaire organisatie, het personeel en het materieel in de zone. Hiertoe behoort jaarlijkse informatie over:
- de bevelsorganisatie van de landstrijdkrachten in de zone;
- de aanduiding van grotere eenheden landstrijdkrachten, tot aan en onder divisieniveau;
- de normale lokaties van deze eenheden in vredestijd;
- de prrsonele sterkte van deze eenheden:
- de grotere wapensystemen en uitrusting die bij deze eenheden hoort;
- op land gestationeerde luchtmachteenheden en het aantal daarbij betrokken vliegtuigen.

Ook behoort hiertoe de onmiddellijke aankondiging van:
- de overplaatsing binnen de zone van belangrijke landmachteenheden zoals boven gespecificeerd van de ene iiorniale vredestijdlokatie naar een andere:
- het oproepen van een belangrijk aantal reservisten.

Maatregel 2: Uitwisseling van Informatie over Belangrijke Conventionele Wapenstationeringsprogramma's
Iedere deelnemende Staat ral de andere informeren over die belangrijke conventionele wapensytemen en uitrusting zoals gespecificeerd in Maatregel 1, die zij voornemens is in een bepaalde periode in de EOC-zone te introduceren in haar strijdkrachten.

Maatregel 3: Vaststelling van een op willekeurigheid gebaseerd Evaluatiesysteem
Om de informatie die krachtens Maatregelen 1 en 2 is binnengehaald te kunnen evalueren, zullen de deelnemende Staten een op willekeurigheid gebaseerd evaluatiesysteem vaststellen, krachtens welk zij:
- het recht zullen hebben een aantal vooraf aangekondigde bezoeken aan normale vredestijdlokaties zoals gespecificeerd onder maatregel 1 af te leggen;
- deze bezoeken van beperkte duur zullen worden uitgevoerd door personeel dat reeds bij de ontvangende Staat is geaccrediteerd of daartoe reeds is benoemd door de bezoekende staat;
- degenen die bij de evaluatie betrokken zijn zal worden toegestaan belangrijke wapensystemen en materieel in ogenschouw te nemen;
- de ontvangende Staat zal de voor het evaluatiebezoek geëigende regelingen treffen en de vertegenwoordigers van deze Staat zullen de evalutie-teams te allen tijde begeleiden.

II. DOORZICHTIGHEID EN VOORSPELBAARHEID VAN MILITAIRE ACTIVITEITEN
Deze niaatregelen zullen voortbouwen ou die welk reeds in Stockholm waren afgesproken. De maatregelen zullen verfijnder zijn zodat sprake zal zijn van meer openheid en een grotere mate van voorspelbaarheid van militaire activiteiten

Maatregel 4: Meer informatie in de Jaarkalender
De deelnemende Staten zullen in hun jaarkalenders meer informatie in grotere details over toekomstige militaire activiteiten verstrekken. Hiertoe behoort de aanduiding, het aantal en het type landstrijdkrachten tot op divisie-niveau, dat voorbestemd is om deel te nemen aan militaire activiteiten in de zone die moeten worden aangekondigd.

Maatregel 5: Meer informatie over Aankondigingen
Om deze aankondiging van militaire activiteiten te verbeteren zullen de deelnemende Staten meer informatie en tot op groter detail verstrekken over de bewegingen van hun strijdkrachten en over de grotere wapensystemen en uitrusting. die daarbij worden gebruikt.

Maatregel 6: Verbetering van Observatiemiddelen
De deelnemende Staten zullen de observatie vergemakkelijken door meer gedetailleerde briefings te organiseren, betere kaarten te verstrekken en het gebruik van meer waarnemingsmateriaal toe te staan.
Om bovendien de mogelijkheden voor de waarnemers om de omvang en schaal van de activiteit te kunnen inschatten te verbeteren. worden de deelnemende Stntcn aangemoedigd te zorgen voor waarneming vanuit de lucht boven het gebied van activiteit.
Bovendien zal de duur van het observatieprogramma worden verlengd.

Maatregel 7: Verlaging van de Observatiedrempel
De deelnemende Staten zullen waarnemers naar te voren aangekoiidigdc activiteiten uitnodigen, zodra het aantal betrokken troepen de 13.000 evenaart of te boven gaat, of indien er meer dan 300 tanks aan meedoen.

Maatregel 8: verbetering van de Inspectiemiddelen
De deelnemende Staten zullen maatregelen aanvaarden voor een substantiële verbetering van de inspectie. Hiertoe behoren:
- de groei van het aantal passieve inspecties;
- een verkorting van de periode tussen het inspectie-verzoek en de toegang van de inspecteurs tot het aangewezen gebied;
- het toestaan van een onderzoek vanuit de lucht voorafgaande aan de inspectie, op verzoek van de inspecteurs;
- een verbetering van de uitrusting en communicatiefaciliteiten die het inspectieteam zullen mogen gebruiken
- een verbetering van de briefings aan de inspecteurs.

Maatregel 9: Verlaging van de Drempel voor een Vroegtijdiger Aankondiging van Grootschaliger Activiteiten
De deelnemende Staten zullen geen militaire activiteiten met meer dan 50.000 man uitvoeren, die tevoren hadden moeten worden aangekondigd, tenzij daarover mededelingen zijn gedaan zoals aangegeven in het Document van Stockholm.

III. CONTACTEN EN COMMUNICATIE
Deze maatregelen zijn erop gericht de kennis omtrent het militaire vermogen van de deelnemende Staten te vergroten via de ontwikkeling van communicatie en militaire contacten.

Maatregel 10: Verbeterde Toegang voor Geaccrediteerd Personeel dat met militaire zaken belast is
Ten einde het beginsel van een grotere mate van openheid in militaire aangelegenheden in de praktijk te brengen en het wederzijdse vertrouwen te vergroten, zullen de deelnemende Staten de reisregelingen van geaccrediteerd personeel dat belast is met militaire zaken vergemakkelijken en hen bijstaan bij het verkrijgen van toegang tot regeringsfunctionarissen.
Beperkingen op de activiteiten van geaccrediteerd personeel in de EOC-zone dienen te u-orden verminderd.

Maatregel 11: Ontwikkeling van Communicatie-middelen
De deelnemende Staten die diplomatieke kanalen gebruiken voor het doorgeven van informatie over overeengekomen maatregelen (kalenders, aankondigingen, etc.) worden aangemoedigd additionele regelingen te overwegen, zodat de snelst mogelijke uitwisseling van informatie verzekerd is

Maatregel 12: Gelijke behandeling van mediavertegenwoordigers
De deelnemende Staten zullen worden aange-

moedigd media-vertegenwoordigers toe te staan te obse veren militaire activiteiten bij te wonen; indien media-vertegehu-oordigers worden uitgenodigd, dan zal de ontvangende Staat deze vertegenwoordigers van alle deelnemende Staten moeten toelaten en hen zonder onderscheid des persoons behandelen.

Gedachtenwisseling over militair beleid
Het vestigen van vertrouwen is een dynainisch proces dat bevorderd wordt door een vrijt en openhartige uitwisseling van ideeën, die misverstanden en verkeerde interpretaties over militaire vermogens kan beperken. De deelnemende Staten zullen daarom tijdens de komende onderhandelingen van de gelegenheid geb uik maken om:
- te spreken over de tenuitvoerlegging van de bepalingen van het Document van Stockholm
- tijdens een soort seminar te spreken over militaire doctrines in relatie tot de opstelling en structuur van de conventionele strijdkrachten in de zone, inclusief onder meer;
- een uitwisseling van informatie over hun jaarlijkse militaire uitgaven;
- een uitwisseling van informatie over de oefening van hun strijdkrachten, inclusief verwijzingen naar de militaire handboeken;
- het zoeken van verklaringen voor ontwikkelingen die aanleiding vormen tot onzekerheid, zoals wijzigingen in het aantal en patroon van aangekondigde militaire activiteiten.

INFORRIATIEFORUM IN LONDEN
In het kader van de conferentie over veiligheid en samenwerking in Europa CVSE heeft van 18 april tot 12 mei in Londen een informatieforum plaatsgevonden.
De bijeenkomst werd geopend door de Britse premier Margaret Thatcher, die in haar toespraak de grote veranderingen op het terrein van de meningsuiting in Oost-Europa verwelkomde. Daarnaast weigerde zij zich te verontschuldigen voor de beperkingen, die haar regering heeft aangebracht m.b.t. de berichtgeving over Noord-Ierland.

De Britse premier noemde de veranderingen die de afgelopen jaren zijn doorgevoerd in Oost-Europa hoopgevend, maar ze sprak tegelijk de wens uit dat de deelnemers aan de conferentie verder zullen willen gaan dan alleen maar het uitvoeren van de afspraken van Helsinki.
Thatcher verdedigde het beleid van haar regering, dat woordvoerders van organisaties die geweld propageren, niet via radio en televisie te horen mogen zijn.

Deze maatregel betreft in eerste instantie de militante leden van de Sinn Fein, de politieke arm van het verboden Ierse Republikeinse Leger.
,,Ik maak geen verontschuldigingen voor maatregelen die genomen zijn om te voorkomen dat mensen die geweld gebruiken via radio of televisie angst kunnen zaaien", aldus de Britse premier.
Ze herhaalde nog eens het standpunt van haar regering dat er niet gebogen dient te worden voor de eis van sommige moslim-organisaties, dat de publikatie van liet omstreden boek 'Satanic Verses' dient te worden verboden.

Over het Informatieforum berichtte het *NRC/H'blad* op **3** mei het volgende:

Onderwerp van gesprek op dit zogenoemde CVSE-Informatieforum, een uitvloeisel van in Wenen gemaakte afspraken tussen alle staten in Europa (minus Albanië) plus de Verenigde Staten en Canada, is de verbetering van de vrije stroom van informatie tussen de deelnemende landen. En om die reden zijn de delegaties aangevuld met journalisten uit de betrokken landen en die bijzonderheid bepaalt in grote mate de sfeer van de conferentie.
Mevrouw Thatcher verdedigde bij de opening van de conferentie de maatregelen die zij voorstaat om de vrijheid van informatie te beperken: het verbod op het uitzenden van woorden en beelden van democratisch gekozen vertegenwoordigers van Sinn Fein, de politieke vleugel van de IRA, en de invoering van de Official Secrets Act, die het onmogelijk maakt machtsmisbruik van de overheid publiekelijk aan de kaak te stellen, zelfs niet met een beroep op het algemeen belang.
Thatcher onderstreepte dat een journalist niet alleen rechten, maar ook plichten heeft.
Drie dagen later liet een lid van de Britse delegatie naar het Forum haar genadeloos vallen door erop te wijzen dat de premier in die opvatting op één lijn stond met de betogen van de diplomatieke vertegenwoordigers van Oost-Duitsland, Roemenië en Tsjechoslowakije.
Dit eerste manifeste vertoon van spanning binnen de delegaties - officiële regeringsvertegenwoordigers met een opdracht versus journalisten met een eigen visie - is inmiddels ook elders zichtbaar geworden.
Binnen de vertegenwoo diging van heel wat Oosteuropese landen wenst de diplomatieke afgevaardigde niet eens met anderen te praten over wat de journalistieke afgevaardigden in zijn delegatie in werkgroepen aan 'perestrojka' en 'glasnost' over tafel gooien.
De regering van Roemenië heeft een dergelijk pijnlijk dilemma het meest radicaal opgelost. Na de openingszitting zijn alle journalisten naar Roemenië teruggestuurd en is alleen een zuur kijkende tweede ambassade-secretaris uit Londen als vertegenwoordiger achtergebleven.
Collega-diplomaten die hem vroegen waar toch de rest van zijn delegatie was gebleven, kregen te horen dat de journalisten naar Roemenië hadden moeten terugkeren, omdat ze daar werkelijk niet gemist konden worden.
Niet zo verwonderlijk is dat de journalisten ook degenen zijn die na een aanloop van algemeen gediscussieer over persvrijheid het initiatief hebben genomen om concrete resultaten af te dwingen.

De Nederlandse journalist Aly Knol en haar Britse collega David Rutherford hebben bijvoorbeeld een praktisch voorstel geformuleerd dat het verstrekken van visa en het vergemakkelijken van de werkomstandigheden voor journalisten bevredigend en uniform regelt
,,Noll-Rutherford'', zoals het voorstel in de wandelgangen heet, is inmiddels ondertekend door ruim 50 journalisten uit 19 landen. waaronder de VS en de Sowjet-Unie.
Diplomaten achten de kans groot dat die aanhang betekent dat de inhoud van het voorstel een formele aanbeveling van de gehele conferentie wordt. ,,Noll-Rutherford'' is er op die manier een bewijs van dat de niet op diploma tieke spelregels toegespitste benadering van de journalisten-delegatieleden tot onverwachte resultaten kan leiden.
Dc uitcindclijlre standpunten die de delegaties zullen innemen wanneer de bijeenkomst op 12 mei wordt afgesloten, worden door de diplomatieke vertegenwoordigers en niet door de journalisten in de delegaties bepaald
Voor sommige journalisten is die uiteindelijke afhankelijkheid aanleiding geweest bij het Forum weg te blijven. Voor anderen, zoals de gezamenlijke Nederlandse omroepen, is de afweging anders uitgevallen.
Het groeiende onderlinge begrip werd op 2 mei duidelijk gedemonstreerd toen de Britse delegatie de eveneens aanwezige Tsjechen ter verantwoording riep voor een incident bij de l-meiviering in Praag, waarbij een BBC-correspondent door de geheime politie werd opgepakt en mishandeld.
De Tsjechische diplomaat kwam met een lamlendige verontschuldiging, die de fout voor een deel bij de journalist zelf legde.

Laat in de middag leidde dat betoog tot een vurig pleidooi van een Hongaars afgevaardigde die meende dat het Inforinatieforum ,,dit soort optreden tegenover journalisten niet fel genoeg kan veroordelen". Een Westers diplomaat hoorde de uitval met niet geringe verbazing aan. ,,De wereld op zijn kop", kon men hem horen mompelen.
Intussen wordt ook het Westen niet gespaard voor kritiek. De onduidelijke en omslachtige visavoorschriften, volgens de Westelijke landen uitsluitend een demonstratie van het 'koekje-van-eigen-deeg-principe', zijn de belangrijkste klacht.
Maar een Tsjechische journalist vroeg zich af wat Scotland Yard met Oosteuropese journalisten had te maken en een vertegenwoordiger van *Tass* pleitte voor een einde aan het ,,vijand-denken" in Oost èn West.
,,Ik ben het eens met veel kritiek die op ons is geleverd, bijvoorbeeld op excessieve veiligheidsmaatregelen en op een tekortschieten bij het creeren van zo goed mogelijke erkomstandigheden voor buitenlandse correspondenten", gaf de plaatsvervangend leider

van de Sowjet-delegatie, Lebedew, toe.

CONFERENTIE OVER MENSENRECHTEN IN PARIJS

In het kader van de CVSE heeft van 30 mei tot 23 juni in Parijs een conferentie plaatsgevonden, gewijd aan de rechten van de mens.

In het *NRC/H'blad* van 29 mei stond een voorbeschouwing van deze conferentie. waaraan het volgende is ontleend

Voor het eerst in de geschiedenis van de akkoorden die in 1975 werden gesloten op de Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE) zullen non-gouvernementele organisaties officieel kunnen participeren in het Helsinki-proces.

in Parijs begint op 30 mei de bijeenkomst over de zogeheten ,,menselijke dimerisie" van dit proces. Deze bijeenkomst, die tot eind juni duurt. is in beginsel openbaar.

Vertegenwoordigers van non-gouvernementele organisaties (NGO's) kunnen, als ze daartoe zijn uitgenodigd door een van de deelnemende regeringen, als waarnemer bij de plenaire diplomatieke besprekingen aanwezig zijn. Ze zullen overigens niet het woord kunnen voeren.

De bijeenkomst in Parijs is de eerste uit een reeks van drie over de mensenrechten en alles wat daarbij hoort, waarvoor afspraken zijn gemaakt tijdens de vervolgbijeenkomst van de Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE) eerder dit jaar in Wenen (pag. 49/1 e.v. - 1989).

In Kopenhagen zal hetzelfde onderwerp ter sprake komen in het voorjaar van 1990 en in Moskou eind 1991.

De praktijk dat ook non-gouvernementele organisaties betrokken worden bij de besprekingen in internationale organisaties is geen novum. De NGO's leveren bijvoorbeeld al een belangrijke bijdrage aan de vergaderingen van de VN-commissie voor de rechten van de mens.

Het Nederlandse Helsinki Comité (NHC), dat onder voorzitterschap staat van oud-minister van buitenlandse zaken Max van der Stoel, bepleit in een eerder in mei uitgebracht rapport over de conferentie in Parijs, ,,het belang van openbaarheid en toegang voor niet-gouvernementele organisaties". ,,De nadruk die in het Helsinki-proces steeds is gelegd op de rol van de burger zou naar de mening van het NHC tevens tot uitdrukking moeten worden gebracht in de samenstelling van de Nederlandse delegatie naar de Conferentie van Parijs.

Derhalve wordt de Nederlandse regering in overweging gegeven representatieve personen, afkomstig uit de kringen van de betrokken NGO's als waarnemer in de delegatie op te nemen."

De Nederlandse regering heeft nu een aantal organisaties, zoals de Boekovski Stichting, het Nederlands Helsinki Comité, Amnesty International en het Nederlands Juristen Comité voor de Mensenrechten uitgenodigd om als waarnemer mee te gaan naar Parijs.

Pikant in dat verband is dat NHC-voorzitter Van der Stoel tot leider van de Nederlandse delegatie naar Parijs is benoemd. Officieel opereert hij dus op instructie van de ininister van buitenlandse zaken, maar tegelijk is hij voorzitter van een particuliere organisatie die op de naleving van de akkoorden toeziet.

Om te voorkomen dat Van der Stoel met twee petten op komt te zitten in Parijs, laat het NHC zich door secretaris dr. Arie Bloed vertegenwoordigen.

Ainnesty International is niet op de uitnodiging van het ministerie ingegaan omdat deze organisatie van oordeel is dat haar onafhankclijkheid in gevaar komt als ze op uitnodiging van een van de deelnemende landen op de bijeenkomst aanwezig zou zijn.

In een rapport dat Amnesty dezer dagen uitbracht naar aanleiding van de Parijse ontmoeting schrijft de organisatie dat ze dergelijke deelname ,,in strijd vindt met de onafhankelijkheid en de onpartijdigheid van de organisatie". Daarom bepleit Ainnesty de toelating van NGO's zonder dat ze daartoe uitdrukkelijk door een van de deelnemende landen zijn uitgenodigd

Een woordvoerder van de Boekovski Stichting zei dat zijn organisatie deze bezwaren niet deelt.

Het Nederlandse Helsinki Comité deelt de kritiek van Amnesty evenmin, aldus secretaris Bloed.

Parijs zal leiden tot een eerste evaluatie van het supervisiemechanisme waarover tijdens de bijeenkomst in Wenen overeenstemming werd bereikt.

Dat mechanisme houdt in dat afzonderlijke landen bij andere landen aan de bel kunnen trekken als ze zich zorgen maken dat in een bepaalde situatie de mensenrechten zijn geschonden.

Zo heeft de Nederlandse regering in Praag om nadere inlichtingen gevraagd naar aanleiding van de arrestaties bij de herdenking van de dood van Jan Palach. Op haar beurt heeft de Tsjechoslowaakse regering bij Nederland opheldering gevraagd over het politieoptreden tegen anti-apartheidsdeinonstranten bij de Shellvestiging in Amsterdam. Het feit dat vrijwel alle aan het CVSE-proces deelnemende staten tot dusver, wanneer hun oin informatie werd gevraagd, hebben meegewerkt aan de uitwerking van de supervisie-afspraken is een duidelijk bewijs van de vooruitgang die op het terrein van de mensenrechten de laatste jaren in Europa is geboekt.

Tijdens het zogeheten 'Informatieforum', dat een maand eerder in Londen werd gehouden, bleek hoezeer bijna alle Oosteuropese landen nu bereid zijn om mee te werken aan de bevordering van de naleving van de afspraken van Helsinki en Wenen, ook al zijn ze het niet altijd eens met de kritiek die ze uit het Westen krijgen.

Journalisten in de Oosteuropese delegaties op het 'Inforinatieforum' kregen in hun delegatie de ruimte om standpunten in te nemen die afweken van die van hun regeringen.

Alleen de journalisten in de Roemeense delegatie gingen direct na het begin van de bijeenkomst weer naar huis omdat ze daar niet gemist zouden kunnen worden. En uiteindelijk blokkeerde Roemenië in Londen de publikatie van een slotdocuincnt, zoals het land ook op het 'cultuurforuni' in Boedapest in 1985 een slotdocuinent tegenhield.

Hoezeer Roemenië een buitenbeentje aan het worden is in Oost-Europa blijkt ook wel uit het feit dat het land een verzoek om informatie over de gedwongen verhuizingen op het platteland dat namens de EG door Spanje werd gedaan, zonder reactie retour stuurde.

Het spoort allemaal met het voorbehoud dat de Roemcensc minister van buitenlandse zaken, Totu, begin dit jaar maakte bij de plechtige afsluiting van de bijeenkomst in Wenen.

De klimaatsverandering in Europa sedert het aan de macht komen van Sowjet-leider Gorbatsjom heeft haar uitwerking op het CVSE-proces niet geinist en werkt nog steeds door.

Maar dat impliceert niet dat liet debat over de concrete uitvoering van de gemaakte afspraken over de 'menselijke dimensie' spoedig ten einde zal lopen. Het is twijfelachtig of Parijs inderdaad een eenduidige slotverltlaring zal opleveren over de mensenrechtensituatie in de deelnemende landen.

Roemenië en Tsjechoslomakijc zullen zich zeker verzetten tegen een publieke veroordeling van hun optreden tegen afwijkende meningen. Het feit dat het unanimiteitsbeginsel nog altijd geldt binnen het CVSE-proces betekent dat zij een al te expliciete veroordeling niet een veto zullen treffen.

Persconferentie en toespraak Sowjet-minister Sjewardnadze

Op de openingsdag, 30 mei, werd de conferentie over mensenrechten o.m. toegesproken door Sowjet-ininister van buitenlandse zaken Eduard Sjewardnadze. Op de volgende dag gaf de minister een persconferentie.

Op zijn persconferentie zei minister Sjewardnadze o.m., dat de aanwezigheid van Franse en Britse troepen in West-Duitsland een akkoord over troepenvermindering in Europa kan vertragen.

,,Ik hecht er aan om te beklemtonen dat de Franse en Britse troepen in West-Duitsland 100.000 man tellen en dat zij een onevenwichtigheid creëren", aldus de minister.

Hoewel Sjewardnadze Bush' voorstellen over ontwapening in het algemeen ve welkomde, zei hij dat hij ,,pessimistisch" was over het tijdschema voor een akkoord over troepenvermindering in Europa dat president Bush in Brussel oresenteerde (pag. 353/1 e.v. - 1989).

Ook het besluit van de NAVO om pas te praten over vermindering van het aantal korte-drachtraketten na een akkoord over conventionele wapens had de Sowjet-minister ,,teleurgesteld". ,,Over dit onderwerp zullen Russen en Amerikanen nog heel wat moeten onderhandelen", reageerde hij.

Tijdens zijn toespraak tot de 35 deelnemende landen aan de conferentie over de rechten van de mens in Europa liet de Sowjet-minister zich op 30 mei positiever uit over het terugtrekken van Amerikaanse soldaten uit Europa dan op 31 mei. Hij sprak toen van ,,een serieuze en belangrijke stap in de goede richting".

De voorstellen van Bush zag Sjewardnadze als een succes voor de voortdurende Sowjet-initiatieven op het gebied van ontwapening. ,,Al heel lang roepen wij de Amerikanen op hun bewapening in Europa te verminderen. We feliciteren onszelf dat ons vredesoffensief vruchten draagt. De Sowjetdelegatie in Wenen staat klaar om de Amerikaanse voorstellen serieus te bespreken."

Sjewardnadze had kritiek op landen die terugschrikken voor ont apening. ,,De gedachte de traditionele vijand te kunnen verliezen, waarmee hun bevolkingen kunnen worden geïntimideerd, verontrust sommige van onze gesprekspartners. Zij vinden steeds weer opnieuw redenen om een dialoog te weigeren."

Met deze opmerking leek de Sowjet-minister te verwijzen naar de recente discussie in de NAVO over de korte-afstandswapens, waarover de Westduitsers eigenlijk zo snel mogelijk en de Britten en Amerikanen pas willen onderhandelen na succes op het gebied van de conventionele bewapening.

Ook Frankrijk kan zich deze opmerking aantrekken omdat het nergens over wil onderhandelen.

De Fransen beroepen zich er voortdurend op dat ze geen lid van de militaire samenwerking

van de NAVO zijn en dat hun atoommacht te klein is om er zelfs maar van te reppen.
Sjewardnadze stelde de bijeenkomst voor ,,in Eu opa, na een vergelijkende studie naar wetgeving en staatsrechtelijke structuren, één juridische ruimte te creëren. samen met een Europese consulaire conventie en een kaderverdrag over visa".
De minister wees erop dat de Sowjet-Unie meer en meer integreert in de internationale gemeenschap. ,,Begin dit jaar hebben me onze reserves tegen het Internationale Hof van Justitie in Den Haag laten varen".

Evaluatie resultaten

In een gesprek met een redacteur van het *NRC/H'blad*, gepubliceerd op 23 juni, de slotdag van de conferentie over de rechten van de mens in Parijs, evalueerde het hoofd van de Nederlandse delegatie naar deze conferentie, mr. Max van der Stoel, de resultaten hiervan.
Het volgende is daaraan ontleend.

Met plezier kijkt Max van der Stoel, delegatieleider van Nederland, terug op de conferentie over de rechten van de mens die op 23 juni in Parijs besloten is. ,,Dit is een novum in de diplomatie. Mensenrechten zijn bespreekbaar geworden. Staten praten niet over hun betrekkingen tot elkaar, maar tot hun burgers", zegt hij in een gesprek in het Parijse conferentiegebouw bij de Arc de Triomphe, vlak voor zijn eigen slotverklaring.
De gelouterde voorvechter van mensenrechten die Van der Stoel is, heeft genoten van het open overleg en de bereidheid tot luisteren van de Oosteuropese landen. ,,Het is opvallend hoe vrij Hongarije en Polen zich op deze conferentie bewogen. Deze twee landen staan dichter bij de westerse landen dan bij Roemenië en Bulgarije", analyseert hij.

Als voorbeeld geeft Van der Stoel de ondertekening door Hongarije van een Nederlands voorstel om gewetensbezmaren tegen militaire dienst in geheel Europa te erkennen.
Er zijn meer voorbeelden van het veranderde klimaat in Oost-Europa. Hongarije stelde als eerste op de conferentie de nieuwe muur van prikkeldraad aan de kaak die Roemenië aan zijn grens optrekt. .,Het is toch bijzonder dat de communistische landen elkaar nu om de oren slaan".
Van der Stoel had op 22 juni een informeel gesprek inet Anatoly Adamisjin, de Sowjet-onderminister van buitenlandse zaken. ,,De Russen hebben grote belangstelling getoond voor een bilaterale vergelijking van onze rechtssystemen. Dat menen ze heel serieus. Samen met Frankrijk hebben ze een voorstel ingediend om op brede schaal rechtssystemen te gaan vergelijken. Dat geeft de mogelijkheid tot verdere intensivering van Oost-West contacten".
Opvallend vindt de Nederlandse ambassadeur bij deze conferentie, zoals zijn officiële titel gedurende de vier weken van vergaderen luidde, de geneigdheid van de Russen de hand in eigen boezem te steken. ,,Vroeger was alles goed en prachtig in de heilstaat, maar nu komen ze met kritiek op hun eigen systeem".
De Nederlandse oud-minister van buitenlandse zaken en het tegen oordige lid van de Raad van State meent: ,,Het is moeilijk meetbaar, maar ik heb de indruk dat de druk van buiten toch ook een belangrijke factor vormt in het proces van humanisering in een aantal oostbloklanden".
Hij herinnert zich nog geamuseerd hoe zo'n tien jaar geleden de ministers in het EG-overleg tegen elkaar zeiden: ,,Ik hoop dat Van der Stoel niet weer gaat zeuren over de mensenrechten. Want wat stelt het allemaal voor?"
De conferentie in Parijs is in zekere zin het resultaat van jaren zeuren van eigenwijze westerse politici, zoals Max van der Stoel zelf.
In Helsinki (1975) werd een mijlpaal bereikt in de strijd voor de mensenrechten met de slotakte van de Conferentie over veiligheid en samenwerking in Europa (CVSE).
Bij de vervolgconferentie in Wenen, die afgelopen januari eindigde, spraken de 35 deelnemende landen een manier af om het naleven van mensenrechten bij elkaar te controleren.
De conferentie van Parijs was bedoeld om dat mechanisme te controleren en om met nieuwe voorstellen te komen.
Van der Stoel: ,,Na vier maanden is het natuurlijk te vroeg om dit mechanisme te beoordelen. Maar in het geval van Tsjechoslomakije heeft het gewerkt. We hebben geprotesteerd tegen de schending van de mensenrechten, de Tsjechen hebben ons antwoord gegeven. Hier op de conferentie hebben ook de Amerikanen bij de Tsjechen geprotesteerd. De internationale druk is vergroot.
Alleen de Roemenen onttrekken zich echt aan de afspraken. zij antwoorden niet en laten niemand toe."
Op het punt van de deelname van non-gouvernementele organisaties (de zgn. NGO's) constateert Van der Stoel meer openheid en souplesse. ,,De Russen hebben uitreisvisa aan refuseniks verstrekt en die zijn hier ontvangen door de Russische delegatie en vele andere delegaties.
Ik heb zelf Mient-Jan Faber van het IKV met de ambassadeur van de DDR in contact gebracht, die zeer wel bereid was tot een gesprek over de rol van de kerk in zijn land."
Belangrijk is volgens de Nederlandse delegatieleider dat de praktijk van Parijs ook voor de volgende conferenties van Kopenhagen, volgend jaar en Moskou in 1991 zal gelden. ,,Parijs spijkert de afspraken, die we gemaakt hebben, vast. De Russen kunnen na Parijs niet opeens de deuren sluiten voor de non-gouvernementele organisaties. Wat hier gebeurt is echt uniek".

Van der Stoel sluit zijn ogen niet voor negatieve ontwikkelingen. In zijn slotverklaring van 23 juni veroordeelde hij zeer scherp Roemenië voor zijn muur van prikkeldraad ,,die gebouwd wordt op een moment dat de koude oorlog verdwijnt".
Ook de gedwongen exodus van 40.000 Turken uit Bulgarije hekelde hij.
Het zijn deze twee landen die het sterkst het proces van mensenrechten blokkeren, op de tweede plaats ge olgd door Tsjechoslowakije en de DDR.
Een slotverklaring kon de conferentie niet geven, door tegenwerking van deze vier dwarsliggers.
,,De heleconferentie drijft op het principevan consensus. Dat is nu eenmaal zo, maar interessant is dat de Hongaren in een werkgroep hebben voorgesteld dat de landen die het wel eens zijn over bepaalde maat egelen die dan maar moeten toepassen, los van consensus op de CVSE.''
Volgend jaar gaan het proces van toetsing en het gesprek over nieuwe voorstellen door. Er ligt onder andere een interessant voorstel van de Amerikanen ter tafel om als toetssteen van democratische mensenrechten vrije verkiezingen te nemen. Een pleidooi voor verkiezingen in geheel Europa.

Nederland heeft voorstellen gedaan voor de vrijheid van vergadering en meningsuiting.
Van der Stoel: ,,De Russen hebben hun belangstelling geuit, maar ik vind dat ze best iets meer kunnen doen."
In totaal zijn op deze conferentie 33 nieuwe voorstellen ingediend die in Kopenhagen en Moskou besproken zullen worden.
In zijn slotverklaring op 23 juni kritiseerde ambassadeur Max van der Stoel, na overleg met de Nederlandse regering, ook de executies in China. ,,China valt buiten het kader van deze conferentie, maar je kan onmogelijk op zo'n forum als deze conferentie negeren wat in dat land gebeurt."

WEST-EUROPA

ENGELAND

POLITIEKE ONTWIKKELINGEN SINDS DE ALGEMENE VERKIEZINGEN VAN JUNI 1987

In aansluiting op het bericht van pag.385 e.v.-1987 deden zich in Groot-Brittannië op politiek gebied o.m. de volgende ontwikkelingen voor:

Bij de op 11 juni 1987 gehouden verkiezingen (pag. 383-1987) hadden de Conservatieven o.l.v. Margaret Thatcher, premier sinds 3 mei 1979, 375 van de in totaal 650 zetels in het Lagerhuis gekregen. Daardoor kon premier Thatcher aan een derde ambtstermijn beginnen (na de algemene verkiezingen van 9 juni 1983 was zij voor de tweede keer premier geworden).

Op 13 juni 1987 had premier Thatcher haar kabinet gereorganiseerd (pag. 386/2 e.v.-1987).

Nieuwe ,,*Lord* Chancellor"

Op 26 okt. 1987 verliet Lord Havers, sinds medio juni 1987 ,,Lord Chancellor" (voorzitter van het Hogerhuis, tevens hoogste rechter), om gezondheidsredenen het kabinet van premier Thatcher. Zijn functie werd overgenomen door Lord Mackay of Clashfern.

Voordat hij bij de kabinetswijziging van 13 juni 1987 tot Lord Chancellor werd benoemd en de titel Lord aannam, was Sir Michael Havers vanaf 1979 procureur-generaal geweest.
Lord Mackay of Clashfern (voluit: James Peter Hymers Mackay) was een rechter uit Schotland.

Brooke volgt Tebbit op als voorzitter van de Conservatieve Partij

Op 2 nov. 1987 benoemde premier Thatcher Peter Brooke, ,,Paymaster General'' (algemeen betaalmeester) sinds medio juni 1987, tot voorzitter van de Conservatieve Partij als opvolger van Norman Tebbit, die sinds 2 sept. 1985 het partijvoorzitterschap had bekleed (pag. 55/2-1987).

Tebbit had op 13 juni 1987 zijn functie van ,,Chancellor of the Duchy of Lancaster" binnen het kabinet opgegeven. Hij had toen gezegd dat zijn beslissing het kabinet te verlaten moeilijk was geweest, ,,maar na acht jaar waarin mijn gezinsleden op de tweede plaats zijn gekomen, na de politiek, voel ik dat het tijd is hun meer tijd te geven". Zijn vrouw Margaret was nog steeds verlamd als gevolg van de bomaanslag te Brighton op 12 okt. 1984 (pag. 55/1-1987).
Hij was toen wel voorzitter van de Conservatieven gebleven.

Over de benoeming van Brooke meldde correspondent Hieke Jippes in *NRC/H'blad* (3-11-1987) het volgende:

Na maandenlange strijd binnen de Conservatieve Partij heeft de Britse premier mevrouw Thatcher de middenfiguur Peter Brooke tot voorzitter benoemd. Brooke volgt de zeer populaire Norman Tebbitt op, die zich terugtrekt in enkele commissariaten bij grote bedrijven. Algemeen wordt aangenomen dat Brooke voor de volgende verkiezingen zijn plaats zal afstaan aan een charismatischer figuur zoals



De nieuwe voorzitter van de Conservatieve Partij, Peter Brooke (r.), en zijn voorganger Norman Tebbit.

de huidige minister van handel en industrie Lord Young of Graffham. Deze bedankte vorige meek voor de post omdat zijn benoeming grote weerstand opriep.
Ondanks drie achtereenvolgende verkiezingsoverwinningen is er sprake van een gedemoraliseerde en ongeorganiseerde partijorganisatie bij de Conservatieven. Mevrouw Thatcher zocht een manager die daaraan een eind kon maken en liet haar oog vallen op Lord Young. Tussen Young en Thatcher enerzijds en Tebbit anderzijds waren bij de voorbereiding van de verkiezingen in juni jl. spanningen ontstaan, omdat Young zich met de verkiezingstactiek ging bemoeien met voorbijgaan aan Tebbit.
Invloedrijke Conservatieven onder wie Lord Whitelaw, verzetten zich tegen Youngs benoeming onder het motto dat hij onmisbaar was op zijn huidige post en geen twee dingen tegelijk kon doen. Om mevrouw Thatcher niet verder in verlegenheid te brengen, liet Young vorige meek weten niet beschikbaar te zijn.
De benoeming van de kleurloze Brooke, die de titel ,,algemeen betaalmeester'' voert en als staatssecretaris op het ministerie van financiën onder andere de douane in zijn portefeuille heeft. wordt een compromis geacht. Volgens mevrouw Thatcher is Brooke ,,precies goed voor die post''. De nieuwe partijvoorzitter heeft aan het hoofd gestaan van een eigen bedrijfsadviesbureau voor hij tien jaar geleden politicus werd.

Whitelaw verlaat *kabinet*

Op 10 jan. 1988 nam burggraaf William Whitelaw, ,,Lord President of the Council''(vice-premier) en leider van het Hogerhuis, ontslag uit het kabinet. nadat hij op 14 dec. 1987 door een lichte beroerte was getroffen. Hij bleef echter plaatsvervangend leider van de Conservatieve Partij, een functie die hij sinds 1975 bekleedde.

Diezelfde dag werd Lord Belstead benoemd tot leider van het Hogerhuis, naast de formele post van Lord Privy Seal (Lordzegelbewaarder), John Wakeham, de leider van het Lagerhuis en tot op dat moment Lord Privy Seal (sinds juni 1987), werd behalve leider van het Lagerhuis Lord President of the Council.

Kabinetswijziging (25-7-1988)

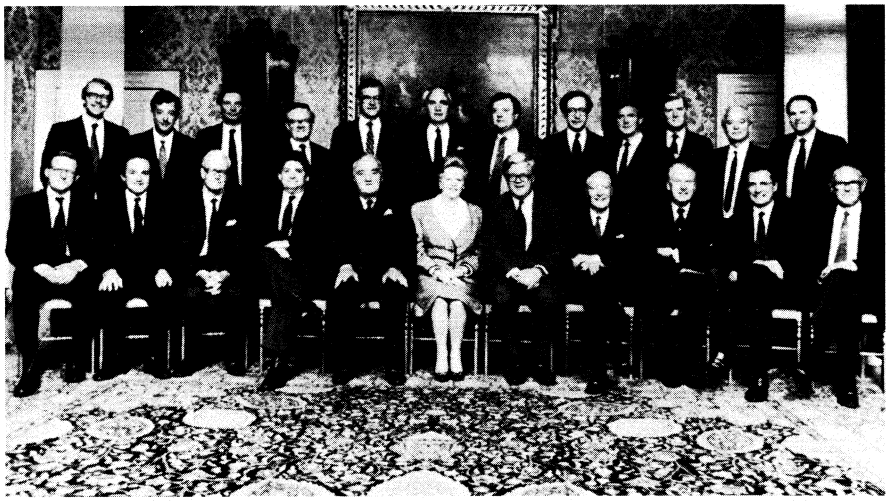
Als gevolg van een splitsing van het ministerie van sociale diensten in twee afzonderlijke departementen, nl gezondheid en sociale zekerheid, werd minister van sociale diensten John Moore op 25 juli 1988 minister van sociale zekerheid en Kenneth Clarke minister van gezondheid.
Clarke's vroegere portefeuille, die van ,,Chancellor of the Duchy of Lancaster'', werd overgenomen door Tony Newton. een nieuwkomer in het kabinet.
Door de opsplitsing van het ministerie van sociale diensten telde het kabinet voortaan 21 i p.v 21 leden
Het kabinet zag er nu als volgt uit

Premier - Margaret Thatcher; buitenlandse zaken en Gemenebest - Sir Geoffrey Howe: financiën - Nigel Lawson; voorzitter van het Hogerhuis - Lord Mackay of Clashfern; binnenlandse zaken - Douglas Hurd; Wales - Peter Walker; defensie - George Younger; werkgelegenheid - Norman Fowler: Noord-Ierland - Tom King, milieu - Nicholas Ridley; handel en industrie - Lord Young of Graffham; onderwijs en wetenschap - Kenneth Baker; gezondheid - Kenneth Clarke; landbouw, visserij en voedsel - John MacGregor; Schotland - Malcolm Rifkind; transport - Paul Channon; sociale zekerheid - John Moore; Lord President of the Council en leider van het Lagerhuis - John Wakeham; Lord zegelbemaarder en leider van het Hogerhuis - Lord Belstead; energie - Cecil Parkinson; eerste secretaris van financiën - John Major; Chancellor of the Duchy of Lancaster - Anthony Newton.

Reorganisatie kabinet (24-7-1989)

Op 24 juli 1989 reorganiseerde premier Thatcher haar kabinet. Vier ministers verdwenen: Younger (defensie), die om persoonlijke redenen opstapte, Channon (transport), Moore (sociale zekerheid) en Lord Young (handel en industrie). Deze laatste had vóór de verwachte kabinetsreorganisatie laten uitlekken dat hij naar het bedrijfsleven wilde terugkeren.
Negen ministers kregen een andere portefeuille. De belangrijkste wijziging was dat Sir Geoffrey Howe zijn portcfeuilie buitenlandse zaken en Gemenebest kwijtraakte aan John Major, en vice-premier en leider van het Lagerhuis werd, een benoeming waarmee hij pas akkoord was gegaan nadat hem was verzekerd dat hij voorzitter zou worden van alle belangrijke kabinetscommissies waarvan Lord Whitelaw vroeger voorzitter aas geweest. De hem aangeboden portefeuille van *binnenlandse* zaken *had* Sir Geoffrey afgewezen.
Verder werd Kenneth Baker benoemd tot voorzitter van de Conservatieve Partij als opvolger van Peter Brooke.
Na de reorganisatie zag het kabinet er als volgt uit:

premier - Margaret Thatcher: buitenlandse zaken en Gemenebest - John Major*; financiën - Nigel Lawson; voorzitter van het Hogerhuis - Lord Mackay of Clashfern; binnenlandse zaken - Douglas Hurd; Wales - Peter Walker; defensie - Tom King*; werkgelegenheid - Norman Fowler; Noord-Ierland - Peter Brooke"; milieu - Christopher Patten°: handel en industrie - Nicholas Ridley*; onderwijs en wetenschap - John MacGregor*; gezondheid - Kenneth Clarke; landbouw, visserij en voedsel - John Gummer°; Schotland - Malcolm Rifkind; transport - Cecil Parkinson*; sociale zekerheid - Tony Ne ton*;Lord President of the Council en leider van het Lagerhuis - Sir Geoffrey Howe*; Lord zegelbewaarder en leider



Het kabinet-Thatcher op 5 augustus 1987 met de Chief Whip (iemand die de afgevaardigden tot opkomst maant) en kabinetssecretaris. Op de achterste rij v.l.n.r.: John Major (eerste secretaris van financiën). John Wakeham (Lord Zegelbewaarder en leider van het Lagerhuis), Paul Channon (transport), John MacGregor (landbouw, visserij en voedsel), Kenneth Baker (onderwijs en wetenschap), Lord Young (handel en industrie), Kenneth Clarke (Chancellor of the Duchy of Lancaster), Malcolm Rifkind (Schotland), John Moore (sociale diensten), Cecil Parkinson (energie); David Waddington (Chief Whip), Sir Robert Armstrong (kabinetssecretaris). Op de voorste rij v.l.n.r. Tom King (Noord-Ierland). Geornе Younger (defensie). Douglas Hurd (binnenlandse zaken), Ninel Lawson (financiën), burggraaf William Whitelaw (vice-premieren leider van het Hogerhuis), Margaret Thatcher (premier), Sir Geoffrey Home (buitenlandse zaken en Gemenebest), Lord Havers (voorzitter van het Hogerhuis), Peter Walker (Wales), Norman Fowler (werkgelegenheid), Nicholas Ridley (milieu).

van het Hogerhuis - Lord Belstead; energie - John Wakeham*; eerste secretaris van financiën - Norman Lamont°; Chanrellor of the Duchy of Iancaster - Kenneth Baker*.

—— r
* ande e portefeuille
° nieuw

Onder de kop ,,Thatcher wil met een nieuwe ploeg beleid beter verkopen" meldde correspondent Hieke Jippes in *NRC/H'blad*(25-7-1989) over de reorganisatie van het kabinet o.m. het volgende:

De tussentijdse kabinetswijziging die premier Thateher heeft doorgevoerd dient één belangrijk doel: een betere verkoop van haar beleid Nieuwe gezichten als een nieuw logo bij het Conservatieve standaardprodukt, dat met ingang van november aanstaande vanuit het Lagerhuis live op de televisie geadverteerd moet worden.
In de aanloop tot de verkiezingen, naar believen van de premier te houden in 1991 of 1992, kan een overwinning staan of vallen met de presentatie. Paul Channon, met die gezichtsuitdrukking waarop de schuld voor wéér een ramp met trein of vliegtuig levensgroot geschreven staat, moest dus gaan. Hetzelfde gold voor John Moore, twee jaar geleden nog de ,,golden boy" van de Conservatieve Partij, iemand in wie Thatcher naar verluidt een potentiële opvolger heeft gezien. Hij moest vorig jaar de helft van zijn departement (sociale diensten) afstaan aan collega Kenneth Clarke en kon gisteren het overgebleven sociale zekerheid en zijn ministeriële privileges, ais een auto en een inkomen van 53.000 pond per jaar, inleveren. Ook hij verkocht het produkt niet goed, met zijn ongelukkige uitspraak dat er geen armoede is in Engeland.

Nicholas Ridley, minister voor volkshuisvesting en milieu, kwam er dank zij betoonde loyaliteit genadiger af. Hij mag opschuiven naar handel en industrie, zodat hij partijleden (over de poll tax), milieu-activisten (over zeehonden, de ozonlaag en het drinkwater) en journalisten (,,dit is de stomste vraag die me



John Major, de nieuwe minister van buitenlandse zaken en het Gemenebest, arriveert op 25 juli 1989 bij zijn ministerie in Londen.

op televisie ooit is gesteld") niet langer zo prominent voor het hoofd kan stoten.
De grootste verrassing van de stoelendans der ministers is het gedwongen vertrek van Sir Geoffrey Howe, de langst dienstdoende minister van buitenlandse zaken sinds de Eerste Wereldoorlog. Howe, nogal eens aangeduid als ,,poor old Geoffrey" omdat hij in Europa beleid moest verkopen dat door zijn p emier bepaald merd, wordt leider van het Lagerhuis en krijgt als troostprijs de status van vice-premier. De algemene uitleg voor zijn vertrek uit het Foreign Office is dat Thatcher op zoek is naar een nieuw gezicht dat haar moet bevrijden uit haar geïsoleerde positie in Europa door een voor de Europese partners aanvaardbare vertaling van haar opvattingen te vinden. Sir Geoffrey, die altijd een enthousiaster aanhanger van de Europese gedachte is geweest dan zijn premier, verkeerde tot gisterenochtend volslagen in het ongewisse over het feit dat zijn positie in liet geding was, een typerende illustratie voor de macht die de premier in het Britse staatsbestel ten aanzien van het kabinet heeft.
Hetzelfde geldt voor de benoeming van John Major als opvolger van Howe. Deze vastberaden, diplomatiek opererende accountant heeft nu al twee jaar een zuinige begroting weten op te stellen zonder daarmee ministers onvergeeflijk voor het hoofd te stoten. Hij merd om die reden al langer getipt als kandidaat voor een belangrijker post, zij het niet van dit prominente belang.
Majors promotie is zo aanzienlijk, dat zijn naam nu opeens overal genoemd wordt als die van de potentiëie opvolger naar wie de premier heimelijk op zoek zou zijn. De eerste jaloerse reacties, van collega's die het niet tot regeringsvertegenwoordiger hebben gebracht, hebben als inhoud dat Major door gebrek aan ervaring en diplomatiek gewicht gevaar loopt als Thatchers marionet te eindigen. Hij heeft voor het Foreign Office niet de goede achtergrond (geen universitaire opleiding) en met buitenlandse betrekkingen heeft hij nooit iets te maken gehad, zo wordt door sommigen gezegd. Anderen voorspellen dat Major zich ten aanzien van Europa net zo tot voorstander van Europese integratie zal bekeren als Britse regeringsvertegenwoordigers die hem zijn voorgegaan: Lord Plumb, Lord Cockfield en Leon Brittan.
Het fenomeen van oude mijn in nieuwe zakken wordt ook gedemonstreerd door de benoeming van Keiineth Baker, voormalig minister van onderwijs, als voorzitter van de Conservatieve Partij. Baker, van mie bekend is dat hij het leiderschap van zijn partij ambiëert, heeft zich een geoliede verkoper van onpopulaire Conservatieve maatregelen betoond. Zijn benoeming als een van de vlaggedragers voor het Conservatieve bewind in de aanloop tot de volgende verkiezingen, toont ondubbelzinnig het pragmatisme van premier Thatcher aan op het moment dat het haar partij in de opiniepeilingen niet goed gaat.

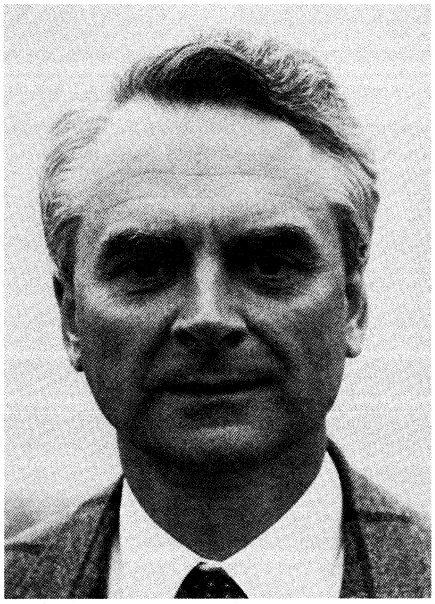
Partijpolitieke ontwikkelingen

In aansluiting op de berichten van pag. 53/2 e.v.-1987, 75 e.v.-1987 en pag. 116 e.v.-1987 deden zich in Groot-B ittannië op liet gebied van de partijpolitiek o.m. de volgende ontwikkelingen voor:

Fusie tussen SDP en Liberalen leidt tot *oprichting* SLDP

Van 30 aug.-2 sept. 1987 kwam in Portsmouth het beleidsbepalend orgaan van de Sociaal-Democratische Partij (SDP), de Raad voor Sociaal-Democratie, bijeen voor het jaarlijkse partijcongres. De raad telde 450 afgevaardigden.

Op 31 augustus sprak het congres zich met overweldigende meerderheid uit



Robert Maclennan

voor Onderhandelingen met de Liberale Partij over de vorming van één centrum-linkse partij onder één ,,democratisch gekozen" leider:

Robert Maclennan, die op 29 augustus SPD-leider was geworden als opvolger van de op 6 augustus afgetreden David Owen, zou de fusiebesprekingen met de Liberale leider David Steel voeren. Steel had het initiatief voor de fusie genomen door op 14 juni 1987 - drie dagen na de algemene verkiezingen - op te roepen tot een ,,democratische samensmelting" van de twee partijen.

Bij de verkiezingen van 11 juni 1987 had de SDP vijf zetels behaald en de Liberale Partij 17 zetels (pag. 385/2 1987).

Onder de kop ,,Britse SDP splijt na keuze voor fusie met Liberalen" meldde correspondent Wio Joustra in de *Volkskrant*(1-9-1987) o.m. het volgende:

...De SDP en de Liberalen hebben tot nu toe electoraal en parlementair samengewerkt. Maar in de afgelopen vijf jaar is de ,,Alliantie" er niet in geslaagd het t aditionele tweepartijen-stelsel in Groot-Brittannië te doorbreken.
Het congresbesluit om te fuseren, tot stand gekomen na anderhalve dag van vaak emotionele discussies, betekent dat een breuk tussen de voor- en tegenstanders van een fusie binnen de SDP nagenoeg onafwendbaar is geworden en dat de vorige maand afgetreden SDP-leider, dr David Owen, eveneens begin volgend jaar een nieuwe sociaal-democratische partij vormt.
De discussie over de vraag of die partij de huidige naam en statuten mag handhaven vormt al enkele weken een absoluut dieptepunt in de nog prille geschiedenis van mat tot voor kort de ,,aardige partij" werd genoemd.
Omen, die van mening is dat de SDP in haar post-elcctorale tristesse te overhaast heeft gereageerd. trad af nadat een referendum uitwees dat in ieder geval het principe van een fusie de instemming had van 57 procent van de ongeveer 60 duizend leden van de SDP.

De partij werd begin 1981 gevormd door de ,,Bende van Vier"(Owen, Roy Jenkins, Shirley Williams en Bill Rodgers) als afscheiding van de Labour-partij. Het afgelopen weekeinde werd de 49-jarige Owen als politiek leider opgevolgd door ene Robert Maclennan, als pretentieloze Schot de absolute tegenpool van Owen

Maclennan is een van de twee SDP leden van het Lagerhuis die voorstander zijn van een fusie. Zijn medestander is Charles Kennedy, eveneens een Schot. De andere twee sociaaldemocratische parlementariërs, John Cartwright en Rosie Barnes zijn ,,Owenites", een kwalificatie die meer dan ooit synoniem is geworden aan verbanning naar de politieke mildernis. Ook in het partijbestuur zijn de ,,samensmelters" echter in de minderheid.

Maar het congres heeft - overduidelijk- beschikt en alle ogen zijn nu opnieuw gericht op de man die al op 38-jarige leeftijd minister van buitenlandse zaken werd in het Labourkabinet van James Callaghan en die lange tijd werd beschouwd als een toekomstig minister-president. Als leider [illegible] een verbitterde enclave sociaal-democraten lijkt Owen nu regelrecht op een politiek isolement af te stevenen. Zondag (30 aug.) verwierp hij een harstochtelijk pleidooi van partijvoorzitter Williams om in de schoot van de SDP terug te keren. Zij schotelde Omen de nieuwe partij voor als de enig mogelijke triomfmagen in de strijd met Labour en de Tories. Maar om het Griekse drama compleet te maken gaf Owen te kennen de voorkeur te geven aan een eigen leger, dat niets mil weten van de afschaffing van de onafhankelijke Britse kernmacht en dat de laissez-faire principes van de Liberalen te vuur en te zwaard wil bestrijden met een sociale markteconomie.

,,Sociaal-democratie zal niet sterven. Het is te jong in dit land om dood te gaan", aldus de Ben Hur van de Britse politiek. Een staande ovatie viel Omen ten deel, evenals een tranendal, na wat algemeen werd gezien als zijn afscheidsrede tot liet congres. Maar maandag (31 aug.) was er ook de kritiek, van bijvoorbeeld oudleider Roy Jenkins die Owen toebeet dat ..het verleden zijn loyaliteit met zich meebrengt".
Of van de jonge troonpretendent Charles Kenncdy die het ,,krankzinnig" noemde om in het huidige politieke klimaat van Groot-Brittannië de vorming van een vierde partij te overwegen.

Van 14-18 sept. 1987 bespraken de Liberalen in Harrogate tijdens hun jaarlijkse partijcongres de fusie met de SDP.
Op 17 september stemden de deelnemers aan het congres met 998 tegen 21 stemmen en negen stemonthoudingen voor de ,,vorming van een nieuwe politieke partij als opvolger van dc Liberale Partij en de SDP".

De Liberale leider, David Steel, die van mening was dat de vorming van een nieuwe middenpartij de enige mogelijkheid bood om de Conservatieve premier, Margaret Thatcher, in de toekomst te verslaan, juichte het besluit toe. Volgens hem ging het hier om ,,de geboorte van iets heel nieuws en opwindends in de Britse politiek".

Op 18 september kozen de Liberalen i7 mensen uit hun midden voor het voeren van de fusiebesprekingeii en op 21 september deed de SDP hetzelfde Op 29 september begonnen inleidende besprekingen
Op 3 maart 1988 lanceerden de SDP en de Liberalen officieel hun nieuwe partij, onder de naam Social en Liberal Deniocratic Party (SLDP). De SLDP beschikte in het Lagerhuis over 19 zetels.

Volgens op 2 maart bekendgemaakte uitslagen van stemmingen binnen de twee partijen waren 46.376 Liberalen en 18.722 SDP-leden vóór de fusie, terwijl 6.365 Liberalen en 9.929 SDP-leden tegen een samengaan van beide partijen maren.

„We zijn een grote partij, een partij met ervaring en een partij met een sterk gevoel voor richting en verplichting", zo zei David Steel op 3 maart tijdens een persconferentie. ,,We zijn van plan hoop te geven aan een hele nieuwe generatie om deel te nemen aan het democratische proces."
Maclennan voegde daaraan toe dat Groot-Brittannië ,,een grote nationale partij nodig heeft met wortels in al onze gemeenschappen".
Op 7 maart werden Steel en Maclennan beiden interim-leider van de SLDP.
Op 28 juli werden de resultaten bekendgemaakt van een stemming binnen de SLDP over de vraag wie de nieuwe partij moest gaan leiden. Daaruit bleek dat Paddy Ashdown, die in 1983 als Liberaal voor het eerst een zetel in het Lagerhuis had behaald, met 41.401 stemmen (71,9 procent) tot partijleider was gekozen. Zijn rivaal Alan Beith, vroeger plaatsvervangend leider van de Liberale Partij, had 16.202 stemmen (28,1 procent) gekregen (Steel en Maclennan waren geen kandidaten).



Paddy Ashdown op 28 juli 1988 na zijn verkiezing tot leider van de nieuwe Social and Democratic Party. Naast hem zijn vrouw Jane.

Ian Wrigglesworth, een voormalig parlementslid voor de SDP, was gekozen tot president van de SLDP.
Op 26 september besloot de SLDP tijdens haar eerste jaarlijkse conferentie dat de wartii voortaan algemeen bekend zou staan als ,,de Democraten", al zou de parlcmcntsfractie de volledige partijnaam blijven voeren.
Het congres vond plaats in Blackpool van 24-30 september.

Owen gaat door met SDP

Op 8 maart 1988 lanceerde David Owen -van 1983-1987 leider van de SDP- de SDP als afzonderlijke partij, met hemzelf als partijleider en John Cartwright als partijpresident. In het Lagerhuis beschikte de SDP over drie zetels.

86ste en *87ste* congres Labour Party

Van 28 sept.-3 okt. 1987 vond in Brighton het 86ste congres van de socialistische Labour Party plaats. In een toespraak tot het congres zei partijleider Neil Kinnock dat de driemaal achtereen verslagen socialisten zich moesten aanpassen aan een door acht jaar Conservatief bewind sterk veranderde natie of anders zich erbij moesten neerleggen een permanente oppositie te worden.
,,We komen bijeen in de schaduw van



De nieuwe leider van de Sociaal-Democratische Partij, Robert Maclennan (r.), bij het aanhoren van een staande ovatie op 1 september 1987 tijdens het jaarlijkse partijcongres. Geheel links voormalig partijleider David Owen en in het midden Charles Kennedy.

de nederlaag", zo zei Kinnock, .,maar we moeten niet een periode van rouw ingaan". De werkelijkheid was veranderd, de welvaart was onder Thatcher meer verbreid en er x-as een noodzaak zich aan te passen, aldus de Labourleider, die zei dat er geen conflict bestond tussen welvaart en socialisme Kinnock eiste van zijn partij een volledige herziening van het beleid om de partij ,,geschikt te maken voor de jaren negentig".
,,Ons beleid zal met de nieuwe politieke realiteit rekening moeten houden Democratisch socialisme moet net zo aantrekkelijk en nuttig worden voor mensen die kunnen bogen op relatieve welvaart en bestaanszekerheid als het a! is voor de minder bevoorrechten in de maatschappij".
„Wat zeg je tegen een havenarbeider die 400 pond (toen ongeveer f 1400) per week verdient, een huis heeft, een nieuu-e auto, een magnetron en video. .dan zeg je niet ,laat me je uit je ellende halen, broeder'."
Een ,,natuurlijke Labour-kiezer" bestond volgens Kinnock niet ,,Wij zullen geen vreugdevuur aanrichten van alle principes waarop we de laatste verkiezingen hebben uitgevochten", aldus de Labour-leider. ,,Maar een partij die na drie verkiezingsnederlagen niet de meest rigoreuze beoordeling en herziening van het beleid aandurft, verraadt niet alleen zichzelf en haar principes, maar ook de mensen die zo zeer behoefte hebben aan winst van die partij."

Kinnock verklaarde dat ook het antinucleaire veiligheidsbeleid van Labour niet langer een heilige koe was. Maar hij maakte tevens duidelijk dat de partijtop nog geen alternatief had. „Wij zullen een beleid ontwikkelen dat het vooruitzicht vergroot op verwijdering van de afhankelijkheid van kernwapens in de jaren negentig."
Eenheid in het streven naar een aantrekkelijk, helder alternatief voor het ,,thatcherisme" en vooral geen onderlinge ruzies meer, zo luidde de boodschap van Kinnock, die van de leden van de linkse ,,Militant Tendency" binnen de partij discipline en toewijding eiste.
De Labour-leider wees linkse aantijgingen als zou Labour onder zijn leiding toegeven aan de Yuppies en verraad plegen aan de traditionele socialistische principes op felle wijze van de hand.
Op 28 september ging een overgrote meerderheid van het congres er mee akkoord dat individuele partijleden meer zeggenschap kregen over de selectie van kandidaten voor de socialistische fractie in het Lagerhuis. Vanaf eind 1988 zou die selectie in alle 650 kiesdistricten worden verricht door een electoraal college. Tot dan toe werd de selectie grotendeels verricht door de vakbonden en linkse activisten, die zitting namen in plaatselijke management-commissies.
In de electorale colleges zouden de vakbonden ten hoogste 40 procent van de stemmen kunnen opeisen, de meerderheid kwam toe aan gewone leden. Op 1 oktober bleek dat Labour bleef vasthouden aan eenzijdige kernontwapening als speerpunt van haar veiligheidsbeleid. Een overweldigende meerderheid van het partijcongres sprak zich die dag uit voor een conventionele defensiepolitiek in de NAVO.

Eerder die week had de extreem-linkse Ken Livingstonr, die deel uitmaakte van het Nationaal Uitvoe end Comité (NEC) van Labour, tegen de pers gezegd dat er ,,een burgeroorlog binnen de partij zal uitbreken als de eenzijdige verwijdering van kernwapens van Britse bodem herroepen wordt".

Van 2-7 okt. 1988 kwamen de socialisten in Blackpool bijeen voor hun 87ste congres. Op de eerste dag van het congres werden Kinnock en Roy Hattersley herkozen als respectievelijk leider en plaatsvervangend leider van de Labour Party. In de strijd om het partijleiderschap kreeg Kinnock 88,63 procent van de stemmen en zijn tegenkandidaat Tony Benn 11,37 procent.
Hattersley, die met 66,823 procent werd herkozen, versloeg John Prescott, die 23,694 procent kreeg, en Eric Heffer, die 9,483 procent scoorde.
In een toespraak tot het congres riep Kinnock op 4 oktober de partij op de realiteiten van de markteconomie en de Europese Gemeenschap te aanvaarden, teneinde de partij acceptabel te maken voor de kiezer. Hij verweet de linkervleugel binnen Labour de werkelijkheid niet onder ogen te willen zien.
Vakbondsleider Arthur Scargill had eerder verklaard dat hij geen lid van Labour was geworden om het kapitalisme beter in stand te houden dan de Conservatieven; hij wilde nationalisaties en een planeconomie.
Kinnock: ,,Als we de verkiezingen winnen, erven we een vast gewortelde markteconomie. Het zal onze taak zijn er voor te zorgen dat deze economie meer mensen ten goede komt dan bij de Tories het geval is".
Volgens hem zouden ,,de 18 miljoen Britten die nu in diepe armoede leven" de prijs van een vierde socialistische verkiezingsnederlaag moeten betalen. Om dat te voorkomen, diende de partij alles te doen om de volgende parlementsverkiezingen te winnen.
Negen jaar Conservatief bewind hadden een maatschappij gecreëerd, waarin het aan medegevoel en gemeenschappelijke verantwoordelijkheid ontbrak. In plaats van een sociale samenleving bestond er alleen nog maar een algemeen egoïsme van ,,ik" en ,,nu". Op zo'n basis viel op den duur geen land te regeren, aldus Kinnock.
De Labour-leider riep de partij op pragmatisch te denken en te handelen. ,,We hebben een droom, maar we zijn geen dromers". zo verklaarde Kinnock. Sociale gerechtigheid moest verbonden worden met economische efficiëntie en de particuliere sector moest samenwerken met de overheidssector. Concurrentie was goed en nuttig zolang de staat er voor zorgde dat de dragers van de markteconomie niet over de armen heen liepen of het milieu vernietigden.
Wat de eenzijdige nucleaire ontapening betrof, zei Kinnock alleen dat Groot-Brittannië een ,,leidende rol" moest spelen bij het internationale ontwapeningsproces. Door de ontspanning tussen de supermachten was het mogelijk geworden voor een wereldwijde afschaffing van alle kernwapens te strijden. Thatchers doel was echter niet alleen het Trident-systeem te installeren, maar ook alle andere Britse kernwapens te moderniseren, zo zei Kinnock.
Op het gebied van de Europese politiek beschuldigde Kinnock de regering-Thatcher ervan het land niet voldoende voor te bereiden op het wegvallen van de binnengrenzen binnen de EG in 1992. Voor Thatcher betekende Europa alleen maar een markt en niet een gemeenschap die zich ook om het welzijn van 18 mln werklozen moest bekommeren. Voor de Labour Party zou Europa echter gelijktijdig ,,gemeenschap en markt" zijn, aldus Kinnock.
Hoewel het er na de toespraak van Kinnock naar uitzag dat het congres in goede harmonie zou verlopen, gooide Ron Todd, de leider van de vakbond TGWU (Transport and General Workers' Union), onverwacht roet in het eten. Hierover meldde correspondent Hieke Jippes in *NRC/H'blad* (7-10-1989) o.m. het volgende:

...Een congres dat zo veelbelovend leek te beginnen, is gisteren afgesloten met het vertrouwde vertoon van interne verdeeldheid en een ferm uitgesproken opdracht aan Labourleider Neil Kinnock zich te verplichten eenzijdig alle kernwapens af te schaffen zodra hij aan het hoofd van het landsbestuur staat. Die kans is, gezien de afwijzende mening van het Britse electoraat over een dergelijk defensiestandpunt, nu onverminderd gering gebleven.
Formeel zou het hoofdstuk defensie deze afgelopen week slechts zijdelings aan bod komen. Toen het duo Neil Kinnock/Roy Hattersley de partij vorig jaar zover kreeg dat ze akkoord ging met een herbezinning op alle onderdelen van het programma van Labour, was al duidelijk dat de paragrafen over economie en defensie het moeilijkst opnieuw te formuleren zouden zijn. Kinnock en Hattersley, aarzelend gesteund door een meerderheid van de vakbondsbazen die in de partij vooralsnog de dienst uitmaken, kregen al vér voor dit congres in Blackpool een voorproefje van de tegenstand bij de uiterste linkervleugel van de partij tegen elk voorzichtig opschuiven naar het midden.

Toen Kinnock dit voorjaar bovendien een proefballon opliet, waarin hij probeerde bet standpunt van onvoorwaardelijke eenzijdige ontwapening te nuanceren, was het tumult binnen de partij oorverdovend. De schaduwminister voor defensie, Denzil Davies, trad af en de vakbond die op het congres de meeste stemmen meebrengt, de TGWU, dreigde Kinnock te laten vallen in de strijd om het leiderschap die door links was aangespannen. Kinnock, schipperend tussen de gematigde en de linkervleugel in zijn partij, herformuleerde en verloor daarmee naar beide kanten aan geloofwaardigheid. Sedert dat moment leek eni-



ge glans aan zijn leiderschap ontnomen en tussen de regels door viel uit de partij te vernemen dat de welsprekende Welshman niet de gulle lach en de nauw verhulde emoties als kandidaat voor het Labour-premierschap ,,op proef'' was.

Toen het zogeheten ,,dreamticket'' Kinnock/Hattersley dan ook aan het begin van het congres zijn uitdagers van links - Tony Benn voor het leiderschap, Eric Heffer en John Prescott voor de post van plaatsvervangend leider - met overweldigende meerderheid versloeg, leek dat een teken dat vooral Kinnock vergeven was. Algemeen werd de meerderheid voor Kinnock en Hattersley gezien als een mandaat voor de partijleiding om het zelfonderzoek naar de beginselen van de partij voort te zetten. Kinnock zelf beschouwde het ook zo.

Een zelfverzekerde speech van Kinnock, dinsdagmiddag (4 okt.), leek het hoogtepunt van het congres te worden. Voor het eerst hoefden cr geen woorden gewijd te morden aan interne meningsverschillen. maar kon de aanval zich volledig richten op het door Labour zo verfoeide Thatcher-regime, dat desondanks drie maal achtereen verkiezingen heeft gewonnen. Voor het eerst had Kinnock geen grappen en gemakkelijke alliteraties nodig, maar putte hij uit de substantie die een jaar herbezinnen binnen de partij tot nu toe had opgeleverd. Het vorig jaar nog met geloei begroete concept van een economie, die niet alleen van staatswege wordt gestuurd maar mede functioneert op een markt van vraag en aanbod, werd nu rustig besproken als een realiteit, die je óók kunt gebruiken om daarmee sociale rechtvaardigheid te creëren

Tony Benn en de zijnen hielden nog vol dat dat een zondige gedachte was, die vooral naar Thatcherisme rook, maar in de congreszaal was vooral het gevoel waarneembaar waaraan Kinnock voortdurend had geappelleerd. Wie nu koos voor een beleid dat vooruit keek in plaats van achterom, zou daarvoor misschien al bij de verkiezingen van 199111992 beloond worden door het electoraat. ,,En diegenen die zeggen dat ze die prijs niet willen betalen om straks te winnen, kunnen zichzelf beter afvragen welke prijs ze wensen te betalen voor het opnieuw verliezen en vooral, mie die prijs dan zal betalen'', zei Kinnock. ,,Ik ben doodziek van de ontmoetingen met mensen in nood, die ik niets heb te bieden dan medeleven en solidariteit, terwijl we de macht zouden moeten hebben om ze te helpen en te bemoedigen.'' En: ,,De grootste concessie aan het Thatcherisme zou zijn dat opnieuw te laten winnen.'' Vóór Europa - want tegen Thatcher -, vóór een schoner milieu, vóór sancties tegen Zuid-Afrika: het was werkelijk een toespraak die de volgende dag alle aandacht in de pers gekregen zou hebben, die ze nu eens serieus verdiende, daar waren de meeste commentaarschrijvers het achteraf over eens. Het congres stemde vóór een aantal nieuw geformuleerde uitgangspunten van beleid, waaronder het economische en de partijleiding vierde die avond een feestje. De eerste horde was genomen, herformulering van de defensiepolitiek komt pas op het congres van volgend jaar aan de orde, wat zou er nog mis kunnen gaan?

Ron Todd, de leider van de vakbond TGWU, de man met 1,25 miljoen stemmen in de achterzak, was wat er nog mis kon gaan. Nog geen vijf uur na de speech van Kinnock, en nog geen etmaal na het moment dat hij ai zijn 1,25 miljoen stemmen had gebruikt om vóór Kinnock/Hattersley en in zijn algemeenheid vóór herformulering van het partijbeleid te stemmen, ging Todd totaal inconsequent in de aanval.

Tegen ,,de modernisten en hervormers met hun snelle pakken en hun draadloze telefoons'', die geen begrip konden opbrengen voor het socialistisch gedachtengoed van de vakbonden die ze ,,ouderwetsen doordrammerig vinden''. Tegen ,,de middenklasse die zich ongemakkelijk voelt bij de gedachte dat ze bij een partij hoort waarin de organisaties van de werkende klasse de dienst uitmaken, omdat ze het geld binnenbrengen en de ruggegraat van de partij vormen''. En hij somde op waar hij voor staat: vóór eenzijdige nucleaire ontwapening en vóór staatseigendom. De koppen op de voorpagina's van de Britse kranten waren woendagmorgen héél anders dan de hervormers binnen Labour zich hadden voorgesteld.

Wat kon Kinnock anders doen dan zich verbijten en de inconsequentie van Todd ,,verbijsterend'' noemen? Hervormingsgezinden binnen de partij, onder wie de bazen van kleinere vakbonden als de AEU, veroordeelden inhoud en timing van de rede van Todd, maar konden de aangerichte schade niet echt herstellen. Wel werden kritische geluiden op de onevenredige macht van de vakbonden binnen de Labourpartij groter. Todds TGWU kan binnen de partij met 1,25 miljoen stemmen zwaaien, op basis van een politieke heffing die werknemers in de vervoersbranche automatisch aan de vakbonden betalen, zonder dat hun politieke voorkeur daarbij een rol speelt.

Vanaf het moment dat Todd zijn reukvlag zette, werd het congres opnieuw overschaduwd door het besef van verdeeldheid. En hoewel Kinnock en de zijnen op ondergeschikte punten kleine overwinningen behaalden, was het vanaf dinsdagavond duidelijk dat de stemming over een motie, gisteren (6 okt.), waarin de partijleiding werd gebonden aan eenzijdige ontwapening als enige weg naar een kernwapenvrij Groot-Brittannië, nu extra accent zou verlenen aan wat al heette de breuk tussen links en rechts in de partij. Gisteren bleek dat Kinnock en de zijnen vergeefs hadden gepleit voor een meer flexibele benadering van het doel ,,kernwapens de wereld uit, te beginnen met Groot-Brittannië''.

Onder vermijzing naar de verbetering in de betrekkingen tussen de VS en Sowjet-Unie en het onlangs gesloten INF-akkoord, hield een stroom van Kinnockaanhangers - zelfs Dennis Healey werd van stal gehaald - het congres voor dat Labour-aan-de-macht zou kunnen profiteren van dat klimaat en de eigen kernwapens als onderhandelingsinzet zou kunnen gebruiken. Maar bij de volgende stemming werd dat standpunt afgewezen, ongetwijfeld met behulp van de massa stemmen van Todds TGWU.

Formeel houdt de partijleiding vol dat er nauwelijks iets aan de hand is. De motie is met kleine meerderheid (335.000 stemmen op een totaal van meer dan zes miljoen) aangenomen en zal mede betrokken morden in de overwegingen bij het herformuleren van het beleid inzake defensie, dat immers pas volgend jaar aan het congres zal worden voorgelegd.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

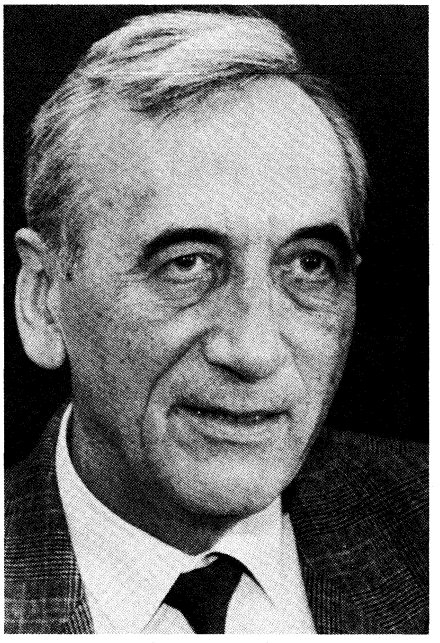
SOLIDARITEIT LEVERT POOLSE PREMIER

De 62-jarige Tadeusz Mazowiecki, een jurist en journalist met een lange staat van dienst in de oppositie, werd op 19 aug. 1989 de eerste niet-communistische premier van Polen sinds ruim veertig jaar. President Jaruzelski had Mazowiecki een dag eerder verzocht een nieuwe regering te vormen, die zou bestaan uit een coalitie van leden van Solidariteit, de Verenigde Boerenpartij (ZSL), de Democratische Partij (SD) en enkele communisten.
Mazowiecki voerde op 18 augustus urenlange besprekingen met Jaruzelski. Hij overlegde later ook met de communistische partijleider Rakowski, met de leiders van zijn twee coalitiepartners, met Geremek, de fractieleider van Solidariteit in het parlement, en met kardinaal Glemp, de primaat van Polen. Mazowiecki toonde zich na afloop tevreden over het overleg. Hij zei zich ervan bewust te zijn een uiterst zware taak op zich te nemen ,,maar als je alleen maar bang bent, ben je een complete pessimist". Iemand moet het ,,proberen".
In het *NRC/H'blad* van 19-8-1989 verscheen van de hand van Peter Michielsen het volgende portret van de nieuwe premier:

Lang, somber, zwijgzaam: Tadeusz Mazowiecki, jurist en journalist en de eerste niet-communistische premier van een Oosteuropees land sinds de late jaren veertig, is geen man die de show steelt. De naam van deze bijna ongenaakbaar ogende man werd de afgelopen weken en dagen dan ook niet vaak genoemd als men in Warschau speculeerde over wie de volgende regering zou kunnen leiden. De meesten gokten eerder op Lech Walesa zelf, of op Bronislam Geremek, de veel toegankelijkere professor, de strateeg die op de achtergrond sinds 1980 een veel belangrijkere rol heeft gespeeld in het Poolse schaakspel.
hlazomiecki's staat van dienst in de Poolse politiek en in de Poolse oppositie is niettemin veel langer dan die van de meeste andere kopstukken. Voor de in 1927 in Plock geboren journalist begon de confrontatie met de macht al heel vroeg: al in 1948 stuurde men de kersverse voorzitter van een uitgeverscoöperatie de laan uit, wegens ,,clericalisme", een verwijt dat de katholieke journalist nog meer dan twintig jaar zou blijven achtervolgen, want zoals die eerste baan niet de laatste was, zo was ook dat eerste ontslag niet het laatste. Mazowiecki ging werken bij het weekblad van de katholieke organisatie PAX, Dsis i Jutru, en bij het dagblad Slowo *Powszechne*, later werd hij hoofdredacteur van het PAX-blad Wroclawski Tygodnik Katolicki.

Maar in 1955 werd hij ook daar ontslagen, alweer wegens politieke recalcitrantie, want PAX merkte hem te nauw samen met het regime, en ditmaal stelde PAX ook niet langer prijs op zijn lidmaatschap. Mazowiecki ging verder als freelancer door het leven, richtte in 1957 de Clubs van Katholieke Intellectuelen (KIK)op die zich in later jaren tot een lastige horzel voor de diverse communistische regimes zouden ontwikkelen.
In diezelfde periode sloot Mazowiecki zich aan bij Znak, een senli-onafhankelijke, katholieke organisatiegroep. Hij werd voor die organisatie in 1961 lid van de Sejm, het Poolse parlement. Van 1968 tot 1981 was Mazowiecki hoofdredacteur van het door hemzelf opgerichte katholieke maandblad *Wiez*.
Elf jaar lang was de lange journalist in die Sejm een van de weinigen die zich van tijd tot tijd kritisch uitlieten over zaken als democratie, pluralisme en de onafhankelijkheid van de Poolse universiteiten. Ook buiten het parlement was hij actief: in 1968 protesteerde hij tegen de onderdrukking van het studentenprotest en de daaropvolgende golf van antisemitisme, in 1970 tegen de onderdrukking van de opstand aan de Oostzeekust. Twee jaar later werd hij door de communisten uit de Sejm gewerkt nadat hij had aangedrongen op een onderzoek naar het optreden van het leger tegen de stakers in Gdansk en Szczecin in 1970. Na de voedselrellen van 1976 was Mazowiecki een van de prominente intellectuelen die het initiatief namen tot de Vliegende Universiteit, de ondergrondse leergangen waar Polen voor het eerst in dertig jaar weer eens een vorm van ideologisch waardevrij onderwijs konden krijgen.

Het onderwerp van een onafhankelijke vakbond werd het eerst door Mazowiecki aangestipt, in een interview met de Frankfurter Allgemeine, in 1976. Het was dan ook geen vreemde, de man die zich in augustus 1980, samen met Bronislam Geremek, in Gdansk met een door prominente intellectuelen ondertekende steunbetuiging meldde bij de leider van de stakende werfarbeiders in Gdansk, ene Lech Walesa. Walesa nam beiden op in de groep van intellectuele adviseurs die hem tot op de dag van vandaag van advies heeft gediend.
Na de uitroeping van de staat van beleg werd Mazowiecki, net als duizenden anderen, geïnterneerd. Tot kerstmis 1982 zat hij met Geremek gevangen in het kamp van Darlowek in het noorden van Polen. Na zijn vrijlating zette hij zijn journalistieke werk voort, het laatst bij het weekblad van Solidariteit, Tygodnik *Solidarnosc*, waarvan hij in 1980 hoofdredacteur werd en dat hij dit jaar opnieuw op poten heeft gezet. Tijdens het Ronde-Tafelgesprek leidde Mazowiecki de delegatie van Solidariteit in de werkgroep over de vakbondsvrijheid. En hij was de jurist die in april, twaalf dagen na de ondertekening van het Ronde-Tafelakkoord, het formele verzoek indiende om Solidariteit weer te legaliseren, net zoals hij dat in 1980 al eens had gedaan: ,,Ik hoop dat ik hier geen derde keer hoef te staan", was zijn commentaar op die 17de april, op de trappen van het Warschause gerechtsgebouw. En niemand die toen kon bevroeden dat Mazowiecki net vier maanden later premier van Polen zou worden.
De wat verlegen, zwijgzame en introverte intellectueel, adviseur van niet alleen Walesa maar ook van de Poolse primaat Glemp, vriend van de Poolse paus Johannes Paulus II, is wellicht niet de meest voor de hand liggende keus als eerste leider van fen niet-communistische regering. Hij is een denker, eerder dan een doener.
Dat Walesa hem de voorkeur heeft gegeven boven Bronislaw Geremek kan te maken hebben met de verwachting dat *old* hand Mazowiecki wellicht binnen de verdeelde Poolse samenleving in bredere kring acceptabel is dan Geremek. Mazowiecki is in elk geval minder omstreden bij de communistische partij en bij de partijmedia, waar men de voormalige marxist Geremek - en dat geldt naar verluidt in het bijzonder voor partijchef Rakowski - ronduit haat en waar men de professor in de periode na de uitroeping van de staat van beleg op de meest grove wijze heeft aangevallen op zijn joodse afkomst. Ook bij de invloedrijke kerk ligt Mazowiecki makkelijker dan Geremek.



Tadeusz Mazowiecki werd op 19 augustus 1989 benoemd tot de eerste niet-communistische premier van Polen na de Tweede Wereldoorlog

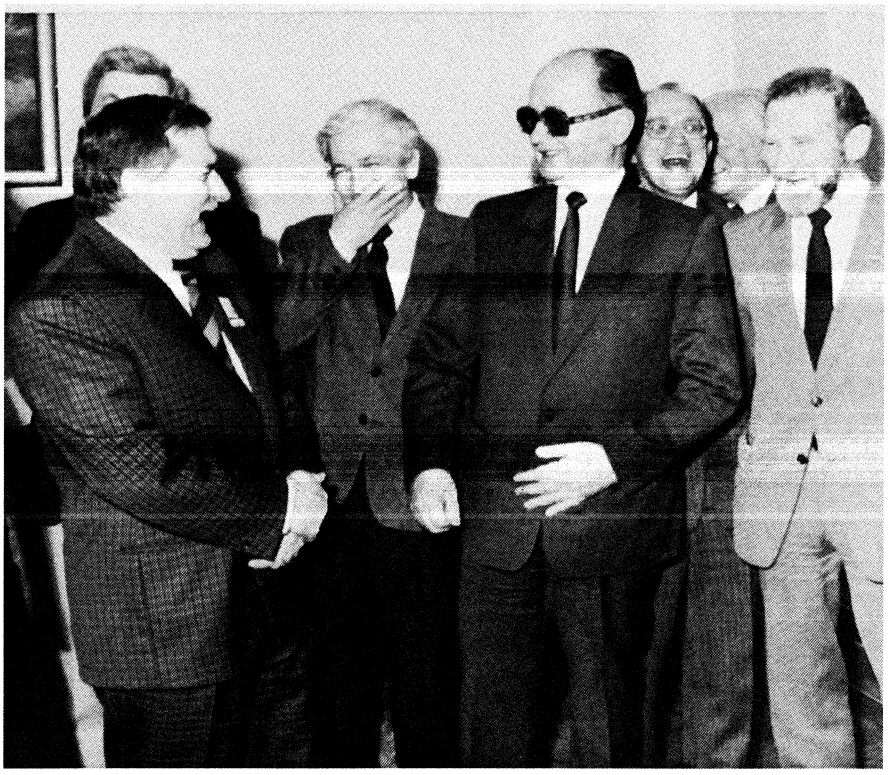
Hieronder volgt een overzicht van de ontwikkelingen die hadden geleid tot de benoeming van Mazowiecki tot premier.

Ontmoeting Walesa - Jaruzelski

Op 5 april 1989 was na het Ronde-Tafeloverleg tussen regering en oppositie een akkoord getekend, dat onder meer voorzag in de legalisering van het vakverbond Solidariteit, in democratische verkiezingen en in vergaande politieke en economische hervormingen (zie pag. 245/1 e.v.).
Ter bekrachtiging van dit akkoord vond op 18 april een ontmoeting plaats tussen president en partijleider Wojciech Jaruzelski en Lech Walesa, de leider van Solidariteit. De twee leiders hadden elkaar voor het laatst ontmoet op 4 nov. 1981, vijf weken voor het uitroepen van de staat van beleg op 13 december, toen Jaruzelski een eind maakte aan het legale bestaan van Solidariteit en Walesa met duizenden van zijn medestanders liet oppakken.

Walesa was door Jaruzelski uitgenodigd nadat het vakverbond op 17 april 1989 weer was gelegaliseerd (zie pag. 245/2). Het gesprek vond plaats tijdens een receptie in het parlementsgebouw na afloop van de eerste vergadering van de Arbitragecommissie, die in het leven was geroepen om toezicht te houden op het doorvoeren van de politieke en economische hervormingen.

Weekblad 58ste jaargang No. 3013, pag. 44311-44326



Een vrolijk moment tijdens de ontmoeting tussen partijleider Wojciech Jaruzelski (met donkere bril) en Solidariteit-leider Lech Walesa (l.) op 18 april 1989. Op de achtergrond enkele partijfunctionarissen en vertegenwoordigers van Solidariteit.

Walesa en Jaruzelski spraken ongeveer een uur met elkaar onder vier ogen. Na afloop verklaarde Jaruzelski tegenover journalisten: ,,Ik voel tevredenheid. We zijn een erg moeilijke en lange weg gegaan". Hij noemde verzoening ,,een proces, geen daad" en wees op de akkoorden die regering en oppositie hadden bereikt in twee maanden van onderhandelen. Walesa gaf geen commentaar.

Solidariteit grote winnaar parlementsverkiezingen

Op 4 juni 1989 werden in Polen verkiezingen gehouden voor de 100 leden van de nieuwe Senaat en voor de 460 leden van de Sejm, die voortaan als een Tweede Kamer zou functioneren. Volgens het op 5 april gesloten Ronde-Tafelakkoord waren de verkiezingen voor de Senaat geheel open. In de verkiezingen voor de Sejm kon slechts voor 161 zetels (35% van het totale aantal) vrij worden gekozen (zie ook pag. 245/1 e.v.). De overige 65% - 299 zetels, waarvan er 35 zonder tegenkandidaat op een nationale lijst stonden - gingen naar de regeringscoalitie, zodat die vrijwel altijd een tweederde meerderheid zou hebben. Een tweederde meerderheid van de Sejm kon een veto van de Senaat vernietigen.
Hoewel de verkiezingen voor het eerst in ruim 40 jaar gedeeltelijk vrij waren, was de opkomst van kiezers laag: 62,1%.
Toen de uitslag van de verkiezingen op 7 juni werd bekendgemaakt, bleek dat de communistische partij een zware nederlaag had geleden tegen de oppositie. Solidariteit had 92 van de 100 beschikbare zetels in de Senaat en 160 van de 161 beschikbare zetels in de Sejm gewonnen. Volgens het Poolse kiessysteem moest een kandidaat minstens vijftig procent van de stemmen hebben gehaald om verzekerd te zijn van een zetel. Slechts 5 regeringskandidaten slaagden erin een dergelijk percentage te halen. Over de bezetting van de resterende zetels zou in een tweede ronde, op 18 juni, worden gestemd.
Een bijzonder pijnlijk probleem werd veroorzaakt door het feit dat de kiezers massaal de namen hadden doorgestreept van de 35 prominente politici die op de nationale lijst stonden. Slechts twee van hen hadden de Sejm gehaald, een leider van de Boerenpartij die bekend stond om zijn onafhankelijkheid, en een rechter die als laatste op de lijst stond geplaatst.

De anderen, onder wie zeven leden van het Politburo, vier leden van de ministerraad, de premier, de voorzitter van het parlement, en negen personen die rechtstreeks deelnamen aan de Ronde-Tafelconferentie met de oppositie, faalden. Premier Mieczyslaw Rakowski bleef steken op 48,17% van de stemmen, minister van binnenlandse zaken Szeslaw Kiszczak op 44,96%.
Aan de Ronde Tafel was overeengekomen dat 35 kopstukken van de regeringscoalitie zonder oppositie (maar wel met ten minste 50% van de stemmen) in de Sejm zouden komen. De regering had er niet op gerekend dat medewerkers van Solidariteit tijdens de verkiezingscampagne de kiezers zouden vragen alle namen op deze nationale lijst door te strepen
Wanneer de 33 zetels onbezet zouden blijven, zou de regerende coalitie in de Sejm niet aan de tweederde meerderheid komen, die zij nodig had om de Senaat met zijn overweldigende meerderheid van Solidariteit te kunnen controleren.
Aan een artikel in het *NRC/H'blad* van 6-6-1989, waarin Peter Michielsen de balans opmaakte na de eerste verkiezingsronde, werd het volgende ontleend.

De goeddeels van haar legitimiteit beroofde partij heeft slechts twee serieuze alternatieven. Ze Kan. bij de gratie van de aan de Ronde Tafel overeengekomen afspraak dat ze recht houdt op een absolute meerderheid in de Sejm, gewoon door blijven regeren alsof haar neus zondag lichtjes heeft gebloed en alsof er niets is geleui-d. Dal alternatief, het onverstandigste, lijkt echter zelfs voor de verslagen partij zelf onaanvaardbaar. Het principe van politiek pluralisme, waarvan de verkiezingen het resultaat waren, is immers niet geaccepteerd bij de gratie van de democratische inborst van de Poolse Verenigde Arbeiderspartij. het is het resultaat van de omvang van de crisis, die nooit zonder een minimum van consensus kan worden opgelost De verkiezingen scheppen slechts de voorwaarde waaraan moet worden voldaan wil het akkoord aan de Ronde Tafel ergens toe leiden, en de partij is daar - jaren te laat - nu zelf ook wel van overtuigd.
Waarschijnlijker is daarom dat het bewind aan zal sturen op een coalitie met gematigde delen van de oppositie: de vleugel rond Polens beste (en best geadviseerde) politicus, Lech Walesa. Dat lijkt op dit ogenblik de enige garantie dat er van de hervormingen waar men op 5 april zijn handtekening onder heeft gezet, in de Poolse praktijk iets terecht zal komen.
Of Solidariteit dat wil is nog maar de vraag. Tot nu toe is herhaald dat de bond de oppositie vormt en dat wil blijven doen en dat van regeringsverantwoordelijkheid geen sprake kan zijn: de vrije vakbond kiest (nog) voor een informele coalitie en tegen een formele.

Miljoenen Polen hebben zondag radicaler gestemd dan de leiding van Solidariteit. Waar Lech Walesa bijvoorbeeld - zoals hij al had aangekondigd - **34** van de 35 ,,nationale" (partij)leiders op zijn kiesbiljet liet staan, hebben miljoenen kiezers al die **35** namen doorgestreept, als gevolg waarvan een aantal partij- en regeringskopstukken zelfs niet in het parlement komt. Het was voor die miljoenen zondag de dag van de afrekening met een al veertig jaar gehaat systeem dat oppositie weliswaar niet meer in bloed smoort, zoals vroeger, maar wel verantwoordelijk is voor de alles omvattende malaise. De frustratie, de boosheid en de verbittering zijn begrijpelijk: Polen degenereert in zo'n snel tempo dat het voor de gewone burger niet bij te houden is.
De stemming in Polen is geladen. In maart al achtte volgens een officiële opiniepeiling 92 procent van de ondervraagde Polen een sociale explosie mogelijk en sindsdien heeft de doorsneeburger het alleen maar moeilijker gekregen. Door de partijnomenklatoera door te strepen is die stemming ook in de stembusuitslag tot uiting gekomen. Dat de huidige leiders eindelijk een dialoog op gang hebben gebracht, dat ze de Vaders van de Ronde Tafel zijn, dat ze eindelijk serieuze hervormingen willen en dat ze Solidariteit niet alleen hebben gelegaliseerd maar haar ook op het pluche

van de macht helpen. dat zijn argumenten waar die doorsneeburger geen boodschap aan heeft: hij is het zat.
Ket za! wellicht blijken de tragiek van de stembusslag van zondag (4 juni) te zijn. Want onder de 35 nationale leiders bevinden zich de partners van de Ronde Tafel, de partijleiders met wie Solidariteit in zee moet om de trein weer op de rails te lirijgen. Het verlies van die gematigde leiders speelt dat segment binnen de Poolse partij in de kaart dat de afgelopen maanden zorgvuldig zijn mond dicht heeft gehouden: de betonkoppen, de dogmatici die in december, toen het pluralisme werd omhelsd, zoveel moeite met slikken hadden. Hun argument: dat krijg je van een Ronde Tafel. En dat argument zal binnen de partijburelen nog heel krachtig naar voren worden gebracht.
De uitslag van zondag trekt een zware wissel op bet politieke inricht van Solidariteit. Zij moet straks, als partner in het hervormingsproces o: als loyale oppositie, medeverantwoordelijkheid op zich nemen voor het beheer van de Poolse ruine met al die ongeduldige, gefrustreerde inwoners. De komst van Solidariteit wekt vele verwachtingen. De bond moet dat ongeduld en die frustratie in de hand zien te houden. Dat vereist morele moed en politieke wijsheid bij de leiding van een organisatie die per slot groot is geworden door de geplaagde doorsneeburger een stem te geven.

Wijziging kieswet

Na uitvoerig overleg over de kwestie van de 33 vacante zetels van de nationale lijst kwamen de regering en Solidariteit op 8 juni overeen dat bij de tweede ronde van de verkiezingen op 18 juni nogmaals over deze zetels gestemd zou worden.
De Staatsraad, het hoogste staatsorgaan, waarvan president Jaruzelski voorzitter is, wijzigde op 12 juni de kieswet en bepaalde dat op 18 juni opnieuw over de 33 zetels gestemd kon worden. De kandidaten van de nationale lijst die het bij de eerste ronde niet gehaald hadden, mochten echter niet aan die tweede ronde meedoen. Dit betekende dat kopstukken uit de partij, onder wie premier Rakowski en Politburo-leden Stanislaw Ciosek en Jozef Czyrek definitief niet in het parlement zouden komen. Enkele prominenten, zoals Rakowski en de leider van de officiële vakcentrale Alfred Miodowicz, hadden hun kandidatuur overigens al ingetrokken. De met de communisten geallieerde Boerenpartij had op 10 juni aangekondigd dat haar leider, Sejm-voorzitter Roman Malinowski, en zeven andere kandidaten van de partij evenmin aan de tweede ronde zouden deelnemen.
De regering zou een nieuwe kieslijst opstellen voor de 33 zetels met 66 namen.

Uitslagen tweede ronde

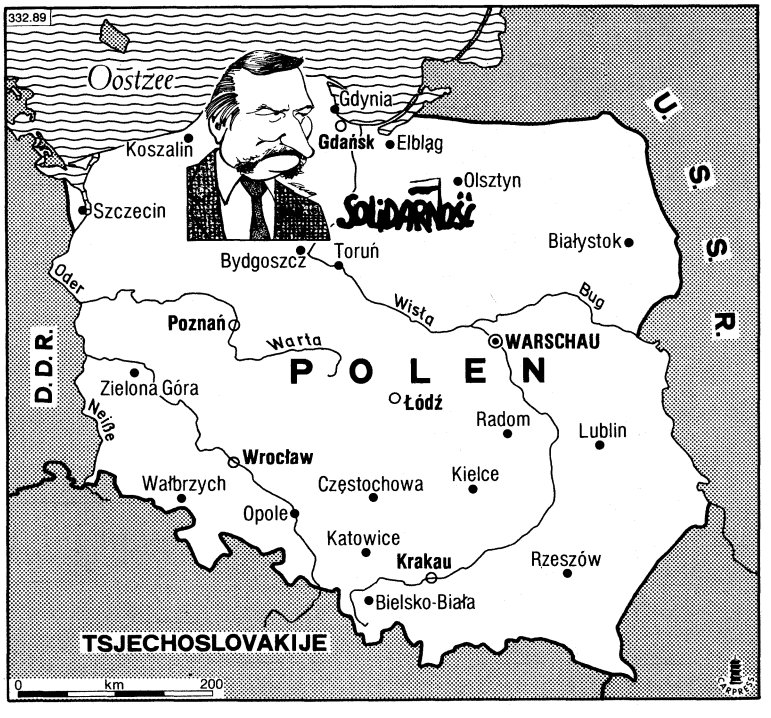
Bij de tweede ronde van de parlementsverkiezingen op 18 juni 1989 won Solidariteit acht van de negen zetels die nog voor haar openstonden. Het vakverbond legde beslag op de laatste van de 161 aan de oppositie toegewezen zetels in de Sejm en veroverde zeven zetels in de Senaat. Van de 100 Senaatszetels werden er daarmee 99 bezet door Solidariteit.
Alleen in het district Pila, in Noordwest-Polen, moest de kandidaat van de oppositie liet afleggen tegen een onafhankelijke regeringsgezinde kandidaat, Henryk Stoklosa. Deze industrieel was in 1980 uit de communistische partij gezet, maar zijn campagne werd geleid door plaatselijke communisten.
Een oproep van Walesa om in de districten waar slechts regeringskandidaten op de kieslijst stonden, op de meest hervormingsgezinde kandidaten te stemmen, resulteerde in het wegstemmen van een aantal dogmatici van de lijsten. Van de 17 Politburoleden werden alleen Marian Orzechowski en Iu-ona Lubowska in de Sejm gekozen. Ook kwamen slechts twee ministers in het parlement: vicepremier Ireneusz Sekula en de voorzitter van het ministerraadcomité voor samenwerking met de vakbonden Jozef Oleksy.
Van de 27 miljoen stemgerechtigden had slechts 25,3% van zijn stemrecht gebruik gemaakt. De opkomst was de laagste in Polen sinds de Tweede Wereldoorlog.

Beëdiging nieuwe parlementsleden

Tijdens de openingszitting van het nieuwe parlement vond de beëdiging plaats van de nieuw-gekozen afgevaardigden voor de Sejm en de Senaat. Met de beëdiging van 259 afgevaardigden en senatoren van Solidariteit (één senator was inmiddels overleden) was de oppositie voor het eerst sinds ruim veertig jaar weer in het Poolse parlement vertegenwoordigd.
Partijleider Wojciech Jaruzelski en Solidariteit-voorzitter Lech Walesa woonden de eerste zitting van de nieuwe Sejm als eregasten bij. Walesa noemde de intocht van Solidariteit in het parlement ,,het mooiste moment" van zijn leven na de ondertekening van de akkoorden van Gdansk in 1980, die de ,,geboorte-akte" van het vrije vakverbond vormden.
De afgevaardigden van de Sejm kozen Mikolaj Kozakiewicz, een vertegenwoordiger van de Boerenpartij, tot voorzitter. Kozakiewicz beloofde dat hij alle afgevaardigden hetzelfde zou behandelen ongeacht hun politieke kleur. ,,Ik wil voorzitter van het hele Huis zijn en niet alleen van een deel ervan", aldus Kozakiewicz. ,,Ik zal mij niet laten manipuleren".
De Senaat koos Andrzej Stelmachowski tot voorzitter. Stelmachowski, een vooraanstaande katholieke intellectueel, speelde een belangrijke rol als bemiddelaar bij de besprekingen tussen regering en Solidariteit.

Verkiezing van president uitgesteld

Tijdens een plenum van het Centraal Comité van de communistische partij op 30 juni 1989 deelde generaal Jaruzelski mee zich niet kandidaat te stellen voor het presidentschap nieuwe stijl. Hij zei dat hij geen hinderpaal wilde zijn voor de nationale verzoening in Polen. ,,Ik loop niet weg van verantwoordelijkheid, want dat heb ik nooit gedaan. Maar ik weet dat de publieke opinie mijn naam met de staat van beleg verbindt en veel minder vaak met het hervormingsprogramma. Ik moet rekening houden met deze sociale realiteit", aldus Jaruzelski. Hij stelde vervolgens voor minister van binnenlandse zaken, generaal Czeslaw Kiszczak, kandidaat te stellen voor de post van president. Het Centraal Comité drong er bij Jaruzelski op aan zijn besluit nog eens te overdenken.



Op 5 juli werd besloten de verkiezing van een nieuwe president uit te stellen tot na het bezoek dat de Amerikaanse president Bush van 9 - 11 juli aan Polen zou brengen.

Amerikaanse president bezoekt *Polen*

De Amerikaanse president George Bush bracht van 9 - 11 juli 1989 een bezoek aan Polen. Het was het begin van een tiendaagse reis door Europa, waarop hij ook Hongarije, Frankrijk en Nederland zou bezoeken. Met zijn bezoek aan Polen en Hongarije wilde Bush laten zien dat de Verenigde Staten de snelle politieke veranderingen in die landen steunden.
Bij zijn aankomst in Warschau zei de Amerikaanse president dat de recente ontwikkelingen in Polen een inspiratie vormden voor de hele wereld. Als voorbeelden van de groeiende vrijheid in het land noemde hij de erkenning van de vakbond Solidariteit, het ontstaan van persvrijheid en de keuze van een nieuw parlement, dat ruimte bood aan de oppositie.

Op 10 juli bezocht Bush 's ochtends het graf van de Onbekende Soldaat en de Umschlagplatz, een herdenkingssteen op de plaats vanwaar in de Tweede Wereldoorlog honderdduizenden Poolse joden naar concentratiekampen werden gebracht. Daarna had hij een twee uur durende ontmoeting met Jaruzelski, die na afloop werd omschreven als produktief en vriendelijk.
's Middags hield Bush een toespraak tot het parlement, waarin hij een nieuw Amerikaans hulpprogramma voor Polen bekendmaakte. Hij zei dat hij het Amerikaanse Congres 100 miljoen dollar zou vragen voor de ontwikkeling van het particuliere bedrijfsleven Deze middelen zouden in een speciaal fonds ter bevordering van het vrije ondernemerschap worden gestort Bush beloofde eveneens op de economische topconferentie in Parijs (zie pag 449/1 e.v. - 1989) zich te zullen inspannen voor nieuwe internationale leningen aan Polen en te zullen oproepen tot steun aan individuele bedrijven
Ook zou de president er bij de Wereldbank op aandringen 250 miljoen dollar ter beichikking te stellen voor een lening ten behoeve van de herstructurering van de Poolse industrie en nog eens 75 miljoen dollar voor de landbouw Voorts zou hij zijn medewerking verlenen aan een herstructurering van de Poolse schuld in het buitenland, die 39 miljard dollar bedroeg In verband daarmee had de Amerikaanse regering de terugbetaling van 1 miljard dollar voor vijf jaar opgeschort Daarnaast kwam geld beschikbaar voor de bestrijding van de milieuvervuiling in Krakow en zou in Warschau een Amerikaans cultureel centrum worden gevestigd

De Poolse regering en het vakverbond Solidariteit reageerden teleurgesteld op de omvang van de Amerikaanse hulp die Bush had aangeboden. Wieslaw Gornicki, een adviseur van Jaruzelski, constateerde ,,een verschil tussen de verwachtingen van Polen en de hulpmaatregelen". Lech Walesa verklaarde dat het aanbod van Bush niet de ,,schoktherapie" was die Polen nodig had. Volgens hem had het land ten minste 10 miljard dollar aan leningen en investeringsgaranties nodig om zijn problemen te boven te komen. Poolse kranten noemden de door Bush geboden financiële hulp ,,meer symbolisch dan inhoudelijk".
Op de laatste dag van zijn bezoek aan Polen reisde de Amerikaanse president naar Gdansk, waar hij bij Walesa thuis een uitgebreide lunch gebruikte. Bij die gelegenheid drong Walesa opnieuw aan op meer hulp. Bush beloofde al zijn invloed aan te wenden bij het loskrijgen van meer investeringen.
Na de lunch hield de Amerikaanse president een toespraak op het plein voor de Lenin-scheepswerf, waar zich honderdduizend mensen verzameld hadden. Hij zei onder meer dat economische hervormingen hard werken en soberheid vereisten voor daarvan de vruchten konden worden geplukt.



De Amerikaanse president George Bush en zijn vrouw Barbara (r.) tijdens de lunch op 11 juli 1989 ten huize van Solidariteit-leider Lech Walesa en diens vrouw Danuta.

Jaruzelski nieuwe president

Op 18 juli maakte Wojciech Jaruzelski bekend zich toch kandidaat te stellen voor het presidentschap Volgens de voorzitter van de Senaat, prof. Andrzej Stelmachowski, was Jaruzelski van mening veranderd nadat het leger en de communistische partij er expliciet bij hem op hadden aangedrongen zich beschikbaar te stellen. Ook hadden facturen ,,van buiten" een rol gespeeld. Volgens politieke kringen hadden de Amerikaanse president Bush en andere Westerse leiders er bij Jaruzelski op aangedrongen op zijn eerdere beslissing terug te komen. Ook Sowjet-leider Gorbatsjow had hem en de Poolse communistische partij steun betuigd.
Op 14 juli had Walesa zijn bezwaren tegen Jaruzelski opzij gezet en gezegd dat Polen, of men het nu leuk vond of niet, nu een communistische president nodig had.
Jaruzelski had op 17 juli een zes uur durend gesprek met de 259 leden tellende parlementsfractie van Solidariteit om te peilen hoe zijn kandidatuur zou vallen.

De afgevaardigden van Solidariteit leken na afloop van de ontmoeting niet erg tevreden over de antwoorden die Jaruzelski op hun vragen had gegeven. Zo zei de generaal het uitroepen van de staat van beleg in 1981 niet te betreuren. ,,Ik zal mezelf niet beter voordoen dan ik ben, of in het openbaar door het stof kruipen", aldus Jaruzelski. ,, Ik betreur de beslissing niet. Wel betreur ik de omstandigheden die tot de beslissing hebben geleid."
Hij weigerde daarbij dc Sowjet-Unie verantwoordelijk te stellen voor het militaire ingrijpen. ,,Het is niet zo dat ik de hete adem in de rug voelde en gedwongen werd iets te doen. Dit zou beneden de waardigheid van de Poolse regering zijn geweest."
,,Ik ben me ervan bewust dat velen van u op pijnlijke en directe wijze de gevolgen van de staat van beleg hebben gevoeld", erkende de generaal. Veel van de toehoorders zaten toen gevangen.

Tijdens een bijeenkomst van de Nationale Assemblee (Senaat + Sejm) op 19 juli 1989 werd Wojciech Jaruzelski met een meerderheid van één stem tot president gekozen.
Bij de stemming, waaraan uren van procedurele debatten voorafgingen en die uiteindelijk door diverse hertellingen nog anderhalf uur duurde, kreeg Jaruzelski 270 stemmen van de 537 die werden uitgebracht, één meer dan hij nodig had om te worden gekozen. Er waren 233 tegensteinmen en 34



Generaal Wojciech Jaruzelski spreekt het parlement toe nadat hij tot nieuwe president is beëdigd op 19 juli 1989.

onthoudingen en zeven stembiljetten waren ongeldig.
Een senator van de oppositie, de 80-jarige Stanislaw Bernato icz, had voor Jaruzelski gekozen; een parlementslid van de communistische partij, Marian Czerwinski, die tegelijkertijd lid was van Solidariteit, had zijn stem tegen Jaruzelski uitgebracht. Tien leden van de Democratische en de Boerenpartij, die met de communistische partij een coalitie vormden, hadden tegen Jaruzelski gestemd en zestien anderen hadden zich van stemming onthouden.

Na de stemming werd Jaruzelski, die in zijn residentie was gebleven, door de voorzitters van beide Kamers van het parlement op de hoogte gebracht en kwam hij naar het parlementsgebou om de eed af te leggen. In een korte toespraak zei hij een president te willen zijn ,,van de verzoening, een vertegenwoordiger van alle Polen. Ik zal de natie dienen".
Walesa stuurde Jaruzelski een gelukstelegram waarin hij de hoop uitsprak dat de nieuwe president Polen zou leiden naar vrijheid en democratie, zodat over vier jaar vrije verkiezingen konden worden gehouden en de volgende president direct kon worden gekozen.
In het *NRC/H'blad* van 20-7-1989 schreef Peter Michielsen het volgende over de bevoegdheden van de nieuwe president:

Polen heeft weer een president, de vijfde sinds het land in 1918 na meer dan een eeuw weer toetrad tot de gelederen van onafhankelijke landen. Het was kantje boord, gisteren voor Wojciech Jaruzelski, maar het is toch gelukt, hij is president. ,,president van alle Polen", zoals Marian Orzechomski, de partij-ideoloog, het gisteren uitdrukte.

Hoe snel de ontwikkelingen het afgelopen halve jaar in Polen zijn verlopen is te zien aan de geschiedenis van het 'project-president'. In februari riep premier Mieczyslaw Rakowski in een gesprek met buitenlandse journalisten nog luid en duidelijk dat men in Warschau maar weinig voelde voor een sterke president, want ,,daar hebben me slechte ervaringen mee": ,,De eerste die me hadden werd al na enkele dagen vermoord, de tweede werd afgezet en de derde rverd verjaagd." Die eerste president was Gabriel Narutowicz, die drie dagen na zijn installatie in december 1922 in een Warschaus museum door een ultra-nationalist werd vermoord. Zijn opvolger, Stanislaw Wojciechowski, werd in 1926 na een dramatische woordenwisseling op een van de bruggen over de Wisla en enig wapengekletter door Polens sterke man en oorlogsheld Pilsudski opzij gezet. En zijn opvolger, Pilsudski's vriend en medewerker Ignacy Moscicki, moest in september 1939 naar Roemenië vluchten.

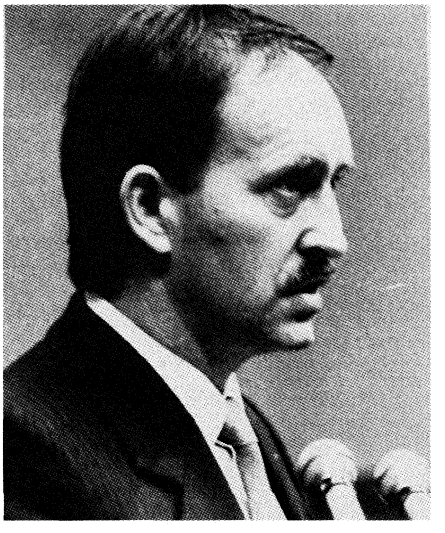
De vierde president noemde Rakowski niet, u-ant die ligt nu wat moeilijk: Boleslaw Bierut immers heeft zichzelf eens omschreven als ,,Stalins trouwste zoon". een zoon die van schrik stierf toen Chroesjtsjow de vaderfiguur veroordeelde. Stalins trouwste zoon was president van 1947 tot 1952 - toen werd het ambt afgesrhaft en nam een collectief orgaan, de Staatsraad, de functies van het staatshoofd n-aar. Jaruzelski is sinds 1985 voorzitter van die Staatsraad, die overigens nu kan verdwijnen.

Sinds februari is er veel gebeurd, en uiteindelijk heeft men zich in Warschau toch maar bedacht, wat dat ambt van president betreft. Het Ronde-Tafelakkoord met de oppositie en de daaruit voortvloeiende halfvrije verkiezingen hebben vriend en vijand van bet bewind uiteindelijk doordrongen van de zin van een 'sterke' presideiit, een man met uitgebreide bevoegdheden, als bijdrage tot de stabilisering van het land. Er is nog langdurig touwgetrokken over de omvang van die bevoegdheden, mant Solidariteit vond aan de Ronde Tafel dat het parlement tenslotte ook nog iets te zeggen moest hebben. Vooral het presidentiële recht de staat van beleg uit te mogen roepen stond lang ter discussie - niet zo vreemd omdat Jaruzelski, op wiens persoon de bevoegdheden van liet Poolse staatshoofd werden toegesneden, voor de oppositie toch de man van de staat van beleg van 1981 was. En nog steeds is, trouwens.
Jaruzelski, die zes jaar president blijft en maximaal één keer kan worden herkozen, heeft uiteindelijk die bevoegdheid wel gekregen. Hij mag de staat van beleg uitroepen, maar alleen als het land van buiten wordt bedreigd. Hij kan verder, bij een interne bedreiging van de stabiliteit of de veiligheid van het land, zonder toestemming van het parlement de noodtoestand uitroepen, maar die mag niet langer dan drie maanden van kracht blijven en moet uiteindelijk wel de instemming krijgen van het parlement. Tijdens die noodtoestand mag de president het parlement niet ontbinden en kunnen geen wijzigingen worden aangebracht in de kies- of grondwet. Belangrijk is ook het vetorecht dat de president toevalt: hij kan wetten van de Sejm (waarin Solidariteit 99 van de 100 zetels bezet) blokkeren, maar zijn veto vervalt als tweederde van het hele parlement zich er tegen keert.

De president heeft tevens het recht het parlement te ontbinden en nieuwe verkiezingen uit te schrijven als het binnen drie maanden niet eens kan worden over een nieuwe regering of de begroting of als het wetten aanneemt waarmee de president wordt geblokkeerd. De president benoemt tenslotte de premier. ondertekent internationale akkoorden, is verantwoordelijk voo de landsverdediging, en kan een mobilisatie afkondigen.
Al met al krijgt Jaruzelski verreikende bevoegdheden. Maar hij kan ze niet naar believen gebruiken. En er zijn niet alleen grondwettelijke beperkingen, ook politieke. De oppositie heeft geen meerderheid in beide kamers van het parlement. Maar als ze vindt dat Jaruzelski zijn boekje te buiten gaat is ze wel in staat een crisis te forceren. En een crisis is voor iedereen, Jaruzelski incluis, gevaarlijk: Polen is toch al zo moeilijk regeerbaar.

Overleg over *vorming* nieuwe regering

Op 25 juli 1989 ontving Jaruzelski de leider van Solidariteit, Walesa, voor overleg over de mogelijkheid van een ,,grote coalitie" tussen de partij en de oppositie.
In het twee uur dureride gesprek had Walesa er bij de president op aangedrongen ,,het enige verstandige



Aleksander Bentkowski, fractieleider van de ZSL (Verenigde Boerenpartij), tijdens een rede tot het parlement op 19 juli 1989.

besluit" te nemen en te aanvaarden dat Solidariteit een regering zou vormen. Aangezien de communistische partij daar waarschijnlijk niet voor te vinden was, moest zij zelf maar een regering vormen. Solidariteit zou in dat geval een schaduwkabinet vormen om ,,oplossingen voor te bereiden die vroeger of later onvermijdelijk zijn", aldus Walesa. Jaruzelski had in het gesprek geen van de mogelijkheden van de hand gewezen.
Een dag later verklaarde Jaruzelski tegenover Jozef Slisz, de leider van Boeren-Solidariteit, tegen een regering te zijn waarin alleen leden van Solidariteit zitting hadden. Een dergelijke regering zou verkeerd begrepen worden door buurlanden als de DDR, Tsjechoslowakije en de Sowjet-Unie, aldus Jaruzelski.
De parlementsfractie van Solidariteit besloot die dag in Warschau niet te zullen deelnemen aan een door communisten geleide coalitieregering; ook zouden geen leden van Solidariteit op persoonlijke titel zitting nemen in een dergelijke regering.

Jaruzelski treedt af als partijleider en wordt opgevolgd door Rakowski. Verdere wijzigingen in partijtop

Op 28 juli begon in Warschau een tweedaagse zitting van het Centraal Comité van de communistische partij. Tijdens de zitting bood president Jaruzelski zijn ontslag aan als partijleider; hij stapte tevens uit het Politburo en het Centraal Comité. Het aftreden van Jaruzelski, die zich uitsluitend wilde concentreren op zijn functie als staatshoofd en als zodanig boven de partijen wilde staan, werd door het 230 leden tellende CC geaccepteerd met één tegenstem en twee onthoudingen. Direct daarna stemde het partijparlement met 171 stemmen voor en 41 tegen, in met de benoeming van Mieczyslaw Rakowski, de demissionaire premier, tot nieuwe partijleider. Het CC bracht verder ingrijpende wijzigingen aan in het Politburo en het secretariaat van het CC.
Uit het Poliburo verdwenen - behalve Jaruzelski - vier leden: Kazimierz Barcikowski, de leider van de dogmatische vleugel, Stanislaw Ciosek, een hervormer die de partij tijdens de dialoog met de oppositie had vertegenwoordigd, Jozef Czyrek, verantwoordelijk voor de relaties met het buitenland en de kerk, en Alfred Miodowicz, leider van de officiële vakbonden en exponent van de anti-hervormingsvleugel.
Ciosek en Czyrek stapten ook op als partijsecretaris. De andere drie secretarissen die uit het secretariaat van het CC verdwenen waren: Wladyslaw Baka (economie), Zygmunt Czarzasty (partijorganisatie) en Marian Orzechowski (ideologie).
De vijf vertrekkende leden uit het Politburo werden vervangen door drie nieuwe leden: Leszek Miller, die bekend stond als een uitgesproken hervormer, Manfred Gorywoda, partijchef van Katowice, en Janusz Kubasiewicz, partijchef van Warschau; de twee laatsten stonden bekend als conservatief.
In het secretariaat van het CC deden vier nieuwe leden hun intrede: de Poolse ambassadeur in Moskou, Natorff, de hoofdredacteur van het hervormingsgezinde tijdschrift *Wprost*, Marek Krol, de econoom Macin Swieciki, die met behulp van Solidariteit in het parlement was gekozen, en de politicoloog Slawomir Wiatr. De laatste twee hadden actief aan de Ronde-Tafelgesprekken meegedaan.
De debatten tijdens de zitting van het CC werden in hoge mate bepaald door de bitterheid in de partij als gevolg van de zware verkiezingsnederlaag van juni. De nieuwe partijleider Rakowski hield in een toespraak de partij voor dat zij, alle ,,zwakheden, vergissingen en tegenslagen" ten spijt, niet moest buigen voor de tegenstander.
Over de betekenis van Jaruzelski's aftreden als partijleider schreef Peter Michielsen in het *NRC/H'blad* van 31-7-1989 onder meer het volgende:

Een ongebruikelijk beeld in Oost-Europa: in Polen ontdoet niet een partij zich van haar leider, maar heeft een leider zich van de partij ontdaan. In tegenstelling tot zijn voorgangers - Ochab in een ver en Gomulka, Gierek en Kanis in een recenter verleden, alle vier onzacht aan de kant gezet toen ze het hadden verprutst en liet volk opstond - heeft Wojciech Jaruzelski de partij de rug toegekeerd nu die een lastig blok aan zijn presidentiële been is geworden.
Zelfs in het Politburo en het Centraal Comité wil hij niet meer zitten: voor de mening van Jaruzelski zijn de partijleden en leiders voortaan aangewezen op de mededelingen vanuit het Belvedcrc, dc residentie van het Poolse staatshoofd. In het lelijke vierkante partijhoofdkwartier in hartje Warschau laat de generaal zich niet meer zien.
Voor de partij is het vertrek van de eerste secretaris een nieuwe zware tegenslag, na de dramatische verkiezingsnederlaag van 4 en 18 juni. Het soortelijk gewicht van de partij is door die nederlaag, waarbij de leidende kracht in de Poolse samenleving minder dan tien procent van de stemmen binnenhaalde en in menig district zelfs minder dan vijf, schrikwekkend gedaald en de stemming is dan ook zowel in de top als aan de basis geladen. De diverse vleugels binnen de Poolse Verenigde Arbeiderspartij staan sinds juni met getrokken messen tegenover elkaar: de betonkoppen versus de hervormers, de oude garde met haar karrevracht van verantwoordelijkheid voor het bevlekte verleden versus de jongeren die het zo graag beter willen doen, de door het Ronde-Tafelakkoord van april en het electorale succes van Solidariteit zo diep beledigde arbeidersvleugel om Alfred Miodowiez versus de jonge en verlichte intellectuelen om Aleksander Kwasniewski. Men bestrijdt elkaar, men bestrijdt elkaar bitter en met alle middelen - zelfs in het openbaar: een vacuüm vol boze muizen. (...)

Boven al dat gekonkel, boven al de interne gevechten en boven al de bittere verwijten en beschuldigingen over en weer stond de afgelopen weken Wojciech Jaruzelski, onaantastbaar en soeverein. de enige met autoriteit en gezag, want al was hij dan sinds 1981 de leider van de falende partij, er is na 18 juni niemand geweest die hem de schuld van de nederlaag in de schoenen schoof. Integendeel: ook bij de oppositie is het respect voor de kwaliteiten van de generaal sinds het begin van de dialoog alleen maar gestegen.

En toen hij eerder deze maand president werd kreeg Jaruzelski, de man van de staat van beleg maar ook de vader van de verzoening, de kans die in diskrediet geraakte en alleen nog maar hinderlijke partij van zich af te schudden. Jaruzelski wil niet alleen boven de bekvechtende vleugels van zijn eigen club staan, hij wil als president Franse stijl, met vergaande bevoegdheden, boven alle groepen en partijen in het steeds pluralistischer Polen staan. Hij wil verder door het politieke leven gaan als de staatsman die zich onttrekt aan het gewoel aan de basis en zich concentreert op de overgang naar een nieuw model. En de partij die blijft achter, ruziënd en nu ook nog stuurloos, die zoekt het verder zelf maar uit.
Jaruzelski, Polens slimste politicus, althans aan de kant van de macht, levert aldus in zekere zin een nieuwe eigen bijdrage aan het proces van pluralisering, want het aantal hoofdrolspelers op het toneel van de Poolse politiek wordt dit weekeinde met één uitgebreid: behalve Solidariteit en de partij is er nu ook de president los van de partij. Dat is een novum, en niet alleen voor Polen, maar ook voor de socialistische wereld: Jaruzelski is daar sinds tientallen jaren de eerste sterke president die niet, zoals elders, zijn macht en gezag ontleent aan het partijleiderschap maar uitsluitend aan zijn functie als staatshoofd. De scheiding tussen staat en partij krijgt eindelijk gestalte.

Van dezelfde correspondent verscheen in het *NRC/H'blad* van 1-8-1989 het volgende portret van de nieuwe partijleider:

Grillig, berekenend, ambitieus, een opportunist, te handig, te glad, te onvoorspelbaar. Het zijn geen erg gunstige kwalificaties, deze veel genoemde karaktertrekken van de nieuwe Poolse partijleider, Mieczyslaw Rakorvski. Ze zijn al net zo ongunstig als de voortekenen waaronder hij de partij, een failliete boedel, overneemt van zijn voorganger nu die zich veilig terugtrekt in het Belvedere, het paleisje van de Poolse president. Rakowski, zo zei dit weekeinde een opposant, heeft altijd een oogje gehad op het partijleiderschap; nu hij het krijgt is het te laat: hij is er om het licht uit te doen.
Ongunstig zijn de voortekenen zeker. Rakowski neemt de leiding over van een partij die verdeeld en gedemoraliseerd is geraakt toen bleek dat na veertig jaar zwoegen aan de opbouw van het socialisme meer dan negentig procent van het volk liever op de oppositie stemde, toen vervolgens bleek dat de partij de scherven zelf zou moeten opruimen omdat de oppositie niets voor een coalitie voelt en toen ook nog de enige partijleider met gezag de boel liever de boel liet en opstapte, richting Belvedere.
Geen wonder dat de verdeelde partij zaterdag (29 juli) verdeeld stemde: 41 van de 230 leden van het Centraal Comité stemden tegen de nieuwe leider, velen zonder twijfel gemotiveerd door wantrouwen naar aanleiding van zijn prestaties als premier, anderen. de echte orthodoxen, door de wetenschap dat Rakowski, pragmaticus, in elk geval niet zal proberen de schijndictatuur van het proletariaat in ere te herstellen.
Het is dus geen aangename taak die de voormalige journalist wacht: hij moet de alleen in naam bestaande eenheid van de partij bewaren, haar opkalefateren om over een paar jaar in werkelijk vrije verkiezingen de slag met de oppositie aan te kunnen en en passant ook toezicht houden op de hervormingen. Het lijkt, gezien de staat waarin de partij en het land zich nu bevinden, niet een opgave waarmee Rakowski zich bij voorbaat een mooi plaatsje in de later te schrijven partijhistorie kan bemachtigen. Polen wacht op een tovenaar. En Rakowski is geen tovenaar, dat is de afgelopen negen maanden wel duidelijk geworden.
Een overlever - dat is hij wel. De in 1926 geboren partijleider heeft zich altijd schijnbaar

moeiteloos kunnen aanpassen aan de heersende wind, ook als die met orkaankracht woei, tijdens de vele crises van de partij
De boerenzoon die historicus werd trad in 1946 tot de partij toe en ging in 1935, een jaar voor de eerste storm zich boven het Poolse socialisme ontlaadde, bij het invloedrijke blad *Polityka* werken. Binnen drie jaar was hij er hoofdredacteur, een positie waarin hij de crises van de destalinisatie, die van 1970, die van 1976 en die van 1980 en 1981 overleefde.
In dat laatste jaar werd Rakowski vice-premier. Hij onderhandelde met Solidariteit vóór het militaire ingrijpen van Jaruzelski en werd na dat ingrijpen de grote apologeet van de staat van beleg, de man die in het binnen- en vooral in het buitenland, dat een hoge dunk had van de handige oud-journalist, het verbod van Soiidariteit moest verkopen.
Dié spandienst van de militairen werd, op Jaruzelski na. niemand zo bitter kwalijk gcnomen als juist hem, een bitterheid die maarschijnlijk verklaard kan morden uit het feit dat hij, de verlichte hoofdredacteur van Politykn, altijd als een liberaal en tolerant communist had geposeerd. Op 13 december 1981 ging Solidariteit als legale organisatie ten onder. Op die dag sneuvelde ook de reputatie van een topjournalist, want toen, zo vond de opposition, en dat vindt ze nu nog, is Rakowski begonnen vuile handen te krijgen.
Die teloorgang heeft de ambitieuze Rakowski nooit afgeschrikt, zelfs niet toen hij er, tijdens een scheldpartij in uitgerekend de Leninwerf in Gdansk, persoonlijk mee werd geconfronteerd. Maar ze raakte hem wel. Hij werd, toen hij zijn rol als apologeet had uitgediend, nog even opzijgezet, maar kwam terug, een duikelaar die alles overleefde. Eind 1987 deed hij zijn intrede in het Politburo en in juni vorig jaar werd hij premier. Zijn eerste daad als regeringsleider - de aankondiging van de ontmanteling van de Leninwerf - werd gezien als het beste bewijs van de stelling dat Rakowski een persoonlijke wrok koestert tegen Solidariteit die terug te voeren is op de kritiek na december 1981.
Sindsdien heeft Rakomski's reputatie nieuwe deuken opgelopen. Bij zijn aantreden, zo is uit opiniepeilingen gebleken, had 72 procent van de Polen vertrouwen in de nieuwe regering, een kabinet van nieuwe, dynamische, hervormingsgezinde doeners. Nu, luttele maanden later, voelt Rakowski zich naar eigen zeggen beter thuis in de conservatieve hoek van de partij, is Polen failliet en is het aantal Polen dat de regering vertrouwt tot de helft teruggelopen, tot 35 procent van het totaal. Geen wonder dat ook hij het niet haalde bij de verkiezingen van 4 juni. Want de liberale hoofdredacteur van *Polityka*, die zijn de Polen al heel lang vergeten.

Kiszczak gekozen tot premier

De demissionaire minister van binnenlandse zaken van Polen, Czeslaw Kiszczak, werd op 2 aug. 1989 door de Sejm gekozen tot premier.

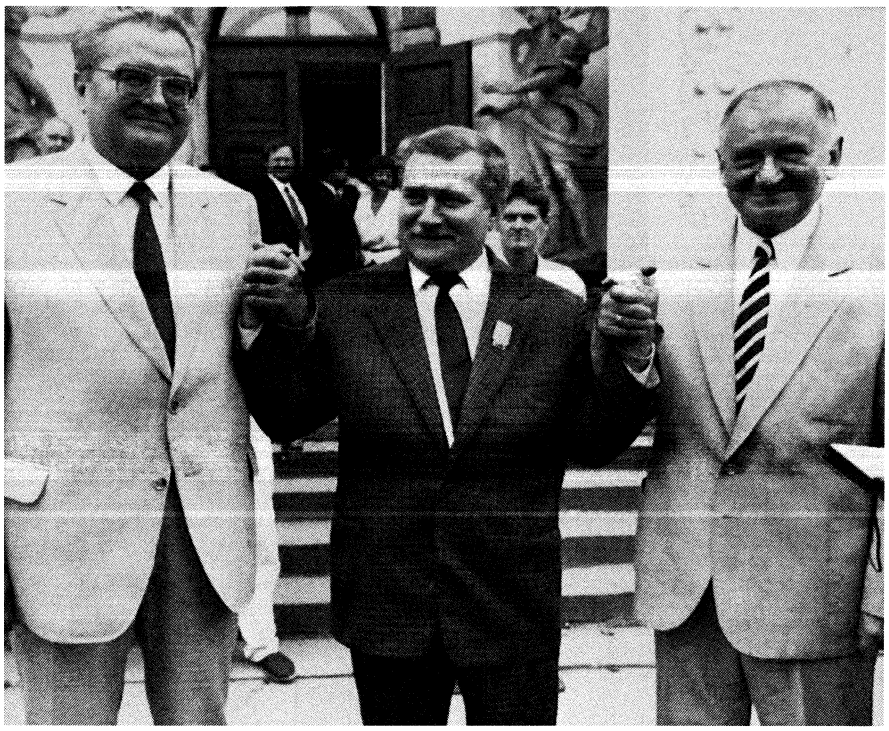
De benoeming van Kiszczak had eerst op 31 juli aan de orde zullen komen in het parlement maar was van de agenda geschrapt, volgens waarnemers omdat tot op de laatste minuut een lobby gaande was om de afgevaardigden, met name die van de Verenigde Boerenpartij (ZSL) over te halen de kandidatuur van Kiszczak te steunen. Aleksander Bentkowski, fractieleider van de ZSL, liet op 1 augustus weten dat 60 van de 76 parlementariërs van zijn partij hadden aangekondigd niet op Kiszczak te zullen stemmen. Ook 13 leden van de communistische fractie weigerden hem te steunen. Gezien de machtsverhoudingen in het parlement zou Kiszczak het niet hebben gehaald. Nadat de communistische leiders hadden gedreigd met ontbinding van het parlement en het ontslag van dissidente parlementariërs van de communistische coalitie, als zij niet voor Kiszczak zouden stemmen, kreeg deze alsnog 237 stemmen van de 420 uitgebrachte stemmen; tegen stemden 173 parlementariërs, 10 anderen onthielden zich van stemming.
In een toespraak na zijn verkiezing zei Kiszczak, die als minister van binnenlandse zaken sinds de staat van beleg in 1981 verantwoordelijk was voor het politiebeleid, dat hij binnen twee weken een regering wilde vormen. Hij zei te betreuren dat het hem nog niet gelukt was om Solidariteit te winnen voor een brede coalitie. Hij verklaarde de politiek van de Ronde-'&fel, waarbij het historische akkoord over de verkiezingsdeelname van Solidariteit tot stand kwam, te willen voortzetten.
Kiszczak beloofde een verdere democratisering, benevens de invoering van de markteconomie, waarbij Solidariteit via een speciale parlementscommissie aan de besluitvorming zou deelnemen. Kiszczak stelde verder op korte termijn een wet op de politieke partijen in het vooruitzicht. Hij kondigde besparingen aan in de ministeries van binnenlandse zaken en defensie, een eis van Solidariteit, en zei dat ook aan besparingen in de sociale sector niet te ontkomen viel.

Kiszczak staakt formatiepoging Solidariteit vormt coalitie met kleine partijen

Lech Walesa, de leider van Solidariteit, maakte op 7 augustus in Gdansk bekend te streven naar een niet-communistische regering bestaande uit een coalitie van Solidariteit met de twee huidige coalitiepartners van de communistische partij, de Verenigde Boerenpartij (ZSL) en de Democratische Partij (SD). De ZSL en de SD hadden sinds hun oprichting deelgenomen aan een coalitie met de communisten, vooral bedoeld om de fictie in stand te houden dat Polen een meerpartijensysteem had. Pas sinds het begin van de dialoog tussen het bewind en de oppositie waren de twee partijen zich onafhankelijker op gaan stellen.
De fractieleider van de ZSL, Aleksander Bentkowski, had enkele dagen voor Walesa's bekenmaking al laten doorschemeren wel te voelen voor een eventuele coalitievorming tussen zijn partij en Solidariteit.
Volgens Walesa was een ministerraad die gebaseerd was op een coalitie van de drie partijen ,,de enige politieke oplossing in de huidige situatie". De benoeming van Kiszczak tot premier toonde volgens hem aan dat de communistische partij vastbesloten was haar machtsmonopolie in handen te houden. Kiszczak had Solidariteit een ,,grote coalitie" en een aantal zetels in het nieuwe kabinet aangeboden, maar Solidariteit weigerde categorisch om met de communisten te regeren. Solidariteit had in de Sejm 161 zetels, de ZSL beschikte over 76 zetels en de SD over 27. Samen zouden zij tegenover de communisten (173 zetels in de Sejm) een ruime meerderheid hebben. Na een eerste voorzichtige reactie gaven de ZSL en de SD op 9 augustus te kennen met Walesa te willen praten over een coalitieregering met Solidariteit en zonder de communistische partij.
De communistische autoriteiten beschuldigden Solidariteit ervan een nationale crisis te veroorzaken door een niet-communistische regering te eisen. Walesa zou met zijn voorstel de kabinetsformatie van premier Kiszczak bemoeilijken en bovendien de afswraken van de Ronde-Tafelconferentie negeren.
De fractieleider van de ZSL, Aleksander Bentkowski, had op 9 augustus een gesprek met premier Kiszczak, waarin hij duidelijk maakte dat zijn fractie in het parlement tegen een regering van Kiszczak zou stemmen.
Op 10 augustus verklaarden de fractieleider van Solidariteit, Bronislaw Geremek, en zijn plaatsvervanger in het parlement, Adam Michnik, voor de Italiaanse televisie dat Solidariteit een coalitieregering kon vormen ,,met alle hervormingsgezinde stromingen, inclusief de hervormers in de communistische partij".
Premier Czeslaw Kiszczak gaf op 14 augustus te kennen zijn pogingen om een nieuwe regering te vormen te staken. In een verklaring van Kiszczak die op de televisie werd voorgelezen stelde hij dat hij vergeefs getracht had een ,,grote coalitie" te vormen van leden van de communistische partij, de ZSL, de SD en Solidariteit. De poging was tot mislukking gedoemd toen Walesa met het voorstel van een ,,kleine coalitie" was gekomen en de ZSL en SD dat aanbod niet bij voorbaat hadden afgewezen. In de ,,nieuwe situatie" die was ontstaan zou volgens Kiszczak de voorzitter van de Boerenpartij (ZSL), Roman Malinowski, een betere kans maken als formateur.

In een commentaar in het *NRC/H'blad* van 15-8-1989 werd ingegaan op de positie van de leider van de ZSL en op de verdeeldheid binnen de kleine partijen over het voorstel van Walesa. Hieraan werd het volgende ontleend:

(...) De kans dat Roman Malinowski een formatie-opdracht aanneemt wordt in Warschau klein geacht en de kans dat hij slaagt waar Kiszczak faalde nog kleiner. Zelfs de kans dat Roman Malinowski aan het eind van dit jaar nog voorzitter van de Verenigde Boeren is lijkt niet al te groot.
Roman Malinowski belichaamt, meer dan wie ook, het meeloperschap dat de ZSL de afgelopen veertig jaar heeft gekenmerkt. Acht jaar lang heeft Roman Malinowski nu de onmondigheid van zijn ZSL binnen de coalitie met de communisten gestalte gegeven. Natuurlijk, de tijden veranderen, en wie nu met Roman Malinomski praat krijgt te horen dat hij nooit een marxist is geweest, dat hij altijd al voor de



De leider van Solidariteit, Lech Walesa (m.), met zijn nieuwe coalitiepartners Roman Malinowski (l.), leider van de ZSL (Verenigde Boerenpartij), en Jerzy Jozwiak, leider van de Democratische Partij, op 17 augustus 1989.

vrije markt is geweest, en voor democratie, en dat dat nooit tot de buitenwereld is doorgedrongen, dat kan nooit aan hem, aan Roman Malinowski, hebben gelegen. Wie nu met hem praat krijgt mooie en trotse verhalen te horen over de 'negentigjarige traditie' van zijn partij - want vergeten is Roman Malinow-ski plots dat zijn partij in 1949 is opgericht op de trieste restanten van de met geweld ontmantelde vroegere Poolse Boerenpartij. En Roman Malinowski weet maar al te goed dat wijlen die klassevijandige Poolse Boerenpartij en zijn eigen Verenigde Boerenpartij ècht geen familie zijn, het heeft tenslotte moeite genoeg gekost in de late jaren veertig die vijand van het nieuwe bewind uit te schakelen, en de aanhangers tot zwijgen te brengen.

Geen wonder dat de suggestie van Kiszczak gisteravond (14 augustus) in Warschau met veel schamper gelach is ontvangen. Want de communisten hebben jarenlang blind Irunnen varen op de loyaliteit van deze chef van deze satelliet: Roman Malinomski is immers in zijn hele carrière nooit een centimeter afgeweken van het beleid van de communistische regering, niet vóór de staat van beleg toen hij vicepremier was, niet ná de staat van beleg toen hij vice-premier bleef, en ook niet later, toen hij voor zijn trouwe diensten werd beloond met het voorzitterschap van de Sejm, compleet inet de mooie, eeuwenoude titel van maarschalk en niet een even mooie, even eeuwenoude staf. Het was de oude Sejm natuurlijk waarin nooit echt werd gepraat en maar een tegenstem resulteerde in disciplinaire (partij)straffen. En als Roman Malinowski ergens door opviel, al deze jaren, dan ten hoogste door zijn opvallend milde oordeel over het stalinisme, en door de sentimentaliteit waarmee hij zich de 'revolutionaire koorts' van de vroege jaren vijftig placht te herinneren, de koorts van de opbouw van het socialisme, de koorts die zoveel boeren - de boeren die hij zegt te vertegenwoordigen - hun land heeft gekost, cn zoveel Polen de vrijheid, of het leven.

Nee, als er iemand heeft geprofiteerd van het beloningensysteem van de communistische partij, die grote warme Poolse privilege-winkel, dan Roman Malinowski. Niet voor niets is hij zelfs nu nog binnen de ZSL de belangrijkste tegenstander van een 'kleine coalitie', een samengaan van ZSL , SD en Solidariteit, zonder de communisten.

Het besluit van Kiszczak de boel de boel te laten heeft, na Walesa's coalitieaanbod van vorige week aan het adres van ZSL en SD, voor de tweede keer binnen een week een nieuwe situatie geschapen - en dat terwijl de diverse partijen nog lang niet wisten wat ze met de vorige aanmoesten. Het is verwarring en verdeeldheid wat de klok slaat.

Binnen de ZSL en de SD is het gekift niet van de lucht sinds Walesa met zijn aanbod is gekomen. De fronten lopen in beide partijen bijna langs dezelfde lijnen: aan de basis, bij de 600.000 ZSL-leden en de 120.000 leden van de Democratische Partij, wordt redelijk unaniem gepleit voor een kleine coalitie, met de communisten in de oppositie. In de ZSL betalen veel partijleden inmiddels hun contributie niet meer uit protest tegen het uitblijven van een verlossend ja-woord van de leiding aan Walesa en fractieleider Bentkomski heeft al gewaarschuwd dat liet voortbestaan van de Boerenpartij op het spel staat. En, zo waarschuwde Bentkowski, de partij is belangrijker dan een paar ministeries in een kabinet met de communisten. ,,Als we deze kans (op een kleine coalitie) niet aangrijpen zal de partij in de ogen van de kiezers ongeloofwaardig worden."

Voor beide partijen echter geldt dat de verdeeldheid toeneemt naarmate men hoger komt en in de opperste regionen het bonzendom ontmoet, de lieden die zo lang zijn beloond voor hun trouw aan de communisten. In de ZSL zijn voorzitter Roman Malinowski en Sejm-voorzitter Kozakiewicz sceptisch of negatief over een coalitie met Walesa. De parlementsfractie is verdeeld, het Centraal Comité eveneens.

De Democratische Partij biedt hetzelfde beeld. Bij de SD heeft het Centraal Comité tot gisteravond (14 augustus) gezwegen, volgens een hoge bron binnen de partij in de hoop dat de sceptische partijchef Jerzy Jozwiak een fout zou maken en zou struikelen. Gisteravond kwam het partijsecretariaat van de SD bijeen, en in een vandaag te publiceren verklaring wordt onomwonden gesteld dat een coalitie met de ZSL en Solidariteit - dus zonder de communisten - ,,hetere perspectieven" biedt voor een ,,regering van nationaal vertrouwen" De S;) moet alle- doen" <> ,,$.. voorstel van Lech Walesa te verwezeniijken, aldus het secretariaat.

President Jaruzelski riep op 15 augustus de leiders van de oppositiebeweging en de drie politieke partijen op een spoedberaad te houden teneinde ,,rationele oplossingen" te zoeken voor de regeringscrisis. Walesa zei in een telefonisch contact met Jaruzelski, in te stemmen met de besprekingen ,,omdat we snel een regering moeten vormen".

Walesa had het voorstel om Malinowski tot premier te benoemen van de hand gewezen. Hoewel hij tot dan toe een coalitie met communisten had afgewezen, verklaarde hij die dag dat ,,de belangrijkste ministeries die de basis vormen voor het fysieke voortbestaan van de staat in handen van communisten moeten blijven". Hij noemde één communistische leider die voor een dergelijke post (minister van defensie of binnenlandse zaken) in aanmerking zou komen, met name: Tadeusz Fiszbach, voormalig partijleider van Gdansk en vice-voorzitter van de Sejm. Solidariteit, aldus Walesa, zou de positie van de president respecteren en Polen binnen het Warschau Pact houden.

Op 16 augustus werd door de fracties van Solidariteit, de ZSL en de SD met overgrote meerderheid een resolutie aanvaard, waarin stond dat de drie fracties ,,een regering van nationale verantwoordelijkheid willen vormen". De mogelijkheid van het deelnemen van enkele communistische ministers werd nadrukkelijk opengehouden. Aanvankelijk werd de voorzitter van Solidariteit, Walesa, als beoogde premier van de regering voorgedragen. Later werd gesteld dat ook een ander het kabinet zou kunnen leiden.

De communistische partij reageerde scherp op de mogelijkheid dat ze in de oppositie werd gedrongen. Partijleider Rakowski beschuldigde Solidariteit van een poging de macht te grijpen en gaf de ZSL en de SD mede de schuld van de Poolse crisis. Hij verweet zijn eigen fractie ,,niet klaar te zijn geweest voor de strijd" om de macht.

Jaruzelski akkoord met premier *van* Solidariteit

Na een dag van koortsachtig overleg tussen de leiders van alle politickc partijen en de president, werd op 17 aug. 1989 bekendgemaakt dat Jaruzelski akkoord ging met het voorstel van Lech Walesa een regering ,,van nationale verantwoordelijkheid" te vormen, die geleid zou worden door de oppositiebeweging Solidariteit.

AFRIKA

ANGOLA

WIJZIGINGEN IN KABINET

Op 23 januari 1989 werd bekendgemaakt dat luitenant-kolonel Pedro de Castro van Dunem ,,Loy'' tot ininister van buitenlandse zaken was benoemd in plaats van Afonso Van Dunem ,,Mbinda''. Zijn vorige ministe spost, die van olie en energie, werd overgenomen door Zeferino Cassa Yombo.
In januari 1989 werd Domingo das Chagas Sinioes Rangel, die op 28 oktober 1987 tot niinister van buitenlandse handel was benoemd, tevens belust niet de portefeuille van binnenlandse handel, welke sinds 16 september 1987 was beheerd door Joaquim Guerreiro Dias.

Op 28 maart 1989 ontsloeg p esident José Eduardo dos Santos zijn minister van binnenlandse zaken, luitenant-generaal Manuel Alexandre Rodrigues ,,Kito'' Politiechef Armindo Espirito Santo Vieira werd tot onderminister van binnenlandse zaken benoeind.
Eerder waren nog de volgende wijzigingen bekendgemaakt:

Op 3 juli 198'7had president Dos Santos de minister van landbouw, Evaristo Domingos ,,Quimba'', ontslagen en vervangen door Fernando Faustino Muteka.
Op 28 oktober 1987 werd Domingos Ramos da Cruz, voormalig provinciecommissaris van Cuanza Sul. benoemd tot minister van visserij in plaats van de ontslagen Emilio José Guerra.
Op 14 mei 1988 werd Kundi Paihama, de staatsminister voor inspectie en controle, tevens belast met de portefeuille van staatsveiligheid welke tevoren door de president persoonlijk werd beheerd.
Op 19 november 1988 werd Antonio José Ferreira Neto als minister van gezondheid vervangen door Flavio Joao Fernandes. die op zijn buurt ais secretaris van de ministerraad werd opgevolgd door José Leitao da Costa e Silva.

(Vor. ber. pag. 288-1988)

ZUID-AFRIKA

VERTREK EN BENOEMING MINISTERS

Vóór het aftreden van niinister Piettie du Plessis op 25 januari 1989 (pag. 529/1) waren nog enkele andere ministers vertrokken en waren ook enige nieuwe ministers benoemd.

Kleurlingenleider Hendrickse uit kabinet. Interventie president in SABC. Aftreden Ebrahim

Op 24 augustus 1987 trad dominee Allan Hendrickse, de leider van de Labour Party en minister zonder portefeuille, na een conflict met president P. W. Botha uit het kabinet, waarin hij de enige kleurlingenvertegenwoordiger was.

Het conflict ging om een door de regering voorgesteld amendement op de grondwet, waardoor de parlementsverkiezingen voor blanken, die in 1989 moesten plaatsvinden, tot 1992 konden worden uitgesteld.

Hendrickse zou in het kabinet steun hebben toegezegd aan dit voorstel, dat op 13 augustus door president Botlia openbaar was gemaakt, maar hij verklaarde in het openbaar dat zijn Labour Party de Nationale Partij zou dwingen via onderhandelingen die steun ook in de praktijk te verwerven
In ruil daarvoor wilde de Labour Party reële concessies van de regering waaronder afschaffing van de Wet op de Groepsgebieden (Group Areas Act. 1950), welke raciaal gescheiden woongebieden voorschreef.

Reeds op 4 januari 1987 had Hendrickse een groep van 150 kleurlingen van zijn partij aangevoerd bij een openbare demonstratie tegen de apartheid. Zij waren gaan zwemmen op een alleen voor blanken gereserveerd strand in Port Elizabeth. Dit was in strijd met de Wet inzake gescheiden voorzieningen uit 1953. Op 21 januari maakte president Botha voor de televisie bekend dat hij van Hendrickse een brief had ontvangen, waarin deze zijn excuses aanbood.

Bij de bekendmaking van zijn aftreden citeerde Hendrickse uit een brief van president Botha waarin deze het aanblijven van de Labour-minister in het kabinet ,,onaanvaardbaar" noemde, wat erop duidde dat Hendrickse in feite was ontslagen.

In zijn brief aan de president verweet Hendrickse Botha intolerantie: ,,Het is duidelijk dat U alleen bereid bent naar opvattingen van anderen te luisteren als deze U en Uw partij van pas komen."
De gelegenheid die Hendrickse werd geboden oni de redenen van zijn vertrek voor de televisie uiteen te zetten leidde tot een persoonlijke interventie van president Botha.
De president gaf Riaan Eksteen, de directeur-generaal van de SABC (Zuidafrikaanse radio en televisie), tijdens het journaal op 24 augustus opdracht de volledige versie van de presidentiële verklaring over het aftreden van Hendrickse uit te zenden alsmede de volledige tekst van Botha's brief aan Hendrickse en diens antwoord daarop.

Die instructies werden na het weerbericht uitgevoerd Het incident leidde tot belangrijke wijzigingen in de leiding van de SABC-staf, waarbij Eksteen bijna werd gewipt. President Botha gaf op 15 september 1987 in het parlement toe dat hij persoonlijk had ingegrepen. Op 20 april 1988 stemde Eksteen ermee in een ,,gouden handdruk" te aanvaarden en met onmiddellijke ingang ontslag te nemen als directeur-generaal van de SABC. Zijn naaste medewerker, Wynand Harmse, werd tot waarnemend directeu -generaal benoemd.

Tijdens het jaarlijkse congres van de Labour Party in december 1987 kreeg Hendrickse met een overweldigende meerderheid steun van de partij voor zijn eis dat de Group Areas Act moest worden afgeschaft alvorens de partij aan een uitstel van de verkiezingen wilde meewerken. De Labour Party beschikte over 72 van de 85 zetels in het kleurlingen-parlement en de steun van dit parlement was volgens de grondwet vereist om het gewenste uitstel te verkrijgen.

Carter Ebrahim, de minister van onderwijs en cultuur in de ministe raad van het kleurlingen-parlement, bleek echter tijdens het congres een andere mening te zijn toegedaan. Dit leidde medio januari 1988 tot een brief van Hendrickse waarin hij Ebrahim verzocht als minister af te treden. Ebrahim weigerde dit, waarop Hendrickse bij president Botha een schriftelijk verzoek indiende om Ebrahim te ontslaan. Tenslotte trad Ebrahim op 21



Dominee Allan Hendrickse (l) leidde op 4 januari 1987 een groep van ruim 100 kleurlingen bij een demonstratieve duik in zee op een voor blanken gereserveerd strand in Port Elizabeth

januari af, waarna Hendrickse in zijn plaats op de vakante ministerspost werd benoemd.

Mutaties blanke ministers

Bij een kabinetsreorganisatie op 4 november 1986 vertrok de minister van wet en orde, Louis le Grange Hij werd vervangen door Adriaan Vlok, tot dan toe onderminister van defensie. Eli van der M Louw. die op 30 mei 1985 uas benoemd tot minister van administratie en economische adviesdiensten in het bureau van de president, werd nu minister van transportdiensten. Voorts werd Alwyn Schlebush, lid van de Presidentiele Raad, met ingang van 1 december 1986 benoemd tot minister in het bureau van de president, verantwoordelijk voor de omroep
Als opvolger van de op 29 nìáárt 1987 door zelfmoord om het leven gekomen John Wiley werd Gert Kotze, voorheen onderminister van landbouw, tot minister van milieu en waterstaat benoemd

Bij een nieuwe reorganisatie, als gevolg van het aftreden van minister Schlebush, werden op 11 maart 1988 twee nieuwe ministers benoemd: David W. de Villiers werd minister in het bureau van de president, verantwoordelijk voor administratie en privatisering, en Stoffel (C. J.)van der Merwe, tot dan toe onderminister van voorlichting, werd nu minister van voorlichting in het bureau van de president, ook verantwoordelijk voor de omroep en de filmindustrie.

Ontslag minister Rajbansi

Met ingang van 1 januari 1989 werd de enige niet-blanke bewindsman in het kabinet, de Indiër Amichand Rajbansi, ontslagen als minister zonder portefeuille en tevens als voorzitter van de ministerraad van het House of Delegates (Indiërs).Gedurende een halfjaar was een gerechtelijk onderzoek ingesteld naar beweerde onregelmatigheden en corruptie in het House of Delegates. De betreffende onderzoekscommissie rapporteerde op 31 januari dat Rajbansi zijn positie op corrupte wijze had misbruikt ten eigen voordeel. De commissie kwam tot de aanbeveling dat Rajbansi niet meer een officiële functie mocht uitoefenen. (Vor. ber. pag. 423/1-1986).

AANPASSING APARTHEIDSWETGEVING

Bij de verkiezingen van 6 mei 1987 voor de blanke kamer van het Zuidafrikaanse parlement (pag. 305/1/2-'87) werd de Conservatieve Partij van Andries Treurnicht de officiële oppositiepartij. Deze was voorstander van een harde apartheidspolitiek. Mede onder indruk van het succes van deze partij bleek de regering van de Nationale Partij, ondanks de binnen- en buitenlandse anti-apartheidsbeweging, niet bereid verder te gaan dan een zekere aanpassing van de apartheidswetgeving.
Daarbij deden zich o.m. de volgende ontwikkelingen voor.


Amichand Rajbansi

Wetsontwerp inzake Nationale Raad

Op 11 september 1987 diende de minister van constitutionele ontwikkeling en planning, Chris Heunis, een wetsvoorstel inzake de oprichting van een Nationale Raad bij het parlement in. Het betrof een multiraciaal adviesorgaan, waarin ,,de vertegenwoordigers van alle gemeenschappen als gelijkberechtigde partners aan de opstelling van een nieuwe grondwet (zouden) meewerken", aldus Heunis.
De Nationale Raad zou uit ca. 30 leden bestaan, van wie negen zwarte leden zouden worden gekozen door de bijna 9 mln stedelijke zwarten (d.w.z. de zwarten die buiten de thuislanden wonen). De (blanke) president zou de raad voorzitten en bijeenroepen; hij kon ook tien raadsleden benoemen. Daarnaast zouden de zes leiders van de autonoom bestuurde thuislanden in de raad zitting hebben samen met de voorzitters van de drie kamers van het parlement en de minister van constitutionele ontwikkeling en planning. Dat betekende volgens Heunis dat minstens 15 raadsleden zwarten waren.

Maar hoewel de minister betoogde dat ,,zwarte leiders in grote meerderheid" voor het wetsvoorstel waren, reageerden grote zwarte organisaties - waaronder het ANC, het UDF, en de Inkatha-beweging - afwijzend. Zij hielden vast aan de voorwaarden waaraan de regering eerst moest voldoen voordat over dit plan kon worden gesproken. Die voorwaarden waren o.a. de vrijlating van Nelson Mandela en andere zwarte gedetineerde leiders, legalisering van oppositionele organisaties en ontbinding van de veiligheidstroepen.

Presidentiële Raad adviseert over apartheidswetten

Op 16 september 1987 maakte de Presidentiële Raad, het hoogste adviesorgaan van Zuid-Afrika, een rapport openbaar dat was opgesteld door de commissie voor constitutionele zaken van deze raad. Na drie jaar studie werden de volgende adviezen uitgebracht: 1) een versoepeling bij de toepassing van de Group Areas Act (1950), die bepaalt dat mensen met verschillende huidskleur in aparte gebieden moeten wonen; 2) afschaffing van de Reservation of Separate Amenities Act (1953), die een volledige rassenscheiding voorschrijft op het gebied van de recreatie d.w.z. de z.g. kleine apartheid op openbare plaatsen (parken, stranden, restaurants, bioscopen e.d.); en 3) afschaffing van de Slums Act en de Community Development Act.

Het rapport van de commissie was al in november 1986 gereed, maar president Botha vertraagde de publikatie ervan en zou opdracht hebben gegeven het te herschrijven.
Het gepubliceerde rapport was door 13 van de 19 commissieleden ondertekend (twaalf van de regerende Nationale Partij en de Indiër Gounden). De zes niet-ondertekenaars - drie kleurlingen, twee blanken en een Indiër - verklaarden het met de aanbevelingen in het rapport niet eens te zijn. Bij de stemming in de 60 leden tellende Presidentiële Raad waren alleen dc leden van de Nationale Partij en een lid van de National People's Party vóór het rapport.

Wat de Group Areas Act betreft luidde het advies enerzijds dat de principes van deze wet moeten worden gehandhaafd: ,,Eigen woonoorden zijn altijd een realiteit geweest en zijn een deel van de grondslag voor de orde van de Zuidafrikaanse samenleving." Anderzijds werd de mogelijkheid geopend dat gemeentebesturen bepalen of in een wijk mensen kunnen wonen met verschillende huidskleur. Daartoe moest echter eerst de bevolking worden geraadpleegd, wat de bewoners van blanke wijken de kans zou bieden de bestaande toestand te handhaven. Daarbij werd erop gewezen dat een ,,openstelling" van die wijken voor de meeste blanken onverteerbaar zou zijn, ook omdat hun huizen en grond dan in waarde zouden dalen. ,,Het recht van de enkeling mag geen voorrang hebben boven de rechten van bepaalde bevolkingsgroepen", aldus het rapport.

Wel werd aanbevolen dat ontwikkelaars van (nieuwe) woonoorden de mogelijkheid moesten krijgen wijken voor alle rassen te ontwerpen. Ook werd voorgesteld de z.g. ,,grijzegebieden" in de drie grote steden (vooral Johannesburg), d.w.z. blanke gebieden waar sinds jaar en dag ook nietblanken wonen, een officiële status te geven.

Het rapport beschreef ook wat de effecten zijn van de Group Areas Act. Vanaf de toepassing van de wet in 1950 tot eind augustus 1984 zijn 126.176 gezinnen (ruim 600.000 mensen) verhuisd, omdat ze in de ,,verkeerde" wijk woon-

den. Hieronder bevonden zich 2.418 blanke *gezinnen (minder dan* 2%). *De rest bestond uit* kleurlingen (66%) *en* Indiërs (32%).
Voorts werd *onthuld dat in acht jaar tijd 121.104 woningen werden afgebroken in het kader van de naleving van deze met. Het rapport ging ook uitgebreid in op het woningoverschot dat in de blanke buurten bestaat en de woningnood waarmee niet-blanken kampen. Volgens onderzoeker Renfrew Christie van het Instituut van Rassenbetrekkingen staan er, aldus de Volkskrant* (19-9-'87), *37.000 woningen in blanke gebieden leeg.* terwijl *minister Heunis het gebrek aan woningen voor zwarten in de steden op een half* miljoen *schatte.*

Bij een debat in het parlement over het rapport van de Presidentiële Raad zei president Botha op 5 oktober 1987 dat zijn regering in beginsel de erkenning van open woongebieden goedkeurde. ,,Als mensen in een open district willen wonen, mag de regering hen niets in de weg leggen, maar iedereen heeft het recht bij zijn eigen ras te blijven wonen", aldus Botha. Hij beklemtoonde echter dat ,,integratie niet aan blanken kan worden opgedrongen". Daarentegen verwierp de president de aanbevelingen inzake de Reservation of Separate Amenities Act, omdat de afschaffing van die wet tot ,,bestuurlijke chaos" zou leiden. ,,De diverse rassen moeten hun eigen stranden, zwembaden en scholen houden", zo meende de president.

Botha over nieuw constitutioneel bestel

In een toespraak tot het parlement op 21 april 1988 schetste president Botha het concept voor een nieuw constitutioneel bestel voor Zuid-Afrika, waarbij de zwarten in beperkte mate in het politieke proces zouden kunnen worden betrokken.
Volgens de president werd een wetsontwerp voorbereid dat voorzag in de oprichting van gekozen ,,regionale instellingen" voor de zwarten buiten de ,,zichzelf besturende thuislanden" met zeggenschap in het bestuur van hun ,,eigen zaken". Die instellingen konden ook dienen als ,,een basis voor participatie in een formeel orgaan voor consultatie", aldus Botha, die daarmee kennelijk doelde op de voorgestelde multiraciale Nationale Raad (zie hierboven).

Voorts noemde Botha *als mogelijkheid een uitbreiding van het kiescollege dat de president aanwijst. Daarin zaten 50 blanken,* 25 *kleurlingen en 13 Indiërs. De president opperde de mogelijkheid dat in dit college voortaan ook ,,erkende zwarte leiders" werden opgenomen, maar hij gaf niet aan hoe deze zouden worden geselecteerd. Ook stelde hij een herstructurering van de Presidentiële Raad voor, zodat daarin ook zwarten konden worden toegelaten. Hij pleitte tevens voor de mogelijkheid dat ,,ook zwarten worden opgenomen in het kabinet" tot het niveau van onderminister.*
President Botha *suggereerde de in de grondwet van 1984 afgeschafte post van premier opnieuw in te voeren om het staatshoofd te ontlasten. De president zou zich dan moeten bezig houden met zaken van nationaal belang, zoals* ,,bevolkingsrelaties, *macro-economische politiek, het bepalen van financiële prioriteiten veiligheidskwesties en buitenlandse zaken", terwijl een door de* president *benoemde premier met de dagelijkse leiding van de regering zou worden belast.*

De reacties van de blanke oppositie wa en verdeeld. Andries Treurnicht, de leider van de Conservatieve partij, zei dat Botha's aankondigingen overeenkwamen met wat de CP al jaren lang had voorspeld: ,,het opnemen van zwarten op centraal regeringsniveau". Daarentegen meende de leider van de Progressive Federal Party, Colon Eglin, dat Botha ,,de kardinale kwestie van onze politiek: de participatie van zwarten in het soevereine centrale parlement in Zuid-Afrika" opnieuw had omzeild.

Multiraciale adviesraad

Op 21 juni 1988 begon voor het eerst een gezamenlijk debat van de drie Kamers van het Zuidafrikaanse parlement, waartoe de mogelijkheid was geschapen in een op 28 april 1988 door de blanke Kamer goedgekeurde wet. Het gemeenschappelijke debat was gewijd aan de behandeling van het wetsontwerp inzake Bevordering van Constitutionele Ontwikkeling. Dit voorzag in de instelling van een multiraciale adviesraad, die uit maximaal 59 leden zou bestaan, waarvan 30 leden van de zwarte bevolkingsgroep. Dit wetsontwerp kwam in de plaats van het voorstel inzake de oprichting van een Nationale Raad (zie hierboven), waarin geen belangrijke zwarte leider zitting had willen nemen. Ook de term ,,Nationale Raad" werd geschrapt.
Aan de vooravond van het debat hield president Botha op 20 juni een toespraak tot de gezamenlijke leden van de drie Kamers. Daarin verklaarde hij zich van mening dat ,,vertegenwoordigers van zwarte gemeenschappen ook met ministeriële verantwoordelijkheid belast dienden te worden voor wat betreft aangelegenheden die op hun gemeenschappen betrekking hebben". De president kondigde aan in augustus een wetsontwerp bij het parlement in te dienen dat de benoeming van een zwarte minister mogelijk zou maken. Hij liet in verband met die benoeming weten ,,aan het einde van het jaar een beslissing te verwachten". Daarbij overwoog Botha, aldus de Zuidafrikaanse Koerier (sept. 1988), de benoeming van zwarte onderministers ter ondersteuning van minister Chris Heunis (constitutionele ontwikkeling en planning) en minister Gerrit Viljoen (onderwijs en ontwikkelingshulp).

Blijkens het nieuwe wetsontwerp zouden zwarten voor het eerst in besluitvorming op nationaal niveau worden betrokken. De adviesraad, waarvan de naam later door de leden moest worden vastgesteld, had als voornaamste doel: de planning en voorbereiding van een constitutioneel bestel dat voorzieningen treft voor de deelname van alle Zuidafrikaanse burgers aan het regeringsproces en voor de mogelijkheid de regering van advies te dienen.

De 30 voor zwarten gereserveerde zetels in *de* raad *zouden worden bezet door de* premiers *van de zes zelfbesturende thuislanden, door zes* parlementsleden *van deze thuislanden (gekozen door de premiers) en door 18 vertegenwoordigers van de zwarte stedelijke gemeenschappen buiten de thuislanden (gekozen uit de ruim 1.800 zwarte raadsleden die bij de lokale verkiezingen van 26 oktober verkozen zouden worden).*
Voor blanken zouden zeven zetels morden gereserveerd; voor kleurlingen en Indiërs elk twee zetels. Van de resterende 18 zetels zouden 14 morden bezet *door leden die president Botha ,,in consultatie" met de raad zou benoemen, aldus The Times (21-6-'88).*
De besluiten en aanbevelingen van de raad zouden zijn gebaseerd op een consensus, niet op een meerderheid van stemmen.
In tegenstelling tot het oude wetsontwerp zou de raad niet worden *voorgezeten door de president. Deze zou ook geen zitting in de raad hebben, hoewel hij de raadszittingen mocht* bijwonen. *Volgens het nieuwe voorstel zou de president een voorzitter en zes medevoorzitters benoemen.*

Het wetsontwerp inzake Bevordering van Constitutionele Ontwikkeling werd op 28 juni 1988 goedgekeurd. Maar als eerste zwarte politicus had Zoeloe-leider Buthelezi al op 22 juni officieel geweigerd zitting in de multiraciale raad te nemen.

Onder de zwarte politici die zich daartoe wel bereid verklaarden waren Hudson Ntsanwesi (premier van het thuisland Gazankulu), Steve Kgame (voorzitter van de Urban Councils Association of South Africa/UCASA) en John Gogotya (leider van de Federal Independent Democratic Alliance/ FIDA, een op 16 juli 1987 opgerichte conservatieve zwarte beweging die voorstander was van een dialoog met de regering).

Aanpassing woonwetten

Op 1 juli 1988 diende de regering drie wetsontwerpen in die betrekking hadden op de woonsituatie.

1) Een amendement op de Group Areas Act behelsde geen versoepeling bij de toepassing van deze wet, zoals door de Presidentiële Raad op 16 september 1987 was aanbevolen (zie hierboven), maar juist een verscherping. Zo werd bijv. de boete voor het illegaal kopen van onroerend goed in het verkeerde groepsgebied verhoogd van 400 tot 10.000 rand en de gevangenisstraf van één tot vijf jaar. Dat bood de autoriteiten dus de mogelijkheid harder op te treden tegen zwarten die zich illegaal vestigen in wijken die alleen voor blanken zijn gereserveerd.
2) De Free Settlement Areas Bill realiseerde anderzijds voor het eerst het concept van raciaal gemengde gebieden, wat volgens de *Financial Times* (2-7-'88) zou neerkomen op het legaliseren van bestaande de facto ,,grijze gebieden".
3) Het derde wetsontwerp regelde de lokale bestuurszaken in de Free Settlement Areas, d.w.z. het vraagstuk van raciaal gemengde verkiezingen en stadsraden in ,,open" gebieden. Maar

dit voorstel was zo gecompliceerd dat niemand begrijpt wat het bedoelt, aldus The Times (2-7-'88).
Volgens het amendement op de Group Areas Act zou er een speciaal telefoonnummer komen dat mensen konden draaien om de overheid ervan in kennis te stellen dat er bijv. een zwarte in een blank woongebied woont. Speciale ambtenaren zouden worden benoemd om dit soort beschuldigingen onmiddellijk te onderzoeken. In geval dat de beschuldiging terecht bleek kon de zwarte eenvoudigweg op straat worden gezet, zonder dat de overheid nog langer hoefde aan te tonen dat er alternatieve huisvesting in een zwart gebied beschikbaar was. Voordien gold een rechterlijke uitspraak dat pas tot uitzetting mocht worden overgegaan als vaststond dat er andere woonruimte aanwezig was.
De Kamers van kleurlingen en Indiërs lieten eind augustus 1988 weten niet over dit voorstel te willen debatteren, terwijl in de Kamer voor blanken de progressieve liberalen heftig protest aantekenden.
Er dreigde een constitutionele crisis. Enerzijds geeft de grondwet de president de bevoegdheid bij onenigheid een wetsvoorstel aan de Presidentiële Raad (gedomineerd door blanke aanhangers van de Nationale Partij) voor te leggen, anderzijds stelt de grondwet dat dit pas kan gebeuren nadat het voorstel in de drie Kamers is besproken.
In de kleurlingenkamer stemde de meerderheidspartij, de Labour Party, voor een resolutie om de Kamer tot de laatste dag van de parlementaire periode (26 augustus) op reces te sturen, zodat het voorstel niet werd besproken en dus niet aan de Presidentiële Raad kon worden voorgelegd.
Op 1 september had de minister van constitutionele ontwikkeling en planning, Chris Heunis, een langdurig gesprek met Labour-leider Allan Hendrickse. Daarna besloot de minister het voorstel in te trekken en voor eind september met een gewijzigd voorstel te komen.

Op 26 september stelde minister Heunis in het parlement voor een aantal voor blanken gereserveerde woonwijken in Johannesburg, Kaapstad, Durban en Port Elizabeth open te stellen voor andere bevolkingsgroepen. Hij merkte daarbij op: ,,Elke bevolkingsgroep heeft zijn eigen wijken en als alternatief komen er gemengde woonoorden. De regering zal er strenger op toezien dat het recht van elke bevolkingsgroep op zijn eigen identiteit wordt gerespecteerd."
Terwijl de geamendeerde Group Areas Act door de blanke kamer van het parlement werd aanvaard, werd die door de kamers van kleurlingen en Indiërs afgewezen. In deze impasse adviseerde de Presidentiële Raad op 29 november 1988 afwijzend op de voorstellen om de rassenscheiding in woongebieden te verscherpen. Voordien was de bepaling al geschrapt welke de verplichting inhield om mensen uit hun woning te zetten die illegaal buiten de hun toegewezen gebieden woonden (Volkskrant 30-11-'88).

VERBOD POLITIEKE ACTIVITEITEN VOOR 32 ORGANISATIES

In 1988 verbood de Zuidafrikaanse regering in totaal 32 organisaties elke vorm van politieke activiteiten. Alle getroffen groeperingen, op één na, stonden bekend als anti-apartheidsorganisaties.
Daardoor werden meer organisaties de mond gesnoerd dan in 37 voorgaande jaren tesamen, aldus David Niddrie (*NRC/H'blad* 30-12-'88).

Regering beknot 17 anti-apartheidsorganisaties

Op 24 feb ua i 1988 kondigde de regering onder de bepalingen van de noodtoestand vergaande beperkingen af voor 17 anti-apartheidsorganisaties, waaronder het multiraciale Verenigd Democratisch Front (UDF) en het overwegende zwarte Congres van Zuidafrikaanse Vakbonden (COSATU). Het werd de 17 organisaties verboden ,,ongeacht welke activiteit of handelingen voort te zetten of te verrichten", ook al behielden zij hun ,,volledige wettelijke status".

Het UDF, dat meer dan 700 anti-apartheidsorganisaties met 2 à 3 mln leden bundelt, was al in 1986 tot ,,besmette" organisatie benoemd, mat inhield dat het geen geld uit het buitenland mocht ontvangen.

De vakbeweging COSATU, die biina 800 000 contributie betalende leden in 13 industriële sectoren telt, moest zich voortaan strikt tot vakbondsactiviteiten beperken. Zij mocht dus geen campagne meer voeren voor sancties door buitenlandse bedrijven of regeringen noch voor de vrijlating van politieke gevangenen. Ook mocht zij niet meer oproepen tot werkonderbrekingen ter gelegenheid van belangrijke data in de geschiedenis van de strijd tegen de apartheid.
Onder de beknotte organisaties vielen verder: de Azania Volksorganisatie (AZAPO), het Nationale Onderwijs Crisiscomité (NECC), het Steuncomité van Ouders van Gedetineerden (DPSC), het Zuidafrikaanse Jongeren Congres (SAYCO), de Soweto Burgerassociatie, het Comite Mandela Vrij en liet Zuidafrikaanse Nationale Studenten Congres (een overkoepelend orgaan van zwarte studentenorganisaties).

Tegelijk werden beperkingen van de bewegingsvrijheid en activiteiten afgekondigd voor 18 personen, o.w. de medevoorzitters van het UDF, Archie Gumede en mevr. Albertina Sisulu.

In een toelichting zei de ininister van wet en orde. Adriaan Vlok, dat de regering niet alle activiteiten van de 17 organisaties wilde verbieden, maar ,,alleen die activiteiten welke de openbare veiligheid. de handhaving van orde en gezag of de beëindiging van de noodtoestand in gevaar brengen". De groepen mochten hun activa behouden, administratieve taken vervullen en gerechtelijke acties ondernemen, aldus Vlok.

Volgens het hoofd van de veiligheidspolitie, generaal Johan van der Merwe, waren de vrijwel verboden organisaties instrumenten in de ,,revolutionaire aanval" van het Afrikaans Nationaal Congres (ANC)en de Zuidafrikaanse Communistische Partij die het ,,mobiliseren van de massa's" aangrepen om hun doelen te realiseren. Naar zijn zeggen had ANC-leider Oliver Tambo in 1986 gezegd: ,,Wij zijn erin geslaagd democratische inassaorganisaties op te richten." Ook minister Vlok gebruikte het argument dat dc betrokken organisaties bezig maren met het ,,bevorderen van een revolutionair klimaat".
In commentaren werden de regeringsmaatregelen in verband gebracht met de naderende tussentijdse verkiezingen voor drie parlementszetels in Transvaal (maart 1988) en met de lokale verkiezingen van oktober, waarbij voor het eerst zwarten, kleurlingen, Aziaten en blanken allen op dezelfde dag naar de stembus konden gaan.



Kerkelijke leiders hielden op 29 februari in Kaapstad een protestmars. V.l.n.r. Khoza Ngoja (voorzitter van de Methodistische kerk), aartsbisschop Stephen Naidoo, aartsbisschop Desmond Tutu, dominee Allan Boesak, dominee Frank Chikane (secretaris-generaal van de Zuidafrikaanse Raad van Kerken) en dominee Syd Luckett

Protestmars kerkleiders en AWB-leden

Op 29 februari liepen ruim 100 kerkelijke leiders in Kaapstad van de St. George-kathedraal naar het parlementsgebouw om daar een petitie aan te bieden tegen het ,,bijna-verbod'' van de 17 organisaties, waardoor de regering ,,alle effectieve middelen, die de zwarten hebben om op een vreedzame manier een einde te maken aan de apartheid, heeft geblokkeerd''. Voorop liepen arm in arm o.a. de rooms-katholieke aartsbisschop van Kaapstad Stephen Naidoo, de Anglicaanse aartsbisschop van Kaapstad Desmond Tutu en de voorzitter van de Wereldalliantie van Gereformeerde Kerken Allan Boesak. Omstreeks 24 kerkleiders werden kort na het begin van de protestmars door de politie opgepakt, ter ijl andere deelnemers door een waterkanon werden natgespoten en vervolgens gearresteerd. Een paar uur later werden allen weer vrijgelaten.

Dit politie-optreden stond in schril contrast met de houding van de politie tegenover een mars die de ultrarechtse Afrikaner Weerstandsbeweging (AWB) op 27 februari in Pretoria had gehouden. Toen trokken ca. 5.000 gewapende en geüniformeerde AWB-leden naar de regeringsgebouwen om president Botha een petitie aan te bieden, waarin werd gevraagd om de vestiging van een afzonderlijke staat, alleen voor blanken (bestaande uit Transvaal, Oranje-Vrijstaat en Noord-Natal). De politie greep niet in toen onderweg een ANC-vlag werd verbrand. Pas bij de ingang van een regeringsgebouw werden de AWB'ers tegengehouden. Een politie-majoor beloofde de petitie aan president Botha te zullen overhandigen.

Wetsontwerp ter beperking van financiële hulp uit het buitenland

Op 1 maart 1988 diende de minister van justitie, Kobie Coetsee, bij het parlement een wetsontwerp in om de financiële hulp vanuit het buitenland aan organisaties of personen, betrokken bij politieke activiteiten in de ruimste zin, te beperken. Het ontwerp bood de regering de mogelijkheid financiële hulp te blokkeren welke o.a. door een EG-fonds aan kerken en vakbonden werd verleend om ,,de slachtoffers van de apartheid'' te helpen.
Voorts werd het in het openbaar vertonen van ,,elke vlag, standaard, banier, badge, embleem, teken of slogan'' voor zover dit kon leiden tot het aanstoken van vijandelijkheden tussen raciale of religieuze groepen, als een misdrijf aangemerkt. Deze clausule leek te zijn gericht tegen sommige paramilitaire rechtse groepen zoals de AWB met zijn swastika-embleem. Minister van wet en orde Vlok deelde op 1 maart mee dat de AWB-activiteiten werden onderzocht in het kader van de wet op de binnenlandse veiligheid (ISA).
Het voorstel inzake de blokkering van de buitenlandse financiële hulp werd na protesten van buitenlandse regeringen en hulporganisaties op 29 november 1988 ingetrokken en vervangen door de ,,Disclosure of Foreign Funding Bill'', die voorschreef dat alle betrokken organisaties hun buitenlandse inkomstenbronnen moesten onthullen (Financial Times 30-11-'88).

Comité Verdediging Democratie na vijf dagen verboden

Op 7 maart richtte een aantal kerkelijke, universitaire en sportleiders in Kaapstad het Comité voor de Verdediging van de Democratie (CDD) op. Onder hen waren de aartsbisschoppen Tutu en Naidoo, dominee Boesak en mevr. Mary Burton, de voorzitter van de vrouwenbeweging voor burgerrechten Black Sash. Op 12 maart werd het CDD door minister Vlok verboden, maar de volgende dag hielden kerkelijke leiders op vijf plaatsen kerkdiensten waarin tegen de beperkende maatregelen m.b.t. de oppositie en haar leiders werd geprotesteerd.

Verbod actiegroep tegen dienstplicht

Op 22 augustus 1988 legde minister Vlok een ,,bijna-verbod'' op aan de actiegroep tegen dienstplicht, End Conscription Campaign (ECC), omdat zij volgens de minister onderdeel was van ,,een multi-dimensionale revolutionaire aanval'' op Zuid-Afrika.

De ECC had een opmerkelijk succes geboekt toen op 3 augustus 143 blanken dienst in het Zuidafrikaanse leger weigerden. Op 25 juli was David Bruce als eerste blanke dienstplichtige tot de hoogste straf van 6 jaar gevangenisstraf veroordeeld wegens dienstweigering.

Reeds op 3 maart 1988 was Ivan Toms, een arts uit Kaapstad, tot 630 dagen gevangenisstraf veroordeeld, omdat hij in november 1987, na de vervulling van twee jaar dienstplicht, had geweigerd zich te melden voor aanvullende dienstplicht (van 720 dagen over een periode van 12 jaar); ook wilde hij geen gebruik maken van de gelegenheid om als gewetensbezwaarde op religieuze gronden een door de staat goedgekeurde alternatieve dienstplicht te vervullen.

Rechter S. Selikowitz van het Zuidafrikaanse Hooggerechtshof verbood de regering volgens Reuter (*NRC/H'blad* 17-10-'88) om een propagandacampagne te voeren tegen de ECC door ,,deze organisatie zwart te maken met leugens en laster''.

Verbod verdere organisaties

Nadat minister Vlok op 25 oktober het Coördinatiecomité van Azania (AZACCO) en het Soweto Studenten Congres (SSC) met een verbod op ,,alle activiteiten, welke ook'' praktisch buiten de wet had gesteld, trof hij op 31 oktober eenzelfde maatregel t.a.v. het Transvaal Studenten Congres (TSC) en het Jeugdcongres van Port Elizabeth (PEYCO).

Verbod extreem-rechtse blanke organisatie

Op 17 november verbood minister Vlok voor het eerst een blanke organisatie enigerlei politieke activiteiten te ontwikkelen Het betrof de extreem-rechtse Blanke Bevrijdingsbeweging (BBB), die in juni 1987 door prof. Johannes Schabort was opgericht, en die de repatriëring van alle niet-blanken verlangde. Tevens werd de bewegingsvrijheid van Schabort beperkt.
Aanleiding tot deze maatregel vormde het optrcdcn van de blanke ex-politie-agent Barend Strydom*, die op 15 november in Pretoria zes zwarten op straat had doodgeschoten. Terwijl Strydom ontkende lid van de BBB te zijn, claimde hij wel te behoren tot de Afrikaner Weerstandsbeweging (AWB) van Eugène Tcrre' Blanche. De AWB kreeg geen verbod opgelegd, maar wel verbood minister Vlok op 6 februari 1989 de AWB in het openbaar wapens te dragen.

Nog uier anti-apartheidsorganisaties verboden

Op 29 december 1988 verbood het ministerie van wet en orde nog eens vier anti-apartheidsorganisaties activiteiten te ontplooien. Daaronder was het National Detainees' Forum, dat was opgericht om het werk van het in februari verboden Steuncomité van Ouders van Gedetineerden (DPSC) voort te zetten.

TUSSENTIJDSE VERKIEZINGEN IN TRANSVAAL. STEMMENWINST VOOR CP

Op 2 maart 1988 werden in Transvaal tussentijdse verkiezingen gehouden voor twee zetels in het blanke parlement te Kaapstad, welke bij de algemene verkiezingen van mei 1987 door de extreem-rechtse Conservatieve Partij waren gewonnen. De verkiezingen in de districten Standerton en Schweizer-Reneke waren noodzakelijk omdat de in 1987 gekozen kandidaten resp. wegens overtreding van de verkiezingsreglementen en een faillissement waren gediskwalificeerd.
In Standerton won CP-kandidaat Rosier de Ville opnieuw de zetel, dit maal met 58,2 % van de uitgebrachte stemmen vergeleken met 50,2% in 1987.
In Schweitzer-Reneke verwierf de nieuwe CP-kandidaat Pieter Mulder, een zoon van de op 12 januari 1988 overleden ex-minister Connie Mulder, een meerderheid van 794 stemmen, terwijl zijn voorganger in 1987 slechts een meerderheid van 151 stemmen had behaald.
Op 29 maart 1988 vonden verkiezingen plaats voor de vroegere zetel van Connie Mulder in het district Randfontein (Transvaal). Zijn zoon, Corne Mulder, won de zetel voor de CP met 8.437 tegen 4.726 stemmen.
De stemmenwinst van de CP in deze drie verkiezingen duidde er volgens waarnemers op dat het succes van de-

* Barend Strydom werd op 25 mei 1989 door rechter Louis Harms van het Hooggerechtshof te Pretoria ter dood veroordeeld wegens acht moorden en bovendien tot 30 jaar gevangenisstraf wegens 16 pogingen tot moord.





Op de linkerfoto vieren de leider van de Conservatieve Partij, Andries Treurnicht (l.), en Pierre de Ville (r.) de overwinning van hun partij bij de tussentijdse verkiezing in Standerton op 2 maart 1988. Op de rechterfoto wordt de kandidaat van de Conservatieve Partij. Corne Mulder, op de schouders genomen na zijn overwinning bij de tussentijdse verkiezing in Randfontein op 29 maart 1988.

ze partij bij de verkiezingen van 1987 niet een eenmalige uitschieter was geweest, maar dat steeds meer blanke kiezers hun steun bij de CP zochten omdat de regerende Nationale Partij van president Pieter Botha zich volgens hen ,,op het hellend vlak van hervormingen'' had begeven.

GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN

Op 26 oktober 1988 werden kiezers van alle rassen voor het eerst op dezelfde dag naar de stembus geroepen voor de verkiezing van 1.126 gesegregeerde lokale raden. Er waren omstreeks 12.000 kandidaten (o.w. ca. 2.700 zwarten) voor ongeveer 7.500 zetels.

Blanken

De regerende Nationale Partij (NP) slaagde erin de controle te behouden over de blanke gemeenteraden in de meeste grote steden. De Conservatieve Partij (CP),de officiële oppositie in het nationale parlement, boekte haar grootste successen in Transvaal, zowel op het platteland als in de industriesteden.

In Johaiinesburg verwierf de NP voor het eerst een krappe meerderheid, 26 van de 51 zetels. De liberale Progressive Federal Party (PFP) behaalde 18 zetels, de CP 4. In Pretoria behield de NP de meerderheid met 22 zetels tegenover de CP met 19 zetels. In Bloemfontein won de NP alle 18 zetels en in Port Elizabeth boekte zij winst met 8 van de 13 zetels.

De CP veroverde in Transvaal in 67 gemeenten de meerderheid, tegen de NP in 30 gemeenten. De PFP was succesvol in Kaapstad, Durban en East-London.

Kleurlingen en Indiërs

Volgens de Zuidafrikaanse media varieerde de opkomst van deze kiezers tussen de 45 en 80 procent.

Zwarten

Van de 8 mln kiesgerechtigde zwarten, aldus het informatiebureau van de regering, hadden slechts 2.457.982 zich laten inschrijven in de kiesregisters. Van hen viel bijna 1 mln kiezers af, omdat er in hun gemeente maar één of in het geheel geen kandidaat was. Dat was het geval in 934 van de 1.851 zwarte districten. De resterende 1.464.198 zwarten werden in de gelegenheid gesteld reeds met ingang van 10 oktober gedurende twaalf dagen hun stem uit te brengen om, aldus de regering, intimidatie tegen te gaan. In de eerste negen dagen van die verkiezingen hadden volgens het informatiebureau van de regering 312.442 zwarte kiezers hun stem uitgebracht, een opkomst van 14,6%. In totaal werden 367.428 zwarte stemmen uitgebracht, wat neerkwam op 15,2% van de geregistreerden of 25,2 % van degenen die uit meerdere kandidaten konden kiezen.

In Zuid-Afrika's grootste zwarte woonwijk, Soweto, bedroeg de opkomst volgens deze berekening resp. 4 en 11,5 i .Daar won de Sofasonke-partij van oud-burgemeester Ephraim Tshabalala, die huurverlagingen in het vooruitzicht had gesteld, 29 van de 35 zetels. Onder degenen die hun zetel verloren waren burgemeester Nelson Botile en Steve Kgame, de leider van de UCASA, die zich bereid had verklaard in de multiraciale adviesraad zitting te nemen (zie hierboven).

In een voorbeschouwing op de verkiezingen schreef David Niddrie in *NRC/H'blad* (25-10-'88) o.a.:

,,De opkonist van de zwarte kiezers is belangrijk voor de regering: Botha heeft gezegd dat hij uit de leden van de gekozen gemeenteraden de ve tegenwoordigers wil aantrekken voor de zwarte regionale besturen die er moeten koinen. Uit die besturen wil hij dan meer de vertegenrvoordigers halen voor een multi-raciale Nationale Statutaire Raad die hem moet adviseren op het gebied van hervormingen.

Evenzeer als Botha een hoge opkonist nodig heeft om zijn voorstellen voor beperkte machtsdeling geloofvvaardig te maken, hebben buitenparlementaire groeperingen juist een lage opkomst nodig om hem die geloofwaardigheid te kunnen ontzeggen ··

Onder de bepalingen van de noodtoestand werden oproepen tot een



Het door een bomaanslag op 31 augustus 1988 zwaar beschadigde Khotso House in Johannesburg, het hoofdkantoor van de Zuidafrikaanse Raad van Kerken en andere anti-apartheidsorganisaties.

boycot van de verkiezingen op 10 juni 1988 verboden. Daarop stonden straffen van maximaal 10 jaar gevangenis of een boete van 20.000 rand.
Niettemin riep aartsbisschop Tutu in een preek op 4 september 1988 zowel blanken als zwarten op tot een boycot van de gemeenteraadsverkiezingen. Op 6 september nam de politie een geluidsband met die preek in beslag, maar maatregelen tegen Tutu bleven uit.
Op 22 september verbood de regering een conferentie van ruim 70 anti-apartheidsgroepen die in het volgende weekend in Kaapstad zou worden gehouden. Volgens een regeringswoordvoerder was het doel van die bijeenkomst ,,het aanwakkeren van onlusten en het organiseren van een boycot van de gemeenteraadsverkiezingen''. Inmiddels waren 24 vakbondsleiders en politieke tegenstanders van de apartheid gearresteerd, terwijl vijf COSATU-leiders tot 3 oktober onder huisarrest waren gesteld.

In de weken voorafgaand aan de verkiezingen vond ook een reeks bomaanslagen plaats die door de politie aan het ANC werden toegeschreven
Maar er vonden ook aanslagen plaats waarvoor extreem rechtse groepen verantwoordelijk werden geacht, zoals de bomexplosie in het Khotso House, het hoofdkantoor van de Zuidafrikaanse Raad van Kerken, in de nacht van 30 op 31 augustus, en de brandstichting in het hoofdkantoor van de Zuidafrikaanse rooms katholieke kerk in Pretoria in de nacht van 11 op 12 oktober. In de pers werd ook herinnerd aan de bomexplosie op 7 mei 1987 die het hoofdkantoor van COSATU verwoestte.

HERINVOERING APARTHEID IN BOKSBURG. CONSUMENTENBOYCOT

Na de gemeenteraadsverkiezingen ging de Conservatieve Partij in de door haar veroverde ruim 80 gemeenten, vooral in de provincie Transvaal, over tot herinvoering van de z.g. ,,kleine apartheid'' door plaatsing van bordjes met de tekst ,,slegs vir blankes'' (,,alleen voor blanken'') bij openbare gelegenheden (zwembaden, parken, stranden e.d.).
De gemeente Boksburg (ten oosten van Johannesburg) begon hiermee als eerste in november 1988 en ging tevens het verst. De oevers van het meer van Boksburg waren voortaan alleen toegankelijk voor de ca. 50.000 blanke inwoners van de stad. Raciaal gemengde openbare toiletten werden gesloten of mochten alleen nog door blanken worden gebruikt; de 172.000 zwarte inwoners en de 40.000 kleurlingen hadden niet langer toegang tot de openbare bibliotheek, het gemeentehuis, de zwembaden en sportvelden. Daarmee werd Boksburg de testcase voor Zuid-Afrika's toekomstige ontwikkeling, aldus *NRC/H'blad* (3-l-'89).
Enkele uren nadat de gemeenteraad had besloten opnieuw segregatie in te voeren begonnen zwarten en kleurlingen een vrijwel totale consumentenboycot van de plaatselijke inkels De omzet van de winkeliers van levensmiddelen werd in december 1988 gehalveerd, terwijl de verkopers van duurzame consumptiegoederen 80% van de klandizie verloren De stad derfde meer dan een miljoen rand aan inkomsten, zo berichtte David Niddrie in *NRC/H'blad* (21-1-'89) Het ongenoegen onder de blanken bleek al op 30 november, toen bij een tussentijdse verkiezing een door de Nationale Partij gesteunde onafhankelijke kandidaat 1 151 stemmen verwierf, terwijl de kandidaat van de Conservatieve Partij 160 stemmen kreeg en zijn deposito verloor

VONNISSEN IN DELMAS-PROCES. EERDER PROCES TEGEN UDF-LEIDERS.

Op 18 november 1988 werden vier van de 19 verdachten in het z.g. Delmasproces schuldig bevonden aan hoogverraad.
Dit proces was op 20 januari 1986 in de stad Delmas (Transvaal) geopend. Toen stonden 22 leden van het Verenigd Democratisch Front (UDF) terecht. Drie beklaagden werden op 27 november 1986 in vrijheid gesteld. Van de overige 19 beklaagden werden zes op borgtocht vrijgelaten, terwijl nog eens tien op 30 juni 1987 hetzelfde lot ten deel viel. Maar de drie voornaamste UDF-leiders bleven in detentie op beschuldiging van hoogverraad, terrorisme, subversie en moord. Dit waren: Popo Molefe (secretaris-generaal van het UDF), Patrick ,,Terror'' Lekota (UDF-perssecretaris) en Moss Chikane (regionaal UDF-leider in Transvaal).

Deze drie werden op 18 november 1988 schuldig bevonden aan hoogverraad samen met Thomas Manthatha, een werknemer van de Zuidafrikaanse Raad van Kerken. Opperrechter Kees van Dijkhorst omschreef het UDF als een ,,revolutionaire organisatie'' die tot doel had de regering omver te werpen. De drie veroordeelde leiders vormden naar zijn zeggen ,,de samenzweerderskern'' van het UDF. Zij werden verantwoordelijk geacht voor de golf van onlusten in de Vaal-driehoek (ten zuiden van Johannesburg) die in september 1984 losbrak n.a.v. de huurverhogingen in zwarte woonoorden.
Zeven andere verdachten werden vrijgesproken van hoogverraad, maar schuldig bevonden aan terrorisme. De acht resterende beklaagden werden geheel vrijgesproken.

In een ander proces, waarbij op 20 mei 1985 voor het Hooggerechtshof van Natal 16 UDF-leiders waren verschenen o.m. op beschuldiging van hoogverraad (pag. 399/1-'85), maren de aanklachten inzake hoogverraad op 9 december 1985 tegen 12 van de 16 verdachten ingetrokken, waarna op 23 juni 1986 de intrekking van de aanklachten tegen de overige vier volgde. Tijdens het kruisverhoor zou een kroongetuige a charge hebben bekend dat hij ,,fundamentele fouten'' in zijn getuigenis had gemaakt.

Op 8 december 1988 bepaalde opperrechter Van Dijkhorst de strafmaat: Lekota kreeg 12 jaar, Molefe en Chikane kregen elk 10 jaar en Manthatha werd tot 6 jaar gevangenisstraf veroordeeld.
Ginumuzi Malindi, bestuurslid van de aan het UDF verwante Vaal Civic Association, kreeg 5 jaar gevangenisstraf en de zes anderen kregen 5 jaar voorwaardelijk.

GRATIE VOOR ZES VAN SHARPEVILLE EN VIER BLANKE POLITIE-OFFICIEREN. CIJFERS INZAKE EXECUTIES

Op 23 november 1988 verleende president Pieter Botha gratie aan 13 ter dood veroordeelden. onder wie de Zes van Sharpeville.
Deze zes zwarten - vijf mannen en een vrouw - waren op 13 december 1985 ter dood veroordeeld, omdat zij deel zouden hebben uitgemaakt van een menigte die de loco-burgemeester van Sharpeville, Jacob Khuzwayo Dhlamini, op 3 september 1984 vermoordde. Hoewel rechter W.J. Human erkende dat geen van de zes fysiek aan de moord had deelgenomen, oordeelde hij dat zij een ,,gemeenschappelijk doel'' met de daadwerkelijke moordenaars hadden

Op 17 maart 1988, de dag vóór de zes zouden worden opgehangen, verleende rechter Human hen een maand uitstel van executie op grond van de door de advocaten aangevoerd ontlastend materiaal. Hij aanvaardde de argumentatie van de verdediging dat Joseph Manete, een kroongetuige van de openbare aanklager, in het proces mogelijk meineed had gepleegd. Manete had de week tevoren privé toegegeven dat hij tijdens het proces, onder druk van de politie, tegen twee van de zes beklaagden een vals getuigenis had afgelegd. Rechter Human gaf de verdediging tot 18 april 1988 de tijd om overtuigend materiaal voor te leggen dat de heropening van het proces moest rechtvaardigen. Inmiddels hadden de Amerikaanse president Reagan, de Britse premier Thatcher en de Westduitse bondskanselier Kohl een beroep op president Botha gedaan de Zes van Sharpeville gratie te verlenen.
Op 15 april 1988 diende de verdediging een verzoek tot heropening van het proces in, waardoor de voltrekking van de doodvonnissen verder werd uitgesteld.
Op 13 juni 1988 wees rechter Human het verzoek tot heropening van het proces als ,,onnozel en absurd'' van de hand. Hij verdaagde de executie tot 19 juli, zodat de zes 35 dagen de tijd kregen om bij het Hof van Beroep in Bloemfontein een verzoek tot heropening van het proces aanhangig te maken.
Op 12 juli 1988 stelde de minister van justitie, Kobie Coetsee, de executie van de zes voor onbepaalde tijd uit.

Op 7 september 1988 begonnen de advocaten van de zes hun pleidooien voor het Hof van Beroep in Bloemfontein, maar op 23 november wezen de vijf rechters van dit Hof het verzoek tot heropening van de rechtzaak van de hand. Enkele uren later zette president Botha de doodvonnissen van Theresa Ramashamola, Oupa Moses Diniso en Reid Maleba Mokoena om in 18 jaar gevangenisstraf. Mojalefa Reginald Sefatsa kreeg 20 jaar, Dhuma Joshua Khumalo 25 jaar en ook Francis Don Mokhese kreeg 25 jaar.

Aan Botha's besluit was grote internationale druk op Zuid-Afrika voorafgegaan en volgens perscommentaren zou die druk van doorslaggevende betekenis zijn geweest
President Botha verleende op 23 november 1988 ook gratie aan drie andere zwarten en vier blanke politiemannen, die allen wegens moord ter dood waren veroordeeld De politiemannen Jack La Grange en Robert van der Merwe waren in 1987 ter dood veroordeeld, omdat zij twee drugssmokkelaars (kleurlingen) voor eigen gewin hadden gedood en hadden getracht hun optreden als een operatie tegen ANC-terroristen voor te stellen. De twee andere politiemannen, Leon de Villiers en David Goosen, werden schuldig bevonden aan de moord in een dronken bui op een zwarte jongeman in Graaff Reinet (Oostelijke Kaapprovincie) Het gratieverzoek van de vier politiemannen was de voorgaande weken krachtig ondersteund door extreem-rechtse groepen zoals de Conservatieve Partij en de Afrikaner Weerstandsbeweging.

Executies

Terwijl president Botha in de voorgaande vijf jaar (1983 t/m 1987) 115 maal gebruik had gemaakt van zijn recht op gratieverlening, werden in dezelfde periode 678 ter dood veroordeelden terechtgesteld, aldus *Le* Monde (25-11-'88). Volgens officiële Zuidafrikaanse gegevens werden in de jaren 1983 t/m 1987 in totaal 627 executies voltrokken: 90 in 1983, 115 in 1984 en 137 in 1985.
In 1986 werden volgens minister van justitie Coetsee 121 mensen in Zuid-Afrika opgehangen: 89 zwarten, 25 kleurlingen, zes blanken en één Indiër. In 1987 bedroeg dit aantal, aldus Coetsee, 164: 102 zwarten, 53 kleurlingen en 9 blanken.
Tot 23 november 1988 waren in de loop van 1988 reeds 110 mensen opgehangen, terwijl toen nog 266 mensen in een dodencel op hun executie wachtten.
Amnesty International stelde in het rapport ,,De doodstraf in geen geval" (25-4-'89) dat de executies in thuislanden niet voorkomen in de statistische gegevens die de autoriteiten in Pretoria verstrekken.

BIJEENKOMSTEN BLANKE ZUIDAFRIKANEN MET ANC.

In 1987 begon een reeks ontmoetingen tussen blanke Zuidafrikanen en vertegenwoordigers van het verboden Afrikaans Nationaal Congres (ANC).

Ontmoeting in *Dakar*

Een groep van 61 blanke Zuidafrikanen - merendeels Afrikaners - voerde van 9-12 juli 1987 in de Senegalese hoofdstad Dakar besprekingen met 17 vertegenwoordigers van het ANC.
De blanke delegatie werd geleid door Frederik van Zyl Slabbert, een van de oprichters (in oktober 1986) van het Instituut voor een Democratisch Alternatief voor Zuid-Afrika (IDASA) dat de bijeenkomst had georganiseerd. De ANC-vertegenwoordiging werd geleid door Thabo Mbeki, directeur voorlichting van het ANC.



De leider van de National Democratic Movement, Wynand Malan (l.), tijdens zijn ontmoeting met plaatsvervangend ANC-leider Thabo Mbeki (r.) in Frankfurt op 26 mei 1988.

Van Zyl Slabbert omschreef het doel van de ontmoeting als ,,een verkenning van een manier om uit deze krankzinnige situatie te komen". De blanke delegatie arriveerde op 7 juli in Londen en bracht op 8 juli een bezoek aan Parijs, waar zij o.a. sprak met mevr. Danielle Mitterrand, de echtgenote van de Franse president en leider van de organisatie Fondation Liberté. Deze Franse organisatie had haar medewerking verleend aan het tot stand brengen van het overleg en het regelen van de reis. Mevr. Mitterrand begeleidde de blanke delegatie naar Dakar. Daarvan maakten o.m. de schrijvers Breyten Breytenbach en André Brink deel uit.

Na afloop van de besprekingen werd een gezamenlijk communiqué, de Verklaring van Dakar, uitgegeven, welke door alle deelnemers was getekend met uitzondering van André Hammersma en Tony Williamson, twee Zuidafrikaanse zakenlieden. Beide partijen riepen op tot de vrijlating van alle politieke gevangenen in Zuid-Afrika en de opheffing van het verbod op buiten de wet gestelde organisaties. De Verklaring maakte melding van een brede overeenstemming over de basis van een politieke oplossing voor Zuid-Afrika's raciale problemen. Het gebruik van geweld als middel om dit doel te bereiken leidde volgens Van Zyl Slabbert tot ,,een van de hardste discussies die ik in lange tijd heb meegemaakt". Het communiqué bevatte de mededeling dat de blanke groep ,,de historische realiteit van de gewapende strijd accepteerde", hoewel erkend werd dat ,,niet allen die konden steunen".

Van Zyl Slabbert sprak na afloop van een ,,unieke ontmoeting der geesten". ,,We hebben geconstateerd dat we veel gemeen hebben, en hebben we gemerkt dat er een grote mate van flexibiliteit is en dat er over de geschilpunten te onderhandelen valt", aldus de blanke delegatieleider.
De leider van de ANC-vertegenmoordiging, Mbeki, kenschetste de besprekingen als ,,positief". Hij meende dat de Afrikaner-delegatie een ,,bruggehoofd in Zuid-Afrika's blanke gemeenschap" vormde.

Bij haar aankomst op het vliegveld Jan Smuts van Johannesburg werd de Dakar-delegatie op 21 juli opgewacht door zo'n 200 aanhangers van de ultrarechtse Afrikaner Weerstandsbeweging (AWB)onder aanvoering van hun leider Eugène Terre'Blanche, die naar de aankomsthal opdrongen onder het roepen van kreten als ,,verraders" en ,,we zullen jullie krijgen". Er volgde een schermutseling met een groep van 30 zwarte en blanke studenten. De politie greep in en arresteerde 19 mensen, o.w. 16 journalisten en studentenleider John Beadle, maar geen van de AWB-aanhangers werd aangehouden.

Ontmoeting in Frankfurt

Op 26 mei 1988 had een groep van zeven blanke oppositieleden uit Zuid-Afrika onder leiding van Wynand Malan, de voorman van de National Democratic Movement (NDM, zie pag. 529/3), in het Westduitse Frankfurt een ontmoeting met een ANC-delegatie o.l.v. Thabo Mbeki. Het voornaamste onderwerp van gesprek was de vraag of zwarten moesten deelnemen aan de komende gesegregeerde lokale verkiezingen voor alle rassen.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20
I.S.S.N. 0165-3660

CDA STABIEL, VVD EN PvdA VERLIEZEN

In Nederland zijn op 6 sept. verkiezingen gehouden voor de Tweede Kamer. Het waren vervroegde verkiezingen, noodzakelijk geworden door de val van het kabinet, een CDA-VVD-coalitie, op 3 mei van dit jaar (pag. 289/1 e.v. - 1989).
Toen in de loop van de avond van 6 sept. de verkiezingsuitslag bekend werd, bleek, dat de kans op voortzetting van de coalitie van CDA en VVD uiterst klein was geworden.

De twee regeringspartijen hadden hun meerderheid in de volksvertegenwoordiging maar net u-eten te behouden. Dat was toe te schrijven aan het CDA, dat zijn zetelaantal wist veilig te stellen en daarmee, evenals in 1986, als grootste partij uit de bus kwam.
De VVD verloor fors. De PvdA boekte een klein verlies, maar maakt zich wel op voor deelname aan een coalitie met het CDA.
CDA en VVD kwamen niet verder dan 76 zetels, de kleinst mogelijke meerderheid. PvdA-leider Kok stelde vast dat daarmee de basis onder de regeringssamenwerking tussen christen-democraten en liberalen is weggevallen.
Het CDA haalde 54 zetels, evenveel als het er had. De christen-democraten wonnen daarmee de race om het predikaat grootste partij van de PvdA. Het CDA kan nu het initiatief nemen bij de vorming van het nieuwe kabinet.
De VVD boekte met 22 zetels een verlies van 5. De liberalen zijn bij twee achte eenvolgende Kamerverkiezingen veertien zetels kwijtgeraakt.
De PvdA zag haar zetelaantal dalen van 52 naar 49.
D66 ging van 9 naar 12.
Groen Links komt met zes zetels in de Kamer, een winst van drie.
Bij de drie kleine christelijke partijen was het GPV de grote winnaar. Lijsttrekker Schutte krijgt in de Kamer gezelschap van een tweede GPV-er.
SGP en RPF bleven stabiel op achtereenvolgens drie zetels en één zetel.

Voor de PvdA staat vast dat zij moet gaan regeren, maar CDA-leider Lubbers hield zich 's avonds op 6 sept. nog op de vlakte.
Volgens Kok heeft de PvdA nu een goede uitgangspositie om zich als potentiële coalitiepartner op te werpen. ,,CDA en VVD hebben u·eliswaar nog een meerderheid, maar er is een bredere steun in het parlement nodig. Een nipte coalitie van CDA en VVD is geen goed alternatief", aldus Kok die duidelijk maakte dat hij in beginsel bereid is in een kabinet te gaan zitten onder aanvoering van Lubbers.
VVD-leider Voorhoeve moest al vroeg op de avond erkennen dat zijn partij zwaar had verloren. Hij weet dat aan de kabinetscrisis van mei en aan de daarop volgende ruzies in de VVD. ,,Dat heeft trouwe kiezers afgeschrikt."
Volgens Voorlioeve is voortzetting van de oude coalitie wel moeilijk geworden, maar zeker niet onmogelijk. ,,De marges zijn klein, maar niet te klein. De VVD is een beleidspartij. We zijn toch in de eerste plaats gericht op regeringssamenwerking."
Ondanks liet g ote verlies van de VVD zal Voorhoeve zich kandidaat stellen voor het voorzitterschap van de nieuw gekozen fractie.

Ook andere politici uit de CDA-top hielden zich op de vlakte over de komende formatie. Partijvoorzitter Van Velzen noemde een krappe meerderheid in principe werkbaar, maar vond het nog te vroeg voor een definitieve uitspraak.
CDA-fractieleider De Vries liet zich iets pessimistischer uit over de kans op voortzetting van de oude coalitie. ,,Het lijkt een gecompliceerde zaak te worden", aldus De Vries toen duidelijk werd hoe sterk de meerderheid (voor de verkiezingen 81 zetels) was geslonken.

D66-leider Van Mierlo zei dat zijn partij niet van plan is om CDA en VVD aan een ruimere meerderheid te helpen. ,,Onsuitgangspunt is een kabinet van CDA, PvdA en D66."
Probleem voor het CDA is dat in zo'n kabinet PvdA en D66 de meerderheid hebben.

De opkomst bij de Kamerverkiezingen was met ruim 80 procent lager dan drie jaar geleden Toen kwam 85,7 procent van de kiezers naar de stembus.
Het CDA trok vooral kiezers weg bij de VVD. Die beweging kostte de liberalen drie zetels. Lubbers deed het bovendien uitzonderlijk bij de jonge kiezers, die voor liet eerst mochten stemmen Een derde van deze jongeren koos voor het CDA

PvdA-leider Kok deed het juist opvallend slecht bij jonge kiezers Minder dan een kwart van deze groep bracht zijn stem uit op de PvdA
In de meeste steden boekte het CDA licht verlies. Op het platteland daarentegen deden de christen-democra ten het veel beter.
De PvdA leed flinke verliezen in de grote steden, vanouds sociaal-den10 cratische bolwerken Verder slaagde de partij van Kok er niet in haar opmars in het zuiden voort te zetten
De enige provincie waar dc VVD winst boekte, was Flevoland Maar in een traditoneel bolwerk als Wassenaar leden de liberalen een verlies van zes procent

Janmaat komt terug. De Centrum Democraten zoals zijn partij zich tegenwoordig noemt, behaalde één zetel. Janmaat vindt dat vanzelfsprekend: ,,De grote partijen bieden niet de samenleving die ze beloven."
Hij scoorde hoog in steden als Utrecht, Rotterdam en Amsterdam. De PvdA leed in deze steden opvallende verliezen van wel 3 tot 4 procent. Hoogstwaarschijnlijk is er een verband.



Ruud Lubbers werd op de verkiezingsavond in de Haagse Pulrhri-studio door zijn aanhang in de bloemen gezet.

Weekblad 58ste jaargang No 3014, pag 44327-44342

UITSLAG TWEEDE KAMERVERKIEZINGEN

	stemmen	%	1989 zetels	1986 zetels	%	stemmen
Opkomst	8.891.508	80,1	150	150	85,5	9.172.159
CDA	3.141.157	35,3	54	54	34,6	3.172.918
PvdA	2.833.266	31,9	49	52	33,3	3.051.678
VVD	1.296.049	14,6	22	27	17,4	1.596.991
D66	700.863	7,9	12	9	6,1	562.466
SGP	166.662	1,9	3	3	1,7	159.740
Groen Links	361.274	4,1	6	3	3,3	305.230
GPV	109.570	1,2	2	1	1,0	88.381
RPF	85.225	1,0	1	1	0,9	83.582
VCN	7.730	0,1	-	0	0,1	4.618
SP	38.789	0,4	-	0	0,4	32.144
HP	520	0,0	-	0	0,0	463
MDP	140	0,0	-	0		
PDS	491	0,0	-	0		
RN	6.050	0,1	-	0		
AWP	2.193	0,0	-	0		
BC	7.938	0,1	-	0		
VP	12.095	0,1	-	0		
SMP	464	0,0	-	0		
Janmaat	81.215	0,9	1	0	0,1	12.277
De Groenen	31.187	0,4	-	0	0,2	18.641
PPO	2.166	0,0	-	0		
VMP	2.051	0,0	-	0		
SAP	4.305	0,0	-	0		
GAP	75	0,0	-	0		
SF	33	0,0	-	0		
Overige '86	-	-	-	0	0,9	79.396

AFKORTINGEN

CDA	Christen Democratisch Appel	PDS	Partij Democratisch Socialisten
PvdA	Partij van de Arbeid	RN	Realisten Nederland
VVD	Volkspartij voor Vrijheid en Democratie	AWP	Anti Werkloosheids Partij
		BC	Bejaarden Centraal
D66	Democraten 66	VP	Vrouwenpartij
SGP	Staatkundig Gereformeerde Partij	SMP	Socialistische Minderheden Partij
GROEN LINKS	Groen links	JANMAAT	Lijst Janmaat/Centrumdemocraten
GPV	Gereformeerd Politiek Verbond	GROENEN	De Groenen
RPF	Reformatorische Politieke Federatie	PPO	Politieke Partij voor Ouderen
		VMP	Vooruitstrevende Minderheden Partij
VCN	Partij van Communisten in Nederland	SAP	Socialistiese Arbeiderspartij
SP	Socialistiese Partij	GAP	Grote Alliance Partij
HP	Humanistische Partij	SF	Staatkundige Federatie
MDP 2000+	Milieu Defensie Partij 2000+		

Verkiezingscampagne

Dagblad Trouw van 6 sept. bevatte een terugblik op de verkiezingscampagne. Het volgende is *hieraan ontleend.*

Het leek alsof de VVD-aanhang in één klap de gelatenheid van zich afschudde, 's avonds op 4 sept. in de enorme veilinghal van Bleiswijk. De voorafgegane twee weken, tijdens zijn verkiezingstour door het land, keek lijsttrekker Joris Voorhoeve tegen halflege zalen aan. De achterban liet het er lelijk bij zitten. Totdat Hans Wiegel zesduizend VVD'ers op de been bracht voor een denderende slotmanifestatie. Wiegel zette Joris Voorhoeve in Bleiswijk op een voetstuk. Voor het eerst gingen de armen van de steile fractieleider in een triomfgebaar onwennig omhoog. De afgelopen weken, hoe verder de verkiezingscampagne vorderde, klonk de lijsttrekker steeds moedelozer. Waar CDA en PvdA volle zalen trokken en Lubbers en Kok steeds duidelijker de toon van de campagne zetten, moest Voorhoeve hoe langer hoe meer genoegen nemen met een bijrol.
Zijn boodschap kwam slecht over, zelfs voor eigen publiek. Het viel moeilijk uit te leggen. Eerst breken met het kabinet, vervolgens roepen dat het CDA-VVD-beleid onverkort moet worden voortgezet.

Op het eerste gezicht had Voorhoeve een goede kaart in handen om de kiezers te paaien die de koers van de CDA-VVD-coalitie willen doorzetten. Anders dan bij de vorige verkiezingen was het deze keer alleen de VVD die klip en klaar duidelijk maakte met dezelfde ploeg door te willen gaan. Het CDA liet dat nu in het midden.
Het lukte Voorhoeve niet dat voordeel uit te buiten, in de peilingen bleef de partij op groot verlies staan. Enig herstel trad pas in toen Wiegel in beeld kwam als de man die eventueel, ooit, wellicht, kandidaat-VVD-minister mordt.
Had de VVD het al moeilijk met zichzelf, omstandigheden van buiten drukten de partij definitief naar de zijlijn. Halverwege de campagne raakte Voorhoeve buiten het centrum van de verkiezingsstrijd verzeild toen Lubbers en Kok nadrukkelijk het woord tot elkaar richtten.
Jammer voor de VVD, maar de campagne werd in elk geval minder saai vanaf het moment dat de lijsttrekkers van CDA en PvdA de rechtstreekse confrontatie zochten. Tot dan toe speelde Lubbers de minzame staatsman, te goed voor de ketelmuziek van de campagne. En Kok presenteerde zich als een degelijk, redelijk en sober politicus. Een soort staatsman-in-opleiding.

Lubbers kroop uit z'n schulp, Kok werd feller vanaf het ogenblik dat de CDA-lijsttrekker betoogde dat de laagstbetaalden in Nederland onder zijn kabinetten geen achterstand hadden opgelopen. Dankbaar greep Kok z'n kans. Lubbers zou zich hebben opgesloten in zijn 'ivoren' torentje aan de Hofvijver en daar het contact met de mensen hebben verloren.
De CDA-lijsttrekker kon dat niet over z'n kant laten gaan en liet zijn afstandelijke houding voor het eerst varen. De tweekamp Lubbers-Kok begon eindelijk. Voor de kiezers bracht het in elk geval een hoop duidelijkheid.
Met het verwijt dat Lubbers 'blanco cheques' rond strooide probeerde de PvdA iets af te knabbelen van het imago van degelijkheid waarop het CDA zijn campagne baseerde. Lubbers bepleitte de uitstoot van kooldioxide (de veroorzaker van het broeikaseffect) met twee procent per jaar terug te brengen, de BTW te verlagen en extra in het onderwijs te investeren, bezorgden Kok de munitie maar hij zo naarstig naar op zoek was
Steeds was de PvdA door zowel CDA als VVD uitgemaakt voor de partij met het rammelende financiële programma. Keer op keer werden de socialisten te kijk gezet als bestuurders met een gat in de hand. Nu kon Kok Lubbers afschilderen als een kwistig politicus die meer beloofde dan hij kon waarmaken.
Lubbers moest diep in de cijfers duiken om dat verwijt van zich af te schudden. De CDA-top besloot bovendien tot een tegenaanval. De PvdA was, met haar pleidooi om de belastingverlaging 'Oort' te halveren, weer aan bezig de lasten van de burgers met een middeninkomen op te voeren, klonk het uit de mond van Lubbers en De Vries. Waarmee de PvdA weer in de hoek werd gezet als de partij die de 'hoofdagent. ondermiizer en hoofdverpleegster' hun inkomen-niet gunde.
De Polka. de 'politieke kampagnecommissie' van de PvdA, merkte inmiddels vergenoegd op dat Wim Kok 'foutloos' opereerde. sinds hij de rechtstreekse confrontatie aanging met zijn opponent van het CDA. Kok groeide in de campagne, stelde men in het PvdA-kamp vast. En driftig werd gewezen op de 'twee fouten' die Lubbers in het heetst van de campagne maakte.
Bert de Vries moest inderdaad twee keer corrigerend optreden na een slippertje van zijn lijsttrekker.
Na Lubbers' uitlating over de positie van de laagstbetaalden snelde De Vries toe om uit te leggen dat het misschien wat al te 'ongevoelig' was overgekomen. ,,Maar je moet je wel realiseren dat zo'n man onder hoge druk staat. Het risico bestaat dan dat zijn verhaal mat ongenuanceerd overkomt", zei hij tegen Het Parool.
De Vries' tweede correctie was nodig nadat Lubbers in het televisiedebat van 2 sept. de indruk had gewekt bereid te zijn tot een compromis met de PvdA over de belastingverlaging. ,,Allesis bespreekbaar", liet Lubbers zich ontvallen toen Kok opnieuw eiste dat de Oort-operatie deels wordt teruggedraaid.
Bert de Vries nam het weer op zich de zaak recht te zetten. Lubbers had zich versproken, was wat al te beleefd geweest tegenover Kok en men moest niet denken dat het CDA werkelijk van plan was de gemaakte afspraken over de belastingverlaging ongedaan te maken.
Ook Lubbers zelf krabbelde haastig terug: ,,We zullen één en andermaal uitleggen dat de socialisten het verkeerd zien. Oort mordt dus ***niet*** gewijzigd." De conclusie van Kok: ,,Lubbers vertoont het gedrag van een windvaan."
Kok mag dan de afgelopen dagen zonder uitglijders hebben gemanoeuvreerd, Lubbers in het TV-debat van 2 sept. in het defensief hebben gedrongen, toch heeft de PvdA nog geen reden tot juichen. De opiniepeilingen, voor wat ze waard zijn, geven nog altijd een verlies aan voor de sociaal-democraten. Het CDA staat nog immer als de grootste partij in de polls. Voor de twijfelende kiezer had de langzaam scherper wordende strijd tussen Lubbers en Kok het voordeel dat de tegenstellingen tussen CDA en PvdA helder over het voetlicht kwamen. Leken de beide lijsttrekkers in het begin van de campagne het nog slechts over details oneens, aan het slot werd duidelijk dat de PvdA wel degelijk 'een ander beleid' voorstond.
Lubbers kwam de laatste dagen tot de slotsom dat gaandeweg de campagne de verschillen niet de PvdA groter maren geworden: ,,Het al-

GRONINGEN 555470

	TK'89 stem.	TK'89 perc.	TK'86 perc.	TK'86 stem
Opkomst	360034	83,6	87,6	371653
CDA	84147	23.4	22.9	85295
PvdA	163655	45,4	46,9	174157
VVD	41669	11,6	13,5	50029
D66	25089	7,0	5,4	19988
SGP	743	0,2	0,1	593
Groen Links	19319	5,4	4,9	18315
GPV	15135	4.2	3,9	14468
RPF	3994	1.1	1,1	4176
Overige	6283	1,7	1,3	4632
VCN	1060	0,3	0,1	325
SP	1336	0,4	0,5	1733
RN	1002	0.3	-	-
AWP	99	0.0		
VP	461	0,1	-	
janmaat	1093	0,3	û,1	244
De Groenen	1004	0,3	0,1	450
VMP	62	0,0	-	
SAP	166	0,0	0,0	129
Overige 1986			0,5	1751

FRIESLAND 599203

	TK'89 stem.	TK'89 werc	TK'86 werc.	TK'86 stem.
Opkomst	387835	86,7	90,3	391956
CDA	134174	34,6	34,8	136512
PvdA	153206	39,5	39,5	154669
VVD	42666	11,0	13,0	50972
D66	24925	6,4	5,2	20189
SGP	2437	0,6	0,6	2390
Groen Links	13384	3,5	3,0	11587
GPV	7769	2,0	1,6	6387
RPF	5522	1,4	1,4	5570
Ovcrige	3752	1,0	0,9	3680
VCN	379	0,1	0,1	307
SP	422	0,1	0,2	628
RN	326	0,1	-	-
AWP	87	0,0	-	-
VP	412	0,1	-	-
Janmaat	927	0,2	0,0	152
De Groenen	1001	0,3	0,1	418
VMP	42	0,0	-	-
SAP	156	0,1	0,0	115
Ovcrige 1986	-	-	0,5	2060

DRENTHE 439114

	TK'89 stem	TK'89 perc.	TK'86 pcrc.	TK'86 stem.
Opkomst	289442	86,8	90,3	288569
CDA	79492	27.5	27,0	77797
PvdA	126137	43,6	43,5	125651
VVD	44121	15,2	17,8	51466
D66	18896	6,5	5,2	14995
SGP	743	0,3	0,2	611
Groen Links	8234	2,8	2,5	7190
GPV	5852	2 0	1 8	5088
RPF	3038	1.1	1.1	3124
Overige	2929	1,0	0,9	2647
VCN	157	0,1	0,0	94
SP	550	0,2	0,2	661
RN	424	0,1	-	-
AWP	48	0,0	-	-
VP	230	0.1	-	-
Janmaat	839	0,3	0,2	443
De Groenen	571	0,2	0,1	368
VMP	33	0,0	-	
SAP	77	0,0	0,0	84
Overige 1986		-	0,4	997

OVERIJSSEL 1014886

	TK'89 stem.	TK'89 perc.	TK'86 perc.	TK'86 stem.
Opkomst	640665	85,4	89,7	645411
CDA	269522	42,1	41,1	265452
PvdA	195917	30,6	31,2	201293
VVD	68201	10,7	13,3	85607
D66	38880	6,1	4,8	31052
SGP	15077	2.4	2,2	14107
Groen Links	18223	2,8	2,5	16127
GPV	16781	2,6	2,3	14599
RPF	11154	1,7	1,7	10982
Overige	6910	1,0	0,9	6192
VCN	298	0,1	0,0	156
SP	1359	0.2	0,3	1882
RN	230	0,0	-	
AWP	124	0,0	0,0	60
BC	286	0,0	-	
VP	521	0,1	-	
Janmaat	2134	0,3	0,1	316
De Groenen	1131	0,2	0,1	725
PPO	543	0.1	-	
VMP	71	0,0	-	
SAP	213	0,0	0,0	214
Ovcrigc 1986			0,4	2839

GELDERLAND 1794668

	TK'89 stem.	TK'89 perc.	TK'86 perc.	TK'86 stem.
Opkomst	1112847	82,6	87,7	1133923
CDA	425257	38,2	37,5	424923
PvdA	339982	30,6	31,5	357278
VVD	149693	13,5	16,4	186245
D66	77919	7,0	5,4	61038
SGP	36363	3,3	3,0	34317
Groen Links	41002	3,7	3,1	35048
GPV	11421	1,0	0,7	7918
RPF	15594	1,4	1,3	14849
Overige	15616	1,3	1,1	12307
VCN	429	0,0	0,0	191
SP	3541	0,3	0,3	3095
RN	558	0,1	-	-
AWP	297	0,0	0,0	149
BL	405	0,0	-	-
VP	1198	0,1	-	-
Janmaat	4914	0,4	0,1	677
De Groenen	3145	0,3	0,2	1812
VMP	181	0,0	-	-
SAP	591	0,1	0,0	316
Overige 1986	-	-	0,5	6067

UTRECHT 1004492

	TK'89 stem.	TK'89 perc.	TK'86 perc.	TK'86 stem.
Opkomst	607556	81,2	86,9	617957
CDA	208652	34,4	34,0	210147
PvdA	152711	25,1	26,5	163306
VVD	109686	18,1	21,5	133109
D66	56011	9,2	7,0	43052
SGP	16327	2,7	2,5	15620
Groen Links	30910	5,1	4,2	23890
GPV	12037	2,0	1,6	9706
RPF	7970	1,3	1,2	7242
VCN	260	0,1	0,0	148
SP	2220	0,4	0,4	2223
HP	111	0,0	0,0	163
PDS	89	0,0	-	
RN	254	0,0	-	
AWP	90	0,0	0,0	56
BC	473	0,1	-	
VP	720	0,1	-	
SMP	93	0,0	-	
Janmaat	6669	1,1	0,1	816
De Groenen	2010	0,3	0,2	1461
VMP	84	0,0	-	
SAP	179	0,0	0,0	153
Overige 1986	-	-	0,8	4665

ternatief dat door Kok wordt geboden is op z'n zachtst gezegd niet zo best."
Duidelijk werd dat de twee grootste partijen nadrukkelijk andere ideeën houden over de rol van de overheid.
Kok legde dat onderscheid bloot toen hij hamerde op de verantwoordelijkheid die de overheid moet hebben voor de zorg van bejaarden, gehandicapten en zieken in de sainenleving. ,.In dit land mogen geen wachtlijsten voorkomen", sneerde de PvdA-lijsttrekker.
Het antwoord van het CDA was dat de sociaaldemocraten niets hebben geleerd van de jaren zeventig. Onder Drees werd het geld pas uitgegeven nadat het was verdiend, Den Uyl gaf het al uit voordat het in kas zat, schetste Lubbers het verschil tussen zijn partij en de PvdA. Markanter werd ook dat de PvdA, tegen de zin van het CDA in, de hogere inkomens (volgens het CDA de middeninkomens) er minder op vooruit wil laten gaan. Volgens de sociaal-democraten is het nodig de belastingverlaging-Oort te halveren om geld vrij te maken voor milieu, onderwijs en gezondheidszorg,
Het CDA acht het niet noodzakelijk om daarvoor te morrelen aan een wet die inmiddels door het parlement is geloodst.

Het verschil tussen PvdA en CDA mag allengs door de campagne schriller zijn geworden, onoverbrugbare kloven lijken er niet zijn geslagen. Zo behoedzaam hebben Lubbers en Kok wel campagne gevoerd dat de kans op regeringssamenwerking tussen CDA en PvdA niet is verkeken.

Vergelijking programma's

De Staatscourant van 30 aug. bevatte een beschouwing, waarin de verkiezingsprogramma's van de in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen met elkaar worden vergeleken.
Het ging daarbij om de programma's van CDA, PvdA, VVD, D66, GPV, SGP, RPF en Groen Links - het nieuwe samenwerkingsverband van PPR, PSP, CPN en EVP.
Het volgende is uit dit artikel geciteerd:

Ideologische context
Anders dan van bijvoorbeeld belangengroepen wordt van politieke partijen verwacht dat aan hun lijsten van verlangens een ideologische basis ten grondslag ligt, dat wil zeggen een behoorlijk samenhangend en doordacht geheel van opvattingen over mens, maatschappij en politiek. De partijpolitieke programmapunten moeten logisch zijn afgeleid van die elementaire opvattingen.
Alle acht partijen besteden inderdaad tekstruimte aan zo'n ideologie. Maar de mate van uitvoerigheid verschilt aanmerkelijk.
Het CDA-programma is een goed voorbeeld van een uitvoerige ideologische prestatie. Er wordt geredeneerd vanuit een centraal concept: 'de verantwoordelijke samenleving'. Hieruit worden afgeleid de opvattingen over hoe de individuele mens, de maatschappelijke verbanden en de overheid ten opzichte van elkaar gepositioneerd behoren te zijn.
Het CDA benadrukt dat de individuele mens primair zijn verantwoordelijkheid als lid van de samenleving moet kennen en dat de overheid zich moet concentreren op haar kerntaken, met name op de waarborging van de sociale rechtsstaat en de grondrechten.
De maatschappelijke verbanden (organisaties, bedrijven, buurten, verenigingen) moeten, meer dan nu al het geval is, maatschappelijke verantwoordelijkheden gaan dragen.
De toonzetting van dit programma is positief en gedragen. Zogeheten problemen heten bijna steevast 'uitdagingen'. Er is een sterk geloof in de mogelijkheid ze te pareren. Over tegenstrevende krachten wordt niet negatief gedaan, wel zorg uitgesproken.
Elke beleidsparagraaf wordt ook ingeleid met een gedragen verwijzing naar de ideologische uitgangspunten. Zo wordt het milieubeleid geplaatst in het thema 'mens en schepping', het sociaal beleid valt onder 'mens en medemens', het landbouwbeleid is een geval van 'rentmeesterschap', enzovoort.
Een soortgelijke ideologische omkadering van het partijprogramma kan men aantreffen bij de SGP, de RPF en, in beknoptere vorm, het GPV.
Van de niet-christelijke partijen heeft de VVD nog het meest een programma dat qua opbouw en toonzetting op de voornoemde pro-

Standpuntenschema

	Milieu	Inkomens	Vreemdelingen/Vluchtelingen	Vrede en veiligheid	Leven en dood
Groen links	Milieu is grondslag voor politieke stellingname op alle terreinen. Milieu mag niet ondergeschikt zijn aan streven naar winst. Geen nieuwe kerncentrales, bestaande centrales sluiten. Stimuleren alternatieve energiebronnen. Autogebruik minimaliseren. Invoering milieubelasting. Strengere regels, strengere straffen.	Herstel koppeling van uitkeringen en lonen. Structurele verhoging van de minimumuitkeringen. Geen kortingen op het minimumjeugdloon. Verlagen minimumjeugdloon naar 21 jaar. Inkomens niet-marktsector koppelen aan marktsector.	Humaan en ruimhartig toelatings- en opvangbeleid voor politieke vluchtelingen. Discriminatie actief bestrijden. Streven naar betere rechtspositie minderheden.	Geen modernisering van kernwapens. Afstoten van nuclearre taken voor Nederland. Vermindering van de conventionele bewapening. Stelselmatige verlaging van de defensieuitgaven.	Er moet een wettelijke regeling komen voor euthanasie, waarbij persoonlijke keuzevrijheid bepalend is en gegarandeerd wordt.
PvdA	Milieubeleid wordt vast onderdeel in sociaal-economisch overleg. Geen nieuwe kerncentrales, zo spoedig mogelijk sluiting bestaande centrales. Meer investering openbaar vervoer. Autobezit niet, autogebruik wel ontmoedigen. Betere sanctiemogelijkheden bij overtredingen.	Herstel koppeling van uitkeringen en lonen. Gunstiger ontwikkeling voor lagere inkomens t.o.v. hogere inkomens. Geen korting op uitkeringsnorm jongeren.	Zorgen voor gelijke kansen voor alle etnische groepen in ons land. Duidelijk en ruimhartig toelatingsbeleid voor vluchtelingen met een korte maar zorgvuldige asielprocedure.Duidelijke rechtspositie voor legaal in Nederland wonende vreemdelingen.	Geen modernisering van kernwapens. Binnen de NAVO moet Nederland een grotere rol spelen bij de ontwikkeling van een nieuw veiligheidsbeleid, gericht op wapenbeheersing en wapenvermindering. Defensieuitgaven verlagen.	Het recht op euthanasie onder strikte voorwaarden moet wettelijk worden geregeld. Allerlei onderzoeken op het gebied van de erfelijkheid moeten een wettelijke regeling krijgen. waarbij vrijwilligheid van de betrokkenen voorop staat.
D66	Economische groei mag alleen zonder aantasting milieu. Milieubewustzijn bevorderen, o.a. door invoering schoolvak milieukunde. Geen nieuwe kerncentrales, onderzoek naar alternatieve energiebronnen. Uitbreiding openbaar vervoer, autoverkeer terugdringen. Nieuwe strengere regels, betere sanctiemogelijkheden.	Herstel koppeling van uitkeringen en lonen, bepalend hierbij zijn de economische groei en de loon/prijsontwikkeling. Geen verdere bezuinigingen op de sociale uitkeringen. Algemeen basisinkomen niet uitsluiten.	Ruimhartiger beleid t.a.v. vluchtelingen en asielzoekers. Criterium 'vluchteling' ruim hanteren. Voor niet-politieke vluchtelingen andere criteria opstellen. Ook zoeken naar steunmogelijkheden voor (economische) vluchtelingen in hun eigen land.	Modernisering kernwapens kan nodig zijn. Nederland steunt het voorstel voor vermindering van strategischekernwapens tot 50% en is voorstander van spoedige onderhandelingen over vermindering van de korte-afstandswapens. Ook conventionele bewapening verminderen. Defensieuitgaven verlagen.	Actieve euthanasie is bij zorgvuldig handelen van de arts niet strafbaar. Overheid moet discussie over medisch/ethische zaken 'Bevorderen en trachten te komen tot grensbepaling.
CDA	Milieubeleid wordt hoofdpijler algemeen regeringsbeleid. Betere regels, strengere controle. Milieukosten doorberekenen in produktprijzen. Autogebruik beperken en schone auto's bouwen. Invoering van allerlei milieuheffingen. Geen nieuwe kerncentrales.	Herstel koppeling uitkeringen en lonen is mogelijk als er loonmatiging blijft en als de collectieve lasten niet stijgen en de overheid hiervoor niet hoeft te bezuinigen op andere uitgaven. Sociale uitkeringen op peil houden.	Ruimhartig beleid voor beperkt aantal vluchtelingen. Streven naar verantwoorde opvang in eigen werelddeel door verhoging bijdrage aan VN. Streven naar kortere procedure asielzoekers. Toelating andere vreemdelingen blijft beperkt, maar er is wel verbetering van de rechtspositie nodig.	Modernisering kernwapens zou nodig kunnen zijn. Nederland steunt het voorstel voor vermindering van strategische kernwapens tot 50%. Verdere 'vermindering blijft noodzakelijk. Defensieuitgaven mogen stijgen met 0,6%.	Actieve euthanasie blijft strafbaar. Voordurende ethische bezinning op nieuwe medische technieken is rioodzakelijk
VVD	Bevorderen voorlichting. Invoering milieuheffingen. Invoering nieuwe ge- en verboden. Bevorderen ontwikkeling milieutechnologieën. Geen nieuwe kerncentrales.	Geen herstel van de koppeling. Loon- en inkomstenbelastingkan en moet verlaagd worden. Sociale uitkeringen op peil houden.	Integratie van vreemdelingen is nodig. Remigratie wordt makkelijker gemaakt. Aantal vluchtelingen in Nederland mag niet te snel stijgen. Duidelijker criteria zijn nodig. Economische vluchtelingen krijgen geen toegang. Discriminatie moet bestreden worden.	Modernisering van kernwapens is nodig. Defensieuitgaven mogen stijgen met 1%.	Er moet een wettelijke regeling komen voor euthanasie. Er moet een commissie worden ingesteld die medisch-ethische kwesties onderzoekt en daarover adviseert.
SGP GPV RPF	Bevorderen voorlichting. Bevorderen zoeken naar oplossingen voor milieuvraagstukken. Ontwikkelen van een sluitende en Samenhangende milieuwetgeving. Bestaande kerncentrales kunnen openblijven. G W - Autogebruik terugdringen. Nieuwe milieuheffingen invoeren. SGP - Openbaar vervoer bevorderen. Autogebruik terugdringen.	Loonmatiging blijft nodig. Minimumloon niet verlagen. Overheid mag niet ingrijpen in loonontwikkeling. RPF - Alleen koppeling op afstand. SGP - Geen koppeling.	RPF en G W - Scherpe en heldere criteria voor toelating vluchtelingen. Snellere behandeling van asielzoekers. RPF - Naturalisatie van vreemdelingen is wenselijk. SGP - Racisme moet bestreden worden. Remigratie bevorderen. Asielbeleid moet restrictief zijn.	Modernisering van kernwapens is nodig. Nederland steunt initiatieven tot wapenvermindering. Nederlandse kerntaken moeten kritisch worden bezien. Defensieuitgaven kunnen nog niet worden verlaagd. SGP en G W - Vermindering van kernwapens kan alleen als oostblok dat ook doet.	Euthanasie moet onvoorwaardelijk strafbaar blijven. Abortuswetgeving moet worden herzien zodat abortus alleen op strikt medische grenzen toelaatbaar i. Yet kunstmatig tot stand brengen van zwangerschappen moet ontmoedigd worden. Geen erfelijkheidsonderzoeken op embryo's.

FLEVOLAND 202669

	TK'89 stem.	TK'89 perc.	TK'86 perc.	TK'86 stem.
Opkomst	112716	79,9	86,3	103003
CDA	32184	28,6	29,8	30717
PvdA	35421	31.4	33.6	34649
VVD	19797	17,6	17,2	17740
D66	10352	9,2	7,9	8166
SGP	2973	2,6	2,6	2676
Groen Links	4449	4.0	3,1	3230
GPV	2403	2.1	1.7	1699
RPF	2290	2.0	1,9	1973
Overige	2847	2,5	2,2	2155
VCN	142	0,1	0,1	78
SP	242	0,2	0,3	253
RN	122	0,1	-	-
AWP	47	0,0		
VP	213	0,2		
Janmaat	1602	1	0,1	91
De Groenen	397	0,4	0,2	219
VMP	29	0.0	-	
SAP	53	0,1	0,1	59
Overige 1986		-	1,4	1455

NOORD-HOLLAND 2365005

	TK'89 stern.	TK'89 perc.	TK'86 pere.	TK'86 stem.
Opkomst	1378649	77,8	83,5	1442461
CDA	388876	28,2	27,7	399781
PvdA	443601	32,2	34,5	497617
VVD	260210	18,9	21,5	310174
D66	137044	9,9	7,7	111377
SGP	5418	0,4	0,4	4925
Groen Links	85437	6,2	5,2	74394
GPV	7928	0,6	0,4	5866
RPF	7949	0,6	0,5	7725
Overige	42186	3,0	2,1	30602
VCN	2769	0,2	0,1	1847
SP	2849	0,2	0,2	2998
HP	401	0,0	0,0	180
PDS	90	0,0	-	-
RN	860	0,1	-	-
AWP	403	0,0	-	-
BC	1978	0,1	-	-
VP	2377	0,2	-	-
SMP	159	0,0	-	-
Janmaat	19023	1,4	0,3	3724
De Groenen	9112	0,7	0,3	4692
PPO	1089	0,1	-	-
VMP	262	0,0	-	-
SAP	739	0,0	0,1	750
GAP	75	0,0	-	-
Overige 1986	-	-	1,1	16411

ZUID-HOLLAND 3202129

	TK'89 stem	TK'89 pcrc	TK'86 perc	TK'86 stem
Opkomst	1849474	77,8	83,7	1932609
CDA	562767	30,4	29,3	566983
PvdA	574857	31,1	33,8	653359
VVD	311619	16,8	19,7	381009
D66	168632	9,1	7,0	135901
SGP	61723	3,3	3,1	60410
Groen Links	71556	3,9	3,0	58487
GPV	20728	1,1	0,8	15658
RPF	19886	1,1	1,1	20081
Overige	57706	3,2	2,2	40721
VCN	1365	0,1	0,1	800
SP	8763	0,5	0,4	7481
MDP 2000 t	140	0,0	-	-
PDS	312	0,0	-	-
RN	1232	0,1	-	-
AWP	461	0,0	-	-
BC	2995	0,2	-	-
VP	2686	0,1	-	-
SMP	208	0,0	-	-
Janmaat	31048	1,7	0,2	4304
De Groenen	6589	0,4	0,2	3765
PPO	167	0,0	-	-
VMP	735	0,0	-	-
SAP	972	0,1	0,1	949
SF	33	0,0	-	-
Overige 1986	-	-	1,2	23422

ZEELAND 355536

	TK'89 stem.	TK'89 perc.	TK'86 perc.	TK'86 stem.
Opkomst	215444	81,2	86,3	223872
CDA	72989	33.9	32,9	73688
PvdA	63691	29,6	29,6	66325
VVD	30374	14,1	17,8	39887
D66	11345	6,7	5,5	12351
SGP	17828	8,3	7,9	17621
Groen Links	6059	2,8	2,2	4983
GPV	3757	1,7	1,4	3193
RPF	3404	1,6	1,5	3251
Overige	2997	1,3	1,2	2573
VCN	84	0,0	0,0	59
SP	333	0,2	0,1	278
RN	159	0,1	-	
AWP	53	0,0	-	
VP	318	0,1	-	
Janmaat	1433	0,7	0.1	275
De Groenen	533	0,2	0,2	298
VMP	24	0.0	-	
SAP	60	0,0	0,1	95
Overige 1986		-	0,7	1568

NOORD-BRABANT 2172395

	TK'89 stem.	TK'89 perc.	TK'86 perc.	TK'86 stem.
Opkomst	1278897	78,4	84,6	1317057
CDA	576712	45,1	44,2	582675
PvdA	367270	28,7	29,6	389457
VVD	155246	12,1	15,4	202723
D66	92459	7,2	5,6	73081
SGP	6315	0,5	0,4	5740
Groen Links	42734	3,3	2,6	34458
GPV	4030	0,3	0,2	2552
RPF	3489	0,3	0,3	3478
Overige	30642	2,5	1,7	22893
VCN	457	0,0	0,0	421
SP	13672	1,1	0,7	8714
RN	600	0,1	-	-
AWP	301	0,0	0,0	215
BC	751	0,1	-	-
VP	1826	0,1	-	
Janmaat	8280	0,7	0,1	1132
De Groenen	3591	0,3	0,2	2229
VMP	324	0.0	-	
SAP	840	0,1	0,0	584
Overige 1986		-	0,7	9598

LIMBURG 1099642

	TK'89 stem.	TK'89 perc.	TK'86 perc	TK'86 stem.
Opkomst	642947	76,6	82,8	674220
CDA	301556	46,9	46,0	310389
PvdA	214556	33,4	34,0	229047
VVD	58325	9,1	11,3	76373
D66	35042	5,5	4,4	29717
SGP	567	0,1	0,1	301
Groen Links	19086	3,0	2,2	14662
GPV	1559	0,2	0,1r	865
RPF	792	0,1	0,1	847
Overige	11464	1,7	1,8	12019
VCN	313	0,1	0,0	180
SP	3472	0,5	0,3	2148
RN	270	0,0	-	-
AWP	179	0,0	0,0	79
BC	1016	0,2	-	-
VP	1033	0,2	-	
Janmaat	3182	0,5	-	
De Groenen	1596	0,2	0,3	1662
VMP	152	0,0	-	
SAP	251	0,0	0,0	162
Overige 1986		-	1,2	7788

gramina's lijkt, zij het meer summier en met uiteraard een andere uitwerking.
Ook de VVD heeft een centraal concept: 'vrijheid' van en voor de individuele mens. De plaatsbepaling van maatschappelijke verbanden en de overheid is hieraan ondergeschikt. Maar het individu moet zich tegenover deze verbanden en de overheid wel verantwoordelijk meten.
Kernbegrippen zijn hier menselijke gelijkwaardigheid, verdraagzaamheid en sociale rechtvaardigheid. Elke beleidsparagraaf begint ook met een verwijzing naar één of meer van zulke kernbegrippen.
De overige drie programma's verschillen steeds meer van de voorgaande. Zij beginnen niet met een positieve geloofsverklaring, maar met een negatief commentaar op bestaande situaties.
Zo begint D66 met de zinsnede dat de partij 'een verzamelpunt is voor mensen die geen vertrouwen meer stellen in de overgeleverde vanzelfsprekendheden en ingeroeste vijandschappen'. Daarvoor in de plaats biedt zij niet een centraal concept aan, maar meerdere kernbegrippen zoals 'zorgzaamheid' en 'ontplooiing'. Nieuw is haar trefwoord 'de gelukte toekomst'. die alles omvat wat de partij nastreeft.
De programma's van PvdA en Groen Links zijn nog directer gericht tegen bestaande situaties. Zij beginnen met een opsomming van wat er aan de wereld mankeert.
Zo noemt de PvdA in enkele bladzijden onder meer: armoede in de wereld, milieuvervuiling, langdurige werkloosheid, moreel en cultureel conservatisme, en onevenwichtigheid van het beleid van CDA en VVD. De positieve kernbegrippen komen meer terloops ter sprake: emancipatie, participatie, ontplooiing en zelfstandigheid.
In aanzienlijk plastischer taal biedt Groen Links zich aan als het goede alternatief voor een slechte wereld, die wordt aangeduid met termen als puinhoop, dom en kortzichtig.
Als enige twee pa tijen sluiten PvdA en Groen Links hun ideologische exposé af met het uitspreken van de hoop dat de partij regeringsmacht kan gaan uitoefenen.
De praktische vraag nu is, of de verschillende ideologieën inderdaad verschillend zijn, dat wil zeggen via logische afleiding tot verschillende beleidsvoorkeuren leiden. Of kunnen politieke partijen vanuit verschillende ideologische uitgangspunten dezelfde beleidsvoorkeuren hebben inzake bijvoorbeeld milieuaanpak, loonvoetverlaging of TV-reclame? En kunnen veelvuldig voorkomende kernbegrippen zoals 'verantwoordelijkheid' en 'ontplooiing' toch uitmonden in voorkeurverschillen inzake bijvoorbeeld de uitkeringen of het politiebeleid?
Een poging tot beantwoording van vragen als deze zal nu gedaan morden rond het beleidsthema 'milieu'.

Topissue: milieubeheer.
Het milieu is een dominant politiek v aagstuk geworden. Het kabinet-Lubbers II is er uiteindelijk over gestruikeld. In de programma's van de vier grote partijen is het hoofdstuk over het milieu als eerste geplaatst na de inleiding (bij CDA, PvdA en D66) of als tweede (bij VVD). Bij de lrleine partijen hebben het GPV en de RPF dit vraagstuk eveneens als een van de eerste hoofdstukken geplaatst. Bij de SGP en Groen Links heeft het daarentegen een plaatsing halverwege gekregen.
Verderop zal ook blijken dat (afgezien van de inkomensoverdrachten en de verlaging van het financieringstekort) het milieu het enige beleidsonderwerp is waaraan alle politieke partijen grote sommen extra geld wensen te geven. Het gaat, kortom, om een kwestie van de eerste orde.
Het probleem is in alle programma's, van welke ideologische snit ook, in zeer zorgelijke termen gedefinieerd. Voor het CDA gaat het om het behoud van de schepping, voor de PvdA om het keren van een crisis, voor de VVD om

een overlevingsbeleid en voor D66 om de meest urgente kwestie op de politieke agenda. Bij de kleine partijen is de probleemdefinitie in soortgelijke bewoordingen gesteld.
In de benaderingswijze van het probleem kunnen wel verschillen tussen de politieke partijen worden geconstateerd.
Het CDA begint met te wijzen op de eigen rol van de maatschappelijke organisaties, zoals werkgevers. werknemers, consumentenbonden en landbouworganisaties. Die kunnen op eigen verantwoordelijkheid al veel aan het milieubehoud doen. Pas hierna wordt de overheid genöemd. Zij is medeverantwoordelijk en moei randvoorwaarden en zonodig harde voorwaarden stellen.
In de optiek van de PvdA speelt de overheid de centrale rol bij het keren van de ecologische crisis. Maatschappelijke organisaties en burgers zijn minder subject dan object van het milieubeleid.
De VVD vindt dat naast de ovcrheid (de wetgever. dc politie) toch ook de markt het probleem moet helpen oplossen. Dit zou kunnen door milieu-effecten zichtbaar te maken in de kostprijs van produkten en diensten: dan zoekt de markt vanzelf naar betere alternatieven.
D66 vestigt haar hoop deels op de ovcrheid en deels op het verantwoordelijkheidsbesef van burgers en bedrijven.
Bij de kleine partijen wijzen het SGP en het GPV erop dat het probleem niet alleen ernstig is, maar-ook slecht onderzocht. Met name de SGP ('Nuchterheid is geboden') waarschuwt tegen ove haaste maatregelen, die zelf meer problemen scheppen. Ook de RPF verklaart zich sceptisch over wat zij symptoombestrijding noemt.
De voorzichtige benaderingswijze van het milieuvraagstuk door deze partijen zou kunnen samenhangen met hun traditioneel agrarische achtergrond.
Groen Links ten slotte benadert het milieuprobleem vrijwel geheel in termen van overheidsinterventie, met als aanvulling een door de overheid structureel gesteunde milieubeweging.
Alle politieke partijen maken in bun benade- ingswijze bovendien een tweeslag tussen nationale en internationale methodieken. De internationale betreffen vooral de rol die de Europese Gemeenschap zou mogen spelen. De vier grote partijen voegen eraan toe dat Nederland zonodig voorop moet lopen. Het nationale beleid mag meer ingrijpend zijn dan het Europese.
Behalve naar probleemdefinitie en benaderingswijze kunnen de politieke partijen onderling ook worden vergeleken naar concreet voorgestelde mautregelen tot oplossing van het probleem,
De bijbehorende vraag, wanneer het probleem voldoende opgelost kan worden beschouwd, wordt alleen door D66 opnieuw gesteld en met een lijst van taakstellingen voor het jaar 1994 beantmoord.
De overige partijen stellen wel een reeks van maatregelen voor, maar zeggen niet welk effect er precies mee wordt beoogd of zij adopteren (zoals de PvdA) het Milieuplan van minister Nijpels.
De voorgestelde maatregelen zijn inderdaad uiterst talrijk. Indien zij voor slechts de helft zouden worden genomen, doen zij vermoedelijk nog alle aanzetten tot deregulering en afslanking van het overheidsapparaat volledig te niet.
Zo pleit het CDA, dat in beginsel vooral de maatschappelijke verbanden verantwoordelijk wil houden, ervoor dat de overheid onder meer convenanten afdwingt, bedrijven een milieuboekhouding oplegt, zonodig dwangsommen hanteert, voor produkten een milieukeur invoert, financiële heffingen oplegt, autogebruik beperkt enzovoort.
Bij de PvdA gaat het als het mare om nög meer van ditzelfde: extra belastingen op energie, een nationaal energiebesparingsplan, verplichte isolatie in de bouw, voorrang voor het openbaar vervoer, braaklegging van landbouwgrond enzovoort.
De VVD benadrukt vrijwillige afspraken en financiële prikkels. maar acht het daarnaast ook nodig dat de overheid regulerend optreedt via gebods- en verbodsbepalingen.
Terloops merkt deze partij op dat afschaffing van het reiskostenforfait niet in aanmerking komt als maatregel (sinds de kabinetscrisis is dit kennelijk een prestigekwestie),
D66 benadrukt maatregelen als milieu-onderwijs en -voorlichting om het gedrag van burgers te doen veranderen: 'De overheid kan dat niet zomaar afdwingen'. Desondanks pleit de partij voor een groot aantal wettelijke maatregelen, inbegrepen het in de strafwet onderbrengen van milieuvervuiling.
De kleine partijen SGP, GPV en RPF pleiten, zoals te verwachten valt, voor extra onderzoek naar zinvolle en uitvoerbare (wettelijke) maatregelen. De diverse milieuwetten moeten naar hun oordeel beter op elkaar worden afgestemd en gehandhaafd, zonodig met gebruikmaking van straffe sancties.
Groen Links ten slotte heeft de meest lange lijst van wettelijke maatregelen gemaakt. Zij hebben grotendeels een verbods- en gebodskarakter, aangevuld met financiële prikkels (zowel heffingen als subsidies). De partij pleit onder meer voor een verbod op verpakkingen van blik en plastic, beperking van het vliegverkeer, sluiting van het wegtransport enzovoort; merkwaardigerwijs heeft de partij in deze opsomming ook ondergebracht de gelijkberechtiging van boerinnen.
Het milieuvraagstuk wordt, samengevat, door alle politieke partijen zeer ernstig genoemd. In hun benaderingswijze van het probleem tonen zij zekere verschillen. Gegeven de constant ernstige probleemdefinitie kunnen deze worden toegeschreven aan verschillen in ideologie.
Maar zodra bet op concrete maatregelen aankomt, doen de politieke partijen toch meer gelijkluidende voorstellen dan men uit de verschillen van benaderingswijze zou verwachten. De ideologische verschillen werken op het niveau van de concrete maatregelen niet syste-

AMSTERDAM 694972

	TK'89 stem	TK'89 perc	TK'86 perc	TK'86 stem
Opkomst	359089	70,7	76,8	391044
CDA	55311	15,4	15,8	61847
PvdA	151905	42,2	47,2	184953
VVD	49138	13,7	15,9	62044
D66	39546	11,0	8,4	32821
SGP	833	0,2	0,1	546
Groen Links	38638	10,8	8,3	32650
GPV	1241	0,4	0,2	952
RPF	1164	0,3	0,3	1116
Overige	21313	5,9	3,7	14115
VCN	1513	0,4	0,3	1062
SP	1139	0,3	0,3	1021
HP	401	0,1	0,0	180
PDS	90	0,0	-	
RN	277	0,1	-	-
AWP	129	0,1	-	-
BC	705	0,2	-	-
VP	799	0,2	-	-
SMP	107	0.0	-	-
Janmaat	11119	3 1	0,6	2350
De Groenen	4290	1,2	0,4	1462
PPO	266	0,1	-	-
VMP	97	0,0	-	-
SAP	306	0,1	0,1	326
GAP	75	0.0	-	-
Overige 1986		-	2,0	7714

ROTTERDAM 576222

	TK'89 stem.	TK'89 perc.	TK'86 perc.	TK'86 stem.
Opkomst	299108	70,4	77,4	328945
CDA	61723	20,6	19,7	64668
PvdA	135818	45,4	49,8	163709
VVD	35687	11,5	13,8	45556
D66	25679	8,6	6,9	22384
SGP	4195	1,4	1,4	4528
Groen Links	15266	5,1	3,6	11891
GPV	2605	C.4	0 6	2151
RPF	1849	0,6	0,7	2159
Overige	16286	5,5	3,5	11699
VCN	567	0.2	0,1	320
SP	1437	0,5	0,4	1454
PDS	120	0,0	-	-
RN	269	0,1	-	-
AWP	119	0,0	-	-
BC	835	0,3	-	-
VP	566	0,2	-	-
SMP	120	0,1	-	-
Janmaat	10285	3,4	0,4	1375
De Groenen	1551	0,5	0,2	750
VMP	150	0,1	-	-
SAP	267	0,1	0,1	300
Overige 1986	-	-	2,3	7500

'S-GRAVENHAGE 443795

	TK'89 stem.	TK'89 perc.	TK'86 perc.	TK'86 stem.
Opkomst	233679	71,0	77,6	260313
CDA	57312	24,5	25,3	65883
PvdA	79567	34,1	36,7	95435
VVD	44496	19,0	22,2	57894
D66	24143	10,3	7,6	19645
SGP	2230	1,0	0,9	2443
Groen Links	11332	4,9	3,6	9341
GPV	1779	0,8	0,5	1339
RPF	1245	0,5	0,5	1342
Overige	11575	4,9	2,7	6991
VCN	227	0,1	0,1	146
SP	728	0,3	0,3	824
MDP 2000+	140	0,1	-	
PDS	192	0,1	-	
RN	180	0,1	-	-
AWP	55	0,0	-	-
BC	571	0,2	-	-
VP	462	0,2	-	-
SMP	40	0.0	-	-
Janmaat	7349	3.2	0.4	1071
De Groenen	1013	0,4	0,3	725
PPO	167	0,1	-	
VMP	338	0,1	-	
SAP	80	0,0	1,0	110
SF	33	0,0	-	-
Overige 1986		-	1,6	4115

UTRECHT 230738

	TK'89 stem.	TK'89 perc.	TK'86 perc.	TK'86 stem.
Opkomst	132651	75,9	81,9	142808
CDA	30890	23,3	24,5	35026
PvdA	49685	37,4	40,4	57619
VVD	15888	12,0	14,9	21268
D66	13991	10,5	7,6	10876
SGP	743	0,6	0,6	782
Groen Links	13884	10,5	8,0	11404
GPV	1004	0,8	0,6	877
RPF	552	0,4	0,5	687
Overige	6014	4,5	2,9	4269
VCN	85	0,1	0,0	66
SP	1318	1,0	1,0	1454
HP	41	0,0	0,0	66
PDS	51	0,0	-	-
RN	54	0,0	-	-
AWP	30	0.0	0.0	17
BC	93	0,1	-	
VP	208	0,2	-	
SMP	42	0,0	-	
Janmaat	3397	2,6	0,3	384
De Groenen	585	0,4	0,2	324
VMP	32	0.0	-	
SAP	78	0,1	0,1	66
Overige 1986	-	-1,3	1892	

matisch door. Zoals men wel zegt: die soep wordt uiteindelijk niet zo heet gegeten.

Overige plannen van grote partijen
Op alle beleidsvelden bieden de politieke partijen zeer veel plannen aan. Zij hebben weerstand weten te bieden aan de verleiding zich te beperken tot hoofdkwesties. Elke samenvatting van al hun plannen schiet hier onvermijdelijk ernstig te kort.
Wel is het mogelijk de lezer per beleidsveld enkele voorbeelden te geven van de richting waarin een politieke partij denkt. Dit wordt gedaan in de tabel op pag 580.
Rond veel kwesties blijkt er tussen de vier grote partijen een duidelijke basis-consensus te bestaan.
Zulke kwesties van overeenstemming zijn onder meer de beheersing van het financieringstekort. de voortzetting van de Europese landbouwsanering, de vergroting van de autonomie van onderwijsinstellingen, de emancipatie van met name vrouweii, de best ijding van de criminaliteit, de samenwerking in Europees verband en de schuldverlichting voor de armste landen.
Ook rond andere kwesties lijkt er een toch ruime overeenstemming te bestaan, hoewel zij vanwege verschillende woordkeuzes niet steeds evident is.

Maar vrijwel algemeen is toch de voorkeur dat werkgevers èn werknemers meer worden betrokken bij het werkgelegenheidsbeleid en het sociale zekerheidsbeleid.
Andere regelmatig weerkerende voorkeuren betreffen het inlopen van (financiële) achterstanden in de gezondheidszorg (met name bij dementen- en gehandicaptenzorg), het ontwerpen van een patiëntenrecht, de beëindiging van de objectsubsidies in de volkshuisvesting, de bestuurlijke decentralisatie, de extra stadsvernieuwing en de versterking van het Europese Parlement.
De ogenschijnlijk zo homogene beleidscultuur van de vier grote politieke partijen zou overigens kunnen bedriegen. Zoals verschillende ideologieën kunnen leiden tot dezelfde concrete maatregelen, zo kunnen omgekeerd gelijkluidende beleidsoriëntaties toch uitmonden in conflicten over de bijbehorende concrete maatregelen

Zo specificeren de politieke partijen nauwelijks of niet het tempo waarin het voorgestane beleid moet worden gerealiseerd, de condities waaronder, de eventuele uitzonderingen, de te hanteren rechtsvormen, de erbij te betrekken maatschappelijke verbanden, de procedures van overleg en besluitvorming, het beheersen van (vaak onvermijdelijke) schadelijke bij-effecten enzovoort. Mogelijkheden tot politiek conflict blijven goeddeels verborgen, maar wel ruimschoots aanwezig.
Duidelijke conflictpunten zijn er ook. Zo kiest bijvoorbeeld de VVD nadrukkelijk tegen het referendum en D66 even krachtig ervoor. Het CDA wil de omroepen beschermen, maar de VVD wil ze de concurrentie van de commerciële zenders laten ondergaan. De PvdA wil verdere herverdeling van de arbeid wettelijk regelen, de VVD wil dit juist niet. D66 wil uitbreiding van werkgelegenheid in de kwartaire sector, maar de VVD is hieromtrent zeer terugliOudend
Ondanks zulke manifeste conflictpunten alsmede de latente die er ongetwijfeld zijn, mag toch de conclusie worden getrokken dat de vier grote politieke partijen in hun beleidsvoorkeuren elkaar méér genaderd zijn dan ooit in de laatste 25 jaar liet geval was. Zij lijken een nieuwe gemeenschappelijke gezindheid van 'wederopbouw' (zoals in de jaren vijftig) te hebben gekregen.

Ook internationaal vergelijkend onderzoek zal vermoedelijk kunnen aantonen dat Nederland op dit moment op het niveau van de politieke elites een relatief sterk homogene beleidscultuur heeft.

Voor regeringsstabiliteit is zo'n gegeven overigens wel een bevorderlijke omstandigheid, maar geen noodzakelijke (een conflicterende partij kan ook buiten de regeringscoalitie morden gelaten) en evenmin een voldoende voorwaarde (men kan ook ruziën over personen, spelregels, uitlatingen enzovoort.)

Tot slot twee specifieke onderwerpen. Zo kort na de Europese verkiezingen kan, ten eerste, de vraag morden gesteld naar de verhouding tussen de Europese en de nationale partijprogramma's.
Alleen de VVD is hierover glashelder: het Europese programma is onverkort onderdeel van het programma voor de komende verkiezingen.
Rij de overige politieke partijen kunnen nu al weer verschuivende voorkeuren morden vermoed. Zo zwijgt het CDA nu ove de bepleite eenwording van Duitsland. de PvdA over de Europese c.a.o.'s en D66 over de Europese medezeggenschapsregeling voor bedrijven.

Bestaan deze beleidsvoorlreuren niet meer, worden zij overgelaten aan alleen de partijvertegenwoordigers in het Europese Parlement of worden zij nu vervangen door nationale opties? Vervangt, kortom, het volgende partijprogramma het vorige? En morden straks dc nationale programma's (deels) ingehaald door de gemeentelijke?

Ten tweede kan men zich afvragen mat de politieke partijen schrijven over de positie van het nationale parlement. Het gaat immers om verkiezingen voor dat lichaam. De samenstelling ervac bepaalt in hoge mate de regeringsvorming en zijn functioneren de regeringsstabiliteit.
Het CDA zwijgt over het parlement. De VVD stelt dat het parlement zich meer inoet concentreren op hoofdzaken van beleid, dus zich met minder zaken moet bezighouden. De PvdA daarentegen bepleit dat bet parlement ook opdracht tot controlerend onderzoek kan geven aan instellingen als de Rekenkamer, de WRR, het SCP en het CBP. D66 pleit zelfs voor de oprichting van een eigen parlementair onderzoeksinstituut. Zo verschillen de vier grote partijen wel in hun waardering van het parlement.

,,Doorrekening'' programma's CDA, PvdA, VVD en D66 door CPB

Het Centraal Planbureau CPB heeft de financieel - economische consequenties berekend, die uitvoering van één van de programma's van CDA, PvdA, VVD en D66 met zich mee zou brengen.
Deze conclusies werden op 23 aug. gepubliceerd.
Het CPB meent o.m., dat uitvoering van het verkiezingsprogramma van de PvdA in de periode 1991-1994 meer groei oplevert dan de programma's van de andere grote partijen. Dat is vooral te danken aan extra investeringen in milieu en volkshuisvesting. Na 1994 kan het PvdA-beleid echter leiden tot vertraging van de groei.
Volgens de berekeningen van het CPB zal het beleid dat de PvdA voor ogen staat. leiden tot 0,3 procent meer groei dan de 2,25 procent die de VVD- en CDA-programma's opleveren.

De plannen van D66 leveren volgens het CPB een extra groei op van 0,1 procent, die vooral is te danken aan extra milieu-investeringen. Maar ook hier waarschuwt het CPB ervoor dat dit na 1994 kan leiden tot aantasting van de groei.

Het VVD-programma heeft volgens het CPB een omgekeerd effect. De bezuinigingen die deze partij voorstelt op het gebied van volkshuisvesting hebben in de periode 1991-1994 een minder gunstig effect op de economische groei, maar op de langere termijn heeft het een positiever resultaat.
Uit de berekeningen van het CPB blijkt dat koopkrachtontwikkeling in het PvdA-programma sterk afhangt van het al dan niet schrappen van een



In de avond van 5 sept. hielden de lijstaanvoerders van de in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen voor de TV een verkiezingsdebat. V.l.n.r. Ruud Lubbers (CDA). Hans van Mierlo (D66), Ria Beckers (Groen Links), Joris Voorhoeve (VVD) en Wim Kok (PvdA).

deel van de belastingverlichting in 1990.
Als deze doorgaat, zou het PvdA-beleid voor de minima een koopkrachtverbetering opleveren van 0,3 procent en voor de hoger betaalden zelfs van 0.7 procent. Dat laatste is evenveel als in het VVD programma
Maar als de belastingverlichting wel gedeeltelijk wordt teruggedraaid, zoals de PvdA wil, zullen de hoogste inkomens er bij het PvdA-beleid 0,2 procent op achteruit gaan. De minima daarentegen zullen dan aan koopkracht winnen, en op gemiddeld 0,5 procent uitkomen.
Het CDA-prog amma zal mensen met een minimuminkomen in principe geen koopkrachtverbetering opleveren. Alleen minima met kinderen zullen er gemiddeld 0,3 procent op vooruit gaan. De modale werknemer zal er in het CDA-programma 0,6 procent op vooruit gaan. Dat is evenveel als in het PvdA-programma en 0,1 procent minder dan in het VVD-programma. In deze cijfers zijn de koopkrachteffecten ten gevolge van de maatregelen in de gezondheidszorg niet verwerkt. Uitvoering van het verkiezingsprogramma van de PvdA zal leiden tot een aanzienlijk hogere collectieve lastendruk dan de programma's van de andere grote partijen. Ten opzichte van de VVD-plannen ligt de druk 1,8% hoger.
De collectieve lastendruk bij een PvdA-beleid ligt 1,1 procent hoger dan de ramingen van het Centraal Planbureau (CPB). Dit is inclusief het effect van het schrappen van een deel van de op stapel staande belastingverlaging voor 1990, zoals de PvdA dat wil.
Wordt dit effect niet meegerekend, dan ligt de collectieve lastendruk in de periode 1991-1994 0,4 procent hoger dan in de CPB-ramingen. Ook de CDA- en D66-programma's leveren een dergelijke lastendruk op. Alleen het VVD-programma leidt tot een lagere druk: volgens de CPB-berekeningen zou de 0,7 procent onder de ramingen liggen.
Uit de CPB-berekeningen blijkt ook dat in het PvdA-programma de werkloosheid met 44.000 personen meer zal dalen dan in de CPB-ramingen. Dit is vooral te danken aan de creatie van extra werkgelegenheid in de collectieve sector.
Ook de programma's van CDA en D66 leveren een lagere werkloosheid op dan in de CPB-ramingen, hoewel het hier om een kleiner verschil (8 à 9.000) gaat.
Het VVD-beleid leidt daarentegen tot een werkloosheid die 17.000 personen hoger ligt dan in de CPB-ramingen. Dit is hoofdzakelijk te wijten aan het feit dat de VVD meer WAO-ers weer wil betrekken in het arbeidsproces.
Opmerkelijk is dat het PvdA-programma volgens het CPB zal leiden tot een stijging van de produktiegroei bij bedrijven, terwijl deze bij het VVD-beleid gelijk zal blijven. Dit is vooral te danken aan de extra investeringsplannen van de PvdA

Volgens het CPB moeten wel vraagtekens worden gezet bij de investeringsplannen van de PvdA. De partij gaat er in haar programma van uit dat in de jaren negentig de nieuwbouw gehandhaafd kan worden op 100.000 woningen per jaar. hetgeen een bestedingsimpuls [illegible] van 1,5 miljard gulden.

Het CPB noemt deze veronderstelling ,,zeer discutabel". Het Planbureau houdt het er in zijn aanvingen op dat de nieuwbouw in 1994 moet zijn gedaald naar 81.000, gezien het afnemend aantal geboorten.

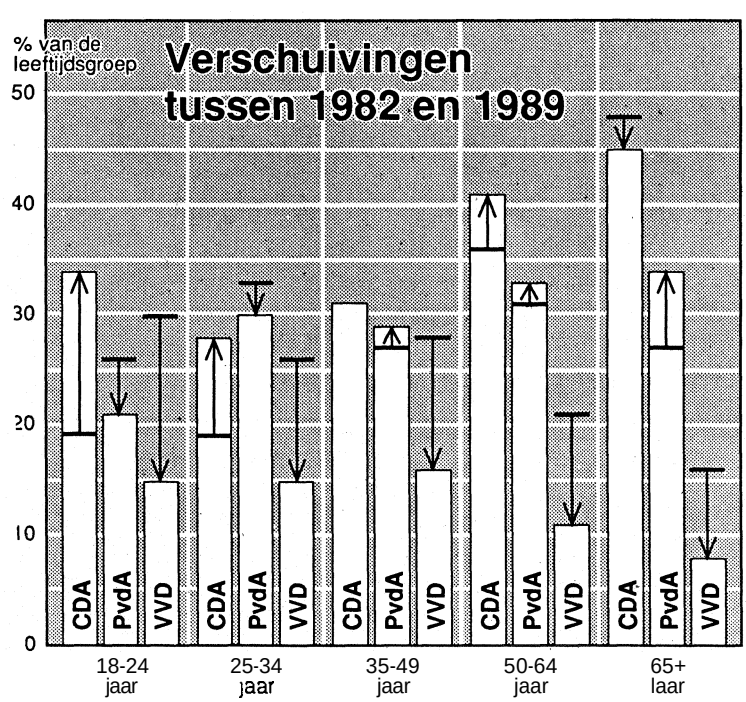
Ook is het CPB terughoudend over de effecten van de milieu-investeringen die de PvdA bepleit Weliswaar zullen deze op een termijn van vier jaar extra produktie en werkgelegenheid uitlokken. maar daarna raken deze impulsen volgens het CPB uitgewerkt, terwijl de invloed ervan op de kostprijs van bedrijven nog toeneemt.
Dat zal op de langere termijn de economische groei, de werkgelegenheid, de overheidsfinanciën en de koopkracht aantasten, aldus het CPB. Het Planbureau heeft niet uitgerekend hoe groot deze effecten zullen zijn.

Verloop *peilingen*

Maurice de Hond van bureau Inter/View houdt regelmatig kiezersonderzoeken.
In *Het* parool van 7 sept. bracht hij verslag uit van het verloop van de peilingen sinds de vorige TK-verkiezingen. Het volgende is uit dit verslag aangehaald:

Tot aan de val van het kabinet in mei is er sprake geweest van een vrij stabiele periode in politieke voorkeur sinds de verkiezingen voor de Tweede Kamer in 1986.
Direct na die verkiezingen daalde de VVD van 17 naar 15 procent, en steeg het CDA naar 36 procent. Medio 1987 begon het CDA weg te zakken naar een niveau van 32 procent, termiil de PvdA naar een peil van 36 procent steeg.
Sindsdien was er sprake van een stabiele periode. Vlak voor de val van het kabinet stond de PvdA op 36 procent, het CDA op 31 procent, en de VVD op 15 procent.
Vlak na de val van het kabinet. begin mei. steeg het CDA naar 34 procent. De VVD zakte naar 14 procent, en de PvdA naar 34 procent. Dat laatste viel samen met de opkomst van Groen Links, dat de 5 procent bereikte.
Na de verkiezingen voor het Europese Parlement, half juni dit jaa , zakte de VVD weg naar een niveau van 12 procent, terwijl het CDA steeg tot een peil van 38 procent. De PvdA daalde toen naar 32 procent onder invloed van een stijging i-an Groen Links naar 7 procent. D66 schommelde gedurende deze hele periode tussen de 5 en 7 procent.

Dit was ook de situatie bij de start van de campagne in de tweede week van augustus.
Sindsdien is de VVD weer mat gestegen, naar ongeveer 14 procent, terwijl het CDA terugliep naar 35 procent. Groen Links en D66 schommelden beide tussen de 5 en 8 procent, en de PvdA boekte scores in de huurt van de 32 procent. Daarmee kwamen de partijen dicht in de buurt van de uitslag van de verkiezingen voor het Europese Parlement.
De periode 1986-1989 kan electoraal gekenmerkt worden als een periode die wat betreft de ontwikkelingen in de politieke voorkeuren een stabiel verloop had. CDA en VVD samen bleven zich bewegen tussen de 47 en 50 procent. PvdA en Groen Links (tot mei van dit jaar althans de partijen die nu gezainenlijk deze groepering vormen) scoorden samen vrijwel steeds een waarde tussen de 37 en 39 procent. Met D66 tussen de 5 en 7 procent, en SGP, GPV en RPF gezamenlijk tussen de 4 en 5 procent, liggen de verhoudingen binnen de Nederlandse bevolking blijkbaar behoorlijk vast.
De campagneperiode, zwaar begeleid met opiniepeilingen, verliep electoraal voor de partijen als volgt:



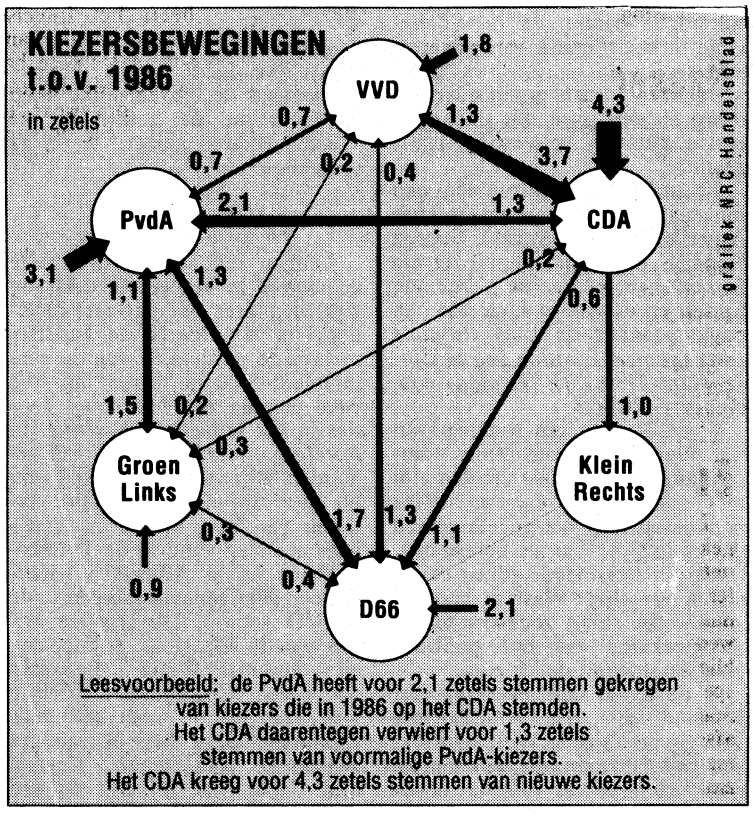
(Het Parool, 7-9-1989)

Het CDA daalde onder invloed van een zich licht herstellende VVD van 37 naar 35 procent, terwijl de VVD van 12 procent naar 14 procent klom. De PvdA, die aanvankelijk op 32 procent stond, daalde vlak voor de start van de campagne naar 30 procent. D66 bleef aanvankelijk op 6 procent staan, maar steeg in de laatste week naar 8 procent.
De minnaar aan het begin van de campagne was Groen Links, dat half augustus zelfs op 8 procent stond (ongeveer de uitslag voor die partij bij de verkiezingen voor het Europese Parlement). Maar naarmate de cainpagne vorderde, zakte deze partij weg.

De peiling van InterView, uitgevoerd in opdracht van de VARA, die op 3 sept. bekend werd gemaakt, gaf in zetels de volgende stand te zien: CDA 33, PvdA 49, VVD 22, D66 12, Groen Links 8, SGP 3, GPV 2 en RPF 1 De uiteindelijke uitslag van de verkiezingen week hiervan amper af. De dalende trend van Groen Links leidde op 6 sept. tot een uitslag van twee zetels minder dan de peiling van 3 september. Het CDA behaalde een zetel meer dan aangegeven. en de Centrum-denlocraten haalden een zetel.
De uitkomst betekent zowel een bewijs van de stabiliteit van het electoraat, zelfs tijdens campagnes, als van het vermogen van opiniepeilingen om de stand van zaken goed weer te geven.

Kiezersstromen

Bureau Intomart had op de verkiezingsdag schaduwverkiezingen georganiseerd, waarmee het trachtte te achterhalen, welke bewegingen in het electoraat plaats hadden.
Het bureau kwam o.m. tot de conclusie, dat 20% van de kiezers op 6 sept op een andere partij had gestemd dan bij de TK-verkiezingen van 1986.
Per partij leverden de schaduwverkiezingen het volgende beeld op:



(*NRC/Handelsblad*, 7-9-1989)

- VVD: De stroom kiezers die van de VVD, de grote verliezer van deze Tweede-Kamerverkiezingen. is overgestapt naar het CDA vertegenwoordigt niet minder dan 3,7 zetels, terwijl daar een toestroom van voormalige CDA-stemmers tegenover staat van slechts 1,3 zetels
Ook naar D66 lopen veel meer kiezers weg dan er terugkomen, wat voor de VVD leidt tot een nettoverlies van bijna 1 zetel.
De stromen van wisselaars naar en van de overige partijen zijn relatief gering in omvang en houden elkaar volledig in evenmicht.
- **CDA:** Het CDA verliest aan alle partijen behalve de VVD meer kiezers dan het van hen terugwint. Dat totale verlies van niet minder dan 2½ zetel wordt echter volledig gecompenseerd door de nettowinst op de VVD.
- D66: De Democraten daarentegen boeken op alle partijen (met uitzondering van de kleine christelijke partijen) nettowinst, De grootste bijdrage hierin gaat ten koste van de VVD, die netto bijna 1 zetel aan D66 moet afstaan. Maar ook PvdA en CDA verliezen: elk ongeveer een halve zetel.
- **PvdA:** In het kiezersverkeer met de overige partijen verliest de PvdA evenveel stemmen als zij terugwint. Het (netto)verlies aan D66 en Groen Links wordt volledig gecompenseerd door de 0,8 zetel winst op het CDA.
- **Groen Links:** De kiezersbewegingen tussen Groen Links en andere partijen zijn gering in omvang en vrijmel in evenmicht. De PvdA vornit in dit opzicht de uitzondering die netto bijna een halve zetel aan Groen Links moet afstaan.
- **'Klein rechts':** De kleine christelijke partijen vertonen alleen met het CDA uitwisselingen van enige omvang, waarbij zij netto ongeveer 1 zetel winnen.

Het geheel aan wisselingen van kiezers overziend valt liet op dat zich zowel middelpuntvliedende als middelpuntzoekende krachten voordoen.
Het verlies van de PvdA naar links en van het CDA aan SGP-GPV-RPF vertegenwoordigt een lichte versterking van de extremen in het Nederlandse partijenspectrum, terwijl de winst van D66 een versterking van het cen truin inhoudt.
In termen van regering versus oppositie is het opvallend dat de beide regeringspartijen naar elk van de oppositiepartijen netto stemmen kwijtraken.
Dat het CDA desondanks een goede uitslag boekt vindt zijn verklaring in het feit dat het het verlies volledig kan verhalen op zijn coalitiegenoot. Deze compensatie vindt zijn basis in het reeds jaren bestaande verschijnsel dat voor zeer veel gematigd-rechtse kiezers CDA en VVD vrijwel even aantrekkelijke keuzes worden gevonden, zodat afhankelijk van de omstandigheden, elk een gerede mogelijkheid heeft in te breken op de vroegere stemmers van de ander.
Dit jaar waren de omstandigheden om hiervan gebruik te maken duidelijk in het voordeel van het CDA.
Naast de bewegingen van het 'oude' electoraat draagt ook de keuze van de nieuwe kiezers bij aan de uitslag van de verkiezingen.
De opmars van het CDA onder de jongeren, die zich in 1986 voor het eerst manifesteerde na een aantal 'magere jaren' zet zich duidelijk voort, terwijl de neergang van de VVD onder de jongste groepen gelijke tred houdt met die in het gehele kiezerscorps.
De PvdA echter blijft duidelijk achter in het jongste kiezerscohort. Dit is een verschijnsel dat zich vanaf 1981 steeds heeft voorgedaan, waardoor de PvdA duidelijk het risico loopt te vergrijzen.
D66 echter laat een omgekeerd beeld zien: een veel sterkere positie onder de jongeren dan bij oudere groepen, iets wat zich ook in de vorige verkiezingen liceft gemanifesteerd.
Ook Groen Links heeft onder de nieuwste kiezers meer aanhang dan in de rest van het electoraat, waarmee de traditie van de in deze partij opgegane klein-linkse partijen wordt voortgezet.

Stemgedrag van nieuwe kiezers

	CDA	**PVDA**	VVD	D66	**GROEN-LINKS**
1989	32.8	24.1	13.9	15.9	6.7
1986	30.8	28.4	20.5	9.8	
1982	19.7	23.8	30.6	3.1	
1981	21.2	21.7	19.4	19.3-	

Hoewel de uitslag in wezenlijke opzichten afwijkt van die van 1986, geven deze verkiezingen ook een bestendiging aan van een aantal veranderingen in de bronnen van electorale steun voor partijen die zich in 1986 voor het eerst voordeden.
In 1986 brak de PvdA definitief door in het zuiden van het land, het geringe verlies in het zuiden nu wijst er op dat deze positie is geconsolideerd.
Ook de 'omgekeerde doorbraak' van 1986, waarbij het CDA voor het eerst in aanmerkelijke mate stemmen verwierf van niet-godsdienstige kiezers. lijkt niet van tijdelijke aard te zijn.
Tot en niet 1982 bedroeg het percentage niet-godsdienstige kiezers dat op het CDA stemde hooguit 4 procent, in 1986 sprong het naar ongeveer 12 procent en nu zit het op dezelfde hoogte.
De daarmee in 1986 gerealiseerde versterking van het CDA in de urbane, geseculariseerde gebieden in liet westen van liet land wordt in deze verkiezingen behouden. Anders dan in 1986 is er dan ook geen sprake van enigerlei doorbraak. Opvallend is daarentegen juist de uniformiteit van de verschuivingen ten opzichte van 1986 over provincies en regio's: de PvdA verliest overal een beetje, de VVD verliest vrijmel overal in gelijke mate, etc.
Ook de partij-politieke verandering in de vorm van het samengaan van de kleine linkse

partijen in Groen Links heeft electoraal minder gevolgen gehad dan verwacht. De winst van drie naar zes zetels is minder spectaculair als men bedenkt dat in termen van uitgebrachte stemmen de toename slechts van **3,3** naar 4,1 procent reikt.
Met deze score is het verlies van 1986 ten opzichte van 1982 (en eerder) nog lang niet ingelopen. Toen immers behaalden de klein-linkse partijen gezamenlijk 6,4 procent van de uitgebrachte stemmen.
Al met al hebben er bij deze verkiezingen weinig opvallende verschuivingen plaatsgevonden, al zal de licht verminderde steun voor de CDA-VVD coalitie mogelijk verstrekkende politieke consequenties hebben.

Samenstelling Tweede Kamer

Tot lid van de Tweede Kamer zijn op 6 sept. verkozen de volgende personen in de fracties van de genoemde partijen.

CDA
R.F.M.Lubbers
B.de Vries
H.van den Broek
C.J.M.Braks
Y.M.C.T.van Rooy
W.J.Deetman
L.C.Brinkman
P.Bukman
H.Eversdijk
E.Heerma
F.J.Laning-Boersema
H.J.B.Aarts
A.G.W.J.Lansink
P.R.H.M.van der Linden
F.L.A.J Wolters
G.Gerritse
M.H.J.Soutendijk-van Apeldoorn
B.M.J.Hennekam
A.B.M.Frinking
A.Doelman-Pel
J.van Noord
V.A.M.van der Burg
M.J.J.van Amelsvoort
J.van Houwelingen
B.J.Baron van Voorst tot Voorst
M.Beinema
W.A.Mateman
H.J.Schartman
M.H.A.Boers-Wijnberg
M.B.M.J.van Vliinien
A.J.Hermes
G.van Leijenhorst
F.Borgman
G.de Jong
J.P.van Iersel
M.J.J.Roosen-van Pelt
F.J.van der Heijden
J.F.de Leeuw
J.Nijland
J.G.de Hoop Scheffer
G.Koffeman
G.H.Terpstra
A.W.Paulis
J.S L.Gualthérie van Weezel
A.H.Esselink
W.G.J.M.van de Camp
J.G.H.Krajenbrink
L.J.P.M.Frissen
J.Reitsma
H.Tegelaar-Boonacker
P.J.Biesheuvel
H.Koetje
M.Smits
J.F.Huibers

PvdA
W.Kok
J.G.M.Alders
D.Dolman
A.Stemerdink
F.W.C.Castricum
J.C.Kombrink
G.J.P.van Otterloo
J.L.N.Schaefer
A.Kosto
P.R.Stoffelen
J.J.Lilipaly
E.ter Veld
K.Zijlstra
J.F.Buurmeijer
R.M.Haas Berger
A.L.ter Beek
M.A.M.Wöltgens
E.L.Herfkens
W.A.F.G.Vermeend
J.Achttienribbe-Buijs
G.A.Q.Niessen
F.Moor
J.van Nieuwenhoven
H.Vos
T.Netelenbos-Koomen
W.J.van Gelder
W.A.de Pree
J A.H.Lonink
J.Wallage
J.C.Witteveen-Hevinga
J.P.Pronk
F.Leijnse
L.van Rijn-Vellelioop
D.W.de Cloe
R.van Gijzel
D.J.Beijlen-Geerts
J.S.Huys
M.van Traa
J.van der Vaart
A.M.Vliegenthart
N.A.Kalsbeek-Jasperse
A.P.W.Melkert
L.M Schoots
J.J.Feenstra
A.de Jong
J.P.C.M.van Zijl
J.M.Verspaget
M.J.de Visser
N Kukler

VVD
J.J.C.Voorhoeve
L.M.L.H.A.Hermans
F.Bolkestein
E.G.Terpstra
E.H.T.M.Nijpels
H.E.Koning
F.Korthals Altes
R.W.de Korte
N.J.Ginjaar-Maas
F.H.G.de Grave
J.Franssen
J.G.C.Wiebenga
R.L.O.Linschoten
P.M.Blauw
F.W.Weisglas
A.Jorritsma-Lebbink
H.F.Dijkstal
D.J.D.Dees
A.J.te Veldhuis
S.van Heemskerk Pillis-Duvekot
G.B.Nijhuis
A.H.Korthals

D66
H.A.F.M.O.van Mierlo
G.J.Wolffensperger
J.Kohnstamm
L.S.Groenman
D.K.J.Tommel
A.Nuis
D.Eisma
O.Scheltema-de Nie
A.Schimmel
P.K.ter Veer
M.J.Versnel-Schmitz
G.Ybema

SGP
B.J.van der Vlies
C.N.van Dis
J.T.van den Berg

Groen Links
M.B.C.Beckers-de Bruijn
A.C.van Es
I.Brouwer
P.Rosenmöller
P.A.Lankhorst
W.J.Willems

GPV
G J Schutte
E.van Middelkoop

RPF
M.Leerling

Janmaat
J.G.H.Janmaat

Reacties politici

Een overzicht van eeste reacties van politici op de verkiezingsuitslag levert het volgende beeld op:

,,Ik kijk in de eerste plaats naar mijn eigen partij", zo reageerde CDA-fractieleider De Vries op 6 sept. op het verlies voor de coalitie. ,,En dan zie ik dat we de grote winst van 1986 hebben kunnen vasthouden. Ik denk dat de situatie voor de VVD er niet eenvoudiger op is geworden. Ik denk ook dat de coalitie-onderhandelingen met de VVD een heel gecompliceerde zaak zullen worden."
Volgens partijvoorzitter Van Velzen heeft het land aangegeven dat het 'Lubbers terug wil hebben ais premier'. En het verlies van de VVD geeft volgens hem aan dat de politieke wet 'wie breekt, betaalt' meer uitkomt.
De winnaar, CDA-lijsttrekker Lubbers, noemde het 'zuur en buitengewoon vervelend, dat het verlies van de VVD toch zo scherp heeft doorgezet'.

Volgens zijn VVD-collega Voorhoeve is dat verlies te wijten aan de kabinetscrisis (door de VVD veroorzaakt) en aan de onrust in zijn partij, enkele maanden geleden. ,,Een deel van de trouwe VVD-kiezers is daardoor gaan twijfelen", aldus Voorhoeve, die sprak van een 'gevoelige tegenslag'. Hij hoopte dat een restzetel het verlies nog iets zou kunnen verzachten.
De VVD-stemmers beloofde hij dat de partij 'een vaste koers zal varen en zich maximaal zal inspannen om bet liberale programma uit te voeren'.
,,We moeten ons door zo'n grote tegenslag niet laten verslaan, me hebben een slag verloren, maar de liberale strijd gaat door. Kijk naar de opkomst in Bleiswijk: daar kwamen spontaan drie keer zoveel leden als normaal. Wij gaan weer groeien! Maar het is een *uphill struggle.* Iedere keer als de steen een stukje verder is gerold, rolt hij vanzelf weer een stukje terug."
VVD-voorzitter Ginjaar had het over een 'zeer ernstige zaak' waarover de partij zich 'zeer ernstig zou moeten bezinnen'.
Minister Nijpels van milieubeheer, Voorhoeves voorganger als lijsttrekker en fractievoorzitter, gaf op 6 sept. te kennen, dat Voorhoeve 'het uitstekend heeft gedaan', ,,Het eerste wat de VVD moet doen is Voorhoeve tot fractievoorzitter kiezen", aldus Nijpels.
PvdA-leider Kok gaf 's avonds op 6 sept. voor tien uur al toe, dat zijn partij de race met het CDA om het begeerde predikaat van de grootste partij had verloren. ,,Ik mens Lubbers geluk daarmee. Het is niet anders, me zijn reëel", aldus Kok. ,,Maar we zijn een grote stabiele partij, die een derde van de kiezers vertegenwoordigt. Een partij waar je moeilijk omheen kan. een partij die dit land nodig heeft.
De uitslag valt me een klein beetje tegen, maar is absoluut geen teleurstelling. Het is na de tweede wereldoorlog maar drie keer gebeurd dat we boven de 50 zetels zaten. Daarom hoort deze uitslag nog steeds bij de beste van na de oorlog", zo zei Kok.
Volgens partijvoorzitter Sint is een solide basis aan de CDA-VVD-coalitie ontvallen door



PvdA-lijstaanvoerder Wim Kok (l. boven) kreeg op de laatste dag voor de verkiezingen steun van zijn Britse Labour-collega Neil Kinnock (l.). Samen deelden zij rozen uit op de Albert Cuypmarkt in Amsterdam

het ernstige verlies van de VVD. ,,De enig juiste combinatie is een combinatie met de PvdA", zei re op 6 sept.
D66 vierde op 6 sept. de bevestiging van haar wedergeboorte sinds oprichter Hans van Mierlo de partij in 1986 uit een bijna gedolven graf wist te trekken
Volgens het D66-Kamerlid Wolffensperger heeft D66 ,op het juiste moment de verkiezingscampagne op het juiste spoor gezet'. ,,Dat heeft de kiezer kennelijk beloond. D66 is er kennelijk in geslaagd om de kiezer duidelijk te maken dat het niet gaat om de race naar het Catshuis, maar om de verkiezing van het parlement."
D66-lijsttrekker Van Mierlo sprak opgelucht tot zijn partijgenoten: „Of het nu elf of twaalf zetels worden, het is ons in beide gevallen gelukt''
Voor de verkiezingen had Van Mierlo gezegd dat de D66-aanhang op zijn minst stabiel zou moeten zijn om te kunnen concluderen dat de partij toekomst heeft

Blijer nog dan over de zetelwinst toonde Van Mierlo zich over het feit dat 15 procent van zijn aanhang uit nieuwe kiezers bestaat. ,,Dat is onze hoop", aldus Van Mierlo.
De D66-lijsttrekker had zijn campagne gericht op de vernieuwing van de politiek en het staatsrecht waarvoor de partij 23 jaar geleden werd opgericht. Binnen D66 is daar wat gemopper over geweest, omdat dat thema niet meer zou aanslaan. Op 6 sept. incasseerde Van Mierlo zijn gelijk.
„Wij zijn niet op onze bek gegaan." Het is PPR-voorzitter Bram van Ojik die de gevoelens bij Groen Links op de verkiezingsavond het beste vermoordt. Geen debâcle, maar ook geen triomf.
Al om iets over zevenen, als zaal Tivoli in Utrecht nog voor geen kwart gevuld is, zet de NOS meteen een domper op de geplande feestvreugde. De eerste peilingen maken al duidelijk dat de resultaten flink achterblijven bij de verwachting.
Ina Brouwer, wier CPN drie jaar geleden werd weggevaagd, spreekt toch van een 'uniek resultaat'. ,,Het is uniek dat een nieuwe partij zo'n uitslag maakt." Ondanks deze peptalk blijft de sfeer enigszins gelaten.
Wim de Boer, de peetvader van Groen Links, glimlacht veel minder blijmoedig dan gebruikelijk. Bij vlagen kijkt hij zelfs mat stuurs. ,,Wat ze vanavond ook zeggen, het is absoluut geen overwinning". zegt een PPR-lid teleurgesteld. ,,Tien zetels zat er niet in, maar acht hadden we er toch zeker verwacht."
Bij Andrée van Es is echter geen teleurstelling te bespeuren. ,,Ik heb drie jaar alleen in de Kamer gezeten. Er komen nu mensen bij. Het is een uitstekende basis om verder te werken", aldus Van Es, die zich wel zeer bezorgd toont over de dreigende zetel van de Centrum Democraten.
Ook Van Es' enthousiasme kan de zaal niet tot feestvieren inspireren. Een tijdlang lijkt het er zelfs op dat Groen Links slechts vijf zetels zal halen. Pas als de uitslagen van enkele middelgrote steden op de tv-schermen verschijnen. breekt her en der de lach door. Wim de Boer kijkt vanaf een verhoging toe; de teleurstelling is van zijn gezicht af te lezen.
Het is uiteindelijk Ria Beckers die de zaal opmontert. ,,We halen zeker zes zetels, misschien zelfs wel zeven. We hebben gewonnen. Het valt misschien een beetje tegen, maar me hebben een enorme prestatie geleverd. De afkalving van Klein Links is gekeerd."

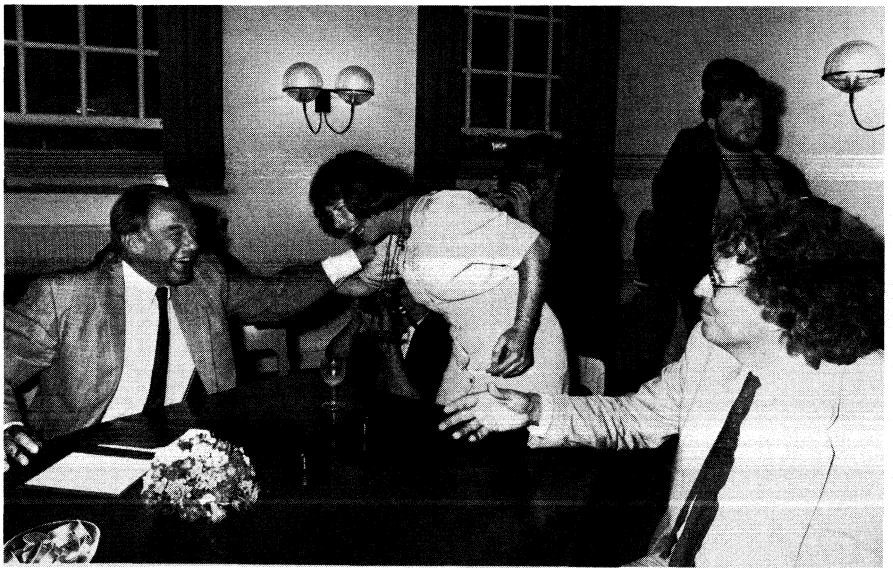
Dat Groen Links vergeleken met de peilingen van de laatste dagen zetels verliest, wijt Beckers ondermeer aan allerlei beloften van CDA en PvdA die niet in hun verkiezingsprogramma stonden. ,,Maar me zullen ze er wel aan houden", besluit ze haar speech.
Her en der weerklinkt het antwoord van het publiek; 'Aanvallen'. Vervolgens heft Groen Links spontaan de Internationale aan. Ina Brouwer die weer verzekerd is van een plaats in de Tweede Kamer, straalt.
Maar de champagne die al een tijd op Ria Beckers en haar collega-kamerlid stond te wachten, blijft nog eventjes onaangeroerd.
De drie kleine christelijke partijen zijn zonder schade de verkiezingen door gekomen, de GPV van Schutte komt zelfs terug in de Tweede Kamer met twee zetels in plaats van één.
De aanhang van Schutte vierde op 6 sept. feest in Schildmolde. De tevreden GPV-lijsttrekker verklaarde in een reactie de winst voor zijn partij uit de 'consequente politiek' die de afgelopen jaren is gevoerd.
De nieuwe kiezers zijn in zijn ogen vooral van het CDA naar het GPV overgelopen uit onvrede over het euthanasiestandpunt van de christendemocraten. ,,Het CDA was in de campagne onduidelijk over het euthanasievraagstuk, dat hebben onze kiezers begrepen."
RPF-lijsttrekker Leerling, die zijn zetel in de Kamer ruimschoots behouden zag en aan het begin van de avond zelfs even zicht had op twee zetels, hield het erop dat 'steeds meer CDA-crs principieel willen kiezen'. Leerling zei niet te verwachten dat het CDA bij de kleine christelijke partijen zal aankloppen om nadrukkelijk steun te vragen voor voortzetting van een CDA-VVD-coalitie,
Hij zei er overigens geen bezwaar tegen te hebben wanncrr do coalitie met de huidige nipte meerderheid doorgaat met regeren. Dat zal wel tot instabiliteit leiden, meent Leerling, maar aan de andere kant acht hij het ook instabiel wanneer CDA en PvdA als twee ongeveer even grote partijen een nieuwe regering vormen.
Ook SGP-lijsttrekker Van der Vlies verwacht niet dat de drie christelijke partijtjes zullen morden overstemmeld om een CDA-VVD-coalitie aan een iets steviger basis in het parlement te helpen.
Van der Vlies verwacht dat het CDA eerst met de PvdA gaat praten. ,,Het CDA heeft nu een sterke onderhandelingspositie en zal wel willen aansturen op een behoorlijk draagvlak voor de nieuwe regering. Ik kan me voorstellen dat, voordat bij ons wordt aangeklopt, eerst wordt gezocht naar andere wegen om een kabinet te vormen.''

De SGP behield het aantal van drie zetels, waarmee de partij al sinds jaar en dag in het parlement is vertegenwoordigd.
Logischerwijs toonden de kleine linkse partijen zich teleurgesteld over het feit dat zij er niet in waren geslaagd om een zetel te veroveren in de Tweede Kamer.
Maar Nel Roggebrand, lijsttrekster van de Vrouwenpartij, zegt dat ze er de moed in houdt. Voor haar partij kwamen de verkiezingen, door de val van het kabinet-Lubbers-2, eigenlijk te vroeg. ,,We zijn er volgend jaar bij de gemeenteraadsverkiezingen weer bij en over vier jaar bij de nieuwe verkiezingen weer", aldus Roggebrand. Zij ontkent dat er op het punt van de emancipatie te weinig verschil is tussen de Vrouwenpartij en de andere partijen.
Lijsttrekkers van andere splinterpartijen als Socialistische Partij (SP), Socialistische Arbeiders Partij (SAP) en Verbond van Communisten in Nederland (VCN) ontkennen in een reactie dat hun politieke program niet is aangeslagen bij de kiezers.
Een woordvoerder van de SP noemt zichzelf het slachtoffer van de tegenwerking van de media. ,,Wij hebben sympathie voor vijf zetels", aldus Jan Marijnisse, lijsttrekker van de SP.
Het VCN zegt onverdroten door te gaan om ,de communistische krachten te herstellen'. ,,Ik hoef niet naar de koningin, maar we zijn niet gevloerd", reageert Visser, lijsttrekker van het VCN.

Reacties maatschappelijke organisaties

Namens verschillende maatschappelijke organisaties werden de volgende reacties op de verkiezingsuitslag uitgesproken:

VNO
'Het verbond van Nederlandse Ondernemingen VNO ziet perspectief in de uitslag van de verkiezingen. Er liggen nu voldoende mogelijkheden voor een beleid dat de economische fundamenten van het land verder versterkt.' Dit verklaarde mr. C.J.A. van Lede, voorzitter van het VNO, tijdens een seminar ter gelegenheid van de 'European Festivities' te Den Haag.



Vreugde op de verkiezingsavond in het Westindisch huis in Amsterdam tussen D66-lijsttrekker *Hans* van Mierlo en *kandidaat-TK-lid Olga* Scheltema

Volgens mr. Van Lede *zal in de komende* kabinetsperiode *de* eenwording *van de Interne* Markt *wellicht haar beslag krijgen. ,,De positie van Nederland in het* nieuwe *Europa kan* concurrerend zijn als de overheid vooral de economische structuur, bijvoorbeeld ten aanzien van onderwijs, technologie en infrastructuur, *verder onwikkelt. In* het regeerakkoord zal daarom in de eerste plaats aan deze punten *aandacht moeten worden geschonken",* aldus *de voorzitter van het VNO.*

NCW

Het Nederlands Christelijk Werkgeversverbond (NCW) heeft bij monde *van zijn voorzitter* Andriessen *in een eerste reactie op de verkiezingsuitslag gezegd dat een voortzetting van de oude coalitie de voorkeur verdient.*
Andriessen: ,,Als werkgever moet je reëel zijn. De kans op een coalitie CDA-PvdA is nu groter en daar moet je ook mee kunnen merken."
Het gaat het NCW in de eerste plaats om het beleid en niet zozeer om de signatuur van een nieuw kabinet. Het herstelbeleid zoals dat de afgelopen jaren gevoerd is moet worden voortgezet:
Dat biedt de meeste kansen op een voortgaande economische groei en minstgevendheid van de bedrijven. Dan *Iran ook de* merkloosheid *verder teruggedrongen worden.*

KNOV

De resultaten van de Tweede *Kamer-verkiezingen dreigen een voor Nederland oudermetse situatie op te leveren. Omdat het CDA de keuze voor een partner heeft open gelaten, zijn er nu twee coalities* mogelijk.
Het ergste wat het bedrijfsleven kan overkomen, gelet op de op handen zijnde *ongetwijfeld zware CAO-onderhandelingen, is een langdurige formatie. Op de schouders van het CDA ligt dan ook een zware verantwoordelijkheid snel tot een keuze te komen.*

Dat zegt het Koninklijk Nederlands Ondernemersverbond (KNOV), de grootste centrale organisatie van ondernemers in het midden- en kleinbedrijf in een reactie op de verkiezingsuitslag.
Opvallend in deze verkiezingscampagne vindt het KNOV de geringe belangstelling van het merendeel van de politieke partijen voor de bedrijven. Voor zover de bedrijven ter sprake kwamen *was dat* om *op voorhand beslag te kunnen leggen op de minsten voor de financiering van alle mogelijke maatregelen.*
Dat hiermee wel eens de kip met de gouden eieren kan worden geslacht, kwam te weinig *ter sprake.*

FNV

De basis voor een centrum-rechtse *coalitie is* wel *zeer smal* geworden, *duidelijk smaller dan in* 1986. *De tendens van de verkiezingsuitslag* wijst dan *ook naar een centrum-linkse, bi-ede coalitie, aldus de Federatie Nederlandse* Vakbeweging *(FNV) in een* commentaar *op de uitslag van de Kamerverkiezingen, Een* brede *coalitie is nodig gezien de grote opgaven waarvoor we staan in ons land:*
- *echte bestrijding* van *dc werkloosheid;*
- *het redden van het milieu;*
- *het voorbereiden van een economisch sterk en sociaal rechtvaardig Europa;*
- *een eerlijker inkomensverdeling.*

In de verkiezingscampagne is van veel kanten gezegd dat een sociaal akkoord tussen werkgevers, werknemers *en overheid van groot belang is. Een maatschappelijk draagvlak dus. Zo'n draagvlak is* alleen *te verwachten als het komende kabinet over een* breed *politiek draagvlak* beschikt, *aldus de FNV.*

CNV

,,Er moet op zeer korte termijn een kabinet van overwinnaars komen *dat bestaat uit CDA en D66, vanzelfsprekend aangevuld met de PvdA", zegt CNV-voorzitter Henk Hofstede in reactie op de verkiezingsuitslag.*
,,Met deze brede coalitie heeft de aanpak van de problemen waar me voor staan de grootste kans van slagen", aldus Hofstede.,,Bovendien zullen met *deze* regeringscombinatie *veel punten uit ons wensenpakket, vastgelegd in het sociaal politiek program* Toekomst *in Banen gerealiseerd kunnen morden."*
Hofstede doelt met name op de tripartisering van de arbeidsvoorziening, het herstel van de koppelingen, 200 miljoen per 1 juli en verhoging van de kinderbijslag. Bovendien wil het CNV dat een nieuw kabinet de werknemers in *de collectieve sector rechtvaardig behandelt. en evidente achterstanden wegwerkt.*
Het CNV wil tijdens de formatie het afsluiten van een sociaal akkoord bespreken, zodat al snel na aantreden van de nieuwe regeerploeg overeenstemming kan morden bereikt. Dit mede met het oog op het gevaar van een loongolf als het decentrale C.A.O.-overleg *van start gaat zonder afspraken op centraal niveau.*
Hofstede betreurt het dat Janmaat *in de* Tweede *Kamer terugkeert, gezien de totaal tegengestelde ideeën die de Centrumdemocraten er in vergelijking met het CNV op nahouden.*

ZUID-OOST AZIE EN VERRE OOSTEN

CAMBODJA

VRUCHTELOOS OVERLEG OVER CAMBODJA

In Parijs is van 30 juli tot 30 aug. een internationale conferentie gehouden, waarop een vergeefse poging is gedaan een oplossing te vinden voor het conflict in Cambodja.
De conferentie vond plaats op initiatief van de Franse regering. Er werd aan deelgenomen door de betrokken partijen in Cambodja zelf - de regering van premier Hun Sen en de verzetscoalitie van prins Norodoni Sihanoek, nationalistenleider Son Sann en Khieu Samphan van de Rode Khmer - en Vietnam, alsmede de vijf permanente leden van de Veiligheidsraad (China, Sowjet-Unie, Verenigde Staten, Frankrijk en Groot-Brittannië) de zes landen van het Aseanbondgenootschap (Indonesië, Filippijnen, Thailand, Singapore, Brunei en Maleisië) en verder India, Japan, *La*os, Australië, Canada en Zimbabwe als voorzitter van de beweging van niet-gebonden landen. De Verenigde Naties waren vertegenwoordigd door secretaris-generaal Javier Perez de Cuellar.

Vietnamese troepen voor eind sept. weg uit Cambodja

De Franse regering had tot het houden van een internationale Cambodjaconferentie opgeroepen, nadat eerst namens Vietnam was meegedeeld, dat dit land voor eind sept. 1989 zijn troepen uit Cambodja zou terugtrekken en vervolgens prins Sihanoek zich met een verzoek tot de Franse regering had gericht.
De Vietnamese onderminister van buitenlandse zaken Nguyen Dy Nien had op 5 april van dit jaar in Hanoi bekend gemaakt, dat Vietnam besloten had zich voor het eind van sept. volledig en onvoorwaardelijk uit Cambodja terug te trekken.
Dy Nien zei dit in een gemeenschappelijke verklaring van Vietnam, Laos en Cambodja over de terugtrekking.
Daarin staat dat alle buitenlandse militaire hulp aan de Cambodjaanse partijen eind september moet zijn beëindigd.

In het communiqué *wordt gepleit voor het instellen van een internationale commissie, die zou* moeten *bestaan uit de drie landen die in 1954 bij het akkoord van Genève over Indo-China waren betrokken: India, Polen en Canada. Dat akkoord leidde destijds tot de terugtrekking van de Franse troepen uit Indo-China.*
Ook de secretaris-generaal van de Verenigde Naties en de Indonesische minister van buitenlandse *zaken Ali* Alatas *zouden in de commissie* moeten *plaatsnemen.* Alatas *bemiddelt sinds vorig jaar tussen de drie Cambodjaanse verzetsgroeperingen en het door Vietnam in Phnom Penh geïnstalleerde bewind van Hun Sen.*

Maar op een aantal bijeenkomsten in Indonesië konden de verschillende partijen het tot nu toe verre van eens worden. (pag. 481/1 r.v.-1988)

Prins Sihanoek vraagt *Frankrijk* internatioizale *conferentie* te organiseren

Namens prins Sihanoek is op 6 april in Peking een verklaring uitgegeven, waarin hij ,,alle beslissingen, die de laatste dagen genomen zijn en de komende dagen en maanden nog genomen zullen worden'' door Hanoi en zijn Indochinese bondgenoten met kracht verwierp.

Daarnaast echter deed hij een persoonlijk beroep op de Franse president Mitterrand om in Parijs een internationale conferentie bijeen te roepen, waar een oplossing gevonden zou moeten worden voor het Cambodjaanse vraagstuk.

De Franse minister van buitenlandse zaken Roland Dumas heeft vervolgens op 7 april het aanbod gedaan in Parijs een internationale vredesconferentie over Cambodja te beleggen.
Op 1 juni kon een woordvoerder van het Franse ministerie van buitenlandse zaken de mededeling doei?, dat de beoogde conferentie inderdaad zou plaatsvinden.

Nieuw oizderhoud Sihanoek met Hun Sen in Jakarta

Op 1 en 2 mei hebben prins Sihanoek en premier Hun Sen in Jakarta opnieuw met elkaar gesproken.
Voorafgaand aan dit gesprek heeft prins Sihanoek op 30 april verklaard het aftreden van het regime-Hun Sen in Phnom Penh niet langer als voorwaarde te stellen voor een vredesakkoord.
De prins zei ook af te zien van de eerder-gestelde eis van toezicht van de Verenigde Naties bij de terugtrekking van de Vietnamese troepen uit Cambodja. Sihanoek zei nu genoegen te nemen met een ,,internationale vredesmacht'', die toezicht moet houden op de Vietnamese terugtrekking en aansluitende verkiezingen.

In de ochtend van 1 mei reageerde Hun Sen positief op de uitlatingen van prins Sihanoek.
De Cambodjaanse premier deelde o.m. mee, dat zijn bewind de naaam van het land had gewijzigd van Volksrepubliek Kampuchea in De Staat Cambodja, zoals vroeger.

Het boeddhisme werd weer staatsgodsdienst, de doodstraf werd afgeschaft en zijn regering zou met plannen komen voor economische hervormingen.

Hun Sen meende, dat het socialisme in Cambodja niet hoefde te worden afgeschaft, want ,,het heeft bij ons nooit bestaan'', zei hij.

Het overleg in Jakarta wordt alleen bijgewoond door de twee niet-communistische verzetsgroepen. De communistische Rode Khmers, die door China worden gesteund, ontbreken
Volgens prins Sihanoek is in de coalitie van de drie groepen op basis van consensus besloten dat de Rode Khmers niet zouden deelnemen. Waarnemers menen echter dat Sihanoek en Son Sann Rode Khiner-leider Khieu Samphan hebben gevraagd thuis te blijven. Bij eerdere gelegenheden bleek de positie van de Rode Khmers, die tijdens hun bewind tussen 1975 en 1979 meer dan 1 miljoen mensen de dood indreven, voor Hun Sen het voornaamste struikelblok voor een oplossing.

Vietnam heeft op 1 mei gezegd zijn troepen bij de grens tussen Cainbodja en Thailand, waar de Cambodjaanse guerrillastrijders zich bevinden, te hebben teruggetrokken.

Hanoi herhaalde dat alle 50.000 man troepen eind september naar huis zullen zijn.

Prins Norodom Sinahoek heeft op 3 mei in Jakarta gezegd dat hij naar zijn land zal terugkeren als staatshoofd om samen met de huidige premier Hun Sen te vechten tegen de gevreesde Rode Khmers, de bondgenoten van de prins. Sihanoek zei dit aan het eind van het tweedaags overleg met Hun Sen, waaraan ook de nationalistische leider Son Sann deelnam. „We hebben grote vooruitgang geboekt'', aldus Sihanoek op een persconferentie. Hij ziet voor zichzelf een rol weggelegd ,,die minder macht geeft dan die van president Mitterrand in Frankrijk, maar ook niet zo machteloos is als die van koningin Elizabeth''.

Sihanoek, die voordien alle touwtjes in handen wilde hebben, zegt zich nu om het welzijn van de Cambodjanen te zullen bekommeren en zijn land in het buitenland te willen vertegenwoordigen Interne politieke kwesties ,,en de rest'' laat hij aan Hun Sen over, die dan wel een coalitieregering moet vormen met andere partijen.

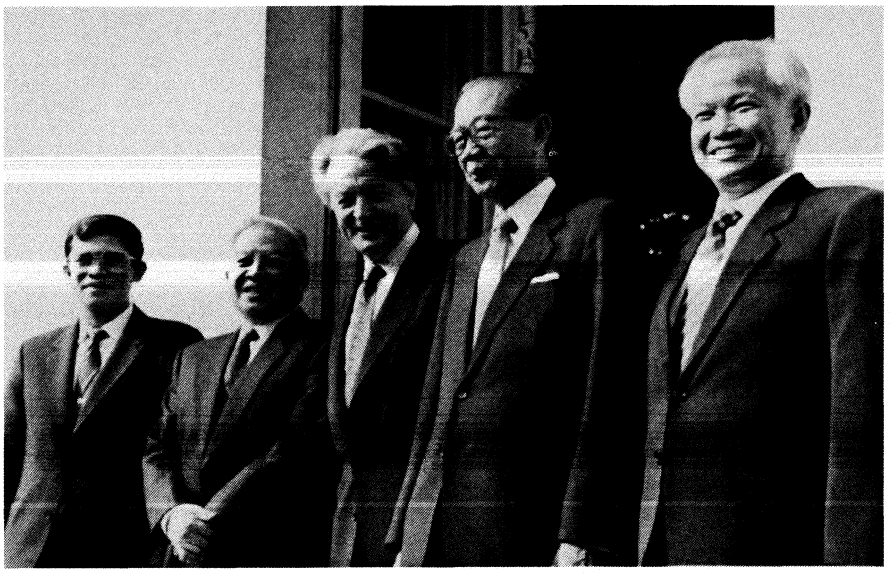
Het meest opmerkelijke resultaat van de besprekingen in Jakarta is het feit dat Sihanoek bereid is zijn leger samen te voegen met het regeringsleger van Hun Sen om zo gezamenlijk een terugkeer van de beruchte communistische Rode Khmers te voorkomen. Sihanoek distantieerde zich volledig van de Rode Khmers, met w e hij, samen met de anticommunistische Son Sann, na de Vietnamese invasie van 1978 een monsterverbond sloot De drie partijen zijn in de Verenigde Naties nog steeds de officiële vertegenwoordigers van Cambodja.
,,Het zijn criminelen en ik ben niet hun medeplichtige'', zei Sihanoek.
De 67-jarige Sihanoek noemde Hun Sen ,,mijn zoon'' in plaats van ,,lakei van Hanoi'' zoals in het verleden.

Hun Sen in Bangkok. Overweegt eenzijdig staakt-het-vuren. Rode Khmer tegen.

Op 6 mei sprak Hun Sen in Bangkok met de Thaise premier Choonhavan.
De Cambodjaanse premier zei dat ,,indien de andere partijen weigeren een akkoord te tekenen over een staakt-het-vuren vóór de Vietnamese terugtrekking, wij waarschijnlijk eenzijdig de wapens neerleggen na het vertrek van de Vietnamezen''.



,,Ikstel voor, dat we proberen onze kleine meningsverschillen te vergeten''. (*Le* Monde, 1-8-1989)



De Cambodjaanse delegatieleiders poseren met de Franse minister van buitenlandse zaken Roland Dumas. V.l.n.r. minister-president Hun Sen, prins Norodom Sihanoek, Roland Dumas, nationalistenleider Son Sann en Khieu Samphan van de Khmer Rouge.

De Cambodjaanse regeringsleider zei met de stap een burgeroorlog te willen voorkomen. Hij voegde er waarschuwend aan toe dat geweld niettemin met geweld zal worden beantwoord.

De Rode Khmer heeft op 8 mei de ideeën van Hun Sen t.a.v. een staakthet-vuren van de hand gewezen. Khieu Samphan zei, dat een wapenstilstand niet kan ingaan ,,zolang er geen wereldwijde oplossing is voor Cambodja en geen onafhankelijkheid is bewerkstelligd".

Sihanoek steunt opnieuw Rode Khmer

Prins Sihanoek heeft op 9 mei verklaard, dat hij niet naar zijn land zal terugkeren, indien de Rode Khmers niet in de regering worden opgenomen.

De prins zei dit tijdens een bezoek aan een vluchtelingenkamp van Cambodjanen en kwam hiermee terug op hetgeen hij in Jakarta met premier Hun Sen was overeengekomen. Sihanoek sprak voor een gehoor van 10.000 vluchtelingen in kamp Site-b, 200 km ten oosten van de Thaise hoofdstad Bangkok.

In de vluchtelingenkampen bij de grens tussen Cambodja en Thailand hebben de Rode Khmers veel invloed.

Voorbesprekingen Cambodjaanse delegaties in Parijs

Van 24 - 27 juli heeft in Parijs voorbereidend overleg plaatsgevonden tussen de Cambodjaanse delegaties naar de vredesconferentie, waarbij het belangrijkste punt van overleg werd gevormd door de vraag, hoe de Cambodjaanse afvaardiging naar de conferentie moest zijn samengesteld.

Premier Hun Sen wilde een tweehoofdige delegatie, bestaande uit hemzelf en prins Sihanoek.

De verzetscoalitie wilde echter, dat alle drie samenstellende delen van de coalitie in de Cambodjaanse delegatie zitting zouden hebben.
Op 24 juli sprak prins Sihanoek alleen met premier Hun Sen. Op 25 juli werden besprekingen gehouden, waaraan door alle vier partijen werd deelgenomen. Men slaagde er niet in om resultaten te boeken.

Op aandrang van de Franse minister van buitenlandse zaken Roland Dumas is het overleg op 26 juli hervat, maar nu zonder de aanwezigheid van premier Hun Sen en de drie hoofden van de groeperingen van de verzetscoalitie. Hoge Cambodjaanse functionarissen zouden proberen de besprekingen uit het slop te halen.

Op 27 juli zijn zij daarin geslaagd.
Afgesproken werd, dat op de conferentie Cambodja zijn plaats volgens het alfabet zou innemen tussen Brunei en Canada. Cambodja zou vertegenwoordigd zijn door één delegatie, samengesteld door de hoofden van de vier partijen, die gezeten zouden zijn in de volgorde van hun leeftijd, van de oudste tot de jongste: eerst Son Sann, vervolgens prins Sihanoek, dan Khieu Samphan en ten slotte Hun Sen.

Openingsfase conferentie. Werkgroepen

Van 30 juli tot 1 aug. vond de eerste fase plaats van de vredesconferentie over Cambodja.
Dit deel van de conferentie werd bijgewoond door de ministers van buitenlandse zaken van de deelnemende landen.

Het voorzitterschap van de conferentie werd gezamenlijk bekleed door Frankrijk en Indonesië.

Op de eerste conferentiedag werd de vergadering toegesproken door o.m. de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken James Baker. Deze zei n.a.
.,Het dilemma u-aar het Cambodjaanse volk voor staat is, zoals de eigen folklore het uitdrukt, de keus te morden opgegeten door een tijger of te worden verscheurd door een krokodil. Deze conferentie is belegd vanuit de overtuiging, dat een dergelijke tragedie kan worden vermeden."
Baker herhaalde het Amerikaanse standpunt dat vrede in Cainbodja eerst kan worden bereikt na terugtrekking van alle Vietnamese troepen uit Cambodja. Hij bepleitte een internationale verificatie van de terugtrekking.
Nationale verzoening is daarna geboden, meende Baker en ..dat is een taak die een hoog gekwalificeerd leiderschap vereist. Cambodja heeft een dergelijke leider in de persoon van prins Sihanoek'', aldus Baker, die ontmanteling van het pro-Vietnamese regime van Hun Sen eiste, maar deelname van de huidige premier aan een coalitieregering niet uitsloot.
Hij liet zich in dubbelzinnige bewoordingen uit over de rol die de Rode Khmer in Cambodja moet spelen: ,,De Verenigde Staten zijn gekant tegen een nieuwe rol voor de Rode Khmer, maar we steunen prins Sihanoek indien hij van mening is dat alle Cambodjaanse facties in een interim-coalitie moeten worden opgenomen."
Op de tweede dag van de conferentie, 31 juli, heeft de Chinese minister van buitenlandse zaken, Qian Qichen, gezegd, dat zijn land onder bepaalde voorwaarden de hulp aan de Rode Khmer zou stopzetten.
Na terugtrekking van alle Vietnamese troepen uit Cambodja zou Peking alleen nog steun verlenen aan een nieuw te vormen coalitieregering van de vier Cambodjaanse partijen onder leiding van prins Norodom Sihanoek.
Of de Chinese toezegging een opening kan bieden is nog de vraag. De pro-Vietnamese premier Hun Sen en Vietnam hebben zich op de conferentie opnieuw tegenstanders getoond van het opnemen van de Rode Khmer in een interim-regering.
Qian Qichen sprak zich evenals eerdere sprekers uit voor de vorming van een internationaal controlemechanisme onder toezicht van de Verenigde Naties. Een dergelijke instelling zou moeten toezien op de terugtrekking van de Vietnamese troepen, die voor eind september is voorzien en de overgang naar een gekozen regering in Cambodja.
Qichen toonde zich een voorstander van de vorming van een coalitieregering van alle vier Cambodjaanse partijen onder leiding van prins Norodom Sihanoek in het kader van een nationale verzoening en zei dat China het resultaat van vrije verkiezingen zal accepteren.
Peking is steeds de belangrijkste ondersteuner geweest van de communistische Rode Khmer die tijdens hun bewind tussen 1975 en 1979 ten minste een miljoen mensen om het leven brachten. De beruchte leider van de Rode Khmers, Pol Pot, woont in China.
Vietnams minister van buitenlandse zaken, Nguyen Co Thach, gaf een precies tijdschema voor de terugtrekking van de laatste Vietnamese troepen uit het buurland: tussen 21 en 26 september.
Prins Sihanoek, die zichzelf tooide met het predikaat ,,vader van de onafhankelijkheid'' zei eerder evenwel dat na september nog een groot aantal Vietnamese militaire adviseurs en als Cambodjaanse militairen vermomde Vietnamezen in Cambodja zullen blijven.
Ook spreekt hij van meer dan een miljoen Vietnamese burgers die zich in Cambodja hebben gevestigd.
Thach liet zich over deze kwesties niet uit. In zijn rede trok hij fel van leer tegen de Rode Khmer, die op de conferentie zijn vertegen-

moordigd door Pol Pots adjudant Khieu Samphan. ,,Een dergelijk genocidaal regime mag nooit meer terugkomen''. aldus Thach. Vietnam betwist ook de rol van de VN in het vredesproces, aangezien de verzetscoalitie van prins Sihanoek met de Rode Khmer en de anticommunistische vroegere premier Son Sann de VN-zetel bezetten en niet de regering van Hun Sen.

De vergadering van de ministers van buitenlandse zaken is op 1 aug. afgesloten met de instelling van drie werkgroepen, één commissie ad hoc en één overkoepelende commissie.
Deze laatste commissie bestond uit de co-voorzitters van de conferentie, Frankrijk en Indonesië, en had tot taak de werkzaamheden van de overige commissies te stiiïiuleren en te harmoniseren.
Van de drie werkgroepen waren alle deelnemers aan de conferentie lid
De eerste werkgroep stond onder voorzitterschap van Canada en India en moest een controleregeling opstellen voor de voortgang van het vredesproces.
Laos en Maleisië waren voorzitters van de tweede werkgroep die de vereiste garanties daarvoor op papier moest zetten.
Japan en Australië leidden de werkgroep, die zich wijdde aan de reconstructie en het vluchtelingenprobleem van Cambodja.
De commissie ad hoc bestond uit de conferentievoorzitters Frankrijk en Indonesië alsmede de vier Cambodjaanse partijen en diende een onderzoek in te stellen naar de kwesties, die verband hielden met de nationale verzoening en het creëren van een voorlopig nationaal gezagsorgaan, bestaande uit de vier partijen, onder de leiding van prins Sihanoek, dat verantwoordelijk zou zijn voor de organisatie van vrije verkiezingen onder internationale controle.

Ten slotte besloten de ministers van buitenlandse zaken. deelnemend aan de Cambodja-conferentie, zo spoedig mogelijk een onderzoekscommissie, samen te stellen door de secretaris-generaal van de VN, Javier Perez de Cuellar, naar Cambodja te zenden om ter plekke gegevens te verzamelen over de feitelijke stand van zaken.

Onderzoekscommissie

De onderzoekscommissie, die onder leiding stond van de Noorse generaal Martin Vadset, is op 7 aug. in Cambodja gearriveerd en heeft daar op 9 aug. een onderhoud gehad met premier Hun Sen.

Hun Sen heeft de commissie bij die gelegenheid meegedeeld geen verdere bemoeienis van de VN te accepteren, zolang de verzetscoalitie de Cambodjaanse VN-zetel zou bezetten. ,,Laat hierover geen misverstand bestaan. We hebben de VN-commissie geaccepteerd, maar dit betekent niet, dat we in de toekomst een internationale vredesmacht van de VN of een internationaal controlemechanisme aanvaarden'', aldus Hun Sen.

De premier zei ook een aanbod van prins Sihanoek om de VN-zetel met de verzetscoalitie te delen te hebben afgeslagen, omdat hij niet met de Rode Khmer geassocieerd wenste te worden.
Het VN-onderzoeksteam heeft zijn werkzaamheden in Cambodja op 17 aug. afgesloten met een bezoek aan een kamp van de Rode Khmer aan de grens tussen Thailand en Cambodja.
De Noorse generaal Vadset, die het team leidde, zei na een ontmoeting met Son Sen, de commandant van het Rode Khmer-guerrillalegei; tevreden te zijn over de uitkomst van zijn missie, maar dat het nu aan de politici is om een definitieve oplossing voor het slepende Cambodjaanse conflict te vinden.
Vadset wilde niet in detail treden over zijn gesprek met Son Sen, die onder Pol Pot minister van binnenlandse zaken was tijdens het Rode Khmer-bewind van 1975 tot 1979. ,,Haast is geboden; in Parijs moeten we definiëren welke de taken moeten zijn van een internationaal controlemechanisme voor de terugtrekking van de Vietnamese troepen'', aldus de VN-man.

Sihanoek treedt af als partijleider

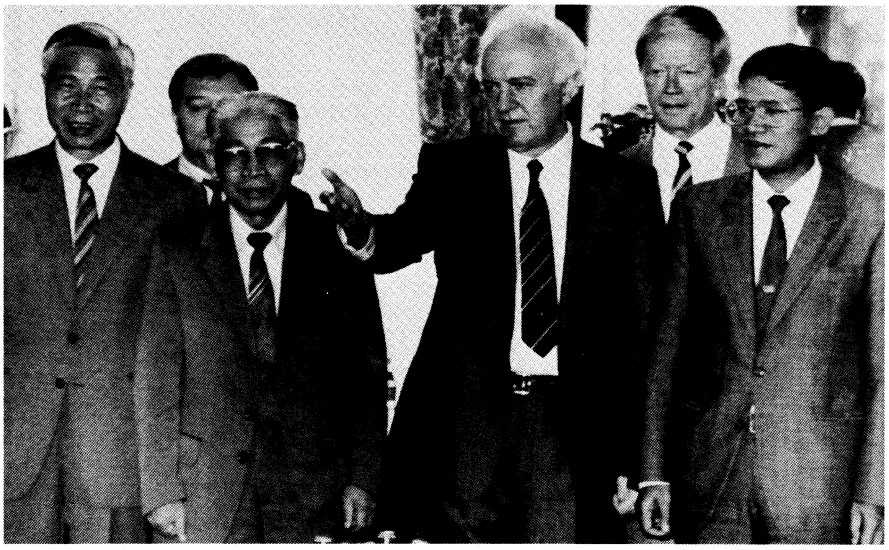
Prins Sihanoek is op 27 aug. afgetreden als de leider van zijn verzetsgroep, het Nationaal Verenigd front voor een onafhankelijk, neutraal en coöperatief Cambodja FUNCINPEC.
Westerse diplomaten menen, dat de prins met deze stap poogde de Cambodja-conferentie uit het slop te halen. De leiding van FUNCINPEC kwam nu in handen van Nhiek Toulong, minister van buitenlandse zaken in de jaren zestig onder Sihanoek. De prins bleef echter leider van de verzetscoalitie.

Slotfase conferentie

De slotfase van de Cambodja-conferentie vond plaats van 28 - 30 aug., in beginsel weer op het niveau van de ministers van buitenlandse zaken,
Het bleek echter, dat het overleg totaal vastgelopen was. Na een maand onderhandelen verschilden de Cambodjaanse partijen nog altijd op vrijwel alle hoofdpunten van mening.
Daarom zagen de ministers van buitenlandse zaken van de VS, de SU en Groot-Brittannië alsmede VN-secretaris-generaal Perez de Cuellar ervan af naar Parijs te komen.
In plaats van de geplande plenaire bijeenkomst is op 29 aug. op bilateraal niveau overleg gevoerd.

De conferentievoorzitters, Frankrijks minister van buitenlandse zaken Roland Dumas en zijn Indonesische ambtgenoot Ali Alatas, poogden in sessies achter gesloten deuren de strijdende partijen alsnog nader tot elkaar te brengen.
Dumas heeft al voorgesteld in december een nieuwe conferentie in Parijs te houden, niet in de laatste plaats om Frans gezichtsverlies - een totale mislukking van de bijeenkomst - te voorkomen.
Op 28 aug. kwam de omvang van de onenigheid na vier weken debatteren in commissies aan het licht. Dumas noemde vijf punten waarover de partijen het niet eens zijn:

- De rol van de VN na de terugtrekking van de laatste Vietnamese troepen (volgens Hanoi 26.000 man) per 27 september. Premier Hun Sen wil wel akkoord gaan met een internationaal controlemechanisme, maar is tegen een te grote rol voor de VN.
- Een staakt het vuren. Hoe moet dit tot stand worden gebracht?
- De term 'genocide' in het slotcommuniqué als verwijzing naar de tijd van de Rode Khmer. Vietnam en Hun Sen staan er op dat het woord wordt gebezigd. De verzetscoalitie van de Rode Khmer, prins Sihanoek en Son Sann, is tegen.



V.l.n.r de ministers van buitenlandse zaken van Vietnam, Nguyen Co Thach, van Laos, Phoune Sipraseuth en van de Sowjet-Unie, Eduard Sjewardnadze, en de premier van Cambodja, Hun Sen

- De nationale verzoening en de vorming van een overgangsregering. Het verzet wil een vier-partijenregering; Hun Sen wil de Rode Khmer uitsluiten.
- De aanwezigheid van Vietnamese burgers in Cambodja *Het* verzet meent dat meer dan een miljoen Vietnamese immigranten achterblijven die fungeren als een vijfde kolonne.

Op 30 aug. bleek de internationale Cambodja-conferentie volledig te zijn mislukt. De summiere slotverklaring liet weinig ruimte voor optimisme.
Op geen enkel hoofdpunt is overeenstemming bereikt. De Cambodjaanse partijen bereiden zich nu voor op wat een diplomaat noemde ,,de test op het slagveld". terwijl de Verenigde Staten hun steun aan het verzet waarschijnlijk zullen handhaven.

De vier Cambodjaanse partijen slaagden er na een maand praten niet in overeenstemming te bereiken op de belangrijkste punten: toezicht op de terugtrekking van de Vietnamese troepen, een staakt-het-vuren en de vorming van een overgangsregering.
De mogelijkheid van een gedeeltelijk akkoord heeft wel bestaan, maar vooral de Verenigde Staten hebben zich steeds hard gemaakt voor een alles omvattende oplossing (comprehensive solution).
De merkwaardige situatie doet zich voor dat Hanoi en Phnom Penh wilden instemmen met een internationaal controlemechanisme op de Vietnamese terugtrekking onder auspiciën van de Verenigde Naties, een wending van 180 graden, terwijl de Amerikanen, die steeds voor liet controlemechanisme hadden gepleit, nu tegen waren omdat het geen onderdeel van een alles onivattend geheel was.
Een woordvoerder van de Amerikaanse delegatie zei dat een nieuwe oorlog in Cambodja nu onvermijdelijk is. De VS willen niet zeggen of de hulp aan de niet-communistische partijen uit de verzetscoalitie, die van Sihanoek en Son Sann, zal doorgaan na de terugtrekking van de Vietnamese troepen eind sept., maar waarnemers achten dit wel waarschijnlijk.

De Franse minister van buitenlandse zaken Roland Dumas, die de conferentie voorzat, trachtte aan het eind nog een positieve draai aan de bijeenkomst te geven door te zeggen dat het ,,te vroeg is om een compromis te sluiten, maar niet te vroeg om alsnog een compromis te vinden". Dit kon echter de vrijwel totale mislukking van de conferentie niet verhullen.
Zelfs het Franse plan om in december opnieuw bijeen te komen bleek niet haalbaar. Officieel heet het dat de conferentie is verdaagd voor onbepaalde tijd en mogelijk volgend voorjaar zal worden voortgezet.
De algemene verwachting is dat de uitkomst van de komende gevechten bepalend zal zijn voor eventuele nieuwe besprekingen. Het droge seizoen in Cambodja begint in oktober en eindigt in april en in die periode zal de oorlog het hevigst zijn.

Analyse

Aan dagblad *Trouw* van 31 aug ontleend is de volgende analyse van verl op y, ' n ' n s ill t r m k internationale Cambodja-conferentie

Zeker is dat op belangrijke deelterreinen vooruitgang is geboekt Er is als integraal onderdeel van een vredesregeling - instemming over de repatriëring van Cambodjaanse vluchtelingen die leven in kampen langs de Thais-Cambodjaanse grens.
Ook zijn er vergevorderde ideeën over hoe, na het sluiten van een wapenstilstand, de Cambodjaanse economie na jaren van internationaal isolement opgebouwd mort n-orden.
Maar op cruciale punten zijn de partijen elkaar geen stap nader gekomen
Zo groot was kennelijk de onwil, dat men zich in alle ernst mag afvragen of er soms lieden zijn die menen dat een mislukken van de conferentie te prefereren is boven het slagen ervan. Anders gezegd: was er sprake van moedwillige sabotage?
Toegegeven, we betreden nu het Rijk van Koffiedik, maar ook in Parijs is niemand voorbanden die het Cambodjaanse volk kan beloven dat het eindelijk, eindelijk vrij van oorlogsdreiging, weer een normaal menswaardig leven kan leiden.
Waar zitten de knelpunten? Ten eerste is er onenigheid over hoe straks die terugtocht van de Vietnamese troepen, de wapenstilstand, de toekomstige verkiezingen gecontroleerd moeten worden. Het voorstel is een 'internationaal controlemechanisme' in het leven te roepen.
De Noorse luitenant-generaal Martin Vadset toerde deze maand, in opdracht van de conferentiedeelnemers, door Cambodja en het Thaise grensgebied om te zien hoe dat mechanisme het beste kan merken.
Ga eens kijken, zeiden de mensen in Parijs tegen hem. Controleer of de Vietnamezen hun koffers aan het pakken zijn en wat gedaan moet morden om er zeker van te zijn dat ze, zoals beloofd, vóór eind september verdwenen zijn. Praat met de regering in Phnom Penh en met het Cambodjaanse verzet lang de Thaise grens.
Dat hebben de generaal en zijn vee tien assistenten van verschillende nationaliteiten gedaan, voorzover ze konden. Maar als vreemden in Indochina en onbekend met de talen, waren ze afhankelijk van hun gastheren.
Tijdens zijn toernee vroeg generaal Vadset of hij kon zien waar het verzet opereerde langs de Thais-Cambodjaanse grens. Zijn gastheren maren Thaise soldaten. Verslaggevers mochten niet mee.
Toen hij terugkeerde vroeg men hem waar hij geweest was. Hij leek confuus. Hij wist het niet. Men had hem de naam van de plaats niet verteld: .,Dat lag in handen van de Thais," zei hij.
De ervaring van de generaal illustreert de moeilijkheden bij het opzetten van een 'internationaal controlemechanisme'. Het grensgebied mag dan gecompliceerd zijn, de situatie in bet binnenland is zo mogelijk nog ingewikkelder. Hoe moet men toezicht houden op de jungles en bergen van Cambodja?
Maar niet alleen de Vietnamese terugtocht moet worden geïnspecteerd Aangenomen wordt dat de Vietnamezen zich alleen maar terugtrekken om respect te winnen in de ogen van het westen en daarmee hulp en leningen voor hun failliete economie binnen te halen.
Zo'n zeshonderd man zullen proberen vast te stellen of de Vietnamezen ook merkelijk gaan of dat ze alleen maar huil eigen uniformen wisselen voor die van het Cambodjaanse regeringsleger.
Maar het uitvoeren van politietaken in Cambodja is na de terugtocht van de Vietnamezen een nog veel grotere taak. Daar zijn duizenden mensen voor nodig. Zelfs als zo'n politiemacht bijeen gebracht kan morden, dan nog mag die waarschijnlijk het land niet in.
In mei zei de Vietnamese minister van buitenlandse zaken Nguyen Co Thach dat vertegenwoordigers van landen die lid zijn van de Verenigde Naties in Cambodja worden toegelaten, als ze tenminste voor hun eigen onkosten opdraaien. De VN zelf werden niet uitgenodigd.
Vietnams dwarsligen komt voort uit het feit dat de VN-zetel van Cambodja niet wordt bezet door dil door Vietnam gesteunde regering in Phnom Penh, maar door het verzet.
Zolang Hun Sen. de Cambodjaanse premier van die regering, zijn eis dat die VN-zetel voorlopig vacant verklaard moet worden onbeantwoord weet, ziet hij geen heil in het toelaten van een VN-vredesmacht.
En hoe moet het verder met de Vietnamese burgers. die zich in de loop der jaren in Cambodja hebben gevestigd? Hier ligt het tweede knelpunt. De leider van het Cambodjaanse verzet, prins Norodom Sihanoek, stelt dat in Cambodja nu een miljoen Vietnamese 'kolonisten' leven. En die moeten weg, zegt hij, samen met de Vietnamese soldaten.
De tegenpartij, Hun Sen, zegt dat er maar 80.000 Vietnamese burgers in Cambodja zijn en heeft waarnemers uitgenodigd om het na te tellen.
Op de conferentie woedde voorts een wrang en bizar meningsverschil over het woord 'genocide'. De Rode Khmers, die tussen 1975 en 1979 verantwoordelijk waren voor de moord op meer dan een miljoen Cambodjanen, eisen dat dit moord uit de dossiers van de conferentie verdwijnt. China, wapenleverancier en bondgenoot van de Rode Khmers, ondersteunt die eis, samen met een paar landen die vinden dat de Rode Khmers koste-wat-kost aan een akkoord moeten deelnemen.
De Franse minister van buitenlandse zaken, Roland Dumas, heeft voorgesteld dat de Rode Khmers deel moeten uitmaken van een overgangsregering waarin Hun Sen premier blijft. Prins Norodom Sihanoek moet in die constructie een presidentschap met belangrijke bevoegdheden bekleden.
Maar Hun Sen mil van samenwerking met de Rode Khmers niets meten. Knelpunt nummer vier. Zo veracht en zo gevreesd is in Cambodja de moordenaarsbende van Pol Pot dat Hun Sen geen enkele concessie wil doen. 'Genocide' is voor hem geen overdreven karakterisering van de tijd dat de Rode Khmers het bewind voerden.
Hun Sen is ten hoogste bereid de Rode Khmers, na een algehele ontwapening, aan toelromstige verkiezingen deel te laten nemen, ongetwijfeld in de overtuiging dat ze als politieke partij weggevaagd morden.
Zover laten Pol Pot en de zijnen het nooit komen. Vanaf het begin hadden de Rode Khmers geen trek in de conferentie, ze zijn er door de Chinezen met de haren bijgesleept, Ze staan stijf van het Chinese wapentuig en vormen met 50.000 strijders het sterkste militaire element binnen het Cambodjaanse verzet.
De Rode Khmers zijn een vechtmachine die wacht op het aanvalssein. Ze zijn niet in het minst geïnteresseerd in een goede afloop in Parijs. Hun quasi-maoïstische machtsdroom is nog lang niet uitgedrooind en China lijkt zijn Cambodjaanse hellehond niet aan te \villen lijnen.
Zo bezien was de conferentie vanaf het begin tot mislukken gedoemd. De sabotage zat al in de kiem.
Aan de andere kant heeft Hun Sen onmiskenbaar aan internationaal respect gewonnen.

Uitgevers: Keesing Uitgwenmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Inteinationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

NOREN NAAR DE STEMBUS

Hoewel de sociaal-democratische Arbeiderspartij van premier Gro Harlem Brundtland bij de op 10 en 11 september in Noorwegen gehouden parlementsverkiezingen verlies heeft geleden, zal de partij haar op 9 mei 1986 gevormde minderheidsregering (pag. 809/3 - 1986) voortzetten.
Premier Brundtland verklaarde in de nacht van 11/12 september dat zij in het verlies voor haar partij geen aanleiding zag het ontslag van haar minderheidskabinet aan te bieden.
De sociaal-democraten kregen 6,5 procent minder stemmen dan bij de laatste verkiezingen, die op 8 en 9 sept. 1985 hadden plaatsgevonden (pag. 609-1985), en behaalden 63 (in 1985: 71) van de in totaal 165 zetels in de Storting (het Noorse parlement). „We hadden liever een betere prestatie gezien", zei Brundtland. ,,Maar met de vooruitgang van de Linkse Socialisten komt er een parlement dat helemaal niet zo slecht is." De Linkse Socialisten o.l.v. Erik Solheim waren van zes naar 17 zetels gegaan. Zij gedoogden de regering-Brundtland.
Verder kon de premier rekenen op de steun van een dissidente sociaal-democraat, Anders Auna, die op een lijst in de provincie Finnmark was gekozen. In totaal steunde de regering dus op 81 van de 165 parlementszetels. Brundtland wilde aanblijven tot zij een motie van wantrouwen had verloren.

Bij de verkiezingen van sept. 1985 had de Storting nog 157 leden geteld. De zittingsperiode van het Noorse parlement bedraagt vier jaar. Vervroegde verkiezingen zijn krachtens de Noorse grondwet niet mogelijk.
Op grond van bepalingen in de grondwet was Gro Harlem Brundtland in 1986 als leider van de grootste oppositiepartij verplicht geweest het premierschap te aanvaarden, nadat de uit drie partijen bestaande centrum-rechtse regering o.l.v. Kaare Willoch in het parlement een nederlaag had geleden (pag. 809/2-1986). Die regering had bestaan uit Willochs conservatieve partij Høyre, de Christelijke Volkspartij en de Centrumpartij, die te zamen in het parlement over 78 (resp. 50 + 16 + 12) van de 157 zetels hadden beschikt.

Bij de verkiezingen van 1989 kregen Høyre, de Christelijke Volkspartij en de Centrumpartij 62 zetels (resp. 37 + 14 + 11) en Høyre-leider Jan P. (Peder) Syse gaf toe dat de verkiezingen ,,niet het beste resultaat voor de vorming van een alternatieve regering" opleverden. Voor Høyre betekende de uitslag het slechtste resultaat sinds 1973, toen zij 17,3 procent van de geldig uitgebrachte stemmen kreeg.

Grote winnaar was de in 1973 opgerichte extreem-rechtse Partij van de Vooruitgang o.l.v. Carl I. (Ivar) Hagen die haar zetelaantal zag oplopen van twee naar 22.
In een televisiedebat tussen lijsttrekkers over de uitslagen bood Hagen op 11 september 's avonds de andere rechtse partijen samenwerking aan bij de vorming van een coalitieregering. Overeenkomstig hun opstelling vóór de verkiezingen wezen de rechtse, in Noorwegen "burgerlijk" genoemde partijen een dergelijke samenwerking echter van de hand. De Partij van de Vooruitgang was alleen maar tegen dingen, en daarom niet geschikt om te regeren, aldus burgerlijk rechts.
De leider van de Centrumpartij, Johan Jakobsen, zei dat de volgende regering een minderheidsregering moest zijn. De 13 procent van de kiezers die op de Partij van de Vooruitgang heeft gestemd, ,,kan niet het beleid bepalen waar de overige 87 procent mee moet leven", zei hij.
Over het programma van de Partij van de Vooruitgang meldde redacteur Raymond van den Boogaard in *NRC/H'blad* (12-9-1989)het volgende op:

...Is de Vooruitgangspartij (Fremskrittpartiet) het Noorse equivalent van het Franse Front National of de Westduitse Republikaner, en is Hagen vergelijkbaar met Le Pen, Schönhuber of Janmaat? Weinig waarnemers durven dat serieus te beweren. De partij, in 1973 opgericht als een anti-belastingplatform, is ook niet gegrondvest op oud ressentiment, maar een volkomen nieuw verschijnsel in de Noorse politiek (...).
(...)
Op één punt komt het programma van de Vooruitgangspartij duidelijk overeen met andere extreem-rechtse partijen in Europa: afkeer van vreemdelingen. Hagen heeft het punt de afgelopen weken in zijn verkiezingstoespraken niet meer genoemd, maar iedereen weet: hij wil een einde maken aan het ruimhartige Noorse asielbeleid. „We willen dat Noorwegen voortaan per jaar nog maar duizend vluchtelingen van de lijst van het Hoge Commissariaat voor de Vluchtelingen toelaat", vertelt een 21-jarige redacteur van het partijblad *Fremskritt*. ,,Dat zijn er nu 1.200 per jaar, plus nog een zesduizend anderen die helemaal geen vluchtelingen zijn, maar gewoon op onze levensstandaard afkomen."
De redacteur: ,,We hebben aan het eind van de campagne dit onderwerp nog maar weinig genoemd, om geen racistische gevoelens aan te wakkeren."
Het door Hagen en de zijnen voorgestane vreemdelingenbeleid is niet het enige onderwerp waarover tussen de Vooruitgangspartij en de gevestigde politieke partijen van Noorwegen eigenlijk geen gesprek mogelijk is. Een reeks van radicale eisen werpt voor iedere andere partij wel een of meer heilige huisjes omver: stopzetting van alle subsidie aan dc landbouw, stopzetting van alle subsidies op hei gebied van cultuur, privatisering van de gezondheidszorg en de overige staatssectoren. drastische inkrimping van het aantal ambtenaren, stopzetting van de ontwikkelingshulp, snelle verdere integratie van Noorwegen in de NAVO, sterke verlaging van de belastingdruk en afschaffing van de sociale zekerheid ,,van de wieg tot het graf".
,,Dit programma roept daarom zoveel weerstanden op, omdat het in regelrechte tegenspraak lijkt met het vriendelijk gezicht van de Noorse samenleving zoals die sinds de oorlog tot stand is gekomen", meent een buitenlandse waarnemer. Niet alleen links zag in dit eisenpakket aanleiding om de Vooruitgangspartij in de afgelopen campagne tot zijn voornaamste doelwit te maken, ook de rechtse partijen voelen zich gevoelig tegen de schenen geschopt en hebben de term 'verantwoordelijk rechts' uitgevonden om zich van 'onverantwoordelijk rechts', de Vooruitgangspartij dus, te onderscheiden.
(...)
Waarnemers verklaren de populariteit van de partij, evenals de electorale winst voor uiterst-links gisteren, uit onvrede met de door links en rechts in essentie gesteunde economische politiek van bezuinigingen en loonmatiging en de voor Noorwegen hoge merkloosheid van 4,1 procent...


Premier Gro Harlem Brundtland.

De verkiezingsuitslag luidde als volgt:

	aantal zetels 1989	1985
Arbeiderspartij	63	71
Conservatieven	37	50
Christelijke Volkspartij	14	16
Centrumpartij	11	12
Partij van de Vooruitgang	22	2
Linkse Socialisten	17	6
Onafh. (dissid. soc.-dem.)	1	
Totaal	165	157

	stemmenpercentages 1989	1985
Arbeiderspartij	34,3	40,8
Conservatieven	22,2	30,4
Christelijke Volkspartij	8,5	8,3
Centrumpartij	6,5	6,6
Partij van de Vooruitgang	13,0	3,7
Linkse Socialisten	10,1	5,5
Overige	5,3	4,7

Van de 3,2 mln Noorse kiezers - op een bevolking van 4,2 mln - was volgens Le Monde (13-9-1989) 81,2 procent (in 1985 81,1 procent) naar de stembus gegaan.

De verkiezingen voor de Sameting, een eigen parlement voor de Noorse Lappen, lokte, zo meldde de *Standaard* (13-9-1989), op 11 september maar weinig kiezers. Van de 24.000 kiesgerechtigde Lappen kwamen er minder dan 5.500 opdagen om gebruik te maken van het

Weekblad 58ste jaargang No. 3015, pag. 44343-44358

kiesrecht dat hun in 1987 door de Noorse regering was verleend, zo vervolgde de *Standaard*. Het Lapse parlement telde 39 Afgevaardigden.

Naar aanleiding van een vliegramp op 8 september 's avonds met een Noors toestel dat bij de Deense kust in zee stortte en waarbij alle 55 inzittenden om het leven kwamen, was de verkiezingscampagne in Noorwegen op 9 september voortijdig beëindigd. Die dag hing van alle openbare gebouwen in het land de vlag halfstok.
Bij de tot dusver ernstigste ramp in de geschiedenis van de Noorse luchtvaart werden 50 werknemers van de Noorse rederij Wilhelmsen Lines die op weg waren van Oslo naar Hamburg en vijf bemanningsleden gedood.

Onder de kop ,,Ambitieuze premier volgt haar eigen weg'' schetste Kees Caljé in *NRC/H'blad* (6-3-1989) het volgende portret van de op 20 apr. 1939 geboren Gro Harlem Brundtland:



Erik Solheim, wiens Linkse Socialisten bij de parlementsverkiezingen van 10 en 11 september 11 zetels wonnen, in de nacht na de verkiezingen. Naast hem zijn vrouw Sissel Bugge.

De Noorse premier Gro Harlem Brundtland volgt haar eigen weg. Haar vader was minister en ze groeide op binnen de elite van de Arbeiderspartij, maar ze trouwde met een overtuigd Conservatief. Een struise 49-jarige vrouw met een sterk temperament ('als een vulkaan', zegt iemand die haar al jaren op de voet volgt), die voor haar medewerkers een ideale manager is: ze stelt hoge eisen, maar kan ook goed delegeren. Hoewel ze premier is van een minderheidskabinet domineert ze de Noorse politiek. Gisteren (5 maart) merd ze herkozen als lijsttrekker van de Arbeiderspartij voor de verkiezingen in september. Er was geen tegenkandidaat.

Sinds de publilratie in 1987 van het VN-rapport ''Our Common Future'' -- het Brundtland-rapport (pag. 343/2 e.v.- 1987, red. KHA) -- timmert Gro Harlem Brundtland ook internationaal opvallend aan de weg. Economische groei en milieubescherming moeten samengaan, alleen dan is een duurzame ontwikkeling mogelijk, zo luidt haar boodschap. Eind januari waarschuwde ze 900 managers in Davos voor het broeikaseffect, en riep ze op tot een reductie van de uitstoot van koolstofdioxide en tot een massale herbebossing. Komend weekeinde (11-12 maart 1989, red. KHA) organiseert ze, samen met haar Franse en Nederlandse collega's, de milieutop in het Haagse Vredespaleis.
De Amerikaanse redacteur van het Brundtland-rapport, Linda Starke, prijst haar vanuit Genève zowat de hemel in: ,,Brundtland was altijd duidelijk en optimistisch. Ze stimuleerde enorm. Zonder haar Iciderschap zou het veel moeilijker zijn geweest binnen de commissie consensus te bereiken.'' In Oslo formuleert haar persoonlijke persvoorlichter, Stig Nilsson, het wat anders: ,,Ze vraagt veel van je, je moet enorm precies zijn. Het voelt als een competitie met een computer.''

Aan de daadkracht van Gro Harlem Brundtland twijfelt niemand. Toen ze vorig jaar werd geconfronteerd met weerstand in eigen gelederen - aan de orde was de aanleg van een nieuw vliegveld - reageerde ze resoluut: drie ministers konden hun biezen pakken. (...)



De voorzitter van de Partij van de Vooruitgang, Carl I. Hagen, brengt op 11 september zijn stem uit.

Echtgenoot Arne Olav is directeur van een Noors instituut(je) a la Clingendael, columnist en redacteur van *Internasjonal* Politikk, een tijdschrift dat jaarlijks zes keer verschijnt. Temidden van de papieren chaos in zijn werkkamer praat hij graag over kernbewapening en defensievraagstukken, maar over eventuele politieke meningsverschillen met zijn vrouw zwijgt hij resoluut. ,,Zijis politiek leider, dan mag je haar opvattingen niet vergelijken met die van een gewone burger. Dat is niet fair.''
Gro Harlem Brundtland was van kindsbeen af nauw betrokken bij de Arbeiderspartij. Haar vader, Gudmund Harlem, was in de jaren vijftig en zestig onder premier Einar Gerhardsen, de Noorse Willem Drees, minister van sociale zaken en van defensie. Zijn vrouw Werna leidde een groepje 'pioniers' waarvan Gro Harlem al op zevenjarige leeftijd lid merd.

Net als haar vader volgde Gro een medische opleiding. Ze ging pas later de politiek in. In 1963 rondde ze, als jonge moeder (het echtpaar Brundtland kreeg drie zoons en één dochter die inmiddels volwassen zijn), haar studie af en verbleef ze een jaar aan de Amerikaanse Harvard-universiteit maar ze een ''master's degree'' in de (sociale) gezondheidszorg haalde.
Terug in Oslo werkte ze onder meer als onderdirecteur van de schoolgezondheidsdienst in Oslo. Ze was actief voor de legalisering van abortus en werd gevraagd zich verkiesbaar te stellen voor een nieuw gevormde deelgemeenteraad in Oslo. Op 6 september 1974 kreeg ze te horen dat ze zich bij premier Trygve Bratteli moest melden. Arne Olav Brundtland vertelt: ,,Waarom was onduidelijk. We vermoedden dat het over sociale kwesties zou gaan en Gro bereidde zich daarop voor. Tot haar grote verrassing vroeg Bratteli haar minister te morden, niet van sociale zaken maar van milieuzorg.''
Ze was milieuminister van 1974 tot 1979, en werd bovendien vice-voorzitter van de partij. In 1981 volgde ze de zieke premier Odvar Nørdli tijdelijk op als premier, maar leed datzelfde jaar een forse verkiezingsnederlaag die de conservatief Kaare Willoch aan de macht bracht. In 1985 -tussentijdse verkiezingen zijn in Noorwegen grondwettelijk uitgesloten - veroverde Brundtland een deel van het verloren terrein terug, maar Willoch bleef premier, zij het nu van een minderheidskabinet gesteund door de twee centrum~artiienen gedoogd door de veel rechtsere- Vooruitgangspartij. Dank zij de Vooruitgangspartij



Jan P. Syse, voorzitter van de conservatieve partij Høyre, op 11 september bij de stembus.

werd Brundtland in mei 1986 opnieuw premier. Op zich een curieus fenomeen: lijsttrekker Carl I. Hagen van de Vooruitgangspartij wordt vaak populisme en rechts-extremisme verweten, met zijn pleidooien voor een forse reductie van de overheidsinvloed en harde maatregelen tegen de instroom van buitenlandse vluchtingen. Zijn partij heeft slechts twee zetels in de Storting (totaal 137 zetels) maar zit daarmee precies op dc wip. In 1986 stemde hij tegen een conservatief voorstel voor een hogere benzine-accijns waardoor Willoch moest plaatsmaken voor Brundtland. In 1987 kwamen de conservatieven met een verhulde motie van wantrouwen. maar marketing-dcskundige Hagen stemde opnieuw tegen. Dank zij hem kon Brundtland politiek overleven.

Waarom stemde de 'rechtse' Hagen voor de 'linkse' Brundtland? In zijn kleine werkkamer in het statige parlementsgebouw zegt de in spijkerbroek geklede 'extremist': ,.Alle partiien varen in wezen een sociaal-democratische koers. Welnu, als dat de politiek is, dan is het beter dat Gro Harlem Brundtland die uitvoert, met de steun van de vakbonden, dan iemand die dat niet kan."

(...) Hoe ziet hij de politicus Brundtland? Hagen: ,,Ze is een centrist. Haar beleid is erop gericht aan de macht te blijven."

Het grootste succes dat Brundtland de afgelopen jaren boekte kwam tevens het meest onverwacht. Niemand rekende er in 1986 op dat haar minderheidskabinet een lang leven zou zijn beschoren. De economische problemen maren immers gigantisch. Noormegen liep internationaal volstrekt uit de pas: de binnenlandse vraag naar goederen en diensten steeg in 1984-1986 veel sterker dan in de omringende landen. Toen in 1986 bovendien de olieprijzen omlaag doken en de Noren in één klap ruim tien procent van hun inkomen verloren ontstond op de Noorse betalingsbalans een gigantisch tekort.

Premier Brundtland haalde de broekriem aan: de lonen stegen minder snel dan de prijzen, en de belastingen werden verhoogd - de Noorse overheid kampte voor het eerst sinds vele jaren met een klein tekort. De binnenlandse vraag werd afgeremd. Bovendien werd de export gestimuleerd door een devaluatie van de kroon en omdat de olieproduktie werd opgevoerd. In de loop van 1988 keerde het economisch tij en het wantrouwen in financiële kring verdween als sneeuw voor de zon.

,,Het regeringsbeleid is gezond geweest", zegt hlorton Jensen, econoom van Den Norske Creditbank. ,,Eerst werd Brundtland verweten dat zc te weinig deed, toen dat ze te veel ondernam. Maar de regering hield vast aan haar koers en die was goed. Ze deed precies mat de Keynesiaanse leerboeken voorschrijven." Volgens de prognoses van Jensen zal het tekort op de betalingsbalans dit jaar tot nul dalen. Daar staat echter tegenover dat de werkloosheid is verdubbeld, tot 3,9 procent in februari (en officieus, exclusief het effect van allerlei arbeidsmaatregelen, tot 6 procent). Een donkere wolk boven Brundtlands verkiezingshorizon.

Hoe staat Gro Harlem Brundtland er anno 1989 voor? ,,Haar daden hebben veel respect afgedwongen. Vroeger gold ze, hoewel ze haar emoties niet ve bergt, als afstandelijk. Dat is nu veel minder, maar echt geliefd is ze nog altijd niet", zegt Ingolf Haakon Teigen, politiek redacteur van het liberale *Dagbladet*. Natuurlijk zijn veel Noren trots op het internationale aanzien van 'hun' Gro als voorvechter van een schoner milieu. maar juist dat feit wekt bij haar politieke tegenstanders wrevel op.

,,Zc pleit voor een actiever milieubeleid zolang het in Noorwegen niet hoeft te worden uitgevoerd", schampert Carl I. Hagen. De vice-fractievoorzitter van Høyre, Kaci Kullmann Five, valt hem bij: ,,Brundtland doet goed werk voor haar partij. Maar als het erop aankomt kiest ze voor werkgelegenheid, niet voor het milieu." Five noemt het voorbeeld van een staatsbedrijf in Noord-Noorwegen dat grote hoeveelheden koolstofdioxide in het milieu loost. Ze zegt: ,,Tegenover de Britse premier Thatcher had Brundtland de mond vol over de zure regen die van Engeland overwaait naar Noorwegen, maar ons voorstel dat staatsbedrijf te sluiten wees ze af."

Toch loopt Noorwegen voorop met het terugdringen van chloorfluorkoolwaterstoffen, die de ozonlaag aantasten. De milieubegroting nam de afgelopen twee jaar met zestig procent toe, en de katalysator is sinds kort voor elke nieuwe auto verplicht.

Volgens de Noorse milieubeweging, die overigens nog in de kinderschoenen staat, durft Brundtland echter niet ècht te kiezen. Bjørn Grenness van de milieugroep Bellona is zelfs uiterst kritisch. In een verzakt gebouw aan de oever van de Akerselva-rivier, in het centrum van Oslo, zegt de jonge actievoerder: ,,Norsk Hydro heeft het Frierfjord in de buurt van Porsgrunn (Zuid-Noorwegen) volstrekt vervuild met kwik en ook met dioxine. Het fjord is nu al totaal dood."

Internationaal pleit Brundtland voor bestrijding van het broeikaseffect. ,,Maar", zegt Grenness, ,,in Noormegen groeit de uitstoot van koolstofdioxide nog altijd. De regering voorziet voor het jaar 2000 een stijging van het energieverbruik met liefst dertig procent. En voor onderzoek van alternatieve energie wordt nauwelijks geld uitgetrokken."

Is het imago van Noorwegen van een land dat niet alleen relatief de meeste ontwikkelingshulp geeft (nog meer dan Nederland), maar ook voorop loopt op milieugebied wel terecht? Norton Wetland, een hoge ambtenaar in het kantoor van de eerste minister die is belast met de uitvoering van de Noorse inbreng in de Haagse milieutop, geeft een genuanceerd antwoord. ,,De Noorse aluminiumindustrie is de schoonste ter wereld", begint hij, maar hij vervolgt: ,,Alsde riolen hier ongezuiverd lozen is dat minder ernstig dan in Nederland. Noorwegen kan zichzelf nu eenmaal een hogere graad van vervuiling veroorloven dan dichtbevolkte landen."

Tot voor kort ontkende Brundtland dat ze internationale ambities had. Hoewel VN-topman Perez de Cuellar Noorwegen het afgelopen jaar met een reeks bezoeken vereerde, en hij naar verluidt in Brundtland een uitstekende opvolger ziet, betoogde zij steevast dat ze liever in Noorwegen bleef. Maar dat is nu veranderd. Haar woordvoerder Stig Nilsson: ,,Over een jaar of vier, vijf zou ze best een internationale politieke functie ambiëren. Niet noodzakelijk als secretaris-generaal van de VN, er zijn meer mogelijkheden. Ze heeft een goede naam."

WEST-EUROPA

NEDERLAND

PERSCOMMENTAREN N.A.V. UITSLAG VEKIEZINGEN VOOR TWEEDE KAMER

Op pag. 577/1 e.v.-1989 is verslag uitgebracht van de verkiezingen voor de Tweede Kamer op 6 sept.
Hierna volgen nog enkele citaten uit hoofdredactionele commentaren in Nederlandse dagbladen van 7 sept. n.a.v. de verkiezingsuitslag.

DE TELEGRAAF

De uitslag van de Tweede-Kamerverkiezingen wijst erop, dat de mee derheid van de kiezers een voortzetting van het huidige beleid wil, met wellicht enkele kleine aanpassingen. De kleine verschuiving die zich naar links heeft voorgedaan is vooral bij D66 terechtgekomen, die wat de hoofdpunten van het financieel-economisch beleid en de buitenlandse politiek betreft dicht bij het CDA staat.

De kiezers hebben de duidelijke oproep van de PvdA voor een ander beleid terzijde gelegd. Deze partij is, vooral door haar voorstellen tot belastingverhoging en een fikse uitgavenvermeerdering, in de ogen van de Nederlandse bevolking nog steeds niet geschikt politieke leiding aan ons land te geven.

Voor CDA-lijsttrekker Lubbers is de uitslag een persoonlijke triomf. Hij heeft de enorme winst van de Tweede-Kamerverkiezingen in 1986 weten te consolideren, wat een knappe prestatie genoemd mag worden. Ook Van Mierlo (D66) heeft reden tot grote tevredenheid.

Gezien de wens tot voortzetting van het kabinetsbeleid sluit een voortzetting van de huidige coalitie, al of niet aangevuld met D66, het beste aan op de verkiezingsuitslag. Dat geldt te meer omdat de nederlaag van de VVD meer met te overwinnen interne problemen van deze partij van doen heeft, dan met het mede door haar gevoerde beleid.

ALGEMEEN DAGBLAD

De uitslag van de Kamerverkiezingen maakt slechts één conclusie mogelijk: in de eerste plaats zal moeten worden onderzocht of het mogelijk is een kabinet te vormen van CDA en Partij van de Arbeid. De liberalen hebben zoveel terrein moeten prijsgeven dat voortzetting van de huidige coalitie geen eerste optie kan zijn.

Nu het CDA opnieuw als grootste partij is geëindigd ligt de formatie van een derde kabinet met Lubbers als premier voor de hand. Gemakkelijk zal het niet zijn, want de onderhandelingen tussen PvdA en CDA zullen ongetwijfeld moeizaam worden. De vrij grote verschillen werden in de verkiezingsstrijd geaccentueerd, maar zullen nu moeten worden overbrugd

Anders dan in 1986, toen het CDA twee keer zo groot werd als de VVD, moeten nu twee partijen aan tafel gaan zitten die elk globaal een derde van het kiezerskorps vertegenwoordigen.

Hoewel de socialisten licht hebben verloren konden zij ook bij deze verkiezingen op een aanzienlijk? aanhang rekenen. Het zou niet juist zijn om een partij die zo'n belangrijk deel van het electoraat vertegenwoordigt opnieuw voor jaren buitenspel te zetten.

NRC/HANDELSBLAD

Wat nu? De PvdA en D66 hebben overmatig duidelijk gemaakt dat zij graag met het CDA willen regeren. Het laatste televisiedebat van gisteravond leek dan ook meer op een herfstig baltsspel dan op een prelude voor de formatie.

Men moet ook vaststellen dat de kiezers een uitspraak in die richting hebben gedaan, ondanks het gevoelige verlies van de socialisten. In elk geval is de VVD per stembus gediskwalificeerd; het zou beter zijn voor natie en partij als de liberalen in therapie gingen om interne stabiliteit terug te vinden. Veertien zetels verlies na twee regeerperioden met het CDA van Lubbers; de hond van Pavlov zou deze versnapering niet meer aanraken.
Niettemin: CDA en VVD hebben nog een meerderheid. De heer Lubbers heeft elegant verzekerd dat hij zijn macht niet wil maximaliseren. dus dat hij VVD en PvdA niet tegen elkaar zal uitspelen in de formatie. Dat is een bijna engelachtig voornemen in de politiek, maar men moet geloven in de veranderbaarheid van de mens. Bovendien heeft Lubbers duidelijk laten blijken dat hij oog heeft voor de ingrijpende veranderingen die nodig zijn in de komende jaren. Hoe men het wendt of keert, ons consumptiepatroon zal moeten veranderen indien wij ons niet in het eigen vuil willen wentelen. Voor de cohesie van de samenleving is het daarbij nodig dat de verschillen niet te groot worden.
Zorgelijk voor de democratie zijn de lage opkomst van de stemmers, de winst van de Centrum Democraten (ofschoon te verwaarlozen in vergelijking tot andere Europese landen) en het verlies van de PvdA onder randgroepen in de grote steden. Lubbers en Kok zijn zich hiervan bewust.
Omdat het beleid wel eens onverwachts ingrijpend zou kunnen veranderen, met gevoelige ingrepen in de levensstijl van vele burgers, is het geen slecht idee om het draagvlak van het volgende kabinet zo breed mogelijk te maken en dus ook D66 uit te nodigen. Mede door die complicatie zal het niet eenvoudig zijn om het regeerakkoord simpel te houden. Dat is wenselijk, ook uit een oogpunt van dualisme, maar het kan alleen als de partijen elkaar kunnen en willen vertrouwen.

TROUW

Samenvattend kun je zeggen dat het 'politieke midden' zijn stempel heeft gezet op deze verkiezingen. Dat klinkt negatief, omdat het woord 'midden' al gauw associaties oproept met de grauwe middelmaat, maar dat hoeft niet. Premier Lubbers heeft in deze verkiezingscampagne vooral de redelijkheid benadrukt. Een redelijkheid die nodig is om uiteenlopende zaken zoveel mogelijk op één noemer te krijgen, zoals een voortzetting van de economische groei, samen met de noodzaak om de milieuproblemen serieus ter hand te nemen.
Noem het een voorzichtige lijn, maar het is wel de lijn die in deze verkiezingen de toon heeft gezet. Partijen die het dichtst tegen deze redelijkheid aanzaten wonnen. Die er het verst vanaf gedwaald waren, verloren of haalden niet de winst die van hen verwacht mocht

Zo verloor de VVD, en zeker niet alleen omdat dc partij in het 'ongerede' is geraakt. De partij verloor ook, omdat zij zich weinig scheutig toonde om de onderkant van de samenleving te laten delen in de welvaart, omdat zij ook met een grote boog heenliep om de heilige koe, de auto, waarmee zij als serieuze milieu-partij een beetje door de mand viel.
De hoge score van de redelijkheid van het midden bleek voorts ook aan de linker en rechter flank van het politieke spectrum. De PvdA verloor nauwelijks aan Groen Links, terwijl aan de andere kant de Centrum-Democraten zeker in vergelijking met andere Europese landen geen doorbraak van betekenis forceren. Al stemt een percentage van drie procent in de grote steden zorgelijk genoeg.

Welke conclusies kunnen uit deze uitslag worden getrokken? Bij de verkiezingen in 1986 stond het voortbestaan van de coalitie van CDA en VVD op het spel. Getalsmatig lukte dit, maar overwinnaar Lubbers had toen al zijn aarzclingen over het verlies van de VVD. Dat belooft riskant te worden, sprak hij toen. De feiten hebben hem inmiddels in het gelijk gesteld.
Het is altijd hachelijk om op basis van een verkiezingsuitslag een kabinet samen te stellen: in 1977 (winst voor de PvdA en winst van het CDA) wees alles op een voortzetting van het kabinet-Den Uyl Het werd een kabinet-Van Agt er ook die interpretatie van de verkiezingsuitslag was legitiem, gelet ook op de grote winst van de VVD toen.
Gelet op de cijfers, gelet ook op de redelijkheid die in deze campagne de toon heeft gezet, ligt het voor de hand een coalitie CDA en PvdA, al dan niet versterkt met D66, te beproeven. Een dergelijk kabinet levert een stevig draagvlak op om op basis van een eerlijke verdeling de sociaal-economische problemen de baas te blijven. Belangrijk ook om het gigantische milieu-probleem energiek aan te kunnen pakken.
Een dergelijke combinatie vertegenwoordigt bovendien een continu element in de persoon van premier Lubbers, die het in zich heeft om bruggen te slaan naar links en naar rechts.

HET PAROOL

Na deze uitslag ligt een nieuw kabinet van CDA en VVD het minst voor de hand. Een mcerderhcid van slechts één zetel in het parlement is te mager, zeker gezien de grote maatschappelijke vraagstukken die de komende jaren om een antwoord vragen Bovendien is de VVD nog zozeer in verwarring, dat deelname van deze partij aan een nieuw kabinet een grote kans op ongelukken betekent. De VVD zal eerst bij zichzelf orde op zaken moeten stellen, voordat zij weer als regeringspartij kans kan maken.
Het CDA, dat als grootste partij bij de komende kabinetsformatie het initiatief toekomt, moet zo snel mogelijk aankoersen op een kabinet met de PvdA, waarbij deelname van D66, als de grote overwinnaar, van essentieel belang is. Alleen met zo'n duidelijke keus van Lubbers en de zijnen kan een langdurige formatieperiode vermeden worden.
Racistische en neo-fascistische partijen zijn er de afgelopen tijd in geslaagd in de omringende landen een onrustbarend aantal parlementszetels te veroveren. Ook in het Europese Parlement is sinds de laatste verkiezingen het weerzinwekkende geluid van deze groeperingen goed te horen.
De verkiezingen van 1986 leverden in Nederland het gelukkige resultaat op, dat extreemrechtse 'Centrum-Democraten' bun ene zetel kwijt raakten. De kans leek reëel, dat we in het parlement voorgoed van Janmaat en de zijnen zouden zijn verlost.

Helaas wijst de verkiezingsuitslag van gisteren anders uit De Centrum-Democraten hebben toch weer een zetel in het parlement weten te veroveren. Nog bedreigender is, dat deze abjecte groepering in een aantal grote steden zo veel aanhang wist te verwerven, dat het ergste moet worden gevreesd voor de gemeenteraadsverkiezingen van maart volgend jaar.
Er is nog heel wat grondige voorlichting nodig om de kiezers duidelijk te maken, dat een beleid dat is gebaseerd op afkeer van buitenlanders niet alleen geen enkele oplossing biedt, maar ook fundamenteel verwerpelijk is. De politici van alle partijen, en zeker die binnenkort regeringsverantwoordelijkheid dragen, mogen bij deze opdracht geen tijd verliezen.

DEVOLKSKRANT

Politiek-inhoudelijk heeft Lubbers sinds de crisis weinig nieuws geboden. Hij bleef wazig op het punt van de coalitievorming en zijn ,,Agenda voor de Toekomst" bood toch te weinig helder uitzicht op een meer progressief toekomstgericht beleid. Hooguit enkele stapjes terug naar het centrum ten opzichte van zijn vorig kabinetten, met extra milieubeleid en een iets meer sociale houding, nu er meer is te besteden.
Dit alles kan hebben geholpen om verlies richting D66 en PvdA te beperken, het is schromelijk onvoldoende als verklaring voor deze stembusoverwinning. Lubbers glorieert vooral dankzij zijn leiderspose en de ongewilde hulp van de treurige VVD. De liberalen lijken nog steeds aan stevig zelfonderzoek toe te zijn en dat valt moeilijk vanuit een verre provinciehoofdstad te regisseren
De PvdA heeft uiteraard ook reden tot diepe teleurstelling. De race is verloren, het CD4 blijft domineren en de uitzichten op ,,ander beleid" zijn bepaald niet florissant. Hooguit kan, met D66 en Groen Links, enige verheugenis worden opgebracht over het teruglopen van de rechtse coalitie als totaal.
De sociaal-democraten hoeven zich niet uit te putten in zelfverwijt. Een intern rapportencircus als na de ,,overwinningsnederlaag" van 1986 lijkt niet aan te bevelen. Lijsttrekker Kok heeft - het is breeduit erkend - op niveau campagne gevoerd. Hij lijkt zelfs aan zelfvertrouwen te hebben gewonnen.
Waar het CDA aan een blunderende VVD een prettige concurrent had, moest de PvdA het opnemen tegen een Groen Links met de glans en de blijmoedigheid van het nieuwe. Het lijkt alsof D66 van dit alles nog het meest profiteerde, al mag de prestatie van Van Mierlo - klein fijn spel - niet worden onderschat.
Het resultaat van Groen Links is uiteindelijk teleurstellend, maar feit blijft dat de PvdA in deze hoek verlies heeft geleden. Vermoedelijk is de langdurige onzekerheid van de sociaaldemocraten over linkse prioriteiten daar toch debet aan. Het PvdA-program had bangelijke trekken en wellicht is de wezenlijke afstand tot de beoogde regeerpartner CDA toch nog teveel bemanteld.
Tegen deze Lubbers in deze omstandigheden was alleen op te werken wanneer de PvdA een golf van enthousiasme had kunnen losslaan tot diep in de gelederen van de thuisblijvers. Daarvoor is meer PvdA-elan en interne verbondenheid nodig dan de laatste jaren werd opgebracht.

HET VRIJE VOLK

Hij, zij, u en ik hebben allemaal goed gestemd. Daar niet van. Elke uitgebrachte stem is een goede keuze, want in de parlementaire democratie hebben alleen de thuisblijvers ongelijk. Zelfs als mensen in hun vertwijfeling menen dat het met een racist in de Tweede Kamer (Rotterdam beloonde Janmaat het sterkst!) beter zal gaan in Nederland, kan hen het recht op hun ongelukkige keuze niet worden ontzegd.
Samen daarentegen hebben we er, met alle respect, een zooitje van gemaakt. De kiezer eist van de politiek telkenmale duidelijkheid, maar de collectiviteit van kiezers verschaft die, steeds vaker, nadrukkelijk niet.
Wat hebben we als kiezers nu besloten?
We hebben Lubbers beloond met de meeste stemmen en zetelbehoud in de Tweede Kamer. Hij houdt het voortouw in de formatie, wordt voor de derde keer minister-president. De rol van de Zonnekoning heeft hem geen windeieren gelegd. Diezelfde premier Lubbers heeft zijn overwinning behaald door zeven jaar nadrukkelijk VVD-beleid te voeren. Dat beleid is door de kiezers ondubbelzinnig afgestraft met een verlies voor de VVD van een fors aantal Kamerzetels.
Op die manier geven wij kiezers te kennen: het is tijd voor een ander beleid.
Maar de partij die dat beleid in huis heeft en met die leuze campagne voerde, de Partij van de Arbeid, is op verlies gezet. De PvdA gaat in zetels terug, is aanzienlijk kleiner dan het CDA en krijgt niet het initiatief in de kabinetsformatie.
Wij kiezers vergroten de onduidelijkheid door Lubbers te belonen, zijn VVD-beleid af te straffen, maar tegelijkertijd CDA en VVD met een krappe meerderheid in de gelegenheid te stellen door te gaan alsof er geen verkiezingen zouden zijn geweest.
Met alle respect voor ieders soevereine keuze, we zijn gezamenlijk hoogst onduidelijk.

DE WAARHEID

Waar progressieve partijen niet in zijn geslaagd is het breken van de macht van Lubbers. Vooral de PvdA zal zich daarop moeten bezinnen, Haar verkiezingsstrategie is tenslotte gericht geweest op het slaan van bruggen naar het CDA teneinde een regeringscoalite mogelijk te maken. Alle twijfels onder CDA-aanhangers over het sociaal, milieu- en vredesbeleid zijn nauwelijks benut. Waarbij niet onbesproken moet worden dat Lubbers zich op een aantal van die programpunten in de campagne toezeggingen veroorloofde, die zelfs in het verkiezingsprogram niet zijn opgenomen.

Een tweede belangrijk fenomeen is de winst van Groen Links. De trend sinds 1977, waarbij radicaler? partijen steeds verder in aanhang slonken, is in ieder geval tot stilstand gebracht. In het geweld van de race om de grootste partij heeft de nieuwe lijst stand gehouden. Wat wel verwacht was, maar nauwelijks geslaagd, is het uitbouwen van die aanhang Hoewel velen het wel eens zijn met de ideeën en vorming van Groen Links - eerdere opiniepeilingen wezen daar ook op - als het erop aankomt, wordt toch een zwaarder belang toegeschreven aan de verwachting dat een stem op de PvdA tot enige verandering van regeringsbeleid zal leiden. De overtuigingskracht van de Groen Linkse hervormingsplannen blijkt nog niet sterk genoeg.

KABINETSFORMATIE VAN START

Op 7 sept., de dag na de verkiezingen voor de Tweede Kamer, is in Den Haag een begin gemaakt met de formering van een nieuw kabinet.

In de loop van de zevende sept. heeft de koningin adviezen ingewonnen van de gebruikelijke personenkring: Op paleis Noordeinde sprak zij achtereenvolgens met prof. dr. P.A.J.M. Steenkamp, voorzitter van de Eerste Kamer, dr. D. Dolman, voorzitter van de Tweede Kamer, mr. W. Scholten, vice-voorzitter van de Raad van State en met de fractievoorzitters uit de Tweede Kamer, te weten: drs. R.F.M. Lubbers (CDA), W. Kok (PvdA), dr. ir. J.J.C. Voorhoeve (VVD), mr. H.A.F.M.O. van Mierlo (D66), mevr. drs M.B.C. Beckers-de Bruijn (Groen Links), ir. B.J. van der Vlies (SGP), G.J. Schutte (GPV),M. Leerling (RPF) en de heer drs. J.G.H. Janmaat.

In de ochtend van 8 sept. had de koningin op paleis Noordeinde opnieuw een onderhoud met mr. Scholten van de Raad van State.

Vervolgens heeft zij minister De Koning (CDA)belast met een informatieopdracht, waaromtrent het kabinet van de koningin op 8 sept. de volgende mededeling deed:

Hare Majesteit de Koningin heeft hedenmorgen op Paleis Noordeinde drs. J. de Koning, demissionair minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, tevens belast met Koninkrijksaangelegenheden, ontvangen en hem verzocht op zeer korte termijn te onderzoeken welke mogelijkheden aanwezig zijn voor de vorming van een kabinet dat mag rekenen op een vruchtbare samenwerking met de Staten-Generaal en aan welke wijze en volgorde van onderzoek van die mogelijkheden, mede gelet op de verkiezingsuitslag, de voorkeur moet worden gegeven.

Adviezen fractievoorzitters

De TK-fractievoorzitters hebben hun adviezen aan de koningin op schrift gesteld. Zij zijn gepubliceerd in de Staatscourant van 8 sept. Zij luidden aldus:

R.F.M. Lubbers, CDA

De uitslag van de verkiezingen evaluerend wil ik namens de CDA-Tweede Kamerfractie vaststellen dat enerzijds de VVD wel zeer fors heeft verloren, maar dat anderzijds de PvdA als grootste oppositiepartij ook niet onaanzienlijk terugliep.

Daarnaast valt het op dat het CDA als grootste (regerings)partij zijn positie volledig handhaafde terwijl D66 - in een meer gematigde oppositionele rol - duidelijk vooruitgang boekte.

Gegeven dit complexe beeld, moge ik u in overweging geven een informateur van christen-democratische huize de opdracht te verstrekken om op korte termijn aan u rapport uit te brengen over de vraag op welke wijze kan worden gekomen tot de vorming van een kabinet dat mag rekenen op v uchtbare samenwerking met de Tweede Kamer.

W. Kok, PvdA

Wim Kok wijst in zijn advies erop dat het CDA, in tegenstelling tot in 1986. voorafgaande aan de verkiezingen geen voorkeur heeft uitgesproken voor een coalitie met de VVD.

De Partij van de Arbeid heeft vóór de verkiezingen gezegd een verandering van beleid noodzakelijk te vinden. Daartoe is de vorming van een centrum-links kabinet gewenst. Met het oog op de belangrijke vragen waarmee een nieuw kabinet en de maatschappij als geheel in de komende jaren zullen worden geconfronteerd, vindt de PvdA-fractie de spoedige totstandkoming van een kabinet, dat kan rekenen op een zo breed mogelijke steun in het parlement, geboden.

De ontwikkelingen in Europees verband, het te voeren milieubeleid en de keuzen op sociaal-economisch terrein vragen om een kabinet, dat èn in het parlement èn maatschappelijk over een breed draagvlak kan beschikken.

De Partij van de Arbeid wil graag aan zo'n kabinet deelnemen en van meet af aan medeverantwoordelijkheid dragen voor de vorming daarvan. Daarom heeft de PvdA-fractie geadviseerd een informatieopdracht te verstrekken voor de vorming van zo'n kabinet.

Het ligt volgens de PvdA-fractie, gelet op de verkiezingsuitslag, voor de hand daartoe een informateur uit de kring van het CDA te benoemen. Om de betrokkenheid en medeverantwoordelijkheid van de PvdA te benadrukken adviseert de PvdA-fractie tevens een informateur uit de kring van de PvdA te benoemen.

De PvdA-fractie zal er alles aan doen deze informateurs bij een spoedige vervulling van hun opdracht behulpzaam te zijn.

J.J.C. Voorhoeve, VVD

De voorzitter van de VVD-Tweede Kamerfractie dr. ir. J.J.C. Voorhoeve heeft naar aanleiding van de uitslag van de Tweede Kamerverkiezingen Hare Majesteit de Koningin in overweging gegeven, een informateur te benoemen die de mogelijkheid onderzoekt een Kabinet te vormen dat kan rekenen op een vruchtbare samenwerking met de Staten-Generaal teneinde het herstelbeleid voor te zetten.

H. van Mierlo, D66

Naar aanleiding van de uitslag van de verkiezingen moge ik het volgende opmerken.

1. In de uitspraak van de kiezers ontbreekt een oordeel ten gunste van voortzetting van het gevoerde beleid door het kabinet Lubbers II. In tegenstelling tot drie jaar geleden, toen het gevoerde beleid van het kabinet Lubbers I expliciet tot inzet van de verkiezingen was verklaard en de eerstverantwoordelijke daarvoor negen zetels won, hebben de coalitiepartijen deze keer het accent nadrukkelijk gelegd op de beleidsvoorstellen van de eigen partij. De partij die nog het meest pleitte voor voortzetting van het gevoerde beleid verloor vijf zetels. De andere coalitiepartner maakte geen minst. Het gezamenlijk aantal zetels liep terug van 81 naar 76, en deze marginale rneerderheid is een toevallige optelsom en geen uitdrukking van een verlangen van de kiezers het beleid voort te zetten.

2. Met enige verontrusting signaleren wij een substantiële terugloop van de opkomst van de kiezers en andere signalen, die op een toename wijzen van ressentimenten in de bevolking tegenover de politiek.

3. Daarnaast dienen zich in de komende jaren maatschappelijke vraagstukken aan van een ongekende omvang, zodat vernieuwing van beleid en van de politiek zelf meer dan ooit geboden is.

4. De D66-fractie is - mede op grond van het bovenstaande - van mening dat de totstandkoming gewenst is van een kabinet van centrumlinkse signatuur, dat op een zo breed mogelijke steun in de Tweede Kamer kan rekenen.

5. Op grond daarvan wil ik U aanbe elen de mogelijkheden van zo'n centrum-links kabinet in een informatieronde te doen onderzoeken.

6. Mochten de adviezen van d? partijen, die voor een kabinet van bovengenoemde signatuur in aanmerking komen, onvoldoende helder zijn over de politieke richting van het door hen meest gewenste kabinet, dan moge ik U adviseren een informateur te benoemen met de beperkte opdracht om op zo kort mogelijke termijn hierover duidelijkheid te verkrijgen.

M.B.C. Beekers, GL

De verkiezingsuitslag wijst uit dat de coalitie van CDA en VVD heeft verloren. al heeft het CDA haar zetelaantal kunnen handhaven. Een lichte verschuiving is opgetreden in progressieve richting.

Het ligt daarom niet voor de hand opnieuw een CDA-VVD-coalitie te vormen. Als verzwakte en ontredderde partij kan de VVD daarom ook geen solide basis geven.

De progressieve partijen hebben gezamenlijk drie zetels gewonnen. Dat pleit voor een zo progessief mogelijk kabinet. Aangezien een progressieve meerderheid ontbreekt, ziet Groen Links voor zichzelf daarin geen rol weggelegd. Het gaat dus om een kabinet van PvdA, D66 en CDA.

Wij verwachten de komende jaren een adequaat beleid inzake milieu, werkgelegenheid, inkomensachterstanden, ontwapening en emancipatie. Ook de aanwezigheid van de Centrum Democraten in de Tweede Kamer vraagt een niet mis te verstaan antwoord, in de vorm van een strikt antiraeismebeleid.

PvdA en D66 zijn samen duidelijk groter dan het CDA en D66 is de enige van de drie partijen die meer zetels heeft behaald. Het eerste is een reden om het premierschap niet bij het CDA te leggen (De heer Lubbers is daarvoor ook teveel het gezicht van zeven jaar CDA-VVD beleid). Het tweede is een reden om D66 bij de formatie een eigen rol te geven. Daarvoor zijn ook andere argumenten aanwezig.

In het advies dat u is uitgebracht na de kabinetscrisis heb ik een probleem onder uw aandacht gebracht, dat voor welke coalitiebesprekingen dan ook keer op keer een obstakel vormt.

Het feit dat het CDA als politieke minderheid de noodzaak van coalitievorming gebruikt om de meerderheid van het Parlement haar wil op te leggen inzake euthanasie en gelijke behandeling. Het is onze opvatting dat deze zaken buiten de eigenlijke onderhandelingen over een regeerakkoord horen te blijven en dat een aparte afspraak nodig is om democratische besluitvorming in deze te waarborgen. D66 deelt die opvatting.

Wij hebben ons de afgelopen jaren bovendien zorgen gemaakt over de diverse tekenen van falend bestuur en de onduidelijke wijze waarop is omgegaan met de politieke verantwoordelijkheid van bewindslieden. D66 heeft inmiddels voorgesteld daarvoor met de gehele Kamer tot afspraken te komen. Dit punt ver-

dient echter al in het formatieproces de nodige aandacht.
Dit alles overwegend adviseer ik u een informateur van D66-huize te benoemen, om de mogelijkheid te onderzoeken van een PvdA-, D66-, CDA-kabinet. Een kabinet met een sterke bezetting (mannen en vrouwen), dat de problemen van de komende jaren het hoofd kan bieden èn de discussie met de Kamer aan durft
Het regeerakkoord zal ruimte moeten bieden voor een effectieve dialoog met de Kamer, zodat op nieuwe ontwikkelingen alert kan worden gereageerd. Zowel uit inhoudelijke als uit getalsmatige overwegingen zou de Partij van de Arbeid de premier moeten leveren.

B.J. van der Vlies, SGP
Gaarne zeg ik U namens de fractie van de Staatkundig Gereformeerde Partij hartelijk dank voor Uw uitnodiging om U over de kabinetsformatie van advies te dienen.
Veel ontwikkelingen en omstandigheden in ons land baren onze fractie grote zorg. Is het gelukkig zo dat zich op financieel-economisch terrein inmiddels positieve tendensen aftekenen, dat is helaas niet het geval op immaterieel gebied. Wij denken daarbij bijvoorbeeld aan vraagstukken rondom leven en dood: aan biotechnologische en medisch-technologische ontwikkelingen, die naast zegenrijke aspecten ook ethische kanten hebben die nodig normering behoeven; aan de milieu-problematiek; aan de te geringe mate waarin de overheid de rechtshandhaving in onze samenleving blijkt te kunnen waarborgen.
Een en ander geeft velen een gevoel van onbehagen en ongeborgenheid. De overheid is Gods dienares en heeft in alles een beleid te voeren dat zich onvoorwaardelijk richt naar Gods Woord en normeert aan Zijn Wet. Alleen zulk een beleid is het volk ten goede.
Naar het oordeel van de SGP-fractie is het landsbelang gediend met een daadkrachtig kabinet, waarvan het beleidsprogramma zo nauw mogelijk aansluit op het SGP-verkiezingsprogram 'Bij leven en welzijn'.
De uitslag van de verkiezingen geeft een versterking van de protestants-christelijke partijen te zien. Deze kant aan de stembusuitslag is moeilijk anders te verstaan dan als een signaal van de kiezers dat de wezenlijke vraagstukken rond de bescherming en beschermwaardigheid van het leven om een spoedige en principieel-bijbelse benadering vragen.
Deze benadering moet dan ook een pijler zijn onder het komende regeerakkoord. Daarop wordt onzerzijds met klem aangedrongen. De uitslag van de verkiezingen heeft voorts duidelijk gemaakt dat het CDA opnieuw de grootste fractie levert. Het ligt daarom voor de hand iemand uit de kring van het CDA, van protestants-christelijken huize, te belasten met een onderzoek naar de mogelijkheden om een kabinet te vormen dat:

- getalsmatig kan rekenen op voldoende steun in het parlement en politiek voldoende innerlijke stabiliteit heeft;
- het in de afgelopen kabinetsperioden financieel-econonlische beleid, geflankeerd door loonmatiging, zal voortzetten, opdat het herstel dat zich aftekent kan worden vastgehouden en uitgebouwd; iets dat hard nodig is mede in verband met de onrustbarend hoge nationale schuld,
- bij immateriële kwesties christelijke normen en waarden ten volle tot gelding brengt,
- een slagvaardig milieubeleid ten uitvoer brengt,
- een nuchtere en waakzame, tegelijk geëngageerde benadering kiest ten aanzien van internationale vraagstukken van vrede en veiligheid, bewapening en wereldarmoede,
- een klimaat van toewijding en zorg voor zwakken in de samenleving herstelt.

Graag bidt de SGP-fractie U wijsheid van God toe bij de door U te nemen beslissingen, Moge Hij Uw werk in rijke mate zegenen. U mag er zich van overtuigd houden dat het volksdeel, waarvan mijn fractie zich de tolk weet, U zeer toegenegen is en zoekt U en Uw huis op te dragen aan de troon der genade.

G.J. Schutte, GPV
De uitslag van de verkiezingen van woensdag jl. kan mijns inziens niet worden beschouwd als een afwijzing op hoofdpunten van het door het kabinet-Lubbers gevoerde beleid. De vorming van een coalitie van dezelfde samenstelling zou dan ook mijn voorkeur hebben boven een coalitie van CDA en PvdA. Daarmee zou echter voorbijgegaan worden aan het feit. dat de VVD de grootste verliezer bij de verkiezingen was, terwijl deze partij het vertrouwen in een CDA/VVD-coalitie had opgezegd.

Onder deze omstandigheden moet verwacht worden dat een nieuwe coalitie van dezelfde samenstelling, maar steunende op een minimale meerderheid in de Staten-Generaal. weinig stabiliteit zal vertonen en daarom niet voor de hand ligt.
De verkiezingsuitslag rechtvaardigt een centrale rol van het CDA in de formatie. Aan een lid van deze partij zou dan ook verzocht kunnen worden een kabinet te formeren dat steunt op de fracties van CDA en PvdA.
Aangezien de consolidatie van het CDA in sterke mate verband houdt met het vertrouwen in zijn lijstaanvoerder zou de heer Lubbers met deze taak kunnen worden belast.
Daarbij teken ik wel aan, dat een bezwaar tegen zijn benoeming is, dat hij zich herhaaldelijk relativerend heeft uitgelaten over de noodzaak dat de overheid zich ook door wetgeving ondubbelzinnig uitspreekt tegen de toepassing van euthanasie. De onopgeefbare verantwoordelijkheid van de overheid voor de bescherming van het leven vereist de spoedige totstandkoming van een dergelijke ondubbelzinnige wetgeving.

Mede om deze reden is het ongewenst ook D66 bij de formatie te betrekken.
Vanwege de staatsrechtelijke verantwoordelijkheid voor het formatieproces geef ik Uwe Majesteit in overweging rechtstreeks over te gaan tot benoeming van een formateur.
Ten slotte zou ik willen bepleiten, dat de kandidaat-ministers meer dan in het recente verleden het geval was betrokken worden bij de totstandkoming van een eventueel regeerakkoord. Ik vind het moeilijk verenigbaar met de eigen verantwoordelijkheid van de Tweede Kamer dat de totstandkoming van een regeerakkoord in belangrijke mate het werk is van fracties uit de Kamer.
Moge God u kracht en wijsheid geven bij de door u te nemen beslissingen.

M. Leerling, RPF
Heden mocht ik U van advies dienen over de formatie van een nieuw kabinet. Ter bevestiging van wat ik naar voren bracht, vat ik mijn advies in onderstaande regels samen.
De verkiezingsuitslag biedt diverse mogelijkheden voor het vormen van een parlementair meerderheidskabinet. Ik mil U graag adviseren een informateur aan te wijzen, die alle onderscheiden varianten op mogelijkheid en wenselijkheid onderzoekt. Mijn gedachten gaan daarbij uit naar een informateur van CDA-huize.
Het verlies, dat de VVD bij de verkiezingen van gisteren heeft geleden, moet worden opgevat als een bewijs, dat de kiezer het ten val brengen van het kabinet-Lubbers II niet heeft gewaardeerd.
Voortzetting van de huidige coalitie is op papier mogelijk en zou alles tegen elkaar afwegend mijn voorkeur hebben, maar is gelet op de uitslag van de verkiezingen weinig vertrouwenwekkend geworden. Een meerderheid van één zetel is een te smalle basis en bovendien zijn de verhoudingen tussen CDA en VVD zodanig verstoord, dat hechte samenwerking niet op voorhand vast staat. Een kabinetsformateur zou het een en ander nog kunnen onderzoeken, maar ik acht de kansen op een nieuw CDA/VVD-kabinet op dit moment zeer gering.
Ik betreur het bovendien in hoge mate, dat tijdens de zeven jaar dat CDA en VVD de regeringscoalitie vormden, het kabinet in ernstige mate tekort is geschoten inzake het beleid met betrekking tnt immateriële zaken Er is te weinig besef geweest van het fundamentele gegeven, dat de overheid in dienst staat van God, die Zich in de Bijbel aan elk mens openbaart.
Mogelijke steun van D66 aan een coalitie van CDA en VVD acht ik nier gewenst om zowel politiek-pragmatische reden, als de standpunten van D66.

Een meer werkbare oplossing lijkt een coalitie van CDA en PvdA, zij het dat de informateur heel nadrukkelijk de belangrijkste verschillen en mogelijke breekpunten in kaart moet brengen en voorstellen tot werkbare compromissen moet doen.
Het landsbelang is ermee gediend, dat een hechte regeringscoalitie tot stand komt, die op een brede steun in het parlement kan rekenen.
Ik hecht eraan U met nadruk te adviseren in uw informatie- en later formatieopdracht bijzondere aandacht te schenken aan de grote problemen op immaterieel gebied. Het geestelijk milieu van onze samenleving moet mede door kabinetsbeleid worden verbeterd, zodat met name het menselijk leven onvoorwaardelijke rechtsbescherming wordt gegeven, de publieke godslastering wordt bestreden en het algemene normbesef wordt vergroot.
Het gaat ten diepste om publieke gerechtigheid, die - zoals de Bijbel leert - een volk verhoogt.
Ik bid U wijsheid van God toe bij het nemen van Uw beslissing en het uitvoeren van Uw taak in het besturen van ons land.

J.G.H. Janmaat, CD
U wordt geadviseerd een informateur aan te stellen die de mogelijkheden aftast, te komen tot de vorming van een kabinet, hetwelk is samengesteld uit partijen die verantwoordelijkheid willen dragen voor een regeringsbeleid dat onder meer voldoet aan onderstaande voorwaarden.
Het kabinet gaat verantwoord minderhedenbeleid en migratiebeleid in praktijk brengen, hetgeen tot uitdrukking komt door uitvoering te geven aan onder andere de volgende maatregelen:
a. het stopzetten van het beleid van gezinsherenigingvan leden van de hier verblijvende etnische minderheden;
b. het stopzetten van het beleid van positieve discriminatie van de etnische minderheden;
c. het weren van economische asielzoekers;
d. het beleid van remigratie van minderheden krachtig ter hand nemen.

Toelichtingen fractievoorzitters op adviezen

Elk van de fractievoorzitters heeft na het uitbrengen van advies aan de koningin een persconferentie gegeven, waarop hij of zij toelichting gegeven heeft op de betekenis van het advies.

CDA-aanvoerder Lubbers liet op zijn persconferentie weten, dat hij de mogelijkheid milde openhouden dat ook de kleine christelijke partijen bij de kabinetsformatie worden betrokken. „Wij sluiten geen enkele partij uit, noch klein rechts, de VVD, D66 of de PvdA noch Groen Links, hoewel dat laatste niet zo operationeel is", zei Lubbers.
Lubbers voegde hier aan het adres van andere fracties aan toe: ,,Als de partijen hun keuzes maken, kan de formatie snel gaan."
,,Als D66 liever-broodjes bakt, blijven we

maanden om elkaar heen draaien. Als D66 de VVD melaats verklaart. is dat mijn zaak niet. Maar ik wil er alles aan gedaan hebben dat onze inspanningen niet onder de doem staan van tactische spelletjes."
Van Mierlo weigerde echter om de VVD nu reeds uit te sluiten. ,,Ik ga op zo'n coalitie niet nu al inhaken. Maar ik ga geen enkel standpunt prijsgeven voordat een centrum-links kabinet is geprobeerd. Laat Lubbers eerst maar eens zelf zeggen maar hij staat. Alleen als Lubbers het moment gekomen acht om gelijk over te steken, wil ik wel eens over een kabinet van VVD, CDA en D66 nadenken", betoogde de D66-er.
Lubbers en Van Mierlo waren het erover eens dat er een regeerakkoord op hoofdlijnen moet komen. Lubbers: ,,Dat heeft te maken met mijn voorkeur om het dualisme overeind te houden." Van Mierlo zei dat hij wegens de waarde van het dualisme ook voorstander van een centrum-links kabinet is: ,,Dat verruimt het parlementaire bassin waardoor een beknopter regeerakkoord wat ruimer kan zwemmen."

Ook Kok zei te streven naar een algemeen regeerakkoord. Hij kondigde na Lubbers aan dat de PvdA in een eventueel pre-formatiestadium niet inhoudelijk zou gaan onderhandelen over een later te sluiten akkoord. ,,Ik zou in zo'n voorfase niet eens met een sociaal-democratische informateur betrokken willen zijn. Ik laat me niet in mijn kaarten kijken."
De PvdA-er stipuleerde dat een kabinet zonder D66 niet voor de hand ligt, hoewel hij tevens vaststelde dat die partij noch kwantitatief, noch inhoudelijk, noch persoonlijk veel zal kunnen bijdragen aan de stabiliteit van een centrum-linkse coalitie.

,,Als alles afhangt van de bruggenbouwerskwaliteiten van de heer Van Mierlo zijn de anderen geen knip voor de neus waard", zei Kok.
VVD-fractievoorzitter Voorhoeve gaf na afloop van zijn gesprek met koningin Beatrix toe dat zijn partij wellicht meer belang heeft bij de oppositie. ,,De geschiedenis toont aan dat de VVD in die periodes een gigantische groei heeft doorgemaakt.

Ook de heer Wiegel is niet aan dat dilemma ontsnapt. Toen hij vice-premier was viel de VVD in 1981 immers ook terug van 28 naar 26 zetels", zei Voorhoeve.
Diezelfde Wiegel heeft zich de afgelopen dagen expliciet bemoeid met de strategische koers van de Tweede-Kamerfractie van Voorhoeve door in interviews uit te spreken dat de VVD nu in de oppositie zou moeten gaan.
Voorhoeve zei dit advies in de wind te moeten slaan omdat de partij met 22 zetels volgens hem nog groot genoeg is om regeringsverantwoordelijkheid te kunnen dragen.

Fractievoorzitter Beckers van Groen Links adviseerde de koningin een D66-informateur te benoeinen. Zo zou onder andere voorkomen kunnen worden dat het CDA zijn minderheidspositie in het centrum gebruikt om een regeling van de euthanasie te blokkeren, aldus Beckers
Euthanasie zou aan de Tweede Kamer moeten worden overgelaten en D66 deelt die opvatting, zei ze.
De SGP stelde de koningin voor een christendemocratische informateur te benoemen. Volgens fractieleider Van der Vlies zal die moeten streven naar voortzetting van het ,,herstelbeleid" en regeling van de immateriële kwesties. Welke coalitie daar uit zou moeten rollen, liet hij in het midden.
Fractievoorzitter Schutte van het GPV sprak wel een voorkeur uit. Hij zei meer heil te zien in een coalitie met de PvdA dan in voortzetting van de huidige. Hij voegde eraan toe dat D66 er buiten zou moeten blijven, omdat het standpunt van die partij over euthanasie haaks staat op de visie van het GPV.
RPF-leider Leerling drong net als het CDA aan op een informateur die alle ,,onderscheidene varianten" zou moeten onderzoeken.

Op de basis van de uitgebrachte adviezen heeft de koningin op 8 sept. minister De Koning de informatieopdracht gegeven, waarvan in de aanhef sprake is geweest.

Informateur De Koning was op 13 sept. gereed met zijn werkzaamheden en heeft op die dag verslag uitgebracht aan de koningin.
De inhoud van dit rapport was aldus:

Aan Hare Majesteit de Koningin
Op vrijdag 8 september jl. verzocht u mij op zeer korte termijn te onderzoeken welke mogelijkheden aanwezig zijn voor de vorming van een kabinet dat mag rekenen op een vruchtbare samenwerking met de Staten-Generaal en aan welke wijze en volgorde van onderzoek van die mogelijkheden, mede gelet op de verkiezingsuitslag, de voorkeur moet worden gegeven.

Gaarne breng ik u hieronder verslag uit van het door mij verrichte onderzoek.

Ter uitvoering van de mij gegeven opdracht heb ik op 8, 9, 11 en 12 september jl. gesprekken gevoerd met alle fractievoorzitters uit de nieuw gekozen Tweede Kamer, te weten de voorzitters van de fracties van het CDA, de PvdA, VVD, D66, Groen Links, SGP, GPV, RPF en de CD.

Uit deze gesprekken heb ik mede gelet op de eerder aan u uitgebrachte adviezen en gelet op de mij gegeven opdracht de volgende conclusies moeten trekken.

1. Door de meeste fractievoorzitters is. gelet op de parlementaire getalsverhoudingen die uit de verkiezing van de Tweede Kamer zijn voortgevloeid, in de gesprekken gewezen op het grote belang van een ruime meerderheid voor een kabinet dat kan rekenen op een vruchtbare samenwerking met de Staten-Generaal

2. Bij de vorining van een zodanig kabinet zou moeten worden uitgegaan van een aantal duidelijke politieke afspraken op hoofdlijnen van beleid in plaats van een gedetailleerd regeerakkoord, ook om de onderscheiden verantwoordelijkheden van kabinet en kamer tot uitdrukking te kunnen laten komen.


Informateur J. de Koning (r.) en echtgenote

3. Een te vormen kabinet als hierboven bedoeld zal daarom een grote mate van innerlijke samenhang en mede daardoor overtuigingskracht moeten hebben.
4. In de gesprekken kwam naar voren het belang van een solide financieel beleid in samenhang met de wenselijkheid van een akkoord te bereiken met sociale partners, waarvan voortgaande [illegible] werkgelegenheidsgroei en verantwoorde inkomensverhoudingen wezenlijke bestanddelen zijn. Een dergelijk akkoord zou ook het maatschappelijk draagvlak van het kabinet versterken
5. Het is mij gebleken dat ove de wetgeving met betrekking tot euthanasie belangrijke verschillen van inzicht bestaan tussen de fracties. Deze komen ondermeer tot uitdrukking in de twee wetsvoorstellen die bij de Tweede Kamer aanhangig zijn. Tijdens de verdere (in)formatiewerkzaamheden zal de vraag aan de orde moeten komen hoe ten aanzien van deze verschillen van inzicht zal i~-ordengehandeld.
6. De standpunten van de fractievoorzitters met betrekking tot de voortgang van de (in)formatiewerkzaamheden laten zich als volgt samenvatten:
a. de fractievoorzitter van het CDA heeft mij laten meten dat eerst de mogelijkheid zou moeten morden nagegaan tot vorining van een kabinet bestaande uit CDA, VVD en D66. Als dat niet mogelijk is, zou de vorming van een kabinet bestaande uit CDA en PvdA moeten morden onderzocht. De fractievoorzitter van het CDA heeft daaraan toegevoegd het in dat geval beter te vinden het toch al niet gemakkelijke gesprek tussen CDA en PvdA niet te belasten met ook nog eens D66 in dat gesprek over mogelijke coalitievorming;
b. de fractievoorzitter van de PvdA heeft medegedeeld dat de mogelijkheid van de vorming van een centrum-links kabinet, bestaande uit CDA, PvdA en D66 zou moeten worden onderzocht. Hij bepleit de aanwijzing van 2 informateurs (één van CDA- en één van PvdA-huize) die leiding aan dit onderzoek zouden moeten geven;
c. de fractievoorzitter van de VVD wil de mogelijkheid van de vorming van een kabinet CDA-VVD doen onderzoeken. Nader is mij gebleken dat een onderzoek naar de combinatie CDA, VVD, D66 voor hem in beginsel aanvaardbaar is;
d. de fractievoorzitter van D66 heeft medegedeeld dat de mogelijkheid tot vorming van een centrum-links kabinet bestaande uit CDA, PvdA en D66 zou dienen te worden onderzocht;
e. de fractievoorzitter van Groen Links heeft mij medegedeeld dat de vorming van een centrum-links kabinet bestaande uit CDA, PvdA en D66 zou dienen te worden onderzocht;
f. de fractievoorzitters van SGP, GPV en RPF hebben mij medegedeeld dat zij op zich de voortzetting van een sociaal-economisch herstelbeleid het best gewaarborgd achten bij de vorming van een kabinet bestaande uit CDA en VVD. Zij achten echter de combinatie van CDA-VVD om verschillende redenen een onvoldoende draagvlak daarvoor te bieden in het parlement.
Sindsdien heeft de fractievoorzitter van D66 laten weten thans niet te willen meewerken aan een onderzoek naar de mogelijkheden tot vorming van een kabinet bestaande uit CDA, VVD en D66.
De fractievoorzitter van de PvdA heeft mij laten weten te willen vasthouden aan een onderzoek naar de mogelijkheden tot vorming van een kabinet bestaande uit CDA, PvdA en D66.
De fractievoorzitter van het CDA had mij zijn standpunt al laten meten (zie 6a).
Uit het bovenstaande blijkt dat er gerekend naar kamerzetels weliswaar een meerderheid is voor een onderzoek naar een CDA-, VVD-, D66-kabinet, maar dat D66 thans niet bereid is tot een dergelijk onderzoek.
Het ligt daarom in de rede de mogelijkheid van een centrum-links kabinet te doen onderzoeken. Voor zulk een onderzoek houden CDA, PvdA en D66 zich beschikbaar, zij het dat zij verschillend denken over de wenselijke samenstelling van zulk een kabinet.
Nu de benoeming van twee informateurs slechts door één fractievoorzitter wordt gevraagd en - zeker in de concrete situatie van dit moment - de daaraan verhondrn bezwaren naar mijn oordeel sterker wegen dan de daarmede beoogde voordelen adviseer ik u een vooraanstaand persoon uit de kring van het CDA te verzoeken een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid tot vorming van een centrum-links kabinet
J. de *Koning.*

Lubbers informateur. Onderzoekt mogelijkheid centrum-links kabinet

Nadat informateur De Koning op 13 sept. zijn eindverslag aan de koningin had uitgebracht heeft de koningin op Huis ten Bosch premier R.F.M. Lubbers ontvangen. Over de uitkomst van dit onderhoud deelde het kabinet van de koningin mede:
,,De koningin heeft hem, mede gelet op het eindrapport van de informateur, verzocht een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid van de vorming van een centrum-links kabinet.''
Op de persconferentie, die informateur Lubbers gaf direct na zijn benoeming als zodanig, toonde hij zich weinig enthousiast over zijn nieuwe taak. Hij heeft de opdracht aanvaard omdat, zoals hij zei, ,,ik ben opgegroeid in de traditie dat als de koningin je iets vraagt, je niet kunt weigeren''. Daarmee liet hij blijken een hard hoofd te hebben in het resultaat van zijn opdracht.
Lubbers: ,,Ik kan echter niet zeggen: dit is niet mogelijk. Alles afwegend heb ik dus gezegd dat ik het zal proberen. Maar ik weet echt niet of het lukt.''
Hij gaat uit van de vorming van een kabinet bestaande uit ,,ten minste'' CDA en PvdA. ,,Daarin is besloten dat D66 niet uitgesloten is'', aldus Lubbers.
Eerder op de dag had hij als fractievoorzitter van het CDA nog eens herhaald niets te zien in een centrum-links kabinet waarvan ook D66 deel uitmaakt. Als informateur heeft hij nu echter ,,een andere jas aangetrokken'', zei hij.
Op zijn eerdere persconferentie op 13 sept., voor zijn benoeming tot informateur en nog in de hoedanigheid van TK-fractievoorzitter van het CDA, had Lubbers gezegd, dat hij het euthanasiestandpunt van D66 zag als een ernstige belemmering bij coalitiebesprekingen met het CDA.
Bovendien stelde Lubbers bij deze gelegenheid, dat door het deelnemen van D66 aan een centrum-links kabinet ,,het risico van onevenwichtigheid'' ontstaat.

D66 neemt op ,,bepaalde niet onbelangrijke punten een aparte positie in'', zei Lubbers, waarmee hij vooral doelde op het standpunt over euthanasie.
In de Tweede Kamer ligt zowel een wetsvoorstel van het nu demissionaire CDA-VVD kabinet als van D66. Lubbers zei dat het CDA veel had geïnvesteerd in het kabinetsvoorstel, dat hij beschouwde als een ,,synthese van standpunten''. Hij mees erop dat VVD-minister Korthals Altes de eerste ondertekenaar was van dit wetsvoorstel.
Hij gaf te kennen erop te vertrouwen dat in een kabinet van CDA, VVD en D66 - de eerste keuze van het CDA - de liberalen dit wetsvoorstel zouden blijven steunen Maar in een coalitie tussen CDA, PvdA en D66 is de situatie ,,wezenlijk anders'' aldus Lubbers die de euthanasie ,,ten minste zo belangrijk'' noemde als inde tijd de kernmapenkwestie.
Lubbers zei op 13 sept. teleurgesteld te zijn over de houding van Van Mierlo en Kok en sprak dreigend dat dit er wel eens toe zou kunnen leiden dat het CDA gedwongen wordt zijn ,,derde prioriteit'' aan te geven, waarmee hij doelde op de voortzetting van de huidige coalitie bestaande uit CDA en VVD die immers nog steeds over een meerderheid van één zetel beschikt
,,Misschien moet het zover komen, maar ik hoop niet dat het hoeft''. aldus Lubbers enkele uren voordat hij benoemd zou worden tot informateur.
Lubbers gaat ervan uit dat hij voorlopig de enige informateur zal zijn. Dit komt ook overeen met het advies van zijn voorganger De Koning.
Die zei op 13 sept. dat het nadeel van twee informateurs uit verschillende partijen is dat compromissen niet tussen de onderhandelaars worden gesloten, maar tussen de informateurs. Van de zijde van de PvdA is voorgesteld om met twee informateurs te merken.

LUXEMBURG

PARLEMENTSVERKIEZINGEN. VOORTZETTING COALITIEKABINET O.L.V. SANTER. VIERING 150 JAAR ONAFHANKELIJKHEID

Tegelijk met de verkiezingen voor het Europese parlement (pag. 401 e.v. - 1989) vonden op 18 juni 1989 in Lxemburg parlementsverkiezingen plaats.

De omvang van het één Kamer tellende parlement, dat bij de laatste parlementsverkiezingen, op 17 juni 1984 (pag. 728/3-1984), nog 64 zetels telde, was wegens een vermindering van het electoraat teruggebracht tot 60 zetels.

Bij de parlementsverkiezingen verloren de grootste drie partijen in Luxemburg - de Christelijk-sociale Volkspartij (CSV), de Luxemburgse Socialistische Arbeiderspartij (LSAP) en de liberale Democratische Partij (DP) - elk drie zetels en kwamen uit op resp. 22, 18 en 11 zetels.
Twee kleinere partijen boekten winst. De ecologische beweging, Di Grëng Alternativ (Groen Alternatief), verdubbelde haar zetelaantal tot vier, en de nieuwe Vijfzesde partij, die ijverde voor het gelijktrekken van de pensioenen in de privé-sector met die in de publieke sector, behaalde eveneens vier zetels.

In die laatste sector werden pensioenen betaald die vijfzesde waren van het hoogste salaris dat men had verdiend

De laatste zetel ging naar de communisten, die t.o.v. de parlementsverkiezingen van juni 1984 één zetel verloren.
Nationalistische partijen wisten bij de verkiezingen geen zetel te behalen.
Over het oplevende nationalisme in



Groothertog Jan van Luxemburg (r.) tijdens een plechtigheid ter viering van de 150ste verjaardag van de onafhankelijkheid van het groothertogdom. Naast hem een paar van zijn gasten: premier Ruud Lubbers van Nederland (l.), premier Margaret Thatcher van Groot-Brittannië en Lord Plumb, voorzitter van het Europese Parlement.

Luxemburg meldde Friederike de Raat in *NRC/H'blad* (25-3-1989) het volgende:

,,Ech si stolz Letzebuerger ze sin" (Ik ben er trots op Luxemburger te zijn). De tekst op de autosticker, uitgevoerd in de kleuren van de nationale vlag, laat aan duidelijkheid weinig te wensen over. Hier rijdt een patriot. En hij is niet de enige. Wat velen al jaren eerder hadden verwacht maar wat tot nu toe is uitgebleven is in Luxemburg nu merkbaar aan het broeien: nationalisme met een randje xenofobie.

Niet mis te verstane commentaren in de pers, protestmarsen voor en tegen, immigratiefestivals en platforms in een poging het dreigend gevaar te keren, begeleiden met veel tamtam de intocht van het nationalisme in Luxemburg. Voor de ,,schuldvraag" wordt men in Luxemburg verwezen naar het Europese Parlement, dat bij gemeenteraadsverkiezingen in de EG ,,zo nodig stemrecht wil invoeren voor buitenlanders uit de EG". Volgens velen is dat een maatregel die funest zou blijken voor de identiteit van het groothertogdommetje, dat onder zijn bevolking van 375.000 zielen ruim honderdduizend buitenlanders telt: 27 procent van de inwoners. Na de aanvalspogingen op de financiële positie van het groothertogdom en de dreigende verhuiring van de EG-instellingen naar Brussel is dit de zoveelste streek die het Europese parlement ons levert, zo klinkt het bittere verwijt in Luxemburg.

De *National Bewegong*, de Eislecker Fraiheets Bewegung *Feles*, Aktion Solidaritat en nog een tweetal splintergroeperingen met nationalistische trekjes hebben recentelijk het daglicht aanschouwd. De bewegongen variëren van fatsoenlijk ogende theekransjes van dames en heren uit de Luxemburgse bourgeoisie die verontrust zijn over de verloedering van het Lëtzebuergs -dat wordt gekoesterd als de nationale taal -, tot regelrechte fascisten die hartelijke contacten zouden onderhouden met neo-nazi's in het buitenland en die onlangs op de Luxemburgse radio verkondigden dat Hilters ideeën zo slecht nog niet waren.

Tot geweld tegen de buitenlandse bevolking is het nog niet gekomen. Het enige verkeersbord dat werd besmeurd met onheuse leuzen aan het adres van de buitenlanders kreeg landelijke bekendheid door de massaal toegestroomde pers. Ook de voltallige gemeenteraad van het dorp spoedde zich naar het bewuste bord om voor de snorrende camera's haar afschuw uit te spreken.

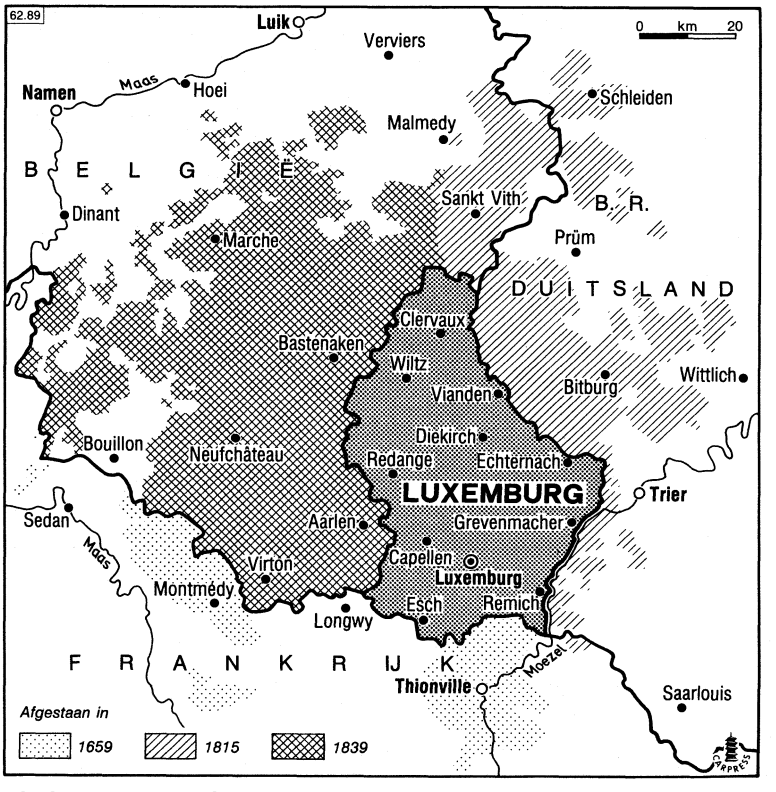
Drie van de vijf nationalistische groeperingen hebben inmiddels het plan opgevat mee te doen aan de parlementsverkiezingen op 18 juni. Dit tot grote ontsteltenis van de traditionele partijen die koste wat het kost de blamage van extreinisten in hun zo door en door beschaafde midden willen voorkomen. Schier wekelijks brengen de politici eensgezind een verklaring naar buiten waarin nog eens wordt onderstreept dat de buitenlanderproblematiek niet de inzet van de verkiezingen mag worden en dat geen enkele concessie zal worden gedaan aan ,,extremistische elementen". Maar de hechte eenheid binnen de politieke gelederen trgen de opmars van al te nationalistische sentimenten heeft geen stand mogen houden. Politica Hilda Rau, gemeenteraadslid in de hoofdstad, is overgelopen naar het vijandelijk kamp en heeft enkele maanden geleden Aktion Solidaritat opgericht. Solidariteit met wie blijft onduidelijk. ,,Met alle Luxemburgers, *ook* de buitenlanders", legt Georges Als, sinds kort vice-president van de groep, welwillend uit.

,,*Aktion Solidarität* mil controle uitoefenen op dc immigratie. Het risico te morden overspoeld is voor een klein land zeer groot! Voorts maken mij ons sterk voor de integratie van de buitenlanders."

De taal die Als, de alom gerespecteerde directeur van het Nationaal Bureau voor de Statistiek. enige weken geleden bezigde in een soort pamflet voor *Aktion Solidarität* was heel mat minder integratievriendelijk van toon.

,,Economisch gezien hebben me veel buitenlanders nodig, maar vanuit sociologisch oogpunt hebben me de limiet bereikt. We willen geen buitenlands Luxemburg worden." En: ,,De buitenlanders formuleren onaanvaardbare eisen: stemrecht, aparte scholen en andere eisen die zouden leiden tot de vernietiging van de Luxemburgse identiteit." Als besloot: ,,Als we nu eens een referendum organiseerden, net als de Zwitsers? Die zijn wijs en vaderlandslievend genoeg om hun politiek aan te passen aan hun wens om te blijven wat ze zijn: Zwitsers. Bovendien zouden we dan weten of het werkelijk om enkele extremisten gaat of dat het de wil van het hele volk is. Laten we blij zijn met een paar extremisten die belangeloos ideeën verdedigen!"

Als één man stortte de Luxemburgse pers zich op Als. ,,Waanideeën", ,,schandalig"en ,,te ver gegaan", schreven de kranten, het socialisti-



Historische kaart van Luxemburg

sche Tageblatt voorop. Het Tageblatt meende zelfs geen enkel risico te mogen nemen met de geachte lezers en schreef hij het pamflet van Als een speciale handleiding onder de kop: ,,Voorzichtig blijven alstublieft"!
De eerste immigranten, vooral Duitsers en Italianen, kwamen eind vorige eeuw naar Luxemburg, toen i e staalindustrie in hit land zich ontwikkelde. Later kwamen de Portuge zen, die nu met een aantal van dertigduizend het grootste gedeelte van de buitenlandse bevolking uitmaken. De tweede golf kwam in de jaren vijftig met de vestiging van Benelux- en EG-instellingen in Luxemburg. Ruim dertig jaar na dato doet nog altijd het gerucht de ronde dat, hoewel de grootmachten de Europese instellingen in Luxemburg wilden vestigen als dank voor de ijver die de Luxemburgse premier Joseph Bech bij de oprichting van de EEG ten toon spreidde, de Rooms-Katholieke Kerk onder aanvoering van de wilskrachtige groothertogin Charlotte daar een stokje voor heeft gestoken wegens dc daarmee gepaard gaande invasie van buitenlanders.
,,De Luxemburgers kampen met het dilemma van *ouverture uP fermeture*", zegt Léon Zeches, hoofdredacteur van de Luxemburger Wort." Enerzijds kan het land niet anders dan de grenzen opengooien om de economie draaiende te houden, anderzijds vertonen de Luxemburgers steeds sterker de neiging om de deur op een kier te zetten voor de buitenlanders."
Georges Als heeft er weinig problemen mee: ,,Het is toch waanzinnig om hier maar banken en industrieën neer te zetten waarvoor we arbeidskrachten uit het buitenland moeten halen? Moeten we alles aan de kant zetten voor de economische groei? Verwerpelijk materialisme noem ik dat."
De hoofdredacteur van de *Luxemburger* Wort heeft bij de eerste tekenen van het nationalisme *Action* contre le racisme opgericht. De sticker die de actiegroep heeft ontworpen, met de tekst ,,Ikben blij geen racist te zijn" in navolging van de rechtse extremisten die de tekst ,,Ik ben blij een racist te zijn" rondstrooien, is mat ongelukkig uitgevallen: op het plaatje reiken een (blanke) hand en een rode klauw elkaar de hand. Velen hebben reeds de wenkbrauwen gefronst over de schijnbaar wat duivelse benadering van de gekleurde medeburger, maar Zeches haast zich uit te leggen dat de klauw die van de rode leeuw uit het Luxemburgse wapen is die een ieder de hand reikt.
Hoe de Luxemburgse politici de strijd tegen de xenofobie zuilen aanpakken is nog allerininst duidelijk. Mooie woorden over standvastigheid ten spijt hebben zowel de socialisten als de liberalen in het zicht van de verkiezingen hun positieve houding voor buitenlanders laten varen. ,,Het is nog te vroeg voor een dergelijke stap", klinkt het nu eensluidend uit de Chambre des Députés naast het groothertogelijk paleis.
Waarschijnlijk bedoelen de politici, die toch al een zware strijd tegemoet gaan door fel omstreden verkiezingstheina's als de fiscale harmonisatie in Europa en gelijke pensioenrechten voor ambtenaren en niet-ambtenaren, dat ze alle zeilen hij willen zetten om geen stemmen te verliezen en zich derhalve liever niet wagen in het wespennest van het stemrecht voor buitenlanders. Desondanks zullen waarschijnlijk in juni een of twee nationalisten plaatsnemen in het parlementspluche. En dan koint het Luxemburgse devies, Mir *wölle bleiwe* wat *mir* sin (We willen blijven wat we zijn), toch in een wat dubieus daglicht te staan.

Op 14 juli 1989 beëdigde groothertog Jan een uit de CSV en LSAP bestaande regering o.l.v. Jacques Santer (CVS), die al sinds 20 juli 1984 een coalitiekabinet van die twee partijen leidde (pag. 728/3-1984).
De CSV kreeg er één, pas gecreëerd, ministerie bij en beschikte in totaal over zes ministers, terwijl de LSAP, net als voorheen, vier ministers in het kabinet had.

Viering 150 jaar onafhankelijkheid

Op 18 apr 1989 begon in Luxemburg in aanwezigheid van vele prominente gasten uit het buitenland de viering van 150 jaar onafhankelijkheid van het groothertogdom.

In 1815 werd door het Weense Congres het groothertogdom Luxemburg gesticht in personele unie met het Koninkrijk der Nederlanden. Na 24 jaar Nederlands bestuur ondertekenden Nederland, België, Frankrijk, Groot-Brittannië, Duitsland, Oostenrijk en Rusland op 19 apr. 1839 het zogeheten Verdrag van Londen. Het westelijke. Franssprekende gedeelte van Luxemburg dat de Belgen steeds had gesteund in de opstand tegen de Nederlandse overheersers, sloot zich aan als provincie bij België. Het Duitstalige deel werd uitgeroepen tot een zelfstandige staat, die echter nog tot 1890 onder leiding zou staan van de Nederlandse koningen als groothertog.
Na de dood van Willem III (geen mannelijke erfgenaam) volgde in 1890 inet Adolf van Nassau een nieuwe dynastie. In 1912, toen opnieuw geen mannelijke opvolger aanwezig was, werd de grondwet gewijzigd en werd Marie Adelaïde groothertogin. Zij moest in 1919 abdiceren wegens haar pro-Duitse houding tijdens de Duitse bezetting in de Eerste Wereldoorlog en werd opgevolgd door haar zuster Charlotte (-1964).
In 1919 ontstond een beweging voor aansluiting bij Frankrijk of voor een tolunie met dit land, omdat Luxemburg uit de Zollverein was getreden, waarvan het sind 1842 deel had uitgemaakt. Bij een referendum over de politieke en economische toekomst van het land op 28 sept. 1919 spraken 60.133 kiezers zich uit voor een economische unie met Frankrijk en 22.242 voor een economische unie met België. Maar Frankrijk weigerde ten gunste van België en op 1 mei 1922 trad in overeenstemming met een besluit van het Luxemburgse parlement een economische unie met België voor 50 jaar in werking.
Van 10 mei 1940 tot 10 sept. 1944 was Luxemburg opnieuw door Duitsland bezet; de groothertogin en de regering verbleven in Londen.
Op 1 jan. 1948 trad een douane-unie met Nederland en België in werking, die op 3 febr. 1958 tot de Benelux economische unie werd uitgebreid.
Op 28 april 1948 gaf Luxemburg via een grondwetswijziging zijn sinds 1867 gevoerde neutraliteitspolitiek op.

MALTA

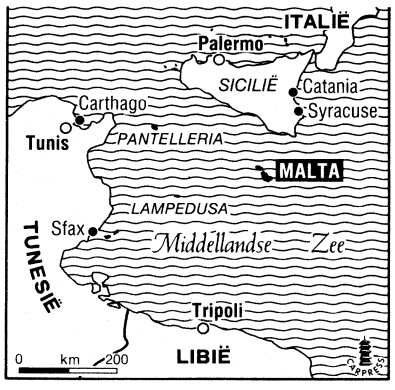
NIEUWE PRESIDENT

Op 4 apr. 1989 werd de 76-jarige Vincent Tabone beëdigd als president van Malta - een voornamelijk respresentatieve functie - nadat het parlement hem met 35 stemmen vóór (van de regerende christen-democratische Nationalist Party) en 34 tegen (van de oppositionele Labour Party) tot staatshoofd had gekozen.
Tabone, die op 16 maart als minister van buitenlandse zaken het kabinet van premier Edward Fenech Adami had verlaten om zich kandidaat te stellen voor het presidentschap, was de opvolger van Paul Xuereb, die sinds 1987 de republiek had geleid.
De beëdiging van Tabone, die de enige


Edward Fenech Adami

kandidaat was geweest voor het presidentschap, werd geboycot door de oppositie.

Na het vertrek van Tabone uit het kabinet had premier Fenech Adami tijdelijk de portefeuille buitenlandse zaken overgenomen.
Fenech Adami, sind 1977 leider van de Nationalist Party, was na de parlementsverkiezingen van 9 mei 1987 (pag. 321 e.v. - 1987) op 12 mei 1987 premier geworden. Er was toen een einde gekomen aan 16 jaar Labour-heerschappij.
In het kabinet van Fenech Adami was Tahone de enige minister met regeringservaring geweest. Hij had gediend in de regering van de Nationalistische premier George Borg Olivier, die de onderhandelingen met Engeland over de onafhankelijkheid van Malta in 1964 had gevoerd.
GESCHIEDENIS: Bij het verdrag van Parijs (1814) werd Malta (316 vierkante kilometer met 345.000 inwoners) onder de Britse kroon geplaatst. Wegens betoonde moed in de Tweede Wereldoorlog werd het eiland op 17 april 1942 onderscheiden met het George Cross. Op 5 sept. 1947 kreeg het een ruime mate van zelfbestuur en op 21 sept. 1964 werd Malta onafhankelijk. In 1972 stemde Malta in met het handhaven van Britse militaire bases op het eiland voor nog eens zeven jaar.
Op 13 dec. 1974 werd Malta een republiek binnen het Gemenebest.
Op 31 maart 1979 kwam officieel een einde aan de Britse militaire aanwezigheid op het eiland.



ARGENTINIË

PERONIST MENEM VOORTIJDIG BEËDIGD ALS PRESIDENT VAN ARGENTINIË. SAMENSTELLING KABINET

Op 12 juni 1989 deelde president Raul Alfonsin Foulkes in een toespraak voor radio en televisie mee dat hij vanwege de slechte economische situatie al op 30 juni de macht wilde overdragen aan de winnaar van de op 14 mei gehouden presidentsverkiezingen, Carlos Saul Menem (zie pag. 380 e.v.-1989), wiens ambtsperiode volgens de grondwet pas op 10 dec. 1989 zou beginnen.

Alfonsin, die behoorde tot de Radicale Rurgerunie (Union Civica Radical, UCR), was op 10 dec. 1983 als president van Argentinië beëdigd voor een ambtstermijn van zes jaar. De op 14 mei 1989 gehouden presidents- en parlementsverkiezingen (pag. 382/3 e.v.-1989) waren gewonnen door de Peronisten (off. Movimiento Nacionalista Justicialista, MNJ), die op 9 juli 1988 Menem tot hun presidentskandidaat hadden gekozen (pag. 380/1-1989).

Een op 14 mei gekozen, 600 leden tellend kiescollege diende uiterlijk 10 aug. 1989 formeel het staatshoofd te kiezen.

In zijn rede zei Alfonsin dat de ongekende economische crisis energieke maatregelen vereiste die niet tot het einde van het jaar konden wachten. ,,De speelruimte van deze regering is wel erg klein'', verklaarde de president.
Alfonsin zei dat hij de bevoegde autoriteiten had opgedragen zo snel mogelijk voorbereidingen te treffen voor de inwijding van de nieuwe president.



President Raul Alfonsin Foulkes op 12 juni 1989 kort voor zijn televisietoespraak waarin hij aankondigt voortijdig te willen aftreden.

,,Elk uitstel zal meer lijden teweegbrengen'', aldus Alfonsin.
Minister van binnenlandse zaken Juan Carlos Pugliese (zie voor samenstelling van het op 26 mei 1989 beëdigde ''crisiskabinet'' pag. 384/3-1989) zei dat het kiescollege op 21 juni bijeen zou komen om het staatshoofd te kiezen.

Op 29 mei 1989 had de regering in heel Argentinië de noodtoestand afgekondigd na plunderingen van supermarkten en levensmiddelendepots door burgers, die daarmee wilden protesteren tegen de slechte economische situatie. Als gevolg van confrontaties tussen ordebewakers en burgers bij voedselrellen kwamen eind mei/begin juni 15 mensen om het leven, de meesten door schoten van de veiligheidstroepen. De noodtoestand werd een maand later weer opgeheven.

In een eerste reactie noemde Menem de beslissing van Alfonsin vervroegd af te treden ''overhaast'' en zei dat het niet mogelijk was al op 30 juni het presidentschap over te nemen. Op 13 juni liet hij vanuit zijn woonplaats La Rioja echter weten dat ,,wij geheel klaar zijn om nu de leiding van de republiek op ons te nemen''.
Op 15 juni werd in een gezamenlijke verklaring van regering en Peronisten bekendgemaakt dat Menem op 8 juli het presidentschap van Alfonsin zou overnemen.
Op 22 juni werd Menem door het kiescollege tot staatshoofd van Argentinië uitgeroepen. Van de 600 leden in het college had 47,3 procent voor de Peronist gestemd.
Op 30 juni stemde het parlement in met het vervroegde aftreden van Alfonsin.

Beëdiging Menem

Op 8 juli 1989 werd Carlos Saul Menem als staatshoofd beëdigd door zijn broer Eduardo Menem, die Senaatsvoorzitter was. De plechtigheid werd bijgewoond door vice-president Eduardo Alberto Duhalde en de politieke en klerikale elite van het land, onder wie de oud-presidenten Arturo Frondizi (aan de macht van 23 febr. 1958-29 maart 1962) en Maria Estela (Isabel) Martinez de Peron (1 juli 1974-23 maart 1976).

Onder de buitenlandse gasten waren de presidenten Jose Sarney van Brazilië, Julio Maria Sanguinetti Cairolo van Uruguay, Manuel Solis Palma van Panama, gen. Andres Rodriguez van Paraguay, Daniel Ortega Saavedra van Nicaragua en Alan Garcia Perez van Peru. Verder was de Amerikaanse ex-minister Henri Kissinger bij de plechtigheid aanwezig.
Na zijn inauguratie beëdigde Menem zijn nieuwe regering en de burgemeester van Buenos Aires.

Het op 14 mei gekozen parlement zou pas op 10 december 1989 worden beëdigd.
Menein was de 46ste president van Argentinië.

In zijn inaugurele toespraak tot het parlement zei Menem dat ,,de inflatie een verschrikkelijk stadium heeft bereikt''. .,De speculatie eet ons werk op.. Deze werkelijkheid drukt zwaar op mijn schouders. Het land is verwoest, geruïneerd en geplunderd. Iedereen is daar in mindere of meerdere mate voor verantwoordelijk.''
Menem legde uit dat de Argentijnse produktie op dat moment lager was dan die van 20 jaar geleden, dat goed onderwijs ,,een luxe'' was geworden en het bezit van een huis ,,een utopie uit vroegere tijden''.
Zijn grote en voortdurend herhaalde oplossing luidde: ,,nationale eenheid''. Menem: ,,Het Argentinië van iedereen tegen iedereen bestaat niet meer en het Argentinië met iedereen is begonnen. Dit is het moment van nationale vereniging, de tijd om de natie te heroveren.''
Hij beloofde corruptie voortaan te beschouwen als ,,landverraad''. Privileges, straffeloosheid, bureaucratische uitwassen en speculatie zouden worden uitgeroeid. En hij waarschuwde: ,,Mijn regering zal niet autoritair zijn, maar wel autoriteit hebben.''
De nieuwe president beschreef zichzelf als een discipel van de grote generaal Juan Peron en diens geliefde Evita. Hij voegde er echter aan toe dat de tijden waren veranderd, dat het Peronisme derhalve ook werd bijgesteld en dat Peron dat destijds in zijn grote wijsheid al voorzag.

Op 9 juli zei Menem tijdens een persconferentie dat hij het conflict met Groot-Brittannië over de Falkland-eilanden ,,in een glazen stolp'' wilde plaatsen. ,,Als mevrouw Thatcher niet vast blijft houden aan de kwestie van de soevereiniteit, zullen wij dat ook niet doen. Intussen kunnen we dan vooruitgang boeken bij de dialoog over het herstel van onze betrekkingen'', aldus de president. Menem was er wel van overtuigd dat ,,de Malvinas (de Falkland-eilanden) aan Argentinië toebehoren''.

De Britse premier Thatcher had Menem op 8 juli een boodschap gestuurd, waarin stond: ,,Ik feliciteer u met uw inauguratie als president van Argentinië die in overeenstemming is met het resultaat van democratische verkiezingen en ik mens u succes.''

Op 12 juli zei Menem dat Argentinië bereid zou zijn de vijandelijkheden met Groot-Brittannië over de Falkland-eilanden officieel te beëindigen als de Britse regering de ,,exclusieve zone'' rond de eilanden zou ,,openen''.

Binnen een zone van zo'n 150 mijl rond de eilanden mochten alleen schepen komen die daarvoor toestemming hadden.

Samenstelling kabinet en andere benoemingen

Op 4 juni 1989 had Menem de samenstelling van zijn kabinet bekendgemaakt. Het zag er als volgt uit:

Economie - hliguel Roig; binnenlandse zaken - Eduardo Bauza; buitenlandse zaken - Domingo Cavallo; defensie - Italo Luder; onderwijs -



President Carlos Saul Menem op 9 juli 1989 tijdens een militaire parade ter gelegenheid van de 173ste verjaardag van de onafhankelijkheid van Argentinië.

Antonio Salonia; arbeid - Jorge Triaca; gezondheid en sociale zaken - Julio Corzo; openbare werken en diensten - Jose Roberto Dromi: justitie - Julio Oyhanarte; secretaris-generaal t.b.v. de president - Alberto Kohan.

Naar aanleiding van de benoeming van Roig merkte correspondent Ferry Versteeg in *NRC/H'blad* (13-6-1989) o.m. het volgende op:

De 63-jarige Roig leidde de afgelopen vijftien jaar de Agro-industriële groep Bunge y Born, Argentiniës grootste particuliere onderneming en zevende op de wereldranglijst van agrarische exporteurs. Menem had in het verleden al eens verklaard dat hij 's lands economie zou toevertrouwen aan een ,,succesvolle captain of industry", maar aan Miguel Roig werd toen niet direct gedacht. De reden was duidelijk: de bijna 50-jarige vete tussen Bunge y Born en het Peronisme.
Toen Juan Peron in 1945 aan de macht kwam, nationaliseerde hij direct de agrarische exporthandel, Bunge y Borns voornaamste broodwinning. Toen de ,,caudillo" 10 jaar later door de militairen merd verjaagd, werd de handel weer geprivatiseerd. In 1973 kwam Peron terug en werd de agrarische export opnieuw een staatsactiviteit. En toen zijn weduwe Isabelita drie jaar later op haar beurt door de militairen werd verdreven, kreeg Bunge y Born z'n oude negotie voor de tweede keer terug. De relaties waren er niet beter op geworden toen in 1974 linkse Peronistische guerrillastrijders Jorge en Juan Born ontvoerden, twee grootaandeelhouders van het bedrijf.

Zij kwamen pas vrij nadat de firma 61 miljoen dollar had betaald en tonnen levensmiddelen had gedoneerd in stedelijke volkswijken. Bunge y Born was volgens de ontvoerders ,,vijandnummer 1 van de natie, want het is een multinationale firma die zich alleen laat leiden door winst en niet door het nationale belang". Dat deze voormalige ,,vijand nummer 1'' nu 's lands economie mag beheren, bezorgden veel traditionele Peronisten deze maand moeilijke momenten, maa zoals hun nieuwe leider Menem laconiek opmerkte ,,De tijden zijn veranderd"
Miguel Roig, een overtuigd voorstander van de vrije-markteconomie en van het particulier initiatief, heeft volgens de Argentijnse pers met zijn medewerkers een nieuw economisch plan ontwikkeld waarin veel ideeën zijn verwerkt van de Amerikaanse econoom en Nobelprijs-winnaar Lawrence Klein.

- Domingo Cavallo was een voormalig gouverneur van de Centrale Bank. Hij was geen lid van een politieke partij.
- Salonia was afkomstig uit de Beweging van Integratie en Ontwikkeling (MID).

Alvaro Alsogaray, een voormalig minister van economische zaken die gold als een financieel expert en die voor de verkiezingen van 14 mei 1989 de presidentskandidaat was geweest van de alliantie van centrumpartijen (pag. 381/3-1989), werd benoemd tot onafhankelijk adviseur van Menem. Zijn dochter Maria Julia Alsogaray werd president van de staatstelefoonmaatschappij Entel. Haar belangrijkste taak was het privatiseren van de telefoonmaatschappij.
Vader en dochter waren beiden lid van de Union del Centro Democratico (UCD).
Amalia Lacroze de Fortabat, die doorging voor de ,,rijkste vrouw" van Argentinië en vriendschappelijke betrekkingen onderhield met tal van hoge politici in de Verenigde Staten, werd reizend ambassadeur en moest vooral de betrekkingen met de VS onderhouden.
Op 23 juni werd Javier Gonzalez Fraga benoemd tot president van de Centrale Bank.

Onder de kop ,,Peronist Menem neemt Argentiniës failliete boedel over" meldde Loucky Content in de *Volkskrant* (1-7-1989)o.m. het volgende:

Ooit heeft Argentinië hetere tijden gekend. In de jaren twintig behoorde het nog tot de acht rijkste landen van de wereld. Het merd toen de graanschuur van de wereld genoemd. Het land was Europa's belangrijkste graanleverancier en 's-werelds op één na grootste vleesexporteur. Tot veel Argentijnen is het nog steeds niet helemaal doorgedrongen dat ze niet meer in dat rijke land leven.
Menem zal ze nu moeten leren leven met de wetenschap dat het land de afgelopen decennia is afgegleden naar de status van een Derde-Wereldland. Tegenwoordig verdienen de Argentijnse arbeiders even weinig als hun Boliviaanse en Paraguayaanse collega's. Het land telt nu - volgens de officiëlecijfers negen miljoen armen.
Er wordt zelfs voor het eerst in de geschiedenis honger geleden. De n?& was de afgelopen maand zo hoog dat in de grote steden de supermarkten werden leeggeplunderd. Bij de voedselrellen vonden vijftien mensen de dood, en raakten vele tientallen Argentijnen gewond. Honderden Argentijnen werden gearresteerd. Pas gisteren werd de noodtoestand, die naar aanleiding daarvan op 29 mei werd uitgeroepen, weer ingetrokken.
De omvang van de nieuwe armoede blijkt onder meer uit de woorden van de gouverneur van Buenos Aires, Antonio Cafiero. Volgens hem zijn er alleen al in zijn provincie duizenden gaarkeukens, waar iedere dag tienduizenden mensen komen eten. Cafiero: ,,Ik ben bang dat mijn land in één grote gaarkeuken verandert.''
De Argentijnen worden niet alleen geconfronteerd met steeds lagere reële lonen (de afgelopen maand bedroeg de inflatie rond de 100 procent), maar ook met een groeiende werkloosheid. De afgelopen week deelde Menem mee dat het ook met de deviezenvoorraad slecht is gcstcld. Die is naar zijn zeggen geslonken tot slechts 200 miljoen dollar. Anderen beweren dat de nationale deviezenvoorraad in werkelijkheid zelfs maar 140 miljoen dollar bedraagt. Deze week werd de Argentijnse munt - de austral - met 4,15 procent gedevalueerd. Het is de achtste devaluatie sinds 1 juni. Vele buitenlandse schuldeisers vragen zich af of Argentinië zijn buitenlandse schuld - 60 miljard dollar - nog wel zal afbetalen.
Uit de woorden van de nieuwe minister van buitenlandse zaken Cavallo, die al deel uitmaakte van de Argentijnse afvaardiging naar de bijeenkomst van de Groep van Acht in Caracas op 17 juni, valt al iets af te leiden over de prioriteiten van de regering-Menem.
Cavallo zei in Caracas: ,,Argentinië zal zijn schulden niet betalen totdat het erin geslaagd is de orde in de economie te herstellen. We zullen alles in het werk stellen om de inflatie een halt toe te roepen met maatregelen die de openbare sector moeten saneren en de voorwaarden moeten scheppen voor groei. Over onze schuldenaren zullen we ons in een later stadium bekommeren."
De door Menem benoemde minister van economische zaken, Miguel Roig, heeft op zijn beurt aangekondigd dat de nieuwe regering met ,,harde" maatregelen zal komen. Hij heeft laten weten dat de centrale bank niet langer steun zal verlenen aan de schatkist om de verliezen van de genationaliseerde sectoren te dekken. In 1987 hebben staatsbedrijven gemiddeld 8,5 miljoen dollar per dag verloren. Er hangen privatiseringen van de overheidsbedrijven in de lucht.
De benoeming van Roig (die niet alleen geen lid is van Peronistische partij, maar zelfs niet op die partij heeft gestemd) is niet in goede aarde gevallen bij de machtige Peronistische vakbonden. De nieuwe minister is lid van de raad van bestuur van de grootste holding van



Argentinië, Bunge & Born, die voor de vakbonden het symbool is van de ostentatieve rijkdom die zij nu juist zo verfoeien.
Maar Menem lijkt zich daar - in ieder geval voorlopig -niets van aan te trekken. Hij heeft de vakbondsbazen laten weten dat hij niet van plan is naar hun pijpen te dansen. Het is heel goed mogelijk dat Menem door enige distantie te scheppen tot de vakbonden, aan wie hij mede zijn verkiezing te danken heeft, hoopt andere sectoren van de Argentijnse samenleving mee te krijgen.
Ook de militaire kwestie is nog steeds niet opgelost. Dissidente sectoren van de strijdkrachten eisen een algehele amnestie voor alle actieve en op non-actief gestelde officieren, die beschuldigd zijn van of veroordeeld zijn voor moord- en martelpraktijken tijdens de jaren van de dictatuur tussen 1976 en 1982. Ze eisen ook amnestie voor de officieren die betrokken zijn geweest bij de drie grote opstanden tijdens de periode-Alfonsin. Bovendien eisen de ontevreden militairen veranderingen in de top van de strijdkrachten. Ze komen ook met salariseisen.

Overste Mohamed Ali Seineldin , die de rebellie van afgelopen december leidde, heeft deze week weer van zich doen spreken. Vanuit zijn detentie heeft hij de huidige legerleiding van woordbreuk en van samenzwering tegen de nieuwe regering-Menem beschuldigd. In feite is er - in deze delicate overgangsfase - sprake van een machtsstrijd binnen het leger tussen legerbevelhebber Gassino, die waarschijnlijk de meerderheid van de strijdkrachten achter zich heeft, en Seineldin, die in ieder geval de steun heeft van een grote groep kolonels.
De door Menem aangezochte nieuwe minister van defensie, Italo Luder, is steeds een fel criticus geweest van de regering-Alfonsin. In 1975, toen hij voor korte tijd president was, ondertekende Luder het decreet waarin de strijdkrachten opdracht werd gegeven ,,het vermogen tot actie van subversieve elementen te vernietigen". Luder heeft steeds ontkend dat hij met die woorden hun lijfelijke vernietiging beoogde, maar de militairen hebben steeds gezegd dat die woorden niet anders opgevat konden worden.

Roig overlijdt. Rapanelli *opvolger.* Venezolaans arrestatiebevel tegen Rapanelli

Op 14 juli 1989 overleed minister van economische zaken Roig aan een hartaanval. Hij werd op 15 juli opgevolgd door Nestor Rapanelli, die net als Roig afkomstig was van de firma Bunge y Born en dezelfde ideeën had als Roig.
De nieuwe minister zou de geïntroduceerde hervormingen ter sanering van de economie en de overheidsfinanciën en de strijd tegen de inflatie voortzetten, aldus president Menem.

Op 26 mei had een Venezolaanse strafrechter een arrestatiebevel tegen Rapanelli uitgevaardigd wegens het overtreden van de deviezenwetgeving. Rapanelli was op 14 juni tegen de beslissing van de rechter in beroep gegaan.
Het arrestatiebevel had te maken met het feit dat Rapanelli tot zijn benoeming als minister van economische zaken vice-president was geweest van Bunge y Born.
Een dochteronderneming van Bunge y Born in Venezuela, de firma Grandes Molinos Venezolanos (Gramoven),zou bij de import van graan de Venezolaanse staat voor mogelijk meer dan vijf miljoen dollar hebben bedrogen, zo zei de rechter op 18 juli.

Nieuwe chefs voor de landmacht, marine en luchtmacht. Landmachtchef Caceres vraagt om amnestie voor gevangen zittende officieren

Op 10 juli 1989 benoemde president Menem, die hoofd van de strijdkrachten was, gen. Isidro Bonifacio Caceres, sinds dec. 1988 commandant van het tweede legerkorps in Rosario (zie pag. 393/2-1989), tot stafchef van de landmacht als opvolger van gen. Francisco Eduardo Gassino (zie voor de benoeming van Gassino, in dec. 1988, pag. 393/3-1989).
Vice-admiraal Jorge Ferrer kwam aan het hoofd te staan van de marine en brig.-gen. Jose Julia aan het hoofd van de luchtmacht.
Op 15 juli vroeg gen. Caceres president Menem om een amnestie voor alle militairen die nog gevangen zaten wegens hun aandeel in de zogenoemde ,,smerige oorlog" tegen de burgerbevolking ten tijde van het militaire regime.
,,De nasleep van de oorlog tegen de subversie en de gevangenisstraffen tegen voormalige commandanten moeten op een legale manier worden beëindigd. Ik weet niet of dit via een amnestie of generaal pardon moet", zei gen. Caceres. ,,Wij vragen onze opperbevelhebber (Menem) en de politieke klasse dit probleem op te lossen. De oorlog tegen de subversie was legitiem, hoewel er misschien wat vergissingen zijn begaan en er wat excessen hebben plaatsgehad."

ZUID-AFRIKA

ONTU'IKKELINGEN INZAKE ANC

In de afleveringen van 24 augustus 1989 (pag. 529 e.v.) en 7 september 1989 (pag. 569 e.v.) werden overzichten opgenomen van binnenlandse ontwikkelingen in Zuid-Afrika in de jaren 1987-1989.
In die periode bleef dc zwarte meerderheid zonder politieke macht op nationaal niveau. Op 6 september konden blanken, kleurlingen en Indiërs naar de stembus om hun parlementen te kiezen. Uit protest tegen die verkiezingen, waarvan zij waren uitgesloten, hielden de zwarte Zuidafrikanen dezelfde dag de grootste politieke staking in de geschiedenis van Zuid-Afrika. Het verboden Afrikaans Nationaal Congres (ANC), dat strijdt voor de beëindiging van de apartheid in Zuid-Afrika, ontwikkelde sinds 1987 een nieuwe strategie. In dat kader vonden ook contacten met blanke Zuidafrikanen plaats (zie pag. 576-'89).

Constitutionele richtlijnen

Medio 1988 stelde het ANC een reeks ,,constitutionele richtlijnen" op voor een toekomstig Zuid-Afrika na de apartheid. Volgens een bericht van de New York Times, overgenomen in de Volkskrant (30-7-'88), moesten die richtlijnen een meerpartijenstelsel en een gemengde economie garanderen. Aan dit bericht werd nog het volgende ontleend:

,,De richtlijnen bieden waarborgen voor het behoud van een particuliere sector, alsook voor een overheids-, een coöperatieve en een kleinschalige familiesector. Ook voorzien ze in een toezichthoudende rol van de staat over de economie om de belangen van de bevolking veilig te stellen.
De richtlijnen roepen op tot een onafhankelijke rechterlijke macht die grondwettelijke waarborgen als persvrijheid, godsdienstvrijheid en vrijheid van vereniging kan afdwingen. Maar partijen die racisme en tribalisme voorstaan zullen worden verboden."
ANC-leider Oliver Tambo "gaf in 1986 opdracht tot het opstellen van de richtlijnen. Twee jaar lang hield een commissie van ANC-advocaten en politicologen zich ermee bezig. Het resultaat is veel specifieker over de toekomst van Zuid-Afrika dan het Handvest van de Vrijheid, ANC's blauwdruk voor Zuid-Afrika uit 1935.
Het Handvest van de Vrijheid heeft als centrale pijlers het principe van non-racisme, het collectieve eigendom van de minerale rijkdom en een einde aan de praktijk van landtoewijzing op grond van raciale criteria.
De nieuwe richtlijnen, het belangrijkste politieke initiatief van het ANC in drie decennia, zijn een reactie op de kritiek van westerse leiders en liberale blanken in Zuid-Afrika als zou het politieke programma van het ANC te vaag zijn.
Impliciet in deze kritiek is de angst dat de banden van het ANC met het Sowjet-blok en zijn verbondenheid met de Zuidafrikaanse Communistische Partij tot de stichting van een marxistische éénpartijstaat zouden leiden.

Het essentiële kenmerk van de richtlijnen is een meerpartijendemocratie in een eenheidsstaat. Of er een president of een premier komt, wordt opengelaten, net als de vorm van het kiesstelsel. De enige beperking van het meerpartijenstelsel is het verbod van racistische en op stammen gebaseerde partijen.
Volgens functionarissen van het ANC sluit dit de regerende Nationale Partij in zijn huidige vorm uit. Maar over de Inkatha-beweging van Chief Buthelezi, de Zoeloe-leider, zijn ze minder duidelijk.
Persvrijheid, godsdienstvrijheid en vrijheid van vereniging zullen tot de grondrechten behoren, die kunnen worden afgedwongen door een onafhankelijke rechterlijke macht. Taal- en cultuurverschillen zullen worden beschermd."

Overleg ANC, blanke Zuidafrikanen en Sowjet-geleerden in Leverkusen

Van 24-27 oktober 1988 vond in de Westduitse stad Leverkusen een bijeenkomst plaats van ANC-leiders, blanke Zuidafrikanen (o.w. Alexander Boraine en Frederik van Zyl Slabbert) en Sowjet-geleerden. Tijdens die bijeenkomst zette Thabo Mbeki, secretaris voorlichting van liet ANC, de strategie van het ANC uiteen, aldus Martin Sommer in de Volkskrant (29-10-'88). Die strategie bestond uit vier pijlers: massa-organisatie in Zuid-Afrika zelf, gewapende strijd, internationale druk en het losweken van groepen blanken uit het Afrikaner bastion. Sommer berichtte voorts:

,,Zoals te verwachten was, doken de blanke deelnemers onmiddellijk op de discutabele kanten aan de gewapende strijd, ofschoon geen van hen zich categorisch daartegen uitsprak. (...) Mbeki, en vooral Joe Slovo*, onderstreepten dat het nog steeds ANC-politiek is om de gewapende strijd te beperken tot de zogenoemde hard targets: gericht op het militaire ambtelijke apparaat van de apartheid, en zeker niet op burgers.

Slovo gaf ook een verklaring voor het feit dat wel eens - de laatste tijd regelmatig - burgers het slachtoffer kunnen worden van aanslagen. Steeds meer ANC-guerrillastrijders worden in Zuid-Afrika opgeleid. Zij zijn minder gedisciplineerd dan de in het buitenland opgeleide vechters. Als in hun woonoord de zwarte politie zich misdraagt of een van de zwarte bestuurders verraad pleegt, wordt op deze lokale guerrillastrijders druk uitgeoefend en is een kleefmijn snel gelegd.
Zowel Mbeki als Slovo onderstreepten dat het ANC ervan doordrongen is dat dc blanke regering gewapenderhand niet is te verslaan. Veel belangrijker zijn de mobilisatie in Zuid-Afrika en, sinds een jaar, het beinvloeden van de publieke opinie door het uitnodigen van belangrijke Afrikaners."

*Joe Slovo, secretaris-generaal van de Zuidafrikaanse Communistische Partij (SACP), trad in maart 1987 af als stafchef van de militaire vleugel van het ANC, Umkhonto wa Sizwe (Speer van de Natie). Op 28 oktober 1987 werd bekendgemaakt dat Chris Hani, tot dan toe politieke commissaris, als opvolger van Slovo tot stafchef en plaatsvervangend commandant van de militaire vleugel was benoemd. ANC-leider Tambo bleef algeheel opperbevelhebber, terwijl Joe Modise commandant van de militaire vleugel was.

Verdere contacten ANC met blanke Zuidafrikanen

Van 31 januari - 4 februari 1989 voerde een groep van ca. 30 liberale blanke Zuidafrikanen in Harare (Zimbabwe) overleg met 19 ANC-vertegenwoordigers over ,,Zuid-Afrika na de apartheid" Op initiatief van Frederik van Zyl Slabbert sprak de blanke delegatie, die vooral uit juristen bestond, over een rechtssysteem dat een einde [illegible] ANC woordvoerder Thabo Mbeki verklaarde „Wij willen onderzoeken welke rol Zuidafrikaanse rechtsgeleerden kunnen spelen bij de transformatie van het huidige rechtssysteem '

In het weekend van 25 juni spraken vier hoge Zuidafrikaanse rechters in Nuneham Courtenay (Engeland) met leden van het ANC over het rechtsbegrip in Zuid-Afrika en de grondslagen van de rechtspraak na de apartheid.
Van 29 juni - 2 juli voerde een groep van ca. 118 blanke Zuidafrikanen (academici, zakenlieden, politici en journalisten) in Zambia's hoofdstad Lusaka overleg met het ANC over de ,,rol van de blanken in een veranderende samenleving". De groep, waarvan o.a. Helen Suzman deel uitmaakte, werd door president Kaoenda van Zambia ontvangen.
Op 12 juli kwamen ruim 45 Afrikaner schrijvers na een vier dagen durende conferentie in Victoria Falls (Zimbabwe) met het ANC tot de afspraak om ,,zich in te zetten voor het verwijderen van apartheid en het scheppen van een non-raciale democratie in Zuid-Afrika". Onder die schrijvers waren Breyten Breytenbach en André Brink.

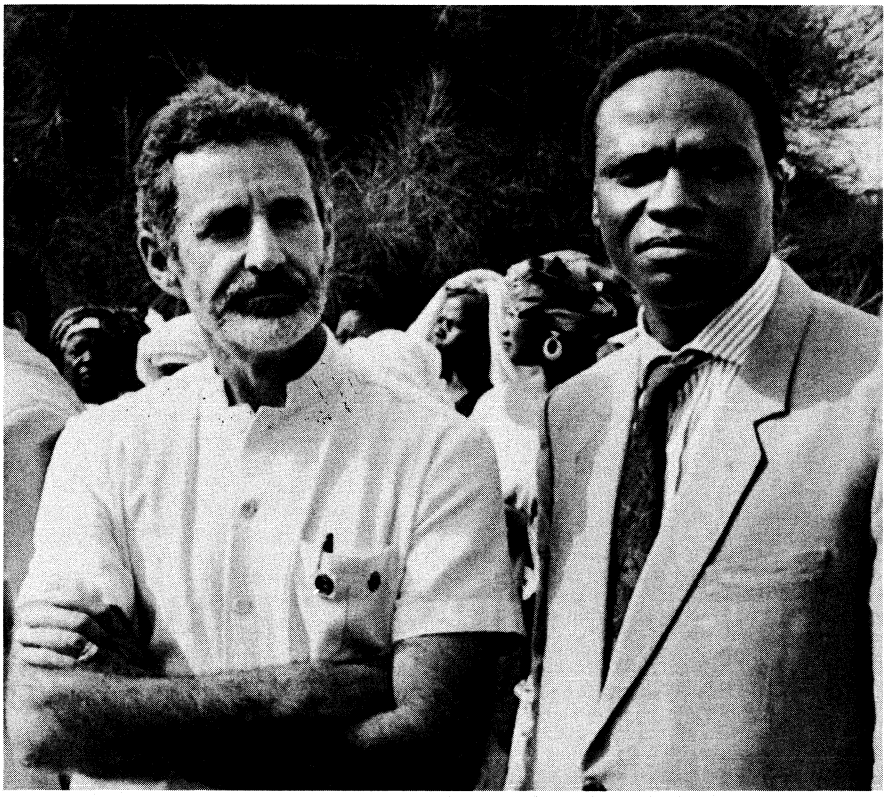
Aanslagen op ANC-leden in buitenland

Nadat in 1987 in Swaziland een aantal ANC-leden door niet-geïdentificeerde mannen waren vermoord (zie pag. 48/1-'89), werden ook in 1988 diverse aanslagen op ANC-leden buiten Zuid-Afrika gepleegd.

Op 29 maart 1988 werd mevr. Dulcie September, vertegenwoordigster van het ANC in Frankrijk. Zwitserland en Luxemburg, te Parijs doodgeschoten toen zij haar kantoor wilde binnengaan. In diverse persberichten werd de Zuidafrikaanse inlichtingendienst NIS beschuldigd van verantwoordelijkheid voor of betrokkenheid bij de moord. Het Franse communistische partijblad *L'Humanité* meldde op 5 april dat NIS-agent Dirk K. Stoffberg de moordenaar was. Dulcie September was het zesde ANC-lid dat in 1988 buiten Zuid-Afrika werd vermoord.

Eerder, op 24 maart, was het ANC-lid Mazizi Maqekaza in zijn bed in het ziekenhuis van Maseru (Lesotho)doodgeschoten. Op 28 maart drong een Zuidafrikaans legercommando het buurland Botswana binnen en doodde vier mensen in een huis buiten de hoofdstad Gaborone die - naar Pretoria beweerde - ANC-strijders waren. De Franse politie arresteerde in verband met de moord op Dulcie September zes personen, maar slechts één van hen, een Angolees, werd vastgehouden.

Op 7 april 1988 raakte ANC-lid Albie Sachs ernstig gewond in de Mozambikaanse hoofdstad Maputo, toen een onder zijn auto geplaatste bom explo-



De Zuidafrikaanse dichter Breyten Breytenbach (l.) en Benoit Ngom, de voorzitter van de Afrikaanse Advocatenassociatie AJA, op 9 juli 1987 in Dakar tijdens de ontmoeting van blanke Zuidafrikanen met ANC-vertegenwoordigers (zie pag. 576/1).

deerde. Sachs, een blanke Zuidafrikaanse jurist, werkte in Maputo voor het Mozambikaanse ministerie van justitie. Op 10 april meldde het Zuidafrikaanse blad *Sunday* Star dat de aanslag op Sachs het werk was van een "Z-eskader". Volgens dit blad waren de "Z-eskaders", geheime doodseskaders die onder de NIS ressorteerden, ingezet om 20 ANC-leden te liquideren. Maar de Zuidafrikaanse regering weet de aanslagen aan onenigheid binnen het ANC en ontkende elke verantwoordelijkheid.

Vrijlating *Govan* Mbeki

De 77-jarige Govan Mbeki, die tijdens het Rivonia-proces op 12 juni 1964 samen met Nelson Mandela en zes anderen tot levenslange gevangenisstraf was veroordeeld, werd op 5 november 1987 uit de gevangenis op Robbeneiland ontslagen en na 23 jaar in vrijheid gesteld.

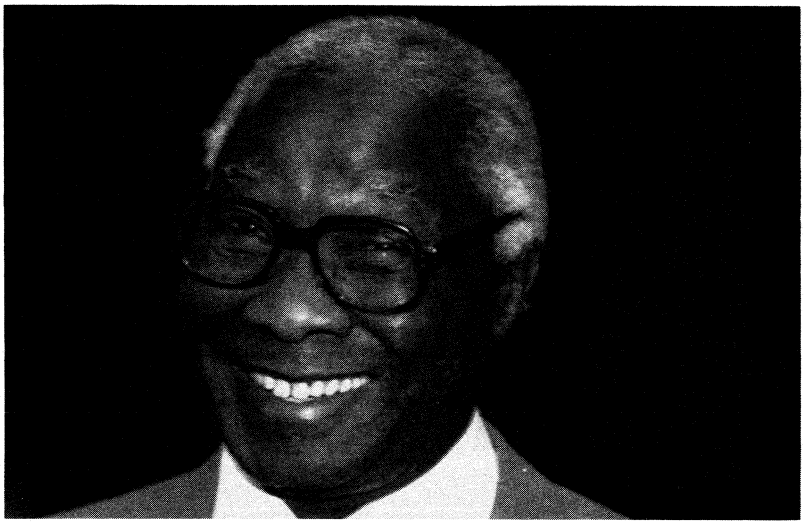
Tegelijli werden *nog vier* ,,veiligheids''gevangenen *vrijgelaten:* Walter Tshikila en *Tom Masuku (ledenvan het ANC) alsook John Nkosi en* Michael *Matsobane (ledenvanhet Pan Afrikaans* Congres/PAC). *Ook de sinds 1963 gedetineerde Nkosi had levenslang gek egen.*

Kort na zijn vrijlating hield Mbeki in Port Elizabeth een pcrsconfercntie, georganiseerd door het voorlichtingsbureau van de regering, waarop hij verklaarde nog steeds lid te zijn van het ANC en de Zuidafrikaanse Communistische Partij (SACP).

Op 11 december 1987 werden Mbeki beperkingen opgelegd: hij mocht geen contacten meer onderhouden met de pers en hij mocht het gebied rond Port Elizabeth niet meer verlaten. In maart 1988 werd hem een paspoort geweigerd en in juni 1988 werd hem verboden met meer dan 10 personen tegelijk bijeen te zijn.

Nelson *Mandela* uit gevangenis, onder huisarrest

De vrijlating van Mbeki leidde tot speculaties over een mogelijke vrijlating van ANC-leider Nelson Mandela. Ondanks druk uit het buitenland en uit Zuid-Afrika zelf werd Mandela ook niet op 18 juli 1988, toen hij zijn 70ste verjaardag vierde in de Pollsmoor-gevangenis bij Kaapstad, in vrijheid gesteld, omdat ,,de regering in Pretoria op dit moment nog geen reden" daartoe zag, aldus minister van voorlichting Stoffel van der Merwe.
Op 12 augustus 1988 werd Mandela van de gevangenis overgebracht naar het Tygerberg-ziekenhuis bij Kaapstad voor een behandeling van een ontsteking in zijn linkerlong.
Op 31 augustus verhuisde hij van het ziekenhuis naar de particuliere Constanziaberg-kliniek in Plumstead (een voorstad van Kaapstad) om volledig te herstellen van tuberculose. Op 7 november leidden speculaties over een spoedige vrijlating van de ANC-leider tot een ,,Mandela-koorts".



Govan *Mbeki na zijn vrijlating tijdens een* persconferentie *in Port Elizabeth op 5 november 1987.*

Op 24 november deelde de minister van justitie, Kobie Coetsee, echter mee dat Mandela weliswaar niet naar de gevangenis zou terugkeren zodra hij van zijn tuberculose was hersteld, maar dat hij in plaats daarvan naar een ,,passende, comfortabele en veilige accommodatie" zou worden overgebracht, waar hij in staat zou zijn leden van zijn familie geregeld te ontvangen.
Minister Coetsee maakte op 8 december 1988 bekend dat Mandela de vorige avond op zijn nieuwe bestemming was aangekomen, een ,,woning op het terrein van een gevangenenboerderij in Paarl, een buitenwijk van Kaapstad". Dat betekende dat hij in feite onder huisarrest was geplaatst. (Zie ook pag. 532/2.)

Inmiddels had de regering op 26 november twee zwarte politieke gevangenen op humanitaire gronden - slechte gezondheid - vrijgelaten. Het waren Zephania Mothopeng (75), de leider van het verboden PAC, en Harry Gwala (69), een vooraanstaand lid van het ANC. Vertegenwoordigers van de regering hadden Mothopeng en Gwala voor hun vrijlating nog gevraagd of zij bereid waren het gebruik van geweld formeel af te zweren. Hoewel beiden dit hadden geweigerd - evenals Nelson Mandela -, werden zij toch vrijgelaten.

Veroordeling Ebrnhim

Op 16 januari 1989 werden drie vermeende leden van Umkhonto wa Sizwe, de militaire vleugel van het ANC, in Pretoria veroordeeld tot lange gevangenisstraffen wegens het leggen van landmijnen in de provincie Transvaal in 1986.
Ebrahim Ismail Ebrahiin en Acton Mandla Maseko kregen resw. 20 en 23 jaar gevangenisstraf, nadat zij op 21 november door het Hooggerechtshof in Pretoria schuldig waren bevonden aan hoogverraad. Simon Dlada, schuldig bevonden aan terrorisme, werd veroordeeld tot 12 jaar. Ebrahim, die volgens de openbare aanklager de meest prominente ANC-leider was die sinds het Rivonia-proces (1963-'64) terechtstond, was in 1986, naar verluidt door Zuidafrikaanse geheime agenten, uit Swaziland ontvoerd. Hij was in 1983 al veroordeeld tot 15 jaar gevangenisstraf wegens sabotage. Hij werd beschouwd als een van de oprichters van Umkhonto wa Sizwe in 1961.

Nadat de rechtbank vonnis *had* gewezen, *vond een opmerkelijk incident plaats. De drie aangeklaagden hieven hun gebalde vuisten op toen ze door de politie van de rechtszaal naar de gevangenis werden gebracht, terwijl familieleden en medestanders op de publieke tribune het ANC-lied 'God* zegene *Afrika' zongen*

De openbare aanklager Louis van de Walt, die de doodstraf tegen de drie had geëist, *ontstak daarop in woede en riep 'Lang leve de AWB', waarbij hij doelde op de extreem-rechtse Afrikaner Weerstandsbeweging van Eugene* Terre'Blanche. *Van der* Walt *vond dat hij een slogan ten behoeve van de AWB* mocht roepen *als het* zwarte *publiek ,,het volkslied van het verboden ANC mag zingen". (Reuter, AFP)*

BEPERKENDE MAATREGELEN TEGEN DE PERS

De minister van binnenlandse zaken, Stoffel Botha, kondigde op 27 augustus 1987 maatregelen aan ter beteugeling van ,,media die zich schuldig maken aan het verspreiden van revolutionair of tot verzet oproepend materiaal". De maatregelen, die de volgende dag in het staatsblad werden gepubliceerd, hadden ten doel de publikatie van ,,onconventionele" bladen vooraf te controleren, waarbij de minister de bevoegdheid kreeg censors te benoemen.

Daarbij ging het volgens Stoffel Botha om *bladen die systematisch of veelvuldig materiaal hebben gepubliceerd dat een ,,revoluties of opstanden in de* Republiek'' *bevorderend effectheeft of de ,.ineenstorting van de openbare orde be ordert, materiaal dat gevoelens*

v

van haat of vijandigheid jegens plaatselijk overheidsgezag of tegen het leger en de politie aanwakkert; materiaal dat verboden organisaties een gunstig imago verschaft of aanzet tot boycots of daden van burgerlijke ongehoorzaamheid."

De te volgen prodedure bestond eruit dat minister Stoffel Botha eerst een schriftelijke waarschuwing naar de krant in kwestie stuurde, waarin hij de vermeende overtredingen opsomde. Vervolgens kreeg de krant twee weken tijd om zich te verdedigen. Als de minister deze verdediging onvoldoende achtte, kon hij ertoe overgaan een officiële waarschuwing in de staatscourant te plaatsen. Als de krant daarna volgens de regering nog een waarschuwing verdiende, kon de minister opdracht geven tot een verschijningsverbod voor maximaal drie maanden of bij de krant een officiële censor aanstellen.
De betrokken ,,alternatieve" bladen opereerden buiten de controle van de Unie van de Dagblad Pers, die sinds 22 juli 1985 een vorm van zelf-censuur toepaste (zie pag. 422/2-'86). Het betrof bladen die uiterst kritisch tegenover de regering stonden en zich duidelijk tegen de apartheid uitspraken, zoals de Weekly Mail uit Johannesburg (opgezet door jounalisten van de voormalige Rand Daily Mail, pag. 400/2-'85), de New *Nation* (een publikatie van de Katholieke Bisschoppen Conferentie, met als hoofredacteur de sinds 12 december 1986 gedetineerde Zwelakhe Sisulu) en het weekblad South uit Kaapstad.
Deze en nog andere bladen kregen in de volgende maanden waarschuwingen van minister Stoffel Botha. Twee ervan werden door een verschijningsverbod getroffen.

Begin oktober 1987 kreeg de New *Nation* als eerste een ministeriële waarschuwing. Op 17 november 1987 werd een verzoek om vrijlating van de hoofdredacteur Zwelakhe Sisulu - de zoon van ANC-leider Walter Sisulu en Albertina Sisulu - door een rechtbank zonder meer afgewezen. De rechter noemde hem ,,een gevaar voor de openbare orde en de openbare veiligheid", vanwege zijn activiteiten in hct Nationale Onderwijs Crisis Comité (NECC).
Op 14 november 1987 werd meegedeeld dat diverse afleveringen van het weekblad South en het zwarte niet-alternatieve dagblad The *So*wetan waren onderzocht. In een brief liet minister Stoffel Botha weten dat hij overwoog een officiële waarschuwing aan het adres van South en The Sowetan te publiceren, wat de eerste stap op weg naar een verschijningsverbod voor drie maanden kon betekenen.
In december 1987 kreeg de New *Nation* een laatste waarschuwing. Een officiële waarschuwing in de Staatscourant werd gericht aan drie andere publikaties: Work in Progress (een links-intellectueel maandblad), South en Die Stem, een uiterst rechtse publikatie. ***Die*** Stem staakte in januari 1988 zijn verschijning.
Op 22 maart 1988 kreeg de New *Nation* als eerste publikatie een verschijningsverbod voor drie maanden opgelegd.
Op 26 april kreeg de Weekly Mail een laatste waarschuwing.
Op 9 mei werd South door een verschijningsverbod getroffen.

Verdere beperkingen

Na de aankondiging door president Pieter Botha van de verlenging van de noodtoestand (voor het derde jaar) met ingang van 10 juli 1988 publiceerde de regering nieuwe regels voor de pers met nog striktere beperkingen.

- Het citeren van verklaringen en toespraken door functionarisien of vertegenwoordigers van verboden of aan beperkingen onderhevige organisaties was voortaan verboden voor zover die uitspraken als een bedreiging van de openbare veiligheid konden worden beschouwd. Het betekende dat ,,woordvoerders" van het UDF en aanverwante organisaties niet meer mochten worden geciteerd als zij zich voor buitenlandse economische sancties tegen Zuid-Afrika uitspraken.
- Het verschijningsverbod voor bepaalde publikaties kon voortaan maximaal zes maanden bedragen, terwijl de reeds uitgevaardigde verschijningsverboden (tegen New *Nation* en South) nog eens met twee maanden mochten worden verlengd.
- Voorts werd bepaald dat alle persbureaus, met uitzondering van een aantal gespecificeerde grote bureaus, zich bij het directoraat-generaal van het ministerie van binnenlandse zaken moesten laten registreren, waarbij de namen van alle stafleden moesten worden aangemeld. Mocht de registratie van een persbureau worden geweigerd, dan konden de verslaggevers die erbij in dienst waren hun werk niet langer doen. Van elke benoeming of elk ontslag bij een geregistreerd persbureau moest de regeringsinstantie binnen 14 dagen in kennis worden gesteld.

Volgens advocaten waren de bepalingen inzake de registratie van ,,persbureaus" zo ruim gesteld dat ze in feite van toepassing waren op alle freelance-journalisten. De uiterste datum van registratie zou 31 juli 1988 zijn. Dan niet-geregistreerde freelance-journalisten konden, als zij met hun werk doorgingen, worden bestraft met een boete of 10 jaar gevangenis. Anderzijds kon de minister een journalist of persbureau zijn registratie ontnemen - waardoor een verdere beroepsuitoefening illegaal werd - ,,zonder dat daarover aan enig persoon mededeling wordt gedaan en zonder dat enig persoon wordt verhoord", zo meldde John Matisonn in de *Volks*krant (17-6-'88).
Er volgde een golf van binnen- en buitenlandse protesten tegen de registratie. Op 28 juli 1988 maakte minister Stoffel Botha bekend dat de registratiebepaling ,,tijdelijk is opgeschort hangende een onderzoek naar de zaak".

Optreden tegen Weekly Mail. Vrijlating Sisulu

Op 6 augustus 1988 namen politiemannen honderden exemplaren van de Weekly Mail in beslag bij tientallen kiosken in Zuid-Afrika. Minister Stoffel Botha zond vervolgens diverse waarschuwingsbrieven naar het blad, waarin werd gesteld dat de krant ,,subversieve propaganda" publiceerde. Hij gaf de Weekly Mail tot 26 oktober de tijd om met argumenten te komen waarom het blad zou moeten blijven bestaan. Die dag werden de argumenten op Botha's kantoor bezorgd, maar op 1 november kreeg het blad een verschijningsverbod van een maand opgelegd wegens het ,,systematisch en herhaald publiceren van materiaal, dat naar mijn mening schadelijk is in die zin. dat het de openbare veiligheid in gevaar brengt", aldus minister Botha in de staatscourant. Het blad had de jongste tijd veel aandacht geschonken aan de activiteiten van een groep blanke dienstweigeraars. Tegen het verschijningsverbod werd o.m. geprotesteerd door de Amerikaanse ambassadeur in Zuid-Afrika, Edward Perkins, alsmede door de ambassades van Canada en Australië en de EG.
Op 2 december verscheen de Weekly Mail weer op straat. Enkele uren later werd hoofdredacteur Zwelakhe Sisulu na een detentie zonder formele aanklacht van bijna twee jaar vrijgelaten. Maar Sisulu werd onmiddellijk in zijn woonplaats Soweto onder huisarrest gesteld.
Op 11 januari 1989 dreigde minister Botha vier bladen met een verschijningsverbod van een half jaar: Work in Progress, Grassroots, Al-Qalam (weekblad voor de moslem-gemeenschap) en New Era.

,,Save the Press Campaign", een organisatie van 40 kranten en uitgevers die in het najaar van 1988 van start was gegaan, begon een actie om de vier bladen voor een tijdelijk verbod te behoeden. Deze campagne werd gesteund door het Britse blad Index on Censorship. Vooralsnog bleef het verschijningsverbod tegen de vier bladen uit.

Een vertegenwoordiger van ,,Save the Press Campaign", de journaliste Rehana Rossouw van de krant Argus in Kaapstad, verklaarde tijdens een bezoek aan Nederland in februari 1989 (Volkskrant 4-2-'89) o.a.:
,,De kern van de kwestie is niet het voortbestaan van een krant meer of minder, maar de vraag of het verhaal van Zuid-Afrika de buitenwereld nog bereikt. Rossouw meent van niet. ,,Zuid-Afrika is van de voorpagina's verdwenen. Toch zijn het afgelopen jaar 32 organisaties verboden, dat is meer dan de afgelopen dertig jaar. Ja, ook hier heet het niet meer verboden, ze zijn restricted, dat wil zeggen dat ze ,,geen enkele activiteit" meer mogen uitoefenen. Dus een verbod. Eerlijk, die persrestricties werken uitstekend Wij kunnen niet schriiven over 'onrust'. We mochten niet schrijven over de driedaagse, succesvolle, nationale staking van vorig jaar, die in Transvaal een opkomst van 80 procent kende. Dat zou tot staken aanzetten. We mogen niet meer schrijven over mensen die nog steeds zonder proces vastgehouden worden, en waarvan minister Vlok van Politie heeft gezegd dat ze tot het eind van de noodtoestand maar moeten blijven zitten. Dat is een detentie van jaren!"

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilxveg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

LAATSTE BEGROTING LUBBERS II

Op 19 sept. heeft minister Ruding van financiën voor de laatste maal namens het kabinet-Lubbers II een begroting - die voor 1990 - bij de Tweede Kamer ingediend.
Het kabinet-Lubbers II is een centrum-rechtse coalitie van CDA en VVD.
Doordat op 2 mei de VVD het kabinet ten val had gebracht (pag. 289/1 e.v. - 1989) had het kabinet bij het indienen van de begroting een demissionaire status.
Inmiddels hebben vervroegde verkiezingen voor de Tweede Kamer plaatsgevonden (pag. 577/1 e.v. - 1989) en is met de formatie van een nieuw kabinet begonnen.
Met premier Lubbers (CDA) in de rol van informateur wordt nu in eerste instantie koers gezet in de richting van een centrum-links kabinet van CDA, PvdA en (mogelijk) D66 (pag. 597/1 e.v. -1989).

Uit de begroting voor 1990, waarin de belastingplannen van de commissie-Oort (pag. 484/3 e.v. - 1988) zijn verwerkt, volgen hierna enkele hoofdpunten:

- De uitgaven van het rijk in het jaar 1990 worden geraamd op ƒ176,6 mrd, waar naar verwachting ƒ156,7 mrd aan inkomsten tegenover zullen staan, zodat er een financieringstekort rest van ƒ20 mrd - gelijk aan 5% van het nationale inkomen.
- Het belasting- en premiestelsel wordt ingrijpend veranderd. Er komen drie tariefschijven van respectievelijk 35 (inclusief de premies volksverzekeringen), 50 en 60 procent.
- Met de invoering van de systeemwijziging wordt een belastingverlichting voor de burgers van f4,75 miljard doorgevoerd.
- Hoge ambtenaren krijgen 2 procent loonsverhoging, andere ambtenaren 1 procent.
- De uitkeringen gaan voor het eerst sinds jaren weer omhoog. De stijging bedraagt eveneens 1 procent.
- Sociale premies gaan omlaag. Gemiddeld hoeven werkgevers 1 procent minder af te dragen, werknemers 0,45 procent.
- De koopkracht van de meeste burgers stijgt, waarbij de hoogste inkomens relatief het meest profiteren. Sommige alleenstaanden gaan er iets op achteruit.
- De huren gaan op 1 juli met 3 procent omhoog.
- Economische Zaken trekt nog één keer geld uit voor innovatie-onderzoek (170 miljoen).
- De politie krijgt niets extra's.
- Voor bestrijding werkloosheid is 1,5 miljard beschikbaar.
- De luchtmacht mag neergestorte F-16's niet vervangen.
- Het lesgeld gaat van 1030 naar 1133 gulden.
- Het milieubeleid wordt voorlopig betaald met brandstofheffingen, vaartuigbelasting en heffingen op bestrijdingsmiddelen en kunstmest.
- Voor infrastructuur wordt 325 miljoen uitgctrokken, waarvan de helft naar het openbaar vervoer gaat.
- In de Randstad worden afspraken met bedrijven gemaakt om hun werknemers te laten carpoolen.
- Aids-hulp krijgt 9.2 miljoen extra.
- Theologische faculteit van de Universiteit van Amsterdam wordt opgeheven wegens gebrek aan kwaliteit.
- Aardgasbaten blijven tegenvallen.
- De kleinschaligheidstoeslag (het restant van de WIR-investeringssubsidie) voor kleine bedrijven verdwijnt volgend jaar. In plaats daarvan komt er een investeringsaftrek en wordt de WIR (die voor het grootste deel al was afgeschaft) formeel ingetrokken.
- De vennootschapsbelasting en de omzetbelasting zorgen voor een belastingmeevaller van 4,4 miljard gulden.
- Ondanks alle pogingen de staatsschuld terugwe dringen, woekert deze door naar 71 procent van het nationaal inkomen.
- Het aantal werklozen daalt, maar er wordt een harde kern van langdurig werklozen zichtbaar.
- De nieu e minister van verkeer en waterstaat kan 400 miljoen meer besteden aan wegen, spoorwegen en vaarwegen.
- De opvang van asielzoekers, die sinds dit jaar door ontwikkelingssamenwerking moet worden betaald, gaat drie keer zoveel kosten.



Minister Ruding van financiën met het begrotingskoffertje op het Binnenhof, op weg naar de Tweede Kamer.

Troonrede

Eerder op de dag op 19 sept., voordat minister Ruding de begroting had ingediend, had in de Ridderzaal koningin Beatrix in een verenigde vergadering van Eerste en Tweede Kamer der Staten Generaal de jaarlijkse troonrede uitgesproken
Deze luidde aldus:

LEDEN VAN DE STATEN-GENERAAL

Na de vervroegde verkieiingen is op 14 september de nieuw gekozen Tweede Kamer bijeengekomen. Met de vorming van een nieuw kabinet is een aanvang gemaakt. Deze uiteenzetting van het regeringsbeleid zal dus sober zijn.

In verscheidene delen van de wereld is er sprake van een streven naar meer vrijheid en een democratische rechtsorde. Steeds wijder wordt erkend dat deze ontwikkeling ook de beste basis biedt voor een rechtvaardige en welvarende samenleving.
Zo doen zich in een aantal Oosteuropese landen bemoedigende veranderingen voor. Deze verdienen onze steun en sympathie, in woord en daad, opdat de kille scheiding door het IJzeren Gordijn steeds meer plaats maakt voor samenwerking en goed nabuurschap.
De NAVO heeft afgelopen voorjaar haar veertigjarig bestaan herdacht. Ook de komende jaren zal het bondgenootschap onmisbaar blijven om vrede en veiligheid in ons wereld-deel te waarborgen.

Op het gunstige klimaat van de wapenbeheersing wil Nederland met zijn Atlantische partners actief blijven inspelen om tot verdere akkoorden te komen. Van bijzonder belang in dit verband zijn de onderhandelingen over conventionele strijdkrachten. Deze besprekingen bieden de gelegenheid grote onevenwichtigheden, die al zo lang een schaduw werpen over ons continent, om te zetten in een duurzaam evenwicht en te komen tot een geringere bemapening.
Met betrekking tot het veiligheidsvraagstuk zal de voortschrijdende eenwording West-Europa beter in staat stellen meer verantwoordelijkheden te dragen voor politieke en econoinische stabiliteit, zowel in de eigen regio als elders in de wereld. Voor zover het integratieproces de economie betreft, is de eerste opdracht de voltooiing van de Interne Markt. Hiermee worden goede vorderingen gemaakt. De regering ziet de verwezenlijking van een Economische en Monetaire Unie, waarvan de eerste fase thans in voorbereiding is, als een vervolg op de totstandkoming van de Interne Markt.

Bij het gestalte geven aan de sociale en culturele identiteit van Europa gaat het om éénheid in verscheidenheid. Met het voortgaan van de integratie is het echter wel belangrijk alleen datgene op Gemeenschapsniveau te regelen wat niet aan de individuele lidstaten kan worden overgelaten.
De interne versterking van de Gemeenschap zal niet ten koste mogen gaan van de openheid naar buiten. Integendeel. de toegankelijkheid moet vergroot worden, in het bijzonder tegenover de ontxvikkelingslanden. De eigen verantwoordelijkheid van deze landen voor het op gang brengen van groei en ontwikkeling vormt het uitgangspunt van de strijd tegen armoede en achterstand. Niettemin hebben de rijke landen de plicht de inspanningen van de ontwikkelingslanden te steunen, zowel direct als met behulp van multilaterale organisaties. De problemen die veel ontwikkelingslanden

Weekblad 58ste jaargang No. 3016, pag. 44359-44374

hebben niet hun buitenlandse schuld, vormen een bron van aanhoudende zorg.
Nederland streeft ernaar deze problemen tot een oplossing te brengen door samenwerking in het kader van het Internationale Monetaire Fonds en de Wereldbank. Voorts kunnen industrielanden belangrijk bijdragen aan de oplossing van het schuldenvraagstuk, door hun grenzen verder open te stellen voor buitenlandse handel en door voorwaarden te scheppen voor een voorspoedige economische groei en voor een duurzame verlaging van de rente.
Het is verheugend dat de betrekkingen met Suriname in belangrijke mate zijn genormaliseerd, zodat de ontwikkelingsrelatie kan worden hersteld.
Onze wereld wordt zich steeds duidelijker bewust van gemeenschappelijke zorgen; het grensoverschrijdende en vaak wereldomspannende karakter van het milieuvraagstuk is daarvan een voorbeeld. Nederland, dat zelf duidelijk te kampen heeft met milieuvervuiling en voor oplossingen veelal sterk afhankelijk is van het buitenland, zal de internationale aanpak van de problemen blijven stimuleren. zowel in Europees als in mondiaal verband. De conferentie van Den Haag dit voorjaar en de ministersconferentie dit najaar in Noordwijk, die gewijd zal zijn aan de problemen van atmosferische vervuiling en klimaatsverandering, geven hieraan concrete uiting.
Het in mei uitgebrachte Nationaal Milieubeleidsplan bevat behalve een langere-termijnstrategie voor herstel van het ecologisch evenwicht en voor een duurzame ontwikkeling, ook een uitgewerkt activiteitenprogramma voor een geïntensiveerd milieubeheer voor de periode tot en met 1994. De urgentie van de milieuproblematiek bracht mee dat met de voorbereiding van de uitvoering reeds een begin moest worden gemaakt. De regering heeft de afgelopen maanden een aantal wetsvoorstellen en beleidsnota's ingediend die de slagvaardigheid en effectiviteit van het milieubeheer op een hoger niveau moeten brengen. Versterking van de samenwerking tussen overheid en sectoren die verantwoordelijk zijn voor bepaalde vormen van vervuiling, is een belangrijke voorwaarde voor een doeltreffende aanpak. Aanpassingen van produktieprocessen en consumptie-patronen zullen nodig zijn; ze doen een groot beroep op technologische creativiteit en bereidheid tot verandering in gedrag.
In het verkeer neemt de spanning tussen mobiliteit en milieu toe. De afgelopen maanden bleek dat weer herhaaldelijk. Aan de groei van het verkeer moeten grenzen gesteld worden. Tegelijk beseffen we hoe belangrijk het voor de welvaart is dat ons land hoofdingang van Europa blijft en zijn distributiefurictie kan blijven vervullen.
De regering heeft ingrijpende voorstellen gedaan om dit dilemma het hoofd te bieden. Het nieume kabinet moet kiezen met welke middelen het de belasting van het milieu door de auto kan verminderen en hoe er voldoende ruimte gegeven kan worden aan het zakelijke en het goederenverkeer. Pijnloze oplossingen zijn overigens niet voorhanden.

Twintig jaar geleden is de zorg voor de waterkwaliteit wettelijk geregeld. Met een actief milieubeleid werd toen een begin gemaakt. We kunnen nu zeggen dat de vervuiler niet voor niets heeft moeten betalen; de waterzuivering heeft heilzame gevolgen gehad. In andere opzichten zijn de problemen echter sterk onderschat: ze zijn nog steeds zo groot dat ze met nieuw elan moeten worden aangepakt. De onlangs verschenen Nota Waterhuishouding geeft de weg daarvoor aan.
Het komende jaar zullen de voornemens die zijn neergelegd in de Structuurnota Landbouw en het Natuurbeleidsplan, kunnen worden uitgewerkt. Hoofddoelstelling van de Structuurnota Landbouw is het bevorderen van een concurrerende, veilige en duurzame



Koningin Beatrix stapt voor de Ridderzaal uit de Gouden Koets, geflankeerd door prins Claus (links van haar) en kroonprins Willem Alexander (rechts, onder paraplu).

landbouw. Uitgangspunt is dat de landboum een economische activiteit is die moet plaatsvinden met respect voor de instandhouding van het milieu als natuurlijke hulpbron. Het Natuurbeleidsplan heeft ten doel natuurlijke en landschappelijke waarden duurzaam te behouden, te herstellen en te ontwikkelen.
De geïndustrialiseerde wereld beleeft momenteel het zevende jaar van toenemende economische activiteit. In de naoorlogse periode is de duur van deze bloei alleen vergelijkbaar met de periode van economische voorspoed in de jaren zestig. Er zonder meer van uitgaan dat deze groei zich zal voortzetten. houdt echter grote risico's in.

In de afgelopen periode heeft Nederland op het punt van de ontwikkeling van de economie en de bedrijfsinvesteringen weer de aansluiting gevonden bij de andere Europese landen. Op een aantal terreinen doet ons land het zelfs beter, Vooral de groei van de werkgelegenheid il1 oris land is hoog; 500 000 mensen méér vonden daardoor merk. Dat is 2 procent per jaar in de periode 1984-1989. Voortzetting van deze groei is van groot belang.
De komende jaren zullen de kansen op werk voor langdurig werklozen - in het bijzonder uit etnische minderheden - èn herintredende vrouwen verbeterd moeten worden. Een actief arbeidsmarktbeleid, bestaande uit scholing en het opdoen van werkervaring, verdient onverminderd voortzetting. De inspanningen zullen dichter bij de praktijk gebracht worden, indien het voorstel Arbeidsvoorzieningswet wordt aangenomen.
Ook in 1990 is een gematigde loonkostenontwikkeling van cruciaal belang voor voortzetting van de economische groei en herstel van de werkgelegenheid. Alleen een gematigde loonontwikkeling maakt een gelijkwaardiger inkomensontwikkeling voor onderscheiden groepen burgers verantwoord; dit zowel uit een oogpunt van werkgelegenheid als van de ontwikkeling van de collectieve uitgaven. Om die reden is spoedig overleg vereist tussen overheid en sociale partners over de ontwikkeling van de arbeidsvoorwaarden en de bestrijding van de werkloosheid in de komende jaren.
In afwachting van nieume regelgeving - onder verantwoordelijkheid van een volgend kabinet - gaat de regering thans uit van een verhoging van minimumloon en sociale uitkeringen met 1 procent per 1 januari aanstaande, volgens de nu geldende Wet Aanpassingsmechanismen.
De regering is ernstig bezorgd over de toename van het aantal personen dat wegens arbeidsongeschiktheid niet meer aan het arbeidsproces Iran deelnemen. Zonder verdere maatregelen moet verwacht morden dat het aantal arbeidsongeschikten blijft stijgen. Sociaal en economisch gezien is dit niet aanvaardbaar.
De collectieve-lastendruk is de afgelopen kabinetsperiode licht gedaald ten opzichte van het feitelijk niveau in 1986. Er werd een begin gemaakt met het verlagen van belasting- en premietarieven. De wetswijzigingen naar aanleiding van de voorstellen van de Commissie-Oort morden inmiddels verwerkt in de loon- en inkomstenbelasting. In de periode van 1983 tot 1990 kon in het bijzonder het marginale tarief van belastingen en premies voor het overgrote deel van de burgers duidelijk dalen. Dit is mede van belang voor het goed functioneren van de arbeidsmarkt en het matigen van de loonkosten.
Naar verwachting komt het financieringstekort in 1990 uit op 5 procent van het nationaal inkomen. Ten opzichte van het tekort in 1983 is er sprake van een halvering. Hierbij mag niet vergeten worden dat in deze periode de aardgasbaten sterk zijn afgenomen. De terugdringing van het financieringstekort is mede mogelijk geworden doordat het aandeel van de uitgaven in het nationaal inkomen - zowel van het Rijk als van de gehele collectieve sector - is gedaald. Niettemin zijn, vergeleken bij de andere landen van de Europese Gemeenschap, onze collectieve uitgaven, ons financieringstekort en onze staatsschuld nog steeds erg hoog. Het blijft daarom noodzakelijk waakzaam te zijn bij de verdere beheersing van de overheidsuitgaven, mede in het kader van Europa 1992.
Economische vernieuwing en bestrijding van de werkloosheid, vooral onder jongeren, vragen om hoge deelname aan onderwijs en scholing. Hierdoor komen ook de maatschappelijke en culturele taken van het onderwijs beter tot hun recht. De volwassenen-educatie is een middel om bij te blijven in de snel veranderende samenleving. In toenemende mate versterkt deze scholing bovendien haar bijdrage aan het verhogen van kansen op de arbeidsmarkt.
Wil ons land zijn welvaart op peil kunnen houden, dan zullen wij moeten investeren in een

hoog opleidingsniveaii met daaraan gekoppeld een sterk onderzoekbestel. Daarnaast roepen de snelle ontwikkelingen in wetenschap en techniek ethische vragen op. die zorgvuldige behandeling vereisen. De nota over het wetenschapsbeleid in de jaren negentig zet daarvoor de noodzakelijke lijnen uit.

Om op de langere termijn een goed en voor iedereen betaalbaar stelsel van gezondheidszorg te garanderen, wordt een tweede stap voorbereid in het vernieuwingsproces van de structuur en financiering ervan. Besluitvorming hierover is voorzien in het voorjaar van 1990. Belangrijk daarbij is vooral de overheveling van huisartsenhulp naar de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten, waardoor iedereen voor de kosten van deze hulp verzekerd zal zijn.

Vanaf 1990 wordt niet alleen van mannen maar ook van vrouwen die dan achttien worden, verwacht dat zij een zelfstandig bestaan opbouwen. Her is de taak van de samenleving dit ook inderdaad mogelijk te maken, Dit vergt activiteiten op het terrein van scholing en bemiddeling gericht op kansrijke sectoren, verdere stimulering van positieve actie en verruiming van de mogelijkheid om betaald werk en verzorgende taken te combineren.

Ten behoeve van de zorg voor en de dienstverlening aan mensen met een handicap en ouderen u-ordt in 1990 een extra bedrag ter beschiliking gesteld. Voor een deel zal dit besteed kunnen worden aan verlaging van de werkdruk in de instellingen. Daarnaast wordt voortgegaan met het verininderen van de achterstand, opdat de wachtlijsten korter worden.

Recent heeft de regering een advies over het minderhedenbeleid ontvangen van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. De regering bereidt een voorlopig standpunt voor, waarin het accent zal liggen op effectiever onderwijs aan en gerichte scholing van allochtone leerlingen, alsmede op een krachtige bestrijding van de langdurige werkloosheid onder deze groepen.

Het mediabeleid staat sterk in de belangstelling. Wijziging van de omstandigheden, bijvoorbeeld door de Europese integratie op economisch en cultureel gebied, roept de vraag op of aanpassing van de wet niet noodzakelijk is. Een eerste antwoord in de vorm van twee wijzigingsvoorstellen van de Mediawet heeft de regering reeds gegeven.

De kwaliteit van de wetgeving behoeft toenemende aandacht van alle betrokkenen. Dit geldt niet alleen voor de eisen die uit het internationale en het communautaire recht voortvloeien, maar in het bijzonder ook voor de effectiviteit en handhaafbaarheid, eenvoud en onderlinge afstemming. Vanuit het nieuwe Directoraat-Generaal Wetgeving bij het Ministerie van Justitie zal de afzonderlijke ministeries daartoe ondersteuning worden geboden.

Bij de criminaliteits-bestrijding beginnen zich resultaten af te tekenen. Toch zullen bijzondere inspanningen nodig blijven om de omvang van de criminaliteit verder terug te dringen. De sterkte en de uitrusting van de diensten en organen die met opsporing, vervolging en berechting van strafbare feiten belast zijn, zullen daarom ook in de komende jaren veel aandacht behoeven. De afgelopen jaren hebben verschillende vormen van criminaliteits-preventie hun waarde voor de praktijk bewezen. Het is voor de bestrijding van de criminaliteit van groot belang dat de overheden, het bedrijfsleven, maatschappelijke instellingen en individuele burgers, elk binnen de eigen omgeving, zo weinig mogelijk gelegenheid bieden voor het plegen van misdrijven.

De relatie tussen het Rijk en de andere overheden is - mede door de bestuursakkoorden - sterk verbeterd. Ook in de komende jaren verdient de relatie tussen de verschillende overheden aandacht. De positie van de grootstedelijke gebieden in de randstad is van groot belang, niet alleen door de zich daar concentrerende probleinen, maar ook vanwege de aanwezige economische potenties. Een voorlopige reactie van de regering op de eerder dit jaar uitgebrachte adviezen van de Coinmissie-Montijn en de Raad voor het Binnenlands Bestuur is inmiddels verschenen. Alvorens een definitief standpunt te bepalen, wordt overleg gepleegd niet de betrokken overheden.

De naderende voltooiing van de zogenaamde 'afslankings-operatie' kan als een belangrijke fase in het proces van sanering van de overheidsorganisatie worden beschouwd. De stelselmatige verbetering van de kwaliteit en de doelmatigheid van het overheidsapparaat zal de komende jaren echter - mede gezien de positie van de overheid op de arbeidsmarkt - verder gestalte moeten krijgen.

Op de Nederlandse Antillen wordt gewerkt aan versterking van de economie en gezocht naar een nieuwe evenwichtige vormgeving van de staatkundige structuur.

Op Aruba worden nadere gedachten gevormd over de toekomstige relatie met Nederland.

LEDEN VAN DE STATEN GENERAAL,

Op weg naar het laatste decennium van deze eeuw rust op G een bijzondere verantwoordelijkheid. Er is veel tot stand gebracht, maar er zullen nog belangrijke keuzen moeten worden gedaan ter verankering van het recht van een ieder op een goed milieu, en ter bevordering van de democratische en sociale rechtsorde, nationaal, Europees en mondiaal. Van harte wens ik U toe dat Gods zegen op Uw werk rust.

Miljoenennota

Samen met de cijfers van de begroting voor 1990 heeft minister Ruding op 19 sept. bij de Tweede Kamer een toelichtende nota - de miljoenennota - ingediend. Het volgende is daaraan ontleend:

Demissionair kabinet *terughoudend met* nieuw beleid - De demissionaire status van het kabinet heeft gevolgen gehad voor de inhoud van de begroting 1990.

Het kabinet is, na het demissionair morden, terughoudend geweest met beleidsintensiveringen en ombuigingen. De kabinetsformatie is het moment waarop besloten kan worden over de budgettaire inpassing van eventuele nieuwe beleidsmaatregelen.

De budgettair belangrijkste beleidsmaatregelen die nog door dit kabinet zijn genomen betreffen de aanpassing van de uitkeringen per 1 januari 1990 en de verbetering van de arbeidsvoorwaarden in de collectieve sector in 1990.

Vertraging *behandeling wetsontwerpen* - Een ander gevolg van de demissionaire status van het kabinet is geweest dat een groot aantal wetsvoorstellen door de Tmeede en Eerste Kamer als controversieel is bestempeld, waardoor de parlementaire behandeling van deze wetsvoorstellen is vertraagd. Naar de huidige inzichten leidt deze vertraging tot budgettaire verliezen in 1990 bij de uitgaven van *f* 550 miljoen.

Voorts treedt aan de ontvangstenkant, mede als gevolg van de demissionaire status van het kabinet, vertraging op bij de behandeling van een aantal fiscale wetsvoorstellen. Het gaat hierbij naar huidige inzichten om een bedrag van j 240 miljoen.

Financieringstekort Rijk *5,0% NI* - Het financieringstekort van het Rijk (inclusief debudgetteringen) komt in 1990 naar verwachting uit op 5% NI. Dat is 0,25%-punt onder de door het kabinet in het regeerakkoord overeengekomen 5,25% voor 1990.

Ten opzichte van het financieringstekort in 1983 van 10,1% NI - het hoogste na-ocrlogse niveau - is sprake van een halvering. Deze halvering van het financieringstekort zal worden bereikt ondanks de in dezelfde periode opgetreden daling van de opbrengst van de aardgasbaten met maar liefst 3,8%-punt NI.

Collectieve-lastendruk stabiliseert *vrijwel* - De totale collectieve-lastendruk, dat wil zeggen de gezainenlijbe lastendruk van belastingen en premies, daalt naar huidige inzichten van 1989 op 1990 met 0,1 à 0,2%-punt NI. De collectieve-lasteildruk komt daarmee in 1990 ongeveer uit op het niveau van 1986, namelijk 52,1%. De in het Regeerakkoord vastgelegde doelstelling voor 1990 wordt derhalve gehaald.

Rijksuitgavenquote en *collectieve-uitgavenquote* dalen fors - Het realiseren van de doelstellingen van het regeerakkoord is mogelijk doordat de rijksuitgavenquote en de collectie e-uitgavenquote verder blijven dalen. De rijksuitgavenquote, dat wil zeggen de uitgaven van het Rijk ten opzichte van het nationaal inkomen. komt naar huidige inzichten ruim 1,5%-punt lager uit dan iri 1989. Ten opzichte van 1986 is zelfs sprake van een daling van 4,5%-punt.

De collectieve-uitgavenquote, d.w.z. de uitgaven van het Rijk, de overige publiekrechtelijke lichamen en de sociale zekerheid ten opzichte van het nationaal inkomen, daalt van 1989 op 1990 naar verwachting met eveneens circa 1,5%-punt en ten opzichte van 1986 met 6,8%-punt. Het niveau van de collectieve uitgavenquote komt daarmee op 60% in 1990.

Bij de begrotingsvoorbereiding 1990 is het kabinet opnieuw geconfronteerd met een meevallende ontwikkeling bij de belastingontvangsten en een ongunstige ontwikkeling bij de aardgasbaten, de uitgaven en de niet-belastingontvangsten.

Beleidsintensiveringen: f 2.7 miljard in 1990 - Daarnaast is op een aantal terreinen sprake geweest van beleidsintensiveringeri. Deze intensiveringen zijn niet alleen een gevolg van door het kabinet genomen beleidsbeslissingen, maar vloeien voor een deel ook voort uit uitdrukkelijke wensen en verlangens van de Tmeede Kamer. Daarnaast hangt een deel samen met rechterlijke uitspraken.

Voor een deel van deze beleidsintensiveringen is door het kabinet compensatie aangebracht op hetzelfde begrotingshoofdstuk of in dezelfde beleidsseetor (zogenoemde specifieke compensatie). De niet gecompenseerde beleidsintensiveringen bedragen f 2,7 miljard in 1990 en structureel f 2,0 miljard.

Additionele ombuigingen en tekortbeperkende muatregelen f 0,7 miljard in 1990; f *1,5 mil*jard in 1994 - Ter compensatie van de overschrijding bij de uitgaven heeft het kabinet besloten tot een aanvullend pakket ombuigingsinaatregelen en overige tekortbeperkende maatregelen van f 0,7 miljard in 1990, geheel ten gunste van de Rijksbegroting. Structureel loopt het bedrag aan maatregelen op tot j 1,5 miljard.

Met inbegrip van deze extra ombuigingen en aanvullende maatregelen die het tekort beperken, heeft het kabinet voor 1990 naast de bezuinigingen die al in het regeerakkoord waren overeengekomen in totaal voor per saldo *f* 3,5 miljard aan aanvullende ombuigingen en overige tekortbeperkende maatregelen getroffen.

Aan het plafond voor de uitgaven van Ontwikkelingssamenwerking vinden vanaf 1990 structureel voor f 70 miljoen extra toerekeningen plaats. Deze toerekeningen betreffen voor het grootste gedeelte uitgaven voor asielzoekers:

De groei van de Defensie-uitgaven wordt met ingang van 1991 beperkt tot 1% per jaar. Dit betekent een ombuiging van f 115 miljoen in 1991 oplopend tot *f* RO miljoen in 1994.

In de sfeer van de Volksgezondheid wordt met een besparing gerekend van f 80 miljoen in 1990 oplopend tot structureel f 250 miljoen in 1994 bij de rijksbijdrage aan de AWBZ. Deze besparing zal moeten worden gerealiseerd door middel van efficiency- en kostenbeheersingsmaatregelen.

Het niet doorgaan van de rijksbijdrage AWF betekent een premieverhoging voor de merkloosheidsverzekering die in elk geval in 1990 en 1991 volledig ten laste van de werkgevers zal worden gebracht. Dit laatste staat in ver-

Totaalbeeld rijksfinanciën **1988-1990** (in miljoenen guldens respectievelijk in % NI)

	Rekening 1988	Vermoedelijke uitkomsten 1989	Ontwerp-begroting 1990
Uitgaven Rijk'	172019	176437	176761
Ontvangsten Rijk'	150581	153061	155791
waarvan vervroegde aflossing woning-wetleningen (v.a.w .'	(2011)	(-185)	(-206)
Overige mutaries (derdenrekening; + = lager tekort)	-714	+1200	+500
Financieringssaldo Rijk	-22152	-22176	-20470
Financieringssaldo Rijk exclusief v.a.w	-24163	-21991	-20264
(Nationaal inkomen)	(401650)	424050	445950
Financieringssaldo Rijk	-5,5	-5,2	-4,6
Financieringssaldo Rijk (excl. v.a.w.)	-6,0	-5,2	-4,5
Rechtstreeks op de kapitaalmarkt gefinancierde uitgaven (debudgetteringen)	-0,4	-0,5	-0,5
Financieringssaldo Rijk exclusief v.a.w., inclusief debudgetteringen	-6,4	-5,7	-5,0
Relevante rijksuitgaven incl. debudgetteringen (in miljarden)	173,0	176.2	176,3
Relevante rijksuitgaven incl. debudgetteringen, gecorrigeerd voor bijzondere factoren (in miljarden)'	173,0	176,7	179,1
Rijksuitgavenquote	43,1%	41,5%	39,5%
Rijksuitgavenquote. gecorrigeerd voor bijzondere factoren,	43,1%	41,7%	40,2%

[2] Exclusief aflossingen staatsschuld en ontmuntingen; gecorrigeerd voor bijdragen van begrotingshoofdstukken aan begrotingsfondsen.
[3] Exclusief ontvangsten uit aanmuntingen.
[4] Dit is het saldo van enerzijds de niet-relevante verklaarde vervroegde aflossingen van woningwetleningen (1988: 2171 miljoen, 1989 en 1990: 0 miljoen; wat betreft de behandeling van v.a.w. zij verwezen naar de Voorjaarsnota 1989) en anderzijds de gederfde reguliere aflossingen uit hoofde van de vervroegde aflossingen in voorgaande jaren ad 160 miljoen in 1988, 815 miljoen in 1989 en 206 iniljoen in 1990.
Relevante rijksuitgaven inclusief debudgetteringen.

band met de fors hogere WIR-registratie die voor 1990 wordt geraamd Deze hogere registratie gaat overigens samen met hogere ontvangsten bij de vennootschapsbelasting.
In het najaar van 1988 zijn er afspraken gemaakt in het kader van het zogenaamde Politie-akkoord, die betrekking hebben op de sterkte en de rechtspositie van het politiepersoneel. Tevens zijn afspraken gemaakt over de herverdeling politie op basis van het Project Kwantificering Politiewerk.
Bij Justitie zijn diverse beleidsintensiveringen opgenomen, waaronder de kosten verbonden aan de voortgezette exploitatie van de noodcapaciteit in het gevangeniswezen en de aanloopkosten van het Schengen-akkoord ten behoeve van het Schengen Informatie Systeem.
De extra kosten ten behoeve van de inverzekeringstelling (in totaal f 45,5 miljoen, deels Binnenlandse Zaken, deels Justitie) zijn het gevolg van een uitspraak van het Europese Hof, waardoor de onafhankelijke rechter en niet het openbare ministerie over de inverzekeringstelling moet beslissen.
De extra gelden voortvloeiend uit de motie De Vries/Voorhoeve, die werd ingediend tijdens de algemene beschouwingen in oktober 1988 en die een extra impuls voor milieu-uitgaven beoogde, is voor f 40 miljoen op de begroting van Landbouw en Visserij aangemend en voor f 60 miljoen op de begroting van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.

De uitvoeringsbepalingen van de met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en het Interprovinciaal Overleg (IPO) gesloten Bestuursakkoorden hebben op grond van de eerste en dc tweede Vervolgrapportage forse opwaartse bijstellingen van de uitgaven van het Gemeente- en Provinciefonds tot gevolg

Arbeidsvoorwaarden collectieve sector - De belangrijkste beleidsintensivering betreft de arbeidsvoorwaarden collectieve sector en de sociale zekerheid.
Het kabinet heeft besloten voor 1990 de ruimte voor de verbetering van arbeidsvoorwaarden van ambtenaren en trendvolgers te vergroten met 2%. Voor de totale collectieve sector, Rijksbegroting plus fondsen, komt dit neer op een uitgavenverhoging van f 1,4 miljard, waarvan *f* 900 miljoen voor ambtenaren en *f* 500 miljoen voor trendvolgers. in de meerjarencijfers was reeds een bedrag voor de arbeidsvoorwaarden beschikbaar van f 380 miljoen. Met de arbeidsvoorwaarden in de collectieve sector is derhalve een extra bedrag gemoeid van j 1,02 miljard, waarvan *f* 843 miljoen ten laste van de Rijksbegroting en f 175 miljoen ten laste van de sociale fondsen. Deze bedragen voor 1990 komen bovenop de in eerdere jaren extra toegekende bedragen voor de arbeidsvoormaarden.
In het overleg met de sociale partners in het najaar van 1988 is f 200 miljoen uitgetrokken voor een inkomensverbetering voor uitkeringsgerechtigden Per 1 januari 1990 worden de sociale uitkeringen verhoogd met 1,0% op grond van de Wet Aanpassingsmechanismen (WAM), hetgeen structureel f 115 miljoen kost.
Het kabinet heeft besloten het zogenaamde woonlandbeginsel in de Algemene Kinderbijslagwet (AKW) niet door te voeren, hetgeen een besparingsverlies oplevert van f 150 miljoen.
Fiscale *onderwerpen* - Op fiscaal gebied staat 1990 vooral in het teken van de invoering van de belastingvereenvoudiging langs de lijnen van de commissie Oort, met de daaraan gekoppelde lastenverlichting.
Conform de wettelijke bepalingen zal in 1990 de inflatiecorrectie in de loon- en inkomstenbelasting volledig worden toegepast.
Overige fiscale wetsvoorstellen waarvan het kabinet bij haar raming van de belastingontvangsten uitgaat van invoering op 1 januari 1990 of eerder zijn onder meer:

UITGAVEN
Opnieuw is de overheid het meeste geld kwijt aan de financiering van de nationale schuld. In 1988 was hiervoor 42,3 miljard nodig, waarvan ruim 22 miljard aan rentebetalingen.
Voor 1989 worden de uitgaven geraamd op 43,9 miljard. In 1990 zal dit bedrag verder oplopen tot 45,5 miljard gulden, waarvan 23,2 miljard aan rente.
Onderwijs komt dit jaar en blijft ook in 1990 op de derde plaats. In 1988 werd er nog 30,4 miljard aan onderwijs en wetenschappen gespendeerd.
Dit jaar wordt dat 30,2 miljard en in 1990 zal dit bedrag zijn teruggelopen tot 29,6 miljard gulden.
De tweede grote uitgavenpost voor de overheid zijn de sociale voorzieningen geworden. In 1988 nog goed voor 27,7 miljard gaat hier dit jaar ruim 33 miljard gulden naar toe.
Als gevolg van de te verlagen premies daalt de post in 1990 weer naar 30,8 miljard, nog altijd 1,2 miljard meer dan er wordt uitgegeven aan onderwijs in dat jaar.
Een fors lagere begroting krijgt het ministerie van Economische Zaken, waar de uitgaven volgend jaar zullen dalen van 8,8 miljard (in 1988) via 6,9 miljard (dit jaar) tot 5,1 miljard gulden. Deze daling is volledig toe te schrijven aan de van 5,5 miljard tot 1,8 miljard gesnoeide algemene steunmaatregelen aan het bedrijfsleven, waarvan de WIR het hoofdbestanddeel vormde.

	Rekening 1988	Vermoedelijk 1989	Ontwerp 1990
Algemeen Bestuur	5.799	5.963	5.441
Defensie	14.007	14.183	14.236
Buitenlandse Zaken	6.675	6.679	7.040
Ontwikkelingssamenwerking	4.593	5.073	5.508
Justitie + politie	5.597	5.800	5.848
Verkeer en Waterstaat	11.444	9.236	9.875
Econoinische Zaken	8.798	6.935	5.140
Landbouw en Visserij	2.042	2.125	2.043
Onderwijs en Wetenschappen	30.361	30.227	29.630
Cultuur en recreatie	3.701	3.488	3.622
Sociale voorzieningen	27.718	33.004	30.777
Volksgezondheid + milieu	1.488	1.446	1.476
Volkshuisvesting	13.685	13.785	12.750
Nationale schuld	42.276	43.855	45.475
Gemeenten, provincies, diversen	13.425	14.605	18.279
Totaal	191.609	196.404	197.140

INKOMSTEN

Het bedrijfsleven in Nederland draagt sterds meer belastingen af aan het rijk. Ondanks het in november 1988 van 42 tot 33 procent verlaagde tarief ontvangt de overheid dit jaar 18 miljard gulden aan vennootschapsbelasting. Dat is ruim 2 miljard meer dan over 1988 en zelfs 600 miljoen boven de in juni dit jaar bijgestelde prognoses.

Geheel conform de verwachtingen van de meeste bedrijven dat de winsten volgend jaar nog verder zullen stijgen, rekent het ministerie van financiën voor 1990 op een bedrag van 21,3 miljard gulden; 3,3 miljard meer dan dit jaar naar schatting binnenkomt en 5,3 miljard of ruim 33 procent meer dan in 1988.

Inmiddels heeft het Centraal Planbureau zijn voorspellingen over de bedrijfswinsten moeten bijstellen. Aanvankelijk werd voor de jaren 1988 en 1989 nog gerekend op een gemiddelde winststijging van 17 procent. De prognose voor die jaren bedraagt thans circa 23 procent.

In verband hiermee worden tevens de ontvangsten uit inkomstenbelasting hoger geraamd, ondanks de lagere tarieven.

Aan inkomstenbelasting komt er dit jaar ï,1 miljard binnen, 500 miljoen boven de begroting 1989 en 200 miljoen meer dan in de Voorjaarsnota werd geschat. Wat inhoudt dat er vooral meer topinkomens bijkomen.

In 1990 zal er 100 mijoen minder inkomstenbelasting binnenkomen, een gevolg van de invoering van ,,Oort II'' op 1 januari. Deze plannen hebben op de inkomstenbelasting per saldo een negatief effect voor de schatkist van 300 miljoen.

De inkomsten uit loonbelasting (38,3 miljard) liggen juist 500 miljoen onder de begroting 1989, maar weer 100 miljoen boven de herziene ramingen dit voorjaar.

Voor 1990 wordt gerekend op 36,8 miljard aan loonbelasting, een daling die uitsluitend is toe te schrijven aan de lagere belastingtarieven. Volgens het ministerie zorgen de zogenaamde opbrengstverlagende maatregelen (Oort) voor een daling van per saldo 3,9 miljard.

Bij de kostprijsverhogende belastingen zal de schatkist volgend jaar 3,3 procent (275 miljoen) meer ontvangen dan de 8,9 miljard die naar schatting dit jaar binnenkomt. De stijging is voornamelijk het gevolg van de hogere accijns op diesel.

De inkomsten uit de accijns op tabak zullen bij gelijkblijvende tarieven dalen tot 1970 miljoen. In 1988 was dat nog 2012 miljoen. Dit duidt erop dat de bevolking minder zal roken.

De bijzondere verbruiksbelasting (bvb) op auto's en motoren is in 1990 goed voor 2790 miljoen gulden, 325 miljoen meer dan aanvankelijk voor 1989 was begroot. Dit kan betekenen dat er wordt gerekend op een stijgende autoverkoop en/of de aanschaf van duurdere auto's, waarop immers meer bvb moet worden betaald.

De hogere consumptieve bestedingen komen tevens tot uitdrukking in de fors hogere inkomsten uit omzetbelasting. In 1088 was deze heffing nog goed voor bijna 36 miljard. Via de raming uit juni, waar nog sprake was van een daling tot 35,5 miljoen loopt dit op tot bijna 37 miljard in 1990.

	Voorjaars-nota 1989	Vermoede-lijk 1989	Raming 1990
Invoerrechten	2.470	2.525	2.725
Omzetbelasting	35.500	35.700	36.900
Verbruiksbelasting auto's	2.610	2.610	2.790
Accijns van lichte olie	3.540	3.540	3.505
Accijns andere oliën	1.315	1.295	1.625
Tabaksaccijns	1.990	1.990	1.970
Alcoholaccijns	970	960	940
Bieraccijns	530	540	540
Wijnaccijns	230	230	235
Suikeraccijns	50	50	50
Accijns van alcoholvrije dranken	325	320	355
Belastingen van rechtsverkeer	2.870	2.985	3.010
Motorrijtuigenbelasting	3.455	3.455	3.695
Inkon~stenbelasting	6.900	7.100	7.000
Loonbelasting	38.200	38.300	36.800
Dividendbelasting	2.420	2.420	2.740
Kansspelbelasting	90	95	95
Vennootschapsbelasting	17.400	18.000	21.300
Vermogensbelasting	1.135	1.135	1.210
Successierechten	1.050	1.100	1.285
Diversen	50	50	50
Totaal belastingen	123.100	124.400	128.820
Niet belasting-inkomsten		29.041	27.173
Totale ontvangsten van Rijk		153.441	155.993

- Het wetsvoorstel ter bestrijding van oneigenlijk gebruik van het zogenaamde bloot eigendom (mantelconstructies) en het voorstel voor een nieuwe invorderingswet. Het kabinet gaat ervan uit dat beide wetsvoorstellen voor 1 januari 1990 in werking treden. Ten aanzien van het voorstel tot wijziging van het fiscale regime voor heleggingsinstellingen is in de ramingen uitgegaan van 1 januari 1990 als ingangsdatum.
- De herziening van de deelnemingsvrijstelling. Het kabinet is voornemens het reeds bij de Tweede Kamer aanhangige wetsvoorstel aan te scherpen. In de ramingen is er thans van uitgegaan dat het aangescherpte metsvoorstel met ingang van 1 januari 1990 in werking zal treden.
- De huidige subsidieregeling ter mitigering van de loonkosten in de zeevaart zal worden omgezet in een fiscale faciliteit. Een wetsvoorstel is bij de Tweede Kamer ingediend. Als ingangsdatum is 1 januari 1990 voorzien.
- Als afronding van de omzetting van de WIR waartoe tijdens het Paasdebat in 1988 is besloten. is het kabinet voornemens de kleinschaligheidstoeslag in de WIR om te zetten in een investeringsaftrek; tevens wordt de WIR formeel ingetrokken. Een daartoe strekkend wetsvoorstel ligt voor advies bij de Raad van State.
- Uit het Paasdebat resteerde nog een taakstelling van *f* 350 miljoen in de sfeer van de mobiliteit. Het kabinet heeft besloten deze taakstelling in te vullen door middel van een verhoging van de dieselaccijns en een verhoging van de LPG-toeslag in de wegenbelasting. Het desbetreffende wetsvoorstel is aanhangig bij de Tweede Kamer. De voorziene ingangsdatum is 1 december dit jaar.

Met betrekking tot de bij de Tweede Kamer ingediende wetsvoorstellen inzake de zogenaamde Brede Herwaardering gaat het kabinet thans uit van een verschuiving van de ingangsdatum van 1 januari 1990 naar 1 januari 1981.

Macro-economische *verkenning*

Bij de stukken van de derde dinsdag in september hoort ook nog de macro-economische verkenning van het Centraal Planbureau (CPB). Het CPB geeft hierin een analyse van de Nederlandse economie en doet voorspellingen t.a.v. de economische ontwikkelingen in het volgend jaar.

,,Het tot nu toe bereikte herstel is nog betrekkelijk broos en de marges voor ander en nieuw beleid blijven vooralsnog uitermate smal.'' Minister De Korte van economische zaken kan het niet laten een waarschuwing te laten horen aan de heren die in zijn afwezigheid een nieuw kabinet in elkaar timmeren.

Maar het Centraal Planbureau (CPB) geeft weinig reden tot somberheid in de economische vooruitzichten voor 1990: de Macro Economische Verkenning (MEV).

Nederland beleeft een periode van hoogconjunctuur. Het bedrijfsleven draait op volle toeren, de winsten stijgen, de werkgelegenheid neemt toe en iedereen heeft meer te besteden, zij het dat de laagste inkomens er verhoudingsgewijs bekaaid af komen. Hun koopkrachtstijging is met het blote oog nauwelijks waarneembaar,

Volgend jaar zal het groeitempo iets dalen, maar het gaat om een geringe terugval en van een recessie is in de verste verte geen sprake. Het Planbureau is wel bezorgd over de stijging van de lonen in het bedrijfsleven. Dit jaar stijgen de brutolonen met 3.25 en in 1990 met 4,25 procent als loonsverhogingen als gevolg van promotie en dienstjaren worden meegeteld.

Dat is ,,aanzienlijk" in het licht van dc nog voortdurend hoge werkloosheid. Meer loonmatiging zou mogelijk zijn geweest, omdat dit jaar en ook in 1990 - de Oort-operatie - een forse belastingverlaging wordt gegeven.

Kennelijk is dat niet meer voldoende om loonmatiging af te dwingen. stelt het CPB vast. De werkenden hoeven niet langer te vrezen voor hun baan en langdurig werklozen vormen geen concurrentie op de arbeidsmarkt. Dat geeft zittende werknemers weinig prikkels om te matigen ten gunste van werkzoekenden. Het lopende jaar 1989 belooft in velerlei opzicht een recordjaar te worden. De produktie van de bedrijven groeide met 4.75 procent harder dan enig ander jaar van het huidige decennium. De minsten zijn weer in de buurt van het niveau van het eind van de jaren zestig en de bedrijven kunnen dus weer een stootje hebben. ,,De penibele situatie van het begin van de jaren tachtig is inmiddels ver achter gelaten'', stelt het CPB vast.

Ook de koopkracht van de meeste burgers neemt van jaar tot jaar toe. Het loon van de modale werknemer stijgt, maar de prijzen ook; dit jaar nog met 1,25 procent maar in 1990 al weer met 2 procent

In koopkracht gaat de modale werknemer (jaarsalaris 41 duizend gulden) er dit jaar 2,25 en volgend jaar drie procent op vooruit. Een ambtenaar met hetzelfde salaris blijft volgend jaar ruim twee procent achter op zijn buurman uit het bedrijfsleven.

Alle gezinnen samen hebben door de gestage inkomensgroei van de afgelopen jaren bijna vijftien procent meer te besteden dan vijf jaar geleden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de consument meer besteedt aan luxe. De

Kerngegevens 1987-1994

	1987	1988	1989	1990	1986/90	1990/94
	mutaties in % per jaar					
Veronderstellingen						
Volume wereldhandel (ongewogen)	6,2	9,0	7½	6	7¼	5
Concurrerende uitvoer (dubbel herwogen, excl. energie)	6,2	7,0	6¾	6	6½	5%
Prijspeil goedereninvoer (in gld)	-6.1	-0.8	7	1½	¼	1
Concurrerend uitvoerprijspeil (in gld; dubbel herwogen, cxcl energie)	-6,0	3,5	6½	1½	1¼	1
Loonkosten p.e.p. in de verwerkende industrie in het buitenland (in gld)	-4,5	-0,2	¾	-¼	-¾	0
Effectieve koers van de gulden						
t.o.v. concurrenten op buitenlandse markten	6,0	-0,5	-1	1½	1½	2
t.o.v. leveranciers	7,0	0,1	-1¾	1¾	1¾	2½
Koers van de dollar (niveau)	2,03	1,98	2.10	2,05	2,04	1,84
Volume materiële overheidsbestedingen	2,4	1,2	2	1½	1¾	1 2
Volume investeringen in woningen	2,1	13,0	2%	-5¼	3¼	-2
Arbeidsduur in bedrijven[a]	-0,6	-0,3	0	0	¼	0
Resultaten						
Loonsom per werknemer in bedrijven	1,5	1,7	1½	3	2	3¼
Idem, in de marktsector	1.6	1,8	1¾	3¼	2	3½
Volume particuliere consumptie	3,1	1,3	3½	3¼	2¾	2¼
Volume bruto investeringen bedrijven (excl. woningen)	0,9	9,9	10	4	6¼	4½
Volume goederenuitvoer	3,8	8,3	6½	6¼	6¼	5¼
Idem, excl. energie	4,5	10,0	7	6¾	7	5½
Volume goedereninvoer	6,5	7,7	7	6	6¾	5
Produktievolume bedrijven	1,3	3,4	4½	3¼	3	2¾
Reëel nationaal inkomen	0,4	3,3	4¼	2¾	2¾	2¼
Prijspeil particuliere consumptie	-0,3	0,7	1½	2¼	1	1¾
Prijsindex gezinsconsumptie (werknemersgezinnen)	-0,5	0,7	1¼	2	¾	1¾
Prijspeil goederenuitvoer	-7,1	0,7	6¾	1½	¼	1
Idem, excl. energie	-4,0	2,1	6	1½	1¼	3%
Arbeidsproduktiviteit in bedrijven (incl. zelfstandigen)	-0,2	1,8	2½	1¾	1½	2
Reëel vrij beschikbaar inkomen (modale werknemer, incl. incidenteel)[b]	2,2	1,8	3¼	4½	3	1¾
Loonkosten p.e.p. in de verwerkende industrie	2,2	-2,0	-1¾	½	-½	0
	niveaus in eindjaar					
	1986	1987	1988	1989	1990	1994
Kapitaalmarktrente (%)	6,4	6,4	6,1	6,9	6,8	6,0
Saldo lopende rekening van de betalingsbalans (mld gld)	11,6	6,1	10,8	11.0	11,0	12,5
Voorraadvorming (mld gld)	-1.8	-2,3	-2,9	-2,0	-1,0	2,4
Werkgelegenheid (1000 arbeidsjaren)	4689	4754	4814	4893	4945	5090
Werkgelegenheid (1000 pers.)[c]	5690	5785	5880	5995	6080	6335
Werkzoekenden zonder baan (1000 pers.)	635	622	610	565	540	480
Gereg. werkloosheid (1000 pers.)			435	400	380	340
Arbeidsink. quote (bedrijven)[d]	83,1	83,6	80,8	78,0	77,8	77,8
Besparingen gezinnen[e]	13,7	12,8	13,2	12,6	12,8	11,8
Financieringstekort Rijk (kasbasis)[f,g]	6,5	7,5	6,5	5,6	5	3
Belastingdruk (kasbasis)[f]	28.8	30.5	30.7	30.6	30,0	30,5
Niet-belastingmiddelen aardgas binnenlandf	2,5	1,4	0,9	0,7	0,8	0,7
Sociale premirdrukf	22,1	23,1	23,0	21,2	22,0	21,6

[a] Contractuele uren per arbeidsjaar.
[b] In 1990 inclusief bet effect van het beperken van de fiscale aftrekmogelijkheden.
[c] Niveau 1987 op basis van EBB '87; het cijfer voor 1986 is een schatting.
[d] Gecorrigeerd voor aardgas e.d.
[e] In % van het beschikbaar inkomen van gezinnen.
[f] In % van het netto nationaal inkomen tegen marktprijzen.
[g] Inclusief gedebudgetteerde bedragen; exclusief vervroegde aflossingen van woningwetleningen.

uitgaven aan nieuwe, duurdere auto's en buitenlandse vakanties stijgen sneller dan andere bestedingen. De vraag naar duurdere huizen neemt snel toe.
Maar ambtenaren, uitkeringsgerechtigden en de laagst betaalden blijven achter bij het gemiddelde. De minima blijven dit jaar zelfs nauwelijks op de nullijn en moeten het volgend jaar doen met een koopkrachtverbetering van rond één procent.
Dat is het gevolg van de bevriezing van het minimumloon dit jaar, maar ook van de invoering van een nominale ziekenfondspremie, die voor de laagste inkomens ongunstig uitpakt.
De werkgelegenheid blijft uitbundig groeien, dit jaar met 79 duizend arbeidsjaren en in 1990 niet nog eens 52 duizend. Door de voortdurende toename van deeltijdbanen komen tot eind volgend jaar 200 duizend mensen extra aan de slag. Het aantal nieuwkomers op de arbeidsmarkt daalt van jaar tot jaar: dit jaar melden zich er nog 70 duizend, maar in 1990 zijn dat er 10 duizend minder.
De werkloosheid zal daardoor dalen. Het CPB schat dat het aantal werkzoekenden zonder baan daalt tot 540 duizend. Dat komt neer op 8,5 procent van de beroepsbevolking. Nederland scoort daarmee beter dan het gemiddelde in de EG, maar slechter dan het gemiddelde in alle industrielanden
De stijgende afzet in het binnenland en de volop draaiende uitvoer zorgen voor een hoge bezetting van de bedrijven. De investeringen in gebouwen en machines nemen dan ook voor het achtste jaar in successie toe.
Bedrijven breiden niet alleen uit, maar moeten ook extra investeren om het produktieproces en de produkten te moderniseren, De concurrentiestrijd speelt zich internationaal steeds meer af op het technologische front. De investeringen in nieuwe machines stijgen volgend jaar met bijna acht procent nog harder dan dit jaar. De toename van de investeringen in nieuwe gebouwen valt sterk terug tot drie procent, vergeleken met negen procent dit jaar.
Een ongunstige uitzondering vormt de woningbouw. Na vier jaar groei dalen de investeringen in woningen met vijf procent. Volgend jaar worden nog maar 96 duizend woningen in aanbouw genomen tegen nog 119 duizend in 1988. De vermindering komt geheel voor rekening van de gesubsidieerde sector: sociale woningbouw en woningen met een eenmalige rijksbijdrage. Voor het eerst wordt deze daling niet opgevangen door de groei van de bouw van koopwoningen in de vrije sector.

Advies Raad van State

In het advies t.a.v. de begrotingsstukken maakte de Raad van State een aantal kritische opmerkingen.

De Raad van State, het hoogste adviescollege van de regering, heeft minister Ruding van financiën gevoelig op de vingers getikt voor bemoeizucht die niet gepast is. Volgens de Raad legt Ruding in de miljoenennota de neiging aan de dag om over zijn eigen graf heen te regeren.
De bestraffende opmerkingen van de Raad van State hebben alles te maken met het bijzonder karakter van de nieuwe begroting. Het tweede Kabinet-Lubbers is meer dan uitgeregeerd. Het kabinet is demissionair, dat wil zeggen: het mag nog slechts lopende staatszaken behandelen die bovendien niet controversieel zijn verklaard door het parlement. Er komt nog eens bij dat de besprekingen over een nieuw kabinet en dus over nieuw beleid na de verkiezingen van 6 september inmiddels zijn begonnen.
De nieuwe ploeg moet straks maar vertellen hoe het verder moet. Of in de woorden van de Raad van State: ,,Terughoudendheid zou moeten gelden voor het doen van nieuwe beleidsmatige uitspraken. De Raad heeft de indruk dat aan zo'n menselijke terughoudende opstelling niet steeds de hand is gehouden.''
In de begrotingsstukken verklaart het kabinet zelf dat het zich, welbewust van de demissionaire status, gematigd heeft met het doen van nieuwe voorstellen. ,,Het is aan het nieuwe kabinet besluiten te nemen.'' Maar volgens de Raad van State gaat een aantal suggesties van met name minister Ruding van financiën te ver.
De scheidende bewindsman betoogt dat in de komende kabinetsperiode het financieringstekort met drie procent zal moeten dalen. In hun verkiezingsprogramma's gaan alle grote partijen, ook Rudings eigen CDA, uit van een verlaging tot 1994 met twee procent.
De minister vindt het noodzakelijk dat de belastingen verder omlaag gaan. Hij noemt de

btw en de inkomstenbelasting, en wijst met name op het toptarief in Nederland, dat na de invoering van Oort II nog steeds het hoogste is in Europa. Ruding schrijft in de miljoenennota letterlijk dat ,,de voor 1990 op handen zijnde belastingverlagingen als eerste stappen moeten worden gezien". Alleen de VVD ziet, getuige het verkiezingsprogramma, ruimte voor verdergaande belastingverlagingen.

Ook over het milieubeleid in de komende jaren spreekt Ruding zich in dwingende zin uit. ,,Het eenzijdig overmatig verhogen van heffingen" zou het economisch herstel van het bedrijfsleven in gevaar brengen. Wel meent de minister dat ,.in een groot aantal gevallen de kosten van niiiieuregelgcving zonder problemen bij consumenten in rekening kunnen worden gebracht".

Minister Smit-Kroes kan het ook niet laten. In haar begroting schrijft zij dat ,,aan maatregelen om de automobiliteit terug te dringen niet valt te ontkomen. Dit is een van de belangrijkste invalshoeken in het komende beleid van Verkeer en Waterstaat." Concreet betekent dit voor haar onder meer ,,afschaffing van de fiscale maatregelen die het gebruik van de auto stimuleren". uitgerekend het punt waarover de VVD het kabinet heeft laten struikelen.

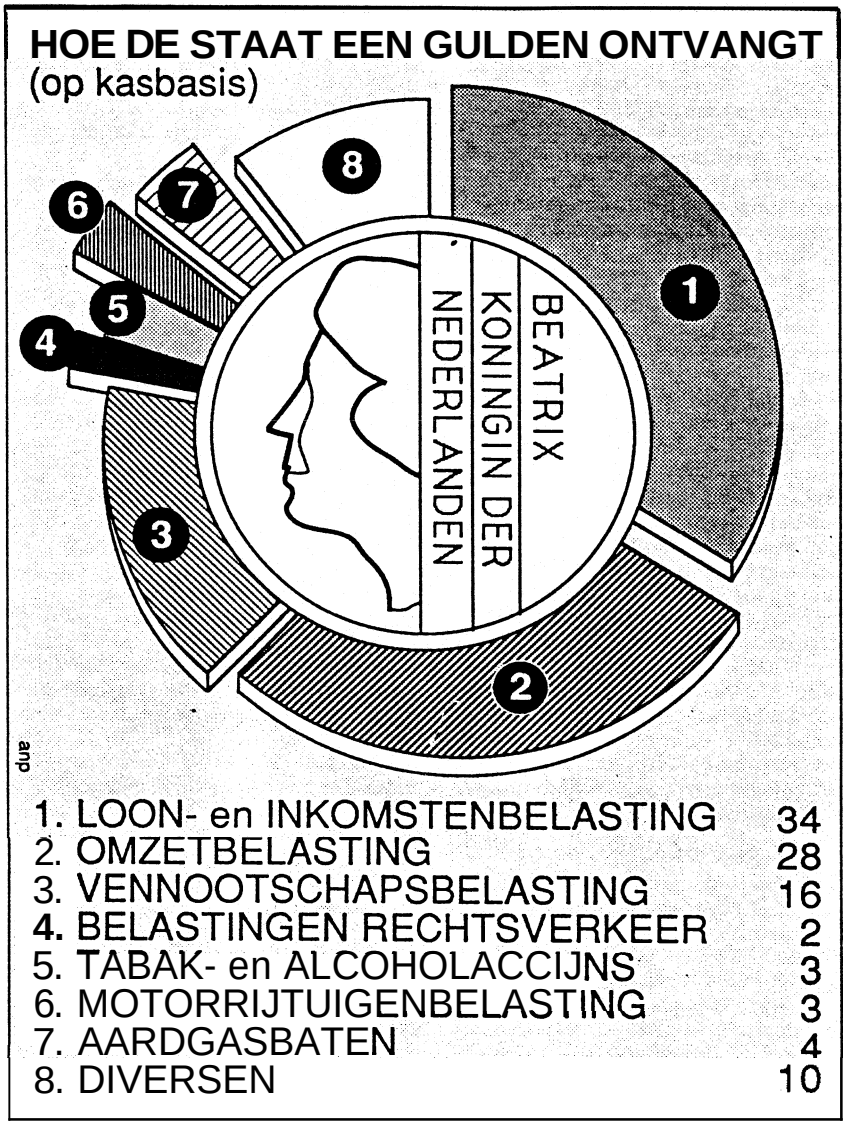
Op al deze punten uit de miljoennota heeft de Raad van State kritiek. De ministers moeten zich beperken tot een woord van afscheid en moeten zich niet bemoeien niet zaken die hen niet meer aangaan. Of in de woorden van het adviescollege: ,,De Raad beveelt aan de miljoenennota nog eens te bezien op bedoelde, op de jaren na 1990 betrekking hebbende uitspraken en deze, voor zover zij niet zijn te vermijden, zodanig te formuleren dat niet de indruk kan postvatten dat het hier om beleidsvoornemens zou gaan."

Ruding toont zich in zijn antwoord aan de Raad van State niet onder de indruk. Hij volstaat met de opmerking dat het kabinet enkele beschouwingen meende te moeten mijden aan toekomstige, ,,welhaast zekere" uitdagingen. De uitspraken over hierbij behorend beleid zijn volgend Ruding uitsluitend de vrucht van ,,econonomische analyses", ze volgen als het ware vanzelf uit de probleemstelling.

De kritiek van de Raad van State vloeit voort uit het plichtmatige karakter van deze begroting. Plichtmatig in dubbel opzicht. De met schrijft nu eenmaal voor dat er elk jaar op de derde dinsdag van september een begroting moet liggen bij de Staten-Generaal. Als dat stuk uit de pen moet vloeien van een demissionair kabinet, mag men niets anders verwachten dan een bijna ambtelijke nota waarin de concrete uitwerking van bestaand beleid voor 1990 bij elkaar wordt geharkt Niet minder, maar vooral niet meer

Als de kabinetsformatie op gang komt. moet het echte beleid voor 1990 en de jaren daarna gestalte krijgen. Aan de onderhandelingstafel van informateur Lubbers vallen de beslissingen over de politiek gevoelige onderwerpen zoals de inkomensverhoudingen en de overheidsinvesteringen in milieu, onderwijs en welziin.

Daarom ook zijn er dit jaar geen algemene politieke en financiële beschouwingen in oktober. Het eerstvolgende grote politieke debat wacht op de komst van een nieuw kabinet en diens regeringsverklaring



Reacties politici

In politieke kringen in Den Haag waren de volgende reacties te vernemen op troonrede en begrotingsstukken.

De grote oppositiepartijen PvdA en D66 (tevens kandidaat voor een coalitie met het CDA) hebben forse kritiek op de inkomensverdeling volgend jaar. Dit blijkt uit hun reacties op troonrede en miljoenennota.

De deelnemers aan de oude coalitie, CDA en VVD, leggen in hun reacties daarentegen de nadruk op de noodzaak van een solide financieel beleid van de overheid, waarbij het financieringstekort verder terug moet en de druk van belastingen en sociale premies niet mag stijgen

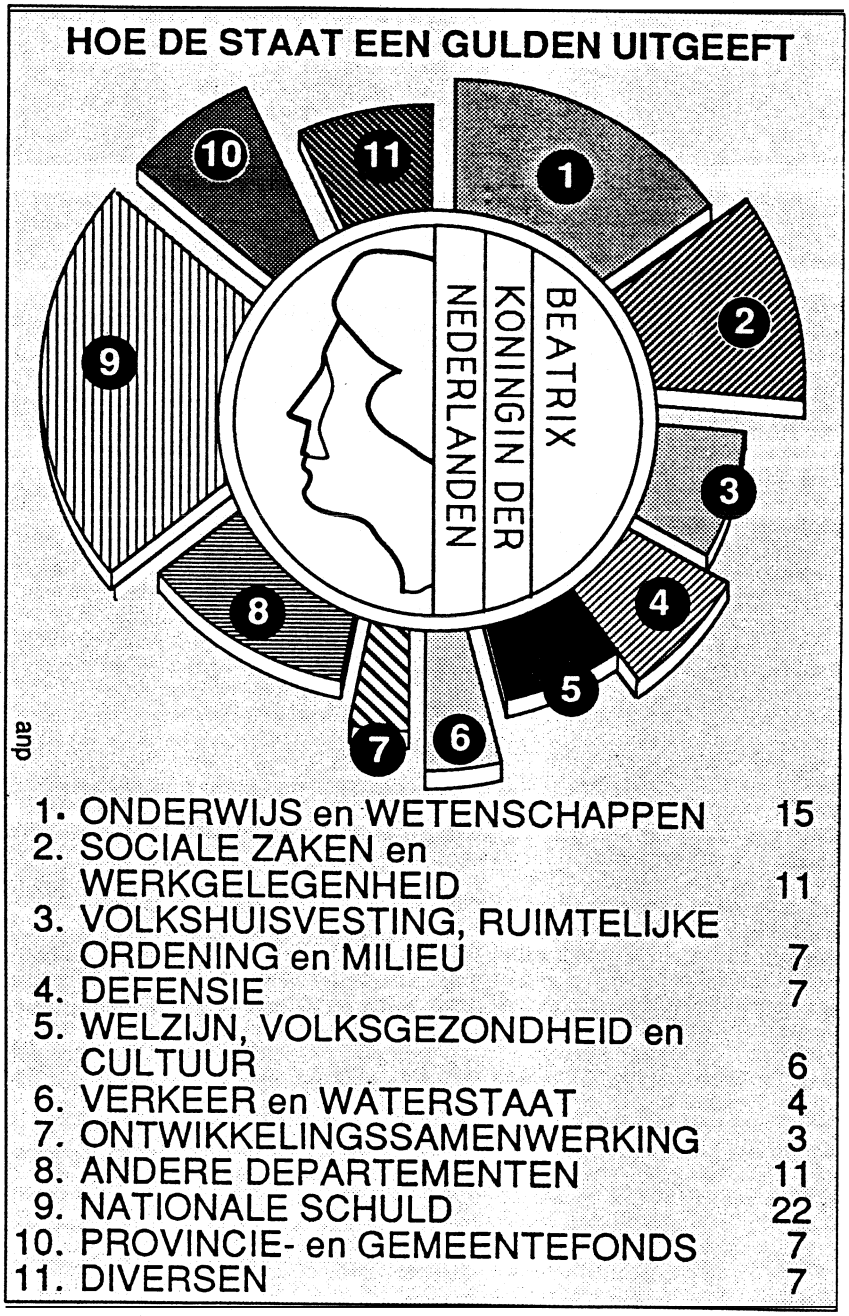
Volgens de PvdA kiest de miljoenennota net als in voorgaande jaren voor een ongelijke behandeling van zowel mensen met een uitkering als ambtenaren en trendvolgers. ,,Mede door de onrechtvaardig verdeelde belastingverlaging per 1 januari 1990", aldus de PvdA, ,,is volgend jaar opnieuw sprake van scheve inkonlensverhoudingen. De inkomensverschillen morden weer groter." De PvdA vindt verder dat het kabinet zich door de ,,onnodig omvangrijke belastingverlaging" de ruimte ontneemt voor een betere samenleving.

D66 komt tot soortgelijke conclusies, zo blijkt uit de reactie van de democraten. ,.Het beeld voor de jaren '89 en '90 is bepaald onevenwichtig en in deze vorm voor D66 onaanvaardbaar." De democraten en de PvdA vinden dat een nieuw kabinet (waarover ze nu druk onderhandelen met het CDA) maatregelen moet nemen om dat recht te trekken.

De partijen denken daarbij aan het herstellen van de koppeling tussen lonen en uitkeringen met terugwerkende kracht tot 1 juli 1989. Vol-

Koopkraclitontwikkeling 1986-1990

	1986	1987	1988	1989	1990
Uitkeringsgerechtigden:					
-sociale minima (a.o.w.-gehumd)	1,4	1,2	,-0,2	0,1	1,6 (1,6)
- w.a.o-modaal	1,5	1,2	0,0	0,3	1,1 (0,9)
Alleenverdieners (2 kinderen):					
- werknemer minimumloon	1,3	1,0	0,5	-0,1	1,2 (1,2)
- werknemer modaal	2,4	1,6	1,1	2,2	3,7 (3,0)
- werknemer 2 x modaal	3,3	1,9	0,6	0,9	4,3 (3,1)
- ambtenaar modaal	1.8	1,6	0,9	1,7	1,6 (0,9)
- ambtenaar 2 x modaal	2,0	2,3	0,3	0,9	3,3 (2,1)
Tweeverdieners (marktsector).					
- modaal + ¼ minimumloon	2,4	1,6	0,8	2,1	3,5 (2,9)
- modaal + minimumloon	1,9	1,4	0,9	2,1	3,6 (3,1)
2 x modaal + ½ minimumloon	3,2	2,1	0,6	0,8	3,9 (2,8)
- 2 x modaal + minimumloon	2,8	1,8	0,8	1,1	4,9 (4,0)



gens D66 zouden de kansen op centrale afspraken met werkgevers en werknemers (iets waaraan ook PvdA en CDA zwaar tillen) groter geweest zijn als het kabinet voor 1990 ineteen al meer geld opzij had gelegd voor het toepassen van de koppeling.
Niet alleen op het inkomensbeleid hebben PvdA en D66 flink wat kritiek. Volgens deze partijen biedt de miljoenennota ook geen uitzicht op een forse terugdringing van de werkloosheid. De sociaal-democraten willen meer doen aan het gebruiken van uitkeringsgelden voor het scheppen van werkgelegenheid, het opzetten van arbeidspools voor mensen die lang zonder merk zitten, aan scholing en aan kinderopvang.
CDA en VVD zetten, als het gaat om het aanpakken van de werkloosheid, hun kaarten veel meer op lonen en belasting- en premiedruk.
De VVD pleit voor het verlagen van de druk van belastingen en sociale premies om de concurrentiepositie van de Nederlandse economie veilig te stellen. De liberalen vinden dat een nieuw kabinet vooral de groei van de uitgaven aan sociale zekerheid beter zal moeten beheersen,
Het CDA ziet voortgezette loonmatiging als 'veruit het belangrijkste instrument om nieuwe banen te scheppen en de koppelingen te kunnen herstellen'. ,,Bij een voortgaande loonmatiging'', aldus het CDA, ,,moet het mogelijk zijn in de volgende kabinetsperiode weer een meer gelijkmatige koopkrachtontwikkeling te realiseren."
Volgens de christen-democraten zal het voor liet nieuwe kabinet wel 'passen en meten worden om voldoende ruimte vrij te maken voor de noodzakelijke nieuwe beleidsaccenten zonder de lastendruk te laten oplopen of het financieringstekort onvoldoende terug te dringen'.
Het milieu is volgens de VVD de derde grote uitdaging van de jaren negentig. De liberalen vinden dat er binnen het overheidsbudget moet morden geschoven om geld vrij te maken voor milieu-investeringen.
D66 had forse kritiek op de doelstelling dat het milieu moet worden gesaneerd zonder dat de economie eronder mag lijden Volgens de democraten hoort het behoud van het milieu vóór de economische ontwikkeling te gaan.
Het CDA laat het bij de opmerking dat de belangrijke plaats, die milieu inneemt in de troonrede, overeenstemt inet de rangorde die de partij in het verlriezingsprogramma heeft aangebracht.
De fractie van Groen Links vindt dat miljoenennota en troonrede veel te veel in het teken staan van de CDA-ve kiezingsleuze ,,Verder met Lubbers".
Fractieleider Ria Beekers meent dat het gebroken kabinet zich op prinsjesdag terughoudender had moeten opstellen. ,,Is dit soms het onderhandelingsaanbod van de heer Lubbers voor de formatie?" vraagt Reckers zich af in haar reactie.
Groen Links trekt als conclusie uit de begrotingsstukken dat de tweedeling in de maatschappij scherper wordt. ,,Tegen de nieuwe armoede staan grote overwinsten bij het bedrijfsleven, zonder investeringsbestemming. Toch wordt geen moord gewijd aan de lage vennootschapsbelasting."
De nieuwe combinatie van PPR, PSP en CPN hekelt verder de toenemende langdurige werkloosheid en het zwakke milieubeleid. ,,Het milieu vraagt meer dan een sanering waarbij de economische groei behouden blijft."
De kleine christelijke partijen stellen vast dat de milioenennota dit jaar weinig belangwekkends bevat.
RPF-leider Leerling: ,.Het kabinet heeft keurig aan de grondwettelijke verplichtingen voldaan met het op tijd indienen van een begroting, maar duidelijk is, dat na de formatie van een nieuw kabinet er nog wel het nodige aan de rijksbegroting zal moeten worden gesleuteld."
GPV-fractieleider Schutte houdt liet nieuwe kabinet alvast voor dat de sterk stijgende belastinginkomsten (economische groei) 'mogelijkheden bieden voor een snelle reductie van het financieringstekort!
De SGP mist net als RPF en GPV een duidelijke visie van het kabinet op onderwerpen als euthanasie en abortus. ,,Gods woord is mede door toedoen van de overheid nog verder uit het openbare leven verwijderd", meent SGP-fractieleider Van der Vlies.
Hij verwijt het kabinet dat het een houding van 'zelfgenoegzaamheid' inneemt 'maar in de verste verte geen plaats voor is'.

Reacties werkgevers- en werknemersorganisaties

De werkgeversorganisaties VNO en NCW verwijten het kabinet in de miljoenennota te veel uitgaven. De economie ziet er gezond uit, niet dank zij maar eerder ondanks een nog steeds tekort schietende begrotingsdiscipline van de overheid, aldus de christelijke werkgevers,
De overheid zou haar uitgavendiscipline beter in acht moeten neinen, meent ook het VNO. ,,Het is ondenkbaar dat de overheid de komende jaren financiële meevallers krijgt ter grootte van die in de achterliggende kabinetsperiode, waarmee onbeheerste uigaven konden morden verdoezeld."
Het NCW concludeert dat het saneringsproces van de overheidsfinanciën tot stilstand is gekomen. ,,Een simpele maar beangstigende conclusie."
De werkgevers betreuren het herstel van de koppeling tussen uitkeringen en ambtenarensalarissen met de lonen in het bedrijfsleven per 1 januari 1990. Dat kan de overheidsuitgaven weer stuurloos maken, aldus het VNO.
De vakcentrales FNV en CNV pleiten er juist voor om de koppeling met terugmerkende kracht toe te passen vanaf 1 juli 1989.
Het CNV wil dat op korte termijn alsnog gere-

geld hebben. De reserves van de sociale fonds zijn dermate gegroeid dat dat niet op problemen kan stuiten, meent de christelijke vakcentrale
Ook de vakcentrale voor middelbaar en hoger personeel, MHP, vindt dat er te weinig geld wordt uitgetrokken voor het inlopen van de inkomensachterstanden van ambtenaren en trendvolgers.
De groei van de werkgelegenheid en de daling van de werkloosheid vallen de vakbeweging tegen. De noodzaak van een krachtig werkgelegenheidsbeleid, via onder meer verdergaande arbeidstijdverkorting, blijft volop aanwezig, zo stelt de FNV.
Ook het CNV vindt dat het niet lukt werkelijk iets te doen aan de bestrijding van de langdurige werkloosheid. ..Met name voor de etnische minderheden zijn de vooruitzichten op merk heel slecht", aldus het CNV.
Dc ambtenarencentrales zijn zeer ontevreden over de geboden ruimte voor de arbeidsvoorwaarden van het overheidspersoneel in 1990, van 900 miljoen gulden (tmee procent). De vier centrales hebben in het voorjaarsoverleg met minister Van Dijlr een ruimte van ruim twee miljard gulden (vijf procent) geëist.
De FNV- en CNV-ambtenaren zien nu geen heil in onderhandelingen met een demissionaire bewindsman.
De AbvaKabo en de CFO zijn ook niet te spreken over de financiële ruimte die in de miljoenennota beschikbaar wordt gesteld voor de werknemers in de gepremieerde en gesubsidieerde sector (onder meer gezondheidszorg, bejaardenzorg en welzijn).

Er is maar 1,55 procent beschikbaar, terwijl het CPB rekening houdt met een gemiddelde loonstijging in de marktsector van 2,5 procent in '90.
,,Het lijkt erop of het kabinet niets geleerd heeft van de grote onrust die het afgelopen jaar in de G en G-sector tot uitbarsting is gekomen", aldus de AbvaKabo.
Ook de Nationale ziekenhuisraad is verontwaardigd en teleurgesteld over de door het kabinet beschikbaar gestelde ruimte. De raad waarschuwt voor verdere ontwrichting als de ziekenhuissector niet in staat wordt gesteld een adequaat arbeidsvoorwaardenbeleid te voeren dat bij het bedrijfsleven aansluit.
Het Koninklijk Nederlands Ondernemersverbond (KNOV) meent dat de WIR-overschrijding voor een groot deel wordt verhaald op het kleinere bedrijfsleven. In zijn reactie op de miljoenennota wijst het KNOV erop dat het werkgeversaandeel in de werkloosheidspremie met niet minder dan een half procent omhoog gaat van 0,85 naar 1,35 procent. Op die manier wordt het WIR-gat van gemiddeld 700 miljoen gulden over een periode van tmee jaar verhaald op het totale bedrijfsleven. En dat terwijl mag morden verwacht dat met name het grootbedrijf op het laatste moment de WIR-premies in de macht heeft gesleept.
Met de grotere werlrgeversorganisaties VNO en NCW menen het KNOV en de christelijke NCOV dat onverminderde inspanning nodig is om het financieringstekort verder terug te dringen.
Ook de lastendruk voor de burgers moet verder worden verlaagd. ,,De komende Europese concurrentieslag maakt het noodzakelijk door te gaan met een beleid gericht op lastenverlichting en loonmatiging. Geen ommekeer dus, het karwei is nog niet af", aldus het NCW.
De vakcentrales zeggen echter geen enkele behoefte te hebben om loonmatiging na te streven

Perscommentaren

Een overzicht van citaten uit perscommentaren op begroting en t oonrede levert het volgende beeld op:

DE TELEGRAAF

Het financiële beeld dat het demissionaire kabinet in Troonrede en Miljoenennota schildert, geeft de regering en de huidige regeringspartijen terecht een gevoel van voldoening. Vergeleken met de start van de kabinetteil-Lubbers in 1982 is er heel wat bereikt.
In tegenstelling tot toen wijzen thans bijna alle belangrijke economische indicatoren in de goede richting. Veel van de doelstellirigen die het kabinet voor ogen had, morden volgend jaar gehaald. Voor het eerst stijgt de koopkracht zelfs over de gehele linie, komt het financieringstekort op het afgesproken niveau en wordt de collectieve lastendruk gestabiliseerd.
De effecten zijn ook volgend jaar niet mis. De economie blijft groeien, ook al zwakt het tempo iets af. Dank zij het winstherstel bij het bedrijfsleven stijgen investeringen en werkgelegenheid in een fors tempo. Het aandccl van ons land in de wereldhandel neemt toe.
De verbeterde internationale economie en de offers, die velen zich de laatstc jaren hebben getroost, hebben natuurlijk een gunstige invloed gehad. Maar zonder de door het CDA en de VVD uitgestippelde randvoorwaarden, zou het profijt daarvan veel minder zijn geweest. Het is een vergissing te denken dal liet beleid op hoofdlijnen kan worden gewijzigd. Daarmee zouden onaanvaardbare risico's morden gelopen. Deze boodschap uit de miljoenennota vormt een duidelijke waarschuwing aan het adres van de PvdA.

ALGEMEEN DAGBLAD

Alle gunstige ontwikkelingen nemen niet weg dat ook in deze periode van hoogconjunctuur chronische tekortkomingen zijn aan te wijzen. Dat geldt in de eerste plaats voor de veel te trage daling van de merkloosheid, die in de afgelopen twee jaar aanzienlijk bij de andere Europese landeri is achtergebleven. De optimistische bewoordingen hierover in de inilioenennota zijn volstrekt misplaatst.
Uiterst zorgmekkend in dit verband is ook, dat slechts de helft van de bevolking tussen 15 en 64 jaar aan het arbeidsproces deelneemt. Dat schreeuwt om een krachtdadig beleid, waarbij impopulaire maatregelen niet mogen worden geschuwd.

De passage in de Troonrede over het mediabeleid is minder dan mager. De hoogst urgente regeling van dit vraagstuk blijft in de lucht hangen, evenals het delicate probleein van de euthanasie, waarover in de Troonrede wijselijk geheel wordt gezwegen. De bezorgde woorden die aan het milieu worden gewijd horen thuis in de galerij van open deuren. Beleidsnota's zijn nog geen wetten.
De ironie wil dat het beeld er voor de belastingbetaler gunstiger uitziet dan bij een volwaardig functionerend kabinet het geval zou zijn geweest. Door het uitblijven van onvermijdelijke milieuheffingen en de vertraging bij de verdere invoering van het plan-Dekker (de reorganisatie van de volksgezondheid), stijgt de koopkracht sterker dan anders het geval zou zijn geweest. Deze rekeningen zijn naar de toekomst verschoven.
Deze sombere kanttekeningen laten onverlet dat tijdens de kabinettea-Lubbers meer een stevige basis onder de Nederlandse economie is gelegd. Het saldo is positief.

NRC HANDELSBLAD

Maar zelfgenoegzaamheid geeft geen pas, om met de premier te spreken. En dus zou de regering zich in haar Troonrede hebben kunnen buigen over een aantal nijpende structurele problemen. En die zijn er te over. De belasting van het milieu door al die autorijdende forensen bijvoorbeeld. ,,Pijnloze oplossingen zijn niet voorhanden", aldus de regering. Ja, dat wisten we al. Een wat pregnantere analyse had geen kwaad gekund.
Of wat te denken van de passage over de grote en welhaast erfelijke massawerkloosheid onder migranten?
,,Scholingen werkervaring", zo is het panacee dat de Troonrede ons voorspiegelt. Terwijl iedereen inmiddels toch wel weet dat niet alleen gebrekkige beroepskwalificaties de allochtone Nederlanders de das om doen, maar veel meer nog het iinpliciete racisme op de arbeidsmarkt. De schrikbarende werkloosheid onder de relatief hoog opgeleide en goed Nederlands sprekende Antillianen illustreert dat. Een kleine beschouwing over de voor- en nadelen van het Canadese model van 'positieve actie' (geen wettelijke quotuinregeling maar wel sancties tegen bedrijven die zich onttrekken aan hun maatschappelijke verantwoordelijkheid door hun bijvoorbeeld geen overheidsopdrachten meer te gunnen) zou geen overbodige luxe zijn geweest. Het gaat hierbij immers niet om een ondergeschikt detail in het rcgeringsbcleid maar om het voorkomen van een dreigende verpaupering langs etnische lijnen, een perspectief waarbij alleen xenofobe of radicalistische politieke krachten garen zullen spinnen.
Hetzelfde geldt voor de internationale paragraaf in de Troonrede. ,,Eenheid in verscheidenheid" is het credo van de regering. Zeker, laten me dat hopen. Maa door de razendsnelle ontwikkelingen in de socialistische landen in Oost-Europa en de Sowjet-Unie zelf is zo'n zin welhaast al achterhaald nog voor hij is uitgesprolreri. Ook hier had de regering een inkijkje kunnen geven in de dilemma's waar Nederland zich voor geplaatst ziet. De ,,bevordering van de democratische en sociale rechtsorde, nationaal, Europees en mondiaal", ook daar is uiteraard niemand tegen. Was het probleem maar zo simpel.

De paradoxen waarmee Nederland komende tijd te kampen krijgt zijn allerminst eenvoudig. Willen we daarmee om kunnen gaan, dan moeten we ze serieus onder ogen durven zien en ze dus niet tegemoet treden met mystificaties. Zo niet, dan is regressie onze straf. Een pleidooi daarvoor is dus niet een louter intellectueel genoegen Het kabinet beeft dit in zijn laatste begroting van de voor hem zo succesvolle jaren tachtig helaas niet aangedurfd. We kunnen slechts hopen dat de nieuwe regeringsverklaring, maar informateur Lubbers nu aan werkt, niet lijdt aan een vergelijkbare angst voor intellectualiteit.

TROUW

Het zal niet de eerste keer zijn dat troonrede (premier Lubbers) en miljoenennota (minister Ruding) minder goed met elkaar in de pas liepen. Maar niet eerder waren de verschillen zo groot als op deze prinsjesdag. Het is nauwelijks overdreven het verschil tussen de twee regeringsdocumenten met het spreekwoordelijke verschil tussen dag en nacht te typeren.
In het geval van de troonrede dienen me zelfs te spreken over een bijzonder mistige dag. Lubbers stelde nadrukkelijk dat de demissionaire positie van zijn kabinet noopte tot grote soberheid en daar hield hij zich ondanks zijn breedsprakigheid stipt aan. Een enkele speldeprik daargelaten liet hij zich nergens concreet uit over het gewenste toekomstige regeringsbeleid.
In het algemeen kan deze opstelling alleen maar verstandig worden genoemd. Het is niet juist wanneer demissionaire kabinetten al te opzichtige pogingen ondernemen om over hun graf heen te willen regeren. Nochtans roept Lubbers de vraag op of hij niet erg overdrijft. Het is niet de eerste keer dat een demissionair kabinet een troonrede schrijft, en een vergelijking met vroegere premiers leert dat die zich in vergelijkbare omstandigheden minder kleurloos van hun taak kweten.
In 1977 bijvoorbeeld toen de kabinetsformatie zich al in een slopende fase bevond, gebruikte premier Den Uyl de troonrede voor een grondige analyse van de economische ontwikkeling, uitmondend in een oproep aan de sociale partners de loonkostenontmikkeling te matigen

Premier Tan Agt bevond zich in 1981 in zo mogelijk nog benarder omstandigheden. Tegen zijn zin was er enkele dagen eerder een kabinet met de PvdA tot stand gekomen. Een regeringsverklaring moest nog worden opgesteld (een karwei dat naar later bleek nog heel wat problemen zou opleveren); nochtans kleurde hij de troonrede op zijn eigen onnavolgbare wijze. Hij riep op tot een „nieuw industrieel elan" en de opstelling van een meerjarenplan voor de werkgelegenheid,
En in 1982, met een rompkabinetje van CDA en D66 in demissionaire status, was Van Agt opnieuw duidelijk aanwezig in de troonrede Volharding ei: geduid waren nodig oiii de werkgelegenheid te herstellen. We moesten goed begrijpen dat een zieke economie niet bij toverslag weer op de been kon worden gebracht.
Bij Lubbers is van dit alles geen sprake. Hij kijkt niet vooruit. Hij kijkt niet achteruit. Hij verantwoordt zich niet voor het gevoerde beleid en trekt daaruit ook geen lessen voor de toekomst. Hij loopt zelfs met een grote boog heen om het grote probleem van de langdurige werkloosheid. Zeker, daar moet mat aan gebeuren, vindt hij. Maar in één adem door suggereert hij dat het vooral een probleem is van vrouwen en etnische minderheden. Voor het overige volstaat de premier met een verwijzing naar liet succes van de spectaculaire gruei aan banen onder zijn bemind.

Waaraan hebben me zo'n overbodige troonrede verdiend? Waarom heeft Lubbers zich zo weinig inspirerend van zijn grondwettelijke taak gekweten?
Het antwoord staat glashelder te lezen in de milioenennota van minster Ruding. Bij deze minister geen spoor van twijfel over het tot dusverre gevoerde beleid. Breed meet hij de successen van de kabinetten Lubbers uit. Ruding laat er geen twijfel over bestaan dat dit beleid in de komende jaren onverkort dient te morden voortgezet. Zo niet, dan zullen me nog tot in lengte van jaren opgezadeld zitten met een torenhoge staatsschuld.
Men onderschatte deze analyse van Ruding niet. Hier is geen boekhouder aan het woord, die alleen maar oog heeft voor een sluitende kas. Nee, hier spreekt iemand die perfect het gedachtengoed verwoordt van een groot deel van het CDA en in ieder geval dat van de VVD. Hier spreekt iemand die een verandering van coalitie onder de huidige omstandigheden ongewenst vindt.

Lubbers daarentegen vindt deze oplossing getalsmatig minder geslaagd. Hij neigt ertoe de steven te wenden. Maar het kost hem kennelijk moeite om daarvoor ook inhoudelijke gronden aan te wijzen. Vandaar zijn nietszeggende troonrede. Het dilemma spreekt voor zichzelf. Toch valt het van de premier tegen, dat hij zich niet eens aan een begin van een oplossing van dit dilemma waagt. Zelfs van een demissionair premier - of inisschien wel juist van een demissionair premier - hadden we meer verwacht.

HET PAROOL

De miljoenennota 1990 is er een zonder grote betekenis. Het demissionaire kabinet had niet de taak voor 1990 en daarna een heldere schets van het te voeren beleid te geven. Wel kan uit de nota worden afgeleid, dat het kabinet al met al redelijk in staat is gebleken op het vlak van het financieringstekort, de collectieve lasten en de groei van de rijksuitgaven aan de normen te voldoen, die in het regeerakkoord van 1986 werden gesteld Maar daarbij blijft wel enigszins verborgen, dat achter de mooie cijfertjes voor miljarden guldens aan overschrijdingen op de diverse begrotingen schuil gaan. De 'harde hand' van minister Ruding van financiën blijkt uiteindelijk toch minder hard dan veelal mordt gedacht.

De vandaag eveneens verschenen Macio Economische Verkenning van het Centraal Planbureau (CPB)geeft over de komende vier jaar meer informatie. Uit dit stuk blijkt. dat we de toekomst inet enig optimisme tegemoet kunnen zien. De werkloosheid blijft dalen, de economische groei blijft boven de twee procent, het financieringstekort loopt terug, en de collectieve uitgaven hebben de tendens bij de groei van het nationale inkomen achterste blijven. Maar zo goed als in 1989 zal het de komende vier jaar niet gaan. waarschuwt CPB-directeur G. Zalm. De groei van werkgelegenheid en inkomen zal de komende jaren minder zijn, dan wat we in dit jaar van hoogconjunctuur mochten meemaken.
Desondanks biedt de economische situatie voor de komende vier jaar genoeg mogelijkheden het financiële herstelbeleid van de afgelopen periode meer sociale elementen te geven. Het bestrijden van de langdurige werkloosheid kan meer aandacht krijgen. De uitkeringen kunnen in de welvaart delen, en er valt het nodige te doen aan het opknappen van het milieu
Maar zo'n aanpak vergt wel beheersing bij velen Looneisen die met deze wensen geen rekening houden, kunnen al gauw barsten in het aantrekkelijke beeld veroorzaken. Ook kunnen uitgavenoverschrijdingen bij de overheid alsnog diep ingrijpende ombuigingen noodzakelijk maken. De CPB-rainingen moeten voor de partijen die nu bij de kabinetsformatie zijn betrokken een aansporing zijn om het kabinetsbeleid voor de komende jaren wederom van een strak financieel kader te voorzien.

DE VOLKSKRANT

Achter de glimmende cijfers van bet economisch herstel en de fenomenale groei van de werkgelegenheid - de hoogste in West-Europa - gaan echter minder rooskleurige tendenzen schuil. De langdurige werkloosheid daalt slechts mondjesmaat. De banengroei laat onverlet dat een half miljoen mensen nog altijd geen merk kan vinden. Een aantal dat fors stijgt (tot 1,4 miljoen), als ook de mensen worden meegeteld die niet staan ingeschreven bij de arbeidsbureaus, maar wel aan de slag willen.
Er zijn meer schaduwkanten. In Nederland vindt een proces van verarming plaats, dat niet beperkt blijft tot koopkrachtproblemen van de laagste inkomens. Langdurig werklozen, alleenstaande vrouwen met kinderen, etnische minderheden en ouderen zijn dc zogeheten nieuwe armen. Zij behoren tot een achterhoede die niet profiteert van de opmars van de economie en afhankelijk blijft van de overheid.

De nieuwe armoede is mogelijk niet het beoogde resultaat van het kabinetsbeleid, maar is wel het logische gevolg. Te groot, zeg maar gerust blind vertrouwen in de werking van de vrije markteconomie heeft in de jaren tachtig een scherpe deling in de samenleving teweeggebracht. Economisch herstel is niet compleet als grote groepen uitgesloten blijven van werk en meer inkomen.
Voortzetting van het beleid van de kabinetten-Lubbers I en II betekent dat de baten van de groei oneerlijk verdeeld blijven morden en dat de inkomensverhoudingen (markt- versus collectieve sector) verder uit elkaar lopen. Volgend jaar zal opnieuw de koopkracht van de hoogste inkomensgroepen sterker stijgen dan de koopkracht van de laagste. Een onaanvaardbare gedachte.
Het kabinet-in-wording staat voor scherpe keuzes. De overgang naar de jaren negentig markeert een nieuwe periode: er is weer iets te verdelen. Een tijd van schaarste gaat over in een tijd van overvloed. De cruciale vraag is of de kloof tussen werkenden en niet-werkenden wordt overbrugd of juist mordt vergroot.

HET VRIJE VOLK

De informateur heeft een dagje vrij-af genomen en is vandaag ininister-president. In die hoedanigheid, als premier van een gevallen coalitie-kabinet, presenteert drs. R. Lubbers vandaag de laatste begroting van het zevenjarig huwelijk tussen CDA en VVD. Het huwelijk verkeert sinds mei dit jaar in een vergaande staat van ontbinding, de liberale partner ging vreemd met nota bene het reiskostenforfait en de verkiezingsuitslag heeft de VVD daarvoor pijniijk helder afgestraft.

Die uitslag verwijst naar een nieuw huwelijk, nu met PvdA en D66, maar van verliefdheid of lust is bij de partners nog geen sprake De liefde en de lust moeten gewekt worden door de informateur Lubbers en het heeft er alle schijn van dat hij de politiek leider van het CDA, zichzelf dus, als eerste moet verleiden. Zo'n man heeft het niet makkelijk, met drie petten op en een achterban die alles liever bij het oude zou laten.

Als ininister-president presenteert Lubbers zich op Prinsjesdag nog in de oude, voor PvdA en D66 niet aantrekkelijke gedaante. De begroting is de zevende en is er een in een rij. Caneren blijft het toverwoord; financieel-economisch staan we er meer een stukje beter voor. Maar een perspectief voor mensen bieden de plannen nauwelijks. Alle werkzoekenden die ai langer in de kaartenbakken van GAB's en sociale diensten staan wordt geen uitzicht op merk geboden en financieel blijft het voor die honderdduizenden te veel om van dood te gaan en te weinig om redelijk van te kunnen leven.

Perspectief is meer dan materieel. Het is ook geloof in vooruitgang, het zien van kansen, het tegen beter weten in knokken voor de goede zaak, het is inspiratie & transpiratie. Geloven in vooruitgang en tegen de stroom in ervoor doorknokken. Op de laatste Prinsjesdag van Lubbers-oude-stijl ontbreken beide vormen van perspectief. De laatste vorm het meest pijnlijk.

Vermoeidheid druipt van dit laatste verplichte nummer af De zaken van milieu en werkloosheidsbestrijding morden met deze begroting niet gediend.

Ongewild maakt Lubbers de uitspraak waar dat het tijd wordt voor een ander beleid.

DE WAARHEID

De nu gepresenteerde iniljoenennota ademt de geest van behoudzucht. Uiteraard geldt dat de begroting is opgesteld door een demissionair kabinet, dat zich terughoudeild moet opstellen. Er worden in deze miljoenennota echter wel degelijk duidelijke keuzes gemaakt, ongetwijfeld bedoeld om het nieuwe kabinet met voldongen feiten te confronteren.

Zo handhaaft het kabinet de belastingverlichting volgens de plannen Oort en de korting op de uitkeringen van werkloze jonge volwassenen. Het gevolg is dat de inkomensverschillen enorm toe zullen nemen. Met de operatie is een bedrag van ruim 5 miljard gemoeid. De CDA-redenering dat merk gaat boven inkomen blijkt alleen te gelden voor mensen die op achterstand zijn gezet: de hogere inkomens en de minsten profiteren meer dan ooit van de huidige hoogconjunctuur.

Met het milieu wordt pas op de plaats geniaakt. Terwijl allang bekend is welke maatregelen minstens noodzakelijk zijn, weigert het demissionaire kabinet er zelfs maar een begin mee te inaken. Op onderwijs wordt ondanks de alom gesignaleerde knelpunten verder bezuinigd, terwijl de defensiebegroting verder mag groeien Het zijn keuzes waarin een neo-liberale financieel-economische politiek wordt gecombineerd met gebrek aan politieke mil sociale en milieu-problemen aan te pakken.

WEST-EUROPA

IERLAND

POLITIEKE ONTWIKKELINGEN SINDS WAART 1987

Sinds de beëdiging van een minderheidsregering o.l.v. Charles Haughey, op 10 maart 1987 (pag. 408-1987), deden zich in de Ierse republiek op politiek gebied o.m. de volgende ontwikkelingen voor:

Op 10 maart 1987 was Haughey voor de derde keer premier geworden, nadat zijn partij, Fianna Fail, bij de op 17 febr. 1987 gehouden verkiezingen 81 van de in totaal 166 zetels in de Dail (Ierse Tweede Kamer) had gekregen (pag. 129 e.v.- 1987).

Kabinetswijziging

Op 24 nov. 1988 voerde premier Haughey een kabinetswijziging door, die noodzakelijk was geworden door de benoeming van minister van financiën en openbare diensten Ray MacSharry tot lid van de Europese Commissie per 6 jan. 1989 (pag. 11/1 e.v. - 1989).

De portefeuille financiën kwam in handen van Albert Reynolds, die op zijn beurt handel en industrie overdroeg aan Ray Burke, sinds 10 maart 1987 minister van energie, verbindingen en bosbouw. Deze laatste portefeuille werd overgenomen door Michael Smith, een nieuwkomer in het kabinet.

Verder maakte de NZZ (26-11-1988) melding van de vorming van een nieuw ministerie voor de coördinatie van maatregelen die Ierland moest treffen met het oog op het wegvallen van de binnengrenzen in Europa in 1992.

Haughey wenst vervroegde algemene verkiezingen op 15 *juni* 1989

Op 25 mei 1989 verzocht premier Charles Haughey de president van de republliek, Patrick Hillery, de Dail te ontbinden en verklaarde dat op 15 juni vervroegde algemene verkiezingen zouden worden gehouden, tegelijk met de verkiezingen voor het Europese Parlement (pag. 401. e.v.-1989). Zijn minderheidsregering had sinds maart 1987 in de Dail zes keer een nederlaag geleden, voor het laatst op 26 apr. 1989 toen gestemd werd over financiële compensatie voor hemofilie-patiënten die met AIDS waren besmet.

,,De verkiezingen zijn noodzakelijk omdat de regering in een veilige positie moet verkeren teneinde 's lands economische en financiële problemen aan te pakken'', aldus Haughey.

De leider van de oppositionele Fine Gael, Alan Dukes, noemde de verkiezingen onnodig gezien de steun van de oppositie voor de economische politiek van de regering.

Electoraal *pact* tussen Fine *Gael* en de *Progressieve* Democraten

Op 28 mei 1989 sloten de belangrijkste twee oppositiepartijen in Ierland, Fine Gael o.l.v. Alan Dukes, en de Progressieve Democraten van Desmond O'Malley een electoraal pact, aldus Le Monde (30-5-1989).
De twee partijen presenteerden, zo vervolgde Le Monde, een programma van economische en sociale hervormingen dat o.m. een verlaging van de inkomstenbelasting omvatte en een verbetering van de openbare diensten op het gebied van de gezondheid en het nationale onderwijs. Tevens beloofden zij de overheidsschuld te verminderen.

Geen absolute meerderheid voor Haughey bij de verkiezingen

Bij de verkiezingen van 15 juni 1989 voor de Dail slaagde Haughey er niet in de absolute meerderheid te krijgen waarop hij had gehoopt. Zijn partij, Fianna Fail, deed het slechter dan bij de verkiezingen van febr. 1987, terwijl Fine Gael, de Labour Party en de marxistische Workers' Party winst boekten.
De verkiezingsuitslag was als volgt:

	aantal zetels	
	1989	1987
Fianna Fail	57	81*
Fine Gael	55	51
Labour Party	15	12
Workers' Party	7	4
Progressieve Democr.	6	14
Overige	6**	4
Totaal	166	166

*Toen de Dail in 1989 werd ontbonden, beschikte Fianna Fail niet over 81, maar over 80 zetels. Eén zetel was vacant wegens de benoeming in nov. 1988 van Ray MacSharry tot lid van de Europese Commissie.
**Diezes waren Jim Kemmy van de Democratisch Socialistische Partij (DSP), Neil Blaney (onafh. Fianna Fail), Sean Treacy (onafh.), Tony Gregory (voormalig lid van de Official Sinn Fein en van de Ierse Republikeinse Socialistische Partij), Roger Garland (de eerste vertegenwoordiger van de Groene Partij in de Dail) en Tom Fox (onafh.). De eerste vier waren ook in febr. 1987 gekozen.

	stemmenpercentages	
	1989	1987
Fianna Fail	43,7	44,1
Fine Gael	29,6	27,1
Labour Party	8,0	6,5
Workers' Party	5,6	3,8
Progressieve Democr.	5,0	11,9
Overige	8,2	6,6

Op 17 juni verklaarde Haughey op de Ierse televisie niet te zullen aftreden. ,,Een andere oplossing zou de instabiliteit en onzekerheid alleen maar vergroten'', aldus de premier.

Onder de kop ,,Haughey overschatte zijn positie'' merkte correspondent Hieke Jippes in *NRC/H'blad* (14-6-1989) het volgende op:

Een dag voor de nationale verkiezingen in Ierland ziet het ernaar uit dat Charles Haughey, Ierlands premier en leider van de Fianna Fail-minderheidsregering (81 van de 166 zetels), zijn hand heeft overspeeld. Halvermege de hem toekomende regeerperiode van vier jaar leek zijn persoonlijke populariteit zo groot, dat de premier zijn kans schoon zag om zich eindelijk - nadat dat hem al vier keer in de afgelopen dertig jaar is mislukt - van een meerderheid in de Dail, het Ierse parlement, te verzekeren.
Tot verrassing en woede van de oppositie, die Haughey sinds de verkiezingen van 27 maanden geleden bijna van een parlement van nationale eenheid heeft verzekerd, schreef Haughey in mei onverhoeds verkiezingen uit.

- Inzet: in feite de politieke ijdelheid van Haughey zelf.
- Calculatie: het Ierse volk zal storm lopen om mij, Charley Haughey, zijn aanhankelijkheid te betuigen.
- Realiteit van het moment: de verkiezingscampagne is als brandpunt van onderliggend ongenoegen bij de bevolking gaan funrtioneren. De hoge belastingtarieven, de bezuinigingen op onderwijs en gezondheidszorg, de hoge (20%) werkloosheid en vooral de ged ongen emigratie van jonge Ieren die geen werk kunnen vinden, zijn de belangrijkste thema's van de verkiezingsstrijd geworden.

In de opiniepeilingen zijn de kansen van Haughey van ruim 50 tot beneden 45% gedaald. De man die zichzelf zo graag ziet als de belangrijkste Ier na St Patrick, dreigt gevoelig op zijn gezicht te gaan. Dat komt extra hard aan omdat Ierland aan de beurt is om in januari het voorzitterschap van de EG over te nemen. Wanneer Haughey, ondanks de geforceerde verkiezingen, opnieuw te weinig zetels voor een meerderheid weet te verzamelen, kan dat bovendien gevolgen hebben voor zijn eigen positie binnen Fianna Fail. Om die blamage te vermijden heeft de partij een kostbare advertentiecampagne - thema: ,,De volgende fase van nationaal herstel'' - opgezet, waarin noodgedwongen ook de oppositie zich heeft moeten laten meeslepen. Met de gezamenlijke som van drie miljoen Ierse ponden, vooral bedoeld om de 22% van het electoraat te beïnvloeden die zegt zich niet bij voorbaat aan één partij gebonden te voelen, zitten de gezamenlijke partijen daarmee op het hoogste budget sinds acht jaar.
Bij de belangrijkst? oppositiepartij, Fine Gael (51 zetels), aangevoerd door de weinig charismatische Alan Dukes, heeft de stunt van Haughey kwaad bloed gezet en diens reputatie van onbetrouwbaarheid opnieuw bevestigd. Het moeilijkst te beantwoorden was de vraag hoe Fine Gael zich in de verkiezingen moest profileren. Na de verkiezingen van 1987 heeft Haughey zijn belangrijkste opponent de wind uit de zeilen genomen door onder druk van de omstandigheden in feite Fine Gaels programma van economische hervormingen te adopteren, waartegen hij zich in de oppositie nog had verzet. Met een nationale schuld van ruim 2400 miljard Ierse pond, waarvan rente en aflossing per jaar inmiddels 80% van de revenuen uit inkomstenbelastingen opslokken, kon Haughey zich niet langer veroorloven zijn tot nu toe (in de jaren zeventig en het begin van de jaren tachtig) gebruikelijke patroon van onbeperkt lenen te handhaven.

Sinds de laatste verkiezingen stelt hij zich op als een toonbeeld van financieel-economische prudentie, dat de bevolking ervan overtuigt dat ze nu door de zure appel been moet bijten, wil ze niet in alle eeuwigheid op mater en droog brood moeten leven. Fine Gael kon weinig anders dan zichzelf trouw blijven en die politiek steunen.
Eenzelfde steun kwam van de jonge middenpartij der Progressieve Democraten (PD) onder leiding van Desmond O'Malley, die in 1987 voor het eerst aan de verkiezingen deelnam en daarbij 14 zetels veroverde. Fine Gael en Progressieve Democraten hebben nu een gelegenheidspact gesloten, waarin ze de bezuinigingen op de overheidsuitgaven handhaven, maar een eerlijker en bredere spreiding van de be-

lastingdruk beloven en het gedeeltelijk ongedaan maken van bezuinigingen in de gezondheidszorg.
De opiniepeilingen wijzen tot nu toe niet uit dat deze alliantie op een stormloop van kiezers Iran rekenen. Een lichte stijging in aanhang voor de Labour Partij heeft Haughey ertoe gebracht de kiezers te waarschuwen voor een situatie waarin "de dreiging van links" in Ierland net en heel relatief links van Bilang wordt bij het vormen van een nieuwe regering. ,,Wilde, belachelijke beloften doen ze, die ze niet houden", zei Haughey deze weeek in Cork Regeringsverantwoordelijkheid. waarbij links is betrokken, leidt volgens hem tot een onstabiele regering die het land de economische afgrond in zal voeren.
Stonden in Cork bejaarde dames klaar om het cordon te doorbreken en een run op de Taoiseach (premier) te ondernemen - één vastberaden dametje kuste hem bijna omver - in Dublin werd de premier vorige week uitgejouwd door studenten Werkloosheid en de daarmee samenhangende gedwongen emigratie blijken het grote zeer bij uitstek in deze verkiezingen. Sinds Haughey in 1987 opnieuw aan het bewind kwam hebben 50.000 Ieren, geschoold en ongeschoold, jaarlijk het land verlaten. Ierland exporteert zijn toekomst: van de 4000 jonge mensen die jaarlijks aan de beide universiteiten aan Dublin afstuderen, vertrekt 80% naar het buitenland, Groot-Brittannië of de Verenigde Staten, om te merken. De studenten begrijpen niet waarom er geen banen worden gecreëerd. terwijl de Ierse betalingsbalans wel een gezond overschot vertoont. .,Politici hier niet bellen - familie staat op het punt te emigreren", luidt de tekst op sommige voordeuren.
Als bij stilzwijgende afspraak is nationalisme en de houding van de republiek ten aanzien van de Britse aanwezigheid in Noord-Ierland geen thema. Sinn Fein, de politieke arm van de IRA, heeft in 12 kieskringen kandidaten opgesteld en Gerry Adams, Sinn Feins afgevaardigde naar het parlement in Westminster, voorspelt een winst van twee zetels ,.die Fianna Fail eens goed zal wakker schudden". Adams grieven tegen Haugheys partij zijn in zoverre terecht, dat de partij, toen ze eenmaal aan de macht was, zich in grote lijnen heeft gehouden aan de afspraken over uitlevering van Ierse onderdanen, mits op goede gronden verdacht van terrorisme, aan de Britten.
Ook op dat punt heeft premier Haughey, die zich in oppositie heeft verzet tegen het Brits-Iers Akkoord, een volledige slag om gemaakt. Omdat de 20% regelrecht anti-Brits gezinde Ieren voornamelijk Fianna Fail plegen te stemmen, zou ook die opstelling hem bij de verkiezingen van morgen nog stemmen kunnen kosten. Haughey zelf tracht op dit punt opnieuw respectabiliteit en politiek opportunisme met elkaar te verzoenen door te zeggen dat hij over Noord-Ierland niet wil praten ,,omdat het zo'n tragisch onderwerp is".

Vorming nieuwe regering-Haughey

Op 29 juni 1989 kwam de pas gekozen - 26ste - Dail bijeen om een nieuwe Taoiseach (premier) te kiezen, maar voor de eerste keer in de geschiedenis van Ierland lukte dit niet. Met 86 tegen 78 stemmen (Fianna Fail en één onafhankelijke) wees de Dail de benoeming van Haughey tot premier af. Maar niet alleen Haughey werd weggestemd, ook Alan Dukes (Fine Gael) en Dick Spring (de leider van de Labour Party) slaagden er niet in tot premier te worden gekozen.

Na een uitstel van twee uur, waarin Haughey de oppositie er zonder succes van probeerde te overtuigen dat hij krachtens de grondwet als premier kon aanblijven, moest hij later die dag toch zijn ontslag indienen bij president Hillery.

Hangende de formatie van een nieuwe regering, zou het kabinet van Haughey de lopende zaken behartigen.
Na een maand onaerhandeien slaagde Haughey er op 12 juli wel in als premier herkozen te worden. Nadat hij zich, in ruil voor twee kabinetsposten, had verzekerd van de steun van de zes fractieleden van de Progressieve Democraten werd hij die dag met 84 (Fianna Fail, Progressieve Democraten en Tom Foxe) tegen 79 stemmen tot regeringsleider gekozen. Neil Blaney en Roger Garland onthielden zich van stemming. Het was de vierde keer sinds de verkiezingen van 15 juni dat de Dail bijeenkwam om een premier te kiezen (op 29 juni, 3 juli en 6 juli was er in de Dail nog geen absolute meerderheid voor Haughey geweest). Het was voor het eerst in haar zestigjarig bestaan dat Fianna Fail samem met een andere partij een regering vormde.

Desmond O'Malley, die op 26 febr. 1985 uit Fianna Fail was gezet wegens ,,gedrag niet passend voor een lid" (pag. 131/1-1987), had op 21 dec. 1985 de vorming bekendgemaakt van de Progressieve Democraten (pag. 131/2-1987).

Samenstelling kabinet

Op 12 juli 's avond maakte Haughey, aldus de *NZZ* (15-7-1989), de samenstelling van zijn kabinet bekend. De twee kabinetsposten die de Progressieve Democraten kregen, werden bezet door Desmond O'Malley, die minister van handel en industrie werd, en door Robert Molloy, die de portefeuille van energie, verbindingen en bosbouw in handen kreeg.
Verder vonden in het nieuwe kabinet in vergelijking met het vorige weinig veranderingen plaats, zo vervolgde de *NZZ*. De belangrijkste wijziging betrof het departement van buitenlandse zaken.

Brian Lenihan, sinds 10 maart 1987 minister van buitenlandse zaken en vice-premier, ging naar defensie. Hij was ziek geweest en had een levertransplantatie ondergaan. Zijn nieuwe functie was minder inspannend dan zijn oude, die veel buitenlandse reizen met zich meebracht. Hij bleef echter vice-premier.

Op buitenlandse zaken werd Lenihan opgevolgd door Gerard Collins, die op justitie had gezeten. Justitie kwam in handen van Ray Burke, de voormalige minister van handel en industrie. Reynolds bleef minister van financiën.
John P. Wilson droeg zijn portefeuille toerisme en transport over aan Seamus Brennan, een nieuwkomer in het kabinet, en werd minister van marine als opvolger van Brendan Daly.
Het voltallige kabinet zag er als volgt uit:

Premier en minister van Ierssprekende gebieden - Charles J. Haughey*; vice-premier en minister van defensie - Brian Lenihan; buitenlandse zaken - Gerard Collins; financiën - Albert Reynolds*; marine - John P. Wilson; landbouw- - Michael O'Kennedy*; handel en industrie - Desmond J. O'Malley; arbeid - Bertie Ahern*; energie, verbindingen en bosbouw - Robert Mollov: sociaal welzijn - Michael Woods*; justitie - Ray Burke; milieu - Padraig Flynn*; gezondheid - Rory O'Hanlon*; onderwijs - Mary O'Rourke*; toerisme en transport - Seamus Brennan;

* onveranderd

Over de op 16 sept. 1925 in Castlebar (W.-Ierland) geboren Haughey, die voor de vierde keer premier werd, meldde correspondent Hieke Jippes in *NRC/H'blad* (13-7-1989) het volgende:

In Dublin zijn al meteen bij het bekend maken van de overeenkomst tussen Fianna Fail en de Progressieve Democraten hardop twijfels geuit over de levensduur van het nieuwe kabinet dat premier Charles Haughey in elkaar heeft gezet. Maar Haughey heeft met dit succesje zijn reputatie van politiek ,,overlever" voor de zoveelste keer bevestigd. Bij de moeizame onderhandelingen in de afgelopen maand is hem herhaaldelijk voor de voeten geworpen dat hij, met zijn vasthouden aan de door hem persoonlijk bedachte status van waarnemend premier, in strijd met de grondwet handelde. Zelfs de *Irish* Times die gewoonlijk wel uitkijkt de man die veelal als ,,The Boss" wordt aangeduid, voor het hoofd te stoten, suggereerde voor het eerst voorzichtig dat het einde van Haugheys politieke bestaan wellicht nabij was. Naar wie uiteindelijk gelijk heeft gekregen is die andere aartsvijand van Charles Haughey, de Ierse historicus en voormalig Labourpoliticus Conor Cruise O'Brien. Die schreef op het dieptepunt nog dat hij pas in Haugheys politieke dood geloofde als hij hem in zijn kist zag liggen met een staak door zijn hart.
Charles Haughey heeft zijn mafia-achtige reputatie niet voor niets gekregen. Sinds hij in 1979 leider werd van Fianna Fail hangt om zijn persoon en die van zijn directe politieke vrienden een geur van handjeklap, corruptie en chantage.
Keer op keer was het onder politieke verantwoordelijkheid van Haughey zelf dat er telefoons werden afgeluisterd, gesprekken heimelijk werden opgenomen of tegenstanders werden omgekocht. Haughey dankt zijn tweede bijnaam ,,The Survivor" aan het feit dat hij de politieke schandalen die daarover ontstonden, op miraculeuze wijze heeft meten te overleven.

Het diepgewortelde wantrouwen dat bijvoorbeeld de Britse regering tegen Haughey en diens houding ten aanzien van de IRA koestert, vloeit voort uit de veronderstelde betrokkenheid van Haughey bij de levering van wapens aan het verboden Ierse Republikeinse Leger in Noord-Ierland. Hoewel de premier, toen nog minister van financiën in het kabinet-Lynch, in 1970 werd ontslagen van rechtsvervolging, staat vast dat Haughey in 1969 als lid van het Ierse kabinet gepleit heeft voor een vorm van heimelijke Ierse interventie in Noord-Ierland. Daar smeekte de katholieke minderheid om bescherming tegen protestantse terreur. hetgeen uiteindelijk leidde tot het besluit van de regering in Londen om Britse troepen te zenden. Haughey en zijn collega van defensie, Blaney, zouden ondertussen actief hebben meegewerkt aan het verstrekken van ,,hulpgelden voor een noodfonds" in Noord-Ierland, dat in feite gebruikt werd om wapens mee te kopen.
Haugheys nieuwe coalitiepartner, Desmond O'Malley, zag in de perikelen die daarvan het

gevolg waren uiteindelijk aanleiding Fianna Fail te verlaten en de Progressieve Democraten op te richten. Gespeculeerd wordt nu dat O'Malley en de zijnen uiteindelijk zullen terugkeren naar Fianna Fail wanneer Haughey het leiderschap van de partij eenmaal zal hebben neergelegd.
Haughey wilde nu per se niet weg als premier, oindat hij volgend jaar de eer van het voorzitterschap van het verenigd Europa, dat per 1 januari van Frankrijk naar Ierland overgaat, zich niet wilde laten ontgaan.

Omdat de Taoiseach (premier) 63 jaar is en problemen met zijn gezondheid heeft, wordt aangenomen dat hij daarna een stap terug zal doen en zich zal overgeven aan een rustiger bestaan, waarin volbloed-paarden en ostentatieve palronage van de kunsten een belangrijke rol spelen. Maar zelfs zijn meest nabije politicke vrienden durven daarop geen vergif in te nemen. De inviued van Haughey reikt voorlopig nog zo ver, dat ze diens vermoedelijke toekomst zelfs niet in het openbaar aan de orde durven te stellen.
,,Noemmijn naam maar niet" en ,,dat wil ik niet gezegd hebben" zijn voorlopig nog aan de orde van de dag.

(*NRC/H'blad*, Volkskrant. *NZZ*, FAZ, *Le* Mon de, *Financial* Times, The Times)

ITALIË

POLITIEKE ONTWIKKELINGEN SINDS MEDIO 1988

Sinds medio 1988 deden zich in Italië op politiek gebied o.m. de volgende ontwikkelingen voor (vor.ber. op pag. 758 e.v. - 1988):

Op 13 apr. 1988 was de Christen-Democraat Ciriaco de Mita beëdigd als premier van een uit vijf partijen bestaande regering (pag. 761/3 - 1988). Die partijen waren de Christen-Democratische Partij (DC), de Italiaanse Socialistische Partij (PSI), de Italiaanse Sociaal-Democratische Partij (PSDI), de Italiaanse Republikeinse Partij (PRI) en de Italiaanse Liberale Partij (PLI).

18de congres Christen-Democraten. De Mita als purtijleider *opgevolgd* door Forlani

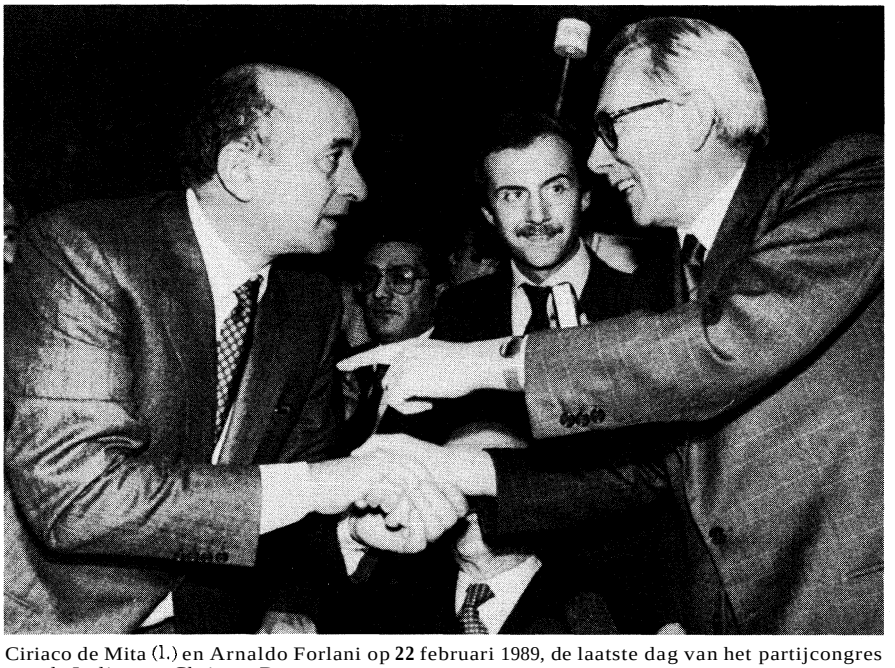
Van 18-23 febr. 1989 werd in Rome het congres van de Democrazia Cristiana (DC) gehouden. Tijdens het congres moesten de ruim 1.300 gedelegeerden een nieuwe secretaris kiezen als opvolger van Ciriaco de Mita, die sinds mei 1982 partijsecretaris was (pag. 107/3 - 1988). Sinds De Mita op 13 apr. 1988 zijn partijgenoot Giovanni Goria als premier opvolgde (pag. 761/3 - 1988), stond binnen de DC het probleem van het dubbelambt centraal. Volgens de meeste stromingen binnen de partij was de dubbelfunctie van premier en partijleider niet te verenigen.
De Mita hield vol dat Italië, vooral met het oog op ,,1992'' een stabiele regering nodig had onder een sterke premier. Omdat in Italië de dienst werd uitgemaakt door de partijsecretarissen, kon er geen sterkere premier zijn dan de secretaris van de grootste partij, zo vond De Mita.
De Mita was de leider van de linkervleugel binnen de DC die in het partijcongres ongeveer 35 procent van de gedelegeerden had. De leiders van de andere stromingen waren van mening dat De Mita als partijsecretaris moest opstappen. Ze wezen erop dat de partij ook zonder ,,sterke" figuren al 43 jaar onafgebroken aan de regering was.

De Mita's belangrijkste tegenstanders in de partij waren de minister van binnenlandse zaken, Antonio Gava, en Arnaldo Forlani, leiders van het zogeheten Grote Centrum, alsmede Giulio Andreotti, leider van de zg. ,,andreottiani" en minister van buitenlandse zaken.
Kleinere stromingen werden aangevoerd door de ministers Carlo Donat-Cattin (gezondheid) en Amintore Fanfani (begroting en economische planning).
Het belangrijkste punt van kritiek op De Mita als partijleider was dat hij te veel macht zocht voor zijn eigen stroming, waardoor de speelruimte van de vier andere stromingen werd beperkt. De Mita verdedigde dat steeds met het argument dat zonder enige mate van inhoudelijke eensgezindheid nauwelijks beleid was te voeren.

Op 22 februari werd Arnaldo Forlani met 85 procent van de stemmen gekozen tot partijsecretaris. Er waren geen tegenkandidaten. De jurist en journalist Forlani was een oudgediende binnen de DC.
In zijn laatste toespraak als secretaris legde De Mita de nadruk op de noodzaak tot vernieuwing en sprak hij zich uit tegen restauratie en klerikalisme in de partijpolitiek. De Mita verzekerde dat hij premier zou blijven zolang hij het vertrouwen bleef genieten. Hij deed een beroep op de coalitiepartners de samenwerking te versterken. Binnen de partij werd De Mita partijvoorzitter, een voornamelijk ceremoniële functie, die hij overnam van Forlani.
Naar aanleiding van het congres van de Christen-Democraten berichtte correspondent Marc Leijendekker in *NRC/H'blad* (20-2-1989) o.m. het volgende:

Ruim een uur lang zat premier Ciriaco de Mita gisteren (19 febr., red. KHA) onbeweeglijk te luisteren naar zijn partijgenoot Arnaldo Forlani. Zelfs toen deze hem bedankte voor bewezen diensten, zelfs toen zijn eigen aanhangers in het bomvolle sportpaleis gingen fluiten om Forlani het spreken onmogelijk te maken, keek hij niet op of om en bleef gefixeerd zitten staren naar zijn rivaal, twee vingers gespannen tegen de linkerwang. Wat zou er met zijn kabinet gebeuren?
Forlani's toespraak was verzoenend. Dat De Mita is weggewerkt als leider van de Christen-Democratische Partij betekent niet dat hij ook als premier wordt onderuit gehaald. Wij steunen de uitspraken van De Mita over de noodzaak om de overheidsfinanciën te saneren, de inflatie terug te dringen en het openbaar bestuur te hervormen, rei Forlani. ,,Deze regering zal nooit ter discussie worden gesteld door manoeuvres van de DC.''
Pas hierna verloor De Mita wat van zijn spanning en keek hij af en toe om zich heen. Voor een glimlach of voor applaus was de strijd van de afgelopen dagen te hard geweest, had hij op teveel punten een nederlaag geleden. Maar De Mita en zijn aanhangers besloten uiteindelijk de vredespijp die Forlani aanbood, wel aan te nemen.

In een lange rede had De Mita zaterdagavond (18 febr.) zelf al duidelijk gemaakt dat hij het niet op een confrontatie zou laten aankomen als hij steun kreeg als premier. Het was zijn politiek testament na zeven jaar partijleiderschap, voorgelezen met af en toe overslaande stem. Hij waarschuwde zijn tegenstanders dat de partij niet moet vervallen in ,,de oude verdeeldheid en interne machtsstrijd" en hield zijn aanhangers voor dat ,,aristocratisch" isolement de partij ook niet helpt. Het was de zwanezang van een politicus die zijn tegenstanders heeft geteld en inziet dat hem weinig meer rest dan het hoofd te buigen.
Met de toespraken van Forlani en De Mita was



Ciriaco de Mita (l.) en Arnaldo Forlani op 22 februari 1989, de laatste dag van het partijcongres van de Italiaanse Christen-Democraten.

de angel uit het congres. Forlani belooft de politieke lijn van De Mita te zullen voortzetten, De Mita heeft garanties gekregen voor zijn kabinet. Na de openlijke ruzies van de afgelopen weken staan de Christen-Democraten weer lachend, zij het soms mat geforceerd, zij aan zij. Voor het oog van de tv-camera's is de consensus gered.

Het vertrek van De Mita betekent een overwinning voor de centrumstroming van de partij, die ongeveer even groot is als de stroming van De Mita. Het is tevens een zege voor minister van buitenlandse zaken Andreotti, die als geen ander tegen De Mita heeft gestookt. Maar het is ook een overwinning voor ,,de oude DC, het is een stap terug", zei fractieleider Mino Martinazzoli, die deel uitmaakt van de groep rond De Mita. De discussies in de dagen voor het congres gingen alleen maar over de vraag u-ie De Mita moest opvolgen; over politiek werd niet gesproken Dit is ,,deoude, bekende, eeuwige DC", schreef het dagblad *La Repubblica*, nadat de leiders van de stromingen onderling nadden uitgemaakt wie de nieuwe partijsecretaris moest morden.

Twintig jaar geleden maakten Forlani en De Mita nog samen plannen voor een aanval op de ,,gerontocratie" in de partij, de oude politici die al jaren de dienst uitmaken. Maar op het partijcongres in 1982 stonden de twee tegenover elkaar, waarbij De Mita de kandidaat van de vernieuwing was. Zeven jaar geleden won De Mita, maar nu heeft Forlani zijn revanche. Het aantreden van Forlani, oud-premier, oud-partijsecretaris, betekent de terugkeer van een oude bekende. Hij heeft de afgelopen jaren mat in de schaduw geleefd, omdat hij in 1981 als premier wel erg lang bleef zitten op het dossier over de vrijmetselaarsloge P-2. Maar nu belooft ook hij hervorming en vernieuwing.

Forlani heeft ook duidelijk gemaakt dat er weer ruimte moet komen voor alle stromingen binnen de partij. De christen-democratie biedt plaats voor iedereen, ,,wij moeten weer een echte volkspartij morden", zei Forlani. En consensus moet daarbij het leidende beginsel zijn: ,,De partij moet een synthese zijn tussen de verschillende sociale groepen."

De Mita en Forlani zijn het erover eens dat de Christen-Deinocraten de centrale rol moeten handhaven die ze de afgelopen veertig jaar hebben gehad, maar verschillen van mening over de tactiek. Binden en bemiddelen is voor Forlani belangrijker dan leiding geven. De verschillende stromingen binnen de partij moeten juist meer ruimte krijgen. Wie zoals De Mita probeert de macht ervan te beperken, omdat ze een effectief beleid oninogelijk maken, is in feite ondemocratisch. Het was een van de opmerkingen waarvoor Forlani het grootste applaus kreeg.

De nieuwe partijsec etaris maakte ook duidelijk dat hij de banden met de katholieke kerk mil aanhalen. Onder De Mita waren die mat losser geworden. en daarom is hij er wel van beschuldigd een technocraat te zijn. Maar Forlani zei dat ,,christelijke inspiratie" een van de drie pijlers inoet vormen onder de partij, naast vrijheid en solidariteit.

Een van de toeschouwers die met veel instemming naar Forlani luisterden, was Bettino Craxi, de leider van de Socialistische Partij. De Mita voerde een politiek van confrontatie met de Socialisten en had ook een slechte persoonlijke verhouding met Craxi, waarschijnlijk omdat ze allebei graag de dienst uitmaken.

Met de zachtmoedige Forlani kan Craxi veel beter opschieten, Hij is nooit vergeten dat Forlani tien jaar geleden de eerste Christen-Democratische leider was die zich niet verzette tegen zijn pogingen om premier te worden. En ook Forlani's opvattingen over een zo breed mogelijke coalitie, ook met andere partijen, passen goed in de strategie van Craxi. De belofte van Forlani dat hij een vaste band met de socialisten zal zoeken, en ,,geen incidentele noch een opportunistische" relatie, moeten hem dan ook als muziek in de oren hebben geklonken. Maar ook Craxi was voorzichtig in zijn reactie: toespraken op een congres zijn één ding, de praktijk kan verschillen.

18de congres PCI. Vorming schaduwkabinet

Van 18-23 maart 1989 vond in Rome het 18de congres van de Italiaanse Communistische Partij (PCI) plaats. Op 22 maart werd Achille Occhetto aan het einde van het partijcongres met grote meerderheid herkozen als partijsecretaris, een functie die hij sinds 21 juni 1988 bekleedde (pag. 762/2 - 1988). Alessandro Natta werd unaniem herkozen als voorzitter van het Centrale Comité.

Onder de kop ,,Italiaanse Communisten willen een schaduwkabinet samenstellen" berichtte correspondent Marc Leijendekker in *NRC/H'blad* (20-3-1989) het volgende:

Na ruim twee uur praten stonden Achille Occhetto zaterdag (18 maart) de tranen in de ogen. De emoties na het veelvuldige applaus van de congresgangers werden versterkt door de spanning: de leider van de Italiaanse Communisten wil zijn partij een nieuw gevoel van trots bieden, maar moet tegelijkertijd oppassen dat een al te trotse opstelling de partij niet in haar isolement houdt.

De rede waarmee Occhetto in Rome het achttiende congres van de Italiaanse Communistische Partij (PCI) opende, was in feite één lange peptalk. Het staat nergens op de agenda, maar de poging het geschonden zelfvertrouwen te herwinnen is het belangrijkste programmapunt. Wij zijn nog altijd de tweede partij van het land, en we moeten ons niet laten wegdrukken, was de boodschap van Occhetto.

De 52-jarige Occhetto is nu acht maanden partijleider, en in die tijd heeft hij de nieuwe marsorders uitgedeeld. Prioriteit voor vrouw en milieu, sterke verjonging van de afvaardigingen van de partij-afdelingen en hernieuwde aandacht voor de vakbondsstrijd.

Hiermee hoopt de PCI een einde te maken aan de achteruitgang bij de verkiezingen van de afgelopen vier jaar. Alessandro Natta, de wat professorale partijleider die Enrico Berlinguer na zijn dood in 1984 opvolgde, heeft goed op de winkel gepast maar kon niet voorkomen dat de klanten wegliepen. Occhetto wil duidelijkheid scheppen over issues en strategie, in de hoop dat de kiezers terugkomen.

Een van de middelen daarvoor is de vorming van een schaduwkabinet, zaterdag (18 maart) aangekondigd door Occhetto. Dit is een nieuwtje voor Italië, waarmee de Communisten zichtbaar willen maken dat er een alternatief is voor regeringen die worden gedomineerd door de Christen-Democraten.

Het betekent tevens een streep door mat hier de ,,consociatieve democratie" wordt genoemd, een vorm van samenwerking tussen regering en oppositie. Het ,,historisch compromis" van eind jaren zeventig was de meest vergaande vorm ervan, maar ook later is de gedachte blijven bestaan. De Communisten mochten delen in de macht, bijvoorbeeld als voorzitter van parlementaire commissies, maar op hoofdpunten moeten zij zich schikken.

In de analyse van Occhetto is dit een van de ziektes van het Italiaanse politieke stelsel. Teveel compromissen en daardoor een gebrek aan daadkracht. aan keuzes, aan duidelijkheid. Niet voor niets kreeg het congres als motto mee: ,,Het is de tijd van het alternatief"

Het is een drooin die de Communisten al meer dan veertig jaar koesteren, en om haar nieuw leven in te blazen deed Occhetto een oproep tot samenwerking tussen alle ,,linkse en hervormingsgezinde krachten". Alleen kunnen de Communisten dc Christen-Democraten niet uitdagen, daarvoor hebben zij de Socialisten nodig.

De afgelopen maanden leken dc kansen op samenwerking even toegenomen. Nadat Occhetto had gezegd dat de Franse revolutie een inspiratiebron voor zijn partij vormt, begon de Socialistische leider Bettino Craxi te spreken over een ,,gemeenschappelijk h u i s van links dat in een paar jaar gebouwd zou kunnen worden.

Maar de idylle duurde slechts kort. De pogingen van Occhetto zijn partij lid te maken van de Socialistische Internationale, stuitten vorige maand op fel verzet van Craxi. Deze heeft er geen enkele behoefte aan de Communisten te helpen, want hij wil zelf vaandeldrager van links zijn.

Na deze seherniutselingen was iedereen benieuwd mat Occhetto hierover zou zeggen. De top van de Socialistische Partij had een ereplaats gekregen, helemaal vooraan in de rij van partijdelegaties En deelnemers en bezoekers van het congres waren geïnstrueerd om Craxi dit keer niet uit te fluiten.

Maar Occhetto had in zijn oproep tot linkse eenheid een felle aanval op Craxi verpakt. Tot groot genoegen van de congresgangers, die zijn toespraak regelmatig onderbraken voor applaus, haaide hij de gesel over de volgens hem vaak zwalkende en onduidelijke koers van Craxi, die zowel regeringspartij wil zijn als oppositie mil voeren. ,,De Socialisten hebben teveel gemeenschappelijke huizen", zei Occhetto. ,,Het zou goed zijn als ze ten minste een daarvan verlieten, het gemeenschappelijke huis met Forlani", de leider van de Christen-Democraten.

De Socialistische leider was woedend. Occhetto was nog niet uitgesproken of Craxi liep weg, boze reacties roepend in de microfoons: ,,Teleurstellend,weinig constructief, vol oude zaken". Volgens hem zeggen de Communisten wel dat zij nu deel uitmaken van ,,Europees links", maar hebben zij nog steeds geen schoon schip gemaakt met hun verleden en houden zij daarom zichzelf in een isolement. We zullen bij de Europese verkiezingen deze zomer wel eens zien wie de kiezers gelijk geven, aldus Craxi.

Over de op het congres bereikte resultaten merkte Leijendekker in *NRC/H'blad* (24-3-1989) o.m. het volgende op:

...Het milieu is op het congres duidelijk als een centraal thema gepresenteerd, en hiermee spelen de Communisten als eerste grote partij in op een duidelijk zichtbare trend in de Italiaanse samenleving. Een andere vernieuwing is de grotere plaats voor vrouwen: in het nieuwe Centrale Comité hebben vrouwen 31 procent van de driehonderd zetels, en onder de nieuw-gekozen leden hiervan maren bijna evenveel vrouwen als mannen. Ook verwijten van democratisch centralisme verliezen hun kracht: de leden van het secretariaat morden voortaan bij geheime stemming gekozen. Occhetto zelf werd met overweldigende meerderheid herkozen als leider van de partij. Er waren twee tegenstemmers.

De meest besproken en ook meest betwiste vernieuwing is een orde-regel: op vergaderingen van de PCI mag voortaan niet meer worden gerookt. Een woord voor mecroken bestaat er nog niet in het Italiaans, en dit besluit moet dan ook worden gezien als een revolutionaire maatregel. Dat geldt zeker voor de Communisten. Onze vergaderingen waren om twee redenen altijd een crime, wegens de enorme rookwolken en wegens de ellenlange redevoeringen, zei Giovanni Berlinguer. Hij hoopte dat nu ook aan het andere probleem een einde komt.

Maar bij het rookverbod houdt de vernieuwing op. Het Bad Godesberg dat sommigen hadden verwacht, in navolging van het con-

gres waarop de Duitse SPD in 1958 brak met zijn marxistische verleden, is uitgebleven...

Op 19 juli 1989 kondigde de PCI in Rome de vorming aan van een schaduwkabinet, dat volgens Le *Monde* (21-7-1989) bestond uit een premier, 18 ministers en drie leden met een speciale verantwoordelijkheid.
Dit kabinet, geleid door Occhetto, omvatte leden van de Communistische Partij en van Onafhankelijk Links. De meest opvallende ministers waren filmregisseur Ettore Scola op cultuur en partijtheoreticus Giorgio Napolitano op buitenlandse zaken.
Volgens Occhetto ,,zal dit nieuwe politieke instrument dienst doen voor de hele oppositie en niet alleen tot doel hebben de regering achter haar vodden te zitten".

Eerste ,,*transnationale*'' congres *Radicale* Partij

Op 22 apr. 1989 ging in de Hongaarse hoofdstad Boedapest het eerste ,,transnationale" congres (zie pag. 760/1 - 1988) van de Radicale Partij van start onder de slogan ,,Een lente van vrijheid en democratie voor Europa en de wereld, voor de Verenigde Staten van Europa nu".
Op voorstel van Marco Pannella, één van de oprichters van de Radicale Partij, werd Erzsebeth Nagy-Veszli, de dochter van de voormalige Hongaarse premier Imre Nagy (zie ook pag. 443/2 e.v. - 1989), bij acclamatie gekozen in de partijleiding. Datzelfde gebeurde met Laszlo Rajk, een Hongaarse dissident, en Jozif Begoen, een voormalige Sowjet-refoezenik die in Israël woonde (zie pag. 208/2 - 1987).

Aanvankelijk had de Radicale Partij haar congres in het Joegoslavische Zagreb willen houden , van 4-8 jan. 1989. Om ,,juridische redenen" had Joego-Slavië de Radicalen echter niet willen ontvangen.

Premier De Mita stapt op na kritiek van de Socialisten. *45ste* congres PSI

Op 19 mei 1989 diende premier De Mita het ontslag van zijn kabinet in bij president Francesco Cossiga, nadat de Socialistische leider Bettino Craxi kritiek had geuit op de ,,verwarring, de ondoelmatigheid en het gebrek aan daadkracht" van de regering.
De Mita zei op 19 mei dat hij ,,denoodzakelijke consequenties had getrokken van de standpunten op het congres van de Socialistische Partij".

Craxi had het congres op 13 mei geopend met een rede waarin hij om ,,verificatie van de steun van de coalitiepartijen" had gevraagd. Zijn rechterhand, Claudio Martelli, had op 18 mei op het congres verklaard: ,,Met alle respect voor De Mita, deze regering is op het eindpunt aangekomen en het ‚Wilt u allemaal uitstappen' geldt voor iedereen, de machinist inbegrepen."
Volgens Martelli en andere Socialistische sprekers voerde de regering een onsamenhangend beleid waardoor weinig terecht kwam van een aantal dringend nodige hervormingen.
In een eerste reactie had De Mita gezegd: ,,Ze zullen de machinist niet hoeven smeken."
Tijdens het congres. dat tot 20 mei in Milaan plaatsvond, was Craxi met 92 procent van de stemmen als partijleider herkozen.

Over de val van De Mita meldde Jan van der Putten in de *Volkskrant* (23-5-1989) het volgende:

Craxi-De Mita: 1-1. Het lieeft even geduurd, maar eindelijk heeft de Socialistische leider Craxi wraak kunnen nemen. In 1987 werd hij door de Christen-Democratische leider De Mita gedwongen op te stappen als premier. Afgelopen vrijdag (19 mei) w-aren de rollen omgekeerd. Craxi lacht het laatst, en dus het best. Hij kan tevreden zijn, Italië minder.
Eerder deze maand overleefde de regering-De hlita zonder moeite een motie van wantrouwen. Het ging over een probleem dat miljoenen mensen op de been heeft gebracht en leidde tot een algemene staking: de omstreden eigen bijdrage voor ziektekosten en in het algemeen de financiële politiek.
Dat ging dus ergens over. Maar die motie was ingediend door de Communisten cn maakte dus geen schijn van kans. Craxi wilde de eer van de politieke liqiiidering van De Mita geheel aan zichzelf houden. En zo heeft hij weer eens laten zien hoe hij regeringen kan maken en breken. Hij hoopt dat de kiezers hem voor die gave in de Europese verkiezingen van 18 juni rijkelijk zullen belonen, want anders had hij de crisis wel op een ander moment getimed.
In Italië is het normaal dat de regeringen ten val komen door toedoen van zichzelf. Dat komt vooral omdat de eeuwige regeringspartij, de Christen-Democratische, een samenraapsel is van groeperingen die eigenlijk partijen zijn binnen de partij en met elkaar om de macht strijden. Daar komt bij dat de Christen-Democraten, of ze willen of niet, met de veel kleinere Socialistische Partij in zee moeten. Ze zijn dus overgeleverd aan de meester-tacticus Craxi, bijgenaamd de Sfinx.
Craxi was premier van 1983 tot 1987. Dat naoorlogse duurrecord had hij in twee opzichten aan zichzelf te danken: hij bleek een doortastend regeerder. en hij had geen Craxi die hem het regeren onmogelijk maakte. Na hem begon, mede dank zij hemzelf, de klassieke kabinetten-carroussel weer te draaien.
De val van De hlita is het gevolg van een gecombineerde destabilisatietactiek van zijn Christen-Democratische rivalen. die hem afzetten als partijleider, en van zijn onmogelijke Socialistische coalitiegenoot Craxi. die zon op wraak. Voor de politici zijn nu meer mooie dagen aangebroken. Er kan weer volop gemanipuleerd, geïntrigeerd en gespeculeerd worden, mant vroeg of laat -waarschijnlijk eerder laat dan vroeg - moet er weer een kabinet komen. Dat Italië behoefte heeft aan een regering die eindelijk eens begint te regeren, daarover zijn alle politici het eens, want lippendienst kost niets.
hlet een paar schoten in eigen doel heeft De Mita zijn eigen val krachtig bevorderd. De oogst van zijn regering is mager: aan de geheime stemmingen in het parlement is, op enkele uitzonderingsgevallen na, een eind gemaakt, en het begrotingstekort voor de lopende uitgaven is teruggedrongen. Maar het totale tekort is toch zo'n 32 miljard gulden boven het streefcijfer uitgekomen en zit nu op een record van 215 miljard gulden. Dat komt omdat er steeds meer rente moet worden betaald op de binnenlandse staatsschuld, die nu op bijna 1,88 biljoen gulden zit. In lires staat dat nog indrukwekkender: l.li4.900.000.000.000.
Door de kabinetscrisis gaan de plannen om dat tekort te verkleinen de ijskast in, samen met alle andere kwesties die in bespreking maren. Toch is er dringend behoefte aan een mediamet, een antitrustwet, een met tegen seksueel geweld, een wet die het publiek tegen de stakingsziekte moet beschermen, een hervorming van de verziekte Spoornegen, en noem maar op. Maar Italiaanse politici houden meer van machtsstrijd dan van resultaten.
Hoe lang kan die tragikomedie nog doorgaan?
Het moet toch mogelijk zijn dat een in veel opzichten uiterst geavanceerd land als Italië ook op het gebied van de politiek de moderne tijd binnengaat? Dat de politiek niet in dienst staat van de politici maar van het land?
Maar hoe moet je ic een partij die al bijna een halve eeuw een abonnement op de macht heeft en overal in de maatschappij aanwezig is, voorstellen in de oppositie? Hoe zouden al die politici die dank zij het clientèlestelscl groot zijn geworden, het Communistische voorstel kunnen aanvaarden om het systeem van de voorkeursstemmen, dat wil zeggen de sleutel van hun macht, af te schaffen? Wat zou er nog te manipuleren zijn als de partijen zich vóór dc verkiezingen zouden vastleggen op een programma en alvast zouden zeggen niet wie ze in zee zouden willen?
Het huidige systeem is zichzelf aan het overleven. Craxi weet de oplossing: een verschuiving van de macht naar de president, een rol die hij weggelegd ziet voor zichzelf. Maar voorlopig zit Cossiga nog op de presidentiële stoel. Deze week moet hij een (in)formateur aanwijzen. Opnieuw De Mita? Senaatsvoorzitter Spadoiini? De nieuwe Christen-Denlocratische leider Forlani? Of, wellicht in tweede instantie, de oude vos Andreotti maar weer?
Voor de gemoderniseerde Communistische partij doet het er weinig toe. Ze hoopt op een electorale come-back. Maar ook voor de Communisten staat op de weg naar de macht een levensgroot obstakel: de Sfinx.

Nadat hij bij president Cossiga was geweest, zei De Mita te hopen op ,,een nieuw akkoord dat zo snel mogelijk een einde maakt aan de staat van onzekerheid en aan de moeilijkheden die hebben geleid tot deze crisis".
Antonio Cariglia, de leider van de Sociaal-Democratische Partij van Italië (PSDI), één van de coalitiepartners van de Christen-Democraten, zei dat de crisis ,,niet gerechtvaardigd" was omdat er geen alternatieven zichtbaar waren voor de vijf-partijencoalitie.
Op 26 mei verzocht president Cossiga Senaatsvoorzitter Giovanni Spadolini ,,te onderzoeken wat de beste weg is" om uit de crisis te komen.
Op 13 juni kreeg De Mita van Cossiga de opdracht te proberen opnieuw een regering te vormen. De Mita verklaarde dat hij pas na de Europese verkiezingen (in Italië op 18 juni, zie pag. 401 e.v. - 1989) aan het werk zou gaan, omdat de belangrijkste betrokken partijen de uitslag van die verkiezingen wilden afwachten om hun machtsverhouding te kunnen bepalen. Op 28 juni begon de kabinetsformatie.
Op 6 juli moest De Mita zijn formatieopdracht echter teruggeven aan Cossiga. Zijn poging de vijfpartijencoalitie te herstellen, was mislukt. De Socialisten voelden niets voor een zelfde coalitie.
De Mita zei op 6 juli dat zijn poging was mislukt omdat er een conflict heerste tussen Craxi en twee andere partners in de coalitie, de Republikeinen en de Liberalen. Craxi beschuldigde deze twee partijen ervan tijdens de Europese verkiezingen een verbond te hebben gesloten met de Radicalen om tegen de Socialisten op te trekken Craxi wilde dat de twee coalitiepartners de Radicalen verwierpen, maar de Liberalen en Republikeinen weigerden dat.

„We zitten in een impasse en ik zie niet in hoe we eruit komen", zei de Sociaal-Democratische leider Cariglia.
Op 9 juli gaf president Cossiga demissionair minister van buitenlandse zaken Andreotti de opdracht een kabinet te formeren.

Andreotti slaagde erin de vijf partijen van de oude coalitie weer rond de tafel te krijgen en op 21 juli bereikte hij overeenstemming over een nieuw kabinet. Dit werd op 23 juli beëdigd. Het was het 49ste kabinet in Italië sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog.
Van de in totaal 32 kabinetszetels gingen er 15 naar de Christen-Democraten, tien naar de Socialisten, twee naar de Sociaal-Democraten, drie naar de Republikeinen en twee naar de Liberalen.
Het kabinet zag er als volgt uit:

Premier - Giulio Andreotti (DC); vice-premier Claudio Martelli (PSI); buitenlandse zaken - Gianni de Michelis (PSI); binnenlandse zaken - Antonio Gava (DC); schatkist - Guido Carli (DC); financiën - Rino Formica (PSI); begroting - Cirino Pomicino (DC); justitie - Giuliano Vassalli (PSI); industrie - Adolfo Battaglia (PRI); arbeid - Carlo Donat-Cattin (DC); staatsdeelneming - Carlo Fracanzani (DC); sociale zaken - Rosa Russo Jervolino (DC); buitenlandse handel - Renato Ruggiero (PSI); defensie - Mino Martinazoli (DC); gezondheid - Francesco de Lorenzo (PLI); post - Oscar Mammi (PRI); verkeer - Carlo Bernini (DC); landbouw - Calogero Mannino (DC); openbare werken - Giovanni Prandini (DC); onderwijs - Sergio Matarella (DC); koopvaardij - Carlo Vizzini (PSDI); toerisme - Franco Carraro (PSI); cultuur - Ferdinando Facchiano (PSDI); milieu - Giorgio Ruffolo (PSI); burgerbescherming - Vito Lattanzio (DC); openbare dienst - Remo Gaspari (DC); betrekkingen met het parlement - Egidio Sterpa (PLI); onderzoek - Antonio Ruberti (PSI); Zuid-Italië - Ricardo Misasi (DC); regionale kwesties - Antonio Maccanico (PRI); betrekkingen met de EG - Pierluigi Romita (PSI); stedenbouw - Carmelo Conte (PSI).

De Italiaanse pers reageerde positief op de samenstelling van het kabinet-Andreotti. De in Milaan verschijnende krant 11 Giornale zei in een hoofdartikel op de voorpagina dat ,,dit kabinet sterk is geboren". Het Romeinse *Il* Messaggero sprak van ,,een grotere toewijding van de Socialisten aan dit kabinet" als gevolg van de posities die ze van Andreotti hadden gekregen.

La Repubblica roemde de benoeming van oud-president van de centrale bank Guido Carli tot minister van de schatkist. Niemand was beter geschikt dan Carli om Italië de moeilijke economische stappen te laten zetten die nodig waren in het proces dat naar 1992 leidde, aldus *La Repubblica*.

Carli was van 1961 tot 1975 gouverneur van de Banca d'Italia, de Italiaanse centrale bank geweest. Verder had hij het voorzitterschap van de werkgeversvereniging Cofindustria bekleed.
Hij was een technocraat die zich lang afzijdig had gehouden van de politiek en in 1983 tot Senator was gekozen als onafhankelijke op de lijst van de Christen-Democraten.



Een archieffoto uit 1987 van Giulio Andreotti

Eén van zijn uitspraken na zijn beëdiging tot minister was: ,,Ik ben oud genoeg (75, red. KHA) om niet bang te zijn voor impopulariteit."

Op 27 juli kreeg de regering-Andreotti het vertrouwen van de Senaat en op 30 juli met 371 tegen 200 stemmen en drie stemonthoudingen het vertrouwen van de Kamer van Afgevaardigden.
In een televisie-interview op 30 juli noemde Andreotti vier prioriteiten voor zijn regering: de bestrijding van de misdaad, vooral de golf van ontvoeringen; van de algenplaag in de Adriatische Zee, van de hoge staatsschuld en van de grootschalige belastingontduiking.
In de Volkskrant (24-7-1989) schetste Loucky Content het volgende portret van de op 14 jan. 1919 in Rome geboren Andreotti:

Geen land kent zoveel regeringscrises, en is tegelijkertijd zo stabiel als Italië. De verpersoonlijking van deze paradox is de nu 70-jarige Giulio Andreotti, die al in 1947 staatssecretaris was onder minister-president Alcide de Gasperi. Sindsdien heeft hij vrijwel onafgebroken in alle Italiaanse regeringen gezeten. De ,,oude vos" of ,,Beëlzebub" van de Italiaanse politiek zal nu de 49ste regering van na de oorlog leiden.
Hij was in de jaren zeventig vijf keer eerder premier, verschillende keren van centrumrechtse regeringen en ook van een regering die gedoogd werd door de Communisten. Samenwerken met de Communisten was toen de enige manier om ze buiten de regering te houden. Zulke subtiele machtsspelletjes gijn bij Andreotti in goede handen. Links of rechts, het zijn voor hem slechts vage begrippen. Wat voor hem telt, is de macht. Hij profileert zoals dat hem op een bepaald moment het beste uitkomt.

Daaraan dankt hij het dat hij nu voor de zesde keer premier wordt, acht keer eerder aan het hoofd stond van het ministerie van defensie, twee keer minister van financiën, van industrie en van begroting was en een keer van de schatkist. En in de laatste vijf regeringen was hij onafgebroken minister van buitenlandse zaken.
Andreotti is een gclicfd onderwerp voor Italiaanse spotprent-tekenaars. Zijn flaporen en kromme schouders, waardoor het lijkt of hij geen nek heeft, en de cynische, achter een zwartgerande bril schuilgaande spleetogen, lenen zich uitstekend voor karikaturen.
Andreotti heeft rechten gestudeerd, maar is vooral een expert in kerkgeschiedenis. Hij is uiterst belezen en tevens een echte voetballiefhebber, die geen wedstrijd van de AC Roma overslaat. De premier heeft ook verschillende bestsellers op zijn naam staan. Ook zijn meest recente publikatie - ,,De Sowjet-Unie van dichtbij gezien" - ging grif over de toonbank.
Als devoot katholiek, die iedere ochtend vroeg de mis bijwoont, beschikt hii over een uitstekende relatie met het Vaticaan. In 1938 - tijdens de dictatuur van Mussolini - had de toen 19-jarige Andreotti in de bibliotheek van het Vaticaan een ontmoeting die zijn leven zou veranderen. Hij kwam in gesprek met de vader van de Christen-Democratische Partij, Alcide de Gasperi, die toen onde gedoken zat in de kerkelijke staat om uit handen van de fascisten te blijven.
De jonge, nog wereldvreemde Aiidreotti won het vertrouwen van de kerk van Rome, en werd zelfs een intimus van paus Pius XII. Als door-en-door katholiek politicus trok Andreotti ten strijde tegen de abortus- en de echtscheidingswetgeving. Hij stelde destijds voor twee soorten Italianen te creëren: de in de kerk getrouwden die nooit zouden mogen scheiden en de als heidenen getrouwden voor wie het huwelijk ontbindbaar was.
De politicus Andreotti wordt gevreesd om zijn scherpe tong, waarmee hij zijn tegenstanders dodelijk kan treffen. Zijn naam komt in bijna alle corruptiezaken voor, hij wordt ook genoemd als een beschermer van de mafia, maar nog nooit is het iemand gelukt een wettig en overtuigend bewijsmiddel tegen deze doortrapte politicus boven tafel te krijgen. De schandalen hebben zijn geloofwaardigheid en populariteit zelfs eerder goedgedaan dan aangetast.
Andrcotti weet zijn vrienden en vijanden tegen elkaar uit te spelen, soms zonder dat ze er erg in hebben. Toen hij in 1972 een centrumrechtse regering leidde, schrok hij er niet voor terug de Communisten, die niets van zijn regering moesten hebben, in verlegenheid te brengen met een bezoek aan Moskou.
Om stemmen te winnen verleende hij soms vlak voor de verkiezingen schandalige loonsverhogingen aan de ambtenaren. Als minister van buitenlandse zaken onderhield hij uitstekende banden met zowel Irak als Iran. Hij slaagde erin een speciale relatie met Libië te onderhouden, zonder de Verenigde Staten van zich te vervreemden. Hij bouwde een netwerk van goede relaties met het Oostblok op, zonder ooit het NAVO-lidmaatschap van Italië ter discussic te stellen.

Zijn grootste concurrent binnen dc Italiaanse politiek is de Socialist Bettino Craxi. Zowel Andreotti als Craxi wilde in mei - aan de vooravond van de Europese verkiezingen - van de Christen-Democratische premier De Mita af. Dat gebeurde dus. Craxi sweculeerde op vervroegde Italiaanse verkiezingen en een stembusoverwinning, maar het resultaat was de regering-Andreotti, die stellig van plan is tot 1992 aan te blijven.
Ook Craxi heek begrepen dat je Andreotti beter als vriend dan als vijand kunt hebben. Het dagblad La *Repubblica* schreef over de nieuwe premier: ,,Andreotti verdwijnt niet zo maar van het toneel. Hij heeft de spleetogen van een mandarijn, de dunne lippen van een achttiende-eeuwse jezuïet, en de omzichtige manier van lopen van iemand die zijn eigen schaduw niet wil zien. Hem als vijand hebben, kan een ramp zijn."

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

DIPLOMATIEKE INITIATIEVEN IN MIDDEN-OOSTEN

Terwijl de Palestijnse volksopstand, intifadah, in de door Israël bezette gebieden voortduurt. is een Israëlisch regeringsplan voor verkiezingen in die gebieden, dat op sterven na dood was, door de Egyptische president Mubarak gereanimeerd om een doorbraak in het stagnerende vredesproces in het Midden-Oosten tot stand te brengen. De opzet is een dialoog tussen Israëliërs en Palestijnen te organiseren. Daarbij zou Mubarak de leider van de Palestijnse Bevrijdingsorganisatie (PLO), Yasser Arafat, zelfs bereid hebben gevonden in te stemmen met Israëlisch-Palestijnse onderhandelingen zonder directe PLO-deelname, aldus Guido Goudsmit in de Volks*krant* (23-9).

Israëlisch vredesinitiatief

Op 14 mei keurde het Israëlische kabinet met 20 tegen 6 stemmen een vredesinitiatief goed dat voorziet in de verkiezing van een vertegenwoordiging van de Palestijnse bewoners in de door Israël bezette gebieden, i.c. de Westelijke Jordaanoever en de Gazastrook. Voorts behelsde dit plan een overgangsperiode van vijf jaar van beperkt zelfbestuur (autonomie) en - na drie jaar - onderhandelingen met de gekozen Palestijnse vertegenwoordigers over een permanente oplossing ofwel de uiteindelijke status van de betrokken gebieden. Tegen dit plan, dat op 6 april door premier Yitzhak Shamir tijdens zijn bezoek aan Washington in concept aan de Amerikaanse president George Bush was voorgelegd, was van meet af aan onder Palestijnen verzet gerezen. Op 10 april verwierp de PLO het verkiezingsvoorstel van Shamir, met als argument dat het ,,niets anders is dan een herziene versie van het autonomie-voorstel uit de Camp David-akkoorden". Ook het Verenigd Leiderschap van de ,,intifadah", de Palestijnse volksopstand, veroordeelde het voorstel in een pamflet als een poging om via verkiezingen onder de bezetting een alternatief leiderschap voor de PLO te scheppen. Op 26 april zetten 83 vooraanstaande Palestijnen uit de bezette gebieden hun handtekening onder een politieke verklaring waarin Shamirs voorstel werd gebrandmerkt als een poging ,,onze politieke legitimiteit en legitieme aspiraties te ontkennen". De voorgestelde verkiezingen werden beschouwd als een Israëlische publiciteitsstunt, een poging om tijd te winnen en de internationale druk op Israël te verminderen.

Op 15 april zei PLO-leider Yasser Arafat in de Egyptische hoofdstad Cairo dat verkiezingen op de Westelijke Jordaanoever en in de Gazastrook alleen konden plaatsvinden onder toezicht van de Verenigde Naties en niet onder Israëlische bezetting. Hij verwees daarbij naar de voorgenomen verkiezingen in Namibië.

Op 4 mei deelden Israelische functionarissen mee dat premier Shamir en minister van defensie Yitzhak Rabin het verkiezingsplan binnen tien dagen aan het kabinet zouden voorleggen. Zij moesten het Likoed-blok en de Arbeiderspartij ertoe overhalen zich achter het definitieve plan te verenigen. Inmiddels verzocht de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken, James Baker. Israël om een verduidelijking over drie punten in het verkiezingsvoorstel.

Volgens een mededeling van een functionaris van het Israëlische ministerie van buitenlandse zaken op 11 mei wilde Baker o.a. weten hoe de beoogde ,,voorlopige regeling'' zich verhield tot de uiteindelijke status van de bezette gebieden. Ook wilde Baker dat Israël de Palestijnen in Oost-Jeruzalem toestond aan de verkiezingen deel te nemen, iets waartegen premier Shamir zich tot dan toe had verzet. Tot slot vroeg de Amerikaanse minister opheldering over een internationaal toeiicht op de verkiezingen.
Op 13 mei arriveerde een hoge functionaris van het State Department, Dennis Ross, in Jeruzalem met een delegatie om te verzekeren dat het Israëlische plan in overeenstemming met Amerikaanse ideeën zou zijn, aldus The Times (13-5-'89).

Bij de stemming in het kabinet op 14 mei bleken niet alleen drie Likoed-ministers tegen het plan te zijn - Ariel Sharon, David Levi en Yitzhak Modai -, maar ook twee van de Arbeiderspartij - Rafi Edri en Ezer Weizman - en één van de Nationale Religieuze Partij (NRP) - Avner Shaki. Minister Sharon zei dat het plan ,,een geheid recept was voor meer geweld en terreur". De Likoed ministers en minister Shaki meenden dat het voorstel onvermijdelijk tot de stichting van een Palestijnse staat zou leiden. Daarentegen waren hun twee collega's van de Arbeiderspartij van opvatting dat het voorstel niet ver genoeg ging en dat het, gezien de ernst van de situatie, noodzakelijk was rechtstreeks vredesoverleg met de PLO te voeren.
Op 17 mei werd het verkiezingsplan ook door de Knesset goedgekeurd, met 43 tegen 15 stemmen bij 11 onthoudingen. Maar slechts 17 van de 40 leden van de Likoed-fractie gaven hun steun aan het plan-Shamir. De overige Likoed-parlementariërs en -ministers waren tijdens de stemming niet in de vergaderzaal of namen niet aan de stemming deel.
Tegelijk werd bekend dat de centrale partijraad van Likoed in juni in Tel Aviv op initiatief van minister Sharon in een bijzondere zitting over het plan bijeen zou komen. Shamir dreigde op 17 mei 's avonds met aftreden als die partijraad het plan zou verwerpen.

Tekst Israëlisch initiatief

De op enkele plaatsen ingekorte tekst werd door *Israel* Nieuwsbrief (24-8-'89) gepubliceerd. De artikelen 1 en 2 van het document bevatten een overzicht van de doelstellingen en van de inhoud, die in latere artikelen als volgt worden uitgewerkt:

Uitgangspunten
3. Het initiatief stoelt op de veronderstelling van een nationale concensus, die is neergelegd in het regeerakkoord, waarin de volgende punten staan: a) Israël verlangt naar vrede en voortzetting van het politieke proces door middel van directe onderhandelingen, gebaseerd op de Camp David-akkoorden. b) Israël verwerpt de oprichting van een additionele Palestijnse staat in de Gaza-strook en in



Op 18 september ontving de Egyptische president Hosni Mubarak (l.). de Israëlische minister van defensie, Yitzhak Rabin, voor een onderhoud van twee uur in Cairo.

Weekblad 58ste jaargang No. 3017, pag. 44375-44390

het gebied tussen Israël en de Jordaan. c) Israël zal geen onderhandelingen voeren met de PLO. d) Er zal geen verandering plaatsvinden in de status van Judea, Samaria en Gaza, tenzij in overeenstemming met de coalitierichtlijnen.

Onderwerpen

4. a) Israël meent dat de vrede tussen Israël en Egypte als hoeksteen moet dienen voor de uitbreiding van de vrede in de regio, en roept op tot een gezamenlijke inspanning voor de versterking en uitbreiding van de vrede. b) Israël roept op tot het aangaan van vreedzame betrekkingen met de Arabische staten, die nog steeds in staat van oorlog zijn met Israël teneinde een allesomvattende regeling van het Arabisch-Israëlisch conflict te bevorderen, inclusief erkenning, directe onderhandelingen, beëindiging van di boycot, diplomatieke betrekkingen, stopzetting van vijandige activiteiten in internationale organisaties, en regionale en bilaterale samenwerking. c) Israël roept op tot een internationale inspanning om het probleem van de bewoners van de Arabische vluchtelingenkampen in Judea, Samaria en de Gazastrook op te lossen teneinde hun leefomstandigheden te verbeteren en hen te rehabiliteren. Israël is bereid hieraan actief deel nemen. d) Om het vredesproces te bevorderen stelt Israël vrije en democratische verkiezingen voor onder de Palestijns-Arabische inwoners van Judea, Samaria en de Gazastrook in een atmosfeer die vrij is van geweld, bedreigingen en terreur. Door deze verkiezingen zal een afvaardiging worden gekozen voor onderhandelingen over een overgangsperiode van zelfbestuur. Deze periode dient om coëxistentie en samenwerking te beproeven. In een latere fase zullen onderhandelingen worden gevoerd over een permanente oplossing, waarbij alle voorgestelde opties voor een regeling onderzocht zullen worden, en er vrede tussen Israël en Jordanië zal worden gesloten. e) Alle stappen moeten tegelijk worden behandeld.

Fasen

5. Het initiatief voorziet in twee fasen: A: Een overgangsperiode voor een interimregeling. B: Een permanente oplossing.
6. De fasen zijn onderling verbonden door een tijdsschema; het vredesproces is gebaseerd op (VN-)resoluties 242 en 338.

Tijdsschema

7. De overgangsperiode zal vijf jaar duren.
8. Zo spoedig mogelijk, maar niet later dan in het derde jaar na het begin van de overgangsperiode, zullen onderhandelingen over een permanente oplossing beginnen.

Partijen

9. De partijen die aan de onderhandelingen over de eerste fase (de interimregeling) deelnemen, zijn Israël en de gekozen vertegenwoordigers van de Palestijns-Arabische inwoners van Judea, Samaria en de Gazastrook. Jordanië en Egypte zijn uitgenodigd aan de onderhandelingen deel te nemen.
10. De partijen die aan de onderhandelingen deelnemen voor Je tweede Iase (permanente oplossing) zijn: Israël, de gekozen vertegenwoordiging van de Palestijns-Arabische inwoners van Judea, Samaria en de Gazastrook, alsmede Jordanië; bovendien kan Egypte aan deze onderhandelingen deelnemen. In de onderhandelingen tussen Israël en Jordanië, waaraan de gekozen Palestijns-Arabische vertegenwoordiging deelneemt, zal het vredesakkoord tussen Israël en Jordanië u-orden gesloten.

Overgangsperiode

11. Tijdens de overgangsperiode krijgen de Palestijns -Arabische inwoners van Judea, Samaria en de Gazastrook zelfbestuur, waardoor zij zelf hun leven van alledag kunnen bepalen. Israël blijft verantwoordelijk voor veiligheid, buitenlandse zaken en alle zaken met betrekking tot de Israelische staatsburgers in Judea, Samaria en de Gazastrook. Alle aspecten van het zelfbestuurplan zullen bij de voorafgaande onderhandelingen aan de orde komen en worden besloten.

Permanente oplossing

12. Alle partijen hebben het recht om tijdens de onderhandelingen over een permanente oplossing elk gewenst onderwerp naar voren te brengen.
13. Het doel van de onderhandelingen moet zijn: a) Het bereiken van een permanente oplossing die voor alle deelnemers aan de onderhandelingen aanvaardbaar is. b) Het regelen van de vrede en de grenzen tussen Israël en Jordanië.

Uitvoering

14. Allereerst moet er door de Palestijns-Arabische inwoners van Judea, Samaria en de Gazastrook worden gesproken en overeenstemming zijn bereikt over de grondslagen van het initiatief; hetzelfde geldt voor Egypte en Jordanië, als zij aan de onderhandelingen willen deelnemen.
15. a) Onmiddellijk hierna volgt de fase van voorbereiding en uitvoering van het verkiezingsproces, waarbij een vertegenwoordiging van de Palestijns-Arabische inwoners van Judea, Samaria en de Gazastrook zal worden gekozen. Deze vertegenwoordiging zal: I) een partner zijn voor het voeren van onderhandelingen over de overgangsperiode (interim-regeling); II) het zelfbesturende gezag voor de overgangsperiode samenstellen; III) afhankelijk van de bereikte overeenstemming, na drie jaar de centrale Palestijnse component zijn in de onderhandelingen over een permanente oplossing.

b) Tijdens de voorbereidings- en uitvoeringsperiode zal het geweld tot bedaren worden gebracht.

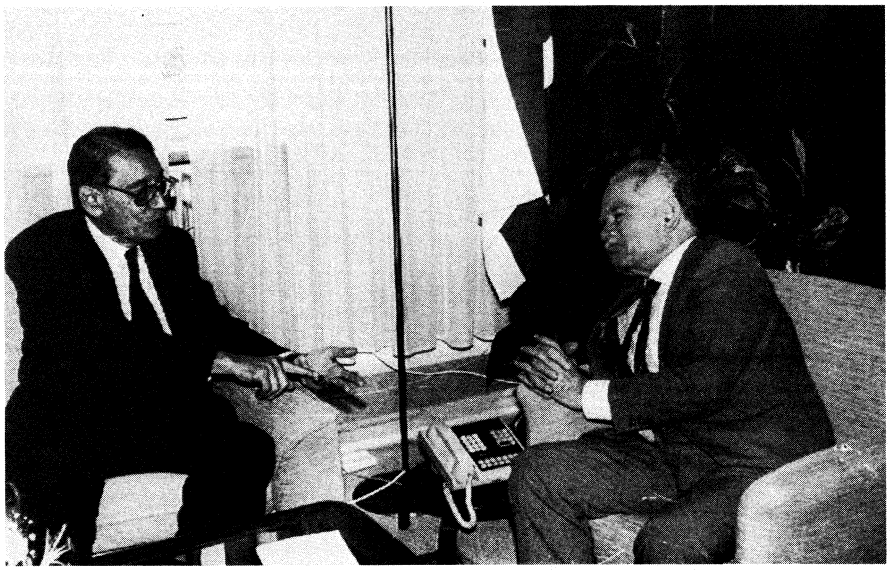
16. Hier wordt het voorstel gedaan om de verkiezingen regionaal te houden; de details moeten later worden uitgewerkt.
17 Elke Palestijnse Arabier uit Judea, Samaria en de Gazastrook, die gekozen zal worden door de inwoners om hen te vertegenwoordigen - na zijn Kandidatuur te hebben gesteld in overeenstemming met het gedetailleerde document dat dit onderwerp zal uitwerken - is een rechtmatige deelnemer aan de onderhandelingen met Israël.
18. De verkiezingen zullen vrij, democratisch en geheim zijn.
19. Onmiddellijk na de verkiezing van een Palestijnse vertegenwoordiging beginnen de onderhandelingen over een interimregeling voor een overgangsperiode van vijf jaar. In deze onderhandelingen stellen de partijen alle onderwerpen vast die van belang zijn voor het zelfbestuur en alle maatregelen die noodzakelijk zijn voor de uitvoering ervan.
20. Zo spoedig mogelijk, maar niet later dan het derde jaar na het begin van het zelfbestuur, zullen de onderhandelingen over een permanente oplossing beginnen. Gedurende de hele periode van deze onderhandelingen tot aan het tekenen van de overeenkomst over een permanente oplossing zal het zelfbestuur van kracht blijven, op de wijze die is vastgesteld tijdens de onderhandelingen over een interimregeling.

Boutros Ghali in Israël

Op 11 en 12 juni bracht de Egyptische staatsminister van buitenlandse zaken, Boutros Boutros Ghali, een ,,werkbezoek" aan Israël. Hij sprak met Israëlische ministers, o.w. Moshe Arens (buitenlandse zaken), vice-premier Shimon Peres (financiën)en premier Shamir. Volgens Salomon Bouman (*NRC/H'blad* 13-6-'89) zei Boutros Ghali verscheidene malen dat Egypte het Israëlische voorstel niet volledig van de hand wees. Volgens hem bevatte dit voorstel zowel positieve als negatieve elementen. Indien Israël het plan zou aanvullen met enkele Palestijnse verlangens, kon het z.i. als basis dienen voor onderhandelingen tussen Israël en de PLO. De Egyptische staatsminister bracht een boodschap van president Mubarak aan premier Shamir over, waarin het Egyptische staatshoofd voorstelde tussen Israël en de PLO te bemiddelen, maar dit voorstel werd door Shamir krachtig afgewezen, aldus Salomon Bouman.

Partijraad Likoed verbindt voorwaarden aan vredesplan

Op 5 juli kwam de centrale partijraad van Likoed in Tel Aviv bijeen voor de aangekondigde bijzondere zitting. Vlak vóór die zitting zwichtte premier Shamir voor de eisen van de drie ministers Ariel Sharon, David Levi en Yitzhak Modai om alsnog aanvullende voorwaarden aan het officiële Israëlische plan te verbinden. Eerder



Op 12 juni had de Egyptische staatsminister van buitenlandse zaken, Boutros Ghali, in Jeruzalem een ontmoeting met de Israëlische premier Yitzhak Shamir (r.).

had hij die eisen van de hand gewezen met het argument dat elke toevoeging de haalbaarheid van het plan alleen maar zou verkleinen en de kansen op vredesonderhandelingen ernstig zou schaden.
In zijn rede voor de partijraad nam Shamir de eisen van de drie ministers over en stelde hij voor de volgende voorwaarden aan het Israëlische vredesplan te verbinden, aldus Eddo Rosenthal (Volkskrant 6-7):

- Er zullen geen onderhandelingen met de Arabieren worden gevoerd, zolang geen einde komt aan terreuracties en aan de Palestijnse opstand in Judea, Samaria (de door Israël bezette West-oever) en de Gazastrook.
- Israël gaat door met het bouwen van nederzettingen in deze gebieden.
- De Palestijnen in Oost-Jeruzalem krijgen geen stemrecht bij de verkiezingen.
- Er zal geen vreemde soevereiniteit worden getolereerd in enig deel van ,,Erets Jisraeel'', het Bijbelse land Israël.
- Er zullen geen onderhandelingen worden gevoerd met terreur-organisaties, zoals de PLO.
- Er komt geen Palestijnse staat in Erets Jisraeel.

Ook nam Shamir de eis over dat de door de centrale partijraad vastgestelde aanvullende voorwaarden bindend waren voor alle Likoed-ministers.

De leider van de Arbeiderspartij, vice-premier Peres, beschuldigde Shamir ervan met de aanvaarding van het ,,dictaat van Sharon'' het vredesinitiatief dermate aan banden te hebben gelegd dat de uitvoering ervan onmogelijk was geworden. Een aantal ministers van zijn partij pleitte ervoor onmiddellijk uit de regering van nationale eenheid te stappen. Peres zei slechts dat ,,de Arbeiderspartij haar weg nader zal moeten bepalen''.
Onder invloed van een Palestijnse aanslag op een Israëlische bus, waarbij 's ochtends 14 inzittenden werden gedood en 27 anderen gewond raakten, besloot het secretariaat van de Arbeiderspartij op 6 juli 's middags een debat over de consequenties van de Likoed-besluiten tot de week erop uit te stellen.

Besluit Arbeiderspartij, voorlopig geen breuk in coalitie

Op 10 juli 's morgens besloot het bestuur van de Arbeiderspartij met grote meerderheid de centrale partijraad te adviseren uit de regering van nationale eenheid te treden. Naar verwachting zou die partijraad binnen een maand worden bijeengeroepen.
's Avonds meldde dc Israëlische televisie dat premier Shamir overwoog het vredesplan in zijn oorspronkelijke vorm opnieuw in het kabinet in stemming te brengen. Hij zou hopen daarmee enerzijds de Arbeiderspartij tevreden te stellen en een val van het kabinet te voorkomen, cn anderzijds de Likoed-ministers Modai, Levi en Sharon opnieuw in een minderheidspositie te kunnen manoeuvreren.
Op 12 juli besloten de ministers van de Arbeiderspartij in navolging van het partijbestuur tot de bijeenkomst van de partijraad (begin augustus) geen breuk in de coalitie met Likoed te forceren.

Kabinet handhaaft oorspronkelijk plan

Op 23 juli kwam, na een afspraak tussen Shamir en Peres, het oorspronkelijke vredesplan, zoals op 14 mei goedgekeurd, opnieuw in het kabinet in stemming. Het werd met 21 tegen 4 stemmen bij 1 onthouding herbevestigd. De tegenstemmen kwamen van de drie rebellerende Likoed-ministers en van minister Ezer Weizman van de Arbeiderspartij.
Inmiddels had de Egyptische president Mubarak in een gesprek met de uitgever van het dagblad Al *Ahram* (bericht 11 juli) gesteld dat de door premier Shamir (in de partijraad) geformuleerde beperkende voorwaarden het plan volgens Egypte onbruikbaar maakten. Hij had ook bepaalde bezwaren tegen het oorspronkelijke plan. Deze betroffen het kiesrecht van de Arabische bewoners van Jeruzalem, dat deze onvoorwaardelijk moesten uitoefenen, en een internationale controle op de verkiezingen, omdat echte verkiezingen niet onder een militaire bezetting konden worden gehouden. Bovendien achtte Egypte de stichting van nieuwe nederzettingen in de bezette gebieden schadelijk. Egypte verwachtte nog steeds een antwoord op deze bezwaren, aldus Mubarak.

Plan *Arafat*. PLO *verwerpt* Israëlisch plan

In een interview met de Egyptische krant Al *Ahram*, dat op 27 juli werd gepubliceerd, formuleerde PLO-leider Yasser Arafat een eigen plan van vier punten ter beëindiging van het Palestijns-Israëlische conflict.
Punt 1 behelsde de gedeeltelijke - niet langer de volledige - terugtrekking van de Israëlische bezettingstroepen uit de Westelijke Jordaanoever en de Gazastrook vóór het houden van verkiezingen aldaar.
Het tweede punt betrof de opstelling van een schema voor de volledige terugtrekking van de Israëlische militairen die, net als het vertrek van de Zuidafrikaanse troepen uit Namibië, binnen 27 maanden zou moeten zijn voltooid.
Het derde punt ging over het houden van verkiezingen in bezet gebied onder toezicht van de Verenigde Naties en de terugkeer van Palestijnse vluchtelingen naar de Westoever en de Gazastrook.
Het vierde punt had betrekking op de vorming van een onafhankelijke Palestijnse staat, die een economische unie met Israël zou moeten aangaan.

Het plan van Arafat kreeg in Israël een uiterst koele ontvangst, aldus Salomon Bouman (*NRC/H'blad* 29-7). Hij berichtte voorts:

> ,,De socialistische vice-premier Shiinon Peres zei op 28 juli ,,niets in het dictaat van Arafat te zien'', hoewel hij wel positieve elementen onderkende in het door de PLO-leider aanvaarde idee inzake het uitschrijven van verkiezingen in de bezette gebieden. De voorwaarden die de PLO verbond aan het houden van de door Israël voorgestelde verkiezingen werden door Peres echter als ,,onaanvaardbaar'' afgewezen.
>
> Peres oefende ook kritiek uit op premier Yitzhak Shamir, die naar zijn oordeel met zijn herhaalde uitspraken over de ,,ondeelbaarheid van Erets-Israel'' (het land van Israël) de kans ondermijnt dat het ooit tot onderhandelingen met dc Palestijnen komt.
> Zijn partijgenoot en minister van defensie Yitzhak Rabin heeft deze week in de lijn van

de gedachten van Peres deze week nogal verrassend voor de eerste maal onderhandelingen met de PLO op principiële gronden niet uitgesloten.
In een vraaggesprek met de Arabische nieuwsafdeling van de Israëlische tv zei Rabin ,,op dit moment" tegen overleg met de PLO te zijn zolang deze organisatie blijft streven naar e onafhankelijke i staat en vasthoudt aan het recht op terugkeer van de Palestijnse vluchtelingen.
Rabin deed een beroep op de Palestijnen het Israelische vredesplan - verkiezingen in de bezette gebieden te aanvaarden, waarna een Palestijnse entiteit naast Israël kan worden opgezet.

De uitlatingen van Rabin staan haaks op een scherpe uitval van Shamir naar Israëliërs die bereid zijn voor vrede territoriale concessies te doen. Voor een belangrijk forum van rabbijnen zei hij deze week dat ,.vrede niet het monopolie van verraders is en van diegenen die door de knieën gaan".
Shamir verwierp hel door Washington gesteunde principe van vrede tegen land en beloofde plechtig dat vrede zonder territoriale concessies op rekening van ,,het heilige land van onze voorvaders" haalbaar is ...''

Bij de opening van het 5de congres van Al Fatah in Tunis op 3 augustus zei Yasser Arafat dat de PLO het Israëlische verkiezingsplan zou hebben aanvaard, als dit een duidelijke stap was geweest op weg naar een zelfstandige Palestijnse staat en ,,als het een fase was geweest in de verwezenlijking van het recht van het Palestijnse volk op zelfbeschikking en vrijheid". Maar het Israëlische plan beoogde volgens Arafat slechts ,,de voortzetting van de Israëlische bezetting". Het kon inmiddels als mislukt worden beschouwd.

Israëlische Arbeiderspartij over verkiezingen

Op 8 augustus kwam de partijraad van de Israëlische Arbeiderspartij in een slecht bezochte zitting - ca. 300 van de 1.300 leden waren aanwezig - bijeen om zich over het verkiezingsplan voor de bezette gebieden uit te spreken. De leden spraken zich uit voor kiesrecht van de Arabieren uit Oost-Jeruzalem (deze zouden in een andere stad moeten stemmen), voor toezicht op de verkiezingen door internationale waarnemers en voor de ruil van land-tegen-vrede. Zij spraken zich uit tegen de stichting van nieuwe Israëlische nederzettingen in bezet gebied alsmede tegen een nieuwe verdeling van Jeruzalem en tegen het ontstaan van een Palestijnse staat.

Washington tracht impasse te doorbreken. Tien punten van Mubarak

Op 6 september meldde Salomon Bouman vanuit Tel Aviv dat de Amerikaanse diplomatie in een poging om het vastgelopen vredesproces weer op gang te brengen pogingen in het werk stelde om een ontmoeting te arrangeren tussen de Egyptische president Mubarak en de Israëlische minister van defensie Rabin. Het Amerikaanse diplomatieke initiatief was gebaseerd op een Egyptisch plan, tien punten (aanbevelingen) van president Mubarak, als aanvulling op het Israëlische regeringsplan en uitgangspositie voor verdere onderhandelingen. Die tien punten waren:
1. Israël moet zich verplichten het verkiezingsresultaat volledig te accepteren.
2. De verkiezingen zouden moeten plaatshebben o der supervisie van daartoe aangewezen internationale waarnemers.
3. Er zou een zekere vorm van onschendbaarlîeid moet komen tegen arrestatie voor de gekozen Palestijnse afgevaardigden.
4. De Israëlische troepen zouden zich moeten terugtrekken uit de gebieden waar verkiezingen worden gehouden.
5. Israël zou zich moeten verplichten onderhandelingen te beginnen over een eindoplossing in een periode van drie tot vijf jaar. Deze periode zou moeten dienen als overgangsperiode.
6. Er zou een eind nioeten komen aan alle Israëlische nederzettingsactiviteiten.
7. Kandidaten moeten de volledige vrijheid hebben hun opvattingen uit te dragen.
8. Op de verkiezingsdag zouden er restricties moeten komen op de toegang van Israëliërs tot de bezette gebieden.
9. Palestijnse bewoners van Oost-Jeruzalem zouden aan de verkiezingen mee moeten doen.
10. Het principe van land-tegen-vrede zou door Israël moeten worden aanvaard als onderdeel van een algemene regeling van een probleem.
Op 11 september stelde de Israëlische premier dat zijn eigen versie van het verkiezingsplan "ongewijzigd" moest worden uitgevoerd, maar de volgende dag zei vice-premier Peres dat hij de tien punten van Mubarak in grote lijnen aanvaardde.
Op 13 september weigerde Shamir de tien punten in het kernkabinet te bespreken, omdat het (nog) niet officieel aan Israël was voorgelegd. Voorlopig bleef overeenstemming tussen de Israëlische leiders uit, terwijl de eerste PLO-reacties op een verkapte verwerping van de tien punten neerkwamen.
Op 15 september werd het Egyptische plan officieel door de Egyptische ambassadeur in Tel Aviv, Bassiouni, voorgelegd.
Op 18 september bracht de Israëlische minister van defensie Rabin een bezoek aan Cairo, waar hij twee uur lang met president Mubarak van gedachten wisselde over de tien punten. Na afloop verklaarde Rabin dat de pogingen van Israël en Egypte om een ontmoeting tussen Israël en een Palestijnse delegatie te organiseren over het houden van verkiezingen op de Westelijke Jordaanoever en in de Gazastrook "zullen doorgaan". De gesprekken zouden moeten worden gehouden op basis van het Israëlische "plan Shamir" en de "tien punten" van de Egyptische president Mubarak, zo voegde Rabin daaraan toe.
De Israëlische minister gaf toe dat het versturen van de uitnodigingen impliceert dat Egypte zal kunnen bepalen wie er deel uitmaakt van de Palestijnse delegatie. Hij deed geen poging te verhullen dat dit in de Israëlische coalitie moeilijk ligt. Egypte wil een dialoog waaraan wordt deelgenomen door Palestiinen van ''binnen'' zowel als van "buiten" de bezette gebieden, wat onder bepaalde voorwaarden door de Arbeiderspartij (waartoe Rabin behoort) wordt geaccepteerd
De Israelische premier Shamir en zijn Likoed-partij zijn echter fel tegen het uitnodigen van Palestijnen van "buiten de gebieden" (de formulering staat voor mensen die banden onderhouden met de PLO).
Over de achtergronden van Rabins missie berichtte Maarten Jan Hijmans in de Volkskrant (19 9) het volgende,

"Rabins missie naar Cairo kwam na een uitgebreide ruzie in het Israëlische kabinet, die de afgelopen dagen in Cairo met enige verwondering was gevolgd. De ruzie ging over het zogenoemde Tien punten-plan van Mubarak, dat een soort aanvulling zou moeten zijn op het door de Israëlische regering aanvaarde "plan Shamir" voor het houden van verkiezingen in de bezette gebieden.
De Arbeiderspartij voerde er campagne voor als een middel om de langdurige impasse te breken nadat het plan-Shamir was afgewezen door de PLO en door de Arabische topconferentie in Casablanca van eind mei. De Likoed-partij van premier Shamir was echter fel tegen.
Rabin, die bekend staat als een van de auteurs van het plan-Shamir, werd uiteindelijk door de Arbeiderspartij afgevaardigd om met de Egyptische leiders te overleggen. Dat werd gedoogd door Shamir, die zei het te beschouwen als een "onderzoeksmissie". Rabins missie werd in Cairo met grote scepsis begroet. De hele ruzie in Jeruzalem wordt in Egypte gezien als een soort "koud vuurwerk". Afgezien daarvan wordt het plan-Mubarak hier vrijwel meer als een Israëlische dan als een Egyptische aangelegenheid beschouwd.
De regeringskrant Al *Ahram* bijvoorbeeld, schreef maandag 18 september een lang hoofdartikel om duidelijk te maken dat het plan eigenlijk niet bestaat en zeker nooit is bedoeld als vredesplan. Het ging, aldus de krant, slechts om aantal aanvullingen die de Egyptische president in juli op het plan-Shamir had geformuleerd. Mubarak deed dat op verzoek van een bezoekende delegatie uit het Amerikaanse Congres waarmee hij de "stilstand" in het vredesproces had bediscussieerd en die hem vroeg zijn vragen om verduidelijkingen van het plan-Shamir op schrift te stellen.
De Amerikanen namen de tien vragen mee naar Israël, maar een antwoord kwam er nooit. Totdat het "plan" de afgelopen weken in Israël ineens een - door de VS aangemoedigd - eigen leven bleek te zijn gaan leiden, aldus de krant. En dat ging zelfs zover dat Shamir de Egyptenaren om een officiële versie vroeg (die hem vorige week werd overhandigd), omdat hij weigerde te praten over iets dat officieel nooit was ingediend..."

Terwijl de Israëlische regeringscoalitie over de tien punten verdeeld bleef, vertrok Mubarak op 27 september uit Cairo voor bezoeken aan Frankrijk en de Verenigde Staten, waar hij steun verwierf voor zijn tien punten bij resp. president Mitterrand (27 september) en president Bush (2 oktober).
(Vor. ber. pag. 238/1 e.v.)

INTERNATIONALE ZAKEN

ALGEMEEN

TOPCONFERENTIE NIET-GEBONDEN LANDEN

In de Joegoslavische hoofdstad Belgrado heeft van 4 - 8 sept. een topconferentie van de beweging van Niet-gebonden landen plaatsgevonden.
Ter inleiding op deze samenkomst schreef het *NRC/H'blad* op 4 sept. liet volgende:

Zoals steeds op conferenties van de inmiddels meer dan honderd Niet-gebonden landen zal ook deze negende top in de geschiedenis van de beweging morden gedomineerd door een gevecht tussen ,,radicale" en ,,gematigde'' deelnemers.
Gastheer Joego-Slavië, Egypte en andere invloedrijke, gematigde Niet-gebonden landen willen dat de in 1961 in Belgrado in het leven geroepen beweging een verklaring aanneemt waarin onder andere staat dat Niet-gebonden landen voordeel hebben gehad van de verbeterde betrekkingen tussen de Verenigde Staten en de Somjet-Unie.
Radicale lidstaten van de beweging, zoals Cuba, Noord-Korea, Libië en Zuid-Jemen, maken samen met Afrikaanse landen als Oeganda en Tanzania bezwaar tegen zo'n tekst. Ze vinden die te optimistisch.

Bovendien zouden op die manier de problemen waarmee de ontwikkelingslanden op dit moment te kampen hebben te weinig klemmend onder de aandacht morden gebracht.
,.Hun argument is dat de Derde wereld de last draagt van de ontspanning, dat de Derde wereld wegzinkt en dat de economische vraagstukken niet onder de ontspanning vallen", aldus de Joegoslavische woordvoerder Cvijeto Job.
De radicale vertegeiiwoordigers leken bij vooroverleg een overwinning te hebben geboekt doordat ze erin slaagden een zin in de ontwerpverklaring aan te passen. ,,Het politieke klimaat in de wereld is in belangrijke mate veranderd" werd: ,,Het politieke klimaat in de wereld is veranderd. hoewel niet in voldoende mate."
Belangrijke leiders van Niet-gebonden landen zijn niet naar Belgrado gereisd. Een van de opvallendste afwezigen is de Cubaanse president, Fidel Castro, een verklaard tegenstander van modernisering van de beweging.

Verder ontbreken de Noordkoreaanse leider Kim Il Sung. de Syrische president Hafez el Assad, die nog nooit eerder op een Niet-gebonden top had ontbroken, de Marokkaanse koning Hassan II, en de sterke man van Ethiopie, kolonel Mengistu Haile Mariam.
Een hoge Joegoslavische functionaris zei blij te zijn met de afwezigheid van Fidel Castro en Kim Il Sung. Zij zouden er volgens hem alles aan gedaan hebben om ,,de versnelling in de achteruit te zetten".
Van de aanwezigheid van de Marokkaanse koning hadden de Joegoslaven echter een positieve invloed verwacht.

President Peru Beperk afbetaling schulden

De Peruaanse president Alan Garcia Perez heeft op 4 sept. de grote schuldenlanden opgeroepen de terugbetaling van hun buitenlandse schuld te beperken en het geld in plaats daarvan te gebruiken voor het herstel van hun eigen economieën. Garcia sprak op de topconferentie van Niet-gebonden landen.

,,Nucleaireontwapening staat op stapel maar met financiële ontwapening moet nog een begin worden gemaakt'', aldus de Peruaanse president. Hij legde de schuld voor het reusachtige schuldenprobleem van Latijns Amerika bij het Internationale Monetaire Fonds (IMF) en bij de regeringen van de Latijns-Amerikaanse landen die de voorwaarden van het IMF hebben aanvaard.
Herstructurering van de wereldmarkt is volgens Garcia de enige manier om van het. schuldenvraagstuk af te komen. ,,Dit zal niet alleen bereikt worden door ontspanning tussen de grote mogendheden, maar zal moeten beginnen met de armste volken.
Hun consumptie zal verhoogd moeten u-orden en hun scliuld verminderd tot de marktwaarde, wat inhoudt dat de rente op internationale k edieten moet worden verlaagd", aldus de Peruaan.

Hij riep de Niet-gebonden landen op hun acties tegen hun schuldeisers te coördineren en voegde daaraan toe dat ,,de meeste van onze landen voldoende middelen hebben om hun ontwikkeling te financieren als ze besluiten de afbetaling van hun schulden te beperken".
De Joegoslavische president Janez Drnovsek, de huidige voorzitter van de Niet-gebonden beweging, waarschuwde dat de economische problemen van ontwikkelingslanden, inclusief hun reusachtige buitenlandse schulden, de wereldvrede ernstig in gevaar brengen. r
Ondanks de kritiek op Westerse landen, de grootste schuldeisers van Derde-wereldlanden, roept een ontwerpresolutie van de topconferentie op af te zien van confrontatie en in plaats daarvan overeenkomsten met de industrielanden te sluiten.

Kijk op de wereld van Kadhafi

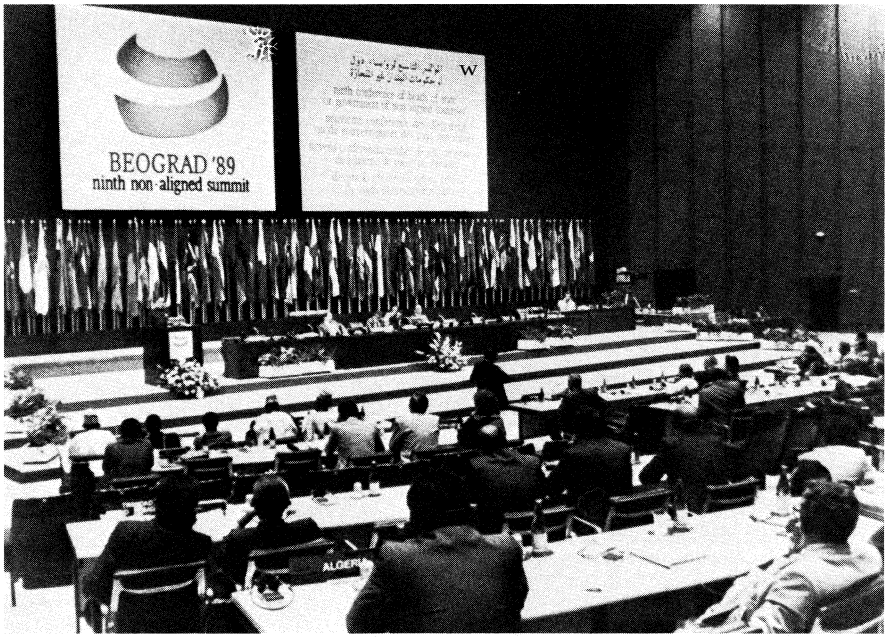
w
Geflankeerd door een vrouwelijke lijfwacht heeft de Libische leider kolonel Kadhafi op 5 sept. op de topconferentie van Niet-gebonden landen in Belgrado zijn visie op de wereldpro blemen ontvouwd. Hij stelde voor de joden een nieu thuisland te geven in Alaska, in de Baltische republieken van de Sowjet-Unie of in Elzas-Lotharingen: ,,Laten ze naar Elzas-Lotharingen gaan, laten ze naar Alaska gaan, laten ze naar de Baltische republieken gaan, laten ze naar elk van deze plekken vertrekken."

,,De Verenigde Staten moedigen joodse emigratie aan uit de Sowjet-Unie naar Palestina. Als men een joodse staat in Palestina aanvaardt, laten we dan de kaart van de hele wereld veranderen", aldus Kadhafi. ,,Wij moslims willen in New York wonen, omdat wij het prettig vinden daar te wonen. Waarom niet? De joden houden van Palestina, dus wij houden van New York als plaats om te wonen."
Verder riep de Libische leider op tot afschaffing van regeringen, van politiemachten, van sociale klassen en van de dollar.

Verdeeldheid over conflicten in Midden-Oosten en Azië

Conflicten in het Midden-Oosten en Azië zorgden op de topconferentie van Niet-gebonden landen in Belgrado voor grote verdeeldheid binnen de beeging van 102 landen.

De gevechten in Libanon, de diplomatieke impasse tussen Iran en Irak en de militaire confrontaties in Cambodja en Afghanistan zijn de lastigste regionale conflicten die de Niet-gebonden landen belemmeren in hun streven de wereld een eensgezind front te tonen.



Overzicht van de topconferentie van de Niet-gebonden landen in Belgrado.

De secretaris-generaal van de Verenigde Naties, Javier Perez de Cuellar, slaagde er in Belgrado niet in de vredesbesprekingen tussen Irak en Iran van de grond te krijgen. ,,Ik zou onoprecht zijn, als ik zou zeggen dat we vooruitgang boeken. Ze praten met mij maar dat is niet genoeg. We hebben geen vooruitgang geboekt", zei Perez de Cuellar op 5 sept. na een ontmoeting met de Iraakse minister van buitenlandse zaken, Tareq Aziz,
De Iraakse eerste vice-premier, Taha Yassin Ramadan, betoogde in zijn rede op de top dat slechts directe besprekingen tussen Irak en Iran kunnen leiden tot blijvende vrede tussen de twee landen.
Iran is hier fel tegen gekant.
Ramadan verklaarde dat Irak bereid is onmiddellijk de krijgsgevangenen vrij te laten en drong er bij de Niet-gebonden landen op aan druk op Iran uit te oefenen een zelfde bereidheid uit te spreken.
De Iraanse minister van buitenlandse zaken, Ali Akbar Velayati, merkte echter na zijn gesprek met Perez de Cuellar op dat zijn land alleen de gevangenen zal vrijlaten nadat alle Iraakse troepen zich van Iraans grondgebied hebben teruggetrokken.
Volgens VN-bronnen had de secretaris-generaal gehoopt in Belgrado de besprekingen tussen Irak en Iran op gang te krijgen. Die besprekingen waren een jaar tevoren begonnen na het staakt-het-vuren in de oorlog tussen beide landen, maar liepen daarna vast.
Perez de Cuellar had gehoopt op de top in Belgrado de staatshoofden van beide landen te ontmoeten, maar dezen besloten niet te komen.
Irak heeft de Niet-gebonden landen op 5 sept. opgeroepen ervoor te zorgen dat Syrië en Iran hun troepen uit Libanon terugtrekken ,,Behalve de Israëlische bezettingstroepen zijn er (in Libanon) ongelukkigerwijs troepen die behoren tot lidstaten van onze (Niet-gebonden) beweging", zei vicepremier Ramadan in zijn toespraak. ,,De eerste stap naar een oplossing van de Libanese crisis moet de terugtrekking van al deze troepen zijn."
De Afghaanse president Najibullah heeft op de top voorgesteld een conferentie te houden om de burgeroorlog in zijn land te beëindigen.
Hieraan zouden onder andere Iran, Pakistan, India, China, de Sowjet-Unie, de Verenigde Staten en Joegoslavië (de nieuwe voorzitter van de Niet-gebonden landen) moeten deelnemen.
Aziatische diplomaten zeiden echter dat Pakistan al duidelijk had gemaakt tegen het initiatief te zijn, omdat dit de erkenning zou inhouden van Najibullah als leider van Afghanistan.
De Indiase premier Rajiv Gandhi heeft op 5 sept. geopperd een fonds in het leven te roepen waarin jaarlijks achttien miljard dollar gestort zou moeten worden om een mondiale ecologische ramp af te wenden.

Elf Niet-gebonden landen hebben op initiatief van Peru een groep gevormd die met de Westerse industrielanden overleg moet voeren over de oplossing van het schuldenvraagstuk en andere economische problemen van de ontwikkelingslanden.

"Westers imperialisme" aangevallen

Aanhangers van de harde lijn op de topconferentie van Niet-gebonden landen hebben felle aanvallen gedaan op het ,,Westerse imperialisme" en daarbij taal gebruikt die deed denken aan de Koude Oorlog.

Delegaties van verscheidene Afrikaanse landen, Iran, Noord-Korea en Nicaragua trokken zich niets aan van oproepen die gastheer Joego-Slavië naar andere leden van de beweging van Niet-gebonden landen had doen uitgaan om zich te onthouden van verouderde retoriek en een constructieve en pragmatische lijn te volgen.
,,Het imperialisme is niet verdwenen, het kolonialisme is niet verdwenen, het neo-kolonialisme is niet verdwenen, noch het zionisme", aldus de Nicaraguaanse president Daniel Ortega in zijn toespraak tot de top
Ortega beschuldigde de Verenigde Staten ervan achter conflicten en crises in Latijns en Centraal-Amerika te zitten Met wat hij noemde een ,,wrede politiek" probeert ,,het imperialisme voordeel te trekken uit de ontspanning met de Sowjet-Unie teneinde de politieke, economische en militaire druk uit te breiden die spanning in de hand werkt tussen onze naties".
De Nicaraguaanse leider zei verder dat de Amerikaanse regering gebruik had gemaakt van drugshandelaren ,,om wapens naar de contrarevolutionairen te sturen" die tegen zijn regering gekant zijn

Afghanistan en Pakistan hebben op 6 sept. op de Niet-gebonden top elkaar ervan beticht de burgeroorlog in Afghanistan te willen voortzetten.
De delegaties van Irak en Iran beschuldigden elkaar ervan de pogingen van de Verenigde Naties tegen te werken bij de definitieve beëindiging van de Golfoorlog.
En Syrië viel krachtig uit tegen zijn Arabische rivaal Irak over de kwestie-Libanon. ,,Irak heeft ter waarde van een miljard dollar aan wapens gestuurd (...) die gebruikt zijn om Libanon te verwoesten. Het was voldaan over het bloedvergieten in de Golf (...) en het wil dat nu naar Libanon overbrengen", aldus de Syrische eerste vice-president Abdel Halim Khaddam.

Compromissen in slotresoluties

De Niet-gebonden beweging heeft haar topconferentie in Belgrado in de vroege ochtend van 8 sept. afgesloten met de aanvaarding van een reeks compromissen in de slotresoluties.
Dat gold de 30 politieke en economische resoluties, die onderwerpen betreffen als de oorlog in Afghanistan en het probleem van het terrorisme. Zo bleef de Libanese ambassadeur ontevreden over de resolutie over Libanon, waarin slechts de terugtrekking van de Israëlische troepen wordt geëist en de Syrische aanwezigheid wordt genegeerd.
Zo werden ook ,,het zionisme en zijn praktijken" in een resolutie veroordeeld, waar ze in de slotverklaring ontbraken.
De gematigde meerderheid overstemde echter de radicale aanwezigen die Koude Oorlog-retoriek in de resoluties wilden laten opnemen. Deze - Cuba, Nicaragua, Panama - stonden erop dat ,,de strijd tegen imperialisme, kolonialisme, neo-kolonialisme, racisme. apartheid en alle vormen van overheersing" in de slotverklaring werd onderstreept, zoals de top van Harare in 1986 nog deed.
Vooraanstaande gematigde landen als Joego-Slavië, Egypte en India wisten de meerderheid ervan te overtuigen dat het tijd is samenwerking met het Westen ria te streven - niede om de economische nood van vele landen te lenigen - nu de twee supermogendheden toenadering tot elkaar zoeken.

Het werd ditmaal dan ook een terloopse verwijzing naar de strijd tegen het imperialisme enz., met de implicatie dat het om een zaak van het verleden ging.
In plaats daarvan stelt de slotverklaring dat ,,de Niet-gebondenen voorstanders zijn van overeenstemming boven confrontatie" en verwelkomen zij de ontspanning tussen de VS en de Sowjet-Unie als ,,raam van mogelijkheden voor de internationale gemeenschap".
De nieuwe pragmatische toon weerspiegelt het groeiende gevoel in de organisatie dat, nu de spanningen tussen NAVO en Warschaupact verminderen, de Niet-gebonden beweging - in 1961 opgericht als tegenwicht tegen de beide blokken - moet oppassen niet overbodig te worden.
„Wat wordt haar rol als haar voornaamste bestaansreden verdwijnt", vroeg premier Mahathir bin Mohamed van Maleisië.
Voor de meeste landen was het impliciete antwoord dat men het beste het voortouw kan nemen in de strijd van de Derde wereld om een betere economische behandeling door de rijke industrielanden.
In dat verband wordt in de slotverklaring een beroep op de rijke landen gedaan ,,het conflict onder ogen te zien dat ouder en dieper is dan de Koude Oorlog en de confrontatie tussen de blokken - het conflict tussen overvloed en armoede".

Perscommentaar

Onder de kop ,,Terug naar ongebondenheid" schreef het *NRC/H'blad* op 9 sept. het volgende in een hoofdartikel n.a.v. de top van de Niet-gebonden landen:



PLO-leider Yasser Arafat schudt aan het slot van de topconferentie van de Niet-gebonden landen de hand van de president van Nicaragua, Daniel Ortega.

De gematigdheid heeft gewonnen op de conferentie van de Beweging van Niet-gebonden landen. die gisteren zijn drie-jaarlijkse bijeenkomst heeft afgesloten in de Joegoslavische hoofdstad Belgrado. Terwijl Nederland deze week gefixeerd was op de bestendigheid van de binnenlandse politiek, werd in Belgrado, min of meer onopgemerkt, het einde van een tijdperk ingeluid. Daar toonde een ruime meerderheid van de Beweging van Niet-gebonden landen mars te zijn van radicale retoriek. Slechts de diehards van de Derde wereld - Nicaragua, Libië, Cuba, Panama en Noord-Korea - hielden vast aan hun betonnen taalgebruik. Ze bleven in Belgrado, anders dan bij voorgaande bijeenkomsten, geïsoleerd.
Deze informele organisatie van de Derde wereld geeft daarmee te kennen de tekenen des tijds te hebben verslaan. De ideologische mentoren van de Niet-gebonden landen hebben hun handen vol aan binnenlandse problemen en geen tijd voor internationale zendingsdrang. De beweging naar grotere zelfstandigheid van de Sowjet-republieken, de ontworsteling van Oost-Europa aan de greep van 45 jaar communistische heerschappij, de democratiseringsbeweging in China, de toenadering tussen de twee supermachten: voor de Niet-gebonden landen raakten de vaste ijkpunten in de internationale machtsverhoudingen het afgelopen jaar danig op drift.

De Beweging van Niet-gebonden landen, die inmiddels 102 leden telt, is een produkt van de Koude Oorlog. Zij kwam voort uit de Afro-Aziatische conferentie van Bandung in 1953 en werd in 1961 opgericht door de toenmalige leiders Nasser, Nehru en Tito met 25 deelnemende landen. Hoewel de Beweging aanvankelijk min of meer gelijke afstand beijverde ten opzichte van de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie, evolueerde ze naar steeds eenzijdiger standpunten van anti-kapitalisme, anti-imperialisme, anti-zionisme, anti-racisme en anti-kolonialisme. Dieptepunten vormden de bijeenkomsten van 1983 in Havana en van 1986 in Harare, maar het prestige van de drie grondleggers plaats had gemaakt voor holle kreten. Met de radicalisering verbleekte de internationale invloed van de Beweging.
In Belgrado wisten de grondleggers, India, Egypte en Joego-Slavië, de meerderheid te overtuigen van de wenselijkheid om samenwerking met het Westen te zoeken. De belangrijkste resolutie van de conferentie was een oproep om in VN-verband een oplossing te zoeken voor de schuldenlast van 1,3 biljoen dollar van de Derde wereld.
Met deze gematigdheid werden de grote tegenstellingen, die de Derde wereld kenmerken, toegedekt. Een recente studie heeft berekend dat sinds 1945 ten minste tachtig oorlogen hebben gewoed in de wereld en dat op het ogenblik zo'n veertig landen in de greep zijn van vormen van geweld. Al die landen liggen in de Derde wereld.
Het gaat niet alleen om conflicten tussen landen, maar evenzeer om slepende burgeroorlogen of om geweld als uitvloeisel van de drugshandel. Hoewel de toenadering tot de twee supermachten inmiddels heeft geleid tot de oplossing van een aantal regionale conflicten, staan de gewelddadigheden in de Derde wereld in schril contrast niet de na-oorlogse vrede in de industrielanden.
Hervatting van de de Noord-Zuid dialoog en het streven naar een nieuwe internationale economische orde liggen nog niet in het verschiet. Tekenend is dat de oproep van een viertal leiders van de Derde wereld tijdens de herdenking van tweehonderd jaar Franse revolutie in Parijs, twee maanden geleden, voor een nieuwe Noord-Zuid conferentie onmiddellijk weer van tafel is verdwenen.
Dit komt omdat de onderlinge verschillen tussen landen van de Derde wereld de afgelopen jaren zo groot zijn geworden, dat hun politieke en economische belangen steeds verder uiteen lopen. Daarmee is aan de Beweging van Niet-gebonden landen de basis om een ideologische eenheid te vormen, weggevallen. De Beweging moet zijn kracht opnieuw vinden in politiek prestige en bemiddeling bij onderlinge geschillen. Van dat laatste is in Belgrado nog niets gekomen. Het eerste kan met een terugkeer naar de gematigdheid van de grondleggers van de Beweging opnieuw beginnen, ook al zal dat nog wel even duren, want staatslieden met het gezag van Nehru, Nasser of Tito hebben zich nog niet aangediend.

GATT

JAARVERSLAG. AANHOUDENDE GROEI WERELDHANDEL VOORZIEN

De internationale handelsorganisatie GATT voorziet voorlopig nog geen einde aan de explosieve groei van de wereldhandel.

In zijn op 13 sept. verschenen jaarverslag schetst de organisatie een opvallend rooskleurig beeld van de ontwikkeling van de handel in de komende jaren.

Vorig jaar groeide de wereldhandel, in hoeveelheid gemeten, inet 8,5 procent. Dat is bijna twee keer zo snel als de groei van de produktie in de wereld.
Voor dit jaar rekenen de economen van de GATT op een groei van ongeveer 7 procent.
Ook voor het begin van de jaren negentig veru-acht de GATT dat de groeipercentages beduidend hoger zullen zijn dan aan het einde van de jaren zestig en zeventig het geval was.
Landen die van oudsher sterk gericht zijn op de wereldmarkt - waaronder Nederland - profiteren het meest van het huidige klimaat. Daarnaast plukken ook opkomende industrielanden zoals Hong Kong, Mexico, Singapore en Zuid-Korea de vruchten, aldus het jaarverslag.
Vooral de export van kapitaalgoederen leverde een belangrijke bijdrage aan de groei. In het afgelopen jaar was sprake van een toeneming met ruim 20 procent tot 850 miljard dollar. Kapitaalgoederen maken nu al 30 procent van de totale wereldexport uit, tegen 24 procent in 1970 en 22 procent in 1980.
Het gunstige handeisklimaat is mede te danken aan een reeks structurele veranderingen. Technologische innovaties, dalende olieprijzen evenals internationale fusies en joint-ventures hebben een positieve uitwerking gehad. Daarnaast is de GATT vol lof over overheden die in recente jaren gepoogd hebben het marktmechanisme in ere te herstellen door middel van deregulering en privatisering.
Ook het beleid van centrale banken, gericht op het voorkomen van inflatie, en de economische hervormingen in de Sowjet Unie, Oost-Europa en China hebben aan de groei bijgedragen.
De rooskleurige ontwikkelingen betekenen echter niet dat de cyclische bewegingen in de economie zijn overwonnen, waarschuwt de GATT. Onverwachte ontwikkelingen van buitenaf, te hoge of juist te lage investeringen in cruciale sectoren en macro-economische misrekeningen zullen het ritme van de mereldeconomie blijven beïnvloeden.
De gunstige vooruitzichten kunnen ook worden doorkruist door vier zorgwekkende ontwikkelingen: het schuldenprobleem, een mogelijke stijging van de inflatie, de onevenwichtige handelsbalansen van toonaangevende westerse industrielanden en het lot van de minst ontwikkelde landen.

IMF/WERELDBANK

JAARVERSLAG IMF

Het Internationale Monetaire Fonds IMF kampt met een steeds groter aantal landen die hun aflossingen aan het Fonds niet voldoen. Vergeleken met het voorafgegane jaar is het aantal wanbetalers toegenomen van negen tot elf landen.
Hun totale betalingsachterstand aan het IMF bedroeg begin 1989 ƒ7,5 mrd, vergeleken met ƒ5 mrd een jaar eerder
Dit schrijft het Internationale Monetaire Fonds in zijn jaarverslag, dat 14 sept. is verschenen. Het verslag heeft betrekking op de periode 1 mei 1988 - 30 april 1989.
De grootste wanbetalers zijn Soedan, Zambia en Peru, gevolgd door Liberia, Zaïre, Panama, Guyana, Somalia, Sierra Leone, Vietnam en Cambodja.
Het IMF wil harder optreden tegen deze landen. Onlangs lekte uit dat het IMF overweegt Peru als lid te royeren,

omdat dit land wel een deel van zijn schuld zou kunnen aflossen, maar dat om politieke redenen weigert.
Landen r die betalingsachterstanden hebben aan het IMF - of aan de Wereldbank - zijn uitgesloten van alle officiële internationale kredietverlening
Met financiële steun van enkele rijke landen probeert het IMF nu met sommige wanbetalers een aflossingsregeling te t effen.
Eerst moet zo'n land instemmen met een economisch aanpassingsprogramma van het IMF. Vervolgens verstrekt een groep donorlanden een lening waarmee de achterstallige betalingen kunnen worden voldaan. Zodra dat gebeurd is. kan een land weer aanspraak maken op andere financiële bronnen.
Erg hard loopt deze strategie niet: met Guyana, Somalia, Zambia en Vietnam wordt onderhandeld. Alleen in het geval van Zaïre is inmiddels een oplossing bereikt.

Uit het jaarverslag van het IMF blijkt dat het Fonds het afgelopen jaar ruim tien miljard gulden meer ontving aan aflossingen dan het aan nieuwe leningen verstrekte.
Deze ,,negatieve kapitaalstroom'' van de ontwikkelingslanden naar het IMF wordt verklaard door de omvangrijke leningen die werden verstrekt in de jaren 1982-'85 na het uitbreken van de schuldencrisis in de Derde wereld. Aangezien leningen van het IMF na drie tot vijf jaar terugbetaald moeten worden, vloeien nu grote bedragen terug naar het Fonds.
Het afgelopen jaar werd wel een aanzienlijk bedrag aan nieuwe leningen goedgekeurd - 12,5 miljard gulden - maar slechts de helft hiervan werd werkelijk uitgeleend. Vertragingen bij het op gang komen van economische hervormingen of stagnatie bij hervormingsprogramma's - waardoor het IMF de kredietverlening opschort - waren hiervan de oorzaak.
In het nieuwe begrotingsjaar zal het bedrag dat het IMF uitleent, aanzienlijk hoger zijn.
In de afgelopen maanden heeft het Fonds aan Costa Rica, de Filippijnen, Mexico en Venezuela grote leningen toegezegd, die voor een deel gebruikt zullen worden voor schuldvermindering.
In april van dit jaar werd een aanpassing in het beleid van het IMF goedgekeurd, waardoor een kwart van de leningen gebruikt mag worden om de schuldenlast van een land te verminderen.
Tegenstanders beschuldigen het IMF vaak van een beleid dat ten koste gaat van de arme bevolking en de sociale ongelijkheid vergroot. In het jaarverslag gaat het IMF in op de effecten die aanpassingsprogramma's hebben op de armste bevolkingsgroepen in een land.
Het IMF erkent dat deze programma's negatieve gevolgen hebben op de inkomensverdeling. Prijsverhoging, vermindering van de werkgelegenheid en bezuinigingen op sociale voorzieningen treffen de armste bevolking het zwaarst.
Gerichte sociale programma's kunnen de negatieve sociale gevolgen verminderen, aldus het Fonds. Programma's ter bestrijding van armoede en vermindering van de inkomensongelijkheid zullen voortaan worden opgenomen in het overleg tussen het Fonds en een land, maar geen deel uitmaken van de voorwaarden die het IMF aan een land stelt.
Uiteindelijk, aldus het IMF, blijft het de verantwoordelijkheid van de lidstaten om te beslissen over de manier waarop de last van de economische aanpassingen over de bevolking wordt verdeeld.

JAARVERSLAG WERELDBANK

De geldstroom die van de ontwikkelingslanden terugvloeit naar de Wereldbank wordt ieder jaar groter. Het afgelopen boekjaar heeft de Wereldbank netto 4,8 miljard dollar méér ontvangen aan aflossingen en rentebetalingen dan hij aan nieuwe leningen heeft verstrekt.
Dit staat in het jaarverslag van de Wereldbank, dat op 18 sept. is gepubliceerd. Het boekjaar loopt van 1 juli 1988 tot 30 juni 1989.
In het voorafgaande boekjaar ontving de Wereldbank netto $ 3,8 miljard uit de Derde wereld.
Op 14 sept. maakte het Internationale Monetaire Fonds bekend dat het in het afgelopen jaar netto SDR 3,85 miljard (ongeveer tien miljard gulden) ontving uit ontwikkelingslanden.
De Wereldbank schrijft in zijn jaarverslag dat de netto-kapitaalstroom uit de ontwikkelingslanden naar de industrielanden in 1988 in totaal 50,1 miljard dollar bedroeg. Tegenover $92 miljard aan nieuwe kredieten stond $ 142 miljard aan aflossingen en rentebetalingen aan particuliere banken en officiële instellingen.
In het afgelopen jaar hebben de Wereldbank en IDA - het 'loket' van de bank voor de armste landen - projecten met een waarde van in totaal $ 21,3 miljard goedgekeurd.
Aan feitelijke leningen werd $ 14,9 miljard verstrekt.
De Wereldbank maakte een nettowinst van $ 1,1 miljard, die vrijwel geheel is toegevoegd aan de reserves, en leende $ 9,3 miljard op de internationale kapitaalmarkten.

Voor de zeventien landen met grote buitenlandse schulden, voornamelijk in Latijns Amerika, heeft de Wereldbank het afgelopen jaar 8 miljard dollar aan nieuwe projecten goedgekeurd.
Het bedrag dat werkelijk werd uitgeleend was aanzienlijk lager en als daarvan ook nog de aflossingen en rentebetalingen worden afgetrokken, maakten de zeventien grootste schuldenlanden netto bijna twee miljard dollar over aan de Wereldbank.
Een belangrijk deel van de leningen van de Wereldbank bestaat uit zogenoemde aanpassingsleningen, waarbij de bank aan een land eisen stelt voor economische aanpassingen.
Uit een onderzoek van de Wereldbank blijkt dat de effecten van deze aanpassingsprogramma's op de economische prestaties van een land gemengd zijn. Terughoudend concludeert de Wereldbank dat de econoinische resultaten in landen met een aanpassingsprogramma ,,gematigd beter'' zijn dan die van landen die geen aanpassingsprogramma hebben uitgevoerd.
Het is bovendien onduidelijk of deze verbeteringen het gevolg zijn van de aanpassingsprogramma's of van andere externe factoren.
Verder dalen de investeringen tijdens het aanpassingsproces aanzienlijk.
Aanpassingen brengen grote risico's met zich mee, aldus de Wereldbank. ,,Het is daarom niet mogelijk te concluderen dat landen die zich aanpassen uit hun schuldenproblemen groeien.''
De Wereldbank erkent dat aanpassingsprogramma's hoge sociale kosten met zich meebrengen. Ter voorkoming van de negatieve gevolgen van bezuinigingen, afslanking van het overheidsapparaat en vermindering van algemene subsidies, bepleit dc Wereldbank gerichte steunprogramma's voor de armste bevolking.
De toegenomen bezorgdheid over de ecologische problemen in de Derde wereld heeft er volgens de Wereldbank toe geleid dat nu in een derde van alle projecten aandacht wordt besteed aan de gevolgen voor het milieu.
De Wereldbank wijst op de nauwe samenhang tussen bevolkingsgroei en bedreiging van het ecoiogische evenwicht. Uit de lijst van goedgekeurde projecten blijkt dat de bank overigens het afgelopen jaar nog geen specifieke ecologie-projecten heeft gefinancierd.
In een aparte paragraai gaat de Wereldbank in op de positie van vrouwen in het economische proces in ontwikkelingslanden. Vooral in projecten gericht op bestrijding van-de armoede vormen vrouwen de sleutel voor een succesvolle strategie, aldus de Wereldbank.

Cijfers International Finance Corporntion

De Wereldbank legt een steeds grotere nadruk op de bevordering van particuliere ondernemingen in ontwikkelingslanden.
In het afgelopen begrotingsjaar heeft de International Finance Corporation (IFC), een zelfstandige poot van de Wereldbank-groep die belast is met steun aan particuliere bedrijven, een record volume aan investeringen goedgekeurd ter waarde van $ 1,7 miljard.
Het jaarverslag van IFC, dat gelijktijdig met dat van de Wereldbank is gepubliceerd, heeft betrekking op de periode l juli 1988 tot 30 juni 1989.
IFC is de grootste bron ter wereld voor financiering van particuliere investeringen in ontwikkelingslanden.
In het afgelopen begrotingsjaar keurde IFC nieuwe investeringen goed met $ 1,3 miljard van zijn eigen middelen plus nog eens $400 miljoen waarbij de IFC optrad als leider van syndicaatsleningen.
De totale kosten van de projecten waaraan IFC deelnam, bedroegen $ 9,7 miljard. Dit betekent dat voor iedere dollar die de IFC in een project investeerde, andere investeerders meer dan zes dollar beschikbaar stelden.
IFC boekte in het begrotingsjaar 1989 een nettowinst van 196,5 miljoen dollar, een verdubbeling vergeleken met het voorafgaande jaar.
Sir William Ryrie, de uitvoerend vicepresident van IFC, zei in een toelichting dat deze recordwinst de kracht van de financiële positie van IFC toonde, ook al werd deze voor een deel veroorzaakt door uitzonderlijke kapitaalwinsten.

IFC heeft belangen in 468 ondernemingen in 79 landen.
De totale aandelenportefeuille van IFC bedroeg 4 miljard dollar, vergeleken met 3,3 miljard in het boekjaar 1988
In 1989 maakte IFC een rendement op zijn aandelenportefeuille van 43,1 procent.
Het afgelopen jaar heeft IFC voor het eerst geld geleend op de kapitaalmarkt ter financiering van zijn investeringen in bedrijven in ontwikkelingslanden. Hierdoor verminderde IFC zijn afhankelijkheid van de financiële middelen van de Wcrcldbank.
Evenals de Wereldbank zelf kreeg IFC een waarderingsgraad van AAA toegekend voor zijn financiële degelijkheid.

In het afgelopen jaar heeft TFC voor het eerst een investering in een particuliere onderneming in Polen gefinancierd.
Daarnaast was IFC betrokken bij inspanningen van ontwikkelingslanden om staatsbedrijven te privatiseren en om kapitaalmarkten op te zetten.
IFC steunde bedrijven bij de herstructurering van hun financiële posities, waardoor in Mexico het particuliere bedrijfsleven zijn buitenlandse schulden met 1.7 miljard dollar zag afnemen.

ECONOMIC OUTLOOK

Het verschil in tempo waarmee de vergrijzing van de bevolking in de industrielanden plaatsvindt, zal de komende tientallen jaren ingrijpende economische gevolgen hebben.
Dit schrijft de staf aan het Internatio nale Monetaire Fonds (IMF) in zijn halfjaarlijkse World economic outlook, die op 24 sept. is gepubliceerd. Het is de eerste keer dat het IMF in zijn World economic outlook demo grafische factoren betrekt.
In landen waar de vergrijzing eerder intreedt, zoals West-Duitsland en Japan, zullen de besparingen sneller dalen. Door een andere samenstelling van de bevolkingsopbouw zal de vergrijzing in de VS veel later inzetten. Daardoor zal ook de daling in de besparingen later optreden.
Deze demografische verschillen zullen volgens het IMF van invloed zijn op de tekorten en overschotten op de betalingsbalans van landen.
Japanse en Duitse gepensioneerden zullen in het begin van de 21-ste eeuw het geld dat ze nu nog in het buitenland beleggen, weer opnemen, terwijl de relatief jongere Amerikaanse bevolking zal doorgaan met beleggen.
De scheve verhouding die nu bestaat, waarbij buitenlanders veel meer in de VS belegd hebben dan omgekeerd, zal daardoor worden rechtgetrokken.
Op het ogenblik hebben Japan en de Bondsrepubliek grote overschotten op de lopende rekening van hun betalingsbalans (respectievelijk 68 en 59 miljard dollar), terwijl de VS een groot tekort hebben (123 miljard dollar).
Het IMF verwacht dat deze verschillen, na een daling in 1988, in 1990 weer zullen toenemen.
Voor een deel is dit het gevolg van de sterke positie van de dollar, die sinds begin dit jaar 8,5 procent in koers is gestegen ten opzichte van de munten van andere industrielanden.
Maar op de lange termijn, in het begin van de 21-ste eeuw, zullen de verschillen in besparingen leiden tot een aanzienlijke vermindering van deze onevenwichtigheden.
Het verschil in vraag naar medische dienstverlening zal deze tendens versterken.

In zijn toekomstscenario's waarschuwt het IMF opnieuw voor de gevaren die de grote onevenwichtigheden tussen tekort- en overschotlanden op korte termijn opleveren. Een plotselinge reactie van de financiële markten, waarbij het vertrouwen in de dollar wegvalt en de Amerikaanse rente scherp stijgt, blijft volgens het IMF niet uitgesloten.

Ter vermindering van de onevenwichtigheden bepleitte hrt IMF in het verleden de zogenoemde tango-aanpak: bezuinigingen in de VS moesten gelijktijdig plaatsvinden met vraagbevordering in de Bondsrepubliek en Japan.
Van deze spiegelbeweging is men inmiddels afgestapt, oindat verdere stimulering in overschotlanden, gezien de hoge capaciteitsbenutting, zou leiden tot oplopende inflatie. Daarom wordt nu gepleit voor een variant op de rock and roll: overschotlanden moeten hun economie losschudden en bevrijden van verstarringen.
Dit houdt de vergroting in van de besparingen in de VS en het wegnemen van structurele belemmeringen in de Bondsrepubliek en Japan, zoals handelsbeperkende maatregelen, subsidiëring van de industrie en landbouw, cn starheden in de arbeidsmarkt.
De staf van het IMF is tamelijk goed te spreken over de economische ontwikkelingen in de industrielanden in de eerste helft van dit jaar en de perspectieven voor 1990.
De economische groei wordt voor dit jaar geschat op 3,5 procent cn op 3 procent voor 1990, vergeleken met 4,4 procent in 1988, Deze percentages zijn een fractie hoger dan in april in de vorige World economic outlook werd verwacht. (pag. 245/3 e.v. - 1989).
De inflatie, een onderwerp van grote zorg in april, lijkt onder controle en in ieder geval niet verder te stijgen. Dank zij bijtijds ingrijpen van de centrale banken, die de rente opschroefden, is het IMF ,,voorzichtig optimistisch'' dat verdere inflatiedruk vermeden kan worden en volgend jaar iets zal afnemen.
Wel waarschuwt de staf dat het economische beleid van de grote landen te eenzijdig leunt op monetaire maatregelen en dat de rol van het begrotingsbeleid te beperkt is geweest. Zo verwacht de World economic outlook dat het Amerikaanse begrotingstekort, dit jaar geschat op 148 miljard dollar, volgend jaar zal blijven steken op 145 miljard en in 1991 zal stijgen tot 158 miljard dollar.
Ondanks deze zorgen is de IMF-staf optimistisch over de kansen dat een recessie de komende tijd zal uitblijven. ,,De kans dat de voortgaande matiging van de groei zal omslaan in een uitgesproken recessie lijkt onwaarschijnlijk, gezien de afwezigheid van grote cyclische onevenwichtigheden, zoals grote voorraden of een uitholling van de winstmarges'', aldus de World economic outlook.
De economische vooruitzichten van de ontwikkelingslanden zijn minder positief. Hun gemiddelde groei van 3¼ procent dit jaar en 4 procent in 1990 verhult grote onderlinge verschillen.
De Latijns-Amerikaanse schuldenlanden en de arme landen in Afrika blijven in groei achter.
De olie-exporteurs in het Midden-Oosten zijn bezig zich te herstellen van de terugval in hun groei na de ineenstorting van de olieprijzen in 1986.
De meeste landen in Azië blijven uitbundig groeien: bij de vier Aziatische 'tijgers' - Hong Kong, Singapore, Taiwan en Zuid-Korea - hebben zich inmiddels Maleisië, Thailand en de Filippijnen gevoegd als snelle groeiers. De Aziatische NIC's (newly industrialised countries) blijven hun aandeel in de wereldhandel vergroten ten koste van de industrielanden.

GEZAMENLIJKE JAARVERGADERING IMF EN WERELDBANK

Van 26 - 28 sept. heeft in Washington de gezamenlijke jaarvergadering plaatsgevonden van IMF en Wereldbank.
In de dagen daaraan voorafgaand, te beginnen op 23 sept., hebben bijeenkomsten plaatsgevonden van verschillende kleinere gremia van deze monetaire organisaties, zoals de Groep van 24 (ont ikkelingslanden vertegenwoordigend), de Groep van 7 (de zeven grootste geïndustrialiseerde landen van het Westen), de Groep van 10 (het Interimcomité, het bestuursorgaan van het IMF, bestaande uit tien landen, waarvan de Nederlandse minister van financiën Ruding voorzitter is) en het Ontwikkelingscomité (het beleidsbepalende orgaan van de Wereldbank).

Voorvergaderingen IMF-organen

Over de voorvergaderingen van de verschillende IMF-organen bevatte De Volkskrant van 25 sept. een verslag, waaraan het volgende is ontleend.

Hulp voor Polen

De zeven grote industrielanden hebben op 23 sept. in Washington financiële steun toegezegd aan Polen.
De ministers van Financiën van de zogenoemde Groep van Zeven (G-7) hopen dat de Poolse regering snel een akkoord bereikt met het Internationale Monetaire Fonds over het economische beleid. Daarna zijn de zeven bereid tot financiële hulp.
Die steun kan bestaan uit bilaterale hulp, maar ook uit gezamenlijke maatregelen om de Poolse schuldenlast van 42 miljard dollar te verlichten.
,,Ersprong een vonk over in de vergadering toen Polen ter sprake kwam'', verklaarde de Amerikaanse minister van financiën Brady na afloop van het overleg.
De bijeenkomst van de Groep van Zeven duurde opmerkelijk lang. Voornaamste reden: de G-7 vindt de dollarkoers bedreigend hoog voor de wereldeconomie. Maar niet alleen de kwestie van de hoge dollarkoers nam tijd in beslag. Het ging ook om ,,de historische gebeurtenissen die nu plaatsvinden in bepaalde Oosteuropese landen, vooral in Polen en Hongarije''.
Terwijl Polen aanvankelijk niet eens op de agenda van de G-7 stond, kwamen de zeven ministers toch met concrete ideeën. Als een van de steunmaatregelen opperde de G-7 de mogelijkheid om de schuld van Polen aan de Westerse landen, verenigd in de Club van Parijs, te herfinancieren. Japan staat ook sympathiek tegenover dergelijke ideeën. De Japanse minister Hashimoto beaamde dat.
Brady toonde zich in Washington enthousiast over de hervormingen in Polen. Hij had het onomwonden over ,,wellicht de belangrijkste gebeurtenis sinds de Tweede Wereldoorlog''.
De Amerikaanse minister van financiën onderstreepte echter tevens het belang van hun akkoord met het Internationale Monetaire Fonds (IMF).
Polen onderhandelt al met het IMF over het nieuwe beleid. De nieuwe niet-communistische minister van financiën Leszek Balcerowicz zou tijdens de jaarvergadering besprekingen voeren met IMF-directeur Camdessus.

Het overleg gaat bijvoorbeeld over het vrijlaten van prijzen, privatisering van staatsondernemingen en het terugdringen van de rol van de overheid in het bedrijfsleven.

Dollarkoers

De zeven grootste industrielanden vinden de dollar te duur. De koersstijging van de Amerikaanse munteenheid in de afgelopen maanden is niet in overeenstemming met de economische verhoudingen. De Groep van Zeven (G-7) vindt dat ,,een stijging van de dollar boven het huidige niveau - of een buitensporige daling - de vooruitzichten van de wereldeconomie negatief kan beïnvloeden".
Bankiers zien die verklaring als de aankondiging van een nieuw en massaal interventie-offensief van de rentrale banken om de dollarkoers te drukken.
De financiële wereld, die met spanning heeft uitgezien naar het G-7 overleg, verwacht dat de centrale banken dadelijk beginnen met eeri massale verkoop van dollars, zeker nu de ministers van financiën en de centralebankpresidenten van de G-7 op 23 sept. in Washington zo duidelijk hebben gemaakt dat hoge dollarkoers ongezond is voor de internationale economische verhoudingen.
De G-7 moest wel met een reactie komen op deze ontwikkeling, die averechts werkt op de pogingen om de economische onevenwichtigheden tussen de grote industrielanden weg te werken. De dollarkoers is dit jaar met 10 tot 15 procent gestegen ten opzichte van andere belangrijke munteenheden, zoals de mark en de yen.

De Verenigde Staten hebben een enorm handelstekort, terwijl Japan en West-Duitsland met flinke overschotten op de handelsbalans zitten. Een koersstijging van de dollar zal die verschillen versterken. Amerikaanse produkten morden duurder in het buitenland en tegelijkertijd worden Japanse en Westduitse produkten in de VS goedkoper,
De vraag is hoe de dollarkoers kan worden gedrukt, of in ieder geval op het huidige (al hoge) niveau kan worden gehouden.
In het slotcommuniqué van de zeven landen staat dat is afgesproken om ,,nauw samen te merken op de wisselmarkten". Dat komt neer op interventie, maar de praktijk heeft geleerd dat dergelijke ingrepen nauwelijks nog indruk maken op de valutamarkten. In de afgelopen maanden werd de opmars van de dollar er hoogstens even mee gestuit.
Tijdens een korte persconferentie na afloop van het G-7 beraad wilde de Amerikaanse minister van financiën Nicholas Brady geen bijzonderheden geven. De dollarkmestie ligt te gevoelig.
Valuta-handelaren hebben de neiging om elke opmerking over de dollar aan een diepgaande analyse te onderwerpen. Een paar woorden van Brady kunnen grillige koersbewegingen veroorzaken.
Brady zelf maakte er zich met een grapje vanaf. ,,Ik heb mijn beleid om gewillig commentaar te geven op de dollar gewijzigd", zei hij lachend. Hoe de pers ook probeerde hem te bewegen tot hardere uitspraken, steevast volgde daarop het antwoord: ,,We hebben afgesproken om niets meer te zeggen dan in het slotcommuniqué staat".
In februari 1987 heeft de G-7 globaal ,,een bandbreedte" vastgesteld voor de dollar. Hoewel daar nooit officiële mededelingen over zijn gedaan, wordt die marge door waarnemers geschat op tussen de 1.80 en 1,90 mark (2,03 en 2,14 gulden). Nu staat de dollar op 2,19 gulden. Anderhalve week eerder werd zelfs 2,25 gulden betaald.
Volgens het IMF zijn er voor de huidige kracht van de dollar verschillende oorzaken, ook al geeft het fonds toe dat de precieze oorzaken niet helemaal duidelijk zijn.

De dollar heeft de afgelopen maanden geprofiteerd van politieke onzekerheden in landen als China. Dergelijke onzekere tijden maken de VS voor beleggers tot ,,een veilige haven".
Verder zijn financiele markten opmerkelijk gespitst op de handelscijfers van de VS. Elke verkleining van het maandelijkse tekort stuwde de munt omhoog. Maar bovenal is de kracht van de dollar toe te schrijven aan de renteverschillen tussen de grote industrielanden.
De rente in de VS ligt veel hoger dan die in West-Duitsland of Japan. De afgelopen weken wemelt het dan ook van speculaties over rentemaatregrlen, Het rentemapen is veel krachtiger dan de interventies door centrale banken.
Vlak voor de IMF-vergadering heeft de Japanse minister van financiën Ryutaro Hashimoto in Tokio nog een onderhoud gehad met zijn Westduitse collega Theo Waigel. Deskundigen sluiten niet uit dat de twee bewindslieden hebben gesproken over de mogelijkheid van een gecoördineerde renteverhoging.
Financiële kringen houden al weken rekening met een Duitse renteverhoging. De Bundesbank staat onder grote druk om de officiële rente te verhogen om de verzwakking van de mark een halt toe te roepen. Daar komt bij dat de hoge economische groei ertoe heeft geleid dat de produktiecapaciteit van de industrie tegen zijn plafond zit. Dat houdt het gevaar in voor bestedingsinflatie (te veel vraag in verhouding tot het aanbod).Een hogere rente kan de kooplust van de burger afremmen.

Tegen een renteverhoging pleit echter dat een afzwakkende binnenlandse vraag het handelsoverschot zal vergroten, omdat minder wordt ingevoerd. Bovendien zijn de Duitsers beducht voor opnieuw een renteverhoging - ze hebben er dit jaar al drie gehad - omdat hun economische groei in gevaar kan komen als het bedrijfsleven minder investeert.
Minister Ruding van financiën heeft zich op 23 sept. een tegenstander getoond van een Europese renteverhoging. De bewindsman, die in Washington als voorzitter van het beleidsbepalende interim-comité van het IMF enig gezag heeft, vindt dat landen als West-Duitsland en Nederland, en ook Japan, niet mogen worden gedwongen hun rente te verhogen om de dollarkoers te drukken. Dat zou betekenen dat ,,de good *guys* morden gestraft voor hun goede gedrag", aldus Ruding. ,,De reële rente - nominale rente minus inflatie - is in Nederland en Japan al de hoogste van alle industrielanden."
Ruding houdt ervan in de financiële wereld vergelijkingen te trekken tussen good guys en bad guys. Dat doet hij in de schuldenkmestie ook: landen die hun verplichtingen keurig nakomen, hebben tot ergernis van Ruding geen kans te profiteren van schuldvermindering; dat is slechts voorbehouden aan de landen die er eigenlijk financieel een potje van hebben gemaakt.
Maar de vergelijking tussen ,,slechte en goede jongens" gebruikt de bewindsman ook graag als het neerkomt op zaken als inflatie en rente. Hoewel hij geen namen noemde, bestempelt hij de VS ongetwijfeld als bad guy. Die moeten dan maar het boetekleed aandoen en hun rente verlagen, waardoor de dollar minder aantrekkelijk wordt
De G-7 toont zich naar buiten toe niet gelukkig met de onevenwichtigheden. Japan en West-Duitsland doen de belofte zich in te zetten voor verkleining van hun surplussen. De *G-i* draagt de overschotlanden op ,,een voldoende verschil" te behouden tussen de groei van de vraag en die van de nationale produktie. Daardoor kan de import toenemen.
De tekortlanden VS, Groot-Brittannië, Frankrijk, Italië en Canada zullen zich eveneens inzetten voor verbetering van hun betalingsbalans.
De opdracht aan de twee overschotlanden is voorzichtiger gesteld dan voorheen. Tot voor kort werd-Japan en Duitsland steevast opgedragen hun binnenlandse vraag fors te stimuleren. Doordat de nationale industrieën echter bijna aan hun maximale produktiecapaciteit zitten, houdt een dergelijke opdracht het gevaar in van aanwakkerende inflatie.
Die perceptiewijziging wordt ook in de jongste World economic outlook van het IMF gehoord. Nu krijgen de overschotlanden het advies mee om vooral storende krachten op de vrije markt aan te pakken, zoals subsidies en invoerbelemmeringen (zie bericht hiervoor).

Ontwikkelingslanden

Ook de zogenaamde Groep van 24, die de ontwikkelingslanden binnen het IMF vertegenwoordigt, doet een dringend beroep aan de rijke industrielanden om hun economische ongelijkheden te verkleinen. De onevenwichtigheden in de wereldeconomie hebben hoge rentetarieven en een dure dollar tot gevolg. wat de schuldenlast van de Derde wereld er niet licht op maakt, aldus de G-24.
De zeven ministers van de G-7 onderstreepten in Washington expliciet het belang van nieuwe leningen, naast vermindering van bankschulden. In de week voor de IMF-bijeenkomsten wierp een aantal Amerikaanse banken een obstakel op voor nieuwe kredieten door forse voorzieningen te treffen voor hun dubieuze leningen aan de Derde Wereld.
Waarnemers achten de kans daardoor klein dat de banken nog met nieuw geld voor de schuldenlanden over de brug komen, Nu het merendeel van de kredieten aan de Derde Wereld in de boekhouding van de banken is afgedekt, zullen de banken weinig behoefte meer hebben om zich constructief op te stellen ten opzichte van het zogenoemde plan-Brady, dat voorziet in schuldvermindering in combinatie met nieuwe leningen.

Brady is zwaar teleurgesteld in de houding van de banken. ,,Ze kunnen nu doen wat ze willen", zei hij op 23 sept. Door de forse reservingen is er voor de banken geen noodzaak meer om zich in te zetten. Ze kunnen elke schuldtransactie nu rustig bekijken op het financiële voordeel, zonder gebonden te zijn aan politieke of fiscale voorivaarden.
Op 23 sept. heeft Brady de presidenten van de grootste Amerikaanse banken op het matje geroepen. De topbankiers van Chase Manhattan, Manufacturers Hanover, BankAmerica, Citicorp, Chemical Bank, J.P. Morgan en First Chicago maakten gezamenlijk hun opwachting op het ministerie van financiën. Niet bekend is wat het vertrouwelijke overleg heeft opgeleverd.
De banken voelen zich echter ijzersterk staan. Dat is duidelijk. Vlak voor het onderhoud werd aan Citicorp-topman John Reed gevraagd wat Brady zoal van hem zou willen. De bankier grijnsde en antwoordde: ,,Hetgaat erom wat wij van hèm willen. Dat telt."

Geen akkoord over verhoging middelen IMF

Over het belangrijkste agendapunt, de verhoging van de middelen waarover het IMF beschikt, heeft het Interimcomité, het beleidsbepalende orgaan van het IMF, op 24 sept. geen overeenstemming kunnen bereiken. ,,Op dit punt is de bijeenkomst geen succes geworden", aldus een deelnemer.
De VS weigeren zich over een quotumverhoging uit te spreken tot na de af-

ronding van het begrotingsdebat in de VS half oktober.
Een grote meerderheid van de lidsta ten heeft zich uitgesproken voor een substantiele verhoging van 50 à 67 procent van het bedrag waarover het IMF nu beschikt, 90 miljard Speciale trekkingsrechten (243 miljard gulden)
Wel wordt ,,de hoogste prioriteit'' toegekend aan het bereiken van een akkoord over de quotumverhoging voor het einde van het jaar, al is niet duidelijk hoe dit zal worden geregeld.
De vijf belangrijkste lidstaten van het IMF hebben onderling geen regeling weten te treffen voor een herschikking van hun posities. Deze herschikking is nodig, omdat Japan, in overeenstemming met zijn economische positie, wil stijgen van de huidige vijfde naar de tweede plaats in de ranglijst van het IMF In de kwestie van de achterstallige betalingen van lidstaten aan het IMF zit enige vooruitgang. Twee landen, Zaïre en Haïti, hebben hun achterstanden inmiddels weggewerkt. Tegen landen die hiertoe niet bereid zijn, zullen harde corrigerende maatregelen worden genomen, aldus de slotverklaring. Met betrekking tot de economische situatie in de industrielanden spreekt de verklaring van het Interimcomité bezorgdheid uit over de inflatie. Een versoepeling van het monetaire beleid, dat wil zeggen een renteverlaging, is voorlopig niet gewenst uit voorzorg om een opleving van de inflatie te voorkomen.

Ontwikkelingscomité meer geld voor milieu

Ter ondersteuning van de ecologische aspecten van ontwikkelingsprojecten moet meer geld en technologie voor zulke projecten beschikbaar worden gesteld. Dit heeft het Ontwikkelingscomité, het beleidsbepalende orgaan van de Wereldbank, op 25 sept. besloten op zijn halfjaarlijkse bijeenkomst.
De kosten van ontwikkelingsprojecten zullen toenemen als grotere aandacht wordt besteed aan de gevolgen die deze projecten voor het milieu hebben. Ook kunnen hierdoor nieuwe technische problemen ontstaan bij de uitvoering van projecten.
De Wereldbank moet onderzoeken welke financiële behoeften het gevolg zijn van de grotere aandacht voor het milieu in de Derde Wereld.

In de slotverklaring van het Ontwikkelingscomité wordt gewezen op het verband tussen afbraak van het milieu en bevolkingsgroei in de Derde Wereld. ,,Een overmatige bevolkingsgroei vergroot de problemen van armoede en milieu'', aldus de verklaring.

Minister Bukman (ontwikkelingssamenwerking) heeft op 25 sept. voorgesteld een deel van het geld van IDA, de afdeling van de Wereldbank die leningen verstrekt aan de Derde Wereld, te bestemmen voor milieuprojecten in de armste landen.

Op het ogenblik wordt onderhandeld over de zogenoemde ,,negende middelenaanvulling'' voor IDA. Voor deze nieuwe aanvulling van IDA wordt gemikt op een bedrag van ongeveer 12 miljard dollar.
Dit betreft ontwikkelingsgeld van de rijke landen dat bestemd is voor projecten van de Wereldbank in landen met een jaarinkomen per hoofd van de bevolking van maximaal 560 dollar.
Bukman stelde voor drie procent van 'IDA-9' te gebruiken voor het milieu. Op deze manier kan de aandacht voor het milieu worden geïntegreerd in ontwikkelingsprojecten. Nederland bracht dit voorstel als een alternatief voor een Japanse suggestie in de Wereldbank een apart fonds voor het milieu te vormen.
De Wereldbank moet harder optreden tegen landeii die betalingsachterstanden hebben aan de Wereldbank, betoogde minister Ruding op 25 sept. Ruding zei dat de Wereldbank in navolging van het IMF moei overgaan tot ,,corrigerende actie'' tegen landen die weigeren met de bank samen te werken om de achterstallige betalingen weg te werken.
Het IMF, dat zijn groep wanbetalers met twee landen (Zaïre en Haïti) heeft zien afnemen tot negen, heeft kort geleden Peru gewaarschuwd dat het zal worden geschrapt als het geen stappen neemt om zijn achterstanden te verminderen.

Wereldbank-directeur Conable opent jaarvergadering

De ontwikkelingslanden moeten hun militaire uitgaven verminderen. Ze kunnen hun schaarse middelen beter gebruiken voor ontwikkelingsdoeleinden, waarvan de bevolking profijt heeft.
Deze oproep ter vermindering van de 200 miljard dollar die ontwikkelingslanden iaarliiks aan militaire uitgaven besteden, deed de president van de Wereldbank, Barber Conable, op 26 sept. in zijn toespraak bij de opening van de jaarvergadering van de Wereldbank en het Internationale Monetaire Fonds.

Militaire uitgaven vormen gemiddeld 20 procent van de begrotingen van arme landen en ze zijn hoger dan die voor gezondheid en onderwijs samen. ,,In een tijd waarin drastisch is bezuinigd op begrotingsuitgaven - in de Derde Wereld - zijn de militaire uitgaven grotendeels buiten schot gebleven'', zei Conable.
Ontwikkelingslanden moeten hun militaire uitgaven op dezelfde manier behandelen als andere begrotingsuitgaven, zei hij.
Conable legde in zijn toespraak eveneens de nadruk op de noodzaak de bevolkingsgroei in de Derde Wereld te verminderen. Hij wees op het verband tussen armoede, mogelijkheden tot persoonlijke ontplooiing en de afbraak van het milieu als gevolg van de bevolkingsexplosie in ontwikkelingslanden.



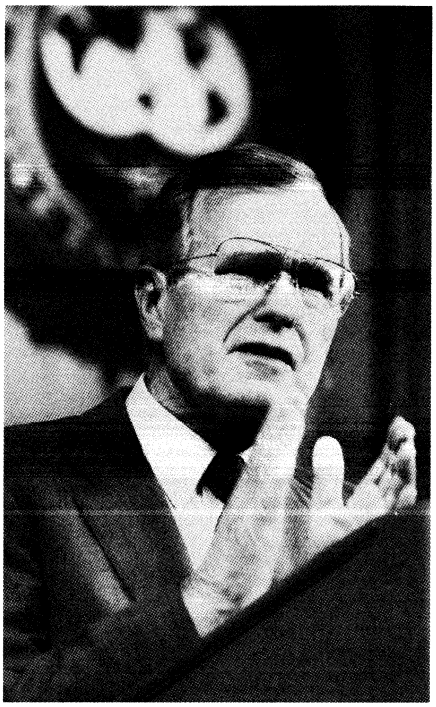
Wereldbank-directeur Barber Conable tijdens zijn rede, waarmee hij de gezamelijke jaarvergadering van IMF en Wereldbank opende.

,,Deze heeft geleid tot een zware, soms ondraaglijke druk op het milieu op het platteland en in de steden'', zei hij. Vrouwen moeten daarom beter toegang krijgen tot geboortebeperkende middelen en een groter aandeel krijgen in onderwijs en welvaart.

Rede president Bush

,,Kijk naar de twee economische systemen en zie welke tot bloei is gekomen en welke worstelt'', zo hield George Bush op 27 sept. de jaarvergadering van IMF en Wereldbank voor.
De Amerikaanse president liet in de algemene euforie over de economische ontwikkelingen in het Oostblok zo'n kans voor open doel niet onbenut en rekende genadeloos af met de centrale-planeconomie. ,,Laten we een einde maken aan dit economische experiment. De geschiedenis heeft beslist.''
Bush kon zich van harte uitleven in de verkondiging van het Amerikaanse evangelie over de weldaden van de vrije-markteconomie. Zijn woorden vonden een goede weerklank in de IMF-vergadering, waar de economische hervormingen in het Oostblok in het algemeen en in Polen in het bijzonder inmiddels tot dè topic zijn verheven.
Geen minister of bankier laat de kans onbenut om in Washington zijn zegje te doen over de ,,historische ontwikkelingen'' achter het IJzeren Gordijn.

De Amerikaanse president had het over ,,een dramatische verandering'' die de laatste jaren plaatsvindt in de discussie over hoe het best economische groei en ontwikkeling kan worden bereikt.
In Latijns Amerika, in Afrika en vooral in de Oostbloklanden keren ,,moedige leiders'' zich af van de staatscontrole op de economie. Geef mensen alle vrijheid van handelen en de economische ontwikkeling gaat vanzelf, zo was de boodschap van Bush.
Daarbij moet economische vrijheid hand in hand gaan met politieke vrijheid. Hij haalde zelfs de Peruviaanse econoom Hernando de Soto aan die lopend door de straten van Lima tot de ontdekking kwam dat de armsten - die nog nooit van de theorieën van Adam Smiths of Jefferson hebben gehoord - hun zaakjes op hun eigen manier regelen, buiten de formele economie om.
,,Overal willen de mensen dezelfde dingen en, wanneer met rust gelaten door de regering, organiseren de mensen overal hun leven op een opmerkelijk gelijke wijze'', aldus Bush. Dus moeten regeringen deze ,,informele'' arbeiders onderbrengen in de officiële economie en zich daarna terugtrekken om het particuliere ondernemersschap tot bloei te laten komen.
Volgens de president houden de economische hervormingen in Polen een enorme uitdaging in voor het Westen. Hij riep het IMF en de Wereldbank op snel tot een akkoord te komen



De Amerikaanse president George Bush tij dens zijn rede tot de jaarvergadering

over een economisch programma. De VS zelf zullen voorop lopen als het erop aankomt de Poolse hervormingen te ondersteunen, zo zegde hij toe. Waarnemers vonden het ietwat teleurstellend dat de Amerikaanse president niet met concrete hulpmaatregelen over de brug kwam.

Bush ging in zijn eerste toespraak voor de algemene jaarvergadering van het IMF ook in op het probleem van de drugshandel en het witwassen van zwart geld. ,,Drugsgeld ondermijnt eerlijke ondernemingen, maakt politieke instellingen corrupt en bedreigt zelfs de veiligheid van landen." Bush wees erop dat de drugsba onnen, oin hun ,,vuile minsten" te verbergen, hun geld moeten witwassen via financiële instellingen en illegale ondernemingen. Hij riep alle landen op om het Verdrag van Wenen te ratificeren, dat het witwassen van geld tot ernstige misdaad bestempelt waarvoor uitleveringsverdragen tussen landen van toepassing zijn (pag. 41/2 e.v. - 1989). ,,We hebben harde maatregelen nodig om de winsten uit de drugsmisdaden op het spoor te komen en te confisqueren", aldus de president. Hij spoorde een ieder aan nieuwe wegen te onderzoeken om het witwassen van geld een halt toe te roepen.

Ruding ziet niets in speciale bank voor Polen. Poolse minister kondigt hervormingen aan

De Nederlandse minister van financiën, Ruding, liet op 28 sept., de laatste dag van de jaarvergadering van IMF en Wereldbank, weten, niets te zien in de vorming van een speciale ontwikkelingsbank voor Polen om de westerse hulpstromen naar dat land te coördineren: ,,Ik ben er op tegen. We moeten gebruik maken van de bestaande instellingen".

Volgens de bemindsman houdt de vorming van een nieuw orgaan onherroepelijk vertraging in en dat is onmenselijk ,.als ie haast hebt". Ruding dringt aan op een snel akkoord tussen Polen en het IMF

Hij onderstreept de grote rol van het Fonds bij de omschakeling van Polen tot een vrije markteconomie. ,,Het gaat niet alleen om geld." Het opstellen van een goed economisch programma en het geven van voortdurende adviezen is volgens Ruding veel belangrijker.

Het Westen moet voorkomen dat het alleen de kredietkraan maar open zet zonder zich over de besteding van het geld en het economische beleid te bekommeren. Dat is een decennium geleden gebeurd, aldus Ruding, waardoor Polen nu met zo'n hoge schuldenlast (ruim 39 miljard dollar) zit opgezadeld.

Tijdens de IMF-vergadering circuleren aller lei voorstellen hoe de westerse steun aan de Poolse hervormingen moet morden aangepakt. Een van de concreetste plannen is dat van de Westduitse topbankier Alfred Herrhausen, die in Warschau een speciaal ,,Instituut voor Economische Vernieuwing" mil opzetten om de Westerse geldstroom te kanaliseren en te controleren.

De topman van de Deutschc Bank zipt bij voorkeur ,,een in ontwikkelingsvraagstukken ervaren Nederlander" aan het hoofd staan. Ruding» reactie daarop: ,,Dat plan heb ik dan gemist. Ik ben blanco."

De Poolse minister van financiën Leszek Balcerowicz onclerhandelt met het IMF over het te voeren economische beleid.
In zijn toespraak voor de algemene jaarvergadering van het IMF gaf hij enkele hoofdlijnen prijs.
De Poolse voorstellen aan het Fonds bevatten twee lioofdthema's: macroeconomische stabilisatie en structurele aanpassing.

Onder het eerste thema vallen een scherpe vermindering van het begrotingstekort, een strak monetair beleid, de vaststelling van één realistische wisselkoers en de afschaffing van overheidscontrole op de prijzen.
De Poolse voorstellen voor structurele aanpassing behelzen onder meer: de opheffing van bestaande belemmeringen voor de ontwikkeling van de particuliere sector, een omvangrijk privatiseringsprogramma en verstrakking van het begrotingsbeleid van staatsbedrijven,
Verder wil Polen het belastingstelsel hervormen, de ontwikkeling van een kapitaalmarkt en een gezond bankwezen versnellen en belangrijke hervormingen doorvoeren op de begroting.
Balceromicz noemde ook in het kort welke hulp hij in zijn hoofd heeft. Polen is op zoek naar een algemeen bijstandskrediet van het IMF en een Wereldbanklening voor structure- volgens aarnemers gaan om een bedrag van 700 miljoen dollar van het IMF en 300 miljoen dollar van de Wereldbank.
Tevens wil Balcerowicz dat de westerse industrielanden zich in multilateraal verband inspannen voor een kredietstroom, die het land in staat moet stellen zijn reserves aan te vullen en daardoor de wisselkoers van de zloty te stabiliseren.
Balcerowicz heeft al aan de zeven grootste industrielanden (G-7)gevraagd om op korte termijn met een bedrag van 1.5 miljard dollar over de brug te komen.
Voor het komende jaar wenst Polen verlichting van zijn renteverplichtingen up buitenlandse leningen om enige adempauze te krijgen voor de uitvoering van het stabilisatieprogramma.
De Poolse bewindsman wil ook met de westerse overheden, verenigd in de zogenoemde Club van Parijs. en de commerciële banken onderhandelen over een permanente vermindering van zijn schuldenlast.

IVVV

JAARVERSLAG IVVV. STIJGEND AANTAL VAKBONDSLEDEN VERMOORD

Het aantal vakbondsleden dat tijdens de uitoefening van hun werkzaamheden is vermoord, is het afgelopen jaar verdubbeld.

Uit het jaarrapport over schendingen van vakbondsrechten van het IVVV, het Internationale verbond van vrije vakverenigingen, blijkt dat vorig jaar wereldwijd 650 vakbondsactivisten zijn vermoord.
Deze cijfers zijn op 17 juni 1989 bekend gemaakt op de jaarvergadering



Michel Camdessus, directeur van het IMF (r.),met de Israëlische minister van financiën en vicepremier Shimon Peres.

van de ILO, de Internationale arbeidsorganisatie in Genève.

Meer dan 6500 vakbondsleden werden in 1988 gearresteerd in totaal 79 landen. Vooral in Latijns Amerika ondergaan vakbondsleden ,,de meest wrede onderdrukking", aldus het IVVV dat met 142 kantoren in 97 landen 88 miljoen werknemers vertegenwoordigt.
In Colombia vonden 43 mijnwerkers en boeren in Segovia de dood bij een granaataanval door een paramilitaire groep, die nauw verbonden is met het leger.
,,Naarmate het dodental stijgt neemt onze bezorgdheid toe dat de onderdrukking meer systematisch gericht wordt tegen vakbondsleden" schrijft het IVVV.
Het rapport citeert ,,frequente beschuldigingen over medeplichtigheid of actieve betrokkenheid van veiligheidsagenten bij dczc schendingen".
In oktober, na een algemene staking, arresteerde de Colombiaanse politie 700 vakbondsmensen. Regeringsmaatregelen tegen de daders van de talrijke aanslagen bleven uit.

Het IVVV spreekt van ,,venijnige repressie" en onverschilligheid van de kant van Latijns-Amerikaanse regeringen.
In 1988 kwamen in El Salvador 20 vakbondsmensen om bij gewelddaden. Het lichaam van vakbondsleider Miguel Angel Lazo werd twee weken na zijn verdwijning doorzeefd met kogels gevonden, nadat hij op beestachtige wijze was gemarteld.
Het IVVV constateert dat in Guatemala - ondanks de democratisch gekozen regering - de onderdrukking verder escaleert.

De autoriteiten in Nicaragua arresteerden 150 vakbondsactivisten; in Brazilië verloor de vakbeweging de vooraanstaande leider en milieu-activist Chico Mendes, terwijl het IVVV uitgebreid melding maakt van de Solidarismo-beweging van werkgevers in Costa Rica, die speciaal is opgericht om vrije vakverenigingen te ondermijnen.
In Afrika beperken 19 landen de vrijheid van vakbonden, terwijl Zuid-Korea en Turkije stappen richting democratisering hebben genomen zonder dat de verruiming van de vakbondsrechten daarmee gelijke tred hebben gehouden.

Denemarken, IJsland en Nederland worden als voorbeelden genoemd van een groeiende tendens in West-Europa naar regeringsingrijpen in vrije loononderhandelingen.
In Oost-Europa signaleert het IVVV enkele positieve ontwikkelingen. In Hongarije worden vrije vakbonden geformeerd, tot dusver zonder regeringsininenging, terwijl in Polen Solidariteit is gelegaliseerd. Maar, zo schrijft het IVVV, in Roemenië duurt de brute onderdrukking nog steeds voort.

WEST-EUROPA

SPANJE

POLITIEKE ONTWIKKELINGEN SINDS MEDIO 1988

Sinds medio 1988 deden zich in Spanje op politiek gebied o.m. de volgende ontwikkelingen voor (vor. bei: op pag. 793 e.v. - 1988):

Na de algemene verkiezingen van 28 okt. 1982 !pag. 705 e.v - 1982) was de Socialist Felipe Gonzalez Marquez op 2 dec. 1982 in Spanje aan de macht gekomen (pag. 277/3 - 1985) voor een ambtsperiode van vier jaar. Op 24 juli 1986 begon Gonzalez aan een tweede ambtstermijn (pag. 780/3 - 1988), nadat zijn partij, de Spaanse Socialistische Arbeiderspartij (Partido Socialista Obrero Español, PSOE), bij de algemene verkiezingen van 22 juni 1986 haar absolute meerderheid in het Congres van Afgevaardigden (Spaanse Tweede Kamer) had weten te behouden (pag. 433 e.v. - 1986).
In het Congres beschikte de PSOE na de verkiezingen van juni 1986 over 184 van de in totaal 330 zetels (na de verkiezingen van 1982 over 202 van de 350 zetels).

Alianza Popular wijzigt haar naam in *Partido Popular*. Fraga *volgt Hernandez op als partijvoorzitter*. Verdwijning Christen-Democratische Partij

Hoewel Manuel Fraga Iribarne op 2 dec. 1986 zijn aftreden als voorzitter van de rechtse Alianza Popular (AP) had bekendgemaakt (pag. 783/1 - 1988), kondigde hij op 24 okt. 1988 aan dat hij zich opnieuw kandidaat zou stellen voor het partijvoorzitterschap om de eenheid binnen de partij te herstellen".

Naar aanleiding van de aankondiging van Fraga, die in 1976 de A P had opgericht, meldde Ger Groot in *NRC/H'blad* (26-10-1988) o.m. het volgende:

De terugkeer van Fraga is het directe gevolg van de diepe crisis waarin de Volksalliantie momenteel verkeert. De electorale aantrekkingskracht van de partij - de tweede partij van het land - is tot een dieptepunt gedaald. De huidige politieke leider, Antonio Hernandez Mancha, is niet in staat gebleken de centrum-rechtse bundeling tot stand te brengen die hij had beloofd.

Beide voormannen zullen op het partijcongres van januari naar het voorzitterschap dingen. Daarmee zal de verdeeldheid binnen de partij nog scherpere vormen aannemen. Fraga kan rekenen op de steun van de zwaargewichten in de partij, terwijl Hernandez Mancha een groot aantal plaatselijke afdelingen, het partij-apparaat en de jongerenorganisatie achter zich heeft.
De confrontatie tussen heide mannen is er een tussen twee politieke culturen, Fraga, die onder Franco verschillende ministersposten bekleedde, wordt als een vertegenwoordiger van het verleden gezien. Die erfenis heeft de AP altijd parten gespeeld bij haar streven naar een centrum-rechtse coalitie als tegenwicht tegen de Socialistische Partij. Om de Volksalliantie voor jongere kiezers aantrekkelijker te maken en een opening naar het centrum te bewerkstelligen, werd Fraga bijna twee jaar geleden onder zachte d ang afgevoerd naar het Europese Parlement.
Fraga is echter nooit helemaal verdwenen en terwijl Hernandez Mancha blunder op blunder stapelde. zegde Fraga de partijleiding met toenemende nadruk de wacht aan. Onder de weinig inspirerende figuur van de nieuwe partijvoorzittcr en diens chaotische leiding, begon de ster van de charismatische Fraga opnieuw te rijzen. Zijn terugkeer wordt door velen begroet als een noodzakelijke ingreep die de partij voor verde e afbrokkeling moet behoeden.
Electoraal zal de partij er op korte termijn ongetwijfeld garen bij spinnen. Het verjongingsproces waaraan de AP op den duur niet zal kunnen ontkomen, wordt daarmee echter opnieuw op de lange baan geschoven. Dat is het dilemma waarvoor het partijcongres zich in januari zal zien gesteld.
Ook Fraga lijkt zich van dat probleem bewust. Uitdrukkelijk heeft hij zijn kandidatuur aangekondigd als een ,,tussenoplossing", die het aantreden van een nieuwe opvolger moet voorbereiden. Als grootste kanshebber wordt gewezen op de veelbelovende politicus Jose Maria Aznar.

Op 5 jan. 1989 liet Hernandez op een persconferentie weten dat hij zich niet opnieuw kandidaat zou stellen voor het partijvoorzitterschap. Volgens hem zou een voortgezette tweestrijd met Fraga de partij–kunnen ,,verlammen of ruïneren".
Tijdens de persconferentie werd de Christen-Democraat Marcelino Oreja Aguirre naar voren geschoven als lijsttrekker voor de Europese verkiezingen van 15 juni 1989 (zie pag. 401 e.v. - 1989). Oreja, die van 1976-1980 minister van buitenlandse zaken was geweest, was secretaris-generaal van de Raad van Europa, een functie die hij op 10 mei 1989 opgaf.
Op de persconferentie zei Oreja dat hij binnen enkele dagen samen met een aantal andere Christen-Democraten zou toetreden tot de Alianza Popular.

Van 20-23 jan. 1989 vond in Madrid het negende congres van de Volksalliantie plaats. Belangrijke thema's tijdens het congres waren een verbreding van de ideologische basis van de partij en



Felipe Gonzalez Marquez



Manuel Fraga Iribarne (l) en Antonio Hernandez Mancha op 20 januari 1989, de eerste dag van het congres van de Volksalliantie

de verkiezing van een nieuwe partijvoorzitter.
Het congres ging in grote meerderheid akkoord met de verbreding van de ideologische basis. De Alianza Popular diende een partij te worden waarin alle burgerlijke krachten, ook de christen-democratische, een plaats zouden vinden. De AP, die haar naam wijzigde in Partido Popular (Volkspartij, PP), hoopte als centrumpartij een aanvaardbaar alternatief voor de regerende Spaanse Socialistische Arbeiderspartij (PSOE) te worden.

Op 21 januari werd Fraga met 86 procent van de stemmen gekozen tot partijvoorzitter.
Eind januari besloot de partijraad van de door Javier Ruperez geleide Christen-Democratische Partij (voorheen Democratische Volkspartij PDP, zie pag. 785/3 - 1988)met krappe meerderheid en onder felle protesten van een aantal parlementsleden op te gaan in de nieuwe Volkspartij.

Op 15 maart besloot de Liberale Partij zich aan te sluiten bij de Volkspartij, al bleef zij als politieke partij geregistreerd staan.

In 1986 waren Fraga's Volksalliantie, de PDP en de Liberale Partij samen de verkiezingen ingegaan onder de naam Volkscoalitie (Coalicion Popular, CP, zie pag. 433/1 - 1986). Op 16 juli 1986 was de Volkscoalitie vervolgens uiteengevallen (pag. 781/1 - 1988). De PDP had op 5 maart 1988 besloten haar naam te veranderen in Christen-Democratische Partij (pag. 795/3 - 1988).

Communisten verenigen zich weer

Op 14 jan. 1989 maakte de pro-Sowjet Communistische Partij van de Volken van Spanje (Partido Communista de los Pueblos de Espana, PCPE) - die zich in 1984 onder Ignacio Gallego had afgescheiden van de Spaanse Communistische Partij, PCE (zie pag. 329/1 - 1985)-bekend dat zij weer zou opgaan in de PCE, die sinds febr. 1988 onder leiding stond van Julio Anguita Gonzalez (pag. 795/2 - 1988).

Volgens de FAZ (16-1-1989)was de PCE onder Anguita radicaler geworden en was zij een meer leninistische koers gaan varen.
De eurocommunistisch ingestelde Partij van de Arbeiders van Spanje-Communistische Eenheid (Partido de los Trabajadores de Espana-Unidad Comunista, PTE-UC) onaer leiding van Santiago Carrillo (zie pag. 784/2 e.v. - 1988) had, aldus diezelfde FAZ, op een partijdag het leninisme nadrukkelijk afgewezen.

Achtste congres Democratische Convergentie

Op 29 jan. 1989 werd Jordi Pujol i Soley, de premier van Catalonië, in Barcelona op het achtste congres van de Democratische Convergentie (Convergencia Deinocratica de Catalunya, CDC) gekozen tot partijvoorzitter en Miguel Roca i Junyent tot secretarisgeneraal.

Samenwerking tussen PP en CDS op stedelijk en regionaal niveau. *Nieuwe* burgemeesters in Madrid en *Jaen*

Eind apr. 1989 maakten de Volkspartij (PP) van Fraga en het Democratisch en Sociaal Centrum (Centro Democratico y Social, CDS) van oud-premier Adolfo Suarez Gonzalez bekend dat zij op stedelijk en regionaal niveau gingen samenwerken om de Socialisten te wippen waar deze slechts over een relatieve meerderheid beschikten, met de stad en regio Madrid als belangrijkste doelwit. Daarnaast zou ook de campagne voor de verkiezingen van het Europese Parlement (op 15 juni) onderling worden gecoördineerd.
Op 8 mei ondertekenden beide partijen het samenwerkingsakkoord, aldus Le Monde (1-7-1989).
Op 29 juni werd in Madrid de Socialistische burgemeester Juan Barranco via een door PP en CDS ingediende motie van wantrouwen ten val gebracht en vervangen door Agustin Rodriguez Sahagun, die behoorde tot het CDS. Rodriguez was o.m. minister van industrie en van defensie geweest. In de FAZ van 13 juli werd gemeld dat ook in Jaen een Socialistische burgemeester via een dergelijke motie aan de kant was gezet.



Julio Anguita Gonzalez, de secretaris-generaal van de Spaanse Communistische Partij.

Premier Gonzalez kondigt vervroegde verkiezingen aan Kandidaatstelling Carmen Romero

Op 1 sept. 1989 deelde premier Felipe Gonzalez Marquez mee dat op 29 oktober ve vroegde algemene verkiezingen zullen worden gehouden. Voor het besluit voerde de premier bijna uitsluitend economische redenen aan. Er was, zo verklaarde hij, een daadkrachtig kabinet met vernieuwde steun van de kiezers nodig om Spanje voor te bereiden op het Europa van 1992.

Gonzalez ontkende dat hij de verkiezingen vervroegde om de Spanjaarden naar de stembus te krijgen voordat er impopulaire maatregelen moesten worden genomen.
Diezelfde dag ondertekende koning Juan Carlos het decreet dat de verkiezingen mogelijk maakte. Op 10 oktober zal de verkiezingsstrijd officieel van start gaan.

Bij de op 15 juni 1989 in Spanje gehouden verkiezingen voor het Europese Parlement had de PSOE een winst van 0,2 procent geboekt (pag. 406 - 1989).

Op 10 sept. 1989 berichtte een correspondent van de FAZ vanuit Madrid dat Carmen Romero, de echtgenote van premier Gonzalez, zich kandidaat had gesteld voor de parlementsverkiezingen van 29 oktober. Carmen Romero bezette de derde plaats op de lijst van Cadiz, een socialistisch bolwerk, waardoor haar verkiezing zeker was, aldus de correspondent in de FAZ (11-9-1989).
Woordvoerders van de Partido Popular, zo vervolgde de correspondent, noemden de kandidatuur van de vrouw van de premier schandalig en vergeleken het echtpaar Gonzalez-Romero met de vroegere Filippijnse machthebber Ferdinand Marcos en diens vrouw Imelda.

Een van de belangrijkste kandidaten van de Andalusische Partij zag in de kandidaatstelling van Carmen Romero, zo meldde Le Monde (15-9-1989), een ,,argentinisatie'' van de Spaanse politiek en herinnerde aan Isabel Peron.
De Socialisten wezen erop dat Carmen Romero al meer dan 20 jaar actief was binnen de PSOE. Gonzalez noemde de beslissing van zijn echtgenote ,,vrij en op democratisch gebied respectabel''.

De socialistische vakcentrale UGT liet in september weten dat zij tegen de traditie in haar leden niet zou adviseren bij de komende verkiezingen op de Socialisten te stemmen. Volgens dc UGT ontbrak het bij zowel de partij als de regering aan een ,,progressief sociaal beleid'' en moest dc kiezer zelf daaruit maar de consequentie trekken.

Aznar kandidaat PP voor het premierschap

Op 2 sept. 1989 deelde Manuel Fraga Iribarrie mee dat Jose Maria Aznar, sinds 1987 hoofd van de regionale regering van Castilië-Leon (pag. 794 - 1988), de kandidaat van de Partido Popular zou zijn voor het premierschap als de partij de parlementsverkiezingen van 29 oktober zou winnen.

In juni 1989 had de PP bij de verkiezingen voor het Europese Parlement twee zetels verloren (pag. 406 e.v. - 1989).
(NRC/H'blad, Volkskrant, *Le* Monde, *NZZ,* FAZ, The Times, *Financial* Times)

ZWITSERLAND

POLITIEKE ONTWIKKELINGEN SINDS BEGIN 1988

Sinds begin 1988 deden zich in Zwitserland op politiek gebied o.m. de volgende ontwikkelingen voor (vor. ber. op pag. 746/2 e.v. - 1988):

Nieuwe politieke *partij, PSU, opgericht*

Op 24 jan. 1988 werd in Chiasso in het zuidelijke kanton Ticino een nieuwe politieke partij opgericht, onder de naam Partito Socialista Unitario (PSU). De partij was het resultaat van een fusie tussen de Partito Socialista Autonomo (PSA) en een sectie van de Associatie van Socialisten van Ticino (Comunita dei Socialisti Ticinesi, CST).
Dario Robbiani, die vroeger in de Nationalrat (de Zwitserse Tweede Kamer) had gezeten, werd voorgedragen als voorzitter van de nieuwe partij.

Nieuwe secretaris-generaal CVP

Op 6 mei 1988 werd Iwan Rickenbacher gekozen tot secretaris-generaal van de Christlichdemokratische Volkspartei (CVP) als opvolger van Hans Peter Fagagnini.

Delamuraz en Kopp gekozen tot resp. president en vice-president voor 1989. Aftreden Kopp

Op 7 dec. 1988 koos dc Bundesversammlung (het uit Nationalrat en Standerat bestaande Zwitserse landparlement) met 201 tegen 19 stemmen minister van economische zaken Jean-Pascal Delamuraz tot president van Zwitserland voor 1989. Met 165 stemmen werd minister van justitie en politie Elisabeth Kopp gekozen tot vicepresident.

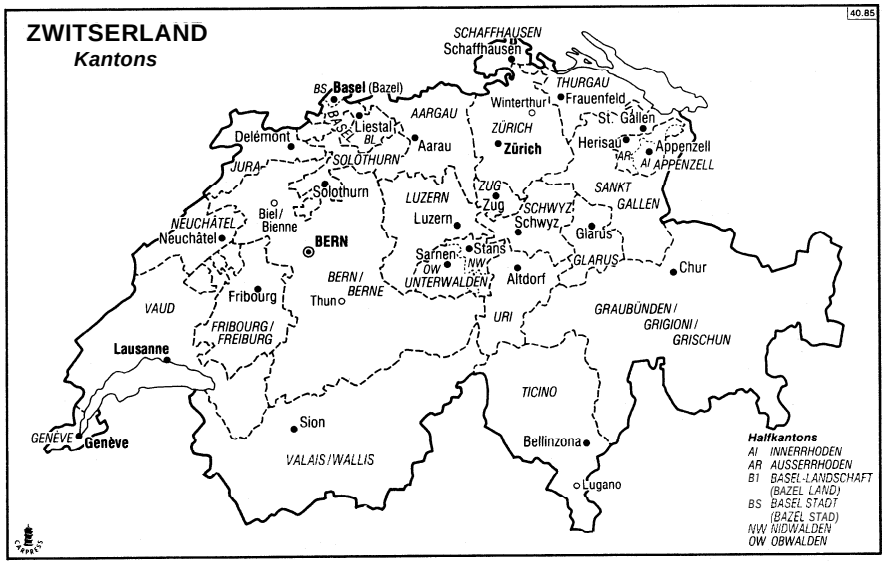
Het presidentschap rouleert elk jaar onder de leden van het kabinet. In 1988 was Otto Stich bondspresident geweest en Delamuraz vicepresident.

Onder de kop "Zwitserse minister blijft, ondanks drugsconnectie" meldde correspondent Willem Offenberg in *NRC/H'blad* (10-12-1988) over Elisabeth Kopp o.m. het volgende:

Het Zwitserse parlement heeft de minister van justitie en politie, Elisabeth Kopp, deze week met ruime meerderheid van stemmen herkozen. De mogelijke betrokkenheid van haar man, Hans W. Kopp, bij de recentelijk aan het licht gekomen "Libanon Connectie" verhinderde parlementariërs niet om haar eveneens tot vice-president van de federatie te benoemen. Alleen de socialisten en de Groenen stemden tegen. Ironisch genoeg introduceert diezelfde mevrouw Kopp het komende jaar nieuwe wetgeving om het witwassen van drugsgeld, zoals bij de Libanon Connectie, tegen te gaan.
Kopps benoeming maakt voorlopig een eind aan weken van opzienbarende perspublikaties, waarin veelvuldig op haar aftreden werd aangedrongen, "Eenzelfde affaire zou haar in de VS of menig ander land onmiddellijk ten val hebben gebracht. In Zwitserland daarentegen blijft haar positie onaangetast", verzuchtte een oppositielid na afloop van de steinming.
De naam van Hans W. Kopp, een advocaat uit Zurich, werd vorige maand genoemd bij de grootste geldzwendel ooit in Zwitserland. De zaak kwam aan het liiht dankzij de uitputtende research van drie journalisten, werkzaam bij de linksliberale *Tages-Anzeiger* in Zurich. In juli rolde de politie een omvangrijk netwerk op, bedoeld om honderden miljoenen dollars aan zwart geld afkomstig van drugshandel in het Midden-Oosten en in Latijns Amerika via Zwitserse banken wit te wassen. Totaal ging naar schatting twee miljard gulden door de handen van de voornaamste verdachten, de Libanese broers Barkev en Jean Magharian. Twee jaar lang gaven rij zich ongestoord uit als geldwisselaars, residerend in een luxueus hotel in Zurich, de Nova Park, zonder verblijfsvergurining en met vervalste Griekse paspoorten.
Uit hun uitgebreide boeken en dossiers bleek dat zij via 20.000 banktransacties. elk in grootte variërend van enkele tientallen miljoenen tot enkele tienduizenden dollars, witgewassen zwart geld omzetten in baar goud. De gebroeders Magharian gebruikten gerenommeerde firma's om het besmette geld te verzilveren.
De Zwitserse autoriteiten onderzoeken nog of sommige van deze firma's direct en gewild betrokken waren, of dat zij onbewust meewerkten aan de operatie.
Tot dusver ontbreken harde bewiizen. Des te vreemder was de aankondiging van openbaar aanklager Dick Marty begin november. Hij noemde één bedrijf met naam en toenaam: Sharkarchi Trading, een handelsfirma in edelmetalen uit Zurich met een bekend advocaat in de raad van bestuur Hans W Kopp Op 27 oktober nam Kopp onverwacht ontslag uit deze verdacht geworden nevenfunctie, opvallend genoeg enkele dagen voordat het nieuws van zijn mogelijke betrokkenheid de voorpagina's haalde.
Dat had hij al veel eerder moeten doen, schreven de Zwitserse kranten. Reeds in 1985 blokkeerde Zurich de conto's van de firma Sharkarchi. Om onduidelijke redenen werd de maatregel kort erna ongedaan gemaakt. Een uitgebreid rapport over de firma belandde in handen van rechter Mario Vaudano in Turijn, bezig met onderzoek naar mafiapraktijken.
Nog geen jaar later informeerde de Italiaanse "superspeurneus" uit Palermo, rechter Giovanni Falcone, ook bij Zurich naar de verdachte transacties van de firma. Niettemin bleef Hans W Kopp aan als bestuurslid.
Kopp ontkent stellig van de Libanon Connectie te hebben afgeweten en klaagt de *Tages-Anzeiger* aan voor laster. Maar het weekblad *l'Hebdo* blijft vreemd genoeg buiten schot. Dit tijdschrift schreef 17 november dat Hans W. Kopp in 1972 door de balie in Zurich voor zes maanden was geschorst. *l'Hebdo* publiceerde ongestraft het gerucht over de aanleiding voor die schorsing: Hans Kopp zou één van zijn vrouwelijke ondergeschikten naakt hebben afgeranseld met een bamboestok, nadat ze een belangrijke beoordelingsfout had gemaakt. In 1982 ging Kopps bedrijf Trans-K-B onder duistere omstandigheden failliet.



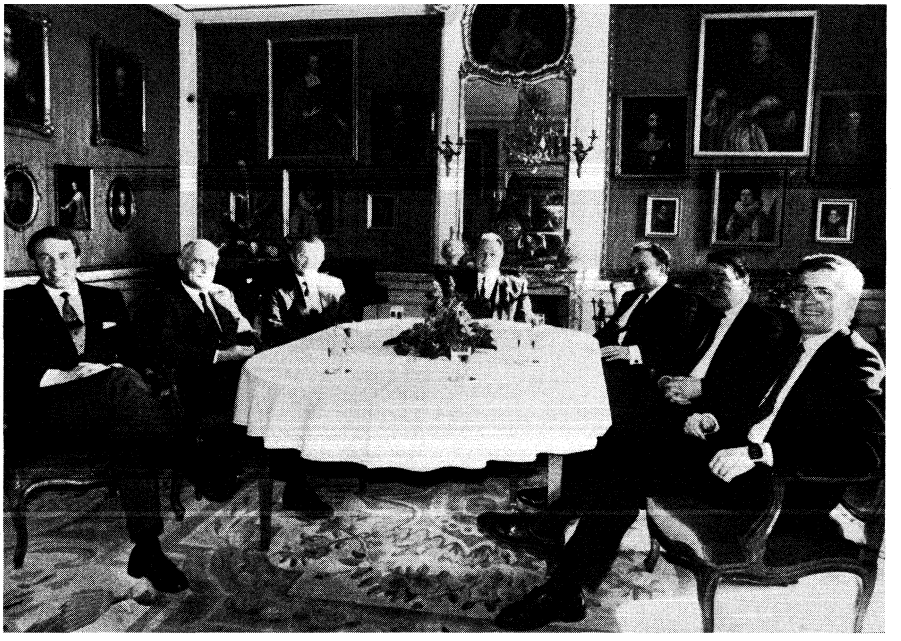
Jean-Pascal Delamuraz en Elisabeth Kopp na hun verkiezing, op 7 december 1988, tot resp. president en vice-president van Zwitserland voor 1989.



Een jaar later gaf een gedesavoueerd belastingconsulent Kopp aan voor belastingontduiking: ruim 3 miljoen gulden in tien jaar. Zelfs de terughoudende Neuer Zurcher *Zeitung* schreef dat mevrouw Kopp er goed aan zou doen, in afwachting van nader onderzoek naar de duistere zaken van haar man, haar portefeuille tijdelijk ter beschikking te stellen.
Vorige week liet zij nog weten dat, zodra een bewuste betrokkenheid van haar man bij de Libanon Connectie zou blijken, zij het landsbelang zou laten prevaleren. Omdat nieuw belastend materiaal vooralsnog uitbleef, heeft rij zich doodleuk herkiesbaar gesteld, met gemeld resultaat.
Wel heeft de affaire geleid tot een versneld indienen van een pakket maatregelen tegen witwassen van zwart geld. Paolo Bernasconi, een rechter uit Lugano die in 1984 het onderzoek leidde naar de Pizza Connectie (drugsgeld dat via Nem Yorkse pizzeria's naar Zwitserse banken werd gesluisd) en in 1982 de affaire rond de Banco Ambrosiano onderzocht (miljarden aan zwart, in Zwitserland gewassen, geld, dat later als vermist werd opgegeven). hielp de wijzigingen van het Zwitserse wetboek van strafrecht ontwerpen.
De maatregelen die naar verwachting begin volgend jaar worden doorgevoerd, gaan hem echter lang niet ver genoeg. De wijzigingen stellen straks de autoriteiten in staat wit\<-assen van zwart geld tot een vergrijp te maken. Dat is nu nog niet het geval. Nu moet eerst bewezen worden dat een verdachte op de hoogte is van de afkomst van het zwarte geld (bijvoorbeeld uit de drugshandel, prostitutie of van een bankroof). Pas dan kan geprocedeerd worden.

Wanneer de nieuwe strafmaatregelen in \verking treden, kan Bern bij de minste verdenking optreden tegen zwendelaars. Het confisqueren van illegaal verkregen gelden wordt ook gemakkelijker. Bovendien kunnen verdachten tot tien jaar gevangenisstraf veroordeeld worden. Bankemployees die zwart geld helpen doorsluizen zijn straks eveneens strafbaar.
Vorig jaar introduceerde Bern reeds een verscherpte "sorgpfaltspflicht". Zaakgelastigden, gevolmachtigden, advocaten, notarissen en andere trustees moeten zwart-op-wit garanderen dat hun bemiddeling niet uitsluitend als oogmerk heeft de naam van de i-liënt geheim te houden Nor steeds glippen advoca ten van kwader trouw door de mazen van het net. Nog steeds ook blijft het mogelijk 135.000 gulden op een Zwitserse bankrekening te storten zonder zich te legitimeren. Nummerconto's blijven ondanks de verscherpte maatregelen populair. Zwitserland zal ook na de invoering van de strafwetswijzinging één van de belangrijkste vluchthavens blijven van uit illegale middelen verkregen pecunia.
Een vooraanstaand bankier, Georges Blum, directeur van de SBS, concludeert: "Een bank kan onmogelijk als een dependance van de politie gaan functioneren."
Zijn collega-directeur Robert Jeckel van de Crédit-Suisse voegt daar nog aan toe: "Van ons kan moeilijk verwacht worden dat we vrijwillig 10.000 transacties doorlichten om één bandiet op te sporen."

Op 12 december maakte Elisabeth Kopp bekend dat zij van plan was op te stappen. "Ik ben noch volgens de wet, noch moreel schuldig. De verdachtmakingen en insinuaties, niet alleen tegen mijn gezin, maar nu ook tegen mij, hebben echter een omvang bereikt die ondraaglijk is", aldus de minister die zei eind februari te willen aftreden. Na beschuldigingen van schending van het ambtsgeheim verliet Elisabeth Kopp echter al op 12 januari het kabinet.



Het Zwitserse kabinet op 4 februari 1989. V.l.n.r.: Adolf Ogi, Flavio Cotti, Arnold Koller. Jean-Pascal Delamuraz, Otto Stich, René Felber en Kaspar Villiger.

Op 9 dec. 1988 had Elisabeth Kopp onthuld dat zij op 27 oktober haar man had opgebeld en hem had aangeraden op te stappen vanwege de geruchten dat Shakarchi bij de Libanon Connectie betrokken zou zijn. Zij had ontkend dat haar waarschuwing was gebaseerd op informatie of documenten uit haar eigen ministerie van justitie.

Op 31 jan. 1989 stelde het parlement een speciale commissie in die een "diepgaand onderzoek" zou gaan instellen naar de "gehele Kopp-affaire". De regering gaf–verder opdracht berichten na te gaan dat de Amerikaanse Inlichtingendienst CIA en het Amerikaanse Bureau voor de Bestrijding van Drugs (DEA) in Zwitserland telefoons hadden afgetapt als onderdeel van een eigen onderzoek naar een Libanees-Turkse drugssmokkel-operatie.

D, stap kwam temidden van verhalen dat CIA- en DEA-agenten binnen Shakarchi hadden laten uitlekken dat de Zwitserse regering met een onderzoek naar de activiteiten van Shakarchi bezig was. Die agenten zouden dat hebben gedaan uit irritatie over een te trage voortgang van het Zwitserse onderzoek.

Op 7 febr. 1989 maakte de Bankencommissie bekend bezig te zijn met een onderzoek naar beschuldigingen dat de bank Crédit Suisse was betrokken bij het witwassen van geld.

Op 27 febr. 1989 ging de Nationalrat (Tweede Kamer) akkoord met het opheîfen van de parlementaire onschendbaarheid van Elisabeth Kopp en op 7 maart deed de Standerat (Eerste Kamer) hetzelfde. Op 15 maart werd voor de affaire-Kopp een speciale aanklager benoemd, Joseph-Daniel Piller.
Op 21 september werd Elisabeth Kopp samen met twee voormalige medewerksters aangeklaagd wegens schending van het ambtsgeheim.

Villiger in het kabinet gekozen. Koller vice-president voor 1989. Samenstelling kabinet

Op 1 febr. 1989 koos het parlement met 124 stemmen de industrieel Kaspar Villiger tot minister van justitie en politie als opvolger van Elisabeth Kopp. Kopps functie van vicepresident werd overgenomen door minister van defensie Arnold Koller, die met 190 stemmen werd gekozen.

Op 3 februari nam Villiger defensie over van Koller, die op zijn beurt de portefeuille van Villiger in handen kreeg. Daarna zag het kabinet er als volgt uit:

Buitenlandse zaken - Rene Felber (SPS); financiën en douane - Otto Stich (SPS); economische zaken - Jean-Pascal Delnmuraz (FDP); verkeer en energie - Adolf Ogi (SVP); binnenlandse zaken - Flavio Cotti (CVP); justitie en politie - Arnold Koller (CVP): defensie - Kaspar Villiger (FDP).

SPS: Sozialdemokratische Partei der Schweiz; FDP: Freisinnig-Demokratische Partei der Schmeiz; SVP: Schweizerische Volkspartei; CVP: Christlichdemokratische Volkspartei.
Sinds 1959 wordt bij de zetelverdeling in het Zwitserse kabinet de zg "toverformule" toegepast, i e. twee zetels voor de SPS, twee voor de FDP, twee voor de CVP en één zetel voor de SVP

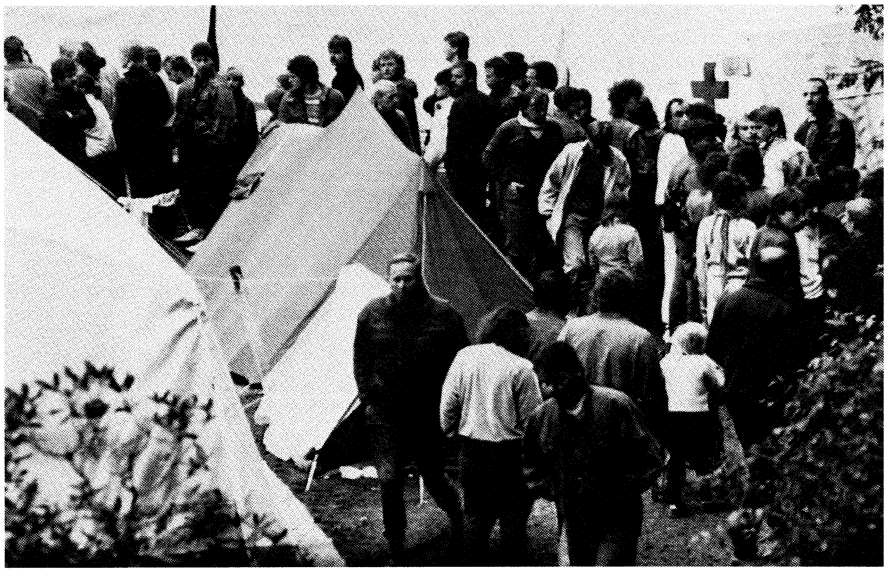
Nieuwe president voor de FDP

Op 2 apr. 1989 meldde een correspondent van de FAZ dat de FDP in Neuchâtel Franz Steinegger, een lid van de Nationalrat, had gekozen tot partijpresident als opvolger van Bruno Hunziker (*FAZ* 3-4-1989).

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilmeg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

MASSALE EXODUS DDR-BURGERS

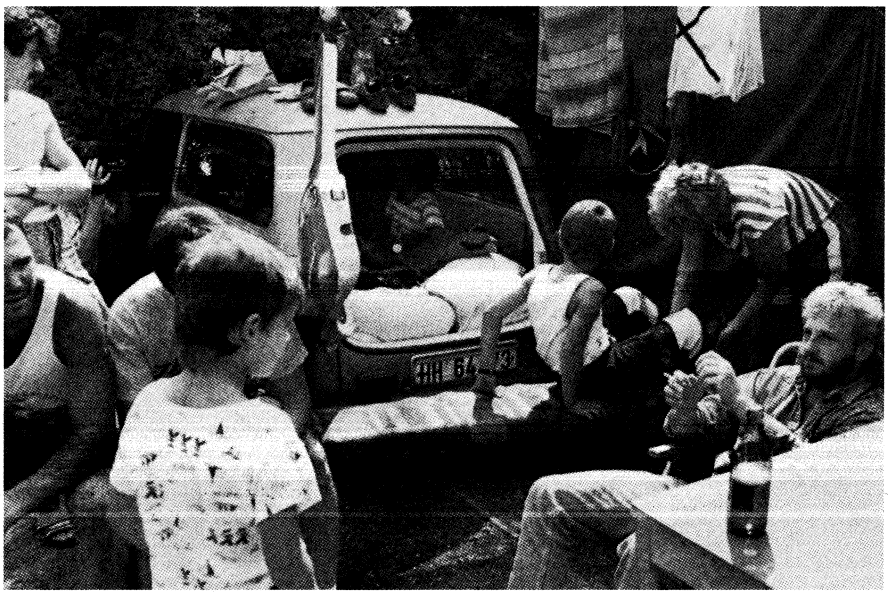
Op 30 sept. 1989 kregen ruim 6.000 Oostduitse vluchtelingen, die hun toevlucht hadden gezocht in de Westduitse ambassades in Praag en in Warschau, toestemming hun land te verlaten om zich in de Bondsrepubliek te vestigen.
Enkele weken daarvoor, op 11 september, had een eerste massale uittocht plaatsgevonden van Oostduitsers, die via Hongarije en Oostenrijk naar de Eondsrepubliek wa en gereisd.
Nadat Hongarije op 2 mei 1989 was begonnen met de ontmanteling van het IJzeren Gordijn aan de grens met Oostenrijk (zie pag. 446/3 e.v.), was een toenemend aantal inwoners van de DDR erin geslaagd via Hongarije naar het Westen te vluchten. Volgens het Oostenrijkse ministerie van Sinnenlandse zaken hadden eind juli 237 Oostduitsers op deze wijze Oostenrijk bereikt. Hongaarse grenswachten hadden sinds mei circa 500 Oostduitsers aangehouden bij pogingen naar Oostenrijk te vluchten; zij u-aren naar de DDR teruggestuurd.
De regering in Bonn riep op 22 juli de DDR-burgers, die van plan waren via Hongarije te vluchten, op thuis te blijven ,,zodat de hereniging van de Duitsers niet in de Bondsrepubliek" zou worden gerealiseerd.
Het gebouw van de Westduitse diplomatieke vertegenwoordiging in Oost-Berlijn werd op 8 augustus voor onbepaalde tijd gesloten. Op dat moment bivakkeerden 131 Oostduitsers in het gebouw, die niet van plan waren dit te verlaten voordat ze de garantie hadden gekregen dat ze naar de Bondsrepubliek mochten vertrekken.
In de Westduitse ambassade in Boedapest hadden begin augustus meer dan 200 Oostduitsers asiel aangevraagd. De ambassade had een aangrenzend gebouw moeten huren om allen onderdak te kunnen geven. De Westduitse missie in Praag had 20 Oostduitsers opgenomen, die in Warschau vijf.
Op 13 augustus sloot de Bondsrepubliek zijn ambassade in Hongarije omdat de opvangcapaciteit van het gebouw ,,volledig uitgeput" was. Enkele dagen later werden Oostduitsers in een speciaal opvangcentrum ondergebracht, dat door het Hongaarse Rode Kruis en de Malthezer Orde was ingericht.
De Oostduitse regering liet op 16 augustus een krachtige waarschuwing horen aan het adres van de Bondsrepubliek, waarin gesteld werd dat het ,,in het belang van de ontwikkeling van normale betrekkingen" noodzakelijk was dat West-Duitsland direct ophield met de hulpverlening aan Oostduitsers
Het aantal Oostduitse vluchtelingen dat in Boedapest in de buurt van de Westduitse ambassade bivakkeerde, bleef stijgen.
Ongeveer 660 Oostduitsers slaagden er op 19 augustus in massaal over de Hongaars-Oosteririjkse grens te vluchten. De groep maakte gebruik van een manifestatie die in de buurt van de grensplaats Sopron op touw was gezet door de Oostenrijkse Paneuropese Unie en Hongaarse oppositiegroepen. Met een picknick aan de grens zou de afbraak van het IJzeren Gordijn gevierd worden. Toen daarvoor de grens even openging, wandelden de honderden DDR-burgers mee de grens over. Nadat zij zich gemeld hadden bij de Westduitse ambassade in Wenen, vertrokken zij nog diezelfde dag naar het opnamekamp in het Westduitse Giessen. Een dag later staken nog eens veertig Oostduitsers de grens bij Sopron over, toen deze in verband met een bijeenkomst van natuurvrienden uit Oostenrijk en Hongarije was opexigesteld.
Op 23 augustus werd de Westduitse ambassade in Praag gesloten, waar zich op dat moment meer dan 100 asielzoekers bevonden.
Een dag eerder had de Westduitse bondskanselier Helmuth Kohl de leiders van de DDR Opgeroepen hervormingen door te voe en naar het voorbeeld van Hongarije en Polen. Alleen op die manier kon volgens hem een einde worden gemaakt aan het vertrek van gedesillusioneerde Oostduitsers naar het Westen.
Een groep van 108 Oostduitsers, die hun toevlucht in Bonns ambassade in Boedapest hadden gezocht, kregen op 24 augustus toestemming van de Hongaarse autoriteiten om onder toezicht van het Rode Kruis naar Oostenrijk te reizen.
De Hongaarse premier Miklos Nemeth voerde op 25 augustus in Bonn overleg met bondskanselier Kohl over de aanhoudende stroom Oostduitsers die via Hongarije naar liet Westen vluchtten. Tijdens het vier uur durende onderhoud, waarbij ook de ministers van buitenlandse zaken van beide landen, Hans-Dietrich Genscher en Gyula Horn, aanwezig waren, had premier Nemeth erop gewezen dat alleen de beide Duitse staten zelf de zaak tot een oplossing konden brengen.
Minister Horn verklaarde twee dagen later in een vraaggesprek voor de Westduitse televisie dat zijn regering bereid was te bemiddelen tussen Bonn en Oost-Berlijn. Hij zei dat Hongarije zich niet kon veroorloven een doorgangsland voor vluchtelingen te zijn. De DDR eiste van Hongarije dat het de potentiële vluchtelingen terugstuurde. De Bondsrepubliek wilde dat de Hongaren de reispapieren erkende die de Westduitse ambassade in Boedapest aan Oostduitsers verstrekte. Horn verklaarde dat zijn land deze paspooorten niet kon erkennen omdat ze een inbreuk betekenden op de soevereiniteit van de DDR.
Volgens Westduitse schattingen bedroeg het aantal Oostduitsers dat vanaf begin mei hun land via Hongarije was ontvlucht bijna 5.000.
De Hongaarse autoriteiten openden eind augustus in samenwerking met het Rode Kruis in de omgeving van Boedapest een derde kamp voor de opvang van Oostduitse vluchtelingen.
In de twee kampen in de Hongaarse hoofdstad zelf zaten op dat moment al 1.400 asielzoekers.
Ondanks de verhoogde waakzaamheid van de Hongaarse grenswachten aan de grens met Oostenrijk slaagden dagelijks tientallen Oostduitsers erin deze over te steken.



Een beeld van de tuin van de Westduitse ambassade in Praag op 30 september 1989, waar op dat moment zo'n 3 300 Oostduitse vluchtelingen verbleven.

Weekblad 58ste jaargang No. 3018. pag. 44391-44406

Dertig Oostduitsers klommen op 28 augustus over het hek van de gesloten Westduitse ambassade in Praag en brachten het totaal aantal vluchtelingen in het gebouw daarmee op 180. Vertegenwoordigers van het Duitse Rode Kruis hadden de hulp ingeroepen van de Tsjechische zusterorganisatie ter verbetering van de ,,mensonwaardige situatie'' in de ambassade. De Tsjechische regering had via een woordvoerder laten weten zich niet geroepen te voelen iets te ondernemen. Het respecteren van de soevereiniteit van de DDR stond voorop. De situatie in de Westduitse ambassade in Warschau was minder nijpend, omdat Polen had toegestaan dat de vluchtelingen elders werden ondergebracht. Op 8 september verlieten 116 Oostduitsers de Westduitse vertegenwoordiging in Oost-Berlijn, nadat ze van de Oostduitse onderhandelaar voor vluchtelingenzaken, de advocaat Wolfgang Vogel, de toezegging hadden gekregen op juridische bijstand te kunnen rekenen van de Oostduitse autoriteiten bij hun plannen om naar West-Duitsland te emigreren. Vijftien andere asielzoekers hadden het ambassadegebouw medio augustus reeds verlaten.



DDR-vluchtelingen in Boedapest

Hongarije laat vluchtelingen *gaan*

De Hongaarse minister van buitenlandse zaken Gyula Horn maakte op 10 september in een televisietoespraak bekend dat de grensovergangen naar Oostenrijk om middernacht zouden worden opengesteld voor houders van een DDR-paspoort of van papieren van het Rode Kruis.
De Hongaarse regering gaf diezelfde avond een communiqué uit waarin zij haar beslissing rechtvaardigde. De regering had herhaaldelijk overleg gevoerd met ,,verantwoordelijke persoonlijkheden in zowel de DDR als de Bondsrepubliek opdat het probleem door de beide Duitse staten tot een oplossing zou worden gebracht''. ,,Aan de Oostenrijks-Hongaarse grens heeft zich een alarmerende situatie ontwikkeld en het aantal illegale grensoverschrijdingen is aanzienlijk toegenomen: daarbij is het tot gewelddadigheden gekomen'', aldus het communiqué. Verder werd gesteld dat ,,de Hongaarse Volksrepubliek niet de verantwoordelijkheid draagt voor deze situatie, en het is niet de taak van de Hongaarse regering de oorzaken van dit probleem na te gaan''. Het bilaterale verdrag uit 1969 met de DDR, dat de gedwongen terugkeer van burgers naar hun respectievelijke vaderlanden mogelijk maakte wanneer ze geen geldige uitreisvergunningen hadden, werd door de Hongaren tijdelijk opgeschort.

De Oostduitse regering veroordeelde het Hongaarse besluit als ,,georganiseerde handel in mensen'' en als ,,inmenging in binnenlandse aangelegenheden''.
De Westduitse bondskanselier Kohl bestempelde de Hongaarse stap als een ,,besluit van menselijkheid, van Europese solidariteit''.
Op 12 september was het aantal Oostduitsers dat West-Duitsland via Hongarije en Oostenrijk had bereikt opgelopen tot 10.000.
Hongarijes onderminister van buitenlandse zaken, Ferenc Somogyi, verklaarde op 13 september dat Hongarije het open-grenzenbeleid wilde voortzetten, maar dat de beslissing de Oostduitsers zonder formeel geldige papieren te laten vertrekken van tijdelijke aard was en ook niet van toepassing was op burgers uit andere Oosteuropese landen.
Een week na het openstellen van de Hongaarse grenzen waren meer dan 16.000 Oostduitsers via Oostenrijk naar de Bondsrepubliek gereisd. Hun werkelijke aantal was mogelijk groter, omdat niet alle vluchtelingen zich in officiële opvangkampen hadden gemeld, maar soms direct waren doorgereisd naar familieleden.
Veel Oostduitsers die via Tsjechoslowakije probeerden Hongarije binnen te komen, werden aan de Tsjechoslowaakse grens teruggestuurd, ook al hadden ze geldige papieren. Sommigen bereikten Hongarije door de Donau of de Ipoly over te zwemmen.
De Westduitse regering sloot op 19 september haar ambassade in Warschau voor het publiek, omdat de werkomstandigheden er door de aanwezigheid van 110 asielzoekers ondraaglijk waren geworden. Het aantal vluchtelingen op het Westduitse ambassadeterrein in Praag was die dag tot 500 gestegen.
Pogingen van de Oostduitse bemiddelaar Wolfgang Vogel om de vluchtelingen te bewegen de ambassades in Praag en Warschau te verlaten, hadden weinig succes. In Praag accepteerden op 26 september ruim 200 mensen zijn aanbod om naar de DDR terug te keren met een garantie van straffeloosheid en een uitreisvergunning binnen zes maanden. In Warschau kreeg Vogel twee dagen later enkele tientallen vluchtelingen zo ver dat zij in DDR-bussen stapten.

Vluchtelingen uit ambassades Praag en Warschau naar BRD

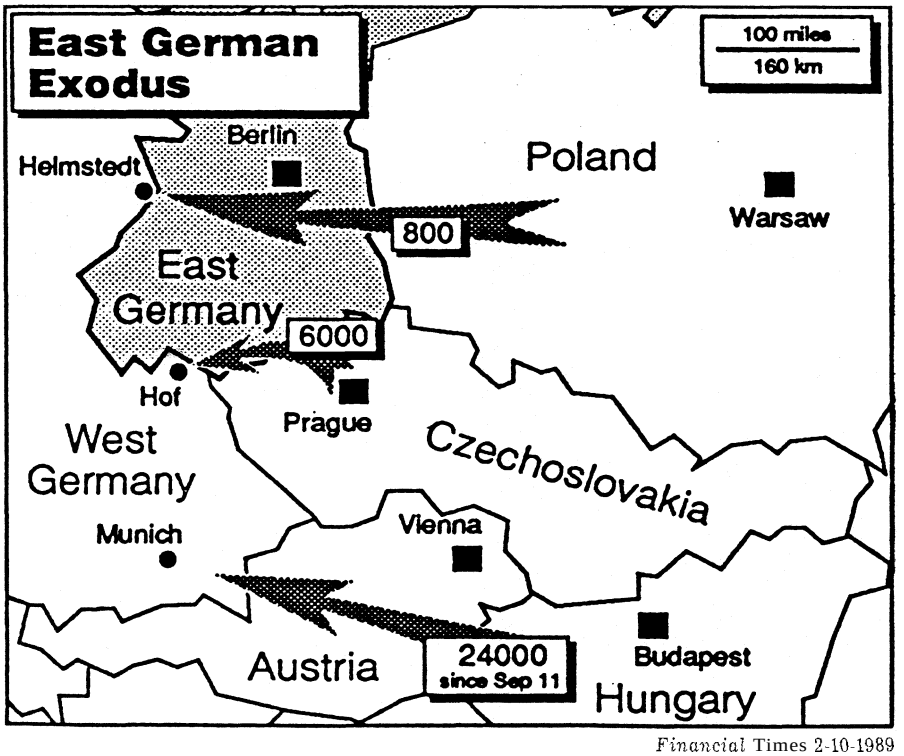
Op 30 september arriveerde de Westduitse minister van buitenlandse zaken Hans-Dietrich Genscher bij het gebouw van de Westduitse missie in Praag, waar hij bekendmaakte dat Oost-Berlijn toestemming had gegeven voor de uittocht van de inmiddels 3.400 vluchtelingen in en rond de ambassade. In Warschau kregen de vluchtelingen het goede nieuws te horen van Franz Bertele, de permanente vertegenwoordiger van de Bondsrepubliek in Oost-Berlijn. Met zeven speciale treinen van de Oostduitse Reichsbahn werden de ruim 6.000 DDR-vluchtelingen uit Praag en Warschau naar de Bondsrepubliek vervoerd.
Aan de oplossing van de ambassadecrisis was intensief overleg voorafgegaan van minister Genscher met zijn collega's van de DDR, Tsjechoslowakije, Polen en de Sowjet-Unie. Uiteindelijk had de DDR op 29 september ingestemd met een humanitaire oplossing van de crisis.
Door de vluchtelingen in treinen van de Oostduitse spoorwegen en over het grondgebied van de DDR naar de Bondsrepubliek te laten reizen, werd voldaan aan de voorwaarde die Oost-Berlijn steeds had gesteld: de vluchtelingen moesten eerst terug naar de DDR, daarna konden ze vertrekken.
Op de Westduitse aankomststations in Hof en Helmstedt bleek het aantal vluchtelingen groter dan in Praag en Warschau was geregistreerd. Oorzaak hiervan was dat groepen burgers onderweg in Oost-Duitsland nog toegang tot de treinen hadden weten te krijgen.
Een dag na het vertrek van de treinen

waren bij de ambassades in Praag en in Warschau alweer zo'n 500 nieuwe vluchtelingen aangekomen.
Volgens een verklaring van het ministerie van buitenlandse zaken in Oost-Berlijn hadden de vertrokken DDR-burgers ,,de morele normen met voeten getreden en zichzelf buiten onze samenleving geplaatst". Men hoefde ,,geen traan te laten om deze verraders van het vaderland", onder wie ook ,,a-socialen met een verkeerde arbeidshouding".
Op 3 oktober werd in Bonn bekendgemaakt dat de DDR toestemming had gegeven voor het vertrek van de circa 8.000 Oostduitse vluchtelingen, waarmee de Westduitse ambassade in Pi-aag sinds het vertrek van de eerste groep vluchtelingen twee dagen eerder was volgestroomd. Het politburo van de SED in Oost-Berlijn had deze beslissing hij wijze van ,,humanitair gebaar" genomen.
De situatie in en rondom het ambassadeterrein was opnieuw onhoudbaar geworden. In de omgeving van het gebouw was het tot stevige botsingen met de Tsjechoslowaakse politie gekomen. Honderden vluchtelingen hadden een politiekordon voor de hoofdingang van de ambassade doorbroken. Na een protest uit Bonn was het kordon teruggetrokken.
Op 3 oktober werd voor DDR-burgers tot nader order een visumplicht van kracht voor Tsjechoslowakije, tot dan toe het enige land waar Oostduitsers nog vrij heen konden reizen.
Na bijna een etmaal vertraging vertrok de eerste van tien speciale Oostduitse treinen op 4 oktober uit Praag. Ook onderweg deden zich grote vertragingen voor door de massale aanwezigheid van DDR-burgers op en om stations langs de routes. Velen wilden een poging wagen nog aan boord van de treinen te komen. In Dresden was een menigte van omstreeks 3.000 mensen met geweld door de Oostduitse volkspolitie, de staatsveiligheidsdienst cn zogchctcn Betriebskampfgruppen uit het station gejaagd. Daarbij waren waterkanonnen en gummiknuppels gebruikt.
Ook de ruim 600 vluchtelingen die zich inmiddels in de Westduitse ambassade in Warschau verzameld hadden, kregen toestemming naar de Bondsrepubliek te reizen. Op 5 oktober verlieten zij Polen per trein.
Een groep Oostduitsers probeerde op 4 oktober de Amerikaanse ambassade in Oost-Berlijn binnen te komen, waar al 18 anderen hun toevlucht hadden gezocht. Het lukte hen niet het politiekordon rond de ambassade te doorbreken. De 18 personen die in het gebouw zaten, ve lieten dit op de avond van 4 oktober nadat zij de toezegging hadden gekregen te mogen emigreren.

Vorming oppositieyroepen

Op 11 sept. 1989 werd door meer dan 100 Oostduitsers, onder wie voormalige partijleden, studenten, artsen en andere academici, de democratiseringsbewegirig Neues Forum opgericht.
In een interview- met het Westduitse blad Die *Welt* zei een van de oprichters, Hans-Jochen Tschische, dat de groepering wilde worden gelegaliseerd en een dialoog wilde aangaan met de autoriteiten. Zij wilden proberen de vlucht van hun landgenoten naar het Westen tegen te gaan door hervormingen te stimuleren.
Op 21 september maakte het officiële persbureau ADN bekend dat liet DDR-ministerie van binneniandse zaken de aanvraag tot registratie van Neues Forum had afgewezen. Volgens het ministerie waren ,,de doelstellingen en verlangens van de beoogde vereniging" in strijd niet de grond-wet van de DDR en bevatten zij ,,een staatsvijandig platform". De handtekeningenactie ter ondersteuning van de oprichting van de beweging was niet goedgekeurd en ,,dus onwettig".
De Oostduitse advocaat Rolf Henrich, lid van Neues Forum, kondigde op 22 september in een interview met de Westduitse radio aan in beroep te zullen gaan tegen het besluit van het ministerie. Hij zei het bespottelijk te vinden dat het ministerie de bereidheid van Neues Forum om met alle groeperingen een maatschappelijke dialoog te voeren gelijkstelde met hoogverraad.
Rockmusici, componisten en schrijvers richtten op 22 september een oproep aan de regering in Oost-Berlijn tot liet aangaan van een open dialoog in de DDR. De oproep die afkomstig was van de afdeling Berlijn van de Schrijversbond in de DDR en van ruim 40 kleinkunstenaars en rockmusici, verscheen in de Westberlijnse krant Die *Tageszeitung*. De auteurs stelden het onverdraaglijk te vinden dat de verantwoordelijkheid voor de massale vlucht van DDR-burgers werd afgeschoven, hoewel de oorzaken in eigen land lagen. ,,De exodus is slechts een teken van de opgehoopte probleinen in alle sectoren van de samenleving", aldus de oproep.
Op 25 september kreeg de oppositiegroep Neues Forum van het ministerie van binnenlandse zaken de opdracht alle activiteiten te staken, omdat er ,,geen maatschappelijke behoefte bestaat" aan een organisatie als Neues Forum.
Leden van de groep lieten een dag later weten hun pogingen om een dialoog met de overheid op gang te brengen te zullen voortzetten.
Op 24 september kwamen in Leipzig onverwacht vertegenwoordigers van een aantal Oostduitse oppositiegroepen bijeen om te beraadslagen over samenwerking. Oorspronkelijk was de bijeenkomst op 2 oktober gepland, maar de organisatoren vreesden dat de staatsveiligheidsdienst deze verhinderd zou hebben.
In het *NRC/H'blad* van 25-9-1989 schreef Peter Michielsen de volgende beschouwing over de Oostduitse oppositiegroeperingen en over de eerste kritische geluiden van politici:

Het begint, eindelijk, politiek te rommelen in de DDR, van achter de Muur nog steeds de stoere verdedigster van een snel verouderend soort socialisme. Het is ironisch genoeg noch Gorbatsjoms perestrojka, noch de vreedzame revolutie in Polen of de hervormingsijver van de Hongaren die, althans in directe zin, aanleiding is geworden voor beweging in de stille vijver van de Oostduitse politiek, maar een zeer interne ontwikkeling: de leegloop.



Financial Times 2-10-1989

Het legale vertrek van maandelijks tienduizend Oostduitsers en de met veel boze moorden omgeven exodus van nu al twintigduizend vluchtelingen die de Hongaarse omweg nemen heeft de Oostduitse samenleving diep getroffen. Bijna elke Oostduitser kent wel iemand die is vertrolrken, en als hij niemand kent merkt hij toch heel wat van de uittocht. mant ei ontb" k[illegible] op[illegible] zijn ziekenhuis of onderwijzers op de school van zijn kinderen en op zijn werk is hem verteld dat een vakantie in Hongarije, mocht hij die overwegen, er niet in zit.

Een belangrijk gevolg van de uittocht is de vorming van oppositiegroepen op een schaal die de DDR nog niet eerder heeft gezien: vier groepen zijn de afgelopen twee weken gevormd. De eerste, Initiatief voor Heroprichting van de SPD, werd al snel gevolgd door Nieum Forum, met als drijvende krachten de schilderes Bärbel Bohley en de ex-advocaat Rolf Henrich - de eerste een oude bekende uit het oppositionele milieu, de tweede een jurist met Berufsverbot. Onder de vierduizend mensen die tot nu toe de beginselverklaring hebben getekend bevinden zich volgens Bohley veel hervormingsgezinde partijleden. In elf van de viiftien Oostduitse wrovincies heeft Nieum Forum vorige m e k registratie aangevraagd.

De derde groep formeerde zich enkele dagen later: de Burgerbeweging Democratie Nu. die zich open stelt voor christenen en kritische marxisten, voor een democratisch socialisme en tegen de karakteristieke srhoonpraterij van alle politieke, economische en ecologische kwalen n-i1 ijveren en de Oostduitse leiders verwijt te speculeren op het falen van hervormingen in de Sowjet-Unie.

De Burgerbemeging Democratie Nu wil begin volgend jaar meedoen aan de verkiezingen voor de Volkskammer, liet Oostduitse parlement, en wil ijveren voor democratisering, de hervorming van het kiesrecht, de media en de rechtspraak en voor de openbaarmaking van milieugegevens. En ten slotte werd dit weekeinde de stichting bekend van een vierde groep, Verenigd Links. Er lijken tussen de groepen maar weinig programmatische verschillen te bestaan: zij alle streven naar gelijksoortige hervormingen in politiek en economie, een open informatiebeleid en een betere aanpak van de milieuproblematiek. Ze wensen een meerpartijensysteem, maar voorop staan de dialoog en een democratisch socialisme. Alle zijn tegen het herstel van het kapitalisme, en geen van alle tornen ze aan een blijvende rol. al dan niet leidend, van de communistische partij, de SED.

Kortom: ze presenteren zich als loyale maar kritische partners. Geen wonder dat samenwerking voor de hand ligt. In Leipzig verenigden zich gisteren tachtig vertegen\\-oordigers van de diverse groepen onder Nieuw Forum als dakorganisatie - de eerste aanzet tot een gestructureerde oppositie in de DDR.

De gematigdheid van de oppositie is voor de SED nog geen aanleiding geweest door de bocht te gaan. Integendeel: de partij heeft zich non wat verder ingegraven. In niet mis te verstane [illegible] per kerende post een negatief antwoord op het verzoek om registratie. Nieuw Forum, aldus ineldde het bemind, is in strijd met de grondwet en staatsgevaarlijk.

Of de partij zich daarmee op de lange termijn een goede dienst bewijst is de vraag, temeer omdat het ook elders rommelt. Binnen de ,,satellietpartijen" bijvoorbeeld, waar de uittocht van tienduizenden Oostduitsers met steeds minder verzwegen zorg wordt gadegeslagen en waar de SED-lezing dat het om verraders dan wel door Bonn weggelokte en bedrogen mensen gaat, net zo min wordt gedeeld als elders in de samenleving.

In twee satellietpartijen zijn vorige week kritische geluiden opgegaan. Op de recente Kerkendag in Eisenach, die op zich al uitblonk door kritiek op het uitblijven van hervormingen. meldden zich vier leden van de Oostduitse CDU met een open brief vol pleidooien voor hervormingen, democratie en openheid over problemen en vol kritiek op .,de onderdrukking, verhulling. taboeïsering en bijkleuring" van informatie.

Als de SED-media niet tot meer glasnost over willen gaan, aldus de vier. dan moet de CDU-pers dat maar doen. Ze uitten kritiek op de gang van zaken bij de regionale verkiezingen van mei, toen de CDU bij de opstelling van de kandidatenlijst lelijk de boot inging, en stelden zelfs het ,,volkomen uitgesloten" te achten dat zoiets zich volgend jaar herhaalt.

Het verboden Russische blad *Sputnik* moet weer morden toegelaten, er moet reisvrijheid komen en er moeten regels worden opgesteld voor de eventuele terugkeer van emigranten. En als oppositie, zo besloten de vier, wensen ze niet te worden beschouwd, tenslotte ,,hoort het deniocratisch centralisme niet tot de tradities van de CDU".

Een andere satellietpartij, de liberaal-democratische LDPD. uitte zich bij nionde van haar leider Manfred Gerlach, een van de acht vicepresidenten van de DDR, zelfs positief over de nieuwe groepen die door de SED zijn verketterd: ,,We moeten het nieuwe niet uitsluiten, maar juist opgraven en bij het spel betrekken. De DDR heeft vragenstellers nodig, ongeduldige en nieuwsgierige mensen die het nieuwe helpen ontdekken", aldus Gerlach.

Zelfs uit de SED zelf komt kritiek. Onderminister Höpcke van cultuur vroeg zich vorige week hardop af hoe het toch komt dat zoveel burgers weglopen, hekelde het gebrek aan dialoog en discussie en liet gebrekkige informatiebeleid van de regering en stelde dat de Oostduitse bureaucraten best wat menselijker inet de burgers mogen omgaan.

Voor de Oostduitse leiding zijn die ontwikkelingen hoogst bedreigend. Maar voorlopig slaat ze venijniger om zich heen naarmate het probleem zich duidelijker aandient. De bladen *Neues Deutschland* en *Junge Welt* hekelden de ,,grootduitse" uitlatingen op de Kerkendag, die hadden niets met godsdienst te maken maar alles met pogingen de DDR kapitalistisch en ,,stormrijp voor de hereniging" te maken. De vier Oostduitse christen-democraten, zo werd gesteld, hebben de CDU-partijdiscipline geschonden en de Kerkendag heeft Westduitse politici weer eens de kans gegeven, ,,profielneurotisch" als ze zijn, zich als ,,preussische Oberlehrer" te gedragen. Dat gold met naine. aldus de Oostduitse media, voor sociaal-deinocraten. die nog nooit ergens in de wereld het kapitalisme hebben afgeschaft. maar de DDR wel willen bijbrengen hoe je het socialisme verbetert dat ze zelf niet nastreven.



Tsjechische politiebeambten proberen op 2 oktober 1989 een Oostduitser te beletten over het hek van de Westduitse ambassade in Praag te klimmen.

WEST-EUROPA

PORTUGAL

PARTIJPOLITIEKE ONTU'IKKELINGEN

Sinds meaio 1988 deuen zich in Portu gal op het gebied van de partijpolitiek o m de volgende ontwikkelingen voor (vor ber pag 648/3 - *1988)*

Sampaio volgt Constancio op *als* leider van de Portugese *Socialistische* Partij

Op *27* okt *1988* diende Vitor Manuel Ribeiro Constancio, sinds *29* juni *1986* secretaris-generaal van de Portugese Socialistische Partij (PSP), onverwacht zijn ontslag in

Als voornaamste reden voor zijn ontslag noemde Constancio ,,het gebrek aan solidariteit" en de ,,interne boycot" binnen de PSP. Hij verweet zijn partijgenoten hem nooit als opvolger van voormalig partijleider Mario Alberto Nobre Lopes Soares te hebben geaccepteerd (Soares was op *9* maart *1986* president van Portugal geworden). ,,Ik heb geen zin om alleen als een soort overgangsleider te fungeren", aldus Constancio op *27* oktobe .

Op *6* november beschuldigde Constancio in de nationale commissie van zijn partij Soares ervan persoonlijk te hebben meegewerkt aan een campagne om de ,,partijleiding in diskrediet te brengen" en hij raadde hem aan te beslissen of ,,hij een onafhankelijke secretaris-generaal u-i1 of een zetbaas van de president van de republiek".

Op 18 december spraken *836* afgevaardigden van de PSP zich uit voor de kandidatuur van de advocaat Jorge Sampaio, fractievoorzitter van de Socialisten, voor het partijleiderschap, terwijl zo'n 450 afgevaardigden de kandidatuur van voormalig minister van buitenlandse zaken Jaime Gama steunden

De zoon van president Soares, Joao Soares, kreeg volgens de FAZ *(21-12-1988)* 50 stemmen.

Op *15* jan. *1989* werd Sampaio in Lissabon tijdens een buitengewoon partijcongres met 62,7 procent van de stemmen gekozen tot secretaris-generaal als opvolger van Constancio.

In zijn aanvaardingsrede zei Sampaio tot zijn partijgenoten dat ,,de Socialistische Partij het enige wcrkclijlrc alternatief is" voor de regerende centrum-rechtse Sociaal-Democratische Partij (PSD) van premier Anibal Cavaco e Silva, en hij kondigde een overwinning aan bij de volgende verkiezingen.

Sampaio was, aldus Le *Monde* (24-11-1988), in 1978 tot de PSP tocgetreden, nadat hij actief was geweest binnen een extreein-linkse organisatie, de Beweging van Socialistisch Links.

Twaulfde congres Portugese *Communistische Partii*

Van 1 t/m 4 dec. 1988 vond in Porto het twaalfde congres van de Portugese Communistische Partij (PCP) plaats.

Naar aanleiding van het congres meldde Raul Rutler in *NRC/H'blad* (1-12-1988) het volgetide:

In het ,.Kristallen Paleis'' in Porto is vandaag het twaalfde congres van de Portugese Communistische Partij begonnen, en volgens waarnemers zal er tijdens de vier dagen die de bijeenkomst duurt zon-el van glasnost als van perestrojka weinig te merken zijn.
De vernieuwing en de openheid die Sowjet-leider Michail Gorbatsjom voorstaat werden door de leiders van de Portugese Communistische Partij (PCP) tot dusver uiterst wantrouwend begroet. De PCP staat dan ook sinds lang bekend als de partij die het verst gaat in haar onwrikbare trouw aan de orthodoxe lijn van het Brezjnew-tijdperk
Amper elf dagen voor het Congres (dat iedere vijf jaar mordt gehouden) heeft het Centraal Comité een van de meest geziene PC-leiders uit zijn gelederen verwijderd: mevrouw Zita Seabra, die gold als woordvoerster van een nieuwe hervormingsgezinde stroming binnen de PCP.
Dit geruchtmakende besluit werd door verontwaardigde aanhangers van mevrouw Seabra vergeleken met ,,de oude stalinistische methoden'' (er werden bijvoorbeeld beschuldigingen geuit in de trant van ,,bourgeoispraktijken''), ,,bedoeld om iedere discussie over de noodzaak van meer interne democratie te ontmoedigen''.
De 68 jaar oude PCP, die 47 jaar onder het regime van Antonio de Oliveira Salazar een illegaal bestaan leidde, is altijd een monolithische, gesloten organisatie gebleven die niet de geringste ongehoorzaamheid tolereert.
Alvaro Cunhal, die in 1961 na zijn ontsnapping uit een politieke gevangenis van het regime tot secretaris-generaal werd gekozen, is ook op zijn 75ste nog steeds krachtig op deze post aanwezig. De PCP was de eerste partij die zich na de Anjerrevolutie van 1974 liet legaliseren.
Maar omdat er een nieuwe wind uit Moskou waait en vooral omdat de PCP een onmiskenbare electorale teruggang beleeft (31 Afgevaardigden in juli 1987 tegen 47 in 1979), hebben sommige partijkaders de benodigde moed gevat om een tot op heden onaantastbaar partijbestuur ter discussie te stellen.
In januari eisten vooraanstaande partijvertegenmoordigers, de zogenoemde ,,Groep van Zes'' onder leiding van Vital Moreira, dat de leden van het Centraal Comité bij het twaalfde congres bij geheime stemming zouden worden gekozen, en dat de partijlijn aan de werkelijkheid van de Portugese samenleving wordt aangepast.
,,Zij die de PCP kennen weten heel goed dat de wijzigingen die onze vijanden wenselijk achten bij ons niet zullen worden ingevoerd'', zo luidde de afgemeten reactie van Alvaro Cunhal.

Daarentegen moest Cunhal in juli erkennen dat de toetreding van Portugal tot de EG in januari 1986 (waartegen de PCP zich indertijd krachtig verzette) een ,,nieuwe realiteit'' was ,,waarmee rekening dient te worden gehouden bij de formulering van het voorgenomen nieuwe programma voor de nationale en democratische politiek van de partij''.

Op 4 december stemden de afgevaardigden in met een aantal wijzigingen van de partijstandpunten. Zo stemde de partij in met een meerpartijen.de. mocratie, een gemengde economie en persvrijheid. Ook de Portugese integratie in de Europese Gemeenschappen werd nu als ,,een realiteit'' gezien. In een toespraak tot de gedelegeerden zei partijleider Alvaro Cunhal, nadat hij was herkozen, dat de bijeenkomst ,,had aangetoond dat de partij open staat voor nieuwe ideeën''.

SCANDINAVIË

FINLAND

POLITIEKE ONTWIKKELINGEN

Vanaf mei 1988 deden zich in Finland op politiek gebied o.m. de volgende ontwikkelingen voor:

Nadat op 15 en 16 maart 1987 in Finland parlementsverkiezingen waren gehouden (pag. 193 e.v.- 1987), was op 30 apr. 1987 een nieuw kabinet geïnstalleerd (pag. 473/1 - 1987), bestaande uit vier partijen: de Sociaal-Democratische Partij (SSDP), de conservatieve Nationale Coalitiepartij (KK), de Zweedse Volkspartij (SFP) en de Boerenpartij (SMP). De regering staat onder leiding van I-Iarri Holkeri (KK), die op 6 jan. 1937 in Oripaa in het westen van Finland werd geboren.
De Sociaal-Democraat Mauno Koivisto is sinds 27 jan. 1982 president van Finland

Ontwikkelingen binnen de KP

In maart 1988 probeerde de leider van de Centrumpartij (KP), Paavo Vayrynen, van zijn partij meer een middenpartij te maken door voor te stellen de kleine Liberale Volkspartij (LKP) in de KP op te nemen en volledig lid te worden van de Liberale Internationale. Op dat moment genoot de KP de staat van waarnemer bij de Liberale Internationale, terwijl de LKP volledig lid was.
Besloten werd de naam van de partij te veranderen in Keskusta-Centrern.

Oprichting Communistische Arbeiderspartij voor Vrede en Socialisme

Op 21 mei 1988, aldus *KCA* (no. 5), richtte een groep rond Markus Kainulainen, tijdens een bijeenkomst in Tikkurila, bij Helsinki, de Comrnunistische Arbeiderspartij voor Vrede en Socialisme op. De partij werd omschreven als uiterst orthodox (zie ook pag. 553/2 - 1988).

Kainulainen, een vroegere districtssecretaris van de eurocommunistische SKP (Finse Communistische Partij), was leider van de uiterst orthodoxe stalinisten binnen de stalinistische SKP-Y (Communistische Partij van Finland-Eenheid).

Timo Lahdenmaki, die werd gekozen tot voorzitter, zei dat de nieuwe partij was gevormd omdat een grote groep binnen de SKP-Y de eurocommunistische kant was opgegaan.

Congres SKDL

Van 20-22 mei 1988 vond in Turku het 15de congres van de Finse Volksdemocratische Liga (Suomen Dansan Demokraatinen Liito, SKDL) plaats, die bestond uit links-socialisten en eurocommunisten.
Tijdens de bijeenkomst werd Reijo Kakela, tot op dat moment secretaris-generaal van de partij en een voormalig lid van het politieke bureau van de eurocommunistische SKP, gekozen tot partijvoorzitter en Salme Kandolin tot secretaris-generaal.
De afgevaardigden besloten op het congres de aantrekkelijkheid van de partij te vergroten door haar te bevrijden van de dominerende rol van de eurocommunisten. Zo mochten ,,alle liriks-georiënteerde personen en hun organisaties'', waaronder sociaal-democraten en Groenen, zich bij de SKDL aansluiten.

Vorming Groene Associatie

Op 9 aug. 1988 ontstond een tweede ecologische beweging, de Groene Associatie o.l.v. Heidi Hautala (de Groenen hadden zich in juni 1986 geformeerd).

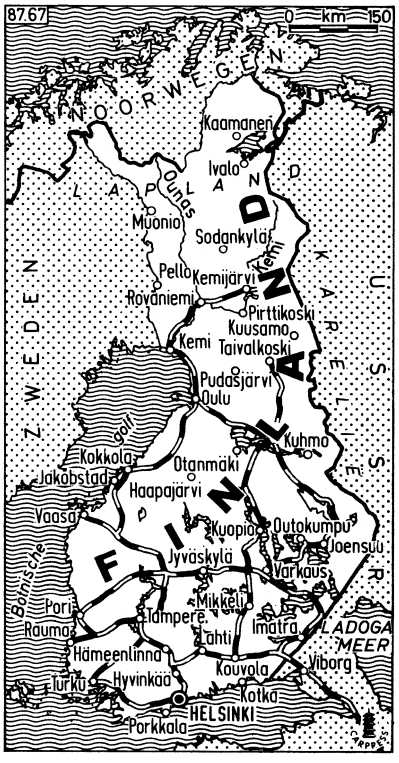
Congres SKP-Y

Op 27 aug. 1988 werd Jouko Kajanoja tijdens een congres van de orthodox stalinistische Communistische Partij van Finland-Eenheid (Suominen Kommunistinen Puolue-Yhdenaisyys, SKP-Y) gekozen tot partijvoorzitter als opvolger van Taisto Sinisalo, die om gezondheidsredenen zijn functie opgaf. Kajanoja was tot op dat moment secretaris-generaal van de partij.
Marja-Liisa Loeyttyjarvi en Esko-Juhani Tennila werden gekozen tot vicevoorzitters en Yrjoe Hakanen tot secretaris-generaal.

De SKP-Y wordt ook wel Democratisch Alternatief (Deva) genoemd, de naam waaronder zij de parlementsverkiezingen van 1987 was ingegaan

Lokale verkiezingen (16 en 17 okt. *1988)*

Op 16 en 17 okt. 1988 vonden in Finland verkiezingen plaats voor zo'n 12.600 zetels in 444 stads- en dorpsbesturen. De Sociaal-Democratische Partii (Sosialidemkraatinen Puolue,





Ilkka Suominen (l.) en Aarno Kaila, resp. voorzitter en secretaris van de Nationale Coalitiepartij, na het vernemen van de uitslag van de op 16 en 17 oktober 1988 gehouden lokale verkiezingen.

SSDP) behaalde 25,3 procent van de stemmen, een winst van 0,5 procent ten opzichte van de lokale verkiezingen van 20 en 21 okt. 1984 en één procent ten opzichte van de parlementsverkiezingen van 1987 (pag. 193 e.v. - 1987).

De conservatieve Nationale Coalitiepartij (Kansallinene Loloomus, KK) kreeg 22,9 procent van de stemmen, een verlies van 0,3 procent in vergelijking met de parlementsverkiezingen van 1987.

De oppositionele Centrumpartij (Keskustapuolue, KP) veroverde 21,2 procent, een winst van bijna één procent ten opzichte van 1984 en van 3,6 procent ten opzichte van 1987.
De eurocommunistische Finse Communistische Partij (Suomen Kommunistinen Puolue, SKP) scoorde 10,3 procent, de orthodox stalinistische Cuminunistische Partij van Finland-Eenheid (Suomen Kommunistinen Puolue-Yhdenaisyys, SKP-Y) 2,5 procent en de Groenen 2,4 procent
De opkomst was 69,9 procent.

Ontwikkelingen binnen de Boerenpartij

Op 20 jan. 1989 werd Tina Makela gekozen tot secretaris van de Finse Boerenpartij (Suomen Maaseudun Puolue, SMP). Makela zou begin 1990 die functie overnemen van Aaro Niiranen.

In het weekeinde van 5-6 aug. 1989 werd, zo meldde de NZZ (12-8-1989), tijdens een congres van de SMP het parlementslid Heikki Riihijärvi, gekozen tot partijleider als opvolger van Pekka Vennamo, wiens vader, Veikko Vennamo, 30 jaar eerder de partij had opgericht

Nieuwe minister van buitenlandse *zaken.* Samenstelling kabinet. *Sorsa gekozen tot nieuwe parlementsvoorzitter*

Op 26 jan. 1989 werd de Sociaal-Democraat Perrti Paasio benoemd tot minister van buitenlandse zaken en vicepremier. Met ingang van 1 februari nam hij die portefeuille over van zijn partijgenoot Kalevi Sorsa, die tussen 1972 en 1987 drie keer minister-president was geweest en vanaf 30 apr. 1987 vice-premier en minister van buitenlandse zaken

Sorsa had op 24 januari bekendgemaakt dat hij per 1 februari het kabinet wilde verlaten. Hij kreeg een functie in het bestuur van de bank van Finland.
Paasio was sinds 5 juni 1987, toen Sorsa als pa tijleider aftrad (pag. 553/1 - 1988), leider van de Sociaal-Democratische Partij.

Na het vertrek van Sorsa zag het kabinet er als volgt uit:

Premier - Harri Holkeri (KK); vice-premier en minister van buitenlandse zaken - Pertti Paasio (SSDP); justitie - Matti Louekoski (SSDP); binnenlandse zaken - Jarmo Rantanen (SSDP); defensie - Ole Norrback (SFP); financiën - Erkki Liikanen (SSDP); tweede minister van financiën - Ulla Puolanne (KK); onderwijs - Christoffer Taxell (SFP); cultuur - Anna-Liisa Piipari (SSDP); land en bosbouw - Toivo T. Pohjola (KK); verbindingen Pekka Vennamo (SMP), handel en industrie - Ilkka Suominen (KK); buitenlandse handel - Pertti Salolainen (KK); gezondlieid - Helena Pesola (KK); sociale zaken - Tarja Halonen (SSDP); arbeid - Matti Puhakka (SSDP); milieu - Kaj Bärlund (SSDP); bestuur - Ilkka Kanerva (KK).

Op 1 feb uari werd Sorsa met 147 van de 200 stemmen gekozen tot parlementsvoorzitter als opvolger van Matti Ahde. Volgens de *NZZ* (3-2-1989) had Ahde zich pas bereid verklaard af te treden, nadat hem uit partijkringen een ministerschap was toegezegd.
Op 3 februari meldde *NRC/H'blad* dat woedende protesten van vrouwelijke partijleden en vrouwenorganisaties de mannelijke leden van de Sociaal-Democratische Partij van het idee hadden afgebracht één van haar twee vrouwelijke ministers tot aftreden te dwingen teneinde plaats te maken voor een man.

Minister van cultuur Anna Liisa Piipari zou, zo vervolgde *NRC/H'blad,* het veld moeten ruimen voor voormalig parlementsvoorzitter Ahde. De hevige verontwaardiging die ontstond bij de vrouwelijke Sociaal-Democra-



Kalevi Sorsa (l.) op 16 maart 1987 Naast hem Pekka Vennamo van de Boerenpartij

ten, die met massaal aftreden dreigden als Piipari zou worden ontslagen, deed de heren van de partij afzien van het voornemen, Ook hadden de dames gedreigd de 90ste verjaardag van de Sociaal-Democratische Partij, in de zomer van 1989, te boycotten, aldus *NRC/H'blad.*
Deze krant, die verder meldde dat Anna Liisa enkele dagen daarvoor was getrouwd, noemde haar Anna Liisa Kasurinen.

NIEUWE COMMANDANT VAN DE STRIJDKRACHTEN

Op 12 mei 1989 maakte president Koivisto de benoeming bekend van vice-admiraal Jan Klenberg tot commandant van de strijdkrachten Klenberg zou in maart 1990 die functie overnemen van gen Jaakko Valtanen, die met pensioen ging

ZWEDEN

ONTWIKKELINGEN BINNEN HET KABINET

Op 4 okt. 1988 maakte premier Ingvar Carlsson bij de opening van de op 18 september gekozen Riksdag - het uit één Kamer bestaande, 349 zetels tellende parlement van Zweden - de samenstelling van een nieuw kabinet bekend. Dit zag er als volgt uit:

Preinier, research - Ingvar Carlsson: financiën - Kjell-Olof Feldt; gezondheid en sociale zaken - Gertrud Sigurdsen; op buitenlandse zaken verantwoordelijk voor internationale ontwikkelingssamenwerking - Lena Hjelm-Wallen; buitenlandse zaken - Sten Andersson; onderwijs en cultuur Lennart Bodströsn; op het rninisterie van onderwijs en cultuur verantwoordelijk voor cultuur, massamedia en scholengemeenschappen - Bengt Göransson; op buitenlandse zaken verantwoordelijk voor buitenlandse handel - Anita Gradin; milieu en energie Birgitta Dahl; defensie - Roine Carlsson; landbouw - Mats Hellström; openbaar bestuur** - Bengt Johansson; transport en verbindingen - Sven Hulterströin; op het ministerie van gezondheid en sociale zaken verantwoordelijk voor familiezaken, ouderen en gehandicapten - Bengt Lindkvist; op arbeid verantwoordelijk voor immigratie - Georg Andersson; huisvesting en ruimtelijke ordening - Ulf Lönnqvist; arbeid - Ingela Thalen; industrie - Ivar Nordberg*; op financiën verantwoordelijk voor de begroting - Odd Engström*; justitir - Laila Freivalds*; op het ministerie van openbaar bestuur verantwoordelijk voor kerkelijke zaken. gelijkheid en jeugd - Margot Wallström.

* nieuw
** gewijzigde portefeuille

Kabinetswijziging

Op 26 jan. 1989 maakte premier Carlsson een kabinetswijziging bekend. Bengt Göransson werd minister van onderwijs en cultuur als opvolger van Lennart Bodström, die ambassadeur in Noorwegen werd. Göran Persson werd op het departement van onderwijs en cultuur verantwoordelijk voor scholengemeenschappen.
Sveii Hulterström droeg zijn portefeuille transport en verbindingen over aan Georg Andersson en u-erd minister van gezondheid en sociale zaken als opvolger van Gertrud Sigurdsen, die met pensioen ging. De verantwoordelijkheid voor immigrantenzaken op het ministerie van arbeid, Anderssons vroegere portefeuille, werd overgenomen door Maj-Lis Lööw.



Het nieuwe kabinet van premier Ingvar Carlsson op 6 oktober 1988. Staande v.l.n.r.: Roine Carlsson, Ulf Lönnqvist. Irar Nordberg, Bengt Lindqvist, Bengt Johansson. Margot Wallström, Georg Andersson, Sven Hulterström, Ingela Thalen, Odd Engström, Laila Freivalds en Bengt Göransson. Zittend v.l.n.r.: Anita Gradin, Lennart Bodström, Lena Hjelm-Wallen, Kjell-Olof Feldt, Ingvar Carlsson, Gertrud Sigurdsen en Sten Andersson. Birgitta Dahl en Mats Hellström ontbreken op de foto.

IJSLAND

POLITIEKE ONTWIKKELINGEN

Sinds medio 1987 deden zich in IJsland op politiek gebied o.m. de volgende ontwikkelingen voor (vor.ber. op pag. 28/1 - 1988):

Na de parlementsverkiezingen van 25 apr. 1987 (pag. 377/2 e.v. - 1987) was op 8 juli 1987 een nieuw kabinet beëdigd, dat uit de volgende drie partijen bestond: de Onafhankelijkheidspartij, de Progressieve Partij en de Sociaal-Democratische Partij (pag. 28/1 - 1988). Samen beschikten deze partijen in het twee Kamers tellende pa lement, de Althing, over 41 (resp. 18 + 13 + 10) van de 63 zetels.
Het centrum-rechtse kabinet stond onder leiding van Thorsteinn Palsson, die behoorde tot de rechtse Onafhankelijkheidspartij

Nieuwe leider Volksalliantie

In nov. 1987 versloeg Olafur Ragnar Grimsson tijdens het jaarlijkse congres van de linkse Volksalliantie zijn rivale Sigridur Stefansdottir in de strijd om het partijleiderschap. Als partijleider werd Grimsson de opvolger van Svavar Gestsson. Zijn aanhangers slaagden er echter niet in een meerderheid te krijgen in het nieuwe partijbestuur.
Grimsson, een hoogleraar sociologie, werd gesteund door die partijleden die een meer dynamisch image voor de partij wensten na het verlies van 3,9 procent van de stemmen voor de partij bij de parlementsverkiezingen van 25 apr. 1987 (pag. 377/2 e.v. - 1987). Na zijn verkiezing benadrukte Grimsson in een toespraak dat hij van de Volksalliantie een ,,radicaal en breed front van links in IJsland" wilde maken.

Derde ambtstermijn *voor president* Finnbogadottir

Op 1 aug. 1988 begon president Vigdis Finnbogadottir aan een derde ambtstermijn van vier jaar, nadat zij op 25 juni 1988 met overweldigende meerderheid als staatshoofd was herkozen. Gesteund door alle grote partijen kreeg zij 92,7 procent van de geldig uitgebrachte stemmen. Tegenkandidate Sigrun Thorsteinsdottir, die werd gesteund door de kleine Humanistische Partij, scoorde 5,3 procent. De resterende twee procent van de stembiljetten was ongeldig of blanco. Van de ongeveer 174.000 kiesgerechtigde inwoners van IJsland was 72,4 procent naar de stembus gegaan.

Vigdis Finnbogadottir werd in 1980 voor het eerst tot president gekozen. Ze was het eerste vrouwelijke staatshoofd van een dernocratisch land ter wereld. Ze staat bekend als ,,progressief" (deed mee aan anti-NAVO-demonstraties), maar is geen lid van een politieke partij.
De op 15 april 1930 te Reykjavik geboren dochter van een hoogleraar en een verpleegster studeerde letteren en drama in Frankrijk, Denemarken en Zix-eden; aan de universiteit van Reykjavik studeerde ze Engels en onderwijs. Vigdis was als gids werkzaam bij het IJslandse toeristenbureau en gaf via de staatstelevisie Franse lessen. Van 1972 tot 1980 was ze directeur van het Reykjavikse stadstheater.
De IJslandse president kan officieel elke wet tegenhouden en amnestie verlenen, maar in de praktijk heeft zij naumclijks macht.

Val *van* de regering-Palsson. Vorming kabinet o.*l.v.* Hermannsson

Op 17 sept. 1988 diende premier Palsson het ontslag van zijn centrum-



Na haar herverkiezing als president van IJsland krijgt Vigdis Finnbogadottir een kus van haar dochter Asthildur.

rechtse kabinet in, nadat het er niet in was geslaagd overeenstemming te bereiken over een pakket economische maatregelen ter bestrijding van de economische crisis op IJsland.
De economische crisis was enerzijds het resultaat van een daling van de visprijzen op de internationale markt - de IJslandse export bestond voor driekwart uit vis en visprodukten - en anderzijds van de aanwakkerende inflatie, op dat moment 30 procent op jaarbasis.
De coalitiepartijen die het kabinet van premier Palsson steunden, konden het niet eens worden over de vraag welke maatregelen nodig waren om de crisis te bestrijden. Na enkele weken van onderling geruzie hakte Palsson op 17 september de knoop door: hij ging naar president Finnbogadottir en bood het ontslag van zijn regering aan.

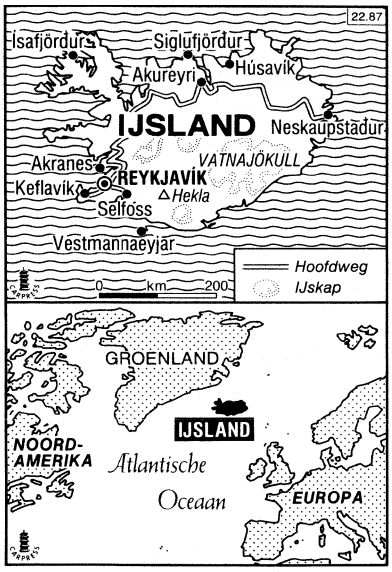
De crisis als gevolg van de daling van de internationale visprijzen woedde al sinds begin 1988. Op 14 mei waren de problemen zo ernstig dat Palsson besloot een bezoek aan de VS uit te stellen. Op dezelfde dag werd de valutahandel tijdelijk stilgelegd.
Tijdens de vastgelopen onderhandelingen had Palsson voor devaluatie van de IJslandse kroon gepleit. Die maatregel werd afgewezen door de coalitiepartners, die meer heil zagen in een verhoging van de belastingen om dc visindustrie te steunen, in een prijsbevriezing en een loonsverlaging met tien procent.

De coalitiepartners lieten weten geen nieuwe verkiezingen te wensen en liever te willen proberen de breuk alsnog te laten helen door ofwel de leider van de Progressieve Partij, Steingrimur Hermannsson, demissionair minister van buitenlandse zaken, of door de leider van de Sociaal-Democratische Partij, Jon Baldvin Hannibalsson, de demissionaire minister van financiën. De oppositionele Vrouwenpartij sprak zich uit voor nieuwe verkiezingen.
Op 19 september verzocht president Finnbogadottir Hermannsson een nieuwe regering te vormen.

Onder de kop ,,IJslandseregering was vanaf begin couveusekindje" merkte redacteur Peter Michielsen in *NRC/H'blad* (20-9-1988)over de afgetreden regering-Palsson het volgende op:

IJsland lijkt een periode van politieke instabiliteit tegemoet te gaan nu de liberaal-conservatieve premier, Thorsteinn Palsson, zaterdag (17 september) het ontslag van zijn coalitieregering heeft ingediend. President Vigdis Finnbogadottir, gesteld voor de keus nieuwe verkiezingen uit t? schrijven of op de vorming van een minderheidskabinet aan te sturen, heeft inmiddels voor het tweede alternatief gekozen.
Erg moeilijk was die keus niet: verkiezingen komen neer op weken tijdverlies, een tijdverlies dat IJsland zich niet kan veroorloven, nog uitgebreid met de periode die de partijen vervolgens nodig hebben om een coalitie in elkaar te timmeren. Na de vorige stembusslag, in april vorig jaar, duurde dat liefst twee maanden, en wat er toen uit de bus kwam, het nu gesneuvelde kabinet-Palsson, was bepaald geen toonbeeld van degelijkheid. Geen wonder dus dat Finnbogadottir gisteren Steingrimur Hermannsson, leider van de agrarische Progressieve Partij. vroeg een nieuwe regering te vormen.
Palssons regering was een coalitiekabinet van drie partijen: zijn eigen Onafhankelijkheidspartij, met 18 (van de 63) zetels in de Althing de grootste partij van het land, de Progressieve Partij van minister van buitenlandse zaken Hermannsson (13 zetels) en de Sociaal-Democraten van minister van financiën Jon Baldvin Hannibalsson (10 zetels).
Het kabinet heeft vanaf het begin flink mank gelopen: het was een coalitie van partijen die elkaar voor de verkiezingen van vorig jaar met hartstocht hadden bestreden en elkaar uiteindelijk vooral vonden in het gezamenlijk streven, tmee jonge, onberekenbare outsiders van de macht af te houden, de nieuwe Vrouwenpartij en de even nieuwe populistische Burgerpartij van de rechtse *drop-out* Albert Gudmundsson. Palssons gammele regering is dan ook gekenmerkt gemest door menige onderlinge ruzie, gelardeerd met scheldmorden en beledigingen in de Althing en een gestaag dalend niveau van het parlementaire debat.
De regering sneuvelde op een economische crisis die op het land al maanden in een stevige greep heeft. Ze is het resultaat van een daling van de internationale visprijzen, waarvan de gevolgen nog zijn verergerd door afzetproblemen voor IJslandse visexporteurs die driekwart van 's lands economie op de been houden.
Een deel van die aizetproblemen hebben de IJslanders te wijten aan de hardnekkigheid waarmee ze lang 's werelds bezwaren tegen de malvisvangst naast zich hebben neergelegd. De daling van de vraag naar IJslandse vis op de Amerikaanse markt - IJslands belangrijkste afzetmarkt - is voor een belangrijk deel te verklaren door het succes van de campagne van Greenpeace en andere milieu-organisaties. IJsland heeft met een koppigheid een betere zaak waardig vastgehouden aan zijn recht om ..voor wetenschappelijke doeleinden'' walvissen te vangen (en aan Japan te verkopen). Het plukt nu de wrange vruchten van dat trotse beleid in de vorm van een afzetdaling.
Palsson heeft dit jaar tot twee keer toe de IJslandse kroon gedevalueerd, eerst niet zes, later met tien procent, in de hoop de export aantrekkelijker te maken en de hoge binnenlandse vraag naar geïmporteerde consumptiegoederen (andere consumptiegoederen zijn er trouwens niet) te drukken.
Het heeft weinig zoden aan de dijk gezet en zelfs een negatieve invloed gehad op het tweede grote probleem, dat van de inflatie. Vorig jaar waren de IJslanders die luttele jaren geleden een inflatie van 130 procent hebben meegemaakt, erin geslaagd de geldontwaarding tot een aanvaardbare veertien procent terug te dringen. Dit jaar is ze weer uit de hand gelopen tot dertig procent, ei; voor een deel was die stijging het gevolg van de inherente zwakte van het kabinet. De coalitiegenoten waren geen van drieën bereid tot impopulaire maatregelen en lang is daarom toegegeven aan excessieve looneisen.
De coalitiepartners hadden elk hun eigen receptvoor debeantmoordingvan de vraag hoe te bezuinigen zonder de werkgelegenheid in gevaar te brengen. De Sociaal-Democraten maren voor een loon- en prijsstop, de Progressieve Partij zag nieer heil in een loondaling met negen procent Beide kleine partners wil len bovendien de IJslanders zwaarder belasten door de inkomsten- en winstbelasting te verhogen. Palsson echter wilde (en mil) een nieuwe devaluatie, gekoppeld aan een strikte loon- en prijscontrole, een stijging van de inkomstenbelasting en een verlaging van de impopulaire verkoopbelasting op voedsel van 25 naar tien procent
Na wekenlang onderling touwtrekken hakte Palsson zaterdag de knoou door. Hij goot zijn voorstellen in een maatregelenpakket dat hij zijn coalitiepartners Hermannsson en Hannibalsson voorlegde met het verzoek te tekenen dan wel op te stappen. Ze deden geen van beide: ze zegden Palsson hun steun op. Hannibalsson wilde de voedselbelasting niet inleveren die hij als minister van financiën ten koste van grote politieke risico's zelf heeft moeten invoeren en Hermannsson betoogde dat een devaluatie een verlaging van de voedselprijzen direct ongedaan zou maken en het toch al grote begrotingstekort zou opdrijven.
Het was even bitterheid troef, zaterdag. Hannibalsson klaagde dat Palsson hem ,,een dolk in de rug" had gestoten en de premier vond dat zijn partners zijn voorstellen hadden ,,afgeslacht zonder ze zelfs maar te bespreken". Hij vergat erbij te vertellen dat hij ze als ultimatum had geformuleerd. Het lijkt er sterk op dat de premier heeft gegokt en verloren: formateur Hermannsson stuurt nu aan op een akkoordje met Hannibalsson ter vorming van een minderheidskabinet.
Er is dezer dagen in elk geval één partij die hoopt dat het toch nog tot verkiezingen komt: de Vrouwenpartij, die vorig jaar vanuit het niets naar zes zetels (tien procent van de stemmen) schoot en die volgens de jongste peilingen zowel dat aantal als dat percentage zou verdrievoudigen om de tweede of zelfs eerste partij van het land te worden.

Op **23** september liet Hermannsson weten dat tussen zijn Progressieve Partij (13 zetels), de Sociaal-Democratische Partij (10 zetels) en de linkse Volksalliantie (8 zetels) een akkoord was bereikt over de vorming van een centrum-linkse regering.
Het akkoord viel echter in duigen toen bleek dat de Volksalliantie verdeeld was over de bevriezing van de lonen tot febr. 1989 en op 23 september ve klaarde Hermannsson tegenover de pers dat hij na deze ontwikkelingen zijn plannen om een nieuwe regering te vormen, liet varen.
Op 26 september gaf president Finnbogadottir demissionair premier Palsson opdracht binnen 24 uur een nieuwe regering te vormen. Palsson



slaagde echter niet in zijn poging een coalitie te vormen van zijn Onafhankelijkheidspartij (18 zetels), de Sociaal-Democratische Partij (10 zetels) en de Burgerpartij (7 zetels) en gaf zijn opdracht terug.
Op 27 september deelde Hermannsson mee dat het hem nu wel was gelukt een nieuwe regering te vormen en op 28 september presenteerde hij een kabinet bestaande uit leden van de Progressieve Partij, Sociaal-Democratische Partij en Volksalliantie. Verder kon hij in het parlement rekenen op de steun van Stefan Valgeirsson, de leider van het Regionale Gelijkheidsplatform, dat vroeger deel had uitgemaakt van de Progressieve Partij.
Het kabinet zag er als volgt uit:

Premier - Steingrimur Hermannsson (Progr.); buitenlandse zaken en buitenlandse handel - Jon Baldvin Hannibalsson (Soc.-Dem.);financiën - Ulafur Ragnar Grimsson (Volksall.); justitie. kerkelijke zaken en visserij - Halldor Asgrimsson (Progr.); onderwijs en cultuur - Svavar Gestsson (Volksall.); sociale zaken - Johanna Sigurtharclottir (Soc.-Dem.); gezondheid en sociale zekerheid - Guthmundur Bjarnason (Progr.);handel, industrie en Noordeuropese samenwerking - Jon Sigurthsson (Soc.-Dem.); landbouw en verbindingen - Steingrimur Sigfusson (Volksall.).

Op 28 september gaf het kabinet na zijn installatie een verklaring uit waarin maat egelen werden aangekondigd om de economische crisis te beteugelen. Zo werd de IJslandse kroon onmiddellijk met drie procent gedevalueerd, terwijl de lonen en de prijzen tot febr. 1989 werden bevro en.

Verkiezing parlementsvoorzitters

Eind 1988 werd Gudrun Helgadottir (Volksalliantie) bij het begin van het parlementaire jaar gekozen tot voorzitter van de Althing. Kjartan Johansson (Sociaal-Democratische Partij) werd voorzitter van de IJslandse Tweede Kamer en Jon Helgason (Progressieve Partij) voorzitter van de Eerste Kamer

AFRIKA

TSJAAD

ONTWIKKELINGEN VANAF MAART 1987 BESTAND TUSSEN LIBIË EN TSJAAD (11-9-'87). NORMALISERING DIPLOMATIEKE BETREKKINGEK (3-10-'88). RAAMAKKOORD OVER REGELING TERRITORIAAL GESCHIL (31-8-'89)

In 1987 ontwikkelde de Tsjadische burgeroorlog zich tot een militaire confrontatie tussen het Tsjadische regeringsleger en Libische troepen. De strijd speelde zich eerst af in het noorden van Tsjaad, maar breidde zich vervolgens uit tot de door Libië bezette en als eigen grondgebied beschouwde Aouzou-strook. Op 11 september 1987 aanvaardden beide partijen een door de Organisatie van Afrikaanse Eenheid (OAE) geproclameerd bestand. Sindsdien werden de diplomatieke betrekkingen tussen Libië en Tsjaad genormaliseerd, waarna beide landen op 31 augustus 1989 een raamakkoord sloten over de regeling van hun territoriale geschil.

Verzoening tussen Habre en Oueddei blijft uit

Nadat Tsjadische regeringstroepen (FANT - Forces armées nationales tchadiennes) in de tweede helft van maart 1987 een Libisch tegenoffensief in het noorden van Tsjaad hadden afgeslagen en het Libische garnizoen in Ouadi-Doum hadden overrompeld (22 maart 1987, pag. 225/1 - 1987), trokken zij op 27 maart 1987 de door de Libiërs ontruimde stad Faya-Largeau binnen. Vervolgens werden ook Ounianga-Kébir en Gouro door Tsjadische regeringstroepen bezet (pag. 225/3 - 1987). Tot begin augustus 1987 bleef de militaire situatie ongewijzigd, maar in de tussenliggende maanden werd in Tsjaad geen nationale verzoening bereikt tussen de regering van president Hissene Habre en de verdeelde oppositie. Deze bestond uit de factie van de GUNT (Gouvernement de l'unité nationale tchadienne) van Goukouni Oueddei en zijn Forces armées populaire (FAP) en de pro-Libische Néo-GUNT onder aanvoering van Acheikh Ibn Omar, de leider van de Conseil démocratique révolutionnaire (CDR), die Oueddei op 18 november 1986 als president van de GUNT was opgevolgd (pag. 38/3 - 1987).
Goukouni Oueddei, die op 8 februari 1987 uit Libië naar Algiers vertrokken en daar zijn hoofdkwartier had gevestigd, maakte op 24 maart 1987 na overleg met andere GUNT-leiders bekend dat hij bereid was Hissène Habre als ,,de hoogste autoriteit van ons land" te erkennen. In Algiers voerde Oueddei van 18 maart tot 2 april overleg met Mahamat Itno, de Tsjadische minister van binnenlandse zaken en speciale afgezant van president Habre. Op 6 april reisde Oueddei naar Abidjan (Ivoorkust) waar verder overleg met een Tsjadische regeringsdelegatie plaatsvond.
Op 16 april verklaarde Oueddei in Libreville (Gabon) dat ,,alle Tsjadiërs, zelfs die van de oppositie, hem (d.w.z. Habre) moeten erkennen als de enige verantwoordelijke van het land". Maar Habre moest in het kader van de nationale verzoening ook ,,concessies" doen, want er inocht geen sprake zijn van ,,een vernedering of een nederlaag" voor de oppositie. Ook moest het grensconflict met Libië over de Aouzou-strook (zie o.a. pag. 227/1 - 1987) niet gewapenderhand worden uitgevochten, het kon ,,slechts in het kader van het Internationale Hof van Jusiiiie in Den Haag worden geregeld". Volgens Gabonese bronnen leek Oueddei ,,vastbesloten de laatste opponenten - en zelfs Acheikh Ibn Omar - ervan te overtuigen in Hissène Habre de enige president van Tsjaad" te aanvaarden, mits aan een aantal voorwaarden werd voldaan.

Maar Omar weigerde herhaaldelijk een ontmoeting met Oueddei en de regeringsdelegatie, die op 3 mei in N'Djamena terugkeerde, reageerde kennelijk negatief op de door Oueddei gestelde voorwaarden zoals afschaffing van de nationale feestdag op 7 juni (n.a.v. de overwinning van Habres troepen op die van Oueddei op 7 juni 1982), de opheffing van de eenheidspartij UNIR, de herziening van de grondwet en een reorganisatie van het leger. Op 8 mei keerde Oueddei in Algiers terug. Later die maand bracht hij een bezoek aan Kameroen, waarna hij op 5 juni opnieuw in de Algerijnse hoofdstad was. Daar arriveerde op 18 juni een Tsjadische regeringsdelegatie o.l.v. minister Mahamat Itno om de contacten met Oueddei te hervatten.
Begin juli trad een nieuwe scheuring in de CDR op, toen de voormalige militaire commandant, Rakhis Mannany, in Tripoli bekendmaakte dat hij Omar als secretaris-generaal van het uitvoerende bureau van de CDR had vervangen. Omar, die toen in Benin verbleef, ontkende dat hij was afgezet, maar Mannany verklaarde op 15 juli in Algiers dat de CDR zich bij de initiatieven van Goukouni Oueddei uit naam van de GUNT aansloot en dat de CDR bereid was via onderhandelingen te streven naar ,,een globale en duurzame vredesoplossing in Tsjaad".
Intussen had de regeringsdelegatie van minister Itno op 12 juli Algiers verlaten. Daarmee had zij de onderhandelingen afgebroken, aldus Oueddei op 23 juli, zonder dat ,,denationale verzoening" was bereikt. Op 24 juli meldde de ambassade van Tsjaad in Parijs dat de Tsjadische regering bereid bleef de dialoog met Oueddei voort te zetten, ,,met het oog op zijn te ugkeer (in Tsjaad) met eer en waardigheid".
Op 27 juli toonde Oueddei zich tijdens een tussenlanding in Parijs ,,zeer pessimistisch" over de kans op een natio-
r



Tsjadische militairen poseren voor een SAM-6 raketbatterij die zij tijdens de strijd om Ouadi-Doum op de Libische troepen hadden buitgemaakt (31 maart 1987).

nale verzoening. Maar hij wilde die nog zes maanden een kans geven. De Tsjadische ambassadeur in Parijs, Ahmed Allam Mi, verklaarde op 31 juli dat de besprekingen met Oueddei slechts waren opgeschort en dat de egeringsdelegatie naar Algiers wilde terugkeren om met Oueddei ,,op gezonde en realistische basis'' te spreken. Maar hij moest dan wel bepaalde eisen laten vallen, die volgens Allam Mi neerkwamen op een ,,ontkenning van de Tsjadische staat''. Le Monde (3-8-'87) vroeg zich af of er niet het risico bestond dat Oueddei in de schoot van Kadhafi terugkeerde.

Overigens had Oueddei ook op 27 juli verzekerd dat het Armée nationale de la libération (ANL) van de GUNT nauw met de FANT bleef samenwerken, waarbij hij opmerkte dat ,,Habre, zonder onze troepen, nooit de oorlog in het noorden zou hebben gewonnen''.

Habre in VS en Frankrijk

President Habre bracht van 18-23 juni 1987 een bezoek aan de Verenigde Staten. Op 19 juni werd hij door de Amerikaanse president Reagan in het Witte Huis te Washington ontvangen. Deze prees de overwinning van de Tsjadische regeringstroepen op de Libische strijdkrachten en hij zegde de ,,overwinnaar van Ouadi Doum'' verdere hulp toe. (De VS hadden in 1987 al voor $ 25 mln militaire noodhulp aan Tsjaad verleend naast de normale militaire hulp van $ 7 mln, terwijl de economische hulp in 1987 $ 10 mln bedroeg.) Voor het nieuwe begrotingsjaar (per oktober 1987) had de regering Reagan het Congres om $ 12 mln aan economische hulp en $ 9 mln aan militaire hulp voor Tsjaad verzocht. President Habre verklaarde zich op 23 juni ,,volledig tevreden'' met de resultaten van zijn bezoek.

Van 12-15 juli 1987 verbleef president Habre voor een officieel bezoek in Frankrijk. Hij besprak de situatie van Tsjaad op 13 juli in het Élysée met de Franse president Mitterrand, terwijl premier Chirac hem dezelfde dag een officieel diner aanbood. Bij deze laatste gelegenheid bedankte Habre Frankrijk ,,dat op beslissende wijze heeft bijgedragen tot de herovering van vrijwel heel het land''.

Maar over de positie van de door Libië bezette Aouzou-strook bleken de opvattingen te verschillen. President Mitterrand zei op 13 juli: ,,Men kan niet zeggen dat wij de militaire herovering van de Aouzou-strook zullen aanmoedigen (...) Aan diplomatieke middelen en juridische arbitrage zou de voorkeur moeten worden gegeven (...) Frankrijk heeft voor het ogenblik geen verplichting t.a.v. dit probleem.'' President Habre bevestigde op 15 juli zijn voornemen de Aouzou-strook ,,op de een op andere wijze te bevrijden'', omdat het ,,een deel van ons door wapengeweld bezet grondgebied betreft''. Eerder had Habre de beperking van de Franse troepenmacht in Tsjaad (Operatie Epervier, ca. 2.000 militairen) ,,prematuur'' genoemd.

Op 16 juli ondertekenden Frankrijk en Tsjaad een conventie inzake begrotingshulp ten bedrage van 20 mln francs. Daarmee kwam de Franse hulp aan Tsjaad sinds 1 januari op een totaal van 95 mln francs.

Protest president Bongo

Op 27 juli 1987 maakte president Bongo van Gabon bekend dat hij aftrad als voorzitter van de ad hoc commissie van de Organisatie van Afrikaanse Eenheid (OAE) ter bemiddeling in het Libisch-Tsjadische conflict. Hij voelde zich ,,persoonlijk vernederd'' door de ,,voortdurende negatieve houding'' van Libië dat weigerde zijn zetel in die commissie in te nemen. Deze bestond voorts uit vertegenwoordigers van Algerije, Kameroen, Mozambique, Nigeria Senegal en Tsjaad

Maar Bongo kwam op zijn besluit terug, nadat de 23ste OAE-topconferentie in Addis Abeba op 29 juli haar volledige vertrouwen in hem had uitgesproken en een resolutie had goedgekeurd die het lidmaatschap van de commissie voortaan voor staatshoofden in plaats van ministers reserveerde.

Tsjadische troepen veroveren stad *Aouzou*. Heroverd door *Libië*

Op 5 augustus 1987 maakte de Tsjadische regering melding van belangrijke Libische troepenbewegingen in het noorden van Tsjaad en van een opmars van drie Libische kolonnes vanuit Soedan naar de oostgrens van Tsjaad. Dat duidde op een ,,Libisch offensief'', aldus een regeringscommuniqué. Daarom werden de Tsjadische troepen in staat van alarm gebracht.

Vervolgens maakte Tsjaad bekend dat 2.000 a 3.000 Libische militai en op 8 augustus 's morgens een aanval op Bardai hadden uitgevoerd. Die aanval was afgeslagen en Tsjadische troepen hadden een tegen-offensief ingezet, waarbij zij de 70 km noordelijker gelegen stad Aouzou nog op 8 augustus hadden verove d. Deze stad is het administratieve centrum van de Aouzoustrook (114.000 km²) die sinds 1973 door Libië was bezet.

Op 9 augustus stelde Libië de Veiligheidsraad en de Organisatie van Afrikaanse Eenheid (OAE) in kennis van de ,,Tsjadische agressie''. Diezelfde dag meldde Tsjaad dat de Libische luchtmacht 's ochtens was begonnen met intensieve bombardementen op Aouzou en omringende dorpen. Daarbij werd gebruik gemaakt van raketten, fragmentatiebommen en napalm, aldus een militair communiqué. Op 10 augustus werd bericht dat bij het Tsjadische tegenoffensief 437 Libische militairen waren gedood, terwijl aan Tsjadische zijde 17 man waren gesneuveld.

Op 10 augustus ve klaarde president Mitterrand dat de Franse militaire rol in Tsjaad ongewijzigd bleef. Daarmee verwierp hij indirect een oproep van de Tsjadische ambassadeur in Parijs, Ahmed Allam-Mi, die rol uit te breiden om de verdediging van het Tsjadische luchtruim ten noorden van de 16de breedtegraad te waarborgen.

Op 10 augustus zou de Libische luchtmacht volgens Tsjaad ook bombardementen hebben uitgevoerd op Faya-Largeau (de geboorteplaats van president Habre). De volgende dag werd melding gemaakt van Libische bombardementen op Faya-Largeau, Ouadi-Doum en Ounianga-Kébir.

Op 12 augustus werd de plaats Kouba-

Olanga, een logistieke basis van het Tsjadische leger, door de Libische luchtmacht gebombardeerd, die daarmee voor het eerst sinds het voorjaar ten zuiden van de 16de breedtegraad opereerde, voor Frankrijk de ,,rode lijn''. Een inval onder deze breedtegraad betekende rechtstreekse deelneming van de F ansen aan de strijd. Eerder die dag had de Franse minister van defensie, André Giraud, Libië indirect gewaarschuwd: Frankrijk ,,blijft de territoriale integriteit van Tsjaad steunen en behoudt zich het recht voor om alle middelen te gebruiken, waaronder militaire, om daaraan zijn bijdrage te leveren''. Giraud liet weten dat luchtbeschermingsoperaties ten noorden van de 16de breedtegraad konden worden gerechtvaardigd bijvoorbeeld ter bescherming van humanitaire missies in het noorden van Tsjaad, maar hij gaf te kennen dat dit niet voor de Aouzoustrook gold, aldus Le Monde (15-8-'87). Tegelijk poogde de Tsjadische regering het conflict met Libië niet op de spits te drijven. De minister van buitenlandse zaken, Gouara Lassou, verklaarde op 13 augustus in Lomé (Togo) dat president Habre bereid was kolonel Kadhafi op elk moment te ontmoeten. ,,De bevrijding van ons grondgebied Aouzou belet ons niet onze politiek van goede nabuurschap met het buurland, dat Libië is, voort te zetten, want wij verwarren het Libische volk en kolonel Kadhafi niet met zijn regime'', aldus Lassou.

Op 14 augustus werd een Libische aanval te land en in de lucht op de plaats Aouzou afgeslagen, aldus het Tsjadische opperbevel. Dit meldde de volgende dag dat daarbij 170 Libische militairen waren gedood en 54 gevangen genomen. Ook zouden 31 Toyota-jeeps (uitgerust met mitrailleurs of raketten) en 28 Toyota-jeeps voor troepentransport zijn buitgemaakt of vernietigd. Uit deze laatste mededeling kon worden afgeleid dat de Libiërs nu de tactiek van de Tsjadische woestijnvechters hadden overgenomen (zie pag. 227/1 - 1987) om hun mobiliteit te vergroten.

Op 18 augustus voerden 4.000 Libische militairen vier achtereenvolgende lucht- en grondaanvallen op Aouzou uit, aldus een communiqué van de Tsjadische ambassade in Parijs de volgende dag. Volgens deze bron werden alle vier aanvallen afgeslagen. Op 21 augustus meldden de Tsjadische autoriteiten dat er bij deze strijd om Aouzou 405 Libiërs waren gedood.

Dezelfde dag maakte het Volksfront voor de Bevrijding van Palestina - Algemeen Commando (PFLP-GC) in Damascus bekend dat een Palestijnse piloot van een neergeschoten Libisch gevechtsvliegtuig, luitenant-liolonel Mohammed Mahmoud Alqam, was gesneuveld bij ,,de verdediging van de Libisch-Arabische revolutie tegen het Amerikaanse en Franse imperialisme''. Volgens diplomaten in Damascus had Libië tientallen Palestijnse piloten opgeleid, die inmiddels de ruggegraat van de Libische luchtmacht vormden

In de volgrnde dagen maakte Tsjaad herhaaldelijk melding van Libische luchtaanvallen op plaatsen in het noorden van Tsjaad. Bij een nieuwe aanval op Faya-Largeau (25 augustus) zouden slachtoffers onder de burgerbevolking zijn gevallen. Deze actie werd als een provocatie van Frankrijk opgevat, omdat in Faya-Largeau ca. 135 Franse militairen (belast met het opruimen van mijnen) en Franse burgerpersoneel van hulporganisaties verbleven.
Op 28 augustus meldde het Libische persbureau *Jana* dat Libische troepen de plaats Aouzou hadden .,bevrijd na een strijd van bijna twee uur''. Hoewel dit bericht door de Tsjadische regering werd tegengesproken, bevestigden zes westerse journalisten die op 29 augustus door het Libische leger in Aouzou werden rondgeleid, dat de plaats in Libische handen was. Zij constateerden dat de Tsjadische troepen kennelijk door de Libische aanval waren verrast, die zou zijn voorafgegaan door een intens artilleriebombardement en een reeks luchtaanvallen. De Libiërs maakten een groot arsenaal aan wapens buit, waaronder Franse anti-tankraketten van het type Milan en Amerikaanse van het type Redeye. Hoewel de westerse journalisten ook vele omgekomen Tsjadische militairen aantroffen, werden de door *Jana* op 30 augustus vermelde Tsjadische verliezen (600 doden en 877 gewonden) door de NZZ (2-9-'87) sterk overdreven geacht.

Kamougue in kabinet

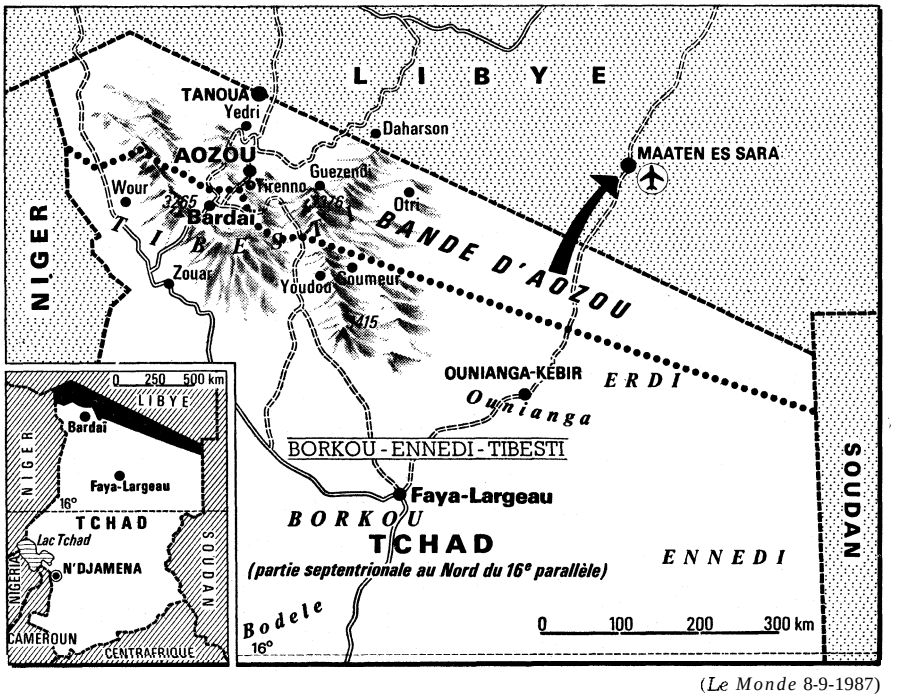
Op 10 augustus 1987 voerde president Habre een reorganisatie van zijn kabinet door waarbij enkele vroegere oppositieleiders ministersposten kregen. Zo werd luitenant-kolonel Wadal Abdelkader Kamougue, de leider van de Mouvement populaire et révolutionnaire du Tchad (MPR), die in juni 1986 zijn functie van vice-president van de GUNT had neergelegd (pag. 36/3 - 1987) en die op 5 februari 1987 in N'Djamena was teruggekeerd, tot minister van landbouw benoemd in plaats van Baniara Yoyana. Kolonel Kotiga Guerina, de voormalige leider van de ,,Codos'' (Zuidtsjadische rebellen), werd nu minister van mijnbouw en energie als opvolger van Adoum Moussa Seif, die in plaats daarvan minister van voorlichting werd.

Volgens *Internationales Afrikaforum* (4/1987) werden nog twee aanhangers van Oueddei in het Tsjadische kabinet opgenomen: Silal Soubiyan en Hamid Moussay.

Op 18 augustus maakte Abdelkader Yacine, toen leider van het ,,Frolinat originel'', te Parijs bekend dat hij had ,,besloten een eind te maken aan het bestaan ervan (deze factie) als oppositie in het buitenland''.

Tsjadische *aanval* op *luchtmachtbasis* in *Libië*. Positie Frankrijk en VS

Op 5 september 1987 trokken Tsjadische regeringstroepen voor het eerst Libië binnen. Zij maakten zich 's middags meester van de Libische luchtmachtbasis Maaten-es-Sa a, op ruim 100 km ten noorden van de Aouzoustrook. Daarna en ook de volgende dag hielden de Tsjadische troepen zich bezig met de verwoesting van de basis.
De Tsjadische regering maakte op 8 september bekend dat de betrokken eenheden naar Noord-Tsjaad waren teruggekeerd. Hun verliezen bedroegen 65 doden en 112 gewonden. Voorts werd meegedeeld dat 1.713 Libiërs waren gedood en 309 waren gevangen ge-



(*Le Monde* 8-9-1987)
r

nomen. Daarnaast waren drie Oosteuropese adviseurs*, twee Joegoslaven en een Oostduitser gevangen genomen. De Tsjadiërs vernietigden 22 vliegtuigen, waaronder drie Mig-23 jachtbommenwerpers, een Mig-24 gevechtshelikopter en vier Mirages, 30 BMP-tanks en een grote hoeveelheid andere militaire uitrusting, aldus de Tsjadische balans.

De Tsjadische rechtvaardiging voor de actie op Libisch grondgebied was dat Libië een invasie voorbereidde vanuit Zuid-Libië en West-Soedan. Nog vóór de operatie hadden Tsjadische troepen op 5 september een Libische aanval op Ounianga-Kébir (100 km ten zuiden van de Aouzou-strook) afgeslagen, nadat de Libische luchtmacht op 4 september Tsjadische stellingen aldaar - en ook in Ouadi-Doum en Gouro - had gebombardeerd

Op 6 september voerde Libië bombardementen uit op de basis Maaten-es-Sara (kennelijk om te voorkomen dat de Tsjadiërs intact gebleven uitrusting buitmaakten) en op andere Tsjadische posities.

Op 7 september werd één van twee Libische Toepolew-22 bommenwerpers die boven de Tsjadische hoofdstad N'Djamena vlogen, door de Franse luchtverdediging met een Hawk-raket neergeschoten. Dezelfde dag voerde een Libische Toepolew een bombardement uit op Abéché (700 km ten oosten van N'Djamena), waar Franse troepen op 4 september de uitbreiding van een start- en landingsbaan voor hun luchtmacht hadden voltooid. Bij dit bombardement vielen twee doden onder de burgerbevolking.

Nog op 7 september gaf de Libische vertegenwoordiging in Parijs een communiqué uit waarin Frankrijk ervan beschuldigd werd te zijn ,,gezwicht voor de chantage'' van Hissene Habre en ,,een directe verantwoordelijkheid te aanvaarden in de escalatie van de agressie tegen het Libische grondgebied''.
Maar de Franse minister van defensie, André Giraud, zei dezelfde dag na een ontmoeting met president Mitterrand dat ,,Frankrijk betreurt dat het geschil tussen Libië en Tsjaad tot een militaire escalatie heeft geleid''. Volgens de minister maakte Frankrijk een onderscheid ,,tussen de gevechten die zich afspelen in de Aouzou-strook en in het zuiden van Libië'' - waarin ,,Frankrijk op geen enkele wijze is betrokken'' - en de ,,doelstellingen ... van onze aanwezigheid in Tsjaad die eruit bestaan een zekere bescherming van de burgerbevolking en van de territoriale integriteit van Tsjaad te waarborgen''. Voorts stelde de minister dat Libië er al heel lang van op de hoogte was dat ,,een aanval op N'Djamena ontoelaatbaar is voor de Franse troepen''. Maar er was ,,geen reden op dit moment de opstelling van ,,Epervier'' te wijzigen, aldus Giraud.
Ook op 7 september zei de Franse minister van buitenlandse zaken, Jean-Bernard Raimond, dat Frankrijk niet achter de interventie van het Tsjadische leger in Libië zat en dat Parijs had getracht president Habre van een inval in de Aouzou-strook te weerhouden, omdat ,,wij altijd vóór een oplossing via onderhandelingen zijn geweest''.
Inmiddels hadden Tsjadische functionarissen laten weten dat de Amerikaanse regering satellietkaarten van de Libische posities bij Maaten-es-Sara had verschaft. „Voor de Amerikaanse regering is Tsjaad een nuttige bondgenoot in de strijd tegen het bewind van Kadhafi'', aldus functionarissen in Parijs (zie ook pag. 189/2 e.v.).
De Franse minister Raimond leverde indirect kritiek op de Amerikaanse regering met de uitspraak (op 8 september) ,,dat de Verenigde Staten Tsjaad advies geven dat afwijkt van het Franse advies''. Daarop reageerde de woordvoerder van het Amerikaanse State Department, Charles Redman, met de mededeling: „Wij hebben Habre niet geadviseerd om verder naar het noorden op te rukken''.
Maar de Washington Post meldde op 9 september dat de Amerikaanse regering overwoog een Tsjadisch verzoek om wapenhulp, in het bijzonder Stinger-luchtdoelraketten, in te willigen. Woordvoerder Robert Simms van het Pentagon had de vorige dag gemeld dat onder de lopende militaire leveranties luchtdoelraketten van het type Redeye waren.
Op 10 september berichtte het Libische persbureau *Jana* dat de Libische televisie beelden had gemaakt van Stinger-raketten die het Libische leger op Tsjadische eenheden bij Maaten-es-Sara had buitgemaakt.
Pas op 6 november gaf het Pentagon te kennen dat de Amerikaanse regering omstreeks twee maanden eerder had besloten 24 Stinger-raketten en zeven lanceerinrichtingen aan Tsjaad te leveren ter waarde van $ 2 mln en dat die raketten in de komende twee weken zouden worden afgeleverd. Het ging om defensieve wapens om de voortdurende dreiging van Libische luchtaanvallen op Tsjaad het hoofd te kunnen bieden, zo werd door een regeringsfunctionaris in Washington verklaard.

Verzoening *Oueddei-Omar* gemeld

Intussen waren op 24 augustus 1987 vertegenwoordigers van zeven GUNT-facties in Ouagadougou (Burkina Faso) bijeengekomen onder voorzitterschap van Acheikh Ibn Omar, president van de Néo-GUNT, om de ,,balans'' op te maken en ,,concrete voorstellen te formuleren'' teneinde ,,een serieuze dialoog met het regime van N'Djamena aan te knopen''. Tijdens de laatste dag van die bijeenkomst (31 augustus) werd Omar opnieuw aangewezen tot president van de Néo-GUNT, aldus Le Monde (2-9-'87). Hij werd gemachtigd onderhandelingen met Goukouni Oueddei (oud-president van de GUNT) aan te knopen.
Oueddei arriveerde op 6 september in Ouagadougou en in de nacht van 9 op 10 september kwam daar een verzoening tussen Oueddei en Omar tot stand, zo werd in Le Monde (11-9-'87) bericht. Oueddei verklaarde dat de Tsjadische aanval op Libië tot een wijziging van zijn standpunt had geleid en dat hij nu minder geneigd was tot onderhandelingen met Habre.
Maar op 12 september ontkende een woordvoerder van de Néo-GUNT tegenover het persbureau Reuter dat Oueddei zich met Omar had verzoend.

Bestand *tussen Libië en* Tsjaad op initiatief van de OAE

Nadat de Libische luchtmacht sinds 7 september 1987 vrijwel dagelijks bombardementen op doelen in het noorden van Tsjaad had uitgevoerd volgens de Tsjadische autoriteiten, stemden zowel Tsjaad als Libië op 11 september in met een staakt-het-vuren op verzoek van de OAE. De regering van Tsjaad liet echter weten dat de duur van het bestand afhankelijk was van een bijeenkomst op korte termijn van de ad hoc commissie van de OAE ter regeling van het geschil inzake de Aouzou-strook. Het bestand was op 9 september voorgesteld door president Kenneth Kaoenda van Zambia, toen de voorzitter van de OAE.

Na overleg in Gabon met president Bongo, de voorzitter van de ad hoc commissie, had Kaoenda op 25 augustus in N'Djamena besprekingen gevoerd met president Habre van Tsjaad. De volgende dag arriveerde hij in Algiers voor overleg met president Bendjedid Chadli van Algerije en president Abdou Diouf van Senegal. Op 27 augustus bezocht Kaoenda Tripoli voor beraad met de Libische leider Kadhafi.

Op 15 september verklaarde de Franse minister van defensie, Giraud, dat de Libische luchtmacht zich sinds het ingaan van het bestand had beperkt tot het uitvoeren van enkele ,,verkenningsvluchten'' boven het noorden van Tsjaad en niet langer bombardementen had uitgevoerd. De regering in N'Djamena protesteerde tweemaal tegen de herhaalde schendingen van het Tsjadische luchtruim.

Op 17 september verklaarde de Libische leider, kolonel Kadhafi, volgens een bericht van het persbureau *Jana* dat de langdurige oorlog van Libië met Tsjaad nu ,,over'' en ,,beëindigd'' was, omdat ,,de huurlingen uit Aouzou zijn verdreven en Libië binnen zijn internationale grenzen is''. Kadhafi beloofde nooit meer in de binnenlandse aangelegenheden van Tsjaad te interveniëren, mits dit land afzag van zijn aanspraken op de Aouzou-strook. Maar in geval van een ,,nieuwe agressie tegen Libisch gebied'' dreigde Kadhafi met een ,,gepast antwoord''.
Nog dezelfde dag meldde radio-N'Djamena dat de oorlog tussen Tsjaad en

*Later werd bericht dat twee militaire Sowjet-adviseurs na de Tsjadische aanval op Maaten-es-Sara werden vermist. Op 22 september 1987 deelde een Sowjet-woordvoerder in Moskou mee dat beiden bij de strijd aldaar waren omgekomen.

Libië pas dan voorbij was ,,als Libië bezet Tsjadisch gebied ontruimt en voor eens en altijd zijn annexioniatische oogmerken jegens ons land opgeeft".

Libanese militielrden naar Libië

Op 20 september 1987 maakte de Libanese Druzenleider Walid Joumblatt bekend dat ruim duizend Libanese militieleden naar Libië zouden vertrekken ,,om aan de zijde van onze Libische broeders onder leiding van kolonel Kadhafi te strijden voor de unificatie van de Arabische nationalistische zaak". Joublatt sprak van een betuiging van dankbaarheid voor de Libische steun aan zijn Progressieve Socialistische Partij (PSP) in recente jaren. waarbij ,,het geen geheim is dat Libië ook in de toekomst de Druzen zal steunen". Er was spralie van 800 leden van de Druzische PSP-militie en ruim 200 strijders van de Libanese Communistische Partij. Libië zou de gewone strijders $ 500 per maand betalen; de officieren $ 1.000, aldus een AP-bericht.

Bijeenkomst OAE-commissie

Op 23-24 september 1987 kwam de ad hoc commissie van de OAE in Lusaka (Zambia) bijeen. Deelnemers waren de presidenten van Zambia, Gabon, Mozambique, Senegal en Tsjaad. De Libische leider Kadhafi liet zich vertegenwoordigen. Nigeria en Algerije hadden hun ministers van buitenlandse zaken afgevaardigd.

De commissie verzocht beide partijen het bestand na te leven en tegen eind oktober bij de commissie documenten in te leveren ter ondersteuning van hun respectieve aanspraken op de Aouzou-strook. Noch Tsjaad noch Libië leek bereid van die aanspraken af te zien of in te stemmen met een bindende arbitrage. Wel verklaarden beide partijen zich bereid mee te werken in een groep van deskundigen (incl. juristen), die in Lusaka werd opgericht om het Aouzou-conflict te onderzoeken, en die op 30 november in Libreville (Gabon) haar werkzaamheden zou beginnen.

Tsjaad presenteerde vervolgens documenten ter ondersteuning van zijn aanspraak, maar Libië liet na op het betrokken verzoek te reageren.

Op 12 november verwierp de Algemene Vergadering van de NV met 67 stemmen tegen en 52 vóór bij 21 onthoudingen een verzoek van Tsjaad om rijn dossier ,.De agressie en de bezetting van Tsjaad door Libië" te behandelen. President Kaoenda van Zambia had gevraagd van dit debat af te zien om het bemiddelingsproces van de OAE niet te verstoren.
Kort daarvoor had de Tsjadische oppositieleider Goukouni Oueddei op instigatie van de Libische leider Kadhafi van 2 tot 9 november een bezoek aan Tripoli gebracht.

Gevechten bij grens Soedan-Tsjaad

Op 24 november 1987 meldde de Tsjadische generale staf dat zich in de nacht van 21 op 22 november hevige gevechten hadden voorgedaan tussen het Tsjadische leger (FANT) en een sterke kolonne van het Islamitische Legioen onder bevel van Libische officieren. Die kolonne zou vanuit Soedan in oostelijk Tsjaad, de omgeving van Koulbous, zijn doorgedrongen, daar zijn onderschept en verdreven. Vijf aanvallers zouden zijn gedood. De Tsjadische radio klaagde over de ,,directe implicatie" van Soedan in het conflict en liet weten dat de FANT zich het recht op achtervolging tot in Soedan voorbehield, als dit land geen einde maakte aan de Libische militaire aanwezigheid op zijn grondgebied. De Libische regering ontkende het Tsjadische bericht op 25 november, maar de Tsjadische oppositiefactie CDR claimde een dag later successen in dit gebied. Op 28 november maakte Tsjaad melding van nieuwe gevechten (op 27 nov.) in Amtandoussa (prefectuur Goz-Beida). Daarbij waren 44 ,,huurlingen" van het Islamitische Legioen gedood alsook drie Tsjadische militairen.
Op 10 december maakte radio-N'Djamena bekend dat 18 ,,huurlingen" waren gedood, toen zij trachtten vanuit Soedan Tsjaad binnen te dringen (zie ook pag. 226/1 - 1987).
Functionarissen van de Soedanese regering bleven ontkennen dat deze de tegenstanders van Habre steunde, en eind januari 1988 meldden zij dat Soedanese troepen diverse groepen Tsjadische rebellen hadden gevangen genomen die in het grensgebied van de provincie Darfur opereerden.
Op 8 maart 1988 meldde radio-N'Djamena dat Tsjadische regeringstroepen bij de g enspost Karkour 20 Libische soldaten van het Islamitische Legioen hadden gedood, toen deze een aanval op de grenspost hadden uitgevoerd. Bij de strijd van enkele dagen zou één Tsjadische militair zijn omgekomen. Volgens Tsjadische informaties opereerden in de Soedanese provincie Darfur omstreeks 8.000 militairen van Libië resp. het Islamitische Legioen.

Aansluiting oppositiefacties bij UNIR

Op 7 februari 1988 meldden vier Tsjadische oppositiefacties dat zij zich bij de eenheidspartij van p esident Habre, de UNIR (Union national pour l'indépendance et la révolution), hadden aangesloten. Dit waren het Comité d'action et de coordination-Conseil démocratique révolutionnaire (CAC-CDR) o.l.v. Mahamat Senoussi Khatir, de Mouvement révolutionnaire du peuple tchadien (MRP) o.l.v. Wadal Abdelkader Kamougue, de Forces Populaires révolutionnaires (FPR) o.l.v. Madja Abdelkerim en de Forces arinées populaires (FAP) o.l.v. Hamid Moussay.
In de volgende dagen (tot 14 februari) meldde de Tsjadische regering dat nog zeven oppositiefacties zich bij de UNIR hadden aangesloten, waaronder het Frolinat originel. De meerderheid van de betrokken facties werd vertegenwoordigd door leiders die al enige tijd tevoren naar Tsjaad waren teruggekeerd, en verscheidene van deze facties ontkenden vanuit hun hoofdkwa tieren in het buitenland dat de leiders in Tsjaad als hun afge vaardigden optraden
Tijdens een bijeenkomst in Lagos (Nigeria) besloot een twaalfde factie, de Forces armées occidentales (FAO), op 10 februari zirh eveneen bij de UNIR aan te sluiten.
Op 15 juli maakte de Union populaire tchadienne (UPT) te Lagos (Nigeria: bekend dat zij had besloten naar Tsjaad terug te keren en zich ter beschikking van de regering-Habre tc stellen

Hergroepering GUNT *o.l.v. Oueddei. Nieuw GUNT-kabinet*

Op 19 maart 1988 vond in Tripoli (Libië) een bijeenkomst plaats van vertegenwoordigers van vijf GUNT-facties onder voorzitterschap van Gouliouni Oueddei. Die vijf facties waren de Forces armées populaires (FAP), het Première armée (vertegenwoordigd door Mohamat Abbas Said), de Conseil démocratique révolutionnaire/CDR (vertegenwoordigd door Rakhis Mannany), de Forces armées tchadiennes/FAT (vertegenwoordigd door Najita Beassoumal) en de Forces armées occidentales/FAO. Het feit dat sommige van deze facties zich naar verluidt bij het regime van president Habre in N'Djamena hadden aangesloten toonde de mate van verdeeldheid onder de oppositie. Bij deze gelegenheid werd Oueddei aangeduid als ,,commandant van de FAP en president van de GUNT". Er werd geen melding gemaakt van Acheikh Ibn Omar.
In een op 2 april door Point gepubliceerd interview sloot Oueddei een hervatting van de oorlog met president Hissène Habre niet uit. Naar zijn zeggen had hij bijna een jaar lang geloofd dat de onderhandelingen met Habres bewind tot iets zouden leiden. Maar in januari 1988 had Habre hem via de president van Togo laten weten dat hij niet meer met hem wilde spreken, zolang Oueddei zich niet schriftelijk verplichtte geen stap meer te zetten in Tripoli en Algiers. Daaruit had Oueddei naar eigen zeggen afgeleid dat Habre geen verzoening meer wenste. Hij was nu speciaal naar Libië gekomen om Habre duidelijk te maken dat hij diens eisen niet aanvaardde, aldus Oueddei, die nog stelde dat een samenwerking met Libië geen zonde of misdaad was.

Op 20 april maakte Oueddei in Tripoli bekend dat hij een nieuw GUNT-kabinet had gevormd met hemzelf als ,,president en staatshoofd". Beassoumal (oud vice-president van de Néo-GUNT) was nu vice president en minister van financiën, openbare diensten en arbeid; Said minister van buitenlandse zaken en Mannany minister van defensie, nationale veiligheid en gezondheid. Omar betwistte op 24 april de aansluiting van enkele van zijn vroegere vrienden bij Oueddei.

Maar de samenstelling van het GUNT-kabinet werd op 1 mei bevestigd door het Libische persbureau *Jana*.

Mutaties kabinet Habre

Enkele dagen eerder, op 14 april 1988, had president Hissène Habre een reorganisatie van zijn kabinet bekendgemaakt. Die betrof de volgende portefeuilles:

transport en burgerluchtvaart Djibril Negue Djogo (voorheen justitie), openbare werken, huisvesting en stadsplanning - Abdoulaye Douto (voorheen transport en burgerluchtvaart); justitie - Kassire Delwa Coumakoye (voorheen openbare werken enz.); gezondheid - kolonel Alphonse Kotiga Guerina (voorheen mijnbouw en energie); mijnbouw en energie - Mohammed Senoussi Khatir (voorheen gezondheid); voedselvoorziening en slachtoffers Seid Bauchr (voorheen veeteelt en waterstaat); veeteelt en waterstaat - Ibn Oumar Mahamat Salet (nieuw). Ahmed Senoussi Wadak, voorheen ininister van voedselvoorziening en slachtoffers, verliet het kabinet.

Oudalbaye Naham had eerder al zijn ministersportefeuille van arbeid en werkgelegcnheid voor die van openbare diensten geruild met zijn collega kapitein Rotouang Yoma Galom.

Koerswijziging Kadhafi. Normalisering diplomatieke betrekkingen Libië-Tsjaad

In een rede t.g.v. het 25-jarig jubileum van de OAE verklaarde de Libische leider, kolonel Kadl-iafi, zich op 25 mei 1988 bereid liet Tsjadische regiine te erkennen en de problemen niet dit bewind op broederlijke en vriendschappelijke wijze op te lossen. Voorts deelde hij mee dat Libië een Libisch Marshall-plan aanbood voor de wederopbouw van noordelijk Tsjaad en in het bijzonder de steden, die door de als straf dienende aanvallen van de Libische luchtmacht na de agressie tegen Aouzou en (Maaten-es-) Sara werden verwoest. ,,Wij nodigen Goukouni Oueddei en Hissène Habre uit in Libië samen te komen, en zullen in het belang van de nationale verzoening tussen hen al het mogelijke ondernemen. (...) Wanneer ... de verzoening mislukt en zij weer met het doden beginnen, maakt Libië bekend dat het in de Tsjadische burgeroorlog niet zal interveniëren." Voorts zouden alle Tsjadische gevangenen worden vrijgelaten en onder bescherming van de OAE worden gesteld.

Op 7 juli begonnen de ministers van buitenlandse zaken van Libië en Tsjaad, Jadallah Azzuz al-Talhi en Gouara Lassou, in Gabons hoofdstad Lib eville besprekingen over een normalisering van dc onderlinge betrekkingen onder leiding van hun Gabonese ambtgenoot Martin Bongo. Deze verklaarde dat het de eerste maal was sinds het uitbreken van het conflict in 1973 dat ,,zo hoge functionarissen uit Tsjaad en Libië aan dezelfde tafel zitten". Op 9 juli. werden deze besprekingen beëindigd, maar de ministers kwamen overeen de dialoog voort te zetten.

Op 6 augustus verklaarde kolonel Kadhafi in Tripoli dat hij bereid was een ,,volksbureau'' (ambassade) in N'Djamena te openen en een ambassade van Tsjaad te ontvangen. Dit impliceerde niet ,,een oplossing van het conflict tussen de twee belligerenten", zo voegde de Libische leider daaraan toe, want Libië ,,plaatst zich in een positie v<;i"neutraliteit''

Tijdens een officiële ceremonie op 22 september in Tripoli droeg Libië tien Tsjadische krijgsgevangenen aan de OAE over. Later die dag werden nog 204 gevangenen overgedragen met de mededeling dat nog 65 zouden volgen. Op 29 september keerden de laatsten van de 214 krijgsgevangenen in N'Djamena terug.

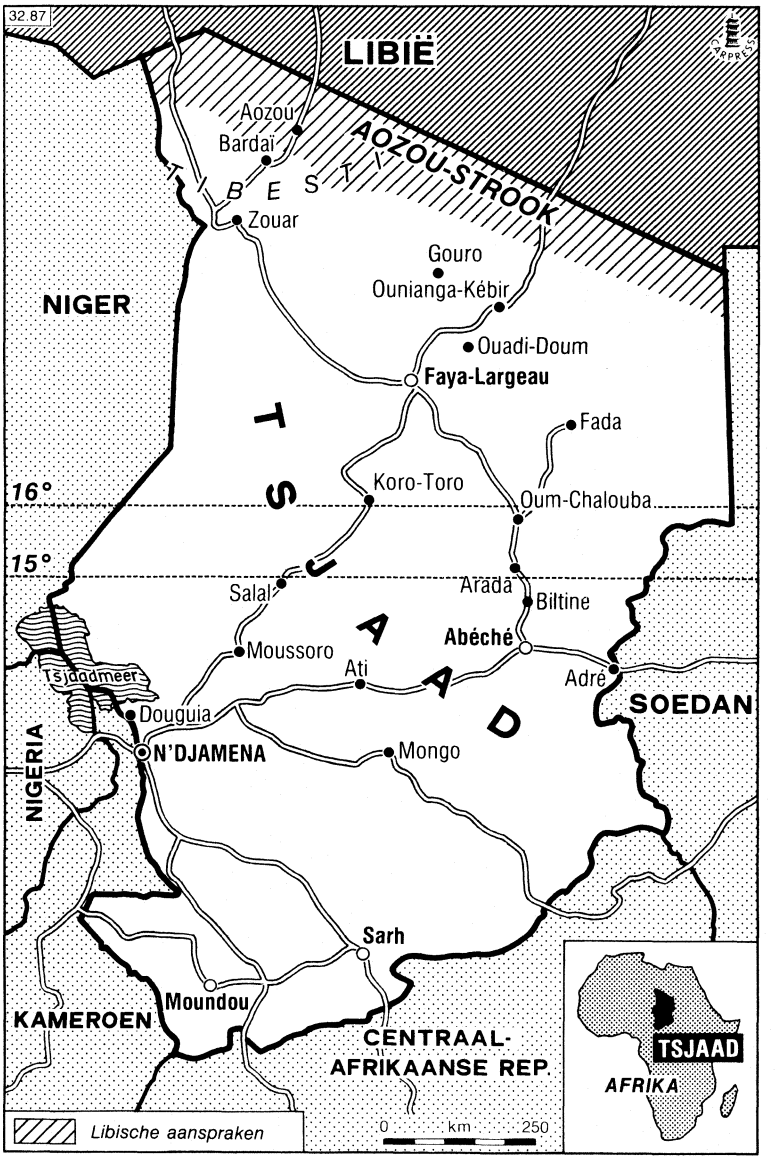
Op 3 oktober werd gelijktijdig in Tripoli en N'Djamena bekendgemaakt dat Libië en Tsjaad hadden besloten niet onmiddellijke ingang hun diplomatieke betrekkingen op het hoogste niveau te herstellen.

Libië en Tsjaad waren, aldus het communiqué, vastbesloten de op 11 september 1987 ondertekende wapenstilstand te respecteren en op vreedzame wijze een regionale ontwapening door te voeren, en wel via samenwerking n-iet de ad hoc commissie van de OAE in een geest van verantwoordelijkheid en begrip.

Het herstel van de betrekkingen was volgens persberichten vooral te danken aan d e bemiddeling van Togo en Tunesië en aan de persoonlijke inspanningen van de Togolese president Gnassingbe Eyadema.

Verzoening *Habre-Omar*

Nadat twintig GUNT-vertegenwoordigers in Europa en Afrika op 14 november hun functies hadden neergelegd en hun steun aan de regering van Tsjaad hadden betuigd, ondertekende deze op 19 november 1988 in Bagdad (I ak)een verzoeningsakkoord met de leider van het Front national tchadien (FNT), Acheikh Ibn Omar. Dit akkoord voorzag in een onmiddellijk staakt-het-vuren tussen l-iet FNT en de Tsjadische regering alsmede in de



vrijlating van de krijgsgevangenen en politieke gedetineerden.
Het FNT bestond vooral uit de Conseil dérnocratique révolutionnaire (CDR) en voorts uit aanhangers van de Union nationale démocratique (UND) en de Forces armées occidentaìes (FAO).
Acheikh Ibn Omar keerde op 20 november in N'Djamena terug. Goukouni Oueddei bleef toen nog de voornaamste oppositieleider.

Gewapende incidenten

Op 28 november 1988 maakte de Tsjadische regering bekend dat eerder die dag bij Omm (in het gebied Tibesti) een Libisch militair vliegtuig was neergeschoten. De beide piloten waren gevangen genomen. Volgens Libië ging het echter om een burgervliegtuig waarvan de piloten op een oefenvlucht waren verdwaald.

Vervolgens meldde Tsjaad dat twee Libische gevechtsvliegtuigen van het type MIG-23 op 29 november het Tsjadische luchtruim boven Omm hadden geschonden.

Op 9 december maakte het Tsjadische ministerie van buitenlandse zaken bekend dat de vorige dag bij hevige gevechten in het gebied ten zuidoosten van Goz-Beida 92 aanvallers van het Islamitische Legioen (afkomstig uit de Soedanese provincie Darfur) waren gedood en dat daarbij ook 8 Tsjadische militairen waren omgekomen.
Harm Botje berichtte in *NRC/H'blad (12-12-'88)* o.a.:

,,In de Westsoedanese provincie Darfur wordt de laatste tijd flink gevochten tussen diverse Tsjadische facties en het Soedanese leger. De gouverneur van Noord-Darfur, Sissi Said, zei dit weekeinde in de provinciale hoofdstad El-Fasher dat onlangs 26 ,,Tsjadische rebellen" waren gedood en elf gevangen genomen tiidens gevechten met het leger.
De groep Tsjadiërs was bij de grenspost Geneina Darfur binnengekomen om daar een overval te plegen op de Tsjadische vluchtelingenkampen die onder controle staan van Acheikh Ibn Omar. Deze heeft zich onlangs verzoend met de Tsjadische regering van Hissène Habre in N'Djamena en de inval van zo'n 300 ,,Tsjadischerebellen" moet dan ook gezien worden als een strafexpeditie tegen Acheikh Ibn Omar. De rebellen waren bewapend met zwaar geschut waaronder raketwerpers. (...)
Het Soedanese ministerie van buitenlandse zaken liet gisteren (11 december) in Khartoem weten dat Soedan totaal niet bij die gevechten betrokken was en wees de vrijdag (9 dec.) geuite Tsjadische beschuldigingen af dat Soedan Tsjadische rebellen op zijn grondgebied toelaat. .,Soedan respecteert ten volle het Soedanees-Tsjadische akkoord terzake en staat niet toe dat iemand Soedanees territoir gebruikt om vijandelijkheden tegen Tsjaad te ondernemen." De Tsjadische beschuldigingen aan het adres van Soedan zijn niet bevorderlijk voor de goede relaties tussen Tsjaad en Soedan, vervolgt het communiqué. (...)

De gevechten deze maand bij Geneina zijn een teken dat Khartoem de dreiging van een tweede burgeroorlog, maar nu in Darfur. eindelijk serieus gaat nemen en van plan is de activiteiten van het islamitische legioen aan handen te leggen. Tsjaad heeft herhaaldelijk gedreigd ,,het recht op achtervolging" in te roepen als Soedan dat niet doet."

Frankrijk kondigt *troepenvermindering* aan

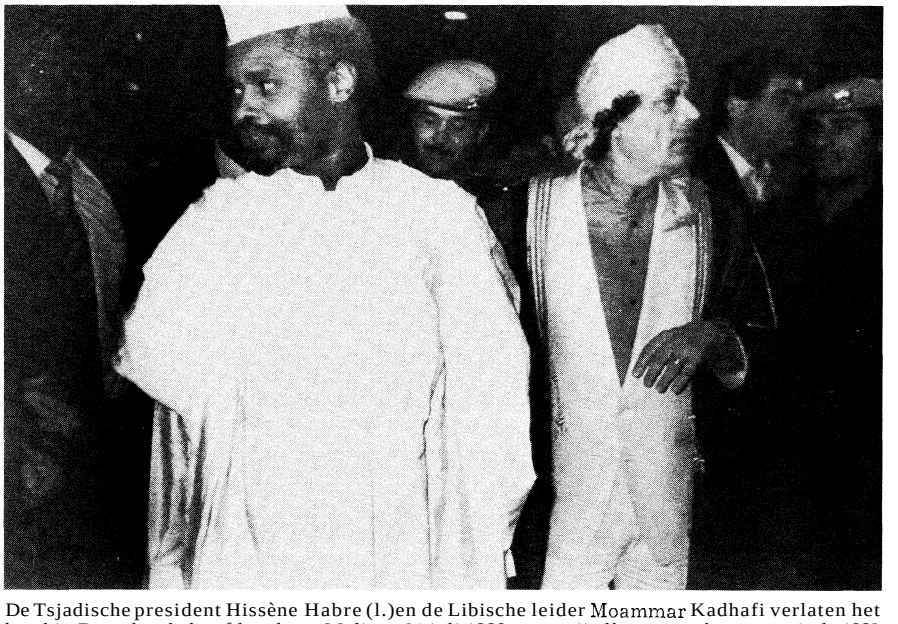
Op 16 januari 1989 maakte de stafchef van de Franse strijdkrachten, generaal Maurice Schmitt, in N'Djamena bekend dat Frankrijk als gevolg van de normalisering in de Tsjadisch-Libische betrekkingen zijn troepenmacht in het kader van de operatie ,,Epervier" zou beperken. Het radarstation in Moussoro zou worden opgeheven en daardoor zouden 200 à 300 militairen van de nog 1.300 leden tellende troe penmacht Tsjaad kunnen verlaten

Omar minister van buitenlandse zaken

Op 3 maart 1989 werd de vroegere oppositieleider Acheikh Ibn Omar tot minister van buitenlandse zaken benoemd in plaats van Gouara Lassou, die nu minister van landbouw werd. Tegelijk werden twee aanhangers van Omar als staatssecretarissen in de regering opgenomen.

Couppoging verijdeld

In de nacht van 1 op 2 april werd in de Tsjadische hoofdstad N'Djamena een couppoging tegen de regering van president Habre verijdeld.
Als voornaamste leiders van de samenzwering werden drie nauwste medewerkers van de president genoemd: Ibrahim Mahamat Itno, de minister van binnenlandse zaken; Hassan Djamous, de opperbevelhebber van de strijdkrachten (FANT); en Idris Deby, de militaire adviseur van de president en oud-opperbevelhebber van de FANT.
Pas op 13 april werd in een communiqué van het bureau van de president melding gemaakt van de mislukte couppoging. Later werd bericht dat Itno op 1 april in N'Djamena was gearresteerd. Djamous wist naar Oost-Tsjaad te vluchten, maar werd op 11 april door Tsjadische troepen in het grensgebied van de Soedanese provincie Darfur gevangen genomen. Hij was daarbij gewond geraakt en overleed eind april in het militaire hospitaal van N'Djamena, aldus een Tsjadische bron in Le Monde (31-5).
Idris Deby slaagde erin naar Soedan uit te wijken. Vandaar ging hij naar Libië, waar hij volgens Tsjadische bronnen op 29 april in Tripoli arriveerde en diverse contacten met de Libische autoriteiten had. Maar volgens Le Monde (12-6) bevond Deby zich toen (opnieuw) in Soedan, waar hij in het hoofdkwartier van de Oemma-partij was gehuisvest.
In beschouwingen over de couppoging werd gesteld dat alle drie leiders afkomstig waren uit het Zaghawa (Beri)-volk uit het grensgebied van Tsjaad met Soedan. Daarentegen berustte de machtsbasis van president Habre op de Gorane (Daza)-stam van het Toubou-volk in Noord-Tsjaad. Tot dusver was er in het regeringsleger sprake geweest van een alliantie tussen Gorane en Zaghawa. Maar de beloning van voormalige oppositieleiders na hun verzoening met Habre - in het bijzonder de benoeming van Omar tot minister van buitenlandse zaken - zou onder de coupleiders tot ontstemming hebben geleid. Ook zou ongenoegen zijn gerezen over recente maatregelen tegen niet-officiële privileges van hoge militairen, waaronder een monopolie bij de benzineverkoop.
Een factor in de privé-sfeer had betrekking op de arrestatie (in mei 1988) en verdwijning van Djamous' zwagei-, Siddik Fadoul, die ervan verdacht werd informatie aan Libië te hebben verschaft. Diens broer, Hassan Fadoul, vluchtte naar Libië en zou vervolgens een guerrilla tegen president Habre hebben georganiseerd in het thuisland van de Zaghawa.



De Tsjadische president Hissène Habre (l.)en de Libische leider Moammar Kadhafi verlaten het hotel in Bamako, de hoofdstad van Mali, op 21 juli 1989, waar zij elkaar voor het eerst sinds 1982 hadden ontmoet.

Ontmoeting Habre-Kadhafi in Bamako

Op 20 juli vond in de hoofdstad van Mali, Bamako, voor het eerst sinds 1982 een ontmoeting plaats tussen de Tsjadische president Habre en de Libische leider Kadhafi. Zij gaven elkaar een ,,historische handdruk'' aan het begin van een Afrikaanse minitop op uitnodiging van Moussa Traore, de president van Mali en (inmiddels) i-oorzitter van de OAE. Aan het overleg werd voorts deelgenomen door de presidenten van Nigeria, Algerije en Gabon. De minitop werd op 21 juli zonder resultaat beëindigd. ,,Dat betekent dat de dialoog op een ander niveau zal worden hervat", aldus een woordvoerder van president Traore. Volgens de Tsjadische ambassadeur in Parijs was de top mislukt omdat Kadhafi weigerde het Aouzou-geschil voor te leggen aan het Internationale Hof van Justitie in Den Haag en ook een demilitarisatie van de Aouzou-strook afwees. Bovendien zou Kadhafi het vertrek van alle niet-Afrikaanse troepen (Franse troepen) vóór elk vredesakkoord hebben geëist, wat in het door Algerije opgestelde compromisplan was overgenomen. Daarmee zou Habre voor ,,voldongen feiten" zijn gesteld, iets waarmee hij niet wilde instemmen.

Raamakkoord tussen Libië en Tsjaad getekend

Op 31 augustus ondertekenden de ministers van buitenlandse zaken van Libië en Tsjaad, Al-Talhi en Omar, in Algiers onverwacht een raamakkoord over de beëindiging van het grensgeschil.

Volgens dit akkoord zal het geschil over de Aouzou-strook aan het Internationale Hof van Justitie in Den Haag worden voorgelegd, als er niet binnen een jaar een politieke regeling is bereikt. In dat geval zal het Hof een bindende uitspraak inzake de soevereiniteit over de Aouzou-strook moeten doen.

De details van het akkoord werden tussen 21 en 25 augustus uitgewerkt tijdens geheime ontmoetingen in de buurt van Parijs. Dat heeft het Franse ministerie van buitenlandse zaken bevestigd. In het diepste geheim troffen een Tsjadische delegatie, onder leiding van gevolmachtigd minister Ahmed Korom, en een Libische delegatie onder leiding van de voormalige opperbevelhebber van de Libische troepen in Tsjaad, kolonel Radwan Saleh Radwan, elkaar toen in de privé-woning van een Algerijnse zakenman.

Volgens een kopie van het raamakkoord dat de Tsjadische ambassade donderdag in Parijs verspreidde, bevat het de volgende punten:

- Alle troepen dienen zich uit de Aouzou-strook terug te trekken en het gebied over te dragen aan een groep Afrikaanse waarnemers tot het Hof een oordeel velt.
- Alle vijandelijkheden dienen te worden gestaakt, ook in de media.
- Beide partijen verplichten zich tot niet-inmenging in elkaars aangelegenheden.
- Er zal een verdrag van vriendschap en goed nabuurschap tussen de twee landen worden getekend.

Ook zal een gemengde commissie worden opgezet om op de uitvoering van het akkoord toe te zien. De twee landen hebben de mogelijkheid eventueel in beroep te gaan bij de ad hoc-commissie van de Organisatie van Afrikaanse Eenheid (OAE), onder voorzitterschap van de Gabonese president Omar Bongo. Het akkoord kent geen enkele verwijzing naar de aanwezigheid van de ongeveer 1500 Franse militairen in Tsjaad.

(Vor. ber. pag. 225 e.v. - 1987)



De ministers van buitenlandse zaken van Libië en Tsjaad, Jadallah Azzuz al-Talhi (l.) en Acheikh Ibn Omar (r.), drukken elkaar de hand, nadat zij op 31 augustus 1989 in Algiers een raamakkoord over de regeling van het territoriale geschil tussen beide landen hadden getekend.

INTERNATIONALE ZAKEN

OESO

STABILISERING SCHULDENLAST IN DERDE WERELD

De buitenlandse schuld van alle ontwikkelingslanden samen stabiliseert zich, terwijl zich steeds grotere verschillen voordoen tussen landen en regio's.

Eind vorig jaar bedroeg de totale buitenlandse schuld van de Derde Wereld $1.240 mrd, een lichte daling vergeleken met $1.276 mrd eind 1987 als gevolg van wisselkoersverschillen. Dit schrijft de OESO, de Organisatie voor economische samenwerking en ontwikkeling, in zijn jaarlijkse onderzoek naar de buitenlandse schuld van de ontwikkelingslanden, dat op 5 sept. is gepubliceerd.

Volgens de OESO zijn de verschillen in de Derde wereld nu zó g oot, dat niet langer over ,,de schuldenproblematiek" van de Derde Wereld als geheel kan worden gesproken. Als voorbeeld wijst de OESO op de verschillen tussen enerzijds Korea en Taiwan en anderzijds de midden-inkomenslanden in Latijns Amerika, waar in beide gevallen sprake is van een netto-kapitaalstroom naar het buitenland.

Maar in het geval van de twee Aziatische landen is deze het gevolg van grote overschotten op hun betalingsbalans en hoge besparingen, waardoor ze hun schulden kunnen aflossen en zelf in toenemende rnate investeren in het buitenland. De Latijns-Amerikaanse landen zien daarentegen geld wegvloeien als gevolg van hoge rentelasten en kapitaalvlucht. De lage inkomenslanden in Zuid-Azië en de Afrikaanse landen ten zuiden van de Sahara ontvingen vorig jaar een grote toestrooin van kapitaal, vooral in de vorm van officiële kredieten, waardoor hun schuldenlast verder toenam.

In Oost- en Zuidoost-Azie met uitzondering van Thailand neemt de schuldenlast daarentegen af. Vorig jaar nam de netto kapitaalstroom naar alle ontwikkelingslanden in vergelijking met 1987 toe met $ 6 miljard tot $ 106 miljard. Voor tweederde bestond dit uit officiële kredietverlening in de vorm van ontwikkelingshulp en leningen van internationale instellingen. De bilaterale hulp nam af, maar dit werd ruimschoots gecompenseerd door toenemende multilaterale hulp. De netto nieuwe kredietverlening van de particuliere banken bedroeg in 1988 slechts $ 5 miljard. ondanks bankleningen ter waarde van in totaal $ 7 miljard aan de Volksrepubliek China en India. Netto ontvingen de banken dus meer geld uit de overige landen dan ze aan leningen verstrekten. De directe investeringen van bedrijven namen toe tot 20 miljard dollar, maar deze investeringen waren sterk gericht op Oost-Azië en op enkele landen in Latijns Anierika.

De OESO beschrijft de veranderingen in de schuldenstrategie sinds 1982. Vorig jaar kwam een aantal nieuwe programma's op gang, zoals het Speciale actieprogramma van dc Wereldbank en de Uitgebreide structurele aanpassingsfaciliteit van het IMF. Bovendien besloten de zeven rijkste industrielanden vorige zomer op hun top in Toronto tot gedeeltelijke kwijtschelding iran de officiële vorderingen op de armste landen in Afrika. Begin dit jaar werd door de Amerikaanse minister van financiën Brady een aanpassing van de schuldenstrategie voorgesteld, waarbij de omvang van de particuliere bankschulden voor de midden-inkomenslanden gedeeltelijk kunnen worden verminderd.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilmeg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

HONGARIJE ZWEERT COMMUNISME AF

Onder het motto ,,democratie, rechtsstaat, socialisme'' begon op 6 okt. 1989 in Boedapest het veertiende congres van de Hongaarse Socialistische Arbeiderspartij (HSAP). Het congres was met spanning tegemoetgezien, aangezien binnen de partijgelederen al enige tijd een hevige strijd gaande was tussen hervormers en conservatieven en de mogelijkheid van een splitsing reëel werd geacht.
In een voorbeschouwing over het partijcongres schreef Hella Rottenberg in de *Volkskrant* van 6-10-1989 onder meer het volgende:

De regerrnde communistische partij wordt verscheurd door een interne strijd, die zo erg is gepolariseerd dat zij dit weekeinde ongetwijfeld zal leiden tot een splitsing. Het gevecht draait erom wie zich, nadat de stofwolken zijn opgetrokken. de rechtmatige voortzetter of erfgenaam van .,de'' partij kan noemen.
De verliezers zijn niet, zoals in het verleden, gedoemd tot de politieke woestijn. Zij kunnen zich afsplitsen en een nieuwe partij vormen, maar zijn dan wel het inachtige partij-apparaat kwijt.
Ais de radicale hervormers hun zin krijgen, dan houdt na dit congres de Hongaarse Socialistische Arbeiderspartij op te bestaan. In plaats van een partij die uitgaat van strakke discipline en een machtsmonopolie, zal er iets ontstaan dat veel weg heeft van een sociaal-democratische partij naar westers model. Een partij die niet alleen van naam en programma verandert, maar een werkelijke gedaanteverwisseling ondergaat, compleet met nieuwe leden en een nieuwe organisatie.
Aan de andere kant van het spectrum - in totaal zijn er acht platforms - staat de groep voor Marxistische Eenheid. Zij beschouwen de hervormers als verraders die uitverkoop houden van het socialisme en die koste wat het kost van hun plannen moeten morden afgehouden.
Een derde stroming wordt aangevoerd door de in april uit het Polithuro gezette ideologiechef Berecz, die met zijn platform voor Vernieuwing van de Hongaarse Arbeiderspartij een middenpositie inneemt en in de machtsstrijd wellicht een sleutelrol kan spelen.
In een Hongaarse krant werden donderdag (5 oktober) twee mogelijkheden geopperd. In de ene sluiten de hervormers een coalitie met de Berecz-groep, in melk geval Nyers partijvoorzitter zou worden, en er een breed samengesteld Politburo komt waarin radicale en centrumfiguren elkaar in evenwicht houden.
Als alternatief werd gesuggereerd dat de hervormers een totale overwinning behalen. Premier Nemeth zou dan de partijleider kunnen worden. gesteund door een blein Politburo van uitgesproken hervormers als Pozsgay, Horn en Szuros.

Maar de uitkomst van het congres is onvoorspelbaar, omdat de procedures niet vastliggen (er is zelfs geen tijdslimiet) en over de denkbeelden van de meer dan duizend afgevaardigden schrikbarend weinig bekend is. Tachtig procent van de gedelegeerden is nieuw en het enige mat met zekerheid over hen beweerd kan worden, is dat ze ontevreden zijn over de ideologische en organisatorische chaos in de partij.
De partijleden hebben het vertrouwen in de leiding en in zichzelf verloren. De desintegratie van de partij ligt hele armlengtes voor op de vernieuwing. Het afgelopen jaar hebben maandelijks tienduizend mensen hun partijkaart ingeleverd. Ze lopen weg, omdat de partij naar hun smaak te weinig of juist te veel verandert, omdat ze bang zijn dat het binnenkort voor hun carrière schadelijk is als ze blijken tot de partij te behoren, of gewoon omdat ze er tabak van hebben.

De oppositiepartijen kijken met argusogen naar wat er zich de komende dagen in de partij afspeelt, want daarvan hangt af of het op gang gebrachte democratiseringsproces doorgezet wordt en reeds volgend voorjaar zal uitmonden in vrije algemene verkiezingen.

Op de eerste dag van het congres deed de voorzitter van het partijpresidium, Rrzsö Nyers, in zijn openingsrede een beroep op de 1.276 afgevaardigden af te rekenen met de partijleden die zich verzetten tegen ingrijpende veranderingen. ,,De historische rol van de Hongaarse Socialistische Arbeiderspartij is hier ten einde gekomen'', aldus Nyers. ,,Ik geloof dat de nieuwe partij niet een communistische kan zijn, maar de partij kan ook niet eenvoudig een - sociaal-democratische worden.'' De partijvoorzitter bepleitte een synthese van die twee elementen, waardoor de vernieuwde partij een bredere basis zou krijgen.

De leider van de radicaal-hervormingsgezinden, Imre Pozsgay, bepleitte in zijn toespraak de vorming van een nieuwe partij die zich de ,,HongaarseSocialistische Partij'' zou moeten noemen. Volgens hem moest de partij zich aanpassen aan de nieuwe situatie wanneer zij in de toekomst nog een rol wilde blijven spelen.
De secretaris-generaal van de partij, de tot de conservatieve vleugel behorende Karoly Grosz, deed een indirecte aanval op Nyers en Pozsgay door te waarschuwen tegen intolerantie bij bepaalde partijleiders. ,,Wij accepteren het democratisch-socialisme'', zei Grosz. ..maar het gaat niet om de vervanging van het hele systeem''.

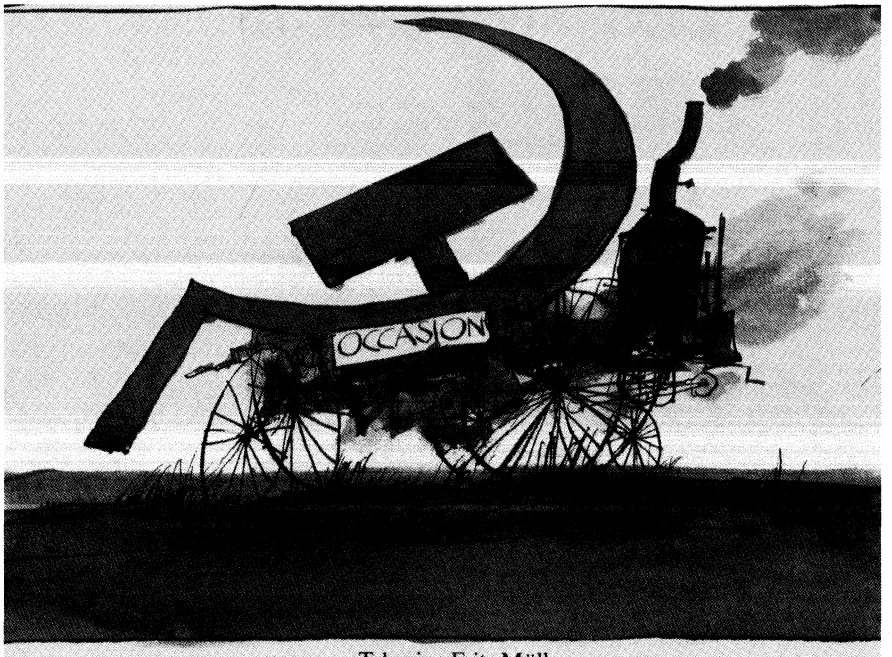
De 1.276 afgevaardigden waren voor het overgrote deel zonder aanwijzingen van bovenaf door de partijleden gekozen en hadden op het congres grote vrijheid van handelen. Tijdens de eerste congresdag besloten zij onder meer dat leden van het Centraal Comité die niet tot afgevaardigde gekozen waren, maar wel aanwezig waren, geen stemrecht kregen en zich ook niet in de discussie mochten mengen. Op 7 oktober werd door een overgrote meerderheid van de afgevaardigden - 1.008 stemmen vóór en 159 tegen - besloten de bestaande communistische partij (Hongaarse Socialistische Arbeiderspartij) op te heffen en deze te vervangen door een socialistische partij, de Hongaa se Socialistische Partij.

Het besluit betekende een radicale breuk met ruim veertig jaar communistische regering. In de beginselverklaring distantieerde de Hongaarse Socialistische Partij (HSP) zich van de ,,zonden en foutief gebleken theorieën en methoden'' van het verleden. Ze verwierp de bureaucratische partijstaat, de dictatuur van het proletariaat en de autoritaire interne partijverhoudingen.
De nieuwe partij verklaarde in de resolutie te streven naar een vrij, democratisch en pluriform Hongarije met een meerpartijensysteem, volledige respectering van de mensen- en burgerrechten en het privé-eigendom en een vrije markteconomie. Zij wilde nauwe banden aangaan met de her-



Rezsö Nyers, de voorzitter van de nieuwe Hongaarse Socialistische Partij, houdt een redevoering tijdens een verkiezingsbijeenkomst van de partij op 10 oktober 1989 in Boedapest.

Werkblad 58ste jaargang No 1019, pag 44407 44422



Tekening Frits Müller

(*NRC/H'blad* 11-10-1989).

vormingsgezinde partijen in Oost-Europa en de socialistische en sociaal-democratische partijen in het Westen en zij wilde zich aansluiten bij de Socialistische Internationale.
Het besluit de oude partij op te heffen werd veroordeeld door een groep dogmatici, die liet weten een nieuwe Hongaarse Communistische Partij te zullen oprichten.
Op 7 en 8 oktober nam het congres twee resoluties aan, die de scheidslijnen tussen de oude communistische en de nieuwe socialistische partij aanzienlijk vervaagden. Er werd besloten dat er geen zuivering zou komen onder de 725.000 leden van de partij, zodat ,,allen die met het programma en de statuten akkoord gaan" lid konden blijven of worden. De twccdc resolutie betrof de weigering van de nieuwe partij haar oude partijcellen in de kantoren, fabrieken en bedrijven te ontmantelen.
De weigering de nieuwe partij te zuiveren werd door waarnemers gezien als een concessie van partijvoorzitter Nyers aan de conservatieven. Door hun de kans te geven zich bij de nieuwe Socialistische Partij aan te sluiten zou de eenheid worden gegarandeerd en zou de nieuwe partij het bij de verkiezingen in 1990 met succes kunnen opnemen tegen andere partijen.
Op de laatste congresdag, 9 oktober, werd een nieuw partijbestuur gekozen waarin geen uitgesproken conservatieven voorkwamen, maar dat ook minder hervormingsgezind was dan de progressieven hadden gewild. Tot voorzitter van de 24-koppige leiding werd Rezsö Nyers gekozen; hij kreeg 1.065 van de 1.276 stemmen. Naast Nyers werden ook andere belangrijke hervormers als premier Miklos Nemeth, Imre Pozsgay en minister van buitenlandse zaken Gyula Horn in het bestuur gekozen.
Aan de bestuursverkiezing was een verhit debat voorafgegaan, dat gekenmerkt werd door geschillen tussen de gematigde Nycrs en de radicale Pozsgay. Een poging van Pozsgay om Nyers' verkiezing tot voorzitter te verhinderen door voor te stellen hem tot erevoorzitter te benoemen, mislukte.
Eerder die dag had het congres een aantal beleidsdocumenten aangenomen, die onder supervisie van Nyers, Pozsgay en Nemeth waren opgesteld. Daartoe behoorde tevens een partijprogramma waarin de HSP zei te streven naar democratisch socialisme, vrije verkiezingen, een meerpartijensysteem, een onafhankelijke rechtspraak en plaatselijk zelfbestuur. De partij bepleitte vrijheid van eigendom en een markteconomie, zonder echter ,,terug te keren naar het kapitalisme". Zij beschreef zichzelf als de marxistische denkbeelden toegedaan, ,,maar volledig verbonden met de democratie". Het partijlidmaatschap was vrijwillig en er waren geen regels over uitstoting. Volgens het programma heersten er volledige interne democratie, een open debat en respect voor afwijkende meningen.

In een ander document werden de fouten van de communistische partij in het verleden opgesomd: de afgedwongen fusie met de sociaal-democraten in 1948, de gedwongen collectivisatie van de landbouw en de overhaaste industrialisatie in de jaren vijftig, de ,,vervolging, intimidatie en massale schending van de rechten van miljoenen mensen" onder het stalinisme, de gewelddadige onderdrukking van de ,,volksopstand" van 1956, het falen, vanaf de jaren zeventig, om hervormingen door te voeren, en ten slotte in 1985 de weigering van de toenmalige leiding om het politieke systeem te wijzigen.
Het congres besloot bovendien om 23 oktober, de dag waarop in 1956 de opstand uitbrak, voortaan als dag van nationale verzoening te vieren en de arbeidersmilitie, een bewapend instrument van de voormalige communistische partij, te vervangen door een vrijwillig en niet-bewapend korps dat alleen op last van de regering in actie zou komen.
In het *NRC/H'blad* van 10-10-1989 beschreef Peter Michielsen hoe tijdens het congres de eerste verdeeldheid binnen de partijtop al zichtbaar was geworden.

Rezsö Nyers, tot nu toe voorzitter van de communistische partij en van nu af aan voorzitter van de niet-communistische socialistische partij, kan tevreden zijn: hij, de man van het midden, heeft het duidelijkst gezegevierd in de moeilijke exercitie waarmee de afgelopen vier dagen de communisten hun verleden, hun identiteit en hun ideologie hebben begraven om verder als socialisten door het leven te gaan. Hij heeft na het gisteravond (9 oktober) besloten partijcongres een nieuw programma met nieuwe idealen en hij heeft een bestuur onder zich dat in zijn gemêleerdheid de diverse stromingen in de nieuwe partij weergeeft zoals hij dat het liefste ziet: een bestuur zonder duidelijke conservatieven, maar met genoeg gematigden en voorzichtigen om de duidelijke hervormers, de ultra's rond toekomstig president Imre Pozsgay en de bijna-ultra's rond premier Miklós Németh en minister van buitenlandse zaken Gyula Horn, in toom te houden. Een veelbelovende mix. Voor Rezsö Nyers hebben de 1.276 congresgangers goed werk geleverd.

Wie behalve Rezsö Nyers tevreden is, is na de grote en kleine ruzies van de afgelopen dagen de vraag. Het zijn er waarschijnlijk niet veel. De orthodoxe communisten zijn niet tevreden oindat ze hun partij kwijt zijn, ook al zijn ze hartelijk uitgenodigd in de nieuwe te gaan zitten. En velen zullen dat doen, want niets heeft eeuwigheidswaarde. Om precies die reden is een flink deel van de Hongaarse bevolking niet tevreden, want, zo stelde eerder deze week een lid van de oppositie, in deze nieuwe socialistische partij zitten alleen maar communisten. De partij heeft formeel en verbaal gebroken met het boze verleden, maar gaat onder dezelfde leiders en met dezelfde leden verder door het leven. En zelfs de hervormers zijn ontevreden, mant het nieuwe bestuur van de partij telt dan wel geen conservatieven of orthodoxen, maar wel naar hun zin veel te veel aarzelaars, meifelaars en remmers.

Ze hebben, die hervormers, gisteren nog een poging gedaan Rezsö Nyers te wippen. Nyers, de man die zijn politieke leven als sociaal-democraat begon en die onder Kádár wegens zijn hervormingsdrift dertien jaar naar de politieke woestijn werd verbannen om pas vorig jaar als een soort deus ex machina uit de politieke coulissen te voorschijn te worden gehaald om de communisten geloofwaardigheid te verschaffen, moest, zo vond zijn voormalige bondgenoot Imre Pozsgay, erevoorzitter worden, dezelfde functie waarmee vorig jaar János Kádár werd weggestuurd; hemzelf, Imre Pozsgay, zou dan de functie van voorzitter toevallen.
Die aanval werd gepareerd, maar het conflict illustreert de verwijdering tussen enerzijds de voorzichtige Nyers en anderzijds de nijvere hervormers Pozsgay en Németh. Anderhalf jaar geleden was dit trio, pro forma nog bijgestaan door partijchef Károly Grósz, als een soort drieëenheid aan het werk gegaan om de

pa tij liet post-kádáristische tijdperk en het land een periode van drastische veranderingen binnen te leiden: drie gelijkgezinden.
Maar ergens tussen toen en nu zijn barsten ontstaan in die gelijkgezindlieid, mant het tempo dat de drie aanhielden verschilde. Pozsgay, de haastige, ontwikkelde zich net iets te veel naar de zin van Nyers en Németh tot een opportunist die almaar harder riep dat het communisme had afgedaan en intussen almaar duidelijker uitkeek naar een aardig baantje voor zichzelf: een 'hervormingsanarchist', te glad, te uitgekookt om te overtuigen, te toegeeflijk, zo vond Nyers, tegenover de oppositie. En toen de voorzitter zich publiekelijk beklaagde over partijleden die de grenzen van het voor partijleden betamelijke overschreden, mist iedereen op wie dat sloeg: op Imre Pozsgay, niet langer's lands meest populaire, wel 's lands meest omstreden politicus, de man die zo graag pleegt te roepen dat communisten geloven dat de aarde plat is.
Ook tussen Nyers en Németh boterde het de laatste tijd steeds minder, want Németh liep minder snel dan Pozsgay maar harder dan Nyers, en de twee, zo werd de afgelopen dagen vanuit de congreshal in Boedapest gemeld. zijn niet meer on speaking terms. Németh heeft de partij, de vorige, in zijn functie van premier herhaaldelijk de mantel uitgeveegd. heeft zich opgeworpen als verdediger van regering en parlement tegen een partij die aan de ronde tafel regering en parlement wilde voorschrijven wat er moest gebeuren. Németh hoorde bij die minderheid van hervormers die zaterdag stemden voor een terugtocht van de partij uit de fabrieken en bedrijven, en ook dat ging Nyers veel te ver.

Het valt te betwijfelen of de partij sceptische kiezers kan overtuigen met deze ballast in haar bagage: géén uitstoting van dogmatici, wel een formele maar geen praktische breuk met het verleden, veel intern geruzie en een heterogeen bestuur. Democratie mil de nieuwe partij, en dat wordt in alle toonaarden herhaald. Maar het bestuur is uitdrukkelijk niet democratisch in de zin van representatief, mant de orthodoxen en dogmatici die men enerzijds weigert buiten de deur te zetten zijn anderzijds niet vertegenwoordigd. Dat kan politiek en praktisch verstandig zijn, maar het is niet democratisch: het is eerder een illustratie dat de nieuwe partij van de oude meer heeft overgenomen dan alleen maar de wil tot hervormen.

Oppositie wint *bij* tussentijdse parlementsverkiezingen

Op 22 juli 1989 werden tussentijdse verkiezingen gehouden om vier van de 387 parlementszetels, waarbij voor het eerst sinds 1947 kandidaten mochten meedoen die niet vooraf waren goedgekeurd door de communistische partij (HASP).
In het district Gödöllö versloeg een kandidaat van de gezamenlijke oppositie, de lutherse dominee Gabor Roszik, zijn communistische tegenstander met 69,2 tegen 29,9% van de stemmen. De 35-jarige Roszik was kandidaat gesteld door drie oppositiegroepen: het Hongaars Democratisch Forum, de onafhankelijke jeugdbond Fidesz en de Alliantie van Vrije Democraten.
In de districten Szeged en Kecskemet versloegen weliswaar de oppositiekandidaten hun partijtegenstanders met 59,4 resp. 47,3% van de stemmen, maar omdat minder dan de helft van het aantal ingeschreven kiezers was komen opdagen was het resultaat volgens de kieswet ongeldig en moest in augustus opnieuw worden gestemd.
In het district Kiskunfelegyhaza kreeg de partijkandidaat meer stemmen dan zijn rivaal van de oppositie - 44,9 tegen 29,6% - , maar ook die verkiezing was ongeldig omdat geen van beiden de 50% hadden gehaald.
De lage opkomst werd door de Hongaarse media geweten aan de oogsttijd en de vakantieperiode, maar volgens sommige Westerse diplomaten waren de Hongaren voorlopig minder geïnteresseerd in de werking van de democratie dan in de moeilijke financiële situatie van het land.
Bij de tweede ronde van de tussentijdse verkiezingen, die op 5 augustus werd gehouden, slaagden kandidaten van de oppositie erin twee parlementszetels te winnen. De strijd om

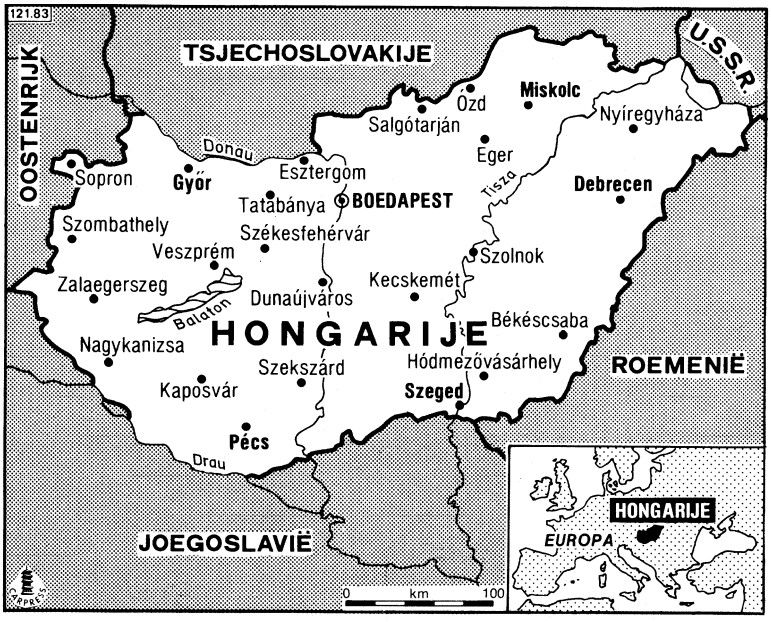


Gabor Roszik (l.), de eerste vertegenwoordiger van de oppositie sinds 1947, die toetrad tot het Hongaarse parlement, in gesprek met een kiezer in de plaats Godöllö op 22 juli 1989.

de derde zetel, van het district Kiskunfelegyhaza, bleef onbeslist doordat minder dan de helft van de kiezers was komen opdagen.
In Szeged versloeg de kandidaat van het Hongaars Democratisch Forum, Ernö Raffay, met 61,8% van de stemmen zijn tegenstanders Karoly Miklos, de directeur van een busbedrijf die kandidaat stond namens de hervormingsgezinde stroming binnen de HSAP (22,5%), en de onafhanltelijlre kandidaat Levente Dobozy, een advocaat (15%).
In Kecskemet werd de kandidaat van het Hongaars Democratisch Forum, Jozsef Debreczeni, met 70,470 van de stemmen gekozen; zijn rivaal van de partij kreeg de steun van 21,470 van de kiezers.
Bij een tussentijdse verkiezing die op 16 september werd gehouden in het district Zalaergszeg verloor de HSAP opnieuw een parlementszetel. Gyula Marx, kandidaat namens het Hongaars Democratisch Forum, Fidesz en de Alliantie van Vrije Democraten, verwierf 59,12% van de uitgebrachte stemmen. Zijn tegenstander, Istvan Györffy, die werd gesteund door de HSAP, kreeg 31,75% van de stemmen. Een andere opposant, die namens de Sociaal Democratische Partij in het krijt trad, eindigde op 8,3%.

Akkoord communisten en oppositie

De ronde-tafelgesprekken tussen de HSAP en de oppositie, die op 13 juni 1989 waren begonnen (zie pag. 444/2 e.v.), werden op 18 sept. 1989 afgesloten met het tekenen van een akkoord tussen de HSAP en vijf van de negen oppositiepartijen die aan het overleg hadden deelgenomen.
In het akkoord was onder meer overeengekomen dat bii wetsvoorstellen, die nog door het bijna geheel uit com-



munisten bestaande parlement zouden worden behandeld, ook met de standpunten van de oppositie rekening zou worden gehouden. Het akkoord had betrekking op de principes van een grondwetshervorming, de instelling van een constitutioneel hof. hervormingen van het strafrecht, de vernieuwing van het kiesstelsel en het functioneren van politieke partijen, alsmede de procedures bij de algemene verkiezingen van 1990.
De Alliantie van Vrije Democraten, de Democratische Alliantie van Onafhankelijke Vakbonden, de Sociaal-Democratische Partij en de jeugdbeweging Fidesz weigerden het akkoord te ondertekenen. Zij beloofden echter het principe van consensus opzij te zullen zetten en het parlement aan de wetsvoorstellen te laten werken.
De vier groeperingen maakten bezwaar tegen de door de HSAP gewenste vorming van een constitutioneel hof. Andere geschilpunten betroffen een nieuwe informatiewet, de door de oppositie gewenste opheffing van de arbeidersmilitie en de bepaling dat bij de oplossing van politieke geschillen nooit geweld mag worden gebruikt.
Aan een nabeschouwing over het ronde-tafelakkoord van de hand van Peter Michielsen (*NRC/H'blad* 21-9-1989) werd het volgende ontleend:

In Boedapest zijn de partij en de oppositie voorlopig uitgepraat: er ligt, na drie maanden touwtrekken. een slotakkoord waar het parlement later deze maand ja tegen mag zeggen, een blauwdruk voor een democratischer Hongarije.
Maar men is niet tevreden opgestaan van de ronde tafel waaraan sinds 13 juni is gedelibereerd over de nieuwe democratie. Integendeel: men is zachtjes mopperend uiteengegaan. Want de teerling is geworpen en achter de horizon gloort de democratie. maar niemand is onverdeeld gelukkig met de route die men heeft uitgezet en het wederzijds wantrouwen is niet afgenomen.
De blauwdruk is dan ook verre van perfect. Op te veel punten hebben de negen deelnemende oppositiegroepen, voor deze gelegenheid verenigd in een blok, hun zin niet gekregen. Aan de ene kant heeft de communistische partij ingestemd met de herziening van de grondwet, met een nieuwe kies- en een nieuwe strafwet, met de principes van een parlementaire democratie. Maar aan de andere kant is de oppositie er niet in geslaagd de volgende president van Hongarije pas in 1990 te laten aanwijzen door het dan democratisch te kiezen parlement, is er nog geen informatiewet en wordt de arbeidersmilitie, 60.000 man sterk en eerder de dogmatici dan de hervormers toegedaan, niet ontmanteld. Er is ook nog geen belofte dat gemeld bij de oplossing van geschillen voortaan mordt vermeden, er is geen overeenstemming bereikt over de beloofde terugtrekking van de communisten uit de fabrieken, en trouwens, zo vindt de oppositie, niemand weet hoe het huidige parlement straks zal omspringen met het moeizaam bereikte slotakkoord.
In Boedapest wreekt zich de verdeeldheid van de Hongaarse oppositie, maar tientallen politieke organisaties, verenigingen en clubs naarstig op zoek zijn naar hun eigen identiteit, kleur en aanhang. Het ontbreekt niet aan verlanglijstjes, in Boedapest, en kort zijn ze nooit. Het ontbreekt wel aan cohesie, aan ervaring, aan visie en aan geld. Waar de communistische partij jaarlijks een miljard forint kan uitgeven, moet de verzamelde oppositie het met vijftig miljoen doen, en maar de partij zetelt in mooie paleizen aan de Donau, huist zelfs de Liga van Vrije Democraten, een van de grootste oppositiegroepen, in een huurwoning waarvan de enige telefoon dreigt te worden afgesloten. Bovendien heeft de oppositie geen rharismatisrhe en bindende persoonliikheid a la Lech Wa lesa. Het volk heeft een oppresant eens gezegd, kent de leiders van de oppositie alleen uit de politieberichten. En als er op de televisie eens interessant mordt gediscussieerd, gebeurt dat steevast op tijdstippen waarop het kijkerspubliek al in bed ligt

Maar ook de partij heeft haar zorgen. Zij heeft het ronde-tafelgesprek vooral gebruikt om, met vier verkiezingsnederlagen op een rij, te redden wat er te redden valt voor het in 1990 bij de parlementsverkiezingen echt spannend gaat worden. Ook zij is monkelend van de ronde tafel opgestaan, want alle mooie n-oordrii over democratisering en machtsdeling ten spijt lijkt er nog altijd niemand echt overtuigd van haar goede bedoelingen. De vier electorale afstraffingen hebben er niet om gelogen en de weigering van drie van de negen oppositiegroepen om het slotakkoord van maandag te ondertekenen belooft weinig goeds voor de heilige consensus in de toekomst, en daarmee voor de even heilige politieke stabiliteit van Hongarije.
En dat belooft op zijn beurt ook weinig goeds voor de partij zelf. Jarenlang, heeft de opposant Ferenc Köszeg gezegd, heeft Hongarije gewacht tot de partij zou exploderen - in hervormingsgezinde en dogmatische vleugels. In plaats daarvan is de partij geïmplodeerd. De interne crisis heeft een nieuwe leiding opgeleverd die ijverig zelfkritiek uitoefent, haastig zoekt naar nieume formules en grossiert in mooi klinkende concepten, maar die de gewone partijleden opzadelt met steeds grotere complexen. Zij hebben hun partijboekjes ver weggestopt. „Velen lopen met gebogen hoofd omdat ze lid zijn van de partij", zo hield onlangs een tv-commentator partijchef Grósz voor, en ontkennen kon Grósz dat niet. In maart ging het lidmaatschapsgeld met twintig procent omlaag nadat er binnen anderhalf jaar 100.000 (van de 880.000) leden waren uitgetreden. Inmiddels zijn nog eens 50.000 leden opgestapt en de leegloop houdt aan.
Desillusie en desoriëntatie. verwarring, en het sneuvelen van al te veel taboes en heilige huisjes hebben de autoriteit van de partij ondermijnd en nog maar 24 procent van de Hongaren heeft vertrouwen in de partij. In 1985 was dat percentage nog 66.
Niet voor niets circuleert in Boedapest nog steeds dit grapje: mie een nieuw partijlid werft hoeft een jaar lang geen lidmaatschapsgeld te betalen; mie twee leden werft mag de partij verlaten; en wie er drie werft krijgt een certificaat waarop staat dat hij nooit lid is geweest van de partij.

INTERNATIONALE ZAKEN

UNCTAD

RAPPORT OVER ECONOMISCHE ONTWIKKELING

De orthodoxe manier om ontwikkelingslanden uit hun economische misère te helpen blijkt vaak een averechts effect te hebben en de problemen van die landen juist te verergeren. Dat stelt de UNCTAD, de conferentie over handel en ontwikkeling van de Verenigde Naties, in haar op 6 sept. verschenen rapport over de economische ontwikkeling van het afgelopen jaar.

„Veel ontwikkelingslanden hebben, vaak op advies van regeringen en financiële instellingen die crediteuren zijn. geprobeerd een constructieve binnenlandse politiek te voeren teneinde stabiliteit te bereiken en ontwikkeling te bevorderen", zo zegt het rapport. „Maarzij kwamen dikwijls tot de ontdekking dat hun inspanningen vergeefs waren. Onder omstandigheden van economische instabiliteit, die veroorzaakt n-ordt door schulden, valt hun politiek verkeerd uit. En de voorschriften voor standaard-politiek blijken onvoldoende."

Het rapport van de UNCTAD meent dat de oplossing van dit dilemma gevonden moet worden in een „frontale aanval" op de schulden die de ontwikkelingslanden boven het hoofd hangen, en in een „binnenlandse consensus over de inkomensverdeling".
Het is belangrijker dat economische groei wordt gerealiseerd, dan dat er gewacht mordt op stabiliteit, geloven de opstellers van het rapport.
In een toelichting op het rapport zegt Yves Rerthelot, adjunct secretaris-generaal van de UNCTAD, dat „economische saneringsprogramma's geen voorwaarden mogen worden voor schuldverlichting" „Integendeel,een te hoge schuldenlast verstoort de binnenlandse economische politiek, en veel maatregelen om het evenwicht van de betalingsbalans en de begroting te herstellen, hebben juist het omgekeerde effect."
De remedie die de UNCTAD - een afkorting die volgens sommigen staat voor 'Under No Circumstances Take Any Decision' - aanbeveelt, is dat crediteur-regeringeli de commerciële banken meer prikkels geven of sancties tegen hen nemen om vermindering van schuld van ontwikkelingslanden te accepteren.
Ten tweede vindt de UNCTAD dat de voorwaarden die het Internationale Monetaire Fonds (IMF) oplegt moeten morden verzacht, waarbij er rekening mee wordt gehouden dat de schuldenlanden door de enorme uitstroom van hulpbronnen steeds minder het vermogen hebben om de sociale en politieke consensus te bereiken die nodig is voor economische stabiliteit en groei.
Terwijl het algemene economische beeld in de wereld er eezond uitziet - met groei van de produktie ende internationale handel - bieden de landen van de Derde wereld een dubbelbeeld: enerzijds welvaart in sommige gebieden en anderzijds teruggang en stagnatie.
Een aantal landen, met name in Oost-Azië, vertoont een gestage groei op basis van een hoog investeringspeil, zowel binnenlands als buitenlands. Maar het merendeel van de ontwikkelingslanden, vooral in Afrika en Latijns Amerika, is verwikkeld in stagnatie en zelfs teruggang.
Volgens het rapport heeft de nu zeven jaar oude schuldencrisis „enorme schade toegebracht zowel aan de produktiebasis als aan de financiële systemen van de ontwikkelingslanden".
Volgens de UNCTAD moet economische groei in die landen bevorderd morden zonder te wachten op het bereiken van macro-economische stabiliteit. Want die zou wel eens alleen bereikt kunnen worden als groei eenmaal stevig is verankerd en alle sectoren van de maatschappij deel hebben aan de voordelen ervan.
Het rapport wijst erop dat de UNCTAD al maanden voordat de Amerikaanse minister van financiën, Nicolas Brady, had opgeroepen tot „versterking van de schuldenstrategie" in haar rapport van vorig jaar de nadruk had gelegd op vermindering van de schuldenlast.
Het overzicht van 1989 formuleert dan ook dat dit „nieuwe denken over schulden betekenisvolle en onomkeerbare vooruitgang betekent", maar meent dat het nog niet genoeg is.

BELGIË

NORMALISERING BELGISCH-ZAIRESE BETREKKINGEN. PROTOCOL VAN RABAT

Nadat koning Hassan II van Marokko begin februari van dit jaar had voorgesteld te bemiddelen in het Belgisch-Zaïrese conflict (pag 266/3) en beide partijen dit hadden aanvaard, trad er enige kalinte in en kwam er een einde aan de escalatie van beschuldigingen en maatregelen tegen Bclgie

Op 11 april betreurde minister van buitenlandse betrekkingen Leo Tindemans dat die kalmte niet enkele maanden eerder was ingetreden, ,,want dan zou het conflict al lang zijn bijgelegd" De minister, die van oordeel was dat België in het geschil geen vragende partij is, benadrukte dat Frankrijk, de Bondsrepubliek Duitsland en de Verenigde Staten zich tijdens het geschil steeds zeer correct hebben gedragen

Op 25 mei had premier Martens in Dakar (Senegal) in de marge van de top van de Franstalige landen een gesprek met president Moboetoe. Vicepremier Moureaux en de Zaïrese minister van buitenlandse zaken Nguza Karl I Bond namen aan het onderhoud deel. Van beide zijden werd gewezen op ,,deverbeterde verstandhouding". Aan de BRT verklaarde Martens ,,dat het gesprek omstandig was geweest, maar ook positief. Er bestaat voor de eerste keer een perspectief om tot een globale oplossing te komen".

Op 9 juni kreeg Zaïre van het IMF een lening van 203,7 miljoen Speciale Trekkingsrechten (SDRs). Dat stemt overeen met ongeveer 10,2 miljard Bfr. Volgens het IMF is de economie van Zaïre er sedert 1986 nog op achteruit gegaan, omdat het beleid inzake uitgaven, belastingen en geldhoeveelheid de zwakke punten van de economie nog meer tot uiting hebben gebracht.
Op 23 juni vertrok een delegatie van hoge Belgische ambtenaren naar Kinshasa oin te onderhandelen met de Zaïrese autoriteiten.
Op 26 juli ging de z.g. Club van Parijs, die de belangrijkste Westerse kredietlanden verenigt, over tot een herschikking van de Zaïrese buitenlandse schuld, die op dat ogenblik 327 miljard fr. bedroeg.

Op 26 juni zegde minister van ontwikkelingssamenwerking André Geens echter het contract op van 177 coöperanten in Zaïre. Deze coöperanten werken in het kader van de akkoorden, die Zaïre begin van dit jaar had opgezegd. Deze akkoorden vervielen op 13 juli. Geens bestempelde de beslissing als een ,,voorlopige en bezwarende maatregel, die nog alle inogelijkheden openlaat en als een maatregel om te voorkomen dat de coöpe anten in een juridisch vacuüm zouden belanden".
Maar Zaïre reageerde ten zeerste ontstemd. Uit de omgeving van president Moboetoe werd gemeld dat men dit beschouwde ,,alseen stap achteruit in het normaliseringsproces tussen beide landen". Zaïre noemde deze maatregel in strijd met de geest van Dakar. Bovendien werd erop gewezen dat Zaïre grote inspanningen had geleverd door opnieuw meer Sabena-vluchten toe te laten. Zaïre dreigde erinee de landingsrechten voor Sabena te koppeleri aan het lot van de Belgische coöperanten.
Minister van buitenlandse betrekkingen Mark Eyskens, die na de Europese verkiezingen Leo Tindemans had opgevolgd (ziepag. 408/3), verklaarde op 5 juli dat hij het Belgisch-Zaïrees geschil ten spoedigste wil bijleggen, terwijl minister van financiën Maystadt mechanismen uitdacht om de Zaïrese schuldenlast ten aanzien van België te verlichten.
Op 15 juli schold België 10,6 miljard Zaïrese schulden kwijt, nadat president Moboetoe en premier Martens terzake in Parijs een akkoord hadden bereikt. In ruil stemde Zaïre in met een totale normalisering van de betrekkingen tussen beide landen en de verlenging van het vroegere samenwerkingsakkoord. Minister Eyskens deed bij die gelegenheid een oproep tot alle andere schuldeisers van Zaïre om het Belgische voorbeeld te volgen.

Het akkoord voorziet in de volgende bepalingen:
- De schuld van staat tot staat ten bedrage van 4,8 miljard wordt kwijtgescholden. Dat geldt ook voor de schulden van twaalf andere Afrikaanse landen, te weten Benin, Boeroendi. de Comoren, Kenia, Liberia, Madagascar, Mozambique, Niger, Rwanda, Senegal, Tanzania en Zambia. Hun gezamenlijke schuld bedroeg 7 miljard en had een looptijd van 30 jaar.
- Van de uitstaande handelsschuld wordt een derde kwijtgescholden, zowel wat betreft de hoofdsom, als de renten. Dat komt neer op 5,7 miljard. De uitstaande handelsschuld bedroeg 17,3 miljard, waarvan 9,5 miljard verzekerd is door de Delcrederedienst en 7,8 miljard staatswaarborg geniet. Van de resterende 11,5 miljard moet Zaïre de renten in lokale munt storten in een herinvesteringsfonds, dat Zaïre en België samen beheren. Dat geld moet dienen voor de financiering van ontwikkelingsprojecten ten bate van de plaatselijke bevolking. Eyskens en Nguza Karl-I-Bond wensen dat het dient voor de plattelandsontwikkeling.
- Zo vlug mogelijk beginnen de beide landen onderhandelingen over een nieuw ontwikkelingsakkoord. Intussen wordt het bestaande akkoord verlengd.
- Zaïre stemt in met een volledige normalisering van de betrekkingen.

Het niveau van deze betrekkingen bestempelde minister Eyskens als ,,bijzonder", eerder dan ,,bevoorrecht". Dal komt neer op de eerbiediging van het bestaande luchtvaartakkoord, het behoud van de maatschappelijke zetels van de Zaïrese bedrijven in België, de niet-discriminatie van Belgen in Zaïre en de terugkeer van de coöperanten in september.

Minister van binnenlandse zaken Louis Tobback, die de woordvoerder is van de SP inzake buitenlands beleid, zei ,,niet ontevreden te zijn met het Zaïrese schuldenakkoord". Uiteraard betreurde hij dat het geen enkele verwijzing bevat naar de eerbiediging van de mensenrechten in Zaïre. ,,Maar wil men op dat vlak werkelijk iets bereiken, dan kan dat slechts in een internationaal kader. De stem van een land weegt niet zwaar", zei hij.
Net voor de ondertekening van het akkoord op 26 juli te Rabat, Marokko, waren er nog enkele moeilijkheden en werd het ,,principeakkoord" van Parijs nog op enkele punten bijgeschaafd.
In een eigen vertaling gaf het persbureau *Belga* op 26 juli, dag van de plechtige ondertekening te Rabat, de tekst van het uiteindelijk bereikte akkoord weer. Deze luidt als volgt:

1. In het kader van de bemiddeling van zijn majesteit de koning van Marokko en op zijn uitnodiging, hebben de voorzitter-stichter van de Mouvement Populaire de la Révolution, de president van de Republiek Zaïre Moboetoe Sese Seko en eerste minister Wilfried Martens van het koninkrijk België, elkaar ontmoet in Rabat op 25 en 26 juli 1989.

2. Maarschalk Moboetoe werd vergezeld door onderstaande Zaïrese prominenten:
- Mr. Kamanda ma Kamanda, eerste adjunct secretaris-generaal van de MPR.
- Prof. Mpinga Kasenda, permanent secretaris van het politiek bureau.
- Mr. Nimy Mayidika Nginbi, vice-eerste staatscommissaris en staatscommissaris voor de rechten en vrijheden van de burger.
- Nguza Karl-I-Bond, staatscommissaris voor buitenlandse zaken.
- Managa ma Pholo, Volkscommissaris.
- Tatanene Manata, Volkcommissaris.
Nkema Liloo, bijzonder raadgever van het staatshoofd.
- Mokonda Bonza, directeur van het bureau van de voorzitter-stichter van de MPR en p esident van de republiek.
- Kimbulu Moyanso wa Lokwa, ainbassadeur van Zaïre in België. r
Mbolandinga Katako, ambassadeur van Zaïre in Marokko.

3. Premier Wilfried Martens werd vergezeld door:
- Mark Eyskens, minister van buitenlandse zaken.
- André Geens, minister van ontwikkelingssamenwerking
Guillaume Metten, ambassadeur van België in Marokko.
- Alex Reyn, kabinetchef van de minister van buitenlandse zaken.
- Gus Mombaerts, kabinetchef van de minister van ontwikkelingssamenwerking.

- Jan Grauls, diplomatiek raadgever van de eerste minister.
- Johan Swinnen, woordvoerder van de minister van buitenlandse zaken.

4. Het doel van de bijeenkomst was om, onder auspiciën van de bemiddeling van zijne majesteit de koning van Marokko, de inhoud van een akkoord overeen te komen dat een einde maakt aan de crisis die tussen beide landen aan de oppervlakte kwam sinds 6 november 1988.

3. De spanningen die door deze crisis werden veroorzaakt hebben tot een situatie geleid waardoor zijne majesteit de koning van Marokko het zijn plicht achtte zijn bemiddeling aan te bieden aan de regering van het koninkrijk België en de uitvoerende raad van de republiek Zaïre.

6. De bemiddeling van zijne majesteit de koning van Marokko, aanvaard door de twee regeringen, heeft tot rechtstreekse contacten geleid tussen de president van de republiek Zaïre en de eerste minister van het koninkrijk België. In Cannes, op 6 februari, in Dakar, op 25 mei tijdens de derde top van de Francophonie en in Parijs op 15 juli 1989 in de marge van de viering van de tweehonderdste verjaardag van de Franse revolutie.

7. Vanaf de ontmoeting in Dakar is een nieuwe geest ontstaan die heeft geleid tot de opheffing van alle hindernissen die de voortzetting van de normale en openhartige betrekkingen tussen de twee landen zouden kunnen beïnvloeden en perspectieven heeft geopend voor een oplossing van de crisis.

8. Trouw aan de geest van Dakar zijn de president van de republiek Zaïre en de eerste minister van het koninkrijk België in Parijs het volgende overeengekomen:

- de terugbetaling van schulden en intrestlasten te annuleren en als gevolg van de normalisering een nieuw tijdperk te beginnen, in het teken van openhartige betrekkingen tussen de twee landen;
- hun staatsbetrekkingen te baseren op de principes van het internationaal recht met betrekking tot de vriendschappelijke relaties en samenwerking tussen staten, meer bepaald de gelijkheid, de niet-inmenging, de eerbied voor de politieke onafhankelijkheid en de soevereiniteit van staten, waardoor de waardigheid en de indentiteit van elk land wordt gewaarborgd.

9. Overigens zijn beide partijen overeengekomen dat deskundigen van de twee landen elkaar zullen ontmoeten om over de nieuwe principes, die voortaan de samenwerking tussen België en Zaïre zullen regelen, te onderhandelen, conform aan de geest van Dakar en alle beslissingen van Parijs.

10. De president van de republiek Zaïre en de premier van het koninkrijk België houden eraan aan koning Hassan II van Marokko hun dank te betuigen, voor zijn persoonlijke tussenkomst en de waardevolle inspanningen, die contacten op het hoogste niveau hebben mogelijk gemaakt en die geleid hebben tot de dooi en de normalisering van de betrekkingen tussen beide landen.

11. Ten slotte hebben de president van de republiek Zaïre en de eerste minister van het koninkrijk België hun levendige dank betuigd aan.-zijne majesteit koning Hassan II voor het hartelijke en bijzonder warm onthaal dat hen en de delegaties te beurt viel.

's Anderendaags u-aren de socialisten niet te spreken over de wijzigingen die te Rabat in het akkoord van Parijs waren aangebracht. Zo was de toekenning van de schuldverlichting in jaarlijkse schijven, voor zover Zaïre het IMF-programma nakomt, weggevallen. De SP betreurde ook dat niet gesproken we d van een volledig herstel van de Sabena-vluchten op Kinshasa. Premier Martens zag zich na de kabinetsraad van 27 juli verplicht een interpreterend communiqué uit te geven, waarin werd beklemtoond dat het protocol van Rabat beantwoordt aan de regeringsbeslissingen van 24 juli.

In de kamercommissie van buitenlandse zaken leverde de PVV scherpe kritiek op het gesloten akkoord, dat volgens deze partij uiteenlopend wordt geïnterpreteerd. De kostprijs van 11 miljard, gespreid over 25 jaar, vindt de PVV te zwaar in verhouding tot de Zaïrese concessies.

(Vor.ber.pag. 262/1 e.v.)

PREMIER MARTENS BEZOEKT RWANDA EN BOEROENDI

Van 18 tot 25 september brachten premier Martens, minister van buitenlandse zaken Eyskens en minister van ontwikkelingssamenwerking Geens een officieel bezoek aan de vroegere mandaatgebieden Rwanda en Boeroendi.

Het bezoek aan Rwanda verliep niet rimpelloos. Bij de opening te Butara van het Nationaal Museum van Rwanda, dat met Belgische hulp werd gebouwd, beklemtoonde de Rwandese minister van onderwijs ,,dat het museum een loutere Belgische aangelegenheid is, waarvoor het Rwandese volk geen belangstelling heeft".

Voor het overige kondigde premier Martens een verhoging aan van de Belgische hulp ten bedrage van 1.075 miljoen, gespreid over twee jaar en gekoppeld aan het herstructureringsplan van het IMF en de Wereldbank.

Boeroendi waar de Belgische delegatie vervolgens heen reisde, krijgt 300 miljoen bijkomende hulp, bovenop de jaarlijkse steun van 1 miljard fr., om zijn betalingsbalans aan te zuiveren. België maakt kredieten vrij voor de bouw van een Instituut voor Landbouwwetenschappen, scheldt een lening van 500 miljoen kwijt en deblokkeert voor ruim 1 miljard kredieten. Deze kredieten werden vastgezet toen Boeroendi tijdens de etnische onlusten van vorig jaar Belgische missionarissen uitwees (zie pag. 561 e.v. - 1988).

Martens is de eerste Belgische eerste minister die een bezoek brengt aan het voormalige mandaatgebied. Martens zei president Buyoya ten volle te steunen in zijn pogingen om de etnische spanningen tussen Hoetoes en Toetsi's weg te werken.

Van Boeroendische zijde werd geklaagd over de trage en laattijdige financiële hulp van de kant van België.

OOSTENRIJK

POLITIEKE ONTWIKKELINGEN

Sinds febr. 1988 deden zich in Oostenrijk op politiek gebied o.m. de volgende ontwikkelingen voor (vor. ber. op pag. 97 e.v. - 1988):

Nadat op 23 nov. 1986 in Oostenrijk parleinentsverkiezingen hadden plaatsgevonden (pag. 10/2 - 1987), was op 21 jan. 1987 een coalitiekabinet beëdigd, bestaande uit de Sozialistische Partei Osterreichs (SPÖ) en de christen-democratische Österreichische Volkspartei (ÖVP). In de 183 zetels tellende Nationalrat (Oostenrijkse Tweede Kamer) beschikten de SPO en de OVP samen over 157 zetels (resp. 80 + 77).

De regering stond onder leiding van de socialist Franz Vranitzky, die op 16 juni 1986 voor de eerste keer premier was geworden (pag. 8/1 - 1987).

Op 8 juni 1986 was de wegens het verzwijgen van zijn oorlogsverleden in opspraak gekomen Kurt Waldheim gekozen tot president van Oostenrijk (pag. 401 e.v. - 1986). Waldheim, die van 1 jan. 1972 tot 1 jan. 1982 secretaris-generaal van de Verenigde Naties was geweest, werd op 8 juli 1986 als staatshoofd beëdigd (pag. 8/3 - 1987).

Op 8 febr. 1988 bracht een zes leden tellende internationale commissie van historici o.l.v. de Zwitser Hans-Rudolf Kurz een rapport over het oorlogsverleden van Waldheim uit. Daarin stond dat Waldheim (geb. 21-12-1918) tijdens de Tweede Wereldoorlog niet persoonlijk betrokken was geweest bij oorlogsmisdaden, maar daar wel meer van af had geweten dan hij had gezegd en er niets tegen had ondernomen (pag. 97/1 e.v. - 1988).

Londen heropent onderzoek naar de rol van Waldheim bij executie Britten

Op 16 febr. 1988 kondigde de Britse regering aan dat het ministerie van defensie opnieuw ging onderzoeken of president Waldheim betrokken was geweest bij de dood van zes Britse commando's tijdens de Tweede Wereldoorlog. De vraag was of Waldheim geweten had van, dan wel verantwoordelijk was geweest voor, de ondervraging en daaropvolgende executie van de zes Britten op het nazi-hoofdkwartier bij Saloniki.

Een eerder onderzoek van het ministerie, in 1986, had geen betrokkenheid van Waldheim aangetoond. De aanleiding tot heropening van de zaak was het rapport-Kurz.

Op 6 maart gaf Waldheim in een uitzending van de Britse televisie toe dat hij geweten had van de ondervragingen van de zes Britten. Hij zei dat hij

ook wist dat de commando's waarschijnlijk zouden 15-orden terechtgesteld.

Vranitzky blijft ondanks problemen rond Waldheim aan. Steun van ÖVP voor Waldheim

Op 16 febr. 1988 maakte bondskanselier Franz Vranitzky op een persconferentie na de ministerraad bekend dat hij ondanks de problemen rond president Kurt Waldheim vooralsnog zou aanblijven.

De bondskanselier had op 14 februari in een vraaggesprek voor de Oostenrijkse televisie verklaard dat hij zou aftreden wanneer de affaire-Waldheim ook in de toekomst meer dan 60 procent van zijn werktijd in beslag zou nemen. zoals dat tot dan toe het geval was geweest (pag. 100/2 - 1988).

Waldheirn had op 15 febr. 1988 in een toespraak van vijf minuten voor de Oostenrijkse radio en TV nogmaals gezegd dat hij niet zou aftreden. Hij verklaarde tot de slotsom te zijn gekomen dat een staatshoofd niet mocht wijken voor ,,laster, vijandige demonstraties of ongefundeerde veroordelingen''.

Waldheim: ,,Het staatsbewustzijn dient sterker te zijn dan datgene dat ons mag scheiden". Hij zei andermaal dat hij door een overtuigende meerderheid voor zes jaar was gekozen. ,,Een basisbeginsel van de democratie is dat men resultaten van verkiezingen niet naderhand inag corrigeren. Dat is ook een zaak van rechtvaardigheid en eerlijkheid tegenover de persoon en van respect voor het hoogste ambt in de staat", aldus de president (pag. 100/3 e.v. - 1988).

Vranitzky toonde zich teleurgesteld over de teneur van Waldheims toespraak op 15 februari en zei ook dat er geen aanzet was gegeven tot een verbetering van de situatie. Hij verklaarde: ,,Een toespraak is niet genoeg en deze al helemaal niet. Het gaat principieel om de houding van een topfunctionaris."
Op de vraag of hij er bij Waldheim officieel of onofficieel Op had aangedrongen af te treden, zei Vranitzky: ,,Ik heb hem nooit officieel gevraagd af te treden en wat het privé-gedeelte betreft, zou ik mijn mond willen houden."



Het kabinet-Vranitzky op 21 januari 1987, de dag dat het werd beëdigd. Zittend v.l.n.r.: Karl Blecha (binnenlandse zaken), Hilda Hawlicek (onderwijs), Alois Mock (vice-kanselier en minister van buitenlandse zaken), Franz Vranitzky (bondskanselier). Alfred Dallinger (sociale zaken), Marilies Flemming (gezinszaken en milieu) en Johanna Dohnal (staatssecretaris voor vrouwenzaken). Staand v.l.n.r.: Franz Löschnak (minister t.b.v. de bondskanselier), Robert Graf (economische zaken), Josef Riegler (landbouw), Hans Tuppy (wetenschap), Egmont Foregger (justitie). Rudolf Streicher (verkeer en staatsindustrie), Heinrich Neisser (minister t.b.v. de bondskanselier), Rudolf Lichal (defensie), Johannes Ditz (staatssecretaris voor financiën) en Ferdinand Lacina (financiën).

Op 16 februari nam het Israëlische parlement eenstemmig een resolutie aan waarin de Oostenrijkse bevolking en regering werden opgeroepen ,,toe te werken naar een aftreden of een afzetten van de nazi-misdadiger Kurt Waldheim''.

Op 19 februari verwierp Vranitzky de Israëlische resolutie en met name de betiteling van Waldheim als nazi-misdadiger. Met globale oordelen en beschuldigingen van deze aard was niemand gediend, aldus de bondskanselier.

Volgens de Oostenrijkse wet zijn er drie manieren om president Waldheiin te dwingen tot vertrek. Een politieke partij kan in het parlement een inotie van wantrouwen tegen Waldheim indienen. Tweederde van het parlement moet zich in een stemming voor de motie uitspreken.
Daarna wordt een referendum gehouden, en ais dan 51 procent voor aftreden van de president stemt, moet deze opstappen. Indien de bevolking echter niet in meerderheid voor aftreden stemt, wordt het parlement ontbonden, treedt de regering af en wordt de anibtstermijn van de president automatisch met zes jaar verlengd.
De tweede mogelijkheid is dat in opdracht van de beide Kamers van het parlement het ,,Verfassungsgerichtshof", de juridische instantie die de grondwet toetst, de president afzet wegens schending van de grondwet.
Verder is het mogelijk dat de president door een rechtbank wordt veroordeeld wegens een misdrijf.

Op 18 februari besloot het partijbestuur van de OVP dat het Waldheim zou blijven steunen. Vice-kanselier Alois Mock, tevens voorzitter van de ÖVP, benadrukte dat Waldheim mocht aanblijven. Hij zei dat voorkomen moest worden dat in Oostenrijk ,,graven worden geopend".
Hij wilde niet zeggen of binnen het partijbestuur kritiek was geleverd op het staatshoofd. De plaatsvervangend partijvoorzitter in Salzburg, Fritz Rucker, was op 17 februari echter afgetreden uit protest tegen de ,,slaafse loyaliteit (van zijn partij) aan Waldheim".

Waldheim was op 4 nov. 1983 door de christendemocratische OVP officieel aangewezen als ,,boven de partijen staande" kandidaat voor de Oostenrijkse presidentsverkiezingen van 1986.

Op 20 februari zei de secretaris-generaal van de ÖVP, Helmut Kukacka. dat zijn partij niet ,,zichzelf zal offeren" om Waldheim te blijven steunen. Hij verweet de president gebrek aan



'Wal kan ik doen? Mijn Kurt weigert te scheiden'

(*NRC/H'blad* 25 2-1988)

geloofwaardigheid, en zei dat de partij haar positie aan het begin van de zomer zou heroverwegen.

Kukacka was op 19 nov. 1987 door de ÖVP gekozen tot secretaris-generaal, nadat zijn voorganger op die post, Michael Graff, op 18 nov. 1987 ontslag had moeten nemen wegens een antisemitische uitlating. Graff had tegenover het Franse weekblad *L'Express* president Waldheim verdedigd door te zeggen: ,,Zolang niet bewezen is dat Waldheiin met eigen handen zes joden gemiirgd heeft, is er geen probleem'' (pag. 98 3 - 1988).

Minister van economische zaken Robert Graf (ÖVP) stelde zich op 21 februari ,,geheel en zonder enige reserve'' achter de verklaring van Kukacka omdat ,,het politielie leven meer draaglijk moet worden''. ,,De bal ligt bij Waldheim'', voegde Graf er nog aan toe.
Graf verklaarde verder dat de officiële herdenkingsplechtigheid ter gelegenheid van de Oostenrijkse ,,Anschluss'' bij nazi-Duitsland in 1938 diende te worden afgelast. Graf zei echter dat het niet zijn bedoeling was Waldheim van deze plechtigheid, die op 11 maart zou plaatsvinden, te weren.

Later die week liet een aantal vooraanstaande politici, onder mie minister van finanriën Ferdinand Lacina (SPO) en minister van sociale zaken Alfred Dallinger (SPÖ).weten dat zij de plechtigheden ter gelegenheid van de ,,Anschluss'' niet zouden bijwonen als Waldheim daar het woord zou voeren.

SPO wenst onderhandelingen met de OVP inzake het presidentschap

Op 22 febr. 1988 stelde de SPÖ in een officiële verklaring onderhandelingen met de OVP voor ,,om tot een nieuw begin inzake het ambt van de bondspresident te komen''. Het partijbestuur van de SPO stelde in een met algemene stemmen aangenomen resolutie vast, dat de ,,morele autoriteit van de bondspresident in binnen- en buitenland zwaar beschadigd is''.
De SPÖ keerde zich met name tegen de reactie van Waldheim op het rapport van de commissie-Kurz over zijn verleden. De SPÖ-leiding zei dat die reactie de twijfel aan Waldheims vermogen zich plooibaar op te stellen, alleen maar had versterkt. Het was duidelijk geworden, aldus de socialisten, dat de president de belangrijkste doelen, ,,namelijk de innerlijke vrede in Oostenrijk te dienen en het aanzien van Oostenrijk in de wereld te verhogen, niet realiseren kan''.
Partijvoorzitter Fred Sinowatz zei op een persconferentie dat beide regeringspartijen samen ,,de stappen moesten overwegen die in het belang van Oostenrijk ,noodzakelijk zijn''. Hij zei dat de SPO voor alle varianten openstond. Hij verklaarde nadrukkelijk dat dat ook de mogelijkheid ,,van een personele wijziging'' inhield, waarbij de beslissing ,,door de bondspresident zelf genomen moet worden''. Hij achtte het niet uitgesloten dat de socialisten met een kandidaat voor het presidentschap zouden komen.



Ferdinand Lacina

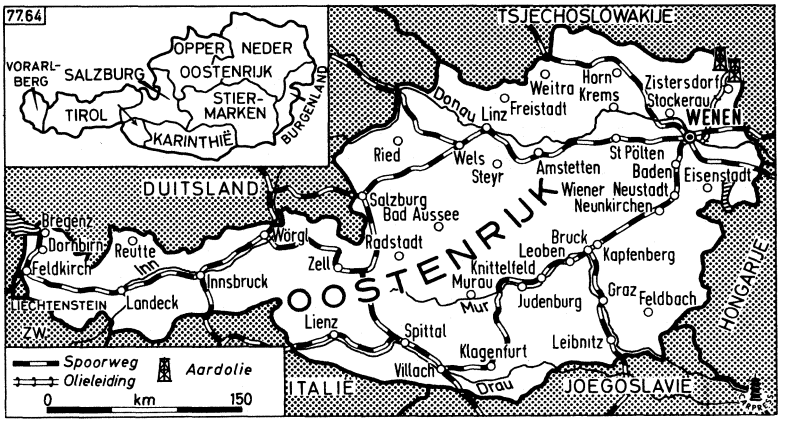
In een reactie zei de fractievoorzitter van de OVP in het parlement, Fritz König, dat zijn partij bereid was met de SPÖ te overleggen over ,,een nieuw begin voor het ambt van bondspresident''. Maar, aldus Konig, dat betekende niet een aflossing van de wacht.

Herdenking ,,Anschluss''

Op 25 febr. 1988 maakte het bureau van de president bekend dat Waldheim afzag van zijn op 11 maart geplande redevoering ter gelegenheid van de herdenking van de Oostenrijkse ,,Anschluss'' bij nazi-Duitsland.
Waldheim zou wel aanwezig zijn bij de ceremonie die de beide Kamers van het parlement ter gelegenheid van de herdenking in het presidentiële paleis zouden houden. De president zou een herdenkingsplaquette onthullen, en aan de vooravond van de herdenking, op 10 maart, een televisierede houden. De bekendmaking volgde op een gesprek tussen Waldheim, Vranitzky, vice-kanselier Mock en de voorzitters van de beide Kamers van het parlement.
In een radio-interview dat op 23 februari 's avonds werd uitgezonden, verklaarde Waldheim dat hij op verzoening uit was.

Gevraagd of hij niet gedwongen was om van een rede af te zien door de steeds scherper wordende confrontaties, antwoordde Waldheim dat daar geen sprake van was: ,,Met dit initiatief heb ik mezelf daar wil ik de nadruk op leggen, wilde ik een bijdrage leveren om de plechtigheden harmonisch te laten verlopen. De controverses zijn bekend en ik zie er een opgave van de president in om in eerste instantie te bemiddelen en verzoenend op te treden. Wegens die verantwoordelijkheid heb ik gemeend dit persoonlijk initiatief te moeten nemen. Dat is niet pijnlijk mant ik zal bij de plechtigheden aanwezig zijn en ook de voorzitter van het parlement zal niet het woord voeren. Er moet van alles aan gebeuren om aan deze controverses een einde te maken. Bovendien kan ik me vin de televisie op 10 maart tot heel het volk richten''
Over de gebrekkige werking van zijn geheugen. merkte hij op: ,,Het is niet met opzet dat ik dit of dat niet gezegd heb. Ik vraag daar begrip voor. Het spijt me wanneer daar misve standen zijn ontstaan. Maar na 46 jaar kan men zich merkelijk niet alles herinneren.''
De interviewer daarop: ,,Is het u opgevallen, meneer de bondspresident, dat u zich voor het eerst bij de Oostenrijkse bevolking verontschuldigt?''

Waldheim: ,,Dat doe ik heel graag. Vooral tegenover de jongere generatie, zodat ze begrijpen dat er geen boze opzet achter steekt. Ik ben te allen tijde bereid me daarvoor te verontschuldigen.'' Waldheim zei ook blij te zijn dat de Britse premier Thatcher op 16 februari een onderzoek had laten heropenen naar zijn mogelijke betrokkenheid bij de dood van zes Britse oorlogsvliegers: ,,Ik ben ervan overtuigd dat ook dit tweede onderzoek niets zal opleveren.''
Waldheim was niet van mening dat hij in zijn TV-rede van 15 februari zijn tegenstanders te scherp had aangevallen en in plaats van bruggen gebouwd, bruggen had afgebroken. Integendeel, hij had de afgelopen tijd alles in het werk gesteld om verzoening tot stand te brengen: ,,Eén-driekwart jaar al bijna word ik bezoedeld en beschimpt, zonder werkelijk terug te slaan. Dat zou mijn goede recht zijn, maar ik doe het niet, juist omdat ik verzoening en samenwerking mil. En wat is het resultaat? Is het nodig dat het houten paard van de ene naar de andere plaats gesleept wordt, terwijl al honderd keer bewezen is dat ik geen lid van een nazi-organisatie was? Is dat verzoening?''
Over het voortdurend uitblijven van uitnodigingen uit bepaalde landen om op staatsbezoek te komen, brak de president zich niet het hoofd. De wereld bestond immers uit meer dan alleen de Europese staten en Amerika en tot nu toe was hij op de reeds afgelegde staatsbezoeken ,,vol geestdrift'' ontvangen.



De president verraste nog met een onthulling over de historische commissie. Volgens hem zou voorzitter Kurz in een onderhoud met Waldheim gezegd hebber. het persoonlijk met delen van het rapport van de commissie helemaal niet eens te zijn, maar te hebben moeten zwichten voor andere commissieleden.
Over aftreden had hij natuurlijk wel ingedacht - ,,anders zou ik geen mens zijn, maar een stuk hout" - maar aanblijven was het beste voor het land, in de eerste plaats ter vermijding van een dolkstootlegende. Aftreden zou het moeizaam na de Tweede Wereldoorlog verworven zelfvertrouwen van de Oosteiirijkers teniet doen, aldus Waldheim.

Op 10 maart zei president Waldheim in zijn TV-rede ter gelegenheid van de herdenking van de Anschluss: „Wij mogen niet vergeten dat velen van de ergste beulen van het nationaal-socialistische regime Oostenrijkers waren.''

Er waren Oostenrijkers die slachtoffer van het nationaal-socialisme waren geworden, maar er maren er ook die daders waren, aldus Waldheim. ,,Laten me niet de indruk wekken alsof me daar nu niets inee te maken hebben. Natuurlijk kan er geen sprake zijn van collectieve schuld, niaar ondanks dat wil ik me als staatshoofd van de republiek Oostenrijk voor door Oostenrijkers begane misdaden tijdens het nationaal-socialisnie verontschuldigen.''
Waldheim voegde daar aan toe dat niet te tornen viel aan het feit dat Oosteiirijk als staat liet eerste slachtoffer vaii Hitler was en dat er geen hulp was gekomen van de internationale statengemeenschap tegen die agressie
,,Oostenrijk was zeven jaar lang van de landkaart verdwenen maar niet uit de harten. Oorlog, dood, lijden en smart deden het heimwee naar een nieuw, een vreedzaam, een menselijk, een beter Oostenrijk rijpen."
Volgens Waldheim had Oostenrijk uit zijn geschiedenis geleerd en de afgelopen veertig jaar aan de wereld bewezen dat het vrede en vrijheid hoogacht en ook menselijkheid en tolerantie. Daarnaast was de wereld zich ervan bewust geworden dat een neutraal en stabiel Oostenrijk in een geo-politiek zo gevoelig gebied ook van belang was. ,,Want één ding is zeker: met de ondergang van Oostenrijk werd de vernietiging van Europa ingeleid", aldus Waldheim.
De president begon zijn rede met een beschrijving van zijn wederwaardigheden op 11 maart 1938, toen hij 19 jaar oud was.
.,Ik zat inet mijn ouders, zusters en broers in onze woning en mij hoorden de woorden van de toenmalige bondskanselier uit de radio: „Wij wijken voor het geweld. God bescherme Oosteiirijk!" Het was de ondergang van ons Oostenrijkse vaderland. Mijn moeder stroomden de tranen over de wangen. Wij voelden diep de op ons afkomende tragedie. Al de volgende dag werd mijn vader, een oprechte Oostenrijkse patriot, door de Gestapo weggevoerd, gevangen gezet en als ambtenaar ontslagen."
Zo was het honderdduizenden Oostenrijkers vergaan, aldus Waldheim. Maar er waren ook honderdduizenden die de Anschluss toejuichteil, Hitler en de Anschluss bejubelden en er veel valse hoop uit putten.
Vandaag weten we, aldus het Oostenrijkse staatshoofd, dat met de elfde maart 1938 een ,,lawine van lijden loskwam". Die lawine begroef politieke andersdenkenden en in een gruwelijke rassenmaan ook de joodse medeburgers. De holocaust was een van de grootste tragedies van de mereldgeschiedenis. ,,Deze misdaden zijn door niets te verklaren en door niets te verontschuldigen'', aldus Waldheim. ,,Ik buig mij il1 diep respect voor deze slachtoffers."
Over de recente kritiek op land en staatshoofd zei Waldheim dat Oostenrijli openstond voor kritiek, maar dat hij als staatshoofd van de republiek de critici vroeg ,,fairheid en objectiviteit te betrachten" en van globale veroordelingen afstand te nemen. De zin van deze dagen lag immers in de bezinning, niet in de strijd, aldus de president, in begrip. niet in de weigering om te luisteren: ,.De zin van deze dagen kan slechts één ding betekenen: vcrzoeiiing." Waldheim wijdde een passage aan een reeks vaii andere schandalen waarin vooraanstaande Oosteilrijkse politici het laatste jaar verwikkeld leken te zijn, zoals illegale wapenleveranties aan Iran, het op grootscheepse wijze oiitduiken van de belasting en het tot zinken brengen van een n-rakkig, torenhoog verzekerd, vrachtschip op de oceaaii. Dit had volgens de president de geloof\<-aardigheid van de politici bij de bevolking ernstig aangetast. Een fundamentele hervorming van het openbare leven was derhalve noodzakelijk en allen die voor de publieke zaak merkten, dienden hun morele standaard te verbeteren. Met name op dat gebied zag de presideiit een taak voor zichzelf weggelegd: ,,Ik zal de komende maanden de autoriteit van mijn ambt daarvoor benutten om in gesprekken met politieke vertegenwoordigers van alle instellingen in Oostenrijk de perspectieven en contouren van zo'n hervorming uit te mrlien."

Groep *van* 300 *Oostenrijkers* wenst onderzoek tegen Waldheim

Op 2 maart 1988 publiceerde het linkse Oostenrijkse weekblad *Falter* een verzoek van ongeveer 300 personen, onder wie de schrijvers Robert Jungk en Erich Fried, aan de openbare aanklager in Wenen te onderzoeken of president Waldheim gerechtelijk kon u-orden vervolgd wegens medeplichtigheid aan moord tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het onderzoek moest worden gebaseerd op het rapport-Kurz.
Het verzoek werd die dag bij de officier van justitie ingeleverd. Er werd een wetsartikel in aangehaald waarin stond dat niet alleen de directe dader van een strafbaar feit moest worden vervolgd, maar ook degene die een ander opdroeg het strafbare feit te plegen of er op andere wijze toe bijdroeg. Volgens Waldheims woordvoerder Gerold Christian was het volgens de grondwet niet mogelijk de president te vervolgen. Dat kon alleen als beide Kamers van het parlement daarmee akkoord gingen.
Waldheiin diende een klacht wegens smaad in tegen *Falter* en liet de oplage in beslag nemen.

Gen. Schaffer *neemt* ontslag *na* ruzie over *Waldheim*

Op 4 maart 1988 deelde gen. Karl Schaffer, één van de hoogste vijf officieren in Oostenrijk, in Wenen mee dat hij uit protest tegen een instructie van minister van defensie Robert Lichal (OVP) in verband met de zaak-Waldheiin zijn functie ter beschikking stelde.
Hij zei dat hij alles had geprobeerd om de strijd om de boildspresident - die opperbevelhebber van de strijdkrachten is - buiten het leger te houden. Omdat dat niet mogelijk was gebleken had hij zijn toevlucht genomen tot het ,,laatste middel voor een officier" en ontslag genomen, aldus Schaffer.
De 38-jarige Schaffei; directeur van de militaire academie, had besloten dat in een voorlichtingsfilm voor kadetten, over de Anschluss in 1938, het citaat ,,historici zijn geen moraalapostelen" moest u-orden verwijderd Hij wilde voorkomen dat door het citaat indirect zou worden verwezen naar de commissie-Kurz.
Lichal had echter gelast dat die zinsnede in de film gehandhaafd zou blijven, omdat verwijdering zou neerkomen op censuur

Vranitzky volgt Sinowatz op als voorzitter SPO. Sinowatz geeft parlementszetel op

Op 17 maart 1988 zei Fred Sinowatz dat hij tijdens een buitengewone partijconferentie op 11 mei zou aftreden als voorzitter van de SPO. Hij stelde voor zijn opvolger als bondskanselier. Franz Vranitzky, ook partijvoorzitter te maken.

Sinomatz had op 9 juni 1986 zijn ontslag ingediend als bondskanselier omdat hij zich verantmoordelijk achtte voor de verkiezingsnederlaag van zijn partijgenoot Kurt Steyrer bij de presidentsverkiezingen van 4 mei (eerste ronde) en 8 juni 1986 (tweede ronde). Sinowatz was op 24 mei 1983 bondskanselier geworden (pag. 517/2 - 1983).

Tijdens een persconferentie zei Sinowatz (geb. 5-2-1929) dat ,,het tijd is voor verandering aan de top" van de partij. Hij zei dat hij ,,moe'' was en sprak tegen dat zijn besluit te maken had met de affaire-Waldheim of met zijn veroordeling, in okt. 1987, wegens liegen tijdens een proces tegen een journalist.

Sinowatz had de journalist Alfred Worm van het linkse weekblad Profil voor de rechter gedaagd wegens laster, nadat Worin verslag had uitgebracht van een partijbijeeiikomst in de herfst van 1985
Op die bijeenkomst zou Sinomatz de partij hebben opgeroepen ,,hetbruine verleden" van Waldheim ter sprake te brengen om te voorkomen dat deze tot president zou worden gekozen. Sinomatz, die prompt door de OVP werd beschuldigd de affaire-Waldheim op gang te hebben gebracht, ontkende iets dergelijks te hebben gezegd, maar verloor het proces.

Op 11 mei nam Vranitzky het partijvoorzitterschap van Sinowatz over. Correspondent Chris van Esterik in *NRC/H'blad* (13-5-1988):

Sinds afgelopen woensdag (11 mei) heeft bondskanselier Vranitzky nu ook de leiding van zijn partij, de SPO, overgenomen. Met een bijna Oosteuropees percentage van 93,6 procent koos een buitengewoon partijcongres hem tot nieuwe voorzitter van de sociaal-democratische partij als opvolger van Fred Sinowatz.
Sinomatz, die door Vranitzky al eerder als bondskanselier was opgevolgd, trad nu ook als partijvoorzitter af omdat liet hem niet gelukt was de verdenking te ontzenuwen dat hij de heimelijke aanstichter was van de onthullingen over Waldheims oorlogsverleden, om zo de verkiezing van de socialistische presidentskandidaat in 1986 te bevorderen.
De 50-jarige Vranitzky, afkomstig uit de bankwereld, bekleedt pas vier jaar politieke functies en is de verpersoonlijliing van dc nieuwe koers waarmee ook de Oostenrijkse socialisten hopen zich aan de veranderde tijdgeest aan te passen. Nuchter en zalrelijk, met weinig respect voor oude socialistische dog-

ma's: ,,het socialisme van het krijtstreeppak", zoals minder vriendelijke omschrijvingen luiden, een pak dat hij overigens dezr dag had thuisgelaten.
Zijn evenwichtige en overwogen manier van optreden, zeker ook ten tijde van de Waldheim-crisis, bezorgt hem in de opiniepeilingen nu al een grotere populariteit dan de legendarische kanselier Bruno Kreisky in zijn hoogtijdagen. Golven van sympathie uit de zaal van 530 gedelegeerden kwamen Vranitzky- dan ook tegemoet toen hij aan zijn twee uur durende rede begon over Oostenrijk, de toekomst van het socialisme en de stand van zaken in staat en economie. Daarbij ging hij niet het thema uit de weg dat eerder al in de rest van Europa in de socialistische partijen tot belangrijkste onderwerp van discussie is geworden, en nu ook Oostenrijk heeft bereikt: de crisis in de socialistische ideologie.
Ook hier is de sociaal-democraten een beproefd middel ter verwerving val? de kiezersgunst uit handen geslagen. nainelijk een wat eerlijker verdeling van een constant toenemende welvaart. De stagnerende economische groei en de snelle veranderingen in het produktieproces, die de klassieke, socialistisch stemmende arbeider tot een minderheidsgroep dreigen te maken, stellen ook de SPÖ voor grote problemen. Behoedzaain en derhalve begeleid door triomfalistische tonen over ,,de trots" die hem vervulde ,,waarmee de SPO Oostenrijk aan het eind van de jaren zestig uit de muffe teruggetrokkenheid voerde op weg naar een nieuwe, moderne maatschappij", constateerde Vranitzky tegelijkertijd dat er een nieuwe identiteit gezocht moest worden die recht doet aan de veranderingen in economie en maatschappij: ,,Een werknemer die aan een computer zit heeft een ander beeld van zichzelf dan een arbeider in een steenfabrielr aan het begin van deze eeuw."
Natuurlijk diende de SPO ook in de toekomst bescherming te bieden aan de zwakkeren en werklozen, aldus Vranitzky, maar om dat te kunnen blijven doen haalde hij een citaat aan van de Westduitse partij-ideoloog Peter Glotz: ,,De sociaal-democratie mag geen partij van de zwakken zijn, maar moet een partij van de sterken zijn, die het naar beneden drukken van de zwakken verhindert."
Vranitzky dingt duidelijk naar de gunst van de goed verdienende en goed opgeleide werknemer om een verdere afkalving van de SPÖ te voorkomen. Een afkalving, die vooralsnog door zijn grote, persoonlijke populariteit wordt tegengehouden In een interview ria zijn rede verklaarde hij: ,,De SPÖ zal onder mijn leiding zeer zeker een heel open partij zijn en zich aanbieden aan hen die zich dogmatisch minder willen binden en die zeer veel aan individualiteit en liberalisme meebrengen."

De machtige vakbondslobby uit de bijna failliete genationaliseerde industrie, van oudsher de sterkste SPÖ-bastions en met velen op het congres aanwezig, liet hij meten dat ook daar de concurrentiekracht vergroot diende te warden, door middel van efficiëntere bedrijfsvoering en de introductie van meer marktmechanismen. Deze industrieën staan de komende tijd duizenden ontslagen te wachten. Waarschijnlijk uit angst voor het Le Pen-effect, dat deze toekomstige werklozen massaal van de SPÖ naar een ultra-rechtse volksmenner zullen overlopen, richtte Vranitzky een opmerkelijk scherpe aanval aan het adres van Jorg Haider, de leider van de liberale FPO, die nu al veel kiezers trekt met hel virtuoos bespelen van het ,,gesundes Volksempfinden". Vranitzkg: ,,Met iemand die onze staat omschrijft als een republiek van oplichters, kunnen en willen wij niet samenwerken."

Over de houding tegenover de Europese Gemeenschap, waarover in het hele land wordt gediscussieerd, deelde Vranitilig mee dat hij volgend jaar een beslissing wil nemen over de vorm waarin Oostenrijk met de EG wil samenwerken. Aan de eeuwigdurende neutraliteit van het land kon daarbij niet getornd worden en de nieuwe partijvoorzitter waarschuwde voor een voorbarige EG-euforie. Die is niet ge echtvaardigd en verzwakt alleen maar de onderhandelingspositie, meende hij.

Het thema-Waldheim kwam in zijn hele rede niet eenmaal voor. De steeds machtelozer wordende linkervleugel van de partij stelde het in de discussie na de rede aan de orde en vroeg om een nieuwe anti-Waldheim resolutie. Vranitzky zei te betwijfelen of er mensen waren die de gevolgen van Waldheims verleden zo sterk hadden ondervonden ais hijzelf: .,Ik,die niet op hem gestemd heb, moest de kwadratuur van de cirkel vinden. Ik moest in het buitenland uitleggen dat Oostenrijk niet in een roes was geraakt van neo-nazisme en anti-semitisme. Dat was niet makkelijk."
Hij zei de inhoud van dergelijke politiek emotionele moties wel te delen, maar: ,,Daarstaat tegenover dat u tegelijkertijd wilt dat ik bondskanselier blijf." Niemand van de gedelegeerden stelde Waldheim toen nog aan de orde en de nieuwe partijvoorzitter kon onder een daverend slotapplaus aan zijn lastige taak beginnen.



Een archieffoto uit 1986 van Fred Sinowatz (l.) en Franz Vranitzky,

Op 15 sept. 1988 stelde Sinowatz zijn zetel in de Nationalrat ter beschikking omdat een parlementaire commissie dreigde hem zijn parlementaire onschendbaarheid te ontnemen i.v.m. de zaak-Worm. De ÖVP wilde Sinowatz laten vervolgen wegens het spreken van on aarheid voor de rechter.

Televisietribunaal acht bewijs tegen Waldheim te dun

Op 5 juni 1988 kwam een panel van vijf rechters uit verschillende landen aan de hand van een Britse TV-documentaire tot de slotsom dat er niet voldoende bewijs was om aannemelijk te maken dat Waldheim betrokken was geweest bij oorlogsmisdaden. De documentaire werd op 5 juni uitgezonden door de onafhankelijke omroep Thames Television.
Waldheim moest wel hebben geweten dat veel gevangenen en gegijzelden door l-iet Duitse leger werden geëxecuteerd, maar volgens het panel was hij niet in de positie gem-eest daar een eind aan te maken. Het feit dat Waldheim zich bepaalde zaken niet meer of niet juist meer herinnerde, was op zichzelf geen bewijs van schuld, zo meenden de rechters.

Paus op bezoek in Oostenrijk. Ontmoeting met Wuldheim

Op 23 juni 1988 had paus Johannes Paulus II op de eerste dag van een vijfdaags bezoek aan Oostenrijk een ontmoeting met Waldheim. Tijdens de ontmoeting riep de paus de ,,grote beproevingen en wrede tirannie" waaronder Oostenrijk in de Tweede Wereldoorlog had geleden in herinnering

Na zijn samenkomst met Waldheim werd de paus voorgesteld aan het diplomatieke corps, onder wie de Israëlische zaakgelastigde Gideon Yarden. „Wij doen aan alle officiële gelegenheden mee waar Waldheim niet bij betrokken is", aldus de Israëlische diplomaat. „Wij zijn hier om de paus te bezoeken - Israël erkent hem, zelfs als hij ons niet erkent", zo voegde hij eraan toe in een verwijzing naar de weigering van het Vaticaan volledige diplomatieke betrekkingen met Israël aan te knopen.

In verband met de kwestie-Waldheim was de Israëlische ambassadeur in Oosten ijk, Michael Elizur, op 10 okt. 1986 uit Wenen vertrok-

ken (pag. 101/1 - 1988). Sindsdien werd Israël in Oostenrijk vertegenwoordigd door een zaakgelastigde.

Op 24 juni sprak de paus in het bisschoppelijk paleis van Wenen met leiders van de joodse gemeenschap in Oostenrijk, onder wie voorzitter Paul Grosz. De paus veroordeelde daarbij het antisemitisme en zei dat het christendom niet de schuld kon worden gegeven voor de vernietiging van joden door de nazi's in de Tweede Wereldoorlog.

De paus reageerde niet op een oproep van de joodse leiders aan het Vaticaan om Israël diplomatiek te erkennen. ,,Het joodse volk heeft het recht op een eigen land, zoals iedere andere natie dat volgens het internationaal recht heeft. Hetzelfde geldt voor het Palestijnse volk, waarvan velen dakloos en vluchteling zijn geworden", aldus de paus.
Op 27 juni deed president Waldheim de pas op het vliegveld Innsbruck uitgeleide met een toespraak waarin hij de nazi-tijd een ,,beschamende periode in onze geschiedenis" noemde.

Enkele uren voor het bezoek van de paus aan Oostenrijk hadden enkele tientallen joden in concentratiekamp-kleding tegen de ontmoeting tussen de paus en Waldheim gedemonstreerd. ,,Geenontmoeting met nazi Waldheim", riepen zij.
Op 25 juni 1987 had Waldheim een officieel bezoek aan het Vaticaan gebracht, waar de paus hem in audiëntie had ontvangen (pag. 102/2 e.v. - 1988).

Nieuwe secretarissen-generd voor de FPO. Haider als partijvoorzitter herkozen

Op 24 juni 1988 meldde een correspondent van de *NZZ* vanuit Wenen dat de Freiheitliche Partei Österreichs (FPÖ) twee opvolgers had gekozen voor Norbert Gugerbauer, die sinds medio sept. 1986 secretaris-generaal van de partij was (pag. 10/1 - 1987). Die twee waren Heide Schinidt, een afgevaardigde voor Wenen in de Nationalrat, en Mathias Reichhold uit Kärnten.
In het weekeinde van 1-2 oktober werd Jörg Haider in Villach (Kärnten) tijdens de 19de partijdag van de FPÖ herkozen als partijvoorzitter. Haider, voorzitter sinds 13 sept. 1986 (pag. 9/1 - 1987), kreeg bijna 94 procent van de stemmen van de gedelegeerden.

Waldheim trekt aanklacht tegen WJC-president Bronfman in en laat ook andere aanklachten vallen

Op 1 juli 1988 trok president Waldheim zijn aanklacht wegens smaad tegen de president van het Joodse Wereldcongres (WJC), de Amerikaan Edgar Bronfman, in. Waldheim had zijn aanklacht op 7 mei 1987 ingediend, nadat Bronfman op 5 mei 1987 tijdens een vergadering van het WJC in Boedapest over hem o.m. had gezegd: ,,Ik heb genoeg documenten met de initialen of ondertekening van Waldheim gezien om te weten dat hij deel heeft uitgemaakt van de nazi-moordmachine" (pag. 101/3 - 1988).
Volgens Waldheims woordvoerder had de Oostenrijkse president in een brief aan het openbaar ministerie in Wenen drie redenen genoemd voor het intrekken van zijn klacht tegen Bronfman. ,,Ten eerste heeft de Amerikaanse justitie geweigerd juridische bijstand te verlenen, hetgeen indruist tegen internationale afspraken. Daardoor is een snelle juridische procedure onmogelijk."

,,Ten tweede heeft een internationale commissie van historici en experts Waldheims onschuld aangetoond In de derde plaats streeft de president naar rust en bezinning in de hele affaire omdat volgens hem het belang van het land zwaarder moet wegen dan persoonlijke overwegingen''

Op 28 maart 1988 was Bronfman wederom in het nieuws gekomen door de opmerking dat Oostenrijk pas lid van de EG zou moeten worden als het zijn verleden onder ogen zag. Bronfman zei die dag in Brussel dat ,,het in de kwestie-Oostenrijk niet om Waldheim gaat maar om Oostenrijk zelf, om zijn met vasthoudendheid gedane bewering dat het het eerste slachtoffer van de nazi's was".
,,Dit is een leugen", zei Bronfman. ,,Oostenrijk zou niet aanvaard moeten worden als lid van de groep beschaafde naties totdat het zijn verleden onder ogen ziet. Het zou geen lid moeten worden van de Europese Gemeenschap", aldus de joodse leider.
Paul Grosz, de leider van de joodse gemeenschap in Wenen, had vervolgens een verklaring uitgegeven waarin werd onderstreept dat de Oostenrijkse joden Bronfmans woorden niet hadden goedgekeurd en er niet van op de hoogte waren geweest. De uitlatingen zouden moeten worden beschoumd als Bronfmans persoonlijke mening.

Op 15 nov. 1988 deelde het bureau van de president mee dat president Waldheim ,,met het oog op de komende viering van zijn zeventigste verjaardag" alle klachten wegens smaad en belediging van zijn eer had ingetrokken die hij had ingediend tegen kranten of personen die volgens hem te ver waren gegaan in de beschrijving van zijn oorlogsverleden.

Een woordvoerder van liet presidentiële bureau zei dat er klachten liepen tegen drie tijdschriften - het Zwitserse Weltwoche, het Weense blad Falter en de publikatie Bestseller - en tegen een man uit Innsbruck die met een spandoek had gelopen. Zij zouden niet verder u-orden vervolgd.
In een verklaring werd eraan herinnerd dat nationale en internationale commissies tot de conclusie waren gekomen dat Waldheim geen ,,persoonlijk schuldig gedrag" tijdens de Tweede Wereldoorlog ten laste kon worden gelegd.

Neo-nazistische NDP mag niet aan verkiezingen meedoen

Op 18 juli 1988 besliste het Constitutionele Hof dat het programma van de neo-nazistische Natioiialdemokratische Partei (NDP) nationaal-socialistisch van aard was en indruiste tegen Oostenrijkse wetten die extreemrechtse activiteiten buiten de wet stelden.
Het Hof bepaalde dat de partij wel mocht blijven bestaan, maar niet aan verkiezingen mocht deelnemen.

Ontwikkelingen binnen de SPO

Op 22 nov. 1988 benoemde Vranitzky Josef Cap, sinds 1983 lid van de Nationalrat, tot secretaris van de SPO als opvolger van Heinrich Keller, die op 18 november ontslag had genomen wegens betrokkenheid bii financiële onregelmatigheden.

Op 13 december deelde de SPO-voorzitter mee dat een andere partijsecretaris, Gunther Sallaberger, wegens een belastingschandaal opstapte en op 21 december benoemde hij Peter Marizzi tot diens opvolger.
Naar aanleiding van het vertrek van Keller en Sallaberger werd in *NRC/H'blad* (14-12-1988) o.m. het volgende opgemerkt:

Wegens een belastingschandaal is de secretaris-generaal van de Oostenrijkse Socialistische Partij (SPO). Günther Sallaberger, opgestapt. Dat heeft bondskanselier Vranitzky, in zijn functie als voorzitter van de SPO, gisteren (13 december) bekendgemaakt. Sallaberger was zijn politieke rechterhand. De secretaris-generaal is na de voorzitter de invloedrijkste man in de partij. Drie weken geleden al moest Sallabergers collega Heinrich Keller, die samen met hem het algemeen secretariaat leidde, het veld ruimen.

Terwijl Sallaberger zich maandelijks ongeveer 4000 gulden contant door de SPO liet uitbetalen als tegemoetkoming in de onkosten die hij voor de partij in de sfeer van de horeca maakte, liet Keller zich voor hetzelfde doel een mat geringer bedrag toeschuiven door een socialistische huurdersvereniging waarvan hij bestuurslid was. Beiden verzuimden deze inkomsten aan de belasting op te geven.
In het geval van Keller handelde Vranitzky snel. Binnen twee dagen na het bekend worden van zijn vergrijp, openbaar gemaakt door het weekblad Profil, werden hem al zijn functies in de partij ontnomen en kon Vranitzky zijn blazoen als integere Macher nog eens extra oppoetsen. Het geval Sallaberger daarentegen bezorgde de eerste smetten op het tot nu toe witte vest van de populaire bondskanselier. Want toen Profil tien dagen geleden Sallabergers weinig socialistische machinaties aan het licht bracht, weigerde Vranitzky hem te ontslaan met het argument dat Sallaberger weliswaar fout had gehandeld maar dat formeel gesproken de partij had verzuimd de desbetreffende belasting te betalen.

Vranitzky verergerde de situatie nog door op te merken dat hij bij een gedwongen vertrek van Sallaberger grote delen van het kader van de SPO zou moeten ontslaan omdat dit soort praktijken zich in de loop der jaren in de hele partij hadden genesteld.
De hoogte van Sallabergers maandsalaris, ongeveer 20.000 gulden exclusief onkostenvergoeding, stuitte bij het gemiddelde SPO-lid echter op weinig beg ip voor zijn handelwijze en leidde tot een groeiende bevreemding over Vranitzky's verdediging.
Daarbij had Profil nog een kleine politieke bom achter de hand gehouden: het blad onthulde maandag (12 december) dat Sallaberger in 1986 voor de Weense SPO-functionarissen aan de gewraakte praktijken een einde had gemaakt, maar daarop één uitzondering had gemaakt: Sallaberger zelf. Dat bezegelde gisteren zijn politieke lot.

BENIN

POLITIEK-ECONOMISCHE ONTWIKKELINGEN SINDS MAART 1988

In aansluiting op het overzicht van 26 november 1987 (pag. 761/2 ev. - 1987) volgt hier een samenvatting van ontwikkelingen in Benin sinds maart 1988.

Komplot verijdeld

Op 26 maart 1988 werd een komplot ontdekt dat ten doel had president Mathieu Kérékou af te zetten of te vermoorden, zo werd op 13 april 1988 in de hoofdstad Cotonou meegedeeld. Na die ontdekking werden bijna 130 militairen gearresteerd, o.w. luitenant-kolonel François Kouyami, de stafchef van de veiligheidstroepen, en luitenant-kolonel Badjo Gounmé, die een sleutelrol had gespeeld bij de staatsgreep van 1972 die Kérékou aan de macht bracht. Onder de eerste arrestanten was kapitein Houtondji, een lid van de presidentiële garde, die als leider van het komplot werd aangeduid.

Waarnemers in Cotonou brachten het verijdelde komplot, door preiident Kérékou als ,,paleisrevolutie" omschreven, in verband met het recente parlementsbesluit om een speciaal staatsveiligheidshof in te stellen voor de berechting van misdrijven met een politiek karakter. Dit hof werd formeel in oktober 1988 in Cotonou geïnstalleerd

Tussen april en juli 1988 werden door de autoriteiten in Benin nog twee komplotten ontdekt, wat tot nieuwe arrestaties leidde. Op 17 augustus 1988 meldde Amnestv International dat er in Benin meer dan 200 politieke gevangenen, zonder aanklacht of proces, in detentie verbleven.

Eind november 1988 wist luitenant-kolonel Kouyami u. t net kamp bij Paradou, waar hij was gedetineerd, te ontsnappen.

Onrust onder studenten en ambtenaren

Op 9 januari 1989 begon in de hoofdstad Cotonou een waarschuwingsstaking van leraren en scholieren voor 72 uur. Zij eisten uitbetaling van achterstallige salarissen en beurzen. De sociale onrust breidde zich vervolgens uit tot andere sectoren. Zo gingen de studenten van de universiteit van Cotonou op 17 januari in staking. Voorts werden stakingen gemeld bij onderwijsinstellingen in Parakou en Abomey. Een deel van de ambtenaren sloot zich bij de stakingsacties aan. De autoriteiten dreigden ambtenaren en studenten uit te sluiten als zij niet op 23 januari het werk hadden hervat. Op 23 januari echter gingen in Porto Novo, de administratieve hoofdstad van het land, protesterende betogers de straat op. Zij eisten het aftreden van de regering. Er volgden gewelddadigheden. Demonstranten drongen regeringsgebouwen binnen en richtten daar verwoestingen aan. Voorts werden twee veiligheidsofficieren gestenigd.

Op 24 januari gaf de regering de veiligheidstroepen (leger, gendarmerie, politie en militie, in totaal 5.200 man) opdracht zonder waarschuwing met scherp te schieten op demonstranten

De regering beschuldigde de ordeverstoorders ervan een situatie te willen scheppen waarin de uitvoering van het structurele aanpassingsprogramma zou u-orden belemmerd waarover met het Internationale Monetaire Fonds (IMF)en de Wereldbank werd onderhandeld. (Reeds op 10 januari had de regering aangekondigd dat die onderhandelingen ,,metsucces bekroond" waren.)

Maar de regering gaf ook op 24 januari de banken opdracht de salarissen van militairen en ambtenaren over de maanden oktober en november 1988 uit te betalen.

Op 27 januari werd vanuit Cotonou bericht dat er na de onlusten in Porto Novo arrestaties waren verricht. Onder de arrestanten waren de vroegere minister van buitenlandse zaken, Tiamiou Abjidade (pag. 350/3 - 1982), en de voormalige prefect van Porto Novo, Jean-Pierre Agondanou. Een van de drie aangehouden studenten. Luc Togbadja, overleed op 26 februari onder onduidelijke omstandigheden in het strafkamp Goezo.

Op 3 april weigerden studenten van de universiteit van Cotonou gehoor te geven aan een ultimatum om hun staking te beëindigen en naar de collegebanken terug te keren. Op 6 april gingen ook de docenten in staking voor de uitbetaling van drie maanden achterstallig salaris.



Veroordeling samenzweerders

Op 27 februari 1989 wees het staatsveiligheidshof vonnis in het op 13 februari geopende proces tegen vijf beklaagden, die beschuldigd waren van betrokkenheid bij een komplot tegen president Kérékou in iuni 1988. Kapitein Abdourahmane Amadou en de Mauritaanse maraboe (geestelijke leider) Ahmed Kadi Youba werden veroordeeld tot twintig jaar detentie. Kapitein Seidou Fousseini Gomina kreeg tien jaar en Hama Bio Soumaila vijf jaar gevangenisstraf. Het hof deed geen uitspraak in de zaak van de vijfde beklaagde, de naar het buitenland uitgeweken Dourossimi Moudachirou. Ahmed Kadi Youba ontkende elke betrokkenheid bij het komplot, aldus Le Monde (2-3-1989).

De vier beklaagden en de door liet hof gehoorde getuigen beschuldigden allen Mustafa Abu Cetta, de vroegere chef van het Libische Volksbureau in Cotonou, van betrokkenheid bij het komplot. Hij had Benin een week na de arrestatie van de samenzweerders, op 4 juli 1988, verlaten, nadat hij Libië tien jaar in Benin had vertegenwoordigd.

Voordien had het Amerikaanse State Department laten weten dat Abu Cetta nauwe banden onderhield met ,,terroristische netwerken" in West-Afrika. President Kérékou verzekerde vervolgens dat ook een door Libië gesteunde export-import maatschappij, Sabra. die door Amerikaanse functionarissen verdacht werd van wapensmokkel, haar operaties in Benin had gestaakt.

Akkoorden met *Wereldbank* en IMF

Eind mei 1989 sloot Benin een akkoord inzake een structurele aanpassingslening met de aan de Wereldbank verbonden International Development Association (IDA)ter waarde van 33,5 mln SDRs.

Op 19 juni sprak het IMF zijn steun uit aan het structurele aanpassingsbeleid van de regering van Benin (zoals toegepast in de begroting van 11 maart) door in te stemmen met een krediet voor drie jaar van 21,9 mln SDRs.

Verkiezing Nationale Revolutionaire Assemblée

Op 18 juni 1989 vonden algemene verkiezingen voor de 206 leden van de Nationale Revolutionaire Assemblée (ANR) plaats, waarvan het mandaat in 1984 tot vijf jaar was verlengd (pag. 248/1 - 1984). Daartoe was door de eenheidspartij, de Parti de la révolution populaire du Bénin (PRPB), een lijst van 206 kandidaten opgesteld.

Volgens de officiële uitslag werd deze lijst door 89,7% van de kiezers goedgekeurd die met ,,ja" hadden gestemd, terwijl 8,7% een ,,nee"-sten1 uitbracht (ca. 160.000 kiezers). De meeste ,,nee"-stemmen waren afkomstig uit de provincie Mono aan de grens met Togo (15,8%) en uit Ouémé (15,2%), waartoe de stad Porto Novo behoorde die in januari 1989 het centrum van studentenonlusten was geweest (zie hierboven). De opkomst bij de verkiezingen bedroeg 86%.

Herverkiezing president. Nieuwe ministers

Op 2 augustus 1989 werd president Mathieu Kérékou, aan de macht sinds 26 oktober 1972, door de pas gekozen Nationale Revolutionaire Assemblée met 198 tegen 2 stemmen bij 6 onthoudingen herkozen voor een nieuwe ambtstermijn van vijf jaar Voordien had de 55-jarige Kérékou een pleidooi gehouden ten gunste van het economisch aanpassingsprogramma zoals dat in het voorjaar met het IMF was overeengekomen en alle ,,patriotten" opgeroepen daaraan mee te werken
In het nieuwe kabinet, waarvan de president op 4 augustus de samenstelling bekendmaakte, was opnieuw een vrouw opgenomen, nl. Karimou Rafiatou als minister van gezondheid De deken van de advocatenorde, Robert Dossou, werd minister van planning, statistiek en economische analyse De directeur van het civiele kabinet van de president, Daniel Tawema, werd benoemd tot minister van buitenlandse zaken en samenwerking in plaats van Guy Landry Hazoumé Het nieuwe kabinet telde minder militairen en PRPB-functionarissen dan het oude, aldus AFP (*Le* Monde 8-8-1989)
(Vor ber. pag 96/1 - 1989)

Politieke amnestie

Op 29 augustus besloot het politieke bureau van de PRPB tot een politieke amnestie, w-aaronder alle leden van de verboden communistische partij - Parti communiste du Dahomey (PCD) - vielen alsook alle deelnemers aan couppogingen in januari 1975, oktober 1975 en januari 1977. Tegelijk riep Sani Mama Gomina, lid van het politieke bureau, alle om politieke redenen geëmigreeerde burgers op naar Benin terug te keren en aan de ontwikkeling van hun vaderland mee te werken.

Reeds op 3 april had president Kérékou naar verluidt de vrijlating van ca. 50 verdachte PCD-leden gelast, die sinds de studentenonlusten van april-mei 1985 (pag. 761/2 e.v. - 1987) gevangen zaten.

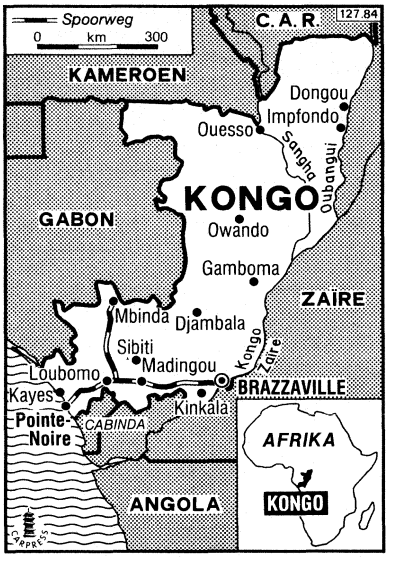
Voortdurende stakingen

In Le Monde van 15 september 1989 berichtte Jacques de Barrin dat de stakingen in Benin nog steeds voortduurden: de universiteit was sinds januari op non-actief, de secundaire scholen waren sinds april gesloten en de ministeries waren sinds juli verlaten
Met het oog op de opening van het nieuwe schooljaar in oktober eisten de docenten de betaling van achterstallige salarissen over minstens zes maanden. De regering had zojuist aangeboden daarvan drie maanden te betalen.

KONGO

ONTWIKKELINGEN 1988-1989

In aansluiting op het overzicht van 10 deceinber 1987 (pag. 798/1 e.v. - 1987)



volgen hier verdere berichten over ontwikkelingen in Kongo.

Herschikking schulden

De ,,Club van Londen" (commerciële crediteuren) ging op 26 februari 1988 akkoord met een herschikking van de aflossing van commerciële schulden over de periode januari 1986 - december 1988. Het akkoord had betrekking op een bedrag van 25 mrd francs CFA. Na een aflossingsvrije periode van drie jaar moest deze schuld nu over een periode van negen jaar worden voldaan.
Tegelijk werd een nieuwe lening van 17 mrd francs CFA verleend om alle rentebetalingen tot eind 1988 te voldoen (zie pag. 799/1 - 1987).

Rebellie bedwongen. Dood kapitein Anga

De in 1987 in het noorden van Kongo uitgebroken rebellie werd op 4 juli 1988 bedwongen, toen de leider ervan, de voormalige legerkapitein Pierre Anga, bij een treffen met een legereenheid in de buurt van zijn geboorteplaats Owando werd gedood.

Ontslag twee *ministers.* Reorganisatie kabinet

Op 30 juli 1988 werden twee ministers ontslagen in verband met de dumping van chemisch afval in Kongo. Het waren de ministers Christophe Bouramoue (wetenschappelijk onderzoek en milieu) en Christian Gilbert Bembet (voorlichting en PTT). Het politieke bureau van de regerende Parti congolais du travail (PCT) had tijdens een plenaire zitting in mei 1988 reeds opgeroepen tot het treffen van ,,strenge en exemplarische maatregelen" tegen ,,allen... betrokken bij de poging chemisch afval in Afrika te importeren". De betrokken ministers zouden importfaciliteiten hebben geregeld voor de advocaat Vincent Gomez, die reeds eerder was gearresteerd in verband met een plan om Europees chemisch afval in Kongo te dumpen.

De *Volkskrant* (4-6 1988) meldde dat het afval voor Kongo, waarbij de Nederlandse stuwadoor Van Santen als tussenpersoon optrad. werd ingezameld door Bauwerk AG uit Liechtenstein. Kongo zou 120 gulden per ton ontvangen voor het dumpen van een miljoen ton chemisch afval uit de Benelux en West-Duitsland.

Bij de erop volgende reorganisatie van het kabinet werden drie nieuwe ministers benoemd, terwijl vijf ministeries een andere structuur kregen. De mutaties hadden betrekking op de volgende portefeuilles:

Transport en burgerluchtvaart - kolonel Raymond Damas Ngollo (voorheen administratie en plaatselijk bestuur); industrie, visserij en nijverheid - Hilaire Mounthault (voorheen transport en burgerluchtvaart); territoriaal bestuur en volksmacht - lt.-kol. Benoît Moundele Ngolo (voorheen openbare werken, bouwnijverheid, huisvesting en stadszaken); openbare werken enz. - Florent Tsiba*; mijnbouw, energie en PTT - Aimé Emmanuel Yoka*; bosbouw - Ambroise Nournazalay (voorheen industrie, visserij en nijverheid); voortgezet en hoger onderwijs - Rodolphe Adada (voorheen mijnbouw- en energie); wetenschappelijk onderzoek en milieu - Ossebi Douniam (voorheen bosbouw); voorlichting - Paul Ngatse*; cultuur. kunst en toerisme - Jean-Baptiste Tati-Loutard (voorheen voortgezet en hoger onderwijs, cultuur en kunst). (Vor. ber. pag. 798/1 - 1987)

* = nieuw

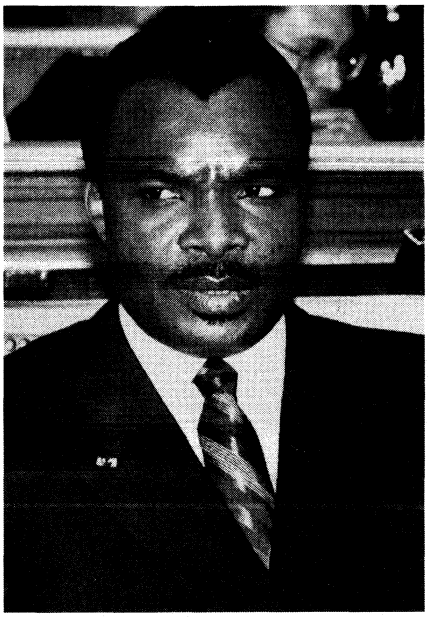
Amnestie voor politieke gevangenen

Op 14 augustus 1988 kondigde president Denis Sassou-Nguesso een amnestie af voor alle politieke gevangenen die vóór juli 1987 waren veroordeeld, maar niet voor personen die bij de ,,samenzwering tegen de staat" van juli 1987 waren betrokken (pag. 798/3 - 1987).

De amnestie voor 463 politieke gevangenen, afgekondigd t.g.v. de 25ste verjaardag van de Kongolese revolutie, leek In het bijzonder van toepassing op twee voormalige hoge functionarissen, Claude-Ernest Ndalla (op 17 augustus 1986 ter dood veroordeeld, pag. 798/3 - 1987) en Jean-Pierre Thystère-Tchicaya (vijf jaar voorwaardelijk, idem).
Onder degenen die gedetineerd bleven was de vroegere plaatsvervangend stafchef van de strijdkrachten, luitenant-kolonel Henri Eboundit (op pag. 798/3 - 1987 aangeduid als Ebounda).

PCT-congres. President *Sassou*-Nguesso herkozen. Nieuwe premier

Van 26-30 juli 1989 vond in Brazzaville het vierde congres van de regerende Parti congolais du travail (PCT) plaats. Het leverde een succes op voor de ,,gematigde" stroming in de partij, aldus AFP (Le Monde 1-8-1989).
Generaal Denis Sassou-Nguesso werd op 30 juli als enige kandidaat door de 786 afgevaardigden bij handopsteken herkozen als partijleider en staatshoofd voor een derde termijn van vijf jaar.
Bij de verkiezing van de 75 leden van het Centrale Comité (CC) verloren 25 personen hun zetel, onder wie Pierre Nze, de voormalige ideoloog van de partij, die als voorstander van de ,,harde lijn" gold. Ook Camille Bongou, die als de tweede man van het regime werd beschouwd, verloor zijn zetel in het CC.



Kolonel Denis Sassou-Nguesso, president van Kongo.

Het sterk verjongde CC hield in aansluiting op het partijcongres een buitengewone zitting die op 6 augustus werd besloten met de aanwijzing van Alphonse Poaty-Souchlaty, voorheen minister van handel, tot premier in plaats van Ange Edouard Poungui, die nu met de leiding van de economische en sociale raad werd belast. Poungui was sinds 7 augustus 1984 premier geweest.
Voorts werd Justin Lekoundzou, tevoren minister van plattelandsontwikkeling, met de organisatie van de PCT belast, waarmee hij de tweede man van het regime werd, aldus Reuter *(Le* Monde 8-8-1989)
Onder de nieuwe CC-leden was kolonel Pierre Oba (39), directeur van de openbare veiligheidsdienst, die een reputatie van integriteit genoot, een eigenschap die de PCT in staat moest stellen effectiever de strijd tegen de ,,corruptie" aan te binden. In zijn openingsrede tot het congres had generaal Sassou-Nguesso kritiek geleverd op de ,,tekortkomingen en zwakheden" van het partijkader zoals ,,corruptie" en ,,verburgerlijking".

SEYCHELLEN

PRESIDENT RENÉ HERKOZEN. REORGANISATIE KABINET

Van 9-11 juni 1989 vonden op de Seychellen presidentsverkiezingen plaats. President France-Albert René was de enige kandidaat, voor de eenheidspartij Seychelles People's Progressive Front (SPPF). Hij verwierf 96,1% van de uitgebrachte stemmen bij een opkomst van 91 % en werd op 12 juni herkozen verklaard voor een derde ambtstermijn van vijf jaar.
Op 14 juni reorganiseerde president René het kabinet waarbij het aantal ministersposten van zeven tot tien werd uitgebreid Hij deed afstand van de portefeuilles van bestuur, planning en buitenlandse betrekkingen, financiën en toerisme, maar behield die van defensie en nam de portefeuille van industrie nu in eigen beheer, aldus In- [illegible] 1989)

(Vor ber pag 192/3-1988)

De portefeuille van toerisme had René bij een eerdere reorganisatie van het kabinet op 31 oktober 1988 overgenomen van Ralph Adams Bij die gelegenheid maren de portefeuilles van onderwijs, gezondheid, sociale diensten en transport aan andere ministers binnen het ongewijzigde team toegewezen.

Na de reorganisatie van 14 juni werd de volgende portefeuilleverdeling bekendgemaakt:

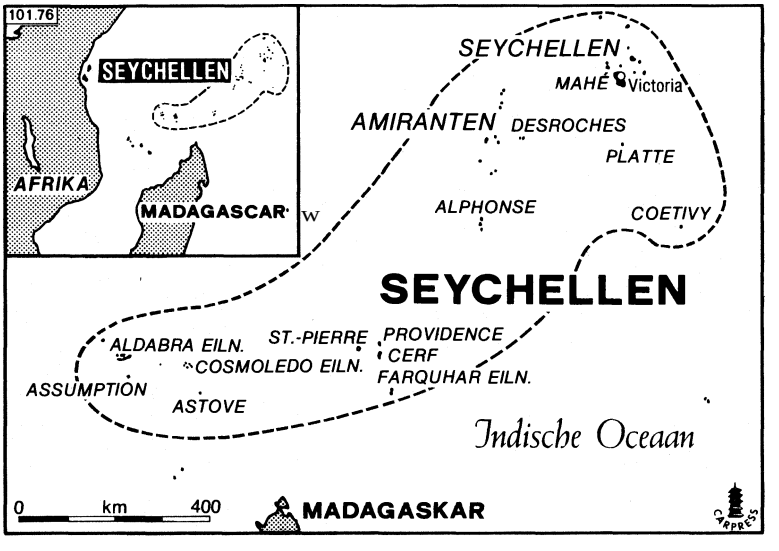
Planning en buitenlandse betrekkingen - Danielle de St. Jorre*: financiën - majoor James Michel (voorheen onder\%-ijs,voorlichting en jeugd); toerisme en transport - Jacques Hodoul (voorheen nationale ontwikkeling); landbouw en visserij - Jérémie Bonnelame (voorheen transport); onderwijs - Simone Testu*; voorlichting - Sylvette Frichot*; arbeid en sociale zaken - William Herminie*: administratie en mankracht - Joseph Belmont (voorheen arbeid en sociale diensten).
Mevrouw Rita Sinon, voorheen minister van binnenlandse zaken, verliet het kabinet.

* = nieuw

SOMALIA

ETHIOPISCHE VLUCHTELINGEN IN SOMALIA. GESCHIL SOMALIA - UNHCR

Naast het probleem van de Somalische vluchtelingen in Ethiopië (pag. 463/3 -1989) bestond er ook nog het vraagstuk van de Ehtiopische vluchtelingen in Somalia.
Het Hoge Commissariaat voor Vluchtelingen van de VN (UNHCR) meende dat door de ondertekening van het Ethiopisch-Somalische vredesakkoord van 3 april 1988 (pag. 463/1 - 1989) de redenen voor de aan ezigheid van deze Ethiopische vluchtelingen grotendeels waren vervallen. Daarom had het UNHCR sinds oktober 1988 bij de Somalische regering aangedrongen op het propageren onder deze vluchtelingen van een ,,vrijwillige repatriëring" naar Ethiopië. Dan zouden de vijftien vluchtelingenkampen in Noord-Somalia geleidelijk kunnen worden ontruimd. zodat de voedselhulp van het UNHCR kon worden verminderd. Bovendien had het UNHCR op 23 december 1988 de Somalische regering verzocht haar humanitaire bijstand strikt te beperken tot vluchtelingen ,,die geen partij in het conflicht vormen". Daarmee werd gedoeld op beschuldigingen dat de Somalische regering deze vluchtelingen van wapens voorzag en hen inschakelde bij de strijd tegen de SNM. Tevens stelde het UNHCR voor zijn hulp via Djibouti en niet lange via Berbera te leveren.
Op 22 januari 1989 beschuldigde de Somalische functionaris Abdi Mohammed Tarrah het UNHCR ervan zijn hulpprogramma aan de Ethiopische vluchtelingen in Noord-Somaiia te willen staken. Die ,,abrupt een eenzijdige" beslissing zou het leven van 400.000 personen, reeds bedreigd door ,,honger en ondervoeding", in gevaar brengen. De voedselreserve zou slechts voldoende zijn om ,,tot eind januari" te overleven. Maar het UNHCR stelde dat van de 371.000 Ethiopische vluchtelingen die begin 1988 in het noordwesten van Somalia waren geteld, nog ,,hoogstens" 140.000 over waren.
Op 1 maart liet een zojuist uit Mogadiscio teruggekeerde VN-functionaris in Nairobi (Kenia) weten dat de Somalische regering de hulpverlening via Djibouti formeel had verworpen en dat het UNHCR alleen nog maar voor de ,,echte" vluchtelingen wilde zorgen. Om de problemen met de vluchtelingenkampen in de strijdgebieden op te lossen had het UNHCR voorgesteld de ,,echte" vluchtelingen te hergroeperen rond Boroma, een relatief rustig en veilig gebied vlakbij de grens met Ethiopië. Dat programma



moest binnen ,,maximaal drie maanden" zijn verwezenlijkt. In die periode zou liet UNHCR in samenwerking met het Wereld Voedsel Programma aan alle vluchtelingen hulp blijven bieden (*Le* Monde 3-3-1989).

VERDERE ONTWIKKELINGEN

In aansluiting op het overzicht van 20 juli (pa;. 461/3 e.v.) volgen hieronder verdere berichten over ontwikkelingen in Somalia.

Verdere wijzigingen kabinet

Op 10 april 1989 werden verdere wijzigingen in het kabinet bekendgemaakt. Mohammed Sheikh Osman werd opnieuw benoemd tot minister van financiën (en de schatkist), een ambt dat hij ook voor 22 december 1987 had vervuld, toen hij door de halfbroer van de president, Abderrahman Jama Barre, werd vervangen. Deze keerde terug naar het ministerie van buitenlandse zaken, dat hij voordien reeds zeven jaar had geleid.

Osmans herbenoeming werd geinterpreteerd als een teken van bereidheid om de onderhandelingen met het Internationale Monetaire Fonds (IMF) te heropenen, terwijl Jama Barre zich in het openbaar uiterst kritisch over het IMF had uitgelaten.

De drie vice-premiers in het oude kabinet kregen nu nieuwe ministerspor tefeuilles: generaal-majoor Hussein Kulmiye Afrah werd minister van nationale planning, brigade-generaal Ahmed Suleiman Abdulla minister van binnenlandse zaken en kolonel Ahmed Mohammed Farah minister van industrie. Samen met de president en de premier (luitenant-generaal Mohammed Ali Samater) vormden zij het politieke bureau van de regerende Somalische Revolutionaire Sncialistische Partij (SRSP).

Voorts werden vier ministers ontslagen: generaal-majoor Adan Abdullahi Nur (toerisme), Ahmad Habib Ahmed (planning en ontwikkeling Jubavallei), Jama Gaas Ma'awiye (transport en burgerluchtvaart) en Hussein Abdullahi Alasow (industrie en handel). Op 21 april werden verdere mutaties in het kabinet bekendgemaakt. Toen bleek dat, vergeleken met de samenstelling van eind december 1987 (pag. 642/1 - 1989), de benoemingen van 31 januari 1989 (pag. 464/3 - 1989) en de bovengenoemde mutaties de volgende posten in andere handen waren overgegaan:

Vice-premier - generaal-majoor Abdullah Mohammed Fahdil.

Ministers: justitie en religieuze zaken - Mohammud Said Mohammed; handel - Abd al-Qasim Salad Hasan: veeteelt en bosbouw - Abderrazak Mahmud Abubakr (voorheen landbouw); openbare werken en huisvesting - Usman Jama Ali; arbeid, sociale zaken en sport - Abdi Warsame Isaq; transport en burgerluchtvaart - Mussa Rabile Ghod (voorheen openbare werken en huisvesting); landbouw - b igade-generaal Bileh Rafleh Guled (voorheen veeteelt en bosbouw); toerisme - Abderrashid Shaikh Ahmad (voorheen ook voorlichting en nationale oriëntatie); voorlichting en nationale oriëntatie - Yasin Haji Ismail; ontwikkeling Juba-vallei - Ahmad Habib Ahmed (eerder ontslagen); visserij en maritieme rijkdommen - brigade-generaal hlohammrd Ghelle; mijnbouw en waterstaat - kolonel Mire Aware Jama (voorheen arbeid. sociale zaken en sport); cultuur en hoger onderwijs - Abdisalam Sheikh Hussein.

Staatsministers in het bureau van de president: Muhammad Mahmud Warsame (politieke zaken), Muhammad Abdullah Ba'adleh (politieke zaken), Abdullahi Warsame Nur (economische zaken), Abdullahi Ahmad Adow (economische zaken), Hussein Abdullahi Alaso (sociale zaken; eerder ontslagen), Adan Abdullahi Nur (sociale zaken; eerder ontslagen) en Jama Gaas Ma'awiye (geen specifieke taak. eerder ontslagen).

De strijd in het noorden. Aanbod president Barre

Terwijl de oorlog in het noorden sinds eind augustus 1988 opnieuw het karakter van een guerrilla had gekregen (pag. 464/1 - 1989), werden de 5.000 à 6.000 ,,permanente" strijders van de Somalische Nationale Beweging (SNM) niet meer alleen bestreden door eenheden van het geregelde Somalische leger, maar ook door milities van de Gadaboursi-clan die door de regering waren bewapend, aldus Yves Heller in Le Monde (2-6-1989).
In mei 1989 namen SNM-strijders de stadjes Zeila en Loyada in, waardoor de grens met Djibouti werd afgesneden. Bovendien veroverden zij de kustplaatsjes Hiss en Mait aan de Golf van Aden, om wapenaanvoer van buitenaf gemakkelijker te maken (*NRC/H'blad* 12-9-1989).
In een SNM-verklaring d.d. 18 juni 1989, die drie dagen later door Reuter werd verspreid, werd elk gesprek met de regering van president Barre van de hand gewezen. De president stelde op 19 juni aan het Centrale Comité van de SRSP voor om in het kader van een nationale verzoening een meerpartijensysteem in Somalia in te voeren (*NZZ* 23-6-1989). Maar dit voorstel werd door het CC verworpen.

Muiterij in het zuiden

Op 22 maart 1989 sloegen legereenheden, die hoofdzakelijk uit militairen van Ogadeni-afkomst bestonden, in Kismayu il1 het uiterste zuiden van Somalia aan het muiten. Zij namen uitrusting en voertuigen in beslag en gingen over tot het uitvoeren van patrouilles in het gebied tussen Kismayu en Afmadu. De muiters verzetten zich naar verluidt tegen het vredesakkoord met Ethiopië (pag. 463/1) en tegen de concentratie van politieke macht binnen de Marehan-clan van president Barre. Medio april werd een nieuwe rebellie uit hetzelfde gebied gemeld.

Bisschop doodgeschoten

Op 9 juli 1989 werd de rooms-katholieke bisschop van Mogadiscio, mgr. Salvatore Colombo (67), op de trappen van de hoofdstedelijke kathedraal neergeschoten door een onbekende man. Twee uur later overleed hij in het ziekenhuis.

Het diocees van de bisschop beslaat heel Somalia en telt 2.000 zielen. De rooms-katholieke gemeenschap bestaat bijna geheel uit Italianen.

Arrestaties en bloedige onlusten in Mogadiscio

Op 13 juli werden in Mogadiscio diverse religieuze islamitische leiders door ordetroepen gearresteerd, o.w. sjeik Abdural-iman Ali Soufé van de moskee in de wijk Casa Popular, aldus Le Monde (18-7-1989) Ook een zoon van Somalia's eerste president, Abduladir Adan Abdallah Osman, en een bekende advocaat, Ismail Jimalhe (of Djumaleh), zouden zijn opgepakt. Voor deze arrestaties werd officieel geen reden opgegeven, maar volgens onbevestigde berichten zouden de arrestanten het aftreden van president Barre en/of de regering hebben geëist. Op 14 juli braken in Mogadiscio onlusten uit, toen islamitische gelovigen na het middaggebed op de eerste dag van het Offerfeest (Id al-Adha) de moskee in de Casa Popular verlieten. Volgens inwoners, aldus AP, werden de gelovigen opgewacht door veiligheidstroepen die werden ingezet om demonstraties tegen de arrestaties te voorkomen. Er waren tegenstrijdige berichten, maar zeker was dat de veiligheidstroepen het vuur op de menigte hadden geopend. Volgens het ministerie van binnenlandse zaken was pas geschoten nadat de menigte geen gevolg had gegeven aan een oproep om zich te verspreiden en nadat betogers in het Hodhan-district de troepen met stenen, messen en stokken hadden aangevallen. Vooral militairen van de 77ste divisie zouden ,,in het wilde weg" geschoten hebben, aldus ooggetuigen.

Er werd een nachtelijk uitgaansverbod ingesteld. Op 15 juli meldde Radio Mogadiscio op grond van politieverklaringen dat er bij de onlusten 23 mensen waren gedood en 59 gewond waren geraakt. President Barre verklaarde dezelfde dag in een radiotoespraak dat de onlusten waren uitgelokt ,,door enige lieden die niet anders dan bandieten waren". Hij deed een beroep op de bevolking rustig te blijven en beval de strijdkrachten ,,op te houden in het wilde weg te schieten". Volgens de president was de toestand intussen weer ,,normaal".
Terwijl er op 15 juli volgens diplomaten in Mogadiscio nog incidentele schoten waren gevallen, meldde AFP dat de rust in Mogadiscio op 17 juli mas teruggekeerd. De avondklok bleef van kracht.
Inmiddels had een vliegtuig van de Italiaanse luchtmacht op 15 juli 40 Italiaanse vrouwen en kinderen naar Nairobi (Kenia) overgebracht. De volgende dag werden nog eens ca. 40 Italianen geëvacueerd. Volgens berichten van ooggetuigen in een Italiaanse krant op 17 juli zouden Italianen in Mogadiscio door betogers met stenen zijn bekogeld en was er sprake van een ,,jacht op Italianen".

Terwijl het officiële dodental op 17 juli 24 bedroeg, meldde de Amerikaanse mensenrechtenorganisatie Africa Watch op 21 juli dat bij de gevechten buiten de moskeeën 70 burgers en 20 militairen waren gedood.

Terreur en executies

Nadat de onlusten waren bedwongen, volgde een periode van repressie en terreur waarbij militairen onder aanvoering van generaal Maslah Siad Barre met automatische wapens op woonwijken schoten en tegenstanders van het bewind standrechtelijk executeerden. Zo zouden ter afschrikking 46 jongeren op een strand zijn terechtgesteld Volgens Africa Watch liep het dodental daarmee op tot 450, terwijl zeker 1 000 mensen gewond raakten en 2 000 werden opgepakt. Een woordvoerder van het Amerikaanse State Department noemde deze cijfers van Africa Watch ,,geloofwaardig"

Ontslag en arrestatie twee staatsministers

Op 24 juli maakte het officiële persbureau Sonna bekend dat twee staatsministers in het bureau van de president waren ontslagen wegens ,,activiteiten onverenigbaar met de soevereiniteit, eenheid en veiligheid van het land" en dat beiden in Mogadiscio waren gearresteerd. Het waren Adan Abdullahi Nur, een belangrijke representant van de Ogadeni-stammen die op 31 januari was ontheven uit zijn functie van minister van defensie (pag. 464/3), en Muhammad Abdullah Ba'adleh, eveneens een Ogadeni. Adan Abhullahi Nur verloor tevens zijn rang van generaal-majoor en zijn plaats in het CC van de SRSP.

Verdere berichten *over* gewelddaden en gevechten. Vertegenwoordiger UNHCR uitgewezen

Op 27 juli werd vanuit Nairobi (Kenia) bericht dat de ,,door de regering bewapende" militie in de hoofdstad Mogadiscio vooral tegen de daar wonende 1.500 a 2.000 leden van de Issaq-clan hard optrad. Sinds het uitbreken van het geweld op 14 juli zou 80 % van deze Issaqs zijn opgepakt, terwijl hen tegelijk was verboden de stad te verlaten. Twee voor Franse media werkende journalisten, Stephen Smith en Ian Noble, meldden op 4 augustus, daags na hun terugkeer uit Somalia, dat er bij de gewelddadige incidenten in juli zeker 400 mensen waren gedood en dat er meer dan 1.000 mensen waren opgepakt. In Mogadiscio was de toestand overdag inmiddels ,,vrijwel normaal", maar 's nachts werden vooral leden van de Hawiye-clan gearresteerd, die geweigerd hadden in het noorden te vechten. De meeste doden waren onder leden van de Issaq-clan gevallen. (*AFP, Reuter*)
Op 2 augustus werd de vertegenwoordiger van het VN-Hoge Commissariaat voor vluchtelingen (UNHCR) in Somalia, Abdallah Said, uitgewezen, nadat hij tot ,,persona non grata" was verklaard Door de Somalische autoriteiten werd geen verklaring gegeven voor de uitwijzing, die volgens waarnemers mogelijk ve band hield met het geschil tussen Somalia en het UNHCR over het exacte aantal Ethiopische vluchtelingen in Somalia (zie hierboven) Boroma, de stad waar het UNHCR deze vluchtelingen wilde hergroeperen, zou op 6 augustus in handen van de SNM zijn gevallen na een harde strijd van vijf dagen, aldus een SNM-bron (*Le Monde* 11-8-1980)
Voorts meldde Le *Monde* dat in het zuiden een nieuwe oppositiebeweging was opgericht, het Congres van het Verenigde Somalia, die voor ruim 80% uit leden van de Hawiye-clan zou bestaan.
Op 16 augustus werd door een reporter van The *Standard* (Nairobi. Kenia) bericht dat deserteurs van het Somalische leger en de politie de grensplaats Dobli aan de hoofdweg tussen Somalia en Kenia onder controle hadden, nadat regeringstroepen op 31 juli bij hun strijd tegen rebellenactiviteiten in het zuiden in Dobli 27 mensen hadden gedood. The Times (17-8-1989), die dit bericht overnam, meldde tevens dat kolonel Ahmed Omar Gees, de commandant van de regeringstroepen in Hargeisa, volgens de SNM reeds op 17 juli was gedeserteerd.
Inmiddels zouden ruim 5.600 vluchtelingen uit Zuid-Somalia in Kenia zijn aangekomen, terwijl ca. 6.000 nieuwe vluchtelingen uit het gebied van Boroma in Ethiopië waren gearriveerd (Le Monde 19-8-1989).
In het zuiden bleken guerrillastrijders van de Somalische Patriottische Beweging (SPM) enkele stadjes te hebben ingenomen. Dit zouden vooral muitende Ogadeni-militairen zijn.

Opheffing uitgaansverbod

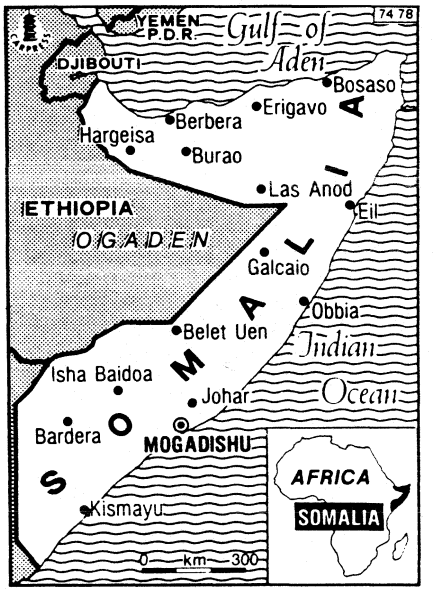
Op 29 augustus werd het uitgaansverbod in de hoofdstad Mogadiscio opgeheven.

Verkiezingen met meer partijen aangekondigd

Ook op 29 augustus keurde het Centrale Comité van SRSP eenstemmig de invoering van een meerpartijensysteem in Somalia goed. President Barre zou een nationale commissie benoemen die belast zou worden met het wijzigen van de grondwet die tot dusver oppositiepartijen verbiedt. Eind 1990 zouden vrije parlementsverkiezingen worden gehouden waaraan meer partijen mogen deelnmen, zo meldde het officiële persbureau *Sonna* op 30 augustus. Tijdens de CC-zitting verklaarde president Barre dat het meerpartijensysteem voortaan noodzakelijk is, ,,inovereenstemming met de aan de gang zijnde economische hervormingen".
De SNM noemde het besluit ,,een truc" van president Barre om aan de macht te kunnen blijven.

Amerikaans rapport

Op 11 september werd een rapport gepubliceerd dat in opdracht van het Amerikaanse State Department door de onderzoeker Robert Gersony was



opgesteld. Daarin werd gesteld dat het Somalische bewind in de afgelopen elf maanden meer dan 1.100 burgers had vermoord. Gedurende de afgelopen twee jaar zou het Somalische regeringsleger verantwoordelijk zijn voor zeker 5.000 moorden. Ook de guerrilla-organisatie SNM zou ongewapende burgers hebben vermoord, maar op een veel kleinere schaal dan de regering. Tijdens het SNM-offensief in het voorjaar van 1988 waren honderden burgerslachtoffers gevallen, aldus het rapport.

Uitbreiding strijd naar Kenia

Op 20 september vielen omstreeks 300 Somalische regeringsmilitairen het noordoosten van Kenia binnen voor een aanval op een satellietstation in Liboi. Daarbij werden vier Keniase politie-agenten gedood, aldus het officiële persbureau van Kenia. De actie maakte deel uit van een grote operatie tegen rebellen in het zuiden van Somalia, waarbij de grensplaats Dobli op hen werd heroverd.
Koert Lindijer berichtte in *NRC/H'blad* (25-9-1989) o.m.:

,,Het zuiden van Somalia wordt sinds enkele maanden beheerst door de Somalische Patriottische Beweging (SPM). De SPM ontstond in maart na een muiterij in het regeringsleger. De rebcllercnde soldaten eisen het aftreden van president Siad Barre.
Kenia's betrokkenheid bij de strijd in Zuid-Somalia is schimmig. De Keniase krant The *Daily Nation* suggereerde dat de SPM-rebellen vanuit Kenia mogen opereren. De rebellen en bevolking in Zuid-Somalia behoren tot de Ogadeni-clan, evenals de etnische Somaliërs die in Noordoost-Kenia wonen. De Keniase voorzitter van de chefs van staven, de etnische Somaliër Mahmoud Mouhamed, is bovendien een Ogadeni. President Barre steunt vrijwel exclusief op de Marehan-clan..,"

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilmeg 13, Postbus 1118. 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Kcesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

MACHTSWISSEL ING IN DDR

Tijdens een onverwacht bijeengeroepen zitting van het Centraal Comité van de SED in Oost-Berlijn trad Erich Honecker op 18 okt. 1989 af als secretaris-generaal van de partij. In een korte rede voor het CC maakte Honecker duidelijk dat zijn gezondheid te zwak was geworden om nog langer de verantwoordelijkheid in partij en staat te dragen. Honecker gaf behalve de functie van partijleider ook die van voorzitter van de Staatsraad (staatshoofd)en die van voorzitter van de Nationale Verdedigingsraad op.
Het 32-jarige Politburolid Egon Krenz werd eenstemmig gekozen tot nieuwe leider van de SED. Krenz werd op 24 oktober door de Volkskammer, het Oostduitse parlement, tevens benoemd tot staatshoofd en tot voorzitter van de Nationale Verdedigingsraad.
Tijdens de CC-zitting waren ook Gunter Mittag en Joachim Herrmann uit het Politburo weggestemd. De 63-jarige technocraat Mittag, die verantwoordelijk was voor de eoconomische ontwikkelingen, was mede-ontwerper van het "Nieuwe economische systeem" en dirigent van de zogenoemde "Kombinate" die de Oostduitse economie overkoepelden. De 60-jarige Herrmann, de vroegere hoofdredacteur van de Berliner Zeitung was in het Politburo verantwoordelijk voor agitatie en propaganda; zijn mediabeleid had de laatste tijd heftige kritiek opgeroepen.
In een eerste reactie op zijn benoeming verklaarde Krenz dat hem na deze "verandering" in een "gecompliceerde tijd" veel werk "in dienst van het volk" wachtte.
Prof. Manfred Banaschek, lid van het CC, maakte op 18 oktober op de Westduitse televisie duidelijk dat de SED met de keuze van Krenz consequenties getrokken had uit de politieke ontwikkelingen van de laatste tijd in de DDR. Ook hij sprak van een "verandering". Volgens Banaschek wilde de SED nu eerst gaan praten met iedereen die constructieve ideeën had over de opbouw van het socialisme in de DDR en zou niemand van deze dialoog worden uitgesloten.
Hij sloot overigens uit dat de SED haar leidende rol zou opgeven, maar zei dat de partij in de toekomst "fijngevoeliger" zou reageren op wat er in het volk leefde.
In het *NRC/H'blad* van 19 okt. 1989 schreef correspondent J.M. Bik het volgende portret van de nieuwe Oostduitse leider:

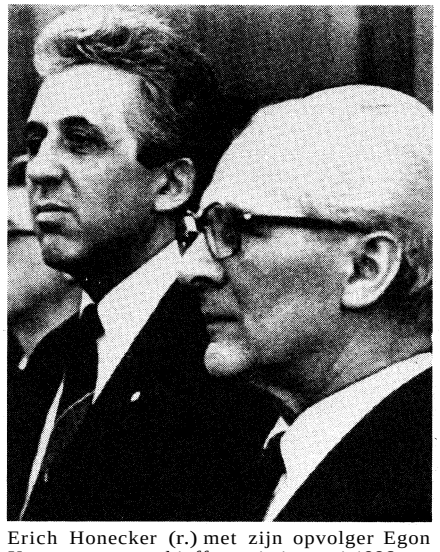
"Beroepsjongere" merd de 52-jarige Egon Krenz nog niet zo lang geleden in de DDR smalend genoemd. Het verloop van zijn verhoudingsgewijs pijlsnelle politieke loopbaan in de schaduw van Erich Honecker, een kwart eeuw ouder, gaf hem echter ook de bijnamen "Senkrechtstarter" en "Musterschüller". Sinds 18 oktober 1989 is binnen en buiten de verscheurde DDR veronderstelicriderwijs alvast een nieuwe bijnaam voor hem klaargelegd: "overgangspaus?"
Gisteren heeft Honeckers leerling en protégé Krenz zijn leermeester afgelost én. op diens voorstel ook nog, meteen al zijn politieke functies overgenoinen: secretaris-generaal van de Socialistische eenheidspartij (SED), voorzitter van de staatsraad en chef van de nationale verdedigingsraad.
De top van de SED, het 21-koppige politbureau, heeft aan breekbare veteranen geen gebrek. Een aantal leden is van voor de Eerste Wereldoorlog. Honecker is 77, partij-ideoloog Hager is ook van 1912, generaal Mielke van 1907, Erich Muckenberger van 1910, president Willi Stoph slechts van 1914. Wat dat betreft heeft zich nu inderdaad een stevig gebouwde politieke jongeling van de leiding in Oost-Berlijn meester gemaakt.
Krenz is in maart 1937 als zoon van een kleermaker geboren in het destijds Pommerse, nu Poolse. Kolberg. Hij is van huis uit onderwijzer maar heeft nooit voor de klas gestaan. Net als zijn latere politieke patroon legde hij de basis voor zijn SED-carrière in de FDJ, de Oostduitse communistische jeugdorganisatie die Erich Honecker direct na de Tweede Wereldoorlog hielp oprichten.
Na lokale FDJ-bestuursfuncties (in Bergen en Rostock) ontwikkelde Krenz zijn inmiddels bewezen talenten tussen '64 en '67 aan de eommunistische partijhogeschool in Moskou verder.
Dan gaat het hard: hij wordt ('67) secretaris voor agitatie en propaganda van de FDJ, lid van het Nationale Front ('69), dan - 34 jaar oud - voorzitter van de "Pioniere Ernst Thälmann" ('71-'74), de kinderorganisatie van de SED. In '71, het jaar waarin de "flexibele" Honecker onder druk van Moskou de ongezeglijke Walter Ulbricht als partijleider opvolgt, wordt Krenz kandidaat-lid van het Centraal Comité (ZK) van de SED. In 1973 wordt hij volwaardig ZK-lid.
Als vaker in dit type wereld raakt nu ook de biografie van Krenz gevuld met dubbelfuncties: lid en presidium-lid van de Volkskammer (het parlement), eerste secretaris van de FDJ ('74), kandidaat-lid politburo ('76), lid van de DDR-staatsraad ('81). In datzelfde jaar is Krenz - dan 44!-leider van de "Freie Deutsche Jugend"en nog steeds herkenbaar aan zijn blauwe FDJ-hemd met open Schillerkraag, die hij zelf naar de vooroorlogse Duitse communistenleider "Thälmannkragen" noemt.
In '83 is het zover: Egon Krenz is 46 jaar jong, wordt volwaardig lid van het politburo, en krijgt de Karl-Marx-Orde uit handen van Honecker, de man wiens kroonprins hij dan al is. Een kroonprins van een andere SED-generatie dan de vooroorlogse, vaak uit Moskouse ballingschap naar Oost-Duitsland teruggekeerde lot- en leeftijdgenoten van Honeeker. Een jaar later wordt de lijst van Krenz' SED-palmares nog uitgebreid met een plaatsvervangend voorzitterschap van de DDR-staatsraad. Zijn gevestigde reputatie dan: van binnen een conservatieve conmmunistische hardliner, vabuiten - naar omgangsvormen - vaak ongewoon innemend.

Nadat concurrent Paul Verner snel is uitgeschakeld valt Krenz in het politburo ('84) de zorg toe voor de interne en externe veiligheid van de DDR. In de zomer en de herfst van 1981 zal aan velen in de DDR, maar vooral aan jonge demonstranten en opposanten, blijken wat dat inhoudt.
Dit jaar alleen al heeft Krenz de nu massale hervormingsbeweging in de DDR drie belangrijke redenen gegeven voor het mantrouwen dan wel de scepsis die gisteren direct na zijn verkiezing als opvolger van Honecker hoorbaar werd.

1) Dit voorjaar onderzocht hij talrijke klachten over een uitdagende vervalsing van de uitslag van de lokale verkiezingen in de DDR. Zijn conclusie: "Bij deze verkiezingen is weer eens gebleken hoe identiek de belangen van partij en volk zijn."
2) Deze zomer, kort na het bloedig neerslaan van de studentenprotesten, leidde Krenz een DDR-delegatie naar China. Zijn conclusie, die hem en de DDR anno 1989 in het gezelschap bracht van communistische exoten als Roemeniës Ceaueescu: lof voor het gedecideerde optreden van de Chinese partijleiding.
3) De afgelopen weken was Krenz de eerstverantwoordelijke in het SED-politburo voor het zeer harde optreden van het Oostduitse machtsapparaat tegen vele demonstraties in bijvoorbeeld Potsdam, Halle, Plauen, Leipzig, Dresden en Oost-Berlijn. Geslagen en gearresteerd merd als het ware namens hem.
Maar de "verticale starter" en "modelleerling" Krenz was waarschijnlijk ook de man die in de loop van vorige week de neuzen in het nerveuze SED-politburo nog eens telde. En die vervolgens. onder druk van steeds meer en steeds grotere demonstraties, steeds meer jonge vertrekkers naar de Bondsrepubliek en groeiend internationaal DDR-isolement besloot tot een koerscorrectie: de politie liet plotseling de demonstraties betrekkelijk ongemoeid.
Dat het lot van Krenz' starre leermeester Honecker, en van de politburo-leden Günter Mittag (economische planning) en Joachim Herrinann (massamedia),toen ook bezegeld was, is sinds gisteren duidelijk.

Reucties op machtswisseling

Door woordvoerders van de Oostduitse oppositie en van de kerken werd terughoudend of sceptisch gereageerd op de benoeming van Krenz.
Westduitse politici waren in het algemeen zeer voorzichtig in hun oordeel over de keuze van Krenz. Bondskanselier Helmuth Kohl zei: "De wil van het Oostduitse volk dat er hervormingen komen mag niet beperkt blijven tot een pure wisseling van personen. Het gaat er uiteindelijk om of er echte politieke en economische hervormingen komen." De chef van de bonds-



Erich Honecker (r.) met zijn opvolger Egon Krenz op een archieffoto uit januari 1986.

Weekblad 58ste jaargang No. 3020, pag. 44423-44438

kanselarij, minister Rudolf Seiters, drong eveneens aan op hervormingen in de DDR. "Bonn wil helpen", aldus Seiters. ..maar alleen als de DDR erom vraagt "

Oppositieleider Hans-Jochen Vogel vond dat er gewacht moet worden op de dingen die gingen komen Maar als er geen vrijheid van drukpers zou komen, geen vrijheid van meningsuiting en geen vrijheid voor de Oostduitsers om te reizen dan was Egon Krenz voor Vogel niets anders dan 'lood om oud ijzer".

De Sowjet-Unie had de machtswisseling in de DDR verwelkomd. Slechts enkele uren na de vervanging van Erich Honecker door Egon Krenz stuurde Michail Gorbatsjow een felicitatietelegram naar de nieuwe Oostduitse voorman. De Sowjet-leider sprak daarin uit er vertrouwen in te hebben dat Krenz' nieuwe ploeg "oplossingen zal vinden die zo hard nodig zijn (...) voor de moeilijke problemen waar de DDR zich voor gesteld ziet". Gorbatsjow schreef dat Krenz zal slagen door "scherpzinnig te antwoorden op de eisen van de tijd, het volgen van een koers van vernieuwing en continuïteit en gesteund door de arbeidende klasse en alle lagen van de DDR-bevolking".

In Praag had de Tsjechoslowaakse communistische leider Milos Jakes in een felicitatietelegram aan Krenz "uitdrukking gegeven aan zijn geloof dat samenwerking en vriendschap tussen de twee landen en volken onder het leiderschap van de twee partijen verder bevorderd zullen worden", aldus het staatspersbureau CTK.

De Amerikaanse president, George Bush, was erg terughoudend. Hij zei tegen verslaggevers: "Het is nog te vroeg om te kunnen zeggen dat dit een stap naar meer openheid is." "En of (de benoeming van Krenz) een verandering in de betrekkingen tussen Oost en West weergeeft - ik denk het niet, ik denk niet dat dat het geval is."

President François Mitterrand van Frankrijk gaf blijk van hoop en zei op een persconferentie: "Een verandering van gezichten is meestal het teken dat er fundamentele veranderingen onder weg zijn." Volgens hem was de gezondheidstoestand van Honecker niet de enige reden voor zijn aftreden maar was deze "een element in een proces dat laat zien dat mensen zich beginnen te realiseren dat er verandering nodig is".

In Brussel gaf de NAVO een verklaring uit waarin stond: "We hopen dat deze (machtswisseling) een grote stap zal zijn naar hervormingen in de DDR."

Carrière Honecker

In de Volkskrant van 19 okt. 1989 verscheen van de hand van Jos Klaassen de volgende beschouwing over de carrière van Erich Honecker en over zijn betekenis voor de DDR:

Het eerste boek dat Erich Honecker als kind las en dat grote indruk op hem maakte, heette Der Spatz (De Mus). In dat boekje, geschreven door Hermynia zur Mühlen, speelden mussen in de vogelmcreld de rol van proletariërs. Een jonge mus ging op zoek naar een land zonder honger en kou. Maar overal maar hij kwam, trof hij armen en rijken. De mus ervoer de solidariteit onder de armen en leerde een jongen kennen, die deze wereld zou veranderen. Erich Honecker nam zich als kind voor dat hij de wereld zou veranderen.



De nieuwe DDR-leider Egon Krenz na zijn benoeming op 18 oktober 1989.

Erich Honecker merd op zondag 25 augustus 1912 geboren in het Saarlandse mijnbouwstadje Neunkirchen, maar verhuisde een jaar later naar het naburige Wiebelskirchen. Honecker later: "Het was een moeilijke, maar mooie kindertijd." Armoe was normaal, rijk waren alleen de staalbaron en socialistenhater Karl Stumm. Bij wijze van reactie merd Wicbelskirchen roder en radicaler dan misschien anders het geval was geweest.

In Wiebelskirchen gaven sinds 1918 niet de sociaal-democraten, maar de communisten onder aanvoering van vader Wilhelm Honecker de toon aan. Het dorpje leefde mee met het wel en wee van de socialistische wereldrevolutie. Bij Lenins dood in januari 1924 werd er op school de les onderbroken om de "Russische staatsman" te eren en met het Lied *vom* kleinen Trompeter rouwde Wiebelskirchen om kameraad Fritz Weineck die bij een betoging in Halle onder de kogels van de reactionaire Weimar-politie was gestorven.

Van de Honeckers was Erich de fanatiekste communist. De latere Saarlandse journalist Erich Voltmer herinnert zich: "Honecker was dè woordvoerder van de communisten. Maar hij was geen schreeuwer. Hij probeerde met argumenten te overtuigen." Honecker-biograaf Dieter Borkomski (ex-medewerker van Honecker) waarschuwt voor een te idyllisch beeld. Honecker was ook van de communistische Jonge Storm, die er niet voor terugschrok met Hitlers SA op de vuist te gaan.

Naast zijn politieke activiteiten leerde Honecker voor dakdekker: "Je zag de wereld van boven en voelde de bekoring van deze niet ongevaarlijk bezigheid, die oplettendheid, voorzichtigheid, precisie en handigheid van je verlangde." Allemaal eigenschappen die hem in zijn politieke carrière goed van pas zijn gekomen. Die begon in 1930. toen hij voor het eerst naar Rusland mocht voor een cursus aan de internationale Lenin-school in Moskou. In die tijd vatte Honecker een diepe liefde op voor de Sowjet-Unie en "vadertje Stalin".

In zijn memoires hoorde Honecker nog steeds "de liederen van de revolutie die 's nachts over de steppe woeien". Als rode brigadist werkte hij in de zomer van 1930 namelijk mee om de staalstad Magnitogorsk uit de steppe-boden1 te stampen. De Saarlandse revolutionair was overigens niet de enige. Ook tienduizenden dwangarbeiders uit Stalins goelag-archipel bouwden Magnitogorsk met hun bloed en zweet. Maar daarvan heeft Honecker kennelijk niets gemerkt. Hij heeft er in ieder geval altijd over gezwegen. Belangrijker vond hij het, dat hij de Leniri-cursus met het hoogst bereikbare cijfer afsloot. Terug in het Saarland, dat in 1931 nog niei tot bet Duitse *Reich* behoorde, werd Honecker beroeps-revolutionair. Honecker was er in 1932 nog van overtuigd dat de proletarische revolutie in Duitsland voor de deur stond. Maar in januari 1933 kwam Adolf Hitler aan de macht. Het was een schok voor hem en de KPD, die in 1932 nog had geconcludeerd dat haar mare vijand niet Hitler. maar de SPD was. De KPD moest de illegaliteit in. Na een bijeenkomst van het KJV op een motorboot in de Amsterdamse grachten kreeg Honecker opdracht in het Ruhr-gebied het verzer tegen Hitler te organiseren.

Onder de schuilnaam Herbert Jung slaagde hij erin een communistische ondergrondse op de been te brengen. Maar toen begin 1934 de Gestapo (geheime staatspolitie) Honecker op het spoor bleek, week hij uit naar het (nog vrije) Saarland waar hem een nieuwe taak wachtte: voorkomen dat het Saar-gebied in Hitlers handen zou vallen. Dat mislukte. In februari 1935 koos het Saarland voor de Anschluss aan Hitlers Derde Rijk. De ondergrondse KPD stuurde Honecker naar Berlijn om daar het verzet op te bouwen. Met een vervalst Nederlands paspoort op naam van Martin Tjaden, een Amsterdamse zeeman, arriveerde de Saarlandse revolutionair op 28 augustus 1935 in "het hol van de leeuw". Begin december 1935 werd hij door de Gestapo gearresteerd. Hij kreeg tien jaar gevangenis.

In de best beveiligde gevangenis van Hitler-Duitsland, Brandenburg-Görden, slaagden de KPD'ers (onder mie ook de latere SED-dissident Robert Havemann) erin zich te organiseren. Wat Honecker in zijn memoires heeft verzwegen, is dat de kameraden in Brandenburg-Görden onderling verbitterd gestreden hebben over het Hitler-Stalin-pact. De stalinisten bleven Stalin trouw. Zij dachten dat zij spoedig naar de Sowjet-Unie mochten vertrekken. Maar de "uitwisseling van gevangenen" viel enigszins anders uit: Stalin leverde in 1940 Duitse anti-fascisten en communisten aan Hitlers Gestapo uit. De orthodoxen, onder wie Honeckcr, bleven er echter bij: "Wie Stalin bekritiseert, helpt Hitler."

Na de bevrijding door het Rode Leger in mei 1945 spoedde Honecker zich naar Berlijn, maar de Ulbricht-groep al druk bezig was haar machtsbasis op te bouwen. Honecker zette een jeugdorganisatie op, die officieel voor alle maatschappelijke groeperingen aanvaardbaar zou zijn. Het werd de Freie Deutschc Jugend (FDJ), die volledig in communistische handen was en waarmee Honecker in 1951 zelfs overwogen heeft West-Berlijn te bestormen.

De opstand van 1953 in Oost-Berlijn bracht Honecker in het nauw, omdat de positie van zijn politieke peetvader Walter Ulbricht vanwege diens rigoreuze stalinistische politiek wankelde. Honecker, indertijd kandidaat-lid van het SED-Politburo, woog zijn kansen. Zijn medewerker Heinz Lippmann vertrouwde hij wanhopig toe: "Ze vallen allemaal over Walter heen. Hij verliest het misschien wel. Het ergste is dat ik niet weet wat ik moet doen..." Ulbricht bleef overeind. Het SED-politburo werd gezuiverd. Honecker overleefde deze crisis zonder kleerscheuren.

Meer nog: hij verwierf een vertrouwenspositie. In 1956 vertrouwde Ulbricht Honecker namelijk het DDR-machtsapparaat toe: de Nationale Volksarmee, de politie en de gewapende eenheden van de staatsveiligheid. Honec-

ker zette tevens in de bedrijven gewapende Kampfgruppen op, die onder direct SED-bevel stonden. Honecker werd Ulbrichts Mann *fürs* Grobe. Met zijn Kampfgruppen intimideerde hij in de herfst 1956 de beweging rond de Berlijnse filosoof Wolfgang Harich, die liberalisering en democratisering in de DDR eiste. Harich en vele andere intellectuelen verdwenen in het gevang.

Het was weer Honecker die in 1957 korte met ten maakte met de groep-Schirdewan. Deze groep rond Centraal Comité-secretaris Karl Schirdewan wilde dat de SED consequenties trok uit de Sowjet-onthullingen over Stalin. Weer ging het om "liberalisering" en "democratisering". "Der Erich" mocht van Ulbricht persoonlijk met de fractie-Schirdeman afrekenen. In zijn tirade gebruikte Honecker een argument dat later een van de grondslageri van zijn beleid is geworden: de spanning in Duitsland blijft, als de DDR niet aan alle kanten wordt beveiligd en versterkt.

De val van Schirdeman en de zijnen stuwde Honecker verder omhoog in de SED-hiërarchie. Hij werd feitelijk Ulbrichts "kroonprins". Hij beheerste de belangrijkste secretariaten in het Centraal Comité en werd bovendien volledig lid van het SED-politburo. Zijn positie was sterk, maar die van de DDR geenszins. Vanaf 1959 poogden opnieuw tienduizenden Oostduitsers naar het Westen te vluchten. In 1961 kwamen dagelijks meer dan duizend DDR-vluchtelingen over de grens.

Honecker werd de architect van de Berlijnse Muur die in 1961 de DDR van het Westen afsneed. Hij heeft de Muur steeds verdedigd als bijdrage aan de vrede in Europa. Want nu de DDR niet langer leeg kon bloeden, kon zij zich eindelijk op zichzelf richten en met de socialistische opbouw beginnen. Een stabiele DDR zou een stabiel Europa betekenen. In tien jaar tijd beleefde de DDR een klein *Wirtschaftswunder*. Het land van Ulbricht en Honecker klom op tot de grootste economische macht in het Warschau Pact na de Sowjet-Unie.

In april 1971 moest Ulbricht onder druk van Moskou - de oude stalinist zat Brezjnews ontspanningspolitiek met het Westen in de weg - plaats maken voor de nieuwe stadhouder van de Sowjets: Erich Honecker. Razendsnel verdween Ulbrichts naam uit de SED-geschriften en van de gevels van bedrijven, stadions en scholen. Het was ongelooflijk dat dit het werk was van de man die kort tevoren nog geroepen had: Ulbricht - das sind wir alle.

Honecker, meent zijn biograaf Borkowski, geloofde dat het volk zich zo sneller met de SED-staat zou verzoenen, hetgeen hem - achteraf beschouwd - niet zo gelukt is als hij gedroomd had. De nieuwe leider beloofde zijn volk op het achtste SED-congres (1971) grotere sociale zekerheid, meer materiële welvaart en meer cultuur. Dat heeft hij ook waar gemaakt. Pensioenen en inkomens stegen, de prijzen van de noodzakelijkste levensmiddelen en huren bleven, dankzij staatssubsidies stabiel. De DDR-burgers genoten meer vakantie, jonge echtparen konden zich met goedkope kredieten inrichten, de kinderbijslag werd verhoogd.

"De revolutie mest haar kinderen vet", schreef Stern in 1976 over Honeekers staat. De DDR-kranten maakten zich indertijd drukker over de fantasieloze Oostduitse mode dan over de vervulling van het plan in landbouwcoöperatie Rote Oktober. Voorbij maren Ulbrichts tijden waarin studenten die spijkerbroeken droegen van de universiteit verwijderd werden. De FDJ veranderde haar "cultuurhuizen" in discotheken.

De cultuur kreeg van Honecker inderdaad meer "vrijheid". In 1965 had hij de "nihilistische, uitziehtsloze en immorele filosofieën" in literatuur, film, theater en tijdschriften nog verketterd. Maar in 1971 verkondigde hij dat er, uitgaande van de vaste posities van het socialisme, in kunst en literatuur geen taboes behoorden te zijn. Verboden bleven meliswaar herinneringen aan de opstand in 1953 en de opruiende liederen van Wolf Biermann. Maar voor de rest kregen de Oostduitse schrijvers de vrijheid om over vrijwel alles te schrijven en om overal heen te reizen.

Erich Loest (ex-DDR) relativeert deze frisse bries. Hij herinnert zich. dat Ulrich Plenzdorf in 1952 vanwege zijn Die *neuen Leiden* des *jungen W.* in de problemen kwam. Honecker liet zich weliswaar samen met Plenzdorf fotograferen, maar de foto verscheen alleen in de Berlijnse oplage van *Neues Deutschland*, de enige die westerse journalisten onder ogen kregen. Wie in de jaren zeventig een Oostduitse auteur wilde sp eken, moest hem (of haar) eerder in New York, Parijs, Londen of Zwitserland zoeken dan in dc DDR. Gezien het grote aantal Oostduitse schrijvers dat in ballingschap leeft, is Honeckers verzoening met de kunst kennelijk mislukt.

Kern van Honeckers politiek was orn de DDR naar binnen en naar buiten als autonome staat te legitimeren. Voor Honecker was het Duitse rijk met de nederlaag van 1945 tenondergaan. Op zijn territoir waren de DDR en de BRD ontstaan, die behalve de geschiedenis niets niet elkaar gemeen hadden. In 1974 werd de DDR daarom omgedoopt van socialistisch land dezctscher *Nation* in een socialistische staat *van* arbeiders *en* boeren. Dat was wel erg karig voor het volk van denkers en dichters. Daarom begon Honeckers DDR zich op te werpen als de rode erfgenaam van Pruisen, die zijn historische helden - Maarten Luther, Frederik de Grote en Otto von Bismarck - wist te eren.

Was Honecker toch een Duitse patriot? Over de Duitse hereniging heeft hij zich slechts één keertje, in 1981, openlijk uitgelaten. Alleen met een socialistische Bondsrepubliek zou zoiets misschien denkbaar zijn. Tot het zover is mocht echter het eigen Oostduitse volkslied uit 1949 niet meer gezongen worden, dat nog naar een einig *deutsches* Vaterland verlangde. Naar de mate waarin het Honecker lukte om zijn DDR van de Bondsrepubliek af te schermen, verbeterde ook de relatie tussen Oost-Berlijn en Bonn. Sinds begin van de jaren tachtig werd duidelijk dat Erich Honecker niet louter Moskous vazal in Oost-Berlijn was. In de nieuwe ijstijd tussen Oost en West probeerde hij met Bonn van de ontspanningspolitiek te redden wat er te redden viel. Bitte e ironie dat de man die door de Sowjets op Ulbrichts stoel gezet was om de ontspanning mogelijk te maken, nu met Moskou overhoop lag om haar te behouden.

Tot twee keer toe verbood Moskou hem naar Bonn te reizeri. Zijn eerste staatsbezoek aan West-Duitsland in 1987 was voor Honecker een dubbele triomf. Zijn ontspanningspolitiek had gezegevierd en bovendien wapperde in Bonn voor de ogen van de hele wereld de Oostduitse vlag - de Spalterflagge, zoals hij in Westduitse reactionaire kringen heet - naast die van de Bondsrepubliek. Een beter bewijs van internationale erkenning had Honecker zijn land niet kunnen leveren.

Over de mens Honecker lopen de meningen uiteen. Volgens Erieh Loest schuwde hij "het bad in de menigte". Liever had Honecker het zo: "De menigte ver beneden, hij wuivend boven". Zeker had Honecker bij het publiek een zekere populariteit verworven, al klonk in de koosnamen Honni of *Unser* Erich toch ook altijd mat spot mee. In kleinere kring wekte hij een minder krampachtige indruk. Günter Gaus maakte hem eens na een jachtpartijtje mee, oude Duitse volksliedjes zingend. Volgens Klaus Bölling, evenals Gaus ex-vertegenwoordiger van Bonn in de DDR, bleef Honecker een Saarlander in hart en nieren.

Voor de Saarlandse chroniqueur Ludwig Harig was Honeckers voorliefde voor de strohoed het bewijs. Harig: "Een echte Saarlandsc strohoed, eenvoudig en degelijk, geen monsterachtig hoofddeksel en geen spectaculaire muts als die van andere politieke grootheden, nee, een eenvoudige Saarlandse strohoed en als het geen Saarlandse is, dan heeft hij er een gekocht die er precies zo uitziet." Bij zijn laatste bezoek in 1987 had het rode Wiebelskirchen al afscheid van hem genomen.

OOST-EUROPA

TSJECHOSLOWAKIJE

WIJZIGINGEN BINNEN PARTIJTOP EN REGERING

Op pag. 181 - 1988 werd voor het laatst bericht over de binnenlandse en buitenlandse politieke ontwikkelingen in Tsjechoslowakije. Hierna volgt een verslag van de belangrijkste gebeurtenissen sinds januari 1988.

Wijzigingen binnen partijtop

Tijdens een tweedaagse zitting van het Centraal Comité van de Tsjechoslowaakse Communistische Partij op 8 en 9 april 1988 werd een aantal wijzigingen doorgevoerd in de samenstelling van het partijpresidium en het -secretariaat.

Tot volledig lid van liet presidium werden benoemd de voormalige kandidaat-leden Jan Fojtik en Ignac Janak. Antonin Kapek verdween als lid van het presidium en Miroslav Zavadil werd benoemd tot kandidaat-lid.

Tot secretaris van het Centraal Comité werden benoemd: Frantisek Hanus en Josef Lenart; de secretarissen die verd enen, waren Josef Haman, Josef Havlin en Jindrich Polednik, maar deze laatste bleef aan als lid van het secretariaat van het CC. Vasil Mohorita en Miroslav Stepan werden benoemd tot lid van het secretariaat.

Verdere wijzigingen binnen de partijtop vonden plaats tijdens een zitting van het CC op 10 en 11 okt. 1988.

Premier Lubomir Strougal en vicepremier Peter Colotka verd enen uit het partijpresidium. Tot nieuwe volledige leden werden benoemd: Ivan Knotek, Frantisek Pitra, Miroslav Stepan (die zijn functie binnen het partijsecretariaat opgaf), Karel Urbanek en Miroslav Zavadil.

Josef Mevald en Rudolf Rohlicek kwamen als nieuwe leden het partijsecretariaat binnen.

De samenstelling van de leidende partijorganen zag er op 11 okt. 1988 als volgt uit:

Volledige leden van het presidium: Ladislav Adamec, Vasil Bilak, Jan Fojtik, Karel Hoffman, Gustav Husak, Alois Indra, Ignac Janak. Milos Jakes, Josef Kempny, Ivan Knotek, Josef Lenart, Frantisek Pitra, Miroslav Stepan, Karel Urbanek, Miroslav Zavadil.

Kandidaat-leden: Josef Haman, Vladimir Herman, Miloslaw Hruskovic.

Secretarissen van het **CC:** Mikulas Beno, Vasil Bilak, Jan Fojtik, Frantisek Hanus, Karel Hoffman, Gustav Husak, Milos Jakes, Josef Lenart, Frantisek Pitra.

Leden van het secretariaat: Zdenek Horeni, mevr. Marie Kabrhelova, Josef Mevald, Vasil Mohorita, Jindrich Polednik, Rudolf Rohlicek.

w Wijzigingen binnen regering. Premier *Strougal* treedt uf

De Federale Assemblée hechtte tijdens een zitting op 18 en 19 april 1988 haar goedkeuring aan een reorganisatie van de federale regering en aan een vermindering van het aantal ministeries van 26 naar 20.

De reorganisatie betrof het samengaan van het ministerie van metallurgie en z are industrie met dat van elektrotechnische industrie en van het ministerie van vervoer met dat van verbindingen, en de devaluatie van de functie van vice-voorzitter van de staatsplancommissie tot niet-ministeriële post.
De federale regering bood op 20 april formeel haar ontslag aan. De samenstelling van de nieuwe regering, die een dag later werd benoemd, was op de volgende punten gewijzigd:
Ladislav Gerle, tot dan toe vice-premier, werd minister van metallurgie, werktuigbouw en elektrotechnische industrie; Pavol Hrivnak, tot dan toe vice-premier, volgde Michal Sabolcik op als voorzitter van het federale prijsbureau; Miroslav Toman, de minister van landbouw en levensmiddelenindustrie, verloor zijn functie van vice-premier; Karol Laco verdween eveneens als vice-premier; Vladimir Blazek. tot dan toe minister van vervoer, werd minister van vervoer en verbindingen; Marian Calfa werd benoemd tot minister zonder portefeuille.
Tijdens de zitting van het Centraal Comité van de partij over ideologische zaken en hervormingen, die op 10 en 11 okt. 1988 werd gehouden, maakte partijleider Milos Jakes bekend dat Lubomir Strougal was afgetreden als premier en ook zijn zetel in het presidium van de partij ter beschikking had gesteld. Naast Strougal, die premier was sinds 1970, was ook vice-premier Peter Colotka van zijn functies ontheven. Colotka was tevens premier van Slowakije.
Jakes zei dat deze en andere personele wijzigingen voortvloeiden uit de noodzaak tot vernieuwing van de partijkaders "in het belang van de economische en sociale herstructurering".
In het *NRC/H'blad* van 11-10-1988 schreef Peter Michielsen het volgende portret over de scheidende premier:

Met Lubomir Strougal sinds januari 1970 premier van Tsjechoslowakije en aaarmee Europa's dienstoudste regeringsleider, verdwijnt enerzijds een man die actief heeft meegewerkt aan de "normalisatie", de begrafenis van de Praagse Lente, en die anderzijds bekend stond als de enige hervormingsgezinde ieider in de Praagse top. Zo relatief immers zijn de nuances in Praag. In een Politburo van louter sceptische conservatieven, een college waarvan de samenstelling in 18 jaar nauwelijks is veranderd, krijgt die ene pragmaticus die hier en daar iets wil veranderen al gauw het imago van een echte hervormer In het land der blinden is Eenoog koning, en de partijtop van Tsjechoslowakije is. als het over hervormingen gaat, nu eeriniaal een land van blinden.

Als premier, dat wil zeggen als chef-uitvoerder van de partijplannen, was Strougal tegen het midden van de jaren tachtig bij uitstek de man die het eerst moest inzien dat Tsjechoslowakije het op den duur niet zonder hervormingen zou redden. Vijftien jaar lang had het land ingeteerd op de technologische prestaties van vorige decennia. Hervormingen waren uitgebleven: die deden maar denken aan de Praagse Lente, die met zoveel moeite ten grave was gedragen. Moderniseringen maren uitgebleven omdat die de weg zouden openen naar een schuldencrisis die bij de Poolse buren zoveel onheil had aangericht.

Strougal begon, zo rond 1986, ais eerste aan de bel te trekken, voorzichtig. En naarmate in het Oosten Gorbatsjow meer van zich deed spreken en de partijtop in Praag Oostindisch doof bleef, vatte de premier moed en merd het roepen luider. Hij ontwierp hervormingsschema's die door het partijbestuur prompt werden teruggestuurd omdat ze te ver gingen. De partijleiding bleef liever zweren bij voorzichtige experimenten,
Eind vorig jaar (1987) kwam het tot een



De nieuwe Tsjechoslowaakse premier Ladislav Adamec

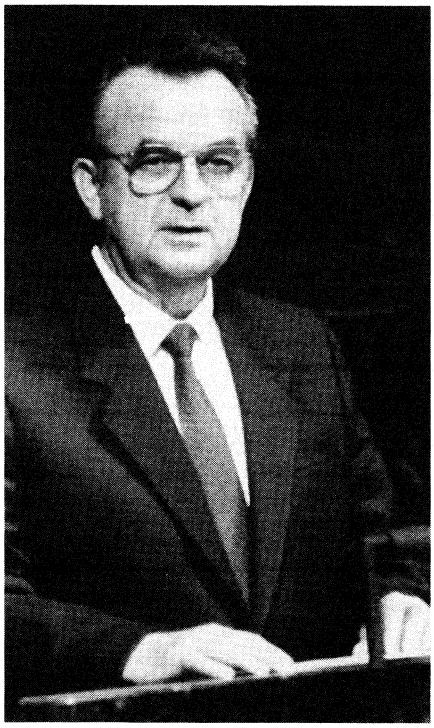
maclitsstrijd, waarbij partijchef Husak - kennelijk overtuigd van het blijvende karakter van Gorbatsjoms perestrojka - vermoedelijk Strougals kant koos. Het duo verloor de strijd echter van de conservatieven: Husak werd opgevolgd door Milos Jakes. Maandenlang verdween Strougal. Hij sprak niet in het Centraal Comité toen dat Jakes koos, hij zwaaide de nieuwe leider niet uit toen die naar Moskou ging en ontbrak ook in het welkomstcomité bij zijn terugkeer. Pas eind januari meldde Strougal zich meer, met een interview vol opmerkelijke uitspraken: hij gaf toe dat er veel verzet bestaat tegen hervormingen, zelfs binnen de regering, zei dat "sommigen het nooit zullen begrijpen", repte van "tijdelijke crises", bepleitte "een den~ocratiseringsproces" en "een politiek van openheid" die "een zekere tolerantie" en zelfs "de uitwisseling van uiteenlopende meningen" vereist.

Aan dit soort uitspraken, boud alleen in de context van de algehele politieke passiviteit in Praag, heeft Strougal zijn reputatie te danken een Gorbatsjowist te zijn. Dat was hij echter nooit. Dat kon een man ook niet zijn die al in 1961 onder de stalinist Novotny minister van biiinenlandse zaken was geworden. In het jaar van de Praagse Lente werd de jurist Strougal weliswaar vice-premier, maar hij heeft niet zo nauw met de hervormers samengewerkt dat hij met hen ten onder ging. Integendeel: elf dagen na de invasie deed Strougal zijn intrede in het Politburo waar hij pas gisteren uit stapte.
De in 1924 geboren Tsjech Strougal heeft de reputatie een man te zijn die de geneugten des levens volop waardeert. Hij heeft diverse fraaie buitenhuizen en staat bekend als een rokkenjager. Zijn naam merd vorig jaar genoemd in het grootste corruptieproces in jaren in Tsjechoslowakije, zonder consequenties voor zijn positie overigens.



De zitting van het Centraal Comité van de Tsjechoslowaakse communistische partij werd op 9 april 1988 afgesloten door partijleider Milos Jakes.

Op 11 oktober bood de voltallige federale regering haar ontslag aan. Een dag later werd een nieuwe regering beëdigd, met als nieuwe premier Ladislav Adamec.
De 62-jarige Adamec, een Moraviër, was van 1967 tot 1988 vice-premier geweest van de Tsjechische Socialistische Republiek. Hij had de reputatie een behoedzaam hervormer te zijn.
In zijn rede tot het CC op 11 oktober liet partij-ideoloog Jan Fojtik er geen



Minister van buitenlandse zaken Jaromir Johanes.

twijfel over bestaan dat Strougal niet vrijwillig was afgetreden. Fojtik maakte ook duidelijk dat Tsjechoslowakije niet de weg van de werkelijke hervormingen op wilde. Hij veroordeelde het "radicalisme" van degenen die "oproepen tot een drastische hervorming met faillissementen en werkloosheid, een snelle stijging van de voedselprijzen en de huren en de inflatie in het algemeen".

Ten aanzien van politieke hervormingen zei Fojtik: "Ons concept van democratie heeft niets gemeen met de denkbeelden van degenen die uitzien naar een soort liberalisering, chaos en verwarring. We hebben dat soort democratisering meegemaakt en we hebben geen enkele reden daarnaar terug te keren."
De volledige samenstelling van de nieuwe federale regering was op 12 oktober als volgt:

Premier - Ladislav Adamec°;
eerste vice-premier en voorzitter van de staatscommissie voor wetenschap, investering en technologie - Pavol Hrivnako;
eerste vice-premier en voorzitter van de staatsplancommissie - Bohumil Urban*;
vice-premier - Jaromir Obzinao;
vice-premier en minister van metallurgie, werktuigbouw en elektrotechnische industrie - Karel Julis*;
vice-premier en premier van de Tsjechische Socialistische Republiek - Frantisek Pitra*;
vice-premier en premier van de Slowaakse Socialistische Republiek - Ivan Knotek*;
vice-premier - Matej Lucan;

buitenlandse zaken - Jaromir Johanes*; nationale defensie - gen. Milan Vaclavik; binnenlandse zaken - Frantisek Kincl*; financiën - Jan Steiskal*; buitenlandse handel - Jan Sterba; arbeid en sociale zaken - Miloslav Boda; brandstof en energie - Antonin Krumnikl*; landbouw en levensmiddelenindustrie - Jaromir Algayer*; vervoer en verbindingen - Frantisek Podlena*; hoofd van het federale prijsbureau - Jaromir Zak°; voorzitter van de volkscontrolecommissie - Frantisek Ondrich; minister zonder portefeuille - Marian Calfa.

* nieuwe benoeming
° gewijzigde portefeuille

Bilak verdwijnt uit partijtop

Tijdens de openingszitting van een tweedaags plenum van het Centraal Comité dat op 15 en 16 dec. 1988 in Praag werd gehouden, maakte partijleider Milos Jakes bekend dat Vasil Bilak al zijn politieke en partijfuncties had neergelegd. In een brief aan het partijpresidium had Bilak gevraagd hem te ontheffen van zijn lidmaatschap van het Politburo, van zijn functie als secretaris van het CC en als hoofd van de commissie van het CC voor de buitenlandse politiek. Zijn post als belangrijkste woordvoerder voor ideologische zaken was al eerder overgenomen door Jan Fojtik.

Behalve Bilak trad ook Josef Kempny af als lid van het Politburo. Mikulas Beno kreeg ontslag als secretaris van het CC.

Volgens het Tsjechoslowaakse staatspersbureau CTK trad Bilak (71) af wegens zijn hoge leeftijd. Bilak werd algemeen gezien als de meest dogmatische figuur binnen de Tsjechoslowaakse partijleiding. Hij was een nauwe medewerker van de vroegere partijchef Gustav Husak en was direct betrokken bij de zuivering van de partij in de twintig jaar na de Sowjet-invasie van augustus 1968.
Volgens de Volkskrant van 16-12-1988 had de politieke ondergang van Bilak te maken met een recent bezoek aan Praag van Sowjet-partijsecretaris Aleksandr Jakowlew, die bij deze gelegenheid had gepleit voor meer openheid en hervormingen. Bilak zou volgens ditzelfde commentaar zijn positie ook hebben ondergraven met de publikatie van zijn memoires, waarin onder meer de nacht van de Sowjet-invasie met sentimentele en onwaarschijnlijke details was beschreven. De publikatie van de memoires was stopgezet.

Verdere regeringswijzigingen

Op 19 juni 1989 werden op vier belangrijke economische regeringsposten andere functionarissen benoemd.
Eerste vice-premier Bohumil Urban, die tevens voorzitter was van de staatsplancommissie, werd van al zijn functies ontheven. Urban werd opgevolgd door Matej Lucan, tot dan toe gewoon vice-premier. Lucans post werd overgenomen door Jaromir Zak, tot dan toe hoofd van het federale prijsbureau.
Vice-premier Karel Julis verhuisde van het ministerie voor metallurgie, werktuigbouw en elektrotechnische industrie naar de staatscommissie voor wetenschap, investering en technologie, waar hij de leiding kreeg over technologische modernisering. Julis verving Pavol Hrivnak, die premier van de Slowaakse Socialistische Republiek was geworden als opvolger van Ivan Knotek. Knotek was in het CC van de partij met de economische portefeuille belast.

Julis' plaats op het ministerie van metallurgie, werktuigbouw en elektrotechnische industrie was ingenomen door plaatsvervangend minister van buitenlandse handel Ladislav Vodrazka.



Partij-ideoloog Jan Fojtik aan het woord tijdens de zitting van het Centraal Comité op 10 oktober 1988.

OOSTENRIJK

POLITIEKE ONTWIKKELINGEN SINDS EIND 1988

Sinds eind 1988 deden zich in Oostenrijk op politiek gebied o.m. de volgende ontwikkelingen voor (vor. ber. pag. 662/3 e v - 1989):

FPÖ doet intrede in parlement van Niederösterreich

Op 16 okt. 1988 vonden verkiezingen plaats voor de Landtag (parlement) van het Bundesland (provincie) Niederösterreich, wat oppervlakte betreft het grootste en wat inwonertal betreft (ria Wenen) het op één na grootste Bundesland van de in totaal negen provincies van Oostenrijk.

Grote winnaar bij de verkiezingen was de rechtse liberale Freiheitliche Partei Osterreichs (FPÖ) van Jörg Haider die met vijf zetels voor het eerst haar intrede deed in de Landtag van Niederösterreich. De winst voor de FPÖ ging ten koste van de twee regeringspartijen, de Sozialistische Partei Osterreichs (SPÖ) en de christen-democratische Österreichische Volkspartei (ÖVP).
Kiesgerechtigd waren iets meer dan 1,21 miljoen mensen.

Op 4 okt. 1987 had de FPÖ voor de eerste keer ook vertegenwoordigers in de Landtag van Burgenland gekregen. Met 7,3 procent van de stemmen had de partij toen drie van de 36 zetels in het parlement van Burgenland behaald.

Bij de die dag in Burgenland gehouden verkiezingen was de SPÖ haar absolute meerderheid in de Landtag kwijtgeraakt. Met 47 procent van de stemmen (in 1982:53 procent) had zij 17 zetels gekregen (in 1982:20).
De resterende 16 zetels maren in handen gebleven van de ÖVP.

Bij op 8 nov. 1987 in Wenen gehouden gemeenteraadsverkiezingen had de FPÖ haar zetelaantal uitgebreid van twee tot acht. De SPÖ won één zetel en kwam uit op 62 zetels, terwijl de ÖVP zeven zetels verloor en op 30 zetels uitkwam.

Wabl fractieleider van de Alternatieve Groenen als opvolger van Freda Meissner-Blau

Op 11 nov. 1988 deelde de fractieleidster van de Alternatieve Groenen in de Nationalrat, Freda Meissner-Blau, tijdens een persconferentie mee dat zi zich eind november als fractieleidster zou terugtrekken en haar parlementszetel zou opgeven. Zij zei zich in de toekomst te willen wijden aan het bevorderen van "groene initiatieven" in Europa en de st van de wereld.

Meissner-Blau verklaarde dat het haar was gelukt d Groenen in het parlement te brengen, ze daar te consolideren en mensen milieubewustzijn bij te brengen, maar dat haar poging in het parlement gehoor te vinden voor milieupolitieke argumenten en bij de andere partijen een ecologische politiek te verwezenlijken, was mislukt.
Op 13 november liet ook de plaatsvervanger van Freda Meissner-Blau, Walter Geyer, weten dat hij opstapte. Volgens hem hadden de Alternatieve Groenen de "erg grote kans" om van de zeer heterogene "groene" krachten een brede milieu- en burgerbeweging te maken, niet benut. Geyer noemde de samenwerking met de conservatieve Vereinte Grünen Osterreichs (VGÖ) een "zeer grote fout".
Diezelfde dag werd Andreas Wabl gekozen tot fractieleider van de Alternatieve Groenen.

Aftreden minister van binnenlandse zaken Blecha. Affaire-Lucona. Ook parlementsvoorzitter Gratz treedt af. Arrestatie Proksch

Op 19 jan. 1989 kondigde bondskanselier Vranitzky het ontslag van zijn minister van binnenlandse zaken en partijgenoot Karl Blecha aan. Blecha was de weken daarvoor door een onderzoek van een parlementaire enquêtecommissie in politieke moeilijkheden geraakt.
Blecha zou zijn vriend Udo Proksch, belangrijkste verdachte in de naar een gezonken schip genoemde affaire-Lucona, ettelijke malen bewust uit de handen van de justitie hebben gehouden.
Om het verlies bij de komende verkiezingen in drie Oostenrijkse p ovincies zoveel mogelijk te beperken, achtte de SPÖ het verstandiger zich voortijdig van deze bewindsman te ontdoen.
Over de affaire-Lucona meldde correspondent Chris van Esterik in *NRC/H'blad* (20-1-1989) o.m. het volgende:

r

...De Lucona-affaire dateert al van 1977. De genoemde Udo Proksch is eigenaar van Wenens beroemdste taartjeswinkel, Demel. Naast zijn bezigheid als suikerbakker ontwikkelde hij in zijn vrije tijd, behalve vele andere nogal bizarre hobbies, een voorliefde voor de wapenhandel. Daarbij slaagde de kleurrijke en charismatische Proksch erin een keur aan invloedrijke vrienden te verzamelen onder de Weense elite van zakenmensen, politici en leden van de rechterlijke macht.
Opvallend was het hoge percentage aan SPÖ-politici in het gezelschap Dit puikje van alles wat in Oostenrijk macht, status en invloed heeft, bracht hij onder in de door hem gestichte "Club 45". Al snel deed het gerucht de ronde dat in deze, met veel mythes omgeven, club beslissingen werden genomen - onder het rijkelijk stromen van alcohol en de aanwezigheid van willige dames - die eigenlijk in het parlement of door de regering genomen dienden te worden. Karl Blecha was een vooraanstaand lid van de "Club 45".

In 1977 verkocht Proksch een installatie om uraniumerts op te werken aan een firma in Hongkong. Uit later onderzoek zou blijken dat de firma in Hongkong ook het eigendom van Proksch was. Voor het vervoer zorgde het schip Lucona. Proksch verzekerde de lading voor een zeer hoog bedrag bij een Oostenrijkse verzekeringsmaatschappij wegens de hoge waarde van de uraniuminstallatie. De uraniuminstallatie bleek later te bestaan uit een verzameling oud roest, voorzien van een gloednieuwe verflaag. Bij de uraniuminstallatie voegde Proksch een groot aantal onderdelen van wapens van het Oostenrijkse leger, die hem illegaal waren toegespeeld door de toenmalige minister van defensie Karl Lütgendorf. Lutgendorf zou later onder duistere omstandigheden zelfmoord plegen, net toen het onderzoek in de zaak-Proksch begon.

Op 6 januari 1977 verliet de Lucona een Italiaanse haven met een vracht van 700 ton, inclusief 90 ton inaterieel van het Oostenrijkse leger. Onder gezag van de Nederlandse kapitein Jacob Puister, die nu een bordeel in Midden-Amerika beheert, zette de Lucona koers naar Hongkong. Op 23 januari 1977 bij stralend weer en rustige zee, explodeerde het schip en de Lucona zonk binnen twee minuten voor de Afrikaanse kust. Zes mensen verdronken en zes overleefden de ramp. De verzekeringsmaatschappij bespeurde onraad en weigerde te betalen.
Na jaren juridische strijd met Proksch nam de maatschappij een detective in de arm, die er snel achter kwam dat de explosie waarschijnlijk opzettelijk door Proksch was veroorzaakt, om zo de gigantische verzekeringssom



Minister van binnenlandse zaken Karl Blecha (l.) deelt op 19 januari 1989 tijdens een persconferentie mee dat hij aftreedt. Naast hem bondskanselier Franz Vranitzky

te kunnen incasseren. De detective, op wie onlangs een inislukte aanslag is gepleegd, overhandigde het bewijsmateriaal in 1983 aan de provinciale politie in Salzburg. Blecha, sinds 1982 minister van binnenlandse zaken en uit dien hoofde chef van de staatspolitie, raakte van het onderzoek in Salzburg op de hoogte. Getuigen voor de parlementaire enquêtecommissie verklaarden vorige week dat op last van het ministerie van binnenlandse zaken de zaak onmiddellijk uit handen van de Salzburgse politie moest worden genomen om te morden ove gedragen aan de staatspolitie. Het lukte de Salzburgse justitie nog net een aanklacht tegen Proksch te formuleren wegens zesvoudige moord en oplichting van de verzekering. Maar de betreffende akten in de zaak-Proksch verhuisden naar Wenen.
In februari 1983 werd Proksch in voorlopige hechtenis genomen: de beschuldiging van moord was op onnaspeurbare wijze uit de aanklacht verdwenen. Een andere vriend van Proksch, de toenmalige SPO-minister van buitenlandse zaken en huidige voorzitter van het Oostenrijkse parlement, Leopold Gratz, schreef hem in de gevangenis een briefje waarin hij het optreden van de rechtbank als "onbegrijpelijk" kwalificeerde. Gratz zette zich openlijk voor Proksch in en enige dagen later kwam hij vrij.
In december 1987 kwam het boek "Der Fall Lucona" uit van de journalist Pretterebner met een lawine aan belastende feiten tegen Proksch, Blecha en Gratz. De nieuwe minister van justitie in het kabinet - Vranitzky, die tot geen politieke partij behoort, liet daarop opnieuw het onderzoek openen. Terwijl begin vorig jaar iedereen verwachtte dat de arrestatie van Proksch ophanden was, kreeg hij van de autoriteiten nog toestemming om naar de Filippijnse hoofdstad Manila te reizen. Sinds die tijd is hij spoorloos.
Wegens de dubieuze verwikkelingen van politici in deze zaak besloot het Oostenrijkse parlement een enquête te houden, die naast de rechtszaak plaats heeft. Behalve een versterking van de al bestaande verdenkingen tegen Blecha, kwam daar afgelopen week ook uit naar voren dat auteur Pretterebner, met medeweten van de minister, al meer dan een jaar door ambtenaren van het ministerie van binnenlandse zaken in de gaten wordt gehouden, Bondskanselier Vranitzky verklaarde gisteren op een persconferentie dat Blecha de wet niet had overtreden of zijn ambt had misbruikt. Het aftreden van Blecha hield geen schuldbekentenis in, aldus Vranitzky, maar was noodzakelijk omdat het publiek Blecha's verdediging niet accepteerde. Bovendien had Blecha nu veel meer zijn handen vrij zich teweer te stellen tegen de aanklachten.
Blecha zelf wees iedere tcgen hem geuite beschuldiging van de hand en sprak van een vernietigingscampagne tcgen zijn persoon. De positie van parlementsvoorzitter Gratz is inmiddels binnen de SPÖ ook steeds meer omstreden geworden.

Op 25 jan. 1989 maakte Leopold Gratz bekend dat hii aftrad als parlements*voorzitter. Hij zei zich van geen enkele schuldige handeling in de* Lucona*affairebewust te zijn en alleen op te stappen* omdat *zijn* geloofwaardig*heid in het openbaar omstreden was geraakt.*
Op 30 januari werd *bekendgemaakt dat Blecha op binnenlandse zaken werd opgevolgd door Franz Löschnak, de minister t.b.v. de bondskanselier, die die portefeuilleoverdroeg aan Harald Ettl, een vakbondsleider.*
Het voorzitterschap van de Nationalrat kwam in *handen van Rudolf Pöder, plaatsvervangend president van de Oostenrijkse Federatie van Vakverenigingen.*

Over de rol van Gratz in de zaak-Lucona meldde Van Esterik *in NRC/H'blad (26-1-1989)* o.m. *het volgende:*

Toen Proksch in februari 1985 in voorlopige hechtenis werd genomen kwam Gratz, toen nog minister van buitenlandse zaken, te hulp door voor de rechter te verklaren dat hij zelf de scheepslading in de Italiaanse haven Chioggia gezien had. Volgens Gratz was het in geen geval een van een nieuwe verflaag voorziene hoop roest, zoals de verdenking luidde, maar waren het wel degelijk onderdelen voor een fabriek om uranium op te werken, zoals Proksch beweerde. Negentig procent van de lading was in kisten verpakt.
Later gaf Gratz toe geen enkele kist van binnen te hebben gezien. De Chinese controleur die de lading van het schip voor verscheping naar Hongkong inspecteerde, bleek achteraf de Japanner Kayanuma te zijn. Kayanuma oefende in werkelijkheid het eerzame beroep van suikerbakker uit in Proksch' eigen Weense Konditorei "Demel".

Op dezelfde dag dat Gratz zijn voor Proksch ontlastende verklaring aflegde kwamen er papieren uit Roemenië bij de rechtbank binnen. Het was een bevestiging van de Roemeense staatsfirma Urinexportimport van de levering van de onderdelen voor een uraniumopmerkingsfabrick aan een van de vele firma's van Udo Proksch. De Roemeense papieren waren op uitdrukkelijke last van Gratz, in zijn functie van minister van buitenlandse zaken, per speciale koerier van Boekarest naar Wenen gebracht. Het Roemeense document ondersteunde de versie van Proksch en hij werd dan ook onmiddellijk uit voorlopige hechtenis vrijgelaten.
Niet veel later bleek het hele document een complete vervalsing te zijn. Het was opgesteld door (...) een medewerker van de Roemeense geheime dienst Securitate. Volgens de journalist Pretterebner (...), stond het vermoeden van een vervalsing al in een begeleidende brief bij het document van de Oostenrijkse ambassade in Boekarest aan Gratz. Deze weigert die brief tot op de dag van vandaag openbaar te maken omdat hierin volgens hem een ambtsgeheim staat.
De Roemeense handelwijze was, zo bleek later, vooral bedoeld om Westerse valuta binnen te halen. Men produceert in Roemenië vaise papieren van leveringen aan Westerse firma's, die in werkelijkheid nooit hebben plaatsgehad.
De Westerse firma's ontduiken met het opvoeren van die rekeningen op grootscheepse wijze de belastingen. De bedrijven betalen gemiddeld ongeveer tien procent van het bedrag van de uitgeschreven valse rekening aan de Securitate. In het geval van de vervalsing die de vrijlating van Proksch bewerkstelligde zou het gaan om een commissie van 100.000 dollar,

Op 2 okt. 1989 werd Proksch op het vliegveld van Wenen gearresteerd. Hij reisde op een vals paspoort *en* kwam *uit Londen in Wenen aan.*

Minister van sociale zaken Dallinger komt om bij vliegtuigongeluk. Geppert opvolger

Op 23 febr. 1989 kwam *minister van sociale* zaken Alfred *Dallinger bij een vliegtuigongeluk om het leven. Het toestel maakte een binnenlandse vlucht van Wenen naar de provincie Vorarlberg. Wegens dichte mist kon het vliegtuig niet landen op het vliegveld van* Hohenems *aan de oever van het Bodenmeer. Toen de piloot uitweek richting het vliegveld Altenrhein in Zwitserland, stortte het toestel door onbekende oorzaak neer in het meer. Alle inzittenden, negen passagiers en twee bemanningsleden,* kwamen *daarbij* om *het leven.*
Op 9 maart werd Walter *Geppert, een vakbondsfunctionaris, benoemd tot opvolger van Dallinger in het kabinet.*

Dallinger was op 9 okt 1980 tot minister van sociale zaken benoemd (pag. 266/2 - 1983).

Verkiezingen voor de parlementen van Karinthië, Salzburg en Tirol. FPO-leider Haider gekozen tot premier van Kurinthië

Op 12 maart 1989 konden de inwoners *van de provincies Karinthië, Salzburg en Tirol naar de* stembus *gaan om een provincieparlement* te *kiezen* Kiesgerechtigd waren *ruim 1,3 mln mensen, een kwart van alle kiesgerechtigde Oostenrijkers.*
In Karinthië, traditioneel een socialistisch bolwerk (en thuisbasis van FPÖ-leider Jörg Haider), raakte de SPO haar absolute meerderheid kwijt en werkte de FPO zich op tot de tweede partij *van de* provincie. *In Salzburg verloor "de* ÖVP *haar absolute* meerderheid en *op 13 maart gaf Wilfried Haslauer, die sinds 1977 in Salzburg de partij en de regering had geleid, beide posten op. In Tirol liep het* stem*menpercentage van de OVP terug van* 64 *tot 48 procent. Desondanks wist de ÖVP daar haar absolute mee derheid te behouden.*
De Groenen deden voor de eerste keer hun intrede in de parlementen van Tirol en Salzburg.

Na de verkiezingen waren de drie provincieparlementen, die elk 36 zetels telden, als volgt samengesteld: Karinthië: SPO 17 *(voordien* 20), ÖVP *8 (11) en FPO 11 (5) zetels; Salzburg: OVP 16* (19), *SPO 12* (13), FPÖ *6 (4) en Groenen 2 (0); en Tirol: OVP 19* (25), *SPO 9* (9), *FPO* 5 (2) *en de Groenen 3* (0) *zetels, aldus de NZZ (14-3-1989).*

Op 28 sept. 1988 was Leopold Wagner (SPO) afgetreden als premier van de provincie Karinthië nadat hij 15 jaar die functie had bekleed. Hij was opgevolgd door zijn partijgenoot Peter Ambrosy.

*Naar aanleiding van de verkiezingsre*sultaten *merkte Van* Esterik *in NRC/H'blad (20-3-1989)* o.m. *het volgende op:*

Oostenrijk beeft nog na van de schokken van de verkiezingen, die vorige week zondag (12 maart) in drie deelstaten werden gehouden. De kans is niet denkbeeldig dat de grote overwinnaar, de rechts-liberale Jörg Haider, premier van de deelstaat Karinthië zal worden.
Weliswaar is de socialistische SPO nog de grootste partij in Karinthië, maar door een coalitie met de conservatieve OVP aan te gaan, die slechts als derde eindigde, zou Haiders grotere FPO de premier kunnen leveren. De verkiezingen waren desastreus voor de beide regeringspartijen, de SPO en de OVP. Vooral de OVP zag hele regimenten van onwankelbaar geachte kiezers naar het kamp van de oppositie overlopen. In de eerste plaats naar de FPO van Haider. Een flinke minst van de Oostenrijkse Groenen in de deelstaten Salzburg en Tirol decimeerde de ÖVP verder. Bondskanselier Franz Vranitzky dreigde

gisteren in een tv-interview de OVP al voorzichtig met vervroegde parlementsverkiezingen als Jörg Haider met steun van de OVP tot nieuwe premier in Karinthië gekozen zou morden.
In Karinthië wist Haider niet alleen voor het eerst in de geschiedenis de ÖVP naar de derde olaats te verdringen. ook zorgde hij ervoor dat de jarenlange absolute meerderheid van de socialisten werd gebroken. Karinthië gold ais een socialistisch bolwerk en werd 40 jaar lang door SPO-premiers geregeerd. De resten van de OVP in Karinthië voelen nu meer voor een coalitie met Haider.
De onafgebroken socialistische overheersing van Karinthië heeft tot een mechanisme geleid dat bijna Oosteuropese dimensies heeft aangenomen: de zogenaamde economie van het partijboek.
Deze economie van het partijboek is de belangrijkste ongeschreven regel in het Oostenrijkse politieke systeem en houdt in dat degene die in aanmerking wil komen voor een gemeentewoning of wil solliciteren naar een conciërgepost op een openbare school of een rectorschap van een universiteit er zeer verstandig aan doet lid van de dominante politieke partij te zijn. Zo niet, dan slinken zijn kansen op toewijzing of aanstelling dramatisch.
In Karinthië diende men derhalve lid van de SPO te zijn om in het leven verder te komen. De partij zelf is in het geheel niet geïnteresseerd in de werkelijke opvattingen van het partijlid, maar gebruikt het mechanisme als een effectief clientèle-systeem om zo alle sectoren van het maatschappelijk leven in haar greep te houden.

In Niederöstcrreich. waar de ÖVP de absolute meerderheid heeft, past die partij exact hetzelfde principe toe. Er blijken zelfs Oostenrijkers te zijn die uit voorzorg lid van beide partijen zijn. Deze economie van het partijboek is het laatste jaar meer en meer in het schootsveld van de kritiek geraakt.
Haider wierp zich in de afgelopen verkiezingscampagne met succes op als de grote schoonmaker van deze politieke Augiasstal. Zeer behendig sloeg hij derhalve in zijn redevoeringen geen bedenkelijke bruine tonen aan, die de mogelijke socialistische of christelijke FPO-stemmers zouden kunnen afschrikken. Het grootste gedeelte van de Oostenrijkers met een bruin verleden stemt traditiegetrouw FPO. Voor deze groep hoeft Haider niet alsmaar dubbelzinnige opmerkingen over de oorlog te maken om hen binnen de partij te houden, zeker niet nu deze dubbel zo groot is geworden.
Charismatisch, dynamisch en alles anders willend, trok Haider het land in om een conservatief populisme te verkondigen. Geen uitvallen naar gastarbeiders of verheerlijking van oud-Oostfrontstrijders. Dat maakt de aard van de overwinning ook een andere dan die van de Republikeinen in West-Duitsland.
Haiders strategie slaagde volkomen. Zelfs onneembaar geachte OVP-bastions als Salzburg en Tirol vielen in één dag. Het voordeel dat de ÖVP hoopte te behalen door de talloze financiële en politieke schandalen binnen de SPÖ in de laatste tijd, ging in rook op. Dat kwam voornamelijk door het imago van ÖVP-leider Alois Mock: een weliswaar door en door fatsoenlijk man, maar met de uitstraling van een procuratiehouder van een middelgroot bedrijf. die binnenkort zijn 40-jarig jubileum hoopt te vieren.
Ook menige kiezer van de SPO koos liever de ferme taal sprekende Haider. Overigens wist de SPO de verliezen nog enieszins te beperken door het imago van de onkreukbare, gezag uitstralende, Vranitzky. De bondskanselier, tegelijk SPO-voorzitter, lijkt serieus van plan te zijn de ernstige verloedering van de moraal binnen zijn partijkader aan te pakken.
Vorige week zondag (12 maart) kreeg de OVP de rekening gepresenteerd. Vooralsnog ligt de partijleiding, versuft van de klap, haar wonden te likken. Partijleider Mock voelt zich nog niet sterk genoeg zijn afdeling in Karinthië een flirt met Haider te verbieden. Mocht het Haider lukken premier van de deelstaat te worden, dan lijken de dagen van de grote coalitie in Wenen geteld. Een herschikking van het gehele politieke landschap in Oostenrijk ligt dan in het verschiet.

Op 24 april 1989 bereikten de ÖVP en de FPÖ in Karinthië overeenstemming over de vorming van een coalitieregering.
Op 8 mei werd FPO-leider Jörg Haider door zijn partij en de christen-democratische OVP voorgedragen als minister-president van de provincie Karinthië. Haider kreeg de steun van de OVP, hoewel deze partij op landelijk niveau samenwerkte met de SPO. Een woordvoerder van de Socialisten verklaarde op 8 mei dat de verkiezing van Haider zich zou vertalen in een "verslechtering van de atmosfeer in de regeringscoalitie".

De uiteindelijke verkiezing van Haider kon nog worden tegengehouden door de Socialistische parlementsleden van Karinthië, als zij zouden besluiten niet aan de definitieve stemming deel te nemen. De stemming kon namelijk alleen maar doorgaan als tweederde van de parlementariërs aanwezig was.
Op 24 mei hield de Socialistische fractie in het parlement van Karinthië de verkiezing van Haider tot premier van de provincie tegen door en masse de vergadering te verlaten.
Op 30 mei vond in de Landtag van Karinthië opnieuw een stemming plaats over het premierschap. Dit keer verlieten de Socialisten niet de zaal, maar stemden zij op hun eigen kandidaat. Met steun van de OVP werd Haider gekozen tot premier van Karinthië.

Op 6 juli werd voormalig bondskanselier Bruno Kreisky bij verstek veroordeeld tot een boete van 21.000 schilling wegens laster tegen Jörg Haider. Kreisky had in een op 17 okt. 1988 in het Weense blad Profil verschenen interview verklaard: "Dan zijn er merkelijk nazi's, die levensgevaarlijk zijn; daartoe zal ili nu ook Jörg Haider rekenen."
Eind aug. 1989 zag Haider af van een reis van Nederland die hij had willen ondernemen om zich in een persconferentie te verdedigen te gen beschuldigingen van het nog niet lang daarvoor opgerichte "Oostenrijk-comité". Het comité betichtte Haider ervan neo-nazi te zijn. De kmalificatie was vooral gebaseerd op de weigering van Haider zich te distantiëren van enkele passages in een boek van een partijgenote, die zich in lovende bewoordingen uitliet over de periode 1938-1945.
Het comité had daarom Nederlandse vakantiegangers opgeroepen uit protest Karinthië te mijden, waarna Haider had besloten naar Nederland te komen. Eind augustus verklaarde hij erhter: "Intussen is gebleken dat de groep rond het comité zo klein is dat die door mijn bezoek alleen maar extra opgewaardeerd zou morden."


Een archieffoto uit 1986 van Jörg Haider.

Aftreden van *ÖVP-minister van* economische zaken Robert *Graf* Mock vertrekt als voorzitter *ÖVP* en vice-kanselier. Riegler opvolger. Samenstelling kabinet

Op 10 apr. 1989 nam minister van economische zaken Robert Graf ontslag uit protest tegen een discussie die in zijn ÖVP werd gevoerd over zijn ministerschap.
Op 17 april besloot de OVP minister van landbouw Josef Riegler op de komende partijconferentie in mei voor te dragen als partijvoorzitter en als vice-kanselier in het kabinet-Vranitzky ter vervanging van Alois Mock, die wel minister van buitenlandse zaken zou blijven. Verder zou Mock erevoorzitter van de partij worden.

De bewindsman verklaarde op 17 april tijdens een interview: "Ik ga weg met misschien een beetje weemoed. Ik heb me gisteren laten overreden me niet meer kandidaat te stcllcn, omdat door mijn kandidatuur de goede verhoudingen in de partij verloren zouden gaan. Ik moest zelf constateren dat ik geen actieve ondersteuning meer kon krijgen van de gehele OVP-top. En dan moet een politicus nooit zijn eigen ambities op de voorgrond stellen."
Riegler verklaarde in een eerste interview na de beslissing: "Mijn stijl van politiek zal zijn die van een zakelijk politicus, open en bereid tot gesprek. De stijl van een bescheiden mens."
Verder besloot de OVP drie nieuwe ministers te leveren. Erhard Busek zou de portefeuille wetenschap overnemen van zijn partijgenoot Hans Tuppy, die het kabinet verliet. Wolfgang Schüssel nam economische zaken over van Robert Graf en Franz Fischler werd de opvolger van Riegler op landbouw.

Na deze wijzigingen zag het kabinet er als volgt uit:

Bondskanselier - Franz Vranitzky (SPO);vicekanselier, grondwet en federalisme - Josef Riegler (ÖVP); buitenlandse zaken - Alois Mock (ÖVP); financiën - Ferdinand Lacina (SPO); binnenlandse zaken - Franz Löschnak

(SPO); sociale zaken - Walter Geppert (SPO): verkeer en staatsindustrie - Rudolf Streicher (SPÖ); economische zaken - Wolfgang Schüssel (ÖVP); landbouw - Franz Fischler (ÖVP); defensie - Robert Lichal (ÖVP); wetenschap - Erhard Busek (ÖVP); milieu en gezinszaken - Marilies Flemming (ÖVP); onderwijs - Hilda Hamlicek (SPÖ); justitie - Egmont Foregger (partijloos);minister t.b.v. de bondskanselier - Harald Ettl (SPO);staatssecretaris van financiën - Gunther Stummvoll; staatssecretaris voor vrouwenzaken - Johanna Dohnal (SPO).

Heinrich Neisser (ÖVP), de andere minister t.b.v. de bondskanselier, verliet het kabinet omdat hij milde terugkeren in de Xationalrat.

Op 19 mei werd Riegler tijdens het 27ste congres van de ÖVP met 90 procent van de geldig uitgebrachte stemmen gekozen tot partijvoorzitter Mock werd erevoorzitter met zetel en stem in het partijpresidium. Het congres bevestigde Helmut Kukacka in diens functie van secretaris-generaal.

Gerechtelijk onderzoek *naar* mogelijke betrokkenheid van minister Lacinu bij Noricum-uffaire. Ook onderzoek naar betrokkenheid *Sinowatz, Gratz* en Blecha w

Op 20 sept. 1989 maakte het ministerie van justitie in Wenen bekend dat een gerechtelijk onderzoek zou worden ingesteld naar een mogelijke betrokkenheid van minister van financiën Ferdinand Lacina (SPO) bij illegale wapenleveranties aan Irak en Iran.
Volgens bondskanselier Vranitzky was het onderzoek bedoeld om te bepalen of er een aanklacht tegen Lacina zou worden ingediend. De kanselier zei er vertrouwen in te hebben dat dit niet zou gebeuren. Lacina bleef geoon als minister aan.
Het ging bij deze zaak om de illegale levering van kanonnen van het staatsbedrijf Noricum aan Irak en Iran tijdens de Golf-oorlog.
In dit zogenaamde Noricum-schandaal moesten ongeveer 20 voormalige functionarissen van de firma Noricum en haar moederbedrijf, het voormalige Voest-Alpine AG, voor de rechter verschijnen op verdenking van een overtreding van de wet op de export van oorlogsmateriaal en wegens het in gevaar brengen van de Oostenrijkse neutraliteit.
In de tijd van de wapenleveranties was Lacina minister van verkeer, genationaliseerde industrieën, posterijen en spoorwegen.
Op 27 september besloot het parleinent dat een enquêtecommissie zich met de affaire-Noricum zou gaan bezighouden.

In verband met deze zaak had het openbaar ministerie in Linz op 7 juli 1989 een vooronderzoek ingeleid tegen voormalig bondskanselier Fred Sinowatz (SPO), ex-minister van buitenlandse zaken Gratz (SPÖ)en oud-minister van binnenlandse zaken Blecha (SPO)

Waldheim volgens rapport Britse ministerie *van* defensie niet verantwoordelijk voor dood *van* zes Britten tijdens de Tweede Wereldoorlog

Op 17 okt. 1989 verscheen het rapport van het Britse ministerie van defensie over de betrokkenheid van president Waldheini bij de dood van zes Britten in Griekenland tijdens de Tweede Wereldoorlog (zie pag. 662/3 - 1989).
Volgens het rapport droeg Waldheim geen verantwoordelijkheid voor de dood van de zes Britse commando's.
In het rapport stond dat er "geen bewijs is (...) van enige oorzakelijke, openlijke handeling of van een nalatigheid waaruit zijn schuld aan een oorlogsmisdaad zou kunnen worden afgeleid". Het rapport was geschreven door de directeur van de juridische afdeling van het Britse leger na een onderzoek dat achttien maanden in beslag had genomen.
Wel wist Waldheim, net als andere officieren in het Duitse leger op de Balkan, van een order om geallieerde oorlogsgevangenen een speciale behandeling te geven, hetgeen meestal hun dood betekende. Maar, zo voegde het rapport eraan toe, "een stafofficier is geen oorlogsmisdadiger louter en alleen doo zijn wetenschap van illegale handelingen (...). Hij moet (om schuldig te zijn) degene zijn die orders geeft, medeplichtig is of deelneemt aan de uitvoering van de misdaad".
Na de bekendmaking van de conclusies van het onderzoek deelde Waldheims bureau in Wenen mee dat de president "met grote voldoening" op het rapport had gereageerd. Het Amerikaanse ministerie van justitie liet echter weten dat ondanks het Britse rapport Waldheim de toegang tot de Verenigde Staten zou worden ontzegd.

BUITENLANDSE BEZOEKEN VAN PRESIDENT WALDHEIM

Van 23-25 nov. 1987 bracht president Waldheim een staatsbezoek aan Pakistan, waar hij sprak met o.m. president Mohammed Zia ul-Haq en premier Mohammed Khan Junejo.
Waldheim riep op tot vrijheid voor Afghanistan en verklaarde dat de Verenigde Naties een nuttige rol konden spelen bij het tot stand brengen van neutraliteit voor dat land.

Op 2-3 dec. 1987 bracht de premier van Liechtenstein een officieel bezoek aan Oostenrijk. Hij was de eerste Westeuropese regeringsleider die een dergelijk bezoek aan Oostenrijk bracht tijdens het presidentschap van Waldheim (zie voor het bezoek van Somjet-preinier Nikolaj Ryzjkom aan Oostenrijk, op 8 juli 1987, pag. 103/1 - 1988).

Van 4-6 juni 1988 bracht president Waldheim een officieel bezoek aan Saoedi-Arabië en van 27-31 okt. 1988 verbleef hij voor een officieel bezoek in Syrië. Volgens het Oostenrijkse persagentschap APA zette Waldheim zich op 29 oktober tijdens een ontmoeting met de Syrische president Hafez Assad in voor uitlevering van de wegens massamoord gezochte vroegere SS-Hauptsturmführer Alois Brunner, die sinds de jaren vijftig in Syrië woonde. Brunner, ooit een naaste medewerker van Adolf Eichmann, was in Syrië opgespoord door de journalisten Beate en Serge Klarsfeld Verzoeken om uitlevering van Brunner door verscheidene landen, waaronder de Bondsrepubliek Duitsland, Oostenrijk en Polen, waren tot dan toe niet gehonoreerd.
Op 31 okt. 1988 arriveerde Waldheim in Koeweit voor een driedaags staatsbezoek. Op het programma stonden gesprekken met de emir, sjeik Jabir al-Ahmad al-Jabir al-Sabah, die hem met 21 saluutschoten op de luchthaven van de hoofdstad ontving.
Na afloop van zijn bezoek aan Koeweit bracht president Waldheim een bezoek aan Turkije. Op 2 november, de dag van Waldheims bezoek aan Turkije, werden volgens het Turkse persagentschap *Anatolia* de journaliste Beate Klarsfeld en twee andere personen gearresteerd wegens een niet toegestane demonstratie tegen het bezoek van het Oostenrijkse staatshoofd Een aantal uren later werden zij weer vrijgelaten.
Aan de vooravond van Waldheims bezoek aan Turkije meldde *NRC/H'blad* (1-11-1988) het volgende:

De Oostenrijkse president Kurt Waldheim zal morgen op de officiersclub aan de Bosporus in Istanboel aanzitten aan een lunch met zijn Turkse collega Kenan Evren. Dit is alles dat is overgebleven van het officiële bezoek dat hij aan Turkije zou brengen na zijn reis naar Koeweit en Syrië.
Het idee voor dit bezoek werd geboren op de conferentie van conservatieve partijen (de Democratische Unie) op Rhodos in oktober. Deze werd geleid door de Oostenrijkse minister van buitenlandse zaken Mock, aan wie de Turkse regerende Moederlandpartij zich ietwat verplicht voelt omdat hij haar in deze gelederen heeft binnengeloodst. De Turkse minister van buitenlandse zaken Mesut Yilmaz ging akkoord met Mocks voorstel tot een uitwisseling van staatsbezoeken.
Het zou Waldheims eerste bezoek worden aan een Westers georiënteerd land, afgezien van dat aan het Vaticaan. Westerse ambassades in Ankara toonden zich verbaasd, de Joodse Wereldraad misnoegd, evenals Israël, waarmee Ankara op een laag pitje diplomatieke betrekkingen onderhoudt. Dit misnoegen vermengde zich met dat over de uitbundige manier waarop PLO-leider Arafat in Ankara werd ontvangen, waarbij de Turken - zij het nog vaag - een erkenning van een eventuele Palestijnse staat toezegden.
Ook in Turkse kranten als *Milliyet* en *Cumhuriyet* werd gevraagd naar het motief voor dit bezoek, dat zou plaatshebben van 2 tot 4 november. De Oostenrijks-Turkse betrekkingen zijn niet aan enig probleein onderhevig - zelfs de handelsbalans is vrijwel in evenwicht, zo schreef laatstgenoemde krant. Bezorgdheid was er ook over de vraag hoe de Israëische lobby in de Verenigde Staten op het bezoek zou reageren.
Ten slotte werd het bezoek, na wederzijds beraad, teruggebracht tot een "onofficieel vriendschappelijk bezoek aan de nresident" die iuist op deze tweede november in Istanboel was De aanvankelijk aangekondigde ontinoeting met premier Özal gaat niet door.

Van 19-22 maart 1989 bracht de Oostenrijkse president een staatsbezoek aan de Verenigde Arabische Emiraten. Daar werd hij op de luchthaven begroet door sjeik Zayed bin Sultan al-Nahayan. Het bezoek had vooral tot doel de handelsbetrekkingen tussen beide landen te verbeteren.

IRAK

WIJZIGINGEN IN REGERING. DOOD GENERAAL KHAIRALLAH

Na het ontslag van vier ministers in augustus-september 1987 (pag. 256/1-'88) werden in de loop van 1987 nog een aantal wijzigingen in de regering bekend

Mohammed Mehdi Saleh werd ininister van handel in plaats van de 2 augustus van zijn functie ontheven Hassan Ali Nassar.
De ministeries van landbouw en irrigatie werden op 22 september 1987 samengevoegd onder een nieuwe minister, Karim Hassan Redha, tot dusver gouverneur van Nineveh.

In 1988 werden de volgende mutaties gemeld:

Op 16 januari 1988 werd Akram Abdel-Qader Ali, de voorzitter van de Consultatieve Staatsraad. per presidentieel decreet benoemd tot minister van justitie als opvolger van Mundhir Ibrahim al-Shawi, die nu de vakante portefeuille van hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek overnain.
Op 13 juli 1988 werd de waarnemend minister van industrie en mineralen, brigade-generaal Hussein Kamil, benoemd tot minister van industrie en militaire industrialisatie bij een reorganisatie van dit departement.

Op 1 augustus 1988 werd Abdel-Salem Mohammed Said, directeur veiligheidszaken in het bureau van de president. benoemd tot waarnemend minister van gezondheid. De betrokken ininister, Sadiq Hamid Allush, was op 11 mei 1988 wegens "tekortkomingen en laksheid" ontslagen.

Saadoun Hammadi, RCC-lid sinds 1986, werd op 25 juli 1988 tot staatsminister van buitenlandse zaken benoemd. De aanwijzing van Hammadi, die eerder reeds minister van buitenlandse zaken was (1974-1983), werd geïnterpreteerd als een versterking van de Iraakse diplomatie vóór eventuele besprekingen met Iran.

Mutaties begin 1989

Op 3 januari 1989 werd Umid Madhat Mubarak benoemd tot minister van arbeid en sociale zaken. Hij verving, zonder opgaaf van redenen, Bakr Mahmud Rasoul. Mubarak een man van Koerdische afkomst, was tot dusver adviseur van de president.

Op 11 februari 1989 werd de Koerdische staatsminister Abdullah Ismail Ahmed bij presidentieel decreet ontslagen.
Op 7 maart volgde het ontslag van Karim Hassan Redha als minister van landbouw en irrigatie wegens "gebrek aan efficiency en feilen bij het beheren van zijn ministerie". Hij werd later ad interim vervangen door Abdullah Badr Danouk.

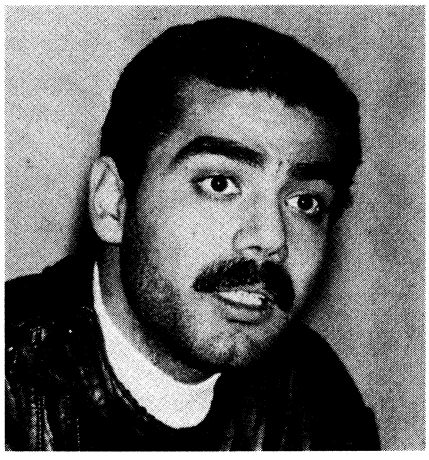
De overige portefeuilles in het door president Saddam Hoessein geleide kabinet waren medio maart 1989 als volgt verdeeld:

Eerste vice-premier - Taha Yassin Ramadhan; vice-premier en minister van buitenlandse zaken - Tariq Aziz; vice-premier en minister van defensie - generaal Adnan Khairallah; religieuze bezittingen en religieuze zaken - Abdallah Fadel Abbas; voorlichting en cultuur - Latif Nasif Jasim; onderwijs - Abdul Qadir Izz adDin; financiën - Hikmat Omar Mukhailaf; gezondheid - Abdel Salem Mohammed Said (waarnemend); hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek - Mundhir Ibrahim al-Shawi; huisvesting en bouwnijverheid - Taher Mohammed Hassoun al-Marzouk; industrie en militaire industrialisatie - brigade-generaal Hussein Kamil; binnenlandse zaken Sainir Mohammed Abdel Wahab el-Sheikhly; justitie - Akram Abdel-Qader Ali; plaatselijk bestuur - Adnan Daoud Salman; oliezaken - Issam Abdel Rahim al-Jalabi; planning - Samal Magid Faraj; handel - Mohammed Mehdi Saleh; transport en verbindingen - Mohammed Hamza al-Zubaidi: jeugd - Abdel Fattah Mohammed Amin.
Staatsministers: Hashim Hasan, Arshad Ahmed al-Zibari, Saadoun Hammadi (buitenlandse zaken), generaal Abdul-Jabbar Khalil Shansal (militaire zaken) en Hashim Subhi (bureau van de president).
Directeur presidentieel bureau - Ahmed Hussein al-Samarrai.

Berichten over mislukte coup

Op 8 februari 1989 meldde de Los *Angeles* Times dat president Saddam Hoessein recent een couppoging had verijdeld en in verband daarmee een aantal hoge officieren had laten executeren. De krant baseerde zich op informatie van inlichtingendiensten, diplomatieke bronnen en verklaringen van Iraakse dissidenten. De couppoging zou begin januari hebben plaatsgevonden en er zouden officieren van legereenheden uit het noorden van Irak bij betrokken zijn geweest. Een "hoge Arabische functionaris bij een veiligheidsdienst" meldde dat "zeven of acht" kolonels en generaals waren terechtgesteld, terwijl in Syrië gevestigde Koerden van 200 executies melding maakten. Het feit dat de viering van de "Dag van het Leger" op 6 januari onverwacht was afgelast, werd in verband met de mislukte couppoging gebracht.

Diplomatieke kringen in Bagdad gaven een andere versie. Zij stelden, aldus A P (10-2), dat een groep ontevreden luchtmacht-officieren uit de stad Samarra het plan zou hebben beraamd de presidentiële eretribune in Bagdad tijdens de militaire parade op 6 januari te bombarderen. In verband met de ontdekking van deze samenzwering zou luchtmaarschalk Hamid Shaaban uit de openbaarheid zijn verdwenen.
The Economist (11-2) maakte ook melding van een gerucht dat een van de jachtvliegtuigen, die het toestel van president Saddam Hoessein op de terugreis van een bezoek aan Cairo op 29 november 1988 begeleidden, tevergeefs zou hebben getracht het presidentiële toestel neer te schieten.


Udai Hoessein

Tariq Aziz, vice-premier en minister van buitenlandse zaken, noemde deze berichten tijdens een persconferentie in New York op 9 februari "ongegrond"

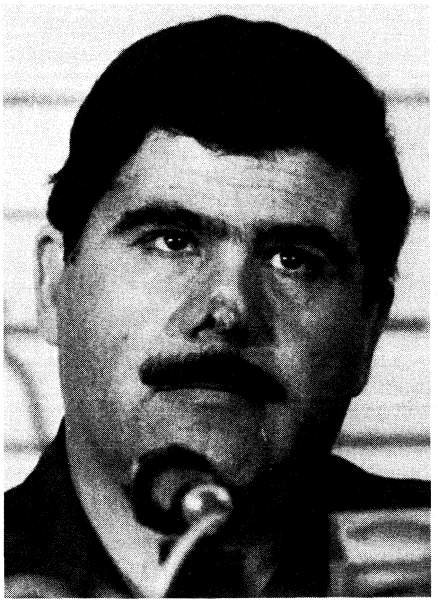
(Vor.ber.pag. 256/3 - 1988)

Dood Khairallah

Op 5 mei 1989 kwam generaal Adnan Khairallah om het leven toen zijn helikopter tijdens een zware zandstorm neerstortte in de buurt van Mosoel in het noorden van Irak, aldus een presidentiële bekendmaking de volgende dag. Khairallah was vice-premier en minister van defensie (resp. sinds juli 1979 en oktober 1977), een van de negen leden van de RCC alsmede neef èn zwager van president Saddam Hoessein.
De dood van Khairallah leidde tot speculaties omdat er eerder reeds geruchten de ronde hadden gedaan over meningsverschillen tussen hem en president Hoessein, die met Khairallahs zuster Sajida was gehuwd.

Op 21 oktober 1988 had de president zijn oudste zoon, Udai Saddam Hoessein, laten arresteren in verband met de dood op 18 oktober van een presidentiële adjudant, Kamel Hanna Jajjo. Op 21 november gaf de president opdracht Udai wegens moord te berechten. De volgende dag maakte de minister van justitie, Akrain Abdel-Bader Ali, de benoeming bekend van een gerechtelijke commissie– van drie leden om een onderzoek in te stellen. Op 24 november verzocht de familie van Jajjo de president het onderzoek in deze zaak te staken en op 27 november gelastte de commissie Udai's vrijlating, nadat deze persoonlijk zou hebben toegezegd voor een ondervraging te verschijnen als hij daartoe zou worden opgeroepen.
In deze affaire zouden Khairallah en zijn zuster Sajida de zijde van Udai hebben gekozen. Sajida en Udai werden tijdelijk naar Genève* verbannen, terwijl Khairallah korte tijd uit de openbaarheid verdween (*Financial **Times*** 8-5-'89).

*Volgens de Zwitserse persdienst BRRI werd Udai ondergebracht bij de I aakse diplomatieke missie bij de VN in Genève, aldus *NRC/H'blad* (17-1-'89).
Op 23 januari 1989 meldde *Le* Monde dat de halfbroer van president Saddain Hoessein, Barzan al-Takriti, die eerder chef van de Iraakse geheime politie (Mukhabarat) was geweest, een verzoek had ingediend om te morden geaccrediteerd als permanent vertegenwoordiger van Irak bij de VN in Genève. Op 10 februari volgde zijn benoeming.



Generaal Adnan Khairallah.

The *Observer* had reeds op 5 maart 1989 bericht dat de preiident zijn zwager Khairallah van zijn post als minister van defensie had ontheven, maar dit bericht was door de Iraakse ambassade in Londen tegengesproken

Le Monde (8-5-'89) wees erop dat Khairallah reeds de derde hoge Iraakse militair was die in anderhalf jaar tijds bij een helikopterongeluk was omgekomen. Eerder was dit het geval geweest met generaal Abdel Aziz Ibrahim al-Hadithi, commandant van het 5de legerkorps (gelegerd in Koerdistan), op 23 januari 1988 en met generaal Taher Abdel Rashid, commandant van de derde tankdivisie, op 23 juli 1988.
Laatstgenoemde was de broer van generaal Maher Abdel Rashid. de commandant van het 7de legerkorps, die volgens berichten van Iraakse oppositiekringen begin oktober 1988 onder huisarrest zou zijn geplaatst.

Volgens goed ingelichte bronnen, aldus *Le* Monde, zou ook Khairallah zelf sinds ongeveer zes maanden min of meer terzijde zijn geschoven n.a.v. meningsverschillen met president Saddam Hoessein over het vredesproces. Daarentegen stelde de Independent (8-5-'89) dat Khairallah al sinds 1985 "gedoemd" was, toen een Saoedische delegatie in het geheim Bagdad zou hebben bezocht voor besprekingen over een plan om de Golfoorlog te beëindigen, waarbij o.a. de vervanging van Saddam Hoessein door Khairallah zou zijn voorzien.

President Hoessein kondigde op 6 mei een driedaagse staatsrouw voor Khairallah af, wiens stoffelijke resten nog dezelfde dag in aanwezigheid van de hele Iraakse leiding ter aarde werden besteld.

Op 7 mei werd generaal Abdul-Jabbar Khalil Shansal (75) als opvolger van Khairallah tot minister van defensie benoemd. Shansal was bijna 20 jaar stafchef van het Iraakse leger geweest toen hij in 1983 staatsminister van militaire zaken werd.

Minister *vervangen*

Op 2 juni werd Adnan Daoud Salman als minister van plaatselijk bestuur vervangen door Ali Hassan al-Majid, tot dan toe chef van het directoraat-generaal voor de veiligheid. Volgens de Middle East *Economic* Digest (16-6) zou Salmans ontslag verband houden met het gebrek aan efficiency in zijn ministerie bij de uitvoering van het wederopbouwprogramma van de havenstad Basra.

Hammadi vice-premier

Op 5 juni benoemde president Hoessein de staatsminister van buitenlandse zaken, Saadoun Hammadi, tot (derde) vice-premier naast Taha Yassin Ramadhan en Tariq Aziz. Deze functie was vakant sinds de dood van Khairallah.

Ontslag twee ministers

In het weekend van 8 oktober ontsloeg president Hoessein de minister van financiën Hikmat Omar Mukhailaf en de waarnemend minister van landbouw en irrigatie Abdullah Badr Dawoud. De portefeuille van financiën werd ad interim overgenomen door Mohammed Mehdi Saleh, de minister van handel. Het Iraakse persbureau *Irna* gaf geen redenen voor het ontslag dat volgens *Financial Times* (10-10) samenhing met de economische problemen van Irak.

Die betroffen vooral de beheersing van de buitenlandse schuld, geraamd op $ 65 mrd a $ 80 mrd, en de slechte staat van de Iraakse landbouw, waardoor voor ca. % 2 mrd per jaar aan voedsel moet worden ingevoerd.
Achterstanden bij de aflossing van de buitenlandse schuld en de aarzelende houding van buitenlandse ondernemingen en regeringen om nieuwe verplichtingen aan te gaan beginnen de ambitieuze industriële ontwikkelingsplannen van de president te belemmeren. Mukhailaf schijnt niet bij machte te zijn geweest meeritand te bieden aan de eisen inzake hogere uitgaven van zijn superieuren, waardoor hij geconfronteerd werd met begrotingstekorten, hoge inflatie en een almaar toenemende schuldenlast. Volgens een theorie was de minister ook te bang oin de president te vertellen dat Irak zich alle projecten, die het ondernam, niet kon permitteren, aldus Victor Mallet in de Financial Times.

De ministeries van financiën en landbouw speelden ook een rol in het schandaal inzake de Banca Nazionale del Lavoro (BNL) van Italië en de toekenning van kredieten van $ 3 mrd voor Irak door de vestiging van deze bank in Atlanta (VS).
In de Volkskrant (22-9) schreef Jan van der Putten hierover o.a.:

,,Nog steeds is de BNL-affaire officieel alleen maar een financieel schandaal, zij het met enorme proporties: de illegale verlening van exportkredieten aan Irak voor een waarde van 6,5 miljard gulden. De gulle gever was de directeur van het BNL-kantoor in Atlanta, Chris Drogoul. Deze heeft daardoor vrijwel het hele kapitaal van de bank aan Irak verpand. Voor zijn operaties schijnen grote bedragen aan smeergeld te zijn betaald.
Het blijkt dat de tweede man van dat filiaal, Paul von Wedel, geweigerd heeft zijn handtekening te zetten onder de laatste illegale kredietverleningen aan Irak eerder dit jaar. Volgens hem moet de - inmiddels ontslagen - top van de BNL alles hebben geweten. "Gigantische gebeurtenissen die achter de schermen hebben plaatsgevonden", zei Von Wedel in een vraaggesprek met een Italiaanse krant, "moeten nog onthuld worden."
De grootste aandeelhouder van de BNL, de Italiaanse minister van de Schatkist Carli, zei woensdag (20 september) in het parlement dat er in de documenten uit Atlanta nog geen specifieke verwijzingen naar wapens maren gevonden. Maar er is intussen al zoveel boven water gekomen, dat niemand meer twijfels heeft over het werkelijke gebruik dat Irak van de BNL-kredieten heeft gemaakt, ook al zijn die in de documenten vermomd als financiering van de export van machines en landbouwprodukten.
In een uitgelekt rapport van de Italiaanse contra-spionagedienst Sismi staan de namen van enkele industriële reuzen die met leningen uit Atlanta militair materieel naar Irak zouden hebben geëxporteerd. Het gaat onder meer om bedrijven die behoren tot de Westduitse staalgigant Thyssen, de Britse producent van elektronische defensiesystemen Ferranti (wiens huidige ernstige moeilijkheden zouden zijn veroorzaakt door onregelmatige leveranties aan Irak) en de Franse fabrikant van gepantserd materiaal Creusot-Loire.
Onder Drogouls cliënten was zelfs een Bulgaarse staatsonderneming voor import en export, Kintex. Hij was met Kintex in contact gekomen via het Engelse bedrijf Matrix-Churchill, dat eigendom is van de Iraakse Technology Development Group. Dat orgaan is door het Iraakse regime speciaal gecreëerd om het land met moderne wapens uit te rusten. Matrix-Churchill organiseerde in april van dit jaar (1989) in Bagdad een militaire beurs, waaraan ook twaalf Italiaanse bedrijven deelnamen.
De nieuwe directie van de BNL heeft de justitie een lijst gegeven van negentien Italiaanse firma's die van Drogoul leningen hebben gekregen. Een aantal van die namen komt ook voor in het uitgelekte Sismi-rapport, zoals het door twee Iraakse broers geleide import-export-bedrijf Euromac. Fiat, dat genoemd wordt in datzelfde rapport, heeft ontkend dat het iets te maken heeft met BNL-Atlanta of met wapenleveranties.
Ook is de naam gevallen van een andere Italiaanse reus, Montedison. Een Montedison-bedrijf, Technimont, zou aan Irak chemische fabrieken hebben geleverd voor de produktie van pesticiden. Daaruit kan met groot gemak gifgas morden gemaakt.
En dan is er de Condor-2. De Iraakse ambassadeur in Italië vindt de verhalen dat Irak bezig is met de ontwikkeling van deze raket het produkt van "ziekelijke fantasieën". Maar de Sismi heeft ontdekt dat acht technici van het Italiaanse bedrijf SNIA van de Fiat-groep en specialisten van het Westduitse Messerschmidt door Irak zijn aangetrokken om de Condor-2 om te vormen tot een kernraket. Men weet nog niet of ook zij betaald zijn met BNL geld. Bij de ontwikkeling van deze raket zouden ook twee Zwitserse, twee Oostenrijkse en een Argentijnse firma betrokken zijn.
De weekbladen Panorama en *L'Espresso* zien in de BNL-affaire een grote internationale intrige. Panorama komt deze week met een gedetailleerde reconstructie. Alles zou begonnen zijn in 1982, toen de pro-Iraakse vleugel van de regering-Reagan besloot Irak te hulp te komen voordat het door het leger van de Iraanse ayatollah's onder de voet zou worden gelopen. Volgens dat scenario ging Italië. dat uitstekende diplomatieke en commerciële relaties had met Bagdad, erinee akkoord om achter de schermen de Iraakse aankopen in het buitenland te financieren. Welk kanaal was daarvoor beter geschikt dan een obscuur filiaal in Atlanta van de ovcrheidsbank BNL, maar juist een super-yuppie die uitstekende betrekkingen had met Irak, een zekere Chris Drogoul, furore begon te maken?
Vanaf dat moment werd Drogoul de centrale

figuur in de Irak-connectie. Zijn ster steeg tot grote hoogte nadat Washington en Bagdad in augustus 1987 een handelsakkoord hadden gesloten...''

IRAK BESCHULDIGD VAN CHEMISCHE OORLOGVOERING TEGEN IRAN EN DE KOERDEN. KOERDISCHE VLUCHTELINGEN IN TURKIJE. INTERNATIONALE REACTIES

In de periode vóór het ingaan van het bestand in de Golfoorlog (op 20 augustus 1988) voerden Iraakse regeringstroepen een grootscheepse militaire operatie uit tegen Koerdische guerrillastrijders in het noordoosten van Irak.
Direct nadat Iran op 18 juli 1988 had ingestemd met resolutie 598 van de VN-Veiligheidsraad, waarin o.a. een onmiddellijk staakt-het-vuren in de Golfoorlog werd geëist (zie pag. 668/1-'88), laaide de strijd in het Iraakse deel van Koerdistan op.

Op 30 juli 1988 begon een Iraaks offensief in het gebied van Arbil (tussen Mosul en Kirkuk) met ca. 30.000 militairen, aldus Koerdische berichten. In een op 9 augustus uitgegeven verklaring stelde Massoud Barzani, de leider van de (oppositionele) Koerdische Democratische Partij (KDP) dat de Iraakse troepen er kennelijk op uit waren voor de Koerdische strijders (peshmerga's) en hun familieleden alle vluchtwegen naar Iran en Turkije af te snijden, voordat de VN-waarnemers in het betrokken gebied arriveerden om op het bestand toe te zien. Barzani beschuldigde Irak opnieuw van het gebruik van chemische wapens. Bij een gifgasaanval op drie Koerdendorpen zouden 63 burgers zwaar gewond zijn geraakt. Meer dan 400 Koerden zouden al naar Turkije zijn gevlucht om aan de strijd te ontkomen, aldus de KDP (Le Monde 12-8-'88).
Op 15 augustus erkende Bagdad dat het Iraakse leger in het noordoosten van het land een "anti-terroristische actie" uitvoerde, maar ontkend werd dat daarbij chemische wapens werden gebruikt.

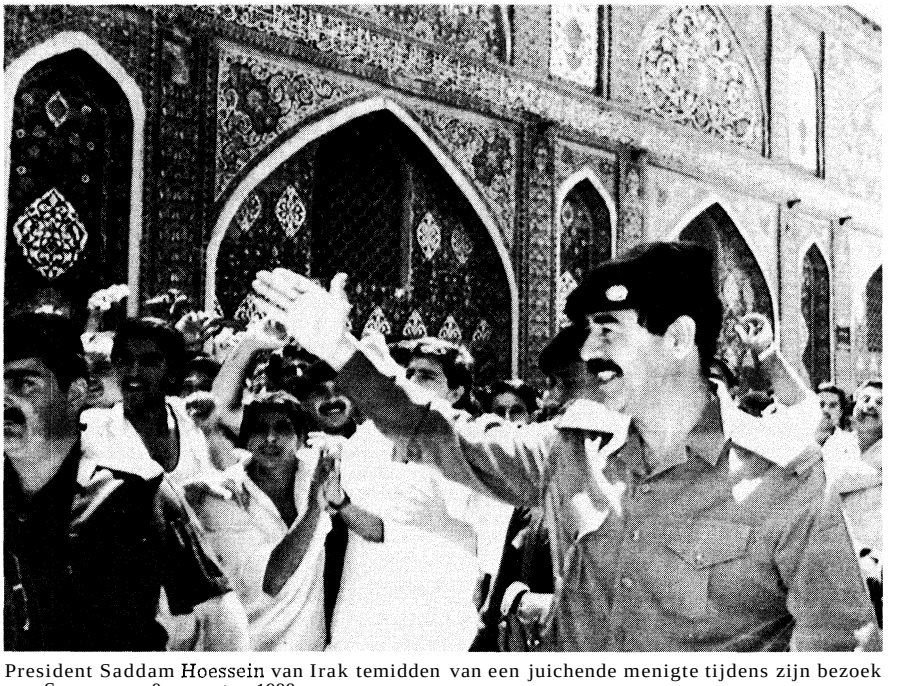
KDP-leider Massoud Barzani deed vervolgens, aldus The *Times* (26-8-'88) een beroep op de VN druk op Irak uit te oefenen geen chemische wapens in te zetten tegen de ca. 150.000 mensen (Koerden) die langs de grens met Turkije leefden. Hij sprak de vrees uit dat bij een nieuw Iraaks offensief gifgas zou worden gebruikt, zoals dat in de voorbije weken in het gebied van Sidikan (waar de strijd voortduurde) het geval zou zijn geweest. Hij voorspelde dat het nieuwe offensief een escalatie van de huidige ''genocide-oorlog" van Irak tegen de Koerden zou inhouden.

VN-rapporten

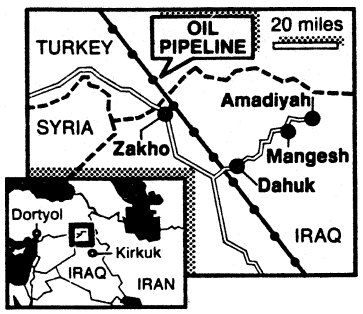
Inmiddels hadden onderzoekscommissies van de Verenigde Naties Irak in diverse rapporten beschuldigd van het gebruik van chemische wapens.
In een op 1 augustus gepubliceerd rapport kwamen VN-experts na bezoeken aan Iran (1 tot 5 juli) en Irak (10-11 juli) tot de conclusie dat het gebruik van chemische wapens door Iraakse troepen in de Golfoorlog "intensiever en frequenter" was geworden. Het onderzoeksteam vond 36 gevallen van mensen met symptomen die duidden op blootstelling aan mosterdgas in Iran, in de zuidelijke stad Ahwaz en in de westelijke stad Bakhtaran. In Iran onderzochte fragmenten waren afkomstig van hetzelfde soort "bommen als in 1984, 1986 en 1987 tegen Iraanse strijdkrachten op Iraans grondgebied waren gebruikt". Dit duidde op een "herhaald gebruik door Iraakse troepen" van dergelijke chemische bommen. Ook in Irak u-aren 9 personen aangetroffen die met mosterdgas in aanraking moesten zijn geweest, maar de experts deelden niet de Iraakse beschuldigingen dat dit het gevolg was van Iraanse chemische aanvallen. Zij lieten de mogelijkheid open dat de Iraakse slachtoffei-s duur hun eigen gas waren verwond.
Op 4 augustus meldde het Iraanse persbureau Irna dat bij een Iraaks gifbombardement op de stad Oshnaviyeh in Iran (West-Azerbajdzjan) op 2 augustus meer dan 1.700 burgers waren getroffen. De Iraanse minister van buitenlandse zaken Velayati verzocht ook op 4 augustus de VN-secretaris-generaal een onderzoek naar deze "Iraanse gasaanval" te laten instellen, waarbij volgens hem 1.031 burgers waren gewond geraakt. Op 5 augustus besloot de Veiligheidsraad een delegatie naar Iran te sturen om de Iraanse beschuldiging te onderzoeken. Deze drie leden tellende delegatie verbleef van 12 tot 14 augustus in Iran en haar rapport werd op 23 augustus openbaar gemaakt. De experts concludeerden "dat chemische wapens zijn gebruikt tegen Iraanse burgers in een gebied grenzend aan een stedelijk centrum dat enige bescherming tegen een dergelijke aanval ontbeert". Het betrof de plaats Sheikh Othman bij Oshnaviyeh.

Koerdische klachten over nieuwe gifgasaanvallen. Koerdische vluchtelingen in Turkije

Op 26 augustus verklaarde een KDP woordvoerder dat bij Iraakse luchtaanvallen op vijf Koerdische dorpen in Noord-Irak de vorige dag door gifgas zeker 88 burgers waren gedood en omstreeks 500 verwond.
Eveneens op 26 augustus veroordeelde de Veiligheidsraad eenstemmig het gebruik van gifgas in de Golfoorlog, zonder Irak of Iran rechtstreeks te beschuldigen
Op 29 augustus beschuldigde Massoud Barzani Turkije van "medeplichtigheid met Bagdad in de genocide-oorlog", omdat het zijn grens voor Koerdische vluchtelingen uit Irak zou hebben gesloten. Volgens Barzani waren intussen meer dan 500 Koerden door Iraakse gifgasaanvallen gedood en ca. 3.000 verwond; nieuwe aanvallen hadden plaatsgevonden op 27 en 28 aug. in de districten Zakho, Amadiyah en Sheikhan.
Nog op 29 augustus sprak Turkije tegen dat het zijn grenzen voor Koerdische vluchtelingen had gesloten. Wel had het "alle voor zijn veiligheid noodzakelijke maatregelen" getroffen. Volgens niet bevestigde berichten hadden toen al bijna 100.000 Koerden hun toevlucht in Turkije gezocht.
Op 31 augustus maakte de Turkse premier Ozal bekend dat zijn land tot dusver 20.000 Koerdische vluchtelin-



President Saddam Hoessein van Irak temidden van een juichende menigte tijdens zijn bezoek aan Samara op 9 augustus 1988.



(The Times 6-6-1986)

gen (vrouwen en kinderen) uit Irak had opgenomen, maar hij stelde tegelijk dat er een grens was aan de opvangmogelijkheden van Turkije. Volgens het semi-officiële Turkse persbureau Anatolia had Iran zich inmiddels bereid verklaard Koerdische vluchtelingen op te nemen. Dat zou zijn toegezegd tijdens een bezoek van de Turkse onderminister van buitenlandse zaken, Nuzhet Kandemir, aan Teheran. Deze had op 29 en 30 augustus ook een bezoek aan Bagdad gebracht, waar hij naar verluidt zou hebben geklaagd over het gebruik van chemische wapens door het Iraakse leger in het grensgebeid met Turkije. Op 1 september deelde de Turkse premier Özal mee dat het aantal Koerdische vluchtelingen dat naar Turkije was gevlucht inmiddels tot ruim 60.000 was opgelopen.

Intussen was het Iraakse leger in de nacht van 28 op 29 augustus op alle fronten een nieuw groot offensief tegen de Koerden begonnen, aldus een KDP-communiqué van 30 augustus, waarbij minstens 60.000 militairen waren betrokken.

Een lid van het Centrale Comité van de KDP, Hoshyar Zibari, verklaarde op 2 september tegenover The Times (3-9-'88) dat Iraakse legereenheden 43.000 vluchtende Koerdische burgers hadden verhinderd naar Turkije uit te wijken. Naar zijn zeggen waren op 28 augustus omstreeks 1.300 vluchtelingen door Iraakse militairen bij de stad Dahuk gevangen genomen en doodgeschoten. Hun lijken zouden in massagraven zijn geworpen.

In Londen meldde de mensenrechtenorganisatie Amnesty International op 2 september dat Iraakse troepen in augustus in het noorden van Irak honderden Koerden hadden gedood bij aanvallen op hun dorpen met tanks, gevechtshelikopters, zware artillerie en chemische wapens. Amnesty sprak van een "systematische en opzettelijke" vernietiging van grote delen van de etnische minderheid. De organisatie deed een beroep op Turkije ook die vluchtelingen asiel te verlenen die zich nog aan de Iraakse kant van de grens ophielden.

Eveneens op 2 september ontkende een officiële Iraakse woordvoerder de berichten over het gebruik van chemische wapens; dat waren "pure verzinsels". Maar hij bevestigde dat zijn regering "militaire operaties" in het gebied had uitgevoerd: "Verraders die hebben gecollaboreerd met Iran zijn vermorzeld na de ineenstorting van de Iraanse strijdkrachten. (...) De verraders zullen niet kunnen rekenen op enige toegeeflijkheid van de zijde van Irak."

Ondanks de officiële Iraakse ontkenning maakte een Koerdische vluchteling op 16 september nog melding van een vroegere Iraakse gifaanval op Koerdische vluchtelingen. Die zou op 30 augustus door Iraakse vliegtuigen zijn uitgevoerd op ca. 2.400 Koerden die zich in een kloof aan de voet van de berg Mateen hadden verzameld tijdens hun vlucht naar Turkije. Vrijwel allen zouden om het leven zijn gekomen. De weinige overlevenden hadden tien dagen nodig om Zuid-Turkije te bereiken, aldus een KDP-woordvoerder. Daardoor werd het nieuws van de aanval pas veel later bekend. Ook kon geen onafhankelijke bevestiging van het bericht worden gegeven.

Op 5 september zei de Turkse minister van buitenlandse zaken, Mesut Yilmaz, dat de stroom Koerdische vluchtelingen van Irak naar Turkije was opgedroogd, omdat Iraakse troepen die de Koerdische guerrillastrijders bevechten de wegen naar Turkije blokkeerden. "De manier waarop de Iraakse troepen zijn gestationeerd, maakt het oversteken van de grens onmogelijk", aldus Yilmaz.

Het ministerie van buitenlandse zaken in Ankara waarschuwde dezelfde dag, dat het onderdak verlenen aan de Koerden de betrekkingen tussen Turkije en buurland Irak niet mag verstoren. "De betrekkingen hebben tijdens de Golf-oorlog een goede ontwikkeling doorgemaakt. Het zou niet realistisch zijn om over pessimisme te spreken in het licht van de humanitaire hulp (aan de Koerden), aldus een verklaring van het departement.

Turkije opende zijn grenzen met Irak op humanitaire gronden. De vluchtelingen zouden naar meer permanente kampen in minder gevoelige gebieden (d.w.z. verder weg van de grens) worden overgebracht. Alle vluchtelingen zouden worden ontwapend. Irak kreeg geen toestemming guerrillastrijders tot op Turks grondgebied te achtervolgen krachtens de overeenkomst van 14 oktober 1984 (pag. 194/2 - 1988). Aldus mededelingen van 7 september.

Amnestie-aanbod voor Iraakse Koerden

Op 6 september 1988 bood de Revolutionaire Commando-Raad (RCC) alle Iraakse Koerden in binnen- en buitenland per decreet een algehele amnestie aan. Het aanbod gold alleen niet voor Jalal Talabani, de leider van de Koerdische Patriottische Unie (PUK), die de voorgaande dag nog door de Syrische president Assad in Damascus was ontvangen. Alle gevluchte Koerden werden uitgenodigd binnen 30 dagen naar Irak terug te keren. Tegelijk werd aangekondigd dat alle gedetineerde Koerden zouden



Jalal Talabani, met bril (archieffoto).

worden vrijgelaten, met uitzondering van hen die voor niet-politieke activiteiten zijn opgepakt.

Koerdische vertegenwoordigers verlangden van Irak garanties voordat zij de amnestie aanvaardden. De KDP van Massoud Barzani eiste als "bewijs van goede wil door de Iraakse regering de vrijlating van alle Koerdische politieke gevangenen, met inbegrip van 8.000 Barzani-Koerden die sinds 1983 zijn verdwenen, en een garantie voor de veiligheid van terugkerende vluchtelingen", van wie er meer dan 100.000 in Turkije onderdak hebben gezocht, aldus een woordvoerder. Volgens hem werden de Koerden van de Barzani-clan allen burgers, in augustus 1983 weggehaald uit vier hervestigingskampen in de provincie Arbil. Zij zijn nooit meer teruggezien (zie pag. 192/1-'84).

Op 7 september werd het amnestieaanbod door Massoud Barzani formeel verworpen. Naar zijn zeggen hadden de Koerden niet gestreden voor een amnestie, maar voor hun nationale en democratische rechten in het kader van een autonomie. De strijd van de Koerden zou doorgaan, tot hun doelen waren bereikt, aldus Barzani.

Internationale reacties op optreden tegen Koerden. Turkije en Irak weigeren VN-onderzoek naar gifgas

Op 8 september 1988 ontving de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken, George Shultz, in Washington de Iraakse staatsminister van buitenlandse zaken, Saadoun Hammadi. Volgens de woordvoerder van het State Department, Charles Redman, omschreef Shultz het Iraakse gebruik van chemische wapens tegenover Hammadi als "afschuwelijk en niet te rechtvaardigen". Shultz beklemtoonde dat "we groot belang hechten aan de verdere ontwikkeling van onze re-

latie met Irak, maar dat we niet van plan zijn deze koers voort te zetten als verboden Iraaks gebruik van chemische wapens en andere schendingen van de mensenrechten voortduren".
Maar Saadoun Hammadi herhaalde het Iraakse standpunt: "De beschuldigingen inzake het gebruik van chemische wapens zijn ongegrond." Het Turkse ministerie van buitenlandse zaken deelde op 9 september mee dat uitgebreide research en onderzoek (in de vluchtelingenkampen) "geen gegevens of informatie" hadden opgeleverd die deze beschuldigingen inzake het gebruik van chemische wapens kunnen bevestigen.

Eveneens op 9 september veroordeelde de Amerikaanse Senaat Irak wegens het gebruik van chemische wapens tegen de Koerdische bevolking. Ook sprak de Senaat zich bij acclamatie uit voor economische sancties tegen Irak, met inbegrip van een verbod voor het verlenen van nieuwe financiële hulp en kredieten alsook een verbod van de import van ruwe olie uit Irak, zolang dat land chemische wapens inzet.
De Iraakse president Saddam Hoessein beschuldigde de VS op 11 september ervan een "lastercampagne" te voeren om "ons bang te maken en ons ertoe te bewegen onze rechten onze principes op te geven". Volgens Hoessein was dit onderdeel van een zionistisch komplot om de aandacht van de media af te leiden van de Palestijnse opstand in de door Israël bezette gebieden. Dezelfde dag demonstreerden volgens het Iraakse persbureau *INA* 250.000 mensen voor de Amerikaanse ambassade in Bagdad, waar anti-Amerikaanse en anti-Israëlische leuzen werden geroepen.

Ook diverse Arabische landen haalden uit naar de VS. Jordanië, een van Iraks *naaste bondgenoten, sprak van een "verdachte" lastercampagne, en drong* er *bij andere landen op aan de* beschuldigingen *te negeren. Koeweitse kranten schreven dat de Amerikaanse houding was* geïnspireerd *door de "zionistische lobby" in de VS, die Irak wilde beroven van de voordelen van zijn militaire overwinning op Iran.*

Op 12 september publiceerden de twaalf EG-landen in het kader van de Europese Politieke Samenwerking (EPS) een verklaring waarin zij zeiden er "met grote zorg" kennis van te hebben genomen dat, na de totstandkoming van een wapenstilstand tussen Iran en Irak, met militaire middelen tegen de Koerdische burgerbevolking wordt opgetreden. "Zij volgen de ontwikkelingen op de voet en roepen op tot het beëindigen van dit optreden".De Europese verklaring vervolgt: "De twaalf maken zich ernstig zorgen over berichten inzake het beweerde gebruik van chemische wapens tegen Koerden. Zij herhalen hun eerdere veroordeling van het gebruik van deze wapens."
Eveneens op 12 september verzochten West-Duitsland, Engeland, Japan en de VS de secretaris-generaal van de VN, Perez de Cuellar, onafhankelijke experts naar Irak en Turkije te sturen om onderzoek te doen naar beweerd Iraaks gebruik van chemische wapens tegen de Koerdische bevolking. Volgens Amerikaanse en Britse woordvoerders zegde de secretaris-generaal toe het verzoek te bestuderen.
De volgende nacht sprak de ministerraad van de Arabische Liga zijn "verontwaardiging over de bedrieglijke Amerikaanse-Israëlische media-campagne tegen Irak" uit.

Op 13 september verzocht Perez de Cuellar Irak een groep VN-deskundigen op het terrein van chemische wapens toe te laten om een onderzoek te doen naar de beschuldigingen.
Op 14 september deelde de 'x-oord-voerder van het Turkse ministerie van buitenlandse zaken, Inal Batu, mee dat de Turkse regering geen gehoor zou geven aan een verzoek van de VN om medische experts onderzoek te laten doen naar eventueel gebruik van gifgas door Irak tegen Koerden. Volgens Batu waren Koerdische vluchtelingen in Turkije al door Turkse artsen onderzocht en deze hadden geen bewijs voor het gebruik van chemische wapens gevonden. "Wij hebben vertrouwen in onze deskundigen", aldus de woordvoerder.
Op 15 september tekende de groep van Arabische landen in de VN verzet aan tegen het voorgestelde VN-onderzoek. De ambassadeur van de Arabische Liga, Clovis Maksoud, zei dat er onvoldoende bewijs was om zo'n onderzoek te rechtvaardigen. Het zou een "slecht precedent" scheppen.
Dezelfde dag beschuldigde het Europese parlement Irak van het gebruik van chemische wapens tegen de Koerden.
"Dit heeft geleid tot de dood van duizenden onschuldige burgers en grenst aan genocide", aldus de met 76 tegen 3 stemmen goedgekeurde verklaring. Daarin werd voorts de Europese regeringen verzocht een verbod op de levering van wapens aan Irak af te kondigen alsmede op de levering van grondstoffen voor het vervaardigen van chemische wapens.

Op 16 september stelde de Iraakse regering de secretaris-generaal van de VN op de hoogte van haar besluit geen deskundigenteam van de VN op haar grondgebied toe te laten voor een onderzoek naar het beweerde gebruik van chemische wapens.
Na een gesprek met secretaris-generaal Perez de Cuellar zei de Iraakse zaakgelastigde bij de VN, Ali Mahmoud Sumaida, dat er geen noodzaak was voor zo'n onderzoek, omdat de beschuldigingen niet voldoende onderbouwd waren. Sumaida zei dat hij Perez de Cuellar had gewezen op verklaringen van de Turkse regering en functionarissen van het Rode Kruis, dat onder de Koerdische vluchtelingen geen bewijzen zijn aangetroffen voor het gebruik van gifgas. Ook had hij naar voren gebracht dat het onmogelijk is om chemische wapens te gebruiken in een betrekkelijk klein gebied.
Maar in een op 21 september gepubliceerd rapport meldden medewerkers van de Amerikaanse Senaatscommissie voor buitenlandse betrekkingen dat er bij gifgasaanvallen door het Iraakse leger duizenden, misschien honderdduizenden Koerden zijn omgekomen. Volgens dit rapport maakten de Iraakse aanvallen deel uit van een plan om Iraakse Koerdistan te ontvolken: "Iraaks Koerdistan wordt in snel tempo een bergachtige woestenij. Buiten Suleimaniyeh, Halabja en twee of drie andere grote steden zullen er (weldra) geen permanente bewoners zijn."

Op 27 september keurde het Amerikaanse Huis van Afgevaardigden met 388 tegen 16 stemmen een wetsvoorstel inzake sancties tegen Irak goed, dat voorzag in een verbod op de uitvoer van wapens, hoogwaardige technologie en chemische produkten naar dat land. De regering-Reagan verzette zich echter zowel tegen dit voorstel als tegen het Senaatsbesluit met het argument dat ze "voorbarig" en "contra-produktief" waren.

Iraaks bericht over volksverhuizing Koerden

Op 17 september 1988 deelde de gouverneur van Dihok (een autonoom Koerdisch gebied in Irak), Namuk Ragib Sorji, mee dat de voorgaande weken zeker tweehonderd dorpen in dat gebied met de grond gelijk waren gemaakt en dat alle bewoners naar nieuwe woongebieden waren overgebracht. Deze operatie had niets te maken met de strijd van de Iraakse regering tegen de Koerdische rebellen, aldus de gouverneur. De volksverhuizing was noodzakelijk omdat de bewoners zo beter van elektriciteit, water en andere voorzieningen kunnen worden voorzien. "De vele kleine dorpen lagen zo wijd verspreid dat het er moeilijk was om hen alle basisbehoeften te geven," zo zei de gouverneur. Volgens hem was de overheid al jaren van plan om deze maatregel door te voeren. In ieder nieuw woongebied werden gemiddeld 2.500 Koerden geplaatst.
Westerse diplomaten menen echter dat Irak op deze manier probeert de opstand van Koerden de kop in te drukken. Door hen te verplaatsen naar beter bereikbare nederzettingen kan de overheid de Koerden beter in de gaten houden, zo zeggen de diplomaten. De gouverneur heeft dit echter met kracht tegengesproken. Hij zei dat het een maatregel was die in het hele land werd doorgevoerd en niet alleen in Koerdistan, maar buitenlandse waarnemers hebben in andere gebieden geen teken van deze gedwongen volksverhuizing kunnen ontdekken. (Volkskrant 19-9-'88)
Door de verhuizing zou een 10 a 20 km brede strook gebied langs de grens met Iran ontvolkt worden.

Koerden uit Turkije terug naar *Irak*

Op 5 oktober keerden ca. 965 Koerdische vluchtelingen uit het kamp bij Yuksekova (in de zuidoosthoek van Turkije) via de Turkse grenspost Silopi bij de rivier de Habur vrijwillig naar Irak terug. De Turkse regering had van de Iraakse regering de verzekering gekregen dat deze groep in Irak geen gevaar te duchten had. Maar het Internationale Rode Kruis distantiëerde zich, bij monde van zijn vertegenwoordiger in dit gebied, Francis Amer, van de operatie en zei niet te kunnen instaan voor de veiligheid van de teruggekeerden.
De terugkeer van deze Koerden werd stellig mede in de hand gewerkt door de snelle verslechtering van de condities in de vijf kampen die de Turken voor de vluchtelingen hadden ingericht, aldus Frans van Hasselt in *NRC/H'blad* (6-10-88). Hij berichtte voorts:
''De intrede van de winter en het weren van alle hulp uit het buitenland zou de toestand in de meeste kampen ondraaglijk maken.''
Dit is dezer dagen bevestigd door de Oostenrijkse oud-diplomaat en Koerden-lienner Ferdinand Hennerbichler, die tmee weken in het gebied is gebleven.
''In de twee nachten die ik verbleef in het kamp Sustu zijn vijftien baby's gestorven. Door de jaren heen heb ik heel wat ellende in het Midden-Oosten gezien, maar niet zoals dit. De vluchtelingen, vaak al verzwakt door het effect van de chemische wapens, hebben te weinig te eten. Ze krijgen wat thee, rijst en brood, maar geen regelmatige warme maaltijden, en van tijd tot tijd wat soep. In tmee weken heb ik er geen vlees gezien.''
In het kamp Yuksekova waar het 's nachts al vriest, moeten tien personen het met één deken doen. Voor tienduizend mensen in dit kamp zijn er 150 tenten. Vrouwen en kinderen slapen buiten in de kou, aldus Hennerbichler. Medische voorzieningen zijn hier afwezig en mogen ook niet morden verstrekt, zo had een Turkse arts gezegd.
Het totaalcijfer van de Koerdische vluchtelingen in Turkije wordt nu op 66.000 geschat. Circa 15.000 van hen willen alsnog naar Iran, waarheen reeds 9.000 Koerden zijn doorgetrokken. Bijna 1.000 hebben schriftelijk de wens te kennen gegeven zich in West-Europa te vestigen, verreweg de meesten met voorkeur voor Nederland.
Van Turkse zijde is aangekondigd dat voor de vluchtelingen die in Turkije blijven - genoemd wordt ren cijfer van 35.000 tot 40.000 - meer naar het westen, waar het warmer is, nieuwe kampen zullen worden ingericlit.
Het buitenland is gevraagd om financiële hulp ter hoogte van 300 miljoen dollar. De Europese Gemeenschap heeft hulp ter waarde van 500.000 ecu toegezegd.''

Op 7 oktober keerden ca. 100 Koerdische vluchtelingen uit het kamp Diyarbakir (100 km vanaf de Syrische grens) naar Irak terug.
Op 12 oktober meldde het Turkse persbureau Anatolia dat er in de voorgaande vier dagen bijna 11.000 Iraakse Koerden van Turkije naar Iran waren overgebracht (*AP/NZZ* 13-10-1988). Turkije ontkende op 13 oktober Koerdische beschuldigingen dat het tienduizenden Koerdische vluchtelingen uit Irak met geweld naar Iran had doorverwezen. Deze vluchtelingen (ca. 14.000)''zijn uit eigen vrije wil opgestapt, aldus een hoge Turkse regeringsfunctionaris. Eerder die dag had een KDP-woordvoerder gezegd dat Turkije 30.000 Koerden ''discreet'' had gedwongen naar Iran te gaan.
Volgens het officiële Iraanse persbureau Irna hadden in totaal 32.000 Koerdische vluchtelingen, die uit Irak naar Turkije waren getrokken, hun toevlucht gezocht in Iran, van wie bijna 8.000 in de laatste paar dagen. Irna sprak daarbij van Ankara's ''tegenzin hen onderdak te bieden''.
Op 14 oktober meldde Irna dat Iran niet meer Iraakse Koerden kon huisvesten, en dat een verdere toevloed kon leiden tot ''een menselijke tragedie''. De Iraanse vice-premier voor politieke zaken, Ali Reza Moayeri, was met deze boodschap naar Ankara vertrokken, aldus het Iraanse persbureau. Moaycri zei na dit bezoek de Turkse autoriteiten te hebben gevraagd met Iran samen te werken bij de opvang van de Koerden.
Volgens Le Monde (19-10-'88) verbleven er toen nog 43.000 Koerden in vier Turkse kampen.
Overigens meldden Iraakse regeringsbronnen dat er tijdens de amnestieperiode van een maand meer dan 61.000 Koerdische vluchtelingen naar Irak waren teruggekeerd.
Maar intussen verschenen nieuwe berichten over het gebruik van chemische wapens door Irak in Koerdistan. Tussen 11 en 14 oktober zouden 59 Koerdische burgers zijn gedood bij aanvallen met chemische wapens in het gebied van sjeik Rizeni (bij Kirkuk) en in de plaatsen Hammea en Chemi-Razan (ten westen van Suleimaniyeh), aldus een mededeling van PUK-leider Jalal Talabani.

The Economist (22-10-'88) schreef: ''Iraks voortdurende weigering toe te geven dat het chemisch gas tegen de Koerden heeft gebruikt lijkt intussen steeds absurder.'' Het Britse blad verwees naar een onderzoek van een onafhankelijke groep van Amerikaanse artsen, Physicians for Human Rights. Deze hadden in vluchtelingenkampen in Turkije wonden onderzocht en 100 mensen ondervraagd. Op 16 oktober rapporteerde de groep dat ''overweldigend bewijs'' was gevonden voor het gebruik van chemische wapens, in het bijzonder gifgassen, door Irak tegen de Koerden.

Op 8 november 1988 erkende de Iraakse vice-president Taha Mohieddin Marouf tijdens een officieel bezoek aan Parijs indirect dat Irak in maart 1988 te Halabja chemische wapens had gebruikt (*Le* Monde 10-11-1988). (Vor.ber.pag. 193 e.v. - 1988 en 69/3 e.v. - 1989)


Koerdische vluchtelingen in Turkije.

NIEUWE AMNESTIE. DEPORTATIE KOERDEN

Op 1 maart 1989 kondigde Irak opnieuw een amnestie af voor alle mensen die om politieke redenen het land waren ontvlucht, uitgezonderd Jalal Talabani en ''agenten van Iran''. Een soortgelijke amnestie was ook reeds op 27 november 1988 door president Saddam Hoessein aangekondigd (pag. 225/3 - 1989) zonder dat er van de aangekondigde vrijlating van politieke gevangenen iets bekend werd (pag. 226/1).
Na de verkiezing van een nieuwe Nationale Assemblée op 1 april (pag. 225/1) volgden weldra berichten over verdere acties van de Iraakse autoriteiten tegen Koerdische bewoners. Op 8 april meldden Koerdische bronnen in Londen dat alle bewoners van de stad Qala Diza in Iraaks Koerdistan opdracht hadden gekregen hun huizen te verlaten om naar de zuidelijke woestijn bij Basra te vertrekken. Één

delegatie onder leiding van de mullah Muhammad Delgaii had op 7 april tevergeefs bij president Saddam Hoessein ervoor gepleit de gedwongen migratie te stoppen of in elk geval de bewoners toe te staan zich elders in Koerdistan te vestigen, aldus The *Observer* (9-4)

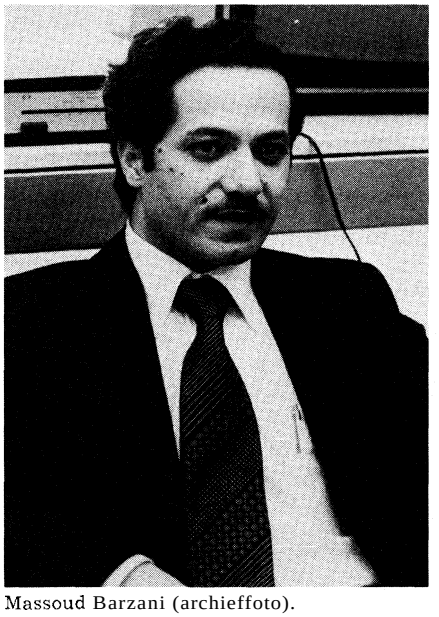
Volgens het Iraanse persbureau Irna kregen de inwoners van Qala Diza (omstreeks 100.000) op 4 april via pamfletten te horen dat de stad op 25 april zou worden verwoest. Koerdische rebellen meldden op 12 april dat reeds een groot aantal woningen in Qala Diza was verwoest, nadat de bewoners tegen de ontruiming hadden geprotesteerd (*UPI*). De Iraakse ambassade in Londen ontkende echter dat de Iraakse regering van plan was "de bedoelde stad te verwoesten of haar hele bevolking naar het zuiden over te brengen".

Vervolgens werd bericht dat ook de 25.000 inwoners van de Koerdische stad Ranya opdracht hadden gekregen hun huizen te verlaten om op 8 mei naar een ongespecificeerde bestemming te worden vervoerd.

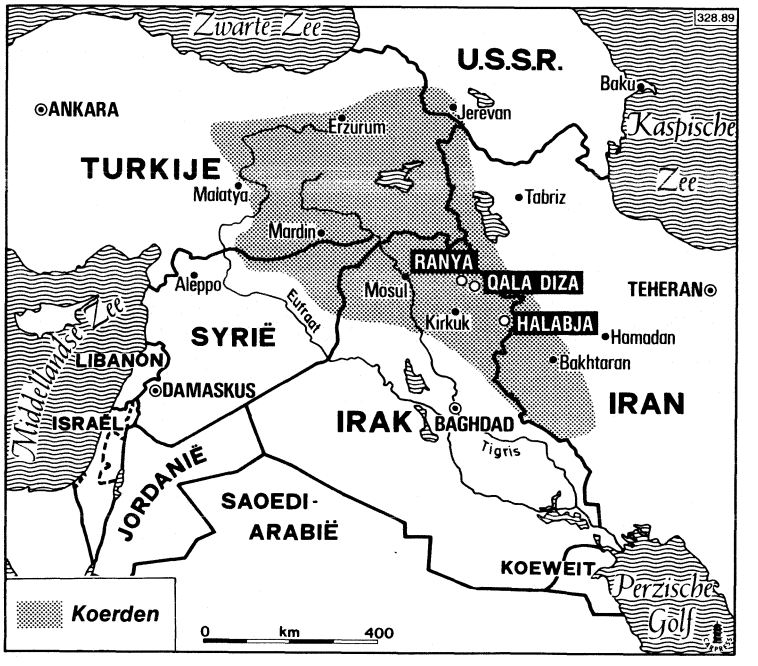
Volgens het persbureau UPI (*NRC/H'blad* 18-4) hadden de bewoners van de Koerdische plaats Jarawa (5 km van Qala Diza) eveneens opdracht gekregen te vertrekken. Zij zouden in kampen bij Kirkuk worden ondergebracht.

Op 12 mei meldde The Times dat de ca. 250.000 bewoners van Qala Diza en Ranya opdracht hadden gekregen zich die dag voor vertrek gereed te houden (een nieuwe deadline), nadat 12.000 inwoners van het stadje Sarsian al naar een doorgangskamp waren overgebracht. Volgens een bericht wilde de Iraakse regering zo een veiligheidszone langs de grens met Iran met een diepte van 50 mijl instellen.

Op 1 juni trokken Iraakse troepen de stad Qala Diza binnen en werd een begin gemaakt met het massatransport



Massoud Barzani (archieffoto).



van de inwoners, aldus Koerdische ballingen. Volgens een PUK-woordvoerder had de regering in Bagdad de bewoners geld aangeboden als ze vrijwillig vertrokken en had zij beloofd hen elders in Koerdistan te huisvesten. Maar volgens KDP-leider Massoud Barzani waren de bewoners een algemene staking begonnen en hadden zij hun huizen gebarricadeerd. Reeds op 31 mei had het Iraakse leger het stadje Twasorah met 1.885 gezinnen geëvacueerd.

Op 11 juni meldde een PUK-woordvoerder dat Iraakse troepen de voorgaande dagen twee Koerdische stadjes (Sangasar en Degala) en vijf dorpen in het noordoosten hadden verwoest en 19.000 mensen met geweld hadden verwijderd. Toen ook verklaarde Ahmed Abdul Bader al-Naqshabandi, voorzitter van de wetgevende raad van de autonome Koerdische regio, dat "geen enkele Koerd" uit het noordoosten werd gedeporteerd; er was slechts sprake van verplaatsingen in het kader van regeringsproject om het gebied "na jaren achterstelling" te ontwikkelen.

Op 13 juni werd in Londen een boodschap van Jalal Talabani ontvangen waarin deze meedeelde dat het Iraakse leger op 12 juni met de gedwongen ontruiming van Qala Diza was begonnen. Op 15 juni meldde Talabani dat het Iraakse leger op 13 juni met de verwoesting van Halabja een begin had gemaakt.

Op 26 juni deelde het officiële Iraakse persbureau INA mee dat Irak van plan was langs zijn 1.200 km lange grenzen met Iran en Turkije een niemandsland met een breedte van 30 km te creëren. Een uitzondering zou worden gemaakt voor de steden Khanakin en Zakho, die als "toegangspoort" tot resp. Iran en Turkije zouden dienen. De bewoners ontvingen een schadevergoeding van 3.000 dinar voor elk gezin in de steden en 1.500 dinar voor elk gezin in de plattelandsdorpen, aldus *INA*. Later deelde Baath-functionaris Hassan Ali mee dat de "onbewoonde zone" ook zou worden uitgebreid tot het grensgebied met Syrië (Le Monde 22-7).

Volgens AFP (20-7) maakte Hassan Ali ook bekend dat de (verplaatste) bewoners van alle dorpen of steden in het grensgebied met Turkije en Iran zouden worden ondergebracht in 15 nieuwe stadjes aan de rand van de veiligheidszone, waaronder Saddamiya Halabja Jedida. Daar waren binnen 95 dagen de eerste huizen gebouwd; 70% van de 45.000 inwoners woonde er reeds.

Turkije beschuldigd

Op 19 juli bevestigde het Turkse ministerie van buitenlandse zaken dat een ongespecificeerd aantal Koerdische vluchtelingen vanuit kampen in Turkije in Iran was beland. Inmiddels hadden de Iraanse autoriteiten verklaard dat Turkije 1.500 Iraakse Koerden in Iran had gedumpt, wat voor Turkse functionarissen werd tegengesproken.

Op 6 augustus meldde het Iraanse persbureau Irna dat Turkije opnieuw 1.500 Iraakse Koerden het land had uitgezet over de grens met Iran. Een Iraanse functionaris zei dat er toen al 94.500 Iraakse Koerden in Iraanse vluchtelingenkampen verbleven. Van hen waren 54.500 rechtstreeks naar Iran gekomen, nadat op 20 augustus 1988 het bestand in de Golfoorlog van kracht was geworden.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

KABINET CDA - PvdA OP KOMST

Op 13 sept. had koningin Beatrix premier Lubbers benoemd tot informateur met als opdracht een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid van de vorming van een centrum-links kabinet (pag. 600/2 - 1989).
Informateur Lubbers heeft zijn werkzaamheden als zodanig beëindigd op 27 okt., toen hij eindrapport uitbracht aan de koningin.

Vervolgens heeft de koningin de heer Lubbers, ,,gelet op het eindrapport en de daarin vervatte conclusie, opgedragen een kabinet te vormen dat map rekenen op een vruchtbare samenwerking met de Staten-Generaal. De heer Lubbers heeft de koningin verzocht deze opdracht in beraad te mogen houden'', aldus een mededeling van het kabinet der koningin van 27 okt.
Sindsdien is formateur Lubbers doende met de formatie van een kabinet, bestaande uit leden van het CDA en de PvdA.

Eindrapport informateur Lubbers

De gang van zaken tussen de benoeming van de heer Lubbers tot informateur en de indiening door de informateur van zijn eindverslag bij de koningin valt af te leiden uit de inhoud van dit eindverslag, waarvan hierna de tekst volgt:

Aan Hare Majesteit de Koningin

's-Gravenhage, 27 oktober 1989

Majesteit,
Op woensdag 13 sewtember 1989 heeft u mij verzocht, mede gelet op het eindrapport van drs. J. de Koning, een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid tot vorming van een centrumlinks kabinet.
Uit het verslag van de werkzaamheden van drs. De Koning bleek het volgende: ,,Het ligt in de rede de mogelijkheid van een centrum-links kabinet te doen onderzoeken. Voor zulk een onderzoek houden CDA, PvdA en D66 zich beschikbaar, zij het dat zij verschillend denken over de wenselijke samenstelling van zulk een kabinet.''

Ik heb daarom aanstonds achtereenvolgens met de waarnemend fractievoorzitter van CDA, de fractievoorzitter van PvdA en die van D66 oriënterende gesprekken gevoerd over de wijze waarop ik mijn onderzoek zou verrichten gelet op hun beschikbaarheid daarvoor en op de uiteenlopende opvattingen over de wenselijke samenstelling van het beoogde kabinet.
Daarbij is mij gebleken dat de aarnemend fractievoorzitter van het CDA zich niet beschikbaar stelde voor gezamenlijke gesprekken met de twee andere fractievoorzitters; noch voor inhoudelijke besprekingen.

Dat zo zijnde, heb ik op 18 september jl. zo goed mogelijk rekening houdend met het in de gesprekken naar voren gebrachte mijn zienswijze bij brief voorgelegd aan genoemde gesprekspartners. U vindt deze brief als bijlage 1 hierbij.

De fractievoorzitter van D66 deelde mij op 20 september daaraan volgend schriftelijk mede dat zonder nadere aanduiding de voorgestelde zetelverdeling door zijn fractie niet op voorhand kon worden aanvaard (zie bijlage 2)
Ïk heb daarop moeten laten weten dat de kern van mijn voorstel m.b.t. de zetelverdeling was dat het CDA D66 als coalitiepartner zou aanvaarden en dat D66 zou aanvaarden dat het CDA niet in een minderheidspositie in het kabinet zou worden gedwongen. Alleen een dergelijke, wederzijdse keuze zou, te samen met de gesuggereerde mogelijke aanpak van het euthanasievraagstuk, naar mijn oordeel gezamenlijke programmatische besprekingen met drie partijen zinvol maken (zie bijlage 3).

Op 21 september heeft de fractievoorzitter van D66 meegedeeld dat zijn fractie mede gelet op de antwoorden van de fractievoorzitters van CDA en PvdA, niet langer kon deelnemen aan de informatiewerkzaamheden.
De antwoorden van de waarnemend fractievoorzitter van het CDA en de fractievoorzitter van de PvdA van 20 september 1989 (zie bijlage 4 en 5) betekenden dat zij beschikbaar zouden zijn voor besprekingen over de mogelijkheden tot vorming van een kabinet als in mijn opdracht bedoeld.
Zij tekenden daar wel bij aan het noodzakelijk te achten de programmatische besprekingen breder en dieper te voeren dan aangeduid in mijn brief van 18 september.
Vanaf 25 september zijn daarop onder mijn leiding intensieve verkennende programmatische besprekingen gevoerd waaraan werd deelgenomen door de heren De Vries, Kok, Brinkman en Wöltgens. Gedurende deze gesprekken is vast komen te staan op welke punten van beleid afspraken wenselijk en nodig zijn, niet alleen om coalitievorming mogelijk te maken maar ook om uitzicht te verkrijgen op vruchtbaar werk van het te vormen kabinet.
Door overleg tussen CDA en PvdA fractieleden konden deze gesprekken op een aantal deelterreinen worden bespoedigd. Op vrijdag 13 oktober jl. waren de besprekingen zo ver gevorderd dat de fractievoorzitters mij hebben verzocht een concept ,,resultaat programmatische besprekingen'' gereed te maken opdat dit de maandag daaropvolgend voorgelegd zou kunnen worden aan beide fracties. Zulks is gebeurd.
Dit concept heb ik u bij tussentijds mondeling verslag te hand gesteld op maandagavond 16 oktober jl.

Op dinsdag 17 oktober 1989 heb ik naar aanleiding van dit concept allereerst een oriënterend gesprek gevoerd met de voorzitter van de Sociaal-Eco-



Onderhandelaars Kok (l.) (PvdA) en De Vries (m.) (CDA) reiken elkaar de hand. Rechts informateur Lubbers.

Weekblad 58ste jaargang No 3021, pag. 44439-44454

nomische Raad, prof. ir. Th. Quené. Daarna heb ik achtereenvolgens gesprekken gevoerd met delegaties van werkgevers en van werknemers over de voor hen van belang zijnde onderdelen van het concept.

Op donderdag 19 oktober hebben de genoemde vier onderhandelaars mij medegedeeld dat zij, gehoord hun fracties, wijzigingen en aanvullingen op het voorgelegde resultaat van programmatische besprekingen wensten voor te stellen Hierover heb ik op 19, 20, 21, 23, 24 en 25 oktober met de heren De Vries, Kok, Brinkman en Wöltgens overleg gevoerd

Op 26 oktober jl. heb ik het herziene resultaat aan de wnd. fractievoorzitter van het CDA en de fractievoorzitter van de PvdA ter hand gesteld (dit stuk liet ik u aanreiken), waarbij ik de vraag heb gesteld of het aan hen voorgelegde resultaat naar hun oordeel een voldoende programmatische grondsiag biedt voor de vorming van een kabinet CDA-PvdA, opdat ik in staat zou zijn verslag aan u uit te brengen.

Later die dag werd mij door de heer De Vries namens de fractie van het CDA en de heer Kok namens de fractie van de PvdA, medegedeeld dat zij deze vraag bevestigend konden beantwoorden.
Op grond van bovenstaande meen ik u te kunnen berichten dat de vorming van een kabinet CDA-PvdA mogelijk is.

Derhalve moge ik u in overweging geven een vooraanstaand persoon van christen-democratische huize met een opdracht daartoe te belasten.
De afgelopen weken heb ik u een aantal malen mondeling mogen inlichten omtrent de voortgang van het in mijn opdracht genoemde onderzoek. Daarvoor en voor het in mij gestelde vertrouwen dank ik u zeer.

Met gevoelens van hoogachting en eerbied teken ik,
R. F. M. *Lubbers*

Bijlage I Brief aan de fractievoorzitters van CDA, PvdA en D66

's-Gravenhage, 18 september 1989

Met dit schrijven beoog ik u en uw fracties op de hoogte te stellen van de werkwijze die ik mij voorstel in het licht van de oriënterende gesprekken die ik vorige week met u mocht voeren.
In het licht van een aantal omstandigheden die ik uiteenzet in bijlage 1 bij deze brief, stel ik u een procedure voor die in dezelfde bijlage is opgenomen.

Daarenboven heb ik getracht enig inzicht te verkrijgen in de vraag of deelname van D66 aan een kabinet wat in ieder geval zou bestaan uit CDA en PvdA de coalitievorming, resp het straks functioneren van de coalitie zodanig belast dat het beter is rechtstreeks af te stevenen op een twee partijen coalitie Uit de argumentatie voor een twee partijen kabinet, zoals met name naar voren gebracht in het CDA wil ik twee aspecten naar voren halen, zonder hiermee overigens de suggestie te willen wekken, dat er ook niet nog andere te onderzoeken aspecten zijn

Het eerste betreft het vraagstuk van de euthanasie. Hiervan heb ik een aparte analyse gemaakt die u aantreft in bijlage 2; een analyse die uitmondt in een conclusie waarmee ik uw instemming vraag.

Het tweede betreft de zetelverdeling, althans voor zover het de zetelverdeling tussen ministers betreft. Daarover rapporteer ik u ook in een aparte bijlage; bijlage **3.** Ook deze analyse mondt uit in een conclusie waarmee ik evenzeer uw instemming vraag.
Indien u in kunt stemmen met de voorgestelde procedure, alsmede met de conclusies van bijlage 2 en 3, dan stel ik mij voor bij de verdere gang van zaken eerst meer aandacht te geven aan de in bijlage 1 beschreven noodzaak van heldere afspraken op basis waarvan de minister van Financiën zijn taak kan aanvatten. Het gaat er immers om om na te gaan hoe programmatische verschillen overbrugd kunnen worden met behoud van financiële soliditeit.

Dit vraagstuk klemt temeer in het licht van de analyse van de Centraal Economische Commissie (de CEC); een analyse die dezer dagen beschikbaar komt.

Uit het hierboven geformuleerde moge blijken dat ik mij voorstel bij positieve berichten van uw kant de werkwijze verder zo in te richten dat deze spoort met de aan mij gegeven opdracht die ik zo verstaan heb dat de mogelijkheid onderzocht wordt een kabinet te vormen waaraan in ieder geval CDA en PvdA deelnemen, maar van welk kabinet D66 alleen uitgesloten wordt indien werkende weg zou blijken dat dit coalitievorming tussen de eerder genoemde partijen tezeer zou belemmeren, resp. zou belasten.
Met vriendelijke groeten,
R. F. M. Lubbers.

Bijlage 1 Procedure leidend tot coalitievorming ***en*** karakter te muken afspraken

Zowel het karakter van de coalitie waarvan de mogelijke vorming nu onderzocht mordt als het tijdstip waarop dit plaatsvindt, vraagt om bijzondere aandacht.

Voor wat betreft zijn karakter zal het nieuwe kabinet zich baseren op het uitgangspunt van een voortgezet solide financieel beleid. In dat kader mordt echter ook recht gedaan aan de noodzaak tot accentverlegging in bestaand beleid en aan nieuwe prioriteiten met betrekking tot de sociale en fysieke infrastructuur.

Daarbij zullen elementen van continuïteit en verandering uit de respectieve verkiezingsprogramma's tot uitdrukking komen. De aard van de afspraken op hoofdlijnen zullen dusdanig moeten zijn dat zij hun waarde bij veranderende omstandigheden behouden.
Een kernvraag is dan hoe programmatische verschillen overbrugd kunnen worden met behoud van financiële soliditeit
Het feit dat de mogelijkheid onderzocht mordt van een geheel andere samenstelling van het nieuwe kabinet dan de coalitie die er tot nu toe was, moet naar mijn oordeel ook consequenties hebben voor het tempo waarin coalitievorming plaatsvindt. Het is immers niet wenselijk dat tal van verantwoordelijke politici te lang ,,2 petten dragen"; dat geldt zowel voor diegenen die nu tot de oppositie behoren en zich nu inleven in regeringsverantwoordelijkheid als voor diegenen die zich in moeten leven in een andere coalitie dan waartoe zij tot nu toe behoren: dit alles nog afgezien van de verschillen parlementariër te zijn, dan wel bewindspersoon.

Er is dus enige spanning tussen de noodzaak tot spoed, die ook al ingegeven is door de stagnatie van bestuurlijke en wetgevende werkzaamheden veroorzaakt door de crisis zelf, en de noodzaak een stevig fundament te geven aan het nieuw te vormen kabinet.
Voor wat betreft het tijdstip van de coalitievormirig moet erop gewezen worden dat, gegeven het feit dat de verkiezingen begin september hebben plaatsgevonden, er slechts weinig ruimte is tot bijstellingen te komen in de begroting 1990.

In feite neemt deze ruimte met iedere week overleg verder af. Ook hier is er dus spanning tussen de zorgvuldigheid waarmee wijzigingen in de hij Prinsjesdag ingediende begroting aangebracht worden enerzijds en de tijdsdruk anderzijds.

Hetzelfde gegeven dat wij nu september schrijven, heeft zijn consequenties voor het overleg met werknemers en werkgevers. Deze bevinden zich immers in een belangrijke periode waar het betreft het te voeren arbeidsvoorwaardenoverleg, welk overleg weer van zo'n groot belang is voor de ontwikkeling van de werkgelegenheid.
Laat men het hierboven gestelde met betrekking tot karakter van de coalitie en het tijdstip van de vorming ervan op zich in werken, dan pleit dit voor de navolgende werkwijze.

Voor mat betreft aspecten de begroting en het financieel-sociaal-economisch beleid betreffend, wordt gewerkt met een drieslag, bestaande uit de volgende elementen.
1. Nagegaan wordt welke concrete wijzigingen in de begroting 1990 noodzakelijk en ook bestuurlijk mogelijk zijn.

2. Er mordt een financieel kader overeengekomen, waarin duidelijke afspraken gemaakt worden met betrekking tot de ontwikkelingen van het financieringstekort, de collectieve lastendruk en de budgettaire discipline; een en ander aangevuld met die afspraken die noodzakelijk blijken voor een goed functionerende minister van Financiën en die zekerheid verschaffen voor de overige bewindslieden voor wat betreft het kader van hun financiële mogelijkheden.

3. Als spiegelbeeld van het onder punt 1 genoemde, wordt een lijst opgesteld van de verschillende beleidsterreinen, die nadat het kabinet gevormd is en nadat de begroting voor 1990, inclusief de suppletoire voorstellen, in het parlement behandeld is, onderwerp zullen zijn van een nieuwe afweging in het kader van het meerjarenperspectief, waarbij zowel bestuurlijke aspecten als onderlinge financiële samenhangen beoordeeld kunnen worden.
Dit ware te doen met de zogenaamde Paasbrief-methode in het vroege voorjaar van 1990.

Deze methode heeft niet alleen het voordeel van zorgvuldige afweging in een totaal kader, zonder daar nu de vorming van een kabinet voor op te houden, maar hot heeft ook het voordeel dat straks het financieel kader gebaseerd wordt op de vooruitberekeningen van het Centraal Planbureau voor 1991 en de jaren daarna, terwijl de begroting 1990 uiteraard gebaseerd is op de ramingen van afgelopen zomer.
Belangrijker dan dit is wellicht nog het feit dat op deze wijze bereikt kan worden dat het kabinet voorstellen ontwikkelt en die vervolgens in het parlement verdedigt, in stede van een procedure waarin tijdens de coalitievorming (enkele)fracties in het parleinent als het mare regeringsvoorstellen formuleren.
Wel is het bij deze werkwijze temeer noodzakelijk liet glashelder eens tc zijn over het hierboven genoemde financiële kader; immers dat moet een hecht fundament verschaffen bij de besprekingen voorjaar 1990 en duurzame financiële soliditeit waarborgen.
In overeenstemming met deze procedurele aanpak moeten dus drie punten op de agenda van het overleg komen.
- De begroting 1990;
- Het financiële kader, resp. de positie van de minister van Financiën;
- De onderwerpen die in onderlinge samenhang in een Paasbrief-methode aan de orde zullen komen direct na behandeling van de begroting voor het jaar 1990.
Deze opzet biedt uiteraard een raamwerk. In bepaalde gevallen moet het mogelijk zijn ook tussentijds d.m.v. suppletoire voorstellen aanpassingen te doen.
Naast dit drieluik is er behoefte aan een, zo beperkt mogelijke lijst van onderwerpen, in het algemeen van immateriële aard, waarover in het overleg gericht op coalitievorming afspraken gemaakt moeten worden.

Het gaat hier om politiek controversiële punten waarvan het geen zin heeft de afweging voor zich uit te schuiven en waarover het beter is nu afspraken te maken dan het later tot problemen te laten komen.
Ik stel mij voor op korte termijn daarvan met u een lijst op te stellen. Vooruitlopend hierop hecht ik er wel aan op te merken dat het goed zou zijn deze lijst zo beperkt mogelijk te houden.
In aansluiting op het hierboven gestelde. zowel waar het betreft de materiële als de immateriële vraagpunten, komt het mij voor dat liet grote voordelen zou hebben af te zien van een al te gedetailleerd regeerakkoord. Het zou weliswaar te ver gaan de programmatische grondslag te beperken tot een ,,zo goed mogelijk rekening houden met de onderscheiden verkiezingsprogramma's, waarbij de afwegingen allemaal later plaatsvinden'', maar het moet mogelijk zijn een goed evenwicht te vinden tussen dit uiterste en een zeer uitgewerkt regeerakkoord.
Op deze wijze kan ook een redelijke mate van dualisme, eigen verantwoordelijkheid dus van regering en van parlement, verzekerd morden
Een laatste blok van werkzaamheden bij de coalitievorming vormt een zorgvuldige verdeling van portefeuilles en vooral een goede vervulling van die portefeuilles waar het betreft de aan te zoeken bewindslieden.

In het verleden werd hier nogal eens te weinig tijd voor uitgetrokken bij een gelijktijdige overaccentuering van de programmatische afspraken.
Bij alle noodzaak snel de mogelijkheid van coalitievorming te onderzoeken, is er alle aanleiding voor dit aspect voldoende tijd uit te trekken. Dat betekent dat deze werkzaamheden niet geheel aan het slot van de besprekingen gesitueerd kunnen worden, maar als het ware parallel moeten lopen met het hierboven omschreven werk

Daarom reeds nu een voorlopige verdeling over de partijen van althans de ministeries.

De noodzaak veel aandacht te geven aan de vorming van een goed team van bewindslieden - ook in personele zin dus - pleit er, in samenhang met het hierboven gestelde over de wenselijkheid van een niet te gedetailleerd regeerakkoord, voor meer betekenis dan in het verleden toe te kennen aan de *regeringsverklaring*.
De regeringsverklaring, op te stellen door de nieuwe ininistersploeg. die in zijn personele samenstelling dus ook voldoende tijdig duidelijk moet zijn. moet als het ware het politieke credo zijn van het nieuwe kabinet. Uit die rege ingsverklaring blijkt de politielie oriëntatie. Het regeerakkoord is daar, gezien het karakter van de daarin neer te leggen afspraken, minder geschikt voor.
Bovendien is het staatsrechtelijlc zuiverder eigen cn volle politieke betekenis toe te kennen aan de regeringsverklaring. Overbodig om op te merken dat de hierboven bepleite Paasbrief-methode voor een aantal onderwerpen evenzeer wijst naar de noodzaak de regeringsverklaring grondslag van werkzaamheden te laten zijn (waarbij uiteraa d de in het regeerakkoord gemaakte afspraken met de daarin ook helder vastgelegde financiële kader hun kracht geheel behouden).

Bijlage *2* Voorlopige analyse *m.b.t.* het vraagstuk van *de* euthanasie
I. Het vraagstuk van de euthanasie zal hoe dan ook, gezien het feit dat door het demissionair morden van het kabinet het wetgevend proces in de Kamer stagneerde, bij de besprekingen over de vorming van een nieuw kabinet aan de orde moeten komen.
Bij het onderzoek naar een kabinet waaraan in ieder geval CDA en PvdA deelnemen, kan uiteraard niet volstaan worden met alleen te denken vanuit het wetsontwerp wat de coalitie CDA-VVD in de Kamer bracht en verdedigde. Dit geldt natuurlijk a fortiori indien ook D66 van een coalitie deel zou gaan uitmaken.
II. Om de politieke analyse goed te kunnen maken, schets ik hieronder voor eigen rekening en verantwoording de posities, resp. opvattingen van de vier grootste fracties in de Kamer m.b.t. dit onderwerp.

1. Het CDA heeft veel geïnvesteerd in het onderwerp van minister Korthals Altes. Het CDA beschouwt dit als een synthese van standpunten. Het CDA acht het het beste dat dit wetsonderwerp verder verdedigd wordt en de meerderheid verwerft in Tweede en Eerste Kamer. Bij de behandeling van het wetsontwerp tot nu toe is wel gebleken dat het CDA eraan hecht dat het beleid van het Openbaar Ministerie (het zogenaamde vervolgingsbeleid) zich dan ook straks zal gaan oriënteren op de nieuwe wetgeving. Bij dit oriënteren op de nieuwe wetgeving moet overigens een onderscheid gemaakt worden tussen de casusposities waarover door de rechtspraak in concrete gevallen al een rechtsopvatting ontstaan is en nieuwe gevallen, resp. nieuwe casus-posities die nog zouden kunnen blijken en alsdan getoetst moeten worden aan een nieuwe wetgeving.
2. De PvdA-fractie heeft geen initiërende rol gespeeld noch in het wetsontwerp van de zijde van de regering, noch in het initiatief-wetsontwerp van D66. Uit de behandeling tot nu toe en uit het verkiezingsprog amma van de PvdA mag afgeleid worden dat de sympathie weliswaar waarschijnlijk meer uitgaat naar het initiatief-ontwerp dan naar het ontwerp van de regering. maar of dit dé opvatting van de PvdA-fractie zal blijken te zijn, staat daarmee niet vast. In dit verband moet er ook op gewezen morden dat de PvdA het belang benadrukt om met name in zaken als deze individuele Kamerleden hun eigen verantwoordelijkheid te laten beleven in stede van af te gaan op de fractie-discipline, resp. zich te laten leiden doos de meerderheidsopvatting in de fractie. Tenslotte lijkt het waarschijnlijk dat voor het stemgedrag van leden van de frac tie van de PvdA ook het vervolgingsbeleid, zoals dat voorgenomen wordt bij aannemen van het ene, dan wel van het andere wetsvoorstel, van betekenis zal blijken.
3. De fractie van de VVD heeft een positie die tot op zekere hoogte sterk gelijkt op die van het CDA; d.w.z. ook van de zijde van de VVD is veel geïnvesteerd in de synthese die het wetsontwerp van minister Korthals Altes beoogt te zijn.
Toch zijn er ook verschillen. Bij de behandeling van het wetsontwerp is gebleken dat de VVD-fractie voor de bepaling van haar uiteindelijk stemgedrag het van wezenlijke betekenis vindt meer inzicht te krijgen in de consequenties voor het vervolgingsbeleid.
Tenslotte lijkt het verstandig ook bij de VVD rekening te houden met de mogelijkheid dat niet alle leden van de fractie uiteindelijk hetzelfde zullen stemmen; ook hier tellen immers voor individuele leden van de fractie zeer principiële aspecten welke dan meer zowel voor het ene als voor het andere ontwerp kunnen gelden.
4. De fractie van D66 neenit uiteraard een gemaakeerde positie in. Deze heeft immers een initiatief-ontwerp ingediend en aangenomen mag worden dat de hele fractie achter dit ontwerp staat.
Ook D66 pleit overigens voor de mogelijkheid dat fractieleden, juist in een geval als dit, zoveel mogelijk hun eigen stem uitbrengen in overeenstemming met hun eigen opvatting. Dat betekent een pleidooi voor zo min mogelijke politieke binding.
Tenslotte lijkt ook voor D66 het feitelijk vervolgingsbeleid van grote betekenis.
III. Met betrekking tot het onderwerp euthanasie wordt nogal eens gesproken over een zogenaamde vrije kwestie; dit dan in spiegelbeeld met de behoefte juist wel politiek bindende afspraken te maken.
Bij de discussie hierover is liet verstandig een helder onderscheid te maken tussen twee vormen van vrije kwestie.
Een eerste vorm is leden van de Tweede en Eerste Kamer zonder enige politieke druk (d.w.z. zonder politieke druk op grond van tot een coalitie te behoren, dan wel juist tot de oppositie) naar eigen inzicht te laten stemmen en vervolgens een wetsontwerp dat het zo haalt als het ware automatisch. d.w.z. krachtens eerder gemaakte politieke afspraak, door de verantwoordelijke minister(s) te laten contrasigneren.
Een tweede vorm is hetzelfde voor wat betreft de leden van het Parlement, maar wordt niet gekenmerkt door automatisch contrasigneren. In dit tweede geval zullen de eerstverantwoordelijke bewindslieden uiteraard de opvatting van het parlement zwaar laten wegen bij hun uiteindelijke standpuntbepaling, maar op zich hoeft deze niet beslissend te zijn.
In rond Nederlands zou men de tweede variant van vrije kwestie kunnen noemen ,,elkaar niet forceren''.

IV. Deze analyse heeft ook betekenis voor de navolgende vraag: Hoe kan voldaan worden aan de primaire wens van alle partijen om tot wetgeving te komen in een zorgvuldige afweging tussen het wetsontwerp van de rege ing en dat van D66.
Dit wijst zich bij de vorming van een nieuwe coalitie niet vanzelf. Bij de voortgezette behandeling moet er immers een minister (of ministers) zijn die het regeringsontwerp verdedigt en beschikbaar is voor advies voor het initiatief-wetsontwerp. De minister van Justitie zal daarbii uiteraard ook vragen moeten beantwoorden ove het vervolgingsbeleid.
Als nu een coalitie gevormd wordt tussen partijen die zich deels wel, deels niet kunnen vinden in het regeringsontwerp moet een weg gevonden worden waarbij het duidelijk is dat een minister zijn zaak verdedigt vanuit zijn portefeuilleverantwoordelijkheid. Op zichzelf is het dan wel denkbaar dat andere ministers over het ontwerp in kwestie een andere opvatting hebben, maar zij zullen toch moeten gedogen dat hun collega in zijn of haar verant-

woordelijkheid stellingen betrekt in het parlement.
Benadert men deze zaak naar het criterium van elkaar niet te forceren, dan ligt het omgekeerd ook in de rede dat bewindslieden zelf geen politieke druk kunnen uitoefenen die verder gaat dan de eigen portefeuille; anders gezegd: het zou niet mogelijk moeten zijn de kabinetskwestie te stellen
Ueze weg is in het licnt van de betekenis van de eenheid van het regeringsbeleid niet gemakkelijk: hij is viel mogelijk.
Nog moeilijker ligt het echter bij een eventueel contraseign hij een door de Staten-Generaai aanvaard initiatiefontwerp. Het is immers niet geheel uitgesloten dat ondanks het grote belang dat toegekend inoet morden aan de opvatting van het parlement toch in een bepaald geval de ministers die het aangaat geen vrijheid kunnen vinden te contrasigneren. Dat kan ook voor een van beiden van hen gelden
I-iet lijkt dan correct dat hij daaruit voor zichzelf de ronsequentie trekt heen te gaan, maar daarbij is de zaak natuurlijk nog niet opgelost. De vraag stelt zich dan immers of er - met behoud van de coalitie - een minister te vinden is die wel contrasigneert.
Uit deze hele analyse blijkt dat het op zichzelf mogelijk is de twee wetsvoorstellen in een parlementaire afweging tot hun gelding te laten komen en dat dit bij een ,,elkaar niet forceren benadering" op waardige en democratische wijze kan gebeuren, maar dat desalnietteminn geen zekerheid geboden kan worden dat er toch niet op enig moment stagnatie komt, resp. politieke argumenten gaan gelden buiten de zaak zelf.
V. Als men de onder II opgesomde standpunten van de vier grootste fracties in het parlement goed op zich in laat werken, vallen tmee zalcen op.
Allereerst mordt kennelijk groot gewicht toegekend aan het vervolgingsbeleid.

Daarnaast lijkt het mij - en ook dat formuleer ik voor persoonlijke verantwoording - dat de fracties van CDA en D66 in die zin elkaars spiegelbeeld zijn dat voor het CDA het regeringsontwerp weliswaar het beste is, maar dat geen wetgeving nog beter zou zijn dan het D66-ontwerp; terwijl voor D66 het D66-ontwerp het beste zou zijn, maar geen wetgeving toch nog beter dan het regeringsontwerp.
Als men deze twee opvattingen combineert met het gegeven dat voor het stemgedrag van veel leden met name bij de PvdA en de VVD het vervolgingsbeleid bepalend zal zijn, dan stelt zich de vraag of de discussie eigenlijk niet tenminste zowel gaat over het vervolgingsbeleid als over de vraag welke wetgeving de beste is.
VI. De onder V. gegeven analyse en de daaraan verbonden conclusie roept de vraag op in hoeverre de organen van rechtspleging met name het openbaar ministerie behoefte hebben aan verduidelijking van de wetgeving in de vorm van nieuwe wetgeving
Anders gezegd, als voor een goed afgewogen stemgedrag in de Tweede en Eerste Kamer noodzakelijk is te weten hoe het vervolgingsbeleid zal zijn, dan komt vanzelf de vraag aan de orde of de daarover te verschaffen helderheid afhangt van de (nieuwe) wetgeving, dan wel dat deze helderheid ook gegeven kan worden bij het (voorshands) van gelding blijven van de huidige wetgeving.
In dat laatste-geval% er dus geen nieume met geving nodig voor dat doel.

VII. Als men dit alles op zich in laat werken, stelt zich de vraag of het niet beter is eerst na te gaan of nieume wetgeving nu noodzakelijk is. Deze conclusie dringt zich met name op uit het feit dat verschillende partijen vanuit een verschillende optiek slechte wetgeving, d.w.z. slecht naar hun maatstaven, nog slechter zouden vinden dan nu geen wetswijziging.
VIII. Om deze redenen stel ik de gesprekspartners voor ten principale nu eerst na te gaan of oriëntatie van, resp. te stellen grenzen aan het vervolgingsbeleid geen betere weg is dan nieuwe wetgeving nu.

Bijlage 3 De zetelverdeling
Bij het vraagstuk van de zetelverdeling formuleer ik de volgende uitgangspunten.
Allereerst de noodzaak de verkiezingsuitslag zodanig te interpreteren, dat er herkenbaar continuïteit is met het gevoerde beleid enerzijds en dat anderzijds uit de nieuwe coalitie blijkt dat op een aantal terreinen ook bewust nieuwe wegen ingeslagen worden.
Daarnaast is er de redelijkheid zoveel mogelijk rekening te houden met liet aantal in de verkiezingen behaalde zetels in de Tweede Kamer, waarbij men erover kan twisten of daarenboven ook betekenis zou moeten morden toegekend aan winst, resp. behoud van positie en verlies van zetels.
Tenslotte - en dit is zeker niet het minst belangrijke - is er de noodzaak een kabinet samen te stellen bestaande uit oewindslieden die ieder voor zich en in onderlinge samenhang borg staan voor een krachtig en eendrachtig beleid
Aan deze fundamentele overwegingen voeg ik nog toe de wens het aantal ministers niet uit te breiden, noch in te krimpen met het oog op eventuele getalsmatige problemen waar het betreft de verdeling van ministersposten naar politieke partijen die aan de coalitievorming deelnemen.
In het licht van bovenstaande afwegingen acht ik de argumentatie van D66 dat de grotere partiien D66 zozeer op wrijs moeten stellen dat zii deze partij twee ministerszetels laten in stede van één, zwakker dan de argumenten die ervoor pleiten het te laten bij de afronding naar beneden in plaats van naar boven. Anders gezegd, D66 heeft puur getalsmatig geen aanspraak op twee ministrrszetels.

De redenen om meer te doen, moeten dus afgewogen morden tegen de complicaties door een dergelijke handelwijze.
Welnu, tmee ministerszetels betekent hetzij een uitbreiding van het aantal ministers, mat ik ontraad; hetzij het toekennen van meer zetels aan de twee voormalige oppositiepartijen dan aan het CDA, wat niet goed strookt met het totaal van de verkiezingsuitslag, dan wel een 7-5-2 verhouding die naar mijn oordeel overmatige betekenis zou toekennen aan het feit dat D66 3 zetels won en de PvdA 3 zetels verloor.
De conclusie moet dan ook zijn: 7-6-1.
Wellicht ten overvloede voeg ik aan het bovenstaande nog toe een kanttekening waar het betreft de positie van de minister-p esident.
Het is waar dat bij het staken van stemmen in de ministerraad de luinister-president een dubbele stem heeft. Het is echter evenzeer maar dat het zelden of nooit tot stemmen komt en dat in die gevallen waarin ministers - soms dwars door de partijen heen - verschillend denken over een bepaald vraagstuk, de minister-president tot taak heeft eerst te luisteren naar alle ministers en vervolgens veel waarde toe te kennen aan de meerderheidsopvatting zoals die aan tafel blijkt; en dat betekent weer dat voor zover aanvankelijke opvattingen ingegeven morden door partij-politieke achtergrond bij een 7-6-1 verhouding er in feite sprake zal zijn van opvattingen naar voren gebracht door 6 ministers die zich verwant weten met de christen-democratie, 6 ministers die zich verwant meten met de sociaal-democratie en 1 minister die zich vermant weet met D66.
Uiteraard laat dit onverlet het feit dat in zeer moeilijke politieke situaties, waarbij de scheidslijnen wel langs partijlijnen lopen, het feit dat een minister-president zich nu eenmaal verbonden weet met een partij van grote betekenis kan zijn.

Het moge u duidelijk zijn dat ook deze kanttekening in dezelfde richting wijst, nl. indien D66 deelneemt aan de coalitie dan mare dit, met inbegrip van Algemene Zaken, te doen op basis van een verdeling 7-6-1.
Tenslotte noemde ik het personele aspect of zoals ik het hierboven formuleerde, de noodzaak een kabinet samen te stellen bestaande uit bewindslieden die ieder voor zich en in onderlinge samenhang borg staan voor een krachtig en eendrachtig beleid.
Of dit nog nieuwe gezichtspunten opent, kan pas blijken bij de concrete toedeling van portefeuilles aan personen die ieder voor zich en in onderlinge samenhang borg moeten staan voor goed beleid.
Een zelfde voorbehoud moet uiteraard gelden in relatie met de vervulling van de staatssecretariaten.

Bijlage 2 Brief fractievoorzitter D66 aan informateur

Den Haag, 20 september 1989

Alvorens in te gaan op de vragen die u stelt in de verschillende bijlagen van uw brief, hecht ik eraan te stellen dat uw eigen brief wat ons betreft ook om een aantal verduidelijkingen vraagt, op punten die rechtstreeks te maken hebben met de positie die D66 in eventuele onderhandelingen in uw visie zou innemen.
U verwijst in uw brief naar de argumentatie voor een tweepartijenkabinet, ,,zoals met riame naar voren gebracht door het CDA". U haalt uit die argumentatie twee aspecten naar voren, de euthanasie en de zetelverdeling, maar u voegt eraan toe: ,,zonder hiermee overigens de suggestie te willen mekken, dat er ook niet nog andere te onderzoeken aspecten zijn".
Daarmee mekt u op zijn minst de omgekeerde suggestie, namelijk dat er wel zulke andere aspecten zijn die de positie van D66 in de onderhandelingen dubieus maken, én dat naar die aspecten nader onderzoek geboden is. Zijn er zulke aspecten, welke zijn het en hoe stelt u zich het nader onderzoek ernaar voor?

De laatste zin van uw brief bevat een vergelijkbare onduidelijkheid. U stelt daarin dat D66 van het overleg zal morden uitgesloten ,,indien werkende weg zou blijken dat dit coalitievorming tussen de eerder genoemde partijen te zeer zou belemmeren, resp. zou belasten". Hoe moet hier een teveel aan belemmering of belasting worden verstaan? Uiteraard is het tussen onderhandelende partijen altijd mogelijk dat ze niet tot het gewenste resultaat leiden, maar nu een der partijen zo uitdrukkelijk in deze zin wordt genoemd, wordt de suggestie gewekt dat D66 eigenlijk een zwijgende rol wordt toebedeeld, omdat elke eigen positie zou kunnen morden uitgelegd als een belasting, en dus een reden tol wegwerkiiig.
Procedure Uw voorstellen met betrekking tot de procedure en de agenda hebben globaal onze instemming. Wij zijn voorstander van een beknopt akkoord, een grotere politieke rol van de regeringsverklaring dan de laatste tijd en als laatste trap de regeling van een paar grotere operaties met behulp van de Paasbrief-constructie. De opzet voorziet in een verschuiving in dualistische richting, die wij op zichzelf toejuichen.

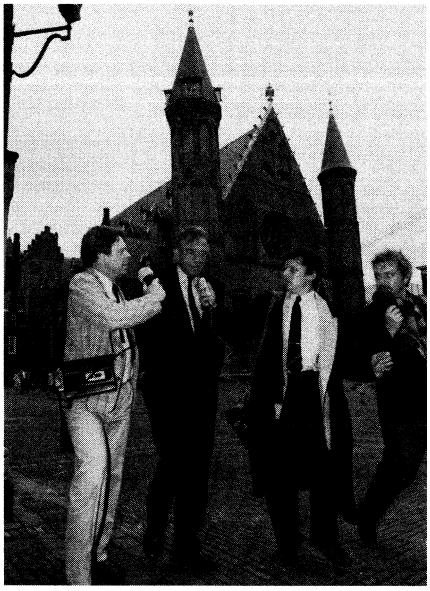
Hoewel het voor de hand ligt het Nationaal Milieubeleidsplan in die laatste trap operationeel vast te stellen, moet gewaakt worden voor een nog verder oplopen van de achterstand ten aanzien van maatregelen, die al meteen genomen kunnen worden, vooruitlopend op dat plan. In de procedure zou dat moeten worden veiliggesteld.
Voorts acht mijn fractie het van groot gewicht dat in het regeerakkoord een aantal afspraken morden gemaakt met betrekking tot het vernieuwingsproces inzake ons staatsrechtelijke en bestuurlijke bestel.
Euthanasie Ten aanzien van het vraagstuk van de euthanasie merk ik op dat goede en heldere wetgeving de basis behoort te zijn van

het vervolgingsbeleid. Niet op de met gebaseerde richtlijnen, ja zelfs aan de wet tegenstrijdige richtlijnen kunnen tijdelijk het gat tussen wet en recht overbruggen, maar niet dichten. Met andere woorden het vervolgingsbeleid kan tijdelijk. maar niet structureel het ontbreken van een goede wetgeving compenseren.
In feite stelt u twee wegen voor, die bewandeld kunnen worden om uit de impasse van de tegenstellingen te geraken. De ene weg, die van een toepassing van de ,,vrije kwestie"-benadering voor het hele wetgevingsproces, willen wij gaarne met u verder bespreken. Op de andere weg ziet mijn fractie aanzienlijk minder licht.
Natuurlijk - indien u nog eens een nader onderzoek wilt naar de effecten van wetgeving - of het ontbreken daarvan - op de kwaliteit van een effectief en ruiniteschappend vervolgingsbeleid, willen wij onze medewerking daaraan niet onthouden, maar ik wil erop wijzen dat men bij de invulling van een goed vervolgingsbeleid uiteindelijk precies dezelfde normatieve problematiek tegenkomt als bij de keuze tussen de verschillende wetsvoorstellen. Vandaar dat mijn fractie sterke voorkeur heeft voor de vrije kwestie-benadering.

Zetelverdeling Met betrekking tot bijlage 3 ten aanzien van de zetelverdeling merk ik het volgende op.
Ik maak bezwaar tegen de voorstelling van zaken als zou de kern van onze argumentatie zijn dat de grotere partijen D66 zozeer op prijs moeten stellen dat zij deze partij twee ministerszetels laten. Hoewel de toekenning van twee zetels ongetwijfeld een uitdrukking van die appreciatie zou zijn, die zeer gewenst is, kan het argument voor de toekenning vanzelfsprekend daar niet in liggen. Deze samenvatting doet geen recht aan de serieuze argumenten, die door ons naar voren zijn gebracht. Het is voor de stabiliteit van de hele coalitie van groot gewicht dat alle deelnemende partijen - dus ook de kleinste - vanuit een gevoel van erkenning, eigenwaarde en zelfvertrouwen daaraan kunnen deelnemen. De verkiezingsuitslag - ook wat de politieke richting betreft - versterkt de argumenten om bij een mathematische aanspraak van anderhalve zetel naar boven af te ronden.

Niettemin heb ik nooit op voorhand uitgesloten dat een redelijke volwaardige positie in liet kabinet met één ministerpost mogelijk is. Maar dat is dan geheel afhankelijk van het verloop van de onderhandelingen, van de vertrouwensrelaties, het gewicht van de post zelf en de andere stemverhoudingen in het kabinet. Uzelf benadrukt zo sterk het belang dat u hecht aan deze elementen, dat ik niet goed begrijp dat u van mij vraagt daaraan voorbij te gaan en voortijdig positie te kiezen in een vraagstuk dat eigenlijk later aan de orde is.
Mijn fractie sluit dus niet uit dat omstandigheden en voorwaarden rechtvaardigen dat D66 genoegen neemt met één zetel. Echter, indien u in het licht van het bovenstaande geen nadere aanduiding geeft van de betekenis van de formule 7-6-1, kunnen mij daar op voorhand niet mee akkoord gaan.
Immers, in deze vorm en op dit moment kan de formule zonder nadere invulling niet anders morden gezien dan als de uitdrukking van een houding van het CDA, melk? een hypotheek legt op de toekomstige verhoudingen in het kabinet.

Die houding is tweeërlei: de ene is de eis dat het CDA in alle omstandigheden een dominerende positie moet houden, de andere is dat het CDA geen enkele verantwoordelijkheid wenst te nemen voor de aanwezigheid van D66 en deze partij hooguit accepteert als een andere partij daarvoor betaalt. Ik breng opnieuw onder uw aandacht dat een driepartijen-kabinet, ook in de uitvoering van z'n opdracht, alleen maar kans van slagen heeft als drie partijen voor elkaar gaan kiezen. De onderhandelingen zelf moeten die keuze mogelijk maken en fundament geven.



D66-TK-fractievoorzitter Hans van Mierlo op het Binnenhof, omringd door verslaggevers.

Met vriendelijke groeten,
H. A. F. *M.O.* van Mierlo.

Bijlage 3 Brief van informateur aan fractievoorzitter D66

's-Gravenhage, 20 september 1989

Dank voor uw brief van 20 september, die ik in mijn antwoord eenvoudshalve op de voet volg. Allereerst dan de twee vragen die u aan het begin van uw brief stelt.
In antwoord daarop wil ik erop wijzen dat het mijn opdracht is de mogelijkheid te onderzoeken te komen tot de vorming van een kabinet dat in het rapport van de heer De Koning genoemd is centrum-links. Gezien de getalsverhoudingen in de Tweede Kamer zullen CDA en PvdA in ieder geval aan zo'n kabinet deel moeten nemen. Blijken er voor een van deze partijen onoverkomelijke problemen bij de vorming van een dergelijk kabinet, dan kan zulk een kabinet er uiteraard niet komen.
Op dat punt verschilt de positie van D66 feitelijk van die van CDA en PvdA. Dat heeft niets te maken met de appreciatie voor de inbreng van D66; deze is bij mij als informateur niet geringer dan voor die van het CDA en van de PvdA.
Sterker, het is niet onwaarschijlijk dat op tal van punten de programmatische afstand tussen D66 en CDA, en op tal van andere punten tussen D66 en de PvdA kleiner zal blijken te zijn dan die tussen CDA en PvdA.
Maar dit op zichzelf verheugende feit neemt niet weg dat voor het bereiken van een coalitie waarover het gaat in het aan mij opgedragen onderzoek van wezenlijke betekenis is dat in ieder geval de verschillen tussen CDA en PvdA overbrugd kunnen worden.

Anders gezegd. zowel CDA als PvdA als D66 kunnen daarbij ieder voor zich stuiten op onoverkomelijke hindernissen. In die zin nemen de drie partijen uiteraard een gelijke positie in. Alleen als het aankomt op het trekken van consequenties uit zulk een situatie verschilt de positie van D66 van die van CDA en PvdA. Enerzijds is haar positie zwakker omdat meedoen van D66 aan de coalitievorming althans getalsmatig niet strikt nodig is: anderzijds is de positie van D66 in die zin sterker dat het vasthouden aan een eigen standpunt en het niet aanvaarden van een bepaalde aanpak, resp. compromis nog niet betekent dat daarmee de verantwoordelijkheid genomen wordt voor het mislukken van de poging om te komen tot een zogenaamd centrum-links kabinet.
Omgekeerd nemen CDA en PvdA een sterkere positie in omdat zonder hen de beoogde coalitievorming niet mogelijk is, maar anderzijds zijn de door hen te maken afwegingen erg zwaar om precies dezelfde reden.
Tegen de achtergrond van bovenstaande situatie en de aanvankelijke taxaties van resp. CDA en PvdA heb ik het nuttig geoordeeld op een tweetal punten direct na te gaan of een drie partijen kabinet vormbaar is, dan wel dat men al direct stuit op impasses. Dit betreft dus de zetelverdeling en de euthanasie. Blijkt op deze punten uitzicht dan acht ik het zinvol de mogelijkheid van een drie partijen kabinet inhoudelijk in gezamenlijke besprekingen aan te vatten.
Ook daarna kunnen er natuurlijk moeilijkheden blijken. Dat zien we dan wel werkende weg. Wat er bij bet blijken van bepaalde problemen vervolgens moet gebeuren, zal alsdan beoordeeld moeten worden, maar reeds nu kon gesteld worden en dat was de strekking van mijn brief van jl. maandag dat D66 alsdan voor andere afwegingen komt dan CDA en PvdA (zie hierboven).
Volledigheidshalve voeg ik hieraan toe dat ik geen concrete dossiers ken waarvan mij bij voorbaat de situatie deze lijkt te zijn, dat juist door de deelname van D66 grote problemen in de besprekingen te verwachten zouden zijn. Ware dat wel het geval, dan had ik deze in mijn werkwijze direct ook aan het begin van de besprekingen gesitueerd.
Voor mat betreft datgene wat u opmerkt onder hel hoofd ,,Procedure" ben ik u dankbaar voor de instemming die hieruit blijkt.
Voor wat betreft het hoofdstuk ,,Euthanasie" valt het mij op dat u in uw antwoord niet ingaat op de analyse die ik gemaakt heb over de gang van zaken bij wat genoemd wordt een vrije kwestie. Het is daarom voorshand niet duidelijk wat u exact bedoelt met de vrije kwestie benadering; dit nog afgezien van de vraag waarom u op die weg meer licht meent te zien.
Overigens neem ik kennis van uw conclusie, waarin sprake is van niet minder, maar ook niet meer dan ,,een sterke voorkeur".
Naar aanleiding van datgene wat u opmerkt onder het hoofd ,,Zetelverdeling" moet ik het door u gestelde in mijn positie als informateur bestrijden,
Kern van de zaak lijkt mij te zijn dat u bet recht van het CDA zich (in het licht van de verkiezingsuitslag) niet te laten drukken in een minderheidspositie ten opzichte van twee voormalige oppositiepartijen bestrijdt. Dat is natuurlijk uw goed recht. Het gaat echter niet aan deze vervolgens te formuleren als een ,,dominerende positie van het CDA, zoals u dat doet. Deze formulering strookt niet met de concrete benadering, zoals vervat in mijn brief. Kern van mijn voorstel was, dat het CDA D66 als coalitiepartner *aanvaardt en* dat D66 aanvaardt dat het CDA niet in een niin*derheidspositie* gedwongen wordt. daarom *7-6-1.*
Alleen een dergelijke keuze wederzijds nu *maakt* het naar *mijn* oordeel zinvol gezamenlijk als drie partijen de programmatische besprekingen in te gaan.

Met vriendelijk groeten,
R F *M Lubbers*

Bijlage 4 Brief van waarnemend fractievoorzitter CDA aan informateur

's-Gravenhage, 20 september 1989

In antwoord op uw brief met de daarbij gevoegde bijlagen van 18 september jl., deel ik u het volgende mede:
1. De CDA-fractie is teleurgesteld door het feit dat u uw opdracht zo verstaan hebt, dat u de

mogelijkheid dient te onderzoeken, een kabinet te vormen waaraan in ieder geval CDA en PvdA deelnemen, maar van welk kabinet D66 alleen uitgesloten wordt indien werkende weg zou blijken, dat dit coalitievorming tussen CDA en PvdA tezeer zou belemmeren, resp. zou belasten.
Voor de CDA-fractie blijft voorop staan dat de verkiezingsuitslag beleidsmatig wijst i de richting van continuïteit met enkele andere, nieuwe accenten.
De CDA-fractie acht het risico nog steeds bijzonder groot dat het vereiste evenwicht tussen continuïteit en vernieuwing niet bereikt wordt indien ook D66 aan een coalitie van CDA en PvdA deelneemt.
Na ampele overweging heeft de CDA-fractie echter besloten uw voorstel te aanvaarden, dat werkende weg dan maar moet blijken of dit risico te groot is. Dit heeft dan uiteraard wel gevolgen voor de inhoud en helderheid van de tijdens de (in)formatie te maken afspraken Met name ook ten aanzien van andere immateriële onderwerpen.
2. Eventuele deelname van D66 aan een coalitie tussen CDA en PvdA mordt door de CDA-fractie beschouwd als een belangrijke tegemoetkoming jegens de PvdA. De CDA-fractie acht het dan ook vanzelfsprekend dat de prijs daarvoor, voor wat betreft de Zetelverdeling, wordt betaald door de partij, die deze tegemoetkoming incasseert. Het zou buitengewoon onredelijk zijn indien een deel van die prijs bij de portefeuilleverdeling of de verdeling van de staatssecretariaten ook nog eens betaald zou moeten morden door de partij van wie deze tegemoetkoming mordt verlangd.
Met deze kanttekening is uw voorstel met betrekking tot de zetelverdeling voor de CDA-fractie aanvaardbaar, zij het dat het ons gewenst voorkomt dat er in een vroege fase helderheid mordt verschaft over de portefeuilleverdeling.

3. Uw analyse met betrekking tot het vraagstuk van euthanasie kan de CDA-fractie volgen. De CDA-fractie herinnert er in dit verband aan dat de aandrang tot nieuwe wetgeving niet gekomen is van de zijde van het CDA.
De CDA-fractie staat dan ook open voor uw suggestie ten principale eerst na te gaan of oriëntatie van, respectievelijk te stellen grenzen aan het vervolgingsbeleid een betere weg zou kunnen zijn dan nieuwe wetgeving. Gelet op de sterk divergerende standpunten van de diverse partijen ten aanzien van het vraagstuk van de euthanasie is de CDA-fractie bereid thans af te zien van nieuwe wetgeving. Dat betekent dat zowel het wetsontwerp van de regering alsook het initiatief-ontwerp van D66 van de politieke agenda verdwijnen.
Uit uw brief wordt de CDA-fractie evenwel onvoldoende duidelijk welke inhoudelijke en procedurele benadering u voor ogen staat om tot goede afspraken over het vervolgingsbeleid te komen. De CDA-fractie heeft op dit punt behoefte aan nadere informatie. Onze eigen opvattingen omtrent deze aangelegenheid zijn u genoegzaam bekend.
Overigens menen wij, dat bij de bespreking van deze problematiek ook aan de orde behoort te komen de wenselijkheid van een onderzoek naar de werkelijke aard en omvang van het euthanasievraagstuk en de noodzaak van maatregelen ter verbetering van de stervensbegeleiding.
4. De CDA-fractie deelt volmondig uw opvatting dat het nieuwe kabinet als uitgangspunt dient te kiezen voor voortzetting van een solide financieel beleid. Heldere afspraken daarover zullen dan ook in een vroege fase moeten worden gemaakt. Daarbij is inderdaad een kernvraag hoe programmatische verschillen kunnen worden overbrugd met behoud van financiële soliditeit.

Voldoende zicht daarop is naar het oordeel van de CDA-fractie onmisbaar voor het benodigde vertrouwen il1 zomel de homogeniteit van het toekomstige kabinet als in de beoogde vruchtbare samenwerking met het parlement. Dat vereist naar het oordeel van de CDA-fractie een regeerakkoord dat - behalve ten aanzien van euthanasie en andere immateriële vraagstukken - ook met betrekking tot de verdeling van de beschikbare financiële ruimte op hoofdlijnen voldoende vastigheid verschaft
Uit het voorgaande blijkt dat de CDA-fractie weliswaar op hoofdlijnen akkoord gaat met de door u voorgestelde benadering, maar op een niet gering aantal punten nog behoefte heeft aan andere toelichting Gaarne houd ik mij dan ook - voorshands op bilaterale basis - beschikbaar voor voortgezette besprekingen over deze punten.

Met vriendelijke groet,
B. de Vries

Bijlage 5 Brief van fractievoorzitter PvdA aan informateur

Den Haag. 20 september 1989

De PvdA-fractie hecht groot belang aan een snelle aanvang van onderhandelingen over de vorming van een centrum-links kabinet, bestaande uit CDA, PvdA en D66. Zij heeft tegen die achtergrond de voorstellen beoordeeld die in uw brief d.d. maandag 18 september aan haar zijn voorgelegd.
blits de op- en aanmerkingen van de PvdA-fractie in acht morden genomen, bieden deze voorstellen voldoende aanknopingspunten voor de gesprekken waaruit zal moeten blijken of de spoedige totstandkoming van het beoogde kabinet ook werkelijk mogelijk is.
Anders gezegd, ik wil graag op zo kort mogelijke termijn met u en de fractievoorzitters van CDA en D66 aan tafel om definitieve afspraken te maken, zomel over de werkwijze als over alle andere onderwerpen die voor de vorming van het nieuwe kabinet relevant zijn.
Voordat ik nader inga op de drie bijlagen van uw brief, mil ik mijn instemming betuigen met uw voornemen D66 bij het vervolg van uw informatiewerkzaamheden te betreliken. Zoals uit onze reactie op bijlage 3 over de zetelverdeling zal blijken is de PvdA eventueel bereid daaruit een consequentie te trekken, die tot de werkelijke totstandkoiuing van een drie-partijen kabinet kan bijdragen.
Ik spreek met nadruk de wens uit dat D66 in het vervolg niet slechts wordt geduld maar als gelijkwaardige deelnemer aan de onderhandelingen mordt beschouwd.
In de tweede plaats spreekt het mij aan, dat u naar een werkwijze zoekt, die met inachtneming van de vereisten van de zorgvuldigheid, tot een zodanige spoedige uitkomst kan leiden, dat het nieuwe kabinet betekenende invloed kan uitoefenen op het beleid voor het jaar 1990. Dit is te meer van belang in het licht van de urgentie van het gewenste overleg met sociale partners.
In de derde plaats stemt mijn fractie in met een werkwijze die gewenste beleidsveranderingen, op basis van programmatische overeenstemming, op een zo solide mogelijke wijze financieel verantwoordt.

De door u genoemde analyse van de Centraal Economische Commissie (de CEC) kan daartoe een bijdrage leveren, met dien verstande dat zij als niet minder en niet meer dan belangrijke ambtelijke voorbereiding op de politieke besluitvorming moet morden beschouwd; maar dat spreekt hopelijk voor zich.
In het procedure-voorstel van bijlage 1 passeren de onderwerpen de revue, die naar uw mening in het overleg aan de orde moeten koinen.
Ik zou het op prijs stellen wanneer u de deelnemers aan de onderhandelingen op korte termijn in de gelegenheid zou stellen voorstellen voor die agenda te doen.
Op drie hoofdpunten behoeft uw zienswijze nadere precisering.
In de eerste plaats het verband tussen bijstellingen in de begroting 1990 en beleidsafspraken met betrekking tot de jaren daarna. In de begroting voor 1990 zal de veranderde samenstelling van het kabinet, dat immers die begroting moet verdedigen, duidelijk tot uitdrukking moeten komen. De mogelijkheden voor wijzigingen zijn weliswaar begrensd vanwege het tijdstip van de formatie. Nu de behandeling, laat staan de besluitvorming over de begroting, niet is aangevangen moeten die mogelijkheden echter wel volop worden benut om de nieuwe coalitie van meet af aan haar gezicht te laten zien. Dat komt de geloofwaardigheid en daarmee de samenhang ten goede.
Dit zo zijnde zal de besluitvorming over 1990 invloed hebben op het beleid en de financiële mogelijkheden voor de jaren daarna. Keuzen voor 1990, het nieuw beleid voor het vervolg van de kabinetsperiode en het financieel kader kunnen niet los van elkaar worden bezien. Dit brengt mij op mijn tweede opmerking. Deze betreft het opstellen van een financieel kader. Naar de mening van de PvdA-fractie is deze benaderingswijze een te beperkte. Onze voorkeur gaat uit van een ruimer financieel-sociaal-economisch kader waarover overeenstemming moet worden bereikt boven het formuleren van enkele ongelijksoortige financiële ijkpunten waarover in punt 2 van deze bijlage wordt gesproken. Dit wil niet zeggen dat over deze punten geen afspraken kunnen of moeten morden gemaakt. Afspraken over een kader zijn echter niet mogelijk zonder afspraken over doelstellingen en instrumenten.
Juist om verantwoorde afspraken mogelijk te maken zijn beleidsmatige keuzen en doelstellingen onontbeerlijk. Kort gezegd: met de agendapunten 1, 2 en 3 gaat de PvdA-fractie akkoord mits zij in onderlinge samenhang morden behandeld en zich niet bij uitsluiting van de andere bewindslieden concentreren op de positie van de Minister van Financiën.
Punt 3 - ,,de Paasbrief-methode'' - kan noodzakelijk blijken gegeven de mens die mijn fractie deelt om spoedig een niet te gedetailleerd regeerakkoord overeen te komen.
Ik zie dit echter eerder als een aanvulling op, dan - zoals in uw voorstel - een vervanging van reeds bij de vorming van het kabinet te maken afspraken. Enerzijds vanwege de hierboven bepleite samenhangende aanpak. blaar ook - en dat brengt mij tot mijn derde hoofdpunt - vanwege het in mijn ogen gewenste karakter van het regeerakkoord. Fracties die hun steun willen geven aan een parlementair kabinet en bewindslieden hebben er recht op vóór de totstandkoming van zo'n kabinet de doelstellingen, beleidsvoornemens en het karakter er van te kunnen beoordelen.
De aan de ,,Paasbrief-methode'' te onderwerpen besluitvorming mag niet zó ingrijpend en omvangrijk zijn, dat het regeerakkoord voor die beoordeling te weinig houvast biedt.
Daarbij komt dat het vroege voorjaar van 1990 voor sommige zaken te laat en voor andere meer te vroeg zal blijken. Om een - niet onbelangrijk - voorbeeld te noemen; de nodige intensivering van het milieubeleid is gebaat met zowel aanpassing als implementatie van het Nationaal milieubeleidsplan op zo kort mogelijke termijn.
Overigens liggen er meer belangrijke nota's voor waarover in inhoudelijke en in procedurele zin in de formatie afspraken moeten morden gemaakt. Het regeerakkoord moet dus niet gedetailleerd zijn maar wat de politieke hoofdlijn voor de kabinetsperiode als geheel betreft wél zodanig compleet, dat fracties en bewindslieden zich op verantwoorde wijze kunnen binden. Dit geldt voor materiële én immateriële onderwerpen.
Conkluderend: De PvdA-fractie is bereid de agendapunten in onderlinge samenhang te bespreken. Wij zijn in dat verband eveneens bereid de verhouding tussen regeerakkoord, regeringsverklaring, begrotingsbehandeling 1990 en Paasbrief-methode aan de hand van de gemaakte lranttekeningcn onder ogen te zien.

Ten aanzien van de euthanasie wil ik het volgende opmerken.
Mijn fractie hecht eraan, mede in navolging van de opvatting van de Overleggroep Openbaar Ministerie-Staatstoezicht zoals verwoord in hun brief van 18 september dat het bestaande vervolgingsbeleid gehandhaafd blijft.

Het handhaven van de status quo in het vervolgingsbeleid, zoals ook overeengekomen in het regeerakkoord tussen CDA en VVD van juli 1986, heeft blijkens het verslag van het Openbaar Ministerie 1988 tot slechts enkele vervolgingen geleid.
De zorgvuldigheid van beleid vindt mede een garantie in het feit dat alle euthanasiezaken, die ter kennis van politie en openbaar ministerie komen, in de vergadering van Procureurs-Generaal worden besproken.

In het verkiezingsprogramma van mijn partij wordt de menselijkheid gesteld dat het recht op euthanasie, onder strikte voorwaarden en uitsluitend als de betrokkene zijn vrije mil daartoe bij herhaling heeft kenbaar gemaakt, wettelijk wordt geregeld,
Nieuwe regelgeving blijft naar mijn oordeel gewenst. Wij hebben er echter, zoals u stelt, mee te rekenen dat overeenstemming tussen CDA, PvdA en D66 over de aard van regelgeving wellicht niet tot de mogelijkheden behoort
In dat geval zou misschien op punten waarover wèl overeenstemming bestaat - die zijn in het wetsvoorstel van D66 enerzijds en dat van CDA en VVD anderzijds immers ook aanwijsbaar - het belang van de zorgvuldigheid met nadere afspraken zijn gediend. Bovendien kan worden nagegaan of de huidige rechtspraktijk, algemeen geldende ineldingsprocedures en handhaving van het vervolgingsbeleid. wel een basis biedt voor overeenstemming over een bevredigende oplossing.
Ten aanzien van de zetelverdeling (bijlage 3) heeft u mij er niet van kunnen overtuigen dat de verkiezingsuitslag geen rechtvaardiging zou bieden voor een zodanige zetelverdeling in een driepartijenkabinet van CDA, PvdA en D66 dat het CDA daarin miiider ministers zou hebben dan PvdA en D66 samen. Zelfs de kanttekening niet betrekking tot de rol van de minister-president heeft geen verandering kunnen brengen in mijn mening dat niet alleen in een tweepartijenkabinet maar ook in een driepartijenkabinet de PvdA recht kan doen gelden op een even groot aantal zetels als het CDA, wetende dat in beide gevallen het CDA kan rekenen op de doorslaggevende stem van dc ministerpresident.

Toch ben ik bereid vooralsnog uitgaande van de handhaving van het aantal ministersposten op 14 e e n bijdrage te leveren aan het doorbreken van de dreigende impasse rondom de zetelverdeling. Om deelname van D66 aan een centrum-links kabinet mogelijk te maken verklaart de PvdA-fractie zich bereid de eis van getalsmatige gelijk\?-aardigheid ten opzichte van het CDA in die zin te herzien dat een zetelverdeling 7-6-1 voor ons bespreekbaar is, ervan uitgaande dat programmatische overeenstemming en portefeuilleverdeling kabinetsvorming mogelijk inaken.

Uiteraard speelt in zo'n geval de getalsmatige onder- respectievelijk overbedeling een rol bij de verdere verdeling van portefeuilles en staatssecretariaten.
Hoogachtend,

W. Kok

Fracties CDA en PvdA akkoord met resultaat informatiebesprekingen

Dc waarnemend fractievoorzitter van het CDA en de fractievoorzitter van de PvdA zijn van mening dat het resultaat van de programmatische besprekingen een voldoende basis vormt voor de vorming van een CDA/PvdA kabinet.
Zij hebben dat op 26 oktober meegedeeld aan informateur Lubbers
De brieven van de heren De Vries en Kok worden hieronder gepubliceerd.

Brief B. de Vries

's-Gravenhage. 26 oktober 1989

Zeer geachte heer Lubbers,
De CDA-Tweede Kamerfractie heeft heden het resultaat van het programmatisch overleg dat de afgelopen weken gevoerd is en door u ter beoordeling is aangeboden, besproken.

De fractie is tot het oordeel gekomen dat dit resultaat een voldoende programmatische grondslag biedt voor de vorming van een CDA/PvdA-kabinet.

Gelet op deze conclusie ligt het naar het oordeel van de CDA-fractie voor de hand dat thans een formateur uit christendemocratische kring belast wordt inet de vorming van dit kabinet.

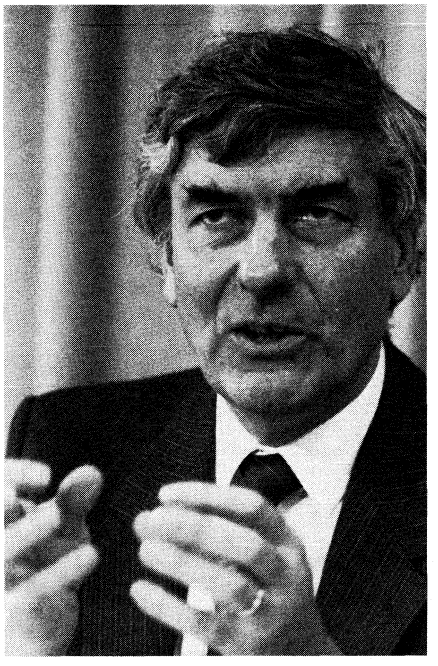
Met vriendelijke groet,
B. de Vries.

Brief W. Kok

's-Gravenhage, 26 oktober 1989

Geachte heer Lubbers,
De PvdA-fractie heeft het resultaat van de programinatische besprekingen, dat heden aan haar is voorgelegd besproken.
Dit resultaat acht mijn fractie een voldoende programmatische basis voor de vorming van een kabinet van CDA en PvdA.
Naar inijn overtuiging heeft de wijze waarop en het tempo waarin het akkoord tot stand kon komen - mede door uw inzet en werkwijze - bijgedragen aan de kans op de spoedige formatie van een volwaardige coalitie met het CDA.

Met vriendelijke groeten,
W. Kok.



Ruud Lubbers op 27 oktober op een persconferentie, na zijn benoeming tot formateur.

NOORD-AMERIKA

VERENIGDE STATEN

DIVERSE BENOEMINGEN

Sinds het aantreden van de Republikeinse president George Bush, op 20 jan. 1989 (pag. 65 e.v.-1989), deden zich in de Verenigde Staten binnen de regering, het parlement en de politieke partijen o.m. de volgende mutaties voor:

Brown volgt Kirk op als voorzitter Democratische Partij

Op 10 febr. 1989 werd de advocaat en lobbyist Ron Brown hij acclamatie gekozen tot voorzitter van de Democratische Partij als opvolger van Paul Kirk. Brown was daarmee de eerste zwarte voorzitter van één van de twee grote Amerikaanse partijen.
De slag om het voorzitterschap was anderhalve maand daarvoor begonnen met vijf kanshebbers, maar toen de partijraad op 10 februari tot stemming overging, was Brown nog de enige kandidaat.
Drie dagen voor dc verkiezing van Brown meldde correspondent Paul Brill in de Volkskrant (7-2-1989) over de strijd binnen de Democratische Partij om het voorzitterschap o.m. het volgende:

De Democratische partijraad komt later deze week in Washington bijeen oin een nieuwe voorzitter te kiezen. Het belooft een historische gebeurtenis te worden. De gedoodverfde kandidaat voor de hoogste partijpost is namelijk de zwarte advocaat Ron Brown. Krijgt hij inderdaad het vertrouwen van de partijraad, dan wordt hij de eerste zwarte voorzitter van een van de twee grote politieke partijen in Anierika.
Een maand geleden zag het er nog niet naar uit dat de 47-jarige Brown, die is opgegroeid in de zwarte Newyorkse wijk Harlem, met betrekkelijk gemak aan het langste eind zou trekken. Er waren vier andere kandidaten in de race, van wie er twee over goede papieren leken te beschikken. En Brown, die vorig jaar juli optrad als leider van Jesse Jacksons team tijdens de Democratische conventie in Atlanta, kampte met het odium dat hij weinig meer is dan een stroman van de zwarte dominee.
Zijn voornaamste rivalen waren Richard Weiner, de voorzitter van de Democratische Partij in Michigan, en voormalig Afgevaardigde James Jones uit Oklahoma. Weiner had de steun van een aantal partijvoorzitters in andere staten, die hoopten dat hij als landelijk voorzitter meer aandacht zou hebben voor regionale partijzakcn. Jones was de favoriet van zuidelijke Democraten die vrezen dat de partij zich met de verkiezing van Brown eens te meer zal profileren als het politieke tehuis van liberalen en minderheden, en het gematigd-conservatieve. blanke electoraat nog verder van zich zal vervreemden.
Maar Weiner noch Jones beschikte over voldoende connecties in het landelijke partijkader om een succesvolle gooi naar het voorzitterschap te kunnen doen. Daarentegen kent Brown de meesten van de 404 leden van de partijraad persoonlijk. Van 1982 tot 1986 heeft hij verscheidene functies vervuld in het Democratisch hoofdkwa tier in Washington Daarnaast is hij sinds 1981 verbonden aan de Washingtonse advocatenfirnia Patton, Boggs & Blom, die veel lobbywerk doet in de hoofdstad. Die omstandigheden hebben van hem



De nieuwe voorzitter van de Democratische Partij, Ron Brown (r.), op 10 februari 1989 met zijn voorganger Paul Kirk

een insider gemaakt, met aanzienlijk meer statuur dan zijn rivalen in de strijd om het partijvoorzitterschap.
Bovendien voerde Brown een bekwame campagne, waarvoor hij de beschikking had over 250.000 dollar. Hij bewerkte met succes joodse groepen, die mantrouivend stonden tegenover zijn kandidatuur vanwege zijn banden met Jackson. En hij verwierf de steun van enkele prominente Democraten, onder wie oud-gouverneur Bruce Babbitt van Arizona en Senator Bill Bradley uit New Jersey. Die zouden dat, met het oog op hun eigen politieke aspiraties, waarschijnlijk niet gedaan hebben als ze het gevoel hadden gehad dat Brown het als zijn voornaamste taak ziet om de weg te effenen voor een hernieumde presidentskandidatuur van Jackson in 1992.

Het resultaat is dat drie van de vier rivalen, onder mie Weiner, zich hebben teruggetrokken en hun steun hebben toegezegd aan Brown, terwijl Jones weliswaar formeel nog niet uit de race is, maar al heeft erkend dat de strijd om het partijvoorzitterschap is gestreden. Brown zelf heeft ook gezegd dat hij erop rekent bij de eerste stemming gekozen te worden.
Berusting in de zege van Brown betekent evenwel nog niet dat zuidelijke partijleiders huil grieven inslikken. Senator John Breaux uit Louisiana, die tevens lid is van de partijraad, zei vorige week: ,,Het grote probleem van de Democratische Partij is dat onze blanke aanhang steeds meer terugloopt. Maar de partij schijnt die realiteit nog steeds niet onder ogen te willen zien.'' Natalie Davis, een lid van het Democratic National Committee uit Alabama, ging nog een stapje verder: ,,We hebben de grootste moeite om blanke kiezers aan ons te blijven binden en ik ben bang dat Ron Brown geen zuidelijke strategie heeft behalve ons afschrijven.''
Zuidelike Democraten haasten zich te verklaren dat raciale overwegingen geen rol spelen en dat het hun uitsluitend gaat om Browns liberale mentaliteit. Ze zouden dezelfde bezwaren hebben aangevoerd tegen een blanke noordoostelijke liberaal. Maar de verwijzingen naar de slinkende aanhang onder de blanke bevolking suggereren dat de huidskleur van de voorzitter-in-spe er wel degelijk toe doet.

Bromn heeft op de zuidelijke oppositie gereageerd met de herhaalde verzekering, dat hij bruggen wil slaan tussen de verschillende stromingen in de partij en dat hij zich volstrekt neutraal zal opstellen in de slag om de presidentskandidatuur in 1992. Hij beloofde ernaar te streven dat de Democraten straks de kiezers tegemoet treden met een ,,boodschap van compassie en kracht''.
De aspirant-voorzitter heeft zijn kandidatuur ook nadrukkelijk buiten het kader van de zwarte emancipatie geplaatst. ,,Ik heb geen campagne gevoerd als een zwarte kandidaat. Mijn kandidatuur is ingegeven door de gedachte dat ik over de kwalificaties beschik om een goede voorzitter te morden'', zei hij vorige week in een interview met de *New* York Ti*mes*. Daarin verklaarde hij voorts dat meningsverschillen met Jackson zeker niet uitgesloten zijn.

Sommige Democraten menen zelfs dat Brown een van de zeer weinigen is die kunnen voorkomen dat een hernieuwde kandidatuur-Jackson uitmondt in een ware partijstrijd (vooral als de zwarte dominee voor de derde keer naast de nominatie zou grijpen). Er wordt aan herinnerd dat Brown in Atlanta een uitgesproken matigende invloed had op Jackson. En als advocaat heeft hij een allesbehalve radicale reputatie gevestigd: tot zijn cliënten behoorden MCI, een consortium van Japanse elektronica-bedrijven, en de Haïtiaanse regering ten tijde van het bewind van Jean-Claude Duvalier...

Senaat niet akkoord met benoeming van Tower tot minister van defensie. *Benoeming* Cheney wel *goedgekeurd*

Op 9 maart 1989 besloot de Senaat met 53 tegen 47 stemmen de benoeming te Ve werpen van John Tower tot minister van defensie. Een dag later benoemde president George Bush Richard (Dick) Cheney in de plaats van Tower aan en 17 maart zag de voltallige Senaat met de aanstelling van Cheney op het Pentagon akkoord.
Het was voor het eerst in 30 jaar dat de Senaat weigerde de benoeming van een minister te bekrachtigen en het was de eerste keer in de geschiedenis van de Verenigde Staten dat de Senaat niet akkoord ging met een ministersbenoeming van een nieuw-gekozen president.
Tower was er van verschillende kanten van beticht ~e:onmatig drinker en rokkenjager te zijn. Daarnaast waren er vragen gerezen over zijn advieswerk voor bedrijven die veel defensieorders in de wacht sleepten. Sinds hij in 1985 de Senaat verliet, zou hij meer dan twee miljoen gulden hebben ontvangen als defensie-adviseur in het bedrijfsleven.
Van de 45 Republikeinen in de Senaat stemde alleen Nancy Kassebaum (Kansas) op 9 maart tegen de benoeming van Tower. De Republikeinse aanhang van Tower kreeg versterking van drie dissidente Democraten, Lloyd Bentsen (Texas), Christopher Dodd (Connecticut) en Howell Heflin (Alabama).
Onmiddellijk na de stemming legde Tower een korte verklaring af waarin hij zei geen wrok te koesteren. Hij kondigde aan te zullen terugkeren naar de particuliere sector en naar ,,mijn dierbare Texas''.

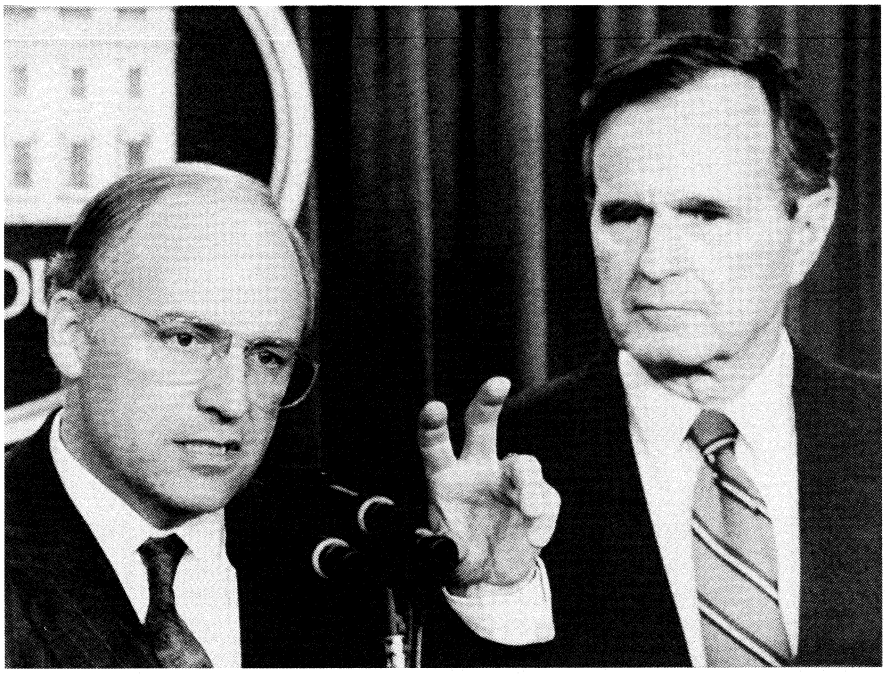
Bush had Tomer op 16 dec. 1988 tot minister van defensie benoemd (pag. 66/3-1989). Op 2 febr. 1989 besloot de Senaatscommissie voor de strijdkrachten, die onder voorzitterschap van Sam Nunn stond, een stemming over de benoeming van Tower op te schorten hangende een FBI-onderzoek naar diens verleden.
Op 20 februari werd een 140 pagina's tellend FBI-rapport inzake de kwestie-Tower overhandigd aan Bush. Een dag later zei de president op een persconferentie dat de beschuldigingen tegen Tower ,,wat feiten betreft zijn neergesabeld''. Volgens Bush bleek uit het rapport dat de aantijgingen aan het adres van Tower niet meer dan ,,*stemmingmakerij*'' maren. Hij zei dat de ex-Senator ,,een zeer onrechtvaardige behandeling'' ten deel was gevallen en er eens te meer van overtuigd te zijn dat Tower een goede en volstrekt verantwoorde keuze was.
Op 23 februari besloot de commissie voor de strijdkrachten echter met 11 tegen negen stemmen de Senaat te adviseren de benoeming van Tower af te wijzen.
Die dag zei Nunn in zijn stemverklaring: ,,Ik kan geen kandidaat aanbevelen voor de top van het militaire commando in dit land wiens geschiedenis van buitensporig drinken hem ongeschikt maakt voor een commandofunctie bij een squadron, of bij een onderzeeboot-eenheid. Hoge normen moeten aan de top van een ministerie zichtbaar zijn en daarom stem ik met behoorlijke tegenzin, maar met een zuiver geweten tegen.''
President Bush liet op 24 februari vanuit Tokio, waar hij de begrafenis van keizer Hirohito (pag. 33 +.v.-1989) bijwoonde, meten dat hij vasthield aan de kandidatuur van Tomer.
Op 26 februari las Tower in een vraaggesprek voor de televisie de volgende verklaring voor: ,,Ik ben nooit alcoholist of afhankelijk van alcohol geweest. Om echter alle twijfel uit de weg te ruimen zweer ik hierbij, indien in mijn ambt bevestigd, als minister van defensie geen alcoholische dranken te zullen gebruiken van melk soort ook, inclusief mijn, bier of spiritualiën van enigerlei soort.''
Verder. citeerde hij uit een medisch rapport dat was opgesteld bij een recente operatie. Daarin stond dat zijn lever geen tekenen vertoonde van overmatig alcoholgebruik.
Op 27 februari keerde Bush, die behalve in Japan ook in China en Zuid-Korea was geweest,

in Washington terug en een dag later begon hij te lobbyen ten gunste van Tower.
Op 2 maart begon de Senaat met het dehat orer de benoeming van Tomer
Op 5 maart zei Tower dat hij er niet over dacht zich terug te trekken. Hij betoogde dat het debat over zijn benoeming al lang niet meer ging over zijn kwalificaties voor het ministerschap. De discussie over zijn kandidatuur was ontaard in een machtsstrijd tussen het Congres en de president over het privilege van de president zijn ministers te kiezen, aldus Tower in een vraaggesprek met CBS-televisie.
Tower gaf toe dat de discussie over zijn benoeming het aanzien van de regering-Bush had geschaad. ,.Ik heb geen plannen mij terug te trekken omdat de president niet wil dat ik me terugtrek", zo zei Tower.

NRC/H'blad (13-3-1989) schetste van Chency het volgende portret:

...De keuze van Cheney was een verrassing. Hij heeft niet de reputatie een defensie-expert te zijn, al is hij wel vertrouwd met diverse aspecten van het Pentagon door zijn lidmaatschap van de vertrouwelijke commissie van de inlichtingendiensten. Cheney geldt als een ijverige, geroutineerde parlementariër, die in het Huis van Afgevaardigden vaak een belangrijke rol speelde bij rompromissen tussen het Witte Huis en het Congres.
Zowel de president als Democratische Senatoren probeerden na de nederlaag zo snel mogelijk zand te strooien over de affaire-Tower, die voor alle betrokkenen geleidelijk aan onverkwikkelijk was geworden. De kandidaat John Tomer werden overmatig alcoholgebruik, rokkenjagerij en te nauwe banden met de defensie-industrie verweten.(...)

Diverse Democraten prezen Cheney het afgelopen n-eekeinde wegens diens kwaliteiten. ,,Cheney is een prima vent, hij kent het parleinent, hij kent de uitvoerende macht, zijn goedkeuring door de Senaat moet geen probleem zijn", aldus de voorzitter van de defensiecommissie in de Senaat en aanvoerder van het verzet tegen Tomer, de Democraat Sam Nunn.
De keuze van Cheney betekent dat de regering-Bush op het gebied van buitenlands beleid en veiligheid meer nog dan al het geval was, gelijkenis vertoont met die van president Ford (1974-1976). President Bush was toen directeur van de CIA. nu president. Brent Scowrroft was toen nationaal veiligheidsadviseur en nu opnieuw. James Baker is nu minister van buitenlandse zaken, was toen belangrijk adviseur van Ford als leider van zijn verkiezingscampagne. En Dirk Cheney was toen stafchef van het Witte Huis en wordt nu minister van defensie. Cheney is een leerling en vertrouweling van Donald Rumsfeld, die onder president Ford minister van defensie was.
Dick Cheney kwam als net niet gepromoveerd academicus eind jaren zestig naar Washington en vond een assistentenbaantje bij Donald Rumsfeld. Onder Ford werd Cheney (in 1975, red.*KHA*) stafchef van de president en toen deze (in 1976, red.*KHA*) de verkiezingen verloor, deed Cheney iets bijzonders: in plaats van het gebruikelijke pad te volgen en zich aan K-Street in Washington te vestigen als goed betaald lobbyist, ging Cheney terug naar Wyoming in het verre mesten om er campagne te voeren. Twee jaar later, in 1978, wist hij de enige zetel in het dunbevolkte Wyoming (507.000 inwoners) in het Huis van Afgevaardigden te bemachtigen. Hij heeft die zetel sedertdien behouden.
Vanaf 1981 ontpopte Cheney zich als een ijverige steunpilaar van president Reagan in het Huis van Afgevaardigden. Hij bemiddelde tussen oudere, pragmatische Republikeinen en jongere, agressief-conservatieve leden van het Huis. Cheney koos bijna steeds voor Reagan, of het nu de begroting of de defensie-uitgaven betrof. Voorzien van uitvoerige argumentatie liet hij Reagan een enkele keer in de steek, bijvoorbeeld bij de grote belastinghervorming. Hij vocht daarentegen als weinige anderen in het Huis voor verdere militaire steun aan de Nicaraguaanse contras.
Hoewel hij de cowboy-laarzen soms onder het klassiek-grijze confectiepak draagt en zich af en toe als een straatvechter etaleert, is Cheney meestal een geduldig werkende wetgever met een academische aanpak. De nationale pers in Amerika behandelt hem met respect en zijn opinie geldt als gezaghebbend. (Veel Republikeinse Huisleden morden meer als exotische curiositeiten dan als belangrijke politici bejegend).



Dick Cheney (l.) tijdens een persconferentie in het Witte Huis kort na zijn benoeming tot minister van defensie door president George Bush (r.).

Niet onbelangrijk gezien de jongste voorgeschiedenis is ook dat Dick Cheney een onbevlekt blazoen lijkt te hebben. Hij heeft er weliswaar net als vele collega's een handje van om hoge gages voor spreekbeurten in zijn rak te steken. maar verder gaat hij door voor een ordelijke echtgenoot, met vrouw en twee kinderen. Zijn enige probleem was vorig jaar zijn hart: het is inmiddels uitgerust met vier bypasses.

Op 22 maart werd Newt Gingrich, een conservatieve Republikein uit Georgia, gekozen tot plaatsvervangend fractieleider van de Republikeinen in het Huis van Afgevaardigden als opvolger van Cheney, die na zijn benoeming tot minister van defensie het Huis had verlaten
In een geheime stemming versloeg Gingrich niet 87 tegen 85 stemmen zijn partijgenoot Edward Madigan, die de favoriete kandidaat van Robert Michel, de fractieleider van de Republikeinen in het Huis, was geweest.
Op 26 april werd de Republikein Craig Thomas met 52 procent van de geldig uitgebrachte stemmen gekozen tot Afgevaardigde in Wyoming

Democraat *Coelho* geeft wegens dreigend onderzoek zetel in Huis op. Aftreden van de Democratische Huis-voorzitter Wright i.v.m. overtredingen op het gebied van de ethiek van het Huis. Foley opvolger. Republikeinen pogen Foley in opspraak te brengen

Op 27 mei 1989 maakte Tony Coelho, de op twee na belangrijkste Democraat in het Huis van Afgevaardigden bekend, dat hij zijn zetel per 15 juni opgaf wegens een dreigend onderzoek naar zijn financiële praktijken.

De uit Californië afkomstige Coelho verklaarde: ,,Ik heb er absoluut vertrouwen in dat ik niets verkeerds heb gedaan, maar ik ben niet van plan mijn partij in nog meer moeilijkheden te brengen."
Coelho had toegegeven dat hij geen volledige opening van zaken had gegeven over zijn betrokkenheid bij de aankoop in 1986 van junk bonds (obligaties met hoge rente waarmee bedrijven worden opgekocht) ter waarde van $ 100.000 van de firma Drexel Burnham Lambert.
Op 31 mei 1989 deelde de voorzitter van het Huis van Afgevaardigden, de Democraat Jim Wright, mee dat hij zijn functie m.i.v. 6 juni neerlegde. Die mededeling werd al verwacht sinds 17 april, toen een 12 leden tellende commissie voor ethiek van het Huis had bekendgemaakt van plan te zijn Wright 69 overtredingen van de ethische regels van het Huis ten laste te leggen.
Het was de vierde keer in de geschiedenis van de Verenigde Staten dat een voorzitter van het Huis van Afgevaardigden zelf ontslag nam, maar de eerste keer dat dat moest vanwege financiële onregelmatigheden. Wright was in 1954 in l-iet Huis gekozen en sinds 6 jan. 1987 voorzitter daarvan (pag. 233/1-1987).

In een toespraak van bijna een uur tot

de Afgevaardigden wees de Democraat uit Texas alle beschuldigingen van de hand. Hij riep zijn collega's op een punt te zetten achter de ,,heksenjacht" die parlementariërs op elkaar hadden geopend. ,,Beide partijen moeten dit onbedachtzame kannibalisme beëindigen", aldus Wright.
Over dat: machtsstrijd tussen Republikeinen en Democraten in het Congres merkte correspondent Ben Knapen in *NRC/H'blad* (2-6-1989) o.m. het volgende op:

...Democraten hebben al sinds mensenheugenis de meerderheid in het Huis van Afgevaardigden en jonge Republikeinen hebben zich voorgenomen aan dat feit èn aan de passiviteit van hun oudere Republikeinse collega's een eind te maken.
De Republikein Newt Gingrich uit Georgia is leider van de fronde. Hij opende de aanval mei vorig jaar tegen Jirn Wright, zette een bataljon stafleden op diverse andere Democraten en iieeit nog ,,een stuk of negen, tien - misschien wel meer - gevallen" voor de komende tiid in petto.
,,Je hebt maar weinig spelletjes die zo leuk zijn als dat van parlementariër, dit is het grote spel", bekende de schrandere, vlugge Gingrich een jaar geleden eens tegen Hedrick Smith, toen die bezig was met zijn boek The Power Game. Gisteren (1 juni) gevraagd of hij genoegdoening voelde nu Wright was gevallen, zei Gingrich: ,,Ik heb geen commentaar, dit is een tragisch moment voor onze staatsinstellingen, we kijken nu naar de toekomst." Toen de cameralamp was gedoofd, fonkelden Gingrichs oogjes...

Over de bevindingen van de commissie voor ethiek meldde Knapen in *NRC/H'blad* (18-4-1989) o.m. het volgende

Amper is de soap opera met in de hoofdrol de kleine John Tower met zijn elegante Savile Row-kostuums van het Washingtonse toneel verdwenen of een nieuw stuk van vergelijkbare categorie doet het publiek weer voor de kassa's samendrommen. Dit keer is het Jim Wright, de man met de versteende glimlach en de Texaanse laarzen, een man van gewicht: Jirn Wright is de*Speaker* of the House, voorzitter van het Huis van Afgevaardigden, en als zodanig de derde man in de staat, na de president en de vice-president.
Maar liefst 69 gevallen heeft de Commissie Ethiek van het Huis van Afgevaardigden geteld waarin er ,,reden is te geloven dat Jim Wright de ethische code van het Huis heeft geschonden". Dat maakte de commissie gisteren (17 april) na tien maanden onderzoek unaniem bekend. Wright had de bui zien aankomen en vorige week al had hij voor een gretige horde camera's in de perskamer van het Congres het sein tot de voorwaartse verdediging gegeven. Omringd door alle machtige collega-Denlocraten in het Huis van Afgevaardigden had hij de beschuldigingen van de hand gewezen en had bijna gehuild, terwijl hij had gesproken over ,,mijn door en door fatsoenlijke vrouw" - een scène die tot gisteravond nog iedere dag door de televisiestations werd herhaald.
De affaire-Wright gaat - dit alvast vooraf - niet over zijn huwelijk of over amoureuze zijstapjes, maar over kleine vormen van minder ethisch gedrag. Zo stond mevrouw Wright op een loonlijst van een goede vriend voor een bedragje van 18.000 dollar per jaar en volgens de Commissie Ethiek deed mevrouw Wright voor dat geld eigenlijk niets. In zo'n geval behoort een parlementariër die 18.000 dollar als een schenking op te geven. Idealiter zou hij zelfs het bedrag moeten weigeren, wanneer het ook nog afkomstig is van iemand die zakelijk belang heeft bij een goede verstandhouding met de derde man in de staat.
Bijverdiensten van politici zijn in de Verenigde Staten aan beperkingen onderhevig. Een parlementariër die de 20.000 dollar overschrijdt, moet het geld voor een goed doel storten, dat mag een publiek fonds voor zijn eigen herverkiezing zijn. Maar Wright kende vele trucs om die regel te omzeilen en onderwijl ook zijn verkiezingskas steeds op oorlogssterkte te houden
Zo liet Wright [illegible] een boek schrijven met Wrights Overpeizingen (,,Reflections of a Public Man"). Misschien was het boek de moeite van het lezen waard - wie leest een boek dat de auteur waarschijnlijk niet eens heeft gelezen" - en het werd in elk geval *sui generis* een best-seller. Dat ging zo: als Jim Wright ergens optrad en de secretaris van de gastheren met de secretaris van Wright over een honorarium sprak, dan suggereerde de een tegen de ander om in plaats van een couvert een hoeveelheid boeken te kopen. Zo komt het dat bij diverse country clubs en vakorganisaties nog enkele duizenden exemplaren van Wright's Overpcinzingen in de kelder liggen.
Alles bij elkaar incasseerde Jirn Wright 55.000 dollar aan royalties en royalties hoeven, zo zegt het reglement, niet bij de Ethische commissie te worden opgegeven.
Wright had samen met een vriend (George Mallick) en hun beider echtgenotes ook nog een investeringsmaatschappij. Dankzij die firma had Wright de beschikking over een appartement in Forth Worth, Texas, waar hij vandaan komt.
Dankzij die firma kon Wright ook regelmatig privé rondvliegen in Amerika. Maar volgens een 456 pagina's tellend rapport van een juridisch adviseur van de Commissie Ethiek had die investeringsmaatschappij, naar initialen van het viertal Mallightco genaamd, slechts één concreet investeringsobject, namelijk Jirn Wright
Wright mag nog van geluk spreken dat de commissie hem niet directe politieke beïnvloeding van hoge ambtenaren ten laste heeft gelegd. Het was Jim Wright die twee jaar geleden de fiscale recherche tegenhield, toen die op het punt stond de spaarkas van een vriend door te lichten. Dat gebeurde later toch en de recherche stuitte toen op exquise flessen Franse bourgogne, op miljoenenfraude en op een overigens failliete boedel. De vriend eindigde achter de tralies.
Jirn Wright is verbitterd, voelt zich het eerste grijpbare Democratische slachtoffer, nadat anderhalve maand geleden de Democraten de Republikein Tower hebben ,,neergeknald" - een gangbare overdrachtelijke term van Texanen onder elkaar. Wright heeft ook pech dat de gevoeliger seismografie inzake ethiek uitgerekend hem doet wankelen. Want de originaliteit van enkele vondsten daargelaten is de praktijk van Jim Wrights persoonlijke en politieke kasbeheer in wezen niet anders dan dat van vele Congresleden. Om die reden wordt 99 procent van alle Congresleden ook herkozen, want tegen de financiële zuigkracht van Congresleden kunnen uitdagers zelden concurreren en dus hebben zittende Congresleden ook de grootste campagnekas en het beste netwerk van veldwerkers in hun kiesdistrict.
Jim Wright zit al meer dan dertig jaar in het Huis van Afgevaardigden. Hij is een eenvoudige jongen uit Texas, die in de oorlog piloot werd, later een reclame-bureau begon en als politicus altijd te vinden was aan de kant van de kleine man, the little guy. Twee jaar geleden werd hij Speaker en niemand genoot zozeer van zijn positie als Jim Wright zelf. Speaker is een machtige positie - met een Republikein in het Witte Huis en een Democratische meerderheid in het Congres is de Democratische voorman van het Huis van Afgevaardigden een cruciale figuur.
Zo begon Wright vorig jaar zomer zelfs een beetje minister van buitenlandse zaken te spelen. Militaire hulp aan de contras werd door Wrights Democraten geblokkeerd, het was een komen en gaan van Centraal-Amerikaanse presidenten in Wrights kantoor en Wright kwam vervolgens met een alternatief actieprogramma. Ook het recente hulpprogramma voor de contras bevatte weer Wrights handschrift en Wright stond op de trappen van het Witte Huis, toen president Bush het wereldkundig maakte.
Nu dreigt de Commissie Ethiek aan Wrights loopbaan een einde te maken Dat zou op zichzelf [illegible] dan een kleine rimpeling w[illegible] oorzaken, wanneer Wright snel zijn ontslag zou indienen en een nieuwe Speaker kon worden gekroond. In dat geval zou politiek Washington alsnog zijn aandacht kunnen gaan besteden aan belangrijker zaken. Maar Wright heeft besloten te knokken en het kan maanden duren voordat de politieke verhoudingen betreffende Jirn Wright de overzichtelijkheid van een zinkend schip aannemen.

De reputatie van Wright was verder beschadigd door onthullingen over zijn ,,rechterhand", John P. Mack, die op 11 mei was afgetreden. Zestien jaar geleden had Mack een aanval gepleegd op *ren 20* jaar oude studente waarvoor hij op 19-jarige leeftijd was veroordeeld tot 15 jaar gevangenisstraf. Nadat hij 27 maanden van zijn straf had uitgezeten, werd Mack, wiens broer was getrouwd met Wrights dochter, vrijgelaten om klerk te worden op het bureau van Wright. Daar was hij diens belangrijkste medewerker geworden.
Na Macks ontslag zei Wright dat hij niet op de hoogte was geweest van de details van het misdrijf. Hij verklaarde te geloven in ,,het verlossende vermogen van constructief werk" en zei dat hij ,,van John was gaan houden om de persoon die hij is".
Op 6 juni koos het Huis van Afgevaardigden met 251 tegen 164 stemmen de Democraat Thomas Foley (geb. op 6-3-1929 in Spokane, Washington), tot zijn voorzitter. Foley, van origine advocaat, was in 1964 voor de staat Washington in het Huis gekozen en sindsdien steeds herkozen. Op 8 dec. 1986 was hij tot fractieleider van de Democraten in het Huis gekozen (pag. 233/1-1987). Hij ging door voor een rustig, weinig polariserend type.
In een toespraak tot de Afgevaardigden deed Foley een beroep op de parlementariërs de strijdbijl te begraven na de voortdurende aanvallen van de laatste maanden op elkaars integriteit in het Congres.
Foley: ,,Ik ben een trotse Democraat, maar ik doe een speciaal beroep op onze Republikeinse vrienden om bitterheid, verdeeldheid en vijandigheid achter ons te laten."
Op zijn eerste persconferentie zei de nieuwe Huis-voorzitter voorstander te zijn van belastingverhogingen om de tekorten te verminderen. Zolang echter het Witte Huis elke belastingverhoging van de hand wees, zou het Congres geen belastingwet produceren: „We gaan geen belastingwet naar de president sturen, waarover hij een veto uitspreekt. Dat is dwaas."
Foley: „Tochis het zeer belangrijk ons fiscale huis op orde te brengen. Dat heeft waarschijnlijk de meest serieuze consequenties voor onze economie, voor onze groeicapaciteit, voor het scheppen van banen en voor de bevor-

dering van Amerikaanse doelstellingen."
Diezelfde dag bood de Republikeinse partijvoorzitter Lee Atwater telefonisch zijn verontschuldigingen aan bij Foley voor een van Mark Goodin, directeur communicatiezaken van het Republikeinse Nationale Comité, afkomstig memorandum waarin Foley werd vcrgclckcn met Barney Frank, een Afgevaardigde voor Massachusetts die openlijk uitkwam voor zijn homosexualiteit.
Op 7 juni werd Atwater wegens het memorandum op de vingers getikt door president Bush en trad Goodin af.
Op 8 juni noemde Bush tijdens een persconferentie de lastercampagne tegen Foley ,,walgelijk", maar verklaarde dat hij accepteerde dat Atwater er van te voren niets van af had geweten.
Onder de kop ,,Republikeinse tackle laat Foley onbewogen, meldde Paul Brill vanuit Washington in de *Volkskrant* (9-6-1989) het volgende:

Het is hard nodig dat ,,we elkaar de hand reiken en de bitterheid en vijandigheid laten varen". zei Thomas Foley dinsdag (6 juni) in zijn eerste toespraak als voorzitter van het Amerikaanse Huis van Afgevaardigden. En zich speciaal richtend tot de Republikeinse fractie, die zich door zijn voorganger Jim Wright vaak als een voetveeg behandeld voelde, beloofde hij ,,samenwerking en meer consultatie".
Op hetzelfde moment dat de nieuwe Speaker deze serene woorden sprak, werd in de postvakjes van de Republikeinse Afgevaardigden een memorandum gedeponeerd dat allesbehalve een sfeer van verzoening ademde. ,,Tom Foley: Out of the Liberal Closet", stond er boven het vier pagina's tellende memo, dat groot misbaar maakte over het ware progrcssicve gezicht van de zich als een gematigd politicus profilerende Democraat, wiens stemgedrag op een lijn merd gesteld met dat van zijn fractiegenoot Barney Frank.
Die vergelijking had een verraderlijke dubbele bodem. Frank is niet alleen een prominent vertegenwoordiger van de ,,linkervleugel" van de Democraten, maar hij is ook het enige Congreslid dat er openlijk voor uitkomt dat hij homoseksueel is.
Het memorandum, dat ook was toegestuurd aan alle leden van het Republikeinse partijbestuur en de voorzitters van de partij-afdelingen in de vijftig staten, was afkomstig van het Republikeinse partijbureau in Washington, maar partijvoorzitter Lee Atwater, de voormalige campagneleider van president Bush, de scepter zwaait. De auteur was Mark Goodin, die in het Republikeinse hoofdkwartier de titel van directeur communicatie-zaken voert en tijdens de verkiezingscampagne fungeerde als adjunct-voorlichter van Bush.
Foley, die kennelijk niet alleen in fysionomisch, maar ook in mentaal opzicht veel weg heeft van een lobbes, probeerde de aanval zoveel mogelijk te negeren. Maar veel van zijn partijgenoten spraken van een schandelijk smaadschrift en waren des duivels.
Ook in het Republikeinse kamp werd ingezien dat het memo niet door de beugel kon. Robert Michel, de Republikeinse fractievoorzitter in het Huis, distantieerde zich ervan op dezelfde dag dat het in de openbaarheid kwam. Zijn collega in de Senaat, Robert Dole, viel hem de volgende dag bij en sprak van ,,vuilspuiterij".
Tenslotte greep Bush persoonlijk in. In een telefoongesprek met Atwatcr - waarvan de Witte Huis-verslaggevers onmiddellijk op de hoogte werden gebracht - gaf hij te kennen het gewraakte memo ,,walgelijk" te vinden en drong hij erop aan stappen te nemen om herhaling te voorkomen. Die interventie bleef niet zonder gevolgen. Binnen twee uur had Atwater een ontslagbrief van Goodin op zijn bureau. Deze had de dag tevoren nog ontkend dat er ook maar in de verste verte sprake was van laster tegen Foley, maar verklaarde zich nu schuldig aan een ,,ernstig gebrek aan beoordelingsvermogen".
Diverse Democraten zijn echter vooralsnog niet geneigd daarmee genoegen te nemen. Partijvoorzitter Ronald Brown noemde het uiterst onbevredigend dat Goodin fungeert als de ,,zondebok" voor een campagne die ,,alle kenmerken vertoont van rioolpolitiek".
Een collega-partijbestuurder merkte op dat de Republikeinen opnieuw een Ollie North hebben gevonden op wie alle schuld kan worden afgewenteld. Alom wordt getwijfeld dat Goodins geladen memorandum de Republikeinse partijburelen heeft kunnen verlaten zonder dat Atwater er zijn zegen aan had gegeven.
Het stuk staat bovendien niet helemaal op zichzelf. Vorige week werden verslaggevers benaderd door een medewerkster van Newt Gingrich, de Republikeinse vice-fractievoorzitter in het Huis, met de suggestie eens wat nader in te gaan op Foley's seksleven, omdat daaraan een kant zou zijn die het daglicht niet kan verdragen. Gingrich is degene die Jim Wright als eerste heeft aangeklaagd, en hij heeft sindsdien een zuiveringsijver ontwikkeld die McCarthyïstische trekken vertoont.
Wat de Democraten vooral dwarszit, is de taaiheid van bepaalde aantijgingen en geruchten. De controverse rond Goodins memo heeft twee dagen lang prominente aandacht gekregen in de media - waarvan er sommige ook niet geaarzeld hebben om Foley (gehuwd, geen kinderen) te vragen of hij inderdaad homoseksueel is -, en alle Republikeinse spijtbetuigingen kunnen de rookontwikkeling die daarmee gepaard gaat, niet verdrijven.
Zo is het ook gegaan met de heibel die het Bush-kamp in de verkiezingsstrijd heeft gemaakt over het feit dat Michael Dukakis tegenstander was van verplichte invoering van de Pledge of Allegiance op school. Vervolgens werd met kracht ontkend dat het de bedoeling was de vaderlandsliefde van de Democratische presidentskandidaat in twijfel te trekken - maar het kwaad was toen al geschied (mede doordat Dukakis er zo onhandig op reageerde).
Overigens zijn dergelijke tactieken niet het monopolie van de Republikeinen. Dat wil zeggen: ook Republikeinse politici hebben zich de afgelopen maanden soms moeten verweren tegen malle en kwalijke geruchten.
Wat de ontstelde politici intussen kennelijk nog niet aandurven, is simpelweg zeggen dat iemands seksuele voorkeur niet terzake doet zolang deze niet interfereert met zijn of haar taakuitoefening. Zelfs Frank ontkwam er niet aan te verklaren dat hij nog nooit iets gehoord of gemerkt had van een homoseksuele neiging bij de nieuwe Speaker.
Maar de kordate Afgevaardigde uit Massachusetts liet zich gelukkig niet echt van de wijs brengen. Zouden de Republikeinen niet ijlings op hun schreden terugkeren, dan zou hij de namen onthullen van enkele homosekuelen in hun midden, zo dreigde hij. Want ,,het recht op privacy staat niet gelijk met het recht op hypocrisie".



De Democraat Tom Foley (r.)na zijn beëdiging als voorzitter van het Huis van Afgevaardigden op 6 juni 1989. Naast hem zijn voorganger op die post, de Democraat Jim Wright.

Op 14 juni werd Richard Gephardt gekozen tot fractieleider van de Democraten in het Huis als opvolger van Foley. Gephardt, één van de kandidaten van de Democraten voor de presidentsverkiezingen van 1988, was in 1976 in het Huis gekozen voor St Louis, Missouri.

In de strijd om het Democratische fractieleiderschap versloeg Gephardt met 181 tegen 76 stemmen Ed Jenkins. Verder kozen de Democraten die dag met 134 stemmen de Baptistische geestelijke William Gray, die in 1978 voor Pennsylvania in het Huis was gekozen, tot opvolger van Coelho.

Op 28 aug. 1989 verzocht Barney Frank de commissie voor ethiek van het Huis van Afgevaardigden zijn relatie tc onderzoeken met Stephen Gobie, een mannelijke prostituée, die hij tussen 1983 en 1987 in dienst had gehad als persoonlijk assistent.
Frank, die in 1987 had onthuld dat hij homosexueel was, zou de commissie zelf hebben benaderd omdat hij zijn Democratische collega's het probleem milde besparen te beslissen of de zaak onderzocht moest worden.

Zijn stap volgde op een krantebericht eerder die maand waarin werd beweerd dat Gobie het appartement van Frank had gebruikt als centrum voor een netwerk van mannelijke prostituées.
Op 25 augustus gaf Frank toe dat hij Gobie had betaald voor sex, maar zei dat hij hem als zijn assistent had ontslagen nadat hij had vernomen van diens onwettige commerciële activiteiten.
Gobie had banden met een netwerk van callboys dat, zo was in juni 1989 bekend geworden, klanten had gehad onder Republikeinse lobbyisten en leden van bet middenkader van di. regering-Reagan en de regering-Bush.

Breeden volgt Ruder op *als* voorzitter SEC

Op 14 aug. 1989 liet president Bush weten dat hij zijn adviseur Richard C. Breeden wilde benoemen tot voorzitte van de Securities and Exchange Commission (SEC) als opvolger van David Ruder. Ruder was op 17 juni 1987 door Reagan voor die functie aangewezen (pag. 40/1-1988). De SEC hield toezicht op de naleving van de regels op de effectenbeurs.
NRC/H'blad (15-8-1989):

r
...Breeden is nu in het Witte Huis speciaal assistent van de president. Hij is de architect van de reddingsoperatie van 166 miljard dollar voor de noodlijdende Amerikaanse spaarbanken, een reddingsoperatie groter dan die van Lockheed, Chrysler en de stad New York bij elkaar, waartoe Congres en Witte Huis onlangs besloten.

Breeden diende Bush ook al toen deze nog vice-president was. Daarvoor was hij partner in een advocatenkantoor in Wall Street. Breeden zit op dezelfde lijn als het Witte Huis: hij staat bekend als tegenstander van buitensporige regulering, maar vindt wel dat strak de hand moet morden gehouden aan de bestaande wetgeving. Breeden staat in het algemeen afwijzend tegenover wetswijzigingen die bedrijfsovernemingen in de VS bemoeilijken.

David Ruder kwam twee jaar geleden aan het hoofd van de SEC te staan als opvolger van John Shad, die toen ambassadeur merd in Nederland en dit jaar naar het New-Yorkse effectenkantoor Drexel Burnham Lambert vertrok om het geschonden blazoen van Drexel op te poetsen.
Ruder week na de beurskrach van oktober 1987 herhaaldelijk af van zijn geloof in de vrije markt en nam een interventionistisch standpunt in, tot ergernis van zijn medebestuursleden die waren benoemd door president Reagan.
Ruder gaf in mei te kennen zijn functie te willen opgeven om weer te kunnen doceren aan de Northwestern University School of Law.

BENOEMING VAN NIEUWE AMBASSADEUR IN DEN HAAG AANGEKONDIGD

Op 2 juni 1989 deelde het Witte Huis in Washington mee dat Howard Wilkins jr, een zakenman uit Kansas, de nieuwe Amerikaanse ambassadeur in Den Haag werd. Wilkins was lid van de raad van bestuur van de restaurantketen Pizza Hut.
Wilkins was actief in de Republikeinse partij. Hij slaagde erin veel geld voor verkiezingscampagnes van de Republikeinen bij een te krijgen, zoals in 1988 voor de presidentskandidatuur van George Bush.
De nieuwe ambassadeur, wiens benoeming door de Senaat moest worden goedgekeurd, had op diplomatiek terrein geen ervaring.

POWELL NIEUWE VOORZITTER GEZAMENLIJKE CHEFS VAN STAVEN VAN DE STRIJDKRACHTEN ALS OPVOLGER VAN CROWE

Op 10 aug. 1989 maakte president Bush de benoeming bekend van gen. Colin Powell tot voorzitter van de gezamenlijke chefs van staven van de strijdkrachten, de hoogste militaire functie in het land. Het was de eerste keer dat een zwarte op die post werd benoemd.

Powell zou per 1 oktober het voorzitterschap overnemen van adm. William Crowe, die op eigen verzoek zijn functie, die hij sinds 1 okt. 1985 bekleedde (pag. 438/1-1986), ep 30 september zou neerleggen.
Op 1 dec. 1988 had president Reagan meegedeeld dat hij lt-gen. Powell, die op 5 nov. 1987 door hem was benoemd tot hoofd van dc Nationale Veiligheidsraad (pag. 42/3-1988), had bevorderd tot vier-sterren-generaal en tot commandant van de landmacht in McPherson in de staat Georgia. Powell had per 20 jan. 1989 het Witte Huis verlaten (pag. 68/1-1989).

Van Powell schetste *NRC/H'blad* (10-8-1989) het volgende portret:

...Powell is de eerst zwarte in de Amerikaanse geschiedenis die dit ambt zal bekleden en zal ongetwijfeld als een symbool worden gezien van de emancipatie van de Amerikaanse zwarten. In 1987 was hij onder de regering-Reagan ook al de eerste zwarte die het tot adviseur van de president voor nationale veiligheid bracht.

Powells benoeming komt enigszins als een verrassing. Waarnemers waren er vanuit gegaan dat hij niet meer in aanmerking zou komen voor deze hoogste militaire functie, omdat hij al te lang werkzaam was geweest in meer politieke banen.
Voordat hij zelf adviseur voor nationale veiligheid merd, was hij al enige tijd tweede man geweest achter adviseur Frank Carlucci en had hij bovendien vele jaren gewerkt als rechterhand van de vroegere minister van defensie Caspar Weinberger.
Powell werd op 5 apr. 1937 uit Jamaicaanse ouders geboren in New York. Hij groeide op in de Bronx en koos vervolgens voor een militaire loopbaan. Na een opleiding tot reserve-officier begon hii in 1958 als tweede luitenant. Hij bracht onder meer geruime tijd door in Vietnam. Hij werd tot tweemaal toe onderscheiden wegens betoonde moed. In 1963 kreeg hij de onderscheiding van het ,,Paarse Hart", nadat hij bij de Laotiaanse grens in een valkuil was gevallen, waarbij zijn voet werd doorboord door een scherpe metalen pin.

In zijn periode onder Weinberger speelde Powell onder meer een sleutelrol bij de voorbereidingen van de actie tegen Libië in april 1986. Hij was ook een overtuigd voorstander van het sturen van de Amerikaanse marine naar de Golf in 1987. De Amerikanen moesten ervoor zorgen dat het scheepvaartverkeer in dat strategische gebied onbelemmerd doorgang kon vinden.
Voordat Carlucci Powell benaderde voor de Nationale Veiligheidsraad, was hij enige tijd hoofd van het vijfde Amerikaanse legerkorps in West-Duitsland, een functie waarin hij zich bijzonder op zijn gemak voelde.
In de Nationale Veiligheidsraad zorgde Powell er samen met Carlucci voor dat het sterk aangetaste gezag van deze instelling weer merd hersteld.
Volgens mensen in Powells omgeving is hij een bekwaam organisator. Zijn kracht is vooral om de taken duidelijk te verdelen, terwijl hij tegelijkertijd zorgt voor een goede onderlinge controle.

Toen Somjet-leider Michail Gorbatsjow vorig jaar in New York was, zat Powell als een der zeer weinigen ook aan bij de lunch die president Reagan zijn hoge gast aanbood. Ook dit werd door veel zwarten uitgelegd als een teken van de emancipatie van de zwarten.



President George Bush (l) en gen Colin Powell, de nieuwe voorzitter van de gezamenlijke chefs van staven, op 10 augustus 1989 tijdens een persconferentie ter gelegenheid van de benoeming van Powell

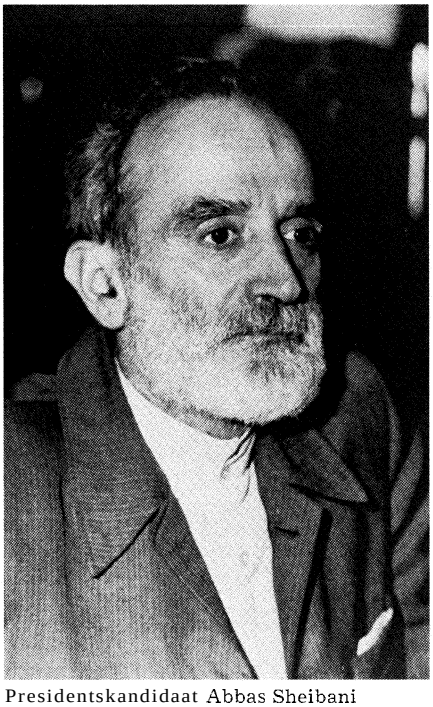
IRAN

RAFSANJANI TOT PRESIDENT GEKOZEN. GRONDWETSU'IJZIGING BIJ REFERENDUM GOEDGEKEURD. NIEUW KABINET. VERDERE BENOEMINGEN

Op 19 juni 1989 maakte de minister van binnenlandse zaken, Ali Akbar Mohtashemi, bekend dat de presidentsverkiezingen, die oorspronkelijk op 18 augustus zouden worden gehouden (zie pag. 374/2-'89), drie weken waren vervroegd en nu op 28 juli zouden plaatsvinden.
Gelijktijdig zou dan het referendum worden gehouden over de grondwetswijzigingen welke werden voorbereid door een commissie, die op 24 april door Ayatollah Khomeini was benoemd (pag. 374/1-'89).
Ook op 19 juni meldde het dagblad Jomhuri *Islami* dat de nieuwe termijn was voorgesteld door president Ali Khamenei, wiens ambtstermijn uiterlijk op 9 oktober afliep. Khamenei was op 4 juni aangewezen tot ,,leider van de Islamitische Republiek", als opvolger van de overleden Ayatollah Khomeini (pag. 416/2-'89), waardoor het ambt van president eigenlijk toen al vakant was geworden, zo suggereerde Jomhuri *Islami*.

Twee presidentskandidaten. Rafsanjani gekozen

Tot 2 juli konden kandidaten voor het presidentschap zich officieel aanmelden. Het persbureau *Irna* meldde op 1 juli dat tot dan toe 72 personen zich als kandidaat hadden ingeschreven, van wie slechts 26 voorlopig waren aanvaard. Parlementsvoorzitter Hashemi Ali Akbar Rafsanjani, die nog op 12 juni als zodanig voor een jaar was herkozen, was de enige kandidaat wiens naam officieel werd gepubliceerd.



Presidentskandidaat Abbas Sheibani

Op 9 juli selecteerde de Raad van Hoeders van de Constitutie slechts twee kandidaten uit een totaal van 78 kandidaten. Naast Rafsanjani werd alleen Abbas Sheibani toegelaten. Deze 58-jarige arts was in 1979 minister van landbouw onder premier Mehdi Bazargan. Bij de presidentsverkiezing van 24 juli 1981 was hij een van de kandidaten die door Mohammed Ali Rajai werden verslagen (pag. 579/1-'81).
Terwijl Sheibani geen eigen machtsbasis had, verwierf Rafsanjani de steun van vrijwel alle politieke, religieuze en militaire groeperingen van Iran alsook van vooraanstaande personen, o.w. de zoon van de overleden imam, Ahmad Khomeini.
Op 30 juli maakte minister Mohtashemi van binnenlandse zaken bekend dat bij de presidentsverkiezing op 28 juli in totaal 16.439.247 stemmen waren uitgebracht, wat neerkwam op een opkomst van 68%. De opkomst was dus geringer dan bij de vier voorgaande presidentsverkiezingen. Rafsanjani was met 94,5% van de stemmen tot president gekozen. Sheibani verwierf slechts 3,8% van de stemmen. Volgens gecorrigeerde cijfers van 3 augustus werden op Rafsanjani 15.551.570 stemmen uitgebracht en op Sheibani 632.247 stemmen.

Grondwetswijziging goedgekeurd

Bij het referendum van 28 juli werden de voorgestelde grondwetswijzigingen volgens de op 30 juli gepubliceerde cijfers goedgekeurd door 16.025.459 kiezers (97,38% van de uitgebrachte stemmen), terwijl 398.867 tegenstemmen waren geregistreerd. Voorts waren 32.445 stemmen ongeldig verklaard. De opkomst opdroeg net als bij de presidentsverkiezing omstreeks 68%.
Nadat de commissie voor de grondwetsherziening haar beraadslagingen - na 38 zittingen - op 8 juli had voltooid, had de leider van de Islamitische Republiek, Ali Khamenei, de voorgestelde wijzigingen op 19 juli met zijn handtekening bekrachtigd, uitgezonderd het voorstel de president het recht te verlenen de Majlis (parlement) te ontbinden.

Voordien hadden 177 parlementsleden dit voorstel in een brief als niet-islamitisch gekenschetst en betoogd dat het strijdig was met het testainent van Ayatollah Khomeini (zie ook pag. 416/3). Tijdens een parlementszitting eind juni had rafgevaardigde Abdolmajid Sharpasand zijn ,,diepe bezorgdheid over de politieke toekomst van de natie" uitgesproken wegens de herziening van de grondwet welke zijns inziens beoogde de ,,macht in handen van een paa mensen" te concentreren. Maar de Majlis aanvaardde op 9 juli vrij\\-el unaniem een motie om het ontslag van Sharpasand als parlementslid te aanvaarden. Zijn huis in Karaj werd naar verluidt door een woedende menigte in brand gestoken (*Financial* ***Times*** 11-7)

Op 23 juli werd de grondwetsherziening door de commissieleden Mohammed Yazdi en Hassan Habibi toegelicht.

Maar de voorgestelde amendementen versterkten de bevoegdheden van de nieuwe president. De post van premier werd afgeschaft, zodat de president in feite exclusief met de uitvoerende macht werd belast. Hij kreeg de bevoegdheid ministers te benoemen, met instemming van de Majlis, en de directe controle op de economie van het land over te nemen.
Voorts weid de president gemachtigd een ,,hulpraad'' te benoemen om te arbitreren in geschilpunten tussen de Majlis en de Raad van Hoeders van de Constitutie. (Reeds op 7 februari 1988 had Ayatollah Khomeini een arbitrage-raad ingesteld, zie pag. 687/2-'88). Bovendien zou de president een nieuwe nationale Veiligheidsraad onder zijn voorzitterschap mogen vormen om Irans veiligheids- en defensiepolitiek te formuleren en te coördineren; die raad zou veel van de taken van het ministerie van binnenlandse zaken overnemen.
De president is verantwoording schuldig aan het volk, aan de Gids van de Natie (Rakhbar i.c. Khamenei) en aan de Majlis. Als een kwart of meer van de parlementsleden de president ter verantwoording roept, moet hij daaraan binnen een maand gehoor geven. Is zijn antwoord onbevredigend, dan kan het parlement met tweederde meerderheid zijn ontslag voordragen aan de Rakhbar die de uiteindelijke beslissing daarover neemt.
Door de amendementen verviel de vroegere grondwetsbepaling dat de Rakhbar door de meerderheid van de bevolking als leider moest zijn aanvaard. Ook hoefde hij niet langer de rang van Marja-ye-Taqlid of Groot-Avatollah te bezitten, een bepaling waardoor de benoeming van Khamenei tot Rakhbar achteraf werd gelegaliseerd (zie ook pag. 369/1). Ook de mogelijkheid een college van drie of vijf geestelijken van de hoogste rang met het leiderschap te belasten werd geschrapt, aldus de *NZZ* (15-8-'89).

Rafsanjani als president bevestigd

Op 3 augustus werd Rafsanjani tijdens een plechtigheid in de moskee van Djamaran (ten noorden van Teheran) als president bevestigd, nadat de Raad van Hoeders van de Constitutie de voorgaande dag zijn verkiezing als president had bekrachtigd. Tijdens die plechtigheid las Ahmad Kliomeini een brief van Khamenei voor, waarin deze zijn goedkeuring aan de verkiezing van Rafsanjani verleende en hem voorliield zich te houden aan ,,de rechte koers van de imam".
Minister Mohtashemi verklaarde op 6 augustus tegenover het persbureau *Irna* dat Ayatollah Khamenei wettelijk president van Iran zou blijven tot zijn anibtsterniijn op 9 oktober afliep. Maar als Khamenei vóór die datum aftrad, stond het Rafsanjani vrij de presidentiële eed voor de Majlis af te leggen.

Khamenei herkozen als leider van de Islamitische Republiek

Op 6 augustus werd ayatollah Khamenei door de Raad van Deskundigen herkozen als leider van de Islamitische Republiek. Raadsvoorzitter ayatollah Meshkini zei na afloop tegen Khamenei dat zijn ,,herinvestituur op de post van gids was uitgevoerd om de kwaadwillige twijfels weg te nemen die zouden hebben kunnen bestaan inzake de stemming van 4 juni. en daardoor uw verkiezing te stabiliseren".
De van diverse zijden geopperde constitutionele bezwaren tegen de verkiezing van 4 juni waren ondervangen door de op 28 juli goedgekeurde grondwetswijziging, zo werd in commentaren opgemerkt.

Benoeming Yazdi

Op 15 augustus benoemde Khamenei de vroegere vice-voorzitter van de Majlis, Mohammed Yazdi, tot hoofd van de rechterlijke macht. Tot dan toe werd deze functie waargenomen door de vijf leden tellende Opperste Raad onder voorzitterschap van opperrechter Moussavi Ardabili.

Rafsanjani treedt als parlementsvoorzitter af. Karrubi tot opvolger gekozen

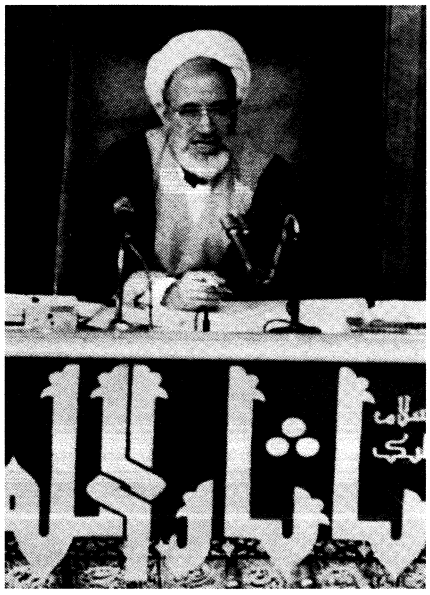
Op 15 augustus trad Rafsanjani af als voorzitter van de Majlis die toen voor het eerst sinds het zomerreces bijeenkwam. Bij deze gelegenheid wees Rafsanjani erop dat Khamenei als president kon aanblijven tot zijn ambtstermijn op 8 oktober afliep, tenzij Khamenei zelf besloot voordien af te treden.

Op 16 augustus koos de Majlis ayatollah Mehdi Karrubi tot parlementsvoorzitter als opvolger van Rafsanjani. Karrubi, die sinds een jaar vicevoorzitter was en tot de ,,radicale" vleugel van de Iraanse geestelijkheid behoorde, verwierf 147 stemmen, terwijl zijn concurrent, hojatoleslam Ali Akbar Nateq-Nouri, op 92 stemmen bleef staan.

Karrubi (52) sloot zich in 1963 bij de beweging van Ayatollah Khomeini aan en werd onder het bewind van de sjah zes maal gevangen gezet. Hij was vele jaren voorzitter van de Stichting voor de Martelaren, die zich bezig houdt met het lot van families die in de Golfoorlog leden hebben verloren. Hij leidde het Iraanse contingent tijdens de Haj van 1987 in Mekka en werd verantwoordelijk geacht voor de anti-Westerse demonstraties, welke leidden tot gevechten tussen pelgrims en Saoedische veiligheidstroepen. De meer dan 400 doden die daarbij vielen waren voornamelijk Iraanse pelgrims (zie pag. 348/2 e.v.-'88).

Rafsanjani als president beëdigd

Op 17 augustus legde Rafsanjani voor de Majlis de eed als president af, waarmee hij formeel dit ambt aanvaardde. Hij deelde mee dat Khamenei hem in een brief had meegedeeld dat hij als president aftrad op het moment waarop Rafsanjani zijn ambtseed zou afleggen. aldus NZZ (21-8-'89). Daarmee was het constitutionele probleem kennelijk opgelost.



Mehdi Karrubi spreekt het Iraanse parlement op 16 augustus 1989 toe, nadat hij als opvolger van Rafsanjani tot voorzitter was gekozen.

Rafsanjani (55) werd in 1934 bij Rafsanjan in de omgeving van de stad Kerinan (Zuid-Iran) geboren. Waarschijnlijk op instigatie van zijn schoonvader, een prominent geestelijke, ging Rafsanjani naar Qom, waar hij in het begin van de jaren vijftig een leerling van Ayatollah Khomeini werd. Terwijl deze in Najaf (Irak) in ballingschap vertoefde (1965-1978), bleef Rafsanjani in Iran om de oppositie tegen de sjah te organiseren en Khomeini's compagne te coördineren. Enkele jaren voor de revolutie van 1979 maakte hij een reis naar Europa en de Verenigde Staten, waarbij hij onderweg een ontmoeting had met PLO-leider Yasser Arafat. Dit contact bracht hem voor de vierde maal in de gevangenis, waar hij tot een amnestie vlak vóór de revolutie bleef opgesloten. In 1979 werd Rafsanjani lid van de Revolutionaire Raad. Samen met Ali Khamenei en anderen richtte hij de Islamitische Republikeinse Partij op. Op 20 juli 1980 werd Rafsanjani tot voorzitter van de Majlis (parlement) gekozen (pag. 75/2-'81), waarvan hij sinds maart 1980 lid was.

Vanuit zijn positie als parlementsvoorzitter cultiveerde hij zijn nauwe banden met Khomeini en trad hij geleidelijk meer op de voorgrond. In juni 1988 werd hij in plaats van president Khamenei waarnemend opperbevelhebber van de strijdkrachten en in april 1989 werd hij vice-voorzitter van de commissie tot herziening van de grondwet.

Bij zijn ambtsaanvaarding zei Rafsanjani tot de Majlis dat hij een ,,realistisch" beleid voorstond en dat ,,met slogans geen wedstrijden gewonnen kunnen worden". Hij hield een pleidooi voor de vrijheid, want ,,beperkingen op de vrijheid schaden uiteindelijk het meest degenen die haar beperken". In een betoog, waarin de politieke en economische onafhankelijkheid de hoofdmoot vormden, stelde Rafsanjani dat de industrie en de landbouw nieuw leven moeten worden ingeblazen. Hij riep de Iraniërs op gezamenlijk de schouders te zetten onder de wederopbouw van het land. ,,Niemand mag terzijde staat, er is zo veel te doen'', aldus de nieuwe president.

Nieuw kabinet voorgesteld door Rafsanjani

Op 19 augustus presenteerde president Rafsanjani zijn lijst met 22 kabinetsministers, onder wie 12 nieuwelingen, ter goedkeuring aan de Majlis. Het aantal ministersposten was met twee verminderd door 1) de fusie van het ministerie van defensie met dat van de Islamitische Revolutionaire Garde tot één ministerie van defensie en logistiek strijdkrachten en 2) de afschaffing van het ministerie voor organisatie van plan en begroting (dit kreeg nu de status van een staatsagentschap onder leiding van de vroegere minister Massoud Zanjani).

In de ministerslijst van Rafsanjani u-as geen plaats ingeruimd voor Ali Akbar Mohtashemi, de voornaamste ,,radicaal" die tot dusver minister van binnenlandse zaken was. Onmiddellijk na de presentatie van de ministerslijst tekenden 138 (van de 270) Majlis-leden een petitie ten gunste van een herbenoeming van Mohtashemi. Gewaarschuwd werd dat zijn verwijdering ,,door de arrogante wereld misverstaan" zou worden als een belangrijk compromis. Bovendien waren de ondertekenaars van de petitie van mening dat ,,de aanwezigheid van krachtige persoonlijkheden binnen het kabinet onvermijdelijk" was.
Behalve Mohtashemi keerden nog twee ,,radicalen" niet in het kabinet terug: Mohammad Mohammadi Reyshahri (inlichtingen en veiligheid) en Behzad Nabavi (zware industrie).

Een voorstel om tegen Nabavi een impeachment-procedure te starten in verband met beschuldigingen inzake corruptie werd op 20 augustus door de Majlis verworpen. De beschuldigingen hadden betrekking op financieel wanbeheer bij het staatsautoconcern Saipa-Renault

Ook kreeg ex-premier Mir Hossein Moussavi geen andere post.
In de voorgestelde ministerslijst waren de portefeuilles als volgt verdeeld:



De voormalige minister van binnenlandse zaken, Ali Akbar Mohtashemi

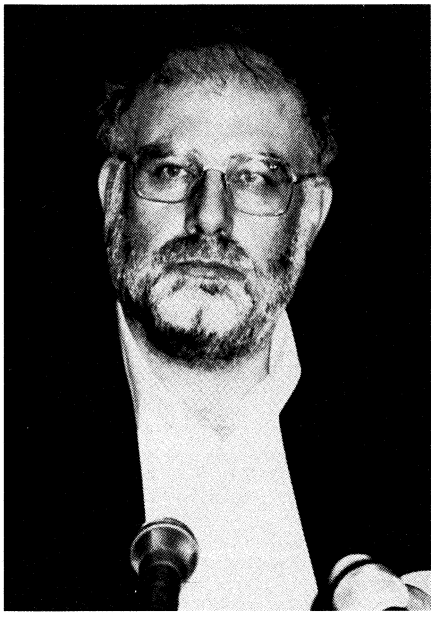
Buitenlandse zaken - Ali Akbar Velayati; olie - Gholam Reza Agazadeh; binnenlandse zaken - Abdollah Nouri*; economie en financiën - Mohsen Nourbakhsh*: landbouw en plattelandszaken - Isa Kalantari: handel - Abdol Hossein Vahaji*; energie - Bizhan Namdar Zanganeh; wegen en transport - Mohammed Saeedi Kya; Jihad voor wederopbouw - Gholam Reza Foruzesh; zware industrie - Mohammed Hadi Nezhad-Hosseinian*; industrie - Mohammed Reza Nematzadeh*; huisvesting en stadsontwikkeling - Sarajuddin Kazeruni; arbeid en sociale zaken - Hossein Kamali*; PTT - Mohammed Gharazi; gezondheid en medisch onderwijs - Iraj Fazel*; onderwijs en cultuur - Mostafa Moin*; justitie - hojatoleslam Ismail Shostari*; defensie en logistiek strijdkrachten - Akbar Torkan*; inlichtingen en veiligheid - hojatoleslam Ali Fallahiyan*; cultuur en islamitische oriëntatie - Seyyed Mohammed Khatami; mijnbouw en metalen - Mohammed Hossein Mahloji*.

* = nieuw

De ministers Isa Kalantari, Bizhan Namdar Zanganeh, Gholam Reza Foruzesh en Mohamïned Ali Najafi hadden op 20 september 1988 het vertrouwen van de Majlis gekregen (pag. 688/3-'88). Kalasitari werd bij die gelegenheid aangeduid als Kantari, Foruzesh als Furuzesh. De overige ,,oude'' ministers maakten deel uit van de groep van 22 in wie de Majlis op 28 oktober 1985 zijn vertrouwen had uitgesproken (pag. 797/1-'86).

Benoeming vice-presidenten, opperrechter en *procureur-generaal*

Op 21 augustus benoemde president Rafsanjani de vorige minister van justitie Hassan Ebrahim Habibi, die als een pragmaticus werd aangeduid, tot eerste vice-president en daarmee tot plaatsvervanger van de president. Habibi verwierf zijn doctoraat in de rechten aan de universiteit van Montpellier (Frankrijk). Seyyed Ataollah Mohaierani werd vice-president voor justitiële en parlementaire aangelegenheden, terwijl Hamid Mirzadeh op 22 augustus tot vice-president voor de uitvoerende macht werd benoemd.
Ook op 21 augustus benoemde het hoofd van de rechterlijke macht, ayatollah Mohammed Yazdi, hojatolcslam Muhammad Moqtadai tot opperrechter i p . ~Moussavi Ardabili en ex-minister Reyshahri tot procureurgeneraal als opvolger van Mohammed Moussavi Khoeniha, eveneens een prominente ,,radicaal".



Hassan Habibi (52), sinds 21 augustus 1989 eerste vice-president van Iran

Verklaring Khamenei

Irans geestelijke leider, ayatollah Ali Khamenei, zei op 23 augustus in een toespraak tot parlementsleden dat het ,,de taak van iedereen (was) de president en het kabinet te steunen''. De parlementariers moesten bij hun beslissing ,,op competentie alleen'' afgaan, en niet op ,,verschillen in smaak, of (...) persoonlijke zaken''. Hij wees erop dat zij ,,vrijelijk een onderzoek kunnen instellen naar de kabinetsministers en over hen stemmen. Maar ik zou willen zeggen dat het niet wijs is om een ministerie zelfs maar voor één enkele dag zonder minister te laten.''

Ministerslijst ongewijzigd goedgekeurd door Majlis

Op 27 augustus begon de Majlis het uitgestelde debat over de kandidaatministers.
In zijn openingstoespraak tot de Majlis verwees president Rafsanjani op 27 augustus naar ,,drie belangrijke politieke trends'' waaruit hij kon kiezen. Hij gaf de voorkeur aan de middenkoers, waarbij hij van zins was ,,een evenwicht in de sleutelposten van het land te bewaren'' en niemand van een ministerspost te ,,beroven" vanwege zijn band ,,met deze of gene factie''. Zijn hoofdmotief was geweest het vormen van een ,,efficiënt kabinet'', aldus Rafsanjani.
In het nieuwe kabinet zaten zes ministers met Amerikaanse universitaire graden, onder wie de nieuwe minister van economie en financiën Mohsen Nourbakhsh die een doctorsgraad van de Universiteit van Californië bezat. Wat betreft ,,het standpunt van sommige afgevaardigden (dat) ministersposten alleen moesten worden verleend aan degenen die in Iran hadden gestudeerd'', zei de president dat ,,studeren aan Amerikaanse universiteiten geen negatief punt was en is''.
Voorts verdedigde Rafsanjani zijn beslissing Mohtashemi en Reyshahri niet te handhaven. Hij stelde dat Mohtashemi ,,een oude vriend'', ja ,,een van mijn beste vrienden'' was, maar dat de door hem voorgestelde kandidaat, Abdollah Nouri, in dit geval een betere keus was. De president had Reyshahri als ,,ministervan inlichtingen'' willen aanhouden, maar deze had te kennen gegeven dat hij ,,niet op die post wilde blijven''.
Na een driedaags debat, waarbij vooral kritiek werd geleverd op minister van buitenlandse zaken Ali Akbar Velayati, keurde de Majlis op 29 augustus voor het eerst sinds de Islamitische Revolutie in 1979 de benoeming van alle 22 ministers goed. Kort voor de stemmingen had ook de nieuwe parlementsvoorzitter, de ,,radicaal'' Mehdi Karrubi, de ,,professionele competentie, de ervaring en de revolutionaire goede trouw'' van de kabinetsleden geprezen.
Meer dan de helft van de voorgestelde ministers ontving ruim tweederde van de door de 261 aanwezige afgevaardigden uitgebrachte stemmen.

Het beste resultaat boekte de herbenoemde minister van cultuur en islamitische oriëntatie, Seyyed Mohammed Khatami, die 246 stemmen vóór en slechts 10 tegen kreeg. De kleinste meerderheid werd behaald door de herbenoemde minister van huisvesting en stadsontwikkeling, Sarajuddin Kazeruni (145 tegen 97) en door de nieuwe minister van handel, Abdol-Hossein Vahaji (147 tegen 93). Mohtashemi's opvolger. de ..radicaal" Nouri. werd met 224 tegen 20 stemmen het vertrouwen gegeven.

Adviseurspost voor *Moussavi*. Rafsanjani niet langer wnd. opperbevelhebber

Op 3 september benoemde president Rafsanjani oud-premier Mir Hossein Moussavi tot adviseur in het bureau van de president.
De voorgaande dag was Rafsanjani afgetreden als waarnemend opperbevelhebber van de strijdkrachten, een functie die hem in juni 1988 door Ayatollah Khomeini was verleend. De Iraanse grondwet bevatte geen bepaling dat de president van de republiek tegelijk opperbevelhebber van de strijdkrachten is. Die rol was exclusief gereserveerd voor de ,,opperste leider'', i.c. Ali Khamenei.

IRAANSE KOERDEN-LEIDER IN WENEN VERMOORD

Op 13 juli 1989 werd de secretaris-generaal van de verboden Koerdische Democratische Partij van Iran (KDP of KDPI), Abdel Rahman Ghassemlou, samen met twee andere Koerden in een woning in de Oostenrijkse hoofdstad Wenen vermoord. Met Ghassemlou vonden Abdullah Ghaderi-Azar, algemeen vertegenwoordiger van de KDPI in Europa, en Fadil Mahmud Rasoul, een Iraakse Koerd, de dood.

Het bleek dat de moorden, die het karakter van terechtstellingen leken te hebben, gepleegd waren tijdens een zeer geheime ontmoeting van Ghasseinlou, Ghaderi-Azar en Rasoul met Iraanse vertegenwoordigers. Zij hadden elkaar ook al op 12 juli ontmoet en Rasoul had die avond tegenover zijn vrouw verklaard dat de partijen op het punt stonden een protocol van overeenkomst te sluiten, zo deelde Abdallah Hassanzadeh, lid van het politieke bureau van de KDPI, in Le Monde (21-7) mee. Bij dit beraad, waarvan het politieke bureau van de KDPI niet op de hoogte was, waren twee Iraniërs aanwezig: Mohammed Jaafari Sahraroodi en een hoge veiligheidsfunctionaris, verbonden aan het Iraanse ministerie van voorlichting. Een derde Iraniër, Amir Mansour Bozorgian, zou te laat voor de bijeen-

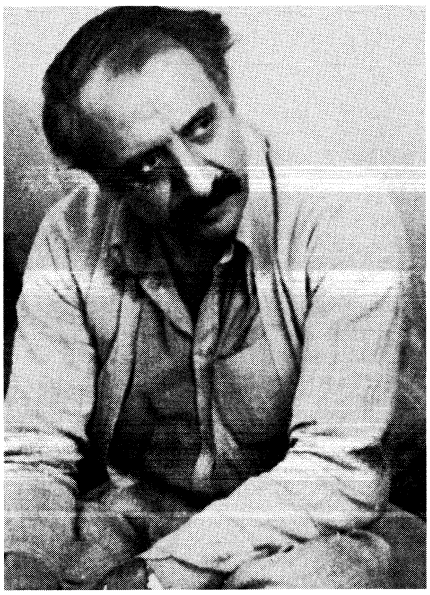
komst van 13 juli zijn gekomen; hij trof buiten de woning op straat een gewonde Sahraroodi aan en verleende hem hulp, aldus persberichten.
De Weense politie vermoedde dat de slachtoffers de moordenaars kenden, omdat de deur van de woning niet geforceerd was

Necrologie Ghassemlou

Abdel Rahman Ghassemlou werd in december 1930 bij de stad Rezaieh (Thans Urmia) in de provincie Azerbaidzjan geboren Nadat Mohammed Qazi, de president van de Koerdische republiek van Mahabad en oprichter van de KDPI, in 1947 was opgehangen, trok Ghassemlou naar Irak. Vervolgens studeerde hij economie in Parijs en Praag, waar hij van 1960 tot 1975 aan de universiteit doceerde. In die periode ondernam hij diverse mislukte pogingen om Koerdische opstanden in Iran te organiseren. In 1973 werd hij tot secretaris-generaal van de KDPI gekozen. In 1976 verhuisde hij naar Parijs, maar hij aan de Sorbonne in 1977 en 1978 Koerdisch doceerde.
Vijf maanden vóór de Iraanse revolutie in februari 1979 keerde hij in oktober 1978 naar Iraans Koerdistan terug, waar hij vele nieuwe partij-afdelingen oprichtte Zijn aanhangers slaagden er tijdens de revolutie in grote hoeveelheden wapens van leger en politie te bemachtigen. Na het aan de macht komen van het islamitische bewind in Teheran nam de KDPI het voortouw bij het streven naar autonomie van de Koerdische en andere etnische minderheden in Iran. Maar in de loop van 1980 bleek dat Ayatollah Khomeini de Koerden niet een echte economie wilde verlenen, er braken gevechten uit en in augustus startte Khomeini een offensief tegen de Koerden, waarbij de KDPI uit de Koerdische steden werd verdreven en tienduizenden Koerden werden gedood (Zie pag. 156 e.v.-1980).

In februari 1982 nam Ghassemlou in Parijs contact op met de Iraanse Nationale Verzetsraad van Massoud Rajavi (leider van de Mujaheddin-e-Khalq) en Abolhassan Bani-Sadr. Zijn KDPI sloot zich bij die raad aan en de gebundelde groeperingen ondertekenden op 8 november 1983 een autonomie-statuut voor de Iraanse Koerden. Maar in juli 1984 ontmoette een KDPI-delegatie hooggeplaatste vertegenwoordigers van het regime van Teheran om de mogelijkheid van een vreedzame regeling van het conflict te onderzoeken. Rajavi beschuldigde Ghassemlou van ,,verraad", omdat deze bereid bleef een dialoog met Teheran aan te gaan. Daarmee kwam op 9 april 1985 een eind aan hun bondgenootschap.
Inmiddels waren op initiatief van Ghassemlou in november 1983 onderhandelingen begonnen tussen de (Iraakse) Patriottische Unie van Koerdistan (PUK) onder leiding van Jalal Talabani en de Iraakse regering van Saddam Hoessein. Die onderhandelingen bleken in januari 1985 te zijn mislukt en Talabani sloot op 8 november 1986 een akkoord met de Koerdische Democratische Partij (KDP) van Massoud Barzani.

Talabani en Barzani gingen een bondgenootschap met de Islamitische Republiek van Khomeini aan, terwijl Ghassemlou naar verluidt goede relaties met president Saddam Hoessein van Irak bleef onderhouden.
Na de dood van Ayatollah Khomeini op 3 juni 1989 zag Ghassemlou nieuwe kansen voor een dialoog met Teheran. Hij was er blijkens een verklaring in *Le* Monde (15-6-'89) van overtuigd dat er geen ,,militaire oplossing" voor het Koerdische probleem in Iran bestond. Zijn bereidheid genoegen te nemen met een beperkte autonomie voor de Iraanse Koerden had in maart 1988 reeds tot een splitsing in de KDPI geleid.
Volgens Abdallah Hassanzadeh, lid van het politieke bureau van de KDPI hadden eind december 1988 en in januari 1989 reeds twee series besprekingen tussen Ghassemlou en Teheran plaatsgevonden, waarvan de KDPI-leiding wel in kennis was gesteld (*Le* Monde 21-7-'89).


Abdel Rahman Ghassemlou

Verdere berichten

Bij de bekendmaking van de moorden meldde Radio Teheran dat Ghassemlou naar Wenen was gekomen om met een Iraanse afgezant over een vreedzame oplossing van bestaande problemen te spreken alsook over de toekenning van een vrijgeleide naar Teheran. Ghassemlou zou met Irak hebben gebroken vanwege de massale verwoestingen van de dorpen in Iraaks Koerdistan, de gifgasaanvallen op de Koerdische bevolking en de massadeportaties van Koerden naar onbekende bestemmingen (zie pag. 684 e.v.). Daarmee werd gesuggereerd dat Irak achter de moorden zat.
Daarentegen beschuldigde de KDPI Iran ervan Ghassemlou in een val te hebben gelokt. Volgens Koerdische bronnen was Sahraroodi geen gewone diplomaat, maar plaatsvervangend commandant van het 15de Pasdarankorps met zijn hoofdkwartier in Kermanshah (*FAZ* 20-7).

Op 18 juli werd bericht dat de Oostenrijkse politie arrestatiebevelen had uitgevaardigd tegen twee Iraanse ,,diplomaten" op verdenking van betrokkenheid bij de moorden: Bozorgian en de onbekende veiligheidsfunctionaris, die volgens *le* Monde (29-7) Hadji Mostafavi heette. Bozorgian was inmiddels in de Iraanse ambassade ondergedoken en de Iraanse ambassadeur Shirazi verlangde van Oostenrijk dat het ,,ongerechtvaardigde arrestatiebevel" werd ingetrokken. Sahraroodi daarentegen was op 24 juli met toestemming van de Oostenrijkse autoriteiten in Teheran teruggekeerd.

Polemiek in Wenen

Het optreden van de Oostenrijkse autoriteiten in deze zaak wekte veel verbazing, terwijl hun toestemming tot het vertrek van Sahraroodi zelfs voor verontwaardiging van de publieke opnie in Oostenrijk zorgde De ministers van justitie en binnenlandse zaken moesten hun vakantie onderbreken om op een persconferentie hun beleid toe te lichten aldus correspondent Chris van Esterik in *NRC/H blad* (1-8) Daarbij bleek dat er ernstige verschillen van mening tussen de ministeries bestonden over het feit of Sahraroodi nu wel of niet voor een arrestatiebevel in aanmerking kwam Van Esterik meldde

,,Minister van binnenlandce zaken (Franz) Löschnak, verantwoordelijk voor het politiebeleid, verklaarde: ,.De politieautoriteiten hebben sterk gepleit voor een arrestatiebevel. maar het ministerie van justitie heeft dat afgewezen. Als Justitie een andere mening heeft, moeten we dat accepteren." Enkele dagen tevoren had een hoge ambtenaar van het ministerie van justitie tegenover een Oostenrijks dagblad verklaard dat het ministerie van buitenlandse zaken ten gunste van de Iraniër geïntervenieerd had bij zijn ministerie. Er zou zelfs sprake zijn geweest van een démarche van de Iraanse ambassade in Wenen bij het ministerie van buitenlandse zaken waarin met vergeldingsmaatregelen tegen Oostenrijkse burgers in Iran werd gedreigd wanneer Sahraroodi niet onmiddellijk zou worden toegestaan om naar Teheran af te reizen.
hlinister Löschnak deed niet veel om het effect van deze in het diplomatieke verkeer ongebruikelijke stap van de Iraniërs te ontkrachten: ,,Ik ga ervan uit dat de collega's van het ministerie van buitenlandse zaken een zekere zorg hadden voor de veiligheid van de Oostenrijkers in Iran."
Minister van justitie (Egmont) Foregger hield vol dat er voor het uitvaardigen van een arrestatiebevel te weinig verdenking tegen Sahraroodi bestond. In de eerste plaats was Sahraroodi zelf bij de moordaanslag ernstig gemond, aldus de minister, waardoor hij eerder als slachtoffer dan als dader beschouwd diende te morden. In de tweede plaats had de politie vlak na het gebeuren geen enkel kruitspoor op de handen van de Iraniër gevonden, zodat hij waarschijnlijk zelf geen wapen gehanteerd had.

Toch zijn de labyrinten in deze moordzaak zo duister en talrijk dat de rol van Sahraroodi als slachtoffer op z'n minst betwijfeld kan worden. Zo is er bij voorbeeld de rode Suzuki GSX 500 E, de motor die later als vluchtvoertuig door de politie werd geïdentificeerd. Naspeuringen van de politie leverden de identiteit van de koper van die motor op: Mohammed Sahraroodi. De Weense motorhandelaar die hem de motor had verkocht, wees na de moord meteen Sahraroodi als koper aan toen hem een aantal Iraniërs werd voorgeleid.
Officier van justitie Werner Olscher, die in dit geval verantwoordelijk was voor het uitvaardigen van een arrestatiebevel, vond dit feit niet belastend genoeg voor een arrestatiebevel. Zijn commentaar op de verklaring van de inotorhandelaar: „Voor Oostenrijkers zien oosterlingen er vaak min of meer hetzelfde uit."
De verklaring van minister Löschnak, die nu sterk voor de uitlevering van Sahraroodi door Iran aan Oostenrijk pleit. wekt algemeen de hoon op van de commentatoren in de Oostenrijkse pers...."

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

SOCIALIST GONZALEZ BLIJFT AAN IN SPANJE

Op 29 oktober heeft de Spaanse Socialistische Arbeiderspartij (PSOE) van premier Felipe Gonzalez Marquez bij parlementsverkiezingen in Spanje op het nippertje de absolute meerderheid behouden. De partij viel terug van 184 naar 176 zetels in het 350 leden tellende Congres van Afgevaardigden (Spaanse Tweede Kamer).
Dit betekent dat Gonzalez, die op 2 dec. 1982 voor de eerste keer premier was geworden en op 24 juli 1986 voor de tweede keer (pag. 780/3-1988), aan een derde ambtstermijn van vier jaar kan beginnen.
Het was voor de vijfde keer sinds de dood van gen. Francisco Franco y Bahamonde (op 20 nov. 1975) dat de Spanjaarden naar de stembus gingen voor algemene verkiezingen.

Bij de parlementsverkiezingen van 28 okt. 1982 had de PSOE 202 zetels in het Congres behaald (pag. 705 e.c.-1982 en 276/3 e.v.-1985) en bij de verkiezingen van 22 juni 1986 184 zetels (pag. 433 e.v.-1986).
Op 1 sept. 1989 had premier Gonzalez (geb. op 5-3-1942 in Sevilla) bekendgemaakt dat op 29 oktober vervroegde algemene verkiezingen zouden worden gehouden (pag. 638/3-1989). Voor het besluit had de premier bijna uitsluitend economische redenen aangevoerd. Er u-as, zo had hij verklaard, een daadkrachtig kabinet met vernieuwde steun van de kiezers nodig om Spanje voor te bereiden op het Europa van 1992.
Op 14 okt. 1989 zei Gonzalez in Alcazar de San Juan niet uit te sluiten dat de parlementsverkiezingen van 29 oktober de laatste zouden zijn waarbij bij optrad als leider van de PSOE en als kandidaat voor het premierschap.
Gonzalez noemde ,,persoonlijke overwegingen" als reden voor zijn mogelijke terugtreden na de volgende regeringstermijn van vier jaar.
In de PSOE zou de komende tijd een ,,vernieuwingsdebat" moeten worden gevoerd en een nieuwe kandidaat-premier moeten worden gekozen. Want volgens de premier kon de PSOE nog wel ,,20 tot 25 jaar" regeren voor zij al haar hervormingsplannen had uitgevoerd.

Belangrijkste winnaar bij de verkiezingen was Verenigd Links (Izquierda Unida, IU), een door de communistische secretaris-generaal Julio Anguita Gonzalez (zie pag. 638/1-1989) geleide coalitie, die van zeven naar 17 zetels ging.
Eén zetel winst was er voor de grootste oppositiepartij, de conservatieve Volkspartij (Partido Popular, PP) van Jose Maria Aznar (zie pag. 639/1-1989), die 106 zetels kreeg.

Tijdens het negende congres van de Volksalliantie (Alianza Popular, AP), dat van 20-23 jan. 1989 in Madrid was gehouden, had de AP haar naam gewijzigd in Volkspartij (pag. 637/2 e.v.-1989).
In 1986 was de AP samen met de Democratische Volkspartij (PDP) en de Liberale Partij de verkiezingen ingegaan onder de naam Volkscoalitie (Coalicion Popular, CP).

Het liberale Democratisch en Sociaal Centrum (Centro Democratico y Social, CDS) van oud-premier Adolfo Suarez Gonzalez raakte vijf van zijn 19 zetels kwijt en daarmee zijn plaats als derde politieke macht in het parlement.
Die plaats werd overgenomen door de conservatieve Catalaanse regionale partij Overeenstemming en Eenheid (Convergencia i Unio, CiU) , die haar 18 zetels behield.
In Baskenland verloren zowel de gematigde christen-democratische Nationale Baskische Partij (Partido Nacional Vasco, PNV) als de radicale nationalistische coalitie Herri Batasuna (HB) één zetel, terwijl Baskisch Links (Euskadiko Ezkerra, EE) haar twee zetels behield.

Herri Batasuna is de ,,politieke arm" van de militaire vleugel van de Baskische afscheidingsbeweging ETA. Sinds 1979 boycotte deze partij het parlement in Madrid.
Volgens de *NZZ* (1-11-1989) hadden de leden van HB zich nu voor het eerst bereid verklaard hun zetels in het parlement in te nemen, in een poging aanhangers voor een voortzetting van de onderhandelingen met de ETA te vinden.

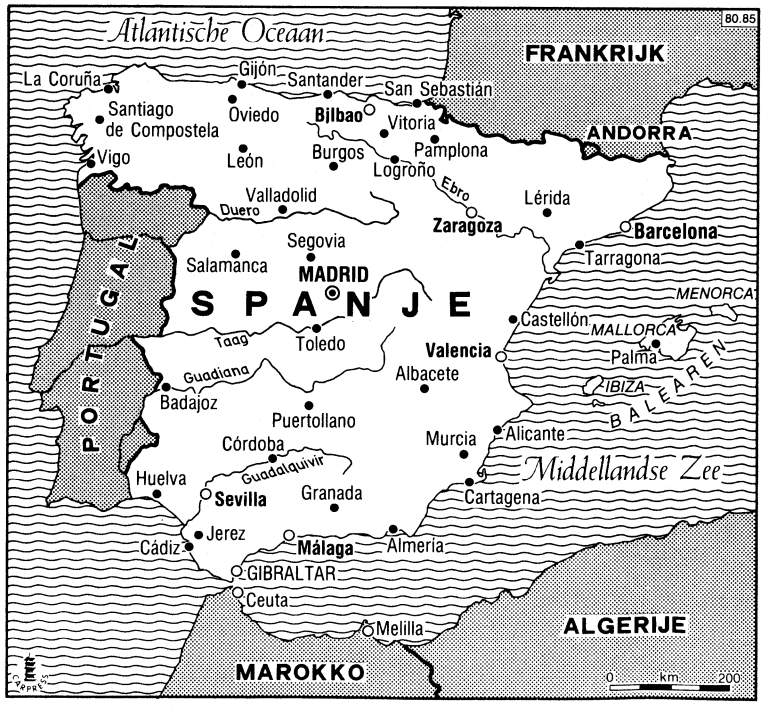
Eusko Alkartasuna (Baskische Solidariteit, EA), dat in sept 1986 was opgericht door dissidente leden van de PNV (pag. 783/3-1988), deed met twee vertegenwoordigers haar intrede in het Congres.
Verder keerde de Andalusische Partij (Partido Andalucista, PA) voor het eerst sinds 1979 in het Congres van Afgevaardigden terug. Zij behaalde twee zetels. In Valencia kreeg een regionale partij eveneens twee zetels.
Twee andere regionale partijen, in Aragon en op de Canarische eilanden, veroverden elk één zetel.

De verkiezingsuitslag luidde als volgt:

	aantal zetels	
	1989	1986
PSOE	176	184
PP	106	105
CDS	14	19
CiU	18	18
IU	17	7
PNV	5	6
HB	4	5
EE	2	2
EA	2	0
PA	2	u
Overig	4	4

	stemmenpercentages	
	1989	1986
PSOE	39,55	44,3
PP	25,83	26,2
CDS	7,91	9,3
CiU	5,04	5,0
IU	9,05	4,6
PNV	1,24	1,5
HB	1,06	1,2
EE	0,51	0,5
Overig	3,09	7,3

	aantal stemmen	
	1989	1986
PSOE	8.088.072	8.887.345
PP	5.282.877	5.245.396
CDS	1.617.104	1.862.856
CiU	1.030.476	1.012.054
IU	1.851.000	920.223
PNV	253.769	308.991
HB	216.822	231.722
EE	105.217	106.937
EA	136.595	-
PA	212.807	94.126



Weekblad 58ste jaargang No. 3022, pag. 44455-44470

Het Spaanse parlement, de Cortes. telt twee Kamers een Congres van Afgevaardigden en een Senaat Deze laatste telt behalve 208 direct gekozen leden 49 regionale vertegenwoordigers.
Ook in de Senaat behielden de socialisten, aldus de FAZ (31-10-19891, de absolute meerderheid. al daalde hun zetelaantal daar van 124 tot 109 zetels.

Van de bijna 29,7 mln kiesgerechtigde Spanjaarden (op een bevolking van zo'n 39 mln) ging ongeveer 70 procent (in 1986: 70,77 procent) naar de stembus.
Op 31 oktober vroegen de Partido Popular en Izquierda Unida om een hertelling van de stemmen in respectievelijk de stad Barcelona en de provincie Murcia. In beide gevallen zou ten onrechte een zetel zijn toegekend aan de PSOE.
Een woordvoerder van de PSOE zei die dag een wijziging van de uitslag onwaarschijnlijk te achten, maar voegde daaraan toe dat een eventueel verlies van de absolute meerderheid geen verschil zou maken voor de positie van zijn partij. In ieder geval gingen de socialisten een nieuwe regering vormen, die ,,bereid is constructief samen te werken met de oppositie".
In een commentaar op de verkiezingsuitslag zei minister van buitenlandse zaken Francisco Fernandez Ordonez dat ,,de kiezers een signaal hebben gegeven dat tot enige aanpassing van onze koers zal moeten leiden".
Onder de kop ,,Gonzalez wint en zal desondanks naar links moeten ombuigen" merkte correspondent Robbert Bosschart in de Volkskrant (31-10-1989) het volgende op:

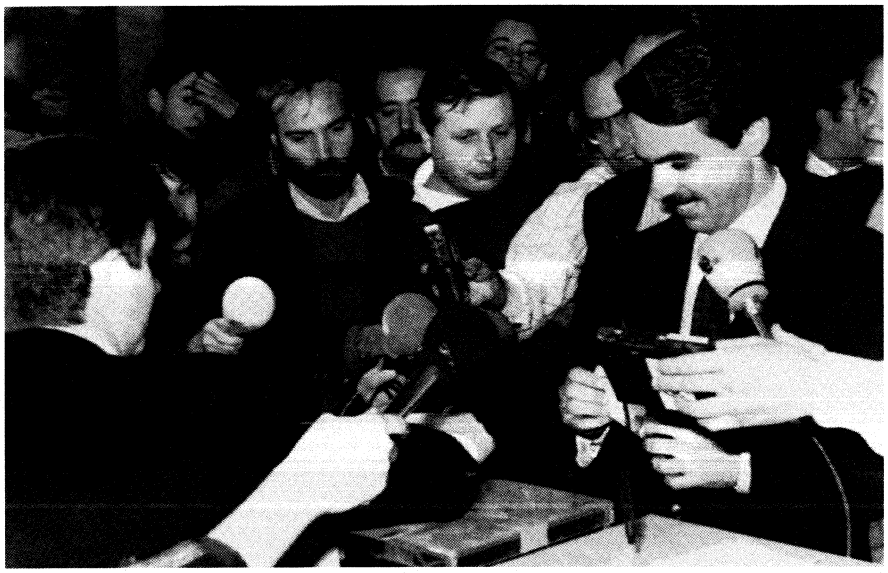
De Spaanse premier Gonzalez moet zijn beleid ombuigen, ondanks de overwinning die hij heeft behaald. Zo luidde maandag (30 oktober) de algemene - in vette krantenkoppen samengevatte - reactie op de verkiezingsuitslag. Het is zijn derde opeenvolgende triomf sinds 1882. Bijna een miljoen van zijn kiezers liepen echter weg naar klein links. Zo'n bedenkelijk stemmenverlies staat de premier niet toe de belofte letterlijk te nemen die hij zondag met de eerste uitslagen in de hand deed: ,,Wij zullen met dezelfde daadkracht als de afgelopen zeven jaar verder regeren".
,,Gonzalez kan nu niet langer een loopje met de vakbonden nemen", verklaarde maandag een glunderende Julio Anguita, de communistische leider van de klein linkse coalitie IU: ,,Hij zal zijn sociale beleid moeten verbeteren." IU voelt zich, met 900 duizend stemmen minst, de morele winnaar.
Ook de conservatieve oppositiepartij PP is vastberaden Gonzalez onder druk te zetten. Om te beginnen wil men alsnog de absolute meerderheid aanvechten die door de voorlopige uitslag aan de Gonzalez' PSOE wordt toegekend. ,,Ik heb al onze mensen nadrukkelijk opdracht gegeven te waken over de zuiverheid van de definitieve stemmentelling". verklaarde de jonge conservatieve leider Jose Maria Aznar. ,,Wij gaan alle omstreden stembiljetten één voor één nakijken", voegde een PP-woordvoerder er aan toe. „Want wij geloven nog niet in die absolute meerderheid voor Gonzalez."
De laatste restzetel in Barcelona, die pas om vier uur in de ochtend de doorslag gaf voor de PSOE, staat volgens de conservatieven op losse schroeven. De socialiste11 hadden die 176ste zetel van de PP afgesnoept dankzij een verschil van 1700 stemmen in een stad van 3,5 miljoen kiezers. Dus eisen de conservatieven een hertelling - iets mat de gerechtelijke waakhondorganisatic, de Centrale Kiesraad, overigens routinematig doet. Dan worden gelijk ook de stemmen van de Spaanse emigrahten meegerekend, die nu nog moeten worden geteld. Die zullen echter eerder de PSOE versterken. De definitieve zetelverdeling wordt over enkele dagen bekend.
Dit heeft geen invloed op het praktische resultaat. Gezien de versnipperde oppositie - twaalf partijen van rechts tot extreem links - hoeven de socialisten geen onoverkomelijke problemen te vrezen in de Kamer. Daar hebben de kiezers Gonzalez zelfs behoed voor parlementaire kopzorg met de legale arm van de Baskische afscheidingsbeweging ETA: de partij HB heeft tot nu toe haar Kamerzetels ongebruikt gelaten, maar had ditmaal met actieve deelname gedreigd. Zij kreeg echter een zetel minder en haalt net niet de drempel om een eigen fractie te kunnen vormen.
Maar andere problemen blijven recht overeind. Om het maatschappelijke gezag van de PSOE te redden en bijvoorbeeld een nieuwe uitbarsting van sociale ontevredenheid te vermijden, lijkt een koersverlegging in het beleid onvermijdelijk.

De PSOE heeft in de hoofdstad Madrid, waar Gonzalez als lijsttrekker tegenover de conservatief Aznar stond, het onderspit gedolven. In Cadiz, waar de echtgenote van de premier voor het eerst in het krijt trad, verloor de partij een zetel. Barcelona bracht de redding met de 176ste zetel, maar dit nam niet weg dat de socialisten er toch achteruit gingen, zoals in Valencia en Bilbao. De acht zetels die zo werden verspeeld in Spanjes grootste steden, ontlokten minister Solana, een sleutelfiguur in Gonzalez' kleine kring vertrouwelingen, maandag de overpeinzing dat ,,daar voor ons een les te leren valt: zo weegt de ontevredenheid over slecht functionerende openbare diensten in de steden extra zwaar."
De socialisten zijn echter nog niet zover dat zij andere zonden opbiechten: hun hang naar wat Spanjes grootste krant ,,de arrogantie van de overmacht" noemde, hun onwil om het centrale loonoverleg met de vakbonden te redden met iets meer tact en vrijgevigheid, of het irritante gebruik van de staatstelevisie om hun beleid op te hemelen.

Verkiezingscampagne

De thema's die tijdens de verkiezingscampagne het meest ter sprake kwamen, waren, aldus The Times (30-10-1989):verkorting van de militaire diensttijd, werkloosheid - vooral het probleem van de jeugdwerkloosheid -, herziening van de staatspensioenen, verbetering van de dienstverlening in de gezondheidszorg, belastinghervorming, wegenbouw, antidrugsmaatregelen en misdaadpreventie.
De verkiezingsstrijd was op 10 oktober officieel van start gegaan.
Twee dagen na het begin van de campagne meldde redacteur H.M. van den Brink in *NRC/H'blad* (12-10-1989) het volgende:

Met het eigenhandig plakken van de eerste verkiezingsbiljetten door de lijsttrekkers, is in de nacht van maandag op dinsdag (9/10 oktober) officieel een begin gemaakt met de campagne voor de Spaanse parlementsverkiezingen van 29 oktober. Het licht van flitsfoto's en televisiecamera's onthulde echter dat één kandidaat, en wel de belangrijkste, zich onttrokken had aan het ritueel waarmee traditiegetrouw de door wettelijke bepalingen tot twintig dagen beperkte verkiezingsstrijd een aanvang neemt.
,,Het gaat er nu om, de macht uit handen van de socialisten te halen", zei Jose Maria Aznar, de jonge leider van de rechtse Partido Popular (PP), nadat hij de lijmkwast terzijde had gelegd.
„Wij hebben genoeg capabele mensen om te regeren", bevestigde Adolfo Suarez van het liberale Centro Democratico y Soeial (CDS), die niet alleen plakte maar ook nog de schop ter hand nam om een boompje te planten.
,,De regeringspartij is doodsbang dat zij haar absolute meerderheid verliest, want dan komen er onderzoeken naar het machtsmisbruik van de afgelopen zeven jaar", legde Julio Anguita uit. Hij staat aan het hoofd van een samenwerkingsverband tussen communisten en groenen dat ais Izquierda Unida (Verenigd Links) naar een aantal zetels in de Cortes dingt.
Premier Felipe Gonzalez zei niets. Hij bleef thuis in zijn paleis en kon dus vroeg naar bed. Voor het ophangen van de affiches had de nummer een van's lands grootste partij, de sociaal-democratische PSOE (Partido Socialista Obrero Español), twee ondergeschikten gestuurd. Pas 's avonds laat verscheen de minister-president op de televisie. Niet in een



Jose Maria Aznar, de leider van de conservatieve Partido Popular, op 29 oktober 1989 bij de stembus.

nieuwsuitzending, maar in een reclamefilmpje waarin hij op serene wijze uiteenzette hoe liet ervoor staat met Spanje en de Spanjaarden: ,,Goed. Heel goed.'' Dat moest de kiezer niet vergeten bij alle oppositionele retoriek, die hij dezer dagen over zich kreeg uitgestort. ,,Opwinding hoort nu eenmaal bij de verkiezingstijd'' voegde de regeringsleider daar verklarend, vaderlijk en vergoelijkend aan toe.
Naar het zich laat aanzien kan Gonzalez zich deze superieure houding best pe mitteren. De laatste opiniepeilingen geven aan dat de PSOE op 29 oktober zijn absolute meerderheid zal behouden en dus alleen kan blijven regeren. Wel brokkelt de aanhang van de sociaal-deriiocraten weer een beetje af, tot slechts twee of drie zetels meer dan de 175 die de helft van het totaal in het Congres vormen. Maar dat bewijst in de ogen van Gonzalez en zijn vice-premiei; de slimme strateeg Alfonso Guerra, waarschijnlijk vooral dat het een verstandig besluit is geweest deze verki ingen vervroegd uit te schrijven.

Volgens het boekje hadden zij pas volgend jaa juni gehouden hoeven worden; in het licht van tegenvallende uitslagen bij de Europese verkiezingen en het gevaar van nog verde dalende populariteit bij voortzetting van het behoudende economische beleid, kondigde Gonzalez echter na terugkeer van zijn zomervakentie een eerdere datum af. De verwachte overwinning geeft hem een nieuw mandaat voor vier jaar, tot na 1992 dus, en de mogelijkheid om al deze winter bezuinigingen door te voeren in de overheidsbestedingen en maatregelen te nemen om de explosief gestegen publieke comsumptie te beteugelen. Het is vrijwel zeker dat dit beleid tot sociale onrust zal leiden - de grote landelijke staking van 14 december vorig jaar was een voorproefje daarvan.
Spanje heeft de snelst groeiende economie van Europa en tekenen van de nieuwe welvaart die dat voor sommigen met zich meebrengt, kan iedereen dagelijks om zich heen zien. Maar tegelijkertijd houden de lonen geen gelijke tred met de stijging van de prijzen en heeft bijna een kwart van de beroepsbevolking geen geregeld werk. Volgens de vakbonden is het hoog tijd de gestegen welvaart aan te wenden voor het oplossen van deze problemen. Voor het eerst in de geschiedenis van de jonge Spaanse democratie worden de sociaal-democrate11 in een campagne dan ook niet meer gesteund door de voorheen nauw met hen verbonden vakcentrale UGT.
Juist dank zij de nogal behoudende economische koers valt er echter voor de belangrijkste twee oppositiepartijen, die zich ter rechterzijde bevinden. op dit punt geen al te heftige kritiek te formuleren. PP-voorman Aznar komt niet veel verder dan het ,,bevriezen en later verlagen van belastingen'', waarbij door afslanking van het ambtenarenapparaat en het tegengaan van fiscale fraude toch meer inkomsten voor de staat moeten ontstaan, die kunnen worden aangewend voor het bestrijden van de werkloosheid. Maar ook Verenigd Links wil slechts de huidige politiek ,,modifice en niet het oog op de sociale aspecten''.
Geen wonder dat Gonzalez (vlak na de officiële start van de verkiezingscampagnes) gisteren (11 oktober) nog een tweede blijk van zelfvertrouwen gaf. Hij liet liet verkiezingsprogramma van de PSOE presenteren door minister van economische zaken Carlos Solchaga, van wie tot voor kort nog werd gefluisterd dat hij wegens verregaande impopulariteit nu wel het veld zou moeten ruimen. Solchaga verzekerde dat het economisch beleid ongewijzigd zou worden voortgezet en beloofde als gevolg daarvan een miljoen nieuwe banen binnen drie jaar. Met een eerdere belofte uit 1982 - 800.000 banen, waarvan er niet één werd gerealiseerd - nog in ieders geheugen, was dat tamelijk brutaal. En zo was het waarschijnlijk ook bedoeld.
Bij gebrek aan een grootscheeps inhoudelijk debat, is het vooral de macht zelf die in al zijn verschijningsvormen in de verkiezingsstrijd ter discussie staat. De oppositie van zowel links als rechts beschuldigt de PSOE-bestuurders van vriendjespolitiek en favoritisme op grote schaal. Schattingen over het voor politieke verwanten gecreëerde aantal overheidsfuncties lopen op tot 300.000.
De drie grote oppositiepartijen hebben gezamenlijk protest aangetekend tegen het feit dat de regering slechts een deel van de resultaten van door overheidsinstanties uitgevoerd opinie-onderzoek aan hen ter beschikking stelt en zijn zelfs heftig in verzet gekomen tegen de naar hun mening gekleurde berichtgeving door de staatsomroep TVE. Uit een tot op de seconde nauwkeurige telling in opdracht van de oppositie is gebleken dat PSOE-vertegenwoordigers de afgelopen twee weken duidelijk meer zendtijd hebben mogen volspreken dan vertegenwoordigers van andere partijen. Bovendieri heeft men vastgesteld dat meer dan dertig procent van de berichten in het televisiejournaal in deze periode ,,positief nieuws'' bevatte, mat - zo redeneert men links en rechts - de regering in de kaart speelt.

De PP dreigde enige dagen geleden in verband niet deze kwestie zich zelfs geheel uit de verkiezingen terug te trekken. Bij nader inzien milde Aznar en zijn mentor, de oude Manuel Fraga Iribarne, zo ver echter toch niet gaan. De regering reageerde bij monde van vice-premier Alfonso Guerra slechts schamper op de verwijten maar het campagneverslag van TVE is niettemin opmerkelijk terughoudend. Verkiezingsnieuws wordt vooralsnog uit het reguliere journaal gehouden en is ondergebracht in een aparte rubriek die niet de regelmaat van een spoorboekje de partijen één voor één steeds hun zegje laat doen...

Op de dag voor de verkiezingen gaf *NRC/H'blad* (28-10-1989) het volgende overzicht van de verkiezingsbeloftes van de grootste vier politieke partijen in Spanje:

- PSOE linkse regeringspartij: voortzetting van het huidige economische beleid, streven naar meer werkgelegenheid en lagere rentelasten, verhoging van de vermogensbelasting, verhoging van pensioenen tot niinimumloon, ve plichte scholing tot zestien jaar, hervorming van de huurwet ten behoeve van de huurders, reductie van dienstplicht tot negen maanden;
- PP, rechtse oppositiepartij: verkleinen van het ambtenarenapparaat, bevorderen van liet vrije handelsverkeer en verlaging van de koers van de peseta, privatisering van staatsbedrijven als Grupo del Banco Exlerior en luchtvaartmaatschappij Iberia, belastingverlaging, beperking van het werkgeversaandeel in sociale lasten, bevorderen van de oprichting van particuliere onderwijsinstellingen, aanleg van nieuwe autosnelwegen en een tweede vliegveld bij Madrid, bevorderen van de woningverhuur door hervormen huurwet, meer politie en opnieuw instellen van nachtwakers;
- CDS, centrumrechtse oppositiepartij: bezuinigen op subsidies aan bedrijven en op defensie, verhoging van uitgaven voor onderwijs, onderzoek, woningbouw, pensioenen, uitbreiding aantal ziekenhuisbedden, 1.500 kilometer nieuwe autosnelwegen en aanpassing van het spoorwegnet aan Europese normen. aanpassing huurwet en de bouw van 360.000 nieuwe woningen, waarvan meer dan de helft voor verhuur, toelaten van commerciële televisie;
- IU, Verenigd Links, oppositie; verzachten van gevolgen huidige economische politiek door betere uitkeringen, verhoging van vermogensbelasting, verkorting van de arbeidstijd tot 35 uur in 1992, verhoging van het minimumloon, invoering van een vijfde vakantieweek, Spanje dient de NAVO te verlaten en militaire bases van de VS te ontmantelen.

WEST-EUROPA

NEDERLAND

DEETMAN (CDA) VOORZITTER TWEEDE KAMER. OPVOLGER VAN DOLMAN (PvdA)

Drs. W.J. Deetman (CDA), minister van onderwijs in het demissionaire kabinet-Lubbers II, is op 14 sept. door de Tweede Kamer tot haar voorzitter gekozen als opvolger van dr. D. Dolman (PvdA).
Dr. D. Dolman is ruim tien jaar voorzitter van de Tweede Kamer geweest. Bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer op 6 sept. (pag. 577/1 e.v.-1989) was het CDA als grootste fractie uit de bus gekomen en op grond daarvan maakte deze partij aanspraak op het TK-voorzitterschap.
Ook bij de TK-verkiezingen van 1986 (pag. 353/1 e.v.-1986) was het CDA de grootste partij geworden, maar toen had de TK-fractie van deze partij nog ingestemd met herverkiezing tot voorzitter van dr. Dolman.
Tot omstreeks het middaguur van de 14de sept. was het nog onzeker, of dr. Dolman echt plaats moest maken voor de CDA-er Deetman.

Op het laatst was de VVD-fractie gaan twijfelen. Dat het CDA als grootste partij de voorzittersstoel opeiste, daar zagen de liberalen wel enige logica in. Maar dat dan uitgerekend Deetman naar voren moest worden geschoven. Er was een extra fractievergadering voor nodig om de lijn te bepalen. Uiteindelijk besloot de VVD niet nu al te kiezen voor de totale oppositie.
En zo kon fractieleider Voorhoeve 's middags op 14 sept. namens een unanieme VVD meedelen dat er op dit moment geen bijzondere omstandigheid was om af te wijken van de ongeschreven regel dat de grootste partij in de Kamer de voorzitter levert.
Kort daarvoor had het Kamerlid Alders (PvdA)nog een laatste poging gedaan zijn collega's ervan te overtuigen dat het helemaal geen regel is dat de grootste partij de voorzitter levert. Hij had uitgezocht dat de laatste honderd jaar de voorzitter 44 jaar lang niet door de grootste partij is geleverd.
Voorzitters van de Kamer verdwenen omdat ze een andere functie kregen, maar nooit als gevolg van de verkiezingsuitslag.
Waarnemend fractievoorzitter De Vries van het CDA gaf op zijn beurt toe dat de voorzittersregel steeds met ,,enigesoepelheid'' is toegepast. Maar juist daarom moest voorkomen worden dat de verkeerde indruk zou ontstaan dat het voorzitterschap een benoeming voor het leven is.
Het einde van het tijdperk Dolman, dat ruim tien jaar duurde. Hij ging eervol ten onder. Tegenkandidaat Deetman kreeg slechts zeven stemmen meer dan hij: Bij de stemming,

waaraan 150 TK-leden hadden deelgenomen, verkregen Deetman 75 stemmen, Dolman 68 stemmen en Eversdijk (CDA) drie stemmen, terwijl er vier niet ingevulde briefjes in de bus werden aangetroffen.
Met opgeheven hoofd verliet hij zijn plaats na de voorzittershamer te hebben overgedragen aan zijn opvolger. Vanaf de achterste rij zal hij in het vervolg de vergaderingen van de Tweede Kamer gadeslaan.
,,Natuurlijk" had de claim van het CDA op het voorzitterschap niets te maken met de persoon Dolman, had De Vries nog te kennen gegeven. ,,U bent een bekwaam voorzitter geweest die de Kamer in binnen -en buitenland op waardige wijze heeft gerepresenteerd", zei hij.
Uit de bankjes van de PvdA steeg enig geroezemoes op. Was Dolmans weigering om bij de paus op bezoek te gaan indertijd dan helemaal niet verkeerd gevallen? En hadden CDA-Kamerleden niet minstens de wenkbrauwen gefronst toen Dolman vier jaar geleden naar de Antillen afreisde op het moinent dat de paus Nederland bezocht? En had De Vries niet vorig jaar een onderhoud gehad met de voorzitter naar aanleiding van diens uitlatingen over christenen en kerken in een vraaggesprek met het Eindhovens Dagblad? Was het ook niet zo dat naar aanleiding van dat interview CDA-Kamerleden als Eversdijk, Lansink, Hennekam en Van den Burg hadden laten weten bij een volgende gelegenheid niet meer op Dolman te zullen stemmen?

,,U was een streng doch rechtvaardig voorzitter", sprak opvolger Deetman op 14 sept.
De debatten in de Tweede Kamer ziin onder leiding van Dolman inderdaad nooit uit de hand gelopen. Integendeel. Hem werd verweten een scheidsrechter te zijn die de wedstrijd dood floot.
,,Ik houd van een pittig debat maar niet van toestanden zoals in Engeland: geschreeuw en geklap met de essenaars. Dat laatste gebeurt in Duitsland. Ik houd van scherp en zakelijk, nog beter van zakelijk en scherp. Nederland is een handeldrijvende natie. Theater is hier nooit populair geweest", zei Dolman drie jaar geleden in een vraaggesprek met Vrij Nederland.
Als er al sprake was van een felle u-oordenwisseling was Dolman vaak zelf een van de hoofdpersonen. Zo wist hij begin dit jaar minister Ruding (financiën) in de Kamer te schofferen door deze te zeggen dat de paar maanden dat hij in de Kamer had gezeten weinig hadden geholpen hem de parlementaire regels bij te brengen.
Wat Dolman nu moet gaan doen? Het lobbycircuit is druk bezig, maar voorlopig is er niks vrij. Commissaris van de Koningin in Noord-Holland leek een mogelijkheid maar de huidige commissaris De Wit wil geen gebruik maken van de VUT.



De heer Deetman (m.)neemt de voorzittershamer over van de heer Dolman (r.)

Dolman had het kunnen weten dat dit moment ooit zou aanbreken. In zijn nooit uitgesproken, maar wel in de Handelingen opgenomen rede bij zijn ambtsaanvaarding in 1979 zei hij immers: ,,Tegenwoordig, zo is mij gebleken, zijn velen geneigd het voorzitterschap van de Kamer te beschouwen als een eindfuctie, zoal niet in het algemeen dan toch in de Nederlandse politiek. Ik verzet mij tegen die opvatting, die ik historisch onhoudbaar en politiek onjuist acht".

Portret Deetmnn

Onder de kop ,,Hoekige confessioneel'' bevatte het *NRC/H'blad* van 15 sept. een geschreven portret van de nieuwe voorzitter van de Tweede Kamer.

Het volgende is daaruit aangehaald.

De Tweede Kamer houdt van strakke leiding. Na tien jaar Dolman begon op 14 sept. het tijdperk-Deetman in het uarlement. De kille, lange en millimeter-precies formulerende steile sociaal-democraat werd vervangen door de kille, bonkige, ongearticuleerd sprekende en steile ,,rechts-confessionele" Hoedemakeriaan die niettemin vaak ter kerke gaat bij de ,,gereformeerde bonders".
Geen wereld van verschil dus die noopte tot de verkiezing van Deetman. Of het had hun beider leeftijd moeten zijn, hoewel zo op het oog aan hen niet is af te zien dat de een (Dolman) al 54 jaar oud is en de ander (Deetman) slechts 44 jaar jong.

Nee, het maren de nieuwe politieke verhoudingen sinds de verkiezingen van 6 sept. die daartoe aanleiding gaven.
De weggestemde ex-voorzitter Dolman kon dat temidden van alle teleurstelling, als geen ander begrijpen. Bij zijn aantreden eind augustus 1979 had hij immers, in een overigens niet uitgesproken maar wel als noot aan de ,,Handelingen" toegevoegde aanvaardingsrede, de positie van de Kamervoorzitter reeds adequaat geduid. ,,Tegenwoordig", zo zei Dolman toen, ,,zijn velen geneigd het voorzitterschap van de Kamer te beschouwen als een eindfunctie. Ik verzet mij tegen deze opvatting die ik historisch onhoudbaar en politiek onjuist acht."
Deetman refereerde daar op 14 sept. in zijn ,,acceptante-speech" niet aan. Hij zei alleen ,,zich te zullen spiegelen aan de inzet en de plichtsbetrachting" van zijn voorganger.
Maar de woorden van Dolman tien jaar geleden bleken niettemin van een lucide actualiteit, zowel voor Dolman zelf als voor zijn opvolger. Want als er één doem over Deetmans verkiezing hing, dan was het wel dat menigten de eer die hem ten deel is gevallen wel degelijk beschouwt als een eindfunctie.

De meesten zeiden het niet openlijk - alleen fractievoorzitster Beckers van Groen Links richtte in het debat over Deetman een schandpaaltje op voor de ,,oudminister die al zijn gezag heeft verspeeld en nu een baantje moet" - maar ze dachten het wel. De stemverhouding (75 voor Deetman, precies de helft dus, 68 voor Dolman, 3 op de CDA-kandidaat Eversdijk en 2 blanco) is daarvan een duidelijk teken.
Wellicht zal Deetman ondanks deze ongelukkige start, toch gelukkige jaren beleven in de Kamer".
De afgelopen jaren waren dat voor minister Deetman in ieder geval niet. Om de paar maanden kwam de bewindsman wel in het nieuws als een minister die financieel geen orde op zaken had, die er geen gat meer in zag en dus op gezette tijden dreigde met aftreden dan wel nauwelijks nog vertrouwen genoot van het parlement. Onverstoorbaar ging de man al die tijd echter door met zijn ,,missie" op het departement en in het veld.
Dankzij die houding is er een nogal paradoxaal beeld van de nieuwe Kamervoorzitter ontstaan. In de politiekc wereld ging hij zich steeds meer gedragen als een kluizenaar die mocht voort-vegeteren omdat niemand in het CDA reden zag om hem voortijdig opzij te schuiven en de VVD dat niet aandurfde.
Premier Lubbers vroeg ooit compassie voor zijn ,,geprangde gemoed".

De liberale parlementariër Franssen - thans medelid van het nieuwe Kamerpresidium, dat kan nog leuk worden - weigerde eens zijn .,politieke hoofd te eisen'' omdat ,,de samenleving

de naam van Deetman niet meer los zal kunnen zien van de problemen rond de studiefinanciering''.
In zijn eigen specialistische wereld daarentegen genoot hij als onvermoeibaar bestuurder een zekere waardering. Een man uit het onderwijs die volgens zijn vroegere directeur-geleraal In 't Veld, mits ,,uitgerust'', ,,uitstekend kan analyseren".
Een politicus over wie zelfs parlementariër Wallage, de onderwijswoordvoerder van de PvdA die indertijd de ,.winter van Deetman" afkondigde, wel kritische maar nooit echt kwade woorden wenst te spreken.
Maar uiteindelijk delft dergelijke kleinschalige waardering altijd het onderspit in de politiek. Daar wordt tenslotte meer waarde gehecht aan chaos in de studiefinanciering en onrustige loonstrijd van onderwijzers dan aan de succesvolle loopgravenoorlog die hij al die jaren voerde tegen minister Ruding van financiën.
Zijn politieke toekoinst was daarom al enige tijd geleden feitelijk beëindigd. ,,Wim'' mocht wel blijven zitten van Lubbers en de partij, maar hoefde nergens meer op te rekenen.
Met de stuurse zendingsdrang die hem eigen is zal hij zich nu niettemin ongetwijfeld op Dolmans erfenis storten. Net als de afgelopen tien jaar zal er dus ook de komende tijd niet veel gelachen worden in het parlement.

Aanvaardingsspeech Deetman

Bij het aanvaarden van zijn ambt sprak TK-voorzitter Deetman de volgende woorden:

Waarde medeleden! De verkiezing tot voorzitter van deze Kamer aanvaard ik met erkentelijkheid voor het vertrouwen dat de Kamer in mij heeft uitgesproken. Ik zal al mat in mijn vermogen ligt doen om dit vertroumen nimmer te beschamen.
Het spreekt vanzelf dat ik Hare Majesteit de Koningin zal verzoeken, het eerder dit jaar gevraagde ontslag uit mijn functie als minister van Onderwijs en Wetenschappen nu aan mij te verlenen.
Op dit moment is het gepast, collega Dolman te danken voor de plichtsbetrachting waarinee hij zijn werk als voorzitter de afgelopen tien jaren heeft verricht. Als voorzitter in de vergaderingen van deze Kamer is hij streng doch rechtvaardig geweest.
Collega Dolman heeft zich ingespannen bij de verbetering van de werkwijze van de Kamer en bij de voorbereiding van de nieuwe huisvesting. De betelienis van deze activiteiten, die zelden in de schijnwerpers van de publiciteit werden gezet, mag niet morden onderschat. Het gaat daarbij immers om het goed functioneren van de volksvertegenwoordiging zelf, een instituut zonder hetwelk een democratische samenleving niet kan bestaan.
Ik meen dat ik namens de gehele Kamer spreek, indien ik collega Dolman dank voor mat hij als voorzitter heeft gedaan in de afgelopen tien jaar.
Op de betekenis van het parlement kan vanuit meerdere invalshoeken morden ingegaan. Zo zijn heel wezenlijk, zonder limitatief te zijn, de vervulling van de controlerende taak bij een steeds complexer openbaar bestuur, de essentiële betekenis van nationale parlementen in een supranationaal Europa dat op het punt van de democratische besluitvorming nog onvolmaakt is, de zorg om verdraagzaamheid in de samenleving met minderheden, maar ook bij voorbeeld het p aktische punt van de noodzaak van goede samenwerking van leden en personeel van deze Kamer, zeker ook in het perspectief van de nieuwe behuizing.
Waarde medeleden! Het is wellicht wel de plaats om beschouwingen daarover in uw midden te leggen, maar niet het moment Uit het voorafgaande inoge blijken dat het voorzitterschap van deze Kamer mij zeer zeker zal boeien en boeit. Wat inzet en plichtsbetrachting betreft, zal ik mij spiegelen aan mijn voorganger.

KABINETSFORMATIE.
PERSCONFERENTIES KOK, DE VRIES EN LUBBERS

Op 26 okt. hebben de twee voornaamste bij de kabinetsformatie betrokken onderhandelaars, B. de Vries (CDA) en W. Kok (PvdA), persconferenties gegeven, kort nadat hun respectieve fracties hun goedkeuring gegeven hadden aan het resultaat van de programmatische besprekingen, die onder leiding van informateur Lubbers tussen beide partijen waren gevoerd (pag. 689/1 e.v. - 1989).
PvdA-onderhandelaar Wim Kok kondigde dadelijk na het beraad van zijn fractie aan, dat hij als vice-premier in het kabinet zou gaan zitten.
Hij wilde daarmee ,,ondubbelzinnig de steun van de PvdA voor het nieuwe kabinet tot uitdrukking brengen".
Ook zijn CDA-collega Bert de Vries ver acht veel van het nieuwe centrum-linkse kabinet. ,,Ik was blij verrast door de positieve toon in de fractie. Dat we er al aan gewend zijn met de PvdA samen te werken is wat fors, maar het is zeker geaccepteerd", aldus De Vries, die na afloop van de fractievergadering luid werd toegeklapt.

Volgens Kok bevat het regeerakkoord vooral globale regelingen. ,,Ik zou niet willen zeggen dat nu alles voor vier jaar geregeld is. Het moet ook weer leuk worden in het parlement. Het automatisch antwoordapparaat, dat repeteert ,het stond in het regeerakkoord', willen me niet meer."
VVD-fractieleider Voorhoeve noemde het stuk om deze reden ,,vaag" en .,financieel riskant".
Er is volgens hem geen spankracht meer om tegenvallers op te vangen. Bovendien worden moeilijke besluiten, zoals over de euthanasie, naar de toekomst verschoven.
D66 sprak van ,,concrete verbeteringen in het beleid". maar de partij is teleurgesteld over de euthanasie en de paragrafen over onderwijs en het milieu.
Een voorbeeid van een globale formulering is de koppeling tussen lonen en uitkeringen. In de definitieve tekst, die Lubbers aan de fracties voorlegde, staat dat de uitkeringen de loonontwikkeling volgen. Daar kan alleen van worden afgeweken als de lonen onverantwoord stijgen, bijvoorbeeld indien dat zou leiden tot een stijging van de belastingen of de premies. In dat geval moet het kabinet eerst aan de Sociaal-economische raad advies vragen wat er moet gebeuren.
De Vries erkende dat dit tot een jaarlijks weerkerende discussie zal leiden in het kabinet of de loonstijging onverantrvoord is. Daarbij kunnen CDA en PvdA gemakkelijk tegenover elkaar komen te staan. De Vries: ,,Maar ik heb de PvdA-onderhandelaars zo leren kennen, dat ik er op vertrouw dat zij zich zullen houden aan de afspraak in dit regeerakkoord dat we binnen de financiële grenzen moeten blijven. Verlaging van het financieringstekort mag niet in gevaar komen en de belastingdruk mag niet omhoog.
Dus wordt het een afweging van de hele ploeg.''
Kok vond het winst dat die discussie in het kabinet nu zal morden gevoerd tegen de achtergrond van de grondregel dat de koppelingen worden toegepast. ,,En niet, zoals de afgelopen zeven jaar. wordt afgedaan met de vraag of er misschien nog wat geld over is voor de uitkeringen."
Kok was minder te spreken over de ontwikkeling van de koopkracht van lager betaalden in 1990. ,.Het inkomensbeeld is er in 1990 niet evenwichtiger op geworden. zoals mij in de campagne beloofden. De uitslag van de verkiezingen was nu eenmaal niet te vertalen als een uitspraak dat de brlastingverlaging-Oor: deels geschrapt moest worden. Dan hou je weinig mogelijkheden over om de koopkracht te repareren. Dat had dan miljarden gekost, die we nodig hadden voor broodnodig ander beleid. Bovendien ontwikkelt de koopkracht zich na 1990 een stuk evcnmichtiger."
De Vries was positiever op dit punt. ,,Wij accepteren extra profijt voor de mensen met een middeninkomen, omdat zij er de afgelopen 13 jaar er het meest op achteruit zijn gegaan. Bovendien geven de cijfers van het Centraal Planbureau de situatie niet helemaal goed weer. De lagere inkomens gaan er nog iets op vooruit door het schrappen van het specialistengeeltje en de medicijnenknaak. De hogere inkomens verliezen nog iets extra's door het deels schrappen van het reiskostenforfait."
Zowel CDA als PvdA hebben het niet voor elkaar weten te krijgen de defensieparagraaf in het definitieve regeeraklioord meer in eigen richting om te buigen.
De eerste twee jaar zal die begroting nog met 0,6 procent stijgen en daarna worden de uitgaven bevroren. Vooral vanuit de PvdA-fractie was daarover verzet verwacht.
Kok: ,,Ik heb mijn fractiegenoten uitgelegd dat het als onderdeel van het geheel toch zeer verdedigbaar is. Er is toch maar een ontwikkeling ingezet naar een stop op de groei van de defensie-uitgaven. Bo endien wordt de menselijkheid uitgesproken om te komen tot een daling van de defensie-uitgaven. En de internationale ontwikkelingen gaan gelukkig veel sneller dan wij in Den Haag reageren. De wereld zit niet met ingehouden adem te kijken hoe mij op het Binnenhof zitten te rekenen."
Alleen in de CDA-fractie was op een tweetal onderdelen verzet tegen het regeerakkoord.
De leden Van Leijenhorst, Paulis en Hermes maakten een voorbehoud. De eerste tegen zowel de gelijke behandeling als de afspraken over medisch ethische kmesties, Paulis alleen tegen het laatste en Hermes tegen de gelijke behandeling.

,,Ik heb ongeveer 500 brieven gekregen. En in de helft daarvan werd de bereidheid uitgesproken om ze te komen toelichten. In het land wordt de informateur steeds populairder." Ruud Lubbers zei het half gekscherend. Het loopt tegen het einde van een bijeenkomst op 27 okt. waarop hij met kleine oogjes van vermoeidheid, maar ontspannen, de pers verslag doet van zijn werk als informateur.
Zes weken lang heeft Lubbers gewerkt vanuit de beslotenheid van het gebouw van de Eerste Kamer. In het openbaar vertoonde hij zich niet. In Den Haag werden al met lichte spot vergelijkingen gemaakt niet leiders van verkalkte regimes over u-ier politieke lot direct speculaties losbranden als ze zich enige weken niet laten zien. Zes weken lang heeft de informateur met opzet het aantal gesprekspartners beperkt gehouden tot een kleine kring. Vele uren bracht hij door met de onderhandelaars De Vries (CDA)en Kok (PvdA), hun secondanten Brinkman en Wöltgens en ambtelijke adviseurs.

Eén keer kwamen de werkgevers, de werknemers en Ser-voorzitter Quené langs. Tijd om ook nog de briefschrijvers te ontvangen had Lubbers niet.
Die aanpak is Lubbers prima bevallen. ,,De formule heeft buitengewoon goed gewerkt. Zo met z'n vijven rond

de tafel kun je elkaar goed aanvullen."

In de eerste week van zijn informateurschap werd de eerste hobbel op weg naar het centrum-linkse kabinet genomen. CDA (nee) en PvdA (ja) dachten verdeeld over de deelneming van D66 aan de nieuwe coalitie. De Democraten maakten aan het geharrewar een einde door zich terug te trekken, met veel ophef over het machtsmisbruik van de christendemocraten.
Als fractievoorzitter verzette Lubbers zich ertegen dat D66 meedeed aan een coalitie van CDA en PvdA. In zijn nieuwe rol als informateur daarentegen stuurde hij aanvankelijk aan op een kabinet van die drie partijen. Lubbers, terugblikkend: ,,Als fractievoorzitter heb ik aangegeven waarom het beter zou zijn als D66 niet meedeed. Ik ver\%-achtte complicaties over de zetelvercleling in het kabinet en de euthanasie. Maar als informateur moest ik objrctief rekening houden met de opvatting van de PvdA. En die wilde D66 erbij hebben."
Lubbers wrerstond de CDA-fractie en deed zonder overleg met De Vries, ,,voor eigen rekening" het voorstel om D66 onder voor\%-aarden te laten aanschuiven. ,,In die zin heb ik wel druk uitgeoefend op De Vries. Ik heb er rekening mee gehouden dat mijn voorstel - één ministerszetel en een *freeze* in de euthanasiekwestie - voor D66 aanvaardbaar zou zijn.
Over die voorbi-aarden moest helde heid komen. Anders zou het gerommel worden." De irifornriateur wilde daarom snel duidelijkheid over de rol van D66. ,,Het was kiezen tussen een drabbige informatieperiode of knopen doorbakken. Van Mierlo wilde inéér tijd nemen. Ik vond dat twee weken na de verkiezingen het moment was gekomen om besluiten te nemen."
Lubbers betreurt het nog steeds dat hij Van Mierlo niet in zijn derde kabinet kan opnemen. Hij geeft toe dat zijn vriendschappelijke betrekkingen met de D66-leider daarbij een rol spelen. „Van hlierlo acht ik zeer hoog. Ik wil niet verhelen dat als hij ‚ja' had gezegd ik dat vierkant had verdedigd. En als we de zetelverdeling en de euthanasie hadden kunnen regelen, was dat ook wel gelukt met andere kwesties, zoals gelijke behandeling. Ik vind het jammer. Ik merk liever mèt mensen dan tégen mensen. Dat is mijn instelling. Van Mierlo is ook geen nee-zegger, net als ik. Het zal hem moeite hebben gekost." Lubbers was niet verrast dat D66 eruit stapte. ,,Maar het stond voor mij ook niet bij voorbaat vast. Ik geloof dat het heel clean en zuiver is gegaan."
Ondanks de strijd over het lot van D66 en een aantal inhoudelijke meningsverschillen tussen de twee overblijvende fracties heeft Lubbers geen enkel ogenblik getwijfeld aan het succes van zijn opdracht. ,,Ik heb geen moinent gedacht dat het niet zou lukken. Ik ben wel bezig geweest met de vraag hoe en wanneer. Het is wel eens voorgekomen dat één van de partijen wat stuk zat op een punt. Maar nooit dat de zaak stuk zat."
Een kabinetsformatie van een week of acht is naar Nederlandse begrippen vrij kort. Lubbers heeft er dan ook vaart achter gezet. Gedeeltelijk, zo legt hij uit, haastte hij zich uit angst dat de zaak anders in het slop zou kunnen raken. Maar zijn voornaamste drijfveer is een heel andere. Hij vindt de tijd tussen de val van het oude kabinet (2 mei) en het aantreden van het nieuwe (waarschijnlijk begin nov.) veel te lang.

,,De bepalingen in de kieswet en de zomervakantie leiden ertoe dat na een kabinetrrisis op 2 mei pas 6 september de verkiezingen volgen. Het is nu eind oktober. En het parlementaire gebruik is gegroeid dat onder een demissionair kabinet weinig mordt gedaan aan wetgeving."
Als het aan Lubbers ligt is het de laatste keer geweest dat het landsbestuur zo lang op een laag pitje heeft gestaan. ., Ik vind dat we de kieswet moeten veranderen om het tempo op te voeren. Een andere mogelijkheid is dat voortaan een tussentijds zakenkabinet aantreedt dat meer kan doen dan op de winkel passen, zoals een demissionair kabinet."
Dat CDA en PvdA na deze verkiezingen zo snel, bijna gladjes, tot overeenstemming zijn gekomen na jaren lang fel tegenover elkaar te hebben gestaan, heeft volgens Lubbers twee oorzaken. „Het zijn twee elementen die elkaar versterken", zegt hij. ,,Eerst zijn er de objectieve omstandigheden. Het succes van het beleid van de afgelopen zeven jaar heeft de voorwaarden geschapen voor een andere coalitie. Di grondslag van de economie is versterkt Daardoor komen andere vragen scherper onder de aandacht, zoals de arbeidsmarkt, het milieu. Dan ga je je afvragen: welke partijen kunnen die zaken goed aanpakken?"
,,Daar komt bij dat de leidende politici er alles aan hebben gedaan om het klimaat te scheppen waarin de partijen tot elkaar konden komen. Het heeft dus ook met personen te maken. Dat bet CDA als eerste keuze had een kabinet met niet alleen de VVD. maar ook D66, geeft al aan dat het CDA tenminste behoefte hnd nar. andere accenten in het beleid. Een uitslag van 76 zetels, zoals CDA en VVD samen hebben gehaald, zou in tal van landen een reden zijn om gewoon door te gaan. Maar er is in het CDA niemand geweest, althans geen duidelijke stroming, die ervoor heeft gepleit op de oude voet door te gaan."
Aan de andere kant betekent een cn ander niet dat het nieuwe kabinet volledig afrekent met het beleid van de eerste twee kabinetten-lubbers. ,,Er zijn mensen die denken dat na de zeven magere jaren nu de zeven vette komen. Vergeet het maar, zeg ik hun. We gaan een periode tegemoet waarin het nog buitengewoon veel moeite zal kosten om de zaak financieel in te passen. Denk bijvoorbeeld aan de staatsschuld. Die moet omlaag, dat staat voor mij als een paal boven water. Een risico voor de nieuwe coalitie zou kunnen zijn dat die noodzaak wordt onderschat."
Een ander risico is volgens Lubbers de herziening van de volksgezondheid (plan-Dekker). ,,Het blijkt moeilijk om geld te vinden om deze belangrijke stelselwijziging door te zetten. En daar héb je geld voor nodig. Het is net als met de belastingoperatie-Oort. Je gaat schuiven tussen verschillende inkomensgroepen. Om bepaalde groepen schadeloos te stellen heb je geld nodig als smeermiddel. Dat kan moeilijk zijn."
De grootste uitdaging voor Lubbers' nieuwe kabinet is, vindt hij zelf, de aanpak van vooral de hardnekkige, langdurige werkloosheid. ,,Het succes van deze coalitie zal sterk morden bepaald door de vraag of kabinet, maar ook werkgevers, werknemers en gemeenten, dit voldoende in beweging krijgen. Als het lukt, hebben we een sociaal veel betere situatie en bovendien een bredere grondslag voor de economie. Dan is er ook een veel beter perspectief dat het milieubeleid moeiteloos inpasbaar is in de economie. blaar lukt het niet, dan leidt dat tot grote spanningen."
Sinds 27 okt. heeft Lubbers als formateur officieel de taak de zetelverdeling en de personele bezetting van het nieuwe kabinet te regelen. Geholpen door Kok (die zich al heeft aangemeld als vice-premier) gaat Lubbers op zoek naar ,,mensen met vijf poten", ,,kandidaten met inzicht, vakmanschap en ervaring" en ,,persoonlijkheden, maar ook teammensen, die elkaar moeten aanvullen".
Lubbers heeft bij zijn start als informateur al gewaarschuwd voor de oude fout uit 1986. Toen moest op een holletje en daardoor niet overal even zorgvuldig de ministersploeg worden samengesteld. Deze keer milde Lubbers daarvoor ruim de tijd nemen. Hij heeft zich, net als Kok, tussen de bedrijven door al bezig gehouden inet de vraag mie hij in de nieuwe ploeg wil hebben. Lubbers hulde zich daarover op 27 okt. in mist. Verder dan het noemen van wat kwaliteitseisen ging hij niet. ,.Uit mijn verhulde uiteenzetting blijkt hoezeer ik hierover al heb nagedacht."

OOSTENRIJK

OOSTENRIJK VRAAGT LIDMAATSCHAP EG AAN. MOSKOU "BEZORGD" OVER OOSTENRIJKSE NEUTRALITEIT

Op 17 juli 1989 vroeg Oostenrijk officieel het lidmaatschap van de Europese Gemeenschappen (EG) aan. Minister van buitenlandse zaken Alois Mock overhandigde de aanvraag aan zijn Franse collega Roland Dumas, fungerend voorzitter van de minsterraad van de EG, in Brussel.

Het Oostenrijkse verzoek om toetreding zou vervolgens gaan naar de Europese Commissie, het 'dagelijks bestuur' van de EG, dat er een advies over moest uitbrengen Daarna konden de onderhandelingen over een eventueel lidmaatschap pas beginnen. Als die voltooid \waren, moest het resultaat ter goedkeuring aan het Europese Parlement 7%-ordenvoorgelegd, dat op dit punt een recht van veto bezat. Ging het parlement akkoord, dan moest de Europese ministerraad met eenparigheid van stemmen een beslissing nemen. De gehele procedure kon jaren in beslag nemen.
Op 29 juni 1989 had de Oostenrijkse Nationalrat zich met 175 van de in totaal 183 stemmen uitgesproken voor toetreding van Oostenrijk tot de EG.

Onder de kop "EG niet blij met voorwaarden bij lidmaatschap Oostenrijk" berichtte correspondent Chris van Esterik in *NRC/H'blad* (17-7-1989) het volgende:

De Oostenrijkse minister van buitenlandse zaken, Alois Mock, heeft vandaag in Brussel de brief met het verzoek om toetreding van Oostenrijk tot de Europese Gemeenschap officieel overhandigd aan de fungerend voorzitter van de EG-ministerraad, Roland Dumas. Het verzoek telt niet meer dan vijftien zinnen en legt vooral de nadruk op Oostenrijks neutraliteit, ook nadat een lidmaatschap van de EG een feit zal zijn geworden.
Letterlijk heet het: ·... dat (Oostenrijk) ook als lid van de Europese Gemeenschap op basis van het toetredingsverdrag in staat zal zijn de uit zijn status als voortdurende neutrale staat voortvloeiende juridische verplichtingen te vervullen en zijn neutraliteitspolitiek als speciale bijdrage ter handhaving van vrede en veiligheid in Europa voort te zetten".
Deze kernpassage van de brief, die al langere tijd bekend is, heeft voor de nodige ontstemming in Brussel gezorgd. Het wordt daar als storend ervaren dat het verzoek tot toetreding wel de voorwaarde van neutraliteit bevat, maar niet de bereidheid van Oostenrijk vermeldt om ook de verplichtingen van een EG-lidmaatschap op zich te nemen.
Een EG-vertegenwoordiger uit Brussel liet de Oostenrijkse pers dit weekeinde al weten te twijfelen aan de oprechtheid van Wenen omdat het ernaar uitzag dat Oostenrijk als enige sollicitant een soort neutraliteitsclausule eiste. Een van die verplichtingen in de toekomst zou de deelname aan een politieke unie kunnen zijn, die voor een aantal vooraanstaande EG-politici de volgende fase van de Europese eenwording is.
Afgezien van het feit dat zo'n politieke unie al snel in strijd komt met het neutraliteitsbeginsel - om over een militaire EG-alliantie nog maar te zwijgen - is in Oostenrijk tot nu toe aan dit probleem voorbijgegaan met het argument dat de inhoud van deze unie ook in de EG nog geheel onduidelijk is. De regering in Bonn, altijd de grootste pleitbezorger binnen de EG van Oostenrijks lidmaatschap, lijkt door deze brief nu ook zijn wenkbrauwen te fronsen. Oostenrijks houdirig ten opzichte van



Minister van buitenlandse zaken Alois Mock (r.)overhandigt op 17 juli 1989 in Brussel de brief met het verzoek om toetreding tot de Europese Gemeenschappen aan Roland Dumas, fungerend voorzitter van de ministerraad van de EG.

het Europese transitverkeer tussen de Bondsrepubliek en Italië is hier mede debet aan.
Theoretisch gesproken zou minister Mock niet zijn brief nog een pleitbezorger kunnen vinden bij de Britten. De neutraliteit van Oostenrijk als lid van de EG zou voor premier Thatcher immers een welkom extra argument zijn in haar streven naar zo weinig mogelijk economisch en politiek centralisme vanuit Brussel. Maar hier doemt weer een ander probleeni op voor de Oostenrijkers: deze troef lijkt hel in Londen te verliezen van de groeiende angst voor een steeds groter wordend 'Duits' blok in Europa. De Oostenrijkse economie is zeer nauw verweven niet die van de Bondsrepubliek en als de ontwikkelingen in Europa zo stormachtig blijven verlopen als nu, dan ziet men zich omstreeks het jaar 2000 staan tegenover een blok van maar liefst 85 miljoen 'Duitsers': 62 miljoen uit de Bondsrepubliek, zestien miljoen uit de DDR en zeven miljoen Oostenrijkers.

Ook in Frankrijk lijkt dit visioen historische angsten op de roepen, die een verwelkoming van Oostenrijk in de Gemeenschap niet bepaald bevorderen. België heeft bij monde van 'super EG-voorstander' Leo Tindemans een jaar geleden al ronduit aan Wenen laten weten dat een neutraal Oostenrijk als lid uitgesloten is.
De rest van de EG-staten houdt diplomatiek hoffelijli zijn kaarten nog voor de borst en wijst voortdurend op de taak voor de Twaalf om eerst onderling de grootste hindernissen bij de integratie uit de weg te ruimen, voor er van een dertiende lid sprake kan zijn. Minister Mock verklaarde twee weken geleden in een vraaggesprek: "Ik zou zeer verrast zijn als het vóór 1993 tot onderhandelingen zou komen, maar ik zou zeer teleurgesteld zijn als het advies van de Europese Commissie aan de EG-ministerraad zou luiden de onderhandelingen niet te beginnen"...

Mock zei op 17 juli tegenover de pers ervan uit te gaan dat de officiële onderhandelingen "op zijn vroegst onmiddellijk na de verwezenlijking van de interne markt'' zouden kunnen beginnen, dus in 1993. Hij legde er de nad uk op dat zijn land "volledig lid van de Europese Gemeenschap" wilde morden en "alle rechten en plichten uit de verdragen" wilde overnemen.

De Oostenrijkse bewindsman zei dat Oostenrijk zijn neutraliteit 'verenigbaar' achtte met de Europese gemeenschap "zoals die nu functioneert of in de naaste toekomst zal functioneren". De doelstelling van een Europese politieke unie zoals die in de Europese Akte was geformuleerd (zie pag. 58/3 - 1986) was volgens hem voor Oostenrijk "zonder meer aanvaardbaar".

Op 10 aug. 1989 overhandigde de Sou-jet-ambassadeur in Wenen een memorandum van zijn regering aan bondskanselier Vranitzky waarin "met bezorgdheid" kennis werd genomen van de Oostenrijkse wens lid van de EG te worden.

Het memorandum onderstreepte dat een lidmaatschap van de EG niet alleen economisch van aard was, maar ook kon leiden tot "het verlies van de reële mogelijkheden ter verwerkelijking van de neutrale politiek van een voor altijd neutrale staat". "Oostenrijks neutraliteit is niet alleen het meest waardevolle politieke bezit van het land", aldus het memorandum, "het is ook een belangrijke factor van stabiliteit, vertrouwen en toenadering in Europa."

DDR

BINNENLANDSE ONTWIKKELINGEN

Op pag. 641 e.v. werd bericht over de massale uittocht van DDR-burgers naar de Bondsrepubliek en op pag. 673 e.v. over de machtswisseling aan de Oostduitse top. Hierna volgt een verslag van de verdere politieke ontwikkelingen in sept. en okt. 1989.

Veertig jaar DDR

Op 7 okt. 1989 vierde de DDR haar 40-jarig bestaan. In de *Volkskrant* van 7-10-1989 verscheen de volgende terugblik op 40 jaar Oost-Duitsland.

De DDR werd op 7 oktober 1949 gesticht op liet territorium dat sinds mei 1945 de Russisclie bezettingszone vormde en dat bestond uit 23 procent van het gebied en 22 procent van de bevolking van het voormalige Duitse rijk.
Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog werd Duitsland, dat grotendeels in puin lag, verdeeld in vier bezettingszones, een Amerikaanse, Engelse, Franse en Russische. In september 1949 werd - mede als reactie op de Sowjet-expansie in Oost-Europa - in de westerse sectoren de eerste regering van de Bondsrepubliek Duitsland gevormd met aan het hoofd bondskanselier Konrad Adenauer.
De DDR, een maand later gesticht, deed haar eerste schreden onder president Wilhelm Pieck en premier Otto Grotewohl. Beiden hadden eerder in 1946 in de Russische zone een fusie tot stand gebracht tussen de communistische KPD en de sociaal-democratische SPD. De heersende partij heette voortaan SED (Socialistische Eenheidspartij Duitsland).
In de DDR, die een grondwet aannam, ging het aanvankelijk om ,,het leggen van een basis voor het socialisme" en om het op gang brengen van de economie. In 1950 werd een akkoord gesloten tussen de DDR en Polen. waarin merd vastgelegd dat de grens tussen beide landen werd gevormd door de rivieren Oder en Neisse, zoals al was bepaald in het Verdrag van Potsdam dat de grote mogendheden in augustus 1945 sloten.
In 1950 werd de DDR lid van de Raad van Wederzijdse Economische Bijstand, beter bekend onder de naam Comecon, het economische pact dat de Sowjet-Unie en de Oosteuropese landen omvat.
De opbouw van de DDR geschiedde niet zonder schokken. De arbeidersopstand van 1953, het jaar dat Stalin stierf, werd met behulp van Sowjet-troepen onderdrukt. Walter Ulbricht, secretaris-generaal van de SED, kwam versterkt uit deze crisis te voorschijn.
In 1961 plaatste de DDR haar grens met de Bondsrepubliek, die 1400 kilometer lang is, onder strenge controle van leger en politie. Ulbricht milde zo een einde maken aan de massale vlucht van jonge Oostduitsers. De bouw van de Berlijnse Muur begin augustus 1961 was het ruwe antwoord op de aanhoudende exodus. Tussen 1945 en 1961 togen drie miljoen Oostduitsers naar West-Duitsland.

In 1971 moest Walter Ulbricht plaats maken voor Erich Honecker. De economische situatie werd beter en het proces van internationale erkenning van de DDR raakte in een stroomversnelling door de Westduitse *Ostpolitik*. Een belangrijk keerpunt in de betrekkingen tussen beide Duitse staten was de ondertekening door Willy Brandt en Willi Stoph van het *Grundlagenvertrag* op 21 december 1972, waarin Bonn formeel erkende dat er binnen één Duitse natie twee Duitse staten bestaan. Het gevolg van dit verdrag was dat ook de westerse landen diplomatieke betrekkiingen



De Oostduitse leider Erich Honecker (r.) en Sowjet-leider Michail Gorbatsjow wonen op 6 oktober 1989 in Oost-Berlijn een feest bij aan de vooravond van de 40ste verjaardag van de DDR.

met de DDR gingen aanknopen en de DDR lid kon worden van de Verenigde Naties.
In september 1987 werd Erich Honecker formeel als staatshoofd van de DDR in de Bondsrepubliek ontvangen.

De feestelijkheden in de DDR werden bijgewoond door een aantal leiders uit andere socialistische landen. Eregast was Sowjet-leider Michail Gorbatsjow, die op 6 oktober in Oost-Berlijn aankwam.
Tijdens een feestrede op 6 oktober in het Paleis van de Republiek in die stad drong Gorbatsjow aan op hervormingen in de DDR. Verwijzend naar de veranderingen in zijn eigen land, zei hij: ,,De hervormingen in de Sowjet-Unie zijn moeilijk, maar een verrijking voor het socialisme. Democratisering, meer openheid, de sociale rechtsstaat zijn voor land en volk een bijdrage tot verdere ontwikkeling''. Ten aanzien van de DDR stelde hij: ,,Natuurlijk heeft de DDR vandaag ook problcmen. Die zijn gedeeltelijk toe te schrijven aan een algemene behoefte aan modernisering in de socialistische wereld. Ik twijfel er niet aan dat de DDR met haar intellectueel potentieel daartoe kans zal zien. De Sowjet-Unie heeft er ook belang bij dat de DDR zich zo ontwikkelt en versterkt''. Gorbatsjow kreeg luid applaus na zijn kritiek op Westduitse politici die de veiligheid en stabiliteit in Europa bedreigen door over Duitse hereniging te speculeren of over een mogelijk toekomstig herstel van de Duitse grenzen van 1937. Volgens hem moesten de naoorlogse realiteiten worden erkend en vormden deze geen belemmering voor een ontwikkeling naar een Europees Huis.
De officiële viering op 7 oktober bestond onder meer uit een fakkeloptocht van de Freie Deutsche Jugend en een parade van de Nationale Volksarmee.

Het slot van de viering werd die avond geheel beheerst door demonstraties van tienduizenden, vooral jongere, Oostduitsers die politieke, maatschappelijke en economische hervormingen eisten. Zij zongen de Internationale en riepen leuzen als ,,Vrijheid'', ,,Wijblijven hier'', ,,Gorbi, help ons''.

In Oost-Berlijn, Potsdam, Maagdenburg, Dresden, Jena, Leipzig en Karl-Marxstadt grepen de politie, staatsveiligheidsdienst en de zogenaamde Kampfgruppen uit de bedrijven hard in. Volgens kerkelijke kringen in de DDR waren zeker 700 mensen gearresteerd en waren bij de schermutselingen met de politie vele gewonden gevallen.

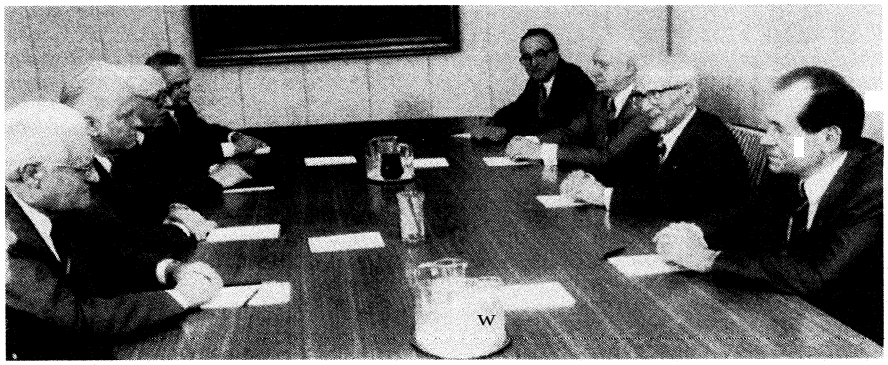
Oppositie tegen regime groeit

Door vertegenwoordigers van een aantal oppositionele bewegingen in de DDR werd op 6 okt. 1989 in de Erlöser-kerk in Oost-Berlijn een gemeenschappelijk manifest opgesteld. De groeperingen Neues Forum, Demokratische Aufbruch, Demokratie Jetzt, de Democratische Socialisten en de Sociaal Democraten eisten hierin onder meer hervormingen en vrije verkiezingen onder toezicht van de Verenigde Naties.

Een maand eerder, op *8* september, had de Oostduitse protestantse kerk er in een brief aan partijleider Erich Honecker op aangedrongen spoedig hervormingen door te voeren. In de verklaring stelde de kerk dat het uitblijven van hervormingen de voornaamste reden was van het vertrek van duizenden burgers naar het Westen. De kerk pleitte voor een open discussie over de oorzaken van het ongenoegen bij de burgers, duidelijke veranderingen en de mogelijkheid om ongestoord naar het buitenland te kunnen reizen.
Op 25 september werd in het centrum van Leipzig door circa 80.000 mensen gedemonstreerd voor meer democratie, vrijheid van vereniging en vergadering en voor de vrijlating van politieke gevangenen. De demonstratie begon na een kerkdienst in de Sankt Nikolai-kerk waar al enkele weken op maandagavonden een zogenaamde ''vredesdienst'' werd gehouden. die enorme belangstelling trok. Enkele tientallen betogers werden door de veiligheidspolitie gearresteerd.
Een week later, op 2 oktober, vond in Leipzig na afloop van de vredesdienst opnieuw een betoging plaats, waaraan door meer dan 10.000 mensen werd deelgenomen. De politie had op diverse punten in de stad wegversperringen aangebracht, maar greep verder niet in.
In de Oostberlijnse Gethsemane-kerk werd die avond een gebedsdienst gehouden voor de tientallen mensen die bij demonstraties in Leipzig en elders waren aangehouden.
Op 9 oktober gingen in de steden Leipzig, Halle, Dresden en Oost-Berlijn meer dan 100.000 mensen de straat op om te betogen voor politieke hervormingen. De grootste demonstratie vond plaats in Leipzig waar, na vredesdiensten in de Sankt Nikolai-kerk en in drie andere kerken, ruim 70.000 betogers zich in de richting van het centrum begaven. De demonstranten riepen weer leuzen als ,,Vrijheid'', ,,Gorbi''. ,,Wij blijven hier'', maar ook ,,Wij zijn het volk'', ,,Wij zijn de meerderheid''. Politie, staatsveiligheidsdienst en Kampfgruppen waren massaal aanwezig. Zij hielden het stadscentrum afgesloten, maar grepen niet in.

Partij bereid tot veranderingen

Aan het slot van een tweedaagse vergadering van het Politburo van de SED op 10 en 11 oktober, waarvoor ook een groot aantal leden van het Centraal Comité was uitgenodigd, werd een verklaring uitgegeven waaruit bleek dat de partijtop bereid was een koerswijziging aan te gaan. Volgens de verklaring zou er een onderzoek komen naar ,,de oorzaken'' van de vluchtelingengolf en zou op dit onderzoek een openbare discussie volgen. Voorts werd aangekondigd dat de mogelijkheid tot reizen buiten de DDR werd vergroot en dat het aanbod van consumptiegoederen werd verruimd. Er zou ook een andere media- en milieupolitiek komen. Over de grote stroom vluchtelingen werd opgemerkt dat het mensen betrof die ,,de geborgenheid en de zekerheid van een goede toekomst'' van het socialisme hadden verlaten, maar dat de DDR hen nodig had zoals zij de DDR nodig hadden.
De eerste tekenen dat de SED zich toeschietelijker wilde opstellen tegenover de bevolking waren de gesprekken die op 9 oktober in Dresden en Leipzig waren gevoerd door partij-



Partijleider Erich Honecker (tweede van rechts) voerde op 14 oktober. 1989 overleg met leidende figuren van de Oostduitse politieke partijen. V.l.n.r. Gerald Götting (Christen-Democraten), Gunther Maleuda (Boerenpartij), Heinrich Homann (Nationaal Democraten) en Lothar Kolditz (Nationale Raad). Honecker wordt geflankeerd door leden van de SED-toy?.

functionarissen met leden van de oppositie. Burgemeester Wolfgang Berghofen van Dresden beloofde na het eerste gesprek, dat op 16 oktober opnieuw zou worden gepraat over een uit negen punten bestaand eisenpakket van de betogers.
In Leipzig hadden drie leden van het regionale SED-bestuur, Kurt Meier, Jochen Pommert en Roland Wözel, en de dirigent van het Gewandhausorchester, Kurt Masur, een manifest ondertekend, waarin zij beloofden zich te zullen inspannen om een ,,vrije gedachtenwisseling" tussen de burgers en de DDR-regering over hervormingen mogelijk te maken.

In Oost-Berlijn hadden op 11 oktober kerkelijke leiders met SED-functionarissen gesproken over onder andere de vrijlating van gearresteerde demonstranten.
Ook de berichtgeving in diverse kranten, waarin demonstranten en hervormers fel waren aangevallen. veranderde drastisch.
Partijleider Erich Honecker ontving op 13 oktober de voorzitters van de zogenoemde blokpartijen, de Ost-CDU, de liberale LDPD. de nationaal-democratische NDPD en de boerenpartij, de DBD, die in het Nationale Front met de SED samenwerken. Uit deze partijen was recentelijk min of meer ernstige kritiek op Honeckers beleid te horen geweest.
Volgens het Oostduitse persbureau ADN was tijdens het overleg gepraat over de ,,verdere vormgeving van de ontwikkelde socialistische samenleving" in de DDR en had Honecker de voorzitters van de partijen ,,ingrijpende veranderingen" in het vooruitzicht gesteld om ,,de socialistische samenleving te vervolmaken".

Vrijlating opposanten. Betogingen houden aan

Op 13 oktober werden enkele honderden opposanten vrijgelaten, die in de voorafgaande weken tijdens demonstraties waren gearresteerd. Volgens officiële berichten zaten nog elf demonstranten in hechtenis wegens ,,geweld of opruiing". Maar bij monde van de Oostberlijnse bisschop Gottfried Forck liet de oppositiebeweging weten dat nog zeker 150 demonstranten gevangen zaten.
De advocaat Wolfgang Vogel, die als onderhandelaar was opgetreden in k esties rond het uitreizen van vluchtelingen, riep de regering op 13 oktober in een open brief op de gevangenen, die geweldloos gedemonstreerd hadden, vrij te laten. Vogel leverde felle kritiek op de rechtsongelijkheid in de DDR. Hij verweet het regime dat illegaal vertrekkende burgers, als zij eenmaal buiten de DDR waren, toestemming kregen om naar de Bondsrepubliek te gaan, terwijl in de DDR zelf nog 2 à 3.000 personen gevangenisstraffen tot maximaal twee jaar uitzaten wegens zogenaamde ,,Republikflucht".

Op 16 oktober werd in Leipzig door meer dan 100.000 mensen gedemonstreerd voor meer democratie en voor de toelating van de oppositiebeweging Neues Forum. De betoging begon na gebedsdiensten in vijf protestantse kerken, waaronder de Sankt Nikolai-kerken en de Lukas-kerk. De DDR-televisie maakte die avond melding van de betoging en zei dat het aan- de ,,verantwoordelijkheidsbewuste terughoudendheid" van de politie te danken was dat het t ol,- nieuw ,,tot excessen" was gekomen. Ook het blad van de communistische partij, *Neues Deutschland*, berichtte de volgende dag over de demonstratie in Leipzig en noteerde daarbij: ,,Overal in het land zijn dergelijke discussies gaande over de problemen bij de ontwikkeling van het socialisme in de DDR".

Stroom vluchtelingen naar Bondsrepubliek houdt aan

In oktober 1989 bleef de stroom DDR-burgers, die via Hongarije of via de Westduitse ambassades van Praag en Warschau naar de Bondsrepubliek vertrokken, aanhouden (zie ook pag. 641 e.v.).
Op 16 oktober begon in Warschau de overtocht, per veerboot of vliegtuig, van ruim 1.200 Oostduitsers naar West-Duitsland. Twee dagen daarvoor was tussen Bonn, Oost-Berlijn en Warschau overeengekomen dat voortaan iedere DDR-burger, die in Warschau een uitreisvisum naar een ander land vroeg, dit bij de DDR-ambassade in die stad kon krijgen.
Volgens het Internationale Bureau voor Mensenrechten (IGFM) in Frankfurt waren in de periode januari tot oktober 1989 circa 60.000 Oostduitsers met geldige papieren naar de Bondsrepubliek gekomen en circa 45.000 vluchtelingen, waarvan de meesten via Hongarije.
In de FAZ van 21 okt. 1989 stond het volgende overzicht van de aantallen DDR-burgers die sinds 1961 - het jaar waarin de Muur werd gebouwd - naar het Westen waren gevlucht.

		Migranten		Vluchtelingen via anderelanden		Vluchtelingen via grensversperringen		Vrijgekochte gevangenen	
Jaar	Totaal	Aantal	R	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	Z
1961	51624		0,0	43117	83,5	8507	16,5		
1962	21356	4615	21,6	10980	51,4	5761	27,0		
1963	42632	29665	69,6	9267	21,7	3692	8,7	8	0,0
1964	41873	30012	71,7	7826	18,7	3155	7,5	880	2,1
1965	29352	17666	59,8	8397	28,4	2329	7,9	1160	3,9
1966	24131	15675	65,0	6320	26,2	1736	7,2	400	1,7
1967	19378	13188	67,4	4637	23,7	1203	6,1	550	2,8
1968	16036	11134	69,4	3067	19,1	1135	7,1	700	4,4
1969	16975	11702	68.9	3230	19,0	1193	7,0	850	5,0
1970	17519	12472	71,2	3246	18,5	901	5,1	900	5,1
1971	17408	11565	66,4	3611	20,7	832	4,8	1400	8,0
1972	17164	11627	67,7	3562	20,8	1245	7,3	730	4,3
1973	15189	8667	57,1	4050	26,7	1842	12,1	630	4,1
1974	13252	7928	59,8	3255	24,6	969	7,3	1100	8,3
1975	16285	10274	63,1	4188	25,7	673	4,1	1150	7,1
1976	15168	10058	66,3	3010	19,8	610	4,0	1490	9,8
1977	12078	8041	66,6	1846	15,3	721	6,0	1470	12,2
1978	12117	8271	68,3	1905	15,7	461	3,8	1480	12,2
1979	12515	9003	71,9	2149	17,2	463	3,7	900	7,2
1980	12763	8775	68.8	2683	21,0	424	3,3	881	6,9
	13433	11093	71.9	2602	16,9	298	1,9	1440	9,3
1982	13208	9113	69,0	2282	17.3	283	2,1	1530	11,6
1983	11343	7729	68,2	2259	19,9	228	2,0	1127	9,9
1984	40974	34982	85,4	3459	8,4	192	0,5	2341	3,i
	24912	18752	75,3	3324	13,3	160	0,7	2676	10,7
1986	26178	19982	76,3	4450	17,0	210	0.8	1536	5,9
1987	18938	11459	60,4	5964	31,5	288	1,5	1247	6,6
1988	39845	29033	72,9	9129	22,9	589	1.5	1094	2,7
Totaal	616066	382481	62,1	163813	26,6	40100	6,5	29670	4,8

TSJECHOSLOWAKIJE

BINNENLANDSE ONTWIKKELINGEN SINDS VOORJAAR 1988

Op pag. 185/3 e.v.-1988 werd bericht over de publiciteit in januari 1988 rond voormalig partijleider Alexander Dubcek.
Eind maart 1988 trad Dubcek opnieuw in het nieuws toen hij in een interview met het Franse persbureau AFP verklaarde dat hij nogal wat vond schorten aan de officiële Tsjechoslowaakse politiek op economisch, cultureel, moreel en menselijk gebied. Volgens hem zou de hele samenleving herademen als men - analoog aan Gorbatsjows Nieuwe Denken - een nieuwe invalshoek zou vinden voor het huidige beleid van de leiding van partij en staat.
In een interview met de Oostenrijkse televisie begin juli 1988 riep de voormalige partijleider de regering van zijn land op zonder ,,reserves" het hervormingsbeleid van Gorbatsjow over te nemen. Hij verweet de machthebbers in Praag dat ze 20 jaar lang alles van de Sowjet-Unie hadden gekopieerd, maar daarmee waren opgehouden toen in dat land een hervormer aan het roer was gekomen. Dubcek betreurde het dat de hervormingen in de Sowjet-Unie 20 jaar ,,te laat" waren gekomen.
In een door Dubcek geschreven toespraak die werd voorgelezen tijdens een conferentie in het Italiaanse Bologna op 7 juli 1988, stelde de leider van de Praagse Lente dat de vijf landen die in augustus 1968 met geweld een eind hadden gemaakt aan zijn bewind, zich publiekelijk van die actie zouden moeten distantiëren. Zij zouden daarmee ,,het socialisme, zijn idealen en de wereldvrede" een grote dienst beu-ijzen en bovendien ,,een bijdrage leveren tot het proces van herstructurering, openheid en democratie".
Het partijblad Rude *Pravo* publiceerde op 10 aug. 1988 een felle aanval op Dubcek. Deze zou in 1968 zijn medecommunisten en het Tsjechoslowaakse volk hebben ,,bedrogen". Door Dubceks ,,gebrek aan betrouwbaarheid verloor de partijleiding haar geloofu-aardigheid" bij de leiding van de andere Oosteuropese landen, die ,,niet langer geloofden dat we in staat zouden zijn de steeds verslechterende toestand in de hand te houden".

Italiaans eredoctoraat voor Dubcek

Op 13 nov. 1988 nam Alexander Dubcek aan de Universiteit van Bologna een eredoctoraat in de politieke wetenschappen in ontvangst. De 66-jarige ex-partijleider had van de Tsjechoslowaakse autoriteiten een paspoort en uitreisvisum gekregen. Sinds zijn afzetting als partijleider in 1969 en een korte periode als ambassadeur in Turkije was Dubcek niet in het buitenland geweest. Na de aanvaarding van het eredoctoraat hield Dubcek in het Slowaaks een rede, die aanzienlijk korter was dan de op schrift verschenen Italiaanse vertaling ervan, doordat hij de politieke passages er goeddeels uitliet. Officieel gebeurde dit uit tijdgebrek, omdat de directe tv-uitzending ten einde liep. Volgens waarnemers handelde Dubcek uit voorzichtigheid om de Tsjechoslowaakse autoriteiten geen aanleiding tot represailles te geven.
In zijn geschreven rede stelde Dubcek dat er zonder democratisering geen toekomst was voor het socialisme in Oost-Europa. Hij liet weten vast te geloven dat zijn poging tot ,,wederopbloei van het socialisme" zonder buitenlandse interventie uiteindelijk zou zijn geslaagd, Uit zijn tekst viel tevens op te maken dat hij rehabilitatie verlangde. Het bewind in Praag vertekende de geschiedenis, waardoor jongeren zich geen eigen beeld konden vormen van deze periode, aldus Dubcek.

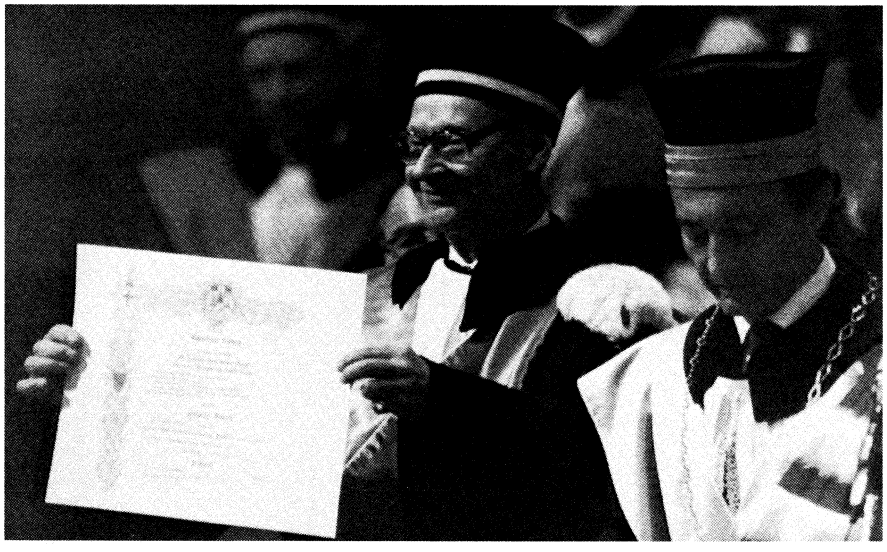
Publiciteit rond Dubcek

Toen de Italiaanse communistische partij Dubcek in maart 1989 uitnodigde haar congres bij te wonen, kreeg de voormalig partijleider geen uitreisvisum van de autoriteiten in Praag.
In een felle aanval door de partijkrant Rude *Pravo* op 29 maart 1989 werd Dubcek afgeschilderd als een ,,megalomaan" die ,,niet door heeft dat hij wordt gemanipuleerd". Volgens het blad voelde hij zich gevleid door de aandacht van de Westerse media en besefte hij niet dat zijn verklaringen ,,een schijn van authenticiteit" verleenden aan ,,de laster" over Tsjechoslowakije in de Westerse pers.
De Hongaarse televisie zond op 17 april 1989 een vraaggesprek uit met Alexander Dubcek, waarin deze verklaarde dat zijn vroegere Hongaarse en Poolse collega's, Janos Kadar en Wladyslaw Gomulka, in 1968 de kans hadden gehad de invasie van Warschaupact-troepen in Tsjechoslowakije te voorkomen Het argument dat Hongarije zich bij de invasie moest aansluiten om de eigen hervormingen te redden wees Dubcek van de hand Volgens hem had de invasie het hele hervormingsproces in Oost-Europa twintig jaar stilgelegd
In het tweede deel van het vraaggesprek met Dubcek, dat de Hongaarse televisie op 26 april uitzond, deed de voormalige partijleider een scherpe aanval op president Gustav Husak en op de vroegere nummer twee in Praag, Vasil Bilak Hij beschuldigde hen van ,,demagogie" en ,,dwaasheid", omdat zij het economisch actieprogramma van de communistische partij, opgesteld tijdens de Praagse Lente van 1968, teniet hadden gedaan
De Tsjechoslowaakse ambassadeur in Boedapest diende een officieel protest in over de uitzendingen bij de Hongaarse regering

Op 1 aug. 1989 werden door Tsjechoslowaakse ballingenorganisaties in het Westen delen gepubliceerd uit een brief van Alexander Dubcek aan het Politburo en het Centraal Comité. In de brief, die gedateerd was op 23 juni, riep deze de leiders in Praag, op niet te wachten met het herstellen van in het verleden gemaakte fouten tot de druk van buitenaf te groot was geworden, maar zelf het initiatief hiertoe te nemen. Dubcek wees ook op de overeenkomsten tussen de perestrojka van Sowjet-leider Gorbatsjow en zijn eigen Actieprogramma van 1968.
Premier Ladislav Adamec verklaarde in een interview met het Oostenrijkse dagblad Kurier op 22 okt. 1989 dat het hervormingsprogramma van Dubcek ,,een hele reeks positieve elementen" bevatte, die echter onder de omstandigheden van 1968 niet gerealiseerd konden worden

Herdenking Sowjet-invasie

Op 21 aug. 1988 namen in Praag naar schatting 10.000 Tsjechoslowaken deel



Voormalig partijleider Alexander Dubcek nam op 13 november 1988 aan de Universiteit van Bologna een eredoctoraat in de politieke wetenschappen in ontvangst

aan een protestdemonstratie ter herdenking van de twintigste verjaardag van de Sowjet-invasie, Het was de grootste manifestatie tegen de gewelddadige beëindiging van de Praagse Lente sinds 1969. De meeste betogers verspreidden zich bij de Moldau, toen bleek dat de bruggen waren afgezet om te voorkomen dat de stoet het presidentieel paleis zou bereiken. De circa 1.000 demonstranten die daarna terugkeerden naar het Wenceslasplein, werden daar door de oproerpolitie uiteengejaagd.
De burgerrechtenbeweging Charta 77 had ter gelegenheid van de herdenking van de inval een verklaring uitgegeven, waarin zij de burgers van Tsjechoslowakije vroeg hun vrees af te schudden en hun stem te verheffen tegen de gevolgen van de inval. De verklaring was ondertekend door de Charta-woordvoerders van 1988, Stanislav Devaty, Milos Hajek en Bohumir Janat.Twee van hen werden op 20 augustus door de politie aangehouden, toen zij de verklaring wilden afgeven op de Sowjet-ambassade in Praag. Een dag later werden zij weer vrijgelaten.

Een twintigtal buitenlanders, voor het merendeel Italianen, werd op 18 augustus door de Tsjechoslowaakse autoriteiten uitgewezen, nadat ze die dag met grote spandoeken in Praag de Somjet-invasie hadden herdacht en meer vrijheid hadden verlangd.

Protesten op nationale feestdag

Op 27 okt. 1988 vond in Praag de officiële herdenking plaats van het zeventigjarig bestaan van de republiek. De regering had een maand eerder besloten om 28 oktober, de gedenkdag van de stichting van de republiek in 1918, weer als nationale feestdag te gaan vieren. Bij het aan de macht komen van de communisten in 1948 was aan dat gebruik een einde gemaakt.
Tijdens de herdenkingsplechtigheid hield de Praagse partijlcider Miroslav Stepan een felle rede, waarin hij waarschuwde dat ,,het niet getolereerd zal worden dat het proces van herstructurering en democratisering zal worden verstoord door degenen die niets geven om hun vaderland en het socialisme".
Als onderdeel van de officiële plechtigheid werd op het graf van de eerste president van de onafhankelijke republiek, Tomas Masaryk, een krans gelegd. Masaryk, die jarenlang was afgeschilderd als een bourgeois-humanist, werd daarmee voor het eerst sinds 1968 officieel geëerd.
Voorafgaand aan de herdenking waren ruim zestig mensen gearresteerd en vijftien anderen onder huisarrest geplaatst. Onder de arrestanten bevonden zich veel dissidenten en activisten van Charta 77. Charta en vier andere onafhankelijke o ganisaties hadden aangekondigd de verjaardag van de republiek op eigen wijze te zullen herdenken.
Op 28 oktober verzamelden enkele duizenden mensen zich op het Wenceslasplein ondanks de aanwezigheid van een massale politiemacht. Zij riepen leuzen als ,,Leve de vrijheid", ,,Leve Masaryk", ,,Leve Dubcek" en ,,LeveCharta 77''. Toen de menigte het volkslied begon te zingen kwam de politie in actie en dreef de betogers met knuppels, traangas en waterkanonnen uiteen. Enkele tientallen mensen werden gearresteerd.
Een door Charta 77 georganiseerde studiebijeenkomst, waarop drie dagen lang met buitenlandse Helsinkicomité'? gesproken zou worden over de situatie in Tsjechoslowakije, werd kort na de opening op 10 nov. 1988 door de politie beëindigd. De toneelschrijver Vaclav Havel werd na het uitspreken van enkele openingswoorden opgepakt.
De buitenlandse aanwezigen, onder wie Max van der Stoel, oud-minister en vertegenwoordiger van het Nederlandse Helsinkicomité, en Paul Scheffer, adjunct-directeur van de Wiarda Beckmanstichting, kregen te horen dat de bijeenkomst illegaal was. Zij dienden bij het hoofdkwartier van de partij in Praag een protest in tegen het optreden van de autoriteiten.



In Praag werd op 21 augustus 1988 door duizenden Tsjechoslowaken de Sowjet-invasie van 1968 door middel van een demonstratieve tocht herdacht.

Autoriteiten staan demonstratie toe

Op 10 dec. 1988 werd door circa 4.000 mensen in Praag een betoging gehouden ter herdenking van de 40ste verjaardag van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. De betoging op het Skroupovoplein, vier kilometer buiten het stadscentrum, was het resultaat van besprekingen tussen vertegenwoordigers van Charta 77 en liet stadsbestuur, dat een betoging in het centrum had verboden. Het was voor het eerst sinds het bestaan van Charta dat van een dergelijk contact met de overheid sprake was.
Tijdens de scherp door de politie bewaakte manifestatie verklaarde Vaclav Havel blij te zijn met deze ,,eerste stap" op de weg naar de officiële erkenning van onofficiële initiatieven. Door de menigte werden resoluties aangenomen waarin vrijlating werd geëist van twintig politieke gevangenen en waarin werd gesteld dat onofficiële organisaties vrij moesten kunnen functioneren. Ook werd gevraagd om ,,serieus overleg" tussen kerk en staat over de godsdienstvrijheid en werd geëist dat de overheid haar wetten in theorie en in de praktijk afstemde op de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.

Charta-woordvoerders 1989

Begin januari 1989 maakte Charta 77 de namen bekend van haar drie woordvoerders voor 1989: Tomas Hradilek (43), Dana Nemcova (65)en Sasa Vondra (27).Tomas Hradilek, die in de jaren zeventig uit de partij was gestoten, was werkzaam op een houtzagerij in Lipnik in Moravië.
Dana Nemcova verloor haar baan als psychologe toen zij het manifest van Charta 77 ondertekende en werkte daarna tot haar pensionering als schoonmaakster.
Sasa Vondra was natuurkundige en werkte als stoker tot hij een baan als computerprogrammeur vond; hij was een van de redacteuren van het ondergrondse literaire blad Revolver Review.

Herdenking zelfverbranding Jan *Palach*

De politie in Praag trad op 15 jan. 1989 hard op tegen de naar schatting 5.000 mensen die op diverse plaatsen in de stad de zelfverbranding wilden herdenken van Jan Palach.

De student Jan Palach stak zich op 17 jan. 1969 op het Wenceslasplein in brand uit protest tegen de Sowjet-invasie en de afschaffing van de hervormingen van de Praagse Lente. Hij stierf twee dagen later aan zijn verwondingen.

De manifestaties op 15 januari waren georganiseerd door Charta 77 en enkele andere onofficiële organisaties. In

een verklaring van Charta werden de Tsjechoslowaken opgeroepen geen compromis te sluiten ten aanzien van ,,principiële waarden", een oproep die Palach twintig jaar eerder ook had gedaan. De officiële media deden de demonstraties af als een ,.mislukte provocatie' door ''anti-staatselementen'' die handelden op instigatie van ,,subversieve centra in het Westen".
In de week voorafgaande aan de herdenking hadden enkele prominente leden van Charta anonieme brieven gekregen, waarin onbekenden dreigden zich in navolging van Jan Palach in brand te zullen steken.
Op 14 januari publiceerde het partijblad Rude *Pravo* een pleidooi van een Charta-lid, Milan Machovec, om het voorbeeld van Palach niet te volgen. Machovec had als hoogleraar Palach lesgegeven en was vanwege zijn politieke overtuiging ontslagen.
Op 16 januari greep de politie opnieuw massaal en gewelddadig in tegen ongeveer 500 mensen die op het Wenceslasplein bijeen waren gekomen. Toen een groepje van 15 demonstranten bloemen u-ilde leggen op de plaats waar Jan Palach zich in brand had gestoken, sloeg de politie met gummiknuppels toe. Enkele tientallen betogers werden opgepakt, onder wie de Charta-activisten Dana Nemcova, Vaclav Havel, Sasa Vondra en David Nemec.

Een dag later kwam de politie op het Wenceslasplein in actie terwijl er volgens oogetuigen geen sprake was van een betoging. Voorbijgangers werden met waterkanonnen bespoten en tientallen mensen werden opgepakt.
Op 18 januari vond op het Wenceslasplein een betoging plaats van naar schatting 5.000 mensen, die leuzen riepen als ,,Wij willen leven", ,,Wij zijn niet zulke elementen" en ,,Wij zijn geen punks", toespelingen op de bewering in de media dat de betogers anti-staatselementen en punks zouden zijn. De politie greep niet in.
Een nieuwe betoging op het Wenceslasplein op 19 januari, waaraan zo'n 2.000 mensen deelnamen, werd weer met veel geweld door de politie uiteengeslagen.
Tussen de 400 en 500 mensen, die op 21 januari op weg waren naar het dorp Vsetaty, waar zich het graf van Jan Palach bevond, werden door de politie aangehouden. Het dorp was die dag door de politie van de buitenwereld afgesloten. Charta 77 en andere onofficiële organisaties hadden de pelgrimage naar Vsetaty georganiseerd ter afsluiting van een week van openbare protesten tegen het beleid van de regering. In die week waren circa 900 demonstranten door de politie opgepakt.

Veroordeling *Vaclav Havel* en andere dissidenten

Eind januari en begin iebruari zetten meer dan 1200 Tsjechoslowaakse kunstenaars en intellectuelen hun handtekening onder een petitie aan de regering, waarin zij de vrijlating eisten van Vaclav Havel en andere politieke gevangenen en waarin de staatsmedia werden gehekeld vanwege hun eenzijdige en tendentieuze berichtgeving van de betogingen medio januari.
Op 21 febr. 1989 begon in Praag het proces tegen de 52-jarige Havel die werd beschuldigd van opruiing en het hinderen van een ambtenaar in functie.
Zeven anderen, die eveneens op 16 januari waren gearresteerd, stonden diezelfde dag terecht voor een andere rechtbank in Praag. Het betrof Jana Petrova van de Onafhankelijke Pacifistische Beweging en Otakar Veverka van de pacifistische club John Lennon, Charta-woordvoerder Sasa Vondra, David Nemec, de zoon van Charta-woordvoerster Dana Nemcova, voormalig Charta-woordvoerster Jana Sternova, Petr Placak, de stichter van de noncomformistische jeugdgroep Kinderen van Bohemen, en Stanislav Penc van de John Lennon Peace Club.
Havel werd veroordeeld tot negen maanden gevangenisstraf met zwaar regime. De maximumstraf voor opruiing was twee jaar gevangenisstraf, die voor obstructie een half jaar. Hoewel de straf lager uitviel dan de geëiste twaalf maanden, kondigde Havel aan in beroep te zullen gaan.
Van de zeven andere activisten die in Praag terechtstonden werden Otakar Veverka en Jana Petrova op 22 februari veroordeeld tot resp. twaalf en negen maanden gevangenisstraf wegens straatschennerij en het verstoren van de openbare orde. De vijf anderen kregen voorwaardelijke straffen, variërend van twee tot zes maanden gevangenisstraf. Charta-woordvoerster Dana Nenicova moest later voorkomen.

Protesten tegen veroordeling *Havel*

Verscheidene Westerse regeringen protesteerden op 22 februari tegen de veroordeling van Havel. De Nederlandse regering, die verklaarde ,,geschokt" te zijn, wilde een onderhoud met de Tsjechoslowaakse autoriteiten over de kwestie. De procedure voor een klacht tegen Tsjechoslowakije op de Conferentie over de Menselijke Dimensie van de 35 CVSE-landen in Parijs eind mei 1989, zou worden voortgezet.
De Franse president Mitterrand stelde zijn Tsjechische collega Husak in een brief op de hoogte van zijn bezorgdheid. Hij zei te hopen dat de rechterlijke uitspraak zou worden nietig verklaard. Ook de regeringen van Groot-Brittannië en Noor egen hadden laten weten bezorgd te zijn over de veroordeling van de schrijver.
De Westduitse regering wilde met de EG-partners overleggen over een gezamenlijke reactie. Een Amerikaanse regeringswoordvoerder zei dat ,,deze schending van fundamentele mensenrechten" in Washington diep werd betreurd. De Italiaanse premier Bettino Craxi riep op 28 februari op tot de vorming van een comité van prominente Europeanen voor de verdediging van Havel.
In de DDR werd door onofficiële milieu- vredes- en mensenrechtengroepen begin maart aangedrongen op de vrijlating van Havel.

Havel vervroegd vrij

Vaclav Havel werd op 21 maart 1989 in hoger beroep veroordeeld tot acht maanden gevangenisstraf. De rechter bepaalde voorts dat hij zijn straf in een gevangenis met lichter regime mocht uitzitten, waardoor hij in aanmerking kwam voor betere bezoekregels en voor voorwaardelijke vrijlating als hij de helft van zijn straf had uitgezeten.
Op 17 mei 1989 gelastte een rechtbank in Praag de vrijlating van Vaclav Havel. Havel had de helft van zijn straftijd er toen opzitten. Voor de resterende celstraf van vier maanden gold een proeftijd van 18 maanden.



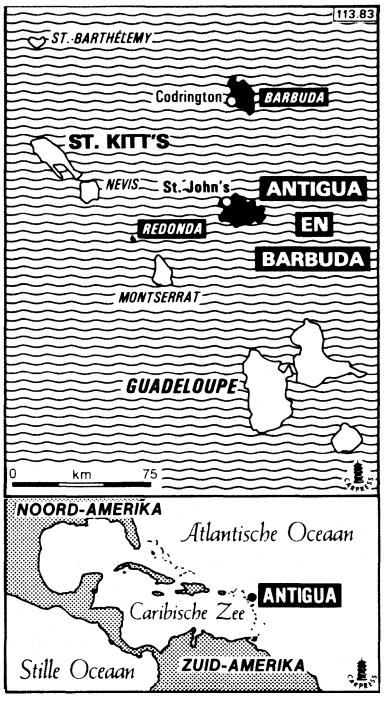
Een beeld van de onofficiële demonstratie voor de mensenrechten, die op 10 december 1988 met toestemming van de autoriteiten in Praag werd gehouden.

LATIJNS-AMERIKA

ANTIGUA & BARBUDA

PARLEMENTSVERKIEZINGEN. VOORTZETTING REGERING-BIRD

Op 9 maart 1989 behaalde de regerende Antiguan Labour Party (ALP) van premier Vere Bird bij parlementsverkiezingen 15 van de 17 zetels in het Huis van Afgevaardigden, een verlies van één zetel ten opzichte van de laatste verkiezingen, die op 17 apr 1984 waren gehouden (pag 233/3 e.v.-1985). De partij kreeg 66 procent van de geldig uitgebrachte stemmen (in 1984: 67 procent)
Van de ALP werd alleen het parlementslid Douglas Christian, één van de ministers zonder portefeuille in de regering-Bird (pag. 543/1-1988), niet herkozen.
Zijn zetel kwam in handen van de oppositionele United National Democratie Party (UNDP), die met 31 procent van de stemmen slechts één vertegenwoordiger in het parlement kreeg.



De andere oppositiepartij, de Antigua Caribbean Liberation Movement (ACLM), wist met twee procent van de stemmen geen zetel in de wacht te slepen.
Geen van de partijen op Antigua deed mee aan de verkiezingen op het naburige eiland Barbuda, dat één vertegenwoordiger in het Huis had. Het parlementslid voor Barbuda, Eric Burton van de Barbuda National Party (BNP), werd verslagen door Thomas ,,Hillbourne'' Frank van de Barbuda People's Movement (BPM).

Meer dan 20.000 van de 38.800 kiezers gingen naar de stembus, maar het stemmen werd bemoeilijkt door een tekort aan stembiljetten. Kort nadat de verkiezingsresultaten waren bekendgemaakt, eisten advocaten namens de UNDP in zeven kiesdistricten nieuwe verkiezingen.
Na zijn verkiezingsoverwinning bracht premier Vere Bird slechts één wijziging in zijn kabinet aan. Hij verving de bij de verkiezingen verslagen Christian, één van de ministers zonder portefeuille, door Donald Sheppard
Tijdens de verkiezingscampagne had de oppositie geprobeerd een binnen de ALP bestaand conflict tussen de aanhangers van vice-premier Lester Bird en aanhangers van diens oudere broer Vere Bird jr, de minister van openbare werken en verbindingen, uit te buiten. Bovendien had de oppositie de premier ervan beschuldigd dat hij zijn ambt had gebruikt om zichzelf te verrijken en de familie-Bird vooruit te helpen.
Op 5 augustus keerden zeven parlementsleden van de ALP die hun zetel hadden opgegeven i.v.m. beschuldigingen van verkiezingsonregelmatigheden, zonder strijd terug in het Huis van Afgevaardigden. Verkiezingen voor die zeven zetels die op 17 augustus hadden zullen plaatsvinden, waren afgelast nadat de oppositie had besloten de verkiezingen te boycotten.

(Vor. ber. pag. 542/3 e.v.-1988)

AFRIKA

ALGERIJE

INVOERING MEER-PARTIJENSTELSEL. VERDERE POLITIEKE ONTWIKKELINGEN

Op 2 juli 1989 aanvaardde het Algerijnse parlement met handopsteken een wet die de vorming van ,,associaties met een politiek karakter'' toestaat. Aan de goedkeuring waren twee weken van intensieve debatten voorafgegaan, waarbij 34 amendementen in het oorspronkelijke ontwerp werden opgenomen. De wet, die de oprichting van nieuwe politieke partijen mogelijk maakte, beëindigde het monopolie van het Nationale Bevrijdingsfront (FLN), dat sinds de onafhankelijkheid in 1962 het alleenrecht op de macht had. De weg daartoe was geopend door artikel 40 van de nieuwe grondwet, die op 23 februari 1989 in een referendum door de Algerijnse bevolking was goedgekeurd (pag. 145/1/2-'89).
Krachtens de nieuwe wet moeten alle politieke associaties zich bij het ministerie van binnenlandse zaken laten registreren. Dit ministerie zal geen toestemming verlenen aan associaties (partijen) die uitsluitend gebaseerd zijn op religie, taal, regio, sekse, ras of beroep en evenmin aan groeperingen die oproepen tot fanatisme, geweld of racisme.
Elke nieuwe associatie heeft het recht één of meer periodieke publikaties uit te geven, waarbij het hoofdorgaan in de Arabische taal moet verschijnen (dus niet in de Rerbertaal of het Frans).
De staat zal de partijen financieren, overeenkomstig het aantal afgevaardigden in het parlement. Maar elke financiële of materiële steun vanuit het buitenland is verboden. Dit betekent dat nieuwe partijen in de beginfase afhankelijk zijn van de giften van hun leden, waarvoor strikte financiële regels zijn vastgesteld.
Voor rechters, leden van het constitutionele hof, militairen en politie geldt een verbod zich met partij-activiteiten bezig te houden.
De wet op de politieke associaties werd op 5 juli door president Bendjedid Chadli ondertekend.

Prijzenwet

Op 2 juli nam het parlement ook een wet aan die de overheersende rol van de staat in de economie beperkt. Krachtens deze wet zullen sommige prijzen nu door de vrije markt worden bepaald, maar voor andere goederen zal de staat de prijs blijven aangeven.

Kieswet en informatiecode

Op 19 juli keurde het parlement een nieuwe kieswet goed, nadat 60 amendementen in het oorspronkelijke ontwerp waren aangebracht. Volgens deze wet wordt het land verdeeld in kiesdistricten, waarbij het aantal vertegenwoordigers afhankelijk is van het aantal bewoners.
Bij de verkiezingen voor de gemeenteraden, departementsraden en het parlement wordt één stemronde gehouden. De lijst die de absolute meerderheid van de uitgebrachte stemmen verwerft, krijgt alle zetels. In het geval dat geen enkele lijst de absolute meerderheid, krijgt de lijst met een eenvoudige meerderheid de helft van de zetels plus één. De resterende zetels zullen worden verdeeld tussen de lijsten die minstens 10% van de uitgebrachte stemmen verwierven.
Voor elk van de raden (incl. de Nationale Volksvergadering) blijft de duur van het mandaat bepaald op vijf jaar.

Op 26 juli aanvaardde het parlement een nieuwe informatiecode, welke in plaats kwam van de sinds 1982 geldende code. De 142 artikelen tellende tekst, waarop 61 amendementen werden ingediend, bevatte veel meer beperkingen dan vele waarnemers hadden verwacht, aldus de *Financial* Times (21-8). Bestaande informatiekanalen (kranten, radio en televisie) zullen onder staatscontrole blijven staan en alle nieuwe publikaties zullen exclusief in het Arabisch moeten worden

uitgegeven. Alleen periodieke publikaties bestemd voor internationale distributie, zullen in een ,,vreemde taal'' mogen worden uitgegeven. Dit geldt ook voor gespecialiseerde bladen.

Op 16 augustus maakte de Algerijnse Liga voor de Mensenrechten (LADH) bekend dat zij president Chadli had gevraagd de kieswet en de informatiecode voor een tweede lezing naar het parlement terug te sturen, omdat in beide teksten bepalingen voorkwamen die in conflict kwamen met ,,de democratische wil, zoals geuit door de burgermaatschappij''.
Op 23 augustus meldde *DPA* op grond van berichten in de Algerijnse pers dat president Chadli de constitutionele raad had verzocht de nieuwe kieswet aan een onderzoek te onderwerpen. Ook zou hij het parlement hebben gevraagd opnieuw over deze wet te beraadslagen. Volgens *El Moudjahid* meende de oppositie dat het FLN door de voorgestelde wijze van zetelverdeling zou worden bevoordeeld, terwijl het voorgeschreven gebruik van de Arabische taal in uitzendingen van radio en televisie door niet-Arabische oppositiegroepen als discriminerend zou worden ervaren.

Uitstel verkiezingen

Op 24 augustus liet president Chadli weten dat hij overwoog de verkiezingen van nieuwe gemeente- en districtsraden, welke in december moesten plaatsvinden, uit te stellen. Hij meende dat er meer tijd nodig was om het plaatselijk bestuur te reorganiseren en het klimaat van vrije democratische concurrentiestrijd te versterken, aldus het officiële persbureau *APS*.

Goedkeuring eerste oppositiepartijen

Op 5 september kreeg voor het eerst een oppositiepartij in Algerije de officiële goedkeuring op grond van de wet op de politieke associaties. Het was de Parti social-démocrate (PSD), die ook als eerste, op 19 juli, een officieel verzoek tot goedkeuring bij het ministerie van binnenlandse zaken had ingediend.

Behalve de PSD hadden toen nog vijf partijen zo'n verzoek ingediend: Rassemblement pour la culture en la démocratie (RCD, Berber), Parti d'avant-garde socialiste ((PAGS, communistisch), Front islamique du salut (FIS, islamitsch), Parti national social-démocrate (PNSD) en Parti du peuple algérien (PPA, in 1937 opgericht door Messali Hadj, maar in 1939 verboden). (*Le Monde* 7-9)

Le Monde (16-9) berichtte met als bron het avondblad *Al Massa* dat het FIS zojuist door de autoriteiten als politieke partij was toegelaten. Het verzoek daartoe was op 22 augustus ingediend.

Premier Merbah vervangen door Hamrouche

Op 9 september ontsloeg president Chadli de door hemzelf op 5 november 1988 benoemde premier Kasdi Merbah en verving hem door Mouloud Hamrouche (47), sinds 1986 secretaris-generaal van het presidentiële bureau. President Chadli zei dat hij met de personele wijziging de economische en politieke hervormingen wilde versnellen.

Over de gang van zaken berichtte Michael Stein in *NRC/H'blad* (11-9) o.a.:

,,Het ontslag van Kasdi Merbah, dat zonder enige twijfel moet worden gezien als een coup tegen de rechtervleugel van het nog steeds zeer machtige Nationaal Bevrijdingsfront, het FLN, verliep bepaald niet zonder rimpels. Kasdi Merbah liet namelijk zaterdagavond (9 september) weten in een verklaring, die door de Algerijnse media niet werd verspreid, dat zijn ontslag door de president ongrondwettig was, omdat het staatshoofd geen premier kan afzetten zonder toestemming van het (door het FLN gecontroleerde) parlement.

Tevens merkte hij op dat zijn regering ,,niet in enkele maanden een zo ingewikkelde situatie kon oplossen, terwijl zij daarvoor niet de nodige middelen had''. Zijn regering had wel degelijk de economie weer op gang gebracht ,,aangezien er nu geld is in de staatskas die voorheen leeg was''.

Daarmee reageerde Kasdi Merbah op de verwijten die hem door de publieke opinie en door de president waren gemaakt: dat de oude financiële en sociaal-economische kwalen van Algerije nog evenzeer voortwoekeren als op 5 november, toen hij tot premier werd benoemd. Die kwalen - inflatie, gebrek aan elementaire consumptiemiddelen, een hemelschreiende woningnood en een uiterst gebrekkige watervoorziening, alsmede corruptie en incompetentie van de bestuurders - hadden op 5 oktober (1988) de explosie van volkswoede veroorzaakt die ten koste van naar schatting 500 doden, tientallen verdwenen personen en talloze gemartelden in elkaar was geslagen.

De afgelopen maanden waren de spanningen weer aanzienlijk gestegen. Het regende stakingen in de bedrijven om allerlei eigenlijke en oneigenlijke redenen. De als oneerlijk beschouwde toewijzingen van de slechts mondjesmaat beschikbare woningen aan mensen met de juiste relaties waren even zovele aanleidingen tot bloedige botsingen als het hernieuwde gebrek aan water in de gloeiend hete zomer.



Kasdi Merbah

Gisterochtend vroeg het bepaald niet speelse staatspersbureau *APS* in een officiële verklaring zich af of ,,de weigering van Kasdi Merbah om zich te voegen naar de grondwettige beslissing van de president'' niet erop wees dat hij ,,zich als alternatief wilde opwerpen tegen de hoogste overheidsdienaar''.

Deze indirecte beschuldiging van oproerkraaierij had tot gevolg dat Kasdi Merbah, de eens zo gevreesde chef van de almachtige militaire politie, enkele uren later zijn verzet opgaf. Het was niet zijn bedoeling om zich te blijven verzetten tegen de wil van de president ,,die een man is van tucht, wettigheid en orde'', liet hij in een verklaring bekendmaken die nu wél werd gepubliceerd. Hij, Kasdi Merbah, had slechts zijn rol als premier volledig willen vervullen en erop willen wijzen dat de grondwet over het ontslag van de premier onduidelijk is.

Daarna herhaalde zijn opvolger Mouloud Hamrouche wat de partijkrant *Moudjahid* die ochtend al had geschreven: dat de president absolute prioriteit gaf aan de uitvoering van de hervormingsmaatregelen. De hervormingen dienden tot een goed einde te leiden ,,opdat ons land een tijdperk van vooruitgang en democratie binnentreedt, met deelneming van allen en zonder uitsluitingen''. Ook dat was een indirect verwijt aan het adres van Kasdi Merbah, die - aldus de directe omgeving van de president - juist de uitvoering van die democratische hervormingen in feite had tegengewerkt.

Democratische hervormingen zijn volgens de omgeving van Chadli Benjedid onontkoombaar als men de volledig vastgelopen nationale economie wil herstructureren. Maar die hervormingen zijn bepaald niet naar de zin van een groot deel van het parlement, dat nog steeds beheerst wordt door de afgevaardigden van de vroegere eenheidspartij, het FLN.

Kasdi Merbah en zijn ministers moesten zich enerzijds voegen naar de wensen van dit parlement, anderzijds naar de wensen van de machtige president en zijn entourage, die een snellere uitvoering eisten van bijvoorbeeld de wet op het vormen van politieke partijen. Aangezien de ministers volgens de nieuwe grondwet ook nog zelf enige macht mogen hebben, ontstonden er talloze machtsconflicten - sommige zichtbaar, andere onzichtbaar.

Begin mei kwam het tot een openlijke explosie toen de minister van informatie, Ali-Amar, een politicus van het stalinistische FLN-soort, een zeer scherp artikel censureerde van Kamel Belkacem, de directeur van het weekblad Algérie-Actualités en bovendien een vertrouweling van het presidentiële paleis. Volgens Belkacem voerde de regering de beloofde hervormingen niet uit en omgaf zij zich, zoals vroeger, met een mist van woorden. Daarna werd de toon harder tussen de volgelingen van de president en de premier, waarbij men derden gebruikte om elkaar uit te schelden.''

Nieuw kabinet

Op 16 september presenteerde premier Hamrouche zijn 22 leden tellende kabinet aan president Chadli. De posten waren als volgt verdeeld (*Le Monde* 19-9):

Buitenlandse zaken - Sid'Ahmed Ghozali (voorheen financiën); justitie - Ali Benflis; religieuze zaken - Said Chibane*; binnenlandse

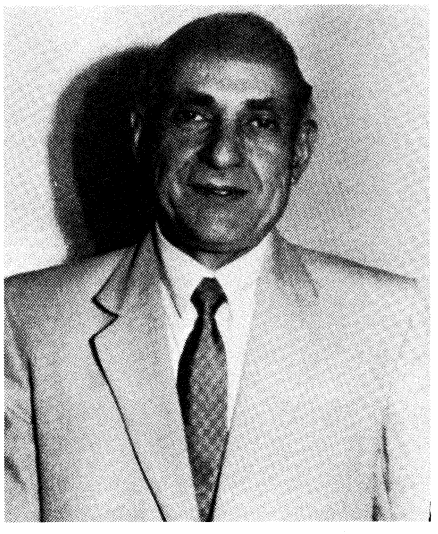
zaken - Mohammed Salah Mohammedi*; lokale gemeenschappen - Benali Henni*; onderwijs - Mohammed el-Mili Brahimi*; universiteiten - Abdessalam Ali-Racliedi*: jeugd - Abdelkader Boudjemaa*: beroepsopleiding - Abdennour Keramane; economie Ghazi Hidouci*; handel - Smaïl Goumeziane*; sociale zaken - Mohammed Ghrib (voorheen zware industrie); werkgelegenheid - Mohammed Kara-Amar*: landbouw - Abdelkader Bendaoud*; industrie - Hacene Kahlouche*; uit usting - Cherif Rahmani (voorheen jeugd en sport); mijnbouw - Saddek Bousscna (tevoren energie en petrochemische industrie); transport - El Hadi Khediri; PTT - Hamid Sidi Saïd*; gezondheid - Akli Kheddis*; staatssecretaris Maghreb zaken - Abdelaziz Khellef; secretaris-generaal regering - Ahmed Medjhouda*.

* = nieuw

Twee posten verdwenen: voorlichting en cultuur alsmede oud-st ijders (moudjahidines). Het nieuwe ministerie van uitrusting nam blijkbaar d? taken over van de vroegere ministeries van openbare werken en irrigatie alsook van bouwnijverheid en stadsontwikkeling. De ministeries van zware industrie en lichte industrie werden samengevoegd tot één ministerie, dat van industrie, waaronder kennelijk ook de vroegere portefeuille van petrochemische industrie ressorteerde.
Slechts acht leden van het kabinet van Kasdi Merbah kregen een plaats in het nieuwe kabinet. Onder de ministers die hun plaats verloren waren: Boualem Bessaieh (buitenlandse zaken), Aboubakr Belkaid (binnenlandse zaken), Boualem Raki (religieuze zaken), Mohammed Nabi (arbeid en sociale zaken) en Ahmed Benfreha (irrigatie).
Onder de 14 nieuwelingen waren Ghazi Hidouci (economie), adviseur van president Chadli voor economische zaken (50); Mohammed Salah Mohammedi (binnenlandse zaken), tot dusver secretaris-generaal van de regering; Abdelkader Bendaoud (uitrusting), voormalig secretaris-generaal van de nationale unie van Algerijnse boeren UNPA (34); en Hacene Kahlouche (industrie), sinds 1984 voorzitter van de economische commissie van het parlement.

Regeringsprogramma goedgekeurd

Op 17 september kondigde de nieuwe premier Hamrouche ,,radicale" politieke en economische hervormingen aan. ,,(Mijn)programma zal een keerpunt zijn, dat de hele maatschappij van het ene systeem naar het andere zal proberen te leiden", aldus Hamrouchc op een persconferentie in Algiers. Met politieke hervormingen moest een deelneming van oppositiepartijen aan het openbare leven worden bereikt. Op economisch gebied kondigde de premier een nieuwe wet inzake joint ventures aan, die buitenlandse investeerders moest aantrekken, alsmede de omschakeling van enige staatsbedrijven in arbeiderscollectieven.
Op 26 september presenteerde premier Hamrouche zijn regeringsprogramma aan de parlementsleden. Het hield zich vooral bezig met het economische en sociale beleid, waarbij veel aandacht werd besteed **aan** onderwijshervormingen, werkgelegenheid, sociale zekerheid, bouwnijverheid en grondbeheer.
Op 30 september werd het regeringsprogramma goedgekeurd met 281 tegen **3** stemmen bij 2 onthoudingen, terwijl twee parlementsleden afwezig waren bij de stemming.



Abderahmane Adjrid na zijn verkiezing tot voorzitter van de Parti social-démocrate (PSD), de eerste officieel erkende oppositiepartij (12 september 1989).



President Bendjedid Chadli (l.) werd op de eerste dag van zijn officiële bezoek aan Marokko (6 februari 1989) begeleid door koning Hassan II.

Toelating andere politieke partijen. PPA afgewezen

Op 24 september had het Front des forces socialistes (FFS) intussen als tiende groepering een verzoek tot officiële registratie ingediend. Tot dan toe waren vijf partijen toegelaten, waaronder de RCD, de PAGS en de PNSD. Op 28 oktober meldde Le Monde dat het verzoek om toelating van de PPA als eerste door de autoriteiten was afgewezen. Het werd ,,niet conform" de wetsbepalingen geacht.

Uitstel FLN-congres

Op 28 september besloot het Centrale Comité van het FLN het buitengewone congres van de partij, dat oorspronkelijk eind oktober zou worden gehouden, uit te stellen. Het zou nu van 28 tot 30 november plaatsvinden.

Nieuwe gouverneur centrale bank

Op 17 oktober werd in Algiers de benoeming bekendgemaakt van Hadj Naser tot gouverneur van de Algerijnse centrale bank.

Gratie voor 51 fundamentalisten

Ter gelegenheid van de 35ste verjaardag van het begin van de onafhankelijkheidsoorlog tegen Frankrijk (1 november 1954) verleende president Chadli gratie aan 51 moslem-fundamentalisten die in 1987 door het (in april 1989 ontbonden) staatsveiligheidshof waren veroordeeld. Van hen werden 46 in vrijheid gesteld, terwijl de straffen van de vijf overigen met vier jaar werden verminderd.

(Vor.ber.pag. 145 e.v.)

TUNESIE

POLITIEKE ONTWIKKELINGEN SINDS 2 APRIL

Na de algemene verkiezingen van 2 april 1989, waarbij de regerende Rassemblement constitutionnel démocratique (RCD) alle 141 parlementszetels verwierf (pag. 209-'89), legde de toen gekozen president Zine El Abidine Ben Ali op 9 april de eed af voor de nieuwe Kamer van afgevaardigden. Bij die gelegenheid kondigde hij een algemene amnestie aan.

Nieuw kabinet

Bij een reorganisatie van het kabinet op 11 april 1989 benoemde president Ben Ali vier nieuwe ministers, onder wie twee onafhankelijken: Mohammed Charfi, voorzitter van de Tunesische Liga voor de Mensenrechten, werd minister van hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek; en Daly Jazi, mede-oprichter van de oppositiepartij Mouvement des democrates-socialistes (MDS) die hij op 9 april had verlaten, werd minister van gezondheid. De overige posten in het kabinet werden als volgt verdeeld:

Premier - Hedi Baccouche; binnenlandse zaken - Chedli Neffati (sinds 1-11-'88); justitie - Hamed Karoui (sinds 26-'i-'88); buitenlandse

zaken - Abdelhamid Escheikh (sinds 26-7-'88; *vanaf 11-4-'88 jeugd en sport); secretaris-generaal in bureau van de president - Mohammed Jeri (sinds 26-7-'88); defensie - Abdallah* Kallel *(voordien secretaris-generaal van dit ministerie); gouverneur Centrale Bank* - Ismail Khelil; *plan en financiën - Mohammed* Ghannouchi *(voordien alleen plan):* landbouw - Nouti Zorgati (voorheen financiën): nationale economie - *Moncef Belaid (vanaf 26-7-'88 industrie en handel); verbindingen - Sadok* Rabah *(vanaf 26-7-'88 energie en mijnbouw); uitrusting en huisvesting - Ahmed Fria*; transport - Ahmed Smaoui (sinds 26-7-'88), toerisme en nijverheid - Mohammed Jegham (sinds 26-7-'88); cultuur en voorlichting* - Habib Boularès *(vanaf 26-7-'88 cultuur); nationaal onderwijs* - Hedi *Khelil (sinds 11-4-'88); sociale zaken* - Moncer *Rouissi*; jeugd en sport* - Hamouda Ben Slama *(sinds 26-7-'88); secretaris-generaal van de regering - Taoufik* Cheikhrouhou *(voordien minister van* sociale zaken).

* = nieuw

Rij *de* reorganisatie *van* 11 *april* 1989 *verliet Abdelmalek Laarif, sinds 11 april 1988 minister van voorlichting, het kabinet. evenals* Saadadine Zmerli, *die sinds 26 juli 1988 minister van gezondheid was geweest.*
Le Monde (13-4-'89) meldde ook het vertrek van Habib Ammar, *een oude vriend van de president. Ammar werd op 5 november 1987 minister van binnenlandse zaken, op 26 juli 1988 staatsminister belast met binnenlandse zaken en op 1 november staatsminister met de titel speciaal adviseur van de president.*
Uit het eerste kabinet van Ben Ali, dat op 7 november 1987 was gevormd (pag. 827/3-'87), *waren bij reorganisaties op 11 april en 26 juli 1988 reeds* o.m. *de volgende ministers vertrokken: Mohammed* Salah *Ayari (staatsminister justitie), Slabeddine* Bli *(staatsminister defensie, vervolgens justitie), Mahmoud Mestiri (minister van buitenlandse zaken), Houcine Cherif (minister toegevoegd aan de premier, vervolgens secretaris-generaal van de regering), Abdelwahab Abdallah (voorlichting), Mohammed Ghedira (landbouwproduktie en voedselvoorziening), Abderrazak Kefi (transport en toerisme) en mevr.* Souad *Yaacoubi (gezondheid).*
Een aantal van deze ontslagen ministers werd op 16 september 1988 tot ambassadeur benoemd: Abdelwahab *Abdallah in Engeland, Abderrazak Kefi in Spanje,* Souad *Yaacoubi in Zwitserland en Mahmoud Mestiri in* Egypte.

Uitbreiding politieke bureau RCD

OP 12 april 1989 breidde president Ben Ali het aantal leden van het politieke bureau van de RCD uit van zes tot tien. Leden waren nu:

Hedi *Baccouche (vice-voorzitter), Abderrahim Zouari (secretaris-generaal), Abdallah* Kallel *(penningmeester), Abdelhamid Escheikh,* Ismail *Khelil, Hamed Karoui*, Chedli Neffati*, Habib Boulares*, Mohammed Ghanouchi* en Hamouda Ben* Slama*.

* = nieuw

Uit deze lijst blijkt dat Habib Ammar zijn plaats in het politieke bureau had verloren.

Amnestiewet

Op 27 juni ratificeerde de Kamer van afgevaardigden een wet inzake een algemene amnestie, op grond waarvan 5.416 Tunesiërs, die vanaf de onafhankelijkheid tot 7 november 1987 om politieke redenen waren veroordeeld, hun politieke en burgerrechten terug zullen krijgen. De amnestiewet werd op 3 juli door president Ben Ali ondertekend.



Hedi *Baccouche vóór portret van president Ben* Ali.

Deze amnestie zal vooral ten goede komen aan leiders van de islamitische Ennahda-beweging, die in september 1987 werden veroordeeld (zie pag. 724-'87). Maar de wet bepaalde tevens dat degenen die onder de amnestie vielen, om veiligheidsredenen, niet in hun vroegere functies zullen worden aangesteld. Uitgesloten werden voorts personen die beschuldigd waren van hoogverraad, geweld en corruptie.

Ahmed Mestiri vertrekt als secretaris-generaal MDS

Op 30 juli bevestigde Ahmed Mestiri voor de nationale raad van de MDS zijn besluit af te treden als secretaris-generaal en lid van het politieke bureau van de partij, die hijzelf in 1978 had opgericht.
Op 10 september koos de nationale raad Mohammed Mouadda (51) tot secretaris-generaal als opvolger van Mestiri.

Premier Baccouche vervangen door Hamed Karoui

Op 27 september ontsloeg president Ben Ali zijn premier Hedi Baccouche en verving hem door Hamed Karoui, tot dan toe minister van justitie.
In zijn eerste verklaring als premier zei Karoui dat het staatshoofd hem had gevraagd ,,het democratisch proces wortel te doen schieten (...) en het nationale pact nieuwe impulsen te verlenen door intensivering van de dialoog en het overleg met de verschillende politieke en sociale partners teneinde de nationale verzoening te versterken".

Volgens Le Monde (29-9) *was er sinds begin september binnen het kabinet een echt debat over de economische opties van het land gevoerd. Daarbij had Baccouche zich kritisch uitgelaten over het in 1986* met *de Wereldbank overeengekomen structurele aanpassingsprogramma voor de Tunesische economie, dat* o.a. *voorzag in privatisering van* staatsbedrijven *en vermindering van de staatssubsidies. Volgens de tegenstanders van Baccouche was dit programma gezond en moest de regering* de *liberalisering doorzetten, terwijl Baccouche het programma wilde amenderen in verband met twee achtereenvolgende slechte oogsten (waarbij in 1988 en 1989 tweederde van de graanopbrengst verloren ging) en de daardoor groeiende werkloosheid op het platteland. Daarbij had Baccouche bezorgdheid uitgesproken over* de politieke *en* sociale risico's *van* [illegible] president [illegible] bezuinigingspolitiek. *Nog op 25 september had Ben Ali verklaard dat het aanpassingsprogramma volledig zou worden gehandhaafd.*

Op 28 september werd generaal Mustapha Bouaziz als opvolger van Karoui tot minister van justitie benoemd. Bouaziz was sinds een jaar kabinetschef van de minister van justitie.
Op 9 oktober bleek uit een officiële publikatie dat Hedi Baccouche ook als vice-voorzitter van het politieke bureau van de RCD was vervangen door Harned Karoui en dat hij niet langer deel uitmaakte van dit bureau.

ZAMBIA

NIEUWE PREMIER

Op 15 maart 1989 voerde president Kenneth Kaoenda een reorganisatie van het kabinet door, waarbij hij Kebby Musokotwane als premier verving door generaal Malimba Masheke, die sinds 2 november 1988 minister van binnenlandse zaken was geweest en voordien minister van defensie (1985-1988).
Musokotwane, die het ambt van premier sinds april 1985 had vervuld (pag. 656/2-'86), werd nu minister van algemeen onderwijs, jeugd en sport. Bij de reorganisatie werden geen nieuwe ministers benoemd, wel vond binnen de ministerraad een wisseling van portefeuilles plaats:

Binnenlandse zaken - generaal Kingsley Chinkuli *(sinds 2-11-'88 arbeid, sociale ontwikkeling en cultuur; voordien energie, transport en verbindingen);* arbeid, *sociale ontwikkeling en cultuur - Lavu Mulimba (sinds 2-11-'88 in het kabinet als minister van defensie); defensie - Frederick Hapunda (sinds 2-11-'88 algemeen onderwijs, jeugd en sport; voordien jeugd en sport).*

Bij een eerdere reorganisatie van het kabinet, op 2 november 1988, waren nog de volgende portefeuilles in andere handen overgegaan:

Landbouw en coöperaties - Justin *Mukando (voorheen coöperaties); waterstaat, grond en natuurlijke hulpbronnen - Paul Malukutula (voorheen binnenlandse zaken); voorlichting en omroep* - Arnold Simuchimba *(voorheen presidentiële zaken); handel en industrie - Otema Musuka*;* mijnbouw - *Bernard Fulembo*; energie, transport en verbindingen - brigade-generaal* Enos *Haimbe*; toerisme - Pickson Chitambala (voorheen mijnbouw); gezondheid - mevr. Alina Nyikosa';*

* = nieuw

(Vor.ber.pag. 689 e.v.-1988)

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg *13, Postbus 1118,* 1000 BC *Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20* *I.S.S.N.* 0165-3660

LUBBERS III: CDA-PvdA COALITIE

Koningin Beatrix heeft op 7 nov. de leden beëdigd van het derde kabinet-Lubbers: zeven ministers, afkomstig uit het CDA en zeven ministers, die lid zijn van de PvdA.
Daarmee heeft voor het eerst sinds de val van het tweede kabinet-Van Agt op 12 mei 1982 (pag. 321/1 e.v. - 1982) de PvdA weer deel aan de regeringsverantwoordelijkheid.
De kabinetsformatie, die tot dit resultaat leidde, was met 62 dagen één van de kortere in de naoorlogse geschiedenis.
De formatie was op 7 sept. begonnen met de gebruikelijke ronde van adviezen aan de koningin (pag. 597/1 e.v. - 1989), waarna de koningin op 8 sept. minister De Koning (CDA) een informatieopdracht gaf met een verkennend karakter (pag. 599/2 - 1989). Vervolgens bracht info mateur De Koning op 13 sept. aan de koningin een eindrapport uit, waarin hij concludeerde, dat het in de rede lag de mogelijkheid van de vorming van een centrum-links kabinet te doen onderzoeken (pag. 599/2 e.v. - 1989).
Nog op 13 sept. gaf de koningin premier Lubbers opdracht dit onderzoek te verrichten (pag. 600/2 - 1989). Informateur Lubbers heeft dit onderzoek voltooid op 27 okt. Hij heeft toen als informateur aan de koningin eindverslag uitgebracht en werd aansluitend door de koningin belast met een formatieopdracht (pag. 689/1 e.v. - 1989).

Eindverslag formateur Lubbers

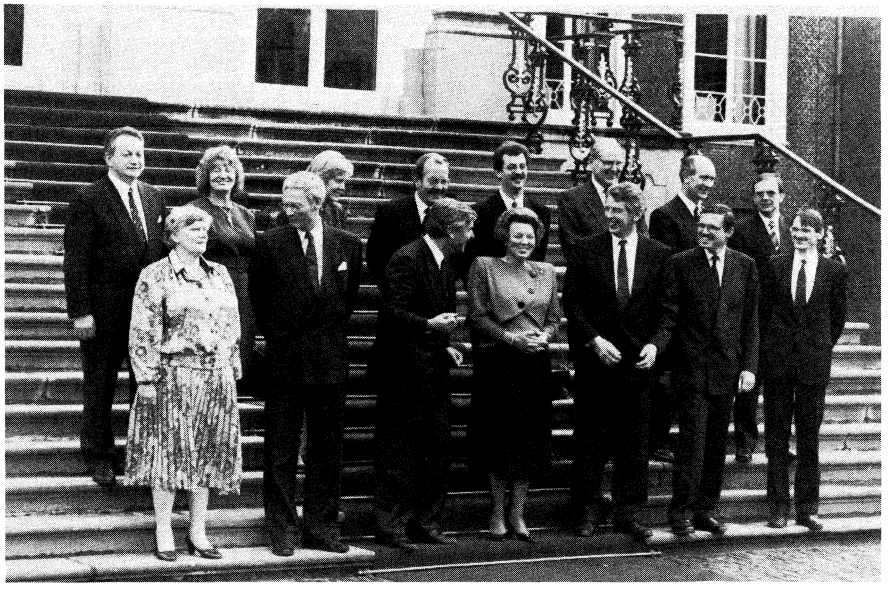
Premier Lubbers was op 7 nov. gereed met zijn formatiewerkzaamheden en bracht toen eindverslag uit aan de koningin.
De tekst van dit eindverslag luidde aldus:

Aan Hare *Majesteit* de Koningin

's-Gravenhage, i november 1989

Majesteit,

Op 27 oktober jl. droeg u mij op, gelet op het verslag van mijn informatiewerkzaamheden en de daarin vervatte conclusie, een kabinet te vormen dat mag rekenen op een vruchtbare samenwerking met de Staten-Generaal.
Ik heb u verzocht de opdracht in beraad te mogen houden.
Met de waarnemend fractievoorzitter van het CDA, dr. B. de Vries, en de fractievoorzitter van de PvdA. W. Kok, heb ik enige malen zowel gezamenlijk als afzonderlijk van gedachten gewisseld met het oog op de vorming van het beoogde kabinet.
Op donderdagmorgen 2 november jl. bereikte ik met hen overeenstemming over de verdeling van ministersposten, die ik hen bij brief bevestigde (bijlage 1). Daarover heb ik aan u mondeling tussentijds verslag uitgebracht in de middag van 2 november jl.
Later die dag hebben de heren De Vries en Kok mij, gehoord hun fracties, meegedeeld dat zij deze verdeling inderdaad aanvaardbaar achten. Tevens kon toen overeenstemming worden verkregen (ook daaromtrent heb ik u mondeling geïnformeerd) over een groot aantal van de kandidaat-ministers, die ik vrijdag 3 november daaraanvolgend in het bijzijn van de heer W. Kok heb ontvangen.
In de daarop volgende dagen werd overeenstemming bereikt over de overige kandidaat-ministers en na overleg met de kandidaat-ministers ook over de kandidaat-staatssecretarissen.
Afgesproken werd te bevorderen dat de naamgeving van het ministerie van Landbouw en Visserij wordt: Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.
Tijdens de gesprekken gevoerd met de kandidaten voor Justitie en voor Binnenlandse Zaken is overleg gevorrd, zoals ook in de programmatische besprekingen tijdens de informatiefase was afgesproken, over het politievraagstuk. Aan deze gesprekken werd daarom ook deelgenomen door de waarnemend fractievoorzitter van het CDA en de fractievoorzitter van de PvdA.
Dit overleg heeft geleid tot een precisering van de tijdens de informatie gemaakte afspraken; de bereikte conclusies gaan hierbij als bijlage 2.
Bevestigd werd voorts dat het algemeen wetgevingsbeleid gericht op verbetering van rechtsstatelijke en bestuurlijke kwaliteit van de wetgeving en de constitutionele en Europees en internationaalrechtelijke toetsing van wetgeving tot de primaire verantwoordelijkheid van de minister van Justitie behoort
Eveneens is afgesproken op welke wijze de taakomschrijving van de staatssecretaris van WVC (volksgezondheid) vorm zal krijgen. Deze zal mede betrekking hebben op medisch-ethische vraagstukken waaronder euthanasie en de zg. nieuwe technieken in de medische sector.
Ten slotte is afgesproken dat de minister van Binnenlandse Zaken de eerste verantwoordelijkheid zal dragen voor met- en regelgeving met betrekking tot de vervaardiging van het paspoort en de coördinatie van de produktie van indentificatiedocumenten, zie § XIV van het programmatisch akkoord.
Op maandag 6 november had ik tevens op mijn verzoek een gesprek met de demissionaire minister voo Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse Zaken, drs. J. de Koning, alsmede de gevolmachtigde minister van de Nederlandse Antillen, de heer E.A.V. Jesurun en de gevolmachtigde minister van Aruba, de heer ing. R.H. Laclé, ten einde hun inzicht in te winnen met betrekking tot de behartiging van Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse aangelegenheden.
Op dinsdag 7 november 1989 heeft de constituerende vergadering plaatsgevonden. Na afloop daarvan heb ik u kunnen mededelen de mij gegeven opdracht te aanvaarden.
De volgende personen zijn bereid als minister tot het kabinet toe te treden:
Drs. R.F.M. Lubbers - minister-president, minister van Algemene Zaken;
Mr. H. van den Broek - minister van Buitenlandse Zaken;
Prof. mr. E.M.H. Hirsch Ballin - minister van Justitie;
Mw. drs. C.I. Dales - minister van Binnenlandse zaken;
Prof. dr. ir. J.M.M. Ritzen - minister van Onderwijs en Wetenschappen;
De heer W. Kok - minister van Financiën (tevens vice-minister-president);
De heer A.L. ter Beek - minister van Defensie;
De heer J.G.M. Alders - minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer;
Mw. J.R.H. Maij-Weggen - minister van Verkeer en Waterstaat;
Dr. J.E. Andriessen - minister van Economische Zaken;
Ir. G.J.M. Braks - minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij;
Dr. B. de Vries - minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid:



Na de beëdiging van het kabinet poseerden de koningin en de bewindslieden op het bordes van paleis Huis ten Bosch.
Op de foto staan op de voorste rij v.l.n.r de ministers Dales (Binnenlandse Zaken), Van den Broek (Buitenlandse Zaken). Lubbers (Algemene Zaken en minister-president), de lioningin, Kok (Financiën en vice minister-presiderit), Hirsch Ballin (Justitie), Ritzen (Onderwijs en Wetenschappen).
Op de tweede rij staan v.l n r. de ministers Braks (Landbouw, Natuurbeheer en Visserij), d'Ancona (WVC), Maij-Tveggen (Verkeer en Waterstaat), Ter Beek (Defensie), Alders (VROM), Andriessen (Economische Zaken), De Vries (Sociale Zaken en Werkgelegenheid) en Pronk (Ontwikkelingssamenwerking).

Weekblad 58ste jaargang No 3023 pag 44471-44486

Mw. drs. H. d'Ancona - minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur;
Drs. J.P. Pronk - minister voor Ontwikkelingssamenwerking.
Op grond van bovenstaande moge ik u in overweging geven geen ontslag als minister te verlenen aan drs. R.F.M. Lubbers, mr. H. van den Broek en ir. G.T.M. Braks en tot minister te benoemen resp. prof. mr. E.M.H. Hirsch Ballin, drs. C.I. Dales, prof. dr. ir. J.M.M. Ritzen, de heer W. Kok, de heer A.L. ter Beek, de heer J.G.M. Alders, mw. J.R.H. Maij-Weggen, dr. J.E. Andriessen, dr. B. de Vries, mw. drs. H. d'Ancona en drs. J.P. Pronk.
Ten slotte geef ik u in overweging in afwachting van een op korte termijn te treffen definitieve voorziening ondergetekende voorshands tevens te belasten met de coördinatie van aangelegenheden de Nederlandse Antillen en Aruba betreffende en met de zorg voor de aan de Nederlandse Antillen en Aruba te verlenen hulp en bijstand.
Gaarne dank ik u voor het in mij gestelde vertrouwen.
Uw dienstwillige,
R.F.M. Lubbers.

Bijlage **1** Brief aan de fractievoorzitters van CDA en PvdA

's-Gravenhage, 2 november 1989

Hierbij leg ik u voor het resultaat van onze besprekingen voor mat betreft de zg. portefeuilleverdeling.
Allereerst de ministers:
Algemene Zaken - CDA
Buitenlandse Zaken - CDA
Justitie - CDA
Binnenlandse Zaken - PvdA
Onderwijs en Wetenschappen - PvdA
Financiën - PvdA
Defensie - PvdA
VROM - PvdA
Verkeer en Waterstaat - CDA
Economische Zaken - CDA
Landbouw en Visserij - CDA
Sociale Zaken en Werkgelegenheid - CDA
Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur - PvdA
Ontwikkelingssamenwerking - PvdA
Dan de staatssecretariaten:
Buitenlandse Zaken (E.G.)- PvdA
Justitie - PvdA
Binnenlandse Zaken - CDA
Onderwijs en Wetenschappen - PvdA
Financiën - CDA
Defensie - CDA
VROM (volkshuisvesting) - CDA
Economische Zaken - CDA
Sociale Zaken en Werkgelegenheid - PvdA
Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (volksgezondheid) - PvdA
Met het bovenstaande vertrouw ik u akkoord. Daarnaast vertrouw ik u akkoord met de aanvullende afspraak dat in deze verdeling nog slechts wijziging kan komen met wederzijdse instemming van de partijen.
Met vriendelijke *groeten,*
R.F.M. Lubbers.

Bijlage **2** Ministeriële verantwoordelijkheid, resp. departementale indeling politiezorg

De ministers van Justitie en Binnenlandse Zaken zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor de uitvoering van paragraaf XIII van het programmatisch akkoord;
waarbij de
minister van Binnenlandse Zaken in het bijzonder op zich neemt de bevordering van de ene Nederlandse politie bestaande uit regionale korpsen
en de
minister van Justitie in het bijzonder op zich neemt voor te bereiden en te realiseren de herziening van de Politiewet in overeenstemming met het programmatisch akkcord.
Met het oog op de uitvnering van paragraaf XIII worden de navolgende preciseringen afgesproken:



Wim Kok (l) neemt op Financien **de** boeken over van vertrekkend minister Onno Ruding

1. De beheerder van het regionale korps oefent de bevoegdheden met betrekking tot formatievaststelling. beleidsplan en het budget voor materiële toerusting uit in ove eenstemming met een daartoe in te stellen beheersorgaan per regio bestaande uit de hoofdofficier van justitie, de korpschef en de beheerde .
2. In verband met het gestelde sub 1 zal de indeling in politieregio's worden afgestemd op de indeling in arrondissementen.
3 Het beheer op afstand zal komen te berusten bij de minister van Binnenlandse Zaken met dien verstande dat de minister van Justitie aanwijzingsbevoegdheid heeft inzake de politie-inzet per regio en zeggenschap verkrijgt met betrekking tot het stellen van financiële prioriteiten uit het oogpunt van strafrechtshandhaving met inbegrip van het preventieheleid binnen het ene politiebudget; de minister van Justitie ontvangt daartoe zeggenschap over een deel van het budget met inbegrip van het budget van door hem te vormen bovenregionale teams.
4. Het beheer over landelijke diensten berust bij de minister van Justitie, alsmede het beheer over de rijksrecherche voor ressortsgewijze taken. Wat betreft de opleidingen wordt het model gevolgd zoals vastgelegd in het wetsvoorstel dat thans aanhangig is.

Hierna volgt de tekst van de paragrafen13 (Het politievraagstuk) en *14 (De identificatieplicht) uit het regeerakkoord, waarvan in het eindverslag van formateur* Lubbers *sprake was:*

13. Het politievraagstuk
1. Organisatie en beheer van de politie morden herzien. Deze herziening leidt tot een politiebestel waarbij rijks- en gemeentepolitie samen opgaan in één Nederlandse politie. met één uniforme rechtspositie. De taakuitoefening kan gedifferentieerd plaatshebben naar gelang lokale en regionale behoefte.
2. De politie bestaat dan uit regionale korpsen. Het land wordt ingedeeld in een nader te bepalen aantal regio's, met ieder één korps. Uitgangspunt daarbij is de huidige indeling in politieregio's (waar nodig samengevoegde, resp. gestapelde WGR-gebieden).
3. De dagelijkse politiezorg wordt binnen het regionale korps voor mat betreft de inzet van menskracht en materieel zoveel mogelijk gedeconcentreerd op lokaal niveau uitgeoefend. Daartoe komt er één doeluitkering voor de politie (die feitelijli zoveel mogelijk lokale en waar de schaal zulks gebiedt, regionale politie zal zijn).
4. Het dualisme in gezag wordt gehandhaafd, hetgeen betekent dat de burgemeester verantwoordelijk is voor de openbare orde in zijn of haar gemeente met een verantwoordingsplicht aan de raad en het Openbaar Ministerie verantwoordelijk blijft voor de strafrechtelijke handhaving van de openbare orde.
5. De bemindspersoon voor de politie krijgt de wettelijke bevoegdheid de beheerder van een regionaal korps aan te wijzen, na advies van de betrokken Coininissaris van de Koningin en van de betrokken procureur generaal. In de regel zal dat de burgemeester van de grootste gemeente in de betrokken politieregio zijn.
6. De korpschef van een regionaal korps en de officier van Justitie plegen periodiek overleg over nader te bepalen onderwerpen van beleid en beheer met alle burgemeesters in de regio.
7. Tenminste eenmaal per jaar vindt overleg plaats tussen de beheerder van het regionaal korps en vertegenwoordigers van de betrokken gemeenteraden, in tegenwoordigheid van de burgemeesters uit de regio en de officier van Justitie, waarbij ondermeer het beleidsplan van de politie in de betrokken regio aan de orde is.
8. Op rijksniveau worden nader te bepalen landelijke diensten en instellingen en faciliteitair bedrijven ten behoeve van de politie gehandhaafd. Hiervoor geldt een awarte financiering.
9. Bijstand ten behoeve van de handhaving van de openbare orde wordt door de Commissaris van de Koningin zoveel mogelijk binnen de provincie geregeld. Indien zo niet voldoende bijstand geleverd kan worden vraagt de Commissaris van de Koningin het meerdere aan de bewindspersoon voor politie.
10. In de overgangsfase zal de intensivering van de politiesamenwerking gericht morden op het doorvoeren van de politieorganisatie binnen de kabinetsperiode.
11. Eveneens in de overgangsfase zal de regionale samenwerking sterk bevorderd worden door het tot standbrengen van een krachtige besluitvormingsstructuur op de schaal van de politieregio's met de politiek-bestuurlijlie controle.
12. Tenslotte zal de departementale indeling, resp. ministeriële verantwoordelijkheid van de politiezorg onderwerp van overleg zijn in de formatie, waarbij in ieder geval duidelijk zal zijn dat eventuele wijzigingen de verantwoordelijkheid van de minister van Justitie voor de rechtshandhaving en die van de minister van Binnenlandse Zaken voor de inbedding in het openbaar bestuur onverlet zullen laten. Bovendien wordt er nu al op gewezen dat nadere regelingen ter zake van de politie wetswijziging vergen.

14. Identificatieplicht
Onder meer door Europese ontwikkelingen en het vervallen van grenzen, is de laatste jaren de zg. identificatieplicht steeds meer onderwerp van politieke discussie ge\$-orden.
De volgende beleidslijn wordt nu afgesproken: Er komt een beperkte identificatieplicht, op basis van bestaande documenten zoals paspoort, rijbewijs, PTT-legitimatiekaart, AOW-kaart e.d., in bepaalde in de met te omschrijven bijzondere situaties, bijv. in het kader van de bestrijding van het voetbalvandalisme en fraude.

Het invoeren van een algemene identificatieplicht mordt niet overwogen. Over het activeren van het binnenlands vreemdelingentoezicht, noodzakelijk geworden in het kader van Schengen en Europa 1992, wordt aan een door de minister van Justitie in te stellen commissie, advies gevraagd

Biografische gegevens ministers

Hierna volgen biografische gegevens van de 14 ministers van het derde kabinet-Lubbers.

Drs. Rudolphus Franciscus Marie (Ruud) Lubbers, die op 7 mei 1939 in Rotterdam werd geboren, bezocht het Canisius College te Nijmegen en studeerde vervolgens economie aan de Nederlandse Economische Hogeschool. Zijn studie was sterk monetair georiënteerd. zoals in 1962 ook bleek uit zijn afstudeeronderwerp: ,,De invloed van verschillen in produktiviteitsontwikkelingen in onderscheiden landen op de lopende rekening van de betalingsbalans".
Aanvankelijk voorag hij voor zichzelf een loopbaan in de wetenschap. maar door familie-omstandigheden kwam hij terecht in de leiding van Lubbers' constructiewerkplaats en machinefabriek Hollandia BV.
Drs. Lubbers werd in 1964 voorzitter van de Christelijke Jonge Werkgeversvereniging. Later volgde het voorzitterschap van de Katholieke Vereniging Werkgevers Metaal en het bestuurslidmaatschap van het Nederlands Christelijk Werkgeversverbond.
Van 11 mei 1973 tot 19 december 1977 was hij als lid van de Katholieke Volkspartij minister van Economische Zaken in het Kabinet-Den Uyl.
Bij de totstandkoming van het Eerste Kabinet-Van Agt koos hij voor het Kamerlidmaatschap. Hij merd eerste vice-voorzitter van de fractie van het Christen Democratisch Appèl, voortgekomen uit drie partijen op confessionele grondslag: KVP, ARP en CHU. In het najaar van 1978 werd drs. Lubbers gekozen tot fractievoorzitter.
Van 4 november 1982 tot 14 juli 1986 en van 14 juli 1986 tot 7 november 1989 was hij minister-president van respectievelijk het Eerste en het Tweede Kabinet-Lubbers.
Op laatstgenoemde datum werd drs. R.F.M. Lubbcrs opnieuw benoemd tot minister-president, en wel van het Derd Kabinet-Lubbers. Tevens \wei-d hij in afwachting van een op korte termijn te treffen definitieve voorziening belast met de coördinatie van aangelegenheden de Nederlandse Antillen en Aruba betreffende en met de zorg voor de aan de Nederlandse Antillen en Aruba te verlenen hulp en bijstand.
De heer Lubbers is gehuwd met mevrouw M.E.J. Lubbers-Hoogexvegen en heeft drie kinderen, twee zonen en een dochter.

Willem (Wim) Kok werd geboren op 29 september 1938 te Bergambacht. Hij behaalde de diploma's MULO-B en HBS-B en studeerde vervolgens aan het Nederlands Opleidingsinstituut voor het buitenland ,,Nijenrode''.
Na zijn militaire dienst was hij korte tijd werkzaam op een handelskantoo ,
In 1961 trad hij in dienst als assistent-internationaal medewerker bij de Bouwbond NVV. In 1963 merd hij economisch medewerker en in 1967 secretaris van dezelfde bond. In 1969 werd hij benoemd tot secretaris van het NVV, waarvan hij in 1972 vice-voorzitter merd. Van 1973 tot 1983 was de heer Kok voorzitter van het NVV en - na de fusie van het NVV met het NKV - van de FNV. Van 1979 tot 1982 was hij tevens voorzitter van het EVV: Europees Verbond van Vakverenigingen.
In 1986 werd hij lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voorzitter van de fractie van de Partij van de Arbeid. In 1989 werd hij gekozen tot vice-voorzitter van de Socialistische Internationale.
Voorts was de heer Kok vice-voorzitter van de SER, merknemersooorzitter van de Stichting van de Arbeid, vice-voorzitter Bankraad van de Nederlandsche Bank, gastdocent aan het Institute for Social Studies en adviseur van de Europese Commissie.
Op 7 november 1989 merd de heer Kok benoemd tot vice-minister-president en minister van Financiën in het Derde Kabinet-Lubbers.
De heer Kok is gehumd en heeft drie kinderen.

Mr. Hans van den Broek merd op 11 december 1936 te Parijs geboren. Hij bezocht het Alberdingb Thymlyceum te Hilversum en behaalde daar het diploma gymnasium-A. IIij studeerde rechten aan de Rijksuniversiteit te Utrecht en volgde de senior-management opleiding ,,de Baak" te Noordwijk.
De heer Van den Broek was advocaat te Rotterdam van 1965 tot 1968. Hij was directiesecretáris van ENKA te Arnhem van 1969 tot 1973 en vervolgens aldaar commercieel manager tot 1976. Hij was gemeenteraadslid van Rheden van 1970 tot 1974.
Van 1976 tot 1981 was hij lid van de Tmeede Kamer der Stateli-Generaal. Hij was vanaf 1970 lid van het dagelijks bestuur van de KVP.
De heer Van den Broek was van 11 september 1981 tot 29 mei i982 staatssecretaris van Buitenlandse Zaken in het Tmeede Kabinet-Van Agt en vanaf die laatstgenoemde datum bekleedde hij deze post opnieuw in het Derde Kabinet-Van Agt
In het Eerste Kabinet-Lubbers van 4 november 1982 tot 14 juli 1986 en vervolgens in het Tweede Kabinet-Lubbers tot i november 1989 was de heer Van den Broek minister van Buitenlandse Zaken. Op laatstgenoemde datum werd hij opnieuw tot minister van Buitenlandse Zaken benoemd in het Derde Kabinet-Lubbers
De heer Van den Broek is gehuwd en heeft twee kinderen.

Johannes Pieter (Jan) Pronli werd geboren op 16 maart 1940 te 's-Gravenhage. Na het behalen van het diplonia Gymnasium B aan het Christelijk Gymnasium Zandvliet te 's-Gravenhage studee de hij economische wetenschappen aan de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam (doctoraal examen 1964). Van 1965 tot 1971 was hij wetenschappelijk medewerker aan de Nederlandse Economische Hogeschool (Centrum voor Ontwikkelingsprogrammering) en het Nederlands Economisch Instituut Rotterdam.
De heer Pronk was voor de PvdA lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 1971-1973, van 1978-1980 en van 1986-1989. In de laatstgenoemde periode was hij voorzitter van de Vaste commissie voor economische zaken.
Van 11 mei 1973 tot 19 december 197i was hij minister voor Ontwikkelingssamenwerking in het Kabinet-Den Uyl.
Van 1980 tot 1985 was hij adjunct-secretaris-generaal van de IJNCTAD en van 1985-1986 assistent-secretaris-generaal van de Verenigde Naties.
Van 1986-1989 was hij eerste vice-voorzitter van de Partij van de Arbeid.
Hij bekleedde in 1979-1980 het buitengewoon hoonleraarschau in de theorie en praktijk van het 'Internationale Ontwikkelingsbeleid aan het Institute of Social Studies te 's-Gravenhage en in 1989 het bijzonder hoogleraarschap aan de Universiteit van Amsterdam (de Dr. J.M. den Uyl-leerstoel, ingesteld door de Wiardi Beckmanstichting).
Voorts was hij o.m. secretaris van de commissie-Mansholt, lid van de redactie ,,*Internationale* spectator". van ,,Wending" en van ,,Socialisme en Democratie" en penningmeester van de Commissie-Brandt.
Drs. J.P. Pronk werd op 7 november 1989 opnieuw tot minister van Ontwikkelingssamenwerking benoemd in het Derde Kabinet-Lubbers.
De heer Pronk is gehumd en heeft twee kinderen.

Ernst Maurits Henricus Hirsch Ballin werd op 15 december i950 te Amsterdam geboren. Na het behalen van het diploina gymnasium-A aan Het Amsterdamsch Lyceum, studeerde hij Nederlands recht aan de Universiteit van Anisterdam (doctoraal examen 1974). Hij promoveerde in 1979 aan dezelfde universiteit op het proefschrift ,,Publiekrecht en beleid: fundamentele kwesties rondom het functioneren van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid".
Van 1974-1977 was de heer Hirsch Ballin als wetenschappelijk assistent staatsrecht verbonden aan de Universiteit van Amsterdam en van 1977-1981 was hij hoofdambtenaar bij het Ministerie van Justitie (hoofdafdeling Staats- en strafrecht, stafafdeling wetgeving publiekrecht).
Vanaf 1 juli 1981 was hij hoogleraar staats-en bestuiirsrecht aan de Katholieke Universiteit Brabant te Tilburg. Tevens was hii sedert 1987 Regeringscommissaris voor de toetsing van wetgevingsprojecten.
Voorts was mr. E.H.M. Hirsch Ballin onder meer plaatsvervangend lid van de Centrale Raad van Beroep. roorzitter van het Sectoroverlegorgaan Justitie en binnenlands bestuur van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA en adviserend lid van het afdelingsbestuur Noord-Brabant van de Christen-Democratische bestuurdersvereniging. Hij was verder voorzitter van de regeringsadviescommissie die in 1988 het rapport ,,Overheid, godsdienst en levensovertuiging" uitbracht, lid van de Commissie kleine criminaliteit (Commissie-Roethof), vice-voorzitter van de Commissie wetgeving algemene regels van bestuursrecht en vicevoorzitter van de Radboudstichting.
Mr. E.M.H. Hirsch Ballin werd op 7 november 1989 benoemd tot minister van Justitie in het Derde Kabinet-Lubbers.
Hij is gehumd en heeft twee kinderen.

Catharina Isabella (Ien) Dales werd op 18 oktober 1931 te Arnhem geboren. Zij behaalde na haar HBS-B-opleiding het diploma jeugdwerkleidster aan de academie ,,Kerk en Wereld'' te Driebergen, alsmede het evangelistendiploma (WIKA). In 1936 trad mevrouw Dales als cursusleidster in dienst van de Stichting Kerk en Wereld. Na functies als adjunchoofd en hoofd van de afdeling vormingswerk van deze stichting bekleed te hebben merd zij in 1968 benoemd tot di ecteur ,,Kerk en Wereld". Zij vervulde deze functie tot 1974.
In 1975 deed zij doctoraal examen andragogische wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam. Sinds dat jaar was zij free-iance werkzaam. Zij deed onder meer een aantal onderzoeken ter verbetering van organisatie en werksfeer van diverse organisaties.
Van 1977 tot 1981 was zij directeur van de Gemeentelijke Sociale Dienst Rotterdam.
In het Tmeede Kabinet-Van Agt was zij van 11 september 1981 tot 29 mei 1982 staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, belast met het sociale zekerheidsbeleid. Van 1982 tot 1987 was zij voor de Partij van de Arbeid lid van de Tmeede Kamer der Staten-Generaal. In 1987 werd zij benoemd tot burgemeester van Nijmegen.
Mevrouw Dales was o m. lid van de begeleidingscommissie voor de reorganisatie van de rijksdienst. lid van de adviescommissie Beleid en Bezuiniging van de Nederlands Hervormde Kerk, lid van de Raad van Commissarissen van de Samenwerkende Electriciteits Produktiebedrijven (SEP), van Internatio Müller, van de PTT en bestuurslid van de Koninklijke Nederlandse Jaarbeurs en van de sectie Sociale vragen van de Raad van Kerken in Nederland.
Op 7 november 1989 werd mevrouw drs. C.I. Dales benoemd tot Minister van Binnenlandse Zaken in het Derde Kabinet-Lubbers.

Jozef Maria Mathias (Jo) Ritzen werd op 3 oktober 1943 te Heerlen geboren. Hij studeerde aan de Technische Hogeschool te Delft en behaalde daar liet diplonia Natuur-kundig Ingenieur in 1971. In 1977 promoveerde hij in de economische wetenschappen aan de Erasmusuniversiteit te Rotterdam op het proefschrift ,,Education, economic growth and income distribution". Voor zijn dissertatie ontving hij de Winkler Prinsprijs.
Van 1970 tot 1971 was hij adviseur van de regering in Oost Pakistan: van 1972 tot 1976 was hij lecturer aan de University of California, Berkely. In 1976 merd hij hoofd van de afdeling systeemanalyse van het Sociaal en Cultureel Planbureau. In 1981 werd hij benoemd tot

hoogleraar ondermijsplanning en -economie aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen en in 1983 tot hoogleraar in de economie van de publieke sector aan de Erasinusuniversiteit te Rotterdam, In 1988 was hij visiting distinguished professor aan het La Folette Institute of Public Affairs van de Universiteit van Wisconsin
Voorts was de heer Ritzen als adviseur van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid projectleider van het werkgelegenheidsplan, commissaris van de Industrieele Maatschappij, Verolme Scheepsmerf Heusden, Van Wijk en Heringa en Westhaven Amsterdam NV en lid van de Adviescommissie Uitbouw Technologiebeleid (Ministerie van Economische Zaken).
Op 7 november 1989 werd dr. ir. J.M.M. Ritzen benoemd tot minister van Onderwijs en Wetenschappen in het Derde Kabinet-Lubbers, hij is lid van de PvdA.
De heer Ritzen is gehuwd en heeft vier kinderen.
Aurelus Louis (Relus) ter Beek werd op 18 januari 1944 te Coevorden geboren. Na het behalen van het HBS-B-diploma studeerde hij politiekr en sociale wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam.
Van 1968 tot 1969 was hij voorzitter van de Federatie van jongerengroepen van de PvdA en van 1970 tot 1971 was hij wetenschappelijk medewerker van de VARA.
In 1971 werd hij gekozen tot lid van de Tmeede Kamer der Staten-Generaal.
Voorts was hij voorzitter van de Democratisch socialistische studentenvereniging Politeia, internationaal secretaris van de PvdA, lid van het partijbestuur van de PvdA, lid van de VARA verenigingsraad, lid van de Raadgevende vergadering van de Raad van Europa, lid van de Assemblee van de West Europese Unie (WEU) en lid van de Noordatlantische Assemblee.
Op **i** november 1989 werd de heer A.L. ter Beek benoemd tot minister van Defensie in het Derde Kabinet-Lubbers.
De heer Ter Beek is gehuwd en heeft twee kinderen.

Johannes Gerardus Maria (Hans) Alders werd op 17 december 1952 te Nijmegen geboren. Na twee jaar lyceum bezocht hij de lagere detailhandelsschool.
De heer Alders was medewerker van een uitzendbureau, was in 1972-1973 in militaire dienst (eindrang korporaal) en vervolgens bij hetzelfde uitzendbureau assistent-manager.
Hij was van 1975 tot 1982 ambtelijk secretaris van de PvdA-fractie in de gemeenteraad van Nijmegen en van 1978 tot 1982 voorzitter van de PvdA-fractie in de Provinciale Staten van Gelderland. Hij werd in 1982 lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.
De heer Alders was voorts commissaris van de Provinciale Gelderse Electricitcits Maatschappij (PGEM), lid van de PvdA-partijraad, voorzitter van het Interprovinciaal Overlegorgaan, lid van de Parlementaire Enquêtecommissie fraude bouwsubsidies en voorzitter van het Theater van het Oosten.
De heer J.G.M. Alders merd op 7 november 1989 benoemd tot minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer in het Derde Kabinet-Lubbers. Hij heeft een dochter.

Johanna Rika Hermanna (Hanja) Maij-Weggen merd op 29 december 1943 te Emmen geboren. Mevrouw hiaij-Weggen studeerde, na een verpleegkundige opleiding te Amstelveen ,sociale pedagogiek aan de Universiteit van Amsterdam. Zij was werkzaam als lerares bij het beroepsonderwijs gezondheidszorg HBO/-MBO in Amstelveen en Apeldoorn
Vanaf 1979 was zij lid van het Europees Parleinent. Zij was daar ondervoorzitter van de fractie van de Europese Volkspartij en woordvoerder voor de Europese Volkspartij voor sociale zaken en werkgelegenheid.
Voorts was mevrouw Maij-Weggen actief lid van de partijraad ARP/CDA en bekleedde zij diverse functies binnen de partij, onder andere bij het Wetenschappelijk Instituut ARP/CDA en het CDA-vrouwenberaad.
Voorts was mevrouw Maij-Weggen lid van het hoofdbestuur van de Nederlandse Vrouwenraad (1967-1980), lid van de Nederlandse regeringsdelegatie naar de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (1977). Mevrouw Maij-Weggen was ook lid van de Paritaire vergadering van de bijeenkomst tussen de staten van Afrika, het Caraïbisch gebied en de Stille Oceaan en de Europese Economische Gemeenschap. Zij was lid van het bestuur van het Diaconessenziekenhuis te Eindhoven.
Zij schreef ook regelmatig een column in het Friesch dagblad.
Mevrouw J.R.H. Maij-Weggen werd op 7 november 1989 benoemd tot minister van Verkeer en Waterstaat in het Derde Kabinet-Lubbers.
Zij is gehuwd en heeft twee kinderen

Dr. Jacobus Eije (Koos) Andriessen, die op 23 juli 1928 te Rotterdam werd geboren, studeerde na het behalen van het HBS-diploma economie aan de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam. Na zijn doctoraal examen (1931) was hij hoofd van het Economisch en Sociaal Instituut van de Economische Faculteit van de Vrije Universiteit (VU) te Amsterdam. In 1955 promoveerde hij cum laude tot doctor in de economische wetenschappen, De titel van zijn dissertatie was ,,De ontwikkeling van de moderne prijstheorie".

Van 1955 tot 1959 was hij werkzaam bij het Ministerie van Economische Zaken, laatstelijk als directeur Algemene Economische Politiek. Vervolgens was hij van 1959 tot 1963 hoogleraar staatshuishoudkunde aan de juridische faculteit van de Universiteit van Amsterdam. In deze laatste periode was hij tevens adviseur van de minister van Economische Zaken, kroonlid van de SER en lid van het Economisch en Sociaal Comité van de Europese Gemeenschappen.

Van 24 juli 1963 tot 14 april 1965 was hij minister van Econon~ischeZaken in het Kabinet-Marijnen.
Van 1965 tot 1987 was hij lid en sinds 1980 voorzitter van de Raad van Bestuur Van Leer Groep B.V. Sinds december 1987 tot aan zijn hernieuwde benoeming tot minister van Economische Zaken was de heer Andriessen voorzitter van het Nederlands Christelijk Werkgeversverbond (NCW).
Dr. J.E. Andriessen heeft o.a. de volgende nevenfuncties bekleed:
bijzonder hoogleraar Economische Faculteit Vrije Universiteit met als leeropdracht ,,Ondernemingsbeleid", commissaris van NMB-Postbank groep N.V. (presidium), Elsevier (vice-voorzitter), Ballast-Nedam Groep (voorzitter), Samas N.V. (voorzitter), Van Leer Nederland B.V. (voorzitter), Vlietjonge B.V. (lid).
Verder was hij lid van de B.V Beheersstichting Berenschot, lid College van externe adviseurs Moret Accountants, lid Adviescollege Beleggingen van het Sociaal Fonds Bouwnijverheid, voorzitter Centrale Commissie van de Statistiek (CBS), lid SER en Bankraad, voorzitter van het Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst, bestuurslid Amsterdams? Hogeschool voor de Kunsten en voorzitter van het bestuur van de Filni en TV-Akademie.
De heer Andriesscn merd op 7 november 1989 benoemd tot minister van Economische Zaken in het Derde Kabinet-Lubbers.
Hij is gehuwd.

Ir. Gerardus Johannes Maria (Gerrit) Braks werd op 23 mei 1933 te Odiliapeel, gemeente Uden, geboren. Hij bezocht de Landbouwwinterschool te Cuyk. Tot in 1955 was hij werkzaam op het ouderlijke landbouwbedrijf. Van 1955-1958 was hij als assistent verbonden aan de Landbouwvoorlichtingsdienst te Eindhoven. In 1958 slaagde hij voor het staatsexamen HBS-B. Vervolgens bezocht hij de Landbouwhogeschool te Wageningen, waar hij in 1965 het diploma van landbouwkundig ingenieur behaalde.
Op 13 februari 1965 trad hij in dienst van het Ministerie van Landbouw en Visserij bij de directie Internationale Economische Samenwerking. Van 1966-1967 was hij als adjunct-landbouwattaché verbonden aan de Permanente Vertegenwoordiging van het Koninkrijk der Nederlanden bij de Europese Gemeenschappen te Brussel.
In 1967 werd ir. Braks secretaris van de Noord-Brabantse Christelijke Boerenbond - NCB - te Tilburg. In 1969 volgde zijn benoeming tot landbouwraad bij vorengenoemde Permanen-



Mevr. Smit-Kroes (l.) draagt de portefeuille van Verkeer en Waterstaat over aan haar opvolgster Maij-Weggen.

te Nederlandse Vertegenwoordiging. Deze functie heeft hij bekleed tot hij in 1977 tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal merd gekozen.
Van 4 maart 1980 tot 11 september 1981 mas hij voor de eerste keer minister van Landbouw en Visserij in het Eerste kabinet-Van Agt.
Ir. G.J.M. Braks was opnieuw minister van Landbouw en Visserij in het eerste Kabinet Lubbers van 4 november 1982 tot 14 juli 1986 en tot 7 november 1989 in het Tweede Kabinet-Lubbers. Tevens was hij minister van Onderwiis en Wetenschappen van 16 seutember tot 7 november 1989.
Op laatstgenoemde datum merd hij herbenoemd in het Derde Kabinet-Liibbers als minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij
De heer Braks is gehuwd en heeft vijf kinderen.

Dr. Berend (Bert) de Vries werd geboren op 29 maart 1938 te Groningen. Na het behalen van zijn MULO-diploma was hij merkzaam van 1953 tot 1956 bij de belastingdienst. Op het avondlyceum behaalde hij in deze periode het diploma HBS-A. Vervolgens studeerde hij economische wetenschappen aan de Rijksuniversiteit te Groningen. Tijdens zijn studie was hij in het eerste jaar nog merkzaam bij de Provinciale Griffie Groningen Na het behalen van zijn kandidaatsexamen vervulde de heer De Vries zijn militaire dienstplicht en zette daarna zijn studie aan de universiteit voort (doctoraal examen in 1964). In 1975 promoveerde hij tot doctor in de economische wetenschappen aan de Vrije Universiteit van Amsterdam op het proefschrift ,,Loonquote en loonstructuur".
Van 1964 tot 1968 was de heer De Vries werkzaam bij de financiële afdeling van Philips NV te Eindhoven. Vervolgens was hij wetenschappelijk hoofdmedewerker aan de sociale faculteit van de Erasmusuniversiteit te Rotterdam.

In 1978 werd hij lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal en sinds 1982 voorzitter van de CDA-fractie in die Kamer.
De heer De Vries was voorzitter van de Middenstandsvereniging Capelle a.d. IJssel, lid van de redactie ,,Nederlandse Gedachten" en lid van de Vereniging De Christelijke Pers.
Op 7 november 1989 werd Dr. B. de Vries benoemd tot Minister van Sociale Zaken rn Werkgelegenheid in het Derde Kabinet-Lubbers.
De heer De Vries is gehuwd en heeft drie kin deren.

Hedmig (Hedy) d'Ancona werd op 1 oktober 1937 in Den Haag geboren. Na haar eindexamen HBS-B aan de Leidse HBS voor meisjes in 1955, behaalde zij in 1963 haar doctoraal examen in de aardrijkskunde, sociale geografie en de sociologie aan de Universiteit van Amsterdam.
Van 1962 tot 1965 was zij als producer vrouwenprogramma's werkzaam bij de VARA-ielevisie. Daarna was zij tot 1975 wetenschappelijk hoofdmedewerker bij het Instituut vour Sociale Geografie van de Cniversiteit van Amsterdam. Van 1975 tot 1982 was zij directeur van het Centrum Beleidsadviserend Onderzoek (CEBEON) te Amsterdam.
Mevrouw d'Ancona was lid van dc Eerste Kamer der Staten-Geiieraal van 1974 tot 1981 en van 1982 tot 1983 voor de Partij van de Arbeid.
Van 11 september 1981 tot 29 mei 1982 was zij staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, belast met het emancipatiebeleid.
Van 1984 tot 1989 was zij lid van het Europees Parlement, tot juni 1989 voorzitter van de Commissie Rechten van de Vrouw, daarna voorzitter van de Commissie Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Mevrouw drs. H. d'Ancona was voorts medeoprichtster en redacteur van het maandblad *.,Opzij".* Ook maakte zij o.m. deel uit van de Raad voor de Volkshuisvesting, de Voorlopige Raad voor het Onderzoek van de Gebouwde Omgeving, de Stichting Praemium Erasmianum, de Boekmanstichting, de Beginsel-programmacommissie van de Partij van de Arbeid, de Aktiegroep Man, Vrouw, Maatschappij, de Stichting Bolhuis, het Comité SAAM (steun aan Argentijnse Moeders), de Stichting ,,Tegen haar mil" en de Commissie Smarttouw. Zij was jurylid van de Nederlandse Filmdagen en van 1983 tot november 1989 bestuurslid van het Nederlandse Centrum Buitenlanders.
Voorts heeft zij talloze publiliaties en enkele boeken op haar naam staan op het gebied van de volkshuisvesting, ruimtelijke ordening, de vrouwenemancipatie en Europese aangelegenheden.
Mevrouw drs. Hedy d'Ancona werd op 7 november 1989 benoemd tot minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur in het Derde Kabinet-Lubbers.
Mevrouw d'Ancona heeft twee kinderen.

De staatssecretarissen en hun biografische gegevens

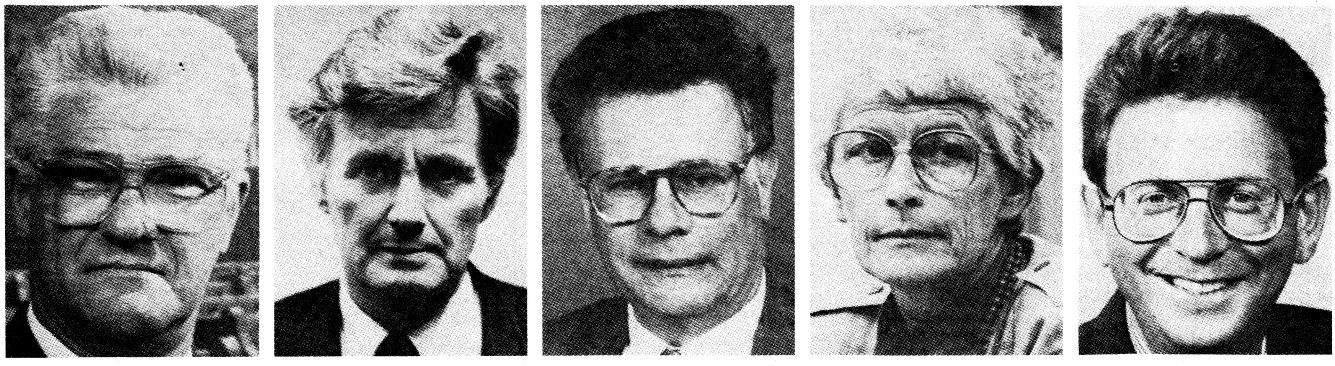
Na de beëdiging van de ministers volgde de benoeming van de staatssecretarissen.
Koningin Beatrix heeft op 7 nov. benoemd:

de heer P. Dankert tot staatssecretaris van Buitenlandse Zaken;
mr. A. Kosto, tot staatssecretaris van Justitie;
mevrouw D.IJ.W. de Graaff-Nauta, tot staatssecretaris van Binnenlandse Zaken;
drs J. Wallage tot staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen;
drs. M.J.J. van Amelsvoort, tot staatssecretaris van Financiën;
mr. B.J.M. baron van Voorst tot Voorst, tot staatssecretaris van Defensie;
drs. E. Heerma, tot staatssecretaris van volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer;
drs. P. Bukman, tot staatssecretaris van Eeonomische Zaken;
mevrouw E. ter Veld tot staatssecretaris van Sociale Zakrn en Werkgelegenheid;
drs. H.J. Simons, tot staatssecretaris van Welzijn. Volksgezondheid en Cultuur.

Een overzicht van biografische gegevens van de tien staatssecretarissen levert het volgende beeld op:

Marius Johannes Josephus van Anielsvoort werd op 29 augustus 1930 in Kaatsheuvel geboren. Na de HBS studeerde hij aan de Katholieke Economische Hogeschool te Tilburg en deed aldaar in 1056 doctoraal examen in de economische wetenschappen.
De heer Van Amelsvoort was werkzaam als economisch analist bij de Amerikaanse ambassade te 's-Grarenhage. was daarna hoofd van de afdeling Economische Statistische Zaken bij de Postcheque- en Girodienst en bekleedde vervolgens de functie van afdelingsdirecteur Algemene Zaken Coöperatieve Centrale Boerenleenbank te Eindhoven.
Van 1964 tot 1971 was de heer Van Amelsvoor: lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. Hij was van 1971 tot 1980 lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal en in die hoedanigheid lid van de Vaste commissies Financiën, Rijksuitgaven en Economische Zaken. Hij was opnieuw lid van de Tweede Kamer van 1981 tot 1982 en van 1986 tot 1989. In laatstgenoemde periode was hij financieel woordvoerder van de kamerfractie van het CDA.
Van 16 april 1980 tot 10 september 1981 was hij Staatssecreta is van Financiën in het Eerste Kabinet-Van Agt en van 8 november 1982 tot 14 juli 1986 staatssecretaris van Binnenlandse Zaken in het Eerste Kabinet-Lubbers.
Voorts is de heer Van Amelsvoort voorzitter geweest van de KVP-jongeren-afdeling Kaatsheuvel, redacteur van het ,,Katholiek *Staatkundig Maandschrift"*, voorzitter van de gemeentelijke KVP-centrale Veldhoven, voo zitter van de KVP-statenkring Eindhoven, vicevoorzitter van de KVP-kring 's-Hertogenbosch, lid van het dagelijks bestuur en vicevoorzitter van de KVP Hij bekleedde voorts nog diverse maatschappelijke functies.
Op 7 november 1989 werd hij benoemd tot staatssecretaris van Financiën in het Derde Kabinet-Lubbers.
Drs. M.J.J.van Amelsvoort is gehuwd en heeft drie kinderen.

Pieter (Piet)Dankert merd op 8 januari 1934 in het Friese Leeuwarderadeel geboren. Zijn inoedertaal is Fries. Zijn middelbare school (HBS-A) doorliep hij te Alkmaar. In 1959 rondde hij zijn MO-geschiedenisstudie te Ainsterdam af waarna hij enkele jaren als docent geschiedenis merkte te Gorcum en Gouda.
Van 1963 tot 1970 was hij internationaal secretaris van de Partij van de Arbeid.



V.l.n.r. de staatssecretarissen Van Amelsfoort (Financiën), Dankert (Buitenlandse Zaken), Kosto (Justitie), De Graaff-Nauta (Binnenlandse Zaken) en Wallage (Onderw ijs).

r

Van 1968 tot 1981 was hij lid van de Tweede Kamer der Stateil-Generaal voor de Partij van de Arbeid. Tijdens deze periode vervulde hij ook gedurende meerdere jaren het voorzitterschap van de Vaste Commissie voor Buitenlandse Zaken. In de jaren zeventig was de heer Dankert tevens lid van de parlementaire Assemblées van respectievelijk de Raad van Europa, de West-Europese Unie en de NAVO alsook voorzitter van het Nederlands Instituut voor Vredesvraagstukken, het tegenmoordige Instituut Clingendael.
Van 1977 tot 1989 was hij lid van het Eu opees Parlement, waarvan hij van 1982 tot 1984 ook voorzitter was en daarna vice-voorzitter. De heer Dankert was lid van het bestuur van de Stichting Ateliers 1963. Tot zijn aanvaarding van het staatssecretarisschap bekleedde hij de bijzondere leerstoel Europese studies aan de Universiteit van Amsterdam en was hij voorzitter van de Atlantische Commissie.
Op 7 november 1989 werd de heer P Dankert benoemd tot staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, belast met Europese Zaken en Internationale Culturele Betrekkingen in het Der- & Kabinet-Lubbers.
Hij is gehun-d en heeft drie kinderen.

Arie (Aad) Kosto merd op 9 januari 1938 te Oegstgeest geboren. Na zijn opleiding gymnasium-A studeerde hij aan de Universiteit van Amsterdam. Hij behaalde daar het kandidaatsexamen theologie en het doctoraal examen Nederlands recht.
Hij was van 1966 tot 1967 fractieniedemerker van de PvdA en was van 1967 tot 1972 werkzaam in het bedrijfsleven.
Vanaf 1972 was hij lid van de Tmeede Kamer der Staten-Generaal voor de Partij van de Arbeid; sinds 1982 tweede vice-voorzitter van de fractie. De heer Kosto was voorzitter van de vaste Kamercommissie voor Justitie en trad op als woordvoerder „algemeen justitiebeleid."
Mr. A. Kosto merd op 7 november 1989 benoemd tot staatssecretaris van Justitie in het Derde Kabinet-Lubbers.
Hij is gehuwd en heeft twee kinderen.

Dieuwke IJtje Willemke de Graaff-Nauta merd op 22 mei 1930 geboren te Sneek. Van 1949 tot 1951 n-as zij werkzaam als onderwijzeres aan een lagere school in Parrega. Van 1951-1953 als lerares algemene vorming in Utrecht.
In 1962 werd zij lid van de provinciale staten van Friesland voor de Christelijk-Historische Unie (CHU). Van 1966-1978 vertegenwoordigde zij de CHU als gemeenteraadslid in de gemeente Sneek, terwijl zij van 1970 tot 1978 als methouder il1 Sneek de portefeuilles onderwijs, volksgezondheid en milieu beheerde.
Van 1970-1982 was zij fractievoorzitter van de ARP/CHU/KVP-fractie (later CDA) in de Friese provinciale staten. Sinds de oprichting van het CDA in 1980 was zij tot 1982 lid van het presidium van het CDA.
Mevrouw De Graaff-Nauta werd op 2 juni 1982 lid van het college van gedeputeerde staten van Friesland met als portefeuille de onderwerpen algemene zaken, interprovinciale samenwerking, bestuurlijke organisatie, toezicht op de gemeentebesturen, planning en coördinatie en voorlichting. Voorts was zij voorzitter van de stuurgroep Waddenprovincies, plaatsvervangend voorzitter van het Coördinatiecollege voor het Waddengebied en lid van de Bestuurscornmissie Noorden des Lands.
Mevrouw D.IJ.W. de Graaff-Nauta was vanaf 1 i juli 1986 staatssecretaris van Binnenlandse Zaken in het Tmeede Kabinet-Lubbers en merd op 7 november 1989 in het Derde Kabinet-Lubber opnieuw benoemd in dezelfde functie.
Mevrouw De Graaff-Nauta is gehumd en heeft twee kinderen.

Jacques Wallage werd op 27 september 1946 in Apeldoorn geboren. Na zijn middelbare school (ULO en HBS-A) studeerde hij sociologie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hij behaalde zijn doctoraal examen in 1971. Vervolgens was hij wetenschappelijk medewerker planologie aan dezelfde universiteit, welke functie hij twee jaar lang vervulde.
In 1970 werd hij lid voor de Partij van de Arbeid van de gemeenteraad van Groningen, waar hij fractievoorzitter werd. Van 1972 tot 1981 was hij wethouder van onderwijs en cultuur, sinds 1979 tevens loco-burgemeester van Groningen.
Van 1981 tot 1989 was hij lid van de Tmeede Kamer. De heer Wallage maakte onder meer deel uit van de vaste Kamercommissie voor onderwijs en die voor buitenlandse zaken en was voorzitter van de vaste Kamercommissie voor wetenschapsbeleid. Hij was in de Tweede Kanier één der vaste woordvoerders voor onderwijs en de woordvoerder met betrekking tot het Nederlands beleid jegens Zuid-Afrika.
Op 7 november 1989 merd drs. J. Wallage benoemd tot staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen in het Derde Kabinet-Lubbers.
De heer Wallage is gehumd en heeft twee kinderen.

Berend-Jan Marie baron Van Voorst tot Voorst werd op 7 februari 1944 te Beek (gem. Ubbergen, Gelderland) geboren. Hij doorliep het gymnasium en deed in 1968 zijn dortoraal examen Nederlands recht aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen. Van 1964 tot 1965 studeerde de heer Van Voorst politieke wetenschappen aan de Universiteit te Fribourg, Zwitserland.
Van 1968 tot 1969 w-as hij werkzaam bij het directoraat-generaal voor de Buitenlandse Economische Betrekkingen, directie Integratie, van het ininisterie van Economische Zaken.
In 1969 was de heer Van Voorst medewerker bij het Kabinet van Mr. Sassen, lid van de Europese Commissie, Van 1970 tot 1971 was de heer Van Voorst werkzaam bij het directoraat-generaal voor de Buitenlandse economische betrekkingen, directie Integratie. Gedurende de jaren 1941 tot 1977 was de heer Van Voorst werkzaam bij de Permanente Vertegenwoordiging van het Koninkrijk der Nederlanden bij de Europese Gemeenschappen, Van 1977 tot 1980 was hij Plaatsvervangend Directeur Bilaterale Zaken bij het Directoraat-Generaal voor de Buitenlandse Economische Betrekkingen. Van 1981 tot 1985 was de heer Van Voorst plaatsvervangend chef van het kabinet van mr. F. Andriessen, vice-voorzitter van de Europese Commissie. Van 1985 tot 1988 was hij plaatsvervangend directeur-generaal van de Buitenlandse Economische Betrekkingen bij het ministerie van Economische Zaken.
De heer Van Voorst werd op 27 september 1988 benoemd tot staatssecretaris van Buitenlandse Zaken in het Tweede Kabinet-Lubbers: hij werd op 7 november 1989 benoemd tot staatssecretaris van Defensie in het Derde Kabinet-Lubbers.
Mr B.J.M. baron Van Voorst tut Voorst is gehumd en heeft drie kinderen,

Enneüs Heerma werd op 23 december 1944 geboren te Tietjerksteradeel. Na zijn middelbare schoolopleiding te Heerenveen (MULO-B) en te Drachten (HBS-B)studeerde hij van 1963 tot 1970 aan de Vrije Universiteit te Amsterdam politicologie.
In 1971 merd hij gekozen tot lid van de Amsterdamse gemeenteraad, waar hij het voorzitterschap van de ARP-fractie op zich nam. In 1974 merd hij voorzitter van de CDA-fractie bij het samengaan van de drie confessionele partijen in het CDA.
Van 1971-1978 was drs. Heerma werkzaam als organisatie-adviseur bij Van der Bunt, adviseurs voor organisatie en beleid te Amsterdam.
In 1978 werd de heer Heerma benoemd tot wethouder van de gemeente Amsterdam. Hij was belast met de zorg voor economische zaken, de haven en de luchthaven Schiphol. Vanaf 1982 was hij tevens loco-burgemeester.
Drs. E. Heerma werd met ingang van 17 juli 1986 benoemd tot staatssecretaris van Economische Zaken in het Tweede Kabinet-Lubbers, op 24 oktober 1986 tot staatssecretaris van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer in hetzelfde Kabinet en op 7 november 1989 op laatstgenoemde post in het Derde Kabinet-Lubbers.
De heer Heerma is gehuwd en heeft drie kinderen.

Pieter (Piet) Bukman werd op 7 februari 1934 te Delft geboren. Na het behalen van zijn diploma HBS-B studeerde hij sociale geografie aan de Universiteit van Amsterdam. Hij behaalde daar zijn doctoraal examen in 1959. De heer Bukman volbracht zijn militaire dienstplicht bij de Koninklijke Luchtmacht van 1959 tot 1961.
Vanaf 1961 werkte de heer Bulrman bij de Christelijke Boeren en Tuindersbond (CBTB.), aanvankelijk als sociaal-economisch voorlich-



V.l.n.r. de staatssecretarissen Van Voorst tot Voorst (Defensie), Heerma (VROM), Bukman (Economische Zaken), Ter Veld (Sociale Zaken) en Simons (WVC).

ter bij één van de regionale bonden. Achtereenvolgens was hij van de landelijke bond tuinbouw-secretaris en algemeen secretaris. Van 1975 tot 1980 was hij landelijk voorzitter van de CBTB.
Gedurende deze periode was hij voorzitte en lid van het dageliiks bestuur van het landbouwschap, en vice-voorzitter van liet Centraal Orgaan van de Economische Betrekkingen met het buitenland en voorzitter van de Stichting Public Relations Land- en Tuinbouw.
Voorts was de heer Bukmari een aantal jaren lid van de SER, lid van het presidium van het Comité des Organisations Professionnels Agricoles (COPA), lid van liet bestuur van de Confédération Européenne d'Agriculture en van de International Federation of Agricultural Producers. en lid van het Economisch en Sociaal Comité van de Europese Gemeenschappen.
In liet begin van de jaren zeventig werd de heer Bukman lid van het partijbestuur van de ARP. In 1977 werd hij lid van het dagelijlis bestuur van de ARP en op 10 oktober 1980 voorzitter van liet CDA. Vanaf 1980 was de heer Bukman vice-voorritter en vanaf 1985 voorzitter van de Europese Vollispartij.
Voorts is hij vanaf 1980 lid geweest van het politiek bureau van de Europese linie van Christen-Deinocraten (EUCD). Van 1981 tot 1986 was drs. Bukman lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal.
De heer Bukman was voorts lid van de Raad van Toezicht van de RABO-bank Nederland, lid van de ledenraad van het verzekeringsconcern AEGON, voorzitter van de Nederlandse FAO-coinmissie, voorzitter van de Landbouw commissie Ontwikkelingssamenwerking van het Landbouwschap en bestuurslid van de Stichting Christelijke Pers.
Drs. Pieter Bukman was vanaf 14 juli 1986 minister voor Ontwikkelingssamenwerking in het Tweede Kabinet-Lubbe s en werd op 7 november 1989 benoemd tot staatssecretaris van Economische Zaken in het Derde Kabinet-Lubbers
De heer Bukman is gehuwd en heeft 5 kinderen

Elske ter Veld werd op 1 augustus 1944 te Groningen geboren. Zij bezocht drie jaar de Rijks-HBS in haar geboortestad en behaalde daa in 1968 het diplonia van de Academie voor Sociale en Culturele Arbeid (ASCA).
Vanaf 1968 was zij werkzaam als vormingswerker onder de werkende jeugd in Assen; van 1970 tot 1972 was zij hoofd van een buurt- en clubhuis in Groningen. Van 1972 tot 1981 was zij hoofd van het FNV-secretariaat voor vrouwelijke werknemers In dat kader was zij voorzitter van de Commissie-Vrouwenarbeid van het Europees Verbond van Vakverenigingen en lid van de Commissie-Vrouwenarbeid van het Internationaal Verbond van Vrije Vakverenigingen.

In 1981 werd rij lid van de Tmeede Kamer der Staten-Generaal voor de Partij van de Arbeid. In de Kamer n-as zij eerste woordvoerder voor de PvdA-fractie op liet gebied van de sociale zekerheid, ouderenbeleid en consumentenbeleid. Sinds 1088 was zij lid van het ,.klein bureau" (tweede secretaris en penningmeester). Verder was zij lid van het Presidium van de Tmeede Kamer.
Mevrouw Te Veld was bestuurslid van de Stichting de Beuk en van de Stichting de Born.
Mevrouw E. ter Veld nerd op 7 november 1989 benoemd tot staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid in het Derde Kabinet-Lubbers.
Henri Johnn Simons werd op 20 december 1947 te Witmarsum (Friesland) geboren. Hij belinalde het diplonia HBS-B aan het Prof. Zeemanlyceum te Zierikzee. Vervolgens studeerde hij aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, alwaar hij liet kandidaats-examen politicologie en in 1972 het doctoraal examen sociologie (specialisatie bedrijfssociologie) behaalde.
Van 1972 tot 1974 was hij projektleider bij een vormings- en scholingscentrum voor volwassenen. Van 1974 tot 1982 was hij eerst werkzaam als beleidsadviseur, de laatste jaren als directiesecretaris bij een instituut voor kunstzinnige vorming te Rotterdani
Hij was van 1954 tot november 1977 als fractievoorzitter van de PPR lid van de gemeenteraad van Rotterdam. Hij werd in september 1978 opnieuw gemeenteraadslid, nu voor de Partij van de Arbeid Hij was enige tijd fractievooriitter van de PvdA, totdat hij in 1982 gekozen werd tot wethouder. Zijn portefeuille omvatte de beleidsterreinen ontlcrn-ijs, culturele minderheden en coördinatie werkgelegenheidsbeleid.
Voortvloeiend uit zijn functie van wethouder van de gemeente Rotterdam bekleedde hij een groot aantal voorzitterschappen op het terrein van onderwijs en scholing.
Voorts was de heer Sinions van 1977 tot 1982 lid van de Harmonisatieraad Welziinsbeleid. voorzitter van de Raad voor het Volwassenenbeleid sinds maart 1989 en voorzitter van de Stichting SVE (Landelijk Studie en Ontwikkelingscentrum van de Volwasseneneducatie) sinds januari 1986.
Op 7 november 1989 werd drs. H.J. Simons benoemd tot staatssecretaris van Welzijn. Volksgezondheid en Cultuur in het Derde Kabinet-Lubbers.
De heer Simons is gehuwd en heeft twee kinderen.

Persconferentie premier Lubbers

Nadat op Huis ten Bosch zijn kabinet op 7 nov. u-as beëdigd gaf premier Lubbers een persconferentie, waarin hij een uiteenzetting gaf over het karakter van zijn kabinet en inging op enkele problemen in de slotfase van de formatie.

De premier draagt dezelfde naam, maar voor het overige is bijna alles nieuw aan het derde kabinet-Lubbers. Nieuw en vernieuwing waren de sleutelwoorden die de oude en nieuwe premier gebruikte bij de presentatie van zijn centruni-linkse coalitie.
Lubbers greep zijn eerste persconferentie aan om te wijzen op de grote verschillen inet de twee i-orige kabinettten die hij leidde. Natuurlijk is er sprake van een t endbreuk, zei Lubbers direct nadat zijn nieuwe ploeg beëdigd was door koningin Beatrix.
Maar zo had zijn vertrekkende vice-preinier, de VVD-er Rudolf de Korte, liet niet bedoeld. Hij sprak ten afscheid over een breuk met het zo succesvolle economische herstelbeleid in de zeven jaar van de christelijk-liberale coalitie. Lubbers hield het er op dat juist dat economische herstel de noodzaak van vernieuwing heeft aangetoond. ,,De tijden zijn nogal anders. vergeleken met 1982 of 1986, toen ik ook een kabinet presenteerde. De kern is dat er sprake is van een economisch herstel. Dat herstel is nu de basis voor nieuw beleid, maar toont tegelijkertijd de noodzaak van dat nieuwe beleid aan", aldus Lubbers.
,,Dat blijkt niet alleen uit de samenstelling van de nieuwe ploeg. Het CDA heeft te maken met een nieuwe coalitiepartner en ook liet CDA levert veel nieuwe bewindslieden."
Nieuwe tijden breken aan De PvdA mag voor het eerst sinds 1977 weer serieus aan de macht ruiken. Lubbers acht dat logisch uit de natuur der dingen voortvloeien. ,,Het is niet alleen een kwestie van economisch herstel. Ik hoef alleen maar terug te denken aan hoe de internationale situatie was toen ik hier voor liet eerst zat in 1982 en hoe het nu is. De internationale verhoudingen zijn volstrekt veranderd. En niet alleen de Oost-Westverlioudingen. Dezer dagen is in Noordwijk een internationale milieuconferentie gehouden. Ook op dat terrein is sprake van vernieuwing ..
De oude en nieuwe premier had er dan ook geen moeite niee om de. vooral door de PvdA gepropageerde, sociale vernieuwing over te nemen als één van de belangrijkste doelen van zijn nieuwe kabinet.
,.Begrijpt u me goed, ik heb die term niet uitgevonden. De kern van dat begrip komt voort uit de analyse van mensen in de politiek en mensen in maatschappelijke organisaties. Die analyse laat ons zien dat er een grote maatschappelijke behoefte is om mensen kansen te geven. En nu eens niet vanuit de politiek of via wetgeving, maar van onderop."
Vandaar dat zijn derde kabinet volgens de premier eerst en vooral de taak heeft het beleid te decentraliseren ,,Het overdragen van bevoegdheden vanuit Den Haag naar de gemeenten is de eerste en allerbelangrijkste invalshoek als het er om gaat mensen meer bij de samenleving te betrekken.
Uit die keuze vloeit ook logisch voort dat je niet geïsoleerd met één bepaalde zaak probeert te werken, maar zoekt naar een gebundelde inspanning. Vernieuwing vraagt om een totaalaanpak in plaats van per onderwerp te kijken in hoeverre de burger ei. meer bij te betrekken valt."
Lubbers vindt dat Haagse geldstromen en wetten niet voldoende zijn.
Omdat het overd agen van bevoegdheden naai. gemeenten zo'n cruciale rol moet gaan spelen. sprak het kabinet in de eerste vergadering ook af dat Daies, de nieuwe minister van binnenlandse zaken, de leiding krijgt van de in het regeerakkoord afgesproken commissie van ministers voor sociale vernieuwing.
De premier vindt dat zijn ploeg zal moeten worden beoordeeld via, zoals hij dat noemde, .,het sleutelwoord integratie". ,,Wij hebben succes gehad als het ons gelukt is mensen meer bij de samenleving te betrekken, als de mensen meer dan nu het gevoel hebben dat zij als burger kunnen functioneren. Dat zal heus niet vanzelf gaan. Dat vraagt van dit kabinet veel inspanningen."
De vernieuwing van politiek en samenleving heeft, aldus Lubbers, bovendien een bijkomend voordeel. ,,Of Nederland kan profiteren van het wegvallen van de binnengrenzen iri de EG in '92 heeft alles te maken met de ontwikkeling van onze samenleving."

Een strijd tussen PvdA en CD4 over twee staatssecretariaten, EG-zaken en Financiën, heeft de formatie van het derde kabinet-Lubbers vertraagd. Pas op 6 nov., één dag voor het aant eden van het nieuwe kabinet, slaagde formateur Lubbers erin de knoop door te hakken.
Lubbers bestreed op 7 nov. dat de oorzaak van de vertraging school in de bloedgroepen-kwestie in liet CDA, het probleem welke ministerskandidaat de cliristen-democraten moesten laten vallen (Bukman of Braks) of eventuele moeilijkheden bij het vinden van geschikte vrouwen.
De zetelverdeling en de personele invulling hebben volgens Lubbers een paar dagen langer geduurd dan algemeen de verwachting was doordat zowel PvdA als CDA uit was op de staatssecretariaten van EG-zaken en Financiën.
Beide partijen hadden ,,een zekere neiging", aldus de premier, om naast PvdA-minister Kok een staatssecretaris van het CDA op Financiën te zetten, maar hielden vooralsnog ook vast aan hun claim op EG-zaken.
Alleen achter deze twee posten stond nog geen partij ingevuld toen de formateur een voorstel voor de zetelverdeling aan de fracties voorlegde, zei

Lubbers op 7 nov. ,,Er waren twee goede kandidaten voor EG-zaken, Dankert (PvdA) en Maij-Weggen (CDA). Wie het zou morden hing ook af van de vraag wie het belangrijke staatssecretariaat van financiën zou gaan bezetten."
Pas na het weekeinde van 4 en 5 nov. vond Lubbers een geschikte kandidaat, de CDA-er Marius van Amelsvoort, staatssecretaris van financiën in het tweede kabinet-Van Agt en van binnenlandse zaken in het eerste kabinet-Lubbers. Lubbers: „Toen Van Amelsvoort beschikbaar was kon de invulling van EG-zaken worden afgehandeld." Omdat Financiën naar het CDA ging kon de PvdA-er Piet Dankert aantreden op EG-zaken.

Bij de verdeling van de zetels van ministers en staatssecretarissen, het ,,mensenmateriaal" in de woorden van de minister-president, heeft Lubbers erop gelet dat op de ministeries ,,goede teams" aan de slag zouden gaan.
Als voorbeelden noemde hij de combinaties Alders (PvdA)-Heerma (CDA) op Volkshuisvesting en Dales (PvdA)- De Graaff-Nauta (CDA) op Binnenlandse zaken. Ooli tussen Van Amelsvoort en Kok zal het ,,klikken", verwacht Lubbers. „Van Amelsvoort is al jaren een belangrijke persoon in de financieel-economische hoek van de fractie."
De ,,bloedgroepen-kwestie" in het CDA, de verdeling van portefeuilles over voormalige KVP-ers, ARP-ers en CHU-ers, heeft volgens Lubbers alleen in het begin van de formatie een rol gespeeld. Van de vier zittende ministers die wilden overstappen naar het derde kabinet-Lubbers waren er drie katholieli.
Lubbers: ,,We hadden toevallig deze keer nogal veel goede katholieke ministerskandidaten. Dat was vroeger wel eens anders. Toen had je wel eens een overmaat aan ARP-ers. ,,Er dreigde een ,,overschot" aan katholieke kandidaten doordat ook oud-staatssccrctaris Yvonne van Rooy in de ogen van Lubbers ,,ministeriabel" was.
Het probleem was volgens de premier opgelost op het moment dat Van Rooy te kennen gaf dat zij graag een periode in de Tweede Kamer zitting zou nemen.
De meest opvallende verschijning in het nieuwe kabinet is de werkgeversvoorman Koos Andriessen. Als voorzitter van de christelijke werkgeversorganisatie NCW reageerde hij aanvankelijk scherp afwijzend op het ontmerp-regeerakkoord van CDA en PvdA. Het definitieve akkoord van het centrum-linkse kabinet kreeg een veel gunstiger onthaal bij Andriessen.
Lubbers maakte op 7 nov. een einde aan de speculaties dat Andriessen zo'n duidelijk andere toon aansloeg omdat hij al was benaderd voor het ministerschap voor economische zaken. De formateur polste Andriessen eind okt. voor die post, twee dagen nadat de NCW-voorman zijn gunstige reactie op het definitieve regeerakkoord had gegeven.

Lubbers maakte met een grap duidelijk niet al te bevreesd te zijn voor een gespannen verhouding tussen ex-vakhondsman Kok en de voormalige werkgeversvoorzitter Andriessen. ,,Het is niet moeders mooiste, heeft Kok over het regeerakkoord gezegd. Dat sluit mooi aan bij de opmerking van Andriessen dat het anders zou zijn als hij het had geschreven. Ze zijn het duidelijk heel erg eens met elkaar, Kok en Andriessen."
Lubbers ziet in zijn vice-preinier Kok een goede minister van financiën. ,,Hij komt uit een sociaal-democratisch nest. Mij lijkt dat liet beeld van Financiën, zuinigheid en soberheid, niet hem wordt voortgezet."
(Staatscourant. *NRC.H'blad. Trouw*, De *Volkskrant*)

OOST-EUROPA

TSJECHOSLOWAKIJE

BINNENLANDSE ONTWIKKELINGEN (vervolg)

Op pag. 714 e.v. werd onder meer verslag gedaan van de demonstraties in jan 1989 ter herdenking van de zelfverbranding van Jan Palach en van de daaropvolgende veroordeling van Vaclav Havel. Hierna wordt onder meer bericht over verdere ontwikkelingen met betrekking tot oppositionele bewegingen in Tsjechoslowakije.

Dissident Wonka in gevangenis overleden

De 33-jarige dissident Pavel Wonka stierf op 26 april 1988 in de gevangenis van Hradec Kralove. Wonka was in mei 1986 samen met zijn broer opgepakt op verdenking van het aanzetten tot rebellie en het beledigen van politie-ambtenaren in functie. De twee hadden een verkiezingsprogramma opgesteld waarin zij de Tsjechoslowaakse autoriteiten verweten zich niet om burgerrechten te bekommeren. In aug. 1986 u-as Pavel Wonka veroordeeld tot 21 maanden gevangenisstraf en 3 jaar ,,beschermende bewaking".

Kort na zijn vrijlating in febr. 1988 werd Wonka op 5 april opnieuw opgepakt, omdat hij zich niet aan de beperkingen van zijn voorwaardelijke invrijheidsstelling zou hebben gehouden. Op 20 april was Wonka veroordeeld tot nog eens vijf maanden gevangenisstraf.
Volgens Petr Uhl, woordvoerder van het Comité voor de verdediging van ten onrechte vervolgden (VONS), was het ,,voor het eerst in het tienjarig bestaan van het comité dat iemand die om politieke redenen veroordeeld is in de gevangenis overlijdt". Wonka zou in de 21 maanden van zijn gevangenschap zwaar mishandeld zijn; hij verkeerde na zijn vrijlating in februari in een slechte gezondheidstoestand.

Veroordelingen dissidenten

Op 9 maart 1989 werden in de stad Jihlava de dissidenten Ivan Jirous (44) en Jiri Tichy (42) veroordeeld wegens ,,activiteiten tegen de staat". Jirous kreeg 16 maanden gevangenisstraf, Tichy 6 maanden. Zij waren in okt. 1988 gearresteerd na het ve spreiden van een petitie waarin geprotesteerd werd tegen de toenemende onderdrukking van andersdenkenden en waarin opheldering werd gevraagd over de dood van Pavel Wonka. Ivan Jirous had vanwege zijn leidende rol in de Tsjechoslowaakse ,,tegencultuur" al vier maal gevangen gezeten. Hij had sinds 1974 in totaal acht jaar in gevangenissen doorgebracht, waarvan enkele jaren in de beruchtste gevangenis van het land, Valdice.

Ivan Jirous, die in 1969 in de kunstgeschiedenis afstudeerde aan de Praagse Karels-universiteit, was als specialist voor moderne kunst slechts korte tijd redacteur van het blad *Vytvarná práce*, dat al snel ten prooi viel aan de 'normalisatie'. Jirous verloor zijn baan en verdient sindsdien de kost als arbeider. In de 'onafhankelijke cultuur' van Tsjechoslowakije geldt Jirous als de theoreticus met de meeste invloed. Vooral in de jaren '70 speelde hij een hoofdrol in wat ook wel de ,,Tsjechische underground" wordt genoemd. Zo was Jirous de inspirator van de popgroep The Plastic People *of the Universe*, een legendarische band waar van alle leden, ook Jirous, in 1976 werden gearresteerd. Dit staatsingrijpen was de directe aanleiding tot de oprichting van Charta '77, de Tsjechoslowaakse beweging voor de naleving van de mensenrechten.
Als dichter werd Ivan Jirous bekend met de bundel ,,Magors Zmanenzangen", gedichten die hij in de gevangenis in Valdice schreef. In 1986 kreeg hij er de Toni Stopuardpriis voor.

Hana Marvanova en Tomas Dvorak werden op 17 maart 1989 veroordeeld tot elk tien maanden gevangenisstraf wegens het deelnemen aan een demonstratie op 28 okt. 1988 en het toespreken van de menigte. Zij werden vrijgesproken van de aanklacht te hebben deelgenomen aan een demonstratie op 21 aug. 1988. De twee zaten sinds eind oktober in voorarrest. Op 5 mei 1989 werd hun straf door een Praagse rechtbank in hoger beroep gewijzigd in een voorwaardelijke en werden zij op vrije voeten gesteld.
Een rechtbank in Vyskov, vlakbij Brno, veroordeelde op 24 maart Dusan Skala tot 15 maanden voorwaardelijke gevangenisstraf wegens medewerking aan het informatiebulletin van Charta 77.
Stanislav Devaty, voormalig woordvoerder van Charta 77, werd op 16 maart gearresteerd en ging diezelfde dag in hongerstaking. Devaty werd aangehouden nadat in zijn woning twee protestbrieven aan het bewind waren gevonden, die door enkele honderden opposanten waren getekend. Het leverde hem de aanklacht op pogingen te ondernemen het socialistische systeem te ondermijnen.

Charta-woordvoerder Tomas Hradilek werd op 5 april veroordeeld tot een voorwaardelijke straf van 13 maanden hechtenis wegens ,,aanzetting tot rebellie". Hradilek had eind januari door middel van twee open brieven aan de autoriteiten geprotesteerd tegen het brute politieoptreden tijdens de herdenkingen van de zelfverbranding van Jan Palach (zie pag. 715/3 e.v.)

Arrestaties bij l-nzeiviering

Na afloop van de officiële l-meiviering in Praag verzamelden zich ongeveer duizend mensen op het Wenceslasplein voor een meer informele bijeenkomst. De demonstranten, die spandoeken meedroegen waarop meer vrijheid en democratie werd geëist, werden hardhandig door de politie uiteengejaagd. Meer dan honderd betogers, waaronder een aantal voor-aanstaande dissidenten, werden gear-

resteerd. Ook werden enkele buitenlandse verslaggevers aangehouden.

Dissidenten roepen op tot *hervormingen*

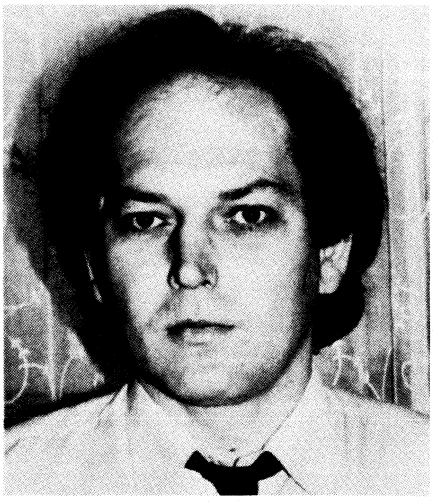
In juni 1989 werd door Vaclav Havel, Charta-woordvoerder Sasa Vondra, filmregisseur Jiri Menzl en Cestmir Cisar, voorzitter van het parlement ten tijde van de Praagse Lente, een petitie aan de regering opgesteld waarin deze werd opgeroepen alle gevangenen vrij te laten, vreedzame demonstraties toe te staan en de officiele lezing van de gebeurtenissen in 1968 te herzien ,,De sociale spanning groeit en het gevaar van een open crisis ligt op de loer Veranderingen binnen de samenleving beginnen steeds meer te botsen met de inertie van de macht. Een werkelijke sociale dialoog is de enige uitweg uit de doodlopende straat waarin Tsjechoslowakije zich vandaag bevindt", aldus de oproep Volgens de opstellers van de petitie moesten alle politieke gevangenen vrij komen en moesten de beperkingen op de vrijheid van vergadering worden opgeheven Ook moest een eind u-orden gemaakt aan de onderdrukking van onafhankelijke initiatieven, de censuur en de beperking van de vrijheid van godsdienst. Alle projecten die ,,het milieu van ons land permanent veranderen en dus de voorwaarden voor het leven van toekomstige generaties bepalen" moesten worden onderworpen aan de controle van de samenleving en van terzake deskundigen
Op 29 juni hadden meer dan 2 000 mensen hun handtekening onder de petitie gezet

Verdere intimidaties *van Havel*

Vaclav Havel had op 27 juni tijdens een ondervraging door twee officieren van de geheime politie de waarschuwing gekregen zijn dissidente activiteiten te staken. Vooral zijn interviews met buitenlandse journalisten zouden volgens de politie kunnen worden gezien als ,,aanstichting tot opstand" en zouden een nieuwe arrestatie rechtvaardigen.
Op 1 aug. 1989 werd Vaclav Havel, toen hij op weg was naar de heroprichtingsbijeenkomst van de Tsjechoslowaakse PEN-club, door de politie aangehouden en drie uur lang vastgehouden. Hij kreeg de waarschuwing mee dat hij opnieuw zou worden opgepakt als hij ,,met mensen praat" en zich de rest van de maand iri Praag zou blijven ophouden.
Een dag later werd Havel opnieuw aangehouden toen hij op weg was naar een ontmoeting met de Westduitse ambassadeur. Na drie uur op een politiebureau te hebben doorgebracht werd hij vrijgelaten.

Betoging tegen invasie Warschaupact uiteengeslagen

Op 20 aug 1989 werd een groep van dertig mensen, die op het Praagse Wenceslasplein een stille betoging hield, door de politie gearresteerd.
In een poging te voorkomen dat de verjaardag van de inval van de Warschaupacttroepen op 21 augustus met demonstraties zou worden herdacht, hadden de autoriteiten een groot aantal dissidenten, onder wie Vaclav Havel, de opdracht gegeven Praag tijdelijk te verlaten Dana Nemcova, woordvoerster van Charta 77, haar zoon David Nemec en enkele anderen hadden huisarrest gekregen; weer anderen, zoals de activist Premysl Fialka, waren gearresteerd.
De belangrijkste Tsjechoslowaakse oppositiegroeperingen hadden de bevolking opgeroepen op 21 augustus in stilte te protesteren door die dag geen gebruik te maken van het openbaar vervoer, vreedzaam door de stadscentra te lopen en om 17.00 uur twee minuten stil te staan. Andere leidende dissidenten hadden zich van deze actie afgekeerd en de mensen gevraagd thuis te blijven.
Op 21 augustus had een demonstratie op het Wenceslasplein, waaraan ruim 2.000 mensen deelnamen, aanvankelijk een rustig verloop. Toen de menigte leuzen begon te roepen kwam de oproerpolitie in actie, die de betogers hardhandig uiteenjoeg en talloze arrestaties verrichtte. Twee uur later verzamelden zich in het oude stadsgedeelte opnieuw naar schatting 1.500 mensen. Ook zij werden met geweld verdreven.
Een dag later maakte het ministerie van binnenlandse zaken bekend dat in totaal 370 mensen waren gearresteerd, onder wie 54 buitenlanders. Rude *Pravo* schreef over "internationale connecties" die achter de demonstraties zouden zitten. De krant wees op het "verdacht grote aantal toeristen dat juist op 21 augustus naar Praag was gekomen". Volgens het officiële persbureau CTK zouden de diverse opgepakte Polen, Hongaren en Italianen "net als de organisatoren van de provocatie volgens de Tsjechoslowaakse wet worden gestraft".



Stanislev Devaty, voormalig woordvoerder van Charta 77, werd op 29 augustus 1989 veroordeeld tot 20 maanden gevangenisstraf

Nieuwe veroordelingen

Stanislaw Devaty, voormalig woordvoerder van Charta 77, werd op 29 augustus door een rechtbank in Gottwaldov veroordeeld tot twintig maanden gevangenisstraf wegens "het aanzetten tot een vijandige stemming".
De 37-jarige Devaty had volgens de rechter de hand gehad in diverse petities waarin "leugenachtige beschuldigingen" tegen verschillende staatsorganen werden geuit en "een vijandige houding tegenover de socialistische samenleving, de staat en haar organen" werd aangenomen.
Charta-woordvoerder Sasa Vondra werd op 4 september veroordeeld tot een gevangenisstraf van twee maanden wegens liet verlenen van steun bij het organiseren van een petitie voor meer democratie. De rechtbank hief daarmee de voorwaardelijke celstraf



Toneelschrijver en dissident Vaclav Havel (l.)kreeg kort na zijn vrijlating op 18 mei 1989 thuis bezoek van voormalig partijleider Alexander Dubeek. In het midden Havels echtgenote Olga.

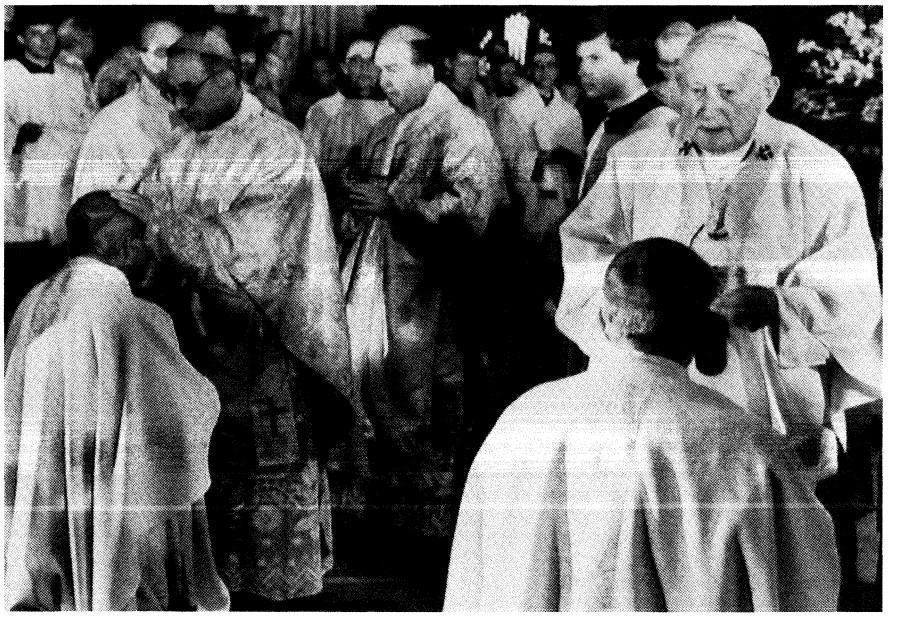
op, die Vondra op 22 febr. 1989 had gekregen (zie pag. 716/2 e.v.).

Betoging uiteengeslagen

De oproerpolitie trad op 28 okt. 1989 hard op tegen meer dan 10.000 mensen die in het centrum van Praag een demonstratie hielden ter gelegenheid van de 71ste verjaardag van de republiek. De betogers op het Wenceslasplein riepen om vrije verkiezingen en vrijlating van alle politieke gevangenen. Ook werden leuzen als "Vrijheid", "Dialoog", "Democratie" en "Leve Charta" geroepen. In totaal werden 355 mensen opgepakt, onder wie 17 buitenlanders
Minstens 15 dissidenten, onder wie Vaclav Havel, waren in de dagen voorafgaand aan de herdenking "preventief" gearresteerd. Havels vrouw en zoon werden op 27 oktober opgepakt, toen zij Havel wilden opzoeken in het ziekenhuis, waar hij wegens "problemen met de ademhaling" heen was gebracht.
Op 30 oktober werd bekengemaakt dat van de 355 arrestanten er 149 in staat van beschuldiging waren gesteld wegens "schending van de openbare orde". De anderen waren na enkele uren vrijgelaten.

Betrekkingen tussen kerk en staat. Benoeming nieuwe bisschoppen

In mei 1988 was sprake van een eerste doorbraak in de gespannen betrekkingen tussen de autoriteiten in Praag en het Vaticaan, toen een akkoord werd bereikt over de benoeming van drie bisschoppen, de eerste benoemingen sinds 1973. Mgr. Jan Lebeda en mgr. Antonin Liska werden hulpbisschop in Praag en mg . Jan Sokol werd apostolisch administrator in Trnava (zie ook pag. 59/1 e.v.-1987).
In een commentaar op de benoeming verklaarde Josef Zverina, een naaste medewerker van de Tsjechoslowaakse kerkleider kardinaal Frantisek Tomasek, dat de kerk drie voorwaarden had gesteld aan kandidaten voor een bisschopsfunctie: ze mochten niet ouder zijn dan 60 jaar, ze mochten geen lid zijn van (de door de staat opgerichte en door het Vaticaan verboden priesterorganisatie) Pacem in Terris en ze moesten goede priesters zijn. De nieuwe hulpbisschoppen In Praag voldeden alleen aan de tweede eis, ze waren geen lid van Pacem in Terris. Zverina noemde Lebeda (75) en Liska (63) weliswaar goede priesters, maar vond hen niet krachtig genoeg om een vuist te maken tegen de regering. De 54-jarige Sokol was volgens hem een goede en gerespecteerde priester. De twee hulpbisschoppen werden op 6 nov. 1988 in de St. Vituskathedraal in Praag gewijd.
Op 26 juli 1989 werd bekend dat de autoriteiten in Praag akkoord waren gegaan met de benoeming van vier nieue bisschoppen door paus Johannes Paulus II. Jan Sokol werd benoemd tot aartsbisschop van Trnava, Josef Koukl tot bisschop van Litomerice en Frantisek Tondra tot bisschop van Spis. Frantisek Vanak werd benoemd tot apostolisch administrator van het bisdom Olomouc. Volgens het Vaticaan was er hoop dat Vanak binnen afzienbare tijd tot bisschop kon worden benoemd. Geen van de benoeinden was lid van Pacem in Terris. Volgens bronnen in het Vaticaan ging het om compromiskandidaten; volgens woordvoerders van de Tsjechoslowaakse oppositie om kerkleiders die "tamelijk loyaal" stonden ten opzichte van het bewind in Praag.
Woordvoerder Giovanni d'Ercole van het Vaticaan verklaarde op 26 juli dat er overeenstemming bestond met Praag over de geleidelijke invulling van alle vacante bisschopszetels in Tsjechoslowakije. Na de vier benoemingen waren nog zeven van de dertien diocesen onbezet.



Op 6 november 1988 werden in de St. Vituskathedraal in Praag Jan Lebeda en Antonin Liska tot bisschop gewijd door pauselijk nuntius Francesco Colasuonno (l.) en door de aartsbisschop van Praag, Frantisek Tomasek.

Hard optreden tegen gelovigen

In de Slowaakse hoofdstad Bratislava werd op 25 maart 1988 een vreedzame demonstratie van gelovigen door de oproerpolitie uiteengejaagd met waterkanonnen, gummiknuppels en honden. Hoewel de tevoren aangekondigde demonstratie door de autoriteiten was verboden, kwamen toch rond 2.000 Slowaakse katholieken bijeen op het centrale Hviezdoslavplein in de stad om er te protesteren tegen de discriminatie en vervolging van gelovigen en te eisen dat er bisschoppen werden benoemd op de vacante zetels. Enkele duizenden andere demonstranten waren al door de politie tegengehouden voor ze het plein hadden kunnen bereiken. Bovendien was het openbaar vervoer stilgelegd waardoor veel mensen niet naar Bratislava konden reizen.

Het geweld dat de oproerpolitie tegen de zingende en biddende demonstranten gebruikte werd door waarnemers uitgelegd als een poging tot intimidatie, bedoeld om eventuele toekomstige demonstraties te verhinderen. Ongeveer 200 mensen werden voor korte tijd gearresteerd. Ook daarbij werd in veel gevallen geweld gebruikt, zowel tegen demonstranten als tegen buitenlandse journalisten
Door de regeringen van Engeland, Oostenrijk en de Verenigde Staten werd met "diepe verbijstering" gereageerd op het grove geweld van de politie in Bratislava.

De katholieke activist Augustin Navratil werd op 13 sept. 1988 op bevel van de rechtbank van Kromeriz in Moravië verwezen naar een psychiatrische inrichting.
Navratil had in dec. 1987, met toestemming van kardinaal Tomasek, een petitie van 31 punten opgesteld, waarin onder meer werd gevraagd om een vergroting van de godsdienstvrijheid in Tsjechoslowakije, om de benoeming van bisschoppen op vacante zetels en om beëindiging van de vervolging en discriminatie van gelovigen. De petitie werd binnen enkele maanden door 600.000 mensen ondertekend. Navratil was in maart 1988 in staat van beschuldiging gesteld wegens het "belasteren van de staat en de autoriteiten". Op 28 oktober werd Navratil overgebracht naar de psychiatrische kliniek van Kromeriz, nadat psychiaters bij hem "paranoia querulans" hadden vastgesteld. Op 20 december kreeg Navratil verlof de kerstdagen thuis door te brengen. Hij moest zich zes dagen later weer in de kliniek melden.
Op 9 febr. 1989 gelastte een rechtbank de vrijlating van Navratil nadat het ministerie van gezondheid die in een brief had aanbevolen.

TRINIDAD & TOBAGO

BINNENLANDSE ONTWIKKELINGEN

Sinds begin 1988 deden zich in de republiek Trinidad & Tobago o.m. de volgende ontwikkelingen voor (vor. ber. op pag. 253/3 e.v. - 1988):

Bij het verdrag van Amiens (1802) werd het vijf jaar eerder door de Britten bezette Trinidad aan Engeland afgestaan In 1889 merd Tobago bij Trinidad gevoegd.
Op 31 aug. 1962 merd Ti-inidad & Tobago een onafhankelijke staat binnen het Gemenebest.
Op 26 maart 1976 keurde het parlement een nieuwe grondwet goed, op grond waarvan op 1 aug. 1976 de republiek werd uitgeroepen.
Oppervlakte. 5.128 vierkante km. (waarvan Tobago 301 vierkante km.)
Inwoners: 1.180.000 (waarvan Tobago 30.329).
President: sinds 19 maart 1987 Noor Mohammed Hassanali (zie pag. 254/1-1988).
Parlement: twee Kamers, een Huis van Afgevaardigden dat om de vijf jaar rechtstreeks mordt gekozen. en een Senaat die mordt benoemd door de president op advies van de premier en de leider van de oppositie.
Premier: Arthur N.R. Robinson, leider van de National Alliance for Reconstruction (NAR), een coalitie van gematigde partijen. Robinson had na de algemene verkiezingen van 15 dec. 1986 (pag. 17/3 e.v. - 1987) het premierschap overgenomen van George Chambers van de People's National Movement (PNM)

Verdeeldheid binnen de *NAR*

Nadat premier Robinson op 8 febr. 1988 drie leden van zijn regering had ontslagen (pag. 254/2-1988), nam de verdeeldheid binnen de regerende NAR toe. Pogingen de groeiende kloof in de partij te overbruggen, mislukten en de beschuldigingen over en weer werden steeds feller.

De drie ontslagen regeringsleden waren de ministers Basdeo Panday en Kelvin Ramnath, alsmede ,,junior minister'' Trevor Sudama. Zij behoorden allen tot het United Labour Front (ULF), één van de vier partijen binnen de NAR.
In aug. 1984 hadden het ULF o.l.v. Panday, de Organization for National Reconstruction (ONR), het op Tobago gevestigde Democratic Action Congress (DAC) van Robinson, en de kleine Tapia House Movement besloten te gaan samen\%-erkenin de NAR.

Op 15 mei 1988 werden de drie ontslagen ministers samen met John Humphrey, die op 29 nov. 1987 als minister was oiitslagen (pag. 254/1-1988), en NAR-parlementslid Raymond Palackharrysingl? tijdens een bijeenkomst van de nationale partijraad geschorst van deelname aan alle partijactiviteiten, voordat ze waren verschenen voor een tuchtcommissie.
Dat leidde tot het aftreden van de voorzitter van de commissie en de voorzitter van het Huis van Afgevaardigden, Nizam Mohammed, uit protest tegen de wijze waarop NAR-voorzitter Herbert Atwell de zaak had aangepakt.
De belangrijkste beschuldigingen tegen Panday, Ramnath, Sudania en Humphrey, zoals die later door de



Noor Mohammed Hassanali, president van de republiek Trinidad & Tobago.

tuchtcommissie werden bevestigd, luidden dat zij betrokken waren geweest bij de vorming van een groepering binnen de NAR zonder instemming van de partij en dat zij zich niet hadden gehouden aan de regels en statuten van de partij.

De groepering, die bekend stond als CLUB '88 (Caucus for Love, Unity and Brotherhood '88), had actief campagne gevoerd tegen Robinsons u-ijze van leidinggeven.
In oktober keurde de nationale raad van de NAR de aanbevelingen van de tuchtcommissie goed en zette Panday, Rainnath en Sudaina uit de partij- een beslissing die door het jaarlijkse partijcongres op 23 oktober werd bekrachtigd.
Een week daarvoor, op 16 okt. 1988, hadden de drie ex-ministers tijdens een openbare bijeenkomst aangekondigd dat ze een nieuwe politieke partij wilden oprichten op basis van CLUB '88.

Verkiezingen voor het House of Assembly van Tobago

Op 28 nov. 1988 werden verkiezingen gehouden voor het House of Assembly van Tobago dat als wetgevend lichaam voor dat eiland fungeerde en jurisdictie had over de interne aangelegenheden van Tobago.
Bij de verkiezingen kreeg de NAR 11 van de 12 direct te kiezen zetels en de oppositionele PNM één zetel.

Op 24 nov 1984 waren op Tobago voor het laatst verkiezingen voor het House of Assembly gehouden. Het DAC van Robinson had toen eveneens 11 van de 12 direct te kiezen zetels behaald en de PNM één zetel (pag. 302/2-1986).

Jefferson Davidson werd opnieuw benoemd tot voorzitter van House of Assembly voor een ambtsperiode van vier jaar.

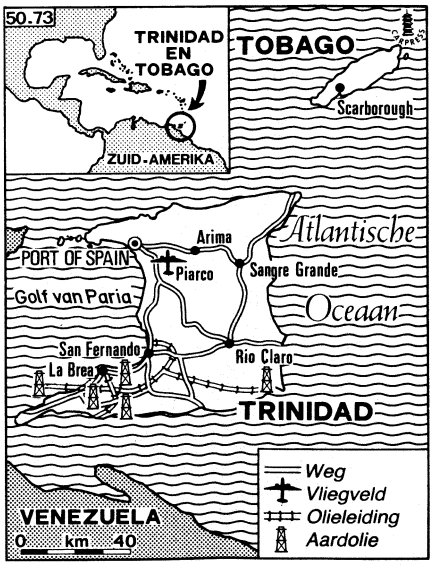
Reorganisatie kabinet

Op 24 febr 1989 kondigde premier Robinson aan dat het kabinet m.i.v 7 maart werd gewijzigd Het ging om een reorganisatie van de portefeuilles en oin een uitbreiding van het kabinet met twee leden van 16 tot 18
De twee nieuwkomers waren Selby Wilson, die als juiiior-minister op financiën had gezeten, en Anthony Smart, die als junior-minister op het bureau van de premier werkzaam was geweest.
Na deze wijziging zag het kabinet er als volgt uit (samenstelling vorige kabinet op pag. 254/3-1988):

Premier. minister van financiën en economie - Arthur Napolcon Raymond Robinson; financiën - Selby Wilson; justitie en nationale veiligheid - Selwyn Richardson; milieu en defensie - Lincoln Myers; onderwijs - Clive Pantin; buitenlandse zaken en internationale handel - Sahadeo Basdeo; gezondheid - Emmanuel Hosein; industrie, ondernemingen en toerisnie - Kenneth Gordon; arbeid. werkgelegenheid en arbeidsreserve - Albert Richards; energie - Herbert Atwell; planning en mobilisatie - Winston Dookeran; jeugdzaken. sport, cultuur en scheppende kunst - Jennifer Johnson: bouw, infrastructuur en decentralisatie - Carson Charles; procureur-generaal - Anthony Smart; sociale ontwikkeling en gezinszaken - Gloria Henry; vestigingen, openbare voorzieningen - Pamela Nicholson; voedselproduktie en exploitatie van de zee - Brinsley Samaroo; minister zonder portefeuille - Bhoe Tewarie.

Economische situatie. *Devaluatie* dollar

De economie van Trinidad & Tobago bleef in 1988 de ongunstige invloed ondervinden van de afhankelijkheid van olie, zowel wat betreft exportinkomsten als overheidsinkomsten. Het reële Bruto Nationale Produkt (BNP) bleef dalen.
In 1987 bedroeg de produktie van ruwe olie gemiddeld 155.180 vaten per dag; olie en olieprodukten maakten 72,2 procent uit van de totale export uit.
In 1988 daalde de produlrtie tot naar schatting 150.000 vaten per dag ondanks belastingmaatregelen die in de



begroting van 1988 waren aangekondigd om de produktie te stimuleren.
De inkomsten uit de export van olie zouden in de periode juni 1987 - juni 1988 ongeveer 200 miljoen Amerikaanse dollar lager liggen dan in de voorgaande 12 maanden, voornamelijk als gevolg van de lage olieprijs op de internationale markt.
Men hoopte echter dat de belastingmaatregelen op langere termijn een stimulans zouden betekenen voor de verdere exploratie en exploitatie van vooral de reserves aan zware olie in bestaande bronnen en van de natuurlijke gasreserves voor de kust.
Door het verlies aan inkomsten werd de druk op de buitenlandse deviezenreserve vergroot die al was geslonken door de aanzienlijke schuldendienstbetalingen. In juni 1988 meldde de Centrale Bank van de republiek dat die reserve was gedaald tot 72,5 mln Trinidad & Tobago dollar (TT$, op 23-3-1989 was 1 Amerikaanse dollar 4,2623 TT$ waard) en dat zij een prioriteitensysteem zou invoeren voor de toewijzing van buitenlandse valuta voor de betaling van de importen.
Op 16 augustus devalueerde de regering de munteenheid met 15 procent om de reserves te beschermen en de internationale concurrentiepositie van de export te verbeteren. Daarnaast hoopte zij dat de devaluatie buitenlandse investeerders en toeristen zou aantrekken.
Als gevolg van een drastische daling van de overheidsinkomsten tot 17 procent van de verwachte inkomsten over de eerste zes maanden van 1988 kondigde Robinson tevens een herziening van de begroting van 1988 en een serie bezuinigingsmaatregelen aan. Zo zou de overheid o.m. gaan bezuinigen door middel van vrijwillige afvloeiingen, vermindering van tijdelijke arbeid en het uitbesteden van diensten.
Als extra bron van inkomsten werd een verdere belastingheffing op aardolie van 20 dollarcent per liter ingevoerd. De bezuinigingen op enkele sociale programma's die in de begroting van 1988 waren opgenomen, werden geschrapt om de armen tegen de gevolgen van de devaluatie te beschermen.


Premier Arthur Robinson

Herschikking buitenlandse schuld

De daling van de reserves aan buitenlandse valuta vormde ook een bedreiging voor de mogelijkheden van de staat de buitenlandse schuld terug te betalen, die eind 1987 naar schatting 1.69 mrd Amerikaanse dollar bedroeg.
In dec. 1988 werd met buitenlandse banken waarbij de republiek in het krijt stond een overeenkomst bereikt die inhield dat een bedrag van 450 mln Amerikaanse dollar aan schulden in 12 jaar zou worden terugbetaald met een respijtperiode van 4 1/2 jaar.

Akkoorden met het IMF

In maart 1988 voerde de regering haar in de begroting van 1988 opgenomen voornemen uit om financiële hulp te vragen aan het Internationale Monetaire Fonds (IMF). In juni diende zij een volledige aanvraag om hulp in bij het IMF en op 19 november maakte zij bekend dat een akkoord was bereikt over een lening van TT$ 470 mln onder de Compensatoire Financieringsfaciliteit (CFF) van het IMF (voor landen waarvan de inkomsten uit de export sterk waren te uggelopen), zodat Trinidad & Tobago weer buitenlandse valuta konden krijgen. Deze lening moest worden terugbetaald in acht kwartaaltermijnen vanaf midden 1992.
Verder ging het IMF op 13 jan. 1989 akkoord met een standby-krediet voor 14 maanden van 99 mln Speciale Trekkingsrechten (Special Drawing Rights, SDR's - 1 SDR was op 13-1-1989 1,32296 Amerikaanse dollar waard). Daarnaast waren er, indien nodig, 42,5 mln SDR's beschikbaar onder de Compensatoire en Onvoorziene Financieringsfaciliteit (CCFF) van het IMF.
Trinidad & Tobago was daarmee het eerste land dat toegang kreeg tot de CCFF, een in aug. 1988 ingevoerde voorziening die landen moest helpen het hoofd te bieden aan onvoorziene externe bedreigingen van de economie die het succes van standby-programma's van het IMF in gevaar konden brengen.

Begroting voor 1989

Op 16 dec. 1988 presenteerde Robinson als minister van financiën de begroting voor 1989. Tot de in de begroting opgenomen maatregelen behoorden een bezuiniging van 10 procent op de lonen van alle werknemers bij de overheid, en een serie belastinghervormingen voor zowel bedrijven als particulieren.
De maatregelen werden streng bekritiseerd door de vakbonden, die tegen bezuinigingen op de salarissen bij de overheid waren en een verdere stijging van de werkloosheid (in 1987: 20 procent) voorspelden.

MIDDEN-OOSTEN

LIBANON

ONTWIKKELINGEN SINDS BEGIN OKTOBER 1988

Met ingang van 23 september 1988 liep het mandaat van de Libanese president Amin Gemayel af zonder dat het parlement een opvoiger had gekozen. Enkele minuten voor het verstrijken van zijn mandaat benoemde president Gemayel op 22 september 1988 een overgangsregering met generaal Michel Aoun, de maronitische opperbevelhebber van het Libanese leger, als premier. De zittende regering van waarnemend premier Selim Hoss weigerde de overgangsregering te erkennen en bleef - met steun van Syrië - in functie.
In de regering-Aoun weigerden de drie moslem-leden hun posten in te nemen, zodat deze geheel uit christenen bestond. In de regering-Hoss zat nog één christelijke minister, de Grieks-orthodoxe Abdullah Rassi (zie pag. 625/1/ en 630/1 e.v.-1988).

In februari 1989 begon generaal Aoun een actie om zijn gezag als premier van heel Libanon te vestigen. Hij sloot de illegale havens van de christelijke militie (Libanese Strijdkrachten of Forces libanaises). In maart gelastte hij de blokkade van de illegale havens van de pro-Syrische moslem-milities. Als reactie daarop begon de Druzen-militie van Walid Joumblatt christelijke gebieden te beschieten. De gevechten escaleerden tot een echte oorlog, toen Aoun op 14 maart 1989 een ,,bevrijdingsoorlog'' tegen de Syrische troepen afkondigde.

Hieronder volgt een eerste overzicht van de voornaamste gebeurtenissen.

Privé-militie Genzayel overgenomen door Libanese Strijdkrachten

Op 3 oktober 1988 stelden de 3.500 leden van de privé-militie van ex-president Amin Gemayel zich onder bevel van de Libanese Strijdkrachten (Forces libanaises), de christelijke militie van Sainir Geagea. Dit gebeurde nadat de FL met geweld hadden gedreigd. Gemayels particuliere zender, de Stem van de Waarheid, werd door de FL gesloten. Het dagblad *Al-Diyar* schreef op 4 oktober dat de FL nu de traditionele machtsbasis van de Gemayels, de noordelijk Metn, beheersten, welke ongeveer een kwart van de 800 km2 grote christelijke sector uitmaakte.
De vice-voorzitter van de FL, Karim Pakradouni, verklaarde dat de Metn tot dusver ,,de zwakke schakel van de christelijke regio'' vormde en dat ,,de controle ervan een betere samenwerking met het Libanese leger mogelijk zal maken'', d.w.z. met de christelijke opperbevelhebber generaal Michel Aoun.

Regering-Aoun door Irak erkend. Iraakse wapenleveranties aan FL

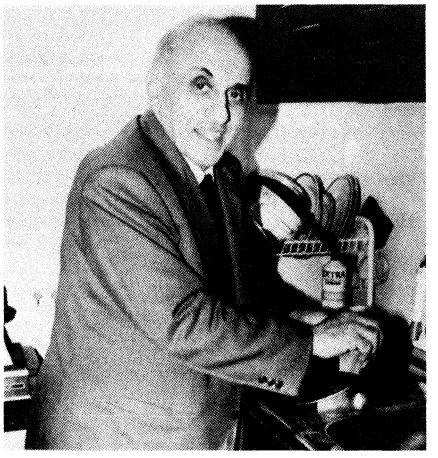
Op 8 oktober 1988 bevestigde de Iraakse vice-premier Taha Yassin Ramadhan in een interview met het Koeweitse dagblad *Al-* Anbaa dat zijn land - als eerste - de legitimiteit van de regering-Aoun erkende en deze steunde. Daarentegen had de regering-Hoss geen ,,legale grondslag", aldus Ramadhan.
Volgens de FAZ (10-10-'88) hadden vertegenwoordigers van de Libanese Strijdkrachten (FL)enkele weken eerder Bagdad bezocht en daar wapenhulp toegezegd gekregen. Irak zou inmiddels militair materieel via de Jordaanse haven Akaba naar Jounieh, de christelijke haven ten noorden van Beiroet hebben verscheept. Overigens zouden de Iraakse wapenleveranties aan de FL reeds sinds het bestand in de Golfoorlog zijn opgevoerd (o.a. tanks en geschut), aldus de FAZ (1-11-'88).

Naast de christenen beschikte Irak over nog een politieke partner in Libanon: de leider van de Libanese pro-Iraakse Baath, Abdel-Majid Rafi'i (*NZZ* 14-1).
Het Iraakse optreden werd omschreven als een ,,vergelding" tegen Syrië, dat zich tijdens de Golfoorlog aan de zijde van Iran had geschaard.

De Iraakse president Saddam Hoessein deed op 17 november 1988 in een TV-toespraak een beroep op Syrië en Israël hun ,,bezettingstroepen" uit Libanon terug te trekken.

Generaal *Aoun* als opperbevelhebber afgezet door minister Osseiran en vervangen door generaal Khatib

Op 9 november 1988 deelde Adel Osseiran, minister van defensie in de regering van Selim Hoss, mee dat de post van opperbevelhebber van het Libanese leger ,,als vacant wordt beschouwd omdat de oorspronkelijke commandant, generaal Michel Aoun, andere taken op zich heeft genomen". Tegelijk benoemde Osseiran de soennitische generaal Sami Khatib tot opperbevelhebber van het leger ,,zolang de post ... vacant zal blijven".
In de praktijk betekende de benoeming van Khatib dat het Libanese leger nu twee opperbevelhebbers had. Khatibs gezag zou beperkt blijven tot de vijf overwegend islamitische brigades, die in West-Beiroet en in de overige gebieden onder controle van Syrië zijn gelegerd (het zuiden, de Bekaa-vallei en de Chouf), terwijl Aoun de vijf overwegend christelijke brigades, gelegerd in de christelijke enclave ten noorden en noordoosten van Beiroet, zou blijven leiden.
Beide delen van het leger telden elk ca. 15.000 man, maar Aouns brigades waren volgens een islamitische zegsman verreweg het best geoefend en het beste uitgerust.
De 45ste verjaardag van Libanons onafhankelijkheid werd op 22 november met twee afzonderlijke militaire parades gevierd.



De gouverneur van Libanons centrale bank, Edmond Naim, in zijn appartement op de bovenste verdieping van het bankgebouw in \Vest-Beiroet. Naim had dit gebouw toen (24 februari 1989) om veiligheidsredenen al 19 maanden lang niet verlaten.

Bij de felle gevechten tussen beide sjiïtische milities, de Amal en de Hezbollah, welke in de periode van 22 november 1988 - 30 januari 1989 zowel in Zuid-Beiroet als in Zuid-Libanon plaatsvonden (pag. 83/3 e.v.-'89), hield het Libanese leger zich afzijdig.

Wel werd de laatste nog open doorgang tussen Oost- en West-Beiroet, de Museum-passage, op 2 december 1988 door generaal Aoun gesloten, waardoor het vervoer van voedsel en brandstof naar het westelijke stadsdeel werd gebloklceerd. Volgens Aoun waren functionarissen, die in het westen woonden maar in het oosten werkten, bij de Museum-passage lastig gevallen door islamitische militairen.
Maar volgens politieke bronnen betrof het in werkelijkheid een strijd om de centrale Bank van Libanon die, gevestigd in West-Beiroet, aan het legercommando van generaal Khatib een krediet van 33,7 mln Libanese ponden (200.000 Franse francs) voor kantoormeubels zou hebben verleend, terwijl verzoeken om soortgelijke kredieten voor Aouns troepen zouden zijn afgewezen (wat overigens door gouverneur Edmond Naim werd ontkend). Wel bleef de bank de soldij van alle militairen betalen.

Bemiddeling Arabische Liga. Aoun en *Hoss* in Tunis

Op 12 januari 1989 kwamen de Arabische ministers van buitenlandse zaken in het raam van de Arabische Liga te Tunis bijeen om in de eerste plaats de kwestie-Libanon te bespreken. Daarbij was geen officiële vertegenwoordiger van Libanon aanwezig. De beide Libanese ,,regeringsleiders" Aoun en Hoss hadden elk een memorandum aan de Liga gestuurd. De ministerraad besloot tot de vorming van een speciale commissie die de opdracht kreeg ,,contacten te leggen met alle Libanese partijen". Voorzitter van deze commissie werd sjeik Sabah al-Ahmad al-Jabir al-Sabah, de Koeweitse minister van buitenlandse zaken. De andere leden waren zijn ambtgenoten uit Soedan, de VAE, Jordanië, Algerije en Tunesië alsmede de secretaris-generaal van de Liga.
Op 30 januari ontving deze commissie in het hoofdkwartier van de Arabische Liga in Tunis afzonderlijk Selim Hoss, generaal Michel Aoun en parlementsvoorzitter Hussein Husseini* uit Libanon. Maar liet be aad in Tunis, dat op 1 februari werd beëindigd, leverde slechts een werkdocument op waarover niet andere Libanese functionarissen contact zou worden opgenomen.
De commissie van de Arabische Liga ontving op 20 februari de geestelijke leiders van de grootste religieuze gemeenschappen van Libanon, o.w. mgr. Nasrallah Sfeir (van de maronieten) en sjeik Mohammed Mehdi Chamseddin (van de sjiieten).
De voor 17 maart geplande derde ronde van de verzoeningsbesprekingen in Tunis, waarvoor 30 Libanese politici en militieleiders zouden worden uitgenodigd, werd door de Koeweitse voorzitter uitgesteld (bericht van 12 maart).

Gevechten tussen christenen: *Aouns leger tegen* FL-militie

Op 8 februari 1989 vond op de skipiste van Faraya een vechtpartij plaats tussen militairen van Aouns leger en militieleden van de FL. Op 10 februari volgde tussen dezelfde partijen opnieuw een treffen, dit maal in Roumié (Oost-Beiroet).
Op 14 februari mondden de incidentele schermutselingen uit in felle gevechten, toen het leger van Aoun een offensief begon om de bevoorradingslijnen van de Forces libanaises van Samir Geagea tussen de haven Jounieh en Oost-Beiroet af te snijden.
Op 15 februari woedde in Oost-Beiroet en de aangrenzende heuvels een hevige strijd, waarbij ook zware wapens (tanks en artillerie) werden ingezet. Er was sprake van zeker 40 doden en 90 gewonden. De opperbevelhebber van de islamitische legereenheden, generaal Khatib, zegde generaal Aoun zijn hulp toe, die volgens sommige berichten in de vorm van artilleriesteun werd verleend.
In de nacht van 15 op 16 februari kwam door bemiddeling van de maronitische patriarch Nasrallah Sfeir na 18 uur strijd een staakt-het-vuren tot stand. Maar de strijd werd in de loop van 16 februari hervat en duurde ook de volgende dag voort.

"Het mandaat van Husseini als parlementsvoorzitter was op 18 oktober 1988 afgelopen. Die dag had Husseini de parlementsleden uitgenodigd voor een zitting in het oude parlementsgebouw in West-Beiroet voor de verkiezing van een nieuwe voorzitter. Maar de christelijke afgevaardigden verlangden dat de zitting in de Villa Mansour, op de grens van Oost- en West-Beiroet, zou plaatsvinden, waar het parlement de iaatste jaren was bijeengekomen. Het gevolg was dat op 18 oktober slechts 26 van de 76 afgevaardigden, allen afkomstig uit West-Beiroet, ter zitting verschenen. Daarmee werd het vereiste quorum van 39 aanwezige afgevaardigden niet gehaald.
De 26 afgevaardigden tekenden een document met de verklaring dat zij Husseini als parlementsvoorzitter bleven beschouwen. Een deel van de christelijke parlementariërs meende dat het oudste sjiitische parlementslid, Kazem el-Khalil, het ambt van voorzitter ad interim moest vervullen.



Generaal Michel Aoun tijdens een persconferentie op 24 maart 1989 in het presidentiële paleis van Baabda.

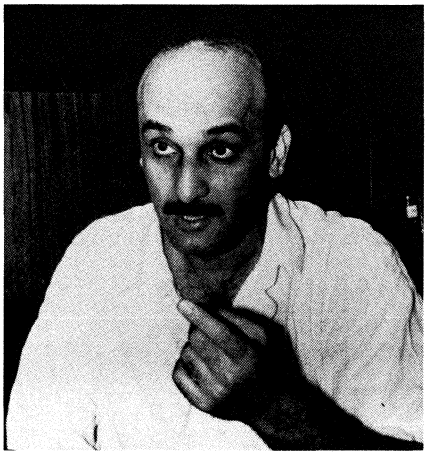
Op 17 februari kenschetste generaal Aoun op een persconferentie de Libanese Strijdkrachten als ,,fascisten en mafiosi die bars en bordelen runnen en illegale belastingen heffen". Hij beschuldigde Geagea ervan een staatsgreep te hebben voorbereid en hem te willen vermoorden. Aoun dreigde de Libanese Strijdkrachten te ,,vermorzelen" als zij zich niet bij zijn gezag neerlegden.
Na een bijeenkomst van Falangistische leiders onder leiding van patriarch Sfeir in Bkerke - waarbij Aoun verstek liet gaan - bond Geagea nog op 17 februari in. Hij weet de schermutselingen aan ,,laaggeplaatst personeel" en verklaarde: „Wij zijn bereid ongeacht welke prijs te betalen om de veiligheid van het christelijke kamp te waarborgen. Als de patriarch van ons de ontbinding van de militie vraagt, zullen wij ons daarin schikken." Ook bood Geagea aan het heffen van belastingen te staken, als de regering akkoord ging met de noodzakelijke uitgaven om de kosten van ,,militairen en veiligheid, transport en sociale voorzieningen" voor de christelijke gebieden te dekken.
Op 18 februari beëindigden christelijke militie-leden en militairen hun gevechten en trokken zij zich in hun kazernes terug. De strijd had toen ruim 70 doden gevergd.
De volgende dag verklaarde Geagea zich bereid zijn militieleden uit Beiroet terug te trekken, mits het Syrische leger West-Beiroet ontruimde. Naar zijn zeggen waren hij en Aoun het eens in hun doelstelling ,,de Syriërs en alle andere buitenlandse troepen uit Libanon te verdrijven".
Op 20 februari werd Geagea door generaal Aoun voor een onderhoud in het presidentiële paleis te Baabda ontvangen. Volgens de FL-leider was deze bijeenkomst van 75 minuten ,,positief" verlopen.

Tijdens de rit van Geagea naar het presidentiële paleis was een auto met lijfwachten, die achter de auto van de FL-leider reed, in Oost-Beiroet door militairen beschoten, waardoor een lijfwacht werd gedood. Generaal Aoun verzekerde dat het geen moordaanslag op Geagea betrof, zoals eerder door de politie was verontsteld.

Op 23 februari ontruimden de Libanese Strijdkrachten het vijfde dok in de haven van Beiroet, dat zij 8 jaar lang hadden bezet en waar zij illegale belastingen hadden geheven (volgens Aoun $200 000 per maand). Ook gaven zij vier controleposten op, waaronder die van Bourbara op de kustweg ten zuiden van Tripolis In totaal werd liet inkomstenverlies van de FL op $ 1,2 mln geraamd.

Aoun kondigt blokkade ,,*illegale*'' havens af. Gevechten christenen-*Druzen*. Sluiting vliegveld Beiroet

Begin maart 1989 kondigde generaal Aoun een blokkade van de ,,illegale'' havens af die door de Druzische PSP-militie en de sjiitische Ainal-militie werden beheerst langs de kust ten zuiden van Beiroet, waaronder Jiyeh, Khalde en Ouzai. De maatregel werd door vele waarnemers beschouwd als een poging van Aoun om zijn gezag uit te breiden ten koste van de autoriteit van de door Syrië gesteunde premier Hoss. De blokkade werd uitgevoerd door vier kanonneerboren met steun van twee oude Hawker Hunter-jagers en enkele gevechtshelikopters.
Bij de door Druzen-militie beheerste haven Jiyeh schoten militieleden op 6 maart met afweergeschut op een Hawker Hunter. zonder schade aan te richten.
Ook op 6 maart gelastte generaal Sami Khatib, de bevelhebber van de moslem-brigades in het leger, de sluiting van de zojuist geopende doorgang tussen Oost- en West-Beiroet bij de haven. Tegelijk braken, na twee maanden van rust, opnieuw gevechten uit bij Souk-el-Gharb tussen christelijke legereenheden en de Druzen-militie van PSP-leider Walid Joumblatt.
Op 8 maart onderschepten kanonneerboten en vliegtuigen van de christelijke troepen een vrachtschip, dat met een lading benzine en olie op weg was naar de haven van Jiyeh. Zij dwongen de kapitein het schip koers te doen zetten naar de officiële haven van Beiroet. Joumblatt gaf opdracht Sam-7 raketten in de heuvels boven Beiroet in stelling te brengen, zodat die op alle vliegtuigen ,,van de Israëli's" en op alle andere vliegtuigen konden worden afgevuurd wanneer deze de havens van Khalde en Jiyeh naderden. Er volgde een escalatie van de artillerie- en raketduels aan het front van Souk-el-Gharb.
Onder verwijzing naar deze gevechten sloot de regering-Aoun op 11 maart de internationale luchthaven van Beiroet, waarop de regering-Hoss de volgende dag de sluiting van de havens van Beiroet en Jounieh gelastte, die binnen het bereik van de Druzische artillerie lagen. Terwijl het luchtverkeer op het vliegveld van Beiroet op 12 maart werd gestaakt (de Libanese luchtvaartmaatschappij Middle East Airlines/MEA stelde haar vluchten uit), ging het scheepvaartverkeer naar Jounieh normaal door.
Op 13 maart verklaarde de regering-Aoun dat het vliegveld van Beiroet weer kon worden geopend. Maar zij zou voortaan geen ,,illegale havens" in Libanon meer gedogen, omdat zij een eind wilde maken aan drugssmokkel en piraterij. Alle schepen zouden - zonodig inet geweld - ervan worden weerhouden andere dan de legale havens aan te doen. Maar tegelijk stelde de christelijke regering dat zij geenszins beoogde de bevoorrading van de islamitische landsdelen door blokkades in gevaar te brengen. Amal-leider Nabih Berri liet daarop weten dat Aoun tevens een einde diende te maken aan de blokkade van de illegale christelijke havens.
In de ochtend van 14 maart werden de twee havens in de christelijke enclave, Beiroet en Jounieh, beschoten door de Druzen-militie en haar Amal-bondgenoot, zonder dat daarbij slachtoffers vielen.



De commandant van de christelijke militie (Libanese Strijdkrachten), Samir Geagea.

Generaal Aoun begint ,,bevrijdingsoorlog" tegen Syrië

Ongeveer een half uur na de beschieting van de christelijke havens namen christelijke legereenheden op 14 maart islamitische kazernes in woonwijken van West-Beiroet met hun artillerie onder vuur. De kazernes zouden niet zijn geraakt. De bevelhebber van de islamitische legereenheden, Samir Khatib, zei dat generaal Aoun een ,,slachting'' had aangericht onder islamitische burgers in West-Beiroet. De islamitische premier Hoss beschuldigde de christelijke militairen ervan bewust op het verkeer op drukke kruispunten in het westelijke stadsdeel te hebben gemikt. Islamitische milities beantwoordden het christelijke vuur en er was sprake van de zwaarste artilleriebeschietingen over de ,,groene lijn" sinds twee jaar. Zeker 40 burgers werden gedood en nog eens 140 raakten gewond, van wie de meesten onder de moslembevolking.
Tijdens een persconferentie op 14 maart beschuldigde generaal Aoun de ,,Syrische bezetter" ervan Joumblatt

en Berri te hebben aangezet tot bombardementen op Oost-Beiroet en Jounieh. Hij vervolgde: ,,Mijn regering heeft besloten alle noodzakelijke maatregelen te nemen om onmiddellijk de Syrische troepen uit Libanon te verjagen". Hij sprak van het begin van de ,,bevrijdingsoorlog".

Op 15 maart heerste in Beiroet een gespannen rust, maar in de bergen ten zuidoosten van de hoofdstad leverden christelijke legereenheden en Druzischc militieleden weer strijd.
Op 16 maart vuurden islamitische milities weer granaten af op de haven van Beiroet. Dezelfde dag k\\-amen in Oost-Beiroet tanks van de Libanese Strijdkrachten te voorschijn, terwijl groepen gewapende militieleden patrouilles uitvoerden.
Op 17 maart explodeerde een autobom bij een bakkerij in Oost-Beiroet, op ca. 50 meter van de Britse ainbassade. Deze aanslag, die zeker 12 doden vergde, werd door het hoofdkwartier van Aoun toegeschreven aan Syrische troepen.

Op 21 maart blokkeerden Libanese rnoslem-milities en Syrische troepen alle toegangswegen tot de christelijke enclave in Libanon, waaronder de Museum-doorgang tussen West- en Oost-Beiroet. Daardoor bleef de haven van Jounieh de enige verbinding van het christelijke gebied (800 km2) met de buitenwereld.
Op 22 maart werd de blokkade onderstreept met urenlange artilleriebeschietingen van de christelijke enclave.
Terwijl de strijd de volgende dagen voortduurde, riep de ministerraad van de Arabische Liga op 28 maart alle partijen op tot een onmiddellijk staakt-het-vuren. De bemiddelingscommissie van de Liga begon dezelfde dag haar consultaties.



De Maronitische patriarch Nasrallah Sfeir inspecteert op 31 maart 1989 de schade in Dora (Oost-Beiroet), waar de vorige dag een groot gasreservoir ontplofte.

In de nacht van 28 op 29 maart ging generaal Aoun akkoord met een bestand ,,in afwachting van een Syrisch antwoord".
Op 29 maart 's avonds trad een korte gevechtspauze in waaraan op 2 april door een escalatie van de bestandsschendingen duidelijk een einde kwam.
Intussen woedden vanaf 27 maart grote branden op het terrein van de olieraffinaderij in Dora (Oost-Beiroet) die door diverse granaten was getroffen. Er volgde een reeks explosies waarbij op 30 maart een groot gasreservoir ontplofte. Door de explosies ging 60% van de brandstofreserves van de christelijke enclave verloren.
Volgens AFP (31-3) was het aantal slachtoffers van de strijd sinds 14 maart opgelopen tot 101 doden en 533 gewonden. *Reuter* (*The Times* 5-4) maakte melding van zeker 123 doden en 473 gewonden.
Ondanks twee bestandsoproepen van de Arabische Liga (zie hieronder) en een niet-verklaard bestand (19-24 april) duurde de ,,bevrijdingsoorlog" van generaal Aoun tegen Syrië en de Libanese moslem-milities in april voort. *The Times* (2-5) meldde dat het aantal slachtoffers sinds 8 maart was opgelopen tot 276 doden en 1.002 gewonden.



Zwarte rookwolken en vlammen stijgen op boven Beiroet op 29 maart 1989. Die waren afkomstig van de olieraffinaderij in Dora (Oost-Beiroet), waar twee dagen eerder een benzinedepot door een granaat was getroffen.

Onder de doden waren de Spaanse ambassadeur in Libanon, Don Pedro Manuel de Aristegui, en diens schoonvader. de Libanese schrijver Toufic Youssef Awwad. Zij kmainen op 16 april om het leven door een granaatinslag in de residentie van de ambassadeur in Hadath (Oost-Beiroet).

Franse interventie (I)

Op 4 april vertrok Jean-François Deniau, de vice-voorzitter van de Franse parlementscommissie voor buitenlandse zaken, van Parijs naar Beiroet om daar op verzoek van de Franse minister van buitenlandse zaken, Roland Dumas, een informatie-missie uit te voeren.

Nadat minister Dumas op 30 januari Druzenleider Walid Joumblatt in Parijs had ontvangen, had Deniau van 3-8 februari een bezoek aan Libanon gebracht. Hij had toen de politieke en religieuze Iciders van alle partijen - uitgezonderd de moslem-fundamentalisten - ontmoet om naar zijn zeggen ,,de Libanezen (te) helpen''
Op 21 maart betuigden de ministers van buitenlandse zaken van de EG ,,hun steun aan de nationale eenheid, de integriteit, de volledige

soevereiniteit en de onafhankelijliheid van Libanon, zonder de aanwezigheid van enig niet-Libanese strijdmacht". Volgens minister Dumas was de toevoeging ,,de onafhankelijkheid enz." door Frankrijk voorgesteld.
Dumas en de Franse president François Mitterrand voerden op 21 en 22 maart in Parijs besprekingen met de Syrische minister van buitenlandse zaken, Farouk el-Chareh, waarna op 23 maart te Parijs werd bekendgemaakt dat president Mitterrand zijn Syrische ambtgenoot Hafez Assad had uitgenodigd voor een officieel bezoek.

Vervolgens bleek dat Frankrijk vooral bezorgd was over het lot van de christelijke gemeenschap in Libanon. President Mitterrand sprak op 6 april van de ,,instinctieve solidariteit van Frankrijk met Libanon dat het nooit in de steek heeft gelaten". Hij voegde daaraan toe: ,,Frankrijk is de vriend van alle Libanezen, maar vandaag zijn het de christelijke Libanezen, van wie het leven en de veiligheid worden bedreigd." Dezelfde dag sprak de Syrische minister El-Chareh over ,,zekere onverantwoordelijke verklaringen uit Parijs (...) voortkomend uit een onlogische historische achtergrond". Deze verklaringen helpen Libanon niet zijn crisis te boven te komen, aldus de Syrische minister.
Deze verwees niet direct naar een uitspraak van de Franse afgezant Deniau dat Syrië de beschieting van de Franse ambassade op 5 april had gelast om hem te beletten een ontmoeting met generaal Aoun te hebben.
Ook op 6 april kondigde minister Dumas het vertrek van twee Franse schepen met medische en humanitaire hulpgoederen naar Libanon aan. Het betrof het hospitaalschip La Rance, dat er hoogte van Jounieh voor anker zou gaan ,,om de gewonden uit alle gebieden van Libanon te verzorgen", en de tanker *Penhors*, met olie voor de elektriciteitscentrale van Oost-Beiroet. Beide schepen kwamen op 12 april in Larnaca (Cyprus) aan. Moslem-milities hadden gedreigd beide schepen onder vuur te nemen, omdat Frankrijk volgens hen de christelijke partij begunstigde.
De Franse staatssecretaris voor humanitaire acties, Bernard Kouchner, die op 11 april in Libanon arriveerde, kreeg aanvankelijk van de islamitische premier Hoss te horen dat de Franse schepen niet mochten afmeren. Maar nadat president Mitterrand had verzekerd dat Frankrijk ,,de vriend is van alle Libanezen, ongeacht hun godsdienst of gemeenschap" en Kouchner had laten weten dat ,,de Franse hulp voor alle partijen bedoeld is", verklaarde Hoss op 12 april dat ,,wij de Franse hulp gunstig zullen ontvangen."
De volgende morgen vertrokken beide Franse schepen richting Libanese kust, maar de voortdurende zware artilleriebombardementen hadden tot gevolg dat de Franse hulpoperatie pas in de nacht van 14 op 15 april kon beginnen. Toen werden door La Rance op de grens van de Libanese territoriale wateren (ten noorden van Beiroet) 14 zwaar gewonde Libanese burgers vanuit Jounieh aan boord genomen, waarna op 18 april ter hoogte van Sidon nog eens ruim 60 gewonde moslems naar het hospitaalschip werden overgebracht.
De tanker *Penhors* kon op 23 april in Zahrani 2.000 ton brandstof lossen voor de centrale van Jiyeh (moslem sector) en op 24 april 4.700 ton brandstof voor de elektriciteitscentrale van Zouk (christelijke sector).

Bestnndsoproep 23 christelijke parlementsleden. Verklaring Sfeir

Op 18 april kwamen 23 christelijke parlementsleden in de residentie van de maronitische patriarch Nasrallah Sfeir te Bkerke bijeen. Na een beraad van vijf uur gaven de 23 een verklaring uit, a-aarin zij de Libanezen, de Arabische Liga, de Europese Gemeenschap en de Verenigde Naties opriepen een onmiddellijk en allesomvattend bestand te helpen verwezenlijken. De Syriërs moesten er in het door hen beheerste deel van Libanon voor zorgen dat dit bestand werd nageleefd; in de rest van Libanon as dit de taak van het Libanese leger, aldus de verklaring, die door parlementslid Edmond Rizk werd voorgelezen. De 23 beklemtoonden ,,hun vaste voornemen om hun contacten met de betrokken partijen en autoriteiten voort te zetten teneinde vrede te stichten en Libanon te redden".
Daarmee distantieerden de 23 zich van ,,hun" premier, generaal Aoun, die vasthield aan de ,,bevrijdingsoorlog" tegen Syrië. De maronitische patriarch Sfeir ging nog verder, toen hij verklaarde: ,,De bevrijding van Libanon moet zich voltrekken door de rede en de dialoog. Libanon is het vaderland van alle Libanezen, moslems en christenen. Wij willen een democratisch land, waarin de mensen samen overleggen over hun welzijn, hun belangen en hun toekomst. Het zal slechts worden bevrijd met de unanieme wil van al zijn zonen."

Op 19 april vond voor het ministerie van defensie in Oost-Beiroet een kennelijk door de FL georganiseerde demonstratie van ruim 1.000 christenen plaats. Zij betoogden tegen de verklaring van Bkerke en vóór ,,de verdrijving van de Syriërs".
Aoun deelde de demonstranten mee geen behoefte meer te hebben aan ,,bemiddelaars tussen het volk en ons". „Wij willen geen parlementsleden meer die dienen als makelaars tussen de massa en de verantwoordelijke leiders. Zij die twijfelen aan de bevrijding van het land hebben geen stem meer in het kapittel", aldus Aoun die eraan toevoegde dat de bevrijdingsoorlog niet kon worden gewonnen door ,,handen te kussen", maar door standvastigheid, bloed en offers.

Vredesplan Arabische Liga

Nadat de bestandsoproep van de ministerraad van de Arabische Liga d.d. 28 maart nauwelijks effect had gesorteerd, arriveerde de voorzitter van de Liga-commissie voor Libanon, sjeik Sabah al-Ahmad al-Jabir al-Sabah (Koeweit), op 4 april in Damascus. Na overleg met de Syrische president Hafez Assad en diens Libanese bondgenoten deed Al-Sahah de volgende dag een oproep tot een staakt het vuren, welke evenmin tot een beëindiging van de strijd leidde.
Op 26 april begon in Tunis een spoedzitting van de ministers van buitenlandse zaken van de Arabische Liga ter bespreking van een vredesplan, dat door de commissie-Sabah was opgesteld. De Veiligheidsraad van de Verenigde Naties had twee dagen eerder, op 24 april, steun toegezegd aan de pogingen van de Arabische Liga voor een oplossing van de Libanese crisis en tegelijk opgeroepen tot een effectief staakt-het-vuren. Secretarisgeneraal Perez de Cuellar kreeg opdracht daartoe ,,alle nuttig geachte contacten" te leggen.
Op 27 april maakten de Arabische ministers in het kader van een vredesplan de volgende besluiten bekend:
1) Een oproep aan de strijdende partijen tot een ,,definitief" staakt-het-vuren in Libanon, ingaande 28 april 's middags.
2) Het zenden van Arabische militaire waarnemers naar Libanon om toezicht te houden op de naleving van het bestand.
3) Opheffing van alle blokkades van havens, wegen en vliegvelden.

Volgens niet-officiële berichten zouden 312 waarnemers van verschillende Arabische nationaliteiten in Libanon worden gestationeerd. Een bedrag van $ 3 mln werd uitgetrokken voor een mandaat van drie maanden.

Alle betrokken partijen stemden in beginsel in met het bestand. Generaal Aoun noemde het ,,een schuchtere stap in de goede richting, d.w.z. naar de opheffing van de Syrische hegemonie over Libanon". De regering van de islamitische premier Hoss gaf een verklaring uit waarin ,,volledige samenwerking" met de Arabische waarnemers werd toegezegd.
Het bestand ging inderdaad op 28 april om 12.00 uur plaatselijke tijd in. Islamitische en christelijke leiders kwamen overeen doorgangen tussen West- en Oost-Beiroet te heropenen, maar slechts één doorgangspost werd daadwerkelijk opengesteld.
Op 28 april benoemde de Arabische Liga twee afgezanten om te bemiddelen bij het bewerken van een bestand voor de langere termijn: Lakhdar Ibrahimi (de Algerijnse adjunct-secretaris-generaal van de Liga) en Ahmed Abdelaziz Jassem (de Koeweitse ambassadeur in Damascus).

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg *13*, Postbus *1118*, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B *2100*, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan *2-20* I.S.S N. 0165-3660

VRIJE VERKIEZINGEN IN NAMIBIË

Na 105 jaar van koloniaal bewind, waarvan de laatste 74 onder Zuidafrikaans bestuur, konden ruim 700.000 kiesgerechtigde Namibiërs van 7-11 november naar de stembus gaan om onder auspiciën vn de Verenigde Naties de 72 leden van een grondwetgevende vergadering voor een onafhankelijk Namibië te kiezen.
Bij deze verkiezingen, die volgens de speciale VN-vertegenwoordiger Martti Ahtisaari op 12 november ,,vrij en eerlijk'' zijn verlopen, was de South West Africa People's Organisation (SWAPO)favoriet. De SWAPO had immers 23 jaar een (guerrilla)oorlog tegen Zuid-Afrika's bezetting van Namibië gevoerd.
Maar SWAPO was er tevens verantwoordelijk voor dat het VN-plan voor Namibië's overgang naar de onafhankelijkheid in april 1989 ernstig in gevaar kwam. Nadat Zuid-Afrika en de SWAPO op 30 maart aan VN-secretaris-generaal Perez de Cuellar hadden meegedeeld dat zij met ingang van 1 april een bestand in acht zouden nemen (pag. 272/3), vielen op deze dag 1.800 a 2.000 SWAPO-strijders in strijd met de afspraken vanuit Angola Namibië binnen. Bij de daarop volgende gevechten zouden zeker 307 guerrillastrijders zijn gedood. Deze gebeurtenissen onderbraken de uitvoering van VN-resolutie 435 (1978), waarmee de Veiligheidsraad op 16 februari 1989 had ingestemd (pag. 271/3). Pas in juni kwamen de voorbereidingen t.b.v. de op 1 november geplande verkiezingen weer echt op gang.

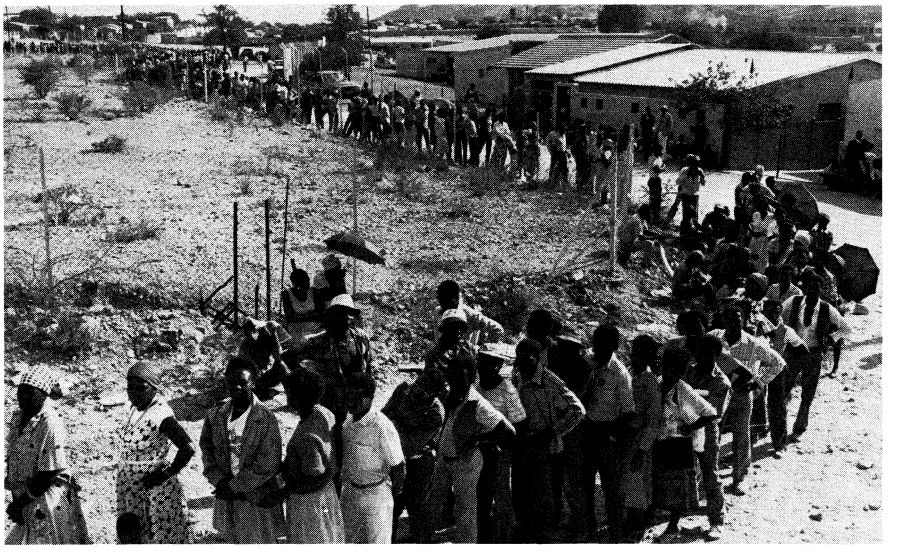
Terugkeer *vluchtelingen*. Eerste *verkiezingsbijeenkomsten*

Op 5 juni maakte een VN-woordvoerder in Windhoek bekend dat er een beginsel-akkoord was bereikt tussen de Zuidafrikaanse administrateur-generaal in Namibië, Louis Pienaar, en de speciale VN-vertegenwoordiger voor Namibië, Martti Ahtisaari, over de terugkeer van ruim 41.000 Namibische vluchtelingen en ballingen en hun deelneming aan het verkiezingsproces in Namibië.

Dit akkoord, dat na ondertekening door de Zuidafrikaanse president P.W. Botha op 6 juni in werking trad, verleende de vluchtelingen het recht op terugkeer en een algemene amnestie en het voorzag in de opheffing van alle discriminerende en restrictieve wetten, waardoor o.a. gevangenhouding voor onbepaalde tijd zonder vorm van proces voortaan onmogelijk werd.
Nog op 6 juni gaf administrateur-generaal Pienaar een proclamatie uit waarin de algemene amnestie voor politieke misdrijven werd afgekondigd.
Op 12 juni kwamen de eerste 700 Namibische ballingen middels een doo de VN georganiseerde luchtbrug op het vliegveld bij Windhoek aan. De meesten van hen kwamen uit Angola, Zambia en Botswana.
Op 18 juni arriveerde de eerste groep SWAPO-leiders in Windhoek, o.w. Hage Geingob (directeur van het Namibia Institute, belast met de leiding van SWAPO's verkiezingscampagne), Theo Ben-Gurirab (SWAPO's secretaris van buitenlandse zaken) en Hidipo Hamutenya (secretaris van pers en voorlichting).
Op 20 juni meldde het VN-Hoge Commissariaat voor de vluchtelingen (UNHCR) dat er in een week tijds reeds 4.500 Namibiërs waren gerepatrieerd.
Op 24 juni was het aantal Zuidafrikaanse militairen in Namibië tot 1.500 gereduceerd, waarmee de eerste fase van de terugtrekking van de Zuidafrikaanse troepen vóór de overeengekomen uiterste datum van 1 juli (pag. 271/1) was voltooid.
Eveneens op 24 juni begon de officiële start van de campagne voor de verkiezingen met bijeenkomsten in Ovamboland van de twee voornaamste partijen. De SWAPO bracht meer dan 20.000mensen op de been in Oshakati, terwijl een rally van de Democratic Turnhalle Alliance (DTA) met voorzitter Dirk Mudge door ca. 3.500 mensen werd bijgewoond.

Beschuldigingen inzake intimidatie en *martelingen*

Op 27 juni verklaarde VN-secretaris-generaal Perez de Cuellar tijdens een besloten zitting van de Veiligheidsraad dat ,,het onafhankelijkheidsplan voor Namibië in gevaar is als militante politie-eenheden doorgaan met intimidaties''. Vooral leden van de vroegere paramilitaire eenheid Koevoet - die inmiddels in de Zuidwestafrikaanse politie (SWAPOL)waren opgenomen - zouden verantwoordelijk zijn voor vormen van intimidatie, aldus de secretaris-generaal. ,,Als in het noorden van Namibië een sfeer van angst en intimidatie blijft bestaan, komt ook het programma voor de terugkeer van vluchtelingen in gevaar'', zo waarschuwde Perez de Cuellar.
Op 28 juni zei SWAPO-leider Sam Nujoma tijdens een persconferentie in Londen, waar hij kort tevoren de Britse minister van buitenlandse zaken Geoffrey Howe had ontmoet, dat Zuid-Afrika Koevoet-leden gebruikte om de bevolking in Namibië te ,,terroriseren'', o.a. door oogsten te vernietigen en SWAPO-aanhangers te doden.
Op 4 juli keerde een groep van 153 zwarte Namibiërs in Windhoek terug, die door de SWAPO gevangen waren gehouden in kampen in Angola. Terwijl volgens de SWAPO slechts 201 voormalige aanhangers waren gedetineerd, omdat het ,,spionnen en verraders'' waren, verklaarden teruggekeerde gevangenen ten onrechte van spionage te zijn beschuldigd en te zijn gedetineerd omdat ,,ze het niet eens waren met de guerrillabeweging''. Volgens de ex-gedetineerden zou de SWAPO nog ca. 2.000 voormalige aanhangers gevangen houden, terwijl honderden anderen door ondervoeding, mishandeling en marteling zouden zijn omgekomen.
Op 5 juli verklaarde administrateur-generaal Pienaar dat zijn bestuur de laatste politieke gevangenen in Namibië niet zou vrijlaten zolang SWAPO dit niet deed.



Bij de eerste ,,vrije en faire'' verkiezingen in Namibië van 7-11 november 1989 bedroeg de opkomst ruim 97%. Op de foto een rij Namibiërs voor een stemlokaal in Katatu a (Windhoek)op 7 november.



Op 11 maart 1989 ontving de Zuidafrikaanse administrateur-generaal in Namibië, Louis Pienaar (r.),de leider van Zuid-Afrika's Nationale Partij, F.W. de Klerk (l.), in Windhoek.

Bezoek Perez de *Cuellar*

Van 18-21 juli bracht VN-secretaris-generaal Perez de Cuellar een bezoek aan Namibië en Zuid-Afrika.
Op 19 juli voerde hij besprekingen met VN-functionarissen, vertegenwoordigers van politieke partijen en administrateur-generaal Pienaar die toen aankondigde dat hij de volgende dag 24 van de 28 zwarte politieke gevangenen in Namibië zou vrijlaten (wat gebeurde) en dat hij het toezicht op Koevoet-leden zou verscherpen.
Op 20 juli verbleef Perez de Cuellar in Ovamboland, waar demonstranten de verwijdering van ex-Koevoet-leden uit de lokale politie eisten. De secretaris-generaal noemde de volgende dag aan het slot van zijn verblijf in Namibië de aanwezigheid van Koevoet-leden ,,een soort spook dat de mensen in het noordwesten van het land terroriseert" en hij zegde toe zijn ,,morele kracht" aan te wenden om ,,elkeschaduw van de Koevoet te elimineren".
Na afloop van zijn besprekingen met Zuidafrikaanse ministers in Pretoria meldde Perez de Cuellar op 21 juli echter dat de kwestie-Koevoet ,,niet onoverkomelijk" was.
Maar op 26 juli zei SWAPO-leider Nujoma dat de wreedheden tegen de burgerbevolking door Koevoet gewoon doorgingen. Als jongste voorbeeld noemde hij de moord op 27 burgers bij Oshakati op 15 juli. Nujoma had op 22 juli in Lusaka een onderhoud met Perez de Cuellar gehad.
Op 7 augustus werd de repatriëring van vluclitelingen naar Namibië tijdelijk gestaakt. Er waren toen 35.177 Namibiërs naar hun vaderland teruggebracht, aldus een woordvoerder van het UNHCR.

Aanslagen op VN-posten. *Koevoet* geconsigneerd

Op 10 augustus voerden drie mannen met handgranaten een aanslag uit op een VN-post in Outjo (380 km ten noorden van Windhoek). Daarbij u-erd een zwarte bewaker van een particulier bedrijf gedood.
Op 15 augustus maakte Louis Pienaar bekend dat de 1.200 leden van de Koevoet-eenheid met onmiddellijke ingang in hun kazernes waren geconsigneerd en dat zij een ,,heroriëntatiecursus en hertraining" zouden krijgen.

Terugkeer verdere SWAPO-leiders (o w Nujoma) Moord op Lubowski. Voortdurende controverse over SWAPO-gevangenen

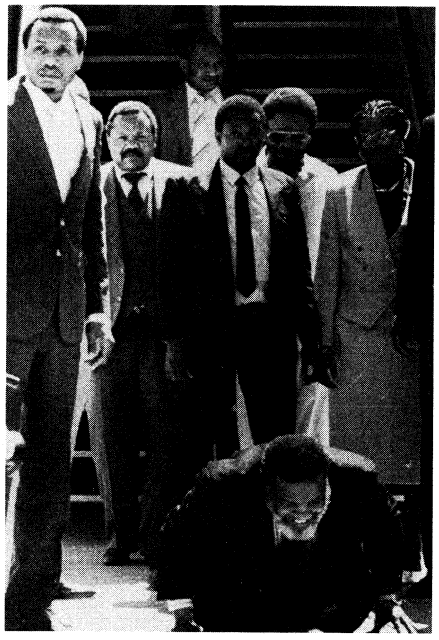
Op 11 september keerden twee SWAPO-leiders, secretaris-generaal Andimba Toivo Ja Toivo en nationaal voorzitter David Meroro, vanuit ballingschap in Angola naar Namibië terug.
Op 12 september 's avonds werd de meest prominente blanke SWAPO-functionaris, de 37-jarige advocaat Anton Lubowski, voor zijn huis in Windhoek doodgeschoten. De verantwoordelijkheid voor deze moord werd de volgende dag in een telefoongesprek met de hoofdredacteur van The Namibian, Gwen Lister, opgeëist door de ,,Witte Wolven", naar verluidt een groep blanke extremisten. Tegelijk werd Lister meegedeeld dat zij de volgende op de ,,lijst" was. Op 14 september arresteerde de politie een 50-jarige blanke met een Iers paspoort op verdenking van medeplichtigheid aan de moord.
Op 14 september keerde ook SWAPO-president Sam Nujoma in Namibië terug, waar hij door duizenden zwarte landgenoten bij het vliegveld van Windhoek geestdriftig werd begroet. Hij had zijn land in maart 1960 verlaten.
Eind september meldden VN-bronnen dat in totaal 41.718 vluchtelingen en ballingen uit 44 landen (inc. ca. 35.000 uit Zambia en Angola samen) via 452 chartervluchten van de VN naar Namibië waren teruggekeerd.
Maar volgens de *NZZ* (9-9-'89) was de VN steeds meegedeeld dat in de SWAPO-vluchtelingenkampen 80.000 Namibische ballingen leefden. Aangenomen werd nu dat de opgegeven aantallen te hoog waren. Anderzijds werden nog meer dan 500 mensen vermist, over wier lot SWAPO tot dusver geen opheldering had gegeven (*AFP/Reuter* 14-9).

Op 18 september startte een Parents' Committee of Namibia een gerechtelijke procedure. Dit comité stelde dat nog 1.400 ballingen in detentie verbleven dan wel vermist waren. Volgens de Internationale Gesellschaft fur Menschenrechte (*FAZ* 26-9-'89) zouden nog minstens 1.500 politieke gevangenen van SWAPO in Angolese kampen zijn opgesloten.
Een onderzoeksgroep van de VN. die in september drie weken in Angola en Zambia o.m. SWAPO-kampen bezocht, wist uit een lijst van 1.100 personen allen, op 315 na, te traceren, aldus Gerard Leenders van het Komitee Zuidelijk Afrika in *NRC/H'blad* (6-11-'89). Het rapport ra11 de onderzoeksgi-oep weid op 11 oktober gepubliceerd. Bericht werd dat 115 mensen onder niet-gespecificeerde omstandigheden waren overleden.

Verkiezingsafspraken. Registratie kiezers *en partijen*

Op 22 september werd bekendgemaakt dat de verkiezingen voor de grondwetgevende vergadering in Namibië van 7-11 november zouden plaatsvinden. De verkiezingsuitslagen zouden drie dagen later worden meegedeeld.

De Zuidafrikaanse administrateur-generaal, Louis Picnaar, bepleitte aanvankelijk een centraal lellen van de stemmen om intimidatie te beletten van de partijen waarvan vertegenwoordigers bij de stemlokalen aanwezig zou-



Sam Nujoma, de leider van de SWAPO, keerde op 14 september 1989 na een ballingschap van 30 jaar naar Namibië terug. Bij aankomst op het vliegveld van Windhoek knielde hij op de landingsbaan om de grond te kussen.

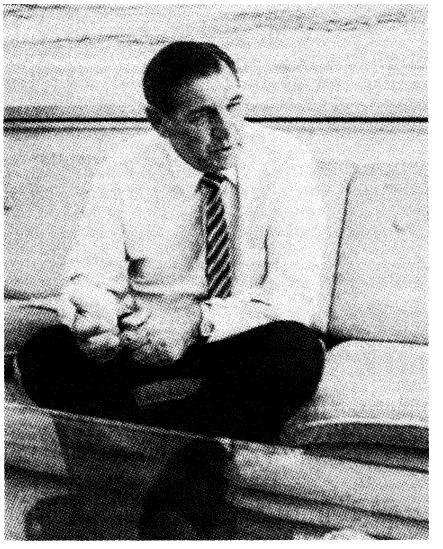
den zijn. Daarentegen vreesde SWAPO dat het verroer van de stemmen naar een centraal telbureau, door veiligheidsautoriteiten onder Zuidafrikaanse controle, de kans op fraude zou vergroten. Volgens de op 26 september bereikte afspraken zou het tellen van de stenimen op lokaal niveau geschieden.

Eveneens op 22 september eindigde de inmiddels met een week verlengde periode waarin de kiezer.; zich konden laten registreren Volgens VN-vertegenwoordigers hadden zich toen sinds 3 juli in totaal 698 953 mensen laten registreren.

Vooral SWAPO had aangedrongen op een verlenging van de inschrijvingsperiode, omdat nog maar weinig mensen in Ovamboland waren geregistreerd. In totaal waren op 15 september 684.794 mensen ingeschreven.

Op 26 september eindigde de registratie van de politieke partijen voor de verkiezingen. waarbij elke partij een lijst met 2.000 als kiezers geregistreerde aanhangers moest indienen. Het Hooggereclitshof te Windhoek verwierp één verzoek tot regist atie, namelijk dat van de Namibian Christian Democratic Party.
Tien partijen u-erden toegelaten: SWAPO, SWAPO-D (SWAPO-Democraten. opgericht door voormalige SWAPO-dissidenten), Democratic Turnhalle Alliance (DTA), Action Christian National (ACN), Christian Democratic Action (CDA), Federal Convention of Namibia (FCN), Namibia National Democratic Party (NNDP), Namibian National Front (NNF), National Patriotic Front (NPF) en United Democratic Front (UDF).
Correspondent Phillip van Niekerk berichtte in de *Volkskrant* (12-10-'89):

,,SWAPO was de enige partij die met militaire middelen de Zuidafrikaanse lieerschappij tartte. Daarom is zij nog altijd verzekerd van meer dan de helft van het aantal stemmen in november en kan ze makkelijk haar grootste rivaal, de Democratische Turnhal Alliantie (DTA), de loef afsteken.
SWAPO begint met een groot voordeel: ze geniet volop steun onder de grootste etnische groep, de Ovambo's. Opiniepeilingen in mei en juni, uitgevoerd door een Westduits instituut, toonden aan dat 94 procent van de Ovambo's achter SWAPO staat
Vanuit deze hechte basis begint SWAPO met de steun van 40 tot 45 procent van het electoraat. Dit is niet simpel\\-eg een stammenkwestie. Ovamboland had het meest te lijden van de bezetting door Zuidafrikaanse strijdkrachten en daar is de vreugde over het vertrek van de koloniale machthebbers dus het grootst. Ten tweede zijn de Ovambo's de dominante groep onder de militante migrerende arbeiders en de georganiseerde werkende klasse in Namibië. De stakingen van de Ovambo's van 1971 en 1972 bij voorbeeld gingen vooraf aan de geboorte van de zwarte vakbeweging in Zuid-Afrika.
SWAPO is sterk in de zwarte woonoorden zoals Katatura buiten Windhoeli en de grotere steden zoals Tsumeb en Swakopmund. Men vindt daar getto's zoals in Zuid-Afrika. Het is het soort omgeving die aan de andere kant van de Oranje-rivier leidt tot steun aan het ANC.
De economie van Namibië is te klein en te afhankelijk van mineralen. multinationals, nieuwe investeringen en van Zuid-Afrika om een radicale herstructurering mogelijk te maken. SWAPO heeft zijn verkiezingsretoriek



DTA-leider Dirk Mudge

gematigd en het onvervalste socialisme opgegeven ten behoeve van een vorm van gemengde economie. Zij blijft echter de enige partij die de kwestie van de landhervorming aansnijdt. Het grootste deel van Namibië's oruclitbare grond is in bezit van de blanken en SWAPO stelt een beperkte overname voor van de boerderijen door het eigendom over te dragen aan zwarte boeren. De droogte van het land, de enorme afmetingen van de landgoederen en de gespecialiseerde aard van de landbouw in Namibië zullen waarschijnlijk iedere vorm van collectivisering in de weg staan.

De belangrijkste tegenstander van SWAPO, de DTA, is besmet door zijn oude banden met het Zuidafrikaanse regime. De DTA probeert dit imago naarstig van zich af te schudden vooral omdat SWAPO geen gelegenheid voorbij laat gaan het verleden te gebruiken. ,,We vechten tegen Zuid-Afrika door middel van de DTA'', zegt Theo Ben Gurirab, ,,minister van Buitenlandse Zaken" van de SWAPO.
Heeft SWAPO incompetentie en kortzichtigheid aan de dag gelegd, de DTA is er nog slechter aan toe. De stomste fout van de DTA is dat ze zich niet genoeg heeft gedistantieerd van de intimidatie in het noorden van Namibië door leden van de Koevoet, de speciale anti-opstandelingeneenheid van de politie.
Dat leidt ertoe dat de DTA nooit steun zal verwerven in Ovamboland, hoewel ze wel enige aanhang heeft onder kleinere etnische groepen, waaronder de blanken. Als het in het algemeen zo is dat de steun die SWAPO heeft ,,tribaal" is, dan is dat voor de meeste anti-SWAPO-stemmen nog veel duidelijlier.
De enige graadmeter om na te gaan hoe de SWAPO het in de verkiezingen zal doen, is degenen die niet op haar zullen stemmen bij elkaar op te tellen.
Buiten Ovamboland vormen de Kavango's de grootste groep. Volgens het Westduitse rapport zal de SWAPO iets meer dan de helft van hun stemmen veroveren. En East Caprivi lieeft SWAPO minder dan de helft van de bevolking achter zich.
Onder de twee kleinere groepen - de blanken en de Basters - heeft SWAPO bijna geen steun. De Duitse studie voorspelt SWAPO 20 procent steun onder de Herero's. een groep die zijn ongerustheid heeft uitgesproken over de toekomstige dominantie van de Ovambo's.
Volgens het Westduitse rapport heeft SWAPO verrassend weinig steun onder de Nama's (32 procent) en de Damara (20 procent), Dit percentage is bijna zeker nog gedaald sinds de SWAPO-gevangenen thuis zijn gekomen. aan gezien een groot aantal de Nama's, die onder hun chef Hendrik Witbook de wapens voor SWAPO opnamen, in Angola in de gevangenis eindigde
Als de stemmen die SWAPO niet zal winnen bij elkaar worden geteld, daii lijkt de kans dot ze tweederde van de stemmen zal n-innen gering. Die tv-eederde heeft ze nodig om de grondwet na de onafhankelijkheid naar haar hand te kunnen zetten
De DTA zal op zijn hoogst eenvijfde veroveren.

De vraag is daaroni n-aar de reit van de anti-SWAPO stemmen heen gaan? Er zijn drie coalities die de ,,derde kracht'' in de Namibische politiek willen worden.
Het Namibisch Patriottisch Front (NPF) wordt geleid door Moses Katjiongua, de leider van de conservatieve vleugel van de Zuidwestafrikaanse Nationale Unie (Swanu), de oudste verzetsbeweging van het land, die nu zwak en verdeeld is. Het NPF omvat ook de Caprivi Afrika Nationale Linie (GANU). die zich van de SWAPO heeft afgesplitst. Het Front lieeft steun onder Herero's en in Caprivi en is de meest waarschijnlijke coalitiepartner van de DTA na de verkiezingen.
He! Verenigd Democratisch Front (UDF) werd eerder dit jaar opgericht door rechter Garoeb, de voorzitter van de Damara Raad. Het is een coalitie van partijen die zijn gekant tegen zowel de SWAPO als de DTA. Binnen zijn gelederen heeft het Front een partij die is opgericht door voormalige SWAPO-gevangenen, de 'inmibische communisten, de trotskistische Revolutionaire Arbeiderspartij, de Labour Partij en een aantal kleinere partijen.
Het socialistische Namibische Nationale Front (NNF) wordt geleid door Vekuii Rukoro, hoofd van de ,,progressieve'' vleugel van de Swanu en een aantal links-georiënteerde partijen
Er is een aantal andere kleinere partijen en groeperigen, maar waarschijnlijk zullen zij na de verkiezingen zijn uitgedund. De enige factor waardoor sommige kleinere partijen mogelijk het hoofd boven mater zullen weten te houden, is het feit dat ze maar weinig meer dan negenduizend stemmen nodig hebben om een zetel in de Grondwetgevende Vergadering van 72 zetels te veroveren.
Er zijn een paar een-manspartijtjes waarvan de basis mogelijk breed genoeg is om een paar zetels te veroveren. Hans Diergaardt, leider van de Federale Conventie van Namibië en van het Rehoboth Bevrijdingsfront. wil een onafhankelijke staat voor de Rehohotli Basters.
Andreas Shipanga, de voormalig SWAPO-deserteur en leider van de SIVAPO-democraten zou ook een zetel kunnen bemachtigen, net als Peter Kalangula, de Ovambo-leider die vroeger tot de DTA behoorde maar nu de Christen-democratische Actie leidt. De Nationale Partij, onder de dekmantel van de Christelijke Nationale Actie en voorgezeten door de oeteraan-politicus Jan de Wet, zou ook een paar zetels kunnen winnen met blanke steun...".

Ontbinding Koevoet

Op 30 september werden de omstreden Koevoet-politietroepen officieel ontbonden. De 1.180 leden namen afscheid in het kader van een parade, aldus een bericht van de radio in Windhoek. Maar VN-afgezant Ahtisaari noemde de identificatieprocedure en de vaststelling van het aantal leden onvoldoende.

VN-toezicht

Op de verkiezingen in Namibië werd toezicht gehouden door ca. 4.400 VN-militairen en 1.500 politiemensen. Zij werden bijgestaan door ca. 2.000 burgerwaarnemers.

Verkiezingsuitslag

Volgens de op 14 november door een

VN-woordvoerder bekendgemaakte uitslag verwierf de SWAPO met ruim 57% van de uitgebrachte stemmen 41 vaii de 72 zetels in de grondwetgevende vergadering. De DTA, een coalitie van 12 etnische partijen, kreeg met 28,5 % van de stemmen 21 zetels en eindigde zo op de tweede plaats.
De gedetailleerde uitslagen luidden als volgt *(Le* Monde 16-11-'89):

Partijen	Zetels	Stemmen	Percentage
South West Africa People's Organisation (SWAPO)	41	384.567	57,32
Democratic Turnhalle Alliance (DTA)	21	191.532	28,55
United Democratic Front (UDF)	4	37.874	5,64
Action Christian National (ACN)	3	23.728	3,53
National Patriotir Front (NPF)	1	10.693	1,59
Federal Convention of Namibia (FCN)	1	10.452	1,55
Namibian National Front (NNF)	1	5,344	0,79
SWAPO-Democrats (SWAPO-Dj	0	3.161	0,46
Christian Democratic Action (CDA)	0	2.495	0,37
Namibia National Democratic Party (NNDP)	0	984	0,14
Totaal	72	670.830	100

In *NRC/H'blad* (18-11-'89) berichtte correspondent Allister Sparks o.a.:

,,SWAPO's meerderheid van 57 procent bleef een heel stuk achter bij de zelfverzekerde verwachtingen van de leiders, die op een tweederde meerderheid hadden gerekend. De aanvankelijke uitslagen zouden een gevaarlijke schok kunnen zijn geweest voor een beweging die eraan gemend is geraakt door de Verenigde Naties als ,enige en echte vertegenwoordiger van het Namibische volk' te worden erkend, ware het niet dat de resultaten op een nogal merkwaardige wijze binnenkwamen.
De hele maandagavond, toen de cijfers van de kleine gebieden uit het zuiden en midden van Namibië binnenkwamen - waar de Democratische Turnhalle Alliantie (DTA) haar machtsbasis heeft - zag het er naar uit dat SWAPO ging verliezen. Tegen dinsdagochtend, toen er nog maar één uitslag binnen moest komen, waren de SWAPO-leiders radeloos. Iedere hoop op een tweederde meerderheid was vervlogen, en ze maakten zich alleen nog maar hevig zorgen of ze nog wel een meerderheid zouden behalen.
Dat laatste gebied, Ovamboland, was hun machtsbasis, en bovendien het dichtstbevolkte deel van het land. Koortsachtige rekensommen wezen uit dat ze 75 procent van de stemmen nodig hadden bij een zeer hoge opkomst om de absolute meerderheid te winnen. Een SWAPO-leider bekende later: ,,We verkeerden in een staat van hevige paniek".
Toen kwam de uitslag: 92 procent voor SWAPO, bij een ongelooflijk hoge opkomst van 99,8 procent. Het leek een wonder, en de SWAPO-gelcdere11 werden doo golven van opluchting overspoeld. De SWAPO-meerderheid van 57 procent vormt plotseling een grote electorale overwinning.
Het was een louterende gebeurtenis. De beweging die gisteren nog doorging voor de ,enige en echte vertegenwoordiger van het Namibische volk' erkent die status niet meer te hebben. Ruiten Ovamboland is SWAPO in feite een minderheid die veel concessies zal moeten doen aan mensen die deze organisatie vrezen, zoniet haten.
Het is duidelijk dat DTA veel beter uit de bus kwam omdat er een grote angst is bij etnische minderheden voor een overheersing door SWAPO, voor een heerschappij van de Ovambo-stam. Die angst is mede diepgeworteld door recente onthullingen over martelingen en moorden in kampen van de SWAPO. Kleinere oppositiegroepen hebben ook geleden onder het feit dat de minderheden hun toevlucht zochten tot de DTA in een poging de opkomst van SWAPO af te remmen. Een van die kleinere partijen, het Namibische Nationale Front, heeft 13.000 betalende leden, maar kreeg slecht 5.500 stemmen..."

Commentaar

In een commentaar onder de kop ,,Hoopvoor Namibië" schreef *Het Parool* (16-11-'89) o.a.:

,,Niet alleen het vreedzame verloop en vrijwel smetteloze karakter van de eerste democratische verkiezingen in Namibië stemmen tot vreugde. Ook de uitslag ervan kan morden roegejuicnt. Dat de voormalige verzetsbeweging SWAPO onder leiding van Sam Nujoma zou winnen, stond van tevoren vrijwel vast. Tenslotte had de toezicht houdende politiemacht van de Verenigde Naties, waarvan de vertegenwoordiger nu spreekt van een ,voorbeeldig lesje in democratie', Nujoma's beweging in een eerder stadium al tot enige vertegenwoordiger van het Namibische volk gebombardeerd.
De SWAPO streefde echter naar een twee-derde meerderheid, die de beweging in staat zou stellen een eigen grondwet op te stellen zonder inmenging van haar politieke rivalen. de Democratische Turnhalle Alliantie (DTA) en het Verenigd Democratisch Front (UDF). De DTA. die in het verleden nauw heeft samengewerkt met het Zuidafrikaanse bestuur in Namibië en nu een verzameling etnische groeperingen onder haar banier had verzameld, en het UDF, dat zich als derde multiraciale groepering afzette tegen zowel de Zuidafrikaanse besmetting van de DTA als tegen de marxistische achtergrond van de SWAPO, zijn er echter in geslaagd een dergelijke meer dan absolute meerderheid voor de SWAPO te voorkomen
Dat is voor een deel het gevolg van het bloedbad, dat in april werd aangericht tussen Zuidafrikaanse troepen cn SWAPO-strijders die een domme poging deden uit Angola terug te keren, voordat de VN-controlemacht de tijd had gekregen zich te installeren. Maar vooral berichten over martelingen door de SWAPO van vermeende tegenstanders (vooral SWAPO-leden die ervan beschuldigd werden te opereren als agenten voor Zuid-Afrika) hebben ertoe bijgedragen dat de winst van Nujoma's organisatie niet groter was. De SWAPO weigerde zelfs haar kampen in Angola door neutrale waarnemers te laten onderzoeken vóór de verkiezingen.
Het is winst, dat alle partijen, en in het bijzonder de SWAPO, er nu vrede mee hebben dat de grondwet door meer partijen samen tot stand moet worden gebracht. Dit verkleint de kans, dat Namibië de zoveelste tot armoede gedoemde één-partijstaat in Afrika wordt. Nujoma zelf heeft tijdens de verkiezingscampagne al ijverig geprobeerd zich het imago van een oudere. boven de partijen staand staatshoofd aan te meten. Hij beloofde te streven naar een meer-partijen democratie, eerbiediging van de mensenrechten, een onafhankelijke rechterlijke macht, een gemengde economie, en bovenal een niet al te krampachtige nationalisatie van de grond h e t afschrikwekkend vooruitzicht voor met name de blanke grondeigenaren. Over het marxisme rept Nujoma al geruime tijd niet meer.
Het is te hopen, dat hij zich aan deze beloftes houdt. De wijze waarop in Windhoek een multi-raciale democratie gestalte krijgt is niet al-Iccn van uitzonderlijk belang voor de toekomst van Namibië zelf, maar vooral ook voor die van Zuid-Afrika ..."

INTERNATIONALE ZAKEN

VERENIGDE NATIES

VN-CONFERENTIE OVER TOEKOBISTIGE BEVOLKINGSGROEI

In het Tropenmuseum in Amsterdam heeft van 6 - 9 nov. een VN-conferentie plaatsgevonden over het vraagstuk van de toekomstige bevolkingsgroei. De bijeenkomst was georganiseerd door het bevolkingsfonds van de VN, het UNFPA. Er werd aan deelgenomen door delegaties uit 82 landen.
Bij de opening van de vergadering maakte de Nederlandse demissionaire minister van ontwikkelingssamenwerking Bukman bekend, dat Nederland in de komende jaren extra geld zal steken in het opzetten van bevolkingsprogramma's in landen van de Derde Wereld. In 1990 krijgt het UNFPA van Nederland f 10 mln extra naast de jaarlijkse contributie van f46 mln.
Bukman deed zijn toezegging op een moment, dat de naam van zijn opvolger, het PvdA-TK-lid Jan Pronk, al bekend was. Pronk heeft de reputatie twijfels te koesteren over de effectiviteit van family planning programma's zoals het UNFPA die voorstaat.
Bukman zei ten overstaan van vele honde den delegatieleden, dat liet een grote misvatting is dat alle ellende in de wereld wordt veroorzaakt door de te snelle bevolkingsgroei in ontwikkelingslanden.

Hij beklemtoonde dat de Westerse landen, waar slechts een kwart van de wereldbevolking woont, het merendeel van de beschikbare energie (75 procent), grondstoffen (79 procent), houtvoorraden (85 procent) en staal (72 procent) verbruiken. ,,Niet de schuldvraag is van belang, maar of we gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor het behoud van onze planeet kunnen dragen", aldus de vertrekkende bewindsman.
UNFPA-directeur dr N. Sadik uit Pakistan haakte in op de woorden van Bukman. Zij zei dat liet bevolkingsbeleid een integraal onderdeel moet vormen van nationale ontwikkelingsprogramma's.
Haar organisatie noemt de komende tien jaar van doorslaggevend belang om de bevolkingstoenaine, die een enorme aanslag pleegt op de economie en het milieu, enigszins in de hand te houden.
Voor het einde van deze eeuw moeten, zo stelde Sadik, op vijf fronten tegelijk successen worden geboekt: anti-conceptieprogramma's moeten worden gestimuleerd, de strijd tegen analfabetisme moet worden verhevigd, de levensverwachting moet omhoog, de geboortesterfte moet omlaag en de sterftekans van ouderen moet worden verlaagd via betere gezondheidszorg.
Sadik uitte felle kritiek op haar collega-bestuurders in de VN. ,,Demeesten bemoeien zich niet met bevolkings-

v aagstukken. UNFPA voert een eenzame interne strijd."
De Pakistaanse riep leiders in de Derde Wereld op zich sterk te maken voor een actieve bevolkingspolitiek. Gebrek aan leiderschap in ontwikkelingslanden is in haar ogen vaak de oorzaak van mislukkingen.

De eerste staatsman die zich aangesproken voelde door de woorden van Sadik was R. Mugabe, president van Zimbabwe.
Hij hield het congres op 6 nov. voor dat bevolkingsplanning in zijn land een redelijk succes is geworden, dank zij de voortdurende aandacht van de nationale overheid. Het gemiddelde kindertal per gezin is sinds 1980, toen Mugabe aan de macht kwam, gedaald van 3,6 tot 2,9.
Mugabe zei dat de trend goed is maar nog geen reden is voor zelfgenoegzaamheid, Een bevolkingsgroei van 2,9 procent op een bevolking van tien miljoen betekent een verdubbeling in 25 jaar. Een dergelijke ontwikkeling is desastreus, aldus de president van Zimbabwe.
Hij pleitte voor een evenwicht tussen economische ontwikkeling en bevolkingsgroei.
Volgens Mugabe is de overbevolking niet liet grote probleem waarmee Afrika worstelt. De bevolkingsdichtheid van Afrika is achttien inwoners per vierkante kilometer. In Latijns Amerika is dat dertig inwoners per vierkante kilometer en in Azië is het 102.
.,Het probleem van Afrika is het opgang krijgen van een duurzame economische ont ikkeling. Het scheppen van voldoende werk voor nieuwkomers op de arbeidsmarkt, goed onderwijs en gezondheidszorg", aldus de president.



Koningin Beatrix met minister Pronk van ontwikkelingssamenwerking (l.) en mevr. dr. N. Sadik, directeur van het UNFPA, tijdens de slotzitting van de VN-bevolkingsconferentie.

Wereldsteden

In Genève is op 6 nov. een rapport van de VN gepubliceerd waarin de noodklok wordt geluid over de twintig grootste steden in de wereld. Aan het eind van deze eeuw liggen zeventien van die steden in ontwikkelingslanden.
Deze steden zien volgens de VN-rapporteurs een apocalyptische toekomst tegemoet met veel misdaad en snel groeiende armoede als niet snel iets wordt gedaan aan het creëren van woon- en werkgelegenheid.
De bevolking in elk van deze steden zal over tien jaar zijn gegroeid tot ongeveer 25 miljoen inwoners. In Latijns-Anierika zal dan ongeveer driekwart van de bevolking in stedelijke centra wonen, in Afrika ruim 40 procent en in Azië 37 procent.
De enige manier om de bevolkingsdruk in de nu al overbevolkte steden in de Derde Wereld te verlichten, is het verbeteren van de levensomstandigheden van de armen, aldus het rapport.
De pogingen die tot dusverre zijn ondernomen om de bevolkingsgroei in de steden te beperken faalden. De overheden hebben weinig gedaan om de levensomstandigheden op het platteland te verbeteren en zo te-voorkomen dat verarmde boeren naar de grote steden trekken. Het aantal inwoners in de grote steden groeit vooral door natuurlijke bevolkingsgroei.

Gezinsplanning

Volgens een rapport, dat op de conferentie werd verspreid, en dat was opgesteld onder verantwoordelijkheid van dr. J. van Arendonk, assistent uitvoerend directeur van het UNFPA, zijn in ieder geval drie dingen nodig om een succesvolle bevolkingspolitiek te voeren in de landen van de Derde Wereld: gezinsplanning moet plaats hebben op vrijwillige basis, mensen moeten zelf kunnen kiezen welke methode ze willen en er moet een verband worden gelegd tussen gezinsplanning en gezondheid, zowel van de moeder als van haar kinderen.
In het rapport werd benadrukt, dat gezinsplanning alleen niet voldoende is, maar dat vrouwen ook de kans moeten krijgen zich door scholing te ontplooien en zich eigen inkomsten te verwerven.
,,Die ontplooiing is essentiëel. Het wordt ook wel onderkend, maar nog veel te weinig. Want de keerzijde is immers dat daardoor de bestaande machtsposities van mannen worden bedreigd," zegt Van Arendonk.
Angst voor aantasting van machtsposities ligt volgens hem ook ten grondslag aan de houding van de Westerse landen als het gaat om de schuldenlast van de Derde Wereld.
,,Angst en onwil om die zaak te regelen. Het is een idée fixe dat de rijke landen de Derde Wereld ondersteunen

want dat doen ze niet. De Derde Wereld betaalt meer aan ons dan wij aan hen. Het wordt nog steeds bijzonder leuk gevonden om wanneer de rente stijgt dit meteen te verhalen op de landen die in de schulden zitten. Terwijl het voor de rijke landen goed zou zijn wanneer de Derde Wereld meer geld zou kunnen stoppen in de eigen ontwikkeling omdat het Westen daarvoor de produkten moet le eren."
Dit jaar heeft UNFPA een bevolkingsprogramma opgezet waar 160 miljoen dollar mee is gemoeid. De grootste donor is Japan, gevolgd door Nederland en de Bondsrepubliek. Uit België en Frankrijk komt weinig financiële ondersteuning binnen, in tegenstelling tot de Scandinavische landen, Engeland en Canada.
Sinds drie jaar onthoudt Amerika zich van financiële steun: volgens Van Arendonk vooral om niet in conflict te raken met de binnenlandse ,,recht-op-leven" groepen.
Voorlichting, het beschikbaar stellen van anticonceptiva en betere gezondheidszorg zijn de belangrijkste elementen van het bevolkingsprogramma dat is opgezet voor 120 ontwikkelingslanden.
In veel van die landen wordt voorlichting aan jonge meisjes maar nauwelijks op prijs gesteld, terwijl het aantal tienermoeders in de Derde Wereld zeer hoog is. In Bangladesh bijvoorbeeld is de gemiddelde huwelijksleeftijd 11,6 jaar. voor Pakistan en Sierra Leone respectievelijk 15,3 en 15,7 jaar. Van Arendonk: ,,Voorlichting aan tieners wordt niet erg gewaardeerd. Veel landen zijn bang dat jonge meisjes juist door voorlichting worden aangespoord vóór het huwelijk sexueel actief te worden wat niet strookt met hun culturele waarden.''

De voorzitter van de commissie voor ontwikkelingssamenwerking van de OESO, Joseph Wheeler, riep op 8 nov. de afgevaardigden uit de ontwikkelingslanden op zelf bevolkingsprogramma's te ontwikkelen en die op elkaar af te stemmen zodat een einde komt aan ,,dehuidige chaos.'' Ook bepleitte hij meer samenwerking tussen de donorlanden, waarbij UNFPA een adviserende en coördinerende rol zou kunnen spelen.
Van Arendonk is het met Wheeler eens dat de landen op nationaal niveau plannen moeten ontwikkelen en deze moeten integreren in hun totale politiek.
Maar veel landen kampen volgens hem nog steeds met een gebrek aan competentie terwijl ook de infrastructuur te wensen overlaat
De regeringen van Indonesië, China en India hebben al wel zelf het heft in handen genomen.
Tijdens de conferentie wordt niet hoorbaar een verband gelegd tussen gezinsplanning en AIDS. Terecht, aldus Van Arendonk: ,,Aids is niet ons belangrijkste item. Je moet oppassen dat mensen gaan zeggen: het gebruik van anticonceptiva moet omdat AIDS heerst. Zo is het niet. Gezinsplanning moet in de eerste plaats om vrouwen te ontlasten, hun meer kansen te geven en ook omdat wanneer de wereldbevoking blijft groeien, het milieu wordt verwoest."

Rede Willy Brandt Oproep tot nieuwe Noord-Zuid gesprekken

De bevolkingsconferentie werd op 7 nov. toegesproken door de Westduitse oud-bondskanselier en SPD-politicus Willy Brandt.
Deze stelde, dat de jaren tachtig voor de Derde Wereld een verloren decennium zijn. Het is volgens hem te hopen, dat de jaren negentig weer in het teken zullen staan van onderhandelingen tussen Noord en Zuid.
Brandt stelde vast dat dr laatste tien jaar de kloof tussen Noord en Zuid fors groter is geworden. Het Noorden kampte met een van de ergste economische crises van na de Tweede Wereldoorlog, en het Zuiden raakte hopeloos verdeeld over een gezamenlijke strategie.
Brandt, die een enthousiast congres van het United Nations Fund for Population Activities toesprak, pleitte voor een radicale verandering van de internationale ontwikkelingspolitiek.
De omvangrijke wereldwijde milieuvervuiling vereist volgens hem een nieuwe veiligheidsraad voor milieu- en bevolkingskwesties, naar analogie van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties. Het idee voor zo'n internationale milieuraad, die tot sancties kan overgaan, is voor het eerst genoemd in het Brundtland-rapport, over milieu en ontwikkeling.
Brandt riep de Verenigde Naties op tot kritische herbezinning over de taak die de organisatie moet vervullen in de jaren negentig. De huidige instellingen van de VN zijn naar Brandts mening hard toe aan verandering.
Over het bevolkingsvraagstuk zei de oud-bondskanselier dat ,,onwetendheid en zelfgenoegzaamheid" onherroepelijk leidt tot een ecologische ramp. Brandt riep alle landen in de wereld op serieus aandacht te besteden aan bevolkingsplanning. Hij uitte kritiek op landen die uit geloofsovertuiging niet bereid zijn tot het invoeren van geboortenbeperking.
Na afloop van zijn toespraak gaf Brandt toe dat er een zekere hypocrisie schuilt in de pleidooien van westerse landen aan ontwikkelingslanden om hun geboortengroei beter in de hand te houden. Terwijl anderzijds landen als Frankrijk en West-Duitsland volop financiële steun geven aan gezinnen die meer kinderen hebben.
Brandt: ,,Dat lijkt op een paradox, maar ik vind toch dat het om twee verschillende zaken gaat. De bevolkingsexplosie in de Derde Wereld en de marginale toename van de bevolking in West-Europa zijn onvergelijkbaar. Maar ik geef toe, het is lastiger voor ons de mensen in ontwikkelingslanden te overtuigen van ons gelijk als we er zelf niet naar handelen."
Brandt zei in januari 1990 de draad van het Brandt-rapport, dat in 1980 verscheen over de noodzaak tot een eendrachtige aanpak van de economische crisis. weer te willen oppakken. Hij is al enige tijd bezig met voorbereidingen voor een conferentie in Bonn, waarvoor alle leden van de oude Brandt-coinmissie worden uitgenodigd, onder wie de nieuwe minister van Ontwikkelingssamenwerking, Pronk.
Ook oud-president van Tanzania, Julius Nyerere, Robert McNamara, expresident van de Wereldbank, en de Noorse oud-premier Brundtland worden in Bonn x-erwacht. Met hen wil Brandt bespreken mat er is misgegaan in de jaren tachtig, en hoe het toekomstige ontwikkelingsbeleid er moet uitzien.

Tegenwerking regering Verenigde Staten

Een opvallend aspect aan de bevolkingsconferentie was de scherpe kritiek, die er te beluisteren viel op de weigering van de VS het UNFPA financiëel te steunen.
Deze weigering heeft in feite geleid tot een toename van het aantal abortussen in de wereld, aldus de Amerikaan McGeorge Bundy in zijn toespraak tot de conferentie. Volgens de Amerikaanse regering steunde UNFPA abortus- en sterilisatieprogramma's in China.
Bundy trok het boetekleed aan voor de Amerikaanse vertegenwoordigers die als waarnemers aanwezig waren in Amsterdam. De sterke anti-abortus lobby in Washington heeft in feite een averechts resultaat bereikt, aldus Bundy. Door het wegvallen van de Amerikaanse steun aan UNFPA was er minder geld voor anti-conceptiemiddelen, zoals de pil of condooms. Het resultaat was meer ongewenste zwangerschappen en dus meer abortussen.
Bundy durfde zich niet uit te laten over de controverse die nu in Washington speelt. De Amerikaanse Senaat nam onlangs een bedrag van vijftien miljoen dollar voor UNFPA op in het budget voor ontwikkelingshulp. President George Bush liet onmiddellijk daarna weten dat hij het budget met een veto zal treffen als ook het Huis van Afgevaardigden de steun aan UNFPA goedkeurt.
Eerder had ook de Nederlandse minister voor Ontwikkelingssamenwerking, Piet Bukman, tussen de regels door kritiek laten horen op het Amerikaanse standpunt. Nederland is de afgelopen jaren uitgegroeid tot de derde belangrijkste donor van UNFPA, mede omdat Washington zich terug trok, aldus Bukman.
Washington was tot 1985 de grootste donor van UNFPA. De Amerikaanse bijdrage werd stopgezet door p esident Ronald Reagan, onder sterke druk van de anti-abortus groeperingen die Reagans kandidatuur hadden

gesteund. Deze Pro-life Movement heeft de laatste jaren echter terrein prijs moeten geven, ook binnen het Amerikaans Congres, aan degenen die een meer liberale abortuspolitiek voorstaan.
De verwachting dat de Amerikanen binnen afzienbare tijd weer toe zouden treden tot het fonds, was dan ook algemeen. Bij haar bezoek aan Nederland in mei dit jaar was UNFPA-directeur Nafis Sadik nog vol goede moed. Op de jubileumconferentie in Amsterdam zouden de Verenigde Staten weer feestelijk kunnen worden binnengehaald, zo hoopte Sadik. De ver assende actie van Bush haalde echter een streep door de rekening
Volgens de Nederlander Sjaak Bavelaar, die destijds het omstreden UNFPA-prog amma in China leidde, is de Amerikaanse weigering volledig gebaseerd op politieke motieven. Met het terugdringen van abortus heeft het niets te maken, aldus Bavelaar, die van 1981 tot 1984 in China was. ,,In de periode '81-'85 halveerde het aantal abortussen in China van twintig tot tien miljoen, dankzij de bevolkingsprogi-amma's'', aldus Bavelaar.
Bavelaar, die nu voorzitter is van de stichting Wereld en Bevollring, erkent dat sommige Chinese provincies in hun ijver om de beoogde doelstellingen te halen over de schreef zijn gegaan. Zonder steun van UNFPA werden abortus- en sterilisatiecampagnes opgezet, aldus Bavelaar nadrukkelijk.
,,Het Amerikaanse Agentschap voor Ontwikkelingshulp Usaid heeft tot twee keer toe een onderzoek uitgevoerd naar het UNFPA-programma, in 1983 en 1984, en kwam beide keren met positieve aanbevelingen'', aldus de Nederlander.
Volgens Bavelaar hebben zowel Bush als Reagan veel steun gekregen van anti-abortus en pro-Taiwan groeperingen. Die moesten tevreden worden gesteld. ,,Door de bevolkingsprogranima's in China op de korrel te nemen, sneed het zwaard aan twee kanten.''

Slotverklaring

De wereldbevolking mag in het jaar 2000 niet meer dan 6,2 miljard mensen omvatten. Oin dit te bereiken worden alle landen opgeroepen tussen nu en het jaar 2000 negen miljard gulden te bestemmen voor bevolkingspolitiek. Zo'n politiek mag zich niet alleen beperken tot het verstrekken van voorbehoedinidde1en, maar moet ook gericht zijn op het verbeteren van de positie van vrouwen en meisjes in de Derde Wereld.
Na urenlang vergaderen hebben gedelegeerden uit 82 landen zich op 9 nov. kunnen vinden in de slotverklaring van de vierdaagse conferentie in Amsterdam over liet bevolkingsvraagstuk in de 21e eeuw. Koningin Beatrix en minister Pronk (ontwikkelingssamenwerking) woonden een deel van de zitting bij.
De slotbijeenkomst duurde langer dan de geplande twee uur omdat Latijns-Amerikaanse en Afrikaanse gedelegeerderì bezwaar hadden tegen sommige onderdelen van de tekst.
Op aandrang van de Afrikanen is de zinsnede geschrapt dat het gemiddeld aantal kinderen dat een vrouw krijgt in het jaar 2000 moet zijn gedaald van 4,1 tot 3,2. Afrikaanse vrouwen krijgen gemiddeld zes kinderen.
Afgevaardigden uit niet name Ecuador en Bolivia zijn gekant tegen het feit dat in het slotdocument zoveel nadruk wordt gelegd op gezinsplanning. Volgens deze landen is er meer nodig om de armoede te bestrijden, waarbij zij wijzen op de noodzaak van schuldenverlichting.
In de slotverklaring, die op essentiële onderdelen niet afwijkt van de concept-tekst, wordt onderstreept dat mensen zelf moeten kunnen uitmaken hoeveel kinderen zij willen en wanneer. Ook moeten ze adequate voorlichting krijgen over en gebruik kunnen maken van voorbehoedmiddelen. De behoefte aan faciliteiten voor gezinsplanning is veel groter dan het aanbod, wat blijkt uit de stijging van het aantal abortussen in de Derde Wereld: van 30 miljoen in 1981 tot 60 miljoenvorig jaar. Tussen de 20 en 33 procent van alle zwangerschappen wordt voortijdig beëindigd, waarvan slechts een derde op legale wijze.
,,Dat zoveel vrouwen desondanks bereid zijn dit risico voor lief te nemen, zegt voldoende over hun wens om hun vruchtbaarheid te regelen'', aluds de opstellers van het dit jaar verschenen Wereldbevolkingsrapport.

Ook blijkt uit de cijfers in dit rapport dat grote behoefte bestaat aan veiliger voorbehoedmiddelen: tussen de 10 en 30 miljoen vrouwen raken jaarlijks zwange omdat zij niet over de juiste middelen beschikken.
In de slotverklaring wordt ook gepleit voor een drastische daling van het aantal tienerhuwelijken in landen van de Derde Wereld. Oin dit te bereiken moeten jonge meisjes voorlichting krijgen over het gebruik van anticonceptiva en zal een einde moeten komen aan het achterstellen van meisjes ten opzichte van hun mannelijke leeftijdgenoten.
Voorlichting aan tieners wordt in veel landen nauwelijks gestimuleerd uit angst dat zij al voor hun huwelijk het liefdespad betreden, wat in strijd wordt geacht met de bestaande normen en waarden.
Discriminatie van meisjes ten opzichte van jongens begint al op zeer jonge leeftijd. Meisjes krijgen niet alleen minder te eten dan jongens, zo bleek uit een studie in Bangladesh, ze worden ook minder dan jongens in staat gesteld onderwijs te volgen. .,Het gevolg daarvan is dat meisjes in een vicieuze cirkel terecht komen, want minder geschoold impliceert mindere kansen op (goed) betaald werk en/of het vinden van een goed geschoolde echtgenoot'', aldus het Wereldbevolkingsrapport.

WEST-EUROPA

TURKIJE

POLITIEKE ONTWIKKELINGEN SINDS EIND 1987

Sinds de algemene verkiezingen van 29 nov. 1987 (pag. 785 e.v.-1987)deden zich in Turkije op politiek gebied o.m. de volgende ontwikkelingen voor.

Definitieve *verkiezingsuitslag*

Op 9 dec 1987 werd de definitieve uitslag bekendgemaakt van de op 29 november gehouden verkiezingen voor do 450 leden tellende Grote Nationale Vergadering, het parlement van Turkije
De uitslag luidde als volgt

	aantal zetels
Moederland Partij	292
Sociaal-Democr. Popul. Partij	99
Partij v.h. Juiste Pad	59
Partij v. Democr. Links	0
Welzijnspartij	0
Nationalistische Arbeidsp.	0
Reformistische P. van Democratie	0
Onafhankelijken	0

	aantal stemmen	%
Moederland Partij	8.704.335	36,31
Sociaal-Democr. Popul. Partij	5.931.000	24,74
Partij v.h. Juiste Pad	4.587.062	19,14
Partij van Democr. Links	2.044.576	8,53
Welzijnspartij	1.717.425	7,16
Nationalistische Arbeidsp.	701.538	2,93
Reforinistische P. van Democratie	196.272	0.82
Onafhankelijken	89.421	0,37
Totaal	23.971629	

Op 14 dec. 1987 u-erden de leden van de nieuwe Grote Nationale Vergadering tijdens een inaugurele zitting beëdigd en diezelfde dag bood premier Turgut Özal formeel het ontslag van zijn kabinet aan.

Ozal (geb. op 13-10-1927), wiens centrum-rechtse Moederland Partij (Anatavan Partisi, ANAP) in het parlement over de absolute meerderheid beschikte. was na de parlementsverkiezingen van 6 nov. 1983 (pag. 240/2 e.v.-1984) medio december 1983 aan een eerste ambtstermijn van vijf jaar hegonnen (pag. 252/3 e.v.-1981). De verkiezingen van 29 nov. 1987 maren vervroegde verkiezingen.

Samenstelling *kabinet* (21-12-1987). Nieuwe *parlementsvoorzitter*

Op 21 dec. 1987 maakte premier Ozal de samenstelling van zijn nieuwe kabinet bekend. Het zag er als volgt uit:

Premier - Turgut Ozal: vice-premier en staatsminister Kaya Erdem; staatsministers Kazim Oksay, gen. b.d. Abdullah Tenekeci, Veysel Atasoy**,Ali Bozer, Yusuf Bozkurt Özal*, Xdnan Kahveci*, Mehmet Yazar*, Cemil Cicek* en Nihat Kitapci*; justitie - Mahmut Oltan Sungurlu: defensie - Ercan Vuralhan*; binnenlandse zaken - Mustafa Kalemli**; buitenlandse zaken - Mesut Yilmaz**; financiën en douane Ahmet Kurtcebe Alptemocin; onderwijs, jeugdzaken en sport Ilasan Celal Guzel**; openbare werken en huisvesting - Safa Giray; gezondheid en sociaal welzijn - Billent Akarcali*: verbindingen en transport - Ekrem Pakdemirli*; land- en bosbouw en dorpszaken - Hüsnü Dogan; arbeid en sociale zekerheid - Imren Aykut*; industrie en handel



Ercan Vuralhan

- Sukru I'urur*; energie en natuurlijke hulpbronnen - Fahrettin Kurt*; cultuur en toerisnie - Mustafa Tinaz Titiz**.

*nieuw
**gewijzigde portefeuille

Yusuf Boakurt Ozal, broer van de premier, was tot zijn benoeming in het kabinet voorzitter geweest van de Organisatie voor Staatsplanning. In jan. 1988 kwam die functie in handen van Ali Tigrel.
Kahveci, Akarcali en Yurur maakten deel uit van het bestuur van de Moederland Partij. Vuralhan was tot voor kort ambassadeur in Saoedi-Arabié geweest.
Atasoy was in het vorige kabinet minister van verbindingen en transport geweest (samenstelling van dat kabinet op pag. 680/1-1987), Yilmaz minister van cultuur en toerisme, Kalemli minister van gezondheid, terwijl Titiz en Guzel de functie van staatsminister hadden gehad.
Sungurlu had nadat de verkiezingen van 29 november waren uitgeschreven. zijn ontslag ingediend als minister van justitie, zoals de grondwet vereiste. Hij was toen tijdelijk vervangen door Halil Ertem. Zo was ook Yildirim Akbulut als ininister van binnenlandse zaken vervangen door Ahmet Kemal Selcuk en Atasoy als minister van verbindingen en transport door Ihsan Pekel.

Toen de Grote Nationale Vergadering na een reces van 10 dagen op 24 december haar werkzaamheden hervatte, werd Yildirim Akbulut gekozen tot parlementsvoorzitter.
Op 25 dec. 1987 zei premier Özal in zijn regeringsverklaring voor het parlement dat zijn land de weg zou inslaan naar een snelle economische ontwikkeling en tegen het einde van de eeuw zou behoren tot de grote industrielanden. Turkije had de kans één van de vooraanstaande landen in de wereld te morden en de enige manier om die kans te benutten was via een voortdurende politieke en economische stabiliteit, aldus Ozal.
Het liberale economische beleid, gebaseerd op vrije-marktconcurrentie, zou worden voortgezet. De export kon volgens Ozal binnen vijf jaar 20 mrd dollar per jaar gaan bedragen. In de eerste tien maanden van 1987 had Turkije voor 7,9 mrd dollar, 33 procent meer dan in dezelfde periode van 1986, geëxporteerd. Over heel 1987 zou de export de 10 mrd dollar bereiken, zei de premier
Özal het weten dat de wisselkoers van de nationale munteenheid, het Turkse pond, geleidelijk aan zou worden vrijgelaten. Op dat moment stelde de centrale bank van Turkije dagelijks de koers vast. De inflatie, die ten tijde van de regeringsverklaring 45 procent bedroeg, zou zeker verminderen tot een "redelijk" peil, aldus de premier. Het bankwezen zou morden hervormd en de privatisering van enkele staatsbedrijven zou worden versneld. Dc overheidsbemoeienis met de handel en met nieuwe investeringen zou worden beperkt
Op 30 december kreeg de regering-Ozal met 290 tegen 153 stemmen het vertrouwen van liet parlement, aldus de *NZZ* (2-1-1988). Zeven parlementariërs namen volgens de *NZZ* niet aan de stemming deel
Onder de kop ,,Turks kabinet draagt liberaal stempel" meldde correspondent Frans van Hasselt in *NRC/H'blad*(29-12-1987) o.m. het volgende:

Toen de Turken vorige maand op de televisie zagen hoe hun hoogwaardigheidsbeklecders de gang naar het stemhokje volbrachten, aanschouwden zij eerst president Evren en daarna achtereenvolgens vier heren van wie zij zich afvroegen: Wie zijn dàt? Pas later kwam het vertrouwde gezicht van Özal.
Turgut Ozal. sinds 1983 premier van Turkije en in november als zodanig herkozen. komt in het strenge Turkse protocol nog altijd op de zeveiide plaats. Dit is een bizarre nasleep van de periode 1980 tot 1983, toen het land rechtstreeks werd bestuurd door generaals.
Oud-generaal Kenan Evren heeft als president van de republiek riatuurlijk de absolute voorrang. Maar dan volgen vier eveneens uit het leger afgezwaaide en goeddeels vergeten figuren, die met hem het Comité van Nationale Veiligheid hebben gevormd, door velen junta genoemd. Volgens de grondwet hebben zij zitting in de Presidentiële Raad, die nog aanblijft totdat in 1989 de ambtsperiode van Evren ten einde loopt
Op de zesde plaats komt de voorzitter van het parlement, en pas daarna Özal. Deze heeft al verscheidene malen laten blijken dat hij het een weinig bevredigende toestand vindt. Maar misschien kan hij nog geduld opbrengen tot eind volgend jaar, als de vier onbekende heren automatisch hun positie verliezen. Volgens velen beoogt Özal voor dat jaar de sprong van de zevende naar de eerste plaats.
In ieder geval heeft Ozal al verscheidene malen laten blijken zich in de praktijk niet de wet te laten voorschrijven door de generaals. Eind juni van dit jaar negeerde hij zelfs hun voordracht voor het opperbevelhebberschap van de strijdkrachten: in plaats van generaal Necdet Oztorun, die hij openlijk ,,ongeschikt" noemde, benoemde hij generaal Necip Torumtay op deze positie (zie pag 786/3 e.v.- 1987, red. *KHA*). Zoiets was nog maar één keer eerder gebeurd: onder premier Bülent Ecevit, die in 1979 Evren naar voren schoof in plaats van de door hem te conservatief gevonden kandidaat van de legerleiding
Ozal heeft ook al laten doorschemeren dat hij een voorstander is van rechtstreekse benoemingen van de opperbevelhebber door de minister van defensie. In dit opzicht is het interessant na te gaan wie voor dit laatste ambt is uitverkoren in het kabinet, dat Ozal eerder deze maand heeft samengesteld.
Het is geen oud-militair gen-orden en zelfs geeii figuur die connecties heeft niet het militaire establishment Ercan Vuralhan is een diplomaat, die onlangs een politieke loopbaan heeft gekozen door zich bij de afgelopen verkiezingen kandidaat te stellen voor Özals Moederland Partij. Tevoren was hij ambassadeur in Saoedi-Arabië, en hij heeft vele connecties opgebouwd met de Arabische wereld. Onder andere heeft hij er voor gepleit dat de Turkse oorlogsindustrie vooral de kleinere bedrijven, zich voor export richten op de Arabische wereld.
Terwijl een diplomaat het ministerie van defensie bezette, k\\-am, eveneens tegen de tevoren geldende regels in, een niet-dipomaat op het ministerie van buitenlandse zaken. Mesut Yilmaz, een technocraat en vertrouweling van Ozal. was eerder regeringswoordvoerder en minister van cultuur en toerisme. Net als zijn Griekse collega Papoulias spreekt hij geen Engels, maar vloeiend Duits. zodat hier ai gekscherend mordt voorspeld dat het geprojecteerde topgesprck tussen de Griekse en Turkse premiers goed zal worden begeleid.
Overigens morden de bevoegdheden van de nieuwe minister nogal beperkt, doordat staatsminister Ali Bozer de EG-kwesties blijft beheren en een andere staatsminister, Abdullah Tenekeci, liet probleem-Cyprus.
Tot het liberale stempel dat de nieuwe regering vertoont, draagt ook een andere staatsminister bij, Ozals adviseur Adnan Kahveci die verantwoordelijk mordt voor het mediumbeleid, in het bijzonder radio en televisie die tevoren onder uiterst rechts beheer stonden.
Invloed van de legerleiding op het beleid in Turkije is er nog wel - zoals deze winter kan blijken uit de behandeling van de twee gevangen communistenleiders Haydar Kutlu en Nihal Sargin (zie pag. 789/1 e.v.-1987,red. *KHA*) - maar de schakel daarbij lijkt voornamelijk president Evren te blijven. Het is een publiek geheim dat deze ook zijn veto heeft uitgesproken over een ministersportefeuille voor Mehmet Kececiler, de leider van de fundamentalistische vleugel van de Moederland Partij. Maar Ozal was vermoedelijk wel op zo'n veto voorbereid en kan ten opzichte van deze vleugel nu zijn eigen handen in onschuld wassen.
Opvallend is dat de officiële Turkse vakbond, Turk Is, na de jongste. verpletterende prijsstijgingen president Evren - zonder zijn naam te noemen -heeft opgeroepen te interveniëren om een .,sociale crisis" te verhinderen die zal voortkomen uit deze ,.roofzuchtige prijspolitiek" De voorzitter van de vakbond, Sevket Yilmaz, noemde Evren niet bij name maar sprak van de figuur die ,,garant staat voor de grondwet" waarin Turkije een ,,sociale staat'' mordt genoemd die de welvaart van zijn burgers moet bevorderen.

Oprichting Socialistische Partij

Op 1 febr. 1988 richtten 92 personen een nieuwe partij op onder de naam Socialistische Partij. In hun partijprogramma eisten de 92 een beëindiging van het Turkse lidmaatschap van de NAVO en van andere ,,bekende of onbekende militaire bondgenootschappen", de nationalisatie van buitenlandse bedrijven in Turkije, grote industriële bedrijven en banken, een verlaging van de door de burgers te betalen belastingen, afschaffing van de doodstraf, de invoering van een 35-urige werkweek en de invoering van dienstplicht voor zowel vrouwen als mannen.
Verder stond volgens *NRC/H'blad* (4-2-1988) in het programma van de Socialisten dat liet parlement volledige zeggenschap moest krijgen over de

strijdkrachten, dat de parlementsvoorzitter staatshoofd moest zijn en dat op lokaal niveau legereenheden en groeperingen van l-iet veiligheidskorps onder commando moesten komen van de burgemeesters.

Inönu trekt zijn *ontslag* als leider van de *Sociaal-Democratische Populistische* Partij in. Herverkiezing *Inönü* als partijleider

Op 28 febr. 1988 bood Erdal Inönü zijn ontslag aan als leider van de Sociaal-Democratische Populistische Partij (Sosyal Demokrasi Halkçi Partisi) en als parlementslid. Hij gaf geen reden voor zijn besluit.
In de nacht van 29 febr./1 niaart liet Inönu echter weten dat hij zijn ontslag introk. Een voor 13 maart 1988 gepland buitengewoon congres werd afgezegd. Inönu werd beschouu-d als de enige die de verschillende fracties binnen de partij bij elkaar kon houden.
Op 27 juni 1988 werd Inönü aan het eind van een partijcongres met over-1%-eldigendemeerderheid herkozen als partijleider voor een periode van twee jaar.
Op 29 juni, aldus Le Monde (1-7-1988), werd Deniz Baykal gekozen tot secretaris-generaal van de partij.

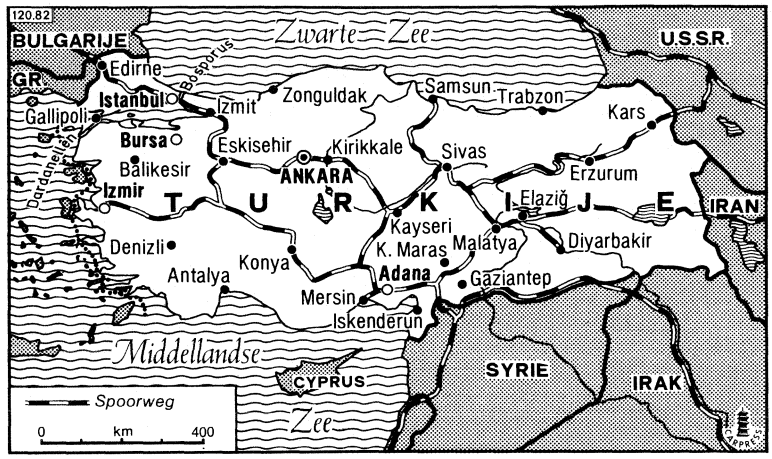
Ecevit als leider van de Partij van Democratisch Links opgevolgd door *Karababa*

Op 7 maart 1988 trad Bülent Ecevit tijdens een congres van de Partij van Democratisch Links (Demokratik Sol Partisi) formeel af als partijleide . Zijn functie werd overgenomen door Necdet Karababa.
r

Op 30 nov. 1987 had Ecevit in een geschreven boodschap laten meten dat hij de politiek verliet (pag. 786/3-1987).

Tweede conventie van de Partij van het *Juiste* Pad: *Demirel* als partijvoorzitter herkozen

In *NRC/H'blad* van 19 mei 1988 werd gemeld dat oud-premier Suleyman Demirel tijdens de tweede conventie van zijn Partij van het Juiste Pad als partijvoorzitter was herkozen. Er u-aren geen tegenkandidaten geweest.
"Voor een Turkije zonder staatsgrepen" was de leuze die de conventie beheerste. Demirel was tweemaal als premier doo de strijdkrachten ten val gebracht en deze problematiek was weer in de aandacht gekomen nadat president Kenan Evren op 30 april in Trabzon, aan de Zwarte Zee, had gezegd dat de strijdkrachten naar de macht zouden grijpen "als het land in een chaotische situatie verzeild zou raken, vergelijkbaar met de periode vóór 1980".
In het parlement was fel gereageerd op de uitlating van Evren. Zo had Demirel de verklaring "een aanmoediging" genoemd "voor diegenen die een nieuwe coup voorbereiden". "Het wordt tijd dat het parlement het leger eens gaat controleren en niet omgekee d", aldus Demirel.



Oprichting Groene Partij

Op 6 juni 1988 werd, aldus de NZZ (9-6-1988), onder leiding van hoogleraar in de geneeskunde Celal Ertug een milieupartij in het leven geroepen. De partij noemde zich Yesiller (Groene Partij).
Ertug, die bekend was geworden door zijn strijd tegen luchtvervuiling in Turkse steden, presenteerde het partijsymbool: een globe, met daarop een schildpad, in een zonnebloem.

Tweede congres *Moederland* Partij. Ozal licht gewond bij *aanslag*. Veroordeling dader. Kabinetswijziging

OP 18 juni 1988 ging in Ankara het tweede congres van de Moederland Partij van start met een toespraak van premier Ozal. Terwijl de premier het congres toesprak, werden twee kogels op hem afgevuurd. De eerste ketste volgens een politiefunctionaris af op een microfoon en vloog rakelings langs het hoofd van de premier. De tweede raakte Ozal, die wegdook achter het spreekgestoelte, in zijn duim. De politie en Ozals lijfwachten openden onmiddellijk het vuur op de schutter en raakten hem in zijn arm. In de paniek zouden zo'n 16 mensen schotwonden hebben opgelopen.

Toen de rust in de congreszaal was teruggekeerd, zette Özal zijn opcningstoespraak voort. "Niemand kan ons het le en ontnemen dat Allah ons heeft gegeven", aldus de premier. Later die dag werd Özal met 1.127 van de 1.128 stemmen als partijleider herkozen.
De schutter werd later geïdentificeerd als Kartal Demirag, die in januari was ontsnapt uit de Mugla-gevangenis in West-Turkije. Demirag, een onderwijzer, was veroordeeld tot tien jaar gevangenisstraf, wegens poging tot moord.

Op 31 okt. 1988 zei Deinirag tijdens zijn proces dat hij op eigen houtje de aanslag had gepleegd en gaf toe dat hij schuldig was. Hij zei dat hij de aanslag had beraamd vanwege de slechte toestanden in de gevangenissen en het feit dat de regering geen amnestie had verleend aan andrre gevangenen. Hij werd ter dood veroordeeld, maar op 23 november werd zijn vonnis omgezet in 20 jaar gevange nisstraf

Op 20 juni deelden functionarissen van de Moederland Partij mee, aldus de NZZ (22-6-1988), dat bij verkiezingen voor het Centrale Comité van de partij de rechtervleugel een sterke positie had verworven. Plaatsvervangend partijvoorzitter Mehmet Kececiler, zo vervolgde de krant, was samen met 29 aanhangers gekozen in het Comité. dat 50 leden telde De 30 behoorden tot de zogenaamde ,,heilige alliantie" die door Keceeiler werd geleid. De groep was voor een fundamentalistische Islam. Tot zover de NZZ.
Over de diverse vleugels binnen de partij merkte correspondent Frans van Hasselt in *NRC/H'blad* (20-6-1988) o.m. het volgende op:

...De afgelopen maanden was er een soort ,,heilige coalitie" gevormd tussen twee van de ,,bloedgroepen''waaruit de partij reeds hij haar oprichting in 1983 was samengesteld: de fundamentalistisch-islamitische en de fascistisch-nationalistische Eerstgenoemde vleugel staat onder leiding van Mehmet Kececiler, voormalig burgemeester van Turkijes heiligste stad Konya, en de andere wordt geleid door Mustafa Tasar.
Op ve re\\-eg de meeste plaatselijke congressen die de Moederland Partij dc afgelopen maanden overal in het land heeft gehouden bleek deze combinatie sterker dan de liberale vleugel, dic in de regering behoorlijk is vertegenwoordigd en die in het bijzonder de sympathie van mevrouw Semra Ozal heeft (haar echtgenoot is de figuur die de vleugels bij elkaar moet houden).
Het landelijke congres in Ankara van het afgelopen weekeinde, het tweede dat de Moederland Partij hield, had deze suprematie moeten bevestigen en Kececiler had zich daar definitief moeten profileren tot tweede man van de partij. Maar de mislukte aanslag heeft deze aspiraties overschaduwd....

Op 26 juni 1988 bracht premier Özal, aldus Le Monde (28-6-1988), enige wijzigingen in zijn kabinet aan, nadat twee ministers - Mahmut Oltan Sungurlu (justitie) en Veysel Atasoy (staatsminister). een leidinggevende functie binnen de Moederland Partij hadden gekregen en daarom het kabinet verlieten.
Justitie kwam volgens Le Monde in handen van Mehrnet Topac en Kamran Inan werd de opvolger van Atasoy.

Verder was, zo vervolgde Le Monde, minister van gezondheid en sociaal welzijn Bülent Akarcali afgetreden, nadat hij in het openbaar had geprotesteerd tegen de toenemende invloed van de rechtervleugel binnen de Moederland Partij.
Tenslotte meldde *Le Monde* dat Kececiler binnen het kabinet staatsminister was geworden.

Ozal blijft aan *ondanks negatieve uitkomst referendum over* grondwetswijziging betreffende lokale verkiezingen

Op 6 aug. 1988 ging het parlement tijdens een speciale vergadering akkoord met een wijziging van de grondwet die het mogelijk maakte de voor maart 1989 geplande lokale verkiezingen te vervroegen. De Moederland Partij, die in het parlement over de absolute meerderheid beschikte, stemde voor de amendering van de grondwet van 1982. Dit aantal stemmen was voor een grondwetswijziging echter onvoldoende. Daarvoor was een tweederde meerderheid nodig.
Nu de vereiste tweederde meerderheid niet was gehaald, diende de bevolking zich in een referendum over het amendement uit te spreken.

Op 25 maart 1984 hadden voor het laatst lokale verkiezingen plaatsgevonden (pag. 255/2-1984). Deze waren toen gewonnen door de Moederland Partij, die 41,5 procent van de geldig uitgebrachte stemmen had gekregen

Over de grondwetswijziging meldde correspondent Frans van Hasselt in *NRC/H'blad* (8-8-1988) het volgende:

In Turkije zal dit najaar een referendum worden gehouden over de vraag of er een grondwetswijziging moet komen die het houden van vervroegde gemeenteraadsverkiezingen mogelijk maakt. Dit is het nogal bizarre resultaat van een week van parlementair beraad, dat zaterdag (6 aug.) werd afgesloten met een tweede en beslissende stemming over een door de regering-Özal voorgestelde, kleine grondwetswijziging
Premier Özal zou de gemeenteraadsverkiezingen, die volgens de grondwet volgend jaar maart moeten worden gehouden, willen vervroegen tot dit najaar, omdat die periode zijn conservatieve Moederland Partij om allerlei redenen meer perspectieven biedt. De boeren bij voorbeeld, nog altijd zowat de helft van de bevolking, zijn na de zomer, waarin zij het geld voor hun - overvloedige - oogst hebben binnengekregen, in een betere bui daii vlak na een doorgaans toch meer zorgelijke winter.
De oppositie had aanvankelijk de indruk gegeven ook een vervroegde krachtmeting na te streven. De Moederland Partij die bij de parlementsverkiezingen van november 1987 met slechts 36 procent van de stemmen bijna tweederde van de zetels kreeg, heeft volgens opiniepeilingen sindsdien nog meer veel aanhang verloren als gevolg van de onstuitbaar voortgaande inflatie, die nu naar eeii jaarcijfer van 80 procent gaat.
Voor een grondwetswijziging zonder referendum moet het parlement tmeederde van stemmen opbrengen, dus 300 van de 450. De Moederland Partij van Ozal beschikt over 291, maar de leider van de rivaliserende rechtse Partij van het Juiste Pad, Demirel, mekte aanvankelijk de indruk de premier wel aan de resterende stemmen te willen helpen die voor de tweederde meerderheid nodig waren.
In een latere fase, toen het voorstel tot grondwetswijziging eenmaal was ingediend, stelde Demirel echter voorn-aa den. De verkiezingen zouden eerlijk moeten worden gehouden, dat wil zeggen met gelijke toe\\-ijzing van zendtijd - bij de vorige gemeenteraadsverkiezingen was er overigens helemaal geen propaganda op radio en televisie - en volgens een systeem dat niet, zoals het huidige de grote partijen bevoordeelt
Ozal n-eigerde hieraan te voldoen, zodat Demirels partij zich bij de stemmingen onthield. De andere oppositiepartij, de sociaal-democraten onder professor Inönü, verklaarde zich over de hele linie tegen een grondwetswijziging over een zo futiel onderwerp als de datum van gemeenteraadsverkiezingen.
Het voorstel kreeg zodoende slechts 284 stemmen. Dit betekent dat het aan een referendum moet worden onderworpen. De oppositie onder Demirel en Inönu heeft dit referendum, dat waarschijnlijk eind september of begin oktober moet plaatshebben tenzij di president het voorstel nog naar het parlement terugstuurt, al uitgeroepen tot een votum over de regering als geheel. Demirel spreekt van een ,,gouden gelegenheid oni de regering ten val te brengen". En Inönu zei: .,Als het nee zegeviert, zal Ozal moeten aftreden, als het ja wordt, zal ik aftreden."

Op 12 augustus ondertekende president Evren de door het parlement aangenomen grondwetswijziging.
Op 18 september verklaarde premier Ozal tijdens een optreden voor de televisie dat hij als premier zou aftreden, en zelfs uit de politiek zou terugtreden, als het resultaat van het referendum niet bevredigend zou zijn. Hij noemde daarbij geen percentage.
Op 25 september vond het referendum plaats. Met 65 tegen 35 procent van de stemmen werd de grondwetsmijzing verworpen. 's Avonds zei de Moederland Partij, die bij de parlementsverkiezingen van 29 nov. 1987 36,31 procent van de geldig uitgebrachte stemmen had gekregen, dat aan de machtsverhoudingen weinig was veranderd en op,,26 september verklaarde premier Ozal 's ochtends voor de televisie dat het resultaat van de volksstemming ,,behoorlijk bevredigend" was. „Wezullen nog vier jaar aan de macht blijven", aldus Özal.
,,De steun die Özal heeft gekregen, is onvoldoende. Hij kan niet worden vertrouwd... Dc natie zei ,,nee", maar hij staat erop te blijven", zei Erdal Inönu van de Sociaal-Democratische Populistische Partij.
Onder de kop ,,Premier Ozal rekent zichzelf weer rijk" meldde correspondent Jan van der Putten in de *Volkskrant* (27-9-1988) o.m. het volgende:

Iedereen spreekt zichzelf wel eens tegen. blaar weinig mensen zullen het zo bruin bakken dat ze binnen 48 uur een slalom van 180 graden maken. Turgut Ozal heeft met die heksentoer geen moeite. Daags voor het referendum van afgelopen zondag (25 sept.) zei de Turkse premier nog dat hij de politiek zou verlaten als hij zou verliezen. Tweederde van de Turken stemde vervolgens tegen hem. Özal concludeerde dat hij de vier jaar die hem als premier nog resten. tot het eind toe zal uitdienen.
Voor alles valt wel een rechtvaardiging te vinden. Ozal slaagde erin zijn nederlaag in een overwinning om te zetten door te verzekeren dat zijn Moederland Partij de grootste partij n-as gebleven. In het referendum, zei hij, had immers 35 procent van de kiezers ,,ja" gestemd en hem daarmee zijn steun gegeven. Dat betekent. rekende hij voor, dat we bijna even sterk zijn gebleven als in november vorig jaar, toen de Moederland Partij 36,3 procent haalde.
Nu valt met verkiezingsuitslagen in Turkije veel te ritselen. Met die 36,3 procent bijvoorbeeld. Dank zij Özals handige hervormingen ... de kieswet ging bijna tweederde van het aantal parlementszetels naar de Moederland Partij, een merkwaardige mix van moslimfundamentalisten, technocraten, liberalen, overlopers en andere opportunisten.
Hoe weet Ozal dat rijn partij nog altijd de grootste is? In het referendum oogstte het ,,nee" 65 procent. Het gros van dat percentage komt ongetwijfeld voor rekening van de grootste oppositiepartij, die volgens de opiniepeilingen de Moederland Partij achter zich heeft gelaten: de Sociaal-Democratische Populistische Partij, geleid door een voornialig hoogleraar in de kernfysica. Erdal Inönü.
Het referendum van zondag moet niet worden vergeleken met de laatste parlementsverkiezingen, maar met het laatste referendum. Een jaar geleden kreeg Ozal bijna de helft van de kiezers achter zirh. Hij vroeg toen eeii ,,nee" tegen de terugkeer in de actieve politiek van de politici van vóór de staatsgreep van 1980. Deze keer had hij een ,.ja" gevraagd voor het voorstel, de gemeenteraadsverkiezingen van volgend jaar maart met vier maanden te vervroegen.
Als het aan Ozal had gelegen, dan had hij die verkiezingen op staande voet gehouden, voordat zijn populariteit nog verder zou afkalven. Maar de Sociaal-Deniocratische Populistische Partij eiste met de grondwet in de hand dat er over die vervroeging eerst een referendum werd gehouden. Natuurlijk is er geen Turk geweest die zondag aan die gemeenteraadsverkiezingen heeft gedacht. Dat het ging om een oordeel over de regeringspolitiek mist ook Ozal opperbest. Anders had hij niet hoeven te dreigen met aftreden als hij lager zou scoren dan in de laatste verkiezingen, en had hij evenmin het spookbeeld hoeven op te roepen van een terugkeer van de ,,oude politici" en van de rhaos van vóór 1980.
Ozal, daar kan geen twijfel over bestaan, is



Premier Turgut Ozal tijdens het uitbrengen van zijn stem in het referendum van 25 september 1988.

verslagen door de inflatie. Het laatst bekende percentage. over de periode augustus 1987 -augustus 1988. kwam op een record van 78.4. Dat was bijna 40 procent meer dan in de overeenkomstige periode een jaar eerder. De prijzen hebben de lift, de lonen de trap genomen, zodat een loonsverhoging neerkomt op een reële loonsverlaging. Sinds 1980 is de koopkracht van het loon gedaald met 47 procent.
De premier krijgt nu de politieke rekening gepresenteerd voor zijn economisch falen. Hij kan niemand anders de schuld geven, want sinds het eind van de jaren zeventig zit hij onafgebroken aan het economisch roer. Van de regering moeten we nog altijd geloven in een Turks Wirtschaftswunder, dank zij de gedecideerd liberale, door Margaret Thatcher geïnspireerde politiek van Özal. Inderdaad, Turkije is sterk gemoderniseerd. Tot in de verste uithoeken is er nu elektriciteit, telefoon en televisie, het toerisme rukt zegevierend op, de export is de laatste acht jaar vervijfvoudigd. Maar van de tien miljard dollar die er dit jaar uit de export wordt verdiend, verdwijnt er 7,3 miljard naar de buitenlandse schuldeisers. De industriële produlitie en de export stagneren. De beurs is in mineur, de ondernemers klagen. En de gewone man - ruim 80 procent van de bevolking valt onder die categorie - kan de eindjes niet meer aan elkaar knopen.
De zakenman Sakip Sabanci is vermoedelijk de rijkste man van Turkije. niet in de laatste plaats dank zij Özals liberale economische politiek. Toch kwam Sabanci vorige maand met scherpe kritiek op de regering. Hij vond het funest dat de Turken drie, vier keer per jaar naar de stembus worden gesleept. Dat zou volgens hem de regering dwingen de kiezers met een nieuwe economische politiek te paaien, en dat kan alleen maar crisis veroorzaken.
Die crisis is er al. Vóór het referendum beweerde Ozal dat de politieke stabiliteit geen gevaar zou lopen als liet ,,nee'' zou zegevieren. Maar nu dat laatste een zekerheid is, hebben de oppositieleiders Inönü en Demirel de premier gevraagd de consequenties te trekken uit zijn nederlaag. ,,Na 25 september'', zei Inönü kort geleden. ,,zal Ozal niet lang meer kunnen regeren''. In ieder geval kan Özal zijn plan voor een nieuw referendum, nu voor rechtstreekse presidentsverkiezingen, voorlopig beter vergeten. Temeer omdat hij zelf het presidentschap ambieert.

Vice-premier *Erdem* stapt op

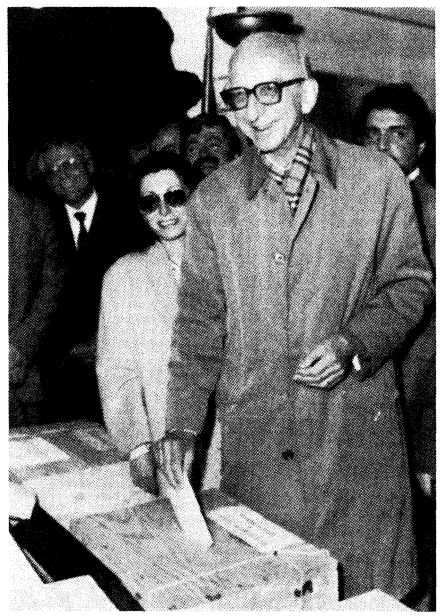
Op 4 jan. 1989 trad vice-premier en staatsminister Kaya Erdem op na bijna een maand van publikaties en speculaties over een bankschandaal waarin zijn naam was genoemd.
Op 12 dec. 1988 was het dagblad *Hürriyet* met het verhaal gekomen dat de in september door Zwitserland aan Turkije uitgeleverde en van verduistering van $80 mln verdachte zakenman Kemal Horzum in Zwitserland twee bankrekeningen had geopend op naam van een ,,veteraan-minister'', wiens naam niet werd gegeven, maar wiens signalement duidelijk op Erdem sloeg.
Deze verzocht de premier, toen in de Verenigde Staten, onmiddellijk ontslag te verlenen aan Bülent Semiler, directeur van de staatsbank Turkiye Emlak Bankasi, van wie de informatie in Hurriyet afkomstig zou zijn.
Na een paar weken trad Semiler als bankdirecteur af, maar vervolgens werd hij door Özal benoemd tot diens persoonlijk adviseur.
Het gezamenlijke personeel van de Turkiye Emlak Bankasi liet een uitvoerige tekst circuleren waarin Semiler werd geprezen als een figuur die een ware veldslag had geleverd tegen corruptie, waarvan meer voorbeelden werden genoemd. Zo zou de bankdirecteur zich hebben verzet tegen de pressie van sommige politici om voordelige leningen te verstrekken aan industriëlen die connecties hadden met verboden religieuze sekten. Ook Mustafa Tasar, één der kopstukken van de Moederland Partij, werd van betrokkenheid bij dergelijlie zaken beschuldigd.
Vanuit de oppositionclc Sociaal-Democratische Populistische Partij werd in het parlement aangedrongen op een officieel onderzoek, een eis waar Tasar zich bij aan had gesloten.
Uit protest tegen de benoeming s-an Semiler tot Ozals adviseur was Erdem opgestapt.

Ecevit opnieuw leider Partij van Democratisch Links

Op 15 jan 1989 werd Bülent Ecevit in Ankara unaniem gekozen tot leider van de Partij van Democratisch Links.
Hoewel Ecevit op 7 maart 1988 als partijleider was afgetreden, was hij binnen de partij de belangrijkste figuu gebleven, naast zijn echtgenote Rahsan, die het partijleiderschap had waargenomen in de periode dat Bulent door de generaals uit de politiek was verbannen. Rahsan had kort geleden de benoeming van een plaatselijk kopstuk tegengehouden, hetgeen had geleid tot de ontslagname van partijleider Karababa.
,,Met mijn terugtreding, tien maanden geleden, wilde ik bewijzen dat de partij ook zonder mij kon groeien'', zei Ecevit. ,,Dit is nu gebeurd.''

Lokule verkiezingen (26-3-1989). Afgevaardigde *van* de Partij van het *Juiste* Pad overlijdt na schietpartij in het *parlement*

Op 24 maart 1989 zei premier Ozal tijdens een persconferentie dat hij bereid was af te treden als de oppositie een overtuigende overwinning behaalde bij de lokale verkiezingen twee dagen later. De oppositie had de regering gevraagd vervroegde algemene verkiezingen uit te schrijven als de Moederland Partij bij de lokale verkiezingen minder dan 33 procent van de stemmen zou behalen.
Ozal zei dat hij niet ,,vastgelijmd'' zat aan zijn premiersstoel en bereid was plaats te maken voor oppositieleiders, als Demirel en Inönu, als hun partijen goed uit de bus kwamen.
Op 26 maart behaalde de Moederland Partij bij de lokale verkiezingen (voor gemeenteraden en p ovinciale raden) 21,9 procent van de geldig uitgebrachte stemmen. Zij raakte de macht kwijt in de grootste drie steden van Turkije, de hoofdstad Ankara, Istanboel en Izmir, aan de Sociaal-Democratische Populistische Partij van Inönü. In Istanboel werd burgemeester Bedrettin Dalan verslagen door Nurettin Sözen.
De Sociaal-Democratische Populistische Partij werd met 28,2 procent van de stemmen winnaar van de verkiezingen.



Erdal Inönu, de leider van de Sociaal-Democratische Populistische Partij, brengt op 26 maart 1989 zijn stem uit voor de lokale verkiezingen.

Op de tweede plaats kwam de centrum-rechtse Partij van het Juiste Pad van Demirel die 25,6 procent scoorde.
De islamitische Welzijnspartij kreeg 9,7 procent van de geldig uitgebrachte stemmen.
Op 27 maart liet premier Ozal weten niet van plan te zijn vervroegde verkiezingen uit te schrijven. ,,Vervroegde verkiezingen zijn uitgesloten. Wij hebben bij de verkiezingen van 1987 een mandaat gekregen tot 1992 en we zullen dit mandaat in dienst van het land blijven uitoefenen'', aldus de premier.
,,De verkiezingsuitslag bewijst alleen dat de bevolking de oppositiepartijen op plaatselijk niveau wil uitproberen. De resultaten zijn geen bewijs dat de Moederland Partij een oppositiepartij is geworden'', aldus Ozal.
Volgens oud-premier Demirel was de uitslag,duidelijk en moest Özal aftreden. ,,Özal heeft gezegd dat hij zou aftreden als de verkiezingsresultaten het moeilijk voor hem zouden maken aan te blijven. Als hij woord houdt, moet hij aftreden'', aldus Demirel.
Op 28 maart verzocht premier Özal tijdens een bijeenkomst van de ministerraad om het ontslag van het voltallige kabinet teneinde een beperkte reorganisatie daarvan mogelijk te maken.
Drie dagen later wijzigde de premier zijn kabinet. Het meest opvallend daarbij was de verdwijning van zijn broer Yusuf Bozkurt Ozal, die als staatsminister verantwoordelijk was geweest voor de schatkist, de centrale bank en de Organisatie van Staatsplanning. Ook zijn neef, minister van landbouw Hüsnü Dogan verdween. Nepotisme was één van de ver-

wijten geweest die de oppositie Özal had gemaakt.
Het kabinet zag er nu als volgt uit:

Premier, verantwoordelijk voor de Organisatie van Staatsplanning, de schatkist, de buitenlandse handel, het nationaal bureau voor de statistiek, de centrale bank en de staatsbanken - Turgut Özal; vice-premier, staatsminister - Ali Bozer; staatsministers - Gunes Taner, Ismet Ozarslan, Kamran Inan, Saffet Sert, Ercument Konukman, Ilhan Askin, Mehmet Yazar, Cemil Cicek; justitie - Mahmut Oltan Sungurlu; defensie - Safa Giray; binnenlandse zaken - Abdulkadir Aksu; buitenlandse zaken - Mesut Yilmaz; financiën en douane - Ekdem Pakdemirli; onderwijs, jeugdzaken en sport - Avni Akyol; openbare werken en huisvesting - Cengiz Altinkaya; gezondheid en sociaal welzijn - Halil Sivgin; verbindingen en transport - Cengiz Tuncer; land- en bosbouw en dorpszaken - Luftullah Kayalar; arbeid en sociale zekerheid - Imren Aykut; industrie en handel - Sukru Yurur; energie en natuurlijke hulpbronnen - Fahrettin Kurt; cultuur - Namik Kemal Zaybek; toerisme - Ilhan Akuzum.

Op 11 april kreeg de regering-Özal het vertrouwen van de Grote Nationale Vergadering. De regering werd gesteund door 289 leden van de Moederland Partij. De Sociaal-Democratische Populistische Partij weigerde Özal te steunen en de Partij van het Juiste Pad nam niet deel aan de stemming, die volgens haar tot doel had ,,zand in de ogen te strooien''.
Op 29 maart werd een Afgevaardigde van de Partij van het Juiste Pad, A. Ceylan, in het gebouw van het parlement te Ankara in zijn borst getroffen door een kogel afkomstig uit de revolver van Idris Arikan, parlementslid van de Moederland Partij. Dit gebeurde toen Ceylan wilde ingrijpen bij een ruzie over de lokale verkiezingen tussen Arikan en de onafhankelijke Afgevaardigde Zeki Celiker. Alle drie vertegenwoordigden de Koerdische provincie Siirt in het zuidoosten van Turkije.
Ceylan overleed na een spoedoperatie in een ziekenhuis. Arikan werd in hechtenis genomen.

Özal in derde ronde gekozen tot president van Turkije. Beëdiging Özal. Akbulut premier. Samenstelling nieuw kabinet

In de *Financial* Times van 10 okt. 1989 werd gemeld dat Kasim Gülek (78), een veteraan in de Turkse politiek, zich kandidaat had gesteld voor het presidentschap van Turkije. Verkiezingen daarvoor zouden op 20 oktober in het parlement beginnen.
Op 17 oktober deelde premier Özal zijn fractie mee dat hij zich kandidaat stelde voor de presidentsverkiezingen. ,,Ik ben voor het ambt van president meer geschikt dan de anderen'', aldus Özal tot zijn partijgenoten, en in een interview met de krant *Hürriyet* zei hij: ,,Ik ben in het buitenland de meest populaire Turkse politicus.''
Na zijn kandidaatstelling verklaarde de Sociaal-Democratische Populistische Partij en de Partij van het Juiste Pad dat zij de presidentsverkiezingen zouden boycotten.
Volgens hen genoot Özal niet langer de steun van de bevolking die ontevreden was over de hoge inflatie. Uit recente opiniepeilingen bleek dat de Moederland Partij nog maar op 13 procent van het electoraat kon rekenen.
Op 18 oktober, aldus de *FAZ* (20-10-1989), bracht de Moederland Partij onverwacht een tegenkandidaat tegen Özal in het veld, het parlementslid Fethi Celikbas, behorend tot een kleine groepering binnen de Moederland Partij die kritisch stond tegenover Özals optreden als partijleider en premier. De groepering verweet Özal te vaak op eigen houtje beslissingen te hebben genomen, zonder overleg met partij of fractie, aldus de *FAZ*.
Op 20 oktober slaagde Özal er in het parlement niet in de vereiste tweederde meerderheid te krijgen die nodig was om tot president te worden gekozen. Hij kreeg 247 van de 450 stemmen en zijn rivaal Celikbas 18 stemmen, aldus de *NZZ* (23-10-1989). De beide oppositiepartijen boycotten de stemming.
Op 24 okober kreeg Özal tijdens een tweede stemronde in het parlement, toen wederom een tweederde meerderheid was vereist, 256 stemmen. Op Celikbas werden volgens de *Financial Times* (25-10-1989) 17 stemmen uitgebracht.
Verder zouden twee ongeldige en negen blanco stembiljetten zijn ingeleverd. Ook deze stemming werd door de oppositie geboycot.
Op 31 oktober werd Özal tijdens een derde stemronde, waarin een absolute meerderheid (226 stemmen) voldoende was, gekozen tot staatshoofd van Turkije. Van de 285 aanwezige parlementsleden stemden 263 voor Özal en 14 voor Celikbas. Acht parlementsleden hadden hun stembiljet niet ingevuld. De oppositie had zich wederom afzijdig gehouden.
Na zijn verkiezing bedankte Özal de leden van zijn fractie voor het resultaat, dat hij ,,een overwinning voor de democratie'' noemde. Hij beloofde ,,alle mogelijke moeite te doen om 's lands eenheid en integriteit te bewaren, de helpende hand te bieden bij het handhaven van het bestaande niveau van civilisatie, en de staat groter te maken.
,,We zullen zien hoe iemand als president kan optreden tegen de wil van de natie in'', zo reageerde Inönü van de Sociaal-Democratische Populistische Partij.

Demirel, leider van de Partij van het Juiste Pad, zei dat Özal ,,niet door het parlement is gekozen, maar door de parlementsfractie van de regeringspartij''. ,,Alleen vanwege het fait accompli, is het land niet van plan iemand als staatshoofd te dulden die het heeft afgewezen als premier'', aldus Demirel.
Na de verkiezing van Özal tot president kreeg vice-premier en staatsminister Ali Bozer voorlopig de leiding over het kabinet in handen.

Over de verkiezing van Özal tot president van Turkije meldde correspondent Van Hasselt in *NRC/H'blad* (1-11-1989) het volgende:

De Turkse premier Turgut Özal is gisteren (31 okt.) in het parlement tot achtste president van de Republiek gekozen met 263 van de 450 stemmen. In deze derde stemronde was nog slechts een absolute meerderheid vereist. Alle stemmen kwamen van Özals Moederland Partij (MP), waarvan veertien Afgevaardigden de tegenkandidaat prof. Fethi Celikbas, eveneens uit de MP, prefereerden. Acht MP'ers stemden blanco. De (...) Afgevaardigden van de twee oppositiepartijen bleven weer weg, uit protest tegen deze in hun ogen ,,illegitieme kandidatuur''. Zij kondigen aan Özal ook als president te blijven boycotten.
,,De minst geschikte figuur voor Cankaya'' (het presidentiële paleis) heeft professor Erdal Inönü, de sociaal-democratische oppositieleider, Özal genoemd. Zijn mening wordt gedeeld door alle rechtse oppositiepartijen, de vakbonden, de legerleiding (versluierd), het grootste deel van de pers, verreweg de meeste intellectuelen en zelfs politici binnen zijn eigen partij. Deze is door interne verdeeldheid en dalende aanhang zo noodlijdend, dat de pers Özal afschildert als een man die in Cankaya zijn toevlucht zoekt, alvorens zijn partij definitief bakzeil haalt. Als president zou hij, volgens de grondwet, ,,boven de partijen'' moeten staan.
Het verzet tegen Özals presidentschap gaat niet alleen terug op het feit dat hij zich heeft vereenzelvigd met één partij - ook de later zeer vereerde Celal Bayar was tussen 1950 en 1960 een ,,partij-president'' zoals nu Mitterrand en Bush. Het heeft ook niet alleen te maken met het feit dat de aanhang voor die partij in maart van dit jaar, bij de lokale verkiezingen, nog maar 22 procent bedroeg. Het is vooral Özals persoonlijkheid die zich volgens talloze Turken niet leent voor het hoge ambt. ,,Een hoge hoed maakt nog geen president.''
Özal doet en zegt dingen, die een president niet betamen. Zelf verklaarde hij onlangs: ,,Ik ben de meeste geschikte man voor dit ambt, want ik ben de bekendste Turk in het buitenland. Ik ben de enige Turk die president Bush zomaar kan opbellen.'' Maar zoiets zèg je niet, vindt bijna de hele Turkse pers. Het klinkt te snorkend. En zij kan nog allerlei ergere voorbeelden opsommen van ,,onbetamelijk'' en zelfs scabreus woordgebruik. Een Turks staatsman hoort de Bulgaren geen ,,zwijnen'' te noemen en van de Grieken niet te zeggen dat ze het in hun broek doen van angst. Hij hoort niet te zeggen ,,dat begrijpt zelfs mijn kleine Turgut'', want iedereen die het hoort denkt dan aan iets anders dan aan zijn kleinzoon, die hij, naar hij later zei, bedoeld had.
Op dezelfde dag dat Özal zijn kandidatuur bekendmaakte, diende hij een wet in waarbij het salaris voor de nieuwe president en het pensioen voor diens voorganger, plus mede-juntaleden zowat werd verdrievoudigd, naast andere faciliteiten inzake beschermde woningen, auto's en wat dies meer zij. President Evren, die ontmoetingen met de premier de laatste weken uit de weg ging, heeft het aanbod inmiddels afgeslagen, evenals de mede-generaals waarmee hij de staatsgreep van 1980 uitvoerde.
Het publiek vindt zulke initiatieven stijlloos, maar wel ,,typisch Özal''. Typisch Özal is ook de manie, 140 kilometer te rijden met hemzelf achter het stuur, in een land met het grootste percentage verkeersongelukken ter wereld. Typisch Özal is zijn campagne voor goedkope import van pistolen, want ,,Turkse mannen houden daar nu eenmaal van'', en ook vrouwen zouden ermee moeten leren omgaan. En dan ook weer een geweldig boeket voor een populaire zangeres die, omdat zij een bepaald lied niet had willen zingen, vijf kogels in haar lichaam had gekregen bij een van de vele klakkeloze aanslagen die in Turkije aan de or-

de van de dag zijn. En Turkse journalisten, door de politie nogal eens gemaltraiteerd, ,,zouden karate moeten leren" volgens Özal A1 deze hobby's en uitlatingen hebben iets losbandig~maar ook iets platvloers. het laatste wat een Turkse president mag zijn. Dezer dagen heeft Ozal zich verstout te verwijzen naar de verkiezing van de eerste president, Kemal Atatürk, die, zo rei hij. ,,net als hij had moeten worstelen tegen de kwade krachten" en in 1923 slechts 158 van de 334 stemnien kreeg. (Bij dat laatste cijfer vergiste Ozal zich; het moest 287 rijn. zo ontdekte het dagblad *Tercüman*).

De parallel niet Ataturk heeft de pers en de oppositie, vooral Inönii nog woedender gemaakt. De grootste vrees in deze gelederen is nu juist dat Özal, als ,,burgerlijk sultan" een soort tegenwicht gaat vormen tegen de seculiere erfenis die Atatürk Turkije heeft achtergelaten.

Kort tevoren had Ozal zich laten ontvallen dat men Atatürk niet moet vergoddelijken maar ,,in zijn historisch perspectief moet zien". Ware moorden natuurlijk, maar die toch mat onheilspellrnd klinken in dr oren van al diegenen die menen dat Ataturks levenswerk al jaren wordt ondermijnd en die zich herinneren dat Ozal in 1977 kandidaat heeft gestaan voor de fundamentalistische Partij van Nationaal Behoud en met zijn familie aanhanger is van de eigenlijk verboden, religieuze Naksibendiorde.

In zijn afscheidsrede voor de MP heeft hij opgewekt te blijven werken in een geest van vrijheid van meningsuiting en ,,misschien nog belangrijker", zo zei hij, vrijheid van godsdienst. In een land waar de kwestie van de verboden hoofddoek voor vrouwelijke studenten meer hoog oplaait is het wel zeker dat Ozal zijn presidentiële gewicht in de schaal zal leggen voor een zo rekkelijk mogelijke regeling van kwesties als deze. Slet belangstelling wordt dan ook afgewacht welke premier door hem in de loop van november als definitief opvolger wordt aangewezen (voorlopig zal vicepremier professor Ali Bozer dit ambt waarnemen).

De enige kranten in Turkije die Ozals verkiezing toejuichen zijn de fundamentalistische, omdat voor het eerst een president zou zijn gekozen. die ,,aanvoelt mat er in het volk leeft". In andere kringen vindt men echter lieden die zich bij deze waardering aansluiten. Özal is natuurlijk een pragmaticus, die situaties weet te evalueren zoals ze zijn. Zo wordt onder de Koerdische minderheid en hen die daarmee sympatiseren van hem meer verwacht dan van een meer .,bureaucratische"figuur als professor Inönü. Onlangs gaf Ozal toe dat er ten aanzien van de Koerden ,,veel fouten zijn gemaakt" door de republiek.

Zoekend naar lichtpunten in liet presidentschap van Ozal moet men in de eerste plaats stellen - wat hij zelf ook steeds doet - dat er nu eindelijk weer eens een civiele figuur in Cankaya huist: zes van de zeven voorgangers kwamen uit het leger voort. In zijn tegenaanvallen verwijt Ozal de rechtse oppositieleider Demirel en anderen in de jaren zestig en zeventig niet anders dan militaire presidenten te hebben gekozen omdat ,.zij liet lef niet hadden" een civiele figuur uit eigen politieke gelederen aan te n-ijzen.

Wat men ook van Ozal moge beweren, lef kan men hem inderdaad niet ontzeggen. Om zich - in feite - door een kleine minderheid te laten kiezen, daarvoor alleen al is lef nodig. Men moet ook denken aan A. Menderes, die in de late jaren vijftig tegen de klippen op aanbleef als premier, en in 1961 na een staatsgreep werd opgehangen. Van Ozal zelf is de opmerking: ,,Een Turkse premier heeft twee hemden: één om feest te vieren en één voor de galg."

Op 9 november werd Özal beëdigd als staatshoofd voor een ambtsperiode van zeven jaar. Hij nam het presidentschap over van ex-generaal Kenan Evren, die op 12 nov. 1982 president was geworden nadat de bevolking op 7 nov. 1982 bij referendum een nieuwe grondwet had aangenomen (pag. 781/2 e.v.-1982). Özal was de eerste burgerpresident van Turkije sinds 1960.

Op 12 sept. 1980 hadden de strijdkrachten voor de derde keer in 20 jaar de macht in Turkije overgenomen. Door deze staatsgreep, die zonder bloedvergieten was verlopen, was alle macht in handen gekomen van een Nationale Veiligheidsraad o.l.v. gen. Evren, toen chef van de generale staf. Vanaf i4 sept. 1980 was Evren door de officiële media in Turkije als staatshoofd betiteld (pag. 593 e.v.-1980).

De Sociaal-Democratische Populistische Partij en de Partij van het Juiste Pad weigerden aan de beëdigingsplechtighejd deel te nemen.

Aftredend president Evren herinnerde er in zijn afscheidstoespraak aan dat presidentsverkiezingen in Turkije vanouds inet problemen gepaard gingen. Hij pleitte voor een grondwetswijziging waardoor de president voortaan rechtstreeks door het volk kon worden aangewezen.

Ozal beloofde in een toespraak Turkije verder klaar te zullen maken voor de EG en, desnoods met gevaar voor eigen leven, de vrijheid van ideeën, godsdienst en onderneming te zullen waarborgen. Het Turkse strafrecht diende te worden hervormd, maar hij maakte geen expliciete melding van de artikelen 141, 142 en 163 van het wetboek van strafrecht die zware straffen stelden op uitingen die als communistisch of fundamentalistisch konden worden geïnterpreteerd.

Op 9 nov. 1989 benoemde president Ozal parlementsvoorzitter Yildirim Akbulut tot premier. Het kabinet van Akbulut zag er volgens de *Financial Times* (10-11-1989) als volgt uit:

Premier - Yildirim Akbulut; vice-premier - Ali Bozer; staatsministers - Mehmet Kececiler, Hüsnü Dogan, Gunes Taner, Cemil Cicek, Isin Celebi, Vehbi Dincerler, Mehmet Yazar, Ismet Ozarslan, Ercument Konukman, Kamran Inan, Ibrahim Ozdemir, Mustafa Tasar, Kemal Akkaya, Husamettin Oruc; justitie - Oltan Sungurlu; defensie - Safa Giray; binnenlandse zaken - Abdulkadir Aksu; buitenlandse zaken - Mesut Yilmaz; financiën en douane - Ekrem Pakdemirli; onderwijs - Avni Akyol; openbare merken en huisvesting - Cengiz Altinkaya; gezondheid en sociaal welzijn - Halil Sivgin; verbindingen - Cengiz Tuncer; land- en bosbouw en dorpszaken - Luftullah Kayalar; sociale zekerheid - Imren Aykut; industrie - Sukrii Yurur; energie en natuurlijke hulpbronnen - Fahrettin Kurt; cultuur - Namik Keinal Zaybek; en toerisme - Ilhan Akuznm.

Op 15 november kreeg de regering-Akbulut het vertrouwen van het parlement. Van de 450 parlementsleden spraken 278 (Moederland Partij) hun vertrouwen uit in de nieuwe regering, terwijl 93 (Sociaal-Democratische Populistische Partij) tegen het regeringsprogramma stemden. De overige parlementariërs waren niet aanwezig. Het regeringsprogramma u-as op 10 november in de Grote Nationale Vergadering gepresenteerd,

OOST-EUROPA

DDR

HERVORMING ZET DOOR. REGERING EN POLITBURO STAPPEN OP

De aanhoudende massale demonstraties voor hervormingen in de DDR kwamen eind oktober 1989 steeds meer in het teken te staan van de kritiek van kerken en demonstranten op de overheersende rol van de communistische partij (SED) en het recente harde optreden van de politie.

Uit een eigen onderzoek van de evangelische kerken was gebleken dat politie en staatsveiligheidsdienst in het weekeinde van 6-8 oktober gewelddadig tegen demonstranten waren opgetreden en arrestanten soms ernstig hadden mishandeld.

Na een stille demonstratie van circa 50.000 inwoners van Dresden op 20 oktober volgden op 21 en 22 oktober weer grote demonstraties in Karl-Marx-Stadt, Plauen, Potsdam en Oost-Berlijn. Op straat werd kritisch gediscussieerd met SED-politici als het Politburolid Günter Schabowski, die vroeg concessies van SED-zijde niet als ,,valstrikken" te zien.

Op 23 oktober werd in Halle, Oost-Berlijn, Maagdenburg, Dresden, Greiz, Schwerin en Leipzig door tienduizenden betoogd voor hervormingen, een onderzoek naar politiegeweld tegen opposanten en de scheiding van SED en staat. De demonstratie in Leipzig, waar na de wekelijkse gebedsdiensten 2 tot 300.000 mensen de straat opgingen, werd gedeeltelijk door de televisie uitgezonden.

Veel leuzen waren gericht tegen de nieuwe partijleider, Egon Krenz, en tegen het feit dat hij de volgende dag tot voorzitter van de Staatsraad en voorzitter van de Nationale Verdedigingsraad zou worden gekozen. De Volkskammer, formeel het hoogste staatsorgaan, had geen gehoor gegeven aan oproepen van de oppositiebeweging om alsnog tegenkandidaten te stellen voor deze functies.

Tegen Krenz' verkiezing als voorzitter van de Staatsraad op 24 oktober stemden 26 van de 500 parlementariërs, 26 onthielden zich van stemming. Tegen zijn voorzitterschap van de Nationale Verdedigingsraad werden 8 stemmen uitgebracht bij 17 onthoudingen. Krenz noemde het verloop van de stemming een welkom blijk van het ,,nieuwe zelfbewustzijn" van het parlement als hoogste staatsorgaan. Hij riep de Volkskaminer op in de toekomst meer te maken van haar controlerende en medewetgevende werk. Krenz riep na zijn ve kiezing in de Volkskammer Oostduitse burgers op om eventuele vlucht- of vertrekplannen op te geven. Hij vroeg gevluchte burgers naar hun land terug te keren. Zij zouden niet worden vervolgd.

Krenz kondigde een nieuwe reisregeling aan voor de Oostduitse bevolking. Elke burger zou binnenkort een



De Oostberlijnse SED-secretaris (en lid van het Politburo) Günter Schabowski (l.) in gesprek met een demonstrant in de straten van Oost-Berlijn op 21 oktober 1989.

paspoort krijgen, waarmee men naar een land van eigen keuze kon reizen. Hij kondigde verder aan dat het kiesstelsel nog voor de verkiezingen van 1991 zou worden veranderd. Vrije verkiezingen kwamen er echter niet, want het politieke primaat van de SED en haar marxistisch-leninistische grondslag mochten in ,,onze boeren- en arbeidersstaat" niet worden aangetast.

Krenz vroeg ook een einde te maken aan de demonstraties. Hij betreurde het dat de politie begin oktober met geweld was opgetreden tegen geweldloze demonstranten. Hij beloofde dat de aanklachten onderzocht zouden worden en de schuldigen zouden worden gestraft.

Egon Krenz in Moskou *en* Warschau

DDR-leider Egon Krenz arriveerde op 31 okt. 1989 in Moskou voor een tweedaags bezoek. Op 1 november werd hij ontvangen door Sowjet-leider Michail Gorbatsjow. Krenz verklaarde na afloop van de ontmoeting ,,een uitstekend gesprek" te hebben gehad met Gorbatsjow waarbij volledige ,,eensgezindheid" was gebleken. Tijdens een persconferentie voor zijn vertrek uit Moskou ontkende Krenz dat hij ooit bezorgdheid zou hebben geuit over Gorbatsjows hervormingen, integendeel: ,,van het slagen van de perestrojka hangt het lot van het socialisme in de wereld af", aldus de Oostduitse leider. Hij zei dat de SED nu tot een „Wende" had besloten en dat het Centraal Comité over een week zou vergaderen over een actieprogramma dat tot doel had ,,het socialisme nog aantrekkelijker te maken".

Op 2 november bracht Krenz een bezoek van acht uur aan Warschau, waar hij sprak met premier Mazowiecki, president Jaruzelski en partijleider Rakowski. Een belangrijk onderwerp van gesprek was de Oder-Neissegrens tussen de DDR en Polen. Krenz verklaarde na afloop van zijn bezoek aan Polen dat hij geen toestemming zou geven voor een discussie over de grenskwestie. Verder zei hij te willen leren van de Poolse ervaringen met hervormingen.

Nieuwe voorzitter *vakverbond* FDGB

Het officiele persbureau ADN meldde op 31 okt. 1989 dat de voorzitter van de federatie van vakbonden FDGB, Harry Tisch, op 2 november zou aftreden. De FDGB had op 30 oktober zes uur lang gediscussieerd over de fouten die de vakcentrale in het verleden had begaan. Voorzitter Tisch, die recentelijk zwaar bekritiseerd was vanwege zijn beleid, had bij het bondsbestuur de vertrouwensvraag gesteld. Het bestuur had na langdurige discussie een besluit verdaagd tot 17 november. Toen op 31 oktober ook FDGB-afdelingen in Dresden, Erfurt en Oost-Berlijn en vakbonden van wetenschappers, ambtenaren en agrarische werknemers op Tisch' terugtreden aandrongen, had deze zelf laten weten te zullen vertrekken. Tisch had de FDGB 14 jaar geleid.

Op 2 no ember koos de FDGB de 55-jarige Annelis Kimmel tot nieuwe voorzitter. Kimmel, die opgeleid was als instrumentmaker, kondigde in haar eerste toespraak een grotere vrijheid aan van het vakverbond ten opzichte van de SED De FDGB moest volgens haar voortaan meer zelfstandigheid tonen bij de verdediging van de economische, sociale en culturele belangen van zijn leden.

Verdere ontslagen

Via het persbureau ADAT werd op 2 november bekendgemaakt dat Margot Honecker ontslag had gekregen als minister van volksopvoeding Zij had daar ,,om persoonlijke redenen" om gevraagd op 20 oktober, twee dagen nadat Ërich Honecker, van wie zij al enkele jaren gescheiden leefde, ten val was gekomen (zie pag. 673 e.v.).
Diezelfde dag traden eveneens twee leiders van satellietpartijen van de regerende SED af, Gerald Götting van de Christen-Democratische Partij (CDU) en Heinrich Homann van de Nationaal-Democratische Partij (NDPD). Beiden bekleedden ook de functie van vice-voorzitter van de Staatsraad.
Verder traden de lokale SED-leiders van de districten Gera en Suhl, Herbert Ziegenhahn en Hans Albrecht, af.

Reisbeperkingen versoepeld. Nieuwe stroom vluchtelingen naar West-Duitsland

Nadat op 1 november de reisbeperkingen voor Oostduitsers naar Tsjechoslowakije n-aren opgeheven (zie pag. 643/1 e.v.), meldden zich opnieuw grote groepen vluchtelingen bij de Westduitse ambassade in Praag. Allen konden naar het Westen reizen maar moesten hun uitreispapieren bij de Oostduitse ambassade in Praag afhalen.



Circa 300.000 mensen betoogden op 23 oktober 1989 in Leipzig voor democratische hervormingen. Op het middelste spandoek staat te lezen: Egon Krenz, maak het je niet gemakkelijk! Wij vergeten China, verkiezingen en politieacties niet!



Annelis Kimmel werd op 2 november 1989 gekozen tot voorzitter van de federatie van vakbonden FDGB

Op 3 november gaf DDR-leider Krenz toestemming tot rechtstreeks vertrek van de circa 5.000 vluchtelingen, die zich inmiddels op het ambassade-terrein verzameld hadden. Het besluit werd genomen om een eind te maken aan de acute noodsituatie in de ambassade. De DDR-ambassade in Praag slaagde er niet in voor meer dan ongeveer honderd vluchtelingen per dag reispapieren in orde te maken, terwijl de Tsjechoslowaakse regering weigerde in te gaan op verzoeken van de Westduitse regering en het Rode Kruis om de vluchtelingen tijdelijk elders onder te brengen.

Op 5 november verklaarde minister van binnenlandse zaken Friedrich Dickel dat reismogelijkheden naar het buitenland zouden worden uitgebreid. Burgers van de DDR zouden paspoorten krijgen en visa voor reizen van maximaal 30 dagen naar een land van hun keuze.

De wetsvoorstellen voor meer vrijheid van reizen naar het buitenland werden op 7 november door liet parlement afgewezen. De Volkskammer was onder andere tegen de voorgestelde visumplicht, die zij te beperkend achtte. Ook vond zij het wetsontwerp onvolledig omdat het niet aangaf hoe Oostduitse reizigers aan andere financiële middelen dan het niet-converteerbare DDR-geld konden komen. Het was voor het eerst in de DDR-geschiedenis dat het parlement een wetsvoorstel afwees.

Regering en *Politburo* treden af

Wolfgang Meyer, de eerste regeringswoordvoerder in de geschiedenis van de DDR, las op 7 nov. 1989 een verklaring van minister-president Willi Stoph voor, waarin deze het aftreden van zijn regering bekendmaakte. Het aftreden van de ministerraad kwam niet onverwacht, er was in de voorafgaande dagen ook vanuit de SED in het openbaar op aangedrongen.

Op 8 november bood het gehele Politburo van de SED zijn ontslag aan. Volgens het persbureau ADN had partijleider Krenz op dit ontslag aangedrongen en wilde hij op die manier duidelijk maken wie verantwoordelijk was voor de crisis waarin de DDR verkeerde.

Het Centraal Comité, dat op 8 november voor een driedaagse vergadering in Oost-Berlijn bijeen was gekomen, had het ontslag van het Politburo aanvaard. ADN meldde verder dat de voormalige Politburoleden Herrmann Axen, Kurt Hager, Werner Krolikowski, Erich Mielke, Erich Muckenberger, Alfred Neumann, Horst Sindermann, Willi Stoph en Harry Tisch voor aanvang van de zitting van het CC hadden laten weten af te zullen zien van een verder lidmaatschap van het Politburo omdat zij plaats wilden maken voor jongeren.

De 157 stemgerechtigde leden van het CC herkozen diezelfde dag Egon Krenz als secretaris-generaal van de SED. Het Politburo werd teruggebracht van 21 tot 11 leden. De vier nieuwe leden die er hun intreden deden waren: Hans Modrow, partijleider van Dresden, Wolfgang Rauchfuss, minister van industrie, Gerhard Schürer, voorzitte van de plancommissie, en Wolfgang Herger, leider van de afdeling veiligheid van het CC.

Samenstelling *Politburo*

Het nieuwe Politburo van de SED zag er op 8 nov. 1989 als volgt uit:

Leden:Egon Krenz, Hans Joachim Böhme, Werner Eberlein, Wolfgang Herger, Werner Jarowinsky, Heinz Kessler, Siegfried Lorenz, Hans Modrow, Wolfgang Rauchfuss, Günter Schabowski, Gerhard Schürer.

Kandidaat-leden: Johannes Chemnitzer, Inge Lange, Margarete Muller, Günter Sieber, Werner Walde, Hans-Joachim Willerding.

Portretten voormalige *SED*-kopstukken

In het *NRC/H'blad* van 9 nov. 1989 portretteerde Peter Michielsen vijf afgetreden Politburoleden, die lange tijd een stempel hadden gedrukt op het beleid van de DDR.

Kurt Hager; de chef-ideoloog:

'Onze chef-ideoloog' noemde Honecker Kurt Hager graag. hij was de groot-inquisiteur van Honeckers staatssocialisme, havik, dogmaticus. een loyale en bij wijlen bikkelharde handhaver van de ideologische orde iii de DDR. Als zodanig was de nu 77-jarige Hager langer in functie dan enige collega binnen het blok: 34 jaar lang, sinds hij in 1935 als secretaris van het Centraal Coinité werd belast met ideologische zaken, heeft hij schijnbaar moeiteloos alle ideologisclie keertwendingen in de partijlijn meegemaakt die dooi. de zich wijzigeilde omstandigheden werden gedicteerd, van de spartaanse lijn onder Ulbricht tot het sauerkrautsocialisme van de nu verguisde Onkel Erich. En hij was uiteindelijk de man die het fameuze adagium over Gorbatsjovs perestrojka bedacht waarmee begin vorig jaa de partijleiding zich de moeilijkheden op de hals haalde die haar nu hebben weggevaagd: „Als je buurman zijn huis behangt hoef je je niet gedwongen te voelen hetzelfde te doen". Tegen een nieuw behang en ideologische experiinenten was Kurt Hager altijd al. al sinds Tito's Joegoslavië in 1948 uit het blok werd gezet: wie om concessies kwam was bij deze rigide, starre waakhond van de ideologie aan het verkeerde adres, of het nu om liet politieke of om het economische of culturele beleid ging. Hij mocht de laatste jaren mat milder in toon zijn geworden, hij mocht zelfs door 's lands schrijvers quasi-liefkozend 'Papa Hager' worden genoemd, wie aan de ideologie tornde kreeg steevast lik op stuk. Tot de werkelijkheid hem inhaalde, Nog enkele dagen voor Honeckers vertrek sprak hij met al zijn autoriteit, in Moskou nog wel. tegen dat er van personele wijzigingen in de top sprake zou kuilnen zijn.

Hager is met Honecker bevriend geweest sinds 1935, toen beiden ondergronds werk deden voor de KPD. In 1937 ging hij naar Spanje. Volgens de latere geschiedschrijving heeft hij daar een heldenrol gespeeld in de burgeroorlog. In een manifest, in de jaren zeventig door dissidente partijleden in het Westen gepubliceerd, is dat evenwel met kracht tegengesproken, want in Spanje, aldus het manifest, „lag Kurt Hager nooit in drek of vuil" maar hield hij zich bezig met het zuiveren van het republikeinse bibliotheekwezen van trotslristische literatuur, in Spanje, aldus het manifest, heeft Kurt Hager „nooit een schot aan het front gehoord behalve die van de liquideringscommando's van Stalins geheime dienst, waarvoor hij als verklikker werkzaam was.

Hager leefde na 1939 in Frankrijk en Engeland en keerde in 1943 naar de Sowjet-zone terug. Voordat hij in 1953 partijsecretaris voor ideologie werd leidde hij de partij-hogeschool en de afdelingen van het Centraal Comité voor propaganda en hoger onderwijs.

Hermann Axen, de strateeg van de SED:

Hij stond niet zo vaak direct naast Erich Honecker, op de tribunes, hij stond meestal een of twee figuren verderop, maar Hermann Axen, jaargang 1916, was er wel altijd bij: heel klein, heel rond, blozend, glimlachend: de strateeg van de partij, haar knapste kop, en haar belangrijkste deskundige op het gebied van de buitenlandse politiek.

Axen, de enige jood in de partijleiding en zelfs de enige jood die zich in een Oosteuropese partijtop heeft kunnen handhaven, ging door voor de meest intelligente in de leiding van de SED. De enige met humor ook, een intellectueel onder voormalige arbeiders en apparatsjiks.

Hij was, zo heeft Klaus Bölling geschreven, de enige in de leiding die niet had misstaan in het intellectuele milieu in het Berlijn van de jaren twintig, „erudiet,grappig, met een hang naar cynisme, slagvaardig en elke zin onder weglating van alle franje zo formulerend dat hij niet aan te vallen is en toch ook weer niet in functionarissenjargon vervalt".

Ook al is hij, aldus Bölling, geen ,,vermetel denker" en ook al had hij ,,onopvallendheid tot zijn stijl verheven". Hermann Axen was enerzijds politiek een valk en voor Moskou - het Moskou van Brezjnew - de garantie dat de DDR braaf in de pas zou lopen, Hermann Axen was anderzijds een van de weinigen in Honeckers team die. als dat nodig zou zijn geweest, kiezers had kunnen overtuigen. Hij was enerzijds een man die van het partijblad *Neues Deutschland* het houten jargon producerende blad heeft gemaakt dat het nog altijd is, en anderzijds zijn klassieken van Weimar kent en kan doceren over Schillers houding ten aanzien van de Franse Revolutie.
Hermann Axen was ook in de leiding een van de weinigen die wel wilde toegeven dat er bij de opbouw van de eerste socialistische staat op Duitse bodem fouten zijn gemaakt: ,,Het is nooit onze opvatting geweest dat we onfeilbaar zijn". Zo'n uitspraak getuigde van realisme. Maar het realisme van Hermann Axen is niet oer genoeg gegaan. het heeft de afgang van de laatste weken niet kunnen verhinderen.
Axen, nu 73, was actief in de KPD sinds 1932, overleefde tussen 1935 en 1945 een reeks concentratiekampen, waaronder Ausehwitz en Buchenwald, en werkte na de oorlog als agitator bij de nieuwe, door Erich Honecker geleide jongerenorganisatie van de partij. In 1950 merd hij secretaris van het Centraal Comité en in 1956 hoofdredacteur van Neues *Deutschland*, een functie die hij tien jaar uitoefende. Kandidaatlid van het politburo werd Hermann Axen in 1963, volledig lid in 1970.

Erich Mielke, senior en politiechef:

Erich Mielke was de senior in de partijtop: 81 is hij, en van die 81 jaar heeft hij meer dan de helft besteed aan de bewaking van de staatsveiligheid van de DDR. eerst, in 1946, als mede-oprichter van de politieke politie, later, vanaf 1950, als plaatsvervangend minister van staatsveiligheid, vanaf 1957 als minister, en daarmee chef van de geheime politie. Erich Mielke, lid van het politburo sinds 1976, Held van de DDR en Held van de Sowjet-Unie, was de hoogste baas van twintigduizend geheime agenten in de DDR en tienduizenden verklikkers en andere ‚medewerkers', de bevelhebber van de eliteregimenten en de opdrachtgever en chef van achtduizend geheime agenten in het Westen. De oude man van de Normannenstrasse, waar de geheime dienst haar hoofdkwartier had, overleefde alles en iedereen: zijn eerste chef die na de opstand van 1953 ten val kwam, zijn tweede die in 1957 moest wijken, hij overleefde de destalinisatie en hij overleefde de massale vlucht van voor de Muur, hij overleefde Ulbricht en uiteindelijk zelfs Honecker. Sterker: het was Erich Mielke, de senior, die midden oktober in het politburo het vertrek van Honecker en twee van zijn adjudanten afdwong.
Op 16 juli 1934 werden op het Bülowplatz in Berlijn twee politieofficieren, Anlauf en Lenck, vermoord niet schoten in de rug; een derde officier merd ernstig gewond. Het Schwurgericht wees drie jaar later de daders aan. Een van hen was Erich Mielke. Maar die. voormalig koopman, voormalig journalist bij het KPD-blad Rote *Fahne*, voormalig lid van de ordedienst van de KPD, heeft voor die moorden nooit gezeten: hij zat inmiddels hoog en droog in Moskou, hij bezocht daar de Leninschool. In 1936 stuurde de partij hem naar Spanje, van 1939 tot 1945 verbleef Mielke opnieuw in de Sowjet-Unie, om vervolgens betrokken te worden bij de opbouw van de geheime politie die hij tot het aftreden van de regering, eerder deze week, is blijven leiden: de grote onvervangbare in de Oostduitse leiding, de man om wie niemand heen kon, de man van wie Honecker een paar jaar geleden zei dat hij de beste Oostduitse jongeren jarenlang heeft opgeleid tot lieden die bereid zijn ,,elke opdracht van de partij onvoorwaardelijk te vervullen".

Horst Sindermann, liberale outsider:

'Sindermann macht's möglich'- het was ooit, in de jaren zestig, toen Horst Sindermann partijchef werd van Halle, een leus die een belofte inhield. De nieuwe leider van het rode Halle deed meer dan het stimuleren van de belangrijke chemische industrie, hij bekommerde zich ook met overgave voor een verbetering van de be oorrading van de bevolking en dat leverde hem als enige provincievorst van die dagen veel populariteit op.
Tien jaar later was de belofte gebroken, was de atmosfeer veranderd en was Sindermann machteloos gebleken: Ach Sindermann, du blinder *Mann, du* riclztest *nur noch Schaden an*, zo zong Wolf Biermann, de bard met de hese stem die in eigen land niet meer welkom was.
Zolang Willi Stoph de tmeede man van de partij bleef - dus tot de opkomst van Krenz - zolang was Horst Sindermann de nummer drie. De 72-jarige Dresdner, communist sinds 1929 en tussen 1935 en 1943 gevangene in de tuchthuizen en concentratiekampen van de nazi's, heeft, meer dan de meesten van zijn collega's, ondanks Biermanns schamperheid de reputatie nooit helemaal verloren een politicus van het gezonder verstand te zijn: een tikkeltje meer geporteerd voor democratisering, een beetje meer voorstander van het vieren van de teugels. Bovendien wilde Sindermann, meer dan zijn omgeving, de Oostduitse belangen internationaal, politiek zowel als economisch. wat duidelijker beschermd zien. Het heeft hem zijn invloed gekost, want wat Sindermann wilde ging Honecker en Moskou te ver. Hij is tot gisteren lid van het politburo gebleven, maar toen hem in 1976 de politiek onbetekenende functie van voorzitter van het parlement werd toebedeeld was het met de invloed van Horst Sindermann gedaan.
Sindermann, zoon van een SPD-Rijksdaglid, communist sinds 1929, werd na de oorlog journalist, agitator, hoofdredacteur van partijbladen in de Sowjet-zone, en in 1954 hoofd van de afdeling agitatie van het Centraal Comité. Naar Halle verhuisde hij in 1963, om er tot 1971 te blijven. In dat jaar werd de provinciechef door zijn kameraad Honecker het politburo binnengehaald en eerste vice-premier gemaakt. Twee jaar later werd Sindermann premier, de functie die hij bleef uitoefenen tot hij teveel milde en in 1976 voorzitter van de Volkskammer, tevens een van de acht plaatsvervangers van Honecker als president werd.

Willi Stoph, eeuwige tweede:

Hij was de Eeuwige Tweede van de DDR, na zijn chef Erich Honecker: Willi Stoph, voormalig premier, voormalig staatshoofd en daarna opnieuw premier, eergisteren na decennia trouwe dienst eindelijk afgetreden. De 75-jarige Stoph was niet alleen Honeckers eeuwige tweede man, hij was ook een ideale tmeede man: intens loyaal, onopvallend, grijs, gezichtsloos. humorloos, een man die als lid van het politburo zijn zegje mocht doen, met een relatief bescheiden rol in dat orgaan tevreden was cn zich verder toelegde op de tenuitvoerlegging van die besluiten. Hij deed een paar jaar geleden geruisloos een paar passen terug toen Honecker Egon Krenz als kroonprins ontdekte en hij week deze week even geruisloos toen het volk opstond en zijn tijd was gekomen.
Van Willi Stoph heeft de buitenwereld, ondanks zijn hoge functies, niet zo erg veel meer gehoord sinds hij als regeringsleider een paar keer in het nieuws kwam als gesprekspartner van Willy Brandt, toen die nog bondskanselier was, in 1970, in Erfurt en Kassel. En héél blij was men toen, in Erfurt, dat beide regeringsleiders dezelfde voornaam hadden en men vol kon houden dat het dol-enthousiast gescandeerde ‚Willy-Willy' van de duizenden inwoners van Erfurt evengoed hun Willi gold. Maar vanaf die tijd is het stil geworden rondom deze Willi.
Stoph, in 1912 geboren als zoon van een arbeider, is van huis uit metselaar. Op zijn zeventiende werd hij lid van de communistische partij. Hij diende van 1935 tot 1937 en tijdens de oorlog in het Duitse leger. Volgens de officiële handboeken deed hij in de oorlog tevens dienst als spion en koerier voor de communisten, een melding waarvoor overigens nooit werkelijke bewijzen zijn geleverd. Na de oorlog was Stoph als partijfunctionaris in de economie werkzaam. Hij merd in 1950 lid en secretaris van het Centraal Comité en volgde na de opstand van juni 1953 de weggezuiverde Zaisser op in het politburo. Van 1952 tot 1955 werkte hij als minister van binnenlandse zaken aan de opbouw van de Volkspolizei en de Volksarmee om in 1962 plaatsvervangend premier en in 1964 premier te morden. Tussen 1973 en 1976 was hij staatshoofd en sindsdien heeft hij opnieuw als premier gewerkt.



Na het opschorten van de reisbeperkingen reisden talloze DDR-burgers via Tsjechoslowakije naar West-Duitsland. De foto toont de kilometerslange rij Trabanten en Wartburgs aan de West-duits-Tsjechische grens bij Schirnding op 5 november 1989.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

DDR OPENT HAAR GRENZEN

Op 9 nov. 1989 verklaarde Günter Schabowski, de nieuwe SED-secretaris voor de informatie- en mediapolitiek, op een persconferentie dat de DDR had besloten haar grenzen open te stellen. Alle Oostduitsers konden voortaan zonder veel plichtplegingen naar de Bondsrepubliek reizen. Zij hadden daarvoor wel een visum nodig, maar de plaatselijke politiebureaus hadden opdracht gekregen deze onmiddellijk op aanvraag te verstrekken. Volgens Schabomski zou de Berlijnse Muur nog niet vallen, omdat daarvoor eerst ingrijpende ontwapeningsmaatregelen nodig waren van Bonn en van de NAVO.

De letterlijke tekst van het besluit van de DDR-regering haar burgers voortaan rechtstreeks naar het Westen te laten reizen luidde als volgt:

,,De ministerraad van de DDR heeft besloten dat tot het in werking treden van een door de Volkskammer gesanctioneerde wettelijke regeling de volgende bepalingen met betrekking tot particuliere reizen en reizen met het doel de DDR permanent te verlaten met onmiddellijke ingang van kracht worden:

1. Particuliere reizen naar het buitenland kunnen zonder dat aan de gebruikelijke voorwaarden is voldaan (speciale aanleidingen tot de reis en familiebetrekkingen) worden aangevraagd. De toestemming wordt op korte termijn verleend. Toestemming zal slechts in uitzonderlijke gevallen worden geweigerd.

2. De bevoegde afdelingen voor het paspoortwezen van de districtsbureaus van de Volkspolizei hebben aanwijzing gekregen visa voor een duurzaam verblijf buitenslands ogenblikkelijk uit te geven, zonder dat–daartoe hoeft te worden voldaan aan de geldende voorwaarden Aanvragen kunnen, evenals voorheen, ook worden gedaan bij de afdelingen voor binnenlandse aangelegenheden.

3. Men kan voor een permanent vertrek naar het buitenland gebruik maken van alle grensovergangen van de DDR naar de BRD, respectievelijk naar (West)Berlijn.

Hiermee komt een eind aan het tijdelijk verlenen van reisvergunningen in buitenlandse diplomatieke vertegenwoordigingen van de DDR, respectievelijk aan de mogelijkheid tot definitief vertrek naar het buitenland via derde landen."

Na het bekend worden van de beslissing dat de grenzen opengingen dromden 's avonds honderden Oostberlijners bij de doorlaatposten in de Muur samen Aanvankelijk wensten de Oostduitse grenswachten hen niet door te laten omdat zij nog niet over het vereiste visum beschikten, maar enige tijd later werden de doorlaatposten geopend en stroomden de Oostberlijners het westelijk stadsdeel binnen. Daar werden zij verwelkomd door applaudisserende en juichende stadgenoten, die hun bier en champagne aanboden. De meesten van de naar schatting 50.000 Oostduitsers die die avond West-Berlijn bezochten keerden 's nachts naar huis terug.

Eerste reacties

Toen het nieu s over liet openstellen van de grenzen tijdens een avondzitting van de Bondsdag in Bonn bekend werd gemaakt, hieven parlementariërs spontaan de Duitse volkshymne, het Duitslandlied, aan. Vertegenwoordigers van alle partijen gaven uiting aan hun emoties. Aan het slot van de vergadering werd ex-bondskanselier Willy Brandt, die ten tijde van de bouw van de Muur in aug. 1961 burgemeester van West-Berlijn was, door diverse afgevaardigden gefeliciteerd. Brandt was de architect van de ,,Ostpolitik'' die ,,verandering door toenadering" beoogde.

Het Sowjet-persbureau *Tass* meldde op 9 november dat de DDR alle reisbeperkingen naar het Westen had opgeheven. Dat dit de symbolische afbraak van de Berlijnse Muur betekende werd niet vermeld. Gennadi Gerasimow, woordvoerder van het ministerie van buitenlandse zaken, wees er tijdens een persconferentie in Moskou op dat de DDR ,,een belangrijke, strategische bondgenoot" van de Sowjet-Unie was. Hij vergeleek de gebeurtenissen in de DDR met die in Polen. Discussies over een hereniging van beide Duitslanden noemde Gerasimow ,,een zuiver intellectuele exercitie, zonder betekenis voor de politieke praktijk".

Het Witte Huis in Washington prees de Oostduitse beslissing om de grenzen met de Bondsrepubliek open te stellen als ,,een belangrijke stap in de richting van vreedzame en evolutionaire democratische hervormingen'' Minister van buitenlandse zaken Baker zei de beslissing als ,,een zeer positieve ontwikkeling" te beschouwen De Amerikaanse televisie besteedde ruim aandacht aan de gebeurtenissen in Berlijn

28 *jaar* Berlijnse Muur

Het *NRC/H'blad* wijdde op 10 nov. 1989 de volgende terugblik aan de 28 jaar oude Berlijnse Muur:

Ruim 28 jaar lang vormde de Berlijnse Muur, dwars door de vroegere Duitse hoofdstad heen, liet meest tastbare symbool van de Koude Oorlog tussen Oost en West.

Met verbazing zag de wereld, hoe de wanhopige Oostduitse autoriteiten op 13 augustus 1961 een muur dwars door Berlijn heen bouwden om zo DDR-burgers de doortocht naar het Westen te beletten. Alleen op deze macabere wijze meenden ze het leegbloeden van de jonge DDR tot staan te kunnen brengen. Sinds 1949, het jaar dat de DDR ontstond, waren toen al zo'n 2,3 miljoen mensen de DDR ontvlucht.

Architect van de ruim 160 kilometer lange muur was het toenmalige hoofd van de Oostduitse veiligheidsdienst en latere partijleider, Erich Honecker. Aanvankelijk bestond de versperring slechts uit prikkeldraad, maar al spoedig werd deze vervangen door een bijna twee meter (en later zelfs drie meter) hoge stenen constructie met overal wachtposten, die opdracht hadden om onmiddellijk op iedereen te schieten die probeerde te ontsnappen.

Officieel werd de muur in de DDR steeds aangeduid als een ,.anti-fascistische barrière", die agressie vanuit het Westen moest voorkomen. Honecker, die vorige maand in ongenade viel. is de muur zelf steeds blijven verdedigen. Be-



Berlijners klimmen boven op de Muur voor de Brandenburger Tor.

Weekblad 58ste jaargang No. 3025. pag. 44503-44518



Oostduitse grenswachten kijken door een gat in de Berlijnse Muur bij de Brandenburger Tor.

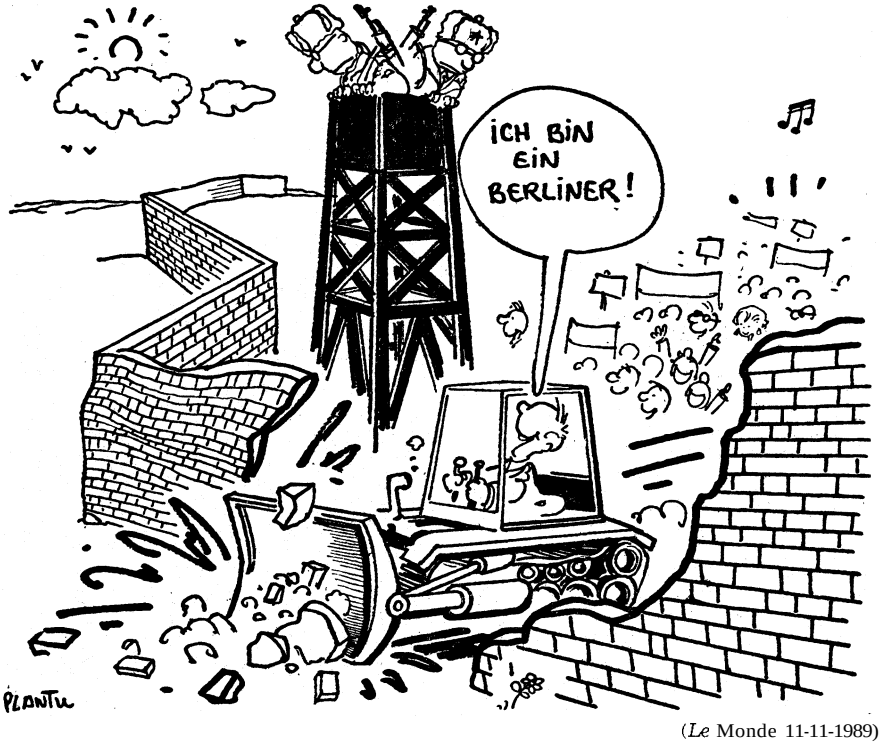
gin dit jaar nog voorspelde hij dat de muur nog zeker honderd jaar zou bestaan.
Door de jaren heen probeerden talloze Oostduitsers toch over de zwaar bewaakte versperring heen te vluchten, of er onder door (verschillende keren werden er tunnels door vluchtelingen gegraven om te ontkomen). Tot voor kort zaten er volgens Westduitse gegevens nog zo'n 4.000 Oostduitsers gevangen, die tevergeefs hadden geprobeerd om in Berlijn of elders de DDR te ontvluchten.
Voor zover bekend zijn bij pogingen om over de muur te vluchten 79 mensen om het leven gekomen. De vluchtpogingen leidden dikwijls tot dramatische taferelen, waarbij mensen vanuit West-Berlijn machteloos moesten toezien hoe gewonde of dode vluchtelingen door Oostduitse wachtposten werden weggesleept van de muur.
Voor Westerse leiders vormde een bezoek aan de Berliinse Muur altijd een vast programmapunt bij'bezoeken aan West-Duitsland. In 1963 bezocht de toenmalige Amerikaanse president John F. Kennedy West-Berlijn, waar toen de latere bondskanselier Willy Brandt burgemeester was. Kennedy sprak bij die gelegenheid de beroemde woorden ,,Ich bin ein Berliner".
Brandt zelf, die als kanselier de grondslag hielp leggen voor betere betrekkingen met Oost-Europa cn de Sowjet-Unie via zijn ,,Ostpolitik", zei gisteren (9 november) in reactie op het nieuws over het feitelijke einde van de muur: ,,Een stille revolutie zal nu verbonden blijven met de dag van de negende november 1989, die de Duitse deling achter zich zal laten". Ook president Reagan bezocht twee jaar geleden de muur. Hij daagde Sowjet-leider Michail Gorbatsjow toen uit om de muur ,,neer te halen" om zo zijn wil tot veranderingen te onderstrepen.

Miljoenen DDR-burgers bezoeken Bondsrepubliek

Tijdens de eerste drie dagen na het openstellen van de Oostduitse grenzen brachten tussen de drie en vier miljoen DDR-burgers een bezoek aan de Bondsrepubliek. Voor sommige grensposten, zoals het tussen Berlijn en Hannover gelegen Helmstedt, ontstonden files van meer dan 60 kilometer.
In Berlijn maakten de bezoekers gebruik van acht oude en zes nieuw in de Muur uitgehakte grensposten. Op verscheidene plaatsen probeerden mensen met hamers of beitels gaten in het beton te hakken, waardoor gapende gaten in de Muur ontstonden. Stukken Muur werden als souvenir te koop aangeboden.

Plenum CC

Tijdens de driedaagse zitting van het Centraal Comité van de SED (zie pag. 751/1 e.v.) werd op 8 nov. 1989 Hans Modrow, de partijleider van Dresden, voorgedragen als premier. Over zijn benoeming zou op 13 november door de Volkskammer gestemd worden.
Op 9 november werd de orthodoxe Hans-Joachim Böhme uit het Politburo gezet. Ook de drie kandidaat-leden Johannes Chemnitzer, Inge Lange en Werner Walde verloren hun post.
Het CC besloot medio december een partijconferentie te houden om de noodzakelijke veranderingen binnen het CC door te voeren.
Tijdens de laatste zittingsdag werd scherpe kritiek geleverd op Günter Mittag. Mittag, die jarenlang de economische paus van de DDR was en die op 18 oktober samen met partijleider Honecker was afgetreden (zie pag. 673/1) kreeg de schuld van de economische malaise. Het CC besloot Mittag uit te sluiten en kondigde een onderzoek aan naar diens persoonlijke verantwoordelijkheid voor die malaise. Ook de voormalige propagandachef van de DDR, Joachim Herrmann. werd uit het CC gezet. Beide vroegere leiders hadden ,,de interne democratie van de partij en de partijdiscipline ernstig geschonden en de reputatie van de partij schade toegebracht".
Het CC sloot zijn plenum op 10 november af met de aanvaarding van een programma van hervormingen, getiteld ,,De DDR ontwaakt". Het persbureau ADN meldde dat de partij zich had uitgesproken voor ,,vrije, universele, democratische en geheime verkiezingen" onder publieke controle en voor een ..democratische coalitieregering".
Op 13 november besloot het CC van de SED dat van 15 tot 17 dec. 1989 een buitengewoon partijcongres zou worden gehouden met het doel de hele partij en het hele programma te vernieuwen. Het CC bekrachtigde daarmee de beslissing die het Politburo hierover een dag eerder had genomen. De eis om medio december geen par-



(*Le* Monde 11-11-1989)

tijconferentie, maar een partijcongres te houden was tijdens recente massademonstraties in de DDR veelvuldig naar voren gekomen. Een partijcongres had verderreikende bevoegdheden dan een partijconferentie en kon bijvoorbeeld een nieuw Cent aal Comité kiezen.

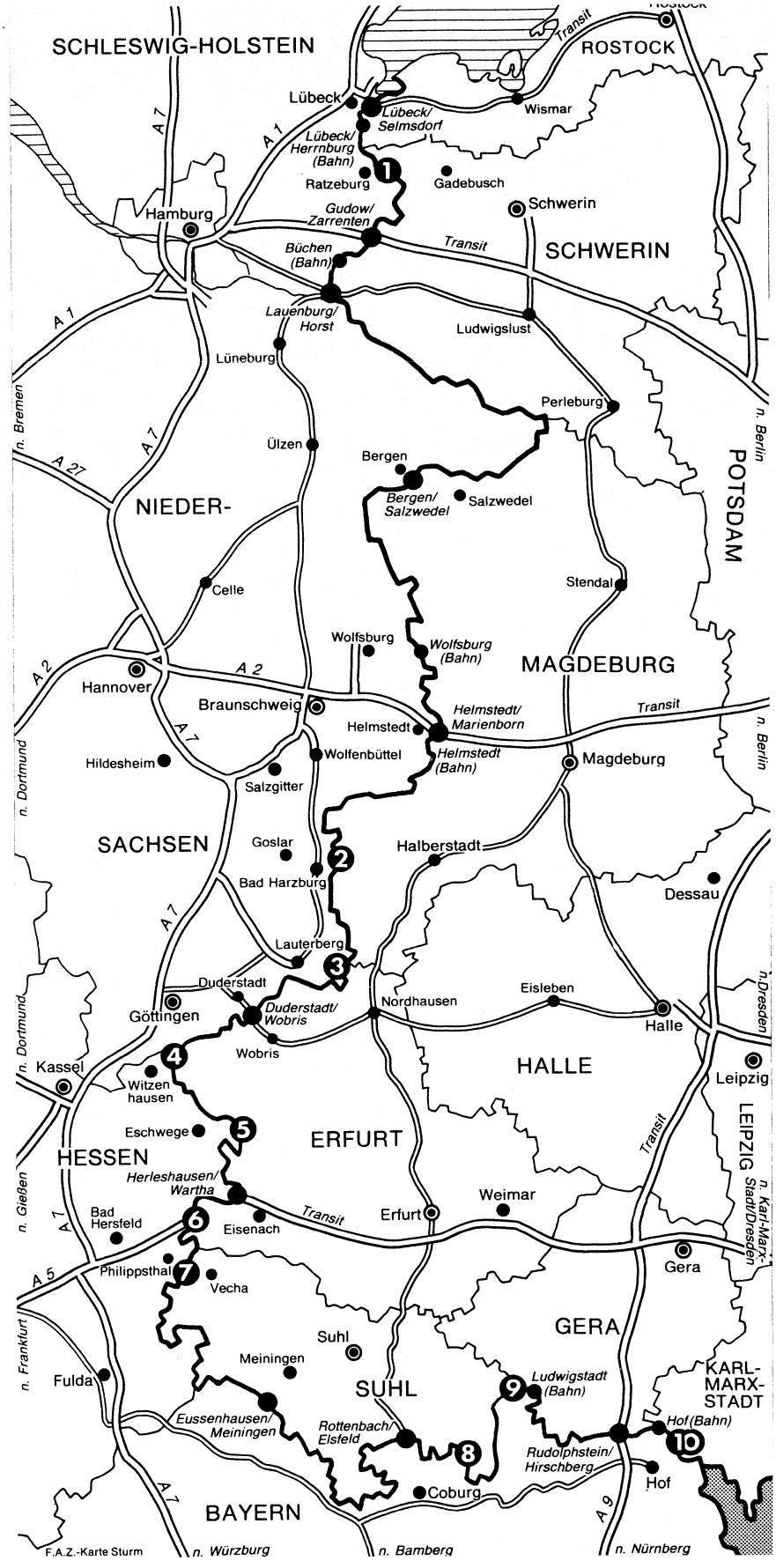
Maleuda parlementsvoorzitter.
Modrow premier

Op 13 nov. 1989 kwam het Oostduitse parlement, de Volkskammer, bijeen om een nieuwe premier en een nieuwe voorzitter te kiezen. De parlementariërs slaagden er pas in tweede instantie in een nieuwe voorzitter te kiezen; geen van de vier kandidaten kreeg bij de eerste stemming een meerderheid. Het was voor het eerst in de geschiedenis van de DDR dat het parlement in het geheim - en verdeeld - stemde. De uiteindelijke keuze was een verrassing. Niet favoriet Manfred Gerlach van de Liberaal-Democratische Partij (LDPD) werd gekozen, maar de voorzitter van de Boerenpartij (BPD), Gunther Maleuda (58). Hij kreeg 246 van de 477 stemmen. De verkiezing van Hans Modrow tot premier duurde één minuut. Modrow kreeg één stem tegen.

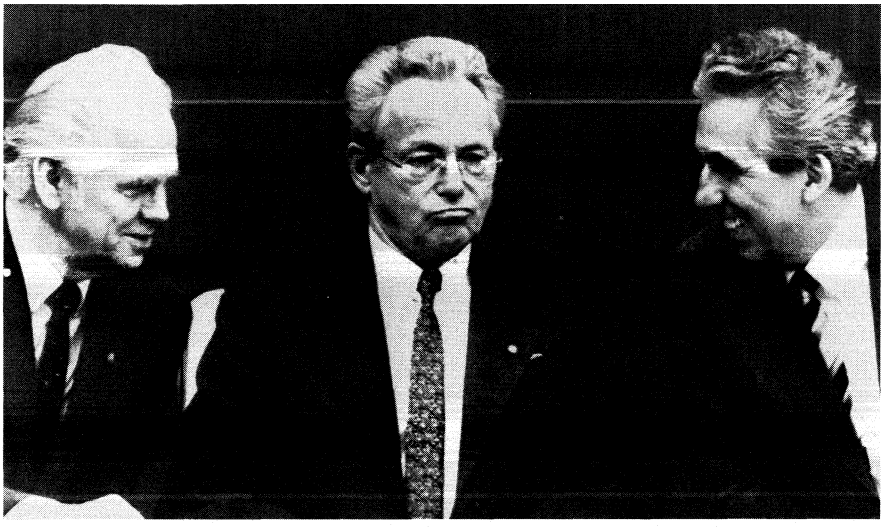
Over het verdere verloop van de parlementszitting schreef Henri Beunders in *NRC/H'blad* van 14 nov. 1989 onder meer het volgende:

Tijdens de bespreking van de „toestand van de republiek" wisselden de oprechte boetedoening en de huichelarij elkaar in ordelijk tempo af. Iedereen sprak van een nieuw begin en noodzakelijke toenadering tot elkaar. De communist sprak nu van een socialistische democratie. de boer van een autonoom socialisme in kleine kring, de democraat van een attractief socialisme en de liberaal van een pluralistisch socialisme, En allen wilden zo snel mogelijk een sterke coalitieregering, waarvoor men zich als bereidwillige doch onafhankelijke partner aanbood. om het land uit het moeras te trekken.

Dat het land in liet moeras terechtgekomen was, had vele oorzaken. Men had zelf ook schuld, dat was waar. Men was eigenlijk veel te weinig bijeengekomen, maar de regering had ook altijd veel te weinig informatie gegeven of had het parlement zelfs geheel en al gepasseerd. En men had nooit geweten dat men al die tijd zo duchtig was voorgelogen. Nu had men de sprakeloosheid overwonnen. nu was de Volkskammer de kamer van het volk geworden en nu wilde men het weten: maren die gepresenteerde economische cijfers altijd geflatteerd, had de DDR nu wel of geen buitenlandse schuld en waarom exporteerde het land eigenlijk eieren, konden die investeringen niet beter gebruikt morden?



In de FAZ van 14-11-1989 werd een beeld gegeven van de nieuwe grensovergangen tussen de DDR en de Bondsrepubliek.
1. Ratzeburg-Genadebusch
2. Bad Harzburg-Stapelburg
3. Ellrich (Bahn)
4. Witzenhausen Hohengandern
5. Wanfried-Katharinenberg
6. Obersuhl-Untersuhl
7. Philippsthal-Vacha
8. Neustadt-Höhnebach
9. Ludwigstadt-Probstzella
10. Hof-Blosenberg



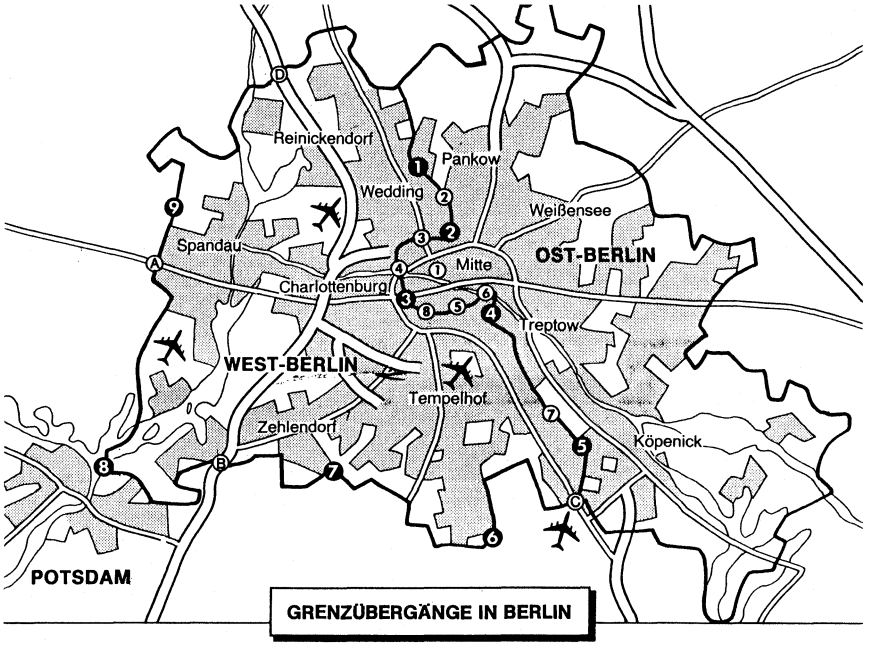
Een onderonsje tussen SED-leider Egon Krenz (r.) en de nieuwe parlementsvoorzitter Günther Maleuda (l.) op 13 november 1989 in de Volkskammer. In het midden de voorzitter van de Liberaal Democratische Partij, Manfred Gerlach.

En zo werd de ,,eerste echte zitting van de Volkskaminer" een aanzet tot een tribunaal over het oude regime. De afgetreden premier, Willi Stoph, bekende dat dc ministerraad haar plichten niet vervuld had, maar dat hij zich voortaan geheel en al voor de vernieuwing van het socialisme zou inzetten. Ernest Höfner, al negen jaar minister van financiën, kwam met verstikte stem vertellen dat de DDR inderdaad een buitenlandse schuld had van in totaal 130 miljard mark, en dat hij had moeten melden dat het evenwicht in de begroting al die jaren op kredieten had berust. De Volkskammer reageerde ontsteld op deze gegevens, die in de rest van de wereld al sinds jaar en dag bekend zijn. Willi Stoph kmam zijn ex-collega te hulp. Men moest begrijpen dat dit ,,centrale besluiten" waren geweest, van partijleider Honecker en politburolid Günter Mittag, en dat zij daar niets aan hadden kunnen doen.
De uitgebonjourde en gehate minister van staatsveiligheid Erich Mielke (81) milde van geen boetedoening weten. Hij had niet alleen niets verkeerd gedaan, hij had alleen dingen goed gedaan: de vrede veilig gesteld en bijgedragen aan de versterking van het socialisme. En nu, tegen het vallen van de avond, klonk het eerste boe-geroep in de Volkskammer. En Mielke kon niet anders meer uitbrengen dan: .,Ik houd toch van alle mensen. Ik zet me toch voor hen in!" Iemand roept: ,,Ja, voor de Republikflucht!" Mielke: ,,Geloof me, geloof me. Wij zorgden ervoor dat de mensen huil zorgen aan ons mededeelden. Wij wisten het en deden ook voorstellen. Maar ze luisterden niet".

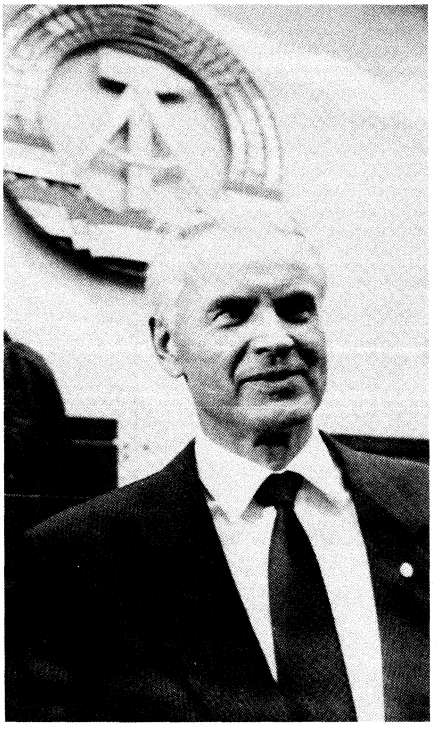
Peter Michielsen schreef in het *NRC/H'blad* van 9 nov. 1989 het volgende portret van de nieuwe Oostduitse premier:

Hans Modrow - het is een naam die binnen en buiten de DDR heeft gecirculeerd sinds Gorbatsjows perestrojka op gang kwam en duidelijk werd tot welke uitersten de Oostduitse leiders bereid waren te gaan om het spook van de hervormingen buiten de deur te houden. Hij, Hans Modrom, de partijleider van Dresden, ging al ver voordat deze zomer de druk op het bemind van Erich Honecker begon toe te nemen door voor een Oostduitse Gorbatsjow. Of hij die titel verdient is op dit moment niet te overzien: de voortekenen waaronder hij zitting neemt in het politburo van een moreel geruïneerde partij en aan het hoofd komt te staan van een regering zonder krediet, zijn zeker politiek niet erg gunstig.

Maar Hans Modrow, jaargang 1928, brengt ook iets mee: hij is de enige in de hogere regionen van de DDR van wie kan worden gezegd dat hij fundamentele hervormingen wil en die reputatie heeft hem in brede kring in de DDR populair gemaakt. Modrow bezit bovendien kwaliteiten die hard nodig zijn wil de Oostduitse kar weer in het spoor komen: moed, uithoudingsvermogen en visie
De 61-jarige nieuwe premier heeft zich in zijn eigen provincie, Dresden, populair gemaakt sinds hij daar in 1973 als een van 's lands vijftien ,,Provinzfürsten" aantrad. Modrow, zo merkte men in Dresden al snel, was anders, een a-typische leider. Hij was bescheiden zonder dat dit gekunsteld overkwam. Hij nam zijn intrek in een ,,gewoon" huis, en verruilde dat pas op uitdrukkelijk bevel van de leiding in Oost-Berlijn voor de voorgeschreven dienstwoning. Hij sprak anders dan zijn voorganger. apparatsjik Krolikowski, anders dan zijn collega's in de andere provinciehoofdsteden Ziin jargon was geen jargon hij kwam authentieker en eerlijker over dan men il1 de DDR gemend was. Hans Modrow was zelfs - niet altijd, wel vaak - moedig genoeg om, zowel binnen als buiten de DDR, voor hervormingen te pleiten en lichte kritiek te uiten toen dat recentelijk als gevolg van de massale exodus en de grote demonstraties ,,bon ton" werd. Het was Modrow die in juni in het Centraal Comité, dat toen nog boi stond van de zelfverheerlijking, wees op de economische moeilijkheden en het was Modrow die kort daarop in het hol van de leeuw, in West-Duitsland. hardop nadacht over hervormingen, economische, maar ook politieke.
Het was Modrow die twee weken geleden in Dresden duizenden tegen het uitblijven van hervormingen protesterende betogers aanvoerde. Dat maakt van hem geen opposant - wel een leider die niet bang is voor de dialoog en voor contact met opposanten.
Zo werd de econoom Modrow vooral de afgelopen paar jaar tot een ,,Oostduitse Gorbatsjov" gebombardeerd, tot, in veler ogen ten minste, een potentiële opvolger van Honccker zelfs. Dat zat er echter niet in; die stoel was al jaren lang gereserveerd voor Egon Krenz, en Modrow was tot gisteren niet eens lid van het politburo of zelfs maar van het partijsecretari-



De FAZ publiceerde op 13 november 1989 bovenstaand overzicht van de oude en de nieuwe grensovergangen in Berlijn.



Hans Modrow na zijn verkiezing tot premier op 13 november 1989.

aat: hij werd jarenlang gepasseerd als het om bevorderingen in Oost-Berlijn ging. Tot oktober, toen Honecker viel en de partij in een vrije val terecht kwam, kon Modrow derhalve hoogstens outsider zijn, toeschouwer il1 de coulissen en geheime hoop van vele Oostduitsers. Pas toen deze week eerst de regering en daarna het hele politburo aftrad kwamen de kaarten heel anders te liggen. Even, een halve dag lang, is gisteren gespeculeerd over de mogelijkheid dat Krenz opzij zou slappen. Het mocht echter niet zo zijn: hij bleef zitten en Modrow is ,.slechts" premier en lid van het politburo geworden.
In zijn zienswijze op de economie heeft de partijchef van Dresden zich de afgelopen jaren als een pragmaticus ontpopt. Na een bezoek aan China, vorig jaar, bepleitte een hoogst enthousiaste Modrom hervormingen in de economie die overeenkomen met die in de ,,speciale economische zones" in China, waar men de vrije markt, buitenlandse investeringen en samenwerking met het Westen in de praktijk brengt. Of de benoeming van gisteren veel uit zal maken, is een open vraag, waarvan de beantwoording voor alles van Egon Krenz afhangt. De afgelopen weken hebben de Oostduitsers Krenz niet het voordeel van de twijfel gegund. De man die als een loden last jaren van hondetrouw aan Erich Honecker meetorst was bij zijn aantreden als partijchef in oktober ongeloofwaardig en is dat, al zijn mooie uitspraken sindsdien ten spijt, gebleven. Hij is het zelfs meer dan ooit sinds de gisteren genomen beslissing hem partijchef te laten blijven.
Krenz heeft de sleutel tot Modrows succes in handen. Ais hij bereid is het traditionele rollenpatroon in de relatie tussen partij en regering te doorbreken en de nieuwe premier de kans geeft een eigen, niet door de partij gedicteerde politiek te voeren, kan diens benoeming tot premier het begin vormen van een stabilisatie van de Oostduitse politiek. Als Krenz echter de eerste viool mil blijven spelen en met zijn tot nu toe gevoerde beleid van kleine stappen, pseudo-concessies en halve maatregelen Modrows tempo wil bepalen, ziet het er somber uit, voor Modrow, voor Krenz en voor de DDR.

INTERNATIONALE ZAKEN

VERENIGDE NATIES

INTERNATIONALE CONFERENTIE IN NOORDWIJK OVER KLIMAATVERANDERING

In Noordwijk heeft op 6 en 7 nov. een internationale conferentie plaatsgevonden over atmosferische vervuiling en klimaatverandering.
De bijeenkomst was georganiseerd door de Nederlandse milieuminister Nijpels in het tweede kabinet Lubbers in samenwerking met het milieuprogramma van de VN (UNEP) en de Wereld-meteorologische organisatie (WMO).
Volgens de demissionaire minister gaat het om milieuproblemen met grotere economische en vrijheidsbeperkende gevolgen dan welke milieukwestie ook. Liberaal-optimistisch als hij is gelooft hij echter dat mensen best in staat zijn hun gedrag te corrigeren, zij het dat daarvoor een sterke en in elk geval niet-terugtredende overheid nodig is.
Bij het *National Center* for atmospheric *research* (NCAR) in Boulder (Colorado) zegt prof. dr. J. Firor, tot voor kort directeur van het NCAR, in dit verband dat er ,,in wetenschappelijke kring nog nooit een probleem is geweest dat zo snel en zo veel belangstelling van onde zoekers heeft getrokken als dat van de klirnaatsverandering en het broeikaseffect".
Maar in politieke kring, vooral in de Verenigde Staten, valt de interesse nog tegen. Vooral omdat men opziet tegen ingrijpende maatregelen, volgens Firor Zo vreest hij dat de politici, ook in Noordwijk, de kat uit de boom blijven kijken met als argument dat er over de klimaatsverandering nog onvoldoende wetenschappelijke helderheid bestaat.

Firor wijst evenwel op onderzoek dat NCAR-collega's als de luchtscheikundige J. Calvert (al 20 jaar een belangrijk adviseur van de Amerikaanse milieubeweging en van milieudiensten) als ook S.H. Schneider, ,,our most prominent scientist" op het terrein van *global warming*, hebben gedaan.
Daardoor is het voor het wereldwijd bekende, toonaangevende centrum in Boulder, dat over zeer kostbare supercomputers, researchvliegtuigen en radarsystemen beschikt voor onderzoek op het gebied van klimaatveranderingen op lange termijn, de chemische samenstelling van de lucht en luchtvervuiling en van de zon als energiebron, nu evident genoeg dat het klimaat verandert, dat het op aarde warmer en droger wordt en dat het zeeniveau gaat stijgen.
De geconstateerde klimaatsverandering heeft volgens Firor een nogal dramatisch karakter, vooral voor de landbouw in Amerika. ,,Lees maar wat Schneider daarover schreef in dat septembernummer van *Scientific American* over de toekomst van de aarde.
Hij zegt dat het gebrek aan consensus onder wetenschappers over de klimaatsverandering zo klein is geworden dat er nu onmiddellijk maatregeleri tegen het wereldwijde broeikaseffect zouden kunnen worden genomen. Volgens hem mag men er niet op gokken dat dit milieuprobleem vrijwillig kan worden opgelost".

Omdat maatregelen dringtnd nodig zijn heeft Nijpels samen met de UNEP (het milieuprogramma van de Verenigde Naties) en de WMO (de wereldmeteorologische organisatie) de tweedaagse bijeenkomst in Noordwijk georganiseerd.
Met stappen tegen klimaatsverandering hoeven we niet meer te machten op verder onderzoek, meent hij De ruim restig milieuministers die naar Nederland komen ,,moeten hier voor het eerst echt met standpunten op tafel komen en moeten beginnen aan het raammerk van een wereldklimaatsverdrag dat over twee jaar gesloten zou moeten worden".
Nijpels rekent erop dat ook de Verenigde Staten, maar de milieutegenstellingen groter zijn dan n-aar ook, een constructieve bijdrage aan zijn conferentie leveren, terwijl Nederland op het gebied van het klimaatsverdrag-in spe en wat betreft de vermindering van de CO^2-vervuiling koploper wil zijn. Toch waarschuwt hij ervoor dat ,,we niet zover voor de muziek uitlopen dat we de muziek kwijtraken".
Verder zegt Nijpels van het Protocol van Montreal over de uitbanning van CFK's (chloorfluorkoolwaterstoffen) te hebben geleerd dat de Derde Wereld niet bereid is om zonder financiële hulp van Westerse landen milieumaatregelen te nemen. ,,Daarom streef ik in samenwerking met de Wereldbank naar een klimaatsfonds, ooli ben ik er niet zo zeker van of we daarover en over de financiële invulling daarvan volgende week al overeensteniming kunnen bereiken".
De Verenigde Staten zijn de hoofdschuldige van liet bederf van de atmosfeer. Zowel absoluut als per hoofd van bevolking zijn zij de grootste producent van kooldioxide, de voornaamste oorzaak van het broeikaseffect.
Dat betoogde de Nederlandse milieuminister in oktober in New York op een milieustudiebijeenkomst van Amerikaanse multinationals.
Vervolgens ging hij naar Washington en sprak daar met M. Deland, voorzitter van de inilieuadviesraad van president Bush en met W. Reilly, directeur van de *Environmental* Protection Agency, instellingen die qua mankracht en invloed weer mat omhoog krabbelen nadat zij onder Reagan vrijwel volledig maren ontmanteld.
Deland en Reilly lieten enkele dagen voor Nijpels' bezoek aan Washington aan journalisten meten dat de Nederlandse ininister op de conferentie in Noordwijk geen bijzondere initiatieven van Amerikaanse kant moest verwachten op het gebied van vermindering van de CO^1-emissies. Zulks omdat de big business en de elektriciteitsproducenten daarop tegen zijn en omdat die te hard zou ingrijpen in de Amerikaanse levensstijl.
Desondanks kwam Nijpels hoopvol naar Nederland terug, met in zijn achterzak een brief van vijf Republikeinse senatoren aan hun president dat de VS hun wereldleiderschap moeten bewijzen door op milieugebied niet stil te blijven zitten.
Over de milieuparagraaf in het CDA-PvdA-regeerakkoord is Nijpels in zoverre blij dat er een CO^1-verminderine met in totaal acht procent in vier jaar in staat. Die had hij bij het kabinetsoverleg over het Nationaal milieubeleidsplan ook voorgesteld. maar het werd er door tegenstand van VVD-minister De Korte van economische zaken - toen niet in opgenomen.

Of de tweeprocentsreductie haalbaar is wordt in het blad Change, dat door Nijpels' departement wordt uitgegeven, nogal betwijfeld.
Milieutopambtenaar dr.ir. P. Vellinga zegt dat zelfs stabilisering van de CO'-emissies op de huidige hoeveelheid een radicale verandering is. ,,Het is dus helemaal niet verwonderlijk", zegt bij. ..dat regeringen bijzonder aarzelend [illegible] dit gebied [illegible] zijds omdat we slechts kunnen gissen over de mate van kliinaatsverandering en anderzijds omdat we maar weinig meten over de manier waarop me de CO^2-emissies kunnen verminderen el1 wat de gevolgen van maatregelen op dat gebied zouden zijn. We hebben dus een voorzichtige stap-voor-stap benadering nodig".
Ondanks de mogelijk dramatische klimaatsverandering die door het NCAR als ook door andere vooraanstaande wetenschapsinstituten wordt voorspeld, heeft niet alleen de Amerikaanse regering grote moeite met de consequenties van het wereldklimaatverdrag n-aar Nijpels op mikt. Hetzelfde geldt r-oor ontwikkelingslanden die pas net aan hun industriële ontwikkeling beginnen en ook voor rijlcc, geïndustrialiseeerde naties als ae Bondsrepubliek en Japan.
De Japanse regering wil in geen geval meewerken aan internationale voorstellen tot vermindering val? de atmosferische CO^2-vervuiling omdat die de wereld- en de eigen economie ongunstig zouden beïnvloeden.
En de Westduitse milieuminister Töpfer, hoeveel bewondering hij ook heeft voor de Nederlandse koploperspositie, ineent dat men moet oppassen dat er niet zo veel inspanning en geld aan de vermindering van de CO'-emissies wordt besteed dat er voor andere milieudoeleinden niets meer overschiet

Concrete *maatregelen blijven* uit

Door tegenstand van vooral de Verenigde Staten en Japan is de internationale conferentie van milieuministers in Noordwijk er niet in geslaagd om harde afspraken te maken over concrete maatregelen tegen de wereldwijde vervuiling van de atmosfeer en tegen klimaatverandering.
Minister Nijpels kreeg van de bijeenkomst van milieuministers onvoldoende medewerking voor het door hem verlangde raamwerk van een internationaal klimaatsverdrag dat in 1992 zou moeten worden gesloten.
Dat was in de eerste plaats een gevolg van de opstelling van de Amerikaanse en de Japanse delegaties die van geen verdrag willen weten en die in harde afspraken over stabilisering of vermindering van CO^2-emissies een bedreiging zien voor de economische ontwikkeling in hun landen.
Dat de milieuconferentie niet helemaal is stukgelopen komt, volgens een topambtenaar van het ministerie van milieubeheer, vooral doordat veel was geïnvesteerd in de sfeer van het diner dat koningin Beatrix 's avonds op 6 nov. aanbood aan de milieuministers.

Door een ingenieuze tafelschikking in kasteel Duivenvoorde konden de ministers van de meer dan zestig delegaties elkaar daar nog eens informeel, buiten het kritische gehoor van hun ambtenaren, ontmoeten en tot verder overleg komen.
Het informele overleg heeft er toe geleid dat de conferentie een slotverklaring heeft opgeleverd die de instemming van veruit de meeste deelnemende landen heeft gekregen.
Uit de tekst blijkt dat de conferentie het in het algemeen meer dan eens is over de ernst van de vervuiling van atmosfeer en over het feit dat daartegen maatregelen moeten worden genomen.
Volgens president Bush' wetenschappelijk adviseur dr. A. Bromley is geen research naar de CO^2-ve vuiling meer nodig, maar wel onderzoek naar de economische gevolgen van maatregelen daartegen.
Om tegemoet te komen aan Japanse en Amerikaanse bezwaren is overeengekomen dat de besluitvorming over maatregelen tot de noodzakelijk geachte stabilisering van de CO^2-emissies in 2000 een jaar wordt uitgesteld. Op een tweede klimaatsconferentie die in 1990 in Zwitserland wordt gehouden, zal mogelijk definitief worden beslist over een ontwerpklimaatverdrag.

Slotverklaring

In de uiteindelijk aangenomen slotverklaring erkennen alle deelnemers aan de conferentie de noodzaak van stabilisatie van de uitstoot van kooldioxide.
Veel geïndustrialiseerde landen stellen, dat deze stabilisatie voor het jaar 2000 moet zijn bereikt. Een beslissing hierover zal worden genomen in 1990 tijdens de vergadering van de IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) en de Tweede Wereld Klimaatconferentie.

In de slotverklaring wordt de nadruk gelegd op het feit dat geïndustrialiseerde landen alle mogelijkheden moeten onderzoeken om reeds in het jaar 2005 tot een CO^2-reductie van bijvoorbeeld 20% te komen Recente wetenschappelijke gegevens wijzen zelfs uit dat een reductie van meer dan 50% noodzakelijk kan zijn om de klimaatproblematiek binnen redelijke grenzen te houden, aldus de verklaring.
Ook ten aanzien van ontbossing hebben de deelnemende landen een akkoord kunnen bereiken. Er zal worden gestreefd naar [illegible] wereldwijd evenwicht tussen ontbossing en een gezond bosbeheer in combinatie met herbebossing. Voorlopige doelstelling is een netto toename van bossen van 12 miljoen hectare per jaar in het begin van de volgende eeuw

Internationaal fonds

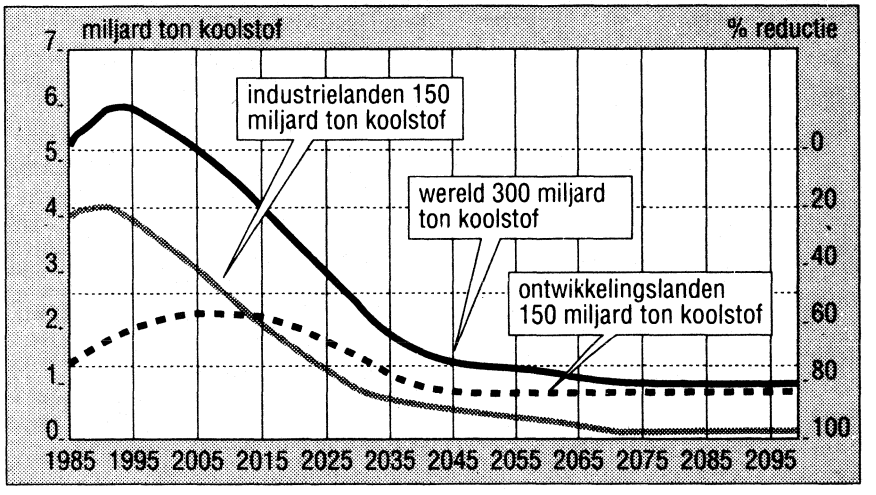
Alle 68 landen verklaren dat financiële en technische hulp aan ontwikkelingslanden noodzakelijk is. Alleen hiermee kunnen deze landen de noodzakelijke maatregelen nemen om klimaatverandering tegen te gaan, zonder dat dit hun economische ontwikkeling belemmert De mogelijkheden tot financiële hulp en een eventueel nieuw internationaal fonds zullen nader worden overwogen.
In de slotverklaring wordt tevens aangegeven waar met zo'n internationaal fonds kan worden gefinancierd:
- een totale uitbanning van de CFK's in ontwikkelingslanden;
- het bevorderen van ern efficiënt energiegebruik en het gebruik van duurzame energiebronnen;
- geven van financiële hulp voor bescherming van bossen en verbetering van het bosbeheer:
- het assisteren van ontwikkelingslanden bij de aanpak van de klimaatproblemen;
- ontwikkelingslanden in de gelegenheid stellen deel tc nemen aan internationale bijeenkomsten over dit onderwerp;
- het uitvoeren van onderzoek en monitoring;
- zorgen voor overdracht van technologieën naar en ontwikkeling van technologieën in ontwikkelingslanden;
- bevordering van het publieke bewustzijn en educatie.

Het gebruik van de financiële bronnen kan worden uitgebreid onder andere tot belangrijke energiebronnen die weinig of geen schade aan het milieu aanbrengen. Ook stappen om andere wereldwijde door de mens veroorzaakte emissies van broeikasgassen te verminderen kunnen hiermee worden gefinancierd.



De koningin was op 6 nov. aanwezig bij de opening van de Internationale Klimaat Conferentie in Noordwijk. Links van haar de demissionaire staatssecretaris van buitenlandse zaken Van Voorst tot Voorst; rechts de demissionaire minister van economische zaken De Korte.

Gewenste ontwikkeling van de jaarlijkse uitstoot van koolstof in rijke en arme landen; (totale cumulatieve uitstoot over 1985-2100: 300 miljard ton)



Raamwerk-verdrag

De noodzaak een Wereld Klimaatverdrag tot stand te brengen wordt door alle landen onderschreven. Zo'n raamwerk-verdrag zal in elk geval de volgende bepalingen moeten bevatten: intensivering van onderzoek; noodzakelijke maatregelen om CO^2-emissies terug te dringen; financiële behoeften van ontwikkelingslanden; het bevorderen van een duurzaam bosbeheer.

Bij de totstandkoming van zo'n verdrag moet speciale aandacht worden gegeven aan doelmatige procedures en bevoegdheden ten aanzien van besluitvorming.

De deelnemende landen dringen in de slotverklaring aan op spoedige onderhandelingen voor zo'n verdrag. Dit Wereld Klimaatverdrag zal zo mogelijk al in 1991 tot stand moeten komen. Als uiterste datum voor de totstandkoming wordt genoemd 1992, als de Conferentie van de Verenigde Naties over Milieu en Ontwikkeling plaatsvindt.

Nabeschouwing

Aan het *NRC/H'blad* van 8 nov. ontleend is de volgende nabeschouwing op de milieuconferentie van Noordwijk.

De internationale klimaatconferentie in Noordwijk heeft bij veel deelnemers frustraties opgeleverd. Dat geldt niet alleen voor de Skandinavische landen, West-Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland, maar ook voor een ontwikkelingsland als Brazilië.

,,Er werd nauwelijks naar ons geluisterd", zegt de Braziliaanse diplomaat Botafoga Gonzaloes. ,,De bijeenkomst was eigenlijk alleen maar een twistgesprek tussen de industriële grootmachten."

Als men kijkt naar d? opstelling in de milieuconferentie van de Verenigde Staten en van Japan, dat met een 28-man zware delegatie naar Nederland kwam. slaat de Braziliaan de plank niet ver mis. Die landen maren erop uit te voorkomen dat in Noordwijk maatregelen vastgesteld zouden morden tegen de CO^2-vervuiling van de atmosfeer.

Voor dc Amerikaanse onderhandelaar Bill Reilly betekende dat, dat hij zich dubbelzinnig moest gedragen. Reilly, die geen milieuminister is maar als hoofd van het Amerikaanse Environmental Protection Agency (EPA) regelmatig deelneemt aan kabinetszittingen in het Witte Huis, verdedigde het Amerikaanse standpunt met zoveel verve dat hij de uitkomst van de conferentie ,,een groot succes" kon noemen. Hls milieuman is hij een andere opvatting toegedaan.

Dat de Noordmijkse conferentie voor Reilly zo moeilijk was, lag enerzijds aan de samenstelling van zijn delegatie die voor een groot deel uit tegenstanders van een drastischer milieubeleid bestond, en anderzijds aan zijn eigen positie als hoofd van het - in 1971 opgerichtte - EPA.

Dit agentschap met de status van een ministerie. had onder Nixon veel invloed, merd onder Reagan min of meer ontmanteld en probeert nu onder Bush zijn comeback te maken.

Bill Reilly, Ed Nijpels en de Westduitse milieuminister Klaus Töpfer zijn goede vrienden. hebben in grote lijnen dezelfde milieuopvattingen, maar de Amerikaan heeft nog niet de kracht om de machtige anti-milieulobby in zijn land te weerstaan.

Als hem gevraagd wordt naar de consequenties van een harder milieubeleid in de VS zegt hij dat hij (persoonlijk) een sterk vermoeden heeft dat stabilisering of zelfs reductie van CO^2-emissies helemaal geen ongunstige gevolgen voor de Amerikaanse economie zullen hebben, dat Amerika zulke maatregelen dus best aankan.

Minister Nijpels was na de conferentie heel weinig enthousiast. Beprijpelijk, mant praktisch al ziin conferentieulannen (aanvaarding van een raamwerk voor een - in 1992 te sluiten - wereldklimaatverdrag, afspraken over CO^2-beteugeling en de instelling van een milieuhulp- of klimaatfonds voor ontwikkelingslanden) zijn daar gest and, althans, nog niet gerealiseerd.

Volgend jaar wordt alles op een tweede wereldklimaatconferentie. die keer in Zwitserland, nog eens opnieuw geprobeerd.

Volgens de slotverklaring van Noordwijk rillen ,,geïndustrialiseerde landen" dan overeenstemming bereiken over de stabilisering van kooldioxyde-emissies in het jaar 2000 naar het niveau van een nog nader te bepalen jaar.

Hoewel Nijpels verwacht dat de VS hun verzet tegen stabilisering spoedig zullen opgeven. komt hij waarschijnlijk bedrogen uit. Onderhandelaar Reilly, volgens wie de VS het predikaat van ,,wereldleider op milieugebied" dubbel en dn-ars verdienen. liet op 7 nov. namelijk al doorschemeren dat zijn regering op de conferentie in Zwitserland een even onbuigzame houding zal aannemen als de voorafgegane dagen in Noordwijk.

Reilly en de Japanse milieuminister S. Shiga, die zich in net zo'n dubbelzinnige positie bevond als zijn Amerikaans? collega, kregen in Noordwijk de wind van voren van de conservatieve Oostenrijkse milieuminister dr Marlies Flemming met het verwijt dat milieuministers geen knip boor de neus waard zijn als ze alleen maar over economie spi-eken. Die hartekreet merd wel gehoord en verstaan maar - tot grote teleurstelling van de internationale milieubexveging die over ,,sabotage" van het Witte Huis spreekt - niet nagevolgd.

Niet alleen de VS, Japan en de Sowjet-Unie lagen dwars, maar aanvankelijk ook de Britse en Canadese milieuministers D. Trippier en B. Bouchard die de klimaatproblematiek eerst op ambtelijk niveau nog verder willen laten uitzoeken.

Op het vasteland van Europa willen regeringen, ook die van de DDR en van Polen, echter verder gaan met milieubeleid.

Ook L.J. Brinkhorst directeur-generaal milieuzaken van de EG, redeneert zo. Juist nu Noordwijk zo weinig resultaat heeft opgeleverd zijn er naar zijn zeggen allerlei vooral Noordwest-Europese, milieuacties nodig. Zowel op het gebied van energiebesparing als ook van herbebossing op grote schaal, verschuiving van weg-naar railtransport en de instelling van allerlei milieuheffingen. Doen me dat niet. dan gaat de vaart eruit, zo vreest de milieudirecteur-generaal uit Brussel.

Milieubeweging teleurgesteld

Vertegenwoordigers van de milieubeweging betreuren het dat de ministersconferentie in Noordwijk er niet in is geslaagd het eens te worden over zinvolle maatregelen om de CO^2-uitstoot te stabiliseren.

,,Het resultaat van de conferentie is zeer teleurstellend," aldus Jan Henselmans, hoofd van de Stichting Natuur en Milieu, de Nederlandse vereniging voor bescherming van natuur en milieu. ,,Maar het nut van de conferentie is dat ten gevolge van de krachtige inspanningen van de Nederlandse regering, de internationale aandacht opnieuw is gericht op het kooldioxideprobleem."

Brooks Yeager van de National Audubon Society van de V.S. bekritiseerde de rol van de V.S., die belet heeft dat de conferentie tot een zinvolle overeenkomst kon komen: Nog geen zes maanden geleden sprak Bush in Parijs over de dringende noodzaak CO^2-emissies terug te brengen. Nu heeft het Witte Huis de eerste internationale pogingen om de woorden van de president in daden om te zetten gesaboteerd.

Het idee om de CO'-emissies te stabiliseren zonder afspraken te maken op welk niveau ze moeten worden gestabiliseerd, moet hetzij als een gebrek aan moed, hetzij als een cynische manoeuvre worden beschouwd. Deze mislukking echter kan de duidelijke boodschap van de afgelopen twee dagen niet veranderen - en die boodschap is dat het energiebeleid op nationale en wereldschaal radicaal veranderd dient te worden om het klimaatprobleem aan te kunnen pakken."

Annie Roncerel, de coördinator van het Klimaatnetwerk in Europa, zei. ,,De resultaten van deze conferentie laten duidelijk zien dat Europa een voortreklrersrol moet spelen om het onderhandelingsproces te versnellen dat tot doel heeft de uitstoot te verminderen van gassen die verantwoordelijk zijn voor het broeikaseffect."

EG

BIJEENKOMST EG-REGERINGSLEIDERS N i i ONTWIKKELINGEN IN OOST-EUROPA

De regeringsleiders van de EG-lidstaten zijn in de avond van 18 nov. bijeen geweest om ie beraadslagen over de ontwikkelingen in Oost-Europa.
De vergadering vond plaats in het Elysée-paleis in Parijs, de residentie van de Franse president. Zij had de vorm van een informeel diner, waarop zonder agenda gesproken werd over de recente gebeurtenissen in Oost-Europa.
De Franse president Mitterrand had op 12 nov. de regerinssleide!-s van de EG-landen en leden van de Europese Commissie voor dit diner uitgenodigd. Het idee voor de topbijeenkomst was geboren op 9 nov. in een telefoongesprek tussen premier Gonzalez van Spanje en president Mitterrand. De andere EG-leiders gingen er snel mee akkoord, hoewel de Britse premier Margaret Thatcher en de Westduitse bondskanselier Helmut Kohl enige agendaproblemen hadden.
De woordvoerder van het Elysée, Hubert Védrine, zei op 17 nov., dat de samenkomst bedoeld was als een informele bijeenkomst rond president Mitterrand. De president wilde volgens Védrine het diner niet zien als een gewone of vervroegde Europese Raad. Het moest een werkdiner worden en niet meer dan dat.
Wel zei Védrine dat het samenzijn als een signaal aan de Amerikaanse president Bush en zijn Russische collega opgevat kan worden dat Europa over zijn eigen lot wil meebeschikken.
Bush en Gorbatsjow houden op 2 en 3 december op oorlogsbodems bij Malta een topconferentie. Een week later (8 en 9 december) komen de 12 EG-leiders weer bijeen, in Straatsburg, dan werkelijk als de officiële Europese Raad, die besluiten over de Europese toekomst kan nemen.

Aanvankelijk wilde kanselier Kohl deze bijeenkomst gebruiken om over Oost-Europa te praten, maar president Mitterrand vond dit een slecht plan. Hij wil de dynamiek in de Europese eenwording houden en het liefst snel tot besluiten komen over de Europese economische en monetaire unie, het sociale handvest en projecten als de Europese high-definition televisie. De top van 18 nov. moet de agenda van de top van Straatsburg ontlasten en vrijhouden voor de harde materie van de gemeenschappelijke markt.
Met dit beleid vertolkt Mitterrand de wil van vrijwel alle leidinggevende politici in Frankrijk. Jacques Chirac, de rechtse oud-premier van Mitterrand, mocht dan wel op 17 nov. roepen dat de ,,Franse president traag en schuchter handelt" rond de Oosteuropese gebeurtenissen, maar dat is meer geschut voor de achterban dan de realiteit.
Mitterrand heeft voorafgaand aan 18 nov. veel gereisd in Europa, hij bezocht Ierland, Portugal, Spanje, België, Italië, Denemarken, West-Duitsland en zelfs IJsland.
Op 20 nov. zou hij r : ;cue: &d gaan, ook Engeland komt nog aan de beurt.
Het doel van deze reisvaardigheid, die hem duidelijk vermoeide. is de regeringsleiders overtuigen van de snelle totstandkoming van een hechte Europese gemeenschap. Stille diplomatie is niet hetzelfde als schuchterheid.

Voorbeschouwing

Over de thematiek van het diner in het Elysée bevatte het *NRC/H'blad* van 17 nov. een voorbeschouwing, waaraan het volgende is ontleend.

,,Ich habe keine Angst. Warum?". Dit antwoordde de Fransman Jacques Delors, voorzitter van de Europese Commissie in het Duits toen hem op 12 nov. in een interview voor de Westduitse televisie werd gevraagd of hij niet bang was dat de Bondsrepubliek haar eigen weg zou gaan. En of hij zich kon voorstellen dat twee Duitslanden lid van de Europese Gemeenschap zouden zijn? ,,Alles is mogelijk. Het is niet aan mij om te kiezen. De Duitsers moeten zelf kiezen (...) op een soevereine manier, gebruik makend van het recht van zelfbeschikking".
De Europese plannenmalier Delors ziet de Gemeenschap middenin het krachtenveld van de geschiedenis staan ,,Door haar dynamiek is de EG het model van een vrije samenleving; zij is het model van economische en sociale vooruitgang. Het is naar de EG dat de volken van Oost-Duitsland, van Polen en van Hongarije kijken".
De Europese topbestuurder neemt de uitdaging van de geschiedenis aan. Direct na bliksembezoeken aan Hongnrije en Polen zou hii op 18 nov. aan het .,werkdiner" waarvoor de Franse president Mitterrand, als fungerend voorzitter van de Gemeenschap, zijn collega-regeringsleiders van de lidstaten heeft uitgenodigd om over de verrassende ontwikkelingen in Oost-Europa te overleggen, met voorstellen komen voor een ,,Ostpolitiek'' van de Twaalf, zo onthulde Karel van Miert, het Belgische lid van de EG-coinmissie op 15 nor.
Het zal een uitgewerlite versie zijn van Delors' eerdere idee van een ,,Europavan drie concentrische cirkels".
In het hart bevinden zich de huidige twaalf EG-landen. Daar in een halve cirkel omheen, de zes landen van de Europese Vrijhandelsassociatie (EVA), waarmee de Europese Commissie vermoedelijk volgend jaar onderhandelingen zal beginnen over deelneming aan het proces dat eind 1992 de ,,interne markt" moet opleveren. En daarachter een groep Oosteu opese landen die in de oorspronkelijke opzet via uiteenlopende handels- en samenwerkingsakkoorden met de Gemeenschap verbonden zouden zijn.
Het plotseling ineenzakken van de communistische regimes in Oost-Europa, en vooral het openstellen van de grens tussen Oost- en West-Duitsland, heeft Delors ertoe gebracht een strategische verandering in zijn plan aan te brengen: de DDR zal in vergelijking met andere hervormingsgezinde Oosteuropese landen in een aparte categorie worden geplaatst en op een speciale manier met de EG moeten worden ,,geassocieerd".
De const uctie is bedoeld als voorportaal tot een gewoon lidmaatschap en de toenadering tot Oost-Duitsland die ze inhoudt is ingegeven door de verwachting dat in de toekomst een soort confederatie van de Duitslanden zal ontstaan waarvan de beide delen lid van de Gemeenschap zouden kunnen zijn.
Deze oplossing van het ,,Duitse vraagstuk" gaat in de richting die de Westduitse minister van buitenlandse zaken, Genscher, onlangs in Der Spiegel aanduidde: ,,Waarom zou e in een federalistisch Europa geen plaats zijn voor een Duits federalisme dat alle Duitsers omvat".
Westduitse regeringsfunctionarissen worden dezer dagen niet moe er de nadruk op te leggen dat de Bondsrepubliek na het doorbrelren van de Muur zich niet van FG en NAVO afkeert en geen eigen weg zal zoeken. ,,Wij hebben ons lot met dat van Europa ve bonden en er zal geen Duitse ‚Alleingang' zijn". zei Genscher op 13 nov. op een bijeenkomst van de Westeuropese Unie (WEU) in Brussel.
Bondskanselier Kohl verklaarde op 16 nov. in de Bondsdag dat de integratie van de EG verdiept en versneld moet worden. Eerder had hij in Polen beklemtoond dut de Westduitse verbondenheid met Europa niet alleen de EG betreft ,,maar geheel Europa".
Hoe ver de beleidsmakers in Bonn gevorderd zijn onthulde Genschers onderminister Schäfer. ,,Heeft het nog zin te spreken van Oost-Europa? Moeten me het hele concept van Oost-West-betrekkingen niet opnieuw doordenken? Onze politicke missie moet zijn Oosteuropese staten een toekomst te bieden die het idee van een soevereine staat te boven gaat. Deze toekomst bestaat al in de EG".
Ook in andere EG-hoofdsteden inspireren de gebeurtenissen in het Oosten tot het ontwerpen van een nieuwe visie op de inter-Europese betrekkingen.
In een vraaggesprek met De *Standaard* van 16 nov. merkte de Belgische minister van buitenlandse zaken, Eyskens op: ,,Ik zou graag hebben dat de Twaalf uitpakken met een politieke verklaring waarin zij alle Europese landen oproepen toe te treden tot een vereniging van democratische landen, maar vrijheid, mensenrechten, welvaart en sociale rechtvaardigheid als waarden worden gehanteerd, een Europese confederatie."
Die verklaring zou de reguliere EG-top van Straatsburg (begin december) moeten uitgeven en zou een signaal aan de wereld moeten zijn dat de Gemeenschap uit het defensief treedt.
Eyskens bevindt zich in het voetspoor van Delors als hij betoogt: ,,De twaalf kernlanden gaan verder met de Europese integratie met soevereiniteitsafstand. Zij vormen de aantrekkingspool voor de ruimere confederatie. Als sommige van de Twaalf niet verder willen met soevereiniteitsafstand kunnen ze in de confederatie blijven, maar afhaken voor de federatie."
Die laatste woorden zullen in London niet zijn misverstaan. Premier Thateher, die zich uit vrees voor verlies van nationale bevoegdheden fel verzet tegen de totstandkoming van een volwaardige Economische en Monetaire Unie (EMU) in de EG en helemaal niets wil meten van het einddoel van de Europese politieke unie, probeert het democratisch ontwakende Oost-Europa te eigen bate aan te wenden.
In een toespraak tijdens het jaarlijkse banket van de Londense burgemeester zei ze op 13 nov.: ,,Het is ironisch dat in een tijd dat Oost-Europa zich ontwikkelt in de richting van meer democratie er sommigen in de Gemeenschap zijn die het economische en monetaire beleid van onze nationale parlementen willen afpakken en willen overdragen aan een orgaan dat niet democratisch controleerbaar is."
Door de aandacht te vestigen op wat er buiten de EG gebeurt en ,,nieuwe vormen van associatie met de opkomende deinocratieën in Oost-Europa" te bepleiten - en zich op dit punt dus aan te sluiten bij de Europese Commissie - hoopt zij het streven van het Franse voorzitterschap, en van Delors, te kunnen weerstaan tegelijkertijd met volle kracht vooruit door te stomen naar meer economische, monetaire en politieke integratie tussen de Twaalf.

In Den Haag, waar de Britse premier tot nu toe veelal een willig oor vond, hebben de Oosteuropese omwentelingen en het actueel worden van het Duitse vraagstuk tot de conciusie geleid dat verdere eenwording van de Twaalf geen dag meer kan wachten. ,,Onder alle omstandigheden, met de Fransen voorop, moeten de EG-partners ervoor zorgen dat de Europese integratie definitief wordt en dat de Bondsrepubliek van die puur democratische institutie ook een onlosmakelijk deel wordt'', aldus een hooggeplaatste zegsman.

Nederland lijkt de terughoudendheid die eind juni op dc Europese top van Madrid wat de EMU betreft nog aan de dag werd gelegd nu te laten varen en - net als Fransen, Italianen, Spanjaarden en Belgen - de motor van het EG-voertuig in een hogere versnelling te willen zetten.

Den Haag zou zelfs akkoord gaan met het vaststellen in Straatsburg van een begindatum, in de tweede helft van volgend jaar, voor de regeringsconferentie waar de verdragswijzigingen moeten morden goedgekeurd die nodig zijn voor de instelling van één Europees centrale-banksysteem en de creatie van één Europese munt. Mogelijk is deze opstelling bedoeld om de regering in Bonn. die, tot ongerustheid van de Fransen, iiog aarzelt met een standpuntbepaling terzake, over de streep en verder de Gemeenschap in te trekken.

Resultaten bijeenkomst in Parijs

De Europese regeringsleiders hebben op hun bijeenkomst in Parijs op 18 nov. besloten om forse hulp te gaan geven aan Oosteuropese landen, die zich omvormen tot democratieën.

Hoe dat het beste kan gebeuren moet nog worden uitgemaakt. Zo gaat men bestuderen of een Europese bank voor ontwikkeling en modernisering een goed instrument kan zijn om Oosteuropese landen de broodnodige financiële injecties te geven.

Verder gaat men bezien of een Europese stichting hulp kan geven bij de opleiding van kaderpersoneel uit de landen van Oost-Europa. Ook wordt bekeken in hoeverre bestaande EG-onderwijsprogramma's - zoals bijvoorbeeld ,,Erasmus'' - opengesteld kunnen worden voor studenten. Tenslotte zal men nagaan of Oosteuropese landen betrokken kunnen worden bij het werk van internationale organisaties zoals de GATT (Algemene Overeenkomst voor Handel en Tarieven) en de Raad van Europa, bijvoorbeeld door die landen voorlopig een waarnemerschap bij die organisaties aan te bieden.

Het maken van de studie over de bank is opgedragen aan de ,,troika'' (van het voorgaande, huidige en toekomstige voorzitterschap van de Europese Gemeenschap) plus de Europese Commissie. Concrete plannen zouden bij het reguliere Europese topoverleg, begin december in Straatsburg, op tafel moeten komen.

Welke structuur de ,,Europese ontwikkelingsbank'' moet krijgen is nu nog volstrekt onduidelijk. De Franse president, François Mitterrand, geeft zonder meer de voorkeur aan een nieuw instituut. Maar Nederland en België zijn bepaald niet enthousiast voor dat idee. Ook het Verenigd Koninkrijk heeft er moeite mee.

Deze landen willen dat bekeken wordt of de Europese Investeringsbank (EIB) een rol kan spelen bij het geven van financiële injecties aan de volstrekt geruïneerde economieën van de Oosteuropcse landen. De Belgische premier Martens sprak in dit verband over een ,,filiaal'' van de EIB.

Vast staat dat de instelling, hoe ze er ook gaat uitzien, over ruime financiële middelen moet kunnen beschikken. De bank is nutteloos als ze niet een zeer aanzienlijk kapitaal kan beheren, zo zei Mitterrand op zijn slotpersconferentie in Parijs.

Tijdens het Europese topoverleg hebben dc Twaalf hun vreugde over de recente ontwikkelingen in Oost-Europa, in het bijzonder over de ,,val'' van ae Berlijnse muur, niet onder stoelen of banken gestoken. Ook is buiten kijf dat de Gemeenschap ren helpende hand wil toesteken.

De Europese Gemeenschap moet de democratische hervormingen op alle mogelijke manieren blijven aanmoedigen. Ze is bereid om mee te n-erken aan alles wat kan bijdragen aan liet economisch herstel van deze landen, zo zei president Mitterrand. Maar de Gemeenschap zal alleen hulp geven aan landen die verder democratiseren. die vrije en geheime verkiezingen organiseren, die de mensenrechten respecteren en die vrije vakbondsvorming en een vrije pers toestaan.

Op een verzoek van de Duitse Democratische Republiek is niet gereageerd. Men wil kennelijk afwachten hoe de situatie in dat land evolueert

Op 17 nov. stuurde de Oostduitse partijleider Egon Krenz de twaalf lidstaten en de Europese Commissie in Brussel een memorandum. Daarin vroeg hij de Gemeenschap om een akkoord dat aanzienlijk verder reikt dan een eenvoudig handelsverdrag. Krenz wil behalve een handelsverdrag ook samenwerking met de Europese Gemeenschap op het gebied van industrie, milieu en transport. Maar Mitterrand deed deze zaak af met de opmerking dat men bezig is met onderhandelingen over een handelsverdrag met de DDR en dat dit werk moet doorgaan.

Wellicht liet belangrijkste van de speciale bijeenkomst in Parijs was dat de Westduitse bondskanselier; Helmut Kohl, zijn gesprekspartners opnieuw de verzekering gaf dat zijn land zich ,,met volle overtuiging'' zal blijven inzetten voor de Europese integratie. De Europese eenmaking is belangrijker dan ooit tevoren. Die integratie heeft voor ons absolute prioriteit. Wat ons betreft bestaat er geen alternatief voor de Gemeenschap. Wie iets anders beweert doet de waarheid geweld aan.

De veranderingen in Oost-Europa moeten we benaderen inet een warm hart maar met een koel hoofd, aldus Kohl.

Hij gaf daarmee aan dat de toekomst van zijn land grondig verankerd ligt in die van de Gemeenschap. Kohl trachtte duidelijk de vrees weg te nemen bij diegenen die menen dat de Bondsrepubliek haar belangstelling voor de Gemeenschap aan het verliezen is en dat ze haar blik meer op het Oosten zal gaan richten. Over een ,,Wiedervereinigung'' van de beide Duitslanden is volgens hlitterrand in het geheel niet gesproken. Een hoge diplomaat rei in Parijs: ,,De muur is wel gevallen, maar de grenzen blijven bestaan".

Mitterrand zei dat een discussie over greiizen in Europa niet op de agenda stond. De grenzen blijven waar ze zijn en veiligheidszaken moeten behandeld n-orden door de tmee bondgenootschappen, de NAVO en het Warschau-pact. Het bestaan van die bondgenootschappen staat niet ter discussie, aldus de Franse president.

Volgens minister Van den Broek blijven de Gemeenschap en de NAVO ,,de aangewezen instrumenten'' voor dc handhaving van dc stabiliteit in Europa.

De Westerse landen dienen volgens hem duidelijke politieke signalen te geven om te voorkomen dat in het Oosten de gedachte kan ontstaan dat men er hier op uit is onrust uit te lokken of aan te wakkeren Volgens de minister kan en mag het Westen slechts streven naar een verandering van grenzen via een v eedzame weg. Eventuele veranderingen aan grenzen en bij bondgenootschappen kunnen volgens hem alleen maar de vrucht zijn van rreedzaam overleg

Van den Broek richt het van belang dat de slotverklaring van de komende Europese Topconferentie in Straatsburg dat duidelijk vastlegt.

Bondskanselier Kohl hield een warm pleidooi voor het snel verstrekken van verdere hulp aan Polen en Hongarije. ,,Wie daarmee wacht moet heel goed weten wat hij doet". zo zei hij.

Ook de Belgische minister van Buitenlandse Zaken, Mark Eyskens mees op de noden die er in die landen bestaan. De Europese Gemeenschap heeft Polen tot nu toe voor driehonderd miljoen ecu hulp toegezegd. Maar alleen de buitenlandse schuld van dat land bedraagt al veertig miljard dollar, zo zei hij.

De twaalf regeringsleiders hebben het Internationale Monetaire Fonds (IMF) gevraagd om nog voor het eind van het jaar fondsen voor die tmee landen te openen waarmee de herstructurering van de economie ter hand genomen kan worden

Volgens minister Van den Broek moet de Gemeenschap met haar steun zoveel mogelijk aansluiten bij mat het IMF en de Wereldbank doen.

Mitterrand zei dat Polen een stabilisatiefonds nodig heeft met een omvang van een miljard dollar om zijn munt te ondersteunen. Hongarije heeft kredieten nodig van eveneens een miljard dollar.

De premiers van Polen en Hongarije zullen worden uitgenodigd voor de conferentie die op 13 december (waarschijnlijk in Brussel) plaats vindt. Tijdens die bijeenkomst moeten er besluiten vallen over verdere economische en financiële hulp. Er nemen 24 landen aan deel (de twaalf EG-landen plus twaalf andere onder wie de Verenigde Staten en Japan) die al eerder hulp toezegden en die toen bepaalden dat hun hulp door de Europese Commissie gecoördineerd moet worden.

Volgens Mitterrand hebben de Twaalf in Parijs unaniem geconcludeerd dat de ,,sterke en goed gestructureerde" Gemeenschap een uitdaging heeft gevormd voor de landen in Oost-Europa. Haar bestaan heeft daar de hervormingen op gang gebracht.

De Franse president hield een pleidooi voor een versnelde integratie. Hoe meer het in Oost-Europa beweegt des te sneller moeten mij bewegen, zo zei hij.

Volgens de Belgische premier Wilfried Martens moeten Europese integratie en de hervormingen in Oost-Europa minstens parallel verlopende processen zijn.

Ook bondskanselie Kohl legde nog eens de nadruk op het gewicht van de Europese Gemeenschap. De vereniging binnen de Gemeenschap is meer dan ooit een prioriteit. Ze is preconditioneel voor hervormingen in Oost-Europa. zo zei hij.

Zelfs Margaret Thatcher ontkende niet dat ,,de manier waarop de EG-landen gestadig nauwer zijn gaan samenwerken een van de factoren is geweest die van invloed waren op de hervormingsbeweging in het Oosten".

In Parijs is overigens over de verdere Europese integratie niet gesproken. Door een discussie over dit onderwerp te vermijden wist men de schijn van eensgezindheid op te houden; een eensgezindheid die in feite niet bestaat.

Want zoals iedereen weet verzet de Britse premier, Margaret Thatcher, zich nog steeds met handen en voeten tegen het vormen van een Europese Economische en Monetaire Unie (EMU) die zou moeten uitmonden in een politieke unie. Ze vindt dat de economie onvoldoende democratisch gecontroleerd zal wor-

den als de controle van de nationale parlementen weggevallen is.
De ,,ijzeren lady'' kon het niet laten daar in Parijs een mat zure opmerking over te maken. Denk eens na over het volgende, zo zei ze: We juichen democratiseringsprocessen in Oost-Europa toe, maar tegelijkertijd zijn we in de Europese Gemeenschap bezig het economisch beleid aan de democratische controle te ont trekken.
Over hoe het toekomstige Europa er uit moet zien als de deniocratiseringsprocessen in Oost-Europa zich voortzetten bestaat nog veel spraakverwarring. Op de topconferentie in Parijs is druk gesproken over nieuwe vormen van samenwerking met Oosteuropese landen. President Mitterrand nam zelfs het woord ,,associatie'' in de mond.
Maar, zo zei de Belgische premier hlartens later, ,,er zijn vele vormen van associaties. Vast staat wel dat als de Oosteuropese landen zich ontwikkelen tot pluralistische democratieën de Europese Gemeenschap tot vergaande samenwerking bereid is. Vrijhandel, investeringsbevorderende maatregelen en overdracht van technologie behoren dan tot de mogelijkheden.
Nu al concludeerden de ministers van buitenlandse zaken van de Twaalf dat bezien inoet worden of de COCOM zijn regels voor export van technologie naar het Oost-blok kan verzachten.
De COCOM (Coördinatiecomité voor Multilaterale Exporten naar het Oost-blok) ziet er op toe dat technologie van strategische waarde niet naar Oost-Europa wordt uitgevoerd. In het Comité werken zeventien landen samen. Dat zijn alle landen van de NAVO (zonder IJsland) plus Japan en Australië. De COCOM werd in 1949 opgericht.
In de gedachtengang van de Europese Commissie zal de verhouding van de Gemeenschap met de Oosteurpese landen zich in fasen kunnen ontwikkelen.
In een eerste fase verleent de Europese Gemeenschap vooral praktische hulp (voedselhulp bijvoorbeeld) en bijstand.
In een tweede fase heeft de Europese Gemeenschap een globale Oost-politiek uitgewerkt en dan ontstaat er meer samenwerking met Oosteuropese landen, bijvoorbeeld op het terrein van transport en communicatie en door het stichten van joint ventures.
In een derde fase komen associatieverdragen aan de orde.
In de vierde en laatste fase moeten Oosteuropese landen, als ze daartoe bij machte zijn, kunnen toetreden tot de Gemeenschap.
Het feit dat de Gemeenschap bereid blijkt tot vergaande hulp aan hervormingsgezinde landen–in Oost-Europa heeft andere landen die op Europese hulp rekenen ongerust gemaakt. Mitterrand heeft geprobeerd die ongerustheid weg te nemen door te verklaren dat de ,,Oost-blokhulp'' niet in mindering gebracht zal worden op de hulp aan deze landen.

,,Er is geen sprake van dat de Gemeenschap afbreuk doet aan de hulp aan de Derde Wereld'', aldus de president, doelend op de onderhandelingen die de Europese Gemeenschap al sinds het begin van dit jaar voert met de 66 ontwikkelingslanden in Afrika, het Caraïbische gebied en Pacific. Die onderhandelingen gaan over de verlenging van liet Lomé-akkoord.
Mitterrand gaf verder te verstaan dat men het er in Parijs over eens was dat bij alle hulp die naar het Oosten gaat ook Joego-Slavië niet vergeten mag morden.
Mitterrand deelde tot slot ook nog mee dat hij zowel de Amerikaanse president Bush als Sowjet-leider Gorbatsjow van het resultaat van de besprekingen in Parijs op de hoogte zou stellen.
Uit wat minister Van den Broek opinerlite over het ,,filosoferen over de ontwikkelingen in Oost-Europa'' bleek dat Nederland niet bijzonder enthousiast is over het idee van een Europese ontwikkelingsbank voor Oost-Europa. Dit idee werd over het algemeen positief ontvangen, maar omdat nog veel onduidelijk is, is nader overleg door financiële deskundigen noodzakelijk.
Naar Nederlandse opvatting dient eerst te worden nagegaan of de Europese Investeringsbank zodanig kan worden aangepast, dat zij de functie kan vervullen die president Mitterrand voor ogen staat.
Voor de bijeenkomst van 24 ministers van buitenlandse zaken die op 13 december, vermoedelijk in Brussel, wordt gehouden, zijn ook de premiers van Polen en Hongarije uitgenodigd
Het is de bedoeling dat de deelnemers uit de eerste hand een beeld krijgen van de situatie en de verlangens op economisch en financieel gebied.
De bijeenkomst is een gevolg van de opdracht die de Wereld-top de Europcsc Commissie heeft gegeven, de hulp van de twaalf EG-landen en twaalf andere, (OESO-)staten aan Polen en Hongarije, te coördineren !pag. 449 1 e.v., i.h b. pag. 450 2 - 1989).
De Commissie onderzoekt de diverse mogelijkheden van samenwerking, die, in de woorden van ministeï Van den Broek, van land tot land kunnen verschillen en kunnen variëren van samenwerkingsakkoorden tot ,,vormen van associatie''.
Naarmate de hervormingen beter uitgekristalliseerd raken, kan ook over, behalve financiële en ecoiiomische, politieke samenwerking morden gedacht.
In Hongarije worden pas volgend jaar verkiezingen gehouden, maar de zittende regering zal vergaaride economische hervormingen moeten aankondigen, wat haar in deze verkiezingen kwetsbaar kan maken.
De Poolse regering zou graag zien dat een stabilisatiefonds wordt gevormd teneinde monetaire hervormingen en stabilisatie van de koers van de ,,zloty'' mogelijk te maken.
In Parijs, aldus minister Van den Broek, is tevens gesproken over de oprichting van een Europese Stichting voor het opleiden van managers, wellicht met gebruikmaking van bestaande Europese opleidingsprogramina's.
Uit de besprekingen die de Franse minister van buitenlandse zaken Roland Dumas en voorzitter van de Europese Commissie Jacques Delors de voorafgegane dagen in Warschau en Boedapest hebben gevoerd, is komen vast te staan dat de economische situatie ..buitengewoon benard'' is. en dat beide regeringen ,,reikhalzend uitzien'' naar wat het Westen aan hulp te bieden heeft.
De minister herhaalde wat eerder van Nederlandse zijde, onder andere door staatssecretaris Van Voorst tot Voorst. is opgemerkt, namelijk dat een akkoord met het Internationaal Monetaire Fonds (IMF) liet vertrouwen van de buitenwereld, en de bereidheid tot investeren, Iran vergroten.
Nederland heeft het Franse EG-voorzitterschap gevraagd er bij het IMF op aan te dringen, dat de evaluatie van de toestand in Polen en Hongarije zodanig wordt bespoedigd dat zij voor het eind van het jaar beschikbaar komt, zodat de hulp van de Gemeenschap zo veel mogelijk op de programma's van IMF en Wereldbank kan aansluiten. hlinister Van den Broek legde er sterk de nadruk op dat een wrkelijke sanering van de economie te onderscheide~?van noodhulp, verschillende jaren zal vergen.

Naast de waardering voor de politieke ontwikkeling naar grotere vrijheid en pluriformiteit, realiseert men zich. dat deze ontwikkeling gepaard kan gaan met ,,schokkenen instabiliteit''. Naar Nederlandse opvatting zijn Europese Gemeenschap en NAVO de ,,aangewezen instrumenten'' oin de stabiliteit in Europa te handhaven.
De Europese Raad die begin dec. in Straatsburg wordt gehouden, zou er verstandig aan doen in de slotverklaring een belangrijke plaats in te ruimen voor politieke signalen naar Oost-Europa en de Sowjet-Unie dat de ontwikkeling naar vrijheid en democratie wordt toegejuicht, en dat de Sowjet-Unie deze ontwikkeling mogelijk moet blijven snaken. ,,Wij zijn er niet op uit om spanningen uit te buiten en ten eigen voordele aan te wenden'', aldus minister Van den Broek.
In overeenstemming met het CVSE-proces (Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa) en op grond van de Slotakte van Helsinki - het resultaat van de eerste CVSE- mag ,,niet worden gestreefd naar onnatuurlijke verandering van grenzen, anders dan langs vreedzame u-eg''. Met een verwijzing naar de ..de politieke en geografische realiteiten van vandaag'', voegde hij daar aan toe dat ,,als er dan al iets verandert aan grenzen of bondgenootschappen'', dit het resultaat van overleg, van een vreedzaam proces dient te zijn.
De Oostduitsers hebben recht op zelfbeschikking, moeten zelf uitmaken hoe zij hun toekomst zien, maar dit geldt ook voor de Duitse Bondsrepubliek, die wil vasthouden aan haar positie binnen NAVO en de Europese Gemeenschap.
Volgens de Nederlandse bewindsman gaat de Bondsregering er van uit dat hereniging het gevolg van toenadering tussen Oost- en West-Europa moet zijn, en dat hereniging geen voorwaarde voor toenadering is.
Nederland heeft in Parijs ook voorgesteld, dat de Franse permanente vertegenwoordiger bij de NAVO-Raad in Brussel zijn collega's uit landen die geen deel uitmaken van de Europese Geineenschap, inlicht over wat in Parijs is besproken.

BELGIË

BASIS VOOR MIGRANTENBELEID

Koninklijk commissaris voor het migrantenbeleid Paula D'Hondt overhandigde op *23* november haar eerste migrantennota ,,Integratie(beleid), een werk van lange adem'' aai? de koning en eerste minister Wilfried Martens. De nota, die uit drie delen bestaat en meer dan zevenhonderd bladzijden telt, zal voor de regering de basis zijn voor een beleid inzake de migranten. De nota **is een eerste** werkdocument. Om de zes maanden zullen aanvullende nota's volgen. Op haar persconferentie betreurde Paula D'Hondt dat de werkgeversorganisaties zo lang met hun antwoord talmden, dat het niet meer in dit eerste rapport kon worden opgenomen.
Terugkeer van migranten naar hun land, waarvoor bepaalde partijen pleiten en waartoe de regering in 1975 zelfs een kleine premie voorzag, wijst Paula D'Hondt af. Zij noemde dit op haar persconferentie te duur, niet efficiënt en integratie-bemoeilijkend. De koninklijke commissaris opteert voor ,,inpassing'', wat het midden houdt tussen assimilatie en integratie. De migranten worden in onze maatschappij opgenomen, maar zij moeten de openbare orde eerbiedigen en een aantal richtinggevende sociale beginselen naleven, waaronder de emancipatie van de vrouw en het niet bestraffen van leden, wanneer die naar een andere groep, naar een andere levensbeschouwing van de samenleving willen overstappen. De verscheidenheid in de culturele uitingen moet geëerbiedigd worden. Emancipatie van de vrouw behoort tot het moderne

westerse gedachtengoed, evenals de gelijkwaardigheid en de wederkerigheid tussen de verschillende levensbeschouwingen. Niemand heeft het recht een individu te beletten de groep te verlaten. In de diverse culturele uitingen moet men anderzijds niet meteen een aantasting zien van de openbare orde. Autochtonen en allochtonen hebben het recht ongestoord, zonder onnodig te kwetsen, op hun eigen cultuur.
Het rapport creëert de term ,,inpassing''. Aanpassing betekent dat de migranten de normen van de autochtone meerderheid volledig overnemen. Maar de koninklijke commissaris betwijfelt in haar nota of die meerderheid in grote delen van Brussel nog wel aanwezig is en of het waardenpatroon van de Belgen nog wel zo eenduidig is. Inpassing betekent onder meer dat zowel de Belgen als de migranten recht hebben op een eigen cultuur.
De commissaris stelt voor een Hoge Raad van de Islamieten in België te verkiezen, die de werking van het Islamitisch centrum te Brussel moet overnemen. De verkiezing gebeurt trapsgewijs: eerst zijn er verkiezingen in de verschillende moskeeën. Daar kiezen de moslims hun vertegenwoordigers voor de raad, die bestaat uit twaalf leden afkomstig uit de verschillende provincies. Daarna volgt de nationale coöptatie van vijf leden. Voorts wordt voorgesteld lessen in het Nederlands of het Frans verplicht te stellen voor nieuwe migranten of voor langdurig werkloze migranten. Inzake huisvesting is een bijzondere inspanning nodig. Paula D'Hondt stelt voor de wet op de nationaliteit te wijzigen zodat elk in België geboren kind uit een ouder die zelf in België geboren is, de Belgische nationaliteit zou hebben.
Allereerst handelt de tekst over het ontstaan van de migratie in België en worden de demografische gegevens op een rijtje gezet.
In de nota spoort de koninklijke commissaris alle betrokkenen aan de in de tekst opgenomen regels en aanbevelingen na te leven of te doen naleven, zowel ten gunste als ten nadele van de betrokken groepen. Indien daar kredieten voor nodig zijn, dan moeten centrale regering en de deelregeringen die ter beschikking stellen. Maatregelen die uitsluitend bedoeld zijn voor migranten, dient men als uitzonderingen te beschouwen. Rechten en plichten van alle groepen in de samenleving moeten bevorderd worden. Integratie door inpassing is geen zaak van geven en nemen op een welbepaald ogenblik in de tijd. Voor Paula D'Hondt geldt slechts de eindbalans, en die moet in evenwicht zijn.
Premier Martens benadrukte dat het migrantenbeleid tot de hoogste politieke en maatschappelijke prioriteiten in België behoort. Deze zaak gaat alle beleidsniveaus aan. Steden en gemeenten, provincies, gewesten en gemeenschappen en de centrale staat moeten in dezen hun verantwoordelijkheid opnemen. De voorliggende nota en de nota's die nog zullen komen, zullen de basis vormen van een debat in het parlement.

Reacties

Het Vlaams Blok wees bij monde van de kamerleden Annemans en Dewinter de nota integraal af. De PVV was ontgoocheld omdat de koninklijke commissaris over het onderwerp geen tv-debat wou aangaan.
Groot-Imam van de moskee te Brussel Sameer J.A. Radhi verklaarde dat de islam aan de realisatie van het migrantenbeleid ten volle zal mee erken. Met de voorgestelde verkiezing van de Islamitische Hoge Raad en de overdracht van de bevoegdheden van het Islamitisch Centrum te Brussel aan deze Raad, stemt hij ten volle in. ,,Voortaan houden wij ons nog uitsluitend bezig met studie en gebed'', verklaarde hij tegenover De Standaard.

IMAM ABDULLAH AL AHDAL VERMOORD

Groot Imam Sameer J.A. Radhi werd op 2 april 1989 door de in Saoedi-Arabië gevestigde Islamitische Wereldliga naar België gestuurd als opvolger van Imam Abdullah Al Ahdal. Deze werd op 29 maart 1989 vermoord, samen met zijn Tunesische bibliothecaris Salam El Bachir.
De moord werd op 31 maart in Beiroet opgeëist door ,,De Soldaten van de Waarheid''. In een verklaring zeiden ze dat ze de straf van God hebben uitgevoerd en bestempelden ze de imam en zijn bibliothecaris als verraders en vijanden van God en de islam. De imam kreeg, na zijn, volgens sommigen, gematigde uitspraken over het boek ,,Satanic Verses'' van Salman Rushdie herhaaldelijk doodsbedreigingen, ook uit Iran, en had zich een pistool aangeschaft.

Aan De Stundaard zei de imam op 18 februari geen voorstander te zijn van een publikatieverbod omdat hij het boek te waardeloos achtte. ,,Het boek is van een bijzonder laag niveau en voor islamieten eerder lachwekkend dan gevaarlijk. Rushdie heeft een zwakke persoonlijkheid en wou graag beroemd worden. Veel mensen kunnen dergelijke boeken schrijven''. zei hij. Hij kantte zich ook tegen de oproep van de Iraanse leider Khomeini om Rushdie te doden. ,,De Iraanse leider velde een oordeel zonder gerechtelijke procedure. Hij hoorde Rushdie niet. Hij kent dus diens verweer of diens berouw niet. Hij dacht er niet over na of hij al dan niet rechtvaardig handelde. De Islamitische regels schrijven voor dat men geen oordeel kan vellen zonder dat aan deze voorwaarden is voldaan''. verklaarde Al Ahdal.

De imam werd in de val gelokt met een fictieve afspraak bij de minister van onder ijs, Daniël Coens Hierdoor keerde de imam alleen terug naar de moskee aan het Jubelpark te Brussel, waar zijn moordenaars hem opwachtten.

(Zie ook pag. 129 e.v.-1989)

MIDDEN-OOSTEN

LIBANON

ONTWIKKELINGEN MEI - AUGUSTUS 1989

Hieronder volgt in aansluiting op het overzicht van pag. 732/3 e.v. een samenvatting van de voornaainste gebeurtenissen in en rond Libanon sinds begin mei 1989.
Daar woedde sinds 14 maart de door de christelijke leider, generaal Michel Aoun, afgekondigde ,,bevrijdingsoorlog'' tegen Syrië, dat in de Libanese Drilzen-leider Walid Joumblatt zijn voornaamste bondgenoot had. Pogingen van de Arabische Liga om een effectief staakt-het-vuren tot stand te brengen bleven tot 23 september vruchteloos, terwijl Aoun, mede dankzij Iraakse wapenhulp, Syrië en zijn bondgenoten wist te weerstaan.

Bestandsschendingen. Bemiddeling Arabische Liga. Sjeik Khaled vermoord

In de nacht van 1 op 2 mei maakten zware artilleriebeschietingen een einde aan het bestand dat op 28 april was ingegaan (pag. 736/3).
Op 3 mei arriveerden de twee afgezanten van de Arabische Liga, Lakhdar Ibrahimi (Algerije) en Ahmed Abdelaziz Jassem (Koeweit), vanuit Damascus, waar zij met de Syrische regering hadden overlegd, in Beiroet voor onderhandelingen met de strijdende partijen over een beëindiging van de gevechten. Ook hadden zij opdracht voorbereidingen te treffen voor de komst van 312 Arabische militaire waarnemers. De twee afgezanten hadden afzonderlijke ontmoetingen met de leiders van beide regeringen, de moslem-premier Selim Hoss en de christelijke premier generaal Michel Aoun. Na afloop deelde Ibrahimi mee dat ook generaal Aoun ermee had ingestemd ,,alle blokkades op te heffen''. De blokkade van de moslem-havens zou voor drie maanden worden opgeschort.
Maar Druzen-leider Walid Joumblatt liet weten dat dit niet genoeg was om het conflict te beëindigen.

De christelijke havens zouden hun operaties niet mogen hervatten tot hij (Joumblatt) garanties had gekregen dat het Libanese leger van Aoun niet over zee (door Irak) zou morden bevoorraad.
In de nacht van 3 op 4 mei poogde de veerboot Baroness -voor het eerst in 11 dagen - de haven van Jounieh binnen te varen om passagiers voor Cyprus aan boord te nemen. Maar granaatvuur van de moslem-artillerie belette dit en de passagiers moesten met bootjes naar de Baroness worden overgebracht.

Nadat de twee afgezanten van de Liga op 4 mei Beiroet hadden verlaten, werd ook de haven Byblos in de christelijke enclave door artillerie bestookt. Moslem-bronnen zeiden dat de Syrisch-Druzische alliantie de bemiddelaars had meegedeeld de beschietingen vol te houden tot de

komst van de Liga-waarnemers. Maar de Liga had laten weten geen waarnemers te sturen voordat het bestand werd nageleefd.
Op 6 mei beantwoordden christelijke eenheden van het Libanese leger voor het eerst het vuur van de door Syrië gesteunde moslem-milities. Daarop volgden zware artilleriebeschietingen over en weer waarbij duizenden granaten op West- en Oost-Beiroet neerkwamen, alsook op dorpen in de omgeving. In een periode van vijf dagen (6-10 mei) vielen ca. 80 doden en 400 gewonden.
Inmiddels was de Algerijnse bemiddelaar Ibrahimi op 8 mei 's avonds in Damascus aangekomen, vergezeld van de Koeweitse generaal Ali al-Momen (de commandant van de Liga-waarnemersgroep) en de Tunesische generaal Moustapha Dargouth. Op 9 mei reisden ook de Libanese moslem-premier Hoss en parlementsvoorzitter Hussein Husseini naar de Syrische hoofdstad voor overleg met vice-president Abdel Halim Khaddam.
Op 11 mei werd de delegatie van de Arabische Liga (Ibrahimi, Jassem, Momen en Dargouth) in Beiroet met artilleriebeschietingen begroet, maar na ontmoetingen met de Libanese regeringsleiders Hoss en Aoun werd in het begin van de middag opnieuw een staakt-het-vuren afgekondigd, volgens Le Monde (15-5) het vijfde in twee maanden.
Een woordvoerder van de Druzen-militie zei dat deze zich aan het bestand zou houden, maar hij maakte een uitzondering voor de christelijke havens. Nog op 11 mei 's avonds werden zeker 40 raketten op Jounieh afgevuurd. 's-Middags had Ibrahimi verklaard dat het bestand slechts betrekking had op ,,territoriale doelen" en niet op maritieme doelen.
Terwiil dit uiterst wankele bestand voortduurde, explodeerde op 16 mei een autobom in West-Beiroet op het moment dat een stoet auto's van de soennitische Groot-Mufti, sjeik Hassan Khaled, en zijn lijfwachten passeerde. Khaled, de geestelijke leider van de soennieten in Libanon, kwam om het leven evenals 21 andere mensen (o.w. vier van zijn lijfwachten). Voorts vielen er zeker 80 gewonden.


Selim Hoss


Een bulldozer verwijdert de autowrakken na de explosie van een autobom op 16 mei 1989 in West-Beiroet Bij deze aanslag kwam sjeik Hassan Khaled, de religieuze leider van de soennitische moslemgemeenschap in Libanon samen met 21 anderen om het leven

Niemand eiste de verantwoordelijkheid voor de aanslag op de als gematigd bekendstaande Khaled (68) op. De eveneens soennitische premier Hoss kondigde een nationale week van rouw af en op 17 mei woonden ruim 10.000 mensen de begrafenis van sjeik Khaled in de Imam Ali-Moskee bij. De volgende dag werd sjeik Mohammed Rashid Qabbani tot waarnemend Mufti van Libanon benoemd.

Arabische top *in Casablanca*

Van 23-26 mei vond in Casablance (Marokko) een buitengewone topconferentie van de lidstaten van de Arabische Liga plaats. De top werd voorafgegaan door een bijeenkomst van de Arabische ministers van buitenlandse zaken (21-22 mei), waarop voor het eerst sinds 10 jaar ook Egypte weer vertegenwoordigd was Uit protest tegen de Egyptische aanwezigheid boycotte Libië de ministersbijeenkomst. Libië had, samen met Syrië en Libanon, ook geen gebruik gemaakt van de mogelijkheid, geboden door de buitengewone Arabische top van Amman (8-11 november 1987, zie pag. 112/3-'88), om de diplomatieke betrekkingen met Egypte te herstellen (zie ook pag. 219/2-'89).
Als voornaamste onderwerpen voor de topconferentie werden aangekondigd: de Palestijnse opstand in de bezette gebieden, de toestand in Libanon en de ontwikkelingen na het bestand tussen Irak en Iran.

Bij de opening van de topconferentie op 23 mei door de Marokkaanse koning Hassan II waren 18 van de 22 leden door hun staatshoofden vertegenwoordigd. Ook de Libische leider kolonel Kadhafi had zich op het laatste moment door de staatshoofden van Syrië, Algerije en Tunesië laten overreden de topconferentie bij te wonen. Koeweit. Mauretanië en Somalia stuurden lagere functionarissen, terwijl Libanon niet vertegenwoordigd was.
Tijdens de conferentie rees grote onenigheid over de kwestie-Libanon, wat er toe leidde dat de slotzitting met twee dagen moest u-orden uitgesteld.

Egypte, Irak, Jordanië en de PLO drongen aan op terugtrekking van alle buitenlandse troepen, incl. de ca. 40.000 Syrische militairen, en de vervanging van de Syrische troepen door een tijdelijke Arabische vredesmacht. Dit standpunt werd naar verluidt gesteund door Noord-Jemen, Koemeit en de Verenigde Arabische Emiraten.
Maar de Syrische president Hafez Assad weigerde akkoord te gaan met elke resolutie waarin over een Syrische terugtrekking uit Libanon u-erd gerept. ,,Dit is niet aan de orde", aldus Assad op 25 mei. ,,Wanneer de rust in Libanon terugkeert en er een regering van nationale eenheid is, zal er geen probleem zijn tussen haar en Syrië", zo verzelierde de Syrische president.
Uiteindelijk kwamen de Arabische leiders aan de wensen van Syrië tegemoet, met als gevolg dat de Iraakse president Saddam Hoessein de topconferentie vóór de slotzitting verliet.

In de slotresolutie inzake Libanon werd Syrië niet genoemd. Er werd een beroep gedaan op ,,alle Libanese partijen het staakt-het-vuren op onmiddellijke en duurzame wijze te eerbiedigen, overeenkomstig de resolutie van 27 april''(pag. 736/3).
De in januari 1989 ingestelde speciale Libanon-commissie van zes ministers van buitenlandse zaken (pag. 733/2) werd vervangen door een commissie van drie staatshoofden, bestaande uit de Marokkaanse koning Hassan II, de Saoedische Koning Fahd en de Algerijnse president Bendjedid Chadli. Deze tripartite commissie moest een klimaat scheppen dat geschikt was ,,voor de convocatie van de (Libanese) parlementsleden om het ontwerp van

politieke hervormingen te bespreken (en) om over te gaan tot de verkiezing van de president van de republiek (Libanon) (alsook) tot de vorming van een regering van nationale eenheid. dit alles binnen een termijn van zes maanden".
De internationale gemeenschap kreeg het verzoek te helpen bij een Israëlische aftocht uit Libanon, in overeenstemming met resolutie 425/1978 van de Veiligheidsraad d.d. 19 maart 1978 (pag. 210/2-'78 en 807/1-'79).

Op 27 mei deelde de Koeweitse minister van buitenlandse zaken, sjeik Sabah al-Ahmad al-Jabir al-Sabah mee, dat de door hem geleide bemiddelingscommissie van de Arabische Liga formeel was ontbonden en dat ook het plan om Arabische waarnemers naar Libanon te sturen om toezicht te houden op de naleving van het bestand van de baan was.

Intermezzo (eind mei - medio juli)

In de zeven weken na de Arabische top van Casablanca ondernam de tripartite commissie van de Arabische Liga tal van acties om een oplossing te zoeken voor de Libanese crisis. Maar die acties leverden weinig resultaat op. Het bestand te land van 11 mei werd herhaaldelijk geschonden en de kustblokkade van de christelijke enclave werd geleidelijk verscherpt.
De voornaamste ontwikkelingen worden in onderstaand chronologisch overzicht samengevat.

4 juni - Na een relatieve rustpauze van drie weken worden de artilleriebeschietingen op woongebieden in en bij Beiroet hervat. In de avond komt de tripartite commissie - koning Hassan II, koning Fahd en president Chadli - in Rabat (Marokko) bijeen. De drie staatshoofden geven hun ministers van buitenlandse zaken opdracht ,,onmiddellijke'' stappen te ondernemen om een geheim ,,actieplan'' in werking te stellen. Voorts mezen zij de Algerijn Lakhdar Ibrahimi, de adjunct-secretaris-generaal van de Arabische Liga, aan als speciale vertegenwoordiger.

7-9 juni - De ministers van buitenlandse zaken van Algerije, Marokko en Saoedi-Arabië brengen bezoeken aan Damascus en Bagdad na voorafgaand beraad in Jedda. Op 8 juni, toen de strijd in Libanon merd opgevoerd. hadden de ministers een gesprek van zes uur met de Syrische president Assad, terwijl in Bagdad een gesprek met de Iraakse president Saddam Hoessein op het programma stond.

10-15 juni - Afgezant Ibrahimi verblijft - na een bezoek aan Damascus - il1 Beiroet voor overleg met de regeringen van Hoss en Aoun. Hij slaagde er niet in de meningsverschillen over de modaliteiten van een ,,alomvattend bestand'' bij te leggen.

15 juni - Een Griekse tanker met 4.000 ton brilzine wordt voor de Libanese kust bij de haven van Jounieh door Syrische artillerie in brand geschoten. Op 4 juni was een soortgelijke tanker erin geslaagd de blokkade te doorbreken en zijn lading te lossen. Op 19 juni merd bericht dat de liustblokkade van de christelijke enclave verder was verscherpt.

20 juni - De ministers van buitenlandse zaken van Algerije. Marokko en Saoedi-Arabië beraadslagen in Algiers.

27 juni - Na bezoeken van de Syrische minister van buitenlandse zaken, Farouk el-Chareh, aan Algiers en Rabat komen koning Hassan, koning Fahd en president Chadli in Bou-Sfeir bij Oran (Algerije) opnieuw bijeen om de situstic te evalueren ,.in het licht van de contacten ondernomen in Libanon zelf el1 met Syrië, Irak, de T'erenigde Staten*, Frankrijk, het Vaticaan en de EG", aldus het Algerijnse persbureau *APS*.
De drie staatshoofden besloten over te gaan tot de ,,politieke fase'' van hun actieplan door te streven naar de ..opening van de inter-Libanese dialoog". In eerste instantie stelden zij voor een zitting van he? Libanese parlement buiten Libanon (bijv in het Saoedische Riad) bijeen te roepen om de afgevaardigden in staat te stellen het dossier van de constitutionele hervormingen te bestuderen. Later zou het Libanese parlement in Libanon zelf bijeen moeten komen om de hervormingen goed te keuren die zouden moeten uitmonden in .,het herstel van de Libanese instellingen in hun reguliere functies". Voorts riepen de drie staatshoofden de strijdende partijen in Libanon opnieuw op hun wapens voorlopig te laten rusten.

28 juni - 3 juli - Terwijl op 28 en 29 juni melding n-erd gemaakt van nieuwe artillerieBonibardementen in Beiroet, brengt de Marokkaanse minister van buitenlandse zaken, Abdellatif Filali, als vertegenwoordiger van de Arabische Liga een bezoek aan Moskou. Somjet-leider Gorbatsjow kondigt na zijn ontmoeting met Filali op 29 juni ,,contacten'' van de SU met de Syrische en Iraakse leiders over Libanon aan.
Op 1 juli bracht de Sowjet-onderminister van buitenlandse zaken. Alexander Bessmertnych, een bezoek aan Bagdad, waar hij twee uur met de Iraakse president Hoessein sprak. Dezelfde dag liet Irak weten dat het bereid was zijn wapenleveranties aan Libanon (d.w.z. aan de christelijke troepen) op te schorten. mits Syrië niet van dit besluit profiteerde om nieuwe ,,agressie'' tegen welke Libanese partij ook te plegen.
Op 2 juli reisde Bessmertnych door naar Damascus, waar toen ook de ministers van buitenlandse zaken van Algerije, Marokko en Saoedi-Arabie hun opwachting bij president 4ssad maakten. De drie Arabische ministers arriveerden op 3 juli in Bagdad.

3 - 5 juli - Nabih Berri, de leider van de sjiïtische Amal-militie, kondigt op 3 juli in Damascus namens het pro-Syrische Libanese Nationale Front een ,,onmiddellijk en eenzijdig staakt-het-vuren'' aan alsmede de opheffing van de landblokkade van de christelijke enclave in en rond Oost-Beiroet. Hij sprak van een ,,gebaar van goede wil'' om de .,missie van de commissie van de Arabische Liga te vereenvoudigen". Maar Berri voegde daaraan toe dat de maritieme blokkade zou mo den voortgezet om te voorkomen dat de eenheden van generaal Aoun of de christelijke Libanese strijdkrachten van wapens werden voorzien.
Op 4 juli merd het vliegveld van Beiroet weer opengesteld voor het internationale luchtverkeer (maar dit werd niet hervat), terwijl drie van de zes doorgangen tussen Oost- en West-Beiroet werden heropend (w.o. de Museumpassage). Maar tegelijk verscherpte Syrië de blokkade van de christelijke havens door zes kanonneerboten in te zetten, die op een afstand van ca. 12 kin voor de kust patrouilleerden. Reeds op 3 juli zouden drie handeisschepen naar de noordelijke haven van Tripoli zijn opgebracht om daar op wapens te worden doorzocht. Op 5 juli werd gemeld dat Syrische boten voor Byblos, Halat en Zouk patrouilleerden.

* De Amerikaanse president Bush ontving op 14 juni de Saoedische ininister van buitenlandse zaken, prins Saoed al-Feisal, in het Witte Huis.

6-9 juli - Nadat de artillericbeschietingen van Bei oet op 6 juli waren hervat, arriveerde de Algerijnse bemiddelaar Ibrahimi dezelfde dag in Beiroet voor nader beraad met de regeringsleiders Hoss en Aoun.
De ministers van buitenlandse zaken van Algerije, Marokko en Saoedi-Arabië overlegden op 8 juli in Algiers. Maar de dagelijkse bombardementen in Beiroet gingen door en op 3 juli vertrok Ihrahimi zonder tastbare resultaten uit de Libanese hoofdstad naar Damascus. Inmiddels maren in de ijïtische wijken van Zuid-Beiroet tussen de milities van de Amal en de Hezbollah vijandelijkheden uitgebroken, waarbij op 9 juli alleen al zeker negen doden vielen.
De Maltese tanker Aloil, die erin geslaagd was 880 ton olie in de haven van Jounieh te lossen, merd tijdens de terugreis op 10 mijl uit de kust, in de nacht van 9 op 10 juli door Syrisch vuur getroffen en tot zinken gebracht. Kort daarop liet generaal Aoun meten dat zijn troepen ,,alle middelen in hun bezit gebruiken'' zouden oin ,,Syrië's daden van piraterij in internationale wateren'' te bestrijden. Zijn staf suggereerde dat hij de luchtmacht - drie Hamker Hunters en acht gevechtshelikopters van het type Gazelle - zou inzetten.

Op 14 juli werden woonwijken in de christelijke enclave voor de derde achtereenvolgende dag door artillerievuur vanuit door Syrië beheerst gebied getroffen.
Volgens *AFP* (*Le Monde* 17-7) had de strijd sinds 14 maart toen minstens 470 doden en 1.952 gewonden gevergd, waarbij de slachtoffers vooral onder de burgerbevolking vielen. Het aantal slachtoffers sinds 14 maart was op 8 mei, aldus *Le Monde* (10-5), *332* doden en 1.519 gewonden geweest. Dat betekende dat er van 8 mei tot 14 juli zeker nog eens 138 doden waren gevallen.
Over de situatie medio juli berichtte *NRC/H'blad* (17-7) het volgende:

,,Honderdduizenden Libanezen hebben het afgelopen weekeinde (15/16 juli) wee in de schuilkelders en onder trappen doorgebracht tijdens de zwaarste artilleriebeschietingen sinds meer dan een maand. De escalatie van de afgelopen dagen komt na de verscherping van de bloklrade van de christelijke enclave door Syrië en zijn druzische bondgenoten.
Sinds woensdag (12 juli) voltrekt zich elke dag hetzelfde scenario, zij het steeds intensiever. De Syrische marine onderschept elke tanker en elk ander koopvaardijschip dat de kust van de christelijke enclave nadert, en inspecteert de lading. Vervolgens komt de Syrische precisie-artillerie in actie, waarna de kanonnen van de christelijke leider generaal Aoun de posities van de Syriërs en hun bondgenoten onder vuur nemen. Steeds meer vormen echter ook woonwijken aan beide zijden doelwit, zoals het ook in maart en april. aan het begin van de huidige ronde van de burgeroorlog. het geval was. (...)
Syrië rechtvaardigde de blokkade van christelijk gebied aanvankelijk met een verwijzing naar generaal Aouns blokkade van de havens waar de islamitische militie? illegaal gezag uitoefenen. Toen Aoun zijn blokkade had opgescho t, kondigde Damascus aan zijn blokkade voort te zetten tot Irak zijn wapenleveranties aan de christenen zou stopzetten. Toen Bagdad zich daartoe bereid verklaarde, eiste Damascus dat Aoun de door Irak geleverde Frog-7 raketten zou inleveren. Arabische bemiddeling in overeenstemming met de Arabische top van Casablanca heeft hierin geen verandering kunnen brengen..."

Escalatie strijd. Vorming *allianties (tweede helft juli)*

In de nacht van 15 op 16 juli werden in

Beiroet de zwaarste bombardementen sinds twee maanden uitgevoerd. Volgens de politie werden ca. 1.500 granaten en raketten afgevuurd. Volgens Le Monde (18-7) was het scenario in de laatste vijf dagen vrijwel identiek: de eerste granaten waren afkomstig uit de door Syriërs beheerste gebieden, gevolgd door een fors antwoord uit het christelijke kamp.
Nieuwe zware artilleriebombardementen troffen Beiroet vooral in de nachtenvan 19/20, 21/22, 22/23, 26/27, 27/28 en 30/31 juli. Vooral de bombardementen van 19/20 iuli en 26/27 iuli vergden vele mensenlevens, resp. 11 en 26. Van deze 26 doden vielen 22 in West-Beiroet. Het totale dodental sinds 14 maart kwam op 536 (*Le* Monde 29-7).
Het geweld en de ontberingen (geen water en elektriciteit) dreven de bewoners van Beiroet op de vlucht. In het weekend van 22 op 23 juli verlieten alleen al 250.000 inwoners de hoofdstad, nadat eerder al 450.000 van de 1,5 mln bewoners waren vertrokken. Eind juli werd gemeld dat er nog slechts 200.000 inwoners waren achtergebleven.

Inmiddels waren er in beide kampen nieuwe allianties gevormd. Op 16 juli werd in de Iraanse hoofdstad Teheran een verklaring gepubliceerd van Palestijnse anti-Arafat-facties, (vertegenwoordigd door Ahmed Jibril, Abu Nidal en Abu Mousa), de Hezbollah (vertegenwoordigd door de sjeiks Sobhi Toufaili en Fadlallah) en de leider van de Amal, Nabih Berri, aldus de *NZZ* (19-7). De meeste van deze personen waren op 8 juli met de Iraanse minister van buitenlandse zaken, Ali Akbar Velayati, vanuit Damascus naar Teheran gevlogen. (Velayati had in de Syrische hoofdstad samen met zijn Syrische collega Farouk el-Chareh een verzoeningsbijeenkomst tussen de Amal en de Hezbollah geleid, nadat beide sjiïtische milities in Zuid-Beiroet opnieu met elkaar hadden gevochten.) Volgens The Times (18-7) was ook Druzen-leider Walid Joumblatt bij het door Velayati geleide overleg aanwezig geweest.
In de verklaring was sprake van de vorming van een ,,verenigd front tegen de maronitische strijdkrachten in Libanon". De verwijdering van generaal Aoun werd voorgeschreven als de enige oplossing voor de Libanese crisis. De vernieting van Aouns troepen en de ,,bevrijding van het land" van de Israëlische bezetting in Zuid-Libanon kregen dezelfde prioriteit.
Op 17 juli deelde Joumblatt in Mukhtara mee dat het door hem geleide Nationale Libanese Front zijn eerste commando-actie tegen het Libanese leger van Aoun had uitgevoerd.

Op 19 juli waarschuwde Samir Geagea, de leider van de christelijke militie (Libanese Strijdkrachten), dat zijn troepen de Syriërs met alle beschikbare middelen zouden bestrijden als deze hun blokkade van de christelijke havens voortzetten. Dat betekende dat Geagea zijn hele arsenaal ter beschikking van Aouns ,,bevrijdingsoorlog" tegen de Syriërs had gesteld. Hij beschikte, aldus The Times (21-7), over splinternieuwe raketwerpers, welke in staat maren 40 projectielen van 120 mm af te vuren met een tempo van één per seconde. Volgens A P (21-7) had generaal Aoun bevestigd dat Irak hem T-55 tanks en andere wapens had geleverd, maar hij weigerde te bevestigen of te ontkennen of onder die wapens ook Frog-7 raketten waren zoals Svrië beweerde.

Verklaring tripartite commissie Arabische Liga. Kritiek op Syrië

Op 31 juli gaven de ministers van buitenlandse zaken van Algerije, Marokko en Saoedi-Arabië - Boualem Bessaieh, Abdellatif Filali en prins Saoed al-Feisal - in Algiers na onderling overleg een verklaring uit. Daarin stelde de tripartite commissie ,,met spijt" vast dat ,,haar missie op het vlak van de veiligheid en op politiek vlak in een impasse is beland". De commissie ,,betreurt ten zeerste er niet in te zijn geslaagd de beoogde doelstellingen te bereiken". Zij kondigde aan ,,een globaal en gedetailleerd rapport aan de leiders van de Arabische broederlanden (te zullen voorleggen) om opnieuw na te gaan wat zou kunnen worden ondernomen om Libanon te helpen zijn tragedie te overwinnen".
In dat rapport gepubliceerd door het Libanese dagblad Al *Safir* (1-8), leverde de tripartite commissie o.a. kritiek op Syrië, zowel wat betreft de Syrische houding t.a.v. het door de commissie uitgewerkte ontwerp-document over een nationale overeenkomst als die t.a.v. het door de commissie opgestelde veiliglieidsplan.

De commissie stelde vast: ,,De Syrische houding t.a.v. de uitbreiding van het (Libanese) staatsgezag verschilt van onze opvatting, welke het belang van de uitwerking van een tijdschema benadrukt dat de (Libanese) regering van nationale overeenstemming toestaat haar autoriteit uit te oefenen over haar (hele) grondgebied, en wel met behulp van haar eigen troepen. Volgens de Syrische opvatting kan deze kwestie niet a priori en overeenkomstig een specifiek tijdschema worden beslist, maar moet die worden uitgesteld tot na de vorming van een regering van overeenstemming (,,entente").Het is duidelijk dat deze Syrische positie van onze opvatting verschilt, want als men mil dat de kwestie van de politieke hervormingen, waartoe diverse Libanese partijen oproepen volgens hun wensen, voortgang boekt, dan past het de verwachtingen van andere Libanese partijen te beantwoorden en de kwestie van de uitbreiding van de soevereiniteit volgens de door de commissie aanvaarde modaliteiten te behandelen."
De commissie ging nader in op ,,de bevoorrechte betrekkingen tussen Syrië en Libanon". ,,Libanon is met Syrië verbonden door bijzondere betrekkingen welke zijn voortgekomen uit de geografie, de geschiedenis en de gemeenschappelijke strategische belangen", aldus de tripartite commissie. Zij wenst dat deze betrekkingen ,,worden geregeld in samenwerking met en in coördinatie tussen de twee Syrische en Libanese regeringen door de ondertekening van een veiligheidsakkoord" en wel ,,onder auspiciën" van de commissie. Maar ,,Syrië is van mening dat ons voorstel niet samengaat met zijn opvattingen over de toekomst van zijn strategische, veiligheidspolitieke, economische en sociale betrekkingen met Libanon."
Bovendien had de commissie nog gesteld dat ,een ander akkoord de plaats, de omvang en de duur van de aanwezigheid van de Syrische strijdkrachten in de Bekaa-vallei moet bepalen".
Vervolgens werd verklaard: ,,Syrië stemde in de heropening van de doorgangen toe, maar stelde dc opheffing van de zeeblokkade afhankelijk van het scheppen van een instrumentarium om de veiligheid te waarborgen, De taak daarvan zou zijn schepen op te sporen, om te verhinderen dat wapens de oostelijke sector van de Libanese hoofdstad bereiken. Syrië bood aan de verplichting op zich te nemen de andere Libanese partijen niet van wapens te voorzien"
De Iraakse president Saddam Hoessein heeft uiting gegeven aan zijn bereidheid ,,gehoor te geven aan het verzoek van de commissie t.a.v de beëindiging van de wapenleveranties aan de oorlogvoerende partijen in Libanon".
Voorts deelde de commissie mee: ,,De permanente leden van de Veiligheidsraad van de VN werden aan hun verantwoordelijkheid m.b.t. de beëindiging van de Israëlische bezetting van delen van de Libanon herinnerd, en wel met de ernst die deze situatie vereist." Bij hen had men een open oor gevonden.

Syrisch antwoord

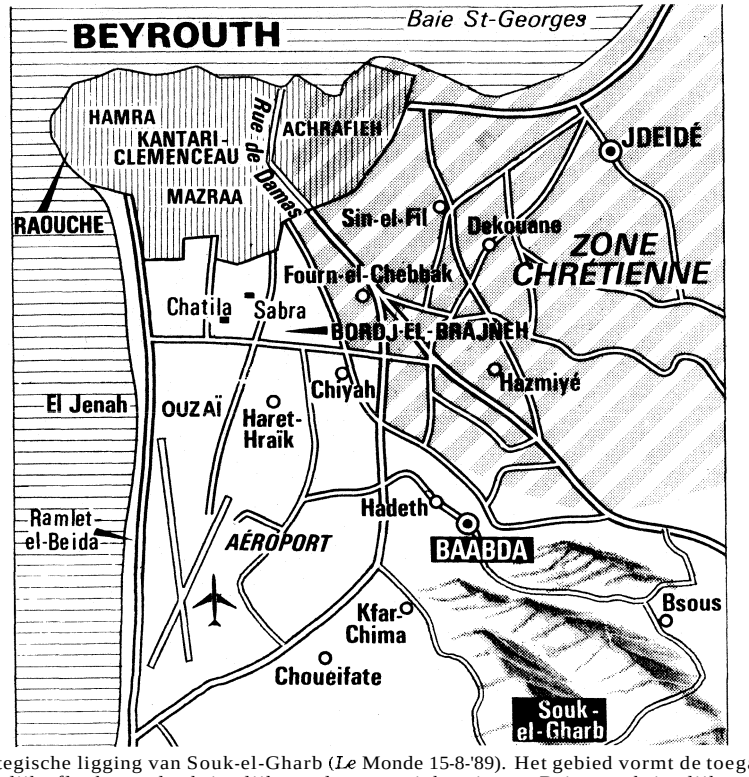
Op 7 augustus antwoordde de Syrische minister van buitenlandse zaken, Farouk el-Chareh, op het rapport van zijn drie Arabische ambtgenoten. Dit antwoord werd eveneens door Al *Safir* gepubliceerd.
De Syrische minister verklaarde diep te betreuren dat ,,U in uw rapport niet de diverse opvattingen weergeeft, wat door permanente eigen lof en voortdurende kritiek (op Syrië) onmogelijk is. (...) Wij zeggen dit in de overtuiging dat het ontbreken van een objectieve en eerlijke beoordeling van de betrokken standpunten van de partijen, welke bij een oplossing van de crisis zijn betrokken, er niet toe bijdraagt de juiste wegen en oplossingen te vinden. Bovendien kon dat tot ongepaste slotconclusies en beoordelingen leiden, zoals die in uw rapport zijn vervat..."
El-Cllareh gaf enkele voorbeelden. Daarbij ging hij o.a. in op de kwestie van de zeeblokkade, de betrekkingen tussen Syrië en Libanon, de Syrische aanwezigheid in Libanon en de veiligheid in Libanese gebieden zonder Syrische aanwezigheid.

(1) De Syrische minister wees erop dat de ,,militaire kliek in Oost-Beiroet" de blokkade had afgekondigd en dat ,.de isolationistische partij" aan haar militaire opties vasthoudt. Hij verweet de commissie dat zij zich geleidelijk had gedistantieerd van de invoering van de overeengekomen procedure voor toezicht op het staakt-het-vuren en de inspectie van de schepen. omdat zij op hindernissen was gestuit die waren opgeworpen door bekende Libanese, Arabische en internationale partijen, die bij een oplossing van de Libanese crisis thans geen belang hebben. De tripartite commissie was niet in staat toezegginger: over het niet sturen van wapens naar Libanon te verkrijgen van bijv. Israël en de internationale wapenhandelaren. Daarom kon Syrië de gerechtvaardigde eis van de nationale krachten (in Libanon) inzake de invoering van een con-

troleprocedure voor schepen en wapens niet negeren.
(2) De resolutie van Casablanca bevat niet de geringste verwijzing naar Syrië en de formulering ,,herstel van de Libanese soevereiniteit over het hele Libanese grondgebied met behulp van de eigen strijdkrachten" heeft uitsluitend betrekking op de beëindiging van de Israëlische bezetting, aldus El-Chareh. Is de resolutie van de topconferentie intussen opnieuw geformuleerd of worden andere prioriteiten gesteld, zodat het nu om een Syrische i.p.v. een Israëlische terugtrekking gaat'?
Er waren alleen twee verschillende opvattingen hij de uitoefening van de soevereiniteitsrechten over de vraag welke Libanese regering die moet uitoefenen. Syrië's opvatting is identiek met punt 4, paragraaf d van de resolutie van Casablanca, op grond waarvan de regering, die in de loop van het nationale verzoeningsproces wordt gevormd. gerechtigd is de volle soevereiniteitsrechten over het Libanese grondgebied uit te oefenen. ,,Opgrond van uw rapport schijnt het zo te zijn dat de verschillende opvattingen van Syrië en de commissie daaruit voortvloeien dat de tripartitr commissie de verantwoordelijkheid voor bevoegdheden van een regering van nationale verzoening op zich neemt, nog voordat een verzoening tot stand is gekomen en zo'n regering zelfs in functie is."
(3) ,,In uw rapport wordt vastgesteld dat (...) de Syrische strijdkrachten de legitieme Libanese regering gaarne zullen helpen de staatscontrole over alle plaatsen door te voeren, waar Syrische troepen aanwezig zijn, en dat zij in de Bekaa-vallei zouden worden samengetrokken en daar stellingen zouden betrekken. (...) Deze restricties in tijd en plaats zijn overigens onverenigbaar met punt 4, paragraaf d van de resolutie van Casablanca, op grond waarvan het de te steunen regering van nationale verzoening zal zijn, die over de toekomstige stappen en de daarvoor noodzalcelijke steun beslist..."
(4) In het rapport wordt in het geheel niet vermeld, ,,hoe in de gebieden waar de Syrische strijdkrachten niet aanwezig zijn, de veiligheid moet morden gewaarborgd en de soevereiniteitsrechten moeten worden doorgevoerd. Betekent dit niet ongeveer dat de Syrische strijdkrachten moeten worden ingezet om de nationale en islamitische krachten te ontwapenen en te onderwerpen, om de verenigde Libanese staat te scheppen? Daarbij wordt niet vastgelegd wie de isolationistische krachten in Oost-Beiroet en het Zuidlibanese Leger (SLA), dat in opdracht van Israël ageert, ontwapent en ervoor zorgt dat zij zich aan het gezag van de Libanese staat onderwerpen.
Kunnen de islamitische en nationale krachten niet terecht bezorgd zijn over hun lot en over wat er van hun gerechtvaardigde politieke eisen terecht komt, als zij worden ontwapend zonder dat een procedure en maatregelen tot ontwapening van de andere partij zijn voorzien? Zal dat er niet toe leiden dat de moslems en nationalisten in Libanon worden overgeleve d aan de genade van de isolationistische militaire kliek in Oost-Beiroet en die van Israël en zijn handlangers in het Zuiden?" Aldus de Syrische minister van buitenlandse zaken.

Escalatie artilleriebombardementen. Slag om Souk-el-Gharb

Nadat de bemiddelingsmissie van de Arabische Liga in een impasse was beland, trad op 5 augustus een nieuwe fase in de strijd om Beiroet in. Er volgden opnieuw zware artilleriebeschietingen, waaraan nu ook de sjiïtische Amal-militie van Nabih Berri deelnam (eigen verklaring op 6 augustus). Alleen al op 10 augustus werden zeker 27 mensen gedood en 120 gewond, waardoor het totaal aantal slachtoffers op ten minste 616 doden



De strategische ligging van Souk-el-Gharb (*Le* Monde 15-8-'89). Het gebied vormt de toegang tot de zuidelijke flank van de christelijke enclave, met inbegrip van Beiroets christelijke voorsteden Baabda en Yarzé, waar resp. het presidentiële paleis en het ministerie van defensie zijn gevestigd.

en meer dan 2.700 gewonden kwam. Druzen-leider Joumblatt voorspelde dat ,,Beiroet hetzelfde lot zal ondergaan als Stalingrad".
Terwijl de gijzelaarskwestie met de ,,terechtstelling" van de Amerikaanse kolonel William Higgins, in nauwe relatie tot de ontvoering door Israël van sjeik Abdel Karim Obeid (pag. 497 e.v.), toen de berichtgeving over Libanon in de Westerse media beheerste, veroordeelde het Amerikaanse State Department op 11 augustus (voor het eerst sinds maart) ,,de blinde slachting van onschuldigen en het opnieuw inzetten van wapens van zwaar kaliber, zoals de 240 mm mortieren die deel uitmaken van het Syrische arsenaal".
Nadat de zware bombardementen tot 13 augustus 's ochtends (met ruim 100 doden) waren voortgezet, openden Syrisrhe troepen, gesteund door Druzische en Palestijnse eenheden (Abu Mousa), een grondaanval op het christelijke bolwerk Souk-el-Gharb. Maar na zware strijd wisten de troepen van Aoun de aanval af te slaan. Nog dezelfde dag meldde de christelijke generaal een ,,vernietigende overwinning" op ,,Syrië en zijn surrogaten" te hebben behaald. „We moeten Syrië met geweld uit Libanon verdrijven", omdat dit ,,alleen de taal van geweld verstaat", aldus Aoun.
Hoewel Syrië ontkende dat zijn troepen aan de aanval op Souk-el-Gharb hadden deelgenomen, meldden Libanese veiligheidsbronnen dat bij de gevechten 28 Syriërs, 20 Druzen en 25 Palestijnen waren omgekomen. Volgens The Times (14-8) bestond het Syrische contingent in de strijd om Souk-el-Gharb uit de 41ste legerbrigade; volgens Le Monde (16-8) had Syrië wel artilleriesteun geboden maar geen grondtroepen ingezet.
Op 14 augustus breidde de strijd zich uit tot een nieuw front bij Douar El Choueir in het berggebied van de noordelijke Metn op 25 km ten oosten van Beiroet.

Bestandsoproep Veiligheidsraad. Afnemend geweld

Na contacten met Frankrijk riep de secretaris-generaal van de VN, Perez de Cuellar, op 15 augustus 's avonds de Veiligheidsraad in spoedzitting bijeen. Hij deed dat op grond van het zelden gebruikte artikel 99 van het Handvest, dat hem hiertoe in staat stelt in het geval van een bedreiging van de internationale vrede en veiligheid. De Veiligheisraad riep in een unaniem aanvaarde verklaring alle partijen op een ,,onmiddellijk en totaal" staakt-het-vuren in acht te nemen. De Raad verzocht de secretarisgeneraal, in samenwerking met de tripartite commissie van de Arabische Liga, de nodige contacten te leggen. Voorts nodigde de Raad alle staten uit de acties van deze commissie te steunen, in het bijzonder haar voorstellen tot regeling van de Libanese crisis.

De oproep van de Veiligheidsraad leidde niet tot een bestand, maar wel namen de gevechten in en rond Beiroet tot eind augustus aanzienlijk in intensiteit af.

BELIZE

BINKENLANDSE ONTWIKKELINGEN

Sinds begin 1988 deden zich op Belize o.m. de- volgende ontwikkelingen voor (vor. ber. op pag. 558 e.v.-1988):

Belize, het vroegere Brits Honduras, was op 21 sept. 1981 onafhankelijk geworden (pag. 784/2-1981). Drie dagen na de algemene verkiezingen van 14 dec. 1984 - die maren uitgelopen op een nederlaag voor de regerende centrumlinkse People's United Party (PUP) van George Price, regeringsleider sinds 1961 - was Manuel Esquivel, de leider van de centrum-rechtse United Democratic Party (UDP), benoemd tot premier (pag. 559/2-1988).

Algemene verkiezingen gewonnen door de PUP van Price

Op 4 sept. 1989 behaalde de PUP o.l.v. Price bij algemene verkiezingen op Belize 15 van de 28 zetels in het Huis van Afgevaardigden. De partij kreeg 29.986 stemmen, i.e. 50,02 procent van de geldig uitgebrachte stemmen. De UDP veroverde met 28.900 stemmen (48,20 procent) de resterende 13 zetels, een verlies van acht zetels t.o.v. de verkiezingen van 1984.
Van de 82.556 kiesgerechtigden (in 1984 ongeveer 64.440) was 73,6 procent (in 1984 74 procent) naar de stembus gegaan.
Na zijn overwinning beloofde Price een gemengde economie met staatsplanning als tegenwicht voor het UDP-beleid van ..fel economisch liberalisme".
Op 8 september maakte UDP-parlementslid William Usher bekend dat hij van plan was in het Huis de PUP te steunen.

Samenstelling kabinet-Price

Het op 8 sept. 1989 beëdigde kabinet-Price zag er als volgt uit:

Premier, financiën, defensie, binnenlandse zaken - Georgc Price; staatsminister - Ralph Fonseca; vice-premier, industrie en natuurlijke hulpbronnen - Florencia Marin; staatsminister - Guadulupe Pech; buitenlandse zaken, economische ontwikkeling en onderwijs - Said Musa; staatsminister - Vildo Marin; energie cri verbindingen - Carlos Diaz; staatsminister - Miguel Ruiz; landbouw en visserij - Michael Espat; sociale diensten en gemeenschapsontmikkeling - Remijio Montego; huisvesting en coöperatieven - Valdcmar Castillo; toerisme, milieu, procureur-generaal - Glenn Godfrey; gezondheid en stadsontwikkeling - Theodore Aranda; werken - Samuel Waight.

BETREKKINGEN MET HET BUITENLAND

Op 6 febr. 1987 knoopte Belize diplomatieke betrekkingen aan met China en op 14 april 1987 met Zuid-Korea. Akkoorden over economische en technologische samenwerking met beide landen werden ondertekend toen premier Esquivel en minister van economische ontwikkeling Dean Barrow in april 1987 China en Zuid-Korea bezochten.
Diplomatieke betrekkingen met Uruguay werden op 2 okt. 1987 aangegaan.



Premier George Price tijdens een toespraak tot het parlement op 5 september 1989.

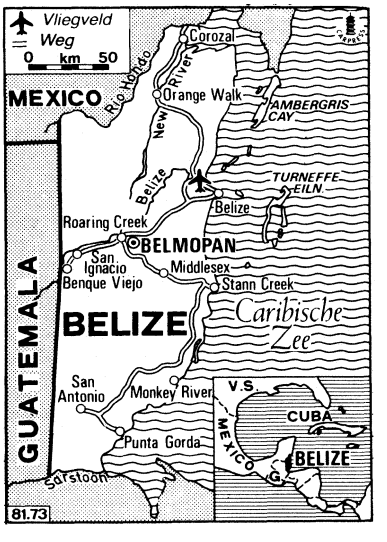
VENEZUELA

REORGANISATIE KABINET

Op 26 aug. 1989 trad het voltallige kabinet in Venezuela af om president Carlos Andres Perez Rodriguez in de gelegenheid te stellen zijn regeringsploeg te reorganiseren.

Perez, die behoorde tot de sociaal-democratische Accion Democratica (AD), was na de presidentsverkiezingen van 4 dec. 1988 (pag. 162/1 e.v.-1989) op 2 febr. 1989 beëdigd als president van Venezuela (pag. 163/3-1989).

Onmiddellijk daarna liet president Perez weten dat hij geen veranderingen zou aanbrengen in zijn economische en financiële team, waarmee hij aangaf zijn bestaande economische bezuinigingsprogramma en zijn plan de buitenlandse schuld te halveren, te willen voortzetten.



Tot de ministers die het kabinet verlieten, behoorde Enrique Tejera Paris, die als minister van buitenlandse zaken aan de kant zou zijn gezet vanwege zijn harde opstelling tegenover het regime van gen. Noriega in Panama en zijn poging de VS te activeren binnen de Organisatie van Amerikaanse Staten (OAS) teneinde de resultaten van de op 7 mei 1989 in Panama gehouden presidentsverkiezingen aanvaard te krijgen (zie pag. 459/3 e.v.-1989).
De opvolger van Tejera, Reinaldo Figueredo Planchart, tot op dat moment secretaris t.b.v. de president, beloofde dat Venezuela ,,niet karig zou zijn met pogingen Panama te helpen een eigen oplossing te vinden" zonder inmenging van buitenaf.

Het gereorganiseerde kabinet, dat op 27 augustus werd beëdigd, zag er als volgt uit:

Binnenlandse zaken - Alejandro Izaguirre Angelie; buitenlandse zaken - Reinaldo Figueredo Planchart; financiën - Eglee Iturbe de Blanco; defensie - gen. Filmo Lopez Uzcategui; ontwikkeling - Moises Naim; onderwijs - Gustavo Rooscn; gezondheid en sociaal welzijn - Manuel Adrianza; landbouw en veeteelt - Eugenio de Armas; arbeid - German Lairet: justitie - Luis Beltran Guerra; energie en mijnbouw - Crlestino Armas; milieu en natuurlijke hulpbronnen - Enrique Colmcnares Finol; stedelijke ontwikkeling - Luis Penzini Fleuri; gezinszaken - Marisela Padron Quero, secretaris t.b.v. de president - Jesus Rainon Carmona Borjas; verbindingen en transport - Edgar Elias Osuna; de regio Guyana - Leopoldo Sucre Figarella; cultuur - Jose Antonio Abreu; wetenschap en technologie - Dulce Arnao de Uzcategui; toerisine - Armando Duran Ache; vrouwenzaken - Aura Loreto de Rangel; staatshervormingen - Carlos Blanco; coördinatie en planning - Miguel Antonio Rodriguez Fandeo.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

w

CONFRONTATIE IN LIBANON

Op 22 oktober 1989 aanvaardde het Libanese parlement in de Saoedische stad Taif een aangepaste versie van het Handvest van nationale entente, dat onder auspiciën van de tripartite Libanon-commissie van de Arabische Liga was opgesteld. Eerder hadden de bemoeienissen van deze commissie op 23 september tot het van kracht worden van een effectiefbestand in Beiroet geleid.
Hoewel de christelijke leider, generaal Michel Aoun, zich hardnekkig tegen het akkoord van Taif bleef verzetten, werd de uitvoering van dit akkoord metterdaad ter hand genomen. Op 5 november koos het Libanese parlement een nieu e president, René Mouawad, als opvolger van Amin Gemayel. Mouawad werd zeventien dagen later vermoord, waarna het parlement op 24 november Elias Hraoui tot tiende president van Libanon verkoos.
In de daarop volgende nacht maakte de nog door Mouawad aangewezen premier Selim Hoss de samenstelling van een regering van nationale eenheid bekend.
Maar generaal Aoun bleef weigeren het presidentiële paleis in Baabda te ontruimen en zich te onderwerpen aan het gezag van wat hij een ,,spookregering" noemt.
Op 28 november ontsloeg de Libanese regering generaal Aoun als opperbevelhebber van het Libanese leger, terwijl de eveneens christelijke generaal Emile Lahoud tot opperbevelhebber werd benoemd.
Aoun verschanste zich in het presidentiële paleis en voor een nieuwe militaire confrontatie wordt gevreesd.
Hieronder volgt een overzicht van de voornaamste ontwikkelingen sinds medio augustus, in aansluiting op de samenvatting van de gebeurtenissen sinds begin mei (pag. 763/3 e.v.).

Franse interventie (II)

Na haar weinig succesrijke interventie in april (pag. 735/3) lanceerde de Franse regering in augustus opnieuw een campagne met betrekking tot Libanon.
Op 11 augustus werd een boodschap van minister van buitenlandse zaken Roland Dumas, waarin werd aangedrongen op stopzetting van de artillerie bombardementen, overgebracht in Damascus, Washington en Moskou en bij de VN in New York.
Vervolgens werden vanaf 12 augustus vijf afgezanten belast met missies in vijf Arabische hoofdsteden alsmede in Rome en Moskou, om de internationale gemeenschap ,,gevoelig te maken" om mee te werken aan het tot stand brengen van een staakt-het-vuren.
Op 15 augustus en volgende dagen *zond Frankrijk een vlooteenheid naar de wateren voor de Libanese kust, welke officieel tot taak had zich gereed te houden voor de eventuele evacuatie van de 7.000 houders van een Frans paspoort, zoals president Mitterrand op 23 augustus nadrukkelijk ve zekerde.*

Op 15 augustus stuurde Frankrijk drie marineschepen naar het oostelijk deel van de Middellandse Zee - het fregat *Duquesne*, de jager *D'Estienne d'Orves* en de olietanker Var - om ,,de Franse marine in dit gebied (te) versterken" en ,,alle noodzakelijke hulp te verlenen" in het algemeen en aan de Franse gemeenschap in Libanon in het bijzonder, aldus een mededeling namens premier Michel Rocard.
Op 17 augustus arriveerde Alain Decaux, gedelegeerd minister voor francophone zaken, in Beiroet voor besprekingen met de beide premiers, Aoun en Hoss, en parlementsvoorzitter Husseini. Decaux vertrok de volgende avond.
Op 19 augustus verliet het Franse vliegdekschip Foch, samen met het fregat *Cassard*, de haven van Toulon in de richting van de Libanese kust, terwijl het transportschip Orage dezelfde dag uit Brest vertrok.
Op 20 augustus dreigde de Organisatie van Revolutionaire Gerechtigheid (OJR) de Amerikaanse gijzelaars die zij vasthield - James Cicippio en James Tracy - te doden als de Verenigde Staten niet verhinderden dat ,,de Franse vloot in Libanon een stommiteit uithaalt". Dit sloeg kennelijk op een uitspraak van de Franse premier Rocard, die op 17 augustus in Sydney had verklaard dat ,,er geen sprake van is dat (Franse) hulpploegen zich laten bombarderen" en dat ,,men misschien plaatselijk en tijdelijk de kanonnen tot zwijgen moet brengen".
De Franse president Mitterrand stelde op 20 augustus dat de naar Libanon gestuurde Franse oorlogsschepen ,,een missie van hulp en redding" uitvoerden, waarbij hij erop wees dat de Fransen die in Libanon leefden ,,zich in levensgevaar kunnen bevinden als er geen staakt-het-vuren is".
Op 21 augustus vertrok de marinetanker *Meuse* naar het oostelijk deel van de Middellandse Zee. Toen werd ook onthuld dat de jager *Jean*-de-Vienne twee dagen tevoren in het geheim was uitgevaren met dezelfde bestemming. Daardoor zou de Franse vlooteenheid bij Libanon uit acht schepen komen te bestaan.
Maar onder de met Syrië verbonden islamitische strijdgroepen in Libanon nam het verzet tegen de komst van het Franse vlooteskader toe. Zij maren bevreesd dat Frankrijk generaal Aoun te hulp zou komen, die in een op 23 augustus gepubliceerd interview met de krant France-Soir zei te verwachten dat de Franse schepen ,,tot mijn beschikking worden gesteld". Druzenleider Joumblatt besprak op 22 augustus met een Hezbollah-leider ,,middelen die ons in staat stellen de kolonialistische Europese agressie van de Fransen het hoofd te bieden", terwijl Amal-leider Berri dreigde ,,eik schip te bombarderen dat de kust nadert".

Op 23 augustus 's avonds maakte het Franse ministerie van defensie bekend dat drie van de Franse schepen - het fregat Duquesne, de olietanker Var en de jager *D'Estienne d'Orves* - werden teruggetrokken, omdat de situatie in Libanon ,,zich heeft ontwikkeld" sinds de dag waarop was besloten de schepen te sturen, toen ,,men het ergste in Beiroet had kunnen vrezen".
Dezelfde dag verklaarde de Franse ambassadeur in Libanon. René Ala, na een onderhoud met generaal Aoun dat de Franse vlooteenheid ,,niet van plan is militair in te grijpen". Vervolgens kregen vier van de vijf achtergebleven Franse schepen opdracht op ongeveer 300 km uit de Libanese kust te blijven, alleen de jager Jean-de-Vienne bleef - voor anker in Larnaca (Cyprus) - in de buurt.

Op 27 augustus hervatte Frankrijk het diplomatieke initiatief. Minister van buitenlandse zaken Dumas onthulde een uit drie punten bestaand vredesplan, waarmee hij François Scheer, secretaris-generaal op zijn departement, in eerste instantie naar Damascus stuurde. Dit plan behelsde: 1) een staakt-het-vuren, gekoppeld aan een verbod tot het leveren van wapens aan alle Libanese partijen; 2) politieke hervormingen; en 3) de terugtrekking van de Israëlische en Syrische troepen.



Jean-François Deniau, vice-voorzitter van de commissie voor buitenlandse zaken van de Franse Nationale Assemblée (2de v.l.), omarmt generaal Michel Aoun in het presidentiële paleis te Baabda op 29 november.

Weekblad 58ste jaargang No 3026, pag 44519 44534

Scheer werd op 28 augustus in Damascus ontvangen door de Syrische minister van buitenlandse zaken, Farouk el-Chareh, en vervolgens door president Assad, aan mie hij een boodschap van de Franse president Mitterrand overbracht. Op 29 augustus arriveerde Scheer in Beiroet, waar hij sprak met de beide regeringsleiders, Aoun en Hoss, parlementsvoorzitter Husseini en Amal leider Berri. De volgende dag ontmoette hij de religieuze leiders van sjiieten, maronieten en soennieten alsmede Druzen-leider Joumblatt. Op 31 augustus vertrok Scheer vanuit Beiroet naar Riad (Saoedi-Arabië). Vervolgens stonden bezoeken aan Algerije en Marokko op het programma.
Op 11 september keerde Scheer vanuit de Marokkaanse hoofdstad Rabat naar Parijs terug.

Missie-Tarasow

De Sowjet-onderminister van buitenlandse zaken, Gennadi Tarasow, voerde op 23 augustus in Damascus besprekingen met de Syrische minister Ei-Chareh. Op 24 augustus arriveerde hij in Beiroet, waar hij meedeelde dat hij met de Syrische minister overeenstemming had bereikt over ,,de middelen om het staakt-het-vuren te stabiliseren, vorderingen te boeken t.a.v. de nationale verzoening en de inspanningen van het Arabische triumviraat te reactiveren". Na besprekingen met moslem-premier Hoss en parlementsvoorzitter Husseini zette Tarasow op 25 augustus zijn overleg voort met generaal Aoun en de maronitische patriarch Nasrallah Sfeir.
Op 27 augustus vloog Tarasow vanuit Damascus naar de Jordaanse hoofdstad Amman om, aldus Le Monde (29-8), solide garanties te verkrijgen voor een stopzetting van de Iraakse wapenleveranties via Jordanië aan de Libanese christenen teneinde de opheffing van de blokkade van de christelijke enclave - een absolute voorwaarde voor een bestand - mogelijk te maken. De volgende dag overhandigde Tarasow in Bagdad een boodschap van Sowjet-leider Gorbatsjow aan de Iraakse president Saddam Hoessein.

Overleg in Tripoli

De festiviteiten t.g.v. de 20ste verjaardag van de Libische revolutie, die in de nacht van 31 augustus op 1 september in Tripoli begonnen, werden door talrijke buitenlandse gasten bijgewoond, o.w. koning Hassan II van Marokko, president Bendjedid Chadli van Algerije, president Zine El Abidine Ben Ali van Tunesië en president Hafez Assad van Syrië. De Libische leider kolonel Kadhafi voerde gesprekken met hen, terwijl de Syrische president Assad ontmoetingen had met koning Hassan en president Chadli (met de laatste drie maal) over de eventuele hervatting van de werkzaamheden door de tripartite Arabische commissie, waarvan ook de Saoedische koning Fahd deel uitmaakte. Ondanks Syrische verklaringen, waarin sprake was van ,,positieve" contacten, leken de ontmoetingen van Assad met Hassan en Chadli geen tastbare resultaten te hebben opgeleverd, aldus Le Monde (5-9).



De Libische leider kolonel Kadhafi (l.) in gesprek met de Algeïijnse president Bendjedid Chadli (m.) en de Syrische president Hafez Assad (r.)op 1 september 1989 in Tripoli, waar de 20ste verjaardag van de Libische revolutie werd gevierd.

Oplaaiend geweld

Na een betrekkelijke rustpauze van twee weken, volgend op de bestandsoproep van de Veiligheidsraad (pag. 767/3), werd in de nacht van 28 op 29 augustus de Maltese olietanker Sun Shield door Syrische artillerie in brand geschoten, toen het schip trachtte de blokkade rond de christelijke enclave te doorbreken. Negen bemanningsleden kwamen om het leven.
Sinds het begin van de blokkade waren al vier andere tankers getroffen, maar het was de eerste maal dat daarbij doden vielen.
De beschieting van de tanker leidde tot een artillerieduel van vijf uur tussen (pro-) Syrische en christelijke troepen.
Op 30 augustus werden de artilleriebeschietingen van elkaars posities en woongebieden in alle hevigheid hervat. Die bombardementen duurden op 31 augustus en 1 september voort.

Op 31 augustus bereikten christelijke granaten zelfs Chtaura in de oostelijke Bekaa-vallei. Ook kwam opnieuw een massale uittocht van de burgers van Beiroet op gang, vooral langs de kustweg naar het zuiden. Een druk wegenknooppunt in zuidelijk Beiroet kwam onder g anaatvuur van christelijkc troepen te liggen.
Op 1 september onderging Beiroet een van de zwaarste artilleriebeschietingen in zijn geschiedenis. Er vielen op één dag 20 doden en 103 gewonden.

Het totaal aantal slachtoffers sinds het begin van Aouns ,,bevrijdingsoorlog" bedroeg toen minstens 819 doden en 2.409 gewonden, aldus de Financial Times (2-9), of 776 doden en 3.649 gewonden, aldus Le Monde (4-9).
Na 1 september trad een pauze in de artilleriebombardementen in.
Op 5 september vergde de explosie van een autobom op een markt in Oost-Beiroet zeker 2 doden en 9 gewonden. Het was de eerste aanslag met een autobom in christelijk gebied sinds 17 maart, toen in de kustplaats Antelias 12 doden en 140 gewonden vielen. Sedert begin 1989 waren in heel Libanon 11 autobommen tot ontploffing gebracht, waarbij in totaal 41 doden en 380 gewonden waren te betreuren.

Amerikaanse ambassade in Beiroet ontruimd

Op 6 september werd het Amerikaanse ambassadepersoneel in Beiroet, met ingebrip van ambassadeur John McCarthy, ,,hopelijk tijdelijk" geëvacueerd ,,in antwoord op de verslechterende lokale omstandigheden die de ambassade beletten effectief te functioneren", aldus een Amerikaanse woordvoerder. Ambassadeur McCarthy en 29 andere Amerikanen werden vanuit Oost-Beiroet met drie Amerikaanse helikopters naar Cyprus overgebracht. De sluiting van de ambassade was goedgekeurd tijdens een vergadering op het Witte Huis in Washington onder voorzitterschap van president Bush.
De directe aanleiding tot de maatregel vormde een demonstratieve ,,vreedzame belegering" van het ambassadegebouw op 5 september door omstreeks 1.000 christelijke jongeren, die zwoeren te zullen blijven totdat de Verenigde Staten Syrië hadden gedwongen de blokkade van de christelijke enclave in Libanon op te heffen. De betogers droegen borden met teksten als ,,Rambo, waar ben je?" en ,,Amerika, roep je Syrische hond terug".
Een hoge functionaris in Washington stelde dat de veiligheid rond de ambassade zo armzalig was geworden dat moest worden gevreesd voor de mogelijkheid van een nieuwe gijzelingsaffaire, waarbij herinnerd werd aan de gebeurtenissen van 1979 in de Iraanse hoofdstad Teheran.

Reeds eerder had de christelijke leider, generaal Aouri. scherpe kritiek op de Verenigde Staten geleverd In een interview met *Reuter* stelde hij op 31 augustus dat zij Syrië spaarden vanwege de Amerikaanse gijzelaars in Libanon. ,,Een superinacht als de Verenigde Staten zou niet mogen worden verlamd doordat ze negen of tien gijzelaars heeft. Wij (Libanese christenen) kunnen er meer pakken als we dat willen", aldus Aoun.
Op 2 september uitte de generaal de beschuldiging: ,,De Verenigde Staten hebben Libanon aan Syrië verkocht.'' Tegenover *Le Figaro* verklaarde hij die dag dat Libanon een ,,flinke dosis christelijk terrorisme" nodig had en dat het wellicht zinvol was om ,,twintig Amerikanen" te gijzelen om Washington tot inkeer te brengen.
Een van de organisatoren van de blokkade van het ambassadegebouw, Gebran Tueni, waarschuwde voor een herhaling zodra de Amerikaanse ambassadeur zou terugkeren ,,zonder zijn geloofsbrieven aan te bieden aan generaal Aoun, de enige wettige vertegenwoordiger van Libanon".

Arabische tripartite commissie hervat missie. Vredesplan

Op 13 september kwamen de ministers van buitenlandse zaken van Algerije, Marokko en Saoedi-Arabië - de Arabische tripaitite commissie - in Jedda (Saoedi-Arabië) bijeen om over de crisis in Libanon te beraadslagen en te bepalen of de tripartite commissie haar bemiddeling zou hervatten. Op 14 september sloten zij hun overleg af, waarna de resultaten ervan aan de staatshoofden van hun drie landen werden voorgelegd.
Op 16 september presenteerde de tripartite commissie bij monde van prins Saoed al-Feisal, de Saoedische minister van buitenlandse zaken, in Jedda een uit zeven punten bestaand vredesplan, dat volgens Le Monde (19-9) o.m. inhield:
1) Een oproep tot een onmiddellijk staakt-het-vuren.
2) De vorming van een inter-Libanese veiligheidscommissie, onder voorzitterschap van de Arabische afgezant Lakhdar Ibrahimi, om toe te zien op het bestand en om controle uit te oefenen op de schepen die ervan verdacht werden wapens of munitie voor welk van de strijdende partijen ook te vervoeren.
3) Opheffing van de blokkade (van de christelijke enclave) en heropening van de luchthaven van Beiroet zodra de inter-Arabische commissie aan het werk is.
4) Een herhaling van de opdracht tot een staakt-het-vuren vergezeld van een oproep tot stopzetting van de propagandacampagnes via de media.
5) Een uitnodiging aan alle betrokken landen om de levering van wapens aan alle partijen in Libanon te staken. De commissie benadrukte dat zij een volledige medewerking had van alle landen, welke zij daarom had gevraagd, wat Irak insloot dat wapens aan het christelijke kamp leverde.
6) Bijeenroeping van het Libanese parlement op 30 september teneinde het document van nationale ,,entente" voor te bereiden en te bespreken. Over de plaats van de parlementszitting zou door Ibrahimi in Beiroet met de afgevaardigden worden beraadslaagd. Overigens zou de parlementszitting pas plaatsvinden na een consolidatie van het staakt-het-vuren, opheffing van de maritieme blokkade en heropening van het vliegveld.
7) Op 17 september zal Ibrahimi in Beiroet arriveren om deze besluiten ten uitvoer te leggen.

Op 17 september arriveerde de Arabische afgezant Ibrahimi, zoals gesteld, in Beiroet om de strijdende partijen te bewegen het vredesplan te aanvaarden, terwijl diezelfde dag de Saoedische prins Feisal in Damascus aankwam voor overleg met de Syrische president Assad
Terwijl Syrië, de Sowjet-Unie, de Verenigde Staten, Frankrijk en de Verenigde Naties hun instemming met het vredesplan betuigden evenals aan Libanese zijde moslem-premier Hoss en Amal-leider Berri, verwierp de christelijke premier Aoun op 17 september 's avonds essentiële delen van het Arabische vredesplan.

Hij weigerde deel te nemen aan de voo gestelde inter-Libanese veiligheidscommissie. ,,Ik accepteer geen Libanees-Libanese commissie. Dat is precies mat de Syriërs wilden, de wereld een rad voor ogen draaien en zeggen dat het conflicten tussen Libanese facties waren", aldus Aoun. Naar zijn zeggen moest Libanon allereerst bevrijd zijn van alle bezetters, ,,voordat hervormingen kunnen worden uitgewerkt". „Of Libanon is een vrij land dat hervormingen geeft aan een vrij volk op basis van gelijkheid en gerechtigheid, of deze hele kwestie is een farce", zo zei de generaal.

Daarop braken in de nacht van 17 op 18 september in Beiroet weer zware artilleriegevechten uit tussen Aouns troepen en de Syriërs met hun islamitische bondgenoten.
Op 18 september overlegde de Arabische afgezant Ibrahimi o.a. met generaal Aoun. Overeenstemming bleef uit en de strijd duurde voort.
Eveneens op 18 september publiceerde het Saoedische persbureau het ontwerp van een ,,nationaalverzoeningshandvest" dat door de drie ministers van buitenlandse zaken was opgesteld.
De tekst van dit ontwerp maakte in tegenstelling tot het vredesplan van zeven punten wel melding van de aanwezigheid van de Syrische troepen in Libanon. Volgens Le Monde (20-9) werd gesteld:

,,De Syrische troepen... zullen de legale (geregelde) Libanese troepen helpen het gezag van de Libanese staat uit te breiden (over het hele grondgebied) binnen een periode van maximaal twee jaar, welke begint na de goedkeuring van het ,,entente"-document, de ve kiezing van een staatshoofd, de vorming van een kabinet en de goedkeuring van de constitutionele hervormingen. Aan het eind van deze periode zal de Syrische regering - in overeenstemming met de Libanese regering - beslissen over de hergroepering van de Syrische troepen in de Bekaa-vallei en bij de westelijke toegang tot de Bekaa, te Dahr-el-Baidar, tot aan de lijn Hammana-Mdeirej-Ayn-Dara, alsmede op andere punten. Een akkoord, dat de omvang van deze troepen bepaalt en de duur van hun aanwezigheid in deze gebieden, zal worden ondertekend." (Aanvullingen werden ontleend aan de tekst in *NZZ* d.d. 22-9.)
Volgens medemerkers van Aoun eiste deze een schriftclijlre Arabische garantie van een Syrische troepenterugtrekkirig binnen een vastgestelde termijn.

Voorts was in de tekst van het ontwerp een schets van coristitutionele liervormingen opgenomen.

De toekomstige president moest een deel van zijn uitvoerende macht aan de premier afstaan.
Een centraal gezag wordt hersteld, maar tegelijk wordt gepleit voor een ,.decentralisatie in het kader van de eenheid van het land. het volk en de (politieke) instellingeii" en de vorming van een ,,economische en sociale raad voor de ontwikkeling'' (*FAZ* 20-9).
Voorgesteld werd een uitbreiding van het aantal parlementszetels van 99 tot 128. waarbij de zetelverdeling tussen christenen en mosleins op fifty-fifty basis zou geschieden. In het parlement van 1972 bezaten de christelijke afgevaardigden een meerderheid in de verhouding 6:5.

In perscommentaren werd gesteld dat de tripartite commissie van de Arabische Liga een volledige ommezwaai ten gunste van Syrië had gemaakt.

Franse vloot bij *Libanon* beperkt

Op 20 september maakte de Franse marine bekend dat de omvang van het Franse vlooteskader bij Libanon werd beperkt. Het vliegdekschip Foch en andere schepen zouden naar Toulon terugkeren; alleen het transportschip Orage, het fregat Montcalm en een olietanker zouden in het oosten van de Middellandse Zee blijven gestationeerd.

Verklaring Veiligheidsraad

Op 20 september legde de voorzitter van de Veiligheidsraad namens de 15 leden een verklaring af waarin de Raad zijn onbeperkte steun aan de bemoeienissen van de Arabische Liga inzake Libanon betuigde.



De afgezant van de Arabische Liga, Lakhdar Ibrahimi (r.),maakte op 22 september 1989 in Beiroet bekend dat alle strijdende partijen het door de Arabische Liga opgestelde vredesplan hadden aanvaard.

Soennitisch parlementslid vermoord

Op 21 september werd het soennitische parlementslid Nazem Kadri (74) in West-Beiroet doodgeschoten toen hij in zijn auto wilde stappen. Ook zijn chauffeur kwam om het leven.
Door de dood van Kadri bleven er nog 73 van de 99 parlementsleden over die in 1972 waren gekozen.

Aoun aanvaardt vredesplan. *Bestand van* kracht

Op 22 september maakte generaal Aoun na verder beraad met Ibrahimi bekend dat hij, als gevolg van ,,internationale druk'', had besloten het Arabische plan te aanvaarden ,,om de vrede een kans te geven''.
Vervolgens werd het staakt-het vuren op 23 september formeel van kracht Dit maal bleek het bestand ook werkelijk te functioneren, afgezien van enkele sporadische schendingen
Op 24 september werd het vliegveld en de haven van Beiroet heropend Voor het eerst sinds 12 maart landde een toestel op de internationale luchthaven De kustweg naar Beiroet raakte verstopt met auto's van terugkerende inwoners van de hoofdstad

Parlementszitting in Taif

Op 25 september maakte parlementsvoorzitter Hussein Husseini, na overleg met de Arabische afgezant Lakhdar Ibrahimi, bekend dat het Libanese parlement op 30 september in Saoedi-Arabië bijeen zou komen om een ,,document van nationale entente'' te bespreken. Husseini verwachtte dat ,,meer dan 60 afgevaardigden aan de zitting'' zouden deelnemen. Ibrahinii nodigde de parlementsleden uit.
Maar op 27 september leek generaal Aoun gedeeltelijk terug te komen op zijn aanvaarding van het Arabische vredesplan. Hij zei dat hij de christelijke parlementsleden zou vragen een tijdschema te eisen inzake een Syrische troepenterugtrekking uit Libanon vóór ze in de Saoedische plaats Taif over politieke hervormiiigen of andere kwesties gingen praten.
„We zullen niet toestaan dat door de politiek wordt opgegeven wat dankzij het kanon is bewaard gebleven. Dat zou verraad zijn'', zo verklaarde Aoun.
Op 28 september werd uit Libanese bronnen vernomen dat 21 christelijke parlementsleden generaal Aoun hadden beloofd dat zij zich in Taif niet met politieke hervormingen zouden bezig houden tenzij eerst een principeakkoord was bereikt over de ,,gelijktijdigheid van hervormingen en de terugtrekking van de Syriërs''.
Op 30 september begon de besloten zitting van het Libanese parlement in het Saoedische Taif. Volgens de meeste bronnen waren 62 van de 73 afgevaardigden aanwezig: 30 christenen en 31 moslems.

Akkoord van Taif door *Aoun* verworpen. Aoun ontbindt parlement

Op 22 oktober aanvaardde het Libanese parlement in Taif een licht aangepaste versie van het ,,Handvest van nationale entente'' met 58 stemmen vóór en één stem tegen bij twee onthoudingen (een Druzische afgevaardigde en een soenniet).



De Libanese parlementsvoorzitter Hussein Husseini (l.) en de voorzitter van de Falangistische partij Georges Saadeh in de Saoedische stad Taif, waar op 30 september het Libanese parlement voor een buitengewone zitting bijeenkwam.

In afwijking van het oorspronkelijke ontwerp voorzag het akkoord in een uitbreiding van het parlement met 9 zetels tot 108 zetels, die gelijk tussen christenen en moslems zouden worden verdeeld. Op basis van berichten van internationale persbureaus meldde de Volkskrant (23-10):

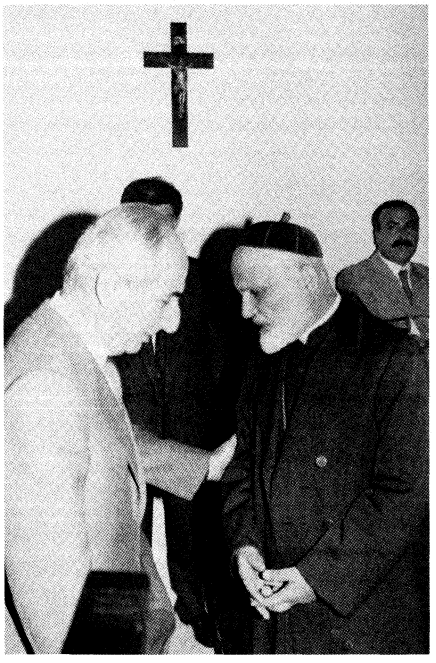
,,Het compromis bevat Syrische voorstellen, die de Saoedische minister van Buitenlandse Zaken prins Saoed al-Feisal vorige week in Damascus werden voorgelegd. De Syriërs zullen zich eerst in de oostelijke Bekaa-vallei terugtrekken - het plan stelt hiervoor geen termijn - en binnen twee jaar nadat politieke hervormingen zijn doorgevoerd, zal een gezamenlijk Syrisch-Libanees comité over hun uiteindelijke status onderhandelen. Volgens de oorspronkelijke tekst van het ,,Handvest'' zou de beslissing ,,in samenwerking'' met Syrië worden genomen.
Ook zou Syrië hebben toegezegd zijn troepen uit een ,,veiligheidszone'' in Beiroet, een kilometer van het parlementsgebouw, terug te trekken om de afgevaardigden de gelegenheid te geven de politieke hervormingen te ratificeren en een nieuwe president te kiezen. In deze veiligheidszone zou de Libanese politie de taken van de Syriërs overiienien, daarbij geholpen door Algerijnse en Marokkaanse waarnemers.
Minister Saoed al-Feisal zou de christelijke afgevaardigden zondag (22 oktober) over de streep hebben getrokken door hen te verzekeren dat ,,de verduidelijkingen en noodzakelijke garanties'' waarom ze hadden gevraagd, in een aanhangsel van het ,,Handvest van Nationale Verzoening'' zullen morden opgenomen. Volgens sommige afgevaardigden zal daarin staan dat de nationale soevereiniteit van Libanon zal worden hersteld - waarmee een volledige Syrische terugtrekking wordt bedoeld. Dit is voor Syrië echter onbespreekbaar zolang Israël troepen in het zuiden van Libanon handhaaft.''

Nog op 22 oktober werd het akkoord van Taif door generaal Aoun verworpen. Vanuit zijn bunker in Beiroet liet hij 's avonds weten dat de parlementariërs in Taif ,,hun mandaat verre te buiten waren gegaan en het weinige dat nog van Libanons soevereiniteit rest hadden weggegeven''.
Op 24 oktober protesteerden militante christenen in Oost-Beiroet tegen het akkoord. De voornamelijk jongere betogers betuigden steun aan generaal Aoun, terwijl de 30 christelijke parlementariërs, die het ,,Handvest'' hadden goedgekeurd, voor ,,verraders'' werden uitgemaakt. Maar er waren ook christenen die steun betuigden aan het akkoord van Taif, zoals de Falangistische Partij en de maronitische patriarch Sfeir, die het in Rome als ,,het minste kwaad'' in de huidige omstandigheden accepteerde.
Ook op 24 oktober verzocht de tripartite commissie van de Arabische Liga het Libanese parlement op 7 november bijeen te komen om het akkoord van Taif te ratificeren alsmede een nieuwe president en een nieuwe parlementsvoorzitter te kiezen.
In de nacht van 25 op 26 oktober werden voor het eerst sinds een maand weer granaten afgevuurd op woonwijken van Beiroet.
Na een ontmoeting met de Arabische bemiddelaar Ibrahimi verklaarde generaal Aoun op 27 oktober dat hij niet kon toestaan ,,dat een president gekozen wordt die niet vrij zal zijn in het nemen van beslissingen''.
Op 29 oktober riep de in Libanon teruggekee de patriarch Sfeir de christenen in Libanon op de rijen te sluiten en zich achter het akkoord van Taif te scharen. Hij waarschuwde dat de grondwet en de rechtsorde in Libanon door Aoun werden bedreigd, waarbij hij doelde op Aouns uitspraak dat de parlementsontbinding ,,een mogelijke keuze'' is.

Op 1 november werd in West-Beiroet een Saoedische diplomaat, Mohammed Ali Marzouq, doodgeschoten. De verantwoordelijkheid voor deze aanslag werd opgeeist door de Islamitische Jihad.
Eveneens op 1 november kondigde parlementsvoorzitter Husseini aan dat het parlement reeds op 4 november in de villa Mansour, op de demarcatielijn tussen Oost- en West-Beiroet, bijeen zou komen.
Op 3 november kondigde generaal Aoun aan dat hij het parlement onmiddellijk zou ontbinden als dit de volgende dag bijeenkwam. Nog vóór de parlementszitting doorgang had gevonden, ging Aoun op 4 november 's morgens over tot uitvoering van zijn dreigement en ontbond hij het parlement.

Parlementszitting in Qlaiaat. Akkoord van Taif geratificeerd. René *Mouawad* tot president gekozen

Op 5 november kwam het Libanese parlement op de luchtmachtbasis Qlaiaat in Noord-Libanon bijeen. Er waren 58 afgevaardigden aanwezig, van wie 30 rechtstreeks vanuit Parijs waren overgevlogen.



De maronitische patriarch Nasrallah Sfeir (r.) begroet de nieuwe Libanese president, René Mouawad (l.), in zijn zomerresidentie Diman op 6 november 1989.

Het akkoord van Taif werd unaniem geratificeerd en parlementsvoorzitter Husseini werden herkozen.
Bij de eerste ronde van de presidentsverkiezing verwierf de 64-jarige advocaat René Mouawad een meerderheid van 35 stemmen, terwijl de twee tegenkandidaten, Georges Saadeh en Elias Hraoui, resp. 16 en 5 stemmen kregen. Daarop trokken Hraoui en Saadeh zich terug. In de tweede ronde werd Mouawad met 52 stemmen tot negende president van Libanon gekozen. Zes afgevaardigden onthielden zich van stemming.

De maroniet Mouawad, die bekend stond als een gematigd man, beloofde na zijn verkiezing een regering van nationale verzoening te benoemen en te proberen de diverse partijen nader tot elkaar te brengen.
Generaal Aoun weigerde het presidentiële paleis te ontruinien voor Mouawad, omdat diens verkiezing volgens hem onwettig was Militante aanhangers van Aoun bestormden in de nacht van 5 op 6 november de residentie van patriarch Sfeir in Bkerke. Zij dwongen de patriarch een portret van Aoun te kussen, waarop Sfeir naar zijn zomerverblijf in Diman (Noord-Libanon) vluchtte.

Moeizame *kabinetsformatie*. President Mouawad vermoord

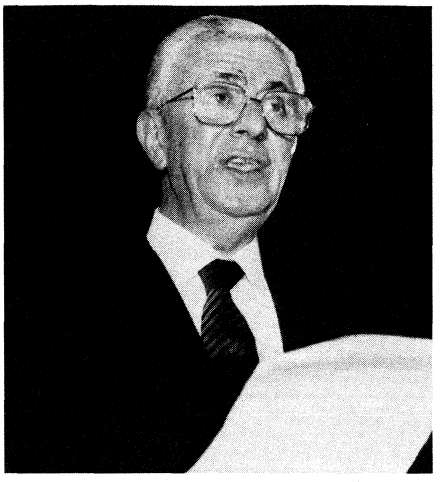
Terwijl generaal Aoun op 6 november een algemene staking uit iep uit protest tegen de verkiezing van Mouawad, begon deze dezelfde dag niet onderhandelingen over een kabinetsformatie
Op 8 november arriveerde president Mouawad in West-Beiroet. kort nadat bij zijn tijdelijke woning in dit stadsdeel een autobom was ontploft (zeker twee doden). Toen ook kwam een voorlopig einde aan de stakingen en demonstraties, die door aanhangers van Aoun waren georganiseerd.

Op 13 november belastte president Mouawad de op 5 november afgetreden moslem-premier Selim Hoss met de vorming van een nieuwe regering van nationale eenheid. De formatie van Hoss verliep moeizaam, toen bleek dat twee voorname ministerskandidaten, Georges Saadeh (leider van de Falangistische partij) en Samir Geagea (leider van de Libanese Strijdkrachten), wegens het voortdurende verzet van generaal Aoun voorlopig niet tot de regering wilden toetreden.

Op 18 november keerde de Amerikaanse ambassadeur, John McCarthy, in Libanon terug en de volgende dag presenteerde hij officieel zijn geloofsbrieven aan president Mouawad. De ambassadeur verzekerde hem van de ,,persoonlijke steun" van president Bush.
Op 22 november vond president Mouawad met zeker 16 anderen de dood toen een zware bom in West-Beiroet explodeerde op het moment dat het presidentiële konvooi passeerde.

Parlement kiest Elias Hraoui tot president

Op 24 november kwam het Libanese parlement in Chtaura (Oost-Libanon) bijeen om een nieuwe president als opvolger van Mouawad te kiezen. De



Na zijn verkiezing tot president van Libanon verklaarde Elias Hraoui bij zijn ambtsaanvaarding het Arabische vredesplan voor Libanon te zuilen uitvoeren

63-jarige maronitische afgevaardigde uit Zahlé, Elias Hraoui, was de enige kandidaat. Hij verwierf in de eerste ronde 46 van de 52 stemmen en werd in de tweede ronde met 47 stemmen tot tiende president van Libanon gekozen.

Nog in de nacht van 24 op 25 november maakte premier Selini Hoss de samenstelling van een regering van nationale eenheid bekend, met Georges Saadeh, de leider van de Falangistische partij als minister van PTT. Deze wachtte eerst de goedkeuring van zijn partij af.



Aanhangers van de christelijke legercommandant, generaal Michel Aoun, bestormden op 6 november's morgens de poort van de residentie van de maronitische patriarch Sfeir in Bkerke.

CHILI

BINNENLANDSE ONTWIKKELINGEN

Sinds medio 1988 deden zich in Chili o.m. de volgende ontwikkelingen voor (vor. ber. op pag. 662/2 e.v.-1988):

Einde aan noodtoestand en Staat *van Gevaar voor* Verstoring *van* de Openbare Orde

Op 24 aug 1988 deelde minister van binnenlandse zaken Sergio Fernandez Fernandez mee dat de sinds maart 1984 geldende noodtoestand (pag 541/3-1986) werd opgeheven en dat er een einde kwam aan de Staat van Gevaa voor Verstoring van de Openbare Orde. De aankondiging hield verband met het referendum over het presidentschap van Chili dat op 5 oktober zou worden gehouden (zie pag. 667/1-1988) De door minister Fernandez aangekondigde opheffing ging op 27 augustus in.
In een reactie daarop zei de christendemocraat Patricio Aylwin Azocar, de officiële woordvoerder van het ,,Comando por el No" (Commando voor het Nee, zie pag. 666/3 e.v.-1988): ,,Dit is een cosmetische ingreep van de regering, maar wel een met praktische gevolgen voor de oppositie. Die kan nu, tenminste in theorie, bijeenkomsten beleggen zonder voorafgaande toestemming van de militairen. Ook lopen opposanten nu minder kans gearresteerd te worden, omdat de autoriteiten voortaan binnen 24 uur met formele aanklachten moeten komen."

Het begin febr. 1988 gevormde Commando voor het Nee, waarvan 16 partijen deel uitmaakten, wilde bereiken dat de Chilenen nee zouden zeggen tegen de kandidaat van de militaire junta voor het presidentschap van Chili.

Op 5 september mocht de oppositie voor het eerst in 15 jaar een televisieuitzending van een kwartier verzorgen. Een week later werd een uitzending van de oppositie verboden omdat daarin een rechter aan het woord kwam die een onderzoek had ingesteld naar beschuldigingen van martelingen door de veiligheidspolitie (CNI).
Later gaf de oppositie een gezamenlijke verklaring uit met de volgende tekst: „Wij veroordelen de wijze waarop de regering bepaalt wat Chilenen wel en niet mogen zien op de televisie. Onze strijd bij het komende referendum gaat ook om de totale vrijheid van meningsuiting en de afschaffing van elke vorm van censuur."

Junta wijst Pinochet aan als kandidaat voor het presidentschap. Demonstraties

Op 30 aug. 1988 deelde de militaire junta mee dat zij gen. Pinochet had aangewezen als kandidaat voor het plebisciet van 5 oktober over het presidentschap. Steunde de bevolking op



Patricio Aylwin Azocar

5 oktober die kandidatuur, dan zou president Pinochet vanaf 11 maart 1989, wanneer zijn ambtstermijn afliep, nog acht jaar kunnen aanblijven.

De junta bestond uit de volgende vier leden: gen. Fernando Matthei Aubel (opperbevelhebber van de luchtmacht), gen. Rodolfo Stange Oelckers (commandant van de politie), gen, Humberto Gordon Rubio (opperbevelhebber van de landmacht) en adm. Jose Toribio Merino Castro (opperbevelhebber van dc marine).

In een toespraak na de bijeenkomst sprak Pinochet van ,,een beslissend moment in het institutionele proces dat op 11 september 1973 begon".

Op 11 sept. 1973 hadden militairen o.l.v. Pinochet in Chili de democratisch gekozen linkse president Salvador Allende Gossens afgezet en de macht overgenomen.

Na de aankondiging van de junta vonden in Santiago en andere Chileense steden demonstraties tegen het bewind plaats Daarbij werden zo'n 1.100 mensen gearresteerd en vielen drie doden.
's Avonds zei Ricardo Lagos, wiens Partij voor Democratie deel uitmaakte van het Comando por el No: ,,De operette-voorstelling is voorbij. Generaal Pinochet heeft zijn wil opgelegd en bereidt zich erop voor tot het eind van deze eeuw door te gaan met de onderdrukking van zijn volk. De Chilenen moeten kiezen tussen het voortzetten van een verouderende dictatuur en een nieuwe democratie."
De in het Comando por el No dominerende Christen-Democratische Partij liet in een verklaring weten: ,,De benoeming van generaal Pinochet is de beste ontzenuwing van de democratische intenties van het regime."
Op 31 augustus kondigde Pinochet tijdens een door radio en TV uitgezonden toespraak een ,,nieuwe democratie" aan met ,,economische vooruitgang en andere, anti-communistische maatregelen". ,,Vandaag wil ik allen uitnodigen die tegen dit plan zijn. In onze democratie is plaats voor iedereen. Zij wordt alleen maar verrijkt door tegenstellingen en pluralisme", aldus Pinochet.

Terugkeer ballingen, onder wie de dochter en de *echtgenote* van *oud*-president *Allende*

Op 1 sept. 1988 maakte Pinochet bekend dat hij had besloten de verbanning op te heffen van een aantal politieke tegenstanders. In totaal stond het 430 verbannen Chilenen nu vrij naar hun vaderland terug te gaan. Onder hen waren ook 177 voormalige guerrillastrijders die tot gevangenisstraffen waren veroordeeld, zo maakte de onderminister van binnenlandse zaken bekend. Maar deze laatste groep mensen moest zich wel bij de justitie melden om opheldering over haar juridische situatie te krijgen, aldus de onderminister.
Diezelfde dag arriveerde een dochter van oud-president Allende, Isabel, vanuit Buenos Aires in Chili. Tijdens een persconferentie op de luchthaven van Santiago zei ze voor de democratie in haar land te zullen ijveren.
Op 24 september kwam de weduwe van Salvador Allende, Hortensia Bussi de Allende, na 15 jaar ballingschap terug in Santiago, waar ze door duizenden mensen u-erd verwelkomd.
,,Ik voel geen bitterheid en geen verlangen naar wraak", zei ze. ,,Het enige dat ik wil, is een Chili waarin gerechtigheid en democratie bestaan en waar de mensenrechten volledig worden geëerbiedigd."
,,Aan het volk heb ik mijn terugkeer te danken. Niet aan het regime dat ons in ballingschap stuurde. maar aan de mensenrechtenorganisaties, de democratische politieke partijen en de Rooms-Katholieke Kerk."
,,Na deze fantastische, indrukwekkende ontvangst te hebben meegemaakt, maakt het me niets meer uit om te sterven", aldus Hortensia Bussi.

Manifestaties

Op 3 sept. 1988 namen zo'n 5.000 mensen deel aan een bijeenkomst ter ondersteuning van gen. Pinochet in een sportstadion in het oosten van Santiago.
Op 4 september waren naar schatting 200.000 mensen in Santiago aanwezig bij een demonstratie tegen het militaire regime. De demonstranten riepen de bevolking op bij het komende referendum tegen Pinochet te stemmen.
Bij onlusten die tijdens de demonstratie ontstonden, werden ongeveer 300 mensen gearresteerd.
Op 10 september vond een door Verenigd Links (Izquierda Unida) georganiseerde manifestatie plaats, die tegen Pinochet was gericht. Volgens de FAZ (12-9-1988) bedroeg het aantal deelnemers aan de manifestatie tussen de 50.000 en 200.000.
Op 1 oktober werd de campagne voor het uitbrengen van een nee-stem bij



De op 1 september 1988 uit ballingschap teruggekeerde Isabel Allende, dochter van oud-president Salvador Allende Gossens, tijdens de anti-Pinochet betoging in Santiago van 4 september.

het referendum van 5 oktober afgesloten met een manifestatie in Santiago. Hieraan namen naar schatting één miljoen mensen deel.
Patricio Aylwin, de officiële woordvoerder van het Comando por el No, zei in een toespraak tijdens de manifestatie dat in het nieuwe, democratische Chili ,,niemand buitengesloten zal worden". ,,De strijdkrachten en de politie zullen ook hun deel hebben in de gemeenschappelijke taak. We gaan winnen om een vaderland voor ons allemaal op te bouwen: burgers en militairen, regeringsgezinden en oppositie zullen in vrede kunnen samenleven."
,,Het nee wint, want we willen niet langer oorlog en geweld We willen af van liet terrorisme van de staat." Aylwin zei dat de oppositie geen chaos wilde en geen grondwettelijk vacuüm en hij riep de bevolking op om op 5 oktober de overwinning van het nee rustig en vreedzaam te vieren.

VS geven *blijk* van hun bezorgdheid

Op 3 okt. 1988 gaven de Verenigde Staten tegenover president Pinochet blijk van hun ,,ernstige bezorgdheid" over een mogelijk uitstel van het referendum. „Wij hebben berichten ontvangen dat de Chileense regering erop uit is het referendum van 5 oktober of de resultaten ervan te annuleren", aldus woordvoerster Phyllis Oakley van het Amerikaanse ministerie van buitenlandse zaken.
,,Wij hebben er voortdurend op gewezen dat het belangrijk is voor Chili dat het referendum vrij en eerlijk verloopt en dat het de wil van het Chileense volk weergeeft. We hebben onze bezorgdheid direct overgebracht aan de regering van Chili."
De woordvoerder van de militaire junta, adm. Jose Toribio Merino Castro, noemde de Amerikaanse reactie een krachtige inmenging in Chileense aangelegenheden".
Minister van binnenlandse zaken Sergio Fernandez Fernandez sprak over ,,een tendentieuze campagne om de nationale en internationale publieke opinie te misleiden".

In *Le* Monde van 28 okt 1988 werd gemeld dat Pinochet op 28 september de junta zou hebben voorgesteld het referendum af te gelasten

Op 26 november deelde de scheidende Amerikaanse ambassadeur in Chili, Harry Barnes, mee dat Pinochet had geweigerd hem voor een afscheid te ontvangen. Een dag later deelde Pinochet in Vina del Mar mee dat hij had geweigerd de ,,gezant van een grote natie in het noorden" te ontvangen, omdat deze tijdens diens ambtsperiode in Santiago niets anders dan ,,politieke propaganda ter omverwerping van de regering" had bedreven.

Pinochet verliest het referendum van 5 oktober 1988

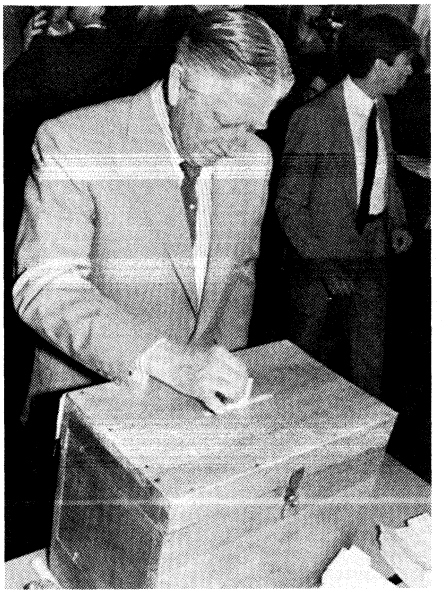
Op 5 okt. 1988 ging 97,61 procent van de 7,4 geregistreerde kiesgerechtigde Chilenen (op een totale bevolking van zo'n 12 mln) naar de stembus om zich uit te spreken over de vraag of Pinochet na 11 maart 1989 nog acht jaar als president moest aanblijven.
Volgens de op 8 november bekendgemaakte officiele uitslag gingen 7.251.933 mensen naar de stembus Van hen stemden 3.119.110 vóór het aanblijven van Pinochet (43,1 procent) en 3.967.569 (54,71 procent) tegen.
Ongeldig waren 94.594 stembiljetten (1,31 procent) en niet ingevuld 70.660 stembiljetten (0,97 procent)
De volksraadpleging verliep vrijwel vlekkeloos Bij het referendum waren naar schatting 1.000 buitenlandse journalisten en-350 politici van 30 parlementen als waarnemer aanwezig.
Op 6 oktober gaf gen. Pinochet voor de televisie zijn verlies toe. ,,Ik accepteer en respecteer de uitspraak van de meerderheid': aldus de president. Hij benadrukte dat hij conform de grondwet van 1980 zou aanblijven totdat presidentsverkiezingen zouden zijn gehouden.

Op 14 dec. 1989 zullen in Chili zowel presidents- als parlementsverkiezingen plaatsvinden. Op 11 maart 1990 dient de winnaar van de presidentsverkiezingen als staatshoofd aan te treden.

Op 6 oktober kwamen bij demonstraties tegen Pinochet twee mensen om het leven.
In de nacht van 7/8 oktober gingen honderdduizenden Chilenen de straat op om het vertrek van generaal Pino-



Hortensia Bussi de Allende, de weduwe van oud-president Salvador Allende Gossens, bij haar terugkeer in Chili op 24 september 1988 Links een lileinzoon van haar, Gonzalo, en een dochter, Isabel



Gen Augusto Pinochet Ugarte brengt zijn stem uit bij het referendum van 5 oktober 1988

chet en een terugkeer naar de democratie te eisen. Het ,,Fiesta del No'' trok volgens de oppositie een miljoen deelnemers.
De politie trad hardhandig op. Onder anderen 22 buitenlandse journalisten werden in elkaar geslagen.
De ongeveer 1.000 voor het referendum geaccrediteerde buitenlandse journalisten dienden op 8 oktober een klacht in bij het hoofd van de politie, juntalid gen. Rodolfo Stange Oelckers, uit protest tegen de agressie van de carabineros die fototoestellen en TV-camera's hadden vernield.
Op 8 oktober verklaarde minister van binnenlandse zaken Fernandez op de TV dat het referendum had aangetoond dat Pinochet ,,de sterkste politieke kracht in het land is en de meeste steun van het volk heeft. De president heeft ons in een positie van overwinnaar achtergelaten'', aldus de bewindsman.
Volgens Fernandez was het ,,nee'' gesteund door 16 partijen en moest het stemmenpercentage hiervoor dus eigenlijk door 16 worden gedeeld. Pinochet daarentegen was in zijn eentje en had met zijn 3,1 mln ja-stemmers ,,de grootste steun van het volk'' weten te verwerven.
,,Ik weet dat degenen die ja stemmen terecht trots zijn op onze president die het altijd bij het rechte eind heeft en sterker is dan ooit, zo zei de minister. Aan het einde van zijn toespraak riep Fernandez de Chilenen op zich te verenigen rond de ideologie waarvan Pinochet de leider was. ,,Laten we al het goede dat zich ontwikkelde vanuit zijn persoon en levenswerk niet overboord zetten'', aldus Fernandez.
Na de toespraak van Fernandez liet de Partij van Nationale Vernieuwing (zie pag. 663/3-1988) weten dat zij niet langer het bewind van Pinochet steunde. Een leider van die partij noemde de toespraak van de minister van binnenlandse zaken een provocatie ,,die absoluut niet bijdraagt aan de overgang naar de democratie''.
Op 9 oktober zei Patricio Aylwin tegen het dagblad Epoca dat de oppositie de regering en de militairen nog die week zou vragen besprekingen te beginnen met het doel de verkiezingen te vervroegen en het vertrek van president Pinochet te bespoedigen. Volgens hem zouden verkiezingen al in mei of juni 1989 kunnen worden gehouden.
Diezelfde dag zei Pinochet tijdens een interview dat werd uitgezonden door de Chileense televisie: ,,De Chilenen hebben besloten dat mijn ambtstermijn niet zal worden verlengd, maar dat houdt niet in dat ik de grondwet zal wijzigen. De regering zal pas op 10 of 11 maart 1990 haar functie neerleggen.''

Onder de kop ,,Pinochet na nederlaag nog lang niet verslagen'' merkte Loucky Content in de *Volkskrant* (7-10-1988)het volgende op:

De Chilenen hebben Pinochet neggestemd, maar dat betekent niet dat de generaal al weg is. Volgens de door hem zelf in 1980 ontworpen grondwet zal hij nog een jaar en vijf maanden - tot 11 maart 1990 - in functie blijven. Daarna zal hij tot aan zijn dood zitting hebben in de Senaat en nog zeker vier jaar aan het hoofd van het leger staan. Hij zal een belangrijke rol in de door militairen overheerste Nationale Veiligheidsraad blijven spelen. Allemaal volgens de van kracht zijnde grondwet, die hem op het lijf geschreven is.
Het ziet er dan ook niet naar uit dat Pinochet van plan is inet stille trom te vertrekken Er wordt eerder rekening gehouden met een ,,Panamees scenario'', waarin de verslagen generaal zijn functie als opperbevelhebber van de strijdkrachteii en topfiguur in de Nationale Veiligheidsraad zal benutten om - ondanks zijn nederlaag - toekonistige regeringen zijn wil op te leggen.
Volgens het draaiboek van de dictatuur zullen er in december 1989 presidents- en parlementsverkiezingen plaatsvinden. Tot dan heeft Pinochet de tijd om zich van deze nederlaag te herstellen Maar zelfs als de oppositie de verkiezingen volgend jaar mint, blijft de invloed van de generaal toch groot. Het is immers uitermate moeilijk de bestaande grondwet te veranderen, omdat er allerlei mechanismen in zijn ingebouwd die in het voordeel van het bestaande regime spelen.
De huidige grondwet bepaalt bijvoorbeeld dat niet alle leden van de Senaat in vrije verkiezingen zullen worden gekozen, maar dat een aantal van hen van hogerhand (oftewel door Pinochet en de zijnen) zal worden benoemd. Daardoor wordt het bijna onmogelijk de vereiste drievierde meerderheid te krijgen die nodig is om tegen de wil van Pinochet de grondwet te veranderen.
Het Commando van het Nee - waarin zestien tamelijk gematigde partijen samenwerken - heeft echter zijn eigen draaiboek. Al tijdens de periode die aan het referenduin voorafging, maakte een van de leiders van het Commando van liet Nee, de christen-democraat Patricio Aylwin, duidelijk dat alles erop gericht moet worden de strijdkrachten los te weken van Pinochet. De oppositie mil de overwinning van bet Commando van het Nee dan ook vooral niet uitleggen als een nederlaag van de strijdkrachten.
De gematigde oppositie steekt niet onder stoelen of banken dat ze een *deal* met de strijdkrachten wil. Met de militairen moet worden onderhandeld over amendementen op de grondwet om op korte termijn - en niet pas eind volgend jaar - vrije parlements- en presidentsverkiezingen mogelijk te maken. Het gekozen Congres moet bevoegdheden krijgen om de huidige grondwet te wijzigen. In een atmosfeer van nationale verzoening moet er aan een rustige en ordelijke overgang naar de democratie worden gewerkt. Het is nu de vraag of de militairen op die avances van de oppositie in willen gaan. Daar valt op dit moment nog niets met zekerheid over te zeggen. Maar het is in ieder geval geen geheim dat de generaals, die tot taak hadden de kandidaat voor het presidentschap te benoemen, Pinochet tegen hun zin hebben aangewezen.
In 1987 hadden twee van de vier juntaleden, te weten admiraal Jose Toribio Merino van de marine en generaal Fernando Matthei van de luchtmacht, in een onbewaakt ogenblik laten weten dat generaal Pinochet opgevolgd zou moeten worden door een burger-president. Ze werden toen meteen door Pinochet teruggefloten. Dat is na deze nederlaag niet meer zo makkelijk.
Het is niet uitgesloten dat de twee zich nu bij het andere juntalid, de generaal van de carabineros Rodolfo Stange, zullen aansluiten, die al vóór de uitslag van het referendum bekend was, liet meten dat hij voor onderhandelingen was als het nee-front zou winnen.
Het ligt voor de hand dat Pinochet na deze nederlaag ook door meer van zijn oude vrienden in de steek zal worden gelaten. De vroegere minister van binnenlandse zaken. Sergio Onofre Jarpa Reyes van de rechtse oppositiepartij Nationale Vernieuwing, heeft weliswaar ja gestemd, maar toch benadrukt dat hij liever een burgerkandidaat had gezien. De gematigde rechtse Nationale Partij is verdeeld: één vleugel heeft nee gestemd. Zelfs groepjes industriëlen, die zich weliswaar in de economische politiek van Pinochet konden vinden, maar zijn mensenrechtenbeleid uiteindelijk toch veroordeelden, hebben zich woensdag (5 okt.) onder de nee-stemmers gemengd.
Het is daarbij belangrijk welke rol de communistische oppositie, die niet in het Coinmando van het Nee vertegenwoordigd is, zal spelen. Als de communisten hun aanhang oproepen de straat te veroveren en het daardoor tot ongeregeldheden zou komen, zullen de militairen dat aangrijpen om alle hervormingsvoorstellen van de oppositie af te wijzen.
Nog los hiervan zal de gematigde oppositie, waartoe naast christen-democraten ook sociaal-democraten en socialisten behoren, het in de toekoinst nog moeilijk genoeg hebben om te komen tot een gemeenschappelijke kandidaat voor het presidentschap. Bij gematigd links heeft zich tot nog toe geen duidelijke leider gemanifesteerd. Er dienen zich minstens twee kandidaten aan: de christen-democraat Aylwin en de socialist Lagos. Daarbij speelt ook mee dat er nog heel wat oud zeer bestaat. Zo heeft links nog steeds moeite met de dubieuze rol van de christen-democraten bij de val van Allende.
De oppositie die nu als overwinnaar uit het referendum te voorschijn is gekomen, zal de komende maanden het hoofd koel moeten houden. Ze is zich dat ook bewust en roept de bevolking niet voor niets op tot geduld. Maar het is de vraag of de Chilenen na vijftien jaar dictatuur nog zo veel geduld kunnen opbrengen.

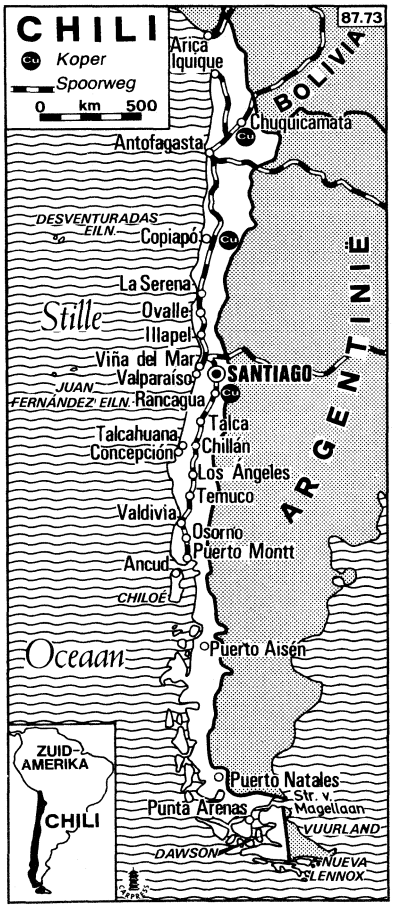
Op 11 okt. 1988 sprak juntalid gen. Fernando Matthei Aubel zich uit tegen een mogelijke kandidatuur van Pinochet voor de presidentsverkiezingen van 14 dec. 1989. ,,Voor mij bestaat er geen enkele twijfel dat de politiek nu moet worden overgelaten aan de politici en niet aan de militairen''.
Op 19 nov. 1988 verklaarde minister van binnenlandse zaken Caceres tegen het dagblad El *Mercurio* dat Pinochet geen kandidaat zou zijn bij de presidentsverkiezingen van 1989. Hij

zei dat de regering nog geen kandidaat had aangewezen voor de opvolging van de generaal.
Diezelfde dag dreigde Pinochet de uitslag van het referendum van 5 oktober ongeldig te verklaren wanneer de oppositie bleef aandringen op wijziging van de grond et. ,,Ik vroeg hun [de oppositie, red. *KHA*] of zij de grondwet accepteerden. Zij zwijgen. Als zij nee zeggen, wordt de volksraadpleging ongeldig verklaard."
Op 7 december wees minister van binnenlandse zaken Caceres een aanbod van de Rooms-Katholieke Kerk te bemiddelen bij onderhandelingen tussen regering en oppositie over grondwetswijzigingen, van de hand. De discussie over de politieke toekomst van het land was alleen een zaak van de regering en de partijen, zo zei de bewindsman.

w

.,Akkoord van de Partijen voor de Democratie"

Op 12 okt 1988 maakten Ricardo Lagos, de voorzitter van de Partij voor Democratie, en Gabriel Valdes Subercaseaux, voormalig voorzitter van de Christen-Democratische Partij, na afloop van een bijeenkomst in de Noordchileense stad Antofagasta bekend dat de oppositiepartijen van plan waren met een gezamenlijke kandidaat te komen voor de presidentsverkiezingen van 14 dec. 1989.
In de FAZ van 17 oktober werd gemeld dat de 16 in het Comando po el No samenwerkende partijen hadden besloten die naam te veranderen in Concertacion de los Partidos por la Democracia (CPD, Akkoord van de Partijen voor de Democratie). De christen-democratische partijvoorzitter Patricio Aylwin was gekozsn tot woordvoerder van het CPD, zo vervolgde de *FAZ*.



Vrijlating van de socialist Clodomiro Almeyda *Medina*

Op 18 okt. 1988 werd Clodomiro Almeyda Medina, die in juni 1987 was gekozen tot leider van de coalitie Verenigd Links (Izquierda Unida, zie pag. 665/2-1988), uit de gevangenis ontslagen, een eis die de oppositie na het referendum had gesteld.
Almeyda was op 30 sept. 1987 tot 541 dagen gevangenisstraf ve oordeeld wegens het aanmoedigen van geweld en terrorisme, een vonnis dat op 19 mei 1988 door een hof van beroep in Santiago was bekrachtigd (pag. 665/2-1988). Het Hooggerechtshof had op 18 okt. 1988 de straf van Almeyda teruggebracht van 541 tot 390 dagen, een termijn die hij er al op had zitten, zodat hij werd vrijgelaten.
Na zijn vrijlating zei de socialistische leider: ,,Ik voeg me bij de strijd van het volk om de overwinning van 5 oktober te vieren en volledige democratie in dit land mogelijk te maken."

Almeyda was onder president Salvador Allen de Gossens vice-president geweest.

Nieuw *kabinet*

Op 21 okt 1988 werd een nieuw kabinet beedigd, nadat de voltallige regeringsploeg op 20 oktober was afgetreden Minister van voorlichting Orlando Poblete Iturrate had op 20 oktober na een langdurig ministersberaad laten weten dat ,,deatmosfeer het nood zakelijk maakt de portefeuilles opnieuw te verdelen, zodat de president het kabinet zodanig kan indelen dat het in overeenstemming is met het nieuwe tijdperk waarin het land zich bevindt."


Hernan Felipe Errazuriz Correa (l.)en Carlos Caceres Contreras na hun beëdiging, op 21 oktober 1988. als respectievelijk minister van buitenlandse en minister van binnenlandse zaken.

Op 6 oktober had het kabinet zijn ontslag al ingediend, maar dat was toen niet aanvaard door Pinoehet.

Tijdens de installatie van het kabinet verklaarde Pinochet: ,,Ik zal mijn post overdragen aan de persoon op wie de burgers bij vrije en geheime verkiezingen op 14 dec. 1989 zullen stemmen."
Zijn nieuwe team zag er als volgt uit:

Binnenlandse zaken - Carlos Caceres Contreras*; justitie - Hugo Rosende; defensie - schout-bij-nacht Patricio Carvajal Prado; economische zaken - gen. Manuel Concha Martinez; financiën - Hernan Buchi Bue; buitenlandse zaken - Hernan Felipe Errazuriz Correa*; gezondheid - Juan Giaeone Gandolfi; huisvesting en stadsontwikkeling - Gustavo Montero Saavedra*; landbouw - Jaime de la Sota Benavente*; arbeid en sociale zekerheid - Guillermo Arturo Errazuriz*; nationaal bezit - Armando Alvarez Marin*; mijnbouw - Pablo Barahona Urzua*; onderwijs - Juan Antonio Guzinan Molinare; openbare merken - brig.-gen. Bruno Siebert Held; transport en verbindingen - Carlos Silva Echiburu*; secretaris-generaal van de regering en voorlichting - Miguel Angel Poduje Sapiain*: secretaris-generaal - gen. Sergio Valenzuela Ramirez; ontwikkeling van de produktie - kol. Guillermo Lctelier; planning Sergio Melmick.

* nieuw

Caceres was een oud-minister van financiën. Hij nam binnenlandse zaken over van Sergio Fernandez Fernandez, die op 21 oktober onverwacht was afgetreden. De aankondiging van deze stap was gekomen nadat van regeringswege was meegedeeld dat Fernandez zou terugkeren in het nieuwe kabinet. Fernandez, die voor het referendum de campagne ten gunste van Pinochet had gevoerd, werd beschouwd als een representant van de harde lijn.
Errazuriz was tot zijn benoeming als minister Chileens ambassadeur in Washington geweest. Barahona Urzua was: een voormalig minister van economische zaken.

Op 23 oktober eisten zo'n 10.000 demonstranten in Santiago het aftreden van Pinochet. Tijdens de manifestatie zei Almeyda dat het referendum van 5 oktober het volk de mogelijkheid had verschaft in het offensief te gaan
De op politiek gebied verslagen dictatuur mocht niet de kans krijgen zich te herstellen en het initiatief te grijpen, zo zei de pas vrijgelaten leider van Verenigd Links. De strijd tegen de dictatuur was nog niet voorbij Hij was slechts in een verder, voor de krachten van de democratie gunstiger stadium gekomen, aldus Almeyda.

Volkstelling

Op 28 okt. 1988 verscheen in het Chileense Staatsblad een door Pinochet en minister van defensie Carvajal ondertekend decreet dat het mogelijk maakte begin januari een volkstelling te houden.
De telling, die huis aan huis zou worden uitgevoerd door de politie, was verwlicht voor alle volwassen Chilenen. Zij zouden o.a. hun naam en die van gezinsleden en eventuele personeelsleden moeten opgeven, alsmede hun inkomsten, burgerlijke staat, beroep, religieuze overtuiging, en lidmaatschappen van maatschappelijke groeperingen.

Gen. Humberto *Gordon* Rubio als *juntalid* vervangen door gen. *Santiago Sinclair*

Op 7 nov. 1988 werd gen. Humberto Gordon Rubio, die sinds 17 nov. 1986 als opperbevelhebber van de landmacht deel uitmaakte van de junta, vervangen door zijn plaatsvervanger, gen. Santiago Sinclair. Als plaatsvervangend opperbevelhebber van de landmacht werd Sinclair opgevolgd door brig.-gen. Jorge Zincke, tot dan toe commandant van het garnizoen van Santiago.

Op 3 november was Pinochet met een reorganisatie van de top van de strijdkrachten begonnen. Zo had hij, aldus The Times (9-11-1988), o.m. brig.-gen. Bruno Siebert Held, die minister van openbare werken was, met pensioen gestuurd.



Een archieffoto uit 1985 van gen. Humberto Gordon Rubio.

Gen. Sinclair was, zo meldde Le Monde (9-11-1988), een overtuigd anti-communist en een goede vriend van Pinochet.

Een deel van de *Sociaal*-Democratische Partij stelt *Velasco kandidaat voor het presidentschap* van Chili

In de FAZ van 9 nov. 1989 werd bericht dat een vleugel van de verdeelde Sociaal-Democratische Partij de rechtsgeleerde en voormalige diplomaat Eugenio Velasco had voorgedragen als kandidaat voor het presidentschap.
De door Velasco geleide vleugel van de Sociaal-Democratische Partij maakte deel uit van het ,,Akkoord van de Partijen voor de Democratie". De andere vleugel steunde Pinochet, aldus de *FAZ*.

Vervanging van de militaire hoofden van provincies en regio's door burgers. Militairen zullen zich vanaf maart 1990 alleen met militaire zaken bezighouden

Op 30 nov. 1988 kondigde Pinochet aan dat de militaire gouverneurs van de Chileense provincies, voornamelijk kolonels, geleidelijk aan zouden verdwijnen. De officieren, die aan het hoofd van de 13 Chileense regio's waren geplaatst, waren, aldus Le Monde (3-12-1988), al door burgers vervangen.
Op 1 december maakte minister van binnenlandse zaken Caceres bekend dat met ingang van maart 1990, wanneer een nieuwe president aan zijn ambtstermijn zou beginnen, de militairen zich strikt met militaire zaken zouden bezighouden.

Oppositie wijst bijeenkomst *met* de minister van binnenlandse zaken af

Op 26 dec. 1988 liet minister van binnenlandse zaken Caceres u-eten bereid te zijn drie leiders van de oppositie - de christen-democraat Aylwin, Lagos van de Partij voor Democratie en Enrique Silva Cimma van de Radicale Partij - op 3 jan. 1989 te ontvangen voor besprekingen over ,,kwesties van publiek belang".
Hij sloot echter Luis Maira, de president van de pas opgerichte Brede Partij van Socialistische Links, van de besprekingen uit, omdat diens partij communisten vertegenwoordigde en ,,anderen die niet openlijk de bestaande instituties erkennen".
Op 27 december wees het ,,Akkoord van de Partijen voor de Democratie" de door Caceres gestelde voorwaarde als onaanvaardbaar van de hand. De eis dat Maira buiten het overleg zou blijven, werd door de coalitie bestempeld als ,,een voorwendsel om de bijeenkomst waarom was gevraagd, te laten mislukken". De coalitie zei dat de stap van de regering toe te stemmen in een ontmoeting met de oppositie een publiciteitsstunt was en dat het bewind ,,in werkelijkheid niet van plan is de door de bevolking gewenste grondwetswijzigingen toe te staan".
De coalitie besloot haar verzoek om een bijeenkomst met de minister van binnenlandse zaken in te trekken en nam een schriftelijke verklaring met voorstellen voor grondwetswijzigingen toe te sturen

Rodriguez kandidaat Avanzada Nacional voor het presidentschap van Chili

In *NRC/H'blad* van 10 jan. 1989 werd gemeld dat Pablo Rodriguez, een nationalistische politicus, zijn kandidatuur voor de presidentsverkiezingen van 14 dec 1989 had aangekondigd
Pablo Rodriguez was, aldus de *NZZ* (9-2-1989), de presidentskandidaat van de rechts-radicale Avanzada Nacional (zie voor oprichting van de AN pag. 664/3-1988). Hij was, zo vervolgde de NZZ, tot de militaire coup van 1973 voorzitter van de niet minder rechts-radicale organisatie Patria y Libertad (Vaderland en Vrijheid) ge eest.

Vier partijen kiezen Silva tot kandidaat *voor* de *presidentsverkiezingen*

Op 26 jan. 1989 kozen, zo meldde de *NZZ* (31-1-1989), vier gematigd linkse partijen - de Radicale Partij, de Partij voor Democratie, een factie van de Socialistische Partij en de Humanistische Partij (zie pag. 66511-1988) - Enrique Silva Cimma, de voorzitter van de Radicale Partij, tot kandidaat voor de presidentsverkiezingen van 14 dec. 1989.

Christen-Democratische Partij kiest Aylwin tot kandidaat voor de *presidentsverkiezingen* van 14 december 1989

Op 5 febr. 1989 besloot het 309 leden tellende nationale comité van de Christen-Democratische Partij (Partido Democrata Cristiana, PDC) tijdens een bijeenkomst in Talagante bij Santiago, met naar schatting 55 procent van de stemmen Patricio Aylwin Azocar voor te dragen als kandidaat voor de presidentsverkiezingen van 14 dec. 1989.

Aan de strijd om de nominatie van hun partij hadden in totaal vijf christen-democraten meegedaan: Aylwin (partijvoorzitter), Andres Zaldivar Larrain (vice-voorzitter), Gabriel Valdes Subercaseaux (voormalig partijvoorzitter), Eduardo Frei Ruiz-Tagle (de zoon van de op 22 jan. 1982 overleden Eduardo Frei Montalva, president van Chili van 1964-1970, zie pag. 575/1-1982) en Sergio Molina.

COSTA RICA

BINNENLANDSE ONTWIKKELINGEN

Sinds de algemene verkiezingen van 2 febr. 1986 deden zich in Costa Rica

o.m. de volgende ontwikkelingen voor:

Bij die verkiezingen waren o.m. een president, twee vice-presidenten en een nieuw parlement (57 leden) gekozen (pag. 113 e.v.-1986). Oscar Arias Sanchez, de kandidaat van de regerende sociaal-democratisch georiënteerde Nationale Bevrijdingspartij (PLN), had de verkiezingen voor het presidentschap gewonnen. Jorge Manuel Dengo Obregon en Victoria Garron de Doryan waren tot resp. eerste en tweede vicepresident gekozen.
Na de verkiezingen was de zetelverdeling in het één Kamer tellende parlement als volgt: PLN 29, Sociaal-Christelijke Eenheidspartij (PUSC)25, Verenigd Volk (PU) 1. Volksalliantie 1 en Onafhankelijken 1.

Samenstelling *kabinet (27-2-1986)*

Op 27 febr. 1986 presenteerde Oscar Arias Sanchez zijn kabinet. Het zag er als volgt uit:

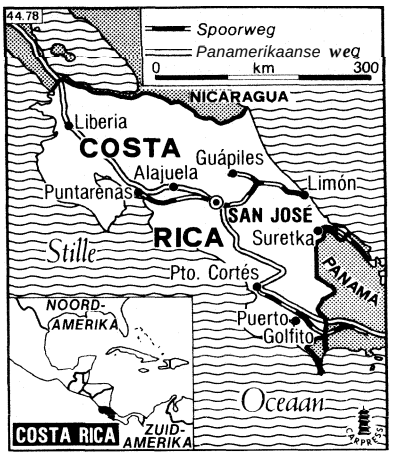
Minister t.b.v. de president - Rodrigo Arias Sanchez; buitenlandse zaken - Rodrigo Madrigal Nieto; binnenlandse zaken - Guido Fernandez Sahorio; financiën - Fernando Naranjo Villalobos; gezondheid - Edgar Mohs Villalta; openbare werken en transport - Guillermo Constenla Umana; openbare veiligheid - Hernan Garron Salazar; landboum - Alberto Esquivel Volio; onderwijs - Francisco Antonio Pacheco; industrie, economie en handel - Luis Diego Escalante Vargas; energie, mijnbouw en natuurlijke hulpbronnen - Alvaro Umana Quesada: cultuur, jeugdzaken en sport - Carlos Francisco Echeverria Salgado; arbeid en sociale zekerheid - Edmin Leon Villalobos; huisvesting en stadsontwikkeling - Fernando Zumbado Jimenez; wetenschap en technologie - Rodrigo Zeledon Araya; buitenlandse handel - Muni Figueres de Jimenez; justitie - Luis Paulino Mora; planning - Oton Solis Fallas; president van de Centrale Bank - Eduardo Lizano Fait; coördinator van de presidentiële adviseurs - Danilo Jimenez Veija.

Rodrigo Arias Sanchez was de broer van de nieuwe president. Muni Figueres de Jimenez was een dochter van voormalig president Jose Figueres Ferrer en de echtgenote van Danilo Jimenez Veija, de coördinator van de presidentiële adviseurs, die van 1984-1986 minister t.b.v. de president was geweest.
Hernan Garron Salazar was een voormalig parlementsvoorzitter. Van 1974-1977 was hij minister van landboum geweest.

Arias beëdigd als president

Op 8 mei 1986 werd Arias beëdigd als staatshoofd van Costa Rica voor een ambtsperiode van vier jaar. Hij nam het presidentschap over van zijn partijgenoot Luis Alberto Monge Alvarez, die op 8 mei 1982 aan de macht was gekomen.
Negen Latijns-Amerikaanse presidenten woonden de plechtigheid bij. die van Columbia, Panama, Argentinië, Peru, Uruguay, Guatemala, El Salvador, Honduras en Ecuador. Van Amerikaanse zijde was vice-president George Bush aanwezig.
Tijdens zijn inaugurele rede in het Nationale Stadion van San Jose zei Arias dat het uur was gekomen de droom van Simon Bolivar te verwezenlijken en op het continent vrijheid, democratie en gerechtigheid te creëren.

Hij zei dat Costa Rica een actieve neutraliteitspolitiek zou voeren en alles



zou doen voor de ondertekening door alle Middenainerikaanse landen van het door de Contadora-groep (Columbia, Panama, Mexico en Venezuela) uitgewerkte vredesakkoord voor Midden-Amerika op 6 juni 1986.
Oscar Arias Sanchez (geb. op 13-9-1941), zoon van een rijke koffieplanter in het noordelijke district Heredia, studeerde van 1961 tot 1967 economie aan de universiteit van San Jose. Verder behaalde hij een graad in de politicologie aan de London School of Economics.
Na een kort professoraat aan de universiteit van San Jose was hij van 1972 tot 1978 minister van planning, daarna volksvertegenmoordiger voor de PLN en later ook secretaris-generaal van die partij.
In 1987 kreeg Arias de Nobelprijs voor de vrede (pag. 828/3 e.v.-1987).

Wijzigingen binnen het kabinet. Lizano komt terug op zijn beslissing de Centrale Bank te verlaten

Eind maart 1987 werd Rolando Ramirez Paniagua aangewezen als minister van binnenlandse zaken als opvolger van Guido Fernandez Saborio, die was benoemd tot ambassadeur in de Verenigde Staten.
In de NZZ van 1 apr. 1987 werd gemeld dat de president van de Centrale Bank van Costa Rica, Eduardo Lizano, was afgetreden uit protest tegen het ,,kortzichtige" economische beleid van de regering-Arias.

Lizano, zo vervolgde de NZZ, gold als een voorvechter van een strikte privatiseringspolitiek met het doel de concurrentiepositie van Costa Rica op de internationale markt te verbeteren.
Onder druk van internationale financiële instellingen en regeringsfunctionarissen kwam Lizano op 9 april echter weer aan het hoofd van de Centrale Bank te staan.
Op 1 mei werd Antonio Alvarez Desanti, oud-voorzitter van de Consejo Nacional de Produccion (Nationale Produktieraad), minister van landbouw als opvolger van Alberto Esquivel Volio

Fernandez vertrekt als *ambassadeur* in Washington en wordt minister van voorlichting

Begin maart 1988 verving president Arias zijn ambassadeur in Washington, Guido Fernandez Saborio, nadat deze door Amerikaanse regeringsfunctionarissen en Republikeinse Congresleden was beschuldigd van inmenging in de binnenlandse aangelegenheden van de Verenigde Staten. Volgens *NRC/H'blad* (23-3-1988) had Fernandez aan de vooravond van een cruciale stemming in het Amerikaanse Huis van Afgevaardigden namelijk intensief gelobbied tegen voortzetting van de hulp aan de tegenstanders van het Nicaraguaanse bewind (contra's). Later die maand werd Fernandez benoemd tot minister van voorlichting.

Samenstelling kabinet na verder wijzigingen (3-9-1988)

Nadat president Arias op 3 sept. 1988 een aantal wijzigingen in zijn kabinet had aangebracht, zag dit er als volgt uit:

Minister t.b.v. de president - Rodrigo Arias Sanchez; buitenlandse zaken - Rodrigo Madrigal Nieto; binnenlandse zaken - Antonio Alvarez Desanti; financiën - Fernando Naranjo Villalobos; gezondheid - Edgar Mohs Villalta, openbare werken en transport - Guillermo Constenla Umana; openbare veiligheid - Hernan Garron Salazar; landbouw - Jose Maria Figueres Olsen; onderwijs - Francisco Antonio Pacheco; economie en handel - Antonio Burgues; industrie, energie en mijnbouw - Alvaro Umana Quesada; cultuur, jeugdzaken en sport - Carlos Francisco Echeverria Salgado; arbeid en sociale zekerheid - Edmin Leon Villalobos; huisvesting en stadsontwikkeling - Fernando Zumbado Jirnenez; wetenschap en technologie - Rodrigo Zeledon Araya; buitenlandse handel - Luis Diego Escalante Vargas; justitie - Luis Paulino Mora; voorlichting - Guido Fernandez Saborio; nationale planning en economisch beleid - Jorge Monge Aguero; president van de Centrale Bank - Eduardo Lizano Fait.

PLN kiest Castillo tot haar kandidaat *voor* de presidentsverkiezingen. PUSC wijst Calderon aan

Op 19 febr. 1989 koos de regerende Partido de Liberacion Nacional (PLN) tijdens een partijconferentie Carlos Manuel Castillo tot haar kandidaat voor de presidentsverkiezingen van 4 febr. 1990. Castillo versloeg zijn rivaal Rolando Araya, tot dan toe secretarisgeneraal van de partij en een neef van oud-president Luis Alberto Monge Alvarez.

Castillo, die twee maal eerder had geprobeerd presidentskandidaat van zijn partij te worden, leidde de Banco Nacional de Costa Rica.
De belangrijkste tegenstander van Castillo bij de presidentsverkiezingen van febr. 1990 zal Rafael Angel Calderon Fournier zijn, die in nov. 1988 door de oppositionele Partido Unidad Social Cristiana (PSUC) was gekozen tot kandidaat voor het presidentschap van Costa Rica.

Calderon, een jurist, was de zoon van oud-president Rafael Calderon Guardia (1942-1944). Bij de presidentsverkiezingen van 7 febr. 1982 en die van 2 febr. 1986 was Calderon als tweede geëindigd.

TEKSTEN

NEDERLAND

REGERINGSVERKLARING KABINET
LUBBERS III

Minister-president Lubbers heeft op 27 nov. in de Tweede Kamer de regeringsverklaring van zijn nieuwe kabinet uitgesproken. Hij kenschetste het kabinet, dat aantreedt aan de vooravond van de jaren negentig, als nieuw kabinet naar samenstelling en karakter van beleid.
Christen-democraten en sociaal-democraten wensen gezamenlijk vorm en inhoud te geven aan een kabinet, gericht op het verstevigen van rechtvaardige en duurzaam evenwichtige verhoudingen in Nederland en daarbuiten.
Nu het herstelbeleid een eind is gevorderd, is er weer een basis voor beleidsafwegingen ten behoeve van kwalitatieve verbeteringen. De belangrijkste opgave in een program van sociale vernieuwing ligt in het integreren van mensen in de samenleving.
Hierna wordt een begin gemaakt met het afdrukken van de tekst van de regeringsverklaring.

Formatie
Aan het begin van deze regeringsverklaring wil ik mijn dankbaarheid tot uitdrukking brengen voor al hetgeen in het belang van ons land is gedaan door de ministers en staatssecretarissen die deel uitmaakten van het vorige kabinet. Zij hebben hun belangrijke aandeel geleverd in de werkzaamheden van dat kabinet, dat op 2 mei jl. demissionair werd. De meesten van hen maakten ook reeds deel uit van het kabinet dat zich najaar 1982 aan deze Kamer presenteerde.
Zij hebben toen in moeilijke omstandigheden de verantwoordelijkheid aanvaard een halt toe te roepen aan de versmalling van het draagvlak van economie en werkgelegenheid en de dreigende ontwrichting van onze samenleving te keren. Voor hun moed en inspanningen ben ik de afgetreden collegae dankbaar.
Nu gaat het erom op welke wijze het nu aantredende kabinet, de moeilijke achter ons liggende jaren indachtig, een goede toekomst voor ons land hoopt te kunnen bevorderen.
Allereerst stel ik het op prijs om, gelet op de goede gebruiken in ons staatsbestel, het mijne op te merken over het tot stand komen van het kabinet dat zich thans in uw midden bevindt. Door aanvaarding van de mij gegeven formatie-opdracht op 7 november jl. heb ik ook de resultaten van de informatiewerkzaamheden van de heer De Koning en, uiteraard, die van mijzelf voor mijn rekening genomen.
Toen ik de formatie-opdracht op 27 oktober in beraad had genomen, bevond ik mij in een enigszins bijzondere positie. De conclusie van de informateur, nl. dat de vorming van een kabinet CDA-PvdA mogelijk was, had ik immers zelf kunnen trekken. Een dergelijke figuur is in de geschiedenis van kabinietsformaties niet gebruikelijk; wel gelukkig, omdat zo de verantwoordelijkheid voor de kabinetsformatie in verschillende fasen op basis van directe betrokkenheid kan morden gedragen.
Zoals uit de stukken inzake de informatiewerkzaamheden en uit de publieke discussie gedurende de eerste weken na de verkiezingen van 6 september was gebleken, zijn niet alle partijen die in beginsel bereid maren deel te nemen aan een kabinet met CDA en PvdA, bij de kabinetsformatie betrokken gebleven.
D66 zag op 21 september jl., precies 15 dagen na de verkiezingen, geen zinvolle mogelijkheden tot verdere betrokkenheid.
Op 25 september begonnen de inhoudelijke besprekingen tussen CDA en PvdA.
Het is in het landsbelang te noemen dat liet mogelijk bleek het kabinet, dat zich thans presenteert, naar Nederland-P verhoudingen snel tot stand te laten komen Hier past ook dank aan de heer De Koning, die de weg wees naar een kabinet dat zou kunnen rekenen op een vruchtbare samenmerking met de Staten-Generaal.
De wenselijkheid dat er zo snel mogelijk een volwaardig kabinet zou dienen te komen nu het land reeds sinds 2 mei van dit jaar met stagnatie in wetgeving en bestuur kampte, kon door iedereen morden beaamd. Dat het ook mogelijk is gebleken daartoe te geraken in een situatie waarin de partijpolitieke samenstelling van het kabinet belangrijk veranderde. geeft vertrouwen voor de komende periode.
Ten slotte merk ik op ernaar te hebben gestreefd zo reëel mogelijk inhoud te geven aan overleg met voor ministerschap aangezochte personen. Zo konden ook de resultaten van het programmatisch overleg in de formatie aangevuld en gepreciseerd worden. In het licht van dit streven heb ik bet voor juist gehouden niet te spreken van een akkoord voordat vast was komen te staan dat aangezochte bewindspersonen daadwerkelijk bereid bleken tot het kabinet toe te treden, zodat ik de formatie-opdracht kon aanvaarden.
In het akkoord is tot uitdrukking gebracht dat de regering zich beschikbaar stelt met de Kamer te komen tot bezinning omtrent eventuele Grondwetswijzingen en/of andere vernieuwingen op staatsrechtelijk en staatkundig gebied. Zonder daarop nu te ver vooruit te lopen - het kabinet verneemt gaarne welke gedachten op dit punt in deze Kamer leven - lijkt het de moeite waard ook na te gaan of de termijn waarbinnen verkiezingen kunnen plaatsvinden. kan worden bekort. Dat zou ons land kunnen behoeden voor te langdurige perioden waarin Kamer en kabinet of beide gedwongen zijn demissionair te functioneren.

Grondslag van het kabinet
Het kabinet dat thans aan de vooravond van de jaren negentig aantreedt, is in een aantal opzichten een nieuw kabinet. Allereerst naar samenstelling: christen-democraten en sociaal-democraten wensen thans, vanuit een gelijkwaardige positie, gezamenlijk vorm en inhoud te geven aan een kabinet gericht op het verstevigen van rechtvaardige en duurzaam evenwichtige verhoudingen in ons land en daarbuiten.
Ook het karakter van het beleid van het thans aantredende kabinet zal anders zijn dan dat van zijn recente voorgangers. Toen immers lag het accent noodzakelijkerwijs op herstel van uit het evenwicht geraakte macro-economische verhoudingen. Als gevolg van oplopende merkloosheid en collectieve lasten, alsmede structureel dalende koopkrachtontwikkelingen, dreigde toen immers elk sociaal beleid te mislukken. Het herstelbeleid is inmiddels een eind gevorderd. Er is thans opnieuw een basis voor beleidsafmegingen t.b.v. kwalitatieve verbeteringen van die sectoren die thans versterking behoeven.
Daaruit blijkt tevens de nieuwe opclracht die het kabinet zich stelt: aanpassing van onze wijze van produceren en consumeren aan de eisen van milieubeheer, en een zodanige kwalitatieve vernieuwing van de sociale. culturele en fysieke infrastructuur, dat deze duurzaam gerealiseerd kan worden mede op basis van een voortgezette versterking van het financiële en economische draagvlak.
Sociale vernieuwing, in het bijzonder in de grotere steden, is dringend geboden gelet op de problemen die zich manifesteren. Een duurzame realisatie hiervan kan bij een goede vormgeving het financiële en economische draagvlak ook versterken.
Een accent op het voortzetten van de aanzienlijke werkgelegenheidsgroei van de afgelopen jaren zal daarbij een sleutelkwestie zijn, zowel in sociaal als in financieel-economisch opzicht.
Evenzeer is nodig een sterker accent op de kwaliteit van de infrastructuur van de rechtsstaat en dus op de kwaliteit van wetgeving en bestuur De kwaliteit van de samenleving wordt mede afgeineten aan de wijze waarop normen en waarden daarin nageleefd worden en kunnen worden. De overheid zal voorwaarden daartoe moeten realiseren,
Alleen in het samenspel van overheidszorg en van verantwoordelijkheden die in de samenleving worden gedragen, zal onze democratische en sociale rechtsstaat aan mat kwetsbaar is bescherming kunnen bieden. In de komende jaren zal een extra inspanning gelden i.v.m. de ontwikkelingen op Europees en internationaal niveau.

Buitenlandse Zaken, Veiligheidsbeleid en Defensie
Dit kabinet treedt aan in een periode van adembenemende, tegelijk hoopgevende ontwikkelingen op internationaal-politiek vlak. De Oost-West-verhouding wordt door toenemende ontspanning en samenwerking gekenmerkt. Er is groeiende overeenstemming over concrete maatregelen van wapenbeheersing en -beperking.
De Sowjet-Unie heeft zich uit Afghanistan teruggetrokken en toont zich verder ook bereidwillig bij te dragen aan de oplossing van andere zogeheten ,,regionale" kwesties.
Het respect voor de mensenrechten in Oost-Europa is verbeterd en nieuwe ontwikkelingen tekenen zich in stormachtig tempo af. Het totalitaire, onderdrukkende denken is op de terugtocht.
Dit is vooral het geval in die Oosteuropese landen maar een autonoom proces van liberalisering en democratisering op gang is gekomen: Polen, Hongarije en, meest recent, de Duitse Democratische Republiek en Tjechoslomakije. De bressen die zijn geslagen in de Berlijnse Muur symboliseren het naderende einde van de onvrijheid in het andere deel van Europa.
De regering is zeer verheugd over deze ontwikkelingen en beschouwt het als een opdracht van de hoogste orde deze naar vermogen verder te bevorderen. Het daarop gerichte beleid berust op twee hoofdpijlers: het verdiepen van de Westelijke en Westeuropese samenwerking èn het intensiveren van betrekkingen met de landen van Oost-Europa die zich daarvoor openstellen.

Deze pijlers houden verband met elkaar, met dien verstande dat verdieping van de samenwerking van de Westelijke democratieën een belangrijke bijdrage kan leveren aan het succes van de hervormingen in de Sowjet-Unie en Oost-Europa; en vervolgens ook het perspectief kan bieden om te werken aan meer en meer samenwerking in een Europa, dat zich verbonden weet.
Om met de eerste pijler te beginnen: de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie, waarin de samenmerking met de Verenigde Staten verankerd ligt, blijft het fundament van het Nederlandse vredes- en veiligheidsbeleid. Een standvastige en constructieve opstelling van het Atlantisch bondgenootschap is in het verleden een onmisbare voorwaarde gebleken voor zowel stabiliteit als vooruitgang in de Oost-West-verhouding. De kansen die het huidige wapenbeheersingsproces lijkt te bieden, kunnen alleen in eendrachtige Westelijke veiligheidssamenwerking worden gerealiseerd.
De versterking van de Europese component in het bondgenootschappelijk veiligheidsbeleid dient ook hiertoe een belangrijke bijdrage te leveren. Voor de coördinatie van Europees veiligheidsbeleid zal de Westeuropese Unie voorshands een onmisbare schakel zijn. Het ligt echter in het politieke karakter van het Europese integratieproces besloten dat het op

den duur een volwaardige veiligheidsdimensie gaat omvatten.
Wat betreft de opstelling tegenover de Sowjet-Unie rn de Oosteuropese landen, de tweede hoofdpijler, kiest de regering ook in verband van de CVSE, de Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa, voor een beleid van ondersteuning van positieve ontwikkelingen, zij het niet een open oog voor mogelijke terugslagen en destabiliserende aspecten.
De regering wil politieke en economische hervormingen in Oost-Europa ondersteunen. Daarbij moet aansluiting worden gezocht bij de eigen inspanningen van de betrokken Oosteuropese landen, ten einde hun kans op succes te vergroten. Dit aanmoedigingsbeleid zal zo veel mogelijk vorm moeten krijgen in multilateraal verband, samen met de lidstaten van de Europese Gemeenschap, de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling en dc Raad van Europa.
Ook bilateraal zullen mij een bijdrage leveren. Deze zal vooral betrekking hebben op noodhulp, betalingsbalanssteun, bevordering van investeringen, en overdracht van kennis en hulp op gebieden als landbouw en milieu.
De winter staat voor de deur. Wij mogen de mensen in Oost-Europa, de bewegingen ginds die zich zo inzetten, niet in de kou laten staan. Daarenboven moeten wij structureel de samenwerking in Europa inhoud geven en verankeren, opdat veranderingen in Oost-Europa blijvend kunnen slagen. De huidige ontwikkelingen in Oost-Europa accentueren het belang van versnelde integratie van de Europese Gemeenschap. Zij versterken ook de internationaal-politieke betekenis van de Europese Gemeenschap, die in het uitbouwen van de samenwerking met Oost-Europa een belangrijke rol, ook voor het Westen als geheel, heeft te spelen.
Bij het verdiepen en intensiveren van de Europese integrati? huldigt de regering het beginsel van de subsidiariteit. Dit komt onder meer tot uitdrukking bij de opzet voor de Economische Monetaire Unie, het sociale beleid en de interne markt. Bij de overdracht van nationale bevoegdheden dient geen democratisch vacuüm te ontstaan.
Wat nu de interne markt betreft, worden goede vorderingen gemaakt, maar we kunnen de ogen niet sluiten voor enkele moeilijke onderdelen van de vermezenlijking van de ruimte zonder binnengrenzen, waarin vrij verkeer van goederen, personen, diensten en kapitaal is gemaarborgd. Wij zullen met de Commissie en de partnerlanden, met name m.b.t. het vrije personenverkeer, de fiscale harmonisatie en het beroepsgoederenvervoer, met originaliteit en zorgvuldigheid naar oplossingen moeten zoeken.
Aan de sociale dimensie zal verder inhoud moeten worden gegeven ten einde tot een evenwichtig resultaat te komen voor alle burgers en werknemers. Daartoe is niet alleen van belang een gemeenschapshandvest van sociale grondrechten, maar ook de uitvoering van het daaruit voortvloeiend sociaal actieprogramma. Het gaat dan om fundamentele rechten op het terrein van vrij verkeer van werkenden, arbeidsvoorwaarden en arbeidsomstandigheden.
Het omvangrijke en ingrijpende project van de EMU - zo belangrijk voor de verdieping en de versterking van de Gemeenschap - bevindt zich nog in een vroege fase.
Een essentiële stap op de weg naar monetaire integratie is het in werking treden van de ee - ste fase van de Economische en Monetaire Unie op 1 juli 1990, met inbegrip van de volledige liberalisatie van het kapitaalverkeer.
Bij de realisatie van de Econoinische en Monetaire Unie blijft de doelstelling van prijsstabilisatie van grote betekenis. Deze kan het best gewaarborgd worden door een stelsel van onafhankelijke centrale banken.
De komende maanden zal in intensief overleg tussen de Twaalf inhoud moeten worden gegeven aan de verschillende onderdelen van de EMU. Uit dit overleg moeten de grote lijnen resulteren die als basis kunnen dienen voor een goed voorbereide intergouvernementele conferentie, aanvangend tegen het einde van volgend jaar,
Om levensvatbaar te zijn, dient de Europese eenmording ook een meer gezamenlijk buitenlands beleid na te streven. De regering wil daarom een actieve bijdrage leveren aan de verdere ontwikkcling van de Europese Politieke Samenwerking.
De snel veranderende internationale situatie stelt op tal van terreinen hoge eisen aan het vermogen om een concreet gezamenlijk beleid te voeren. Het stemt dan ook tot voldoening dat het toenemend belang van Europa zijn weerslag vindt in de inspanningen van de Twaalf bij het zoeken van oplossingen voor de verschillende regionale conflicten zoals die in het Midden-Oosten en Midden-Amerika.
Ook in EPS-kader mordt een actief mensenrechtenbeleid gevoerd.
Ten aanzien van Zuid-Afrika bestaat de hoop dat fundamentele hervormingen zullen morden doorgevoerd die zullen leiden tot de volledige afschaffing van de apartheid langs vreedzame weg.
Slechts indien de Zuidafrikaanse president ernst zal blijken te maken met de invulling van zijn beloften, zal uitbreiding van de in EPS-kader overeengekomen restrictieve maatregelen kunnen uitblijven. Alsdan zal er wellicht zelfs aanleiding zijn voor een positief aanmoedigingsbeleid van de Twaalf.
Helaas vormen de beperkte positieve ontwikkelingen tot dusverre nog onvoldoende aanwijzingen om een dergelijke nieuwe benadering van Zuid-Afrika te rechtvaardigen.
De sterk verbeterde betrekkingen tussen Oost en West laten niet na invloed uit te oefenen op de wereldwijde samenwerking in het kader van de Verenigde Naties. Dit geldt in de eerste plaats de bevordering van de internationale vrede en veiligheid.
Voorts wordt door de regering aan de VN-instellingen en gespecialiseerde organisaties een effectieve rol toebedacht bij de samenwerking op milieugebied en bij de strijd tegen verdovende middelen.
Ook bij de beoordeling van onze defensie-inspanningen moet de noodzaak vooropstaan dat de tegenstellingen tussen Oost en West plaats maken voor een gemeenschappelijke weg van Oost en West om een duurzame vrede en veiligheid te dienen. Het zoeken naar zo'n weg vergt weliswaar een behoedzame aanpak, maar moet ook de wil tot vernieuwing en openheid uitstralen. Ook kunnen wij zo'n weg niet los van de bondgenoten effenen; mij zullen hem samen moeten banen.
Daarbij moet en kan Nederland een actieve rol blijven vervullen. Het is van belang het begrip over en weer te vergroten en aan verdere ontspanning bij te dragen.
Daartoe zullen, maar nuttig, bilaterale contacten, ook op defensiegebied, met landen van het Warschaupact worden onderhouden. Nog meer dan voorheen zullen wij de landen van het Warschaupact ervan moeten doordringen dat ons veiligheidsbeleid slechts stabiele verhoudingen en vrede beoogt. Onze defensie-inspanning zal steeds daarop moeten zijn gericht.
Dat betekent niet dat wij onze defensie mogen verwaarlozen. Dat zou destabiliserend werken. Het is mei wezenlijk dat de NAVO en het Warschaupact bereidheid tot verdergaande wapenbeheersing blijven demonstreren. De regering zal zich inspannen voor het bereiken van een goede overeenkomst op het terrein van de conventionele bewapening, waaraan nu in Wenen mordt gewerkt. Vooruitlopend op de totstandkoming van zo'n overeenkomst zullen tijdig passende maatregelen moeten worden genomen om de nakoming ervan straks goed te kunnen toetsen. Er zullen binnenkort besluiten worden genomen over een op te zetten verificatie-organisatie.
De vooruitzichten voor de totstandkoming volgend jaar van een akkoord met betrekking tot de conventioneic strijdkrachten in Europa (CSE) zijn gunstig. Het is vandaag nog te vroeg om aan te geven wat de gevolgen zullen zijn voor de Nederlandse krijgsmacht van zo'n akkoord. Het is nog niet geheel zeker welke plafonds voor welke wapensystemen zullen worden overeengekomen.
Pas wanneer daarover duidelijkheid bestaat, kunnen we vaststellen hoe elk land aan de reducties vorm zal geven.
Wat de Nederlandse krijgsmacht betreft, hoede men zich voor overspannen verwachtingen van een (eerste)CSE-akkoord. Om gelijke plafonds op een lager niveau te bereiken zal de NAVO de totale bewapening veel minder kunnen terugbrengen dan het Warschaupact; rn de Ve enigde Staten zullen daarvan weer een meer dan evenredig deel verlangen.
Aanzienlijke verminderingen in wapensystemen die de Nederlandse defensie-inspanning betreffen, kunnen pas worden verwacht bij een eventueel vervolg-akkoord op het nu nog te bereiken eerste akkoord.
Nadat een CSE-akkoord is bereikt en de uitvoering daarvan ter hand is genomen, kunnen, zoals op de NAVO-top is afgesproken en in het totaal-concept voor wapenbeheersing en ontwapening is vastgelegd, onderhandelingen beginnen over de op het Europese vasteland gestationeerde kernraketten voor de korte afstand.
De regering meent dat - hoewel voor de voorzienbare toekomst rekening moet morden gehouden niet de aanwezigheid van een combinatie van nucleaire en conventionele wapens - niet mag morden berust in de blijvende aanwezigheid van wapens voor massale vernietiging.
In het licht van het zich gunstig ontwikkelende Oost-West-klimaat acht de regering het verantwoord de defensieuitgaven enigszins te beperken, d.w.z., in de jaren 1990 en 1991 zullen de defensie-uitgaven nog met 0,6% per jaar groeien; vanaf 1992 evenwel zullen ze worden bevroren. Een en ander betekent ten opzichte van de meerjarenramingen uit de Miljoennota 1990 een besparing op de defensie-uitgaven van ruim 1 miljard gulden over de jaren 1990 t/m 1994.
Met het in het regeerakkoord vastgelegde financiële niveau bliift een goede defensie-inspanning mogelijk. De budgetreductie over de komende regeerperiode geeft uitdrukking aan onze bereidheid op een lager niveau van bewapening mee te werken aan stabielere verhoudingen.

Betere Oost-West-verhoudingen, onder andere straks tot uitdrukking komend in een CSE-akkoord, en het gekozen vastgelegde financiële niveau ten behoeve van onze defensie, moeten leiden tot een kritische herbeschouwing van de bestaande defensieplannen. Die zal zijn neerslag vinden in een - naar verwachting - tegen eind 1990 uit te brengen nieuwe Defensienota.
In die nota zal de regering onder meer aandacht geven aan de ontwikkelingen in Oost en West en de gevolgen daarvan voor het Nederlandse veiligheidsbeleid, evenals aan de vraag in hoeverre verdergaande wapenbeheersingsakkoorden dan een eerste CSE-akkoord, gevolgen zouden hebben voor de NAVO-strategie.

Ontwikkelingssamenwerking
Wat betreft de ontwikkelingslanden is het beeld niet onverdeeld gunstiger dan tien jaar geleden.
De armoede is toegenomen. Verschraling van de tropische regenwouden, woestijnvorming en andere aantastingen van het milieu in de Derde Wereld vormen een aanslag op de ontwikkelingscapaciteit. De hoge bevolkingsgroei legt een overmatig beslag op de beschikbare middelen. Er is, als gevolg van de schuldencrisis, een omvangrijke stroom van rentebetalingen uit de schuldenlanden op gang gekomen. De nadruk op aanpassing op korte termijn dreigt voor velen liet zicht op ontwikkeling te verduisteren.

Mensenrechten worden nog steeds op grote schaal geschonden.
Daar staan gelukkig ook positieve ontwikkelingen tegenover. De gemiddelde levensverwachting is toegenomen. De werkgelegenheid in een aantal nieuwe industrielanden in Azië is gestegen.
Hrt aantal kinderen dat onderwijs geniet is groter geworden
Maar helaas is voor velen het perspectief somberder dan ooit. Volgens schattingen van de Verenigde Naties zullen in het jaar 2000 nog steeds ruim 1 miljard mensen beneden de armoedegrens leven De Wereldbank voorspelt voor de komende jaren een verdere daling van het inkomen per hoofd van de bevolking in Afrika. Dat alles wijst erop dat zich in de wereld een fundamentele tweedeling voordoet, zowel tussen als binnen landen.
Aan de ene kant zijn er landen die zich een zekere positie in de wereldeconomie hebben verworven en zich grotendrels op eigen kracht verder kunnen ontwikkelen. Aan de andere kant is er de groep van armere ontwikkelingslanden, in het bijzonder in sub-Sahara-Afrika, die zonder hulp van buiten weinig hoop kunnen koesteren.
Een aantal ontwikkelingslanden zag zich gedwongen hun noodzakelijke importen zo ver terug te schroeven en hun investeringen zozeer te beperken dat de basis aan een verdere economische ontwikkeling dreigde te ontvallen. De sociale gevolgen daarvan werden voor veel mensen ondraaglijk en voor veel regeringen onbeheersbaar. Binnen ontwikkelingslanden werd aldus de tweedeling tussen kanshebbers en kanslozen verscherpt.
Daarom zal ook op het terrein van de ontwikkelingssamenwerking sprake moeten zijn van sociale vernieuwing; d.w.z. een rechtvaardige verdeling van ontwikkelingsmogelijkheden; doelgericht investeren in mensen en hun toekomst door maatregelen op het terrein van de werkgelegenheid, de voedselvoorziening, gezondheidszorg, huisvesting en onderwijs; nadruk op de autonomie van vrouwen; een beleid dat mensen in staat stelt volwaardig deel te nemen aan het economisch proces, waarvan zij de richting zelf meebepalen.
Bij dit alles is het ook noodzakelijk de internationale economische voorwaarden te vervullen waarbinnen dit proces van sociale vernieuwing in ontwikkelingslanden gestalte kan krijgen. Een structurele aanpak van het schuldenvraagstuk, stabiele grondstoffenprijzen en afschaffing van protectionistische maatregelen zijn daarbij belangrijke instrumenten.

Het economisch herstel dat de industrielanden in het Noorden meemaken, dient aldus, in een in overleg tussen regering en het bedrijfsleven afgestemde inspanning, vertaald te worden in meer mogelijkheden voor ontwikkelingslanden om zich, via de toegang tot handel en tot kapitaal en technologie, economisch te diversifiëren en te versterken. Ook Europa heeft daaraan zijn bijdrage te leveren. Bovendien zal het noodzakelijk zijn een nieuw evenwicht te creëren in de relatie tussen economische ontwikkeling, armoedebestrijding en de handhaving van het ecologisch evenwicht in de Derde Wereld. Aan de bestaande sectorprogramma's in het kader van de ontwikkelingssamenwerking zal daartoe een milieuprogramma worden toegevoegd.
Voor het voeren van dit beleid en in verband met de zogenaamde verontreinigingen wil de regering, onder handhaving van de 1,5%-NNI-afspraak voor het geheel van de ontwikkelingssamenwerking, een bedrag oplopend tot 150 miljoen gulden aan de begroting toevoegen. Er zullen geen nieuwe soorten verontreinigende toerekeningen worden geïntroduceerd. Te zamen met de financiële ruimte die het gevolg is van de economische groei, van het relatief afnemende beslag van de kapitaalmarktmiddelen, van de stabilisatie van de rentesubsidies en van de hulp aan de Nederlandse Antillen en Aruba, morden hierdoor mogelijkheden voor beleidsintensiveringen en nieuwe prioriteiten gecreëerd.
De kwaliteit van de Nederlandse ontwikkelingshulp zal verder morden verbeterd. Het apparaat belast met de vormgeving en uitvoering van het ontwikkelingsbeleid zal kwantitatief en kwalitatief worden versterkt. Bij de he-teding van de Nederlandse hulp zal de vraag, resp. de behoefte van de ontwikkelingslanden bepalend zijn. De hulp zal meer in de Derde Wereld zelf worden besteed.
Het te voeren beleid zal worden uitgewerkt in een volgend jaar aan de Kamer aan te bieden nota.
In de afgelopen periode zijn de betrekkingen met Suriname in belangrijke mate genormaliseerd. De regering waardeert de inspanningen in Suriname om te komen tot een duurzame vrede in het binnenland, Hierdoo zal het ook mogelijk worden om de daar levende bevolkingsgroepen daadwerkelijk te betrekken bij het ontwikkelingsproces

Economisch, financieel **en** sociaal beleid
Op het gebied van economische groei en werkgelegenheid is Nederland aan de vooravond van de jaren negentig weer een van de beter presterende lidstaten van de Europese Gemeenschap.
Het economisch herstel van de jaren tachtig is mede te danken aan het samenspel van bedrijfsleven en overheid. De afspraken van sociale partners over loonmatiging, investeringsherstel en werkgelegenheid speelden daarbij een voorname rol. Deze coöperatie van overheid en bedrijfsleven blijft - uiteraard met behoud van eigen verantwoordelijkheden op decentraal niveau - ook voor het komend decennium van de grootste betekenis voor het succesvol aanpakken van drie grote uitdagingen van de jaren negentig: werkloosheidsbestrijding, Europese integratie en de zorg voor het milieu. Bij deze samenwerking op velerlei gebied mag het bedrijfsleven - groot, middelgroot en klein - op dit kabinet rekenen.
Behalve samenwerking zal kwaliteitsverbetering een andere sleutel zijn op de nog gesloten deuren van de toekomst. Deze kwaliteitsverbetering zal over een breed front moeten worden nagestreefd en heeft betrekking op de produktie van onze bedrijven, het onderwijs en onderzoek, de arbeidsmarkt en - in vele opzichten - onze infrastructuur.
Kwaliteitsbevordering zal dan ook een rode draad vormen in de voorgenomen sterkte-zwakte-analysevan de Nederlandse economie. Het gaat er daarbij om, tegen het licht van Europa 1992, bestaande sterktes nog beter te benutten, en zwaktes te signaleren om deze vervolgens aan te kunnen pakken. De minister van Economische Zaken zal deze analyse ter hand nemen in samenwerking met de andere betrokkenen, bedrijfsleven en ministeries.
Zo'n analyse zal mede als basis dienen voor het industrie- en het dienstenbeleid, en het spreekt vanzelf dat technologiebevordering daarbij een belangrijk thema zal zijn.
Kleine en middelgrote ondernemingen vervullen een onmisbare rol in onze economie en samenleving. Versterking van de kwaliteit en de positie van het midden-en kleinbedrijf worden nagestreefd door een voortzetting van het structuurverbeterende beleid, het verder verminderen van de administratieve lastendruk, en modernisering van metgeving in de sfeer van de economische ordening.
Een effectief milieubeleid vergt ook een internationale aanpak. Naast de nationale inspanning dient ons land in Europees verband op een zo hoog mogelijk niveau aan te dringen op harmonisatie van milieunormen. Voor de concurrentiepositie van ons bedrijfsleven is een in het kader van de Europese Gemeenschap geharmoniseerd stelsel van accijnzen, heffingen en eenduidige normen van groot belang.
Het ,,NMP-plus" zal van ons bedrijfsleven een enorme inspanning vergen, onder meer op het punt van investeringen en milieutechnologie. De ondersteunende rol die de overheid hier kan spelen, wordt nader uitgewerkt in de eind 1990 uit te brengen Nota technologie en milieu.
Een typisch onderdeel van kwaliteitszorg binnen bedrijven is ook het ontwikkelen en verder versterken van interne milieuzorgsystemen.
Essentieel onderdeel van het Nationaal Milieubeleidsplan is voorts int voldoende oïcr leg plaatsvindt met het bedrijfsleven
Energie en milieu vertonen vele raakvlakken. Het energiebeleid kan en moet dan ook een belangrijke bijdrage leveren aan een schoner milieu. Daarnaast vormt een betrouwbare en betaalbare energievoorziening een voorwaarde voor een voorspoedige economische ontwikkeling.
De CO,-problematiek dwingt tot een zwaar accent op energiebesparing en een vorm van energievoorziening die met het milieu rekening houdt. Het komend voorjaar zullen op basis van een gedegen analyse voorstellen op deze terreinen gedaan worden.
Voor het regionaal sociaal-economische beleid zal de regering in het komend voorjaar de voornemens bekend maken voor de periode na 1990. Het gaat erom via regionale structuurversterking de concurrentiepositie van Nederland in Europese context te verbeteren.
In het eerste kwartaal van 1990 zal de staatssecretaris van Economische Zaken een nota aanbieden waarin het toeristisch beleid voor de jaren negentig wordt uiteengezet.
Met betrekking tot het sociaal-economisch en budgettair beleid kiest de regering voor een aanpak, waarbij financiële en economische randvoorwaarden in evenwicht morden gebracht met een verbetering van de kwaliteit van de samenleving.
Het economisch beleid zal worden gericht op versterking van de concurrentiekracht van de Nederlandse economie ten einde nieuwe investeringen en werkgelegenheid te bevorderen. Daarnaast is het een taak van de overheid zorg te dragen voor een adequate sociale en materiële infrastructuur en hoogwaardige collectieve voorzieningen.
De verdere gezondmaking van de overheidsfinanciën zal gepaard moeten gaan met de evenzo noodzakelijke vernieuwing en kwaliteitsverbetering van onze samenleving.
Een randvoorwaarde bij het te voeren beleid is de afspraak om èn het financieringstekort te reduceren met jaarlijkse stappen van 0,5 procentpunt naar 3¼% NNI in 1994, èn een stijging van de collectievelastendruk in de periode 1990-1994 te voorkomen.
Naar de mate waarin het in te zetten beleid meer groei en werkgelegenheid genereert, wordt het draagvlak versterkt en wordt een hechter fundament gelegd voor de verdere gezondmaking van de overheidsfinanciën.

Het belang van nauwgezette beheersing van de begroting is algemeen bekend: het financieringstekort is nog te hoog en de voortgaande stijging van de staatschuldquote moet worden omgebogen. Maar er is ook een andere kant: te zamen met inspanningen op de overige beleidsterreinen moet worden voorkomen dat lasten die drukken op het milieu en op de concurrentiekracht van onze economie naar de toekomst morden verschoven. Deze overwegingen onderstrepen de betekenis van de budgetdiscipline en van het verbeteren van de doeltreffendheid van de overheidsuitgaven.
De regels van de budgetdiscipline zijn herbevestigd. Uitgangspunt daarbij zijn de bedragen die in de startbrief, die u inmiddels heeft bereikt, zijn opgenomen.
Op basis van de nieuwe begrotings- en meerjarencijfers zal de budgetdiscipline in de komende jaren op strikte wijze worden toegepast. Voor de behandeling van mee- en tegenvallers zijn duidelijke afspraken gemaakt.
Bij het opstellen van de startbrief werd het juist aangetreden kabinet al direct geconfronteerd met een moeilijke afweging. Om aan de gelijkwaardige inkomensontwikkeling bij verantwoorde contractloonstijging inhoud te geven heeft het kabinet besloten de ruimte

voor het arbeidsvoorwaardenoverleg in de collectieve sector voor het jaar 1990 op 2,5% te brengen. Daar echter tegelijkertijd bleek dat mede hierdoor op basis van de huidige inzichten het financieringstekort voor 1990 boven de norm van 5¼% van het Nationaal Inkomen zou uitkomen, moest besloten morden in dat jaar een wat bescheidener begin te maken met enkele beleids-intensiveringen.
Nu is het weliswaar zo dat voor een aantal van deze intensiveringen zonder meer een zekere tijd van voorbereiding nodig is, zodat zij toch niet direct per 1 januari 1990 zouden kunnen ingaan, maar dat feit neemt niet weg dat hier toch sprake was van een moeilijke afweging.
Voor een goed begrip zij vermeld dat de opwaartse bijstelling van de ruimte voor arbeidsvoorwaarden in de collectieve sector op de rijksbegroting van volgend jaar f 290 miljoen bedraagt, terwijl met de gefaseerde doorvoering van enkele intensiveringen voor het jaar 1990 een besparing van de uitgaven van bijna f 250 miljoen gemoeid is.
Bijeengeriomen behelzen de voornemens van de regering ten opzichte van de ontwerp-begroting 1990 extra beleidsinspanningen van in totaal f 2,2 miljard (rijksbegroting en fondsen te zamen), ongerekend verschuivingen en herschikkingen binnen de begroting.
Het betreft hier onder meer de extra ruimte voor de arbeidsvoorwaarden in de collectieve sector. de verhoging van de uitkeringen per 1 juli a.s., forse inspanningen op het punt van milieu en gezondheidszorg en een samenhangend pakket van maatregelen op het terrein van scholing, kinderopvang, (activerend) arbeidsmarktbeleid en in meer algemene bewoordingen de kwaliteit van de samenleving.
De afweging die de regering in de startbrief heeft moeten maken laat twee punten van spanning zien. In de eerste plaats de spanning tussen gelijkmaardige inkomensontwikkeling en ruimte voor bestaand en nieuw beleid. De regering zal ernaar streven de komende jaren de zogenaamde koppeling zo veel mogelijk in samenhang te realiseren met andere prioriteiten; daartoe is een beheerste loonkostenontwikkeling in de marktsector, ondersteund door een activerend arbeidsmarktbeleid, van het allergrootste belang.
Het tweede punt van spanning betreft het financieringstekort van het rijk, dat nog steeds veel te hoog is. Dit alles dwingt niet alleen scherp tot het stellen van prioriteiten, maar betekent ook dat de regering zich alle moeite moet getroosten om de doelmatigheid van overheidsuitgaven te bevorderen.
Wat betreft de loon- en inkomstenbelasting mordt met de uitvoering van de operatie-Oort een stap gezet op weg naar een eenvoudiger en moderner stelsel. In vervolg hierop zal een commissie worden ingesteld die tot taak krijgt advies uit te brengen ter verdere vereenvoudiging en verbreding van het draagvlak van de loon- en inkomstenbelasting en ter stroomlijning van de belasting op ondernemingswinst.
De uit de voorstellen van de commissie resulterende opbrengsten in de loon- en inkomstenbelasting zullen worden aangemend ter verlaging van de tarieven en/of verlenging van de eerste schijf; inkomenspolitieke en budgettaire neutraliteit gelden daarbij als uitgangspunt.
De commissie zal worden verzocht bij haar aanbevelingen rekening te houden met het regime van aftrekposten en het inkomensbegrip in de andere landen van de Europese Gemeenschap, en te onderzoeken of onderdelen daarvan een plaats verdienen in de Nederlandse metgeving.
Binnen het kader van het milieubeleid past de besluitvorming ter zake van het reiskostenforfait. De budgettaire opbrengst van de aftopping van dit forfait wordt aangewend ten bate van diegenen die gebruik maken van het openbaar vervoer en voor capaciteitsuitbreiding van het openbaar vervoer.
Het huurwaardeforfait zal voor 1990 op 2,3% worden vastgesteld onder gelijktijdige aanwending van de uit de extra verhoging resulterende opbrengst voor een verlaging van de overdrachtsbelasting op woningen.
Heden bereikt u een nota waarin de uitgangspunten uiteengezet morden die tol dit percentage hebben geleid. Tevens is in die nota een voorstel opgenomen voor een aanpassingsmeehnisme voor het forfait, zodat dit ook in de loop van de tijd op het juiste niveau zal blijven. Deze maatregelen drogen bij aan een ten aanzien van de woonlasten evenwichtige behandeling van burgers in de koop- en in de huursector.
Met het oog op de toekomstige harmonisatie van b.t.w.-tarieven in de Europese Gemeenschap wordt, voor zover daarvoor bij stabilisatie van de lastendruk ruimte ontstaat. een verlaging van het algemene tarief nagestreefd. Gedacht mordt daarbij aan een verlaging met 1'12%-punt, mede in het belang van de gewenste matiging van de prijs- en loonkostenontwikkeling. Een afweging met andere vormen van fiscalelastenverlichting blijft echter denkbaar.
De sector financiële dienstverlening verdient zorgvuldige aandacht. Het beleid zal in de komende jaren gericht zijn op de doelstelling voorwaarden te scheppen waarin de Nederlandse financiële markten de uitdaging van allengs intensiever wordende internationale concurrentie volop aankunnen, en waarbij Amsterdam zich als financieel centrum verder kan ontwikkelen.
De regering streeft naar stabiele internationale monetaire en financiële verhoudingen Daarbij zal zij uitgaan van de centrale rol van multilaterale organisaties, zoals het IMF, de Wereldbank en de OESO, en de functie van de Club van Parijs daarin. Ten einde deze organisaties in staat te stellen hun centrale rol te continueren zal de regering middelenaanvullingen, zoals een quotaverhoging voor het IMF, die op korte termijn noodzakelijk is, met kracht ondersteunen.
Ten aanzien van de schuldenproblematiek waarmee een aantal ontwikkelingslanden wordt geconfronteerd, streeft de regering naar schuldvermindering. Zij zal zich daarbij richten op een aanpak die uitgaat van de verantwoordelijkheden van alle betrokken partijen - de multilaterale instellingen, de geïndustrialiseerde landen, het particuliere bankwezen en de schuldenlanden zelf - en die recht doet aan de noodzaak de armste bevolkingsgroepen in de betrnkken landen te beschermen.
Wanneer wij staan op de drempel van de jaren negentig en terugblikken tot het midden van de jaren tachtig, dan kunnen wij vaststellen dat thans zo'n 300 000 mensen meer dan toen een baan hebben. In internationaal verband behoort ons land wat betreft de relatieve werkgelegenheidsgroei tot de koplopers.
Maar tegelijk is er ook reden tot bezorgdheid. Reden tot zorg is er omdat het aantal mensen dat op grond van werkloosheid of arbeidsongeschiktheid aan de kant moet blijven staan nog veel en veel te hoog is.
Extra reden tot zorg geeft de onevenwichtige spreiding van de non-activiteit over de beroepsgeschikte bevolking. Mensen die al enkele jaren werkloos zijn, hebben minder kans op een haan dan diegenen die zich voor het eerst nu op de arbeidsmarkt melden.
Maar ook onder de nieuwkomers op de arbeidsmarkt zijn er veel die minder dan evenredig profiteren van de verbeterde merkgelegenheidssituatie: werkzoekenden die afkomstig zijn uit etnische minderheden, laag-opgeleiden en voortijdige schoolverlaters, gedeeltelijk arbeidsongeschikten, herintredende vrouwen.
Deze ontwikkeling moet worden gecorrigeerd. En daar is alleen zicht op bij een beheerste loonkostenontwikkeling èn een activerend arbeidsmarktbeleid.
Alleen zo kan de merkloosheid verder teruggedrongen worden en kan voorkomen morden dat door het verschijnsel van de langdurige werkloosheid bestaande achterstandssituaties en ongewenste scheidslijnen in de samenleving zich scherper gaan aftekenen.
Beide beleidslijnen kunnen elkaar wederzijds versterken. Een beheerste loonkostenontwikkeling is onmisbaar voor de werkgelegenheid en versterkt daarmee ook de arbeidsmarktpositie van de doelgroepen van het activerend arbeidsmarktbeleid. Een activerend arbeidsmarktbeleid vergroot op zijn beurt het reële arbeidsaanbod en draagt langs die weg bij tot een vermindering van knelpunten op de arbeidsmarkt.
Wat houdt het activerend arbeidsmarktbeleid concreet in? Allereerst veronderstelt het een maximale benutting van de beschikbare instrumenten: heroriënteringsgesprekken, beroepsgerichte scholing en de daartoe kwalificerende voortrajecten, vrijstelling van werkgeverspreinies bij het in dienst nemen van langdurig werklozen, subsidiëring van werkervaringsplaatsen. Met betrekking tot de verlaging van de minimumloonkosten is reeds een wetsvoorstel aanhangig gemaakt, zodat spoedige invoering mogelijk is.
Maar dat is niet voldoende. Aanvullende instrumenten moeten worden ingezet ten behoeve van de (her)inschakeling van zeer moeilijk bemiddelbare langdurig werklozen, personen afkomstig uit etnische minderheden, werkloze schoolverlaters, herintredende vrouwen en gedeeltelijk arbeidsongeschikten; meer kinderopvang in het kader van een actief herintredingsbeleid; arbeidspools om de zeer moeilijk bemiddelbare langdurig werklozen uit hun maatschappelijk isolement te halen, opnieuw bij het arbeidsbestel te betrekken en zo veel mogelijk weer kansen te bieden op doorstroming naar functies op de reguliere arbeidsmarkt; een sluitend systeem van werkervaring en scholing voor werkloze jongeren, te beginnen met schoolverlaters tot 21 jaar; een actieplan ter voorkoming van voortijdig schoolverlaten; maatregelen om een halt toe te roepen aan de voortdurende toename van het beroep op de arbeidsongeschiktheidsregelingen.
Bij de vormgeving van de laatstgenoemde instrumenten wil de regering een zwaar accent leggen op preventie. De ervaringen van de afgelopen jaren hebben ons geleerd hoe moeilijk het is om langdurig werklozen en arbeidsongeschikten weer in te schakelen in het arbeidsproces. Voorkomen is ook hier beter dan genezen.
De doelstelling is te komen tot een situatie waarin het beroep op de arbeidsongeschiktheidsregelingen in ieder geval niet meer toeneemt.
Onlangs heeft een werkgroep van sociale partners en overheid in een interim-rapport een groot aantal waardevolle aanbevelingen gedaan. De aanbevelingen hebben betrekking op maatregelen ter bevordering van de preventie van arbeidsongeschiktheid (waaronder arbeidsomstandigheden), de vergroting van de financiële betrokkenheid van het bedrijfsleven bij de arbeidsongeschiktheidsregelingen en de reïntegratie van gedeeltelijk arbeidsongesciiikten in het arbeidsproces.

Het gaat hier om een fors pakket van ingrijpende maatregelen, waarover de regering op korte te mijn in overleg met de sociale partners een standpunt zal bepalen.
Bij een beheerste loonkostenontwikkeling en een op doelgroepen gericht activerend arbeidsmarktbeleid streeft het kabinet naar een toename van de werkgelegenheid met geinid-deld zo'n 100 000 personen per jaar. Zeker, dit is een hoog gegrepen streefcijfer in het licht van de sterke afvlakking van de werkgelegenheidsgroei, zoals die nu in de prognose verwacht wordt. De regering ziet deze doelstelling als een uitdaging. Voor de verwezenlijking hiervan is essentieel de steun waarop het beleid in de samenleving kan rekenen.
Op zeer korte termijn zal overleg plaatsvinden met de sociale partners, waarbij gestreefd mordt naar een gezamenlijk beleidskader voor de komende jaren en een afstemming op

hoofdlijnen van het door elk van de partijen te voeren beleid.
Met het oog op werkgelegenheid, goede collectieve voorzieningen en een gelijkwaardige inkomensontwikkeling is het van wezenlijk belang dat alle partijen - werknemers, werkgevers en overheid - ieder hun verantwoordelijkheid inhoud geven
Met het wetsvoorstel arbeidsvoorziening be oogt de rijksoverheid haar verantwoordelijkheid op het gebied van arbeidsvoorziening te gaan delen met sociale partners en gemeenten.
Hiermee n-oidt een nieuwe fase in het arbeidsmarktbeleid ingeluid. De decentralisatie van het arbeidsmarktbeleid zal gestalte krijgen in de Regionale Besturen Arbeidsvoorziening. In die besturen zullen gemeenten samen met de sociale partners op regionaal niveau adequate oplossingen moeten zoeken voor de arbeidsmarktproblemen. Het ligt voor de hand dat deze RBA's ook een bijzondere rol kunnen spelen bij de sociale vernieuwing voor zover betrekking hebbend op de arbeidsmarkt.
De bestrijding van ue werkloosheid in de komende jaren, in samenhang met de wenselijkheid van kwaliteitsverbeteringen in milieu, infrastructuur en voorzieningen, bepalen mede de mogelijkheden van reële inkomensverbeteringen. Sociale partners zijn uiteraard primair verantwoordelijk voor de realisatie van een beheerste loonkostenontwikkeling en daarbinnen een verantwoorde contractloonstijging.
Beide zijn belangrijk voor de groei van de werkgelegenheid en voor een activerend arbeidsmarktbeleid; en zo kan de verhouding van aantallen actieven en in-actieven gunstig worden beïnvloed.
Dit is zowel sociaal als economisch van belang, sociaal omdat meer mensen uitzicht krijgen op een baan, economisch omdat de grondslag voor de financiering van de aanpassing van de uitkeringen wordt vergroot. Dit is van belang voor een gelijkwaardiger ontwikkeling van lonen en uitkeringen.
De regering is in dit kader voornemens met een nieuw wetsvoorstel te komen inzake de aanpassingssystematiek van minimumloon en sociale uitkeringen. Het voorgestane systeem komt neer op een koppeling aan de ontwikkeling van de contractlonen in het particuliere bedrijfsleven, met dien verstande dat de regering ervan uitgaat dat de beleidsinspanningen leiden tot een zodanige loonontwikkeling dat de werkgelegenheidsgroei van de afgelopen jaren kan worden bestendigd.
Alleen indien zich onverhoopt op enig moment een onverantwoorde ontwikkeling in de loonkosten en/of volumesfeer zou gaan aftekenen, kan van de koppeling worden afgeweken.
Indien de regering het noodzakelijk zou oordelen af te wijken van de koppeling aan de ontwikkeling van dc contractlonen, zal hierover advies gevraagd worden aan de Sociaal-Econoinische Raad.
De regering acht het in dit verband van groot belang te zoeken naar waarborgen om een verantwoorde loonontwikkeling veilig te stellen. In het ove leg met de organisaties van werkgevers en werknemers zal dit punt hoog op de agenda staan.
Over enkele elementen van de aanpassingssystematiek zelf zal binnenkort nader gericht advies gevraagd worden aan de SER.
Voor de sociale uitkeringen en het minimumloon zal in afwachting van de nieuwe wetgeving per 1 januari a.s. indexering plaatsvinden op basis van de WAM.
Voor 1990 als geheel betekent het voorgaande dat de uitkeringen en het bruto-minimumloon per 1 januari 1990 en per 1 juli 1990 verhoogd morden met resp. ca. 1% en 1,4%.
Daarnaast wordt in 1990 dc kinderbijslag met f 85 per jaar voor het eerste kind verhoogd. Het ,,specialistengeeltje" en de ,,medicijnknaak" morden afgeschaft cn ondergebracht in de nominale ziekenfondspremie, waardoor de lasten meer worden gespreid. Ook het uitstel van de intering op de overschotten in de sociale fondsen leidt in 1990 tot een evenwichtiger koopkrachtbeeld. Voorts wordt de vermogenspositie van het WAO-fonds in lijn gebracht met de overige centrale fondsen.
Tenslotte werden reeds vermeld de voornemens ter zake van reiskosten e r huurwaarde forfait Al met al zullen door deze maatregelen de verschillen in koopkracht tussen minima en midden-inkomens in vergelijking tot de Miljoenennota verkleind worden, zodat nu van een gelijkwaardiger inkomensontwikkeling gesproken kan worden.
In de jaren na 1990 is dit eveneens het geval: de jaarlijkse verhogingen van de sociale uitkeringen en het bruto-minimumloon alsmede de verhoging van de kinderbijslag maken een positieve en evenwichtige koopkrachtontwikkeling voor alle inkomensgroepen mogelijk.
Dat deze koopkrachttoename niet uitbundig kan zijn, is het gevolg van de broodnodige werkgelegenheidsgroei, die een beheerste loonkostenontwikkeling vraagt, en van de noodzaak van goede collectieve voorzieningen en een adequate infrastructuur.
Om de emancipatie daadwerkelijk in de praktijk te realiseren is in de komende jaren een krachtige voortzetting van het beleid vereist. De infrastructuur vonr de coördinatie, vernieuwing en integratie wordt versterkt, o.a. via het opstellen van een taakstellend Beleidsprogramma, gericht op de verdere ontwikkeling van specifiek en geïntegreerd emancipatiebeleid bij alle ministrries.
In dit programma zullen per ministerie de speerpunten van beleid morden opgenomen en afspraken worden gemaakt over rapportage omtrent de uitvoering.
De eind oktober 1989 ingediende Nota Emancipatie Ondersteuningsbeleid zal met voortvarendheid worden uitgevoerd. Belangrijke belemmeringen voor het verminderen van ongelijkheid tussen mannen en vrouwen vormen gevestigde traditionele beelden en opvattingen over mannen en vrouwen. Aandacht moet gegeven worden aan het zichtbaar maken hiervan en aan het vervangen van vooroordelen en stereotypen door reële en meer eigentijdse alternatieven.
Ter doorbreking van de perspectiefloze situatie van vele alleenstaande ouders in de bijstand zal een actieve benadering gericht op arbeidsparticipatie ingezet morden.
In verband met de relatief hoge werkloosheid van vrouwen, de nog bestaande scheiding tussen mannen en vrouwen in opleidingsrichting, beroepen en functies, en de traag verlopende herverdeling van onbetaalde arbeid, zal prioriteit worden gegeven aan maatregelen ter doorbreking van de beroepensegregatie, aan vervolgbeleid inzake positieve actie, en aan verruiming van mogelijkheden voor zowel mannen als vrouwen om betaald werk en verzorgende taken te combineren.
Het beleid gericht op de voorbereiding van meisjes en jongens zal worden voortgezet. De kinderopvangcapaciteit zal in de komende vier jaar uitgebreid morden. Via een rijksbijdrageregeling komt hiervoor geleidelijk bijna f 300 miljoen per jaar beschikbaar.
Ook in ruimere zin -zoals bijvoorbeeld op cultureel terrein - zal voortgegaan worden met het emancipatiebeleid.
Mede in het licht van de internationale regelgeving zal de problematiek van de gelijke behandeling in de sociale zekerheid de aandacht blijven vragen. Het voornemen bestaat om over bepaalde aspecten hiervan een adviesaanvrage te zenden aan de SER, de ER cn de SVR.
Met betrekking tot gelijke behandeling van vrouwen en mannen in de wettelijke nabestaandenverzekering wil de regering zo spoedig mogelijk een nieuwe wettelijke regeling tot stand brengen.
De discussie met u over de verzelfstandiging van uitkeringsrechten is als gevolg van de politieke ontwikkelingen niet afgerond. De regering heeft het voornemen om op korte termijn voorstellen te doen over de wijze waarop deze discussie naar haar oordeel moet worden voortgezet.
Voor verhoging van de kinderbijslag is een bedrag oplopend tot in beginsel f 500 miljoen uitgetrokken. De aanwending hiervan zal met name morden gericht op verhoging van de kinderbijslag voor het eerste kind. Dit is voor het eerst aan de orde bij de zomerse gemeente verhoging van de kinderbijslag per 1 januari 1990.
De regering wil prioriteit geven aan een geïntegreerd jongerenbeleid dat het ontstaan van werkloosheid onder jongeren bij de bron bestrijdt. In dat beleid zal gestreefd worden naar een sluitende aanpak. Eén element van deze geïntegreerde benadering is neergelegd in het voorstel voor een Jeugdwerkgarantiewet, dat door het vorige kabinet aan u is aangeboden. Dit voorstel behoeft evenwel op een aantal punten aanpassing, zoals met name de omschrijving van de doelgroep en dc gefaseerde invoering. Een nota van wijziging zal u daartoe op Leer korte termijn worden aangeboden.
Naast de inspanningen die gemeenten zullen leveren in het kader van de Jeugdwerkgarantiewet, is een wezenlijke inbreng en betrokkenheid van sociale partners onontbeerlijk. Het gaat daarbij niet alleen om het bieden van werkervaring en scholing, maar ook om het bieden van doorstroommogelijkheden van jongeren vanuit scholings- en werkervaringsplaatsen naar reguliere banen in markt- en collectieve sector.

Over deze inzet en betrokkenheid van sociale partners - vanwege de arbeidsvoorziening - zal op korte termijn nader overleg plaatsvinden.
De gezamenlijke inspanning van overheid - zowel centraal als lokaal - en sociale partners moet het mogelijk maken structureel een aanbod van in totaal 45 000 werkervarings- en scholingsplaatsen te realiseren.
De geïntegreerde aanpak van de arbeidsmarktpositie voor jongeren dient een aantal gevolgen te hebben voor het systeem van jongerenuitkeringen. Op korte termijn zullen u nadere voorstellen bereiken.
De regering streeft een herinrichting van de Algemene Bijstandswet na. Doel daarbij is liet vergroten van de effectiviteit van de bijstandsverlening door meer ruimte te scheppen voor de verantwoordelijkheid die toekomt aan de gemeenten.
Een belangrijk element is de op maat gesneden financiële hulp aan diegenen die door bijzondere omstandigheden met noodzakelijke extra uitgaven worden geconfronteerd. De verantrvoordelijkheden in het kader van deze bijzondere bijstandsverlening kunnen het beste op gemeentelijk niveau worden gerealiseerd. Dit vraagt een vereenvoudigde regelgeving, alsmede nieuwe vormen voor de bestuurlijke en financiële verhouding tussen rijk en gemeenten. Op deze manier kan de herinrichting een bijdrage leveren aan het proces van sociale vernieuwing en decentralisatie.

In het voorjaar zal een voorontwerp van een geheel herziene Algemene Bijstandswet morden gepubliceerd en voor advies morden voorgelegd aan dc Sociaal-Economische Raad.
Aangaande de decentralisatie van de bijzondere bijstandsverlening zullen vooruitlopend op de totale herinrichting van de Algemene Bijstandswet, reeds in 1990 voorstellen aan u worden voorgelegd. Het gaat hier om een additioneel bedrag oplopend tot f 100 miljoen per jaar.
Aangaande de beoogde vernieuwing van het bijstandsbeleid zal morden gestreefd naar goede afspraken met de gemeenten.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij cn Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

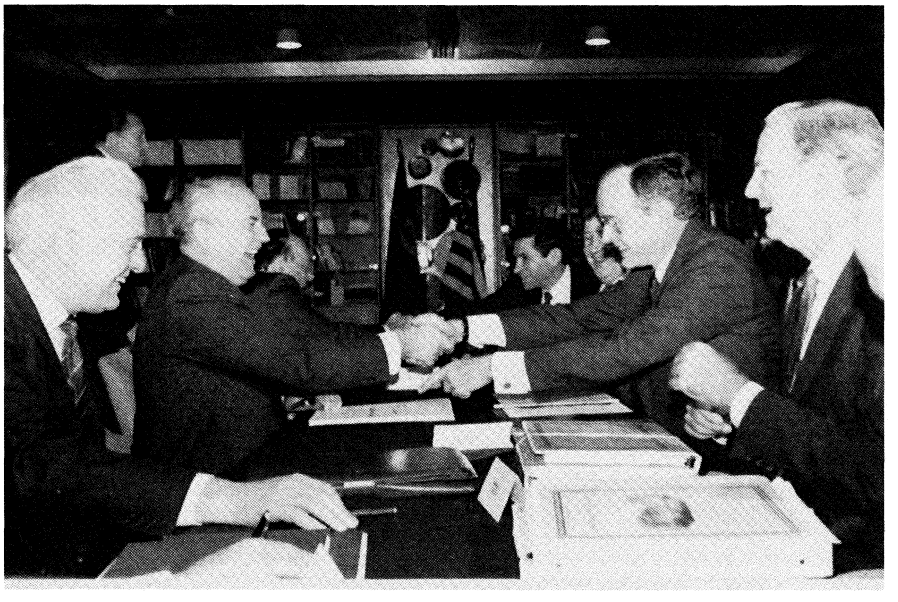
INFORMELE TOP VS-SU OP MALTA

Voor de kust van Malta op het Sowjet-cruise-schip Maxim Gorki heeft op 2 en 3 dec. een topconferentie plaatsgevonden tussen de presidenten van de VS en de SU, George Bush en Michaïl Gorbatsjow.
Dat deze topconferentie zou plaatsvinden werd op 31 okt. gelijktijdig in Moskou en Washington aangekondigd.
In Moskou was het minister Sjewardnadze van buitenlandse zaken, die de aankondiging verrichtte. Hij zei erbij, dat er van deze, als informeel bedoelde, top geen substantiële beslissingen werden verwacht.
Op hetzelfde tijdstip liet in Washington president Bush op een persconferentie zich op vergelijkbare wijze uit. Bush zei dat er nog geen duidelijke agenda voor de bijeenkomst is vastgesteld. De eerste topontmoeting tussen de presidenten van de beide supermogendheden zou oorspronkelijk volgend voorjaar worden gehouden. Deze top, waarbij de ontwapeningsonderhandelingen centraal zullen staan, blijft op de agenda staan.
Maar Bush en Gorbatsjow hebben kennelijk besloten dat de veranderingen in het Oostblok zich zo snel voltrekken dat het zinvol is elkaar eerder te ontmoeten.
,,Ik wil niet dat twee schepen elkaar in het donker voorbijvaren door een gebrek aan communicatie", aldus Bush die Gorbatsjow in december vorig jaar voor het laatst heeft ontmoet in New York. Bush was toen nog vicepresident (pag. 787/1 e.v.1988).
Het initiatief tot de top is uitgegaan van president Bush, die Gorbatsjow afgelopen juli een brief met dit voorstel schreef. Hij is hiertoe aangezet door Poolse, Hongaarse en Westerse leiders die van mening waren dat de dramatische veranderingen in de situatie van het Oostblok een tussentijdse bijeenkomst noodzakelijk maakten.
In Polen is inmiddels de eerste niet-communistische regering sinds de Tweede wereldoorlog aangetreden, in Hongarije is de communistische partij opgeheven en de nieuwe Oostduitse partijleider Egon Krenz was eind okt. op werkbezoek in Moskou.
,,Het lot van een groot aantal landen is nauw verbonden met de manier waarop de Verenigde Staten en de Sowjet-Unie worden geleid", aldus Bush, die in de top een mogelijkheid ziet om ,,de voeten op tafel te leggen en te praten". Er is in de Verenigde Staten veel kritiek geweest op de afwachtende houding die Bush lange tijd innam ten opzichte van de verschuivingen in het Oostblok.
De Washington Post, die de primeur van de topontmoeting had suggereerde op 31 okt. dat Gorbatsjow de Amerikanen om economische hulp zou hebben gevraagd om de steeds dieper wordende crisis het hoofd te bieden.
Bush ontkende dat dit ter sprake was gekomen en Sjewardnadze reageerde op een vraag daarover furieus. ,,Ik verzoek u die term niet te gebruiken: ,,de Cowjet-Unie helpen bij de perestrojka". Ons volk voert zelf de perestrojka door. Ik zeg u openlijk, wanneer men spreekt over ,,de Sowjet-Unie helpen" dan kwetst dat onze nationale trots, want wij hebben alles om de plannen van de perestrojka door te voeren en de zaak tot een logisch einde te brengen." Sjewardnadze ontkende overigens ook dat de plotselinge ontmoeting is ingegeven door de zich snel voltrekkende veranderingen in het oostblok.
De tweedaagse top volgt op Gorbatsjows staatsbezoek aan Italië, dat van 29 november tot 1 december zal duren. Tijdens dit bezoek zou Gorbatsjow door de paus ontvangen worden en moet een beslissing genomen worden over de Oekraïense katholieke Uniatenkerk, die in 1944 bij de Russisch-orthodoxe kerk werd ingelijfd en weer in de schoot van de kerk van Rome wil terugkeren.

Voorbeschouwing.
Gespreksonderwerpen

Het *NRC/H'blad* van 30 nov. bevatte een voorbeschouwing van de top van Malta, waarin werd ingegaan op de mogelijke gespreksonderwerpen van de presidenten van de twee supermogendheden.
Het volgende is daaruit geciteerd:

Een informeel gesprek ,,met de voeten omhoog" noemde president George Bush de tweedaagse top met zijn Sowjet-ambtgenoot Michail Gorbatsjow, die op 2 en 3 dec. op twee geduchte oorlogsbodems zou worden gehouden. De agenda is echter even dramatisch als de typering van Bush bagatelliserend is: de ineenstorting van de machtsstructuur die sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog Europa heeft verdeeld.
In Oost-Europa neemt het volk de macht over van de machthebbers die veertig jaar aan het bewind zijn geweest, in Hongarije, in de DDR en nu ook in Tsjechoslowakije, en de man in het Kremlin laat af en toe een aanmoedigend woord horen.
Het Warschaupact heeft als militaire organisatie feitelijk opgehouden ie bestaan en aan de horizon doemt het perspectief van de Duitse hereniging, al mag dat voorlopig nog niet zo genoemd worden.
Ik ben benieuwd welke ideeën Gorbatsjow heeft over de toekomst van Europa, zei president Bush eind nov. in een vraaggesprek met enkele Europese kranten.
De Amerikaanse president beijverde zich in dit interview de Europeanen gerust te stellen dat Malta geen tweede Jalta wordt, zoals de cynische Gennadi Gerasimow, woordvoerder van Moskou's ministerie van buitenlandse zaken, zich eerder had laten ontvallen. Dus geen nieuwe afbakening van invloedssferen en geen afspraken over wapenbeheersing over de hoofden van de Europeanen heen.
Van de zijde van de Sowjet-Unie werden de verwachtingen voor Malta langzaam maar zeker opgeschroefd. Minder hooggeplaatste maar niettemin deskundige Sowjet-zegslieden verzekerden dat nieuwe afspraken op het gebied van wapenbeheersing, over strategische kernwapens bijvoor-



Sowjet-president Gorbatsjow (midden l.) en VS-president Bush reiken elkaar de hand over de tafel aan boord van de Maxim Gorki. Vooraan 1. Sowjet-minister van buitenlandse zaken Sjewardnadze d1 r. VS-minister van buitenlandse zaken Baker.

Weekblad 58ste jaargang No 3027, pag 44535-44550

beeld, maar ook over de wederzijdse troepensterkte in Europa, wel degelijk in het vat zitten.
Russische marineschepen met nucleair materiaal (zowel wapens als krachtcentrales voor de aandrijving) werden uit de Middellandse Zee teruggehaald als mogelijke opmaat voor een voorstel om de zeestrijdkrachten van de twee militaire supermogendheden te verminderen.
Minister Sjewardnadze (buitenlandse zaken) deed een duit in het zakje in een interview met *Unita*, het orgaan van de Italiaanse kameraden die van de communistische C af willen.
De bewindsman kondigde aan dat Gorbatsjow een voorstel over economische hulp aan de Derde wereld bij Bush in de kajuit op tafel zal leggen, Welke economische impulsen van het Derde-wereldland de Som-jet-Unie kunnen uitgaan liet Sjewardnadze niet in het ongewisse: sluiting van militaire bases in ontwikkelingslanden, mits uiteraard de Verenigde Staten dat ook zouden doen.
Met deze ketelmuziek houdt Moskou de voorbereiding van de top zo diffuus mogelijk om te voorkomen dat alle aandacht uitgaat naar Oost-Europa, de verdwijning van het prikkeldraad langs de grenzen, en het perspectief van een nieuwe machtsorde die gestalte zal krijgen door het enige Europese land dat de economische macht heeft om zijn doeleinden te kunnen verwezenlijken, de Bondsrepubliek Duitsland.

Hervormingen in de voormalige satellieten zijn geoorloofd, het Warschaupact moet blijven, bij voorkeur als een meer politieke organisatie, en de Duitse he eniging mag (voorlopig) niet. Dat heeft Moskou duidelijk gemaakt, maar hoe het verder moet zal dus nog beantwoord moeten worden, al is het niet - die verzekering kwam ook uit Moskou - in de vorm van een tweede Jalta.
Van zijn kant heeft Bush de parameters van het Amerikaanse beleid aangegeven: steun voor de perestrojka, steun voor de hervormingen in Oosteuropese landen, en de belofte om geen misbruik te maken van de nieuwe situatie.
Wat er nu verder kan gebeuren in beider voordeel is kapitaliseren in de vorm van verdere bezuinigingen op defensie, lees vermindering van de troepenmachten in Europa.
Gegeven de economische crisis die de perestrojka doormaakt en de begrotingsproblemen in de Verenigde Staten zijn Bush en Gorbatsjow beiden gebaat bij een masterplan, ongeveer zoals de Sowjet-leider vorig jaar december in zijn rede voor de Verenigde Naties uiteenzette: vermindering van het Rode Leger met 300.000 man tot halverwege de jaren negentig.
Witte-Huiswoordvoerder Marlin Fitzwater onthulde op 27 nov., dat de regering-Bush naar zo'n idee wel oren heeft. Verdergaande troepenvermindering dan nu in Wenen tussen NAVO- en Warschaupactlanden wordt besproken staat op de agenda voor Malta, aldus Fitzwater.
Om euforie en speculatie, niet over een tweede Jalta maa een tweede Reykjavik (waar Reagan bijna de gehele nucleaire bewapening ,,weggaf''), de kop in te drukken trad Bush zelf een dag later aan voor verbaal weerwerk. De enige verrassing van de top zal zijn dat er geen verrassing is, aldus de president, die zich deze n-oorden allicht later nog wel eens zal herinneren.
Bij gebrek aan kasgeld is vermindering van de defensie-uitgaven in de vorm van vermindering van de Amerikaanse troepen in Europa de beste steun aan de perestrojka die Bush zijn gastheer op de kruiser Slava kan aanbieden als hun eerste gesprek daar zaterdagochtend begint.
Als de gentlemen een dergeiijk agreement maken zullen ze weliswaar niet over de toekomst van Europa hebben beslist, maar zal Europa meer dan tot nog toe zelf zijn toekomst moeten vormgeven. Een belangrijke speler heeft zich al aangemeld: bondskanselier Kohl met zijn tien-puntenplan voor de beide Duitslanden.

Rede Gorbatsjow tijdens bezoek *aan* Italië over toekomst Oost- en West-Europa

Tijdens zijn officiële bezoek aan Italië, waarvan hierboven sprake is geweest, hield Sowjet-president Gorbatsjow op 30 nov. een rede, waarin hij o.m. voorstelde in 1990 een topontmoeting te beleggen van alle Europese landen plus de Verenigde Staten en Canada, waarop de mogelijkheden voor verdere toenadering tussen Oost- en West-Europa moeten worden besproken.
Zo'n ontmoeting zou een vervolg moeten opleveren op de akkoorden over vrede en veiligheid die in 1975 in Helsinki zijn gesloten ,,Helsinki2'' stond eigenlijk voor 1992 op de agenda.
Gorbatsjow stelde voor dit overleg te vervroegen, omdat Europa op de drempel staat van ,,een volledig nieuw tijdperk''.
De Sowjet-leider deed dit voorstel in een rede op het Campidoglio, het stadhuis van Rome, op de tweede dag van zijn bezoek aan Italië. Gorbatsjow sprak in dezelfde zaal waar in maart 1957 de handtekeningen onder de oprichtingsakte van de Europese Gemeenschap werden gezet.

,,Wij zien Europa als een gemeenschap van soevereine staten met een hoog niveau van onderlinge afhankelijkheid en met grenzen die open staan voor het uitwisselen van produkten, technologieën en ideeën en voor veelvuldige contacten tussen mensen'', aldus Gorbatsjow.
De veranderingen in Oost-Europa gaan nu zo snel dat veel landen het punt zijn gepasseerd waarop geen terugkeer meer mogelijk is, zei hij. Maar hij waarschuwde wel dat het Westen niet moet proberen hier voordeel uit te trekken. ,,Onhandig gedrag of provocatieve verklaringen'' kunnen dit proces in gevaar brengen.
Gorbatsjow zei voorts dat de Sowjet-Unie niet langer meent het monopolie op de waarheid te hebben. Maar de Westerse landen, zei hij. moeten niet denken, zoals nu wel gebeurt, dat er sprake is van de ineenstorting van het socialisme.
Maar het socialisme ontwikkelt zich juist verder, net als het kapitalisme heeft gedaan, en krijgt nu een veelvoud van vormen met ,,een enorm humanistisch en democratisch potentieel'', zei de Sowjet-leider.
Over de topontmoeting van 2 en 3 dec. met president Bush zei Gorbatsjow vol vertrouwen te zijn dat de gesprekken ,.een constructieve stap (zouden vormen) in de overgang van wederzijds begrip naar gezamenlijke actie in de Sowjet-Amerikaanse relaties''.
Aan de vooravond van zijn bezoek aan de paus zei Gorbatsjow dat het geloof in de Sowjet-Unie in het verleden ,,op een simplistische manier'' is benaderd. Hij wees erop dat in veel revoluties op de een of andere manier de kerk een doelwit is geweest, maar voegde daaraan toe dat Moskou nu het principe van gewetensvrijheid erkent en dat ,,de morele waarden die de religie genereert ... kunnen helpen bij de vernieuwing van ons land''.
In een korte paragraaf ging Gorbatsjow ook in op de etnische onrust in de Sowjet-Unie. De onderdrukking onder Stalin is daar volgens hem een belangrijke oorzaak van, maar Gorbatsjow zei dat hij de federale structuur van de Sowjet-Unie nieuw leven wilde inblazen.

Een uittreksel uit de toespraak van Gorbatsjow in Rome volgt hierna:

Over de noodzaak van een *nieuwe* conferentie iian *Helsinki*

,,Eris overal verandering aan de gang - niet alleen in Oost-Europa. Ook het Westen is bezig te veranderen. Al deze veranderingen houden onderling verband en beïnvloeden elkaar. Gezamenlijk zorgen ze ervoor dat het idee van een gemeenschappelijk ,.Europeeshuis'' meer dan ooit relevant is. Onzerzijds proberen wij die idee concreet gestalte te geven in onze betrekkingen met het westelijke deel van Europa, inclusief Italië, en met de landen van Oost-Europa.

De huidige situatie vereist extra aandacht voor de Europese constellatie.

De gebeurtenissen van het afgelopen jaar onderstrepen mijns inziens de wenselijkheid van een Europese conferentie waaraan alle Europese landen deelnemen, van een ,,Helsinki II''. We zouden kunnen overwegen om de voorgenomen datum voor de Europese veiligheidsconferentie met twee jaar te vervroegen en deze bijeenkomst niet in 1992, maar bijvoorbeeld al in 1990 kunnen houden

Een van de belangrijkste resultaten van het afgelopen jaar is dat het risico van oorlog aanzienlijk is verminderd en dat een zich snel uitbreidend proces van nieuwe bilaterale betrekkingen tussen de staten op gang is gekomen. In deze context beginnen bepaalde kwesties die in het verleden zuiver theoretisch leken nu een praktische betekenis te krijgen''.

Over de politieke betekenis van het *jaar* 1989:

,,Wij zijn hier bijeen op een tijdstip waarop liet jaar 1989 ten einde loopt. Het lijkt me niet overdreven om te stellen dat dit een uitzonderlijk en zeer veelbetekenend jaar is geweest, en dat het waarschijnlijk ook als zodanig de geschiedenis zal ingaan.
Ik heb met tal van buitenlandse leiders gesproken wier poiitieke en ideologische standpunten onderling sterk verschillen en vaak ver van elkaar af staan. Maar het is duidelijk dat vrijwel iedereen op dit moment geboeid en vol verwachting de scherpe ommekeer van de ontwikkelingen in de wereld volgt, en hetzij instinctief, hetzij weloverwogen, beseft dat de mereld op de drempel staat van een volstrekt nieuw tijdperk.
De historische reikwijdte van de gebeurtenissen van het afgelopen jaar vraagt om een dienovereenkomstige evaluatie, die niet wordt vertekend door overwegingen van opportunistische aard.
Op dit moment is alle aandacht gericht op de socialistische wereld. Nu deze eenmaal de weg van radicale hervormingen is opgegaan passeren de socialistische landen, de ren na de ander, het punt waarop geen terugkeer naar het verleden meer mogelijk is.
Niettemin is het onjuist om, zoals velen in het Westen doen. te beweren dat dit de ineenstorting van het socialisme, het einde van het socialistische stelsel betekent. Integendeel, het betekent dat het socialistische proces in de wereld. nadat liet uitgebreide, zij het inderdaad dramatische ervaringen heeft opgedaan, zijn ontwikkeling zal voortzetten in een veelheid van vormen.
Aldus zal het voor zichzelf nieuwe mogelijkheden scheppen om zijn rechtvaardige en nobele doeleinden dichter binnen bereik te brengen en om het enorme humanistische en democratische potentieel dat in de socialistische idee besloten ligt. vrij te maken.

Over *het na-oorlogse Europa* en het *machts*evenwicht.

,,Het wekt geen verwondering dat de naoorlogse periode hier in Europa wordt beëindigd. En het is tevens vanzelfsprekend dat juist in Europa de gevolgen van het einde van de Koude oorlog op politiek-maatschappelijk gebied als\+-elop liet terrein van de buitenlandse politiek het duidelijkst zichtbaar worden.
De gebeurtenissen krijgen vaart. Ze zullen zich wellicht in verschillende vormen ontwikkelen, met een verschillende mate van intensiteit. Maar internationaal gezien is het van belang dat de stabiliteit wordt gehandhaafd en dat wij allen e enwichtig handelen. Want dat zal bepalen of de nieuwe generatie politieke leiders de verantwoordelijkheden aankan die zij zal moeten dragen in de context van de historische opmars naar nieuwe internationale betrekkingen, naar een wereld die anders is dan voorheen.
Wij mogen niet toelaten dat de loop van deze historische wending door tactloos optreden of door provocerende uitlatingen in gevaar wordt gebracht. Elke poging om uit zelfzucht voordeel bij de huidige gebeurtenissen te behalen, om ze ten eigen bate aan te wenden of ze voor eigen doeleinden te manipuleren, zal chaos oproepen.
Uit mondiaal standpunt bezien zijn wij getuige van een proces waarin de negatieve aspecten van de na-oorlogse constellatie worden overwonnen. Dit dient zodanig te lopen dat de veiligheid en het bestaande evenwicht niet worden ondermijnd, maar juist een nieuwe kwaliteit verwe ven en ons helpen om een wezenlijk nieuwe periode te betreden, een periode van vrede".

Over de *toekomst van* het *socialisme* in de *Sowjet-Unie*

,,De laatste tijd wordt in het Westen vaak beweerd dat de internationale gemeenschap werkelijk één geheel zal worden zodra ,,de andere kant", ofwel de Sowjet-Unie, van zijn ideologische en maatschappelijke waarden afstapt. In feite wordt ons te verstaan gegeven dat me het socialisme maar gewoon vaarwel moeten zeggen. Dan, zo heet het, zal de wereld een prettige en probleemloze plaats mordrn om in te leven. Dit klinkt misschien simpel, maar ik reduceer deze redenering opzettelijk tot zijn essentie.
Want dit is niet de benadering die de mereld nodig heeft nu zij een grote ommekeer maakt naar een nieuw tijdperk. Het is het zoveelste voobeeld van *wishful* thinking, van de verleiding om een beleid te bepalen aan de hand van illusies en niet op basis van de reaiiteit.
Het volk van de Sowjet-Unie blijft trouw aan rijn keuze voor het socialisme. De verhitte discussies die nu in ons land aan de gang zijn onthullen weliswaar een pluralistische diversiteit van opinies, maar nemen dit vaststaande feit niet n-eg. Daarom zal een ieder die ons mil beg ijpen en die normale betrekkingen niet ons wil onderliouden zich hiervan bewust moeten zijn".

Ocer *godsdienst* en *spirituele* waarden in *de Sowjet-Unie:*

,,Wij hebben onze opstelling in een aantal zaken gewijzigd - bijvoorbeeld op het gebied van de godsdienst, die wij, zo geef ili toe, altijd nogal simplificerend hebben behandeld. Overigens is de aanvankelijke afwijzing van godsdienst niet uniek voor onze revolutie. Zo is dat in meer of mindere mate bij alle grote sociale omwentelingen in andere landen ook gegaan. In ons land bestaat een scheiding tussen kerk en staat. Maar we hanteren nu niet alleen het uitgangspunt dat niemand het recht heeft zich te mengen in de gewetenszaken van het individu: me stellen tevens dat de morele waarden die de godsdienst heeft opgeleverd en eeuwenlang heeft belichaamd ook kunnen helpen bij het tot stand brengen van vernieuwing in ons land. In feite gebeurt dat al".

Verloop van de topconferentie

Aan het *NRC/H'blad* van 4 dec. ontleend is de volgende beschrijving van de topconferentie tussen de presidenten Bush en Gorbatsjow:

Een plotselinge storm was op 2 dec. de verrassing van de top van Malta die volgens president George Bush geen verrassing zou opleveren.
's Avonds op 2 dec. zaten de leiders van de twee supermogendheden elk op hun schip, enkele honderden meters van elkaar in de Marsaxlokk-baai en moest een tweede gespreksronde en het diner worden geschrapt - de golven gingen huil te hoog.
,,Peace of cake", zei Bush 's ochtends op 2 dec. nog nadat hij om tien uur door een kleine boot van de Amerikaanse geleide-rakketteilkruiser Belknap naar het ruim 200 meter large luxueuze Sowjetcruiseschip Maxim Gorki was gebracht dat veiligheidshalve stevig langs de pier was afgemeerd.
Windkracht 8 joeg de golven in de beschermde baai in de uren die volgden zo sterk op, dat de terugreis naar de Belknap, slechts enkele honderden meters, om drie uur 's middags al een ,,avontuurtje" (Bush) was dat de nodige zeemanskunst vergde.
De tweede gespreksronde, voorzien aan boord van de Sowjet-rakettenkruiser Slava, die met een anker en twee sleepboten niet ver van de Belknap op zijn plaats werd gehouden, alsmede het diner op de Amerikaanse kruiser. werden later afgelast.
Om vijf uur meldde Witte-Huiswoordvoerder Marlin Fitzwater vanaf de Amerikaanse kruiser nog geruststellend dat Bush de storm vanaf de brug had gadegeslagen en dat de weervoorspellers van beide oorlogsbodems nauw samenwerkten. ,,Een verslaggever die binnen een k artier op de Belknap komt, bied ik een exclusief vraaggesprek met de president aan", aldus Fitzwater.
Maar behalve een windsurfer die in de baai zijn kunnen demonstreerde (de Times van Malta: hij viel maar één keer) en die prompt door veiligheidsdiensten van het water werd gehaald, stak niemand nog een ileus buiten de deur.
Omstreeks zeven uur 's avonds kwam Fitzwater met de melding dat de twee leiders elkaar die dag niet meer zouden ontmoeten. Optimisme klonk door in zijn communiqué: ,,Wij menen dat dit een zeer produktieve ontmoeting is geweest in het bestek van de viif uur durende gesprekken van deze middag".
's Ochtends maakten Bush en Gorbatsjow er nog het beste van. Direct na aankomst op de Gorki vroeg een Amerikaanse verslaggever aan Bush of hij blij was dat de Sowjets de Gorki hadden meegebracht, ,,een groot schip, stabiel genoeg om er een top op te houden". Bush: ,,Nee wij zouden hier ook de Holiday Inn kunnen laten drijven". Gorbatsjow was gevatter: ,,Dit incident toont aan dat we ons zeer goed aan veranderende omstandigheden kunnen aanpassen''. En, andermaal Gorbatsjow op de vraag of hij nieuwe troepenreducties van het Warschaupact zou voorstellen: ,,Het eerste wat we gaan doen, is het elimineren van schepen waar je in dit soort u-eer niet aan boord kunt gaan".

's Ochtends op **3** dec., na de stormdag en hevige regen, kwam Fitzwater andermaal optimistisch van de Belknap door: ,,De president voelt zich prima. Hij houdt van de zee. Hij lijkt energie te hebben gekregen door de intensiteit van de storm".
Omdat Gorbatsjow en de zijnen de Gorki niet wilden verlaten, hoewel de u-ind was afgenomen tot een frisse bries, vervoegden Bush en zijn delegatie zich andermaal op het Sou-jet-cruiseschip.
Omdat de organisatie intussen ook in het water was gevallen, werd uit de nood een deugd geboren: de eerste gezamenlijke persconferentie van de Amerikaan en de Rus na een topconferentie.
Een historische gebeurtenis dank zij een lage-drukgebied.

Gemeenschappelijke *persconferentie*

In een sfeer van voorzichtig optimisme en van beter begrip hebben de Amerikaanse president Bush en Sowjet-leider Gorbatsjou- in de middag van **3** dec. hun informele topoverleg

aan boord van de Maxim Gorki beëindigd.

Gorbatsjow prees tijdens een gemeenschappelijke persconferentie het ,,open en openhartige" overleg dat in het teken van ,,verbetering van de stabiliteit en de veiligheid" had gestaan. Bush zei dat de hervormingen in Oost-Europa de mogelijkheid hebben geschapen voor een ,,nieuw tijdperk in de Amerikaans-Russische betrekkingen".

Aan boord van de Maxim Gorki, het Sowjet-cruiseschip waar de top zich afspeelde omdat storm en regen het zorgvuldig geplande programma voor ontmoetingen aan boord van twee oorlogsschepeii in de war hadden gegooid, bespraken Bush en Gorbatsjow de ontwikkelingen in Oost-Europa, wapenbeheersing, regionale conflicten en de economische betrekkingen tussen de VS en de Sowjet-Unie.

Gorbatsjow waarschuwde, doelend op het plan-Kohl voor hereniging van de beide Duitslanden, dat een ,,kunstmatige versnelling" van het proces van de Europese veiligheid en samenwerking (CVSE) ,,de hervormingen in Oost-Europa zal bemoeilijken". De Europese grenzen zijn het resultaat van de Tweede Wereldoorlog, zo zei hij.

Bush liet zich niet uit over Gorbatsjows voorstel, op 30 nov. in Italië gedaan, om volgend jaar een tweede Helsinki-top van regeringsleiders uit alle CVSE-landen (alle Europese staten behalve Albanië, alsmede de VS en Canada) te houden. De Amerikaanse president volstond met de opmerking dat het ,,niet aan de VS is de snelheid van verandering aan enig land te dicteren".

Toenadering was er volgens Gorbatsjow op het gebied van wapenbeheersing. Hij zei te hopen dat de basisbepalingen van een verdrag over vermindering van de strategische nucleaire bewapening (START) kunnen worden getekend op de formele topconferentie met Bush, volgend jaar juni in Washington.

Gorbatsjow begroette een nieuw voorstel van de Amerikaanse president over uitbanning van chemische wapens. Optimistisch toonde de Sowjetleider zich ook over de mogelijkheid of volgend jaar een akkoord over troepenvermindering in Europa kan worden gesloten.

President Bush ve klaarde zich bereid over vermindering van zeestrijdkrachten en beperking van de militaire aanwezigheid van de supermogendheden in de Middellandse Zee te overleggen na afsluiting van de Weense conferentie over troepenvermindering in Europa (CFE), maar hij zei niet bijzonder positief gestemd te zijn. Moskou bepleit al geruime tijd inkrimping van de marines van beide landen.

Op de vraag of de Sowjet-Unie de Brezjnew-doctrine heeft verlaten, zei Gorbatsjow dat ,,elke natie een onafhankelijke entiteit is, het recht heeft een eigen staat in te richten. Wij verwelkomen de aard van de veranderingsprocessen (in Oost-Europa)", zo zei hij.

De Sowjet-leider beschreef deze processen als gericht op ,,meer humane en meer democratische samenlevingen". Bush zei dat de vreedzame democratische evolutie in Oost-Europa moet worden voortgezet.

Volgens de Amerikaanse president speelt de Sowjet-Unie thans een constructieve rol in Libanon en het Midden-Oosten. Wij hebben in grote mate een gemeenschappelijke basis, aldus Bush, onder bijval van Gorbatsjow, die zei dat er een einde moet komen aan het bloedvergieten in Libanon.

Over de vernieende wapenleveranties door Nicaragua aan de linkse guerrillabeweging FMLN in El Salvador bleken Bush en Gorbatsjow het niet eens. De Sowjet-leider zei dat Moskou duidelijke toezeggingen van de sandinisten had gekregen dat wapenleveranties aan de guerrilleros in El Salvador zouden worden gestaakt. Bush accepteerde onze argumenten, aldus de Sowjet-leider, die eraan toevoegde dat Moskou voor vrije verkiezingen in Nicaragua is.

Bush zei niet te geloven dat ,,de sandinisten de Sowjets de waarheid hebben verteld". Zij hebben Sjewardnadze (de Sowjet-minister van buitenlandse zaken) misleid, aldus de Amerikaanse president.

Tijdens de welhaast geïmproviseerde persconferentie aan boord van de Maxim Gorki die met een ontspannen handdruk tussen beide mannen werd besloten, maakte noch Bush noch Gorbatsjow melding van concrete besluiten op het gebied van verbetering van de economische samenwerking tussen de VS en de Sowjet-Unie. Bush zei te hopen dat er een zodanig klimaat zal ontstaan dat ,,Amerikaanse zakenlui kunnen bijdragen aan hervormingen en glasnost" Gorbatsjow erkende dat het proces van versterking van economische samenwerking ,,afhankelijk is van actie door de Sowjet Unie -n-i o? op wettelijk als economisch gebied

De Amerikaanse regering is bereid de Sowjet-Unie de status van meest begunstigde natie in het handelsverkeer te verlenen als Moskou de bestaande wetgeving herziet die emigratie sterk aan banden legt

Deze toezegging, die al eerder is gedaan, gaat vergezeld van het aanbod dat de Sowjet-Unie de status van waarnemer krijgt bij de GATT (Algemene Overeenkomt inzake Tarieven en Handel), nauwe samenwerking op technologisch gebied en een investeringsakkoord, vooropgesteld dat Moskou de daartoe behorende wettelijke hervormingen doorvoert.

Gorbatsjow toonde zich erkentelijk voor het ,,belang van het beginsel" dat de VS tot meer economische samenwerking bereid zijn.

Voor de toekenning van de status van meest begunstigde natie is de medewerking van het Amerikaanse congres vereist De regering-Bush stelt op 12 mei al de opheffing in het vooruitzicht van het zogenoemde Jackson-Vanik-amendement, dat toekenning van deze status koppelt aan opheffing van de beperkingen van het recht op emigratie in de Sowjet-Unie

De nieuwe Sowjet-emigratiewet is in eerste lezing door de Opperste Sowjet aanvaard, de tweede lezing volgt op korte termijn, aldus officiële Sowjetwoordvoerders in Valetta.

Verslag Bush in NAVO-raad

President Bush heeft op 4 dec. in Brussel in de NAVO-raad verslag uit-



De presidenten Bush (l) en Gorbatsjow op 3 dec op hun gezamenlijke persconferentie

gebracht over het verloop van de top van Malta.
Uit dit verslag bleek, dat Washington er voorstander van is, dat de Europese Gemeenschap een ,,voortdurende, misscliien zelfs verhevigde inspanning'' doet om tot integratie te komen. De VS zullen blijven deelnemen aan de defensie van West-Europa zolang de Europeanen dat willen.
Met zijn oproep tot een ,,misschien zelfs verhevigde inspanning'' van de EG schaarde Bush zich aan de zijde van de Franse president Mitterrand en de voorzitter van de Europese Commissie, Jacyues Delors, in het meningsverschil met de Britse premier Thatcher, die vindt dat er geen versnelling van het integratieproces van de EG hoeft op te treden.
Bush onderstreepte op een persconferentie dat de VS een ,,substantiële'' militaire aanwezigheid in Europa zullen handhaven zolang de Europeanen dat willen. Ondanks de democratische veranderingen in een aantal Oosteuropese landen moet het Westen ,,sterk en bijeen'' blijven en zich niet laten verleiden om ,,onvoorzichtig" te worden, zo zei Bush.
De Amerikaanse president, die eerder op de dag een onderhoud had gehad met Delors, wees op de ,,essentiële rol'' die de Europese Gemeenschap zal spelen bij de verdere integratie in Europa. ,,De gebeurtenissen in deze tijd roepen op tot zowel een voortgaande, misschien zelfs verhevigde inspanning van de Twaalf om te integreren, als tot een rol van de EG als een magneet die de krachten van hervorming in Oost-Europa aantrekt.''
Bush zei de rol van de EG toe te juichen als coördinator van de hulp aan Oost-Europa, in het kader van de groep van 24 landen die Polen en Hongarije willen helpen.
Bush zag voor de Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE) weliswaar een ,,grotere rol'' in de toekomst van Europa, maar ging niet in op de oproep van Gorbatsjow van 30 nov. om volgend jaar een tweede uitgave van de CVSE te beleggen. Het belangrijkste doel was voorlopig om een verdrag te sluiten over de vermindering van conventionele strijdkrachten in Europa, waarover NAVO en Warschaupact onderhandelen bij de CFE in Wenen.
Tegenover het Amerikaanse thuisfront maakte Bush intussen duidelijk dat de gebeurtenissen in Oost-Europa en de ontspanning in de verhouding met de Sowjet-Unie niet ogenblikkelijk zouden kunnen leiden tot vermindering van de defensie-inspanningen. ,,Het is prematuur om. zoals sommigen thuis doen, te spreken over een vredesdividend'', zo zei Bush.
Bush wilde wel denken over ,,zelfslagere niveaus van conventionele bewapening in Europa'', maar legde er de nadruk op dat eerst het CFE-overleg in Wenen met succes moest worden beëindigd.
De Amerikaanse president maakte verder duidelijk dat eventuele Duitse hereniging aan de vier voorwaarden moest voldoen die minister van buitenlandse zaken James Baker een week eerder opsomde: zelfbeschikking, in de context van een proces waarbij de Bondsrepubliek volledig blijft deelnemen aan de NAVO en de Europese Gemeenschap, via een geleidelijk, vreedzaam verlopend proces dat de stabiliteit in Europa niet schaadt en waarbij het principe van de onschendbaarheid van de grenzen in Europa niet wordt geschonden.
President Gorbatsjow had, zo zei Bush, zich ,,voorzichtig'' opgesteld tegenover eventuele hereniging en daar ,,zonder emotie'' over gesproken. De Sou-jet-president was voorstander van ,,vreedzame verandering'', maar was gekant tegen een ,,kunstmatige kalender'' die de zaken alleen maar zou kunnen compliceren.
Hoewel de secretaris-generaal van de NAVO, Manfred Wörner, op zijn persconferentie op 4 dec. beweerde dat de kwestie van de hereniging niet was besproken, werd uit de later volgende persontmoetingen van verscheidene Westeuropese leiders toch duidelijk dat het onderwerp gereserveerde reacties oproept.
President Mitterrand wees erop dat een stemming in de twee Duitslanden over de kwestie ,,een noodzakelijke, maar niet een voldoende voorwaarde'' voor hereniging was, daarmee doelend op de zeggenschap die de overwinnaars van de Tweede Wereldoorlog, de Sowjet-Unie, de VS, Frankrijk en Groot-Brittannië, daarin moeten hebben.
Ook bondskanselier Kohl maakte gewag van het voorbehoud van sommige lidstaten, maar probeerde die twijfel weg te nemen door erop te wijzen dat ook zijn eigen tienpuntenplan voor hereniging niet uitgaat van enige kalender en gebaseerd is op een geleidelijk proces.
Wat betreft de veranderende betekenis van de bondgenootschappen zei Bush dat er misschien op een termijn van ,,honderd jaar'' een ,,utopische dag'' zou kunnen aanbreken dat de NAVO niet meer nodig zou zijn, maar voorlopig kon er nog geen sprake zijn van een ,,ontkoppeling van de VS en Canada van Europa''.
Ook premier Lubbers ging op zijn persconferentie in op de veranderende betekenis van de NAVO. Een van de hoofdlijnen van het Atlantisch bondgenootschap was, zo zei Lubbers, de ondersteuning van democratische ontwikkeling. ,,Dat aspect kan nu waarschijnlijk meer getoond worden.''

Verslag Gorbatsjow aan leden Warschaupact. Inval in Tsjechoslowakije van 1968 veroordeeld.

In Moskou bracht op 4 dec. president Gorbatsjow verslag uit over zijn topontmoeting met president Bush aan zijn bondgenoten, de leden van het Warschaupact.
Op deze bijeenkomst hebben de leden van het Warschaupact de inval in Tsjechoslowakije in aug. 1968 veroordeeld als .,inmenging in de binnenlandse aangelegenheden van het soevereine Tsjechoslowakije''.
In een gezamenlijke verklaring namens de Sowjet-Unie. de DDR, Polen, Hongarje en Bulgarije (Roemenië heeft destijds aan de inval niet deelgenomen) erkennen de grotendeels nieuwe partij- en regeringsleiders van het Oostblok dat ,,deze illegale acties, die het proces van democratische vernieuwing in Tsjechoslo akije verstoorden, langdurige negatieve gevolgen hebben gehad''. De Sowjet-regering gaf een aparte verklaring uit waarin de inval in Tsjechoslowakije als ,,fout'' wordt bestempeld.
De geschiedenis heeft bewezen, aldus de verklaring van het Warschaupact, hoe belangrijk het is zelfs in de moeilijkste internationale situatie ,,politieke middelen te gebruiken voor de regeling van willekeurig welke problemen, de principes van soevereiniteit, onafhankelijkheid en niet-inmenging in de binnenlandse aangelegenheden in de verhouding tussen staten st ikt in acht te nemen, wat overeenkomt met het principes van het Warschaupact''.
De verklaring van het Warschaupact komt niet helemaal onverwachts. De nieuwe Tsjechoslowaakse regerings- en partijleiding, aangevuurd door honderdduizenden demonstranten in de straten van Praag, Bratislava en Brno, had om een ,,herwaardering" van de gebeurtenissen van 1968 gevraagd en verscheidene lidstaten van het Warschaupact hadden zich al over de kwestie uitgelaten.
Ook Gorbatsjow zei tijdens zijn bezoek aan Italië een week eerder dat het onjuist was geweest dat er geen politieke middelen waren gebruikt bij de oplossing van de crisis.
In zijn verslag van de topontmoeting stipte Gorbatsjow ook de kwestie van de troepenvermindering in Oost-Europa aan, die door Hongarije en Tsjechoslowakije aan de orde is gesteld.
Het Warschaupact zegt voorstander van troepenreductie te zijn mits de bestaande staatsgrenzen in Europa gegarandeerd blijven. Bush en Gorbatsjow kwamen op Malta overeen dat het Warschaupact en de NAVO in de loop van volgend jaar in Wenen een akkoord zullen tekenen over een fundamentele reductie van conventionele troepen in Europa.
De laatste weken is het aantal incidenten tussen burgers en in de DDR en Tsjechoslowakije gelegerde Sowjet-troepen toegenomen.
Volgens het verslag van het persbureau *TASS* spraken de Warschaupact-leiders hun tevredenheid uit over de resultaten van de ontmoeting tussen Gorbatsjow en Bush.
Gorbatsjow vestigde opnieuw de aandacht op het belang van verdere ontwapening en eerbiediging van de bestaande grenzen in Europa. Dit laatste is een verwijzing naar het debat over de hereniging van de beide Duitslandeii, een kwestie die voor de

Sowjet-Unie niet op de agenda staat. De Westduitse minister van buitenlandse zaken, Hans - Dietrich Genscher, op 4 dec. in Moskou aangekomen had op 5 dec. 's middags een onderhoud met Gorbatsjow over de ontwikkelingen in de beide Duitslanden. Gorbatsjow wees in de besprekingen met zijn' bondgenoten op de voorlopige noodzaak de NAVO en het Warschaupact in stand te houden. ,,Ze kunnen hun aandeel lex-eren in de:-ersteviging van de Europese veiligheid als politieke bondgenoten en een brug vormen op basis van een hoog ontwikkeld gevoel van gezamenlijke verantwoordelijkheid", aldus TASS.
Net als in de NAVO wordt ook binnen het Warschaupact de laatste tijd gedacht over een verandering van het karakter van het bondgenootschap, dat meer op een politiek dan op een niiiitair verbond zou moeten gaan lijken. Het Warschaupact zou daarbij ook niet meer vanuit Moskou moeten worden bestierd maar een eigen hoofdkwartier buiten de Sowjet-Unie moeten krijgen.
Nog nooit is het Warschaupact in een dergelijke ongebruikelijke samenstelling en in een dergelijke onoverzichtelijke situatie bijeen geweest. Sinds de vorige ontmoeting van de leiders van het Warschaupact, in juli, is praktisch de hele samenstelling van de leiding van het Oostblok gewijzigd.
De Oostduitse SED, die op dit moment bij gebrek aan partijtop in feite stuurloos is, was vertegenwoordigd door premier Hans Modrow. Hoewel Krenz in zijn functie van president wel aanwezig was, nam Gorbatsjow al niet meer de moeite met hem te overleggen.
Volgens een TASS-bericht had hij een ontmoeting met het voor de Oostduitse oppositie acceptabelere delegatielid Modrow, die de Sowjet-president op de hoogte stelde van de uiterst kritieke situatie in de DDR.
De Poolse delegatie bevatte zowel communisten als niet-communisten: naast generaal en president Wojciech Jaruzelski zat premier Tadeusz Mazowiecki, die voor de eerste maal deelnam aan een bijeenkomst van het Warschaupact, maar twee weken voordien al in zijn nieuwe functie op bezoek was in Moskou.
Ook de Tsjechoslowaakse partijleider Karel Urbanek nam voor het eerst aan een top van het Warschaupact deel, samen met premier Ladislav Adamec. Ze lieten Praag achter in grote woede over de samenstelling van de nieuwe regering, waarvan slechts vijf onbekende niet-communisten deel uitmaken.
Bulgarije zond de nieuwe partijsecretaris en president Petar Mladenov, die werd vergezeld door de eveneens nieuwe minister van buitenlandse zaken Baiko Dimitrov.
Alleen Nicolae Ceausescu zat, stijf en achterdochtig, maar net voor vijf jaar herkozen als president van Roemenië, op zijn plaats.

WEST-EUROPA

DUITSLAND (BONDSREPUBLIEK)

BONDSKANSELIER KOHL PLAN IN 10 PUNTEN VOOR DUITSE EENHEID

Bondskanselier Helmut Kohl heeft op 28 nov. in de Bondsdag een plan gepresenteerd, dat aangeeft hoe de DDR en de Bondsrepubliek Duitsland in de loop van de jaren negentig de Duitse eenheid zouden kunnen bereiken.
In de eerste fase van Kohls in tien punten samengevatte plan helpt Bonn op heel korte termijn de DDR met humanitaire en praktische steun, bijvoorbeeld met een deviezenfonds voor Oostduitse reizigers (bij gelijktijdige afschaffing van het zogenoemde Westduitse begroetingsgeld), en in de sectoren milieubeheer, telecommunicatie en verkeer.
Direct van de DDR gevraagde tegenprestatie: afschaffing van de visumplicht en het verplichte geldwisselen voor Westduitsers aan de Oostduitse grenzen en een eigen DDR-bijdrage aan het deviezenfonds.
Over deze eerste fase overleggen Bonn en Oost-Berlijn al. Kanselarij-minister Seiters was daarvoor op 20 nov. in de DDR en onderhandelt begin dec. verder. Als hij slaagt, en als DDR-staatschef Egon Krenz het buitengewone SED-congres 16 en 17 december politiek overleeft, gaat Kohl, aansluitend op een bezoek aan Hongarije, 19 december in de DDR op bezoek.
Hij blijft dan de Franse president Mitterrand, voorzitter van de Europese Raad, nog juist twee dagen voo .
De tweede fase van het plan-Kohl moet beginnen zodra in de DDR een ingrijpende wijziging van de grondwet, afschaffing van het politieke strafrecht, de komst van politieke pluriformiteit en geheime vrije verkiezingen in 1990 echt, ,,onomkeerbaar", vaststaan.
Voor dat doel moeten er dan Duits-Duitse politieke en economische consultaties, adviesraden en deskundigenteams op onder andere politiek, economisch, sociaal, cultureel en wetenschappelijk terrein komen of, als zij al bestaan, worden geactiveerd. In een periode van enkele jaren moeten die werken in een soort ,,confederatieve structuur", die ten slotte kan uitlopen op iets als één geconfedereerde Duitse statenbond. Daarvan, zei de kanselier, van zulke ontwikkelingen zijn in de Duitse geschiedenis veel voorbeelden te vinden.
Maar, zei Kohl, duidelijk moet zijn dat economische hulp en particulier kapitaal alleen nut kunnen hebben als de ,,bureaucratischeplaneconomie in de DDR verdwijnt, want onhoudbare structuren kunnen en willen we niet stabiliseren".
Dat is geen bevoogding of inmenging, aldus Kohl, dat is pure noodzaak, die de soevereiniteit van het geholpen land niet aantast, de DDR kan dagelijks in Polen en Hongarije voorbeelden daarvan in Oost-Europa zien. „We willen er toch geen misverstand over laten bestaan dat DDR-burgers eindelijk de vruchten van hun werk willen zien".
Pas na een periode van enkele jaren waarin de beide Duitse staten door nauwe samenwerking nader tot elkaar zijn gekomen, en hun economisch krachtsverschil ais gevolg daarvan verkleind is, moet de derde fase van Kohls plan volgen.
Tot die tijd voeren beide landen bijvoorbeeld een eigen buitenlandse politiek en blijven lid van NAVO en Warschaupact. Kohls vooronderstelling is dat er alsdan tussen Oost en West in Europa ingrijpende afspraken over wapenbeheersing en militaire stabiliteit op lagere niveaus zijn gemaakt.
Dan moet, zo zei Kohl op 28 nov., ,,de nieuwe gemeenschappelijke Europese structuur" bereikt of nabij zijn waarover hij en Sowjet-leider Gorbatsjow afgelopen zomer spraken in Bonn in hun slotverklaring na Gorbatsjows bezoek aan de Bondsrepubliek (pag. 385/1 e.v. - 1989). In zo'n situatie zouden kiezers in de Bondsrepubliek en de DDR zich dan in vrijheid kunnen uitspreken over vereniging in één staatkundig verband, al dan niet met een federatieve deelstaatstructuur.

Dat in vrije zelfbeschikking gegeven kiezersoordeel moet bindend zijn. dat wil zeggen afwijzing ervan in een van de beide Duitse staten zou ook het einde inhouden van het totnutoe grondettelijk vastgelegde eenheidsstreven van de Bondsrepubliek.
,,Er is dan dus een dubbele meerderheid nodig op de weg naar Duitse eenheid in een verenigd Europa", zei CDU-secretaris-generaal Volker Ruhe 's avonds op 27 nov. in een beknopte toelichting vooraf voor journalisten.
„Wij zijn één volk, dat mag voor velen totnutoe een theoretische waarheid zijn geweest, maar we beleven haar nu in een nieuwe werkelijkheid".
De vroegere veiligheidsspecialist Rühe, ruim twee maanden eerder door Kohl gekozen als vervanger van de voor een duidelijker middenkoers pleitende Heiner Geissler, benadrukte dat de Duitse hereniging de komende jaren de eerste politieke prioriteit van de CDU zal zijn.

De tien punten van het plan van bondskanselier Kohl luiden aldus:

1 Allereerst spoedmaatregeleii die volgen uit de gebeurtenissen in de DDR van de afgelopen weken, in het bijzonder door de vluchtelingenstroom en de omvang van het reis- en toeristenverkeer (vorming deviezenfonds, eigen bijdrage DDR daaraan, Bonn brengt 1,3 miljard mark Westduits begroetingsgeld in, afschaffing verplicht geldwisselen aan DDR-grens, totale reisvrijheid West-Oost-West).

2 De bondsregering mil als tot nu toe de samenwerking met de DDR die de mensen aan beide kanten van de Duits-Duitse grens ten goede komt op alle gebieden voortzetten. Voorbeelden zijn de uitbreiding van het

spoorweg- en telefoonnet, culturele uitwisseling en humanitaire hulp.

3 De bondsregering heett de DDR aangeboden de samenwerking aanmerkelijk te vergroten als in dat land tot principiële veranderingen (,,een ominelreer") wordt besloten. Belangrijkste eisen: vrije verkiezingen, beëindiging van het machtsmonopolie van de SED, invoering van de beginselen van de democratische rechtsstaat en ver gaande economische hervormingen.

4 Introductie van een verdragsgemeenschap zoals DDR-ministe -president Modrow heeft voorgesteld. Vorniing van nieuwe of activering van bestaande gemeenschappelijke commissies en instituties op het gebied run economie, verkeer, milieubeheer, wetenschap en techniek, cultuur en gezondheid.

5 De ontwikkeling van Duits-Duitse confederatieve structuren met een federatie als doel, dat wil zeggen een ordening als Duitse bondsstaat. Daarbij zijn in de DDR vrije verkiezingen en een democratisch gelegitimeerde regering voorafgaande voorwaarden. Vervolgens zouden als gemeenschappelijke lichamen kunnen worden gevormd:

- een Duits-Duitse regeringscominisiie voor permanente consultatie en politieke afstemming.
- vaste Duits-Duitse commissies van deskundigen op velerlei terrein.
- een interduitse parlementaire overleggroep.

6 De ontwikkeling van de Duits-Duitse betrekkingen blijft ingebed in het gemeenschappelijke Europese proces. De toekomstige architectuur van Duitsland moet morden gevoegd naar de toekomstige Europese structuur.

7 De rol van de Europese Gemeenschap moet worden onderstreept en versterkt. De bondsregering is daarom voor een snel handels- en samenwerkingsverdrag met de DDR. Alle hervormende Oosteuropese staten moeten nader tot de EG worden gebracht (.,zij mag niet eindigen bij de Elbe"). De Gemeenschap moet de basis vormen voor een veelomvattende, al-Europese eenwording.

8 Het CVSE-proces (Conferentie over veiligheid en samenwerking in Europa, die in '75 tot de verklaring van Helsinki voerde aangaande onde andere de respectering van mensenrechten en democratische zelfbeschikking van volken) blijft de kern van de Europese architectuur. Op de geplande CVSE-conferentie over mensenrechten, economische samenwerking en het behoud van cultureel erfgoed en op de eerstkomende vervolgconferentic in Helsinlri moet de discussie over de Europeie eenwording leiden tot een versnelling.

9 De beëindiging van de Europese en de Duitse deling vereist oer gaande stappen op het gebied van ontwapening en wapenbeheersing, zo inogelijk een versnelling daarvan. In het bijzonder geldt dat voor de onderhandelingen over wederzijdse troepeilbeperking in Europa, de afkondiging van vertrouwenwekkende maatregelen en een verbod van chemische wapens.

10 Doel van de politiek van de bondsregering in Europa is een toestand van vrede in Europa waarin het Duitse volk in vrije zelfbeschikking zijn eenheid kan herkrijgen. De hereniging, dat wil zeggen liet herstel van Duitse staatkundige eenheid, blijft het politieke einddoel.

MIDDEN-OOSTEN

IRAN/IRAK

BESTAND IN GOLF-OORLOG. VRUCHTELOOS OVERLEG. VERDERE ONTWIKKELINGEN

Op 18 juli 1988 werd door het Iraanse persbureau Irna namens het Algemeen Commando van de Strijdkrachten meegedeeld dat Iran resolutie 398 van de Veiligheidsraad ,,in het belang van veiligheid en op basis van gerechtigheid" had aanvaard en VN-secretaris-genraal Perez de Cuellar daarvan formeel in kennis had gesteld. (Vor.ber.pag. 668/1-1988)
In een verklaring van de Iraanse leider Ayatollah Khomeini, die op 20 juli voor Radio-Teheran werd voorgelezen, stelde deze o.a.:

,,Aanvaarding van de resolutie was waarlijk zeer bitter en onplezierig voor iedereen, en speciaal voor mij (..) Enkele dagen geleden was ik er nog van overtuigd dat de oorlog tegen Bagdad moest worden voo tgezet maar wegens gebeurtenissen en factoren die ik voorlopig niet zal bespreken, en gezien het advies van alle hooggeplaatste politieke en militaire deskundigen van het land (..) heb ik ermee ingestemd de hestandsresolutie te accepteren", aldus Khomeini.
,,Ik acht het in deze fase in het belang aan de revolutie en het systeem. God weet dat ik nooit zou hebben toegestemd en dat dood en martelaarschap plezieriger voor mij zouden zijn geweest, mare het niet dat al onze eer en al ons prestige voor de islam dienen te worden opgeofferd (..) Gelukkig zijn zij die martelaar zijn geworden (..) En mee mij, die nog hier is en het giftige glas heeft moeten slikken van het aanvaarden van de resolutie (..)
Aanvaarding van de resolutie door de Islamitische Republiek Iran betekent niet dat de kwestie van oorlog is opgelost. De bekendmaking van dit besluit heeft het progagandawapen van de wereld-opschrokkers tegen ons bot gemaakt. Maar men kan de loop van de gebeurtenissen niet vast voorspellen en dej- and heeft zijn misdaden niet opgegeven (..)
We dienen klaar te staan om mogelijke agressie door de vijand af te weren en onze natie moet de zaak voorlopig niet als gesloten beschouwen. Natuurlijk verklaren we formeel dat het ons doel niet is de oorlog voort te zetten met een nieuwe tactiek (..)
Ik herhaal dat de aanvaarding hiervan voor mij dodelijker was dan gif. Ik onderwerp mijzelf aan Gods wil en dronk dit drankje voor zijn genoegdoening (..) U weet dat ik met u een overeenkomst had gesloten tot de laatste druppel bloed en tot de laatste ademtocht te strijden. Maar deze beslissing, waarvan het lot van het land afhangt. moest worden genomen (..)"

Diplomatieke activiteiten

Op 19 juli 1988 bevestigde de secretaris-generaal van de Verenigde Naties, Perez de Cuellar, dat hij door de Iraanse president Khainenei van het gewijzigde standpunt van Iran in kennis was gesteld Hij zei te hopen dat een bestand binnen een week tot tien dagen kon ingaan, d.w.z niet later dan 28 juli.
Irak. dat resolutie 598 reeds op 23 juli 1987 had aanvaard, stelde op 19 juli bij monde van ininister van buitenlandse zaken Tariy Aziz dat de benadering van deze resolutie ,,in goede mil en in overeenstemming met de volgorde van haar operatieve paragrafen" voor het bereiken van een duurzaam vredesakkoord ,,de serieuze weg" beteikeilde.
Op 20 juli maakte de Iraakse minister Tariq Aziz in een brief aan VN-secretaris-generaal Perez de Cuellar een vijf punten tellend vredesvoorstel bekend. Dit voorstel behelsde o.a. directe besprekingen in het VN-hoofd-

Resolutie 598

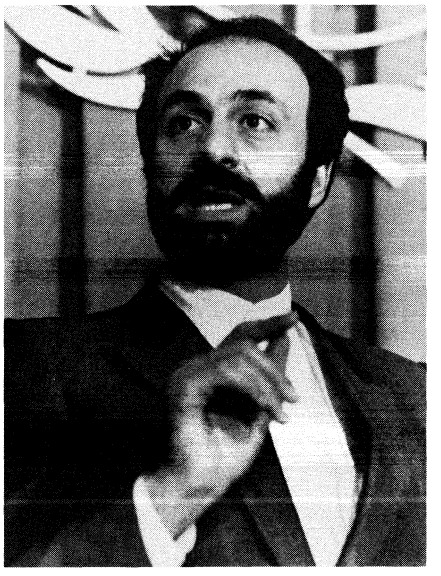
De op 20 juli 1987 door de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties eenstemmig aanvaarde resolutie 598 bestond uit 10 operatieve paragrafen, waarvan de tekst als volgt luidde.

,,De Veiligheidsraad ...
1) verlangt dat Irak en Iran als eerste stap in de richting van een oplossing door onderhandelingen met onmiddellijke ingang het vuren staken, alle militaire acties te land, ter zee en in de lucht beëindigen en alle strijdkrachten onverwijld op de internationaal erkende grenzen terugtrekken;
2) verzoekt de secretaris-generaal een groep van VN-waarnemers te sturen om het staakt-het-vuren en de troepenterugtrekking te verifiëren. te bevestigen en te controleren, en verzoekt de secretaris-generaal voorts in overleg met de partijen de noodzakelijke regelingen te treffen en de Veiligheidsraad daarvan verslag uit te brengen;
3) verlangt nadrukkelijk dat de krijgsgevangenen na het staken van de actieve vijandelijkheden onverwijld in overeenstemming met de Derde Geneefse Conventie van 12 augustus 1949 morden vrijgelaten en naar hun vaderlanden worden gerepatriëerd;
4) roept Irak en Iran op met de secretaris-generaal samen te werken bij de uitvoering van deze resolutie en bij bemiddelingspogingen oin een alomvatteilde, rechtvaardige en eerlijke, voor beide partijen aanvaardbare regeling te bereiken van alle bestaande vraagstuliken in overeenstemming met de in het Handvest van de Verenigde Naties verankerde beginselen;
5) roept alle andere staten op de grootst mogelijke terughoudendheid te betrachten en alles na te laten, wat tot een verdere escalatie en uitbreiding van het conflict kan leiden, en zo de uitvoering van deze resolutie te vergemakkelijken;
6) verzoekt de secretaris-generaal, in overleg met Iran en Irak. na te gaan of een onpartijdig lichaam met een onderzoek naar de verantwoordelijkheid voor het conflict kan worden belast en de Raad (daarover) zo spoedig mogelijk verslag uit te brengen:
7) is zich de omvang van de tijdens het conflict ontstane schade bewust alsmede het feit dat na beëindiging van het conflict met passende internationale steun inspanningen voor \\e deropbouw moeten morden ondernomen, en verzoekt de secretaris-generaal in dit verband een team van experts aan te wijzen om de kwestie van de wederopbouw te bestuderen, en de Raad (daarover) verslag uit te brengen,
8) verzoekt de secretaris-generaal voorts, in overleg met Iran en Irak alsmede met andere staten van de regio, maatregelen te onderzoeken om de veiligheid en stabiliteit van de regio te vergroten;
9) verzoekt de secretaris-generaal de Veiligheidsraaa doorlopend over de uitvoering van deze resolutie op de hoogte te stellen;
10) besluit zonodig opnieuw bijeen te komen om verdere stappen te overmegen teneinde naleving van deze resolutie te n-aarborgen."

kwartier te New York tussen Irak en Iran over beëindiging van de oorlog. De Iraanse VN-ambassadeur Mohammed Mahallati wees dit van de hand. Er bestond z.i. geen noodzaak tot het voeren van directe besprekingen. Zij waren niet voorzien in resolutie 598. Alleen contacten met Perez de Cuellar waren noodzakelijk en Iran was bereid met hem samen te werken bij de pogingen om de strijd te beëindigen.
Na een dag van intense diplomatieke activiteit besloten Iran en Irak hun ministers van buitenlandse zaken, Ali Akbar Velayati en Tariq Aziz, naar New York te sturen om met Perez de Cuellar, die hen kort daarvoor had uitgenodigd, te spreken over diens plan voor de tenuitvoerlegging van resolutie 598.
Op 26 juli had rninister Velayati een eerste onderhoud met de secretaris-generaal van de VN, die de volgende dag minister Aziz ontving (die pas op 26 juli in New York was aangekomen). Volgens Aziz bleef Irak bij zijn standpunt dat een staakt-het-vuren pas kon ingaan als Iran niet langer directe onderhandelingen (onder auspiciën van Perez de Cuellar) uit de weg ging. Op 27 juli vond een tweede ronde van indirecte besprekingen plaats.
Tijdens een derde gesprek met de secretaris-generaal op 29 juli wees Velayati opnieuw directe besprekingen met Irak van de hand. Maar hij zei ook dat ,,wij hopen dat na de aanvaarding van D-Day (ingangsdatum resolutie 598), het ingaan van een staakt-het-vuren, de terugtrekking van troepen achter de wederzijdse grenzen en de uitwisseling van krijgsgevangenen, directe besprekingen op een aanvaardbaar niveau, positief kunnen worden benaderd".
Op 1 augustus liet Perez de Cuellar doorschemeren dat hij eenzijdig een bestand kon afkondigen, zonder te wachten op de instemming van Irak. Hij zei toen dat een datum voor een staakt-het-vuren in overeenstemming met resolutie 598 ,,niet van de partijen afhangt". Een lid van de Iraakse missie in New York reageerde als volgt: „Wij zullen geen fait accompli accepteren, ongeacht in welke vorm of uit welke hoek dat komt."
Inmiddels had een technisch VN-team onder leiding van luitenant-generaal Martin Vadset, de stafchef van de UNTSO, de regio van 25 juli tot 2 augustus bezocht om de modaliteiten van een bestand uit te werken.

Aankondiging bestand. Instelling UNIIMOG

Op 8 augustus 1988 legde VN-secretaris-generaal Perez de Cuellar in de Veiligheidsraad een verklaring af, waarin hij Iran en Irak opriep vanaf 20 augustus 1988 een staakt-het-vuren in acht te nemen in de bijna acht jaar oude Golf-oorlog. Beide partijen hadden hem verzekerd dat zij dit bestand in het kader van de volledige uitvoering van Veiligheidsraadresolutie 598 (1987) zouden naleven.
Voorts hadden de regeringen van Iran



De Iraanse VN-ambassadeur Mchammed Mahallati.

en Irak zich ermee akkoord verklaard dat de VN vanaf het inwerkingtreden van het staakt-het-vuren waarnemers zouden stationeren, aldus de secretaris generaal.
Hij deelde ook mee dat hij Iran en Irak officieel zou uitnodigen hun vertegenwoordigers op 25 augustus naar Genève te sturen voor directe besprekingen onder auspicien van hemzelf. ,,Ik heb het vaste vertrouwen dat ik op de verdere bereidheid tot samenwerking van de vertegenwoordigers van de Islamitische republiek Iran en de republiek Irak kan rekenen, wanneer wij in Genève samenkomen. Het herstel van de vrede zal de volkeren van de beide landen veel grotere overwinningen brengen dan de oorlog kan doen", aldus Perez de Cuellar
Op 9 augustus aanvaardde de Veiligheidsraad met algemene stemmen een voorstel van de secretaris-generaal tot instelling van de United Nations Iran-Iraq Military Observer Group (UNIIMOG), die uit 350 militaire bestandswaarnemers zou bestaan, met een voorlopig mandaat van zes maanden. De kosten daarvoor werden op $ 74 mln geraamd. Het Raadsbesluit was vervat in resolutie 619 (1988).
Generaal-majoor Slavko Jovic (Joegoslavië) werd tot bevelhebber van de UNIIMOG benoemd (Chief Military Observer).
Op 17 augustus keurde de Algemene Vergadering van de VN een bedrag van $ 35,7 mln voor de eerste drie maanden van de UNIIMOG-operaties goed. Voor de waarnemersgroep stelden 26 landen militairen beschikbaar.

Kosten Golfoorlog. Iraanse verliescijfers

Het Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) publiceerde op 17 augustus 1988 ramingen over de kosten van de Golfoorlog (1980-1988). De totale militaire uitgaven van Iran werden geschat op $ 74,4 mrd à $ 91,4 mrd (tussen 5% en 6,1% van het BNP), die van Irak op $ 94,1 mrd à $ 112,2 mrd (tussen 24,8% en 29,6% van het BNP), aldus een bericht in de Financial Times (18-8-'88).
Op 18 september 1988 maakte de Iraanse minister van islamitische oriëntatie en cultuur, Mohammed Khatami, voor het eerst officiële cijfers over de Iraanse verliezen bekend. Naar zijn zeggen waren in totaal 123.220 leden van militaire of paramilitaire eenheden om het leven gekomen en 11.000 burgers. De zwaarste verliezen waren geleden door de Pasdaran (Revolutionaire Gardisten) met 79.644 doden, gevolgd door de geregelde strijdkrachten met 35.170 en de gendarmerie met 5.061 doden. Het overgrote deel van de 11.000 burgers was bij de z.g. stedenoorlog om het leven gekomen. Voorts werden volgens Khatami nog 60.711 ,,islamitische strijders" vermist, waarbij werd aangenomen dat velen van hen in Iraakse krijgsgevangenschap verbleven

Dit officiële Iraanse dodental van 134.220 lag ver onder de schattingen van Westerse militaire waarnemers die het aantal Iraanse doden op ruim 300.000 hadden geraamd. Irak had zelfs melding gemaakt van 800.000 gedode Iraniërs.
Het aantal doden aan Iraakse zijde werd door Westerse experts op 120.000 geraamd.

Rode *Kruis* belast met repatriëring krijgsgevangenen

Op 24 augustus 1988 verzocht VN-secretaris-generaal Perez de Cuellar de voorzitter van de Internationale Commissie van het Rode Kruis (ICRC), Cornelio Sommaruga, tijdens een bijeenkomst in Genève de repatriëring van de krijgsgevangenen van Iran en Irak door de ICRC te doen organiseren. De ICRC stemde er mee in de uitwisseling van de krijgsgevangenen



De commandant van de UNIIMOG, de Joegoslavische generaal-majoor Slavko Jovic, tijdens een persconferentie in het UNIIMOG-hoofdkwartier te Bagdad op 20 augustus 1988.

van beide landen in het kader van een nog te sluiten akkoord tussen Iran en Irak op zich te nemen.
Bij de ICRC waren toen 69.466 krijgsgevangenen geregistreerd, van wie zich 50.182 in Iraanse kampen bevonden en 19.284 in Irak. Volgens Sommaruga zou de ICRC in directe besprekingen met de regeringen van de beide landen alle procedurekwesties regelen, maar zij stond erop dat geen gevangenen tot terugkeer werden gedwongen. Terwijl Perez de Cuellar uitging van een totaal van 80.000 gevangenen, meenden VN-functionarissen dat dit aantal bijna zeker 100.000 of meer bedroeg.

Directe onderhandelingen in Genève. Benoeming Eliasson

Op 25 augustus 1988 begon in het Palais des Nations te Genève de eerste directe gespreksronde tussen Iran en Irak onder de persoonlijke leiding van VN-secretaris-generaal Perez de Cuellar. De delegatie-. van beide landen werden geleid door hun respectieve ministers van buitenlandse zaken, Ali Akbar Velayati en Tariq Aziz
De besprekingen op die dag en op 26 augustus vonden deels in plenaire zittingen plaats, deels in afzonderlijke gesprekken waarbij VN-functionarissen de opvattingen en voorstellen aan de delegaties in hun eigen kamers overbrachten.
Op 26 augustus bleek dat Iran een duurzame regeling van het conflict met Irak alleen mogelijk achtte als werd teruggekeerd naar het Verdrag van Algiers uit 1975 tussen Iran en Irak, waarbij ongeveer de helft van de 1.235 km lange gemeenschappelijke grens was gemarkeerd. Bij dit verdrag was de grens tussen beide landen in de Shatt al-Arab naar de middellijn van de vaarweg, de z.g.,,Thalweg-lijn", verlegd, terwijl die in eerdere verdragen langs de Iraanse oever liep. Maar op 17 september 1980 had de Iraakse president Saddam Hoessein dit ,,*verzoeningsakkoord*'' van Algiers eenzijdig opgezegd (pag. 609/1-'80).
De Iraanse delegatieleider Velayati noemde liet Verdrag van Algiers als een van de drie ,,geldigecriteria" voor het bereiken van een ,,alomvattende, rechtvaardige en eervolle oplossing".
Op 26 augustus 's avonds onderbrak Perez de Cuellar het overleg voor een dag om beide partijen tijd voor ,,reflectie" te geven.
Op 28 augustus 's middags, toen de VN-secretaris-generaal afzonderlijk beraad met beide delegaties in hun eigen kamers voerde, gaf de Iraakse staatsminister van buitenlandse zaken, Saadoun Hammadi, een uit Bagdad ontvangen boodschap door, waarin hij Iran ervan beschuldigde de besprekingen te saboteren. Kort daarop liep de Iraakse delegatieleider Aziz weg.
Op 29 augustus dreigde minister Aziz het overleg in Genève te blokkeren tot Iran instemde met een gedetailleerd akkoord over een staakt-het-vuren ter zee: Iran moest een einde maken aan het aanhouden en doorzoeken van Iraakse schepen in de Golf en het diende toe te staan dat de Shatt al-Arab, Iraks enige uitweg naar zee, weer bevaarbaar werd gemaakt.
De Iraanse delegatieleider Velayati stelde dat Iran het recht had schepen te doorzoeken zolang een formele staat van belligerentie bestond, waaraan hij toevoegde dat Iran ook geen schoonmaakoperaties in de Shatt al-Arab (zoals liet opruimen van wrakken) zou aanvaarden zolang de soevereiniteitskwestie een geschilpunt vormde.
Aangekondigd indirect overleg tussen beide delegaties o.l.v. hun respectieve ministers van buitenlandse zaken ging op 30 augustus niet door.
Op 31 augustus bestudeerden beide partijen een coinpromis-voorstel van de VN, waarbij Iran akkoord moest gaan niet een vrije doorvaart voor Irak en met een studie naar de logistieke werkzaamheden om de Shatt al-Arab schoon te maken in ruil voor een Iraakse ontruiming van nog bezet Iraans gebied. Maar dit compromis werd verworpen.
Op 1 september benoemde Perez de Cuellar de Zweedse VN-ambassadeur in New York, Jan Eliasson, tot zijn persoonlijke vertegenwoordiger bij de Geneefse besprekingen, alvorens hij die dag naar Lissabon vertrok. De 47-jarige Eliasson was de ,,rechterhand" van de voormalige Zweedse premier Olof Palme geweest en had aan de zijde van Palme reeds ,,aanzienlijke inspanningen'' ondernomen t.b.v. een beëindiging van de Golfoorlog, aldus de VN-secretaris-generaal.
Op 2 september ontving Eliasson na elkaar de Iraanse en de Iraakse minister van buitenlandse zaken, maar de impasse werd niet doorbroken.
De Iraanse minister Velayati verklaarde na afloop dat hij Eliasson had meegedeeld dat Irak liet bestand tot dan toe meer dan 60 maal had geschonden.
Op 3 september had de Iraakse minister Aziz een onderhoud van 75 minuten met Eliasson, waarna zijn Iraanse ambtgenoot Velayati een ontmoeting van 2½ uur met hem had.

Op 5 september werd opnieuw geen noemenswaardige vooruitgang geboekt. Irak beschuldigde Iran toen van 86 inbreuken op het bestand.

Op 7 september erkende VN-serretaris-generaal Perez de Cuellar in Parijs tegenover jou - nalisten dat de Genceefse besprekingen vast zatrn. Naar zijn zeggen waren de problemen nog steeds ,,dat van de vrijheid van scheepvaart en dat van het schoonvegen" van de Shatt al-Arab. ,,De Iraniërs vinden dat deze twee door Irak ingebrachte onderwerpen niet aan de orde zijn, en ik zoek naar een compromis-formule'', aldus Percz dc Cuellar.

Op 10 september's avonds kwamen de ministers van buitenlandse zaken van Iran en Irak, Velayati en Aziz, voor het eerst sinds 26 augustus in een plenaire zitting bijeen. Er rees toen een nieuw obstakel. Iran had ingestemd met een voorstel van Perez de Cuellar om het vastgelopen overleg in het VN-hoofdkwartier te New York voort te zetten, maar Irak sprak zich daartegen uit, aldus het Iraanse persbureau *Irna* op 11 september.

Maar op 13 september meldde Eliasson na een nieuwe ontmoeting met Velayati en Aziz dat beide partijen uitnodigingen voor een ontmoeting met Perez de Cuellar in New York hadden aanvaard. Irak ging echter niet akkoord met de voorgestelde datum van 22 september en het wilde alleen ,,voor één bijeenkomst" naar New York komen, als tevoren een datum voor verder overleg in Geneve, dat op 13 september was verdaagd, werd vastgesteld.



Onder auspiciën van de VN-secretaris-generaal Perez de Cuellar (m.) begonnen regeringsdelegaties van Iran (l.) en Irak (r.) op 25 augustus 1988 in Genève hun eerste directe plenaire bespreking.

Op 27 september maakte een VN-woordvoerder bekend dat secretaris-generaal Perez de Cuellar op 30 september in New York afzonderlijke gesprekken zou voeren met de ministers Velayati en Aziz, waarna deze elkaar op 1 oktober voor een rechtstreeks gesprek zouden ''–.i-moeten.

VN-rapport over krijgsgevangenen

Op 1 september 1988 was intussen een rapport over de toestand van de krijgsgevangenen in Iran en Irak door de Verenigde Naties gepubliceerd. Dit rapport was opgesteld door drie experts - generaal-majoor René Bats (België),Wolfram Karl (Oostenrijk)en Torkel Opsahl (Noorwegen)- die in opdracht van de VN tussen 24 **juli** en 5 augustus kampen van krijgsgevangenen in Iran en Irak hadden bezocht.
De drie experts concludeerden dat Iran ,,een vorm van geestelijke begeleiding'' had gebruikt ,,die niet te onderscheiden is van mentale pressie'' om ca. 20% van de Iraakse krijgsgevangenen te bekeren en om te vormen tot religieuze fundamentalisten die trouw waren aan Ayatollah Khomeini. ,,In elk kamp dat we (in Iran) bezochten waren er fanatieke, hysterische en soms gewelddadige demonstraties van de gevangenen. Zij riepen slogans tegen (de Iraakse president) Saddam Hoessein, tegen de supermachten en vóór de Islam en Ayatollah Khomeini. Vlaggen van de Verenigde Staten en Israël werden verbrand'', aldus het rapport. De experts hadden geen bewijzen gevonden voor soortgelijke indoctrinatiepraktijken m.b.t. de Iraanse gevangenen in Irak. Het rapport ging ook in op de aantallen krijgsgevangenen.

De experts stelden vast dat in Iran ,,een deel van de gevangenen nooit gelegenheid tot registratie kreeg'' en dat de Iraanse autoriteiten nimmer een volledige lijst van alle Iraakse krijgsgevangenen aan de ICRC hadden verstrekt.

Tegenover cijfer van 46.098 (Iraakse) gevangenen in 16 kampen stelden de experts een mogelijk totaal van 70.000 Iraakse gevangenen o.a. omdat Bagdad op 11 augustus een lijst met 24.247 nameii van vermisten had overhandigd. Op instigatie van Irak hadden de experts in Teheran ook de kwestie van de 7.327 Iraakse gevangenen aan de orde gesteld, die de ICRC reeds bij bezoeken in 1986/87 als vermist beschouwde. Iran had voor het lot van 7.220 van deze vermisten een verklaring gegeven. Zo zouden 4.653van hen politiek asiel hebben gekregen en uit gevangenschap zijn ontslagen. Voorts waren er volgens de experts meer dan 200 gevangenen in Iran die afkomstig waren uit Egypte en andere Arabische landen. (Volgens de pers in Cairo zaten niet minder dan 12.000 Egyptenaren in Iran gevangen, zo meldde de *NZZ* op 5 september 1988.)
In Bagdad vernamen de experts van officiële zijde dat het Iraakse leger in 11 kampen 18.139 Iraanse gevangenen vasthield. Bovendien waren er ca. 46.000 burgers in drie kampen geïnterneerd, o.w. 25.596 Iraanse Koerden en 20.000 Arabischtalige Iraniërs. De experts gingen uit van een totaal van 35.000 krijgsgevangenen in Irak, oindat Irak in de slotfase van de strijd nog ruim 15.000 nieuwe gevangenen kon hebben gemaakt die de ICRC niet had mogen registreren. Evenals Iran had ook Irak tot dusver nooit een volledige lijst niet namen van de Iraanse gevangenen verstrekt, aldus de VN-experts (*NZZ* 21-9-'88).

Overleg in New York. Verklaring Velayati. Iraanse concessie?

Op 1 oktober 1988 vond in het VN-hoofdkwartier te New York een drie uur durende ,,werkzitting'' van Velayati en Aziz plaats, in aanwezigheid van Perez de Cuellar en Eliasson. Bij dit overleg leek geen voortgang te zijn geboekt.
Nadat de Iraakse minister Aziz op 4 oktober 's avonds nog een onderhoud met de VN-secretaris-generaal had gehad, keerde hij op 5 oktober van New York naar Bagdad terug. Hij hoopte naar eigen zeggen op een hervatting van de gezamenlijke besprekingen in Genève, omdat de ,,anti-Arabische'' atmosfeer in New York nadelig was voor Iraakse onderhanaelaars.
Op 6 oktober verklaarde zijn Iraanse ambtgenoot Velayati tegenover de pers in New York dat er in de voorbije dagen ,,bescheiden vorderingen'' waren geboekt. Bovendien was een compromisvoorstel voor de doorvaartrechten van de Iraakse vloot in de Golf aan de orde gesteld. Op 8 oktober suggereerde Velayati in een interview met het Iraanse persbureau Irna zelfs dat beide partijen ,,in beginsel'' met een compromis-voorstel van de VN (Perez de Cuellar) hadden ingestemd. In dit voorstel werd beide partijen verzocht hun troepen binnen 15 dagen tot achter de internationale grens terug te trekken en vervolgens krijgsgevangenen uit te wisselen. Iran had toegezegd het doorzoeken van Iraakse schepen in internationale wateren in de Golf te staken. (Volgens The *Times* d.d. 10 oktober zou Perez de Cuellar hadden voorgesteld dat Irak instemde met een uitstel van de discussie over de Shatt al-Arab, als Iran het doorzoeken van Iraakse schepen staakte.) Overigens voegde Velayati aan zijn uitspraken toe dat ,,irrelevante vraagstukken'' zoals dat van de Shatt al-Arab niet aan de orde waren gesteld.
Maar op 8 oktober 's avonds zei de Iraakse onderminister van buitenlandse zaken Nizar Hamdoon in Bagdad dat Irak de VN-voorstellen nog steeds bestudeerde en dat die in de volgende overlegronde in Genève (waarvoor nog geen datum was vastgesteld) zouden worden besproken. Irak was ,,verbaasd'' over de Iraanse verklaring, ,,omdat voor zover wij weten de laatste gespreksronde in New York is geëindigd zonder een wijziging in de Iraanse houding t.a.v. de noodzakelijke maatregelen om het bestandsakkoord toe te passen'', aldus de onderminister.

Op 17 oktober verklaarde minister Velayati dat Iran had ingestemd met het schoonmaken van de grensrivier de Shatt al-Arab als onderdeel van een vier punten tellend voorstel van VN-secretaris-generaal Perez de Cuellar. De andere punten van dit voorstel waren volgens Velayati de terugtrekking van de Iraanse en Iraakse troepen tot achter de internationale grens, de stopzetting van het doorzoeken van Iraakse schepen door Iran en de uitwisseling van krijgsgevangenen. Maar Iran koppelde hieraan echter een voorwaarde die door Irak tot dan toe steeds was afgewezen, nl. dat het hele voorstel ten uitvoer wordt gelegd in de geest van het verdrag van Algiers.
Irak beantwoordde het Iraanse aanbod op 18 oktober met een concessie op het punt van de uitwisseling van krijgsgevangenen. Het verklaarde zich bereid om humanitaire redenen onmiddellijk met die uitwisseling te beginnen. hoewel dit volgens het programma van resolutie 598 pas na de troepenterugtrekking zou moeten gebeuren.
De Iraanse parlementsvoorzitter en opperbevelhebber van de strijdkrachten, Ali Akbar Hashemi Rafsanjani, noemde dit Iraakse voorstel op 20 oktober een propagandatruc. De enige manier voor Irak om de vrijlating van de krijgsgevangenen te waarborgen was het staken van het opwerpen van hindernissen bij de uitvoering van resolutie 598.

Op 25 oktober deelde VN-secretaris-generaal Perez de Cuellar mee dat hij Iran en Irak had uitgenodigd op 31 oktober in Genève hun vredesbesprekingen op ministersniveau te hervatten. Hijzelf zou het overleg vier of vijf dagen lang bijwonen; daarna zou zijn speciale vertegenwoordiger, Jan Eliasson, die taak overnemen. Perez de Cuellar toonde zich ,,bemoedigd'' omdat beide partijen ,,bereid lijken hun goede wil te tonen door in de nabije toekomst over te gaan tot een repatriëring van krijgsgevangenen''.

Volgens *Le* Monde (27-10-'88) hadden beide landen in de loop van de voorgaande tien dagen eenzijdig bijna 100 invalide, gewonde of zieke krijgsgevangenen vrijgelaten. Iran had de vorige maand 72 Iraakse (op 12 september) en 16 Egyptische gevangenen in vrijheid gesteld. Irak had op 22 oktober aangekondigd 25 gewonde Iraanse krijgsgevangenen naar huis te willen sturen. Iran liet daarop weten elke vliegtuiglading gewonde Iraniërs uit te wisselen tegen eenzelfde hoeveelheid gewonde Iraakse gevangenen.
Omstreeks 30 van de 72 vrijgelaten Iraakse krijgsgevangen verklaarden tijdens een persconferentie op 28 september te Bagdad dat zij gedurende hun gevangenschap in Iran waren gemarteld. Christelijke gevangenen zouden onder zware druk zijn gezet om zich tot de Islam te bekeren.
Op 30 oktober stuurden Iran en Irak elk 25 gewonde krijgsgevangenen via bemiddeling van de ICRC naar huis terug.

Vredesbesprekingen in Genève *hervat* en verdaagd. Uitwisseling gewonde krijgsgevangenen

Op 31 oktober voerde VN-secretaris-generaal Perez de Cuelaar in Genève afzonderlijke besprekingen met de ministers van buitenlandse zaken van Irak en Iran, Aziz en Velayati.
Op 1 november volgde een plenaire

zitting van beide delegaties in aanwezigheid van Perez de Cuellar. De volgende dag kwamen Aziz en Velayati overeen de onderhandelingen voortaan uitsluitend rechtstreeks te voeren.
De ministers Aziz en Velayati hadden resp. op 2 en 3 november elk een onderhoud met de voorzitter van de ICRC, Cornelio Sommaruga, over de krijgsgevangenen en hun repatriëring.
Op 5 november vertrok Perez de Cuellar vanuit Genève naar New York zonder dat hij erin was geslaagd het vredesoverleg uit deimpasse te halen. De gespreksronde zou worden voortgezet onder leiding van Eliasson, die uiterlijk op 16 november in New York verslag aan de VN-secretaris-generaal zou uitbrengen.
Op 8 november stemde Irak in met een Iraans voorstel om alle zieke en gewonde krijgsgevangenen onder auspiciën van de ICRC uit te wisselen. Volgens de Iraakse minister Aziz had de ICRC 411 Iraanse krijgsgevangenen in Irak en 1.115 Iraakse gevangenen in Iran (later 1.158) geregistreerd die om gezondheidsredenen voor repatriëring in aanme king kwamen. De ICRC wilde deze humanitaire actie op 20 november starten, waarover op 10 en 11 november akkoorden waren gesloten.
Op 11 november werden de vredesbesprekingen in Genève verdaagd. Volgens VN-bemiddelaar Eliasson hadden de beide ministers van buitenlandse zaken ermee ingestemd elkaar ,,in de nabije toekomst" opnieuw te ontmoeten, na een pauze voor ,,diepe reflectie" Ook hadden beide partijen zich verplicht het 12 weken oude bestand na te leven
Op 24 november werd een begin gemaakt met de uitwisseling van zieke en gewonde gevangenen, maar dezelfde dag rezen problemen over de aantallen te repatriëren personen. In plaats van de afgesproken 115 stuurde Iran slechts 52 Iraakse gevangenen naar Bagdad; daarop liet Irak maar 19 van de 41 Iraniërs vertrekken. Volgens het Iraanse persbureau *Irna* hadden 36 van de Iraakse gevangenen asiel aangevraagd en bleken 27 andere niet meer gewond of ziek te zijn.
Op 27 november staakte Iran de gevangenenruil onder verwijzing naar ,,schendingen door Irak" van de betreffende overeenkomst. Sinds l-iet begin van de operatie had Iran 155 (van de 343) Iraakse gevangenen gerepatriëerd en Irak 56 (van de 123) Iraniërs.
Op 23 januari 1989 liet Irak in een eenzijdige actie 131 Iraanse krijgsgevangenen, voornamelijk ouderen en zieken, vrij. Zij u-erden per chartervliegtuig naar Teheran overgebracht. De ICRC meldde dat op 24 januari nog 124 gevangenen zouden volgen, krachtens een humanitaire geste van de Iraakse president Saddam Hoessein.



Missie Eliasson. *Onderhandelingen* in New York

Op 24 januari 1989 arriveerde VN-bemiddelaar Jan Eliasson in Teheran om een basis te vinden voor een hervatting van de vredesbesprekingen tussen Iran en Irak. Tijdens het verblijf van Eliasson in Bagdad aanvaardde Irak op 29 januari een VN-voorstel om een gezamenlijke militaire commissie met Iran in te stellen om het bestand in de Golf te consolideren. Iran, dat dit voorstel reeds eerder had goedgekeurd, noemde het Iraakse besluit een ,,positieve stap in het kader van de vredesbesprekingen".
Op 8 februari verlengde de Veiligheidsraad het mandaat van UNIIMOG met bijna acht maanden. Tegelijk deed de Raad een beroep op Iran en Irak resolutie 598 uit te voeren.
Op 10 februari 's avonds had VN-secretaris-generaal Perez de Cuellar in het VN-hoofdkwartier te New York een gezamenlijke ontmoeting met de ministers van buitenlandse zaken van Iran en Irak, Velayati en Aziz. Daarna deelde hij mee dat Iran en Irak de directe vredesbesprekingen op ministersniveau eind maart in New York zouden hervatten.



De speciale afgezant van VN-secretaris-generaal Perez de Cuellar, de Zweedse diplomaat Jan Eliasson, na zijn benoeming op 1 september 1988.

Van 21-23 februari werden 233 zieke en gewonde Iraakse krijgsgevangenen van Teheran naar Bagdad per chartervliegtuig overgebracht. Het betrof een eenzijdige Iraanse actie in het kader van de 10de verjaardag van de Iraanse revolutie.
Volgens een ICRC-woordvoerder waren tot dan toe 949 Iraanse en 945 Iraakse gevangenen gerepatriëerd, aldus SDA (21-2-'89).
Op 5 maart stelde president Saddam Hoessein van Irak voor over te gaan tot een ,,onmiddellijke en totale uitwisseling" van de gevangenen, onafhankelijk van het resultaat van de vredesbesprekingen. Dit voorstel werd op 19 maart door de Iraanse minister van buitenlandse zaken Velâyati verworpen. Reeds op 14 maart had Velayati gezegd dat Iran bereid was de vredesbesprekingen in april te hervatten; maar de Iraakse troepen moesten zich van Iraans grondgebied terugtrekken, anders zou er geen vooruitgang bij de besprekingen worden geboekt.

Inmiddels verslechterde de situatie aan de grens. Het Iraakse persbureau *INA* meldde op 14 maart dat Iraakse troepen de voorgaande nacht door eenheden van de llde Iraanse infanteriedivisie waren beschoten. Reeds eerder had Iran Irak ervan beschuldigd op 17 februari vijf Iraanse soldaten in een hinderlaag te hebben doodgeschoten.
Op 2 april verklaarde Marrack Goulding, onder-secretaris-generaal van de VN, aan het slot van zijn verblijf in Bagdad (voorafgegaan door een bezoek aan Teheran), dat de UWII-MOG tot begin februari 1.960 klachten over bestandsschendingen van beide partijen had ontvangen.

Op 10 april droeg Iran 66 Iraakse krijgsgevangenen aan de ICRC over voor repatriëring naar Bagdad.

Besprekingen in Genève

Op 13 april maakte een VN-woordvoerder te New York bekend dat een

nieuwe directe gespreksronde op ministersniveau tussen Iran en Irak op 20 april in Geneve zou beginnen, in aanwezigheid van secretaris-generaal Perez de Cuellar en diens afgezant Jan Eliasson.
Deze vijfde gespreksronde, die inderdaad op 20 april begon, werd op 23 april afgesloten, zonder dat ,,reële vorderingen" waren geboekt, aldus Perez de Cuellar. Hij zei ernaar te streven in juni een nieuwe gespreksronde te organiseren om het vredesproces overeind te houden. De beide ministers, Aziz (Irak) en Velayati (Iran), gaven elkaar de schuld van het gebrek aan voortgang.

Voortdurende impasse

Ondanks diverse pogingen van de Verenigde Naties vond geen verdere directe gespreksronde tussen Iran en Irak meer plaats.
De volgende gebeurtenissen en ontwikkelingen sinds 23 april zijn nog te vermelden:

Op 23 mei werden na een eenzijdig besluit van de Iraanse regering nog eens 49 gewonde en zieke Iraakse krijgsgevangenen door de ICRC gerepatrieerd.
Op 22 augustus liet Iran zes Soinalische krijgsgevangenen vrij, die aan Iraakse zijde zouden hebben gestreden.
Op 23 augustus begon VN-bemiddelaar Jan Eliasson in Geneve besprekingen met regeringsfunctionarissen uit Iran en Irak.
Tijdens de op 4 september geopende topconferentie van niet-gebonden landen in Belgrado had VN-secretaris-generaal Perez de Cuellar gesprekken niet de ministers van buitenlandse zaken van Iran en Irak, Velayati en Aziz, die hij ook reeds in juli had ontmoet. Maar ook daarbij werd geen voortgang geboekt.
Op 25 oktober openden Iraanse speedboten in de Golf het vuur op een Iraakse sleepboot; daarbij werd een opvarende gedood. Dit werd bericht vanuit scheepvaartkringen in Dubai, maar door Iran ontkend.

Op 1 november begon VN-bemiddelaar Eliasson een pendelmissie tussen Bagdad en Teheran om het vastgelopen vredesproces weer op gang te krijgen.
Op 16 november verklaarde Iran zich bij monde van minister Velayati tegenover Eliasson bereid krijgsgevangenen met Irak uit te wisselen als dit land tegelijkertijd zijn troepen van Iraanse bodem terugtrekt. Volgens Iran houdt Irak nog 2.600 km2 Iraans gebied bezet.
Op 17 november keerde Eliasson naar New York terug, zonder enig zicht op een doorbraak (Reuter).
De Iraanse minister Velayati beklemtoonde tijdens een persconferentie op 20 november in Teheran dat het Verdrag van Algiers een internationaal geldige overeenkomst blijft die beide partijen bindt. Hij reageerde op uitspraken van zijn Iraakse ambtgenoot Aziz van 18 november. Deze wees toen het Iraanse voorstel af inzake een uitwisseling van alle krijgsgevangenen in ruil voor een gelijktijdige terugtrekking van alle Iraakse troepen uit bezet Iraans gebied. Volgens Aziz zou Irak zijn troepen pas terugtrekken als Iran de Iraakse soevereiniteit over de grensrivier de Shatt al-Arab erkende.

TEKSTEN

NEDERLAND

REGERINGSVERKLARING KABINET LUBBERS III

Op pag. 780/1 e.v. is een begin gemaakt met afdrukken van de tekst van de regeringsverklaring, die premier Lubbers op 27 nov. in de Tweede Kamer heeft afgelegd.

Een voortzetting ervan volgt hierna:

Volkshuisvesting
Het volkshuisvestingsbeleid blijft gericht op het voorzien in de woningbehoefte en in voldoende kwaliteit van de woniiigsvoorraad, met name ten behoeve van diegenen die op eigen kracht niet of onvoldoende in de behoefte aan huisvesting kunnen voorzien.
De decentralisatie naar gemeenten en provincies en de verzelfstandiging van de positie van woningcorporaties wordt voortgezet. Daarbij wordt gestreefd naar de introductie, met ingang van 1992, van totaalbudgetten voor jaarlijkse bijdragen voor sociale huur- en koopwoningen en liooguiveaurenovatiec. Gemeenten krijgen aldus keuzevrijheid.
Vóór de begrotingsbehandeling mordt u een notitie aangeboden over de keuze bij de objectsubsidiëring tussen een genormeerd dynamisch lcostprijsstelsel en een netto-contante-waardemethodiek. De keuze is zowel van belang voor een nadere uitwerking van de decentralisatie- en verzelfstandigingsvoorstellen als voor de wijze waarop wordt omgegaan met toekomstige verplichtingen.
Voor 1990 en 1991 wordt de trendmatige huurverhoging op 3% vastgesteld. Vanaf 1992 zal deze morden vastgesteld op basis van de kosten en inkomensontwikkelingen en de gewenste verschuiving van object naar subjectsubsidies. In het kader van de begrotingsvoorbereiding 1992 wordt niet behulp van de inzichten van dat moment hierover nader besloten.
De individuele huursubsidie neemt als gevolg van de geleidelijke verschuiving van objectnaar subjectsubsidie voor de lagere en laagste inkomens geleidelijk in betekenis toe. Demografische en sociaaleconomische ontwikkelingen spelen hierbij een belangrijke rol. Vanaf 1990 morden extra gelden beschikbaar gesteld, oplopend tot f 100 miljoen in 1994, om daarmee het koopkrachteffect van de huurstijging voor lage inkomens, waaronder niet name die van bejaarden, te mitigeren. Hiertoe morden u binnenkort nadere maatregelen voorgelegd met het oog op effectuering nog per 1 juli 1990.
In de eerste helft van 1990 wordt bezien of het mogelijk is op een doeltreffende wijze meer evenwicht te brengen in de relatie inkomenkwaliteit-huur, waarbij het te kiezen instrumentarium beoordeeld zal worden op de effecten voor de bevolking in buurten en wijken, zoals die is samengesteld. Een belangrijk uitgangspunt hierbij zal zijn een optimaal gebruik van de bestaande relatief goedkope woningvoorraad.

Teneinde een spoedige behandeling van de Nota Volkshuisvesting in de jaren negentig mogelijk te maken, zal u tijdig voor de behandeling van de begroting een brief bereiken, waarin de hiervoor genoemde voorneinens in relatie tot de Nota morden uiteengezet.
Voor 1992 zal via een breed opgezette evaluatie het toekomstige stadsvernieuvvingsbeleid worden geformuleerd. De resultaten die tot nu toe zijn bereikt en de ervaringen met de gedecentraliseerde opzet van de stadsvernieuwing kunnen daarbij zeer van nut zijn. Het accent op sociale vernieuwing wordt mede gestalte gegeven in het stadsvernieumingsbeleid.
Stadsvernieuwing is immers een integraal proces van vernieuwing, waarin naast het fysieke herstel van de steden ook de niet-fysieke elementen een belangrijke rol spelen.

Milieubeleid en ruimtelijke ordening
Het milieubeleid zal als een der hoofdpijlers van het regeringsbeleid concreet gestalte moe ten krijgen
Hoofddoelstelling daarbij is, dat binnen één generatie de wijze van produceren en consumeren zal moeten voldoen aan voorwaarden van duurzame ontwikkeling; doorschuiven naar volgende generaties is niet langer verantwoord.

Ten opzichte van de huidige situatie betekent dit een trendbreuk, die slechts met verstrekkende maatregelen zal kunnen worden bereikt. Overheid, bedrijfsleven en burgers zullen ieder een aanzienlijke bijdrage moeten leveren. Daarbij zullen soms pijnlijke ingrepen onvermijdelijk zijn. De brede erkenning van de noodzaak van een stringent milieubeleid biedt echter de mogelijkheid de nodige voorstellen te aoeii.
Inzet van alle beschikbare instrumenten zal daarbij onontbeerlijk zijn. Zowel stringente wet- en regelgeving als een nauwgezette handhaving daarvan, als inzet van het financieel instrumentarium zal ertoe moeten bijdragen de geformuleerde doelstellingen metterdaad te realiseren. Daarbij zal rekening moeten worden gehouden met de grens van de stabilisatie van de collectieve lasten en met de beperkte marge door grenseffecten en Europese harmonisatie op fiscaal terrein.

Milieubeleid als een van de hoofdpijlers van het regeringsbeleid heeft vergaande consequenties voor afwegingen op velerlei beleidster ein. Vooreerst zullen de eisen van milieubeleid in beginsel evenwaardig zijn aan die welke voortvloeien uit de beide andere hoofdpijlers van beleid.
Maar daarnaast zal de regering zich bij al haar beleidsvoornemens rekenschap moeten geven van de mogelijke effecten die deze op een duurzame ontwikkeling kunnen hebben, en deze in de besluitvorming over die voornemens mee laten wegen.
Tegen de achtergrond van dit beleidskader zullen het Nationaal Milieubeleidsplan en de Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening opnieuw worden bezien en waar nodig worden aangevuld.
Over voornemens met te verwachten belangrijke gevolgen voor het milieu zal, meer dan tot nu toe het geval was, bespreking plaatsvinden in de daarvoor reeds bestaande onderraad van de Ministerraad, de Raad voor Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer. Hiertoe zal de werkwijze van deze onderraad en van de bijbehorende ambtelijke voorportalen worden aangepast.
Zoals gezegd, draagt een belangrijk deel van de milieuproblemen waarvoor wij ons gesteld zien, een internationaal karakter. Er zal dan ook in internationaal kader voortgegaan worden met het bevorderen van een krachtig milieubeleid. in het biizonder in Europees verband.
In het voorjaar van 1990 zal u een supplement op het Nationaal Milieubeleidsplan worden voorgelegd (het zgn. NMP-plus). Daarin zal worden ingegaan op de ontvangen reacties op het NPM en daarin zullen de volgende intensiveringen worden opgenomen.

- Ten eerste een beleidsintensivering in het bijzonder gericht op de terugdringing van kooldioxyde en verzurende emissies. Beleidsintensivering inzake de CO_2-reductie heeft als doel om CO; in eigen land zo spoedig mogelijk jaarlijks met ongeveer 2% terug te dringen. Uitgangspunt daarbij is, dat alle sectoren met verbrandingsprocessen bijdragen aan de CO,-reductie, in de volgorde energievoorziening, elektriciteitssector, verkeer en vervoer met verbrandingsn~otoren en afvalstoffen; dit

laatste via preventie en hergebruik. Om dit te bereiken zijn drastische maatregelen noodzakelijk.
Na een zo beperkt mogelijk te houden periode van voorbereiding zal een aanpassing van het energieverbruik (exclusief de sector verkeer en vervoer en het non-energetisch verbruik) morden nagestreefd waarmee in een periode van 4 jaar een CO_2-reductie van circa 6% ten opzichte van het ongewijzigd beleid vóór het NMP kan morden gerealiseerd.
De sector verkeer en vervoer (voor ca. 1,5%) en de afvalstoffensector (voor ca. 1%) zullen het resterende deel moeten realiseren, ten einde 8% punten CO_2-reductie te bereiken.
Ter financiering van deze beleidsintensivering zal een CO_2-heffing morden ingevoerd, welke voorlopig niet ingang van 1990 op *f* 150 miljoen per jaar is gesteld.
Deze f 150 miljoen wordt in 1990 besteed aan bestrijdingsmaatregelen verzuring voor *f* 40 miljoen, aan energiebesparing f 60 miljoen en bevordering van openbaar vervoer f 50 miljoen.
Voor deze maatregelen zullen uit de algemene middelen in de jaren na 1990 gelden beschikbaar worden gesteld, die het inclusief de CO.-heffing, mogelijk maken in 1994 *f* 100 miljoen te besteden aan bestrijdingsmaatregelen verzuring, f 100 miljoen aan energiebesparing en f 100 miljoen aan bevordering openbaar vervoer.

- Ten tweede wordt in het NMP-plus een beleidsintensivering aangegeven ten behoeve van de bescherming en ontwikkeling van de natuur.
- Ten derde mordt in het NIVIP-plus ingegaan op de behee sing van de gehele afvalketen. in het bijzonder door preventie en hergebruik alsmede op een gericht produktenbeleid.
- Ten vierde een beleidsintensivering ten aanzien van de sanering van bodems en waterbodems. Hiervoor wordt oplopend tot f 125 miljoen per jaar extra gereserveerd die voor f 75 miljoen ten goede zal komen aan bodemsanering, voor f 40 miljoen aan sanering van rijkswaterbodems en overige kosten voortvloeiend uit de Derde Nota Waterhuishouding, en voor f 10 miljoen aan sanering van waterbodems van regionale wateren.
- Ten vijfde wordt aangegeven of respectievelijk hoe de Wet algemene bepalingen Milieuhygiëne kan worden omgebouwd en uitgebreid tot een algemene milieukaderwet zonder de doelmatigheid en de flexibiliteit van het beleid aan te tasten, en hoe de inzet van het instrumentarium wordt aangepast door middel van duidelijk normerende, bindende en met sanctiemogelijkheden toegeruste regelgeving, door adequate handhaving en door het instrument van de regulerende heffing.
Voor de apparaatskosten in verband met de handhaving zullen extra middelen ter grootte van f 25 miljoen gereserveerd worden, mede ook om achterstanden bij de provincies in te lopen.
- Ten zesde mordt beschreven hoe een nadere integratie van de milieu-aspecten van de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening, de Structuurnota Landbouw, het Natuurbeleidsplan, de Derde Nota Waterhuishouding en het Structuurschema Verkeer en Vervoer met het NMP-plus tot stand komt.
- Ten zevende wordt in het NMP-plus aangegeven hoe in het energiebeleid een zwaarder accent op besparing ondersteund kan worden door een jaarlijks aan het parlement uit te brengen energiebesparingsplan.

Om vertraging in de uitvoering van het milieubeleid zo veel mogelijk te voorkomen, zal u nog dit kalenderjaar een afzonderlijke notitie bereiken waarin die maatregelen uit het NMP vermeld zijn welke op korte termijn in uitvoering kunnen worden genomen. Daartoe worden de reeds voor 1990 in het NMP vermelde bedragen via nota's van wijziging op de ontwerpbegrotingen 1990 opgenomen en daarin de intensiveriiigen van het beleid voor 1990 verwerkt

De Vierde Nota over de ruimtelijke ordening past in het streven van de regering oin de concurrentiepositie van ons land in een zich verenigend Europa te versterken. Het beleid ten aanzien van de hoofdtransportassen, het ontwikkelen van eeii beperkt aantal stedelijke knooppunten en van een grootstedelijk vestigingsmilieu in de randstad levert daaraan een wezenlijke bijdrage.
De meer centrale positie van het milieu in het beleid noopt intussen wel tot een nadere bezinning op het beleid zoals neergelegd in de Vierde Nota. Op korte termijn zullen de resultaten van deze herbezinning aan u worden voorgelegd. Reeds thans kan daarover worden opgemerlit dat in samenhang met het NMP-plus prioriteit zal worden gegeven aan:

- de ruimtelijke maatregelen gericht op liet terugdringen van de groei van de automobiliteit:
- het gebiedsgericht ruimtelijk en milieubeleid, dat vooral voor de omgeving van Schiphol en voor De Peel en de Gelderse Vallei urgent is;
- de inzet van het ruimtelijk-ordeningsinstrumentarium voor het milieubeleid.

Verkeer en Waterstaat

Als het om verkeer en vervoer gaat, constateren we een omslag in het denken, maar deze gaat gepaard niet een tegengestelde praktijk. Anders gezegd: iedereen is ervan overtuigd dat het autogebruik fors beperkt moet morden, maar tegelijkertijd meten we de groei van ongeveer 7% per jaar. Velen van ons vinden dat anderen maar eens wat valrer van het openbaar vervoer gebruik moeten maken.
Het is duidelijk dat het zo niet door kan gaan en dat de trend om moet. De situatie vraagt om maatregelen die ook feitelijk tot een andere vervoerskeuze leiden.
In de definitieve beslissing over het Tweede Structuurschema Verkeer en Vervoer zal blijken hoe de regering een ambitieus milieubeleid mil combineren met het behoud van de Nederlandse positie in het internationale vervoer.
Dit totaalpakket komt volgend voorjaar. Men kan erop rekenen dat daarin niet alleen het openbaar vervoer de aandacht krijgt die het verdient, maar dat ook fietsen en carpoolen metterdaad gestimuleerd zullen worden. Het gezamenlijk gebruik van de auto kan een belangrijke oplossing worden daar maar het openbaar vervoer geen alternatief biedt.
Vooruitlopend op de regeringsbeslissing over het Structuurschema is - zoals reeds gezegd - besloten het reiskostenforfait te maximeren; dus geen aftrek voor boven de 30 km en een dienovereenkomstige aanpassing van de zg. autokostenfictie.
Werkgevers kunnen hun personeel straks echter wel belastingvrij openbaar vervoer of bedrijfsvervoer aanbieden.
Zowel de gewijzigde fiscale situatie als de aanwending van de zo beschikbaar komende middelen ten bate van diegenen die gebruik maken van het openbaar vervoer en voor capaciteitsuitbreiding van het openbaar vervoer, vormen een eerste stap naar minder files en minder CO_2-belasting.
Er is meer te doen; zoals bijvoorbeeld de maximum-snelheid. Bij dit vraagstuk gaat het echter nu allereerst om de handhaving. Daarin moet verbetering komen. Pas als op dit punt resultaten worden geboekt, kan de gewenste aanpassing van de maximum-snelheid worden over\%-ogen.
Een reductie van liet autoverkeer zal voor een goed deel via het prijsmechanisme tot stand moeten komen. De betrekkelijk lage prijs merkt de mobiliteit nu sterk in de hand. Daarom mordt ook verder gegaan met de voorbereiding van het rekeningrijden. Daarmee kan men de prijs van autokiloineters per locatie en naar gelang van het uur van de dag doen variëren.
In elk geval zal het openbaar vervoer in de toekomst bij prijsvergelijking beter uit de bus moeten komen.

In een klein land met open grenzen kan men de mobiliteit slechts in beperkte mate via de prijs beïnvloeden. Daarom zal de regering in Brussel naar medestanders zoeken voor een verdergaande variabilisatie van de autokosten.
Hoewel de regering de positie van het goederenvervoer en het zakelijk verkeer zo veel mogelijk mil ontzien, dient ook de omvang van het zakelijk verkeer niet als een gegeven te worden aanvaard. Ook in een onderneming hoeven kostenbesef en milieubesef op het punt van het autogebruik de resultaten niet per definitie te drukken.
In verband met het aanscherpen van het milieubeleid wordt het wegenprogramma nog eens op zijn doelstellingen getoetst. De overeengekomen creatie van een infrastructuurfonds dat weg, water en rail omvat, zal het eenvoudiger maken een integraal beleid gestalte te geven
Daarbij zal, zonder de erkende belangen van het wegvervoer te kort te doen, een extra accent gelegd morden op de promotie van water en rail. Het besluit tot versnelde uitvoering van het programma Rail 21 van de Nederlandse Spoorwegen is daarvan een voorbeeld.
Bij het openbaar vervoer krijgt de samenhang de komende jaren ext a aandacht. Men dient de problemen vooral per regio in hun totaliteit te bezien. En de vervoerbedrijven moeten de zaken in het belang van de reizigers samen aanpakken. De aansluitingen moeten zo goed zijn als het maar kan - lange wachttijden geven het openbaar vervoer een slechte reputatie.
De regering zal onverkort vasthouden aan een andere randvoorwaarde van een behoorlijli verkeersbeleid: veiligheid. Zij handhaaft de taakstelling die het aantal doden en gewonden in 2000, vergeleken bij 1985, met een kwart moet reduceren. Dat zal niet eenvoudig zijn. Na een jarenlange daling loopt het aantal slachtoffers dit jaar weer op. Het betekent dat alle betrokken partijen hun activiteiten moeten opvoeren. Het ontbreekt hun daarbij niet aan aanknopingspunten
Een activiteit waarvan men goede verwachtingen mag hebben, is de herinrichting van dichtbebouwde gebieden tot 30-km-zones. Men beschermt zo de meest kwetsbare verkeersdeclnemers op plaatsen waar automobilisten uiterste behoedzaamheid past. De minister van Verkeer en Waterstaat wil deze structurele beveiliging van woongebieden stimuleren maar zij kan.
Ook voor vele van deze activiteiten geldt echter dat zij staan of vallen met de effectiviteit van de handhaving.
Op de interne markt moet elk land straks zijn sterkste troeven op tafel kunnen brengen. Voor Nederland behoren vervoer en distributie tot die categorie. De regering zal daarom in eigen land de vervoerswereld de faciliteiten verschaffen die zij behoeft en in Brussel op volledige liberalisatie van de vervoersinarkt mikken.
Waar harmonisatie nodig is om van eerlijke concurrentie te kunnen spreken, is deze alleszins aanvaardbaar. De regering zal zich echter verzetten tegen harmonisatie louter als argument voor uitstel van liberalisatie. Ook zal zij eenzijdige acties, zoals de Duitse plannen voor een Strassenbenutzungsgebühr, krachtig bestrijden.
Bij de investeringen in de infrastructuur zal de strategische betekenis daarvan voor Nederland als distributieland van doorslaggevend belang zijn. De bereikbaarheid van onze mainports behoudt een centrale plaats in het beleid.
Ten behoeve van versnelling van investeringen wordt thans bestudeerd hoe de NS f 200 miljoen extra gedurende 3 jaar kan lenen onder gelijktijdige inpassing van de bijbehorende rentelasten in de beschikbare financiële ruimte.
De regering zal met alle partijen aan tafel zorgvuldig nagaan hoe we de formidabele betekenis van Schiphol ook in de toekomst met

een duurzaam milieubeleid kunnen verzoenen.
De regering vindt dat Nederland een aansluiting moet krijgen op een Europees net van hoge-snelheidslijnen, Zij zal het nodige doen om dat op aanvaardbare condities tot stand te brengen
De regering verwacht in het voorjaar van 1990 te kunnen vaststellen hoe men het IJsselmeer een eind kan maken aan de erosie van de Noordzeekust. De verhoging van de rivierdijken zal rond de eeuwwisseling voltcoid zijn.
De intensivering van het milieubeleid als geheel geldt, zoals gezegd, ook voor het waterbeleid. Met het nieuwe beleid zoals dat in de Derde Nota Waterhuishouding is voorgesteld, zou tijdens deze regeringsperiode een geleidelijk - tot f 700 miljoen op jaarbasis - oplopend bedrag gemoeid zijn.
Voorgesteld mordt daar in totaal voor sanering van de waterbodems *f* 125 miljoen aan toe te voegen Terwijl men doende is enkele van de meest vervuilde locaties op te ruimen, begint in 1990 nader onderzoek naar andere sterk vervuilde bodems in rijksmateren. In de loop van dat jaar komt ook de milieu-effect rapportage over de berging van baggerspecie beschikbaar. Tevens kan men een voorstel tegemoet zien om de materbodems onder de Wet Bodemsanering te brengen.
De regering zal de afspraken over de sanering van de Rijn volledig nakomen. Zij interpreteert ,,50% reductie" als ,,minstens 50% reductie" en zal met die gezindheid aan het jaarlijks ministersoverleg deelnemen. Aan de lijst met schadelijke stoffen waartegen het Rijn Actie Programma bij uitstek gericht is, zullen binnenkort 17 stoffen worden toegevoegd.
Is de sanering van de Rijn mede van betekenis voor de kwaliteit van de Noordzee, de regeriiig zal ook rechtstreeks alles op alles zetten om de Noordzee snel schoner te krijgen, door maatregelen in eigen land, en door overtreders buitengaats effectiever aan te pakken.
Het frusterende gegeven dat overtreders van maritieme milieuwetten zelden vervolgd worden, prikkelt ons om elke kans op verbetering te benutten. Op het programma staan: een intensievere surveillance en de vraag hoe de bewijslast te vereenvoudigen en een meer doeltreffende vervolging te bereiken.
Op de in maart in Den Haag te houden ministersconferentie over de Noordzee zal Nederland het initiatief nemen een Exclusieve Economische Zone (EEZ) te doen instellen. De handhaving van de internationale milieuwetten zal daarmee zeer gediend zijn.

Landbouw, **Natuurbeheer en** Visserij
Op het gebied van het natuurbeheer zijn de komende jaren grote inspanningen noodzakelijk. Zo zal een aanzet gegeven moeten morden tot het realiseren van de in het Natuurbeleidsplan opgenomen Ecologische Hoofdstructuur, mede t.b.v. het welbevinden van dc mens.
Met betrekking tot het dit voorjaar uitgebrachte Natuurbeleidsplan en de Landbouwstructuurnota zijn inmiddels de uitgebrachte adviezen ontvangen. Bij het hierop te bepalen regeringsstandpunt zullen de in het kader van het ,,NMP-plus'' voorgenomen milieu-intensiveringen worden meegenomen
In dit kader zal de tweede fase van de Relatienota - 100 000 hectare - in uitvoering morden genomen. Daarnaast zal een begin gemaakt worden met de aankoop en inrichting van 50 000 hectare ten behoeve van natuurontwikkeling. Van groot belang is ook de inzet van het landinrichtingsinstrumentarium. Juist met het oog hierop zullen in het landinrichtingsbeleid dan ook accentverschuivingen worden aangebracht.
De land- en tuinbouw mordt geconfronteerd met de noodzaak tot belangrijke aanpassingen. Deze vloeien voort uit de milieudoelstellingen zoals die geformuleerd zijn in de Structuurnota Landbouw. Daarnaast zal liet meer marktgeoriënteerde Europese landbouwbeleid moeten worden voortgezet. Dit mede tegen de achtergrond van de huidige GATT-onderhandelingen.
Mede door het meer marktgeoriënteerde Europese landbouwbeleid staan de inkomens in de akkerbouw onder druk. Een herstructurering is noodzakelijk, ten einde tot een gezonde sector te komen. Tegen deze achtergrond is voor de akkerbouw naast de voor dgehele land en tuinbouw geldende sociale en structuurverbeteringsregelingen, een aantal specifieke maatregelen voorzien, zoals de bijzondere beëindigingsregeling voor akkerbouwers en de toepassing van de Europese regeling voor directe inkomenssteun.
Door de in de Structuurnota landbouw voorziene geleidelijke aanscherping van de bemestingsnormen, mede in relatie niet de problematiek van de met fosfaat verzadigde gronden, is de realisatie van voldoende mestverwerkingscapaciteit van groot belang. Ook op bedrijfsniveau zullen aanzienlijke investeringen noodzakelijk zijn.
Tegen deze achtergrond is dc mogelijkheid van bedrijfsontwikkeling van belang. Een aangepaste verplaatsingsregeling dient hiertoe mogelijkheden te scheppen. Uitgangspunt is hierbij echter dat dit niet leidt tot vergroting van de mestproduktie.
In brede kring is thans als uitgangspunt aanvaard dat het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen substantieel moet morden teruggedrongen. Daartoe is de introductie van nieuwe teeltsystemen en nieuwe technieken noodzalielijk. Dit betekent voor agrarische ondernemers een ingrijpende omschakeling van de bedrijfsvoering en zal van deze sector grote financiële inspanningen vergen.
Het handhaven van een verantwoord aanbod van gewasbeschermingsmiddelen voor de landbouw is noodzakelijk, opdat de rentabiliteit van de sector als geheel in stand blijft. Het op te stellen Meerjarenplan Gewasbescherming zal hiervoor het kader vormen.
Onze agrarische sector heeft het niet gemakkelijk. Toch moet het mogelijk zijn door samenwerking en ondernemerszin de problemen het hoofd te bieden. De regering zal liet hare daaraan bijdragen.
De ontwikkelingen in de landbouw zullen de komende jaren in sterke mate worden beïnvloed door de ontwikkelingen in de biotechnologie. Het is dan ook van groot belang daarbij tijdig juiste afwegingen te kunnen maken in relatie met de consequenties voor de natuur, gezondheid en welzijn van dieren en ethiek. In lijn hiermee zullen in een aparte wet de bepalingen omtrent genetische manipulatie bij dieren worden ondergebracht: deze met zal uitgaan van een ,,neen, tenzij''.
Het wetsvoorstel voor een Gezondheids- en Welzijnswet voor dieren zal aangevuld morden met een preventieve toetsing voor huisvestingssystemen voor die gevallen waarin algemene regels voor de huisvesting te kort schieten
Een beleidsnotitie openluchtrecreatie zal uitgebracht worden. In deze notitie zal vorm worden gegeven aan het te voeren recreatiebeleid in de jaren negentig. De aandacht zal - in samenhang met de nota toeristisch beleid in de jaren negentig - vooral gericht zijn op kwaliteit en diversiteit van het recreatieve aanbod in de verstedelijkte gebieden en de recreatief-toeristische kerngebieden.
In de visserij is nog steeds sprake van een aanzienlijk spanningsveld tussen de aan Nederland toegewezen vangstrechten en de vangstcapaciteit van de vloot Het beleid, gericht op reductie van de overcapaciteit, wordt derhalve met kracht voortgeret.

Onderwijs en Wetenscliappen
De rol van de overheid in het tot stand brengen of bevorderen van het onderwijs dat onze samenleving behoeft, ligt enerzijds daar n-aar de vruchten van het onderwijs voor de samenleving veruit het individuele voordeel van onderwijs overstijgen en anderzijds in de doorslaggevende betekenis van onderwijs om iedereen, ongeacht zijn of haar afkomst. gelijke startkansen in de samenleving te bieden.
De snelle veranderingen in onze samenleving maken dat ondermijs en scholing zich niet meer kunnen beperken tot de jeugdperiode. Levenslang leren, gefundeerd op een stevige basis in het jeugdonderwijs, moet ervoor zorgen dst we. nok bij ontgroening en vergrijzing. onze belangrijkste grondstof - kennis - op peil houden.
Ondoelmatige leermegen dienen in het belang van individu èn samenleving vermeden te morden. Dit zal morden bezien in het licht van een optimale verdeling van overheidsmiddelen voor onderwijs over de levenstijd van individuen.
In het buitenland mordt regelmatig met enige afgunst gekeken naar ons onderwijsbestel, in het bijzonder maar het de vrijheid van keuze van ondermijs betreft. De regering hecht eraan te onderstrepen dat zij dit beginsel van vrijheid van ondeic-ijs van bijzonder belang acht
De regering prijst zich gelukkig na jaren van ingrijpende bezuinigingen enige ruiintc te kunnen bieden voor nieuwe impulsen in liet onder\%-ijs. Zij is zich ervan bewust dat een krachtsinspanning moet worden geleverd om de verhoudingen tussen de overheid en de mensen in de praktijk van liet onderwijs te verbeteren. Dat gaat om meer dan geld alleen. Het gaat ook om een bestuurscultuur waarin open overleg en publieke discussie motiverend kunnen zijn voor het onderwijs èn voor de overheid
Het vraagt om mettelijke regelingen die de beslissingsruiinte voor scholen vergroten, de autonomie nieuwe inhoud geven, onder handhaving van de kwaliteit van het onderwijs. Voor basis- en voortgezet onderwijs betekent dit, dat wordt voortgegaan met liet tot stand brengen van meer globale besturingsmijzen. Voor het hoger ondermijs zal het Wetsvoorstel Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek waar het de zelfstandigheid van instellingen betreft verder worden aangescherpt.
Ook voor het ministerie behoren deze nieuwe bestuurlijlie verhoudingen consequenties te hebben. Kernvraagstukken vragen om integrale beleidsvoorbereiding. Ook zou veel uitvoering dichter bij de onderwijspraktijk kunnen plaatsvinden. Tegen deze achtergrond vindt een doorlichting van het ministerie plaats.
Er is een taakgroep ingesteld om na te gaan welke risico's in de onderwijsbegroting besloten liggen en op welke wijze tot een betere beheersing van de onderwijsuitgaven kan worden gekomen. Dat is niet alleen voor de overheid van belang, maar voor allen die onderwijs volgen of erin werken.
Grote prioriteit kent de regering toe aan het basisonderwijs. Op korte termijn zal een voorstel worden ingediend dat beoogt dc zgn. vierjarigenmaatregel per 1 augustus 1990 ongedaan te inaken. Daarbij zal aandacht worden gegeven aan de noodzaak deze impuls ook dienstbaar te maken aan de zorgverbreding, een zaak waaraan de regering zeer hecht.
De groei van het speciaal onder\\-ijs is niet in de eerste plaats een financieel vraagstuk.
Het gaat erom door een pakket maatregelen meer kinderen met handicaps de kans te geven om via de reguliere basisschool het vervolgonder\\-ijs te bereiken. De beschikbare middelen voor onderwijsvoorrangsbeleid en de zorg voor kinderen uit de minderheidsgroepen zullen gerichter en effectiever moeten worden ingezet. De regering wil daarover inet de schoolbesturen afspraken maken
De regering streeft met kracht naar spoedige invoering van de basisvorming, waarbij er veel aan gelegen is de verworvenheden van het lager beroepsonderwijs veilig te stellen. Daartoe zullen de voorstellen om tot voorbereidend beroepsonderwijs te komen meer in het licht geplaatst morden van de invoering van de hasisvorining.
Ook in het voortgezet en beroepsonderwijs is er de noodzaak gerichte aandacht te geven aan

de toenemende instroom van minderheden in vervolgopleidingen. Het proces van vorming van brede scholengemeenschappen zal impulsen krijgen.
Met de specifieke problemen ten plattelande mordt daarbij rekening gehouden. De noodzakelijke verbreding en vernieuwing van het middelbaar beroepsonderwijs wordt niet kracht voortgezet. Onderwijs staat of valt met de man of vrouw voor de klas. In dit licht verdient de kwaliteit van de onderwijsopleidingen de grootste aandacht en moet de aantrekkelijkheid van het leraarsvak n-orden vergroot. Daarbij gaat hei niet alleen om de beloningsstructuur. maar ook om vergrote aandacht voor her- en bijscholing, voor vormen van studieverlof en kinderopvang die herintreding van vrouwen in het leraarsvair moeten aanmoedigen.
Getracht zal worden te komen tot een akkoord aaarin liet herstel van de positie van het leraarschap centraal staat.
Het beleid ter zake van de internationalisering in het hoger onderwijs zal worden geïntensiveerd. Het is van groot belang dat Nederlandse studenten de gelegenheid krijgen een deel van hun studie aan een buitenlandse instelling van hoger onderwijs te verrichten. Onderzocht zal worden of binnen de op de begroting voor hoger onderwijs beschikbare middelen meer ruimte kan worden geboden aan studenten die hun gehele studie aan een buitenlandse instelling willen doen.
Het hoger onderwijs zal beter moeten inspelen op de ontwikkelingen in zijn maatschappelijke omgeving door een meer gedifferentieerde aanbodstructuur met kortere en langere opleidingen en met opleidingen van verschillende zwaarte en uitdaging voor de onderwijsdeelnemers.
De regering zal voorstellen doen ten einde de instellingen meer mogelijkheden te geven bij de aanwezigheid van een gedifferentieerd aanbod, studenten na de propaedeuse te verwijzen.
Voor een optimale taakvervulling is het behoud van het eigen karakter binnen de huidige tweedeling HBO/WO ook het uitgangspunt voor de toekomst.
De noodzaak tot de vorming van topkader zal in de komende regeerperiode tot initiatieven leiden voor de vorming van voortgezette hogere opleidingen.
De aandacht voor de kwaliteit in het hoger-onderwijsbestel blijft onveranderd groot.
De noodzaak het aantal deelnemers aan het hoger onderwijs te vergroten, veroorzaakt binnen de beperkte beschikbare middelen een verdelingsvraagstuk. De mogelijkheid van het stapelen van opleidingen zal met het oog hierop morden beperkt.
In de studiefinanciering komt een aantal veranderingen. Voor leerlingen in het voortgezet onderwijs zal - niet uitzondering van het middelbaar beroepsonderwijs - de studiefinanciering worden geschrapt. Om de toegankelijkheid te waarborgen zal voor studenten uit lagere-inkomensgroepen een systeem van schuldlimitering worden ingebouwd door een deel van de studieschuld om te zetten in een gift. Verzelfstandiging van het leningdeel en de aanvullende financiering worden zo snel mogelijk uitgevoerd. Het streven blijft erop gericht zo spoedig mogelijk tot invoering van de openbaar-vervoerjaarkaart te komen.
De regering zal daarnaast in het voorjaar van 1990 een beleidsnota uitbrengen over een herorientering op de studiefinanciering, zodanig dat aan doelstellingen van rechtvaardigheid en betaalbaarheid tegemoet mordt gekomen.
Onze kennisintensieve samenleving wordt in belangrijke mate bepaald door de ontwikkeling en benutting van ons wetenschappelijk en technologisch potentieel. Het is daarvoor wezenlijk te komen tot verkennende trendstudies van de wetenschappelijke en technologische ontwikkelingen, die als gedachtenkader kunnen dienen voor overheid en bedrijfsleven. Onderzoek van maatschappelijke en ethische aspecten van wetenschappelijke ontwikkelingen zal daarvan integraal deel uitmaken.
Het beleid van internationalisering van het wetenschapsbeleid wordt voortgezet. Om versnippering te voorkomen zullen keuzen gemaakt moeten worden met betrekking tot de vele internationale programina's die nu lopen, op basis van een sterkte-zwakte-analyse van de nationale onderzoeksinspanningen. De lijnen die voor de wetenschappelijke en technologische infrastructuur zijn uitgezet in de nota over het wetenschapsbeleid in de jaren negentig zullen mede de richting bepalen. Een bijzonder aandachtspunt hierbij is de milieuproblematiek.
De relatie tussen onderwijs en arbeidsmarkt vraagt om hernieuwde aandacht. Een van de functies van onderwijs is liet voorzien in de behoefte aan een goed gekwalificeerde beroepsbevolking. Ten einde op dit punt een maatschappelijk breed gedragen beleid te kunnen ontwikkelen zal een commissie van deskundigen worden ingesteld. De regering zal op basis van het advies van de commissie een actieprogramma beroepsonderwijs en scholing opstellen, mede tegen de achtergrond van de uitkomst van de zgn. OESO-review van het Nederlandse onderwijs
De regering is van mening dat ten behoeve van scholing van werkenden de onderwijsinfrastructuur moet worden benut en dat scholingsverlofregelingen moeten worden bevorderd. De overheid heeft echter een verdergaande verantwoordelijkheid voor het onderwijs en de scholing van volwassenen die in het jeugdonderwijs geen adequate kwalificatie hebben behaald. en voor het onderwijs voor en de scholing van werklozen en specifieke doelgroepen als culturele minderheden, herintredende vrouwen e.d.

Sociale vernieuwing

Het begrip sociale vernieuwing heeft het afgelopen jaar vleugels gekregen. Hoe komt dat? Het financieel-economisch fundament van de Nederlandse samenleving is de afgelopen jaren steviger geworden. Afspraken zijn gemaakt om dit herstel te voltooien.
Met het herstel van de welvaart dringt zich echter steeds meer de vraag op hoe wij niet die welvaart zullen omgaan, hoe wij onze samenleving als samenleving duurzaam sterker kunnen maken. De regering wil op die vraag een antwoord geven met: sociale vernieuwing.
De belangrijkste opgave die in dat program besloten ligt, is het integreren van mensen in de samenle ing. Ondanks de toegenomen welvaart dreigen vele mensen de aansluiting bij de samenleving te verliezen. Naast dit herstel van maatschappelijke cohesie, dient te worden ingespeeld op toekomstige ontwikkelingen. Technologische vernieuwing, demografische veranderingen en maatschappelijke schaalvergroting maken het nodig om te investeren in mensen met het oog op de toekomst.
Het verrichten van betaalde arbeid is een van de belangrijkste middelen tot maatschappelijke integratie. Maar het integratiebeleid kent ook andere sociale componenten, die van belang zijn om een ieder zo goed mogelijk te laten participeren in de sanienleving.
Een gezonde levensstijl, goede huisvesting, een schoon milieu, opleiding, scholing en de mogelijkheid tot culturele en maatschappelijke participatie zijn zowel op zichzelf nastrevenswaardig alsook vanwege de positieve invloed op het deel kunnen nemen aan betaalde en onbetaalde arbeid.
Met liet op gang brengen van een proces van sociale vernieuwing wordt beoogd een aantal elementen van het regeringsbeleid bij elkaar te brengen om zo als het ware een meerwaarde te geven aan dat beleid. Enerzijds is hier en daar sprake van zwakke plekken in belangrijke voorzieningen als onderwijs en gezondheidszorg. Anderzijds is er een groep mensen die ondanks liet economisch herstel niet aan de slag komt.
De oorzaken van isolement en desintegratie zijn divers. Ze vragen om een toegespitste, individuele benadering. Een belangrijk aspect van dat probleem is de bestuurlijke normering van vele voorzieningen; daarmee wordt bedoeld dat regelingen ieder voor zich hun traditionele spelregels kennen zonder dat deze op zich en vooral samenhangend voldoen aan het criterium: 'helpt liet bij het doorbreken van isolement, bij het participeren aan de samenleving'.
Vermeden dient te worden dat mensen door regelingen in passiviteit gedrongen worden. Er dient een uiterste inspanning geleverd te morden mensen maatschappelijk perspectief te doen zien en hen daaraan actief vorm te laten geven. Daarnaast bieden de huidige regels nogal eens onvoldoende mogelijkheden om rekening te houden met individuele omstandig heden. Bestuurlijke normen en de praktijk daarvan moeten dus herzien worden.
Die benadering is beter realiseerbaar naarmate de bestuurlijke mogelijkheden van lagere overheden en maatschappelijke organisaties vergroot worden. Zij immers kunnen zich het best een beeld vormen van de individuele omstandigheden en overwegingen die schuilgaan achter macro-gegevens waarover de regering beschikt
Integratie en solidariteit zullen daarom kansrijker worden naarmate de bestuurlijke en de 'echte' werkelijkheid dichter bij elkaar warden gebracht. Dit bestuurlijk aspect zal tot uitdrukking komen door een herschikking van verantwoordelijkheden.
De regering stelt zich daarom tot taak voorwaarden te scheppen om de gemeenten hun taak beter te laten uitoefenen. Bij het arbeidsmarktbeleid zal samenwerking in en met de RBA's gestalte moeten krijgen onder meer in regionale convenanten.
Voor al die activiteiten in het kader van de 'sociale vernieuwing' die gericht zijn op arbeidsinpassing is dus al een nieuwe structuur beschikbaar. Daarover sprak ik eerder al uitvoerig in het kader van het activerend arbeidsmarktbeleid. Maar voor sociale vernieuwing zijn ook investeringen nodig in de sociale, fysieke en culturele infrastructuur. Ook daarbij is de bestuurlijke decentralisatie leidraad.
Een brede doeluitkering waarbij bestaande financiële stromen van de rijksoverheid naar de gemeenten worden gebundeld, zal de gemeenten in staat moeten stellen een samenhangend beleid te voeren.
Zo zal het op verschillende terreinen, waaronder het minderhedenbeleid, tot een samenwerking tussen overheden moeten komen, opdat de beleidsactivering zoveel mogelijk ter plekke inhoud kan krijgen. Daarbij gaat het zowel om samenwerkingsverbanden tussen overheden als om samenwerking tussen en met groepen van burgers in de samenleving.
Bij sociale vernieuwing gaat het dus ook om het ruimte bieden voor veranmoordelijkheidsbeleving van burgers en hun organisaties, opdat de vergroting van solidariteit in onze samenleving tot haar recht komt.

De grotere beleidsruimte voor de gemeenten zal ook tot uitdrukking worden gebracht door activering van bijstandsgelden en het ontwikkelen van een incentive voor gemeenten m.b.t. de doorstroming vanuit de arbeidspools.
De activiteiten van het kabinet hebben vooral tot doel het aanjagen van, resp. ruimte bieden aan initiatieven die op gemeentelijk niveau worden genomen. Met name in de bestuursakkoorden ziet de regeriiig een goed instrument om de inspanningsverplichtingen van het rijk en de gemeenten voor de sociale vernieuwing vast te leggen. Gelet op de bestuurlijke dimensie is de minister van Binnenlandse Zaken als coördinerend bewindspersoon voor de sociale vernieuwing aangewezen.
De inspanningen die de regering zich zal getrooaten op liet vlak van de sociale vernieuming moeten vooral ook voor de minderheden in ons land tot concrete resultaten leiden. Zij lopen immers een grotere kans dan anderen om naar de rand van de samenleving te wor-

den gedrongen. De werkloosheidscijfers spreken wat dat aangaat heldere taal.
Daarom zal de regering op korte termijn aangeven hoe zij denkt te handelen met het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid over minderhedenbeleid in de jaren negentig. Vooruitlopend hierop zij erop gewezen dat het bij het voe en van een minderhedenbeleid dikwijls gaat ;-, aanvullin gen en verbijzonderingen van algenieen achterstandsbeleid.
In het minderhedenbeleid wordt daarbij gesproken over 'algemeen waar mogelijk, categoriaal waar nodig' Zo wordt de werkloosheid van leden van minderheidsgroepen mede bepaald door de aard van de door hen gevolgde opleidingen, een vaak gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal, het groeiend aantal nieuwkomers en het feit dat betrokkenen soms op latere leeftijd naar Nederland komen en dan hun plaats moeten vinden in een nieuwe sociale omgeving.
Het reguliere achterstandsbeleid houdt niet dit soort omstandigheden onvoldoende rekening. Het is dus nodig dat beleid af te stemmen op de bijzondere omstandigheden van minderheidsgroeperingen.
Dat neemt niet weg dat veel van de problematiek samenvalt met die van allen in achterstandsposities. Dit feit betekent omgekeerd dat het concrete beleid ter zake, in de grote(re) steden zich moet richten op alle ingezetenen in met name de oude wijken. ongeacht of zij nu autochtoon of allochtoon zijn.
Voor allen in achterstandspositie geldt dat het veroordeeld zijn tot inactiviteit behalve een ecqnomisch kwaad ook een bedreiging is die dieper steekt: velen raken in een sociaal isolenient, hun levensstijl is ongezond, ze missen een dagelijks ritme en zijn na verloop van tijd o.a. door dit soort factoren moeilijk meer te motiveren tot het uitbreken uit die situatie.
Vooral in een aantal grote steden zijn deze processen zichtbaar. Niet alleen het welzijn van de mensen zelf, maar ook de vitaliteit van deze steden staat dus op het spel.
Preventie, een op zwakke groepen toegespitst beleid, opvang, signalering, het motiveren en leiden van mensen naar merk en scholing zijn daarom belangrijke taken. Het zijn taken die als het ware van onderop waargemaakt moeten morden. Wanneer we daarin slagen zal ook het algemeen financieel-economische beleid en het arbeidsmarktbeleid een grotere kans van slagen hebben. Sociale en economische integratie moeten gelijk op gaan.
Welzijnsbeleid is integratiebeleid. Het gaat om het volwaardig kunnen deelnemen aan de samenleving.
De mogelijkheden tot participatie zullen overigens verder moeten reiken en soms ook een andere vorm moeten hebben dan betaalde arbeid. Dat geldt bij voorbeeld voor de ouderen. De regering is van oordeel dat nog te weinig geprofiteerd mordt van de ervaring en wijsheid van ouderen en hun bereidheid zich in te zetten voor vele maatschappelijke activiteiten.
Er is bepaald meer nodig dan zorgbeleid. Zo zal melzijnsbeleid inderdaad integratiebeleid worden. Bovenstaande benadering zal daaraan bijdragen.
Voorwaarde is wel dat het ingezette beleid van taboes doorbreken - problemen concreet bij de naam noemen, evenwicht tussen rechten en plichten, enz. - en bestuurlijke vernieuwing, verantwoordelijkheden spreiden, samenwerkingsverbanden tussen overheden aangaan en ook burgers en maatschappelijke organisaties aanspreken, wordt voortgezet en uitgebouwd.

Volksgezondheid
In de volksgezondheid zal evenwicht tot stand dienen te komen tussen bestuurlijke aandacht voor zorginhoud en vernieuwing, en het vraagstuk van kostenbeheersing.
De komende jaren streeft de regering naar een verdere herziening van de financiering en structuur van de volksgezondheid. Het gaat daarbij in de eerste plaats om de totstandkoming van een zorgverzekering voor iedereen. Dit om de financiële toegankelijkheid van het stelsel optimaal te waarborgen en risicoselectie te vermijden. Het gaat daarbij om een stelsel waarin solidariteit en werkelijk effectieve kostenbeheersing beide tot hun recht komen. Inclusief het aanvullende pakket gaat de regering uit van een verdeling tussen procentuele en nominale premie van 85 er 15 procent. Het tempo waarin de nominale premie op het uiteindelijke niveau mordt gebracht, is afhankelijk van de financiële en inkomenspolitieke inpasbaarheid. De komende tijd zal onderzocht worden welke mogelijkheden er zijn om de inkomensgevolgen van de verhoging van de nominale premie voor de lagere inkomens in voldoende mate op te vangen.
In de tweede plaats moeten wijzigingen worden aangebracht die ertoe leiden dat verzekerden, verzekeraars en aanbieders van zorg voldoende belang hebben bij kostenbeheersing, doelmatig handelen en kwalitatief goede zorgverlening. Daarom wordt er gestreefd naar een geleidelijke overgang van een systeem waarbij de overheid vrijwel alle instrumenten hanteert, naar een stelsel waarin partijen voldoende ruimte en verantwoordelijkheden krijgen.
Partijen kunnen daardoor, ook op regionaal niveau, beter inspelen op de toekomstige vragen en mensen in de zorgsector. Deze verschuiving in verantwoordelijkheden mag echter niet leiden tot commerciële gezondheidszorg. Met deze aanpassingen wil de regering komen tot verbetering van de kwaliteit van de zorg in die zin dat op een doelmatiger en inhoudelijker wijze wordt omgegaan niet de beschikbare middelen.
In 1990 zal een nota uitgebracht worden waarin een samenhangend kwaliteitsbeleid wordt geschetst en de wenselijkheid van nadere wet- en regelgeving wordt aangegeven.
De regering is zich ervan bewust dat de nagestreefde wijzigingen diep zullen ingrijpen in de organisatie en structuur van de zorgsector en mil daarom de verdere uit erking van deze voornemens eerst in het voorjaar van 1990 aan de orde stellen. Dit biedt de mogelijkheid nader overleg te voeren met de betrokken organisaties en partijen om te proberen een zo groot mogelijke consensus te bereiken over de na te streven herzieningen in het stelsel. In verband met het aangepaste tijdpad is een metsvoorstel ingediend om de inwerkingtreding van de zgn. horizonbepaling uit te stellen tot 1 januari 1991.
Naast de noodzalrelijke structurele aanpassingen is in het licht van de spanning tussen zorg en middelen besloten aan reeds voorziene groei in de gezondheidszorg een extra oplopend bedrag tot j 680 miljoen aan de collectieve zorgmiddelen toe te voegen.
Afhankelijk van de concrete invulling zal dit ook leiden tot een versterkte financiële inzet in de particuliere sector. Over de invulling van het aandeel van het extra bedrag in 1990 zullen de bewindslieden van WVC u nog berichten.

Cultuur en Welzijn
In de afgelopen jaren is veel aandacht gegeven aan culturele vernieuwing. In de komende jaren zullen in bescheiden mate extra financiële middelen beschikbaar worden gesteld voor een doelmatig cultuurbehoud. Niet alleen de rijksinstellingen zullen hiervan kunnen profiteren; een substantieel deel van deze middelen zal aan niet-rijksinstellingen ten goede komen.
Bij de concretisering van de plannen zal het speciaal moeten gaan om een vergroting van de doelmatigheid van het beheer en om een op kwalitatieve selectie gebaseerde inhaaloperatie m.b.t. het behoud van cultuurgoederen; dit mede niet het oog op de publieke toegankelijkheid.
Bouwkunst wordt wel de moeder der kunsten genoemd; toch werd de hedendaagse vorm van deze kunst tot voor enige jaren mat stiefmoederlijk bedeeld. Met de bouw van liet Nederlands Instituut voor Architectuur en Stedebouw is een begin gemaakt. De aandacht voor de bouwkunst zal nu verder worden vergroot.
Op het terrein van de media zullen de voornemens uit het regeerakkoord in twee fasen in u-ettelijke maatregelen morden omgezet.
Op de kortst mogelijke termijn en vooruitlopend op het totaal van de voornemens, zal een wetsvoorstel dat landelijke commerciële omroep mogelijk worden ngediend opdat in het nieuwe uitzendseizoen comnierciële omroep mogelijk mordt.
Het reeds ingediende wetsvoorstel tot wijziging van liet STER-regime wordt overgenomen. Een spoedige behandeling van ook dit wetsvoorstel wordt op hoge prijs gesteld. Aldus zal commerciële omroep mogelijk worden onder gelijktijdige zekerstelling van de belangen van de publieke omroep.
Zowel met betrekking tot de toepassing als tot de uitvoering van de wetten voor oorlogsgetroffenen zijn in de voorbije jaren structurele problemen naar voren gekomen De beleidsvoornemens van het vorige kabinet op dit punt worden overgenomen.
Zo spoedig mogelijk mordt een zelfstandig bestuursorgaan tot stand gebracht. Het orgaan mordt van stond af aan belast met alle werkzaamheden ter zake van de Wet uitkeringen vervolgingsslachtoffers 1940-1945.
De verschillende wetten voor oorlogsgetroffenen dienen naar het oordeel van de regering te worden bijgesteld overeenkomstig de brief van de minister van WVC aan de Tweede Kamer van 28 april 1989. Mede tegen de achtergrond van het voornemen om de WUV nog slechts van toepassing te laten zijn op hen die de vervolging aan den lijve hebben ondervonden, zal aan het regeringsstandpunt inzake de aanbevelingen van de Projectgroep Oorlogs- en Gemeldsgetroffenen met voorrang uitvoering morden gegeven.
De regering zal bevorderen dat de boodschap van oorlog en verzet blijvend zal worden uitgedragen.

In het kader van met name gezinshereniging en gezinsvorming zullen minderheden zich in ons land blijven vestigen. Het is van belang dat zij die worden toegelaten ook de gelegenheid hebben zelfstandig en produktief aan onze samenleving deel te nemen. Daarover sprak ik reeds, en dit zal worden uitgewerkt in het regeringsstandpunt bij het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
Overigens mag over etnische minderheden niet louter gesproken worden als zouden zij problemen veroorzakeil. De positieve bijdrage die van de culturele verrijking van onze samenleving uitgaat, wordt zelden op zijn waarde geschat. Vanuit die optiek zal ook in het kader van het sociaal vernieuw-ingsbeleid gerichte aandacht voor de bestrijding van discriminatie worden bewerkstelligd.

vreemdelingenbeleid
Met betrekking tot asielzoekers is er sprake van een aanzienlijke stijging. De behoefte aan opvangplaatsen is daarom sterk gegroeid. Zowel in de centrale opvang als in gemeenten moet daarom meer ruimte geschapen worden. De regering doet derhalve een dringend beroep op gemeenten om - ook op termijn - meer opvangplaatsen beschikbaar te stellen.
Naast de humanitaire zijn er ook budgettaire aspecten verbonden aan de asielzoekersproblematiek. De sterke stijging in de aantallen en de verstopping in de behandeling van aanvragen noopt ertoe ook in het belang van betrokkenen in die gevallen waarin er kennelijk sprake is van ongegronde verzoeken. dat ook in de procedure tot uitdrukking te laten komen.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam – Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

EUROPESE RAAD IN STRAATSBURG

Op 8 en 9 dec. heeft in Straatsburg een vergadering plaatsgevonden van de Europese Raad: De regeringsleiders van de 12 lidstaten van de EG plus de Franse president.
Deze EG-topconferentie, die door premier Lubbers werd aangeduid als ,,irenisch" en door president Mitterrand als ,,waarschijnlijk van historische betekenis" heeft, zonder dat premier Thatcher ,,vuur spuwde" (premier Lubbers), besluiten genomen over de Europese monetaire unie EMU en uitspraken gedaan over de Duitse eenheid.
De Britse premier nam wat betreft de twee belangrijkste agendapunten, (het vaststellen van een begindatuin voor) een iritei-gouvernementele conferentie over verdragswijzigingen die nodig zijn voor een Economische en Monetaire Unie, en het Europees Handvest over Sociale Grondrechten, een standpunt in dat afweek van dat van de overige EG-landen.
Maar de houding van het Verenigd Koninkrijk speelde nauwelijks een rol. Het tot niets verbindende Sociaal Handvest werd door elf van de twaalf landen aanvaard, het bijeenroepen van een intergouvernementele conferentie kon door een enkel EG-land toch niet worden tegengehouden.
De vraag is, of het Verenigd Koninkrijk zal proberen maatregelen uit het actieprogramma dat de Commissie op grond van het Handvest heeft voorgesteld, zal blokkeren, en of het pogingen zal doen om besluitvorming in de intergouvernementele conferentie te verlammen.
Deelnemers aan het topberaad ontkenden bijna verontwaardigd dat een 'koehandel' was bedreven in de zin dat de Duitse Bondsrepubliek, die lang aarzelend tegenover de intergouvernementele conferentie had gestaan, tenslotte had toegestemd in ruil voor een uitspraak over 'de eenheid van het Duitse volk'.
Maar onder anderen president Mitterrand en premier Lubbers gaven wel toe, dat er een verband bestaat tussen verdergaande integratie en het verlangen, de ontwikkelingen in Oost-Europa te stimuleren.
In de slotverklaring werd gebruik van het woord 'hereniging', dat in veel Europese landen toch gevoelens van onbehagen oproept, vermeden, en het tienpunten-plan voor hereniging dat bondskanselier Kohl kort tevoren in de Bondsdag had ontvouwd (zie pag. 790/2), kwam niet ter tafel.
De NAVO-bijeenkomst waar Bush verslag uitbracht van zijn overleg met Gorbatsjow had Kohl al duidelijk gemaakt, dat zijn Westeuropese bondgenoten dit plan op zijn minst overhaast vonden. Kohl vroeg de top zelfs niet om steun voor zijn plan.
Kohl zaaide verwarring door in Straatsburg zijn collega's tijdens het diner te laten weten dat hij impliciet de Westgrens van Polen erkent terwijl hij na terugkeer in Bonn dit publiekelijk niet wilde herhalen.
Hij kwam met zijn oude standpunt: erkenning de facto nu, maar erkenning de jure pas bij een vredesverdrag.
De Bondsrepubliek heeft in 1975, bij de Slotakte van Helsinki, resultaat van de eerste Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa, met 33 andere landen verklaard dat grenzen slechts op vreedzame wijze, met toestemming van alle betrokkenen. kunnen worden gewijzigd. Maar de definitieve Westgrens van Polen - zoals neergelegd in een verdrag tussen Polen en de Duitse Democratische Republiek, kan slecht bij een vredesverdrag worden geregeld.

EMU

De Europese Raad van Straatsburg heeft beloten dat de intergouvernementele conferentie die de weg moet banen voor de verdragswijzigingen die een Economische en Monetaire Unie moaelijk maken tegen het einde van het Italiaanse voorzitterschap, dus i december 1990, zal beginnen.
Het eigenlijke overleg, zo deelde president Mitterrand mee, moet kort daarna op gang komen, en zal waarschijnlijk jaren gaan duren.
Verzet van premier Thatcher speelde evenmin als bij de EMU een rol in de aanvaarding van het Sociaal Handvest, een plechtige maar niet juridisch-bindende verklaring over de sociale grondrechten.
Hoewel slechts elf deelnemers aan de top met het stuk akkoord gingen, wordt het toch een 'Gemeenschapshandvest van de sociale grondrechten van de werkenden' genoemd.
Minister Van den Broek heeft eerder gezegd te verwachten dat het Verenigd Koninkrijk niet systematisch alle voorstellen die de Commissie op grond van dit handvest formuleert, zal verwerpen.
Voor de eerste maal heeft een Europese Raad zich uitgesproken voor 'de eenheid van het Duitse volk'. Gebruik van het woord 'hereniging', een begrip dat in veel Europese landen niet overmatig enthousiasme oproept, werd vermeden.
Het tien-punten plan voor Duitse hereniging, dat Bondskanselier Helmut Kohl in de Bondsdag heeft ontvouwd, werd niet genoemd.
Volgens conferentiekringen had Kohl. zich kennelijk bewust van de koelte waarmee op zijn volgens velen overhaast initiatief is gereageerd, zelfs niet om instemming met dit plan gevraagd.
Van Westduitse, maar ook van Nederlandse zijde, was de afgelopen tijd sterk de nadruk gelegd op de noodzaak van een behoorlijke voorbereiding van de intergouvernementele conferentie, die de aanzet tot de vorming van een EMU moet vormen.
Minister Kok (financiën) was in'de Tweede Kamercommissie voor Europese Zaken met het idee van 'ijkpunten' gekomen, het van tijd tot tijd de balans opmaken van de voorbereiding.
Hoewel premier Lubbers had ontkend dat het zijn bedoeling was bruggen te bouwen tussen het Verenigd Koninkrijk en de rest van Europa, was het aanbrengen van 'ijkpunten' lrcnnclijk bedoeld om Brits verzet tegen een tweede en derde fase van een EMU, die uiteindelijk tot één gemeenschappelijke munt en één enkele Europese Bank moeten leiden, af te zwakken.
Maar twee dagen voor het begin van het overleg in Straatsburg werd duidelijk dat president Mitterrand de bondskanselier had weten te bewegen



,,Familieportret" van de deelnemers aan de Europese Raad in Straatsburg

Weekblad 58ste jaargang No. 3028, pag. 44551-44582

tot instemming met het noemen van een datum voor het begin van de intergouvernementele conferentie.
Kok had niet gezegd of, naar Nederlandse opvatting, de conferentie op een bepaalde datum moest beginnen tenzij uit het ijkingsproces zou blijken dat de voorbereiding nog niet was voltooid, of dat de datum voor het begin moest worden opengelaten, en eerst aan de hand van de ijking zou moeten worden vastgesteld.
Over het besluit om de conferentie bijeen te roepen is niet gestemd, omdat het overleg had duidelijk gemaakt dat de vereiste meerderheid aanwezig was.
Juist omdat de vorming van een EMU gepaard zal gaan met overdracht van bevoegdheden, heeft het Europees Parlement er op aangedrongen bij het overleg te worden betrokken, en in dit overleg ook de kwestie van uitbreiding van de parlementaire bevoegdheden te betrekken (in de Tweede Kamer is een soortelijke wens geuit). Het is daarom van belang, dat de intergouvernementele conferentie zelf haar agenda en tijdschema zal opstellen, en dat deelnemers aan de top hun uitspraak over liet bijeenroepen van de conferentie onmiddellijk laten volgen door een zinsnede, waarin wordt gewezen op de noodzaak van democratische controle.
Bondskanselier Kohl zou graag zien dat de conferentie voor de nieuwe verkiezingen van het Europees Parlement, in 1994, wordt afgesloten. De slotverklaring van de top merkt hierover op dat, 'in het vooruitzicht van de nieuwe zittingsperiode van het Europees parlement, die in 1994 begint', de EMU de eis van democratische controle ten volle zal respecteren.
President Mitterrand wees de suggestie, als zou een verband bestaan tussen de Duitse inschikkelijkheid bij het noemen van een datum voor het begin van de intergouvernementele conferentie en de uitspraak over de eenheid van het Duitse volk, met grote nadruk van de hand. Volgens hem zou iedereen zo'n 'koehandel' hebben afgewezen.
Het akkoord over het begin van de conferentie dateerde al van enkele dagen voor de Europese Raad, terwijl volgens het Franse staatshoofd de kwestie van de Duitse eenheid pas aan het diner was besproken. Ontwerp-verklaringen over de Duitse eenheid circuleerden echter al voor het diner, en reeds na de lunch veroorzaakte een bericht, als zou de bondskanselier de Oder-Neisse grens als de westgrens van Polen hebben erkend, veel opschudding.
Premier Lubbers en minister Van den Broek ontkenden dit, en uit hetgeen diplomaten meedeelden, leek dat de bondskanselier niet veel meer had gedaan dan tc bevestigen, dat de Poolse westgrens niet ter discussie staat. Dit is echter in feite al sinds 1975 het geval: bij de Slotakte van Helsinki, het resultaat van de eerste Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa, verklaarden de 34 deelnemende landen dat in Europa niet grenzen kunnen worden gewijzigd.
De Bondsrepubliek heeft het verdrag tussen Polen en de Duitse Democratische Republiek, waarbij de Oder-Neisse als de grens tussen beide landen werd vastgelegd. nooit erkend.
De Westduitse minister van Buitenlandse Zaken Hans-Dietrich Genscher - hierin gesteund door onder andere Nederland - n-il duidelijk x-crdei gaan dan Kohl. Maar de bondskanselie , kennelijk uit vrees voor woedende reacties van de Beierse christen-democraten, de CSU, en verkiezingswinst van de rechtse 'Republikaner' ten koste van zijn eigen CDU, heeft zich steeds beperkt tot te zeggen dat de Poolse westgrens bij een vredesverdrag moet worden vastgelegd. De Slotakte van Helsinki is op zijn hoogst politiek, maar zeker niet juridisch bindend; het is geen internationaal verdrag, maar een serie aanbevelingen.
De ministers van buitenlandse zaken, en later ook de twaalf staatshoofden, hadden twee ontwerpen voor de verklaring over de eenheid van het Duitse volk voor zich.
De eerste luidde: 'wij streven naar de totstandkoming van een toestand van vrede in Europa, waarin het Duitse volk zijn eenheid hervindt door vrije zelfbeschikking. Dit proces moet zich vreedzaam en democratisch voltrekken, niet eerbiediging van overeenkomsten en verdragen, op basis van alle beginselen die zijn vastgelegd in de Slotakte van Helsinki'.
De tweede, door Italië voorgestelde versie luidde: 'wij streven naar de totstandkoming van een toestand van vrede in Europa, waarbij het Duitse volk zijn eenheid hervindt door de vrije uitdrukking van de volkswil. Dit proces moet zich voltrekken in een klimaat van ontspanning, vreedzaam en deniocratisch, met eerbiediging van overeenkomsten en verdragen, op basis van alle beginselen die in de Slotakte van Helsinki zijn vastgelegd'.
Wat er ten slotte uitkwam, luidde in de Nederlandse vertaling: 'wij beogen de bestendigheid van de toestand van vrede in Europa waarin het Duitse volk door vrije zelfbeschikking zijn eenheid zal hervinden. Dit proces dient zich op vreedzame en democratische wijze te voltrekken, met inachtneming van overeenkomsten en verdragen, alsmede alle beginselen die zijn vastgelegd in de Slotakte van Helsinki, in een context van dialoog en samenwerking tussen Oost en West. Hierbij mag ook de Europese integratie niet uit het oog worden verloren'.
Met overeenkomsten en verdragen, zo bleek uit de opmerkingen van de Nederlandse bewindslieden, wordt gedoeld op - niet het Pools-Oostduitse verdrag over de Oder-Neisse grens - maar op de NAVO en Warschau Pact-Verdragen, en het Vier Mogendheden Verdrag over Duitsland.
Volgens Nederland is ook de Sowjetregering van mening, dat NAVO en Warschau Pact bijdragen tot het handhaven van de stabiliteit in Europa. Bovendien is gebleken dat het Warschau Pact geen rem op de democratisering van Oost-Europa vormt
Premier Lubbers gaf toe dat het Vier Mogendheden Verdrag - de overwinnaars in de Tweede Wereldoorlog, de Sowjet-Unie, de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk het zelfbeschikkingsrecht van het Duitse volk beperkt en dat de Vier over dit recht 'hun eigen opvattingen hebben'.
De eigen verantwoordelijkheid van de vier grote mogendheden kan ook een steun voor een vreedzame ontwikkeling betekenen. Als de zaken in de DDR uit de land lopen, is het, aldus de premier, 'logisch dat de vier hun invloed doen gelden'.
Op uitdrukkelijk verzoek van Lubbers, aldus diplomaten in Staatsburg, bevestigde bondskanselier Kohl dat met het Duitse volk niet wordt gedoeld op 'Polen en Russen van Duitse origine'. Van Nederlandse zijde werd dit kennelijk als een extra garantie beschouwd dat de Bondsregering de Oder-Neisse grens niet ter discussie zal stellen (en de Polen niet (opnieuw) (verder)in de armen van de Russen zal drijven).

Bank voor Oost-Europa

De uitspraak over de eenheid van het Duitse volk, de aanvaarding van het Sociaal Handvest, het vaststellen van een datum voor het begin van de intergouvernementele conferentie, en het principebesluit om een 'Europese Bank voor Wederopbouw en Ontwikkeling' op te richten, deden president Mitterrand spreken over 'een beslissende' Europese top. Jalta - de conferentie die de tweedeling van Europa bezegelde - 'wordt geschiedenis', de twee supermachten bepalen niet langer het optreden van de afzonderlijke Europese staten.
Al enkele dagen voor de top was duidelijk geworden, dat landen die aanvankelijk nogal terughoudend stonden tegenover president Mitterrand's idee van een bank voor Oost-Europa, door de bocht waren gegaan.
Van Nederlandse zijde, onder andere door staatssecretaris Van Voorst tot Voorst, in de Tweede Kamercommissie voor Europese Zaken, was aangegeven dat men niet zo veel voelde voor het oprichten van nieuwe instellingen, en dat eerst moest worden nagegaan of de Europese Investeringsbank geen hulp aan Oost-Europa kon verzorgen.
Twee dagen voor Staatsburg had minister Van den Broek echter verklaard dat de oprichting van een speciale bank 'een belangrijk politiek signaal' aan Oost-Europa zou zijn, en dat hij zeer betwijfelde, of de EIB 'een speciaal loket' voor Oost-Europa zou kunnen krijgen. Dit zou een gevaarlijke precedent-werking kunnen hebben: ook andere landen, die volgens

de huidige opzet niet in aanmerking komen voor Europese leningen, zouden kunnen besluiten bij de EIR aan te kloppen (de EIB heeft primair tot taak het verstrekken van leningen voor projecten om regionale welvaartsverschillen te overbruggen, het verstrekken van kredieten aan ACP-landen, en voor projecten met een duidelijk communautair belang. Tot nu toe is geen enkele lening aan een Oosteuropees land verstrekt).
De EG-landen zouden graag zien dat niet alleen de betrokken landen van Oost- en Midden-Europa deelnemen in het kapitaal en de leiding van de bank, maar ook de Verenigde Staten en Japan. Tegelijkertijd hebben ze echter nadrukkelijk bepaald, dat de Europese Gemeenschap, de EIB en de afzonderlijke EG-landen, de meerderheid in leiding en kapitaal zullen hebben. Frankrijk staat een kapitaal van tien miljard ecu voor ogen, waarvan twintig percent volgestort.
Waar deze 'Europese Bank voor Wederopbouw en Ontwikkeling' zal komen is nog niet duidelijk. De bondsregering heeft 'Berlijn' kandidaat gesteld, de Franse regering denkt aan Straatsburg.
Het lijkt voor de hand te liggen, dat hierover wordt beslist in samenhang met besluiten over de vestiging van het Europees Milieubureau, de Europese Centrale Bank en het Europese Merkenbureau.
De top heeft de ministers gevraagd, snel te beslissen over de vestiging van het Milieubureau, waarvoor niet minder dan **44** steden waaronder Rotterdam en Bilthoven, zich kandidaat hebben gesteld. Den Haag heeft zich ook aangemeld om het Europees Merkenbureau te ontvangen.

Voortgang *interne* markt
De voortgang naar de interne markt, zo hield Commissievoorzitter Jacques Delors de top bij het begin van het overleg voor, ligt goed op tijdschema: circa zestig percent van de voorstellen is goedgekeurd. De Commissie heeft **274** voorstellen gedaan, en is nog bezig met het formuleren van vijf andere. De ministers moeten nog over 110 voorstellen besluiten nemen.
Denemarken, het Verenigd Koninkrijk, de Duitse Bondsrepubliek en Frankrijk werd lof toegezwaaid voor het feit dat zij de Raadsbesluiten over de interne markt met respectievelijk één, twee, drie en vier uitzonderingen hebben omgezet in nationaal recht.
Investeringen en werkgelegenheid ontwikkelen zich gunstig: terwijl in de jaren '82/'84 **1,9** miljoen banen verloren gingen, zijn er sinds **1988** vijf miljoen banen bij gekomen. Het aantal vrouwelijke werknemers is relatief meer gestegen dan het aantal mannelijke.
Knelpunten blijven de fiscale harmonisatie en de opheffing van de grenscontroles. Iedereen, aldus Delors, was redelijk tevreden over de voortgang die is geboekt: het voorziene tijdschema is niet in gevaar.

Premier Lubbers vroeg opnieuw, zoals hij al in meerdere Europese Raden heeft gedaan, aandacht voor de probleinen van het wegtransport, een voor Nederland belangrijke bedrijfstak. Hoewel in de transportraad van **4** en 5 december enige voortgang is geboekt moet, vooral om wat hij noemde 'eenzijdige acties' te voorkomen, snel voortgang worden gemaakt met fiscale harmonisatie.
De grote problemen van de top - het tijdschema voor de intergouvernementele conferentie over de EMU, het Sociaal Handvest - werden de eerste dag al opgelost, en aan en na afloop van het diner werd men het eens over de uitspraken over de Duitse eenheid.

Sociaal *Handvest*
Het verzet van premier Thatcher tegen het Sociaal Handvest - 'dit kost ons anderhalf miljoen banen' - kwam niet als een verrassing. In de woorden van Lubbers had zijn Britse collega 'meer dan anderen aa zelingen of de intergouvernementele conferentie volgend jaar zou moeten beginnen'. Maar zij legde zich bij de meerderheid neer en, 'anders dan in Milaan, spuwde zij geen vuur'.
President Mitterrand herinnerde aan Milaan - toen het Verenigd Koninkrijk werd overstemd bij het besluit, te gaan onderhandelen over de Europese Akte, eveneens op een intergouvernementele conferentie - om te suggereren dat, als de conferentie eenmaal is begonnen, de Britse houding een constructief verloop niet onmogelijk behoeft te maken.

Hulp aan Oost-Europa
De ontwikkelingen in het voormalige Oostblok vonden niet alleen hun weerslag in de EPS-verklaring over Midden- en Oost-Europa, maar ook in het 'communautaire deel' van de slotverklaring.
In aansluiting op datgene wat tijdens de informele 'Sommet de l'Arche' - het zaterdagavond-diner in Parijs op 18 nov. (pag. 760/1 e.v. - **1989)** - te berde was gebracht, werd besloten de Sowjet-Unie de status van waarnemer bij de GATT te verlenen, gunstig te reageren op Oosteuropese verzoeken te mogen deelnemen aan onderwijs- en opleidingsprogramma's, en te besluiten over een Europese Stichting voor beroepsopleiding.
De Twaalf zouden ruimschoots de helft moeten bijdragen aan het miljard dollar dat Polen nodig heeft voor stabilisatie van de zloty.
Zij onderschrijven ook de noodzaak, Hongarije een krediet van eveneens een miljard dollar te verlenen.
Berichten dat in Straatsburg in beginsel zou zijn besloten om het EG-aandeel in het OESO-programma voor Polen en Hongarije te verhogen van driehonderd tot vierhonderd miljoen dollar, teneinde dit programma te kunnen uitbreiden tot Oost-Duitsland en Tsjechoslowakije, konden niet worden bevestigd (de Europese Gemeenschap en de EG-landen hebben er in beginsel mee ingestemd de helft van de kosten van dit programma van zeshonderd miljoen te dragen).
De driehonderd miljoen, zoals minister Van den Broek in de Tweede Kamercommissie voor Europese Zaken heeft meegedeeld, zullen geheel worden gefinancierd uit de meevaller op de landbouwuitgaven. Voor Nederland zal dit voordeel ongeveer 72 miljoen bedragen.
Het Nederlandse aandeel in de honderd miljoen dollar, die de EG-landen Polen en Hongarije los van de driehonderd miljoen zullen verlenen, wordt geraamd op vijftien miljoen.

Immigratie en asielrecht
Waarschijnlijk mede als gevolg van de overwinning die de volgelingen van Le Pen bij tussentijdse verkiezingen in Frankrijk hebben geboekt, Franse ongerustheid over het binnenstromen van Turken die zich in de Bondsrepubliek verdreven voelen door Oostduitsers, en in het algemeen Westeuropese zorg dat vooral na **1993** een groeiende stroom Oosteuropeanen in het Westen betere economische mogelijkheden hoopt te vinden, is in Straatsburg vrij uitvoerig besproken over immigratie en asielrecht.
Premier Lubbers was een van degenen, die pleitten voor harmonisering van het asielrecht - een kwestie waarover de vijf Schengen-landen het al niet eens lijken te kunnen worden.

Fiscale fraude
Een andere kwestie die in Schengenverband speelt, het tegengaan van fiscale fraude, is ook in de Europese Raad aan de orde gekomen.
Volgens de Nederlandse premier zijn afspraken gemaakt om fraude met belastinggelden 'doeltreffend tegen te gaan'. Met name de Franse regering vreest een massale vlucht van spaargeld naar Luxemburg, als in juli volgend jaar het kapitaalverkeer wordt geliberaliseerd.
In de wandelgangen van de conferentie verweet de Luxemburgse minister van buitenlandse zaken Jacques Poos Nederland, door het stellen van wat hij kwalificeerde als nieuwe eisen, de voo 15 dec. voorziene ondertekening van het (aanvullend) verdrag in de waagschaal te stellen.
Volgens het onlangs in Bonn overeengekomen ontwerp kunnen staten die partij zijn bij het nieuwe Schengenverdrag, elkaar bij belastingfraude om juridische bijstand vragen.
De Bondsrepubliek heeft voorgesteld dit verdragsartikel te vervangen door een verklaring van dezelfde strekking die geen deel uitmaakt van het verdrag, maar dit is voor Nederland onaanvaardbaar.
Minister Poos verweet de Nederlandse regering, in een gesprek met Nederlandse journalisten, door het op liet laatste moment opwerpen van nieuwe problemen de ondertekening in gevaar te brengen.
Het is de belastingdienst in Den Haag al jaren een doorn in het oog dat Ne-

derlanders, evenals trouwens veel Belgen, Westduitsers en Fransen, hun spaargeld bij een Luxemburgse bank plaatsen en de rente voor de fiscus verzwijgen Luxemburg kent een streng bankgeheim, maar Nederlandse banken zijn verplicht opgave te doen van de rente die zij uitbetalen, rente die, boven een bepaalde limiet wordt belast

Opmerkingen voorzitter Europees Parlement
Zoals de afgelopen jaren gebruikelijk, kreeg de voorzitter van het Parlement, ditmaal de Spaanse socialist Enrique Baron Crespo, voor het begin van de top de gelegenheid de wensen en opvattingen van het Parlement toe te lichten.
Baron pleitte met name voor 'actieve deelneming' van het Parlement aan het proces van verdragswijziging.
De parlementsvoorzitter pleitte ook voor 'een authentiek sociale dimensie' van de Gemeenschap, door aanvaarding van 'een werkelijk' Handvest van Sociale Grondrechten. Hij sprak harde woorden over het Handvest zoals het later door elf van de twaalf deelnemers aan de top zou worden aanvaard.
'De systematische verwijzing naar nationale praktijken, en het in het algemeen refereren aan de wetgeving van lidstaten, lijken veeleer een pas achteruit in het integratieproces, dan een pas vooruit in de richting van uitbreiding van de communautaire bevoegdheden'.
'Een plechtige communautaire verklaring die in feite niet meer is dan het samenbundelen van bestaande nationale praktijken, en die niet een aantal voor de lidstaten bindende minimumbeginselen omvat, kan de sociale partners slechts teleurstellen. Het Parlement betreurt ten zeerste dat het niet is geraadpleegd bij het uitwerken van dit document, en dat het - wat nog ernstiger is - de indruk heeft dat het niet zal worden gekend in het komende normgevende proces'.
Baron zette tot in details het actieprogramma van tien punten voor een Economische en Monetaire Unie uiteen, dat het Parlement eind nov. heeft opgesteld.
Het Parlement wil zo nauw mogelijk worden betrokken bij de intergouvernementele conferentie, die tevens moet spreken over een parlementair initiatiefrecht op wetgevend gebied - zelfs als het dit met de Commissie moet delen.
Het wenst ook een parlementair medebeslissings echt over kwesties die in de nieuwe verdragen worden gere geld, en uitbreiding van dit recht over problemen die onder de huidige verdragen vallen.
Het Parlement moet een beslissend investituursrecht over de Commissie krijgen, en niet slechts het recht haar naar huis te sturen (zoals het nu heeft). De debatten in de Raad dienen openbaar te zijn als hij als wetgevend orgaan optreedt

AFRIKA

EQUATORIAAL GUINEE

PARLEMENTS- EN PRESIDENTSVERKIEZINGEN VERDERE POLITIEKE ONTWIKKELINGEN

Tijdens plechtigheden t.g.v. de 19de verjaardag van dc onafhankelijkheid werd op 12 oktober 1987 de Partido Democratico de Guinea Ecuatorial (PDGE) ten doop gehouden. Volgens president Teodoro Obiang Nguema moest de PDGE een „regeringspartij" zijn.
Tegelijkertijd werd een aantal gevangenen vrijgelaten dat in verband met het coupkomplot van juli 1986 was veroordeeld (pag. 670/2-'86). In vrijheid gesteld werden o.m. Fructuosa Mba Onana (een oom van de president en voormalig vice-premier) en Marcos Mba Ondo (ex-minister van economische planning).
Op 10 juli 1988 werden verkiezingen gehouden voor het 41 zetels tellende Huis van Afgevaardigden van het Volk. Bericht werd dat 99,2% van de stemmen ten gunste van de enige officiële kandidatenlijst was uitgebracht.

Arrestaties *en* vonnissen

Op 13 september 1988 werd vanuit Madrid bericht dat in Equatoriaal-Guinee talrijke personen waren gearresteerd, nadat politici van de oppositionele Partido des Progreso de Guinea Ecuatorial (PPGE), die als ballingen in Spanje woonden, samen met Westeuropese christen-democraten, een bezoek aan hun land hadden gebracht. PPGE-leider Severo Moto Nsa en secretaris-generaal José Luis Jones waren op 4 juni naar Malabo teruggekeerd, maar een verzoek tot legalisering van hun partij was tijdens een bijeenkomst met vice-premier Isidoro Eyi Monsuy Andeme op 9 juni verworpen. Daarop verliet Moto Nsa het land, Jones kreeg echter geen uitreisvisum.
Op 16 september veroordeelde een krijgsraad zeven burgers tot gevangenisstraffen (variërend van 12 jaar tot levenslang. Onder deze zeven waren de secretaris-generaal van de PPGE, José Luis Jones (17 jaar gevangenis), en een andere leider van deze partij, José Primo Esono (levenslang). Zij waren beschuldigd van bedreiging van de staatsveiligheid door een beraamde staatsgreep, fraude en spionage. Tevens werden twee militairen, sergeant Joaquin Elema en onder-luitenant Francisco Bonifacio Mba Nguema, ter dood veroordeeld wegens het beramen van een moordaanslag (per 16 augustus) op het staatshoofd.
Op 18 september verleende president Obiang Nguema na een desbetreffend verzoek van Spanje gratie aan beide militairen; hun vonnis werd gewijzigd in levenslange gevangenisstraf.
Op 4 januari 1989 meldde Radio Madrid de vrijlating van PPGE-leider Jones krachtens een presidentiële gratieverlening.

President Obiang in Spanje

Van 16-18 januari 1989 bracht president Obiang Nguema voor het eerst in vijf jaar een officieel bezoek aan Spanje

De betrekkingen tussen beide landen maren in september 1988 verslechterd. De president van Equatoriaal-Guinee had op 22 september een officieel bezoek aan Spanje, waar hij de volgende dag zou aankomen, afgezegd en uitgesteld n.a.v. beschuldigingen in het Spaanse parlement over onregelmatigheden bij de distributie van officiële Spaanse hulp. (Volgens de PPGE zou de president ontwikkelingsgeld naar zijn privé-rekeningen in Zwitserland hebben overgemaakt, aldus een FAZ-bericht van 14 september 1988.)
Van 26 september - 1 oktober bracht een Spaanse parlementaire delegatie een bezoek aan Equatoriaal-Guinee om na te gaan hoe de Spaanse hulp (ca. 2 inrd pesetas of $18 mln per jaar) was gebruikt.
Inmiddels waren de betrekkingen met Frankrijk sinds de toetreding van Equatoriaal-Guinee tot de Franc-rone op 1 januari 1985 (pag. 671/1-'86) aanzienlijk versterkt. President Obiang Nguema had van 18-22 september een privé-bezoek aan Frankrijk gebracht, maar hij o.a. door president Mitterrand op het Elysée werd ontvangen.

Tijdens zijn verblijf in Madrid verzochten premier Felipe Gonzalez en andere Spaanse politici president Obiang Nguema nadrukkelijk het wanbeheer in zijn land te bestrijden en het democratiseringsproces te versnellen. Koning Juan Carlos erkende in het openbaar dat Spanje in zijn relatie tot zijn vroegere kolonie fouten had gemaakt, aldus de NZZ (20-1-'89). Blijkens een gemeenschappelijk slotcommuniqué stemde Spanje in met een regeling van de schulden van Equatoriaal-Guinee. Een derde deel daarvan (ca. 1,7 mrd pesetas) werd afgeschreven en de rest moest in 14 jaar worden betaald, met een aflossingsvrije periode van 8 jaar. De samenwerking, die tot dusver tot gezondheid, onderwijs en cultuur was beperkt, zou worden uitgebreid tot de financiële en economische sector. Spanje betuigde steun aan het plan om in Malabo een gemeenschappelijke investeringsbank te openen, die wel onder Spaanse controle moest blijven.
De president weigerde contact op te nemen met leden van de in Spanje levende oppositie uit zijn land.

Presidentsverkiezing

Op 25 juni 1989 vond in Equatoriaal Guinee de eerste presidentsverkiezing sinds de onafhankelijkheid (1968) plaats. President Teodoro Obiang Nguema, de enige kandidaat, werd in zijn ambt bevestigd met 99,96% van de stemmen, aldus de officiële uitslag.

Amnestie

Ter gelegenheid van de 10de verjaardag van zijn machtsovername in augustus 1979 kondigde president Obiang Nguema een algemene amnestie af. In het kader daarvan werden 14 politieke gevangenen vrijgelaten die betrokken zouden zijn geweest

bij de mislukte coup van mei 1983 (pag. 429/2-'83). Sergeant Venancio Miko. die als een van de leiders van deze couppoging na een doodvonnis uiteindelijk tot levenslang was veroordeeld, kreeg een strafvermindering tot 6 jaar gevangenis.

Premier bevestigd

Op 15 augustus 1989 werd Cristino Seriche Bioko in zijn ambt als premier bevestigd. Hij had op 11 augustus na een ministerscrisis zijn ontslag en dat van zijn kabinetsleden ingediend Vervolgens werden ook alle overige ministers herbenoemd De samenstelling van het kabinet luidde toen als volgt

Voorzitter CMS, defensie - brigade-geiieraal Teodoro Obiang Nguema Mbazogo; premier - kapitein Cristino Seriche Bioko; vice-premier. territoriaal bestuur en nationale veiliglicid - Isidoro Eyi Monsuy Andemc; ondermijs en sport - Fortunato Nzambi Machinde: voorlichting en toerisme - Leandro Mbomio Nsue; arbeid - Anacleto Ejapa Bolekia; verbindingen en transport - Demetrio Elo Ndongo Nsefumu: landbouw - Alfredo Abeso Nvono;industrie en handel - Francisco Paseual Obama Eyegue; planning en economische ontwikkeling - Hilario Nsue Alene; openbare werken, huisvesting en stadsplanning - Alejandro Envoro Ovono; justitie en religie - Angel Ndong Micha; openbare diensten - Massoko hlecheba Ikaka; secretaris-generaal in het bureau van de president - Martin Mka Esono; energie - Juan Olo Mba Nseng; waterstaat en bosbouw - Angel Alongo Nchama; buitenlandse zaken - Marcelino Ngueme Ongueme; economie en financiën - Antonio Fernando Nve; betrekkingen niet Huis van Afgevaardigden - Eloy Elo Nve; gezondheid - Sisinio Mbana Nsoro; onderminister van defensie - majoor Melanio Ebendeng Nsomo.

(Vor.ber.pag. 784/3-1987)

MADAGASCAR

PARLERIENTSVERKIEZINGEN. MISLUKTE COUPPOGING. BENOEMINGEN

Bij de op 28 mei 1989 gehouden parlementsverkiezingen verwierf de regerende AREMA-partij 120 van de 137 zetels in de Nationale Volksvergadering tegen 117 van de 137 bij de verkiezingen van 28 augustus 1983 (pag. 29/2-'84).
Bij een opkomst van 74,6% kreeg de AREMA 2.785.448 van de 4.167.358 uitgebrachte geldige stemmen. De overige resultaten waren volgens de uitslag van 12 juni als volgt:

Partijen	Stemmen	Zetels
MFM/MFT	460.268	7
VONJY/VITM	404.959	4
AKFM/KDRSM	256.255	2
AKFM/Renouveau	175.824	3
MONIMA	66.627	1
UDECMA	17.974	0

De AKFM/Renouveau was volgens een bericht van 27 maart 1989 opgericht door dominee Richard Andriamanjato, die enkele dagen eerder uit de AKFM/KDRSM was getreden, waarvan hij sinds de oprichting in 1958 voorzitter was geweest (pag. 368i3-'89).
Zowel Andriamanjato als Manandafy Rakotonirina, de leider van de MFM/MFT, waren op 20 april door p esident Didier Ratsiraka (die dag beëdigd voor een derde ambtstermijn van zeven jaar) uit de Opperste Raad van de Revolutie (CSR), het hoogste regeringsorgaan, ver ijderd.

Mislukte couppoging

Op 24 juli slaagde een groep van 6 a 12 ge apende mannen erin het gebouw van de staatsradio in de hoofdstad Antananarivo binnen te dringen. Zij lieten in het journaal een communiqué voorlezen, waarin zij meedeelden dat de macht was overgenomen door ,,een raad van de republiek" die uit hoge officieren bestond.
Twee uur later meldde de minister van voorlichting, Simon Pierre, via dezelfde zender dat de gewapende overvallers waren gearresteerd en dat de toestand in het land ,,normaal" was. President Didier Ratsiraka verbleef toen in de Ethiopische hoofdstad Addis Abeba t.g.v de 25ste topconferentie van Afrikaanse staatshoofden en regeringsleiders

Wijzigingen kabinet. Benoemingen in Opperste Raad van de Revolutie

Nadat president Ratsiraka zijn kabinet op 20 april ongewijzigd had herbenoemd, voerde hij op 17 augustus een reorganisatie uit waarbij negen nieuwe ministers hun intrede in de regering deden, o.w. Léon Rajaobelina (financiën en begroting) en Jean Robiarivony (economie en planning), aldus Le Monde (11-10).
Voorts benoemde hij in de Raad van de Revolutie twee vertegenwoordigers van de oppositie, Monja Jaona (MONIMA) en Sambson Gilbert (tweede man van de VONJY).

(Vor.ber.pag. 368/2-1989)

TEKSTEN

NEDERLAND

REGERINGSVERKLARING KABINET LUBBERS III

Op pag. 780/1 e.v. en 796/2 e.v. 1989 staan de eerste gedeelten afgedrukt van de regeringsverklaring, die premier Lubbers op 27 nov. in de Tweede Kamer heeft afgelegd.

Hierna volgt het slot

Ook dan zal overigens nog een forse stijging optreden van kosten die bij de nu bestaande afspraken overwegend ten laste van de bcgroting voor Ontwikkelingssamenwerking komen.
Meer in het algemeen neemt de immigratiedruk op het Westen, waaronder Nederland, de laatste jaren sterk toe. De regering streeft naar een samenhangend vreemdelingenbeleid om de immigratie te beheersen en te regule ren. Dit vereist heldere regelgeving. Om tc bereiken dat snel, rnaar zonder te kort te doen aan de eisen van de rechtspraak beslissingen kunnen morden geëffectueerd. zullen de procedures moeten worden herzien.
Daarnaast zal een aantal instrumenten worden ontwikkeld om de illegale immigratie en de daarmee verband houdende illegale tewerkstelling tegen te gaan. Deze instrumenten omvatten onder meer een bestuurlijk effectief en humaan terugkeer en uitzettingsbeleid in welk verband aan een terugkecrbureau wordt gedacht.
Over het oneigenlijk gebruik in dit verband van collectieve voorzieningen en over liet intensiveren van het binncnlaxids vreemdelingcntorriclit. zal advies worden gevraagd aan een bestuurlijke commissie, die binnenkort zal worden ingesteld.
Het wetsvoorstel herziening Vreemdelingenwet zal worden herzien. De regering zal op korte termijn een nota van wijziging aanbieden en ziet uit naar spoedige behandeling.
Bij de uitwerking van het Akkoord van Schengen streeft de regering er met kracht naar afspraken te maken omtrent harmonisering van het materiële asielbeleid. Daarvoor is medewerking nodig van de partner-staten. Inmiddels is afgesproken vooreerst de verschillen in toepassing van het criterium voor vaststelling van de vluchtelingenstatus te inventariseren, Ook in het kader van de besprekingen van de landen van de Europese Gemeenschap zal morden aangedrongen op een geharmoniseerd asielbeleid.

Medisch-ethische vraagstukken en euthanasie
De laatste jaren zijn nieuwe technieken in de medische sector steeds meer aandacht, ook van de wetgever, gaan vragen. Op een aantal concrete terreinen zullen wetsvoorstellen worden ingediend. Dat betreft onder meer wetgeving inzake orgaantransplantatie en inzake medisch? experimenten met embryo's en fertilisatietechnieken.
Ten aanzien van de problematiek inzake erfelijkheidsonderzoek, gen-therapie en niet-therapeutische genetische manipulatie zal na het binnenkort verschijnende advies van de Gezondheidsraad de wetgeving ter hand worden genomen
Meer in het algemeen zal in nauw overleg met de medische professie en met andere maatschappelijke groeperingen morden bezien velke grenzen aan de toepassing van nieuwe technieken dienen te worden gesteld en hoe daarbij voor de oplossing van de problemen van schaarste, rantsoenering en selectie een breed maatschappelijk draagvlak gevonden kan worden. Daarbij zal bijzondere aandacht aan de grondrechten worden besteed.
Er zal een oordeel worden ingewonnen van een in te stellen commissie die met de noodzakelijke maatschappelijke draagkracht over de hieraan verbonden complexe vraagstukken kan adviseren.
In het kader van het wetgevingsprogramma geeft de regering prioriteit aan de verdere totstandkoming van de patiëntenwetgeving. Voorts dient het preventiebeleid te morden versterkt.
Wat betreft de euthanasie ziet de regering vooralsnog af van wetgeving. Zij zal verzoeken de behandeling van het bij de Kamer aanhangige wetsvoorstel 20383 voor onbepaalde tijd te schorsen.

Daar er geen merkelijli en toereikend inzicht bestaat in de omvang en de aard van de huidige praktijk zullen de minister van Justitie en de staatssecretaris van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur een onderzoekscommissie instellen, waarvan artsen en juristen deel uitmaken. Genoemde bewindslieden zullen u binnen enkele maanden nader berichten over de in te stellen commissie.
Van belang is dal intussen het bestaande vervolgingsbeleid van liet Openbaar Ministerie zal morden gehandhaafd.

De staatssecretaris van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur zal maatregelen nemen ter uitbreiding van de bestaande teams van pijnbestrijding en verruiming van de middelen voor onderzoek naar pijnbestrijding. Tevens zal een uitbreiding plaatshebben van de mogelijkheden voor thuiszorg van terminale patiënten en stervensbegeleiding.

Justitie

Het beleid gericht op sociale vernieuwing komt ook tot uitdrukking in een verdere ontwikkeling van onze rechtsstaat als democratische en sociale rechtsstaat. Het beroep vanuit de samenleving op de bijdrage van justitie aan een ordelijk verloop van maatschappelijke processen houdt onverminderd aan. Dat vraagt om een passende toerusting van de rechterlijke organisatie, om gedegen wetenschappelijk onderzoek en om uitbreiding van een realistische voorlichting. Daarnaast vormen organisatorische aanpassingen, vrrdergaande automatisering en verbetering van de huisvesting noodzakelijke voorwaarden voor een goede uitoefening van de justitiële taken. Dat een zo intensief beroep op Justitie wordt gedaan, behoeft geen verwondering te wekken wanneer men zich realiseert hoe ingrijpende ontwikkelingen zich in alle geledingen van de samenleving voordocn, bij voorbeeld op het gebied van levensvormen, communicatie, techniek en cultuur. Zullie ontwikkelingen bergen kansen en risico's in zich.

Een democratische en sociale rechtsstaat zal effectieve bescherming moeten bieden tegen gevaren voor de persoonlijke integriteit en voorwaarden die mij als fundamenteel erkennen. Dit stelt nieuwe, hoge eisen aan het functioneren van onze rechtsstaat.

Voor het bepalen van een passende reactie bestaat behoefte aan een algemeen beleidskader. De minister van Justitie heeft op zich genomen dit kader voor het justitiebeleid in de zich ontwikkelende democratische en sociale rechtsstaat in een globaal plan neer te leggen, dat dit voorjaar zal morden aangeboden. Een belangrijk thema zal zijn hoe het meest effectief aansluiting kan morden gezocht bij het zelfregulerend vermogen binnen de samenleving en haar verschillende geledingen.

Verdere maatregelen zijn vereist om de rechtsstatelijke en bestuurlijkc kmaliteit van de wetgeving te verbeteren en de eenheid en toegankelijkheid van het recht te vergroten. Het belang van de wet als democratisch gelegitimeerde grondslag van het overheidsbeleid staat hierbij centraal.

Daarbij moet onder ogen worden gezien dat op veel terreinen de wet ons steeds meer in Europees verband wordt voorgeschreven. De dringend geboden versterking van het democratisch karakter van de wetgeving zal een kernpunt zijn van de Europa-politiek van de regering

Verbetering van de kmaliteit van onze wetgeving zal via twee wegen ter hand worden genomen. Ten eerste zullen de metgevingsafdelingen bij de afzonderlijke ministeries sterker en eerder bij de beleidsvorming worden betrokken. Ten tweede zal onder de primaire verantwoordelijkheid van de minister van Justitie het algemene wetgevingsbeleid verder morden uitgebouwd.

Daarnaast zullen toetsing en ondersteuning vanuit het ministerie van Justitie met betrekking tot nieuwe en bestaande metgeving morden geïntensiveerd. Daarbij zal bijzondere aandacht worden besteed aan de eisen die uit de Grondwet, het gemeenschapsrecht en het internationale recht voortvloeien.

Over dc wenselijkheid van geconcentreerde rechterlijke toetsing van metten aan de Grondwet en aan verdragen zal de regering u op korte termijn een notitie zenden.

Wetboeken en algemene wetten die ingevolge de Grondwet tot stand komen zijn de ruggegraat van de rechtsstaat.

De kern van het nieuwe Burgerlijk Wetboek zal per 1 januari 1992 kunnen worden ingevoerd.

Omwille van de dringend gewenste vereenvoudiging van het bestuursrecht zal de voorbereiding van de Algemene wet bestuursrecht versneld worden. De ministers van Justitie en van Binnenlandse Zaken en de regeringscommissaris voor de Algemene regels van bestuursrecht zullen een vlotte parlementaire behandeling van deze wet bevorderen, zodat de behandeling van de eerste tranche binnen twee jaar achter de rug kan zijn.

Invoering van deze tranche zou dan per 1 januari 1993 kunnen geschieden. Eind 1990 zal het voorontwerp voor de tweede tranche worden gepubliceerd

Als uitvloeisel van de herziening van de rechterlijke organisatie en wegens de urgentie van invoering van AROB-rechtspraak in eerste instantie, zal in het koinend voorjaar een wetsvoorstel aan de Raad van State worden gezonden. dat voorziet in de opneming van een eenvormig bestuursprocesrecht in de Algemene wet bestuursrecht. en in een zodanige vorm van uitbreiding van het cassatieberoep, dat de noodzakelijke rechtseenheid in de toepassing van deze Algemene wet Bestuursrecht mordt verzekerd. Over de vormgeving hiervan zal het nodige overleg worden gevoerd.

Rechtshandhaving behoort tot de primaire taken van een rechtsstaat. Daarin neemt het criminaliteitsbeleid een belangrijke plaats in

Het niveau van criminaliteit is nog steeds onaanvaardbaar hoog. Ook in de komende jaren zullen preventie, opsporing van strafbare feiten, vervolging en berechting van delinquenten en tenuitvoerlegging van straffen en maatregelen - samen de strafrechtelijke keten - belangrijke aandacht krijgen. Ook mat dat betreft zal derhalve worden voorgeboumd op het beleidsplan Samenleving en criminaliteit.

Ter versterking van de sociale infrastructuur van onze rechtsstaat wordt grote waarde gehecht aan de voortzetting en intensivering van het beleid inzake de criminaliteitspreventie. Het beleid is erop gericht en ieder zich bemust te doen zijn van de verantwoordelijkheden die onderscheiden categorieën burgers op dit gebied hebben.

Het voorkomen van criminaliteit is niet alleen een zaak van justitie en politie, maar van de gehele samenleving. De stimulering van op preventie gerichte maatregelen zal worden voortgezet. De bewindslieden van Justitie en van Binnenlandse Zaken zullen op basis van het eindrapport van de Stuurgroep Bestuurlijke preventie van Criminaliteit in de loop van 1990 met nadere voorstellen komen.

In het kader van de versterking van de democratische en sociale rechtsstaat acht de regering het van groot belang dat recht wordt gedaan aan de slachtoffers van delicten. Daarom zal bij de ontwikkeling van het criminaliteitsbeleid de positie van het slachtoffer zoveel mogelijk worden versterkt.

Het invoeren van een algemene identificatieplicht mordt niet overwogen. Er zal echter een beperkte identificatieplicht komen in bij de met te bepalen bijzondere situaties; dit met gebruikmaking van bestaande documenten.

Het aantal jeugdigen die op enigerlei wijze in de knel raken, aan mie ouders en/of vrijmillige hulpverlening onvoldoende steun kunnen geven en die daardoor justitiële zorg behoeven, neemt helaas toe. Gezien de aard en de zwaarte van de problematiek - men denke daarbij bij voorbeeld aan de drugsproblematiek - is er behoefte aan een nadere bezinning op de mogelijkheden van de justitiële jeugdbescherming met inbegrip van de jeugdreclassering.

De staatssecretaris van Justitie zal op korte termijn een beleidsnota over de justitiële jeugdbescherming uitbrengen.

De rege ing beschouwt vrijheidsbeneming als een onontbeerlijk ultimum remedium. Zij streeft ernaar door intensivering van preventie en alternatieve sancties de nog steeds groeiende behoefte aan justitiële inrichtingscapaciteit om te buigen. Bij het gevangeniswezen dreigt, ria een tijdelijke evenwichtssituatie, in het begin van de jaren negentig opnieuw een tekort aan plaatsruimte als gevolg van de sterke toename van de gemiddelde strafduur.

Bij de andere justitiële inrichtingen zal op korte termijn geen sprake zijn van een evenwicht. De voorzienbare tekorten wil de regering zo snel mogelijk wegnemen door verdere uitbreiding

Daarnaast is er in toenemende mate behoefte aan aparte voorzieningen voor de vreemdelingenbewaring. Hieraan zal tegemoet worden gekomen door een specifiek hierop toegesneden capaciteitsuitbreiding. De bewindslieden van Justitie zullen op korte termijn een concreet plan opstellen voor de capaciteitsuitbreidingen en de financiering daarvan binnen de daarvoor voorziene middelen.

De verhoging van het rechtsstatelijk gehalte van onze samenleving vereist een versterking van de rechtshandhaving en rechtspleging. Openbaar Ministerie en zittende magistratuur zullen versterkt worden, niet alleen in kwantitatief, maar vooral in kwalitatief opzicht. Daarbij denkt de regering zowel aan een betere bewerktuiging van de rechterlijke macht als aan een betere organisatie.

De betere bewerktuiging betreft in feite de gehele infrastructuur van de organisatie. Niet alleen zal de kwaliteit van het ondersteunend personeel verder worden verbeterd; ook zal veel aandacht morden besteed aan verhoging van de automatiseringsgraad. Bovendien zal een aanzienlijk boumprogramma morden gestart. Ten einde dit alles te kunnen volbrengen, zal de decentralisatie van het beheer over de rechterlijke organisatie met kracht morden voortgezet.

De grootscheepse reorganisatie van de rechterlijke macht, waartoe de Staatscommissie Herziening Rechterlijke Organisatie adviseerde, zal in deze kabinetsperiode een aanvang nemen.

De regering acht het van groot belang dat daarbij allereerst de organisatie van de administratieve rechtspraak aan de orde komt. De kwaliteit van bestuur en rechtshandhaving zijn daarmee zeer gebaat. De voorgestelde reorganisatie is niet zonder kritiek gebleven. De regering zal die kritiek zorgvuldig overwegen en zo nodig met andere voorstellen komen.

De politie

Tot de versterking van de democratische en cociale rechtsstaat behoort stellig ook een veranderende politieorganisatie. De politie is immers bij uitstek het overheidsinstrument belast met het waken over de veiligheid. Voor een goede politiezorg in ons land is - daarover bestaat brede consensus - een eenvormige Nederlandse politie nodig, die primair in regionaal verband is georganiseerd.

In de afgelopen jaren is uit de regionale samenwerking wel gebleken dat deze een goed antwoord vormt op de behoeften aan schaalvergroting en een efficiëntere aanwending van de politicmiddelen. De regionale politiekorpsen zullen het hart vormen van de Nederlandse politie. De indeling van de politieregio's is nog voorwerp van overleg.

De politieregio's zullen worden afgestemd op de indeling in arrondissementen. waarbij overigens de grenzen van de huidige arrondissementen, provincies en/of gebieden als bedoeld in de Wet gemeenschappelijke regelingen niet zonder meer als vast gegeven worden beschouwd. Eventuele knelpunten bij de afstemming van de regionale indeling en de indeling in arrondissementen zullen zo snel mogelijk worden opgelost.

Bij de reorganisatie zal met een projectopzet worden gemerkt Het voornemen bestaat het project te brengen onder leiding van de beide betrokken secretarissen-geileraal. In het algemeen zal de regering, gezien het belang en omvang van de reorganisatie van de politie, u periodiek informeren. De regering hecht eraan dat de voortgang in goed overleg met de Kamer en met andere bij het politievraagstuk betrokkenen plaatsheeft. Daartoe zal contact

worden onderhouden met personen die het vertrouwen genieten in de kring van het openbaar bestuur, het openbaar ministerie en uiteraard de politie zelf.
De regering wil vaart zetten achter de reorganisatie. Voor ogen staat een dynamisch proces waarbij de vorming van regionale korpsen in belangrijke mate door initiatieven uit de regio's zelf tot uitbreiding en intensivering van de samenwerking gestalte moet krijgen.
De regering hecht er, als gezegd, groot belang aan het proces van reorganisatie zo voortvarend mogelijk uit te voeren. Het is niet noodzakelijk dat de invoering pas plaatsheeft als alles geregeld is. Daarom zullen reeds in 1990 een of meer concrete stappen gezet worden.
Daartoe behoort in ieder geval het instellen van enkele regionale korpsen De regering stelt zich voor op korte termijn een wetsvoorstel in te dienen dat de verwezenlijking van haar voornemens mogelijk maakt. Het spiegelbeeld van deze aanpak is dat lopende ontwikkelingen betreffende de politiezorg - men denke met name aan bouwactiviteiten - niet in aan de regiovorming tegengestelde richting mogen gaan.
Een belangrijk aandachtspunt is de positie van de ministers van Justitie en van Binnenlandse Zaken in verband met de politie. Daarover zijn in de formatie in goed overleg nadere afspraken tussen de ministers van Justitie en van Binnenlandse Zaken gemaakt.
De minister van Binnenlandse Zaken is aangewezen als beheerder op afstand van de te vormen regionale politiekorpsen; op afstand want het directe beheer vindt regionaal plaats. De minister van Justitie krijgt de mogelijkheid tot medesturing, hetgeen voortvloeit uit zijn verantwoordelijkheid voor de strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde. De taken van de politie in het verband van de strafrechtelijke keten bestaan uit de voorkoming en opsporing van strafbare feiten en tenuitvoerlegging van straffen.
De minister van Justitie is aangewezen als beheerder van landelijke diensten. Het aantal en soort zullen nader worden bepaald.
Het spreekt vanzelf dat de politieambtenaren van deze diensten onder dezelfde uniforme rechtspositie zullen vallen als die welke zal gelden voor de politieambtenaren werkzaam in de regio's. Hetzelfde geldt voor hun opleiding. Het politiepersoneel moet over en weer tussen regiokorpsen en landelijke diensten uitwisselbaar zijn.
De gemaakte afspraken waarborgen voldoende dat alle verantwoordelijkheden tot hun recht kunnen komen. De vrees dat er naast de reguliere politie een soort eigen justieel politieapparaat zal komen, is dan ook in het geheel niet gerechtvaardigd Integendeel, door de afspraken wordt juist afdoende voorkomen dat een aparte justitiële politie zal gaan ontstaan.

Binnenlands bestuur
De bestuurlijke aanpak zoals bij de sociale vernieuwing is ook noodzakelijk op tal van andere beleidsterreinen. De kwaliteit van het functioneren van de overheid is daarmee gebaat. De regering zal ook aan de kwaliteitsverbetering merken door:
- Het bevorderen van samenwerking tussen de verschillende overheden. In de bestuursakkoorden met de VNG en het IPO kunnen wederzijdse intenties en inspanningsverplichtingen worden vastgelegd. De bestuursakkoorden lenen zich goed voor het maken van afspraken over de decentralisatie van bevoegdheden en de daarbij behorende middelen.
- Aanpassing en sanering van het bestuurlijk instrumentarium. Zo zullen in deze kabinetsperiode de nieuwe Gemeentewet en de nieuwe Provinciewet het Staatsblad moeten kunnen bereiken. Voortgegaan zal worden met de afwikkeling van de lopende herindelingsplanncn. Nieuwe initiatieven tot wetgeving worden genomen als het provinciaal bestuur de behoefte, respectievelijk de noodzaak ervan aantoont.
- Voor een doelmatig. doetreffend en democratisch bestuur in de (groot)stedelijke gebieden kan het naast aanpassing van de wet Gemeenschappelijke Regelingen noodzakelijk blijken - uiteraard in nauw overleg met de betrokken besturen - nadere bestuurlijk-organisatorische voorstellen te ontwikkelen. Het advies van de Raad voor het Binnenlands Bestuur over 'Het bestuur in grootstedelijke gebieden' vormt een deugdelijke basis voor nader onderzoek.
- Revitalisering van de grote steden. Het definitieve regeringsstandpunt over die adviezen van de Commissie-Montijn en de Raad voor het Binnenlands Bestuur inzake het grootstedelijke beleid zal in het komende jaar verschijnen
- Vergroting van de beleidsruimte van lagere overheden. Mede daartoe zal naast de uitvoering van overeengekomen experiinenten een tweede deel van het zgn. D'project worden gestart. Op nader te bepalen beleidsterreinen zullen enkele ministeries optreden als partners van de D'gemeenten en D'provincies.

Voor de kmaliteitsverbetering is ook de arbeidsvoorwaardenontwikkeling in de collectieve sector van belang. Wat betreft de financiële middelen daarvoor is het uitgangspunt dat de ruimte die correspondeert met de ontwikkeling van de contractlonen - mits deze zich 'verantwoord' ontwikkelt - beschikbaar komt voor het arbeidsvoorwaardenoverleg.
Vanaf 1991 komen boven deze ruimte ten behoeve van de arbeidsvoorwaardenontwikkeling de resultaten beschikbaar uit hoofde van efficiency-verbetering, met dien verstande dat 25% daarvan kan worden aangewend binnen de sector die de efficiency-verbetering genereert
Het verdient naar het oordeel van de regering aanbeveling de middelen in te zetten voor een binnen een structurele meerjarenaanpak passende versterking van de positie van de overheid op de arbeidsmarkt. Daarnaast is in de meerjarenramingen, geleidelijk oplopend tot 1994, voor de gehele collectieve sector voorzien in een bedrag van f 200 miljoen voor herstructurerings- en toeslagbeleid.
Tenslotte mordt aan deze ruimte nog toegevoegd f 100 miljoen voor scholing van werkenden in de collectieve sector.
Bij de aanwending van de ruimte zal bevorderd worden dat een zo groot mogelijk deel aangewend wordt voor differentiatie, zodat meer aansluiting gevonden wordt met inkomensverhoudingen in de marktsector.

Al vele jaren vindt een discussie plaats over wetgeving op het gebied van de gelijke behandeling; een discussie waarin grote verschillen van inzicht bleken ten aanzien van de vraag hoever regelgeving zou moeten gaan en over de vraag hoe in de handhaving kan worden voorzien.
In een poging te komen tot brede steun voor strakke en heldere regelgeving op dat terrein, zal de regering het in behandeling zijnde voorstel Algemene Wet Gelijke Behandeling intrekken en met prioriteit een nieuw voorstel voorbereiden.
Eerder in deze verklaring sprak ik over de noodzaak de doelmatigheid van overheidsuitgaven te bevorderen. Dat moet betrekking hebben op het gehele scala van collectieve voorzieningen en publieke investeringen.
In het heroverwegingsproees zal systematisch doelmatigheidsonderzoek groot gewicht krijgen. Meer nadruk zal worden gelegd op de indicatoren die de effectiviteit van de overheidsactiviteiten Weergeven, en bijzondere aandacht zal worden geschonken aan het verbeteren van de efficiëntie van het overheidsapparaat.
Met als uitgangspunt dat de departementale organisatie niet per se alle fasen van de beleidscyclus zelf hoeft te dekken, zullen diensten die niet tot de departementale kern behoren op grotere afstand geplaatst morden en in de één of andere vorm morden verzelfstandigd.

Met het oog op serviceniveau en effectiviteit zal aan uitvoerende diensten meer dan thans een eigen verantwoordelijkheid met een interne verantwoordingsplicht gegeven worden. Door mee zelfbeheer en verzelfstandiging van de uitvoerende diensten zal ook de kwaliteit van het centrale bestuur op hoofdlijnen verbeterd kunnen worden.

Nederlandse Antillen en Aruba
Niet alleen in ons deel van het Koninkrijk zijn staatkundige veranderingen en vernieuwingen aan de orde. Met de overheden in de Nederlandse Antillen en Aruba zal de regering op korte termijn in overleg treden over het op staatkundig terrein te voeren beleid binnen en ten aanzien van beide landen. Er moet immers duidelijkheid worden geschapen over de toekomstige verhoudingen.
Wat betreft de hulp aan de Nederlandse Antillen en Aruba is de omvang voor de komende kabinetsperiode vastgesteld op f 300 miljoen per jaar, en bij de besteding zal het accent liggen op het activeren en mobiliseren van de particuliere sector als motor in het proces van ontwikkeling.

Mijnheer de Voorzitter! - Aan het begin van deze verklaring heb ik gesproken over samenstelling, karakter en opdracht van het kabinet dat thans aantreedt.
Aan het slot mil ik graag benadrukken hoezeer het kabinet, waarvan vele leden uit dit Huis voortkomen, met uw Kamer wil samenwerken. Zeker, er zijn onderscheiden verantwoordelijkheden van regering enerzijds en parlement anderzijds. Maar er is ook veel dut bindt.
Of men nu geroepen is het volk te vertegenwoordigen of als lid van de regering het volk te dienen, er mordt verantwoordelijkheid genomen; verantwoordelijkheid voor het publieke belang, voor de toekomst, voor het gezicht ook van de politiek.
De leden van het nieume kabinet zijn zich bovendien bewust van de noodzaak het bestuurlijke klimaat, de verhouding tot de talloze maatschappelijke organisaties op sociaal, economisch, cultureel en bestuurlijk terrein te vernieuwen, op basis van onderscheiden en te respecteren wederzijdse verantwoordelijkheden.
Een en ander stempelt de stijl van politiek die het kabinet zich voorneemt: zich volop bewust van de betekenis die regelgeving kan hebben voor duurzaamheid, samenhang en meer rechtvaardige maatschappelijke verhoudingen, zonder evenwel een moment de illusie te hebben dat dit gerealiseerd kan morden, geïsoleerd van ontwikkelingen in en verantwoordelijkheden van de samenleving zelf.
In het kader van de sociale vernieuwing wordt vaak gesproken - ik deed dat vanmiddag zelf - over aetiverend beleid. Men denkt dan aan die mensen in de samenleving die blijvend in een achterstandspositie dreigen te blijven, resp. daarin berusten.
Maar laten mij eerlijk zijn, het activerend beleid is evenzeer nodig voor overheden, voor organisaties, voor groepen van burgers die zich ieder op hun plek verantwoordelijk weten - voor zichzelf en voor de ander - opdat onze democratie levend blijft; een democratie van allen voor allen.
Ons land, onze democratie staat voor grote uitdagingen. Nederland moet zich sterk tonen in Europa, sterk in het de haas morden van de milieuproblematiek in een welvarend en dichtbevolkt land, sterk in de nieume uitdaging een ieder te laten participeren omdat en opdat ieder telt.
Mensen vormen de moorden in het verhaal van de geschiedenis; anderen zullen zeggen: in God's verhaal. Een ieder van ons heeft zich te realiseren dat wij samen de woorden van één geheel vormen, samen heden en toekomst inhoud moeten ge en.
Dat ons kracht gegeven wordt de dialoog met de werkelijkheid aan te geven, opdat leeft wat ons toevertrouwd is; nu en morgen.

PRIJZEN
Algemeen

AFRIKAPRIJS 1989: President Quett Masire van Botsw ana als erkenning voor zijn succesvolle landbouwpolitiek en de strijd regen de honger; alsmede Bernard Ouedraogo uit Burkina Faso, die studies naar mogelijkheden voor zelfvoorziening in de voedselsector heeft verricht

ALEXIS DE TOCQUEVILLEPRIJS 1989: De Mexicaanse dichter Octavio Paz.

ANATOLI KORJAGINPRIJS 1989: Aleksandr Podrabinek in Moskou, uitgever van het samizdat-blad *Ekspress-Chronika*.
De prijs was hem toegekend door de International Association on the Politica1 Use of Psychiatry. Podrabinek kreeg de prijs rooi. zijn inspanningen om misbruik van de psychiatrie in de Sowjet-Unie aan de kaak te stellen
Podrabinek. vroeger werkzaam als ziekenbroeder in een psychiatrische inrichting, schreef het boek. De medische wetenschap als straf, waarin hij als een van de eersten aandacht vroeg voor her opsluiten van andersdenkenden in psychiatrische inrichtingen.
In 1977 werd hij lid van de Werkgroep ter bestudering van het gcbruili van psychiatrie voor politicke doeleinden, die documenten publiceerde tot ze in 1979 werd opgerold.
Anatoli Korjagin, wiens naam de prijs draagt, was een van de psychiaters die op verzoek van de groep geestesziek verklaarde dissidenten aan een onafhankelijk onderzoek onderwierpen.
Podrabinek werd in 1978 gearresteerd op grond van artikel 190-1 (het verspreiden van verzinsels, die het Somjet-systeem belasteren), dat onlangs is afgeschaft, en later veroordeeld tot vijf jaar ballingschap.

ERASMUSPRIJS 1989: De internationale commissie van juristen (ICJ) in Genève.
De ICJ, die 37 jaar bestaat, maakt zich wereldwijd sterk voor het bevorderen van de juridische bescherming van de rechten van de mens.
Bij de internationale commissie zijn meer dan zestig nationale afdelingen aangesloten, waaronder het Nederlands Juristen Comité voor de Mensenrechten in Leiden.
De ICJ organiseert regelmatig internationale conferenties en stuurt waarnemers naar politieke processen.
Volgens de stichting die de prijs heeft toegekend is de organisatie er in geslaagd een invloedrijke stem te laten horen bij regeringen en internationale organisaties.

GOETHEPRIJS 1989: De natuurkundige en filosoof Carl Friedrich von Weizsäcker.

HARRIËT FREEZERRING 1989: Anita Direcks en Ellen 't Hoen wegens de ,,bewustmakende en emanciperende invloed van hun werk'' Zij hebben di. Stichting DES Actie groep opgericht.
Sinds 1981 behartigen beide vrouwen de belangen van duizenden Nederlandse en buitenlandse vrouwen die te maken hebben gehad met het geneesmiddels DES.
Dit medicijn werd tussen 1947 en 1975 aan veel zwangere vrouwen voorgeschreven bij wie een miskraam dreigde hoewel ill 1953 al bekend was dat het middel miskramen niet kon voorkomen. In 1971 werd tevens bekend dat het DES-medicijn kanker kon verwekken bij gebruiksters en hun dochters.
In Nederland wonen 100 à 200.000 DES dochters onder wie Direcks en 't Hoen.

HEIN ROETHOFPRIJS 1989: De dienst stadsvernieuweing van de gemeente Enschede voor een project in de wijk Velve-Lindehof.
Het project Erosie-vandalisme bestrijdt met groot succes de verloedering van de wijk die een gevolg is van vandalisme. De prijs, bedoeld om projecten tegen reel voorkonzende criminaliteit te stimuleren, werd voor de derde keer uitgereikt.

Het project in de Enschedese wijk met 10 000 woningen behelst onmiddellijk herstel van schade door twee ploegen van elk twee jongeren met een coördinator. De jongeren verrichten de reparaties met behoud van hun uitkering.
De ploegen, die zelf de vernielingen opsporen, zijn elk twintig uur per week inzetbaar. Wijkbewoners kunnen de teams ook via een klachtennummer attent maken op vernieiingen.
Kapot wegdek, vernielde abri's, maar vooral grafitti morden meteen hersteld of verwijderd. Het project kost de gemeente jaarlijks ongeveer een ton. Volgens een woordvoerder van de gemeente Enschede is het vooral zaak dat bedrag veilig te stellen voor de toekomst. Het project loop nu twee jaar.

Door de financiële situatie van de gemeente kan nog niet aan uitbreiding worden gedacht, hoewel uit een vergelijkend onderzoek van de dienst stadsvernieuwing duidelijk is gebleken dat de Velve-Lindehof duidelijk schoner en netter was dan andere wijken die zo'n project niet kennen

J.F. VAN PRAAGPRIJS 1989: Pierre Janssen, wegens zijn pogingen de kunst dichter bij het volk te brengen.
Pierre Janssen is vooral bekend als presentator van het TV-programma Kunstgrepen in de i 1959 1972. De prijs wordt toegekend door het Humanistisch Verbond.

KAREL DE GROTEPRIJS 1989: Roger Schutz, de stichter van de oecumenische gemeenschap van Taizé. De prijs van DM 5.000 zal morden besteed aan het drukken van bijbels voor de Sowjet-Unie

M V PRIJS 1989: De sociologe Hilda-Verweij-Jonker.
Luisteraars van het KRO-emancipatie-programma M/V-magazine kennen deze prijs (een zeefdruk) jaarlijks toe aan een vrouw, man of organisatie die zich in hun ogen heeft onderscheiden op emancipatiegebied.
Hiida Vermeij-Jonker (80) was de eerste vrouw die zitting nam in de Sociaal-Economische Raad (SER). Ook was zij het eerste vrouwelijke Eerste-Kamerlid (PvdA).
In haar sociologisch werk heeft ze zich altijd bezig gehouden met achtergestelde of zich emanciperende groepen. Nu maakt zij zich sterk voor emancipatie van ouderen.

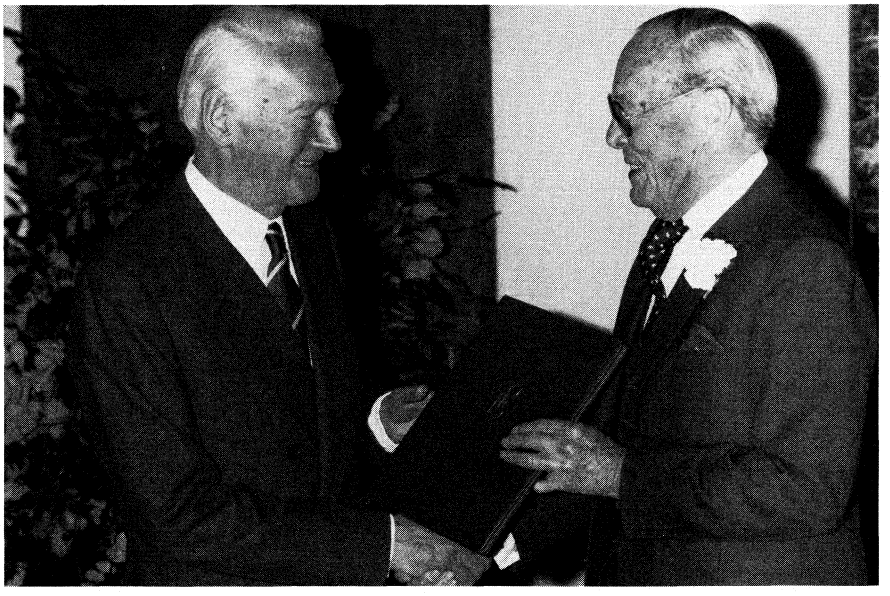
MILIEUPRIJS 1989: De gemeente Weert, omdat zij zowel kwalitatief als kwantitatief een goede milieu-afdeling heeft. De gemeente schuwt niet om bestuursrechtelijke maatregelen te nemen, schuwt zonodig de strafrechtelijke aanpak niet en binnen het gemeentelijke politiekorps wordt een hoge prioriteit toegekend aan de opsporing van milieudelicten.

NEHRUPRIJS 1989: De secretaris-generaal van de Verenigde Naties, Javier Perez de Cuellar.

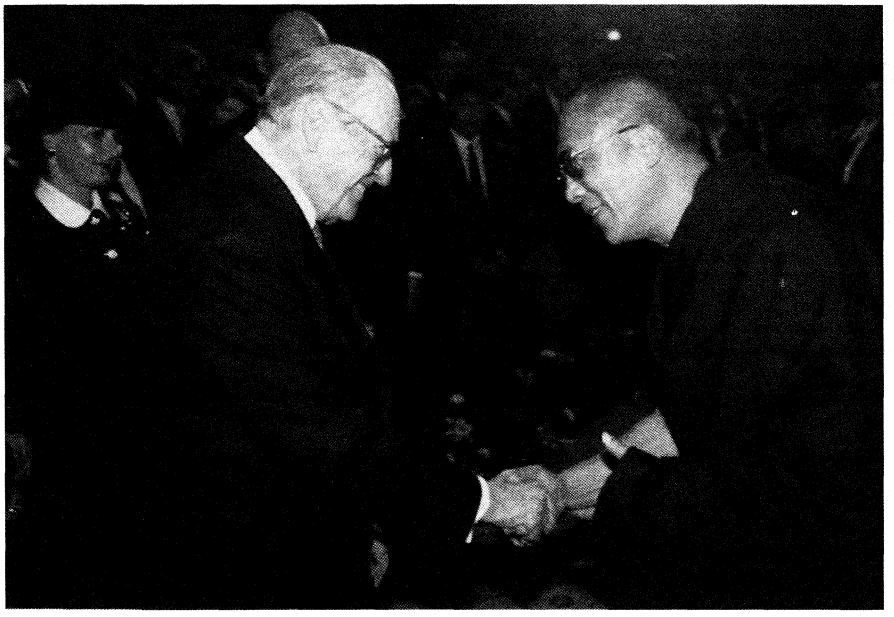
NOBELPRIJS VOOR DE VREDE 1989: De Dalai Lama, de in ballingschap levende geestelijk leider van de Tibetanen.
Het Noorse Nobelconiité, dat de prijs toekende, stelde dat de Dalai Lama zich heeft ingezet voor ,,debevrijding van Tibet'' en zich daarbij ,,consequent heeft verzet tegen het gebruik van gemeld''. Hij heeft ,,zijn vredesfilosofie ontwikkeld uit grote eerbied voor alles wat leeft en uit het concept van de universele verantwoordelijkheid die de hele mensheid en de natuur omvat'', aldus het Nobelcomité in zijn toelichting. ,,De Dalai Lama heeft constructieve en op de toekomst gerichte voorstellen geponeerd voor de oplossing van internationale conflicten, mensenrechtenzaken en milieuproblemen.''

Zijne Heiligheid de Dalai Lama is op 6 juli 1935 geboren in Noord-Tibet, dat nu de Chinese provincie Qinghai is.
Op vijfjarige leeftijd werd hij ontdekt als de veertiende reïncarnatie van de Boeddha van genade. Hij bracht zijn jeugd door in kloosters voor boeddhistische studies en stond politiek onder invloed van de anti-Chinese traditionele aristocratie.

Na de Chinese invasie in 1950 werd een 17 punten tellend akkoord met China gesloten dat de interne status quo in Tibet en de macht van de traditionele adel en geestelijkheid volledig respecteerde De Chinezen begonnen enige jaren later niettemin socialistische hervormingen door te voeren, waartegen in 1959 een opstand uitbrak. De Dalai Lama vluchtte naar India en zette daar een regering in ballingschap op.



Prins Bernhard (r.)reikt de oorkonde, verbonden aan de Erasmusprijs, uit aan Niall McDermott van de Internationale Commissie van Juristen ICJ.



De Dalai Lama (r.) neemt de Nobelprijs voor de vrede in ontvangst uit handen van de Noorse koning Olav V.

Tijdens de Culturele Revolutie hebben Chinese, maar ook geïndoctrineerde Tibetaanse Rode Gardisten weergaloze verwoestingen in Tibetaanse tempels en kloosters aangericht. In 1980 erkende de toenmalige secretaris-generaal van de Chinese Communistische Partij, Hu Yaobang, dat het Chinese beleid grote schade aan het Tibetaanse volk had toegebracht. Sindsdien is er een dialoog tussen de Dalai Laina en Peking op gang, maar deze heeft tot weinig resultaten geleid.
De Dalai Lama heeft zich de afgelopen jaren tot een figuur van immens internationaal prestige ontwikkeld, die tot toenemende ergernis van China in steeds meer hoofdsteden welkom werd geheten om te spreken over vrede en universele geestelijke waarden.
Hoewel Westerse landen Tibet niet erkenden el1 de Dalai Lama geen politiek eerbetoon kreeg. negeerden steeds meer regeringen de Chinese \%-oede-uitbarstingenover de gastvrijheid die de Tibetaanse god-koning genoot. Het verst ging eerder dit jaar Parijs, maar de vrouw van president hlitterrand als gastvrouw van de Dalai Lama optrad.

De Dalai Lama reageerde op de toekenning van de Nobelprijs niet kritiek op China.
In Californië beschuldigde hij op 5 okt. de Chinese leiding van pogingen ,,het Tibetaanse volk te verpletteren".
Volgens de Dalai Lama, die zei ,,blij" te zijn met de Nobelprijs, voert China ,,een systematisch beleid, dat erop is gericht de geest en de nationale identiteit van het Tibetaanse volk te verpletteren". De Tibetanen, zei hij. staan oog in oog met de mogelijkheid als volk en als natie te worden geëlimineerd.
De Dalai Lama voorspelde een spoedige machtswisseling in China. .,Teveel rigiditeit en meedogenloosheid in de politiek is tegen de menselijke natuur. Ik denk dat er binnen vijf of tien jaar positieve veranderingen zullen komen."
Hij prees de Chinese studenten die deze zomer in Peking en andere Chinese steden langdurig hebben betoogd voor democratie en noemde de bloedige onderdrukking van dat protest in juni ,.een tijdelijke tegenslag".
Over de Nobelprijs zei de Dalai Lama vooral blij te zijn voor zijn vrienden. „Voor mezelf niet zo erg. Maar deze prijs kan mensen aanmoedigen die geloven in het afzien van geweld. Ikzelf ben maar een boeddhistische monnik, niet meer."

In de Chinese media is met geen u-oord melding gemaakt van de toekenning van de Nobelprijs aan de Dalai Lama.
Elders werd positief gereageerd.
Een uitzondering vormde de Franse communistenleider Marchais, die de toekenning ,,onfatsoenlijk" noemde, zei ,,verontwaardigd" te zijn en de leden van het Nobelcomité uitmaakte voor ,,kleine, heel kleine mensen".
Hij zei dat de Nobelprijs naar de gevangen Zuidafrikaanse leider Nelson Mandela had moeten gaan. Als Mandela de Nobelprijs had gekregen zou dat hebben bijgedragen tot de vrijlating van ,.een onschuldige, wiens enige misdaad is dat hij zwart is en opkomt voor de waardigheid van zijn volk".

OLOF PALMEPRIJS 1988: Javier Perez de Cuellar, secretaris-generaal van de Verenigde Naties.

OLOF PALMEPRIJS 1989: Vaclav Havel, Tsjechisch toneelschrijver en strijder voor de mensenrechten.

ONASSIS PRIJZEN 1989: De Amerikaanse voormalige senator William Fullbright; prof. Francisco Rodrigues Adrados en zijn team voor hun Spaans-Grieks woordenboek; prof. Boris Piotromsky, directeur van de Hermitage-museum in Leningrad: Dame Cecily Sounders, oprichtster van het St Cliristopher ziekenhuis in Londen voor terminaal zieken; en de Amerikaanse natuurkundige Amory B. Lovins.

PRIJS VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP 1989: Monseigneur Alfred Daelemans, directeur-generaal van het Katholiek Onderwijs, als architect en bouwheer van dat onderwijs in Vlaanderen.

RIGHT LIVELYHOOD ATVARD 1989: Drie Ethiopische artsen (Helaku Worede, Hakilu Lemma en Legese Wolde-Johannes) en een Britse vereniging voor de verdediging van de rechten van inheemsen.

ROBERT F. KENNEDY HUMAN RIGHTS AWARD 1989: De Chinese natuurkundige en strijder voor de mensenrechten Fang Lizhi.

SACHAROWPRIJS 1989: Alexander Duhcek. Tsjechoslowaaks partijleider ten tijde van de ,.Praagse lente" in 1968.

TEMPLETONPRIJS 1989: De Duitse natuurkundige en filosoof Cal-l Friedrich von Weizsäcker en de Schotse geestelijke Lord Mac Leod.

UILENSPIEGELPRIJS 1989: Neelie Smit-Kroes, voor haar politieke moed als pleitbezorgster voor het openbaar vervoer.

UNESCOPRIJS VOOR OPVOEDING TOT VREDE 1989: De Fransman Robert Muller, directeur van de Univeriiteit van de Verenigde Naties s-oor Vrede en voormalig medewerker van de VN-secretaris-genmaal, alsmede de International Peace Research Association (IPRA) in Londen.

VERZETSPRIJS 1989: Jan Kassies. De prijs wordt toegekend door de Stichting Kunstenaarsverzet 1942 - 1945.
Jan Kassies werd tijdens de Tmeecle-Wereldoorlog als verzetsman gevangen genomen. Na de hevrijding speelde hij een belangrijke rol in de Federatie van beroepsverenigingen van kunstenaars. Dertien jaar lang, van 1945 tot 1958, n-erktc hij voor de Federatie en vervolgens was hij acht jaar secretaris van de Raad voor de Kunst.

De Stichting Kunstenaarsverzet, opgericht in 1946, wil de aandacht vestigen op de biidragen die de bekroonde kunstenaars hebben geleverd aan de ontwikkeling van de kunst en aan de wijze maarou zij zich ,.dragers hebben getoond'van de geest van onafhankelijkheid en weerbaarheid die de grondleggers van de stichting bezielde".
De Verzetsprijs, die in 1987 voor het eerst werd uitsereikt aan Theun de Vries. is volgens de stichting een signaal dat oproept tot aandacht en waakzaamheid

VREDESPRIJS VAN DE DUITSE BOEKHANDEL 1989: De Tsjechische toneelschrijver en strijder voor de mensenrechten Varlav Havel.
Havel (52) heeft dit jaar de helft van een gevangenisstraf van acht maanden uitgezeten. Hij was veroordeeld in verband met demonstraties tegen het beleid van de Tsjechoslowaakse regering. Na aanhoudende protesten uit het Westen werd hij op 17 mei vrijgelaten.
,,De stern van Havel klonk altijd tot ver buiten de grenzen van zijn land", aldus de Vereniging van de Westduitse boekhandel.

Havel was door de regering van zijn land niet in de gelegenheid gesteld zelf de prijs in ontvangst te nemen. Op 15 okt. werd hij in Frankfurt vertegenwoordigd door de Duitse acteur Maximilian Schell.

VRIJHEIDSPRIJS 1989: Vaclav Havel. Deze prijs is in 1980 ingesteld door de Franse Penclub. De prijs is Havel toegeliend voor zijn gehele werk, aldus de jury o.l.v. Eugene Ionesco.

WINSTON CHURCHILL AWARD 1989: De voormalige Amerikaanse president Ronald Reagan.

Architectuur

DAVID ROELLPRIJS 1989: Wim Quist (58), architect te Dordrecht

EUGENE BAIE-PRIJS 1989: Stephane Beel.

EUROPA NOSTRA AWARD 1989: In Nederland het restauratieteam, dat vijf middeleeuwse binnenstadskerken in Utrecht conserveert
Europa Nostra is een federatie van verenigingen van monumentenzorg en met de Europa Nostra Awards morden, dit jaar voor de tiende keer, restauratieprojecten beloond die de beste bijdrage leverden aan het behoud van bouwkundig en landschappelijk erfgoed in

Europa. De jury bestaat uit internationale deskundigen uit 18 landen.
Dit jaar worden er, behalve dat in Utrecht, nog zeven projecten bekroond. De stadsvernieuwingsprojecten in Antwerpen en Glasgow kregen ook de zilveren medaille die bij de Europa Nostra Award hoort, alsmede de restauratie van gebouwen in het Engelse Therfield en het Duitse Bad Suizuflen, het herstel van een kasteel in het Duitse Sogel, van een museum in Thessaloniki en het conserveren van de 6e eeuwse Saint Gwennole-abdij in het Franse Landevennec.

MART STAMPRIJS 1989: De interieurarchitect Koen van Velsen voor de interieurs van twee reclamebureaus in Amsterdam.

PRAEMIUM IMPERIALE 1989: De Amerikaanse architect I.M. Pei. ontwerper van de piramide voor het Louvre.

PRITZKERPRIJS 1989: De Amerikaanse architect Frank O. Gehry.

PRIJS VAN HET AMSTERDAMS FONDS VOOR DE KUNST 1989 De interieurarchitect Koen van Velsen

SIKKENSPRIJS 1989: De Spaanse architert en natuurkundige Oriol Bohigas, die van 1980 - 1984 als hoofd stadsontwikkeling verantwoordelijk was voor de ,,reconstructie'' van Barcelona.

ZILVEREN KUBUS 1989: De gemeente Rotterdam. De prijs wordt toegekend door de Bond van Nederlandse Architecten BNA. De BNA was van mening, dat Rotterdam door een creatieve samenwerking tussen bestuur en gemeentelijke diensten een beleid voert, dat is gericht op ruimtelijke kwaliteit en een hoogwaardige gebouwde omgeving.
Dat is gebeurd in de tijd van de wederopbouw van de in de Tweede Wereldoorlog verwoeste stad, daarna in de periode van de stadsvernieuwing, de huidige revitalisering van het stadshart en de ontwikkeling van de Kop van Zuid.
De BNA zegt dat de toekenning van de Kubus niet alleen een beloning is voor het verleden, maar ook een aansporing voor de toekomst. Ook in andere gemeenten is een goede samenwerking tussen bestuur, diensten en vormgevers noodzakelijk voor het totstandkomen van hoge kwaliteit in de gebouwde omgeving. De twee voorgaande jaren ging de Kubus naar Amsterdamse projecten: de verbouwing van de pakhuizen aan het Entrepotdok tot sociale huisvesting en de nieuwbouw van de Nederlandse Middenstands Bank aan het Bijlmerplein.

Beeldende kunst

AANMOEDIGINGSPRIJZEN VAN HET AMSTERDAMS FONDS VOOR DE KUNST 1989: Willem van Zoetendaal, chef vormgeving van het NRC Handelsblad; Irma Boon voor de grafische vormgeving van het boek Nederlandse Postzegels 1987 - 1988; en Pieter 't Hoen voor modevormgeving.

BÜHRMANN-UBBENS PAPIERPRIJS 1989: Madeleine Bosscher, beeldend kunstenares uit Breukelen, voor haar Papieren bakstenen van samengeperst gekleurd papier.
De aanmoedigingsprijs ging naar Pieter Hoogeboom voor zijn Paperazzi, een papieren geluidsinstrumentarium.

CAMILLE HUYSMANSPRIJS 1989: Kunst schilderes Leen van Rossem.

CHARLES NYPELS PRIJS 1989: De typografisch ontwerper Walter Nikkels.
Nikkels verwierf bekendheid met zijn ontwerpen voor catalogi van het Van Abbemuseum in Eindhoven en verschillende tentoonstellingen in Duitsland. Nikkels zal ook de grafische vormgeving van de volgend jaar te houden Van Gogh-tentoonstellingen verzorgen.
Sinds 1985 is hij hoogle aar ontwerpen en boekkunst aan de kunstacademie van Düsseldorf.

DAVID TENIERSPRIJS 1980: Kunstschilder Walter Goossens

DE KEYSERPRIJS 1989: Kunstschilder Lue Meyers.

EMMY VAN LEERSUMPRIJS 1989 De schoenen-ontwerper Jan Jansen

EUROPAPRIJS SCHILDERKUNST 1988: Xiao Xia voor zijn schilderij La vapeur, dat getuigt van Oosterse verfijning.

GRAND PRIX HENRI CARTIER-BRESSON 1989. De Britse fotograaf Chris Kiliip.

IKEA AWARDS 1989: Victor Papanek, Margarete Schutte-Lihotzky (elk 100.000 gulden). Jan Slothouber, Jan van de Vaart en Arnold Friedmann (elk 60.000 gulden).
De Ikea Foundation, die in 1983 werd opgericht om de uitvoering van vernieuwende en mooie ontwerpen in de woonomgeving te stimuleren, stelt ook design-beurzen beschikbaar. Daarvoor werden dit jaar elf organisaties en/of personen uitgekozen, maaronder twee Nederlanders.
Fons Bakker ontvangt 60.000 gulden voor de verdere ontu-ikkeling van een teleworking-unit, waarmee men thuis per telefoon, fax en computer kantoorwerk kan verrichten. De afdeling Amsterdam van de IFI (International Federation for Interior Designers) krijgt 60.000 gulden voor de realisering van een internationaal georiënteerd boek over stoelontwerpen dat in het voorjaar van 1990 zal verschijnen.

H.N. WERKMANPRIJS 1989: De Vereniging Hard Werken Design.

KHO LIANG IE-PRIJS 1989: Sander Sinot, voor een serie camera-ontwerpen.

MARIA AUSTRIAPRIJS 1989: De fotografe Marrie Bot, voor het boek Bezwaard bestaan, dat foto's en verhalen bevat over verstandelijk gehandicapten.

MONUMENTENPRIJS 1989: A. van Gravesteijn, voor haar verdiensten op het gebied van de restauratie van schilderijen. Zij verwierf bekendheid met de restauratie van de schuttersstukken van Frans Hals.

ORDE VAN DE VLAAMSE LEEUW 1989: Roger Marijnissen, kunsthistoricus, voor zijn erote verdienste ter bescherming van het kunstbezit.

PREMIUM IMPERIALE 1989: De Nederlands-Amerikaanse schilder Willem de Kooning, zijn Britse collega David Hockney en de Italiaanse beeldhouwer Umberto Mastroianni.
De prijzen worden toegekend door de Japanse Vereniging voor de Kunsten. Dit gebeurde dit jaar voor de eerste keer.
Behalve nationale comité's, die als jury voor de afzonderlijke disciplines optraden, is ook een internationaal gezelschap van oud-ministers, onder wie Jacques Chirac uit Frankrijk, Edward Heath uit Engeland, Amintore Fanfani uit Italië en de Westduitse oud-kanselier Helmut Schmidt, bij de jurering betrokken geweest.

PRIX DE ROME VOOR SCHILDERKUNST 1989: Bettie de Haaster.
Aan de hoofdprijs van deze wedstrijd voor jonge kunstenaars aan de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten is een bedrag van 40.000 gulden verbonden, beschikbaar gesteld door het ministerie van WVC.
De jury onder voorzitterschap van J.W. Schrofer, directeur van de Rijksacademie, beoordeelde haar werk als ,,sterk, eerlijk en authentiek''. Uit de meer dan 600 aanmeldingen selecteerde de jury in eerste instantie 27 deelnemers.
Rob Birza (1962, IJmuiden) kreeg de tweede prijs van 20.000 gulden De jury prees Birza vanwege zijn fantasie en ,,open houding ten aanzien van wat een schilderij is of kan zijn''.

PUBLIEKSPRIJS 1989: De tekenares Marjolein Bastin. De prijs wordt toegekend door de Stichting Collrctievc Propaganda voor het Nederlandse Boek (CPNB) op grondslag van een publieksenquête, die in boekwinkels en bibliotheken wordt gehouden.

STRIPSCHAPPRIJS 1989: De striptekenaar en illustrator Theo van den Boogaard, voor zijn gehele oeuvre.

TURNERPRIJS 1989. De Britse beeldhouwer Richard Long.

WOLFPRIJS 1989: De Amerikaanse pop-art-beeldhouwer Claes Oldenburg.

Journalistiek

ANNE VONDELINGPRIJS 1988: Willem Breedveld, politiek commentator van het dagblad Trouw sinds 1978.

GOUDEN PENNETJE 1989: H. Blanken (29), journalist bij De Volkskrant.

LUCAS OOMS PRIJS 1989: Het weekblad Nieuwe Revu en zijn hoofdredacteur Derk Sauer, die de formule van het blad sterk heeft gemijzigd. ,,Origineel, gedurfd en grensverleggend'' noemde de jury het blad in de nieuwe formule.

PRIJS VOOR DE DAGBLADJOURNALISTIEK 1989: Ed van de Kerkhof, reportageredacteur van het Eindhovens Dagblad, voor een reeks artikelen over de woelingen in Noord-Ierland: ,,Twintig jaar Iers drama''.

PULITZERPRIJZEN 1989: Twee elk voo The Philadelphia Inquirer en The Chicago Tribune, terwijl The New York Times en The Washington Post de onderscheiding voor buitenlandse verslaggeving delen.

WORLD PRESS PHOTO 1989: De Amerikaanse fotograaf David C. Turnley voor zijn foto Funeral in Armenia. Deze foto won tevens de eerste prijs in de categorie News Features.
In de overige categorieën kregen eerste prijzen: Spot news: Martin Füger (West-Duitsland) voor Aircrash Ramstein; People in the news: Boris Joertsjenko (SU) voor Farewell Gromyko; Sports: Brian Smith (VS) voor Louganis in Seoul - Down but not out; Humor: Alisdair MacDonald (Engeland) voor My mistake; Science and Technology: Glynn Griffiths (VS) voor King's Cross fire victim; Nature: Philip Vanoutrive (België) voor Dying seals; Daily life: Pawel Krimtsow (SU) voor Psychiatrie hospital in the USSR; Spot news/stories: Allan Tannenbaum (VS) voor Intifadah - aggression on the West Bank; News features/stories: Charles Hires (VS) voor Floods in Bangladesh; People in the news/stories: Gérard Rancinan (Frankrijk) voor Kings without kingdom; Arts/stories: Gérard Rancinan (Frankrijk) voor Crazy painters - Austria; Science and technology/stories: Alexander Tsiairas (VS) voor Three-dimensional diagnosis for reconstructive surgery; Naturelstories: Frans Marten Lanting (Nederland) voor Lemurs of Madagascar; Daily Life/stories: Stéphane Duroy (Frankrijk) voor Harlem sur Seine.
Speciale prijzen waren: Oskar Barnack Award 1989: Charles Mason (VS) voor Saga of the Trapped grey whales; Budapest Award



Bert Verhoeff (l.) en Paul Stolk tijdens de prijsuitreiking van de stichting Zilveren Camera.

1989: Liliano Neto del Rio (VS) voor Welcome Mr. Gorbachev! Children's Award 1989: Charles Hires (VS) voor Floods in Bangladesh.

ZILVEREN CAMERA 1988: Paul Stolk (ANP-Foto) voor Ferdi E. (Een portret van de ontvoerder en moordenaar van G.J. Heijn.) De foto was tevens winnaar in de categorie Nieuws. De foto zal door de prijsverlenende Stichting De Zilveren Camera niet worden gepresenteerd of tentoongesteld, uit vrees voor juridische gevolgen.
Dit bleek op 10 jan. 1989 bij de persconferentie in Utrecht over de uitreiking van de Zilveren Camera, de belangrijkste Nederlandse prijs voor journalistieke fotografie.
J. Herschel, voorzitter van de stichting, meent dat de eerste reacties op de niet-publikatie aantonen dat de stichting juist handelt. De advocaat van Ferdi E., mr. C. Sanders, verklaarde op 11 jan. dat hij zijn cliënt nog moet vragen of deze bezwaar heeft tegen hernieuwde publikatie.
Het feit dat twee ochtendbladen de bekroonde foto, in de versie met het balkje voor de ogen van de toenmalige verdachte, op 11 jan. opnieuw publiceerden, maakt voor de opstelling van de Stichting Zilveren Camera geen oerschil, aldus haar voorzitter. ,,Het is meer aan uitgevers dan aan ons om zo'n risico te dragen". aldus Herschel.
Hij zou het overigens ,,aardiger hebben gevonden" wanneer de onafhankelijke ju y voor de prijs een foto zou hebben gekozen die wel op de jaarlijkse tentoonstelling van de Stichting had kunnen hangen, en in het jaarboek had kunnen worden gepubliceerd.
Prijswinnaar Paul Stolk (42) meent dat het niet-publiceren moet morden gezien in liet kader van de zich steeds verder verslechterende werkomstandigheden voor persfotografen.
Stolk kon de foto op 17 april maken nadat hij een dag tevoren afspraken had gemaakt met de bewoners van een huis in Bloemendaal, naast de plek waar de reconstructie van de misdaad plaatshad. Andere fotografen hield de politie op een afstand.
De foto is destijds gewoon over het ANP-fotonet verspreid.
De ontvoerder en moordenaar van G.J. Heijn, Ferdi E., geeft geen toestemming voor de openbaarmaking van de winnende Zilveren-Camerafoto waarop hij staat afgebeeld. Hij heeft dit aan zijn advocaat C. Sanders laten weten.
Een medewerkster van de Haarlemse advocaat heeft dit op 19 jan. meegedeeld.

Eerste prijswinnaars in de andere categorieën v-aren: Features: Michael Kooren (Utrechts Nieuwsblad) voor Ontgroening HEAO Utrecht: Sport: Soenar Chamid (freelance) voor Gullit; Kunst en cultuur: Clemcns Rikken (freelance) voor Michael Jackson; Sociaal: Michael Kooren (Utrechts Nieuwsblad) voor Zeehondenleed; Portretten: Rien Zilvold (NRC Handelsblad) voor Vonhoff; Buitenland: Kadir van Lohuizen (freelance) voor West Bank vrouwendemonstratie; Features/series: Klaas-Jan v.d. Weij (freelance)voor Intocht na EK in Amsterdam; Sport/series: Leo Vogelzang (freelance) voor De alles bevrijdende goal van Van Basten tegen West-Duitsland; Kunst en cultuur/series: Clemens Rikken (freelance) voor TV en macht; Sociaal/series: Dirk Buwalda (freelance) voor Verpleeghuis Overwhere Purmerend; Buitenland/series: Ton Vanderplas (freelance) voor Noord-Ierland - spelende kinderen.

Letterkunde

AKO LITERATUURPRIJS 1989: De Belgische schrijfster Brigitte Raskin voor haar romandebuut Het koekoeksjong.

ALEIDA SCHOTPRIJS 1989: De vertaler Lourens Reedijk voor zijn vertaling uit het Russisch in het Nederlands van de roman Tsjevengoer van A. Platonow.

ALFRED DOBLIN PRIJS 1989: Edgar Hilsenrath voor zijn roman Das Märchen vom letzten Gedanken; en Einar Schleef voor het romanproject Zigaretten.

ALFRED KERR PRIJS 1989: Het in de DDR verschijnende literaire blad Weimarer Beitrage.

ANDRE DEILIEDTPRIJS 1988: Arie Wolter Willemsen voor zijn ijver voor de taalkundige en culturele integratie van Noord en Zuid.

ANNA RIJNSPRIJS 1989: Inez van Dullemen voor haar gehele oeuvre.

ANNIE RORIEINPRIJS 1989: De publiciste Hannemieke Stamperius, die onder de naam Hannes Meinkema romans schrijft.
De jury, die voor het feministische tijdschrift Opzij de prijs verleent, vond, dat haar publikaties ..de vrouwenbeweging tot stut en steun zijn geweest" en dat ze ,,ontelbare vrouwen herkenning en stof tot nadenken hebben geboden".

ARKPRIJS 1989: Stefan Hertmans, voor zijn verzenbundel ,,Bezoekingen".

BOOKERPRIJS 1989: De Britse, in Japan geboren, auteur Kazuo Ishiguro voor zijn roman The remains of the day.

BUSKEN HUETPRIJS 1989: Jacq Firmin Vogelaar voor zijn essaybundel Terugschrijven.

CONSTANTIJN HUYGENSPRIJS 1989: Anton Koolhaas voor zijn gehele letterkundige werk.

DE WITTEPRIJS 1989. Helga Ruebsamen voor haar novellenbundel Op Scheveningen.

DIEPZEEPRIJS 1989: J. Bernlef, omdat zijn boek Hersenschimmen dit jaar favoriet is ge-



De Vlaamse schrijfster Brigitte Raskin (l.) ontvangt de AKO-prijs van Chris de Ruig. voorzitter van het AKO-bestuur.



Alfons van Heusden, winnaar van het Gouden Penseel (l.) en Wim Hofman met de Gouden Griffel.

bleken op de literatuurlijsten van leerlingen uit de hogere klassen van het voortgezet ondermijs.

DRIEJAARLIJKSE STAATSPRIJS VOOR JEUGDLITERATUUR: Johan Ballegeer voor zijn IJsland-roman ,,Geen meiden aan boord''.

DRIEJAARLIJKSE STAATSPRIJS VOOR POEZIE: Eddy van Vliet voor zijn in 1987 gepubliceerdeverzenbundel ,,De Binnenplaats''.

ECI PRIJZEN 1989: De inzenders moesten een essay schrijven over het thema ,,Gaat het Nederlands teloor?''. De eerste prijs, 45.000 gulden, werd gewonnen door Jet Wester, de tweede prijs, 30.000 gulden, ging naar Gerrit Krol en de derde prijs, 20.000 gulden, naar Charles Crombach.
De jury die de 212 inzendingen moest beoordelen bestond uit Hans Gruijters (voorzitter), Monika van Paemel, prof. dr. Hans van den Bergh, prof. dr. G.A. Kohnstamm en Rudy Kousbroek.

EUROPALIA LITERATUURPRIJS VAN DE EUROPESE GEMEENSCHAP 1989: De Japanse schrijver Kenzaburo Oë.
De jury bestond uit de hooglera en Willy Vande Walle (KU Leuven), voorzitter, Irmela Hijiha-Kirschnereit (Trier), Olof G. Lidin (Kopenhagen), Jean-Jacques Origas (Parijs), P.G. O'Neill (Londen), Adriana Boscaro (Venetië) en Cornelis Ouwehand (Zürich), en de vertaler Patrick De Vos, specialist Japans Theater.
Oë, die Franse letteren studeerde aan de Todai-universiteit in Tokio, werd reeds in 1958 bekroond met de Akutagamaprijs voor de novelle Een dier houden: vandaag beschouwt men hem algemeen als de belangrijkste Japanse auteur sinds Mishima. Vorige herfst nog opende hij de Konishi-leerstoel aan de KU Leuven met een opmerkelijke lezing over ,,A Humanistic Undercurrent in Japanese Culture''.
In het Nederlands werden van hem vertaald (bij Meulenhoff): de romans De knoppen breken. Het eigen lot. De dag dat de keizer hoffelijk mijn tranen droogt en Voetballen in 1860 en vijf van zijn beste novellen en verhalrn onder de titel De hoogmoedige doden.
Vorige laureaten van de Europaliaprijs waren Peter Huchel (1977), Suzanne Lilar en Ward Ruyslinck ('80), Antonis Samarakis ('82), Juan Goytisolo ('85) en Ilse Aichinger ('87).

F. BORDEWIJKPRIJS 1989: Jeroen Brouwers voor zijn roman De zondvloed.

FRANS ERENSPRIJS 1989: De schrijver Anton Koolhaas, voor zijn gehele oeuvre.

FRANZ KAFKAPRIJS 1989: De Tsjechische schrijfster Libuse Moníkova. Zij ist thans woonachtig in de Bondsrepubliek Duitsland.

FRIEDRICH HOLDERLINPRIJS 1989: De Duitse dichter-zanger Wolf Biermann.

GEERTJAN LUBBERHUIZENPRIJS 1988: De auteur Gijs IJlander voor zijn debuutroman De kapper.

GEORG BUCHNERPRIJS 1989: De Westduitse dramaturg en toneelschrijver Botho Strauss.

GESCHWISTER SCHOLL PRIJS 1989: Postuum aan Helmuth James von Moltke voor zijn boek Briefe an Freya 1939 - 1945. Na de aanslag op Hitler van 20 juli 1944 is Helmuth James von Moltke door de Nazi's omgebracht.

GOUDEN GRIFFEL 1989: Wim Hofman voor zijn kinderboek Het vlot. Het Gouden Penseel voor het best geïllustreerde kinderboek kwam terecht bij Alfons van Heusden voor zijn illustraties in het boek Dat rijmt.

GOUDEN STROP 1989: Gerben Hellinga voor zijn roman De terugkeer van Sid Stefan.
De prijs is bedoeld als bekroning voor de beste Nederlandstalige misdaadroman.

GUINESS PEAT AVIATION ALVARD 1989: John Banville, schrijver en literair redacteur bij de Irish Times.

GYSBERT JAPICXPRIJS 1989: De romancier, dichter en essayist Anne Wadman uit Sneek voor zijn romans.

HEINRICH BOLLPRIJS 1989: De in Hamburg wonende schrijfster Brigitte Kronauer.

HEINRICH MANNPRIJS 1989: De Oostduitse schrijver Wulf Kirsten. De prijs wordt jaarlijks verleend door Akademie der Kunste van de DDR.

HENRIETTE DE BEAUFORTPRIJS 1989: De Vlaamse schrijfster Christine d'Haen voor haar in 1987 verschenen boek De monde in 't hert. Guido Gezelle: een dichtersbiografie.

HERMAN GORTERPRIJS 1989: Robert Anker voor zijn bundel Nieuwe veters.

JAN CAMPERTPRIJS 1989: Miriam van Hee voor haar dichtbundel Winterhard.

JAN PALACIIPRIJS 1988: De Tsjechoslowaakse schrijfster Eva Kanturkova voor haar werk op het gebied van de mensenrechten in haar land.

JERUZALEMPRIJS 1989: De Argentijnse schrijver Ernesto Sabato voor zijn werk over ,,het gevecht voor vrijheid onder dictatoriale regimes''.

JOHANN HEINRICH MERCKPRIJS 1989: De schrijver en essayist Lothar Bairr.

KLEISTPRIJS 1989 De in München wonende roniancicr Ernst Augustin

LIBRIS WOUTERTJE PIETERSEPRIJS 1989: Margriet Heymans voor haar boek Lieveling boterbloem, dat zij zelf ook heeft geïllustreerd
De prijs is de hoogste onderscheiding voor jeugdliteratuur in Nederland.

LUCY B. EN C.W. VAN DER HOOGTPRIJS 1989: Marc Reugebrink voor zijn bundel Komgrond'

MALAPARTEPRIJS 1989: De Chinese schrijfster Zhang Jie.

MATHIAS KEMPPRIJS 1989: Ed Franck voor zijn roman ,,Begraaf me over de bergen''.

MULTATULIPRIJS 1989: [illegible] voor zijn boek De steur en het struikgewas

NELLY SACHSPRIJS 1989: De Poolse schrijver Andrzej Szczypiorski.

NOBELPRIJS VOOR LETTERKUNDE 1989: De 73-jarige Spaanse auteur Camilo José Cela.
De Zweedse Academie, die sinds 1901 de Nobelprijzen toekent, schreef in haar juryrapport, dat het ,,rijke proza'' van Cela ,,met ingehouden mededogen een uitdagende visie op de kwetsbaarheid van de mens'' geeft. ,,Met Cela bekronen wij een vernieuwer van de naoorlogse Spaanse letterkunde'', aldus de Academie.

Camilo José Cela is op 11 mei 1916 in Padron in Galicië geboren uit een Spaanse vader en een Ierse moeder. Hij heeft in Madrid medicijnen, filosofie en rechten gestudeerd.
Cela is in Spanje niet onoinstreden, zoals blijkt uit de volgende aan hem gewijde beschouwing, ontleend aan het *NRC/H'blad* van 27 okt. 1989.

,,Mooi op tijd, Cono!'', telegrafeerde de minister-president. De koning liet zich iets voorzichtiger uit. ,,De toekenning van de Nobelprijs aan Camilo José Cela is een groot compliment voor Spanje en ook voor mij persoonlijk, want hij is een goede vriend'', vertrouwde hij het televisiejournaal toe. Maar hij bedoelde hetzelfde.
Cono betekent letterlijk kut en de uitroep drukt niet alleen vreugde en verbazing uit over de onderscheiding voor Cela, maar doet tegelijk recht aan diens alom bekende en inmiddels geaccepteerde neiging om zich in woord en geschrift voortdurend van vloek- en scheldwoorden te bedienen.
De *cono's* waren de afgelopen week dan ook niet van de lucht in Spanje. Ze stonden paginagroot in krantenadvertenties met een gelukwens aan de auteur (Por fin, *cono*), ze figureerden in spotprenten ze ontvloden uiteraard in

groten getale aan de mond van de laureaat zelf, nadat hij op (donderdag) 19 okt. omstreeks het middaguur het nieuws uit Stockholm had ontvangen.
Die donderdagmiddag bracht Cela door in zijn huis in Guadelajara omringd door vrienden en verslaggevers, later begaf hij zich naar een studio van de Spaanse televisie voor een praatprogramma naar hij regelmatig aan deelneemt en dat dit keer natuurlijk geheel aan zijn persoon was gewijd, de avond en de nacht bracht hij etend, champagne drinkend en grappen makend door in zijn villaatje, waar de niassa belangstellenden gedurig bleef aanzwellen. En dat was nog maar het begin.
Spanje heeft zich de afgelopen dagen aan het huldigen gezet op een manier die verraadt dat men daar niet allen behoorlijk wat routine in heeft, maar ook een immens genoegen in schept.
Op 20 okt. al brachten alle grote kranten speciale bijlagen uit over Cela met niet een of twee, maar wel tien of twintig essays. vraaggesprekken. anekdotes, interviews, gedichten, fotoseries en wat dies meer zij. Vooral de ontelbare bijdragen van collega schrijvers hadden een enigszins rituеel karakter. De meesten konden uiteraard zo snel geen nieuw facet in het werk van Cela belieliten; het leek er hun èn de kranteredacties vooral om te gaan dat zij zich konden scharen in de rij van gelukwensers. De dagbladen boden zodoende dagenlang de aanblik van een receptie-op-papier.
Het weekblad *Cambio* 16, dat al in de kiosk lag op het tijdstip van de bekendmaking, mist zelfs binnen een dag een extra kleurenbijlage uit te breiigen.
In het Galicische geboortedorp van Cela werd de 19de oktober prompt tot jaarlijkse feestdag uitgeroepen en wordt een museum ingericht, maar ook in zijn vorige woonplaats op Mallorca en rond zijn huidige verblijf gingen de vlaggen uit en marcheerden de fanfarekorpsen. Straten maren er her en der al eerder naar Cela genoemd en ook staat er al meer dan een standbeeld.
In de feestvreugde leek iedereen geheel vergeten dat de schrijver van La *Familia* de Pascual *Duarte* en La *Colmena* tot 19 okt. bepaald geen onomstreden figuur was.
Zijn grove manieren, maar ook zijn oorlogsverleden maakten dat sommige critici en literatoren maar liever mat afstand hielden van Cela. Hij vocht in de burgeroorlog immers - gedwongen zegt men - aan de kant van Franco. werkte daarna als censor maar uitsluitend van onschuldige blaadjes, zegt hij zelf - en wordt beschuldigd van het aangeven van communisten.
Daarom, en omdat in brede kring de opvatting bestaat dat zijn werk van de laatste twintig jaar lang niet zo goed is als zijn boeken uit de jaren veertig en vijftig, heeft Cela de hoogste Spaanse literaire onderscheiding, de Premio Cervantes, tot dusver nooit gekregen.
Alleen de oude dichter Raphael Alberti wilde echter de afgelopen dagen openlijk zeggen dat hij ook de Nobelprijs liever naar iemand anders had zien gaan, verder was de hommage totaal en nationaal.
Het is een aardig gedachtenspel om je eens voor te stellen hoe Nederland zou reageren in het onwaarschijnlijke geval dat ooit een landgenoot de Nobelprijs voor literatuur ten deel zal vallen. De hulde zou beperkter zijn. meer toegesneden op het kunstzinnige karakter van de bekroning en plaats bieden aan de tegenstem, de kritiek - dat is de eerste gedachte die opkomt.
Maar bij de brede blijken van bewondering voor Cela in Spanje is het goed te bedenken dat hij al een publieke figuur was vóór de toekenning van de prijs; en niet alleen op grond van zijn boeken. Cela treedt niet alleen regelmatig op voor de televisie om zijn mening over van alles en nog mat te geven, hij was ook senator. zit in de raad van conimissarissen van de Spaanse spoorwegen (,,als ervaren reiziger''), maakt reclame voor de oliemaatschappij Campsa, prijst culinaire gidsen aan, en is nooit te beroerd om te komen dansen, zingen, eten of spreken op bijeenkomsten van allerlei aard.
Toen hij in 1986 de *Premio* Formentor kreeg, haalde hij de bijbehorende geldprijs op met een kruiwagen. Ter gelegenheid van een nieuwe editie van zijn reisboeli *Viaja* a la Alcarria uit 1948, herhaalde hij onlangs zijn reis in een Rolls Royce met als chauffeur een zwart fotomodel in een spierwit tenue. Cela is een schrijver, maar ook een ster. Minder een Harry Mulisch dan een gargantueske Godfried Bomans. Volop genietend en grappend laat hij dezer dagen alle attentie over zich heen komen. Hij poseert willig voor ieder fotoportret met in zijn armen Marina, een hupse 30-jarige met wie hij sinds kort samenwoont en aan mier gezelschap hij, voor mie het maar wil horen, zijn ,,vernieuwdepassie en levenslust'' toeschrijft. Cela's wettige echtgenote woont nog steeds in Palma de Mallorca en ook zij laat zich door de pers ondervragen en vergeet daarbij niet te vermelden dat zc 44 jaar voor hem heeft gezorgd en al zijn manuscripten heeft uitgetikt. Natuurlijk gaat zij in december met haar man mee naar Stockholm om de prijs op te halen, verzekerde zij het dagblad ABC. ,,Als ik niet ga, komt er geen uitreiking."
Cono! Hoe zal de 73-jarige schelm zich hier. nu weer uit redden" Spanje wacht nieuwsgierig, trots en vrolijk af.



Camilo José Cela en zijn vriendin Marina Caballero heffen het glas, nadat bekend geworden was, dat Cela de Nobelprijs voor letterkunde had gewonnen.

OOSTEYRIJKSE STAATSPRIJS VOOR EUROPESE LITERATUUR 1988 De Poolse schrijver Andrzej Szczypiorski

PAUL STAVRIDIS POËZIEPRIJS 1989: Moris De Smet voor zijn gedicht ,,Praagˇ.

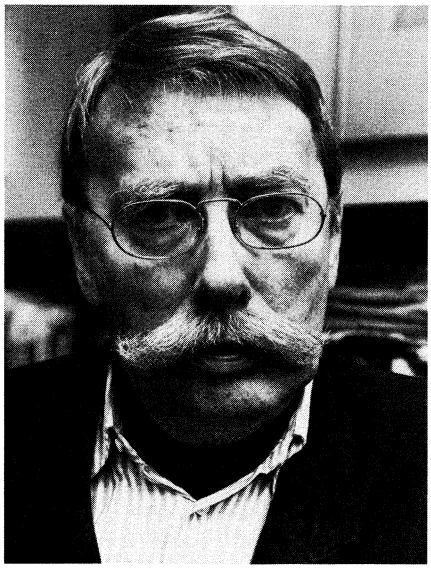
P.C. HOOFTPRIJS 1990: De criticus en essayist Kees Fens.

De toekenning van de P.C. Hooftprijs 1990 voor beschouwend proza aan Kees Fens is vooral waardering voor de scherpzinnige en belezen criticus, die Fens al jaren is. Daarbij is Fens vooral een meester op de korte baan: hij schreef en schrijft voor tijdschriften en dag- en weekbladen. Zijn essaybundels ontstonden vooral als verzamelingen van geschreven kritieken, later werden liet overigens steeds meer selecties uit zijn stukken omdat Fens ontzagwekkend veel produceerde.
Tot zijn belangrijkste werk behoren de bundels De eigenzinnigheid van de literatuur (1964), De gevestigde chaos (1966), Tussentijds (1972) en *Waarom* ik niet tennis (en ook niet hockey) (1980). Onder het pseudonieum A.L. Boom publiceerde hij onder meer de *eenzame* schaatser (1978) en Meneer en mevrouw Aluin (1981). Daarnaast stelde Fens enkele bloemlezingen samen, onder meer een bundel gedichten voor kinderen: *Nou* hoor je het eens van een ander (1981). Zijn meest recente bundel is Een gedicht *verveelt* zich niet. *Over* poëzie (1988).

Zijn verdienste schuilt echter niet in de kwantiteit maar in de kwaliteit van ziin stukken. De typering van de jury die hem de prijs heeft toegekend doet daaraan onvoldoende recht: ,,Wie zijn talrijke bijdragen overziet raakt onder de indruk van zijn consistente visie op literatuur en lezen." Dat klinkt wat saai en hoewel de zinnen van Fens niet altijd even mooi lopen is hij eerder door zijn onvoorspelbaarheid boeiend dan door de consistentie.
Fens is niet afkomstig uit een literaire school, hoogstens uit de stroming of visie die aan het literaire tijdschrift Merlyn (1962-1966) verhonden was. In het begin van de jaren zestig richtten Fens, H.U. Jessurun d'Oliveira en J.J. Oversteegen Merlyn op met het doel de literatuurkritiek te hervormen. De nadruk die tot dan toe had gelegen op de eenheid van schrijver en oeuvre diende plaats te maken voor een visie op het literaire produkt. De tekst zelf was de basis voor interpretatie en bevat al het materiaal voor een betoog over de inhoud.
Oversteegen, de theoreticus, was de enige van het drietal met een literair-academische achtergrond. Jessurun d'Oliveira was jurist en Fens leek helemaal een buitenbeentje: een autodidact met M.O.-a Nederlands.
,,Ik steun op eigen theorie", zei Fens onlangs. ,,Ikmilde altijd alles zelf doen."Merlyn is van grote invloed geweest op de manier waarop er sindsdien over literatuur gedacht en geschreven wordt in Nederland. Die invloed is in de praktijk vooral de verdienste van Fens geweest omdat hij voorging in het schrijven van kritieken.

Fens is op 18 okt. 1929 in Amsterdam geboren in een katholiek gezin. Oindat zijn vader

stierf toen Kees nog erg jong was, moest hij van het volgen van een academische opleiding afzien. Wel haalde hij het diploma gymnasium-alpha aan het Ignatius-lyceum in Amsterdam. Naast zijn baan op kantoor behaalde Fens zijn M.O.-a diploma Nederlands.
Zijn journalistieke werk begon hij in 1955 bij *De Nieuwe Linie* enkele jaren later stapte hij als recensent over naar het dagblad *De Tijd*. Intussen was hij mede-oprichter en redacteur van *Merlyn*. Na opheffing van liet blad was hij als medewerker nog enige tijd verbonden aan het blad *Raster*. dat opgezet was door twee schrijvers die uit de school van *Merlyn* waren voortgekomen.
Bij *De Tijd* bleef Fens tot 1969 waarna hij voor *De Volkskrant* ging schrijven Fens was gedurende de jaren zeventig een van de meest gezaghebbende critici in Nederland. ,,Ik ben het type van de lezer, de opnemer, de teruggever'', zei Fens tijdens een interview tegen Max Pam. ..Als ik schrijf. schrijf ik daarom het liefst in een krant. De volgende dag ligt de krant bij de visboer, dat is wel prettig, dat vind ik niet zo erg."
Fens besloot in 1978 om alleen non te schrijven over boeken die hij zelf uitiroos.–Later zei hij over zijn werk als recensent: ,,Het is een troosteloze ervaring wanneer je beseft hoeveel moeite je in de loop der jaren hebt besteed aan boeken die al lang zijn vergeten."
Inmiddels schreef Fens ook meer voor *De Tijd*, sinds 1974 een meekblad, onder het pseudonieum A.L. Boom.
Zijn benoeming in 1982 tot hoogleraar in de Nederlandse letterkunde van de twintigste eeuw aan de Katholieke Universiteit Nijmegen, bracht de man van de praktijk in de metenschap.
Fens beschouwt zichzelf als katholiek maar heeft zich in de richting van zijn geloofsgenoten altijd zeer kritisch opgesteld. „Van Agt en Steenkamp belichamen alles maar ik een hekel aan heb", zei hij in dit verband. ,,Hetis de haat tegen het milieu, dat ik heb gekend. (-) Ik ben een katholiek van boven de Moe dijk, iemand die zich in het niet-roomse milieu altijd veel beter heeft thuis gevoeld."
Een van de bekendste bundels van Kees Fens is *De eigenzinnigheid van de literatuur.* Voor Fens zelf geldt die eigenschap ook: de eigenzinnigheid van de literatuureriticus.
Een prijs als de P.C. Hooftprijs voor beschouwend proza toekennen aan iemand als de criticus Kees Fens is in de eerste plaats een erkenning van zijn verdiensten voor de Nederlandse literatuur. Daarnaast kan de toekenning ook als omstreden worden beschouwd omdat Fens geen essayist *pur sang* is. De tegenwerping dat door het toekennen van de prijs vooral de literaire kritiek erkenning krijgt, is niet overtuigend.
Een van de belangrijkste en bekendste bundels van Kees Fens is *De eigenzinnigheid van de literatuur* Voor Fens zelf geldt die eigenschap bijzonder: de eigenzinnigheid de literatuurcriticus.


Gerrit Kouwenaar, winnaar van de prijs der Nederlandse letteren.

PREMIO CERVANTES 1989 De uit Paraguay afkomstige schrijver Augusto Rna Bastos

PREMIO PLANETA 1989: De Spaanse schrijfster Soledad Puertolas voor haar verhaal Queda la noche.

PRIX CHATEAUBRIAND 1989: Henri Coulonges voor zijn roman La lettre a Kirilenko.

PRIX FÉMINA 1989. Sylvie Germain voor haar roman Jours de colèrc.

PRIX FÉMINA ÉTRANGER 1989: De Amerikaanse schriifster Alison Lurie voor haar boek De waarheid omtrent Lorin Jones

PRIX GONCOURT 1989: Jean Vautrin voor zijn roman Un grand pas vers lc bon dicu.

PRIX INTERALLIÉ 1989: Alain Gerber voor zijn roman Le verger du diable.

PRIX MÉDICIS 1989: Serge Doubrovsky voor zijn boek Le livre brisé.

PRIX NOVERIBRE 1989: Guy Dupré voor zijn roman Les manoeuvres d'automne.
Deze prijs is dit jaar voor de eerste maal verleend. Hij is in het leven geroepen door Angelo Rinaldi, criticus van het weekblad *l'Express.*

PRIX PAUL LÉAUTAUD 1989: Eric Deschodt, voor zijn boek Mirabeau, roman d'une terre de France.

PRIX RENAUDOT 1989: Philippe Doumene voor zijn roman Les comptoirs du sud.

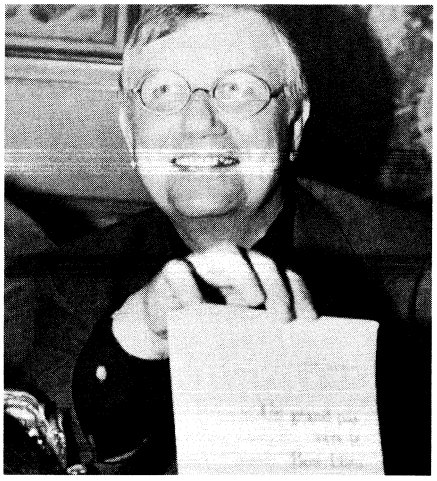
PRIJS DE STANDAARD 1989: Anton van Wilderode voor zijn vertaling van vijftig gedichten van Horatius, gebundeld in ,,Liederen uit het Landhuis".

PRIJS DER NEDERLANDSE LETTEREN 1989: De dichter Gerrit Kouwenaar.

De prijs ressorteert sinds 1986 onder de Belgisch-Nederlandse koepel van de Taalunie en wordt eens in de drie jaar toegekend aan een auteur van oorspronkelijk in het Nederlands geschreven letterkundig werk.
De jury, ingesteld door het Comité van Ministers van de Taalunie, bestond uit W.J. van den Akker, H. Bousset, H. Brems, C. Offermans, H.C. ten Berge en G. Wildemarsch.
De beslissing van de jury was unaniem. Sinds Kouwenaars eerste bundel, Achter een woord (1953), heeft hij 35 jaar met bewonderenswaardige vasthoudendheid een oeuvre opgebouwd van een kwalitatief zeer hoog niveau, ook gemeten aan minder nationale maatstaven, aldus de jury.

Gerrit Koumenaar is op 9 aug. 1923 in Amsterdam geboren.
Kouwenaar, die zich ook bedient van de pseudoniemen Jan Helder en K. van Rigter, was journalist bij *De Waarheid* en later kunstcriticus van *Het Vrije Volk*. Later legde hij zich toe op letterkundig merk en vertalingen.

Hij sloot zich aan bij het tijdschriit *Reflex*, waarin ook Lucebert en Jan Elburg schreven en dat later opging in de Cobra-beweging.
Tegen Wiel Kuiters, die in 1986 o.s een proefschrift over hem promoveerde, zei hij bij het verschijnen van zijn verzamelbundel Gedich-


Jean Vautrin, winnaar van de Prix Goncourt.

ten 1948-1978: ,,Ik werk eigenlijk met een verbazing, die ik verder niet analyseer, omdat ik niet zou weten hoe je dat moest doen en ook niet wat ik eraan zou hebben.''
Kouwenaar, die wel tot de Vijftigers wordt gerekend, is enkele malen door de Nederlandse afdeling van de PEN voorgedragen voor de Nobelprijs. De jury die Kouwenaar in 1970 voor de P.C. Hooftprijs voordroeg, oordeelde dat de laureaat verwijderd was geraakt van de anti-intellectuele instelling die de Vijftigers karakteriseerde en dat hij zich allengs meer gewonnen had gegeven aan ,,de dictatuur van liet abstracte denken".

De Prijs der Nederlandse Letteren is in 1956 ingesteld door de regeringen van België en Nederland. De prijs wordt beurtelings aan een Belg en een Nederlander toegekend.
Eerdere laureaten maren Herman Teirlinck, Adriaan Roland Holst, Stijn Streuvels, Jacques Bloem, Gcrard Walschap, Simon Vestdijk, Marnix Gijsen, Willem Frederik Hermans, Maurice Gilliams, Lucebert en Hugo Claus.

Bij de uitreiking van de Prijs der Nederlandse Letteren aan de 66-jarige dichter en prozaschrijver Gerrit Kouwenaar heeft koning Boudewijn op 7 dec. de rol en betekenis van de Taalunie beklemtoond.
De plechtigheid had plaats in het koninklijk paleis, in aanwezigheid van eerste minister Wilfried Martens, de voorzitter van de Vlaamse regering Gaston Geens. het Comitee van de Ministers dat de Taalunie leidt, parlementsleden en genodigden uit de Culturele i ereld.
,,In een wereld maar één of twee talen zich in de internationale samenleving als communicatiemiddel opdringen, in een Europa waar de regio's steeds meer hun plaats opeisen, en in een Europese Gemeenschap waarvan de twaalf leden de weg van een federale integratie bewandelen, is de bevestiging van de taaleenheid van de Nederlandstaligen een permanente opdracht", zo zei koning Boudewijn.
,,Die opdracht is een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid. Zij verplicht ons, over de grenzen heen, meer aandacht te hebben voor elkaar, samen te werken voor hetzelfde doel, en de voor dat doel noodzakelijke inspanningen te leveren. Alleen indien die voorwaarden vervuld zijn, zal onze taaleenheid ook de uitstraling krijgen die zij verdient."

De plechtigheid werd voorgezeten door minister Coens.
W.J. van den Akker, voorzitter van de jury, had het in zijn rapport over de complexe problematiek die door de Nederlandse auteur met technische virtuositeit is behandeld in een uitgebreid oeuvre. Voor Koumenaar, zo betoogde hij, werd en wordt poëzie niet met ge-

voelens maar met noorden geschreven. een gedicht is allereerst een taalbouwsel
De laureaat dankte de vorst in een geestige toespraak waarin hij de warme sfeer schetste die hem ,,het gevoel gaf dat U ook een beetje mijn koning bent''.
Dichten had hij geleerd, zo vertelde hij, in de drill-school van de oorlog, ,.met veel slaag en weinig eten". Zedeles: ,,Woorden zijn lege hulzen zolang ze niet gevuld zijn met uw eigen leven, met uw eigen sterfelijkheid".

PRIJS NCR-LITERAIR 1989: Gilbert Grauws voor zijn verhalenbundel ,,De papegáaieschommel''.

PRIJS 1989 VAN COLLECTIEVE PROPAGANDA VOOR HET NEDERLANDSE BOEK: Vlag en Wimpel: Henri Van Daele, voor zijn boek ,,Een huis met een poort en een park''.

PRIJS 1989 VAN DE POËZIEDAGEN: Leonard Nolens voor zijn verzenbundel ,,Geboortebewijs''.

PULITZERPRIJZEN 1989: Neil Shcehan voor zijn boek A bright shining lie. John Paul Vann and America in Vietnam; Tapior Braneh voor zijn studie Parting of the maters. America in the King years 1954 - 1963; James M. McPherson voos zijn boek Battle cry of freedoni. The civil war era; en Richard Ellmann (postuum) voor zijn biografie van Oscar Wilde.

STAATSPRIJS VOOR KRITIEK EN ESSAY 1988 Paul De Wispelaere voor de bundel literaire opstellen ,,De broek van Sartre"

VISSER-NEERLANDIAPRIJS 1989: Louis Davids hoofdredacteur van het Belgisch *Israëlitisch* **Weekblad,** voor zijn ijveren voor verbreding van de Nederlandse taal en cultuur binnen de joodse gemeenschap in Vlaanderen.

WESSEL GANSFORT PRIJS 1989: Jean Pierre Rawie voor zijn poeziebundel Woelige stof

WHITBRENDPRIJS 1989: Paul Sayer voor zijn boek The comforts of madness.

Muziek

AANMOEDIGINGSPRIJS MUZIEK VAN HET AMSTERDAMS FONDS VOOR DE KUNST 1989 Jan Rokus van Roosendael

ARTURO TOSCAXINIPRIJS 1989: Myung-Whun Chung, dirigent van het Zuidkoreaanse symfonieorkest en muzikaal directeur van het nieuwe Parijse muziektheater, de Opéra Bastille.

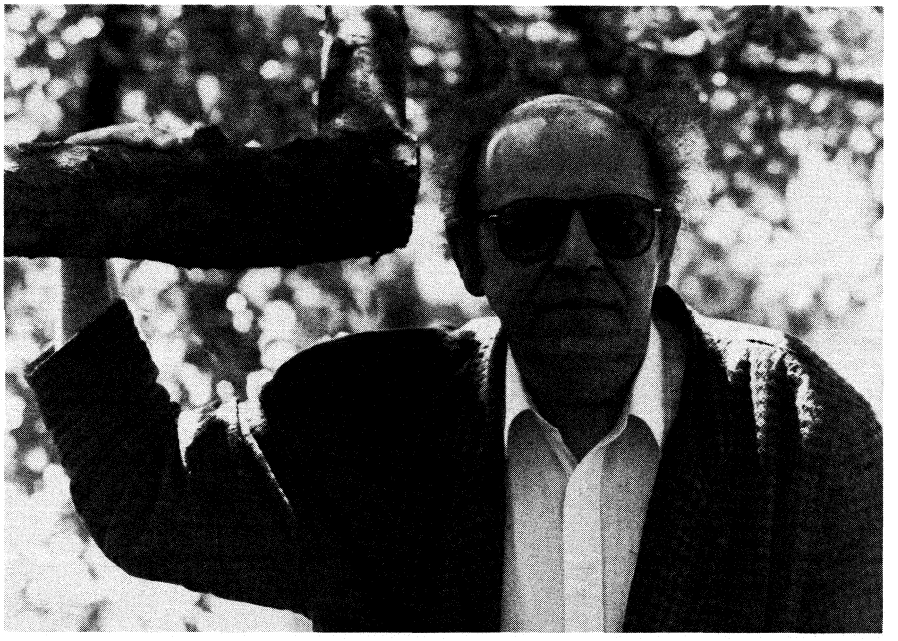
BIRD AWARDS 1989: De jazz-musici Mischa Mengelberg, Art Blakey en John Surnam.

BOY EDGARPRIJS 1989: Saxofonist en klarinettist Ab Baars.

CLARA HASKILPRIJS 1989: De Amerikaanse pianist Gustavo Romero.

3M-MUZIEKLAUREAAT 1989: Ton Koopman, ter erkenning van zijn kwaliteiten als ,,initiatiefnemer, aanjager en middelpunt" van de oude-muziek-beweging.

De jury bestond dit jaar uit Frans de Ruiter (directeur Koninklijk Conservatorium Den Haag), Willem van Beusekom (directeur NOS-radio), Hein van Royen (artistiek directeur Concertgebouworkest), Peter Smids (directeur Muziekcentrum Vredenburg Utrecht), Marien van Stalen (solo-cellist Rotterdams Philharmonisch Orkest) en componist Jan van Vlijmen.
Volgens de jury verdient Koopman de prijs voor zijn activiteiten in de oude muziek-bemeging, waarvan hij sinds het midden van de jaren zestig als musicerende musicoloog ,,initiatiefnemer, aanjager en middelpunt'' was. De jury looft Koopman voor zijn ,,actuelespiritualiteit, grote virtuositeit en levendigheid", zijn musicologische onderzoekingen, publikaties en zijn merk met het door hem in 1979 opgerichte Amsterdam Baroque Orchestra.



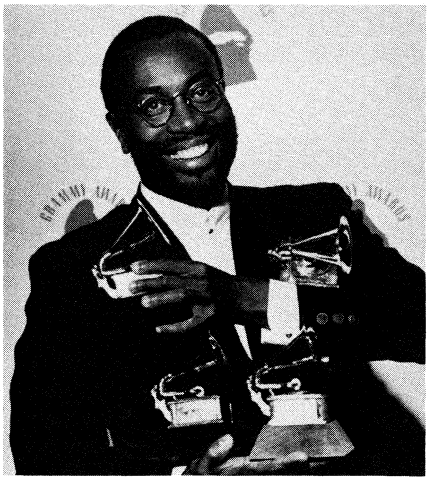
Componist Misha Mengelberg, winnaar van de Birdprijs voor jazz-muziek

EREPRIJS VAN DE INTERNATIONALE VERENIGING VAN MUZIEKCRITICI 1989: De fluitist en dirigent Frans Bruggen voor zijn pedagogische merk en zijn authentieke interpretatie van barokmuziek, de laatste jaren vooral ook als dirigent van het Orkest van de Achttiende Eeuw.

ERNST VON SIEMENS PRIJS 1969. De Italiaanse componist Luciano Berio.

GAUDEAMUSCONCOURS VOOR VERTOLKERS HEDENDAAGSE MUZIEK 1989: De Canadese pianiste Louise Bessette won zowel de eerste vertolkersprijs als de door het Anjerfonds ter beschikking gestelde pianoprijs.

GRAMMY AWARDS 1989: Jazz-zanger Bobby McFerrin en folkzangeres Tracy Chapman zijn de belangrijkste winnaars van de 31ste Grammy Awards uitreiking.
In Los Angeles ontving de 38-jarige McFerrin op 22 febr. vier Grammy's, onder meer voor zijn Don't worry, be happy dat tot plaat en tot song van het jaar werd uitgeroepen. In de categorie jazz won McFerrin in voorgaande jaren al vijf Awards, maar Don't worry, be happy, dat korte tijd nog door president Bush werd gebruikt tijdens zijn verkiezingscampagne. is zijn eerste bekroonde pophit.
Tracy Chapman (25) ontving drie Grammy's, waaronder die voor de beste nieuwe artiest. Haar lp Tracy Chapman werd bekroond met een Grammy Award voor de beste hedendaagse folkopname.
Faith van het Britse popidool George Michael werd verkozen tot lp van het jaar en jazz-fusion zangeres Anita Baker en rockster Tina Turner wonnen elk twee Awards.



Bobby McFerrin met zijn vier Grammy Awards.

GROTE PRIJS VAN NEDERLAND 1989: De Rotterdamse popgroep One Track Charlie.

INTERNATIONAAL FRANZ LISZT PIANOCONCOURS 1989: De Italiaanse pianist Enrico Pace.

JAN VAN GILSEPRIJS 1989: Walter Maas, oprichter van Gaudeamus en stimulator van eigentijdse muziek.

KYRILL KONDRASJIN CONCOURS VOOR JONGE DIRIGENTEN 1989: De Britse dirigent Mark Wigglesworth.

KONINGIN ELISABETHCONCOURS VOOR VIOLISTEN 1989: Eerste prijs voor de Russische violist Vadim Repin. De tweede prijs was voor de Japanse Akiko Suwanai en de derde prijs ging naar dc Rus Eugfne Bouskom.

MATTHIJS VERMEULENPRIJS 1989: Jan Bank voor zijn compositie Requiem voor een levende

NEDERLANDSE MUZIEKPRIJS 1989 De violiste Theodora Geraets

PERSPEKTIEFPRIJS 1989: De componist Richard Rijnvos.

PRAEMIUM IMPERIALE 1989: De Franse componist Pierre Boulez.



Tracey Ullman viert het winnen van de Emmy Award.

PRIJS VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP 1989: Jan Briers, oprichter en promotor van Het Festival van Vlaanderen.

TRAVELPRIJS 1988: De Nederlandse popgroep The Nits.

WESSEL ILCKENPRIJS 1989: De tenorsaxofonist Jan Menu.

Theater, film, radio en TV

AANMOEDIGINGSPRIJS VAN DE STICHTING DANSERSFONDS 1989: De danseressen Esther Protzman en Josje Manuputty. Esther Protzman is sinds 1980 tweede soliste bij het Nationale Ballet; Josje Manuputty danst sinds 1986 bij Reflex.

ALBERT VAN DALSUMPRIJS 1989. Regisseur Jan Joris Lamers voor de voorstelling Kras bij Maatschappij Discordia. De laureaat heeft echter de prijs geweigerd.

ALEXANDER RADIUSPRIJS 1989: Coleen Davis, eerste soliste bij het Nationale Ballet. De prijs werd voor het eerst toegekend.

ARLECCHINO 1989: Kees Hulst voor de rol van Erik in Vrijdag van Hugo Claus bij Toneelgroep Amsterdam.

CABARETPRIJS 1989: Youp van 't Hek voor zijn conférence Hond op het ijs.

CESARS 1989: Bij de uitreiking van de Franse Filmprijzen is de produktie Camille Claudel de grote overwinnaar geworden. De door Bruno Nuytten geregisseerde biografie van de minnares van Auguste Rodin won vijf Césars, waaronder die voor beste film en beste actrice. Bij het in ontvangst nemen van haar onderscheiding las Isabelle Adjani in een lang dankwoord een fragment voor uit Salman Rushdies Satanic Verses over de kwetsbaarheid van de kunstenaar.
Vier Césars won een andere debuutfilm, La vie est un long fleuve tranquille van regisseur Etienne Chatilliez.
De winnaar van de César voor de beste acteur. Jean-Paul Belmondo voor zijn rol in Claude Lelouch' Itinéraire d'un enfant gâté, kwam zijn prijs niet afhalen.
De prijs voor de beste regisseur was voor Jean-Jacques Annaud (L'Ours).
De Westduitse film Bagdad Café won zowel de prijs voor de beste buitenlandse film als die voor een produktie uit een EG-land.

CHOREOGRAFIEPRIJS 1989. Ed Wubbe voor twee produkties: Messiah en The light of the sun bij dansgroep Introdans.

CLARA MEIJER-WICHMANNPENNING 1989: Hedda van Gennep en Marjolein de Vries. Volgens de Liga van hlensenrechten, die de penning uitreikt, komen beide vrouwen al ,,jarenlang op emancipatorische wijze op voor onderdrukte groepen in de Nederlandse samenleving".
Van Gennep en De Vries hebben o.a. het VARA-programma Zie haar gemaakt

COLOMBINA 1989: De Vlaamse actrice Els Dottermans voor haar rol van Nina in de Meeuw van Anton Tsjechow bij de Blauwe Maandag Compagnie.

DRIEJAARLIJKSE STAATSPRIJS 1985-1987 VOOR TONEELLITERATUUR Paul Koeck voor zijn stuk ,,de Aardemakers".

EMMY AWARDS 1989: Van de zes bekroonde TV-prograinina's kwamen er vier uit Engeland: Een drainaserie van Channel 4, Traffik, een documentaire van Yorkshire TV, Four Hours in My Lai, een comedyserie van de BBC. Red Dwarf en een kunstdocumentaire, eveneens van de BBC, Gwen, a Juliet remembered, een portret van de actrice Gwen Frangcon-Davies.
De vroegere directeur van Yorkshire TV, thans managinn directeur van de BBC. Paul Fox. kreeg een speciale prijs voor zijn bijdrage aan TV.
De twee niet-Engelse bekroonde produkties waren een Australische verfilming van La Boheme van Puccini en een kinderprogramma van de Canadese TV.

EREPRIJS VAN DE NEDERLANDSE MUZIEKPODIA 1989: De dirigent en pianist Reinbert de Leeuw

ERNST LUBITSCH PRIJS 1989: De Westduitse film- en TV-maker Viceo von Bulow, alias Loriot, voor zijn film Odipussi.

EUROPESE FILMPRIJZEN (FELIX)1989: De Europese Filmprijs (,,Felix'') voor de beste speelfilm van het afgelopen jaar is toegekend aan de Griekse produktie Landschap in de mist (Topio stin omichli) van regisseur Theo Angelopoulos.
Als beste regisseur werd de Hongaar Géza Bérenényi onderscheiden voor zijn film Eldorado.
Drie Felix-beeldjes gingen naar de Britse produktie High Hopes: voor actrice Ruth Sheen, bijrolactrice Edna Doré en componist Andrew Dickson.



Geflankeerd door actrice Jane Fonda toont de Amerikaanse regisseur Steven Soderbergh de Gouden Palm, die hij op het filmfestival van Cannes had gewonnen.

Twee prijzen won de Franse film La vie et rien d'autre van Bertrand Tavernier, namelijk een speciale juryprijs en de acteursprijs voor Philippe Noiret.
Andere Felixwinnaars zijn de Pool Maciej Dejczer (regisseur van de beste ,,jonge" Europese film. 300 mil do nieba). de Russische Maria Chmelik (scenarioschrijfster van Kleine Vera), de Zweden Ulf Brantas en Jörgen Persson (cameralieden van Kvinnorna pa taket) en de Italiaan Giuseppe Tornatore (regisseur van de eveneens met een speciale juryprijs onderscheiden film Nuovo Cinema Paradiso).
Als beste documentaire werd de Hongaarse film Recsk 1950-1953 van Géza Böszörmény en Livia Gyarmathy onderscheiden.
De door Nederland als documentaire ingezonden film Une histoire de vent van Joris Ivens en Marceline Loridan kreeg een speciale prijs als hommage aan het hele oeuvre van de dit jaar overleden Ivens.

FILMFESTIVAL VAN CANNES 1989. De Gouden Palm van het 42ste Internationale Filmfestival van Cannes is uitgereikt aan de 26-jarige Amerikaanse regisseur Steven Soderbergh voor zijn debuut Sex, Lies en Videotape.
Hoofdrolspeler James Spader ontving de prijs voor de beste acteur en Meryl Streep werd onderscheiden als beste actrice voor haar rol in de Australische produktie A Cry in the Dark.
De Grote Speciale Juryprijs werd ex aequo toegekend aan Trop belle pour toi van Bertrand Blier en Nuovo Cinema Paradiso van de Italiaan Giuseppe Tornatore. Op het laatste moment was gebleken dat de hoofdrolspeler in Tornatores film, Philippe Noiret, op reglementaire gronden niet in aanmerking kwam voor de acteerprijs omdat zijn rol Italiaans was nagesynchroniseerd.
Voorts kende de jury onder voorzitterschap van Wim Wenders de regieprijs toe aan de Joegoslaaf Emir Kusturica voor Time of the Gypsies, de prijs voor de beste artistieke bijdrage aan Jim Jarmusch' Mystery Train en de juryprijs aan Jésus de Montréal van de Canadees Denys Arcand.
De Gouden Camera voor het beste debuut ging naar de Hongaarse regisseuse Ildiko Enyedi voor de film Mijn twintigste eeuw.

FILMFESTIVAL VAN FIGUEIRA DA FOZ (Portugal): De film ,,Boerenpsalm", naar de roman van Felix Timmerman en in een regie van Roland Verhavert.

FILMFESTIVAL VAN LOCARNO 1989: De hoofdprijs, het Gouden Luipaard, was voor de Zuidkoreaanse film Waarom is Bodhi-Dharma naar de Oriënt vertrokken? van Yong-Kyun Bae.
Het Zilveren Luipaard kreeg de Indiase film De geboorte van Shaji N. Karun.
Het Bronzen Luipaard merd toegekend aan een film uit Iran, Waar is het huis van de vriend? van Abbas Kiarostami.
Ook de Oostenrijkse regisseur Michael Haneke van Het zevende continent en de Poolse acteur Adam Kamien uit Korenbloemenblauw werden met een Bronzen Luipaard onderscheiden.
Een bijzondere vermelding kreeg de film China, mijn pijn van de Chinese regisseur Dai Sije, die in Parijs woonachtig is. De film is een Frans-Westduitse co-produktie.
Een ere-Luipaard merd toegekend aan de Italiaanse componist van filmmuziek Ennio Morricone.

FILMFESTIVAL VAN MOSKOU 1989: De Gouden St Joris, de hoofdprijs, werd toegekend aan de film De dief van stukjes zeep van de Italiaanse regisseur Maurizio Nirhetti.
Met een Zilveren St Joris onderscheiden werd de Sowjet-film Museumbezoeker van Konstantin Lepoutsjanski.
Beste actrice was Kan Soo Yong uit Zuid-Korea en beste acteur was Turo Palaia uit Finland



Hou Hsiao-hsien uit Taiwan met zijn Gouden Leeuw.

FILMFESTIVAL VAN VENETIE 1989: De Gouden Leeuw was voor Hou Hsiao-hsien uit Taiwan voor zijn film A city of sadness.
De Speciale Juryprijs was voor de Frans-Westduitse co-produktie Et la lumière fut van Otar Josseliani.
Zilveren Beren werden toegekend aan de Portugees Joao Cesar Monteiro voor zijn film Recordacoes da casa amarela en de Japanner Kei Kumai voor Sen no rikyu.
De internationale persprijs ging naar de buiten mededinging vertoonde cyclus Dekalog van Krzysztof Kieslomski en naar de Franse Eric Rochant, die voor zijn Un monde sans pitié ook de prijs voor het beste debuut won.
De officiële jury liet de acteursprijzen delen door Peggy Ashcroft en Geraldine James en Sir Peter Halls She's Been Away en door Marcello hlastroianni en Massimo Troisi in Ettore Scola's Che ora **e?**
Die laatste film werd ook per referendum door het Venetiaanse publiek beloond met de door een ijsfabrikant beschikbaar gestelde prijs.

FILMFESTIVAL VAN WEST-BERLIJN 1989: De Gouden Beer voor de beste lange speelfilm van het 39ste filmfestival van Berlijn is toegekend aan Rain Man van Barry Levinson.
Zilveren Beren waren er onder meer voor de acteurs Gene Hackman (Mississippi Burning) en Isabelle Adjani (Camille Claudel), de Slowaakse regisseur Dusan Hanak (Ik bemin, jij bemint) en de Amerikaan Eric Bogosian (scenario en hoofdrol in Talk Radio).
Voor het eerst sinds vele jaren behaalden twee Nederlandse films prijzen op een internationaal A-festival: de Gouden Geer voor de beste korte film werd verleend aan de animatiefilm Pas à deux van Gerrit van Dijk en Monique Renault en de eerste prijs van de kinderjury ging naar de jeugdfilm Mijn vader woont in Rio van Ben Sombogaart.

GOLDEN GLOBES 1989: De film Working Girl van Mike Nichols werd bekroond met vier Golden Globes door de vereniging van de buitenlandse pers in Hollywood: Het was de beste film in de categorie comedy en musical; hij had de beste actrices met Melanie Griffith en Sigourney Weaver; en hij had de beste titelsong.
Rain Man van Barry Levinson kreeg een Golden Globe als beste filmdrama en de hoofdrolspeler van deze film, Dustin Hoffman, werd onderscheiden als beste acteur in de categorie drama.
De Golden Globe voor de beste actrice in deze categorie werd aan drie personen toegekend: Jodie Foster, Shirlry MacLaine en Sigourney Weaver.
Tot beste niet-Amerikaanse film werd uitgeroepen Pelle de Veroveraar van de Deen Bille August.
Bij de TV-produkties kreeg War and remembrance van ABC drie Golden Globes, waarvan twee voor resp. Barry Bostwick en Sir John Gielgud.

GOUDEN KALVEREN 1989: De door Kees Kasander en Denis Wigman geproduceerde film Secret Wedding van de in Nederland wonende Argentijnse regisseur Alejandro Agresti is tijdens het slotgala van de Nederlandse Filmdagen onderscheiden als beste lange speelfilm.
Drie andere Gouden Kalveren werden uitgereikt aan regisseur Frans Weisz, acteur Pierre Bokman en de afwezige actrice Annet Nieumenhuyzen voor de film Leedvermaak.
Filmjournaliste Ellen Waller, voorheen verbonden aan onder meer NRC, HP en NRC *Handelsblad*, kreeg een speciaal Gouden Kalf voor haar bijdrage aan de Nederlandse filmcultuur.



V.l.n r Sigourney Weaver, Dustin Hoffman en Jody Foster met hun Golden Globes



Huub Stapel (l.) reikt het Gouden Kalf voor de beste regie uit aan Frans Weisz voor zijn film Leedvermaak.

De Prijs van de Nederlandse filmkritiek was bestemd voor Mijn vader woont in Rio van regisseur Ben Sombogaart.
De jury van de Grote Prijs van de Nederlandse Film, zoals de Gouden Kalveren officieel aangeduid morden, kende onder voorzitterschap van Jan Glastra van Loon een speciale juryprijs toe aan actrice Anneke Blok voor haar hoofdrol in de korte film Uw mening graag van Heddy Honigmann.
Als beste korte film en beste documentaire werden respectievelijk aangewezen de eindexamenproduktie Alaska van Mike van Diem en Beeld van een kind van Albert van der Wildt.
Voor het eerst werd ook een prijs uitgereikt voor de beste Vlaamse film, en wel aan Robbe de Hert voor Blueberry Hill.

GOUDEN ROOS VAN MONTREUX 1989: Een compilatie van sketches uit het TV-programma Hale and Pace van London Weekend Television.
De Zilveren Roos ging naar La pucelle de Rouen ou boul de suif, een humoristisch bedoelde dramaproduktie naar een verhaal van Guy de Maupassant door de TSS in de SU.
Gagman, een pastiche van een stomme film door de CST uit Tsjechoslowakije, kreeg de Bronzen Roos.
Speciale vermeldingen noteerde de officiële jury voor de negende aflevering van ,,The magic of David Copperfield" (CBS, VS), voor de langgerekte sketch ,,Leonardo" over de glimlach van de Mona Lisa (ÖRF, Oostenrijk) en voor de nostalgische muziek van ,,Modern Fox" (Channel Three, Finland).
De stad Montreux kende haar bijkomende prijzen voor het meest humoristische programma toe aan ,,Kurt Olsson Television", een produktie van het Zweedse SVT2, en in de categorie van onafhankelijke producenten aan ,,The Tracey Ullman Show", een produktie van het Amerikaanse Twentieth Century Fox.
De jury die oordeelde over de inzendingen van de onafhankelijlie producenten, vestigde de aandacht tevens op ,,El Cabrero, le chant de la Sierra", een documentaire over Flamenco-artiest José Dominguez door de Franse produktiemaatschappij PRV.

GOUDEN THEATERDANSPRIJS 1989: De avant-garde danseres Truus Bronkhorst voor haar solo-optrede11 Lood. De Zilveren Dansprijs ging naar Oerm Maters voor zijn rol in Vortex bij de groep Krisztina de Châtel.

HANS SNOEKPRIJS 1989: De voorstelling Zwanen zien er altijd zo nieuw uit door de groep Wederzijds x-as de beste jeugdtheaterproduktie.

JOHAN KAARTPRIJS 1988-1989 Johnny Kraaykamp voor zijn spel in het toneelstuk De Fantast van Herb Gardner

L.J.JORDAANPRIJS 1989: Henri Plaat voor zijn korte film 2nd War-Hats.

LOUIS DELLUCPRIJS 1989: De Franse filmregisseur Eric Rochant

LOUIS d'OR 1989: Guido de Moor voor de rol van Axel in Hebriana van Lars Norén bij Het Nationale Toneel.

MIMEPRIJS 1989: Jan Langedijk voor zijn produktie Mancini.

ILIUSICALPRIJS 1989: De voorstelling Zeldzaam van Gerleen Balstra, Jurre Haanstra, Rijko Koning en Tom Oosterhuis.



Johnny Kraaykamp

NIPKOWSCHIJF 1989: Wim Kayzer, voor zijn TV-programma Nauwgezet en wanhopig. De laureaat heeft geweigerd de onderscheiding in ontvangst te nemen en hem doorgeschoven naar de VPRO, die het programma mogelijk had gemaakt.
Een ere-Nipkowschijf merd toegekend aan Wim Koole van de IKON voor zijn verdienstelijke en vernieuwende werk.

NOORD-ZUID TROFEEŇ 1989: De hoorspelreeks Lijmen / Het been en de TV-documentaire Frans Hals van Antwerpen.

OEUVREPRIJS 1989 Het danspaar Han Eb belaar en Alexandra Radius.

OSCARS 1989: Rainman van Barry Levinson met Dustin Hoffman in de hoofdrol kreeg er vier.
Dustin Hoffman werd uitgeroepen tot beste acteur, Barry Levinson tot beste regisseur en Ronald Bass en Barry Morrow kregen de Oscar voor het beste originele scenario.
Verder werd Mark Johnson, de producent van de film, uitgenodigd de Oscar voor de beste film in ontvangst te nemen en dat maakt Rain Man tot de grote winnaar. Niet alleen omdat de film vier van zijn acht nominaties gehonoreerd zag, maar omdat hij zich de belangrijkste prijzen verwierf.
De meest teleurgestelde mensen maren ongetwijfeld de makers van de film hlississippi Burning (regie Alan Parker) - een film over de strijd van de FBI tegen de terreur in de jaren zestig van de Ku Klux Clan. Zeven nominaties hadden ze. en alleen cameraman Peter Biziou kreeg een Oscar voor de beste cinematografie.
Zo zag Frances McDormand, genomineerd voor de beste vrouwelijke bijrol in die film, de Oscar naar Geena Davis gaan.
Davis speelt in The Accidental Tourist een excentrieke juffrouw die een saaie verdrietige man haar felgekleurde ongehuwde moederbestaan weet binnen te sleuren.
De beste actrice van dit jaar is volgens de leden van de Academy Jodie Foster als het verkrachtingsslachtoffer dat de gang bang in The Accused gerechtelijk vervolgt.
De beste mannelijke bijrol werd dit jaar gespeeld door Kevin Kline in A Fish Called Wanda, de karikaturale he man-gangster waarmee John Cleese ,,de'' Amerikaanse bink op de hak nam.
Als beste documentaire werd Hotel Terminus ou Klaus Barbie: sa vie, son temps geselecteerd, van Marcel Ophüls. Ophüls portretteert met deze vier uur durende film de gewezen Gestapo-chef uit Lyon, door middel van een aaneenschakeling van verbijsterende interviews en ontmoetingen.
De toekenning van de Oscars gaat altijd gepaard met een overdaad aan filmpolitiek getinte voorspellingen. Zo was ,,iedereen" het er dit jaar over eens dat de film Dangerous Liaisons van de Engelsman Stephen Frears ondanks zijn nominaties weinig kans zou hebben op bekroning, omdat vorig jaar Bernardo Bertolucci's The Last Emperor, een niet-Amerikaanse film, al zulke belangrijke Oscars kreeg.
Inderdaad: Dangerous Liaisons, een bewonderingswaardige verfilming van de Engelse cineast Stephen Frears van de Franse achttiende-eeuwse brievenroman Les liaisons dangereuses van Choderlos de Laclos, kreeg ,,slechts" Oscars in de minder belangrijke categorieën: voor ,,de beste adaptatie van een ander medium", voor de beste art direetion en voor het beste kostuumontwerp.
Dat dergelijke voorspellingen toch niet meer zijn dan koffiedik kijken, blijkt echter meer uit de bekroning van Pelle Erobreren (Pelle de veroveraar) als de beste film in een buitenlandse taal. De film is gemaakt door de Deense Bille August en had volgens de kenners nóóit kunnen winnen, want vorig jaar werd die Oscar al door Denemarken gewonnen, door Babettes Feest (Babettes Gaestebud).
De Nederlandse inzending Spoorloos (regie

George Sluizer) r-erd eerdei in deze categorie gediskmalificecrd, omdat er te weinig Nederlands in eesproken zou ziin Sluizer voerde indertijd aan dat Pelle de vrroveraar dan evenmin mee mocht dingen. In die film, die vertelt over het lot van Zweedse immigranten in Denemarken aan het begin van deze eeuw, is meer Zweeds te horen dan Deens.

PAUL STEENBERGENPENNING 1989: De houder, Guido de Moor, heeft hem door Hans van Westreenen, directeur van de Koninklijke Schouwburg in Den Haag laten overdragen aan Willem Nijholt.

PISUISSEPRIJS 1989: Istvan Hitzelbergen. De laureaat heeft deze prijs voor de meest veelbelovende student van de Amsterdamse Akademie voor Kleinkunst geweigerd. Hij acht het academie-onderwijs een groepsproces. Daarom dient één student niet voor een dergelijk eerbetoon te worden uitgekozen.

PRAEMIUM IRIPERIALE 1989: De Franse filmregisseur Marcel Carné.

PR@SCENIUMPRIJS 1989: Wim Meuwissen voo zijn commedia dell'arte-achtige regie van de sapeurloot van Gildas Bourdet bij het Zuidelijk Toneel.

PRIJS VAN DE KRITIEK 1989: Carel Birnie, zakelijk directeur van het Nederlands Danstheater in Den Haag.
De Prijs, ingesteld door de Kring van Nederlandse Theatercritici, wordt in het begin van het nieuwe theaterseizoen uitgereikt.
Hoewel zelf geen uitvoerend kunstenaar heeft Carel Birnie volgens de critici sinds de oprichting van ,,zijn" gezelschap in 1959, een belangrijke invloed gehad op het artistieke beleid. Daardoor groeide het uit tot een nationaal en internationaal zeer gezien gezelschap.
Bovendien lukte het Birnie aan het Spui in Den Haag naast de concertzaal van het Residentie Orkest het eerste Nederlandse theater te bouwen dat specifiek voor de dans is ontworpen, volledig in eigendom van het gezelschap.

SONIA GASKELLPRIJS VOOR CHOREOGRAFIE 1989: Jiri Kylian voor zijn ballet No more play.



Wim Koole van de IKON (l.) met de ere-Nipkowschijf en Roel van Broekhoven met de Zilveren Reissmicrofoon.

SONNINGPRIJS 1989: De Zweedse regisseur Ingmar Bergman, voor zo\<-elzijn film- als zijn theaterarbeid.

THEO d'OR 1989: De actrice Andrea Domburg, die een comeback vierde op de planken als Bregje in Nocturne van Herman Heijermans, een gezamenlijke produktie van de Amsterdamse Stadsschouwburg en de NOS.

TONY AWARDS 1989: De theaterp oduktie Jerome Robbins Broadway, een compilatie van werk van deze zeventigjarige choreograaf, is bekroond met zes Tony's, de hoogste onderscheiding in de Amerikaanse theaterwereld.
De voorstelling werd uitgeroepen als beste musical van het jaar en kreeg verder onder meer onderscheidingen voor de beste acteur in een musical (Jason Alexander) en de beste regisseur (Jerome Robbins). De show telt nummers uit Broadwaysuccessen als Fiddler on the Roof, Gypsy, West Side Story en The King and I.
De revue Black and Blue, een combinatie van blues, jazz en tapdans, kreeg drie Tony Awards.
Als beste toneelstuk van het jaar werd bekroond The Heidi Chronicles van Wendy Wasserstein en de hoofdrolspeler in dit stuk, Boyd Gaines, kreeg een Tony als beste acteur.
Als beste actrice werd Pauline Collins bekroond op grond van haar optreden in Shirley Valentine, een one-woman-show over een huisvrouw in Liverpool.



Uitreiking Nederlandse theaterprijzen V.l.n.r.: Namens Guido de Moor nam zijn dochter Martine de Louis d'Or in ontvangst; Willem Nijholt met de Paul Steenbergenpenning; en Andrea Domburg met de Theo d'Or.

VISSER-NEERLANDIA TONEELPRIJS 1989: De tekstschrijver voor toneel en cabaret Haye van der Heyden voor zijn toneelstuk Prambanan.

WIM MEILINKPRIJS VOOR POPPENTHEATER 1989: Postuum aan de in 1983 overleden poppenspeler Jan de Noord.

ZILVEREN REISSMICROFOON 1989: VPRO-medewerker Roel van Broekhoven voor serie radio-programma's Standplaats.

WETENSCHAP EN TECHNIEK

Prijzen

ALBERT LASKERPRIJS 1989: Etienne-Emile Beaulieu, hoogleraar biochemie aan de Universiteit van Parijs, die de abortuspil RU-486 heeft ontwikkeld.

ARTOIS BAILLET LATOURPRIJS 1989: De moleculair bioloog Walter Fleis, hoogleraar aan de Universiteit van Gent. voor zijn uitzonderlijke bijdrage aan de moleculaire virologie.

BALZANPRIJZEN 1989: De Engelse astronoom Martin John Rees, de Italiaanse zoöloog Leo Pardi en de Franse ethicus Emmanuel Lévinas.

BEKAERT-PRIJS: Ir.Dr. Rudi Denys van het laboratorium Soete van de RU Gent, voor zijn studie Evaluation of Modern High Strength Steels and their Weldment

BOEHRINGER INGELHEIM-PRIJS: Di: Guy Joos van het Universitair Ziekenhuis Gent voor zijn studie over de rol van neuropeptiden bij het onstaan van bronchiaal astma

CHEMIE-PRIJZEN Dr. PAUL JANSSEN: Myriam Elseviers van de VU Brussel voor haar onderzoek naar somatostatine-analogen. Luc Pieters van de Universitaire Instelling Antmerpen voor zijn onderzoek naar kernspin-resonantie.

CRAAFOORD PRIJS 1989: De Amerikaan James Van Allen voor zijn ,,pionierswerk in het ruimte-onderzoek''.

DRIEJAARLIJKSE EUROPESE SPA-PRIJS: Professor Jean Crabbé van de UC Louvain-La-Neuve voor zijn onderzoek naar de hormonale regeling van de waterhuishouding in België en de zoutgehalten in onze weefsels.

ERNST JUNG PRIJS 1989: De Amerikaanse arts Thomas Budinger en de Nederlandse arts Johannes Joseph van Rood.

FRANCQUIPRIJS 1989: Professor Pierre Pestieau van de Rijksuniversiteit Luik voor zijn bijdrage tot het op gang brengen van bezinning over de bevolkingseconomie en de staatshuishouding.

G.A. VAN POELJEPRIJS VOOR BESTUURKUNDE 1988: Dr. J.S. Toirkens, redactrice van het *NRC/H'blad*, voor haar studie Schijn en werkelijkheid van het bezuinigingsbeleid 1975 - 1986, waarop zij is gepromoveerd.

GORTER EN DE GRAAFPRIJS 1989: Dr. W. Schopman, klinisch chemicus. Schopman krijgt het laureaat, waaraan een geldbedrag van 2.000 gulden is verbonden, voor zijn laboratoriumonderzoek op het gebied van hormonale afwijkingen (endocrine aandoeningen).
,,Zijn verdiensten voor de geavanceerde gezondheidszorg en de bijdrage van het klinischchemisch laboratoriuinonderzoek daarin zijn zonder meer excellent te noenien''. aldus de jury
Schopman was tot voor kort hoofd van het laboratorium voor klinische endocrinologie bij het Bergweg Ziekenhuis in Rotterdam

GUTENBERGPRIJS 1989 Lotte Helliga-Querido, specialiste in zeer vroege drukken (incunabelen)

JOHAN HEINRICH MERCKPRIJS VOOR LITERAIRE KRITIEK EN ESSAY 1989: De schrijver en essayist Lothar Baier.

Mgr A. JANSSEN-PRIJS VOOR MORAAL THEOLOGIE 1989: Dr. Johan Verstraeten voor zijn doctoraal proefschrift ,,Tussen machteloos moralisme en immorele macht: de ethiek van de gerechtvaardigde verdediging''.

MERCK SHARP EN DOHME-PRIJS: Dr. Ghislain Opdenaklier en Dr. Jozef Van Damme, van het Leuvense Rega-instituut voor hun onderzoek naar cytokines.

NOBELPRIJS VOOR ECONOMIE 1989: De Noor Trygve Haavelmo ,,voor zijn fundamentele bijdragen tot de econometrie''.

Trygve Haavelmo is op 13 dec. 1911 in Skelmo geboren. Hij studeerde economie aan de Universiteit van Oslo. Hein werd na zijn doctoraalexamen door Ragnar Frisch (Nobelprijs van 1969), zijn hoogleraar, een plaats als onderzoeksassistent aangeboden bij het kort tevoren gestichte Economisch Instituut in Oslo. Bij het uitbreken van de oorlog reisde hij naar de Verenigde Staten en ontving zijn doctoraat aan de Harvard Universiteit. Zijn dissertatie had als titel The Probability Approach in Econometrie~en trok onmiddellijk de aandacht van de econometristen.
Een aantal van hen zoals Jakob Machak uit Duitsland en Tjalling Koopmans (Nobelprijs van 1975) uit Nederland, die op soortgelijke wijze uitgeweken maren, vond werk (nadat zij eerst bii andere instellingen gewerkt hadden) bij de zogenaamde Cowles Commission Dat is een onderzoeksinstituut voor econometrie, gesticht en gefinancierd door de vermogende Amerikaan Alfred Cowles die aanvankelijk kwantitatief onderzoek had gedaan naar het verloop van aandelenkoersen en andere verschijnselen van belang voor financiers.
De Cowles Commission bood ook Haavelmo een plaats aan en dit maakte hei hem mogelijk verder te werken in het gebied van zijn keuze.
Om het belang van zijn werk te belichten, is het nodig enige aandacht te geven aan de economische wetenschap en de econometrische tak daarvan.
Het hoofdprobleem van de economische wetenschap is hoe de bevolking van een bewaald gebied (gemeente, provincie, land of groep van landen) in haar behoeften kan voorzien, met behulp van schaarse hulpbronnen, om een zo hoog mogelijke bevrediging te bereiken. Het is het stoffelijke onderdeel van liet menselijk streven naar een zo gelukkig mogelijk bestaan, waartoe ook een aantal andere metenschappen bijdragen, van pedagogie tot theologie.
De economische wetenschap heeft als taak om het proces van de behoeftenvoorziening op de beste manier te verklaren. De uitkomsten van de economie kunnen meer worden gebruikt om de beste economische politiek van het betrokken gebied te formuleren. (Ook daarbij staat de economische metenschap niet alleen). Het proces van de behoeftenvoorziening kan, wat de kwantitatieve zijde ervan betreft, worden beschreven met behulp van een aantal wiskundige vergelijkingen. Voorbeelden daarvan zijn de bekende vraag- en aanbodvergelijkingen.
Vraagvergelijkingen geven aan welke verschijnselen (zoals prijs van een goed of dienst, inkomens van de potentiële kopers, eventuele wettelijke bepalingen, enz.)de gevraagde hoeveelheden van alle goederen en diensten bepalen.
Aanbodvergelijkingen behandelen op analoge wijze de aangeboden hoeveelheden.
L- is nog een aantal andere vergelijkingen nodig om het proces van de behoeftenvoorziening te beschrijven, bij voorbeeld produktiefuncties, die aangeven hoeveel grondstoffen, arbeid en kapitaalgoederen nodig zijn om een zekere hoeveelheid eindnrodukten te vervaardigen Of balansvergelijkingen, die zowel verbruikers als producenten de grenzen aangeven van wat zij kunnen doen.
De vergelijkingen die nodig zijn om het proces te beschrijven, noemen we wel een model en de taak van de econometrie is liet samenstellen van modellen. Om in een concreet geval een model te kunnen 'bouwen' moet men voo alle daarin voorkomende verschijnselen cij fers verzamelen die in de bestudeerde periode zijn opgetreden.
Ook moet de waarde van de coëfficiënten worden geschat, bij voorbeeld hoeveel minder van een bepaald goed wordt gekocht, als de prijs niet een kwartje per kilo wordt verhoogd.
Hier zijn a-ij in het centrum van de econometrie. In 1936 had Jan Tinbergen de opdracht om een model voor de Nederlandse volkshuishouding te maken, om een vraag te beantwoorden die de Vereniging voor de Staathuishoudkunde ter discussie had gekozen. Tinbergen had daarbij elke vergelijking afzonderlijk geschat.
Bij dat schatten worden alleen maar de belangrijkste grootheden betrokken die bij voorbeeld de gevraagde hoeveelheden van consumptiegoederen of de aangeboden hoeveelheden kapitaal bepalen. Dit zijn voorbeelden van de afwijkingen tussen de waargenomen en de berekende waarden van verschijnselen waarmee de econometrist te maken heeft.
De verdiensten van Haavelmo zijn te illustreren door te zeggen dat hij erop mees dat het model van Tinbergen met een verkeerde schattingsmethode berekend was. Men moet de afzonderlijke vergelijkingen niet elk apart berekenen, doch op een wijze die van het geheel van het model afhangt. Haavelmo gaf in zijn proefschrift aan hoe dat moest gebeuren. Hij



De Nobelprijswinnaars van 1989.
Eerste rij v.l.n.r. Norman F. Ramsey (natuurkunde), Camilo José Cela (letteren), Trygve Haavelmo (economie).
Tweede rij v.l.n.r. Michael Bishop (medicijnen), Sidney Altman (scheikunde), Harold F. Varinus (medicijnen), Thomas R. Cech (scheikunde), Wolfgang Paul (natuurkunde)en Hans Dehmelt (natuurkunde).

voegde aan de tot dan toe gevolgde methode een stap toe: het normale proces van elk wetenschappelijk werk.
Haavelmo's stap was voor de econoinetrie een belangrijke, vooral theoretisch. Hij gaf aanleiding tot een verdere ontwikkeling waarbij ettelijke nieuwe begrippen nodig waren, zoals de 'identificatie' van een berekende vergelijking. Daarmee wordt bedoeld dat zo'n relatie een vraagvergelijking en bij voorbeeld niet een aanbodvergelijking is
Zoals in de toenmalige discussies is uiteengezet, kan men tot een vraagvergelijking komen door de gevraagde hoeveelheid van een of ander goed een functie van de prijs, maar ook van de inkomens der kopers te veronderstellen. Een relatie kan als een aanbodvergelijkirig geïdentificeerd worden door naast de prijs ook de kosten en de produktiecapaciteit als verschijnselen in de vergelijking op te nemen.

NOBELPRIJS VOOR GENEESKUNDE 1989: Michael J. Bishop (VS) en Harold E. Varmuz (VS)voor hun ontdekkingen op het gebied van de ,,cellulaire oorsprong van retrovirale kankergenen".

Bishop en Varmus ontdekten in 1976 dat een gen uit een virus dat bij kippen kanker veroorzaakt, ook in de cellen van zoogdieren, vogels en vissen voorkomt. Het kankergen in het virus bleek een ooit per ongeluk 'opgepikte' kopie van een normaal cellulair gen.
De ontdekking van het eerste cellulaire kankergen leidde tot het inzicht dat kankergenen ontspoorde regelgenen zijn. De ontsporing van een of meer kankergenen verandert een normale cel in een tumorcel en kan zo leiden tot kanker.
Het Californische duo speelde een pioniersrol bij het gebruik van retrovirussen om achter de moleculaire oorzaken van kanker te komen. Een hele serie andere kankergenen uit retrovirussen bleek ook in de cel voor te komen.
Bishop en Varmus werken al bijna twintig jaar betrekkelijk nauw samen. Varmus kwam in 1970 als postdoctoral fellow werken bij Bishop in San Francisco. Maar ook toen hij later zelf hoogleraar werd. bleef hij lange tijd samen met Bishop onderzoek doen en nog steeds publiceren de twee regelmatig samen.

Rlichael J. Bishop is op 22 febr. 1936 in York (Pennsylvania) geboren.
Hij heeft gestudeerd in Gettysburg en Harvard en werkte vervolgens bij het National Institute of Health.
In 1968 werd hij hoogleraar aan de Universiteit van Californië.

Harold E. Varmus is op 18 dec. 1939 geboren in Oceanside in de staat New York.
Hij bezocht het Amherst College in Massachusetts en studeerde vervolgens in Harvard, waar hij in 1962, gelijk met Bishop, afstudeerde. In 1966 promoveerde hij aan de Columbia-Universiteit in Nem York.

NOBELPRIJS VOOR NATUURKUNDE 1989: Norman S. Ramsey (VS) voor de helft en voor de andere helft Hans Dehmelt (VS) en Wolfgang Paul (Bondsrepubliek Duitsland) voor hun ,,belangrijke bijdragen aan de ontwikkeling van atomaire precisie-spectroscopie".

Norman F. Ramsey van Harvard University in Cambridge, Mass. was de bedenker van de zogeheten gescheiden veld-methode, die onder meer toepassing heeft gevonden in moderne atoomklokken.
Ramsey's techniek maakte het mogelijk om de duur van een seconde te definiëren en te meten inet de tegenwoordig gehanteerde precisie. Daardoor is ook afstandsmeting met zeer grote precisie mogelijk. De methode was tevens van belang in het onderzoek naar de chemische binding. Daarnaast is de fysicus uit Cambridge onderscheiden voor het bedenken en ontwikkelen van de waterstofmaser.

De andere helft van de prijs gaat naar Hans G. Dehmelt van de Unversity of Washington en Wolfgang Paul van de universiteit van Bonn, voor het ontwikkelen van de zogeheten ionenval, een ,,kooitje" in een inhomogeen magnetisch veld waarin individuele atomen, ionen of molekulen gedurende langere tijd kunnen worden vastgehouden en bewaard. In de val kunnen ze worden bestudeerd zonder dat ze worden gestoord door invloeden van buitenaf zoals temperatuur, druk of botsingen met andere deeltjes.
Met behulp van een ionenval kan men bij voorbeeld het gedrag van zeer schaarse of reactieve ionen bestuderen die vrijkomen in een reactie.

Norman Foster Ramsey is op 27 aug. 1975 geboren in Washington DC Na zijn studie aan de Columbia-Universiteit van New York en in Cambridge (Engeland) werd hij in 1940 verbonden aan de Universiteit van Illinois In 1947 ging hij over naar de Harvard-Universiteit.

Hans Georg Dehmelt is op 9 sept. 1922 in Görlitz (Duitsland)geboren. Na zijn studie en een korte periode van onderzoek aan de Universiteit van Göttingen ging hij in 1952 naar de Duke University in Durham (North Carolina). Sedert 1953 is hij hoogleraar aan de Universiteit van Washington in Seattle, waar hij natuurkunde doceert.

Wolfgang Paul is op 10 aug. 1913 in Lorenzkirch ten Oosten van Leipzig geboren. Hij heeft gestudeerd aan de Technische Hogescholen van München en Berlijn.
In 1952 werd hij directeur van het Natuurkundig Instituut van de Universiteit van Bonn

NOBELPRIJS VOOR SCHEIKUNDE 1989: Thomas Cech (VS) en Sydney Altman (Canada) voor hun ontdekking, dat sommige RNA-molekulen biokatalyserend vermogen hebben; d.w.z , dat ze konden optreden als enzymen.
Tot dan toe werd altijd aangenomen dat in levende cellen alle enzymatische functies uitsluitend door eimitten werden uitgeoefend. De ontdekking betekende een grote verrassing voor de biochemische wereld en heeft belangrijke implicaties voor theorieën over het ontstaan van het leven.
Het eerste bewijs voor het katalyserend vermogen werd in 1982 geleverd door de groep van Cech aan de Universiteit van Colorado in Boulder. Cech en zijn medewerkers toonden op elegante wijze aan dat een intron, een stukje 'betekenisloos' boodschapper-RNA, zichzelf uitknipte zonder dat daaraan enzymen te pas kwamen. Ze wisten vervolgens in detail te ontrafelen hoe dit in zijn werk ging en in een briljante serie vervolg-experimenten lieten ze zien dat het RNA inderdaad kon fungeren als een ,,echt" enzym.
In 1983 ontdekten Sydney Altman en medewerkers aan Yale University dat ook een ander RNA-molkuul op zichzelf enzymatische activiteit vertoont.
Het werk van Cech en Altman suggereert dat niet DNA, maar RNA het eerste erfelijkheidsmateriaal is geweest.
DNA heeft enzymen nodig om zich te vermenigvuldigen; eimitten daarentegen hebben een DNA-blaumdruk nodig om te worden gemaakt.
RNA zou deze beide functies in zich kunnen hebben verenigd, waarmee dit kip-of-ei probleem zou zijn omzeild. ,,De katalystische RNA's zou je kunnen betitelen als biochemische fossielen, moderne overblijfselen uit een grijs evolutionair verleden", zei Cech. ,,Maar in tegenstelling tot echte fossielen hebben ze in de moderne cel nog wel degelijk een functie".

Thomas Robert Cech is op 8 dec. 1947 in Chicago geboren. In 1975 promoveerde hij in de scheikunde. In 1983 werd hij benoemd tot hoogleraar scheikunde en biochemie. Hij is thans werkzaam aan de Universiteit van Colorado in Boulder.

Sydney Altmann is op 8 mei 1939 in Montreal geboren. In 1967 p omoveerde hij aan de Universiteit van Californif. Sinds 1967 was hij werkzaam, eerst aan de Universiteit van Harvard in Cambridge (Mass) en vervolgens sinds 1971 aan de Universiteit van Yale in New Haven (Conn), waar hij in 1980 tot hooglcraar werd benoemd.

PRIX EMMANUEL MOUNIER 1989: A.J.M. van Weers voor zijn studie Staat en persoon. Dc politieke filosofie van Emmanuel blounier.
De prijs wordt één maal in de drie jaar toegekend en is bedoeld voor een prestatie op het gebied van de wijsbegeerte.

PROF. DR. J. GOSLINGPRIJS 1989: Dr. M. van den Broek, biologe.
De prijs wordt toegekend door het Nationaal Reumafonds.
Van den Broek (29) merkt sinds 1985 op de reuma-afdeling van het Academisch Ziekenhuis in Nijmegen waar zij onderzoek doet naar de mogelijke oorzaken van reumatoïde arthritis
Over die oorzaak is nog weinig bekend.
De chronische ziekte manifesteert zich vooral in de gewrichten,
Van den Broek promoveerde vorig jaar op een proefschrift over de mogelijke oorzaken. Zij meent dat arthritis kan ontstaan uit een bacteriële infectie. Ook is er volgens haar sprake van een verhoogde gevoeligheid voor arthritis wanneer de witte bloedlichaampjes die de infectie aanpakken per abuis ook het kraakbeen van de gewrichten herkennen als bacterie omdat dit er op lijkt.

PRIJS VAN DE KONINKLIJKE VLAAMSE CHEMISCHE VERENIGING: J. Nys, voor zijn loopbaan bij Agfa-Gevaert.

PRIJS 1988 VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP: Professor Herman Van den Berghe van de KU Leuven, voor zijn baanbrekend merk in het domein van de antropogenetica.

PRIJS 1989 VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP: Professor Gerard Buyse KU Leuven voor zijn loopbaan.

ROBERT KOCHPRIJS 1989: De arts Irun A. Cohen en de bioloog Alex J. van der Eb voor hun uitmuntend onclerzoek op het gebied van de immunologie.
De Robert Koch-medaiile in goud kwam terecht bij de arts Maurice A. Hilleman.
De in de VS geboren, 52 jaar oude Cohen is werkzaam aan het departement voor celbiologie van het Weizmann Instituut in Rehovot (Israël).
De 55 jaar oude Van der Eb is geboren in Bandoeng en hij is thans verbonden aan de universiteit van Leiden.
Hilleman, die uit Montana (VS) afkomstig is. is 70 jaar oud. Hij heeft faam verworven door de ontwikkeling van vele vaccins.

RIJLANT-PRIJS 1989: Professor F Kornreich van de VU Brussel voor zijn studie over de electrofysiologie.

SAMSON H.D. TJEENK WILLINKPRIJS 1989: Dr. P.H.A. Frissen, hoofddocent aan de Katholieke Universiteit Brabant, voor zijn dissertatie Bureaucratische cultuur en informatisering.

WOLFPRIJS VOOR SCHEIKUNDE 1989: Dulio Arigoni, (60), leider van het laboratorium voor organische scheikunde van de TH-Zürich, en Alan R. Battersby (63), verbonden aan de Universiteit van Cambridge.

WOLFPRIJS VOOR WISKUNDE 1989: Aberto P Calderon van de Universiteit van Chicago en John W. Milnor van Prineeton voor hun bijdragen op het gebied van de theoretische wiskunde en geometrie.

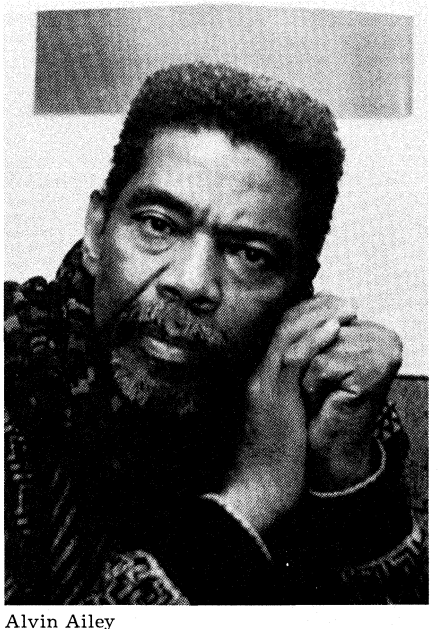
NECROLOGIËEN

AHIDJO, AHMADOU (24-8-1924 Garoua, Kameroen - 30-11-1989 Dakar, Senegal) Kameroens ex-president.

De uit het noorden van Kameroen afkomstige Ahidjo was in 1958 door de Franse overheersers benoemd tot regeringsleider van zijn land. Bij de onafhankelijkheid van Kameroen in 1960 werd hij staatshoofd en bleef dit tot zijn vrijwillige terugtreding in nor. 1982.
Zijn regime werd gekenmerkt door voorzichtigheid, evenwicht en hardheid. Ondoordachte besluiten en overdreven stemverheffing waren hem vreemd. Tegelijkertijd toonde Ahidjo zich een koele en soms keiharde politicus die oppositie meedogenloos neersloeg en een straf autoritair bewind voerde. Zelf sprak hij weleens over een noodzakelijke ,,opvoedingsdictatuur''.
Onder Ahidjo's beleid merd Kameroen, ondanks extreme regionale, etnische en religieuze verschillen, een stabiele eenheidsstaat. Noord-Kameroen merd bewoond door moslims en Zuid-Kameroen door christenen en animisten. Verder was er de animositeit tussen de engelssprekende bewoners van West-Kaineroen en de franstalige bewoners in het oosten van het land, terwijl daarnaast vele tientallen stammen ook hun eigen talen spraken. Ahidjo mist deze tegenstellingen af te zwakken en in 1972 werd de federale staat omgevormd tot een sterk centralistische één-parlijstaat.
Teleurgesteld in het beleid van zijn opvolger Paul Biya verliet Ahidjo zijn land in 1983 en woonde sindsdien afwisselend in Frankrijk en Senegal.

AILEY, ALVIN (5-1-1931 Rogers, Texas, Verenigde Staten - 1-12-1980 Nem York, Verenigde Staten) Amerikaans danser en choreograaf.

Alvin Ailey begon zijn carriere als danser. Op 23-jarige leeftijd danste hij in New York in Truman Capote's musical House of Flowers.
In 1958 richtte hij een eigen gezelschap op: het Alvin Ailey American Dance Theater, een groep die uitgroeide tot de standaard waarnaar jazzdansgroepen, waar ook ter wereld, zich richtten.
Ailey putte voor zijn dans uit de ,,zwarte erfenis'' van de Verenigde Staten, ontleende zijn


Alvin Ailey


Irving Berlin in 1941

thema's aan de slavernij en zijn bewegingen aan de Caraïben en gebruikte vaak blues en zwarte jazz. Maar tegelijkertijd zorgde hij ervoor zijn eigen zeer degelijlie danstraining niet te verloochenen. Zowel zijn klassieke opleiding als de lessen die hij van Martha Graham kreeg waren in zijn dans te herkennen.
Ailey creëerde ruim zeventig balletten, waarvan het uit 1960 stammende Revelations op traditionele gospelmuziek een van zijn grootste successen werd. Zijn choreografieën vonden ook hun weg naar het repertoire van klassieke gezelschappen, zoals het Parijse Opera Ballet, Het Koninklijk Ballet van Denemarken en het American Ballet Theater.

ALSOP, JOSEPH WRIGHT (11-10-1910 Avon, Conneetirut, Verenigde Staten - 28-8-1989 Washington, Verenigde Staten) Amerikaans politiek columnist.

Na een opleiding aan de universiteit van Harvard kwam Joseph Alsop in 1932 als journalist in dienst bij de *New* York *Herald* Tribune. Tijdens de Tmeede Wereldoorlog merd hij door de Japanners in Hongkong gevangen genomen. In juni 1942 kwam hij bij een uitwisseling van gevangenen weer vrij.
Na terugkeer bij de *Herald* Tribune in 1946 verzorgde hij samen met zijn broer Steward voor deze krant twaalf jaar lang de column Matter of fact.
Alsop ontwikkelde zich tot een van Washingtons invloedrijkste politieke columnisten. Hij hield er uitgesproken conservatieve opvattingen op na en beschikte over een vlijmscherpe pen. Hij was een profeet van de Koude Oorlog en een krachtig bestrijder van het communisme. Met grote regelmaat wees Alsop op het gevaar dat de Verenigde Staten hun militaire overwicht op de Sowjet-Unie kwijt raakten en een gevaarlijke ,,rakettenkloof'' lieten ontstaan. In de jaren zestig was hij een van de luidruchtigste voorstanders van een agressief miiitair beleid in Vietnam. In liet Congres en het Witte Huis beschikte Alsop over uitstekende contacten. Hij was een neef en vertrouweling van president Franklin Roosevelt, een persoonlijke vriend van president Richard Nixon.
Alsop was een erudiet man. In zijn columns gaf hij blijk van zijn belezenheid met verwijzingen naar de klassieken, de mythologie en de bijbel.
Van de boeken die Joseph Alsop publiceerde schreef hij We accuse (1955) en The reporter's trade (1958) samen met zijn broer Steward.
Verdere publikaties: The rare art traditions: a history of art collecting and its linlied phenomena (1962), From the silent earth: a report on the Greek Bronze Age (1974).

BERLIN, IRVING, oft. ISRAEL BALINE (11-5-1888 Tuman, Rusland - 22-9-1989 Nem York. Verenigde Staten) Amerikaans componist.

De ouders van Israel Baline ontvluchtten in 1893 de pogroms in Rusland en emigreerden met hun gezin naar de Verenigde Staten. Na de dood van zijn vader in 1896 hielp Israel in New York mee de kost te verdienen met baantjes als straatzanger, kraiitenjongen, zingende ober en liedjesschrijver. Nadat op de bladmuziek van een van zijn eerste gepubliceerde liedjes zijn naam als I Berlin stond weergegeven, hield hij deze naam de rest van zijn leven aan.
Irving Berlins grote doorbraak kwam in 1911 met de miljoenen-hit Aiexander's Ragtime Band. Het was het begin van een zeer succesvolle carrière, waarin hij bijna duizend liedjes schreef, negentien musicals en de muziek voor vijftien films.

Enkele Broadwaysuccessen waren tijdens de Eerste Wereldoorlog Watch your step, met Irene en Vernon Castle, en na de Tmeede Wereldoorlog, onder meer Annie get your gun en Call me Madam, beide met Ethel Merman. Zijn laatste Broadway-musical was M . President (1962). In Hollywood schreef hij de muziek voor films als Top Hat, met Fred Astaire en Ginger Rogers. Holiday Inn, met Astaire en Bing Crosby, Blue skies, Easter parade, White Christmas en There's no business like showbusiness.
Andere Irving Berlin-songs die de decennia moeiteloos overleefden waren Cheek tot cheek, Always, The song is ended, How deep is the ocean, Let's face the music and dance, All alone, A pretty girl is like a melody, I've got my love to keep me warm, Isn't this a lovely day.

BEUVE-MÉRY, HUBERT (5-1-1902 Parijs, Frankrijk - 6-8-1989 Fontainebleau. Frankrijk) Frans journalist en oprichter Le Monde.

Na zijn studie Rechten aan de universiteit van Parijs merd Beuve-Méry hoofd van de afdeling economie van het Institut Francais in Praag. Vanaf 1934 was hij tevens correspondent van he? dagblad Le *Temps*. Hij verliet de krant in 1938 omdat deze zich goedkeurend uitliet over het verdrag van München, dat de bezetting van Tsjechoslowakije door Hitler mogelijk maakte.
Tijdens de Tweede Wereldoorlog nam hij actief deel aan het verzet tegen de Duitse bezetting.



Als resultaat van het verlangen van een aantal leiders uit de verzetsbeweging naar een onafhankelijk. gezaghebbend dagblad richtte Beuve-Méry in december 1944, na de bevrijding van Parijs, Le Monde op. Generaal Cbarlrs de Gaulle, hoofd van de provisorische regering hechtte zijn goedkeuring aan het project.
Beuve-Méry was 25 jaar lang de ziel en het gezicht van de krant, die onder zijn leiding internationale faam verwierf. Hij beschouwde het als zijn grot? verdieiiste dat *Le Monde* een onafhankelijke opstelling had ten aanzien van de verschillende politieke partijen en dat de krant dank zij een strak advertentieheleid niet commercieel beïnvloedbaar was.
Beuve-Méry die zijn artikelen met Sirius ondertekende. toonde zich in de jaren vijftig een groot tegenstander van de Duitse herbewapening en een voorstander van een onafhankelijk Algerije.
Na zijn afscheid in december 1969 bleef hij als adviseur nauw bij de krant betrokken.

BROSZAT, MARTIN (14-8-1926 Leipzig, Duitsland - 14-10-1989 München, West-Duitsland) Duits historicus.

Martin Brnszat studeerde geschiedenis in Keulen en promovee de in 1952 op een studie over antisemitische bewegingen in Duitsland. In 1955 kwam hij als wetenschappelijk medewerker in dienst bij het Institut für Zeitgeschichte in München; in 1972 volgde zijn benoeming tot directeur.
Het was met name te danken aan Broszats inzet dat het instituut de reputatie kreeg hèt ceiitrum te zijn van de eigentijdse Duitse geschiedenis.
In de jaren zestig publiceerde Broszat enkele standaardwerken over het Nationaal Socialisme, zoals Anatomie des NS-Staates (1965) en Der Staat Hitlers (1969). In de jaren zeventig richtte hij zich meer op de sociaal-psychologische kant van de nazi-dictatuur.

BURTON, ANN, off. ANNA RAFALOWICZ (4-3-1933 Amsterdam - 29-11-1989 Amsterdam) Nederlands jazz-zangeres.

A1111 Burton debuteerde in 1955 bij de band van Johnny Milston in Luxemburg. Halverwege de jaren zestig trad zij op niet Ramses Shaffy en het trio Louis van Dijk. Op aandringen van Shaffy ging zij zich meer richten op onbebende songs van componisten als Irving Berlin en Cole Porter, waarin de tekst minstens zoveel te zeggen had als de melodie.



Wladimir Horowitz tijdens een repetitie voor een concert in Moskou in 1986.

Ann Burton verwierf een naam als fijnzinnig vertolkster van jazzballades, hetgeen haar vooral in landen als Japan en de Verenigde Staten grote populariteit bezorgde.
Haar platen Blue Burton en New York state of mind werden onderscheiden met een Edison.

DAVIS, RUTH ELIZABETH ,,BETTE" (5-4-1908 Lowell, Massachusetts, Verenigde Staten - 6-10-1989 Parijs, Frankrijk) Amerikaans filmster.

Bette Davis kwam na een succesvolle start op Broadmay in Hollywood terecht, maar zij in 1930 een contract kreeg bij Universal. Ruim een jaar later stond zij meer op straat. Via cameraman Karl Freud kreeg zij een rol in The man n-ho played God, haar eerste film die succes had. Er volgde een haat-liefde periode niet Warner Brothers. n-aarin zij haar eerste gevechten voerde met regisseurs, producenten, cameramensen en scena io-schrijvers, omdat zij weigerde zich bij comproinissen neer te leggen en niet ais decorstuk milde fungeren.
Uitgeleend aan RKO stond ze tegenover Leslie Howard in Of human bondage (1934), een rol die haar een eerste Oscar-nominatie opleverde. Omdat Warner haar niet steunde, omdat de film niet door hem was geproduceerd, kreeg zij deze verdiende Oscar niet, maar een jaar later was het raak met Dangerous. In i936 vertrok Davis naar Engeland, omdat zij weigerde zich nog langer neer te leggen bij het ,.slavenwerk" in een studio. Bij haar afscheid beledigde ze nog een keer Jack Warner, die haar een prachtige rol aanbood. ,,Het zal wel weer prut zijn," snoof Bette. Later bleek het Scarlett O'Hara in Gejaagd door de mind te zijn.
Toen Davis twee jaar later een gelijksoortige rol speelde in Jezebel kreeg zij opnieuw een Oscar en was ze definitief een ster. In de jaren veertig zelfs de grootste ster van Hollywood, nog steeds onder contract bij Warner Brothers.
In die jaren vijftig speelde Davis een van haar meest bekende rollen. in All about Eve van Joseph L. Mankiewicz, maa daarna ging het moeilijker, omdat jongere actrices de rollen kregen aangeboden die daarvoor voor haar bestemd zouden zijn. Een 45-ja ige actrice was minder gewenst en Davis verschoof haar belangrijkste aandacht naar het toneel en later ook de televisie. Acteren (voor haar gelijk aan: werken) bleef haai enige ambitie en ze ging door zolang haar maar een kans gegeven werd, al was liet goedkope horror.

In 1962 sloeg Bette Davis nog een keer terug, toen ze met Joan Crawford tn-ee dames van vergane glorie vertolkte in Whatever happend to Baby Jane? Veel salaris was er voor de twee oudere vedetten niet uitgetrokken, maar ze kregen een percentage van de eventuele winst en de film werd een groot succes.
The lonelv life was in 1962 de titel van haar autobiografie, waarin zij een intelligente, zichzelf en niemand sparende terugblik gaf op



Bette Davis, links in de rol van een bizarre Engelse moeder in de film The anniversary (1967), rechts als tirannieke Franse gravin in The scapegoat (1959).

haar carrière en haar leven, dat met vier mislukte humelijken weinig geluk kende.
,,Ik was een feministe vanaf mijn geboortedag, wanneer je tenminste feminisme niet ziet als het stampen met vlaggen", zei zij eens in een interview. Voor alle Hollywood-actrices na haar baande Bette Davis de weg om anders te kunnen zijn dan lieve man-onderdanige domme trutten op het tweede plan. Zij vocht achter de schermen als de kat die zij vaak speelde, de dame van staal die er niet op uit was charmant bevonden te worden als dat in strijd was met de maarheid. die haar mond open zette en slechts op één kwaliteit behandeld wilde worden: het acteren.
Als actrice wist ze meer dan wie ook emoties zonder omwegen uit te drukken en alle gebaren te beheersen die een karakter en een tekst eisten. Ze had een perfect gevoel voor de plek en het moment dat zij in een scene aanwezig moest zijn. Ze was altijd zéér aanwezig.

FRANCO, pseud. van OKXNGA LUAMBO MAKIADI (1937 of 1938 Belgisch Kongo - 12-10-1989 Brussel, België) Zaïrees musicus

De zanger en gitarist Franco richtte in 1956 zijn eigen band op, de OK Jazz. De stijl van zijn gitaarspel en zijn composities werden bepalend voor een nieuw genre muziek, dat bekend werd als Zaïrese jazz, Zaïrese rumba of Lingala-muziek, naar de Zaïrese taal waarin Franco veel van zijn liederen zong. Franco, die meer dan honderd platen maakte, combineerde de traditionele muziek van zijn land met Zuid-Amerikaanse dansritmes. In zijn teksten aarzelde Franco niet kritiek te leveren op regeringsbesluiten of maatschappelijke toestanden, hetgeen hem enkele maanden gevangenisstraf opleverde. In 1980 vestigde hij zich in Brussel.

FRID, GÉZA (25-1-1904 Maramaros-Sziget, Hongarije - 13-9-1989 Bergen, Nederland) Hongaars-Nederlands componist en pianist.

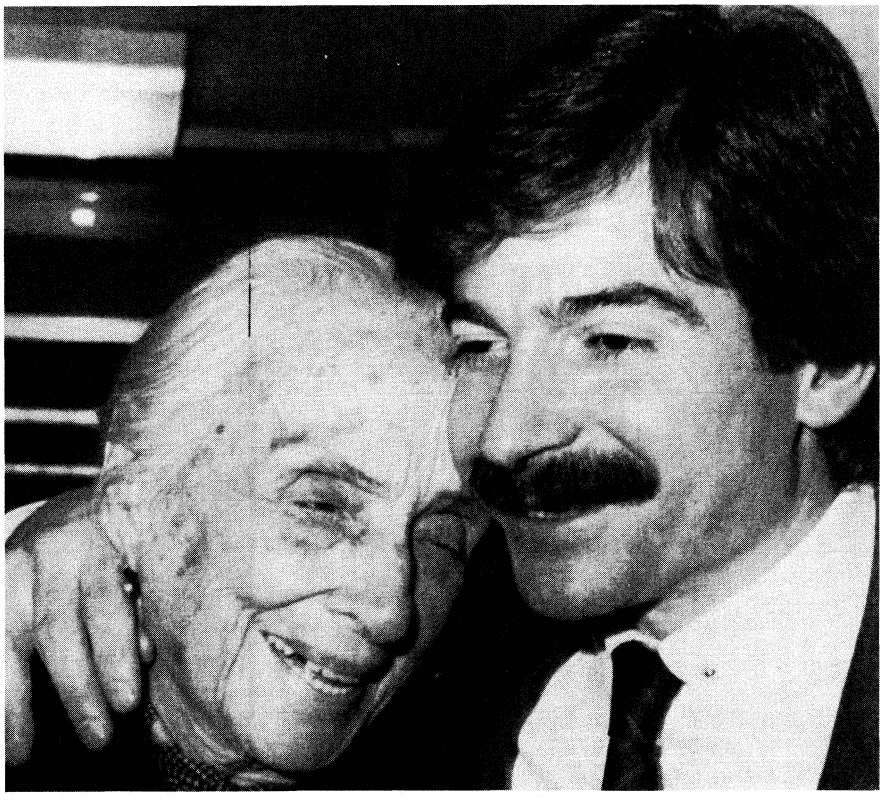
Géza Frid kreeg in Boedapest compositieles van Kodaly en pianoles van Bartok. Wegens het opkomende fascisme vertrok Frid naar Frankrijk. In 1929 vestigde hij zich in Nederland, waar hij zich in 1948 liet naturaliseren. Tijdens de Tweede Wereldoorlog nam hij als vervalser van officiële papieren deel aan het kunstenaarsverzet.
Frid was een prominent en veelzijdig scheppend en uitvoerend kunstenaar: gevierd musicus, zeer belezen literatuurliefhebber, bestuurslid van Buma, leraar aan verschillende conservatoria. Hij kreeg prijzen en opdrachten en werd geridderd. Als concertpianist was Frid zeer succesvol, hij maakte talloze buitenlandse tournees.
Ook als kamermuziekspeler was Frid voort effelijk, hij vormde duo's met violist Zoltan Szekely en pianist Luctor Ponse. Teven'; was hij de vaste begeleider van sopraan Erna Spoorenberg. Samen maakten zij in 1963 als eerste Nederlandse musici na de Tweede Wereldoorlog een tournee dooi. de Sowjet-Unie. Frid was daar eerder als zesjarige geweest en had gespeeld voor Tolstoj, drie maanden voor diens dood. De vader van Frid had een reis van drie weken per koets naar bet landgoed Jasnaja Polnaja gemaakt om zijn zoon aan de schrijver te kunnen voorstellen.
Hoewel Frid in ons land de grootste kenner was van Bartok, met wie hij een vriendschappelijke relatie had, was zijn idool toch ook Maurice Ravel, die hij in Parijs had leren kennen. Nadat Ravel in 1932 in het Concertgebouw de Nederlandse première van zijn Pianoconcert en de Bolero had geleid, liep Frid met hem tot zes uur 's morgens in het Vondelpark te redekavelen en te filosoferen.
Frid was de componist van tientallen muziekstukken, eerst Oost-Europees, later Frans georiënteerd en meestal aansprekend van aard. Zo kreeg hij samen niet drie andere componisten van het Amsterdamse gemeentebestuur de opdracht om muziek te schrijven voor de kür van kunstschaatsster Sjoukje Dijkstra. Zijn oeuvre telde onder meer strijkkwartetten, de Suite voor orkest, door Pierre Monteux in Parijs voor het eerst gedirigeerd, de Schopenhauercantate en het Concert voor twee violen (1952) in première gebracht door Krebbers en Olof.
Op zijn zeventigste verjaardag in 1971 werd Frid gehuldigd met een jubileumconcert in het Amsterdamse Concertgebouw. Béla Bartok jr. sprak hem toe namens Frids Hongaarse muziekvrienden met wie hij nauwe relaties was blijven houden.
Géza Frid was ook de auteur van enkele boekeil. In Oog in oog met. . haalde hij herinneringen op aan ontmoetingen met Tolstoj, Thomas Mann, Godfried Bomans, Willem Mengelberg en Benito Mussolini. Zijn autobiografie schreef Frid onder de titel In tachtig jaar de wereld rond.

GUILLÉN, NICOLAS BATISTA (10-7-1902 Camaguey, Cuha - 16-7-1989 Havana, Cuba) Cubaans dichter

Nicolás Guillén studeerde enige tijd rechten aan de universiteit van Havana, maar besloot zich al gauw volledig aan het schrijven van poëzie te wijden. Guillén, die in zijn gedichten elementen van de afro-caribische cultuur verwerkte, omschreef zijn werk graag als ,,mulatten-poezie"; hij zag er overeenkoinsten in met de etnische samenstelling van de Cubaanse bevolking.
Guillén haalde de afro-caribische volkstaal de literatuur binnen, die met zijn sterke ritmiek de taal een grote muzikaliteit verleende. Hij voelde de literaire kracht ervan, haalde met zijn gedichten de taal uit de marginaliteit en leverde zo een belangrijke bijdrage aan de emancipatie van de niet-blanken op Cuba.
Drie bundels waarmee Guillén zich een plaats in de literatuur veroverde waren Motivos de son (1930), Sógoro cosongo (1931) en West Indies Ltd. (1934).
In 1937 sloot Guillén zich aan hij de communistische partij. Hij verbleef enige tijd in Spanje ten tijde van de Burgeroorlog en raakte bevriend niet schrijvers als André Malraux, Ernest Hemingway en Pablo Neruda.
Na het aan de macht komen van dictator Fulgencio Batista in 1952. over mie Guillén satirische gedichten schreef, leefde hij enige jaren in ballingschap in Parijs. Kort na de overwinning van Fidel Castro in 1939 keerde hij naar Cuba terug. In 1961 werd hij voorzitter van de Cubaanse schrijversbond. Na de publikatie van Tengo (1964), een loflied op de revolutie dat een van de meest verspreide gedichten van Cuba werd, riep het bewind hem uit tot ,,nationale dichter".
Ve dere publikaties: El son entero (1947), La paloma del vuelo popular (1958), El gran zoo (1967), La rueda dentada (1972), El diario que a diario (1972), Páginas vueltas (1982).

HOROWITZ, off. GOROWICZ, LVLADIMIR SAMOJLOWITSJ (1-10-1904 Berditsjew, Rusland - 5-11-1989 Nem York, Verenigde Staten) Russisch-Amerikaans pianist.

Wladimir Horowitz kreeg als driejarige van zijn moeder zijn eerste pianolessen. Later volgde hij onder meer lessen bij Sergej Tarnowski en Felix Blumenfeld.
Na talrijke succesvolle tournees door zijn land, vertrok Horomitz in 1925 naar Berlijn. Zijn optredens in West-Europa en in de Verenigde Staten, droegen bij tot een fenomenale carriere, gedragen door een zeldzame combinatie van speltechniek en interpretatiekunst. Vooral zijn uitvoeringen van Tsjajkomski. Rachmaninow, Prokofjew, Skrjabin en Scarlatti maakten onuitwisbare indruk.
Horowitz, die zich uiteindelijk in dc Verenigde Staten vestigde, zag zijn loopbaan onderbroken door lange periodes van ziekte of stilte (1935-1939,1953-1965,1969-1974). Ondanks deze terugtredens was hii een uitermate uroduktief pianist, die meer dan 150 platen op zijn naam bracht.



Dolores Ibárruri ,,La Pasionaria" wordt op 9 december 1983 gefeliciteerd met haar 88ste verjaardag door de communistische partijleider Gerardo Iglesias.



Herbert von Karajan dirigeert het Weens Filharmonisch Orkest tijdens het Nieuwjaarsconcert van 1987.

Horowitz' optredens, vooral in latere jaren. waren wereldnieuws. Een recital, dat hij in april 1986 in Moskou gaf werd in tal van landen rechtstreeks uitgezonden.

IBÁRRURI, DOLORES ,,LA PASIONARIA" (9-12-1895 Gallarte, Spanje - 12 11 1989 Madrid, Spanje) Spaans communistenleidster

Dolores Ibárruri kwam via haar echtgenoot in contact met het marxisme-leninisme. In 1918 begon ze met het schrijven van politieke stukken in een mijn%\-erkerskrantonder de schuilnaam La. Pasionaria. In korte tijd ontwikkelde zij zich tot beroepsrevolutionaire. Ze raakte betrokken bij de leiding van stakingen en een volksopstand in Asturië die door generaal Franco ten koste van 4.000 doden werd onderdrukt. Ibárruri was vanaf 1932 lid van het politburo van de Spaanse communisten en werd in 1936 voor het Volksfront in de Cortes gekozen, waarvan ze in de jaren van de burgeroorlog (1937-'39) voorzitter was. In die jaren groeide zij ook uit tot de legende die zij gebleven is. door haar vlammende toespraken en de leuzen waarmee zij de verdedigers van Madrid inspireerde: 'Liever staande sterven dan op de knieën leven', 'Beter de weduwe van een held dan de vrouw van een lafaard' en het nog altijd overal ter wereld gebruikte 'No pasaran': zij komen er niet langs.

Na de overwinning van Franco in 1939 vluchtte zij naar de Somjet-Unie.
In 1942 nam Ibárruri in Moskou het leiderschap van de Spaanse communisten-in-ballinschap ove , na de zelfinoord van partijsecretaris José Diaz. Pas in mei 1977 zette zij onder enorme belangstelling weer voet op Spaanse bodem. Ondanks haar hoge leeftijd merd zij opnieuw in het parlement gekozen en zelfs lid van het presidium, maar al snel klonken ook protesten tegen de gebrekkige manier waarop zij nog in staat was haar taak te vervullen. Haar symboolwaarde werd door haar ouderdom echter niet aangetast. Toen de PCE na herhaalde verkiezingsnederlagen in 1983 tot ruziënde splinterpartij was ve vallen, merd zij. 88 jaar oud en sukkelend met haar gezondheid, toch weer met een overweldigende meerderheid tot pattijroorzitter, later ere-voorzitter, gekozen. Haar negentigste verjaardag merd in aanwezigheid van meer dan twintigduizend communisten, oud-communisten en anti-communisten op grootse wijze gevierd. La Pasionaria was al voor haar overlijden een nationaal monument geworden.

KARAJAN, HERBERT VON (5-4-1908 Salzburg, Oostenrijk - 16-7-1989 Anif, Oostenrijk) Oostenrijks dirigent.

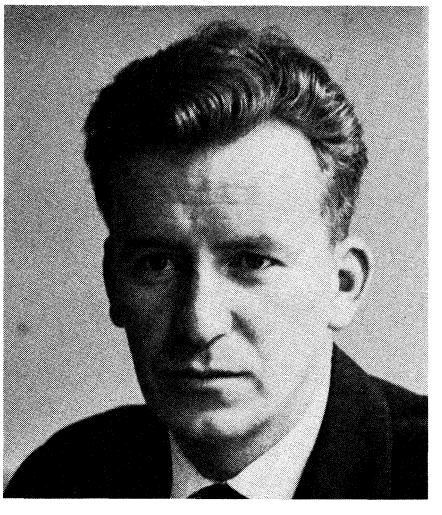
Herbert von Karajan begon zijn loopbaan als dirigent in 1933 in Ulm. Twee jaar later werd hij Generalmusikdirektor in Aken. Oin die functie te krijgen moest hij wel lid worden van de Nationaal Socialistische Partij, maar daar had hij zich in zijn vaderland ook al bij laten inschrijven. Zijn houding ten opzichte van het Duizendjarige Rijk kwam hem na de oorlog te staan op een dirigeerverbod van twee jaar en een nog veel langere aanloop om uiteindelijk ook in Amerika een voet aan de grond te krijgen
In 1931 dirigeerde Von Karajan tijdens het eerste na-oorlogse Wagnerfestival in Bayreutli. Vier jaar later werd hij chefdirigent van de Berliner Philharmoniker, een verbintenis voor het leven waaraan hij zelf eind april 1989 een einde maakte. Om gezondheidsredenen. maar tussen hem, het orkest en de Westberlijnse senaat boterde het al enkele jaren niet meer zo. Hij dirigeerde nog maar zelden in Berlijn zelf, maakte wel lucratieve toernees met het orkest, maar zijn repertoire werd steeds beperkter in zijn zucht naar nog grotere perfectie. Van 1956 tot 1964 leidde hij de Weense Staatsopera. In die tijd begon ook zijn bemoeienis met de Salzburger Festspiele, waarvan hij tot vorig jaar de artistieke motor bleef. In 1967 begon hij daar, met de Be liner Philharmoniker als huisorkest en Deutsche Gramophon als geldschieter, een Paasfestival met een in vier jaar tijd opgebouwde cyclus van 'Der Ring des Nibelungen' van Wagner, die hij zelf ook regisseerde. Zes jaar later begon hij, eveneens met de Berliner, nog een serie Pinlisterconcerten in Salzburg. Dat bleef allemaal een zuivere Von Karajan-aangelegenheid, waar hij kon doen en laten wat hij wilde. Latere pogingen om hem ook aan de Weense Staatsopera weer te verbinden met een jaarlijkse Von Karajan-maand mislukten. Salzburg en Berlijn bleven zijn belangrijkste bases. Met het Berlijnse orkest maakte hij meer dan 300 plaatopnamen voor DG. Daarmee heeft hij ongetwijfeld in belangrijke niate bijgedragen tot populatisering van de klassieke muziek, vooral opera.

KIS, DANILO (22-2-1935 Subotica, Joego-Slavië - 15-10-1989 Parijs, Frankrijk) Joegoslavisch schrijver.

Danilo Kis, die een Hongaars-joodse vader en een Montenegrijnse moeder had, werd na de afkondiging van een aantal anti-joodse metten in 1939 gedoopt door een Grieks-orthodoxe priester. Het redde hem het leven. Zijn vader en diens hele familie kwamen om in de Duitse vernietigingskampen,
Danilo Kis studeerde vergelijkende literatuur\%-etenschap aan de universiteit van Belgrado en merkte ja enlang als lector Servokroatische taal- en letterkunde aan verschillende Franse universiteiten.
De romans en verhalen die hij publiceerde werden beheerst door thema's als jodenvervolging. oorlogsgemeld, de schuld van het overleven, het stalinistisch geweld dat op het fascistische volgde en de dood. Hij hanteerde een literaire stijl, waarin hij verschillende technieken en perspectieven door elkaar gebruikte, waardoor een mengvorm ontstond van fictie en werkelijkheid, van documentaire beschrijving en vrije schepping.
Tot Kis' belangrijkste werken horen: Tuin, as (1965); Het uur-glas; Kinderverdriet (1969); Zandloper (1972); Een grafmonument voor Boris Davidovitsj (1976); Encyclopedie van de doden (1983).

KLOOS, ANDRÉ (12-8-1922 Amsterdam - 8-11-1989 Kortenhoef) Nederlands vakbondsleider,

De loopbaan van André Kloos begon in 1946 bij liet Nederlands Verbond van Vakverenigingen (NVV). Via het plaatsvervangend directeurschap bij het wetenschappelijk bureau merd hij in 1956 tweede secretaris en in 1962 vice-voorzitter van het NVV. In datzelfde jaar werd hij lid van de PvdA-fractie van de Eerste Kamer. wat hij tot 1982 zou blijven.
Toen Dirk Roemers in 1965 aftrad als voorzitter van het NVV merd Kloos zijn opvolger. Hij had aanvankelijk geweigerd, maar moest toch de kandidatuur aanvaarden, omdat Henny Berends zich terugtrok wegens gezondheidsredenen. In het jaar van Kloos' benoeming trokken de bisschoppen het Mandement in. waarin zij kort na de bevrijding katholieken hadden verboden lid te worden van socialistische organisaties zoals het NVV. Het intrekken hiervan opende de weg voor toenadering tot de beide confessionele centrales, waartoe Kloos alle mogelijkheden aangreep.
Hij was ook groot voorvechter van meer vrijheid en verantwoordelijkheid voor vakben-eging en werkgevers. Wij kunnen dat veel beter en doelmatiger dan parlement en regering, zei hij eind jaren zestig. In 1970 vocht hij vergeefs tegen de ,,knevelwet'' van minister Roolvink van Sociale Zaken, die in een berucht geworden artikel 8 bepaalde dat de overheid het recht had in te grijpen in afzonderlijke cao's. Het kabinet had op deze zaak mogen vallen van Kloos, want er zijn kabinetten gestruikeld ,,op geringere belangen dan instandhouding van het centraal overleg'', verklaarde hij in de Eerste Kamer. Als lid van de commissie-Wagner kon hij zijn visie op eigen verantwoordelijkheid van de sociale partners kwijt in de adviezen over de herziening van de sociaaleconomische verhoudingen.
Kloos behoorde met zijn voorganger Roeiners en zijn opvolger Ter Heide tot een nieuw type vakbondsleider: de intellectueel die op gelijk niveau kon discussiëren met werkgevers en politici. Hoe goed hij het samenspel met de werkgevers in de nationale overlegorganen beheerste, bewees Kloos toen hij in 1969 samen met de werkgeversvoorzitter Bosma in de SER het 'historische' compromis uitbroedde dat de ondernemingsraad invloed gaf op de samenstelling van de raden van commissarissen. Uit dit SER-advies is de Structuurmet 1971 voortgekomen.
Kloos was een warm voorstander van een ongedeelde eenheidsvakbeweging. Hij schreef daarover: ,,Wanneer historische motieven voor een gescheiden optrekkende Nederlandse vakbeweging vervagen, wanneer kerkelijke autoriteiten geen dwingende voorschriften over religieuze organisatievormen geven en



wanneer ten slotte programmatisch de verschillen tussen de vakcentrales zo sterk zijn gereduceerd dat gemeenschappelijke actieprogramina's kunnen morden opgesteld. dan dringt zich toch de vraag op wat nog verhindert dat de samenwerking overgaat in een samen doen in organisatorische eenheid."
Na zijn aftreden als voorzitter van hei NVV in 1971 bleef zijn populariteit zo groot dat hij nog even in beeld is geweest als mogelijk minister-president van een progressief kabinet
In plaats daarvan werd hij voorzitter van de VARA, een functie die hij tot 1980 bekleedde. Daarna was hij tot 1983 voorzitter van de Omroepraad.

LAING, RONALD DAVID (7-10-1927Glasgow, Groot-Brittannië - 24-8-1989St. Tropez, Frankrijk) Schots psychiater.

Ronald Laing diende na zijn studie als psychiater in het Britse leger Na zijn diensttijd werkte hij onder meer in 1956 aan de universiteit van Glasgow en van 1957 tot 1960 in het Tavistock ziekenhuis in Londen. In Frankrijk gold hij tevens als een van de geestelijke 'vaders' van de studentenbeweging van mei '68. Laing schokte in 1960 de traditionele psychiatrie met zijn eerste boek 'The Divided Self', een existentiële studie naar gezondheid en waanzin. Daarin verwierp hij denkbeelden als zou schizofrenie veroorzaakt morden door een gerietische of biologische afwijking. Hiervoor in de plaats wees hij op de rol van het gezin bij het ontstaan van de ziekte. Pas op latere leeftijd stelde Laing zich alsnog open voor meer psychologische theorieën.

Zijn ideeën over de aanslag die het gezin in het nucleaire tijdperk kan plegen op de gezondheid van het individu, vielen samen met de rebelse geest van de Westerse tegencultuur van de jaren zestig. Laing werd daardoor een van de leiders van die tegencultuur. Ervan overtuigd dat de psychiatrie slechts ellende tóévoegde aan de miserabele situatie waarin de patiënt zich toch al bevond, weigerde hij deze te behandelen met medicijnen of elektrische schokken tenzij de patiënt er zelfrom vroeg.
Samen met A.A.Esterson publicee de Laing in 1964 'Gezondheid, waanzin en het gezin', voorbeelden van zijn benadering van de patiënt vanuit de geschiedenis van het gezin. Ook schreef hij over de 'zieke' maatschappij en zijn eerste 30 levensjaren in vele boeken, waaronder 'The politics of experience' en The making of a psychiatrist'.
Laing experimenteerde in Kingsley Hall. een door hem opgerichte the apeutische leefgemeenschap in Londen, met liet therapeutisch gebruik van mescaline en LSD. Hii was pro [illegible] organisatie van marihuana.
In 1964 stichtte hij de Philadelphia Association, een netwerk van huishoudens die onderdak geven aan geesteszieken. zonder hen een conventionele behandeling te geven ..Dit huis is een veilige (schuil)plaats maar men zonder angst zichzelf kan zijn'', zei Laing in de film over deze experimentele psychiatrische commune, 'Asylum', die in 1977 uitkwam. ,,De mensen voelen zich hier niet verplicht een ander te helpen, maar zijn er wel toe bereid".

Hoewel Laing door zijn werk vele conventionele psychiaters tegen zich in liet harnas joeg, wordt hij toch dooi hen erkend al., een vernieuwer van de moderne psychiatrie. Zijn uitdagende boeken over de gezins- en sociale achtergrond van psychiatrische stoornissen behoren inmiddels tot het standaardwerk op dit terrein. .,Hij leverde individuele bijdragen aan nieuwe en constructieve ideeën over de zorg voor psychiatrische patiënten", aldus een verklaring van de Royal College of Psychiatrists. Anderen noemen zijn visie belangrijk, ,,gezien de grotere aandacht die nu wordt besteed aan de dynamiek binnen een gezin waarvan een van de leden psychisch ziek is."
In de jaren zeventig, als hij al internationale bekendheid geniet, raakt Laing geïnteresseerd in het Zenboeddhisme. Hij gaat gedichten schrijven en publiceert gesprekken tussen hemzelf en zijn kinderen in het Amerikaanse tijdschrift *Harpers*.

MANGANO, SILVANA (21-4-1930 Rome, Italië - 16-12-1989 Madrid, Spanje) Italiaans filmactrice.

Nadat Silvana Mangano in 1946 tot Miss Roma was gekozen, speelde zij drie filmrollen die onopgemerkt bleven. Maar haar rol in de film Bittere Rijst (Riso Amaro) van regisseur Giuseppe de Santis (1949)- een meisje werkend in de rijstvelden van de Po-vlakte - maakte haar tot een vedette met een erotische uitstraling. Zij behield haar faam in Anna (1951)van Alberto Lattuada, Mambo (1954) van Robert Rossen en L'oro di Napoli (1955) van Vittorio de Sica.
Daarna kwamen andere rollen, zoals Edipo Re (1967), Teorema (1968), Death in Venice (1970), Violence et passion (1974) Dune (1984) en Dark Eyes (1987).

MARCOS, FERDINAND EDRALIW (11-9-1917 prov. Ilocos Norte, Filippijnen - 28-9-1989 Honolulu. Hawaii) Filippijns ex-president

Ferdinand Marcos was de zoon van een advocaat-politicus en een onderwijzeres. Al op jonge leeftijd ontpopte hij zich als een bekwaam jurist. Hij behaalde zijn meestertitel met lof in de gevangenis, waar hij een celstraf uitzat voor de moord op zijn vaders belangrijkste politieke opponent. De Hoge Raad sprak hem in hoge:. beroep vrij
Tijdens de Tweede Wereldoorlog zou Marcos naar eigen zeggen als guerrilla-aanvoerder regen de Japanners hebben gevochten. Hij kwam met ten minste 32 onderscheidingen uit de oorlog als de meest gedecoreerde Filippijnse militair. Later bleken veel medailles vals te zijn. Volgens het Amerikaanse leger had Marcos' guerrilla-groep zelfs nooit bestaan.

Marcos trouwde in 1954 de winkelbediende en schoonheidskoningin Imelda T. Romualdez. Hij kwam in de jaren vijftig naar vo en als een briljant maar niet minder controversieel politicus. Na drie termijnen als volksvertegenwoordiger voor de noordelijke provincie Ilocos Norte en zes jaar in de Senaat won hij in 1965 de presidentsverkiezingen.
Vier jaar later merd hij herkozen. Aanvankelijk bleek de president ongekend populair. Zelfs het uitroepen van de staat van beleg in 1972 deed weinig afbreuk aan zijn volkssteun. Weliswaar gebruikte Marcos de noodtoestand om het parlement te ontbinden, politieke tegenstanders (onder wie aartsrivaal Benigno Aquino) op te sluiten en de media het zwijgen op te leggen, maar met zijn absolute macht pakte hij ook de moordlustige privélegertjes aan.
Marcos beloofde landhervormingen, sloot vrede met islamitische separatisten en deed pogingen de bevolkingsgroei af te remmen. Hij was echter blind voor de groeiende sociale tegenstellingen in zijn land, die een vruchtbare voedingsbodem bleken voor de linkse guerrillabeweging. Bovendien bracht hij het land op financieel gebied aan de rand van de afgrond.

Ondanks het feit dat de Filippijnen onder zijn bewind in een recordtempo politiek, economisch en moreel failliet ging, zag Marcos zijn positie tot 1983 niet serieus bedreigd. Terwijl het publiek zich vergaapte aan de met veel pracht en praal omgeven familie Marcos bleef hij zijn opponenten door politiek en strategisch inzicht en legio trucs voortdurend te vlug af.
De dood van oppositieleider Benigno Aquino was het begin van Marcos' einde. Aquino merd in 1983 bij terugkeer uit vrijwillige ballingschap in de Verenigde Staten voor de ogen van heel de wereld doodgeschoten. De ware toedracht van de moord op het vliegveld van Manila is nog steeds onopgehelderd. Als gevolg van de moord verloren investeerders hun vertrouwen in Marcos.

De daa op volgende economische crisis cumuleerde, aangevuld met onthullingen over Marcos' fraude. nepotisme en corruptie tot een explosieve sfeer waarin de meesterstrateeg zijn waarschijnlijk enige politieke misrekening maakte. Onder Amerikaanse druk schreef hij voor 1986 vervroegde presidentsverkiezingen uit. Onverwacht sloot de voorheen onderling sterk verdeelde legale oppositie de rijen. Ze schaarde zich achter Corazon 'Cory' Aquino, Benigno's weduwe.
De verkiezingen van februari 1986 werden be-

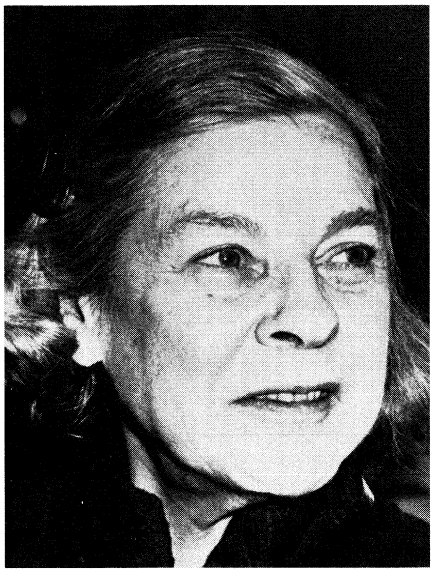


Ferdinand Marcos tijdens het uitbrengen van zijn stem voor de presidentsverkiezingen van 16 juni 1981. Hij wordt gadegeslagen door zijn kinderen (v.l.n.r.) Imee, Irene en Bong Bong jr.

heerst door stembusfraude en gemeld dat zelfs voor Filippijnse begrippen ongehoorde vormen aannam. Torn Marcos leek te gaan 'winnen' pleegden de tornmalige minister van defensie Juan Ponce Enrile en vice-stafchef generaal Fidel Ramos een staatsgreep. Onder aanmoediging van de bisschoppen schaarde het Filippijnse volk zich massaal achter de muiters. Marcos vluchtte naar Hawaii, Aquirio werd president.
Zijn laatste levensjaren vulde Marcos niet pogingen uit handen te blijven van de Amerikaanse en Filippijnse justitie. In de Verenigde Staten werd de gevallen president in staat van beschuldiging gesteld voor afpersing en fraude. In zijn smadelijke ballingschap verloor de voormalige sterke man niet alleen zijn Filippijnse getrouwen maar ook zijn Amerikaanse vrienden.

McCARTHY, MARY (21-6-1912 Seattle, Washington, Verenigde Staten - 25-10-1989 New Yorli. Verenigde Staten) Amerikaans schrijfster en criticus.

Mary McCarthy's ouders stierven tijdens een griepepidemie toen zij zes jaar was, en met haar drie broers werd ze ondergebracht bij een oud-tante, waar zij verzeild raakten in ,,omstandigheden van bijna Dickensiaanse wreedheid". Haar grootvader redde haar op haar elfde daaruit, haalde haar terug naar Seattle en gaf haar scholing.
In de jaren dertig begon McCarthy met het schrijven van literatuur en toneelkritieken in bladen als The *Nation* en The Partisan ***Review.*** Haar polemische toon trok al snel de aandacht en zij werd gevreesd om haar scherpe pen en uitspraken. Haar grote analytisch vermogen en betrokkenheid bij de wereld om haar heen maakte haar tot een belangrijk chroniqueur van het intellectuele leven in de Verenigde Staten.
Mary McCarthy publiceerde twee autobiografische n-erken: Memories of a eatholic childhood (1957)en How I grew (1987). Maar ook in haar romans verwerkte zij veel autobiografisch materiaal. Zij koos daarbij steeds voor onderwerpen die 7ij tot in de puntjes beheerste en van een satirische laag voorzag. The Groves of Academy (1952)is een geestig en kwaadaardig portret van een progressief Amerikaans college. In A Charmed Life (1953) veegt zij de vloer aan met de pretenties van de intellectuele bohème. En in The Company She Keeps (1942) schildert ze de ,,sex war'', de strijd tussen man en vrouw.
Veruit haar bekendste roman is The Group, die verscheen in 1963 en een groot publiek bereikte. Het boek beschrijft de lotgevallen van



acht college girls en was volgens de schrijfster bedoeld als een studie in de illusie van sociale en politieke vooruitgang, waarin zoveel jongeren heilig geloofden in de jaren dertig. In 1966 werd het boek verfilmd.
In een van McCarthy's latere werken, Cannibals and Missionairs (1979), houdt zij zich bezig met probleinen als terrorisme, ethiek en esthetiek, en politiek en religie.

MOOR, GUIDO DE (31-8-1937 Den Haag - 19-9-1989 Den Haag) Nederlands acteur en toneelleider.

Guido de Moor was de zoon van een Italiaanse moeder en de Nederlandse kunstschilder Christiaan de Moor. Zijn ouderlijk huis was aan het eind van de oorlog er11 ontmoetingsplaats van Haagse kunstenaars, waar ook Paul Steenbergen een regelmatige gast was. Als jongetje van acht wist Guido al dat die man iets heel bijzonders moest zijn. Hij stippelde, ben-ust of onbewust, zijn carrière uit naar het voorbeeld van Steenbergen die altijd zijn leermeester zou blijven. Als teken van waardering gaf Steenbergen de eerder aan hemzelf toegekende Paul Steenbergenpenning in 1985 aan Guido de Moor. die hem op zijn beurt kort voor zijn overlijden overdroeg aan Willem Nijholt.
In 1960 slaagde De Moor voor zijn eindexamen aan de Amsterdamse toneelschool. Na een jaar Rotterdams Toneel stapte hij over naar de Haagse Comedie, het gezelschap waaraan hij verbonden zou blijven tot 1985. Eerst als acteur, later ook als regisseur. In 1971 werd hij lid van de artistieke raad. Zijn eerste Louis d'Or kreeg hij in 1972 voor zijn rol van Julien in Maak mevrouw niet makker van Jean Anouilh.
Toen directeur Carl van der Plas in 1980 zijn functie neerlegde, nam De Moor het leiderschap van hem over. Aanvankelijk samen met Pierre Laroche, nog weer later met Eddy Habbema die hem in 1985 zou opvolgen, toen het De Moor allemaal te veel merd. Al die jaren was hij immers ook actief gebleven als acteur en regisseur, waardoor hij zijn aandacht te veel moest verdelen.
In zijn beleid toonde hij zich een voorstander van het acteurstheater. Het aantrekken van spelers als Willem Nijholt en Hans Hoes stuitte aanvankelijk op enige weerstand in het gezelschap. Toch bracht de Haagse Comedie mede daardoor in de periode-De Moor een aantal succesvoorstellingen als Amadeus met Willem Nijholt. Kinderen van een mindere God met Nijholt en Rick Nicolet, Hamlet met Hans Hoes, geregisseerd door De Moor en De Troonsafstand waarin De Moor zelf speelde naast Anne-Wil Blankers.
Zijn filmrollen zijn beperkt gebleven tot zes films, waaronder Kermis in de regen van Kees Brusse (1962), Because of the cats van Fons Rademakers (1973) en Flanagan van Adriaan Ditvoorst (1975). Op het filmdoek kwamen zijn charme en het gemak waarmee hij optrad bijna nog meer tot bun recht dan op liet toneel. Veel aanbiedingen voor films sloeg hij af omdat toneel hem toch meer trok.
Na zijn besluit in 1985 nog uitsluitend als acteur verder te gaan, maakte hij nog grote indruk in een aantal rollen:
Als Mephisto in Goethes Faust bij De Appel, in de regie van Hans Croiset. Met dat gemene staartje in zijn nek nerd hij een duivel van alle tijden. Als Friedrieh Hofreiter in Het Wijde Land van Schnitzler bij het Publiekstheater, de geborneerde fabrikant die zich overgeeft aan onbetekenende rerliefdheden, in de regie van Ger Thijs die hem ook regiseerde in zijn laatste rol. Axel in Hebriana bij het Nationale Toneel. Een zwaarmoedige, oudere homoseksueel wiens eenzaamheid zich uit in gekeuvel. Gespeeld op het scherp van de snede tussen karakter en typering, waarmee hij de voorstelling een weldadig groteske toets gaf. Drie rollen die hem elk een Louis d'Or opleverden Tot aan zijn laatste rol bleef De Moor het publiek verbazen door de onvermoede kanten van zijn acteurschap die hij naar voren wist te halen in radicaal van elkaar verschillende gedaanten. Zonder uiterlijke hulpmiddelen, zoals maskers en pruiken, schijnbaar moeiteloos. Allemaal gevoed door één bron: zijn onblusbare passie voor het theater.

NOËL-NOËL, off. LUCIEN NOËL (9-8-1897 Parijs, Frankrijk - doodgemeld op 5-10-1989 Nice, Frankrijk) Frans acteur, schrijver en regisseur.

Lucien Noël begon zijn carrière als cartoon-tekenaar voor verschillende tijdschriften, waaronder de Canard enchaîné In 1920 volgde zijn debuut in het Noctambules cabaret in Parijs. Met zijn satirische liedjes en sketches, waarin vooral de Franse kleinhurgcrs op de hak werden genomen, was hij al snel een graag geziene gast in de cabarets van Montmartre.
Vanaf 1930 speelde hij onder de naam Noël-Noël in films als Octave, Mistigri, Mon coeur balance. Beroemd werd Noël-Noël door zijn titelrol in de reeks Adémaï Joseph-filnis, waarin bij liet type van de doorsnee-Fransman Adémaï met zijn boerenaccent tot een populair filmpersonage maakte.

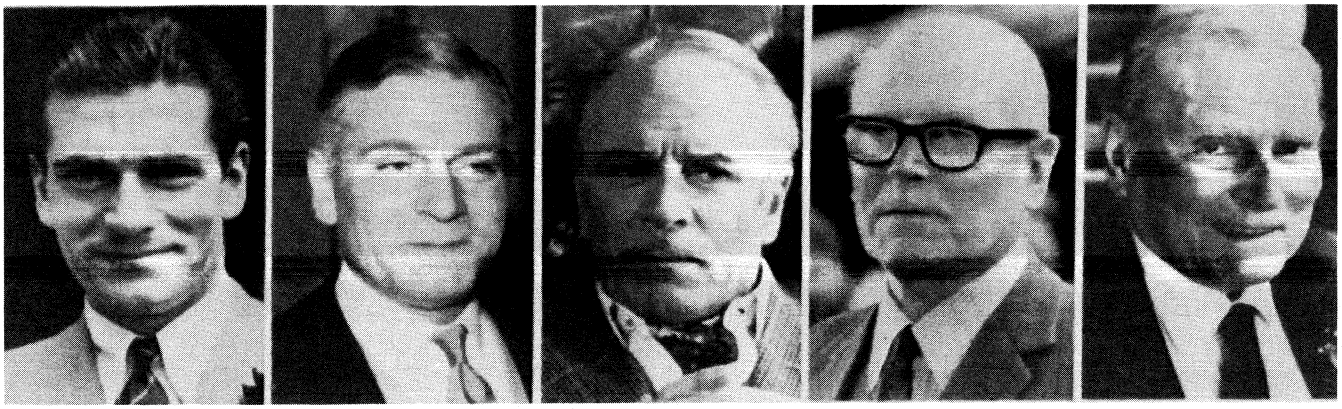
Noël-Noël regisseerde ook verschillende films en schreef vaak de scenario's voor zijn eigen rollen.
Verdere films maar Noël-Noël in speelde maren: La cage aux rossignols (1945), Le père tranquille (1946), Les casse-pieds (1950), La vie chantée (1951), Les carnets du Major Thompson (1956). Jessica (1962), La sentinelle endormie (1966).

OGDON, JOHN ANDREW HOWARD (27-1-1937 Mansfield Woodhouse, Nottinghamshire, Engeland - 1-8-1989 Londen, Engeland) Brits pianist.

Na zijn verrassende debuut in 1958 in Londen met het Concerto van Busoni kreeg Ogdons carrière een briljante voortzetting toen hij in 1962 het Moskouse Tsjajkowski Concours won, samen met Wladimir Ashkenazy.
Ogdon, die enorme faam genoot omdat hij met het grootste gemak van het blad kon spelen en ook een fabuleus geheugen had, bracht veel zelden gespeelde werken teil gehore, Van Elgar, Messiaen, Strawinski en Busoni.
Ogdon componeerde kamermuziek, een symfonie en een pianoconcert.
Zijn car ière merd in de late jaren zestig onderbroken toen hij aan schizofrenie begon te lijden. Begin jaren tachtig maakte hij een comeback. In 1989 maakte hij opnamen van het complete pianowerk van Rachmaninom en het reusachtige Opus Clavicembalisticum van Kaikhosru Sorabji.

OLIVIER, LORD LAURENCE KERR (22-5-1907 Dorking, Surrey, Engeland - 11-7-1989 Steyning, West Sussex, Engeland) Brits acteur en toneelleider.

Laurence Olivier, die in 1917 Sir Laurence werd en in 1970 Lord Olivier, werd geboren als zoon van een anglicaanse dominee. stammend uit een oud geslacht van hugenoten. Toen hij tien was, speelde hij op de kostschool de rol van Brutus in Julius Caesar. De gevierde actrice Ellen Terry kwam kijken en schreef in haar dagboek: .,De kleine jongen die Brutus speelde, is al een groot acteur." Volgens één van zijn biografen hing Larry in de jaren die volgden, voortdurend de clan-n uit. Rare neuzen opzetten, zich veel te zwaar schminken, zijn stem tot groteske proporties verdraaien - die neiging tot Schniere heeft hij zijn leven lang gehouden.
Een snelle carrière als acteur maakte hij intussen niet. De meeste kritiek kwam op zijn weerbarstige, niet naar de eisen van de tijd gestroomlijnde manier van verzen zeggen. Zijn generatiegenoot John Gielgud sprak reel poëtischer en was dan ook eerder de lieveling van het theaterpiibliek dan Olivier. De jonge-



Sir Laurence Olivier, v.l.n.r. in 1933, in 1957, in 1972 (in de film Sleuth), in 1980 en in 1987

man zette echter door en doorliep de harde school van de provinciale repertoiregezelschapjes, waar elke week een nieuw stuk nioest worden ingestudeerd en uitgevoerd.
De doorbraak werd een kleine rol in Private *lives* van Noel Coward.
Vanaf 1930 speelde Laurence Olivier een paar rollen in middelmatige, vaak nogal melodramatische Hollymood-films, zonder een filmster te worden.
Pas aan het eind van de jaren dertig werden zijn onklassieke toneelopvattingen ten volle geaccepteerd. Hij begon de grote Shakespeare-rollen te spelen, aanvankelijk om en om met Gielgud en al snel op eigen kracht. Olivier werd de man die alle blikken naar zich toetrok, omdat hij steeds nieuwe, andere karaktertrekken wist te vinden in de overbekende toneelpersonages. Hij streefde, in tegenstelling tot anderen, naar het vinden van onverwachte aspecten. Hij wilde, schreef hij vele jaren later in zijn instructieve boekje On acting, zijn rollen volledig begrijpen, hoeveel moeite dat ook kon kosten. Daarna koos hij de uiterlijke kennierken die duidelijk zouden maken wat hij had gevonden - de kleur van het haar, de stem en de spreektrant, de motoriek en desnoods zelfs de stand van de mond. Pas als de buitenkant in orde was, ging de rol zich verinnerlijken. Hij werkte van buiten naar binnen.
In 1939 merd hij gevraagd Heathcliff te spelen in de William Wyler-verfilming van Wuthering heights. De rol leverde hem een Oscar-nominatie op, ondanks de aanvankelijke bezwaren van producent Samuel Goldwyn die in plaats van that damn ugly English actor de voorkeur gaf aan een mooie man naar wie de bioscoopbezoeksters konden smachten. Maar in de versie van Olivier werd Heathcliff veel meer dan de zwijmelaar die Goldmyn ervan had willen maken.

Oliviers romance met de actrice Vivien Leigh merd de sensatie van de jaren veertig, maar toen ze van de publiciteit wilden profiteren door samen op Broadmay de hoofdrollen te spelen in Romeo and Julia, waren de kritieken desastreus en de bezoekcijfers navenant.
In 1943 kreeg Olivier in Engeland de kans Henry V te verfilmen, gevolgd door Hamlet en Richard III. De films, waarin hij zelf de hoofdrol speelde. voldoen allang niet meer aan alle eisen van de jaren tachtig, maar bij vlagen is temidden van het lijfelijke en soms ook theatrale stuntwerk zijn grote meesterschap nog te zien. Hij maakte van de Shakespeare-personages levende mannen, met kracht in de ogen en spanning in het lijf. ,,Ik heb altijd geprobeerd echte mensen te spelen," schreef hij. Eén van zijn kenmerken werd een aarzelende manier van spreken, ook als het om klassieke verzen ging: ,,Ik heb zelden een hele zin achter elkaar gezegd zonder tenminste vier keer ummm en één keer aaah en vaak pauzeer ik even om het juiste woord te vinden.
Gaandeweg groeide Olivier uit tot toneelleider Bijna eigenhandig richtte hij het National Theatre op, waarvan hij jarenlang directeur. regisseur èn steracteur was. In die functie bleek hij meer oog te hebben voor veranderingen dan veel buitenstaanders dachten. Nadat hij Look back in anger van de baanbrekende John Osborne had gezien, verzuchtte hij in diens aanwezigheid: God, I mish you'd write a play for me one day. Het verzoek leidde tot The entertainer, waarin Olivier al zijn liefde voor het toneelvak en alle trucs die hij kende kon botvieren op de uitgerangeerde schnabbelkomiek Archi Rice. Halverwege de jaren tachtig speelde hij in een gastrolletje een soortgelijke man in de televisie-versie van Lost empires. naar de roman van Priesley: koddig geschminkt, rad van tong, maar de wanhoop brak dwars door het plamuur op zijn wangen
Vanaf 1973 beperkte Olivier zich tot film en televisie. Eerlijk gaf hij toe, dat hij lang niet altijd kieskeurig was: soms was een goed honorarium belangrijker dan een goed script. In zulke gevallen zag men Olivier op zijn slechtst. Hij was bijvoorbeeld een tamelijk potsierlijke vader in een nieuwe versie van The jazz singer en zijn Wiesenthal-achtige optreden in The boys from Brazil grensde eveneens aan de aanstellerij. ,,Ik ben het niet eens met de critici die vonden dat ik mezelf met die rollen heb verlaagd," zei hij in een televisie-interview. ,,Mag een acteur óók eens een pleziertje hebben?" Het slimme lachje dat erop volgde, deed alle kritiek verbleken. Hier zat een ijdele reus die voluit toegaf dat hij er niets voor voelde zich altijd volgens de regels te gedragen. Even was de aartsvader een stout kind. Er stond overigens veel goed werk tegenover, zoals de tirannieke titelrol in de televisie-produktie Voyage round my father van John Mortimer, de eigenwijze vader in Brideshead revisited en de ijzingwekkend kille exnazi in The marathon man. Hoofdschuddend zag hij toe hoe zijn tegenspeler in die film, Dustin Hoffman, een paar rondjes rende teneinde de volgende scène buiten adem te spelen, zoals werd vereist. Dat soort nieuwlichterij van de method acting beviel de oude rot niet. Hij keek Hoffman misprijzend aan en zei: Why don't you just act it?
Vorig jaar speelde de al jarenlang door kanker en hartkwalen geplaagde Olivier zijn allerlaatste rol, in War Requiem van Derek Jarman. Het was een zwijgende rol van een man die bovendien gekluisterd was aan een rolstoel, maar in zijn ogen stond de onbeschrijflijke blik die begrijpelijk maakte waarom Jarman juist hem nodig had om zijn drama te belichamen. De laatste keer dat de oude acteur van zich liet horen, was in het voorjaar van 1989. Schriftelijk gaf hij morele steun aan zijn jongere collega's, die de zojuist opgegraven resten van liet Rose Theatre wilden beschermen. Het gebaar vormde een passend afscheid.

PEDERSEN, CHARLES J (3-10-1904 Pusan, Korea - 26-10-1989 Salem, Nem Jersey, Verenigde Staten) Noors-Amerikaans chemicus.

Charles Pedersen woonde vanaf zijn zeventiende jaar in de Verenigde Staten.
In 1927 studeerde hij af aan het Massachusetts Institute of Technology. In datzelfde jaar trad hij in dienst van het bedrijf Du Pont, waar hij tot zijn pensionering in 1969 werkzaam was.
In 1987 kreeg Pedersen, samen met zijn Franse collega Jean-Marie Lehn en zijn Amerikaanse collega Donald Cram de Nobelprijs voor Scheikunde. Zij ontvingen de prijs voor hun werk op het gebied van de synthese van moleculen, die belangrijke biologische functies nabootsen. Zij waren erin geslaagd eenvoudige moleculen te maken die precies dezelfde functies konden uitoefenen als de veel grotere en ingewikkelder biomoleculen die in de natuur voorkomen, zoals de eiwitten. De chemische nabootsing van bioniolecuien had vele belangrijke praktische toepassingsmogelijkheden. De pioniersactiviteit van Pedersen, Lehn en Cram had geleid tot een compleet nieuw onderzoeksveld: dat van de ,,supramoleculaire chemie".

SACHAROW, ANDREJ DIMITRIEWITSJ (21-5-1921 Moskou - 14-12-1989 Moskou) Russisch natuurkundige en strijder voor de mensenrechten.

Op 19 dec. 1989 zou het op de kop af drie jaar geleden zijn, dat Andrej Sacharow Gorki mocht verlaten om zich te vestigen in Moskou. De op 14 dec. 1989 op 68-jarige leeftijd overleden Somjet-kernfysicus was sinds 1980 verbannen geweest wegens zijn aanhoudende protesten tegen de autoriteiten. Ook nadat Sowjet-leider Michaïl Gorbatsjow hem had gerehabiliteerd. bleef Sacharow, die sinds het voorjaar deel uitmaakte van het Congres van Volksafgevaardigden, zich verzetten tegen wat in zijn ogen nog steeds een gebrek aan ,,glasnost" en ,,perestrojka" was.
Nog op 12 dec. 1989 vond hij Gorbatsjow en zestig procent van de Volksafgevaardigden tegenover zich, toen hij tijdens het congres van het parlement het machtsmonopolie van de Communistische Partij ter discussie wilde stellen.

Sacharow, de ,,vader van de waterstofbom'', stierf in het harnas. Volgens zijn schoonzoon Yevrem Yankelewitsj sloeg de dood toe, toen de kerngeleerde in zijn studeerkamer zat na een bijeenkomst met afgevaardigden van de oppositie van het Volkscongres. Daar had hij de Somjet-leiding ervan beschuldigd bezig te zijn ,,het land naar een catastrofe te leiden".
Toen hem in juni van dit jaar in Groningen een eredoctoraat merd uitgereikt, kritiseerde Sacharow de euforie in het Westen over de politieke ommezwaai in de Sowjet-Unie. ,,Euforie verblindt het gezonde verstand," zei de kerngeleerde, die de situatie in zijn land omschreef als ,,zeerkritiek". Voor hem was er geen enke-



le aanleiding te juichen; hij was zelfs bang dat de Sowjet-Unie ,,door gebrek aan verstandig beleid" ten onder zou kunnen gaan.
Andrej Sacharow was zonder twijfel de beroemdste Russische dissident. De kernfysicus, die meewerkte aan de ontwikkeling van de waterstofbom, werd de grootste strijder voo de mensenrechten en tenslotte het populairste parlementslid van het land.
Al toen hij 21 jaar was, kreeg Sacharow een Lenin-orde uit waardering voor het feit, dat hij een laboratoriuminstrunient met een atoomdeeltjes-versneller uit Rostow aan de Don over de Oeral in veiligheid had weten te brengen.
In het geheime kernwapen-onderzoekcentrum Pasjino bij Novosibirsk werkte hij inee aan het uiterst geheime project ,,Super-complex". dat tot de vervaardiging van de Sowjet-atoombom moest leiden.
Op zijn 22ste verjaardag, 21 mei 1943, werd Sacharom hooeleraar. In 1953 promoveerde hii tot doctor in de natuurwetenschappen.
Sacharom stond destijds volledig achter zijn werk. ,,We waren alleniaal overtuigd van het vitale belang van ons werk, dat diende voor het vestigen van een wereldwijd militair evenmicht," verklaarde hij later. Als vooraanstaand geleerde genoot hij tal van privileges.

Toch begon hij zich in 1957 hardop af te vragen, of het wel zo verstandig was geleerden in te zetten voor liet ontwikkelen van wapens - en daar enorme sommen geld aan te besteden.
Zijn eerste aanvaring met de Sowjet-leiding kreeg hij, toen hij de toenmalige partijleider Nikita Chroesjtsjow in 1961 met klem vroeg een punt te zetten achter kernproeven.
In ,,Gedachten over vooruitgang, vreedzame coëxistentie en intellectuele vrijheid" pleitte Sacharow in 1968 voor verbetering van de betrekkingen met de Verenigde Staten. In dat jaar stierf zijn eerste vrouw Klavdia, met wie hij drie kinderen had, aan kanker. Een jaar later trouwde hij met Jelena Bonner.
Zijn aanbeveling. dat de Sowjet-Unie (haar economisch-politieke stelsel oinschreef hij als ,,staatskapitalisme") grotere persoonlijke vrijheid moest toestaan en de ambtenarij moest verminderen, ging de autoriteiten te ver. Hij raakte zijn baan kwijt aan liet instituut voos speciaal onderzoek in Akademgorod, de in 1959 bij Novosibirsk uit de grond gestampte ,,stad der geleerden".
Van meet af aan was Sacharow betrokken bij de ,.Kroniek van lopende gebeurtenissen", waarin onwettig optreden van de overheid aan de kaak werd gesteld. Hij werd nooit moe liet pleit te voeren voor mensen die met de autoriteiten in aanvaring waren gekomen.
Zo nam hij het op voor generaal Pjotr Grigorenko, die ijverde voor terugkeer naar de Krim van de Tataren die door Stalin na de oorlog naar Azië waren gedeporteerd wegens collaboratie met de nazi's, en voor Wladimir Boekowski, die als eerste het bewijs leverde dat ,,andersdenkenden" onder dwang in psychiatrische klinieken opgenomen en behandeld morden.

Bonner en Sacharow behoorden tot de oprichters, in 1970, van de onofficiële Commissie voor de Mensenrechten. Tal van dissidenten werden in die tijd gevangen genomen of het land uitgezet, maar Sacharom werd met rust gelaten, totdat hij in 1973 te horen kreeg dat hij zou kunnen morden beschuldigd van tegen de Sowjet-Unie gerichte activiteiten (een misdaad), met name wegens de verklaringen die hij aflegde tegenover westerse media. Twee jaar later kreeg hij de Nobelprijs voor de vrede.

Toen de Sacharoms in 1980 de inval van de Sowjet-troepen in Afghanistan kritiseerden, was de maat vol. Sacharom raakte zijn titels en oiiderscheidiiigen kwijt en werd verbannen naar Gorki, maar het hem niet werd toegestaan bezoek uit het buitenland te ontvangen. Zijn vrouw, die hem vrijwillig was gevolgd, reisde eenmaal per maand naar Moskou om inkopen te doen en verklaringen van Sacharow over te brengen aan buitenlandse correspondenten en diploniaten.
In november 1981 begonnen de Sacharoms een hongerstaking om de autoriteiten ertoe te dwingen een schoondochter van Bonner een uitreisvisum te verlenen. Ze kreeg het visum, nadat het echtpaar in een ziekenhuis was opgenomen u-aar het dwangmatig werd gevoed.
In 1984 ging Sacharow weer in hongerstaking, nu om te bewerkstelligen dat zijn vrouw naar het buitenland zou mogen voor medische behandeling.
In december 1986 werd plotseling een telefoon geïnstalleerd in het appartement van de Sacharows. Gorbatsjow belde op om te zeggen dat de dissident naar Moskou mocht terugkeren. Hij mocht aanvankelijk niet naar het buitenland, omdat hij te veel geheimen zou kennen, maar in november '88 kreeg hij daartoe toch toestemming. Sacharow is sindsdien drie keer in het buitenland geweest.

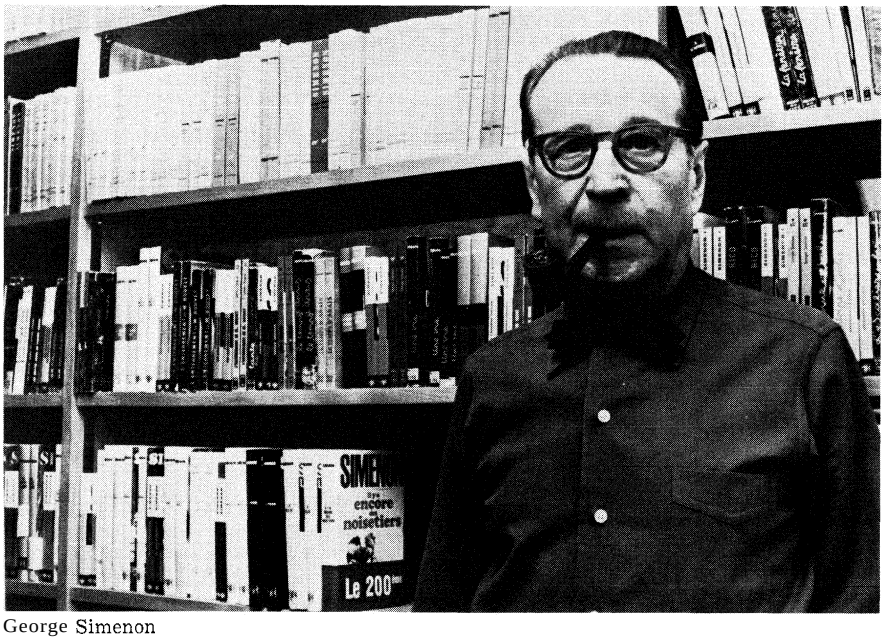
De historicus Roy Medwedew zei na de dood van Sacharow: ,,Hij was geen politicus en hij realiseerde zich niet altijd wat dc gevolgen van ziin daden zouden kunnen ziin Maar hij legde zich nooit neer bij de omstandigheden en dat heeft zijn gezondheid ondermijnd."

SALACROU, ARMAND (9-8-1899 Rouen, Frankrijk - 23-11-1989 Le Havre, Frankrijk) Frans dramaturg.

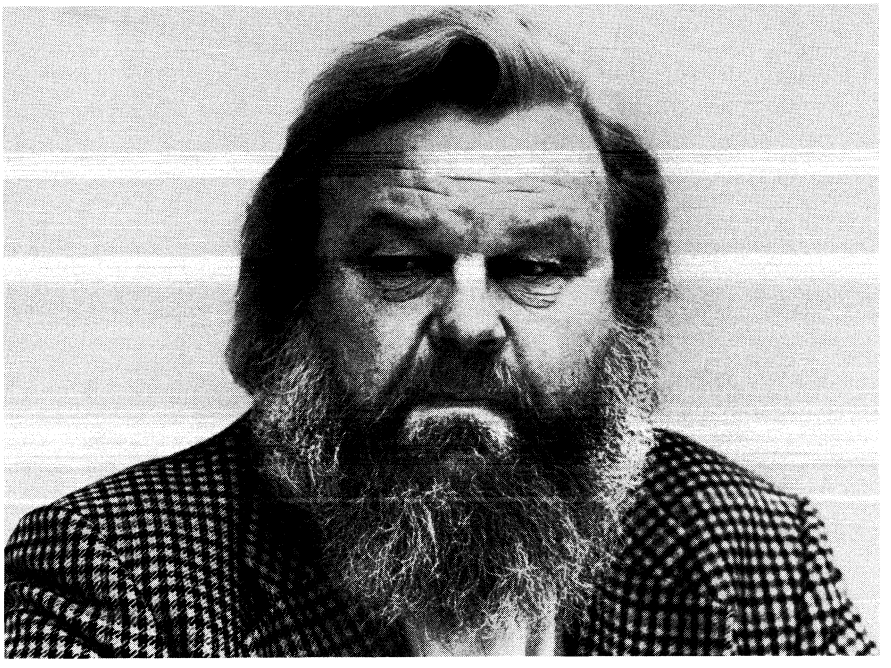
Armand Salacrou begon in de jaren twintig met het schrijven van toneelstukken. Zijn eerste stukken, Tour à terre, Atlas Hôtel, Patchouli, Les frénétiques, sloegen nog niet aan. De doorbraak kwam met Une femme libre (1934), dat gevolgd werd door eveneens succesvolle stukken als L'inconnu d'Arras, Histoire de rire, Les fiancés du Havre, La beauté du diable (samen met René Clair), La rue noir.
Van 1949 tot 1983 was Salacrou lid van de Académie Goncourt; van 1965 tot 1973 was hij voorzitter van de Franse schrijvers- en dramaturgenvereniging
In 1974 en 1976 verschenen de twee delen van zijn memoires onder de titel Mémoires, la salle des pas perdus.

SCIASCIA, LEONARDO (8-1-1921 Racalmuto, Italië - 20-11-1989 Palermo, Italië) Italiaans schrijver en politicus.

Leonardo Sciascia kreeg voor het eerst bekendheid als schrijver in de jaren vijftig met



George Simenon



Martti Talvela

zijn boeken La Sicilia, il suo cuore en La parocchie di Regalpetra.
Sciascia's novellen en korte verhalen gingen vaak over de geschiedenis, de problemen en de cultuur van Sicilië. Hij stelde de macht van de staat, de rooms-katholieke kerk en de mafia ter discussie. Over zijn tijdgenoot Luigi Pirandello, die uit dezelfde streek kwam, schreef hij het mooie cultuurhistorische betoog: Pirandello e la Sicilia (1961).
Sciascia was niet alleen essayist, roman-, novelle- en pamfletschrijver, altijd polemisch, maar ook een politieke figuur in Italië. Hij maakte tot 1983 deel uit van het Italiaanse parlement en was jarenlang raadslid van de Radicale Communisten in Palermo. Ook zat hij in de commissie die belast was met het onderzoek naar de ontvoering en de dood van dr christendemocratische leider Aldo Moro in 1958.
In 1987 verscheel L'affare Rioro, een scherpe analyse, waarin politie noch politicus gespaard bleven. Ook in eerder merk, A ciascuno il suo (1966) en Il giorno della civetta (1961) leverde Sciaseia indirect felle kritiek op het optreden van de staat tegen de mafia. Hij stelde dat politieke belangen er de oorzaak van waren dat de politie niet in actie kwam tegen misdadigers.
Sciascia's laatste boek, Una storia semplice, kwam in 1989 uit.

SHOCKLEY, WILLIAM (13-2-1910 Londen, Engeland - 12-8-1989 Palo Alto, Californie, Verenigde Staten) Amerikaans natuurkundige

Na zijn studie natuurkunde, die hij voltooide in de Verenigde Staten, kwam William Shockley in 1936 in dienst bij Bell Telephone Laboratories.

Met tmee collega's, John Bardeen en Walter Brattain, ontwikkelde hij daar in december 1947 de eerste halfgeleider. De uitvinding van de transistor luidde het begin in van het elektronisch tijdperk. De drie onderzoekers ontvingen voor dit baanbrekend werk in 1956 de Nobelprijs voor Natuurkunde.
Na Bell Laboratories in 1954 te hebben verlaten richte Shockley in het noorden van Californië zijn Shockley Semiconductor Laboratories op. Zijn reputatie zorgde ervoor dat veel jeugdig talent van bedrijven aan de Oostkust naar Californië trok, waardoor Silicon Valley het centrum kon morden van de Amerikaanse elektronica-industrie.
In de jaren zeventig hield Shockley zich vooral bezig met onderzoek op het terrein van de intelligentie. Shockley voerde aan dat intelligentie erfelijk wordt bepaald en dat zwarten genetisch inferieur zijn aan blanken. Zijn opvattingen vormden een bijdrage tot de discussie over het gebruik van IQ-testen in het onderwijs. In 1980 verscheen een artikel in The *Atlantic Constitution* waarin Shockleys theorieën werden vergeleken met nazisme, hetgeen ertoe leidde dat Shockley tegen de krant een proces aanspande. Shockley won de zaak maar kreeg niet de geëiste 1,25 miljoen dollar, maar slechts een dollar toegewezen.

STMENON, GEORGES JOSEPH CHRISTIAN (13-2-1903 Luik, België - 4-9 1989 Lausanne, Zwitserland) Belgisch schrijver.

Georges Simenon schreef op 16-jarige leeftijd zijn eerste roman: Au pont des arches. Na enige tijd als leerling-verslaggever bij de Gnzette de Liege te hebben gemerkt, vertrok hij in 1922 naar Parijs. Daar kwam de ,,fabriek-Simenon'', zoals later een van zijn bijnamen luidde, op gang. Vóór zijn dertigste schreef Simenon onder zeventien verschillende pseudoniemen ruim tweehonderd romans, populaire lectuur waarmee hij in zijn onderhoud voorzag.
In 1929 bedacht hij de figuur van de pijproken-de commissaris Maigret, de politiespeurder en hoofdfiguur van ruim tachtig romans, die in tientallen talen merden vertaald en als grondstof dienden voor talloze televisiefilms en speelfilms. De rol van Maigret is gespeeld door een keur van acteurs als Jean Gabin, Charles Laughton, Heinz Rühmann en in Nederland Kees Brusse en Jan Teulings.

Daarnaast schreef Simenon nog een kleine 140 romans - voor het grootste deel psychologische - , meer dan duizend novellen en verhalen, honderden artikelen en reportages, een omvangrijk deel memoires onder de titel Mémoires intimes (1980), en 21 boeken met zogenaamde ,,dictees'', die hij publiceerde nadat hij in 1973 stopte met het schrijven van romans.
Uit veel van Sirnenons werken bleek zijn enorme belangstelling voor de psychologische drijfveren achter bet menselijk handelen Een deel van zijn oeuvre heeft hem een blijvende plaats bezorgd in de moderne Europese literatuur.

STONE, IRVING (14-7-1903 San Francisco,Verenigde Staten - 26-8-1989 Los Angeles, Verenigde Staten) Amerikaans schrijver

Stone studeerde aan de Manual Arts High School (Los Angeles) en de University of California (Berkeley), maar hij in 1923 een graad in de economie behaalde.
In 1926 ging hij naar Parijs, waar hij kennis maakte mrt de impressionisten en zich aan het schrijven wijdde
Na zijn eerste serieuze roman, Pageant of Youth (1933), die geen aandacht trok, verwierf hij grote bekendheid met Lust for Life (1934), een biografische roman over Vincent van Gogh. Daarna volgden tientallen geromantiseerde biografieën, waaronder The Agony and the Ecstasy (1961) over Michelangelo, Love is Eternal (1954) over Mary el1 Abraham Lincoln, The Passions of the Mind (1971) over Sigmund Freud, The Greek Treasure (1975) over Heinrich Schliemann en The Origin (1980) over Charles Darwin. Zijn laatste roman, Depths of Glory (1985) was gewijd aan de impressionist Camille Pissarro.
In 1986 verscheen nog The Science, and the Art, of Biographg.
In totaal schreef Stone 27 boeken die in 54 talen merden vertaald. Ruim 30 miljoen exemplaren werden over de hele wereld verkocht. Lust for Life en The Agony and the Ecstasy merden verfilmd, met respectievelijk Kirk Douglas en Charlton Heston in de hoofdrollen.

TALVELA, MARTTI (4-2-1935 Hiitola - 22-7-1989 Helsinki) Fins operazanger.

Talvela, wiens zangcarriere als bas bijna dertig jaar omspande, kreeg veel bijval voor zijn optredens in de grote operahuizen in Europa en Amerika.
Talvela, een beer van een man gezegend met een imponerend acteertalent en een van de rijkste stemmen van zijn tijd, maakte veel platen en was een gewaardeerd recital-zanger.
Talvela was muziekdirecteur van het Savonlinna oprra-festival in Finland van 1972 tot 1979. Hij zong tussen 1960 en 1962 bij de Koninklijke Opera in Stockholm en later bij de Opera in Berlijn. Met optredens op liet Wagner-festival in Bayreuth in de jaren zestig vestigde hij zijn reputatie.
Een van zijn beroemdste rollen n-as die van de Russische tsaar Boris Godounov in Moessorgski's opera, die hij speelde in München, West-Berlijn, New York en Moskou.
Talvela, die twee meter lang was en 136 kilo woog, noemde zingen voor hem een godsdienst. Tegen de Nem York Times zei hij: ,,Zingeil moet een passie zijn, zoals het bidden van een heilig man.''

TEULINGS, JAN (29-5-1905 Hilversum - 22-9-1989 Amsterdam) Nederlands acteur en regisseu .

Jan Teulings is vooral bekend geworden door een rol die hij zelf allerminst als zijn grootste artistieke prestatie heeft beschouwd: zijn vertolking van politie-inspecteur hlaigret in de Nederlandse televisiebewerking van de boeken van de onlangs gestorven Georges Simenon.
Met een nuchter soort genoegen accepteerde hij de nationale roem die daaraan verbonden was, maar tegen zijn talloze interviewers zei hij dat ook een koe, mits vaak genoeg op de televisie populair kon morden. Zijn echte liefde was de toneelregie, waarin hij vooral streefde naar helderheid van spel en enscenering.
Op voorspraak van een hbs-leraar, bij wie hij extra lessen in kunstgeschiedenis en literatuur volgde, kwam Jan Teulings, zoon van een spoorwegambtenaar, in 1923 aan het toneel. Hij werd edelfigurant en decorschilder bij De Rotterdammers van Louis Chrispijn en door-

liep de toenmalige toneelhiërarchie in hoog tempo
Toen de oorlog uitbrak, was Teulings een veelzijdig kaiakteracteur die ook al een paar filmrollen had gespeeld en een toneelhandboekje van de Tsjechische schrijver Karel Capek had vertaald.
In tegenstelling tot de meeste van zijn collega's, wenst hij zich niet aan te sluiten bij de Kultuurkamer, Teulings stopte niet spelen, zetten een vluchtelingenlijn naar Zwitserland op en was zelf in 1943, toen de Duitsers hem op liet spoor waren, de laatste die via die route ontsnapte. In het vluchtelingenkamp begon hij voorstellingen te regisseren. ,,En ik merkte dat me dat veel meer interesseerde dan alleen maar het spelen \-an een rol."
Tussen 1954 en 1958 was hij direiticlid van het Rotterdams Toneel, waar hij poogde zoveel mogelijk repertoire te laten spelen van twintigste-eeuwse klassiekers en moderne schrijvers als O'Neill, Tennessee Williams en John Osborne. Hij meende dat daarmee de kloof tussen het toneel en het Nederlandse publiek beter kon morden overbrugd dan met stukken waarvan de aituele herkenbaarheid veel minder evident was.
Typerend voor zijn opstelling was het feit, dat hii al in 1936 het huiskamerdrama Eva Bonheur van Heijermans in eigentijdse kledij liet spelen.
Vanaf de jaren zestig kwam Jan Teulings als regisseur in het vrije circuit terecht; het moet aan hem hebben geknaagd, dat hij sindsdien voornamelijk een vaardig blijspelregisseur was en niet meer werd gevraagd voor belangrijker produkties.
Zijn eigen spel - zonder opsmuk, met zo weinig mogelijk uiterlijke middelen - maakte hem bij uitstek geschikt voor film en televisie. Hij speelde vertrouwenwekkende personages in films als De dijk is dicht (1950, pas nog op de VPRO-televisie) en Ciske de rat (1955) en een lange reeks gezagsdragers en andere autoriteiten op de televisie.
In 1966 volgde hij Kees Brusse op als Maigret. minder zwierig, veel soberder en gereserveerder, zonder tekenen van acteurs-ijdelheid. Geloofwaardigheid was zijn belangrijkste criterium (,,Toneel is voor mij: de mensen laten geloven in wie je tracht voor te stellen").
Sinds een jaar of vijf was hij op non-actief. Hij had, stelde hij op beschouwende toon vast, zijn werk gedaan. Nu waren jongeren aai? de beurt

THOMSON, VIRGIL (25-11-1896 Kansas City, T'erenigde Staten - 30-9-1989 Nem York, Verenigde Staten) Amerikaanse componist en muziekcriticus

Na een muziekstudie aan de Harvard University ging Thomson op 25-jarige leeftijd naar Parijs. waar hij zijn studie voortzette bij Nadia Boulanger. In het door haar opgerichte American Conservatory te Fontainebleau trof hij vele andere jonge Amerikanen, die daa de grondslag voor hun muzikale loopbaan legden, zoals Aaron Copland.
Van 1925-1940 woonde Thomson in Parijs. Daar raakte hij bevriend met onder anderen James Joyce, Pablo Picasso, Ezra Pound, Erik Satie, de componisten van de Groupe des Six en Igor Strawinsky.

Uiteraard bezocht Thomson in zijn Parijse tijd de salon van de Amerikaanse schrijfster Gertrude Stein, van haar zette hij de operalibretti Four Saints in three acts (1928) en the mother of us all (1947) op muziek.
Veel van zijn muziek, in een onafhankelijke stijl en vaak geïnspireerd door de laat-19de eeuwse gezangen waarmee hij in zijn jeugd in het middenwesten was opgegroeid, schreef Thomson in Europa: twee symfonieën. maaronder de Symphony on a hymn tune (1928), het orkestwerk Oraison funèbre en drie pianosonates. In Amerika schreef hij muziek voor toneel, film en koren, een celloconcert (1950) en de opera Lord Byron (1967).
Voor de muziek van Louisiana Story (1948) kreeg hij in 1949 de enige Pulitzerprijs die ooit voor filmmuziek is uitgereikt. Befaamd werd ook zijn muziek voor de films The Plow That Broke the Plains (1936) en The River (1937).
Na zijn terugkeer uit Frankrijk was Thomson tot 1954 muziekcriticus van de Tribune, later de Herald Tribune, in New York. Zijn kritieken en artikelen verschenen ook in boekvorm, nadat hij in 1939 zijn eerste boek, The State of Music, had gepubliceerd. Voorts schreef hij o.m. The musical scene (1945), The art of judging music (1948), Music right and left (1951) en zijn autobiografie Virgil Thomson (1966).

VINCENT, JO (6-3-1898 Amsterdam - 28-11-1989 Monaco) Nederlands zangeres.

Jo Vincent was geliefd als geen andere Nederlandse zangeres vóór haar. De legendarische sopraan was een groot kunstenares, beroemd in binnen- en buitenland, optredend bij Furtwängler en Toscanini. Maar tegelijkertijd bleef ze een gewone Hollandse huisvrouw, zonder enige pretentie.
Th 1929 werd ze geïnterviewd in het *Algemeen Handelsblad* waarvoor ze zelf naar de krant kwam. ,,Jo Vincent. Groot, forsch, kloek, blond. Als zij onze redactie-kamer binnenkomt, klinkt aanstonds haar prettige, glunderr lach en de bemoedigende mededeeling dat er bij haar niets nieuws onder de zon is. Niets dat de mensen interesseert."
De zangkunst van Jo Vincent werd gekenmerkt door diezelfde onopgesmukte eenvoud en haar smetteloos stralende stem, als geen andere geschikt voor liederen en oratoria. Slechts één keer zong ze opera: de gravin in Mozarts La Nozze di Figaro.
De Matthäus Passion en het slotdeel van de Vierde symfonie van Mahler: het lied Das Himmlische Leben, heeft ze beide vele malen gezongen in het Amsterdamse Concertgebouw bij Willem Mengelberg. In Das Himmlische Leben komt een zin voor die het vooroorlogse muzikale leven samenvat: ,,Kein Musik ist ja nicht auf Erden, die uns'rer verglichen kann merden".
In de oorlog nam Vincent een heel mat fermer houding aan dan Mengelberg. Blaar ze bleef haar ,,Mengeltje" bewonderen als een musicus die haar liet ,,zingen" als Sankt Ursula. een heilige van de muziek, wier personificatie zij merd.
Johanna Maria Vincent werd op 6 maart 1889 geboren in Amsterdam als dochter van Jacob Vincent, beiaardier van het Paleis op de Dam. Toen ze vijf was, verklaarde ze al: ,,Ikwil zangeres worden." Maar haar eerste poging als zevenjarige voor een publiek van klasgenoten was een fiasco. ,,Mijn stem deed het eenvoudig niet, er kwam een hees, zwak geluidje uit mijn keel en ik moest beschaamd afdruipen: verschrikkelijke emotie voor de kinderziel. Want ik milde zingen!"
Na lessen bij Catherina van Rennes (de componiste van Drie kleine kleuterties) en Cornelie van Zanten, maakte Vincent in 1920 een schitterend debuut in Die Schöpfung in Assendelft
Jo Vincent beschreef die eerste mislukking in haar autobiografie Zingend door het leven, gepubliceerd in 1955
Twee iaar eerder. ou 30 december 1953. had ze zich van het podium teruggetrokken Dat gebeurde na een waarlijk triomfale afscheidstournee door ons land, met vele huldigingen en onderscheidingen, tijdens een optreden in de Conrertzaal in Haarlem. Ze was toen vijfenvijftig en nog steeds had haar stem na een carrière van 33 jaar niets verloren van die beroemde zilveren en naar parelmoer zwemende schoonheid.
Het afscheid was voor Jo Vincent ook een ècht afscheid: op een enkele keer na heeft ze niet meer in het openbaar gezongen en ze treurde daar niet om. Integendeel. ze wilde nu eens echt genieten van het leven, zich niet telkens zorgen moeten maken over mogelijke verkoudheden, gemoon fietsen en daarvan buiten adem kunnen raken zonder kwalijke gevolgen.
Tientallen jaren had Jo Vineent ondanks haar levenslust een uiterst gedisciplineerd leven geleid. de stem oefenen èn sparen door een terughoudeiid sociaal leven en door elke middag een paar uur in bed te rusten in een tijdperk dat het reizen naar de vele afgelegen plaatsen waar zij optrad langdurig en vermoeiend was. Na liet overlijden van haar man, de Haarlemse huisarts C.G.J. Bos, die zij altijd ,,Bosje" noemde, ging ze wonen aan de Franse Rivièra en kwam ze bijna nooit meer terug in ons land. Ze weigerde interviews, haar zingende leven was afgesloten, ze had er in haar boek over geschreven en wilde niet leven voor het verleden.
Terwijl ze na haar afscheid nog langer leefde dan haar actieve carrière had geduurd, behoorde Jo Vincent voor de buitenwereld definitief tot de muziekhistorie.
Zingen was voor Jo Vincent even belangrijk als haar - soms mat kinderlijk aandoende rotsvaste geloof. Ze reisde jarenlang met haar Jo Vincent Kwartet (met Theodora T'ersteegh, Evert Miedema en Willem Ravelli) naar kerken in alle uithoeken van het land om daar psalmen en gezangen te zingen.
Wat haar verschrikkelijk pijn heeft gedaan is die beruchte anekdote dat ze eens na een Matrhaus Passion zou hebben gezegd ,,Zo, die hangt meer". In tranen vroeg ze na haar overlijden te schrijven dat ze dat nooit heeft gezegd, niet heeft kúnnen zeggen over ,,Onze Lieve Heer". ,,Ik ga naar de hemel om voor Hem te zingen."

VRIES, HENDRIK DE (17-8-1896 Groningen - 18-11-1989 Haren) Nederlands dichter en beeldend kunstenaar

Hendrik de Vries droomde zijn gedichten. Het zal wel niet altijd echt zo gegaan zijn, maar naar eigen getuigenis kwam het toch voor dat hij 's ochtends makker werd en dan meteen de pen greep om te noteren mat de nacht hem aan poëzie had ingefluisterd. Met de tekeningen en schilderijen ging dat jammer genoeg niet, want dan moest je om zo te zeggen natekenen en naschilderen. en dan kwam de droom altijd bedrogen uit.
Wie De Vries' beeldend werk ziet, krijgt overigens wel een goede indruk van zijn artistieke instelling, dus ook van zijn poëzie. Hij maakt drie soorten uitbeeldingen: van landschappen, mensen en dieren, en visioenen,
Alledrie hebben ze de allure van de mare inspiratie, er kookt veel, het geheim blijft bewaard in diepzwarte uithoeken: het bos is donker en kronkelt zich in maanlicht, de mensen en dieren dansen demonisch of erotisch in het rond en de fantastische visioenen vliegen waaierend uiteen. Hendrik de Vries milde een visionair zijn.

Als dichter heeft De Vries van het begin af aan zijn eigen weg gevolgd. Die sloot aanvankelijk - maar hoe lang is dat niet geleden, 1920! - wel aan bij de behoeften aan vernieuwing die er na de eerste mereldoorlog bestond. Maar met zijn eigenzinnige belangstelling, die zich uitdrukte in een grote voorliefde voor Spanje, de Spaanse volkspoëzie en, wat Nederland betreft, voor romantische orakels als Bilderdijk, ging hij een eigen weg.
Terecht typeert zijn biograaf Jan van der Vegt hem als een magisch dichter. Daar zijn er niet veel van in onze literatuur, en curieus genoeg moest deze grote magiër uitgerekend komen uit het redelijke en ironisch noorden des lands.
Magisch was ook zijn vormdwang. Met Vestdijk heeft De Vries uitvoerig gepolemiseerd over verstechnielr. Het is vermakelijk om te lezen hoezeer hij de toch ook niet weinig rigide Vestdijk mist te overtroeven met nog veel en veel strengere maatregelen.
De Vries' verstechniek klinkt in moderne oren als een Bilderdijkiaanse dreun, zijn imposante gebruik van adjectieven - ook in zijn laatste

werken, als ,,Impulsen" - is door het herhalende karakter ervan dikwijls niet te negeren. Toch maakt hij in laatste instantie indruk door de bezwerende, metrische schoonheid van zijn bedenksels
De laatste decennia is De Vries niet erg aanwezig geweest in de Nederlandse literatuur; heel anders dan iemand als Ida Gerhardt bijvoorbeeld. Zijn poëzie werd wel, en ook met succes, gepropageerd door Willem Wilmink, die zelfs promoveerde op de interpretatie van een reeks gedichten uit ,,Toovertuin" (1946). Toch bestaat de indruk dat Wilminks enthousiasme niet echt heeft geleid tot een De Vries-revival
De bloemlezing die hij maakte uit diens poëzie, ,,Hoor! zo is nog nooit gezongen! hoor"' geeft echter wel een goede indruk van de merkwaardigheid van dit oeuvre.
En liefhebbers zijn er altijd geweest. Hermans meende nog: ,,Als ik een bloemlezing moest maken uit de Nederlandse poëzie van de laatste honderd jaar, zou ik er, drnk ik. meer gedichten van De Vries in opnemen dan van Gorter, Marsman of zelfs Slauerhoff."
Hendrik de Vries kreeg in 1962 de Constantijn Huygensprijs en in 1976 de P.C. Hooftprijs.
Hij bewerkte Spaanse Volksliederen (1931)en circa 700 Copla's (1935). Van zijn bundel ,,De Toovertuin" verscheen in 1987 een herdruk.
Ter gelegenheid van zijn vijftigste verjaardag stelde de gemeente Groningen in 1946 de Hendrik de Vriesprijs in Er werd een standbeeld voor hem opgericht voor het Groninger provinciehuis

WALSCHAP, GERARD (9-7-1898 Londerzeel 24 10-1989 Antwerpen) Vlaams letterkundige

Gerard Jacob Lodewijk Walschap begon zijn loopbaan als redacteur van het weekblad Het *Vlaamsche* Land, nadat hij zijn priesterstudies voortijdig had afgebroken.
In de literatuur debuteerde hij rnet verzen en toneelstukken. In 1928 gaf hij zijn eerste roman uit, Waldo, een tendensverhaal over een jonge man die zoekt naar de zin van het leven en zich overgeeft aan God. Walschap heeft spoedig afstand genomen van dit niet zo geslaagde werkstuk.
Als zijn echte literaire debuut worden de populistische verhalen beschouwd die hij in 1930 bundelde in Volk en De dood in het dorp. Zij werden gevolgd door romans als de trilogie De familie Roothooft die hem, door hun snelle, direkte stijl en door hun dieptepeiling, definitief tot een vernieuwer van de Vlaamse romankunst stempelde.



Een serie romans volgde, waarvan Tı-ouwen uit 1933 (driejaarlijkse Staatsprijs in 1937) en Een mens van goede mil (1936) de bekendste werden.
Ondertussen was Walschap redakteur geworden van het Averbode-tijdschrift *Hooger Leven* dat hij meer dan tien jaar zou leiden, tot de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. In dit Katholieke en Vlaamsgezinde blad zou hij vaak heftig actuele standpunten verdedigen. niet alleen op literair qehied (men denke aan zijn bekende uitspraak: ,,Een roman is een verhaal") maar ook inzake maatschappelijke problemen, bijvoorbeeld ten bate van het pacifisme.
Een en ander maakte van de naar het socialisme en de vrijzinnigheid evoluerende auteur het voorwerp van vaak pijnlijke polemieken en aanvallen. Onbegrip over de moderne psychologische en morele problematiek in zijn romans verergerde de situatie. In conservatieve katholieke kring werd tegen hem een mare campagne ontketend. Tenslotte nam hij in 1940 afscheid van de Kerk in zijn ophefinakende pamflet Vaarwel dan.
Walschap, die ook lange tijd redactiesecretaris van *Dietsche Warande* en Belfort was, verliet toen het leidende katholieke tiidschrift. terwiil Hoooer Leven verdween.
Een benoeming als inspecteur van de openbare bibliotheken, wat hij zou blijven tot aan zijn pensionering. stelde hem in staat, zijn literaire merk voort te zetten.
Tot de bekendste boeken die nog zijn gevolgd, behoren Denise Zuster Virgilia en vooral Genezing door Asperine. De vruchtbare auteur, wiens werk altijd gekenmerkt werd door een zeer dynamische stijl, bleef tevens een vurig essayist en pamflettist.
Zijn merk vond bij meer dan één jury grote erkenning: een tweede Staatsprijs in 1954 (voor Zuster Virgilia), de driejaarlijkse prijs voor koloniale letterkunde (voor Oproer in Congo, verschenen in 19531, de Prijs der Nederlandse Letteren (in 1968). Nog voor de oorlog merd hij verkozen tot lid van de Akademie en in 1987 merd de inmiddels tot baron verheven kunstenaar wegens zijn verdiensten als vrijzinnige benoemd tot eredoctor van de VUB
In 1988 begon Manteau de publikatie van zijn Verzameld Werk, waarin o.m. een door Emiel Willekens sariiengestelde Walschap-Kroniek is opgenomen.

WARREN, ROBERT PENN (24 4-1905 Guthrie, Verenigde Staten - 15-9-1989 Stratton, Verenigde Staten) Amerikaans schrijver.

Warren studeerde literatuur aan de Vanderbilt University, Oxford University, Yale University en de University of California. Hij doceerde aan vele universiteiten, waaronder Vanderbilt (1931-1934), Louisiana State Univ. (1934-1942), Minnesota Univ (1942-1950) en Yale University (1950-1956. 1961-1973).
Aanvankelijk behoorde Warren tot de Fugitive School van dichters. Hij werkte mee aan hun rechtse ,,Southern Agrarian"-programma en was mede-ondertekenaar van het manifest I'll Take My Stand, opgesteld ter verdediging van de zuidelijke identiteit. In 1935 richtte hij samen met Cleanth Brooks het literatuurtijdschrift Southern Review op. Daarnaast publiceerde hij theoretische geschriften als Understanding Poetry (1938) en Understanding Fiction (1943).
Warren verwierf zijn grootste bekendheid met ziin roman over uolitieke corruutie All the King's Men (1946), waarvoor hij in 1947 de Pulitzer-prijs kreeg en die in 1949 onder regie van Robert Rossen werd verfilmd. Andere romans waren: At Heaven's Gate (1943). Band of Angels (1955), The Cave (1959) en Flood (1964). Voorts schreef Warren een roman in verzen, Brother to Dragons (1954), gedichten - Selected Poems 1923-1975 (1978)-en essays - Selected Essays (1964). In 1958 en 1979 krreg hij de Pulitzer-prijs voor poëzie.



Cesare Zavattini

YACINE, KATEB (6-8-1929 Condé-Smendou, Algerije - 28-10-1989 Grenoble. Frankrijk) Algerijns schrijver.

Kateb Yacine leefde tot 1951 in Algerije, waar hij als journalist werkte voor Alger Républicain. In 1946 publiceerde hij zijn eerste gedichtenbundel, Soliloques.
Zijn geschriften, die grotendeels in het Frans werden gepubliceerd, worden gekenmerkt door sociale thema's en een sterke politieke betrokkenheid, met als voornaamste thema de onderdrukking van de Arabieren en hun politieke bevrijding.
Zijn bekendste roman is Nedjma (1956), gevolgd door Le polygone étoilé (1966). Later schreef hij vooral toneelstukken zoals Le cercle des représilles (1959), en L'homme aux sandales de caoutchouc (1970)over de Vietnamese bevrijdingsoorlog alsmede de in Arabisch dialect geschreven stukken Mohammed, pak je koffer en De oorlog van 2000 jaar.
In 1972 keerde Yacine naar Algerije terug; sindsdien leefde hij afwisselend in Frankrijk en in zijn vaderland. In 1987 werd hij onderscheiden met de Grand Prix national français des lettres.

ZAVATTINI, CESARE (20-9-1902 Luzzara, Italië - 13-10-1989 Rome, Italië) Italiaans scenarioschrijver.

Na werkzaam te zijn als journalist in Milaan schreef Zavattini in 1935 zijn eerste scenario voor de film Darò un milione van Mario Camerini. Tot 1982 was hij de auteur van nog 112 andere filmscenario's.
Zavattini's naam blijft onscheidbaar verbonden met het ontstaan en de bloei van het Italiaanse neo-realisme. een uit het anti-fascistisch verzet voortgekomen filmersbeweging die naar een waarheidsgetrouwe afspiegeling van de sociale werkelijkheid streefde.
De scenario's van de door Vittorio de Sica geregiseerde films verwierven grote faam: Sciuscia (1946), Ladri di biciclette (1948), Miracolo a Milano (19511, Umberto D. (1952) en I1 Tetto (1956).
Daarnaast merkte Zavattini ook met andere regisseurs en in andere soorten films. Voorbeelden zijn: Quattro passi fra le nuvole (1942) van Alessandro Blasetti, La caccia tragica (1947) van Giuseppe de Santis, Una domenica d'agosto (1949) van Luciano Emmer en Bellissima (1951)van Luchino Visconti.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam - Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, B 2100, Deurne-Antwerpen, Keesinglaan 2-20 I.S.S.N. 0165-3660

KEESINGS HISTORISCH ARCHIEF

definitieve index op deel XLIII

januari/december 1989

Redactie: J. Goedvolk (hoofdredacteur),P. van Eck, T. Jonkman, E. Brouwers, (voor België) A. Wouters, Index: R. Kwaspen.

Adres redactie: Hogehilweg 13, 1101 CA Amsterdam, telefoon (020) 5641111.

Uitgevers: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Amsterdam.

Administratie Nederland: Keesing Uitgeversmaatschappij B.V., Hogehilweg 13, Postbus 1118, 1000 BC Amsterdam, telefoon (020) 5641222.

Administratie België: N.V. Internationale Drukkerij en Uitgeverij Keesing, Keesinglaan 2-26, B 2100 Deurne-Antwerpen, telefoon 03/324.38.00 (10 lijnen), postrekening 000.0012775-68, bankrekening 408-0004545-51.

Vriendelijk verzoeken wij u adreswijziging 4 weken tevoren op te geven, met vermelding van uw abonnee-nummer.

belangrijk

Deze index vervangt alle in 1989 verschenen indexen, die dus vernietigd kunnen worden.
Een aantal gebeurtenissen, die in 1989 plaatshadden, konden niet meer worden verwerkt. Zie daarvoor deel XLIX.

het gebruik van de index

Keesings Historisch Archief (KHA) legt wekelijks het belangrijkste vast van wat in de wereld gebeurt. De onmisbare sleutel tot het verzamelde berichtenmateriaal is de index. Deze bestaat uit een naamregister (I),een lijst niet veel voorkomende afkortingen (II) en een periodiek verschijnend, cumulatief - **alfabetisch-systematisch** gedeelte (111) en een jaarkalender (IV).
Aan het begin van ieder kalenderjaar worden de indexen van het voorafgaande jaar samengevat in een permanente index.
Enkele aanwijzingen betreffende deze alfabetisch-systematische index zijn verderop vermeld.

I naamregister

behorend bij index op Keesings Historisch Archief, deel XLIII, januari-december 1989

De persoonsnamen die in dit deel van Keesings Historisch Archief voorkomen, zijn opgenomen in het hiernavolgende naamregister.

Bij de namen zijn vermeld paginacijfer en kolom (b.v. 600/1 = pag. 600, 1e kolom).
Wanneer achter het paginacijfer /foto staat aangegeven, betekent dit dat de desbetreffende naam in het bij deze afbeelding behorende onderschrift voorkomt.

Bij eventuele verschillen in schrijfwijze tussen tekst en naamregister dient de in het register opgenomen schrijfwijze als de meest juiste en volledige beschouwd te worden. Verder zijn bij de indicering de volgende richtlijnen in acht genomen.

1. Bij Slavische (b.v. Russische), namen is, indien mogelijk, de Nederlandse transcriptie gevolgd.
2. De voorvoegsels „Mac" („Mc") en „O" worden tot de naam gerekend. Zo is b.v. McElroy opgenomen onder de letter M en O'Neil onder de O. Voorvoegsels ais „de", „van" en „el" worden echter niet tot de naam gerekend. Derhalve staat De Vleeschauer onder de letter V, Van Acker onder de A en el-Kassem onder de K.
3. Personen van regerende vorstenhuizen zijn onder hun voornamen opgenomen.

Ondanks ons streven naar de grootst mogelijke nauwkeurigheid kunnen in het naamregister onjuistheden zijn geslopen. De redactie houdt zich daarom aanbevolen voor eventuele opmerkingen ten einde in volgende naamregisters onjuistheden te vermijden.

A

Aart, D. van der 191/2
Aarts, H.J.B. 90/2, 359/2, 586/1
Ababaker, I. 198/3
Ababakr, A.M. 671/1
Abacha, S. 395/3
Abbas, A.F. 682/2
Abbate, W.M. 393/3
Abdallah, Abdelwahab 720/1
Abdallah, Abou G. 195/3
Abdallah, **D.O**305/1
Abdelghani, M.B.A. 146/2
Abdelhamid, **G.O.**315/2
Abdelkerim, M. 653/2
Abdellaoui, A. 146/1
Abderrahim, K. 147/1
Abdi, A.I. 96/3
Abdo Benitez, M. 144/2
Abdon Saguier, M. 137/3, 138/2
Abdou, S. 96/3
Abdoudou, S. 96/1
Abduh, J.M. 75/2
Abdulla, A.S. 462/1, 671/1
Abdullah, Fadil M. 77/1
Abdullah, Farooq 93/2/foto
Abdullah, koning 277/2
Abdullah, Y. al-A. 78/3
Abdullahi, H. 396/1
Abdulmalik, M. 208/2
Abe, S. 483/1, 484/2, 486/1
Abebe, A. 526/1
Abeele, P. van 32/1
Abel, L. 422/3
Aberkane, A. 146/1
Abeso Nvono, A. 805/1
Abeygoonasekera, **O.**5/2/3/foto, 6/1
Abisoye, E. 397/2
Abjidade, T. 668/2
Abokor, I.A. 462/3, 464/2
Abra. J. 186/3
Abrahams, A. 100/1/2
Abramowitz, M. 455/3
Abrams, E. 139/3, 363/1, 431/1, 432/2, 447/2, 448/2, 456/1, 508/1
Abrantes Fernandez, J. 56/2, 60/1
Abreu. J.A. 163/2. 768/3
Abu-Salih, H.S. 194/2, 198/3, 200/2
Abubakar III, A.S. 398/2/3
Abubakr, A.M. 462/1
Abugroun, A.A. 331/3 Achmedow, A. 151/2
Achromejew, S. 113/1, 203/1/2
Achttienribbe-Buijs, J. 586/2
Acosta, **O.** 138/3, 141/2
Acosta Cordero, A. 54/2, 59/2
Adada, **R.** 669/3
Adam, H. kroonprins 541/2
Adamec, L. 447/1, 675/3, 676/3/foto, 677/1 714/3, 790/1
Adamisjin, A. 251/3, 252/foto, 254/2, 256/2, 526/3, 555/1
Adamowitsj, A. 227/1/2
Adams, G. 620/1
Adams, **R.** 670/2
Adan, A. 462/2
Adbullahi, A. 397/1
Adeil, B.A. 198/3
Ademokhai, P. 397/2
Adenauer. K. 711/3
Adhami, Á.N.A. al- 501/1
Adjani, I. 816/1, 817/3
Adjrid, A. 719/foto
Adrianza, M. 768/3
Afanasjew, J. 227/1/2/3
Afanasjew, S. 201/3
Afeworki, I. 200/2, 523/3, 525/1, 526/3
Aflak, M. 495/1
Afrah, H.K. 462/1, 671/1
Agazadeh, **G. R** 703/1
Agonasir, A. 526/1
Agondanou, J-D. 668/2
Agresti, A. 817/3
Agt, A.A.M. van 87/3, 89/1, 440/1/2, 596/2, 618/1, 723/1/2/3, 725/1/3, 728/1
Aguirre del Cristo, S. 54/2, 56/1, 59/2
Ahdal, A. al 763/2
Ahde, M. 646/3
Ahidjo, A. 822/1
Ahern, B. 620/3
Ahmad, Abderrashid S. 462/1, 671/2
Ahmad, Ahmad H. 462/2
Ahmad, F. 130/1
Ahmad, M.S. 76/3
Ahmad Rithaudeen, Tengku 351/foto
Ahmadu, U.S. 394/3
Ahmed, Abdallah M. 198/3, 330/3, 331/1
Ahmed, Abderrahman K. bint 315/1
Ahmed, Abdullah I. 682/1
Ahmed, Ahmad H. 671/1/2
Ahmed, F.A. 76/3
Ahmed, H.K. 78/2
Ahmed, Makram M. 222/2, 223/1, 435/3
Ahmed, Mohammed Abu **A.** 133/1
Ahmed, Mohammed T. 194/2
Ahmed, Sadik 492/2, 494/2
Ahmed, Saleh O. 77/1
Ahmeti, **I.** 182/3
Ahtisaari, M. 255/1, 272/3, 521/2, 737/1, 739/3
Aichinger, I. 812/1
Ai Zhisheng 230/2
Aikhomu, A. 395/3
Ailey, A. 822/1/2/foto
Aino, K. 484/3/foto
Ajawin, L.A. 200/2, 201/1
Ajayi, D. 396/3
Ajibola, B. prins 396/1
Ajluni, Z. al- 275/3, 278/1
Ajrikjan, P. 148/1, 149/3
Akarcali, B. 743/3, 744/1, 746/1
Akbar, I. 434/3
Akbulut, Y. 744/1, 749/2
Ake, S. 368/1
Akhavan, K. 500/2
Akihito, keizer, kroonprins 33/1/2/3, 34/1/foto, 36/1/2, 316/foto
Akilu, H. 396/3
Akinloye, C.A. 396/2
Akinloye, E. 396/2
Akinrade, A. 396/1
Akinyemi, B. 396/1/2/foto
Akkaphol Somroop 303/3
Akkaya, K. 749/2
Akol, L. 334/2, 435/2, 436/1/2
Akoun, L. 367/3
Akpo, P. 96/1

Akritidis, N. 477/2, 478/3
Aksu, A. 748/1, 749/2
Aku, A. 396 2
Akuzum, I. i48 1. i49 '2
Akyol, A. 748 1, i49 '2
Ala, R. 769/3
Alasow, H.A. 462/1, 671/1/2
Alatas, A. 588/3, 591/3
Albrecht, H. 750/3
Alcaron de Quesada, K. 256 1/3, 270/foto
Aldama Escalante, C 557/3, 256 1/3
Alders. J.G.M. 90 2. 707 3, 721 3 foto. 722 1 724 1. 728 1
Alexander. J. 819/3
Alexander, P.C. 95 2
Alfa, I. 395/3
Alfonsin Foulkes. R. 163 3, 380 1 3, 381/1 3, 382 1/2 3, 383 1 2 3. 384/2/3. 390 2, 391 2 3. 392/1 3, 393/2/3 foto. 603 1 2 foto. 605 1
Alfonso. A. 60 3
Algabid. H 30i foto
Algayer, J. 677 f
Alhaji, A.A. 397 1
Ali. Adan hl 462 2
Ali. Akram A-Q. 682 1/2/3
Ali. F.A. 193/1, 199 1, 433 1 2, 434/3
Ali, H. 688/3
Ali N. a l 501 1
Ali. O.O.198 3
Ali. U.J. 671 1
Ali-Ammar, M. i18 '3
Alia, R. 181 3. 182/1/2/3, 183/2/3, 184'1
Allam-Mi, A. 650/1 3
Allen, J. Van 820 1
Allende, G. 775/foto
Allende. I. 77413, 775 'foto 2x
Allende Gossens. S. 774 '2 3, 776/3, 777/2
Alli, A. 396 2
Alliali, C. 368/1
Allush, S.H. 682 1
Almeida Bosque, J. 54 2, 57/3. 5V2
Almeyda Medina. C. 777 2, 778/1
Alongo Nchama, A. 805/1
Alptemocin, A.K. 743'3
Alqam, M.M. 651'1
Als, G. 6013, 602/1
Alsheikh, R. 497 1
Alsogaray, A. 381/3, 604/2
Alsogaray, M.J. 604/2
Alsop, J.W. 822 2/3
Altangerel, B-O. 158/3, 159 '2
Altinkaya, C. 74811, 749/2
Altman, S. 820/foto, 82112'3
Altom, A.M. 194 '2
Alva, M. 80, 2
Alvarado, J.L. 63 1/2
Alvarez, L. 5083
Alvarez de Ia Nuez, L. 57. 3
Alvarez del Castillo, E. 508 1
Alvarez Desanti, A. 779/2/3
Alvarez Marin, A. 777/3
Alvear, M. de 382/2
Alijew, G 202 1
Amadou, A. 668 3
Amadou, S 315/2
Amat, I. 230/2
Ambler, E. 170/1
Ambrosini, G. 279/2
Ambrosy, P. 679 3
Amde-Mikhail, E. 520/2
Amelsvoort. M.J.J. van 90/2, 440/1, 586 1. 725 2/3/foto, 728 '1
Ament. mevrouw 291/3
Amer, F. 687/1
Amgalan, T 158/3
Amin, A.F hl. 682 2
Amin, I., sjeik 81/2
Amin. S.A. 119 2
Aminu, J 396 1
Amir, I.A. 198/3
Ammar, H. 720 1
Ammar, M.A. 146/1
Amstutz, D 38/1
Amwrosi, monnik 228 2
Anastassopoulos, G. 9 2
Anaya Vasquez, J.F. 515/3
Anciaux, V. 437 2
Ancona, H.d' 410 '1, 721 foto. 722 1, 725 '1 2
Anderson, E. 100 '1/2 3, 103/3
Anderson, N 433 'foto
Anderson, T. 497 3, 500 I
Andersson. G. 647 1 'foto
Andersson. S. 132/3, 539/foto, 647 1
Andrejew, W. 206 1
Andreotti. G. 190 3. 208 3, 343 3, 344 1, 532/2, 539 foto, 621 2, 622/1, 623 3, 624 1 2 3/foto
Andres, B. 109/1 2 foto
Andriamanjato, R. 368 .i, 805 1 2
Andrianony, R R. 368 3
Andrianopoulos, X 493 2
Andriessen. F 11/2. 12 2/3. 37 3, 38/3, 39 1. 450 2, 451 3, 452/2, 726 3
Andriessen, J E. 588 1, 721 3/foto, 722 1, 724/2/3. 728 1
Andropow, J. 206/1
Anga, P. 669/2
Angba, N.K. 368/1
Angeles Morenos Uriegas, M. de los 508/1
Angelopoulos, S. 816 3
Angeloz, E. C. 381/1, 382 1/3, 383 1, 384/1/foto
Anghui, H.A. 368/1
Angoran, Y.E. 368 2
Anguita Gonzalez. J. 638/1/2 foto. 705 1, 706'1 3
Anikulapo-Kuti, F. 396 2
Aniogolu, fl. 395/1
Anka, A.M 397/1
Anker, K. 812 3
Anlauf 752, 2
Annab, Z. 275/2
Annaud. J-J. 816/2
Annemans, G. 763/2
Anomeritis. G. 493/1
Ansari, I.H. 93 1
Ansari, hl A. 370 3
Ansari. Z.R. 80/2 '3, 178 3
Anselme, B. 126'1
Anstee, hl. 42/1
Antonow, A. 202/3
Antelo Laughlin, H. 515/3
Anuwat Wattanapongsiri 302/3
Anzola Jimenez. H. 16313
Aoki, I. 483/3, 486 1
A'oud, A.M. al- 186'1
Xoun. M. 132 3, 733/1/2/3, 734/1/2 3/foto, 735/1/2/3, 736/1/2/3, 763/3, 764/1, 765/1/2/3, 766/1/2, 767 2, 769/1/2/3/foto. 770/1/2, 771/1/2/3, 772/1/2/3, 773/1/2
Aaa. G. 117/2
Aqrawi, H.H. 225 '1
Aquino, C. 36/2
Arabi, 'J. a l 221 2/foto
Arabi, R. al- 223'1
Arad, R. 497 1 2
Arafat, Y. 8 1 2/3, 81/1, 82/1/2/3, 84 1, 173/2, 277 2'3, 625 1, 627/3, 628'1. 631/foto, 681/3. 702 2, i66 1
Aranaburo Garcia, J. 59, 2
Arancon, J. 138 1
Aranda. T. 768 1
Aranibar Quiroga, X. 514/3, 515 '1
Arashi. A. al 75/1/2
Arashi, Y.H. al- 75 '2, 76 3
Araya, R. 779/3
Araya Garcia, A. 64/3
Arbeli-Almoslino, S. 239 '2
Arcand. D. 81i 1
Arce, J. 515 3
Ardbo, Al. i10 3
Ardabili, A.K.M. 369,1. 372 1/2, 373/3, 374 1, 416/2, 702/1. 703/2
Ardito Barletta, N. 432 2
Ardo, B. 394 2
Arendonk, J van 741 3. 742,1
Arens, M. 71 3, 221 foto, 222 1, 237 1/2. 238 '1 3, 239 1'2 '3, 626 3
Argana, L.M. 141'3, 143/1/2 3
Arias, C. 163 1
Arias Calderon. T. 430 'foto
Arias Cárderon, R 430 Z foto. 432.2. 456 3, 457 3, 459 3, 460/1, 461 1/2
Arias Lora. N. 25 2. 26/1
Arias Madrid, A. 432 1 2, 455 3. 458 1
Arias Sanchez, O. 430/3, 779 1 2/3
Arias Sanchez. R. 779 1 3
Arifi, E 74 1
Arigoni, D. 821/3
Arikan. I. 748/1
Aristegui, D P.M. de 735 3
Armando R1213
Armas, C 163 2, 768 3
Armas, E. 768 '3
Armstrong, S;. X. 556 foto
Arnao de Uzcategui, D 163 2, 768 3
Arnaz, D. 495/foto
Arndt. R. 407/3, 408 1
Aroetjoenjan, S. 148/2 3, 150 3
Arosemena, K. 432 '1
Arthit Kamlang-ek 301 i
Artsrooni 152/3
Arturo Errazuriz, G. i77 3
Aruna, A 1ii 2
Arunachalam, LI. 80 2
Asgrimsson, H 649 1
Ashby, H. 14/3
Ashcroft, P 817/2
Ashdown, J. 558/foto
Ashdown, P. 172, 2, 558 3 foto
Ashna, A.Q. 117/2
Ashour, M. 186,:
Askin, I. 748'1
Asllani, M. 182 1
Aspe Armella, P. 508/1
Aspin, L. 345/3
Assaad, N. al- 275/3
Assad, H. el 82/3, 416/1, 498/3, 629/1, 681/2, 685/2, 736/1/3, 764/3, 765/1, 770/1/foto, 771/2
Assad, S. 497/2
Astiz. A. 390 2
Astrauskas, Y. 203/1
Atailia, LI. 147 2
Atasoy. V. 743/3. 744/1. 745/3
Atatürk, K 414/1, 749 1
Athanasopoulos, N. 494/2
Athulathmudali, L. 5 1, h I
Atrakchi, A. 223'3
Attar, M.S. al- 752
Attas, H.A.B. al- 76/1/2, 77/1/3, 78/2/3
Attiya, H. 197'2
Atwater, L. 699/1/2
Atwell, H. 731'1/3
Aubuisson Arrieta, R.D' 248 3, 249/1/2
August, B. 81713. 818/3
Augustin E 812 3
Auna A 593 1
Aung Gyi 466 2 3 467 2 468 1 3 469 3 470/1 3 471 foto
Aung Lwin 465/2
Aung San 465/1. 466/1/2. 467 3. 470/2
Aung San Suu Kyi 465 1/2.3/foto, 466 1/2. 467/2 3, 468/1/3, 469/2 3. 470/1 3, 471/1 2
Aung Than 47012
Avermaete. R. 14 '3
Avete, H.R. 392/3, 393/2
Awa, E. 394 '2, 395/1
Awlaqi, N.A. al- 75/2
Awwad, T.Y. 735 3
Axen, H. 751/2 3, 752 '1
Aya, prins 3313, 34 foto
Ayari, M.S. 720/1
Ayele, E. 526 '1
Ayer. Sir A.J. 495/1
Aykut, I. 743/3, 748 1, 749/2
Aylwin Azocar. P. 774 1/foto, 775 1, 776/2/3. 777/2. 778 '2 '3
Ayuba, A. 396 1
Ayuba, T. 395 3
Azad. B.J. 92 '3
Azeglio Cinmpi. C. 421 3
Aziz, M 117/2, 119 '3
Aziz. S.A. 43313
Aziz, T. 70/3, 72/1, 630/1, 682 2/3, 683 2. 791 3. 792 1, T93 1/3, 794 '1/2 '3. 795/1 2, 796 1

Aznar, J.M. 637 3, 639'1, 70511, 706/1/2/3/foto, 707'1/2
Azonhiho, M.D. 96/1
Azpurua Arreaza, M. 164/2, 165/2, 166/3, 167'1, 3[illegible] 1

B

Ba, M.A. 316 i
Ba'adleh, M.A. 671.2, 672/1
Baars, A. 815/1
Baas-Jansen. A.J. 90/2
Babaly, A.A. 315/2
Babameto. L. 182 3
Babangida, I. 394/1, 395/1/2/3, 396/3, 397/2, 398/1, 399/1/2, 400/1/2
Babbitt, B. 696/1
Babikr, A 434 3
Bnccouche, H. 719/3, 720'1/2'3 'foto
Bachchan, A. 95 ?
Bachir, S. el 763 2
Bachirew. W. 201'3
Bachlanow, O. 202'3
Badiel, B. 153 3
Badle, M.A. 462 2
Badr, Z. 219/1, 222 2, 223 2, 224'1 2
Badran, A. 276/1 2
Badran, RI. 276 1
Baehr, P.R. 87'1
Baez Samaniego, C. 139 2
Baga-Yambo, T. 96/2
Bagaza, J-B. 96 1 2
Baghlani, M.B. 119 3
Bagirow, K. 148/2
Bahadur, S 117 2
Bahdou Farah, LI 78 2, 96 3
Bahr, E. 343/1
Bahring, X. 107 2
Bahuguna. H.N. 91/2. 93 foto
Baier, L. 812/3, 820/1
Bajpai, R.K. 80 '2
Bajrami, B. 476/3
Baka, W. 24311, 244/2, 566 1
Bakatin, W. 202/3
Baker. A. 815/3
Baker, J.A. III 42/2, 66/2/3, 67/1/3, 208 1, 246/3, 309/1, 341/2, 342 1 3, 346 3, 347/1/2, 348/3, 350 1, 532/3, 539/1/2/foto, 540/1/2 3/foto, 59013, 625/2, 697/2, 753/3, 785/foto, 789'2
Baker. K. 556/2/3 foto, 557/1/2
Baki, B. 146/1, 719'1
Bakken, A-L. 14 2
Bakker, F. 810 2
Balaguer Cabrera, J.R. 55/3, 57/3, 59/2
Balaguer Ricardo. T. 24/3/foto, 25'1'3, 26 1
Balcerowicz, L. 633'3, 636 2/3
Baldo, S.A. 196/2
Balhaajav, T, 15813
Bali, D.Y. 395/3, 396/1
Balima, S.T. 153'3
Ball, L. 495/1 2/3 foto
Ballabani. S. 182/2
Ballai, L. 443/1
Ballester, H. 392 1
Ballegeer, J. 812 1
Balopi, P. 28/3
Balstad, J. 14/2
Balstra, G. 818/2
Bamba, V. 368/1
Bnnaschek. hl. 673/1
Bandaranaike, S. 5 1/2/3 'foto, 6/1 2
Bandouvas. K 478 2
Bangemann, M. 11'D, 12'1 2, 108/1
Banhorn Silpa-Archa 302 3
Bani-Sadr, A. 704'1
Bank, J. 815/3
Banna, I. el- 433 1
Banny, J.K. 368 1
Banville, J. 812 2
Banzer Suarez, H. 513/1/2, 514/3/foto, 515/1
Bao Tong 340'2/3
Bar Am, U. 236/3, 23911
Bar-Lev, C. 237 1, 238/1, 239 1
Barahona Urzua, P. 777/3
Barakat, A.H. 75 2
Barbouti, I. 192 2'3, 207/2
B[illegible]ski, K 366'1
Barani, J. 102/2 3
Barendsen-Cleveringa, L.A. 85'2, 87/1
Barets, N.A. 119 2
Barghashi, H.A.A. a l 185/1
Barialay M 117/1 2
Barjan Muffdy, V.M 25 2
Barkad Siraj, H. 96/3
Bärlund, K. 376 1, 646/3
Barnala, S.S. 94 2
Barnes, H. 775/2
Barnes, K. 558 1
Baro, V. 476 2
Baroan. R Z 368'1
Baron Crespo, E. 804/1
Barranco. J 638/1
Barre, A.J. 78/2, 462'1, 671'1 2'3, 672 1 2'3
Barre Maslah S 461 3 462 1 464 3
Barre, Mohammed S. 461/3, 462/1 3/foto, 463/1/2, 464'213
Barreiro, E.G. 390 3
Barria, A. 429 1
Barrientos, C. 141/1
Barrin, J. de 669 1
Barrionucvo Pena, J. 314/2
Barrow, D. 768 1
Barschel. U. 329/1
Barsekjan, hl. 150 1
Bartlett, E. 100 1 2, 102 3
Bartlett Diaz, M. 506 1, 508 1
Barucci, P. 421'3
Barzani, M. 684/1 3, 6833, 688 2/foto, 704/1
Barzel, R. 106/1, 107 1
Basdeo, S. 731'3
Basha, H.A. 222/2 3, 223/1
Bashir, O.H.A. al- 433 1/2'3'foto, 434 1 2 3, 436/2
Bass, R. 818/3
Bassiouni, M. 628 2
Basson, J. 30 2
Bastelaere, D. van 32 1
Bastiri, hl. 810/3
Bastos, A.R. 814/2
Basu. J. 95/3, 112 3
Batani, L1.A a l 77/1
Batasuna, H. 705 2
Bathily, X. 316/2
Bathuyag, S. 158/3, 159/3
Batista Santana, S. 57/3
Batista y Zaldivar, F. 55/2, 60 1, 63/2
Batmunh, J. 158 2/3/foto, 160/1/2
Bats. R. 794'3
Batselier, N. de 124'3, 125'2
Battaglia, A. 624 1
Battersby, A.R. 821/3
Battesti, A.B. 368/1
Batu. I. 686/2
Bauche. S. 654/1
Baudson, A. 126 1
Bauer 50'2
Baugh, K. 100/1, 103 3
Baumel. Z. 49i '2
Bauza, E. 384 1, 603/3
Bavelaar, S. 743/1
Bayar, C. 748/3
Bayeh, B. 463/1, 521/2/3, 526 1'2/foto
Bayer, M. 102/3, 269/2
Baykal, D. 745/1
Baz, O. al- 220/1
Bazargan, M. 370/2, 371/1/3, 372/1. 701'2
Bazarowa, R. 203/1
Bazoft, F. 373 2
Beache, V. 509 2
Beadle, J. 576/3
Beassoumal, N. 653/3
Beatrix. koningin 90/2. 235/1, 269 1. 289'1. 293 2, 294/1 2, 295/2, 297/2, 364/3, 365/3, 427/3, 441'2, 597/1/2, 599/1 2, 600/2, 609 3, 610/foto, 689 1, 708/1, 709/1, 721 1/foto, 725'2, 727/2, 741/foto, 743/1, 758/1 foto
Beaulieu, E-E. 81'3'3
Beaulieu, X. 499/2/3
Bechio, J-J. 368 1
Becerra, C. 384/3
Bech, J. 60211
Beckers, P. 412 3, 429 foto, 443 1
Beckers-de Bruin, M.B.C. 69 1 2, 90 2, 410 1, 583/foto, 586 2, 587'2, 597/1/3, 599/1, 616/3
Beda, A. 199/1
Bedié, H.K. 367'1
Bedregal Gutierrez, G. 515'3
Beek, A.L. ter 90 1, 586 2, 721 3 foto, 722 1, 724'1
Beel, S. 809.3
Beer, L M. de 90 2
Beer, Leon de 529 1
Beer, Z. de 529/3, 530/1, 531'2/foto
Beghin, J. 437/1
Begin, B 238 3
Begin, M. 237 2
Begoen, J 623 1
Bebeshti. S.M.A. 155/2
Bei Dao 320/1
Beinema, M. 90/1. 420/1. 586/1
Beith, A. 558'3
Beji, M. 209 2
Bekaert, G. 32'2
Bekesi. L. 443/1
Bekteshi. B. 182 1 2 3
Bel-Hadj, A. 147'3
Belaid, M. 720'1
Belay, F. 325 2, 526/1
Belepe, S. 526'1
Belhouchet. A. 146 3
Belkacem, K. 718.3
Belkaid, A. 146 1, 719'1
Bello. Fanny 163/2
Bello, Felipo 163/2
Bello Andino, R. 25/2, 26 1
Bellow, S. 6013, 170/3
Belmondo. J-P 816 2
Belmont, J. 670/2
Belooesom, B. 201/3
Belooesow, I. 202/2
Belstcad. Lord 556, 1 2, 557 1
Beltran Guerra, L. 163'2, 768/3
Bembet, C.G. 669/2
Ben Aharon, Y. 22112
Ben Xli. Z.E.A. 209 1/2/3/foto, 719/3, 720/1/2/3, 770/1
Beii Goerion, D 237 2
Ben-Gurirab, T. 737/2, 739/2
Ben Slama, H. 120 '1
Benavides, J. 55 1
Bcndaoud. A. 719/1
Bendi, R. 434, 3
Benflis, A. 146/1, 718'3
Benfreha, A. 146/1, 71911
Benitez Florentin, J.M. 140/3
Benmaati, N. 146/1
Benn, S. 559/2, 560/1 2
Bennett, W. 68'3
Beno, M. 675/3, 677/2
Bentkowski, A. 565/foto, 567/1/2/3, 568'2
Bentsen. L. 696/3
Benyelles, R. 147'1
Berccz, J. 423/2, 442/2, 657/1
Bérégovoy, P. 349/2, 451 2
Béreményi, G. 816/3
Bérenger, J. 19612
Berg, J.T. van den 80 2, 90'1/2, 586/2
Berghe, H. van den 821/3
Berghofen. W. 71311
Berginan. I 819 2
Berio, L 815/2
Berkhof, hl. 441'foto
Berlin, I. 822/3'foto
Berlinguer, E. 622/2
Berlinguer, G. 622'3
Berlinski, L. 267'1/3, 269'1/foto, 362'1/2, 363/1, 425/3
Bermudez, A.G. 364 3, 424'1
Bermudez, R. 432/3
Bernard, D. 27/2
Bcrnard, V. 522.2
Bernasconi, P 640'1

Bernatowicz, S. 565 1
Bernhard, prins 808 foto
Bernhard, T. 495/3
Rernini, C. 624/1
Bernlef, J. 811 3
Berri, N. 81 3. 82 1. 83 1, 84/1. 501 1, 734 3. 735 1, 765 2. 766/1, 767/1, 769/3. 770 1, i41 2
Bertele. E. 642/3
Bertens, J.W. 410/1. 412/foto
Bertero, M 514. 2
Berthelot, Y. 660 2
Besharati. A.M. 83 1
Bessaieh. B. 719 1, 'i66 2
Bessette, L. 815 2
Bessmertnych, A. 115 1, 765 2
Betancourt, R. 162 2
Betchine, M. 145'Y
Beumer. B 410/1
Beunders. H. 755 1
Beuve-Méry, H 822 3 foto 823 1
Beveraggi, E. 384/3
Beijlen-Geerts, D.J. 586/2
Beynon. R 303 1
Bhagat, B.R. 79/1 2
Bhagat, H.K L. 80 1
Bharadwaj, H R. 80 2
Bhoemibol Adulyadej, koning 300 2 301 2. foto, 302/1, 3
Bianchi, J.E. 393 '3
Bid, A S al 76 1, 77 '2 3
Biermann, W. 675 1. 752/2, 812/2
Bierut, B. 565/2
Biesheuvel. P.J. 90/2, 586/1
Bies:. A. van der 123 1
Biggelaar, A.J.M. van den 379/3, 380/1/2
Bihari, M. 442. 3
Bihonge, S.R. 520'1
Bik, J M 673/1
Bilak. V. 675/3. 714/3
Bird. L. 717/3
Bird. V. sr 717 1 3
Bird. V. jr 717/3
Birjoekowa, A. 202 3
Birnie. C. 819/1
Biro, Z. 442/3
Birza, R. 810 3
Bishari, I.M. al- 183'1
Bishop, 31. 320 foto
Bishop, M J. 821/1
Bislip, P. 357'2
Bismarck, O. von 675 2
Biziou, P 818 '3
Bjarnason, G. 649/1
Blaauw, J.D. 90 2
Blackbeard, C. 28'3
Blackman, N. 27/2
Blakey, A 81.5'1
Blanco. C. 768/3
Blanco, D 514 2
Blanco, S.J. 24 3, 25/3 foto
Blaney, N 619'2, 620 2 3
Blanken, H. 810/3
Blauw, P.M. 90/2, 291 3, 586 2
Blazek, V. 676 '1
Blecha, K. 663 foto, 678 2 3 foto, 679 1
Bli. S 720 1
Blier, B 496/1, 817 1
Bloed. A. 554 1 2
Blok, A 818 '1
Blum, C 640 1
Blumenfeld, E. 10/1
Bo Ye Htut 467/3
Bo Yiho 288 3
Boda, M. 677 1
Bodström, I,. 647. 1 foto
Boecharin, N. 203/3, 204/1 foto
Boeck, F. de 32 1
Boedyka, A. 201 3
Boegajew, B. 201/3
Boehm, R. 476 1
Boekholt, R. 133 3
Boer, J.J.P. de 90 2
Boer, W. de 587/1 2
Boers-Wijnberg, M.H.A. 90/2, 586/1
Boesak, A. 572/foto, 573/1/2
Boesygin, M. 202/3
Boeynants, C van den 476 i
Boeynants, mevrouw van den 475/1
Boeynants, P. van den 475/1/2/3, 476/1/2'3 /foto, 477/1
Bofill Pages. R. 63 1
Bogosian, E. 811.3
Boguinard, E.K. 368 i
Bohigas, O. 810/1
Bohley, B. 644/1
Böhme, H.J. 751/2, 754/2
Bohmu Aung 468/1, 470/2
Boissevain, M. 301/3
Bokman, P. 817/3
Bold, S. 158/3
Bolivar, S. 779/1
Bolkestein, F. 289/2, 290/3, 291/1, 308/3, 309/1/3, 310/3, 586/2
Bölling, K. 675/2, 751/3, 752/1
Bolognesi, D 474 1
Bommai, S.R. 93 2
Bommel. A van li2 3
Bonaparte, N. 13'1
Bondt, F. de 124 i
Bongo, A-B. (Omar) 154 1, 548 1, 650 2 652/3, 656 foto
Bongo, M. 654 1
Bongou, C. 669/3
Bonnelame. J. 670/2
Bonnrr. E. 227 3
Boogaard, R. van den 593 2
Boogaard, T. van den 810 3
Booi, J. 267 3, 337 2, 424'2. 427 2
Boom, E. 218/2
Boon, I. 810'1
Boon-eua Prasertsuwan 302/3
Bornine, A. 606 1
Borg Olivier, G. 60213
Borgen, K. 14/2
Borgman, F. 90/2, 586 1
Borkowski, D. 674 3, R75 1
Boi-n, Jorge 604 '1
Born, Juan 604 1
Borstner, I. 20/3, 22, 1
Borujerdi, Ayatollah 414/2
Bosch. J. 25/2 foto
Boskin, hl. 68 2
Bossche, L. van den 124 3, 125 2
Bosscher, M. 810/1
Bostwick, B. 817/3
Böszörmény, G 817 1
Bot, M. 810 2
Botha, C. 531/1
Botha, P.W. 46/2, 48/3, 254/3, 255/2/foto, 529/1/2/foto. 531/1/2, 532/1/2/3, 533/1/2/3, 534/1, 369 1/2/3. 570/3. 571/1/2/3, 573/1, 57411'3, 575 3. 576 1, 608 2, 737/1
Botlia, R.F. 29 1/3, 30'1, 46/1. 47/3. 48/1/2 3. 251 2/3, 252 1/foto. 253 1 2. 234 2 3, 25511 foto, 256/3, 270/3/foto, 2il 2 foto. 272 1, 529 2. 530/1/2/3. 532/2/3, 533 3. 547/1. 548 foto
Botlia, S. 530'2. 532 1, 607/3, 608/1 2 3
Botile. 'T. 574 2
Botje, H. i6 1. 188/1, 197 1, 199 3, 220 1, 223 3, 224 3. 234 2, 276, 1, 2i8 1, 306/1, 436 2, 635 1
Bouaziz, RI. 720 3
Bouchard, B. 759/3
Boudewijn, koning 124 1. 135 2. 233 1. 262 2, 266 1, 408/3. 409 2
Boudjemaa, A. 719 1
Boukary Lingani. J-B 153 '3
Boularès, H. 720 '1
Boulez. P. 815 '3
Bouman, S 626 3, 627. 3, 628 1
Boumedienne, li. 146 1
Bouramoue, C. 669 2
Bourgois, C. 130 3
Bourguiba, H. 209 1 3
Bouskow. E 815 3
Boussena. S. 146 1 2, 719 1
Boutros Ghali, B 626 3, 627/foto
Bouzghoub, M.T. 146 1
Boyen, T van 232/1
Boyd, A 158 1 foto
Boyer, M. 407/3
Bozer, A. 743/3, 744/3, 748/1/2, 749/1/2
Bozorgian, A.M. 703/3, 704/2
Braams, R. 90/2
Bradley, B. 696/1
Brady. N. 66/2, 67/1, 246/2.3, 247/1/2/3. 261/2, 452 3, 633 3, 634/1/3. 656 Y 660/3
Brahimi, A. 146/1
Brahimi, M. el-hl. 719/1
Braibant, F. 477 1
Braks, G.J.M. 128/3, 257/3, 312/3, 313/1/2/3, 376/2/foto, 586/1, 721/3/foto, 722/1, 724/3, 725/1, 727/3
Branch, T, 815/1
Brande. L. van den 125/1
Brandt, W. 218 1 2 3, 711 3. 742 2 3. 752/3, 753 2, 754 1
Brantas, G. 817 i
Bratteli. T. 594 3
Bravo Pardo, F. 54 2 3. 55 3, 59 7
Breaux, J. 6961
Breeden, R C. 700/1
Breedveld, W. 810 Y
Bremer III, P 189/3
Brenes, R. 456/3
Brennan, S 620 2/3
Breytenbach, B. 576/2, 606/2/foto
Brezjnew, G. 203 '1
Brezjnew, L. 160/2, 205,1 3, 206 'i, 229/1, 318/1/3. 322/3, 445/3, 446/1, 536 2, 539/1, 645/1, 675/1, 752/1
Briers. J. 816 1
Briggs. Lord A. li0 1
Brill, P. 695/3, 699/1
Brink, A. 576/2, 606 2
Brink, H.M. van den 706/3
Brinkhorst, L.J. 451 1, 759/3
Brinkman, L.C. 88/1, 175/1, 586 '1, 689/3, 690/1, 709/3
Brittan, Sir L. 11 '3, 12/2, 311 1, 557 2
Broder, S. 472 2/3
Broderick, f 100/1 3, 103/3
Brodersohn. M. 382/3, 383/foto
Brodsky, J. 170 3
Broek, H van den i 1/2, 8 2 3 9 3, 36 2 3, 51/3, 130/2, 131/1, 135/2/3, 173/2, 291/1, 344/1, 345/2, 346/2, 347/2, 353/1, 354/3, 364/3. 365/3, 419/2. 438/1/2/3. 439/1/2/3, 440 3 3, 539/3 foto, 340 1'3. 586/1, 721'3 'foto. 722/1, 723 1/2. 761 2 3. 762/1/2/3. 801 2. 802/1/3. 803 '3
Broek, M. van den 821/3
Broekhoven, R. van 819/3/toto
Bromley, A. 758/2
Bronfman, E. 229/3, 667/1/2
Bronkhorst. T. 818/1
Brooke. P. 555 3, 556/1/3
Broszat. hl. 823 1
Brou, E. 368 1
Brouwer, I. 586 3. 587/1
Brouwers, J. 812 2
Brown 350 '3
Brown, J. 500 '2
Bron-n. Ralph 505/2
Brown, Ron (Engeland) 36 3
Brown, Ron (VS) 695/3, 696/1 foto, 699/2
Bruce, D. 573/2
Brüggen, F. 815 2
Rruiii, M. de 97 3
Brundtland. A.O. 594 X
Brundtland, G.H. 13 2 3, 14, 2, 177/1 foto. 179 3, 180'1 2, 296 1. 297/2. 353/foto, 451 1, 593 1'fnto, 594/1 2/3, 595/1/2, 742 2 3
Brunhart. H. 541 1 2
Brunner, A. 681.2 3
Brzezinski 538 2
Buchel. W. 541/2
Büchi Buc, H. 777 3
Buckoke, A. 523 1
Budgen, N 421 2
Budinger, T. 820/1
Bugge, S. 594 foto
Buhari, M. 396/2 3
Buiter. H.G 85/3
Bujak, Z 241 3

Bukhari, M.M. al- 185 3
Bukhizam, I. 185/2/3
Bukman, P. 290/3, 586/1, 635/1/2, 725/3 726/3/foto, 727/1/3, 740/3, 742/3
Bülow, V. ... 816 3
Bulto, D. 525 1/3
Bultron, R. 432/3
Bundy, M. 742/3
Buntheng Thongsawasdi 301/2
Buralah Robleh, M 96 3
Burg, V.A.M. van der 90 2, 586 1, 708 i
Burgeon, W. 124/1
Burgues, A. 779/3
Burj, O.M. ai- 524/3
Burke, R. 619 1, 620/2/3
Burmah Nasir, F. 195 '3
Burney, S.M.H. 93/1
Burnham, L.F.S. 26/2, 27 2
Burns, W.F. 71 3, 72 1
Hili?, K 69 2
Burton, A. 823/1/2Burton, E. 717/2
Burton, M 573 2
Busek, E. 680 3, 681/1
Bush. B. 65/foto. 564/foto
Bush, G.H.W. 36/1/3, 65'1/foto, 66/2/3, 67/1/2/3, 68/1/2'3, 69/2, 97/2, 132/2'3, 135/2, 170/2. 177/2, 249/2, 310/2. 320/1/2/3, 322 2, 342/2 3, 344/1, 345/1/2/3, 34611 2/3/foto, 347/1 3, 348/2, 349/1/3, 350,1/2, 353/1/2/3'foto, 354/1/2, 356 2/3, 385/2, 386/1/2/3, 387/3, 389/3, 403/1, 416/1, 417/1, 447 '3, 449 1/foto. 450/1, 451/1/3/foto, 456/2/3. 458'1'3. 459/2/3. 460/3. 532/3. 540/1, 551/1, 554/3, 564/1/2/3/foto, 625/1, 628/3, 635/3, 636/1/foto, 674/1, 695/3, 696/2/3, 697/1/2/foto, 698/3, 699/1/2, 700/1/2/foto, 742/3, 743/1, 748/3, 757/3, 758/2, 759/2/3, 760/1, 762/1, 770/3, 773/2, 785/1/2/3/foto, 786/1/2/3, 787/2/3, 788/1/2/3/foto, 789/1/2/3, 801/1
Bushari, M. al- 18513
Busquin. P. 125 1
Bussi de Allende, H 774 3, 775/foto
Bustamente, A 100/2
Buthelezi, M 571/3, 60611
Buurmeyer, J.F. 90/1, 586/2
Buwalda, D. 81112
Buyoya, P. 96/1/2, 662/3
Buyse, G. 821,3
Byambaiav. E. 159/1
Byatt, A S 170/1
Byrd. R 69 2

C

Caballero, M. 813/foto
Cabezas, R. 515/3
Cabrera, Rl. 25/1
Cabrera Nunez, R. 56/1, 60/1
Cabrisas Ruiz, R. 54 3, 60/1
Caceres. F. 313'3
Caceres, I.B. 393/2, 605'2
Caceres Almada, A. 14411
Cafiero, A.F. 380112, 381/1 2/foto, 604/3
Cai Cheng 230/2
Caithness. Lord 279/1
Caldera Rodriguez, R. 162/3
Cnlderon. A.P. 821/3
Calderon Fournier, R.A. 779'3
Calfa, M. 676/1, 677, 2
Caljé, K. 594/1
Callaghan, J. 558/1
Camacho Aguilera, J. 56 1, 57/3
Camacho Solis, V.M. 506/1, 508/1
Camdessus, M. 247/3, 366/1, 633/3, 636 foto
Cami, F. 182/1/2, 183/1
Cammelbeeck, J. 479/3
Camp. W.G.J.M. van der 90/2, 586/1
Campbell, P. 509/1/3
Candries, H. 122/1
Cano, J.M. 143/1
Cao Siyuan 286/1
Cap, J. 667/3
Capobianco, G. 514 2
Caporali, M. 208 3
Caram, G. 25/2, 26'1
Carcani, A. 182/1/2/3, 184/1
Cardenas de Ituzza, J.B 432 2
Cardenas Solorzano, C. 506/1/3, 507 1/2, 508/3
Cardona Marino, A. 508 1
Cardoso e Cunha. A. 11.3, 12/2
Cariaga Osorio, J.L. 515/2
Caridi J.D 391 1 2 3, 392 1 2 3, 393/2'foto
Cariglia, A. 623.3, 624 1
Carli, G. 624/1, 683 3
Carlot, W. 352/2
Carlsson, I. 647/1 foto
Carlsson, K. 647 1/foto
Carlucci, F.C. 50 1, 191/1/2/3, 700/3
Carmona Borjas, J.R. 768/3
Carné, M 819 1
Carneado, J.F. 56 1
Carraro, F. 624 1
Carrillo, S. 638/2
Carstens. M. 328 2
Carter, J. 68/3, 69 2, 163/3, 456 2, 459/1/3 460/1/2/foto, 525/1, 526'3, 538/2
Carter, R. 460/foto
Cartwright, J. 558/1'3
Carvajal Prado, P 777/3, 778/1
Casaroli, kardinaal 228 3
Casas Rrgueiro, S. 54/2, 57/3, 59/2
Casella, J.M. 382/1
Caceres Coritreras, C. 776/3, 777/1/3 foto, 778/2
Casey, W. 68'3
Caso Lombardo, A. 508'1
Cassa Yoinbo, Z. 569/1
Cassavetes, J. 496/1/2/foto
Castanos Espaillat, J.C. 25/2, 26/1
Castelli, E. 208/2 3
Castillo, V. 768/1
Castillo, M.V. 25 3
Castillo Rahassa, M. 60 1
Castricum. F.W.C. 90'2. 586/1
Castro, J. 62'2/foto
Castio Ruz, P. 54/1/2 3/foto, 55/1/2, 56/2/3, 57/1/2/3'foto. 58,1/2, 3, 59/1/2'3, 60/1/2/3, 61'1/2/3, 62/2, 63'2/3, 6412, 16313, 252 1/2, 507/3/foto, 629'1
Castro Ruz, R. 54/2/3, 56/3, 57 3, 58/1, 59/1/2/foto, 60 1
Castro Yedra, R. 54 2
Catto, H. 69/2
Cavaco e Silva, A 353/foto, 407/2, 532/2, 644/3
Cavallo, D. 384'1, 603'3, 604'2/3
Cavazos, L. 66/2, 67'1
Cayattr. A. 496/2/foto
Cayrol, P. 101/1
Ceausescu, X. 49,112, 52/1'2, 422/3, 673'3, 790/1
Cech, T.R. 820/foto, 821/2
Cela, C.J. 812/3, 813/1/2 3/foto, 820/foto
Celebi, I. 749/2
Celikbas, F. 748'2/3
Celiker, Z. i4811
Celiku, H. 182/1/2/3
Cerrava, V. 182/1/2.3
Cervera Pacheco, V. 5081
Cespedes, G. 514/2
Cetta, M.A. 668'3
Cevada Hurtado, J. 515/3
Ceylan A 748 1
Chabbi, N 209 2
Chabert, J. 437 2
Chabiboellajew, P 202/3, 203/1
Chabiboellin. R. 203/1
Chadha, W. 111/1/2
Chadli, B. 145'2/3/foto, 146/1/3, 147/1/2, 652'3, 717.2, 718.1 2/3, 719/1/3/foto, 764/3, 765/1/2, 770/1/foto
Chai Qingfeng 230/3
Chairi-Yazdi, Ayatollah A.K. 414/1
Chaisiri Ruangkanchanaset 302 3
Chalerm Yubamrung 300 3. 302.3
Chalermphan Srivikorn 300'2
Chanibrrs, G. 731/1
Chaniid, S. 811/2
Chamlong Srimuang 301/1'3, 302,1
Chamras Mangkalarat 302/3
Chamseddin, M.M. 733.3
Cliandisingh. R. 26/2, 28/1
Chance, L. 269 3, 963, 965
Chamon, P. 131 L, 556/2/3/foto, 557 1
Chant, M. 47813, 479/foto
Chanterie, R. 408/3
Chaovalit Yongchaiyut 300/3, 301/1/2, 303'1 2'3 351'1
Chapman, T. 815 2 3
Cha alambopoulos. I. 478/2, 491/1
Charalambous, I. 479/3, 491/2
Chareh, F. el- 81/1, 84 1, 736/1, 765/2, 766: 1/3, 767/1, 770'1
Charfi, M. 719/3
Charles, C. 731/3
Charles, kroonprins 178 3, 307 Y. 387 3
Charles, P. 100 1, 103 3
Charlotte, groothertogin 602 1 2
Cliaruey- Wongsayant 303; 2'3
Chatichai Choonhavan 302 1 2 3/foto, 304 3, 351'foto, 35211, 589 3
Chatilliez, E. 816/1
Chatwin, B. 496/2 3
Chavan, S.B. 79/2, 80 2, 3, 93/3
Chaves, F. 1371 , 142'1/2
Chavez, J.R. 139'2, 14311
Chavez Gonzalez, P 59 2
Chaveco Hernandez, A. 5511. 60/1
Chavez Mena, F.A. 248/1/2, 24% foto
Cheikh, S. 146 1
Cheilihroiihou. T. i20 1
Chemang, T 398 1
Chemiiitzer, J. 751/2, 754/3
Chen jo-hsi 233/1
Chen Junsheng 230/2
Chen Minzhang 230/2
Chen Xitong 230/2
Chen-Young, P. 99/1
Cheney, D. 309/foto, 310/1/2/3, 342/1/2/3, 345/3, 346/1, 348/3, 460/3, 696/2, 697/1/2/3/foto
Cheng Yun 285 1, 320'1 3, 340'1
Cherif, H. 720/1
Chevalier, P. 124 3, 125/1
Chevènement, J.P. 349, 2
Cheysson, C. 1113
Chiari de Leon, R.E. 432/3
Chibane, S. 718/3
Chiepe, G.K.T. 28/3, 29/1/3
Chikane, F. 572/foto
Chikane, M. 575/2/3
Chinkuli, K. 720/3
Chipaux, F. 275/3
Chirac, J. 69'3, 224/3, 262/2, 277/1, 650 2, 760/1
Chirayu Isarangkun Na A-utliaya 302/3
Chirdon, Y.A. 96'3
Chirdoii Abass, O. 96/3
Chiririos Calero, P. 508/1
Chiroma, A. 397/1
Chisholm, J. 102/1
Chissano, J. 532/2
Chitambala, P. 720 3
Chitroen, L. 20113
Chitunda, J 545/1
Chmelik, M. 817/1
Choudhury, A.B.A.G.K. 79'1/3
Christian, D. 717/1 3 Christiaii, G. 665/2
Christie. R. 571/1
Christophersen, H. 1012, 11/1/2, 12/2
Chroesjtsjow, N. 153/2, 229 1, 318/2, 321/2, 32213, 565'2
Chuan Leekpai 302/3. 474/3
Chuthai Saengtaweep 303/3
Cicippio, J. 497 3, 498/1, 50011, 769'2
Cienfuegos Gorriaran, O. 54/2/3, 5 7 3, 59/2, 6011
Cinaj, F. 182/2
Ciosek. S 243/3, 563'2, 566 1
Cirilo, M. 144/1
Ciroma, A.A. 398,1
Cisar. E. 729/1
Cicek, C. 743/3, 748/1, 749/2
Cisse, M.T. 316/1

Cissoko, C.A.K. 316/1
Ckrebic, D. 73/1'foto
Claes, W 12511
Clark, W. 547/foto
Clarke, C 505/2
Clarke, H. 505/2
Clarke, K. 556/2/3/foto, 557/1
Claus. prins 364/3. 610/foto
Clavel, D. 168/3
Clerq, W. de 11/2, 37'3, 38/3, 39/1, 402/2, 408/3
Cloe, D.W. de 9011, 586/2
Clouthier, M. 507/1
Cochez, C. 455/3
Cockfield, Lord 913, 1212, 557/2
Coelho, T. 697/3, 699/3
Coeme, G. 125/1
Coens, D. 125 2, 763 2
Coetsee, H.J. (Kobie) 53012, 53212. 533/foto, 573/1, 575/3, 57611, 607/2
Cohen, G. 238/3
Cohen, H. 526/3, 547/foto
Cohen, I.A. 821/3
Cohen, W. 6912
Cohn-Bendit, D. 328/1'foto
Colasuonno, F. 730/2
Coleridge, P. 499/3
Colla, M. 124/3, 125/1, 31413
Collem, S. van 496/3
Collin, F. 3211
Collin, Jean 316/1
Collin, J.P. 47613
Collins, G. 620/2'3
Collins. M. 539/foto
Collins, P. 819/3
Colmenares Finol, G. 163/2, 768/3
Colombo, S. 67112
Colome Ibarra, A. 5412, 57/3, 5811, 5912
Colotka, P. 675'3, 67611
Compaore, B. 153/3, 1541213
Compaore, J-L. 153/3, 15413
Compaore, O. 154: 1
Concha Martinez, M. 777/3
Conable, B. 36611, 635/2/3/foto
Constancio, V.M.R. 64413
Constenla Umana, G. 779/1/3
Conte, A. 456/1
Conte, C. 62411
Conte Hernandez, R. 64/2
Content, L. 604/3, 62412, 776'2
Cookey, S. 394/1/3
Cools, A. 126/1
Cools, J. 40812, 40912, 49913
Cooper, R. 13111, 173/3, 174/1
Coore, O. 50512 Corbett, M. 533/3
Corbin, R. 27/1/2
Cordes, R. 498/1/2/3
Cordoba Montoya, J. 50811
Corfu, A. 239/2
Cornelissen, P. 41011
Corzo, J. 60411
Cossiga, F. 135/2, 6231113, 624/1
Costa Fernandes, A. de 545/2
Costa e Silva, J.L. da 56911
Coste-Floret 913
Cot, J-P. 1012
Cotes Morales, J.D. 25/2
Cotti, F. 640/3/foto
Coulibaly, L. 36811
Coulibaly, M. 367/2
Coulomnier, J. 3211
Coulonges, H. 81412
Coumakoye, K.D. 65411
Cousteau, J-Y, 64/1
Coutinho. R.A. 47311/2/3/foto
Couwenberg, S.W. 87/1
Coveliers, H. 47711
Cowley, M. 510/1
Crabb Valdes, H. 6011
Crabbé, J. 820/1
Craxi, B. 406/2, 622/1/2/3, 623/1/2/3, 62413, 716/3
Crespo, E. Baron 408'1
Cristiani, A. 248/1/3/foto, 249/1/2/3/foto
Crnojevic, A. 2213
Croes, B. 267/1/2/3, 268/1/2/3, 269/1/2, 362/2, 363/2/3, 427/3, 428/1
Croes. F. 35711
Croes, Hemmy 165/1
Croes, Hendrik 42813
Croes, M. 269/1/foto
Croes, R. 42811
Crocker, C. 2511113, 252/foto, 253/1/2, 254/2, 256/1/2/3, 270/foto
Crombach, C. 81211
Crombet Hernandez-Baauero. J. 57/3
Cronjé, P 52913
Crowe, W. 345/3, 70012
Cruickshank, A. 509/13
Cruz, D.R. da 56911
Cruz Ochoa, R. de la 56'2
Csehak, J. 442/2, 44311
Cuervo Vinent, J.A.F. 5413
Cui Naifu 230'2
Cuko, L. 182/1/2
Cumate Rodriguez, J. 50811
Cunhal, A. 645: 1
Curia, E. 38411
Curry, D. 42112
Czarzasty, Z. 566/1
Czerwinski. M. 565/1
Czibere, T. 412.3
Cziffra, G. von 51011
Czyrek, J. 56312, 566/1

D

Dabbus, R.M.A. 185/3
Daele, H. van 81511
Daelemans, A. 80912
Dagnew, S. 524/3
Dagvadorj, R. 15911
Dahkan, A. 275/3
Dahl, B. 64711
Dahl, R. 16913, 170/1
Dai Sinje 817/1Dai Qing 324/1
Daim, O.N. el- 198/3. 43413
Dajani, R. 27513
Dalai Lama 232/1/3/foto, 233/1/2/3, 2831113, 287/1, 80813, 809/1/2/foto
Dalan, B. 747/2
Dalem, A. 12611
Dales, C.I. 721/3/foto, 722/1, 723/3, 727/2, 728/1
Dali, A.A. al- 7711, 781213
Dali. S. 510/1/2/foto
Dallinger, A. 663/foto, 66411, 679/2/3
Damas Ngollo, R. 66913
Damdin, P. 15813, 15912
Damien, R. 52413, 52511
Damimba, B. 153/3
Damme, J. Van 82011
Dandavate, M. 91/2
Daniel, J.M. 1413, 15/1
Dankert, P. 40712, 40811, 410/1, 412/foto, 7251213'foto, 726/1, 728/1
Dankoro, S. 9611
Dankoto, O. 9611
Danner, S.A. 4731113
Danouk, A.B. 68211, 68312
Dansokho, A. 316/2
Daoed, hl. prins 117/2, 11912
Daoud, D 83/1/foto, 499/3
Daprou. K. 15413
Dargouth, hl. 76411
Darias Rodes, R. 5511, 6011
Darman, R. 67/3
Dash, hl. 15911
Dashdordon, D. 159/1
Dassi, D. 9611
Dasuki, I. 398/2/3
Daud, S. 46413
David-[Vest. T 396/1
Davids, L. 815/1
Davidson, B. 52111
Davidson, J. 73112
Davies, D. 55913
Davis, A. 45813, 46012
Davis, C. 816/1
Davis, G. 818/3
Davis, N. 696 1
Davis, R.E. "Bette" 823/2/3/foto. 824/1
Debernardi, E. 143/1
Debray, R. 61/3
Debreczeni, J. 659/3
Deby, I. 655/2/3
Decaux. A. 769/2
Decourtray, A. 13213
Dedaj, R. 7313
Dedikakis, A. 49112
Dees, D.J.D. 586/2
Deetinan, W.J. 289/3, 291'1, 292'1, 295/2, 586/1, 70713, 708/1/2/3/foto, 709/1
Defraigne, J. 40813
Defreitas, P. 98/2
Dehaene, J-L. 122/2/3. 123/1, 125/1
Dehinelt, H. 820/foto, 821/1/2
Dejczer, M. 817/1Dejen, K. 526/1
Dejid. B. 15813
Dekker, B. 441/foto
Delafosse, J-C. 368/2
Delahaye, T. 51811
Delamuraz, J-P. 639/1/foto, 640/3/foto
Deland, M. 75713
Delawar, M.A. 11912
Dclgado Castro, D. 63/1/2
Delizee, R. 12511
Delgaii, M. 68811
Delorozoy, R. 259/1
Delors, J. 9/3, 11/1, 12/1/2, 39/1/2, 180/3, 18113, 235/1, 257/1/2/3/foto, 258111213, 259/1/2/3, 417/1/2/3, 418111213, 4191112, 420/2/3/foto, 421,112, 449/1/foto, 45113, 760/2/3, 762/2, 78911, 80311
Delpino, J.J. 16512, 167/1
Delvalle Henriquez, E.A. 42911, 430/1/2, 431/1/2/3, 432/1/2, 448/1/3, 456/3, 457/1/3/foto
Demeester, R. 3212
Demeester, W. 124/3, 12511
Demchigdorj, T. 15911
Demirag, K. 745/2
Demirel, S. 745/1, 746/1/2, 747/1/2/3, 74812
Demirtsjan, K. 14812
Demitsjew, P. 149/3
Deng, A.A. 198/3. 43413
Deng, F.N. 316/1
Deng, N. 336/2
Deng Xiaoping 3612, 5311, 283/3, 284/3, 285'1/2, 28711, 2881213, 319/2/3/foto, 321/1/foto, 322/1/2, 323/3/cartoon, 324/1/2/3/cartoon, 32513. 337/2. 339/1. 340/1/2/3. 35211
Deng Yingchao 338/3
Dengo Obregon, J.M. 77911
Deniau. J-F. 735/3, 736/1, 769/foto
Denise, A. 368/1
Denys, R. 820/1
Dennie, O. 50813
Deo, Kishore 9113
Deo, K.P.S. 79/1
Depress Arozarena, M. 54/2
Deprez, G. 408/3
Der'i, A. 23911
Dermota, A. 510/2
Derzsi, A. 44311
Derwinski, E. 66/2/foto, 6712
Desama, C. 40813
Deschodt, E. 81412
Désir, G. 437/2
Desta, A. 525/1/2
Detiege, L. 125/1
Dev, S.M. 801213
Devaasuren, B. 15911
Devaty, S. 71511, 72813, 729/3/foto
Dewael, P. 125/2
Dewinter, F. 76312
Dewit, M. 47613
Deworme, E. 12511
Dhillon, G.S. 79/2, 8011
Dhlamini, J.K. 57513
D'Hondt, P. 12413
D'Hoogh, C 43712
Dhudi, M. N 46413
Diabate, L. 36811
Diaité, I 317/1
Diamand, M. 38411
Diana, prinses 38713

Diarra, O. 36811
Diaz, C 76811
Diaz Castro, T 6413
Diaz Herrera, R 456 2
Diaz Rodriguez [illegible]
Diaz Suarez, N. 55/1, 60/1
Diaza Herrera, M. 5912
Dibo, P.G. 368/1
Dickel, F. 75111
Dickens, M. 170 1
Dicks, I. 36 3
Dickson, A. 816/3
Diem, M. van 81811
Dieiner-Lindeboom, F.T. 8513
Diepgen, E. 108/2/3, 109/1, 326/1, 32711
Diergaardt, H. 73913
Dikeledi, P. 48/1
Dillen. K. 123/2/3, 408'3, 412'2
Dimas. S. 493/2
Dimitrov, B. 790'1
Din, A.Q.I. ad 68212
Dinawi, A.B. al- 77/1
Dincerler, V. 74912
Ding Henggao 230/2
Ding Wol, L. 19511
Dingizwayo, J. 31/2
Dinh Nho Liem 32212
Diniso, O.M. 575/3
Diop, A.M. 316/1
Diop, Samba Y. 316/1
Diop, Serigne L. 31611
Diouf, A. 306/3, 315/3, 316/1/3/foto, 317/1, 449/2, 652/3
Diouf, M. 31611
Dioulo, E. 367/2
Dirani, A.A.M. 82/2
Direcks, A. 808/2
Dis, C.N. van 9012, 58612
Disele, K. 28/3
Dissanayake, G. 5/1
Ditz, J. 663/foto
Diya, 0 . 39513
Dizdarevic, R. 19/3, 2013, 2212
Djama Elabe, M. 9613
Djamous, H. 655/2/3
Djedje, V.T. 36812
Djeghaba, M. 14611
Djilas, M. 21/2
Djogo, D.N. 65411
Dlada, S. 607/2
Dladla, R. 47/2
Dlamini, B. prins 47/1/2/3
Dlamini, M. prins 4713
Dlamini, P. prins 47/2/3
Dlamini, Sibusiso B. 47/2
Dlamini, Sotsha 47/1/2/foto, 4811
Dobozy, L. 65913
Dodd, C. 69613
Doelman-Pel, A. 9012, 58611
Dogan, H. 74313, 747/3, 749/2
Dogoezjijew, W. 20213
Dohnal, J. 663/foto, 681/1
Doi, T. 481/1/foto, 4821113, 489/1
Dole, E. 6612, 67/2
Dole, R. 6712, 69/2, 447/2, 699/1
Dolman, D. 90/1, 135/3, 294/2, 58611, 597/1, 707/3, 708/1/2/3/foto, 709/1
Domburg, A. 819/2/foto
Domenech Benitez, J. 54/2/3, 5511, 6011
Domingos, E. (Quimba) 56911
Dominguez Muniz, L.O. 54/2
Donat-Cattin, C. 62113, 62411
Dondasse, T.E. 154/1
Dondelinger, J. 1211'2
Donli, H. 397/2
Donnea, F-X. de 40813
Donskoj, D. 228/2
Dookeran, W 731/3
Doornbos, G.J. 31312
Doornheim, C. 17612
Doré, E. 816/3
Dorticos Torrado, O. 541213, 5511
Dossou, R. 669/1
Dost, S.M. 119/3
Dostojewski, F. 22813
Dottermans, E. 81613
Doubrovsky, S. 81412
Doudin, M. 275/3
Douglas, E. 505/2
Doumeng, P. 814/2
Douniam, O. 669/3
Dous, M.S.S. 208/3
Douta, A. 654/1
Drabble, RI. 170/1 Dragon, P. 42212
Draye, L. 32 2
Drees, W. sr. 579/1
Dregger, A. 10612
Driesch, K.H. van den 19013
Drnovsek, J. 62912
Droeven van 4091112
Drogoul, C. 683/2/3
Dromi, J.R. 60411
Drosoiannis, A. 478/2
Duarte. J.N 163/3. 248/1. 249 1/2. 250/1/2 3
Duba, F. 47'2
Duba, G. 395/3
Dubček, A. 446'2, 714, 1/2/3 foto, 715 2, 729/foto, 809/2
Dubey, B. 801213, 9213
Duffus, Sir H. 10212
Duffy, M. 3911
Dugan, M.J. 68'1
Dugersuren, M. 158/3
Duhalde, E.A. 38011, 60312
Duisenberg, W. 258/1/2'3, 281/1/2, 282: 1, 2831112
Dukakis, RI. 69912
Dukes, A. 619/1/2/3, 620/1
Dullemen, I. van 811/3
Dulmaa, J. 158/3
Dumas, R. 8/2, 50/1, 701112, 71/1/3, 72/1, 34413, 41611, 539/foto, 51012, 58911, 590/2/foto, 59113, 592'113, 71013, 711/foto, 73513, 73611, 762/2, 769/1/3
Dumon, J.G. 384/3
Duncan, D.K. 99/1/2
Dunem, A. van (Mbinda) 251/1/foto, 253/1, 256/3, 27013, 271/foto, 56911
Dunem, F.J.F. van 251/1/3, 252/foto
Dunem, P. de Castro dos Santos van (Loi) 547/2/foto, 548/2, 569/1
Dunkel, A. 3713, 3812, 26111
Dunkley, C. 505/2
Dupré, J, 12413, 125/1
Duprf, G. 814/2
Duque, R.M. 64/1
Duque Jaen, C. 456/2, 457/2/3/foto, 458/1/foto, 460/1/foto
Duran Ache, A. 76813
Duran Saucedo, J.C. 515/3
Duroy, S. 810/3
Dury, R. 40813
Dutt, B. 8012
Duvalier, J-C. 431'1, 69612
Duyse, U. van 32/1
Dvorak, T. 728/3
Dijk, C.P. van 12711, 173/1/2, 29111, 617/1
Dijk, G. van 81713
Dijk, N. van 1013, 410/1
Dijkhorst, K. 575/2/3
Dijkstal, H.F. 9012, 58612
Dzagasbaldan, D. 15911
Dzantav, L. 159: 1
Dzeliwe, koningin-regentes 4713

E

Eagleburger, L. 66/3, 34812
Eb, A.J. 82113
Ebbelaar, H. 81813
Ebendeng Nsomo, M. 80511
Eberlein, W. 751/2
Eboundit, H. 669/3
Ebrahim, C. 56913
Ebrahim, E.I. 607/2/3
Ecevit, B. 744/2, 745/1, 74712
Ecevit, R. 747/2
Echarte, R. 38413
Echeverria Salgado, C F 779/1/3
Edelstam, A 11012
Edri, R 23811, 239 2 foto, 625/2
Efimow N I 32212
Egiy C 529 2 53
Ehui, B 368/1
Eichmann A 681/2
Eisma, D 9012, 586 2
Ejapa Bolekia, A 805/1
Ekila Lvonda 262
Ekra, M 368 1
Eksteen, R 569/3
Ekwueme, A 396/2
Elema, J 804/2
Elhag M 186 2
Elias Calles F 506/1
Elias Osuna E 768/3
Eliasson J 793 2 3 794 2 3 795 1 2 foto 796 1
Elimoge I 461 3
Elizabeth, koningin 3612, 58912
Elizur, M. 666, 3
Elleman-Jensen, U. 34213, 343/2
Elles, Lady 23211
Ellman, R. 815/1
Elseviers. M. 820/1
Elst, M. van der 47711
Eman, H. 267/1/3, 268111213, 269/1/2/3/foto, 3571112, 358/1/2/3, 3591213, 360/1/2/3, 361/2/3, 363/1, 364/1/2/3, 365/1/2/3/foto, 424/1/2/3, 425/1/2/3, 426111213, 427/1/2/3, 428/1
Emmenes, A. van 51013
Emovan, E. 396/1
Endara, G. 457/3, 460/1/3/foto, 46111
Engelbrecht, A. 269/1/foto, 42711
Engelen, T. 1812, 20/1
Engering, F.A. 26012
Engseth, W. 14/1/2
Engström, O. 647/1/foto
Engvvirda, M.B. 90/2, 440/1/2, 44111
Ennals, Lord D. 23211
Enschedé, Ch.J. 8711, 88/1
Envoro Ovono, A. 80511
Enyedi, I. 81711
Eppink, D-J. 52113
Ereole, G. d' 730/2
Erdem, K. 74313, 74711
Erhard, L. 249/2
Erlanger, S. 471/1
Erp, A.A.M.E. van 9012
Ertel, T. 2111
Ertem, H. 74411
Errazuriz Correa, H.F. 777/3/foto
Ertug, C. 74512
Es, A.C. van 89/1/2/3, 90/2, 173/1, 29313, 586/3, 58712
Esar, M.A. 11712
Escalante Vargas, L.D. 779/1/3
Escalona Reguera, J. 5511, 60/1
Escheikh, A. 720/1
Esono. J.P. 804/2
Espat, M. 768/1
Espin Guilloys, V. 5412, 57/3/foto, 5811, 5912
Espino, D. 43213
Esquivel, M. 768/1
Esquivel, R. 448/3
Esquivel Volio, A. 779/1/2
Esquivel Yebra, A. 54/3, 58/3, 60/1
Essed. F.E. 15/1
Esselink, A.H. 9012, 586/1
Esterik, C. van 665/3, 67812, 6791213, 704/3, 71013
Estrada, U. 10513
Etcheun, A.P. 392/3
Ettl, H. 679/1, 681/1
Evans. G. 180/3
Evenhuis, A.J. 441/1/2/foto
Evenhuis, A.Z. mevrouw 44111
Eversdijk, H. 90/1, 586/1, 708/1/3
Evert, M. 492/1, 493/2
Evren, K. 68113, 744/2/3, 74511, 74612, 748/3, 749/1/2
Eyadema, G. 65413
Eyskens, G. 15/2/3/foto

Eyskens, M. 408'3, 661/2 '3, 662/2, 760/3, 761 '3
Ezoe, H. 483/1/2/3, 485/1/2
Ezzedin, I. 275/2

Faber. M-J 555/2
Fabius, L. 40/3, 41'1, 401/1, 404/2/3
Facchiano, F. 624/1
Fadika, L. 368/1
Fadlallah. B.U. 434/3
Fadlallah, F.A. 199'1, 331/1
Fadlallah, M.H. 82/1, 416/1, 497/1, 766/1
Fadoul, H. 655/3
Fadoul, S. 655/3
Fagagnini. H.P. 639/1
Fahd, koning 220/foto, 307/1, 764, 3. 765/1 2, 770/1
Fahdi, I. 23512
Fahdil. F.4. al- 19911
Falcone, G. 639: 3
Faleiro, E. 8012
Fall, I. 316; 1
Fall, M. 316/1
Failahiyan, A. 70311
Panfani, A. 621/3
Fang Lizhi 29713, 319/3, 320/1/2/foto, 322/2, 809/2
Faqih, M. 8312
Farah. A.M. 462/1, 463/1, 671/1
Farah. H.A. 462/1
Farah, S.M. 682/2
Farah Balmaseda. L. 54/3. 55/1. 60/1
Farah Lodon. S 96 3
Farakos, G 494/2
Farell Cubillas. A 50811
Farhan, A.H. 76'3
Farhat, M.L. 185'3
Fattah, E.A. 18613, 187'2
Fawehinini, C G. 39613
Fayturi, M. al- 185/1
Fazel. I. 703/1
Fazl, D M 119 3
Féaux, V 125/2
Feenstra, J J 90 2, 586 2
Fehaima, M. 186/2
Fejti, G. 413'3, 42313, 443/3/foto
Felber, R. 640/3
Feldman, hl. 239'2
Feldman. R. 456/2
Feldman, Z. 49712
Feldt, K-O. 64711
Feliini, F. 60/3
Fels, A. 88/1
Fenech Adami, E. 602/2/3/foto
Fens, K. 813'3, 814/1/2
Fergani, Y. 146/1
Fermor, L. 493/3
Feriiandes, F.J. 56911
Fernandez, E. 162/2/3/foto, 16311, 166/1/2
Fernandez. G. 51413
Fernandez, M. 514 3
Fernandez Alvarez, J.R. 54/2/3, 57/3, 59/2, 60/1
Fernandez Cuervo-Vinent, J. 60/1
Fernandez Fernandez, S. 77411, 77512, 77611, 777/3
Fernandez Monert, R. 55/1
Fernandez Ordonez, F. 17012, 70611
Fernaridez Rodriguez, S. 54.3
Fernaridez Saborio, G. 779/1/2/3
Ferreira, R. 140'3
Ferreira Gomes. P. 270/3, 271/3
Ferreira Ibarra, C. 140/1
Ferrer, J. 605 2
Ferrer Gomez, Y 57/3
Feij, F.M. 87/1
Fialka, P. 729/2
Fiers, W. 819 3
Figueredo Planchart, R. 163/2/3, 768/3
Figueres de Jimenez, M. 779/1
Figueres Olsen, J.M. 779 3
Figuerres Ferrer, J. 779/1
Fikre Selassie Wogderess 523'3
Filali, A. 765'2, 766/2
Filaret, aartsbisschop 22713, 22811
Filin, A.B. 19911
Filinis, K. 9/3
Filippopoulos, A. 478.3
Filizzola. C. 138'2
Fingal, H. 363/2
Fink, Y. 497/1
Finnbogadottir, A. 648'1
Finnbogadottir, V. 64713, 648/1/2 3/foto
Firor, J. 757/2
Fischer, E. 88/2
Fischer, F. 84/3, 85/2/foto. 87'1/3, 88/2/3, 89/1, 90/1/2
Fischer, S. 42/2
Fischl, M. 472'3
Fischler. F. 680/3, 681/1
Fiszbach, T. 568/3
Fitzwater, M. 36/1, 68/1/foto, 190/2, 253/3, 346/1, 348/2, 429/2, 431/1, 447/3, 448/3, 456/3, 457/1, 460/3, 498/2, 500/1, 786/1/2, 787/3
Five, K.K. 59512
Fjoortoft, A. 14/2
Flemming, M. 663/foto. 68111, 75913
Floros. I 478/2
Floor, C 10411
Florakis, H 405 1, 490/1 foto, 492 2, 493 1, 494 2 3
Flynn, P 620/3
Fojtik, J. 675/3, 676'3, 67711 2/foto
Foley, T. 698/3, 699/1/2/foto
Fologo, L.D. 368/1
Fonda, J. 816/foto
Fonseca, R. 768'1
Fontyn, J. 3212
Forck, G. i13'2
Ford, G. 66/3, 67/1/3, 6812, 45913, 460/foto, 697/2
Ford Boyd, G. 457, 3, 461/1/foto
Foregger, E. 663/foto, 68111, 70413
Forlani. A. 621/2/3/foto. 622/1/3. 623/3
Formica. R. 624/1
Fnrtun, G. 514/3
Foruzesh, G.R. 70311
Foster, J. 817/3/foto, 818/3
Fotedar, M.L. 80/1
Fowler, N. 556'2/3/foto
Fox, P. 816/3
Fox, T. 619/2. 620'2
Fracanzani, C. 624/1
Fraga Iribarne, hl. 407/3, 637/2/3, 638/1/2/foto. 639/1, 707/1
Franck, E. 813 3
Franco, pseud. Okanga Luambo Makiadi 824'1
Franco y Baharnonde, F. 705/1
Franco Guanchalla, A. 515/3
Frank, B 699 1/3, 700/1
Frank. T. 717/2
Franssen, J. 9012, 586/2. 708/3
Franz, 0. 238'3, 259/1/2
Frascr, A. 170 1
Fraser, H.A. 10413, 105/1
Frasyniuk, W. 241/3
Frawley, W. 495'foto
Frears, S. 818'3
Fredericks, R. 27/2
Frei Montalva. E. 77813
Frei Ruiz-Tagle, E. 77813
Freivalds. L. 647/1
Frenkel, J. 245/3. 246'1
Fresard, J-J. 520 2/3, 522/2
Fretes Davalos, A. 144/1
Fria, A. 720/1
Frichot, S. 67012
Frid, G. 824/1/2/3
Fried, E. 665/2
Friedman. F. 47/2
Friedmann, A. 810/2
Frinking, A.B.M. 90/2, 586/1
Frissen, L.J.P.M. 90/2, 586/1
Frissen. P.H.A. 821/3Frondizi, A. 603'2
Frost, R. 51 3
Frydenlund, K. 14 1
Füger, M. 810/3
Fujinami, T. 486/3
Fukuda, T. 487/2/3, 488/1
Fuleinho, B. 720/3
Fullbright, W. 80912
Fünten. F.H. aus der 84/3, 85/2/foto, 87/1/3, 88/2/3, 89'1, 90/1/2
Fùrst, M. 106/2, 10712
Furstenberg, M. de 15/3

G

Gace, P. 182/2
Gado, G. 96'1
Gagiano, P. 253'2
Gaibounanou. P.G. 96/2
Gailani, S A.P. (Gilani) 155 2/3, 157/1/3/foto
Gaines, B. 819/3
Gal, cartoonist 32/1
Galinski, H. 106/1, 107/2
Galle, M 40813
Gallimore, N 10013, 103/3
Gallo, R 473 3, 474 1
Galom. R.Y. 654/1
Galvan Vila, C. 55/1, 56/1
Galvin. J. 310/3
Gama, J. 64413
Gambo, A.M. 395'3
Gandhi, I. 90/3
Gandhi, M. 91/2
Gandhi. R. 5/2, 79/1/2/3/foto, 80/1/2, 90/3, 91/1/2, 92/1, 93/3/foto, 95/3, 110 1/2/3, 111,213, 112'1, 44912, 63011
Gangadeen. R. 27/3
Ganhuyag, O. 15911
Gao Dezhan 230/2
Garang, J. 193/2, 195/1/2/3 'foto, 19613, 200/1/2/3, 20111, 334/2, 33611, 433/2, 434/1, 435 1, 436 1
Garcia, E. 51412
Garcia Araujo, M. 163/3, 168/2
Garcia Frias, G. 54/2/3, 56/1, 58/1, 5912
Garcia Leon, R. 56/1, 60/1
Garcia Perez, A. 603/2, 629/1/2
Garcia Valls, F. 5511, 56/1
Garcia Vazquez, E. 38213
Gardeniers-Berendsen, M. 8512, 87.1
Garibaldi, G. 1311
Garland, R. 619/2, 62012
Garmendia. R.M. 16512
Garron de Doryan, V. 77911
Garron Salazar, H. 779/1/3
Garvey, M. 100/2
Gaspar, S. 412/3
Gaspari, R. 624: 1
Gasperi, A. de 624/2/3
Gassino, F.E. 605'1/2
Gasteren, J. van 510/3, 511/foto
Gastrow, P. 52913
Gates, R. 68/1
Gatti, G. 539/foto
Gauffin, R. 49912
Gaulle, Ch. A.J.M. de 390/1, 42113
Gaus, G 675/2
Gava, A 621/2, 624 1
Gbezera-Bria, M 9612
Gbowo C 36812
Geagea, S 732 3, 733 3, 734/1 2 foto, 766 1/2, 773/2
Gebre, B. 526/2
Geens, A. 125/1, 262/2, 263'2, 264/2/3, 661/1/3, 66212
Geens, G. 12512
Gees, A.O. 672/2
Gegprifti, L. 182/1/2
Gehry, F.O. 810/1
Geingob, H. 73712
Geissler, H. 329'2, 3, 341 1/2/3, 790/3
Gelb, B 69/1
Gelbard, R. 138/1
Geldenhuys, J. 251 3, 253/1/3, 254/2
Gelder, W.J. van 90/2, 586 2
Gelestathis, N. 493/2

Gemayel, A. 73213, 76911
Gennep, H. van 816/2/3
Gennimatas, G. 47813, 49112
Genscher, H-D. 41/2, 50/1, 184/1, 190/2/3, 19212, 208 1 218'3 234 2, 308 3 310 1 3 327 2 329/2/3, 341/2/3, 342/1/2/3, 343/1, 344/2/3, 345111213, 3471213, 348/1, 34911, 35012, 354/2, 38912, 40311, 498/1, 539/foto, 5401112, 64113, 642/3, 76013, 79011, 80212
George V, koning 35 1
Gephart, R. 699/3
Geppert, W. 679/3, 68111
Geraets, T. 81513
Gerasimow, G. 116/1, 13411, 148/3, 15913, 170/2, 203/2, 322/3, 349/3, 385/1, 386/1, 388/1, 520/3, 55113, 753/2, 785/3
Gerber, A 81412
Geremek, B. 40'3, 242'1'3, 243/1, 561'1'2/3, 567/3
Gerhardsen, E 594.3
Gerhardsen, W. 59413
Gerlach, M. F44'2, 755 1, 756'foto
Gerle, L. 676/1
German Martinez, G. 142/foto, 14312
Germain, S. 814/2
Gerritse, G. 90/2, 58611
Gersony, R. 67212
Gessesse, H-K. 52612
Gestsson, S. 647/2, 64911
Gevojan, A. 15011
Geyer, W. 67812
Ghadamsi, E. al- 186/2
Ghaderi-Azar, A. 703/3
Ghafar, A. 11913
Ghafoor, A. 79/3
Ghaleb, S. 22312
Ghali, B.B. 18812, 43611
Ghalib, O.A. 46213, 46412
Ghanem, F.B. 77/1
Ghani, A.A. 7512, 78/1
Ghannouchi, M. 72011
Gharazi, M. 70311
Gharb, S. el- 767/2/3
Ghassemlou, A.R. 70313, 704/1/2/foto
Ghazala, A. 22011
Ghedira, M. 72011
Ghelle, M. 671/2
Ghising, S. 1121213
Ghod, M.R. 46211, 671/1
Ghofran, M. 11912
Ghosh, A. 110/3
Ghouddouss, B.A. 315/2
Ghozali, S'A. 14611, 71813
Ghrib, M. 146/1, 71911
Ghulabzoi, S.M. 11711, 11912, 12011
Giacone Gandolfi, J. 77713
Gibney, F. 28413
Gibson, Y. 50913
Gielgud, J. Sir 81713
Gierek, E. 566/2
Gil, J.C. 16211
Gil, M. 24113
Gilani, A.Q. heilige 15512
Gilbert, S. 80512
Gilinour, M. 10011, 10313
Gimes, M. 443/2, 44411
Gingrich, N. 697/3, 698/1, 69912
Ginjaar, L. 290/3, 2911113, 29311. 441/2
Ginjaar-Maas, N.J. 586/2
Girma, Y. 52611
Giraud, A. 65111, 652/1/2/3
Giray, S. 74313, 74811, 749/2
Giscard d'Estaing, V. 52/3, 401/1, 4041213
Giwa, D. 39613
Giwa, mevrouw 39613
Gjinush, S. 18213
Gjyzari, N. 182/2/3, 18313
Glass, C. 81/1
Glasspole, Sir F. 99/2/3, 10212, 505/foto
Glatz, F. 443/1
Gleeson, I. 25511
Gleinp, J. aartsbisschop 561/1/3
Glinne. E. 40813
Glotz, P 666/1
Gnidehou, J. 96/1
Gnoleba, M.S. 368/1
Gobie, S. 69913, 70011
Godfrey, G. 76811
Godoy Jimenez, A. 14412
Goeman Borgesius H 510 3, 511 1
Goenka, R. 110/1
Goessens. H. 26811
Gogotya, J. 571/3
Gol, J. 12211
Golding, B. 100 1 2, 103'3
Golding, W. 17011
Gomez, P. 50612
Gomez, V. 669/2
Gomina, Sani M. 66911
Gomina, Seidou F. 66813
Gomulka, W. 44611, 566/2, 71412
Gonzales Gonzales, I. 60/1
Gonzalez, C.H. 508/1
Gonzalez. G. 432.3
Gonzalez, H.E. 426/1
Gonzalez, I. 5611
Gonzalez, L. 514'3
Gonzalez Delvalle, A. 138/3
Gonzalez Fraga. J. 60412
Gonzalez Hardy, R. 2512
Gonzalez Marquez, F. 63/2/3, 16313, 25811, 353/foto, 40112, 40713, 41712, 4181112, 419/1, 43111, 637/2/cartoon, 63813, 70511, 706/1/2/3, 70611, 76011, 80413
Goodin, M. 6991112
Goodin, O. 43213
Goosen, D. 576/1
Goossens, W. 81012
Göransson, B. 64711,foto
Gorbatsjow, M.S. 9/2, 4111, 5112, 52/2/3, 5311, 5612, 66/2. 6913, 113/3, 11512, 11613, 150/3, 1521112, 153/1/2/foto, 159/3, 16011, 183/1/3, 203/2/3, 20612, 227/1, 228/3, 229/2/3/foto, 23512, 25211, 30913, 317/2/3, 318/3/foto, 3191112, 321/1/3/foto, 322/1/2/3, 323, 2/3/cartoon, 324/1/3/cartoon, 325111213, 33811, 342/2, 346/3, 347/1/2/3, 348/1/2, 35012, 35613, 385/1/2/3/foto, 386/1/2/3, 387/1/2/3, 388/1/2/3/foto, 389/1/2/3/cartoon, 390/1, 403/1, 442/foto, 446/2, 450/1, 451/3, 523/2, 536/3, 538/1/2, 539/1, 540/1, 554/2, 564/3, 643/3, 645/1, 674/1, 676/2/3, 700/3, 712/1/foto. 714/1/3, 75011, 75113, 75411, 76011, 76211, 76512, 770/1, 785/1/2/3/foto, 786111213, 787/2/3, 788/1/2/3/foto, 789/1/2/3, 7901113, 80111
Gorbatsjow, R. 22813. 321/foto, 322/2, 38712. 388/foto
Gordimer, N. 17013
Gordon, K. 73113
Gordon Rubio. H. 77412, 778/1/foto
Gorelowski, I.'150/2
Gorgosjan, M. 151/3
Goria, G. 62112
Gormez, U. 130/3
Gornicki, W. 56412
Gortzak, H. 511/1
Gorywoda, M. 56611
Goswin, D. 43712
Gothlin, L. 1111112
Gotov, D. 159/1
Gotov, T. 15813
Götting, G. 713/foto, 75013
Goudsmit, G. 41411, 415/2, 625/1
Goulding, M. 79513
Gouled Aptidon, H. 78/3, 9613
Goumeziane, S. 71911
Gounmé, B. 66811
Gourad Hamadou, B. 96/3
Gowon, Y. 39313
Goytisolo, J. 81211
Graaf, J. de 86/3
Graaf, L. de 12813, 1361113, 17512, 51912
Graaff-Nauta, D.Y.W. de 725/2/foto, 7261112 728/1
Gradin, A. 647/1/foto
Graete, E. de la 40813
Graf, R. 663/foto, 664/1, 680/3
Grafé, J-P. 12512
Graff, M. 66411
Grange, J. la 57611
Grange, L. le 57011
Grant, J. 3913, 401112, 19411, 334/1/2/3/foto, 335/1/3, 3361213
Graz J. 679 1 2 681 1
Grau Alsina, R.P. 64/2
Grau San Martin, R. 64/2
Grauls, J. 66211
Grauws, G. 3211, 815/1
Grave, F.H.G. de 90 2, 280. 3, 290 3, 291 1 2 3, 292/1, 586/2
Gray, W. 699/3
Gray-Vining, E. 3313
Green, H. 2712
Greene, G. 170/3
Gregg, D. 69/2
Gregory, T. 619/2
Grek. M. 228/2
Grelombe C 96/2
Grenness. B. 595/2
Grevesteijn, A. van 810/2
Griffith, E. 509/1
Griffith, M. 81713
Griffiths., G. 81013
Grigorjants, S. 151/3, 226/3
Grimsson. O.R. 647/2/3. 649/1
Grinewsky, O. 551/1/2
Grisjin, W. 20211
Groen, B. 189/2
Groenman, L.S. 9012, 586/2
Gromow, B. 113/foto, 11411, 115/1
Gromow, M. 113/foto
Gromyko, A. 31812
Graondal, K.K. 14/2
Groot, G. 63712
Grosz, K. 41213, 413/1/2/foto, 423/1/2, 442/1/3/foto, 443/2, 444/3/foto, 445/1/3, 657/1/2, 658/3, 660/3
Grosz, P. 667/1/2
Grote, F. de 675/2
Grotewohl, O. 71113
Grunfeld. T. 23312
Grijp, R. 437/2
Gu Jiaji 231/3
Gualthérie van Weezel, J.S.L. 9012, 135/2, 58611
Guaroa Liranzo, M. 2512, 26/1
Gucht, K. de 40813
Gudal, D. 46113
Gudmundsson, A. 648/2
Guelmes Gonzalez. P. 5413
Guerina, A.K. 65113, 65411
Guerra, A. 707/1/2
Guerra, E.J. 569/1
Gucrra Jimenez, E. 6012
Guerreiro Dias, J. 56911
Guevara, E. 63/2
Gucvara Quintana, A.L. de 56/2
Gueye, T.Y. 315/2
Guczodje, V. 9611
Gugerbauer, N. 66711
Guigma, A. 15313
Guillaume, C. 218/1/2
Guillaume, G. 218/1/2/3
Guillaume, P. 21812
Guillén, N.B. 824/3
Guindi, M.A.Z. el- 22311
Guissou, B.L. 15411
Guled, B.R. 46211, 67111
Gulek, K. 74811
Gumbs, E. 50413
Gumede, A. 48/3, 57213
Gummer, J. 55613
Gumucio, M.B. 514/2
Gungaadorj, S. 159111213
Guo Huifeng 29913
Gur, M. 23912
Guri, E. 182/2
Gurumurthy, S. 110/1
Gutierrez Barios, F. 50811
Gutierrez Menoyo, E. 63/2/3/foto
Gutierrez Menoyo, P. 63/foto
Guzel, H.C. 74313, 744/1
Guzman Molinare, J.A. 77713
Guzman Pascual, A. 55/1, 6011

Gvozdic, M. 74/1
Gwala, H. 607/2
Gyarmathy, L. 817/1
Györffy, I. 659 3
Gyothen, T 451 2
Gijzel, R van 586/2

H

Haanstra, J 818 2
Haas-Berge]: R.M. 88 3 foto, 89/1'2, 586 2
Haase, H. 170 3
Haaster, B. de 810 2
Haavelmo. T. 820 1/2 :(/fot». 821/1
Habibi. H E 701 3, 703/1 foto
Habraken, M. 511 i. 2 Habïe. H. 649 213, 650/1/2/3, 651 1'2, 652'1/2/3, 653 2/3, 654/i, 655 1/2/3'foto, 656, 1
Hackman, G. 817/3
Hadi, A.Q.M. 77: 1
Hadithi, A.A.I. al- 683/1
Hadj, M. 718/1
Hadjeres, E.H. 147/2
Haemers, P 476/3, 477/1
Haen, C. d' 812/3
Häfele. H. 328'2
Hag, F.A. el- 96/3
Hagelin, D. 390/2
Hageman, J.J.P. 90/2
Hagen, C.I. 14/2/foto. 593/1 2/3, 594/foto, 595'1/2
Hager, K. 673/2, 751/2/3
Haidalla, M.K.O. 315/2
Haider, J. 666/1, 667/1, 67811, 679/3, 680'1/2/3 foto
Haig, A. 66/3
Haile Giorgis Habte Mariam 525/2
Iiaimbe, E. 720/3
Haimer, M.O 315/1
Hajek, M. 715/1
Hakanen, Y. 645/3
Halili, E. 182/2/3
Halonen, T. 64613
Halvorsen, E. 14/2
Hamadani, M.A. al- 75/2
Hamadi, Abbas A. 498/2/3, 499/1, 501/1
Hamadi, Abdel H. 498/2
Hamadi, M.A. 498/2/3, 499/1, 50013. 501/1
Haman, J. 675/3
Haniani, D. 511/2/3/foto
Hamdan, Y. 275/3
Hanidoon, N. 794/2
Hametaj, L. 182/2
Hamid, A. at-W. M.A. al- 75/2
Hamid. M.S. 234/1
Hammadi, S. 682/1/2. 683/2, 685/3, 68611, 793/1
Hammer, Z. 239/1
Hammersina, A. 57612
Haminud, Al. al- 275/3
Haminuri, M. al- 275/3
Hamori, C. 442/3
Hamoud, M.A. 46211
Hamrouche, M. 718/2/3. 719 1/2
Hamutenya, H. 737/2
Hamzeh, Z. 275/3, 278 1
Hanak, D. 817/3
Hanako, prinses 34/foto
Hanchiri, E. al- 186/1
Hanegbi, T. 23813, 239/1
Haneke, M. 817/1
Hani. C. 606'1
Hanku, R. 182/2
Hannibalsson, J.B. 648/2/3, 64911
Hansen, H 36512, 427. 2
Hansenne. M. 125/1
Hanus, F. 675/3
Happert, J. 40211, 408 2/3, 409/2
Hapunda, F. 720/3
Haq, A. 155 2
Haqqani, J. 157/3
Harada, K 484 3
Haraldseth, L. 14, 1
Harb, R. 497/1
Harding, O. 100/3, 103/3
Harich, W. 675/i
Harig, L. 675 2
Hariri, H.A.M. 499/1/2
Harlem, C. 594/3
Harmel. M. 209/1
Harms, L. 573/3
Harmse, W. 569/3
Harouna, O.D. 315/1
Hart, H. 100/1/2/3
Hart. S 36/3
Hart Davalos, A. 54 2 3, 57/3, 59 2. 60 2
Hartmann 551 1
Harwood. R. 525'1'2 3
Hnsan. A. ai-Q. S. 671/1
Hasan. H 682 2
Hasegawa, Takeshi 484'1 2/foto
Hnsegaws. Toshihiko 485/1
Hashemi. LI. 370/1, 373/2
Hashi, A al-N. H. 461, 3
Hashimoto, R. 482/foto, 633/3, 634/2
Haslauer, W. 679/3
I-fassan, K. al-H. 273/2, 275/3, 276/3
Hassan 11, koning 266 3, 305 2, 416'3, 629/1. 661'1, 662/1/2, 719/foto, 764/2/3. 765/1, 2, 770/1
Hassan bin Talal. kroonprins 273/3, 274/1/2/foto, 275/3
Hassanali, N.M. 731/1/foto
Hassanzadeh, A. 704 1
Hasselfeldt. G. 328 2. 329/foto
Hasselt. F. van 477/3, 491/2/3, 492, 1, 744/2, 74512, 746 1, 748 3
Hatef, A. 119'2
Hattersley, R. 559/2/3, 560/1/3
Hatungiriiana. F. 96/2
Hatzinikolaou, P. 49312
Hauff, V. 327/2, 328/1/foto
Haughey, C. 9/2, 40611, 619/1/2/3, 620/1/2, 3, 621'1
Ilaussinann, H. 108/1/foto
Hautala, H. 645/3
Havasi, F. 413/1
Havel, O. 729/foto
Havel, V. 243/3, 715/2, 716/1/2/3, 728/2, 729/1/2/foto, 730/1, 809/2/3
Havemann. R. 674/3
Havers, Lord M. 555/3, 556/foto
Havlin, J. 675/3
Hawke, B. 36'2
Hawlicek, H 663 foto, 681 1
Hayden, B. 36 '2
Hazoumé, G.L. 96/1, 669/1
He Kang 230/2, 28712
Healey, D. 560/3
Heath. T. 405/3
Hedge, R. 91/3, 9 3 2
Hee. LI. van 3211. 81213
Heeinskerck Pillis-Duvekot, S. van 90/2, 586/2
Heerden, K. van 255/foto
Heerden, N. van 25111, 253/3, 255/1, 256/1, 3
Heering, A. 13: 1
Heerina, E. 58611, 725/2, 726/3/foto, 728/1
Heffer, E. 559'2, 560/1
Heflin. H. 696'3
Hegedüs, A. 413/1
Heiligenberg, T.A.C. van den 379/3, 380/1/2
Heinrich, R. 643/2, 644/1
Hek, Y. van 't 816/1
Hekmatyar, G. 11313. 155/1/3, 156/3, 157/1'3/foto, 158/1
Hclgadottir, G. 649/1
Helgason, J. 649/1
Heller, Y. 671/2
Helliga-Querido. L. 820/i
Hellinga, G. 812/2
Helström, M. 647/1
Hemeldonck. M. van 408/3
Hendrirk. R. 123/3
Hendrickse, A. 569/1/2/3/foto, 570/1. 572/1
Heng Samrin 318'3, 351/3
Hennekam, B.M.J. 90/2, 586/1, 708'1
Hennerbichler, F. 687/1
Henni, B. 719 1
Henry, G. 731/3
Henselmans, J. 759/3
Herfkens, E.L. 90 2, 586/2
Herger, W 751 2
Herman, F 259/1, 408 3
Herman V 675 3
Hermans, A. 408 3
Hermans, L.M.L.H.A. 90 2. 291'1 3, 292/1, 58612
Hermansen, T, 30/2
Hermansson, S. 35.3'foto, 648/i: 2 3, 649/i
Hermes, A.J '30 2, 586/1, 709 3
Herminie, W. 670/2
Hernandez, G.T. 363 foto
Hernandez Grisanti, R. 161'3, 162/i, 166/1, 167: 3
Hernandez Mancha. A. 637/2/3, 638/foto
Hernandez Mendez, E. 63/1
Herrera Campins, L. 162/2, 166 3
Herrera Hassan, E. 455 3. 456/1
Herrera Machado, J. 58/3, 60/1
Herrera Sardinas, N. 53'1, 56/1
Herrhausen, A. 636'2
Herriott, J. 170/1
Herrmann, J. 673/1/3. 754/3
Hers, J.F Ph. 8711
Hershman, M. 109/3, 110/1
Hert, R. de 818/1
Hertmans, S. 811/3
Herzberg, A.J. 511/3, 512/foto
Herzog, C. 135'2, 23513, 236'1/3'foto, 237, 3, 238'1/3
Hess, W.R.R. 87'2
Heunis. C. 529/1/2/3, 530 1/2 3'foto, 531/2/3, 532/1, 570/2, 571/1/2, 572/1
Heusden, A. van 812/2/foto
Heuvel, C.C. van den 87/1
Heijden, F.J. van der 90/2, 586/1
Heyden. H. van der 819'3
Heymans, M. 812/3
Hicks, Sir J. 511'3, 512'1
Hidouci, G. 719/1
Higgins, W. 497'1/2'3, 499/3, 500 1/2. 767/2
Hillel. S. 23712
Hillrman, M.A. 821/3
Hillery, P. 619/1, 620/2
Hillgruber, A. 512'1
Hills. C. 68/2, 452/1, 453/1
Hilsenrath, E. 811/3
Hindami. D. al- 275/3
Hinduja, familie 111/2
Hippenstiel-Imhausen, J. 1901'3
Hires, C. 810/3, 811/1
Hiriart Balderrama, F. 508/1
Hiro, prins 33/3, 34/foto
Hirohito, keizer 33/1'2/3, 34/1/2, 3/foto, 35/1/2/3/foto. 36/1/2/3. 88/3. R9'2, 135 2, 696/3
Hirscti Ballin. E.M.H. 721/3/foto. 722/1. 723/2/3
Hirsi, A.M. 462/2
Hirsi, M.S. (Morgan) 462/3, 464/3
Hismans, E. 126/1
Hitachi, prins 34'foto
Hitler, A. 106'1/3, 107/2, 664/1, 674/2/3
Hitzelbernen, I. 819/1
Hjelm-Wallen, L. 647/1/foto
Hockney, D. 810/2
Hodoul, J. 670/2
Hoeri E. 't 808'2
Hoen P 't 810/1
Hoessein, koning 8/3, 179/2, 180/3, 219/2/3, 220/3, 273/2/3, 274/1/2/3. 275'1/2'3, 276/2, 277/1/2/3. 416/3
Hoessein, S. 219 2/3, 220 3, 225/2/3, 226/1, 415/2. 416/3. 682/1/2/3. 683/1/2. 684/foto. 686/1, 687 3, 68811, 704/1, 733/1, 764/3, 765/1/2, 766/3, 770/1, 79311, 794'1, 795/2/3
Hoessein, U.S. 682/3/foto
Hoffman, D. 817 3 foto. 818/3
Hoffman, K. 675/3
Hofman, W. 812/2/foto
Hofstede, H. 290'1, 588'2
Holdaway, J. 320/3
Holkeri, H. 645/2, 646/3

Holman, hl. 27111
Homann, H. 713/foto, 750/3
Hond, M. de 410/2, 412/2, 584/2
Hondt, P. d' 762'3, 763/1
Honecker E 53'2 386/2, 390/1 525/foto 643 1 2 foto, 674 1 2 3, 675 1 2, 711 3, 712/1/foto, 713/1/foto, 750/3, 751/3, 752/1/2 3, 75313, 754/3, 756/1/3, 757/1
Honecker, hl. 750/3, 751/3
Honecker, W 674'2
Hoogeboom, P. 810/1
Hoogland, H. 36211
Hoop Scheffer, J.G. de 9012, 586'1
Höpfinger, S. 328/2
Horak, J.N.J.B. 131 1
Horeni, Z. 675/3
Horinouchi, H. 482 2/3, 487/1/foto, 489'1
Horiuchi, M. 487 1/foto
Horn, G 443 1 3, 446 foto 447 1, 641 3, 642 i. 657 1, 658 2 3
Horn, J.G. 301/1
Horne, J. 508/3, 509/3
Horomitr, G.W.S. 823/foto, 82413, 825/1
Horthy, M. 446/1
Horvath, F 443 1
Horvath, I 443 1
Horzum K 747 1
Hosayn, S 119 2
Hosein, E. 73113
Hosni, F. 219/1
Hoss, S. 732 3, 733 1/2/3, 734/2 3, 736/1 3. 763 3. 764 1/2/foto, 765'1'3, 769/1, 2, i70 1, 771 2. 773/2/3
Hou Hsiao-hsien 817/2/foto
Houdou, A. 96/1
Houmed, M 96/3
Houphouët-Boigny, F. 154/3, 180/2, 256/1, 366/1/3, 367/2/3, 368'2, 545/3
Houtekiris. E. 409 2, 499/3
Houtekins, F. 409/2, 499 3
Houtekins, G. 409/2, 499/3
Houtondji 668/1
Houwelingen, J. van 586/1
Hove, I. 32 2
Howard, D. 191/3
Howe, Sir G. 7/1, 36/3, 51 3, 53'2, 13111, 132/1, 13313, 134/3, 172/1, 173/2, 174/1, 31011, 344/1, 347/2, 416/1, 538/3, 539/2/3/foto, 540/1, 54813, 556/2 3/foto, 557'2, 73713
Hoxha, E. 18211, 183/1/3
Hoxha, F. 182.3
Hoyte, H.D. 26/2 3, 27/1/3/foto, 28 1
Hrabar, Z 19/2
Hradilek, T. 715 3, 728/3
Hraoui, E. 769/1, 773/1/3/foto
Hrivnak, P 676/1, 677'1/3
Hruskovic, hl. 675/3
Hu Jintao 232/2, 233/3, 283/2
Hu Ping 23012
Hu Qiaomu 288/2
Hu Qili 340'2'3
Hu Yaobang 233/3, 285/1, 2881213 foto, 297/3, 298/1/2/3, 299/3, 322/1, 337/1
Hua Guofeng 288'3
Huang Yicheng 23012
Huchel, P. 812/1
Hüderchuluun, G. 159/1
Hugh. D. 105/2
Huibers, J.F. 586/1
Hulst, K. 816'1
Hulterström, S. 647/1/foto
Human, W.J. 575/3
Hummel, R.P. 90/1
Humphrey, J. 731/1
Hun Sen 322/2/3, 351/3, 352/1, 588/3, 58911'2'3, 590/1/2 3 foto, 591/1/3/foto, 592'3
Hunziker, B. 640/3
Hurcl, D. 130 1, 556/2/3/foto
Hurge, K. 100/3
Hurtado Navarro, H. 168/1/2
Husak, G. 675/3, 67613. 677/2, 714/3, 716'3
Husein, A. 49711
Hussa, O.M. 19813
Hussnin, S.A.B.B. 771112
Hussein, A.S. 462 2, 671'2
Hussein, J. 96/1/2
Hussein, S'A. el- 200/2, 20111, 433'3, 434/3, 43512
Husseini H 500 2 733 3 764/1 769 2 770/1 772 1 3 foto
Huszar, I. 412 3
Hutter, C. 44311
Humaij, R 18512
Huwaydi, B H 185 3
Huys, J.S. 90/1, 586/2
Hijmans, M.J. 188/1, 193/2, 219/3, 223/3, 225/3, 234/3, 275/2/3, 435/3, 436/2, 628/3

I

Ibárruri, D 824 foto, 825 1
Ibrahim, A. 185/1 2, 186/1, 190 1
Ihrahiin. I. 225/1, 226 1
Ibrahim. O H. 96 3
Ibrahimi, A.T. 146/2
Ibrahimi, L. 73613, 763/3, 764/1, 765/1/3, 771/1/2/foto. 772/1/3
Ibrahimow, M. 202/3
Idiagbori, T. 396/3
Idris, H.S. 199 1
Idris, koning 208 3
Iersel, J.P. van 90'2, 586/1
Igarzabal, A. 391 2
Iglesias, G. 824/foto
Igletu, A. 524/3
Ignatjew, S.D. 204 3, 205/1
Ikeda, K. 486/2/3
Ikeda, Y. 487/2/foto
Illanes, F. 315 3
Ilmi, Y.H. 462: 1
Imami, A. 371/2
Imbert Barrera, A 25/2, 26 1
Innn, K. 745/3, 747/1, 749/2
Inda. E 381'2
Indra, A. 675/3
Inoguïhi, T. 482 1
Inönü, E. 745/1, 746/2/3, 74i 1/2/foto, 748 2/3
Inoue, K. 487, 2'foto
Inouye, D. 69/2
Inyang, E. 395/3, 397 1
Ipina Melgar, E. 515/3
Irvine, R. 100'112 3
Iryani, A.K. al- 75/1/2
Isai, H. 182/1/2/3
Isaias. J.C. 26 1
Isajew, A. 202/3
Isaq, A.W. 671/1
Ishiguro, K. 811/3
Ishihara 487'2/foto
Ishkal, U. 185/2
Iskandar, F. 219/1
Ismail, M.N. 222/3, 223 1
Ismail, Y.H. 671/2
Issam, Z. 223/3
Itno, M. 649/2 3, 655/2
Ito, M. 486/2
Iturbe de Blanco, E. 163/2, 768'3
Iturralde, C. 514'2
Ivanyi, P. 442/3
Ivens, J. 512/1/2/3/foto, 81711
Iwakuni, T. 489/2
Iyer, V.R.K. 80/3
Izaguirre Angelie, A. 161/1, 163/2, 768'3

J

Jaali, A.M. al- 198/3
Jabaaij, W. 90/1, 35912, 364'2
Jachjajew, C. 205/1/3
Jack, D. 509/1
Jackson, J. 695/3, 696/1/2
Jacobi, K. 532/2
Jacobs 47711
Jacobsen, J. 59312
Jacovou, G. 539/foto
Jacquet. J.E. 137 2, 139 2, 144/2
Jadambaa, S. 159 1
Jagan, C. 26/3, 27/1/foto
Jagmohan, G.M. 93 1/2
Jagoda, G 203/3
Jagodin, G. 202/2
Jagvaral, N. 158/3, 15913
Jajjo. K.H. 682/3
Jakes, LI. 674/1, 675/3, 676/1/3/foto, 677 2
Jakir. J 204/1
Jakoenin, G 228 3
Jakoenin, V. 116/1
Jakowlew, A. 677/3
Jakowljew, W. 206/foto
Jalabi, I.A.R. al- 682/2
Jalalar, M.K. 119 2
Jalilian, M. 371'1
Jalloud, A.S 185/1 190 3. 208'2
Jama, M.A. 462/1, 671 2
Jambaldorj, O. 159 1
James. C. 505/1
James, G 817/2
Jamrs, N. 98/3, 99/1
Jamir, S.C. 9412
Jamma, M.B. 198.3. 43413
Jamsranjav, A. 15911
Janak, I. 675/3
Janat, B. 715/1
Jane, A.L. 30/3, 31,3
Janjaadorj, D. 159 1
Janmaat, J.G.H. 410/1/3, 411/1/2/3, 41212, 5753, 586/3, 588/2, 593'2, 596/2/3, 597/1, 598/2
Janmaat-Abee, M.H. 90/2
Jansa, J. 2013. 22 1
Jansen. J. 810/2
Jansen, V.R. 364/2/3, 424/1, 427'2
Janssen. P 808'3
Janssen van Raay, J. 410'1
Janssens, J. 32/2
Jaona, hl. 368/2/3, 805/2
Jardaneh, B. 275/2
Jarinuscli, J. 817/1
Jarowinsky, W. 751'2
Jarpa Reyes, S.O. 776/3
Jaruzelski, W. 41/1, 241/1/2, 242/1, 243/3, 244/2, 561/1 3. 562/1/foto, 563'1'3, 564/1/2/3, 565'1/2/3/foto, 566/1/2/3, 567/1, 568/3. 750/1, 79011
Jasari, K. 74/1/2, foto
Jasim, L.N. 682'2
Jasray, P. 158'3
Jassem, A.A. 736 3, 763/3, 764/1
Jasso, M. 442/2/3
Jaunarena. J.H. 384/3, 391/2, 39313
Jawdeh, S. 275/3
Jayaram, J. 92/1, 95/1
Jaycox, E. 366/1
Jayewardene, J.R. 5/1/2, 6/2
Jayfi, M.A. al- 75'2
Jazi, D. 719'3
Jazkoelijew, B. 20213
Jeckel, R. 640/1
Jefferson, T. 63513
Jeghain, M. 720 1
Jeltsin, B. 20311, 446/2
Jembere, B. 521/2
Jenkins, E. 69913
Jenkins, R. 558/1
Jenniger, Ph 106: 1/2, 107/1/2/3
Jensen, M. 595: 1/2
Jepsen, R. 62/foto
Jeri, M. 720/1
Jervolino. R.R. 624/1
Jesurum, E.A.V. 72113
Jewtoesjenko, J. 227'2
Jezjewski, A. 201/3
Jia Chunmang 230/2
Jiang Hongquan 283/2
Jiar, M.M. el- 497/3
Jibril. A. 173/2
Jiddou, A.O. 315/1
Jihad, A. 200/3
Jimalhe, I. 67113
Jimenez Veija, D. i79 1

Jimma. L 520 1
Jimmy, W 352 '2
Jippes, H. 555/3, 557 1, 559 3, 619 2, 620 3
Jirghuin, M.A. 77/1
Jirous. I. 728/2/3
Joekalow, J. 526 3
Joekes, Th H. 90 2, 291 3
Joertsjenko, E. 810/3Johanes, J. 51/3, 52/2, 539/foto, 677/1/foto
Johannes Paulus II, paus 31/3. 139 1, 141 1, 228 1/3, 5613. 666/3, 667/1, 708/i, 730 1, 786 3
Johansson, R. 647 1/foto
Johansson, K. (i-l9 i
Johnson. C 100 1
Johnson. J. 731 3
Johnson M 818/3
Johnston, D. 69/2
Jonathan, L. 30/3, 31 1 2
Jones, T 695/3, 696 1
Jones, J.L. 804/2 3
Jones, L. 509/3
Jong, A. de 586 2
Jong. G. de 586/1
Jong. L de 87 3
Jong. P.J.S. de 87 1, 88'1
Joos, G. 820/1
Jordaan. J 527/1 'foto
Joris, F. 32/1
Jorritsma-Lebbink, A. 90/2, 586/2
Joseph, C. 509/1
Joseph. S.C. 475/1/2/3
Joshi, K. 9413
Josseliani. O. 817 '2
Joumblatt. W. 653 1, 732/3, 734/2/3, 735 3, 763 3, 766'1, 767/2, i69 '3, 770/1
Joustra, J. 176/2
Joustra, W. 557/3
Jovic, S. 792/2/foto
Joxe. P. 174'2
Joyce, d. 129 1
Jozwiak, J 568 3'foto
Juan Carlos, koning 135/2, 638/3, 804 3
Jubran, S.M. 77/1
Julia, J. 605/2
Julis, K. 677/1/3
Junejo, M.K. 681/2
Jungk, R. 665/2
Jurriens, H. 527/1/2
Justiniano Pastor. G. 515 3

K

Ka, D. 316/1
Ka, SI. 318 1
Kabab, M.A. al- 75/2
Kabala Kiseka Seka 262/2
Kabore, A.S. 154/i
Kabore, B. 153. 3
Kabrhelova, M. 675/3
Kádár, J. 413/1, 422/3, 442/3, 443/1/3, 445/2/3, 446/1/2/3, 658/3, 714/2
Kadhafi, M. 72/2, 77/3, 154/3, 174/3, 185/1/2, 186/1/3, 187/1/2/foto, 188/2, 189/1/2/3, 190/1/2. 191/2. 207/1, 208/2/3, 409/2, 499/3, 629/3, 650/1, 651/1, 652/2/3, 653/1, 654/1, 655 foto, 656/1, 764 2, 770 1/foto
Kadoyi, A. 96/1
Kadra, N. 146/1
Kadri, N. 772/1
Kadijevic, V. 21/3
Kafka, F. 129'3
Kahlouche. H 719 1
Kahveci, A. 743/3, 744 1 3
Kaila, A. 646'foto
Kainulainen, M. 643'2
Kajanoja, J. 645 3
Kajiyama, S. 487'1 foto
Kakebeeke. W.J. 375'1
Käkelä, K. 645 2
Kaklamanis, A. 477 2. 478 2/3, 479/3, 491 2
Kaklamanaki, R. 492/3
Kalangula, P 739 3
Kalantari, I. 703 i
Kalb, B. 189 3
Kalemli, ST. 743 3, 744 1
Kallel, H. 720/1
Kalsbeek-Jasperse, N.A. 586/2
Kalu, K.I. 396'1
Kamali, H. 703 1
Kamalidenow, Z. 202/3, 203/1
Kamanda wa Kamanda 264/1, 661/3
Kamberi, A. 182/3
Kamei, S. 487/2
Kamel, A.H.O. 185/3
Kamenew, L. 203/3, 204/1/2
Kamien, A. 817/1
Kamil. H. 682/1/2
Kamminga, J. 29313
Kamougue, W.A. 651 3, 653 2
Kamp, J. 5 1
Kamp, M.M H. 90 2
Kamyar, M N. 117/2
Kanaan. G. 82/3, 498, 2
Kandemir, N 685.1
Kandolin, S. 645'2
Kane, C.A. 316 1 Kanellopoulos, A. 493 2. 494.1
Kanerva, I. 646/3
Kania, S. 566 2
Kanidoua, N. 154/3
Kannan, T. 275/3
Kano. S. 485.1
Kanon, D.B. 366 3, 368 1
Kanso, A. 81 3
Kan Soo Yong 817/1
Kanturkova, E. 812, 3
Kanu, N. 395 3
Kaoenda, K. 532/3, 533/1/3, 545.1, 546 2/3, 548 2, 606/2, 652 3, 653/1, 720 3
Kapek, A. 675'3
Kapo, V. 182'3
Kappos, N. 494 2
Kara-Amar, M. 719 1
Karababa, N. 745/1, 747/2
Karadzic, V 22/3
Karajan, H. von 825/1/2/fotoKaramanlis, K. 477'3, 493/3. 494 3
Karatzas, T. 480/3
Karibi-Whyte, A.G. 397 2 3
Karikurubu, C. 96/1
Karim. sjeik A. 83 1
Karjakin, J. 227/1
Karl. W. i91.3
Karmal, B. 117.1, 118/1, 119 2
Károlyi, RI graaf 446/1
Karoui, H. 71913. 720'1 2/3
Karpati, F. 443 1
Karpinski, L. 227/1
Karpow, W. 203/1
Karroubi, SI 373/3. 707 1 foto, 703/3
Karun, N. 817 1
Karunanidhi, M. 92/1, 94 'foto
Karwal, A.R. 119 3
Karwatzki, I. 328/3
Kasander, K. 817'3
Kasawinah, H al- 274/1, 27513
Kasfi, J. 497/2
Kasimatis. C. 480 2
Kasjlew. J. 49 'foto. 150'2
Kassander, K. 817'3
Kassebaum. N. 696/3
Kassem. M. a l 275.2, 278/1
Kassies. J. 809/3
Kastanidis, C. 480/2
Kasurinen. A.L. 646/3, 647 1
Katjiongua, SI, 739 3
Kato, T. 485 2
Katoesjew, K. 202/1
Katsav, M. 238'1, 239 1
Katz. Y 497/2
Katz-Oz, A. 2.39 1
Kaunda, K. 471/3
Kaunda, M.G. 471, 3
Kaut, R. 196 1/2
Kawa, M.E. 117 2, 119 3
Kawerin. W. 527 2
Kawiani, N. 117 2
Kayalar, L. 748 1, 749 2
Kayanuma 679/2
Kayed, H. al- 275 3
Kayzer, W. 818/2
Kazem, M. 222'3
Kazeruni, S. i03 1 3
Kebe, M. 316.1
Kececiler, LI. 744 3, 745/3, 746 1, 749/2
Keddar, Z. 223'3
Kedge, E 233/2
Kedhikoglou, V 479/3
Kedikilwe, P.H. 28/3
Keenan, B. 497 3, 500/2
Keersmaeker, P de 125/1
Kefalojannis, J 493 2
Kefalojannis, M. 493/2
Kefi. A. 720 1
Keishing, R. 94/1
Keita, E. 367/3, 368 1
Keja, G.W. 90 2
Kelchtermans, T. 125 2
Keller, H. 667/3
Kelly, P.P. 269 foto, 357'1, 424 1, 428/3
Kemenade, W. van 160'1, 232/2, 284 2, 285/3, 297/1, 318/2, 321 3
Kemenes, E. 443 1
Kemmy, J. 619/2
Kemp, J. 66'2, 67 1
Kempff, M. 514 3
Kempny, J. 675/3, 677 2
Kemptner, S. 497 3, 501/1
Ken, R. 68/1
Kennedy, C. 538 1/foto
Kennedy, E. 64/i, 363 1
Kennedy, J.F. 387/2, 390/1, 754 1
Keramane, A. 719/1
Kérékou, M. 96/1, 668/1/3, 669 1
Kerkhof, E. van de 810/3
Keshtmand, S.A. 119/i
Kessar, Y. 24011/foto
Kessler. H. 751/2
Keulen, J. 143'i, 506/2
Key, J. 32/1
Kgabo, E. 28/3
Kgame, S. 571/3, 574/2
Khadari, J.K. 434/3
Khaddam, A.H. 630'2, 764/1
Khadija. M. 462 1
Khairallah, A. 682'2 3. 683/1/2/foto
Khairallah, S. 682/3
Khaketla, B.M. 30 3, 31/3
Khaled, H. 764/2
Khalek, M.A.A. 224/1
Khaleqiar, F.A. 119/3
Khalid, S.S. 77/1
Khalifa, S.A.S. al- 198 3. 434/3
Khalil, A.M.H. 193/1/3, 19813, 199 1, 201 1
Khalil, K. cl- 733/3
Khalili, M.K. 155/3/foto, 157/2, 158 1
Khalis, M.Y. 155/1 3, 157 ▪i
Khamari, A.A. al- 77/1
Khamenei, A. 131'2/3, 132'2, 172/2, 322/1, 369/1, 371/2, 372/1, 374/1/2 foto, 416'2/3, 701/1 2/3. 702'1 2, 103 2 3, 791/2
Khan, A M. 90/3, 91/1 foto
Khan, I. 155 2
Khatami, S.M. 703 1 3, 794 3
Khatib, H. al- 275/3
Khatib, S. 733/1/2/3, 734.2 3
Khatir, M.S. 653 2, 654 1
Khaung Nyunt 467 2
Khayat, A-A. al- 275/3
Khazali. ayatollah A. 369/1
Khazari, K. 373 1
Khdura, A.H. 185'1
Kheddis, A. 719 1
Khediri, E.H. 146/1. 719 1
Khelif, A. 209 3
Khelil, H. 720/1
Khelil, I. 720 1
Khellef, A 146 2, 147 1 719 1
Kherbish, Y 186 2
Khieu Samphan 588 3, 589 2 590 1 2 foto, 591 i
Khin Nyunt 469 1

Khoeniha, M.M. 374/1, 70312
Khomeini, Ahmad 369/1, 374/foto, 416/2, 701/2
Khomeiny, Ayatollah R. 70/1, 12911, 130/2/3, 131 11213, 132111213, 133/1/2, 134/1/2/3, 135/1, 151/3, 169/1/2/3, 170/1/3, 172/2, 173 2 3, 174 1 2 3, 301 A, 307 '3, 308 1 369 1/2, 370/1/2/3, 371/1/2'3, 372/1/2/3, 373/1/2/3/foto, 37411 2, 414/1/2/3, 415/1/2/3, 416/1/2/3, 497'1, 701/1/2/3, 702/1/2, 70313. 704/1, 763/2, 791'2, 794.1
Khulayfat, A. 275/3
Khumalo, D J 575/3
Khunying Sasima Siwikon 301/2
Khurana, S.L. 95/1/2
Kiarostami, A. 81711
Kidway, M. 79/2, 3, 80/1/2
Kidwingira, B. 96/1
Kieslowski, K. 817/2
Kilimite, H.T. 153/3
Killip, C. 810/2
Kim11 Sung 629/1
Kim Yong Nam 350/3, 331 1 2
Kimbulu Moyanso Wa Lokwa 266/1, 661 3
Kimi, H. 488/1
Kimmel, A. 75013. 751/foto
King, Thérèse 316.1
King, Tom 556'2/3, foto
Kingibe, A.B. 395/1
Kincl, F. 677/1
Kinnock, N. 342/3, 401/foto, 405/3, 558/3, 559/1/2/3, 560/1/2/3, 587/foto
Kiraly, B. 444/1
Kiraly, Z. 442 3
Kirilenko, A.P. 443'3
Kirk, P. 695/3, 696/foto
Kirk, W.L. 68/1
Kiros, H. 521/1
Kirow, S. 204'2
Kirsten, W. 812/2
Kis, D. 825 2
Kissinger, H. 5213, 6713, 603/2
Kissoon, J. 27 1'2
Kist, F.W. 36/3
Kiszczak, C. 241'1,242 2, 244/2/3, 245 1, 562/2, 563/3, 567/1 2/3, 568/1 2
Kitapci, N. 743/3
Kitte, J. 96/3
Klaassen, J. 207/1, 674/1
Klarsfeld, B. 681/2/3
Klarsfeld, S. 681/3
Klein, A. 326/1
Klein, H. 328/2, 329/3/foto
Klein, L. 604/2
Klenberg, J 647 1
Klepsch, E. 407/3, 408 1
Klerk, F.W. de 529/1/2/3, 530/2/3, 531/1, 532 1/2/3. 533/1/2/3/foto. 534/1. 547/1, 548 1 2 foto 738 foto
Kierk, W. 529/3
Klibi, C. 8/3
Kline, K. 818/3
Kloos, A. 825/3/foto
Knapen, R. 698/1
Kneebone, T. 456/1
Knight, K.D. 505/2
Knol, X. 553/3
Knol, H. 90/2
Knoop. H. 358/foto
Knotek, I. 675/3, 677/1 3
Kobakiwal, G.F. 117/2
Kobayashi, H. 485 1/2
Kocollari, S. 182/2
Kocovic, D. 18/2
Kodja, G. 96/1
Koeck, P. 816'3
Koenajew, D. 202/1
Koetje, H. 90/2, 586/1
Koeznetsow, A. 204/1
Koffeman, G. 586'1
Koffi, 4. 36811
Koffi, L K. 368/1
Koffi, M.K 368/1
Kohan, A. 604/1
Kohl. H. 7/1, 36/3, 106/2, 107/1/3. 1092, 133/2, 180/2, 190/2'3, 192/2, 207/1/2, 208'1, 235'1, 308/2/3, 310/1/2, 326/2/3, 327/2/3, 32811'2: 3, 329'1/2/3, 33011, 34112, 343/1/2/3, 344/1/2/3, 345/2, 346/1, 347/2/3, 34811, 349/1, 350/1/2. 353/foto, 354/2, 385/2/3'foto 386 1 2/3, 387 2 389 2 390/1 403 1, 419 1, 421 1, 449 1 foto, 450 2, 498 1, 532/1, 575/3. 641 2, 642/1, 673'3, 760/1/3, 761/2/3, 786/2. 788/1. 789/2. 790/2/3, 801/1/3, 80211'2/3
Kohler. V 328/3
Kohnstamm, J 90 2, 586 2
Koivisto, M. 645/2, 64711
Koizumi, J. 487/1/foto
Kok, A.C.H.M. de 90/2
Kok, J. 88/2
Kok, W. 90/2, 135/3, 290/1, 292/3, 29313, 294/1/3, 295/3. 409/3, 411/3, 412/1 2, 57711'3, 578/1/2/3. 579'1, 583/foto, 586/1/3. 587 foto, 596 1 3. 597 i 2. 599 1, 600 3. 689/3/foto, 690/1, 695/1/2, 709/2/3, 710/2, 721/1/2/3/foto, 722/1'foto, 723/1, 727/2, 728/1, 801/3. 802/1
Koksanow, I. 202'2
Kolbin, G. 202'1
Kolditz, L. 713/foto
Kolingba, A. 96/2
Koljgeci, R. 73/3
Kollek, T 240 3
Koller, A 640/3 foto
Koma K 28/2
Kombrink, J.C 90 2 439 3, 440 1 2 586 1
Komoto T 484 2
Konan, R.Y 368'1
Konate, I. 153/3
Kondi, P. 18211
Koné, A. 366/1, 368/1
König, F. 664/2
Kong. G. 195/1
Koning, H.E. 289/1, 586/2
Koning, J. de 136 1/3, 175 1, 268/3, 269/3, 29212, 357/1, 358'2 'foto, 359/1/2, 36012 foto, 361/1/2/3, 362 3, 364/2, 365/2/3/foto, 424/2'3, 425/1/3, 597/1, 599/2/foto, 600 213, 689/1, 693 2, 721/1/3, 780/1/2
Koning, R.818'2
Koning, mevrouw de 599'foto
Konstantopoulos, N. 49312
Kontagora, M.T. 396/1
Kontojannopoulos, V. 493: 2
Konukman, E. 74811, 749'2
Konya, I. 444/3
Koole, W. 818'3, 819/foto
Koolhaas, A. 811 3, 812/2
Kooning, W. de 810 2
Koopman, T. 815/1 2
Kooren, M. 811/2
Köpeczi, B. 41213
Kopp, E. 639/1/2/foto, 610 1/2/3
Kopp, H.W. 639/2/3, 640 1 2
Kopuit, M. 8811
Korbeci, S. 182/3
Korjagin, A. 808/1
Korn Dapparungsi 302/3
Kornreich, F. 821/3
Korom. A. 656/1
Korom, M. 444.1
Korsaga, F. 153/3
Kort, de 26812
Korte, R.W. de 135/3, 291/1, 293/1, 294/3, 295'213, 31412, 376'2, 44112, 453/2, 613/3, 586/2, 72712, 757'3, 758/foto
Korthals, A.H. 9012, 586 2
Korthals Altes, F. 84/2, 87/1, 89/1/2/3, 90/1/2, 128/1, 131/2, 132/3, 133/1, 173/1/2, 291/1/2, 440/1, 586/2, 600/3, 691/3
Koshani, M. 117/2, 119'2
Koshoni, P. 395/3, 396/1
Koskotas, G. 479/1/2, 480/1/2, 490/3, 491/1, 49411'3
Kossuth, L. 41311, 441/3
Kosto, A. 89'2, 90 2, 1323, 586'2, 725.2/foto, 726/1
Köszeg, F. 422/1, 660 3
Kotälla, J.J. 84/3, 85/1, 87/2, 89/1
Köth, E. 512/3
Kotze, G. 570/1
Kouchner, B. 736/1
Koukl, J. 730/1
Kouloumbis, E. 478/3, 17913
Koutsogiorgas, A 478 2, 479 1/2 3 480 2 foto, 491/1, 492/1, 494/3
Kouvelas, F. 493/2
Kouvelas, S. 49312
Koumenaar, G. 170/3, 814'2/3/foto
Kouyami, F 668'1
Kovac, I. 19 2
Kozak, M. 43212. 447/2/3, 448/1, 459/3
Kozakiewicz, M. 563/3, 568/2
Kozlowski, J. 77/2
Kraaykamp, J. 818/2 foto
Krabbe, G. 197/1, 332'2, 336, 2/3
Kraisak Choonhavan 352 1
Krajenbrink, J.G.H. 90 2, 586 1
Kralove. H. 728/2
Kranenburg, J. 27/1/2
Krasucki, H. 41, 1/2
Kreisky B. 666'1, 680/2/3
Krekic, N. 19/2/3
Krenz, E. 673/1/2/3/foto. 674/1/foto. 749/3. 750/1/2. 751/1/2. 752/2/3. 756/3/foto. 757'1. 76112, 785/1, 790/2
Kriwtsow, P 810/3
Krol, G. 81211
Krol, M. 566/2
Krolikowski, W. 751/2, 756/3
Kronauer, B. 812/2
Kroneck, F. 184/1
Krumnikl. A. 677/1
Krunic, B. 18/1/2, 19/3, 23/1, 24/2
Kuaybah, M.M. 185/3
Kubasiewicz, J. 566'1'2
Kucnn, M. 20/2. 21 2, 2211, 2411
Kukacka, 13. 663/3, 664/1, 681/1
Kukler, N. 586/2
Kukrit Pramoj 302/1/3, 303/1
Kulcsar, K. 412/3, 413/3, 423/1, 443/1
Kull, A. al-R. A. al- 43413
Kumai, K. 817 2
Kumaranatunge, C. D 2
Kumaranatunge, W. 5/2
Kuron, J. 242/1
Kurshomi, A. al- 75/2
Kurt, F. 744'1, 748/1, 749/2
Kurz, H. R 662/3. 664/1, 665/1. 2 3
Kusturica E. 817 1
Kutlu, H. 744/3
Kuwah, M.H. 434/3
Kvidal, M. 14/2
Kwaadsteniet, W. de 90/2, 365/1, 425/3, 426/1
Kwako, M 28'3
Kwasniewski, A. 566/2
Kwayana, E. 27/1/3
Kwelagobe, D.K. 28/3
Kya, W.S. 703/1
Kyaw Sann 466/1, 471/2
Kylian, J. 81911
Kyrkos, L. 405/1, 490 1, 492/2

L

Laarif, A 720/1
Lacina, F 663 foto, 664/1 foto. 680/3, G8111
Laclé, R. 427/3, 428/1/3. 721, 3
Laro, IC. 676/1
Lacroix, P. 476/3, 477'1
Lacroze de Fortabat, A. 60412
Ladogar, S. 35313
Laenen, J.P. 32 '1
Lafontaine, O. 327/1
Lage Coello, M. 34 3, 60 1
Lngea, W 86/3, 87/2
Lagos, R 77412, 776 3, 777 1, 778/2
Lagrouw, C. 248/3
Lahav, S. 240/3
Lahdenmäki. T. 645/2
Lahoud, E 769 1
Liano D 139/2, 140 3 141 2 142/3 144 1 3
Laing, R D 826 1 2

Laiq, S.A. 119/3
Lairet, G. 768/3
Lakanwal, A.G. 117/2, 120 1
Lakhal-Ayat, M 145/3. 147/1
Lal, Bahajan 92/3
Lal, Bansi 79, 2. 92/3, 93/1
Lal, Bhajan 79/3, 80/1, 93 1
Lal, Bhure 109/3, 110/1
La:, D. 91/2 3, 93'1 'foto
Laldenga 94/1 2
Laliotis, K. 480/1
Lambilo, C. 96 '3
Lambsdorff. O 329'3
Lamers, J.J. 816/1
Lammert, N. 328/3
Lamont, N. 557/1
Lamzav, B. 158/3, 159/2
Landell. O.J. de 527/2
Lange, D. 36 2
Lange, I. 731 2, 754/3
Lange Davila, C. 5912
Langedijk, J. 818 2
Langemeijer, G.E. 89/1
Laning-Boersema, F.J. 90/2, 586 1
Lankhorst, P.A. 89 1, 90 1 2, 586 3
Lannoye, P. 438'3
Lanschot, W.Ch.J.M. 85/2, 87/1
Lansinli, A.G.W.J. 380/3, 586 1, 708 1
Lanting, SI. 810/3
Lantuu, L. 159 3
Lari, M. 371 3
Larina, A. 203/3
Larive, J. 410/1
Laroche, G. 527/2/3
Larijani, J. 373/1
Lasso, E/ 447. 2
Lassou, G. 651. I, 654 1, 65512
Latjes, A. 311 2
Lattanzio, V. 624/1
Lattimore, O. 541/3
Laubhouet-Vally, G. 367/3
Laufer, P. 218 '2
Lauria Lessieur, C. 165/2
Lauxtermann, H.T.M. 90/2, 291/3
Lawal, B. 396 1
Lawson, N. 257'3. 258/2, 259/3, 4053 556/2/3/foto
Lawya, M. 331'2
Lawzi, H.A. al- 75 2
Lazaris, A. 479/2, 480/1, 492 3
Lazo, M.A. 637 '1
Lazo Hernandez. E. 57 3. 58/1
Le Pen, J-hl. 109/1, 169/3, 404/3, 408/3, 412/2, 593'2, 66611, 803/3
Leal, E. 163'3
Lebeda, J 730/1/foto
Lebedew 554/1
Leber, G. 218/2
Lebotsa, M.M. 30 3. 31/3
Lechin Oquendo, J. 514/3. 515 1
Inde. C.J.A. van 28111. 290/1, 587'3, 588/1
Ledogar, S. 49 foto, 50/1. 53811
Lee, N 102/2
Leenders, G. 738/3
Leerling, M. 89/1/3, 90/1 2, 386 X, 587/3, 597/1, 598/2, 599'1, 613/3
Leeuw, J.F. de 9 0 2, 586 1
Leeuw, R. de 816'3
Legras, G. 260 2
Lehlohonolo, zie Machobane, L.
Lehr. U-M. 107/3. 108 '1 foto
Leia'Tauna Vaiao Alailima 352/3
Leiker, S. 1i/3, 16/1
Lekhanya, J 30 3, 31/2 3 Foto. 46 2
Lekoundzou, J. 670/1
Lekota, P 575 2 '3
Lelala, M 31 2
Lemma, H. 809/2
Lenart, .I. 675 3
Lenck 752/2
Lengyel, L 442 3
Lenihan, B. 620 2 3
Lenin, W 203 3, 322/3, 674/2
Lennep, E. van 359/3, 360 I, 364 3
Lennon, J. 716/2/3
Lenssens, J. 125 2
Leo, D 428 3
Leon, A D. 391 2/3
Leon, L. 382 1
Leon Villalobos, E. 779/1 '3
Leone, S. 527'3, 528/foto
Leopold II. koning 266 2
Lepage, O. 163 3
Lepoutsjanski, K. 817.1
Lerch, W.G. 416 '3
Letelier, G. 777 '3
Letsie, J.S 30 3, 31 3
Letsie, T. 30/3, 31/2/3
Levi, D. 238/3, 239/1, 625/2, 626/3, 627/2
Levin, A. 230/2
Lévinas, E. 820/1
Levinson, B. 817/3, 818/3
Lewandowski, W. 243/1
Lewis, N. 94 2. 100 1/2, 103 3
Leijendekker, M. 621/3, 622/2 3
Leijenhorst, G van 90/1, 586/1. 709/3
Leijnse, F. 90 1, 586'2
Lezcano Perez, J. 54 2/3, 5611
Li Guixian 230/2
Li Jijun 338 '2
Li Menghua 230/2
Li Peng 36/2, 230/1, 283 2, 284 3, 285.1 2, 286'3, 287/1/foto, 288/1, 297/2/3, 298 1, 304/3, 318/3, 322/1 2, 323/1, 324/1/2 3. 325/3, 337/1/2 3, 338'1 2/3, 339/1 2 3, 340/1 '3, 352 1
Li Senmao 230.2
Li Sliuxinn 320/foto
Li Tieying 230,1, 323 2
Li Xiannian 287/foto, 339 1, 340 3
Li Ximing 299/1
Li Yining 286 1
Li Zhao 28812
Li Zhiaoping 320/1/2
Liani, D. 9/1, 478/3, 492/1, 493/3, 494/foto
Lichal, R. 663/foto, 665/2/3, 681/1
Lieftinck, P. 527/3, 528/1/2
Liénard. A. 126/1
Lier, Th.J.A.M. van 85 2, 87.1
Liikanen, E. 646/3
Lilipaly, J.J. 90/1, 586 2
Lilar, S. 812/1
Lin Hanxiong 230/2
Lin Zongtang 230/2
Linares Calvo, F. 60/1
Linden. P.R.H.M. van der 90/2, 586/1
Lindqvist, B. 647: 1'foto
Lindyer, K. 331/2. 333/1, 334/3, 335/1, 46411, 67%3
Lini, W. 352.2
Linschoten, R.L.O. 90/2, 586/2
Lippmann, H. 674/3
Liska, J. 730/1/foto
Lister, G. 738/2
Liii Binyang 297/3
Liu Fuzhi 287 3
Liu Luoguang 286/1
Liu Ming Pu 178 3
Liu Shuqing 160/1 foto
Liu Suinian 230, 2
Lively, P. 170 1
Livingstone, K. 55912
Lizano Fait, E. 779/1/2 3
Lizin, A-hl. 125/1. 408 '3
Lizitsjew, A. 113. 2 '3
Lmar. L.A. 117. 2
Lo. F. 316 '1
Lobban, D. 105/2
Lobow 346/2
Loest, E. 675 2
Loeyttyjärvi, hl-L. 645/3
Löhnnqvist, U. 647 1 'foto
Lohuizen, K. van 811'2
Loita, H.M. 96/3
Lokrou, V.P. 368 '2
Lolik. L. 331/3, 434/1
Loncar, B. 539/foto
Long, R. 810/3
Lonink, J.A H. 90/1, 586/2
Lööw, M-L. 647/2
Lopez, J I. 393/1
Lopez Castillo, E. 63,1
Lopez Moreno, J.A. 54 3, 56 i. 60/1
Lopez-Portillo y Pancheco, J. 508/2
Lopez Uzcategui, P. 768/3
Lorenz, K. 528 2 3
Lorenz, S. 751 2
Lorenzo, F. de 624/1
Loreto de Rangel, A. 768 3
Loridan, M. 817 I
Lorthiois, N. 63/1
Losada, B.R. 163/3, 166 I
Löschnak, F. 663/foto. 679/1, 680 3, 704/3
Losonczi, G. 443 2, 444/1
Louekoski, M. 646 3
Louly, C.O.A. 315/1
Lauw, G. 532'1
Louw, M. 570 1
Lovins, A.B. 809 2
Lowack, S 343 1
Lu Peijian 230/2
Lubbers, Rob 437/3, 438/2, 440/1
Lubbers, R.F.M. 6/3, 7 1, 2 3, 36/3, 89/2, 90.2, 131/2, 132 3, 133/1, 135/2, 177/1 foto, 179 2/3, 335 1. 289 1/2. 290 2, 291/1/2 3. 292/1/2, 293/1/2/3, 294/1 3/foto, 295/1/2/foto, 296/1, 344/1. 345/1, 346/2/3/foto, 353/foto, 354 2'3, 359/2 3, 364/1, 376/2/foto, 378/2, 379/3, 407/2, 409/3, 410/1, 411/2, 418/1/2, 419/1/2/3, 420/3, 421/1, 437/3, 438/1/2/3, 439/1/2/3, 440/1/2/3, 577/1/3/foto, 578/1/2/3, 581/3, 583/foto, 586/1/3, 587/3, 595/3, 596/1/2/3, 597/1/2/3, 598/2/3, 599/1, 600/2/3, 601/foto, 609/1, 614/3, 615/1, 616/3, 617/2/3, 618/1/2/3, 689/1/foto, 690/1/2, 693/3, 695/2/foto. 707/3, 708/3, 709/1/2/3, 710/1/2, 721/1'3 foto, 722/1/2, 723/1/2/3, 724/1/2/3, 725/1/2/3, 726/1/2/3/, 727/1/2/3, 728.1, 757/2, 780/1, 789/2, 801 1/3, 802/1/3, 803/2/3, 805/2
Lubbers Hoogewegen, M.E.J. 723/1
Lubomska. I. 563/3
Lubowski, A. 738 '2
Lucan, M. 677/1/3
Luckett, S. 572/foto
Luder, I. 381/1, 603/3, 605/1/2
Lugo Fonte, O. 5912
Lugo Gil, H. 50611
Lujan, Al. 66/2 foto, 67 ?
Lukacs, J. 142 '2
Lukman, A.R. 396/1
Lummer, H. 326/3, 327'1
Luo Gan 230.2
Luqman, A.M. 75/2
Lurie, A. 814/2
Lusinchi, J. 161/1/2'3, 162/2, 163/1 3/foto, 164/1/3/foto, 165: 1/2/3, 166/3. 167/1 2 3, 168/1/2'3, 359/3, 364/3, 365/3
Lustige , J-LI. 41/1
Lutgen, G. 126/1
Lütgendorf, K. 678/3
Luther, Al. 675/2
Luvsangombo, S. 158/3, 159. 2
Luvsantseren, B-O. 15813
Luxemburg, groothertog Jan van 601/foto, 602 '1
Lyng, R. 38 1/3. 39 1

M

Maalem, H.R. 147/2
Maas, A. 529/1
Maas, W. 815/3
Ma'awiye, J.G. 462/1, 671/1/2
Mabragana, J.R. 391/2 3
Mabrouk, M.A. al- 185/1
Macbeth 32 2
Maccanico, A 624 1
MacCarthy, J. 497 3, 500 2
Maccido, M. 398 '3
MacDonald A. 810 3
MacGregor, J. 556/2 Y/foto
Machado Ventura, J.R. 54'2, 57 3, 19 2

Machinea, J.L. 38213, 383/foto
Machinid, H. 240/3
Machobane, L. 31/3
Machovec, M. 71611
Machuca Vargas, O. 143 1
Mack, J.P. 698/3
Mackay of Clashfern, Lord (James Peter Hy mers Mackay) 555/3, 556'2/3
Mackfoÿ, P.S. 9612
MacLaine S. 817/3
MacLennan, K. 557 3 foto, 558 I 2 3 foto
MacLeod, lord 80913
MacSharry, R. 1113, 1212, 313/1, 619/1/2
Madani, A. 14713
Madani, N. al- 186'1
Madi, A D 368/1
Madigan, E. 697/3
Madrid Hurtado, M. de la 506/1/2 3. 307'3. 308 2
Madrigal Nieto, R. 779/1 3
Maes, N. 12211
Magharian, B. 639/3
Magharian, J. 63913
Mahallati, M.J. 37311, 792/1/foto
Mahanta. P K. 92/2/3
Mahathir bin Mohamed 630 3
Mahdavi-Kani, ayatollah M.R. 37313
Mahdi, Mahmud S. 77/1
Mahdi. Mubarak A. el-F. el- 199/1, 434/1/3
Mahdi. S. el- 193/1/2/3/foto, 194 1.3, 196/1, 197/1/2, 1981112.3, 199/1/2/3, 200/1/2/3, 201'1'2, 330/2/3, 331/1, 334/1/foto, 336/1, 433'1, 434 1 2/3, 435/1/3. 436 1 2
Mahgoub, R. al- 219/1
Mahjub, A.C. 198/3
Mahloji, M.H. 703/1
Mahinoud, U.A. 196/2
Mahn Win Maung 467/1, 468/1
Mainil, P 125/1
Maira, L. 778/2
Majali, A.W. el- 275/3
Majid, A.H. al- 683/2
Majluta Azar, J. 24/3, 25/2
Major, J. 556/2/3/foto, 557/2/foto
Major. L 442/3, 444 1
Majub, A.C. 434/3
Majumber, S.R. 95/2
Makarow, A 205/2 'foto
Make, C. 48 1
Makela, T. 646/1
Makenete, S.T. 30/3, 31/3
Makgekgene, L. 28/3
Makhele, V.M. 31/2
Makino 487 2/foto
Makki, H.M. 75/2
Makobi, R. 198'3
Makramallah, M. 21911
Maksoud, C. 686/2
Makwana, Y. 8012
Malan, M. 29'3, 48/3, 251/2, 252/1'foto, 233'1
Malan, W. 529/3, 576 3/foto
Malatesta, S. 1311
Maldague, R. 518/1
Malebane-Metsing, R. 48/1/2/3
Malebo, V.M. 3013, 31 3
Maleter, P. 443/2, 444/1
Malile, R. 182/2/3, 184/1/3/foto
Malindi, C. 575'3
Malinowski, R. 56312, 56713, 568/1/2/3/foto
Mallet, V 683/2
Mallick, G. 698'2
Malmierca Peoli, I.O. 54/3, 256'3, 270/3, 271/foto
Maleuda, G. 713/foto, 755/1. 756/foto
Malukutula, P. 72013
Mamaj, Tatarenvorst 228'2
Mamba, G.M. 47/2
Mamba, P. 47/2
Mamba, S.H. 47/2
Mamiya, S. 48511
Mamman, A.S. 396/1
Mammi, O. 624'1
Mana Rattanakoses 30213
Managa m a Pholo 661/3
Mandela, N. 532/2/3, 57012, 57213, 607/1/2
Mandela, W. 48/3, 53212
Manete, J. 575/3
Mangakis, G-A. 490/3, 492 3
Mangal, M.S. 119/2
Mangano S. 826 2
Mangope, L. 48 1 [illegible] foto
Manjakin, S. 201/3
Manley, B. 99/2
Manley, D. 505/2
Manley, M N 97/1 2 3 foto 98/1/2/3 99/2/3. 100 1 2. 101 2. 102 1. 103 1. 104 1. 505 2 foto
Manley, N.W. 9711
Mann, Jack 497/3. 50111
Mann, Jonathan M. 47113, 472/1
Mannany, R. 649'3, 653/3
Mannino, C 624 1
hlansficld, M. 69/2, 536/2
Mansour, K.H. al- (Maqhur) 185/1/2. 208.3
Mansur, E. Don 362 2 foto. 364 1 2 424 1. 425/1/2, 426/3, 427/1
Manthatha, T. 575/2/3
Manuel Castillo. C 779 3
Manuputty, J. 816/1
Manzo Gonzalez, J 1611213
Mao Zedong 160/1 233/3, 288 2 3,298 1,318 2, 32111 2, 322 1/3, 339/1 340'1
Maphumulo. M. 47/3
Mapplethorpc, R. 54113 foto, 542 1
Maqekaza, hl. 606 3
Maqhur, K.H. al- (Mansour) 185/1/2, 20813
Mara Vajiralongkorn 304/3
Marboua, T. 96/2
Marck. P. 408/3
Marcos, F.E. 431/1 3, 63813, 826/3/foto, 82711
Marcos, I. 638/3
Margriet, prinses 135/3, 360/1/foto
Maria, J. 252'foto
Marie Adelaïde, groothertogin 602 2
Marin, F. 768/1
Marin, M. 11'2, 12/1/2
Marin, V. 76811
Marinigo, generaal 142/2
Marion Landais, R. 26/1
Marizzi, P. 66713
Marjai, J. 412'3
Mark, D. 39513, 396/1
Marko, R. 182/1/2
Markoja, I. 412 3
Markopoulos, C. 478/3, 491 2
Marosan, G. 443/2
Marothy, L. 422/1 foto, 443/1
hlaroudas, D. 478/3
Marouf, T.M. 687/3
hlarquet, J. 32/2
Marquez, W. 163/2
Martans, C. 432/3
Martelli. C. 623/1, 624/1
Martens, W. 9/1, 125/1, 235/1, 262/2/3, 263/1/2/3, 264/1/3, 265/2, 266/1/2/3, 309/3, 353/foto, 409/2, 476/1, 477/1, 517/2, 661/1/2/3. 662/2/3. 761/2/3. 762/1/3. 763/1
Marti, J. 64/3
Martin, L. 5811
Martin, S. 11/1
Martina. Don F. 360/1/3. 361/1 2/3, 362.3 363/foto
Martinazzoli, M. 622/1, 624 1
Martinez, C. 56/1
Martinez de Peron. M.E. 603/2. 60411
Martinez Villanueva, R. 25/2, 26/1
Marty, D. 63913
Marubi, T. 18212
hlarvanova, H. 72813
Marwan, A. 220/2
Marx, G. 659/3
Marx, K. 28812
Marijnen, V.G.M. 724/2
Marijnisse, J. 587'3
Marijnissen, R. 810/2
Marzouk, T.M.H. al- 682/2
Marzouq, M.A. 772 3
Masaryk, T 715/1/2
Masdus, M.H. 77/1
Maseko, A.M 607/2
Masheke, M. 720 3
Masir, N. 117/2, 119/3
Masire, Q. 28/2/3/foto, 3012, 808/1
Masljoekow, J. 202/2/foto
Mason, C. 81013
Masood, A.S. 113 3 119/3
Masri, T. al 275/2 3, 278 1
Massart, L. 1611
Massiah, K. 28'1
Massieu Berlanga, A. 508/1
Massoud. A.S 155'2
Mast, X. 16 1
Mastroianni, M. 810/2, 81712
Masud, H. 117/2
Masuku, T. 607/1
Masur, K. 71311
Matan, H A 464 3
Matarella, S. 624/1
Mateman, W.A. 90/2. 586 1
Maters, Q. 818 1
Mathealira, L. 30 3. 31/3
Mathur. S.C. 94/3
Matic P 24/2
Matisonn, J. 608/2
Matooq, M.M. 185/3
Matos Azocar, L.R. 164/3
Matos Villanueva. C. 26/1
Matouka, T. 96/3
Matsebula, M. 47/2
Matsobane. M. 607/1
Matsusawa, N. 170/3
Matteoli, G. 40613
Matthei Aubel, F. 774/2, 776/3
hlatutes, A. 11/3. 12/2
Maung Maung 465/1, 466/1/2/3/foto, 467'3. 468/2 3, 47011
Maung Maung Khin 469/2
Maurier, D. du 542/1/foto
Mavlyet, U. 158/3, 159/3
Maxwell. R. (Engeland) 9/1
Maxwell. R. (Schotland) 186/3
Maij-Weggen, H. 410/1. 721/3/foto, 722/1, 724/1/2/foto, 728/1
Mayence-Goossens, J. 26411
Maystadt, P. 12511, 26411, 661/2
Mayugi, N. 96/1/2
Maza Oliva, B. 54 2
Mazduryar, S. 119/3
Mazowiecki, T. 242/1/foto, 561/1/2/3'foto, 750/1, 790/1
Mbana Nsoro, S. 805 1
Mba Nguema, F.B. 804.2
Mba Nseng, O. 80511
Mba Onana, F. 80412
Mba Orido, hl. 804 2
Mbakwe, C.S. 396 2
Mbomio Nsue, I. 805/1
Mbeki, G. 607/1/foto
Mbeki, T. 576/2 3'foto, 606 1/2
Mbitikon, R. 96 3
Mbolandinga Katako 661/3
Mboniinpa, C. 96/1/foto
McArthur, D. 34/2/3
McCarthy, J. 770/3, 773/2
McCarthy, hl. 827 1/2/foto
McCloy, J.J. 542/2/foto
McDermott, N. 808/foto
McFerrin, B. 815/2/3/foto
McGrath, M.G. 430/3, 431/1, 432 213
McKenzie, P. 27.1
McNamara, R. 742/3
McNeil, K. 505, 2
McPherson, 81511
Mechai Viravaidya 474/2'3, 475/1
Mecheba Ikaka. M. 805/1
Mecs, I. 444/2
Medelci, M. 146 1
Medjhouda, A. 719/1
Medrano, J. 457/foto
Medgyessy, P. 413/foto, 443'1/foto
Medwedew,R. 205/1
Medwedew, W 205 2
Meechai Ruchupan 30213
Meese, E. 447/3
Meesman, H. 551/2
Meesman, J.H. 50/2

Meester, L de 16'1
Meguid, E.A. 70 3. 221/foto, 222/1, 235/2/3
Mehran, IJ. 360/1/2, 425/1
Mehri, A. 14%3, 147'2 'foto
Meier, K 713/1
Meindersma, C. 232/3
Meissner-Blau, F. 678/1/2
Meji, keizer 33/1/2, 34/3, 35 1
Melchior, L, 357 3, 358/1/2 3 foto, 359/1/2/3, 364/1 2
Melendez Bach, E. 60'1
Melkert. A.P.W. 90 2, 280/3. 386 2
Melmick, S. 777'3
Menderes, X. 749 1
Mendes, C. 636 1
Mendez Morejou, L. 59'2
Mendelson, M. 32 "i
Menem, S . 380/1/2, 381/2, 382 1. 383 1/2/3/foto, 384 1 2 3, 603 1 2/3, 604 1/2/3 foto 605/1 L
Menem, E 603 2
Mengelberg, M. 815/1/foto
Mengele, J. 142/2'3
Mengistu Haile Mariam 197 1 2, 434 1/2, 463/1 2, 521 1/3, 523 2/3, 524 1 2 3, 525/1 2/3/foto, 526/1 2/3, 629 1
Mennen, V. 32/2
Menu, J. 816/1Menzl, J. 729/1
Merbah, K. 146 1, 2/foto, 718/2 3/foto, 719 1
Mercouri. M. 478 2, 43112
Merhav, R. 221/foto
Meridor, P. 237/1, 238 1, 339/1
Merino, F. 248/foto
Merino Castro, J.T. i74 2, i75 1 2, i76 3
Meroro, D. 738/2
Merryweather, John 357/2/foto, 358/2/foto, 364'3. 365/2
Merryweather, S. 357/foto
Merwe, C.J. (Stoffel) van der 533/foto, 570/1
Merwe, Jaap van der 542'2, 543 foto
Merwe, Johac van der 572 3
Merwe, R. van der 576/1
Meshkini. A. 370'2, 3733, 374/foto. 416 2, 702/1
Messaadia, LI C. 145 3, 147/1
Mestiri. A. 209 1, 720'2
Mestiri, M. 720 1
Meswele W 28 3
Metten, A. 259 1/2, 410/1
Metten, G. 661/3
Metz, T. 26'1
Meuwissen, W. 819'1
Mevald, J. 675/3
Meyer, H. 20712
Meyer, Wim 357/2
Meyer, Wolfgang 751/1
Meyers, L. 810,2
Mezdawi, D.M.A. 208/3
Mezquita, M.A. 26'1
Michael, G. 815/3
Michel, J. 670/2
Michel, R. 697, 3, 699/1
Michelis, G. de 624 1
Michielsen, P. 17 2, 2212, 18311, 243/3, 412 3, 422 2, 445/2/3. 561/1, 562/3, 565.1, 566/2, 643/3, 648 2, 658 3, 660/1,676 2, 751/2, '756.1
Michnik, X. 242/1, 567 3
Michoëls. S. 229/3
Midende, G. 96 1
Middelkoop, E. van 412/foto, 586) 3
Mielke, E. 673/2, 751/2, 752/1 2, 754/3. 756/1
Mierlo, H.A.F.M.O. van 90/2, 293/3, 294/1/3, 409/3. 577 2, 583 foto. 586/2, 587/1, 588 'foto, 593'3. 596/3, 597/1 2, 599/1, 600/3, 693'2 'foto, 710/1
Miert. K. van 12/1 2, 311/1, 760/2
Miguel, L. 384/1
Mihali, Q. 18%1 2
Miko. V. 805 1
Miklos, K. 659 3
Mikulic, R, 17 1/2/3/foto, 18/1/3. 19 3. 24'1, 73/2
Milanes, P. 60'3
Milian Castro, A. 54/2/3, 55/1
Millan, B. 11/3, 12/2
Millares Rodriguez, M. 54/3, 56/1
Miller, A. 170/3
Miller, L. 566/1
Milnor, J.W. 821/3
Milo. R. 239/1
Milogo, A. 153 3
Milosevic, S. 18, 2 3, 21 1/2 3, 23 1 2'3, 24 2. 73/1 L IJ, L 3
Mimura, O. 487'2 foto
Min Ko Naing 467/2 3, 469/3, 471/2
Minco, M. 170'3
Minco, S. 135 3
Miodowicz, A. 243/1/3, 244/1, 563 2, 566 1 7
Mirdha, R.N. 80 2
Mireh, A.M. 462/1
Miret Prieto. P 54/2. 55/1. 57/3. 59/2. 60/1
Mirghani, A.A. cl- 198 2, 199/1, 433/1
Mirghani, M.O. el- 193 1'2, 194/1, 199/3, 200/2 3, 201/1/foto, 433 3. 435 foto
Mirzadeh, H 703 1
Mischnick, W. 107/3
Misari, R. 624/1
Miska, P. 182 1 3
Misellati, R. 185/2
Mita, C. *rit.* 344 3, 345/3, 346 1, 353. foto. 449/1/foto, 621/1/2'3/foto, 621'1, 623'1/2/3, 624/3
Mitchell, G. 69/2
Mitchell, J.F. 508/3, 509 1 2'3
Mitsotakis, K. 404'3, 40511, 479'2. 480'1/foto, 490/1/2, 491 1/3, 492.1'213, 493 1/3
Mitsuzuka, H. 484/2
Mittag, G. 673/1/3, 754'1, 756/1
Mitterrand, D. 576, 2
Mitterrand, F. 6/3, 1 3, 9/1/3, 36, 3, 40/3, 41/1. 53 1, 61'3, 6913, 70/1/2/3, 133/2, 135 2. 169/3, 179'3, 180/foto,
181/3, 235/1, 262/2, 349/1 2/3. 353/2/foto, 366/3, 367.3. 391/2, 404/3, 419'1, 420/3, 421/1/3. 449/1 foto, 150'1, 451/1/3, 576/2, 589/1 2, 650/2/3, 652'2, 674/1, 716 3, 736 1, 748 3, 760/1/2, 761'1 2 3, 762/1, 769/2, 770/1, 789/1.2, 790/2, 801/1 2/3, 802 1'3, 803 2, 804/3
hlitzuzuka. H. 487:1/foto
Miyar Barruecos. J. 54 2, 59 3
Miyazawa, K. 449/3, 481/1, 48311, 484 1 2, 486/1
Mka Esono, M 805/1
Mkhonta, W. 47/2
Mladenow, P 52/1, 539/foto, 790 1
Mmusi, P. 28/2/3
Mnisi, M.M. 47/1/2
hloasher, R. al- 275/3
Moayyeri, A.R. 157/2, 687/2/3
Mobio, E.N'k. 317'2
Moboetoe Scso Seko 262/1/2/3, 26311 2/3, 264'2, 3. 265 112. 266/2/3. 546/2/3. 547/1 3. 548/1/2/foto. 661/1 2/3
Mock, A. 49'1, 446/foto, 447/1, 333 foto. 663/3/foto, 664/2, 680/1 3, 681'3, 710/3, 711/1/foto
Modai, Y. 238/3, 239/1, 625/2, 626/3, 627/2
Modise, J. 606/1
Modrow, H. 751/2, 754/2, 755/1, 756/1/2/3, 757/1/foto, 790/1, 791/1
Moekasjew, S. 202/3
Moerbeke, P. van 32/2
Mofeli, C. 31/2
Mogwe, A.M. 28/3
Mohajerani, S.A. 703/1
Mohamedi, M.R.S. 500/3
Mohammadi. M.N. 155/2, 157/2 3/foto, 138 1
Mohammed, Ahmed A.R. 198 3
Mohammed, Ali al-EI. 198'3
Mohammed, Ali N. 76/1/2/3, 78 1.2
Mohammed, M.S. 671'1
Mohammed, Niaz 117/2, 119/3
Mohammed, Nizam 731'1
Mohammed, O. al-S. 139 1
Mohammed, profeet 129'2/3, 133 1/3, 308/1/2
Mohammedi, M.S. 719/1
Mohat, A.H. 117/2
Mohorita, V. 675/3
Mohs Villalta. E. 779/1 3
Mohseni, A.M.A. 155/2
Mohtadi, M. 222/3
Mohtashemi, A.A. 371/1/2, 372/1/2, 374/1, 701/1/2/3, 702/3/foto, 703/2/3
Moi, D.A. 178/2, 180/2, 195/1
Moin, M. 703/1
Moisejew, M. 203/1/2/foto
Mojaddidi, S. 117/1, 155/2/foto, 157/1/2/3/foto, 158/1
Mojaddidi, Z. 157/2
Mok, M. 542/3
Mokhanto, P.M. 30/3, 31/3
Mokhehle, N. 31/1/3
Mokhese, F.D. 575/3
Mokoena, R.M. 575/3
Mokonda Bonza 661/3
Mokoroane, M 30 3, 31 3
Molefe, P. 575 2 3
Molière 32 2
Molina, S. 778 3
Molinari, A 497, 3
Molloy, R. 620/2/3
Molom, C. 159'1
Molomjamb, L. 159/3
Molomjamts, D 158/3
Moltke, J. ron 812/2
Mombaerts, G. 661/3
Momen, A. ai- 764/1
Momoh, T. 396 1
Momper, W. 108/3, 109/1, 326'1 3 foto, 327 1
Monge Aguero, J. 779 3
Monge Alvarez, L.A. 779'1'3
Monikova. L, 812/2
Monsuy Andeme, E. 804 2, 805'1
Montagu, hl. van 3213
Montanaro, S.A. 139/1/2, 141/foto, 144 2/3
Montand, Y. 60: 3
Montazeri, Ayatollah H.A. 369, 1/2/3, 370/1, 371 1/2, 372 1 3, 373/1/2
Montego, R. 768/1
Monteiro. J.C. 817 2
Monteiro, R. 251/2
Montero Saavedra, G. 777/3
Montree Pongpariit 302'3
Monyake, L.B. 30 3, 31 3
Moor, F. 90/1, 175'2, 586/2
Moor, G. de 81812, 819 foto, 827'2
Moor, M. 819/fot
Moore, J. 556/2/3/foto, 557'1
Moqtadai, hl. 703/2
Morake, K.P. 28/3
Morales Lechuga, 1. 50811
Moran, R. 248/1
Morberg, P.O. 111/1/2
Moreira, V. 645'1
Moret-de Jong, C.E. 90'2
Morgoen, F. 202/1
Morina, R. 74/3
Morita, K. 483 1/3
Morricone E. 817'1
Worron-. B. 818/3
Morris, N. 463/3
Morrison, B. 169 1
Mosbacher, R. 66 2, 67'1
Mosbakk, K. 14/2
Moscicki, I. 56512
Moscoso Salmon, F. 515 3
Moshin, A.R. 172/3
Moshoeshoe II, koning 30/3, 31'1
Mosoeunyane, A.K. 30 3
Mossadeq, M. 414 3
Mostafa, M. 414 1
Mostafa, S. 415/1
Mostafazi, H. 704/2
Motevaselian, A. 500 2
Mothopeng, Z. 607/2
Mothibamele, J. L 28/3
Moto Nsa, S. 804/2
Mouadda, hl. 720/2
Mouawad, R. 769/1, 773/1/2 'foto
Moudachirou, D. 668/3
Mouhamed, M. 677/3
Moundele Ngolo, B. 669 3
Mounthault, H 669 3
Moura, V. de 547/foto

Moureaux, P. 125/1, 66111
Mousa, A. 82'3, 766/1, 76712
hloussa, D 154/1
hloussa Chehem hl 96/3
Moussavi, M H 172/1, 374 1. 447 '3. 702 '3
Moussawi, A. 497 2 .. 56• 1
Moussay, H, 651.3, 65312
Moyyaeri, A. 500/2
Mpinga Kasenda 264/1, 661/3
Mswati III, koning 47/1/2 'foto. 4811
M'Tjane 31 1
Mtsetfma, K. 4712
Mubarak, H. 1881112, 219/1/2/3, 220/1/3/foto, 22113, 22211, 224/3, 234'213, 23511, 435/3, 44912. 625/1/foto, 626/3, 627/3, 628/1/2/3
Mubarak, U.M. 682/1
Mückenberger, E. 673'2, 751/2
Mugabe, R. 741 1'2
Mudge, D. 737 2. 739 foto
Muhammad, A.A.S. 139 1
Muhammad, M.S. 462/2
Muhani. A.A. al- 75 2
Muhsin, M S A 77/1
hlukando, J 720/3
Mukhailaf, H O 682/2, 68312 Mukherjee, P
Mukhtar, F.A.H. 186/1
Mulder, Connie 573/3
Mulder, Corne 573/3, 574/foto
Mulder. E. 273/2
Mulder, P 573 3
Mulimba, L 720 3
Mulisch, H 170 3
Müller, M. 751/2
Muller R. 809/3
Muller-van Ast, M.A. 90/2
Mullings, S. 97/3, 505/2
Mulroney. B. 38/1, 345/2/3. 353/foto. 449/1/foto
Munasar. M.S.A. 462/1
Münnich, F. 422/3
Muoz Ledo, P. 506 '3
Muntasir, O.M al- 185/2/3
Muntingh, H. 410 1
Muqbil. A.A. 77/1
Muqbil, M.A. 7512 Muraoka, K. 487/1/foto Murati, O. 18213
Murayama, T. 484 '2 'foto
Murgas, K. 432/3
hlurra, P. 182/1/2/3
Murray, W. 27/2
Murtha, J. 459/3
Musa, Alhaji B.S 396/1
Musa, Alhaji S. 395/1
Musa, H.M. 434 3
Musa, S. 76811
Musavi, M. 500/2
Museveni. Y. 200/2/3
Muskie, E. 66'3, 69/2
Musokotwane, K 720 3
Mussa, A.H. 76/3
Mussavi, H. 500/foto
Mussolini, B. 624/3
Mustaqi, K. 18211
Mustari, M.A. al- 185 '3
Musuka, O. 720/3 Muteka, F.F. 569, 1
Muthanna, S.A. 77/1
Muyale, A.J. 269/foto
Muyarama, T. 482 '1, 487/1/foto
Myers, L. 731/3
Myftiu, M. 182/1/2/3
Mylonas, G. 493'2
Myung Whun Chung 81511
Muzykanski, S. 384/1

N

Nabavi, R. 70213
Nabi, B. 146/2
Nabi, M. 146/1/2, 719/1
Nafie, O. 43411
Nagako, keizerin 3312, 34 'foto, 3311
Nagy, I. 443/2/3, 444/1/2, 445/2 'R. 446111213, 623/1
Nagy-Veszli, E. 443/3. 623/1
Naham, O. 654/1
Nahas. N. 454/2
Nahavan. Z bi:: S al 78 3 681 3
Nanayo, A .6 i
Naidoo, S. 572/foto, 573/1 2
Naiin, E. 733/2/foto
Naim, hl. 163/2, 768/3
Najafabadi. U 370/1
Najafi, M.A 703 1
Najibullah, N. 113/3, 114/3, 11511, 116/1/3, 117111213, 118/1/2/3, 119/1/2/3, 120/1, 157/3, 63011
Najibullah, S. 119'3
Najim, A.F. 119/2
Nakamura, K. 487/2/foto, 488/3, 489/1
Nakasone, Y. 33/3, 52 3. 449 3. 483/1 484 2. 485 2, 486 3, 487/1 2. 488 i
Nako, A. 182 2 3
Namir, O. 239/1
Namjim, T. 159 i
Namsray, T. 158/3, 159/3
Nany, M.O. 31511
Napoleon, B. 13/1
Napolitano, G. 623/1
Naqshabandi, A.A.Q. al- 688/2
Narangerel, T. 15813
Naranjo Morales, J.A. 54 3, 60/1
Naranio Villalobos. F. 779/1/3
Narayanan, K.R. 80/2
Narunanidhi, M. 9113
Narutowicz, G. 565/2
Naser, H. 719/3
Nasko, M.G. 396/1
Nasr, F.S. al- 219/1
Nassar, H.A. 682 1
Nassau, A. van 602 2
Nasser, A.A. 52413
Nasser. Gamal A. 220/2. 223/1, 631/1
Nasser, Gamal S.A. 223/2, 224/1
Nasser, H A. 76 3
Nasser, K.A. 223 1/2
Natale, A. 381/3
Natali, L 11/3, 52013
Natapei, E. 352/3
Natarajan, S. 109'3, 110/1
Nateq-Nouri, A.A. 702/1
Natorff 566/2
Natta. A. 622/2
Navas, R. 248/3
Navon, Y. 23911. 240/1/2
Navratil, A. i30 '3
Nawaiseh, R. 274/1
Nawman, R. 140/foto
Nayanar, E.K. 93'3
Naydan, G. 159/1/2
Nazarkin, J. 72/1
Ndaruzaniye, G 96/2
Ndalla, C-E. 669/3
N'daw, O. 368 1/2
Ndayiragije, P. 96.1
N'Diayane, M.L.O. 315/1
Ndiaye, Alassane D. 316 '1
N'Diaye, Allassane S. 368/1
Ndiaye, N. 31611
Ndjapou, J. 96/3
Ndong Micha, A. 805/1
Ndongo Nsefumu, D.E. 80511
Ndoye, Mamadou 316/2
N'Doye, Moussa 31611
Ne Win 465 '1, 46612, 467/3, 468/1
Nedunchezhian. V.R. 95/1
Neffati, C. 71913, 720/1
Negoud, I. 433/3
Negusie, M. 525/1/2
Nehamkin, A. 239/2
Nehru, A. 79/1/3, 90/3, 91/1/foto
Nehru, P. 63111
Ncisser, H. 663/foto, 681/1
Nematzadeh, M.R 703 1
Neincova. D. 715/3, 716/1/2/3, 729/2
Nemec, D. 716/1/2, 72912
Nemeth, K. 412/3
Nemeth, M. 180/2, 338/3, 412/3, 413/1/2, 423/foto. 44213, 443/1/2/foto, 444'1, 445/1/3, 44711, 641/2/3, 658/1/2/3, 639'1
Nemin, N, 36811
Netelenbos-Koomen, T. 9011, 58612
Neto A.J.F 569 1
Netzler, P. 352 3
Neumann, A. 751/2
Neuman, H.J. 85/3
Neuss, W. 542/3, 543/1
Newton, A 556/2/3
Nezhad-Hosseinian. M.H 703 i
Nezzar, K. 14613
Ngatse, P. 669/3
Ngendabanyikwa, N. 96/1/2
Ngenzebuhoro, F. 96/1
Nginibi, N.M. 547/2
Ngindo, D. 96 3
Ngiriye. J. 96/1
Ngoja, K. 572 foto
Ngom, B. 606/foto
Ngom, O. 316/2/3
Ngueme Ongueme. M. 805/1
N'Guessan, O K 368/2
Nguyen Co Thach 351/3 foto, 590/3, 591 1/foto, 592/3
Nguyen Dy Nien 588/3
Nguyen Van Linh 351/3
Nguza Karl-I-Bond 262/2 3, 263/2/foto, 26412, 547/1, 661'1/2/3
Ni Xu 299/3
Niang, I. 316/1
Nichetti, M. 81711
Nichols, M. 81713
Nieholson, J. 60/3
Nicholson, P. 731/3
Nicolaas, E. 428/3
Nicosia Perez, H. 458 1
Nidal, A. 20013, 49713, 499/2/3, 766/1
Niddric, D. 572/3, 574/3, 575/3
Niedergang, Li. 45612
Niekerk, P van 532/3, 54812, 739/1
Nieman, P.C. 417 '2
Nieuwenhoven, J. van 90/2, 586/2
Nieuwenhuyzen, A. 817 3
Niessen, G.A.Q. 90/2, 58612
Niiranen, A, 646/1
Nikkels. W. 810/1/2
Nilangekar, S.P. 93/3
Nilsson, S. 594/2, 595/2
Nimeiry, J.M. a l 193/3, 199/1/3, 435/2/3, 436'2
Nimr, M.B. 19911
Nimy Mayidika Ngimbi 264/1, 661/3
Nisbet, B. 267/3, 268/1/foto, 36013, 364/2/3
Nishioka, T. 487/1
Nisjanom, R. 201 3, 202/1/3, 203'1
Nispen, H van 464'1
Nissim, M. 237/1. 239'2
Nitze. P. 345/1
Nixon, R.M. 218/2, 32113
Niyibigira, G. 96/1/2
Niyonkuru, E. 96/1
Nixon, R. 67/1, 759/2
Njegos, dichter-urins 22/3
Nkcma Liloo 661/3
Nkosi, J. 607/1
Noble. I. 67211
Noda, T 487/1/foto
Noël L. 827/3
Noelle-Neumann, E. 387 3
Nogi, M. 3511
Noguchi, I. 16/1/2
Noiret, P. 817/1
Nolens, L. 815/1
Noman, Y.S. 7711, 78/1/3
Nombre, A. 15313
Nonake, E. 487/2 'foto
Noord, J. de 819/3
Noord, J. van 90/2, 58611
Noravjav, I. 15813
Nordberg, I. 647/1/foto
Nori, prinses 34/foto
Noriega Moreno, M A 429/1/2, 430/1/2/3, 431/1/2/3, 432/1/2, 447/2/3/foto, 448/1/2/3, 455/3, 456/1/2/3, 457/1/3, 458/1/3/foto, 459 '1 2 , 460/2/3, 461/1/2, 76813

Norodom Sihanoek, prins 322/2/3, 588/3, 589/1/2/3, 590/1/2/3/foto, 591/1/2/3, 5921113
Norrback, 0. 646'3
Norris. C. 504/3
North, O 699'2
Nosiglia. E 382/2
Noumazalay, A. 669/3
Nourbakhsh. M. 703/1
Noureddin, M. 22313, 22411
Nouri. A. 703/1/2/3
Novacky, B. 44613, 44711
Novotny, A. 676/3
Nqaba, prins 47/2
Nsibandze, R. 47/2
Nsue Alene. H. 805/1
Ntiwane, D. 4712
Ntorribi, koiiigin-regentes 47 3
Ntsanwesi. H. 571/3
Ntsohi, B.R. 30/3
Nuis, A. 90/2, 586/2
Nujoma, S. 737/3, 738/1/2/foto, 740 2
Numeiry, G.M. al- 30812
Nunn, S. 34512.3, 696/3, 69711
Nur, Abdullahi W. 462/2, 671/2
Niir, Adan A. 46211, 464/3, 671/1/2, 672/1
Nuytten, B. 816/1
Nve, A.F. 805/1
Nve, E.E. 80511
Nwachuku, I. 39611
Nwosu, H. 395/1
Nyamdoo, G. 160/3/foto
Nyerere, J.K. 45213, 74213
Nyers, R. 41213, 413/1/2, 42213, 442/3, 443'1, 445/1/2/3/foto, 657/1/2/foto, 658/1/2/3, 659/1
Nijholt, W. 819/1/foto
Nijhuis, G.B. 90/2, 29113, 58612
Nyikosa, A. 72013
Nijland, J. 90/2, 586/1
Nyoun, W. 43611
Nypels, E. 9012
Nijpels, E.H.T.M. 7/2, 12712, 1281213, 177/1, 27911, 289/1, 290/2, 291/1/2/foto, 292/1, 293/1/3, 29413, 29513, 37511. 376/2/foto, 37812, 41212, 51811, 519/1, 582/1, 586/2/3, 757/2/3, 758/1. 75912
Nys, J. 821/3
Nijsse, W. 87/1
Nzambi Machinde, F. 805/1

O

Oakley, P. 49/3, 190/1/3, 775/1
Obama Eyegue, F.P. 805/1
Obeid, A.K. 497/1/2/3/foto, 76712
Obcid, M. 497/1
Obeidat, A. 276/3
O'Brien, C.C. 62013
Obiang Nguema Mbazogo, T. 804/2/3, 80511
Obuchi, K. 484/1
Obur, Ll. 198/3
Obzina, J. 677/1
Occhetto, A. 406/3, 622/2/3, 62311
Ochab, E. 566/2
Ochi, M. 487/2/foto
Ochirbat, P. 159'1/3
Ochoa Perez. S. 24911, 25012
O'Connor, J. 64/2
Octavio Malmierca, I. 60/1
Odeh, H. 27513
Odie-Alli, S. 27/2
Oduber, A. 363/1
Oduber, N. 363/3, 428/1/2/3/foto
Oduber Quiros, D. 44812
Oë. K. 81211
Oesmanchodzjajew, I. 20211, 20311
Oevelen, A. van 3212
Offenberg, W. 63911
Ofuchi. K. 488/1
Ogando Zas. R. 56/1. 5813
Ogbunyoi, T. 39712
Ogdon, J.A.H. 827/3
Ogi, A. 640/3/foto
Ogouma, S.A. 96/1
Ogunkoya, M. 398/1'2
O'Hanlon, R. 62013
Ojik, B van 587/1
O'Kennedy, M. 620/3
Okongwu, S E 39611
Okpere. A 396 1
Oksay, K. 743/3
Okun, H. 19211
Olav V, koning 1313, 809/foto
Oldenburg. C 810/3
Olechowski. T. 52/1, 539/foto
Oleksy, J. 563/3
Olivier, L.K.lord, 82713, 828/1/2/foto
Olscher, W. 704/3
Omaszewski, Z. 243/1
Olmert, E. 239/2
O'Malley, D.J. 619'2/3, 620/2'3. 62111
Omar, A.I. 649/2/3, 652/2/3, 653/3, 654/3, 655/1/2/3. 656/1/foto
Omar, S.A. 464/3
Oni, 0. 395/3
Ono. T. 48512
Onyszkiewicz, J. 243/3
Oomen-Ruijten, M.G.H.C. 90/2, 41011
Oort, C.J. 292/1, 57813, 615/1, 618/3, 70913, 71012
Oosterhuis, T. 81812
Oostlander, A. 410/1
Opdenakker, G. 820/1
Ophüls, M. 818/3
Opsahl, T. 79413
Or, E. 223/3
Orabi, I. al- 21912
Orban, V. 444/2
Orbis Ali, H. 96/3
Ordonez, F. 34313
Oreja Aguirre, M. 637/3
Orlando Dominguez, L. 56/1
Orlow, W. 203/1
Ormachea, H 514/2
O'Rourke, M 620 3
Ortega Saavedra, D 163/3, 60312, 63012, 631/foto
Ortigoza Gomez, N. 139/3, 140/1/foto
Ortiz Ramirez, C. 144/2
Oruc, H. 749/2
Orzechowski, M. 563/3, 56511, 566/1
Osman, Abdel W. 19813
Osman, Abduladir A.A. 671/3
Osman, I.M. 33013
Osman, M.S. 462/1/2, 67111
Osseiran, A. 733/1
Ossio Sanjines, L. 513/1/foto
Ost, F. 192/2/3, 207/1/3, 32812
Othman, S. 684/3
Otterloo, G.J.P. van 9011, 586/2
Ouattara, Y. 36811
Oueddei, G. 649/2/3, 650/1, 651/3, 652/3, 65311'3, 654/1, 65511
Ouedraogo, B. 80811
Ouedraogo, C.O. 153/3
Ouedraogo, E.N. 15411
Ouedraogo, L. 153/3
Ouedraogo, P 15313, 154/1
Ouedraogo, Y. 15313
Oumar, B.A. 315/2
Oumarou, I. 231/3
Outrive, L. van 408/3
Oveisi, G.A. 415/1
Omen, D. 55713, 558/1/3/foto
Oyhanarte, J. 604/1
Özal, S. 745.3
Ozal, T. 30 1, 208'2, 353/foto, 68413, 685/1. 743/3, 744/1/2/3, 745/2/3, 746/1/2/3/foto, 747/1/2/3, 748/1/2/3, 749/1/2/
Ozal, Y.B. 74313, 74411, 747/3
Ozarslan, I. 748/1, 749/1
Ozdemir, I. 749/2
Öztorun, N. 74412

P

Paasio, H. 539 foto
Paasio, P. 646/2/3
Paauwe, R. 543/1
Pace, E. 81513
Pacheco. F.A. 779/1/3
Padron Gonzalez, J.L. 5511
Padron Quero, M. 163/2, 76813
Paemel, M. van 321112
Pagels, M. 32613
Paihama, K. 56911
Pakdemirli, E. 743/3, 748/1, 74912
Pakradouni, K. 732/3
Paktin, R.M. 119/3
Palach, J. 554/2, 715/3, 716/1/2, 728/2/3
Palackharrysingh. K. 731/1
Palaja, T. 817/1
Palenque, C. 51413, 515.1
Palenque, L. 515/3
Palm. J.M. i5313
Palme, O. 793/2
Palmeiro, 0. 381/2
Palsson, T. 6471213, 648/1/2/3
Panchen Lama 233/1/3/foto
Panday, B. 731/1/2
Pandey, R. 9113
Pandian, P.H. 95/1
Pandolfi, F.M. 11/3, 1212. 3141213
Panella, M. 62311
Pangalos, T. 9/2, 10/1
Panierahi, C. 801213
Pant, K.C. 791113, 8011, 110/2
Pantin, C. 73113
Panya Singsakda 30213
Papakonstantinou, M. 493/2
Papamargaris, T. 49312
Papandreou, A.G. 7/2, 91113, 18413, 353/foto, 404/3, 477/2/3. 478/2/3. 479/1/2/3, 480/1. 490/1/2/3. 491/1/3. 492/1/2/3. 493/1/3. 494/2/3/foto
Papandreou, Georgius (zoon van A.G. Papandreou) 478/2/foto, 47913, 491/2
Papandreou, Georgios (vader van A.G. Papandreou) 47912, 4801112
Papandreou, S. 47913
Papandreou, V. 11/foto, 12/1/2/3, 42012, 47813
Papandreou-Chant, M. 478/3, 479/foto
Papandreou-Liani, D. 911, 47813, 492/1. 49313, 494/foto
Papanek, V. 81012
Papantoniou, Y. 10/2, 1111, 49112
Papastefanakis, E. 49112
Papathemelis, S. 478/2, 491/2
Papenfus, J. 27213
Papoulias, K. 7/2, 8/2, 9/2, 184/2/3/foto, 478/2, 49112, 744/3
Papoutsakis, C. 479/2
Papoutsis, C. 9/3
Pardi, L. 82011
Parkinco, S. 406/foto
Parkinson, C. 556/2'3/foto
Parvattan, V. 2711
Pasha, S. 130/1
Pashko, G. 18313
Pasty, J-C. 1111
Pasrynski, A. 24411
Pater, K. de 27211
Patil, S.R. 80/2/3
Patil, V. 79/1, 9313
Patten, C. 55613
Patterson, G. 259/1
Patterson, P.J. 99/1, 102/2, 505/2
Patt, C 23911
Patu Afaese 352/3
Paul, W. 820/foto, 821/1/2
Paulino Mora, L. 779/1/3
Paulis, A.W. 90/2, 586/1, 70913
Pavlidis, A. 49312
Pavlooic, D. 22/3
Pawar, S. 91/2, 94/1
Payne, H. 3613
Paz, 0. 6013, 808/1
Paz Estenssora, V. 513/1/2/3, 514/1, 515/1/2
Paz Zamora, J. 513/1/2/foto, 514/1/2/3, 51511
Paz Zamora, M. 514'2
Pazhwak, A. 117'2
Pazhwak, N. 117/2, 119/3

Pedersen, C.J. 828/2/3
Peduzzi, C. 52211
Pe Thein 46912
Pech, G. 76811
Pei, I.M. 810 1
Pekel, I. 744/i
Peljee, M. 158 3
Pena Rueda, A. 51513
Penc, S. 716/3
Penders, J.J M 407/2 410/3, 412/foto
Peng Peiyun 230/2
Peng Zhen 28813
Penman, D. 50012
Penzini Fleuri, L. 163/2, 768/3
Peponis, A. 478/3, 49112
Peregoedow, F. 202/2
Perera. V. 5/3
Pcres, S. 813, 233'3, 236/3, 237/1/2/3, 238/1/2/3, 23911 3, 240/1.2, 626 3, 627/1/2/3, 628/1, 636 'foto
Peretz, Y. 236/foto, 237/3, 239/1
Perez, L T 25 2, 26 1
Perez de Cuellar, J 36/2, 4013, 13212, 25111, 254/3, 255/1/2/3/foto, 270/3, 271/3/foto, 272/1/3, 33213, 334/3, 500 2, 52212, 588/3, 591/1/3, 595/2, 630/1, 686/2, 736/3, 737/1/2/3, 738/1, 76713, 791/2/3, 792/1/2/3, 793/1/2/3/foto, 794/1/2/3, 795/1/2, 79611, 808/3, 809/2
Perez Esquivel, A. 39211
Perez Gonzalez, H. 5413, 5511, 5611
Perez Guzman, C. 515/3
Perez Herrero, A. 5513
Perez Rodriguez, C.A. 16111, 162/1/2/3, 163/1/2/3/foto, 16411, 16611, 448/2, 44912, 76812
Perfiljew, W. 15212
Peristeri, P. 18212
Perkins, E. 60813
Peron, E. 38112, 60313
Peron, I. 380/3, 63813
Peron, J.D. 38013, 381/1/2, 383/1, 38412, 603/3, 60411
Perreau, C. 40712
Person, J. 81711
Persson, G. 64711
Pesola, H 646/3
Pestieau, P 82011
Peters, A-A 33413, 463/3
Peters, J 509 3
Petkoff, T. 162/2/3
Petöfi, S. 448/3
Petricevich Raznatovic, A. 515/3
Petrova, J. 7161213
Petsos, G. 478/2/3, 479, 3, 49413
Peijnenburg, G.H.J.M. 87/1
Peyrefite, A. 42113
Phadoem Siriwechapan 30111
Philip, Duke of Edinburgh 36'3, 13512
Phin Choonhavan 30212
Phiri, T. 481213
Phol Rerngprasertvit 30111, 30213
Phone Myingt 469/2
Phororo, D.R. 3013, 3113
Phoune Sipraseuth 591/foto
Piccin, M. 208/3
Pichai Rattakul 300/2/3, 30213
Piehardo, P.C. 25/2, 26/1
Pichit Kullavanit 30313
Pickering, T.R. 68/3, 45913
Pickersgill, B. 505/2
Picqué, C. 4371112
Pieek, W. 711/3
Pierre, S. 805/2
Pienaar, L. 27213, 737/1/3, 738/1/2/3/foto
Pieters, L. 820/1
Pietrzyk, A. 24311
Piller, J-D. 64012
Pilot, R. 80/2
Pilsudski, J. 565/2
Pimen, patriarch 228/1/2/3/foto, 229/1/foto
Pineda de Leon, M. 248/3
Pino Diaz, R. del 60/1/2
Pinochet Ugarte, A. 60/3, 774/1/2/3, 775/1/2/3, 776/1/2/3/foto, 7771113, 7781112
Pinter, H. 13013
Pinxten, K. 408/3
Piotrowsky, B. 80912
Pires, P. 25113
Pisa Henabuhr 302 3
Pitra, E. 675/3, 677/i
Pitti Velasquez, N. 43213
Pius XII, paus 62413
Pjatakow, J. 204/2
Plaat, H 818 2
Placak. P. i1612
Plaka, S. 18412
Planck, M. 3213
Platel, M. 3211
Platschorre-Peijs, K. 410/1
Plenzdorf, U. 675/2
Plesjakow, P. 20211
Plessis. B. du 529/2, 531.1
Plessis. P du 529 1, 569,1
Ploeg, A. 90 2, 291 3
Plumb, Lord 813, 911, 10/1, 41812, 557/2, 601'foto
Poaty-Souchlaty, A. 67011
Poblete Iturrate, O. 77712
Pöder, R. 67911
Podlena, F. 677/2
Podrabinek, A. 808/1
Poduje Sapiain, M.A. 777/3
Poesjkin, A. 5113
Pogosjan, A. 15011
Pogosjan, S. 150/2
Pohjola, T.T. 64613
Pohill, R. 13313
Pöhl, K.O. 258/1/2, 42113
Pohl, R.G. 37013, 37212
Poindexter, J. 18912
Poinsot, L. 3212
Pol Pot 318/3, 59013, 591/1/2, 592/3
Polataivao Fosi 352/3
Polednik, J. 675/3
Polhill, R. 49713, 498/foto
Pomicino, C. 624/1
Pommert, J. 71311
Ponce de Leon, E.Z. 508/1
Poneman, D. 392/1
Pong Sarasin 30213
Pontcs, P. des 529/1
Pontilius, A. 425/2
Poojary, J. 8012
Poos, J. 80313
Portal Leon, M. 55/1, 6011
Portegies, P. 472/1/2
Portier, V. 1612
Portoegalow, N. 385/3, 386/1/2
Porush, rabbijn 23713
Pottakis, I. 478/3, 491/2
Poullet, E. 42113
Poungui, A.E. 670/1
Pomell, A. 17011
Powell, C. 6713, 681, 431/2, 700/2/3/foto
Pomell, R. 6311
Pozsgay, I. 412/3, 413/1/2, 42312, 442/3, 443/1/foto, 444/1/3/foto, 4451113, 657/1/2, 658/1/2/3, 659/1
Prachuab Chaiyasan 30213
Pracuab Suntharangkul 30211
Prada, E. 51413
Pramarn Adireksarn 302/3
Pramual Sabhavasu 30213
Prandini, G. 62411
Prapan Dupatemiya 303/3
Praphat Kritsanachan 30313
Prasert Sapsunthorn 301/2
Prashad, S. 271112, 28/1
Pree, W.A. de 9011, 586/2
Prem Chand 272/3
Prem Tinsulanond 300/2/3/foto, 301/1/2/3, 302/1/2/3, 303,112, 351/1
Premadasa, R. 5/1/3/foto, 6/1/2
Prescott, J. 559/2, 56011
Presthus, R. 1313
Pretorius, K. 530/foto
Pretterebner 679/1/2
Price, C. 69/2
Price, G. 768/1/foto
Price, P. 1111
Priestley, M. 51913
Pringle, F. 50512
Pritchett, V. 17011
Proksch, U. 678/2/3, 679/1/2
Pronk, J.P. 90/1, 586/2, 721/foto, 722/1, 723/2, 740/3, 741/foto, 742/3, 74311
Protzman, E. 816/1
Psimhis, J-L. 96/2
Puertolas, S. 814.2
Pugliese, J.C. 382 3, 384/3, 603/2
Puhakka, M. 64613
Puister, J. 67813
Pujol I Soley, J. 638/3
Pule Lameko 35213
Pulice de Rodriguez, Y. 46112
Puolanne. U. 646/3
Pürevdorj, C. 159/1
Putten J. van der 137/2, 138/3, 623/2, 683/2, 746/2
Putten. M. van 41011

Q

Qabbani, M.R. 764/2 Qamari, I. el- 223/2
Qazi, M. 70411
Qi Yuanjing 23012
Qian Qichen 230/2, 317/2/3, 318/2/foto, 319/1/2, 32113, 323/2, 590/3
Qiao Shi 23213, 28512
Qin Jiwei 23011, 3401213
Qin Zhongda 23012
Qirjako, S. 18212
Qualao, H. 35213
Quayle. D. 65/1, 163/3, 46013
Quddus, S.A. 130/2
Quené. Th. 69011, 70913
Quezada, N. 2512
Quin Yongchang 23012
Quint, M. 50111
Quist, W. 80913

R

Raad, F 497/3
Raat, F dc 60111
Rabah, S. 72011
Rabbae, M. 173/1
Rabbani, B. 116/1/2/foto, 15512
Rabin, Y. 236/3, 237/1/2/3, 238/1, 239/1/2, 24011, 625/2/foto, 62713, 628/1/2/3
Racan, I. 19/3
Rachedi. A.A. 71911
Rada, G. 16312
Radek, K. 204/2
Radhi, S.J.A. 76312
Radius, A. 818/3
Radonjic, R. 7213
Radwan, I. 434/3
Radwan, M.A.H. 219/1
Radwan, R.S. 65611
Raffay, E. 65913
Rafi, M. 11912
Rafi'i, A-M. 733/1
Rafiatou, K. 66911
Rafsanjani, A.A.H. 13313, 170/2, 369/1, 373/1/3, 374/1/2/foto, 41612, 701/2/3, 702111213, 703/1/2/3, 79413
Raftopoulos, G. 48012
Ragchaa, T. 158/3, 15912
Ralimah, M.U. 434/3
Rahmani, C. 146/1, 719/1
Raimond, J-B. 652/2
Rainieri Marrancini, F. 2512, 26/1
Rajai, M.A. 70112
Rajaobelina, L. 805/2
Rajbansi, A. 570/1/foto
Rajai, M.A. 41611
Rajavi, Maryam 370/3/foto
Rajavi, Massoud 370/3/foto, 416/2, 704/1
Rajk, L. 623/1

Rajnaj, S. 44411
Rakosi. M. 446/2
Ralrotonirina, M. 368/2/3, 80512
Rakowski, M. 241/1, 242/3, 243/3. 244/1, 561/1/3, 562/2, 563/2, 565/2, 566/1/2/3, 567/1, 568/2, 750/1
Rallis, G. 491/3, 493/3
Ram, M. 513
Ram. S. 80/2
Rama, K. 18212
Ramachandran, J. 95,1,foto
Ramachandran. M.G. 94/3
Ramadan. A. al-E. 208'2
Ramadan, T.Y. 630/1. 682/2. 683/2. 733/1
Ramaema, E.T. 30/3
Ramashainola, T. 575/3
Ramirez Cruz, J. 54'2, 57'3, 59,2
Ramirez Paniagua, R. 77912
Ramnath, K. 731/1/2
Ramon, C. 239/1
Rainotsekhoane. B.M. 3111
Ramsev N F 820/foto, 821/2
Ramsey, N S 821'1
Ramtallie, O D 99 1, 505 2
Rancinan, G. 810.3
Rane. P.S. 91/3
Ransome-Kuti. K. 396/1
Rantanen, J. 64613
Rao, J.V. 7913, 80/2
Rao, K.P. 9313
Rao, N T R 91 3
Rao, P V N 79/1/2, 80 1 2 foto, 180 1
Rao, R.G. 90'3
Rapanelli, N. 605/2
Rashid, M.A. 683/1
Rashid, T.A. 68311
Rashid, U.A.J. 77/1
Rasjidom, S. 20513
Raskin, B. 811/3/foto
Rasoul, B.M. 682/1
Rasoul, F.M. 703/3
Rassi, A. 732/3
Rasul, G. 119/3
Ratebzad, A. 117/1/2
Rath, E.E. van 10611
Rathebe, S. 48/3
Rattray, C. 50512
Ratsiraka, D. 368/2/3, 805/2
Rau, H. 601/3
Rau, J. 390/1
Rauchfuss, W. 75112
Rauschning, H. 10613
Ravi Wanpen 30111
Ravits, A. 133/1
Rawie, J.P. 81511
Rawlings, J. 154/3
Ray, S.S. 94/3
Razanabahiny, J.M. 368/2
Razimjo, A.Z. 11711, 120/1
Razmyar, D. 117/2
Rcagan, R.W. 36/1/3, 4912, 51/3, 65/1/foto. 66/1/2/3, 67/1/2/3, 68/1/3, 70/1, 9713, 105/2/3, 13811, 189/1/2/3, 190/1/2/3, 192/2, 20612, 207/1, 209'2, 25211, 25311, 35613, 43011, 43113, 432/1, 44713, 448/2/3, 45613, 46012, 575/3, 650/1, 68313, 69712, 700/1/2/3, 742/3, 743'1, 754/1, 757/3, 786/2, 80913
Reddaway, D 50013
Redha, K H 682'1
Redman, C 138/2, 19011, 191 1, 20811, 235 1, 652/2, 685/3
Reed, F 49713
Reed J 634 3
Reedijk, L. 81113
Rees, M.J. 82011
Refunjol, F. 428/3
Rehnquist, W. 65/1/foto
Reichhold, M. 66711
Reid, P. 26/3
Reid Cabral, D. 25'2, 2611
Reilly, W. 68/3, 69/foto, 17713, 757.3, 759/1/2
Reitsma, J. 90/1, 586/1
Rempt-Halmmans de Jongh, N. 9012, 29113
Ren Jianxin 288/1
Ren Yinong 23213
Renault, M. 817/3
René, F.A. 670/1/2
Reiiovica, M. 18/2, 7312
Repiii, V. 815,3
Repnik, H.P. 32813
Resck, L.A. 1373, 14112
Reugebrink, hl. 812/3
Revollo Thenier. A.W. 515/3
Rexha, L. 182'2
Rey, J F B van 90'2
Rcy Prendes, J.A. 248/1/2
Reyn, A. 661/3
Reynolds, A. 619/1, 620123
Reyshahri, M.M. 370/1. 372, 2. 702/3, 703/2
Reza Pahlavi, jr., M. 416/1
Reza Pahlavi, ex-shah 371/3, 414/1/2/3, 415/1/2, 416/1, 702/1
Rhodes. W. 42/3
Ribas Dominicci, F. 192/1
Richards, A. 731'3
Richardsoii, S. 73113
Richman, D. 472/3
Rickrnbarher. I. 63911
Rico, A. 390/3/foto. 391/1/2/3. 392/1/2
Ridley, N. 179,1, 556/2/3/foto, 557/1
Riegler, J. 663'foto. 680/3
Riekert. H. 4812
Rienks, H. 90/1
Rifai, Z 273/1. 274/2/3, 275/2/3, 276/1, 277/1, 278/1
Rifkind, M. 556/2/3/foto
Riihijärvi, H. 646/1
Rikken, C 81112
Rinchin, L. 158/3, 159/2
Ringberg, L. 11111
Rio, L.N. del 81111
Rios Erenu, H. 39113
Ripa di Mcana, C. 1113, 121213
Risquet Valdes-Saldana, J. 5513, 57/3, 59/1, 251/1/foto, 253/1
Rizk, E. 73612
Ritter, J.E. 43213, 44713, 4481213, 45912
Ritter, R. 54112
Ritzen, J.M.M. 721/3/foto. 72211. 723/3. 72411
Rivas Porta, G. 6413
Rivas Porta, T. 64/3
Rivera y Damas, A. 25011
Rivero Caro, A. 63/1
Riviello Bazan, A. 508/1
Rizo Alvarez, J. 5713
Roa, P. 251/1/3
Roa Bastos, A. 13813, 14313
Roa Garcia, R. 54/2, 55/1
Roa Kouri, R. 64: 2
Robalna Gonzalez, R. 59/2
Robbiani, D. 63911
Robbins, J. 819.213
Robertson, E. 509/1
Robertson, P. 9912, 50512
Robiarivony, J. 80512
Robinson, Anthony 53111
Robinson, Arthur N.R. 731111213,732/1/2/foto
Robinson, J. 100/3
Robinson, R. "Sugar" 543/1
Robinson, St.C. 509/1
Roca Caldeirio, B. 54/2, 3811, 5913, 6011
Roca Iglesias, A. 54/3, 6011
Roca i Junyent, M. 638/2
Rocard, M. 4013, 41/foto, 169/2/3, 173/3. 177/1/foto, 179/3, 180/1/2/3/foto, 18013, 404 3, 769/2
Rochant, E 817/2, 81812
Rodney. W 2811
Rodrigues Adrados, F. 809.2
Rodrigues, M.A. (Kito) 569/1
Rodriguez, A. 141/3, 142/1/3/foto, 143/1/2/3, 144/1/3, 603/2
Rodriguez. F. 43213
Rodriguez, J. 384/3
Rodriguez, Marta 14113, 14312
Rodriguez, Miguel 16312
Rodriguez, P 778/3
Rodriguez, S. 60/3
Rodriguez Cardoria, S. 60'1
Rodrigucz Fandeo, N.A. 768/3
Rodriguez Llompart, H. 55/1, 56'2, 60/1
Rodriguez Maurell, A. 54/3, 5511, 56/1, 58/3, 60/1
Rodriguez Rodriguez, C R 54/2/3, 57/3, 59/2, 60/1
Rodriguez Sahagun, A. 638/2/3
Rodway, B. 27/1
Roebljow, A. 22812
Roelants, C. 374/1
Roelofs A. 151/2. 203/2. 204/3. 228/3
Roest, E. 87/1
Roethof, H.J. 90/2, 173/1
Rogatsjow, I. 317/2/3, 318/3
Roggebrand, N. 587/3
Roh Tae Woo 36/1/3
Rohlicek, R. 673'3
Roig, M. 603/3, 60411'2/3, 605'2
Roldan, M.R. 248/1
Rolon, P.A. 14413
Rolon Silvero, I.R. 139/1, 14111
Roman Torres, H. 26/1
Romero, C. 638/3
Romcro, F. 515/3
Romero, G. 815/1
Romero, O.A. 24911
Romero Acosta, C. 14412
Romero Pareira, T. 137/1/2
Romero Pereira, C. 137/2/3
Romita, P. 62411
Rommel. M. 10912
Rompuy, H. van 124/3
Rood, J. van 820/1
Rooks, S. 29113
Roosendnel, J.R. van 815/1
Rosende, H. 77713
Roosen, G. 16312, 76813
Roosen-van Peet, M.J.J. 90/2, 586/1
Rooy, Y.M.C.T. van 37/3, 38/1, 3911, 58611, 72811
Rosales de Toro, U. 57/3/foto, 25412
Roscam Abbing, R. 45911
Rosenmöller, P. 586/3
Rosenthal, E. 2381112, 62711
Ross, A. 100/2
Ross, D. 62512
Rossem, L. van 81011
Rossouw, R. 608/3
Roszik, G. 659/2/foto
Roth, P. 169/1/2
Rotis, V. 47913
Rottenberg, H. 65711
Rouhani, M. ayatollah 17411
Rouis, B. 147/1
Rouissi, M. 720/1
Roumeliotis, P. 47712, 47812, 49112, 49413
Rowny, E. 34411
Ruberti, A. 624/1
Rubin, H. 1381213, 139/1, 144/1
Rucker, F. 66313
Rudaragi, D. 96/1/2
Ruder, D. 70011
Ruding, H.O.C.R. 175/3, 246/3, 247/1/3, 257/3, 26112, 28111, 282/3, 289/3, 29013, 29111, 292/3, 293/3, 295/2, 42413, 42511, 42611, 43812, 439/1/2/3, 440/2/3, 4521213, 453/1/2, 609/1/foto, 611/2, 614/3, 615/1, 617/3, 618/1, 63313, 63411, 636/1/2, 70911, 722/foto
Ruebsamen. H 81113
Ruffolo, G. 624/1
Ruggiero, R. 624/1
Ruhe, V. 79013
Ruig, C. de 811/foto
Ruiz, hl. 76811
Ruiz Cerutti, S. 38413
Ruiz-Mateos, J.M. 407'2.3
Rukoro, V. 739/3
Rumsfeld, D. 69712
Runcie, R. 5001213
Ruperez, J. 63811
Rupo, E. di 408/3
Rushdie, S. 129/1/2 3/foto, 130/1/2/3, 131/1/2/3, 13211.2'3, 133/1/2/3, 134/1/2/3, 135/1, 169/1/2/3, 170/1/2/3, 171/1/2/3, 173/1/2, 174/1/2/3, 307/1/2/3, 308/2. 372/3. 41611, 76312
Rust, M 206 2/3 foto

Rusuku, S. 96/1
Rutherford, D. 553/3
Rutler, R. 645/1
Ruyslinck, W. 812/1
Ryan, P. 91. 406 1
Rykow, A. 203/3, 204/1 foto
Rijn-Vellekoop, L. van 90/2, 586/2
Rijnvis, R. 81513
Rgrie, Sir W. 632/3
Ryzjkow, Y 119/foto 1i2'1. 153'1'foto. 681'2

S

Saad, M. 8113, 499/2
Saadeh, G. 77212, 773/1/2/3
Sabah. J. al-A. al-J. al- 681'3
Sabah, Saad A. al-S. al- 439: 2/3
Sabah. Sabah al-A. al-J. al 733/2, 736/3, 765'1
Sabanci, S. 747/1
Sabato, E 60/3 812/3
Sabeh, O.S. 52413
Sabolcik, M. 676/1
Sacharoxv, A. 40/3, 41/1/2/foto, 62/2, 227/1/2/3, 319/3, 828/3, 829/1/2/3/foto
Sachs, A. 60613, 60711
Sadat, A. 219/1, 22012, 222/1, 223/2/3, 224/1, 235/2
Sadeqi, M.Y. 11712
Sadi, S. 14713
Sadia, D. 36811
Sadik, N. 74013, 741/1/foto, 74311
Sadr, A.H.B. 373/2, 416/1
Saez Jove. P.C. 59/2
Sagna. F.I. 31611
Safar, H. 11913
Safonom, L. 25313
Sagna, R. 316/1
Sahinguvu, S. 96/2
Sahlul, A. 43413
Sahraroodi, M J 703/3. 70411'213
Said, Abdallah 672/1
Said, Abdel S.M. 682/1/2
Saïd, H.S. 71911
Said, M.A. 653/3
Said, Q. bin 7813
Said, S. 65511
Saidou, S. 315/2
Saikia, H. 9213, 94/2
Saikia, R. 9213
Sailo, T. 94/1
Sakala, A. 545/1
Sakano, S. 487/1/foto
Salacrou, A. 82913
Saladin, R. 2512, 26/1
Salah, R. sjeik 24013
Salam, T. al-S. M.A 199/1
Salami, A.S. al- 7512
Salazar, A. de O. 64511
Saldivar, C.A. 139/3
Saleh, Abdelmajid 81/1
Saleh, Ali A 75/1/2/3/foto, 76/2, 7713, 219/2
Saleh, M.M. 682/1/2, 683/2
Saleh, S.M. 22511
Salem, S.S. 761112, 7711
Salet, I.O.M. 654/1
Salih, A.Z.M. 434/3
Salih, F.A.A. 434/3
Salih, H.S.A. 434/3
Salih, Z.M. 434/3
Salim, S.A.B.B. 77/1
Salinas de Gortari, C. 39213, 506/3, 507/1/2/3/foto, 508/1/2/3
Salk, J. 474/1
Salman, A.D. 682/2, 683/2
Sall, B. 316/3, 317/1
Sall, E.H.A. 316/2
Sallaberger, G. 667/3
Sallam, A.W. 7711
Salle, M. 96/3
Salman, M.A. 77/1
Salolainen, P. 646/3
Salonia, A. 604/1/2
Samantar, Mahmud 461/3
Samantar, Y.O. 46412
Samarakis, A. 81211
Samaras, A. 493/2Samaroo, B. 73113
Samarrai, A.H. al- 68212
Samater, M.A 461/3, 462/1 464/2, 671/1
Sambwa Pida Nbagui 262/1
Sami, K. 371/1
Sami, S. 395/3
Samakuva, I. 545/2
Samkalden, I. 87/1
Samman, Q.A. bin A. al- 75/2
Sampegbo, S. 153/3
Sampiemon, J.H. 113/1
Sampaio, J. 64413
Sanan Khacho nprasart 300'3, 30213, 30413
Sanihez Cardenas, F. 43213
Sanchez de Lozada Bustamente, G. 51311 51413, 515/1/3/foto
Sanchez Santacruz, E. 63'1/2
Sanchez Valdes, I. 55'1
Sanden, P.J.A. van der 89/1, 90/2
Saneic, H. 130 2
Sanguinetti Cairolo, J.M. 60312
Sankara, Mariam 154/1
Sankara, Moussbila 15411
Sankara, P. 154/1
Sankara, T. 15313, 154/1/2/3
Sangma, P.A. 94/1
Sangma, W. 94/1
Sanogo, B. 154/3
Santer, J. 9/1, 353/foto, 40711, 60211
Santo Vieira, A.E. 56911
Santos, J.E. dos 251/3, 25513, 54513, 546/1/3/foto, 547/1, 56911
Santos, T. 54712
Santos Franca, A. dos (Ndalu) 253/3, 25411, 256/3, 270/foto, 545/1
Santos Sanchez, J. 2611
Saoed al-Faisal, prins 307/1/2/foto, 765/2, 76612, 771/1/2, 772/2
Saouma, E. 371112
Saranditis, V. 47913
Sargin, N. 74413
Sarit Thanarat 30212
Sarlos, I. 41213
Sarney, J. 603/2
Sartzetakis, C. 49012, 49113, 49213, 4931112
Sassen, E.M.J.A. 72612
Sasson, M. 22211
Sassou-Nguesso, D. 25613, 548/1, 66913, 670/1/foto
Sathe, PV 79/1, 80/1/2
Saud, al, familie 416/3
Sauer, D 81013
Sauwens, J. 12512
Saw Maung 465/1/3, 469/1/2/3, 471/2
Savimbi, J. 57/3, 2531213, 545/1/3/foto, 546/1/2/3, 5471113, 54812
Saw Mjint 468/1
Sawsa, A-R. al- 18512
Sayed, S.A. al- 21911
Sayer, P. 815/1
Sayyaf, A.E. 155/2, 157/1/2/3, 158/foto
Sbaiti, H. 83/2
Scargill, A. 559/2
Schabort, J. 573/3
Schabowski, G. 749/3, 750/foto, 751/2, 75311
Schaefer, J.L.N. 90/1, 586/2
Schäfer, N. 191/1
Schaffer, K. 66512
Schaik, R.J. van 71/3
Schartman, H.J. 90/2, 586/1
Schauble, W. 30813, 328/2, 329/foto, 49811
Scheel, W. 218/2
Scheer, F. 76913, 77011
Scheffer, P. 71512
Sheibani, A. 701/2/foto
Scheleske Sanchez. M. 508/1
Schell, J. 32/3
Scheltema.de Nie, 0. 586/2, 588/foto
Scherpenhuizen, J.F. 90/2, 29113
Schierbeek, B. 17013
Schillemans, M. 32/2
Schilling, C. 38712, 388/foto
Schiltz, H. 122/3, 123111213, 12511, 50113, 50211, 503/2
Schirdewan, K. 675/1
Schily, 0. 107/1
Schimmel. A. 586/2
Schlebush. A 570 1
Schleef, E. 811/3
Schluter, P. 353/foto
Schmidhuber, P. 11/3, 1212
Schmidt, A. 498/3
Schmidt. H. 218/3
Schmitt, M. 655, 2
Schneider, 0. 328/2
Schneider, S.H. 757/2
Schnitzler, P. 501/1
Schoeman, H. 530/2
Scholten, W. 294/2, 59711
Scholz, R. 309/1, 328/2/3, 329/1/2, 341/2/3
Schönhuber. F. 108'2. 109/1/2, 32712'3, 329.3, 40311. 41212. 593/2
Schopman, W. 82011
Schoots, L.M. 586/2
Schramme, J. 16/2
Schray, R. 498/2/3
Schreyer, M. 32611
Schurer, G. 751/2
Schüssel, W. 68013, 68111
Schutte, G.J. 8913, 90/2, 29511, 44011, 577/1, 58613, 58712, 597/1, 598/2, 59911, 61613
Schutte-Lihotzky, M. 810/2
Schutz, R. 80813
Sciascia, L. 829/3, 83011
Scindia, M.R. 8012
Scola, E. 623/1
Sciolli, D. 499/2
Scott, J. 509/1/3
Scowcroft, B. 6613, 6713, 6811, 320/3, 342/1/3, 35012, 46013
Scrivener, C. 11/3/foto, 12/2
Seabra. Z. 645/1
Seaga, E.P.G. 97/1/2/3, 98/1/2/3/foto, 99/2/3, 100/1/2/3, 101/1/2, 102/1/2/3, 103/1/3, 104/1/3, 105/1/2/3, 505/2/foto
Sechiotis, S. 478/2, 479/foto
Sed Perez, R. 60/1
Sedgho, L. 154/3
Sedki, A. 219/1/2, 22013, 234/2/3
Seefried, I. 16/2
Seeger, E. 541/1
Seehofer, H. 328/2
Seeiso, M. 30/3, 3113
Sefali, M. 30/3, 3113
Segrè, E. 543/2
Sehlabo, S. 3111
Sehoulia, D. 96/3
Seif, A.M. 651/3
Seifart, A.R. 137/2
Sein Lwin 46511
Seineldin, M.A. 392/2/3/foto, 3931112, 605/1
Seiters, R. 10612, 32812, 329/foto, 674/1, 790/2
Sekhonyana, E.R. 30/3, 31/3
Sekula, I. 243/3, 56313
Selcuk, A.K. 744/1
Selenica, E. 182/2
Seliciato, E. 208/2/3
Selikowitz, S. 57312
Sello, K. 3013, 31/2/3
Sema, H. 94/2
Semiler, B. 747/1/2
Semjanow, J. 20413
Sen, A. 79/3, 9111
Sen, K. 92/3
Senanayake, D. 6/2
Sendic, R. 543/2/foto
Seni Pramoj 302/3
Sepahi, M.K. 117/2
Sephula, A. 31/3
September, D. 606/3
Serafim, aartsbisschop 477/2/3/foto
Sergius, aartsbisschop 229/1
Seriche Bioko, C. 805/1
Serra Puche, J.J. 50811
Sert, S. 74811
Sethi. P.C. 90/3
Setinc, F. 2411
Sesalija, U. 7411

Seydi, E. 315 2
Sfeir, N. 733'3 734/i. 435 foto. 736 2, i70 1, 172 3, 773 1'fot,>
Shabu, H A. 199 i
Shad, J. 69/1, 700/1
Shagari, S. 396/2
Shagaya, J. 396 1
Shah, A. 155'3 foto, 156 2/3, 157/2/3
Shah, G.M 93/1
Shah, K. 93 1
Shah, Z ex-koning 155 2
Shahabuddeen, M. 28/1
Shahal, M 237/1, 238 1 239/1
Shairi, A. al- 185/3
Shakaa, k. al- 275/3
Shaker, Z. hin 275 1 2 3 foto
Shakespeare, F 32 2
Shaki, A. 239 2, 625/2
Shakshuki, F. *al-* 185 1 L. 186 1
Shamikh, *hl.* al 185 1/2
Shamir, Y. 71/3, 221/3, 222/1, 235/3, 236,112 3/foto, 237 2/3, 238 1 2'3, 239 1/2, 49i 1. 625/1 2 3, 626/3, 627 1 2/3 toto, 628/2/3
Shankar, S. 79 2 3, 80 i.2 3
Shankaranand, B. 80/1/3. 90 d, 111/1
Shansal, A.J.K. 682 2, 683/1
Shapira, A. 173/3
Sharaf, S. 77 1
Sharavsambuu, B. 159/1
Sharif. M. 117 2
Sharif, U U. al- 434/3
Sharir, A. 239 2
Sharlalah, M.Q. 185/1
Sharma, O.P. i10 1
Sharma, S.D 80.2
Sharnanah, F 185'3
Sharon, A. 238/3, 239/1/3, 24012, 62511, 626/3, 627/1/2
Sharpasand, R. 701/2
Sharq, M.H. 117/2, 119 1/2, 3/foto
Shastri, L.B. 95'3
Shastri, S. 95/3
Shatwan, F.H. bin 185/3, 186/1
Shawar, F.M. 199/1
Shawi, M. I. al- 682 1/2
Shawrib. M.A. 75'2
Shay, G. 103/1/2
Shearer, H. 100 1/2, 103 3
Sheehan, N. 815 1
Sheen, R. 816 3
Sheidu, A. 399/1
Sheikhly, S.M.A.W. el- 682/2
Shekari, A. 396/1
Shckliar, C. 91 2
Sheppard, D. 717/3
Shibika, E. 485/1
Shidehara, K. 35 2
Shiga, S. 759/2
Shilansky, D. 237/1 2/foto
Shinto, H. 485/2
Shiokawa, M. 487 2/foto
Shipanga A Z. 530/foto, 739 3
Shirazi, 704/2
Shnaf. S. al- D.A. 219 2
Shockley, W. 830 1'2
Shoda. M kroonprinses 33'3, 34/foto
Shongme. S. 47/2
Shostari, I. 703/1
Shotah, J.A 77 1
Shotoku, keizerin 33 1
Shourie, A. 111 3
Shuhumi. S.S. al- 185/3
Shukla, VC. 90 3, 91 1
Shultz, G.?. 39 1/2, 49/2, 50 1, 51 2 3, 52 1/2. 53.3, 66/3, 70 3, 71/1 2, 160 3/foto, 189'2'3, 190 3, 25i 1, 270 3, 271/foto, 448 1, 456/1 3, 507/3, 685/3
Sibayoni, S. 47/1
Sibomana, A 96/1 2
Siddhi Sawetsila 30213, 350 foto, 331 1 2 3'foto, 352 1
Sidya, M S.O. 315 1
Sieber, G. 751/2
Siebert Held, R 777 3, 778 2
Sieiro Murgas li. 457 3/foto. 458 1/foto
Sifuiva Sione 352/3
Sigfusson, S 649 1
Sigurdsen, G 647/1/2 foto
Sigurthsson, J 649/1
Sigurthardottir, J. 649 1
Silanyo, A.M. 463/2
Siles Zuaro, H. 513/2/3, 515/1
Silikjan, V. 150/1
Sillitoe, A. 170/1
Silva, C. de 5/foto
Silva, H. 249/2
Silva, P. 381/3, 382/1/2
Silva Cimma, E. 778/2/3
Silva Echiburu, C. 777/3
Simbarakiye, E. 96/1
Simeon Negrin, R.E. 56/1, 57/3, 60/1
Simenon, G. 829/foto, 830/2
Simitis. K. 477/2
Simmelink, B. 63 3
Simmons, D. 85'2, 87 1
Simms, R. 652 2
Simoes Rangel, U. das Chagas 569 1
Simons, H.J. 723 3, 726'foto, 727 1 2
Simpson, P. 505/2
Simuchimba, A. 720'3
Sinadah, M.M. 194/2, 196'3
Sinclair, S. 778/1/2
Sindaharaye, R. B6'1
Sindermann, H. 751 2, 752 2'3
Singh, *Ajit* 91 2
Singh, Arjun 79/1/2/3, 90/3, 93/3
Singh, Arun 79'1, 80/1
Singh. Bir R. 80/2/3, 95/3
Singh, Buta 79 2, 80/1, 112/3
Singh, C. 91/2
Singh, Dalbir 80/2
Singh, Dinesh 80/2/3
Singh, K.N. 80/2
Singh, M. 498'1 foto
Singh. R.K.J. 80/2, 94 1
Singh, Rao B. 79/1
Singh, V.P. 79'3/foto, 90/3, 91/1/2/3/foto, 95/3/foto, 109 3, 110/1, 111/1/2.3
Singh, Z. 80/3
Sinha, M.K. 8013
Sinisalo, T. 645/3
Sinon, R. 670/2
Sinot, S. 810 2
Sinowatz, F. 664,1. 665/3, 666/2. foto, 681/1
Sint. hl. 409.3, 586/3
Siri, G. 543/2/3
Siroka, K. 73'2
Sisulu, A. 572'3, 608/1
Sisulu, W. 608'1
Sisulu, Z. 608'1/3
Sithole, M. 48/1
Sivan. I. 133 1
Sivgin, H. 748/1, 7492
Siwicki, F. 241/1
Sixishe. D.T. 31 2
Siyayli, S.M. al- 77/1, i8'1
Sjadrikow, W. 202/2
Sjakirow, M. 202/1, 203'1
Sjewardnadze, E.A. 49 2, 50'1, 5213, 53 1 2/3, 71/1 2, 114'3. 134/1, 170 2, 229'3, 230/2, 235/2, 319/1/2/3/foto, 331 i, 346/3, 347/2 3, 348/1 2. 349/3, 386.2, 389/2, 538/2, 539/1/2/3 foto, 540.1'3 foto, 554/3, 555 1, 391 foto, 785'1 2/foto, 786/1, 788/2
Sjimko, W. 202/1
Sjkolnikow, A. 201 3
Sjtsjolokow, N. 205'7
Skala, D. 728 3
Skinner, S. 66 2, 67/1
Skoularikis. 1. 491'2
Skoulas, N. 491,Y
Slisz, J. 366.1
Sljoenkom, N. 202/1
Slotlioubcr, J 810/2
Slovo, J. 606/1
Sluizer, G. 819 1
Small, H. 505'2
Smaoui, A, 720'1
Smart, A. 731.3
Smet, M. 125/1
Smet, M. de 813/3
Smit-Kroes, N. 128/3, 289/1, 290/2, 291/1/2, 292/1/foto. 293/1/2, 294/3, 295/3, 361/3, 376 2'foto. 615 1, 724'foto, 809 3
Smith. B. 810 3
Smith. G. 28/1
Smith, H. 698/1
Smith, J.A.G. 100 1 2. 103/3
Smith, M. 619/1
Smith. S. 672 1
Smiths, A. 635/3
Smits, M. 90/2, 586/1
Smuts, J. 576/3
Smole, J. 24/1
Soares, J. 644/3
Soares, M.A. Nobre Lopes 135/2, 163/3, 644/3
Soares Carbonar, O. 143 3
Soderbergh, S 816/foto, 817 1
Sodnom. D. 158 3
Sodnomdorj, S 158/3, 159 1
Soehcirto 135 2
Soeslow, M. 445 3
Soetendorp, rabbijn 89 I
Sofaer, A. 221 1 3 foto
Sokol, J. 730/1
Sokolow, J. 202 1
Sokomanu, A.G. 352/2
Solana Castillo, F. 508'1
Solanki, M. 80/3
Solchaga, C. 707 1
Solheini, E. 11 1, 59311. 594/foto
Solis, C. 507/1
Solis Fallas, O. 779/1
Solis Palma, M.M. 429/1, 430 1, 432/2 3, 448/2/3, 456/3. 458 3, 603/2
Solomentsew. M. 204/2
Solzjenitsyn, A. 227/2
Somaniego, A. 143/1
Sombogaart, R. 817/3, 81811
Some. D.V. 154 1
Some, G. 153/3
Some, P. 153/3
Sommaruga, C. 522'2, 792.3, 795 1
Sommer, hl. 606/1
Somogyi, F. 642/2
Somoza Debayle, A. 142'3
Son Sann 588/3, 589/2/3, 590/foto, 591/1/3, 592/1
Son Sen 591: 2
Song Jian 230 1
Song Ping 317/2
Sonko, A. 305/1, 316/1
Sonnekus, J 235 toto
Sonneveld, J 410 1
Sope, B 352 2
Sorabi, A.W. 119/2
Soriano, TV. 514/2
Sorji, N.R. 68613
Sorkhabi, M.S. 117'2
Sorsa. K 71/1. 646/2 3/foto
Sosa.'J. 432 1
Sota Benavente, J. de la 777/3
Soto. H. de 633 3
Soto Prieto, L. 57 3
Soubiyan, S 651.3
Soufé, A.A. 671/3
Souflias, G. 493/2
Soultan. I.M. 96/3
Soumaila, H.B. 668 3
Sounders. C. 809/2
Sourrouille, J.V. 381/3, 382/2 3, 383/foto
Sousuke Uno 36 2
Soutendijk-van Appeldoorn, M H.J. 90/2, 586'1
Sowan, I. 501 1
Sözen, N. 747 2
Spader, J. 817/1
Spadolini, G. 623 3
Spahiu, X. 182 2
Sparks, A 'i40 1
Späth, L. 327, 3, 328 1
Spaulding. A. 99/2
Spaulding, W. 100/1 3, 103 2
Speakes, L. 189/1

Spieker. B. 90/1
Spitaeìs. G. 26312
Spring, D. 620'1
Sprinkel, B. 68/2
Spr[illegible] Y 237 1 2
St. Jorre, D. de 5To 2
Stadinger, I. 41213,442'3
Staeck, K. 107/1
Staes, P. 40813
Stairs, K 279/2
Stalin, J 20 3, 40 3, 203 3, 204 1 2 3, 205 1, 20611, 227/2/3, 228/3, 229/1/3, 24212, 321/1/2, 322/3. 338/3. 565/2. 674/3. 711/3. 751/3, 78613
Stambolic, I. 22/2
Stamboeltsjan, C. 151/3
Stamperius, H. 811/3
Stange Oelckers. R 774 2. 776 1/3
Stanovnik, J. 20 3, 21 i
Stapel, H. 818 foto
Starink, L. 227/2, 228'3
Starke, L. 594 2
Steel. D. 557,3. 558'2/3
Steen, A. 133/3, 497/3, 498/2/foto
Steenbergen, P.J. 543'3
Steenkamp, P.A.J.M. 294.2, 597/1
Stefani. S. 182 1/2/3
Stcfanopoulos, K. 4901, 492'2, 494 1
Stefniisdottir, S. 647,2
Steiti, M. 239 3, 307/3, 414/2 3, 415/2, 718'2
Steinegger, F. 640/3
Stejskal. J. 677,1
Stekclenburg, Johan 290/1, 379'2
Stelmachomslii. A. 2421, 563/3, 564/3
Stemerdink, A. 90/2, 586/1
Stepan, M. 675/3, 715/1
Stcrba, J. 677/1
Sternova, J. 716 2
Sterpa, E. 624/1
Stethem, R. 499/1
Steyn. D.W. 532/1
Stich. O. 639/1, 640/3/foto
Stipriaan, H. van 54411
Stockmans, P. 32/1
Stoel. hl. van der 87/1, 554/1, 555 1 2, 715/2
Stoffberg, D. K. 606/3
Stoffelen, P.R. 90/1, 586/2
Stojanovic, N. 72, 3'
Stoklosa, H. 563/2
Stolk. P. 811 1 foto
Stoltenberg, G. 207/3, 208 1, 247 1, 308/3, 309/2, 328 213, 329 1/2/foto, 341/3, 342/1/3, 345.1, 348 3, 349/1 3
Stoltenberg, T. 13 foto, 14,1, 343/2
Stone, C. 103'3
Stonc, I. 839'3
Stone. I.F. 544 1/2/foto
Stoph, W. 673/2, 711 3. 751/1/2, 752/2 3, 756/1
Stoppard, 'T. 170/1
Straathof, C. 286/2
Straub, B.F. 412'3
Strauss, B. 812/2
Strauss. F.J. 107/1, 109'1, 142/3. 184/1, 327 1 329.3
Streep, M. 817 1
Streicher, R. 663/foto, 681'1
Streyer, K. 665/3
Strocssner Matiauda, A. (Freddie) ir 141'3
Stroessner Matiauda, A. sr 137/1.2/3. 138/1/2, 139 1/2, 3, 140'1/foto, 141/1/2/3'foto, 142/1/2/3/foto. 143/1 2/3. 144/1 2:3
Stroessner Matiauda, G. 14113, 143/2
Strougal, L. 67513, 676, 1123, 677/1
Strübig, H. 497/3, 501'1
Strydoin, B. 573/3
Stumm, K. 674 2
Stummvoli, G. 681/1
Stumpfs, A. 138/2
Su Shaozhi 324/1
Su Xiaokang 324/1
Suarez Gonzalez. A. 638/2, 407/3, 705,1, 706/1
Suarez Premier, Z 59 2
Subero Sajuin, hl. 26 1
Suhlii, H. 082,2
Subin Pinkhayan 302/3
Suchinda Krapayoon 303 3
Sucre Figarella, J. 768/3
Sudama, T. 731/1/2
Sukhumband Paribatra 352/1
Sulein an, M [illegible]-R 434 2
Sulfman, S.M. 434 2
Suilivan, L. 66/2/foto, 67 1/2
Sumaida, A. M 686 2
Suinita. S. 261/2
S?!!??-n;B 158/3
Sungurlu, M O. 743 3, 744 1, 745 3, 748 i, 749 2
Sunthorn Kongsoinpoiig 303.3
Sununu, J. 67/2/3
Suominen, I. 646/3/foto
Supa Kojchaoseni 303/3
Supatra Masdit 302/3
Süren, C. 158/3, 159/2/3
Surnam, J 815 1
Surur, E.J. 194 3, 195 1, 198 3, 200 1
Süssmuth li. 107 2 3/foto. 108 1 foto
Sutherland, T. 497 3
Sutter, I de 16 7
Sutton, B. 529 3
Suvar, S. 19/3, 20 foto, 2312, 24/2, 72/3, 74/foto
Suwanai, A. 815/3
Suzman. H. 531/foto, 532 1. 606/2
Suzuki, Z. 487 213, 488/1
Swaelen, F. 124/3
Swan, J. 50413.505,1
Swerts, P. 32/2
Swieciki, M. 566/2
Surldens-Rozendaal, W. 90/1
Swinnen, J 662,1
Sy, E.H.M. 316/1
Sy, Seydou hl. 316 1
Sy, Seydina O. 316 1
Sycd, M.M. 79/2, 8011,91/1
Syse, J.P. 13'3, 593 1, 595'foto
Szabo, I. 442'2
Szczypiorski, A. 812/3, 813'3
Szentagothai, J. 443/foto
Szilagyi, J. 443'2, 444/1
Szuros, M. 442/3, 443/foto, 444/1 3, 445/1, 657 1

T

Tabba, H. al- 275/3
Tablada Romero, L. 59/2
Tabone, V. 539 foto. 602/2/3
Tafaj. X. 182'3
Tafsirou, D. 31512
Taha, M.M. 308'2
Taheri, A. 416/3
Talvela, M. 830/3 foto
Tahir, H. Q. 77/1
Taisho, keizer 33 1
Tajeddin, A.H. 201/1, 434/1
Takatsuji. M. 484'2, 486/3
Takeshita, N. 36/3, 316/foto, 481/1, 483'1/2 3, 484/1/2, 485/2/3. 486/1'2 3, 487 2,3, 488/1, 489/1
Takriti, B. al- 682'3
Talahani. J. 685/2 foto. 687/3, 688.2, 704/1
Tallii. J.A. a l 171/2, 154 3, 185/1/2/foto, 654/1, 656/1/foto
Talvela, M. 830/3/foto
Talyzin, N. 202/1/2, 3, 317 2
Tamasese Efi 352'3
Tambo, O. 271/3, 5723, 60513. 606/1
Tanaka, K. 488/1
Tanay, S. 11712, 119/3, 120/1
Tancr, G. 74811, 749 2
Tanikawa, K. 487/1
Tannenbaum, A. 810/3
Tannis, K 509/1/2
Tanuvasa Livi 352/3
Tarasom, G. 770/1
Tarawinah, F. a l 275/3
Tarhuni, R.M. 208 2
Tarin, F.M. 119 3
Tarkowski, A 228/2
Tarrali, A.M. 670/3
Tarzi, H. 119/2
Tasar, M. 745/3, 747 2, 749 2
Tashkiri, M.A. 307/3
Tasic, D. 2013, 22/1
Tatai, I. 413/1, 442/3
Tat[illegible]nene Maneta 661 2
Tati-Loutard, J.B. 669 3
Tateoka, S. 485'1
Tatlijeri-, S. 151 3
Tatsumi, M. 48512
Le Vernier B 817/1
Tavasoli, Ayatollah, M 373 3
Taveras Guzman, J. A. 25'2
Tawema, D. 669/1
Taxell. C. 64613
Tava. M.O.S.'A. 30611, 313 2
Taylor, C. 139/1
Taylor. E.L. 101/3
Tazawa, K 484 1
Tebbit, M. 555 3
Tebbit, N. 555 3, 556 i foto
Tedla, A. 526'1
Teengs Gerritsen H J 85/2 87 1
Tegelaar Boonacker, H. 90/2, 586/1
Teigen, I. H595/2
Tejas Perez, J. 56 2, 60/1
Tejeda Baez, R 26 1
Tejera Paris, E. 163/2, 76813
Tenekeci, A. 743/3, 744/3
Tennilä, E-J. 645/3
Tensen, W.J.C. 87 1
Terpstra, E.G. 90/2, 359/2, 586/2
Terpstrs. G. H90 2, 58611
Terre Blanche, E. 573/3, 576/3. 607 3
Tesfaya Wolde Sclassie 525/1/2/3
Testu, S. 670/2
Teulings, J. 830/3, 831/1
Tewarie, B. 731 3
Thabit, R.M. 77/1
Tliada Ditbanchon 303/3
Thakkar, M.P. 109/3. 110 1
Thalen, I. 647/1 'foto
Thanhawla, L. 94/1/2
Thatcher, M.H. 7/1/2, 9,1/2, 36 2, 130/1/3, 13.1 3, 169/3, 170/1, 172/2, 173/2 3, 177 1, 178,112, 179/1, 180/3, 235/1, 249/2, 258/2, 259/1/3, 277/1, 29012. 310/2/3, 329/2, 341/2, 342/2/3, 344/1/2, 346/1, 349/1/2, 353/2/foto, 354/3, 356/3, 386/1, 405/2/3, 417/1/2/3, 418/1/2/3, 419/1/2, 420/2/3, 421/1/2/foto, 449/1 foto, 451/2 3/foto, 489/1, 500/2, 532/2, 559'1/2, 555/3, 556/1/2/3/foto, 557/1/2, 558/2, 559/1/3, 560/1/2, 575/3, 595/2. 601/foto, 603'3, 664/3, 711 1, 747/1. 760'1/3, 761 3, 789/1, 801/1/2, 803'2
Thavich Klinprathoom 302/2
Theodorakis, M. 492/1/2
Theunissen, G.J. 291/3
Thiam, A. 368/1/2
Thiam, I. der 316/1
Thiam, S. 316/1
Thilia, J.M. 352.2
Thomai, T. 182'3
Thomas, C 697/3
Thomas, J. 2i'1
Thompson, D. 99/1
Thompson, J. 67/1, 538 2
Thomson, V. 831/1/2
Thornburgh. R. 66 2, 67/1
Tliorsteindottir. S. 647/3
Thunholm, L.E. 111/1
Thys, J-L. 125/1, 437/2
Thijssen, S.S. 357/2, 363/1
Thystère-Tchicaya, J-P. 66913
Tian Jiyun 23011, 32312, 340/3
Tichon, patriarch 229/1
Tichy, J. i2812
Tienchai Sirisamphan 302/3
Tiendrebeogo, A. 154/3
Tigaiii. A.F. al- 198/3
Tigrel, A. 744/1
Tiheli, M.M 30/3, 31/3
Timakata, F. 352/2
Tin Aung Hein 466'2
Tiii Oo 466/1/3, 467/3, 468 1'3, 469/2/3, 470/1, 471/2

Tin Tun 469 2
Tinbergen, N. 16/2 3
Tindemans, L. 125 1, 262 2, 263 1 3, 264 1 2 3, 266 1/2/3 cartoon, 402/1, 408/1 2/3, 409 2, 661/1 2, 711 1
Tinoco, P. 163 3
Tipis, J.O. 195 1
Tisch, H. 750/2/3, 751 2
Titiz, M.T. 744 1
Tito, L.B. 21/1/2/3, 23/1, 12 3, 73 3, 631/1, 751 3
Tiwari, N.D. 19 1/3, 80 1 2 3, 95 3
Tizard, B 36 2
Tlili A. 209/2
Tobback, L. 125 1, 263 L, 409 1 2, 476/1, 661 3
Todd, R 559 Y, 560 3
Toe, F 154/1
Toechatsjewski, hl N maarschalk 204 1
Tofilau Eti Alesana 352/3
Togbadja, L. 668/2
Toirkens, J.S. 820/1
Toivo, A.T.J. 738/2
Tokun, T. 396/3
Tolba, M.K. 278/3, 279/1/2, 375/2/foto
Tolstoi, L. 228/3
Toman, M. 676 1
Tomas Fernandez, S 25 2, 26 i
Tomasek, F. 730 1 3 foto
Tominc, I. 21/1
Tomlison, J. 11'1
Tommel, D J.K. 90 1 2, 586 2
Toms, I. 573 2
Tomski, LI. 204/1
Tondra, F 13011
Tonelli, I. 384 3
Topac, hl. 745 3
Töpfer, K. 177/1, 158/1, 759/2
Toral, L. 26 1
Torkan, A. 703/1
Tornatore, G. 817 1
Torralba Gonzalez, D. 51 2'3, 56 1, 60 1
Torras, R.L. 55 1, 56/2
Torres Agudo, P.A. 161/2/3
Torres Iribar, W. 55 1, 56 1
Torres Mejia, L.C. 25 2
Torrijos Herrera, O. 456/1, 439 1 3
Torumtay, N. 744 '1
Tosh, P 105 2
Totu, I. 52/1/2, 539 foto, 554/2
Toufaiii, S. 766,1
Touhami, N. 188 1
Toure, Mamadou 316/1
Touré, Moustapha 316/1
Towell, T. 144 3
Tower, J. 65 2, 3, 67/1 3, 696 2 3, 697 1, 698 1/2
Toxopeus, E.H. 295/3
Toyi, G. 96/1
Tozay, S. 182/2
Tra, A.V.B. 368 1
Traa, M. van 90, 2, 586, 2
Traboulsi, O. 409 3
Tracy, E. 497/3, 500/1
Tracy, J. 769/2
Traoré, Moussa 278/2, 306/1, 546/2/3, 547/1, 656/1
Treacy, S. 619 2
Trencillo Fis, L. 59 2
Treurnicht, A. 570 1, 571 2, 374 foto
Triaca, J. 604.1
Triana, A. 426 2
Triki, A.A. al- 185 2, 192/2
Triiiidad, G. 428/3
Tripathi, K. 90 3
Trippier, D, 759,3
Tritsis, A. 477/2/3, 478/1, 479'3, 190 3, 491 1, 492 3
Troisi, M. 817/2
Tromp, F.B. 267 i, 269 1/foto, 360 foto, 364/2 424 1, 426 2, 427/2, 428 2
Tromp, mw 360/foto
Trotski, L. 203 3, 204 2
Trujillo y Molina, R.L. 25/1/2
Trzeciakowski, W. 242/1
Tsagolow, K. 111 3
Tsaldaris, A. 493/3
Tsamkani, H.M. 117/1
Tschische, H.J 643 2
Tsedenbal, J. 160/2
Tseren, C. 159 1
Tserendondog, L. 158/3, 159/2
Tserennadmid, C. 158/3
Tsevegmid, D, 158/3, 159 2
Tshabalala, E. 574 2
Tshabalala, S.E. 47 2
Tshikila, W 607 1
Tsiairas, A 810 3
Tsiba, F 669 3
Tsikata, K 154/3
Tsjang Kai-tsek 321/i
Tsjerbina, B. 152 i
Tsjernenko, K. 206 1
Tsjoerbanow, J, 205/1/2 3 foto
Tsochatsopoulos, A 478 2, 491 2
Tsotetsi, M 11. 30/3
Tsoumakas, S 480/2
Tsovolas, U 478/2, 491 2, 494 3
Tsukamoto, S 484/3 foto. 486/3
Tsur, Y. 239.1
Tuchman, E. 544 2 3
Tucni, G. 771/1
Tuinstra, K. 90 2
Tuilaepa Sailele Malielegaoi 332 3
Tuncer, C. 748 1. 749 2
Tuppy, H. 664 foto, 680/3
Tupuola Taise Efi 352 3
Turabi, H.A al- 193 1, 198 3, 199/2/3/foto, 200 3, 201 1 2, 433 3
Turner. D.C. 810/3
Turner. Jack 48/2
Turner, Jesse 497'3, 498 2 foto
Turner, Jessr 133 3
Turner, S 456 2
Turner. T. 815/3
Turnley, D.C. 810/3
Tutu, U. 572/foto. 573/1/2, 575/1
Tutwiler. M. 546/1
T-ach-. D 476 3, 477 I
Tijani, A. ei- 306, 2
Tytler, J. 80 2 3
Tzannetakis, T. 493'2/3/foto. 494 I

U

U Kyaw Sann 470 1
U Nu 467/1, 468/1 2'3 foto, 469/3, 470/1 2, 471/1
U Tha Kyaw 470 1
U Thu Wai 470/2
Ubaldini, S 384 1
Ubur Avang, M. 198,1
Ceda. T. 483 3
Uhida, Y. 208.3
Uhl, P 728/2
Ukel, J 434/3
Ukin-e, E. 395 3
Ukpo, A. 396/1
Clbricht, W. 446/1, 673/2, 674'3, 675/1, 711'3, 751/3. 732 2
Ullman. T. 816 foto
Ulufu, M.M. al- i3 2
Umana Quesada, A. 779/1/3
Umar, Abubakar 397/3
Umar, Alhaji A. 396/1, 398/1/2
Umar, B 194 2
Umar M M 185 1
Ungo, G. 248/1, 249/3 foto
Uno, S. 449 i 2 3/foto, 482/1, 482/foto, 484 1. 487/1 portret 2/3 foto. 488 1/2/3. 489/1
Unsi, A.M. al- 75 '1
Urbaiii, K. 125 1, 409 2
Urhan, B. 675 1/3
Urban, J. 243 3, 244/2
Urbanek, K. 675/3, 790'1
Ureikat, R. 275 3
Useni, J. 396 1
Usher, W. 768 1
Usman, A.D.B. 398/1
Usta Omar, M. al- 185 2
Uthman, A.M 77/1
Utsumi, H 4H4 i
U-1, J.M. den 295/3, 579 1, 596 2, 617/3, 723/1 2

V

Va'ai Kolone 352'3
Vaart, J. van der 90 2, 586 2. 810/2
Vaclavik, H. 677 1
Vadset, M. 591/1/2, 592/2, 792/1
Vaezi, M. 373/1
Vahaji, A.H. 703/1/3
Valdes Abascal, R. 508/1
Valdes Menendez, R. 54/2/3, 56/2, 58/1, 59/2, 60/1
Valdes Subercaseaux, G. 777 1, 778/3
Valente, J. 499/3
Valentin, J. 547 2
Valenzuela Ramirez, S. 777 .i
Valerio Sanchez, J 26/1
Valgeirsson, S. 649 1
Valkeniers, J. 125/1
Valladares Perez, A.F 60 3 61 3 62 2. 64 2
Valle Alliegro, I del 161/1 3, 163 2
Valle Jimenez, S. dei 54 2/3, 56/2, 58/1
Valls Arango, C. 62/3
Valls Arango, J. 62 2 3
Valtanen, J. 647/1
Valvis, P 478 3
Vanak, F. 7302
Tance, V. 495 foto
Vandam, M. 476/3, 477/1
Vandemeulebroucke, J 408'3
Vanderhorst, A. 23 2
Vanderplas, T. 811/2
Vandoren, A. 475/2
Vanhorenbeek, L. 122 1
Vanistendael, F. 518 1
Vanoutrive, P 810 3
Vanpol, M. 32 1
Vanvelthoven, L. 263 1 2
Vargas, W. 514.2
Varfis, G. 478'3
Vargas, R.M. 57/3
Varkonyi, P. 32 i 2
Varmuz, H.E. 820/foto, 821/1
Varvitsiotis, I 493 2
Vascos Gonzalez, F. 55'1, 60.1
Vassalli, G. 624/1
Vassart, G. 32/3
Vastagh, P. 442 2 3
Vatsa, M. 396 1
Vaudano, M. 639/3
Vautrin, J. 814/2/foto
Väyrynen, P. 645/2
Vaz, D. 100/1, 103.3
Vazquez Garcia, L. 57/3
Vazquez Nava, M.E. 508/1
Vecino Alegret, F 54 3, 60 1
Védrine, H. 760/1
Veenendaal, L.W. 536/3, 537/1
Veer, P.K. ter 586/2
Veera Musikapong 300/2
Veerappan, R.M. 95/1
Vega, L.M. 140 1, 141/1
Vega Dominquez, J. de la 508 1
Veiga Menendez, R. 54/2. 57/3, 58/1, 59 2
Treil, S. 9, 3, 404/2 Y, foto
Velasco, E i78 2
Velayati, A.A. 81/1, 84/1, 157/1, 170/2, 373/1, 630/1, 684/2, 703/1/2/, 766/1, 792/1, 793/1/2/3, 794/1/2/3, 795/1/2/3, 796/1
Velazquez, F. 506 2
Veld E. ter 90 2, 586/2, 725 3. 726/foto, 727/1
Veld, R.J. in 't 709/1
Velde, van de 122'2, 123/1
Veldhoen, H. 90/2
Veldhuis, A.J. te 90 2, 380 Y 586 2
Vellinga, P 758/1
Velsen, K. van 810'1
Velzen, W. van 408/1, 410 1, 577/2, 586 3
Venkataraman, R. 80 3, 94/2
Vennamo, P 646'1/3 foto

Vennamo, V 646'1
Verbeek, H.A. 410/1, 412 foto
Verhagen, M. 410/1
Verhavert, R. 81711
Verhoeff, B 811'foto
Verhofstadt, G. 122/1, 502/2
Verity, W. 67/1
Vermeend, W.A.F.G. 90/1, 175/2. 586/2
Vermudez Cutinio Bermudes, H. 255/foto
Verner. P 673'2
Verseyp, N 32 2
Versnel-Schmitz, M.J. 58612
Verspaget, J.M. 9012, 586/2
Versteeg. F. 6013, 144/1, 16612, 380/2, 383/3, 391/3, 429/3, 508'2, 604'1
Verstracten, J. 82011
Vervaet, D. 122'1
Verwey-Jonker. H. 87/1, 808 3
Vetlesen V. 14 2
Veverka, O. 716 3 3
Videla, J. 392'1 2
Viljoen, C. 29/2
Viljoen, G. 571/2
Villa Sosa, M. 54/3, 60/1
Villalobos. J. 515/3
Villanyi, SI. 421/2
Villar Bencomo, F. 59/2
Ville, P. de 594'foto
Ville, R. de 573/3
Villiers, D.W. de 570/1
Villiers, L. de 576/1
Villiger, K. 640/3/foto
Vincent, J. 831/2/3
Visnjic, 20/1
Visser, 587/3
Visser, B. 410 i
Visser, M.J. de 90 1, 586 2
Vizzini, C. 624/1
Vlasi. A. 24 1, 73/1, 74/1'2
Vliegeritliart, A M 90 1, 586/2
Vlies. B.J. van der 90/2, 586/2, 587/3, 597'1, 598, 1. 599'1. 616 3
Vliet. E van 812 1
Vlok, A. 48'3, 570'1, 372'3. 573/2'3, 608/3
Vlijmen, M.B.M.J. van 90/2, 586/1
Vocouma. P. 153/3
Vodrazka, L. 677/3
Vogel, H.J. 106'2, 107/1/3, 342'3, 674/1
Vogel, W. 642/1/3, 713/2
Vogelaar. A.J. 441/foto
Vogelaar. J.F. 811'3
Vögele, W. 192'2
Vogels, hl. 122 1
Vogelzang, I,. 811/2
Volkholz, S. 326/1
Vollenhoven, P. van 360/1/foto
Voltmer, E. 674'2
Vondra, S. 71513, 716 1'2, 729 1 3, 730 1
Voogd. J.J. 84/3. 89 1
Voorhoeve J J C 90 2 289 1 2 290 3 291/1/2/3, 292/1/2/3, 293/1/2, 294/2/foto, 295/2/3, 410/1, 577/1/2, 578/1/2, 583/foto, 586/2/3, ,597'112, 599/1, 707/3, 709'2
Voorst tot Voorst, B-J.M. baron van 311 3, 312'1, 586/1, 725/2, 726/2/3/foto, 758/foto, 762/2, 802/3
Vora, M.L. 80/2'3, 113'3
Vorster, B.J. 532/3
Vos, H 90/2, 586/2
Vos, W. 269/1/foto, 424/2
Voskanjan, 151'3
Vranitzky, F. 539/foto, 662/3, 663/1 2 foto, 664/2, 665/3, 66611'foto, 667/3, 678/2/foto, 679/1/3, 680/3, 681/1, 711/2
Vreeken, R. 6/1
Vreugdenhil, Th. O 90 2
Vriens-Auerbach, M Y.J.H 90/2
Vries. R. de 90/2, 135/3, 280'3, 289/3, 29011, 292/2, 293'2, 294/1/3, 294/2, 407/2, 577/2. 578/3. 586/1/3, 689 3/foto, 690/1, 694/2, 695 2, 707/3, 708 1, 709/2/3, 710/1, 721/1/3/foto, 722/1, 7251
Vries, G.M. de 41011, 412/foto
Vries, H. de 83113. 832/1
Vries, M. de 816/2/3
Vries. T. de 809/3
Vring, T. van der 10/2'3
Vuralhan, E. 743/3. 744/1/3'foto

W

Waal. L. van der 10'3, 410/1
Wabl A 678/2
Wadak, A.S 654 1
Waddington, D. 559 foto
Wade, A. 316'1'213, 31711
Wadia, N. 11011
Wadman, A. 812/2
Waechter, A. 404'3
Wafadar, P.G. 119: I
Wagner, L. 679'3
Waigel, T. 106 1. 327 3. 328 1. 329 3 foto. 330 i. 634 2
Waight, S. 768/1
Waite, D. 500/2
Waite, T. 174/1, 497/3, 50012
Wajih, A.K. al- 7512
Wakeham, J. 556/1/2/foto, 557/1
Wakil, A. 117, 1. 119 2
Wako, G.Z.. 196/2
Wal, J. de 198 3
Walde, IV. 751 2, 754/3
Waldheim, K. 662/3, 663 1/2/3 'cartoon, 664/1/2/3, 665/1/2/3, 666/1/2/3, 667/1/2, 681/2/3
Walesa, D. 564/foto
Walesa, L. 17/3, 40/3, 41/1/2/foto, 241/3/foto, 242/1/2/3/foto. 243/1/3. 244/2/3. 245/1. 422/3, 561/1 2 3, 562/1/3/foto, 563/2/3, 564/2/3/foto, 565/1 3, 566/1, 567/2 3, 568/2/3/foto, 660'2
Wali, hl. 120/1
Walker, P 556/2 3 foto
Wall, E.G.T. van der 88'i
Wallage, J, 90/1, 586/2, 725/2/foto, 726/2
Wallenberg, R. 229 3
Waller, E. 817/3
Wallström, M. 647 1/foto
Walschap, G. 832/1'2 'foto
Walt, L. van der 607/3
Walt van Praag, hl. van 232/3
Walters, V. 69/2, 189/1/2, 272/1, 344 1
Waltniel, I,. 1252, 272 1
Wan Li 287 1, 338 3, 339/2, 340'3
Wanchai Ruangtrakun 303/3
Wang Bingqian 230/1, 287/1
Wang Dan 299 3, 340 2
Wang Fang 230/1
Wang Meng 230/2
Wang Ruowang 297 3
Wang Zhen 36/2, 288/3
Wareh F 497 3
Warki, R A 96 3
Warnke, J. 328/2, 329/foto
Warren, R.P. 832/2Warsama, O.K. 96/3
Warsame, M.M. 671 2
Wasew. W. 252/1, 253 1, 256'3
Wasiljew, L. 202''2
Wasserstein, W. 819 3
Watanabe, M. 483'1
Watanabe, T. 449/2/3, 4.50, 1
Watanyar, M.A. 119 3, 120/1
Waterloos, X. 32/1
Wathelet, M. 12511
Watkins, J. 6612, 67/2
Watson, R. 37512
Wayas, J. 396/2
Wazir, I.A. al- 75/2
Wazoua, D. 96/2
Weaver, S. 817/3/foto
Webster, R. 504/3
Webster, W. 68/3, 190/2, 460/3
Weckx, H. 125/2
Weddingen, E. van 518 1
Wedel, P van 683'2'3
Weers, A.J.M. van 821/3
Wei Jianxing 230/2
Wei Jingsheng 288 1, 31913, 320/1
Wei Yushu 286/2
Weinberger, C. 350/3, 700/3
Weineck, F. 674/2
Weiner, R. 695/3, 696/1
Weippl, F 16 2
Weir, S. 130/2
Weisglas, F.W. 90/2, 440/1, 586/2
Weisz, F. 817/3, 818/foto
Weizman. E. 239 1, 625 2, 627 3
Weizsäcker, C F von 808/2, 809/3
Weizsäcker, R von 36 3. 106 1 135 2 235 1 342/3, 386/1, 435/1
Welitsjko, W. 201/3
Wempe, E. 268/1, 360/2
Wentzel, G. 532/1
Werleman, H.A. 364 2/3, 424/1, 427/2
Wernet 267/3
Wessin y Wessin, E 25 2. 26'1
West Charles, R van 27 2
Wester, J. 812/1
Westerwoudt, T. 425/1
Wet, J. de 739/3
Wetland, N. 595/2
Weij, J. van de 811 2
Weijers, S.C. 90'2
Wezirow, A.R. 148/2/foto
Wheeler, J. 742/1
Whitelaw, W. lord 556'1/3'foto
Wiatr, S. 56612
Wiebenga, J.G.C. 89 2. 90/1/2, 173/1, 291/3, 365'1, 586/2
Wieck, H-G. 208 1
Wiegel, H. 293'3, 578/1/2, 599 1
Wiesel, E. 40, :i, 229/3
Wiesenthal, S. 87, 3
Wigglesworth, M. 815'3
Wigman, D. 817/3
Wilderode, A. van 32'1
Wildt, A van der 818/1, 814 2
Wiley, J. 570.1
Wilhelm II, keizer 106/1/3
Wilkins, H. 700'1
Wille, H. 541/2
Willem III 602/2
Willem Alexander, kroonprins 364, 3, 610/foto
Willems, W.J. 586/3
Willemse, J. 522 1 2
Willemsen, A.W. 81113
Willerding, H-J. 751/2
Williams, A. 99, 1
Williams, R. 508/3. 509/1/3
Williams, D. 508'3
Williams, J. 105/1
Williams, R. 160/3
Williams, S. 558/1
Williamson, G. 29/2
Williamson, T. 576/2
Willibiro-Sako, J. 96/3
Willoch, K. 13/2/3, 593'1, 594/3
Willockx, F. 124/3
Wilson. J.P. 620/2'3
Wilson, hl. 247/3
Wilson, S. 731/3
Win Htain 467/3
Winkler, P. 499/1/2
Wispelaere, P. de 815 1
Witbook, W. 739/2
Witteveen-Hevinga, J.C. 586/2
Wladimir, grootvorst 227'3
Wlasow, A. 202/3
Woinovitsj, W. 170 3
Wojciechowski, S. 565/2
Wolde-Johannes. L. 809/2
Wolferen, K. van 304/1
Wolff, P. 541/2
Wolff van Amerongen, O. 388/3
Wolffensperger, G.J. 89/2, 90/2, 173 1, 586, 2, 587/1
Wolkow, A. 201/3
Wolski, A. 150/2'foto, 152 3
Wolters, F.L.A.J. 90 2, 586 i
Wöltgens, M.A.M. 90/2, 586/2, 698/3, 690/1, 709/3
Woltjer, E. 408.1, 410 1
Wone. I. 316'1

Wonka, P. 728/2
Woodward, B. 189/2
Woods, M. 62013
Woranat Apichari 303/3
Worede, H. 809/2
Worm, A. 665 3
Wörner, M. 309/foto, 328/3, 34212, 353/foto, 789/2
Worontsow, J. 116/1/2/3/foto, 23512
Worotnikow, W. 203/1
Worrall, D. 52913
Worrel. M J. Chr 9011
Wastrow, W. 114'3
Wözel. R. 713/1
Woznesenski, S. 204. I
Wrigglesworth, I. 558/3
Wright. J. 697/3. 698/1/2'3, 699/1/2/foto
Wubbe, E. 8162
Wu'er Kaixi 337'1, 340/2
Wu Jinghua 232/2. 233 2
Wu Wenying 230/2
Wu Xueqian 23011, 320/3, 32312
Wu Zuguang 28813
Wulf. R. de 125/2
Würzbach. P.K. 32813
Wijnaendts, H. 439/2
Wijsenbeek, F. 410/1

X

Xiao Xia 810/2
Xu Wenli 320/1
Xuereb, P. 602/2

Y

Yaacobi. G. 23911
Yaacoubi, S. 720'1
Yaakub, S. 497/2
Yacé, P. 36712
Yacine, A. 651/3
Yacine, K. 83213
Yahene, T. 52011
Yamaguchi, T. 481/foto
Yamamura, S. 48711
Yamasaki, T. 487/2/foto
Yamashita, G. 487/2/3, 488.1
Yamazaki, T. 487/2/foto
Yambala, J-L.G. 9613
Yan Jiaqi 324/1
Yan Mingfu 28712, 32312
Yang Dezhi 30413, 338/3
Yang Taifang 230/2
Yang Shangkun 3612, 287/foto, 3231213. 325/3, 339/3
Yang Zhenhuai 23012
Yannopoulos, E. 478/3, 479/3, 49112
Yano, Y. 486/2/foto
Yao Yilin 36'2, 23013, 285/1/2. 287/1, 288.2, 297/1
Yaqubi, F.M. 119 3
Yaqubi, G.F. 119, 2
Yarden, G. 666/3
Yazar, M. 743/3, 748/1, 749/2
Yazdi, LI. 701'3, 702/1, 703/2
Yhema, G. 586'2
Ye Bognessan, A. 15313, 15112
Yeager, B. 759: 3
Yeltsin, B. 228/
Yeregui, C. 3821
Yeutter, C, 38/1 3. 6612, 67 1, 68/2
Yilmaz, M. 681/3. 685/2, 743'3, 744/1/3, 748/1 7-19 2
Yilmaz, S. 744 3
Ylander, 812'L
Ylieff, Y. 124 3, 125/2
Yoka, A.E. 669/3
Yondon. D 160'1/foto
Yondon. J. 158/3
Yondonsuren, D. 158'3, 159/1
Yong-Kyun Bae. 817/1
Youba, A.K. 66813
Young, H. 509/3
Young of Graffham, lord 556 1/2/3/foto
Younger. G 348/2/3, 556/2/3/foto
Younis. A. 49711
Yosef, O. 236/1/foto
Yotas, S. 4801213, 49213
Younger, G. 308/3, 309/foto, 310/foto
Youssouf, A.A. 9613
Youssof, I.A. 96/3
Yoyana, B. 651/3
Yuan Mu 299'3, 30011
Yunis, hi. al-A.K. 434, 1
Yurur, S. 744/1, 748/1, 749/2
Yusuf, M.G. 46212
Yussuf. L-O. 39513

Z

Zaayer, J. 3213
Zade, Z.J. 150/2
Zaher, M.A. 119/3
Zahir Shah, M. ex-koning 11613. 117/2, 11912
Zajic, V. 74/1
Zajkow, Lew 203/1/2
Zak, J. 677/2/3
Zaldivar, J.C. 138/2
Zaldivar Larrain, A. 778/3
Zalm, G. 618/2
Zamora, O. 51412
Zamora Rivas. R. 24811, 24913, 25012
Zanganeh, B.N. 703/1
Zanjani, M. 702/3
Zannier, A. 514/3
Zarkovic, V. 23: 2
Zarrouk Ragab, M. al- 185/2/3
Zasla\\-skaja, T. 227/1
Zavadil. M. 675'3
Zavattini, C. 832/3/foto
Zavrl, F. 2113, 2211
Zawadeih, S. 275/3
Zaybek, N.K. 74811, 749 2
Zaydi, M.M. al- 185/3
Zayyani, A. al- 20812
Zazi, S. 119/3
Zeches, L. 602/1
Zeeuw, A. de 38/3, 260/2/3
Ziegenhahn, H. 750/3
Zeiko, A. 188/2
Zein, A.O. 315/1
Zeledon Araya, R. 779/1/3
Zemljaric, J, 1911
Zeng Xianlin 230'2
Zéroual, L. 146'3
Zewdi. D 522'7
Zeyen, A. 476/3, 477/1
Zhang Aiping 338/3
Zhang Jie 812/3
Zhang Shaosong 283/3, 284/1, 287'foto
Zhang Zhongji 286/3
Zhao Dongwan 23012
Zhao Ziyang 284/1/2, 285/1/2, 2881113, 29813, 300/1/2, 320/2, 322'1, 323 1, 324/1/2, 325/3, 337/1/2/3/foto, 338/1/foto, 340/1/2/3, 352/1
Zheng Tuobin 230/2
Zhou Enlai 318.2, 32211, 33813
Zhu Lin 32212
Zhu Xun 23012
Zia ul-Haq, M. 11513, 68112
Zibari. A.A. al- 68212
Zibari, H. 685/1
Zilvold, R. 81112
Zimmermann, F. 328/2/3, 329/foto
Zimmermann, 50/2
Zinrke, J. 77811
Zinowjew, G. 20313, 204/1/2
Zinsou, I. 96/1
Ziray, S.M. 12011
Zita, keizerin M.G.A.M.R.G.G.A.L.A. 54413
Zitouni, M. 14611
Zizi, P. 434/3
Zjakarow, W. 178/2
Zjdanow. A. 206/1
Zmerli, S. 72011
Zodehougan, E. 96/1
Zoetendaal, W. van 81011
Zolotocchin, G. 201/3
Zongo, H. 153/3
Zorgati, N. 720/1
Zou Jiahua 23011
Zouari, A. 72011
Zougba. A. 153/3
Zoutendijk, G. 295/3
Zubaidi, M.H. al- 68212
Zucolillo, Aldo 14311, 14411
Zucoiillo, Antonio 14311
Zuleta Roncal, W. 515/3
Zumbado Jimenez, F. 779/1/3
Zverina, J. 73011
Zijl, J.P.C.M. van 5862
Zijl Slabbert, F. van 529/3, 5761112, 606/1
Zijlstra, J. 258/2
Zijlstra, K. 9011, 586/2

II afkortingen

AAPSO – Afro-Asian People's Solidarity Organisation
ABVV – Algemeen Belgisch Vakverbond
ACLVB – Algemene Centrale der Liberale Vakbonden van België
ACV – Algemeen Christelijk Vakverbond
ACW – Algemeen Christelijk Werknemersverbond
ADELA – Atlantic Communiry Development Group for Latin America
AFP – Agence France Presse
AID – Agency for International Development (VS)
ALALC – Latijns-Amerikaanse Vrijhandels Associatie (= LAFTA)
ANP – Algemeen Nederlands Persbureau
ANZUS – Australia-New Zealand-USA Security Treaty
AP – Associated Press
ASEAN – Association of Southeast Asian Nations
ASPAC – Asian and Pacific Cooperation
AWV – Algemene Werkgevers vereniging
BB – Belgische Boerenbond
BENELUX – Belgisch-Nederlands-Luxemburgse Economische Unie
BIB – Bank voor Internationale Betalingen
BIS – Bank for International Settlements
BLEU – Belgisch-Luxemburgse Economische Unie
BRT – Belgische Radio en Televisie
CBS – Centraal Bureau voor de Statistiek
CDA – Christen Democratisch Appel
CENVO – Centrale Verdragsorganisatie
CERN – Conseil européen pour la recherche nucléaire (men spreekt nog van CERN hoewel het thans de 'Organisation européenne etc.' geldt)
CERW – Conseil Economique Régional Wallon
CNV – Christelijk Nationaal Vakverbond
COMECON – Council for Mutual Economic Assistance
CPB – Centraal Planbureau
CPC – Centrale Plancommissie
CPN – Communistische Partij van Nederland
CVP – Christelijke Volkspartij
CVSE – Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa
D'66 – Democraten '66
DAC – Development Assistance Commission (OESO)
DPA – Deutsche Presse Agentur
DS'70 – Democratisch Socialisten '70
EACSO – East African Common Services Organization
EBU – Europese Betalings Unie
ECA* – Economische Commissie voor Afrika
ECAFE* – Economische Commissie voor Azië en het Verre Oosten
ECE* – Economische Commissie voor Europa
ECLA* – Economische Commissie voor Latijns-Amerika
ECOSOC* – Economische en Sociale Raad
EFTA – European Free Trade Association (zie ook EVA)
EG – Europese Gemeenschappen
ELDO – European Launchers Development Organization
EMU – Europese Monetaire Unie
ENEA – European Nuclear Energy Agency (OESO)
EPTA* – Expanded Program of Technical Assistance
ESRO – European Space Research Organization
EVA – Europese Vrijhandelsassociatie
EXIMBANK – Export-Import Bank of Washington
FAO* – Food and Agriculture Organization
FAZ – Frankfurter Allgemeine Zeitung
FDF – Front Démocratiaue des Bruxellois Francophones
FIJ – Fédération Internationales des Journalistes
FNV – Federatie Nederlandse Vakbeweging
GATT* – Genera1 Agreement on Tariffs and Trade (Algemene Overeenkomst voor Tarieven en Handel
GERV – Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen
GPV – Gereformeerd Politiek Verbond
IADB – Inter-American Development Bank
IAEA* – International Atomic Energy Agency
IAF – Internationales Afrika Forum
IATA – International Air Transport Association
IBRD* – International Bank for Reconstruction and Development
ICAO* – International Civil Aviation Organization (Internationale Organisatie voor Burgerluchtvaart)
ICAP – Inter-American Committee for the Alliance for Progress
ICC – International Chamber of Commerce
ICEM – Inter-Government Committee for European Migration
ICFTU – International Confederation of Free Trade Unions (zie IVVV)
ICJ – International Court of Justice
ICJ – Internationale Commissie van Juristen
ICPO (Interpol) – International Criminal Police Organization
ICRC (Rode Kruis) – International Committee of the Red Cross
ICSU – International Council of Scientific Unions
ICV – Internationaal Christelijk Vakverbond
IDA* – International Development Association (IBRD)
IFC* – International Finance Corporation (IBRD)
IFCTU – International Federation of Christian Trade Unions
IHT – International Herald Tribune
ILO* – International Labour Organization (Internationale Arbeidersorganisatie)
IMCO* – Inter-Governmental Maritime Consultative Organization
IMF* – Internationaal Monetair Fonds
INTERPOL – Zie ICPO
IOC – Internationaal Olympisch Comité
IPI – Internationaal Pers Instituut
IPU – Inter-Parlementaire Unie
ITO – International Trade Organization
ITU* – International Telecommunication Union
IUS – International Union of Students
IWV – Internationaal Verbond van Vrije Vakverenigingen
KPB – Kommunistische Partij van België
LAFTA – Latin American Free Trade Association
LVW – Liberaal Vlaams Verbond
MBFR – Mutual and Balanced Force Reductions
MPW – Mouvement Populaire Wallon
NCMV – Nationaal Christelijk Middenstandsverbond
NAVO – Noortatlantische Verdragsorganisatie
NCW – Nederlands Christelijk Werkgeversverbond
NEI – Nouvelles Equipes Internationales (Internationale Unie van Christen-Democraten)
NIS – Nationaal Instituut voor de Statistiek
NKV – Nederlands Katholiek Vakverbond
NOS – Nederlandse Omroep Stichting
NOVIB – Nederlandse Organisatie voor Internationale Bijstand
NVW – Nederlands Verbond van Vakverenigingen
NZZ – Neue Zurcher Zeitung
OAE – Organisatie van Afrikaanse Eenheid
OAS – Organisatie van Amerikaanse Staten
OCAM – Organisation Commune Africaine et Malgache
ODECA – Organización de Estados Centroarnericanos
OECD – Organization for Economic Co-operation and Development (zie OESO)
OESO – Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OPEC – Organization of Petroleum Exporting Countries
PBO – Publiekrechtelijke Bedrijfsorganisatie
PEN – International Pen
PPR – Politieke Partij Radicalen
PRL – Parti réformateur libéral
PS – Parti socialiste
PSC – Parti Social Chrétien
PSP – Pacifistisch-Socialistische Partij
PVAP – Poolse Verenigde Arbeiderspartij
PvdA – Partij van de Arbeid
PVV – Partij voor Vrijheid en Vooruitgang
RCN – Reactor Centrum Nederland
RIZIV – Rijksinstituut voor ziekte- en invaliditeitsverzekering
RKPN – Rooms Katholieke Partij Nederland
RND – Rijksnijverheidsdienst
RSZ – Rijksdienst voor Sociale Zekerheid
RVD – Rijksvoorlichtingsdienst
RW – Rassemblement Wallon
SACEUR – Supreme Allied Commander Europe
SACLANT – Supreme Allied Commander Atlantic
SER – Sociaal-Economische Raad
SGP – Staatkundig Gereformeerde Partij
SHAPE – Supreme Headquarters of Allied Powers, Europe
SP – Socialistische Partij
STICUSA – Nederlandse Stichting voor culturele samenwerking met Suriname en de Nederlandse Antillen
TAB – Technical Assistance Board
TNO – Nijverheidsonderzoek voor Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek
UN – United Nations (zie VN)
UNCTAD* – UN Conference on Trade and Development
UNCURK – UN Commission for the Unification and Rehabilitation of Korea
UNDOF* – UN Disengagement Observer Force
UNEF* – UN Emergency Force
UNESCO* – UN Educational, Scientific and Cultural Organization
UNFICYP – UN Peace-Keeping Force in Cyprus
UNHCR – UN High Commissioner for Refugees
UNICEF* – UN Children's Fund
UNIDO* – UN Industrial Development Organization
UNRWA* – UN Relief and Works Agency (for Palestine Refugees in the Near East)
UNTSO* – UN Truce Supervision Organization
UPI – United Press International
UPU* – Universal Postal Union
VBO – Verbond van Belgische Ondernemingen
VEV – Vlaams Economisch Verbond
VIRO – Vereniging voor Internationale Rechtsorde
VN – Verenigde Naties
VNG – Verbond van de Nederlandse Groothandel
VNO – Verbond van Nederlandse Ondernemingen
VU – Volksunie
WD – Volkspartij voor Vrijheid en Democratie
WO – Verbond van Vlaams Overheidspersoneel
WCC – World Council of Churches
WERELDBANK* – zie IBRD
WEU – Westeuropese Unie
WFTU – World Federation of Trade Unions
WHO* – World Health Organization

* Gespecialiseerde organen (organisaties) van de Verenigde Naties

de alfabetisch-systematische index

Met ingang van de index over 1963 zijn ook de op resp. Europa en Amerika betrekking hebbende regionale kwesties en organisaties ondergebracht in de speciale afdelingen: Europa (Oost), Europa (West) en Amerika (Noord- en Latijns-). In de oudere jaargangen zoeke men hiervoor onder de afdeling Internationaal.

AFDELINGEN – De gepubliceerde berichten zijn in dit gedeelte van de index in een groot aantal **AFDELINGEN** gerangschikt. Deze afdelingen omvatten – in alfabetische volgorde – de **LANDEN** en verder de volgende begrippen: **AFBEELDINGEN (Foto's en Tekeningen, „Grafieken, Landkaarten), AFRIKA, AMERIKA, AZIE, BIOGRAFIEËN, EUROPA (Oost- en West-), GEESTELIJK LEVEN, INTERNATIONAAL, KUNST,„MIDDEN-OOSTEN, NECROLOGIEEN, SCANDINAVIE, SPORT, TEKSTEN, WETENSCHAP EN TECHNIEK.**

RUBRIEKEN – De in bovengenoemde afdelingen geïndiceerde berichten zijn voorts 'dikwijls gerangschikt in enige **RUBRIEKEN,** t.w. **ALGEMEEN – ECONOMIE – FINANCIËN EN SOCIALE ZAKEN – OVERZEESE GEBIEDEN – POLITIEK (Binnenlandse) – POLITIEK (Buitenlandse).** In de afdeling **INTERNATIONAAL** zijn verder ondergebracht de berichten over internationale vraagstukken, conferenties, organisaties e.d. Deze afdeling omvat de volgende rubrieken:
AL-GEMEEN, CONFERENTIES, ECONOMIE, FINANCIEN EN SOCIALE ZAKEN, ONTWAPENING EN WAPENBEHEERSING, ORGANISATIES EN VERDRAGEN.

WIJZE VAN INDICEREN – De in KHA opgenomen berichten zijn – zeer kort omschreven – ondergebracht in de desbetreffende, bovengenoemde afdeling(en) en rubriek(en). Bij ieder geïndiceerd bericht is vermeld: a) paginacijfer en b) kolom (b.v. 16011 = pagina 160, lste kolom).

BIJZONDERHEDEN – Duitsland is gesplitst in twee afdelingen, t.w. **DUITSLAND (BONDSREPUBLIEK)** en **DUITSE DEMOCRATISCHE REPUBLIEK.** Berichten inzake de kwestie-Berlijn zullen i.h.a. worden aangetroffen onder berichten over de betrekkingen tussen de twee Duitse staten.

BELANGRIJKE TEKSTEN – Van de vele sinds 1945 in KHA opgenomen teksten van belangrijke documenten, verdragen enz. zijn hieronder enige van de meest geraadpleegde vermeld (met aanduiding van paginacijfer en jaar).

Handvest der Verenigde Naties 6335 (1945).

Verdrag van Brussel 7524 (1948)

Universele Verklaring der Rechten van de Mens 7931 (1948)

Noordatlantisch Verdrag (NAVO) 8027, 8038 A (1949)

Statuut van de Raad van Europa 8207 (1949)

RTC-overeenkomsten Indonesië 8403 (1949)

Plan-Schuman 8826 (1950)

Verdrag van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal 9291/2, 9373 (1951)

Beginselverklaring der Socialistische Internationale 9515 (1951)

Vredesverdrag met Japan 9631 (1951)

Vredesverdrag met W.-Duitsland 10029 (1952)

Akkoorden van Genève i.z. Indo-China 11381 (1954)

Europees Verdrag i.z. de Rechten van de Mens 11425 (1954)

Parijse Akkoorden 11559 (1954)

Statuut Koninkrijk der Nederlanden 11662 (1954)

Verdrag van Warschau 11906 (1955)

Oostenrijks Staatsverdrag 11931 (1955)

Belgisch schoolpact 14451 (1958)

Europees Sociaal Handvest 677 (1961)

Statuut Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling 30 (1961)

Kernstopverdrag tussen de Verenigde Staten, Engeland en de Sowjet-Unie 480 (1963)

Verdrag tegen de verspreiding van kernwapens 402 (1968)

Communautair Akkoord België 130 e.v. (1970)

Viermogendhedenakkoord i.z. Berlijn 58213 e.v. (1971)

Basisverdrag D.D.R.–Bondsrep. Duitsland 74012 e.v. (1972)

Verklaring i.z. vestiging nieuwe internationale economische orde 29212 e.v. (1974)

VN-Handvest van de economische rechten en plichten van staten 40413 e.v. (1975)

Gemeenschapspact België 37413 e.v. (1977).

Vredesverdrag Egypte–Israël 19313 e.v. + annexen 84613 e.v. (1979)

Besluiten Ronde Tafel Conferentie Nederland–Nederlandse Antillen (1983) 28313 e.v. (1984)

OUDE JAARGANGEN – Om het opzoeken in oude jaargangen te vergemakkelijken is hieronder aangegeven welke pagina's in de eerste veertien delen (1931 tlm 1960) voorkomen. Verder is vermeld welke jaargangen nog leverbaar zijn.

Deel	I	(1931-'34)	pag.	1– 1412	uitverkocht
Deel	II	(1934-'37)	pag.	1413– 2842	idém
Deel	III	(1937-'40)	pag.	2843– 4278	idem
Deel	IV	(1940-'43)	pag.	4279– 5582	idem
Deel	V	(1943-'46)	pag.	5583– 6788	idem
Deel	VI	(1946-'48)	pag.	6789– 7886	idem
Deel	VII	(1949-'50)	pag.	7887– 9156	idem
Deel	VIII	(1951-'52)	pag.	9157–10406	idem
Deel	IX	(1953-'54)	pag.	10407–11670	idem
Deel	X	(1955-'56)	pag.	11671–12918	idem
Deel	XI	(1957)	pag.	12919–13750	idem
Deel	XII	(1958)	pag.	13751–14566	idem
Deel	XIII	(1959)	pag.	14567–15389	idem
Deel	XIV	(1960)	pag.	15399–16230	idem

De delen XV t/m XL (1961 t/m 1986) zijn alle afzonderlijk gepagineerd (steeds vanaf pag. 1). Zij zijn vanaf 1977 leverbaar.

III de alfabetisch-systematische index

AFBEELDINGEN

Aardolie: wereldproduktie 1988 535
Abdullah. F.. premier van de deelstaat Jamniu en Kasjmir India, inet Rajiv Ghandi 93
Abeygoonasekera, O., kandidaat voor de Srilankaanse presidentsverkiezingen. niet Ranasinghe Premadasa. Chandrananda de Silva en Sirimavo Bandaranaike 5
Adamec, L., de nieuwe Tsjechoslowaakse premier 676 (portr.)
Adamisjin, A., onderminister van buitenlandse zaken Sowjet-Unie, met zijn Amerikaanse collega Crocker in Lissabon 252
Adjrid, A., voorzitter PSD Algerije 719 (portr.)
Afghanistan. beeld van terugkerende Sowjet-troepen 114: Afghaanse iiiuiaheddin op een buitgemaakte Sowjet-tank 115: Sowjet-militairen in de straten van Kaboel 118
Afrika. SWAPO-aanhangers in Namibië riiet een poster van SWAPO-leider Sam Nujoma 272; zwaar beschadigde hoofdkantoor van de Zuidafrikaanse Raad van Kerken en andere anti-apartheidsorganiraties in Johannesburg door een hoinaanslag 574
Ahmad Rithaudeen, minister Maleisië ontvangt premier Chatichai Choonhavan 351
Ailey, A.. Amerikaans danser en choreograaf 822 (portr.)
Aino, K., minister Japan 484 (portr.)
Akihito, kroonprins Japan, tijdens opening van het parlement iii de zittingszaal van het Hogerhuis van het Japanse parlement 34: met Abdou Diouf en Takeshita. tijdens een begroetingsceremonie in Tokio 316
Akinyeiiii. B.. minister Nigeria 396 (port.)
Alarcon de Quesada.. R. Cubaanse ininister. met Roelof Botha, Dos Sántos Franca en Crocker. na de ondertekening van het protocol van Brazzaville 270
Alfonsin Foulkes, R., president Argentinië, inet Gassino en Caridi. tijdens benoeniing van Gassino tot stafchef can de landmacht 393: kort voor zijn toespraak waarin hij aankondigt voortijdig te willen aftreden 603
Algabid, H.. ex-preniier Niger en thans secretarisgeneraal van de ICO. met prini Saoed al-Faisal, tijdens de ICO-bijeenkomst in Riad 307
Allende, H.R.. weduwe oud-president Allende van Chili, bij terugkeer in Chili met dochter Isabel 775
Allende, I.. dochter oud-president Allende van Chili, bij anti-Pinocliet betoging in Santiago 775: met Hortensia Bussi de Allende 775
Altman, S.. Canadees winnaar Nobelprijs voor scheikunde. met andere Nobelprijswinnaars van 1989 820
Amelsvoort. M.J.J., staatssecretaris van finaiicien Nederland 725 (portr.)
Amin. I.. sjeik, een leider van de sjiitische Hezbollah in Libanon 81
Anderson, N., Anierikaanse ambassadeur, ontmoet de nieuwe Soedanese leider Al-Bashir 433
Andreotti. G., archieffoto uit 1987 624 (portr.)
Andres. B.. voorzitter ban de "Reoublikaner" in West-Berlijn 109
Angeloz, E.C., presidentskandidaat van de Radicale Burgerunie Argentinië, bij de stcinbus 384
Anguita Gonzalez, J., secretaris-generaal van de Spaanse Communistische Partij 638 (portr.)
Aoun, gen. M.. leider christelijke regering Libanon, tijdens persconferentie 734; met Deniau 769
Arahi, N. al-, Egyptisch onderhandelaar. met Sofaer en Merhac, na de ondertekening van het Taba-akkoord 221
Arafat, Y., PLO-leider, niet Ortega Saavadra, aan het slot van de topconferentie van de Niet-gebonden landen 631
Arens, M.. Israëlisch iiiinister van buitenlandse zaken. in gesprek met Esmat Abdel Meguid, tijdens de internationale conferentie over een verbod op chemische wapens 221
Argana, L.M.. president van het Hooggerechtshof in Paraguay. met Stroessner en Montanaro, bij de beëdiging van Stroessner voor zijn achtste ambtstermijn 141
Arias Calderon. R.. president van de Christen-Democratische Partij Panama. met rijn echtgenote. hij terugkeer in Panama op 24 iiiaart 1988 430
Ariar Calderon, T., echtgenote van Ricardo Arias Calderon, president van de Christeii-Deinocratische Partij Panama. niet echtgenoot, bij terugkeer in Panama 24 iiiaart 1988 430
Arnaz, D., Amerikaans acteur met Lucille Ball. Vance en Frawley, in de televisieserie I Love Lucy 495
Ashdown J . echtgenote van Paddy Ashdown. na zijn erkiezing tot leider 558
Ashdown, P., leider van de nieuwe Social and Democratic Party Engeland, met zijn vrouw. na zijn verkiezing tot leider 558
Assad, H., president Syrië. met Kadhafi en Chadli in Tripoli 770
Aung Gyi, oppositieleider Birma 471 (portr.) Aung San Suu Kyi. leider van de Nationale Liga voor Democratie Birma. de dochter van de in 1947 vermoorde nationale held Aung San 465
Aylwin Azocar. P., presidentskandidaat PDC Chili 774
Aznar, J.M., leider Partido Popular Spanje, bij de stembus 706

Baccouche, H . premier Tunesië. voor portret van president Ren Ali 720
Bahuguna, H.N., leider van de Lok Dal (Volkspartij) India. viert de overwinning van zijn partij 93
Baker, J.. minister van buitenlandse zaken Verenigde Staten. ontmoet Sowjet-collega Sjewardnadze 540: met Bush, Gorbatsjow en Sjewardnadze aan boord van de Maxim Gorki 785
Balaguer Ricardo. J.. president Dominicaanse Republiek 24 (portr.)
Ball, L.. Amerikaans ti-coniedienne. iiiet Arnaz, Vance en Frawley, in de televisieserie I Love Lucy 495
Bandaranaike, S., kandidaat voor de Srilankaanse presidentsverkiezingen, niet Ranasinghe Premadasa. Ossie Abeygoonasekera en Chandrananda de Silva 5
Banzer Suarez, H., presidentskandidaat van de Nationalistische Democratische Actie Bolivia. brengt zijn stem uit 514
Barre. M.S.. president Somalia 462 (portr.)
Barzani, M , leider van de Koerdische Democratische Partij (KDP) Irak. 688 (portr.)
Bashir, O.H.A. al-. nieuwe Soedanese leider. ontmoet Amerikaanse ambassadeur Anderson 433
Batmunh, J.. Mongools leider i58
Bayeh. B., ininister Ethiopië 526
Beatrix, koningin Nederland, met prins Claus en prins Willem-Alexander (troonrede 1989) 610: met preiiiier Lubbers en overige leden kabinet Lubbers III na beediging (7 nov 1989) 721: met ininister Pronk en mevr. Sadik in Amsterdam 741; niet Van Voorst tot Voorst en De Korte in Noordwijk 758
Beer. Z. de. nieuwe leider van de Progreasive Federal Party Zuid-Afrika. met zijn voorganger Eglin en mevr. Suzinan. tijdens een bijeenkomst in Kaapstad, waar toen het partijcongres werd gehouden 531
Beck, T.. minister Hongarijë, met Marothy, tijdens de tweede zittingsdag van het parlement op 6 oktober 1988 422
Beckerr. R., lijstaanvoerder Groen Links Nederland. met de andere lijstaanvoerders van in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen, Lubbers. Van Mierlo, Kok en Voorhoeve. tijdens een verkiezingsdebat voor de TV 583
België: rpotprent Tindemans' reis naar Zaïre 266
Ben Ali. Z.E.A.. premier Tunesië 209 (portr.)
Bentkowski, A.. fractieleider van de Boereupartij Polen 565 (port.)
Berkliof, M.. jurylid van de Startersprijs 1989 Nederland, met Evenhuis. Vogelaar en de winnaar Bart Dekker 441
Berlin. I.. Amerikaans componist, foto uit 1941 822
Berlinski. L., minister Aruba, met de andere leden van de Arubaanse regering en gouverneur Tromp, na de beëdiging op 1 januari 1986 260
Berlijn: Berlijners klimmen op de muur voor de Brandenburger Tor 753; Oostduitse grenswachten kijken door een gat in de Berlijnse Muur 754: cartoon Berlijnse Muur 754
Bernhard. prins Nederland, inet McDermott hij uitreiking oorkonde Erasmusprijs 808
Bertens. J.W., Nederlandse lijsttrekker boor de Europese verkiezingen (D66), met de andere Nederlandse lijsti-ekkeri Dankert. Van Middelkoop. G.M. de Vries, Penders en Verbeek op 14 juni in de TV-studio 412
Beuve-Méry. H., Frans journalist en oprichter Le Monde 822 (portr.)
Bhoemibol Adulyadei, koning Thailand, op zijn troon 301
Birma: Boeddhistische inonniken betogen tegen het regime en vóór democratie 469
Bishop, M.. Anierikaans winnaar Nobelprijs voor geneeskunde. met andere Nobelprijswinaars van 1989 820
Blanco. S.L.. voormalie president Dominicaanse Republiek 25
Blecha, K.. Oostenrijks minister, met Vranitzky, maakt zijn aftreden bekend tijdens een persconferentie 678
Boecharin, N., gerehabiliteerd geëxecuteerd Sowjetpoliticus 204 (portr.)
Boesak, A . dominee Zuid Afrika. met andere kerkelijke leiders. Tutu, Ngoja, Chikane en Luckett. tijdens een protestmars in Kaapstad 572
Boeynants. P. van den, Belgisch politicus 476
Bosch, J., Dominicaans politicus 25
Botha, P.W.. president Zuid-Afrika, met minister Botha en Perez de Cuellar, tijdens besprekingen Perez met de Zuidafrikaanse regering 255:
Botha, R.F., iiiinister van buitenlandse zaken Zuid-Afrika. met Malan, Maria en Van'Dunem, tijdens het overleg in Brazzaville 13 mei 1988 252: met president Botha, Perez de Cuellar. tijdens bespreking Perez niet de Zuidafrikaanse regering 255: met Crocker Dos Santos Franca en Alarcon de Quesada, na de ondertekening van het protocol in Brazzaville 270: inet Shultz, Van Dunem. Perez de Cuellar en Malmierca Peoli, tijdens de ondertekening van het Namibië-akkoord (22 december 1988) 271; 529 (portr.); met Moboetoe en De Klerk. bij aankomst van de Zuidafrikaanae delegatie in Zaïre 548
Botswana: een door Zuidafrikaanse commando's verwoest huis in Gaborone 29
Boutros Ghali, B.. Egyptisch staatsminister, inet premier Shamir 627
Boyd, A.. kandidaat van de Coalitie van Nationale Bevrijding voor de presidentsverkiezingen van mei 1989 in Panama, iiiet de andere presidentskandidaten van de Coalitie van Nationale Bevrijding Duque Jaen en Sieiro Murgas en Panama's "sterke man" Noriega Morena 458
Braks, G., minister Nederland, met de demiisionaire ministers Lubbers, Smit-Kroes en Nijpels, tijdens de presentatie van het Nationale Milieubeleidsplan aan de pers 376
Brodersohn, M.. staatssecretaris Argentinië. met Machinea en Sourrouille, tijdens een persconferentie 383
Broekhoven, R. van. winnaar Zilveren Reissmicrofoon. met Koole 819
Brooke. P., nieuws voorzitter van de Conservatieve Partij Engeland, niet zijn voorganger Tebbit 556
Brown. R , voorzitter Democratische Partij VS. iiiet voorganger Kirk 696
Brundtland, G.H.. premier Noorwegen. met Lubbers en Rocard. tijdens milieutop in Den Haag 177; met de andere deelneniers aan de NAVO-topconferentie 353; 593 (portr.)
Breytenbach. B., Zuidafrikaanse dichter, inet Ngom, tijdens de ontmoeting van blanke Zuidafrikanen niet ANC-vertegenwoordigers 606
Bugge, S., echtgenote van Solheim, leider van de Linkse Socialisten Noorwegen. inet echtgenoot in de nacht na de verkiezing 594
Bukman, P , staatssecretaris van economische raken Nederland 726 (portr.)
Bush. B.. echtgenote van George Bush. president van de VS, met Bush, Rehnquist en Reagan. tijdens beëdiging van Bush als 41ste president van de VS 65; tijdens een lunch ten huize van echtpaar Walesa in Polen 564
Bush, G.H.W., president Verenigde Staten, met rijn echtgenote. Rehnquist en Reagan, tijdens beëdiging van Bush als 41ste president van de VS 65; ontmoet premier Lubbers in Washington 346: met de andere deelneniers aan de NAVO-topconferentie 353; iiiet dc andere deelnemers aan de G-7 top van 1989 449; met Thatcher, tijdens een ontbijtgesprek in Parijs 431: tijdens een lunch ten'huize van echtpaar Walesa in Polen 564; tijdens zijn rede tot de jaarvergadering van IMF en Worldbank 636: inet minister Cheney tijdens persconferentie 697: met gen. Powell tijdens persconferentie 700; met Gorbatsjow. Sjewardnadze en Baker aan boord van de Maxim Gorki 785; met Gorbatsjow op perrconferentie van 3 december 1989 788

Cuceres Contreras, C.. minister van binnenlandse zaken Chili. met Errazuriz Correa 777
Cafisro. A.F., partijleider van de Peronisten Argentinië, de dag dat hij tot gouverneur van dc provincie Buenos Aires werd gekozen (6 september 1987) 381
Cambodja: spotprent van de in Parijs gehouden interna-

tionale conferentie over oplossing conflict in Cambodja (30 juli lot 30 augustus) 588
Camdessus, kl.. directeur van het IMF, in gesprek riiet Shimon Peres 636
Caridi. J.D. aftredend stafchef van de landmacht Argentinië. inet Alfonsin cn zijn opvolger Gassino, tijdens benoeming van Gassino rot stafchef 393
Carlsson, I., premier Zweden. met rijn nieuwe kabinet op 6 oktober 1988 647
Carter, J.. voormalig Amerikaans president, nict echtgenote, Gerald Ford en presidentskandidaat van dc Democratische Alliantie van Burgerlijke Oppositie Panama Endara, tijdens de verkiezingen in Panama mei 1989 460
Cai-ter. R.. echtgenote van Jimmy Carter. voormalig Amerikaans president, met echtgenoot, Gerald Ford en presidentskandidaat van de Democratische Alliantie van de Burgerlijke Oppositie Panama Endara. tijdens de verkiezingen in Panama mei 1989 460
Cassavetes, J , Amerikaans filmregisseur en acteur 496 (portr.)
Castro Ruz, E. president Cuba. tijdens toespraak ter gelegenheid van de 30ste verjaardag van de revolutie 54; feliciteert Vilma Espin Guilloys met haar verkiezing in het Politbiiro van dc Cubaanse Communistische Partij 57: niet Salinas de Gortari. na de beëdiging van Salinas als president van Mexico 507
Castro Rur. J., zuster van de Cubaanse president Fidel Caitro. met Roger Jepsen. tijdens een persconferentie in Washington 62
Castro Ruz, R., Cubaans politicus 59 (portr.)
Cavaco e Silva. premier Portugal, inet de andere deelnemers aan de *NAVO-topconferentie* 353
Cayatte, A.. Frans filmregisseur 496 (portr.)
Cech, T.R., Amerikaans winnaar Nobelprijs voor icheikuride. mot andere Nobelprijswinnaars van 1989 820
Cela. C.J., Spaans auteur en winnaar Nobelpi-ij5 voor letterkunde. met iriendin Maria Caballero 813: iiiet andere Nobelprijswinnaars van 1989 820
Chadli. B., yresident Algerije, bij de stembus 145; bij bezoek aan Marokko met Hassan II 719: inet Kadhafi en Assad in Tripoli 770
Chance. L.A.I.. Antilliaans minister. met Hernandez en Martina. tijdens tripartite overleg in Den Haag 3b3
Chatichai Choonhavan. gen.-maj. en leider van de Chart Tai in Thailand. verklaart tijdens persconferentie bereid te zijn het premierschap op zich te nemen 302, wordt ontvangen door Tengku Ahniad Rithaudeen in Maleisië 351
Chavez *Mena*. F.A., *kandidaat* voor het presidentschap in El Salvador 249 (portr.)
Chenei. D., minister van defensie Verenigde Staten. met Young en Wörner, gedurende een persconferentie na afloop van het NPG-beraad 309: met president Bush tijdens persconferentie 697
Chihane. F.. dominee en secretais-generaal van de Zuidafrikaanse Raad van Kerken. inet de andere kerkelijke leiders. Tutu. Ngoja, Boesak en Luckett. tijdens een protestmars in Kaapstad 572
China: studenten bekijken muurkranten 231; een beeld van de manifestatie op het Tian An hlenplein op 22 april 1989, de dag van de begrafenis van Hu Yaobang 298: Chinese studenten roepen via muurkranten op tot collegeboycot 299, bezoek Gorbatsjow aan dc Verboden Stad 323: cartoon ..perestroika" 323; cartoon Gorbatsjow-Deng 324: een beeld van de volksopstand in Peking, waar op 17 mei 1987 meer dan een miljoen mcnien protesteerden tegen hun leiders 325: blokkade van een van de toegangswegen naar liet centrum van Peking verhindert militairen de doorgang 339
Ckrebic. D.. werd op 19 oktober 1988 uit het Joegoslavische Politburo gestemd 73
Clark. W.. Amerikaan, assistent onderminister voor Afrikaanse aangelegenheden. inet Van Dunem. Cohen en De Moura. tijdens overleg in Luanda tussen Amerikaanse en Angolese functionarissen 547
Claus. prins Nederland. iiiet koningin Beatrix en prins Willem-Alexander (troonrede 1989) 610
Coetsee. H.J. (Kobie), minister Zuid-Afrika. met De Klerk en Vaii der Merwe. tijdens perscorifcrentie 533
Cohen. H.. Amerikaans onderminister van buitenlandse zaken. inet Van Dunem. Clark eri De Moiii-a. tijdens overleg in Luanda tussen Amerikaanse en Angolese functionarissen 547
Cohn-Beiidit. D., wethouder in Frankfurt Duitsland (Bondsrepubliek), voorheen studentenleider uil de *jaren zestig* 328
Conable, B.. Wereldbank-directeur. tijdens de gezamenlijke jaarvergadering van IMF en Wereldbank 635
Coutinho. R.A.. hoofd van de sector volksgezondheid van de GG en GD in Amsterdam 473 (porti-.)
Cristiani, A . handidaat voor de presidentsverkiezingen in El Salvador. rnet zijn "ruiiiiing mate" Merino op de verkiezingsdag 248: 249 (portr.)
Crocker, C.. onderminister van buitenlandse zaken voor Afrikaanse aangelegenheden, met zijn Sowjet-collega Adamisjin in Lissabon 252: met Roelof Botha. Dos Santoi Franca en Alarcon de Quesada, na de ondertekening van het Protocol van Brazzaville 270
Croes, M.. minister Aruba. niet de andere leden van de *Arubaanse regering en gouverneur Tromp*, na de beëdiging op 1 januari 1986 269
Cutinio Bermudes. H.V.. geri. maj. Cuba. met Van Heeren en Sonnekuï. tijdens besprekingen in Ruacana (grensgebied Angola-Namibiei 255

Dalai Lama. geestelijk leider van Tibet 232: ontvangt Nobelprijs voor de vrede van Koning Olav V 809
Dali. S.. Spaans schilder 510 (portr.)
Daiikert, P., Nederlandse lijsttrekker voor de Europese verkiezingen (PvdA), met de andere Nederlandse lijsttrekkers Van Middelhoop. G.M.. de Vries, Bertens. Penders en Verbeek op 14 juni in de TV-studio 412, staatssecretaris van buitenlandse zaken Nederland 725 (portr.)
Daoud. D., commandant van de Amal-militie in Zuid-Libanon (vernirioi-d 22 september 1988) 83
Davis, B.. Amerikaans filmster. in twee verschillende rollen 822
Deetman. W.J.. nieuwe voorzitter TK *Nederland*. neemt hamer over van Dolman 708
Dehmelt, H., Amerikaans winnaar van Nobelprijs voor natuurkunde. iiiet andere Nobelvrijswinnaars van 1989 820
Dekker. B., winnaar van de Starterspriis Nederland. iiiet de juryleden Berkhof en Vogelaai- en staatssecretaris Evenhuis 441
Delainuraz. J-P.. president Zwitserland. iiiet vicepresident Kopp 639
Delors, J.. voorzitter EG-commissie 757 (portr.); idem 420, met de aiidere deelnemers aan de G-7 ton van 1989 439
Delvalle Henriquez. E.A.. de m tehruari 1988 afgezette president van Panania 457
Deng Xiaoping, Chinese leider, ontvangt Sjewardnadze in Shanghai 329: met echtpaar Gorbatsjow in de Grote Hal van het Volk in Peking 321
Deniau. J-F., vice-voorzitter commissie buitenlandse zaken Nationale Assemblée Frankrijk. met generaal Aoun 769
Deruinski. E., Amerikaans minister 66 (portr.)
Devaty, S.. voormalige woordvoerder Charta '77 Tsjechoslowakije 729 (portr.)
Diouf, A., president Senegal, met Takeshita en kroonprins Akihito. tijden?. een begroetingsceremonie in Tokio 316
Dlamini, S., premier Swaziland, iiiet koning Mswati III. tiidens afscheidsceremonie voor de Britse kroonprins Charles 47
Dor. T.. voorzitter van de Socialistische Partij van Japari. viert met Yamaguchi hun overwinning bij de verkiezingen voor het Hogerhuis 481
Dolman, D., oud-voorzitter TK Nederland, draagt harrier over aan opvolger Deetman 708
Domburg, A.. Nederlands actrice. niet Theo d'Or naast Nijholt en De Moor 819
Dubcek. A . ex-partijleider Tsjechoslowakije. ontvangt eredoctoraat aan Universiteit van Bologna 714: met Vaclav Havel en echtgenote 729
Duitse Democratische Republiek: Oostduitse vluchtelingen bij de Weitduitse ambassade in Praag 641; DDR-vluchtelingen in Boedapest 642: Oostduitser wordt belet in het hlimnieii over het hek van de Westduitse ambassade in Praag 644: betoging in Leipzig op Z? okt. 1989 750: rij Trabanten en Wartburgs van uitgeweken Oostduitsers bij grensovergang Scliirnding 752
Duitsland (Bondsrepubliek): cartoon Gorbatsjow met enthousiaste Duitser 389
Dumas, R.. Frans minister. inet Norodom Sihanoek. Son *Sann*. Hun Sen en Khieu *Samphan*, *tijdens* internationale conferentie in Parijs 1989 590: ontvangt verzoek om toetreding van Oostenrijk tot de EG van Mock 711
Duiiciii. A. van, "Mbinda", minister van buitenlandse zaken Angola 251: met Roelof Botha, Shultz, Perez de Cuellar en Malmierca Peoli. na de ondertekening van het Namibië-akkoord i22 december 1988) 270
Dunem, F.J.F.. minister van justitie (Angola) inrt Malan. Roelof Botha en Maria. tijdens <)vei-legin Brazzaville (13 mei 1988) 252
Dunem, P. de Caïtro dos Santos van, "Loi". Angolees minister. met De Moura. Clark en Cohen, tijdens overleg in Luanda tussen Amerikaanse en Angolese fuctionarissen 547
Duque Jaen, C.. kandidaat van de Coalitie van Nationale Bevrijding voor de presidentsierkierinpen mei 1989 Panama, niet Sieiro Murgas en Medrano, tijdens een persconferentie. waarin hekrnd wordt gemaakt dat acht partijen een coalitie hebben gevormd voor de in mei 1989 te houden presidents- en parlementsverkiezingen 357: met de andere presidentskandidaten van de *Coalitie* van Nationale Bevrijding Boyd en Sieira Murgas en Panama's "sterke man" Noriego Moreno 458; tijdens de verkiezingscampagne 16U

Edri. R.. minister zonder portefeuille voor de Arbeiderspartij in Israël, tijdens zijn verblijf in Marokko 239
Eglin, C., de aftredende leider van de Progressive Federal Partl, Zuid-Afrika, niet zijn opvolger De Beer en mevr. Suzman. tijdens een bijeenkomst in Kaapstad. waar toen het partijcongres werd gehouden 531
Eliasson, J., speciale afgezant VN-secretaris-generaal, na zijn benoeming 795
Eman, H., premier Aruba. inet de andere leden van de Arubaanse regering en gouverneur Tronip, tijdens de beëdiging op 1 januari 1986 269: wordt verwelkomd op Schiphol door minister De Koning 365
Endara, G., kandidaat voor de presidentsverkiezingen van de Democratische Alliantie van Burgerlijke Oppositie van Panama. met voormalige Amerikaanse presidenten Gerald Ford, Jimmy Carter en nievrouw Carter, tijdens de verkiezingen in Panama mei 1989 460
Engeland: cartoon Iraanse kritiek op de Satanic Verses 169: idem 174: World Statement ter verdediging van Salman Rushdie's boek en zijn uitgevers 171: kahinet-Thatcher op 5 augustus 1987 556
Engelbracht, A.. Arubaans minister. met de andere leden van de Arubaanse regering en gouverneur Tromp. tijdens de beëdiging op 1 januari 1986 269
Errazuriz Correa. H.F.. minister van buitenlandse zaken Chili. met Caceres Contreras 777
Espin Guilloys, V., wordt gefeliciteerd door Fidel Castro met haar verkiezing in het Politburo van de Cubaanse Communistische Partij 57
Europa (West): overzicht van de delegaties, die deelnamen aan de Europese Raad in Madrid 417: familieportret deelnemers aan Europese Raad in Straatsburg (8/9 dec. 1989) 801
Evenhuir, A.J.. staatssecretaris Nederland, iiiet Vogelaar. Berkhof en dc winnaar van de Starterspriis Bart Dekker 441
Eyskens, G., oud-premier Bclgie 15

Fahd. koning van Saoedi-Arahie, met Mubarak. tijdens bezoek van Mubarak aan Saoedi-Arabië 220
Fang Lizhi, Chinees dissident en wetenschapper, ontvangt met rijn vrouw buitenlandse iournalisten in hun woning 320
Fejti, G., Politburolid Hongarije, niet Pozsgay en Grosz, tijdens begin besprekingen tussen vertegenwoordigers van de regering en de *oppositie* over de invoering van een meerpartijenstelsel 414
Feiiech Adami, E., premier Malta 602 (portr.)
Fernandez. E . kandidaat voor de presidentsverkiezingen Venezuela. bij de stembus 162
Finnbogadottir, A.. dochter van Vigdis Finnbogadottir, president van Ijsland 648 Finnbogadottir, V., president IJsland, met haar dochter. na de herverkiezing als president van IJsland 648
Fischer, F.. Duits oorlogsmisdadiger 85
Fitzwater, M.. woordvoerder van het Witte Huis 68 (portr.)
Florakis, H., president van de Coalitie van Links en van de Vooruitgang Griekenland 490 (portr.)
Fojtik, J.. partij-ideoloog Tsjechoslowakije, tijdens de zitting van het Centrale Comité (10 oktober 1988) 677
Foley, T.. voorzitter Huis van Afgevaardigden VS. nict voorganger Wright 699
Fonda. J.. *Amerikaans* actrice, *met Soderbergh* 816
Ford. G., voormalig Amerikaanse president, met echtpaar Carter en presidentskandidaat van de Democratiichc Alliantie van Burgerlijke Oppositie van Panama Endara, tijdens de verkiezingen in Panama mei 1989 460
Ford Boyd, G.. kandidaat voor de presidentsverkiezingen van de Democratische Alliantie van Burgerlijke Oppositie van Panama, wordt tijdens een demonstra-

tieve optocht van rijn Alliantie in Panania Stad door eeii tegenstander aangevallen (10 mei 1989) 461
Forlani, A., Italiaans Christen-Democraat, niet De Mita 621
Foster, T Amerikaans actrice met haar Golden Globe in gezei- hap van Golder Globewinnaars Hoffman en Weaver 817
Fraga Iribarne, M . partijvoorzitter van de Volksalliantie Italië, met zijn voorganger Hernandez Mancha. tijdens congres van de Volksalliantie 638
Frawley, W . Amerikaans acteur met Lucille Ball. Van ce en Arnaz, in de televisieserie ! Love Lucy 495
Fuiiten: F.H. aus der, Duits oorlogsmisdadiger 85

Gailani, S.A., Afghaans verzetsleider in Pakistan, met Mojaddidi en Mohammadi. tijdens de openingszitting van de raadgevende vergadering van het Afghaanse verzet in Pakistan 157
Gandhi. R., premier India. in gesprek niet V.P. Singh 79: met de beëdigde premier van Jammu en Kasjmir Farooq Abdullah 93
Garang, J.. SPLA-leider Soedan 195 (portr.)
Gassino, F.E.. stafchef van de landmacht Argentinië, met Alfonsin en zijn voorganger Caridi, tijdens benoeming van Gassino tot stafchef 393
Gasteren. J. van. Nederlands actrice 511
Geagea, S., commandant christelijke militie (FL) in Libanon. tijdens persconferentie 734
Gerlach, M., leider Oostduits Liberaal Deniocratischc Partij, iiiet Krenz en Maleuda 756
German Martinez. G., minister van defensie Paraguay. betuigt met generaal Rodriguez aan president Stroessner op diens 75ste verjaardag de trouw van de strijdkrachten 142
Ghasseinlou, A.R., Koerdenleider Iran 704 (portr.)
Glasspole, Sir F.. Britse gouverneur-generaal, iiiet Manley, tijdens de beediging van Manley als premier van Jamaica 505
Gonzalez Marquer, F.. preniier Spanje, met de andere deelnemers aan de NAVO-topconferentie 353: cartooii 637
Gorbatsjow, M.S . Sowjet-leider, met Ryzjkow in de door de aardbeving getroffen stad Spitak 153; iiiet patriarch Pimen in het Krenilin 229: ontvangt de Chinese minister van buitenlandse zaken Qian Qichen in Moskou 318; met echtgenote en Deng Xiaoping in de Grote Hal van het Volk in Peking 321: ondertekent inet Kohl de gemeenschappelijke politieke verhlaring 385; niet echtgenote en Westduits jongetje Schilling in Bonn 388; cartoon Gorbatsjow met enthousiaste Duitser 389; ontvangt de Hongaarse partijleider Grosz in Moskou 442: met Honecker in Oost-Berlijn 712: met Bush, Sjewardnadze en Baker aan boord van de Maxim Gorki 785: iiiet Bush op persconfereiitie op 3 deceiuber 1989 788
Gorbatsjow, R., echtgenote van Soujet-leider Michael Gorbatsjow, iiiet echtgenoot en Deng Xiaoping in de Grote Hal ban het Volk in Peking 321: met Gorbatsjow en Westduits jongetje Schilling in Bonn 388
Gordon Rubio, gen. H., opperbevelhebber landmacht Chili 778 (portr.)
Götting, G., leider Oostduitse christeii-democraten. met Honecker. Maleuda. Homann en Kolditz 713
Graaff-Nauta. D.IJ.W. de, staatssecretaris hinrienlandse zaken Nederland 725 (portr.)
Grant. J.. UNICEF-directeur, niet Sadiq el-Mahdi, tild e n een persconferentie in Soedan 334
Gromow. B., lt gen., opperbevelhebber van de Sowjettroepen in Afghanistan. passeert als laatste nret zijn zoon de "Vriendschapsbrug" over de grensrivier Afghanistan - Soujet-Unie 113
Gromow, M., zoon van lt gen. Gromow, opperbevelhebber van de Sowjet-troepen in Afghanistan, passeert met zijn vader de "Vriendschapsbrug" over de grensrivier Afghanistan - Soujet-Unie 113
Grosz, K., premier Hongarije. niet vice-premier Medgyessy, tijden, de parlementszitting op 5 oktober 1988 413: wordt door Gorbatsjow ontvangen in Moskou 442: tijdens begin besprekingen tussen vertegenwoordigers van de regering en de oppositie over de invoering van een meerpartijenstelsel, met Fejti en Pozsgay 444
Gutierrez Menoyo, E., Spaans dissident in Cuba. na zijn aankomst in Madrid na 21 jaar Cubaanse gevangenschap. met zijn dochter 63
Guticrrcz Menoyo, P.. dochter van Eloy Gutierrez Menoyo, Spaans dissident in Cuba. iia diens aankomst in Madrid na 21 jaar Cubaanse gevangenschap 63

Haas-Berger, R.M., Tweede-Kamerlid PvdA Nederland. tijdens TK-debat over de tuee van Breda 88
Haavelmo, T.. Noors winnaar Nobelprijs voor economie. met andere Nobelprijswinnaars van 1989 820
Hababi, H., eerste vice-president Iran 703 (portr.)
Habre. H.. presideiit Tsaad. met Kadhafi. tijdens een ontmoeting in Mali 655
Hagen / I voorzitter van de Partii van de Vooruitgang Noorwegen 14; brengt zijn stem uit 594
Haider, J.. FPÖ-leider Oostenrijk 680 (foto uit 1986)
Hamani. D., Nigerees staatsman 511 (portr.)
Hasegawa, T.. minister Japan 484 (portr.)
Hashiinoto, R., eerste secretaris van de regerende LDP Japan. met de aftredende minister-president Uno 482
Hassan II, koning Marokko. met Chadli 719
Hassan bin Talal, kroonprins Jordanië 274 (portr.)
Hassanali. N.M.. president van Trinidad en Tobago 731 (portr.)
Hasselfeldt, G., Duits politica 329 (portr.)
Hauff. V.. nieuwe SPD-burgemeester van Frankfurt Duitsland (Bondsrepubliek) 328 (portr.)
Haussniann. H.. iiiinister van economische zaken Duitsland (Bondsrepubliek), legt eed af ten overstaan van Bondsdagvoorzitter Rita Süssmuth 108
Havel, O.. met echtgenoot Vaclav Havel en Duhcek 729
Havel. V.. toncelschrijver en dissident Tsjechoslowakije. met echtgenote Olga en Dubceh 729
Heerden, K. van, brigade-generaal Zuid-Afrika, met Sonnekus en Cutinio Berniudes tijdens besprekingen in Ruacana (grensgebied Angola-Namibie) 255
Heernia. E.. staatssecreiaris van VROM Nederland 726 (portr.)
Hendrickse, A.. dominee en ininister Zuid-Afrika, op een voor blanken gereserveerd strand 569
Hermansson, S.. premier IJsland, met de andere deelnemers aan de NAVO-topconlereiitie 353
Hernandez, G.T., Antilliaans gevolmachtigd iiiinister in Nederland. met Chance en Martiiia tijdens tripartite overleg in Den Haag 363
Hernandez Mancha, A.. voormalig partijvoorzitter van de Volksalliantie Italië, niet rijn opvolger Fraga Iribarna, tijdens het congres van de Volksalliantie 638
Herzberg, A.J.. Nederlands schrijver en jurist 512 (portr.)
Herzog, C.. president Israël. belast Shamir iiiet de vorming van een nieuwe Israëlische regering 236
Heunis, C., waarnemend president Zuid-Afrika, ontmoet leden van de Naiiiiibische regeringsdelegatie: Shipanga en Pretorius 530
Heusden, A. van, winnaar Gouden Penseel. met Hofman 812
Hirohito, keizer Japan. inspecteert schade aangericht door Ainerikaansc boiiihardeiiienten in Tokio (foto uit 1945) 35
Hoessein, S.. nresident Irak. tiidens ziin bezoek aan Samara 684
Hoessein, U.S.. zoon van Saddam Hoessein, president Irak 862 (portr.)
Hoffiiian. D , Amerikaans acteur. met zijn Golden Globe in gezelschap van Golden Globewinnaars Weaver en Foster 817
Hofnran. E., winnaar Gouden Griffel. inet Van Heus den 812
Homann, H., leider Oostduitse Nationaal Democraten, met Honecker, Götting. Maleuda en Kolditz 713
Honecker. E., partijleider DDR. begroet president Ethiopië. Mengistu Haile Mariam, bij diens aankomst in de DDR 525, met zijn opvolger Krenz 673: niet Gorbatsjow in Oost-Berlijn 712; met Oostduitse partijleiders Gotting, Maleuda. Homann en Kolditz 713
Hongarije: erewacht langs de baar van {mrt Nag' 443: politieke spotprent. Hongarije zweert communisme af 658
Horn. G.. minister Hongarije. ontmantelt samen met zijn Oostenrijkse collega Mock op 27 juni 1989 een stukje "IJzeren Gordiin" aan de grens tussen beide landen 445
Horowitz. W.. Russisch-Amerikaans pianist. tijdens re petitie in Moskou in 1986 823
Hoss, s., premier Libanon 764 (portr.)
Hou Hsiao-hsien, filinregiiseur uit Taiwan, met zijn Gouden Leeuw 817
Hoyte, D., president Guyana 27 (portr)
Hraoui, E., tiende nresident van Libanon. hii ambtsaanvaarding 773
Hu Yaobang, voormalig Chinese partijleider 288 (portr.)
Hun Sen, niinister-president Cambodja. met Dumas. Son Sann, Norodom Sihanoek en Khieu Samphan, tijdens internationale conferentie in Parijs 1989 590, met Uguyen Co Thach. Phoune Sipraseuth en Sjewardnadze. tijdens internationale conferentie in Parijs 1989 591
Husseini, H.. parlementsvoorzitter Libanon, met Saadeh in Taif 772

Iharruri. D., Spaans communistenleidster, hij haar 88ste verjaardag niet Gerardo Iglesias 824
Ibwhiini, L., Algerijns afgezant Arabische Liga. bij bezoek aan Beiroet 771
Iglesias G., leider Communistische Partij Spanje, met Ibarruri 824
India: aanhangers van de AGP tijdens de campagne voor de verkiezingen in Assam 92
Inönu . E,. leider SDPP Turkije. bij stembus 747
Internationaal: vergadering van het UNESCO-hoofdkwartier ie Parijs, op de laatste dag van de internationale conferentie van 149 landen over chemische wapens 70: World Statement ter verdediging van Salman Rushdie's boek en zijn uitgevers 171: kernwapens voor de korte afstand in Europa 310: gedumpt afval in Sri Lanka 278; beeld van eeii Lanceraket 343; militaire machtsverhoudiiigen NAVO-Warschaupact in Europa 354; idem 537: "familieportret" van een aanta! van de minisreri van buitenlandse zaken uit de landen. die aan de CVSE deelnemen 539; overzicht van de Niet-gebonden landen in Belgrado 629
Iran: cartoon Iraanse kritiek op de Satanic Verses 169 en 174: World Statemeiit ter verdediging van Salman Rushdie's boek en zijn uitgevers 171: rouwende mass's op de begraafplaats waar Ayatollah Khomeini op 6 juni 1989 werd begraven 396; de baar niet het stoffelijk overschot van Ayatollah Khomeini 414
Ivens, J., Nederlands cineast 512 (portr.)

Jagan, C., leider People's Progressive Party Guyana 27
Jakes, M., partijleider Tsjechoslowakije, sluit de zitting van het Centraal Coiiiité van de Tsjechoslowaakse communistische partij (9 april 1988) 676
Jakowljew, W.. Russisch advocaat van Mathias Rust. tijdens proces van Rust 206
Jamaica: de route die de tropische cycloon Gilbert aflegde 104
Japan: "Heisei" tijdperk 23; keizerlijke familie 34; premier Uno met zijn regering (2 juni 1989) 487
Jaruzelski, W., presideni Polen. tijdens ontmoeting met Solidariteit-leider Lech Walesa 562; spreekt het parlement toe na beëdiging tot nieuwe president 565
Jasari, K., partijleider van Kosovo. Joego-Slavië, in gesprek met partijleider Suvar 74
Jepseii. R., Republikeins senator Iowa (VS), met Juanita Castro Ruz. tiidens een oersconferentie in Washington 62
Joego-Slavië: Serviërs uit Kosovo betogen 23
Johanes. J., Tsjechoslowaaks minister 677 (portr.)
Jordaan, J.. Nederland\ zanger 527 (portr.)
Jordanië: pantservoertuigen bij de stad Mazar 274
Jovic. gen: S.. commandant UNIIMOG, in Bagdad 792
Jozwiak, J., leider van de Democratische Partij Polen. met Lech Walesa en Malinowski. zijn coalitiepartners 568

Kadhafi. M. leider Lihie 187; met prerident Hahre. tijdens een ontmoeting in Mali 655; met Chadli en Assad in Tripoli 770
Kaila, A.. secretaris van de Nationale Coalitiepartij Finland. met Suominen, na het vernemen van de uitslag van de op 16 en 17 oktober 1988 gehouden lokale verkiezingen 646
Karajan, H. von. Oostenrijks dirigent, tijdens concert in 1987 X75
Karrubi, M.. parlementsvoorzitter Iran. tiidens toespraak 702
Karunanidhi, M. DKM-leider India, tijdens een persconferentie t.g.v. de overwinning van rijn partij bij de parlementsverkiezingen in Tamil Nadu 94
Kasjlew, J.. hoofd van de afvaardiging uit de Sowjet-Unie op de CVSE-bijeenkomst. met lid van de VS-delegatie Ledogar. brengen toast uit na eens worden over de formulering van de slotverklaring 49
Kelly, P P , iiiinister Aruba. niet de andere leden van de Arubaanse rrpering en gouverneur Troinp, na de heëdiging op 1 januari 1986 269
Kennedy, Ch.. SDP-lid van hei Lagerhuis Engeland. iiiet Maclennan en Owen. tijdens het jaarlijkse partijcongres 558
Kessar, Y . secr-gen. van het vakverbond Histadrut Israël 240 (portr.)
Khairallah. A.. generaal Jrak 683 (portr.)
Khalili. M.K.. Afghaans verzetsleider in Pakistan. iiiet Mojadiddi, tijdens een persconferentie 155
Khamenei. A.. president Iran. niet Kaftanjani. Meshkini en Ahmad Khomeini, tijden\ de openingszitting van de Raad tot herziening van de grondwet 374
Khan. A.M. voormalig parlementslid van de Congrespartij (I) India, in overleg met r u n Nehru en V.P. Singh 91

Khieu Samphan. nationalistenleider Cambodja, niet Dumas, Norodom Sihanoek, Hun Sen en Son Sann. tijdens een internationale conferentie in Parijs 1989 590
Khonieini, Ahmad , zoon van Ayatollah Khomeini Iran. iiiet Rafsaiijani. Meshkini en Khaiiienei, tijdens de openingszitting van de Raad tot herziening van de grondwet 374
Khomeini. Ayatollah R.. Iraans geestelijke leider 373 (portr.)
Kim Yong Nam. vice-premier en minister Noord Korea. met Siddhi Sawetsila, tijdens overleg in Bangkok 350
Kimmel. A.. \ooi-zitter FDGB in DDR. tijdens toespraak 751
Kinnock. N., leider van de Britse Labour Party. tijdens een persconferentie, nadat zijn partij hij de Europese verkiezingen in Groot-Brittannie gewonnen had 401: met PvdÄ-lijstaanvoerder Wim Kok op de Albert Cuypmarkt in Amsterdam 587
Kirk. P. oud-voorzitter Deiiiocratischc Partii VS. niet opvolger Brou n 696
Klein. H.. Duits politicus 329 (portr.)
Klerk, W.F. de. NP-leider Zuid-Afrika, met Van der Merwe cn Coetsee. tijdens een perscoriferentie 533: met Moboetoe en Roelof Botha. hii aankoinst van de Zuidafrikaanse delegatie in Zaïre 518: niet Pienaar in Windhoek 738
Kloos. A.. oud-takbondsleider Nederland 825 (portr.)
Knoop. H., voorlichter van projectontwikkelaar Melchior. met De Koning. hlelchior en Merryweather. tijdens toelichting van het rapport over de toekomstmogelijkheden voor Aruba 358
Kohl. H. Bondskanselier West-Duitsland. met de andere deelnemers aan de NAVO-topcoiifereritie 353: ondertekent rnet Gorbatsjow de geineenschappelijke politieke verklaring 385: met de andere deelnemers aan de G-7 top van 1989 449
Kok. W.. PvdA-lijstaanvoerder Nederland, inet de andere iijstaanvoerders van in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen, Lubbers. Beckers, Van Mierlo. en Voorhoeve. tijdens een verkiezingsdebat voor de TV 583, iiiet zijn Britse Labour-collega Neil Kinnock op de Albert Cuypmarkt in Amsterdam 587: met De Vries en Lubbers bij informatieberaad 689: neemt als minister van financien boeken over van voorganger Ruding 722
Kolditz, L.. leider Oostduitse Nationale Raad. niet Honecker. Götting, Maleuda en Homann 713
Koning. J. de, minister voor Nederlands-Antilliaanse en Arubaanse zaken, inet Knoop. Melchior en Merryweather. tijdens toelichting van het rapport over de toekomstmogelijkheden voor Aruba 358. met echtpaar Tromp, prinses Margriet en Van Vollenhoven. tijdens de officiële viering van de status aparte voor Aruba op 18 maart 1986 360: verwelkomt premier Enian op Schiphol 365: informateur kabinet 1989. met echtgenote 599
Koning, Mevrouw, echtgenote van minister De Koning. inet echtgenoot 599
Koole. W , winnaar ere-Nipkowschijf. met Van Broekhoven 819
Kopp. E.. vice-president Zwitserland, met president Delamuraz 639
Korte. R. de. oud-minister van economische zaken Nederland. met koningin Beatrix en Van Voorst tot Voorst in Noordwijk 758
Kosto. A., staatssecretaris van justitie Nederland 725 (portr)
Koutsogiorgaz. A.. minister Griekenland 480 (portr.)
Kouwcnaar, G.. Nederlands dichter en winnaar van de prijs der Nederlandse letteren 814
Kraaykamp, J.. Nederlands acteur. met Johan Kaartprijs 818
Krenz. E.. nieuwe DDR-leider, met zijn voorganger Honecker 673: na zijn benoeining 674 (pot-ti-). inet Maleuda en Gerlach 756

Laciiia, F.. Oostenrijks iiiiiiiister 664 (portr.)
Lal. D., premier van dc deelstaat Haryana India. na zijn beëdiging 93
Lcdogar. S.. lid van de VS-delegatie op de CVSE-bijeenkomst iiiet hoofd van de Sowjet-afvaardiging, brengen toast uit na eens worden over de formulering van de slotverklaring 49
Lehr, U-M., minister Duitsland (Bondsrepubliek) 108 (portr)
Lekhanya, J., geil-maj. voorzitter van de Militaire Raad in Lesotho, tijdens zijn eerste persconferentie 31 (portr.)
Leone. S.. Italiaans regisseur 528 (portr.)
Lepage, O . Senaatsvoorzitter Verieruela. iiict Peres Rodriguez en Lusinchi. tijdens beëdiging van Peres Rodriguez ais president van Venezuela 163
Li Peng. minister China. met Li Xianiiian, Zhao Ziyang en Yang Shangkun, bij aankomst voor de zitting van het Nationale Volkscongres 287
Li Shuxian. echtgenote van Fang Lizhi. Chinees dissidcntc wetenschapper. ontvangt met Fang Lizhi in hun woning buitenlandse journalisten 320
Li Xiannian. voorzitter van de Politieke Raadgevende Conferentie van het Chinese volk. iiiet Li Peng. Zhao Ziyang en Yang Shangkun. bij aankomst voor de zitting van het Nationale Volkscongres 287
Liani. D , vriendin van Andreas Papandreou. premier Griekenland (29 oktober 1988) 494
Libanon: Syrische militairen bij verwoest vluchtelingenkamp Chatila 82: Syrische militairen tijdens een patrouille in de sloppenwijken van Zuid Beiroet 83: schade in Dora (Ooit-Beiroet) na ontploffing gasreservoir 735; zwarte rookwolken boven Beiroet 735: schade in West-Beiroet na explosie autobom 764: bestorming residentie patriarch Sfeir 773
Libië: fabriektcoiiiplex in Rabta 192; cartoon afscheid Reagan-tijdperk 191
Liu Shuqing. Chinese onderminister inet zijn Mongoolse collega. na de ondertekening van het grensakkoord tussen heide landen 160
Lubber\. R.F.M., premier Nederland met Rocard en Brundtland. tijdens milieutop in Den Haag 177: niet hlitterrand tijdens persconfereiitie in Den Haag na afloop van de milieutop 180: vermoeide premier tijdens zijn persconterentie in Nieuwspoort 289: met Voorhoeve in de Tweede Kamer gedurende het debat van 2 mei 1989 294: verlaat palei'. Huis ten Bosch. nadat hij bij de koningin het ontslag van zijn kabinet heeft ingediend 295: ontmoet president Bush in Washington 346: met de andere deelnemers aan de NAVO-topconfereiitie 353; met de demissionaire ministers Nijpels, Braks en Smit-Kroes, tijdens de presentatie van het Nationale Milieubeleidsplan aan de pers 376; op de verkiezingsavond 577: iiiet de andere lijstaanvoerders van in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen, Beckers, Kok. Van Mierlo en Voorhoeve. tijdens en verkiezingsdebat voor de TV 583: met groothertog Jan van Luxemburg, Thatcher en Lord Plumb, tijdens een plechtigheid ter viering van de 150ste verjaardag van de onafhankelijkheid van het groothertogdom 601; met Kok en De Vries bij informatieberaad 689, 695 (portr.): iiiet koningin Beatrix en overige leden kabinet Lubbers III na beëdiging (7 nov. 1989) 721
Luckett. S.. dominee Zuid-\frika. niet andere kerkelijke leiders, Tutu. Ngoja, Boesak. Chikane en Naidoo. tijdens een protestmars in Kaapstad 572
Lujan, M.. Amerikaans minister 66 (portr.)
Lusinchi. J., voormalig president Venezuela, met Peres Rodriguez en Lepage, tijdens beediging van Peres Rodrigues als preiident van Venezuela 163
Luxemburg J. groothertog van Luxeinburg, met Lubbers, Thatcher en Lord Plumb. tijdens een plechtigheid ter viering van de 150ste verjaardag van de onafhankelijkheid van het groothertogdom 601

Maai;-Weggen. J.R.H., minister van verkeer en waterstaat Nederland. bij overdracht portefeuille door voorgangster Smit-Kroes 724
Machinea, J.L.. president van de Centrale Bank Argentinië, niet Brodersohn en Sourrouille, tijdens een persconferentie 383
Maclennan. R., nieuwe leider van de Democratische Partij Engeland 557 (portr.); met Owen en Keiinedy. tijdens het jaarlijkse partijcongres 558
Magope. L., president Bophuthatswana 48 (portr.)
hlahallati. M.. VN-amhassadcur Iran 792
Mahdi, S. el-, preiiiier Soedan 193 (portr.): iiiet UNICEF-directeur James Grant. tijdens een persconferentie in Soedan 334
Major. J., nieuwe minister van buitenlandese zaken en het Gemenebest. arriveert bij zijn ministerie in Londen 557
Makarow. A.. Russisch advocaat. tijdens corruptieproces van Tsjoerbanow in Moskou 205
Malan. M.. minister Zuid-Afrika. met Roelof Botha, Maria en Van Dunem. tijdens het overleg van Brazzaville 13 mei 1988 252
Malan. W., leider van de National Democratic Movement Zuid-Afrika, ontmoet plaatsvervangend ANC-leider Thabo hlbeki 576
Maleuda, G., Ieider Oostduitse Boerenpartij met Honccker. Götting, Homann en Kolditz 713: als parlementsvoorzitter met Krenz en Gerlach 756
Manley, M.. premier Jamaica 97: met Sir Glasspole. tijdens beëdiging van Manley als premier van Jamaica 505
Malile, K., iiiiiiiister Albanië. wordt begroet door Papoulias, iia zijn aankomst in Athene 184
Malinowski, R., leider van de Verenigde Boerenpartij Polen. met Lech Walesa en Jozw iak. ziin coalitiepartners 568
Malmierca Peoli, I.. Cubaans minister. inet Roelof Botha, Shultz, Van Dunem en Perez de Cuellar, tijdens ondertekening van het Namibië-akkoord (22 decemher 1988) 271
Mansur, E. (Don). Arubaans politicus 362 (portr.)
Mapplethorpe R.. Amerikaans fotograaf 541 (port.)
Marcos, F.E . ex-president Filippijnen, met zijn kinderen in 1981 X26
Margriet, prinses Nederland. met echtgenoot. echtpaar Tromp en minister De Koning. tijdens officiële viering :an de status aparte voor Aruba op 18 maar! 1986 360
Maria, J., kolonel Zuid-Afrika, inet Malan. Pieter Botha en Van Dunem. tiidens het overleg in Brazzaville 13 mei 1988 252
Marothy, L.. minister Hongarije, met Beck. tijdens de tweede zittingsdag van het parlement op 6 oktober 1988
Martens. W . preiiiier België. met de andere deelnemers aan de NAVO-topconferentie 353
Martina, Don F . premier Nederlandse Antillen. met Chance en Hernandez, tijdens tripartite overleg in Den Haag 363
Masire, Q., president Botswana 28 (portr.)
Masljoekow, J., voorzitter van het Staatsplanbureau en eerste vice-preinier van de USSR 202 (portr.)
Maung Maung. president Birma (portr.) 466
Maurier, D. du. Brits schrijfster 542
Mazowiecki, T.. adviseur van Lech Walesa, leider van de Poolse ondergrondse vakbond Solidariteit. staat niet Walesa de pers te woord 242: benoemd tot de eerite niet-commiiniutische premier van Polen na de Tweede Wereldoorlog 561 (portr.)
Mheki, G.. tot levenslange gevangenisstraf veroordeelde Zuidafrikaan, tijdens een persconferentie na ziin vrijlating 607 (portr.)
Mbeki. T.. plaatsvervangend ANC-leider Zuid-Afrika, ontmoet Wynand Malan 576
Mbonimpa, C.. minister Boeroendi 96
McCarthy. M.. Anierikaans schriifster en criticus 827 (portr.)
McCloy, J.. Amerikaans regeriiigsfunctionaris, jurist en bankier 542 (portr.)
McDermott, N., Brits jurist. met prins Bernhard 808
McFerrin, B.. Aiiierikaans jazzzanger. met vier Grammy Awards 815
Medgyessy, P . vice-premier Hongarije, met Grosz, tijdens de parlementszitting op 5 oktober 1988 413: vormt met Hongaarse regeringsleiders een erewacht langs de haar van Imre Nagg 443
Medrano, J.. PALA-voorzitter Panama, met Duque Jaen en Sieiro Murgas. tijdens een persconferentie. waarin bekend wordt gemaakt dat acht partijen een coalitie hebben gevormd voor de in mei 1989 tc houden presidents en parlementsverkiezingen 457
Meguid, E.A.. Egyptisch minister van buitenlandse zaken. in gesprek met Moshe Arens tijdens de internationale conferentie over een verbod op chemische wapens 221
Mehri. A.. secr-gen. van het FLN Algerije 117 (portr.)
Melchior, J., de tot Belg geiiaturaliscerde Nederlandse zakenman. met Knoop. De Koning en Merryweather. licht zijn rapport toe over de toekomstmogelijkheden in Aruba 358
Menem. C.S.. presidentskandidaat van de Peronisten Argentinië, na het uitbrengen van zijn stem voor de verkiezingen 383: tijdens een militaire parade ter gelegenheid van de 173ste verjaardag van de onafhankelijkheid van Argentinie 604
Mengelberg, M.. Nederlands jazzmusicus en winnaar Bird Auard 815
Mengistu Haile Mariam. president Ethiopië. wordt door Honeckcr in de DDR begroet 525
Merbah. K.. premier Algerije 116 (portr.); 718 (portr.)
Merhav, R.. Israelische onderhandelaar met Sofaer en Al-Arabi. na de oiidertckcning van het Taba-akkoord 221
Merino. F . "running mate" van Alfredo Cristiani. kandidaat voor de presidentsverkiezingen El Salvador, niet Cristiani op de verkiezingsdag 248
Merryweather, J.. gevolmachtigd minister van Aruba in Nederland. met echtgenote. bij zijn aankomst op Schiphol 357; met Knoop, De Koning en Melchior. tijdens toelichting van het rapport over de toekomstmogelijkheden in Aruba 358
Merryweather. S.. echtgenote van John Merryweather, gevolmachtigd ininister van Aruba in Nederland, niet echtgenoot. bij aankomst op Schiphol 357

Merwe. C.J. (Stoffel) van der. niinister Zuid-Afrika, met De Klerk en Coetsee. tijdens eeii persconferentie 533

Merwe. J. van der. Nederlands cabaretier, tekstdichter en schrijver 543 (portr.)

Meshkini, S., leider en tevens voorzitter van de Raad ban Deskundigen in Iran, met Rafsanjani, Khamenei en Ahmad Khomeini, tijdens de openingïzitting van de Raad tot herziening van de groiidwet 374

Middelkoop. E. van. Nederlandse lijsttrekker voor de Europese verkiezingen (SGP/GVP/RPF), met de andere Nederlandse lijsttrekkers Dankert, G.M. de Vries. Bertens, Penders en Verbeek op 14 juni in de TV-studio 412

Mierlo, H.A.F.M.O. van, D'66-lijstaanvoerder Nederland, met de andere lijstaanvoerders van in de Tweede Kairier vertegenwoordigde partijen. Lubbers, Kok. Beckers en Voorhoeve 583; met Schelterna. op de verkiezingsavond 588: op liet Binnenhof 693

Mikulic, B., premier Joego Slavie 17 (portr.)

Mirhgani, M.O el . EVP-leider Soedan bij de stembus 201. begroet Surur na de beëdiging van de nieuwe Soedaneïe regering 435

Mita, C. de, premier Italië, met de andere deelnemers aan de NAVO-topconferentie 353: met de andere deelneiners aan de G-7 top van 1989 449; met Forlani. tijdens het partijcongres van de Christen-Democraten 621

Mitsotakiï. K.. niinister Griekenland 480

Mitterrand. F.. president Frankrijk. met Lubbers, tijdens de persconferentie in Den Haag na afloop van de milieutop 180: met de andere deelnemers aan de NAVO-topcoiiferentie 353, iiiet de andere deelnemers aan de G-7 top van 1989 419

Moboetoe Seso Seko. president Zaire. met Roelof Botha en De Klerk. bij aankomst van de Zuidafrikaanse delegatie in Zaire 548

Mock. A.. minister Oostenrijk. ontiiiantclt samen met zijn Hongaarse collega op 27 juni 1989 een stukje "IJzeren Gordijn" aan de grens tussen beide landen 446: overhandigt verzoek oni toetreding van Oostenrijk tot de EG aan Dumas 711

Modrow, H., nieuwe preiiiier DDR. na zijn verkiezing 757

Mohammadi, M.N., Afghaans verzetsleider in Pakistan met Mojadiddi en Gailani, tijdens openingsritting van de raadgevende vergadering van het Aighaanse verzet in Pakistan 157

Mohtashemi, A.A., ex-minister van binnenlandse raken Iran 702 (portr.)

Moisejew, M.. nieuwe srafchef van de Sowjet-strijdkrachten 203 (porti-.)

Mojadiddi, S., Afghaans verretileider in Pakistan. iiiet Khalili, tijdens eeii persconferentie 155: niet Gailani en Mohammadi, tijdens openingsritting van de raadgevende vergadering van het Afghaanse verzet in Pakistan 157

hloiiiper, M. nieuwe burgemeester van West-Berlijn Duitsland en voorzitter van de Westberlijnse SPD 326

Montanaro, S.A., minister Paraguay, met Stroessner en Argana, bij beëdiging van Stroessner voor zijn achtste anihtstermijn 141

Moor, M. de. dochter Guido de Moor. inet Louis d'Or voor haar vader in gezelschap van Nijholt en Domborg 819

Moura. V. de, Angolees oiiderminister van buitenlandse zaken. met Van Dunem, Clark en Cohen, tijdens overleg in Luanda tussen Anierikaaiisc en Angolese functionarissen 547

Mouawad. R.. negende president van Libanon. niet patriarch Sfeir 773

Mswati III. koning Swaziland. iiict Sotsha Dlamini. tijdens afscheidsceremonie voor de Britse kroonprins Charles 17

Mubarak, H.. president Egypte. niet koning Fahd. tijden\ bezoek Muharak aan Saoedi-Arabië 220: tij dcns een onderhoud met de Israëlische niinister Rabin In Cairo 625

Mudge, D., DPA-leider Naniihie 739

Mulder, C., kandidaat van dc Conservatieve Partij Zuid-Afrika. viert zijn overwinning bij de tussentijdse verkiezingen 574

Mulroney, B.. premier Canada, met de anderc deelnemers aan de NAVO-topconferentie 353; met de andere deelnemers aan de G-7 top van 1989 449

Murayama, T.. minister Japan 484 (portr.)

Mussavi, H., leider van de pro-Iraanse Islamitische Amal, naast een portret van Ayatollah Khomeini 500

Muyale, A.J., secretaris van de Raad van ministers, met de Arubaanse regering en gouverneur Troinp, iia de beëdiging op 1 januari 1986 269

Naidoo. S., aartsbisschop Zuid-Afrika. met andere kerkelijke leiders, Tutu. Ngoja. Boesak. Chikaiie en Luckett. tijdens een protestmars in Kaapstad 572

Naim, E., gouverneur centrale bank Libanon, in zijn appartement 733

Namibie, opkomst bij verkiezingen in Katatura 7-7-

NAVO: militaire machtsverhoudingen NAVO-Warschaupact 354: idem 537

Nawman. R.. voorzitter van de nationale conventie van de Colorado-partij met Stroessner, bij Stroessners benoeming tot kandidaat voor de presidentsverkiezingen van 1988 140

Nederland: het kabinet Lubbers III met koningin Beatrix 721

Nehru. A.. voormalig parlementslid van de Congreipartij (I) India, in overleg met V.P. Singh en Arif Mohammed Khan 91

Neineth. M.. preiiiier Hongarije, tijdens de eerste dag van de wintersessic van het parlement op 20 decemher 1988 423; vormt niet Hongaarse regeringsleiders een erewacht langs de haar van Imre Nagi 443

Ngoja, K., voorzitter van de Methodische kerk Luid-Afrika. met andere kerkelijke leiders, Tutu, Naidoo, Boesak, Chikane en Luckett, tijdens een protestmars in Kaapstad 572

Ngom, B., voorzitter van de Afrikaanse Advocatenassociatie, met Breytenbach, tijdens de ontmoeting van blanke Zuidafrikanen met ANC-vertegenwoordigers 606

Nguyen Co Thach, minister van buitenlandse zaken Vietnam. inet Siddhi Sawetsila, tijdens besprekingen in Hanoi 351; met Sjewardiiadze. Hun Sen en Phoune Sipraieuth, tijdenï internationale conferentie in Parijs 1989 591

Nguza Earl-I-Bond. niinister van buitenlandse zaken Zaïre. tijdens een persconferentie 263

Nisbet, B.. minister Aruba, met de andere lrdcn ban de Ariibaanse regering en gouverneur Tromp. tijdens de beediging op 1 januari 1986 269

Noriega Morano, M.A., de "sterke man" vaii Panama 447 (portr.); inet de drie kandidaten van de Coalitie vaii Nationale Bevrijding voor de presidentsverkieringen mei 1989 Sieiro Murgas, Duque Jaen en Boyd 458

Norodom Sihanoek. prins Cainhodja. niet Hun Sen, Dumas, Son Sann en Khieu Samphan, tijdens internationale conferentie in Parijs 1989

Nuioma, S.. SWAPO-leider Namibië, bij terugkeer uit ballingschap 738

Nyamdoo, G.. Mongoolse vertegenwoordiger bij de VN. toaït iiiet Shultz ter gelegenheid ban het vestigen van diplomatieke hetrekkingen tuïsen beide landen 160

Nijers, R.. voorzitter van het presidium van de HSAP Hongarije 445 (portr.); houdt een redevoering tijdens een verkiezingsbijeenkomst van de partij op 10 oktober in Boedapest 657

Nijholt. A.. Nederlands acteur. iiiet de Paul Steenbergen-penning in gezelschap van Domburg en De Moor 819

Nijpels, E.H.T.M.. VVD-minister vaii milieu Nederland, beantwoordt vragen van de pers iia de val van het kabinet 291: met de demissionaire ministers Lubbers, Braks en Smit-Kroes tijdens de presentatie van het Nationaal Milieubeleidsplan aan de pers 376

Obeid, A.K.. ontvoerde sjeik Libanon 197 (portr.)

Oduber, N.. MEP-leider Aruba, tijdens de overwinning van zijn partij bij de verkieringen van 6-l-'89 428

Olav V. koning Noorwegen, met Dalai Lama 809

Olivier, L.. Brits acteur en toneelleider. in vijt gedaanlen 828

Omar. A.I.. minister van buitenlandse zaken Tsjaad, met zijn Libische collega Al-Talhi, nadat zij op 31 augustus 1989 in Algiers een raamakkoord over de regeling van het territoriale geschil tussen beide landen haddeii getekend 656

Oostenrijk: cartoon over kwestie-Waldheim 663: het kabinet Vranitzky op 21 januari 1987 663

Ortega Saavadra, D., president Nicaragua. niet Arafat, aan het slot van de topconferentie van Niet-gebonden landen 631

Ortigoza Gomez, N., oud-kapitein Paraguay, na zijn aankomst in Madrid na 25 laar gevangenisstraf 140 (portr.)

Ossio Sanjines, L.. vice-president Bolivia. met presideiit Paz Zamora 513

Owen, D., voormalig partijleider van de Sociaal-Deinocretische Partij Engeland, met Maclennan en Kennedy. tijdens het jaarlijkse partijcongres 558

Özal, T.. premier Turkije, met de andere deelnemers aan de NAVO-topconferentie 353; brengt stem uit bij referendum van 25 september 1988 746

Panchen Lama. religieuze leider van Tibet, tijdens inwijding van een heiligdom in Tibet 233

Papandreou, A.. preniier Griekenland, inet zijn vriendin Dimitra Liani (29 oktober 1988) 494

Papandreou, G ir minister Griekenland 478 (portr.)

Papandreou, M . ex-echtgenote van Andreas Papandreou, premier Griekenland 179 (portr.)

Papandreou. V., vrouwelijk lid van de Europese commissie II (portr.): niet de andere deelnemers aan de NAVO-topcoiiferentie 353

Papoulias, K minister Griekenland begroet Malile na diens aankomst in Athene 184

Parkinco, S., woordvoerster van de Britse Groenen. viert de uitslag van de verkiezingen voor het Europese Parlement 406

Paz Zaniora, nieuwe president Bolivia. inet zijn vicepresident Ossio Sanjines 513

Paul, W.. Westduits winnaar Nobelprijs voor natuurkunde, met andere Nobelprijswinnaars van 1989 820

Penders, J.M . Nederlandse lijsttrekker voor de Europese verkiezingen (CDA), met de andere Nederlandse lijsttrekkers Dankert, Van Middelkoop, G.M. de Vries, Bertens en Verbeek op 14 juni in de TV-studio li:-

Peres, S., Lice premier Israël, inet IMF-directeur Camdessus 636

Peretz, Y, rabbijn Israel. in gesprek met Ovadia Yosef over de gewenste regeringscoalitie in Israël 236

Perez de Cuellar, J.. secretaris-generaal van de Verenigde Naties, iiiet presideiit Botha, Roelof Botha, tijden\ besprekiiig van Perez met de Zuidafrikaanse regering 255: iiiet Roelof Botha, Shultz, Van Dunem en hlalmierca Peoli, tijdens de ondertekeniiig vaii liet Namihie-akkoord (22 december 1988) 271: bij directe onderhandelingen in Genève tussen Iran en Irak 793

Perez Rodriguez, C.A., president Vent-zuela. iiiet Lepage en Lusinchi. tijdens beëdiging van Perez Rodriguez als president van Venezuela 163

Petsis, G., minisrer Griekenland 478 (portr.)

Phouiie Sipraseuth, niinister Laos, met Sjewardnadze, Nguyen Co Thach en Hun Sen. tijdens internationale conferentie in Parijs 1989 591

Pienaar. L.. Zuidafrikaans adniiniïtrateur-generaal in Namibië, iiiet De Klerk in Windhoek 738

Pimen, patriarch van de Russisch-orthodoxe kerk, tijden? eerste dag van het concilie in Zagorsk 228: met Michael Gorbatsjow in het Kremlin 229

Pinochet Ugarte, gen. A., president Chili. bij referendum van 5 oktober 1988 776

Plumb, Lord, voorzitter van het Europees Parlement, niet groothertog Jan van Luxemburg, Lubbers en Thatcher, tijdens een viering van de 150ste verjaardag vaii de onafhankelijkheid van liet groothertogdom 601

Polen: slotzitting van het Ronde Tafeloverleg, o.w. Lech Walesa 241

Polhill. R.. Amerikaans gijzelaar in Libanon. met drie andere gijzelaars, Singh, Stecii en Turner 498

Poszgay, I.. minister Hongarije, vormt met Hongaarse regeringsleiders een erewacht langs de baar van Imre Nagy 143: tijdens begin besprekingen tussen vertegenwoordigers van de regering en de oppositie over de invoering van een meer-partijenstelsel, iiiet Grosz en Fejti 444

Powell, gen. C.. voorzitter gezamenlijke chefs van staven VS. met president Bush tijdens persconferentie 700

Prem Tinsulanond, premier Thailand, vóór de parlementsontbinding 300 (portr.)

Premadassa, R.. preiiiier en kandidaat voor Srilankaanie presidentsverkiezingen niet Ossie Abeygoonasekera. Chandrananda de Silva en Sirimavo Bnndaranaike 5

Pretorius, K.. lid van de Namibische regeringsdelegatie, met collega Shipanga. ontnioct waarnemend president Heunis van Zuid Afrika 530

Price, G., premier Belize. tiidens toespraak tot parleinent 768

Pronk. J.P. minister van ontwikkelingssamenwerking Nederland. inet koningin Beatrix en mevr Sadik in Amsterdaiii 711

Rabbani, B. leider van de in Pakistan gevestigde Afghaanse alliantie 116

Rabin, Y.. minister van defensie Israël, tijdens een onderhoud met de Egyptische president Mubarak in Cairo 625

Rafsanjani, H.. parlementsvoorzitter Iran. met Khamenei Meshkini en Ahmad Khomeini, tijdens de openingszitting van de Raad tot herziening vaii de grondwet 371

Rajavi, Maryam, echtgenote van Massoud Rajavi, opperbevelhebber van het Nationale Bevrijdingsleger van Iran, met echtgenoot 370
Rajavi, Massoud, opperbevelhebber van het Nationale Bevrijdingsleger van Iran, iiiet echtgenote 370
Raibansi, A., ontslagen minister Luid-Afrika 570 (portr.)
Ramachandran, J. premier Tamil Nadu India en weduwe van Maruthur Gopalamenon Ramacliandran, tijden\ haar beëdiging 95
Ramsey, N.F., Amerikaans winnaar Nobelprijs voor natuurkunde, met andere Nobelprijswinnaars van 1989 820
Rao, P.V.N., minister van buitenlandse zaken India 80
Raskin R. Vlaams schrijfster, ontvangt AKO prijs van De Ruig 811
Reagan, R.W., voormalig president Verenigde Staten, met echtpaar Bush en Rehnquist, tijdens beëdiging van George Bush als 41ste president van de VS 65
Rehnquist, W., opperrechter Verenigde Staten, met echtpaar Bush en Reagan, tijdens beëdiging van George Bush als 41ste president van de VS 65
Reilly, W., hoofd van het Environmental Protection Agency (EPA) 69 (portr.)
Rico, A., ex-officier Argentinië, verlaat de kazerne waar hij sinds april 1987 gevangen gehouden werd 390
Risquet Valdes-Saldana, J., lid van het Cubaanse Politburo 251
Robinson, A., premier van Trinidad en Tobago 732 iportr.)
Rocard, hl, premier Frankrijk, met Lech Walesa en Andrei Sacharow, tijdens herdenking veertig jaar "Rechten van de Mens" in Parijs 41; met Lubberi en Brundtland tijdens milieutop in Den Haag 177
Rodriguez, A., generaal en commandant vaii liet eerste legercorps in Paraguay, betuigt met German Martinez aan presideiit Stroessner op diens 75ste verjaardag de trouw van de strijdkrachten 142
Rosales de Toro, U., Cubaans politicus 57 (portr.)
Roszik, G., de eerste vertegenwoordiger van de oppositie sinds 1947, die toetrad tot het Hongaarse parlement, in gesprek met een kiezer 659
Ruding, O., minister ban financiën Nederlaiid, met hegrotingskoffer 609; draagt boeken over aan opvolger Kok 722
Ruig, C. de, voorzitter AKO-bestuur Nederland, niet Raskin 811
Ruslidie, S., Brits auteur met zijn omstreden hoek The Satanic Verses 129
Rust, M., Westduitse sportvlieger, tijdens zijn proces in Moskou 206
Ryhou, A., gerehabiliteerd geëxecuteerd Sowjetpoliticus 201 iportr.)
Ryzjkow, N., Sowjet-premier, begroet op de luchthaven van Moskou de Afghaanse premier Sharq 119; met Gorbatsjow in de door de aardbei ing getroffen stad Spitak 153

Saadeh, G., voorzitter Falangistische partij Libanon, iiiet Husseini in Taif 772
Sacharow, A. Russisch natuurkundige en dissident, met Rocard en Lech Walesa, tijdens herdenking veertig jaar "Rechten van de Mens" in Parijs 116; 829
Sadik, mevr. S., directeur CNFPA, iiiet koningin Beatrix en minister Pronk in Amsterdam 741
Saleh, A.A., president ban Noord-Jemen 75
Salinas de Gortari, C., president Mexico, praat met Fidel Castro, na de beëdiging van Salinas als president van Mexico 507
Sanchez de Lozada Bustamente, G. presidentskandidaat van de Nationalistische Revolutionaire Beweging Bolivia, brengt zijn stem uit 515
Santer, J premier Luxemburg, met de andere deelnemers aan de NAVO-topconferentie 353
Santos, J E. dos, president Angola 546 (portr.)
Santos Franca, A. dos, Angolees minister, inet Roelof Botha, Crocker, Alarcon de Quesada, na de ondertekening van het protocol van Brazzaville 270
Saoed al Faisal, pi-iiii en minister van buitenlandse zaken Saoedi-Arabië en voorzitter van de ICO, niet Algabid, tijdens de ICO-bijeenkomst in Riad 307
Sassou-Nguesso, D., president Kongo 670 (portr.)
Savimbi, J., UNITA-leider Angola 545 (portr i
Saw Maung, generaal en leider van hst militaire bewind in Birma 170 (port.)
Sayyaf, A.R., woordvoerder van de Raadgevende vergadering van het Afghaanse verzet in Pakistan, en leider van de fundamentalistische Ittehad-i-Islami 158 (portr.)
Schabowski, G., SED-secretaris Oost-Berlijn, in gesprek inet demonstrant 750
Schäuble, W., Duiis politicus 329 (portr.)
Scheltema, O., kandidaat Tweede Kamer-lid Nederland, met Van Mierlo, op d? verkiezingsavond 588
Schilling, O., Westduits jongetje, met echtpaar Gorbatsjow in Bonn 388
Schlüter, P., premier Denemarken, met de andere deelnemers aan de NAVO-topconferentie 353
Scrivener, F.C., vrouwelijk lid van de Europese Commissie 11 iportr.)
Seaga, E, premier Jarriaica, tijdens een verkiezingsbijeenkomst van zijn Jamaica Labour Party 98; 505 (portr.)
Sendic, R., Uruguyaans guerrillaleider 543 (portr.)
Serafim, aartsbisschop van de Grieks-Orthodoxe Kerk 477, tijdens het voorlezen van een preek, waarin hij een regeringsvoorstel inzake de overdracht van herkelijke bezittingen aan de staat veroordeelt 477
Seineldin, M.A., rebellerende kolonel Argentinië, bij de kazerne Campo de Mayo 392
Seiters, R., Duits politicus 329 iportr.!
Senegal: Senegalese militairen in gesprek inet vluchtende Mauretaniërs 306
Sfeir, N., maronitisch patriarch Libanon, inspecteert schade in Dora 735; met presideiit Mouawad 773
Shah, A., premier van de overgangsregering van de mujaheddin Afghanistan 155 (portr.)
Shaker, Z. bin, veldmaarschalk en nieuwe preniier Jordanië 275 (portr.)
Shamir, Y., premier Israël, wordt belast door Herzog met de vorming van een iiieuwe Israëlische regering 236; ontnioet Egyptische staatsminister Boutros Ghali 627
Sharq, M.H., premier Afghanistan, wordt op de iuchthaven van hloikou begroet door Ryzjkow 119
Sheibani, A., presidentskandidaat Iran 701 (portr.)
Shilansky, D., Knesset-voorzitter Israël, wordt gelukge wenst met rijn verkicring 237
Shipanga, A.Z., lid van de Namibische regeringsdelegatie, met collega Pretorius, ontmoet waarnemend president Heunis vaii Zuid-Afrika 530
Shultz, G.P., minister van buitenlandse zaken Verenigde Staten, toast met Nyanidoo (Mongolië) ter gelegenheid van het vestigen van diplomatieke betrekkingen tussen beide landen 160; met Perez de Cuellar, Van Dunem, Malmierca Peoli en Roelof Botha, tijdens de ondertekening ban hel Namibië-akkoord (22 december 1988) 271
Siddlii Sawetsila, ininister van buitenlandse zaken Thailand, niet Kim Yong Nam, tijdens overleg in Bangkok 350; met Nguyen Co Thacli, tijdens hesprekingen in Hanoi 351
Sieiro Murgas, R., secretaris van de rechtse Arbeiderspartij (PALA), en kandidaat van de Coalitie van Nationale Bevrijding voor de presidentsverkiezingen van mei 1989 Panama, met Duque Jaen en Medrano, tijdens een persconferentie waarin bekend wordt gemaakt dat acht partijen een coalitie hebben gevormd voor de in mei te houden presidents-en parlementsverkiezingen 457; met de andere kandidaten van de Coalitie van Nationale Bevrijding voor de presidentsverkiezingen mei 1989 Duque Jaen en Boyd en Panama's "sterke man" Noriega Moreno 458
Silva, C. de, kandidaat voor de Srilankaanse president\-verkiezingen, met Ranasinghe Premadasa, Ossie Abeygoonasekera en Sirimavo Bandaranaike 5
Simenon, G.J.C., Belgisch schrijver 829
Simons, H.J., staatssecretaris WVC Nederland 726 (portr.)
Singh, M., Indiaas gijzelaar in Libanon, met drie andere gijzelaars, Steen, Turner en Polhill 498
Singh, V.P., voormalig minister vaii defensie India in gesprek met Rajiv Gandhi 79; in overleg met Arun Nehru en Arif Mohammed Khan 91; begroet rijn aanhangers na zijn overwinning tussentijdse verkiezingen 95
Sinowatz, F., voormalig voorzitter SPO Oostenrijk, met Vranitzky 666
Sjewardnadze, E., iiiiinister van buitenlandse zaken Sowjet-Unie, wordt in Shanghai ontvangen door Deng Xiaoping 319; ontmoet VS-collega James Baker 540; niet Nguyen Co Thach, Phoune Sipraseuth en Hiin Sen, tijdens internationale conferentie in Parijs 1989 591; met Gorbatsjow, Bush en Baker aan boord van de Maxim Gorhi 785
Smit-Kroes, N., VVD-minister van verkeer en water-staat Nederland, hoort van de :al van het kabinet via de autotelefoon 292; iiiet de demissionaire ministers Lubbers, Nijpels en Braks, tijdens de presentatie van het Nationale Milieubeleidsplan aan de peis 376, draagt portefeuille over aan opvolgster Maaij-Weggen 724
Soderbergh, S., Amerikaans regisseur, met zijn Gouden Palm in gezelschap van Jane Fonda 816
Soedan: krottenwijken in Khartoem staan na voortdurende regenval oiider water 330; konvooi vrachtauto's vanuit de Soedanese hoofdstad Khartoem naar Zuid-Soedan 335
Sofaer, A., Amerikaans adviseur niet al Arabi cn Merhav, na de ondertekening van het Taba-akkoord 221
Solheim, E., leider van de Linkse Socialisten Noorwegen, met zijn echtgenote, in de nacht na de verkiezingen 594
Son Sann, nationalistenleider Cambodja, iiiet Norodom Sihanoek, Dumas, Khieu Samphan en Hun Sen, tijden\ internationale conferentie in Parijs 1989 590
Sonnekus, J., brigade-generaal Zuid Afrika, inet Van Heeren en Cutinio Bermudes, tijdens besprekingen in Ruacana (grensgebied Angola-Namibië) 255
Sorsa, K., voormalig minister en vice-premier Finland, met Vennamo 646
Sourrouille, J., minister Argentinië, iiiet Brodersohn en Machinea, tijdens een persconferentie 383
Sowjet-Unie: beeld demonstratie in de Sowjet-Republiek Armenië 149; bezoek Gorbatsjow aan de Verboden Stad in China 323; cartoon "perestroika" 323; cartoon Gorbatsjow-Deng 324
Sri Lanka: gedumpt afval 278
Stapel, H., Nederlands acteur, reikt Gouden Kalf uit aan Frans Weisz 818
Steen, A., Amerikaans gijzelaar in Libanon, met drie andere gijtelaars, Singh, Turner en Polhill 498
Stolk, P. Nederlands fotograaf en winnaar Zilveren Camera, met Verhoeff 811
Stoltenberg, G. Duit.; politicus 329 (portr.)
Stoltenberg, T., minister Noorwegen 13 iportr.)
Stone, I.F., Amerikaans journalist en uitgever 544 (portr.)
Stroessner Matiauda, A, president Paraguay, met Nawman, na zijn benoeming tot kandidaat boor de presidentsverkiezingen van 1988 140; met Montanaro en Argana bij rijn beëdiging voor zijn achtste ambtstermijn 141; krijgt op zijn 75ste verjaardag van Rodriguez en German Martinez bevestiging van de trouw van de strijdkrachten 142
Sullivan, L., Amerikaans minister 66 (portr.)
Suominen, I., voorzitter van de Nationale Coalitiepartij Finland, met Kaila, na het vernemen van de uitslag van de op 16 en 17 oktober 1988 gehouden lokale verkiezingen 646
Surur, E.J., leider van de zuidelijke politici Soedan USAP0, ontmoet El-Miighani na de beëdiging van de riieune Soedanece regering 435
Süssmuth, R., voorritter vaii de Bondsdag Duitsland (Bondsrepubliek), tijdens haar eerste toespraak tot de Westduitse Bondsdag 107; tijden\ beëdiging van Helmut Haussmann 108
Suvar, S., Joegoslavisch partijleider 20, iii gesprek met Jasari 74
Suzman, H., parlementslid (DP) Zuid-Afrika, met De Beer en Eglin, tijdens een bijeenkomst in Kaapstad, waar toen het partijcongres uerd gehouden 531
Syse, J.P., voorzitter van de conservatieve party Hoyre Noorwegen, bij de stembus 595
Szentagothai, J., parlementslid Hongarije, vormt rnet Hongaarse regeringsleiders een erewacht langs de baar van Imre Nagy 143
Szuros, M., parlementsvoorzitter Hongarije, vormt met Hongaarse regeringsleiders een erewacht langs de baar van Imre Nagy 413

Takeshita, N., premier Japan, met Abdou Diouf en kroonprins Akihito, tijdens een begroetingsceremonie m Tokio 316
Talabani, J., leider Koerdische Patriottische Unie (PUK) Irak 685
Talhi, J.A., al-, iiiinister Libië 185; iiiet zijn collega uit Tsjaad, nadat zij op 31 augustus 1989 in Algiers een raamakkoord ober de regeling van het territoriale geschil tussen beide landen hadden getekend 656
Talvela, M., Fins operazanger 830
Tebbit, N, voormalig voorzitter van de Conservatieve Partij Engeland, niet zijn opvolger Brooke 556
Thatcher, hl., premier Engclanil, met de andere deelnemers aan de NAVO-topconferentie 353, (portr.) 421; niet de andere deelnemers aan de G-7 top van 1989 449; iiiet George Bush, tijdens een ontbijtgesprek in Parijs 451; met het hahinet op 5 augustus 1987 556; met groothertog Jan van Luxemburg, Lubbers en Lord Plumb, tijdens een plechtigheid ter viering van de 150ste verjaardag van de onafhankelijkheid van het groothertogdom 601
Tolba, M.K., directeur van het milieuprogramma ban de Verenigde Naties 375 (port.)
Trciirnicht, A., leider van de Conservatieve Partij Zuid-

Afrika, met De Ville, vieren de overwinning bij de tussentijdse verkiezing 574
Tromp, F.B. gouverneur Aruba. inet de Arubaanse regering, tijdens de beëdiging op 1 januari 1986 269; met echtgenote De Koning prinses Margriet en Van Vollenhoven, tijdens de officiële viering van de status aparte voor Aruba op 18 maart 1986 360
Tromp, mevrouw, echtgenote van gouverneur Tromp van Aruba, met echtgenoot. De Koning, prinses Margriet en Van Vollenhoven. tijdens de officiële viering van de status aparte voor Aruba op 18 maart 1986 360
Tsjechoslowakije: deinonstratie in Praag (21-8-'88) 715; onofficiële demonstratie in Praag (10-12-'88) 716; bisschopswijding in St. Vituskathedraal van Praag 730
Tsjoerbanow, J.. ex-minister van binnenlandse zaken Sowjet-Unie en schoonzoon van Brezjnew, tijdens zijn proces in Moskou 205
Tsjaad: Tsjadische militairen met een huitgeinaakte SAM-6 rahetbatterij 650
Tsukamoto, S . voorzitter van de Democratische Socialistische Partij van Japan 484 (portr.)
Turabi, H. al-. NIF-leider Soedan 199
Turkije: Koerdische vluchtelingen in Turkije 687
Turner. J , Amerikaans gijzelaar in Libanon. niet drie andere gijzelaars, Singh, Steen en Polhill 498
Tutu, D., aartsbisschop Zuid-Afrika. met andere kerkelijke leiders. Naidoo. Boesak, Chikane. Ngoja en Luckett. tijdens een protestmars in Kaapstad 572
Tzannetakis. T., premier Griekenland . kort na zijn beëdiging 2 juli 1989 493 (porti-.)

U Nu, ex-preinier Birma 468 (portr.)
Ullman, T., winnares Emmy Award 816
Ungo, G., kandidaat voor het presidentschap van El Salvador 249 (portr.)
Uno, S.. met de andere deelnemers aan de G-7 top van 1989 349; met Hashimoto 482: met zijn regering (2 juni 1988) 487: 487 (portr.)

Vance. V.. Amerikaans acteur. inet Lucille Ball. Arnaz en Frawley, in de televisieserie I Love Luci 495
Varmus, H.E., Amerikaans winnaar Nobelprijs voor geneeskunde. met andere Nobelprijswinnaars van 1989 820
Vautrin, J.. winnaar van de Prix Goncourt 813
Veil. S., lijsttrekker van de Centrumlijst in Frankrijk, bij de stembus 304
Veld, E. ter, staatssecretaris van sociale zaken en werkgelegenheid Nederland 726 (portr.)
Venezuela. beeld van de rellen in Caracas 161
Vennamo. P., voormalig partijleider Boerenpartij Finland, met Sorsa 646
Verbeek, H.A.. Nederlandse lijsttrekker voor de Europese verkiezingen (Regenboog), met de andere Nederlandse lijsttrekkers Dankert, Van Middelhoop, G.M. de Vries, Bertens en Penders op 13 juni in de TV-studio 412
Verenigde Staten: cartoon afscheid Reagan-tijdperk 191
Verhoef, B.. Nederland fotograaf, met Paul Stolk 811
Ville, P. de. leider van de Conservatieve Partij Zuid-Afrika. inet Treurnicht. bieren de overwinning bij de tussentijdse verkiezing 574
Vogelaar. A.J.. jurylid van de Startersprijs Nederland, met Evenhuis. Berkhof en de winnaar Bast Dekker 441
Vollenhoven, P. van. echtgenoot van prinses Margriet, inet echtgenote. De Koning en echtpaar Tromp, tijdens de officiële viering van de status aparte voor Aruba op 18 maart 1986 360
Voorhoeve, J.J.C., fractievoorritter VVD Nederland, met premier Lubbers in de Tweede Kamer gedurende het debat van 2 mei 1989 294; met de andere lijstaanvoerders voor de Tweede Kaiiier vertegenwoordigde partijen, Lubbers. Beckers, Kok en Van Mierlo. tijdens een verkiezingsdebat voor de TV 538
Voorst tot Voorst. B.J.M. baron van, staatssecretaris ban defensie Nederland 726 (portr.): met koningiii Beatrix en De Korte in Noordwijk 758
Vos, W., iiiinister Aruba. met de andere leden van de Arubaanse regering en gouverneur Tromp. na de beëdiging op 1 januari 1986 269
Vranitzky. F.. niet zijn nieuwe kabinet op 21 januari 1987 663; met Sinowatz (foto uit 1986) 666 ;met Blecha. tijdens een persconferentie, waarin Blecha zijn aftreden bekendniaakt 678
Vries, B. de, TK-fractievoorzitter CDA Nederland, inet Koh en Lubbers hij informatieberaad 689
Vries, G.M.. Nederlandse lijsttrekker voor de Europese verkiezingen, met de andere Nederlandse lijsttrekkers Dankert, Van Middelkoop, Bertens. Penders en Verbeek op 14 juni in de TV-studio 412
Vuralhan, E., minister van defensie Turkije 743 (portr.)

Waigel, T.. Duits politicus 329 (portr.)
Waldheim. K., cartoon over kwestie-Waldheim (president Oostenrijk) 663
Walesa. D., echtgenote van Lech Walesa. Solidariteit-leider Polen, tijdens een lunch met Walesa en het echtpaar Bush ten huize van Walesa in Polen 654
Walesa. L., leider van de Poolse ondergrondse vakbond Solidariteit. inet Rocard en Sacharow, tijdens herdenking veertig jaar "Rechten van de Mens" in Parijs 41: tijdens de slotzitting van het ronde-tafeloverleg 241. staat met Mazowiecki de pers te woord 232: ontmoet president Jaruzelski 562: tijdens lunch in zijn huis met echtgenote en echtpaar Bush 564; met zijn nieuwe coalitiepartners Jozwiak en Malinowski 568
Wallage, J , staatssecretaris van onderwijs en wetenschappeii Nederland 725 iportr.)
Walschap, G., Vlaams letterkundige 832 (portr.)
Warnke. J.. Duitï politicus 329 (portr.)
Warschaupact: militaire krachtsverhoudingen NAVO-Warschaupact 354; idem 537
Weaver. S.. Amerikaans actrice. met haar Golden Globe in gezelschap van Golden Globewinnaars Hoffman en Foster 817
Weisz, E. Nederlands regisseur, ontvangt Gouden Kalf van Huub Stapel 818
Wezirow. A.R., de nieune Azerbajdzjaanse partijleider 148
Willeili-Alexander, kroonprins Nederland. met prins Claus en koningin Beatrix (troonrede 1989) 610
Wolski, A., speciale afgezant van de Sowjetleiding in de Transk-aukasische republieken 150 (portr.)
Wörner, M., NAVO-secretaris-gentraal, met Younger en Cheney, gedurende een persconferentie na afloop van het NPG-beraad 309: met de andere deelnemers aan de NAVO-topconferentie 353
Worontsow, J.. Sowjet-ambassadeur in Afghanistan, met afgevaardigden van de mujaheddin tijdens onderhandelingen in Teheran 116
Wright, J., oud-voorzitter Huis van Afgevaardigden VS. met opvolger Foley 699

Yamaguchi, T., secretaris-generaal van de Socialistische Partij van Japaii, viert met de voorzitter Doi hun overwinning bij de verkiezingen voor het Hogerhuis 481
Yang Shangkun. president China. met Li Peng. Zhao Ziyang en Li Xiannian, bij aankoinit van de zitting van hei Nationale Volkscongres 287
Yano. J.. de aftredende voorzitter van Komeito Japan. tijdens zijn persconferentie 486
Yondong. D., Mongools onderminister. met zijn Chinese collega. na de ondertekening van het grensakkoord tussen beide landen 160
Yosef. O., geestelijk leider Israël. in gesprek met Peretz ober de geuenïte regeringscoalitie in Israël 236
Younger, G., minister Engeland. met Woriier en Cheney, gedurende een persconferentie na afloop van het NPG-beraad 309

Zaire: spotprent Tindemans' reis naar Zaire 266
Zavattini, C.. Italiaans scenarioschrijver 832
Zhao Ziyang. partijleider Chiiia. met Li Xianniaii, Li Peng en Yang Shangkun, bij aankomst van het Nationale Volkscongrer 287: bezoekt 19 mei studenten op het Tian An Menplein 337: op bezoeh bij de hongerstakende studenten 338
Zimmermann, F., Duits politicus 329 (portr)
Zwetlen. het nieuwe kabinet van premier Carlsson op 6 oktober 1986 647
Zwitserland: het Zwitseric kabinet op 4 februari 1989 640

CRAFIEKEK

België: zetelverdeling Belgisch parlcnient 437; begroting 1990 516: netto te financieren saldo schatkist in % van het BNP 516
Internationaal: geldmarktrente 153: promessedisconto en opslag debetrente 454: groei in BNP in ontwikkelingslanden per regio 455: werkelijke BNP per hoofd van de bevolking 455: gewenste ontwikkeling jaarlijkse uitstoot koolstof 759
Nederland: loonkosten 281: investeringsquote bedrijven 281: geldgroei in procent 282; emissies fosfor en stikstof in Nederland 379: verschuivingen Tweede Kamer verkieringen 1982 en 1989 584: kiezersbewegingen 585: hoe de staat een gulden ontvangt 615: hoe de staar een gulden uitgeeft 616

LANDKAARTEN

Afrika
Angola 253, 256 en 547
Benin: 668
Botswana: 30
Ethiopië: 463. 520 en 524
Ivoorkust: 767
Kongo 669
Lesotho: 46
Libië: 191. 651 en 654
Mauretanië: 305
Namibië: 253 en 256
Nigeria: administratieve indeling 394
Senegal 305
Seychellen: 670
Soedan: 196 en 197; vluchtelingenstroinen 332; de door regering en SPLA vrijgegeven corridors in Zuid-Soedan 336; door het SPLA bezette steden 436
Somalia: 463 en 672
Tsjaad: 651 en 654

Amerika
Antigua en Barbuda: 717
Argentinië: 605
Artiba: 267
Belize: 768
Beriiiuda: 505
Bolivia: 514
Chili: 777
Costa Rica: 779
Cuba: 61
Dominicaanse Republick: 25
El Salvador: 250
Guyana: 26
Jamaica: 101: de route die de tropische cycloon Gilbert aflegde 104
Nederlandse Antillen. 267
Panama: 429
St Vincent en de Grenadinen: 509
Trinidad en Tobago: 731
Venezuela: 166

Azië:
Afghanistan: bevolking 114: invloedssferen in Afghanistan 156
Birma: 467
China: adriiinistratieve indeling 284; historische terugblik op de Russisch-Chinese grens 317
India: 92
Irak: gebied bewoond door Koerden 225: idem 685 en 688: grens met Iran
Iran: 685 en 688: grens met Irak
Jordanie: 273
Libanon: het Hezbollah-bolwerk in Zuid-Beiroet 82: strategische ligging Souk-el-Gharb 767
Mongolië: 159
Sri Lanka: 6

Europa:
Duitse Democratische Republiek: exodus DDR-burgers 643; tien nieuwe grensovergangen met Bondsrepubliek 755: grensovergangen in Berlijn 756
Engeland: 560
Finland: 645
Griekenland: 491
Hongarije: 659
Luxemburg: historische haart 601
Malta: 602
Noorwegen: 13
Oostenrijk: 664
Polen: 563
Spanje: 705
Sowjet-Unie: aardbevingsgebieden in Arnienie en Tadzjikistan 153: historische terugblik op de Russisch-Chinese grens 317
Turkije: gebied bewoond door Koerden 688: 745
IJsland: 649
Zwitserland 639

AFGHANISTAN

Algeineen: ontwikkelingen onder bewind Najibullah 117/1
Grondwet: nieuwe grondwet door Loya Jirga goedgekeurd 118/1/2
Militaire raken. terugtrekking Sowjet-troepen voltooid op 15 februari 1989 113/1: Sowjet-mededelingen over verliezen 113/1 e.v ; nieuwe stafchef 119/3
Politieke partijen:
Algeineen: vorming politieke partijen op drie voorwaarden mogelijk 117/3: twee nieuwe partijen 11913
DVA: mutaties Centrale Comité en Politburo DVA (eind 1986-oktober 1987) 117/1/2; tweede nationale

conferentie DVA 1171213: ontslag twee leden Politbu ro 120/1
President: Najibullah president Revolutionaire Raad 117/1; Loya Jirga kiest Najibullah eenstemmig tot president 118/2
Regering: wijzigingen ministerraad (1987) 117/2; benoeming nieuwe premier en drie vice-presidenten 119/1/2; samenstelling regering Sharq 119/2/3: voorafgaande wijzigingen 119/3; generaal Tanay minister van defensie 119/3; vervanging minister Ghulabzoi 120/1; onderminister Lakanwal uitgeweken naar VS 12011
Revolutionaire Raad: Najibullah president 117/1: laatste zitting 11911
Sowjet-Unie: terugtrekking Sowjet-troepen voltooid op 15 februari 1989 113/1; eerste fase terugtrekking 15 mei-14 augustus 1988 113/1 e.v.; Sowjet-mededelingen over verliezen 113/1 e.v.: Souiet-Unie schort troepenterugtrekking uit Afghanistan op (4 november 1988) 115/1; missie Worontsow 116/1 e.v.
Vei-enigde Staren: asiel in VS voor broer Najibullah 11913 e.v.; onderininister Lakanwal uitgeweken naar VS 120/1: VS schrappen sancties tegen SU n.a v Afghanistan 355/1
Verkiezingen. verkiezing Nationale Assemblée 118/2 e.v.
Verzet: partijen en leiders 155/1 2: leiding soennitische alliantie 155/3: overgangsregering 155/3: bijeenkomst Shura 157/1/2: interim-regering soennitisch verzet 15713

AFRIKA

Zuidelijk Afrika: overleg Angola, Cuba. Zuid-Afrika en Verenigde Staten over onafhankelijkheid Namihie en terugtrekking Cubaanse troepen uit Angola 251/1: bestand in Zuid-Afrika op 8 augustus 1988 254/3; beïtand SWAPO-Zuid-Afrika per 1 april aangekondigd 272/3

ALBANIË

Duitsland (Bondsrepubliek): akkoord over diplomatieke betrekkingen 184/1; *Genscher* cn *Strauss bezoeken* Albanië 184/1; Malile in de Bondsrepubliek 18411; akkoord over culturele samenwerking 184/1
Economie: voorzichtige hervormingen 18311 e.v.
Griekenland. opheffing staat van oorlog tussen Griekenland en Albanië 184/2; akkoord over culturele samenwerking 18412; Malile bezoekt Griekenland 184/3
Joego-Slavië: Belgrado sluit spoorverbinding met Albanie 184/3
Parlement: verkiezingen 182/2: samenstelling van het Presidium 182/2
Partij: liegende partijcongres 18112 e.v.; verkiezing en samenstelling leidende organen 18211: mutaties 182/3
Regering: kabinetssamenstelling (februari 1987) 182,213: kabinetssamenstelling (februari 1989) 182/3; mutaties 182/3

ALGERIJE

Amnestie: gratie voor 51 fundamentalisten 719/3
Economie: prijzenwet door parlement aanvaard 717/2: nieuwe gouverneur centrale bank 71912
Egypte: herstel diplomatieke betrekkingen 219/2
Grondwet. nieuwe grondwet bij refereiidum van 23 februari met 73,43% van de stemmen goedgekeurd 14511: referendum 3 november 1988 over wijziging grondwet m.b.t. de scheiding van partij en staat 145/3
Kieswet: nieune wet door parlement goedgekeurd 717/2
Media: informatiecode door parlement goedgekeurd 71713
Militaire raken: reorganisatie militaire top 146/3; verdere wijzigingen militaire top 147/2
Politieke partijen:
— Algemeen: optreden nieuwe organisatie, 1373: invoering ineer-partijenstelsel 71711: goedkeuring eerste oppositiepartijen 718/1; toelating andere politieke partijen 719/2; PPA afgewezen 719'2
— FLN: Messaadia vervangen door Mehri 145/3: zesde congres 146'3 e.v.; Mehri secretaris-generaal 147/2
President: Chadli herkozen voor derde termijn 147/2/3: uitstel FLN-congres 719/2
Regering: Kasdi Merbah premier 146/1: reorganisatie kabinet 146/1/2; regeringsprogramma goedgekeurd 14612: premier Merbah vervangen door Hamrouche 7181112: nieuw kabinet 71813: regeringsprogramma goedgekeurd 71912
Staat: kader politieke hervormingen 145/2/3
Verkiezingen: uitstel verkiezingen gemeente- en districtsraden 7181

AMERIKA (LATIJNS)

Aruba: Aruba lid van hei Latijns Amerikaans parlement 426/3
OAS: rapport commissie OAS over de situatie van de mensenrechten op Cuba (21 december 1983) 62/1: rapport over situatie van de mensenrechten in Paraguay (november 1987) 139/3; OAS-commissie niaakt melding van "groot aantal klachten" over schendingen van de mensenrechten (medio april 1989) 458 1'2

ANGOLA

Bestand: voorgeschiedenis 546/2: topconferentie acht Afrikaanse staieii in Luanda 546/1/2; topconferentie van Gbadolite leidt tot bestand in Angola vanaf 24 juni 546/2 e.v.; onderhandelingen en beschuldigingen inzake bestandsschendingen 547/1 e.v. topconferentie van Harare 548/1: UNITA beeindigt bestand 548/1; overleg Moboetoe-De Klerk 548/1; UNITA versterkt bestand 54812: ontmoeting De Klerk-Kaocnda 548/2: akkoord over nieuw initiatief 548/2
Cuba: besprekingen Angola, Cuba. Zuid-Afrika en Verenigde Staten in Londen 251/1: Cubaanse troepenversterkingen in Angola 25113: Cubaanse opmars in zuidelijk Angola 252/3 e.v.; gevechten bij *Calueque*-dam 25311, overleg Angola, Cuba. Zuid-Afrika en VS in Cairo en New York 25313: akkoord over "principes voor een vreedzame regeling in zuidelijk Afrika" 253/3 e.v.: militaire besprekingen Angola. Cuba. Zuid-Afrika in Kaapverdie 25413; gespreksronde bier partijen (incl. VS) in Genève 25412: Zuidairikaana tijdschema 2541213: onderhandelingsronde in Brazzaville 25511: *gezamenlijke* militaire commissie Zuid-Afrika. Angola cn Cuba in Ruacana 254/3 e.v : zevende onderhandelinesronden vier partijen in Brazzaville 25611: overleg in New York en Geneve 256/1/2; akkoord genield 256'213: laatste overleg in Brazzaville 256/3; ondertekening "protocol van Brazzaville" (13 december 1988) door Zuid-Afrika. Cuba en Aiigola 270/1 e.v.: ondertekening akkoord over verlening van onafhankelijkheid aan Namibië in New York (22 december 1988) door ministers buitenlandse zaken Zuid-Afrika. Cuba en Angola 270/3; chronologisch programma 27111: ondertekening door Angola en Cuba van akkoord over terugtrekking Cubaaiise troepen uit Angola vóór 1 juli 1991 (22 december 1988) 271/2; zes etappes terugtrekking 271/2/3; vertrek eerste Cubaanse troepen (10 januari 1989) 27113; gevangenenruil 27213
Regering: wijzigingen in kabinet 56911
UNITA: Savimbi bij Reagan 253/2/3: amnestie voor UNITA 54511: regeringiaanbod door UNITA \erworpen 5151112: UNITA staakt offensief na een week 545/2/3: president Dos Santos over voorwaarden voor tweede fase vredesakkoord 54513 es. Angola streeft naar regionale top 546/1; nieuw aanbod Savimbi 546/1
Verenigde Naties: Perez de Cuellar in Angola 255/1 e.v.
Verenigde Stateii: besprekingen Angola. Cuba. Zuid-Afrika en Verenigde Staten in Londen 251/1; overleg Angola. Cuba. Zuid-Afrika en VS in Caïro en New York 253/3; akkoord over 'priiicipes voor een vreedzame regeling in zuidelijk Afrika' 253/3 e.v.: militaire besprekingen Angola, Zuid-Afrika en Cuba in Kaapverdië 254/2; gespreksronde vier partijen (incl.VS) in Genève 254/2; Zuidafrikaans tijdschema 254/2/3; onderhandelingsronden in Brazzaville 256'1: overleg in New York en Genève 256/1/2; akkoord genield 256/2/3; laatste overleg in Brazzaville 256'3
Zaïre: overleg Moboetoe-De Klerk 548/1
Zambia: ontmoeting De Klerk-Kaoenda 548/2
Zuid-4frika: *besprekingen* Angola, Cuba. Zuid-Afrika en Verenigde Staten in Londen 251/1; overleg Zuid-Afrika-Angola in Brazzaville 251/1 e.v. gevechten bij Calueque-dam 25311: overleg Angola, Cuba. Zuid-Afrika en V.S in Cairo en Neu York 253/3; akkoord over 'principes voor een vreedzame regeling in zuidelijk Afrika' 253/3 e.v.; militaire besprekingen Angola, Cuba. Zuid-Afrika in Kaapverdië 25413; gespreksronde vier partijen (incl. VS) in Genève 254/2: Zuidafrikaans tijdschema. 254/2/3; onderhandelingsronde in Brazzaville 25511; gezamenlijke militaire commissie Zuid-Afrika, Angola en Cuba in Ruacana 254/3 e.v.; zevende onderhandelingsronden vier partijen in Brazzaville 256/1; overleg in New York en Genève 2561112: akkoord gemeld 2561213; laatste overleg in Brazzaville 256/3; ondertekening "protocol van Brazzaville" 113 december 1988) door Zuid-Afrika, Cuba en Angola 27011 e.v.; ondertekening akkoord over verlening ban onafhankelijkheid aan Namibië in New York (22 december 1988) door ministers buitenlandse zaken Zuid-Afrika. Cuba en Angola 270/3; chronologisch programma 271/1; ondertekening door Angola en Cuba van akkoord over terugtrekking Cubaaiise troepen iiit Angola vóór 1 juli 1991 i22 december 1988) 27112; zes etappes terugtrekking 271/2/3; vertrek eerste Cubaanse troepen (10 januari 1989) 271/3; ANC kondigt ontruiming bases in Angola aan 271/3; gevangenen ruil 272/3

ANGUILLA

Regering: voortzetting regering-Gunibs na de parlementsverkiezingen van 27 februari 1989 504/3
Verkiezingen: parlementsverkiezingen 177 februari 1989) 504/3

ANTIGUA & BARBUDA

Regering: voortzetting regering-Bird 71713
Verkiezingen: parlementsverkiezingen op 9 3-'89 717/1 e.v.

ARGENTINIË

Economie: preaident Alfonsin maakt voor het parlement de balans op van zijn regeerperiode (1 mei 1989) 382/3; Javier Gonzalez Fraga benoemd tot president van de Centrale Bank (23 juni 1989) 604/2
Mensenrechten: president Alfonsin hevordert omstreden officier Astiz na pressie marine (22 december 1988) 39012: "wet ban gepaste gehoorzaamheid" goedgekeurd door parleinent (5 juni 1987) 39013
Militaire raken: Algemeen: president Alfonsin hevordert omstreden officier Astiz na pressie marine (22 december 1987) 390/2; militaire rebellie o.l.v. Rico (medio januari 1988) 39013 e.v.; nieuwe rebellie binnen de strijdkrachten (begin december 1988) 392/2 e.v.: landniachtchef Caceres vraagt om amnestie voor gevangen zittende officieren 60512
— Landmacht: aftreden van otafchef van de landmacht Caridi (20 december 1988) 393/3; generaal Gassino opvolger (26 deceinber 1988) 39313: generaal Caceres stafchef van de landmacht i.p.v. Gassinio 60512
— Luchtmacht: nieuwe chef 605/2
— Marine. nieuwe chef 605'2
Politieke partijen:
— CSA: Confederacion Socialista Argentin gaat sainen met Partido Socialista Autcntio (juni 1988) 38112
— MNJ: Cafiero gekozen tot partijleider (9-l0 januari 1988) 38011, Menem gekozen tot kandidaat voor het presidentschap van Argentinië (9 juli 19881 380/1/2; biografie Menem 38012
— PSA: Partido Socialista Autentio gaat sainen met Confederacion Socialista Argentin (juni 1988) 38112
— UCD: Alsogary kandidaat van de centrumpartijen voor het presidentschap van Argentinië (juni 1988) 381'3
— UCR: Union Civica kiest Angeloz tot presidentskandidaat (3 juli 1988) 382/1
President: onderhandelingen over voortijdig aftreden Alfonsin mislukken 38412: Peronist Menem voortijdig beëdigd als president van Argentinië (8 juli 1989) 603/1'2
Regering. aftreden gecist van minister van economische zaken Sourrouille (30 maart 1989) 382/3; economisch team stapt op (31 maart 1989) 38213: Alfonsin presenteert *crisiskabinet*(25 mei 1989) 384/3; samenstelling kabinet 126 mei 1989) 384/3; samenstelling kabinet (4 juni 1989) 60313 e.v.: minister van economische zaken Roig overlijdt (14 juli 1989) 605/2; Rapanelli opvolger (15 juli 1989) 605/2; Venezolaans arrestatiebevel tegen Rapanelli 605/2

Verkiezingen: Peronisten kiezen Menem tot kandidaat voor de presidentsverkiezingen (9 januari 1988) 3801112; aankondiging parleinents- en presidentsverkiezingen 38212: kiessysteem 38212; Peronisten winnen presidents- en parlementsverkiezingen van 14 mei 1989 382 3 e.v.

ARUBA

Amerika (Latijns) Aruba lid van het Latijns Amerikaans parlement 426/3
Bankwezen: vorming Investeringsbank 42511
Begroting: begroting voor 1989 426/2/3
Columbia: Aruba levert drugshandelaar Triana uit aan Columbia (27 mei 1988) 47612
Drugs: Eman vraagt Nederland hulp bij bestrijding drugsdoorvoer (april 1988) 426/1/2; Aruba levert drugshandelaar Triana uit aan Columbia (27 mei 1988) 426 2
Economie: economische situatie in december 1985 268/1 e.v.; rapport Melchior over economische kansen voor Aruba (januari 1986) 357/3 e.v.; Eman onderneemt laatste poging Lago raffinaderij te redden 35912 e.v.; samenwerking inet Melchior komt niet op gang 36411: begrotingsbehandeling komt in Tweede Kamer 36412: Canadees-Arubaans bedrijf gaat naar goud zoeken 42413 e.v.: sociaal-economische sitiiatie begin 1988 425/1/2; begroting voor 1989 4261213: Aruba zoekt status van fiscaal paradijs 426/3 e.v
Energie: "petroleumwet" (19 augustus 1987) 42413
Gouverneur: Tromp eerste gouveriieur van Aruba (1 januari 1986) 269/2
Justitie: oud-minister Berlinski in hoger beroep vrijgesproken van corruptie 425'3
Nederland: leiders van de vier coalitiepartijen naar Nederland (december 1985) 267/3; minister De Koning naar Aruba (januari 1986) 357'1; Nederlandse parlementaire delegatie op Aruba (januari 1986) 35712: premier Einan naar Nederland in poging Lago-raffinaderij te redden (13-14 februari 1989) 35913 e.v.; overleg ininister De Koning inet de Arubaanse regering (maart 1986) 360/2/3; ininister De Koning praat met preiiiier Einan (19 juli 1986) 36213: tripartite overleg in Den Haag (29 september t/m 2 oktober 1986) 363/3; nieuw luchtvaartprotocol 363/3 e.v.; koningin Beatrix up Aruba (februari 1987) 36113: premier Eman naar Nederland (april 1987) 36413: minister De Koning praat op Aruba over solidariteitsfonds (augustus 1987) 424/2/3; Nederlandse parlementaire delegatie naar Aruba ter bespreking van de nota "staatkundige aangelegenheden" (januari 1988) 425/3; Eman neigeri voorlopig met Nederland overleg te voeren over onafhankelijkheid (januari 1988) 42513; Enian vraagt Nederland hulp bij bestrijding drugsdoorvoer (april 1988) 426/1/2; Aruba werft Arubanen voor de arbeidsmarkt op het eiland (oktober 1988) 427/1
Nederlandse Antillen: probleiiien bij de samenwerking ruisen Aruba en de Antillen 36013: luchtvaartconflict 36013; Antillen willen saiiienwerkingsregeling met Aruba op de helling zetten 36212 e.v.; minister De Koning praat met premier Martina (19 juli 1986) 36213: tripartite overleg in Den Haag (29 september t/m 2 oktober 1986) 36313: nieuw luchtvaartprotocol 36313 e.v.; bezoek koningin Beatrix (februari 1987) 36713
Olie: "petroleumwet" (19 augustus 1987) 424/2
Oppositie: opppositie wil benoeming zakenkabinet 427/2
Parlement: MEP-fractie loopt neg uit Staten van Aruba (17 januari 1986) 357/1/2; Hilario Angela neenit parlementszetel van Betico Croes over 36312: AD'86 zegt steun aan kabinet-Eman op 42712; installatie van het op 6 januari 1989 gekozen parlement (7 februari 1989) 42812 e.v.
Politieke partijen:
— AD'1986: oprichting (augustus 1986) 36311
— MEP: Betico Croes wordt raadsadviseur 267/2/3: Betico Croes krijgt verkeersongeluk (31 drceniher 1985) 269/1/: MEP wint parlementsverkiezingen van 6 januari 1989 428/1
— PDA: uiteenvallen PDA leidt tot oprichting nieuwe partij AD'1986 (augustus 1986) 363 1
— PPA: verdeeldheid binnen de PPA 3641213
Regering: vorming regering-Einan 26711: samenstelling regering Ernan 26911: veiligheidsdienst buitenlandse betrekkingen opgeheven (3 januari 1986) 35711: aanvulling op samenstelling kabinet 357/1: Merryweather gevolmachtigd minister in Den Haag (januari 1986) 35712; aftreden ininister van economische raken Berlinski na beicliuldiging van corruptie 14 juli 1986) 36211: Mansur opvolger 362'2: veroordeling Berlinski (3 juli 1987) 362'2: tweede man Arubaanse vertegenwoordiging in Den Haag ontslagen (1 september 1986) 363/2: minister Nisbet stapt op (21 januari 1987) 36413: minister van openbare werken Kelly verlaat kabinet (juni 1987) 424/1: F.Booi opgolgei 424 2: ..id-m ..ter Berlinski in hoger beroep vrijgesproken van corruptie (19 januari 1988) 425/3 niinister van openbare werken Booi verlaat regering 42712: MEP, ADN en PPA vormen regering o.l.v. Oduber (9 februari 1989) 428/2; samenstelling kabinet 428/3
Staatkundige structuur: viering status aparte uitgesteld van 6 januari tot 18 maart 1986 267/1; status aparte voor Aruba (I januari 1986) 26813 e.i.: kabinet besluit tot houden referendum over de onafhankelijkheid 13 januari 1986) 35711: officiële viering status aparte (18 maart 1986) 360/1
Verenigde Staten: premier Eman naar Washington (eind juli 1986) 363/1
Verkiezingen: Eman kondigt vervroegde verkiezingen aan (17 oktober 1988: 427 1/2; verkiezingscampagne 427/2 e.v.; verkiezingen van 6 januari gewonnen door de MEP
Volksgezondheid: Aruba wil bewijs van 'geen Aids' bij vestiging 424/2

BAHREIN

Egypte herstel betrekkingen door Bahrein, 21912

BELGIË

ALGEMEEN

Bevolking: eerste migrantennota van commissaris Paula D'Hondt 76213; reacties 76312
Koninklijk Huis:
Koning: kerstboodschap koning Boudewijn 124/1 e.v.
Terrorisme: de zaak Paul Vanden Boeynants 475/1 e.v.; ontvoering, vrijlating en aanhouding van Patrick Haemers 475/1 e.v.; Imain Abdullah Al Ahdal vermoord 76312

ECONOMIE, FINANCIËN EN SOCIALE ZAKEN

Begroting. evaluatie van het begrotings- en saneringsbeleid in 1988 en 1989 50112: oordeel van OESO en IMF 501/2 e.v.: begroting 1990 50211 e.v.: maatregelen m.b.t begrotingstekort 1990 516/1/2: verklaring premier Martens 516/2 e.v.
Belastingen: fiscale hervorming 517/1 e.v.
Financieringswet: goedgekeurd door parleineiit 12381
Munt: wet van 23 december 1988. hetrekking tot monetair statuut 216/1 e.v.
Nationale Bank van België (NBB): jaarverslag over 1988 210/1 e.v.

POLITIEK (Binnenlandse)

Deelregeringen: samenstelling Vlaamse regering en de Franse gemeenschapsregering 126/3; samenstelling Waalse Gewestregering 126/1
Gewesten:
— Brussel: bestuursakkoord 437/1: vorming Hoofdstedelijk Raad 43712
Regering: herschikking centrale regering 12413: samenstelling centrale regering 124/3 e.i.
Staatshervorming: voorbereiding tweede fase staatshervorming 12012; akkoord over Hoofdstedelijk Gewest 12012: akkoord over financiering van gewesten en gemeenschappen 120/3 e.v.: onderwijsfinanciering 121/1/2; financiering van overige becoegdheden 1211213; college van scheidsrechters 12113 e.v : reacties 122/1 e.v.; bedragen voor financiering gewesten en gemeenschappen 12213 e.v.; goedkeuring financieringswet door parlement 123/3; verklaring Davidsfonds 12411: toespraak Burgeon over Waalse staat 124/1
Verkiezingen: Christen-Democraten, Groenen en Vlaams Blok winnen de Europese verkiezingen in België 408/2; de 24 Belgische verkozenen 40813; verkiezing van Brusselse Hoofdstedelijke Raad 436/3 e.v.

POLITIEK (Buitenlandse)

Boeroendi: bezoek premier Martens 662/2
Egypte: beroek Mubarak 235/1
Europese Gemeenschap uitslag verkiezingen Europees Parlement 402/1/2; Christen-Democraten, Groenen en Vlaams Blok winnen Europese verkiezingen in België 408/2; de 24 Belgische verkozenen 408/3
Libanon: vrijlating dokter Jan Cools 409/2; ontvoering familie Houtekins door groep Abu Nidal 49913
Rwanda: bezoek premier Martens 662/2
Zaire: evolutie van de Belgisch-Zaïrese betrekkingen 262/1/2; bezoek van premier Martens aan Zaïre 262 3. versiechtering van de relaties 263 1 2: beslui ten MPR 26313: MPR-delegatie in België 264/1: Tindemans in Zaire 264/1; zaak Cotoni 264/2; missie-Geens 264/2/3; Zaïre beperkt Sabena-vluchten 26413: kritiek Moboetoe 264/3 e.v.; kwestie-Godetia 265 1: Zaïre zegt vriendschapsverdrag en samenwerkingsakkoord up 265/1/2: Belgische 'verbaalnota' 265/2/e.v.; Tindemans opnieuw in Zaïre 266/1/2: Marokkaas bemiddelingsaanbod 266/3: ontmoeting Martens-Moboetoe in Frankrijk 26613: normalisering Belgisch-Zaïrese betrekkingen 661/1; gesprek Martens-Moboetoe in Dakar (Senegal) 661/1/2; principe akkoord van Parijs (incl. kwijtschelding Zaïrese schulden van 10.6 miljard) 661/2/3: protocol van Rabat 661/3 e.v

BELIZE

China: diplomatieke betrekkingen aangeknoopt 76811
Korea (Zuid): diplomatieke betrekkingen aangeknoopt 768/1
Regering: samenstelling kabinet-Price 768/1
Uruguay: diploiiiatieke betrekkingen aangeknoopt 768/1
Verkiezingen: algemene verkiezingen gewonnen door PUP van Price 76811

BENIN

Algenieen: politieke economische ontwikkelingen sind maart 1988 668/1 e.v.
Amneitie: voor leden verboden PCD 669/1
Econoiiiie: akkoorden met Wereldbank en IMF 66813
Justitie: veroordeling samenzweerders 66813
Libië: beschuldigd bij betrokkenheid bij koinplot van juni 1988 66813
Oppositie: onrust onder studenten en ambtenaren 668/1/2; voortdurende stakingen 669/1
Regering: reorganisatie kabinet 9611: komplot verijdeld 668/1; nieuw kabinet 669/1
Verkiezingen: verkiezing Nationale Revolutionaire Assemblée 66813: herverkiezing president 66911

BERMUDA

Verkiezingen: parlementsverkiezingen (9 februari 1989) 504/3 e.v

BIOGRAFIEËN

Akihito, keizer Japan 33/1 e.v.
Alders, J.G.M., minister VROM Nederland 724'1
Ainelsioort. M.J.J. van, staatssecretaris financiën Nederland 725/3
Ancona, H. d'. minister A'VC Nederland 725/1
Andreotti, A.. premier Italië 624/2/3
Andriessen, J F.. ininister economische zaken Nederland 724/2
Axen. H.. ex-strateeg SED DDR 75113
Baker, J.A. III, minister buitenlandse zaken VS 66/2/3
Beek, A.L. ter. minister defensie Nederland 724/1
Braks, G.J.M.. minister landbouw. natuurbelieer en visserij Nederland 724/3
Broek, H. van den, minister buitenlandse zaken Nederland 72311
Bukman, P.. staatssecretaris economische zaken Nederland 726.3
Cheney, D., minister defeniie VS 69711
Cristiani, A., kandidaat voor de presidentsverkiezingen in El Salvador 24813 e.v.
Dales, C.I.. ininister binnenlandse raken Nederland 723/3
Dankert, P. staatssecretaris buitenlandse zaken Nederland 72511
Doi, T., voorzitter van de Socialistische Partij van Japan 482/2 e.v.
Fernandez, E., kandidaat voor het presidentschap Venezuela 162/3
Graaff-Nauta, D.IJ.W. de, staatssecretaris binnenlandse zaken Nederland 72611
Hager, K.. voormalig chef-ideoloog SED DDR 751/3
Heernia. E.. staatssecretaris VROM Nederland 72613
Hirsch Ballin, E.M.H.. minister justitie Nederland 723/2

Honecker. E.. ex-partijleider DDR 555 1 e.v.
Jenninger. Ph.. voormalig voorzitter Westduitse Bondsdag 107/1
Khaiiienei. A., opvolger van Ayatollah Khomeini. geestelijke leider van de Islamitsche Republiek Iran. 416/2/3
Kok. W.. vice-premier en niinistcr van financiën Nederland 723/1
Kosto, A., staatssecretaris justitie Nederland 726/1
Krenz. E . nieuwe partijleider SED 673/1 e.v.
Lubbers, R.F.M., premier Nederland 723 1
Manley, hl.. preniier Jamaica 97/1
Maij-Weggen, J.R.H.. minister verkeer en waterstaat Nederland 724/1
Mazowiecki, T.. premier van Polen 561/1 e.v.
Menem, C.S.. presidentskandidaat van de Peronisten Argentinië 380/2
Mielke, E . ex-minister staatsveiligheid DDR 752/1
Modrow. H.. premier DDR 756/1
Perez Rodriguez. C A.. president Venezuela 162/2
Powell, gen. C . voorzitter gezamenlijke chefs van staten VS 70012
Premadasa. R.. president Sri Lanka 6/1/2
Pronk. J.?.. minister ontwikkelingssamenwerking Nederland 723/2
Rafsanjani, H.A A.. president Iran 702/2
Ritzen, J.M M . minister onderwijs en wetenschappen Nederland 723/3
Rushdie. S.. Brits auteur 129/2
Scowcroft, B.. hoofd Nationale Veiligheidsraad VS 67 3
Seaga. E.P.G . voormalig premier Jamaica 100/1/2
Simons. H.J., staatssecretaris WVC Nederland 727/1
Sindermann, H.. ex-voorzitter Volkskammer DDR 752/2
Stoph, W., ex-premier DDR 752/3
Stroessner Matiauda. A.. voormalig president Paraguay 142/1 e.v.
Strougal, L.. ex-premier Tsjechoslowakije 676/2/3
Tower. J.. minister defensie VS 66/3
Uno, S.. premier Japan 487/3 e.v
Veld. E. ter. staatssecretaris sociale zaken en werkgelegenheid Nederland 727/1
Voorst tot Voorst. baron. B.M.J. van. staatssecretaris defensie Nederland 726/2
Vries. B. de. minister sociale zaken en werkgelegenheid Nederland 725/1
Wallage, J . staatssecretaris onderwijs en wetenschappen Nederland 726/2
Yeutter, C.. minirter landbouw VS 67/1

BIRMA

Algemeen: ontwikkelingen medio augustus 1988 465/1
Oppositie: herdenkiiigcn. protesten en arrestaties (juni-juli 1989) 465/2 e.v.: voortdurende protesten (augustus 1988) 466/1 e.v.; oprichting oppositie-alliantie 467'1'2: vorming studentenunie 4671213: ultimatum oppositie (septeniber 1988) 467/3; U Nu vormt tegenregering 468/1: verwerpt verkiezingsvoorstel 468/2/3; gewelddadig optreden leger tegen betogers (18-10september 1988) 469 1/2; stakingen beëindigd (3 oktober 1988) 470/2; lot studenten 470/2/3; nieuwe protesten 471/2; arrestatie\ 471/2

Politieke partijen:
- Algemeen: 223 partijen geregistreerd (maart 1989) 465/1
- BSPP: congres keurt vrije verkiezingen met meer partijen goed 4682: militairen en ambtenaren uit BSPP 468/3; naam gewijzigd in NUP 470/1
- Nationale Liga: voortgekomen uit NUFD 470/1; scheuring in Nationale Liga 470/3
  NUFD. gevormd (24 september 1988) 469/3; naam gewijzigd in Nationale Liga voor Democratie 470.1
- NUP: voortzetting van BSP? 470/1

Regering: politiek hervormingsprogramma Maung Maung 466/2; militaire staatsgreep (18 september 1988) 469/1; samenstelling regering Saw Maung 469/2
Verkiezingen: houding oppositie 469/3; voorbereiding verkiezingen 469/3; registratie eerste partijen 469/3 e.v.; verkiezingen voor 1990 aangekondigd 471 1: publikatie ontwerp-kieswet 471/1 2

BOEROENDI

België: bezoek premier Martens 662 2
Regering: nieuw kabinet (19 oktober 1988) 96 1: ambt van premier in ere hersteld 96/1, in kabinet i? Hoetoes opgenomen o.w. premier Sibomana 96/1/2

BOLIVIA

Algemeen. beleid van president Par Estenssoro 513/3 e.v.
Politieke partijen:
  ADN: akkoord tussen MIR en ADN over voriiiing regering van iiationale eenheid (2 augustus 1989) 513 I: coalitie tussen PDCen ADN 513/1; MNR zegt "pact voor de democratie" met de ADN op (voorjaar 1989) 513/1
  MIR: akkoord tussen MIR en ADN over vorming regering van iiationale eenheid (2 augustus 1989) 513/1
- MNR: MNK zegt "pact voor de democratie" met de ADN op (voorjaar 19890 51311
  PDC: coalitie tussen PDC en ADN 513/1
Prcsideiit: Sociaal-democraat Paz Zamora door Parlement gekozen tot president van Bolivia (4 5 augustus 1989) 513/1; beëdiging Paz Zamora t6 augustus 1980) 513/1
Regering. samenstelling kabinet Par Zamora (b augustus 1989) 514/2 3; samenstelling kabinet Par Estenssoro na wijzigingen (20 septeiiiber 1988) 51513
Verkiezingen: presidents- en parlementsverkiezingen (7 mei 1989) 514/3 e.v.: MNK vraagt ongeldig verklaring verkiezingen (31 mei 1989) 515/1/2

BOPHUTHATSWANA

Oppositie: vermeende coupleider gearresteerd 4813
Regering: staatsgreep veiligheidstroepen door Zuidafrikaanse militairen bedwongen 48/2/3
Verkiezingen: parlementsverkiezingen oktubrr 1987 48 1; BDP wint 66 van de 72 retels 48/1
Zuid-Afrika: militaire interventie na staatsgreep 48/2/3

BOTSWANA

Algemeen binnenlandse ontwikkelingen 1984 1988 28/2 e.v.
Engeland: veto Verenigde Staten/Engeland (23 mei 1986) 29/3
Groiidwet. referendum over grondwetswijziging 2813
President: Masire herkozen verklaard voor een ambtstermijn van vijf jaar (10 septeiiiber 1984) 28/2
Regering: samenstelling kabinet (januari 1985) 28/3
Verenigde Staten: veto Verenigde Staten/Engeland (23 mei 1986) 29/3
Verkiezingen: algemene verkiezingen van 8 september 1954 28/2; BDP wint 29 van de 34 verkiesbare zetels in de Nationale Assemblée 28/2
Zuid-Afrika: onderlinge betrekkingen 1984-1988 28/3 e v.: aanvallen Zuidafrikaanse troepen op vermeende ANC-doelen 29/2 e.v.; bomexplosies in Botswana 29/1 e.v.: veroordeling Veiligheidsraad (21 juni 1985) 29/2; veto Veienigde Staten/Engeland (23 mei 1986) 2913: soda-asproject in Sua Pan 30/2: diamantakkoord iiiet De Beers 3012

BURKINA FASO

Algeineen: ontwikkelingen na de coup van oktober 1987 153/3
Buurlanden: contacten 154/3
Ghana: reactie op dood Sankara 154/3; contacten 154/3
Libië: beroek al-Talhi 15113: Compaore bij Kadhafi 154/3
Oppositie: arrestaties en detenties 154/1; vrijlating deel gevangenen 154'1
Politieke partijen. actieprogramma Volksfront 154/2; ontbinding CDR's 154/2
Regcriiig: kabinet 31 oktober 1987 153 i : reorganisatie kabinet (23 augustus 1988) 154/2/3
Sankara: eigen graf 155/2

CAMBODJA

Burgeroorlog: vruchteloos overleg over Cambodja 588/3; Vietnamese troepen voor eind september weg uit Cambodja 588/3; prins Sihanoek vraagt Frankrijk internationale conferentie te organiseren 589'1: nieuw onderhoud Sihanoek met Hun Sen in Jakarta 589/2 e.v.; Hun Sen in Bangkok 589/3; overweegt eenzijdig staakt-het-vuren 589/3; Rode Khmer tegen 590/1; Sihanoek steunt opnieuw Rode Khmer 590/1: voorbesprekingen Cambodjaanse delegaties in Parijs 590 1/2: openingsfase conferentie Werkgroepen 590 2 e.v.; onderzoekscommissie 591 1/2; slotfase conferentie 591/2 e.v.: analyse 592 2/3
Thailand: Hun Sen in Bangkok 35113 e.v.

CENTRAAL AFRIKAANSE REPUBLIEK

Regering reorganisatie kabinet 96/2: Psimhis als minister van buitenlandse zaken verlangen door Gbezera-Bria 96/2/3

CHILI

Algemeen: binnenlandse ontwikkelingen sinds medio 1988 774/1 e.v
Ballingen: terugkeer ballingen, o w. dochter en weduwe van Salvador Allende 774 3
Bevolking: decreet over volkstelling 778/1
Junta: Pinochet door junta als kandidaat voor presidentschap aangewezen 774/1; gen. Humberto Gordon Rubio als juntalid vervangen door gen. Santiago Sinclair 778/1
Justitie: vrijlating socialist Almeyda 777/2
Mensenrechten: terugkeer ballingen 774/3
Noodtoestand: opheffing noodtoestand en staat van gevaar voor \ei-storing van de openbare orde 77411
Oppositie: demonstraties tegen bewind Pinochet 774/2 e.v.; Comando por el No wijzigt naam in Akkoord van de Partijen voor de Democratie (CPD), Aylwin woordvoerder CPD 77212: oppositie wijst bijeenkomst met niinistcr van binnenlandse raken af 778/2
President: Pinochet door junta als kandidaat voor presidentschap aangewezen 774/1; Pinochet verliest referendum van 5 okt. 1988 775/3; Velasco presidentskandidaat deel Sociaal-Democratische Partij 778'2; Rodriguez presidentskandidaat van Avanzada Nacional 778/3; Silva presidentskandidaat van vier gematigd linkse partijen 77813; Aylwin presidentskandidaat van Christen-Democratische Partij 778/3
Provincies: vervanging niilitaire gouverneurs door burgers 77812
Referendum: voorbereiding referendum over presidentschap 774/1 e.v.: Pinochet verliest referendum van 5 okt.'1988 775.3; reacties 776/1 e.v.
Regering: nieuw kabinet beëdigd (21-10-'88) 77712: samenstelling 77713
Verenigde Staten: Amerikaanse bezorgdheid over mogelijk uitstel referendum 77511
Verkieringen: voordracht kandidaten voor presidentsverkiezingen van 14 dec 1989 778/2/3

CHINA

ALGEMEEN

Militaire zaken: aankondiging militair ingrijpen tegen studenten 33713 e.v.; uitroeping staat van beleg in Peking 338/1/2; blokkades beletten militairen toegang tot Peking 338/2/3: troepen trekken zich terug 338/3; leger steunt Li Peng 339/2/3

ECONOMIE, FINANCIËN EN SOCIALE ZAKEN

Economische ontwikkelingen: nieuw vijfjarenplan 284/1/2 e.v.: economische hervormingen vertraagd 284/2 e.v.: richtlijnen ter vermindering overheidsuitgaven 285'3: faillissementswet van kracht 285/3: Staat kan boeren niet betalen 286/2: cijfers over 1988 286/3

POLITIEK (Binnenlandse)

Belize: diplomatieke betrekkingen aangeknoopt 768/1
Mensenrechten: schending van mensenrechten in Tibet 232/1/2; politie martelt en moordt 287/3; petitie voor vrijlating politieke gevangenen niet geaccepteerd 288/1; oproep voor amnestie politieke gevangenen 319/3; oprichting Amnesty '89 32011. Chen Yun weg uit China 320'3
Milieu: bouw reuzestuwdam uitgesteld 288/2
Oppositie: politie verhindert ontmoeting van Fang niet president Bush 320/1/2
Parlement: eerste zitting van het zevende Nationale Volkscongres 13011: zitting Nationale Volkscongres (maart-april 1989) 2863: begroting 1989 287/1/2: meer invloed voor niet-communistische partijen 287/2.3: politie martelt en moordt 287.3: petitie voor vrijlating politieke gevangenen niet geaccepteerd 288/1: afsluiting zitting Volkscongres 288/1
Partij: positie Zhao Ziyang verzwakt 284/2 e.v.: Plenum Centraal Comité besluit hervormingen te vertragen

2851213: voormalig partijleider Hu Yaobang overleden 2881213; begrafenis Hu Yaobang 29813: Zhao Ziyang bestempeld als "verrader" 340,112: conservatieven lijken politieke machtsstrijd te winnen 340/2

Protestacties studenten demonstreren in Peking 230,3; Afrikaanse studenten slachtoffer van racisnie 230/3 cv.: overlijden Hu Yaobang leidt tot massale studentenonrust 29713 e.v.; college-boycot 29911 e.v.; einde college-boycot na rede Zhao Ziyang 300/1/2; studenten zetten acties voor politieke hervormingen voort 322/3 e.v.; studentenacties krijgen brede steun vanuit bevolking 32411 e.v.: Zhao Ziyang verzoekt studenten hongerstaking te beëindigen 3371213: aankondiging militair ingrijpen tegen studenten 33713 e.v.: uitroeping staat van beleg in Peking 338/1/2; studenten en burgers beletten militairen toegang tot Peking 338/1 e.v.; betogingen in alle grote steden van China 338/3 e.v ; steun voor studentenprotest neernt af 340 2/3

Regering. samenstelling van de nieuwe Staatsraad (12 april 1988) 230/1/2; reorganisatie van aantai ministeries en staatscommissies 23012'3: richtlijnen ter vermindering overheidsuitgaven 285/3: bouw reuzestuwdam uitgesteld 28812: aankondiging militair ingrijpen tegen studenten 33713 e.v.; uitroepen staat van beleg in Peking 3381112

Tibet: nieuwe anti-Chinese demonstraties (maart 1989) 231/3; Dalai Lama bepleit autonomie voor Tibet 23213; schending van inensenrechten in Tibet 232/1/2; partijleider Tibet vervangen 232/2; opnieuw doden bij demonstraties Lhasa 2321213: commentaar 23213 e.v.; Panchen Lama overleden 23313: staat van beleg na bloedige anti-Chinese onlusten 28311 e.v.

POLITIEK **(Buitenlandse)**

Jemen (Zuid): bezoek premier Nonian 7813

Mongoolse Volksrepubliek: consulair akkoord 16011: handelsoiereenkomst 16012

Sowjet Unie: Russische handelsdelegatie bezoekt China 317/2; voortzetting normalisatiebesprekingen 317/2/3; besprekingen over grensverschillen hervat 31713: Chinese premier bezoekt Moskou 31812: Sjewardnadze bezoekt China 31912: Sowjet-Chinese top in roerig Peking 32111: overzicht van de Sowjet-Chinese betrekkingen in de voorafgaande dertig jaar 321/1 ev.: achtergrondbeschouwing 321/3 e.v.; programma tijdens bezoek Gorbatsjow gewijzigd door acties Chinese studenten 323/2; ontiiioeting Gorbatsjow met Deng Xiaoping 323/3; toespraak Gorbatsjow tot acadeinici 32413 e.v.; bezoek Gorbatsjow aan Shanghai 325/2/3; slotcommuniqué 32513

Thailand: contacten met China 304/3; wapenaankopen 30413; bezoek premier Chatichai Choonliavan aan China 352/1

Verenigde Staten: politie verhindert ontmoeting van Fang niet presideiit Bush 320/1/2

COLUMBIA

Aruba: Aruba levert drugshandelaar Triana uit aan Columbia (27 mei 1988) 42612

COSTA RICA

Algemeen: binnenlandse ontwikkelinzen sinds februari 1986 778/3 e.v.

Econoinie: Lizano koiiit terug op besluit Centrale Bank te verlaten 77912

President: Arias beëdigd als president 77911: Castillo (8-5-'86) presidentskandidaat van PLN 77913: Calderon presidentskandidaat van PUSC 77913

Regering: samenstelling kabinet (27-2-'86) 77911; wijzigingen in kabinet 77912: saiiienstelling kabinet na verdere wijzigingen (3-9-'88) 779/3

Verenigde Staten: ambassadeur van Costa Rica in Washington vervangen 77912

Verkiezingen: voordracht kandidaten voor presidentsverkiezingen van 4 febr. 1990 77913

CUBA

Algemeen: toespraak Castro ter gelegenheid van de 30ste verjaardag van de Cubaanse revolutie (1 januari 1989) 54/1; toespraak Castro ter gelegenheid van viering 25 jaar revolutie (26 juli 1984) 551112. vijfjarenplan voor 1986-1990 561213: Blas Roca Calderio overleden (25 april 1987) 5913 e.v.: toespraah Castro: geen perestrojka i26 juli 1988) 6012

Angola: besprekingen Angola. Cuba. Zuid-Afrika en Verenigde Staten in Londen 25111: Cubaanse troepenversterkingen in Angola 251/3; Cubaanse opmars in zuidelijk Angola 25213 e.v.; geiechten bij Calueque-dam 253/1; overleg Angola. Cuba. Zuid-[illegible] en V.S in Cairo en New York? 3: akkoord over principes voor een vreedzame regeling in zuidelijk Afrika' 253/3 e.v.: militaire besprekingen Angola. Zuid-Afrika en Cuba in Kaapverdie 25412: gespreksronde vier partijen (incl. VS) in Genève 254/2; Zuidafrikaans tijdschema 2541213: onderhandelingsronde in Brazzaville 255 1: gezamenlijke militaire commissie Zuid-Afrika, Angola en Cuba in Ruacana 25413 e.v.; zevende onderhandelingsronde vier partijen in Brazzaville 25611: overleg in New York en Genève 256/1/2; akkoord gemeld 2561213; laatste overleg in Brazzaville 25613; ondertekening "protocol van Brazzaville" (13 december 1988) door Zuid-Afrika. Cuba en Angola 270/1 e.v.: ondertekening akkoord over verlening van onafhankelijkheid aan Namibië in New York (22 december 1988) door ministers buitenlandse zaken Luid-Afrika. Cuba en Angola 27013: chronologisch programma 27111: ondertekening door Angola en Cuba van akkoord over terugtrekking Cubaanse troepen uit Angola vóór 1 juli 1991 (22 december 1988) 27112: zes etappes terugtrekking 271/2/3; vertrek eerste Cubaanse troepen (10 januari 1989) 27113; gevangenenruil 27213

Cultuur: kunstenaars vormen organisatie Pro Arte Libre (augustus 1988) 64/3: arrestaties 64/3

Economie: vijfjarenplan voor 1986-1990 56/2/3; vrije markten voor boeren afgeschaft (19 mei 1986) 581112: bezuinigingsmaatregelen voor 1987 aangekondigd (26 december 1986) 59/3; economische situatie eind 1988 60/3 e.v.

Energie:

— Kernenergie: bouw kerncentrale in Cienfuegos 5512

Jamaica: diplomatieke betrekkingen met Cuba verbroken (29 oktober 1981) 10513: uitwijzing Cubaanse journalist 10513

Justitie: wijzigingen in wetboek van strafrecht ieind 1987) 60/2

Kerk en Staat: vorming bureau voor religieuze zaken (maart 1985) 5611

Landbouw: vrije markten voor boeren afgeschaft (19 mei 1986) 581112

Media: Castro roept media op tot kritiscli volgen van beleid (24 juli 1986) 5913

Mensenrechten: vrijlating van dc dichter Valladares (19 oktober 1982) 6113: rapport America's Watch (septeiiiber 1983) 6113 e.v.: rapport commissie OAS (21 december 1983) 62/1: Castro's zuster Juanita levert kritiek op haar broer 62/2; vrijlating van de schrijver en dichter Valls i21 juni 1984) 62/2/3; gedetineerde schrijver Lopez erelid Zweedse PEN-club (17 december 1984) 6213 e.v.; vrijlating Bofill (18 augustus 1985) 63/1; arrestaties andere leden van het Cubaanse Comité voor de Mensenrechten 63'1; uitwijzing van twee journalisten 6311: vrijlating dissident Gutierrez (21 december 1986) 6312: raonort Amnesty International (juni 1986) 6313: rapport Aninesty. "tekenen van verbetering in situatie nien aerirechten" (6 augustus 1988) 64/1: vrijlating gevangenen die een atraf uitzaten wegens 'Varkensbaai' incident 641112: aartsbissciop O'Connor van New York vraagt tijdens bezoek aan Cuba om vrijlating politieke gevangenen (april 1988) 64/2; Rode Kruis en VN-commissie voor de ineiisenrechten naar Cuba (1988) 64/2; oprichting Partij voor de Mensenrechten 64/2/3; veroordeling van de secretaris van de partij 6413; kunstenaars vormen organisatie Pro Arte Libre 6413: arrestaties 64/3; vrijlating journalist en dichter Rias (28 deceiiiber 1988) 64/3

Militaire zaken:

— Luchtinacht: generaal Del Pino Diaz loopt over naar de Verenigde Staten (28 mei 1987) 60/1/2

Nationale Assemblée van Volksmacht; verkiezingen (eind november 1981) 54/1; Fidel Castro herkozeii als president Staatsraad (eind 1981) 5412: samenstelling Staatsraad (eind 1981) 5412: overlijden Roa Garcia i6 juli 1982) 55/1; verkiezingen (27 november 1986) 5912; Fidel Castro herkozen a l president Staatsraad (28 december 1986) 59/2; samenstelling Staatsraad (eind december 1986) 59/2

Politieke partijen:

— Partij voor de Mensenrechten: oprichting (juli 1988) 64/2/3

— PCC: derde congres PCC uitgesteld 55/3; wijzigingen binnen de partij (1985) 55/3 e.v.: derde congres PCC (4-7 februari 1986) 5613 e.v.: Fidel Cattro herkozen als eerste partijsecretaris 5713: samenstelling nieuw politburo en secretariaat 57/3 e.v.: slotzitting derde congres (30 november-? december 1986) 5911

Referendum: oproep tot het houden van een referendum (eind december 1988) 6013

Regering: samenstelling Uitvoerend Comité van de Raad van Ministers (eind 1981) 54/3; samenstelling rest van het kabinet (eind 1981) 54 3; kabinetswijziging in 1983 55/1; wijzigingen binnen het kabinet (1985) 56/1/2; kabinrtswijzigingen (1986) 5813; samenstelling regering (30 april 1987) 60/1; uijziging (23 november 1987) 60/1

Sowjet-Unie: Lenin-orde voor Fidel Castro (augustus 1986) 58 3

Spanje: premier Gonzalez pleit tijdens bezoek aan Cuba voor vrijlating Cubaanse dissident Gutierrez (november 1986) 6313

Staatsraad: Fidel Castro herkozen als president van de Staatsraad (eind 1981) 5412: samenstelling Staatsraad (eind 1981) 54/2; overlijden Roa Garcia (6 juli 1982) 5511: Fidel Castro herkozen als pretident Staatsraad (28 decemher 1986) 59/2; samenstelling Staatsraad (eind december 1986) 59/2

Verenigde Staten: generaal Del Pino Diaz loopt over naar de Verenigde Staten (28 mei 1987) 60/1/2; aartsbisschop O'Connor van New York vraagt tijdens bezoek aan Cuba om vrijlating politieke gevangenen (april 1988) 6412

Verkiezingen: gemeenteraadsverkiezingen (11 en 18 oktober 1981) 5411: vernieuwde genieenteraden kiezen nieuwe Nationale Assemblée van Volksniacht (november 1981) 54/1/2; gemeenteraadsverkiezingen i19 en 26 oktober 1986) 5911: gemeenteraden kiezen Nationale Assemblée van Volksmacht (27 november 1986) 5912

Volkshuisvesting: nieuwe volkshuisvestingswet (1 juli 1985) 55/2/3

DENEMARKEN

Europese Gemeenschap: uitslag verkiezingen voor Europees parlenient 402/2/3

DJIBOUTI

Jemen (Zuid): toestel Air Djibouti onderschept door Zuidjemenitische Migs 7812: verbreking en herstel verbindingen 7812

Regering. overlijden ministers 96/3; mutaties 96/3; nieuw kabinet (23 november 1987) 9613

DOMINICAANSE REPUBLIEK

Binnenlandse veiligheid: nieuwe bevelhebber politie (16 augustus 1987) 26/1

Justitie: oud-president Blanco beschuldigd van corruptie (1987) 2513

Militaire zaken:

— Landmacht: nieuwe bevelhebber (16 augustus 1987) 2611

— Luchtmacht: nieuwe bevelhebber (16 augustus 1987) 26/1

Marine: nieuwe bevelhebber (16 augustus 1987) 2611

Regering: samenstelling kabinet (maart 1987) 2511'2: kabinetswijzigingen 26/1; sainenstelling regering (augustus 1988) 2611

DUITSE DEMOCRATISCHE REPUBLIEK

Algemeen: veertig jaar DDR 71113 e.v.: DDR opent grenzen 75311 e.v.; 28 jaar Berlijnse Muur 753'3

Duitsland (Bondsrepubliek): DDR-spion Günter Guillauine verbreekt zwijgen 21811: publiceert mémoires 21812: miljoenen DDR-burgerc bezoeken Bondsrepubliek 76411. tien-puntenplan van Kohl voor Duitse eenheid 790/2 e.v.

Oppositie: vorming oppositiegroepen 643/1 e.v.; oppositie tegen regime groeit 71212

Parlement: G. Maleuda parlenientsvoorzitter 755/1

Polen: Egon Krenr bezoekt Warschau 75011

Politieke partijen:

— CDU: Gotting treedt als leider af 75013

— NDPD: Honiann treedt als leider af 750/3

— SED: partijleider Honecker vervangen door Egon Krenz 673/1 e.v.: reacties op machtswisseling 673/3 e.v.: SED-top bereid tot veranderingen 71213: lokale SED-leiders ontslagen 75013: Politburo treedt af 75111; samenstelling nieuw Polithuro 75112: portretten voormalige SED-kopstukken 751/2 e.v.: plenum CC 75412: verdere ontslagen in Politburo en CC 754/3

Protestacties: betogingen voor politieke hervormingen 712/3; vrijlating opposanten 711 1; betogingen houden aan 713/2; 749/3 e.v.
Regering: Margot Honeckci- ontslagen als minister van volksopvoeding 730'3; ministerraad treedt af 751/1; Hans Modrow premier 755/1; portret Modrow 756 1 e.v.
Sowjet-Unie: Egon Krenz in Moskou 750/1
Vakbonden nieuwe voorzitter vakverbond FDGB 75012
Vluchtelingen: DDR-burgers massaal naar Bondsrepubliek via Hongarije en via Westduitse ambassades in Praag en Warschau 641 1 c.!.: stroom vluchtelingen naar Bondsrepubliek houdt aan 713/3: reisbeperkingen versoepeld, nieuwe stroom vluchtelingen naar West Duitsland 750/3

DUITSLAND (BONDSREPUBLIEK)

POLITIEK (Binnenlandse)

Deelstaten
— Hessen: gemeenteraadsverkiezingen in Hessen 32711: groot verlies voor CDL! 327/1/2; winst voor extreem rechts 327/1/2: analyse verkiezingsuitslag 32712 e v.; "rund-groene" coalitie in Frankfurt 328/1
— West-Berlijn: parlementsverkiezingen in West-Berlijn 108 1; zwaar verlies voor CDU 108/1/2; extreem rechts niaakt entree 108/1/2; FDP niet langer vertegenwoordigd 108/2; "rood-groene" senaat in West-Berlijn 326/1: constituerende zitting Huis 326/1: verbit onthaal voor Republikeinen 326/1; politieke situatie in West-Berlijn en de Bondsrepubliek als geheel 326/2 e.v.

Parlement:
— Bondsdag: Philipp Jenninger afgetreden als voorzitter Bondsdag 106 1; herdenkingsrede "Kristallnacht" verkeerd begrepen 106/1/2; tragmenten uit de rede van Jenninger 10612 e.v.; portret Philipp Jenninger 107/1; vice-voorritter Centrale Raad van joden afgetreden 107/2: Rita Süssmuth nieuwe voorzitter van de Bondsdag 107 2 3
Regering: Ursula Maria Lehr volgt Rita Süssmuth op als minister van jeugd-, gezins- en vrouwenzaken 107/3; Helmut Haussmann minister van economische zaken, opvolger van Martin Bangemann 108/1; Bondskanselier Kohl wijzigt kabinet 328/1/2: voorgeschiedenis wijziging op defensie 328/3; vliegrampen 328/3: laagvliegoefeningen 328/3 e.v.; comrncntaar 329/3 e.v.
Verkiezingen parlementsverkiezingen in West-Berlijn 108/1; zwaar verlies voor CDU 108/1 2; extreem rechts maakr entree 108/1/2; FDP niet langer vertegenwoordigd 108/2: gemeenteraadsverkiezingen in Hessen 327/1: groot verlies voor CDU 327 1/2; winst voor extreem rechts 327/1/2; analyse verkiezingsuitslag 327/2 e.v. "rood-groene" coalitie in Frankfurt 328/1

POLITIEK (Buitenlandse)

Albanië: akkoord over diplomatieke betrekkingen 184/1: Genscher en Strauss bezoeken Albanië 184/1; Malile in Bondsrepubliek 184/1; akkoord over culturele samenwerking 184/1
Duitse Democratische Republiek: DDR-spion Günter Guillaume verbreekt zwijgen 218/1; publiceert memoires 218/2; miljoenen DDR-burgers bezoeken Bondsrepubliek 754/1: tien-puntenplan van Kohl voor Duitse eenheid 790 2 e.v.
Egypte: bezoek Mubarak 234/3; idem 235/1
Europese Gemeenschap: uitslag verkiezingen voor Europees Parlement 402/3 e.v.
Libanon: vrijlating Cordes 498/1: ontvoering en vrijlating Schray 498/2; veroordeling gebroeders Hamadi 498/3 e v : Westduitser ontvoerd 500/3 e.v.
Libië: berichten over Westduitse betrokkenheid bij Rabta 192/1 e.v.: koerswijziging Bonn t.a.v. informatie Westduitse betrokkenheid bij Rabta 207/1/2
Sowjet-Unie: veroordeling en vervroegde vrijlating van Mathias Rust 206/1 e.v : Gorbatsjow in West-Duitsland 385/1: politiche betekenis 385 1 e.v.; positieve reactie Gorbatsjow op voorstellen wapenvermindering president Bush 386/2/3: gemeenschappelijke verklaring 386/3 e.v.; enthousiasme Westduitse bevolking voor Gorbatsjow 387/2 e.v.; Gorbatsjow hij Westduitse ondernemers 388/2 e.v.; bezoek aan Stuttgart 38911: slot bezoek 38912: Gorbatsjow verwacht vertrek Amerikaanse troepen uit Europa 389/2/3: coinmentaar 390 1
Verenigde Staten: Walters benoemd tot Amerikaans ambassadeur in Bonn 69/2; geschil Bonn-Washington over Rabta 192/2/3

EGYPTE

Algerije: herstel diplomatieke betrekkingen 219/2
Arabische Liga: herstel betrekkingen met Arabische Staten 219/2; terugkeer in Arabische organisaties 219/2; vorming Arabische samenwerkingsraad 219/2/3
België bezoek hlubarak 235/1
Duitsland (Bondsrepubliek): bezoek Mubarak 234/3; idem 235/1
Economie: economische ontwikkelingen 234/1. akkoord IMF 234/1: herschikking schulden 234/2; meningsverschil nier IMF 234/2
Engeland: bezoek Mubarak 234/3
Frankrijk: bezoek Mubarak 234 3; idem 235'3
Fundamentalisme: aanslagen op oud-ministers en Amerikanen 222/2 i: arrestaties fundamentalisten 223/e.v., voorbereiding processen 223/1: aanhlachten 223/1: drie leden al Jihad uit gevangenis ontsnapt 223/2; twee doodgeschoten door de politie 223/2; onlusten in Ain-Shams 223/2: nieuwe arrestaties fundamentalisten 224 1: verder geweld in Ain-Shams 224 i
Golfstaten: herstel betrekkingen met VAE. Irak. Koeweit. Bahrein. Saoedie-Arabië en Qatar 219/2; rundreis Mubarak 219/3 e.v.
Irak. bezoek Mubarak 220/3; bezoek Egyptische ministers 220/3: president Saddam Hoessein in Egypte 220/3
Israël: Israël draagt Taba over aan Egypte 220/3; bilaterale betrekkingen 220/3 e.v.: Boutros Ghali in Israël 626/3; tien punten ban Mubarak 62811 e.v.
Jemen (Noord): herstel diplomatieke betrekkingen 219/2
Jemen (Zuid): herstel diplomatieke betrekkingen 219/2
Joepo-Slavit:: Mubarak in Belgrado 234/3
Justitie: twee processeii begonnen 223/2 ev.: vrijlating politie in muiterijzaak 224/2; vrijspraak voor politie in folteringzaak 224/3; verklaring Amnesty 224/3
Libië: Libische piloten naar Egypte 187/3 e.v. dooi in onderlinge relatie? 188.1'2
Marokko: herstel diploiiiatieke betrekkingen 219/2
Mauretanië: herstel diploiiiatieke betrekkingen 219/2
hlensenrechten: verklaring Amnesty 224/3
Militaire zaken: nieuwe stafchef 219/2
Nederland: bezoek Mubarak 235/1
Noodtoestand. drie jaar verlengd 222/1
Oppositie: uitingen van sociale onrust 235 1
President: tWei.de ambtstermijn voor president Mubarak 219/1
Regering: nieuw kabinet-Sedki 219/1
Solv.iet-Unie. geleidelijke verbetering in relatie 235.2
Tunesië: herstel diplomatieke betrekkingen 219/2
Verkeer: opening inetro in Cairo 24/3

EL SALVADOR

Oppositie: vredesvoorstel FMLN 120 januari 1989) 25011 e.v.
President: presidentsverkiezingen gewonnen door Cristiani (19 maart 1989) 248/1: portret Cristiani 248/3 e.v.
Verkiezingen: presidentsverkiezingen gewonnen door Cristiani i19 maart 1989) 248 1

ENGELAND

OVERZEESE GEBIEDEN

— Anguilla zie ANGUILLA
— Bermuda zie BERMCDA

POLITIEK(binnenlandse)

Politieke partijen:
— Conservatieve Partij: Brooke volgt Tebbit op als voorzitter (2 november 1987) 555/3 e.v.
— Labour Party. 86ste congres (28 september-3 oktober 1987) 55813: 87ste congres 2-7 oktober 19881 559/2 cv
- Liberale Partij: fusie tuisen SDP en Liberalen leidt tot oprichting SLDP 557'2 ev.
— SDP: fusie tussen SDP en Liberalen leidt tot oprichting SLDP 557/2 e.v.: Owen gaat door met SDP 558/3
SLDP: fusie russen SDP en Liberalen leidt tot oprichting SLDP 557/2 e.v.
Regering: nieuwe "Lord Chancellor" 555/3: Whitelaw verlaat kabinet (10 januari 1988) 556/1; kabinetswijziging (25 juli 1988) 556/2; reorganisatie kabinet (24 juli 1989) 556/2 e.v.

POLITIEK (Buitenlandse)

Botswana: veto Verenigde Staten/Engeland (23 mei 1986) 29/3
Egypte: bezoek Mubarak 234/3
Europese gemeenschap: uitslag verkiezingen voor Europees Parlement 40312 e.v.
Iran: Ayatollah Khomeini veroordeelt Salman Rushdie ter dood wegens diens roman The Satanic Verses 129/1; samenvatting inhoud roman 129/1 e.v.; biografie Salman Rushdie 129/2; chronologie der gebeurtenissen na het verschijnen van The Sataiiic Verses 130 1 e.v ; verklaring EG-ininister'. 131/3 e.i.: steun VS-pr.esctierit Bush aan EG-verklaring 132/2; reactie Iran 132/2: debat in Tweede Kamer 132/3: reacties in Israël 133/1; verharding standpunt Khomeini 133/1/2; reacties in West-Duitsland, Frankrijk en Nieuw-Zeeland 133/2: dreigementen Islamitische Jihad 133 3: Britse uitgever van Rushdie's boek suggereert concessies 134/1/2; commentaar 135 3: reactie Salman Rushdie 169/1/2: Franse regering vervolgt bedreigers van Rushdie 169/2/3: Roald Dahl tegen Rushdie 169/3 e.v.: steunbetuiging andere collega's 170/1; Britse regering verwerpt Iraans ultimatum 170 1; Sjewardnadze bespreekt kwestie Rushdie met Iraanse leiders 17012; internationale schrijversoproep 170/2/3; Nobel-jury wil Iran niet veroordelen 170/3: Japan vermindert invoer olie uit Iran 170 3 e.v.; verzoenende uitlatingen uir Engeland door Iran afgewezen 172/1 2: demonstraties in Nederland 172/2 e.v.; reacties Nederlandse politiek 173/1/2; dreigementen Palestijnse groep 173/2; Iran verbreekt banden met Groot-Brittannië 17313: Britse tegenmaatregelen 174/1: Sjiitische dreigementen jegens Frankrijk 174/1/2; Iraanse kritiek op \West-Duitsland 174/2; kritiek Kadhafi op islamitisch fundamentalisme 174/3
Libanon: lot Britse gijzelaars (1988) 500/2/3; Jack Mann ontvoerd 50111
Libië: Britse regering trekt Libische landingsrechten in 21813
Oostenrijk: Londen heropent onderzoek naar de rol van Waldheim bij executie Britten 662/3; Waldheim volgens rapport Britse ministerie van defensie niet \erantwoordelijk voor dood van zes Britten tijdens de Tweede Wereld oorlog 681/1/2
Verenigde Sruten: Catto Amerikaans ambassadeur in Londen 69/2

EQUATORIAAL GUINEE

Amnestie: vrijlating aantal gevangenen 804/2; algemene amnestie afgekondigd 804 3
Oppositie: arrestaties eii vonnissen 804/2
Politieke partij: Partido Democratico de Guinea Ecuatorial (PDGE) ten doop gehouden 804/2
Regering: premier bevestigd, samenstelling kabinet 80511
Spanje: officieel bezoek president Obiang 804/3
Verkiezingen: Huis van Afgevaardigden gekozen 8042: presidentsverkiezing, Obiang in ambt bevestigd 80413

ETHIOPIË

Algemeen: ontwikkelingen sinds september 1987 519/3
Belastingen: verplichte heffing ingevoerd 522/3
Buitenlandse hulp: vertrek hulporganisaties uit Tigre en Eritrea gelast 521/1/2; problemen bij voedseldistributie 521 3 e.v.; conflict Ethiopië met ICRC 52212
Eritrea: voortdurende guerilla 51913: aanvallen op voedseltransporten door EPI-F 51913; inuiterij onder regeringstroepen aan noordelijk front? 520'1: berichten over zuivering 52011; Eritrese functionaris in ballingschap 520/2; offensief EPLF (maart 1988) 520/2: Afabat veroverd 520/3: Ethiopiiche regering gelast vertrek hulporganisaties 521/1/2: coördinatie EPLF-TPLF 522.1/2; massamoord in Sheeb 522/3; afkondiging noodtoestand boor Eritera 52213: instelling verboden zones 522/3; tegenoffensief regeringstroepen afgeslagen volgens EPLF 523/1; EPLF-leider in West-Europa 523/3; nieuw offensief EPLF (januari 1989) 524/1; geheim overleg Eritrese bewegingen-Ethiopische regering 524/3 e.v.; muiterij regeringsti-oepen in Eritrea neergeslagen 525/3 e.v.; onderhandelingsaanbod aan Eritrees verzet 52611 e.v.
Italië: vrijlating Italiaanse gijzelaars 523/2/3
Jeinen (Zuid): contacten 78/1; oorlogsschepen terug naar Aden 78 1; handelsprotocol 78/1/2
Militaire zaken: muiterij onder regeringstroepen aan Noordelijk front'? 52011: berichten over zuivering 520/1; muiterij regeringstroepen in Eritrea neergeslagen 525/3 e.v: nieuwe opperbevelhebber 526/1

Regering: couppoging in Addis Abeba verijdeld 525/1 e.v.
Soedan: premier El Mahdi spreekt president Mengiatu 197/1
Somalia: vredesakkoord Somalia-Ethiopië 46213 e.v.; uitwisseling gevangenen Somalia-Ethiopië 464 1 Ethiopische vluchtelingen in Somalia 670/2; gescnii Somalia-UNHCR 6701112
Sowjet-Unie: Mengistu in Moskou 523/2; geheini bezoek Mengistu aan Moskou? 52412
Tigre: belemmeringen voedselkonvooien 520/1: minder voedselhulp 520 1. ontvoering buitenlanders door TPLF 520/1; offensief TPLF (maart 1988) 52012; vier steden veroverd 52012; gevolgen voedseldistributie 5201213; Ethiopische regering gelast vertrek hulporganiiaties 5211112; coördinatie EPLF-TPLF 5221112: afkondiging noodtoestand voor Tigre 52213: tegenoffeniief regeringstroepen 52211 e.v.: diverse steden heroverd volgens regering 52311: nieuw offensief TPLF 52311: hoofdstad Mekele in handen van TPLF 524/1
Voedselsituatie: hongersnood bedwongen'? 523/2; nieuw hervestigingsprogramma? 523/3 e.v.

EUROPA (OOST)

Warschaupact: NAVO-voorstellen op CFE 548/3 e.v.; reacties 55013 e.v.: NAVO- oorst stellen CSBM-conferentie 55211 e.v.; verslag Gorbatsjow over verloop top niet Bush bij Malta. inval iii Tsjechosłowakije van 1968 veroordeeld 78912 e.v.

EUROPA (WEST)

ORGANISATIES EN VERDRAGEN

Europese Gemeenschappen (EG)

Begroting: begroting 1989 vastgesteld 10/1; verdeling over de posten 1013 e.v.
België: uitslag verkiezingen voor Europees Parlement 4021112
Denemarken: uitslag verkieringen voor Europees Parlenient 402/2/3
Duitsland(Bondsrepubliek): uitslag verkiezingen voor Europees Parlement 40213 e.v.
Engeland: uitslag verkiezingen voor Europees Pal-Ieinent 40512 e.v.
Europees Parlement: verslag over Europese Raad in Parleiiient 9/2 e.v.; evaluatie Grieks voorzitterschap 912 e.v.; voorstel EMU van Europees Parlement 25813 e.v.; verkiezingen voor Europees Parlement 40112; opkomit 40112: procedures 40113: uitslagen per land in België. Denemarken, Duitsland (Bondsrepubliek). Engeland, Frankrijk, Griekenland. Ierland. Italië. Luxemburg, Nederland, Portugal en Spanje 402/1/e.v.; groeperingeti in het Europese Parlement opgesplitst naar land 40211: opkomst Euroverkiezingen lager dan in 1984 402/3 e.v.; akkoord socialisten en christen-democraten 40713 e.v.; Spaans centrniii-rechts naar christen-democratische fractie 408/1; commentaar 40813 e.v.; Europese Coniniissie: samenstelling Enropese Cominissie per h januari 1989 1111 e.v.; leden en taakverdeling van de Europese Commissie per 6 januari 1989 1212; opmerkingen voorzitter Europees Parleiiient t.g.v. Europese top in Straatsburg (8 december) 804/1
Europese Raad. bijeenkomst op Rhodos 2 en 3 december 1988 6/3; verklaring over internationale rol EG in politiek en economie 6/3 ev.: over sociale dimensie 71112: belastingen 7/2; milieu 712: eilanden 713: audio-visuele samenwerking 713: internationale rol 8/1: Midden-Oosten 811 e.v.: Parlement 813 e.v.: verslag over Europese Raad in Parlement 912 e.v.: evaluatie Grieks voorzitterschap 9/2 e.v.: bijeenkomst in Madrid 417/1; belangrijkste onderwerp oprichting economische en nionetaire unie (EMU) 41711: voorbeschouwing 417/1 e.v.; diverse standpunten 41711 e.v.: verloop besprekingen in Madrid 41713 e.v.: compromis over EMU bereikt 41812; verschillende discussiebijdragen 41813 e.v.; verklaring over andere onderwerpen nl. China, Oost-Europa. TV zonder grenzen. sociaal handvest en schuldenproblematiek 419/2 e.v.; afsluitende persconferenties 42012 e.v.; verdeelde reacties op resultaten Europese Raad 42111 e.v.; bijeenkomst EG-regeringsleiders op 18 novemb er n.a v ontwikkelingen in Oost-Europa 760/1 e.v.: resultaten hijeenkornst in Parijs 761/2 e.v.; vergadering in Straatsburg op 8 en 9 december 80111 e.v.; EMU 801/2; Bank voor Oost-Europa 80213; voortgang interne markt 80311; sociaal handvest 80312; hulp aan Oost-Europa 80312: immigratie en asielrecht 80312; fiscale fraude 80313; opnierkingen voorzitter Europees Parlement 803'1
Frankrijk: uitslag verkiezingen voor Europees Parlement 40411 e.v.
Griekenland: uitslag verkiezingen Europees Parlement 40413 e.v.
Ierland uitslag verkiezingen Europees Parlement 406 1
Irak. Europese verklaring 686/1: beschuldiging Europese parlement i.z. gebruik chemische wapens door Irak 6861112
Italië: uitslag verkiezingen Europees Parlement 40611 e v
Interne markt;. rapport over voortgang naar interne markt van Europa 1992" 31313 e.v.
Justitie: Europees Hof veroordeelt afspraken luchtvaarttarieven 31111 e.v.
Landbouw: ministerraad bereikt akkoord over landbouu prijzen 1989-1990 312/3 e.v.
Luchtvaart: Europees Hof veroordeelt afspraken luchtvaarttarieven 311/1/e.v.
Luxemburg: uitslag verkiezingen Europees Parlement 406 3 e.v.
Milieu. EG-ministers willen eind aan gebruih CFK's 177/1/2; VS sluiten zich aan bij EG-besluit 177/2/3; toelichting 177/3 e.v
Monetaire zaken: Monetaire Unie EG aanbevolen door comité Delors 25711; consequenties van de aanbevelingen 25712: Britse regering tegen 257/3 e.v. Duisenberg en Pöhl enthousiast 258/1 e.v.; voorstel EMU van Europees Parlement 258'3 e.v.: commentaar 25913; Monetaire Unie belangrijkste onderwerp Europese Raad in Madrid 41711; voorbeschouwing 417'112: diverse standpunten 41711 e.v.: verloop besprekingen in Madrid 41713 e.v.; compromis over EMU bereikt 418/2; verschillende discussiebijdragen 41813 e.v.: verklaring over andere onderwerpen 419/2 e.v.
Nederland: uitslag verkiezingen Europees Parlement 4071112; winst voor CDA, verlies voor PvdA en VVD bij Europese verkiezingen 40913 e.v.; de nieuw gekozen Nederlandse leden van het Europees Parlement 31011: verschuivingen 410/1/2; analyse uitslagen 41013 e.v.
Omroep: EG-richtlijn tv-ontvangst 311/3 e.v.; Deense, Westduitse en Belgische bezwaren 31211 e.v.; EG-ministerraad over HDTV 314/1/2
Oostenrijk: Oostenrijk vraagt lidmaatschap EG aan 71013 e.v.
Portugal: uitslag verkiezingen Europees Parlement 40712
Spanje: uitslag verkieringen Europees Parlement 4071211
Telecommunicatie: liberalisatie markt voor telecommunicatie 314/2/3
Verenigde Staten: VS sluiten zich aan bij EG-besluit tot beëindiging gebruik CFK's 177/2/3
Verkiezingen: verkiezingen voor Europees Parlement 401/1/2: opkomst 40112: procedures 40112 e v : uitslagen per land in België, Denemarkcii. Duitsland (Bondsrepubliek), Engeland, Frankrijk, Griekenland. Ierland, Italië. Luxemburg, Nederland, Spanje en Portugal 402/1 e.v.: groeperingen in het Europees Parleiiient opgesplitst per land 402/1: opkomst Euroverkiezingen lager dan in 1984 40213 e.v.: akkoord socialisten en chriiteii-democraten 407/3 e.v.; Spaans centrum-rechts naar christen-democratische fractie 40811, commentaar 408/1 e.v
Zuid-Afrika: rondreis NP-leider De Klerk 5321112

Raad van Europa

San Marino: 22ste lid (16 november 1988) 1213 e.v.

FINLAND

Parlement. Sorsa gekozen tot parlementsvoorzitter van Matti Ahde (1 februari 1989) 64613
Politieke partijen:
— Communistische Arbeiderspartij voor Vrede en Socialisme 64512: oprichting (21 mei 1989) 64512
— Groene Associatie: vorming (9 augustus 1988) 645/3
— KP: ontwikkelingen binnen de KP 63512: naam partij veranderd in Keskusta-Centrern 645/2
— SKDL: 15de congres van de Finse Volksdemocratische Liga (20-22 mei 1988) 6451213
SKP-Y: congres (27 augustus 1988) 645/3; Kajanoja gekozen tot partijvoorzitter als opvolger van Taisto Sinisalo (27 augustus 1988) 645/3
— SMP: Makela gekozen tot secretaris Finse Boerenpartij (20 januari 1989) 64611: Pekka Vennamo geeft partijlciderschap op (augustus 1989) 63611
Regering: nieuwe minister van buitenlandse zaken (1 februari 1989) 64612; samenstelling kabinet (1 februari 1989) 64613
Strijdkrachten: nieuwe comiiiandant ian de strijdkrachten per maart 1990 64711
Verkiezingen: lokale verkiezingen (16 en 17 oktober 1988) 645 3 e.v.

FRANKRIJK

POLITIEK (Buitenlandse)

Egypte: bezoek Mubarak 234, 1, idem 235/1
Europese Gemeenschap: uitslag verkiezingen Europees Parlement 40411 e.v.
Libanon: ontvoering Jacqueline Valente door groep van Abu Nidal 49913; Franse interventie (I), informatiemissie Deniau. Frankrijk stuurt hospitaalschip cn tanker naar Libanon, verzet moslems 735/3 e.v.: Franse interventie (II), diploiiiatieke activiteiten. Frankrijk stuurt vlooteenheid naar wateren voor Libanese kust 769/1 e v : Franse vloot bij Libanon zereduceerd 771.3
Tsjaad: officieel bezoek Habre 650'2: Franse hulp 650/2; Frankrijk kondigt troepenvermindering aan 655/2

GEESTELIJK LEVEN

Islam: Ayatollah Khomeini veroordeelt Salman Rushdie ter dood wegens diens roman The Satanic Verses 129/1; samenvatting inhoud roman 12911 e.v.; biografie Salman Rushdie 129.2: chronologie der gebeurtenissen na het verschijnen van The Satanic Verses 130/1 e.v., verklaring EG-ministers 131/3 e.v.: steun VS-president Bush aan EG-verklaring 13212; reactie Iran 13212: debat in Tweede Kamer 13213; reacties in Israël 133/1; verharding standpunt Khonieini 133/1/2; reacties in West-Duitsland. Frankrijk cn Nieuw-Zeeland 13312; drcigenienten Islamitische Jihad 13313: Britse uitgever van Rushdie's boek suggereert concessies 134/1/2; coiniiientaar 13513: reactie Salman Rushdie 1691112: Franse regering vervolgt bedreigers van Rushdie 1691213: Roald Dahl tegen Rushdie 16913 e.v.; steunbetuiging andere collega's 17011: Britse regering verwerpt Iraans ultimatum 17011: Sjewardnadze bespreekt kwestie Rushdie met Iraanse leiders 17012: internationale schrijversoproep 1701213: Nobel-jury wil Iran niet veroordelen 17013: Japan vermindert invoer olie uit Iran 17013 e.v.; verzoenende uitlatingen uit Engeland door Iran afgewezen 1721112: demonstratiei in Nederland 17212 e.v., reacties Nederlandse politiek 1731112: dreigementen Palestijnse groep 17312: Iran verbreekt banden met Groot-Brittannië 17313; Britse tegenniaatregelen 17411: Sjiitische dreigementen jegens Frankrijk 174/1/2; Iraanse kritiek op West-Duinland 17412: kritiek Kadhafi op Islamitisch fundamentalisme 17413
Oostenrijk: paus ontmoet Waldheim tijdens zijn bezoek aan Oostenrijk (juni 1988) 66613 e.v.
Paraguay: bezoek paus (16-19 mei 1988) 14111

GHANA

Burkina Faso: reactie op dood Sankara 15413; contacten 15413

GRIEKENLAND

Albanië: opheffing staat van oorlog tussen Griekenland en Albanië 184/2; akkoord over culturele samenwerking 184/2: Malile bezoekt Griekenland 184/3
Bankwezen: schandaal rond de bankier Koskotas 479/1; regering oberleeft motie van wantrouwen i.v m. affaire Koskotas (13 maart 1989) 49013; "operatie Zorba" 492'3 e.v.; parlement gaat rol van oud-premier Papandreou en vier voormalige ministers hij affaire-Koskotas onderzoeken (19 juni 1989) 49413
Europese Geiiieenschap: uitslag verkiezingen Europese Gemeenschap 404/3 e.v.
Kabinet: minister van nationale economie Simitis stapt op (26 november 1987) 47712; aftreden minister van onderwijs en religie Tritsis (6 mei 1988) 477'2
Kerk en Staat: wet inzake de overdracht van kerkelijke bcrittingen aan de staat door parlement aangenomen (3 april 1987) 477'2: ondertekening definitieve akkoord (11 mei 1988) 4771213
Onderwijs: onderwijsproblematiek (november 1987) 47713 e.v.; staking in het middelbaar onderwijs na 36

dagen beëindigd (27 juni 1988) 478/2
Oppositie: linke en rechtse oppositie praten over gemeenschappelijke strategie tegen de regering-Papandreou (21 december 1988) 490/1/2
Politieke partijen:
__ Grieks Links: KKE en Grieks Links worden het eens over een gemeenschappelijk programma (december 1988) 490/1
__ KKE: KKE en Grieks Links worden het eens over een gemeenschappelijk programma (december 1988) 490/1; verwijdering Kappos uit CC (juli 1989) 494/2; Florakis als partijsecretaris opgevolgd door Farakos (juli 1989) 494/2
__ Nieuwe Democratie: Theodorakis wenst overwinning van Nieuwe Democraten 492/1/2
__ PASOK: onrust binnen de Pasok 479/2; Lazaris verlaat parlement en partij 479/2; drie PASOK-parlementariërs uit de partij gezet 490/3
Regering: reorganisatie kabinet (22 juni 1988) 478/2; samenstelling kabinet (juni 1988) 478/2/3; premier Papandreou ondergaat hartoperatie (30 september 1988) 478/3; minister van openbare orde Sechiotis treedt af i.v.m. verdwijning bankier Koskotas (7 november 1988) 479/2; Koutsogiorgas stelt zijn portefeuille justitie ter beschikking i.v.m. de zaak-Koskotas (11 november 1988) 479/1/2; kabinetswijzigingen (november 1988) 479/3 e.v.; plaatsvervangend minister van defensie Yotas veroordeelt financiële onregelmatigheden op het gebied van defensie en stapt op (14 december 1988) 480/2/3; regering overleeft motie van wantrouwen van de Nieuwe Democratie (13 maart 1989) 490/3; aftreden Koutsogiorgas (14 maart 1989) 491/1; reorganisatie kabinet (17 maart 1989) 491/1/2; vorming en samenstelling van een regering van conservatieven en communisten onder Tzannetakis (juni-juli 1989) 492/3 e.v.
Schandalen: parlementair onderzoek naar verkoop Joegoslavische maïs door Grieks staatsbedrijf (13 juli 1989) 494/2/3; parlement gaat rol van oud-premier Papandreou en vier voormalige ministers bij affaire Koskotas onderzoeken (19 juli 1989) 494/3; Papandreou beschuldigd van illegaal aftappen telefoons (21 juli 1989) 494/3
Verkiezingen: nieuwe kieswet 491/2; systeem van voorkeurstemmen in ere hersteld 492/1; Nieuwe Democratie wint de parlementsverkiezingen van 18 juni 1989 492/2

GUYANA

Algemeen: gebalsemde lichaam van oud-president Burnham in mausoleum bijgezet (14 december 1986) 27/2
Justitie: onderzoek naar dood voormalige oppositieleider Rodney (1-15 februari 1988) 28/1
Politieke partijen:
__ PNC: Chandisingh plaatsvervangend leider People's National Congress (februari 1986) 26/2
__ URP: vorming (begin 1987) 27/3
Regering: wijzigingen binnen het kabinet (eind 1986) 27/1/2; verdere kabinetswijzigingen 28/1
Verkiezingen: oppositie breekt besprekingen met de regering af en begint campagne voor "vrije en eerlijke" verkiezingen 26/3 e.v.; gemeenteraadsverkiezingen afgelast 27/1; rapport Integriteitscommissie 27/3

HONGARIJE

Algemeen: viering Russische oktoberrevolutie vervangen door 15-maartviering 441/3; rehabilitatie en herbegrafenis Imre Nagy 443/2 e.v.; Hongarije ontmantelt IJzeren Gordijn 446/3
Economie: plenum Centraal Comité over economische hervormingen 413/2/3; meer ruimte voor privé-bedrijven 413/3
Milieu: bouw Donaudam gaat door 421/3 e.v.; bouw Donaudam wordt gestopt 447/1
Oostenrijk: Hongarije verwijdert IJzeren Gordijn langs grens met Oostenrijk 446/3; Horn bezoekt Oostenrijk 447/1
Oppositie: vorming en heroprichting politieke organisaties 422/1 e.v.; vorming nieuwe partijen wordt legaal 423/1; dialoog tussen communistische partij en oppositiegroeperingen 444/3 e.v.; oppositie wint bij tussentijdse parlementsverkiezingen 659/2/3; akkoord communisten en oppositie 659/3 e.v.
Parlement: J. Stadinger nieuwe voorzitter 412/3; vorming nieuwe partijen wordt legaal 423/1; stakingswet aangenomen 441/3 e.v.; Matyas Szuros volgt Stadinger op als voorzitter 442/3; opppositie wint bij tussentijdse parlementsverkiezingen 659/2/3
Partij: Centraal Comité spreekt zich uit voor meerpartijensysteem 423/1/2/; leidende rol communistische partij uit grondwet geschrapt 423/3; Politburo drastisch gewijzigd 442/2/3; uitgestoten politici weer in partij opgenomen 442/3; Kádár verliest laatste politieke functies 442/3 e.v.; dialoog tussen communistische partij en oppositiegroeperingen 444/2 e.v.; vorming nieuw partijbestuur 445/1 e.v.; oud-partijleider Janos Kádár overleden 445/3 e.v.; veertiende congres HSAP 657/1; HSAP opgeheven en vervangen door Hongaarse Socialistische Partij (HSP) 657/2 e.v.; nieuw partijbestuur 658/1/2; verdeeldheid binnen de partijtop 658/3 e.v.; akkoord communisten en oppositie 659/3 e.v.
President: Bruno Straub volgt K. Nemeth op als staatshoofd 412/3
Regering: wijzigingen in ministerraad 412/3; Miklos Nemeth nieuwe premier 412/3 e.v.; ingrijpende kabinetswijziging (mei 1988) 443/1/2
Sowjet-Unie: Sowjet-leider Gorbatsjow keurt Hongaarse hervormingen goed 442/1
Vakbond: oprichting onafhankelijke arbeidersvakbond 423/3
Verkiezingen: oppositie wint bij tussentijdse parlementsverkiezingen 659/2/3

IERLAND

Europese Gemeenschap: uitslag verkiezingen Europees Parlement 406/1
Parlement: geen absolute meerderheid voor Haughey bij de verkiezingen van 15 juni 1989 619/2 e.v.
Politieke partijen:
__ Fine Gael: electoraal pact tussen Fine Gael en de Progressieve Democraten (28 mei 1989) 619/2
__ Progressieve Democraten: electoraal pact tussen Fine Gael en de Progressieve Democraten (28 mei 1989) 619/2
Regering: kabinetswijziging (24 november 1988) 619/1; vorming nieuwe regering-Haughey 620/1/2; samenstelling kabinet (11 juli 1989) 620/2/3
Verkiezingen: premier Haughey wenst vervroegde algemene verkiezingen op 15 juni 1989 619/1; electoraal pact tusse Fine Gael en de Progressieve Democraten (28 mei 1989) 619/2; geen absolute meerderheid voor Haughey bij de verkiezingen van 15 juni 1989 619/2 e.v.

INDIA

Corruptie: beschuldigingen van corruptie tegen regering van Rajiv Gandhi 109/3; Fairfax-affaire 109/3; rapport Thakkar-Natarajan 109/3 e.v.; affaire Westduitse onderzeeërs 110/1; officieel onderzoek 110/2; Bofors-affaire 110/2 e.v.; rapport parlementaire commissie inzake Bofors-affaire 111/2; nieuwe beschuldigingen V.P. Singh 111/2/3
Deelstaten:
__ Algemeen: overzicht politieke ontwikkelingen in 18 deelstaten sinds maart 1985 92/2 e.v.
__ Arunachal Pradesh: 24ste staat 91/3
__ Assam: vorming AGP en UMF 92/2; parlementsverkiezingen (16 december 1985) 92/3; winst AGP 92/3; AGP-leider Mahanta premier 92/3
__ Bihar: Dubey van de Congrespartij (I) als premier 92/3; opgevolgd door Azad 92/3
__ Goa: 25ste staat 91/3
__ Haryana: premier Bahajan Lal van Congrespartij (I) 92/3; vervangen door Bansi Lal 92/3 e.v.; parlementsverkiezingen (17 juni 1987) 93/1; Congrespartij (I) verslagen door Lok Dal (B) 93/1; Devi Lal premier coalitiekabinet Lok Dal en BJP 93/1
__ Jammu en Kasjmir: aftreden premier G.M. Shah 93/1; deelstaat onder presidentieel bestuur 93/1/2; akkoord Congrespartij (I) met National Conference 93/2; Farooq Abdullah premier coalitieregering (7 november 1986) 93/2; parlementsverkiezingen (23 maart 1987) 93/2; winst voor coalitie 93/2; Farooq Abdullah opnieuw premier 93/2
__ Karnataka: premier Hegde door S.R. Bommai opgevolgd 93/2
__ Kerala: parlementsverkiezingen (23 maart 1987) 93/2; UDF verslagen door LDF 93/2/3; Nayanar van de CPI (M) premier (16 maart 1987) 93/3
__ Madhya Pradesh: Moti Lal Vora van de Congrespartij (I) als premier 93/3; opgevolgd door Arjun Singh 93/3
__ Maharashtra: Vasantrao Patil van de Congrespartij (I) opgevolgd door Nilangekar (3 juni 1985) 93/3; Nilangekar afgetreden en vervangen door S.B. Chavan (12 maart 1986) 93/3; Sharad Pawar nieuwe premier (24 juni 1988) 94/1
__ Manipur: R.K. Jaichandra Singh benoemd tot premier als opvolger van Rishang Keishing (4 maart 1988) 94/1
__ Meghalaya: parlementsverkiezingen (2 februari 1988) 94/1; geen meerderheid over Congrespartij (I) 94/1; regering Congrespartij onder premier P.A. Sangma 94/1
__ Mizoram: 23ste staat 91/3; Congrespartij (I) verslaat MNF bij parlementsverkiezingen (21 januari 1989) 92/1; Lal Thanhawla van de Congrespartij premier 94/1; onderhandelingen Laldenga en regeringsfunctionarissen 94/1; ondertekening memorandum inzake beëindiging MNF-opstand 94/1; verbod MNF opgeheven 94/1; Laldenga premier voorlopige coalitieregering van Congrespartij en MNF (21 augustus 1986) 94/2; winst MNF bij parlementsverkiezingen (16 februari 1987) 94/2; Laldenga premier MNF-kabinet 94/2; Laldenga ontslagen 94/2; Mizoram op 7 september 1988 onder presidentieel bestuur 94/2
__ Nagaland: Congrespartij (I) behoudt meerderheid bij parlementsverkiezingen (21 januari 1989) 92/1; premier S.C. Jamir vervangen door Hokishe Sema 94/2; Congrespartij (I) absolute meerderheid bij parlementsverkiezingen (18 november 1987) 94/2; regering-Sema verliest meerderheid 94/2; Nagaland onder presidentieel bestuur (7 augustus 1988) 94/2
__ Punjab: Akali Dal wint parlementsverkiezingen (25 september 1985) 94/2; Barnala premier 94/2; presidentieel bestuur opgeheven (29 mei 1985) 94/2/3; opnieuw ingesteld (11 mei 1987) 94/3
__ Rajasthan: Harideo Joshi van de Congrespartij (I) als premier opgevolgd door Shiv Charan Mathur 94/3
__ Tamil Nadu: winst DMK bij parlementsverkiezingen (21 januari 1989) 92/1; premier Maruthur Gopalamenon Ramachandran overleden (24 december 1987) 94/3; opvolging betwist door twee facties ADMK 95/1; nieuwe regering o.l.v. mevrouw Janaki Ramachandran verwerft onvoldoende steun 95/1; Tamil Nadu onder presidentieel bestuur (30 januari 1988) 95/2
__ Tripura: alliantie van Congrespartij (I) en TUJS 95/2; wint 30 van de 60 parlementszetels 95/2; Majumber (TUJS) beëdigd als premier van een coalitiekabinet (5 februari 1988) 95/2
__ Uttar Pradesh: V.P. Singh wint op 16 juni 1988 Lagerhuis-zetel van Allahabad 95/3; aftreden premier Bir Bahadur Singh (Congrespartij) 95/3; Narain Dutt Tiwari opvolger 95/3
__ West-Bengalen: Links Front vergroot meerderheid bij parlementsverkiezingen (23 maart 1987) 95/3; Basu opnieuw premier 95/3
Gurkha's: akkoord met Gurkha's over autonomie 112/1/2; campagne GNLF 112/1/2
Libanon: vrijlating M. Singh 498/1
Oppositie: bundeling 91/1 e.v.
Pers: maatregelen tegen Indian Express 111/3; wetsontwerp tegen laster ingetrokken 112/1
Politieke partijen:
__ Congrespartij (I): wijziging in leiding 90/3; uitstoting partijleden 90/3; vorming nieuwe organisatie door dissidenten 91/1
__ Congrespartij (S): fusie met Congrespartij (I) 91/2
__ Jan Morcha: vorming op 2 oktober 1987 91/1
__ Janata: ontwikkelingen 1988 91/2; vorming door vier "nationale" oppositiepartijen (11 oktober 1988) 91/3
__ Lok Dal: ontwikkelingen 1987 91/2; vorming door vier "nationale" oppositiepartijen (11 oktober 1988) 91/3
President: Ramaswamy Venkataraman achtste president van India op 25 juli 1987 beëdigd 80/3; Shankar Dayal Sharma vice-president 80/3
Regering: wijzigingen in centrale regering 1985/1987 79/1 e.v.; aftreden V.P. Singh als minister van defensie (12 april 1987) 79/3 e.v.; reorganisatie 14 februari 1988 80/1/2; reorganisatie 25 juni 1988 80/2/3
Sri Lanka: begin terugtrekking Indiase troepen 6/2
Verkiezingen: parlementsverkiezingen in deelstaten (1985-januari 1989) 91/3 e.v.; Hogerhuis (28 mei 1988) 112/1
Zweden: Bofors-affaire 110/2 e.v.

INTERNATIONAAL

CONFERENTIES

Bevolking: UNFPA-conferentie in Amsterdam over toe

komstige groei wereldbevolking 740/3 e.v.
CVSE: vierde ronde CVSE afgesloten 49/1 e.v.; overeenstemming over slotdocument bereikt 50/1/2; samenvatting slotdocument 50/3 e.v.; interview Gorbatsjow: succes Wenen dankzij Sowjet-concessies 51/2; bijeenkomst ministers van buitenlandse zaken 51/2 e.v.; aankondiging eenzijdige ontwapeningsmaatregelen door Sowjet-Unie 52/3 e.v.; commentaar 53/2/3; NAVO-voorstellen op CFE 548/3 e.v. reacties 550/3 e.v. NAVO-voorstellen op CSBM-conferentie 552/2 e.v. informatieforum in Londen 553/1 e.v.; conferentie over mensenrechten in Parijs 554/1/2; persconferentie en toespraak Sowjet-minister Sjewardnadze 554/2; evaluatie resultaten 555/1/2
Milieu: conferentie over aantasting ozonlaag in Londen 178/1/2; afwijkend geluid uit Sowjet-Unie 178/2; China en India vragen internationaal fonds 178/3; milieuconferentie in Den Haag 179/1 e.v.; voorgeschiedenis 179/3; deelnemende landen 179/3; persconferentie 180/1 e.v.; verklaring van Den Haag 180/3 e.v.; commentaar uit België 181/3; conferentie en verdrag over grensoverschrijdend transport van chemisch afval 278/2 e.v.; verdrag ondertekend 279/1; analyse resultaten 279/2; internationale conferentie over CFK's 374/3; aanscherping protocol van Montreal 374/3; Noors aanbod: bijdrage aan internationaal fonds 375/1; slotverklaring 375/3; evaluatie resultaten 375/3 e.v.; internationale conferentie in Noordwijk over klimaatverandering 757/2 e.v.; concrete maatregelen blijven uit 758/1; slotverklaring 758/2 e.v.; nabeschouwing 759/1; milieubeweging teleurgesteld 759/3
Niet-gebonden landen: topconferentie niet-gebonden landen 629/1; president Peru: beperk afbetaling schulden 629/1/2; kijk op de wereld van Kadhafi 629/3; verdeeldheid over conflicten in Midden-Oosten en Azië 629/3 e.v.; compromissen in slotresoluties 630/2/3; percommentaar 630/3 e.v.
Volksgezondheid: vijfde internationale conferentie over AIDS 471/3; verspreiding van de ziekte 471/3 e.v.; uitwerkingen AZT 472/1 e.v.; AIDS-epidemie onder Europese drugsverslaafden 473/1 e.v.; CD4 mogelijk medicijn 473/3; voortgang ontwikkeling vaccin 474/1; AIDS-problematiek in Azië, i.h.b. Thailand 474/1 e.v.; situatie in New York 475/1; voorloper voor de rest van de wereld 475/1 e.v.
Wereldeconomie: 15de economische top van de Groep van Zeven 449/1; voorstel topconferentie Noord-Zuid 449/2; Japans initiatief m.b.t. ontwikkelingshulp 449/2 e.v.; Sowjet-Unie geweerd 450/1; resultaten topconferentie 450/1/2; slotverklaringen 450/2 e.v. commentaar 451/3 e.v.

ECONOMIE, FINANCIËN EN SOCIALE ZAKEN

Energie:
— Aardolie: wereldwijde produktie van aardolie in 1987 en 1988 534/2 e.v.
Wereldeconomie: 15de economische top van de Groep van Zeven 449/1; voorstel topconferentie Noord-Zuid 449/2; Japans initiatief m.b.t. ontwikkelingshulp 449/2 e.v.; Sowjet-Unie geweerd 450/1; resultaten topconferentie 450/1/2; slotverklaringen 450/2 e.v. commentaar 451/3 e.v.

ONTWAPENING EN WAPENBEHEERSING

Chemische wapens: Internationale conferentie over verbod op chemische wapens 69/3; voorgeschiedenis 69/3 e.v.; Arabische landen voor behoud chemische wapens 70/3 e.v.; Sowjet-Unie vernietigt chemische wapens 71/1/2; minister Sjewardnadze niet overtuigd m.b.t. chemische fabriek in Libië 71/2; slotverklaring 71/3; Westerse landen tevreden 71/3; commentaar 72/1/2
Conventionele wapens: MBFR-besprekingen zonder resultaat beëindigd 535/3 e.v.; terugblik 536/1 e.v.; CFE-onderhandelingen begonnen 537/2; voorbeschouwing 537/2 e.v.; verloop ministeriële bijeenkomst 538/2 e.v.; NAVO-voorstellen op CFE 549/3 e.v.; reacties 550/3 e.v.
Sowjet-Unie: aankondiging eenzijdige ontwapeningsmaatregelen door Sowjet-Unie 52/3 e.v.; commentaar 53/2/3

ORGANISATIES EN VERDRAGEN

Algemene Overeenkomst voor Tarieven en Handel (GATT)

Jaarverslag: jaarverslag 1988 631/2/3; aanhoudende groei wereldhandel voorzien 631/3
Wereldhandel: ministeriële bijeenkomst in Montreal 37/2; evaluatie verloop Uruguay-ronde 37/2/3; akkoord over tropische produkten 37/3 e.v.; voorbehoud VS i.v.m. landbouwkwestie 38/1; besprekingen beëindigd zonder resultaten 38/2 e.v.; VS-minister Shultz: GATT-overleg niet mislukt 39/1/2; wereldhandel in 1988 260/1; akkoord bereikt in onderhandelingen Uruguay-ronde 260/1; landbouwakkoord 260/2; textielakkoord 260/3 e.v.; "safeguards" en intellectueel eigendom 261/1; jaarverslag 1988 631/2/3; aanhoudende groei wereldhandel voorzien 631/3

Internationaal Monetair Fonds (IMF)

Ecomische ontwikkeling: World Economic Outlook gepubliceerd 245/3 e.v.; economic outlook 633/1/2
Jaarverslag: jaarverslag IMF 1988-1989 631/3 e.v. Schuldenvraagstuk: schuldenplan van VS-minister Brady 246/2; minister Ruding maant tot scepsis 246/3 e.v.; groep van Zeven akkoord met schuldenplan 247/2; groep van 24 ontwikkelingslanden bijeen 247/2; ook instemming Interimcomité 247/3; bijeenkomst Interimcomité (voortzetting) 261/2; bijeenkomst ontwikkelingscomité 261/2/3; commentaar 261/3
Wereldbank: gezamenlijke jaarvergadering IMF en Wereldbank 633/2/3; voorvergadering IMF-organen 633/3; hulp voor Polen 633/3; dollarkoers 634/1 e.v.; ontwikkelingslanden 634/3; geen akkoord over verhoging middelen IMF 634/3 e.v.; ontwikkelingscomité: meer geld voor milieu 635/1/2; Wereldbank-directeur Conable opent jaarvergadering 635/2; rede president Bush 635/3 e.v.; Ruding ziet niets in speciale bank voor Polen 636/1/2

Internationale Verbond van Vrije Vakverenigingen (IVVV)

Jaarverslag: jaarverslag IVVV 636/3; stijgend aantal vakbondsleden vermoord 636/3 e.v.

Islamitische Conferentie Organisatie (ICO)

Ministerraad: conferentie ministers van buitenlandse zaken 307/1; Rushdie veroordeeld, maar niet ter dood 307/1; uitspraken slotbijeenkomst 307/1 e.v.; analyse uitspraken ICO-conferentie 307/3 e.v.

Kinderfonds van de Verenigde Naties (UNICEF)

Jaarverslag: jaarverslag 1988 39/3; kinderen in Derde Wereld slachtoffers schuldencrisis 39/3 e.v.

Noordatlantische Verdragsorganisatie (NAVO)

Kernwapens: bijeenkomst 19 en 20 april in Brussel 308/2; aanhoudend meningsverschil modernisering kernwapens voor de korte afstand (SNF) 308/2; Westduitse regering accepteert nul-optie voor SNF 308/2/3; Nederlands bemiddelingsvoorstel 308/3 e.v. slotverklaring 309/2; NPG houdt vast aan SNF-modernisering, maar beslissing uitgesteld 309/2; bijlage bij slotdocument: SNF-modernisering Warschaupact gaat door 309/3; toelichting 309/3 e.v.; Bonn tegenover Londen en Washington 341/1; verwarring over Westduits standpunt 341/1 e.v.; Westduits regeringsstandpunt geformuleerd 341/3 e.v.; Nederland wil bemiddelen 342/2; VS-minister Cheney: NAVO-defensie op peil houden 342/2/3; Genscher en Stoltenberg over hun gesprekken in Washington 342/3 e.v.; steun voor Bonn en andere NAVO-landen 343/1/2; regeringsverklaring bondskanselier Kohl 343/2/3; steun voor Bonn uit Italië en Spanje 343/3; waarschuwingen uit VS en Engeland 344/1; overleg Lubbers en Van den Broek met Thatcher en Howe 344/1; overleg Thatcher-Kohl zonder resultaten 344/2; interview Genscher met Frankfurter Rundschau: "SNF-standpunt Bonn heeft speciaal gewicht" 344/2/3; bondskanselier Kohl in Rome 344/3; overleg Genscher-Dumas 344/3; Amerikaans compromisvoorstel bij NAVO ingebracht 345/1; kritiek Paul Nitze op VS-regering 345/1; onderhoud Lubbers-Kohl 345/2; Mulroney bij Bush 345/2; VS-regering blijft tegen onderhandelingen 345/2/3; uitlatingen Cheney, Genscher, De Mita en Thatcher 345/3 e.v.; Kohl weigert uitstel NAVO besluit over onderhandelingen met SU 346/1; overleg Lubbers-Bush 346/2/3; James Baker in Moskou 346/3; brengt verslag uit in NAVO-raad 346/3; SU trekt eenzijdig kernkoppen terug 346/3 e.v.; voorzichtige instemming NAVO-landen met reductiemaatregel Gorbatsjow 347/2; overleg Sjewardnadze in Bonn 347/2; Moskou dreigt met tegenmaatregelen 347/3 e.v.; VS-ministerie van buitenlandse zaken noemt dreigementen van Sjewardnadze "bizar" 348/2; minister Younger legt Britse positie uit 348/2/3; Stoltenberg opnieuw naar Washington 348/3; verwacht compromis 348/3 e.v.; persconferentie president Mitterrand 349/1; besluit modernisering SNF kan worden uitgesteld 349/1/2; Mitterrand in VS 349/3; steunt Amerikaans voorstel 349/3; Moskou: SS-23's worden vernietigd 349/3; voorstellen Warschaupact troepenreductie 349/3 e.v.; minister Baker wijst laatste Westduitse voorstellen af 350/1; president Bush positief over reductie voorstellen Warschaupact 350/1/2; Westduitse regering door FDP-congres vastgelegd op onderhandelingsstandpunt 350/2; NAVO-top: compromis over SNF-wapens 353/1; Amerikaans plan voor vermindering conventionele strijdkrachten in Europa 353/1 e.v.; positieve reacties 354/2/3; slotdocumenten 355/1 e.v.; commentaar 356/2/3; positieve reactie Gorbatsjow op voorstellen wapenvermindering president Bush 386/2/3
Nucleaire Planninggroep: bijeenkomst 19 en 20 april in Brussel 308/2; aanhoudend meningsverschil modernisering kernwapens voor de korte afstand (SNF) 308/2; Westduitse regering accepteert nul-optie voor SNF 308/2/3; Nederlands bemiddelingsvoorstel 308/3 e.v.; slotverklaring 309/2; NPG houdt vast aan SNF-modernisering, maar beslissing uitgesteld 309/2; bijlage bij slotdocument: SNF-modernisering Warschaupact gaat door 309/3; toelichting 309/3 e.v.
Topconferentie: compromis over SNF-wapens 353/1; Amerikaans plan voor vermindering conventionele strijdkrachten in Europa 353/1 e.v.; positieve reacties 354/2/3; slotdocumenten 355/1 e.v.; commentaar 356/2/3
Verenigde Staten: verslag president Bush over verloop top met Gorbatsjow bij Malta 788/3 e.v.
Warschaupact: NAVO-voorstellen op CFE 548/3 e.v.; reacties 550/3 e.v.; NAVO-voorstellen op CSBM-conferentie 552/1 e.v.

Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO)

Economische ontwikkeling: rapport ontwikkeling economie industrielanden 39/2; verwachtingen t.a.v. wereldeconomie 453/1 e.v.
Ministerraad: bijeenkomst 31 mei en 1 juni in Parijs 452/1 e.v.; slotverklaring 453/1; conclusie 453/1/2
Nederland: verwachtingen OESO t.a.v. economische ontwikkeling in Nederland 454/1/2
Onwikkelingslanden: stabilisering schuldenlast in Derde Wereld 656/2/3

Verenigde Naties (VN)

Angola: oprichting UNAVEM door Veiligheidsraad 270/3
Cuba: VN-commissie voor de mensenrechten naar Cuba (september 1988) 64/2
Drugs: conventie drugsbestrijding ondertekend 41/2 e.v.
Mensenrechten: veertig jaar "Rechten van de Mens" in Parijs herdacht 40/2 e.v.
Irak/Iran: tekst resolutie 598 (1987) van de Veiligheidsraad 791/3; instelling UNIIMOG 792/2; benoeming Eliasson tot persoonlijk vertegenwoordiger van VN-secretaris-generaal Perez de Cuellar 793/2; verlenging mandaat UNIIMOG 795/2
Milieu: conferentie en verdrag over grensoverschrijdend transport van chemisch afval 278/2 e.v.; verdrag ondertekend 279/1; analyse resultaten 279/2;internationale conferentie over CFK's 374/3; aanscherping protocol van Montreal 374/3; Noors aanbod: bijdrage aan internationaal fonds 375/1; slotverklaring 375/3; evaluatie resultaten 375/3 e.v.
Namibië: Veiligheidsraad akkoord met Namibië-plan 271/3; inkrimping UNTAG 271/3 e.v.; bezoek Perez de Cuellar 738/1
Panama: Panama vraagt om zitting Veiligheidsraad (25 april 1989) 459/2; zitting (28 april 1989)459/2/3
Somalia: geschil Somalia-UNHCR 670/2/3; vertegenwoordiger UNHCR uitgewezen 672/1/2
UNCTAD: rapport over economische ontwikkeling 660/2/3
Verenigde Staten: Pickering Amerikaans ambassadeur bij de Verenigde Naties 69/3
UNEP: internationale conferentie in Noordwijk over klimaatverandering 757/2 e.v.
UNFPA: VN-conferentie over toekomstige groei wereldbevolking in Amsterdam 740/3 e.v.; rapporten en activiteiten UNFPA 741/2 e.v.; rede Willy Brandt: oproep tot nieuwe Noord-Zuid gesprekken 742/2; tegenwerking regering Verenigde Staten 742/3; slotverklaring 743/1

WMO: internationale conferentie in Noordwijk over klimaatverandering 757 2 e.v.
Zuid-Afrika: Perez de Cuellar in Zuid-Afrika 255/1 e.v.; bezoek Perez de Cuellar 738'1

Voedsel- en Landbouworganisatie (FAO)
Jaarverslag: jaaroverzicht 1988 37.1: voedselsituatie Liriek 37/1
Voedselsituatie: jaaroverzicht 1988 37/1; voedselsituatie kritiek 37/1

Wereldbank
Grondstoffen: prijzen grondstoffen in 1988 sterk gestegen 310/3 s.v.
IMF: gezamenlijke jaarvergadering IMF en Wereldbank 63312'3: openingstoespraak Conable 635 2
Jaarverslag: jaarverslag Wereldbank 1988-1989 632/2/3, cijfers International Finance Corporation 632/3
Ontwikkelingssamenwerking: Wereldontwikkelingsrapport 454/2 e.v.
Schuldencrisis: rapport over schuldencrisis Derde Wereld 42/1 e.v.

Wereldgezondheidsorganisatie (WHO)
AIDS: vijfde internationale conferentie over AIDS 471/3; verspreiding van de ziekte 471/3 e.v.; uitwerkingen AZT 472/1 e.v.; AIDS-epidemie onder Europese drugsverslaafden 473 1 e.v.; CD4 mogelijk medicijn 473/3; voortgang ontwikkeling vaccin 474/1; AIDS problematiek in Azië, i.h.b. Thailand 474/1 e.v.; situatie in New York 475 1; voorloper voor tie rest van de wereld 475/1 e.i.

IRAK

Chemische oorlogvoering: Irak beschiildigd van gebruik chemische wapens tegen Iran en Koerden 684/1; VN-onderroek 684/1 e.v., uitspraak Veiligheidsraad 684/2/3; verzoek VN-secretaris-generaal Perez de Cuellar inzake VN-onderzoek naar beschuldigingen inzake chemische oorlogvoering door Turkije en Irak verworpen 686/1/2
EG: Europese verklaring 686/1; beschuldiging Europees parlement intake gebruik chemische wapens door Irak 686/1/2
Egypte: herstel betrekkingen met Irak. 219/2; bezoek Muharak 22013: bezoek Egyptische ministers 220'3: president Saddam Hoeasein in Egypte 220/3
Grondwet: nieuwe grondwet aangekondigd 226'1
Iran: verzoek VN-secretaris-generaai Perez de Cuellar inz. VS-onderzoek naar heschuldigingen inz. cheniische oorlogvoering door Turkije en Irak verworpen 686/1/2; Iran aanvaardt resolutie 598 van de Veiligheidsraad, verklaring Ayatollah Khomeini 791/2; diplomatieke activiteiten 791/2 e.v.: aankondiging bestand 792/1; instelling UNIIMOG 792/2; kosten Golfoorlog 792/2: Iraanse verliescijfers 792/3: Rode Kruis belast met repatriering krijgsgevangenen 79213: directe onderhandelingen in Genève 793/1; benoeming Eliassoii 793/2; VN-rapport over krijgsgevangenen 794/1: overleg in New York, verklaring Velayati, Iraanse concessie? 794/2; vredesbesprekingen in Genève hervat en verdaagd. uitwisseling gewonde krijgsgevangenen 794 3 e.v.; missie Eliasson, onderhandelingen in New York 795/2: besprekingen in Genève 795'3: voortdurende impasse 796/1
Koerden: Iraaks offensief in het gebied van Arbil 684/1: Iraakse Koerden uit Turkije naar Iran 687/2 gifgasaanvallen gemeld door Massoud Barzani 68311, Koerdische klachten over nieuwe gifgasaanvallen 684/3: Koerdische vluchtelingen in Turkije 684/3 e.v.: amnestie-aanbod voor Iraakse Koerden 685/2/3: internationale reacties op optreden tegen Koerden 685/3 e.i.: Iraaks bericht over volksverhuizing Koerden 686'3: terugkeer Koerdische vluchtelingen uit Turkije 687/1/2; nieuwe amnestie 687'3: deportatie Koerden 687.3 e.v.
Italië: schandaal Banca Nazionale del Lavoro 68312e.v.
Libanon regering-Aoun door Irak erkend, Iraakse wapenleveranties aan FL 733/3
Mensenrechten: rapport Amnesty 226/1 e.v.
Oppositie: berichten over eeii mislukte coup 682/2 e.v.
Politieke partijen:
- Algemeen: evolutie naar meerpartijensysteem in vooruitzicht gesteld 225/2 e.v.

President: affaire Udai Hoessein 682/3
Regering: mutaties augustus 1987-tiiaart 1989 682/1/2: dood Khairallah 682/3; minister vervangen 683'1; Hammadi vice-premier 683/2; ontslag twee ministers 683/2
Turkije: ruim 60.000 Koerdische vluchtelingen in Turkije opgenomen 684 3 e.v.; Kocrden uit Turkije terug naar Irak 687/1/2
Verenigde Staten: minister Shultz en Senaat veroordelen Irak wegens gebruik chemische wapens 685/3 e.v.; Senaat vóór economische sancties tegen Irak 686/1: president Hoessein beschuldigt VS van "lastercampagne" 686/1; Amerikaans Huis van Afgevaardigden vóór sancties tegen Irak 686/3
Verkiezingen: voor Nationale Assemblee 225/1; geen oppositiepartijen, wel 692 onafhankelijke kandidaten 225/1; verkiezingscampagne 225/1; tientallen onafhankelijke kandidaten gekozen 225/2

IRAN

Algemeen binnenlandse politieke ontwikkelingen (oktober 1988- mei 1989) 369'3 e.v.
Amnestie: aangekondigd 370 1: afgekondigd 371/2
Engeland: Avatollah Khomeini veroordeelt Salman Rushdie ter dood wegens diens roman The Satanic Verses 129/1; samenvatting inhoud roman 129'1 e.v.: biografie Salman Rushdie 129/2: chronologie der gebeurtenissen na het verschijnen van The Satanic Verses 130/1 e.v.: verklaring EG-ministers 131/3 e.v.: steun VS-president Bush aan EG-verklaring 132 2. reactie Iran 132/2; debat in Tweede Kamer 132/3: reacties in Israël 133/1; verharding standpunt Khomeini 133/1/2: reacties in West-Duitsland, Frankrijk en Nieuw-Zeeland 133.2: dreigementen Islamitische Jihad 133/3; Britse uitgever van Rushdie's boek suggereert concessies 134/1/2: commentaar 135/3: reactie Salman Rushdie 169/1/2; Franse regering vervolgt bedreigers van Rushdie 169/2, i: Roald Dahl tegen Rushdie 16913 e.i.: steunbetuiging andere collega's 170/1; Britse regering verwerpt Iraans ultimatum 170/1; Sjewardnadze hcspreeht kwestie Rushdie met Iraanse leiders 170/2; internationale schrijversoproep 170/2/3; Nobel-jury wil Iraii niet veroordelen 170/3; Japan verinindert invoer olie uit Iran 170'3 e.v.; verzoenende uitlatingen uit Engeland door Iran afgewezen 172/1/2; demonstraties in Nederland 172/2 e.i.: reacties Nederlandse politiek 173/1 2: dreigementen Palestijnse proep 173/2: Iran verbreekt banden met Groot-Brittannië 17313: Britse tegenmaatregelen 174/1: Sjiitische dreigementen jegens Frankrijk 174/1/2: Iraanse kritiek op West-Duitsland 174/2; kritiek Kadhafi op islamitisch fundamentalisme 174 7
Grondwet: parlementsleden vragen herziening 373/3; positie Rafsanjani 373/3 e.v.: eerste ontwerp voor grondwetsherziening aan Khomeini voorgelegd 37412: wijziging goedgekeurd bij referendum van 28 juli 70l/2
Irak: verzoek VN-secretaris-generaal Perez de Cuellar inz. VN-onderzoek naar beschuldigingen inz. chemische oorlogvoering door Turkije en Irak verworpen 686/1/2; Iraakse Koerden uit Turkije naar Iran 687/2; Iraii beschuldigt Turkije van "dumping" Iraakse Koerden in Iraii 688/3; Iran aanvaardt resolutie 598 van de Veiligheidsraad, verklaring Ayatollah Khomeini 791/2; diplomatieke activiteiten 791 2 e.v.: aankondiging bestand 792/1: instelling UNIIMOG 792/2; kosten Golfoorlog 79282: Iraanse verliescijfers 792/3: Rode Kruis belast met repatriëring krijgsgevangenen 792/3; directe onderhandelingen in Genève 793/1; benoeming Eliasson 793/2; VN-rapport over krijgsgevangenen 794/1; overleg in New York, verklaring Velayati, Iraanse concessie? 794'7: vredesbesprekingen in Genève hervat en verdaagd, uitwisseling gewonde krijgsgevangenen 794/3 e.v.: missie Eliasson, onderhandelingen in New York 795'2: besprekingen in Genève 79513: voortdurende impasse 796/1
Islamitische Republiek: Khamenei herkozen als leider 702.1
Justitie: terechtstelling geestverwanten Montazeri 370/1: golf van politieke executies 370/3 e.v., verdere berichten over executies 372/1/2: benoeming Yazdi tot hoofd rechterlijke macht 702/1; benoeming opperrechter en procureur-generaal 703/1
Khomeini: op 3 juni overleden 369/1; politieke testament van Khomeini voorgelezen door zoon Ahmed 369'1: Raad van Deskundigen kiest Ali Khamenei tot "leider van de Islamitische Republiek" 369/1; begrafenis Ayatollah Khomeini 369/1/2; uitspraak over meningsverschillen 370/2/3: brief over wetgevende niacht 371/1/2; affaire Rushdie en Islamitische Revolutie 372/3 e.v.; Montazeri niet langer opvolger 373/1/2: Khomeini's weg naar de macht 414 1 e.v.: tien jaar Khomeini-bewind 415/2 e.v.: reacties op Khomeini's dood 416/1 2; opvolging door Khamenei 416/2; Khomeini's testament 416/3
Koerden: Iraanse Koerden-leider Ghassemlou in Wenen vermoord 703/3 e.v.
Libanon: bemiddeling in conflict Amal-Hezbollah 84 1
Machtsstrijd: ex-minister vermoord 371/1
Militaire zaken: Rafsanjani niet langer waarnemend opperbevelhebber 703.3
Montazeri: brief met richtlijnen aan de voornaamste leiders 369'2: terechtstelling geestverwanten 370/1; openbare verklaringen 372'3. niet langer opvolger Khomeini 373/1/2; vervanging Montazeri 373/2/3
Oostenrijk: Oostenrijkse arrestatiebevelen tegen Iraanse diplomaten, polemiek in Wenen 701'2
Parlement: Rafsanjani treedt af als parlementsvoorzitter, Karrubi tot opvolger gekozen 702 1
Politieke partijen, toelating politieke partijen aangekondigd 370/1: verdere mededelingen 371/2; indiening aanvragen voor toelating vanaf 31 december 1988 371/2/3
President: Rafsanjani tot president gekozen 7012: Rafsanjani als president bevestigd 701 3; Rafsanjani beëdigd 702/1: benoeming vice-presidenten 703/1; adviseurspost voor Moussavi in bureau van de president 703/3
Regering: aftreden onderminister Larijani en VN-ambassadeur Mahallati 373/2 : nieuw kabinet voorgesteld door Rafsanjani 7023: samenstelling 703/1: ministerslijst ongewijzigd goedgekeurd door Majlis 703/2
Turkije Iran beschuldigt Turkije van "dumping" Iraakse Koerden in Iran 68813
Verkiezingen: twee presidentskandidaten toegelaten, Rafsanjani gekozen 701/2

ISRAËL

Bezette gebieden: Israëlisch verkiezingsplan 62511 e.v.; partijraad Likoed verbindt voorwaarden aan vredesplan 626/3 e.v.: besluit Arbeiderspartij, voorlopig geen breuk in coalitie 627/2; kabinet handhaaft oorspronkelijk plan 627/2/3; Israëlische Arbeiderspartij over verkiezingen 628/1
Economie: economische ontwikkelingen 239/3; devaluatie Sheke! 239/3 e.v.; bezuinigingsplan 240/1
Egypte: Israël draagt Taba over aan Egypte 220/3; bilaterale betrekkingen 220/3 e.v.; Boutros Ghali in Israël 626 3: tien jumen ian Muharak 628/1 e.v.
Libanon: Israëlisch leger ontvoert sjeik Obeid uit Jibshit 497/1; namen in Libanon Israëlische verdwenen militairen 497/1/2: ontvoering Kasfi door Israël 497/2; waarschuwingen Hezbollah 497/2/3
Oostenrijk: Israëlisch parlement vraagt in resolutie aan Oostenrijk "roe te \?eri..cnnaar een afti-eden of een afzetten van de nazi-misdadiger Kurt Waldheim" (16 februari 1988) 66312
Parlement: openingszitting parlement 237/1; Dov Shilansky voorzitter Knesset 237/1/2; vertrouwen Knesset voor nieuw kabinet 239/1/2
Regering: Shamir informateur 236/1; eerste coalitiebesprekingen 236/1 e.v.: mocizame kahinetstormatic 237/2: coalitie-akkoord Likoed-Arbeiderspartij 238/1 e.v.; samenstelling nieuwe regering Shamir 239/1/2
Sowjet-Unie: Sowjet-kapers door Israël uitgeleverd 229/3 e.v.
Verkiezingen: definitieve uitslag Knesset-verkiezingen van 1 november 1988 235/3 e.v.; gemeenteraadsverkiezingen 240/3; winst voor Likoed en ultra-orthodoxe partijen 240/3

ITALIË

POLITIEK (Binnenlandse)

Politieke partijen.
- DC: 18de congres Christen-Democraten (18-23 februari 1989) 621/2; De Mita als partijleider opgevolgd door Forlani (22 februari 1989 621/1 z\.
- PCI. 18de congres (18-23 maart 1989) 622/2/3: vorming schaduwkabinet (19 juli 1989) 623/1
- PSJ: 45ste congres Socialisten (13-20 mei 1989) 623/1
- Radicale Partij: eerste "transnationale" congres Radicale Partii (april 1989) 623/1

Regering: premier De Mita stapt op na kritiek van de Socialisten (19 mei 1989) 623/1 e.v.: vorming regering Andreotti 624/1: samenstelling kabinet (23 juli 1989) 624/1; portret Andreotti 624/2/3

POLITIEK(Buitenlandse)
Ethiopie: vrijlating Italiaanse gijzelaars 523/2/3
Europese Gemeenschap: uitslag verkiezingen Europees Parlement 40611 e.v.
Irak: schandaal Ranca Nazionale del Lavoro 683'2 e.v
Libie: gevangenenruil Italië Libië 208 2 bilaterale ontwikkelingen 2081213
Somalia: evacuatie Italianen uit Somalia 67113
Sowjet-Unie: officieel bezoek Gorbatsjow, rede over toekomst Oost- en West-Europa 78612 e.v.

IVOORKUST

Economie: aflossing schulden gestaakt 366/1; herschikkingsakkoorden 36612; cacao-oorlog 366/2
Economische en Sociale Raad: Yacé voorzitter 36712
Hoofdstad: Mobio burgemeester Groot-Abidjan 36712
Parlement: Bedié herkozen alf voorzitter 367/1/2; post eerste vice-voorzitter afgeschaft 367 2
Pers maatregelen tegen de pers 367/2/3
Regering: ontslag twee ministers 367/3 e.v.; samenstelling kabinet 368/1; reorganisatie (30 september 1988) 368/2
Vakbeweging: optreden tegen Synesci-leiding 36713
Verkieringen: parlementsverkiezingen 3671112

JAMAICA

Arbeid: algemene staking (juni 1985) 101/3
Binnenlandse veiligheid: minister Spaulding beschuldigt leden van de PNP en WPJ van misdadige activiteiten 100/3
Ciiba: diploinatieke betrekkingen met Cuba verbroken (29 oktober 1981) 105/3; uitwijzing Cubaanie journalist 105/3
Drugs: problematiek van de drugshandel 10212 e.v.
Economie: economische situatie eind 1981 9812 e.v.; devaluatie Jamaicaanse dollar (25 november 1983) 9913: devaluatie Jamaicaanse dollar (begin 1984) 100/2: protesten tegen prijsverhogingen (begin januari 1984) 10012; verhoging benzineprijs leidt tot onlusten (medio januari 1985) 101/1; algemene staking (juni 1985) 101/3; overstromingen (juni 1986) 10113 e.v.; Jamaica getroffen door tropische cycloon Gilbert (12-13 september 1988) 103/3 e.v.
Justitie: Lobban veroordeeld tot doodstraf wegens moord op Peter Tosh 105/2
Mensenrechten. rapport commissie-Fraser over afschaffing doodstraf 10413 ?.\.: Amnesty International dringt bij regering aan op afschaffing doodstraf 105/3: cijfers over toepassing doodstraf en aantal ter dood veroordeelde gevangenen 105/1; mensenrechtenorganisaties bezorgd over aantal door de politie gedode mensen 105/1; rapport America's Watch (september 1986) 10512: dood Peter Tosh 105/2
Nederland: vrouw Nederlandse diplomaat vermoord (2 december 19871 105/2
Parlement: parlementsverkiezingen (9 februari 1989) 9711 e.v.; vervroegde algemene verkiezingen (15 deceinlier 1983i 99/2/3
Politieke partijen:
— JLP: ontwikkelingen binnen de Jamaica Labour Party 9912
— PNP: ontwikkelingen binnen de People's National Party 991112; PNP boycot vervroegde algemene verkiezingen van 15 december 1983 9913
— WPJ: twee prominente leden WPJ door de politie doodgeschoten (25 februari 1985) 10013
Rampen: overstromingen (juni 1986) 10113 e.v.; Jamaica getroffen door tropische cycloon Gilbert (12-13 september 1988) 103/3 e.v.
Regering: Manley nieuwe premier (februari 1989) 97'1; biografie Manley 97/1; Seaga opnieuw premier (17 deceniber 1983) 100'1: samenstelling nieuw kabinet o.l.v. Seaga (19 december 1983) 10011: biografie Seaga 100/1/2: wijzigingen hiniien het kabinet (1984) 100/2/3: premier Seaga dreigt met aftreden (12 oktober 1986) 10212; wijzigingen binnen het kabinet (17 oktober 1986 en januari 1987) 103/3; samenstelling kabinet-Manley (16 februari 1989) 50512
Sowjet-Unie: vier Sowjet-diplomaten uitgewezen 105/3; Sowjet-Unie wijst Jamaicaanse diplomaten uit (januari 1984)
Thailand: diplomatieke betrekkingen met Thailand 105/3
Verenigde Staten: premier Seaga pakt drugshandelaren aan (28 september 1984) 103/1 e.v.; rapport van Amerikaanse Congrescommissie over het drugsbeleid van de Jamaicaanse regeriiig (februari 1985) 103/2/3; relatie met de VS 1051213
Verkiezingen: parlementsverkiezingen (9 februari 1989) 97/1 e.v.: verkiezingscampagne 9713 e.v.; vervroegde algemene verkiezingen (15 december 1983) 991213: vervroegde verkleiin—r, gebovcot door de PNP 99 3 lokale verkiezingen leveren nederlaag voor regeringspartij op (29 juli 1986) 102/1; rapport commissie-Duffus 10212: akkoord tussen Seaga en Manley 10413: definitieve uitslag parlementsverkiezingen 50512

JAPAN

Keizer: Hirohito overleden 33/1; Akihito opvolger 3311 e.v.; terugblik op periode-Hirohito 3411 es.; reacties 36/1 e.v.
Nederland: Van den Broek naar begrafenis Hirohito 13512: geen lid koninklijk huis in Nederlandse delegatie 13512
Parlement:
- Hogerhuis: zwaar verlies voor LDP hij verkiezingen voor Hogerhuis 481/1; winst voor socialistische partij van mevrouw Takako Doi 481/1; verkiezingsuitslag Hogerhuis 23 juli 1989 482; portret mevrouw Takako Doi 482/1 e.v.; nederlaag voor LDP bij tussentijdse verkiezingen 48511; nieuwe nederlaag voor LDP bij tussentijdse verkiezing 488/1/2; nederlaag LDP bij gemeenteraadsverkiezingen in Tokio 488/2; analyse oorzaken verkiezingsnederlaag LDP 489/1 ev.
- Lagerhuis: zetelverdeling 482/1

Recruit: Recruit-schandaal (aandelenhandel niet voorkennis door politici. vooral uit LDP) 482/3 e.v.; parlementaire onderzoekscommissie ingesteld 483/3; eerste aftredens politici 48313: premier Takeshita wijzigt kabinet 484/1/2: nieuwe minister van justitie treedt snel af 484/2: aftreden niinister Harada van economische planning 484/2/3; lid oppositie afgetreden 484/3; nederlaag voor LDP hij tussentijdse verkiezingen 485/1; arrestaties 485/1 2; Takcshita erkent geld van Recruit te hebben ontvangen 4851213: Recruit-donaties aan Takeïhita hoger dan door premier erkend 48513 es: onthullingen over Shintaro Ahr en Recruit 486/1: Takeshita kondigt aftreden aan 486/1: zelfmoord ex-adviseur van de premier 48611: begrotingsbehandeling voortgezet 486/2; Masayoshi Ito gepolst als opvolger Takeshita 486/2: weigert het ambt 486/3; meer parlementsleden treden af 486'213: premier Takeshita vrijgepleit 486/3; verhoor Nakasone in parlement 486/3 e.v. Sosuke Uno opvolger van Takeshita 48711.2; machtsstrijd binnen LDP 487/2; portret Sosuke Uno 487/3 e.v.; Geisha-schandaal rond Uno 488/1; opnieuw nederlaag boor LDP bij tussentijdse verkiezingen 4881112; nieuwe publikaties over verleden van Uno 488/2; verlies LDP bij gemeenteraadsverkiezingen in Tokio 488/2/3; rol van vrouwen in Japanse maatschappij 48813 e.v.; minister van landbouw over vrouwen in de politiek 489/1: analyse oorzaken verkiezingsnederlaag LDP 489/1 e.v.
Regering: kabinetswijziging (27 december 1988) n.a.v. Recruit-schandaal 484/1/2; nieuwe minister justitie treedt direct weer af 48412; nieuwe iiiiiiister Harada van planning treedt af 484/2/3; Aino opvolger 484/3; premier Takeshita koiidigt aftreden aan 486/1; Sosuke Uno opvolger Takeshita 48711: samenstelling kabinet 487/1/2
Schandaal: Recruit-schandaal (aandelenhandel met voorkennis door politici, vooral uit LDP) 482/3 e.v.; parlementaire onderzoekscommissie ingesteld 48313: eerste aftredens politici 483/3: premier Takerhita wijzigt kahinet 484/1/2: nieuue minister van justitie treedt snel at 484/2; aftreden minister Harada van econoinischt. planning 484/2/3; lid oppositie afgetreden 48413; nederlaag voor LDP bij tussentijdse verkieringen 485/1: arrestaties 485/1/2; Takeshita erkent geld van Recruit te hebben ontvangen 485/2/3; Recruit-donaties aan Takeshita hoger dan door premier erkend 485/3 e.v; onthullingen over Shintaro Abe en Recruit 486/1; Takeshita koiidigt aftreden aan 486/1; zelfmoord ex-adviseur van de premier 486/1; begrotingsbehandeling voortgezet 48612; Masayoshi Ito gepolst als opvolger Takeshita 486/2; weigert het ambt 486/3: meer parlementsleden treden af 486/2/3; premier Takeshita vrijgepleit 48613: verhoor Nakasone in parlement 48613 e.v.; Sosuke Uno opvolger \a» Takeshita 487/1/2; machtsstrijd binnen LDP 487/2; portret Sosuke Uno 487/3 e.v.: Geisha-schandaal rond Uno 488/1; opnieuw nederlaag voor LDP bij tussentijdse verkiezingen 488/1/2: nieuwe publicaties over verleden van Uno 488.2
Verenigde Staten: Amerikaans ambassadeur Mansfield wil Japan verlaten 6912
Verkiezingen: zwaar verlies voor LDP bij verkiezingen voor Hogerhuis 48111; winst boor socialistische partij van mevrouw Takako Doi 48111; verkiezingsuitslag Hogerhuis 23 juli 1989 482: portret mevrouw Takako Doi 482/1 e.v.; nederlaag voor LDP bij tussentijdse verkiezingen 485/1; nieuwe nederlaag voor LDP bij tussentijdse verkiezing 4881112; nederlaag LDP bij gemeenteraadsverkiezingen in Tokio 488/2; analyse oorzaken verkiezingsnederlaag LDP 489/1 e.v.

JEMEN (NOORD)

Bevolking: resultaten volkstelling februari 1986 7511
Economie: begin olie-export 75/3; economische ontwikkelingen 75/3
Egypte: herstel diplomatieke betrekkingen 21912
Jemen (Zuid): hervatting dialoog tussen staatshoofden 77 3; gemeenschappelijke verklaring mei 1988 77/3 e.v.. terugtrekking troepen uit grensgebied 7713 e.v.
President: Saleh herkozen voor derde ambstermijn 75/2
Regering: nieuw kabinet 75/2
Verkiezingen: eerste algemene verkiezingen 7512

JEMEN (ZUID)

Algemeen: nasleep burgeroorlog 76/1
Amnestie: diverse maatregelen 7611: vrijlating gevangenen 76/1/2
China: bezoek premier Noman 78/3
Djibouti: toestel Air Djibouti onderschept door Zuidjemenitische Migs 78/2; verbreking en herstel verbindingen 7812
Economie: economische toestand 77/1/2: 3de vijfjarenplan 77/2; oliepmduktie 77/2
Egypte: herstel diplomatieke betrekkingen 21912
Ethiopie: contacten 7811: oorlogsschepen terug naar Aden 7811; handelfprotocol 78/1/2
Jemen (Noord): hervatting dialoog tussen staatshoofdeii 77/3: gemeenschappelijke verklaring mei 1988 77/3 e.v.: terugtrekking troepen uit grensgebied 77/3 e.v.
JSP: wijzigingen politiek bureau 77/1
Justitie: proces wegens hoogverraad 76/2/3; doodvonnissen 7613
Oman: president Al-Attas bezoekt Oman 7813: samenwerkingsahkoorden 78/3
Oppositie: voortdurende vluchtelingenstroom? 7613 e.v
President: Attas als preaideiit bevestigd 76/2
Regsring: wijzigingen in kabinet 77/1
Somalia: president Al-Attas bezoekt Somalia 78/2; samenwerkingsakkoorden 78/2
Sowjet-Unie: bezoek premier Noman 7813
Verkiezingen: Opperste Volksraad (parlement) en regionale raden 7612

JOEGO-SLAVIË

Albanië: Belgrado sluit spoorverbinding met Albanië 18413
Arbeidsonrust: protesten en stakingen tegen loonbeleid 19/2/3
Economie: economische crisis leidt tot val regering-Mikulic 171 e.v.; nieuw econoinisch bezuinigingsprogramma 18/2 e.v ; nieuwe buitenlandse kredieten 1911: matiging loonmaatregelen 7312
Egypte: Mubarak in Belgrado 23513
Parlement: grondwetswijzigingen aangenoinen 73/3
Partij: partijconferentie in Belgrado 1811 e.v.: Suvar gekozen tot partijleider 19/3; etnische onrust leidt tot vertreh leden Politburo 24/1/2; partijtop Vojvodina treedt af 2412; 17e zitting Centraal Coniité 72/3 e.v : partijtop Montenegro treedt af 7413
Regering: bal van regering-Mikulic 1711 e.v
Republieken:
— Montenegro: betogingen tegen Albaneien uit Kosovo 23/2 e.v.; onrust in Kosovo en Montenegro 72/3; regering en partijleiding Montenegro treden at 7413
— Servië: Serviërs betogen in Vojvodina 2211: de opmars van Milosevic 22/1 e.v.; Centraal Comité waarschuwt voor oplopen etnische spanningen 23/1/2; betogende Serviërs dreigen inet geweld en eisen ontslag partijleiders 2312 e.v.; partijtop Vojvodina treedt af 2412: onruit in Kosovo en Montenegro 72/3; Serviërs hervatten betogingen 73/2: massale protesten in Kosovo na ontslag partijleiders 73/3 e.v.
Slovenië: Sloveens blad onthult plannen voor militaire coup 19/3 e.v.; journalisten veroordeeld 20/3 e.v.

JORDANIË

Economie: programma van economische hervormingen voor vijf jaar door kabinet geratificeerd (15 april) 27311: reeks prijsverhogingeri afgekondigd (16 april) 273/1; onlusten (18-22 april). vooral in zuidelijk Jordanië 273/1 e.v.; kritiek kroonprins Hassan op economische politiek 27412; uitwijziging buitenlandse werknemers 27613: economisclie maatregelen (november 1988-maart 1989) 27811
Militaire zaken: aankoop Mirage-2000 en Tornado gevechtsvliegtuigen 277/1
Oppositie: vijfdaagse onlusten vooral in Zuiden (18-22 april) 27311 e.v.; onlusten aan Yarinuk-universiteit in Irbid 276/1: Palestiinse demonstraties 27711; bomaanslagen in Amman 2771
Parlement: verlenging ambtsperiode parlement 27611. ontbinding Huis van Afgevaardigden 277'2
Regering: koning Hoessein aanvaardt het ontslag van Zeid Rifai en diens kabinet i24 april) 274'3 e.v.: veldmaarschalk Zeid bin Shaker premier (27 april) 275/1; nieuwe regering (28 april) 275/2; werkprogramma 27512: wijzigingen in regering-Rifai (april 1986-januari 1988) 275/3; kabinetsreorganisatie (19 december 1988) 278/1; nieuwe minister van buitenlandse zaken 27811
Verkiezingen. algemene verkiezingen aangekondigd door koning Hoessein t26 april) 275/1
Westelijke Jordaanoever Jordanië schrapt ontwikkelingsplan (28 juli 1988) en doet afstand van Westelijke Jordaanoever (31 juli 1988) 27711'2: ontslag Palestijnse ambtenaren m.i.v. 16 augustus 1988 277/3; reactie PLO-leider Arafat 277/3: nieuwe regeling paspoorten i20 augustus 1988) 27713c.~.

KENIA

Somalia: inval Somalische militairen in noordoosten van Kenia 67213

KOEWEIT

Egypte: herstel betrekkingen door Koeweit 21912
Nederland. relatie met Koeweit heimelijk bevroren 437/3: geschil om betaling Hollandia Kloos 43713 e.v.; chronologie der gebeurtenissen 438/1 e.v.; brief kabinet aan Tweede Kaiiier 439/1 es.; debat Tweede Kamer 43913 e.v.; antwoord regering 440/2/3
Oostenrijk: staatsbezoek Waldheim (eind oktober-begin noveinber 19881 68113

KONGO

Algemeen: ontwikkelingen 1988-1989 66911 e.v.
Amnestie: voor politieke gevangenen 66913
Economie: herschikking schulden 669/2
Opposition: rebellie bedwongen 66912: dood kapitein Anga 669/2
Politieke partij: PCT-congres 66913; president Sassou-Nguesso herkozen 66913; verjonging CC 66913 e\.
Regering: ontslag twee ministers 669/2; reorganisatie kabinet 66913: Poaty-Souchlaty premier i.p.v. Poungui 670/1
Verkiezingen: president Sassou-Nguesso herkozen 669/3

KOREA (NOORD)

Lesotho: Noordkoreanen uitgewezen 30/3
Thailaiid: bezoeken Noordkoreaanse vice-preiuier 351/1/2

KOREA (ZUID)

Belize. diplomatieke hctrekkinpen aangeknoopt 768 1
Lesotho: herstel diplomatieke betrekkingen 3043
Vereiiigdc Staten: Gregg benoemd tot Amerikaans ambassadeur 69/2

KUNST

ALGEMEEN

Prijzen:
- Afrikaprijs 1989 808/1
- Alexis de Tocquevilleprijs 1989 808/1
- Anatoli de Korjaginprijs 1989 80811
- Driejaarlijkse Staatsprijs ter Bekroning van een Kunstenaarsloopbaan (België) 32/1
- Erasmusprijs 1989 80811
- Goetheprijs 1989 808/2
- Harriët Freezerring 1989 80812
- Hein Roethofprijs 1989 80812
- J.P. van Praagprijs 1989 808/3
- Karel de Groteprijs 1989 80813
- M/V prils 1989 80813
- Milieuprijs 1989 80813
- Nehruprijs 1989 808/3
- Nobelprijs voor de vrede 80813
- Olof Palmeprijs 1988 809/2
- Olof Palmeprijs 1989 809/2
- Onassisprijzen 1989 809/2
- Orde van de Vlaamse Leeuw 32/1
- Prijs van de Vlaamse Gemeenschap 32 1. 804'2
- Right Livelyhood Award 1989 809.2
- Robert F. Kennedy Human Rights Award 1989 809/2
- Sacharowprijs 1989 809'2
- Templetonprijs 1989 80913
- Uilenspiegelprijs 1989 80913
- UNESCO-prijs voor opvoeding tot vrede 809/3
- Verzetsprijs 1989 80913
- Vredesprijs van de Duitse boekhandel 1989 809/3
- Vrijheidsprijs 1989 80913
- Winston Chruchill Award 1989 809/3

ARCHITECTUUR

Prijzen:
- David Roëllprijs 1989 809/3
- Eugene Baie-prijs 1989 809/3
- Europa Nostra Award 1989 809/3
- Mart Stamprijs 1989 810/1
- Praemium Imperiale 1989 810/1
- Pritzkerprijs 1989 810/1
- Prijs van het Amsterdams fonds voor de kunst 1989 810/1
- Sikkensprijs 1989 810/1
- Zilveren Kubus 1989 81011

BEELDENDE KUNST

Prijzen:
- Aanmoedigingsprijzen van het Amsterdams fonds voor de kunst 810/1
- Bührmann-Ubbens-papierprijs 1989 810/1
- Camille Huysmansprijs 1989 810/1
- Charles Nypelsprijs 1989 81011
- David Teniersprijs 1989 810/2
- De Keyserprijs 1989 810/2
- Emmy van Leersumprijs 1989 81012
- Europaprijs schilderkunst 1988 81012
- Grand Prix Henri Cartier-Bresïon 1989 810/2
- Ikea Awards 1989 81012
- H N. Werkmanprijs 1989 810/2
- Kho Liang Ie-prijs 1989 81012
- Maria Austriaprijs 1989 81012
- Monumentenprijs 1989 81012
- Orde van de Vlaamse Leeuw 1989 81012
- Premium Imperiale 1989 81012
- Prix de Ronie voor schilderkunst 1989 810/2
- Publieksprijs 1989 81013
- Staatsprijzen 1988 van de Vlaamse Gemeenschap voor de Beeldende Kunsten 32/1
- Stripschapprijs 1989 810/3
- Turnerprijs 1989 810/3
- Unionprijs 3211
- Wolfprijs 1989 810/3

JOURNALISTIEK

Prijzen:
- Aiine Vondelingprijs 1988 81013
- Gouden pennetje 1989 81013
- Lucas Ooms prijs 1989 810/3
- Persprijs van de Vlaamse Regering, Reinaert de Vos-prijs 32/1
- Prijs van de Vlaamse Regering, Geschreven Peri 32/1
- Prijs van de Vlaamse Regering, Televisie 32/1
- Prijs voor de dagbladjournalistiek 1989 81013
- Pulitzerprijzen 1989 81013
- World Press Photo 1989 810/3
- Zilveren Camera 1988 811/1

LETTERKUNDE

Proza:
- Ayatollah Khomeini veroordeelt Salman Rushdie ter dood wegens diens roman The Satanic Verses 12911. samenvatting inhoud roman 129/1 e.v.: biografie Salman Rushdie 129/2; chronologie der gebeurtenissen na het verschijnen van The Satanic Verses 13011 e.v.: verklaring EG-ministers 13113 e.v; steun VS-president Bush aan EG-verklaring 132/2: reactie Iran 132/2; debat in Tweede Kamer 13213: reacties in Israël 133 l: verharding standpunt Khomeini 133/1/2: reacties in West-Duitsland, Frankrijk en Nieuw-Zeeland 133/2; dreigeinenten Islamitische Jihad 13313: Britse uitgever van Rushdie's boek suggereert concessies 1341112; commentaar 135/3; reactie Salman Rushdre 1691112: Pranie regering vervolgt bedreigers van Rushdie 169'213: Roald Dahl tegen Rushdie 169/3 e.v.; steuiibetuiging andere collega's 17011; Britse regering verwerpt Iraans ultimatum 170/1: Sjewardnadze bespreekt kwestie Rushdie met Iraanse leiders 17012, internationale schrijversoproep 1701213: Nobel-jury wil Iran niet veroordelen 17013: Japan vermindert invoer olie uit Iran 17013 e.v : verzoenende uitlatingen uit Engeland door Iran afgewezen 1721112; deinonstraties in Nederland 172/2 e.v.: reacties Nederlandse politiek 17311'2; dreigementen Palestijnse groep 173/2; Iran verbreekt banden met Groot-Brittannië 173/3; Britse tegenmaatregelen 174/1: Sjiitische drcigenientcn jegens Frankrijk 174/1/2; Iraanse kritiek op West-Duitsland 174/2; kritiek Kadhafi op islamitisch fundamentalisme 17413: bijeenkomst ministers van buitenlandse zaken ICO 307/1; Rushdie veroordeeld. maar niet ter dood 30711: uitspraken slotbijeenkomst 30711 e.v.; analyse uitspraken ICO-bijeenkomst 30713 e.v

Prijzen:
- AKO Literatuurprijs 1989 81113
- Aleida Schotprijs 1989 811/3
- Alfred Döblin prijs 1989 81113
- Alfred Kerr prijs 1989 81113
- André Demedtprijs 1988 81113
- Anna Bijnsprijs 1989 81113
- Annie Romeinprijs 1989 81113
- Arkprijs 1989 81113
- Bookerprijs 1989 81113
- Busken Huetprijs 1989 811/3
- Constantijn Huygensprijs 1989 81113
- Dagen van de Vlaamse Gids 32/1
- De Witteprijs 1989 81113
- Diepzeeprijs 1989 811/3
- Driejaarlijkse Hugues Pernath-prijs 32/1
- Driejaarlijkse Staatsprijs voor jeugdliteratuur 812/1
- Driejaarlijkse Staatsprijs voor poëzie 812/1
- Driejaarlijkse Staatsprijs ter Bekroning van een Schrijversloopbaan 3211
- Driejaarlijkse Staatsprijs voor De Roman (België) 32/1
- ECI prijzen 1989 812'1
- Europalia literatuurprijs ban de Fiiropcse Gemeenschap 1989 812/1
- F. Bordewijkprijs 1989 81212
- Frans Erensprijs 1989 812/2
- Franr Kafkaprijs 1989 81212
- Friedrich Hölderlinprijs 1989 812/2
- Geertjan Lubberhuizenpiijs 1988 812/2
- Gpeprg Buchnerprijs 1989 812/2
- Geschwister Scholl prijs 1989 81212
- Gouden Griffel 1989 812/2
- Gouden Strop 1989 81212
- Guines Peat Aviation Award 1989 812/2
- Gysbert Japicxprijs 1989 812/2
- Heinrich Böllprijs 1989 81212
- Heinrich Mannprijs 1989 81212
- Henriëtte de Beaufortprijs 1989 81212
- Herman Gorterprijs 1989 812/3
- Jacob van Maerlandtprijs voor het beste Jeugdboek 3211
- Jan Campertprijs 1989 812'3
- Jan Palachprijs 1988 81213
- Jeruzalemprijs 1989 81213
- Johann Heinrich Merckprijs 1989 812/3
- Kleistprijs 1989 812/3
- Libris Wouterlje Pieterseprijs 1989 812/3
- Literaire Debuutprijs 3-2/1
- Lucy B. en C.W. van der Hoogtprijs 1989 81213
- Malaparteprijs 1989 812/3
- Mathias Kempprijs 1989 812/3
- Multatuliprijs 1989 812/3
- Nelly Sachsprijs 1989 812/3
- Nobelprijs voor letterkunde 1989 812/3 e.v.
- Oostenrijkse Staatsprijs voor Europese literatuur 1988 813/3
- Paul Stavridis Poëzieprijs 1989 81313
- P.C. Hooftprijs 1990 813/3 e.v.
- Premio Cervantes 1989 814/2
- Premio Planeta 1989 814/2
- Prix Chateaubriand 1989 814/2
- Prix Fémina 1989 814/2
- Prix Fémina Etranger 1989 814/2

Prix Goncourt 1989 81412
Prix Interallié 1989 814/2
Prix Médicis 1989 814/2
Prix Novembre 1989 81412
Prix Léautaud 1989 814/2
Prix Renaudot 1989 814/2
Prijs De Standaard 1989 814/2
Prijs de Standaard 32/2
Prijs der Nederlandse Letteren 1989 814/2 e.v.
Prijs Dietse Warande en Belfort 32/2
Prijs van de Vlaamse Lezer 32/2
Prijs NCR-literair 1989 815/1
Prijs 1989 van Collectieve Propaganda voor het Nederlandse Boek 815/1
Prijs 1989 van de poëziedagen 81511
Prijzen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal en Letterkunde (België) 32/2
Pulitzerprijzen 1989 81511
Staatsprijs voor kritiek en essay 1988 81511
Visser-Neerlandiaprijs 1989 815 1
Wessel Gansfort prijs 1989 815/1
Whitbreadprijs 1989 815/1

MUZIEK

Prijzen:
Aanmoedigingsprijs muziek van Aiiisterdains fonds voor de kunst 1989 81511
Arturo Toscaniniprijs 1989 81511
Bird Awards 1989 81511
Boy Edgarprijs 1989 815/1
Clara Haskilprijs 1989 815 1
3M-Muzieklaureaat 1989 815/1
Ereprijs van de internationale vereniging van iiiu ziekcritici 1989 81512
Ernst voii Siemens prijs 1989 815/2
Gaudeamusconcours voor vertolkers hedendaagse muziek 1989 815/2
Grammy Awards 1989 81512
Grote Prijs van Nederland 1989 815 3
Internationaal Franz Liszt Pianoconcours 1989 815/3
Jan van Gilseprijs 1989 815/3
Kyrill Kondrasjin concours voor jonge dirigenten 1989 81513
Koningin Elisabethconcours voor violisten 1989 815/3
Matthijs Vermeulenprijs 1989 815/3
Nederlandse Muziekprijs 1989 81513
Perspektiefprijs 1989 815/3
Praemium Imperiale 1989 81513
Prij' Arthur Honegger 1987 32/2
Prijs van de Vlaamse gemeenschap 1989 816/1
Travelprijs 1988 816/1
Wessel Ilckenprijs 1989 816/1
Zilveren Cultureel Jongerenpaspoort (België) 3212

THEATER, FILM, RADIO EN TV

Priiiien:
Aanmoedigingsprijs van de Stichting dansersfonds 1989 816/1
Albert van Dalsumprijs 1989 81611
Alexander Radiusprijs 1989 X1611
Arlecchino 1989 816/1
Cabaretprijs 1989 816/1
Césars 1989 816/1
Choreografieprijs 1989 816/2
Clara Meijer-Wichmannpenning 1989 816/2
Colombina 1989 816/3
Dagen van de Vlaamse Gids 32/2
Driejaarlijkse Staatsprijs 1085-i987 voor toneelliteratuur 816/2
Emmy Awards 1989 81613
Ereprijs van de Nederlandse Muziekpodia 1989 816/3
Ernst Lubitscli prijs 1989 81613
Europese Filmprijzen (Felix) 1989 81613
Filmfestival van Cannes 1989 817/1
Filmfestival van Figueira da Foz 817/1
Filmfestival van Locarno 1989 817/1
Filmfestival van Moskou 1989 81711
Filmfestival van Venetië 1989 817/2
Filmfestival van West-Berlijn 1989 81713
Golden Globes 1989 817/3
Gouden Kalveren 1989 81713
Gouden Roos van Montreux 1989 81811
~ o u d e nTheaterdansprijs 1989 81811
Hans Snoekprijs 1989 81812
Johan Kaarturijs 1988-1989 81812
L.J. Jordaanprijs 1989 81812
Louis Delluciprijs 1989 81812
Louis d'Or 1989 818/2
Mimeprijs 1989 818/2
Musicalprijs 1989 818/2
Nipkowschijf 1989 81813
Noord-Zuid trofeeën 1989 81813
Oeuvreprijs 1989 818/3
Oscar5 1989 818/3
Paul Steenbergenpenning 1989 81911
Pisinssepr is 1989 819 1
Praemium Imperiale 1989 819/1
Prosceniumprijs 1989 81911
Prijs van de kritiek 1989 819/1
Sonia Gaskellprijs voor choreografie 1989 81911
Sonningprijs 1989 819/2
Theo d'Or 1989 819/2
Tony Awards 1989 81912
Visser-Neerlandia toneelprijs 1989 81913
VTB-VAB/Oscar de Cru>ter-prijzen 1988 32/2
Wim Meillinkprijs voor poppentheater 1989 81913
Zilveren Reissmicrofoon 1989 819/3

LESOTHO

Algemeen: binnenlandse ontwikkelingen 1986-1988 30/3 e.v
Binnenlandse veiligheid twee oud ministers ontvoerd en vermoord 31/2; buskaping beeindigd door interventie Zuidafrikaanse politie 3113
Korea (Noord): Noordkoreanen uitgewezen 30/3
Korea (Zuid): herstel diplomatieke betrekkingen 30/3
Militaire Raad: samenstelling 30/3
Politieke gevangenen: dood muiters in detentie 31/1
Politieke partijen:
Algemeen: verbod politieke activiteiteri 31/1
BCP: terugkeer Mokhehle 31/3
Regering: samenstelling kahinet (januari 1986) 30/3; reorganisatie kabinet (maart 1988) 31/2/3
Zuid-Afrika: Zuidafrikaanse politie beëindigt hunksping 31/3; onderlinge betrekkingen 46/1/2: uitwijzing Zuidafrikaanse vluchtelingen 4611: Highlands waterproject 46/2/3; handelsakkoord 1711

LIBANON

Algemeen: ontwikkelingen sinds begin oktober 1988 732/3 e.v : ontwikkelingen mei-augustus 1989 763/3 e.v.: augustus-november 1989 769/1 e.v.
Arabische Liga: bemiddeling AL 73312: Aoun en Hoss in Tunis 733/3; vredesplan AL 736'3: bestandsoproep m.i.v. 28 april 736/3; verdere bemiddeling AL 76313 e.v.; Arabische top in Casablanca bespreekt situatie in Libanon. resolutie. commissie aan zes vervangen door tripartite commissie 764/2 e.v.: waarnemersplan van de baan 765/1: Ibrahimi speciale vertegenwoordiger 76511. activiteiten tripartite commissie 765/1 e.v.: verklaring tripartite commissie met kritiek op Syrië 76612: Syrisch antwoord 76613: tripartite commissie hervat missie. vredesplan 771/1 e.v
België: vrijlating dokter Jan Cools 409/2; ontvoering familie Houtekins door groep van Abu Nidal 49913
Duitsland (Bondsrepubliek): vrijlating Cordes 498/1: ontvoering en vrijlating Schray 49812; veroordeling gebroeders Hamadi 498/3 e.v.; Westduitsers ontvoerd 500/3 e.v.
Burgeroorlog. gencraal Aoun kondigt blokkade "illegale" havens af 734/2; gevechten christenen-Druzen 734/2: Aoun begint "bevrijdingsoorlog" tegen Syrië 73113: slachtoffer\ eind maart en april 73313; bestandsoproep 23 christelijke parlementsleden 736/2; bestandsoproep Arabische Liga 73613: bestandsschendingen 763/2 e.v.;intermezzo (eind mei-medio juli) 76511 e.v.: verscherping blokkade christelijke havens 7651213, aantallen slachtoffers medio juli 765/2; escalatie strijd 76611; uittocht bewoners Beiroet 766/1: escalatie artilleriebombardeiiienten 767'1: slag oiii Souk-el-Gharb 76612; bestandsoproep Veiligheidsraad 767'3: afnemend geweld 76713; oplaaiend geweld 770/2: verklaring Veiligheidsraad 77113: Aoun aanvaardt vredesplari 77211: bestand van kracht 77211
Engeland: lot Britse gijzelaars (1988) 500/2/3; Jack Mann ontvoerd 501/1
Frankrijk: ontvoering Jacqueline Valente door groep van Abu Nidal 499.3: Franse interventie (I). informatie-missie Deniau, Frankrijk stuurt hospitaalschip en tanker naar Libanon. verzet moslems 735/3 e.v.; Franse interventie (II), diplomatieke activiteiten. Frankrijk \tuurt vlooteenheid naar wateren voor Libanese kust 769 1 e.v.: Franse vloot bii Libanon gereduceerd 77113
ICRC: opschortirig operaties in Libanon (20 december 1988) 499/2
India: vrijlating RI. Singh 498/1
Irak: regeriiig-Aoun door Irak erkend, Iraakse wapenleveranties aan FL 733/1
Iran: bemiddeling in conflict Amal-Hezbollah 84/1
Israël: Israëlische leger ontvoert sjeik Obeid uit Jibshit (zuid Libanon) 497 1 namen n Libanon verdv eiien Israelisclie militairen 497/1/2; ontvoering Kasfi door Israël 497/2; waarschuwingen Hezbollah 497/2/3
Maronieten: bestandsoproep 23 christelijke parlementsleden 736/2; verklaring patriarch Sfeir 736/2; verdeeldheid over akkoord van Taif. steunbetuiging Sfeir. kritiek Sfeir op Aoun 772/3; residentie Sfeir door aanhangers Aoun bestormd 77311
Militaire zaken: generaal Aoun als opperbevelhebber voorlopig vervangen door generaal Khatib 733/1; Aouns leger tegen FL-militie 733/3: Aoun als opperbevelhebber Libanese leger vervangen door generaal Lahoiid 769/1
Milities:
Algemeen: vorming alliantie\ (juli 1989) 766/1
Amal gevechten met Palestijnen en Hezbollah (juni-december 1987) 81/1 e.v.; beëindiging blokkade Palestijnse kampen door Amal 82/1: gevechten Amal-Hezbollah (april 1988) 82'2. gevechten Amal Hezbollah in Zuid-Beiroet 82/3; komst Syrische troepen (27 niei 1988) 8213 e.v.: Berri kondigt ontbinding Amal militie aan 83/1; drie Amal-leiders vermoord 83/1/2; nieuwe gevechten niet Hezbollah 831213. strijd Anial-Hezbollah in Zuid-Libanon ganuari 1989) 83/3 e.v.; vredesakkoord niet Hezbollah ondertekend (30 januari 1989) 84/1
Hezbollah: gevechten rnet Amal (1987) 8111 e.v.: gevechten Amal-Hezbollah (april 1988) 8212: gevechten - Amal-Hezbollah in Zuid-Beiroet 8213; komst Syrische troepen (27 mei 1988) 82/3 e.v.; nieuwe gevechten niet Amal (augustus-december 1988) 82/2/3; strijd Anial-Hezbollah in Zuid-Libanon (januari 1989) 8313 e.v.; vredesakkoord niet Hezbollah ondertekend (30 januari 1989) 84/1
Libanese Strijdkrachten (FL). privé-iriilitie Gemayel overgenomen door FL 732/3; Aouns leger tegen FL 733/3 e.v.
Palestijnen: gevechten Amal-PLO 8111 e.v.: beeiiidiging blokkade Palestijnse kampen door Amal 8211; Arafat-aanhangers uit Chatila en Bourj el-Barajneh verdreven 82/2/3
Parlement: geen quorum hij verkiezing parlementsvoorzitter 73313; parlementszitting in Taif (30 september - 72 ohtober). "Handvest van Nationale Entente" goedgekeurd 772/1/2; akkoord van Taif door Aoun verworpen 772/2; Aoun ontbindt parlement 772/3; parlementszitting in Qlaiaat 77213; akkoord van Taid geratificeerd 773/1; René Mouawad tot president gekozen 773/1; zitting in Chtaiira. Elias Hraoui tot president gekozen 7731213
President: Rcnc Mouawad door parlement tot 9de president van Libanon gekozen 77311. Mouawad vernioord 773/2: Elias Hraoui door parlement tot l0de president gekozen 77313
Regering: Selim Hoss belast met vorming nieuwe regering van nationale eenheid (13 november). moeizame formatie 773/2; Hoss presenteert regering 773/3
Sowjet-Unie: missie-Bessmertnych 765/2; missie Tarasow 77011
Syrië: Syrische troepen trekken Zuid-Beiroei binnen (27 mei 1988) 82'3 e.v.; generaal Aoun begint "bevrijdingsoorlog" tegen Syrië 73413; verklaring Arabische Liga met kritiek op Syrië 76612. Syrisch antwoord 76613
Terrorisme: ontvoering en gijzeling 497'1 e.v.; namen 17 Westerse gijzelaars 49713: sjeik Khaled vermoord 764/2; soennitisch parlementslid vermoord 77211; Saoedische diplomaat in West-Beiroet doodgeschoten 772/3
Tsjaad: Libanese militairen in Libië 65311
Verenigde Staten: Organisatie van de onderdrukten op aardt, meldt executie Higgins 497/3; Organisatie van Revolutionaire Gerechtigheid bevriest executie-besluit Cicippio 498/1; lot Amerikaanse gijrelaars (1988) 499'3; Amerikaanse ambassade in Beiroet ontruimd 77013: terugkeer ambassadeur McCarthy 77312
Verkeer: sluiting vliegveld Beiroet (11 maart) 734/3; vliegveld en haven van Beiroet heropend (24 september) 772/1
Zwitserland: ontvoering en vrijlating Winkler 499/1; veroordeling Hariri 499/1/2; terugroeping Zwitserse ambassadeur 499/2

LIBIË

Algemeen personele mutaties 1984-1989 18511

Algemeen Volkscongres: wijzigingen in secretariaat (1984-1986) 185/1/2; 12de zitting 185/2; 13de zitting 18513: mutaties secretariaat 18513
Benin: beschuldigd van betrokkenheid bij komplot van juni 1988 668/3
Burkina Faso: bezoek Al-Talhi 15413: Compaore bij Kadhdfi 154/3
Chemische wapens: Amerikaanse berichten ober fabriek voor chemische wapens in Libië 19011: verdere berichten over fabriek in Rabta en betrokkenheid derde landen 190/2 e.v.: verdere berichten over Rabta en Westduitse betrokkenheid 19211 e.v: geschil Bonn-Washington 192/2/3; nadere berichten over kbriek in Rabta 207/1/2; geen gifgasproduktie in Rabta? 208/1
Duitsland (Bondsrepubliek): berichten over Westduitse betrokkenheid bij Rabta 192 1 e.v.; koerswijziging Bonn t.a.v. informatie over Westduitse betrokkenheid bij Rabta 2071213
Egypte: Libische piloten naar Egypte 187/3 e.v.; dooi in onderlinge relatie? 188/1/2
Engeland: Britse regering trekt Libische landingsrechten in 218/3
Italië: gevangenenruil Italië-Libië 208/2; bilaterale ontwikkelingen 208/2/3
Justitie: Kadhafi oicr rechtspraak 18613: vrijlating Libische en buitenlandse gevangenen 18613
Mensenrechten: verklaring over mensenrechten 186/3 e.v.
Oppositie: optreden tegen oppositie 18611: moorden op Libiër5 in het buitenland 186/1/2; openbare terechtstellingen 186/2: Kadhafi beschuldigt revolutionaire comités van moorden 187/2
Regering: wijzigingen in Algemeen Volkscomité (1984-1986) 185/1/2; reorganisatie (1987) 185/2/3; mutaties Algemeen Volkscomité (maart 1988) 185/3; kabinetsreorganisatie maart 1989 185/3 e.v.
Tsjaad. Tsjadische troepen veroveren stad Aouzou 65013: heroverd door Libië 651/2; Tsjadische aanval op luchtmachtbasis in Libië 65113 e.v.: positie Frankrijk en VS 65211 e.v.: bestand tussen Libië en Tsjaad op initiatief van de OAE 65213; Libanese militairen naar Libië 653'1: koerswijziging Kadhafi 65411; normalisering diplomatieke betrekkingen Libië-Tsjaad 654/1 e.v.; gewapende incidenten 655/1: ontmoeting Habre-Kadhafi in Bamako 656/1: raamakkoord tussen Libië en Tsjaad getekend 65611 e.v.
Turkije: veroordeling twee Libiërs in Ankara 2081112: bezoek Özal aan Libië 20812
Verenigde Staten: relatie sinds april 1986 188.3; vertrek Amerikaanse oliemaatschappijen 188/3: Libische en Amerikaans-Egyptische manoeuvres 18813 e.v.: Amerikaanse campagne tegen Kadhafi 189/1/2; artikel Washington Post over 'desinformatie' campagne 189'213: sancties en terrorisme 18913 e.v.: Amerikaanse berichten over fabriek voor chemische wapens in Libië 190/1 e.v.; twee Libische Migs neergeschoten door Amerikaanse gevechtsvliegtuigen 191'1 e.v.: overdracht lijk Amerikaanse piloot 192/1

LIECHTENSTEIN

Oostenrijk: premier van Liechtenstein op officieel bezoek in Oostenrijk (2-3 deceiiiber 1987) 68112
Parlement: voortijdige ontbinding (32 januari 1989) 541/1; parlementsverkiezingen (3 en 5 maart 1989) 5411112
Regering: samenstelling (mei 1989) 541/2
Verkiezingen: parlementsverkiezingen (3 en 5 maart 1989) 5411112

LUXEMBURG

Algemeen: viering 500 jaar onafhankelijkheid 60212
Europese Gemeenschap: uitslag verkiezingen Europees Parlement 406/3 e.v.
Parlement: parlementsverkiezingen (18 juiii 1989) 600/1 e.v.
Verkiezingen: parlementsverkiezingen (18 juni 1989) 600/1 e.v.

MADAGASCAR

Oppositie: gewelddadige betogingen 36813
Politieke partijen:
AFKM/KDRSM: Richard Andriamanjato uitgetreden 368/3
AKFM/Renouveau: opgericht door Andriamanjato 805/1
Regering: mislukte couppoging 805/2: wijzigingen in kabinet 805/2: benoemingen in Opperste Raad van de Revolutie 80512
Verkiezingen: presidentsverkiezingen 368/2; Ratsiraka herkozen 368/2; uitslag parlementsverkiezingen van 28 mei 1989 80511

MALTA

President: Tabone nieuwe president (4 april 1989) 602/1

MAROKKO

Egypte: herstel diplomatieke betrekkingen 219/2

MAURETANIË

Amnestie: ex-president Haidalla vrijgelaten 315/2
Economie: leningen IMF en Wereldbank 315/3
Egypte: herstel diplomatieke betrekkingen 219/2
Justitie: proces tegen samenrweerders 315/1; drie doodvonnissen voltrokken 315/2
Mensenrechten: vier politieke gedetineerden in de gevangenis van Walata overleden 315/2/3
Regering: mutaties in regering 315/1; nieuwe minister ban buitenlandse zaken 315/1
Senegal. etnische onlusten 305/1; aanvallen op Mauretaniërs in Senegal 30511; vergeldingsacties in Mauretanië 30511
Verkiezingen: gemeenteraadsverkiezingen 315/1

MEXICO

Oppositie: protestacties tegen verkiezingsfraude (14 augustus 1988) 506/1; protesten tegen bekrachtiging presidentschap Salinas (14 september 1988) 50711
Panama. Mexico helpt Panama 43213
Parlement: samenstelling na de verkiezingen van 6 juli 1988 50611
Politieke partijen:
— PKD: vorming door Cardanas aangekondigd (21 oktober 1988) 50712
— PRI: nieuwe secretaris-generaal (2 augustus 1988) 506/1
President: parlement bekrachtigt verkiezing Salinas tot pi-esident (10 september 1988) 507/1; Salinas beëdigd als president van Mexico (1 december 1988) 507/2/3
Regering: samenstelling kabinet (30 noveniber 1988) 508/1
Verkiezingen: aanklacht Cardenas tegen voorzitter Federale Verkiezingscommissie 50611: Cardenas vraagt Hooggerechishof om onderzoek naar onregelmatigheden bij de verkiezingen 50611: definitieve verkiezingsuitslag 50611; parlement bekrachtigt verkiezing Salinas tot president (10 september 1988) 50711

MIDDEN-OOSTEN

Algenieen: Israëlisch vredesinitiatief 625/1 e.v.: plan Arafat 627/3: PLO verwerpt Israëlisch plan 627/3 e.v ; Washington tracht impasse te doorbreken 628/1; tien punten van Mubarak 62811 e.v.: overleg aantal Arabische leiders in Tripoli (Libië) 77011
Arabische Liga: terugkeer Egypte 219/3; bemiddeling in Libanon 73312; Aoun en Hoss in Tunis 733/3: vredesplan AL 73613: bestandsoproep m.i.v. 28 april 736'3; verdere bemiddeling AL 763/3 e.v.: Arabische top in Casablanca bespreekt situatie in Libanon. resolutie. commissie van zes vervangen door tripartite commissie 76412 e v.: waarnemersplan van de baan 765/1; Ibrahimi speciale vertegenwoordiger 76511: activiteiten tripartite commissie 765/1 e.v.: verklaring tripartite commissie niet kritiek op Syrië 76612: Syrisch antwoord 76613; tripartite commissie hervat missie. vredesplan 771'1 e.v.

Arabische Samenwerkingsraad (ACC): opgericht door Egypte. Irak. Noord-Jemen en Jordanië 219/3

MONGOOLSE VOLKSREPUBLIEK

China: consulair akkoord 16011: handelsovereenkomst 16012
Parlement. verkiezingen (juni 1986) 15813; samenstelling presidium 158/3 e.v.
Partij: 19de partijcongres (mei 1986) 158/2; samenstelling leidende partijorganen 158/3; nieuwe benoemingen 159/1 e.v
Regering: verdere benoemingen 159/1/2: reorganiratie kabinet 15913
Sowjet-Unie: terugtrekking deel Sowjet-troepen 15913; samenwerkingsakkoord 16011
Verenigde Staten: vestiging van diplomatieke betrekkingen met VS 16013

MOZAMBIQUE

Zuid-Afrika: bezoek NP-leider De Klerk 532/2

NAMIBIË

Amnestie: algemene amnestie voor politieke misdrijven afgekondigd 737/1
Bestand: SWAPO - Zuid-Afrika met ingang van 1 april aangekondigd 272/3; inval SWAPO-strijders op 1 april, gevechten, onderbreking uitvoering VN resolutie 435 737/1
Koevoet: paramilitaire eenheid beschuldigd van intimidatie 73713; Koevoet geconsigneerd 738/2: ontbinding Koevoet 739/3
Onafhankelijkheid: oiidcrtekening Namibië-akkoord op 27 december 1988 in New York door ministers van buitenlandse zaken van Zuid-Afrika, Cuba en Angola in aanwezigheid van VN-secretaris-generaal Perez de Cuellar en de Amerikaanse minister ban buitenlandse zaken Shultz 270/3; chronologisch programma 27111
SWAPO: terugkeer eerste groep SWAPO-leiders 737/2; beschuldigd van marteling gedetineerde dissidenten 737/3; terugkeer verdere SWAPO-leiders (o.w. Nujoma) 73812: moord op Lubowski 738/2; voortdurende controverse over SIVAPO-gevangenen 738/3
Verenigde Naties: Veiligheidsraad akkoord met Namibië-plan 271/3; inkrimping UNTAG 27311 e.v.: VN organiseert luchtbrug voor repatriëring ballingen 73712; bezoek Perez de Cuellar 738/1; aanslagen op VN-posten 73811: toezicht op verkiezingen 73913
Verkiezingen: officiële start verkiezingscampagne (24 juni) 737/2; verkiezingsafspraken, registratie kiezers en partijen 738/3 e.v.: VN-toezicht 739/3: verkiezingsuitslag, 57% van de stemmen voor SWAPO 73913 e.v.; coininentaar 74012
Vluchtelingen: akkoord over terugkeer ruim 41.000 Namibische vluchtelingen en ballingen 73711; VN organiseert luchtbrug voor repatriëring ballingen 737/2
Zuid-Afrika: eerste fase terugtrekking Zuidafrikaanse troepen op 74 juni voltooid 737/2: ontbinding Koevoet-politietroepen 739/3

NECROLOGIEËN

Aflak. M.. Syrisch politicus 495/1
Ahidjo. A.. oud-president Kameroeii 82211
Ailey, A.. Amerikaans danser en choreograaf 82211
Alsop, JU'., Amerikaans politiek columnist 82212
Arias Madrid, A.. oud-president Panama 41212
Ashby, H.. Amerikaans cineast 1413
Avermaete, R. baron. Belgisch letterkundige 14/3
Ayer, Sir A.J.. Brits filosoof 495/1
Ball, L.. Amerikaans tv-comedienne 495/1 e.v.
Berlin, I.. Amerikaans componist 82213
Bernhard. T.. Oostenrijks schrijver 495/3 e.v.
Beuve-Méry, H.. Frans journalist en oprichter Le Monde 82213
Blier, A.. Frans filmacteur 49611
Broszat. M.. Duits historicus 82311
Burton, A.. Nederlands jazz-zangeres 82311
Cassavetes, J.. Amerikaans filmregisseur en acteur 496/1/2
Cayatte, A.. Frans fimregisseur 496/2
Chatwin. B., Brits schrijver 496/2/3
Collem, S. van. Nederlands filmjournalist en televisiepresentator 496/3
Cowley, M., Amerikaans schrijver en criticus 510/1
Cziffra. G. bon. Hongaars filmregisseur 510/1
Dali, S.. Spaans schilder 510/1/2
Daniel. J.M.. Russisch dichter. schriiver en satiricus 1413 e.v.
Davis. B., Amerikaans filmster 82312
Dermota, A., Joegoslavisch tenor 510/2
Emmenes. A. van. Nederlands voetbaljournalist 51013
Essed, F.E., Surinaams politicus 15/1
Eyskens. G., Belgisch politicus 15/2/3
Franco. Zaïrees musicus 824/1
Frid. G., Holigadsi-NetIerland\ componist en pianist 824/1

Furstenberg, hl. de, Belgisch kardinaal 15/2/3
Gasteren, J. van, Nederlands actrice 510/3
Ghassemlou, A.R., Koerdenleider Iran 704/1
Goeman Borgesius, H.. Nederlands journalist 51013 e.v.
Gortzak H Nederlands communist en kamerlid 511 1
Gruiten, N B M . Cubaans dichter 824 3
Habraken. M.. Nederlands actrice 5111112
Hamani, D., Nigerees staatsman 511/2/3
Herzberg. A., Nederlands schrijver en jurist 51113
Hicks, Sir S.. Brits econoom 51113 e.v.
Hillgruber, A . Duits historicus 512 1
Hirohito, keizer Japan 3411 e.v.
Horowitz, W.S.. Russisch-Amerikaans pianist 82413
Hu Yaobang. voormalig partijleider China 2881213 Ibarruri, d., Spaans communistenleidster 82511
Ivens, J.. Nederlands cineast 512/1 e.v.
Jordaan. J.. Nederlands zanger 52711
Jurriëns. H.. Nederlands danser 527/1/2
Kádár, J.. Hongaars partijleider 445/3 e.v
Karajan, H. von. Oostenrijks dirigent 825/2
Kawerin, O.. Nederlands schrijver 527/2
Khomeini, Ayatollah R.. leider van de Islamitische Republiek Iran 414/1 e;.
Kis, U.. Joegoslavisch schrijver 825/2
Kloos, A., Nederlands vakbondsleider 825/3
Koth, E.. Duits operarangeres 512'3
Laing, R.D., Schots psychiater 82611
Landell, O. de. Nederlands schrijver 527/2
Laroche, G., Frans mode-ontwerper 527/2/3
Lattimore. O.. Amerikaans sinoloog 54113
Leiker. S., Nederlands schrijver 1513 e.v.
Leone. S.. Italiaans regisseur 527/3
Lieftinck. P, Nederlands politicus 527/3 e.v.
Lorenz, K.. Oostenrijks etnoloog 528123
Mangano S.. Italiaans filmactrice 82612
Mapplcthorpe. R.. Amerikaans totograaf 541/3 e.v.
Marcos, F.E., ex-president Filippijnen 82613
Massart, L., Belgisch hoogleraar 16/1
Mast, A.. Belgisch rechtsgeleerde 1611
Maurier. D. du. Brits schrijfster 54211
McCarthy, M.. Amerikaans schrijfster en criticus 82711
McCloy, J.J.. Amerikaans regeringsfunctionaris, jurist en bankier 54212
Meester. L de, Belgisch toondichter 16/1
Mcrwe. J. van der, Nederlaiids cabaretier. tekstdichter en schrijver 542/2/3
Mok. M., Nederlands dichter en schrijver 542'3
Moor, C de, Nederlands acteur en toneelleider 827/2
Neuss. W.. Duits filmacteur en caberatier 51213 e.v.
Noël-Noël. Frans zicteur, schrijver en regisseur 82713
Noguchi, I., Japans-Amerikaans beeldhouwer 16/1/2
Ogdon. J.A.H.. Brits pianist 82713
Olivier, Lord L.K.. Brits acteur en toneelleider 827/3
Paauwe. B.. Nederlands voetballer 54311
Panchsn Lama. religieuze leider van Tibet 23313
Portier. V.. oud-secretaris van het Vlaams Economisch Vei-bond (VEV) 16/2
Robinson, R."Sugar", Amerikaans bokser 543/1
Roca Calderio. B.. Cubaans politicus 5913 ev.
Sacharow. A.D., Russisch natuurkundige en strijder voor de mensenrechten 828/3
Salacrou, A.. Frans dramaturg 8293
Schramme, J.. Belgisch huurlingenleider 16/2
Sciascia, L.. Italiaans schrijver en politicus 81913
Seefried, I.. Duits-Oostenrijkse sopraan 16/2
Segrè, E.. Italiaans-Anierikaans kernfysicus 543/2
Sendic, R.. Uruquaans guerrillaleider 543/2
Shockley, W.. Aincrikaaiis natuurkundige 83011
Simenon, G.J.C., Belgisch schrijver 83012
Siri. G.. Italiaans kardinaal 5431213
Steenbergen, P.J. Nederlands acteur 5431.1 e.v.
Stipriaaii. H. van, Nederlands radiojournalist 54411
Stone, I.. Amerikaans schrijver 83013
Stone, I.F.. Amerikaans journalist en uitgever 5441112
Sutter, I. de. Belgisch toondichter 1612
Talvela, M., Fins operazanger 83013
Teulings, J.. Nederlands acteur en regisseur 83013
Thomson, V.. Amerikaans coiiiponist en muziekcriticus RZ111
Tinhergen, N.. Nederlands-Brits etholoog 161213
Tuchman. B.. Amerikaans geschiedkundige 544/2/3
Vincent, J.. Nederlands zangeres 83112
Vries, H. de. Nederlands dichter en beeldend kunstenaar 83113
Walschap, C.. Vlaams letterkundige 83211
Warren. R.P.. Amerikaans schrijver 83212
Weinreb, F.. Nederlands econoom met een omstreden oorlogsverleden 16/3
Yacine, K.. Algerijns schrijver 83213
Zaaijer, J.. Nederlands procureur-fiscaal 3213
Zavattini. C., Italiaans scenarioschrijver 832/3
Zita, keizerin M.G.A.M.R.G.G.A.L.A., keizerin van Oostenrijk en koningin van Hongarije 54413

NEDERLAND

ALGEMEEN

Justitie: tuee laatste in gevangenschap zittende Duitse oorlogsmisdadigers (twee van Breda) vrijgelaten 8412: tekst brief van minister van justitie aan Tweede Kamer 8412 e s. aanleiding: oproep van 19 Nederlander\. slachtoffers Duitse bezetting of deelnemers aan verzet 84/2; oproep van de 19 87/1 e.v.; enkele reacties 87/3 e.v.; debat Tweede Kamer 88/2 e.v.: kabinetsvoornemen gebillijkt 8812 e.v.: antwoord minister Korthals Altes van justitie 89/3 e.v.; inotie Haas-Berger tegen gratie verworpen: 85-55 901112: Fischer en Aus der Funten vrijgelaten 90/2

Milieu: eerste resultaten convenant over fosfaatvrije wasmiddelen 128/2/3: brief premier Lubbers aan Tweede Kamer over Milieubeleidsplan 296/1 e.v.. Nationaal Milieubeleidsplan naar Tweede Kaiiier gestuurd 37612: samenvatting inhoud 37613 e.v.: positie minister Nijpels dubbelzinnig i.v.m houding VVD 378/2; reacties enkele maatschappelijke organisaties en politieke partijen 37812 e.v.; Bestrijdingsplan verzuring naar Tweede Kamer 518,112; voorgestelde maatregelen 51813 e.v.; internationaal anti-verzuringsbeleid 519/1: strengere regel, voor slopen asbest 519/1/2

Onderwijs:

— Hoger onderwijs: studentenaantallen 1988-1989 176/3

Veiligheid: voorlopig regeringsstandpunt project kwantificering politiewerk (PKP) uitgebracht 127/1/2

ECONOMIE, FINANCIËN EN SOCIALE ZAKEN

Arbeid. wettelijk minimum (jeugd)loon per I januari 1989 42/2 e.v.: ontwikkeling werkloosheid in 1988 126/1/2; werkloosheidcijfers van het CBS 126/3; nationaliteit 126/3; maatregelen 12613 e.\.: wetsvoorstel voor beleidsmatige aanpassing minimumloon en sociale uitkeringen ingediend 135/3 e.v : streven kabinet: economische zelfstandigheid door betaalde arbeid 136/2/3: G+G-sector heeft plannen voor ca. 5000 werkervaringsplaatsen 175/1/2

Begroting. laatste begroting kabinet Lubbers II bij Tweede Kaiiier ingediend 609/1/2; troonrede 60913 e.v.: miljoenennota 611/1/2; totaalbeeld rijksfinanciën 1988-1990 612: uitgaven 6121213: inkomsten 613/1/2: macro-economische \erkenning 61313 e.v.; advies Raad van State 61413 e v reacties politici 61512 e.v.; reacties werkgevers- en werknemersorganisaties 616/3 e.v.; perscommentaren 617/1 e.v.

Bijstand: uitkeringen per 1 januari 1989 43/1 e.v.

Economische ontwikkeling: Centraal Economisch Plan 1989 279/3 e.v.: kerngegevens 1986-1989 280/1/2; reacties uit politieke partijen en maatschappelijke organisaties 28013 e.v.; verwachtingen OESO t.a.v. economische ontwikkeling in Nederland 454/1/2

Effectenverkeer: wet toezicht effectenverkeer 175/3 e.v.

Energie.

— Aardgas: gas- en oliewinning in 1988 176/2/3

— Aardolie. gas- en oliewinning in 1988 176/2/3

— Kernenergie: Nationaal Plan Kernongevallenbestrijding naar Tweede Kamer 127/2; structuur van de Kernongevallenbestrijding verbeterd 1271213: doel van het NPK 12713; ongevalstypen 127/3; maatregelen 12713 e.c.: Nationaal Coördinatie Centrum 1281112: vervolgproject 128/2

Nederlandsche Bank (De): jaarverslag 1988 281/1/2; economische analyse 28113 e.v.; bedrijfsresultaten van de Bank 282/2/3; reacties 28213 e.v.

Sociale verzekeringen:

Algemeen: nieuwe inkomensgrenzen voor premievrijstelling en prenliereductie voor de volksverzekeringen 45/1 e.v.: wetsvoorstel voor beleidsmatige aanpassing minimumloon en sociale uitkeringen ingediend 135/3 e.v.

— Algemene Arbeidsongeschiktheidswet (AAW): premiepercentages per I januai-i 1989 44/2; vereveningsbijdrage/premieheffing over uitkeringen per I januari 1989 45/1

— Algeiiiene Kinderbijslag (AKW): uitkeringen per 1 januari 1989 441211: vakantiewerk en kinderbijslag in 1989 12813: weer kinderbijslag voor 25- en 26-jarige studerenden 17512

Algemene Ouderdomswet (AOW): uitkeringen per 1 januari 1989 44/1: premiepercentages per 1 januari 1989 4412

Algemene Weduwen- en Wezenwet (AWW): uitkeringen per I januari 1989 44/2; premiepercentages per 1 januari 1989 4412

— Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ): premiepercentages per I januari 1989 44/2; eigen bijdrage per 1 januari 1989 45'1

— Vervroegde Uitdiensttreding (VUT): premiepercentages per 1 januari 1989 44/2

— Vorstverlet: premiepercentages per i januari 1989 44/2

— Wachtgeldverzekering: preiniepercentages per 1 januari 1989 4412

Werkloosheidsverzekering: premiepercentages per 1 januari 1989 44 2

— Werkloosheidswet (WW): daglonen per 1 januari 1989 4413; kopjes op de uitkeringen 44/3

— Wet Arbeidsongeschiktheid (WAO): premiepercentages per 1 januari 1989 44/2; daglonen per I januari 1989 4413; kopjes op de uitkeringen 4413

— Wet Werkloosheidsvoorziening (WWV): daglonen per 1 januari 1989 44/3; kopjes op de uirkeringen 44/3; vereveningsbijdrage/premieheffing over uitkeringen per 1 januari 1989 45/1

Ziekenfondsverzekering (ZFW): premiepercentages per 1 jaiiuari 1989 4412: wijzigingen verzekering ziektekosten 4513 e v

— Ziektewet: premiepercentages per I januari 1989 44/2: dagloiieii per 1 januari 1989 4413; kopjes op de uitkeringen 4413: vereveningsbijdrage/premieheffing over uitkeringen per 1 januari 1989 45/1

Sociale zaken: IOAW-/IOAZ en bijstandsuitkeringen per 1 januari 1989 43/1/2

Verkeer:

— Wegverkeer: statistiek verkeersongevallen 1988 17612

OVERZEESE GEBIEDEN

Aruba zie ARUBA

Nederlandse Antillen zie NEDERLANDSE ANTILLEN

POLITIEK (Rinnenlandse)

Regering: verdeelde VVD velt kabinet Lubbers 2891112: inhoud van het conflict 289/2/3; eerste reacties 29011; gebeurtenissen. leidend tot de crisis 290/2 e.v.; VVD-partlikader steunt beleid TK-fractie 293/1: debat in Tweede Kamer 29311 e.v.: TK-verkiezingen vervroegd tot september 1989 29411 e.v.: adviezen TK-fractievoorzitters 295/2 e.v.: analyse oorzaken crisis 2951213: brief premier Lubbers aan Tweede Kamer over Milieubeleidsplan 296/1 e.v.: staatssecretaris Evenhuis neemt ontslag na onjuist informeren Tweede Kamer 441/1/2; geen nieuwe staatssecretaris van economische raken benoemd 441/2; kabinetsformatie van start 597/1; adviezen fractievoorzitters 59711 e.v.; toelichting fractievoorzitters op adviezen 598/3 e.v.; J. de Koning informateur 59912: eindverslag 59912 e.v.: Lubber\ informateur 60012; onderzoekt mogelijkheid centrciiii-links kabinet 600/2/3; eindrapport informateur Lubbers, centrum-links kabinet CDA-PvdA mogelijk geacht 689 e.\.: fracties CDA en PvdA akkoord met resultaat informatiebesprekingen 69511: persconferentie Kok, De Vries en Lubbers 70912 e.v.:kabinet Lubbers III (CDA-PvdA) beëdigd 721/1: eindverslag formateur Lubbers 721/1 e.v.: samenstelling kabinet 72113 e.v.: biografische gegevens ministers 72213 e.>.: de staatsecretarissen en hun biografische gegevens 725/2 e.v.; persconferentie premier Lubbers 72712 e.v.; regeringsverklaring kabinet Lubbers III 780 e.v.; 796/2 e/v/; 805/2 e.v.

Staten-Geticraal

— Algemeen: Troonrede 60913 e.v.

— Tweede Kamer: TK-verkiezingen vervroegd tot septeinber 1989 i.v.m. kabinetscrisis 294/1 e.v.; verkiezingen voor Tweede Kamer 57711: CDA stabiel. VVD en PvdA verliezen 577/1 e.v.; uitslag Tweede Kamerverkiezingen 578: verloop verkiezingscampagne 57811 e.v.: uitslagen per provincies 579, vergelijking programma's 579/2 e.v uitslagen vier grote gemeenten 582. "doorrekening" prograniina's CDA. PvdA, VVD en D66 door CPB 58313 e.v.: verloop peilingen 58412 e.v.: kiezersstromen 585/1 e.v.: samenstelling Tweede Kamer 58611 e.v.; reacties politici . 586/3 e.v.: reacties maatschappelijke organisaties 58713: perscommentaren n.a.v. uitslag verkiezingen voor Tweede Kaiiier 595/e.v.; laatste begroting kabinet Lubherï II hij Tweede Kamer ingediend 6091112: troonrede 60913 e.v.: miljoenennota 611/1/2; totaalbeeld rijksfinanciën 1988-1990 612: uitgaven 612/2/3: inkomsten 613/1/2: macro-economische verkenning 613/3 e.v.; advies Raad van State 614/3 e.v. i-eacties politici 615/2 e.v.; reacties\ werkgevers- en werknemersorganisaties 616/3 e.v.; perscommentaren 617/1 e.v.: Deetman (CDA) voor

zitter Tweede Kamer, opvolger van Dolman (PvdA) 70713: portret Deetman 708/2: aanvaardingsspeech Dectniaii 709/1
Verkiezingen: TK-verkiezingen vervroegd tot septeinber 1989 i.v.m. kabinetscriris 294/1 e.v.: uinst voor CDA. verlies voor PvdA en VVD bij Europese verkiezingen 409/3 e.i.. de nieuwe gekozen Nederlandse leden van het Europees Parlement 410/1; verschuivingen 410/1/2; analyse uitslagen 410/3; verkiezingen voor 'Tweede Kamer 57711: CDA stahiel, VVD en PvdA verliezen 577/1 ?v.: uitslag Tweede Kamerverkiezingen 578: verloop verkiczingscampagne 578/1 e.v.: uitslagen per provincies 579; vergelijking programma's 579/2 e.v.uitslagen vier grote gemeenten 582: "doorrekening" programma's CDA. PvdA. VVD cii Uh6 door CPB 58313 e.v.: verloop peilingen 58412 e.v.; kiezersstronien 585/1 e.v.; samenstelling Tweede Kamer 586/1 e.v.: reacties politici 586/3 e.v.; reacties maatschappelijke organisaties 587/3; perscommentaren n.a.v. uitslag verkieizng voor Tweede Kamer 595/3 e.v.

POLITIEK (Buitenlandse)

Aruba: minister De Koning praat op Aruba over solidariteitsfonds (augustus 1987) 424/2/3/; Nederlandse parlementairs delegatie naar Aruba ter bespreking van de nota 'staatkundige aangelegenheden" (januari 1988) 425/3; Eman weigert voorlopig niet Nederland overleg te voeren over de onafhankelijkheid (januari 1988) 425/3; Eman vraagt Nederland hulp hij bestrijding drugsdoorvoer (april 1988) 426/1/2; Nederland verleent militaire bijstand aan Aruba i.v.m. heuakirig drugshandelaar (mei 1988) 426/2; Aruba werft Arubanen voor de arbeidsmarkt op het eiland (oktober 1988) 427.1

Egypte: bezoek Mubarak 235'1

Europese Gemeenschap: winst voor CDA. verlies voor PvdA en VVD bij Europese verkiezingen 409/3 e.v.: de nieuwe gekozen Nederlandse leden van het Europees Parlement 41011; verschuivingen 410/1/2; analyse uitslagen 410/3 e.v.

Jainaica: irouw Nederlandse diplomaat vermoord i? december 19871 105/2

Japan: Van den Broek naar begrafenis Hirohito 135/2; geen lid koninhlijk huis in Nederlandse delegatie 135/2

Koeweit: relatie met Koeweit heimelijk bevroren 437'3: geschil oni betaling Hollandia Kloos 33713 e.v.: chronologie der gebeurtenissen 43811 e.v.; brief kabinet aan Tweede Kamer 439/3 ev.: debat Tweede Kaincr 439/3 e.v.: antwoord regering 440/2/3

OESO: verwachtingen OESO t.a.v. economische ontwikkeling in Nederland 454/1/2

Oostenrijk: FPÖ-leider Haider ziet af van reis naar Nederland (augustus 1989) 680/3

Venezuela: bezoek koningin Beatrix (februari 1987) en ambtelijke delegatie (januari 1987) 364/3

Verenigde Staten: Amerikaans ambassadeur Shad verlaat Nederland 69/1; benoeming van nieuwe ambassadeur in Den Haag aangekondigd 700/1

NEDERLANDSE ANTILLEN

Aruba: problemeii bij de samenwerking tussen Ariiha en de Antillen 360/3; luchtvaartconflict 360/3; Antillen willen samenwerkingsregeling met Aruba op de helling zetten 362/2 e.v : minister De Koning praat niet premier Martina (19 juli 1986) 362'3; tripartite overleg in Den Haag (29 september t/m 2 oktober 1986) 36313: nieuw luchtvaartprotocol 363'3 e.v , bezoek koningin Beatrix (februari 1987) 367/3

NIGERIA

Amnestie: vrijlating ex-president Shagari en anderen 396/2

Bevolking: bevolkingscommissie ingesteld t.b.v. volkstelling in 1991 395/1

Economie: verhoging benrineprijs 398/1: stakingen en rellen 398/1/2; economische ontwikkelingen (vanaf eind 1985) 3991112: invoering vrije wisselmarkt 399/2; krediet Wereldbank 399 2/3; regelingen niet Club van Parijs 399/3; hegroting 1987 400/1: één wisselkoers 400'1: akkoord met Club van Londen 400/1/2; begroting 1988 400/2; schuldenregelingen 400/2: begroting 1989 400/3; akkoord met Club van Parijs en Club van Londen 400/3

Grondwet: installatie Constituerende Vergadering 395/2/3; ontwerp grondwet 395/2; regeling shari'a-kwestie 395/2

Militaire raken: leden AFRC vervangen 395/3; verdere militaire mutaties 39513

Onderwijs: studentenonlusten 397/1: onderwijsinstellingen en religie 397/3/e/v.: nieuwe studentenproresten 398/3

Oppositie: protesten en onlusten 39711: confrontatie met NLC 397/1

Peri. moord op journalist 396/3: verbod Newswatch 39613 Politieke partijen: regels voor toelating 395/3

Regering: wijzigingen in liet kabinet (1986-1988) 396/1

Staatsvorm: tiidscheina voor terugkeer naar burgerbestuur 394/1; rapport politiek bureau 394/1/2; uitvoering prograiniiia 1987 394/2/3; twee nieuwe staten 394/3

Religie:religieuze onlusten 397/2/3: sultan van Sokoto overleden 398/2: protesten na verkiezing opvolger 398/2/3

Vakbeweging: scheuring in NLC 398/1; bestuur ontbonden 398/1

Verkiezingen: lokale verkiezingen 394/3 e.v.

NOORWEGEN

Parlement: parlementsverkiezingen (10 en 11 september 1989) 593/1 e.v

Politieke partijen:

- DLF: Liberale Volkspartij sluit zich weer aan bij Liberale Partij (Venstre) (4 juni 1988) 14/2
- Hooyre: Presthus kandidaat conservatieven voor het premierschap (augustus 1986) 13/3; Presthus overleden il januari 1988) 14/3: Syse nieuwe leider (januari 1988) 1313
- SV: Solheim nieuwe leider Links-Socialisten (april 19871 14/1
- Vcnstre: Liberale Volkspartij sluit zich weer aan bij Liberale Partij i4 juni 1988) 14/2

Regering: minister van buitenlandse zaken Frydenlund overleden (26 fchruari 1987) 1411: Stoltenberg opvolger (9 maart 1987) 14/1: Engseth nieuwe minister van lokaal bestuur en arbeid (19 iebruari 1987) 14/1; kabinetswijziging (13 juni 1988) 1412

Verkiezingen: plaatselijke en regionale verkiezingen (13 en 14 september 1987) 141112: parlementsverkiezingen (10 en 11 september 1989) 593/1 e.v.

OAE

Tsjaad: protest president Bongo 650/2/3

OMAN

Jemen (Zuid): president Al-Attas beroekt Oman 78/3; samenwerkingsakkoorden 7813

OOSTENRIJK

Algemeen herdenking "Anschluss" (11 maait 1988) 664/2 e r

Burgenland: verkiezingen voor de Landtag van Burgenland (4 oktober 1987) 67811

EG: Oostenrijk vraagt lidmaatscap EG aan 71013 e.v.

Engeland: Londen heropent onderzoek naar de rol van Waldheim bij executie Britten (16 februari 1988) 662/3; Waldheim volgens rapport Britse ministerie van defensie niet verantwoordelijk voor dood kan zes Britten in de Tweede Wereldoorlog 681/1/2

Geestelijk leven: paus ontmoet Waldheim tijdens zijn bezoek aan Oostenrijk (juni 1988) 666/3 e.v.

Hongarije. Hongarije verwijdert IJzeren Gordijn langs grens met Oostenrijk 446/3; Horn bezoekt Oostenrijk 447/1

Iran: Oostenrijkse arrestatiebevelen tegen Iraanse "diplomaten", polemiek in Wenen 704/2

Israël: Israëlisch parlement vraagt in resolutie aan Oostenrijk "toe te werken naar een aftreden ot afzetten van de nazi-misdadiger Kurt Waldheim" 116 februari 1988) 663/2

Justitie. de zaak-Worm 665/3; arrestatie Proksch i.v.m. Lucona-affaire (2 oktober 1989) 679/2; minister van sociale zaken Dallinger konit om bij vliegtuigongeluk (32 februari 1989) 67912: Geppert opvolger (9 maart 1989) 679/3: oud-bondskanselier Kreisky veroordeeld ivi boete wegens laster tegen Haider (6 juni 1989) 680/2/3; gerechtelijk onderzoek naar mogelijke betrokkenheid van minister Lacina hij Noricum-affaire 681/1; ook onderzoek naar betrokkenheid Sinowatz, Gratz en Blecha 681/1

Karinthië: verkiezingen voor de Landtag (12 maart 1989) 67913 e.v.: FPÖ-leider Haider gekozen lot premier van Karinthië (30 mei 1989) 680'2

Koeweit: staatsbezoek Waldheim (eind oktober-begin november) 68113

Liechtenstein: premier van Liechtenstein op officieel bezoek in Oostenrijk (2-3 december 19871 681/2

Nederland: FPÖ-leider Haider ziet af van reis naar Nederland (augustus 1989) 68013

Niederösterreich: verkiezingen voor de Landtag van Niederösterrreich (16 oktober 1988) 678/1

Pakistan: staatsbezoek Waldheim aan Pakistan (23-25 november 1987) 681/2

Parlement:

- Nationalrat: Sinowatz geeft zetel op i.v.m. de zaak-Worm 666/2: aftreden voorzitter Gratz (25 januari 1989) 679/1: Pöder opvolger (30 januari 1989) 679/1

Politieke partijen:

- Alternatieve Groenen: Wabl fractieleider van de Alternatieve Groenen als opvoiger van Freda Meissner-Blau (13 november 1988) 678/1/2
  FPÖ: nieuwe secretarissen-generaal voor de FPO 667/1; Haider als partijvoorzitter gekozen tijdens 19de partijcongres (begin oktober 1988) 66711: Haider gekozen tot premier van Karinthië (30 mei 19891 68012
- NDP: neo-nazistische NDP mag niet aan verkiczingen incedoen 667/2/3
  OVP: Kukacka gekozen tot secretaris-generaal (19 november 1987) 664/1; steun van OVP voor Waldheim (18 fchruari 19881 663/3; Mock vertrekt als voorzitter (19 mei 1989 68013: Riegler opvolger (19 mei 1989) 68111: 27ste congres (mei 1989) 681/1
- SPÖ: Vranitzky volgt op Sinowatz als voorzitter SPÖ (17 maart 1988) 665/3 e.v.; ontwikkelingen binnen de SPÖ 66713

President: Loiiden heropent onderzoek naar de rol van Waldheim bij executie Britten 662/3; Israëlisch parlement vraagt in resolutie aan Oostenrijk "toe te werken naar een aftreden of afzetten van nazimisdadiger Kurt Waldheim" (16 februari 1988) 663/2; steun van ÖVP koor Waldheim (18 februari 1988) 66311: SPÖ wenït onderhandelingen met de OVP inzake het presidentschap (22 januari 1988) 664/1/2; herdenking "Anschluss" (11 maart 1988) 664/2; Waldheim ziet af van zijn op 11 maart geplande redevoering 664/2; redevoering op 10 maart 1988 6651112: groep van 300 Oostenrijkers wenst onderzoek tegen Waldheim 665/2; klacht wegens smaad tegen het blad Falter 665/2: generaal Schaffer neemt ontslag na ruzie over Waldheim (4 maart 1988) 665/2/3; televisietrihunaal acht bewijs tegen Waldheim te dun (5 juni 1988) 666/2/3; paus ontmoet Waldheim tijdens zijn bezoek aan Oostenrijk (juni 1988) 666/3 e.v.; Waldheim trekt aanklacht tegen WJC-president Bronfman in (I juli 1988) cn laat ook andere aanklachten vallen (15 november 1988) 667/1/2: Waldheim volgens rapport Britse ministerie van defensie niet verantwoordelijk voor dood van zes Britten tijdens de Tweede Wereldoorlog 681/1/2

Regering: Vranitzky blijft ondanks problemen rond Waldheim aan 663/1; aftreden niinister van buitenlandse raken Blecha i.v.m.affaire-Lucona (19 januari 1989 678/2 e.v.; minister van sociale zaken Dallinger koiiit om bij vliegtuigongeluk (23 februari 1989) 67912: Geppert opvolger (9 maart 1989) 679/3; aftreden van OVP-iiiinisier van economische zaken Robert Graf (10 april 1989) 680/3; samenstelling kabinet-Vranitzky (april 1989) 680/3 e.v : gerechtelijk onderzoek naar mogelijke betrokkenheid van minister Lacina hij Noricum-affaire 68111

Salzburg: verkiezingen voor de Landtag (12 maart 1989) 67913 e.v.

Saoedi-Arabië. officieel bezoek Waldheim (4 juni 1988) 681/2

Schandalen: affaire-Lucona 678/2 ev.: arrestatie Proksch i.v.m. Lucona-affaire (2 oktober 1989) 679'2: gerechtelijk onderzoek naar mogelijke betrokkenheid van minister Lacina bij Noricum-affaire 681/1; ook onderzoek naar betrokkenheid Sinowatz. Gratz en Blecha 681/1

Strijdkrachten: generaal Schaffer neemt ontslag na ru7ie over Waldheim (4 maart 1988) 665/2/3

Tirol. verkiezingen voor de Landtag (12 maart 1989) 679/3 e.v.

Turkije: bezoek Waldheim (2 november 1988) 681/3

Verkiezingen; verkiezingen voor de Landtag vaii Burgenland (4 oktober 19871 67811; verkiezingen voor de Landtag van Niederösterreich (16 oktober 1988) 678/1: gemeenteraadsverkiezingen in Wenen (8 november 1987) 678.1: verkiezingen voor de parlementen van Karinthië. Salzburg en Tirol 679/3 e.v.

PAKISTAN

Oostenrijk staatsbezoek Waldheim aan Pakistan (23 25 november 19871 68112

PANAMA

Bankwezen: geldtekort Jaagt bankiers het land uit 42913 e.v.; banken weer open 432/2; banken opereren weer normaal 44712

Binnenlandse veiligheid noodtoestand opgeheven (20 april 1988) 432/2

Kerk en Staat: aartsbisschop wil bemiddelen tussen Noriega en oppositie 43013 e.v.; aartsbisschop bemiddelt tussen oppositie en Noriega 43212: bisschoppen vragen VS stopzetting sancties (april 1988) 432/3

Mensenrechten: OAS-commissie maakt melding van een "groot aantal klachten" over schendingen van de mensenrechten (medio april 1989) 458/1/2

Mexico Mexico helpt Panama 432/3

Militaire zaken: generaal Noriega belooft 'op geichikt moment" te zullen aftreden (maart 1988) 429/1: strijdkrachten stellen distributie van voedsel veilig 429/2/3: steun voor Noriega uit Latijns-Amerika en het Caribisch gebied 430/3

OAS: OAS-commissie maakt melding van een "groot aantal klachten" over schendingen van de mensenrechten 4581112

Oppositie: Nationale Burgerkruistocht organiseert algemene staking en demonstratie (voorjaar 1988) 42912; oprichting Movimiento Civilista Popular 432/1; PAPO en PPA verlaten Nationale Burgerkruistocht 432/1: arrestaties wegens samenzwering tegen de regering (september 1988) 455/3 e.v.; arrestatie oppositieleider Brenes (20 december 1988) 45613: vier oppositiepartijen willen één gemeenschappelijke kandidaat voor de presidentsverkiezingen (begin januari 1989) 45711: demonstratie tegen Noriega (2 maart 1989) 45811

Panama Kanaal: Panama stapt uit Kanaal-commissie (5 mei 1988) 448/2/3

Politieke partijen:

ADOC: vorming door PDC, PPA. PLA-MOLIRENA (begin januari 1989) 1571213: Endara presidentskandidaat ADOC (21 januari 1989) 457/3

COLINA: vorming door acht regeringsgezinde partijen (begin januari 1989) 4571213: COLINA kiest Duque als kandidaat voor het presidentschap van Panama (1 februari 1989) 45713

PAPO: Volksactie partij verlaat Nationale Burgerkruistocht 43211

PDC: terugkeer christen-deiiiocraat Arias Calderon 43012

PPA: Authentieke Panamese Partij verlaat Nationale Burgerkruistocht 43211: president Arias Madrid overleden (10 augustus 1988) 432/2; Nicosia kandidaat van een iiiinderheidafractie hinnen de PPA \:oor het presidentschap van Panama (5 februari 1989) 45811

PRD: PRD overweegt kandidatuur Noriega voor het presidentschap van Panama 456/2; opvatting Noriega 4561213

Preiident: ondergedoken president Delvalle tegeii meer Amerikaanse druk op Panama 43112: Panama gelaat arrestatie afgezette president Delvalle (6 april 19881 43211; afgezette president Delvalle en vice-president Esquivel duiken weer op 448/3; Delvalle praat in Washington met Reagan, Bush en Shultz (21 en 22 december 1988) 456/3

Regering: kabinetswijziging (24 april 1988) 432/2/3; samenstelling eind september 1988 43213

Sowjet-Unie: handelsakkoord met de Sowjet-Unie (31 deceniher 1988) 45711

Verenigde Naties: Panama vraagt om zitting Veiligheidsraad (25 april 1989) 45912; zitting (28 april 1989) 459/2/3

Verenigde Staten: VS houden betalingen voor Panama vast 43111; toepassing International Economic Powers Act (april 1988) 43112: Washington stuurt meer troepen tiaar Panama (april 1988) 431/1 e.v.: VS praten met Noriega 432/2: Amerikaanie onderhandelingen over aftreden generaal Noriega mislukken (25 mei 1988) 44712 e.v.: VS beginnen niet nieuwe stratcgie t.a.v. Panama (mei 1988) 44812; Panama overweegt aanklacht tegen de VS bij het Internationale Hof van Justitie 448/2; aanhangers Noriega toegaiip tot de VS ontzegd (10 juni 1988) 44812: president Reagan zou geheime operaties van de CIA tegen Noriega hebben goedgekeurd 44813: hoge functionaris State Departnient Abramowitz praat in Panama met de oppositie (augustus 1988) 455/3: relatie tussen Noriega en Bush 4561112: Amerikaanse president Bush kondigt voortzetting economische sancties aan (6 april 1989) 45811; Amerikanen hebben voortaan visum nodig om Panama binnen te komen (21 april 1989) 45813; VS zouden Panainese oppositie helpen 458/3 e.v. incidenten tussen Panamese militairen en Amerikanen 457/1/2

Verkiezingen: PRD overweegt kandidatuur Noriega voor het presidentschap van Panama 456/2; opvatting Noriega 456/2/3; waarnemend president Solis eceft startsein voor verkiezingscampagne (8 novem her 1988) 456 3: vier oppositiepartijen willen één gemeenschappelijke kandidaat voor de presidentsverkiezingen (begin januari 1989) 45711: Endara presidentskandidaat ADOC (21 januari 1989) 457/3; COLINA kiest Duque als kandidaat voor het presidentschap van Panama (1 februari 1989) 45713 e.v.; kandidatuur Nicosia 45811: diverse delegaties naar Panama om verkiezingen te controleren 459/3; kiesraad verklaart de verkiezingen van 7 mei 1989 "van nul en generlei waarde" (10 niei 1989) 459/3 e.v.

PARAGUAY

Binnenlandse veiligheid: einde staat van beleg (8 april 1987) 13811

Democratisering: Stroessner wijst democratische opening af 13712; VS vragen om liberalisering regime-Stroessner 138/1

Justitie: arrestaties leden vroegere bewind i.v.m. verduistering overheidsgelden (februari 1989) 14412

Kerk en staat: bezoek van de paus (16-19 mei 1988) 14111: spanningen tussen de regering en de roomskatholieke kerk 141/1; uitwijzing priesters 141/1/2

Media: vergunning van Radio Nanduti ingetrokken 138/1; steun vaii Amerikaanre ambassadeur voor de zender 13813 e.v.; sluiting El Pueblo (28 augustus 1987) 139/2: herstel persvrijheid 143/3; schrijver Augusto Roa Baitos mag terugkeren 14313; El Pueblo verschijnt weer 144/1; zuiveringen binnen de media (februari 1989) 144/1

Mensenrechten: rapport America's Watch over de situatie van de mensenrechten (auguttui 19861 13811; Anierikaanse ministerie van buitenlandse zaken vraagt om vrijlating vakbondsmensen en burgerrechtenactivisten (20 november 1986) 13812; stille mars uit protest tegeii het minachten van de mensenrechten door het regime-Stroessner (30 oktober 1987) 139/3; rapport OAS over de situatie van de mensenrechten in Paraguay (november 1987) 139/3: L rijlating Ortigoza (20 deceni bcr 1987) 139/3; 'Mars voor het leven' (10 december 1988) 141/2

Militaire zaken: reorganisatie strijdkrachten (januari 1989) 1411213; generaal Stroessner alt opperbevelhebber strijdkrachten afgezet door generaal Rodriguez (3 februari 1989) 14113: zuiveringen binnen strijdkrachten (februari 1989) 144/1

Oppositie: demonstraties tegen Stroessner (1986) 137/1: terugkeer christen-democraat Resck (20 april 1986) 13713: arrestaties leden Nationale Akkoord (1986) 138/2; acties van de oppositie voor democratische hervormingen 13912: arrestaties 139/2; arrestatie oppositieleiders 140/3; arrestaties (eind 1988) 14112. oppositie eist uitstel verkiezingen 14413

Parleinent: parlementsverkiezingen (14 fcbruari 1988) 140/3

Politieke partijen

PC: verdeeldheid binneii de Colorado-partij 137/2/3; betoging voor Stroessner (11 september 1986) 13812: nationale conventie Colorado-partij (1-2 augustus 1987) 139/2

President: presidentsverkiezingen (14 februari 1988) 14011: Stroessner begint aan achtste ambtstermijn (15 augustus 1988) 140/1; generaal Stroessner als staatshoofd afgezet door generaal Rodriguez (3 februari 1989) 141/3; biografie Stroetsner 14211 e.v.: generaal Rodriguer beëdigd als president (3 februari 1989) 143/1

Regering: minister van financiën overleden 141/1; nieuw kabinet (februari 1989) 143/1

Verenigde Staten: VS vragen oni liberalisering regime-Stroessner 13811: Amerikaanse ministerie van buitenlandse zaken vraagt om vrijlating vakbondsmensen en burgerrechtenactivisten (20 november 1986) 13812: steun van Amerikaanie ambassadeur voor Radio Nanduti 13813 e.v.; Amerikaanse ambassade bedreigd 139/1; Amerikaanse oiiderniiniitcr van buitenlandse zaken protesteert tegen toegenomen repressie van leden van de politieke oppositie en de pers 139/3; VS erkennen nieuw bewind 144/3

Verkiezingen: prcridenti en parlementsverkiezingen (14 februari 1988) 14011 e.v.: Rodriguer maakt datum voor presidents- en parlementsverkiezingen bekend 143/2/3: oppositie eist uitstel verkiezingen 14413

POLEN

Justitie: verbod op gebruik van de naam Solidariteit opgeheven 24113 e.v.: Solidariteit formeel gelegaliseerd 245 2

Oppositie Solidariteit aanvaardt regeringsvoorstellen over vakbondspluralisme 241/1 e.v.: begin Ronde-Tafeloverleg tussen regering en oppositie 24211 e.v.: stakingsactie mijnwerkers 242/3 e.v.; principe-akkoord over legalisering Solidariteit 243/2/3; commentaar over het belang van een geslaagd overleg 24313 e.v.: overleg Walesa-Kisczak 244/2/3; rondetafeloverleg eindigt niet ondertekening historiich akkoord 245/1/2: ontmoeting Walesa Jaruzelski 561 ? e.v.; Solidariteit rrote winnaar parlementsverkiezingen 562/1 e.v.

Parlement: Solidariteit grote winnaar parlementsverkiezingen 562/1 e.v.. beëdiging nieuwe parlementsleden 563/3

Politieke partijen:

PVAP: Centraal Coinité besluit tot het instellen van politiek en vakbondspluralisme in Polen 24111 e v ; Jaruzelski treedt af als partijleider en wordt opgevolgd door Rakowski 56611; verdere wijzigingen in partijtop 566/1/2

President: ontiiioeting Walesa-Jaruzelski 561/3 e.v.: verkiezing van president uitgesteld 563/3; Jaruzelski nieuwe president 56413 e.v.

Regering: begin Ronde-Tafeloverleg tussen regering en oppositie 24211 e.v , principe-akkoord over legalisering Solidariteit 243/2/3; commentaar over het belang van een geslaagd overleg 243/3 e.v.; overleg Walesa - Kisczak 244/2/3; Runde-Tafeloberleg eindigt met ondertekening historisch akkoord 2451112; niet communist Tadeusz Mazowiecki benoeind tot premier (10 augustus 1989) 56111; overleg over vorming nieuwe regering 565/3 es.: Kiszczak staakt forniatiepoging 5671213; Solidariteit vormt coalitie met kleine partijen 567/3 e.v.

Vakbonden: Boerenvakbond gelegaliseerd 243'2; Solidariteit formeel gelegaliseerd 245/2

Verenigde Staten: president Bush bezoekt Polen 56411 e.v.

Verkiezingen: Solidariteit grote winnaar parlementsverkiezingen 56211 e.v.: wijziging kieswet 5631112; uitslagen tweede ronde 563/2

PORTUGAL

Europese Geineenschap: uitslag verkiezingen Europees Parlement 407/2

Politieke partijen:

PCP: twaalfde congres Portugese Communistische Partij (1 t/m 4 december 1988) 644/3 e.v.

PSP: Sampaio volgt Constancio op als leider van de Portugese Socialistische Partij (15 januari 1989) 644/1

QATAR

Egypte herstel betrekkingen door Qatar 219/2

RWANDA

België. bezoek premier Martens 662/2

SAN MARINO

Parlement: parlementsverkiezingen (29 mei 1988) 12/3

Raad vaii Europa: San Marino 22ste lid (16 november 1988) 1311

Verkiezingen: parlementsverkiezingen (29 niei 1988) 1213

SAOEDI-ARABIË

Egypte: herstel betrekkingen door Saoedi-Arabie 21912

Oostenrijk: officieel bezoek Waldheim 14 juni 1988) 688/2

SENEGAL

Algemeen: nasleep algeniene verkiezingen 31513: politieke ontu ikkelingen sinds maart 1988 315/3
Amnestie: wet door parlement goedgekeurd 31613
Mauretanië: etnische onlusten 305/1; aan\allen op Mauretaniërs in Senegal 30511:vergeldingsacties in Mauretanie 305/1
Noodtoestand: verlenging 31513: opheffing 31613
Oppositie; maatregelen tegen oppositie 316/1/2; Wade veroordeeld tot 1 jaar voorwaardelijk 316/2/3; ontmoeting Diouf-Wade 31613 e.v.; Ronde-Tafelconferentie verdaagd 317/1; president kondigt politieke hervormingen aaii 31711
President: beëdiging president Diout 3161
Regering: reorganisatie kabinet 31611

SEYCHELLEN

Regering: reorganisatie kabinet 670/1/2
Verkiezingen: president René herkozen 670/1

SOEDAN

Algemeen: overzicht problemen sinds medio 1987 194/1/2
Binnenlandse veiligheid: aanslagen in Khartoem 200/3: vijf doodvonnissen 20013
Ecoiiomie: akkoord met IMF 194/2; devaluatie munt 194/2; proteiten 194/3
Ethiopië: premier El Mahdi spreekt president Mengistu 19711
Grondwet: opgeschort 44311
Justitie: debat over islamitische wetgeving 199/1 e.v.. oprichting revolutionaire rechtbanken 43313 e.v.
Militaire zaken: wijziging militaire top 19911: 28 generaals niet pensioen 43312; nieuwe coinmandanten 433/2
Natuurrampen: zware overstromingen 330 e.v.; ziektes en iprinkhanen 33111
Regering: nieuw kabinet o.l.v. Sadiq el-Mahdi inclusief DUP (22 maart 1989) 193 1; aftreden minister van defensie (21 februari 1989) 193/1; memorandum 150 Soedanese opperofficieren 19311: ultimatuin van een ueek aan premier 19311 e.v.: herstel coalitie Oemma-DUP 194/1; wijzigingen kabinet 194/2; aftreden regering 19812: herverkiezing premier El Mahdi (27 april 1988) 198/3: regering van nationale verzoening (15 niei 1988) 19313: DUP uit regering (28 december 1988) 201/2: militaire staatsgreep onder leiding ban brigade-generaal Omar Hassan Ahmad al-Bashir (45) 433/1; AI-Bashir staatshoofd, premier. minister van defensie en opperbevelhebber van de strijdkrachten 44311: hoogste uitvoerende en wetgevende macht bij Revolutionaire Commando-Raad voor Nationale Redding 433/1; programma 433/1; nieuw kabinet (9 juli 1989) 434/3; samenstelling coalitieregering (22 maart 1989) 43413: verijdelde couppoging gemeld 4351213
Staat van beleg: afgekondigd 433/1
Staatsvorm: ondertekening "overgangshandvest" 19713 e9.
Tsjaad: gewapende incidenten 655/1
Zuid-Soedan: akkoord van Nairobi tussen SPLA. zuidelijke partijen en Anya-Nya II 19413 e.v.; scheuring in Anya-Nya II? 195/2/3; bloedbad in Wau 195/3; berichten over slavenhandel 1961112: optreden SPLA 196/3; uitbreiding invloedssfeer 196'3: verovering Kurmuk 196/3 e.v.: Soedanees-Ethiopische top 197/1: leger herovert Kurmuk 197'2; droogte en hongersnood 19811; vredesinitiatieven 200/1/2; akkoord van Addis Abeba tussen DUP en SPLM 200/3 e.v.; premier El Mahdi betuigt geen instemming 201/1/2; hongersnood 33111 e.v.: Amerikaanse luchtbrug naar Abyei 33113 e.v.; WFP-luchtbrug naar Juba 332/3; verdere hulpactie\ 332/3 e.v.: oplaaiende strijd 333/1/2; conflicten over hulpverlening 333/2/3; internationale cotiferentie in Khartoem 334/1; start VN-opei-atie 33413 e.v.: terreinwinst SPLA 33513: bestand van een maand door SPLA afgekondigd 33611; vertraging bij VN-operatie 336123: SPLA kondigt op 1 mei eenzijdig bestand van ecii maand af 43511; overleg regering-SPLA 435/1/2; SPLA-delegatie in Cairo 435/3 e.v.

SOMALIA

Algemeen: ontwikkelingen sinds april 1987 461/3: verdere ontwikkelingen 671/1
Amnestie: vrijlating politieke gevangenen 46412
Ethiopië: vredesakkoord Somalia-Ethiopië 462/3 e.v.; uitwisseling gevangenen Somalia-Ethiopië 464/1; Ethiopische vluchtelingen in Somalia 67012: geschil Sonialia-UNHCR 6701213
Italië: evacuatie Italianen uit Somalia 671/3
Jemen (Zuid): president Al-Attas beroekt Somalia 78/2; samenwerkingsakkoorden 78/2
Justitie: acht doodvonnissen 462/3: gratie 462/3
Kenia: inval Somalische militairen in noordoosten van Kenia 672'3
Mensenrechten: berichten inzake schending mensenrechten 464/1/2; terreur en executies 672/1; Anieri kaans rapport 672/2/3
Militaire zaken: muiterij in het zuiden 67112
Oppositie: SNM-activiteiten (mei 1987-inaart 1988) 462/2/3; gevolgen vredesakkoord Somalia-Ethiopië 463/2: offensief SNM 463/2: de strijd in het noorden (juni-augustus 1988) 463/2/3: de strijd in het noorden 671/2; aanbod president Barre 67112; arrestaties en bloedige onlusten in Mogadiscio 671'i: instelling nachtelijk uitgaansverbod 671'3: verdere berichtgeving over gewelddaden en gevechten 6721112: opheffing uitgaansverbod 67212: uitbreiding strijd naar Kenia 67213
Politieke partijen:
— SRSP: hervormingsprogramma SRSP 46413. CC keurt invoering meerpartijensysteem goed 67212
Regering: oppositie meldt verijdelde couppoging 461/3; positie Maslah Siad Barre 46113 e.v.: reorganisatie kabinet (22 december 1987) 462/1/2: minister van defensie vervangen 464'3: verdere wijzigingen kabinet 671/1/2; ontslag en arrestaties twee staatsministers 67211
R-K.kerk: bisschop doodgeschoteii 67112
Verenigde Naties: geschil Soiiialia-UNHCR 67012'3: vertegenwoordiger UNHCR uitgewezen 6721112
Verkiezingen: parlementsverkiezingen met meer partijen aangekondigd 672/2

SOWJET-UNIE

ALGEMEEN

Algeineen: voormalige Sowjet-leiders niet langer geëerd 20513 e.v.
Militaire zaken: aankondiging eenzijdige ontwapeningsmaatregelen door SU 5213 e.v.; commentaar 53/2/3

POLITIEK (Binnenlandse)

Corruptie schoonzoon Brezinew veroordeeld wegens corruptie 205/1 e.v.
Cultuur: opening Joods cultureel centrum in Moskou 229/3
Justitie: veroordeling en vervroegde vrijlating van Mathias Rust 20611 e.v.
Kerk en staat: Russisch-orthodoxe kerk viert duizendjarig bestaan 227/3: verbeteringen in betrekkingen tuisen kerk en staat 22713 e v.; Gorbatsjow ontvangt patriarch Pimen 22912
Oppositie. oprichting Deiiiocratische Unie 226/3: nieuwe politieke discussiegmep 227/1; Memorial komt op voor slachtoffers van het stalinisme 22712
Parlement: wijzigingen in de samenstelling van hel Presidium van de Opperste Sowjet 20113 e.v.: verdere wijzigingen in het Presidium van de Opperste Sowjet 203'1
Partij: mutaties 201/3; verdere mutaties 202/1
Regering: mutaties 20113; verdere mutaties 20211
Rehabilitatie. Boecharin en andere slachtoffers stalinistische showprocessen gerehabiliteerd 203/3 e.v.

Republieken:
— Kazachstan: nieuwe president 20213
— Oezbekistan: nieuwe president 20213
— Tadzjikistan: aardbeving 153/2
— Toerkmenië: nieuwe president 202'3

Tranïkaukasus: etnische onlusten in Armenië en Azerbajdzan 148/1; partijleiders Armenië en Azerbajdzan vervangen 1481112: algemene stakingen in Armenië en Nagorno-Karabach 14812 e.v.; Nagorno-Karabach scheidt zich af 14911: Opperste Sowjet verwerpt Armeense eis 1491213; Armeense nationalist verbannen 14913: algemene staking Nagorno-Karabach beëindigd 15011: Moskou benoemt speciale afgezant voor Transkaukasus 150/2; nieuwe uitbarstingen van geweld (november 1988) 151/1 e.v.: strengere straffen voor nationalisten 152/1; speciale bestuursvorm voor Nagorno-Karabach 153/3; alle leden Comité Karabach gearresteerd 152/3: zware aardbeving in Armenië 153/3 e.v.
Stalinisme: rehabilitatie Boecharin en andere slachtoffer\ stalinistische showprocessen 203/3 e.v : Sowjetperi publiceert cijfers over Stalins terreur 204/3 e.v.: Memorial komt op voor slachtoffers van het stalinisnie 227/2
Strijdkrachten: niutaties 20113; Moisejew nieuwe stafchef Sowjet-strijdkrachten 203/1
Terrorisme: vliegtuigkaping eindigt in Israël 229/3 e.v.
Veiligheid: nieuwe maatregelen ter handhaving van de orde 22612

POLITIEK (Buitenlandse)

Afghanistan: terugtrekking Sowjet-troepen voltooid op 15 februari 1989 113/1; eerste fase terugtrekking 15 mei-14 augustus 1988 113/1 e.v.: Sowjet-niededelingen over verliezen 11311 e.v.: Sowjet-Unie schort troepenterugtrekking uit Afghanistan op (4 november 1988) 115/1; missie Worontsow 116/1 e.v.
China: Russische handelsdelegatie bezoekt China 31712: voortzetting normalisatiebesprekingen 317/2/3: besprekingen over grensverschillen hervat 31713: Chinese premier bcroekt Moskou 318/2; Sjewardnadze bezocht China 31912; Sowjet-Chinese top in roerig Peking 321/1; ukei-zicht van de Sowjet-Chinese hetrrkkingcn in de voorafgaande dertig jaar 321/1 e.v.; achtergrondbeschouwing 321/3 e.v.; programma tijdens bezoek Gorbatsjow gewijzigd door acties Chinese studenten 323/2: ontmoeting Gorbatsjow niet Deng Xiaoping 323/3: toespraak Gorbatsjow tot academici 32413 e.v.: bezoek Gorbatsjow aan Shanghai 325/2/3; slotcommuniqué 325/3
Cuba: Lenin-orde voor Fidel Castro (augustus 1986) 58/3
Duitsland (Bondsrepubliek): veroordeling en vervroegde vrijlating van Mathias Rust 206/1 e.v.; Gorbatsjow in \Vest-Duitsland 385/1: politieke betekenis 38511 e.v.: positieve reactie Gorbatsjow op voorstellen wapenvermindering president Bush 386/2/3; gemeenschappelijke verklaring 38613 e.v.; enthoutiasme Westduitse bevolking voor Gorhatsjow 38712 e.v.: Gorbatsjow bij Westduitse ondernemers 33312 e.v.; bezoek aan Stuttgart 39811: slot bezoek 38912: Gorbatsjow verwacht vertrek Amerikaanse troepen uit Europa 389/2/3; commentaar 39011
Egypte: geleidelijke verbetering in relatie 235/2
Ethiopië: hlengistu in Moskou 523/2: geheim bezoek Mengistu in Moskou'? 52412
Hongarije: Sowjet-leider Gorbatsjow keurt Hongaarse hervormingen goed 442/1
Israël: Sowjet-kapers door Israël uitgeleverd 22913 e.v.
Italië: officieel bezoek Gorbastjow, rede oxer toekomst Oost- en West-Europa 78612 e.v.
Jamaica: vier Sowjet-diplomaten uitgewezen 105/3: Sowjet-Unie wijst Jamaicaanse diplomaat uit (januari 1984) 105/3
Jemen (Zuid): bezoek premier Noman 7813
Libanon: missie Bessmertnych 76512. niissie Tarasow 77011
Mongoolse Volksrepubliek. terugtrekking deel Sowjet-troepen 159/3: samenwerkingsakkoord 16011
Panama: handelsakkoord niet de Sowjet-Unie (31 deceiiiber 1988) 45711
Thailand: bilaterale contacten 351/1
Verenigde Staten: overleg Adamisjin-Crocker in Lissabon 251/3; overleg Adamisjin-Crocker in Genève 254/2; onderhoud Adamisjin-Crocker in Genève 25612: VS schrappen sancties tegen SU n.a.v. Afghanistan 355/1; informele top VS-SU op Malta (2-3 dec.) n.a.v. ontwikkelingen in Oost-Europa 785/1 e.v.; voorbeschouwing, gespreksonderwerpen 785/2 e.v.; rede Gorbatsjow tijdens bezoek aan Italië over toekomst Oost- en \Vest-Europa 78612 e.v.; verloop van de topconferentie 787/2; gemeenschappelijke persconferentie 78713; verslag Bush in NAVO-raad 788/3; verslag Gorbatsjow aan leden Warschau-pact 789/2; inval in Tsjechoslowakije van 1968 veroordeeld op bijeenkomst Warschaupact 78913

SPANJE

Cuba: premier Gonzalez pleit tijdens bezoekcn aan Cuba voor vrijlating dissident Gutierrez (november 1986) 6313
Equatoriaai Guinee: officieel bezoek president Obiang 80413
Europese Gemeenschap: uitslag verkiezingen Europees Parlement 407/2/3
Parlement:
Congres van Afgevaardigden: zetelverdeling na de parlementsverkiezingen van 29-10-'89 705/2

Politieke partijen:
— AP: negende congres van de Alianza Popular (20-23 januari 1989) 637/3 e.v.; AP wijzigt naam in Partido Popular 638/1
— CDC: achtste congres van de Democratische Convergentie Catalonië (januari 1989) 638/2
— CDS: samenwerking tussen PP en CDS op stedelijk en regionaal niveau 638/2; nieuwe burgemeesters in Madrid en Jaen 638/2/3
— Christen Democratische Partij: Christen Democratische Partij gaat op in PP 638/1
— PCE: PCPE gaat weer op in PCE 638/1
— PCPE: PCPE gaat weer op in PCE 638/1
— PP: AP wijzigt naam in Partido Popular 638/1; Christen Democratische Partij gaat op in PP 638/1; samenwerking tussen PP en CDS op stedelijk en regionaal niveau 638/2; nieuwe burgemeesters in Madrid en Jaen 638/2/3; Aznar kandidaat PP voor het premierschap 639/1
— PSOE: kandidaatstelling Carmen Romero voor de parlementsverkiezingen van 29 oktober 1989 638/3
Verkiezingen: premier Gonzalez kondigt vervroegde verkiezingen aan (1 september 1989) 638/3; kandidaatstelling Carmen Romero 638/3; PSOE behoudt absolute meerderheid bij parlementsverkiezingen, uitslagen 705/1 e.v.; verkiezingscampagne 706/2

SRI LANKA

Binnenlandse veiligheid: terreurcampagne JVP 5/2 e.v.
India: begin terugtrekking Indiase troepen 6/2
President: Premadasa beëdigd als president 5/1; inaugurele rede 5/1
Verkiezingen: presidentsverkiezing 5/1: Premadasa gekozen 5/1; terreur JVP 5/2 e.v.; aankondiging parlementsverkiezingen 6/2

ST VINCENT EN DE GRENADINEN

Begroting: begroting 1986/1987 509/2
Parlement: nieuwe parlementsvoorzitter (21 november 1985) 508/3; toename van het aantal zetels in het House of Assembly 509/2
Politieke partijen:
— SVLP: dood SVLP-leider Tannis (3 augustus 1986) 509/1/2
Regering: wijzigingen binnen het kabinet 508/3 e.v.; Mitchell blijft na de verkiezingen van 16 mei 1989 aan de macht 509/3; samenstelling kabinet na wijzigingen (eind mei 1989) 509/3
Verkiezingen: algemene verkiezingen (16 mei 1989) 509/3

SWAZILAND

Algemeen: binnenlandse ontwikkelingen 1986-1988 47/1 e.v.
Justitie: processen wegens hoogverraad 47/2/3
Regering: Sotsha Dlamini premier (oktober 1986) 47/1; nieuw kabinet (november 1987) 47/2
Verkiezingen: vervroegde parlementsverkiezingen (1987) 47/2
Zuid-Afrika: betrekkingen, anti-ANC-acties in Swaziland 47/3 e.v.

SYRIË

Libanon: Syrische troepen trekken Zuid-Beiroet binnen (27 mei 1988) 82/3 e.v.

TEKSTEN

Nederland: regeringsverklaring kabinet Lubbers III 780/1 e.v.; idem (vervolg) 796/2 e.v.; idem (slot) 805/2 e.v.

THAILAND

Cambodja: Hun Sen in Bangkok 351/3 e.v.
China: contacten met China 304/3; wapenaankopen 304/3; bezoek premier Chatichai Choonhavan aan China 352/1
Economie: zesde vijfjarenplan 304/1; economische groei 304/1/2
Jamaica: diplomatieke betrekkingen met Thailand 105/3
Korea (Noord): bezoeken Noordkoreaanse vicepremier 351/1/2
Milieu: kapverbod regenwoud na overstromingen 304/3
Militaire zaken: Prem weigert ontslag generaal Chaovalit 300/3 e.v.; Nationale Democratische Raad steunt generaal Chaovalit 301/2; reorganisatie ISOC 303/1; Prem directeur 303/1; Chaovalit voor "vreedzame revolutie" 303/1/2; militaire mutaties 1986-1987 303/2/3
Parlement: ontbinding Lagerhuis 300/2; achtergrond 300/2/3; zetelverdeling Lagerhuis 302/2
Politieke partijen: registratie nieuwe politieke partijen 301/1; benoeming nieuwe partijleiders 301/1/2
Regering: petitie academici inzake politieke onpartijdigheid van premier Prem 302/1; Prem weigert nieuwe termijn als premier 302/3; nominatie Chatichai 302/2; Chatichai premier 302/3; benoeming nieuw kabinet 302/3
Sowjet-Unie: bilaterale contacten 351/1
Verenigde Staten: akkoord over gezamenlijk wapendepot 350/3; wapenaankopen 350/3
Verkiezingen: parlementsverkiezingen 301/3; campagne en uitslagen 301/3 e.v.
Vietnam: Sawetsila in Hanoi 351/3

TRINIDAD & TOBAGO

Algemeen: binnenlandse ontwikkelingen sinds begin 1988 731/1 e.v.
Economie: ontwikkeling 1988 731/3; devaluatie dollar 732/1; herschikking buitenlandse schuld 732/2; akkoorden met IMF 732/2; begroting voor 1989 732/2
Politieke partijen:
— NAR: verdeeldheid binnen de National Alliance for Reconstruction 731/1
Regering: reorganisatie kabinet (februari '89) 731/3
Verkiezingen: voor House of Assembly van Tobago 731/2

TSJAAD

Algemeen: ontwikkelingen vanaf maart 1987 649/2 e.v.
Burgeroorlog: verzoening tussen Habre en Oueddei blijft uit 649/2 e.v.; verzoening Habre-Omar 654/3 e.v.
Frankrijk: officieel bezoek Habre 650/2; Franse hulp 650/2; Frankrijk kondigt troepenvermindering aan 655/2
Libanon: Libanese militairen naar Libië 653/1
Libië: Tsjadische troepen veroveren stad Aouzou 650/3; heroverd door Libië 651/2; Tsjadische aanval op luchtmachtbasis in Libië 651/3 e.v.; positie Frankrijk en VS 652/1 e.v.; bestand tussen Libië en Tsjaad op initiatief van de OAE 652/3; Libanese militairen naar Libië 653/1; koerswijziging Kadhafi 654/1; normalisering diplomatieke betrekkingen Libië-Tsjaad 654/1 e.v.; gewapende incidenten 655/1; ontmoeting Habre-Kadhafi in Bamako 656/1; raamakkoord tussen Libië en Tsjaad getekend 656/1 e.v.
OAE: protest president Bongo 650/2/3
Oppositie: verzoening Oueddei-Omar gemeld 652/2/3; aansluiting oppositiefacties bij UNIR 653/2/3; hergroepering GUNT o.l.v. Oueddei 653/3; nieuw GUNT-kabinet 653/3
Regering: Kamougue in kabinet 651/2/3; mutaties kabinet Habre 654/1; Omar minister van buitenlandse zaken 655/1; couppoging verijdeld 655/2/3
Soedan: gewapende incidenten 655/1
Verenigde Staten: bezoek Habre 650/1; Amerikaanse hulp 650/1

TSJECHOSLOWAKIJE

Algemeen: publiciteit rond Alexander Dubcek 714/1 e.v.
Kerk en staat: benoeming nieuwe rooms-katholieke bisschoppen 730/1; hard optreden tegen gelovigen 730/2/3
Oppositie: Charta-woordvoerders 1989 715/2; veroordeling Vaclav Havel en andere dissidenten 716/2; protesten tegen veroordeling Havel 716/3; Havel vervroegd vrij 716/3; dissident Wonka in gevangenis overleden 728/2; veroordeling dissidenten 728/2; dissidenten roepen op tot hervormingen 729/1; verdere intimidaties van Havel 729/1; nieuwe veroordelingen dissidenten 729/3
Partij: wijzigingen in presidium en secretariaat 675/3; samenstelling leidende organen (oktober 1988) 675/3; Bilak verdwijnt uit partijtop 677/2/3
Protestacties: herdenking Sowjet-invasie 714/2; protesten op nationale feestdag 715/1; herdenking zelfverbranding Jan Palach 715/3 e.v.; arrestaties bij 1-meiviering 728/1; betoging tegen invasie Warschaupact uiteengeslagen (20-8-'90) 729/2; betoging in Praag door oproerpolitie uiteengeslagen (28-10-'89) 730/1
Regering: reorganisatie federale regering 675/3; vermindering van het aantal ministers 675/3 e.v.; Strougal treedt af als premier en wordt opgevolgd door Adamec 676/1 e.v.; samenstelling nieuwe federale regering (oktober 1988) 677/1/2; wijzigingen op economische posten 677/3
Warschaupact: inval in Tsjechoslowakije van 1968 op bijeenkomst Warschaupact veroordeeld 789/3

TUNESIË

Algemeen: politieke ontwikkelingen sinds 2 april 1989 719/3 e.v.
Amnestie: Amnestiewet door parlement goedgekeurd 720/1
Egypte: herstel diplomatieke betrekkingen 219/2
Politieke partijen:
— Algemeen: erkenning drie nieuwe partijen 209/2
— MDS: Ahmed Mestiri vertrekt als secretaris-generaal 720/2
— PSD: omgedoopt in RCD 209/1
— RCD: nieuwe naam voor PSD 209/1; uitbreiding politieke bureau 720/1
Regering: nieuw kabinet 719/3; premier Baccouche vervangen door Hamed Karoui 720/2
Verkiezingen: eerste algemene verkiezingen sinds afzetting Bourguiba 209/1; president Ben Ali in ambt bevestigd 209/1; regeringspartij RCD wint alle parlementszetels 209/2; protesten tegen "verkiezingsfraude" 209/3

TURKIJE

Algemeen: politieke ontwikkelingen sinds eind 1987
Grondwet: referendum over grondwetswijziging inzake lokale verkiezingen 746/1; grondwetswijziging verworpen 746/2
Irak: ruim 60.000 Koerdische vluchtelingen in Turkije opgenomen 684/3 e.v.; verzoek VN-secretaris-generaal Perez de Cuellar inz. VN-onderzoek naar beschuldigingen inz. chemische oorlogvoering door Turkije en Irak verworpen 686/1/2; Koerden uit Turkije terug naar Irak 687/1/2
Iran: Iran beschuldigt Turkije van "dumping " Iraakse Koerden in Iran 688/3
Libië: veroordeling twee Libiërs in Ankara 208/1/2; bezoek Özal aan Libië 208/2
Oostenrijk: bezoek Waldheim (2 november 1988) 681/3
Parlement: nieuwe parlementsvoorzitter 744/1
Politieke partijen:
— Moederland Partij: tweede congres 745/2; Özal licht gewond bij aanslag, veroordeling dader 745/2
— Partij van Democratisch Links: Ecevit als partijleider opgevolgd door Karababa 745/1; Ecevit opnieuw partijleider 747/2
— Partij van het Juiste Pad: tweede conventie, Demirel als partijvoorzitter herkozen 745/1; afgevaardigde overlijdt na schietpartij in het parlement 748/1
— Sociaal-Democratische Populistische Partij: Inönü trekt ontslag als partijleider in, herverkiezing Inönü 745/1
— Socialistische Partij: oprichting (1-2-'88) 744/3
— Yesiller: oprichting Groene Partij (6-6-'88) 745/2
President: Özal in derde ronde gekozen tot president van Turkije 748/1 e.v.; beëdiging 749/1
Regering: samenstelling kabinet (21-11-'87) 743/3; kabinetswijziging (juni 1988) 745/3; vice-premier Erdem stapt op 747/1; reorganisatie kabinet 747/3; Akbulut premier, samenstelling nieuw kabinet 749/2
Verkiezingen: definitieve uitslag parlementsverkiezingen 29 nov. 1987 743/3; lokale verkiezingen (26-3-'89) 747/2/3

URUGUAY

Belize: diplomatieke betrekkingen aangeknoopt 768/1

VANUATU

President: president Sokomanu afgezet, veroordeeld en vrijgelaten 352/2; Timakata nieuwe president 352/2
Regering: reorganisatie kabinet 352/2/3

VENEZUELA

Aruba: bezoek koningin Beatrix (februari 1987) en

ambtelijke delegatie (januari 1987) 364/3
Economie: prijsstijgingen als gevolg van op 16 februari 1989 afgekondigd bezuinigingsprogramma leiden tot onlusten 161/1: maatregelen ter reactivering economie (24 februari 1984) 16411: bezuinigingsmaatregelen voor de puhlieke sector (16 maart 1984) 16412: speciale volinacht voor president Lusinchi om economische maatregelen door te voeren (22 juni 1984) 164/3; wet op kosten, prijzen en lonen (begin juli 1984) 164/3; zevende nationale ontwikkelingsplan (30 november 1984) 164/3 e.v.; verhoging minimumloon (15 maart 1985) 165/1: vakbeweging vraagt algeniene salarisverhoging (1 mei 1985) 165/1: reactie regering Lusinchi 16511: meer controle op de banken (juni 1985) 165/2; liberalisering regels voor buitenlandse investeerders (juni 1985) 165/2: tripartite overleg (18 juli 1985) 165/2/3; loonsverhogingen in de meeste sectoren (eind 1985) 165/3; akkoord over aflossing $ 21.2 mrd (26 februari 1986) 166/1; Venezuela doet beroep op onzekerheidsclausule in het akkoord (23 april 1986): demonstraties 167/1: bezuinigingsplan (17 juli 1986) 167/2; maatregelen ter compensatie van de daling in de inkomsten uit de olie (16 december 1986) 167/2; cijfers over econoinische groei. inflatie. olie-inkonisten. investeringen en valutareserve, ex- en import in 1986 167/3; hulp voor werknemers (30 april 1987) 167/3; nieuw akkoord met de banken (18 september 1987) 167/3 e.v.; wijzigrng wetgeving voor buitenlandse investeringen 168/1/2; cijfers over 1987 16812: speciale missie voor de schuldenproblematiek 168/2/3; verhoging invoerrechten op zo'n 500 produkten 16813: Venezuela schort aflossing deel buitenlandse staatsschuld op 16813: cijfers over 1988 16813
Industrie: regering gaat olie-industrie "internationaliseren" (eind 1985) 16513 e.v.
Milieu: olievlek op het Meer van Maracaibo (juni 1986) 167/2
Nederland: bezoek koningin Beatrix (februari 1987) en ambtelijke delegatie (januari 1987) 36413
Olie: regering gaat olie-industrie "internationaliseren" (eind 1985) 165/3 e.v.
Politieke partijen:
AD: programma van de kandidaat van de Accion Democratica voor het presidentschap van Venezuela Perez 162/1
— Copei: biografie Fernandez. kandidaat voor het presidentschap van Venezuela 162/3
President: biografie Pcrez 16212: Perez beëdigd als president Venezuela (2 februari 1989) 163/3 e.v.
Regering: aftreden minister van justitie (29 maart 1988) 161/2; nieuwe minister van defensie (29 juni 1988) 161/3; nieuwe minister van mijnbouw en energie 161/3 e.v.: samenstelling kabinet (14 januari 19891 163/2; samenstelling kabinet na reorganisatie 768/3
Vakbeweging: vakbondsleider Croes gedood (3/4 maart 1985) 165/1
Verkiezingen: verkiezingen boor een president, een parlement en deelstaatparlementen (4 deceniber 1988) 162/1 e.v.; verkiezingsstrijd 162/3 e.v.

VERENIGDE ARABISCHE EMIRATEN

Egypte herstel betrekkingen dooi VAE 219/2

VERENIGDE STATEN

ALGEMEEN

Milieu: VS sluiten zich aan bij EG-besluit tot beëindiging gebruik CFK's 177/2/3
Militaire zaken:
— Algemeen: Powell nieuwe voorzitter chefs van staven van de strijdkrachten als opvolger Crowe 700/2; portret Powell 70012
— Landmacht: Powell opperbevelhebber landmacht 67'3 e.v.
Luchtmacht: Dugan opperbevelhebber luchtinacht in Europa 67/3 e.v

ECONOMIE, FINANCIËN EN SOCIALE ZAKEN

Economie: Breeden volgt Ruder op al\ voorzitter Securities and Exchange Commission (SEC) 700/1

POLITIEK (Binnenlandse)

Congres.
— Huis van Afgevaardigden: Dole opnieuw fractieleider Republikeinen 69/2; Gingrich plv. fractieleider Republikeinen 697/3: Democraat Coelho geeft zetel in Huis op wegens dreigend onderzoek 697 3: aftreden Democratische Huis-voorzitter Wright i.v.m overtredingen van de ethische regels van het Hiiis 69713: Foley opvolger 69813; Republikeinen pogen Foley in opspraak te brengen 699/1; Gephardt fractieleider Democraten 699/3; Coelho opgevolgd door Gray 69913
Senaat: Mitchell leider Democraten 6912
President: Bush beëdigd als 41ste president VS (20 januari 1989) 65/1 e.v.; afscheid Reagan van het Amerikaanse volk 66/1/2
Politieke partijen:
Democraten: Brown volgt Kirk op als voorzitter Democratisch(: Partij 695/3
Regering: samenstelling regering Bush (20 januari 1989) 66/2: Sununu stafchef Witte Huis 67/2; Darinan directeur van liet Bureau voor Management en Begroting 6713: Scowcroft hoofd Nationale Veiligheidsraad 67/3; biografie Scowcroft 67/3: Gates plaatsvervanger 68/1; Ken tweede inan CIA 68/1; Fitzwater blijft aan als woordvoerder Witte Huis 68/1: Carla Hills volgt Yeutter op als afgevaardigde voor de handel 68/2: Boskin voorzitter van de Raad van Economische Adviseurs 68/2; Webster gehandhaafd als directeur CIA 6813; Reilly hoofd van het Bureau voor Milieubescherming (EPA) 68/3: Bennett gaat drugsbestrijding coördineren 68/3 e.v.: Gelh directeur USIA 6911: Senaat niet akkoord met benoeming Tower tot niinister van defensie, benoeniing Cheney wel goedgekeurd 69612 e.v.

POLITIEK (Buitenlandse)

Afghanistan: asiel in VS voor broer Najibullah 119/3 e.v.: onderminister Lakanwal uitgeweken naar VS 120/1; VS schrappen sancties tegen SU n.a.v Afghanistan 355/1
Angola: besprekingen Angola, Cuba, Zuid-Afrika en VS in Londen 25111: overleg Angola. Cuba. Zuid-Afrika en VS in Cairo en New York 253/3; akkoord ober "principes voor een vreedzame regeling in zuidelijk Afrika" 253/3 e.v.; militaire besprekingen Angola. Cuba. en Zuid-Afrika in Kaap-Verdië 25412: gerprehsronde vier partijen (incl. VS) in Genève 254'2: Zuidafrikaans tijdschema 254/2/3; onderhandelingsronde in Brazzaville 25511: zevende onderhandelingsronde vier partijen in Brazzaville 256/1: overleg in New York en Genève 2561112: akkoord gemeld 256/2/3: laatste overleg in Brazzaville 256/3
Aruba:premier Eniaii naar Washington (eind juli 1986) 361/1 Botswana: veto Verenigde Staten/Engeland (23 mei 1986) 2913
Chili: Amerikaanse bezorgdheid over mogelijk uitstel referendum in Chili 77511
China: politie verhindert ontmoeting van Farie met president Bush 320/1/2
Costa Rica: ambassadeur van Costa Rica in Washington vervangen 77912
Cuba: generaal Del Pino Diaz loopt over naar de VS (28 mei 1987) 60,112: aartsbisschop O'Connor van New York vraagt tijdens bezoek aan Cuba om vrijlating gevangenen (april 1988) 64/2
Duitsland (Bondsrepubliek): Walters benoemd tot Amerikaans ambassadeur in Bonn 69/2; geschil Bonii-Washington over Rabta 192/2/3
Engeland: Catto Amerikaans ambassadeur in Londen 69/2
Europese Gemeenschap: VS sluiten zich aan bij EG-besluit tot beeindiging gebruik CFK's 177/2/3
Irak: minister Shultz en Senaat veroordelen Irak wegens gebruik chemische wapens 685/3 e.v : Senaat vóór economische sanctie\ tegen Irak 686/1: president Hoessein beschuldigt VS van "lastercampagne" 686/1: Huii van Afgevaardigden vóór sancties tegen Irak 686'3
Jamaica: premier Seaga pakt drugshandelaren aan (28 september 1981) 103.1 c v.; rapport van Amerikaanse Congrescommissie over het drugsbeleid vaii de Jamaicaanse regering (februari 1985) 103/2/3; relaties met de VS 105/2/3
Japan: Amerikaans ambassadeur Mansfield wil Japan verlaten 69'2
Korea (Zuid). Gregg benoemd tot Amerikaans ambassadeur 69/2
Libanon: Organisatie van de onderdrukten op aarde meldt executie van Higgins 497/3: Organisatie van Revolutionaire Gerechtipheid bevriest executiebesluit Cicippio 498/1: lot Amerikaanse gijzelaars 499/3; Amerikaanse ambassade in Beiroet ontruimd 770 3: tcrugkccr ambassadeur McCarthy 773/2
Libië: relatie sinds april 1986 188/3: vertrek Amerikaanse oliemaatschappijen 188/3; Libische en Ainerikdans-Eg) ptische manoeuvres 188/3 e.v.: Amerikaanse campagne tegen Kadhafi 189/1/2: artihel Washington Post over "desinformatie" campagne 189/2/3; sancties en terrorisme 18913 e.v.: Amerikaanse berichten over fabriek voor chemische wapens in Libië 190/1 e.v.; twee Libische Migs neergeschoten door Amerikaanse gevechtsvliegtuigen 191/1 e.v.; overdracht lijk Anierikaanse piloot 192/1
Mongoolse Volksrepubliek: vestiging van diplomatieke betrekkingen met VS 16013
Nederland: Amerikaans ambassadeur Shad verlaat Nederland 6911: benoeming van nieuwe ambassadeur in Den Haag aangekondigd 700/1
Panama: VS houden betalingen voor Panama vast 431/1; toepassing International Economic Powers Act (april 1988) 431/2; Washington stuurt meer troepen naar Panama (april 1988) 431'2 e.v.: VS praten niet Noriega 432/2; Amerikaanse onderhandelingen over aftreden generaal Noriega mislukken (25 mei 1988) 447/2 e.v.: VS beginnen met nieuwe strategie t.a.v. Panama (mei 1988) 448/2; Panama overweegt aanklacht tegen de VS bij het Internationale Hof van Justitie 44812: aanhangers Noriega toegang tor de VS ontzegd (10 juni 1988) 448'2: president Reagan zou geheime operaties ban de CIA tegen Noriega hebben goedgekeurd 44813: hoge functionaris State Department Abramowitz praat in Panania niet oppositie (augustus 1988) 455/3; relatie tussen Noriega eii Bush 456/1/2; Amerikaanse president Bush kondigt voortzetting economische sancties aan (6 april 1989) 458/1; Amerikanen hebben voortaan visum nodig om Panama binnen te komen (21 april 1989) 458/3; VS zouden Panamese oppositie helpen 458/3: incidenten tucsen Panamese militairen en Amerikanen 459,112
Paraguay: VS vragen om liberalisering regime-Stroessner 13811: Anierikaanse ministerie van buitenlandie zaken vraagt oni vrijlating vakbondsmensen en burgerrechtenactivisten (20 november 1986) 13812: steun van Amerikaanse ambassadeur voor Radio Nanduti 13813 e.v.: Amerikaanse ambassade bedreigd 139/1; Anierikaanse onderminister van buitenlandse zaken protesteert tegen toegenomen repressie van leden van de politieke oppositie en de pers 13913: VS erkennen nieuw benind 14413
Polen: president Bush bezoekt Polen 56411 e.v.
Sowjet-Unie: overleg Adamisjin-Crocker in Lissabon 25113: overleg Adamisjin-Crocker in Genève 254/2; onderhoud Adamisjin-Crocker in Genève 25612: VS schrappen sancties tegen SU i.v.m. Afghanistan 355/1; informele top VS-SU op Malta (2-3 dec.) n.a.v. ontwikkelingen in Oost-Europa 785/1 e.v.: voorbeschouwing. gespreksonderwerpen 78512 e.v.: rede Gorbatsjow tijdens bezoek aan Italië over toekomst Oost- en \Vest-Europa 786/2 e.v.: verloop vaii de topconferentie 78712: gemeenschappelijke persconferentie 78713; verslag Bush in NAVO-raad 78813: verslag Gorbatsjow aan leden \Varschali-pact 789/2; inval in Tsjechoslowakije van 1968 veroordeeld op bijeeiikomsi Warschaupact 78913
Thailand: akkoord over gezamenlijk wapendepot 350/3; wapenaankopen 35013
Tsjaad: bezoek Habre 65011: Amerikaanse hulp 650/1
Verenigde Naties: Pickering Amerikaans ambassadeuihij de Verenigde Naties 68/2
Zuid-Afrika: bezoek NP-leider De Klerk afgezegd 532/3

VIETNAM

Cambodja: vruchteloos overleg over Cambodja 588/3; Vietnamese troepen voor eind september weg iiit Cambodja 588/3; prins Sihanoek vraagt Frankrijk internationale conferentie te organiseren 58911: nieuw onderhoud Sihanoek iiiet Hun Sen in Jakarta 589/1 e.v.; Hiin Sen in Bangkok 58913: overweegt eenzijdig staakt-het-vuren 589/3; Rode Khmer tegen 590/1: Sihanoek steiint opnieuw Rode Khmer 590/1; voorbesprekingen Cambodjaanse delegatie\ in Parijs 590/1/2; openingsfase conferentie Werkgroepen 590/2 e.v.: onderzoekscommissie 591/1/2; slotfase conferentie 591/2 e.v.: analyse 592/2/3
Thailand: Sawetsila in Hanoi 351/3

WEST-SAMOA

Regering: Tofilau Eti Alesana opnieuw premier 352/3; nieuwe regering 352'3
Verkiezingen: voor Wetgevende Vergadering 352/3

WETENSCHAP EN TECHNIEK

Prijzen:
- Albert Laskerprijs 1989 81913
- Artois Baillet Latourprijs 1989 81913
- Balzanprijzen 1989 820/1
- Bekaert-prijs 820/1
- Boehringer Ingelheim-prijs 82011
- Chemie-prijzen Dr. Paul Janssen 820/1
- Craafoord prijs 1989 820/1
- Driejaarlijkse Europese Spa-prijs 820'1
- Ernst Jungprijs 1989 820/1
- Fernsnd Collinprijs 3212
- Francquiprijs 32/2
- Francquiprijs 1989 82011
- G.A. van Poeljeprijs voor bestuurkunde 1988 82011
- Gorter en De Graafprijs 1989 820/1
- Gutenbergprijs 1989 82011
- Humanitasprijs 1988 3212
- IBMprijs 3213
- Juhari Heinrich Merckprijs voor literaire kritiek en essay 1989 820/1
- Merck Sharp en Dohme-prijs 32/3; 820/1
- Mgr. A. Janssen-prijs voor moraaltheologie 1489 820/1
- Nobelprijs voor economie 1989 820/1 e.v.
- Nobelprijs voor geneeskunde 1989 82111
- Nobelprijs voor natuurkunde 1989 8211112
- Nobelprijs voor scheikunde 1989 8211213
- Prix Emmanuel Mounier 1989 821/3
- Prof. Dr. J. Goslingprijs 1989 82113
- Prijs van de Koninklijke Vlaainie chemische vereniging 82113
- Prijs 1988 van de Vlaamse gemeenschap 82113
- Prils 1989 van de Vlaamse gemeenschap 821'3
- Robert Kochprijs 1989 821'3
- Rijlant-prijs 1989 82113
- Samson H.D. Tjeenk Willinkprijs 1989 X2113
- Wolfprijs voor scheikunde 1989 82113
- Wolfprijs voor wiskunde 1989 82113

IJSLAND

Parlement: verkiezing parlementsvoorzitter (eind 1988) 64911
Politieke partijen:
- Volksalliantie: nieuwe leider Volksalliantie (november 1987) 647/2

President: derde ambstermijn voor president Finnbogadottir (1 augustus 1988) 64713
Regering: val van de regering-Palsson (17 september 1988) 64713 e.v.; vorming kabinet o.l.v. Hermannsson 648/1 e.v.: samenstelling kabinet (28 september 1988) 64911

ZAÏRE

Angola: overleg Moboetoe-De Klerk 54811
België: evolutie van de Belgisch-Lairesc betrekkingen 2621112: bezoek van premier Marteni aan Zaïre 26213: verslechtering van de relaties 2631112; besluiten MPR 26313; MPR-delegatie in Belgie 26411: Tindemans in Zaïre 264/1; zaak-Cotoni 26412; missie-Geens 2641213: Zaire beperkt Sabena-vluchten 26413: kritiek Moboetoe 26413 e.v.: kwestie-Godetia 26511; Zaïre zegt vriendschapsverdrag en samenwerkingsakkoord op 265/1/2: Belgische "verbaalnota" 265/2/e.v.: Tindemans opnieuw in Zairs 2661112; ontmoeting Martens-Moboetoe in Frankrijk 266/3: normalisering Belgisch-Zairese betrekkingen 661/1; gesprek Martens-Moboetoe in Dakar (Senegal) 6611112; principe akkoord van Parijs (incl. kwijtschelding ban 10,6 miljard) 611213: protocol van Rabat 66113 e.v.
Economiz: IMF-lening 661/1; schuldenregeliiig Club van Parijs 66111 e.v.

ZAMBIA

Angola: ontmoeting De Klerk-Kaocnda 54812
Zuid-Afrika. Kaoenda kondigt ontmoeting met De Klerk aan 53213; kritiek president Botha 533/1
Regering: nieuwe premier 72013

ZUID-AFRIKA

ANC: ontmoeting Botha-Mandela 532/2: verklaring NP-leider De Klerk 532/3: bijeenkomsten blanke Zuidafrikanen met ANC in Dakar en Frankfurt 57611 e.v.: constitutionele richtlijnen van ANC 605/3; overleg ANC, blanke Zuidafrikanen en Sowjet-geleerden in Leverkussen 60611; verdere contacten ANC met blanke Zuidafrikanen 6061112: aanslagen op ANC-leden in buitenland 606 2 e.v vrijlating Govan Mbeki 607/1; Neison Mandela uit gevangenis 607/1/2; onder huisarrest 60712: veroordeling Ebrahini 6071213
Angola: besprekingen Angola, Cuba, Zuid-Afrika en Verenigde Staten in Londen 251/1; overleg Zuid Afrika-Angola in Brazzaville 251/1 e.v.; gevechten bij Calueque-dam 25311; overleg Angola. Cuba, Zuid-Afrika en VS in Caïro en New York 25313; akkoord over "principes voor een vreedzame regeling in zuidelijk Afrika" 253/3 e.v.; militaire besprekingen Angola, Zuid-Afrika en Cuba in Kaapverdië 254/3; gespreksronde vier partijen (incl. VS) in Genève 25412: Zuidafrikaans tijdschema 2541213: onderhandelingsronde in Brazzaville 255/1: gezamenlijke militaire commissie Zuid-Afrika. Angola en Cuba in Ruacana 254/3 e.v: zevende onderhandelingsronde vier partijen in Brazzaville 256/1; overleg in New York en Genève 256/1/2: akkoord gemeld 2561213; laatste overleg in Brazzaville 25613; ondertekening "protocol van Brazzaville" i13 december 1988) door Zuid-Afrika, Cuba en Angola 27011 e.v.: ondertekening akkoord over verlening van onafhankelijkheid aan Namibië in Neu York (22 december 1988) door ministers buitenlandse zaken Zuid-Afrika, Cuba en Angola 27013: chronologisch programma 271/1; ondertekening door Angola eii Cuba van akkoord over terugtrekking Cubaanse troepen uit Angola vóór 1 juli 1991 (22 december 1988) 271/2; res etappes terugtrekking 27112'3: vertrek eerste Cubaanse troepen (10 januari 1989) 271/3; ANC kondigt ontruiming bases in Angola aan 271/3; gevangenenruil 272/3
Apartheid: wetsontwerp inzake vrije woongebieden (Free Settlement Areas Act) met ingang van 1 maart in werking 529/2/3; aanpassing apartheidsuetgeving 57011: wetsontwerp inzake Nationale Raad 57012: Presidentiële Raad adviseert over apartheidswetten 57013 e.v.; Botha over nieuwe constitutioneel bestel 57111; multiraciale adviesraad 5711213; aanpassing woonwetten 57113 e.v.; herinvoering apartheid in Boksburg 575/1; consumenetenboycot 57512
Bophuthatswana: militaire interventie na staatsgreep 48/2/3
Botswana: onderlinge betrekkingen 1984-1988 2813 e.v ; aanvallen Zuidafrikaanse troepen op vermeende ANC-doelen 29/2 e.v : bomexplosies in Botswana 29/1 e.v.; veroordeling Veiligheidsraad (21 juni 1985) 2912, veto Verenigde Staten /Engeland (23 mei 1986) 29/3; soda-asproject in Sua Pan 3012; diamantakkoord met De Beers 3012
Doodstraf: cijfers inzake executies 57611
Europa (West): rondreis NP-leider De Klerk 532/1/2
Justitie: doodvonnis voor Barend Strydom 57313: vonnissen in Delinas-proces 57512: eerder proces tegen UDF-leiders 575'213. gratie voor zes van Sharpeville en vier blanke politie-officieren 575/3 es.: veroordeling Ebrahini 6071213
Lesotho: Zuidafrikaanse politie beëindigt buskaping 3113: onderlinge betrekkingen 46/1/2: uitwijzing Zuidafrikaanse vluchtelingen 4611: Highlands waterproject 46/2/3; handelsakkoord 4711
Mozambique: bezoek NP-leider De Klerk 53212
Namibië: eerste fase terugtrekking Zuidafrikaanse troepen op 24 juni voltooid 737/2; ontbinding Koevoetpolitietroepen 73913
Noodtoestand: met een jaar verlengd 53211: verbod politieke activiteiten voor 32 organisaties 57212 e.v.
Parlement: Helen Suzman uit parlementaire politiek 53211
Pers: beperkende maatregelen tegen de peri 607/3 e.v.
Politieke partijen:
- Democratische Partij: bundeling van drie liberale blanke partijen (PFP. NDM en IP) 52913: oprichtingscongres DP 53111: Zach de Beer fractieleider 531/1/2
- Labour Pary: conflict Hendricksc-Ebrahim 56913
- Nationale Partij: Botha treedt af als NP-leider 52912; De Klerk opvolger 52912
- Progreisive Federal Party: Zach de Beer leider i.p.v. Colin Eglin 52913

President: beroerte Pieter Botha 52911: Hcunis waarnemend president 529/1: terugkeer Botha 53011: NP eist zijn vertrek als president 530/1/2; compromis 53012 e.v.: ontmoeting Botha-Mandela 532/2; aftreden president Botha 533/2; De Klerk waarnemend president 533/2/3; cominentaren 533/3
Radio: interventie president in SABC 569/2/3
Regering: aftreden minister Pietie du Plessis 529/1; aftreden Heunis en andere ministers 53112 e.v; kleurlingenleider Hendrickse uit kabinet 56911; vertrek en benoeming ministers 56911: mutaties blanke ministers 570): ontslag minister Rajbansi 570 :
Swaziland: onderlingeebetrekkingen. anti-ANC-acties in Swaziland 47/3 e.c.
Verenigde Naties: Perez de Cuellar in Zuid-Afrika 255/1 e.v.; bezoek Perez de Cuellar 738/1
Verenigde Staten: bezoek NP-leider De Klerk afgezegd 532.3
Verkiezingen: Botha koiidigt algemene verkiezingen aan 53111; verkiezingsdatum bepaald op 6 september 53112: tussentijdse verkiezingen in Transvaal 57313; stemmenwinst voor CP 573/3; gemeenteraadsverkiezingen 57411 e.v.
Zambia: Kaoenda kondigt ontmoeting met De Klerk aan 532/3; kritiek prerident Botha 53311

ZWEDEN

India: Bofors-affaire 1102 e.v.
Regering samenstelling kabinet (4 oktober 1988) 647!, kabinetswijziging (16 januari 1989) 647/1

ZWITSERLAND

Libanon: ontvoering en vrijlating Winkler 499/1; veroordeling Hariri 499/1/2; terugroeping Zwitserse ambassadeur 49912
Politieke partijen:
- CVP: Rickenbacher nieuwe secretaris-generaal 63911
- FDP: nieuwe president voor de FDP (begin april 1989) 64013
- PSU: oprichting (24 januari 1988) 63911

President: Delamuraz en Kopp gekozen tot respectievelijk president cn vice-president voor 1989 63911; aftreden Kopp 63911 e.v.; Koller vice-president voor 1989 (1 februari 1989) 64013
Regering: Elisabeth Kopp verlaat kabinet na beschuldigingen ban schending van het ainbtsgeheini (12 januari 1989) 64011; aanklacht tegen Kopp (21 september 1989) 640/2; Villiger in het kabinet gekozen als opvolger van Kopp (1 januari 1989) 64013; samenstelling kahinet (3 februari 1989) 64013
Schandaal: "Libanon Connectie" 63911 e.v.

IV kalender 1989

januari

wk					
m	2	9	16	23	30
d	3	10	17	24	31
w	4	11	18	25	
d	5	12	19	26	
v	6	13	20	27	
z	7	14	21	28	
z	1	8	15	22	29

februari

5	6	7	8	9	
	6	13	20	27	
	7	14	21	28	
1	8	15	22		
2	9	16	23		
3	10	17	24		
4	11	18	25		
5	12	19	26		

maart

9	10	11	12	13	
	6	13	20	27	
	7	14	21	28	
1	8	15	22	29	
2	9	16	23	30	
3	10	17	24	31	
4	11	18	25		
5	12	19	26		

april

13	14	15	16	17	wk
	3	10	17	24	m
	4	11	18	25	d
	5	12	19	26	w
	6	13	20	27	d
	7	14	21	28	v
1	8	15	22	29	z
2	9	16	23	30	z

mei

wk					
18	19	20	21	22	
1	8	15	22	29	
2	9	16	23	30	
3	10	17	24	31	
4	11	18	25		
5	12	19	26		
6	13	20	27		
7	14	21	28		

juni

22	23	24	25	26	
	5	12	19	26	
	6	13	20	27	
	7	14	21	28	
1	8	15	22	29	
2	9	16	23	30	
3	10	17	24		
4	11	18	25		

juli

26	27	28	29	30	31	
	3	10	17	24	31	
	4	11	18	25		
	5	12	19	26		
	6	13	20	27		
	7	14	21	28		
1	8	15	22	29		
2	9	16	23	30		

augustus

31	32	33	34	35	wk
	7	14	21	28	m
1	8	15	22	29	d
2	9	16	23	30	w
3	10	17	24	31	d
4	11	18	25		v
5	12	19	26		z
6	13	20	27		z

september

wk					
35	36	37	38	39	
	4	11	18	25	
	5	12	19	26	
	6	13	20	27	
	7	14	21	28	
1	8	15	22	29	
2	9	16	23	30	
3	10	17	24		

oktober

39	40	41	42	43	44
	2	9	16	23	30
	3	10	17	24	31
	4	11	18	25	
	5	12	19	26	
	6	13	20	27	
	7	14	21	28	
1	8	15	22	29	

november

44	45	46	47	48	
	6	13	20	27	
	7	14	21	28	
1	8	15	22	29	
2	9	16	23	30	
3	10	17	24		
4	11	18	25		
5	12	19	26		

december

48	49	50	51	52	wk
	4	11	18	25	m
	5	12	19	26	d
	6	13	20	27	w
	7	14	21	28	d
1	8	15	22	29	v
2	9	16	23	30	z
3	10	17	24	31	z